SPECVLI MAIORIS
VINCENTII BVRGVNDI
PRAESVLIS BELVACENSIS,
ORDINIS PRAEDICATORVM,
THEOLOGI AC DOCTORIS EXIMII,
Tomi Quatuor.

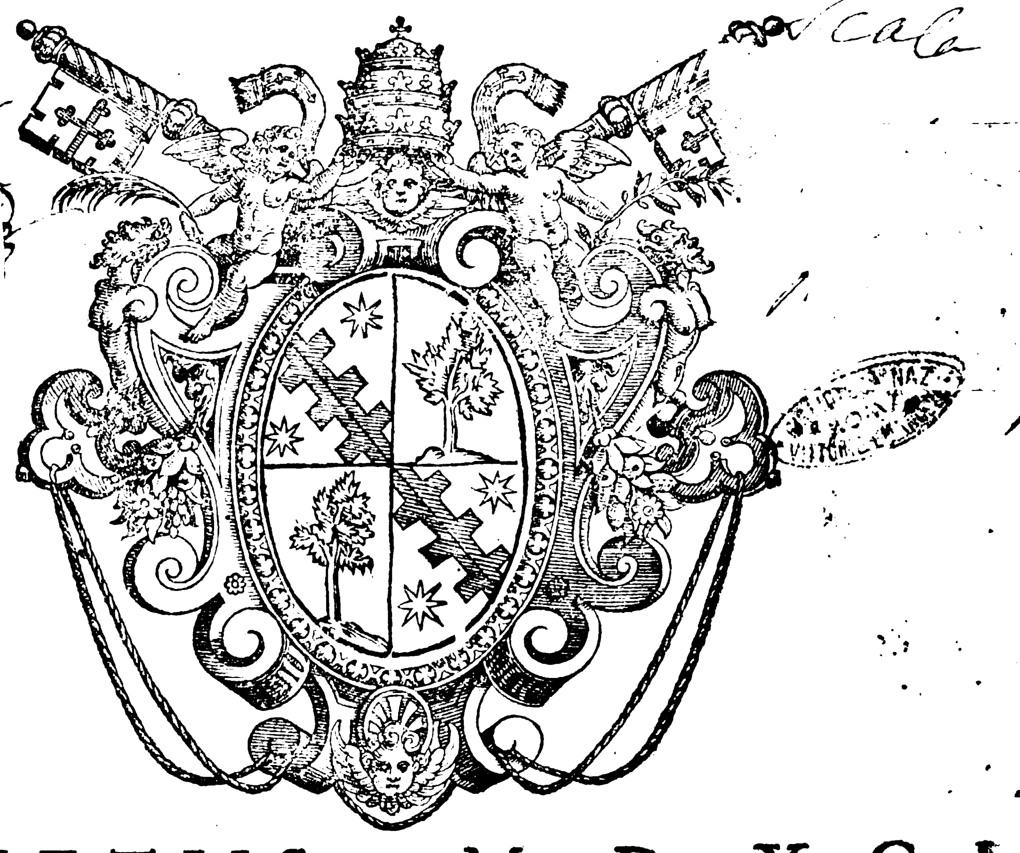
QVORVM PRIMO TOTA NATVRALIS HISTORIA:
Altero omnium doctrinarum disciplinarumq; farrago:
Tertio verò omnis moralis Philosophia:
Quarto denique vniuersa totius orbis omniumq; populorum ab orbe condito, ad Auctoris vsque tempus, cum sequentium annorum appendice, Historia continetur.

OPVS SANE PRAECLARVM,
Omnigena eruditione refertissimum, & diu desideratum,

Nunc è tenebris, in quibus iampridem iacuit, omni adhibita solertia emendatum, in lucem prodit.

Cum Indice Librorum, Capitulorum, Rerum, ac Materiarum locupletissimo.

AD S. D. N. GREGORIVM XIIII.
PONTIFICEM MAXIMVM.

VENETIIS, M D X C I.
Apud Dominicum Nicolinum.

SANCTISSIMO DOMINO, D. NOSTRO GREGORIO XIIII. PONTIFICI MAXIMO.

SI ea, quæ noſtris Typis impreſſa, ac tuo cohoneſtata nomine BEATISSIME PATER, olim tibi & Epiſcopo, & Cardinali, tam grata fuerunt, vt ad me humaniſsimè ſcripſeris, atque illa benignitate, qua ſoles omnes, me ipſum complexus fueris: non eſt cur dubitem, quin hoc tempore tibi etiam Pontifici Optimo Maximo, Vincentij Libri, quos appellant Speculum, eodem tuo, ſed Sanctiſsimo nomine inſigniti, cari, ac iucundi ſint futuri. Quare illos diligentia, quàm potui, maxima, noſtris prælis

ſubductos, ad te mittere audeo, cum, vt ſatis officio meo faciam, tum, vel maximè, vt ad tuos pedes ſtrati, ac ſubleuati, ea, qua poſſunt ratione, dicant. Sanctitatis Tuæ ſeruus optat illi, cuncta, pro Chriſtiana Republica, proſperè, fœliciterq; cadere.

Venetijs, Kal. Februarij. M D X C I.

Beatitudinis Tuæ

Humillimus ſeruus

Dominicus Nicolinus.

LIBRARIVS LECTORI S. P. D.

ILLVD semper fuit in animo, Humanissime Lector, vt à me illi exirent libri, qui maximum tibi afferrent commodum, & vtilitatem. Nam plures iam exiere huiusmodi, summaq; cum laude in hominum luce versantur. Verum eo nullus, meo iudicio, doctior magis, magisque luculentior est visus hucusque, quam, qui Maius Vincentij Speculum, dicitur. Hic enim vniuersam de natura continet historiam. Hic omnium colligit præcepta doctrinarum, non minus, quàm disciplinarum. Hic regulas morum tradit, & normas. Hic ab orbe condito ad certa vsque tempora, & ætates, complectitur quot, quiuè fuere populi, ac nationes. Quarè officium credam præstitisse meum, cui noctes, diesq; id curæ est potissimum, ne à me excusus liber legatur, ex quo fructus percipi non possit vberrimus. Scio, & vere scio, quòd multi, qua re ducti, prorsus ignoro, meum hunc reprehendent laborem, nullam tamen reprehensionis caussam iure poterunt adducere, nisi eam fortassis, quod de studiosorum commodis vehementer solicitus, illud egi, quod alij agere dubitassent, his præsertim miseris temporibus. Cum igitur tu benignissime Lector (nam ductus amore intimo quodam meo, ite-

rum

rum te appello) quicquid feci agnoſcas, vt mei facti non immemorem, ſed gratum, te præbeas, meis reſpondebis obtrectatoribus, ſi qua infligentur mihi, delebis, & honeſtiſſimus, honeſtiſſimam cauſſam, & defenſionem ſuſcipies: ita enim fiet, vt quotidie vtiliora tibi, addo & delectabiliora, expectare queas. Vale.

Venetijs, Kal. Februarij. M D X C I.

INDEX SINGVLORVM LIBRORVM, ET CAPITVM, IN PRIMO TOMO SPECVLI MAIORIS, NATVRALIS NVNCVPATI, CONTENTORVM,

In quo primus numerus capita, secundus folia, litera, a, primam foliorum faciem, b, verò alteram indicant.

INDEX PROLOGI OPERIS.

PROLOGVS totius voluminis Speculi, videlicet Maioris Index, & quasi lucerna quædã præmonstrans in eo semitam omnium librorum sequentium, materiam, & ordinem breuiter ostendit, vt in tanta rerum multitudine, de quibus in toto opere agitur, legenti facillimè pateat, quod quærere proposuerit. Habet autem Prologus iste numerum 20. capitulorum, quæ commodius videri possint in textu folio 1.2.3.

INDEX PRIMI LIBRI.

Primus Liber agit de primaria mundi creatione, & primò de ipso Creatore, in quo tanquam in archetypo mundus ipse ab æterno ordinatus est, & præconceptus. Deinde verò de prima materia, ac de Angelica creatura, quæ duo secundum Augustinum, ante omnem diem sunt creata. Et habet octuagintasex Capitula.

INDEX.

INDEX SECVNDI LIBRI.

Secundus liber, primo agit quidem de mundo sensibili. Et postea de opere primæ diei, i. de luce corporali, & de diuisione lucis à tenebris, in qua etiam intelligitur casus diaboli. Continet autem 131. cap.

Quod

INDEX.

INDEX TERTII LIBRI.

Tertius liber agit, de operæ secundæ diei, de firmamento, ac de cęlo multiplici. Et continet 105. capitula.

INDEX.

INDEX QVARTI LIBRI.

Quartus liber agit de cęteris mundi partibus, hoc est de igneo spacio, ac cęlo aereo, ac eius impressionibus. Habet autem capitula 114.

Adhuc

INDEX.

INDEX QVINTI LIBRI.

Quintus liber incipit, agere de opere diei tertij. Hoc est de aquarum congregatione, & de huiusmodi elementi, s. aquæ natura, & effectu, ac multiplici varietate. Continet autem capitula 95.

IN-

INDEX.

INDEX SEXTI LIBRI.

Sextus liber agit de terræ nudatione, ac de huius elementi natura, & quorundam terrenorum corporum proprietate. Habet quoque 92. Capitula.

INDEX

INDEX.

INDEX SEPTIMI LIBRI.

Septimus liber agit de corporibus, quæ continentur in terrę visceribus, hoc est de mineralibus, vt de metallis, & de similibus. Et habet 106. Capitula.

De ope-

INDEX.

INDEX OCTAVI LIBRI.

Octauus liber agit de lapidibus diuersi generis, id est, de lapidibus communibus,& insignioribus. Habet autem liber iste Capitula.107.

De pan-

INDEX NONI LIBRI.

Nonus liber incipit agere de secundo operæ diei iij. hoc est de terræ germinatione, & agit j. de plantis in generali, postea de herbis communibus. Habens 156. Cap.

De gla-

INDEX DECIMI LIBRI.

Decimus liber agit de cæteris herbis, videlicet quæ nascuntur in locis cultis, & in hortis, & agris. Et habet liber iste, 171. Capitula.

Iterum

INDEX.

Iterum

INDEX VNDECIMI LIBRI.

Vndecimus lib. agit de his quę procedunt de herbis,scilicet seminibus, & granis,ac succis. Et habet liber iste 134. Capitula.

INDEX LIBRI XII.

Duodecimus liber agit primo in communi de arboribus, & postmodum specialiter de arboribus communibus, videlicet siluaticis, & agrestibus. Habet quoq; 112. Capitula.

De fa-

INDEX LIBRI XIII.

Tertiusdecimus liber, agit de arboribus cultis, & frugiferis, & præcipuè de illis quarum fructus in humanos sumũtur cibos, vt sunt amigdalus, malus, pirus, cerasus, & huiusmodi. Et habet 115. Cap.

INDEX.

INDEX LIBRI XIIII.

Quartusdecimus liber, agit de arborum fructibus, & succis a quibusdam earum profluentibus. Et habet liber iste 140. Cap.

De macis,

INDEX.

INDEX LIBRI XV.

Quintusdecimus liber, agit de opere quartæ diei, hoc est de luminaribus cęli, & signis, & temporibus, & huiusmodi. Continet autem Cap. 100.

INDEX.

INDEX LIBRI XVI.

Decimussestus liber, agit de operæ quintę diei, id est de uolucribus cæli. Et habet liber iste 161. Capitula.

De car-

INDEX.

De

INDEX LIBRI XVII.

Decimusseptimus liber agit de piscibus, & monstris marinis. Et habet liber iste centum quadragintasex capitula.

De lu-

INDEX LIBRI XVIII.

Decimusoctauus liber incipit agere de operæ sexti die, hoc est de animalibus terrestribus,& primo de iumentis,siue pecoribus,& armentis. Continet autem 98. Capitula.

De eo-

INDEX LIBRI XIX.

Decimusnonus liber agit de bestijs, & habet liber iste centum 39. Capit.

De eo-

INDEX.

INDEX.

INDEX LIBRI XX.

Vicesimus liber agit de cæteris animalibus, scilicet serpentibus, & reptilibus atque vermibus. Et habet liber iste 179. Cap.

De al-

INDEX.

INDEX LIBRI XXI.

Vigesimusprimus liber agit de communi natura animalium, & de singulis partibus,vel membris eorum. Habet autem liber iste sexagintasex capitula.

INDEX LIBRI XXII.

Vigesimussecundus liber agit de nutrimento animalium, & motu, & generatione, & humiditatibus eorum. Et habet liber iste 68.capitula.

INDEX LIBRI XXIII.

Vigesimustertius lib.agit de hominis creatione,siue factura: & primo de anima humana. Et habet liber iste 80. capitula.

De di-

INDEX.

INDEX LIBRI XXIIII.

Vigesimusquartus liber agit de viribus animæ, quibus corpus vegetat, & sustentat, ac tenetur in corpore, videlicet de naturali, vitali, & animali. Hẽt autem 88. cap.

INDEX LIBRI XXV.

Vigeſimuſquintus liber agit de viribus animæ ſenſibilibus, i. quibus anima res ſenſibiles exterius,vel interius appręhendit, vel appetit,& habet 104. Capit.

De vi-

INDEX.

INDEX LIBRI XXVI.

Vigesimussextus liber agit principaliter de animæ humanæ impressione, quas suscipit abrepta quodammodo à corporis sensibus, siue dormiendo, siue vigilando, videlicet in extasim mentis excidendo. Et habet capitula centum vndecim.

Qua-

INDEX LIBRI XXVII.

Vigesimusseptimus liber agit de viribus animæ quas habet quo ad se, videlicet, quę sensum corporis excedunt, & magis approprianturanimæ humanæ. Et habet centum tria capitula.

INDEX LIBRI XXVIII.

Vigesimusoctauus liber agit de formatione humani corporis, & eius natura. Et habet liber iste nonagintasex capitula.

De mo-

INDEX LIBRI XXIX.

Vigesimusnonus liber agit de uniuerso, id est de uniuersitate rerum in qua Deus præter illa sex dierum opera, quibus in die septimo requieuit, operatur multipliciter vsque modo. Et habet 170. Cap.

Qua-

INDEX.

nes

INDEX LIBRI XXX.

Tricesimus liber prosequitur de institutione naturæ, præcipuèque humanæ, & eius primo statu, & immutatione. Nam, & homo propter quem facta sunt vniuersa quoddam vniuersum rectè dicitur, eo ꝙ vniuersum creaturæ genus iuxta Gregorium in ipso sit aggregatum. Et ideo microcosmus, idest minor mundus a Philosophis appellatur. Et habet 95. Cap.

Qua-

INDEX.

INDEX LIBRI XXXI.

Trigesimusprimus liber agit de humana generatione, secundum statum culpæ ac de rebus homini naturalibus, & hominum varietate. Habet 132. Cap.

De

INDEX LIBRI XXXII.

Trigesimussecundus liber agit de locis hominis habitabilibus, ac de temporibus quibus per generationum successiones vsq; ad finem decurrit humanum genus. Et habet 106. Cap.

INDEX.

FINIS.

INDEX
MATERIARVM OMNIVM
IN SPECVLO NATVRALI VINCENTII
EXISTENTIVM,

ORDINE ALPHABETICO DISTINCTVS; cui præter opportunas allegationes adiecimus literas a, & b, quarum prima anteriorem faciem paginæ, altera verò posteriorem indicant.

A

INDEX.

ange-

INDEX.

INDEX.

alcion

INDEX.

INDEX.

Bidel-

INDEX.

Cælum

INDEX.

canta-

INDEX.

corpus

INDEX.

Ebulum

INDEX.

F.

Ferri

INDEX.

G

H

INDEX.

I

Lactis

INDEX.

INDEX.

Manna

INDEX.

Musculi

N

O

INDEX.

P

Paliu-

pica

Q

R

Radices

INDEX.

Salis

INDEX.

somnus,

INDEX.

INDEX.

tyrus

INDEX.

Vulturam

INDEX.

Vesparum

X

Y

Zeodar

INDEX.

Z

FINIS.

OPVS PRAECLARVM, SPECVLVM MAIVS INTITVLATVM,

IN SPECVLVM NATVRALE, Speculum Doctrinale, Speculum Morale, & Speculum Historiale, Quadripartitum, VINCENTII Præsulis.

Inchoat numine fœlicitatis. At primò in eas partes generalis Prologus.

De causa suscepti operis, & eius materia. Cap. I.

QVONIAM multitudo librorum, & tēporis breuitas, memoriæ quoque labilitas, non patiuntur cuncta, quę scripta sunt, pariter animo compręhendi. Mihi omnium fratrū minimo plurimorum libros assiduo reuoluenti, ac longo tempore studiosè legenti, visum est tandem (accedente etiam maiorum meorū consilio) quosdam flores pro modulo ingenij mei electos, ex omnibus ferè quos legere potui, siue nostrorum, id est, Catholicorum Doctorum, siue Gentilium, scilicet Philosophorū & Poetarum, & ex vtrisque Historicorum in vnum corpus voluminis quodam compendio & ordine summatim redigere. Ex his dumtaxat præcipuè, quæ pertinerę videntur, vel ad fidei nostræ dogmatis astructionem, vel ad morum instructionem, siue ad excitandam charitatis deuotionem, aut diuinarum scripturarum mysticam expositionem, vel ad ipsius veritatis manifestam aut symbolicam declarationem; vt & studio meo quasi modum quendam imponens curiositati meæ, cęterorumq; nonnullorum forsitan mei similium (quorum studium, & labor est plurimos legere, eorumque flores excerpere) per hoc vnum grāde opus, vtcunque satisfacerem, & laboris mei fructum poscentibus non negarem. Siquidem faciendi plures libros nullus est finis, & curiosi lectoris non satiatur oculus visu, nec auris impletur auditu. Ad istud ipsum prouocauit me plurimum falsitas, vel ambiguitas quaternorum, in quibus auctoritates Sanctorum adeo plerumque mendaciter a scriptoribus, vel notarijs intitulabantur cum scribebantur, vt quæ hæc sententia, vel cuius auctoris esset omnino nesciretur. Dum, verbi gratia; quæ Augustini, vel Hieronymi erat, ascribebatur Ambrosio, vel Gregorio, vel Isidoro, vel e contra. Aut verborum aliqua parte dempta, vel addita, vel mutata, sensus auctoris corrumpebatur: sic & de dictis Philosophorum, aut Poetarum; sic de narrationibus Historicorū fiebat, dum vnius nomen pro alio sumebatur, vel dictorum veritas simpliciter euertebatur.

Iterum alia causa. Cap. II.

VIdebam præterea, iuxta Danielis prophetiam, temporibus nostris non tantummodo sęcularium litterarum, verum etiā diuinarum scripturarum vbique multiplicatam esse scientiam. Omnesque, præcipuè fratres nostros, assiduę sacrorum librorum historicis ac mysticis expositionibus, insuper & obscurioribus quæstionibus enodandis insistere. Inter hæc autem historias ecclesiasticas (quarum lacte pascebatur antiquorum simplicitas) quodammodo viluisse, & in neglectum venisse, cum tamen non solum vtiq; voluptatis ac recreationis spiritus: verumetiam ędificationis plurimum in se contineant. Eo, quòd primum quidam Ecclesiæ nascentis infantiā in Apostolis describebant, quos ipse dominus tanquam mater filios, & tanquam gallina pullos sub alarum suarum delicijs educauit & fouit. Deinde verò eandem spiritu oris sui virtute inductam, & quasi iam in robustiorem ætatem prouectam, non solum in ipsis Apostolis, sed etiam in cęteris martyribus eorum sequacibus, per duodecim persecutionum tempora tribulationibus exposuit, eiusq; patientiam in illis exercuit. Post hæc autem consummata victoria, scilicet, prędictorum Sanctorum, iamq; pace per Constātinum Ecclesiæ reddita, pullulantibus iterum diuersis hæresibus, videlicet, Arriana, Nouatiana, Pelagiana, & cęteris. Sicq; ad rediuiua bella ipsam Ecclesiam prouocantibus; vt quam gladius non vicerat, verborum fallacia subuerteret. Ipsos itidem hæreticos per doctores suos catholicos, videlicet, Athanasium, Hilarium, Basilium, Ambrosium, Hieronymum, Augustinum, & cæteros, verbis & scripturis constanter reuicit, eiusq; sapientiam, ac si iam perfectè ætatis esset, in eis exacuit & elimauit. Denique post huiusmodi triumphos Ecclesia quasi iam emerita in pace quieuit, dum in sanctis Confessoribus, Anachoritis, & Monachis in Aegypto & Syria cæterisque locis orbis philosophantibus, ad cęlestem & cōtemplatiuam vitam ascendit, simulq; conuersationem ducens angelicam, infinita bene viuendi vberrima exempla reliquit. Hæc & alia plurima in illis historicis vtilia simul, & delectabilia cernens, plurimosq; fratrum nostrorum huiuscemodi rerum ignaros conspiciēs, ipsas etiam sicut, & cętera de diuersis auctoribus diligenter excerpendo collegi, atq; ad certum ordinem temporum cuncta redegi.

De modo agendi & titulo Libri. Cap. III.

CVm autem apud me sollicitè, ac studiosè inquirerē: quonam modo, vel ordine cuncta in vnum corpus aptius compingerem, cernens, ꝙ si diuersorū sentētias ad eandem materiam pertinētes (vt fieri solet) per singulos titulos annotarē. Verbi gratia, sub vno titulo sententias & exēp'a de Charitate, sub alio de Castitate, & sic de cęteris virtutibus, & vitijs singillatim tractādo procederē, totam vtiq; rerum naturā (quam nihilominus describere diligenter disposui) necessariò ab hoc opere nō excluderē, necnō & ordinem totius historię non parū vtilitatis, & pulchritudinis habentē, omnino confunderem, & euerterem. Consideratis omnibus, competentiorem procedendi modum nullatenus repperi, quàm istum, quem prę cunctis elegi, videlicet, Vt iuxta ordinem sacræ Scripturæ, primò de Creatore, postea de creaturis, postea quoq; de lapsu & reparatione hominis, deinde verò de rebus gestis iuxta seriem temporum suorū ordinatè dissererem. In fine verò totius operis singulas eius particulas ad idem pertinētes per singulas materias quibusdā titulis & notulis concordarē. Deniq; quoniam (vt superius dictum est) ex diuersis auctoribus hoc opus contextum est, vt sciatur quid cuius sit, singulorum dictis eorum nomina annotaui, ac ne facile transponerentur de locis proprijs, nequaq̄ in margine, sicut fit in Psalterio glosato, & epistolis Pauli, & in sententijs, sed inter lineas ipsas (sicut fecit Gratianus in compilatione canonū) ea inserui. Interdum etiā ea quę ipse, vel à maioribus meis, scilicet modernis doctoribus, didici, vel in quorundā scriptis notabilia repperi, nomine meo, id est auctoris intitulaui. Illud autē lectorem non lateat, nonnulla in hoc opere, maximè quæ de gestis sanctorum Martyrum, & Cōfessorum, nō ita penitus abbreuiata esse, vti volui, quia nimirum alijs quoque studijs per obedientiā, interdū occupatus & intentus, non omnia manu ꝓpria, sed pleraq; per manus notariorū abbreuiaui, vt potui. Verumtamen hoc nihilominus attendat, ꝙ nimis abbreuiata narratio legenti, vel audienti minus sapiat. Vt autē huius operis

partes singulæ lectori facilius elucescant, ipsum totum opus per libros,& libros per capitula distinguere volui, quod & Speculum maius appellari decreui. Speculum quidē, eo q̄ quicquid ferè speculatione, id est, admiratione vel imitatione dignum est, ex his quæ in mundo visibili & inuisibili ab initio vsque ad finem facta, vel dicta sunt, siue etiam adhuc futura sunt, ex innumerabilibus ferè libris colligere potui, in vno hoc breuiter continentur. Maius autē ad differentiā parui libelli iamdudum editi, cuius titulus est Speculum, vel imago mundi, in quo, scilicet huius mundi sensibilis dispositio, & ornatus paucis verbis describitur.

De vtilitate operis & Apologia auctoris. Cap. IIII.

ITaque cum hoc agerem non ignorans plerosq; longitudines voluminis postmodum, cum iam pfectum foret, nimium abhorrere, sciens tamen vtilitatem, nolui penitus ab opere cœpto desistere, donec illud (iuuāte Deo) ad finem producerem. Certus sum enim, & confido in domino, hoc ipsum opus nō solum mihi, sed omni studiosè legenti non parum vtilitatis afferre, non solum ad Deum per se, & creaturas visibiles & inuisibiles cognoscendū, ac per hoc diligendum, & cor suū in deuotione charitatis multorū doctorū ignitis sententijs, & exemplis excitandū, verum ad prædicandum, ad legendum, ad disputandū, ad soluendum, necnō, & generaliter ad vnumquenq; ferè modum, & genus artis cuiuslibet merè explicandum. Porrò ne quis in hoc opere, vel de nouitate, vel de nimia prolixitate me æstimet arguendum, quoniam hoc ipsum opus nouum quidē est simul & antiquū, breue quoq; pariter & prolixum. Antiquum certè auctoritate & materia. Nouum verò partium compilatione, & earum aggregatione. Breue quoq; propter multorum dictorū in breue perstrictionē. Longū nihilominus propter immensam materiæ multitudinem. Demiq; si paucos ex ipsis minimis particularibus voluminibus ex quorū flosculis, hoc ipsum opus vniuersale cōtextum est precio compararem, aut scribi facere, quorum tamen magnitudo forsitan huic operi, vel maiori parte per æquiparantiā respondere posset; Verbi gratia ex philosophis, Aristotelē de animalibus, Auicennam de medicina, Plinium de historia naturali, vel ex Iudæis Iosephum, ex nostris autē Augustinum de ciuitate Dei, vel super Psalteriū, vel super Ioannem. Moralia quoq; beati Gregorij, vel aliquem huiusmodi: nullus esset fortassis, qui argueret, nemoq; reprehenderet; & tamen cū haberē hęc omnia, ne dicam tertiā, vel quartā, immo nec saltem decimā, aut vicesimam partē eorū, quæ in hoc opere continentur vtilium in scriptis possiderem, aut tenerē. Nā & ex ipsis certè libris, quos etiam sacri doctores, olim in exponēdis scripturis, aut in reuellendis hæreticis, siue quibuslibet alijs emergentibus causis vtiliter ediderunt: dum quisquam a quoquā legitur: plerumq; vix in tribus, aut quatuor, vel quinq; capitulis sententia notabilis ad proferendum in publico sermone, siue etiā in lectione, vel disputatione reperitur. Quantò minus ergo nunc arguendus videor, quia multorum librorum florē quendam, atq; medullam in vnum volumen compegi: iterumq; sub certis titulis ordine cōgruo redegi. Non autem hoc dico sanctorum patrū, vel etiam cęterorum autorum veterum scriptis præsumptuosè derogando: meumq; iactanter & inaniter extollendo; præsertim cū hoc ipsum opus, vtiq; meum simpliciter non sit, sed illorum potius, ex quorum dictis ferè totum illud cōtexui. Nam ex meo ingenio pauca, & quasi nulla addidi. Ipsorū igitur est auctoritate, meum autem sola partium ordinatione. Nec ignoro me non omnia, quæ scripta sunt inuenisse, vel legere potuisse. Nec me profiteor, etiā ex his quæ legere potui, cuncta quæ ibi notabilia sunt expressisse, alioquin in immensum volumen oporteret extendi. Sed de bonis, vt arbitror, meliora; vel certè de melioribus, nonnulla collegi.

Apologia de regnis & bellis huic operi insertis. Cap. V.

VT autem vtilitatem operis plenius innotescat, taceo de virtutibus, & vitijs, & sacramentis, & cęteris huiusmodi, quæ ad ædificationem morum, ac fidei euidentius pertinēt, & quorū vtilitates per se patent. Etiā ea quæ minoris hic vtilitatis, immo quasi superflua pęnitus esse videntur (vt sunt ea quæ de regnis & bellis, ac cęteris huiusmodi enarrantur) attentius consideranti, vtilia satis esse probantur. Nam, & historiæ non solum gentiliū, sed ecclesiasticæ, & etiā euangelicæ, s͠m Imperatorum, & regum tempora describuntur. Lucas namq;, cum incarnationis Dominicæ historiā texeret, in ipso Euangelij sui principio, de Herode Rege, & post pauca, de Cæsare Augusto mentionem fecit: vt illa quæ minus nota erant hominibus, ab his quæ pene apud omnes fama celebri ferebantur, confirmarentur, & roborarentur. Illæ quippe res gestæ (vt dicit Hugo Floriacensis) quæ nulla regū, ac temporum certitudine cōmendantur, non pro historia recipiuntur. Valet igitur in hoc opere successionis temporum, & annorū Regum, & Imperatorum, necnon Romanorum Pontificum annotatio breuis. Nec solum ad præsentis historiæ, verum etiam ad cuiuslibet alterius nomen Imperatoris, vel Papæ, vel Regis sub quo gesta sit, habentis confirmationē & elucidationem; vt scilicet si dubitetur de tempore hoc, ad cathalogum regum illius terræ, in qua res illa gesta refertur, recurri possit, ibiq; reperiatur quo tempore Rex ille regnauerit, ac per hoc etiam quo tempore illa gesta sit. Verumtamen, quia de annorū numero, multa est in historijs dissonantia, nulli reor precisè, ac penitus adhęrendum, maximeq; numero Chronicarum. Sed ad tātum valet, vt sciatur, non quo anno, sed quo tēpore, vel sub quo Imperatore, quæque res annotata acciderit. Cęterum ex bellis famosis vsqueq; naq; per orbē intra diuersa regna commissis, antequā veniret Rex noster pacificus, qui locutus est pacem in plebem suam, Lector animaduertere poterit, quanto feruorē pugnandum sit nobis cōtra spirituales hostes, pro salute nostra spirituali, & æterna gloria nobis promissa; cum illi quidē, vtpote infideles, huius salutis, & gloriæ ignari, ac penitus exortes, tam acriter dimicauerunt pro salute tēporali tantum, & gloria momentanea, vel adipiscenda, vel tuenda. Ex cęde quoque hominum in eisdem prælijs innumerabili perpetrata, licet aduertere seueritatē Dei in reprobos: quos quasi pecora vilia inutiles, vel abiectos reputans, peccatis eorum exigētibus, tot eorum milia, tanquam innumerabiles multitudines, in singulis fere bellis, per manus hostium interire, simulque in anima, & corpore passim perire permisit. Econtra verò bonitatē ipsius, & clementiam in electos, pro quibus ipsemet in fine tēporū Rex Israel, mutato habitu suo ne agnosceretur ab hostibus, id est, forma serui suscepta, armis nostræ mortalitatis indutus, vt quod infirmum est Deo, fortius esset hominibus, in campum certaminis huius mundi, potestates contrarias debellaturus, aduenit, & vt eo ab vtraq; morte misericorditer liberaret, vsque ad proprij sanguinis effusionem multiplicem & copiosam, insuper, & vsque ad mortem ignominiosam, tam fortiter agonizauit & vicit.

Apologia de natura rerum & historia temporum. Cap. VI.

POrro ipsam rerum naturam, quam diligentius vt potui, descripsi, nullus (vt æstimo) superfluam aut inutilem reputabit, qui in ipso creaturarū libro nobis ad legendum proposito, creatoris, gubernatoris, & conseruatoris omnium Dei potentiā sapiētiam & bonitatē, ipsa veritate rationem illuminante, legere consueuerit. Nā (vt ait magnus ille Basilius) ab his qui veritatem intelligentes ex visibilibus inuisibilia reputant, in terra, & in aere, in aquis, & in cœlo, & in omnibus quæ cernuntur, benefactoris monimenta certissima capiuntur. Sicq; domino sensibus eorum iugiter adherente, nec peccatis tempus datur, nec inimico locus suggerendi contraria relinquitur. Accedit adhæc, & vtilitas alia Doctoribus & Prædicatoribus, cunctisq; scripturarum sacrarum expositoribus minimè contemnenda. Vt enim Augustinus dicit, rerum ignorantia facit obscuras figuratas locutiones, cum scilicet, ignoramus vel animantium, vel lapidum, vel herbarum naturas, aliarumve rerum, quę ponuntur plerumque in scripturis alicuius similitudinis gratia. Numerorum quoq; imperitia, multa facit in eis non intelligi mysticè posita. Iam vero quanta est pulchritudo, etiā infima huius mundi, & quàm grata rationis aspectui diligenter consideranti, non solum modos & numeros, & ordines rerum, quæ per diuersas mundi partes decentissimè, & ordinatissimè collocantur, verumetiā volumina temporum, quæ per decessiones, atque successiones eorum iugiter explicantur, & morte nascentium distinguuntur. Ego quidem, vt taceā de mundis corde, quorū est propriū videre Deū, & in ipso delectari. Ego inquā (vt verum fatear) licet peccator immundus, cuius nimium mens adhuc in fœcibus carnis suæ iacet eiusdem sordibus obuoluta, quadā tamen spirituali suauitate in mundi creatorem, ac rectorē afficior, quia ipsum maiori veneratione ac reuerentia psequor, cum ipsius creaturæ magnitudinē simul, & pulchritudinē eiusq; permanētiam intueor. Ipsa naq; mens, plerumq; paululum a præfatis cogitationum & affectionum fęcibus se erigēs, & in speculationis lucem (vt potest) assurgēs, quasi de quodā eminenti loco totius mundi magnitudinē vno ictu cōsiderat, infinita loca diuersis creaturæ generibus repleta intra se continentem. Aeuum quoq; totius mundi, videlicet a principio vsq; nūc, quodam aspectu nihilominus conspicit: ibiq; tempora omnia per diuersas generationū successiones rerum mutationes continentia, quasi sub quadam linea comprehēdit. Et inde, saltē intuitu fidei, ad cogitandū vtcunq; Creatoris ipsius magnitudinē pulchritudinem, atq; perpetuitatē ascendit. Ipse naq; mundus spaciositate locorum

locorum imitatur pro modulo suo Creatoris immensitatem. Varietate specierum ipsius pulchritudinē, prolixitate temporū eius æternitatem. Hæc autem ipsa temporalis pulchritudo, quæ rerū transitu ac successu peragitur, historica narratione comprehenditur, quæ ab initio mundi vsque ad finem in hoc opere describitur plenissimè.

Apologia de vniuersitate scientiarum. *Cap. VII.*

SI quis autem præsumptionis me velit arguere, quòd ego non dicam in omni facultate vel arte, sed nec in vna quidem satis edoctus, ausus sim etiam huic operi diuisiones omnium scientiarum & artium materiamq; & ordinem singularum, tam diligenter inserere, audiat iterum me non per modum auctoris, sed excerptoris vbiq; procedere, nec circa difficultates quarumlibet artium enucleādas propositum meum instituisse. Sed leuia quędam & plana de singulis memorięq; vtilia sub breuitate quadā, vt cętera posuisse. In quibus & si forsan aliqua sunt, quæ non multum expediat scire, quādoq; tamen hæc ipsa turpe est ignorare. Et quia succedentibus facilè de memoria elabuntur, mihi quidem visum est etiam horum memoriale quoddam compendiosum inter cętera, quæ hoc opere continentur, ordine cōgruo ponere; ad quod pro loco & tempore oportuno studiosi lectoris animus valeat recurrere. Ad hoc autem ipsum nostrorum studijs prouocatus sum. Isidori videlicet Hispalensis, & Hugonis, atque Richardi Parisiensis. Quorum primus in libro etymologiarum inter cætera de quibus agit, etiam de vnaquaq; scientia pauca breuiter tangit. Secundus in libro didascalicon scientiam generaliter diuidit; singularumq; materiam breuiter describit. Et tertius qui dicitur in libro excerptionum idem facit. Verum quoniam omnes hi de singulis transeundo breuissimè tangunt; hac de causa etiam ad libros Philosophorum diuerti, qui de his omnibus latius & diffusius agunt; indeq; pauca notabilia breuiter excerpsi, quę prædictorum catholicorum dictis (vt potui) competenter adieci. Accedit ad hoc, ꝙ omnes artes diuinæ scientiæ, tāquam reginæ famulantur; vnde & illæ quæ liberales vocantur, plerunq; in assertione ecclesiastici dogmatis assumuntur. Hinc beatus Petrus Apostolus in Epistola quadam, itinerario Clementis adiuncta, sic loquitur. Cum inquit ex diuinis scripturis integram quis & firmam regulam susceperit veritatis, absurdum nō erit, si aliquid etiam ex eruditione ac liberalibus studijs, quæ forte in pueritia attigit ad assertionem veri dogmatis conferat. Ita tamen vt vbi vera didicit, falsa & simulata declinet.

Apologia de dictis Philosophorum & Poetarum. *Cap. VIII.*

NE quis autem redarguendum me putet, eo ꝙ multa de Gentilium Philosophorum, scilicet Poetarum libris, nonnulla etiam de quibusdam apocryphis in hoc opere posuerim: alioquin & Apostolos redarguere poterit, qui ex vtroque genere nōnulla in epistolis suis testimonia vsurpauerunt. Nam, verbi gratia; Paulus in Epistola ad Corinthios Menandri Comicis Senarium posuit, dicens. Corrumpunt bonos mores colloquia praua. Idem ad Titum scribens Epimenidis Poetę versiculum inducit, dicens: Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, vētres pigri. Idem etiam apud Athenienses in Martis curia disputans Arati Poetæ testimonio vtitur, de Deo dicentis. Ipsius igitur & genus sumus. Hinc beatus Hieronymus, cuidam huiuscemodi calumniatori suo, videlicet magno oratori Romano per Epistolam sic respondit. Quæris, ait, cur in opusculis nostris sęcularium interdum litterarum exempla ponamus, candoremq; Ecclesiæ Ethnicorum sordibus polluamus; responsum breuiter habeto; nunquā hęc quæreres, nisi te Tullius totum possideret; si scripturas sanctas legeres, & earum interpretes obmisso Vulcatio euolueres. Nā & in Moyse, & in Prophetarum voluminibus, & epistolis Pauli, quædam de libris Gentilium assumpta sunt. In Deutoronomio quoq; Domini voce præcipitur; mulieris captiuæ radendum esse caput & supercilia, omnesq; pilos & vngues corporis amputandos, & sic eam habendam coniugio. Quid ergo mirum; si ego etiā sapientiam, propter eloquij venustatē & membrorum pulchritudinem de ancilla, atq; captiua Israelitem facere cupio. Et si quid mortiferum est idololatriæ, vel voluptatis erroris & libidinum, præscindo & abrado; mixtusq; purissimo corpori immaculatos domino Sabaoth filios ex ea genero; hæc Hieronymi sunt. Ego quidem non ignoro Philosophos inter se multa dixisse contraria, maximè de rerum natura. Verbi gratia. Aerem quidam naturæ calidæ esse posuerunt, vt Aristoteles & Auicenna. Quidam verò gelidæ; vt Seneca. Venena quoq; serpentum, quidā frigida esse dicunt; vt Isidorus: quidam verò calida; vt Auicenna. Sed quoniam in istis, & in alijs huiusmodi vtralibet pars contradictionis absq; fidei nostrę periculo potest credi vel discredi, Lectorē admoneo, ne forsan abhorreat, si quas huiusmodi cōtrarietates sub diuersorum auctorū nominibus in plerisq; locis huius operis insertas inueniat, præsertim cū ego iam professus sim in hoc opere me nō tractatoris, sed excerptoris morē gerere. Ideoq; non magnopere laborasse dicta Philosophorum ad concordiam redigere, sed quantū de vnaquaq; re quilibet eorum senserit, aut scripserit recitare; Lectoris arbitrio relinquendo cuius sententiæ potius debeat adhærere. Quia verò plerumq; etiā Medici in medicinarum simplicium complexionibus, & qualitatū gradibus dissentire videntur. Sciendū est, ꝙ s̄m diuersitates regionū, ēt complexiones hominum & animaliū cęterorumq; terrænascentium variātur; ita vt aliqua eiusdē generis res alicubi sit antidotum, & alibi venenum. Nam, verbi gratia, papauer nigrum in medicorū libris venenum esse scribitur, quod tamen apud nos in cibum assumitur. Sicut etiā extremitas caudę Ceruí ab Auicenna, & Razi venenū esse computatur, quod a regionis nostræ militibus constanter negatur.

Apologia de Apocriphis. *Cap. IX.*

QVod autem superius dictum est de Gentilium libris, idem ēt dici pōt de Apocryphis; cū.n. neutri apud Christi Ecclesiam in auctoritate habeātur: Ex vtrisq; tamen (vt dictum est) quædam ab Apostolis in nouo testamento testimonia vsurpantur. v.g. de Magis Pharaonis loquens Paulus ad Timoth. ita scribit. Quemadmodum Iamnes & Mambres restiterunt Moysi, ita & hi, s. hæretici resistunt veritati. Quæ vtiq; Magorū nomina nō inuenit Apostolus in diuinis libris, sed Apocryphis, vt dicitur in glosa. Iudas quoq; in Canonica sua, de malis hominibus loquens, sic scribit. Prophetizauit de his autē septimus ab Adam, Enoch, &c. Qui tamen libri Enoch inter Apocrypha cōputantur. Nec hoc dico, ꝙ velim Apocryphis (quod nimiæ præsumptionis esset) auctoritatem dare; sed quia licet (vt opinor) ea legere & etiam credere, quæ non sunt contra fidem Catholicam, licèt non habeant veritatis certitudinem. Quædam.n. reputātur Apocrypha, quia veritati aduersantur, vt sunt libri hæreticorum. Quædam verò, quia auctores eorum ignorantur, licèt puram veritatem contineant, vt est Euangelium Nazaręorum. Quædā ēt, quia de veritate eorum dubitatur, vt est liber de ortu & infantia beatæ Virginis Marię, & liber de infantia Saluatoris; liber quoq; de Assumptione beatę Virginis. Quorum etiam primū Hieronymus ad petitionē Heliodori episcopi scripsit, put ipse narrationem de Ioachim & Anna, & de ortu Virginis se quondā adhuc adolescentulum in quodam libello legisse meminit. Hæc ipsa tn̄ quę scribit, nec vera, nec falsa esse asserit, sed tantummodo, siue vera, siue falsa sint, ea salua fide, ac sine periculo animæ, & credi, & legi posse ab his, qui credunt Deū hęc omnia facere potuisse. Sic & ego pauca illa de Apocryphis huic operi inserui, non vera vel falsa esse asserendo, sed tantum ea q̄ legi simpliciter recitando, q̄ salua fide possunt, & credi, & legi. Neq; enim aliter a quoquam Christiano libri Apocryphi, siue etiam Philosophici, vel Poetici legendi sunt, nisi in mente iugiter seruādo, qđ dicit Apostolus: Omnia probate, quod bonum est tenete. Vnde Hieronymus contra Vigilantium, ita loquitur: Operis inquam, & studij mei est multos legere, vt ex plurimis diuersos carpam flores. Nō tam omnia probaturus, quàm quę bona sunt electurus.

Apologia de modo excerpendi de quibusdam libris Aristotelis. *Cap. X.*

EGo autem in hoc opere quorundam legentium animos refragari audio, ꝙ nonnullos Aristotelis flosculos, p̄cipueq; ex libris eiusdem Physicis & Mathematicis, quos nequaquam, ego ipse excerpseram, sed a quibusdam fratribus excerpta suscēperā, non eodem pęnitus verborum schemate, quo in originalibus suis iacent, sed ordine plerūq; transposito; nonnunq̄ ēt mutata perpaululum ipsorum verborum forma, manente tñ auctoris sententia, prout ipsa vel prolixitatis abbreuiandę, vel multitudinis in vnum colligendę, vel etiam obscuritatis explanandę necessitas exigebat, per diuersa capitula inserui. Quidam etenim (vt cum stomacho loquar) tam fideles & cauti verborū obseruatores existunt, adeoq; fideliter, ac sincerè de quibuslibet libris sententias notabiles excerpi volunt, vt nec minimum iota de verbis ipsius auctoris, siue etiam de verborum ordine patiantur immutari; huiusmodi tamen cautelę districtionē patres nostros Doctores catholicos, nec in antiquorū flosculis excerpēdis, nec in libris aliorum trāsferēdis oīno tenuisse cognoui. Verum vt istorum calumnijs breuiter respondeā; vt ēt de cęteris interpretibꝰ, quos minus

fideliter transtulisse constat,ad præsens taceam.Beatus certè Hieronymus eliquādæ veritatis causa, diuinas Scripturas ab Hebraico fonte quondam in Latini flumen eloquij transfundens,cuius editio merito in Ecclesia Christi prę cęteris oībus dignitatē auctoritatis obtinuit; nequaquā tamen verbum a verbo transtulit, sed ex sensu sensum expressit,vt videlicet antiquę translationi(prout posset)salua veritate morē gereret: Ne ipsa eius translatio ab illa vulgata editione nimium discrepans,ipsa nouitate verborum animos legentium insuetos offenderet.Nunquid igitur mēdacij culpam incurrit, dum veritatē Hebraicam in Latinam transtulisse se dicit. Cęterum quis tam fidelis diligensq; relator est, vt eodem pęnitus verborum ordine narrationem aliquam referat, quo eam vel in libro legit,vel hominis cuiusquam relatu audiuit. Aut nunquid falsitatis merito potest redargui,quia dicit:Hæc in illa historia legi,vel ab homine illo audiui,quamuis tamen in referendo non prosequatur pęnitus verborum ordinem, sed sententiam teneat. Sic ego licèt omnis reuera mendacij detestator, nec propriæ quidem conscientiæ stimulo remordente, nec illorum calumnia deterrēte,& de flosculis Aristotelis,& de cęteris quos in hoc opere per diuersa capitula inserui, & proprijs auctorum nominibus annotaui. Et si forsan ex aliqua causarum prædictarū in plerisq; locis, aliquid immutauerim de superficie vel verborum ordine, audacter tamen, & scribam, & dicam, hanc & illam sententiam illius auctoris esse,cuius scilicet nomen in titulo continetur.

De impari auctoritate eorum, quæ excerpta sunt. Cap. XI.

EX prædictis,itaq; patet non omnia, quæ in hoc opere contineantur, paris auctoritatis esse, sed quædam in eis supremum auctoritatis locum tenere,quædam vero medium,& quędam infimum,quædam vero nullum, & in his oībus excipio sacram paginam,olim sanctis Prophetis & Apostolis,diuina gratia indubitanter afflatis editam & scriptam,de qua in hoc opere nihil pęnitus volui,propter ipsius vsum communem,sed nec ausus fui,propter ipsorum sacrorum reuerentiam excerpere, nisi fortè breuiter percurrēdo. Sicut enim Scriptura sacra præcedit alias tempore,sic etiā dignitate. Deniq; in eius comparatione sacrorum Doctorū quoq; sequentium opuscula nullius auctoritatis esse testatur Augustin.in 11.contra Faustum disputatione, sic loquens. Sunt inquit libri,qui non præcipiendi auctoritate,sed proficiendi exercitatione conscribuntur a nobis.Inter hos enim sumus, quibus dicit Apostolus,si quid aliud sapitis, id quoq; vobis reuelauit De⁹, quod genus litterarum nō cum credendi necessitate, sed cum iudicandi libertate legendum est. Cui tamen ne intercluderetur locus,& adimeretur posteris ad quæstiones difficillimas tractādas, atque versandas, linguæ & styli saluberrimus labor, distincta est a posteriorum libris excellentia canonicæ auctoritatis veteris testamenti & noui,quæ firmata Apostolorum temporibus,per successiones episcoporum, & propagationes ecclesiarum tanquam in sede quadam sublimiter collocata est. Cui seruiat omnis fidelis & pius intellectus. Ibi, si quid velut absurdum nouerit, non licet dicere,auctor huius libri veritatem non tenuit,sed aut codex incorrectus est, aut interpres ipse errauit,aut tu non intelligis. In opusculis autem posteriorum,licèt eadem inueniatur veritas,longè tamen est impar auctoritas. Vnde nisi vel certa ratione,vel ex illa canonica auctoritate, quod ibi disputatum, vel narratum est, demonstretur, siquis credere noluerit non reprehenditur. In ista verò canonica eminentia sacrarum literarum, etiam si vnus Propheta vel Euangelista obscurum aliquid in litteris suis posuisset, ipsa canonis confirmatione non declaratum, non licet dubitare quoniam verum sit,alioquin nulla erit pagina,qua humanæ imperitiæ regatur infirmitas,si librorum saluberrima auctoritas,aut contempta abolētur,aut interminata cōfunditur.hęc Augustinus.

De ordine dignitatis earundem. Cap. XII.

EXceptis igitur diuinis libris, & in summa quadam auctoritatis arcæ repositis,primum post eos locum tenent Epistolæ decretales Romanorum Pontificum,& Canones generaliū Cōciliorum;opuscula quoq; sacrorū Doctorum.Nā in decretis Gratiani, in 1.par.20. distin.legitur. Epistolæ decretales Conciliorum canonibus,pari iure exequantur. Diuinarum vero scripturarum tractatores, & si scientia Pontificibus præmineant,tamen quia dignitatis eorum apicem adepti non sunt, in scripturarum quidem expositionibus eis præponuntur, in causis vero diffiniendis vbi non solum scientia,sed etiam potestas requiritur, ſm post eos locum merētur,sicut auctoritate Leonis Papæ huius nominis quarti probatur; hæc Gratianus. Vtrumq; ergo genus in primo auctoritatis gradu merito ponitur;quoniam vt excedentia & excessa sibi vicissim præferuntur. Illos autem sacros Doctores in eo gradu ponere volui,qui auctoritate Romanæ Ecclesiæ canonizati sunt, & eorum libri per Concilia Pontificum approbati. Vt sunt Dionysius,Ignatius,Cyprianus, Hilarius, Athanasius, Basilius,Gregorius Nazianzenus,Ambrosius, Hieronymus,Ioannes Chrysostomus,Augustinus,Cyrillus, Fulgentius, Cassiodorus, Isidorus, & alij multi.Medium vero locum tenent Doctores cęteri,prudētes quidem & Catholici, sed non Canonizati, vt Isichius, Beda presbyter,& Alcuinus Karoli magister,Rabanus,& Strabus eiusdem discipulus: Haymo,& Iuo carnotensis,Richardus,& Hugo Parisiensis,alijq; plurimi. Tertium autem & infimum tenent gradum Philosophi,Doctoresq; gētilium.Nam & si Catholicæ fidei veritatem ignorauerunt; mira tamen & præclara quædam dixerunt de Creatore & creaturis, de virtutibus & vitijs, quæ & fide Catholica,& ratione humana manifestè probantur esse vera.Prætérea quoniam artifici cuilibet in sua facultate discentem oportet credere,secularium scientiarum studiosis scholaribus,vt in eis proficiant,necesse est primitus Philosophis earum inuentoribus, vel peritis ac discretis tractatoribus fidē adhibere. Verbi gratia, Prisciano in grammatica, Aristoteli in logica, Tullio in rethorica,Hipocrati in medicina.Porro ea nullam inter cętera auctoritatis dignitatem habent,ipsa sunt apocrypha,quorum,s.auctor pęnitus ignoratur,& de veritate dubitatur.Itaq; si quando legantur a quoquam siue enarrentur, vtrum credi vel non credi debeant, ipsius legentis vel audiētis iudicio, & voluntati relinquitur, sicut cum rumores aliqui, vel narrationes ignotæ ab illis plerumque, qui viderunt vel audierant(vt assolet)referuntur. Denique decretum Gelasij Papæ,quo scripta quędam approbantur,quędam vero reprobantur,hic in ipso operis initio ponere volui,vt lector inter authentica & apocrypha discernere sciat, sicq; rationis arbitrio quod voluerit eligat,quod autem noluerit relinquat.

De libris authenticis. Cap. XIII.

SAncta inquam Romana Ecclesia,nullis synodicis institutis cęteris ecclesijs prælata, sed Euangelica voce Domini & Saluatoris nostri primatum obtinens, dicentis: Tu es Petrus,& super hāc petram ædificabo Ecclesiam meam. Post Propheticas,& Apostolicas,& Euangelicas scripturas,quas regulariter suscepimus,quibus Ecclesia catholica per gratiam Dei fundata est, has etiam suscipi non prohibet, videlicet sanctam Synodum Nicęnam, mediante Maximo Constantino Augusto celebratam, in qua Arrius hæreticus condemnatus est.Synodum Constātinopolitanam,mediante Theodosio seniore Augusto, in qua damnatus est Macedonius. Synodum Ephesinam primam, mediante Cyrillo Alexandrino episcopo, & Archadio episcopo ab Italia destinato, in qua Nestorius condemnatus est.Synodum Chalcedonensem,mediante Martiano Augusto,& Anatholio Constantinopolitano episcopo,in qua Nestoriana, & Euticiana hęresis simul,cum Discoro eiusq; complicibus damnatæ sunt. Opuscula quoq; Cypriani Carthaginensis episcopi,Beati Basilij Capadocensis,Ioannis Constantinopolitani, Theophili Alexandrini, Hilarij Pictauensis, Ambrosij Mediolanensis, Augustini Hipponensis, Hieronymi Presbyteri, Prosperi viri religiosissimi. Epistolam Leonis Papæ ad Flauianum Constantinopolitanum episcopum. Opuscula atque tractatus, olim patrum ortodoxorum, qui in nullo a Sanctæ Romanæ Ecclesiæ consortio deuiauerunt,nec ab eius fide vel prędicatione seiuncti sunt,legenda decreuimus. Decretales quoque epistolas Romanorum Pontificum. Actus beati Syluestri Papæ: Vitas patrum,Pauli, Antonij, Hilarionis, & omnium ęremitarum,quas tamē Beatissimus Hieronymus descripsit. Gesta quoque Sanctorum Martyrum,quæ tamen ſm antiquam consuetudinem, singulari cautela in Romana Ecclesia non leguntur: Ne vel leuis subsannandi occasio in eo generetur, quia eorum nomina qui scripsere, pęnitus ignorantur a fidelibus: Aut superflua, aut minus apta,quàm ordo rei fuerit, esse putantur,sicut cuiusdā Quirici,& Iulitæ, & Georgij, aliorumq; passiones,quę ab hęreticis scriptę perhibentur. Nos autem omnes martyres, & eorum gloriosos agones, omni deuotione veneramur.Scriptura de inuētione Sanctę Crucis, & alia de inuentione capitis Ioannis Baptistę,nouellę quidem reuelationes sunt,& nouelli eas Catholici legunt. Sed cum hæc ad Catholicorum manus aduenerint: Pauli Apostoli sententia pręcedat: Omnia probate, quod bonum est tenete. Item Ruffinus vir religiosus plurimos Ecclesiasticos libros edidit,& nonnullas scripturas interpretatus est. Sed quia bis eum Hieronymus in aliquibus de arbitrij libertate notauit,illa sentimus,quę eundem Hieronymum sentire cognoscimus. Non autem hoc solum dico de Ruffino,sed etiam de vniuersis, quos idē vir de zelo Dei, & fidei repręhendit. Origenis opuscula quoque nonnulla, quę idem Hierony. non repudiat,legēda suscepimus.

Reliqua

Reliqua omnia cum auctore suo dicimus esse renuenda. Eusebij Chronica, & eiusdem Ecclesiasticæ historiæ libros; quamuis in primo narrationis suę libro tepuerit, & post de laudibus & excusatione Origenis vnum librum schismatici cõscripserit, propter rerum tamen singularem notitiam, quæ ad instructionem pertinent, vsquequaq; non dicimus renuendos. Orosium virum eruditissimum collaudamus, quia valde vberem, & necessariam, contra Paganorum calumnias, historiam ordinauit. Sedulij Paschale opus insigni laude præferrimus. Iuuenci quoque laboriosum opus non spernimus, sed miramur.

De Libris Apocryphis. Cap. XIIII.

CÆtera vero quæ ab hæreticis, vel schismaticis conscripta sunt, nullatenus recipit Catholica & Apostolica Romana Ecclesia, e quibus quædam, quę ad memoriam venerint, & a catholicis vitanda sunt credimus esse subdenda. Ariminensem Synodum a Constantino Cæsare, Constantini filio congregatam, & tunc, & vsq; in æternum confitemur esse damnatam. Itinerarium nomine Petri Apostoli, quod apellatur sancti Clementis, Apocryphum est, in libris octo. Euangelia similiter nomine Petri, Iacobi, Bartholomæi, Thomæ, Matthiæ, Barnabæ; Euangelia quoque quæ falsarunt Lucianus, & Isichius. Item actus nomine Petri, Andreæ, Philippi, Thomæ. Liber de infantia Saluatoris, & de Maria vel obstetrice. Liber qui dicitur pastoris: Liber qui dicitur fundamẽtum. Libri omnes Leucij discipuli diaboli. Liber qui appellatur thesaurus. Liber de filiabus Adæ, vel Genesis. Actus Teclæ & Pauli. Liber nepotis. Liber Prouerbiorum, qui est ab hæreticis conscriptus, & Sancti Sixti nomine p̃notatus est. Reuelationes Pauli, Thomæ, Stephani. Transitus Sanctæ Mariæ. Pęnitentia Adæ. Testamentum Iob. Pęnitentia Origenis. Pęnitentia Cypriani. Liber Diogiæ nomine gigantis. Liber Iamnæ & Mambræ. Liber qui dicitur Physiologus, Ambrosij nomine signatus, sed ab hæreticis conscriptus. Liber qui dicitur sors Apostolorum. Centimetrum de Christo virgilianis versibus compaginatum. Historia Eusebij Pamphili. Opuscula Tertulliani. Lactantij Aphricani. Priscillæ & Maximillæ; alterius Clementis Alexãdrini, Tarsi, Cypriani, Arnobij, Tyconij, Cassiani Galliarum presbyteri, Victorini Pictauensis. Epistola Iesu ad Abagarum regem. Et Epistola Abagari ad Iesum. Passio Cyrici & Iulitæ, & Georgij. Liber qui dicitur contradictio Salomonis. Liber quoque Symonis Magi. Nicolai, Cerinthij, Marcionis, Basilidis, Ebyoni, & cæterorum hæreticorum, quos cum eorum auctoribus, auctorumque subsequacibus sub anathematis indissolubili vinculo cõfitemur esse damnatos in æternum. Hucusq; Decretum Gelasij Papæ. Numerum autem, & nomina librorum, cuiusq; Doctoris Catholici quæ reperire potui, inferius iuxta ordinem historiæ temporum quibus floruerunt, locis congruis annotaui.

Continentia totius operis. Cap. XV.

TOtum igitur opus istud summatim continet. Primò quidẽ de trino & vno Creatore omnium breuem tractatum. Deinde de Cœlo empyreo, & natura Angelorum. De statu quoque & ordine bonorum, & ruina maliciaque superborum. Post hoc de materia informi, & de fabrica mundi, ac iuxta seriẽ operum sex dierum, de natura & proprietatibus singularum per ordinem rerum. Deinde vero de conditione hominis primi. De natura ac viribus animæ, & sensibus, & partibus ac proprietatibus corporis humani; de requie Dei, & modo operandi; de primo statu Protoplasti & fęlicitate Paradisi; de lapsu hominis ac pœna multiplici; de peccato in genere multipliciq; peccati diuisione ac singulorum generum proprietate. Postmodum vero de hominis lapsi reparatione; de proprietatibus fidei, cæterarumq; per ordinem virtutum. Donorum Spiritussancti, atq; beatitudinum. De numero quoque, & materia omnium scientiarũ. Post hoc autem iuxta seriem temporum, continet historiam rerum in mundo gestarum; dictorumque memorabilium, ab initio sæculi vsque ad tempus nostrum. Et primo quidem describit initium Ecclesiæ, quod habuit ab Abel eiusq; progressum per tempora Patriarcharum, iudicum, regum, ac ductum vsque ad tempora Christi, & Apostolorum: iuxta ordinem sacræ historiæ. Multa etiam inferens vtilia de gestis ac dictis Ethnicorum. Exinde vero diffusius texit historias Ecclesiasticas per successiones Romanorum Imperatorum vsque ad illum, qui nostris temporibus imperauit Federicum. Inter hæc autem ab initio Commemorat singulorum temporibus suis ortus regnorum, successiones quoque Regum, & varios euentus bellorum. Errores Paganorum, Iudæorum, Hæreticorum gesta dictaq; notabilia, atq; librorum nomina Philosophorum, & Poetarum. Institutionem & formam, & efficaciam sacramẽtorum veterum ac nouorum. Multiplicem Ecclesiæ profectum ac varietatem temporum, numerorumq; & ordinem persecutionum eius, sub Imperio præcipue Romanorum per successiones Imperatorum Gesta quoque laudabilia, & passiones, & miracula Sanctorum, s. Apostolorum, Confessorum, Martyrum, atq; Virginum. Sed & actus memorabiles, ac numina librorum. Floresq; non paucos Doctorum Catholicorum. Canones & statuta Conciliorum, & Romanorum Pontificum. Collationes & vitas Sanctorum Eremitarum: regulas, & instituta Sanctorum Patrum. Initia quoq; & profectus diuersorum ordinum, atq; professionum. Ad extremum vero de præsenti permixtione bonorum & malorum, & de vario statu animarum a corpore separatarũ, de ordine sæculi futuri, de aduentu & gestis Antichristi, de fine mundi, de die iudicij, de resurrectione mortuorum, & glorificatione Sanctorum, de supplicijs reproborum.

De quadrifaria diuisione totius. Cap. XVI.

QVoniam iam hoc ipsum opus, causa iam dicta superius, ad tantæ magnitudinis immensitatem excreuerat, vt in triplo (quemadmodum opinor) bibliothecæ sacræ mensuram excederet, & per hoc sine labore vel sumptu nimio transcribi non posset, multorum rogatu fratrum intercedente, insuper & priore meo fauente, mihique in remissionẽ peccatorum meorum pariter iniungente, vt totum opus abbreuiando, in librum Manualẽ ad modum vnius biblię redigerem; hoc ipsum facere tentaui, vt potui. Sed nisi per nimiam longitudinem tẽporis, vel absque nimio dispendio vel deprauatione ipsius operis implere non valui. Quapropter ipsum opus vniuersum in quatuor partes principales, tanq̃ in quatuor volumina perfecta, & a se inuicem separata distinxi. Quarum vna continet totam historiam naturalem. Alia vero totam seriem doctrinalẽ. Tertia vero totam eruditionem moralem. Quarta totam historiam temporalem. Prima siquidem prosequitur naturam & proprietatem oĩum rerum. Secunda vero materiam & ordinem omnium artium. Tertia proprietates & actus oĩum virtutum & vitiorum. Quarta seriem omnium temporum. Siquidẽ & Plato (vt dicit August.) perfecisse Philosophiam laudatur, quæ in tres partes ab ipso distribuitur, vnam videlicet naturalẽ, aliam rationalem, tertiam moralem. Et fortasse qui Platonem acutius ac veracius intellexerunt, tale aliquid de Deo omniũ Creatore, gubernatore, conseruatore senserunt, vt in eo sit causa omnium naturarum, lumen oĩum rationum, & finis omnium actionum. Sitq; in illo & causa subsistendi, & ratio intelligendi, & ordo viuendi. Quorum videlicet trium vnum pertinere videtur ad naturalem, alterum ad rationalem, tertium ad moralem. Itaq; si homo ita creatus est, vt per id, quod in eo præcellit, attingat ad illud quod cuncta præcellit, id est, vnum verum optimum Deum, sine quo nulla natura subsistit, nulla doctrina instruit, nullus vsus expedit. Ipse quærẽdus est, vbi nobis secura sint omnia. Ipse cernendus, vbi nobis certa sint omnia. Ipse diligendus, vbi nobis recta sint omnia. Plato quippe Dei huius imitatorem, cognitorem, amatorem, dixit esse sapientem. Ad hæc itaq; tria spectãt tres primæ partes huius operis, videlicet naturalis, doctrinalis, & moralis. Porro quarta & vltima, videlicet historialis, licèt ad Philosophiam directè non pertineat, eo quòd singularia rerum gesta tantum enarrat, de quibus, s. singularibus, s̃m Aristotelem ars non est, plurimùm tamen admirationis & recreationis, & vtilitatis habet, vt iam superius ostensum est.

De materia vniuscuiusque partis. Cap. XVII.

IGitur primæ partis fundamentum est historia sacra, ab ipso principio creationis rerum vsque ad requiem sabbathi. Cui et interseruntur ea quæ pertinent ad naturam cęli & mundi. Fundamentum secundæ partis est hominis lapsi reparatio quantum ad intellectum. Et fundamentum tertiæ partis, quãtum ad affectum est hominis reparatio. Quartæ partis fundamentum est, primo quidẽ sacra Scriptura a generatione primi hominis vsq; ad Imperium Neronis. Inde vero Chronica Eusebij, Hieronymi, Prosperi, Sigiberti, ac cæterorum Chronographorum, per successiones Imperatorum, vsque ad diem istum. Cui videlicet vniuersali historiæ præponitur breuis epilogus partis primæ, & secundæ ac tertiæ; in medio vero locis congruis inseruntur diuisiones terrarum ac gentium, testamenta Patriarcharum, ceręmoniæ Iudæorum, & sacramenta Christianorum, sed & variæ intermiscentur historiæ, prosequentes gesta, vel dicta notabilia Regum, Tyrannorum, Imperatorum, Philosophorum, cętero-rum

rum etiam virorum illustrium. Mutationes temporum,& varios euentus rerũ,vt est Iustini vel Pompei Trogi,& historia Orosij, Historia quoq; Alexandri Magni, & Darij. Historia Iulij Cęlsi de bellis Cęsaris. Et Suetonij historia de 12. Cęsaribus. Historia Ecclesiastica Eusebij Cęsariensis. Ruffini Aquilegiensis, & Hugonis Floriacensis. Historia quoque tripartita Cassiodori. Historia Hieronymi & Heraclidis, de gestis & dictis Patrum. Historia quoq; Cassiani, de collationibus Patrum. Historia Turpini Remẽsis,de gestis Caroli Magni Imperatoris,cęterorumq; multorũ historiographorum. Adduntur & aliæ etiã innumerabiles historiæ breues, de passionibus Apostolorum & Martyrũ, gestis ac moribus & cõuersatione Sanctorũ Episcoporum, Monachorum,cęterorumq; Confessorum. Inter hæc etiã continet plurimorum flores librorum (vt dictum est) non tãtum Sanctorum Doctorum,sed & Philosophorum & Poetarũ. Veruntamen illorum, qui multa scripserunt ac magna, de quorũ scriptis excerpseram plurima,vt Ambrosij,Hieronymi,Chrysostomi,Augustini,Gregorij,Bernardi,ac cęterorũ huiusmodi. Horum inq; flores causa vitandæ prolixitatis in duas partes diuisi. Nã illos quidẽ eorum libros, qui maximè sunt morales,vt est liber Cõfessionum Augustini, Meditationes Anselmi, vel beati Bernardi,vel similes, sub quadam continuatione verborum abbreuiaui,ita vt si libri cuiuslibet magnitudinẽ ignorares,totum te habere putares,hos in quarta parte locis suis composui,ac per capitula distinxi,quatenus ad historiæ modum,propter ipsam cõtinuitatem,in refectorijs,in infirmatorijs,& alijs locis inter fratres ædificationis causa possint legi. Cæteros autem flosculos, quos ex eisdem,vel alijs libris minutatim,& incompactę per diuersa loca excerpsi,in cęteris partibus sub diuersis titulis cõgruẽter inserere iudicaui; porro in fine quartæ partis adijcitur epilogus breuis de fine mundi.

Retractatio primæ partis. Cap. XVIII.

TAnto igitur, tamq; laborioso opere per Dei gratiam in finem vsq; perducto,Ego quoq; mentẽ meam per spaciosissima Scripturarum maria, iam ex longo tẽpore fluctuantẽ, ipsa distractione semetipsa quodammodo lacerantem,ad portum stabilitatis suæ reducere cupio. Quod vtiq; dum per imbecillitatẽ conatus mei vix facio,serenato quodãmodo libero rationis oculo hoc ipsum intuẽs,& in statera discretionis appendens.In parte quidẽ negligenter egisse, in parte vero modũ excessisse reperio; itaq; qui superius in excusatione mei multa dixisse me recolo; Ne tanquã humanæ gloriæ vanus appetitor, vitiorũ meorum inueniar blãdus palpator,improbusve defensor; sed magis meorum vitiorũ in rationis libra districtus examinator,& acerbus malorum reprehensor; Non erubescam in hoc operis principio culpam meã fateri; præsertim cum attestante Philosopho, nihil in humanis adinuentionibus ex omni parte perfectum valeat inueniri. Hæc ergo in quibus, sicut nec ipse mihi complaceo,sic & Deo & hominibus displicere formido. In prima quidẽ parte de Deo & Angelis, cęterisq; quæ ad theologiæ materiam pertinent,ex diuersis capitulis pauca capitula colligẽs, de singulis quæstionum articulis breuiter ac succinctè percurrendo transiui,quoniam de hac materia,multa & varia scripta cõmuniter a fratribus & alijs vbiq; haberi cognoui.Porro inuestigando naturam,cuius notitia valet (vt supra dictum est) etiã ad expositiones sacrarum Scripturarum. Nõ solum inquam in nostrorum libris,sicut Ambrosij,Basilij,Isidori,& aliorum quorundam;verum & in libris Philosophorum, videlicet, Aristotelis,Plinij,Solini. Insuper & Medicorũ,videlicet, Æsculapij, Hipocrati,Auicennæ,Razi,Hali,Isaac,Constantini Platearij; dum non solum nostris,i. fratribus ordinis nostri,hoc ipsum opus desiderãtibus, atq; poscentibus,cęterisq; sanctarum Scripturarum expositoribus,siue Doctoribus,verum etiam quibusdã alijs, qui forsitan curiositate quadam sciendi incognita laborantes,talium notitia delectantur,satisfacere volui:fateor ex magna parte, meo iudicio,professionis intentionis meæ modum excessi, in illis præcipuè inuestigandis ac describendis, quorum nomina in diuinis libris non repperi. Itaq; dum curiosis morem gerere volui, vitium curiositatis incurri. Etenim quod Medicorum est,promittunt Medici, tractant fabrilia fabri. Sic & ego tam sublimis ꝓfessionis homunculus,cuius,s.totum studium,& labor debet esse circa lucrum animarum intẽdere,etiam in hoc opere debui, præcipue de his quæ ad professionem meam spectant insistere. De cæteris autem præcipue, quæ magis ad medicinam corporis pertinent,si forsitan inciderent(sicut Doctoribus nostris mos est)breuiter pertransire. Hoc est igitur, quod licèt multis etiam & fratribus placeat,eo quòd totum per quasdam rerum similitudines & integumenta figurarum ad ædificationem morum, referri valeat. Super omnia tamen quę continentur in hoc opere,mihi confiteor displicere. Non quòd illa quidem in se bona non sint,taliumq; studiosis vtilia,sed quia professionem meam (vt dixi)non decuit huiuscemodi rebus inuestigandis ac describendis, tam diligenter insistere.

Retractatio secunda, tertiæ, & quartæ partis. Cap. XIX.

ETenim in secunda parte, quasdam scientias vel artes diffusius prosequendo, vereor etiam aliquatenus modum excessisse. In tertia vero virtutes ac vitia describendo,non potui,vt iã supra dixi,omnium librorum moralium, etiam quos in promptu habebã,omnes flores in vnum colligere. Sed de multis pauca pro modulo meo eligere,alioquin oporteret volumen in immensum extendere. Porro in quarta parte, quamuis etiam illic abbreuiata sint omnia,propter magnitudinem tamẽ voluminis adhuc amplius institui minuendam; vellẽ (si fieri posset)de sanctorum miraculis rescidisse nonnulla. Demq; si quis legentium, vel in prima, vel in secunda, vel in tertia, vel in quarta parte,de his quæ forsitan ibidem requisierit,minus aliquid inueniat,necessitati abbreuiandi operis(vt iustum est)veniam cõcedat. Præterea nullatenus lector abhorreat, si etiam in Gẽtilium historia videtur legi,circa Paganos facta fuisse nonnulla miracula. Credibile enim est huiusmodi ostenta,nequaquam fuisse vera miracula,sed prodigiosa indicia, ipsosque dæmones hæc circa cultores suos fallaciter egisse vel ostendisse. Quatenus eos huiusce modi fallacijs in cultu suo facilius possent detinere. Hæc ad p̃sens de cunctis quæ in ipso tanti operis initio dicenda erant, videlicet de causa & materia, & de titulo, & de modo agendi & vtilitate, & calumniarum repulsione, & ipsius operis diuisione atque retractatione,ad præsens sufficiant. Hunc autem prologũ propter causas prædictas a principio operis hucusq; protractũ, quia pari iure correspondet vnicuiq; parti,totum in cuiuslibet capite inserendum iudicaui,vt simul cum totius partis capitulis adiunctis,locum suppleat vnius libri. Et quia totum opus illud vniuersale supradicta ratione Speculum maius decreueram appellare. His etiam quatuor eiusdem partibus, idem vocabulum per singulos titulos placuit annotare,vt videlicet prima vocetur Speculum naturale. Secunda vero Speculum doctrinale. Tertia quoque Speculum morale. Quarta Speculum historiale.

Continuatio quatuor partium ad inuicem. Cap. XX.

SIc igitur in hac prima parte, totam naturalem historiam (vt supra dixi) auxiliante Deo diuersorum auctorum flosculos excerpendo, iuxta possibilitatis nostræ modulum breuiter ad plenum prosecuti sumus, differendo videlicet de natura diuina,de Angelica creatura,de materia informi,de fabrica mundi, & iuxta seriem operũ sex dierum, de proprietatibus naturalibus singularum per ordinẽ rerum. Dehinc in secunda & tertia parte,de hominis lapsi reparatione, hoc est de his quibus a lapsu multiplici reparatum est genum humanum,s.de numero & materia omnium scientiarum,de proprietatibus singularum virtutum agere volumus, quatenus in hunc modum totius mundi plenius continentiam,omniumque rerum & artium atq; virtutum summam sub quodam compendio memoriter teneamus. Porro in quarta parte, simili modo temporalem rerum in mundo gestarum historiam,dictorum memorabilium ab initio sęculi vsq; ad finem,quæ scripta reperimus, iuxta seriem temporum per ordinem generationum,regnorumq; successionem,sicut in superiore præfatione totius operis prælocuti sumus, breuiter vt potuimus percurrimus. Veruntamen, quia sicut prædictum est, istæ quatuor speculi partes diuersæ sunt,ac propter nimiam trãscribendi sumptuositatem, alteram sine altera nonulli habituri sunt. Et in hac prima parte loco competenti totius vltimæ partis materiam,i.totius historiæ temporalis chronicam breuiter perstrictam prælibabimus. In fine, videlicet vbi de temporibus agitur. In vltimæ quoq; partis capite placuit quoddam historię naturalis,& omnium artium atq; virtutum epithoma,i. recapitulationem breuem præmittere; quatenus vnaquęq; pars cæteras vtrinque contineat, omnesq; se inuicem complectantur. Et quia totum opus primum, quod in quatuor ob sui magnitudinem est diuisum, maius speculum appellauimus. Ideo primam istam partem, quæ speculum naturale dicitur a diuersis mundi acceptionibus inchoamus.

Finit Prologus.

SPECVLVM NATVRALE VINCENTII,

LIBER PRIMVS.

De diversis mundi acceptionibus. Cap. I.

EX LIBRO qui dicitur Imago mũdi Mundi factura quinque modis describitur. Dicitur enim primo modo Mundus archetypus, i. principalis & oĩum exẽplaris, ẽm ꝙ ante tempora secularia vniuersitas creaturæ in mente diuina fuisse legitur. Secundo modo dr̃ Mundus primitus exẽplatus, s. cum ad exẽplum archetypi Angelus, & huius sensibilis mundi materia creata est ab initio. Tertiò modo, cum per species & formas varias mundus iste visibilis formatus describitur. Quartò modo, ẽm ꝙ pulchritudine tẽporali cursum suum continuè peragente, vnumquodq; ex sui generis semine nascitur. Quintò modo, ẽm ꝙ mundus iste visibilis, in fine temporum ab hac specie corruptibili in incorruptibilẽ trãsmutatus innouabit. Mundus archetypus ipse est filius Dei, cum Patre & Spiritusancto vnus Deus, hic est Dei sapiẽtia, & ratio, & verbũ Deo dicẽti coæternũ, de quo scriptum est. Qđ factũ est, in ipso vita erat, i. viuebat, sicut arca vel domus pcõcepta viuit in mẽte artificis, anteq̃ fiat. De secundò scriptũ est, q viuit in æternũ creauit oĩa simul. De tertiò scriptũ est, qui fecit mundũ de materia informi siue inuisa, i. inuisibili. De quartò scriptũ est, pterit figura huius mũdi. De quintò scriptũ est, nouos celos & nouã terrã expectamus, in quibus iustitia habitat. Iuxta hunc ordinẽ Deo auxiliãte intẽdimus pcedere, maximeq; in pñti volumine mũdi descriptioni; iuxta tertiũ modũ, hoc est de varijs speciebus, quas mundus iste sensibilis cõtinet describendis, diligẽter insistere. De mũdo quippe archetypo sufficiẽter (vt æstimo) aliàs disseruimus; in libro videlicet quẽ de Sancta Trinitate, cõiter ex dictis Sanctorũ & Catholicorũ Doctorũ nuper cõpegimus. Et in alio quodã opusculo, qđ simili modo de ipso Dei filio mundi Redẽptore singulariter edidimus, quẽ ẽt librũ gratiæ titulo pnotauimus. Temporalẽ porro mundi pulchritudinẽ ab initio vsq; ad finẽ in opere illo plenè digessimus, qđ Speculũ historiale vocari decreuimus. Quapropter in huius voluminis capite (Deo iuuãte) de ipso archetypo, & etiã de mũdo secundario, videlicet Angelis, & prima materia primitus exẽplata pauca breuiter pstringemus. Et postea mũdanarũ specierum diligẽter varietate descripta, tandẽ de tpalibus mũdi curriculis, & eius fine similiter nõnulla succinctè pcurremus. Similiter & sacri Doctores aiũt, ꝙ ideo manus & pedes dñi Seraphin operiũt, qa & pterita ante mundũ, & futura post mundum scire nõ possumus, Sed media tantũmodo contemplamur.

De duobus mundis existentibus. Cap. II.

HErmes qui, & Mercurius, & Trismegistus ad Asclepium. Pater quidẽ oĩum vel dñs, qui est oĩa, oĩbus se libẽter ostẽdit, nõ vbi sit loco, nec qualis sit qualitate, nec quãtus sit quãtitate, sed hoĩem sola intelligẽtia illuminans, qui discussis ab aĩo errorũ tenebris & veritatis claritate pcepta, totũ se sensũ diuinæ intelligẽtiæ cõmiscet. Cuius amore parte naturæ, q̃ mortalis est liberatus, immortalitatis futuræ fiduciã excipit. Et oĩum quidẽ mirabiliũ vincit admirationẽ, ꝙ homo diuinã potuit inuenire naturã. Certũ est n. mundũ intelligibilẽ, i. qui solo mẽtis intuitu dignoscitur, incorporalẽ esse, nec eius naturæ corporale aliqđ posse misceri, qđ possit qualitate quãtitate numerisq; dignosci, in ipso quippe nihil tale cõsistit. Hic vero mundus sensibilis receptaculũ est oĩum sensibiliũ specierũ, ẽt qualitatũ vel corporũ, q̃ oĩa sine Deo vegetari nõ possunt. Oĩa quippe Deus, & oĩa ab ipso, in ipso, & p ipsum. Ipseq; mũdus sensibilis, & oĩa q̃ in ipso sunt ab illo superiore mundo, quasi vestimentũ contexta sunt. Nã licet in vnoquoq; genere aĩaliũ, singula sui generis formam possideant, in eadẽ tñ forma sui dissimilia sunt, qđ facit vniformis ille (vt diximus) Deus, cuius species nõ mutatur nec cõuertitur. Sicq; singulorũ generũ formæ sunt pmanẽtes, in eadẽ sui forma dissimiles. Mundus itaq; pparatus est a Deo receptaculũ omniformiũ specierum. Naturã aũt p species vnigenas, mundũ p quatuor elemẽta vsq; ad cęlum pduxit, cuncta Dei visibus placitura, ipsum vero cœlũ Deo plenũ est; porro cuncta ab imo vsq; ad summũ sibi cõnexa sunt, & mortalia immortalibus, & sensibilia insensibilibus adnexa sunt. Plato ẽt (vt legit̃) duos asseruit mundos. Vnũ intelligibilẽ, in quo ipsam veritatẽ dicebat habitare, istũ quoq; sensibilẽ, quẽ manifestũ est visu, tactuq; sentire; itaq; illũ esse verũ, istũ verisimilẽ ad illius imaginẽ esse factum. Ideoq; de illo, in eo, ꝙ se cognoscet aĩa, velut expoliri veritatẽ ac serenari, de hoc aũt in stultorũ animis nõ sciẽtiã, sed opinionẽ posse generari. Idẽ quoq; dicebat ideas esse in mẽte diuina, ideã diffiniẽs ita: Idea est eorum quæ fiunt exemplar æternum. In hoc autẽ errauit, ꝙ ideas aliud esse, q̃ ipsam mentẽ putauit.

Quod mundus archetypus ipse sit Dei filius. Cap. III.

BAsilius in Hexameron lib. I. Erat autẽ antiquissima ordinatio creaturæ, q̃ extra mundũ sunt apta pro virtutibus, orta sine tẽpore, sempiterna, sibiq; propria, in qua Deus oĩum cõditor instituit opera certa, hoc est lumen intelligibile & æternũ, beatitudini cõueniens oĩum amantiũ Deũ. Aug. de Trini. lib. 6. Ipsa est ars q̃dã omnipotentis & sapientis Dei, plena omni rõne viuentium & incõmutabiliũ, & oẽs vnum in eo sunt, sicut ipsa est vna de vno, cũ quo & vnũ. Glosa super Epist. ad Hebr. Hic est mundus inuisibilis, qui erat in Dei sapiẽtia, videlicet ipsa eius dispositio æterna, qui in verbo suo disposuit omnia. Vnde Apostolus inquit: Fide intelligimus aptata esse sæcula verbo Dei, vt ex inuisibilibus visibilia fierent. Hoc est iuxta exemplar inuisibile, quod erat in mente diuina, ex nihilo in esse pcederet. Glo. super Iob. Nam & faber arcam prius facit in mẽte, post in opere, quod est in mẽte viuit cũ artifice, quod aũt fit, mutatur cum tpe. Vnde de verbo Dei Scriptura pronunciat. Quia qđ factũ est in ipso vita erat. Quicquid. n. factũ est in tpe, semper vixit & viuit in spũali factoris rõne. Aug. in lib. 83. quæstionũ. Oĩa quippe Deus rõne cõdidit. Nec eadẽ ratione hominẽ qua equũ, sed singula pprijs rõnibus cõstituit. Has vero rationes nõ arbitrandũ est esse, nisi in ppria Creatoris mẽte. Non. n quicquã extra se positum aspiciebat, vt ẽm id cõstitueret quod faciebat, quas rõnes æternas in verbo intueri anima nequit, nisi q̃ rationis oculũ sanum, & purum, & serenũ, & sanctum, & similẽ eis, quas videre intẽdit habuerit. Sic. n. ipso intelligibili lumine perfusa & illustrata (cum ei cohæserit) hac ipsa visione beatissima fit. Has autẽ siue ideas, siue formas, siue rationes appellare licet, multisq; cõceditur vocare quodlibet, paucisq; videre quod verũ est. Origenes in homilia super principio Iohãnis. Si autẽ q̃ris, qũo in ipso vitaliter, & vniformiter, & causaliter, subsistunt omnia, accipe paradigma ex creaturarũ natura. Conspicare, qũo causæ rerum oĩum, quas cõprehendit globositas sensibilis huius mũdi, simul & vniformiter subsistunt in isto sole visibili. Inde namq; formæ corporũ omniũ procedunt. Inde distantiũ pulchritudo colorũ, & cætera q̃ de sensibili natura prædicari possunt. Considera multiplicitatẽ & infinitã virtutẽ seminũ, qũo simul in singulis seminibus cõtinetur numerositas herbarũ, fruticũ, aĩalium, qũo pulchra surgit ex eis varietas formarũ. Intuere quoq; interioribus oculis, qũo regulæ multiplices in arte artificis vnum sunt, & in animo disponẽtis eas viuũt. Qũo infinitus numerus linearũ in vno pũcto subsistunt vnũ, & hmõi naturalia exempla perspice, ex quibus velut Philosophicæ, Theoricæ pẽnis vltra oĩa subuectus, diuina gratia adiutus, poteris arcana verbi mentis acie pspicere. Et qũo oĩa quæ per verbũ facta sunt in illo viuũt, videre.

Quid sit Deus. Cap. IIII.

DIonysius in lib. de diuin. no. Hierarchia siquidẽ est arcanũ bonum, omni rationi superrationale, nec vlli eorum quæ sunt incõicabile. Hoc igitur arcanũ silẽtio tpali oportet nos honorare. Iohãnes Damasce. lib I. Dicere namq; quid est Deus ẽm substantiã, est impossibile, facilius magis est facere rõnẽ ex omnium ablatione. Non. n. eorũ quæ sunt, est aliquid, non quidem, vt nõ ens, sed super oĩa ens, & super ipsum esse existẽs. Si. n. eorũ quæ sunt, nostræ cognitiones sunt, quod super cognitionem est

omnino, vtiq; super substantiā erit, & econuerso. Aug. De Ciuit. Dei, in lib. 22. Deum certè (sicut poterat) diffinire volens Cicero, Mens, inquit, quædam est soluta & libera ab omni concreatione mortali, secreta oīa sciēs, oīa mouēs, ipsaq; motu prędita sempiterno. Helinādus, Empedocles quoq; sic eū fertur diffiniuisse. Deus est sphęra, cuius cētrum vbique, circumferentia nusq̃. Secundus quoq; Philosophus ita. Deus est mens immortalis, incōtēplabilis celsitudo, forma multiformis, incogitabilis inquisitio, insopitus oculus, oīa cōtinens, lux, bonū, & quid est hmōi. Dionysius vbi supra. Quid est inq̃ Deus? Est ratio simpla, & veritas vere existēs, circa quā vt purā, & nō errantē sciētiā est diuina fides vnicū credentiū fundamentū, ipsos veritati, eisq; veritatē collocās. Ipsa est scientia adunatrix cognoscentiū & cognitorū, a malo restituēs, magis aūt in bono statuēs, ordinans, & ornans, & pficiens integritatē, oīumq; maculas soluēs. Pro hac veritate moriuntur quotidie diuinæ sapientiæ duces, testimonium perhibētes. Bernardus Clareuallensis in libro de consideratione. 5. Quid est inq̃ Deus? qđ ad vniuersum spectat finis, qđ ad delectationē salus, qđ ad se, ipse nouit. Quid est Deus? Non minus peruersorū pęna, q̃ gloria humilium. Est. n. rōnabilis quędā æquitatis directio, incōuertibilis atq; indeclinabilis, quippe attingēs vbiq; cui illisa oīs prauitas cōturbetur, necesse est. Quid est Deus? Longitudo, latitudo, sublimitas, & profundū. Longitudo ꝓpter ęternitatem interminabilem. Latitudo propter charitatē immensurabilē. Sublimitas ꝓpter maiestatē inattingibilē. Profundū propter sapientiā inscrutabilē. Hæc Sancti, ẜm Apostolū cōprehendunt. Idē in quodā sermone. Qui. n. cum Maria soli vacant Deo, diligenter cōsiderant, quid sit Deus in mundo, quid in hominibus, quid in Angelis, quid in seipso, quid in reprobis. Cōtemplātur siquidē, quia mundi rector est & gubernator, hominū liberator & adiutor, Angelorum sapor & decor, in seipso principiū & finis. Reproborū terror & horror. Aug. in lib. soliloquiorum. Ipse est deniq; quē amat omne, quod pōt amare, siue sciens, siue nesciēs. Ipse est qui nō facit malū, & facit et, ne fiat pessimum. Ipse est de cuiꝰ regno, leges ēt in hæc regna descripta sunt. Cuiꝰ legibus arbitriū aīæ liberū est, bonisq; pmia & malis pęnæ, fixis per oīa necessitatibus distributæ sunt. Cuius legibus in æua stantibus motus instabilis rerū mutabiliū, ꝑturbatus esse nō sinitur, frenisq; circumeuntiū sęculorū, semper ad similitudinē stabilitatis reuocatur. Gregorius Nazianzenus. Ipse est cuius esse totū, & semper est insuperabile, quoddam sine fine substātiæ pelagus. Nullis terminis limitibusq; circundatur, omnem sensum naturam supergrediens, & omne tempus.

Quibus distinguatur proprietatibus. Cap. V.

Cassiodorus super Psal. Deus est substātia incorporalis simplex & incōmutabilis. Ioannes Damasce. Quòd autē incorporeus sit Deus, manifestū est diligenter intuentibus. Qualiter enim corpus esse pōt, quod infinitum & indeterminatū est, nec est enim formatū, sed impassibile, inuisibile, & incompositum. Aug. de fide ad Petrū. In hoc autē se nullum corpus esse ostēdit, qa quibusdā corporibus vitā dedit, quibusdā nō dedit, cū oīum corpora ipse creauerit. Non. n. rem viuentem, nisi res viuens facit. Ipse verò naturaliter vita est, quia si vita nō esset, viuētia corpora non fecisset. Idē in lib. de videndo Deo. Itaq; nec corporalibus oculis quæritur, nec visu circunscribitur, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu, nec in loco videtur, sed mundo corde, & cū absens putatur videtur, & cū pſens est nō vr: vnde & Apostolus dicit. Tanto tpe vobiscum sum, & nō cognouistis me. Idē in lib. cōfessionū. 10. Nō est aliquo sensu corporali pceptibilis. Est tñ quędā lux, qđā vox, quidā color, quidā cibus, quidā amplexus interioris hominis, vbi fulget aīæ, quod nō capit locus, vbi sonat, qđ nō rapit tēpus, vbi redolet, quod nō spargit flatus, vbi sapit, qđ nō minuit edacitas, vbi hęret, quod nō diuellit satietas. Ioan. Damasce. Porro simplex est Deus, & nō cōpositus. Nam si compositus esset, qualiter impassibilis esse posset. Compositio nāq; principium est pugnæ; pugna vero dissonatię: dissonantia porro, solutionis est causa. Solutio autem omnino a Deo est aliena. Cęterum qualiter Deus compositus esse queat, cum per omnia incedat, & omnia impleat. Impossibile est siquidem corpus per corpora incedere, quin incidat, & incidatur, plicetur, ac ei reobuietur, sicut quæcunq; sunt humida miscentur & cōfunduntur. August. de Ciuit. Dei lib. 11. Illud itaq; summū bonum, quod Deus est, solum simplex, & ob hoc solum incommutabile est. Nec ideo simplex non est, quia trinitas est. Sed ideo simplex dr̃, quia quod habet hoc est, excepto, ꝙ relatiuè persona quæq; ad alteram refertur. Boe. de Trinita. Deniq; nihil esse dr̃ ẜm materiā, sed ẜm formam propriam. Diuina vero substātia est sine materia, atq; ideo vnū est, & est id, quod est. Reliqua porro non sunt id quod sunt. Habet. n. vnumquodq; suum esse ex his, ex quibus est, i. ex partibus suis, & est hoc, & hoc, i. partes suę pariter coniunctæ, nō hoc vel hoc singulariter. Quod aūt non est ex hoc, & ex hoc, sed hoc tantum est, illud verè est, idq̃ quod est. Richar. de Trinit. lib. 2. Cęterum in illa summa sapiētia q̃ Deus est, nihil falsitatis inesse potest, alioquin nō summè saperet, qui vel fallere vellet, aut falli posset. Constat itaq; Deū veracem esse, & hoc ipsum est ei ex veritate. Veritas ergo nō est aliud aliquid quàm ipse, cum veraciter conuinci possit non habere nisi ex se, quod tñ habet ex veritate. Veritas aūt, sicut nunq̃ nō fuit, sic nunquā nō erit, semper enim verū fuit futurum fore qđ erit. Et semper verum fuit fuisse quod fuit, ergo veritas Deus, sicut initium non habuit, sic & fine carebit. Hierony. in regulis diffinitionum. Itaq; sicut naturis redditur ꝓprietas, vt homini risus, equo hinnitus, ita diuinæ naturæ siquid proprium est, reddas. Proprium est Deo non cępisse, licèt omnium quæ sunt, propriū est cępisse. Richar. vbi supra. Æternum est autē, quod caret vtroque, s. initio & fine, omniq; mutabilitate. In his ergo tribus ꝓbatur esse æternus. Rectè quoq; immensus dicitur, cuius magnitudo nulla mensura cōprehenditur. Hugo de sacramen. lib. 1. Itaq; nec augeri potest, qui immensus est, nec minui qui vnus est, nec loco mutari qui vbique est, nec tempore qui æternus, nec cogitatione qui sapientissimus est, nec effectu q̃ optimus est. Ex symbolo: Eiq; nihil accidens esse potest, quia simplex diuinitas semper est id quod est, cui nimirum idem est esse, & viuere, & intelligere. August. de Trini. & libe. arbi. Intelligamus ergo Deum si possumus, quantum possumus, sine qualitate bonum, sine quantitate magnum, sine indigentia Creatorem, sine situ præsentem, sine habitu oīa continentem, sine aliqua sui mutatione mirabilia facientem, nihilq; patientem, sine loco vbiq; totum, sine tempore sempiternum. Quisquis ita Deum cogitat, etsi nondum potest omnimodo inuenire quid sit, piè tamen cauet quantum potest, de illo aliquid sentire quod non sit.

De diuina essentiæ vnitate. Cap. VI.

Ioannes Damasce. Quod autem vnus est tm̃ Deus: Scriptura exprimens ait: Dominus Deus tuus, Deus vnus est. His vero qui diuina Scriptura non persuadentur, disputando sic probabitur: Deus perfectus est, & indeficiens est, ẜm bonitatē & sapientiam ac virtutem. Et siquidem multos dicamus Deos esse, in multis considerare differentiā est necesse. Si vero in eis est differentia, vbi perfectio ac si ẜm bonitatem, siue ẜm virtutē vel sapientiam deficiat a perfectione, iam eum constat Deum non esse. Si autem per oīa est identitas, vnum magis, & non multos esse cōstat. Præterea qualiter etiam à multis gubernabitur mundus, & non dissoluetur atq; corrumpetur, considerata pugna in gubernantibus. Differentia. n. contrarietatem inducit. Richardus vbi supra. Itē quod esse non potest, omnino non est. Existendi igitur potentia accipit esse, omne quod in rerum vniuersitate subsistit, sed si omne ab illo est, ipsa summa essentia est, sed si ab illa est omne posse, summè potēs est, si omne sapere, summè sapiens est. Est enim impossibile magis aliquid dare, quàm accipere vel habere. Non itaq; aliud est essendi potentia, q̃ summa substantia. Non ergo potuit alicui alteri substantiæ dare, non dicam vt diuinitatem haberet, sed vt ipsa deitas esset. Alioquin, qđ impossibile est esse, parem haberet. Nō est itaq; Deus nisi substantialiter vnus, quantoq; melius est, quantoq; perfectius, quod humana cogitatio attingit, tanto ad id quod Deus est, vicinius accedit, non tñ pertingit. Est itaq; eruditis velut maxima propositio. Est cunctis in cōmuni, velut cōmunis animi cōceptio: Deo attribuere, quicquid altius attingit humana æstimatio. Est autē impossibile plures omnipotentes esse. Qui. n. verè omnipotens fuerit, facilè efficere poterit, vt cęterorū quilibet nihil possit. Alioquin verè omnipotens non erit. Hugo in libro de tribus diebus. Cęterum nunc præcedit vnitas alteritatem, quia præcedit binarium, qui est alteritatis principium. Vnitas ergo præcedit oēm mutabilitatem. Cum ergo omnis creatura mutabilitati subiecta sit, sequitur, ꝙ vnitas omnem creaturam præcedit. Quicquid autem est, aut æternū, aut creatum est, vnitas ergo æterna est. Porro æternum nihil aliud est, q̃ diuinitas, vnitas igitur est diuinitas, ergo vnus est Deus. Dionysius in lib. de diui. nomi. Est. n. hierarchia vnitas omnis vnitatis. viuifica essentia superessentialis, intellectus inuisibilis & inscrutabilis, tanq̃ non ente vestigio vllo in occultam eius multitudinem peruenientium, nec tñ vlli eorum q̃ sunt incommutabile bonum. Hugo super hierarchiam. Denique ait magnus ille Theologus, videlicet Ariopagita Dionysius, ꝙ diuinæ charitatis radius, nunquam a propria singulari vnitate deseritur, licèt ad anagogicam & vnificā eorū, q̃ ꝓuisa sunt cōtemperantiā optimè ac pulchrè perueniat, vt multiplicetur. Hęc etenim multiplicatio & variatio vniuersorū est pulchritudo, qa nisi dissimiliter, pulchra essent singula, summè pulchra nō essēt vniuersa. Vnde & ꝓuenire dr̃ optimè & pulchrè. Optimè, s. in vniuersis, & pulchrè in singulis: vel optimè, ẜm participati infusionem

fusionem pulchrè, & in participantiū dispositionē. Optimè nanq; multiplicatur, vt maius sit bonū, qđ a multis participat, & pulchrè, vt maior sit decor vniuersitatis, eo ꝙ participantibus singulis variè infundit. Et ipsa multiplicatio fit ad cōtēperantiā eorū q̄ prouisa sunt, i. electorū ac ꝓuisorū ad vitā, vt videlicet inter se cōtēperent, & concordia participationis iuuent. Ipsaq; cōcordia, & pax est illa cōtemperantia, qua sibi cōsentiunt, vt stent in vno & reformentur ad vnū, ꝓpter hoc vocat eā anagogicam & vnificā, vnificā quidē, vt stent in vnū, Anagogicā vt reforment ad vnū. Ideo pulchra est in cōgregatione, optima in eleuatione. Iste igitur radius ad corda illumināda ꝓcedit, siue ab intus per aspirationē ea replēs, siue a foris ꝑ sacri verbi eruditionē, se ipsis infundens. Etēn inquit, manet intra se vnificè, & cum se mentibus illuminādis variè multipliciterq; participandum præstat. Nequaquam tamen extra vnitatis suæ simplicitatem effluit.

De personarum trinitate. *Cap. VII.*

ISidorus Etymo. lib. 7. Dicit aūt Deus Trinitas, quasi triunitas. Quia Pater, & Filius, & Spiritussāctus sunt trinitas & vnitas. Vnum. n. sunt ꝓpter maiestatis cōmunionē, & tres ꝓpter ꝑsonarum ꝓprietatē. Ex diffinitionibus ecclesiasticorū dogmatum. Ita credit a nobis trinitas sine cōfusione cōiuncta, sine separatione distincta. Nō. n. cōfusa est in vna ꝑsona trinitas, vt Sabellius, neq; diuisa in natura diuinitas, vt blaspemat Arrius. Aug. de fide ad Petrū lib. 1. Pater itaq; Deus a nullo Deo genitus, sed de natura sua sine initio genuit Filium, sibi coęqualē Deū, & eadem qua ipse naturaliter æternus est diuinitate coęternū. Idē in solutione q̄stionū hæreticorū. Si. n. filio Pater æqualitatē, quā ei dare potuit, in natiuitate subtraxit, inuidus fuit, si autē dare nō potuit, infirmus, sed vtrumq; fictū est, quia Deo Patri Filius æqualis est. Idē cōtra Maximū lib. 2. Beatius quidē est dare, q̄ accipere, sed hoc in hac vita est inopia, qm̄ vtiq; melior est copia. Melius. n. est habere, q̄ egere. Melius est dare, q̄ mendicare. vbi autē qui dedit, gignendo dedit, & qui accepit, nascendo accepit, nō inopi subuentum est, sed ipsa copia generata est. Nec pōt qui accepit ei, q dedit inęqualis esse. Quia ex hoc accepit, vt esset ęqualis. Nihil. n. patre minus habet, q dicit, oīa quæ habet pater mea sunt. Idem ad Orosium. Porro de Spiritusancto, certa fides hoc asserit, ꝙ a Patre filioq; ꝓcedit, sicut & filius dicit. Cum venerit paraclytus, quē ego mittā vobis a Patre, &c. Glo. super Ioannē. Ex hoc. n. ꝙ dr̄, quem ego mittā vobis a Patre, & postmodū additur, qui a Patre ꝓcedit, ostendit, ꝙ non solū Pater, sed & filius eum mittit, sed hoc a Patre a quo est ipse. Aug. de Ciui. Dei li. 15. Ideo quoq; dr̄ Spiritussanctus a Patre principaliter procedere, qm̄ & de Filio quidem ꝓcedit, sed hoc illi Pater dedit, quia sic eum genuit, vt etiam de illo donū cōmune ꝓcederet, & Spiritussanctus amborū spiritus esset. Nō. n. dedit, hoc ei iā existenti nondum habenti. Sed quicquid vnigenito dedit, gignēdo dedit. Idē in lib. 7. Ipse est charitas Patris & Filij vtrūq; coniungens, nosq; subiungens. Vnde scriptum est: Deus charitas est. Idem in lib. 15. Quòd aūt dr̄ Christus paternæ dilectionis Filius, nihil aliud intelligatur, q̄ Filius est dilectus. Charitas quippe Patris, quæ est in eius ineffabili simplici natura, nihil aliud est, q̄ eius substantia, ac ꝑ hoc Filius charitatis eius nullius alius est, q̄ qui de substantia eius est genitus. Richard. de Trinit. lib. 3. Certè vbi totius bonitatis plenitudo est, vera & summa charitatis deesse non pōt, nihil. n. charitate melius est, oportet ergo vt amor in alterum se extēdat, vt amor in alterum se extendat, vt charitas esse queat. Vbi ergo personarū pluralitas deest, charitas omnino esse non pōt. Sed si sola vna persona in diuinitate esset, summā certe charitatē erga creatā personam habere non posset, inordinata enim charitas esset, si summè diligeret eum, qui summè diligendus non esset. Vt ergo in illa vera diuinitate, plenitudo charitatis posset locū habere, oportuit diuinā aliquā ꝑsonam personæ condignæ, & eo ipso diuino cōsortio non carere: præcipuum vero, verum in vera charitate, alterum velle diligi vt se. In mutuo siquidē amore, multumq; feruente nihil carius, nihil præclarius q̄ vt ab eo quē summè diligis, & a quo summè diligeris, aliū æquè diligi velis. Probatio itaq; cōsummatæ charitatis, est votiuæ cōmunio exhibitæ sibi dilectionis. Estq; indiciū magnæ infirmitatis, nō posse pati cōsortiū amoris, posse vero pati signū magnæ perfectionis. Si vero magnum est pati posse, maius erit gratanter suscipere, maximum aūt ex desiderio req̄rere. Demus ergo summo, qđ ꝑcipuū est, summè igitur dilectorum, summeq; diligendorū, vterq; oportet, vt pari voto condilectū requirat: pariq; concordia ꝓ voto possideat: vides ꝙ consummatio charitatis, ꝑsonarum trinitatē requirit, vbi ergo totū qđ est, perfectum est, sicut nec integra charitas, sic nec vera trinitas abesse potest. Diony. de diui. nomi. Fontalis ergo deitas Pater est, Filius autē, & spiritus Dei genitricis deitatis frutices de eo germinati, & quasi flores. Hilarius de Trinit. lib. 2. Vnus aūt est Deus pater ex quo oīa, & vnus vnigenitus, ꝑ quem oīa, & vnus spiritus dñi in oībus. Nec deesse quicq̄ tātæ consumationi reperitur, intra quā sit infinitas in æterno, species in imagine, vsus in numine. Aug. de verbis dñi. Est pater filio veritati origo verax, & filius de veritate patre orta veritas, & Spiritussanctus a patre bono effusa bonitas. Oīum autē non est impar diuinitas, nec separabilis vnitas. Ex symbolo: In Patre manet æternitas, in Filio æqualitas, in Spiritusancto ęternitatis, æqualitatisq; cōnexio. Aug. de Trinit. lib. 7. Sic itaq; cogitetur Deus, vt neque personarum confusio sit, nec talis distinctio, qua impar sit aliquid, quod si intellectu non capitur, fide teneatur, donec illucescat ille in cordibus, qui prophetiam dixit, si non credideritis non intelligetis.

Quòd ab eadem summa trinitate creata sunt omnia. *Cap. VIII.*

AVgust. de fide ad Petrum. Vnde tenendum est, oēm creaturā quæ trinitas Deus non est ex nihilo creatā, ab ipsa sancta Trinitate, q̄ vnus verus & bonus Deus est, & quia summè bonus est, dedit oībus naturis vt bonæ sint, non tm̄ quantū ipse Creator bonus. Est. n. trinitas Deus summū, æternū, & incōmutabile bonū, nullū habēs defectum, quia non est ex nihilo factū, nullū habēs ꝓfectū, q̄a nō habet initiū. Naturæ vero ab eo factæ, ideo ꝓficere possunt, quia esse cęperunt. Ideo vero deficere, q̄a ex nihilo factæ sunt, ad defectū eas conditio ducit originis, ad profectū vero prouehit operatio creatoris. In eo igitur primū Trinitatis, quæ Deus est, ęternitas naturalis agnoscitur. Quia quędam ita fecit, vt cum esse cęperint, non esse tn̄ aliq̄n nō possunt. In eo vero eius oīpotentia intelligit, ꝙ oēm creaturā inuisibilē & visibilē de nihilo fecit. In q̄bus quanq̄ ipsa rerum diuersitas, multo magis tn̄ ipsius bonitas, & oīpotētia cōmendatur. Nisi. n. oīpotens esset, non vna eadēq; facilitate summa & ima fecisset, & nisi summè bonus esset, non se gubernādis rebus, ēt infimis ꝑstitisset. Simplicitas deniq; multiplicis Dei sapiētiæ cōmendat, non solū in creaturarū sublimiū magnitudine, sed ēt infimarum prauitate, dū oīa bona creata, nō solū inferiora, dissimiliaq; suo Creatori sunt, vtpote nō ꝓlata de ipso, sed facta de nihilo, verū ēt inter se nō æqualia sunt, sed ꝑmanent singula, sicut a Deo, vt essent, cęperunt. Deniq; nisi naturaliter immutabilis esset, nunq̄ in rebus mutabilibus ordo consilij, ac dispositionis eius incōmutabilis ꝑmaneret. Idē de Ciuit. Dei lib. 11. Itaq; mūdus ipse ordinatissima sua mutabilitate, atq; mobilitate, & visibiliū oīum pulcherrima specie, quodāmodo tacitus ꝓclamat, & factū se esse, & nō nisi a Deo ineffabiliter atq; inuisibiliter pulchro fieri se potuisse. Idē in lib. 5. Ipse est itaq; Deus oīpotēs, qui hoīem fecit, & eū peccātē, nec impunitū esse ꝑmisit, nec sine misericordia dereliq̄t. Qui bonis & nō bonis, essentiā cū lapidibus, vitā seminalē cū arboribus, vitā sensualē cū pecoribus, vitā intellectualem cū Angelis dedit, qui non solum cęlum & terrā, nec solū Angelū & hominē, sed nec exigui & contēptibilis animantis viscera, nec auis pēnulam, nec herbæ flosculum, nec arboris folium, sine suarum partiū conuenientia, & quadam veluti pace dereliquit.

Qualiter ipsa creatrix Trinitas in principio Geneseos est insinuata. *Cap. IX.*

IDem ad Horosiū: Vt autē qđ de sancta Trinitate oīum creatrice dictū est, Scripturarū testimonijs approbet, in ipso principio Geneseos, hæc ipsa Trinitas euidenter ostenditur. Cum. n. dicitur: In principio fecit Deus cœlum & terram, quid aliud intelligendū putas principiū, nisi Dei filiū. Oīa quippe ꝑ ipsum sa facta sunt a Patre. Vnde & ipse de se, quid esset, interrogantibus respondit Iudæis: Principium, qui loquor vobis. Itaq; proculdubio Pater intelligendus est in nomine Dei, Filius autem in nomine principij. Postea subsequitur Scriptura, ꝙ Spiritussanctus Dei ferebatur super aquas, qui tertia est in trinitate persona. Idem super Genesim ad literam lib. 1. Sicut autem in exordio creaturæ trinitas creatrix insinuatur, sic etiā in cōuersione ac ꝑfectione eiusdē, vt rerum species degerant. Nā & verbū, & verbi genitor exprimuntur, cū ꝑ singula creaturæ genera, Deus vt fierēt, dixisse ꝓhibetur. Illa quippe dictio est in verbo æterno: Patri coæterno, q̄uis in æterno verbo dicente Deo, hoc tēporalis facta sit creatura: vnde q̄a formā vbi semper, & incōmutabiliter Patri cohærentē non imitatur imperfectio creaturæ, cū ab ea dissimilis ad nihilū tēdat quadā informitate, ideo cū insinuatur informitas materiæ primæ, nō fit cōmemoratio filij inquātum verbū est, sed inquantū principiū est: postea vero in cōuersione siue formatione creaturæ, fit eiusdē cōmemoratio inquantū verbū, vt. s. ꝑ id qđ principiū est, insinuet exordiū creaturæ existētis ab illo adhuc imperfectè, ꝑ hoc aūt ꝙ verbū est, insinuet ꝑfectio creaturæ ad eū reuocatæ, vt formaret Creatori inhærēdo, & ꝓ suo genere formā illius imitādo. Inest aūt Deo benignitas summa, nec ex indigētia, sed ex bn̄ficētia veniēs amor in oꝑa sua. Idcirco in

exordio

exordio creaturæ dr̃, ꝙ Spũs Dei ferebatur super aquas, qa bonę voluntati Creatoris subiacebat, quicquid formandũ ac perficiẽdum inchoauerat, vnde & de creatura pfecta dr̃: vidit Deus, ꝙ esset bonũ, vbi eadẽ sancta Dei bonitas exprimitur, in qua Deo placuit, quicquid pro naturæ suæ modulo pfectum placet. Duo quippe sunt propter q̃ Deus creaturã suã amat, videlicet vt sit, & vt maneat: vt igitur esset, spiritus Dei ferebatur super aquas, vt autem maneret, vidit Deus, quia bona erat.

Qualiter eius inuisibilia cognoscuntur a mundi creatura. Cap. X.

PEtrus Lombardus. Vt aũt dicit Apostolus, inuisibilia eius p ea quæ facta sunt, intellecta cõspiciunt, quasi, s. ex perpetuitate creaturarũ, ipsius æternitas, & ex magnitudine oĩpotẽtia, & ex gubernatione virtus vel bonitas intelliguntur. Cęterum licèt potentia, sapiẽtia, & bonitas, siue clemẽtia de Deo, ẽm substantiã dicantur, & in ipso penitus vnũ & idẽ esse pbentur, frequenter tñ hæc oĩa distinctè solent ad psonas referri, s. vt patri potẽtia, filio sapiẽtia, spirituisancto bonitas attribuatur. Hugo de tribus diebus Hæc sunt ergo tria Creatoris inuisibilia, quæ cognoscuntur p ea quæ ab ipso sunt facta Potentiã quippe manifestat creaturarũ immẽsitas. Sapiẽtiã decor. Benignitatẽ vtilitas. Immẽsitas creaturarũ constat in magnitudine & multitudine. Multitudo in similibus, in dissimilibus, in diuersis, in pmixtis. Magnitudo est in mole, & spacio. Moles est in massa, & pondere. Spaciũ est in lato, & longo profundo, & alto. Decor creaturarũ est in situ, in motu, specie, qualitate. Situs est in cõpositione & ordine. Ordo est in pprietate, & tpe, & loco. Motus est quadripartitus, localis, naturalis, aĩalis, rationalis. Localis est ante & retro, dextrorsum & sinistrorsum, sursum & deorsum, & circũ. Naturalis est in cremẽto & decremẽto. Aĩalis est in sensibus & appetitibus. Rõnalis est in factis, & consilijs. Species est forma visibilis, quæ oculo discernitur, sicut figuræ & colores corporũ. Qualitas est pprietas interior, q̃ certis sensibus pcipitur, vt melos auditu, dulcor gustu, fragrãtia olfactu, lenitas tactu. Vtilitas creaturarũ cõstat in grato, & apto, & cõmodo, & necessario. Gratũ est, quod placet. Aptum, quod cõuenit. Cõmodum, qđ prodest. Necessariũ sine quo, quid esse nõ põt. Mundus iste sensibilis, quasi quidẽ liber est scriptus digito Dei, hoc est virtute diuina creatus, & singulæ creaturæ quasi figuræ. Idẽ de sacramẽ. lib. 1. Cũ aũt in Deo sint tria, voluntas, s. & sapientia, & potentia, primordiales causę a voluntate pficiscuntur, per sapientiam diriguntur, per potestatem producuntur. Voluntas etenim mouet, sapiẽtia disponit, potestas explicat. Hæc sunt æterna creaturarũ oĩum fundamenta, omni creaturæ incomprehensibilia, sicut enim æternitatẽ Dei non ęquat tempus, nec immensitatem locus, sic nec eius sapientiam sensus, nec bonitatem virtus, nec potentiam opus.

Qualiter ex creaturarum consideratione cognoscitur esse summa essentia. Cap. XI.

IOannes Damasce. Deum, itaq; iuxta Ioãnis sententiã, nemo vidit vnq̃, nec tñ nos in oĩmoda sui dereliquit ignorãtia, omnibus. n. cognitio existẽdi Deũ ab ipso naturaliter est inserta. Ipsa quoq; creationis permanentia, & conseruatio, & gubernatio nos docet, qm̃ est Deus, qui hanc vniuersitatẽ cõsistere facit, cõtinet & cõseruat, & ei semp puidet. Qualiter. n. vtiq; contrariæ naturæ, ignis, dico, & aquæ, & aeris, & terræ in vnius mundi cõsummatione adinuicẽ cõuenissent, & indissolubiles pmansissent, nisi aliqua virtus omnipotẽs ea cõseruasset, & indissolubilia semper cõseruaret. Cęterũ quid est, quod mouet cęlum. Nã omne qđ mouetur, ab alio mouetur. Et illud iterũ a quo mouet, sic est in infinitũ q̃ endo pcedere, donec ad aliqđ pueniamus immobile. Primũ. n. mouens immobile est, qđ Deus est. Augus. de Ciui. Dei lib. 11. Deniq; sicut iã dictum est. Mundus iste ordinatissima sua mobilitate, & mutabilitate ac visibiliũ pulcherrima specie, si qs diligenter attẽdat, quodammodo tacitus & factum se esse, & nõ nisi a Deo ineffabiliter, atq; inuisibiliter pulchro fieri potuisse proclamat. Richardus de Trinit. lib. 1. Incessanter quippe videmus in his quæ ab æterno non fuerunt, alia quidem succedere, alia vero decedere. Porro manifesta ratio inuenit, quia quicquid ab æterno non fuit a semetipso esse non possit. Alioquin apertè cõuincitur, ꝙ aliquid sibi existendi initiũ dedit, sub illo instanti qñ nihil habuit, qñ oĩno nihil potuit, hinc ergo colligit ratiocinãdo, & aliquid esse, qđ est a semetipso. Nã si nihil à semetipso fuisset, omnino non esset, vnde illa existere potuissent, q̃ suũ esse a semetipsis nõ habẽt. Conuincitur ergo, vt dictũ est, aliquid esse a semetipso, & eo ipso ẽt ab æterno, alioquin fuit qñ nihil fuit, quod q̃ falsum sit, ipsa rerũ experientia cõuincit existentiũ. Sic sanè, nemo dubitare põt, quia in tanta rerũ multitudine existentiũ, & tam multiplici differentia graduum esse oporteat aliquid summum. Abiq; dubio aũt, melior est natura rationalis, q̃ irrationalis, oportet ergo, vt aliqua rõnalis substantia sit omnium summa. Grego. in moralib. lib. 27. Itaque omnis homo eo ipso, ꝙ rationalis conditus est, ex ipsa ratione illum, qui se condidit Deum esse colligere debet. Vnde per quendam sapientẽ in libro Iob dicitur. Omnes homines vidẽt eum, quẽ nimirum iam videre, est dominationẽ illius ratiocinando cõspicere: rectè quoq; ibidẽ subiungitur, vnusquisq; intuetur procul, ipsum quippe pcul intueri, est non iam illum per speciem cernere, sed adhuc ex sola operum suorum admiratione pensare.

Qualiter in omni creatura relucent trinitatis vestigia. Cap. XII.

AVgust. in lib. quæstionum 83. Cæterũ omne quod est, aliud est quo cõstat, aliud quo discernitur, aliud quo cõgruit: vniuersa igitur creatura, & est, & plurimum distat a nihilo, quod nihil est, & suis partibus sibi congruit, causam quoq; illius trinam esse oportet, qua sit, qua hoc sit, qua sibi amica sit: oportet igitur trinitatẽ esse, qua nihil præstantius, intelligẽtius, beatius, ratio põt inuenire. Ob hoc ẽt vbi veritas inquiritur, tria tm̃ genera q̃stionũ esse pbantur: videlicet; an sit; an hoc; an aliud sit, an pbandũ, an improbandum sit. Idẽ de Ciui. Dei lib. 11. Quoniam igitur hoĩes sumus ad nostri Creatoris imaginẽ creati, cuius est vera æternitas, æterna veritas, æterna & vera charitas. Estq; ipsa æterna, & vera, & chara Trinitas. Neq; confusa, neq; separata. In his quidẽ rebus q̃ infra nos sunt, quoniã nec ipsa aliquo modo essent, vel aliqua specie cõtinerentur, nec aliquẽ ordinẽ, vel appeterẽt, vel tenerẽt, nisi ab illo qui summè sapiens est, qui summè bonus est, facta essent, tanq̃ per oĩa quæ fecit mirabili stabilitate currẽtes, quasi quædã ipsius; alibi plus, alibi minus impressa vestigia colligamus. In nobis aũt ipsis eius imaginẽ contuentes, tanquã iunior ille filius euãgelicus, vt in nosmetipsos reuersi surgamus, & ad illum redeamus, a quo peccando recesseramus. Ibi nostrũ esse non habebit mortem, ibi nostrum nosse nõ habebit errorẽ, ibi nostrum velle nõ habebit offensionẽ. In his quippe, quę quoquo modo sunt, & nõ sunt qđ Deus est, a quo facta sunt præponuntur viuentia nõ viuẽtibus, & in his quę viuunt, sentiẽtia nõ sentientibus, & in his q̃ sentiunt, intelligẽtia nõ intelligẽtibus; & in his quæ intelligunt, immortalia mortalibus. Sed tm̃ valet in naturis rõnalibus, quoddã veluti pondus voluntatis & amoris, vt cũ ordine naturæ Angeli hominibus, lege tñ iustitiæ boni hoĩes malis pferantur Angelis. Et nos qdẽ in nobis imaginẽ illius summæ trinitatis agnoscimus, qua nihil in rebus a Deo factis sit ei natura ppinquius. Nã & sumus, & nos esse nouimus, & nostrũ esse, ac nosse diligimus. Aĩalia quoq; ẽt irrationalia, q̃ sentiunt esse se velle, & ob hoc interitũ fugere, quibus possunt motibus ostẽdunt. Sed & arbusta fructicesq; quibus nullus est sensus, vt in auras tunc cacuminis germẽ emittãt, altius terræ radices infigũt, quo alimẽtũ trahãt, sicq; suũ esse quoddamodo cõseruãt. Ipsa postremo corpora, qbus nec sensus, nec seminalis est vita, ita tñ vel in supna insiliunt, vel ima descẽdũt, vel in medijs librãdo se collocãt, vt essentiã suã vbi ẽm naturam possunt esse, custodiant. Sed & formas suas nobis sentiẽdas pbẽt, vt p eo, ꝙ nõ valẽt, quasi innotescere velle videatur. Nosq; sic ea sensu corporis capimus, vt de his non sensu corporis iudicemus. Alium quippe sensum interioris hominis, longè illo pstantiorẽ habemus, quo iusta iniuſtaq; sentimus, iusta p speciẽ intelligibilẽ, & iniusta p eius priuationẽ. Ad huius sensus officiũ nõ acies pupillæ, nõ foramẽ auriculæ, nõ spiramẽta nariũ, nõ gustus faucium, nõ vllus corporeus accedit tactus. Ibi me, & esse, & hoc nosse certus sum, & hæc amo, atq; me amare similiter certus sum.

De gradibus creaturarum, quibus homines ad Dei cognitionem ascendunt. Cap. XIII.

AVgustinus de Ciui. Dei lib. 12. Cum ergo Deus summè sit, qui ad Moysen dicit: ego sum, qui sum. Rebus quas creauit esse dedit, alijs amplius, alijs minus, atque ita naturas essentiarum gradibus ordinauit. Idem in libro quinto. Homini vero dedit essentiam cum lapidibus, vitam seminalem cũ arboribus, vitam sensualem cum pecoribus, vitam intellectualem cum Angelis dedit. n. & carni originẽ, pulchritudinẽ, valitudinẽ, & aĩæ irrationali memoriã sensum appetitum. Rationali aũt insuper, mẽtẽ, intelligentiã, voluntatẽ. Idẽ in lib. 11. In his autẽ oĩbus, vt diximus, quæ a Deo facta sunt, pponuntur viuẽtia nõ viuẽtibus. Et in his quę viuunt sentiẽtia nõ sentiẽtibus, & in his q̃ sentiũt, intelligẽtia nõ intelligẽtibus. Et in his intelligunt, immortalia mortalibus. Idem. Isidorus in lib. de summo bono. Quibusdam itaq; gradibus intelligẽtiæ per creaturã homo pgreditur ad intelligendũ Creatorẽ: videlicet ab insensibilibus ad sensibilia, a sensibilibus ad rõnalia, a rationalibus surgẽs ad Creatorẽ, intelligibilia qppe Deũ laudãt p se, irrõnalia vero & insensibilia nõ per se,

per se, sed per nos laudāt eum, dum nos ea cōsiderātes laudamus Deum. Sed ideo laudare Deum & ipsa volunt, quia videlicet eādem laudem eorum parturit: deniq; dixerunt antiqui, ꝙ nihil tā ebes existat, qđ sensum in Deum non habeat. Aug. de Ciuit. Dei lib. 11. Sed magnū est, & admodū rarum paucisq; cōcessum, vniuersam creaturam corporeā, & incorpoream, mēte consideratā, mutabileq; compertā intentione mentis excedere, & ad immutabilem Dei substantiā peruenire, ibiq; ex ipso discere, ꝙ cunctam creaturā, q̄ nō est qđ ipse, non fecit nisi ipse. Sic. n. Deus cū hoīe loquitur, nō p aliquā creaturā corporalem, vel corporali similē. Sed ipsa veritate, si qs idoneus sit ad audiēdum mēte nō corpore. Idē in lib. Confessionum. 11. Audiat ergo te dñe intus sermocinantē qui pōt, ego quidē ex oraculo tuo clamabo fidenter. Quā magnificata sunt opa tua, oīa fecisti in sapientia. Et hæc ipsa sapientia tua principium est, qđ loquitur nobis, interius docens nos, veritas stabilis, siquidē & per creaturā mutabilē cum admonemur ad veritatem stabilem ducimur. Idē in quinto. Ecce non cessat dñe, nec tacet laudes tuas vniuersa creatura tua, nec spūs hominis per os conuersum ad te, nec aīalia, nec corporalia, per os cōsiderantium ea, vt exurgat in te a lassitudine aīa nr̄a, innitens his q̄ fecisti, & transiens ad te, q hæc mirabiliter fecisti, ibiq; refectio & vera fortitudo. Idē in li. 10 Ecce interrogaui de Deo meo terrā, & oīa quæ in ea sunt, & cuncta se Deū nō esse cōfessa sunt. Interrogaui cęlum & luminaria eius, & hæc quę circunstāt fores carnis meæ, dixi omnibus: dicite mihi de Deo meo aliquid, qđ vos non estis, exclamauerunt omnia voce magna, vere Deus non sumus nos, sed ipse nos fecit. Interrogatio mea. Intētio mea. Responsio eorum. Species eorum.

Quod Deum multis modis homines cognouerunt. Cap. XIIII.

HVgo de sacrament. lib. 1. Hic autem ab initio Deus notitiam suam ab homine temperauit, vt sicut nunquam, quid esset toto poterat comprehendi, sic quia esset nunq̄ prorsus posset ignorari, ne si totus manifestus esset, fides non haberet meritum, nec infidelitas locum: si vero absconditus totus esset, fides quidem a scientia non iuuaretur, & infidelitas de ignorantia excusaretur. Proditus est igitur & indicatus est occultus Deus, partim ratione humana, partim reuelatione diuina. Et ratio quidē humana duplici inuestigatione Deum deprehēdit, partim videlicet in se, partim ex his quæ erant extra se, similiter reuelatio diuina humanam ignorantiam, nunc ab intus per aspirationē edocuit, nunc vero foris per doctrinæ eruditionē instruxit, vel p miraculorum ostensionem cōfirmauit. Et approbauit hoc ratio, & acquieuit, & vnum esse Deum asseruit, nec collectionem diuersorum ne turbam faceret, nec compositionem partium ne massam formaret, nec similitudinem multorum, ne pluralitas superflua, vel singularitas imperfecta appareret. Itaq; quatuor modis ad notitiā hominis egreditur Deus inuisibilis. Intus, s. per rationem & aspirationem, foris per creaturam & doctrinā: Ratio quidem & creatura pertinent ad naturam. Aspiratio autē & doctrina, pertinēt ad gratiam. Ex ratione sunt necessaria, s̄m rationem probabilia, supra rationem mirabilia, contra rationē impossibilia. Et duo quidem extrema eorum quæ dicta sunt, fidē omnino non capiunt. Nam quæ ex ratione sunt, qnoniā sciuntur, credi non possunt. Quę aūt cōtra rationem sunt, nullo modo his acquiescit ratio. Illa ergo q̄ sunt s̄m rationem, & illa q̄ sunt supra rationē, tantummodo suscipiunt fidē. Et in primo genere, fides rōne adiuuatur, & ratio fide perficitur. In his vero q̄ supra rōnem sunt, fides a rōne non adiuuatur, sed rō fidē venerari, quā cōprehendere non valet, admonetur. Dionysius de diuinis nominibus. Deū itaq; non ex sua cognoscimus natura, sed ex omnium existētium ordinatione ex ipso pposita, imagines quasdā diuinorum ipsius habente, omniq; via & ordine in ipsum est redeundum, omni ablatione & eminentia vt causa oīum, pinde & in omnibus, & sine oībus, & per scientiam, & sine scientia cognoscitur Deus, vtiq; s̄m super omnem animi virtutem cognoscitur, cum animus ab existentibus oībus recedens, deinde & seipsum relinquens, super apparentibus radijs innititur. Inde inscrutabilis sapientiæ profundo illuminatus, quæ vt dictum est, cognoscenda est ex oībus, ipsa est. n. oīum factrix, semp compaginans oīa, & indissolubilis omniū cōgruentiæ & ordinationis causa, semper propinquorum fines sęculorum cōnectens, & vnā vniuersitatis conspirantiam armoniamq; pulchram faciens.

Qualiter ad vnius Dei cognitionem Philosophi peruenerint. Cap. XV.

RIchardus in Prologo libri de Trinitate. Cogitemus igitur, quantum in eius cognitione studuerunt, vel quousque perfecerunt ēt huius mundi Philosophi. Et pudeat nos in hac parte inferiores illis inueniri, amplius aliqd debet in nobis amor veritatis, q̄ in illis potuit amor vanitatis. Amplius ēt aliquid in his nō posse oportebit, quos fides dirigit, spes trahit, charitas impellit. August. de Ciui. Dei lib. 8. Illi nimirū summi Philosophi, quos merito fama & gloria, cęteris p̄latos videmus, nullū corpus Deū esse cōprehenderunt, & ideo quærentes eū, cuncta corpora transcēderunt, viderunt quoq; quicquid est mutabile, non esse summū. Ideoq; oēs ēt spiritus mutabiles trāscenderunt quęrentes summū bonū. Deinde cōsiderarūt oēm speciē in re quacunq; mutabili, qua est, quicquid illud est, nō esse posse, nisi ab illo qui verè est, quia incōmutabiliter est. Ac p hoc siue vniuersi mūdi corpus, figuras, qualitates, ordinatūq; motū, & elemēta a cęlo vsq; ad terrā disposita, & q̄cunq; in eis sunt, siue oēm vitā, vel quæ nutrit & cōtinet, qualis est in arboribus, vel quæ & hoc habet & sentit, qualis est in pecoribus, vel q̄, & habet hoc, & intelligit, qualis in hominibus, vel q̄ nutritorio subsidio nō indiget, sed tn̄ cōtinet, sentit, intelligit, qualis est in Angelis, nisi ab illo esse nō posse, q simpliciter est. Qđ. n. illi est viuere, intelligere, beatū esse, hoc est illi & esse; ppter hāc incōmutabilitatem, & simplicitatē intellexerunt eū, & oīa illa fecisse, & ipsum a nullo fieri potuisse. Cōsiderarūt. n. quicqd est, vel corpus, vel vitā esse, meliusq; aliqd vitā esse q̄ corpus, speciemq; vitæ intelligibilē, q̄ corporis sensibilē esse; nulla. n. est corporalis pulchritudo, siue in statu corporis sicut est figura, siue in motu, sicut est cantilena, de qua nō aīus iudicet, qđ pfecto nō posset, nisi species hæc in ipso melior esset, sine tumore molis, sine strepitu vocis, sine spacio loci aut tpis, sed ibi quoq; nisi mutabilis esset, nō alius alio melius de sensibili specie iudicaret. Quod. n. maius aut minus recipit, sine dubio mutabile existit. Vnde ingeniosi hoīes ac docti facilè collegerunt, nō esse primā speciē in rebus his, vbi cōuincitur esse mutabilitas. Cū igitur in eorum cōspectu, & animus, & corpus, magis & minus speciosa essent, si aūt omni specie carere possēt, oīno nulla essent, viderunt aliquid esse vbi prima species incōmutabilis esset, & ideo nec corporabilis esset, ibiq; rerū esse principiū rectissimè crediderunt, qđ factū nō esset, ex quo cuncta facta essēt. Itaq; qđ notū est Dei manifestāte illo, pceperunt, cū ab eis inuisibilia eius p ea quę facta sunt, intellectu cōspectu sunt. Idē in lib. 11. Hinc Apuleius Platonicus, Deum Creatorē oīum Platonē sic p̄dicasse asseruit, ꝙ ipse sit solus q nō possit penuria sermonis humani, vel modicè cōprehendi, vix aūt sapiētibus viris, cum se vigore animi, q̄tum licuerit de corpore remouerunt, intellectū hmōi, & id quoq; interdū, velut in altissimis tenebris rapidissimo coruscamine lumen candidū intermicās. Ex lib. Lactantij de falsa religione. Oēs quoq; Sybillę, vnū Deū p̄dicasse inueniūtur. Maximè aūt Erithręa q̄ inter cęteras celebrior, atq; nobilior habetur. August. cōtra. 5. hostiū genera. Ait siquidē illa q̄ dicta est Erithręa, vn⁹ est Deus omnipotēs sublimior vltra oīa quæ fecit sidera. Ipsum solū, qui est colite mundi Creatorē. Qui honorāt Deū verū, æternā vitā hæreditabunt, ppetuo sęculo inhabitātes paradisū amenissimū hortū. Idē in li. de Ciui. Dei. Plotinus quoq; Philosoph⁹ fugiēdū esse, inqt, ad clarissimā patriā, & ibi patere tibi oīa; q̄ igit classis aut fuga nisi similē Deo fieri.

Qualiter ad trium personarum distinctionem, vtrinque appropinquauerunt. Cap. XVI.

IDem lib. 8. Cum aūt sapiētiæ studiū, in actione vitæ & cōtemplatione verset. Socrates in actiua excolluisse, Pythagoras vero cōtemplatiuæ magis institisse memorat. Proinde Plato vtrāque iungēdo pfecisse laudat Philosophiā, q̄ videlicet in tres partes distribuit, naturalē, s. rōnalē, & moralē: fortassis aūt, qui eū acutius atq; veracius intellexisse, & secuti esse laudant, aliquid tale de Deo senserunt, vt in illo inueniat & causa subsistēdi, & rō intelligēdi, & ordo viuēdi. Quorū triū vnū ad naturalē, aliud ad rōnalem, tertium ad moralem pertinere intelligitur. Si n. homo ita creatus est, vt per id, qđ in eo p̄cellit, attingat ad illud, qđ cuncta præcellit, vnum scilicet verum optimum Deum, sine quo nulla natura subsistit, nulla doctrina instruit, nullus vsus expedit. Ipse quęratur vbi nobis secura sunt omnia, ipse cernatur, vbi nobis certa sunt oīa, ipse diligatur vbi nobis recta sunt oīa. Si ergo Plato Dei huiusmodi imitatorē, cognitorē, amatorē, dixit esse sapientē, cuius participatione sit beatus, qđ opus est discutere cęteros. Nulli nobis, q̄ isti ppius accesserunt. Idē, Porphyrius quoq; Platonicus, principia rerū, ait esse Deū patrē ac Deū filiū, quē vocat paternā mentē, siue paternum intellectū, posuit etiā tertium horū medium. Idē contra 5. hostium genera. Mercurius porro, ait in libro de verbo pfecto, filius Dei bñdicte atq; bonę volūtatis eius, cuius nomē ore humano enarrari nō pōt, de solo Deo, dñs oīum est, hunc Deus dilexit vnigenitū suū, bonus. n. visus est, ac plenissimus oīum bonorū & lætatus est. Sybilla quoq; Erithręa. Oīum inqt cōditorē, nutritorēque, q̄ dulcē spūm oībus

disposuit,

disposuit, & ducem Deum oīum fecit, Deus fidelibus viris honorare dedit. Idē in lib. de Ciui. Dei. 11. Animaduertunt quidē, vt dictum est supradicti Philosophi tripartitā philosophiæ esse disciplinā, videlicet, physicā, logicā, & ethicā. Et quis in his tribus de sancta Trinitate nō credātur aliqd ſm Deum cogitasse, Platoni tñ, qui hanc primus diuisionē fertur reperisse, neq; naturarū oīum nisi Deus visus est auctor, nec intelligentiæ dator, nec amoris quo bene beateq; viuitur inspirator. Sicut aūt cū de natura rerum, & ratione indagandæ veritatis, & de fine boni, ad quē oīa quę agimus referenda sunt, diuersi diuersa sentiant. In his tñ tribus qōnibus, oīs eorū intētio versatur. Itaq; cū in qualibet earum quid quisq; sectetur, multiplex sit opinionū discrepātia; Esse tñ aliquā naturæ causam, scientiæ formā, vitæ summā, nemo cunctatur. Tria quoq; in quolibet hoīe artifice spectantur, vt opus aliqd ab eo efficiatur, s. natura, doctrina, & vsus. Natura ingenio: Doctrina scientia: Visus fructu diiudicandus est. Ex his ergo ꝑpter beatā vitā obtinendā, illa tripartita a Philosophis inuēta est disciplina. Naturalis ꝑpter naturam. Rationalis ꝑpter doctrinā. Moralis ꝑpter vsum: si ergo nr̄a natura a nobis esset, ꝑfecto nr̄am & nos sapientiā genuissemus. Nec eā aliunde, i. doctrina discēdo percipere curaremus. Amor quoque noster a nobis profectus ad nos relatus ad bene viuendum sufficeret, nec alio bono quo frueremur vllo indigeret. Nunc vero, quia natura nostra vt sit, Deum habet auctorē, ꝑculdubio vt vera sapiamus, Deū debemus habere Doctorē, vt beatissimū suauitatis intimæ largitorē. Nā & nos quidē in nobis imaginē agnoscimus illius trinitatis summę, & non æqualē, tamen adhuc reformatione perficiendā, vt ei proxima sit etiam similitudine.

Quòd in trinitatis distinctione defecerunt. Cap. XVII.

GLosa sup Epist. ad Rom. 1. Itaq; quod notum est Dei, manifestū est in illis, naturalis videlicet rationis ductu. Notū. n. Dei hoc esse dicimus, qđ ex huius mundi dispositione & naturali rōne assequi possumus, & illi quidē Philosophi nobiles quo quomodo creaturas interrogātes de Creatore ꝗsierunt, omniq; specie ac dispositione quasi voce respōdente, ex arte artificē cognouerunt. Sic eius inuisibilia per ea quæ facta sunt intellecta conspexerunt, quia, s. ex ppetuitate creaturarū eius æternitatē, ex magnitudine omnipotentiā, & ex gubernatione virtutē, vel bonitatē & huiusmodi intellexerunt. Quidā autē in illis verbis Apostoli, volunt per inuisibilia patrē intelligi, per virtutē vero filiū, per diuinitatē Spiritum sanctū. Sed beatus Augustinus Philosophos vsq; ad tertiæ psonæ notitiā, s. spiritussancti nō pertigisse dicit. Vbi de tertio signo, in quo defecerunt Magi Pharaonis disserit. Magi. n. inquit, non in primo, aut secundo signo defecerunt, quia suum gentiū Philosophi de thogaton, i. summo Patre & de noy, s. eius mente Philosophati sunt. Sed in tertio signo non ꝓualuerunt Magi, quia vsq; ad tertiā personam nō valuerunt venire Philosophi. Itaq; dicimus eos hanc summæ Trinitatis distinctionē, quā fides catholica ꝓfitetur, nullatenus habuisse vel habere potuisse, absq; doctrinæ vel internæ inspirationis reuelatione. Reuelauit aūt illis Deus per opera virtutē, non per doctrinam vel inspirationē. Viderunt ergo de longinquo veritatem, sed nō appropinquauerunt per humilitatē. Non igitur has personas ideo dicuntur intellexisse, ꝙ eas distinctè & veraciter, & propriè intellexerunt, sed qm̄ illa tria, quæ tribus illis personis in sacra Scriptura frequenter distinctim, ac separabiliter attribui solent, s. potentiā, sapientiā, bonitatē in Deo esse cognouerunt. Potentia siquidē attribuitur Patri, sapientia filio, bonitas vero spirituisancto. Sicut autē ex motibus & administratione corporis animā intelligis, licèt inuisibilem, sic & illi ex totius mundi administratione, ac regimine creaturarum omnium Creatorē intellexerunt. Vnde & Apostolus eos inexcusabiles dicit, quos non latuit veritas, & in eis perseuerauit iniquitas.

Qualiter etiam circa mundi originem errauerunt. Cap. XVIII.

HElinandus in Chronicis lib. 1. In principio igitur creauit Deus cęlū & terrā. Hic cōuincitur Epycurus, qui dicit mūdū casu factum; si. n. casus mundū fecit, cur nō aliqñ domum facit, vel aliquid tale, qđ minus est ꝗ̄ mundū facere. Item si casus hoc fecit, ergo aliquę causę pcesserunt mundū, quarum cursus fecit illū casum. Casus. n. est inopinatus rei euētus ex superfluentibus causis. Nō ergo casus fecit mundum, sed nec natura, vt alij Philosophi dicunt. Nā ꝓpriū est naturæ cōtraria fugere, similia appetere. Mundus aūt ex cōtrarijs elemētis factus est, fecit ergo mundum, non natura vel casus, sed aliquis artifex, sed quis ille nisi Deus? Itē ꝗ̄ disponuntur sapienter disponuntur. Est ergo aliqua sapientia, qua oīa disponuntur, illa aūt alicuius est, & cuius nisi Dei? Illa quoq; sapientia habuit potentiā & voluntatem. Nā si non potuit, quomodo tanta & tā pulchra fecit, si aūt fecit & voluit, vel ignorans, vel coacta hoc fecit: Sed tantā potentiam, quid potuit cogere? & tanta sapientia quid potuit ignorare? Est ergo Deo potentia, summa voluntas optima, & sapiētia summa, qua fecit mūdum. Ambro. in Exameron lib. 1. Plato & discipuli eius, tria principia oīum rerum cōstituerunt, Deum, exemplar, & materiā. Eaq; incorrupta & increata, ac sine initio esse affirmarunt: Deumq; ad exēplar, i. ad ideā intendentē, mundum de materia fecisse incorruptū. Arist. quoq; cū suis, duo principia posuit; materiā, & speciē, & tertiū cum his qđ operatoriū dicit; cui suppetit competēter efficere, qđ adoriendum putasset. Quid autē, tam inconueniens, ꝗ̄ vt æternitatem operis, cū Dei oīpotētis æternitate coniungerent, vel ipsum opus Deū esse dicerent? Nā alij mundum ipsum Deum esse dixerunt, ꝙ ei mentē diuinā inesse putarent. Alii partes eius, alij vtrunque. Hos oīum errores Moyses elidit. In principio, &c. dicens initium rerum auctorem mundi; creationem mente comprehendens.

Cur Deus mundum optimum creauit & vnicum. Cap. XIX.

IOannes Damasce. Quoniam igitur bonus est, ac super bonus Deus, non est sui ipsius contemplatione contentus, sed bonitatis superabundantia ꝗdam generari, quibus benefaceret, acceptauit, & participatiua sua bonitate existēte ad esse vniuersa visibilia, & inuisibilia deduxit, & condidit, eumq; qui ex visibili constat hoīem composuit. Aug. super Gen. lib. 8. Nullo quippe bono Deus extra se indiget, qui bono quod fecit non eget. Quibus autē bonis laudabiliter non egeret, si nulla bona fecisset, bonus non esset, bona quo ꝗ; facere si non posset, nulla esset potentia. Si autem posset, nec faceret, magna esset inuidētia. Qm̄ ergo omnipotens ac bonus existit, omnia valde bona fecit. Ambro. Vt ēt ipse Deus, qui natura inuisibilis est, a visibilibus sciri posset, opus fecit, quod opificem visibilitate sui manifestaret. Basilius in Exameron lib. 1. Beata ergo natura, & opulenta bonitas, dilectissima cunctis rationem habentibus, ac nimium beata pulchritudo, principiū oīum ꝗ̄ sunt, fons vitæ, inaccessibilis sapiētia, ipse fecit in principio mundum, vt bonus vtilem, vt sapiens optimum, vt potens maximum. Plato in Thymeo. lib. 1. Vt autē exemplari cuius æmulationē intuebatur, etiam in numero similis esset; Idcirco nec duo, nec innumerabiles mundi, sed vnus a Deo factus est mundus. Operi porro formā dat artifex, ad immortalis siquidē, & in statu gemino persistentis exēpli, similitudinē atq; æmulationē formans operis effigiē, honestū efficiat simulacrū necesse est, optimus erat ab optimo, porro ab inuidia longè relegata est. Itaq; sui similia, ꝓut cuiusq; natura poterat esse capax beatitudinis, effici voluit. Qm̄ qdē voluntatē Dei, originē rerū esse certissimā si quis ponat, rectè eū putare consentiā.

Cur fecit eum pulcherrimum, idem in eodem. Cap. XX.

AVgust. de Ciuit Dei lib. 12. Nec fas erat bonitati præstanti quicquā facere, nisi pulchrū. Pulchritudo & vtilitas, ēt inferioris huius creaturæ ꝗ̄ homini licèt in has miserias proiecto, spectanda atq; sumenda, diuina largitate concessa est, quo sermone terminari pōt, in cęli & terræ, & maris multimoda, atque varia pulchritudine, in lucis tanta copia, tamq; mirabili specie; in Sole ac Luna sideribus. In opacitatibus nemorum. In coloribus & odoribus florum. In diuersitate volucrū garrularum, atq; picarum. In multiplici specie, tot tantorumque animantium, quorum illę plus habent admirationis, quæ molis minimum, plus. n. formicularum & apicularum opera stupemus, quàm immensa corpora balenarū. In ipsius quoq; maris, tam grandi spectaculo, cum se velut vestibus induit diuersis coloribus. Quam porro delectabiliter inspectatur, ēt quātumcunq; turbatur. Et sic inde maior suauitas, quia sic demulcet intuentē, vt non iactet & quatiet nauigantē. Idē in lib de vera religione. Ita aūt ordinantur oēs, vel oīa officijs & finibus suis in pulchritudinem vniuersitatis, vt quod horremus in parte, placeat plurimum si consideremus in toto. Nihil enim est ordinatum, quod non sit pulchrū. Ista ergo ꝓpterea infima sunt, quia partibus imperfectis tota ꝑfecta sunt, seu in statu, seu in motu pulchra sentiantur, tota cōsideranda sunt si rectè volumus iudicare. Idem in eodē Nec frustra intueri oportet, & inaniter pulchritudinē cęli, ordinem siderum, vicissitudinem tēporum, in quorū cōsideratione, nō vana curiositas est exercenda, sed gradus ad æterna faciendus. Isidorus de summo bono lib. 1. Ex pulchritudine, quippe circunscriptę creaturæ, pulchritudinem suam qua circunscribi nequit, Deus intelligi facit, vt ipsis homo vestigijs ad Deū reuertatur, quibus auersus esse probatur, videlicet, vt quia per amorē pulchritudinis creaturæ, a Creatoris forma se abstulerat, Rursum per creaturæ decorem ad Creatoris pulchritudinem redeat.

De

De arte diuina, qua Deus fabricauit omnia. Cap. XXI.

AVgustinus de Trinitate, in lib. 6. Ipsaq; est ars quędam omnipotentis & sapientia Dei, plena omni ratione viuentium & incommutabilium, & omnes vnũ in ea sunt, sicut ipsa est vna de vno, cum quo & vnũ. Idem de Ciuit. Dei lib. 11. Hi sunt. n. vt dictum est, infiniti thesauri rerum intelligibilium, in quibus & oẽs inuisibiles & incõmutabiles sunt rationes, rerum ẽt inuisibilium & incõmutabilium, q̃ per illã factæ sunt. Basilius in Exameron lib. 1. Erat. n. antiquissima ordinatio creaturæ, illis quæ extra mundum sunt apta virtutibus, orta sine tpe, sempiterna, sibique propria, in qua Deus oĩum cõditor instituit opa certa, hæc est lumen intelligibile & æternũ, beatitudini cõueniẽs oĩum amantiũ Deũ. Bernardus Syluester in megacosmo. Erat quippe fons luminis, seminarium vitæ, plenitudo scientiæ, hęc est q̃ mens noĩatur diuina. In qua vitæ viuentis imagine, æternę notiones mundus intelligibilis, rerum cognitio pfinita, & luce inaccessibili splẽdor emicuit radiatus, imago vel vult⁹, patris imagine cõsignatus, hęc est Dei sapientia viuis æternitatis fontibus genita vel nutrita. Aug. de q̃stionibus. 80. Et hęc ipsa oĩpotentis ars, per quã ex nihilo facta sunt oĩa, ipsaq; inq̃ operatur ẽt p artifices, vt pulchra & congruentia faciant, licèt nõ de nihilo, sed de aliqua operentur materia. Non. n. & ipsi de nihilo, aliquid fabricare possunt, quia per corpus operantur, cum tñ eosdẽ numeros & conuenientiã lineamentorũ, q̃ corpori p corpus imprimunt, ab ipsa summa sapiẽtia in aĩo accipiunt, quæ, s. sapiẽtia numeros ipsos & conuenientiã longè artificiosius vniuerso mundi corpori impressit, qđ ipsa de nihilo fabricauit. In quo sunt ẽt aĩalium corpora, q̃ de aliquo, i. de mundi elemẽtis fabricantur, sed longè potentius & excellẽtius, q̃ artifices hominis easdẽ figuras & formas corporũ, in suis operibus imitantur, nõ. n. oĩs numerositas humani corporis in statua inuenitur. Sed tñ quicquid ex ea reperitur, ab ipsa sapientia p artificis aĩum trajcitur, qua ipsum corpus humanũ naturaliter fabricatur, nec ideo tñ pro magno habendi sunt, quia talia opa fabricant aut diligunt. Q̃m aĩa minoribus rebus intenta, quas p corpus corporaliter agit, ipsi sapientię minus inhęret. Vnde potentias illas habet, quibus malè vtitur, dum eas foras exercet. Illa siquidem in quibus eas exercet diligens, interiorem eorum formam, quasi vilem negligit, & sic inanior infirmiorq; fit.

Hugo libro primo dydascolicon. Vnde & huiusmodi opera humana, q̃ nõ sunt naturalia, sed naturã imitantur, conueniẽter mechanica, idest, adulterina nominantur. Nam, verbi gratia, qui statuam fundit, hominem intuitus est, cuius imaginem exprimere intendit. Qui vestes primitus adinuenit, quęq; nascentia, propria quædam habere munimenta, quibus naturam suam ab incommodis defendant, considerauit, vt cortex ambit arborẽ, penna regit volucrem, squamma piscem, lana ouem, pilus iumenta vestit, concha testudinem excipit, ebur elephantem iacula nõ timere facit. Idem de tribus diebus. Et homines quidem frequenter diligere solent propter opus scientiã suam, non opus propter scientiam, sed absit, vt credamus, ꝙ Deus sapientiam suam propter opera, quæ per illam fecit, diligat. Quin potius opera sua oĩa non nisi propter illam amat, propterea. n. dixit, hic est filius meus dilectus, in quo mihi cõplacui; nõ in terra, aut in cęlo; nõ in Sole, aut Luna, &c. Nã & ista si suo modo placitæ sunt, tñ nisi in ipso, & per ipsum, placere non possunt. Tanto. n. amplius amore meo digna sunt, quanto vicinius in eius similitudinem accedunt.

De rationibus vel ideis viuentibus in eius mente, vel sapientia. Cap. XXII.

AVgust. in lib. quæstio. 80. Illę verò principales formæ, vel rationes rerum stabiles ideæ vocantur, quæ diuina intelligentia cõtinentur, nec ipsę formatæ sunt, sed ẽm eas, quicquid oritur vel interit formatur. Quas, s. rationes æternas in verbo intueri anima nequit, nisi qui rationis oculum sanum, purum, ac serenum, & sanctum, ac similẽ eis, quas videre intendit habuerit. Sic. n. ipso intelligibili lumine perfusa & illustrata, cũ ei cohęserit, hac ipsa visione beatissima fit: has aũt, siue ideas, siue formas, siue species, siue rõnes, appellare licet, multisq; cõceditur vocare q̃dlibet, sed paucis videre, qđ verũ est. Glo. sup Epist. ad Heb. 11. Hic est mundus inuisibilis, qui erat in sapiẽtia Dei, videlicet ipsa eius dispositio ęterna, qua in verbo suo disposuit omnia. Vnde Apost. Fide, inquit, intelligimus aptata esse sęcula verbo Dei, vt ex inuisibilib⁹ visibilia fierẽt, hoc est iuxta exẽplar inuisibile, qđ erat in mẽte diuina, ex nihilo adesse pcederent. Glo. super Ioann. Nã & faber prius arcã facit in mẽte, post in ope, qđ est in mente viuit cũ artifice, qđ aũt fit mutatur cum tpe. Vnde de verbo Dei Scriptura pnunciat, qa qđ factũ est in ipso vita erat. Quicqd. n. factũ est in tpe, semp vixit, & viuit in spũali factoris rõne. Aug. vbi sup. Oĩa quippe Deus rõne cõdidit, nec eadẽ rõne hoĩem, qua equũ, sed singula pprijs rõnibus cõstituit, has verò rões vbi arbitrandũ est esse, nisi in tpa Creatoris mente, non. n. quicq̃ extra se positum aspiciebat, vt ẽm id constitueret, quod faciebat.

Qualiter secundum illas rationes, siue notiones fecit omnia. Cap. XXIII.

IDem super Gen. lib. 1. Ante oĩa ergo meminerimus Deum, nõ sicut operatur homo, vel Angelus, quasi tpalibus animi sui motibus operari. Sed ęternis atq; incõmutabilibus & stabilibus rationibus verbi sui coęterni, & quodã, vt ita dixerim, statu pariter coęterni spũs sui sãcti. Nã & id, qđ ĩ græca & in latina lingua de spiritu sancto legitur, qđ sup aquas ferebatur, Syra lingua potius, fouebat intelligi phibetur. Nõ vtiq; sicut in corpore tumores, aut vulnera, vel frigidis aquis, vel calore congruo tpatis fouẽtur, sed sicut oua fouentur ab alitibus, vbi calor ille materni corporis, ẽt formandũ pullis p quendã in suo genere dilectionis affectũ adminiculatur. Qđ ergo dixit Deus; fiat hoc, & fiat illud, sicut in Gen. refert Scriptura, ad æternitatẽ verbi refertur, q̃uis Deò hoc in æterno verbo dicẽte, tpalis facta sit creatura. Cum. n. verba sint tpis, tñ dicimus quãdo & aliquãdo, tñ quãdo fieri debet aliquid, æternum est in Dei verbo, & tunc fit q̃n fieri debuisse in illo verbo est, in quo nõ est q̃n & aliquãdo, q̃m totum illud verbum patri coęternum est, pñe nãq; loquente, dr̃ verbum quod filius est, in æterno ore, sed tñ loquẽte Deo verbũ coęternũ in ore dicendũ est. Idẽ in lib. 2. Nec totiẽs dixit Deus fiat hoc vel illud; quotiens in Gen. repetitur: dixit Deus: vnum quippe verbũ Pater genuit, in quo dixit oĩa, priusq̃ facta essent singula: Sed eloquium scribentis ad paruulorum descẽdens capacitatẽ, dum sigillatim genera creaturarum insinuat, respicit vniuscuiusq; generis æternam in verbo Dei rõnem, nec illa repetita ipse vero repetit & dicit. Dixit quoq; Deus, &c. Idem in lib. 1. Horum itaque, q̃ ẽm rõnes in verbo Dei manentes creata sunt, quædã ẽt omnem tpalem volubilitatẽ supergressa, in amplissima sanctitate manent sub Deo. Quædam verò ẽm tpis sui modos, dum p decessionẽ rerum, atq; successionem sęculorum contexitur pulchritudo, sed multum est ac difficillimum capere, quõ dicatur, Deo non tpaliter iubente, neq; id creatura spirituali, q̃ tpa oĩa contemplatione veritatis excedit, tpaliter audiẽte. Sed intellectualiter sibimet impressa, ab incõmutabili Dei sapientia rões, tamq̃ intelligibiles locutiones, in ea q̃ infra sunt transmittẽte tpales fieri motus in rebus tpalibus, vel formãdis, vel administrãdis. Idem in lib. 4. Nõ autẽ sicut eas, nunc ẽm motus naturales experimur. Sic ẽt cum primo institutę sunt; cogitare debemus, sed ẽm ineffabilem virtutem sapientiæ Dei, quæ attingit a fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. Neque enim ipsa, gradibus attingit, aut tanquam gressibus peruenit; qua propter, quàm facilis & efficacissimus est ei motus, tam facilè omnia condidit Deus.

Quod Deus fecit mundum absque voluntatis nouitate. Cap. XXIIII.

AVgust. de Ciui. Dei lib. 11. Verum quid ęterno Deo placuit, vt cęlum & terram tunc faceret, q̃ antea nõ fecisset, qui hoc dicunt; si mundum ęternum, & ideo, nec a Deo factum videri volunt; lętali morbo impietatis insaniunt, & a veritate nimis auersi sunt, vt. n. iam supra diximus exceptis Propheticis vocibus, ipse quoq; mundus ordinatissima mutabilitate, atq; visibilium omniũ pulcherrima specie quodãmodo tacitus pclamat, a Deo ineffabiliter magno & pulchro se factum. Qui autẽ a Deo, quidem fatentur esse factum, nec tñ habere volunt tpis, sed suę creationis initium, vt quodãmodo vix intelligibile factus semp sit, non video qualiter eis hęc ratio in animo subsistere possit, nã si eam cõtenderint Deo coęternã esse; vnde illi acciderit noua massa, quæ nunq̃ in æternum fuerit antea, nunq̃ potuerint explicare. Porro si ex tpe dicunt esse ipsam creatã, sed nullo vlterius tpe periturã, tanq̃ numerum habere initium, sed non finẽ, & ideo semel miserias expertã, si ab eis fuerit liberata; nunq̃ postea miserã esse futurã, non vtiq; dubitabunt hoc fieri manente incommutabilitate cõsilij Dei. Sic ergo credãt & mundum ex tpe fieri potuisse. Et tñ nõ ideo Deũ in eo faciẽdo ęternũ cõsilium, voluntatẽq, mutauisse, visibiliũ qdẽ oĩum maximus est mundus, inuisibiliũ oĩum maximus est Deus. Sed mundum esse cognoscimus, Deum autẽ esse credimus. Quodq; Deus mundum fecerit, nulli potius q̃ ipsi Deo credimus, qui p Prophetã loquẽs dixit. In principio creauit Deus cęlum & terrã. Sed nunqd iste Propheta ibi fuit, q̃n cęlum & terram Deus fecit? nequaq̃, sed ibi sapiẽtia Dei p quã facta sunt oĩa fuit, quæ in aĩas sanctas se transfert, & amicos Dei, & Prophetas cõstituit, eiq; opera sua sine strepitu enarrans intus instruxit, & sicut de visibilibus quæ nõ videmus, illis credimus qui viderunt, ita de inuisibilibus quæ a nostro interiore sensu remota sunt, his nos oportet credere, qui hæc nullo lumine corporeo disposita dicerunt.

dicerent. Ex his erat ille vnus Prophet, tā idoneus testis, p quem Deo credendū sit, vt eodē spiritu quo hęc sibi reuelata cognouit, & ipsam fidem nřam futurā, tanto ante pdixit. Isidorus de summo bono. lib. 1. Verū in creatione mundi, sicut iā dictū est, noua voluntas exorta nō est. Nā etsi mundus in re non erat, in æterna tñ ratione & cōsilio semper erat. Hugo de sacramē. lib. 1. Itaque prima rerum oīum causa, voluntas Creatoris est. Quā nulla pcedēs causa mouit, quia æterna est, nec subsequēs aliqua cōfirmat, qa ex semetipsa iusta est, ac ſm eā iustū est omne, qđ iustum est.

Quod mundus cum tempore factus sit, & non ante. Cap. XXV.

Augustinus vbi supra. Illis verò, qui Deum conditorem esse mundi consentiunt, sed tamē de tēpore, cur potius factus sit tunc, & non antea quærunt, Respondemus & nos similiter qrentes de loco, cur hæc potius & non alibi, si verò dixerint inanes cogitationes esse hominum, quibus infinita imaginantur loca, cū nullus sit locus pter mundum. Rñdetur eis similiter inanes esse illas, quibus infinita cogitant præteritę vacationis Dei tpa, cum nullū sit tēpus ante mundū. Nam si discernuntur ęternitas & tēpus, qđ videlicet tempus sine aliqua mutabilitate nō est, in æternitate autem nulla mutatio est, quis nō videat, φ tpa nō fuissent nisi creatura fieret, quę aliquid aliqua motione mutaret, cuius, s. motionis & mutationis, cum aliud, atque aliud q̃ simul esse non possunt cędit atque succedit, in breuioribus, vel productioribus morarū interuallis, sequeretur tempus. Cum ergo Deus creator sit temporum & ordinator, in cuius æternitate mutatio non est, quomodo dicatur post tēporum spacia mūdum creasse, nō video. Non itaq; factus est mundus in tpe, sed cum tpe. Quod enim in tpe fit, & post aliquod, & ante aliquod tempus fit: porro si litteræ sacræ & verissimè, dicunt a principio Deum fecisse cęlum & terram, & nil antea fecisse intelligitur, pculdubio nō est mūdus fact' in tpe, sed cum tpe. Quod. n. fit in tempore, & post aliquod tēpus fit & ante aliquod, post pteritū & ante futurum. Idē libro de trinitate; Deus fuit dñs, anteq̃ fuit tēpus. Et in tpe cępit esse Deus, quia dñs tpis quandoq; esse cępit, nec vtiq; tēpus cępit esse in tempore, quia nō erat tempus, antequam inciperet tempus.

Idem de ciuitate Dei lib. 12. Hāc autem quęstionem, cur Deus ita tardè creauit mundum, non putauerunt Philosophi, se aliter posse vel debere dissoluere, nisi vt circumitus tēporū inducerēt, quibus semp eadē fuisse renouata, & repetitā naturā rerū. Atque ita deinceps sine cessatione fore volumina venientium ptereuntiumq; sęculorum asseuerarēt: fallunt eos qdā mēdacissimè lrę, q̃ peribent multa annorum milia trāsisse, cū in sacris lris ab institutione hoīs nondum cōpleta sex milia annorum computemus.

Quòd non faciebat aliquid, antequam mundum faceret. Cap. XXVI.

Idem in lib. confessionum. 11. Quam magnificata sunt opera tua dñe, oīa in sapientia fecisti, & illa principium, & in eo principio cęlum & terram. Nonne ecce pleni sunt vetustatis suæ, qui nobis dicunt. Quid faciebat Deus, anteq̃ faceret cęlum & terrā, si enim vacabat inquiunt, cur non sic semper & deinceps. Nā si vllus motus in Deo nouus extitit, & in Deo extitit voluntas noua operandi, quō iam vera æternitas vbi oritur, q̃ nō erat voluntas. Si autem voluntas Dei erat sempiterna, vt esset creatura: cur nō non est sempiterna creatura? qui hoc dicunt nōdum intelligunt. O sapientia Dei, lux mentium, nondum intelligunt quō fiunt q̃ per te fiunt, & conantur ęterna sapere, sed adhuc in pteritis & futuris motibus rerum cor eorum volitat, & adhuc vanum est. Quis tenebit & figet illud, vt paululū, & stet, & paululum rapiat splendorem semper stantis æternitatis, vt comparet cū tēporibus nunquam stantibus, & esse videat incōparabilē, videatq, longū tempus, non nisi ex multis ptereuntibus motibus, qui simul extendi non possunt longum fieri. Non autem præterire quicquā in æterno, sed totum esse psens. Sed omne præteritum ppe li ex futuro, & omne futurum ex pterito consequi, & omne præteritū ac futurum, ab eo qđ semper est psens creari & excurrere. Dicēte ergo, quid faciebat, &c. Rñdeo non illud, quod quidā iocularitee rñdisse perhibetur eludens q̃stionis violentiā; alta inquit qrentibus gehennas parabat. Vñ irridetur qui alta q̃siuit, & laudat' qui falsa respondit. Sed audenter dico, si cęli & terræ noīe oīs creatura intelligitur, anteq̃ faceret Deus cęlū & terrā nō faciebat aliqd. At si cuiusquam volatilis sensus vagatur per imagines retro temporum, & te Deus omnia creantem, & omnia tenentem, ab opere tanto, antequam ea faceres per innumerabilia sęcula cessasse miratur. Attendat q̃ falsa miratur, non enim potuerunt pterire tempora anteq̃ faceres tempora, nec tu tpa pcedis tpe, sed semper stantis æternitatis celsitudine. Hierony. super Isai. lib. 3. Faciem itaq; domini, & manus & pedes Seraphin operiunt, quia & præterita ante mundum, & futura post mundum scire non possumus, sed media contemplamur.

Qualiter operatur, & creat, & faciat. Cap. XXVII.

Ioannes Damasce. lib. 1. Solius Dei est, vbiq; & ſm idem operari; vbique. n. est super oīa, vbiq; & ſm idem differenter operatur, & vna simplici operatione. Petrus Lombardus. Creare propriè est de nihilo aliquid facere. facere autem est, non modo de nihilo aliquid operari, sed etiam de materia. Deus autem, & de nihilo quædā, & de aliquo aliqua facit. Ipse est ergo Creator, & opifex, & factor. Sed primum sibi propriè retinuit. Alia verò ēt creaturis cōicauit, nam & homo & Angelus potest aliqua facere, sed non creare. Cum autem dicimus, Deū aliquid facere, nō aliquē illi in operādo motū intelligimus inesse, vel aliquā in laborando passionē sicut nobis solet accidere, sed eius sempiternę voluntatis nouū aliquē significamus effectum, i. æterna eius volūtate aliquid nouiter existere. Et hoc dicitur agere, quia eius causa existit absque eius agitatione; vt actus propriè dici non queat cum actus omnis in motu consistat. In Deo autem nullus motus sit; sicut ergo ex calore solis aliqua contingit fieri, nulla tñ in ipso vel in eius calore facta mutatione vel motione, ita ex Dei voluntate noua habent esse sine actoris mutatione.

De creatione empyrei, & materia informi. Ca. XXVIII.

Strabus super Genesim. Cum autem dicitur in principio creauit Deus cœlum & terram, cœlum non visibile firmamentū appellatur, sed empyreum, id est, igneum vel intellectuale, quod non ab ardore, sed splendore igneum dicitur. Quod statim factū repletum est Angelis. Ioannes Damasce. lib. 2. Cœlum est continentia visibilium & inuisibilium creaturarum. Intra ipsum. n. & intellectuales Angelorū virtutes, & oīa sensibilia circuncludunt', & circunterminantur. Actor. Aiunt ergo cœlū hoc esse corporalē locū natiuū Angelorū, vbi creati sunt super firmamentū ex omni parte concludentē intra se firmamentū nō cōtinuū, vel contiguum, sed distantē. Sunt. n. aquæ vaporabiles intermediæ, q̃ ſm quosdam in cristallum congellatæ, dicuntur cœlum cristallinū, non autē empyreum, ppterea tanti ambitus factū est, quia non possent minimo in loco plures Angeli esse, sed ad mirandum & laudandū Creatoris immensitatē cū gaudio, tanq̃ in eiusdē summi Regis amplissimo palatio. Actor & glo. super Gen. Noīe verò terræ materia quatuor elementorū cōsignat', adhuc cōfusa & informis, quia, s. terra inter oīa elemēta est minus speciosa, vt dicit August. Igitur cœlum & terrā Deus simul creauit, quis ab hoīe simul vtrunq; dici non potuerit, qđ cū Scriptura variat; tanta celeritate operationis Deum omnipotentē esse declarat; cui voluisse facere est. Ex his patet quatuor fuisse primitiuas creaturas coęquæuas, s. tempus, Cœlum empyreum, Angelos, & quatuor elementorum materiam, & hæc creata sunt ante omnem diem.

Quid sit Angelus. Cap. XXIX.

Ioannes Damasce. lib. 2. Angelus est substantia intellectualis semper mobilis; arbitrio libera; incorporea, Deo ministrās, ſm gratiam, non natura; immortalitatem suscipiens. Actor. Angelus tamen, vt dicit Grego. nomen est officij non naturæ. Dicitur aūt mobilis non quia moueatur localiter sicut corpus, sed spiritualiter, s. motu charitatis: voluntatis & huiusmodi, & ēt eundo a potentia in actum. Dionysius de diuinis nominibus. Prima imago Dei est Angelus, manifestatio occulti luminis, speculū purū splēdidissimū ac immaculatū, declarās in seipso sicut possibile est, bonitatē q̃ est in abditis. Helinādus lib. 8. Quid est Angelus, incorporeus & rationalis spiritus, ab initio creatus, & per se subsistēs. Incorporeus dr ad differentiā venti, & fumi & hmōi. Rationalis ad differentiā Brutorum. Creatus ad differentiā Creatoris, per se, ad differentiam animæ, quæ cum corpore personam constituit.

Quales sunt facti Angeli ad inuicem. Cap. XXX.

Petrus Lombardus. Angelis initio substātiæ suæ vnr quatuor esse attributa, s. essentia simplex, subtilitas, rōnis pspicacitas, liberi arbitrij facultas, & psonalis discretio. Actor. In tribus primis conueniunt cū humana natura. In quarto aūt differunt ab ea. Aīa. n. nō est psona, i. p se vna, quia creata est cōmunicabilis alij, s. corpori, vt faciat totū, s. hominē. Angelus aūt nō habet potētias naturales, quas possit exercere sicut aīa in corpore. Et ideo nō potes ibi inuenire cōpositionē, sed est indiuiduus & discretus omnimode. Petrus Lombardus. Credēdū est aūt illas spūales naturas, & in essētia, & in forma sapiētiæ & arbitrij facultate, differētias accepisse in exordio cōditionis suæ, qbus alij superiores, alij inferiores essēt, vt q tūc p naturalia bona, alios excellebāt ipsi, ēt postea p munera grauæ

ra grauæ

ra gratiæ eisdem præessent sapientia Dei æquo moderamine cuncta ordinante. Et sicut in prædictis differebat, ita & quædã communia & æqualia habebant, vt quod spiritus erant, ꝙ indissolubiles & immortales erant.

Idem: Videntur etiam ab initio creationis suæ fuisse boni & iusti, id est, innocẽtes. Sed nõ iusti, id est, virtutum exercitium habentes. Nondum enim virtutibus prædıti erant, quæ statibus appositę fuerunt in cõfirmatione per gratiã, alijs cadentibus per superbiã. Vnde aliquã moralam aiunt inter creationẽ & lapsum, vel confirmationẽ fuisse, in qua oẽs boni erant, non per vsum liberi arbitrij, sed per creationis beneficium. Tales enim erãt qui stare poterant, & cadere, id est, peccare, sed nõ poterant proficere ad meritũ vitæ, nisi gratia superadderetur, quæ quibusdã addita est in confirmatione. Et hoc confirmatur testimonio Augustini, qui super Genesim dicit. Angelicam naturam primò informiter creatam, & cęlum dictam; postea formatam, & lucem appellatã, quando ad Creatorem cõuersa est perfecta dilectione ei inhęrẽs.

De libero arbitrio eorum, & scientia, & dilectione. Cap. XXXI.

IDem. Habebant igitur omnes liberũ arbitrium. Quod est, libera potestas, & habitus voluntatis rationalis. Poterant enim eligere, & ratione iudicare, id est, discernere in quibus constat liberum arbitrium. Erat q; in eis naturalis cognitio triplex, qua sciebãt, ꝙ facti erant, a quo facti, & cũ quo. Et habebant aliquã boni & mali notitiã intelligentes, quid esset eis appetendũ vel respuẽdum. Habebãt etiã naturalem dilectionẽ, qua se, & Deũ aliquatenus diligebant, per quã tñ nõ merebantur. Actor. Notandum, ꝙ duplex est dilectio naturalis, s. voluntaria & inuoluntaria. Inuoluntaria quę non subiacet libero arbitrio. Et hæc duplex est, vna, scilicet, qua se diligit aliquid, & vitã suam atq; salutem, & hæc nobis cõmunis est cum brutis. Alia quæ propria est hominis, & Angeli, s. qua naturaliter velit nolit appetit summũ bonũ, & beatitudinẽ absq; omni deliberatione vel prælectione. Vnde dicit Augu. in soliloquijs. Deus quẽ amat omne, quod amare põt, siue sciẽs, siue nesciẽs. Circa neutrã istarũ est meritũ vel demeritum, quia nec voluntas, virtus enim, & vitium voluntaria sunt. Voluntaria autẽ diuiditur in duas, s. amicitiam & concupiscentiã. Amicitia diligimus illud, quod propter se diligimus. Cõcupiscẽtia verò diligimus illud, cui bonũ volumus, s. ad delectãdũ in eo, vtroque istorum modorũ diligimus Deũ naturaliter, & Angeli etiã in primo statu. Sed diligebat Angelus Deum super oĩa amore cõcupiscẽtię, s. in ipso delectãdo super oĩa. Nec tñ sequitur, ꝙ haberet charitatẽ, quia nõ diligebat Deũ ꝓpter ipsum Deum, sed ꝓpter se, s. retorquẽdo ipsam dilectionẽ ad cõmodũ ꝓpriũ, hoc est, non quia bonus erat, sed quia sibi vtilis erat, secũdum illud, Mihi adhærere Deo bonũ est. Amore autẽ amicitiæ diligebat seipsum super oĩa, s. volens sibi bonũ super oĩa. Ipsa enim natura sibi amica est, vt dicit Augu. & motus eius circularis est, quia semper tendit ad bonũ propriũ. Necdũ acceperat Angelus gratiã, qua posset supra se requiescere. Nec ideo sequitur, ꝙ Angelus frueretur se, quia frui est delectari, quod est tantum in amore concupiscentię, quo summè diligebat Deum. Si autẽ quæritur vtrum esset delectatio ordinata, vel non; potest dici, ꝙ neutrum, secundum quòd ordinatio amoris importat virtutem, & inordinatio vitium; potest tamen dici ordinata ordine naturali, secundum quòd etiam in naturalibus, natura est modus, species, & ordo.

Quia nec miseri creati sunt, nec beati. Cap. XXXII.

PEtrus Lombardus. Neque autẽ in beatitudine, neque in miseria creati sunt. Miseri. n. ante peccatum esse non potuerunt, quia ex peccato miseria est. Beati quoq; nunquã fuerunt illi qui ceciderunt, quia sui euentus ignari erãt, id est, peccati & supplicij futuri. Si. n. lapsum sui præsciuerunt, aut vitare voluerũt, sed nõ potuerunt, & sic erãt miseri. Aut potuerunt, sed noluerunt, & sic erãt stulti & maligni. Aug. super Genesim. Quomodo igitur beatus inter Angelos fuit, qui futuri peccati atq; supplicij præscius nõ fuit. Idẽ in eodẽ. Dicere ergo de Angelis, ꝙ in suo genere possent esse beati, damnationi suę, vel saluationis incerti, quibus nec spes esset, ꝙ in melius essent mutandi, nimia præsumptio est; quo enim beati esse possent, quibus incerta sua esset beatitudo. Hugo de sacrament. lib. 1. Nõ autẽ in materia præiacente creata est spiritualis natura, cuius simplicis subsistentiæ non aliud esse potest, id quod est, & id de quo est, sed facta est in esse suo perfecta psonaliter distincta. Intelligibiles spiritus subsistẽtes, habẽtes formã sapientiæ concreatæ, & qualitatẽ spiritualẽ intelligẽtiæ, capaces ꝑm modũ & mensurã cõditionis, ꝑfectus sublimioris & illustrationis superuenturæ in ipsos. Liberũ quoq; arbitrium, quo poterãt ad vtrũq; propria voluntate deflecti: In altero adiuti sine coactione. In altero derelicti sine oppressione. Qui autẽ natura magis subtiles, & sapientia amplius perspicaces creati sunt. hi meritò dignitate superiores sunt cõstituti, ita tñ, vt hi sine superbia plati essent, & qui inferiores sine miseria subditi. Tribus quidẽ modis pfectio constat. Secundum tẽpus perfectum est, quod habet quicquid tempus requirit. Secundum naturam, quod habet omne, quod datum est naturæ vel debitum. Vniuersaliter perfectum est, cui nihil deest: prima perfectio est naturæ conditæ: secunda est naturæ glorificatæ: tertia increatæ. Angeli in prima perfectione creati sunt, & ad secundam sub tertia.

De conuersione bonorum ad lucem increatam. Cap. XXXIII.

PEtrus Lombardus. Itaq; cum a Creatore quidã eorum auersi sunt, ceteri ad eundẽ cõuersi sunt. Conuerti, fuit ei charitate adhęrere. Auerti odio habere vel inuidere. Inuidiæ nanq; mater est superbia, quia voluerunt se Deo parificare. In conuersis, quasi in speculo relucere Dei sapiẽtia cępit, qua illuminati sunt gratia apposita. Auersi vero excæcati sunt, non immissione malitiæ, sed desertione gratiæ. Grego. in moral. lib. 17. Qm̃ igitur Angeli sancti milites Dei non proprijs viribus, sed superna grã roborantur, rectè postquam in lib. Iob, dictum est de illis, nunquid est numerus militũ eius, de ipsis quoq; subiungitur. Et super quẽ non surgit lumẽ illius: lumen grã est Dei præueniens, q̃ nisi gratis in mente surgeret, in tenebris remaneret. Idem in lib. 28. Hinc est & alibi, astra dicuntur Angeli cęlesti gratia illuminati. Dñs siquidem loquens ad Iob, lapidẽ angularẽ dimisisse asserit. Quia filius humanã naturam suscipiens ad ima de sublimibus descendit, & duos in se populos coniunxit. Cuius incarnationis mysterium, quia mirati sunt etiã Angeli, rectè subiunxit ibi. Cum me laudarent simul astra matutina, & iubilarent oẽs filij Dei. Quia nimirũ in tpe creati sũt angeli, nõ immerito astra matutina sunt vocati. Qui simul etiã cum astris vespertinis potẽtiam redemptoris laudant, id est, cum hominibus in fine mundi redemptis supernæ gloriæ largitatẽ glorificant, simul laudant. Quia dum nos conspiciunt redimi, suum gaudent numerũ repleri. Qui & ideo fortassis astrã matutina vocantur, quia sæpe ad exhortandos homines missi, dum mane venturi nunciant, ab humanis mentibus vitæ præsentis tenebras fugant. Anselmus, in lib. de casu diaboli. Illi itaq; Angeli, qui magis voluerunt qd habebant, q̃ aliquid plus quod non habebant, bonũ quod quasi propter iustitiã, quantum ad voluntatẽ ptinuit, meruerunt, iustitia tribuente acceperunt, & de illo quod habebant in vera securitate permanserunt, qua propter à Deo ꝓuecti sunt, vt adepti sint quicquid velle potuerunt, nec iã videat quid plus possit, & ideo peccare nequeunt. Illi verò Angeli, qui maluerunt illud plus, qd nõ Deus illis dare volebat, q̃ stare in iustitia, in qua facti erant, eadem iustitia iudicante, & illud propter quod illam contempserunt, nequaquam obtinuerunt, & quod tenebant bonum amiserunt. Sic ergo distincti sunt Angeli, vt adherentes iustitiæ nullum bonum velle possint, quo non gaudeant; & deserentes illam nullum velle queant, quo non careant.

De illuminatione eorum ab eadẽ luce. Cap. XXXIIII.

HVgo super Hierarchiam. Omne inquit datum optimum, & omne donum perfectum desursum est, descendens a patre luminum; dona optima, dona naturæ sunt, dona perfecta, dona gratiæ, pater luminum auctor & largitor donorũ. Quibus quasi descendere fuit a fonte summæ plenitudinis, ad participationem inferiorum venire. Omne. n. bonum, quod dono creatoris creaturæ infunditur, merito descendit, quia subditæ naturæ & inferiori dignitate se infundit. Descendit etiam, quia perfecta & cõsummata plenitudine in eam, quę ex parte est participationem, se diuidit, ita tamen vt nec descendens seruiat, nec diuisum decrescat, sed manens in se quod est, & in eo a quo venit, quantum est eis ad quos venit se præbet, & hoc quod esse accipiunt, & quantum esse in eo, quod sunt meruerunt. Ita ab vno bono omnia bona, & in vno bono omnia bona sunt; hoc enim bonum, nihil a secunditũ alienum relinquit a se, nec tamen illuminat, nisi illa tãtum, quæ creauit ad se, & formauit secundum se. Illa. n. sola lumẽ capiunt possuntq; lucere ex lumine, quæ lumen veniens non sibi dissimilia inuenit, & infusum ad maiorẽ sui similitudinẽ & imaginem perfectiorem extollit. Ergo data optima & bona perfecta vocales tantum creaturæ celsitudinẽ contingunt, quæ sola sublimis facta est, primò dum conderetur ad imaginem, & postea, dũ glorificaretur perfecta est, quodammodo consimilis & coequalis ad summa. Nam ipsa optima data & dona perfecta lumina sunt, quę

quæ a Patre luminum descendunt, & ipse lumen est a quo descẽdunt, & in quos descendunt ipsi lumina fiunt. Nam nec Pater luminis aliud gignere potuit, quàm quod ipse est. Nec susceptor luminis aliud, quàm lumen fieri potest.

Quia ipsa lux ad se conuertit & colligit illuminatos spiritus. Cap. XXXV.

IDem. Sed & omnis patre moto manifestationis luminum processio in nos optimè & largè proueniens, iterum vt viuifica virtus restituens, nos replet & conuertit, ad congregãtis patris vnitatem, & deificam simplicitatẽ. Motus patris est affectus paternæ benignitatis. Sola enim benignitate mouetur, vt lumina sua effundat super nos. Mouetur non se concutiens, sed nos colligens, non se euacuans, sed nos replens. Et ipso moto lumina eius procedunt in nos. Et procedentia in nos manifestantur, per nos primum, post hæc alijs ex nobis, & omnis ista luminum manifestationis ꝓcessio, id est, per quã lumina manifestantur, nõ. n. manifestarentur nisi procederent, exiens a patre moto in nos proueniens, hoc operatur, s. ꝙ replet nos. Non vtiq; alio quàm seipso, eo quòd replet iterum restituens reparando, sicut prius constituit creando. Restituit, vtpote viuifica virtus, quæ dispersa colligit, diuisa componit, & ex multis vnum facit. Et ita restituens & reformans nos conuertit, qui prius dissimilitudine fuimus auersi, multitudine diuersi, prauitate peruersi. Conuertit dico ad congregantis patris vnitatem, & deificam simplicitatem. Lux enim patris inuisibilis in se, procedens in nos, & exiens in manifestationem vacuos inuenit, & inanes a vero bono; & infundens se nobis, replet nos secundum vniuscuiusq; nostrum virtutem & capacitatem, & cum repleuerit nos conuertit, vt non dissideamus a patre, sed in eadem similitudine & imagine respiciamus ad ipsum. Replet quidem illuminando, conuertit lumina faciendo. Et enim ex ipso omnia, & in ipsum. Ex ipso procedentia, & in ipsum conuersa. Ex ipso principio, & in ipsum finem. Diuinum enim lumen, primum in angelicam naturam descendit, & ab ipsa reuelationibus & illustrationibus diuinis, & mystica sacri eloquij narratione ad nostrũ vsq; se intelligentiam transfundit. Mens verò humana eisdem rursum gradibus ad superna conscendens, sacra diuini eloquij inspectione cęlestia secreta, & eam quæ est in Angelis diuinę claritatis illuminationem perpẽdit; ex qua paulatim inuisibilium cognitione succrescens, & ad ipsum tandem summi luminis splendorem conualescit. Et fit quod in principio dictum est, quia vnum lumẽ ad multa illuminanda se diuidit, & illuminata omnia ad vnius claritatis aspectum, similitudinemq; reformet.

De confirmatione Sanctorum Angelorum, & beatitudine eorum. Cap. XXXVI.

PEtrus Lombardus. Intantum autem Angeli boni per gratiam illuminati sunt & confirmati, ꝙ peccare nequeunt. Sicut alij per malitiam ita sunt obstinati, vt bene velle non possint, habent tamen & liberum arbitrium, quia nõ aliqua cogente necessitate, sed propria ac spontanea voluntate, per gratiam quidem adiuti bonum eligunt, malũ respuunt. Aug. in Enchirid. Non ergo ideo sancti Angeli carẽt libero arbitrio, quia malum velle nõ possunt. Multò quippe liberius arbitriũ est, qđ peccato seruire non potest. Idem de fide ad Petrum. Itaq; ꝙ sancti Angeli ab illo statu beatitudinis, in quo sunt, mutari nullatenus in deterius possunt, non est eis naturaliter insitum, sed postquam creati sunt diuinæ gratiæ largitate collatum. Anselmus in libro de casu diaboli. Sicut autem malo Angelo non posse recuperare, quod perdidit pęna peccati est. Ita bono non posse deserere, quod tenuit præmium est iustitiæ. Idem in eodẽ. Q̃m igitur nõ pōt, nec debet quis esse beatus nisi velit, & etiã nisi iustè velit, necesse est, vt sic faciat Deus vtranque voluntatem in illo cõuenire, vt beatus esse velit, & iustè velit, quatenus addita iustitia sic temperet voluntatem beatitudinis, vt resecet excessum voluntatis, & excedendi non amputet potestatem, vt cum per hoc, ꝙ volet beatus esse non, possit excedere, per hoc quòd iustè volet, non velit excedere. Et sic iustam habens beatitudinis voluntatem, possit & debeat esse beatus. Vides Angelum bonum & malum, Deo parere debere gratiam, quantum ad bonitatem ipsius, nec diabolum ideo minus debere reddere Deo quæ Dei sunt, quia sibi abstulit quod Deus Dedit, & noluit accipere quod Deus obtulit. Semper ergo debet agere gratias Deo malignus spiritus pro beatitudine quam sibi abstulit, sicut bonus pro ea quam sibi dedit. August. de Ciuit. Dei lib. 10. Angeli ergo beati sunt, qui Creatoris sui participatione congaudent, cuius vnitate firmi sunt, cuius veritate certi, cuius munere sancti. Idem in lib. 11. Angeli sancti quorum in societate, in hac peregrinatione laboriosissima suspiramus, sicut habent permanendi ęternitatem, sic habent & cognoscendi facilitatem, & requiescendi felicitatẽ; sine difficultate quippe nos adiuuant, quia spiritualibus motibus puris ac liberis non laborant. Fulgentius de mysterio mediatoris, lib. 4. In hoc quidem animabus nostris, quàm maximè potiores sũt Angeli, qa sicut a peccatis, ita sunt a passionibus alieni. Quod etiam se rectè colentibus promittit dominus, dicens. Erunt sicut Angeli Dei. Grego. in moral. lib. 19. Angeli semper vident faciẽ Dei, & semper videre desiderant sicut scriptum est: In quam desiderant Angeli prospicere. Nam & desiderium sine fructu anxietatem habet, & satietatem fastidium subsequi solet. Vt ergo nõ sit in desiderio anxietas, desiderantes satiantur; ne autem sit in satietate fastidium, satietate desiderant.

De merito eorundem. Cap. XXXVII.

PEtrus Lombardus. Vtrum ergo per gratiam, tunc sibi datam ipsam beatitudinem meruerint, ambiguum est. Quibusdam enim placet, ꝙ eam meruerunt per gratiam, quam in cõfirmatione perceperunt, nec meritum præcessit præmium ipsi dicunt, sed causa. Alijs videtur, ꝙ tunc nõ fuit eis gratia data, ad merendum, sed ad beatæ viuendum. Q̃d autem tunc in præmium acceperũt, per obsequia nobis exhibita ex Dei obedientia & reuerentia mereri dicunt, & primum pcessit meritũ, & hoc mihi placere fateor.

Actor. Exemplum potest accipi de patrefamilias, qui dat alicui seruienti. C. solid. pro ministerio quo seruiturus est ei vno anno, vel pluribus. Sic enim dedit dominus angelis suis in confirmatione beatitudinem in præmium, pro ministerio, quo seruituri erant ei vsq; ad diem iudicij. Ante confirmationem verò, nec gratiam tunc sibi datam meruerant, quia iam non esset gratia, nisi esset gratis data; potest tamen dici, quòd stando meruerunt qualitercunque, id est, stare fuit eis loco meriti, quia dum steterunt, quod in se erat, vt acciperent gratiam & beatitudinem, congruũ fuit vt daretur eis; non tamen debitum, quia non est verè meritũ sine gratia. Et ita meruerunt eam quodammodo, s. merito cõgrui nõ merito cõdigni. Hugo de sacrament. lib. 1. Angeli ex tunc mereri cęperunt, ex quo voluntate moueri cœperunt, quoniam voluntas in illis erat potẽs moueri, & ferri suo appetitu in vtrúque; voluntariè autem moueri & ferri spontaneo appetitu, hoc est cũ potestate eligere & libertate iudicare, in quo cõstat liberum arbitrium: & propter hoc facti sunt liberi arbitrij, vt voluntario appetitu mouerentur, secundum electionem voluntatis sine coactione. Cœperunt autem diuidi ab eo qui facti erant, vt aliud iam essent, vel proficientes super illud, vt boni essent, vel sub bono deficientes; vt mali essent. Quique statim conuertebantur, voluntariè mouebantur gratia cooperante sine coactione. Qui autem a bono auertebantur sponte, præcipitabantur gratia deserente sine oppressione. Et qui conuertebantur, idcirco bene mouebantur, quia gratiam cooperantem habuerant. Sed qui auertebantur, idcirco non præcipitabantur, quia gratiam cooperantem non habuerunt, sed gratia deserebantur, quia auertebantur.

De scientia eorundem motu affectionis. Cap. XXXVIII.

AVgustinus de Ciuit. Dei, lib. 9. Angelis bonis, omnis temporalium corporaliumq; rerum scientia, qua inflantur dęmones vilis est, nõ quòd illarum ignari sint, sed quòd Dei charitas, qua sanctificantur eis chara est, prę cuius incommutabili pulchritudine, cuius sancto desiderio inardescunt, omnia quę infra sunt, & quod illud est, non sunt, seque ipsos inter illa contemnunt, vt ex hoc toto, quòd boni sunt, eo bono ex quo boni sunt perfruantur. Et ideo certius etiam ista temporalia nouerunt, quia principales eorum causas in verbo Dei conspiciunt, per quod factus est mundus; quibus causis, quædam probantur, quędam reprobantur, cuncta ordinantur. Ibi ergo in ęternis Dei legibus, quę in Dei sapientia viuunt mutationes ipsum prçuident: Deique voluntas, quę tam certissima, quàm potentissima est, omnium spiritus eius participatione cognoscunt. Ioannes Damascenus, lib. 2. Futura quidem, neque angeli boni nouerunt, tamen Deo eis reuelante, & prędicare iubente. Isidorus in sententijs suis, lib. 1. Angeli semper in Deo non in se gaudent, & in verbo Dei cognoscunt omnia, priusquam in re fiat. Ambro. ad Neophitos. Ipsum quidem altissimum perfectè scire nequeunt, nec scrutando, sed suscipiendo & adorando tremunt, seruiendo venerantur, laudantes benedicunt, peruigiliando celebrant. August. de Ciu. Dei, li. 11. Non autem Angeli, aut homines per verba sonantia Deum discunt, sed per ipsam pręsentiam immutabilis veritatis, inseparabilem vnius substantię trinitatem agnoscunt. Ipsam quoq; creaturam, melius in Dei sapiẽtia, tanquã in arte qua facta est, quàm in seipsa sciunt, ac per hoc etiã seipsos melius ibi, quàm in seipsis nouerunt,

non erūt, nā & aliter ſcitur rectitudo lineæ, ſeu veritas figurarum cum intellectu conſpicitur, aliter dum in puluere ſcribitur. Et aliter iuſtitia in veritate incōmutabili, & aliter in anima iuſti. Idem li. 8. In ipſo nimirum Creatore veritatem incommutabilem cernunt, & ſecundum illam voluntates dirigunt. Dionyſius in Hierarchia cœleſti. Virtutes cœleſtes dicimus, & ſurſum conuerſibiliter extendi, & erga ſemetipſas firmiter conuolui, propriarū exiſtentes cuſtoditiuę virtutum, & erga venientia ſociabili proceſſione in participatione virtutis prouidas eſſe. Idem in li. de diuinis noībus. Moueri quidem dīr circulariter aī non inchoatis, & nō terminatis illuminationibus boni & optimi, directè vero qñcunque procedunt in ſubiectorum prouidentiā rectè oīa terminantes. Obliquè aūt & qñ prouidentes inferioribus irreuerſibiliter manēt in inuiſibilitate, cauſale bonū inceſſanter circūeuntes.

De linguis eorum. Cap. XXXIX.

GLoſa ſuper epiſtolam primam ad Corinthios. Si linguis ait hominum loquar & angelorum, &c. Linguas angelorū vocat natus, vel ſigna, quibus maiores angeli ſignificant ea, quæ de Dei voluntatē primi ſenſerunt. Ioannes Damaſcenus, li. 2. Lumina ſcda intellectualia ex primo, & ſine principio lumine illuminationem habentia non lingua, & auditu indigentia, & ſine ſermone prolato tradentia ſibi inuicem, & conſilia, & intelligentias. Actor. Habent ergo ptātem ſermonis intelligibilis, quo indicent affectus ſuos, & intellectus de his rebus quarum cognitio non erat in eis a principio. Nec eſt idem in angelo loqui quod cogitare, vel intelligere, ſed cogitatum, vel intentum quadā luminoſitate irradiāte alij exprimere. Et audire angelum loquētem, nihil aliud eſt, q̄ eius cogitationem, vel intentum videre. Et quod vni exprimitur non ſemper ab alijs vr̄, vel intelligitur, niſi ab ipſo angelo loquente voluntarie eis exprimatur. Vnde dicitur, ꝙ locutio angeli eſt cogitatio directa per voluntatē oſtendendi alteri ipſum cogitatum, vel intentum. Sed hæc eſt locutio angelorum ſcdm naturam ſuam in qua cōicant boni & mali angeli. Alia vero eſt eorum locutio per gratiam ſm virtutem ſpeculi, ſiue motoris ſupremi, in qua cōicant angeli boni, & aīæ ſanctorum: vnicuique. n. innoteſcit voluntas, & intellectus alterius, ſcdm repræſentationem ſpecul, & voluntatem ſupremi motoris. Vnde licēt oēs reſpiciant in ſpeculo, non tamen oēs æqualiter a ſpeculo recipiūt: ſed quidam plus, quidam minus, ſecundū dignitatem recipientiū, & ſcdm voluntatē ipſius in ſpeculo, qd oſtēdit cui vult. Non. n. oēs angeli vident omnia in ſpeculo. Sed hæc plena reuelatio reſeruatur plenitudini glorię, quia cōſummabitur eorū prēmiū in iudicio futuro.

Exemplum ad euidentiam mutua locutionis eorum. Cap. XL.

AD intelligentiam autem prædictorum de mutua locutione Angelorum, quæ ſunt lumina intellectualia (vt dicit Ioannes Damaſcenus) valet exemplum de luminibus corporalibus. Nam vbi ſunt tria lumina, vel plura, videntur eſſe radij omnium commixti in aere, ſed probantur eſſe diſcreti in eſſentia, per hoc ꝙ ſi ſubtrahatur vnum illorum luminum, ſubtrahuntur ſimul omnes radij ab illo procedentes, ſic ſi ſecundum lumen ſubtrahitur, ſimiliter de tertio. Quod ſi ibi eſſet vera commixtio, nullo modo poſſent radij vnius luminis ſeparari ab alijs ſine mutatione aliorum, vnde patet eos eſſe diſcretos ſecundum eſſentiam. Si ergo quodlibet iſtorum luminum haberet voluntatem liberi arbitrij, poſſet radios ſuos contingere, vel influere alijs quando vellet & quibus. Et abſcondere quibus, & quando vellet. Sic cœleſtia illa lumina cum ſint voluntate liberi arbitrij prædita, ſecundum voluntatem ſuam illuminationes ſuas, ſiue ſermones intelligibiles, intimant quibus volunt, & celant quibus volunt: ſicque patet ꝙ vnus angelus poteſt intentionē ſuam alij manifeſtare, ita vt non innoteſcat alijs. Ad animam quoque loquitur angelus, bona ſuadendo, vel reuelando ſine corporali medio cooperante, vel impediente, quadam virtute occulta intentionem ſuam ei imprimendo, ſicut magnes attrahit ferrum quadam virtute occulta, etiam ſi interponatur argentum. Habet autem poſſibilitatem tranſmutandi fantaſmata imprimendo imagines incitantes ad bonum, ſicut diabolus ad malum. Cæterum laudāt angeli Deum, non laude vocali, ſed ſpirituali. Quia nec Deus indiget ſignis vocalibus ad cognoſcendum eorum affectiones. Nec ipſi qui loquuntur indigent verbis, ad mentes ſuas excitandas, cum non habeant mentes pigras, & torpentes ſicut nos, ſed perſpicaciſſimas, & feruentiſſimas. Laus eorum fit ſecūdum intellectum, & ſecundum affectum, quia intelligens comprehendit ſecundū modum, & miratur bonitatem Dei, & affectus conſentit, & adhęret, & conformat ſe ei. Vnde laudare Deum eſt eius bonitatē cognitā ꝓteſtari. Et cognitio quidem ꝑtinet ad intellectū, ꝓteſtatio ad affectum.

De poteſtate eorum. Cap. XLI.

AVguſtinus ſuper Gen. li. 8. Sublimibus angelis Deo ſubdite fruentibus ſubdita eſt omnis natura corporea, omnis irrationalis vita, omnis volūtas, vel infirma, vel praua. Et hoc de ſubditis, vel cum ſubditis agunt, quod ordo naturæ poſcit in omnibus, iubente illo cui ſubiecta ſunt omnia. Idem in libr. 9. Creare quidem naturam nullus angelus poteſt, ſed voluntas angelica obedienter Deo ſubdita, naturalibus motibus velut materiem de rebus ſubiectis miniſtrare, vt ſecundum illas principales in verbo Dei rationes non creatas, vel ſecundum illas principales in primis ſex dierum operibus cauſaliter creatas aliquid in tempore cauſetur, more agri colendi, vel medendi poteſt. Idem de Trini. li. 3. Sicut ergo nec parentes filiorum, nec agricolas frugum creatores dicimus, quamuis eorum extrinſecus adhibitis motibus creatiua Dei virtus operetur interius. Ita nec bonos angelos, nec malos fas eſt putari creatores, ſed pro ſubtilitate ſui ſenſus, & corporis ſemina eorum nobis occultiora nouerunt, & eas per congruas temperationes elementorum latenter ſpargunt. Atque ita gignendarum rerum, & accelerandorum incrementorum præbent occaſiones. Sed nec boni hoc, niſi quantum Deus iubet, nec mali, niſi iuſte accepta a Deo poteſtate, ſiue ad ſuam pęnam, ſiue ad aliorum, vel pœnam malorum, vel laudem bonorum faciunt. Aliud eſt igitur ex ſummo cauſarum cardine cōdere, atque adminiſtrare creaturam, quod facit ſolus creator Deus. Aliud pro diſtributis ab illo viribus, ac facultatibus aliquam operationem forinſecus admouere, vt tunc, vel tunc, ſic vel ſic exeat, quod creatur. Iſta quippe originaliter in textura elementorum cuncta ſunt iam creata, ſed acceptis opportunitatibus prodeunt. Nam ſicut matres grauidę ſunt fœtibus, ſic ipſe mundus grauidus eſt cauſis naſcentium, quæ in illo non creantur, niſi ab illa ſumma eſſentia, vbi nec incipit aliquid eſſe, nec deſinit, penes quam primitus ſunt omnium, quæ ſunt, menſurę, numeri, & pondera.

De Sacro principatu eorum. Cap. XLII.

HVgo ſuper Hierar. Verumtn̄ creaturam rōnalem participem fecit Deus poteſtatis ſuæ, conſtituens principatus, & poteſtates ſacras in cœlo in angelis, & in terra in hoībus, vt dn̄entur creaturę eius. Dignum ſiquidem fuit, vt ipſa pars operis ſui particeps fieret poteſtatis eius in diſpoſitione ſua, quę in ſua cōditione ſimilitudinis eius participationem acceperat, voluit in rerum a ſe factarum gubernatione participes hr̄e, non vt illorum miniſterio iuuaretur, ſed vt ipſi ptātis eius conſortio ſublimes efficerentur. Et ꝙ vniuerſitatis ordo depoſcebat, vt opera eius cōplerent ꝑ ordines & diſpoſitiones a ſummo oīum in vniuerſa præcepto decurrente. Itaque inſita ſibi virtute ac bonitate inolita cuncta fouens, & nutriens, & regens & diſponēs vniuerſa. Eandem ſub ſe dn̄antibus bonitatē, & virtutem ſcdm menſuram participationis, & miniſterij rōnem ꝑ ordines & gradus multipharià diſpenſauit. Excellentioribus quidem, & ſupraպoſitis, imperia maiora & ſuperexcellentiora dona impartiens. Inferioribus autem & ſuppoſitis gradibus minora chariſmata, vt libere famulātia ad ſubiecta quoque ſine oppreſſione ꝑlata concedens. Hęc ſunt Hierarchiæ quas ſumma Hierarchia ſcdm ſe formauit, & ſub ſe conſtituit dn̄ari, & præeſſe in operibus ſuis ſcdm ordines cōſignatos, ſub vno principio & poteſtate vna, a qua oīs ptās, & oīs virtus, & oīs lux, q̄ virtus. quia ſcdm mēſurā largitionis, & participationis, variè multipliciterque ad decorē & pulchritudinē eorum, q̄ ſapientia ornauit operū, ab vna virtute, & ptāte vna diſtribuitur, multæ virtutes, & ptātes multæ efficiuntur. Sed ruſus ne multitudo ſciſma gn̄et, & aduerſum ſe pugnet orbis dn̄atione contraria, vnum principium eſt, & moderator vnus oīum. A quo habent quod ſunt, & ſub quo moderantur quod pn̄t, & referunt ad ipſum oē qd efficiūt, vt vnitas maneat in oībus, & pax perſeueret in regno regentis Dei.

De vnifica contemperantia donorum eorum. Cap. XLIII.

AD anagogicā vero, inquit, & vnificā eorū, q̄ præuiſa ſunt contemperātiam, diuinæ claritatis radius, vt ait Diony. optime & pulchrè multiplicatur, & prouenit, manetque intra ſe manite incōmutabili ſimilitudine vniformiter fixus, & in ſe quātum fas eſt reſpicietes proportionaliter eis ſe extendit, & vnificat ſcdm ſimplicem ſuam vnitatē, ac ſi diceret, diuinę claritatis radius, quis in ſe vnus permaneat, diſtributione tn̄ donorum varię multiplicatur. Hæc vero multiplicatio, & variatio vniuerſorum eſt pulchritudo, quia niſi diſſimiliter eſſēt pulchra ſingula, ſumme pulchra non eſſent vniuerſa. Non. n. aliquod ex vniuerſis diuerſis capere potuit totum quod erat pulchritudinis. Et ideo ſumma pulchritudo varia participatione diſtributa eſt in ſingulos, vt perfecta poſſet eſſe ſimul in omnibus. Ipſa vero diſtributio multiplicatur pulchrè

pulchrè, & optimè, optimè in vniuersis, pulchrè in singulis, vel optimè secundum participati infusionem, pulchrè secundum participantium dispositionem. Optimè. n. multiplicat, vt maior sit decor vnitatis, quàm participantibus singulis variè infunditur, vt ipsa diuersitas donorum vnitatis, & pacis societatem ad inuicem confirmet, quatenus vnumquodque membrum se a totius corporis compage diuidere se non præsumat, cum boni plenitudinem quantum in se minus habet, in aliorum societate possideat. Quia. n. vnumquodque habet quod aliud non habet, vel in alio plus habet, quod in se minus habet, ideo singula inuicem tendunt ad se, & concordiam & pacem seruant inter se. Et ipsa concordia & pax, contemperantia est, qua sibi consentiunt, vt stent ad vnum & reformentur ad vnum, propter hoc ipsam cōtemperatiā premissorum anagogicā dicit & vnificam. Vnificam, quia dispersos in vnū colligit. Anagogicam, quia deiectos ad superna reducit: vnificā per dilectionem proximi; anagogicā per dilectionē Dei. Ideo pulchra est in congregatione. Optima in eleuatione. Et tamen radius ille manet intra se munite, cum. n. se mentibus illuminandis multipliciter participandum præstat, extra tamen vnitatis sui simplicitatē nō effluit, sed per idē sit vniformiter fixus, vt. s. a seipso nō discrepet quasi sibi dissimilis. Et etiam respicientibus in se quantū illis possibile est, se extēdit proportionaliter, vt. s. alij amplius, vel minus accipiant ab eo, secundum quod magis, vel minus ad Deū accedunt. Et vnū eos facit in suo lumine, sicut ipse vnus est.

De Nouem ordinibus Angelorum. Cap. XLIIII.

GRegorius in homilia euangel. 23. Nouem ergo ordines angelorum esse, testante sacro eloquio scimus, Angelos, Archangelos, Virtutes, Potestates, Principatus, Dominationes, Thronos, Cherubin, Seraphin. Vnde angelo qui primo creatus est, per prophetam dicitur. Tu signaculum similitudinis, vt quia in eo subtilior est natura, & in illo imago Dei similius insinuetur expressa. Oīs, inquit, lapis preciosus operimentum tuum, &c. Ecce nouem ponit noīa lapidū, quia nouem sunt ordines angelorū, quibus ille angelus primus ornatus, & opertus extitit. Quia dū cunctis angelorum agminibus plātus est, ex eorū comparatione clarior fuit. Petrus Lombardus. Ordo aūt angelorum dr multitudo cælestium spirituum, quæ inter se, in aliquo munere gratiæ similantur, sicut & naturalium datorū munere conueniunt, verbi gratia. Seraphin, dicuntur qui præ alijs ardent charitate. Seraphin, enim interpretatur ardēs, vel succēdens. Cherubin, qui præ alijs scientia eminēt, Cherubin, enim interpretatur plenitudo sciæ. Throni, dicūr in quibus Deus sedēs iudicia sua discernit. Dñationes, quæ Principatus, & ptātes transcēdūt. Principatus, qui subiectis sibi agēda disponunt. Potestates, quæ virtutes aduersas refrenant, ne hoīes tātum tentare valeāt, quantum desiderant. Virtutes, per quos signa & miracula frequenter fiunt. Angeli, qui minora nunciant. Archangeli, qui maiora.

De excellentia eorum secundum dona. Cap. XLV.

IDem, hæc autem nomina non propter se, sed propter nos illis sunt imposita. Qui enim sibi noti sunt contemplatione, nobis innotescunt cognominatione. Et nominantur singuli ordines a donis gratiarum, quæ non singulariter, sed excellenter sibi sunt in participatione. Omnia enim dona omnibus insunt non tamen æqualiter. Cum omnes superiores ordines sublimius, & pfectius dona perceperint, tamen ex præcipuis vocabula sortiti sunt. Inferioribus cætera relinquentes ad cognominationem, vt Seraphin ordo excellentissimus ab excellentiori dono, i. a charitate, nomen accepit. Maius. n. donum est charitas, quàm scia. Item maius est scire, quàm iudicare, quia scia informat iudicium. Ideo secundus ordo a cognitione veritatis appellatus est, s. Cherubin, & ita de alijs. Assignatur ergo excellentia ordinum secundum excellentiam donorum, & tamen vt dicit Gregorius omnibus illa data sunt communia, omnes enim ardent charitate, scientia pleni sunt, & sic de alijs. Sed superiores alij excellentius illa acceperunt, a quibus & nominantur: vnde & Gregorius. Vnusquisque ordo eius rei censetur nomine, quam plenius accepit in munere. Sed hic oritur quæstio. Nam si quisque ordo ab illo dono nominatur quod plenius possidet, tunc Cherubin in scientia præeminent omnibus, quia a scientia nominātur, sed qui magis diligit plus cognoscit, vt enim tradit auctoritas, tantum ibi quisque cognoscit quantum diligit. Itaque Seraphin non solum in charitate cæteris præeminent, sed etiam in scientia. Ideoque auctoritas, illa sic videtur intelligenda, vt comparatio non referatur ad omnes ordines, sed ad quosdam, s. ad inferiores. Nec nominatur quisque ordo ab omni re quam plenius alijs accepit, sed ab aliqua rerum quas accepit, vel potest comparatio referri non ad ipsos ordines, sed ad alia dona. Nec ad omnia, sed ad quædam: fortassis enim & angeli sicut homines quibusdam donis magis pollent alijs, quibusdā vero minus.

Quod ante casum non fuerunt ordines distincti. Cap. XLVI.

IDem, ante casum quorundam, non erant ordines isti, quia non habebant dona in quorum participationibus cōuenirent. Non enim charitate ardebant, nec sapientia pollebāt, &c. Si enim hoc habuissent, nō cecidissent. Bernard. Clareuallensis. Quomodo cecidisti de cœlo lucifer, vtique quia non eras ignifer, si enim fuisses ignifer sicut lucifer, non cecidisses. Petrus Lombar. Quibusdam ergo cadentibus, alijs apposita sunt illa dona, eisque qui ceciderunt collata fuissent, si perstitissent. Ideoque scriptura dicit de singulis ordinibus aliquos cecidisse, non quia fuerint in ordinibus, & postea corruerint, sed quia si perstitissent, eorum aliqui in singulis ordinibus fuissent, qui & in naturæ tenuitate, & in formæ perspicacitate differentes gradus habebant, sicut illi qui perstiterunt. Idem. Quibusdam autem placuit omnes angelos, eiusdem ordinis æquales esse, sed non est hoc probabile. Nam lucifer, qui de collegio superiorum fuit, ipsis etiam dignior extitit, qui alijs excellentiores creati fuerant. Ex quo percipitur, quod si perstitisset, in ordine superiori fuisset, & alijs eiusdem ordinis dignior extitisset. Sicut ergo vnus est ordo Apostolorum, & alter Martyrum, & tamen in Aplis, alij sunt alijs digniores, similiter & in Martyribus alij alijs sunt digniores. Ita & in ordinibus Angelorū rectè creditur esse.

De varia ordinum distinctione. Cap. XLVII.

IOannes Damas. li. 2. Sacratissimus, & Theologissimus Ariopagita Dionysius cœlestes substantias in tres determinat trinos ornatus. Et primum quidem ait esse eum, quem circa Deum semper & immediate & proxime vnitum esse traditum est. Et eum qui sex alas habentium Seraphin, & multos oculos habentium Cherubin. Secundum vero eum qui Dominationum & Virtutum & Potestatum. Tertium vero & vltimum eum qui Principatuum & Archangelorum & Angelorum. Helinandus li. 2. Aliter ordinat Dionysius ordines, quā alij Doctores. Nam in media Hierarchia primum, quidem illi ponunt Dominationes sicut ille, sed in secundo loco ponunt Principatus, in tertio Potestates descendendo. In vltima vero primo ponunt Virtutes, secundo Archangelos, tertio Angelos. Apostolus tamen sicut Dionysius iungit Virtutes cum Dominationibus & Principatibus, & Angelis. Orige. alium ordinem sequitur, quem Greg. Papa & alij plures secuti sunt. Grego. vbi supra. Esse quidem Angelos & Archangelos pęne omnes eloquij sacræ paginæ testantur. Cherubin vero & Seraphin sæpe libri Prophetarum loquuntur. Quatuor etiam ordinum nomina. Paulus ad Ephæsios numerat, dicens: supra omnem Principatum, & Potestatē, & Virtutem, & Dominationem. Porro ad Colossenses scribens quoque de Dominationibus, & Potestatibus, & Principatibus præmittit Thronos, de quibus necdum Ephesijs fuerat locutus. Rectè igitur Angelorum ordines nouem esse diximus, quod eloquio sacro testante scimus. Angeli græcè nuncij. Isti nunciant minima, isti vero summa. Virtutes aūt sunt illi spūs, per quos signa & miracula frequenter fiunt. Ptātes vero qui virtutes aduersas refrenant, ne tantum homines tentare valeant, quantum desiderant. Principatus sunt, qui cæteris sibi subiectis, quæ sunt agenda disponunt. Dñationes vero qui Principatus & Potestates mira potentia transcendunt. Throni, qui latinè sedes dñr, sunt hi qui tanta Dei gratia replentur, vt in eis dñs sedeat, ac per eos iudicia sua discernat. Cherubin dicuntur, qui alijs scia præeminent. Seraphin quoque qui charitate præ cæteris ardent. Cherubin namque plenitudo scientiæ dicitur, Seraphin ardēs, vel succendens interpretatur.

De Triplici Hierarchia. Cap. XLVIII.

HVgo super Hierarchiam Dionysij. Hierarchia sacrarum ordinationum Principatus appellatur. Hieros enim templum vel sacrum, archos vero Princeps interpretatur. Tres autem Hierarchiæ sunt. Prima & principalis omnium forma est & exēplar aliarum. Ipsa est summa, & ineffabilis potestas. Trinitatis: Simplex & vna & vniformis, sine gradu & cpaōratione & differētia, perfecta in oīa sua opera, nihil externum suscipiens, nihil suum amittens. Secunda est in angelica natura formata a prima, & sub prima, & ad primam secunda similitudine sublimis trina diuisione distincta, gradum habens, & dñiam suscipiens, & comparationē admittens. Tertia vero in humana natura est ordinata, secundam primo, & primā secundo loco imitans imaginē summam, & supexcellentē sititudinem per media participātia suscipiēs, ac per id ipm referens. His ergo tribus sacris principatibus totus regit mūdus, in quibus est summa ptās, quæ tamen imperat, & infima, cui tamen imperatur, & media, quæ impat inferiori, cui a supiori impatur. Deus, itaque creaturā rōnalem potestatis suæ fecit participē, cōstituēs Principatus & Potestates sacras in cœlo in Angelis, & in terra in hoīb⁹, vt

dominentur

dominentur creaturæ eius. Dignū siquidem fuit, vt illa pars operis sui particeps fieret potestatis eius in sua dispositione: quæ participationem acceperat similitudinis eius in sua conditione.

De Hierarchia angelica. Cap. XLIX.

Dionysius Ariopagita. Hierarchia est similitudo & vnitas ad Deum quantum possibile est, ipsum habens oīs sanctę scientiæ, & actionis ducem, & ad ipsius diuinissimum decorem immutabiliter quidem diffiniens, quantum vero possibile est reformat, & suos laudatores, diuina agalmatha pficit specula clarissima & munda, receptiua principalis luminis & diuini radij, & indice quidem sacrę claritatis repleta, eaque iterum copiose ī ea, quę sequuntur declarantia ſm diuinas leges. Idem. Hierarchia est ordo diuinus, & scientia, & actio, Dei formæ, quantum possibile est similans, & ad illuminationes ei inditas ascendens pportionaliter in Dei similitudine. Actor. Hæc tria referūtur ad tres Hierarchias. Scientia ad primam, quia in ea prima tria dona intelliguntur, eo q̄ ipsa discernit & pelegit, & ita diligit. Ordo diuinus, i. ordinata Potestas ad mediam, quia Principatus & Dominatio & Potestas, oīa sunt nomina ordinis, siue Potestatis. Actio vero ad tertiam, qa virtutum est exercere miraculosas actiones. Archangeli quoque & angeli frequentius mittuntur ad agendum circa nos, hæc autem dico non secundum ordinem Dionysij, sed Gregorij, & aliorum qui ponunt virtutes in tertia Hierarchia. Item aliter sic diffinitur. Hierarchia est rerum sacrarum, & rationabilium ordinata Potestas, in subditos debitum retinens dominatum.

De Triplici Hierarchia. Cap. L.

Ioannes Scotus. Est autem in supernis spiritibus Hierarchia trina diuisione distincta: prima siquidem angelica Hierarchia dicitur epyphania, secunda hy ersania, Vltima hyposania. Epyphania est superior manifestatio ministerijs incalescētis affectionis, altioris intuitus iudicijque libra, resultatio distributa. Hiperphania est media manifestatio, i. diuina cognitio sui participes insigniens scalaria reuerentia, vsumque eius edocens arcensque contrarium. Hipophania, i. subtilior manifestatio, diuinum participium, naturę legibus occurrens, arcana referans pro discreta capacitate. Actor. Epyphania dicitur ab epy quod est supra, & phanos apparitio, quia supra alias Hierarchias eminet, i. apparens, & relucens in conspectu Dei. Et quia in hac præ cæteris apparet claritas Dei, idest potentia, sapientia, bonitas, ideo etiam dicitur resultatio, quia in ea maxime resultat Dei claritas. Distributa dicit̄ quasi diuersis officijs tributa. Incalescentis affectionis dicitur, quātum ad Seraphim, quod interpretatur ardens, vel incendium. Altioris intuitus, quantum ad Cherubin, quod interpretatur plenitudo scientiæ. Iudicij libra quantum ad Thronos, in quibus Deus sedet per eos iudiciam sua discernens, & informans. Hiperphania dicitur quasi media Hierarchia, s. inter superiorem, & inferiorē: hyper enim idem est quod inter. Dicitur autem sui participes insca.re. propter Principatus: qui bonos homines, & inferiores angelos, quæ sunt sui participes, i. sibi similes in gratia docent reuereri, prout decet prælatos suos, s. alios plus, alios minus, ſm diuersos gradus prælationis. Vsum dominandi edocens, propter Dominationes, quæ docent prælatos qualiter subditis debeant dominari. Arcens contrarium, propter Potestates, quæ arcent a nobis Potestates contrarias, ne nos tantum impedire valeant quantum vellent. Hipophania dicitur quasi sub alijs constituta, hypos enim idem est quod sub. Dicitur autem naturæ legibus occurrens, propter virtutes, quarum ministerium est facere miracula, quæ fiunt contra communes leges naturæ. Secreta reuelans, propter Archangelos & Angelos, per quos Deus hominibus secreta reuelat. Pro capacitate discreta additur, quia per maiores, scilicet Archangelos reuelantur maiora, per Angelos autem minora.

Qualiter refulgeat in eis imago Trinitatis. Cap. LI.

Hierarchia est, inquit, ordo diuinus, scientia, & actio. Ordo diuinus, idest ordinata potestas, quæ refertur ad patrē, scientia ad filium, actio ad spiritum sanctum: ideo enim & angeli per tres Hierarchias, & singulæ Hierarchiæ per tres ordines distinguuntur, vt super cœlestem Hierarchiam, quæ est personarum Trinitas non solum in essentia numeri acceptorum, sed etiam in numero sacrato ternario, & in omnibus quātum possibile est imitari ostendantur: vnde supra dictū est, q̄ Hierarchia est ad Deum quantū possibile est similitudo & vnitas. Bernardus ad Eugenium li. 5. Ardent Seraphin, sed igne diuino. Lucent Cherubin, sed veritatis participio. Sedent Throni, & iudicant, sed insistentis beneficio: & ita de alijs. Hæc ergo omnia concessit illis spiritibus ipse qui illos condidit summus spiritus diuidens singulis prout vult. Hæc operatur in illis. Hæc dedit & operari illis. Amantem se in his exhibens in alijs cognoscentem, in alijs alia facientem. Itaque Deus amat vt charitas, nouit vt veritas, sedet vt æquitas, dominatur vt maiestas, regit vt principium, tuetur vt salus, operatur vt virtus, reuelatur vt lux, assistit vt pietas. Actor. In prima Hierarchia refertur æquitas Throni, vel iudicij ad Patrem, Cognitio veritatis ad Filium, Ardor amoris ad Spiritum sanctum. Similiter in secunda maiestas Dominationis ad Patrem, rectitudo principandi ad Filium, salus in tuendo potestatiue ad Spiritum sanctum. Similiter in vltima operatio virtutis ad Patrem, Reuelatio luminis ad Filium. Ministerium pietatis ad Spiritum sanctum. Et sic relucet vestigium personarum non solum in ternario Hierarchiarum, sed etiam in ternario ordinum cuiuslibet Hierarchię. Nec solum in ipso numero sacrato, s. ternario, sed in his etiam, quæ numeris subsunt, i. donis a quibus ordines singuli denominat̄. Quilibet etiam ordo, immo & quilibet angelus per se gerit imaginem Trinitatis quo ad naturalia, & similitudinem quo ad gratuita. Habet enim in memoria continuationem ęternitatis, in quo assimilatur Patri, in ratione abundantiam lucis, in quo filio, in voluntate plenitudinē pacis & dilectionis, ī quo spiritui sancto. Cumq; oēs ordines per omnia supradicta dona ordinentur ad suos subditos, ad suum superius ordinantur p tria dona præcipua, superioribus ordinibus attributa, q̄ sunt dilectio, cognitio, pelectio. Ad hoc aūt, vt Deus diligat̄, oportet vt primo cognoscatur, deinde ex iudicio, vel libra rationis eligatur, & sic prælectus summæ diligitur.

Qualiter intelliguntur ex similibus, ac dissimilibus figuris. Cap. LII.

Dionysius in li. de cęlesti Hierarchia. Impossibile est autem animo nostro ad non materialem illam ascendere cęlestium Hierarchiarum imitationem, & contemplationem, nisi ea, quæ secundum ipsum est materiali manuductione vtatur. Visibiles quidem formas inuisibilis pulchritudinis imaginationes, vel imagines arbitrans, & sensibiles suauitates figuras inuisibilis distributionis. Intelligere siquidem oportet, nihil eorum, quæ sunt, esse vniuersaliter boni participatione priuatum. Est ergo ex omnibus intelligere speculationes bonas. Quia vero animum nostrum magis reducunt dissimiles similitudines, non ęstimo etiam quem sapientem dicere contrarium, per pręscisiores enim sacras formationes consequens est seduci, auriformes quasdam ęstimantes esse cœlestes Hierarchias, & quasdam viros fulgureos candida vestimenta indutas, quod quidem ne paterentur, qui nihil visibilibus bonis artius intelligunt, sanctorum Theologorum restitutiua sapientia ad indecoras similitudines mirabiliter descendit, non concedens materialem nostrum in turpibus imaginibus remanens quiescere. Nam Deum quidem Malachias solem vocat. Petrus Luciferum, sed & Oseæ pantheram & pardum, Hieremias aquam, Isaias lapidem, Dauid etiam vermem. Sic omnes Theologi & sancti Prophetæ a sanctis & incontaminatis distinguunt Sancta sanctorum: & dissimilem sanctam figurationem honorant, vt neque immundis diuina recte accepta sint, neque mirabilium imaginium studiosi contemplatores, tanquam veris remaneant figuris: diuina itaque honorificant veris negociationibus, & ad nouissima compactarum imaginationum diuersis similitudinibus: nihil ergo inconsequens, si & cœlestes essentias ex inconuenientibus & dissimilibus similitudinibus formant. Non enim ex indigentia in anagogen per diligentem diuinorum scrutationem veniremus, nisi deformitas nos extorqueret manifestatorie angelorum formationes, non sinens animum nostrum remanere in dissimilibus formarum facturis. Sed luctantem negare materiales passibilitates, & assuescentem pure extendere per visibilia insuper mundanas altitudines. Furor quidem in rationabilibus ex passibili motu inest, & omnis irrationabilitatis repletus est furibundus eorum motus. Sed in intellectualibus oportet intelligi alio modo irascibili, declarans (vt ęstimo) eorum virilem rationabilitatem, & immanem quietem in diuinis, & immutabilibus fundamentis. Eodem quoque modo concupiscentiam esse dicimus in rationabilibus. Inconsultam quandam & materialem ex materiali motu, aut consuetudine immutabilibus incontinenter ingenitam passibilitatem, & irrationabilem corporalis voluptatis continuitatem, simul omne animal compellentis secundum sensum cōcupiscibile. Cum vero dissimiles similitudines intellectualibus circūponentes concupiscentiā eis circumformamus amorem diuinum, ipsam intelligere oportet super rōnem, & intellectum immaterialitatis existens, & inflexibile: & non indigens desiderium superessentialiter castæ & impossibilis contemplationis. Et ad illam puram sublimissimam claritatem, & inuisibilem & informatā pulchritudinem ęternæ veræ & inuisibilis satietatis. Tu vero, o puer sancte Thimotee decēter ausculta, & secreto aīo, quæ facta sunt circumtegens, ex immunda multitudine tanq̄ vniformia custodi.

De influentia illuminationum a superioribus ad inferiora. Cap. LIII.

IPsum autem diuinum lumen (vt prædictum est) diuina perficit specula clarissima & munda receptiua principalis luminis. Idque iterum copiose in ea, quæ sequuntur declarantia, ſm diuinas leges: nõ enim fas est ſcõrũ perfectioribus, aut ſanctẽ perfectis operari aliquid oĩno præter propria hostiarum mysteria, aut sacras ordinationes. Est aũt vnicuique Hierarchiam sortientium perfectio ſm propriam analogiam in Dei imitationẽ ascendere, & omnium diuinius cooperatorem Dei fieri, & diuinam in seipso actionem quantum possibile est relucentem ostendere. Ordo Hierarchię est quosdam purgari, quosdam purgare, quosdam illuminari, quosdam illuminare, quosdam perfici, quosdam perficere. Diuina aũt beatitudo pura quidem est sine omni dissimilitudine, plena ęterno lumine, perfecta omni perfectione, purgãs, illuminans, & perficiẽs: omni quidem causæ & super oĩa bonitatis proprium est ad cõionẽ suam ea, quæ sunt vocare, vt vnicuique eorũ quæ sunt ex propria diffinitur analogia. Existentia igiť oĩa, eius esse participãt. Sanctæ aũt cęlestiũ essentiarũ dispositiones, & super ea, quę tm̃ sunt, & super irrõnabiliter viuentia: & super rõnabilia, q̃ sumus nos: primo quidẽ in seipsa edunt diuinã illuminationẽ, & per se in nos deferunt, q̃ supra nos sunt manifestationes. Ideo illi spãliter angeli noĩantur qui hæc faciunt. Siqs aũt dixerit ex ipso increato lumine immediate fuisse quibusdam sanctorum Theophanias: discat ex sacro eloquio, quia Dei occultum nemo vidit, neque videbit: has itaque diuinas missiones pręs gloriosi nostri perfecerunt per medias cœlestes virtutes: vnde docet sapienter Theologia, sacram legis lectionẽ per angelos in nos peruenisse, tanquam diuino ordine hæc legaliter disponente, vt per prima, secunda in diuinum reducantur. Excellẽtes quidẽ ordines habent & inferiorũ illuminationes & virtutes, non aũt participantes excellẽtium se sunt vltimi, pulchre igiť prima Hierarchiarum oĩbus altior circa Deũ ĩmediate collocať, & primo operãtes Theophaniæ & pfectiores ĩ eã tanq̃ pximam principalius deferuntur.

De nominationibus ordinum supremæ Hierarchiæ. Cap. LIIII.

DOminantur aũt singuli ordines manifestatiuo deiformium habitudinum suarum noĩe. Mobile enim semper eorũ circa diuina & incessabile, & calidum, & acutum, & superferuidũ intente, & forsitan intime & inflexibilis semper motionis, & suppositorum reductiue & actiue exemplatiuum tanquam recalefaciens illa, & resuscitans in similem caliditatem, & igneum cęlitus, & holocauste purgatiuum, & incircumuelatum, & inextinguibile, habentemque sic semp luciformem, & illuminatiuam proprietatẽ oĩs tenebrosę obscurationis pfecutricẽ, & manifestatricem; Seraphin noĩatio docet. Ipsa vero Cherubin cognoscibile eorum & deiuidum & altissimũ lumen dationis acceptiuũ, & contẽplatiuũ in prima operatrice virtute diuinæ pulchritudinis, & sapiẽtifice traditionis repletum, & cõicatiuum copiose ad secũda fusione donatę sapientiæ. Ipsa aũt altissimarum, & compactarum sedium, oĩ diligẽter exaltari ignominia subiectionis, & ad summum supermũdane sursum ferens, & oĩ extremitate ineffabiliter in sublimissimũ, & circa vere excelsum totis virtutibus incommutabiliter, & stabiliter collocatum, & diuini superaduentus in omni impassibilitate & immaterialitate acceptum, & deiferum. Et familiariter in diuinas susceptiones aptũ. Oĩs quidẽ Hierarchia actio diuina dr̃ in participationẽ, & sacrã traditionẽ purgationis, illuminationis, & perfectionis. Hæc aũt excellẽtissimę essentiæ, q̃ post substãtificã earum diuinitatẽ collocatę sunt, & quasi in vestibulis ipsius ordinatę sunt. Nõ p alias sanctas essentias: sed ab ipsa deitate sanctificare, ĩ ipsam immediate extẽdunť oĩbus, supereminẽte virtute & ordine. Ab his aũt suppositę erudiũtur, sicut hęc ab ipsa deitate. Hæc est igiť prima cęlestiũ essentiarũ dispositio ĩ circuitu Dei immediate stans, & incessanter circuĩens ęternam eius scientiam.

De Mobilitate, & acumine dilectionis in Seraphin. Cap. LV.

HVgo super Hierarchiam. Nobile inquit semper eorum circa diuina, & incessabile ac calidum atque acutum & superferuidũ, &c. Dilectionem angelorum non paruam hic dicere voluit, qui tam multa de ea dixit. Mobile quia vita, vnde qui non diligit manet in morte. Incessabile, quia perpetua: vnde charitas nunquam excidet. Calidum, quia amor. Acutum, quia sapientia. Totum hoc vna dilectio est. Duo discipuli qui audierũt Iesum, & non cognouerunt in via, mouebantur quidem impatientia dilectionis acti: quia si starent non amarent. Ambulabant ergo in mobili amoris, & ardebant in calido: vnde & dixerunt. Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, &c. Acutum autem non habebant: quia non cognoscebant, propter hoc enim audierunt, o stulti, & tardi corde, &c. Fuerunt ergo hebetes, & tardi ad cognoscẽdum, sed non tepidi, & pigri ad diligendum: quia tamen prius dilexerunt, postea cognouerunt; vt acutum in dilectione esset sicut calidum: sed prius calidum postea acutum: ideo non dixit calidum, & acutum, sed econtrario: sicut mobile, & incessabile: vt mobile ad inquisitionem excitet. Incessabile ad perseuerantiam confirmet, calidum ad sensum viuificet. Acutum autem penetret ad comprehensionem. Signat enim acutum impetum quendam amoris, & vehementiam desiderij ardentis: ferentis se in amatum, & intrantis, & pugnantis, vt ibi sit vbi ipsum est quod amatur: scilicet cum ipso, & in ipso: non vt solum ab ipso sit calidum, sed transeat & acutum in ipsum: poterat enim esse calidum, & quasi de longe calefieri: cui hoc satis esset ita amare absentem, & præsentem non videre, vel præsentissimum possidere, sed nõ est iste amor perfectus. Si enim in dilectum non vadis, adhuc foris amas, nec habes acutum dilectionis, sed hebes & torpens diuisus manes: & extra aliud, non vnum cum ipso factus. Considera quomodo acutum amoris habeant, de quibus dicitur. Vbi erat impetus spiritus. Verbi gratia. Sponsa quoque dilecto loquens. Anima mea liquefacta est, vt lo. est que.il. Liquidum pro acuto nominatur. Ideo enim quæsiuit illum, quia liquefacta est ad ipsum. Alioquin dura staret, & non intraret ad ipsum. Nunc autem liquefacta currere cępit nec cessauit donec penetraret, & intraret, ac diceret. Tenui illum: nec dimisi, &c. Non enim statim inuenit donec peruenit: ideo hic quoque necessarium erat incessabile, vt perseueraret. Hoc dicendum erat, vt intelligas vim dilectionis quanta est, si tamen intelligi potest: quia supereminet scientiæ, & intelligentiæ plus enim diligitur, quam intelligitur. Et intrat dilectio, & appropinquat dilectio, vbi scientia foris est. Nam dilectio semper amplius præsumit, & confidit, & iungit se sine cunctatione, donec ad amatum perueniat, q̃a liquidum habet & acutum omnia penetrans. Nec repelli valẽs aliqua virtute. vñ qs nos, ait, separabit a charitate Dei, trib.an angu, &c. Ecce dilectio, quia acutũ habuit, teneri nõn potuit, sed oĩa impedimenta trãsiuit, euadens libere, & currens ad desideriũ suum.

De excellentia eorum secundum dona. Cap. LVI.

SI igitur tale est calidum & acutum dilectionis: quale putas, est quod sequitur superferuidum: quod ad incrementum additum est prædictarum virtutum. id enim quod feruet, quadam caloris sui & incendij violentia iactatur extra se: & totaliter supra se. Et facit motionem magnam ex subiecta & inuisibili ęstuatione concepti feruoris. Et non videtur qui intus mouet calor latentis incendij: sed quod mouetur ex eo videtur. Et ex eo quod videtur intelligimus vim magnam eius qui latet. Ecce exemplum feruoris in amore ex calore. Et videmus ꝙ calor sine tumultuatione sensim ad humorẽ ingrediť: vt ingressus illũ potenter, & violẽter eijciat. Suggerit se inuisibiliter: vt cũ manifeste attollat: quasi illic eum esse nolit: quem tam vehemẽti velut impetus cuiusdam indignatione eijcere festinat. Mouetur ergo calidum & acutum. deinde promouetur acutum ad superferuidum. Quod enim prius acutum fuit & liquidum in dilectione, obsistentia omnia penetrare valens: superferuidum fit iam & buliens: in semetipso stare non valens. Acutum enim amoris est: cum omnia transeundo despicit. Superferuidum aũt cum etiam semetipsum contemnendo relinquit. Neque enim illud solũ quod amat appeteret: si vel seipsum cum illo amaret. Fit ergo miro modo: vt dum per dilectionis ignẽ ĩ illũ sustolliť qui est supra se: p vim amoris incipiat expelli & exire ẽt a se. Sic intelligimus mobile: & incessabile: & calidũ: & acutũ: & superferuidum dilectionis. Sed qũo hæc assignare poterimus in illis supcęlestibꝰ naturis, quibus idẽ est vita qđ essentia?

De Motu eorum diuinam maiestatem circumeunte. Cap. LVII.

QVæ sunt autem illa diuina, circa quæ incessabiliter mouentur, & calescunt, & acuuntur, & superferuent. Nam qui in circuitu est, nondum intrat: quia vel tepet a calido: vel torpet ab acuto. Si ergo acutum habent: quomodo in circuitu sunt? forte diuina illa sunt intus omni creaturæ, & ita prorsus secreta & latentia: vt si etiam contingi possent, penetrari non possent. Nam & nos quando mundum istum visibilem oculis carnis cõtingimus, ea quæ foris sunt ipsis percipimus, & ad ea quæ intus latent: penetrare nõ valemus eodem sensu. Et si aliqñ aperiuntur qdã quæ latuerunt: latẽt adhuc alia multa, q̃ cõprehendi nõ pñt: vel immẽsitate quia sensum excedunt: vel subtilitate quia sensũ effugiunt. vel obscuritate quia sensum ad se non admittunt. Ita cogita quia sensus mẽtis rõnalis ille quo diuina pcipimus, si qñ ad Deũ cõtingẽdũ admittiť, ea solũ q̃ quasi foris illi sunt pcipit, & ita q̃ intus latent

latent non cōprehendit. Ideo aūt dixi. Qđ illi foris est, & nō nobis: quia omne quod in Deo est ad oēm creaturam intus est. Sed tñ ad comparationem eorum quæ oīno comprehendi non pñt, illi quodammodo, siue in illo foris dr̄, id qđ de illo secretissimæ, & subtilissimæ intelligentiæ manifestatur. Per acutum igitur amoris penetrant ad ipsum, & tñ per incomprehēsibilem maiestatem ipsius permanent circa ipsum: vt non ad totum ingrediantur: ēt si penetrant vsq; ad aliquid. Sed & hoc ipsum considerare oportet: quia circa ipsum esse dñr: & non in vna parte aliqua. Ambiunt enim desiderio, quod intellectu non penetrant: vt non relinquāt quicquam inconsideratum ex oībus, quæ agnosci pñt: semper videntes: & semper videre sitientes: Stabiles ne recedant: Mobiles, vt incessanter appetant. In circuitu: quia non ad totum, qđ est intrant. In circuitu, quia omne quod in illo noscibile est per contēplationem lustrant. Motio igitur illorum spirituum summæ diuinitati appropinquantium incessabilis dr̄: & intenta, & intima, & inflexibilis: quia se per amoris desiderium in Deum tendens, & mobilis semper est: vt nunquam in se subsistit, & intenta, vt in illum pergat, & intima, vt ad exteriora nō effluat, & inflexibilis: vt ad alia extra ipsum & præter ipsum non diuertat. Quare ergo nō dixit absolutè intimæ, sed quasi dubitans forsan addidit: quia motus creaturæ ad creatorem, quamuis secretus, & penetrans, intimus tamen dici non potest propriè: quia ab eo est, quod illi foris est, ad quem est. Et cum ad ipsum quod intus est contingendum ducitur: via illi vsque ad ipsius intima non aperitur: propter hoc bene ait: forsitan intimæ: quia ſm aliquid intimū dici poterat: qđ ſm oēm modū intimū nō erat, pōt namq; intima dici proprietate non cōparatione. Intima illi a quo est: sed nō illi ad quem est.

De effectu eiusdem circa inferiorum informationem. Cap. LVIII.

ET suppositorum reductiuè, & actiuè exemplatiuum. In superiori enumeratione expressit virtutem dilectionis in Deum. Nunc aperit eiusdem dilectionis vim effectumq; ad proximum. Motio ergo dilectionis, quæ illic ad superiora, intima, & intenta, & inflexibilis dr̄: hic ad inferiora, & supposita, reductiuè, & actiuè exemplatiuum noīatur. Motus.n. ille qui in superiori est contemplatio, & inferiori operatio ad superiora tendit, vt in eis quiescat: ad inferiora tendit, vt ad se reducat. Sursum ergo charitas mouetur, vt ille maneat. Deorsum vt redeat, propterea motio charitatis in superioribus quidem intenta: ad inferiores reductiua, & actiua dr̄. Reductiua in eo, q̄ illos ad creatorem suum eodē igne charitatis succendens conuertit. Actiua vero in eo, q̄ illos accepta claritate illustrans ad ipsius voluntatem apponit. Reductiua est igitur subiectorum: quia illos ad superiora trahit. Actiua, quia illos in superioribus disponit. Reductiua, vt in Deum tendat: Actiua, vt ſm Deum incedant: huius motionis reductiuè, & actiuè subiectorum. i. quæ subiecta sunt reducit ad ea, quæ sunt supra se, & ad agendum instituit in se. Exemplatiuum est forma illa dilectionis, in qua exemplo superiorum subiectis ostenditur, quāto affectu charitatis, & ſm Deum incedere, & ad ipsum habeant inhiare: Videte ergo, qūo se extendit charitas oīa complecti desiderans, in illis spiritibus beatis, & Deo proximis, quasi è vicino ardentibus, & feruentibus amplius. Ignis dilectionis ad superiora quidem ducitur: per dilectionem Dei bonum suum sitiens. Mouetur ad inferiora, & subiecta participes boni sui, & secum cōsortes colligere volens: diligentes ergo formam diligendi subiectis tribuunt, & ardentes in se alios flamma dilectionis succendunt: pp hoc itaq; dilectio illorum exemplum facta est subiectorum ad superiora tendendi, & ſm superiora incedendi tanquam recalefaciens illa. s. subiecta. Et resuscitans in similem caliditatem: vt similiter ardeant, & si non æqualiter. Quòd aūt ait recalefaciens, & resuscitans non ita intelligendum, quasi prius extincti, & mortui, iterum accendantur, & viuificentur, sed q̄ per dilectionem desuper venientem: ad eadem rursus, quæ sursum sunt amanda, & appetenda excitantur: per ignem igitur dilectionis, quasi recalesiūt, & resuscitantur: quibus accensa dilectionis flāma ad illa rursum amanda reducantur: a quibus prius, & principalius amantib. in subiectos amatores oriebatur. Omnia ergo hæc docet cognominatio Seraphin, siue manifestatio: non enim manifestarentur si non cognominarentur. Qui enim sibi sunt noti contemplatione: nobis innotescunt cognominatione. Et ideo quòd ipsis quantum ad vocem cognominatio dicitur, nobis quantum ad vocis interpretationem manifestatio appellatur.

De Cæteris accidentibus, quæ in nomine Seraphin intelliguntur. Cap. LIX.

DOcet etiam igneum cęlitus, & holocauste purgatiuum, & circumuelatum, & inextinguibile: quod in ipsis est prius cęlitus, siue diuinitus descendens in ipsos: deinde ab ipsis, vt ardeāt, & succendant: purgentur, & purgent: reuelentur, & reuelent, & docet etiam luciformem, & illuminatiuam eorum proprietatem: habentem sic se. i. vno, & eodem modo: ac sine varietate, & mutabilitate permanentem, & persecutricem omnis obscurationis tenebrosæ, vt ad ipsam non accedat, & manifestatricem, vt extra ipsam non lateat. Hæc ergo omnia Seraphin cognominatio docet, & hæc omnia in vna dilectione sunt, & vna dilectio sunt, quæ ipsis desuper darur, & per ipsos ad subiectos deriuatur: cuius dilectionis triplicem vim illis summis spiritibus hac enumeratione actor distinguit: supra ipsos, & in ipsis, & sub ipsis. Supra ipsos mobilem: In ipsis vitalem: Sub ipsis operantem: Super ipsos per desiderium, in ipsis per sensum, sub ipsis per affectum: supra ipsos quærentem, in ipsis sentientem, sub ipsis colligentem. Supra ipsos in eo, quod appetunt, in ipsis in eo, quod sentiunt, sub ipsis pro his quos ad id quod sentiunt ad se, & ad id quod appetunt supra se, secum trahunt: propter huiusmodi mirabiles operationes dilectionis tam multa de illa dicit. Nam adhuc sequuntur alia mira nescio an mirabilia. Igneum inquit cęlitus, & holocauste purgatiuum. duo notanda sunt, quia igneū nominauit, & ad ipsum Cęlitus. Nam & igneum aliud est a terra: sed non est, simile illi, quod igneum cęlitus est, vrit enim & consumit, & vastat, & destruit. Nec societas illi potest esse cum alio: qui enim illi approximant læduntur, & si omnino ad illud contingunt iam consumi incipiunt. Quod vero cęlitus igneum est: suauiter ardet, & accendit quidem: sed non consumit, & si accendit, non tñ ad læsionem sed ad purgationem: hoc enim consumit, quod læderet si cōsumptum non esset: propterea post igneum cęlitus, sequitur purgatiuum holocauste: quia ipsum igneum purgat, & totum purgat, & ex toto purgat: non solum a corruptione mali: sed a defectu boni. Quædam enim fuerant, quæ corruptionem mali contraxerant: quædam quę participationem boni nondum perceperant, & erāt vtaque purganda: alia a corruptione: alia ab imperfectione. Quæ in terra erant purganda ꝑpurganda erant a corruptione, quæ aūt in cęlo purganda, purganda erant ab imperfectione. Illa quia in prima conditione non erant perfecta, ista quia erant post primā conditionem corrupta. Illa purgata sunt ab imperfectione, quādo in glorificatione sunt consummata, ista vero purgata sunt a corruptione, qñ a pc̄ō sunt liberata. Illorum ergo purgatio non erat mala emundatio, qđ non habebant: sed boni consummatio, quod minus habebant. Istorum aūt purgatio erat prius emundatio: postea consummatio. Talem ergo purgationem in ista spāli celestiq; natura intelligimus. Sed si quis in illis purgationem intelligat: nō q̄ inerat corruptionis: quia semper mundi erant: sed perfectæ mūditiæ, cui nihil corruptionis inesse poterat, & hoc cōueniēter intelliget. Illud ergo igneum cęlitus: quo inflammantur, vt ardeant, & purgantur vel ab imperfectione ad cōsummationem: vel ad munditiam plenam, contra corruptionem omnem: holocauste purgatiuum est: quia in toto purgat, & totum purgat: ne vel aliqua insit corruptio: vel aliqua desit perfectio: holocaustum est enim quod totum incenditur, & totum crematur.

Qualiter Seraphin caput, & pedes domini velare dicuntur. Cap. LX.

BErnardus Clareuallensis. Seraphin stantes, & dño maiestatis astantes: eius caput. i. eius altitudinē duabus alis velant. Admiratione. s. in qua fœliciter delectantur, & veneratione in qua sublimiter gloriant. Pedes ēt cęlat ala gemina: fidelitate. s. atq; prudētia. Nā ꝑ pedes illius intelligimus inuestigabiles vias, & profundū sapientiæ eius. Ad quos ēt pertinet mysteriū incarnationis, & oīs nr̄æ salutis operatio. Cū ergo Seraphin, & ministri pariter, & fideles sint, & prudentes: sic diuina negotia gerūt: electorū saluti proficiunt, vt malignus ille non possit oīno deprehendere. hinc, & nesciens dñm gloriæ crucifigi fecit. Et quotidie salutis nr̄æ negocijs ignorans seruit. Porro duabus alis velant. s. naturæ perspicatia, & gr̄æ efficacia. Quid aūt æstimari vetat deiecto lucifero ad peruigiles excubias constitutos Seraphin, sicut hoīe eiecto posuit Deus ad custodiam Cherubin. Nec incongrue forsitan Cherubin flammeus gladius traditur, vt a ligno vitæ incisio pariter, & incensio; nihil carni terribilius manum prohibeat corporalem. Seraphin, quoque tantum alas accipiunt: quarum velamine oculū arceant spiritalem. Itaque duabus alis caput, duabus pedes velabant Dei, vt nec alta nec profunda eius iniquus ille valeat contemplari. Erit autem cum reuelabitur gloria domini, sed prius tolletur impius ne videat gloriam Dei. Item sanè caput, & pedes velantur, vt medium aliquid eidem impio ad videndum, sed & ad inuidendum vtique relinquatur. Cæterum, sicut e supremis duabus alis ille nequissimus admirationem habuit: sed non venerationem, sic e medijs quoque spiritualem ei intellectum non dedit: sed non ēt affectū gratia tribuit, ita superbus ille Lucifer, lucē pferēs:

non ignem habens:alteri tantum mixtus alę:casum facere potuit non volatum. Exultauit enim lucidus esse:non feruidus:nō incensus:qđ sonat Seraphin,nō ergo stetit:quia contēpsit:sed nec volare potuit:quod præsumpsit. Sed nihilominus ex infimis alis plane fidelitatis expers fuit:sed prudentia non caruit,sed & serpens erat callidior cunctis animantibus terræ, fortè etiam eo ipso tam irreuocabilis casus eius fuit, ꝙ ex his quas diximus alis: sicut in parte dextra nulla affuerit:sic in leua nulla defuerit. Sanè Seraphin caput,& pedes velantes:quasi quandam longitudinem nudam visibilemq; relinquunt:longanimitatem.s.& benignitatem Dei ad pęnitentiam inuitantis,& solem suum super bonos,& malos oriri facientis. Hac nimirum charitate verus ille Salomon, quasi quadam media sua constrauit propter filias Hierusalem: vt quibus altiora se quærere, & profunda inuestigare non licet: saltē in medijs valeāt exercere. Et exinde ad sublimiū subtiliūq; rerum contemplationē mereantur aliqn̄ promoueri. Cæterum ille nequissimus ex hac visione,& in præsenti torquetur acrius:& in futuro cruciabitur grauius. Primum quidē ꝙ ipsam nobis longanimitatem benignitatis inuideat.Deinde ꝙ nequaquā sibijpsi hac saltem occasione prouideat:vt ad pęnitentiam adducatur.

De ratione nominis Cherubin. Cap. LXI.

HVgo vbi supra.Postquam vero primi, & supremi ordinis.s.Seraphin applicationis rōnem hoc modo Theologus dedit. Mox quoq; de sequentis ordinis.s.Cherubin cognominatione rōnem reddidit dicens.Ipsa vero cognominatio, siue manifestatio Cherubin docet cognoscibile eorum,&deiuidum:in eo,ꝙ Cherubin: qui interpretatur plenitudo scientiæ:cognominatur, docetur, & significatur cognoscibile eorum.i.cognitio,siue scientia,& deiuidum.i.visio Dei,quæ est in eis:quia per lumē sapientię inditum sibi maiestatem Creatoris sui clarè contemplantur.Et ēt significatur acceptiuum altissimæ donationis luminum.i.ꝙ lumina diuinitus data,altissima,& perfectissime acceperūt.Sic.n.illuminanť: vt eum videant,& cognoscant,a quo illuminantur: multi illuminantur:vt cætera videant,& ipsum per quem vident non videāt. Sed non est magnum opus videre artificem ignoras.Docet etiam contemplationem diuinæ pulchritudinis in prima operatrice virtute:in eo videlicet,ꝙ Cherubin.i.pleni scientia dicuntur: ostenditurq: ꝙ per lumen datæ sapientiæ diuinam pulchritudinē contemplanť:& hoc in prima operatrice virtute,vt.s.primo,& principaliter illuminati a Deo cæteros post se illuminent: diuina enim virtus primo,& principaliter,& per se operať in eos, qui ꝓximi sunt:deinde per eos in alios qui subsequuntur.Docet ēt repletum sapientificę traditionis,i.eos repletos diuina gratia: q̄ gratia sapiētifica traditione creatoris alijs plus, alijs minus in participatione distribuitur.Mira ergo excellentia eorum ostendiť: qui illius boni,qđ sapientia creatoris ad pulchritudinē vniuersorū dissimiliter traditū est, nō partem sed plenitudinem habere prædicantur.

De Nominatione Thronorum. Cap. LXII.

HVgo vbi supra.Ipsa autem inquit altissimarum, & compactarum sedium,&c.quasi dicat:sicut Seraphin,cognominatio, ardorem dilectionis,& cognominatio Cherubin, claritatem cognitionis,ita cognominatio Thronorum, celsitudinem designat dignitatis:pro eo, quòd inuisibilis conditor, in ipsis sedens per eos subiecta omnia iudicando disponit.Thronos nāque regnantium, & iudicantium sedes esse manifestum est. Et ad regnantem quidem sublimitas: ad iudicantem veritas pertinet. Et ideo ipsos Thronos merito altissimas sedes nominauit: quia in eis regnans, superiorem non habet. Et compactas:quia in eis iudicans a veritate non dissidet. Quid est compactum apte, & conuenienter coniunctum,videre iuncturam sedium Dei: quæ nihil aliud est: quàm conuenientia iudiciorum Dei. Omne iudicium ex alio aliud infert.Ex culpa pœnam,ex iustitia gloriam: ex merito præmium:ex qualitate operis qualitatem retributionis. Compactio ergo Sedium:veritas est iudiciorum. Docet etiam eadem cognominatio:ipsos Thronos exaltari diligenter idest,perfectæ ab omni ignominia subiectionis. Nam quanto perfectius præsidenti Deo subiecti sunt:tanto verius per ipsum, & in ipso supra cætera omnia sublimari meruerunt. Docet iterum hoc,scilicet omni extremitate ineffabiliter in sublimissimum, &c. vbi enim maiestas est,ibi Thronus est. Et quàm longè hæc est ab omni extremitate,quis dicere potest. Quid est extremitas,finis: vbi finis est? extremitas est.Finis in summo, finis in imò.In vtroque creatura finem habet. Finis in imo est, vbi cessat defectus: ne in nihilum eat,quod aliquid est. Finis in summo,vbi sistit profectus ne vltra mensuram se extendat,quod magnum est.Quantum ergo infima superant,qui ineffabiliter summa transcendunt. Docet etiā acceptiuum diuini super aduentus,idest,quòd diuinitatem desuper eis aduenientem accipiunt in omni immaterialitate, & impassibilitate,idest immaterialiter, & impassibiliter: qui enim ad occultę diuinitatis notitiam per studium, & laborem proficiunt, isti domini aduentum passibiliter accipiunt. Rursum quibus occulta diuinitas per figuras cognoscendam se ingerit: ad ipsos quodammodo materialiter venit:illi autem non sic eam recipiūt: sed purè, & incorruptè. Docet etiam Deiferum istorum,idest, quòd Deum sibi præsidentem ferunt: & familiariter in diuinas susceptiones aptum,idest,quòd familiariter,& obedienter se aperiunt,& voluntarie coaptant: vt ipsum Deum aduenientem in se suscipiant:quatenus diuinæ operationi voluntas subiecta respondeat, & ministerium sacrum non necessitudinis, sed dilectionis esse comprobetur.

De Nominationibus ordinum mediæ Hierarchiæ. Cap. LXIII.

DIonysius vbi supra. Sanctarum autem dominationum manifestatiuam denominationem æstimo declarare absolutā quandam,& omni pedestri minoratione, liberam anagogen:nullaque tyrannicarum dissimilitudinum vllo modo vniuersaliter eam inclinatam:liberaliter seueram dominationem:omni minutiue seruituti superpositam,superiorem omni subiectione, & remotam ab omni vniuersa dissimilitudine: & dominationis incessanter appetentem,& ad ipsius naturaliter subsistentis virtutis similitudinem quantum possibile, & se ipsam & quæ post eā optimè,& speciosè confirmantem. Ipsam vero sanctarum virtutum: fortem quandam & incommutabilem virilitatem in omnes secundum earum deformitatem operationes: ad nullam susceptionem diuinarum illuminationum ei inditarum imbecilliter infirmatam:potenter in imitationem Dei reductam,nō relinquentem suimet imbecillitate Deiformen motum: sed firmiter ferentem in superessentialem,& potentificam virtutem:& ipsius imaginem,virtuti similem:iuxta quod licet factam, & ad ipsam quidem,vt principalem virtutem potenter conuersam.Ad secundam vero virtutem dans,& deiformiter prouenientem. Ipsam autem sanctarum potestatum æquipotentem,diuinarum dominationū, & virtutum bene ornatam: & inconfusam circa diuinas susceptiones ordinationem,& ordinatum super mundanæ, & intellectualis potestatis:non tyrannicè in ea, quæ inferiora sunt potestatiuis virtutibus præcipitatę, sed potenter in diuina post bene ordinatas reductæ. Et post eam deiformiter reducentis ad potentificam causalem potentiam:quantum fas est assimilare. Et eam vt possibile Angelis reuelatæ: in bene ornatis per ipsam ordinibus potestatiua virtute. Hæc autem Hierarchia media per primam purgatur,illuminatur,&perficitur.Inuenies etiam hoc multotiens a Theologis expressum. Appropinquante enim termino captiuitatis Hierusalem: vidit Zacharias vnum primorum (vt æstimo) Angelorum:qui circa Deum stant: ab ipso Deo discentem de hoc verba consolatoria. Alterum vero subiectorum Angelorum in occursum primi venientem tanquam a summo Sacerdote eruditum,& de hoc docere Theologum cōuersum: quoniam fructuosè a multitudine hominum habitabitur Hierusalem,&c.Similiter in visione Ezechielis: Angelos qui secures habebant: diuina ordinatio imperat a priore doceri de hoc iudicium diuinum dans ei signa. T. Alijs autem exire post eum &c. Alibi etiam dicitur Gabriel fac istum intelligere visionem. Et alibi.Ingredere in medio rotarum,&c.

De Nominationibus ordinum inferioris Hierarchiæ. Cap. LXIIII.

IPsa vero Cœlestium Principum nominatio manifestat illud deformiter principale,& ductiuum cum ordine sacro:& principalius, & decentissimis virtutibus, & ad super principale principium eas vniuersaliter conuerti: & alias Hierarchiæ ducere ad ipsum principium quantum possibile formari Principificum principium: manifestareq; super essentialem eius ordinationem ornatumque principalium virtutum. Archangelorum autem ordo medius est inter principatus,& Angelos. Et vtrisque communicat:principatibus quidem, quia ad superessentiale principium principaliter conuertitur, & ad ipsum vt possibile est reformatur. Angelis vero, quia diuinas illuminationes Hierarchiæ per primas virtutes suscipiens, & eas Angelis deiformiter annūcians: & per Angelos nobis manifestans. Angeli autem in cœlestibus essentijs habent Angelicam proprietatem: & aptius quàm priores apud nos Angeli vocantur. His tribus ordinibus tertia Hierarchia cōsummať. Nō est enim Hierarchia nisi habeat primas, medias,& vltimas virtutes.Sicut aūt primam mediæ præesse diximus:ita & hanc tertiā secundæ subesse dicimus, & humanis Hierarchijs per cōsequentiā ꝑcipere, vt sit ꝑ ordinē ad Deū ascensus: & con-

& cõuerſio: & cõicatio: & vnitas. In Theologia noſtrã Hierarchiã Angelis diſtribuit: Principem populi Iudęorum Michalem nominans: & alios gentium diuerſos. Statuit.n. Deus terminos gentium iuxta numerum Angelorum Dei, vnuſquiſq; ẽt, & cęleſtis, & humanus animus ẽm ſeipſum ſpiritales hẽt, & primas, & medias, & vltimas ordinationes, & virtutes, & proprias anagogas ꝓportionaliter manifeſtas: oẽſque diuini intellectus ẽm ſe ſuper mundana rõne in tria diuidunt̃.ſ. in eſſentiã, virtutẽ, & operationẽ: ideo oẽs cõi noĩe, aliqñ cęleſtes eſſentiæ aliquando virtutes nominantur.

De Miſſione ſanctorum Angelorum. Cap. LXV.

APoſtolus ad Hebr. Oẽs autem ſunt adminiſtratorij Spiritus: miſſi in miniſterium pp illos qui hæreditatem capiunt ſalutis. Greg. in homil. euang. 34. Angelorum vocabulum nomen eſt officij, non naturæ. Nam illi cęleſtes Spiritus ſemper quidem ſunt Spiritus, ſed tunc ſolum ſunt Angeli: cum per eos aliqua nũciantur. Vnde per Pſalmiſtã dr̃: Qui facis Angelos tuos Spũs, &c. Ea aũt agmina q̃ præeminenti, exterioris vſum officij nequaquã habent. Hoc autẽ certiſſimè ſcimus: quia ad explẽdum de ſupernis miniſterium: alij Spiritus alios, ſ. maiores minores mittunt. Dũ .n. Zacharia Angelus ad agendum dicit: Curre, & loquere, &cæt. Dubium nõ eſt: quia alius alium mittit, hoc quoq; de ipſis agminibus, quæ mittuntur certum tenemus: quia cum ad nos veniunt, ſic exterius implent miniſterium, vt tñ nõ deſint interius per contemplationem. Mittuntur igitur, & aſſiſtunt: quia vt Spiritus Angelicus circumſcriptus eſt: ſummus tñ Spiritus: qui Deus eſt: circunſcriptus non eſt. Angeli itaque ẽt miſſi ante ipſum ſunt: quia quolibet miſſi veniunt: intra ipſum currunt. Actor. Ideſt intra eius immenſitatem: quæ vbiq; eſt. Cum ergo dr̃ in Daniele Milia milium miniſtrabant ei, &c. non diſtinguuntur Angeli: ſed actus eorum: quia idem aſſiſtunt, qui & miniſtrant. Dñt tñ quidam: ꝙ ſuperiores ordines nunq̃ mittuntur: dñr tñ oẽs mitti: quia tres ſuperiores tribus medijs Dei voluntatem intimant, & declarant: de cura, & gubernatione hominum. Medij autẽ inferioribus: & inferiores ad homines mittuntur, ſicut in eccleſia militante Papa intimat voluntatem ſuam epiſcopis, & ipſi presbyteris, presbyteri populis. In Iſaia autẽ vbi Seraphin ad eum miſſus legitur: dñt Seraphin non eſſe ibi nomen ordinis ſed officij. Alij vero oẽs Angelos mitti aſſerunt. ſ. ſuperiores, & inferiores. Quòd autẽ dicit Gregorius in verbis Dionyſij, ea quæ præeminent, &c. opinio eſt Dionyſij non aſſertio Greg. Põt tñ intelligi: ea quæ præeminent, &c. Non quia aliqñ non mittant̃: ſed quia rariſſimè ad exteriora prodeant: vel quia eorum officia, quæ circa nos exercent: nõ ſunt exteriora ſed interiora, Seraphin.n. facit nos intus ardere: Cherubin intus lucere. Throni vero docent nos iudicare. Nec mirandum ſi ẽt Angeli de ſuperiori Hierarchia in tm̃ humilientur: vt ad hoĩes mittantur. Cum ẽt de ſumma Hierarchia.i. de tribus perſonis miſſus ſit filius ad nos, & ẽt Spiritus ſanctus. Trib. aũt de cauſis vult eos mitti ad nos, & miniſtrare nobis. ſ. pp mutuum amorem hoĩs & Angeli, & vt homo cognoſcat dignitatem ſuam, & diſcat ſanctam ſuperbiam. Vnde eſt illud: videte ne contemnatis, &c.

De Miniſterio eorum. Cap. LXVI.

BEda ſuper Apoc. li. 2. Duplex eſt autẽ (vt ait Hiero.) Angelorum officium. Aliorum. ſ. qui pręmia iuſtis tribuunt, aliorum qui in ſingulis cruciatibus præſunt. Vnde ſcriptum eſt: Qui facit Angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis. Grego. in moralibus lib. 17. De his autem Dei miniſtris in lib. Iob ſcriptum eſt. Nuuquid eſt numerus militum eius. In hoĩum quippe cognitione militum eius numerus non eſt: quia quantus ſit: inuiſibilis exercitus ille ſuperiorum ſpirituum, ab hoĩe cõprehendi non põt. De quo ẽt per Danielem dr̃. Milia milium miniſtrabant ei, & decies milies centena milia aſſiſtebant ei. In quo numerus eorum & diffinitus, & infinitus exprimitur: vt quæ Deo numerabilis eſt, eſſe nobis innumerabilis demonſtretur. Qui rectè Dei milites dñr: quia contra ptãtes aereas certare perhibentur: qđ tñ nõ labore ſed Imperio peragunt: quia quicquid circa illas appetunt ex adiutorio Dei pñt. Iſidorus de ſummo bono. Quotiens itaq; Deus quocunque flagello huic mundo iraſcitur: ad miniſterium vindictæ apoſtatę Angeli mittuntur: qui tñ diuina ptãte coercentur, ne tm̃ noceant q̃tum cupiunt: boni autẽ ad miniſterium ſalutis humanę deputati ſunt, vt curas adminiſtrent mundi, & regant oĩa iuſſu Dei. Aug. ſuper Gen. lib. 5. Non ſanè pp inferiorum ſcientiã nuncijs indiget Deus: quaſi per eos fiat ſcientior. Sed hẽt nuncios pp nos, & pp ipſos: qui hoc modo Deo parere, & aſſiſtere dñr: vt eum de inferioribus conſultent, & vſque ad ſuperius præceptis obtemperent: bonum eſt eis in ordine propriæ naturæ, & ſubſtantiæ. Ioannes Damaſcenus, lib. 2. Parati igitur ad Dei voluntatis expletionem: confeſtim inueniuntur vbicunque diuinus iuſſerit nutus velocitate naturæ, & cuſtodientes partes terræ, & gentibus, & locis præſidentes ſicut a conditore ordinati ſunt: ea quæ ſunt ẽm nos diſpenſantes, & auxiliantes nobis. Transfigurantur autem ad quodcunq; iuſſerit dominator Deus; & ita hoĩbus ſemper apparent, & reuelant eis diuina myſteria. In cęlo conuerſantur, & vnũ opus hẽnt hymnis laudare Deũ, & miniſtrare Diuinę eiꝰ volũtati.

De Motibus ipſorum. Cap. LXVII.

AVguſtinus de Trinitate li. 3. In ſuperna ſiquidem & cęleſti patria voluntas Dei quæ facit Angelos ſuos Spiritus, &c. In ſpiritibus ſumma pace copulatis: & in vnã voluntatẽ quodã charitatis igne conflatis: tanq̃ in ſecreta ſede præſidet, & inde ſe quibuſdã ordinatiſſimis creaturæ motib. primo ſpiritalibus deinde corporalibus per cuncta diffundit, & vtitur oĩbus ad incõmutabile arbitrium ſnĩæ ſuæ. Et quemadmodum craſſiora corpora, & inferiora per ſubtiliora, & ſuperiora reguntur quodam ordine: ita oĩa corpora per Spiritum vitæ: & Spiritus vitæ irrationalis per Spiritum vitę rationalem, pium, & iuſtum, & illę per ipſum Deum, & ſic vniuerſa creatura per creatorem ſuum. Iſidorus in li. Ety. 7. Angelis ideo pictorum licentia pẽnas facit: vt celerem eorum in cuncta diſcurſum ſignificet: ſicut, & iuxta poetarum fabulas venti pennas habere dicuntur propter eorum velocitatem. Vnde ſcriptum eſt: Qui ambulat ſuper pennas ventorum. Dionyſius in li. de Cęleſti Hierarchia. Virtutes quidẽ cęleſtes dicimus, & ſurſum conuerſibiliter extendi, & erga ſemetipſas firmiter conuolui, propriarum exiſtentes cuſtodes virtutũ, & erga venientia ſociali proceſſione in participatione virtutis prouidas adeſſe. Aug. ſuper Gẽ. lib. 8. Angeli porro extremitatis, & veritatis, & voluntatis Dei participes mouẽtur eius Imperio, etiam temporaliter: illo non temporaliter moto: ſimulque illum ſine tempore, & loco contemplãtur: & eius in inferioribus iuſſa perficiunt: mouentes per ſe tempus: corpus autem per tẽpus, & locum: quantũ eorum congruit actioni: vt Deus eo motu naturas quas intrinſecus conſtituit: etiam extrinſecus adminiſtret per voluntates ſibi ſubiectas: quas per tẽpus mouet: & corpora ſibi & voluntatibus ſubdita quæ per tempus, et locum: cuius ratio in ipſo Deo vna eſt ſine tempore, & loco. Idem de eodem in 9. Cum autem omnipotens piè vniuerſam creaturã ſuam, bipertito opere prouidentiæ, & in voluntarijs, & in naturalibus motibus adminiſtret, creare naturam tam nullus Angelus poteſt, quàm nec ſeipſum: voluntas tamen Angelica obedienter Deo ſubdita: naturalibus motibus de rebus ſubiectis tanq̃ materiẽ miniſtrare: vt ẽm illas principales in verbo Dei rõnes nõ creatas: vel ẽm illas in primis, ſex dierũ operibus cauſaliter creatas rationes: aliqđ in tpe cauſet̃ more agricolandi vel medendi poteſt.

De Angelis prouincialibus, & altricationibus eorum. Cap. LXVIII.

PEtrus. Eſt autem vniuſcuiuſque gentis Angelus: cui credita eſt a Deo gentis ipſius diſpenſatio. Orige. ſuper Lucã in hom. 12. Quomodo per ſingulos homines bini ſunt Angeli: ſic opinor, & in ſingulari diſpares eſſe prouincijs: vt ſunt boni, & mali. Ex li. Deut. 32. ẽm tranſlationem. 70. Statuit inquit terminos gentium iuxta numerum Angelorum Dei. Greg. 17 moral. Poteſtas inquit, & terror apud eum eſt: qui facit concordiam in ſublimibus ſuis. Multa ſibimet inferius diſſident: & internæ pacis cã agitur: vt ea ſæpe quæ ſunt exterius, ſine pace diſponantur. Nam bonos omnipotens Deus ad meritum prouehit: cum contra eos male ſæuire permittit, & inde ſuos electos ſuis Angelis ſociat, vnde in infirmis reproborum mores ſuis nutibus aduerſantes portat. Sed notandũ: ſi pax in ſublimibus ſumma tenetur: quid eſt quod per Angelum Danieli dr̃: Ego veni pp ſermones tuos. Princeps autẽ Regni Perſarum reſtitit mihi viginti, & vno diebus. Et ecce Michael vnus de Principibus primis venit in adiutorium mihi: & paulo poſt: Nunc reuertar, vt prælier aduerſus Principes Perſarũ. Cum enim egrederetur: apparuit Princeps Græcorum adueniens. Quos itaq; alios Principes gentium: niſi angelos appellabat: qui ſibi reſiſtere euenti potuiſſent. Quæ ergo pax in ſublimibus eſſe põt: ſi inter ipſos quoque Angelos præliandi certamen agitur: qui ſemper in conſpectu veritatis aſſiſtunt. Sed quia certa Angelorum miniſteria diſpenſandis ſingulis gentibus ſunt prælata. Cum ſubiecti aduerſum ſe inuicem præpoſitorum ſpirituum opem merentur: ipſi qui præſunt Spiritus: contra ſe venire referuntur: qui nequaquam pro ſubiectis iniuſtè agentibus decertant: ſed eorum facta iuſtè iudicantes examinant. Cumq; vnius gentis vel culpa vel iuſtitia ad ſupernæ Curiæ conſilium ducitur; eiuſdem gentis prępoſitus, vel obtinuiſſe in certamine: vel non obtinuiſſe perhibetur. Quorum tñ oĩum victoria eſt: ſui ſuper ſe opificis voluntas ſumma, quã dũ ſẽp aſpiciũt, qđ obtinere nõ valẽt: nũq̃ volũt, vel quaſi cõtra ſe veniũt: cũ ſubiectarũ ſibi gẽtiũ viciſſim merita cõtradicũt.

De proprijs Angelorum nominibus. Cap. LXIX.

PEtrus Lombardus. Qui omnes Angelos mitti dicunt: putant Michael Raphael de superiori ordine fuisse. Greg. in homel. vbi supra. Cũ Angeli ad nos aliquid administraturi veniunt: apud nos, & nomina a ministerijs trahũt. Michael namque quis vt Deus dicitur, quia quotiens miræ virtutis aliquid agitur: hic mitti perhibetur. Gabriel ad Mariam mittitur: qui Dei fortitudo nominatur. Illum namq; nunciat: qui ad debellandas aereas potestates humilis apparuit. Ad hoc quoque ministerium summum Angelum venire dignum fuit: qui summum Deum nunciabat. Raphael quoq; medicina Dei dicitur: quia qui ad curandũ mittitur: dignum fuit, vt medicina vocaretur Dei. Hæc tria noĩa sunt propria quorundam Angelorum: licẽt interpretationes cões. Nã quodlibet prædictorum trium. s. facere ea quibus admirandus est Deus, & nunciare ea ex quib. insinuatur fortitudo Dei, & contra infirmitates miraculosè remedia operari non est vnius tm̃ Angeli, sed plurimorũ. Sed tres Angeli, qui in his tribus excedunt: prędicta tria vocabula sortiti sũt. Quatuor aũt specialiter attribuuntur Michaeli. s. ꝙ pugnat cum dracone. i. cum diabolo. Quòd venit in adiutoriũ populo Dei. Quòd animas defert in Paradisum. Quòd est prępositus Paradisi. i. militantis ecclesię. Qui. n. ante aduentũ dñi Princeps erat Synagogę (vt in Daniele legiť) a tpe Passionis dñicæ: relictis iudæis factus est Princeps ecclesiæ, vnde & audita est illa vox Angelorũ in tẽplo: Transeamus ab his sedibus. Ideoq; dr̃ venire in adiutorium: non alicuius singulariter: sicut cæteri Angeli singuli in adiutorium singulorum: quibus pręsunt: vel quos custodiunt: sed totius populi Christiani: qui est populus Dei, & eliminat Diabolũ ab vniuersali ecclesia: non singulariter a qualibet anima: qđ est Angelorum sexti ordinis, idest potestatũ.

Quòd vnicuique homini assistunt duo Angeli. Ca. LXX.

ORigenes super Lucam homil. 12. Vnicuique assistunt duo Angeli. Vnus iustitię: alter iniquitatis. Si bonæ cogitationes in corde nostro fuerint: & anima iusta pullulauerit: haud dubium quin nobis loquatur Angelus dñi. Si malę: Angelus Diaboli. Iohannes Chriso. super Matth. 51. Reliquit ait eum diabolus: & ecce Angeli accesserunt: & ministrabant ei. Præcipiente dño Angeli ab eo recesserunt: vt locus daretur diabolo: ne fortè videns Angelos circa eum, non appropinquaret ad ipsum: sic etiam inuisibiliter fit omni populo Christiano. Duo enim sunt Angeli permanẽtes in hoĩbus: bonus, & malus. Et plerumq, s̃m dispositionem Dei aliquantulum recedit Angelus bonus: imò non recedit: sed abscondit se inuisibilem se reddens: quia nisi voluerit non vr̃ ab eo. subtrahit ergo se, vt det ei licẽtiam tentandi: & stans expectat tentationis euentum: qñ ergo alicuius rei malę concupiscentia super cor tuum descendit, diabolus est in corde tuo loquens. te tẽtat & cõpellit, qui si permãseris, & eum in corde tuo contregeris, cũ te superare non poterit, discedit: qñ ergo recedente concupiscẽtia incipit exultare cor tuũ quia euasisti impetum malum, & quasi quidam spiritus in te tacente lætatur, & gratias agit Deo. Cognosce, quia recessit a te Diabolus, & post tentationis victoriam accessit Angelus, & ministrat tibi: & illic in te loquitur, & gaudiũ operatur. Idem in sermone de ascensione. Qm̃ ergo rabida mente Dęmones ad pacis euersionem vbiq; versantur, & ad tutelam nostram Deus constituit exercitus Angelorum: vt eorum pręsentia, & Dęmonũ cõfringať audacia, & nobis ministretur pacis gratia.

De Collatione numeri Angelorum, & hominum quibus sunt deputati. Cap. LXXI.

PEtrus Lombardus. Gregorius quoque dicit, ꝙ vnusquisque vnum bonum Angelum hẽt ad custodiam sibi deputatum: & alterũ malum ad exercitium. Ille excitat eum ad malum, iste ad bonum. Sed cũ tot sint electi, quot & Angeli boni: plures esse constat oẽs simul bonos, & malos hoĩes q̃ sint boni Angeli: boni plures sunt q̃ mali: pluresque sunt hoĩes mali q̃ boni, non est ambiguum plures esse bonos hoĩes q̃ sint Angeli mali. Et plures esse malos homines q̃ sint mali Angeli vel boni Angeli. Ideoq; dici oportet vnum eundemq; Angelum bonum vel malum pluribus hoĩbus deputari ad custodiam vel exercitium siue eodem tpe: siue diuersis temporibus. Licet. n. maior sit numerus hoĩum cõputatis in vnum oĩbus, qui fuerunt, & sunt: et futuri sunt q̃ Angelorum, tñ, quia hoĩes decedentibus hoĩbus succedunt ideoq; nunquam in hac vita simul sunt: esse põt, vt singuli hoĩum dum in hac vita sunt singulos habeant Angelos bonos vel malos ad sui custodiam deputatos vel exercitium. Actor. Placuit. n. misericordi Deo homini a facie eius in hoc exilio expulso cõtra tres hostes tres eiusdem naturæ conferre custodes. Contra Diabolum Angelum bonum. Cõtra carnem: carnem Christi. Cuius passio commemorata medicina præseruatiua est, & munimentũ contra tentationes carnis. Contra mundum sanctos, qui pro nobis orant ac nobis exempla, & scripta de contẽptu mundi reliquerunt. Bernardus in quodam sermone. Spectaculũ itaq; facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus, Angelis plane, & malis, & bonis. Illos inuidiæ passio, Istos misericordię compassio solicitat, vt in nos incessantur intendant, oĩum oculi sunt in nos: soli nosmetipsos negligimus intueri: nec verẽtes deceptores: nec administratores reuerẽtes spiritus: hinc gehenna, inde parať corona. Et inter hãc & illã imparilibus oscitare delectat. Exurgamus aliqñ fratres, nec ĩ vanũ accipiamus aĩas nr̃as: pro quibus alij tanto zelo: aut in bonũ vigilant vel in malũ. Non est res parua, quã sic insectantur ciues sic pstolantur.

Quale ministerium Angeli personales hominibus exhibeant. Cap. LXXII.

HIero. super Matth. lib. 3. Angeli inquit eorum semper vidẽt faciem patris. Magna dignitas animarum: vt vnaqueq; ab ortu natiuitatis habeat Angelum in custodiã deputatum. Actor. Hoc intelligendum vr̃ de Natiuitate quæ fit in vtero. Nõ ex vtero, sicut de beata Maria Virgine dr̃. Qđ in ea natum est de spiritu sancto est, probabile. n. est, ꝙ ante natiuitatem pueri. s. ex quo infunditur aĩa datur ei Angeli custodia: quia ex tunc indiget ex quo perfectus homo in aĩa, & corpore formatus est. Licẽt enim in infantia non possit incidere in peccatum: quia non hẽt vsum arbitrij: indiget tñ præsidio Angeli, ne a Diabolo corporaliter lędatur. Iuuat aũt Angelus hoĩem nõ solũ contra diaboli impetum: sed ẽt contra oĩa nocitura. Contra diabolum iuuat, eius ptãtem arcendo vel impediẽdo: & contra malas eius suggestiones bona suggerendo, & exhortando, & hilarando, & animando: ac per hoc ẽt aliquid virium ei quodammodo cõferendo. Nec ideo superfluit Angeli custodia, licẽt homo habeat gratiam spiritus sancti: hẽt. n. homo duplex nocitiuum. s. fomitẽ intra: & dęmonem extra. Ideo duplicem custodiã prouidet ei Deus. Contra fomitem: gratiã. Contra dęmonem: Angelum. Sciendum tñ ꝙ Angeli malo toto desiderio nituntur nocere hoĩbus. Ideo ẽt plures tentant eundẽ hominẽ de diuersis vitijs. Licẽt habeat quilibet vnũ singulariter sibi deputatum, qui tentat eũ de vitijs quibuslibet. Angeli aũt boni non toto conamine nituntur hoĩes a peccato conseruare, & virtutibus instruere: sed cum quodã moderamine s̃m ꝙ vident Deum velle. i. s̃m regulam iustitię quam contẽplantur in speculo. Vnde nec in aliquo casus hominis eius negligentiæ deputatur qui eum custodit: quia facit circa eum quod dẽt: nec vnquam aliquid obmittit de contingentibus, etsi ergo non consequitur finem custodiæ suæ in altero. s. in hoĩe: vt conseruet a pc̃ō consequiť tñ in seipso. s. meritum suum: quia facit, qđ in se est, sicut medicus quantum in se est custodit, & sanat infirmũ: & tñ ille non sanať: quia non credit medico nec obedit. Vnde dñt Angeli custodes babylonis: Curauimus babylonẽ, & non est sanata. Dicit tñ glosa super Numc. 18. ꝙ Angeli trahunť in iudicium, vtrũ ex ipsorũ negligẽtia: aut ignauia nr̃a tot lapsi sint. Et super eundem. 25. Angelus qui præest: pro bene gestis laudat: pro delictis culpať. sed hæc sane intelligenda sunt. Angeli. n. dñr trahi cũ hoĩbus ad iudiciũ: non vt ipsi Angeli de eorum negligẽtia: sed vt eorum cõparatione hoĩes iudicenť. Per hoc. n. ꝙ in Angelis nulla apparebit negligẽtia, qua hoĩes lapsi sint: manifestum erit totã culpã esse in hoĩbus q consilijs eorũ acquiescere nolunt. Illud aũt aliud exponiť negatiuè sic: Angelus ꝓ delictis culpať. i. illius delicta quę hẽt in custodia: ei ad gloriã vel premiũ nõ imputanť. sed non ideo minus mereť: qa facit qđ in se ẽst, vñ nec minus hẽt de pręmio essentiali: minus tñ hẽt de gloria: q est ex cõuersione subditorũ, minus inquã nõ intẽsiuè: sed numeraliter, q tantundẽ gloriabiť: licẽt in paucioribus.

Qualiter animas illuminent, & in paradisum deportent. Cap. LXXIII.

SCiendum ẽt, ꝙ Angelus non illuminat animã interius: quia hoc solius Dei est: sed ministerio sicut homo docendo. Vnde super illud Psalmistę: Da mihi intellectum, vt discam mandata tua: dicit glosa: ꝙ solus Deus dat intellectum. Etsi aliqñ ministerio Angeli vtatur. Ita. n. inquit Angelus dr̃ dare intellectũ homini: sicut dr̃ dare lumen domui suæ, qui fenestrã facit: cum eã sua luce non penetret vel illustret. Sic ergo illuminat Angelus animã pparando intellectum ad gratiã illuminantẽ. In hunc modum ẽt superiores ordines Angelorũ inferiores illuminant. Incẽdunt aũt Angeli bonas cogitationes in nobis tripliciter. Vno modo ipsa sensibilia exteriora immutando. Secundo modo interiora fantasmata in imaginatione imprimendo: vt sup. dictum est. Tertio ipsum intellectum ad lumẽ diuinum recipiẽdum pparãdo. Nã sicut malignus spiritus quibusdã nebulis erroris obstruit omnes meatus intelligentiæ: sic econuerso bonus spiritus illas nebulas erroris remouendo

remouendo aperit meatus intelligētię ad recipiendum lumen veritatis ex radio lucis diuinę; quo introeunte surgunt cogitationes bonę. Omnia autem nostra bona facta vel dicta vel cogitata Deo repræsentant gratias agēdo: sicut patet in angelo Tobię. Et etiam negocia nostra temporalia vel spiritualia procurāt. Animas quoque dicuntur angeli portare ad paradisum quadrupliciter. Primo modo quia eas ad bonum prouocant: per quod illuc ascendunt. Secundo, quia conferunt eis aliquid in morte p quod obliuiscuntur naturalis affectus quem habent erga corpus. Nam illo pōdere dilectionis deprimuntur: vt in vitę naturaliter exeāt: etiam si purgatę sint, a quo pondere abstrahunt eos angeli: dum eos ad gaudium paradisi prouocāt desiderandum, & accendunt: ita q libenter & de facili exeunt. Tertio, quia arcent demones ne eas exeuntes impediant. Quarto, quantum ad quasdam priuilegiatas: quas assumpto corpore visibiliter in cęlum deferunt: vt animam beati Martini beati Benedicti. De Lazaro quoque dicitur: q portatus est ab angelis in sinum Abrahę. Animę autem degentis in corpore non videt angelus ex natura sua cogitationes: sicut nec diabolus: quia anima inserta in corpore mortali, nec est cognoscibilis actiue vel passiue, nisi per corpus, vnde nec angelus ex natura sua cognosceret, quæ in ea sunt: nisi per gestum & habitum corporis. Cum autem eius volūtatem vel cogitationem interiorem perspicit. hoc facit ex virtute specialis illuminationis.

Quòd diligenter animas custodiant. C. LXXIIII.

ORigenes super nume. homil. xj. Assistunt nunc angeli Dei cultores, & agricolę cordis nostri, & requirunt: si est in aliquo nostrum huiusmodi mens tam solicita, tam intenta: quæ verbum Dei tanquam semen diuinum tota auiditate susceperit: si fructum statim, vt ad orationem fugimus ostenderit. i. si collectis intra sensibus Deum oret: non mente vagetur. & cogitationibus euolet. Si quis enim tam intentam mentem habuerit: & ipsis Dei conspectibus se assistentem intellexerit: hic nouerit se per angelum qui astitit altari obtulisse primitias immolationis suæ Christo magno pontifici. Idem super Iosue homil. 20. Benedic inquit anima mea domino: & omnia quæ intra me sunt nomini sancto eius. Constat ex hoc non solum circa nos: sed etiam intra nos multas diuinas esse virtutes: quibus, vel animarum vel corporum nostrorum cura commissa est. quę vtique si sanctę sunt cum scripturæ nobis leguntur delectantur & validiores erga nostram diligentiam sunt. Actor. Non ideo dicuntur angeli esse intra nos, quia mentibus illabantur: quòd solius est Dei. sed quia in animas nostras agunt bona suggerendo, instruendo, & huiusmodi. Hilarius super Beati immaculati &c. Plena sunt omnia diuinis testimonijs: & omne hoc vacuum quòd putatur, repletum est angelis. Horum cognitionem adeptus quis per doctrinam scit se sub testibus viuere. Cum autem ad vitia procliuis sit natura infirmitatis humanæ: refugit tamen vel sub teste peccare. Quid ergo Christianum hominem facere conuenit: scientem se vndique totum spiritualium virtutum testimonijs, non modo dico operum suorum, sed ipsius etiam voluntatis obsessum. Ideo dicuntur beati, qui scrutantur testimonia eius. Bernardus super cantica homilia. 13. Verum o domine quid est homo quòd magnificas eū: aut quid apponis erga eum cor tuum? Mittis vnigenitum tuum. immittis spiritum sanctum: promittis vultum: & ne quid in cęlestibus ab opere solicitudinis nostrę desit: bonos spiritus mittis in ministerium custodiæ nostræ deputatos: nostros iubes fieri pedagogos. Nam angelis inquit suis Deus mandauit de te vt custodiant te in omnibus vijs tuis. Quantam tibi homo debet inferre reuerentiā hoc verbum: afferre deuotionem & cōferre fiduciam. Caute ambula vbi adsunt angeli: sicut enim eis mandatum est: vt custodiant te in omnibus vijs tuis. In quouis diuersorio. In quouis angulo habe reuerentiam Angelo tuo. Tu ne audeas illo præsente quòd non auderes me vidente.

Qualiter Psallenti assistunt. Cap. LXXV.

IDem in meditationibus suis: Quam fęlix esses si spiritualibus oculis intueri posses: quomodo conueniunt principes coniuncti psallentibus in medio iuuencularum Timpanistriarum: videres proculdubio qua cura quoue tripudio intersunt cantantibus: assistunt orantibus: insunt meditantibus: supersunt quiescentibus: prouidentibus, & procurantibus præsunt. Diligunt enim conciues suos: eisque congaudent: confortant: instruunt: protegunt: prouidentque in omnibus. Ipsi enim desiderant aduentum nostrum: quia de nobis expectant ciuitatis suæ ruinas restaurari: diligenter quærunt & libenter audiunt bona de nobis. Soliciti discurrunt medij inter nos & Deum: nostros gemitus ad Deum fidelissime deportantes. Non dedignantur esse socij nostri: quia iam facti sunt ministri. Exultare eos facimus: quando ad pœnitentiam conuersi sumus: festinemus ergo quantum in nobis est, eorum adimplere lętitiam: vę tibi qui reuerti desideras ad vomitum: redire ad lutum: putas ne placatos habebis in iudicio: quos tanto a sperato priuare vis gaudio. Idem super cantica homilia. 7. Quòd autem psallentibus admisceri dignanter soleant angeli sancti, quid manifestius, quòd ait psalmista: præuenerunt principes coniuncti psallentibus. Vnde & dicebat. In conspectu angelorum psallam tibi. Doleo proinde aliquos vestrum graui in sacris vigilijs deprimi somno: nec cęli ciues reuereri: sed in præsentia principum tanquam mortuos apparere. Cum ipsi nostra alacritate permoti: nostris interesse solemnijs delectentur. Vereor ne nostram desidiam quandoque abominantes cum indignatione recedant: & incipiat vnusquisque nostrum dicere: longe fecisti notos meos, &c. profecto autem si se boni spiritus a nobis elongauerint, malignorum impetus quis sustinebit. Ipsi deuotionem nostram in superna ferunt: gratiam referunt. Vsurpemus officium, quorum sortimur consortium: nec ambigo quin gratanter in palatio colligant: quos diligenter in sterquilinio visitant. Denique de conuersione lętati sunt: & in assumptione nō agnoscēt?

Quòd tribus ex causis, de nobis solicitudinem gerunt. Cap. LXXVI.

IDem in quodam sermone. Est autem funiculus triplex quo de excelso cęlorum habitaculo ad consolandos ad visitandos, & adiuuandos nos attrahit supereminens angelorum charitas: propter Deum, propter nos, pter seipsos. Propter Deum vtique, cuius tāta erga nos misericordiæ viscera: ipsi quoque vt dignum est imitantur. Propter nos autem in quibus similitudinem suam miserantur. Constat enim rationis participes, & beatitudinis capaces: humanas animas angelicę, si dicere audemus, cognatas esse naturæ. Nec decet eos dedignari quam visitare debent speciem suam: licèt in multam deiecta vilitatē sit. Propter seipsos quoque quorum ordines instaurandos ex nobis toto desiderio præstolantur. Quapropter cauendum est nobis ab eorum offensa: ne quando prouocati peccatis, & negligentijs nostris: indignos nos iudicent sua præsentia. Et in his maxime exercendum est, quibus eos nouimus oblectari: vt sunt sobrietas, castitas, & huiusmodi. Super hæc autem omnia vnitatem & pacem a nobis exigunt angeli pacis: quæ formam ciuitatis suæ in nobis repræsentant, vt mirentur Hierusalem nouam in terra: dico autem vt quomodo ciuitas illius participatio eius in idipsum: sic & nos illud ipsum sentiamus: idipsum dicamus omnes. Econtrario vero nihil ęque offendit eos, vt dissensiones, & scandala. Denique nunquid propter Christum diligemur ab eis, si ob mutuę dilectionis inopiam cognouerint nequaquam nos eius esse discipulos. Nunquid diligemur ab eis propter nosmetipsos. i. spiritualis naturæ similitudinem: si inueniamur non diligere humanæ naturæ consortes: immo non, si ex eis, quæ intus nos sunt, cōtentionibus carnales nos magis, quam spirituales esse constiterit? Denique nunquid diligent nos propter seipsos, & futuram de nobis ciuitatis suę restaurationem: si vnicum illud quo solo vniri & coędificari eis possumus defuerit glutinum charitatis? si viderint nos non lapides viuos esse qui possunt inuicē cohęrere: sed magis puluerem quem projcit ventus a facie terræ, quem vnius verbi flatus in turbinē excitat: & leuissima cuiuslibet inspirationis aura dispergit. Idem in epistola ad Suggerium abbatem sancti Dionysij. O si quis haberet oculos quos orando propheta puero reuelauit, videret proculdubio quemadmodum præueniunt Principes coniuncti psallentibus in medio iuuencularum timpanistriarum: qua cura: quoue tripudio intersunt cantantibus: adsunt orantibus: supersunt quiescentibus.

Qualiter obstinatos relinquant. Cap. LXXVII.

ORige. Super hieremiam homilia. ij. Curauimus inquiunt babylonem & non est sanata &c. Vox est angelorum Dei qui sub magno medico steterunt. Medici volentes imbecillitates nostras curare. & animas a vitijs liberare: nos autem eos repulimus. dum consilijs eorum non acquieuimus: videntes ergo operam perdere ne moriamur in manibus eorum qui ad nos curandos a domino destinati sunt: colloquuntur ad inuicem de anima nostra desperantes: & dicunt. Relinquamus eam. Bernardus super cantica homilia. vij. Angeli vt prædictum est qui nostra alacritate permoti, nostris interesse solemnijs delectantur: Vereor ne nostram quandoque desidiam abominantes cum indignatione recedant: & incipiat vnusquisque nostrum cum gemitu dicere: Longe fecisti notos meos: pro certo si se boni spiritus a nobis elōgauerint: malignorum impetus quis sustinebit? Actor. Nūquam tamen angeli deserunt ex toto eos quos habent in custodia vsque ad finem vitæ: nisi obstinati sint: sicut iudæi quos deseruit Michael:

chael: & ad ecclesiam transiuit: vt supra dictū est. Nam & Deus a talibus recedit, & eos libero arbitrio relinquit: cessans ab immittenda gratia: & etiam a correctione paterna: sicut scriptum est: dimisi eos secundum desideria cordis eorum. Et alibi: auferetur zelus meus, &c. Veruntamen obstinati hoc modo a Deo & ab Angelis deserti si quando resipiscant, vel conentur a peccato surgere: semper inueniunt paratum diuinę gratię adiutorium, & angelicum præsidium. salua tamen Dei iustitia: cuius regulam angeli contemplantur in speculo, & intantum homines iuuant quantum Dei clementia suggerit, & iustitia permittit: igitur antichristum velut obstinatum in malitia relinquet Angelus bonus cum occupabit eum diabolus.

De Angelis personalibus Christi & antichristi. Cap. LXXXIII.

Lucas 22. capitulo. Factus Iesus in agonia prolixius orabat: apparuit autem ei angelus: de cœlo confortans eum. Habuit ergo & Dominus Iesus angelum sui custodem, sicut & cęteri homines, qui consortauit in eo motum sensualitatis: secundū quem minoratus est paulominus ab angelis: illum. s. motum secundum quem exhorrebat mortem: sicut etiam ipse Christus ratione se confortabat dicens ad patrem. Non sicut ego volo: sed sicut tu vis. prohibebat etiam eum angelus a vexatione corporali prout oportunum erat. Vnde est illud: Angelis suis Deus mandauit de te &c. quod de toto Christo bene accipitur secundum glo. idest, de capite & de mēbris. Hieronymus super Abacuc li. 2. Angelum quoque tentatorem Christus habuit, de quo propheta dixit. Egredietur diabolus ante pedes eius, vbi alij transtulerunt volatile, vel volucrem, quòd dicitur reseph hebraice. Tradunt hebręi hoc esse nomen dęmonis, qui principatum inter alios tenet, ac propter nimiam velocitatem, & in diuersa discursum ipsum nuncupari volatile vel auem. Ipsum esse dicunt qui sub figura serpentis in paradiso mulierem seduxit: & ex maledictione qua a Deo condemnatus est nomen accepit. Reseph enim interpretatur reptans ventre. hic ego domino baptizato, & exeunti de aquis statim occurrens, ante pedes eius stetit: & eum. 40. diebus in solitudine tentauit. Glo. super lucam. Consummata omni tentatione sicut euangelium refert. i. tribus tentationibus: quibus omnis origo vitiorum continetur: diabolus ab eo recessit vsque ad tempus passionis: videlicet quando non solum in dolis: sed aperte iam ipsum tentauit & impugnauit. Glo. super matthęum. Vt autem intellexit se spolia per eum amissurum, sicut ab initio mundi per mulierem intulerat mortem, ita tunc per mulierem Christum liberare voluit, de manibus iudæorum: ne per mortem ipsius amitteret mortis imperium. Beda super Tobiam. Denique sicut ad Tobiam deuorandum piscis occurrit: sic domino in cruce passo diabolus, quærens si quid in eo peccati inueniret, aduenit. Actor. De antichristo quoque dicitur, ꝙ a die conceptionis habebit angelum sui custodem vsque ad annos discretionis: & tunc cum extolletur super omne quod dicitur Deus, ex toto deseret eum angelus, & occupabit eum diabolus. Haymo super epistolam ad Thessalonicen. 2. Hinc ab apostolo dicitur homo totus peccati: quia seruus, & fons totius peccati. Nam sicut in Christo omnis plenitudo diuinitatis abundauit. Ita in antichristo omnis malicię & iniquitatis habitabit: quia in ipso caput omnium malorum, scilicet diabolus erit. Glosa ibidem. Hinc & eius aduentus dicitur fore secundum operationem sathanæ: quia diabolo instigante, & cooperante qui illum possidebit totum faciet. Non tamen sine sensu vt frenetici. qui culpam non habent de malis: quia si vexaretur a diabolo tanquam freneticus, non ei imputaretur quicquid ageret.

Qualiter Angeli hominibus appareant. Cap. LXXIX.

Isidorus, vbi supra. Angeli corpora in quibus hominibus apparent, de superno aere sumunt, solidamque speciem ex cęlesti elemento induunt, vt human.s obtutibus manifestius demonstrentur. Petrus Lombardus. Augu. super gen. dicere videtur: ꝙ angeli omnes ante confirmationem habuerunt corpora de superiore parte aeris formata, ad agendum abilia non ad patiendum: quæ tantæ tenuitatis sunt vt a mortalibus videri non valeant: nisi superuestita aliqua crassiori forma: qua assumpta, videntur: qua deposita videri desinunt. Angelis vero malis in casu mutata sunt corpora in deteriorem quantitatem spissi aeris: sed hoc eum dixisse astruunt non ita sentiendo, sed aliorum opinionem referendo. Tractatores etiam catholicos conuenisse in hoc: idque concorditer docuisse quòd incorporei sint: nec habeant corpora sibi vnita. Assumunt autem aliquando corpora Deo præparante ad expletionem ministerij sibi iniūcti: eademque post expletionem deponunt in quibus apparuerunt; & locuti sunt. Richardus, de trinitate lib. 4. Sunt vsque hodie, qui putant eos corpora habere: sed quis audebit hoc dicere cum rationalis naturæ proprietas tanto sublimor tanto dignior sit: quanto ad summæ simplicis naturæ similitudinem vicinius accedit: absque dubio optimum genus creaturæ, quod assistit in sola simplici puritate spiritualis naturæ. Quod ergo in operatione humani corporis effigies sine capite, hoc esse videtur in operatione diuina vniuersitatis fabrica, optimo sine genere creaturæ. Nonne ex Euangelio innotuit, quòd dominus ab vno homine legionem dęmonū eiecit: cōtinet aūt vna legio sex milia sexcenta sexagintasex. Si tot ab vno hoīe sunt eiecti: tot in eo ante eiectionem fuerunt Si dęmones corpora habuerunt vbi quæso fuerunt in eo: in spiritu an in corpore. Constat ꝙ omne corpus longitudinem latitudinem altitudinem habet. Et eo ipso sine locali capacitate subsistere non valet: qualem quidem omnino spiritus non habent: ergo non in corpore sed in spiritu fuerint. Sed quomodo vel in qua hominis parte tot corpora esse potuerūt. Sed dices fortassis ꝙ angelici spiritus tam boni quam mali subtilia corpora habent: sed quantumcunque subtilia: duo eiusdem quantitatis præsertim corpora: vnum eundemque locum occupare non possunt. Cuius ergo exiguitatis putas angelicum corpus esse: si credis, vel solam hominis pellē corpori detractam: tot angelica corpora posse comprehendere?

Qualiter Angeli circumscriptibiles sunt. Cap. LXXX.

Ioannes damascenus lib. 2. Angeli omnes circumscriptibiles sunt: cum enim sunt in cœlo non sunt in terra. Et cum a Deo in terram mittuntur, non remanent in cœlo. Non autem circum terminantur a parietibus, & ianuis, & claustris. In signaculis indeterminabiles sunt. Nec secundum quòd sunt apparent dignis, sed in transfiguratione. Petrus Lombardus. Dupliciter dicitur res esse localis, vel circumscriptibilis; vel quia dimensionem recipit, & distantiam facit: vel quia loci termino diffinitur: quorum vtrumque conuenit corporeæ creaturæ. Alterum vero tantum spirituali. Nam spiritualis tantum diffinitione loci concluditur, cum ita sit alicubi quòd non alibi, sed non dimēsionem recipit: nec distantiam in loco facit: quia si multi spiritus essent hic, non coangustarent locum quo minus de corporibus contineret: attribuit autem Aug. loci mutationem corpori non spiritui, quia licet spiritus transeat de loco ad locum: non tamen ita vt dimensionibus circumscriptus: vt interpositione sui faciat distantiam circunstantiæ sicut corpus. Ideo etiam in minimo loco possent esse infiniti spiritus: nec tamen vnus esset in altero, sed omnino discreti essent ad inuicem, quia spiritus non replentes locum, nec quanti sunt quantitate, sed virtute: ad hoc valet exemplum suprapositum, de corporalibus luminibus. Nam si in aliquo loco essent mille lumina: nullo modo coāgustarēt locum: quo minus posset adhuc comprehendere infinita lumina: & nihilominus omnia discreta essent ab inuicem vt supra probatum est.

Qualiter Angelorum ruina ex hominibus reparabitur. Cap. LXXXI.

Gregorius, in homilia, de qua supra. Quia vero superna illa ciuitas ex angelis, & hominibus constat: ad quam cum credimus, tot humani generis ascendere, quot contigit hic electos angelos remansisse: debemus & nos aliquid ex his distinctionibus supernorum ciuium, ad vsum nostræ conuersationis trahere: nosque ipsos ad incrementa virtutum eorum exemplis inflammare: distinctæ namque conuersationes hominum: singulorum agminum ordinibus cōgruunt: & in eorum sortem per conuersationis similitudinem deputantur. Petrus Lombardus. Gregorius itaque dicit homines assumendos in ordine angelorum: quorum alij assumuntur in ordine superiorum: qui. scilicet magis ardent charitate. Alij in ordine inferiorum: qui. s. minus perfecti sunt. Ex quo apparet non esse de hominibus formandum decimum ordinem angelorum: tanquam nouem sint ordines angelorum, & decimus hominum. Sed homines pro qualitate meritorum statuendos in ordinibus angelorum. Quòd ergo legitur, decimus ordo angelorum complendus de hominibus, sic accipi potest: quia de hominibus restaurabitur, quod ex angelis lapsum est: de quibus, tot corruerunt, quot ex eis posset decimus ordo fieri: propter quod dicit apostolus, omnia in Christo restaurari: quæ in cœlis, & quæ in terra sunt: quia per Christum humanum genus redemptum est: de quo fit reparatio angelicæ ruinæ. Non tamen minus saluaretur homo, etsi angelus non cecidisset. Non enim iuxta numerum eorum qui ceciderūt: sed eorum qui perstiterunt homines ad beatitudinem admittuntur, secundum prædicta verba Gregorij. Vnde scriptum est: Statuit terminos populorum iuxta numerum angelorum Dei. A quibusdam tamen

putatur,

putatur, quòd homines reparantur iuxta numerum angelorum qui ceciderunt: vt illa cœlestis ciuitas, nec suorum ciuium numero priuetur; nec maiori copia regnet. August. in Encheridion. Superna Hierusalem mater nostra, nulla ciuium suorum numerositate fraudabitur: aut vberiore etiam copia fortasse regnabit. Actor. Ecce aperte dicit Augu. non minus de hominibus saluari, quam corruit de Angelis: sed plus, non asserit. Alij vtramque sententiam saluare volentes, scilicet & ꝙ assumuntur homines iuxta numerum stantium: & etiam iuxta numerum lapsorum dicunt ꝙ tot homines saluandi sunt quot angeli creati sunt: ita ꝙ post generale iudicium vnus erit paries ex Angelis stantibus, & hominibus lapsorum numerum adimplentibus. Et alius erit ex solis hominibus numero æqualibus Angelis, & hominibus alterius parietis. Quidam etiam dicunt: quòd in locum lapsorum soli homines Virgines, succedent. Sed hoc nulla auctoritate inuenitur expressum.

Quòd vsque ad diem iudicij proficiant angeli. Cap. LXXXII.

Hieronymus, super epistolam ad Ephesios. 3. Vt autem dicit Apostolus: dispensatio sacramẽti absconditi a sęculis mundo, innotuit per ecclesiam sapientibus, & potentibus, in cœlesti multitudine sapientię Dei. Angelicæ quippe dignitates, præfatum mysterium ad purum non intellexerunt: donec passio Christi completa est: & Apostolorum prædicatio per gentes dilatata. Idem super Isaiam lib. 17. Hinc etiam in angelorum persona de Christo ascendenre clamat Propheta. Quis est iste qui venit de edom tinctis vestibus, de Bosra. Iste est enim quem Angelicæ potestates videntes cruentum ascendere: cæteris Angelis imperat. Attollite portas Principes vestras, &c. & ab eis audiunt: quis, est istæ rex gloriæ? Hoc ergo interrogant angeli rei nouitate perculsi. Mysterium enim passionis, & resurrectionis secundum Apostolum cunctis retro generationibus fuit ignotum. Et ideo quærunt quis. sit iste qui de terra cruentus aduentat. Edom enim interpretatur cruentus. Petrus Lombardus. Constat ergo omnes Angelos, in cognitione diuinorum mysteriorum secundum processum temporis profecisse. Vnde non inconuenienter, sed probabiliter dicitur eos vsque ad iudicium in scientia, & dilectione & etiam in beatitudine proficere: licèt enim in confirmatione beatitudinem acceperint ęternam atque perfectam: augetur tamen in eis quotidie, eo ꝙ magis, ac magis diligunt atque cognoscunt: & est eorum charitas, qua Deum & nos diligunt: & meritum & præmium. Meritum: quia per eam & obsequia ex ea nobis impensa merentur, & in beatitudine proficiunt. Præmium: quia ex ipsa beati sunt. Quod autem dicit Beatus Gregorius, in Dyalogo quid est quod ibi nesciant vbi scientem omnia sciunt. Accipiendum est de his, quorum cognitio beatum facit cognitorem: vt sunt ea quæ ad mysterium Trinitatis, & vnitatis pertinẽt. Actor. Nec ideo beati non sunt: quia consummationem præmij sui futuram expectant: licèt enim non eis succedant omnia quæ optant habere in futuro: tamen omnia succedunt eis, quę optant habere modo: nec illud desiderium eos affligit dilatione: sed potius lætificat expectatione: & ideo beati sunt. Gregorius in moralibus li. 18. Deum siquidem angeli & vident & videre desiderant. Nam & desiderium sine fructu anxietatem habet: & societatem fastidium subsequi solet: vt ergo non sit in desiderio anxietas desiderantes satiantur. Ne autem sit in satietate fastidium satiari desiderant. Ambrosius ad Neophytos. Angelorum vtiq; legiones altissimum perfecte scire nequeunt: nec scrutando: sed suscipiendo: & adorando tremunt: seruiendo venerantur: laudando benedicunt: peruigilando celebrant.

Qualiter gaudent de pœnitentia peccatorum. Cap. LXXXIII.

Idem super Lucam lib. 5. Habemus autem ex diuino sermone quòd gaudium est in cœlo super vno peccatore pęnitentiam agente. Hoc quoque proficit ad incentiua probitatis: si vnusquisque credat conuersionem suam fore cętibus Angelorum gaudium: quorum aut affectare patrocinium; aut vereri dicit offensam: Grego. in homilia euangelica. 33. Mulier siquidem euangelica decem drachmas habuit; quia Dei sapientia nouem ordines Angelorum & hominum condidit: in quorum natura suam similitudinem expressit. Mulier ergo drachmam vnam perdidit: cum homo peccando a similitudine conditoris sui recessit. Sed illa lucernam accendit, dum in humanitate apparuit. In carne quippe diuinitas, est velut lumen in testa; de qua dicit ipsa sapientia. Aruit vt testa virtus mea. Nã quia testa in igne solidatur: virtus assumptę carnis exaruit vt testa: dum eam ad resurrectionis gloriam ex passionis tribulatione roborauit. Accensa lucerna domum euertit: quia mox vt eius diuinitas per carnem claruit, omnis se consideratione sui reatus humana conscientia perturbauit, sicque drachma perdita inuenitur, dũ in homine similitudo conditoris reparatur. Itaque post lapsum homo cõditori suo non perijt: quia hunc ęterna sapientia per carnem miraculis coruscans ex lumine testę reparauit. Hinc amicas, & vicinas conuocat: & ad sibi congratulandum inuitat. i. illas cœlestes potestates: quæ tanto sibi iuxta sunt: quanto ei per gratiam continuę visionis accedunt: ad illarum quippe societatem tantum credimus humanum genus ascendere: quantos illic contingit electos angelos remansisse: sicut scriptum est. Statuit terminos gentium iuxta numerum electorum Dei. Bernardus super cantica homilia. 68. Certe si electorum ex hominibus consummatio defuerit: ipsa quoque societas angelorum per imperfectionem sui numeri claudicabit: nec ciuitas Dei de integritate sui gaudebit. Cæterum putas etiam Deum nostrum totam gloriæ suæ laudem habiturum: donec veniant qui in conspectu angelorum ei psallant dicentes. Letati sumus pro diebus, quibus nos hu. &c. hoc genus letitię nesciunt cœli nisi per filios Adæ. Denique gaudent angeli ad pœnitentiam peccatoris: quòd si delitiæ sunt angelorum lachrymæ meæ: quid delitiæ meæ? omne opus eorum laudare Deum: sed deest laudi si desint qui dicant: transiuimus per ignem & aquam &c. Actor. Beatitudo angeli consistit in fruitione Dei: ex qua inest ei summum gaudium, & de hoc gaudio nihil potest ei auferri vel minui: sed augetur beatitudo eorum cõtinuè vsque ad diem iudicij: vt supra dictum est. Gaudium autem quod habent de cõuersione peccatoris, non est præmium, nisi per accidens, scilicet quia per bonitatem quæ data est ei in præmium gaudet de bono hominis: & licèt incipiat aliquando illud gaudium non habere: vt quando homo incipit peccare: non tamen dicitur amittere: quia non est culpa sua, sed hominis, ꝙ non gaudet vt prius, de eius conuersione: nec eius indiscretione: quia eadem discretione qua prius gaudebat, de hoc modo non gaudet: nec etiam dolet de auersione illius: quia compati non potest. cum sit confirmatus. Et forte illius gaudij loco habet æquipollens, vel maius, scilicet ex congratulatione iust. tiæ, vel dispensationis diuinæ: quia cognoscit qua causa permittit eum Deus cadere.

Quòd ante tempus conditi sunt & ex nihilo. Cap. LXXXIIII.

Ioannes Damascenus. Quidam aiunt ꝙ ante creationem omnem geniti sunt angeli vt Gregorius Theologus: scilicet Nazanzenus, cui ego consentio: dicebat enim primam intellectualem substantiam creari: & inde sensibilem, & tunc quod ex vtraque, scilicet hominem. Augu. in li. confessionum. 12. Deus meus duo reperio quæ fecisti carentia temporibus: cũ tibi neutrum coeternum sit: vnum quod formatum ita sit: vt sine aliquo defectu contemplationis: sine aliquo interuallo mutationis: quamuis mutabile sit tamen non mutatum æternitate tua fruatur, scilicet angelum. Alterum quod ita informe erat, vt ex qua forma in quam formam vel motionis, vel stationis mutaretur: quo tempori subderetur non haberet, scilicet primam materiam. Isidorus li. ethi, 13. Duas res ante omnia cõdidit Deus: angelos, & informem materiam, quæ quamuis ex nihilo facta, præcessit tamen res ex se factas, non æternitate sed origine, sicut sonus cantum. Itaque non omnia ex nihilo condidit Deus: sed quædam fecit ex nihilo, scilicet mundum, & angelos, & animam: quædam autem ex aliquo scilicet hominem & cæteram mundi creaturam. Idem de summo bono. Tempus igitur non ad creaturas, quę supra cœlos sunt, sed ad eas, quæ sub cœlo sunt pertinet. Nõ enim angelis accedunt tempora, vel succedunt: sed nobis, quæ sub cœlo versamur in hoc firmo mundo. In rebus nullus status est temporum: nec centum anni vnum tempus est: nec vnus mensis, vnum tempus est: nec dies: nec hora. Sed dum hæc omnia particulis accedunt suis, & decedunt: quomodo vnum dicendum est quod non simul est: vtrum autem sit præteritum futurumve tempus: sicut præsens. Et si est: oportet scire vbi est. Sed aduerte: ꝙ cuncta & futura & præterita & præsentia in animo sunt potius requirenda. Tria enim, præsentia, præterita, & futura; in animo tantum inueniuntur: præterita reminiscendo: præsentia contuendo: futura expectando: Speramus igitur aduenientia: intuemur præsentia: recolimus transeũtia: hæc nõ ita in Deo sunt: cui simul adsunt oĩa.

Quod Angelus medius, sit inter Deum & mundum. Cap LXXXV.

Vgo vbi supra. Igitur rationalis creatura prior facta est: & postea corporea: non tamen tempore: sed causa solum: & respectu, & dignitate. Nam corporeæ creaturæ conditio ad ipsam refertur creaturam rationalem: & secundum ipsam perfecta est; sicut

ficut ipsius conditio ad solum creatorem: quoniam secundum ipsum sola facta est. Sola quippe ad similitudinem Dei facta legitur: licet omnis creatura in ratione diuina & prouidentia æterna ipsius, causam & similitudinem habuerit: sed magna differentia est similitudinem in eo habere: & ipsum Deum habere similitudinem. Nam in Deo quidem omnia erant antequam essent in se secundum ratione & causam & prouidentiam qua futura erant: sed quasi minus erant perfecta singula & vnumquodque hoc aliquid: & non totum s͠m rationem vniuscuiusque & discretionē; quæ ratio oīa continebit: & maior erat in toto: & quasi superabundabat singulis. Et ideo non erant singula hoc totum: sed in toto erant singula & tamen Deo in parte nihil erat minus, quā in toto: quia pars, & totum vnum erant. Sed ratione & prouidentia discreta sunt quæ futura erant in parte & in toto: & minus futura erant in parte q̄ in toto: ideo ipsa in ratione minus habuerunt: propter hoc ergo rationali creaturæ non vnum aliquid: aut hoc: aut illud in ratione diuina pro exēplari sufficere potuit ad cuius similitudinē formaretur: sed quasi totū assumpsit Deum: vt eius imago fieret: & expressa est ad totum ęmulans perfectionē & apparuit quasi ipsum in altero: & inuēta sunt in secūdo quoque quę in primo s͠m ęmulationem rationes, & causæ & similitudines, & formę & dispositiones, & ꝓuidētiæ futurorum, q̄ facienda fuerāt, & cū facta sunt illa ad similitudinē horū facta sunt corpora.

Quòd virtutes Angelicas debemus nobis, in exemplum assumere. Cap. LXXXVI.

GRego. in homilia. Quid autem prodest nos de spiritibus angelicis ista perstringere, si non studeamus, hæc etiam ad nostros profectus congrua consideratione deriuare? Nam sicut iam superius dictum est: qa superna ciuitas illa ex angelis, & hoībus constat: ad q̄ tot credimus humani generis ascendere: quot illic contigit electos angelos remansisse: debemus, & nos aliquid ex distinctionibus illorum supernorū ciuium ad vsum nostræ conuersationis trahere: nosque ipsos ad incrementa virtutum eorum exemplis inflammare. Distinctę namque conuersationes hoīum. singulorum agminum ordinibus, per congruentiam aptantur: & in eorum sortem per conuersationis similitudinem deputantur. Videte ergo charissimi si quid iam boni vobiscum intus agitis: si in horum agminum numero sortem vestrę vocationis inuenitis: vę animę quæ non de bonis supernis numeratis aliquid in se recognoscit: eique deterius adhuc imminet væ, si & priuatam se donis intelligit; & nequaquam gemit: quisquis ergo talis est, gemendus est valde, quia non gemit. Itaque qui donorum in se gratiā minime recognoscit, gemat: qui vero in se minora cognoscit. maiora cęteris non inuideat. Nā & ille bonorum spirituum distinctiones insunt conditę: vt alijs aliæ sint prælatę: sic autē in illa summa ciuitate sunt quædam singulorum spiritualia: vt tñ sint omniū communia. Et quod ī se quisque in parte habet: hoc in alio ordine totum possidet. Sed vnusquisque illius rei censetur nomine quam plenius accepit in munere. Seraphin incendium interpretatur: & tamen omnes amore conditoris ardent. Cherubin plenitudo scientiæ dicitur: & tamen quis aliquid ibi nesciat, vbi simul omnes fontem scientiæ Deum vident. His ergo dona singula priuato nomine data sunt: qui hæc plenius acceperunt. Ad eos igitur, de quibus loquimur suspiremus: sed redeamus ad nos memoria retinentes: quia caro sumus. Taceamus igitur de secretis cęli, & ante conditoris oculos manu pœnitentiæ tergamus maculas pulueris nostri.

LIBER SECVNDVS.

De mundo sensibili & eius schemate. Cap. I.

ISidorus, in libro ethi. 13. Mundus Latine a philosophis dictus est: eo ꝙ in sempiterno motu sit. Apud Grecos autem appellatur cosmos. i. ornamentum propter diuersitatem elementorum & pulchritudinem syderum: nihil enim mundo pulchrius oculis carnis aspicimus. Quatuor autem mundi climata. i. plagę sunt: oriens, occidens, septentrio: meridies. Cardines mundi duo sunt. s. septentrio & meridies: in ipsis enim voluitur cęlum. Et dr̃ septentrio a septem stellis axis: quę in ipso reuolute rotantur. Meridies autem quasi mera dies: quia ibi sol medium diem facit: vel quia tunc purius micat ether. Merū enim purum dr̃. Ianuę cœli duæ sunt: oriens & occasus. Nā vna porta sol procedit: alia se recipit. Plinius in historia naturali li: 2. Mundi formam in spēm orbis absoluti globatam esse nomen in primis, & consensus in eo mortalium orbem appellantiū: sed & argumenta rerum docent. Guilhelmus de conchis philosophus. Mundū istū philosophi confirmant ad similitudinē oui esse constitutū: sicut.n. in medio oui est meditulliū: ex cuius oī parte est albumen: circa qd̃ tela: circa q̄ testa: extra quam de ouo nihil est: sic in medio mundi est terra: & circa eam ex omni parte fluit aqua: circa q̄ aer: circa quem ignis: extra quem nihil est. Plato philosophorum doctissimus Mundū in quinque regiones diuisit. s. in cœlum: ethera: aera: humectam regionem: terram. Cœlum vocat vbi stellę infixæ sunt. Ethera vero ab eo vsque ad lunarem circulum. Aera superiorem aeris medietatem. Humectam regionē inferiorem partem eiusdē. Ne moueat ꝙ dixi extra ignis spheram de mundo nihil esse: cum dicat scriptura cęlum oīa tegere, & firmamentum in quo stellę sunt fixæ: aquasque sup cęlos esse. Aliq̄n namque aer dr̃ cęlum: vt cum dr̃: & aquæ quæ super cœlos sunt, & volucres cœli. Aliquādo ether qui & ignis. Aliquādo extrema pars aeris. Eadem quoque firmamentum dicuntur: quia duo inferiora firmant elementa: q ergo cęlum oīa tegere stellasque firmamento infixas esse dicit: extremam ętheris ptē cęlum, & firmamentū vocat: Qui vero dixit aquas sup cęlū firmamentū esse: aera cęlū & firmamētū vocauit: vel qd̃ verius, esse inferiorē partē aeris: sup q̄ sunt aquæ vaporaliter in nubibus suspensę.

De Athomis. Cap. II.

ISidorus. Athomos philosophi vocant quasdā in mundo corporum partes minutissimas: vt nec visui pateant, nec thomū. i. diuisionem recipiant. Hi per inane totius mundi irrequietis motibus volitare, & huc atque illuc ferri dr̃: sicut tenuissimi pulueres, infusi p fenestras radijs solis vr̃. Ex his ēt vniuersa gigni atque constare, quidam philosophi gentium putauerunt. Sunt aūt athomi, aut in corpore: aut in lapide minutissimus puluis: aut in tpe vt momētum: aut in numero vt vnum. Petrus comestor. Epicurus quidem ait duo fuisse ab æterno: videlicet inane & athomos: & in principio naturā quosdā athomos solidasse in terram: alios in aquam; alios in aerem: alios in ignem. At vero Moyses solum Deum prophetauit æternum, & mundum in principio. i. in filio sine materia præiacenti cæterorum corporū. Guilhelmus, de Cōchis: Itaque mūdū quidā Epicuri ex Athomis cōstare vere dixerunt: sed Athomos illos, sine principio fuisse ac diuisas per magnum inane volitasse: demum in quattuor magna corpora coactas fuisse, mentiti sunt. Non enim sine principio in loco aliquid præter Deum esse potest: dicitur igitur has particulas, Deum simul creasse non diuisas, sed in vnius constitutione: qui enim dixit & facta sunt: partes, & totum simul potuit creare.

De quattuor simplicibus corporibus. Cap. III.

ARistoteles, in lib. 3. de cęlo, & mundo. Oē corpus, aut est elementū: aut est ex elemento ḡnatum. Elementum est aūt ad qd̃ cetera corpora resoluunt: & est in eis potentiā, vel actu: sed ipsum non resoluit, nec permutatur, nec cadit sub corruptione, & hoc est corpus simplex nō cōpositū. Idē in metha. li. 1. Diffinitio elementi est. s. ꝙ elemētū est illud de corporibus cuius ordo vltimus est. Auicēna de medici. li. 1. Elemēta sunt corpa prima, oīum corporū principia, q̄ in corpa diuersarū formarū diuidi minime pñt: ex quorū cōmixtione diuersę species ḡnanť. Horū duo sunt grauia. s. aqua, terra: duo vero leuia, ignis, aer. Et ī alijs corpibus, duo qdē grauia plus iuuant ad mēbrorum ḡnationem & eorum quietē: duo vero leuia plus ad ḡnationē spūum & motionem eorū: & ad mouendum mēbra: sed motio non fit nisi ab aīa. Seneca de naturalibus qōnibus li. 6. Epicuri quatuor elemēta fecerunt: & ex singulis bona marea & fœminea. Aerem.n. illum marē iudicāt qui ventus est: fœminā vero qui nubilosus, & iners: mare vocant aquā virilem: mulierem oēm aliā. Ignem masculum vocant: quo flāma ardet: & fœminam qua lucet innoxius tactu. Terrā fortiorem marem vocant: saxa cautesque fœminę noīe assignāt. Guilhelmus de Conchis. Elementum est qd̃ in constitutione corporis inuenitur primum: qa constituit, non cōstituitur. In resolutione postremum: quia nō diuiditur: dicit tñ Boetius, ꝙ magnitudo decrescit in infinitum: rō quoque exigit vt quemadmodum oē corpus in duo maxima pōt diuidi: sic in infinita minima posse resolui: vniuersum vero dr̃ infinitum numero. s. mensura tpē. Numero quædam infinita dr̃: nō quia sint innumera: sed quia eorum numerus vix aut nūquam homini pōt esse certus: hoc modo hic infinitū accipimus: & sic accipit Boetius. Sunt igitur in vno corpore minima: quę simul coniuncta vnum magnum efficiunt, vel constituunt: & a nobis dr̃ elementa. Huic snīæ cōcordat Cōstantinus dicens: ꝙ elementum est simpla & minima corporis particula: harum particularum quædam sunt calidæ & siccæ: & hæc quæ propriè ignis dr̃: quædam frigidæ & siccæ terra nominantur: quędam frigidæ humidæ quæ proprie aqua vocantur: q̄dam calidę & humidę quæ aer appellantur. Quidam aūt hoc nomen corpus imposuit quod constituitur ex quattuor elementis, quò & oculis

oculis occurrebat illud noīauit. Vnde Boetius ait: ꝙ rebus placentibus, vel existentibus, & in naturæ constitutione manentibus: humanus animus vocabula imposuit: cōstitutionē naturæ vocās cōstitutionē ex quatuor elemētis. Deinde; & prima rerū principia cōsiderātes Philosophi noīa transtulerūt ad principia prima: rerū: principia vocātes corpora: sed ad dr̄iam cōpositorū simplicia. Cū ergo Boetius, sine tribus dimensionibus. i. lōgo, & lato, & spisso nō posse corpus inueniri asserit: iuxta primam noīs impositionem hoc dicit. Sunt enim iuxta Physicam translationem prædictæ particulæ corpora. Non tamen illas tres habent dimensiones.

De Primaria elementorum confusione. Cap. IIII.

IDem eas itaq; creator in vno magno corpore creauit. Nō localiter distinctas: sed per ipsum totū cōmixtas. Ita ꝙ ex his particulis nil extra hoc corpus fuerat: oēm locum obtinuit: quem oīa corpora modo obtinenti, hoc aūt a philosophis pp particularum cōmixtionem noīatum est chaos, qđ interpretatur confusio. Calida namq; frigidis in eo, sine proportione & medio cōiuncta repugnabant similiter humida siccis. Vnde ait Ouidius. Rudis indigestaq; moles. Et inde subiunxit: Frigida pugnabant calidis: humētia siccis. Et illud quidē mixtū cum impleret oēm locum, vtiq; non mouebatur de loco ad locum. Circulariter tñ moueri poterat, qđ ex oīmobilium gñe mixtum erat. Ex hoc tñ magno corpore statim quattuor in diuersis locis creauit corpora: q̄ hodie a quibusdam dñr elementa. Deniq; particulas quidē calidas, & siccas, q̄ alijs mixtæ erant ad locum superiorem Deus contulit, & ex eis, adiunctis tñ quibusdā ex tribus reliquis particularum generibus vnum constituit: qđ a partibus dñantibus ignis vocatur: particulas vero frigidas, & siccas ad locum inferiorē deduxit: atq; ex eis alijs quibusdā adiunctis vnū corpulentū, & obtusum, qđ a partibus dñantibus terra vocaŕ adiunxit: Ex particulis calidis, & humidis adiunctis alijs aerē. Ex frigidis, & humidis aquā. Isido vbi supra. Ilen Græci materiā primā vocant: nullo modo formatam: sed oīum corporalium formarum capacē: ex qua visibilia hæc elemēta formata sunt: q̄ sibi quadā concordia, & cōione coueniunt. Nā sic inter se naturali rōne iuncta dñr, vt ignis quidem in aere desinat: aer in aqua denseur: aqua in terra crassescat: rursusq; terra diluatur in aquā: aqua rarescat in aerem: aer extenueŕ in ignem.

Cur Deus illam confusionem creauit, quam non diu permansuram cognouit. Cap. V.

GVilelmus de Conchis. Sed fortasse dicet aliquis: creator, qui oīa solo dicto creauit, & antequam fiant cognoscit. Cur ex quattuor elementis illud cōposuit qđ non diu permansurum cognouit. Opera inquam creatoris videmus: sed causas ignoramus: quod tñ nobis inde vr̄, dicemus. Omne opus vel est creatoris, vel naturæ, vel artificis. Opus creatoris est elementorum, & animarum ex nihilo creatio: mortuorum resuscitatio: partus virginis, & similia. Natura vero est, quædam vis rebus insita, similia de similibus procreans. Opus igitur naturæ, ꝙ hoīes ex hoībus nascūtur, asini de asinis, & sic de alijs: Opus autē artificis est, quod ab hoīe contra naturales indigentias componitur: vt vestis contra frigus: contra aeris intemperiem domus. Sed cum natura aliqđ operatur, primo quoddam cōmixtum operatur: deinde paulatim format, & diuidit: prius namq; operatur mixtum: deinde qđ in eo est feculentum, & graue ad infimum locum trahit: quod vero leue est, ad supremum, qđ mediocre ad medium locum. Similiter in lacte mixtim creat tres substantias: quas post homo adiuuante natura artificio separat. Quia igitur natura, & artifex non poterāt ad operationē creatoris ascendere: voluit creator ad illorum operationē condescēdere. Si. n. hoc non esset: debilitas naturæ putaretur quoties ab ea aliqua mixta crearenŕ. Vel vt alij dñt, mixtum creauit, vt signaret quanta cōfusio rerum esse posset: nisi sua dilectio res ordinaret: hinc oē corporeū importuno motu dixit Plato fluitās, naturalē motū elementorum considerans; quo duo a centro duo ad cētrum mouenŕ, & hæc inquit ex inordinata iactatione, Deus in ordinem redegit. s. q̄ fuit: sed quæ esset, nisi res sic ordinauisset.

Qualiter elementorum commixtio stare possit. Cap. VI.

ISidorus vbi supra. Quapropter oīa elementa oībus insunt: sed vnumquodq; eorum ex eo, qđ amplius hēt accipit vocabulū. Guilelmus de Conchis. Sed quo inquit in igne pōt esse particula frigida. In aere vero vel in aqua sicca. Ignem vtiq; certum est esse conspicuę naturæ, seque, & alia consumere. Item certum est ignis partem in hieme maximè inspissari, et in aerem mutari. Qđ igitur vel a se vel ab alio, in vno tpe de igne consumiŕ, oportet ꝙ in alio restauretur in æstate, partem igitur aquæ quam prius in aera mutauit, postmodum in se attrahit: hinc est, ꝙ dixerunt philosophi, ignem humorem nutrire. Illud vero, quod attrahit nisi retineat, & digerat nō transformat. In hoc autem oēs philosophi consentiunt: ꝙ frigiditas, & siccitas operantur vim retentiuā. Calor, & humiditas digestiuā. Calor. n. siccus rem consumit, & cremat: Frigus siccum congelat, frigus humidum dissipat. Solus igitur calor humidū digerit. Est igitur digerere aliquid in aliud per ebulitionem trāsmutare. In eodem ēt igne est vis expulsiua: qua expellit superflua, quæ ex frigido, & humido consistit. Est etiam vis atractiua, quæ ex callido, & sicco prouenit. Sunt igitur in igne quatuor particularum genera, dominantibus tamen calidis, & siccis. Eodem argumento potest probari de reliquis. Cum ergo aqua & aer retineant: in eis vis est retentiua, quæ sine frigido, & sicco esse non potest. Præterea cum duo inferiora naturaliter frigida sunt: accidentaliter tamen quandoque calefiunt calore, qui a superioribus descēdit, vel in subiecto, vel sine subiecto: sed cum sine subiecto esse non possit, in subiecto descendit. Quod scilicet subiectum cum descendit mobile est ad centrum. Est ergo frigidum. Sola namq; frigida naturali grauitate tēdunt ad imū. Est ergo in igne aliqđ naturaliter frigidū: sed accidētaliter calidū, qđ tñ naturali motu descēdit, & tāgēdo aquā vel terrā illas calefacit.

Quod Ignis & terra secundum Platonem sunt duo mundi fundamenta. Cap. VII.

IDem. Vt autem ait Plato, diuini decoris ratio postulabat fieri talem mundum, qui & visum pateretur, & tactum: vt homo his duobus sensibus, & in creatione, & in gubernatione sui creatoris, potentiam, sapientiam, bonitatem perpendens, potentiam timeret, sapientiam veneraretur, bonitatem imitaretur. Deinde prosequitur dicens: constabat autem nil posse videri sine ignis beneficio: neque tangi sine solido: nec solidum esse sine terra. Ideo fecit Deus duo fundamenta, ignem scilicet, & terram. Verumtamen nec visus etiam sine terra potest esse: nec tactus sine igne. Maximus namque splendor visum dissipat: maxima obscuritas extinguit: splendor temperatus conseruat. Cum igitur in igne sit maximus splendor, ne visum dissipet, vt aliquo obscuro adiuncto temperetur oportet. Quoniam ergo sola terra obscura est ex prædictis quatuor corporibus: necesse est splendorē temperari, vt possit esse visus: hinc quoque natura in oculorum medio nigrum quoddā ad temperandum splēdorem illorum creat: melancoliam insuper quæ nigra est, & obscura eadem causā ad oculos mittiŕ, & ob hoc etiam per hos oculos melancolia purgatur. In visu igitur aliquid terra operatur. Cæterum vt ait Hypocras: nihil potest sensu percipi nisi prius instrumentum vertatur in naturam sense rei. Instrumentum dicit quandam aeream substantiam quam anima a cerebro per neruos ad exteriora mittit: cum ergo hanc ad volam manus quæ (vt melius sentiat) est neruosa, transmittit: si tangit rem calidam calefit: cum quo calore ad cerebrum vbi est sedes animæ, non quòd ibi solum sit, sed quòd ibi discernit, reuertitur: sicq; in illo instrumēto calorē suum percipit. Similiter ēt fit cum aliquid frigidum tāgit. Sed cum ignis qui semper in motu est, principium motus sit: cā est quare hoc instrūm ad exteriora discurrit ac redit: & igiŕ ignis in tactu aliqđ operatur.

Quod inter hæc oportuit duo esse media. Cap. VIII.

VErum hęc duo ignis terraque, duo mundi fundamenta a Platone dicta, non potuerunt esse sine medio: alioquin vel locus vacuus inter vtrunque remaneret: vel ignis ad terram descenderet, aut terra ad ignem ascenderet. Sed vtique locus sine locato esse non potest. Et si terra ad cœlum ascenderet: cum naturaliter ad cētrum moueatur, ad imum tenderet. Si ignis ad terram naturali motu quo a centro mouetur ascendere laboraret: sicque præclara mundi machina solueretur. Si enim ista corpora sine medio se se tangerent, ignis subtilitate sua terræ poros intraret: motuque suo, ac acumine partem a parte diuideret: & quicquid in eius superficie esset deficcando illam cineraret: denique quod deterius esset, homo propter quem omnia creata sunt, in terra viuere non posset, nec alia bruta, nec herbę, nec arbores, quæ homini deseruiunt, existerent: porro nec vnum solum creauit Deus medium inter illa: sed duo. s. ignem & aerem. Nam si solus aer in medio esset: cum plus habeat se ad naturam ignis, quàm terræ: citius in illam transiret: paulatimque mutatus & ignitus terram combureret: prædictaque incommoda sequerentur. Similiter etiam si aqua sola in medio poneretur: cum plus se habeat ad terram quam ad ignem, citius in eam verteretur. Et sic igni terra iungeretur. Sed fortassis aliquis dicet. Nonne potuit Deus, in medio istorum aliquod creare corpus, quod ęqualiter ad duo extrema se haberet. In potentia quidem diuina nullum pono terminum: sed tamen dico, ꝙ si hoc fecisset: aer nō esset, sine cuius spiritu homo viuere nō posset: nec aqua, cuius vsus in multis est homini necessarius.

Adhuc

Adhuc de eodem. Cap. IX.

CAeterum etiam si sine homine mũdum Deus esse vellet, nec sic manente rerum natura vnum medium inter hæc extrema sufficere posset. Cum enim terra & ignis in tribus qualitatibus contraria sint. Est enim terra corpulenta: obtũsa, immobilis. Ignis vero subtilis, acutus, mobilis: id medium vel vnam solam qualitatem de tribus prędictis, ab vtroque acciperet: vel duas ab vtroque, vel ab altero vnam, ab altero duas. Si enim nullam haberet, conueniens illorum medium non esset. Omne.n. medium qualitatibus extremorum participare debet. Si ab vtroque vnam solam acciperet: quid inde sequeretur. Accipiat a terra solum esse corpulentũ, cum hoc non poterit habere ab igne subtilitatem, sunt.n. duo contraria. Habeat igitur ab igne solum esse acutum, erit igitur corpulentum & acutum: sed neque mobilis, neque immobilis: qđ ratio non patitur. similiter & in alijs potest prudens intelligere lector. cum.n. immediata sint circa corpora corpulentum & subtile, obtusum & acutũ, mobile & immobile, si illud mediũ vnũ ab vtroque acciperet, remanerẽt duo immediate cõtraria: quorũ vtroque careret. Item si vnã tm̃ de illis sex qualitatibus ab vtroque accipet, duas tm̃ hr̃et. cum vnumquodque extremorum hẽat tres: & tunc debilius illis conueniens non esset medium, neq; se, neq; illa seruaret. Si aũt ab vtroq; duas hr̃t: tunc quatuor hr̃t: qđ vtiq; non posset, quin duas cõtrarias hr̃et. Si vero ab alterno vnã ab alterno duas acciperet: plus se hr̃t ad illud a quo plures acceperat, sicque citius in illud transmutaretur, mundique machina solueretur. Itaque duo in medio sunt creata: quorũ vtrumque a proximo recipit duas de prædictis qualitatibus a remoto vnum. Est.n. aqua corpulenta obtusa mobilis. Aer vero subtilis obtusus, & mobilis.

De Sinzugia idest de coniungatione quatuor elementorum. Cap. X.

IN hac ergo solida Sinzugia corpora pđicta concordãt: q.n. vicina sunt, duas qualitates habent cões. In tertia differũt. Similiter ĩ plana Sinzugia cõcordãt: est.n. terra frigida, & sicca, aqua frigida, & humida: aer calidus, & humidus, ignis calid⁹, & siccus. In põdere ẽt cõueniũt, q̃a quãto terra aqua põderosior ẽ, tm̃ aqua aere, aer igni, & econtra. Est aũt Sinzugia quãtũ ad vocẽ coniugatio, sed quantum ad significationem Sinzugia est eorum quæ in qualitatibus differunt per medium coniunctio sicut terra, & ignis cõiunguntur duobus medijs. Terra vel aer. Et aqua vel ignis, vno extremorum per duo media est solida: quia illorum contrarietas in tribus existit qualitatibus, quemadmodum soliditas in tribus dimensionibus, vel quantum ad similitudinem solidorum numerorum sunt coniuncta. Sinzugia vero terræ vel aeris, vel aquę & ignis est plana: quia contrarietas istorum in duabus est qualitatibus, quemadmodum planicies in duabus dimẽsionibus, vel quantum ad planorum numerorum similitudinem sunt coniuncta. Ex imagine mundi. Hæc itaque singula proprijs qualitatibus: quasi quibusdam brachijs se inuicem tenent: & discordię suæ naturam concordi federe vicissim commiscent. Nam terra frigida & arida frigidæ aquę connectitur. Aqua frigida & humida aeri humido astringitur. Aer humidus, & calidus calido igni associatur. Ignis calidus, & aridus aridę terræ copulatur. Ex his terra vtpote grauissima imum. Ignis vtpote calidissimus supremum locum obtinet. Alia duo mediũ qđ soliditatis vinculũ quoddã: Quorũ aqua grauior: ꝓximum terræ. Aer leuior igni ꝓximum loca possidet.

De ordine vel pondere ipsorum. Cap. XI.

AVgu. super Gen. ad litterã li.2. Elementa erga quatuor, non tm̃ locis: sed & qualitatibus distingui probant: vt pro qualitatibus proprijs, etiam loca propria sortirentur. Aqua.s. super terram, quæ ẽt si sub terra stat aut labitur. sicut in antris, & cauernis, non tñ ea parte terræ quam supra, sed ea q̃ infra se habet, continetur. Nam si ex parte superiore pars aliqua terra delapsa fuerit non manet super aquam: sed ea prærupta demergitur: & ad terrã vergit: ibique tanquam in loco proprio conquiescit. Illud itaq; psalmi, Qui fundauit terram super aquas, si quis ad litteram cogit intelligi, non incongruenter vel sublimia terrarum siue cõtinẽtium siue insularum significat, q̃ sunt aquis superiora, vel ipsa tegmina speluncarum quæ sup aquas pendula soliditate sunt firmata. Aerem vero superiorẽ esse aqua: hinc patet quia nullum vas ab ore impressum aquis põt impleri: vr̃.n. vas esse vacuum: sed aere plenum esse probatur cum ore imo in aquam deprimitur. Nam quia superius non inuenit locum exeundi. Nec inferius irruptis aquis subter eas eum ire natura permittit: plenitudine sua repellit eas: nec in vas intrare sinit. Cum aũt vas, ita collocatur, vt non hẽat os deorsum sed in latus inclinatum: tunc intrat inferius aere exeunte superius, hinc etiam probatur nihil esse vacuum. Itemque si vasis erecti pateat os in cœlum cum infundis aquam aer ex alijs partibus a qua nõ infundis sursum euadit: & aquę deorsum locus fit. Quod si in ore vas deprimitur, vt vel ex latere vel desuper aquę repente defluant: & vndique os vasis obtegant aer sursum nitens eas disrumpit vt eis ad ima locum faciat. Et ipsa diruptio singultus vasorum est, dum partibus fugit, quia totus propter oris illius angustias exire tam cito non potest, porro si sub aquas aer cogatur ire ex vase: vt illo cedente, vas ab ore in ima presso replere velles, facilius vndis vndique operitur quàm per os eius ab inferiori gutta exigua locum intrandi reperiat. Iam vero ignem ad superna emicantem, etiam ipsius aeris naturam velle transcendere ex hoc patet, quia si quis faculam accensam capite deorsum teneat nihilominus flammę crinis ad superiora ascendunt: sed constipatione aeris circumfusi superata extinguitur, & in ei⁹ qualitatẽ cõmutat.

De Mobilitate elementorum. Cap. XII.

GVilelmus, de Conchis. Hæc aũt quatuor corpora discernendum est: vtrum sint mobilia, an immobilia Motuum enim alius est secundum substantiã generando & corrũpendo: alius s̃m quantitatem per augmentum & diminutionem, alius secundum qualitatem, mutatione de vna in contrariam: alius secundum locum: cum ergo ista & secundum substantiam saltem in partibus suis moueantur & crescant ac minuantur, & qualitatibus alterentur: cur illa esse mobilia dubitentur? Denique ad generationem & corruptionem partium in quadam parte anni duo superiora quæ naturaliter subtilia sunt, accidentaliter spissantur: & in duo inferiora pars eorum transmutatur. In alia vero parte duo inferiora quæ naturaliter corpulenta sunt accidentaliter subtiliantur: vnde in duo superiora transmutãtur. Cęterum quia infimus mundi locus elemento solidiore.i. terra est occupatus: & ascendere contra naturam eius est: nulla specie translationis secundum locum moueri potest. Similiter cum solus ignis super aera sit vnde ascendere non potest: descendere vero contra naturam eius est, trãsferri non potest: duo ergo media in eodem loco mouentur. De motu vero aeris quo aura vento turbinis fulgure fulmine scintillationibusque mouetur, cum de sublimibus loquemur differemus. De æstuationibus quoque maris, & accidentalibus aquarum commotionibus, cum de infimis erit sermo dicemus. Manet ergo mundi machina inconuulsa: quia non habent quo transferantur quæ dicuntur elementa. Aristotiles in libro de cœlo & mundo. Corporibus autem simplicibus est naturalis quies. Res.n. aut quiescit violenter, aut quiete naturali necessario. Et vbi quiescit naturaliter, illuc intendit naturaliter. Natura.n. est in vnoquoq; principium sui motus: virtus autẽ est principium motus eius qui est a re alia. Omnis itaque motus, aut est naturalis, aut accidentalis. Naturalis est a virtute cum auxilio naturæ vt lapidis deorsum. Accidentalis autẽ a virtute non cum auxilio naturæ vt lapidis sursum. Verumtamen in his duobus motibus vtit̃ aere sicut instr̃o, vnicuique autem rerum est motus (naturalis vnus) accidentales vero plures.

De mutua permutatione ipsorum. Cap. XIII.

ISidorus, vbi supra. Denique quatuor elemẽta vt dictum est ita formata sunt, ꝙ sibi quadam concordia & communione conueniunt. Nam sic inter se naturali ratione iuncta dicuntur, vt ignis quidem in aere desinat: aer in aqua densetur: aqua in terram crassescat: rursusque terra diluatur in aquam, aqua rarescat in aerem, aer extenuetur ignem. Aristotiles in primo libro Metheororum. Aqua quidem existit in aere.s. per euaporationem. Et aer existit in aqua: quia sic disposuit vtrumq; Deus gloriosus, & sublimis. Non autem ex omni aqua fit aer. Sed ex vapore remanente multo per caliditatem cum sua humiditate, qñ eleuatur ex aqua & terra.s. vapor aquosus. Similiter nõ fit aqua ex oĩ aere, sed ex aere multi vaporis qñ congregatur & spissatur: sic ergo aer & aqua continue alterantur ad inuicem. Dico autẽ quia super illud qđ est sup terrã vincit aqua & aer sine igne: ꝙ si ignis vinceret, combureret illud & siccaret. Ignis autẽ purus, & non turbidus est contingens orbem lunę. Seneca vbi supra. Omnia ergo elementa in oĩbus sunt & omnium alterni recursus sunt. Quicquid alteri perit, in alterum trãsit. Et natura partes suas velut in ponderibus cõstitutas examinat. Ne ꝓportionẽ ęquitate turbata mundus postponeret. Nunq̃ sine igne est aer detrahe illi lacorem, rigescet & stabit durabit & transiet in humorẽ: Sed nihilominus qđque non sine humore est, & ideo facilior est inuicẽ transit: quia illis in q̃ transeundum est iam mixta sunt: hẽt ergo terra humorem & hunc exprimit: habet etiã aera, & hunc hyberni frigoris vmbra densat vt humorem faciat. Hieronymus. In terræ quoque visceribus ferrum & lapides decernuntur, in quibus ignis latitat: aerẽ ĩ terra esse probat, dum humecta terra temperiem solis acceptans vapores largissimos exalat.

Qualis

Qualis fuit illa congeries prima. Cap. XIIII.

GVilelmus de Cōchis. Terra vndiq; aquis cooperta, aqua vero vsque ad magnam partem aeris eleuata, aer aūt, & ignis spissiores, quàm modo sunt, quę spissitudo ex particulis terrę, & aquæ, q̄ illis inerāt proueniebat. Petrus Lōbardus. Igitur ſm cōmunē sanctorum traditionem, primò materia rudius atque informis quatuor elementorū commixtionem atq; confusionem tenens creata est. Postea per interualla sex dierū ex illa materia rerum corporaliū genera sunt formata ſm species proprias; hāc autem materiam appellabat Moyses terrā, quia indecora erat, & abyssum, quia commixta, & confusa carens specie distincta, aquam quoq;, quia fluitabat, vel quia oīa terrenascentia ab humore cōcreantur, & nutriuntur, ita sub his nominibus rerū visibilium significata est illa informis materia, & inuisa, quæ nulla specie cerni aut tractari poterat propter infirmitatē paruulorū, qui minus idonei sunt inuisibilia cōprehendere, erat aūtē moles illa tenebrosa lucis absentia, super quā ferebatur spiritus Dei, sicut rebus fabricandis superfertur volūtas artificis, vt perficiat qđ incepit. Hugo de sacramētis. Vr̄ etiam moles illa qñ creata est ibidē ad esse prodijsse, vbi nūc formata subsistit. Eratq; terrenū hoc elementum in vno eodemq; loco medio subsistens. Cætera vero tria in permixtione vna confusa circumquaq; suspensa, eousq; in altum porrigebantur quousque nunc summitas corporeæ naturæ pertingit. Et sicut quibusdam videtur vltra firmamenti locum ex tensa in inferiori parte spissior atq; crossior erat, in superiori vero rarior, & subtilior de qua rariore substantia putantur aquæ esse, quę super firmamentum esse dicuntur. Talis fuit mūdi facies in principio ante formationem eius ac dispositionem.

Assertio Augustini, quòd omnia simul creata, & formata fuerunt. Cap. XV.

QVidam tamen sancti tradunt omnia simul in materia, & forma creata fuisse, quod August. sensisse videtur. Actor. Ex libris Augustini omnia, quæ a principio Geneseos narrātur vsque ad locum illum, fons autem, & fluuius ascēdebat. Ait August. facta fuisse non in tempore, vel per tempora, sed in radice tēporū Quā sententiā multis rationibus, & cōiecturis litteræ probare nitit̄. Scriptū est enim. Qui viuit in ęternū creauit omnia simul. Itē indignū videtur hoc de tā potente artifice sentire, quia omnia subito pōt operari, ꝙ quemadmodū figulus primò præparauerit massam suā informem, vt postea per interualla sex dierū vasa sua, & creaturas singulas in proprias species formaret, & tandem, quasi ex labore, & operis difficultate fatigatus septimo die requieuerit, sicut videtur sonare litera geneseos. Quod enim figulus, & quilibet artifex materialis operatur successiuè, hoc prouenit ex infirmitate: quia scilicet non potest subito operari. Præterea si lux quæ primo die facta fuisse legitur. corporalis fuisse intelligatur: sicut dicit expositio communis: videtur fuisse creata superfluè: quia non seruiuisset homini. propter quem creata sunt cuncta sensibilia. Nondum enim erat homo creatus: quando lux illa vicissitudinem diei, & noctis exhibebat, quod fecit tantum vsque ab quartum diem, in quo creata sunt luminaria: vnde magis videtur ibi intelligenda fuisse lux spiritualis in angelica creatura: alioquin si lux illa in circumitu suo peragebat diem, & noctem: vt quid postea factus est sol in potestatem diei. Ad hoc sole cursum peragente tunc nobis fit mane quando apparere incipit in Oriente: Nobis aduesperascit quando ad Occasum declinat: & tunc oritur in inferiori hemisperio. Semper ergo est dies semper & nox: licèt in diuersis locis. Vnde quòd modo dicimus esse diem, vel noctem, siue mane, vel vespere, intelligimus quo ad nos. Sed non fuit homo creatus vsque ad sextum diem. Et non erat cui vicissitudo illa diei, & noctis exhiberetur. Cæterum postquam de luce dictum est: vidit Deus lucem, ꝙ esset bona. Additur. Et diuisit lucem a tenebris. Et videtur ꝙ superfluè: quia non potest esse lux nisi discreta a tenebris: cum tenebrę tantum sint ex absentia lucis.

Item ad idem per coniecturas litteræ. Cap. XVI.

PRæterea de quolibet genere creaturæ sigillatim dicitur. vidit Deus, ꝙ esset bonum, præterquam de homine. Cuius ratio assignatur: quia malus in proximo futurus erat per peccatū. Et de opere secundæ diei, cuius ratio ponitur. Quia binarius est infamis: eo ꝙ primus ab vnitate recedit quam diligit Deus. Similiter & de nocte non dicitur dixisse Deus, quòd esset bona: sed singulariter de luce hoc dicitur. Et statim quasi lucem à approbando, & noctem reprobando diuisisse dicitur lucem tenebris. Quin etiam post illam diuisionem, & appellationem diei, & noctis nusquam per totam seriem septem dierum fit aliqua mentio de nocte; sed tantum de vespere, & de mane; quæ vtiq; diem non perficiunt, sed tantum initiant, & terminant. Cur itaque hoc, nisi quia lux, & tenebræ referendæ sunt ad creaturas spirituales, idest ad Angelos, scilicet lux ad bonos, in quib. Deus gratiæ & sapientiæ suæ lucem approbauit. Tenebræ vero ad malos, in quibus fumum & caliginem superbiæ reprobauit. Adhuc cum certum sit tam ex veteri, quam ex nouo testamento, luciferum & complices suos corruisse e cœlo, & sic a societate sanctorum angelorum diuisos fuisse. Scriptum est enim in Isaia. Quomodo cecidisti de cęlo Lucifer &c. Et in Ezechiele. Peccasti cherub, & eieci te &c. Et apertius in euangelio: Videbam sathanam &c. Et alibi. In veritate non stetit. Absurdum est valde, vt inter opera Dei primaria non exprimat scriptura de angelis; non solum eorum creationem, sed, et bonorum confirmationē & malorum ruinam; quod vtiq; nusquam in tota serie sex dierum potest intelligi, nisi in diuisione lucis a tenebris. Item cum ſm dicatur respectu primi. Cur non dr̄ dies primus, sed vnus, nisi ad commēdationem vnitatis angelorum, qui vna charitate coniuncti Deo concorditer seruiunt & inuicem soliciti sunt seruare vnitatē spiritus in vinculo pacis. Item cur in creatione lucis duplicatur tm̄modo verbū faciendi, quia dr̄ fiat lux, & facta est lux. In alijs aūt triplicatur, vt in firmamento, dr̄.n. fiat firmamentum & fecit Deus firmamentū, & factū est ita. Sed si cœlum, & terra, & virgulta & herbæ non simul, sed per interualla dierū vel tpūm facta sunt, sicut ur̄ sonare littera: cur postmodū hæc oīa scriptura epilogās: sub vna die testat̄ facta fuisse dicēs. Istæ sunt gñationes cęli, & terræ: qñ creatæ sunt in die quo fecit Deus, &c. nisi, qa vnus factus est dies, & nō plures in quo oīa facta sunt. Cuius varia repetitione septē dies ibi numerantur, & non successio dierū. Vnde & alia trāslatio sic habet. Cū factus est dies fecit Deus cœlū, &c. propter huiusmodi rationes, & coniecturas literales, visum est August. ꝙ simul omnia facta sunt in materia, & forma.

Expositio eiusdem litteræ secundum August. Cap. XVII.

CVm ergo dicitur, In principio creauit Deus cęlum, & terrā. ſm Augu. nominibus cęli, & terræ intelligitur materia spiritualis, & corporales creaturæ, q̄ præcessit ipsas res formatas, nō tpe, sed origine, sicut sonus cantum. Sonus.n. formatur in cantū. Nec apparet informitas materiæ corporum: nisi in eorum mutatione, cum.s. ex vna forma in aliam trāseunt. Huiusmodi.n. trāsitus de forma fit per quoddā informe, quod vocatur materia informis priuata omni forma, & est capax oīum formarū in quas mutantur res mutabiles: Et ita non cognoscitur nisi per positionem sui cōtrarii, idest formæ, sicut nec tenebræ nisi per lucē, nec silentium nisi per sonum. Similiter creatura spiritualis habet vitā informē in se, s. non conuersa ad creatorem, dum.n. ad eum cōuertitur formam capit ab eo quā illi assimilatur, & hæc vitæ informitas non appareret in sanctis Angelis quæ perstiterunt, in forma cuersionis. Sed in malis, qui formam illam sapientiæ vel nunquam conuersione acceperunt, vel auersione amiserit, & ad nihilum redacti sunt, id est propriè nihil. Vnde in Iob diabolus nō dicitur esse, quia ab esse defluxit non ad esse, & ideo minus. est. Qm̄ ergo duplex est creatura, s. corporalis, & spiritualis, quarū neutra immediatè defluxit a creatore, sed p quādā informitatem q̄ prope nihil est, ex qua formata sunt singula per conuersionē ad ipsum, Rectè in principio creationis ipsarū rerū vtriusq; naturæ informitas, nomine cęli, & terrę insinuatur, s. nomine cęli uita informis creaturę spiritualis. Et nomine terræ materia informis creaturę corporalis. Nā quia hęc duo nec omnino nihil sunt, nec aliquid perfectum, sed medium verū vtrūq;, congruę Moyses modū creationis, quo ex nihilo facta sunt oīa explicare volēs, in ipso exordio materiā insinuat vtriusq; creaturæ informē, per quam res ipsę creatę, ex nihilo in aliquid tāquā per mediū transierūt, & hoc nominibus cœli, & terræ, quia aliquibus vsitatis vocabulis oportet ea exprimere, vt sensu tardioribus vtrūq; innotesceret: vtraq; informitas apertius insinuat̄, cū dr̄, terra aūt erat inanis, & vacua, &c. Noīe.n. terræ materia corporū informis exprimit̄, de qua in lib. Sapiētiæ dr̄. Creauit orbē terrarū ex materia inuisa, vnde hic habet alia trāslatio, terra erat inuisibilis, & composita. Nomine autem abyssi vita iformis Angelorum, qualis esset, si non ad creatorem conuersa fuisset, hæc ergo duplex informitas siue inchoatio creaturæ stetisset in informitate sua, nisi pro conuersione sui generis ad creatorem suum formam acciperet, & sic perfecta creatura fieret.

De Senaria conuersione creaturæ. Cap. XVIII.

NEc aūt conuersio creaturæ cuiusq; generis explicat̄ per sex distinctiones. Cū de vnoquoq; genere dicitur, dixit Deus, fiat &c. Sic ergo dicēdo p singula creaturæ genera, intelligit̄ reuocari pdicta informitas ad verbi formā incōmutabilem, vt formet̄ in species varias, iuxta rationes vel ideas, q̄ in ipso verbo ęrant æternaliter. Ideo etiā in ipsa inchoatione creaturę insinuāda, nō dr̄, dixit Deus, fiat cęlū, & terra. Quia formā verbi incōmutabilitet

tabiliter patri cohærētē nō imitatur imperfectio siue informitas creaturæ, quæ nomine cœli, & terræ intelligitur, donec ad ipsum conuersa, formā ab eo pro modulo sui generis capiat. Ideo etiam ibidem non fit commemoratio filij in quantum verbum: sed in quantum principium: postea vero in conuersione, siue formatione creaturæ, fit eiusdem commemoratio in quantum verbum, vt scilicet per hoc ꝙ est principium insinuetur exordium creaturæ existentis ab illo adhuc imperfectè: per hoc autem ꝙ est verbum insinuetur perfectiò creaturæ ad ipsum reuocatæ, siue conuersæ, vt formaretur inhærendo creatori, & pro genere suo imitando formam semper patri cohærentem. In ipso itaq; exordio creaturę insinuatur Trinitas creatrix.s. in Dei noīe Pater: Filius in principij noīe, Spiritus sanctus, in hoc ꝙ dr̄ spiritus dn̄i ferebatur super aquas, idest, benignitati eius placebat, vt ex materia fluxibili, & informi ad modum aquarum perficeret, quod inchoauerat. Similiter, & in conuersione creaturæ, quæ incipit ab illo loco: dixit, Deus, fiat lux, &c. eadē Trinitas insinuatur.s. pater in Dei noīe: filius in verbi noīe: Spiritus sanctus in hoc qđ dr̄: vidit Deus, ꝙ esset bonum.i. benignitati eius placuit, vt maneret iam perfectum, qđ placuerat, vt perficeretur inchoatum. Cōuersionem ergo, siue formationem creaturæ incipit Moyses a digniori explicare: cum dr̄, dixit Deus fiat lux, & facta est lux.i. per verbum suū vitā informem spūalis creaturæ, quæ prius vocabatur tenebræ, vel abyssus: ad principium suū reuocauit siue cōuertit: vt ex ipso formam sapientiæ capiens fieret lux: de qua illuminatione dicit Apostolus 2. ad Corin. Deus qui dixit de tenebris lumen splendescere illuxit in cordibus nr̄is. Et ad Eph. Eratis inquit aliqn̄ tenebræ: nunc aūt lux in dn̄o. In hac luce veritatis Lucifer ille non stetit sed auersus ab ea, quia noluit ei subijci, cōtinuo ad tenebras suas relapsus est. Ideoq; mox, vt dictum est, facta est lux: subiūgit̃, & vidit Deus lucem, ꝙ esset bona. Non aūt post diuisionem lucis a tenebris dr̄, vidit Deus, ꝙ esset bonum, ne.s. talibus tenebris simul cum illa luce testimonium beneplaciti sui perhibuisse Deus videretur: sed magis eas reprobare: vbicunque.n. per singula opera dr̄ in fine, vidit Deus, ꝙ esset bonum: intelligitur approbatio rei perfectæ s̄m artem, q facta est sapiētia Dei; per hoc ꝙ dr̄ diuisit lucē a tenebris: intelligit̃ discretio, & ordinatio meritorū: in Angelis bonis, & malis, & ēt separatio localis eorum ab inuicē: quia bonis remanētib. ī cęlo Empyrreo, quasi in aula regia, vbi nati sunt: mali in hūc caliginosū aerē corruerūt, q est eis, quasi carcer vsq; ad diē iudicij.

De Cognitione Angelica matutina, & vespertina. Cap. XIX.

ANgelica vero creatura lucis æternæ particeps dr̄ lux. Quę statim vt ad lucem increatam conuersa est: facta est lux. In ipsa luce creante contemplata est rōnes oīum rerum creandarum quæ ideæ vocantur. Nihilominus ēt in eodem instanti cognouit ipsas res creatas in generibus proprijs. Sed prima cognitio q maior est, & clarior, matutina dr̄. Secunda, quia minor, vespertina. Prima ēt rectè præcedit secundam. Quia Angeli non per creaturas cognoscunt Deum, sicut nos: sed potius econtra: vtramq; aūt cognitionem præcedit ipsa ratio cuiuslibet rei existens in verbo ab æterno. Iuxta illud: quod factum est in ipso vita erat: vbicunq; aūt de quolibet opere cuiuslibet diei dr̄: dixit Deus fiat. Intelligenda est scripturæ intentio recurrere ad verbi æternitatē, in quo.s. erat ab æterno ratio rei faciendæ. Cum aūt dr̄, & factum est ita. Intelligenda est cognitio ipsius rationis rei creatæ quæ est in verbo, facta in Angelo contemplante ipsum verbum. Cum autem additur, & fecit Deus. Intelligenda est factura ipsius creaturæ in genere suo. Nostra tn̄ translatio non hēt vbiq; hæc.s. tria, fiat, & fecit, & factum est. Sed vbiq; intelligenda sunt. Ideoq; ēt in conditione lucis non triplicatur verbum faciendi: sicut in alijs. Quia non primo cognouit Angelus illuminationem suam & postea illuminatus est. Sed in ipsa illuminatione cognouit: de alijs autem creaturis secus: quarum rationes prius in verbo cognouit: & postmodū ipsas creaturas in genere suo. Et ideo de illis dr̄, fiat.s. quantum ad rōnem in verbo, & factum est quantum ad cognitionem in Angelo, & Deus fecit quantum ad essentiam in gn̄e suo proprio. Prius ergo in æterna ratione cognoscit Angelus vniuersam creaturam tāquam in sua vera luce, & ob hoc tanq̄ in mane. Deinde ipsam in proprio gn̄e in quo naturaliter tenebrescit, & deficit lux eius, quia in nihilum tendit cū ex nihilo fit, & ob hoc tanquam in vespere. Sed continuo fit mane: quia Angelus nō remanet in eo qđ creatum est, ei per dilectionem adhærendo, imò statim refert illud ad laudē eius in quo illud faciēdū esse cognoscit, & ibidē percipit cognitionem rōnis alterius creaturæ faciendæ, in qua veritate stās dies est. Nā si Angelus aliqua creatura vel ēt seipso plus delectaretur q̄ illa luce cuius participatione beatus est, eo ipso tenebresceret, & de die nox fieret. Sed quia scientiæ, & ipsius creaturæ electione, & delectatione pręponit, ꝙ eam scit in ipsa veritate per quam facta sunt oīa. Ideo per oēs sex dies non nosatur nox: sed post vesperam statim subiungitur mane, & fit dies vnus deinde secundus, deinde tertius vsq; ad sextum, pp senariam operum distinctionem: dies aūt vnus, & non primus dr̄ ad commendationem vnitatis Angelorum, vt supra dictum est, qui concordissimè lucem veritatis contemplantur, & ei obediunt, quib. mirabili fælicitate semper est dies, imò meridies, quia semper clare vident Deum, & ardent amore diuino. Semper mane, quia vidēt rōnem cuiusq; rei faciendæ in Speculo. Semper vespere, quia vidēt q̄libet creaturā ī gn̄e ꝓprio. Vn̄ Dauid in psalmo, quasi volēs breuiter exprimere, qd ab Angelis, & aīab. factis absq; tēporū vicib. ageret̃ ī ipsa patria, vespe, inqt, & mane, & meridie narrabo,

De Ratione Senarij dierum in operationibus Dei. Cap. XX.

IDeo per senarium numerum creatio rerum explicat̃, vt ostēdatur, ꝙ Dei perfecta sunt opera. Nam Senarius est primus numerus perfectus tali perfectione, ꝙ partibus suis aliquotis simul sumptis cōplet̃, q ratio inuenit̃ in numeris: hę aūt partes sunt vnum duo tria, quæ ēt gradatim in trigonum surgunt. In requie vero diei septimæ intelligitur Deus requieuisse in conspectu Angelorum non nisi in seipso.s. vt Angelica creatura q̄ cognoscēdis eius operibus, & in ipso, & ēt in illis tanquam dies cum vespera præsentata ē, nihil melius esse cognosceret q̄ illum, qui ab oībus operibus suis in seipso requiesceret: quia nullo eorum indiget, vt sit beatior. Et hæc septima cognitio, quia non habuit vesperam: cum non sit de creatura, sed de creatore, a Deo benedici meruit, & sanctificari. Sicut ergo Ioannes in Apoc. aperte vidit ea: quę nobis sub figuris tradidit, & dn̄s in Euangelio, ea quæ aperte intelligebat populo sub Parabolis proponebat: quia populus rudis aliter capere non poterat. Sic & Moyses Spiritu sancto reuelante, sciuit quidem oīa simul creata fuisse in esse completo: tn̄ quia rudi populo Iudaico loquebatur, qui non potuit intelligere, vel capere qualiter Deus subito operatur. Ideo sub distinctione sex dierum opera explicauit: loquens de eo quasi de hoīe qui ꝑ moras, & successiones operatur, & post laborem operis requiescit, vt hoīes.s. carnales ac rudes aliquāto possent mundi creationē mente capere, & sic in eis salubriter edificaret̃ fides: qua crederēt Deū oīa fecisse: sic.n. scriptura more suo ī superficie lr̄ę paruulis cōdescēdit: vt cū dicit Deū zelotē, iratū, pęnitētē, & hmōi. Sed qualiter poterit hęc Aug. sn̄ia stare: cū ipsemet dicat super Gen. ꝙ cæteræ creaturæ infra lucē.i. Angelū, nō fuerūt creatæ sine Angeli cognitiōe. Ex hoc.n. vr̄, ꝙ Angelus ante cætera creatus sit, & ita ꝙ nō oīa simul creata sunt. Sed in his verbis innuit Augu. ꝙ res naturaliter prius sūt in mēte artificis ꝑ dispōnē, q̄ in esse actuali: Et hūc ordinē cognouit Angelus in ipsis reb. iā creatis: vn̄ nō oportuit ꝙ ante cætera creatus esset: vel forsitā, ꝙ ait Aug. oīa creata fuisse simul ī esse cōpleto de corporalib. creaturis intelligēdū ē, & nō de Angelo, q fortassis ante cętera factus ē: s̄m illud Ecclesiastici: prior oīū creata est sapiētia.i. natura angelica participatione sapiētię beata.

De die Spirituali, idest Angelo super Gen. Cap. XXI.

AVgust. Dies ille Spiritualis pręsentatus est oībus operib. Dei hoc ordine præsentiæ quo ordine scientiæ, qua & in verbo Dei facienda prægnosceret, & in creatura facta cognosceret. Non per interuallorum temporalium moras: sed prius, & posterius habens in connexione causarum præcedentium, & sequentium. Non enim cognitio fieri potest nisi cognoscenda pręcedāt, q iterum priora sunt in verbo per qđ facta sunt oīa, q̄ in ipsis quę facta sunt in oībus. Hunc ordinem cognoscens Angelus habuit prius, & posterius in connexione causarum: in efficacia vero creatoris oīa simul. Nam sapientia Dei, quæ attingit a fine vsq; ad finem, &c. Non vtiq; gradibus pertingit atq; gressib. peruenit, sed ineffabili virtute. Quapp q̄ facilis ei efficacissimus motus est: tam facile Deus oīa condidit, vt hoc ꝙ nunc videmus tp̄alib. interuallis ea moueri ad peragenda, quæ suo cuiq; gn̄i cōpetunt: ex illis insitis rōnibus veniat quas tanquam seminaliter sparsit Deus in ictu condendi, qn̄ dixit, & facta sunt. Nō itaq; tarde institutū est, vt essent tarda, q tarda sunt, sed hos numeros tp̄a peragunt, quos cum crearent̃ nō tp̄aliter acceperunt. Illi aūt septē dies quos lux corporis cælestis circumeundo explicat, & replicat, scd̄m quandā significationis vmbrā nos admonent: illos dies quærere in quib. lux creata spūalis, cognoscendis oībus operib. Dei: in ipso ēt & in illis tanquam dies cum vespera præsentata est per Senarij numeri perfectionem. idē ibidem. Nemo ergo putet, ꝙ de luce, & die.s. spirituali diximus: non proprie sed allegorice conuenire: licēt.n. alia sit lux spiritualis in Angelis, alia lux corporalis in Sole, nō tn̄ hic dicitur proprie lux, & ibi figuratè: vbi enim est certior lux, ibi verior dies. Cur ergo non uerior vespera, & verius mane?

Alia

Alia expositio eiusdem secundum eundem. *Cap.* 22.

IDem in eodem. Potest etiam intelligi, ꝙ his diebus septem, qui illorũ primorũ numero, & vocabulis censentur, per volumina temporum quotidie transcurrentibus, illi in rerum conditione maneant, vt diei nomẽ intelligamus in specie rei, quæ creata fuit. Noctemq; in eius priuatione, scilicet, cum ammittitur species: aliqua mutatione a forma ad informitatẽ declinante, q̃ mutatio omni creaturæ sine passibilitate inest, sicut in cęlestibus & superioribus, siue ad implendã in infimis rebus pulchritudinẽ temporalem, quæ per ordinatas vices, quorumq; mutabiliũ cessionibus successionibusq; peragitur, sicut patet in rebus terrenis atq; mortalibus. Vespera vero in omnibus, quasi quidam sit terminus conditionis perfectæ. Mane vero incipientis exordium: omnis enim creatura certis suis initijs, & terminis continetur, perfectus autem operibus diei septimę dies quietis habet mane, & non vesperam, perfecta quippe creatura quoddam habet initium suæ cõuersionis ad quietem sui Creatoris, quia rei cuiusq; perfectio, non tam in vniuerso cuius pars est, q̃ in eo a quo est, in quo ipsum vniuersum est, pro sui generis modulo stabilitur, vt quiescat, i. vt momenti sui ordinem teneat, dum enim ipse manet in se, quicquid ex illo est retorquet ad se: vt omnis creatura, & in se habeat naturæ suæ terminum, quo non sit, quod ipse est, & in ipso quietis locum in quo seruet, quod ipsa est. Initiũ ergo quietis huius creaturæ in Deo, illo mane signatum arbitror, qđ factum est post vesperã sextæ diei, quia non posset in eo nisi perfecta requiescere. Sex ergo diebus cõsummata: cępit in eo a quo facta est requiescere, vt requiescere posset inuenit: tanto stabilius, & firmius quanto non ipse huius, sed ipsa illius ad quietem suam indiguit. Sed quia vniuersa creatura, quicquid quibuslibet mutationibus erit, non vtiq; nihil erit. Ideo vniuersa creatura semper in Creatore suo permanebit. Et per hoc post illud mane nulla vespera fuit.

Assertio aliorum Doctorum, & responsio ad Augustinum. *Cap.* 23.

HÆ duæ expositiones Augustini, quia litterales sunt, fundamentum historiæ non auferunt. Sed alij, vt supra dictũ est, cõiter tradunt & asserunt, ꝙ opera illa Dei primaria, per interualla sex dierum facta sunt, quam sententiam Hierony. Grego. Beda, & plures alij commendant, & ꝓferunt. Nec obstat, ꝙ scriptum est, creauit oĩa simul, quia per oĩa intelligit materiam, & similitudinem oĩum. Materiã quantũ ad corporalia q̃ ex ea formantur per sex dierum interualla. Similitudinẽ quantum ad spiritualia, quia sexta die creata est anima humana, cuius similitudo iam ꝓcessit in angelica creatura: potuit quidẽ Deus oĩa facere simul in esse cõpleto, sed voluit per successiones sex dierum propter senarij mysterium, qui numerus perfectus est, vt opera sua ostenderet ꝑfecta esse, nec aliquid ibi deesse: vel etiam propter sex mundi ætates ꝓsignandas. In illis enim sex diebus primarijs, quasi in radicibus temporum creauit Deus res tp̃ales, & mutabiles, ex quibus voluerentur, & excurrerent tp̃a per sex mundi ætates, quibus cõpletis aĩæ ab operibus sęculi in septima ætate requiescent, sicut Deus a suis septima die. Vnde scriptum est. Ammodo iam dicit spiritus, vt requiescant a laboribus suis. Nec lux prima die facta est superfluẽ, sed vtiliter, s. vt in agendo vicissitudinẽ diei ac noctis, suppleret vicẽ solis, qui quarto die creandus erat, & nõ ante. Ex huius ratio patebit inferius in ordinatione dierum: nec oportebat, ꝙ alicui vicissitudinem illam ꝓberet, sed quãdo illuminabat superius hemisperium in quo homo habitaturus erat: tunc reputabatur esse dies, quando aũt inferius nox, sicut modo est de Sole. Nec post eã superfluẽ factus est Sol, quia lux illa tenuis erat, & insufficiens ad perfectam illuminationem mundi sensibilis. Et fortè nec illuminabat, nisi superiores partes, sicut nunc stellæ de die. Ideoq; factus est Sol in potestatem, i. potẽtem illuminationem, & virtuosam Dei ipsius.

Idem ad idem. *Cap.* 24.

CReauit autẽ Deus cum luce tenebras, i. vmbras ex obiectione corporum luci, & creatas diuisit locorum distantia, & qualitate, s. vt nusquã simul essent, sed semper diuersa hemisperia e regione vicissim sibi vendicarent. Ideo aũt de tenebris non dicitur, sicut de luce, vidit Deus, ꝙ esset bonũ, quia tenebræ nihil aliud sunt, q̃ lucis carentia, vel aer sine luce, de aere aũt nõ oportebat hoc ibi dicere, quia hoc reseruabatur diei tertię, in qua aer dispositus est, qui liber ab aquis notam nobis formam accepit, sicut aqua terra. Vnde de his tribus, simul dicitur, vidit Deus, ꝙ esset bonum. Noctem vero per dies sequentes non nominat, quia non oportebat, ex quo semel in opere primæ diei nominata est, sed nominatur tantum initium, & finis diei, s. vesperæ & mane, quia in die fecit Deus cuncta opera illa primaria, non nocte sicut creditur, propter mysterium, s. quia in luce operandum est, ſm illud. Ambulate, dum lucem habetis, &c. Non autem in nocte, i. in tenebris culpæ, vel etiam post lucem huius vitæ dicente dño. Me oportet operari, &c. Præterea licèt ad literam prima die facta sit illa lux corporalis, & diuisa a tenebris, nihilominus potest sub eisdem verbis mysticè intelligi diuisio Angelorum bonorum, & malorum. Tradunt tamen Hebræi, ꝙ in secunda Angelus factus est diabolus. Ideoq; de opere illius diei non dicitur: vidit Deus, ꝙ esset bonum: quibus consentire videntur illi, qui in secunda feria missam solent celebrare de Angelis, quasi in laudem stantium Angelorum. Huic etiam sententiæ videtur consonare beatus Gregorius, qui dicit, ꝙ nomine firmamenti intelligantur Angeli confirmati, qui, s. ante confirmationem vocabantur nomine cœli, vbi dicitur. In principio creauit Deus cęlũ, &c. Nec refert, vtrũ dicatur dies vnus, vel primus, quia idẽ est, cũ vnitas sit principium numeri. Cum vero res tripliciter factæ sint, s. primo in dispositione Dei, deinde in esse naturali, & tandem in esse formali. Ideo dicitur de quolibet genere, fiat, & fecit Deus, & factum est, vel sicubi in textu non apponatur, de omnibus tamen intelligitur. Cum autem dicitur in die quo fecit Deus cœlum, & terram, &c. dies pro tempore iuxta morem scripturæ accipitur. Sic ergo communem opinionem sustinendo, possunt dissolui supradictæ rationes, quibus confirmari videtur opinio Sancti Augustini. Nos quoq; circa eandem cõmunem traditionem opera sex dierum attentius ꝓsequamur.

Ratio ordinis sex dierum secundum quosdam. *Cap.* 25.

CReationem mundi sub operibus sex dierum scriptura explicans, Insinuat tria, s. dispositionem, creationem, & ornatum. In prima die creationem, & quandam dispositionem. In secundo, & tertio dispositionem. In reliquis tribus ornatum. Actor. Oportebat enim primo creare mundum, quod factum est primo die, vel ſm alios ante omnẽ diem, & etiam ipsum mũdum creatũ illuminare, ne informis, & tenebrosus remaneret, sed omnia opera in luce fierent, & hoc eadẽ prima die factũ est. Secundo maiores mundi partes disponere, s. cœlũ, & aerem, & terram, quod factũ est secundo die, & tertio. Nã secundo die factum est firmamentum diuidens aquas superiores ab inferioribus. In tertio aquæ q̃ totum aeris spacium occupabãt, & terram operiebãt, in vnum locum redactæ sunt. Ita, ꝙ vnumquodq; elementorum propriũ locũ sortitũ est. Tertio oportebat mundum sic dispositum ornare ad decorem, & vtilitatẽ, quod factum est tribus diebus reliquis. Et sicut dispositio incepit a superiore parte mundi sensibilis, i. a firmamento, sic etiam ornatus: vnde quarto die ornatum est firmamentum luminaribus. Quinta aer volatilibus, & aqua natabilibus. Sexta terra quæ infima est, & extrema elementorum, gressibilibus, & reptibilibus, & serpentibus. Tandem mundo sic creato, & disposito, & ornato, tanquam pulcherrimo habitaculo a summo artifice fabricato: introductus est homo, tanquam habitator, & dominus omnium, de quo dictum est, præsit piscibus maris, & vo. cę. & b. u. q. crea.

Alia ratio eiusdem, quantum ad tres primos dies secundum Hugo. *Cap.* 26.

HVgo de tribus diebus. In principio creauit Deus cœlum, & terram, i. in primo momento tẽporum creauit mundi materiam. Cęlum vero creatum, quia summę leuitatis est, stare non potuit, & quia continet oĩa de loco ad locum in ante progredi nõ potuit. Idcirco ab ipso primo momento suæ creationis cępit circulariter cõuerti. Ita vt ipsa prima conuersio integræ perfecta esset in spacio, quod prima dies appellatum est, s. dies naturalis, i. spatiũ in quo vna cœli cõuersio integra perficitur. In hac ipsa prima conuersione cœli, superius elementum, id est, ignis illuminauit superiora aeris. Nam hæc est natura cœlestis ignis, vt sua conuersione illuminet aera. Mediante vero aere calefaciat aquea, & terrea. Sunt enim duæ virtutes ignis, splendor, & calor: splendor enim naturaliter efficit in aere calorem, quem in aqueis, & terreis exercet. Nam calor est virtus ignis diuisiua solidorum. Si vero calor in aere sentitur, hoc contingit ex eo, quòd ipse aer ex inferioribus elementis spissatus est. Prima igitur die creauit Deus materiam, & lucem, i. illuminationem ex conuersione elementi superioris, scilicet, in ipso aere innatam. Aere vero ex superioris elementi virtute illuminato, & ignis illuminatio cõsequebatur naturaliter, vt ipsius aeris illuminatione mediante, calefaceret ignis tertiũ elementum, id est, aquam, & calefaciendo vaporaliter super aera suspenderet. Est enim natura caloris aquam in minutissimas guttas diuidere, ac virtute sui motus super aera eleuare, sicut apparet in fumo caldarij, & in nubibus cœli. Sicut enim prima conuersio ignis illuminauit aera, & spacium illius cõuersionis prima die fuerat. Sic eiusdem ignis secunda cõuersio mediãte aere, aquam calefacit.

Et posuit firmamentũ inter aquã,& aquã. Et huius secundæ cõuersionis spaciũ,secunda dies dr̃. Aqua vero super aerem vaporaliter suspensa ordo naturalis exigebat,vt aqua labili diminuta appareret terra. Nã e caldario qnãto maior fumus ascendit, tãto quod continetur in ipso minoratur. Similiter si super mẽsam aliquã superficies aliqua cõtinetur ipsius aquæ, & ignis ei supponatur:mox illa aquæ supficies p suppositũ calorẽ attenuatur,& in ea q̃ lã maculæ aridæ apparent:aqua in quibusdã locis cõtracta & globata:sic ergo aer qui firmamẽtum appellatus est, inter vtrãq; aquã positus, ac per hoc maiori calore agitatus,terrã conuersionẽ integrã fecit. In qua terrã quibusdã insulis circumquaq; distinxit. Nã labili aqua minuta apparuit arida / sed nõ cõtinua,vt ostensum est. In eadẽ ẽt cõuersione contigit,vt superioris aeris calore, immixto humori terræ ex aquis nup discoopertę ipsa terra cõciperet vim pducẽdi herbas & arbores. Quæ vis ex calore cęli naturaliter pcessit in terra ex aquis nup discoopta:hoc tertię cõuersionis spaciũ,est tertia dies appellata.

Ratio ordinationis quartæ diei. Cap. 27.

POstea vero firmamento inter aquas posito,& ipsis aquis circumpositis tantus calor innatus est, vt per eũ aquã labilẽ in se contraheret, ac sic arida appareret, contigit naturaliter, vt ex illa multitudine aquarum ad firmamentũ p tertiæ diei calorẽ contracta stellarum corpora crearentur. Quòd enim stellaria corpora ex aquis materialiter facta sunt, certo argumẽto comprobari põt. Nã duo superiora elemẽta,i.ignẽ,& aerẽ ex sua natura,ita absq; spissitudine esse manifestũ est,vt nihil eorũ ex se, sed accidẽte visui peruiũ sit. Quòd.n.quidã rudes dicunt se videre cęlũ, qñ purus est aer, cũ aliquid videre se cõspicere dicunt. Illud falsissimũ est. Nã vbi visus deficit, ibi error sensus dat imaginationẽ videndi,qđ nõ videt: sicut aliquis clausis oculis,vr̃ sibi tenebras videre. Nã q̃uis visus ex luce oculorũ sumat exordiũ, nihil tamẽ valet,nisi ex alicuius spissitudinis obstaculo repercutiatur. Si ergo aer iste inferior,qui est inter nos & parietẽ, non põt visui obstare ad sentiendum: Multo minus superior,qui purior est, vnde propriè aer cęlum dr̃: eo ꝙ a visibus nostris celatur. Cõstat ergo, ꝙ omne corpus visibile alicuius densationis est,quæ ex spissitudine aquæ,vel terræ cõtingit. Nã nubes ex vapore aquarum densatæ visibiles apparẽt. Flãmæ vero q̃ in nebuloso aere,vel aliqua materia quæ cõburitur fuerit,ex vaporibus substãtiã habẽt. Radius quoq; solis,q per fenestrã decurrere vr̃, nõ aliunde est visibilis, nisi ex athomis in radio decurrentibus, & ad lumen Solis reducentibus. Omne ergo corpus,qđ apparet visibile in firmamento cęli, ex aquæ, vel terræ densitate visibili esse necesse est. Sed terra non potest,vel p calorẽ,vel aliquo alio modo, vsq; ad firmamentũ eleuari: hoc enim aquæ naturæ propriũ est. Oĩa itaq; illa q̃ in cęlo visibilia apparent,ex aquis natu rale principiũ sortiuntur. Cuiusmodi sunt nubes,fulgura,& cometæ. Similiter,& stellaria corpora. Itẽ omne nutribile ex eodẽ nutriri, ex quo materialiter cõstat,physica testatur: sed corpora stellaria ex humore nutriri dicunt Philosophi,ergo ex humore constant naturaliter. Spacium igitur quartæ conuersionis, in qua stellaria corpora ex aquis suspensis vaporaliter conglobata sunt, quarta dies appellatur.

Eiusdem rationis prosecutio,quantũ ad alios dies. Cap. 28.

STellis ergo creatis, & motũ in firmamẽto facientibus,ex earum motu calor adductus, & ad vitalem vsq; calorem pcedens, aquæ primo incubuit elemento,s.& terrę superiori. Et inde aĩalia aquæ creata sunt, & volatilia. Et spaciũ huius quintæ conuersionis: dies quintus appellatũ est. Mediãte vero humore vitalis ille calor vsq; ad terrena peruenit. Inde aĩalia terræ creata sunt,in quorũ numero homo ad imaginẽ & similitudinẽ Dei factus est: & huius sextæ conuersionis spaciũ sexta dies vocatur. Sic ergo leuissimi cœli,& vltimi nullo modo stare valentes,prima conuersio illuminauit aera. Aer vero illuminatus,calefaciẽs aquã super se suspendens, factus est firmamentũ. Firmamentum vero ex superiori vapore, vim caloris in se continens,fecit aridam apparere,& vim fęcunditatis terræ inseruit. Tunc vero ex multitudine aquarũ in ipso firmamento suspensa stellę creatæ sunt,ac sic ex motu, & calore stellarũ generatio aĩaliũ in aquis sumpsit initiũ. Mediãtibus vero aquis ad terrã vsq; peruenit. Vltra hos modos creandi corporea, siue cęlestia,siue terrestria nullus modus reliquus esse poterat. Sic ergo dñs in septimo die requieuit,i.a nouo modo creationis cessauit, elementis singulis ornatu suo,& ad inuicem concordia perfectè attributa.

Item alia ratio secundum Augustinum. Cap. 29.

AVgustinus sup Gen.lib 5. Deus operatus est simul oĩa:vnde inciperent oĩa tpa,præstans eis ẽt ordinẽ, nõ interuallis tẽporũ,sed cõnexione causarũ,vt ea quę simul facta sunt:senario quoq; illius diei numero psentato perficerentur. Nõ itaq; tpali sed causali ordine, prius facta est informis formabilisq; materies,& spiritualis,& corporalis: de quo fieret,quod faciendũ esset. In his vero q̃ ex informitate formata sunt: primus factus est dies. Oportebat.n.vt creaturæ primatum obtineret illa natura q̃ Creatorẽ per creaturam,non creaturã per Creatorem, agnoscere posset. Secundò firmamentum,vnde corporeus incępit mundus. Tertiò species maris,& terra,& natura lignorum,& herbarũ potentionaliter. Accepit.n.terra ad Dei verbũ oẽs numeros eorũ,quos p tpa exercet,ẜm genus suum. Et postq̃ hæc velut habitatio rerum cõdita est, quarto die luminaria, & sydera creata sunt,vt prius pars mundi superior,rebus quæ intra mundũ mouerentur visibilibus ornaretur. Quintò aquarũ natura,quia cœlo aeriq; coniungitur,produxit ad Dei verbũ,indigenas suas potentialiter. Sextò terrestria, tanq̃ vltimum elementum vltimos & hoc potentialiter in numeris, qui postea p congruos motus temporũ visibiliter explicarentur. Hunc oẽm ordinẽ creaturæ dies ille cognouit. Et p cognitionẽ hanc sexies quodãmodo psentatus,tanq̃ sex dies exhibuit, cum sit vnus dies, q̃ facta sunt in Creatore primo, & in ipsis consequenter agnoscens, nec in ipsis remanens, sed eorũ similiter cognitionẽ posteriorẽ ad Dei dilectionẽ referens, vesperã mane, & meridiẽ in oĩbus præbuit, nõ per moras temporũ,sed per ordinẽ cõditorũ:postremo quieti sui Creatoris,qua in se requiescit ab oĩbus operibus suis notitiam reprę̃sentans benedici, & sanctificari ob hoc meruit, vnde ipsum septenarium numerum sancto spiritui quodammodo dedicatum commendat Scriptura, vt nouit Ecclesia.

Quo tempore creauit Deus hunc mundum. Cap. 30.

GVilielmus de Conchis. Hebræi,& Latini dicunt in vere factam mundi creationem. Horũ talis est ratio. Quicquid oritur,ex æqualitate & temperie oritur: quemadmodum,quicquid moritur,ex inæqualitate & distemperie moritur. Nullũ vero tẽpus anni, pter ver tẽperatum est. In eo ergo, nec in alio prima creatio facta est. Itẽ res nouæ,& tenerę feruorem estatis,siccitatem autumni:frigus,& pluuias in hieme pati nõ possent,quemadmodũ videmus,ꝙ si nouellis vitibus frigus accedat,illas mortificat. Ægyptij vero dicunt in Iulio creationem mundi factã esse,quos secutus Macrobius ait. In Natali die mundi Cancrum gestasse Lunã: Leonẽ Solem. Horũ est ratio: In prima creatione mundi tãtus fuit humor,ꝙ terra fuit aquis cooperta. Tantus vero humor sinẽ maximo calore desiccari, vel temperari non potuit. Ergo in tempore anni, in quo est maximus calor, facta est mundi creatio: sicut autem nr̃i cõis anni prima pars res nouas creat:secunda augmentat: tertia minuit,& desiccat:quartą mortificat:sic magni, & mundi anni prima pars vim habuit creãdi: secunda vero augmentandi,extremæ duæ vim habent minuẽdi, & mortificãdi: vnde finem mundi credimus instare,quia quantitates corporũ diminutas, & abbreuiatas credimus,& videmꝰ. Terra magnos hoĩes educat atq; pusillos. Si aũt in potentatibus octoginta anni,& amplius eorũ labor, & dolor,cũ antiqui qngentis,& eo amplius annis viuebãt. Et quemadmodũ incipiente nouo anno,videmus ea q̃ mortua sunt reuiuiscere,sic in principio sequentis sęculi,q mortui sunt reuiuiscere potuerint, immo rõ est,ꝙ reuiuiscãt, & quemadmodum in hoc psenti sęculo,aĩa cuius locus pprius est cœlũ iuncta corpori, potuit in terra esse: sic corpus iunctũ aĩæ per vim ipsius poterit cęlos habitare. Non eñ magis est cõtra naturã corpus in cœlo esse, q̃ aĩam in terra. Comestor. Quod aũt quidã dicunt (vt pdictũ est),s.mundũ in vere factũ,sumunt ex eo,quod in mundi creatione dictũ est. Producat terra herbã virentẽ,quia videlicet viror,& fructificatio illius tpis est. Alij vero qa legunt ibidem,lignũ faciens fructum, vbi & additur, herbã afferentem semen:dicunt eum in Augusto sub Leone factũ: verum in Martio factũ dogmatizat Ecclesia.

Qualiter Deus in verbo suo fecit omnia opera sua. Cap. 31.

NOn autem totiens dixit Deus: fiat hoc vel illud, quotiens in textu repetitur,dixit Deus:vnum quippe verbum ille genuit,in quo dixit omnia, priusquam facta sunt singula. Sed eloquium scribentis ad paruulorũ capacitatem descendens, dum sigillatim genera creaturarũ insinuat per singula,respicit vniuscuiusq; generis rationem in verbo Dei æternam: Nec illa repetita ipse tñ repetit,& dixit Deus. Petrus Lombardus. Dixit Deus fiat,non temporaliter non sono vocis, sed in verbo sibi coæterno,i.verbum genuit sine tempore in quo erat,& disposuit ab æterno, vt fieret in tempore, & in eo factũ est. Hic aũt q̃ri solet, quomodo hoc accipiendũ sit,ꝙ dr̃ pater operari in filio,vel per filium,vel in Spiritu sancto. Nã super illud Psal. Verbo dñi cœli firmati sunt,&c. Dicit Augustinus, ꝙ pater operatʳ per verbũ suũ,ac per Spiritũ sanctũ:quod ideo dictum est,vt in patre monstretur auctoritas:nõ eñ pater a filio,sed quia filius a patre operatur,

ratur,& Spiritus sanctus ab vtroq;. Ideoq; Filius per Spiritum sanctum,et legitur operari,quia cũ Spiritu sancto operatur,hoc ipsum a Filio habẽte,vt operetur sic ergo:& Pater per Filium,& Spiritum sanctũ operari dicitur,quia cũ eis operatur hoc ipsum ab eo habẽtibus,vt operentur. Ioannes Chrysost. super Epist. ad Hebræos. Nõ igitur,vt hæreticus suspicatur, tanq̃ patris aliquod instrumẽtũ filius extiterit,neq; ꝑ eum pater fecisse dr̃, tanq̃ ipse facere non posset:sed sicut pater per filium iudicare dr̃,quia genuit eum iudicem, sic etiam dicitur operari per filium, quia genuit eum opificem. Si enim causa eius pater est, ſm ꝙ pater est, multo amplius eorum causa est, quæ per filium facta sunt.

De opere primæ diei,id est, de luce. Cap. 32.

Actor. Ex præcedẽtibus vero patet de opere primæ diei:duas esse opiniones: quidã nanq; vt Hugo,& Petrus Comestor: aiunt cęlum,& terram,& lucẽ opus fuisse primę diei,& ſm hoc dicitur,ꝙ cęlũ & terra creata sunt in termino initiali tẽporis,& postmodum aliquanto tpis spacio interposito, in quo non erat, neq; dies, neque nox,quia nondum erat lux,nec priuatio lucis, creata fuit lux in tali loco, quo potuisset peruenisse ab Oriẽte, in illo spacio, si fuisset creata in Oriẽte in initio tpis. Itaq; illud spacium cõputatur in prima die , tanq̃ pars eius,i.in spacio vigintiquatuor horarum.Sic ergo lux ipsa nõ est creata in principio diei,i.illius spacij,de quo dictũ est. Nec est creata in Oriẽte,vbi Sol quotidie apparet in mane,sed aliquantulũ superius,s. vbi posset peruenisse interuallo tpis , qđ fluxit a creatione cœli & terræ, vsque ad creationẽ ipsius lucis, si creata esset primò in Oriente,vt dictum est a principio tpis. Alij vero,vt Petrus Lombardus dicunt,ꝙ prima dies initium habuit a luce,& ꝙ ipsa lux primo apparuit in Oriente,vicem,& locũ Solis tenẽs,& ſm hoc oportet dici, ꝙ cęlũ & terra creata sunt ante oẽm diẽ, qđ ẽt dicũt Aug.& Isidorus. Sic ergo sola lux fuit opus primæ diei. Sed q̃ritur quõ tunc ipsa fecit primam diẽ. Nã si fuit causa efficiens diei ipsius naturaliter ꝓcessit diẽ: non ergo fuit opus ipsius. Respondemus , ꝙ dies diuersimodè accipitur: dicitur.n.dies lux q̃ illo triduo tenebras illuminauit, vt cũ dr̃ appellauit lucẽ diem. Aliquando illuminatio aeris , & ſm hoc dici potest , ꝙ illa lux fuit causa efficiens diei,& ꝓcessit eum naturaliter. Aliquando ẽt dicitur spacium vigintiquatuor horarum , & sic accipitur, cum dicitur factum est vespere,& mane dies vnus.

Cur opera sua Deus inchoauit a luce. Cap. 33.

Vrbanus super Gen. Sphera igitur eius, q̃ est vera lux,a luce inchoantur, & in luce cuncta complentur. Petrus Lombar. Congrue mundi ornatus a luce cępit,vt cætera q̃ creanda erant viderentur.Actor. Absq; luce.n. cætera opera Dei deformia,& tenebrosa remansissent. Ideo autẽ a luce inchoauit , vt ostenderet opera sua,esse opera lucis non tenebrarum , quia nihil agit perperã:& ideo tenebras nõ quærit,sed lucem diligit. Oĩs.n.qui male agit odit lucem,&c.Sic ẽt exẽplo suo docuit hominẽ in luce operari,quia si quis ambulauerit in die nõ offen.&c. Petrus Comestor:Verum quid opus fuit tunc creaturas per lucẽ facere visibiles,cum nondum esset homo,qui videre posset,nec Deus,nec Angelus per lucẽ ista videant corporalẽ. Sciendum,ꝙ quatuor sunt q̃ in visione cõcurrunt,s.visibile, visiuũ, & lux ꝑ quã visiuũ videt visibile,& mediũ Et cũ oĩa corpora,aliquid sint horũ quatuor,lux inter hæc oĩa primatũ tenet, tanq̃ oĩum nobilius. Est enim perfectio visibilis visui, & medij. Sunt autem tria genera corporum visibilium,s.luminosum,quod dat lumen,& opacum quod in superficie,nõ in profunditate lumen recipit,& diaphanum,quod ſm omnem sui partem lux subintrare potest. Et hæc omnia exiguntur ad hoc, vt aliquid videatur.

De qualitate & officio,ac circuitu eiusdem lucis. Cap. 34.

Petrus Comestor. Lucẽ autẽ vocat Scriptura, quandam nubẽ lucidam illuminantẽ superioris mundi partes,claritate tñ tenui,vt diluculo fieri solet, & hoc ad modum solis circumagitata præsentia sui hemisperium superius , & inferius vicissim illuminabat.Petrus Lombardus. Cum aũt tunc abyssus oẽm terræ altitudinẽ tegeret,dici põt in illis partibus lux esse facta,quas nunc illustrat solis diurna lux.Nec mirũ in aquis illã lucẽ posse lucere,cũ & nautarũ operatione sæpius illustrentur , qui in profundum mersi misso ex ore oleo , aquas sibi illustrant, q̃ multo rariores fuerunt a principio, q̃ modo sint, quia nondũ cõgregatæ erant in vno loco.Hugo in lib.de sacramen. Hanc lucẽ, q̃ solis vicẽ gerit, & locũ tenebat,ibi primum apparuisse verisimile est, vbi sol quotidiano cursu circumuectus Oriens emergit, vt eodẽ tramite lux circumcurrens, atq; primo ad ortum ad Occasum descendẽs vesperã faceret,deinde reuocata ad ortum mane. Beda sup Gen. Decebat.n.vt dies a luce inciperet,& in mane sequentis diei tẽderet, vt opera Dei in luce inchoata, & in luce completa esse significarentur. Occidẽte itaq; luce paulatim,& post spacium diurnæ longitudinis inferiores partes subeunte, factum est vesperæ:mane autem eodẽ super terrã redeunte, & aliũ diẽ inchoãte, expletus est dies vnus vigintiquatuor horarum : fuitq; nox illo triduo oĩno tenebrosa, q̃ post creata sydera, aliqua luce claruit. Petrus Lombar. Mane ergo primus dies non habuit , quia nec dies præcesserat, q̃ sequẽtis diei initio terminaretur,& eo præcipuè,quia luce apparẽte mox super terrã,plenus atq; clarus dies extitit,qui non ab aurora,sed plena luce inchoauit , & in mane sequẽtis diei cõsummatus est.Reliqui autẽ dies mane habuerũt, & vesperã , quorum quisq; a suo mane incipiẽs vsq; ad alterius diei mane tẽdebatur. Hic est naturalis ordo distinctionis dierũ, vt distinguantur, & computentur a mane vsq; ad mane. Postea vero in ministerio factum est,vt computentur a vespera vsq; ad vesperam,& adiungatur dies præcedenti nocti in computatione. Cum iuxta naturalẽ ordinem,precedens dies sequenti nocti adiungi debeat,q̃a homo a luce ꝑ peccatũ corruit in tenebras ignorantiæ peccatorum,deinde per Christum a tenebris,ad lumẽ redijt. Vnde Apostolus.Eratis aliqñ tenebrę,nunc aũt lux in dño.

De nobilitate lucis, & eius influentia. Cap. 35.

Ex libro,qui dicitur memoriale rerum difficilium. Prima ergo substantiarum est lux,non translatiuè , sed propriè,vt ait Augustinus super Gene. ex quo sequitur naturam lucis participare,& alia. Nã inuisibilia Dei per ea q̃ facta sunt, intellecta cõspiciuntur:& quod in eis maximè apparet diuinum , & nobile, hoc est lux:& oĩs quidẽ substãtia influens in aliam,est lux in essentia,vel naturã lucis habẽs. Lucis ergo sunt proprietates simplicitas,& puritas,& sui multiplicatio: virtus.n.eius est, ſm expansionẽ,deriuationẽ, & multiplicationẽ : vnde & fontis habet proprietatẽ.Puritas autẽ,& impuritas lucidi sunt differentiæ ꝓpriæ.Ex quo sequitur terrã esse fecem elementorũ. Omne eñi quod lumine caret, a ratione influente priuatũ est,qđ magis habet de luce,plus habet de ratione in aliud influente.Lucis enim ꝓprietates sunt,vt dictum fuit,simplicitas,& sui multiplicatio. Quod autẽ huiusmodi est, diffusiuum est sui esse , & influens in aliud.Vnumquodq; ergo quantũ habet de luce,tantũ retinet esse diuini,quia Deus est lux. Et vnaqueq; substantia plus habens de luce,q̃ alia: dicitur ipsa nobilior. In omnibus enim attenditur nobilitas,ſm appropinquationem maiorẽ,& participationẽ esse diuini.Hoc etiã patet per inductionẽ in primis corporibus, cum ad inuicem cõparantur. Aqua est nobilior q̃ terra, q̃a plus habet de luce,q̃ terra.Similiter aer q̃ aqua, & ignis q̃ aer,& corpus quintum q̃ oĩa alia.Ideo dr̃ inter illa primũ ac nobilissimũ. Itaq; perfectio oĩum eorũ,q̃ sunt in ordine vniuersi est lux.Nobilitas.n.in vnoquoq; attenditur q̃tũ ad id,quod in ipso est opptimum,& perfectum. Ideoq; aũt dico in ordine vniuersi, quia substãtiæ materiales,vt sunt elemẽta,dupliciter possunt cõsiderari.Aut inquantũ entia naturalia transmutabilia ad inuicem. Et sic eorum perfectio nõ est lux. Sed qualitates cõtrariæ per quas agunt & patiuntur ad inuicẽ. Aut inquantũ partes sunt in ordine vniuersi,& vna influentiã ab alia recipit,& sic earũ perfectio est lux.Et hoc modo vnum est sicut forma, alterũ sicut materia. Vnum sicut locus,alterũ sicut locatũ. Sic ergo vnumquodq; primorum corporum est locus,& forma inferioris seipso ꝑ naturã lucis.Est ẽt continẽs,& cõseruans illud. Cõtinens,quidẽ per rationẽ ambitus,quẽ habet ꝓpter simplicitatẽ: corpori n. simplici debetur extẽsio,& simpliciori maior.vt aquæ q̃ terræ,quia simplicior est, & igni q̃ aeri,& corpori quinto, q̃ oĩbus alijs:quod enim subtilius est, in multiplici analogia se habet respectu crossioris,& hoc rõne simplicitatis : lux aũt omni corpore subtilior est,& simplicior inter oĩa; ideoq; ei debetur extensio maxima. Sic ergo illud vltimũ cuiuslibet inferioris, vltimũ dico ꝑ cõparationẽ ad qđ determinatur ei locus,est cõtinẽs illud,& ambiens per naturã lucis. Cõseruãs aũt per influentiã, q̃ habet sup illud,& hoc quoq; ꝑ naturã lucis, vt supradictũ est. Itaq; & cõtinere,& conseruare debetur corpori:primo ꝑ naturã lucis,& similiter alijs ꝑ participationẽ eiusdẽ. Quòd ergo vnũquodq; corp⁹ in ordine vniuersi sit locus, & forma alterius, hoc ei debetur per naturam lucis,formam enim appello. conseruans extrinsecum.

De proprietate lucis viuificatiua. Cap. 36.

Præter supradictas aũt lucis ꝓprietates, q̃ apparent in rebus insensibilibus,sunt & aliæ occultiores in sensibilibus. Lux.n. in omni viuente est principiũ motus,& vitæ calore disponente. Et hæc est prima eius operatio in rebus sensibilibus, ꝙ s. motũ, & vitã operatur in viuẽtibus. Cui cõsonat Aristot. lib.2.de cœlo & mundo. Dicens ordinem primũ esse causam vitę oĩs viui. Operatione enim,& virtutẽ nõ habet,nisi ꝑ naturã lucis,quã,s.multiplicat,& diffundit oĩbus istis inferioribus: vnde patet eã habere virtutẽ viuificatiuã. Nã & idẽ Aristoteles in libro de anima-

libus loquẽs de generatione eorum, q̃ fiunt ex putrefactione: dicit, ꝙ quædam generantur in terra ex humido, qm̃ in terra eſt pars aquæ, in aqua pars aeris, & in eis eſt calor animæ. Et ita fiũt arbores. Et aliquo modo dicitur, ꝙ oẽs iſtę res plenæ ſunt virtute aĩæ. Ideoq́; ſic ſuſtentantur cibo, ſm virtutem naturæ retentã in corpore. Non autẽ retinetur, niſi qñ caleſiunt humores naturales, & efficiuntur ſpumæ. Hæc autem virtus eſt ab orbe primo, quã habet originaliter ei inſitam a Deo. Vnde dicit Augu. ꝙ oĩum rerũ q̃ corporaliter, & viſibiliter oriuntur, quędã in huius mundi corporeis elementis ſemina latent, quæ Deus eis originaliter dedit. Sic ergo luci poteſt ineſſe virtus viuificans. Qđ ẽt apparet per rationẽ vitæ. Eſt n. vita virtutis diffuſiuę ſui eſſe in aliud, & omne huiuſmodi propriè eſt lux, vel naturam lucis habens, vt ſupra dictum eſt. Itaq; in omni viuente lux operatur motum, & vitam, i. motũ vitalem, ſiue mouet corpus ipſum viuificando, & hoc calore diſponente materiam, ſ. ad hoc, vt ſuſcipiat operationem virtutis, ſicut calor diſponit ferrum ad hoc, vt impreſſionem a fabro ſuſcipiat, licèt autem in omnibus iſtud vitæ principium ſit ſemper coniunctum, i. lucis natura, non tamen in oĩbus operatur vitã, qa debita diſpoſitio deeſt ex parte materiæ.

De operatione lucis eiuſdem vi cognitiua. Cap. XXXVII.

SI autem exordium cognitionis inſpicimus, dicemus, ꝙ lux eſt ipſa virtus cognitiua: principiũ enim cognitionis eſt lux: ſenſitiuæ autem operationis calor. In ipſa quoq; luce cũ virtute viuificatiua eſt virtus exemplaris, ſm quã in ea ſpecies rerũ apparere poſſunt: quod ipſius proprium eſt, ſicut patet in materiali ſpeculo, quia per naturam lucis rerum intẽtiones ſuſpicit, nõ tamen cognoſcit, quia in ipſo non eſt virtus viuificans actualiter ordinata ad rerum exemplaria. Et ideo nõ põt ſe conuertere ſupra recepta, vt de ipſis iudicet, quod poſſibile eſt in ſola ſubſtãtia ſimplici viuẽte. Ex viſione nanq; potentiæ actiuæ, cum exẽplaris ad quod eſt ordinata, relinquitur delectatio, in qua eſt virtus cognoſcitiua, ſicut poſtea patebit, potentia autẽ actiua, & exẽplari ſoli luci conuenit. Sed notandum, quod in luce poteſt eſſe potentia exemplaris, non tamen actiua ſufficiens ad cognoſcendum propter defectum ſimplicitatis, & complementi, & ideo ꝑ auxilium principij naturalis agentis, eſt in ea cognitio non per ſe, quod ſubſtantiæ ſenſitiuæ conuenit. Eſt enim anima ſenſibilis ſubſtãtia ſimplex, cuius eſt potentia exemplaris non actiua, & ideo indiget naturali principio agenti, quod eſt calor, ſine quo nihil eſt ſentire. Si autem luci debetur virtus cognoſcitiua, quanto ſimplicior & purior eſt, tanto magis in ea ſpecies rerum apparẽt, ſicut in ſpeculo materiali, quãto magis eſt politũ & purum, eo magis apparent imagines: quãto etiam ſimplicior, & purior eſt virtus cognoſcitiua, tanto ſubſtãtia eius ſe extẽdit ad plura: ſicut elementũ quãto ſimplicius tanto virtuoſius, & potentiã habet ad plura, q̃ dependent a ſua potentia. Hoc ẽt manifeſtum eſt in principijs per comparationem ad concluſiones. Principia enim quanto minora ſunt quantitate, tanto maiora poteſtate. Et iterum ex comparatione centri ad circunferentiam. Quanto enim punctus ſimplicior, tanto circunferentia maior, ſiue diſtantia ipſius a centro pluresq́; lineæ ab ipſo ad circunferentiã ducuntur, deniq; lux inter omnia apprehẽſioni eſt maximè delectabilis, ſm naturã vero calor, delectatio vero maximè eſt in coniunctione conuenientis cum conueniente. Si ergo ſubiectũ cognitionis, vel virtus cognitiua eſt lux, ex vnione lucis exterioris cum ipſa erit delectatio maxima. Agentium vero ſm naturam primum, & maximè perfectum, & ideo virtuti naturali ineſt ipſius appetitus, ſicut vnumquodq; appetit bonum. Calor enim eſt nutriens, & ſuſtentans, & producens vnumquodque ad perfectionem, ſicut in lib. de animalibus dicitur: hoc autẽ, quod dictum eſt, ex comparatione ſenſuum ad inuicẽ manifeſtari poteſt. Viſus. n. inter oẽs ſenſus, plus habet de actione animali, & maximè cognoſcitiuus eſt: plurimas enim nobis oſtendit differentias. Tactus autẽ plus habet de operatione naturali, & minus diſcretiuus eſt, operatio aũt viſus fit mediante luce, & ipſa lux eſt ei maximè delectabilis, vnde cęci lugubrem vitã agunt. Tactus autem operatio fit mediante calore. Eſt enim maximè ſenſus alimẽti, cuius motus a calore ꝑficiť. Ideoq́; tactui calor eſt maximè delectabilis: patet ergo, quòd virtuti cognitiuæ, lux maximè delectabilis, & conueniens eſt, virtuti autem naturali, & eius appetitui calor.

De multiplici lucis commendatione. Cap. XXXVIII.

MErito ergo lux inter corpora primũ obtinet locũ, vt dicit Aug. quia oĩs ſubſtãtia, duabus ſubſtãtijs cõis vtraq; prior eſt ſm naturam. Lux aũt ſubſtãtia eſt cõis igni, & ſtellis, quæ oĩa alia corpora ꝓcedunt, quarũ primũ oĩum corporum eſt lux. Et ipſa eſt nobiliſſima corporũ, qa ſpũali creaturę viciniſſima eſt, q̃ eſt nobilior oĩum corpore. Ipſa. n. eſt quaſi vinculũ aĩę & corporis, & quaſi mediũ cõicans naturã extremorũ, vt dicatur corpus ſpũale. Vnde dicit Aug. ſuper Gen. ꝙ lux eſt corporũ ſubtiliſſimũ, & ob hoc aĩæ viciniſſimũ: ideoq́; ꝑ ipſam agit aĩa ꝑationes ſuas in corpore. Itẽ ipſa eſt oĩum corporum pulcherrimum, qa pulchritudo eſt ex ſimilitudine, & conuenientia partiũ in habẽtibus partes. Sicut ergo Deus (cum ſit vera lux) oĩum pulcherrimus eſt, quia nihil in eo diſſimile, vel diſconueniens eſt. Sic & lux corporalis inter corpora pulcherrima eſt, quia partes oẽs habet ſimillimas. Itẽ ipſa eſt oĩum corporũ optima: cum. n. bonum ſit, quod ſui cõicatiuum eſt: inter oĩa corpora lux ſe, & ſuã pulchritudinẽ maximè cõicat: vnus. n. lucis punctus, vel ictus ſubito totius mundi ſpacium replet. Igitur inter corpora ſummè bona eſt. In hoc ẽt ſpiritui ſimillima eſt, ſ. Deo, qui vbiq; eſt, & aĩę, quæ totum corpus replet: ꝑterea ipſa eſt bonitas oĩs naturæ corporeæ, quia nullum corpus ſui cõicatiuum eſt niſi per lucẽ, & quod in vno tantum loco eſt per ſubſtantiã, ipſa lux in infinitis locis facit eſſe per formam. Qm̃ igitur etiam punctus lucis ſuã pulchritudinẽ, q̃ maxima eſt, ſuamq́; bonitatẽ toto mundo cõmunicat, & oĩa corpora ſuas inuicem facit pulchritudines cõmunicare, ipſa ſola eſt, qua totus mundus bonus, & pulcher eſt. Vnde Ambro. Ipſa facit, vt cętera mundi membra digna ſint laudibus. Et cum ſuam bonitatẽ, ac decorem oĩbus cõicet, in eorũ tamen fęditate nõ cõicat. Non enim fędatur, vel inficitur ꝑ immundiſſima, quæ pertranſiens nullo etiam modo corrumpitur.

Queſtio de luce vtrum ſit corpus, an qualitas. Cap. 39.

VTrum tamen lux ipſa ſit ſubſtantia, vel accidens inter auctores videtur eſſe diſſenſio. Nam Aug. ad Voluſianum eam inter corpora deputat dicens: Duo in quã liquores ita miſcentur, vt neuter integritatẽ ſuam ſeruet, quamquã in ipſis corporibus aeri lux incorrupta miſceatur. Idẽ in libro de libero arbitrio dicit: ꝙ lux in corporibus primum locum tenet. Ad hoc ẽt rationes induci poſſunt. Omne nãq; accidens cauſatur a vera forma ſui per ſe ſubiecti. Lux autem cauſatur in aere, non ab aere, vel a forma aeris, ſed potius a Sole: quare non eſt in aere ſicut in ꝑ ſe ſubiecto, nec in alio eſt aſſignare. Non enim illa eadẽ numero eſt in Sole, ergo non eſt accidens. Itẽ quando lux aerem pertranſit, vel eadem lux numero primo eſt in aere Orientali, & deinde in Occidentali, & tunc non eſt accidens, quoniam accidens nõ ꝑmutat ſubiectũ. Aut vna eſt lux in parte Orientali, alia quoq; ab ea genita in partę Occidentali: vtroque enim modo opinatur a diuerſis, & tunc etiam ſequitur, ꝙ non ſit accidens, quia gignit. Non enim accidens, agere poteſt aliquid extra ſuũ ſubiectum: alioquin non eſſet totum eius eſſe, in ſubiecto eſſe: præterea nuſquam duo accidentia eiuſdem ſpeciei ſpecialiſſima ſimul ſunt in eodem ſubiecto, ſecundùm eandem partẽ, vt duæ albedines: duæ aũt luces in eadẽ aeris parte ſimul ſunt: vt patet in diuerſis cãdelis accenſis, quarũ luces cũ ſint eiuſdẽ ſpeciei, ſimul in eadẽ aeris parte manent, nec admiſcetur ad inuicẽ naturæ aeris, vt in perſpectiua dr̃. Alioquin oĩa confusè viderentur, & nulla diſtinctè. Itẽ nihil reſiſtit luci, nec facit eam reuerti, niſi corpus opacum. Igitur ſi totũ ſpacium a terra, vſq; ad Solẽ eſſet vacuũ, nil impediret quin ſub illo vacuo Sol illuminaret terrã. Igitur lux eius tranſiret per vacuum. Ibi aũt nõ eſſet accidens: alioquin in aliquo ſubiecto eſſet in vacuo, & ita nõ eſſet vacuũ. Lux igitur accidens non eſt. Igitur ſubſtantia eſt, vtiq; nõ incorporea, quia tunc eſſet ſpiritus, aut vegetabilis, aut ſenſibilis, aut intellectualis: igitur eſt corpus. Econtra vero dicit Ioannes Damaſcenus, ꝙ lumẽ eſt qualitas ignis. Ariſtoteles dicit, ꝙ non eſt corpus, neque defluxus a corpore. Item ſi lux eſt corpus, cum & aer ſit corpus, erunt duo corpora ſimul in eodem loco, quod eſſe non poteſt. Alioquin iam non ſunt duo, ſed vnum, vt videtur. Nam linea longitudinis vtriuſq;, vna eſt. Nam quę lineæ ſimul ſunt, vna ſunt. Nã linea lineæ ſuppoſita, non eſt niſi linea. Simile eſt de linea latitudinis, & ſpiſſitudinis. Corpus aũt non eſt niſi hæc trina dimẽſio: igitur vnũ corpus ſunt, ſi ſunt in eodem loco. Itẽ ſi lux eſt corpus, eſt materia & forma. Sed lux cõtinuè fit, nõ enim lux primo facta manet adhuc, nec illa ẽt q̃ fuit heri, ſed in momẽto fit, & in inſtãti corrumpitur. Cum ergo lux a Sole fit, exit ab eo, nõ ſemel tm̃ ſed cõtinuè, nõ tm̃ forma, ſed ẽt materia lucis. Igitur aliquid continuè deperit de Sole, ſic tandẽ in nihilũ redigetur. Si aũt dr̃, ꝙ materiã habet a corporibus alijs. Ecõtra ſic opponitur. Materia formã vnã habens, non recipit aliã, niſi prima corrumpatur. Aeris ergo materia nõ recipit formã lucis, niſi corrũpatť aereitas, ſed lux ſubito fit in aere, ergo ſubito corrũpiť aer, qđ nõ cõcedunt naturales. Et ẽt cũ lux ſubito corrũpatur, neceſſe erit, aut ſubito in ei⁹ materia fieri formã aeris, aut aliquãdiu manere locũ ſine corpore, aut aerẽ ſubito corruptæ lucis locũ occupare, & tũc ẽt aeris motus erit ſubito. Itẽ Sol gignit lucẽ in cęlo, ergo ſm hoc etiam aliquid cœli corrumpitur, vt ex materia partis corruptæ fiat lux, qđ eſt impoſſibile.

Eiuſdem

Eiusdem quæstionis determinatio. Cap. XL.

AD huius quæstionis euidentiam nota, ꝙ aliquando idē est nomen substantiæ, & accidētis ab ea causati, licet æquiuocè. Vtrunque.n. eodem nomine significamus: tum quia formas substātiales ignoramus, tum quia propter propinquitatem substantiæ, & accidentis ab ea causati non discernimus inter ea. Sic ergo lux aliquando nominatur substantia inter corpora subtilissima. Aliquādo accidēs causatum ab ea, s. illuminatio quæ est de genere motuum, & est accidens ipsius aeris illuminati causatum a luce. Est enim illuminatio aeris a luce indeficiens motio generatiuę motionis. Lux ergo dicitur aliquando ipsa aeris medij, vel obiecti illuminatio. Aliquando vero ipsa substātia a qua est illuminatio: nec est inconueniens multa corpora spiritualia simul esse in eodem loco, sicut constat de corporibus glorificatis. Nec tamen eadem numero est linea longitudinis vtriusque, q̄m idemptitas numeralis non est nisi ab idemptitate numerali, eiusdem formæ vltimæ: vnde linea illa mathematicalis, vel localis q̄ imaginatur eadē vtriusq; corporis, nō est eadem, sed duę. Illa quippe, non est nisi linea spacij, in qua duæ lineæ diuersæ, ſm numerū, quia formæ corporū quorum sunt lineę, formæ dico vltimæ, i. forma lucis, & aeris sunt naturaliter diuisæ: frustra ergo obijcitur, ſm quod intelligitur linea localis non corporalis. Vr̄ aūt alicui, ꝙ huius lucis materia nō de Sole exit, nec est aliquid de materia aeris, sed continuè causatur, quasi aīa dū corpori infunditur. In hoc aūt est distātia, quia tota simul aīa, s. eius materia, & forma creantur, q̄n aīa datur. Cū aūt fit lux, materia non tm̄ creatur, sed forma gignitur a corpore luminoso, hoc est soli lucē gn̄are, s. materiæ, q̄ est aliunde formā dare: hoc est.n. verius generare, s. dare formam genito, q̄ dare tantum materiam, sicut fit quando homo generatur, tantum de homine, ſm hoc potest dici, quòd in vniuersitate rerum, sunt aliqua a Deo creata ratione materiæ, & formæ, vt Angeli: aliqua ratione formę, s. animæ, vt homo. Tertium vero ratione materiæ tantum, vt lux.

Assertio, quòd lux sit corpus. Cap. XLI.

ALbertus in tractatu de anima. Cum de lumine, quod a corporibus luminosis descendit, vtrum sit substantia, vel accidens esse soleat disputatio inter sapientes, multa de ista materia, multiplexq; est opinio. Quidam.n. dicunt, ꝙ lux est corpus, pluraq; sunt corpora radiosa descendentia in aerem, ac terram quę illuminantur, quorum opinio videtur posse fulciri per hoc, ꝙ lux descēdit a Sole, & aduenit ex ignis parte. Solius aūt corporis est venire ac descendere: ptetea solius corporis est moueri localiter, lux autē mouetur localiter, quia sursum, & deorsum. Item solius corporis est attingere aliquid, & reflecti ab illo, lumen autē radiosum corpus attingit, & reflectitur ab ipso. Nos autem dicentes, lumen non esse corpus. Ad prædicta respondemus, ꝙ lumen non descendit & ascendit, vt mobile per seipsum, sed vt immutans subiectum inferius ac superius, ſm partes dyaphani, nec mouetur localiter, nisi sicut vmbra, vt dicit Auicenna, & sicut illa, quæ est in speculo forma. Non est enim idem lumen modo hic, modo ibi, vel modo in hoc loco, & post tenebram iterum in eodē loco. Sed decedit hoc lumē, & alterū succedit, ad præsentiā, & absentiā corporis illuminantis, sicut & vmbra ex obiecto corporis opaci ad lumen, & figura in speculo ex diuersa oppositione aspicientis. Cū ergo lumen attingit corpus radiosum, & ab ipso reflectitur, nequaquā idem lumen, sed diuersum reflectitur. Quòd autem lux non sit corpus, patet, quia corpus naturaliter ad vnum locum tantummodo mouetur, lumen autem mouetur ad loca diuersa, quod patet ex hoc, quia immutat sursum, & deorsum circumquaq; ad latera.

Quòd lux non sit substantia spiritualis. Cap. XLII.

QVidam autē dicunt, ꝙ lux est substantia spiritualis adueniens ei, qđ illuminatur sine corruptione alicuius formæ: sicut aīa corpori aduenit, non corrumpens aliquā formā in organico corpore physico, potētia vitā habente: verum si esset substantia spiritualis, aut diceret spiritualis modo physico, ſm quē dr̄, ꝙ spūs est quoddā corpus subtile, qđ in humano corpore oritur ex corde. Aut modo theologico, s. pro eo, qđ est aīa, vel eiusdem naturæ cū ipsa. Si primo modo, tunc esset corporea, nullaq; esset distinctio, inter dicentes illā esse spirituale, & corporalem. Præterea si ita esset, aut illa substātia peruia esset cum lumine, qđ habet, aut non peruia sed luminosa, sicut est substantia Solis, & ignis, si primo modo dicatur, econtrario obijcitur omne peruiū densatum, minus esse peruiū, hoc patet in condensatione aeris, & aquæ, & ēt in partibus cristalli, q̄ sunt tenues. Nā si cōponantur multæ, peruietas diminuetur, & tandē in toto tolletur. Si ergo substātia luminis est peruia dēsata, minus erit peruia, ac per hoc minus visibile cōducet ad visum: qđ vtiq; est falsum, q̄a quanto magis est luminosum, tāto melius vr̄ aliquid in ipso lumine. Si ergo secundo modo dicatur, cōtra hoc obijcitur primo, ꝙ hæc non est Philosophi opinio. ptetea si esset similis substātiæ cū aīa, aut vegetabili, aut sensibili, aut rōnali, ac p consequens esset perfectio alicuius corporis organici. Nā ea quæ sunt eiusdem naturæ atq; substātię, sunt eiusdē ordinis in natura. Vnde cū vna substantia spūalis, vt pfectio ad corpus ordinetur, & alia similia ordinabitur: ptereа nulla substātia spūalis mēsurabilis est dimēsione quantitatis: at vero lumen habet huiusmodi demensionē. Nā in aere tricubico lumen est tricubicum, in bicubico bicubicum.

Quòd lux videtur apparētia, siue resplēdentia. Ca. XLIII.

ALij vero dicunt, ꝙ lux nō est aliud nisi manifestatio, siue resplendētia colorū. Et hi quidē talibus nituntur rōnibus. In lib. de sensu, & sensato, loquitur Aristo. hoc modo: Quemadmodum in aere hoc quidē lumen est, hoc tenebra, sic & in corporibus album, & nigrum. videtur ergo, ꝙ p̄sentia luminis in corpore terminato, nihil aliud sit nisi albedo, & eius absentia, nil aliud q̄ nigredo. Cęterū in quibusdā corporibus nō terminatis, vt esset nubes, expressè videmus, ꝙ p̄sentia luminis est albedo, & absentia luminis est nigredo. Pręterea quicquid agit ſm naturā, agit ſm aliquid extrinsecū sibi & essentiale, qđ patet p diffinitionē naturę, q̄ talis est in 2. Physi. Natura est principiū alicuius, & causa mouēdi, & quiescēdi in quo est, primū per se, & nō ſm accidens. Color aūt ſm naturā agit in visum, q̄a est immutatiuū visus, ſm actum lucidi, ſm Philosophum: agit quoq; ſm essentiale, sibi & intrinsecum, quod nihil aliud vr̄ esse, q̄ lux. Dicit.n. Philosophus, ꝙ lux est hipostasis, i. substātia colorū. Itē Alpharabius, colores, inquit, fiunt in admixtione ignis cū corporibus, & lux nō est causa in inductione coloris, tm̄ in visum, sed in esse illius. Ad hoc quoq; vr̄ experimentū facere, quia, s. in eclypsi Solis cū Sol tegitur in parte alba, statim apparet pallidus, qđ vtiq; nō cōtingit, nisi ex subtractione lucis. Cūq; itaq; lux subtracta colorē diminuat, positaq; augmētat, vr̄ ꝙ lux sit essentialis causa coloris. Aliud quoq; experimentum est in vitro, & vino. Nam si parum de vino rubeo infundatur in vitro puro: Sol penetrans vinum, generabit albedinem in fundo vitri, q̄ inter oēs colores similior est luci. Si vero multū infundatur nō erit in fundo albedo, quia tunc lux non potest intrare, vt multiplicetur in fundo.

Responsiones ad eadem obiecta. Cap. XLIIII.

NOs autem ad hoc dicimus, ꝙ duplex est coloris esse, materiale, s. & formale. Materiale dico, quod habet materiā, nō quod ex aliqua materia. Materia vero coloris, in qua est determinatū, s. corpus non peruium. Et hoc esse materiale, habet color a qualitatibus primis actiuis, & passiuis, s. calido, & frigido, & humido, & sicco. Esse vero formale ipsius coloris est ipsius esse, quo est actu in potētia actiua, immutādi visum ſm actū, & hoc esse habet a luce: hoc est, quod ait Philosophus, ꝙ color est īmutatiuū visus, ſm actū lucidi, & hęc est ipsi⁹ natura. Quia vero lumē multiplicat in loco reflexionis ac pcussionis, plusq̄ in loco vbi nō reflectit̃, nec repercutitur. Ideo lumē existēs in diaphano, ſm qđ hmōi non est actus coloris, sed existens in extremitate ipsius, in loco contactus ad corpus terminatū. Et hoc patet ex hoc, ꝙ coloratū positū in lumine proprio, vel alieno, aere medio existēte tenebroso, pterq̄ in loco contactus: similiter & oculo in tenebris existēte contingit videre, oculo aūt existente in lumine, & aere, & colorato in tenebris posito non contingit videre. Ideoq; dicit Philosophus, ꝙ color est extremitas perspicui in non terminato corpore, nec dicit, ꝙ sit actus p̄spicui quicunq; q̄a diffinitio coloris hęc est, ſm esse ipsius formale p quod est in potētia cōpleta actiua ad mouendū sensum, esse aūt hoc non habet a quocunq; actu diaphani, sed ab actu qui est in loco contactus, vt dictū est. Qđ aūt dicit Philosophus de albo & nigro, intelligitur particulariter non vniuersaliter. Ex p̄sentia q̄ppe lucis, in quibusdā corporibus non terminatis, vt in nube generat̃ albedo, & ex priuatione ipsi⁹ nigredo. Vnde hoc intelligit̃ in corporibus diaphanis coloralibus tantūmodo, & nō in alijs, quorū color nō est idē ex ꝓpinquo & remoto, sicut idē est color in corporibus terminatis ꝓpinquè ac remotè aspiciēti: dicimus aūt, ꝙ color, ſm ꝙ agit in visum est in esse formali, & sic cōnaturale est ei lumē, quo agit in ipsum. Est.n. semp sibi, ſm hoc esse coniunctum. Sed ſm esse materiale, non agit aliquid, quia sic est lumen extra ipsum. Deniq; experimenta p̄dicta, & auctoritates Philosophorum, intelliguntur de esse formali coloris in comparatione ad mouendum visum.

Improbationes opinionis prædicta. Cap. XLV.

QVod aūt lux nō sit apparētia, siue resplendentia coloris ꝓbari pōt multis modis. Qui.n. hoc dicunt, aut intelligūt, ꝙ esse luminis, & coloris sit idem ſm actum, aut ꝙ esse coloris sit vnum,

vnum, & lumen nihil addat, nisi per cõparationem illius ad visum. Si primum, adhuc potest intelligi, secundum duplicẽ modũ, s. vel ꝙ lumen habeat idem esse cum quolibet colore, vel ꝙ habeat idem tantum cum albedine, s̄m ꝙ ait Empedocles, ꝙ Sol est alba, & calida res. Si primo modo dicatur, s. ꝙ lumen habeat, idem esse cum quolibet colore, tunc sequitur, ꝙ lumen sit contrarium lumini, quia, s. albedo contraria est nigredini. Qđ vtiq; absurdum est, & impossibile: p̄terea lumini nihil est cõtrariũ, q̄a tenebra priuatio est luminis, & non cõtrariũ: colori autẽ in specie, aliq̄d est cõtrariũ. Itẽ intẽtio, qua nigrũ est visibile, s̄m actũ esset p̄ter esse nigredinis. Alioquin nigredo semper scđm actum esset visibilis. Cũ ergo eadẽ sit ratio de omni colore. Intẽtio quoque, qua visibilis est albedo scđm actũ, cęteriq; colores, esset p̄ter eorum esse, quod patet falsum esse. Porro si dicatur esse luminis est esse generis in colore, & non esse specierum: hic quoq; inuenitur repugnantia, quia esse generis in specie non est distinctũ a specie sua, vt enim dicit Auicenna, color qui est in albedine, est albedo, & color qui est in nigredine, est nigredo: & ita lux secundum esse suũ, esset in cõtrarijs, & causa contrariorum, qđ est impossibile, quia, s. contrariæ sunt causæ contrariorũ, vt habetur in libro Meteororum: præterea si dicatur, ꝙ tota coloris essentia sit lux, cum ea q̃ essentialiter in se lucẽ habẽt visum immutent, in tenebris diceretur color videri, sicut in lumine, vel ẽt magis, qđ tñ non contingit. Itẽ oculo in tenebris posito, & colore in luce accidit coloratum videri, scđm actum, qđ ideo contingit s̄m Auicennã, & Alphorabiũ, qm̃ ad visum non exigit᷑, nisi vt color sit in actu, ẽt si mediũ non sit illuminatũ. Alij vero sequentes Platonẽ dicunt, qđ hoc cõtingit ob aliquod lumẽ, qđ est cõiunctũ oculi naturæ, qđ penetrat mediũ, vsq; ad colorẽ in actu existentẽ. Itaq; si lumẽ est tota coloris essentia, multomagis debet videri color in tenebra positus ab oculo existẽte in lumine, q̃ econtra. Si. n. qđ habet lumẽ, s̄m essentiæ suæ partem, vt oculus a tenebra nõ impeditur, multominus illud, qđ habet lumen, s̄m totã essentiã suã non impeditur. Si fortè dicat᷑, ꝙ lumen est albedinis tm̃ essentia, & s̄m magis & minus cęteri colores a lumine generantur: hoc ẽt est contra rõnẽ, quia magis & minus non diuersificant speciẽ. Itaq; s̄m oẽs colores essent in vna coloris specie, qđ patet falsum esse: p̄terea cũ nigredo maximè distet ab albedine, nihil participabit de illius essentia. Ideoq; nigredo nõ generabitur a lumine, sed a luminis priuatione. Quicquid autẽ generatur a priuatione, est priuatio. Cũ priuatio non possit dare speciem, nec materiam ipsi generato. Ergo nigredo est priuatio. Ex hoc autem sequitur, quòd nigredo nõ est coloris species, quod est contra omnes.

Quòd lux sit accidens. Cap. XLVI.

SVnt iterum alij dicentes, ꝙ lumẽ est accidẽs, innitens verbo Aristot. in 2. lib. de anima, dicentis. Lumẽ neq; ignis est, neq; oĩno corpus, neq; corporis defluxus. Non. n. corpora, duo possibile est in eodẽ esse loco, vr̃ aũt contrarium esse tenebra, sed tenebra est priuatio huius habitus ex lucido: Ex his. n. verbis Philosophi, patet, ꝙ lux est habitus diaphani, hoc etiam vidẽtur dicere oẽs naturales. Ideoq; & nos eis consentientes, idẽ dicemus, ꝙ lux est accidẽs, & in quibusdã est habitus, & in quibusdã dispositio. Quòd aũt accidens sit, de facili põt apparere, quia cõtingit eã, idẽ subiecto manẽte, s. aeri inesse, & non inesse: p̄terea lumẽ in subiecto magis ac minus recipit, qđ soli accidenti cõuenit: forma quippe substantialis non recipit intensionẽ ac remissionẽ. Quòd aũt lumen recipit magis & minus, manifestum est, q̄a, s. aer quandoq; luminosior est, qñq; minus luminosus. Item lux est forma in subiecto distensa, ita ꝙ in maiori parte maior, in minori minor. Oĩs aũt talis forma est accidentalis. Nã forma substãtialis est simplex, etiam diuisione subiecti nõ diuisibilis: p̄terea legitur in lib. de substãtia orbis, & dr̃, ꝙ nulla forma diuiditur, nisi q̃ s̄m naturam aduenit cõposito post quantitatẽ. Ideoque formæ substantiales sunt indiuisibiles, quia s̄m naturã adueniunt materiæ ante quantitatẽ. Lux aũt est diuisibilis forma, diuisione subiecti, & ideo constat, ꝙ aduenit cõposito post quãtitatẽ, nihil autẽ sic aduenit, nisi accidens. Itẽ lux inuenitur in igne, & in cœlo, s̄m actũ illuminãdi & faciendi colores in actu visibiles. Et ita s̄m vnũ actũ inuenit᷑ in re corruptibili, & incorruptibili. At vero quicquid tale est, accidẽs est. Corruptibile siquidem, & incorruptibile, s̄m formam substantialem, non possunt conuenire, sed nec s̄m materiã, sicut legitur in metaphysica, ꝙ talium non est eadem materia: si ergo conueniunt, relinquitur, quòd illa conuenientia sit in forma accidentali.

Quòd lux non est substantia, sed qualitas mutuata. Cap. XLVII.

PRæterea si lux esset substantia, tunc esset forma, vel materia, vel compositum. Nunq̃ autem inuenitur esse sola forma, vel sola materia. Et ideo relinquitur, ꝙ esset substãtia cõposita, sed constat, ꝙ non lucet aliquo interueniente obscũro inter illuminans, & illuminatum. Aut ergo tunc illa substãtia destruitur, aut retrahitur. Si dicatur, ꝙ destruitur, tũc oportet, ꝙ habeat cõtrarium, quia nihil destruitur s̄m materiam, nisi per contrarium agens, qđ non habet lumẽ, & ideo nõ destruitur. Nã tenebra nõ est cõtraria luci, sed eius priuatio, vt dicunt Philosophi. Si vero dicatur, ꝙ retrahitur, & hoc fit, aut postq̃ interuenit iam opacũ, aut quando est vicinũ. Si primo modo, tunc oportet, ꝙ per medium opacũ retraheretur, & ita videremus ipsam transire partes opaci, quod patet esse falsum. Si aũt secundo modo, tunc ex opaci vicinitate lumen recederet, sed hoc etiam patet falsum, quia videmus immediatè lumẽ cõiungi vmbrę. Nõ est ergo lux substantia cõposita. Si propter hoc dicatur, ꝙ sit substãtialis forma, & non substãtia cõposita, huic quoq; obuiat rõ manifesta, nulla quippe forma substantialis est immutatiua per actum alterius corporis aliud corpus, lux autẽ immutat aliud corpus, q̃ id cui inest, videlicet aerẽ. Itẽ oĩs forma substantialis est p̄fectio eius, in quo est s̄m esse. Si ergo lumen esset forma substantialis, esset aeris p̄fectio, in quo est s̄m esse ipsius aeris, qđ patet falsum esse: p̄terea nulla substãtialis forma materiæ aduenit, s̄m naturã, & tẽpus post receptionẽ accidẽtis: at vero lux aduenit aeri post accidentia ipsius aeris. Nulla quoq; forma substãtialis, s̄m esse suũ inuenitur extra ꝓpriã materiã: lux autẽ inuenitur extra ꝓpriã materiã, q̃ est corpus naturaliter luminosum. Non est ergo lux forma substantialis: p̄terea dicit Philosophus in lib. de uisu, ꝙ lux non est corpus, sed accidens. Itẽ Auicẽ. lux inquit est qualitas, qua est perfectio translucentis, s̄m ꝙ est translucens: at vero qualitatẽ cõstat esse accidens. Idẽ quoq; Auice. lumẽ, inquit, est qualitas, quã corpus nõ translucẽs a lucido mutuat, & trãslucens per illã efficitur, translucens in effectu. Patet itaque, ꝙ lux non est corpus, nec forma substantialis, nec substantia spũalis, sed qualitas mutuata, ac ꝑ consequens est accidens. Si autem in contrarium obijcitur, ꝙ nullum accidens sit forma perfectiua alterius accidentis, & actus ipsius, quo agit actualiter. Lumẽ autem est forma perfectiua coloris, qua mediante actualiter agit in visum, & ita non videtur esse accidens. Respondemus, ꝙ prima ꝓpositio non est vera, s. ꝙ nulla forma accidentalis sit actus alterius accidẽtis, mediante quo sit actu, quin potius omnis forma accidentalis, si habeat actum, s̄m esse formæ vel materiæ, ille erit actus accidentalis naturæ, quoniam ex substantia, & accidente, non fit vnum ex potentia, & actu.

Quòd lux propriè sit habitus. Cap. XLVIII.

ITaque supposito, iam quod probatum est ex multis modis, videlicet, ꝙ lux sit accidens & qualitas, merito quæri potest, in qua specie qualitatis. Videtur. n. primo, ꝙ sit passio vel passibilis qualitas, quia habetur expresse, in libro de sensu & sensato, quòd illuminatio est alteratio. Est itaq; lux forma per se alterans, ac omnis talis forma passio est, vel passibilis qualitas. Vnde Philosophus in 8. lib. physic. Quæ alterantur, inquit, alterantur oĩa a sensibilibus, & horum solum alteratio est. Sensibilia vero appellat ibi passiones, & passibiles qualitates. Præterea in libro de visu, dicit Philosophus, quòd color, secundum quem aer alteratur ab igne, dr̃ lux. Differtq; flamma a luce, quia flamma est fumus accensus, ac per consequens corpus. Lux autẽ, inquit, non est corpus, sed est passio diaphani corporis. Itẽ Auicẽna in lib. 6. de naturalibus. Lumẽ, inquit, est effectio corporis lucem habentis cum ei appositum fuerit: at vero effectio est accidẽtis impressio. Ex his ergo videtur passio esse. At vero in contrariũ obijci potest, quia si est passio vel passibilis qualitas, erit aliqua de primis, vel de posterioribus. At vero constat, ꝙ nõ de primis quæ sunt calidum, & frigidum, humidum & siccum, erit ergo de posterioribus: at oẽs illę causantur de primis, sequitur ergo, ꝙ lumen causetur ab illis, vel a quibusdam earum, quod patet esse falsum: inuenitur enim lumen in quibusdam corporibus, q̃ non subijciuntur primis qualitatibus. Item oĩs passio, vel passibilis qualitas habet contrariũ in species, q̃uis nõ in genere, qđ patet per inductionẽ. At vero lumen nõ habet cõtrarium in specie, q̄a nihil alterãs subito, habet cõtrarium. Cõtrarium. n. subiecto resistit alterationi, ne fiat subito: p̄terea si haberet cõtrariũ corrũperetur ꝑ illius p̄sentiã in subiecto: lumen aũt non sic corrumpitur, sed per absentiã illuminãtis. Nos itaq; cum Aristotele dicimus, ꝙ lumen est habitus, & ita ꝙ nõ est passio, vel qualitas passibilis, nec oportet, ꝙ habitus habeat contrariũ, quia nec sciẽtia contrarium habet, sed ei opponitur ignorantia, vt priuatio. Si autẽ obijcitur, ꝙ lux infert passionẽ sensui, s. visui. Respõdemus, ꝙ quædam est inferens passionẽ sensui, vt alterãs solum, & hæc est passio, vel passibilis qualitas, q̃dam aũt non est alterãs per se, sed vt perfectio visus ac visibilis, s̄m ꝙ est visibile, & secundùm quòd est visus ad actum, & hoc est habitus, vel dispositio.

Sunt

Sunt enim habitus & dispositio qualitates perficientes potentiam ad actum, vt visus etiam lumine sibi coniuncto cum humore cristallino perficitur ad actum videndi.

Qualiter lux se habeat ad visum. Cap. XLIX.

SI tamen velimus vim facere in verbo Philosophi, dicamus, ꝙ visibile propriè color est, lux autem est non visibile, sed habitus vel dispositio, quo perficitur visio ẜm actum, vnde & actus communis est organo, ac medio & obiecto visus, habet enim oculus aliquod lumen innatum, & lumen actus est diaphani (vt ait Philosophus) & actus coloris per quem mouet visum. Nec valet hoc argumentũ. Color vr̃ per lumen, ergo lumen magis est obiectum visus, quàm color, non enim eodem modo se habent lux & color ad visum. Nam vnum se habet, vt passio vel passibilis qualitas. Alterum vt habitus vel dispositio. Et poni potest instantia, quia conceptio vel sententia vocis alicuius prolatæ ꝑuenit ad intellectũ mediante voce, ergo nec tñ vox vel fantasia vocis est obiectum intellectus: quia vero sic dicentes, non declinamus oẽs obiectiones, dicamus aliter, ꝙ videlicet lumen nihil ꝓhibet passionẽ esse, vel passibilẽ qualitatẽ. Sed tunc distinguimus inter passiones corporum passiuorum & actiuorum. Et passiones corporum quæ non habent contrarietatẽ, nec agunt, nec patiuntur, sed mouẽt tm̃. Sicut enim se habet cęleste corpus ad inferiora corpora, sic eius passio ad passiones illorum: vnde sicut cęli corpus in elemẽtis nullũ habet contrariũ, ita nec passio eius in passionibus elementatorũ: vbi vero dicit Philosophus, secundas qualitates a primis generari, intendit de generatione & corruptione elementorum circulari. Ideoq; intelligitur illud dictũ de passibilibus qualitatibus, q̃ propriæ sunt elementatorũ, & sicut iã dictũ est, lux non habet contrariũ, nec oportet, ꝙ passibilis qualitas superioris corporis aliquid habeat cõtrarium, cõcedimus tñ, ꝙ lux non propriè alterari dr̃, quoniã ad hoc vt alteratio sit propriè tria requiruntur. Primũ est, ꝙ alterãs forma habeat alteram essentiam a quantitate, atq; essentia materiæ: vnde rarũ & depressum, cũ nisi quãdã positionẽ partiũ materię dicãt, non propriè alterant. Secundum est, ꝙ forma alterãs magis excellẽs abijciat a substantia corrumpendo subiectũ, & hoc modo habitus, & dispositio animæ sicut virtutes ac scientiæ, & etiã habitus corporei, sicut sanitas in homine & lumen, si in rõne habitus accipiantur non alterant. Nã vnusquisq; ẜm Philosophũ cũ attingit sciẽtias & virtutes, potius dr̃ perfectus, q̃ corruptus vel alteratus. Tertiũ, ꝙ forma alterans corrumpat aliã formam sibi contrariã in subiecto, & hoc modo iterum non alterat lumen.

Qualiter ad multitudinem luminis sequatur multitudo caloris. Cap. L.

CVm autem lux non sit contraria frigiditati, quæritur secundum quẽ modum ad multitudinem luminis, sequitur multitudo caloris. Si enim, vt dicunt quidam, radius luminis secum trahit calorem vel corpus in quo est lumen, tunc maior esse deberet calor in corpore, quod vicinius est illi corpori a quo lumẽ sumit calorem, quàm in remotiori. Et secundum hoc maior deberet calor in medio aeris esse, q̃ iuxta terram. Idemq; sequitur contra illos qui dicunt, ꝙ radius superiorum transiens per ignẽ accipit ab eo igne calorem. Quòd autem calor non sit maior in medio aere, q̃ iuxta terram, expresẽ dicit Philosophus in libro Metheororum. Idem etiam de facili potest cognosci per experimentum: vapores enim eleuati ex reuerberatione luminis ab inferioribus congelantur in grandines, & nubes in medio aeris interstitio. Similiter etiam, patet ex hoc quod accidit in speculis concauis & conuexis luci solari obiectis. Reflectitur enim lux cum calore: ita etiam, ꝙ lux intensiua fit in loco vbi conueniunt multæ reflexiones ex omnibus speculi partibus: præterea Sol a proprio subiecto calorem trahere non potest, quia Sol neq; calidus neq; frigidus est. Quærẽti ergo, vnde lumen habeat calorẽ diffundere, possumus hoc modo respondere: Lumen est propria forma corporis superioris, & non inferiorum corporum. Nam etiam ignis, ẜm quosdam Philosophos non lucet in sphera sua. Ideoque caliditas, sequitur ad lumen, & ad luminis multiplicationem sicut ad causam primam, quæ non de necessitate disponitur motu quo mouet. Et est simile in motu locali, & motore primo, qui nequaquam motu locali disponitur, & tamen localiter mouet. Verum de hac materia, & alijs similibus plenius requirat lector in tractatu de stellarum qualitatibus.

Quòd lux ignis & lux superiorum corporum, non sit vnius rationis in genere vel in specie. Cap. LI.

DVbitare autem potest aliquis, vtrum lux ignis & superiorum corporum, & inferiorum sit eiusdẽ rõnis. Videtur autem ꝙ sic, quia vtraq; est actus diaphani, & vtraq; facit colores in actu, & vtraq; immutat subito. Præterea sic loquitur Aristot. in 2. lib. de anima. Non secundum ꝙ aqua, neque ẜm ꝙ aer lucidum est, sed qm̃ eadẽ est natura vtrisq; his, & in perpetuo superius corpore. Sic ergo dyaphanum est idem in aere, & aqua, & in perpetuo corpore, & actus diaphani erit idem quantum ad rationẽ; hoc etiam ibidem cõmentator dicit hoc modo: Vna est natura in omni perspicuo, in qua cõueniunt perspicua cũ cęlo, sed in quibusdam perfectio luminis semper actu est, vt in cœlo, & in igne. In quibusdã autẽ nõ, vt in aqua & aere. At vero in cõtrarium obijcitur hoc modo, non est eadẽ ratio substantiæ corruptibilis & incorruptibilis. Nihil enim vnum, ẜm rõnem põt esse in corruptibili, & incorruptibili, quia nec idẽ genus, nec eadẽ species, nec eadẽ propria passio. Cum ergo lumen superiorũ sit in incorruptibili, & lumen ignis sit in corruptibili, non erit lumen eiusdẽ rõnis hinc & inde: præterea nõ sunt eiusdẽ rõnis miscibile, & non miscibile. At vero superiora in actibus suis, & formis non sunt miscibilia. Ignis autem cum suis formis est miscibilis, horũ ergo formæ nõ sunt eiusdẽ rõnis. Itẽ ignis est substantia generabilis & corruptibilis, & per consequens in ipso lumen generatur, vel corrumpitur. Sic autẽ nõ est in lumine solis, & corporũ superiorũ in cõparatione ad subiectum. Nos itaq; de vtriusq; luminis rõne dicimus, ꝙ nõ est vna ratio generis vel speciei, sed vna ratio proportionis ad actũ: vtrunq; siquidẽ est act⁹ diaphani ac pfectio coloris, ẜm actũ. Nã lumẽ solis in inferioribus qdẽ manet, ẜm virtutẽ tm̃, sed ẜm essentiam non manet in aliquo, vt habitus: hoc patet in coloribus & coloratis, qui scilicet colores lumine præsente sunt in actu, eoq; recedente manẽt in materia, vel potentia tantum. At vero lumen ignis, manens in substantia ignis, commiscibile est corporibus, & manet in eis, vt habitus: sicut patet in his quæ lucent in tenebris.

Cur ignis in corporibus mixtis manens, corpora sibi adiuncta non consumit. Cap. LII.

AT vero, ẜm hoc quæri potest, si lumen ignis manet in corporibus mixtis, Cur non consumit corpora sibi adiuncta? Hoc.n. licet videre in oculo, vbi lumen ignis est cum humore cristallino, & tamen nõ exiccat humorẽ cristallinũ, nec extinguitur ab ipso. Ad hanc q̃stionẽ dicendũ est, ꝙ ignis substantia duplicẽ cõpositionẽ habet. Vnã siquidẽ habet, cũ forma ppetui corporis, ẜm proportionem, q̃ est lumẽ, & ab hac nõ habet, ꝙ sit elementũ. Aliã vero habet, cũ qualitatibus actiuis atq; passiuis, & ab hac habet, ꝙ sit elementũ. Istę autẽ duæ opiniones sic ordinantur ad inuicẽ, ꝙ prima ẜm naturã & rõnẽ, est ante secundã, quod patet ex hoc, quia si prima non esset ante secundã, sed econtra, tunc lumẽ non cõponeretur cũ substãtia ignis, nisi mediante calido & sicco, & tunc nõ esset cõponibile cum alijs elementis nisi p easdem qualitates, quod patet falsum esse in aqua & aere. Lumen.n. ex parte subiecti non requirit nisi materiam dyaphani, q̃ est in tribus elementis, ẜm rationem autem cõpositionis cum qualitatibus actiuis & passiuis est in igne, & aere, & aqua. Ideoq; ignis in mixto, alterari potest a qualitatibus actiuis & passiuis, nõ retinendo eas ẜm actum: & tñ retinebit lumẽ, qđ habuit ante qualitates illas, ẜm naturã. Et qm̃ ipsum lumen nõ habet cõtrarietatẽ ad aliq̃ qualitatũ substãtialiũ: ideo nec corrumpit eas, nec corrumpitur ab eis. Si quis ergo quærat, quæ sit differẽtia lucis, & luminis, & splendoris, & radij luminaris. Dicimus, ꝙ ẜm rõnẽ nominum (vt dicit Auicẽna) lux est in ꝓpria natura, lumen aũt in subiecto recipiente. Porro radius exitus luminis, ẜm lineam rectã. Radiosum vero est, s. corpus politũ, in se lumẽ nõ habẽs, radios tñ reflectens. Splẽdor autẽ est ipsa luminis reflexio a reflexione radiorum procedens. In hoc.n. radius a lumine distat, ꝙ radius nõ procedit immutando nisi recta linea. Lumen autẽ, etiam nõ non rectã lineã immutat. Licet hoc videre in sole per fenestras ingrediẽte. Ibi quippe radij solis ad rectam ingrediuntur lineam. Lumen vero sub fenestra, iuxta parietem illuminat aerẽ, quo nõ põt recta linea trahi ab illuminãte. Similiter ẽt est de splẽdore, & radiositatis reflexione. Radiositas.n. inflectit radiũ, & splendor lumẽ. Luminare vero, ẜm Ioan. Damasce. est luminis receptaculũ, vt corpus Lunæ, vel Solis.

De corporibus noctilucis, vnde lumen eorum proueniat. Cap. LIII.

POrro de noctilucis, q̃ sunt obiecta visus in tenebris, vt quercus putrefacta, q̃dã ossa pisciũ, & squamę: & q̃dã aĩalia, q̃ri põt vnde lumẽ eorũ ꝓueniat. Nã si dicat, ꝙ ab igne, nõ vr̃, ꝙ hoc possit esse. Ignis.n. non est in corpore mixto actu, sed potentia tantummodo. Nec ignis est in potentia lucere, sic enim lucerent oĩa mixta: quòd aũt ignis actu nõ sit in eis, patet per hoc, quòd ignis in actu vltiuus est eius, in quo est: talia aũt corpora nõ videmus aduri: ꝑterea si lumẽ eorũ esset ab igne, tunc vr̃, quòd dicerent extingui in glacie, aut niue posita, vel aqua pfusa, cũ (vt dicit Philosophus) calido & sicco cõtrariet frigidũ & humidũ.

Si vero dicatur, ꝙ hoc fit ex cęli lumine, contra hoc est, ꝙ alibi de cœlo probatum est, s. ꝙ non est corpus generabile, nec commiscibile alijs elementis, cum non sit eiusdem materiæ cũ alijs. Nos autem dicimus ad hoc, ꝙ ignis duplicem habet proprietatem, s. luminis quod accipit a primo corpore, quod est cęlum, & & caldi, & sicci, secundum ꝙ est elementũ. Et illa quidẽ compositio, quæ est substãtia ignis cum lumine, prior est natura, quàm illa quæ est substantia ignis cum calido & sicco, triplici ratione. Prima, quia illam habet per relationẽ ad primum corpus, quod est cęlum. Vnde dicit Philosophus: Cœlum non recipit impressiones peregrinas, sed elementa. Idcirco ignis receptiuus est impressionum cęli, maximè inter elementa omnia, quia cœlo vicinissimus est, & vbiq; cõtingit sphæram Lunæ: prima vero impressio cœli super inferiora est impressio luminis. Secunda est, quia lumen communius est, quàm calidum & siccum. Inuenitur enim inseparabiliter in cœlo, & in igne in spissatis partibus, licèt in partibus non adeo spissis non luceat. Separabiliter autem in aere, & in aqua: quod non communius est ratione cõmunionis prius conuenit, quàm id, quod est proprium secundum speciem. Tertia vero est, quia lumen non est commiscibile cum aliquo per se, quod patet ex hoc, quia nihil habet contrarium: nihil autem commiscetur, nisi quod habet contrarium, vt patet in libro de generatione, & corruptione, dicimus ergo, ꝙ ignis in corpore mixto amissis posterioribus proprietatibus, secundum act im non de necessitate amittit proprietatem priorem. Ideo prædicta corpora, quamuis luceant ex igne, non tamen necesse est ignem illa exurere.

Qualiter in eis vt luceant, necesse est partes ignis conculcari, & inspissari. Cap. LIIII.

VEruntamen huiusmodi corpora lucentiæ causa, non est natura cœli tantummodo, nec ignis natura, alter eñ cęlũ in omni sua parte luceret. Similiter ignis in tota sua sphæra: quod non ita se habet, quin potius oportet partes conculcatas esse, & ad inuicem ꝓpinquas. Ideoq; in huiusmodi noctilucis ad hoc, vt luceant, necesse est conculcari & inspissari partes ipsius ignis: quod contingit tribus modis. Vno modo in rebus corruptis, in quibus cum calido naturali partes ignis euolant ad exterius secum trahentes humidum naturale ad superficiem, & quoniam humidum aqueũ seruabile est luminis, vt ait Philosophus. Ideoq; partes ignis multiplicatæ in exteriore parte tenentur, ac seruantur ab humido, per consequẽs inspissato ad lucidum, & hoc tantum non fit in quercu putrefacta, sed etiã in alijs quibusdã. Vnde dicit Auicenna, se gallum mortuum talem vidisse, & etiã gallinam talem. Similiter etiam videmus interiores spinas quorundam piscium, quæ sunt in loco spondilium, quibus est nucha descendens a capite, sic fulgentes de nocte quando sunt exiccatæ. In huiusmodi quippe spinis humidum medullosum est, qđ ad superficiem extractum seruat ignis partes, & huiusmodi signum est, ꝙ talia putrefacta non fulgent quando sunt vehementer exiccata, sicut cum inueniuntur in partibus scissa, tanquam in cineres incidentia. Secundus modus est in quibusdam non corruptis naturaliter frigidis, & sanguinem non habentibus, in quibus partes igneæ congregantur circa locum digestionis nutrimenti ad hoc, vt possit digestio compleri. Ideoq; incipiunt ibi fulgere, sicut vermiculi qui lucent in nocte. Tertius modus est in quibusdam piscibus, in quibus propter conseruationem caloris naturalis in loco frigido & humido, natura circumponit extrinsecus partes duras terrestres, calido digerente coagulatas, spissa siquidem & dura, multum tenent calidum, & idcirco multiplicantur in eis partes ignis, sicque talium piscium capita, & squamę sic incipiunt fulgere.

Cur eorum quædam lucent tantum de die, quædam autem de nocte. Cap. LV.

ILlud autem videtur mirabile, ꝙ quædam eorum de die lucẽt & de nocte, quædam vero tantum de nocte. Alba quidem in loco lucis videntur in die: ignis autem videtur die ac nocte, vt dicit Aristot. in lib. de anima huiusmodi ratio est, quia lux ignis fortior est, quàm aliorum, nihilominus tamen ignis, si radijs solis immediatè exponatur, albus videbitur. Cum enim carbones igniti radijs solis immediatè exponuntur, statim alba fauilla cooperti videntur, quod ideo contingit, quia fortius lumen minus lumẽ vincit tegẽdo ipsum, & colorẽ ꝓpriũ amittunt. Porro quercus putrefacta de nocte quasi apparet alba, & videtur sub colore. Quædam autem videntur in luce ignis de nocte, sicut vermiculi, in qbus apparet quasi similitudo carbonis igniti succesiuè sufflati. Et horum ratio est, quia in putrefactis partes ignis deficientes sunt retentę in humido ad superficiem extractæ, & ideo debiles in lumine, & ideo illa lux in quercu putrefacta, tanquam albedini apparet immixta. At vero in illis quæ nõ sunt corrupta, lumen est in partibus ignis caloris naturalis multiplicati circa locũ digestionis: ideo fortior est in illuminando. Et quoniam in talibus, cum volant (vt dicit Philosophus in lib. de som. & vigil.) fit percussio spiritus ad succinctoriũ, siue dyaphragma: propter hoc illa lux videtur quasi succ essiuè sufflata.

Quòd colores sunt obiecta visus in lumine. Cap. LVI.

SIcut autem prædicta sunt obiecta visus in tenebris, sic colores sunt obiecta eiusdem in lumine. Vnde dicit Auicen. quòd color est qualitas quæ ex luce percipitur. Et Aristot. in lib. 2. de anima, ꝙ color est motiuum visus, secundum actum lucidi, & hæc est ipsius natura. Idem in lib. de sensu & sensato dicit, ꝙ color est perspicui extremitas in corpore terminato, & ipsorum ꝑspicuorum. Hæc est triplex coloris diffinitio. Ad cuius euidentiam oportet nos scire, ꝙ color habet duplex esse, videlicet esse materiale, quod habet in corpore spisso, quod non est peruium, sed terminat visum. Et esse formale, secundum ꝙ ipse mouet sensum. Hoc autem duplex esse probatur inesse colori, ex hoc quòd color non tantum alterat sensum, sed etiam corpora. Et corpora quidem alterat non subito, sensum vero subito. Cum itaque color per se, non sit qualitas actiua vel passiua, alterabit quidem non actu proprio, sed actu alterius agentis. Et si agens illud, quo color alterat in corpora non agit subito, tunc color non alterabit subito. Agens autem illud est, aut calidum, aut siccum, aut frigidum, aut humidum. Quorum, quia nullum agit vel patitur subito. Idcirco coloris alteratio, quo corpora alterat, non fit subito. Dicit autem Philosophus, in lib. de Cœlo & mun. quòd secundum illa omnia, secundum quę alterantur inanimata, alterantur & animata, sed non conuertitur, quoniam animata quidem alterantur secundum sensum, secundum quos inanimata non alterantur. Relinquitur ergo quòd alia actione agit color in visum, ac per hoc etiam cum alio agente, quod, s. agens lumen est. Dicamus ergo, quòd est considerare colorem, secundum relationem ad primas qualitates, quæ causant ipsum in corpore terminato, & hoc est ipsius esse, quod habet in materia, id est, corpore terminato, & sic bene est color in tenebris, & hoc modo non diffinitur ab Aristot. vel ab Auicenna, quia sic non infert passionem in potentia visiua. Est etiam cõsiderare colorẽ, secundum relationem ad agens illud, quod dat ei esse formale, quo possit visum ac medium visus immutare, & sic habet esse color a lumine, nec est in tenebris, & sic diffinitur in diffinitionibus supradictis. Vnde dicit Philosophus in lib. de anima, colorem esse visibilem, quod est ratione differentiæ, intelligit, ꝙ color visibilis est non omnino, sed in formali ratione, id est, per luminis actum, qui scilicet dat ei actum & speciem, secundum quæ potest agere in visum.

Qualiter color sit motiuum visus secundum actum lucidi. Cap. LVII.

IGitur, & secundum hoc eum diffinit, cum dicit: Color est motiuum visus, sm actum lucidi. Et hæc est ipsius natura. Actus enim lucidi lumen est, & hanc nequaquam diceret esse coloris naturam, nisi aliquo modo daret illi esse ac speciem. Verum ex hoc quod dicitur, secundum actum lucidi, videtur color esse nõ nisi in lumine, quia, s. actus, siue perfectio lucidi lumẽ est, quod etiam Auicenna videtur innuere, cum dicit, quòd color est qualitas quæ percipitur a luce. Similiter & Philosophus Auempothe dicit, quòd color nihil aliud est, quàm admixtio corporis lucidi cum diaphano. Ideoq; non est necessarium ipsum diaphanum in actu, ad hoc vt color videatur. Sed tantum perfectio coloris per actum lucis, est illuminatio diaphani. At vero alibi ostensum est, quòd esse coloris non constituitur causaliter ex lumine tantum, sed etiam ex actione & passione primarum qualitatum. Ex quo patet falsum esse, quòd non sit color nisi in lumine. Præterea dicit Auicen. super illud verbum Philosophi in 2. lib. de anima. Color est visibile per se, quòd non est intelligendum in primo modo dicendi per se, sed in secundo, scilicet vbi subiectum est in ratione prædicati. Comparatio enim talis est visibilis ad colorem, qualis est visibilis ad hominem. Ideoq; color per se est causa visibilitatis. Ex hoc accipitur lumen colori non auferre, quòd sit visibilis, nec etiam dare. Et sic vlterius relinquitur, quòd color in tenebris sit. Auerrois quoque dicit, quòd actus lucidi non facit colorem esse visibilem ex parte coloris, sed ex parte diaphani, quod non habet potentiam suscipiendi ipsum, nisi actu sit luminosum. Ex hoc iterum relinquitur, quòd color sit in tenebris & visibilis, licèt per accidens impediatur. Verum hæc controuersia iam superius est soluta. Patet enim ex supradictis, quòd colores, secundum quid sunt in tenebris, & secundum quid non sunt in eis.

De

De quibusdam erroribus Auerrois circa visibilitatem coloris. Cap. LVIII.

VBi autem dixit Auerrois super librũ de aĩa, ꝙ colores simpliciter sunt in tenebris, errauit per falsam diffinitionis intelligentiam deceptus. Colores inquit actu sunt in obscuro. Sed videntur in actu lucidi pp potentiã diaphani, quæ lucis actu pficitur, nõ pp potentiam colorum. Errauit inquam, quia duplex est illa propositio Aristotelis color est motiuum visus sm actum lucidi, quia hoc totum sm, &c. potest esse determinatio motiui. Et hoc modo verũ est: sicq; explanatur ab Auicenna, & ab Auẽpothe: sic ẽt concordat cum verbo sequenti, quod dr̃ in diffinitione coloris, & hæc est ipsius natura. Cõcordat ẽt cũ diffinitione posita in libro de sensu, & sensato, videlicet color est extremitas perspicui in corpore terminato, aut diuiditur in se, & etiam a verbo est, quod præcedit, vt sit sensus, color est motiuũ sm se, & sm lucidi actũ, hoc est lucidi sm actum existentis, vt. s. quod dr̃ sm actum determinatio sit lucidi, gratia participij subintellecti, tunc est falsa, & in hoc sensu ab Auerroe explanatur. Quòd autem obijcit Auerrois, ꝙ color est per se visibile, sicut Aristoteles dicit, & ita non est visibile per actum lucidi vt vr̃. Respondemus, ꝙ non sequitur. Illud. n. Aristotelis verbum intelligitur de colore sm esse suum, quod habet ab illo actu quo agit in visũ, hoc autẽ est lumen. Et huius demõstratio est, ꝙ si lumen separetᷣ ab esse huius visibilis, quod est color, tunc erunt duo visibilia, q̃ non reducuntur in genus: contra quod dicit Philosophus, ꝙ oĩs sensus est vnius contrarietatis præter tactum, quæ contrarietas est in vno genere Si verò diceretur, ꝙ lumẽ non est visibile, hoc iam esset contra sensum. Cum enim (vt dicit Philosophus) lumen sit qualitas, similiter forma rei lucentis: patet, ꝙ nos illã pcipimus in tenebris: porro si diceretur, ꝙ vtrũq; non est visibile, sed vnũ per alterũ, tũc ãt lumen videretur per colorem, aut color per lumen. Si primo modo tunc color esset lumini cã visibilitatis, sicq; nullũ lucẽs videretur nisi ei color aduenirет, qui lumen eius ĩ actu faceret, qđ est aperte falsũ, & cõtra sensũ. Si aũt scđo modo, tũc habetur ppositũ. s. ꝙ lumẽ est colori causa visibilitatis, sicut dicunt Auicenna, & Auempothe, & Alphorabius.

Qualiter intelligi debeat prædicta coloris diffinitio. Cap. LIX.

MOtiuum in diffinitione coloris tangit potentiam actiuã, sed in hoc, ꝙ additur in diffinitione, sm actum lucidi, determinatur eius passiuum, per actum. n. lucidi mouetur a colore medium transparens, & visus. Non aũt color lumen mouet, sed mouetur ab ipso sm esse formale. Color quippe non mouet per se, sed motus a lumine. Nam in naturalibus materia non mouet per se, sed mota per speciem quam acquirit a mouente, potest alterum mouere, & ita est hic. Essentia quippe coloris est ad lumẽ materialis. Nõ ãt sequitur si color est visibilis pp lucẽ vel actũ lucidi, ꝙ ideo actus lucidi sine lumine sit magis visibile. Non. n. eodem modo se habent ad visum color, & lumen. Sed vnum vt obiectum terminans visum. s. color. Alterũ vt in quo color mouet visum, siue vt cuius actus terminatur ad obiectum visus. Prę terea etiam si eodem modo se haberent ad visum, adhuc nõ sequeretur, ꝙ essent in oĩbus cõparabilia, sed in esse formali comparabilia tm̃ illo. s. esse formali, quo accipit potentiã cõpletam actiuã ad mouendũ visum. Et quo ad hoc tantũmodo, non autẽ simpliciter essentia luminis in ipso est. Cũ aũt color visum moueat vt ad finẽ, mediũ autem non vt ad finem, sed vt ad viam, vr̃ color magis esse motiuum visus, quàm medij. Cum autem diffinitio ac denominatio a fine denominanda sit, vr̃ ꝙ color ita debet diffiniri. Color est motiuum visus sm actum lucidi, præterea, pp quod vnumquodque tale, & ipsum magis. Cum ergo medium moueatur pp visum, sequitur item, ꝙ color principaliter moueat visum. Nos aũt cõcedimus qdẽ, ꝙ mouet visum principaliter, & medium pp visum, sed hoc non est sibi substantiale, qa põt esse color in actu mouendo solum medium. Ideoq; fortasse nõ expressit Philosophus in illa diffinitione cuius esset motiuũ.

De Illa quam idem Aristoteles in libro de sensu, & sensato ponit. Cap. LX.

POrro in sequenti diffinitione, quam ponit in libro de sensu & sensato. s. ꝙ color est extremitas perspicui in corpore terminato. Extremitas perspicui accipitur vltimum eius tangens rem coloratam, & in actu luminis immiscens se superficiei, ac p hoc conferens esse formale colori, vnde ꝙ color dr̃ esse extremitas perspicui, non intelligitur de quocunq; perspicuo, sed de pspicuo, quod est sm actum per lumen, quod est in ipso, sed nec de quacunq; perspicui parte, sed de illa, quæ se immiscet superficiei rei coloratæ, & hoc est, quod adiungit terminato corpore, s. innuens, ꝙ perspicuum lumen immixtum debet esse colori existenti in corporis terminati superficie. Color. n. semper est in superficie. Ideoq; Pythagorici vocabant illam hiperafanam, id est superapparentem. Præterea non intelligitur diffinitio de quocunque esse coloris, sed de illo esse sm quod alterat color sensũ, non sm quod alterat corpora. Quod autem ibidem sequitur, & ipsorum perspicuorum, non intelligitur de perspicuis quibuscũque. Sic. n. probat Alexãder, & bene, ꝙ perspicuum eo ꝙ est medium visus, non habet colorem, & ob hoc omnis coloris est susceptibile. Sunt autem perspicua quædam habentia cõdensationem, vt aqua, & nubes, illa per immixtionem lucis diuersos recipiunt colores. Vnde & Philosophus in talibus exemplũ ponit auroram, & mare, differt tñ istorum color a corporum terminatorum colore, quia in istis color non eodem modo apparet accidentibus propè, & remotè: distans. n. a mari videt colorẽ maris in superficie album: accedens autem propè, magis videt ipsum obscurum. Et huiusmodi causa est, quia qñ longe distat, terminatur eius visus ad superficiem aquæ, quæ quia plana est, super ipsa. n. diffunditur lumen multum, ideoque vehementis apparet albedinis. Cum autem fit propè, non sistit eius visus in superficie aquæ, in qua multum diffunditur lumẽ, sed penetrat in profundũ, in quo minus est de lumine, & ergo magis apparet ei obscurũ mare. Porro in nubibus, & in aurora est alia cã. Cum. n. aliqs longe distat ab oriente, tunc inter ipsum, & solem multũ est de substantia nubis, & vaporum, quæ pp sui densitatẽ phibet multum lumen penetrare: ob hoc apparet in eo color rubeus vel alius, sm diuersitatẽ vaporũ. Cũ aũt est propè, tunc inter ipsum & solem parum est de substantia vaporum. Ideoque tunc nullus apparet color, sed tantum videtur obscuritas debilis nebulæ.

Qualiter Responderi possit ad obiecta in contrarium. Cap. LXI.

SEcundum hoc de facili possunt argumenta solui, quæ vidẽtur contraria prædictæ diffinitioni. Nullum. n. perspicuum siue transparens sm ꝙ transparens est color vel colorem habẽs. Nam licèt quædam nubes sint coloratæ, sicut in li. Metheo. ostẽditur, hoc tñ nõ eis accidit sm materiã perspicui, sed secundum ꝙ aliquo modo per lumen super ipsas veniens terminãtur. Vnde hac rõne videri posset alicui, ꝙ malè diceretur. Color est extremitas perspicui. Præterea cum perspicuum habeat principiũ ac medium, & extremum vnius & eiusdem generis, videri posset, ꝙ eadem ratione color perspicui principium, & medium æquè sicut extremitas dici posset. Nos autem dicimus ad hoc, ꝙ perspicuum reuera dr̃ ibi diaphanum vel transparens, quod est lucidum sm actum. Quod licèt in se nullum habeat colorem sm ꝙ est transparens: nihilominus tñ (vt prædictũ est) per immixtionem suæ lucis dat esse alteratiuum sensus ipsi colori. Porro perspicuum est considerare duplici modo. s. secundum naturam diaphani siue transparentis, & secundum actum luminis, quod est in eo. Consideratum primo modo eiusdem rõnis est in principio, in fine, & in medio. Si verò consideretur secundo modo, tũc non est eiusdem rõnis pp duo. Primo quia lumen magis cõdensatur, & multiplicatur vbi reuerberatur, quàm vbi non reuerberatur. Cum igitur in contactu corporis densi ac lucidi sit luminis reuerberatio, patet ꝙ perspicuum in extremitate tãgẽte corpus tale, plus habet de lumine, quàm in medio vel in principio. Cunque colorem esse faciat actu lumine suo, magis facit actũ in extremitate, quàm in medio vel in principio. Alia ratio est, qa color non est substantiale lumen, quod est in medio vel in principio, sed tm̃ illud, quod in extremitate est, cuius expressum documentum est, quia si ponatur color in lumine secundum extremum perspicui tm̃, & principiũ ac mediũ pspicui sit tenebrosũ, videbitᷣ color. Si uerò principiũ ac mediũ perspicui illuminatũ sit, extremitas aũt tantũmodo sit tenebrosa, nõ videbitur color. Deniq; corpus terminatũ (vt in prædicta diffinitione capitur) dr̃ corpus densum, & solidũ. Diuiditur. n. corpus terminatũ cõtra corpus peruium, & dr̃ corpus terminatũ, quia nõ suscipit lumen nisi in terminis suis exterioribus tantum. Peruium autem dico, quod suscipit lumen in terminis suis, & in profundo.

De Colorum generatione multiplici. Cap. LXII.

CVm autem color (ut habitum est) relationẽ habeat ad duplex agens. s. ad primas qualitates, & ad lumen secundum, quod alterat corpora, vr̃a primis qualitatibus generari, quod tñ ècontrario ur̃ pluribus rationibus reprobari. Nã quicquid est p se generans, generatur per essentiam suam. Si ergo primæ qualitates per se generarẽt album uel nigrum, tunc album uel nigrum essent calidum & siccum, humidum & frigidum, quod patet esse falsum. Cæterum omnis generatio per se habet similitudinem speciei ac formæ cum eo, quod generatur. Si ergo albũ generatur a calido uel frigido per se, erit album simile in specie ac forma calido uel frigido, quod falsum est. Præterea quicquid generatur

generatur per se ab aliquo, non generatur ab eius contrario. Si ergo album per se generaretur a calido, nunquam generaretur a frigido. Et si a frigido per se, nunquã generaretur a calido: quorum vtrumque falsum est. Videmus. n. ꝙ album generatur a frigido in niue. In gypso autem, & calce generatur a calido. Porro si dicatur, ꝙ colores sufficienter generantur a luce, hoc iã multipliciter improbatum est superius in tractatu de lumine: præterea quicquid per se, & sufficienter aliquid generat, hoc sufficienter ac per se essentiam ei tribuit. Sic ergo oporteret, ꝙ lux per se albo, & nigro essentiam daret, & sic duo contraria essent ab aliquo eodem modo se habente, quod est impossibile. Si ergo fortasse dicat aliquis ꝙ albedo, & nigredo qualitates sint per se ipsas actiuę, & ideo generant seipsas in sua spẽ, sicut hõ hoiem, & calidum generat calidum: huic ẽt sententiæ obuiat nõ manifesta. Nã qualitates actiuę contrariæ iuxta se positæ inuicẽ trãsmutãt se, sicut videmus in calido, & frigido, humido, & sicco, hoc autẽ nõ videmus in albo, & nigro. Niger. n. lapis, & albus quãdocũq; ponãtur iuxta se, nunquã ſm colores inuicem se transmutabuntur, pterea qualitates oẽs actiuę contrarię, habẽt aliquas passiuas ad quas illarũ actio determinatur, dicatur ergo quæ sint qualitates albi, & nigri passiuę. In quibus illorũ actio determinat, sed nõ inueniuntur. Nos itaq; qõnẽ illã soluendo dicimus, ꝙ triplex est colorũ generatio. In corpore. s. terminato fit duobus modis. s. per mixturã vel superenatationem. Tertio mõ in corpore pspicuo, sicut in nubibus vel vapore. s. per lucis immixtionẽ. Et horũ quilibet triũ modorũ multiplex est, sicut postea patebit. Dicimus ergo breuiter, ꝙ colores p calidum, & frigidũ generatur in terminato corpore, & hoc p accidẽs siue p aliud, nõ aũt p se.

Qualiter fiat generatio colorum per mixturam in corpore terminato. Cap. LXIII.

VT autem cognoscatur generatio per mixturam in corpore terminato: Sciẽdum est, ꝙ duplex est generans per se: sicut calidum generat calidum, & frigidũ generat frigidum. Et generans per aliud, sicut lumen generat calorem, & motus similiter. Non. n. hæc calorem generant per se, sed per hoc, ꝙ dissoluũt, & partem a parte distare faciunt, quæ est actio calidi: vnde quia calidi actio sequitur ad actiones eorum. Ideo generant ipsa calidũ per accidens, siue per aliud. Et ſm hunc modum vt dictum est p calidum, & frigidum generantur colores in terminato corpore, s. per accidens, & non per se: prætera sciendũ est, ꝙ cõtraria simpliciter ad inuicem sunt actiua, & passiua, quia quædã. n. eo mõ ad inuicem sunt actiua, & passiua, ꝙ transmutãt seipsa, ita vt nõ oportet, ꝙ aliquid de materia vnius ingrediatur in materiam alterius, sed tñ virtus eius in subiectum alterius. Et sic actiua sũt ad inuicem calidum, & frigidum Si. n. ponatur calidũ iuxta frigidum, subintrabit calidi virtus in subiectum frigidi, & ẽcõtra. Nec oportet ergo, quòd aliquid de partibus materialibus calidi subintret partes materiales frigidi, & ẽcontra. Quædam verò sic actiua sunt ad inuicem vt non transmutent, nec ingrediuntur in se sine materia in qua sunt. Et ſm hũc modum inuicem se trãsmutant humidum, & siccum. Ideoque minus actiua sunt, quàm calidum, & frigidum, & dicuntur passiua respectu ipsorũ. Tertio modo dicuntur actiua, & passiua, quę transmutant se, sed nõ prima actione propria vel subintratione propria: immo prius agere vel subintrare oportet alia. Talia sunt album, & nigrum, dulce & amarum, & huiusmodi. Hæc etenim non transmutant se nisi per actionem calidi, & frigidi, humidi, & sicci, & sic etiã miscentur per actiones illorum, & commixtiones: per hunc itaque modum multi colores a calido, & frigido generantur.

Quòd multipliciter a calido, & frigido generantur album & nigrum. Cap. LXIIII.

ESt enim calidum adurens partes terrestres, & sicut per consequens est generatiuũ nigri, partes n. terrestres adustę per separationem ab aereo, & aqueo, quæ fit in istis, comprimuntur in seipsis, & obstruuntur pori, ita ꝙ non potest eis lux misceri. Et cum euolauerint partes diaphani. s. aeris, & aquæ, quæ lucis erant perceptibiles, per consequens remanet illud obscurum, & nigrum, quod combustum est Est etiam calidum dissoluens ac per hoc substãtiam rarificans, & per consequens introductiuum aeris, qui cum sit corpus diaphanum ac perceptibile luminis, sic generatur albedo in corpore terminato. Est iterum calidum humidi continuantis extractiuum, & per consequens facit albedinem in dissolutis ac rarefactis: sic causatur albedo, a calido in calce, & gypso. Et iterum calidum est extractiuum humidi aerei, & coagulatiuum crossi aquei cum subtili terrestri cõmixto sibi, ac per consequens causatiuũ est albedinis in eo, quod prius erat diaphanum, qñ multum partes aeris erant in eo, facientes dista re partes terræ, & partes aeris commixtas: sic causatur albedo in albumine oui cocti. Est iterum calidum digerens ac cõmiscens crossum terreum cũ subtili aqueo continuante, & hoc est causatiuũ albedinis in ossibus, q oĩa ferè sunt alba. Est ẽt calidũ fugãs frigidum in profundum. Cumq; frigidum partes inspissat prohibet in superficie luminis receptionem, ac per consequens relinquit nigredinem. Multis etiam aliis modis generantur albũ, & nigrũ a calido. Est quoq; frigidũ inducens humidũ aqueũ, eo ꝙ simbolũ habet cũ ipso, quia vtrũq; in aqua est, ac p cõsequẽs qa humidum est diaphanum ac luminis receptiuum causat albedinem. Est iterum frigidum coagulatiuum ac congelatiuum terrestrium partiũ, & per consequens claritatis in superficie destructiuum, & nigri causatiuum: Est etiam frigidum excellẽs calidum, quod secũ ad superficiem trahit humidum. Ideoq; superficies colorat, sicq; color albus efficitur. Itẽ est frigidũ fugãs calidũ in pfundũ, qd in profundo multiplicatũ inflammat, & incẽdit humidũ, tãdemq; postquam exalauerit humidũ, exurit partes terrestres, & relinquitur color niger: sicut patet in floribus, quos pruina occupat, & in arboribus: frigus enim pruinæ fugãs intrinsecus naturale calidum ipsius floris inflammat humidum, ideoque flos cadens, primo est subtus rubeus vbi ramum contingit, deinde niger fit cum humidum euolauerit, quia tunc nõ relinquitur nisi terræ combustum. His itaq; modis, & aliis multis generatur album, & nigrum in corpore terminato. At vero Philosophi hanc generationẽ non determinant, qm ipsa est p accidens, nec principia eodem modo sunt ordinata, & stantia, ideoque non est terminabilis per artem illa generatio.

De Mediorum colorum generatione. Cap. LXV.

ISte igitur est vnus modus generandi colores in corpore terminato extremos, ſm illud esse colorum quo transmutant corpora terminata, & non sensus tantummodo. Porro de colorũ mediorum generatione, vr̃ Philosophus in libro de sensu, & sensato dicere, ꝙ generantur per albi, & nigri mixturam, ac p alternorum colorum superenatationẽ, quod tñ vr̃ improbari posse ratione multiplici. Si. n. miscentur colores ad inuicẽ, aut miscentur ſm se, aut per accidens. s. per mixtionẽ eius, in qua sunt materiæ. At verò nihil est miscibile ſm se, nisi quod ſm se est in minima diuisibile. At verò nulla qualitas diuisibilis est p se. Dicit etiam Philosophus in li. 1. de generatione, & corruptione, ꝙ nihil miscetur nisi, quod est in minima diuisibile. In codẽ quoq; libro dicit Philosophus, ꝙ qualitates siue passiones sunt immiscibiles. Si pp hoc dicatur, ꝙ extremi colores per mixturam materiæ in quo sunt miscentur, tunc quæritur, quid mouet ad mixtionem illam, cum colores vt probatum est non sunt qualitates actiuę vel passiuę Nos aũt dicimus, ꝙ illa quidem quæ p mixturam fit generatio, est secundus modus generandi colores in corpore terminato. Et qm extremi colores sunt simplices, & immixti, pp hoc isto modo non generantur extremi, sed medii. Ad mixtionem aũt bene concedimus, ꝙ oportet cõmisceri partes materiæ colorum, & ꝙ colores ad mixturam nõ mouẽt, sed calidum, & frigidum, humidum, & siccum, vt prius dictũ est porro, vr̃ esse falsum, quod dr̃ generari medios colores in superenatatione colorũ alternorum. Cum. n color superenatat colori, nec vnus miscetur alteri, nec materia eius, sed vterque manet distinctus, & sic constituunt tertium. Cæterum illorum alternorũ colorum aut vterq; est in materia trãsparenti, aut vterq; est in terminata, aut vnus in terminata, & alius in transparenti. Si autem dr̃ primo modo, tunc sequitur, ꝙ vterq; traducit visum. Ideoq; non immutabit eum ſm aliquem colorem medium, sicut patet in aere in vitro puro. Si secũdo modo tunc superior operiet inferiorem, ita ꝙ medius non resultabit, sed tñ superioris materiæ color visum immutabit. Si tertio tũc aut superior erit in materia terminata, & inferior in transparenti, aut ẽconrra. Si primo modo tunc iterum inferiorem operiet, ita ꝙ medius non resultabit. Si secundo modo tunc visus superiorem penetrabit, & in inferiori stabit, atq; ab illo solo immutabitur, sicque iterum medius color non resultabit. Nos autem hoc soluendo dicimus, ꝙ in superenatatione coloris vnius materię super aliam ponitur, & oportet, ꝙ semper superioris materia peruia sit, qm aliàs inferiorem operiret sicut obiectum est. At peruium duobus capitur modis. Vno modo peruium absolutè sine colore, sicut est aer. Et secundum hunc modum superenatatio non fit, quia sic non resultaret medius color ex superiori, & inferiori. Alio modo peruium cum colore, & secundum hoc medius resultat ex superiori, & inferiori, sicut patet in humano vngue, quia scilicet habet colorem peruium, & sanguis subtus colorem terminatum. Ideoque medius color resultat ex vtroque. Item patet etiam picturis cum. s. pictores faciunt aliquid apparere per colorem aquæ, vt quando faciunt imagines velut in aquis stantes. Dicendum est itaque quòd in superenatatione color superior non est transparens simpliciter, sed secundum quid.

De

De Mixturis colorum, & proportionibus secundum quas distinguitur varietas colorum, & numerus. Ca. LXVI.

Fit autem mixtio duobus modis ſm proportionem debitã, & sine proportione. Porro secundum fit adhuc duobus modis ſm Philosophum.ſ. ꝓportionẽ arithmeticæ, & ſm ꝓportionem musicæ. Item ſm proportionẽ arithmeticæ duobus modis. Vno modo.ſ. per æquè distantiam, & sic non est nisi vnus mod⁹ & vnum medium inter duo extrema. In hac.n. proportione medium habet se ad vtrumque extremorum sicut subduplum ad duplum, & vnum ad duo, quod ex hoc patet, quia medium tñ habet de vno contrario quantum de alio. Et sic album plus duplo habet de albo, quàm medium, & hoc vocatur æquè distans: si autem fit mixtura ſm debitam proportionem, sed non p æquè distantiam, tunc non contingit misceri nisi duobus modis. Vno modo.ſ. ſm proportionem extremi ad medium æquè distans, per hanc mixturam generatur medium, quod est vicinius extremo, quàm medio æquè distanti. Quod sic potest probari. Medium illud in extremo accipit naturam extremi. Naturam verò alterius extremi non accipit nisi acceptione vno.ſ. ſm ꝙ est in medio æquè distanti. Sic ergo vicinior est vni extremorum, quàm alteri extremo, quia natura vnius extremorum in ipso se habet ad naturam alterius extremorum, sicut duplum ad dimidium, & duo ad vnum. Secundus modus proportionis est ſm operationẽ medii non æquè distantis ad æquè distans, & sic relinquitur vnus color, qui vicinior est medio æquè distanti, quàm extremo. Qd etiam probatur in ista commixtione: medium constitutum duplici acceptione naturam accipit medii.ſ.a medio æquè distanti, & a medio non æquè distanti. At verò acceptione simplici tñ, accipit naturam extremi.ſ. in vtroq; medio, qm extremum non est nisi in se, & in medio. Cum ergo illud accipiat naturam extremi tñ in medio, & non in se, non accipit extremũ nisi vna acceptione. Natura vero medii nõ est immediatè in ipso medio æquè distanti, sed et in medio non æquè distanti. Ideoq; dr̃ accipit naturam medii ac per consequens vicinius est medio. In istis proportionibus distinguitur colorum varietas, & numerus.

De Numero colorum, & varietate. Cap. LXVII.

Cvm autem dicat Aristotiles in libro de sensu, & sensato, ꝙ septenario numero determinantur colores, videntur esse multo plures. Habemus.n. album, & subalbum, pallidum, & subpallidum, ac liuidum, & subcitrinum, rubeum subrubeum. In viridi quoq; sunt varietates multæ. Est præterea color purpureus, sanguineus, & glaucus, flauus, ac niger, & huiusmodi diuersitates. Item dñt esse quidam colores asimetri, quidam simetri. Aut ergo mensura coloris ad visum attenditur, quia.ſ. visui cõmensuratur, aut oĩs color, qui in lumine est erit simeter, & ille solum, qui in tenebris asimeter. At vero asimetrum nunquã põt simetrum esse. Ideoq; ſm hoc color, qui est in tenebris nõ posset esse visibilis adueniente lumine, quod est manifestè falsum. Porro si dicatur, ꝙ attenditur cõmensuratio ad delectationẽ, q̃ est in visu, tunc sequitur, quod oĩs color medius simeter sit, & nullus asimeter, quia delectatio semper est in medio, & nunquã in extremo corrumpente. Nos itaq; de colorum numero dicimus, ꝙ non sunt nisi septẽ in supradictis proportionibus. Non.n. sunt nisi tria proportionum genera, vnum.ſ. extremi ad extremum, & ſm hoc resultant tres colores.ſ. duo extremi, & vnus æquè distans. Aliud est extremi vnius ad medium æquè distans, & sic resultant duo.ſ. vnus qui vicinior est extremo in parte vna, alter qui vicinior est in parte altera. Tertium est medii æquè distantis ad medium non æquè distans, & sic iterum duo resultant, vnus, ſ. qui vicinior est æquè distanti in parte vna, & alius, q vicinior est æquè distanti in parte altera. Si verò quæritur, cur non comparetur æquè distans ad non æquè distans, & extremum ad non æquè distans, vt resultarent alii duo colores. Respondemus, ꝙ illa proportio immediata nõ esset. Iam.n. habitum est, ꝙ ab æquè distanti generatur æquè distans, & ideo sua proportio immediata est ad æquè distans, ac per ipsum ad inæquè distãs ſm proportionis arithmeticæ rõnẽ. Similiter habitũ est, ꝙ inęq̃ distans nõ generatur ab extremo nisi per cõparationẽ ad æquè distans, & ob hoc etiam comparatio extremi ad inæquè distans nõ est immediata, ſm regulam arithmeticæ proportionis. Ideoq; ex cõparationibus illis nõ resultaret color aliquis ſm hunc modũ, vnde & isti colores dñr esse simetri.i. idest commensurabiles. Si vero nõ attenditur talis regula proportionis, tunc generabuntur multi, quia omnes erunt asimetri, secundum arithmeticæ proportionis metr um. Si verò fiat mixtura secundum principia regulasque proportionis musicę, tunc fiat proportio in comparatione ad sensum. Nam sicut semitonum cum diapente proportionem facit dulcem in auditu, sic multum albedinis cum modico rubedinis, & multum viriditatis cum modico citrinitatis facit delectationem in visu, sicque fiunt multi colores, & simetri quidem delectabiles, asimetri vero indelectabiles.

De medio mutationis ab vno colore in alium. Cap. LXVIII.

Dicit autem Auicenna, ꝙ album mutatur in nigrum triplici via.ſ. vt primo fit subpallidum, & postea pallidum, & sic deinceps. Vel ꝙ primo fit subrubeum, & postea rubeũ, & sic deinceps. Vel ꝙ primo fit viride, & postea veniat ad colorem medium, & tandem ad nigredinem perfectam. Sed cum multa sint media, vr̃ album posse mutari in nigrum per quodlibet illorum mediorum, & sic multiplex erit via. Medium.n. est vt dicit Philosophus in quod prius venit id, quod mutatur, quàm in extremum, præterea vr̃ non esse nisi vna sola via. In inceptione eñ motus ab albo in nigrum, id quod mutatur vicinius est albo, q̃ nigro, & ita in eo obtinet qualitatẽ albi, & sic restat illa sola via quæ est ab albo in subpallidum, & deinde in pallidum, & postea progressionẽ continua in nigrum: ſm Auicennam etiam dr̃, ꝙ sunt infiniti colores medii, cum in vnoquoq; fieri sint infinita facta, vt dr̃ in secundo posteriorum, & probatur sexto Physicorũ. Possumus.n. nos significare motum albi in nigrum ſm quemlibet punctũ intermedium, & cum semper in signo illo fit iterum in motu esse, ſm quodlibet illorum signorum habebit nouum colorem medium. Et cum illa signa sint infinita, medij colores possunt esse infiniti: dicimus ergo, ꝙ Auicenna loquitur de constitutione mediorum colorum ſm naturalẽ mutationẽ, & non ſm arithmeticã vel musicã ꝓportionẽ, ſm hunc.n. modum, tot sunt colores medii, quot in alteratione ab albo in nigrũ possunt esse termini motus. Mediũ aũt est in quod primũ venit id, quod mutatur antequam perueniat ad extremũ, qd tribus modis põt esse.ſ. ſm dñium albi, & ſm dñium nigri, & ſm vtrũq;. Et si dicatur ſm dñium albi, sic est progressio prima, quia naturalis est, & paulatim ab illo recedens. Et ista est prima via.ſ. ab albo in subpallidum, & sic deinceps. Si vero ſm dominium nigri, sic erit vehementer intense causæ nigredinis, & valde debilis causæ albedinis. Et sic erit tertia via, quæ est ab albo in viride, & inducit se in nigrum. Si vero est ſm vtrumq; tunc ẽt, quia recessus est ab albo, deficientes erunt causæ albi, & inualescentes causæ nigri. Et ob hoc album erit subtus clarum, & desuper nigrũ obtinens nigrum. Et ex hoc resultat primo subrubeum, & postea rubeum & sic deinceps secundum causarum albedinis defectum. Concedimus itaque, quòd vna sola est via mutationis albi in nigrum, idest vna sola progressio pura sicut iam est ostensum. Sed aliæ contingunt ex fortificatione maiori vel minori causarum nigredinis, super causas albedinis. Concedimus etiam, quòd infiniti sunt colores medii potentia, sed non actu, sic etiam infinita sunt facta in vno fieri potentia, sed non actu.

Cur non quodlibet nigrum mutari possit in alium colorem, sicut & quodlibet album. Cap. LXIX.

Qveritur etiam cum etiam cum quodlibet albũ possit mutari in nigrum per artem, & naturam. Quare non quodlibet nigrum possit mutari in album, & alium colorem. Tinctores.n. pannum nigrum habentẽ colorẽ, nõ possunt mutare in albũ vel in aliũ colorẽ medium. Nos aũt ad hoc facile possumus rñdere, ꝙ natura quidem benè transmutat nigrum in album, ut patet in canicie nigrorum capillorum. At verò tinctorum ars nequaq̃ hoc facit, qa nõ in oĩbus ars pt̃ naturã imitari. Nã ars qdem tinctoria nigrũ facit ex colore rẽ tinctã penetrãte, ac poros eius opilante, ita ꝙ postea non põt alius color subintrare. Ideoq; nigrũ ab artifice non mutatur in colorem album, sed alii colores benè pmutantur in nigrũ, quia nõ sunt in materia adeo penetrãte & opilante poros rei tinctæ. Dictũ est.n. supra ꝙ calidũ adurendo partes terrestres generat nigrum, quia partes illę p separationẽ aeris, & aquæ cõprimuntur in seipsis, & obstruũtur pori. Ita, ꝙ eis non põt lux misceri: vnde cũ euolauerint partes diaphani, necesse est deficiente luce, qd cõbustũ est, obscurũ, & nigrũ remanere. Nec vltra pt̃ colorem album p immutationẽ suscipere. Ex prædictis itaq; patent duo modi quibus generantur colores in corpore terminato.ſ. modus generandi per extremorum mixturam vel per vnius coloris super alium enatationem.

De Generatione colorum in nubibus. Cap. LXX.

Itaque restat tertius modus quo generantur colores in corpore non terminato sicut in nubibus, in his.n. vr̃ multiplex color, secundum diuersam admixtionem.ſ. luminis superiorũ corporum ad materiam nubis. Nam si vapor sit aqueus disgregatus multus, ita ꝙ non possit eum totus penetrare radius, tũc erit rubeum quasi inflammatum, & dr̃ color purpureus, qui frequẽtius apparet in superioribus: si vero sit aqueus, & disgregat⁹ magis atque subtilis ita, ꝙ super ipsum plus micat lux superueniẽs,

tunc

tunc erit quasi color auri valde fulgentis. Si vero fit aqueus quidem, sed subtus magis spissus, & supra magis rarus, sitque disgregatus distans per partes & partes nubis, tunc lumen immixtum ei desuper faciet quasi colorem velleris. Si verò fit inspissatus ad pluuiam, & soli supponatur, ita φ lumẽ solũ subtus in ipsum veniat ex parte concaui, tunc ille vapor per tres partes distabit. Id enim quod graue est coũersum ad aquę naturã inspissatum subterit, & lumen solis ad hoc adueniens colorem viridem facit. Illud aũt, qđ est supra in nube aquosum iam incipiens inspissari, sed nondum inspissatum, sequitur calidum eleuans ipsum, & lumen solis ad hoc deueniens facit colorẽ rubeum vel niuosum, secundum φ magis aut minus est spissum. Medium autem inter hoc est peruium, quia per partes non multum distat inter calidũ eleuans, & frigidum deprimens, & inspissans. Idcirco lumen solis ad hoc deueniens, facit ceruleum colorem, tendentem ad albedinem. Et isti sunt colores in iride apparentes. Et hic etiã patet ratio cur in iride color superior, qui est in conuexo arcus, sẽper est niuosus, & inferior semp viridis. Medius aũt ceruleus ad albedinem tendens. Si vero sit vapor vehementer compressus per frigidum constringens, tunc non potest misceri lux desuper adueniens, & tunc apparebit color niger.

Vtrum Color tantum in aspectu colorati sit obiectum visus. Cap. LXXI.

DVbitare verò p̃t aliquis vtrũ color tm̃ sit obiectum visus, qui videt colorem, quia superius habitum est, φ color non est in actu visibilis nisi per lumen, quod est in extremitate perspicui immixtum superficiei corporis colorati. Cum itaq; cũ colore semper videatur lumen, & nunquam color solus, non vr̃ color tm̃ vnquam esse obiectum visus. At verò potest obici ècōtrario, φ visio cum vnus, & idem actus sit in numero, non vr̃ terminari ad duo. Et ita terminari vr̃ non ad vtrumq; simul, sed tm̃ ad colorẽ vel tm̃ ad lumen. Nos aũt benè concedimus, φ visus ₤m actum, non est nisi vnius visibilis. Color. n. ₤m actum cũ lumine quo agit, est vnũ visibile. Nam & materia, & forma non faciunt duo, sed vnũ tm̃ in substãtia. Cũ ergo in visu lumen sit vt forma, color vt materia, erit ex duobus illis vnum visibile ₤m actum, & sic vnus actus numero non habet duplicem terminum. Verũtamen vt superius dictũ est, lumen & color non eodem modo se habent ad visum, sed vnum. s. color se habet vt obiectum terminans visum, Alterum autem vt actus in quo color mouet visum: siue vt cuius actu visio ad obiectum terminatur.

De forma speculi luminosa vtrum habeat aliquod esse. Cap. LXXII.

POrro de forma in speculo resultante, merito quæri potest. Vtrum sit lumen vel color vel forma vel potius habeat aliquod esse: vr̃, φ non sit. Nam si est, aut est corpus, aut non. Si est corpus, tunc duo corpora sunt in eodem loco, quia speculũ pp ipsam nõ occupat maiorem locum, pręterea cum oẽ corpus habeat profundum, ₤m hoc oporteret, φ forma illa non videretur iacens super speculum, sed eleuata super speculi superficiem ₤m ipsius corporis profunditatis quantitatem, quod cum appareat falsum esse, formam illam corpus esse vr̃ impossibile. Si verò dicatur, φ non sit corpus cum super speculum motu locali moueri vr̃, ₤m hoc non corpus motu corporis mouebitur, contra qđ legitur in sex principiis, φ impossibile est non corpus moueri corpore. i. motu corporis. Et in sexto physicorum, φ oẽ, quod mouetur est corpus. Et iterũ oẽ, quod mouetur est in loco, nihilque nisi corpus est in loco: p̃terea si mouetur constat, φ p se non mouetur, vt iã ꝓbatũ est, ergo per accidens. At verò, quod p accidens localiter mouetur, motu eius in quo est mouetur, sicut aĩa per corpus. Cum ergo non sit nisi tantum in superficie speculi, & in extremitate perspicui tangentis speculum, mouetur illorũ motu tm̃. At ècontra videmus, φ speculo manente immoto, & similiter extremitate perspicui, mouetur imago ad motum aspiciẽtis in speculo. Non ergo vr̃ moueri per accidens. Et ita vr̃ non esse corpus, sed nihil: huic tñ obuiat manifestè sensus, & rõ, qa forma hæc actu agit visum immutando, qđ vtiq; non faceret si nihil esset, præterea si nihil esset, nec p se, nec p accidẽs videri posset. Dicimus ergo, φ ipsa aliquod est ens, non tñ corpus, nec substantia, sed accidens, nec motu locali mouetur, sed potius generatur sic superius de lumine diximus, qđ semper nouã essentiam habet generatã, ad nouã præsentiam illuminãtis. Ita dicimus de imagine speculi, φ semper generatur ad præsentiã aspicientis.

Quibus modis prædicta forma generatur in speculo. Cap. LXXIII.

FOrma tñ illa generatur in speculo tribus modis. s. ex motu aspicientis, & ex motu speculi, & ex motu aeris intermedii, quod ideo contingit, quia recta oppositio exigitur ad immutationem speculi. Et ita põt mutare formã, vel ex parte situs aspicientis, vel ex parte speculi. Ideoq; corrumpitur vna, & generatur alia. Medium autem, quod est deferens, illam corrumpit si ipsũ variatur. Sed ad eius mutationem forma moueri non vr̃. Et hoc contingit duabus ex causis. Vna est. quia transitus imaginis per medium, sicut & luminis, est subito: Sed aeris mutatio de loco ad locum non est subito. Alia est, quia medium est receptibile formæ, sed non substantiabile, sicut legitur in libro de sensu, & sensato. Ideoq; statim qñ medius aer exit extra rectam oppositionẽ inter speculũ, & aspicientem, forma non apparet amplius in eo. In aqua vero secus est, qm̃ illa magis seruat, vnde in aqua mota facies maioris quantitatis apparet, quia pars aquæ, quæ mouetur extra rectam oppositionem formam in materia diu tenet, cum parte formæ, quæ est in recta oppositione, ideo facit formã maioris quantitatis apparere, vel etiam duas uel tres formas qñq;. Sic ergo patet, φ illa forma, nec per se, nec per accidens mouetur, sed semp noua generatur: per hoc de facili posset r̃nderi ad obiectionem, quæ posset fieri: forma illum situm variat, quia mõ in vna parte speculi, mõ in alia, unde cum oẽ tale sit corpus mobile vr̃ illa corpus esse. Non. n. vt dictum est mouetur per loci mutationem, sed per generationem, & corruptionem: voluerũt tñ quidam dicere, φ illa nihil est absolutè, sed est quædam comparatio aspicientis ad speculum, sicut etiam vmbra est priuatio lucis obiectu corporis opaci ad lumen resultans. At uerò nõ est simile de umbra, quia in ea non resultat imago rei opacę expressè ₤m oĩa lineamenta, sed confusè tm̃, ₤m ea, quæ primo intercipiunt luminis trãsitum. In imagine verò speculi expressè resultãt oĩa. Cæterum umbra semper proiicitur post corpus opacum ita, φ corpus opacum semper est inter vmbram, & corpus luminosum: At uerò imago, quæ est in speculo sic semper resultat ex eo, quia lumen directè illuminat faciem aspicientis in speculũ sine omni vmbra media inter ipsum, & aspicientem.

Qualiter illa forma sit in speculo vt in subiecto Cap. LXXIIII.

ITaque supposito. s. φ illa forma aliquid sit, & φ accidens sit, restat videre in quo tanquam in subiecto sit: vr̃ autem, φ non sit in speculo, quia dicit Philosophus in topicis, φ motis nobis mouentur oĩa, quæ in nobis sunt. Si ergo esset in speculo, moueri deberet ut ur̃ speculo moto. Videmus aũt ècontra, φ apparet illa ueniens ac recedens, & situm varians ad motum aspicientis speculo manente immoto. Vnde, & Philosophus in 6. lib. Physicorum dicit, φ impossibile est soluere, cõcesso φ ibi uera forma sit. Si verò non dicatur ibi formã esse, incredibilis erit error in uultu sequente sensum, licèt hoc probabilius sit dicere ibi etiam innuit, φ in extremitate aeris speculum tangentis sit, sed hoc vr̃ falsum esse, quia tunc etiam videretur sine speculo, quod non p̃t esse: præterea vnumquodq; in illo est a quo nõ differt p situm, & locũ, ut in subiecto. Et nos quidẽ hoc cõcedimus, φ aũt non mouetur motu speculi, sed corrumpitur, & in altera parte generatur, hoc ideo contingit, quia suum generans est extra speculum, scilicet aspiciens oppositũ speculo ₤m respectũ suũ, sicut etiã de generatione lucis supra dictum est. Quod autem sit in extremo aere speculum tangente, sicut in subiecto error est. Quin potius est in ipso sicut in extremitate perspicui, quod ei confert actũ, ui sum immutandi sicut de colore supra dictum est.

Quod eadem forma sit habitus vel dispositio. Cap. LXXV.

POrro si est accidens in speculo sicut in subiecto, necesse est eam esse in aliquo prædicamento. Et primo quidem ur̃ esse passio uel passibilis qualitas, quia passionem infert sensui, & ipsum immutat. At uerò oĩs passio uel passibilis qualitas, habet cõtrarium in specie, hanc autem formam patet contrarium nihil habere. Alia uero rõne ur̃ esse forma uel circa hoc aliquid constans figura. Nam illud quod in speculo vr̃, apparet ut forma, aut figura aspicientis, sub quantitate terminata. Nos aũt dicimus, eã quidem esse in prædicamento qualitatis. Non tamẽ in spẽ tertia vel quarta, sed in prima, quæ est habitus uel dispositio. Non. n. est propria forma uel imago, sed spẽs imaginis, & formæ, talisq; spẽs, quæ potest esse in aĩa ut in subiecto. Ideoq; nõ propriè lõga uel lata est. Sed longitudinis, & latitudinis spẽm habet. Si eñ esset in ea longum, & latum, cum illa longitudo, & latitudo nõ terminetur ₤m terminos aeris uel speculi, sed aspicientis, oportet, φ longitudo, & latitudo eius extra ipsum esset, quod inconueniens est. Ideoq; est necesse dicere, φ reuera non est ibi longũ, & latum, sed species longi, & lati, per quam figura cognoscatur aspicientis. Cumq; tales species sint habitus uel dispositiones, erit illa forma habitus uel dispositio. Est. n. in anima ut habitus, & in speculo, & aere sicut dispositio. Sed hoc concedimus, φ illud, quod per se tanquam primũ agens, sensus immutat, sit passio

sio vel pasibilis qualitas, ut est color. Nõ aũt oportet illud, quod receptũ est in oculo, & spiritu visibili, & in speculo sit color ẽm esse coloris, sed potius est species coloris, quæ est principium co gnoscendi colorem. Itaque pari ratione, nec dicimus, quòd illa imago sit forma, vel circa hoc aliquid constans figura. Nã vt di ctum est, non habet terminum qualitatis secundum esse figuræ, sed potius similitudine ipsius ad speciem apta nata est figuram secundum esse quanti terminati repręsentare.

Qualiter illa forma recipiatur in speculi superficie. Cap. LXXVI.

INter hæc omnibus difficillimum est videre, vtrũ recipiatur il la forma in superficie speculi, vt in puncto, vel in superficie. Vr aũt, ꝙ vt in superficie, quia ẽm rõnem superficiei apparet qcquid apparet sub longitudine, & latitudine. Qđ si concedatur multis rõnibus im ꝓbatur. Quicquid. n. apparet vt in superficie, si ipsum est totum in vna superficie alicuius quantitatis, ipsũ to tum in minori non erit. Si ergo speculi forma tota est vt in superficie alicuius quantitatis totius, tunc non erit tota in minori superficie, quod est contra sensum manifestè. Si. n. speculũ fraga tur in decẽ partes in qualibet illarũ est forma tota, præterea forma illa ẽm eandem quantitatem simul & semel resultat in maiori speculo, & minori, sicut patet ad sensum si duo specula maius, & minus opponantur simul aspicienti, non est ergo in eis ꝑ dimensionem quantitatis. Nã rõ dimensionis quantitatis est esse ẽm maiorem dimensionem in maiori, & ẽm minorem in minori: patet ergo, ꝙ nõ est in superficie speculi ẽm superficiei rõnẽ. Nos quoq; soluendo dicimus, ꝙ non est ibi vt in superficie, sed vt in puncto. Cuius euidens est exẽplũ in forma totius sphęrę dimidii cæli, quæ tota resultat in vna parua acie oculi, quod vtiq; patet fieri non posse si reciperetur ibi vt in superficie. Eadem vero est ratio de speculo, quæ & de oculo. Ad hoc autem quo in contrarium obiicitur de apparentia in longo, & lato, per prædicta patet iam responsio. Nam imago resultans in speculo non habet longitudinem, & latitudinem, sed potius illarum dimensionum tantummodo speciem, & intentionem.

Assertio Quòd ibi recipiatur vt in puncto. Cap. LXXVII.

QVòd autem ibi recipiatur vt in speculo sicut in puncto, declarat etiam necessaria demõstratio. Nam Euclydes in libro de speculis probat, ꝙ oĩs visio perficitur sub triangula ambligonio, hoc est qui habet vnum angulum obtusum, siue amplũ, siue extensum, quod idem est. Itaq, si oculus vt dicit Philosoph⁹, est speculũ quoddã animatũ, sequitur ꝙ id, quod immutat oculum sub triãguli lateribus immutat ipsum. Et sic attingit ipsum in puncto anguli. Cum ergo eodem modo fiat immutatio speculi quo, & oculi forma, quæ in ipso resultat, erit sicut in puncto anguli, & non sicut in superficie. Item ab Euclyde inuenitur ꝓbatum, ꝙ reflexio luminis semper fit ad pares angulos vel in se ipsum. Ad pares quidem angulos fit, si radius ex obliquo veniẽs est ad superficiem speculi. In seipsum autem si perpendiculariter. Ex hoc accipitur, ꝙ radius oĩs reflexus a speculo contingit speculum ad angulum rectum vel acutũ aut obtusum. Nam si perpendicularis incidat radius super speculũ planũ, tũc reflectitur ĩ seipsum, & superficiẽ speculi planã in puncto tãgit, & ex vtraq; parte sui cõtactus ad superficiem, rectũ angulum facit. Nã apud Euclydem principium est, ꝙ linea recta perpendiculariter cadẽs super lineã rectam facit duos angulos rectos. Si autem obliquè veniat radius super speculũ, tunc de necessitate fient ibi tres anguli æquales duobus rectis, quorum vnus est inter radium incidentem, & lineam superficiei speculi, & est acutus. Alius autem inter radium reflexum, & alteram partem lineæ superficiei speculi, & est similiter acutus æqualis priori. Tertius inter radiũ incidentem, & radium reflexum, & est qñq; obtusus, quandoq; rectus, quandoq; acutus. Cum ergo oẽ, qđ venit ad speculũ, sub his angulis veniat ad idipsum, oẽ, quod recipitur in speculo, recipietur in anguli termino, oĩs autem anguli terminus est punctus, oẽ ergo, quod recipitur in speculo recipitur vt in puncto.

Secundum quam naturam speculum sit susceptibile talis formæ. Cap. LXXVIII.

HOc quoq; difficile est percipere ẽm quam naturam speculum susceptibile sit talis formæ, aut. n. ẽm ꝙ est corp⁹, aut ẽm ꝙ est transparens siue peruium, aut ẽm ꝙ est transparens in vna parte, & in altera parte extinctũ siue terminatũ. Si primum dicatur, ẽm hoc sequitur, ꝙ hmõi formæ susceptio oĩ corpori debeatur, quod vtiq; falsum est. Si secundo modo, tunc hoc magis aeri debetur, ut vr, quia magis transparens est. Si tertio mõ, tunc corpus non posset esse speculum, quod non esset in altera parte terminatum, & hoc videmus esse falsum in aqua, quæ est speculũ aspicientis ad ipsum, licèt non sit in altera parte terminata. Similiter metalla videmus esse specula qñ polit a sunt ac tersa, vt ferrum, argentum, & talia. Idem quoq; videmus de quibusdã politis lapidibus. In quib⁹ oĩbus merito quæri põt ẽm quã naturam cõem eis contingat suscipere hãc formã: dicimus, itaque tria concurrere in speculi natura, videlicet planiciem in superficiem transparentem, & aliud terminans ipsum post superficiem. Tertiũ, ꝙ sit ꝓportionata reflexio. Nã aer qui transparẽs est tñ, non est speculum. Aqua verò, quæ transparens ac spissa est, aliquo mõ terminat lucẽ, q̃ abstrahit formas visibiles easdẽq; reflectit a superficie plana, & per cõsequens ibidẽ congregat formam abstractam a luce reflexam, vnde ipsa est speculum, sed aliquantulũ obscurũ. At verò inter oĩa melius est speculũ ex vitro, & plũbo, quia vitrũ pp transparentiã melius recipit radios, plũbum non habet humidum solubile ab ipso, vnde qñ superfunditur plumbum vitro calido, siccitas vitri calidi abstrahit ipsum, & efficitur in altera parte terminatum valde radiosum. Exigitur etiam proportio reflexionis. Nam si multo minus fieret reflexio sicut in speculo immediatè soli opposito, color & figura non resultaret, vel obscurè resultaret. Et hoc ideo etiam accidit, quia condensatio radiorum ac luminis, colores ac figuras tegit. Nam si lapis niger valde politus sub sole ponatur, & aliquis eminus respiciat illum ex obliquo, videbitur ille lapis albus vel splendidus, propter diffusionem radiorum in superficie.

De Speculis metallinis. Cap. LXXVIIII.

POrro metalla q̃dam multũ in superficie polita, & depurata, sunt specula, hmõi. n. oĩa generãtur ex sulphure, & argento viuo. Argentũ aũt uiuũ fit ex subtili aqueo, & subtili terreo. Cũ ergo argentũ uiuũ, & sulphur valde subtilia sunt, & cõmiscẽtur ꝑ calidũ digerens, & inflãmãs, tũc fit aurũ qđ in superficie politũ pp subtile aqueũ ac mediũ, receptiuũ est, & reflexiuum, & pp subtile terreũ est terminatiuũ, ac sic efficitur speculum. Similiter ẽt fit de argento pp easdem causas, hoc solũ excepto, ꝙ calidum in ipso nõ est ita benè cõmiscens ac digerens, & inflãmãs sicut in auro. Et ẽt ꝙ aurũ magis sequit colorẽ sulphuris. Argentũ vero magis colorẽ argẽti uiui. In vtroq; tñ est frigus magis coagulãs, & ob hoc luminis receptiuũ est ac reflexiuũ. Cuprũ aũt depuratũ est ex sulphure quidẽ puro, & argento uiuo minus puro benè cõmixtis, pp hoc etiam ex ipso fit speculũ benè in superficie politum. Ferrum verò ex vtroq; quidem est puro, & benè cõmixtis, & humiditas eius viscosa non est ab ipso separabilis per eliquationem calidi, pp hoc efficitur quidem speculũ, sed magis obscurum ẽm quid, ac ẽm quid minus obscurum. In eo quippe, quod politum est, magis accedit ad naturam diaphani per naturam aquæ, & magis receptiuum est formæ, & coloris. In eo vero qđ est ex partibus crossis terreis, magis est umbrosum, & sic minus receptiuum. Aurũ autem, & cuprũ in eo, qđ hñt colorẽ sulphuris, minus receptiua sunt formæ, & coloris. In eo vero, ꝙ habent subtile terreum, magis receptiua sunt, quàm ferrum. Ideo argentũ benè politũ inter oĩa metalla melius est speculum, quia in colore magis accedit ad diaphanum. Porro stagnum & plumbum magis sunt ex argento viuo non puro, nec bene cum sulphure commixto, propter hoc in superficiebus eorum semp remanent partes obscurę terrestres, receptabilitatem luminis impedientes. Ideoque ex istis non generatur speculum.

De Variatione imaginis in speculo visui respondentis. Cap. LXXX.

HOc aũt vr mirabile, ꝙ imago speculi, qñ vr in ipso, qñquẽ vr in profundo, qñq; in superficie. Cũq; anterior pars aspiciens contra speculum sit speculo propinquior, vr ipsa citius tãgere speculũ, quàm posterior. Et ẽm hoc vr, ꝙ nobis deberet primo resultare posterior pars, & non anterior quasi cooperta posteriori, sicut de hoĩe a nobis recedẽte nõ videmus nisi posteriorem partẽ. Nos aũt dicimus, ꝙ sicut habitũ est superius forma, q̃ apparet in speculo spẽs est nõ habẽs spissitudinẽ. Ideoq; nulla quæstio est vtrũ posterior tegat anteriorem. Ideo aũt forma illa qñque vr in profundo, qñq; in superficie, qm̃ in speculo non resultat forma tantummodo, sed ẽt distantia, q̃ est inter aspicientem, & speculũ. Ideoq; qñ est magna distantia, tunc forma vr in speculo profundata. Qñ vero est distantia parua, tunc vr ad superficiẽ accedere. Põt ẽt oriri dubitatio cur in quibusdã speculis apparet recto modo, in quibusdã aũt superius apparet inferius, & ècontra. Sinistra quoq; apparet dextra, & ècontra. Similiter etiã cur in quibusdã plures apparent facies ad vnũ aspectũ. In q̃busdã vna tantũ. Nos aũt dicimus, ꝙ in speculo cõuexo nõ apparet forma sicut in plano, & huius rei cã est, qa in plano vna pars speculi nõ est sub alia, ideoq; non fit ab vnã parte sup aliam reflexio. Et in concauo una pars est sub alia Et ideo superior formã receptam proiicit super inferiorem, sic superior pars inferior apparet.

appatet, similir er ēt est de dextro,& sinistro. Et iste est modus naturalis in generatione oīs mixti, licèt nō figuræ lapidis qui topasion dr̄, in quo semper apparet facies versa. Si verò fiat speculum angulis multis angulatū, tūc quilibet angulus per discontinuationē,& reflexionem, q̄ fit in eo, multæ fiūt imagines ẜm naturā discontinuationū reflexionis. Si verò speculum fiat in vna parte concauum, in altera planū duæ facies resultant. Et siquidē concauum sit superius,& planum inferius, tunc in loco continuationis plani ad concauum, videbuntur facies illę in collo cōtinuatæ, ita quòd facies vna sit superius,& alia inferius. Si verò sit ècontra planum inferius, & concauum superius, tunc videbuntur facies illę in vertice capitis continuatæ, eo quòd inferior porrigitur superius,& superior dependet inferius.

De speculis planis. Cap. LXXXI.

NOn solum vero apparet dextra sinistra, & èconttra in speculis conuexis, sed ēt in planis. Nō tñ ex cā quā in libro de speculis ponit Euclydes, videlicet eo, ꝙ videamus ꝑ lineas radiales ab oculis egredientes: sed potius ideo, quia forma abstracta a re visa per actum luminis apparet in speculo,& sicut abstrahitur ita imprimitur Ideo fit imaginis situs ad aspicientes oppositos. Porro in re alta ēt distantia in speculo repræsentatur vt in turri. cuius cacumen inferius vr̄, quia.s.a speculo distat amplius & ob hoc apparet profundius. pp hoc in speculo vel in aqua vr̄ turris conuersa. Hac ēt de cā baculus stas in aqua, oblique aspicienti, curuus vel abscissus vr̄, qa.s.baculi forma ꝑ oē ꝓfundum aquæ existens, superficiei aquæ imprimit, idq; vlterius immutat acrē,& visum,& figurā,& huius immutationis cā est, qa linea veniens a ꝓfundo ad superficiē aquæ recta est. Linea vero a superficie aquę ad oculum veniēs, oblique super illam capit, ita ꝙ super aquæ superficiem facit angulum acutum versus aspicietē, sicq; curuitas duarum linearum immutatione causa est apparitionis curuitatis rei. Si verò super rem in aqua iacentem aliquis aspiciat directè, tunc res videbitur directē, quia tunc ad pūctum lineæ immutantis superficiem aquæ, cadit linea immutationis visus perpendiculariter ac directè, ita quòd super aquæ superficiem duos angulos rectos signat. Actor. Hæc de forma vel imagine in speculo relucente. . . .

Qualiter Lux sit colorum hypostasis. Cap. LXXXII.

EX libro de vaporibus. Dico aūt lucē esse hypostasim colorū, & si relinqueretur sibi veniens ad vnumquodq; corpus, non quiesceret donec color illius corporis appareret purē lux: vnde videmus solem patientē eclypsim in lumine suo remissum, & oē album apparere pallidū. Cūq; ẜm remissionē lucis, appareant oēs colores remissi, patet ꝙ lux veniens ad vnūquodq; coloratū, accipiens a rebus a quibus reflectit, quod inuenit trāsit in essentiā colorū suorū: & huius rei indiciū est, ꝙ splendor penetrās vitrū, inueniens ibi picturā diuersorū colorū, in sua penetratione reflexus est ab obstaculo,& nō reflectitur in spē splendoris, sed spē picturæ: vnde patet, ꝙ splendorem accipit ab eo, qđ inuenit in vitro: hinc est ēt, ꝙ minimo vino rubeo existente in fundo vasis apparet album. Appositum in magna quantitate apparet rubeum. Quod est, quia intēsio splendoris, quæ est in paruo vino facit illud apparere album in colore. s. qui multū est ei affinis: inueniens autem de vino multum in vase, non est ita de facili penetrans in profundum,& ideo debilitatur, vnde qđ prius apparebat album, iam apparet in rubore obscurum: hoc autem mirum est, ꝙ vitro depicto,& splendore illud penetrante in sui reflexione non apparet in specie splendoris veri. Sed in specie coloris ꝑ picturā assimilati. Et tñ cū in uino rubeo videmus cælum ex reflexione coloris in spē, non uidemus illud in colore vini rubei, sed in colore proprio,& dico, ꝙ qñ color reflectitur ad rubeum, si fuerit multum rubeum, mutabitur idea cęli ẜm colorē quē inuenit in vitro, sed debiliter. Porro cum penetrat vitrum a luce, ibi est quasi quædā mixtio. Cū aūt reflectitur debilior est coloris reflexio cū colore vitri cōiūcto: uidemus autē, ꝙ aer illuminatus a luce, minus iterū accipit lucē ex alio. At ècōtrario virtus odoratiua cum inficitur ab alliorum odore, inueniens illam infectionem non inficitur a simili. Quod inde vr̄, qa nihil habens vnam formam in effectu, accipit infectionē a cōsimili. Itaq; vr̄ ꝙ nihil in luciditate positum dum illā retinet infici posset ab alia, nisi augmentetur eius luciditas. At ècontrario ī domo, q̄ est disposita in luce ꝑ unā cādelā, est videre, ꝙ alia cādela allata lux augmentat̄. Ad hoc aūt dico, q̄ñ lux est de genere eorū, q̄ nō habēt cōtrariū,& ita si pt intendi, pt & remitti. Qđ autē oē subiectū retinens aliquā infectionem non inficiat̄ a cōsimili, non est generale: videmus.n.ꝙ aer inficitur a pariete albo, ẜm se totum. In odoratu vero fumositates resolutę a uino in eo, quòd qui potauit, opilant carnunculas narium, ne discernere possit,& odorare vinum potatum ab alio. . . . .

Adhuc De quibusdam proprietatibus lucis, & vmbræ. Cap. LXXXIII.

ALexander. Lux non videtur per se, sed per materiā: est aūt aliter in sole, aliter in colore, aliter in quacunque re illuminata, nec procedit lux nisi a corpore, quia non est nisi a corpore. A quolibet autem puncto cuiuslibet corporis lucidi oritur lux per quamlibet lineā rectā quæ pōt extendi ab illo pūcto, ex quibus patet, ꝙ a quolibet pūcto cuiuslibet coporis dyaphani cōtingētis aliqđ corpus lucidū quocūq; lumine, orit̄ lux per oēm lineā q̄ pōt extendi ab illo pūcto,& transire in corpore dyaphano tāgente illud pūctū. Itē oē corpus coloratū lucidum propriè mittit formā suā a quolibet pūcto ipsius ꝑ oēm lineam rectā, deniq; propriū est lucis extēdi ẜm lineas rectas, siue lux fuerit essētialis, siue accidētalis, siue debilis, siue fortis. Cumq; alia mediāte luce videant̄, lux seipsa, nulloq; alio modo vr̄, lux maximè se oībus exhibet,& est principium cognitionis sensualis oīum maximè in visu nihilominus: maximè incogita est inter oīa. August. ī lib. confessionū. Lux oculis ęgris odiosa est, q̄ puris est amabilis. Philosoph⁹. Luce,& vita nihil iucūdius, nihil extingui facilius. Radius,& lux qñ perpēdiculariter descēdit in domū, & cadit in terrā, generat ex se radiū reflexum, qui, s. radius reflexus de necessitate reuertit̄ per eādē viā per quā descendit radius. Nā si per aliā rediret angulū acutum faceret. Et ita duo radij, s. generās,& generatus fiunt vnus radius. Itē radius penetrās foramē quadratū, vel alio modo angulare: facit in obiecto remoto lucē rotūdā. Radius descēdens super corpus clarū, & politū generat splēdorē resultātē: sed si descēdat super corpus opacū,& impolitū, nequaquam: lux debilis valde apparet in locis obscuris,& latet in locis luminosis. Corpus cęleste. Verbi grā, vt sol quasi cōtrario modo dat lucē suā, & calorē. Nā magis trāspārētib⁹, magis dat de luce, & minus de calore. Ecōtrario magis opacis, & corpulentis plus dat de calore,& minus de luce. Cumq; in aere existēte in domo in quā nō cadit radius solaris, nihil videatur adesse, superueniēte radio solis tot ibi corpora minuta apparent, vt nemo sit qui ea numerare possit. Hugo de tribus diebus. Quid luce pulcrius quę cū colorē in se habeat, oīum tñ colores rerum ipsa quodāmodo illuminādo colorat. Sol sicut aurū rutilat, Luna pallet quasi electrū, Stellarū qđā flāmeo aspectu radiāt, qđā luce niuea micant, Quędā vero alternatim, nūc roseū, nūc viridē, nūc cādidū fulgorē demōstrāt. Philosophus. Vmbra vero est lucis priuatio, quæ fit per obiectū corporis tenebrosi corpori lucido: vmbra lineamēta corporis retinet,& detineri nō pt, fugientē se sequitur,& sequētē fugit, facit apparere pulchrū, qm̄ occultat maculatū: umbra tāto est breuior quanto sol altior. Insensibiliter perit, q̄ moto corpore in radio solis alia & alia semper erit, nec est vmbra terræ, & hac vmbra sola luna de cælestibus corporibus inuoluitur.

De Distinctione corporalis, ac spiritualis lucis a tenebris. Cap. LXXXIIII.

ACtor. Porro lucē illā primariam vt ex ꝑdictis patet distinxit Deus a tenebris, quiditate,& loco,& tpe, hæc si qdē ad inuicē diuisa sunt essentialiter, quia lux habitus est, tenebrę vero priuatio. Temporaliter autem, quia lux in die tenebræ in noctē: localiter quoq;, qa dū lux est in uno hemisperio, tenebræ ī alio. Hugo de sacramentis li. 1. Ergo illud primū momentū tpis qñ creata est oīum visibiliū inuisibiliūq; natura, nec nox fuit, nec dies: & tūc tempus fuit, qa mutabilitas, postea vero cōtinuo luce facta, diuisę sunt tenebrę,& lux. Et tempus iā per diem,& noctē distingui cępit. Et ut mihi vr̄ in eodem prorsus momento tpis, quo visibiliter,& corporaliter diuisa est lux a tenebris: inuisibiliter quoq; boni angeli discreti sunt a malis, illis in tenebris peccati cadentibus,& istis ad lucem iustitiæ conuersis, vt lux essent & non tenebræ: sic.n.consonare debuerunt exemplaria operum Dei, ut q̄ uisibilia erāt opera sapientiæ inuisibiliū prouectus sequerent̄, ẜm ꝙ ipsa q̄ vtrobiq; operabat̄ sapiētia, ibi iudiciū exercuit, hic formauit exemplū. Iohannes Chrysostomus in sermone de ieiuniis. Cur ergo non prius de angelis, q̄ de uisibilib⁹ creaturis aliquid liquidum. s.& expressum insinuauit Moyses? qa loquebatur Iudæis rudibus. s. de egypto eductis, quos non tūc oportuit per excelsiorem uiā ad creatoris cognitionem, sed per planiorem. i. per creaturas uisibiles adducere. Augu. super genesim. Itaq; sicut dicit scriptura, prior omniū creata est sapientia. I. intellectualis,& angelica uitaq́ quidē informis ac tenebrosa fluitaret, si non ad creatorem conuersa formā sapientiæ caperet, ac lux in eo fieret. Idem in libro de ciuitate Dei. 11. Si aūt ad illorū dierū opera pertinent angeli q̄ Moyses in principio geneseos describit ipsi sunt lux illa, q dier nomen accepit, cuius vnitas, vt cōmēdaretur nō est dictus dies primus sed vnus. Ne etiā aliud dies primus, & secūdus ac cęteri, sed idem vnus ipse septies repetitus propter senariā cognitionem operū quæ fecit Deus. Et septimā quietis,

quietis: qua in seipso a suis operibus requiescit Deus. Cum enim in verbo Dei facti sunt lux, profecto participes facti sunt lucis æternæ quæ est Dei sapientia: & dicitur filius illuminans omnem hominem & angelum mundum, vt sit in domino lux: a quo si auertitur angelus fit immundus.

De Lucifero & primo de illius statu. Cap. LXXXV.

PEtrus Lombardus. Inter hos itaque cœlestes spiritus, de quibus dictum est supra. fuit vnus omnibus alijs cadentibus excellentior, nec inter stantes aliquis eo fuit dignior sicut testimonijs scripturarum monstratur. Scriptum est. n. in Iob. Ipse est principium viarum Dei. Grego. in moralibus lib. 32. Neque. n. etiam tunc tam mira contra Dei electos exercere posset. si non ex magna conditione natura eius subsisteret. Iccirco ergo ad tam multam fortitudinem sufficit: quia in natura rerum hunc conditor primum fecit: per vias quippe Dei eius actiones accipimus, vnde rectè principium viarum Dei vehemoth dicitur, quia nimirū cum cuncta crearet, hunc primum condidit quem reliquis Angelis eminentiorem fecit. Cuius eminentiā Propheta demonstrat dicēs. Tu signaculum similitudinis Dei: licèt. n. homo ad similitudinem Dei creatus sit, Angelo tñ aliquid maius tribuitur, cū non ad similitudinem Dei conditus, sed signaculum similitudinis Dei dr̄, vt videlicet quo subtilior est in natura, eo in illum similitudo Dei plenius expressa credatur: de quo ēt per Prophetam dr̄. Omne lignum paradisi non est simile ei, quia cętera cœlestium virtutum agmina, q̄uis excelsa sint, huic tñ non prælata sunt nec æqua ta. Itē ad eum per Prophetam dr̄: Oīs lapis preciosus operimētum tuum, per lapides angelorum ordines intelligimus, quibus vehemoth iste opertus fuisse describitur, quia eos quasi vestem ad ornamentum habuit, quorum dum claritatem transcendit, & eorum comparatione clarior fuit. Idem in li. 34. Alibi quoque de ipso in eodem libro legitur, ꝙ non est potestas super terrā q̄ illi comparetur, ptās nimirum eius super terram cunctis eminentior perhibetᷓ, quia & si actionis suę merito infra hoīes cecidit: oē tñ hoīum genus naturæ angelicæ conditione transcendit, qui q̄uis beatitudinem perdidit. naturæ tñ suæ magnitudinē nō amisit, q̄ humana oīa superat, licèt sanctis hoībus meritorum suorum subiectione subiaceat. Sed quo altior est diaboli natura, eo maior est innocentis hoīs gloria. Dehinc ēt de illo diabolo subditur, qui factus est vt nullum timeret, sic quidem per naturam factus est, vt conditorem suum castè timere debuisset, timore. s. sobrio timore securo. Non timore quem foras charitas mittit, sed timore in sæculum sæculi permanente, quem charitas gignit.

De casu ipsius. Cap. LXXXVI.

PEtrus Lombardus. Hic itaque Isydoro teste, postq̄ creatus est, eminentiam naturæ & profunditatem sciæ suæ perpēdēs, in tantum superbiuit, ꝙ ēt Deo voluit similis esse. Non per imitationem sed æqualitatem potentiæ, & tantæ superbiæ merito deiectus est. Bernardus Clareuallēsis. Lucifer siquidem ille qui mane oriebatur, pro eo ꝙ similitudinem vsurpare voluit altissimi per rapinam, arbitrans se esse æqualem Deo, qd̄ est vtique filij, præcipitatus illico corruit, quia pater pro filio zelans in ipsum vindictam exercuit, qui & mendax est, cum se fore similem altissimo iactauit & mendacij pater cum hoīem quoque venenauit, & suæ falsitatis seminarium fudit dicens. Eritis sicut dij. Dixit enim lucifer iam non Lucifer sed tenebrifer & vesperus. Sedebo in monte Dei &c. O impudens & imprudens, milia miliū ministrabant ei, & tu sedebis? Quid iam laborasti vt sedeas? Quid seminasti vt iam metas? Non est hoc tuum, sed quibus paratum est. Quid est quod inuides. Sedebunt vermiculi terræ iudicantes, & tu non modo stabis, sed iudicandus astabis. Ipsi vtique qui euntes ibant & flebant mittentes semina sua, venient cum exultatione portantes manipulos suos: duo sunt manipuli quos quæris, honoris. s. & quietis, sed nō sic impie nō sic. Qui seminauerunt vilitatem & laborem, metent honorem pariter & quietē, pro confusione sua duplici & rubore, in terra sua duplicia possidebunt.

Qualiter veritate a diuinorum cognitione secretorum est priuatus. Cap. LXXXVII.

AVgu. super Gen. Factus ergo prius statim a veritate se auertit propria ptāte delectatus beatæque vitę dulcedinem non gustauit q̄ non acceptam fastidiuit, sed volendo accipere amisit. Ceciditq; non ab eo quod accepit, sed ab eo qd̄ accepisset si Deo subdi voluisset Bernardus. Porro sicut iam supra dictum est. Seraphin stantes & astātes dño maiestatis, eius caput. i. altitudinem duabus alis velant. Admiratione. s. in qua fęliciter delectantur. Et veneratione in qua fęliciter gloriantur. pedes ēt duabus alis, fidelitate. s. atque prudentia velant. Nā per pedes eius, intelligimus inuestigabiles vias eius & profundum sapientiæ, ad quos pedes ēt incarnationis mysterium ptinet, & oīs operatio nostræ salutis.

Cū itaq; Seraphin & fideles pariter ministri sint & prudētes, sic diuina negocia gerūt & saluti ꝓuident electorū, vt malignus ille oīno apprehendere non possit. Ex pedū velamento factū reor, vt nesciens dn̄m gloriæ fecerit crucifigi. Ex hoc ēt quotidie fieri solet, vt salutis nr̄æ negocijs ignorās seruiat & inuitus, sero postmodū plāgens, ꝙ dum obesse voluerit inuentus sit profuisse: sic ꝑ administratorios spūs illudiᷓ eius astutiæ, ꝙ & fideles sint qui detegere nolint & prudentes q tegere norint, diuinę erga nos ꝓuidentiæ & dispōnis arcana. Porro duabus alis volant. s. naturæ ꝑspicacia, & gr̄æ efficacia: væ tibi superbæ spūs adulterariæ pśumptionis amator, non stetisti in veritate, ꝓpulsus es Quid aūt æstimare vetat deiecto Lucifero, ad peruigiles excubias Seraphin cōstitutos? Sicut eiecto hoīe ad custodiam Cherubin flammeus gladius traditur, vt a ligno vitæ inscisio pariter & incensio. s. quibus nihil carni terribilius manū ꝓhibeant corporalem. Porro Seraphin tm̄ alas accipiūt, quarū velamine arceāt oculū spūalē. Itaq; duabus alis velabant caput eius, & duabus pedes, vt nec alta Dei, nec profunda eius iniquus ille valeat contemplari. Erit autem cum reuelabitur gloria domini, sed prius tolletur impius, ne videat gloriam domini. Interim sane velantur caput & pedes, vt mediū aliud eidem impio ad videndum, sed ad inuidendū vtriq; relinquatᷓ. Cęterū sicut e supremis duabus alis, neq; limus ille admirōnem habuit, sed nō venerōnem, sic medijs quoq; spūalē intellectum ei natura dedit, sed non etiam gratia affectum tribuit. Itaque superbus ille Lucifer lucem præferens, non ignem habens, alteri tm̄ innixus alæ, casum facere potuit non volatū, exultauit. n. lucidus esse, non feruidus, nō incēsus, qd̄ Seraphin sonat. Non ego stetit quia contempsit. Sed nec volare potuit qd̄ pūm psit. Sic nihilominꝰ ex infimis alis plane fidelitatis exps fuit, sed prudētia nō caruit. Nā & serpēs erat callidior cūctis aīantibꝰ terrę: forte eo ipo tā irreuocabilis est casus eiꝰ, ꝙ ex his quas diximꝰ alis sicut in parte dextra nulla affuerit, sic in leua nulla defuerit.

De complicibus eius. Cap. LXXXVIII.

PEtrus Lombardus. Nō solus aūt lucifer cecidit, sed cū eo alij multi qui in eius malitia consenserunt. Nā vt ait Ioannes in Apocalipsi. Draco de cęlo cadens tertiā partem stellarū secum traxit. Actor. Hoc aūt dixit non quia lucifer eis malū suggessit, ne peccatum eorum videatur hr̄e remedium excusationis, ac per hoc & liberationis, iuxta hęresim Origenis. Sed ideo dr̄ secū traxisse, quia dum ille ęqualitatem Dei & principatum aliorū angelorum superbè appeteret. Illi ob eius plenitudinē & excellētiam ab eo dependentes, mox eius uoluntatem cognoscentes sponte per consensum ei adhæserunt, & ob hoc pariter cum eo ceciderunt. Non quia voluerūt oēs similes esse Deo sicut ipse, sed idē cū eo voluerunt. s. ꝙ ipse esset eorū caput sicut appetebat, hūc casū suum pscire non potuerunt, quia si pscirēt, iam essent ante casum miseri, aut stulti & maligni. Anselmus in libro de casu diaboli. Angelus malus adhuc in bona voluntate stās præsciebat se casurum, aut volebat vt ita fieret, aut non. Si volebat, iam ipsa mala voluntate ceciderat. Non ergo volendo cadere prius sciuit se casurum q̄ caderet. Si præsciebat & nolebat, ergo tanto erat inferior quanto debebat esse fœlicior, qd̄ non conuenit. Relinquitur ergo ꝙ casum suū nullatenus pscire potuit. Petrus Lombardus. Qd̄ aūt angelis, qui ceciderunt, gratia data non est, culpa eorum fuit, quia cum stare possent, noluerunt quousque gratia apponeretur, sicut alij pstiterunt, donec illis cadentibus per superbiā, eis gr̄a apposita est. Aperte ergo cadentium culpa in hoc deprehendi pōt, quia licèt sine gratia nequirent ꝓficere q̄ nondum accepe rāt, ꝑ id tñ qd̄ eis collatum fuit in creatione poterāt non cadere, idest stare, qa nihil erat qd̄ eos ad casum impelleret, sed spōtanea sua voluntate declinauerūt. Qd̄ si non fecissent qd̄ datū est alijs vtiq; dareᷓ & ipsis. Anselmus vbi supra. Vides ergo angelū bonū & malū, Deo parem debere gr̄am quantum ad bonitatē eius. Nec diabolū ideo minus debere reddere Deo qd̄ Dei est, qa sibi abstulit qd̄ Deus dedit. Et noluit accipere qd̄ Deus obtulit. Sēper ergo debet agere gratias Deo malignus spiritus, pro beatitudine quam sibi abstulit, sicut bonus pro ea quam sibi ipse dedit.

Cur eum Deus creauit quem peccaturum præsciuit. Cap. LXXXIX.

AVgu. super Genesim. Hoc est ait initium figmenti Dei, qd̄ factum est vt illudatur ab angelis eius, figmentū. n. diabolus dr̄, qa cū sciret eū Deus volūtate malū futurū vt bonis noceret. creauit tñ eū vt de illo bonis prodesset, hoc aūt fecit vt illudatur ei. Illuditur. n. ei cū sanctis eius tentatio prosit. Sic & mali hoīes quos Deus malos futuros ꝓuidens, creauit tñ ad scōrum vtilitatē. illuduntur tñ, cū sanctis eorū tentatione profectus præstatᷓ: sed ipse est initiū, quia ꝓcedit antiquitate & principatu malitiæ, hæc āt illusio fit malis angelis & hoībus per angelos, & hoīes sanctos, quia subdit eis Deus homines, & angelos malos: & non quātum nituntur, sed quantum sinuntur possunt. Bernardus Clareuallēsis

super

super cantica Homil. 17. Iucūdū vero iudiciū, vt superbus ille, humiliū malleator, eisdē ipsis nesciens fabricet coronas ꝑpetuas omnes impugnando, & omnibus succumbendo. Tu mihi miser sedem collocas in aquilone, plaga nubilosa, & frigida, & ecce suscitatur de puluere inops, & de stercore pauperes, vt sede. cū prin. &c. g. t. Incaluit super eos mons coagulatus mons pinguis. Idē in quodā sermone. Sic aūt & vt iā supra dictū est ꝑ administratorios spūs illudit eius astutiæ, ꝙ & fideles sint q detegere nolint, & prudētes, qui tegere norint diuinæ erga nos ꝓuidētiæ, & dispositionis arcana, hinc factū reor vt nesciens dnm gloriæ fecerit crucifigi. Ex hoc ēt quotidie fieri, vt salutis nrē negociis ignorans seruiat, & inuitus, sero postmodū plāgēs, ꝙ dū obesse voluerit, inuectus sit ꝓfuisse. Hinc ergo ille nequissimus, & in pñsenti torquet acrius, & in futuro cruciabit grauius: primū qdē, ꝙ ipsā nobis lōganimitatē diuinę benignitatis inuideat, deinde, ꝙ nequaq̄ sibi ipsi hac saltē occasione ꝓuideat vt ad pœnitentiā ꝓuocetur.

De Obstinata eius superbia. Cap. XC.

GRegorius vbi supra. Hic qdem vt iā supra dictū est ꝑ naturā factus est, ut conditorem suū caste timere debuisset, timore securo videlicet. Sed qm̄ ei a quo conditus fuit subesse despexit, tanto magis infra se cecidit, quanto magis se contra gloriam sui conditoris erexit, factusq; est vt nullū timeret, nullū videlicet quia nec etiā Deū. Sed neq; hoc ipsum, qđ passurus est metuit, appetitum nāq; celsitudinis vertit in rigorem mentis. Et qa ius quæsitę potestatis nō obtinuit, quasi quoddā superbiæ suæ remedium inuenit insaniā sensibilitatis. Quia vero profectu transgredi cuncta non potuit, despectu se contra cuncta præ parauit. Cuius adhuc superbia describitur, cum subditur, omne sublime videt. i. cunctos velut infra se positos quasi de sublimi respicit, qa dum cōtra auctorem per intentionem nititur, estimare sibi quēlibet parem dedignatur. Quod ēt aperte membris eius congruit, quia oēs iniqui per tumorem mentis elati, cunctos quos cernūt superbię fastu despiciunt. Et si qn̄ exterius venerantur, intus tñ in secreto cordis, vbi in sua æstimatione magni sunt, cunctorū vitam sibi postponūt. Reprobi tñ cum vnum vel minimum bonū suum incauti conspiciunt mala multa grauia in qbus sunt non agnoscunt. At electi ad quodlibet remissimū malum suū, Deo dispensante ex infirmitate trepidant, vt magna bona ad q̄ prouecti sunt non amittant. Sicq; fit vt istos mala adiuuent, illos vero bona grauent. Quia videlicet, & malè bono vtitur reprobus, & benè malo vtitur iustus. Recteq; in fine locutionis dñicæ, vnū aliquod aperte de leuiathan exprimitur, vnde membra eius nobis breuiter significentur. Nam subditur: ipse est rex super vniuersos filios superbiæ. Superbia etiam euidentissimum est signū reproborum, at contra humilitas electorum. Cum enim quam quisque mentem habeat agnoscitur, sub quo rege militet inuenitur: vnusquisque enim quasi quendam titulum portat operis, per quem facile ostentat, sub cuius seruiat potestate rectoris.

Qualiter sit in dæmonibus malum. Cap XCI.

AVgu. de Ci. Dei li. 12. Creatura igitur quæ in tanta naturæ excellentia creata est vt licèt mutabilis sit, adhærendo tñ immutabili bono beata fit. Eiusq; indigentiæ explendæ nō sufficiat nisi Deus, profecto nō illi adhærere vitium est. Oē aūt uitiū naturæ nocet, ac per hoc contra naturam est. Ab illa ergo, q̄ adhęret Deo, non natura differt ista, sed vitio. Et sicut beatitudinis illius cā est adhærere Deo, sic contra amissionis illius est causa est non adhærere Deo: hoc. n. adepto illa beata est, quo amisso illa misera est. Dionysius in libro de diuinis nōibus. Dæmones mali esse dñr, eo ꝙ infirmantur circa operationem naturalem, falsa ergo conuersio est eis malum, & a connaturalibus suis egressio, & informitas, & impotentia, & imperfectio, infirmitas, & fuga, & casus, fugit. n. optimè malū natura, & ꝑm ꝙ malum nullius est genitiuū, aut nutritiuū, aut saluatiuū, aut factiuū: q̄d itaq; est in dæmonibus malum? furor irrationabilis, amens concupiscentia, fantasia proterua, q̄ tñ ī aīalibus nō sunt mala, sed naturalia. Non. n. omnia omnibus, & omnino eadem ꝑm id ipsum, mala sunt: dæmoni. n. malum est contra deiformem intellectum esse, aīæ contra rōnem, corpori contra naturā. Aug. de natura boni. Omnia quanto magis ordinata, speciosa, moderata sūt, tanto magis, bona sunt. Malum ergo nihil aliud est, quàm corruptio modi vel speciei vel ordinis naturalis. Idē ad Orosium. Malum natura non est, sed priuatio boni hoc nomen accepit, denique bonum pt̄ esse sine malo. Malū non potest esse sine bono. Idem in Encheridion Quid est, quod malum dr̄, nisi priuatio boni? Sic enim, & corporibus animaliū nihil aliud est aut morbis vel vulneribus affici, quàm sanitate priuari.

De causa vel origine mali. Cap. XCII.

DIonysius vbi supra. Bonum quidem vniuersaliter ex vna, & tota cā est, malum aūt ex multis, & particularibus. Acto, Quia videlicet ab vnitate cadens in multa defluit. Vnitas. n. vt ait Aug. est operatio conuenientia, & concordia qua sunt, & inquantum sunt, ea quæ cōposita sunt. Nā simplicia per se sunt, qa vnum sunt. Aug. in Encheridion. Dubitare nō debemus cām rerum bonarum, q̄ ad nos pertinent, non esse nisi bonitatem Dei. Malarum verò ab immutabili bono deficientem boni mutabilis voluntatem, prius angeli, postea hominis, hoc est primū creaturæ rōnalis malum. i. prima priuatio boni. Idem de ciuitate Dei li. 12 Nemo ergo q̄rat cām efficientē malæ voluntatis. Non. n. est efficiens, sed deficiens, quia nec illa effectio est, sed defectio. Deficere namq; ab illo, quod summè est ad id, quod minus est, hoc est incipere habere voluntatem malam: deficitur autem nō ad malum, sed malè, non ad naturas malas, sed contra ordinem naturarum, ab eo, qđ summè est ad illud, qđ minus est. Dæmones ergo mali sunt mala propria uoluntate, quam bona natura non fecit nisi cum a bono sponte defecit, vt mali causa non sit bonum, sed a bono defectus. Basilius in hexameron li. 2. Malitia ergo non ex aliquo alio mutuat substātiā, sed ipsa sui genitrix est, labes aīarū, mortis effectrix, ꝓbitati cōtraria, quā & subsistere, & a Deo factā esse peruersi contendunt. Nos autem malitiā nascendi principium a Deo non accepisse hac rōne firmamus, qa nihil eorū, q̄ sunt contraria sibi pōt quippiam generare dissimile, suæ ergo malitiæ se auctorem esse quisque cognoscat.

Quod Malum non nisi in bono coalescit Cap. XCIII.

AVgustinus in Encheridion. Quæcunq; ergo sunt vitia animorum naturalium sunt priuationes bonorum, quamdiu natura corrumpitur inest ei bonum quo priuetur, ac ꝑ hoc nullū est, qđ dr̄ malum si nullum sit bonum. Vitiosa ergo natura inquantum natura bonum est. Inquantum vitiosa mala est. Quapropter in his contrariis, quæ mala, & bona vocantur, illa dyalecticorum fallit rō, qua dicunt, nulli duo simul inesse contraria, hæc. n. duo ita simul sunt, vt si bonum non esset in quo malū esset, prorsus malum esse non posset, quia non modo non esset, sed vnde oriretur corruptio non haberet, quia si bonum non esset, nec corrumperetur. Nihil. n. aliud est corruptio, q̄ boni exterminatio. Ex bonis ergo orta sunt mala, & nisi in aliquibus bonis non sunt. Idem in eodem. Ideo malum est naturæ corruptio, qa priuat eam qualicumq; bono. Nam si nullo priuat bono, nō nocet. Nocet autem. Adimit igitur bonum. Idem in libro de natura. Abstinere a cibo nō est aliqua substantia, & tñ substantia corporis si omnino a cibo abstineat languescit, & frangitur: sic peccatum nō est substantia, eo tñ corrūpitur natura. Idem in aduersarium legis, & prophetarum. Ipsa quoq; vitia creaturarum, testimonium perhibent bonitati naturæ: quod. n. per vitium malum est, profecto per naturam bonum est, vitium quippe cōtra naturam est, quia naturæ nocet, nec vtiq; noceret, nisi bonū eius minueret. Ambro. in lib. de Isaac, & anima. Ex bonis ergo mala sunt orta. nō. n. mala sunt nisi q̄ bonis priuant: per mala tñ factū est: vt bona eminerēt. Ergo indigētia boni malitia est, & diffinitione boni malitia deprehendit. Qm̄ per disciplinā boni malū reperitur. Bonū aūt nullius eget, sibi abūdat. Mēsurā aūt, & perfectionē finē quoq; tribuit oibus. In quo vniuersa cōstant, & de quo omnia pēdēt. Dyonisius vbi supra. Fugit aūt vt dictū est optimi naturā malum, & ꝑm ꝙ malū nullius est generatiuum, aut nutritiuū, aut factiuū aut saluatiuū. Chryso. super Mat. li. 2. De re nimirū in qua est malum subtrahit se bonum pp inhabitans malum, sicque bono recedente, res vadit ad nihilum.

Quod malum cognoscitur per bonum, & econuerso. Cap. XCIIII.

AVgust. de Ciui. Dei li. 12. Causas vero talium defectionum inuenire velle, tale est, ac si quisquam uelit uidere tenebras, uel audire silentium, quorum utrunq; nobis notum est, nō in specie, sed in priuatione speciei. Ea uero, quæ ita sciuntur quo dammodo nesciendo sciuntur, ut sciendo nesciantur. Cum enim acies oculi corporalis currit per species corporales, nusquā tenebras uidet, nisi ubi ceperit non uidere. Ita etiam silentium nullo modo, nisi non audiendo sentitur. Sic species intelligibiles mens quidem nostra intelligendo conspicit, sed ubi deficiūt nesciendo condiscit. Ambrosius ubi supra. Itaq; sicut iam dictum est, boni diffinitione malitia depræhenditur, ac per disciplinam boni malum reperitur, bonum autem nullius eget, sibi abundat. Hieronymus ad Rusticum de pœnitentia. Scire non possumus ægrotationis mala, nisi cum sanitas fuerit consecuta. Et quanti boni uirtus habeat uitium demonstrat. Idem contra Origenem de resurrectione. Sed neq; uim antidoti scire poteris, nisi venena perspexeris. Idem super Psal. 103 6. Deniq; nescit aliquis quantum sanitas valeat, si non ægrotet. Idem super Ecclesia. Itaq; contraria contrariis intelliguntur. Vnde Salomon æqualis fuit studii scire sapientiam, erroresque, & stultitiam, ut in aliis operādis in

in aliis declinandis eius vera sapientia probaretur. Ambrosius in libro de Paradiso. Obiiciunt autem quidam, quòd primus homo cui dictum est a domino. In quacunque die comederis morte morieris. Mortem quam non gustauerat scire non potuit. Et si nesciebat, timere non poterat, frustra ergo Deus mortem ei pro terrore obiecit, quam ille non timebat. Sed hoc facile ex communi vsu naturæ absolui potest. Est.n. natura insitum omnibus animantibus, vt etiam, quæ nondũ inesse sibi experta sunt, quasi noxia reformident, unde enim columbæ in ipso ortus sui visu terror accipitris? vnde lupi ouibus formidabiles, & pullis milui? Quod si etiam irrationalia animantia, sensum fugiendi naturaliter accipiunt, quanto magis in primo homine rationis vtique plenissimo, naturalis quædam mortis opinio debuit esse vitandæ? August. super Gen. lib 8. Sed quomodo inquiunt intelligere poterat, quod ei dicebatur de ligno scientiæ boni, & mali, quam quidem ipsum malum, quid esset omnino nesciebat? mirũ quidem est quemadmodum rerum, quas habet amissionem etiã inexperta natura deuitat. Quis.n. pecora docuit deuitationem mortis, nisi sensus vitæ? Quis paruulum adhærescere baiulo suo, si eum fuerit ex alto iacere minitatus? Sic illis primis hominibus vita erat dulcis, quam profectò amittere deuitabant. Idque ipsum quibuscumque modis vel sonis signantem Deum, intelligere poterant, nec aliter eis posset persuaderi peccatũ, nisi prius persuaderetur eos ex illo facto non esse morituros, idest illud, quod habebant, & se habere gaudebant, non amissuros. Si quos ergo mouet, quomodo poterant intelligere minantem Deum, uideant nos omnium inexpertorum nomina, non nisi ex contrariis, quæ iam nouimus si priuationum sunt, aut ex similibus si specierum sunt sine ullo ęstu dubitationis agnoscere.

Quod nihil est summum malum. Cap. XCV.

AVgust. De Ciui. Dei li. 12. Naturæ porro quibus insunt vitia, si bonæ non essent, eis vtique vitia nocere possent. Nã quid eis nocendo faciunt, nisi quòd eis integritatem adimunt? Quod si omnino desiit malum nihil adimendo nõ nocet, ac per hoc nec uitium est, non enim vitium esse potest, & non nocere. Sola ergo bona alicubi esse possunt. Sola vero mala nusquam possunt, quia naturæ etiam mala voluntate vitiatæ, inquantum vitiatę sunt, malę sunt. Inquantum verò naturæ, bonæ sunt. Et cum natura uitiosa in peius est, excepto eo, ꝙ natura est, etiam hoc ibi bonum est, ꝙ impunita non est, hoc enim iustum est, & omne iustum proculdubio bonum. Idem in libro de moribus manichæorum. Aliud siquidem est, quod summè, & per se bonũ est, cui noceri non potest. Aliud quod participatione bonũ est, cui noceri per defectum potest. Cuius defectus non est auctor, q̃ est auctor essentiæ, mutantur aũt quædam in meliora, & ideo tẽdunt ad esse, nec dñr ista mutatione peruerti, sed potius reuerti, & conuerti: peruersio autem contraria est ordinationi, hæc vero, quæ tendunt ad esse, ad ordinationẽ tẽdũt, quã cũ fuerint cõsecuta, ipsum esse consequuntur quantum id creatura consequi põt. Ordo.n. ad conuenientiam quãdam, quod ordinat, redigit. Nihil aũt est, q̃ vnũ esse. Itaq; inquãtũ quidq; vnitatẽ adipiscitur, intantũ est, vnitas.n. est operatio conuenientia, & cõcordia, qua sunt inquantum sunt ea, quæ composita sunt. Nã simplicia per se sunt, quia vnũ sunt, quæ aũt non sunt simplicia, cõcordia partiũ imitant̃ vnitatẽ, & inquãtũ eã assequũtur intãtũ sunt, & vnum sunt. Ordinatio ergo esse cogit. Inordinatio non esse: q̃ peruersio etiã corruptio nominatur, sed non põt venire ad summum malũ, quo perducere nititur, Dei.n. bonitas eo rem perduci non finit, & omnia deficientia sic ordinat, vt ibi sint vbi congruenter esse possint, donec ordinatis motibus ad id recurrant vnde defecerunt: quod non est intelligendum generaliter sicut Origenes extimauit, sed tantum de his, quæ recurrent. Illa autẽ etiam, quæ non recurrent, congruentissime in pœna pro meritis ordinantur. Idem in soliloquiorum primo. Deus igitur est, qui malum non facit, & facit esse vt non pessimum fiat.

De malo duplici, scilicet culpa. & pœna. Cap. XCVI.

PEtrus Lombar. Priuatio est corruptio boni, dr̃ & peccatum, & pœna, peccatum ẽm efficientiam. i. actiuè, quia priuat, & corrumpit bonum. Pœna autem ẽm effectum. i. passionem, quæ est effectus peccati. Et alterum quidem Dei est. s. pœna. Alterum vero diaboli vel hominis vel culpæ. Quędam tñ sunt culpæ, ut sint etiã peccatorũ pænæ. Aug. in Enche. Ad iram verò Dei pertinet iustã, quicquid cæca, & indomita concupiscentia libẽter faciunt mali. Et quicquid manifestis aptisq; pænis patiunt̃ multi. Idem contra Faustum li. 2. Itaq; vt dicit Apostolus, ꝙ princeps huius seculi excęcauit mentes infideliũ, si quis intellexerit diabolũ, hoc.n. malis eũ ꝑsuasionibus facere nõ negamus, q̃bus q̃ consentiunt iustitiæ lumẽ amittũt: id ẽt fit Deo retribuente, qđ iustũ est: verũ hoc hoĩes ꝑturbati nõ nũc intelligũt in uno eodemque opere malo, non postea consequentiæ alia, q̃ erit manifesta, sed quadã continuo comitante vindicta, aliud venire de astutia suadentis, aliud de nequitia volentis, aliud de iustitia punientis. Cũ diabolus suggerit, hõ consentit, Deus deserit, Idẽ sup Gen. li. 8. Malum quidem nisi experimento non sentiremus, quia nullum esset si nõ fecissemus. Neq; ẽm aliqua natura est mala. Sed amissio boni hoc nomẽ accepit: hõ.n. cum sit bonũ mutabile, melius bonũ fit, cũ bono incõmutabili adhęserit. Amãdo, & seruiendo, ei rõnali, & ꝓpria volũtate. Ideo quippe, & hæc magni boni natura est, q̃a & hoc accipit vt possit summi boni adhærere naturæ. Quo si noluerit bono se priuat, & hoc ei malum est, vnde ẽt per iustitiã Dei cruciatus consequitur. Quid.n. tã iniquũ est vt benè sit desertori boni. Nullo mõ hoc fieri põt. Sed aliq̃n amissi superioris boni nõ sentit̃ malũ, cũ habetur, qđ amat̃ inferius bonũ. Sed diuina iustitia est, vt qui voluntate amisit, qđ amare debuit, cũ dolore amittat, qđ amauit, cũ naturarum creator vbique laudet̃. Adhuc.n. bonũ est, ꝙ dolet bonũ amissum. Nã nisi aliqđ bonũ remansisset in natura, nullius boni amissi dolor esset in pęna. Aug. de Ciui. Dei li. 19. Proinde, nec ipsius diaboli natura inquantum natura malũ est, sed peruersitas eam malam fecit.

Quòd malum culpa ordinatur per malũ pena. C. XVII.

ITaque diabolus in ordinis tranquillitate non permansit. Et bonum, qđ illi est in natura non ei subtraxit iustitia Dei, qua ordinatur in pęna. Nec ibi Deus bonũ insequitur, qđ creauit, sed malum, quod ille commisit: nec.n. totum aufert, qđ naturæ dedit: sed aliquid ademit, & aliquid reliquit, ut sit qđ doleat, qđ ademit. Et ipse dolor testimoniũ est boni adẽpti, & boni relicti: nisi.n. bonũ relictũ esset, bonum amissum dolere non posset. Sed qm̃ æquitas ac salus vtrumq; bonũ est, & boni amissione dolendũ est, ꝓfecto conuenientius iniustus dolet in supplicio, q̃ lætatus est in delicto. Nã qui peccat peior est si lætatur in dãno æquitatis. Qui verò cruciatur si nihil acquirat boni, dolet damnum salutis. Sicut ergo lętitia deserti boni in peccato, testis est volũtatis malę, ita dolor amissi boni, supplicio testis est naturæ bonæ, qui.n. dolet amissam naturę suæ pacem, ex aliquibus reliquiis pacis id dolet, quibus fit ut sibi natura amica sit. Idem in libro 11. Sicut ergo Deus naturarum bonarum est optimus creator, ita voluntatum malarum iustissimus ordinator, ut cum illæ malè utantur naturis bonis, ipse benè vtatur etiam voluntatibus malis. Neque enim vllum Angelorũ aut hoĩum crearet, quẽ præsciret malũ futurum, nisi pariter nosset quibus eos bonorũ usibus commendaret, atq; ita ordinem seculorum tãquã pulcherrimũ carmẽ etiam quasi quibusdam antidotis honestaret, iuxta quod scriptum est, contra malũ bonum est, & contra vitam mors, &c.

Qualiter Angeli boni diuisi sunt a malis tanquam lux a tenebris. Cap. XCVIII.

AVgust. de Ciui. Dei lib. 11. Inter bonos igitur, & peccatores Angelos Deum, quis dubitet diuisisse vel præscientia uel opere. Illosque bonos merito lucem appellari. Quandoquidem nos adhuc in fide uiuentes, & illorum æqualitatem adhuc sperantes vtiq; non tenentes, iam lux ab Apostolo dicti sumus. Fuistis.n. iqt aliq̃n tenebræ, nũc ãt lux in dño. Istos vero desertores tenebras, qui peiores sunt hominibus etiam infidelibus. Sed & si alia lux, & aliæ tenebræ in loco illo geneseos designatæ sunt: nos tamen nihilominus illas duas societates Angelicas esse nouimus, vnam videlicet seruientem Deo, alteram tumentem typo: unam cui dr̃, adorate Deũ oẽs Angeli eius: aliã cuius princeps dicit. Hæc omnia dabo tibi si cadens adoraueris me. Vnam Dei sancto amore flagrantem: Aliam propriæ celsitudinis immundo amore fumantem. Et qm̃ scriptũ est Deus superbis resistit, humilibus aũt dat grãm: illã in cęlis cęlorũ habitãtẽ: istam inde deiectã in hoc infimo aereo cęlo tumultuantẽ: illam luminosa pietate tranquillã, istã tenebrosis cupiditatibus turbulentã: illã Dei nutu clementer subueniente, iuste vlciscentẽ, istã suo fastu dominandi, & nocendi libidine æstuantẽ. Illã ut quãtũ uult consulat Dei bonitati ministrã: Istã ne quantum uult noceat Dei potestate frenatam. Illã huic illudentẽ ut nolens ꝑsecutionibus suis prosit. Hanc illi inuidentẽ cũ peregrinos suos colligit. Deniq; & si in principio Geneseos commemoratur opera Dei corporalia, habent certè nonnullã similitudinẽ ad hæc spiritualia, ẽm ꝙ dicit Apostolus. Omnes vos filii estis lucis, & filii diei, nõ sumus noctis neq; tenebrarum. Idẽ in lib. 12. Proinde cã beatitudinis Angelorũ bonorũ ea verissimè reperitur, ꝙ ei adhęrent, qui summè est. Causa verò miseriæ malorum, ꝙ ab illo, q̃ summè est auersi, & ad seipsos conuersi sunt, qui non summè sunt. Et hoc vitium, quid aliud nisi superbia nuncupatur? Initiũ quippe omnis peccati, superbia. Noluerunt ergo ad eũ custodire fortitudinẽ suã. Et qui magni essent si ei, qui summè est adhærerẽt, se illi præferendo id, quod minus est, pertulerũt: hic pri-

mus defectus. Prima inopia primum vitium: eius naturæ, quæ ita creata est: vt nec summè esset, & tamen ad beatitudinem habendam eo, qui summè est perfrui posset a quo auersa non quidem nulla, sed tamen minus esset: & ob hoc misera esset. Huius porro malæ voluntatis causa efficiens si quæratur: nihil inuenitur.

Qualiter mali deiecti sint & boni confirmati. Cap. XCIX.

PEtrus Lombardus. Igitur superbiæ suæ merito de cœlo empyreo in quo cum aliis fuerat: deiectus est Lucifer cum omnibus prauitatis suæ cōsortibus in hunc aerem caliginosum: qui iuxta Petri sniam eis quasi carcer vsq; ad diem iudicij deputatus est. Tunc.n. in baratrum inferni detrudentur, ſm illud: Ite maledicti &c. Gregor. in moralib lib. 34. Quodq; de diabolo in Iob legitur. Cū sublatus fuerit timebunt angeli ac territi purgabuntur. futurum pro præterito ponitur. leuiathan siquidem ab arce rectitudinis cadente, in ruina eius etiam electi Angeli expauerunt. Et cum istum superbiæ lapsus eiiceret: illos ad robustius standum timor ipse solidauit. Qui etiam territi purgantur. huius nanq; lapsus eos & terruit, & purgauit. Terruit ne conditorem superbè despicerent. Purgauit quia exeuntibus reprobis actum est, vt electi soli remanerent. Petrus Lombardus. Quod autem in hūc aerē caliginosum deiectus est lucifer cum complicibus suis. hoc etiā ad probationem nīam factū est: vt videlicet nobis causa sint exercitationis. vnde dicit Apost. Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes mundi, rectores tenebrarum harum. Quod tñ in infernum quotidie descendant aliqui dæmonū, qui aīas cruciandas illuc deducant, quodq; illic sp aliqui sint, qui alternatis fortasse vicib. illic aīas cruciant & detinent, non procul est a vero. De Lucifero aūt quidā putant, ꝙ ibi religatus sit & ad nos tentandos nō hēat nunc recursū: donec in Antichri tpe nouissimo soluetur: ipsum putant primū hoīem tentasse & vicisse. Et secundo dnm & ab eo victū esse, & ideo in inferno religatum. Alij putant eum ex quo cecidit: pro peccati sui magnitudine illuc fuisse demersum.

Quales effecti sunt dæmones per peccatum. Cap. C.

AVgust de Ciuit. Dei lib. 12. Angelorum itaq; bonorum, & malorum inter se contrarios appetitus: non naturis principijsq; diuersis, cum Deus omnium substantiarum conditor, bonos vtrosq; creauit, sed voluntatibus, & cupiditatibus extitisse fas dubitare non est. Alii namq; constanter in communi omnibus bono quod Deus illis est, atq; in eius æternitate, veritate, charitate perstiterunt. Alij sua potestate delectati: velut summum bonum sibi ipsis essent, a superiori communi omni bono ad propria mala defluxerunt: & hntes elationis fastū: pro excellentissima æternitate vanitatis astutiā, pro certissima veritate studia partiū, pro indiuidua charitate superbi fallaces, inuidi. effecti sunt. Idem in eodem. 8. lib. Certū est dæmones esse spiritus nocēdi cupidissimos, a iustititia penitus alienos, superbia tumidos, inuidentia liuidos, fallacia callidos. Petrus Lombardus. Denique adeo per malitiam obstinati sunt, quòd bene velle nō possunt, & si bonū est ꝙ aliquādo volūt (volunt.n. aliquando aliqd fieri quod Deus vult fieri, & vtiq; illud bonū est, & iustum fieri.) Nec tñ bona voluntate illud volūt. Habent tñ liberū arbitrium, quia nullo cogēte, sed spontenea voluntate a gratia destituti, bonū vitāt, & malū sequuntur: habēt ergo liberū arbitriū, sed depressum, ita ꝙ ad bonū surgere non valēt. Ioannes Damascenus li. 2. Quod hominibus est mors, hoc est Angelis casus, post casum .n. non est eis pœnitētia, quemadmodū nec hominibus post mortem. Dionysius de diuinis nominibus. Non est aūt dæmonū genus malū quātum est iuxta naturā suā, sed quantū non est. Et nō est mutatū in eis totū datum bonum, sed ipsi a dato ceciderunt toto bono. Et datas eis Angelicas denoīationes nunq̄ cōmotas fuisse dicimus, sed sunt, & integri, & clarissimi. Itaque sunt, & ex optimo sunt, & bonū optimū cōcupiscunt, esse viuere & intelligere existentiū appetentes. Et puaricatione, & fuga, & casu a connaturalibus sibi optimis, dicuntur mali secundū ꝙ non sunt & quod non appetunt. August. de natura boni. Melior est etiam corruptio per malam voluntatem rationalis spiritus, quàm irrationalis incorruptus: Idem de Ci. Dei li. 11. Sed & tantum valet in naturis rationabilibus quoddam veluti pondus voluntatis, & amoris, vt cum ordine naturæ Angeli hominibus, tñ lege iustitiæ boni homines malis Angelis præferantur.

De Scientia eorum. Cap. CI.

AVgustinus de ciuitate Dei. Dæmones, quia vocabulū Græcum est, a scientia nominati dicuntur. Est enim in eis sciētia sine charitate, & ideo tam inflati sunt. i. superbi, vt honores diuinos sibi velint exhiberi. Petrus Lombardus. Licèt Angeli mali sint per malitiā obstinati, viuaci tñ sensu penitus non sunt priuati. Nā vt dicit Isidorus, triplici acumine scientiæ dæmones vigent. s. subtilitate naturæ, experientia tpm, reuelatione superiorum spirituum. Actor. Subtilitate naturæ adhuc hñt a prima creatione, de qua superius dictum est: ꝙ. s. ante casum habebant essentiæ simplicitatem, & rationis perspicacitatem. Hieron. sup psal. 16. De absconditis inquit tuis adimpletus est venter eorū. venter dr̄ castus intellectus. venter ergo Angelorum. i. intellectus eorū repletus fuit de mysteriis Dei antequā cecidissent. Aug. de ci. Dei lib. 9. Dæmones nō sicut Angeli Sancti æternas tpm causas, & quasi Cardinales in Dei sapiētia contēplantur. Sed quorundam signorū nobis occultorum maiori experientia q̄ nos & multo plura futura prospiciūt, dispositiones etiā suas aliquādo pronuntiāt. Deniq; sæpe isti, nunquā illi fallūtur. Aliud est tēporalibus temporalia coniectare: eisq; tpalem, & mutabilem modum suæ voluntatis, & facultatis inserere, quod dæmonibus certa rōne permissum est. Aliud in æternis Dei legib. quæ in eius sapiētia viuunt. mutationes tpum puidere. Deiq; voluntatem q̄ tā certissima q̄ potētissima est oīm. s. spiritus eius participatione cognoscere, quod sctīs Angelis rectè discretione donatū est. Bernardus Clareuallēsis. Itaq; sicut iā supra dictū est. Seraphin duabus alis velant caput, duabus pedes dñi; vt nec alta Dei, nec ꝓfunda eius malignus valeat contēplari: mediū aliquid eidē relinquitur ad videndū, sed vtiq; ad inuidendū. Origenes sup Iob li. 1. Circuiui inquit terrā, & perambulaui eā; mala hęc gloria tua. Terrā circuīs, & ad cęlū non reuerteris. Circuīs aūt nō terrenis gressibus, sed spiritualibus seductionibus. Terram circuīs velut spiritus volās, & ea q̄ dñr voce cūcta audiēs. Et q̄ operibus fiunt videns. Ea vero quæ in corde tractantur nesciens. Si enim cogitationes hominum diabolus sciret, nihil boni facere permitteret. Sed omnia bona mox vt cogitatione cœpta essent destrueret.

Qualiter pronuntiant futura. Cap. CII.

SI autem venti aeris regiones ac subito pflant, ac transeunt; nonne magis aeris spiritus mundū peruolāt: & subito vbiq; præsentes sunt? Hinc.n. & diuinationes fiunt: dū cuncta, q̄ in oī loco mundi huius fiunt videntes: & quæ dñr, audientes: ministris nequitiæ suæ reuelant. Et ex his quæ fiunt, etiam alia futura probare docent. Ioannes Damascenus li. 2. Futura dæmones nō nouerunt, prædicunt tamen quandoque ea quæ fiunt longe videntes, quandoque verò conijcientes, vnde & multum mentientes, quibus non oportet credere, & si multotiens vera dixerint, nouerunt autem, & scripturas. Augustinus de diuinatione dæmonum. Prænunciant dæmones plerumque ea quæ ipsi futura sciunt, aliquando autem ea quæ naturalibus signis, vt aeris tempestatem, & huiusmodi futura prænoscunt. Aliquando hominum dispositiones non solum prolatas, sed etiam cogitatione perceptas, cum signa quædam exprimuntur in corpore, tota facilitate perdiscunt, atque hinc etiam futura prædicunt: verū in suis prædictionibus plerunq;, & fallunt & falluntur. Falluntur quidem cum dispositiones suas pronunciant, & improuiso aliquid iubetur, quod eorum consilia cuncta perturbet. falluntur cum causis naturalibus, sicut medici, & nautæ, & agricolæ, sed longe acutius per acrimoniam sensus aliqua prænoscunt, quæ etiā superna dispositione repente mutantur.

De potestate eorum. Cap. CIII.

GRegorius in moral. 18. Oīs quidē voluntas diaboli iniusta est, & tñ permittēte Deo oīs potestas iusta, vnde ipsi dr̄. Spiritus dñi malus, malus propter nequissimā volūtatē, & dñi per acceptā iustissimā potestatē. Idē in dial. li. 3. Absq; oīpotētis Dei cōcessione nullā habet potestatem cōtra hominē malignus spiritus, qui etiā in porcos intrare non potuit, nisi permissus. Hier. super psal. 34. Itaq; de quibusdam in psal. dr̄. Fiat Angelus dñi persequens eos. i. spiritus malus. Dñi quidem est: quia dñs illū creauit: & ipsum hēt in sua potestate. Malus autē non natura, sed sua adinuentione. Idem super Ezech. lib. 9. Alibi quoq; per prophetā loquitur Deus dicens: Tradam terram in manus pessimorum, qui videlicet eos torqueant. Neq;.n. boni, sed mali Angeli tormentis præpositi sunt. Ioannes Damasce. lib. 2. Non habent dæmones virtutem aduersus aliquem, nisi a Deo dispensante concedatur. sicut in Iob, & in porcis. Permissione verò Dei & fortitudinem habent: & transmutantur & transfigurantur in quamcunq; volunt figuram ſm imaginem. i. fantasiam. Aug. de diuinatione dæmonū: Accipiunt aūt sæpe potestatē, & morbos immittere: & aerē vitiando morbidū reddere: & peruersis mala facta suadere. Idem de Trinit. lib. 3. Ex ineffabili autē Dei potentatu fit, vt quod possent mali Angeli, si permitterentur: ideo non pñt, quia non permittuntur. Neq;.n. occurrit alia rō: cur non potuerunt facere cyniphes: qui ranas serpentesq; fecerunt: nisi quia maior aderat prohibentis Dei dñatio p Spm sanctū. qđ etiam magi confessi sunt dicentes: Digitus Dei est hic.

Qualiter

Qualiter per eos exercentur artes magicæ. Cap. CIIII.

PEtrus Lombar. Dæmonum autem scientia ac virtute exercentur etiam artes magicæ, quibus tamen tam scientia, quã potestas a Deo data est, vel ad fallẽdum fallaces, ficut in Aegyptios, & etiam in ipsos Magos data est, ut eorundẽ spirituũ operatione viderentur admiranda quibus fuerant dãnandi, vel admonendũ fideles, ne tale quid facere pro magno desiderent, vel ad exercendã, vel probandã iustorũ patientiã. Nec putandum est dæmonibus hanc rerũ visibiliũ materiam ad nutum seruire, sed Deo potius, a quo hæc potestas datur. Nec sanè creatores dicendi sunt, quia per illos magi ranas serpentesq; fecerunt. Non enĩ ipsi illi crearunt, sed Deus, qui occulta rerum semina visibilibus huius mũdi elemẽtis originaliter indidit. Ex quibus, & progrediendi primordia, & incrementa debita, & distinctiones formarũ quasi ab originalibus regulis sumũt. Dæmones autem pro subtilitate sui sensus ipsa semina nobis occultiora nouerũt, & ea ꝑ cõgruas elemẽtorũ tẽperationes latẽter spargũt. Atq; ita, & gignendarũ rerũ, & accelerãdorũ incremẽtorũ occasiones ꝓbẽt.

De falsis transmutationibus. Cap. CV.

AVgustinus a Deo gratias. Dæmones nonnulla faciunt Angelis sanctis similia, & non veritate, sed specie. Ex li. de anima, & spiritu. Dicit humana opinio, ꝙ quadam arte, & potestate dæmonum homines conuerti possunt in lupos, & iumenta, & portare queq; necessaria, postq; peracta opera iterum ad se redire, nec bestialem in eis mentẽ fieri, sed rõnalem humanamque seruari. Hoc sic intelligẽdũ est, ꝙ dæmones quidem naturas nõ creant, sed aliquid tale facere possunt, vt videantur esse, quod nõ sunt. Aug. de Ci. Dei li 18. De ludificationibus dæmonũ, quid dicemus, nisi de medio Babylonis esse fugiendum. Quantò quippe in hæc ima maiorẽ potestatẽ dæmonũ videmus, tantò tenacius mediatori inhærẽdũ, ꝑ quem de imis ad summa conscẽdimus. Nã cũ essemus in Italia audiebamus talia de quadã regione illarũ partiũ, vbi stabularias mulieres imbutas his malis artibus in caseo dare solere dicebant, quibus vellent seu possent viatoribus, vnde in iumenta illico verterentur, & necessaria queq; portarent, postque perfuncta opera ad se redirent, nec in eis vitam bestialem fieri, sed rationalem seruari. Sic Apuleius in libris asini aurei sibi accedisse scripsit, ut accepto veneno, humano animo permanente asinus fieret.

Quid de talibus ludificationibus sensit Aug. Cap. CVI.

IDem in eodem. Firmissimè credendum est, Deum omnia facere posse, quæ voluerit, siue in iudicando, siue in præstando. Nec sanè dæmones naturas creant, si aliquod tale faciũt, sed specietenus, quæ a vero Deo creata sunt commutant, vt videantur esse, quod non sunt. Non itaque solum animum, sed nec corpus quidem vlla ratione crediderim, dæmonum arte, & potestate in membra, & lineamenta bestialia veraciter posse cõuerti. Sed fantasticum homi nis, quod etiam cogitando vel somniãdo per innumerabilia rerum genera variatur, & cũ corpus non sit, corporum similes formas celeritate mira capiens, sopitis aut oppressis corporeis hoĩes sensibus, ad aliorũ sensum nescio, quo mõ ineffabili figura corporea posse perduci, ita ut ipsa corpora hominum alicui iaceant uiuentia quidem, sed multo grauius ac uehementius, quàm somno sensibus suis obseratis. Fantasticũ autem illud veluti corporatum, in alicuius animalis effigie, mirabili modo sensibus alienis appareat, talisque etiam sibi homo esse videatur, sicut alius sibi videre posset in somnis, & portare onera, quæ onera si vera sunt corpora portantur a dæmonibus, vt illudatur hominibus, partim vera onerum corpora, partim iumentorum falsa cernentibus.

Exempla quibus eius sententia comprobatur. Ca. CVII.

AVgustinus ibidem. Iam quidam nomine Præstatius, patri suo e ontigisse indicabat, ut uenenum illud in domo sua ꝑ caseum sumeret, & iaceret in lecto suo quasi dormiens, qui tñ a nullo poterat excitari. Post aliquos autem dies eũ velut vigilasse dicebat, & quasi somnia narrasse, quæ passus est, & caballum s. s. factum annonam inter iumenta alia portasse militibus, qđ ita vt narrauit compertum est factum fuisse, quæ tñ sua somnia videbantur. Indicauit, & alius se domui suæ per noctem anteq̃ requiesceret, vidisse venientem ad se quendã Philosophum sibi notissimum, sibique exposuisse nonnulla platonica, quæ antea rogatus exponere noluisset. Et cum ab eodem quesisset. Cur in domo eius fecerit, quod in domo sua petenti negarit. Non feci inquit, sed me fecisse somniaui, ac per hoc alteri per imaginem fantasticam exhibitum est vigilanti, quod alter vidit in somnis. Valerius maximus in li. 1. Duo familiares archades iter vna facietes Megaram venerunt, quorum alter se ad hospitem contulit, alter in tabernam diuertit. Hic qui in hospicio erat, uidit comitem suum orantem, ut sibi cauponis insidiis circũuento succurreret, posset enim eius accursu celeri imminenti periculo se subtrahi. Quo visu prosiliit excitatus, & tabernam illam qua ille diuerterat petere conatus est. Deinde propositum hoc humanissimum tanquam superuacuum damnauit, & lectum ac somnum repetiit. Tunc idem ei saucius oblatus obsecrauit, ut quoniam vitæ suæ auxilium ferre neglexisset, necis tamen ultionem non negaret. Corpus enim suum a caupone trucidatum iam plaustro ad portam ferri stercore coopertum. Itaque tam constantibus familiaris præcibus compulsus, protinus ad portam cucurrit, & plaustrum, quod in quiete demonstratum erat comprehendit, cauponemque ad supplicium perduxit.

Exemplum Helinandi ad idem. Cap. CVIII.

HElinandus 13. libro Cronicorum. Sim ile quiddam de fantastico homine memini me audiuisse ab Ebando patruo meo, qui fuit camer arius Henrici remensis Archiepiscopi, fratris Ludouici Regis Francorum. Dicebat enim, quòd eodẽ. Hẽrico tempore quodam æstatis somnum meridianum in itinere carpente, quidam miles inter cæteros aperto ore dormiebat post prandium, de cuius ore visa est ab aliis vigilantibus, quædã alba bestiola in modum mustelę exiisse. Et vsque ad riuulum illic propè currentem venisse. Cumque transire uellet, nec posset, & discurrebat per Ripam huc, & illuc, si forte transitum inueniret. Quidam autem aspicientium currens euaginatum gladium loco pontis, in transuersum eiusdem riuuli, qui valde angustus erat posuit, moxque bestiola desuper currens, riuulum transiuit, & longius vltra transcurrens non comparuit, post aliquod spacium rediens ad eundem riuulum, quærebat transitum. Quo nõ inuento ille gladium ut prius in transuersum riuuli posuit, & illa cito transiens ad os dormientis a quo exierat cucurrit, & aliis videntibus intrauit, mox ille expergefactus est, & interrogatus vtrum aliquid dormiens vidisset. Respondit multum se per somnium fatigatum fuisse, & multas uias difficiles ambulasse, per quandam aquam bis super pontem ferreum transiuisse. Ex quibus dictis socii crediderunt verum fuisse, quod ille somniauerat. Hoc idem de Guaciano rege legitur. Ecce, quod ait Augustinus, vbi supra uerum esse comperimus fantasticum, scilicet hominis, ad aliorum sensum nescio quo ineffabili modo figura corporea posse perduci. Quod autem illud fantasticum in aliena forma, scilicet mustelę, vigilanti apparuit, hoc factum est uel diuinitus vt vigilans instrueretur, scilicet intellectus, spiritum dormientis ad modum huiusmodi animalis ingeniosum esse, & subdolum, vel quod in eos quibus præualere poterat crudelis erat, sicut mustela mures persequitur, aut aliquid tale, quod eius naturæ congruat, aut instinctu diaboli hoc faciebat, ut qui hoc visebat falleretur, putans spiritum hominis corporeum esse, & cum corpore simul deficere, sicut Epicuri putarant, & quidam hæretici.

Aliud exemplum eiusdem de falsa transmutatione. Cap. CIX.

IDem in eodem. Porro de fantastica mutatione hominum in bestias recentior est memoria nostrorum fere temporũ quam vt inter oblitterata possit nescire. Refert enim Guil. Malmesberiensis Monachus in historia sua, quòd tempore Petri Damiani erãt duæ vetulæ ĩ strata publica qua Romã itur, quales Augustinus appellat stabularias, idest transeuntes hospitio pro mercede suscipientes. Nam stabulum propriè hospitium venale, & publicum. Hæ vno commorantes tugurio, vnoquoque imbutæ maleficio, hospitem si quando solus superueniebat, in equum, vel suem, vel asinum mutabant, & mercatoribus vendentes pretium habebant. Quadam die iuuenem quendam histrionicis gestibus victum exigentem hospitio susceptum, asinum fecerunt, multum inde lucrantes per asinum, scilicet qui miraculo gestuũ distinebat transeuntes. Nam quocunque modo præcepisset annus, mouebatur asinus. Non enim amiserat intellectum, sed loquelam, multum inde quæstum conflauerant vetulę. Audiẽs hoc vicinus diues, asinum emit magno pretio, dictumque est ei ab illis vetulis, vt custodiret eum ne in aquam intraret. Seruatusque asinus diu ab aqua, tandem incautiorem nactus custodiam, in lacum proximum se proiecit, & ibi se diu voluntas Asininam figuram perdidit, propriamque recepit. Cumque custos eius sciscitaretur ab eodem obuio, si asinum vidisset, ille se esse dixit. Famulus ad dominum retulit, Dominus ad Apostolicum Leonem virum sæculo sanctissimum. Conuictæ anus idem fatentur. Dubitantem Papam confirmauit Petrus Damianus vir eruditissimus, producto exemplo de Simone Mago, qui Faustinianũ videri fecit in figura Simonis. Hoc exẽplo inducit prę fatus Gulielmus ad probandum, ꝙ nihil ꝙ per nigromantiã fit potest

pōt p aquā fallere intuētē. Dixerat.n. prius quoddā genus pulueris esse locupletissimi, qui quicquid cōtigit, in aurū cōuertit. Nō ꝙ ita pro vero sit, sed quia ita esse vr̄, qđ ad aquas diluitur.

Quòd magica transfiguratio non omnium visum fallit, sed quorundam tantum. Cap CX.

IN eodem. Sciendum tñ, ꝙ magica transfiguratio non omniū visum fallere potest, quia nec ipsos magos, nec eos quos prçmuniunt contra talē fallam apparētiā, nec viros spūales, & sanctos, sicut legitur de Symone Mago, ꝙ vnguentū quoddā cōposuit, quo dū Faustinianus pr̄ Clementis rogatus ab eodē, faciem suā perunxisset, in ipsum Symonē transfiguratus est. At ipse rogauit Appionē, & Amibionem, vt eodē hoc de succo facies suas vngerent, ne in aspectu Faustiniani fallerētur, oībus autem illis tribus videbatur Faustinianus esse Symon magus. Petro tñ Apostolo non apparebat immutatus, qui etiam propriā figuram restituit. Similiter etiā puella quædā, quæ per magica veneficia videbatur in equā mutata, Machario Aegyptio nō apparebat, qui eā vngens oleo benedicto a fantastica mutatione liberauit.

De mulierculis, quæ dicunt se ire noctu cum Diana, & Heriodiade. Cap. CXI.

EX libro de spiritu, & anima. Quædam mulierculæ post Satā conuersæ, dæmonum illusionibus, & fantasmatibus seductæ credunt se, & profitentur nocturnis horis cum Diana Dea Paganorum, vel cum Herodiade, & innumera mulierum multitudine equitare, earumq; iussibus obtemperare. Ipse namque qui transfigurat se in Angelū lucis, cū mentē cuiusq; mulierculæ ceperit, & hanc sibi per infidelitatē subiugauerit, illico transformat se in diuersarū personarum species, & similitudines, & mentē q̄ captiuā tenet, in somnis deludens, mō læta, modo tristia, modo cognitas, modo incognitas personas ostendens, per deuia quæq; seducit. Et cū solus spūs hoc patitur, infidelis non in animo, sed in corpore hoc euenire opinatur. Iccirco nimis stultus est, & hebes, qui hæc oīa, quæ in spū fiūt, etiā in corpore accidere fieri arbitrat̄. Cū & Ezechiel, & Iohānes Euāgelista, & alii Prophetæ, & Apl̄i in spū, nō in corpore viderunt visiones.

De diuersis generibus dæmonum. Cap. CXII.

CAssianus in li. collationum, in illa, quæ dr̄ sereni Sunt autē diuersa dęmonū genera. Quidā sunt quos Faunos vulgus appellat, qui ita seductores, & ioculatores sunt, ut certa quoq; loca, & vias obsidentes, prætereuntes tantūmodo fatigent ac derideant, sola illusione sine tormento contenti. Alii in nociuis hominum incubationibus pernoctant. Alii ita truculenti, & furibundi sunt, vt eis non sufficiat illorū tantummō corpora, quos suppleuerint atroci dilaceratione vexare, sed etiam super transeuntes eminus irruant, eosq; sęuissimè cedere conant̄, quales illi in Euangelio describuntur, ob quorum metum per viā illam transire nullus audebat. Alii eorum corda quos ceperunt inani quodā tumore inficiunt, Hos Batueos vulgus nominat. Alii inuidias, & blasphemias hominibus inspirant. qualis ille fuit, qui in libro Regum ait, Egrediar, & ero spiritus mendax in ore omniū. Sunt & dæmones muti, & surdi. Sunt & incentores libidinis, & auaritiæ. Sunt nocturni, & diurni, & meridiani. Sunt etiā, qui per nomina ferarum designantur, vt onocentauri, pilosi, syrenæ, lamiæ, dracones, & hmōi. Isi. in li. Ety. 8. Lamias ex hominibus factos dæmones aiunt, qui meriti mali fuerunt, quarū natura esse dr̄, terrere paruulos, & in angulis garrire tenebrosis. Lamias fabulæ tradunt infantes corripere ac laniare solitas a laniando dictas. Pilosi dn̄r, & incubi, ab incubando. i. stuprando. Sæpe enim incubi existunt cum mulieribus, & earum concubitū peragunt, quos dæmones Galli Dusios vocant, q̄a hāc immunditiā assiduè exercent. Quem autem vulgo incubonem vocāt, hūc Romani Faunum ficarium dicunt. Haimo super Isa. Pilosi sunt derisorium genus dæmonum, qui paruæ fidei homines ducunt in paludes, & cum cachino discedunt: Glosa super Isaia. 13. Syrena vel syrenes dicitur esse portētum diaboli, quod dulci cantilena decipit nauigantes, nisi claudāt aures. Vnde in Isaia de Babylone dicitur: pilosi saltabunt ibi, & respondebunt vlulæ in ędibus eius, & syrenæ in delubris voluptatis.

Quòd in dæmonibus etiam prælationes sunt, & alij alijs præsunt. Cap. CXIII.

PEtrus Lombar. Præterea sciendum, ꝙ sicut de maioribus, & minoribus Angelis, quidam ceciderunt, & quidam perstiterunt, ita de vtroq; gradu quidam corruerunt. Et sicut inter bonos Angelos alij aliis præsunt, ita & inter malos alij alijs prælati sunt, quandiu enim durat mundus Angeli Angelis, & homines hominibus, & dæmones dæmonibus præsunt. Sed in futuro omnis euacuabit̄ plātio, vt dicit Apostolus: habēt quoq; s̄m modum scientiæ maioris vel minoris prælationes alii maiores, alii minores. Quidam. n. vni prouinciæ, quidam vni homini, quidā vni vitio p̄sunt. Inde spūs vnus dr̄ superbiæ, alius spūs luxuriæ, &c. quia de illo vitio maximè pōt quilibet homines tentare, a quo nominatur. Inde est, ꝙ noīe dæmonis diuitiæ vocantur. I. mammona. Nō q̄a diabolus habeat in potestate dare diuitias cui vult vel auferre. Sed quia vtitur illis ad hominum deceptionem. Cassianus vbi supra. Sciendū est ergo, nō cēs dæmones oīa vitia suggerere, sed vnicuiq; vitio certos spūs incubare. Nec cuncti pariter suas ingerunt prauitates, sed vicissim prout temporis vel loci vel ipsius suscipientis prouocauerit oportunitas.

Quòd hominibus infesti inter se quoque discordes sunt. Cap. CXIIII

AVgustinus de Ci. Dei lib. 8. Dæmones autem, ut dictum est superius, constat esse nocendi cupidissimos, inuidentia liuidos, fallacia callidos. Hylarius super beati immaculati. Diabolum vitiorum nostrorum incentorem debemus metuere, puncto temporis omnem amplitudinem huius mundi ambientem, cui dulce est peccare nos, ut peccatorum nostrorum testimonio glorietur. Est enim eius hæc propria calliditas, ad peccandū instigare, & peccantes arguere, unde dicitur accusator fratrum. Origenes super Iob lib. 1. Merito diabolus accusator dicitur. Nō enim acquiescit accusare homines ad Deum, sed & Deum ad homines. Iohannes Chrysostomus super Matthęum lib. 1. Homines autem non quantum vult tentat diabolus, quantum ad se nunquam cessaret a tentatione, neque enim habet aliū actum. Non enim manducat, nec dormit, nec aliud operatur, nisi vt tētet, ut fallat, vt subuertat, hic est cibus illius, & honor, & gaudiū. Cassianus vbi supra. In illis quoq; vitiis quibus cōiter oblectantur dæmones perpetuā concordiā, & perfectā consensionē habere non possunt inter se. Nunquam. n. poterit in rebus indisciplinatis disciplina modusq; seruari. In nonnullis tamen sibi consentiunt, vnde & locis quibusdam specialiter inhærent, & ea iugiter obsident. Sic autem vnusquisque spiritus sigillatim impugnationem accepit mentis, vt aut cum victus abscesserit, alii eā spiritui tradat acrius impugnandam, aut certè si victor extiterit alteri nihilominus tradat similiter illudendam.

Quòd iugiter humanis sensibus insidiantur. Cap. CXV.

CIprianus libro de zelo, & liuore. Excubandum est igitur, & omnibus virtutibus elaborandum, vt sequentis inimici iaculis ex omni parte qua percuti possumus repugnemus. Nā circumit ille nos singulos, & tanquam hostis clausos obsidens muros explorat, & tentat, an sit pars aliqua membrorum minus stabilis, & fida, cuius aditu ad interiora penetretur, offert oculis formas, vt uisu castitatem destruat, aures per canora musica tentat vt soni dulcioris auditu Christianum rigorem soluat, & molliat, linguam ad conuitium prouocat, manum iniuriis lacessentibus ad petulantiam cedis instigat, falsa ostentat, ut surripiat vera, ad bellandum aduersus seruos Dei semper inquietus, & semper infestus, in pace subdolus, in persecutione violentus. Augus. de 83. quæstionibus. Sententia est cuiusdam sapientis nomine Fonteus, quam paganus quidam scripsit de mente mundanda ad videndum Deum, sed Christianus baptizatus, & mortuus est. Agite inquit o miseri hoc agite, vt nunquam hoc domicilium polluat malignus spiritus, ne sensibus immixtus incestuet animæ sanctitatem, lucemque mentis obnubilet. Serpit hoc malum per omnes aditus sensuales, dat sese figuris, accommodat coloribus, adhæret sonis, latet ira fallaciaque sermonis. Odoribus se subiicitur, infundit se saporibus, ac turbidi motus illuuie tenebrosis affectionibus tenebratos sensus, quibusdam nebulis implet, omnes meatus intelligentiæ per quos pandere solet lumen rationis radius mentis. Hylarius super Beati immaculati. Posuerunt inquit peccatores laqueum mihi. Sermo, cogitatio, opus nostrum, semper adiacentes habet laqueos, quos nobis Angeli trangressores extendunt. sed ille cuius anima in manibus Dei est, semper Deum cogitans, ab his euolat ut dicat. Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium.

De processu eorum in tentationibus hominum. Cap. CXVI.

CAssianus ubi supra Non sunt autem oēs dæmones eiusdem ferocitatis aut desiderii, neque vnius fortitudinis atque nequitiæ. Insipientibus quoq;, & infirmis non nisi inferiores spiritus in certamine comparantur. Quibus superatis gradatim semper aduersus athletas Christi robustiori pugna succedit. Nā pro cōparatione virium aut profectus humani, etiam difficultas colluctationis augetur. Noster enim archagonita Chrs exęquat colluctātium vires, & immoderatos eorum refrenat, & repellit

pellit incursus faciens cum tentatione exitū, vt possimus sustinere. Habent autē ipsi sicut & nos in pugna sua laborem, & anxietatem in conflictu, & in superatione tristitiam, & confusionem, sicut gaudiū de victoria, nihil autē lędere possunt nisi sibi cōsentientes. Nūc ēt debiliores sunt, q̄ olim fuerunt inter anachoritarū principia, vix. n. aliquis etiā stabilis & ætate prouectus tūc poterat habitationē solitudinis tolerare. In ipsis autē cenobiis in quibus cōmorabant̄. 10. vel. 12. ita eorū atrocitas crassabatur, & frequētes ac visibiles eorū sentiebant̄ aggressus, vt nō auderent oēs pariter noctibus obdormire, sed vicissim aliis somnū degustantibus, alii Psalmis, & orōnibus vel lectionibus intendebant. Quòd aūt nunc lentius nobiscū pugnant, aut de negligētia nr̄a fit, quia dedignantur cōtra nos confligere, aut de virtute crucis dominicæ, quæ vbique penetrat, & coruscat. Intantum enim tepent iam nonnulli, vt necesse sit eos remissioribus monitis palpari, dūmodo ꝓfessionē, & locū nō relīquāt, ne circūeūtes eos vagi crassioribus vitiis implicent̄, magnusq; fruct⁹ ab eis obtineri credi̅, si solūmō se ēt qualibet ignauia valeāt ī solitudine cōtinere.

Quòd semel victi fugiunt confusi. Cap. C X V I I.

ORigenes super Numeri. Puto aūt, ꝙ sancti repugnātes aduersus istos incentores minuāt exercitiū dæmonū, velut q̄ plurimos exterminent fas sit illi spūi, qui ab aliquo sancto caste, & pudice viuēdo victus est, iterū aliū hoīem impugnare. Petrus Lombar. Hoc aūt quidā intelligendū putant tm̄ de illo uitio in quo superatus. Actor. Alioquin sequeret̄, ꝙ diabolus princeps, q̄ tentauit Chr̄m, non sit tentaturus antichristū, qđ falsum est. Sed ista solutio nō vr̄ sufficere, quia diabolus tentauit Chr̄m de tribus vitiis, sub quibus oīa vitiorum genera continentur. s. de superbia, auaritia, & concupiscentia carnis. Ideo dr̄, ꝙ illum a quo uictus est, de eodem vitio non potest amplius tentare, sed alios benè potest. Vnde verum est, ꝙ diabolus Chr̄m a quo victus est, amplius nunquam tentabit, sed alios fortissimè tentabit in fine seculi ſm August. ita vt moueantur (si fieri potest) etiam electi. Quod autem dicit Orige. opinio non assertio est.

Quòd dæmones miscent se humoribus. Cap. C X V I I I.

AVgustinus de diuinatione dæmonū. Dæmones terrenorū amatoribus malefacta suadent, miris, & inuisibilibus modis per subtilitatem corporum suorum corpora humana nō sentientia penetrando, & se cogitationibus eorum per quædā imaginaria visa miscendo, siue vigilantium siue dormientium. Actor. Licèt autem diabolus q̄n suggerit animæ mala ingrediatur corpus, nō tñ sit homo demoniacus, quia demoniacus propriè dr̄ qui habens dæmonem in corpore ita pressus est, & traditus ei, ut non habeat libertatem aliquid faciendi, nec vtatur libero arbitrio, sed diabolus per eum operetur. Nec oportet, ꝙ vnus spūs sit intra alium. i. diabolus intra animam, quæ diffusa est per totum corpus, quia spiritus non est quantus quantitate, sed virtute, vnde multi spiritus possunt in eodem loco esse, nec tñ vnus in altero. Dr̄ tñ diabolus se inserere sanguinibus. i. humoribus, qa in virtute imaginatiua, q̄ abundat humoribus, imprimit imagines rerū delectabiliū, ex quibus surgunt malæ cogitationes dum anima circa eas occupat̄. Et ita nō agit in eā immediatè, sed mediante sanguinibus quibus se immiscet, maximè q̄n de gula, & luxuria tentat. Ipsis. n. humoribus mediantibus excitatur anima in carnis concupiscentia Cassianus vbi supra. Non est aūt mirū spiritum posse spiritui insensibiliter coniugari ad suadēdū, quę sibi placita sunt. Est. n. inter eos sicut inter hoīes quædam substātiæ similitudo vel cognatio. Alterutrus verò eos sibimetipsis interi vel vniri, ita vt alter alterius capax sit, impossibile est, hoc enim soli Deo conuenit, qui incorporeus, & simplex est.

Quòd non illabantur humanis mentibus. Cap. C X I X.

GEnnadius de Ecclesiasticis dogmatibus. Dæmones ꝑ energiam operationē non credimus animæ substantialiter illabi, sed applicatione, & oppressione vniri. Beda sup actus Apostolorum. Mentem hoīs iuxta substantiam non pōt implere nisi creatrix Trinitas. Implet aūt satanas cor alicuius, non quidem ingrediens aditū cordis, sed fraudulenta deceptione animā in affectionē malitiæ trahens, ꝑ cogitationes, & incentiua vitiorum quibus plenus est. Impleuit ergo cor Ananiæ non intrando, sed malitiæ suæ virus inserendo. Actor. Vnde dr̄ diabolus nō esse malarū cogitationū immissor. Non. n. immittit ipsas cogitationes, q peccata sunt, quia sic non essent imputādæ ipsi animæ, sed ut supra dictū est, imprimit tm̄ imagines, ex quibus surgūt cogitationes dū anima circa eas sponte negociat̄. Et forsan dr̄ eas imprimere, qa dū miscet se virtuti imaginatiuæ format eas in seipso. Et inde resultat in imaginatione, s. hominis sicut speculum si admoueatur speculo, forma impressa in vno resultat in alio, licet anima credat eas tantūmodo in seipsa formari, pp vehementem applicationem maligni spiritus ad eā, qui non solū ut dictū est ipsas imagines imprimit: sed ēt malè cogitata incendit, & ideo dr̄ incensor. Hiero, super Matthæum li. 2. De corde enim exeunt cogitationes malæ, &c. Ex hac sententia arguendi sunt, qui cogitationes a diabolo immitti putant, & non ex propria voluntate nasci: diabolus quidem adiutor, & incentor malarum cogitationum esse potest, sed actor esse non potest.

Qualiter deprehendunt hominum cogitationes. C. C X X

IDem ibidem. Nec debemus opinari eum cordis occulta rimari. Sed ex habitu corporis, & gestibus æstimare, quid versem⁹ intrinsecus: verbi gratia, semper ī insidiis positus, si pulchrā mulierem nos crebro viderit respicere, intelligit cor amoris iaculo vulneratum. Et leuem cogitationum nostrarū scintillā fomitibus suis inflāmat. Origenes super Iob lib. 1. Itaq; sicut iam dictum est, circumiui inquit terrā. Mala est hoc gloriatio tua. Terrā circumis, & ad cœlum non reuerteris. Circumis autē nō terrenis gressibus, sed spūalibus seductionibus. Terrā circumis tanquam spūs volans. Et ea q̄ dn̄r voce, cuncta audiēs, & q̄ operibus fiunt uidens. Ea quoq; q̄ in corde tractantur nesciens. Si. n. cogitationes hoīum diabolus sciret, nihil boni facere ꝑmitteret. Sed oīa bona mox vt cogitatione cepta essent destrueret. Cassianus vbi supra. Quòd aūt spūs immundi cogitationes nr̄as aliq̄n sentiūt, hoc ex indiciis sensibilibus forinsecus colligūt. Ipsas quoq; cogitationes quas ingerunt vtrū susceptæ sint vel quēadmodū susceptæ sint, nō ꝑ ipsius aīæ naturā. i. nō ꝑ illū interiorē aīæ motū in medullis ipsius, vt ita dixerim, latitantē. Sed ex motibus, & indiciis corporis deprehendūt, vt puta cū castrimargiā suggesserint, si viderint ad fenestrā Monachū, vel ad solē vel ad coquinā curiosius aspectantē, vel si audierūt eū de cibo loquentē, cognoscunt desideriū gulæ fuisse susceptū. Si fornicationē ingesserint, & viderint cū carne cōmotū petulantur aspicere, aut loqui, aut tangere intelligunt in penetralibus aīæ libidinis iaculum fuisse defixū, & similiter in aliis vitiis. Qđ etiam a uiris prudentibus aliq̄n deprehenditur. Sicut latrones in domibus quas furtim aggredi cupiunt occultas solent explorare diuitias, quas per sparsas arenarum minutias ad earum circumitum deprehendunt. Cogitationes autem, quæ de internis animæ sensibus nondum ꝓdierunt, adire vel cognoscere omnino non possunt.

Cur non permittantur a nobis videri. Cap. C X X I.

IDem ibidem. Tanta verò spirituum densitate aer est constipatus, qui est circa terram. In quo non quieti ociosiq; versantur: vt satis vtiliter eos nr̄is aspectibus prouidentia diuina subtraxerit, aut enim terrore concursus eorum, aut horrore vultuum, in quo se pro voluntate sua cum libitum fuerit transformāt, intolerabili formidine homines consternerentur. Aut certè nequiores quotidie eorum exemplis fierent, fieretq; inter homines quædam perniciosa, & dæmones familiaritas, & exitialis cōiūctio, qualis esse solet inter ipsos maleficos. Si enim flagitia, quæ inter eos committuntur iugiter conspicerent, nullo temporis puncto a sceleribus desinentes eos cernerēt, quos nulla carnalis lassitudo, nulla occupatio rei familiaris aut solicitudo victus quotidiani sicut nos unquam cessare compellit. Omnes autem impugnationes quibus homines impetunt, etiam contra se inuicē indefesso conamine assiduè exercent, & illarum victoria gaudent, aut diminutione cruciantur.

Qualiter energuminos, & cultores suos vexent. Cap. C X X I I.

IDem. Quidam energumini sic a dæmonibus uexantur, vt ea, quæ gerunt uel loquuntur nequaquam intelligant, quidam verò norunt, & postea recordantur: quod euenit non per aliquā animæ diminutionem, neque per talis maligni spiritus infusionem, ut animæ substātiam penetrans, & uelut ei vnitus, & quodammodo indutus ea sermones ac uerba per os patientis emittat, hoc enim nullo modo ab eis fieri posse credendum est. Sed contingit hoc per corporis debilitatem, cum scilicet in illis membris in quibus vigor animæ continetur, immundus spiritus insidens, eisque importabile pondus imponens, obscuritate teterrima intellectuales eius sensus obruit atque intercipit. Quod nō nunquā etiam uini febrisque uitio, seu nimii frigoris aliisque valitudinibus extrinsecus superuenientibus accidit. Sola enim Trinitas ita est intellectualis naturæ penetrarix, ut nō solum complecti eam, & ambire, sed etiam illabi ei possit eique infundi. Actor. Energumini propriè dicuntur quos dæmones vexant interius, ut non possint operationes virtutū naturaliū exercere, pro ratione liberi arbitrii. Tales enim non dicūtur obsessi, sed energumini propter interiorem operationem diaboli. Nam energia dicitur vis quædam potestatiua, & laboriosa, impellente diabolo in homine interius facta. Quorum autem corpora diabolus

bolus nõ intrat, ſed exterius manens vexat, impediens qñq; ne videant vel audiant, vel hmõi: tales propriè dñr obſeſſi ad modũ caſtri. Solent autem dæmones cultores ſuos vexare corporaliter, vt in vita Beati Bartolomei legitur. Et quaſi ægritudines corporis dolores immittere, vt cum eis ſacrificaſſent, ipſi ab eorũ vexatione ceſſantes viderentur eos ꝓpitiando ſanauiſſe, vt ſic eos magis in errore idolatriæ confirmatos diutius detineant.

Qualiter ſimulachris aſſideant. Cap. CXXIII.

GLoſa ſuper Abacuc. 2. Spũs immũdus aſſidere ſimulachris põt, ſed intrinſecus eſſe non põt. Actor. Subintelligendum eſt per modum viuificantis, ſicut aĩa in corpore. Nam põt quidem dæmon intrare ſimulachrũ lapideum, & inde reſponſa dare, ſed non ei adhærere ita vt illud viuificet, & ſenſificet, vt vnã potentiam cum eo faciat, ſicut aĩa cum corpore. Et hæc expoſitio Prophetalis benè conſonat textui, qui dicit, Oĩs ſpũs non eſt in viſceribus eius. Poſſet etiam dæmon includi in aliquo vaſe, ſicut includebantur ꝑ incantationes Salomonis. Sed nihilominus poſſet videre ea, quæ eſſent extra vas, quia non agit, nec videt ꝑ diſtantiã ſiue ꝑ medium, cũ ſit ſpũs, ſed immediatè. Dr̃ tñ ꝙ aĩam hoĩs in ergaſtulo corporis incluſam videre non põt ꝑ vmbram ipſius corporis, qđ tantis tenebris aĩam inuoluit, ut nec ipſa clarè videat, nec ab aliis ſpiritibus videri poſſit niſi a Deo, & ab Angelis: qui etiam hoc habent per grãm, non a natura: unde humanũ corpus cõparat̃ lapidi oleotropeo, quẽ qui ſecum habet, ab aliis hoĩbus videri non p̃t: ſic aĩa corpus humanum gerens non põt videri ab aliis ſpiritibus. Iam potius videre põt ea, q̃ sũt diaboli. ſ. imaginationes quas illi anteponit ſicut ille qui eſt in loco tenebroſo videre p̃t eũ, q eſt in lumine vel extra tenebras, nec è contra. Quòd autem non p̃t diabolus eã videre dũ eſt in corpore, non impedit corporis diſtantia, ſed vmbra. Nam ſi eſſet incluſa in dolio vel in alio vaſe, poſſet eam videre, ſicut etiam ablata vmbra videt eam quando exuta eſt corpore.

Qualiter homines etiam bonos vexent, & eis obediant. Cap. CXXIIII.

CAſſianus vbi ſupra. Non ſunt autem deſpiciendi, qui diuerſis tentationibus a dæmonibus vexantur. In quibus duo debemus credere. Et ꝙ. ſ. ſine Dei permiſſione nullus ab eis oĩno tentetur. Et ꝙ oĩa nobis a piiſſimo patre, & medico pro noſtris vtilitatibus irrogantur. Nam plerumq; pro leuiſſimis etiã delictis ſcĩ hoĩes, & ꝑfecti corporaliter vexãdi tradũtur ſatanæ, ut ſi quid in eis purgandum eſt, ante mortem purgetur. Sicut Abbas Moyſes vir Sanctiſſimus aliqñ diſputans contra Abbatem Macharium quadam opinione præuentus, vnum ſermonem Macharii paulo durius reprehẽdit. Et cõfeſtim tã diro dæmoni traditus eſt, vt humana ſtercora ori ſuo ingereret. Continuoque orante Machario dicto citius curatus eſt. Sic & propheta in li. Regum leoni traditus eſt ad deuorandum propter inobedientiæ culpam, quam tñ non de induſtria neque de vitio propriæ voluntatis contraxit, ſed ab alio Propheta fuerat circumuentus. Sciendum eſt autem, ꝙ maligni ſpiritus duobus modis obediũt hominibus. Aut enim ſanctitati fidelium diuina gratia, & virtute ſubdũtur inuiti, aut ſacrificiis impiorum ſeu carminibus quibuſdam deliniti, velut familiaribus adulantur.

Vtrum corpora dæmones habeant. Cap. CXXV.

AVguſtinus ſuper Gen. 4. li. Philoſophi dixerũt dæmones eſſe animalia aerea, quia corporum aereorum natura viget. Et propterea morte non diſſoluuntur, quia præualet in eis elementum, quod ad faciendum aptius eſt, quàm ad patiendũ. Qui ſi ante tranſgreſſionem cæleſtia corpora gerebant, non mirum ſi ex pœna conuerſi ſunt in aeream qualitatem, vt iã poſſint a ſuperiori elemento i. ab igne pati. Idẽ in lib. de diuerſitate dæmonum: Dæmones duabus rebus quantum ad aereum corpus attinet, præditi ſunt. ſ. acrimonia ſenſus, & celeritate motus. Quibus etiam experientia rerum ſpacio vitæ longioris acceſsit; per has efficientias, quas aerei corporis natura ſortita eſt, non ſolũ multa futura prædicũt, ſed ẽt mira faciunt. Actor. Hæc & hmõi de corporibus dæmonũ creditur Auguſt. dixiſſe, nõ ita ſentiẽdo vel affirmando, ſed magis opinando, vel aliorũ opiniones recitando, maximè Philoſophos, qđ ex ipſis verbis diiudicare uoluit; quibus ait, Dæmones dñr aerea animalia, non ait ſunt, vnde & in li. de Ci. Dei. 11. ita dicit, Platonici dixerunt oĩum animalium in quibus eſt anima rõnalis, tripartitam eſſe diuiſionẽ, deoſq; excellentiſsimum locum tenere. ſ. in cælo, hoĩes infimũ. ſ. in terra. dæmones medium. ſ. in aere. Et ſicut eis diuerſa eſt dignitas locorũ, ita etiã naturarum. Deos autem vocant Angelos. Quibus etiam ipſe Plato in thymeo Deum introducit loquentẽ ſic. Dii Deorum, &c. Appuleius de Deo Socratis. Dæmones ſunt genere animalia, ingenio rationalia, animo paſſiua, corpore aerea, tempore æterna. Actor. Cõis autem eſt opinio, dæmones non eſſe animalia aerea, ſed ſpũs immundos incorporeos, & ſm naturam ſuã aſpectibus nr̃is inuiſibiles, qui tñ de hoc aere in quo habitant, corpora aſſumunt cum hoĩnibus apparent. Richardus de Trini. li. 4. Nonne ex Euangelio innotuit, ꝙ dñs ex uno hoĩe legionem dæmonum eiecit? Si dæmones corpora habent, vbi quæſo in eo fuere, In ſpiritu, an in corpore? Conſtat, quia oẽ corpus lõgitudinẽ, latitudinẽ, & ꝓfundum habet, & eo ipſo ſine locali capacitate ſubſiſtere non põt, qualẽ quidem ſpũs omnino nõ habet, ergo nõ in ſpũ, ſed in corpore fuerunt. Sed quõ, uel in qua parte hoĩs. Nã & ſi dixeris ſubtilia corpora hr̃e. Cuius q̃ſo exiguitatis ea putas eſſe, ſi credis vel ſolam hominis pellem corpori detractam tot corpora poſſe comprehendere?

De incuborum vexatione, exemplum de fantaſtica muliere. Cap. CXXVI.

AVguſtinus de Ci. Dei. 15. libro. Creberrima fama eſt, multique experti ſunt vel ab illis qui expertos ſe audiſſe confirmant, Siluanos, & Faunos, quos uulgo incubos vocant, improbos ſæpe mulieribus extitiſſe, & earum appetiſſe ac peregiſſe cõcubitum. Et quoſdam dæmones quos duſios galli nuncupant, aſſidue hanc immunditiam, & tentare, & efficere. Ganfridus Antiſiodorus. Quidam decanus ſacerdotum cum ſorore ducis. Burgundię regi Sicilię Rogerio deſponſata, aliquandiu regnum eſt inhabitans, ibi certiſsimè comperit, quod narrabat iuuenis quidam ſtrennus, & natandi peritus, circa crepuſculum noctis lucente luna in mari balneans, mulierem poſt ſe natantem per crines apprehendit, tanquam vnũ ex ſociis, qui eũ vellet mergere, eam alloquens nullum uerbum extorquere potuit, opertamque pallio in domũ eã duxit, & tandẽ in uxorẽ ſolenniter accepit. Increpatus aliqñ a quodã ſocio, ꝙ fantaſma accepiſſet, expaueſcens eripuit gladiũ, minatus eſt in cõſpectu eiuſdem mulieris, filium quem ex ea ſuſceperat interfecturũ, niſi illa loqueretur, & diceret vnde eſſet. Vę inquit tibi miſero, utilem perdis uxorẽ dum me cogis effari. Tecum forem, & tibi benè foret, ſi iniunctum mihi ſilentium tenere permiſiſſes. Nunc autem me deinceps non uidebis, & mox euanuit. Puer creuit, & marinũ balneũ frequentare cepit. Tandem vna dierum fantaſtica illa mulier coram multis eundem puerũ in eiſdẽ fluctibus occurrẽtẽ rapuit, quem ſi uerus puer fuiſſet mare ad litus expellere debuiſſet.

Alia exempla ad idem. Cap. CXXVII.

GElinandus 4. libro. In Coloniẽſi diœceſi famoſum & immane palatium Reno flumini ſupereminet, quod iuuamen nũcupatur, vbi pluribus olim congregatis principibus ex improuiſo aduenit nauicula, quã collo alligatã cignus trahebat argentea cathena, exinde miles nouus & incognitus omnibus exiliit & cignus naue reduxit. Miles poſtea nobilem vxorem duxit: & liberos procreauit. Tandem in eodem palatio reſidens, cignum inſpiciens aduentantem cum eadem nauicula, & cathena, ſtatim in nauem ſe recepit, & vlterius non comparuit: progenies eius vſque hodie perſeuerat. In Ligonienſi quoque prouincia, quidam nobilis in ſiluarum abditis repperit mulierẽ ſpecioſam præcioſis veſtibus amictam, quam adamauit, & duxit. Illa plurimum balneis delectabatur, in quibus viſa eſt aliquando a quadam puella in ſerpentis ſe ſpecie volutare. Incuſata viro, & deprehenſa in balneo, nunquam deinceps comparitura diſparuit, & adhuc durat eius progenies. In vita quoque Sancti Bernardi legitur, quòd in Ciuitate Varinenthenſi dæmon incubus muliere quadam abuſus eſt ſeptem annis cubãte etiam ea iuxta virum ſuum, quem Beatus Bernardus coram omni populo candelis ardentibus excommunicans ab ea fugauit. In eadem prouincia, ſcilicet in minore Britannia: creberrime leguntur tempore Arturi regis, & ſociorum eius huiuſmodi caſus accidiſſe. Actor. His, & huiuſmodi exemplis vr̃ quòd dæmones poſſunt & coire cum mulieribus, & generare. Nam & Merlinus fertur a dæmone incubo genitus fuiſſe.

Sententia prudentum de eodem. Cap. CXXVIII.

IDem. Sed nunc dicunt magiſtri, dæmones n õpoſſe generare, licèt poſſint, & nouerint ſemina commiſcere: ad generationẽ hominis exiguntur non ſolum ſemina ſed etiam operationes vtriuſque, ſcilicet maris & fœminę: vnde ſi dæmon ſemen viri proiiceret in matricem mulieris nunquam per hoc tamen fieret hominis generatio. Itaq; per commixtionem ſeminũ quam faciunt dæmones illa ſola animalia fieri poſſunt quæ fiunt per putrefactionẽ, vt ranę, muſcę, & quidã ſerpẽtes. Ea vero q̃ fiunt per generationẽ nõ poſſunt per rationẽ prædictã. Dicunt ergo falſũ fuiſſe, ꝙ Merlinus dictus ſit a dæmone progenitus, ſed forte mater eius paſſa eſt illuſionem in ſomnis a diabolo, ita quòd videbatur

batur

batur sibi viro succũbere, vel aliqd tale. Et in ipsa illusione putabat se tũc cõcepisse, licèt nõ cõcepit: dicebat. n. se de spũ in hoïs specie illum cõcepisse, vt legitur in Chronicis prædictis, ergo ẽt in cõsimilibus casibus, vbi vr̃ in cõcubitu dęmonũ hoïes natos fuisse, possumus dicere nõ fuisse veros homines, sed fantasticos, vel nõ fuisse ex tali concubitu genitos, sed fallaciter aliũde suppositos, siue ab homine siue a dęmone. Sed nec ipse dęmonũ cõcubitus videtur esse verus & naturalis, sed magis fantasticus. Nec in eo credo dæmones aliquã delectationem habere, nisi in hoc solo, ꝙ faciũt mulieres peccare. Cassianus vbi supra. Nullo ergo modo credendũ est spirituales naturas cũ fęminis carnaliter coire posse. Nã si hoc aliquãdo posset fieri, quo nunc, vel nunquã, vel raro videremus aliquos ex eorũ cõcubitu de mulieribus absque virili semine nasci, cũ præsertim constat eas libidinũ sordibus admodũ delectari, quas proculdubio p semetipsas potius, q̃ hominibus cõsciẽ exercere mallent, si illud vllo mõ posset effici.

Quod dæmones omni motu liberi arbitrij peccant. Cap. CXXIX.

GRegorius in moral. 18. Omnis voluntas diaboli iniusta est, & tñ permittente Deo oĩs potestas iusta. Glosa super epistolã secundã ad Corint. Quę aũt cõuẽtio Christi ad Belial, idest ad diabolũ apostatam. Ille enim oĩa malè agit, Christus aũt omnia bene. Actor. Regulariter ergo dr̃, ꝙ dæmones cũ actione sua, & omni motu procedente ex libero arbitrio purè peccant mortaliter. Non. n. possunt peccare venialiter, quia non habent sensualitatem sicut nos, vt. s. primo comedat mulier. s. sensualitas, & postea vir. i. rõ, sed statim in eis cõsummat peccatũ, q̃a nunq̃ mouẽtur nisi motu rõnis. Ideo aũt dixi. Ex libero arbitrio, q̃a quosdã habẽt motus rõnales, quibus diligũt se, & Deũ, sed hi irreuocabiles sunt, & naturales, q̃a nõ subiacẽt libero arbitrio. Nã velit nolit, quilibet dæmõ diligit se, & Deũ. Et ideo in his motibus non est meritũ, neq; demeritũ, quia purè naturales sunt. Volũtati autẽ rõnali, q̃ est libera, habẽt odio Deũ. Et vellẽt eũ nõ esse, si fieri posset. Vnde dicit Psalmus. Superbia eorũ, q̃ te oderũt ascen. semper. Habent ẽt odio oẽm creaturã præter se. Et quilibet dæmon de alio simpliciter vellet eũ nõ esse, sicut & alias creaturas. Et tñ quodãmodo vult eã esse. s. vt noceat. Ex hoc. n. ꝙ nocẽt applaudũt sibi inuicẽ, & cõgaudẽt: sed qlibet odit oẽm creaturã inquãtũ est creatura, sicut & creatorẽ, & hoc excepto naturali amore. Nã nullo mõ põt in eo adeo corrũpi naturalis affectio, vt odiat se, q̃a hoc ipsa natura nõ patitur, q̃a de necessitate sibi eſt amica, & appetit comodũ suũ. Et ob hoc ẽt diligit illũ a quo est oẽ bonũ. Iuxta illud Aug. Deus quem amat oẽ, quod amare potest, siue sciens, siue nesciens. Quòd autem dr̃. Qui diligit iniquitatẽ, odit animam suam, sic intelligẽdum est, ita agit, ac si odisset se. Sic ergo diabolus odit quidem se per effectum. s. se corrumpendo per peccatum, tamen diligit se per affectum.

Vtrum peccent credendo vel sperando. Cap. CXXX.

IDem. Sed nunquid peccant credendo Deũ esse? Dicit. n. Iacobus. Dæmones credũt, & cõtremiscũt. Nũquid peccãt sperãdo? Dicit. n. Iob: Ecce spes eius frustrabitur eũ. Nunquid ẽt peccauerũt cõfitendo Christũ, & ad eius imperiũ de obsessis corporibus exeũdo? Ad hoc pt dici, ꝙ licèt fides eius bona sit. i. habitus fidei bonus, & naturalis. Nihil. n. aliud est, q̃ naturalis scientia vel cognitio, qua cognoscit Deũ p speculũ, ipse tñ motus fidei. i. ipsum credere de Deo siue cogitare, quotiescũq; pcedit ex libero arbitrio, est peccatũ, q̃a deprauat malo fine, vel malo actu comitante. Nunquã. n. credit actu vel cogitat de eo, nisi remurmurãdo vel inuidẽdo: imo ad hoc ex ppria malitia cogunt vt inuideãt, sicut aliquis cogitaret de æmulo suo vt ei inuideret actu, vel eũ blasphemaret. Quòd autẽ ipsum credere vel cõfiteri extorquet ab eis per pœnas, sicut a Pharaone, q cũ dixisset. Nescio Deũ, &c. postea flagellatus confessus est Deũ dicẽs, Dñs iustus, &c. tũc nõ est peccatũ, q̃a non purè pcedit ex libertate arbitrii, sed ex coactione timoris. Igitur neq; confessio illa dæmonũ, atq; exitus de corporibus obsessorũ fuit peccatũ, quia utrũq; per uiolentiã timoris extortũ est, licèt ẽt hoc faciendo peccarent in hoc, ꝙ remurmurando, & inuiti faciebant: Cæterũ nõ est credendũ, ꝙ diabolus speret æternã beatitudinẽ, nec velit eã hr̃e simpliciter, & pprìè. Nã cũ beatitudo sit oĩum optabiliũ plenitudo ſm Augu. neq; vult hr̃e virtutes, neq; frui Deo, vel aliquã hr̃e participationem cum ipso, quæ tñ sunt summè optabilia: hoc tñ dico de volũtate liberi arbitrii: sed volũtate naturali, qua diligit se, vult sibi oẽ bonum. Ideo autem dr̃. Spes eius frustrabitur eum, quia sperat dilationem pœnarum suarum maiorem, quàm futura sit.

Cur non habeant peccati sui remedium. Cap. CXXXI.

PEtrus Lombar. ita prosequitur. Diabolus, quia sine alicuius tentatione peccauit, per alium vt resurgeret, iuuari non debuit nec per se potuit. Et ideo peccatum eius irremediabile extitit. Homo verò, quia aliquam cadendi occasionem habuit, licèt modicam, per gratiam Dei iuuari potuit ad veniam. Et peccatũ eius sicut per alium habuit initiũ, ita non incõgrue p alium habuit remediũ. Aug. in Encheri. Placuit etiã vniuersitatis auctori, & moderatori, vt qm̃ non tota multitudo Angelorũ Deũ deserendo perierat: ea q̃ perierat in ppetua pditione remaneret. Quę aũt cum Deo illa deserente perstiterat, de sua certissimè cognita fęlicitate gauderet. At verò creatura rõnalis, q̃ in hoĩbus erat, qm̃ peccatis atq; suppliciis tota perierat, ex parte meruit reparari, ut Angelicæ societati suppleretur, qđ ruina illa minuerat, hoc. n. promissum est sanctis, ꝙ erunt æquales Angelis Dei. Iohannes Damasc. li. 2. Angelus non est susceptibilis pęnitẽtiæ incorporeus, homo verò pp corporis infirmitatem pęnitentia fungitur, quod ergo hoĩbus est mors, hoc Angelis est casus, post casum. n. non est pęnitentia, queãdmodũ neq; post mortẽ. Grego. in moralibus li. 33. Qm̃ ergo Leuiathan de diuina vita sibi falsa promissione blanditur, vt eius reatus irremissibilis ostendat. Rectè ad beatum Iob dr̃. Ecce spes eius frustrabitur eum. Quodque paulo post subiungitur, nõ parcã ei verbis potentibus, & ad deprecãdũ ad dẽcõpositis, de ipso quoq; Diabolo intelligẽdũ est, q̃ veniam culparum suarũ nunquam petiturus est. Idẽ in li. 34. Iccirco autem peccans est sine venia damnatus, quia magnus sine comparatione fuerat creatus. De quo iccirco tam mira a Domino referuntur, ut consideret homo quid electus in terra mereatur, si Angelus Angelis in cęlo prælatus prosternit. Vnde p Prophetam ait Dominus, inebriatus est in cælo gladius meus.

LIBER TERTIVS.

De Opere secundæ diei. Cap. I

COmestor. Secunda die fecit Deus firmamentum in medio aquarum. i. quãdã exteriorẽ mundi superficiem ex aquis coagulatis ad instar cristalli solidatã, & plucidã, intra se cætera sensibilia cõtinentẽ, ad imaginem testę, q̃ in ouo est. Et dr̃ firmamentũ nõ tm̃ pp sui soliditatem, sed etiã, q̃a terminus est aquarum, q̃ super ipsum sunt firmus, & intrãsgressibilis. Dr̃ & cælũ, quia cælat. i. tegit oĩa visibilia, vnde & pro sui concameratione grecè dicitur vranos, idest palatium: unde dicitur cælum quasi casa Helios, idest solis, quia sol sub ipso positus ipsum illustrat, & in eo fixa sunt sydera. Aristoteles de cœlo, & mundo lib. 2. Cęlum est corpus Spirituale, rotundum, motiuum motu circulari, naturali, sempiterno. Idem libr. 1. Cælum quidem secundum tres modos nominatur. Vno modo dicitur quod est ultimum incessus totius, & corpus naturale, quod est in ultimo incessu totius. Nos autem nominare consueuimus horizontem huius mundi, & superius eius cęlum. Et dicimus, quòd illic sunt omnia Spiritualia fixa, quieta. Alio modo dicitur corpus continuum cum horizonte incessus mundi, ubi sunt sol & luna, & quædam stellæ. Nos autem dicere consueuimus, quòd sol, & luna fixi sunt in cęlo. Tertio modo dicitur cælum habens corpus continuum ab ultimo incessu totius. Et nos consueuimus dicere completum, & totum cęlum. Isido. ety. lib. 3. Cælum dicunt Philosophi rotundum, uolubile, & ardens, & uocatur cœlum, quia tanquam vas cælatum habet impressa signa stellarum: huius sphæra est species quædam in rotundum formata, cuius centrum est terra ex omnibus partibus æqualiter inclusa. Comestor. Hanc circumuolutam concamerationem Philosophus summitatem ignis intellexit. Cum enim non habet quo ascendat circumuoluitur, ut in clibano patet. Ita & circa mundi exteriora ignis uoluitur.

De natura ipsius firmamenti. Cap. II.

EX libro de naturis rerum. Cælum igitur siue firmamentum est subtilis igneęque naturæ, rotundum, & centro terræ æquis spaciis undique collectum, undique & conuexum. Mediũque ubique circumitur, & inenarrabili celeritate circumuagatur: hoc cœlum continet omnem naturam in qua est: dumque flaui coloris est, visus maximè confortatiuum est. Iohannes Damascenus libro. 2. Firmamenti naturam Diuus Basilius subtilem ait esse uelut fumum, ex Diuina edoctus scriptura. Alii uerò aquosum, ut in medio aquarum genitum. Alii ex quatuor elementis. Alii uerò quintum corpus, & aliud præter quatuor. Aristoteles in metheororum libro primo. Orbis est elementum quintum, scilicet non ex elementis quatuor, sed aliud ab eis per naturam, locus ei propinquus est calidus, & inflammatus. quia omne mobile ex corporibus quando mouetur, inflammat

quod ei appropinquat. Auerrois. Cęlum hoc non componitur ex materia, & forma, ſm ꝙ corpora generabilia, & corruptibilia componuntur, quia nulla potentia eſt in eo ad duo contraria, ſed ſolũ potentia, quæ eſt eſſe in loco: vnde potius debet dici, ꝙ eſt ex ſubiecto, & forma, quàm ex materia, & forma. Nã ſubiectum dicit affixionem ad formã vnã, materia verò potentiã ad recipiendum formam aliam, qđ nõ contingit in materia cœli, quæ eſt ſemper ibi cum actu ſuo. Et ideo ſæpe dicitur materiam non habere: ſic ergo materiam habet, & non habet. Deniq; cœlum, & omnia corpora ſupercæleſtia ſunt quorum formæ carent contrariis. Ideoq; ingenerabiles, & incorruptibiles ſunt. Et ſubiectum eorum non eſt cõe. Si.n. cõe eſſet, propriã formã non haberet. Nunc autem propriam habet. quam & ſemper habet.

De Diuerſis opinionibus circa naturam eius. Cap. III.

Actor. Patet ergo ꝙ de natura cęli multæ fuerũt opiniones. Nam alii quidem poſuerunt ipſum eſſe de numero ſimplicium, ita ut totum eſſet forma, & materiam non haberet, inducẽtes pro ſe illud Ariſto. in li. de ce. & mun. Cęlum non eſt ex aliquo omnino. Alii vero dixerunt illud eſſe compoſitum ex materia, & forma, iuxta illud Philoſophi in eodem. Cęlum eſt ex tota materia. Horum autem quidam ponunt ipſum eſſe vnum de quatuor elementis. Et hi diuerſificantur. Quidam.n. ponunt ipſum eſſe aquam, quidam verò ignem, vt Plato in thymeo, cui cõſentire vr̃ Aug. Damaſ. uero dicit ipſum eſſe corpus immateriale. Philoſophus autem ſequaces dicunt ipſum eſſe quintum corpus præter quatuor elementa. Et hæc opinio vr̃ verior, cui etiã omnes penè moderni conſentiunt. Si autem obiicitur contrarium, ꝙ in ipſo videmus proprietates ignis, videlicet calidũ, & lucidum: & vbi eſt proprietas, ibi & ſubiectum, & ita videtur eſſe igneum: poſſumus reſpondere, ꝙ proprietas cœli, & ignis non ſunt vniuocè conuenientes vtriq;. Lucidum n. & calidum, ſiue lux & calor, quæ in cœlo ſunt viuificatiua per motũ corporis cęleſtis, ſicut dicit Philoſophus in 8. li. Phyſi. ꝙ cæli motus vt vita quædam eſt natura exiſtentibus omnibus. Calidum autẽ, quod eſt cum radio ignis iuxta Philoſophum per ſe congregatiuũ eſt homogeneorum. i. ſubtiliũ aſcẽdentiũ ſurſum, ac per conſequẽs conſumptiuum ac diſgregatiuũ ethrogeneorum ſibi propinquorũ. i. croſſorum deſcendentiũ deorſum. Si aũt obiicitur iterũ, ꝙ ſicut probatur in li. de cæ. & mun. vnũquodq; elementũ eſt Sphericũ. Dicit etiã Plato, ꝙ ignis mouetur circulariter in loco ꝓprio, & ita ꝙ ignis vr̃ hr̃e motũ rectũ, nõ obſtat quin cœlum, qđ eſt circulare, ſit igneũ. Dicẽdũ eſt, ꝙ ignis nõ mouetur circulariter niſi per accidens. ſ. motu corporis continentis ipſum. Ideoque non determinatur eius natura ꝑ motũ illũ. Ad hoc aũt, ꝙ dicunt auctores multi, cœlum eſſe igneum, dicimus, ꝙ ignis dr̃ duobus modis. ſ. ab inflammatione tm̃, actiua vel paſſiua, vel ab vtraq;. Si ab actiua tm̃, cœlum eſt ignis ſm hunc modum, quia ſ. inflammat. Si vero a paſſiua tm̃, ſm hoc carbo eſt ignis. Sed vtrumq; dicitur largè, & impropriè. Si autem ab vtraque ſic dicitur ignis propriè. Itaque prædicti auctores capiunt ignem large, ſicut accipitur in glo. ſuper Gen: quæ dicit, ꝙ empyreum dicitur igneũ non ab ardore, ſed a ſplendore vel illuminatione.

De Inuiſibilitate ipſius. Cap. IIII.

Cum autem firmamentum eſſe conſtet ſubtilis naturę, creditur eſſe inuiſibile, licèt quidam rudes dicant ſe illud videre qñ purus eſt aer. Vbi.n. viſus deficit, ibi error ſenſui dat imaginationem uidendi, quod non uidet, ſicut aliquis oculis clauſis vr̃ ſibi tenebras videre. Nam quamuis viſus ex luce oculorũ ſumat exordiũ, nihil tñ valet, niſi ex alicuius ſpiſſitudinis obſtaculo repercutiatur. Guilielmus de conchis. Viſus qñ deficit ſurſũ intendens, quiddã ſpiſſum ibi confingit, nã deficiendo ſpiſſatur. Sed quia per oculum tranſit, in quo eſt humor aqueus, & criſtallinus, cũ deficit, nec alius color occurrit, talẽ colorẽ. i. aqueũ ſibi confingit. Actor. Quod ergo ſuperius dictum eſt, ꝙ firmamẽtũ cũ ſit flaui coloris, viſus maximè confortatiuũ eſt, nõ intelligendum eſt ita, ꝙ ille color ipſius firmamẽti ſit in ſe, ſed in oculi confictione. Porro de falſitate viſus plenius dicetur infra eodẽ libro, vbi tractabitur de aquis ſupercæleſtibus, vel etiam in tractatu de anima, ubi agitur de ſenſu viſus. Quòd autem in Eccleſiaſtico dicit ſcriptura, ꝙ altitudinis firmamentum pulchritudo eius eſt ſpecies cœli in uiſione gloriæ, referri poteſt ad ſtellarũ pulchritudinem, quæ etiam ſm quoſdam in firmamento dicuntur fixę, vnde & paulo poſt dicitur ibidem. Species cœli gloria ſtellarum. Si quis autem aſſerere voluerit, firmamentum aſpectibus noſtris viſibile, de hoc nolo contendere.

De figura eiuſdem. Cap. V.

Iſidorus vbi ſupra. Cæli autem ſphera (vt dictum eſt ſupra) ſpecies eſt quædam in rotundum formata, cuius centrum eſt terra ex omnibus partibus æqualiter incluſa. Iohannes Damaſ. vbi ſupra. Quidam opinati ſunt cœlum hoc totum in circuitu continere, & ſphericæ formæ exiſtere, & undiq; ſupremã partẽ totius ipſum eſſe. Media verò eius, quæ ab ipſo continentur loci eſſe infimam partem. Leuia uerò corporum ſuperiorem ordinem eſſe ſortita, & inferiorem grauia. ſ. terram, & aquam quidẽ, quia leuior eſt, vnde & mobilior terra exiſtit deſuper vndiq;, ſic in circuitu aerem, & circa aerem vndiq; ęthera. i. ignem qui eſt leuius elementum, ideo ſurſum præ omnibus fertur. De foris autem omniũ in circuitu cœlũ. Hi circulariter aiunt moueri cœlum, & conſtringere, quæ infra ſe ſunt, & manere omnia firma, & non excidentia. Dicunt autem æqualiter id diſtare, & ſemotũ eſſe a terra, & deſuper, & ex lateribus, & deſubtus, deſuptus autem, & ex lateribus animo quantum ad nr̃m ſenſum, quia ſm continentiæ rationem, vndiq; ſuperiorem locum cœlum habet. Aiunt autem quidam ipſum ſubtiliſſimæ naturæ velut fumum eſſe, ac ſphericè circundare terrã, & circumferre cum ſuo acutiſſimo motu ſolem. & lunam, & reliquos planetas, qui tñ aduerſus cœlum faciunt motũ: Et ſuper terram quidem exiſtente ſole diem hic fieri. Sub terra verò eo deſcendente, hic quidem noctem, illic verò diẽ. Alii vero hemiſpheriũ, & ſemicirculum eſſe cœlum imaginati ſunt, quia dicit Dauid. Qui extendit cœlũ ſicut pellẽ. Et Iſaias. Qui ſtatuit cœlũ ſicut cameram, id eſt arcã. Et qm̃ occidens ſol, & luna, & aſtra circumeunt terram, ab occidente in aquilonem, & ita rurſus in oriente deueniunt.

De eodem. Cap. VI.

Ex ſphera. Formam cæli ſphericam eſſe per hoc compertum eſt, ꝙ ſtellę, quæ ſunt in eius medio, maximos deſcribũt circulos. Aliæ vero quantum remotiores ſunt a mundi medio, tanto minores deſcribunt. Et talis eſt natura corporis ſpherici. Præterea ſtellæ quæ ſunt in medio mundi, velociſſimo curſu mouẽtur, quæ autem in extremitatibus firmamenti, tardiſſimo cum lineares ſint ad inuicem, quod non fieret ſi firmamentũ quadratũ vel oblongum eſſet. Oportet ergo quod quæcũq; ſibi inuicẽ linearia ſunt, in alio latere quadrati dum ipſum quadratũ mouetur, æquè cito moueantur. Itẽ ſi quadratã vel oblõgã formã haberet firmamentũ, contingeret ipſum hr̃e angulos, ſed totius Philoſophiæ principium eſt. Vniuerſitatem rerum includi a circumferentia firmamenti. Cum ergo vnus angulus a loco recederet, oporteret, ꝙ locus ille vacuus remaneret, donec ille vel alter angulus ſubintraret. Sed conſtat, ꝙ aliquem locũ eſſe vacuum eſt impoſſibile, ergo eſt ſphericum. Ariſtoteles in li. 2. de cœlo, & mũdo. Circulus eſt prima figurarũ ſuperficialiũ, & ante figuras reliquas. Quapropter, & corpꝰ orbiculatũ eſt ante reliqua corpora, qm̃ ipſum ſolũ vna ſuperficie continetur. Reliqua verò corpora æqualis lineæ ſuperficiebus multis. Omnis ſiquidem figura ſuperficialis, aut eſt æqualis, aut rotunda. Superficies æqualis eſt q̃ pluribus lineis continetur. Rotunda verò, q̃ una linea. Albertus. Cælum itaq; tribus de cauſis dicimus eſſe rotũdũ. Primo ꝑꝑ eius motũ quẽ oportet eſſe cõtinuũ, & inquietũ, & hoc non põt eſſe niſi in circulo. Secundo ꝑꝑ naturã cœli, qm̃ aliàs haberet cõtrariũ, & eſſet corruptibile. Tertio, quia illa figura. i. circularis ſola ſimplex eſt, omniumq; capaciſſima, & prior omnibus. Ideoq; competit corpori ſimpliciſſimo primo omnia corpora cõtinẽti. Si autem in contrariũ obiicitur, quod dicit Dauid. Extendens cælũ ſicut pellem, quæ. ſ. prætendit tabernaculũ. Et Iſaias. Qui ſtatuit cœlum vt cameram. i. arcam, vnde vr̃ ad modũ circuli figuratum. Reſponderi poteſt, ꝙ vterq; loquitur ibi vulgariter de hemiſpherio. quod eſt ſuper nos verſus polum articum.

De ambitu eius, & continentia. Cap. VII.

Ariſto. ubi ſupra li. 1. Dico ergo nunc, ꝙ totum contentũ ex ultimo inceſſus, & motus eſt cõpoſitũ ex omni corpore naturali ſenſato, neceſſariò, quia non eſt extra cœlum corpus. Nec eſſe põt omnino. Nec multi ſunt cæli, nec fuerunt, nec erũt. Sed vnum eſt cœlũ perfectũ, cõpletũ, cui non eſt ſimile. Nec eſt locus extra cęlum, nec plenitudo, nec uacuitas, nec tempus, uacuum. n. illud diffinierunt. In quo non eſt aliquod corporũ, ſed poſſibile eſt eſſe in eo. Tẽpus ãt eſt numerus motus. Motus autẽ nulli ineſt niſi corpori naturali. Et oẽs quidem res quieſcunt a motu ſuo, cũ ad loca ſua perueniunt. Sphæræ alias: ſupremi autẽ mobilis nõ quieſcit omnino motus, quia locus huius corporis ẽ rotundus. Idem in 4. lib. Phyſicorum. Quædam. n. ſunt in loco per ſe, ut oẽ corpus ſm ꝙ mobile vel ſm augmentũ. Alia verò per accidens, ut aĩa, & cęlum. Non. n. cælum alicubi totũ eſt ut in loco quodam, quia nullum corpus ipſum continet ſub quo moueatur. Sed partes eius quædam in loco ſunt oẽs, in eo autem qđ circulariter ſunt continet alia aliã, vnde circulariter ſolũ mouetur quod ſurſum eſt, omne namq; ideſt vniuerſum non eſt alicubi, quia quod alicubi eſt, extra ipſum aliquid eſt. Et extra oẽ,

& totum

& totum nihil est. Ideo omnia in cęlo sunt, quia cęlũ est, qđ oẽ est.s.quantũ ad continentiã oĩum corporũ. Est.n.quoddã vltimũ & tangens mobile, terminusq; corporis quiescentis. Terra naq; in aqua est, & hæc in aere, hic autẽ in ęthere, & hic in cęlo. Cælũ autẽ non amplius est in alio. Non itaq; locum necesse est spacium aliquod esse corporeum, nec pũcti esse locum. Et locus est alicubi, i. in aliquo, non sicut in loco, sed sicut terminus in finito. Nõ.n.oẽ, qđ est, in loco est, sed corpus mobile ẜm locũ. Ex libro de naturis rerũ. Tria itaq; corpora distinguunť in mũdo: videlicet, Infimum qđ est terra in centro posita, ideoq; manens immobilis: Medium autem aer, vel aqua, vel ignis. Supernũ verò cęleste. Et sicut corpora, sic etiã qualitates differunt. In infimo naq; est opacitas, in medio diaphaneitas, in supremo vero perspicuitas. De his quidã ex nostris satis aptè distinguens sic ait. Terra iacet stabilis, aqua fluit labilis, aer nutat mobilis, ignis volat volubilis, voluitur rotabilis machina spheralis. Albertus. Figura siquidẽ sphęrica latior est, & occupatior oĩbus figuris rectarũ superficierũ. Ideoque conueniẽtior est cęlo. Et hoc ẽt q̃a multæ lineæ multęq; superficies ambiũt oẽs figuras superficiales. Sola uerò sphęrica inter oẽs figuras corporales est, quã ambit vna superficies. Circulus quoq; solus est inter oẽs figuras, quem ambit una linea. Cæterum corpori rotundo non est contrarium omnino.

De dextra cœli ac sinistra. Cap. VIII.

Actor. Ecce dictũ est de firmamento ẜm se. Nunc restat dicẽdũ de partibus eius. Et primo quidẽ de partibus orbis, quæ sunt principia suæ dimensionis in omnibus orbibus. s. longitudinis, latitudinis, & ꝓfunditatis. Hę sunt sursum & deorsum, dextrũ, & sinistrũ, ante & retro. Albertus. Dextrũ siquidẽ, & sinistrũ, q̃ sunt principia motus localis dixit Pythagoras esse in cęlo. Dicit Philosophus autẽ, ꝙ dextrũ est vnde motus localis incipit. Sinistrum verò per qđ in dextrũ reuoluiť, vnde cũ circulus nõ habeat principiũ ac mediũ, & finẽ sui motus (vt dicit Philosophus in Physicis) nõ vr̃ firmamentũ, qđ est circulare, dextrũ vel sinistrũ hr̃e. Quod.n. principiũ, & mediũ, & finẽ sui motus non habet in se, nec in se habet vnde motus incipiat, & p qđ reuoluitur. Præterea cũ cœlũ moueatur ab Oriẽte in Occidentẽ, nec ibi motus sistat, sed ecõuerso regirat. Qua ratione dicitur incipere gratia semicirculi superioris in Oriente, dicitur & incipere gratia inferioris in Occidente. Si ergo dextra cœli dicitur Oriẽs, quia scilicet inde motus eius incipit: eadem ratione, & Occidens. Item vna parte circuli mota, mouẽtur oẽs: qua ergo ratione incipit in vna motus, eadem ratione in oĩbus. Vbiq; ergo est dextra, vbiq; sinistra. Nos autẽ dicimus reuera cœlum habere dextrum, & sinistrum, differentes in virtute, sed conuenientes in figuris. Sic enim Aristot. ait in lib. 2. de cœlo, & mundo, ꝙ dextra & sinistra non differunt in figura, sed ante & retro: sursum, & deorsum. Quod etiam videmus expressè in humano corpore. Pes enim dexter figuratur sicut sinister, & manus dextra sicut sinistra. Membra vero superiora non figurãtur sicut inferiora, nec anteriora sicut posteriora. Sed notãdum, ꝙ cœlum aliter cõsideratur, vt est locus inferiorum, & aliter, ẜm naturam propriã, ẜm quam distinguitur a cęteris corporalibus. Ideoq; virtutes quasdã habet, ẜm ꝙ est locus, & ẜm ꝙ est cęlum. Supponimus autem, ꝙ cœlum moueatur a motore sibi coniuncto. Et non tantum a Deo, sicut inferius habetur, vbi de motu cœli agitur. Dicimus ergo, ꝙ dextra cœli est in Oriente, quantum ad virtutem loci sui situs. Et hoc patet ex eo, ꝙ motu cœli mouendo illud, mouet omnia naturalia. Cumq; motus semper fit ab immobili aliquo primo, sicut probatur in physicis, oportet vt ille motor sit immobilis, & locus vnde primo mouetur immobilis. Dico autem locum in parte Orientis, eo ꝙ ibi abundat vis primi motoris: vnde, quia per motum cœli effluit virtus eius in totam naturam. Ad primum ergo obiectum dicimus, ꝙ licèt circulus inquantum circulus, principium & medium ac finẽ habeat in centro, & non in circunferentia. Circulus tamen in materia naturali habens positionem, ẜm situm mundi, nõ est eiusdem rationis cum omnibus partibus suis: vnde motus eius in vna parte inchoat, & alia parte regirat. Ad aliud dicẽdum est, ꝙ distinctio circuli cœli per diametrum non sistit motum. Et ideo nõ de necessitate est Oriens in vtroq; puncto diametri, nisi fortè quo ad nos, & non ẜm naturam. Ad aliud similiter potest dici, ꝙ licèt mota vna parte circuli, moueantur omnes, non tamen in omnibus est ratio inceptionis motus, vt patet ex prædictis.

Vtrum omnium cœli orbium sit eadem dextra. Cap. 9.

Ivxta hoc quęri potest, vtrum eadem dextra sit omnium orbium, hoc est, vtrum oẽs orbes eundem habeant Orientem? Videtur.n. ꝙ nequaquam, quia non est idem initium: vnde incipit motus omnium, & tamen ab omnibus imponitur Aristoteli, ꝙ dixerit oẽs orbes ab Oriente in Occidentem moueri. At hoc itaq; soluitur diuersimodè a diuersis. Nam ẜm Aristot. non est idem Oriens omnium. Sed Oriens planetarum est in Occidente orbis stellarum fixarum. Ideoq; dicit, ꝙ omnes orbes mouentur ab Oriente in Occidentem. Increpatq; Pythagoram, qui dixit eos, qui habitant sub sphera visibus nostris occultatos esse in medietate orbis inferioris in sinistra parte: hoc est illos Antipodes, qui sunt versus polum Antarticum versus Orientem. Nos autę habitare dixit in medietate orbis superioris in dextra parte, & hoc ẜm motum sphęræ stellatæ. Satisq; patet eum dixisse falsum. Si enim dextra est in Oriente, sicut ipse dicit, tunc Antipodes habitant in parte superiori orbis. In sinistraq; sub motu habitant regirationis. Nos autem, qui versus Arcticum polum sumus, habitamus in cœli dextra inferiore parte orbis, quoniam habitamus sub ascensu inceptionis motus cœli. Sed ẜm orbes planetarum verum dixit Pythagoras, quia dextra planetarum est in sinistra orbis stellarum fixarum. Ideoq; ẜm orbes illos nos sumus in orbe superiori in sinistra, quia motus regirationis planetarum est super nos. Et illi qui habitant in hemisperio alio, sunt in parte inferiori in dextra. Et ẜm proprium motum planetarum, non ẜm diurnum. Nã ẜm illum motum ascensus planetarum ex inceptionibus eorum est super eos, & ideo contingit, quia variantur poli planetarum a polis orbis stellarum fixarum: Orientesq; & Occidentes ipsorum ab Oriente, & Occidente illius. Falsum ergo dicunt, qui Aristoteli imponunt, ꝙ dixerit planetas moueri ab Oriente primi orbis in Occidentem ipsius.

De rationibus Auenalpetræ Astrologi ad idem. Cap. 10.

Ad hoc tamen est ratio Auenalpetræ in Astrologia sua, qui dicit, ꝙ corpus vnius naturæ ẜm naturalem motum mouetur ab eodem loco in eundem. Cum ergo oẽs sphęræ sint vnius naturæ, oẽs mouentur ab Oriente per Occidẽtem, iterum redeundo in Orientem vniformi motu secundum naturã. Alia quoque ratio ad idem hæc est, quando circuli duo vnus extra, alius intra, mouentur contra se inuicem: vnus sistit alium, vel scindit eum, si nõ fuerint æque fortes. Si ergo cęlum mouetur ab Oriẽte in Occidentẽ, & inferiores orbes ecõtra. Aut sistent se inuicẽ. Aut vnus alterum scindet, quorũ vtrunq; falsum est. Relinquitur ergo, ꝙ oẽs moueantur ab eodẽ loco in eundẽ: verum ad primã rõnem dicimus, ꝙ superiora corpora nõ habẽt in se cõtrarietatẽ: ideoq; non mouentur ad loca sua cõtraria, sicut corpora inferiora. Et vnus est locus deorsum, q̃ dicitur medium, ad quẽ mouetur terra. Et alius a medio sursum, ad quẽ mouetur ignis. Est aũt locus citra medium, ad quẽ nullum mouetur corpus. Nã omne corpus, qđ mouetur ad aliquẽ locum ẜm naturã, quiescit naturaliter quando in illo est. Superiora vero mouentur in loco suo circulariter. Et partes ipsius loci, vel situs, non sunt ad inuicem contrarię, sicut contraria sunt sursum & deorsum. Sed tñ habent eandem diuersitatẽ in eadẽ natura situs, & loci. Ideoq; diuersi orbes in diuersis partibus eius possunt incipere motus, ratione diuersarum dispositionũ, q̃ sunt in motoribus, & mobilibus. Ad aliã vero rationẽ dicimus, ꝙ ad hoc reuera, ꝙ circulus cõtra circulũ directè moueatur, oportet, ꝙ in eisdem polis, & in eodẽ axe moueãtur, qđ non faciunt orbes planetarũ cũ orbe primo, vel fortè põt dici melius, ꝙ inferiores motores cõtrarij non sunt motori superiori: qm̃ potius intendunt, & appetunt ei similari. Ideoq; mouentur ẽt motu ipsius, s. motu diurno, & insuper habent proprium motum, vt dicitur infra, qui non est cõtrarius motui primo, sed habet ordinem sub ipso ad consistentiam naturæ. Nam propter diuersitatem inferiorum, necesse est diuersos motus in superioribus esse, sicut ꝓbatur in secundo libro de generatione, & corruptione. Et in secundo libro de cœlo, & mundo. Auenalpetras tñ rões illas concedit, & ponit oẽs moueri ab vno motu primo, cuius virtus fortior est in mediato, quàm in secundo, & in secundo q̃ in tertio, & ita de alijs. Ideoq; in primo facit motum diurnum, reuoluens ipsum de puncto ad punctum. In secundo autẽ, & inferioribus in tẽpore diurni motus non facit perfectam reuolutionem, sed remanet pars, & iterum in alio die pars. Et ẜm huiusmodi remanẽtias dicit, ꝙ planetæ ab Occidente in Orientem moueri videntur, cum tamen nõ moueantur. Quòd autem diuersimodè mouentur: hoc dicit contingere propter diuersitatem polorum, & circulorum.

Qualiter in cœlo & in terris distinguitur dextrum & sinistrum. Cap. 11.

Sciendum vero, ꝙ sinistrum, & dextrum aliter sumuntur absolutè, aliter in comparatione ad nos. Absolutè duobus modis, s. ẜm similitudinem, vt in statua. Secundum veritatem in illis, in q̃bus sunt motus diuersi, vt in aĩalibus, in quibus est principiũ motus in dextra ad alterã partẽ, videlicet sinistrã: primo enim se trahit dextra, propter hoc ẽt aĩalia cum ambulare incipiunt, dextrum pedem prius, ac deinde sinistrũ ponunt, quia sic facilior

facilior est ambulatio. Similiter & in cęlo, ſm veritatem sunt, vbi principium motus est ab Oriente, & regiratio ab Occidente. Nec sine causa dixi motus diuersi, sed propter grauia, & læuia, quæ videlicet non habent, nisi vnum motum a medio, vel ad medium. Ideoq; non habent motum dextrum, & sinistrum. Quo ad nos etiam dicuntur duobus modis, videlicet, aut per relationem solam, sicut illa q̃ sunt versus dextram, & sinistrum in comparatione ad nos. Aut p relationē ad fatum, sicut augures obseruant aues a dextris, & a sinistris sedentes. Nec ideo hoc dicimus, ꝙ credimus vim aliquam habere fatū, sed quia distinctio hæc est antiquorum. Porro dicit Aristo. de cęlo, & mundo lib. 2. Quòd dextrum, & sinistrum nō est in aliquo planetarū. Q̃d etiā dictat ratio manifesta. Cum. n. dextrū, & sinistrum sint principia motus localis, vt dictum est, & planetæ non habeant motum localem processiuum, sicut manifestum est, ideo dextrum, & sinistrum in eis superflueret, & sic aliquid in natura vanum esset. Dixerunt aūt quidā, ꝙ dextra cœli est, vbi est abundantia luminis disponens ad motum. Sinistra vero vbi minus est de lumine, q̃d si verum esset, quandoq; in Occidente esset cœli dextra, qñ illa pars vbi abundat lumen, reuoluitur circulariter, sicut & alia. Hoc autem est contra Philosophum in libro de cœ. & mun. dicentem, quòd dextra est vbi videmus stellas oriri, sinistra vero vbi videmus eas occidere.

Qualiter in cœlo sunt ante & retro. Cap. XII.

Porro de retro, & ante cœli, q̃ ſm Philosophum sunt principia motus alterationis. Quæri potest, quō in cęlo sint, cum alteratio non sit in cœlo, sicut patet ex supradictis: ꝓterea cum ante, & retro differunt in figura, & in virtute, in cęlo autem nō inueniatur differentia, ſm figuram, quia rotundū est vbiq;, vr̄ ꝙ ante, & retro non sint in cœlo. Dicit tñ Philosophus, ꝙ ista sex principia dimēsionis, videlicet ante, retro, sursum, deorsum, dextrum sinistrum, sunt oīs corporis cōpleti. Cęlū aūt est corpus cōpletum, vel potius completissimum. Dicimus ergo, ꝙ ante, & retro sunt in cœlo, ſm dispositionem circuli signorum, sub quo mouetur Sol, qui declinat ab Oriente versus Meridiem, & motores planetarum, habent declinationem ſm partē illā, præcipueq; Sol. Est autē in cœlo principiū alterationis effectiuæ, q. s. efficit alterationē. Ex motu quippe Solis ad ante versus Aquilonem, & declinationem ipsius retro versus Meridiē, continua fit alteratio in inferioribus, & consequenter continua generatio, & corruptio, quia latio Solis in obliquo circulo causa est generationis, & corruptionis in istis inferioribus. Huius enim inclinationē contingit fieri, quandoq; longè, quādoq; propè. Inæquali vero existente distātia, inæqualis erit motus: quo circa fit in adueniendo, & propè esse fit generatio: in recedendo, & longè fieri ab ipso fit corruptio. Similiter etiā in aīalibus non fit alteratio, nisi ſm qualitates sensibiles propriè, sicut probatur in lib. Physico. 7. Cumq; (vt dicit Philosophus) ante sit vbi sunt sensus, manifestum est, qualiter ante, & retro principia sunt alterationis in aīalibus. Ista quippe, s. ante, & retro maximè diffiniuntur in corpore spirāte, q̃d est animatū aīa sensibili, sicut ipsemet dicit: vnde & q̃d dicit ante esse, vbi sunt sensus. Non habet locū in cęlo, sed tm̄ in animalibus. Quòd autē dicit, sex illas differentias in omni corpore completo esse. Intelligendum est eum ibi corpus cōpletum appellare perfectum, ſm principia motus in seipso, vel ſm principiū motus localis diuersitatē habentis, sicut est motus aīalis, & principium motus alterationis per sensus, & principium augmenti per sursum & deorsum.

Qualiter sursum ac deorsum sunt in eo. Cap. XIII.

De sursum autem & deorsum, q̃ ſm Philosophum principia sunt longitudinis in cœlo. Merito etiā quæri pōt quomodo. Si enim sursum est, ſm magnā distantiam a medio: vr̄, quòd circumferentia cęli vbiq; sunt sursum, & nusquā deorsum. Præterea sursum & deorsum principia sunt motus augmenti iuxta Philosophum. At in cœlo non est augmentum. Item sursum & deorsum sunt contraria, & contraria in cœlo non sunt. Dicunt autem quidā, ꝙ sursum est vbiq; iuxta cęlum, & in cœlo. Deorsum autē in terræ centro. Et ꝙ in cœlo est vnū illorum, nō autē reliquum. Sed hoc est cōtra Philosophum, quia dicit orbis longitudinē esse spaciū in quo sunt orbes, & ꝙ ex orbibus sunt, qui sursum sunt & deorsum. Et ex eis sunt, qui sunt & deorsum. Et iste locus, i. spacium orbium, omnibus medietatibus orbium est diuersus. Cui nos cōsentientes dicimus, ꝙ sursum & deorsum in cęlo sunt. Et est orbis lōgitudo de polo in polū, ita ꝙ polus Antarcticus sit sursum, & Arcticus deorsum, ſm primi orbis dimensionē. Porro ſm dimensionē aliorū, in quibus planetæ sunt, polus q est in nr̄o hemisperio est sursum. Et polus, qui est in inferiori hemisperio est deorsum. Et hoc est, q̃d intēdit dicere Philosophus, ꝙ ex oībus quidā sunt sursum, & quidā deorsum, quia, s. vna medietas orbis est sursum, & altera deorsum. Et hoc est, ꝙ ſm hoc orbes distinguunt occulti, & orbes visibus nr̄is subiecti. Cum aūt dicit Philosophus, ꝙ iste locus ex oībus medietatibus est diuersus. Intelligitur, ꝙ orbes q̃ sunt circa, vel citra primū orbē, diuersificantur in Polis, & Oriētibus, & Occidentibus, ac per cōsequens in sursum & deorsum, & in dextro ac sinistro. Ad primū aūt obiectum dicimus, ꝙ sursum & deorsum, duobus modis dicūtur. Vno modo, ꝙ sint principiū motus recti localis, & ſm hoc cōtraria sunt, & ad ipsa leue, & graue mouent. Alio modo, ſm ꝙ principia sunt, ac termini motus augmēti, vel principia & termini longitudinis, & sic nō sunt cōtraria. Scdm hoc dicit Philosophus in lib. de aīalib. ꝙ in pueris mēbra superiora sunt maiora ꝓpter abundātiā caloris pellētis alimētū sursum: postea vero fit econuerso. Ad aliud vero dicēdū est, ꝙ sursum & deorsū sunt in cęlo, ꝓut sūt principia & termini lōgitudinis tātūmodo.

De ordine prædictarum sex differentiarum in cœlo. Cap. XIIII.

Meritò itaq; vr̄ reprehēdi Pythagoras, ꝙ loquebatur de dextra & sinistra: nō aūt de ante & retro, sursum ac deorsum. Cum tñ illa quatuor in pluribus numerātur corporibus, q̃ dextrum & sinistrū. Sed notandū, ꝙ istæ sex differentiæ, ꝓut sunt in cœlo, & aīalibus, cōsiderantur duobus modis. Vno modo, s. ꝓut sunt principia dimēsionū. Alio modo, ꝓut sunt principia motuū. Si cōsiderentur, ꝓut sunt principia dimēsionū, hoc modo prius sunt sursum & deorsum, & cōsequēter dextrū & sinistrū, vltimo vero ante & retro. Sicut prius est longitudo, & postea latitudo, & profunditas vltimo: hunc ordinē Philosophus attendit, qñ Pythagorā reprehendit, q̃ prius loquebatur de dextro & sinistro, q̃ de sursum & deorsum. Si vero cōsiderent, ſm ꝙ sunt principia motuū, hoc modo prior est dextra & sinistra, cōsequēter ante & retro, & vltimo sursum & deorsum, prior siquidē in mūdo est localis motus, & cōsequēter alteratio ad generationē, & corruptionē in inferioribus, vltimo vero generatorū augmētū, & hunc ordinē Pythagoras cōsiderauit. Dixerunt aūt qdā, ꝙ dextra & sinistra, diuersimode sunt in diuersis. Et ꝙ in quibusdam sola virtute differunt, vt in cœlo. In quibusdam figura & virtute, sicut in hominibus & planetis. Et isti quidem dupliciter falsum dicunt, s. quia dextrum & sinistrum, ſm Aristotelem figura non differunt, sed ante & retro, sursum & deorsum, sicut etiam superius est ostēsum. Et etiam, quia dextrum & sinistrum in planetis non sunt, vt probatum est superius.

De partibus Cœlum distinguentibus. Cap. XV.

Isidorus lib. 3. Axis est Septentrionalis linea recta, q̃ per mediā pilā sphæræ tendit, sic dicta, q. sphera in ea, vt rota voluitur, vel quia ibi plaustrū est. Poli sunt circuli, q per axē currunt, sic dicti, quia sunt axiū cicli ex vsu plaustrorū, a poliendo, s. nominati, horū alter est septētrionalis, qui & boreus dr̄, & nunq̃ occidit, sed semp vr̄. Alter australis, qui nunq̃ cernitur, quia dextra cœli altiora sunt, pressa Austri. Cardines cœli sunt extremę partes axis, sic dicti, quia p eos vertitur cęlū, vel q. sicut cor voluuntur. Conuexa cœli sunt extrema eius a curuitate dicta, quasi cōuersa vel inclinata. Curua n. sunt, & ad modum circuli flexa. Ianuæ cœli duæ sūt, s. ianua Ortus, & ianua Occasus, hinc enim Sol procedit, illic se recipit. Climata cœli, i. partes, vel plagæ quatuor sunt, quarum prima Orientalis est: vnde aliquæ stellæ oriuntur. Secunda Occidētalis, vbi aliquæ stellæ nobis occidūt. Tertia Septētrionalis, vbi Sol peruenit in maioribus, s. diebus, sic dicta a septē stellis axis, quæ in ipso reuolutæ rotantur. Quarta Australis, vbi Sol in maioribus peruenit noctibus. Sunt & alia septem climata cœli, quasi septem lineæ ab Oriente in Occidentem, sub quibus, & mores hominum dispares, & aīalia specialiter nascuntur, quę vocantur a quibusdam locis famosis Horum primum est Meroys. Secundum Sonoys, vel Syenes. Tertium Catacoras, i. Affrica. Quartum Rhodus. Quintum Hellespontus. Sextum Mesopontum. Septimum Bruscenus.

De Zonis vel circulis in ea contentis. Cap. XVI.

Idem in eodem. Zonæ cœli, vel circuli sic dicti sunt, eo, ꝙ in circunductione sphęræ existunt, harum distinctionibus quædam partes sua temperie incoluntur, quædam immanitate frigoris, aut caloris inhabitabiles sunt. Primus itaq; circulus arcticus dicitur: eo ꝙ intra eum arcturi signa inclusa perspiciuntur. Secundus Tropicus appellatur, quia Sol in eo circumiens Aquilonis finibus æstatē facit, & vltra eum non transit, sed statim reuertitur. Tertius Æquinoctialis, quia Sol cum ad eum peruenerit Æquinoctium facit. Quartus Antarcticus dicitur: quia cōtrarium est illi circulo, qui Arcticus appellatur. Quintus brumalis dicitur: quia Sol cum ad eum peruenerit, hyemem his, qui ad Aquilonem sunt facit. Et æstatem his, qui in Austri partibus

partibus commorantur. Zodiacus aũt circulus est qui ex linearũ quinq; angulis, & ex vna linea constat. Lacteus circulus est via q̃ in sphera vr̃, lactea a cādore dicta, quia alba est. Hāc aliqui dicũt viā esse, qua circũiuit sol, & ex ipsius splēdoris transitu, sic lucere.

De circulis in maiori sphera imaginandis. Cap. XVII.

EX sphera. Vt autem hæc, & alia de circulis in orbe maiori contentis euidētius pateant: Intelligamus nos, qui super faciem terræ residemus esse in centro, idest in mundi medio. Et firmamentum, quod vniformi motu mouetur super terram, stabile esse, & firmum. Deinde imaginemur in eo septem puncta. Primum rectè in Septētrione in extremitate firmamēti, & appellatur polus articus. Polus quidem propriè dr̃ illa pars axis, q̃ excedit rotā, vnde hac similitudine extremitas firmamenti polus dr̃, quia sicut rota circa axem, ita firmamētum circa lineā voluitur quandā intellectualē, quæ protenditur per medium terrę a polo arctico vsq; ad polū antarcticū, vnde & illa linea axis dr̃. Arcticus aũt dr̃ ab arcto stella sibi vicina. Secundum punctum intelligamus rectè in meridie in extremitate firmamenti, & dr̃ polus antarcticus, quasi cōtra arcton. Tertium imaginemur directè super verticē nostram, & dr̃ vertiginale. Quartū econtra rectè sub pedibus nostris, & dr̃ oppositū vertiginali. Quintum in Oriente similiter & dr̃ Orientale. Sextum contrario in Occidente, & dr̃ Occidentale. Septimum in ipso centro: post hoc intelligamus pedem circini in ipso centro immotū esse. Reliquū vero pedē circini volui per punctum vertiginale, per Occidentale, per oppositum vertiginali, per Orientale, & redire vsq; ad vertiginale: sic describitur circulus, qui dr̃ æquinoctialis paralellus. Aequinoctialis quidē, quia cum sol peruenit ad eum, tunc habemus æqui noctium, & intersecat æquinoctiū in duobus signis æquinoctialibus. paralellus aũt dicit quasi æquè distans. Iterū intelligamus pedem circini circumuolui, reliquo immoto per punctum Occidētale, per polū articum: per punctū Orientale, per polum antarcticum, & sic redire ad Occidentale. Sic describitur circulus, qui dr̃ colurus, idest cauda bouis siluestris per similitudinē, quia non videmus huius circuli, nisi medietatē, sicut bos siluester supra dorsum suū facit de cauda sua semicirculum. Et est idem cū horizonte naturali. Sed in hoc distat, quia horizon naturalis stabilis est. Iste autem voluitur cum firmamento. Item intelligamus pedem circini circumuolui, per punctum vertiginale, per polum arcticum, per oppositum vertiginali, & per polum antarcticum redire ad pūctum vertiginale. Sic describitur circulus, qui dicitur colurus meridionalis, quia, s. quando sol ad eum peruenerit: tunc habemus meridiem in qualibet die.

De eodem. Cap. XVIII.

PRæterea quilibet circulus in sphera imaginatus intelligatur diuidi in 360. partes æquales; quarum quælibet dicitur gradus: intelligamus etiā adhuc duo puncta: quæ dñr solstitia, vnū æstiuale, & aliud hiemale. Vnum distans a polo arctico. 66. gradibus. Aliud ab antartico totidem gradib. oppositū primo. post hoc intelligamus pedē circini circũuolui per punctū Occidentale; per solstitiale æstiuale: per Orientale, & per solstitiale hiemale redire ad Occidentale. Sic describitur circulus, qui dr̃ linea eclyptica ab eclypsi, quia nusq̃ habet fieri eclypsis Solis, & Lunæ: nisi q̃n sunt in eclyptica. Intelligamus iterū vnū punctum, quod distet a loco arctico. 24. gradib. & aliud sub antarctico. 24. sub terra primo silr̃ oppositū. Itaq; ꝙ hucusq; stabile erat, intelligamus semel circũuolui: & per quatuor ista puncta duo. s. solstitia & polus Zodiaci describantur, & quatuor circuli, qui paralelli dñr. Aequinoctialis primus ex parte Septentrionali, & dr̃ paralellus arcticus borealis Septentrionalis. Arctic. a polo arctico sibi vicino. Borealis a borea: quia ab illa parte flat: Septentrionalis a stellis Septentrionalibus. Reliquus dr̃ tropicus ęstiualis. Tropicus a tropos quod est cōuersio: quia sol ad illum perueniens: amplius ad nos non appropinquat, sed reuertitur. Aestiualis autē quia talis conuersio fit in æstate q̃n Sol est in cancro. Tertius dr̃ tropicus hiemalis. tropicus. s. quia Sol ad illū perueniēs, amplius a nobis non elongatur, sed incipit appropinquare. hiemalis aũt quia talis conuersio fit in hieme: q̃n sol. s. est in capricorno: Vltimus aũt a parte Meridiei dr̃ antarcticus Meridionalis australis. Antarcticus quasi contra arcticum. Meridionalis a meridie: qui Hi est ab illa parte. Australis ab Austro, quia ab illa parte flat. sunt, quatuor circuli distinguunt zonas ab inuicem quæ quinque duæ extremæ distemperatæ a frigiditate, media in caliditate, duæ vero temperatæ, quarum vna est inter Meridionalem frigidam & torridam, in qua nos sumus. In alia vero alij ponunt locum refrigerij, alij antipodes, alij paradisum deliciarum. Circulū uero, qui eclypticus dicitur, intelligamus 15. firmamenti gradus ex vtraq; parte, & sic fit circulus qui zodiacus dr̃ a zodia Græcè, quod est animal latinè, quia formę animalium in eo videtur esse prima eius, pars dr̃ Aries, secunda Taurus, & sic de aliis de quibus dicetur inferius in tractatu de cœli luminaribus.

De duobus circulis visibilibus. Cap. XIX.

GVilelmus de Conchis. Dixerunt autem philosophi vndecim esse circulos, quorū duo sunt visibiles, alij inuisibiles. Primus igitur de visibilibus est Zodiacus hic a Capricorno per Arietem ad Cancrum ascendens, de Cancro per Libram ad Capricornum descendit: descendere, & ascendere iuxta nostrum situm intellige: huius longitudo in 12. æquas partes per fluxum aquæ, vt refert Macrobius, ab Aegyptiis est diuisa, quæ signa dicuntur, quia. s. eis signamus, in qua parte cœli sit Sol, & alij planetæ. Quæ q̃m nominibus animalium intitulata sunt, vt Aries. Taurus, &c. Circulus, qui ea continet Zodiacus dr̃, a Zodia Græcè, quod est animal latinè. Si causas nominum illorum quæris signorū Hylphericū lege: hæc autem 12. signa iuxta qualitates elementorum Astrologi quidā in quatuor diuiserunt, asserentes Arietem, Leonem, & Sagittarium, esse calidos, & siccos. Taurum Virginem, & Capricornum frigidos, & siccos. Geminos, & Libram, & Aquariū calidos, & humidos. Cancrum, & Scorpionem, & Pisces frigidos, & humidos. Quædam etiam masculini sexus, quædam fœmini sexus esse dixerunt, quæ omnia quasi falsa, & nugatoria præterire duximus. Alter de visibilibus a Gręcis galaxias, idest lacteus circulus nuncupatur. Balac enim Græcè lac dr̃, & xios circulus. Iste iuxta Septentrionē a parte Orientis incipit. Inde aliquando ad Cancrum ascendens, per medium torridę ad Capricornum descendit, ex quo per inferius hemisperium ad principium suum reuertitur. Nominatur autem lacteus propter notabilem sui splendorem.

De alijs nouem circulis inuisibilibus. Cap. XX.

NOuem aiij circuli sunt inuisibiles. Nil enim aliud sunt, q̃ lineæ intelligibiles: horū quinq; sunt paralelli: maximus quorū est æquinoctialis, hic per Arietē, & Librā per mediū torridę vadens, cœlū in duo hemispherla diuidit, dictus æquinoctialis, quia q̃n sol illū vel ascendēdo, vel descendēdo tangit, æqualis est dies, & nox. Alter de paralellis dr̃ tropicus æstiuus, hic est in coniunctione nostræ habitabilis, & frigidæ Zonæ. Quartus est tropicus hiemalis, hic in coniunctione alterius tēperatæ, & torridę existit. Quintus dr̃ antarcticus, qui est in cōiūctione alterius tēperatæ, & frigidæ. Cōmune nomē istorum est paralellus, quod interpretatur æquè distās. Oēs enim circuli isti æquum habēt in hoc tenorē, ꝙ ab Oriēte per Occidētē reuertuntur ad Oriētem, vel dñr æquè distātes, quia si bini medio cōparātur, æquè ab illo distāt, & ipse ab eis. Quātū n. distat a medio æquinoctiali tropicus ęstiuus, tm̃ & tropicus hiemalis. Quātū distat ab eodem medio articus, intantū & antarcticus. Medius & maximus dr̃ æquinoctialis, & æquidialis, q̃a (vt diximus) q̃n sol tāgit illū, æquat dies, & noctes. Secundo, qui illū proximo loco circũstāt, tropici, i. conuersiui sunt, quia q̃n sol ad alterum ascendit, conuertitur, & descendit, q̃n ad alterum descendit, conuertitur & ascendit: propinquus vero nr̃i habitabili dr̃ æstiuus, q̃n sol tangit illū facit æstatē. Alter dr̃ hiemalis, q̃m sol in eo existens, facit nobis hiemem. Vltimus uero, qui nr̃am habitabilem & frigidā diuidit, a signo, quod arctos nuncupatur, arcticus vocatur. Oppositus illi dr̃ antarcticus, quasi antiarticus, i. contrarius artico, anti. n. contrarium dr̃. Præter hos sunt duo inuisibiles circuli, qui dñr coluri, quasi colonuri, i. membrum bouis siluestris, colon. n. membrum, uros bos siluestris dr̃. Huius. n. membra, & maxime cauda sunt imperfecta, unde circuli isti pp̃ sui imperfectionem uocant coluri. Non quia in se sunt imperfecti, sed quātum ad nos, quia pars alterius poli quā intersecat, nunq̃ a nobis vr̃, horum. n. principium in medio Septentrionis est, sed inde ad cācrum ascendēs, & ad Capricornum descendens, per inferius hemispherium ad suum reuertitur principium. Alter ex eodem loco per Orientem & Australem polum, & Occidentem ad principium suum reuertitur; sicq; in summo Septentrionis se intersecant, cœlumq; in quatuor quadrantes diuidunt, primus istorum dr̃ anabibazon, i. sursum scandens, quia ad superiora ascendit. Alter dr̃ catabibazon, i. iacens, quia lateraliter circa terrā iacet. Cæterum duo, qui ad prædictum spectant numerum, sunt Meridianus, & Horizon. Meridianus uero circulus est linea intelligibilis, illam partē cęli designans, in qua sol existens æqualiter distat ab Ortu, & Occasu, vnde quia sol ibi existens facit Meridiem, Meridianus vocatur Horizon vero linea est intelligibilis, ubi cœlum vr̃ terræ coniungi, dictus Horizon, quasi limitans. Hi duo vltimi non scribuntur in sphera, quia per diuersitatem habitantium, vel circunspicientium variantur.

De duplici Horizonte. Cap. XXI.

HOrizon dr̃ quasi finitor uisus. Sunt autem duo circuli, qui Horizonta

Horizonta dicuntur: vnus naturalis, qui scilicet finit visum illorum, qui sunt in mundi medio. Alius artificialis, qui finit visum alicuius existentis extra mundi medium: vnde ſm diuersos situs, diuersus est horizon artificialis. Notandum ergo, quòd quantum ad situm rectæ sphæræ est semper æquinoctium, horizon enim naturalis intersecat æquinoctialem per medium, & circulos siue potius spheras, quas describit Sol in quolibet die naturali, qui æquè distantes sunt ab æquinoctiali: vnde tantus arcus in superiori hemisphærio relinquitur, quantus in inferiori. Ergo cum Sol per eos vniformiter moueatur, & superiorẽ transeat de die, & inferiorem de nocte, dies & nox erunt æquales in recta sphæra existentibus. Nos autem habemus horizonta deuexum, nec intersecat aliquam spherarum a Sole descriptarum, nisi illam quam describit Sol existens in æquinoctiali: vnde tunc habemus æquinoctium. Quando autẽ Sol est citra æquinoctialẽ, citius eleuatur supra horizonta nostrum, q̄ supra horizonta naturale: vnde citius habemus Solẽ, q̄ illi qui sunt in medio mundi. Similiter quando descendit in sero, citius definit illis apparere, quàm nobis, quia citius transit eorum horizonta, quàm nostrum. Minorem ergo diem habemus, q̄ illi: quandiu Sol est citra æquinoctialem. Econuerso autem accidit, quando est vltra. Ex prædictis patet, ꝙ quanto magis aliqui remouentur a mundi medio: tanto magis habent inæqualitatem dierum: vnde illi qui habent punctum vertiginale in polo Zodiaci: quorũ horizon se commetitur eclypticę, habent duos dies continuos, circa festum Ioannis Baptistæ. Duas autẽ continuas noctes, circa Natiuitatem Domini, quia sphæra tunc descripta a Sole non transit supra horizonta eorum. Item illi, qui habent punctum vertiginale in polo Arctico, quorum horizon commetitur se æquinoctiali, habent per medietatem anni diem cõtinuum, bene Sol est citra æquinoctialem. Noctem vero continuam, quando est vltra. Ex supradictis patet, ꝙ ecentricus Solis ex vna parte altior est, & firmamento vicinior, q̄ ex opposita, hoc enim sequitur ex hoc, ꝙ est extrinsecus. Quòd aũt ponunt quidam Solẽ in Geminis, plus morari duobus diebus, q̄ in alijs signis, q̄m ibi est eminẽtior pars sui ecentrici: videtur posse improbari, quia quodlibet signum est æquale cuilibet, & Sol vniformiter mouetur per oĩa & signula: igitur ꝑ æquales moras singula ꝑtransit.

De motu Cœli. Cap. XXII.

Isidorus vbi supra. Sphera cęli cum syderibus in ea fixis duobus axibus voluitur. Quorum vnus est Septentrionalis, qui appellatur boreus, & nunq̄ occidit. Et alius Australis, qui nunq̄ videtur, & vocatur austronothus: voluitur aũt ab Oriente, vsq; ad Occidentem, & econuerso. Septentrionibus breuiores gyros iuxta cardinem peragentibus, & hoc semel in die, & in nocte vigintiquatuor horarum spacijs, quibus Sol spacium suum supra terras, & sub terris sua volubilitate concludit. Et tanta celeritate sphera cęli dicitur currere, vt nisi aduersus cursum eius ꝓcipitem astra currerent, quæ eã retardant, mundi ruinã facerent. Philosophus in secundo cœli & mundi. Causa vero multitudinis motuum circulariũ est, quia operatio rei diuinæ est perseuerantia & ꝑmanentia: vnde & rei diuinæ motus est sempiternus: Mouetur aũt cęlum ab Oriente in Occidentem, & ipsum motũ primũ est simplex, nõ fabricatũ neq; generatum, nec cadẽs sub corruptione, nec mutatum, nec alteratum omnino. Causa.n. prima est quæ mouet creatum primũ. Et simplex est id, qđ mouet simplex, nõ generatũ, neq; corruptibile. Sunt aũt corpori quinto duo mot⁹: vnus Tropicus, & alter est reuolutio irreuolubilis. Et figura quidẽ orbicularis cõuenientior est oĩbus figuris, & motibus cęli, quia cęlũ cũ sit orbiculare mouetur motu velocis obedientia. Albertus Motus aũt cœli simplex dicitur duobus modis: vno modo, quia ipsa est causa oĩum motuum naturalium: vnde cum secundum viam resolutionis causati in causam, motus cœli vltimus in genere motuũ est: oportet, ꝙ ipse sit simplicissimus. Secundo modo dr̃ etiã simplicissimus respectu tp̃is, quia, s. nullus motus in tãto spacio potest esse in tam breui tp̃e. Tertio aũt modo q̄tum ad regularitatem: quia, s. in oĩbus partibus suis est æquè velox, qđ non contingit in motu naturali recto, neq; in violento. Violentus enim motus velox est in principio, vt tardus in fine, vincente motore naturali motorem violentum. Naturalis vero rectus tardior est in principio, & velocior in fine. Motus autem cœli vniformis est in principio, in medio, & in fine. Non ergo simplex dicitur ideo, quia non sit continuus, vel quia non habeat partes inter se differentes, cum ibi sit prius & posterius, sed propter rationes prædictas.

De triplici motore Cœli secundum Philosophos. Cap. XXIII.

Motor autem cœli secundum Philosophos triplex est. Primus est Deus, qui est motor extra, nõ proportionatus mobili. Et hoc intendit Ptolomeus, qui dicit: ꝙ nihil mouet cœlũ nisi solus Deus, & ẽt Rabanus, qui ꝓbat multis rationibus, ꝙ cęli motor est extrinsecus, neque corpus, neque virtus existens in corpore, neque diuisibilis, neque indiuisibilis ſm corpus, quia tales inquit substantiæ, non possunt plures esse. Substantiæ nãq; simplices nõ coniunctæ corpori, non numerantur nisi per causam & causatum. Ideo multæ potentiæ non possunt esse, sed vna sola. Motor iste, videtur innui in lib. metaphysicæ, vbi de tempore dicitur, ꝙ actio eius, & vita eius, & esse ipsius idem sunt: huic soli motori conuenit, nec per se, nec per accidens moueri. Vnde Boetius in lib. de consolatione Philosophiæ. O qui perpetua mundum ratione gubernas. Terrarum cœliq; sator, qui tẽpora ab æuo Ire iubes, stabilisq; manẽs das cuncta moueri. Secundus motor eius est forma cœlo coniuncta, indiuisibilis cum diuisione cœli. Et huic motori conuenit, ꝙ sit mobilis per accidens, eo ꝙ virtus sua ꝓportionatur mobili. Et ꝙ fortior est virtus est in mobili immediato, sicut tangit Auenalpetras in Astrologia sua. Tertius motor est forma materialis diuisibilis, secundum diuisionem cœli. Sicut graue enim est in terra, & leue in igne, quæ sunt potentiæ ad motum sursum, & ad motum deorsum: ita est forma quædam in cœlo, quæ est potentia ad motum circularẽ. Et illa potentia proportionatur illi loco q̄ est circa mediũ, sicut potentia grauis proportionatur loco deorsum, & potentia leuis, loco qui est sursum. Et ꝙ huiusmodi motor in cœlo sit, patet ex demonstrationibus Philosophi in 2. lib. de cœlo & mundo, in quibus supponit, ꝙ magnus orbis citius circumuoluitur q̄ paruus, sic magnus ignis velocius ascendit q̄ paruus, qđ vtriq; non esset verum, si non esset motor in cœlo diuisibilis ſm quantitatem mobilis. Si autem obijcitur in contrarium, ꝙ vnicus motus simplex non habet nisi vnũ motorẽ, & ita primũ mobile non videtur triplicem motorem habere, sed vnum tantummodo. Respondeo verum est si tres illi motores ordinarentur ad motum illum ex quo: ita ꝙ vnus non esset in alio. Sed Deus, qui est motor primus absolutè mouet in motore, qui est primus in natura, sicut causa prima mouet in causa secunda. Motor autem ille, qui est primus in natura, mouet secundum potentiã mobilis circularis, sicut forma ignis substantialis, mouet ignem sursum secundum potentiam leuis.

Quòd Cœlum iuxta Philosophos habet animam sese mouentem. Cap. XXIIII.

Quod autem motor ille, qui est intra, & non est diuisibilis ſm quantitatem mobilis sit anima cœli: planè videntur asserere Philosophi. Nã in secundo libro cœli & mundi expressè dicitur, ꝙ cœlum habet animam, & est in eo principium motus. In primo quoq; idem Philosophus dicit: ꝙ vita est in cœlo fixa in sæcula sæculorũ, quæ nec finitur, nec deficit: Dicit quoque Cõmentator super eundẽ librũ, ꝙ cęlũ habet intellectum, q̄ est forma indiuisibilis secundũ quantitatẽ cœli, & ille est anima eius: in libro ergo de substantia orbis dr̃: ꝙ forma mouens cęlũ est aĩæ natura, & principiũ huius aĩæ ſm quod est anima, est mouere circulariter. In eodẽ etiã ita legitur. Animalium quidẽ aĩæ sunt necessariæ in esse suorum corporum, nec saluarentur, nisi per aĩam sensibilem & imaginationem. Corpus autem cœleste, quod est intransmutabile ab alio extrinseco, non indiget aĩa sensibili, nec magis natiua in esse suo, sed tãtum anima ipsum mouente in loco & virtute, quæ non sit corpus, nec sit in corpore, ſm diuisionem ipsius ad largiendum ipsi permanentiã æternã, & motum æternum, qui non habet principium neq; finem: præterea Rabanus, Cęli, inquit, animalia sunt apprehensorẽs Creatoris, nec sunt corpora motiua, sicut ignis & terra, vt putant insipientes. Sed animalia obedientia Creatori, laudantq; ipsum, & cãtant ei canticũ laudẽq; sublimem, hæc verba ponit in secũda collectione ducis neutrorum. Itẽ Auicenna lib. 5. de naturalibus, & in libro de cœlo & mundo expressè dicit: ꝙ cœlũ habet animam & fantasiam, cui obedit vniuersa materia mundi, sicut corpus animalis obedit animæ ipsius, & sicut animatum corpus immutatur ſm imagines delectabilis, vel tristis apprehensas ab anima ipsius animalis: ita elementorum materia mutatur ad imaginationem motoris cœli. Ideoq; fiunt quandoq; terremotus, ac scissura terræ in inferioribus.

Rationes ad oppositum. Cap. XXV.

Contra vero multæ rationes possunt induci. Nam in lib. de aĩa probatur, ꝙ nullum corpus simplex animatũ esse põt. Et huius ratio est, quia cum aĩa diuersas habeat potentias: oportet in organis aliquã esse diuersitatẽ, quæ ꝑficitur ſm illarum distinctionẽ. Cũ ergo simplex corpus sit cœlum, nõ poterit esse aĩatũ. Cęterũ vbicunq; est intellectus ibi est sensus & vegetatio, sed nõ ecõtra, vt ꝓbat in eod. lib. Si ergo in cęlo est aĩa, q̄ est intellectus, vt a q̄buſdã supponit, erit ibi ẽt vegetatio, & ꝑ hoc nutritiua

tritiua, q̃ eſt vna de vegetabilibus potẽtiis, hęc aũt in cęlo nõ põt eſſe, quia quicquid nutrit eſt corruptibile: cęlũ aũt incorruptibile præterea intellectus non perficitur in actu, niſi per abſtractionẽ a fantaſmatib. Si ergo cœlũ habet intellectũ, aut intellectus ille nunquam erit in actu, ſed quaſi dormiens. Aut habebit fantaſiã, & animã ſenſibilem, quorũ vtrumq; abſurdũ eſt ponere. Pręterea dicit Iſaac in libro diffinitionũ, Quòd intellectus cœli, vel aĩa intelligit vniuerſa, quod vtiq; vr̃ falſum eſſe, quia ſciẽtia rei in vniuerſali nõ eſt niſi ſciẽtia rei in potẽtia. In ſuperioribus qppe nõ ſunt inferiora niſi in potẽtia. Cũ ergo cœlum non habeat potentias per quas deſcenditur ad particularia, nunquam vr̃ ſcire rẽ in propria natura: deniq; cũ intellectus cęli ſit operis ſui directiuus, videtur ꝙ ſemper erret in particularibus. Cum intellectus prædeterminans opus nullla rõne deſcendere poſſit ab vniuerſalibus ad particulare hoc vel illud cũ hic & nunc, cæteriſq; diſpoſitionibus particularibus, ẽm hoc ergo corporis illius mobilis intellectus ab humano intellectu deficeret in duob. Nã ex parte intellectus ſpeculatiui deficeret: quia ſciẽtia eius eſſet in potentia cũ vſu tñ eſſe, & eſſet imperfecta: quia nunq̃ propter qd. Et ex parte quoq; practici, qui determinat opus, deficeret per errorẽ: quia nõ eſt opus circa vniuerſalia, ſed circa particularia.

Qualiter ſana fide poſſit dici cœlum habere animam. Cap. XXVI.

NOs ita cum ſacris doctoribus confitemur cœlos animas nõ habere, nec eſſe animalia: ſi anima ſecundum propriam rationem accipiatur. Veruntamen ſi volumus philoſophos in hac parte cum ſanctis doctoribus ad idem reducere: dicere poſſumus, ꝙ intelligentiæ ſunt in orbibus: primo deſeruientes motori in motu orbium: & illæ dicuntur aĩæ orbium. Nec ſunt vniuocè cum intelligentiis hoĩum: quia non efficiuntur per abſtractionẽ a fantaſijs: ſed reuertuntur ſuper eſſentiã ſuã: ac ꝑ illã ſuꝑ alia reditione cõpleta: vnde in libro de cauſis legit: ꝙ oĩs intelligẽtia intelligit eſſentiã ſuã: & oĩs qui eſſentiã ſuam ſcit: eſt rediens ad illã reditione cõpleta. Ideoq; intelligentiæ illę nõ habent niſi duas potentias, intellectum. ſ. & appetitum mouentem ẽm locum, vnde nec habent comparationem ad orbes ẽm illam rationem animæ, quã ponit Philoſophus. Anima eſt endelichia corporis organici Phiſici potentia vitã habentis. Iſta quippe ratio conuenit animæ rationali ac ſenſibili, & vegetabili per prius & poſterius. Nã intellectus quidẽ nullus corporis eſt actus, quia non vtitur organo corporis nec in ſe nec in ſuis operibus. Alioquin non haberet operationẽ extra corpus, & oporteret ipſum deſtrui deſtructo corpore, ſicut in brutis deſtruitur vegetabilis ac ſenſibilis. Comparatur autem ad corpus ſecundum Ariſtotelem vt nauta ad nauem, & hoc ſecundum rationem mouendi ipſum atque regendi, ſicut habetur in 2. lib. de anima. In libro quoque de cauſis legitur, quod omnis intelligẽtia diuina ſcit res per hoc quòd eſt intelligentia, & regit per hoc quod eſt diuina. Ibiq; dicit intellgentia diuina participans diuinas bonitates a motore primo qui Deus eſt.

Qualiter in hoc Sancti cum philoſophis concordant. Cap. XXVII.

SEd fortaſſe dicit aliquis, quod nequaquam eſt adhærendum in hac parte philoſophis, nec illis, vt Auguſt. credendum eſt de cęlo, qui alieni fuerint a patre qui eſt in cœlo. Ad hoc poſſumus reſpondere, quòd nec ipſi philoſophi contradicunt quibuſdam Sanctis negantibus cœlum animam habere, niſi in ſolo nomine. Nam & ſi abhorreant hi nomen animæ. ſ. Sancti, bene tamen concedunt, quòd quædã intelligentiæ, vel Angeli mouent cęlum, & ſidera nutu Dei, vnde & Gregorius ſuper illud Iob, ſub quo curuantur, qui portant cęlum dicit Angeli Sancti orbẽ portãt, qui regendi mundi curas adminiſtrãt. Hieronymus ſuper illud Eccleſiaſtes. Luſtrans vniuerſa in circuitu pergit ſpiritus, tradit ſolem hic Salomon ſpiritũ nominat, eo quòd animet, & inſpiret, & viuificet omnia, & regat, & annos, & orbes ſuo curſu compleat. Augu. quoq; ſuper geneſim ad litterã pro dubio relinquit. Vtrũ ſtellæ ſint animalia vel animatæ, q; vtique ſi contra fidẽ catholicã eſſet, debuiſſet, vt vr̃ determinauiſſe. Sicut itaq; ẽm catholicã fidem ponimus quoſdam Angelos miracula facere, & naturæ legibus occurrere, Ita non eſt contra naturam quoſdam Angelos mouẽdo naturã, & gubernãdo cœlorũ ſpheras iuuare. Quos videlicet Angelos mouentes ſpheras philoſophi vocant animas, vel intelligentias: ſancti vero cauentes ne forte videantur cœlos animalia dicere, & concedant illos animas habere negant motores illos animas eſſe, præcipueq;, vt æſtimo, in deteſtationem idolatriæ: qua ſolent cœleſtia corpora Gentiles, vt Deos adorare. Et etiam vt falſæ videantur Mahumeticorum opiniones de fato & conſtellatione. Secundum hoc ergo non eſt inter philoſophos & ſanctos in hac parte contradictio. Dicebant enim antiqui, Deos, & Angelos animas mundi. Vnde vt dicit Auguſt. in lib. 4. de Ciuitate Dei. hi ſoli videntur aduertiſſe quid eſſet Deus, qui crediderunt ipſum eſſe ſubſtantiam vel animam: mundum motu, ac ratione gubernantem. Ac per hoc, & ſi nondum tenebant, quod veritas habet. ſ. ꝙ Deus non anima, ſed animæ conditor eſt: tamen ſi contra præiudicium conſuetudinis ſuæ liberi eſſent: vnum Deum eſſe colendum faterentur, atq; ſuaderent: motu. ſ. & ratione mundum gubernantem, nec ipſum animam, ſed potius etiam animæ creatorem. Quod autẽ ita ſenſerint philoſophi ſicut dixit. ſ. quòd intelligentiæ quas dicunt animas orbium, non ſint vniuocè cum intelligẽtiis hominũ, patet ex verbis eorum. Nam verbi gratia. Rabanus in ſecunda collatione ducis neutrorum. Scito inquit, ꝙ cęlũ habet animã, quod cũ dicimus auditor putat, ꝙ ſit ſicut anima hominis, vel Aſini. Sed non eſt hoc ratio dicti. Quin potius ratio eius eſt, quod motus eius localis oſtendit ꝙ in ipſo eſt principiũ a quo ſine dubio mouetur. Et illa virtus prima dr̃ aĩa. Eandẽ quoq; ſententiã dicit Auerrois, Auicẽna, & plures philoſophi. Vnde, & ex verbis ſuprapoſitis ſumptis ex libro de ſubſtãtia orbis, videlicet ꝙ cęleſte corpus non indiget anima ſenſibili in ſuo eſſe, ſed tñ anima ipſum mouente, &c. poteſt accipi, ꝙ anima cęli non ſit ſenſibilis, ſed motiua ẽm locum quæ largitur ei permanentiam, & motum, qui nõ habet principium neq; finem. ſ. per generationẽ temporalem, licèt principium habeat per creationem.

Reſponſiones ad obiecta in contrarium. Cap. XXVIII.

QVòd ergo dicit philoſophus in libro de anima, ꝙ nullum corpus ſimplex poteſt eſſe animatum, patet ex prædictis quomodo ſit intelligendum. Nõ enim ibi de aĩa determinatur ẽm hunc modũ. ſ. ẽm quẽ intelligentia mouens orbem anima dr̃. Nã huiuſmodi anima nõ eſt de ſpeculatione naturalis, ſed potius Methaphyſici, cum ſit ſubſtantia ſeparata a materia, cõmixta ex contrariis. Vnde de tali determinatur in li. Metaphyſicæ 11. Quod autem obiicitur de intellectu, ꝙ non efficit in actu, niſi per abſtractionem a fantaſmatibus, manifeſtum eſt, intelligẽdũ eſſe de intellectu humano, qualis nõ eſt in cęlo. Intelligẽtia quippe mouens orbẽ nõ habet intellectũ a fantaſmatibus abſtrahentẽ. Et ſi obiicitur quod dicit Auicenna cęlum habere fantaſiam, & imaginationẽ. Reſpondemus hoc ideo dici, ꝙ intelligentia mouẽs ſpheram habet applicationẽ intellectus ad particularia naturæ. Quòd aũt dicit Iſaac, animam cœli intelligere vniuerſalia, ſic intelligimus, ꝙ vniuerſalia vocat ſpecies atque rationes per quas intelligũt ipſi motores, hæc enim eſt ratio ſubſtãtiæ motorũ ẽm quod eſt cauſa, & ipſi ſunt cauſæ vniuerſales in tota natura: quæ videlicet cauſæ determinantur ad hoc & illud, ẽm proportiones cauſatas ex diuerſo ſitu ſtellarũ diuerſoq; motu orbiũ. Si ergo q̃ritur vtrũ eius ſciẽtia ſit vniuerſalis. Dicẽdũ eſt, ꝙ nec vniuerſalis nec particularis. Vniuerſalis quippe nõ eſt propter inductã rationẽ. Neque vero particularis, qm̃ illorũ nõ eſt diſciplina vt dicit Plato, nec vniuoca eſt noſtrę ſcientiæ, quia nõ cauſatur ab ente per abſtractionẽ ad modũ noſtræ. Qualiter aũt intelligẽdũ eſt dictũ philoſophi, Omnis cauſa ſe cognoſcẽs inquãtũ eſt cauſa cognoſcit omne cauſatum ſuũ. Et omne cauſatum ſe cognoſcẽs inquãtum eſt cauſatũ, cognoſcit cauſam ſuã. Dicimus ꝙ motores ſpherarũ per motũ illarũ cauſant oẽm diuerſitatẽ q̃ eſt in inferioribus ẽm naturã. Ideoq; cognoſcentes ſe inquantũ cauſæ ſunt, omnia naturalia cognoſcunt. Similiter etiã inferiores ſpherarũ motores cognoſcũt ſuperiores per hoc ꝙ ab eis moti ſunt, vt deſideratũ mouet deſideriũ. Sicq; patet ꝙ hæc ſciẽtia nec eſt in vniuerſali, nec in particulari, & tñ eſt de vniuerſali, & particulari, per hoc enim quod ſe cognoſcũt, cognoſcũt vniuerſalia, & particularia a ſuis motibus cauſata. Et hoc eſt, ꝙ legit in libro de cauſis. Oĩs intelligẽtia ſcit quod eſt ſub ſe, qm̃ eſt ei cauſa. Et ſcit quod eſt ſupra ſe, qm̃ acquirit bonitates ab eo, per hoc etiam patet, quòd intellectus motoris complectior eſt intellectu hominis, habent quippe ſciẽtiam propter quid, & eorum intellectus eſt motiuus ſecundum prædeterminationem determinati operis. Nec eſt, nec eſſe poteſt erroneus, ſicut probare videtur obiectio, ſed ſemper rectificatus eſt in opere illo, quia nunquam recipit rem niſi per id, quod ipſius eſt vere cauſa ſecundum naturam.

De comparatione primi motoris ad motores inferiores. Cap. XXIX.

VIdent aũt oẽs motores orbiũ ad inuicẽ cõparari per æqualitatẽ, qm̃ oẽs mouentur vel mouent motu durãte per tẽpus tantumdẽ: verum licèt ẽm ęquẽ cõparantur quantum ad motus durationem, in aliis tñ quatuor nõ comparantur ſecundum æqualitatem, horũ primum eſt ꝙ motor primus mouet non motus. Et mouet inferiores, vt deſideratum mouet deſideriũ. Inferiores autem mouent moti. Et huius rei ſignum eſt, quòd oẽs inferiores

riores consequuntur motum superioris, non autē econtra. Ideóque dicitur in libro de causis, ꝙ primũ est diues in se, & diues in alijs. Secundum est simplicitas in mouendo: primus enim motor mouet vno simplici motu. Inferiores autē mouent pluribus motibus. Tertium est vigor mouendi: primus quippe motor circulum multo maiorem, & corpus multo maius circumuoluit in eodē tpe, in quo inferior circulum multo minorē & inferiorem. Quartum est finis motus: primus.n. motor mouet secundum allationem continuã & vniformē, q̃ est causa vniformitatis, & cõtinuitatis in natura. Inferiores aũt mouet quidem ẜm allationem continuam, sed non vniformem, quia, s. obliquatur in meridie versus Aquilonem, & sunt causa difformitatum, quæ sunt in generatione, & corruptione. Videtur aũt, ꝙ inferior possit cõtrariari superiori, sicut fantasia quandoq; contraria est intellectui. Est.n. in nobis duplex hic motor: fantasia, s. inferior, & intellectus superior. Præterea videtur inferiores in motu suo posse errare, superiori non errante, sicut fantasia potest esse recta, & non recta. Intellectus aũt semper rectus: vt dicit Philosophus; verum non est simile de fantasia hominis ad inferiores motores orbis. Fantasia quippe mouet cum apprehensione hic, & nunc, & particularium, in quibus accidit error, & contrarietas ad intellectum, eo ꝙ frequenter sequitur bonum, vt nunc. Cũ intellectus determinet bonũ simpliciter. Vtrũ aũt numerus motorũ illorum sit ẜm numerum mobilium, vel motuum, aut stellarum, non est ad præsens determinandum, vna quippe sphera plures habet motus, & dubium est vtrum illi motus sint ab vno motore, an a pluribus. Et vr̃ Philosophus velle, ꝙ sint a diuersis: videlicet in lib. 11. Metaphysicæ, vbi probat numerum motorum esse ẜm numerum motuum, tangitq; plures motus esse in Sole, in Luna, & in alijs. Alij vero Philosophi dicunt, vnum esse motorē in vna sphera. Et ex natura stellæ quæ est in sphera illa, motorē ipsum influere motum vnum, vel diuersos ipsi spheræ. Tertia vero secta vult omnino, ꝙ sit numerus motorum, ẜm numerũ stellarum in cœlo. Quarta deniq; vult, quòd omnium spherarum sit motor vnus, & extra omnes ens, & hic est Deus.

Quòd Cœli motus sit naturalis, & non processiuus. Cap. XXX.

FOrtassis dicet aliquis, ꝙ animam habeat cęlum motiuam tãtummodo secundum locũ, sic enim Philosophus ait, in lib. 2. de aĩa multipliciter ipso viuere dicto. Si vnũ horũ aliquid insit, solum viuere dicimus ipsum, vt est intellectus, ac sensus, & motus, & status secundum locum. Adhuc aũt motus secundum alimentum, & augmentum, & decrementum vita est. Ibidē quoque dicit, ꝙ animatum ab inanimato determinatur in viuendo. Ex his ergo verbis Philosophi videntur differētiæ esse quatuor animatum, s. intellectiuum, & sensitiuum, vegetatiuum, & motiuum secundũ locum. Si ergo dicatur ab aliquo, ꝙ in cęlo sit motiuũ tantummodo ẜm locũ, & nõ aliæ differentiæ, & ẜm hoc solum ipsum dici animatum, & animam habere, hoc de facili põt improbari. Aut.n. hoc principium est motiuum motu locali, secundum naturã, aut motu ꝓcessiuo. Si primo modo, tunc pari rõne, quicquid mouetur ẜm naturã sursum & deorsum haberet animam. Cũ haberet principiũ motus ẜm locum in ipso per se, & non secundum accidens. Qđ vtiq; falsum est manifestè. Si autē vltimo modo dicatur, multa ex hoc inconuenientia cõsequuntur. Primum quidē, quia hoc est contra Philosophum, qui in secundo lib. de cęlo & mundo, loquēs de stellis & orbe, ꝓbat ea nõ habere motum ꝓcessiuum, dicens. Extra rationem est, vt natura stellas motu ꝓcessiuo mobiles posuerit, & non eis instrumentũ motus posuerit. Natura quippe nihil vanũ, & sine causa posuit, ac si diceret, cum nihil vanum inueniatur in rebus inferioribus, multo minus in rebus superioribus. Et quia posset aliquis dicere, ꝙ natura ingenerauit aĩalibus instrumentum ꝓcessiuum motus: non aũt cęlo, vel orbibus: Obuiat Philosophus, & dicit. Impossibile est, vt natura ingeniet aĩalibus, & eis intendat, & a corporibus sublimibus, ac nobilibus ꝓprietates vltimas habentibus recedat, & vt explicet ea rebus, quibus possibile est, vt incedãt per se. Elongetq; a rebus q̃ habent instrumentum motionis suæ, & hoc quidem ait Philosophus de stellis. Sed eadem est ratio de spheris in quibus stellæ mouentur. Neutrum enim horum videmus alas habere, vel pedes, vel aliquid huiusmodi. Aliud inconueniens, quia sicut ait Philosophus in libro de anima. Motus processiuus est ad omnem partem, s. ante & retro, dextrum sinistrum, sursum deorsum. Principium aũt motus cęli non mouet nisi in loco vno, circa medium. Tertium est, quia sicut legitur in lib. 8. Physic. Illa mouentur a seipsis motu processiuo, q̃ quando volunt quiescunt, & quando volunt mouentur. Cęlum autem semper vniformiter mouetur. Quartum est, quia sicut ꝓbatur in lib. de anima. Nihil mouet motu processiuo, nisi tantũ intellectus, & fantasia. Cuius signum est, quia plantas quæ non habent fantasiam, vel intellectum: videmus immobiles ꝑ locũ. Absurdum ergo est dicere, cœlum habere motus processiui principium, & non aĩam sensibilem, vel intellectum. Quintum est, quia motus processiuus est propter distantiam conuenientis: at in cœlo non est distantia talis. Deniq; motus processiuus est ad salutem subiecti, quæ salus diffusa est in locis diuersis, ad quæ animal mouetur, tali vero salute non indigent corpora cœlestia, sicut in libro de substantia orbis dicitur. Est ergo in cœlo iuxta sententias Philosophorum, & intellectus, & principium motiuum naturaliter secundum locum.

Quòd Cœlum motu suo non lassatur. Cap. XXXI.

VIdetur autē cœlum, cum sit animatum motu suo lassari ad instar animalium, quia naturaliter in omni animato motus corporis motui animæ contrariantur, quod de facili per inductionem probatur in omnibus animalibus, natantibus, volantibus, ac reptantibus: horum enim corpora grauia sunt, & ex natura corporis tendunt deorsum, cum tamen ab anima ferantur sursum & deorsum, dextrorsum ac sinistrorsum. Vnde patet, ꝙ ille motus progressiuus, quo mouentur ab aĩa, non est naturalis; Præterea nunq̃ multitudine motus naturalis alicuius lassatur, & corrumpitur aliquod corpus. Corpora vero animalium lassantur, & corrumpuntur multitudine motus processiui. Non ergo mouentur illo motu ẜm naturam, sed extra naturam suam. Cum ergo cœli corpus sit animatum: videtur ab aĩa non moueri motu naturali, ac per hoc alio motu, & ideo lassari. Ad hoc respondet Philosophus in lib. de aĩa, & in lib. de substantia orbis, ꝙ circularis motus in cœlo est aĩæ, ẜm quòd anima, & in cęlo non est nisi aĩæ motus, & non corporis. Ideoq; non inducitur ipsi lassitudo ex contrarietate motuum, s. aĩalis & naturalis: huic etiam consonat Auenalpetras in lib. de substantia orbis dicens, ꝙ cęlũ in motu nõ lassat̃, eo ꝙ motor illud mouet, ẜm cõuenientiã formæ ipsius mobilis, ẜm q̃ nõ mouet aĩa corpus ipsum animatum elementatum. Ideoq; animalia in motu lassant̃.

Cuius propriè sit ille motus. Cap. XXXII.

ET contra ꝓdicta Philosophi verba possumus obijcere: Quicquid est animæ, ẜm quod est anima, hoc est oĩs animæ. Si ergo circularis motus est animæ, ẜm quod est aĩa, erit omnis animæ, qđ ad oculum patet falsum esse. Si dicatur esse intellectualis animæ tm̃, adhuc patet esse falsum, quia non mouetur homo circulariter, qui tamen habet intellectum. Porro si dicatur, ꝙ anima cęli, & anima hominis licèt vtraque sit intellectualis, non sunt tñ vnius rationis. Et ob hoc aliquid contingit, vel conuenit animæ hominis, quod non contingit animæ cœli: etiã ẜm hoc cęli motor non vr̃ esse anima: nisi tantummodo, ẜm conueniētiam nominis: præterea hoc vr̃ esse cõtra Philosophos, qui vtrãque animam, i. cœli, & hominis per duo diffiniunt, s. per intelligere & mouere ẜm locum. Si fortè dicatur, ꝙ ille motus ideo dicitur esse animæ, ẜm ꝙ est anima, quia est animæ præter coniunctionem ad corpus. Hoc erit contra Philosophum, qui vult in libro cœli & mundi, ꝙ omne corpus habeat naturalem motum, vel a medio, vel ad medium, vel circa mediũ. Si ꝑpter hoc dicatur, ꝙ animæ cęli motus non est diuersus, quia, s. de natura sui fertur circulariter cęlum, & anima cęli mouet ẜm eundē motum. Ideoq; dicit Philosophus, ꝙ non est ibi alius motus, nisi motus aĩæ tm̃. Si obijcitur in contrarium quicunque motores in vno, & eodem mobili vnum motũ numero efficiunt, ipsi quoque vnius naturæ sunt. Huius propositionis veritas habetur 11. Metaphysicæ, vbi motorum numerus per numerum motuũ probatur, perpetuitasq; motorũ, ex perpetuitate motuũ. Ad hoc ẽt ratio facilè inducitur, quia potētiæ actiuæ, & motiuæ ꝑ actus operationes suas differunt. Si ergo anima cœli & natura corporis cęli mouent eodē motu in numero, ipsa ẽt erunt eiusdē naturæ, vel essentiæ in numero, qđ vtiq; falsum est. Dicimus ergo, ꝙ motor cœli, qui est intelligentia, & motor q̃ est ex parte naturæ corporis, diuersi sunt, licèt.n. cõparentur ad vnum motũ, non tñ eadē rõne. In cœlo naq; motũ est dupliciter cõsiderare. Primo, s. ẜm circulũ simplicē, & sic ordinatur motus ad motorē, q̃ est natura & forma substantialis corporis cœlestis, & dispositiones naturales ad ipsum sunt lumen & figura. Alius modus cõsiderationis inuenitur in motu cęli ẜm rõnem differentiarum positionis localiũ q̃ sunt dextrum sinistrum, &c. Secundum rõnem itaq; dextræ, vnde incipit motus. Et sinistræ ꝑ quã est ipsius motus. Et ratio ante & retro, secundum quæ est obliquatio motus. Et ratio supra & infra, secundum quorum immobilitatem non egreditur mobile de loco suo, secundum has rationes cõparatur motus ad intelligentiam, quæ dr̃ anima. Et motus cœli ad motorē absolutè primũ, q̃ est Deus, habet cõparationē, vt ad mouēs nõ ꝓportionatũ motui & mobili: ꝑterea cõcedimus, ꝙ intelligētia, q̃ dr̃ aĩa, & motor orbis, nõ ẜm eandē rõnem dicitur aĩa, cum-

cum intellectu hominis, sed per prius, & posterius, licet.n. vtraq; determinetur ꝑ intelligere ac mouere: tñ intelligere, & mouere non sunt eiusdem rationis in vtraq; , sicut patet ex supradictis.

Quòd Cœli motus appareat ex stellarum motibus. Cap. XXXIII.

EX sphera. Itaq; cœli motum orbicularē ab Oriēte super terram in Occidentem. Et ab Occidente sub terra in Orientē, expertum est ꝑ quasdā stellas, q̄ cum ipso mouetur, & principio quidē noctis apparent in Oriente paulatim, & successiuè mouēdo, in fine noctis apparent in Occidēte. Iterum paulatim, & successiuè mouendo sub terra cū firmamēto, in fine noctis sequētis apparent in Oriente in eodē puncto, quo apparebant ꝓcedente nocte. Guilelmus de Conchis. Itaq; firmamentum ab Oriente ꝑ Occidentē ab Orientē moueri: Ortu & Occasu stellarū pōt ꝓbari, nō tñ lateraliter iuxta ductū horizontis. Si.n. sic moueretᷣ, stella Oriēs mane q̄ in Oriēte apparet, circa meridiē esset in Australi plaga: vespere in Occasu, media nocte in Septentrione. Essetq; vnus de Polis super mediū terræ, alter in opposito, qđ nequaq̄ fieri certi sumus, qa oculis videmus. Mouetur ergo firmamētū ab Oriēte ascendendo ad meridiē. Inde ꝑ Occidentē reuertendo ad ipsum Orientē. Vnde si quis esset in medio terræ, illius recto modo supra verticē volueretur firmamentū. Et hoc est, qđ voluit Lucanus significare, vbi loquitur de eis, q infra torridam zonā habitant dicens de signis. Non obliquo meāt, nec Tauro rectior exit. Circa vero nr̄am habitabilē mouetur firmamentum obliquè ascendendo, qđ oculis in stellis fixis ꝓbari pōt. Quālibet.n. de illis Orientē aspice: videbis illā aliquantulū versus Austrū obliquando venire, hoc idē positione polorū, & axis pōt ꝓbari. Polus.n. est stella immobilis, sed de infinita stellarū multitudine, vna sola est in superiori hemisphērio, q̄ semper in eodē cōsistit loco. Altera est in opposito. Axis vero est linea intelligibilis de polo ad polum ꝑ mediū terræ ducta. Cū ergo superior polus, nec rectè sit in medio habitabilis nr̄æ, nec in suo Orizonte, sed inter vtrunque, constans est, ꝙ firmamentū obliquè circa nostrā habitabilem mouetur. Similiter & stellæ quæ ab ipso mouentur, sed quæ in medio illius existunt, cū ipso modo ad Orientē: modo ad Occidentē mouentur. Sed quæ sunt circa polum, vt plaustrum, serpens: nisi splendor Solis impediret, semper viderentur.

De effectu motus Cœli, ac stellarum in inferioribus. Cap. XXXIIII.

ALbertus. Habent autē cœlestia corpora rōnem, & vim signi super ea, q̄ sunt in transmutabili materia. Et ēt super illa, q̄ sunt obligata materiæ, ſm eā rōnem qua ei sunt obligata. In materia dico esse generabilia, corruptibilia, & mutabilia. Obligata vero materiæ ea, q̄ de necessitate sequuntur transmutationē materiæ, sicut est aīa vegetabilis in plātis, & sensibilis in brutis. Quædam autē sunt, quæ dependentiam habent ad materiā, & obligationem ſm quid, & non simpliciter: vt est animus hominis: vnde dicimus sanguinis accensum, circa cor inclina animū ad irā: nō tñ decessitate. Sic ergo ſm ꝙ animus hominis inclinatur, & dependet ad naturā & cōplexionē, sic etiā habet in eo vim cōstellatio: videlicet ſm quid, & nō simpliciter. Aliter.n. præriret casus & liberū arbitriū, & cōsilium, & nihil esse contingens ad vtrumlibet de futuro, sicut dicit Philosophus in lib.1. Periarmenias, & secūdo Physic. Sed adhuc distinguendū est. Nā quædā est causa immediata, & propter quid. Alia est causa prima vniuersalis mouēs, & inclinās causas immediatas. Cū ergo dr̄, ꝙ astra siue corpora cœlestia vim habent in inferioribus, intelligitur, ꝙ habēt vim, vt causæ primæ vniuersales mouētes causas immediatas ꝓpter quid. Ideoq; nō semper sequitur effectus ad cōnstellatione de necessitate. Et hoc attendit Ioan. Damasce. cum dicit: sydera nō sunt causa alicuius eorū quæ fiunt, neque corruptionis eorum quæ corrumpuntur. Signa vero magis sunt himbrium & aeris transmutationis: fortassis aliquis vtiq; dixerit, ꝙ ꝑliorum non sint causa, sed signa. Si quidē & ęqualitas aliqua facta a Sole, & Luna, & astris, & alijs: diuersas cōplexiones, & habitus, & dispositiones cōstituit. Et intendit Damasce. ꝙ signum sonet minus q̄ causa. Causa.n. vt in Topicis dicit Boeti⁹, est, quā de necessitate sequitur effectus. Signū aūt est causa remota inclinans, nō de necessitate causans sine aliarū causarum cōiunctione. Et hoc idē dicit Philosophus in secundo de generatione & corruptione, quia licet tēpus generationis oīum ſm accessum circulū sit æquale: tñ q̄dam generantur citius, & quædā tardius, ꝓpter cōfusionē materiæ maiorē, vel minorem, hæc oīa dicuntur catholicè. Qđ aūt superiorū corporū virtus imponat necessitatem libero arbitrio, ēt cōtra Philosophum est ponere, nisi ꝑ hunc modū quo dicimus, inclinari & mutari hominis animū. Vnde Aug. in 5. de Ciui. Dei loquitur hoc modo cōtra Tulliū negantē Dei ꝓscientiā, & fatū. Nos, inquit, aduersus istos sacrilegos ausus, atq; impios, Deum oīa scire anteq̄ fiant, dicimus: & voluntate nos facere, quicquid a nobis nō nisi volentibus fieri sentimus ac nouimus. Oīa vero fato fieri nō dicimus, immo nulla fato fieri dicimus, qm̄ fati nomē a loquentibus poni solet in constitutione syderum, qua quisq; conceptus, & natus est.

De fine motus Cœli. Cap. XXXV.

QVia vero dicit Philosophus, in secundo de generatione & corruptione, ꝙ ex allatione superiorū cōtinuatur generatio, & corruptio. Super Epist. quoq; Pauli ad Rom. dicit glosa, ꝙ motu suo nobis seruiunt superiora: dicunt.n. multi sanctorū, ꝙ superiora mouentur ad implendū naturalē numerum electorum. At econuerso dicit Auerrois, ꝙ nihil mouetur ꝓpter indignius se. Generatio aūt inferiorū & corruptio indignior est cęlo. Vnde patet, ꝙ nō ꝓpter illā mouetur finaliter. In lib. quoque secundo de cœlo & mun. dr̄, ꝙ cœlū supremum vno motu bonitatē primi consequitur, & orbes inferiores pluribus motibus. Cū ergo id, qđ cōsequitur motor ꝑ motū sit finis motus: patet ꝙ aliqua primi bonitas est finis eius. Nos quoq; dicimus, ꝙ generatio & corruptio inferiorū nō sunt finis motus cęli, sed consequētia finem: Nā finis intentus a motore est, vt primo motori, s. Deo assimiletur in aliqua bonitate, ac nobilitate, quę, s. bonitas, vel nobilitas hæc est: cum.n. absolutè Deus sit causa oīum, intendit motor cęli naturalis imitari eū in hoc, vt & ipse sit causa prima, & natura rerū naturaliū, generabilium, & corruptibiliū. Si aūt q̄ritur vtrū cęli motus habeat idē ꝓ fine, qđ habet ꝓ primo mouente. Ita ꝙ sit ab eodem in idē ex parte mouentis, sicut est ab eodem in idem ex parte figuræ, dicimus, ꝙ idem reuera in numero est primum mouens mouentem & finis, qui accipitur per motum eius. Bonitas enim, & nobilitas, de qua dictum est, mouet cœli motorem, vt desideratum desiderium. Eademq; bonitas, & nobilitas est, quam consequitur per motum.

Vtrum consequatur finem suum per vnam circulationem. Cap. XXXVI.

HAbet autē q̄stionē: vtrum cœli motor finē suum cōsequitur per motū, q est in toto tpe, vel per vnā circulationē. Vr̄.n. ꝙ per vnā circulationē, quia motor ꝑfectior pauciori motu cōsequitur finē & bonitatē, vt habetur in lib.2. de cœlo & mundo, cum igitur in natura ꝑfectissimus sit motor cœli: vr̄ ꝙ vna circulatione debeat finē suū cōsequi, qđ si cōcedatur, tunc ſm hoc oēs sequētes circulationes superfluæ esse videbuntur. Nos itaq; dicimus ad hoc, ꝙ duplex est finis, videlicet finis, vt terminus, & finis vt finis. Finis vt terminus est, quæ in operatione vna ꝑfecta motor cōsequitur. Itē dr̄ terminus, quia terminat vnū ꝑfectum opus. Finis vt finis est, quē motor cōsequitur in oībus operationibus suis. Et ille quidē dr̄ finis, vt finis, quia simpliciter mouēte quietat. Dicimus itaque, ꝙ cęli motor ꝑ rotationē vnā cōsequitur finē, vt terminū. Sed ꝑ motū, qui est in toto tpe, cōsequitur finem vt finē. Et est simile de motore in generatione, q̄ intendit ꝑmanentiā in simili, & cōsequitur finē illū, vt terminū in generatione vna. Sed ꝑmanentiā, vt finē simpliciter non consequitur, nisi per generationē indefessam, vel quietam. Expressus etiā habetur simile in motore augmēti, quia perfectā intendit quantitatē, & hanc cōsequitur, vt terminū in augmētatione vna. Sed vt finem consequitur simpliciter in augmentationibus oībus, & & tunc quiescit: vt.n. dicit Philosophus in lib.2. de aīa, omniū natura constantiū terminus est, & rō magnitudinis, & augmēti.

Quòd Cœli motus sit omnium motuum naturalium causa & principium. Cap. XXXVII.

SIcut aūt superius iā est ostēsum, motus cęli, ac superiorū corporū causa est oīum motuū naturaliū. Cui ēt sententiæ cōsonant verba hæc Augu. in lib. 5. de Ciui. Dei. Non inquit, vsquequaq; absurdè dici pōt, ad solas corporū differentias, quosdam valere sydereos afflatus. Sicut in solaribus accessibus, ac discessibus, ēt ipsius anni tpa variari. Et luminaribus q̄dē decrementis, & incrementis augeri, & minui q̄dā rerum genera videmus. Siquidē causæ separatæ, i. motores orbiū nō habent actum in natura, nisi per opera naturæ: vnde non causant formas substantiales rerum, nisi per motum superiorum, ac per motū elemētorum, ac per materiæ trāsmutationē, de hac quoq; materia, i. de effectu superiorum in inferioribus, adhuc congruo loco dicetur inferius in tractatu de cœlestibus luminaribus. Nunc aūt, vt dictū est, qa motus naturales causantur a motu cęli, cōueniens est hic interere nōnulla de motu in generali, & postmodum ēt in speciali.

De motu in genere. Cap. XXXVIII.

ARistot. in lib. Physic. 3. Qm̄ quidē natura est principiū motus, & status, ac mutationis, non oportet ignorare quid sit mot⁹, qm̄ eo ignorato necesse est ignorare naturā: vr̄ aūt motus

esse

esse continuorum, sed infinitũ apparet in continuo. Et.n. diuisibilis ĩ infinitũ. Sine ẽt loco, & vacuo, & tpe impossibile ẽ esse motum. Nõ est aũt motus pter rẽ: mutatur.n. semper id qđ mouetur, aut ꝭm substantiam, aut ꝭm qualitatẽ, aut ꝭm quantitatem, aut ꝭm locum. Vnumquodq; aũt dupliciter inest oĩbus, vt hoc aliqd, hæc quidẽ forma ipsius, aliud vero priuatio. Et ꝭm qualitatem hoc quidẽ albũ, illud vero nigrũ, & sic de alijs. Quare motus, & mutationis tot sunt species, quot & entis. Et motus quidẽ vẽ esse actus imperfectus. Neq;.n. posuit eũ aliquis in alio genere, quàm, s. in genere actus. Mouetur aũt omne mouẽs physicẽ, i. naturaliter, cũ sit potẽtia mobile, & cuius immobilitas quies est. Et eius quidẽ potẽtia est status. Nõ aũt mutatio in hoc, neq; & hoc magis est, q̃ ex oppositis. Inconueniẽs est aũt idem moueri ꝭm duos motus. Impossibile quoq; est duorũ diuersorũ specie vnũ & eundem esse actũ. Motus quidẽ est actus mobilis, & mouẽtis. Oportet.n. actum inesse vtrique. Sed mobili inest in ipso posse. Mouenti autem in ipso agere. Idem in lib. 8. Dicimus autẽ motum esse endelechiam, i. actum mobilis, secundum quod est mobile. Item motus est mobilis actus imperfectus.

De differentia motus & mutationis. Cap. XXXIX.

IDem lib. 5. Differt autẽ mutatio a motu. Ex quibusdam.n. subito in quiddam subiectũ est mutatio. Motus aũt est, qui est ex contrario in contrarium, nõ subito sed successiuẽ, vt qui est ex sanitate in ægritudinẽ. Et qui est ex ægritudine in sanitatẽ. Quĩ aũt est in contrarium, non solũ est motus, sed mutatio: vt fieri album non ex quodã est. In quibus autẽ ideo est contrarium, q̃ ex ipso, & quæ in ipsum contraria mutatio est: vt generatio corruptioni cõtraria est. Et remotio, s. formæ a materia, contraria est acceptationi. Hæ vero mutationes, & non motus sunt. Trasmutatur autẽ omne transmutans aliquid ꝭm accidens, & cum dicimus vnificum ambulare, quia cui accidit esse vnificum ambulat, vt homo. Aliud vero ꝭm partẽ, vt corpus sanatur, quia oculus, vel thorax. Aliud autẽ primo, & ꝭm seipsum mobile est, vt alterabile. Est autem in mouente similiter diuisio. Aliud.n. mouet ꝭm accidens. Aliud ꝭm partem. Aliud autem per se: vt medicus quidem sanat, manus autem vulnerat. In omni quoq; mutatione est aliquid mouens primũ. Et aliquid, qđ mouetur, & in quo, s. tempore, & præter hæc ex quo, & in quod. Magis autẽ ex eo in qđ mouetur, q̃ ex quo mouetur mutatio denominatur: vnde corruptio est mutatio in non esse, & hoc ex esse. Generatio vero in esse, & hoc ex non esse. Species autẽ, & passiones, & locus in quo mouentur, mobilia sunt, vt scientia, & calor. Et motus quidem non est in specie, sed in eo quod mouetur, & in mobili ꝭm actum fit. Itaq; ꝭm accidens mutatio relinquatur. In oĩbus.n. & semper & oĩum est. Quæ vero nõ ꝭm accidens est, sed per se, nõ in oĩbus est, sed in contrarijs, & in medijs, & in contradictione. Vnus autem motus dr̃ multipliciter, s. genere, specie, numero. Sed simpliciter vnus est, qui substantia quidem vnus est, aut numero. Sunt autẽ tria ꝭm numerum, circa quæ dicimus motum vnum, s. qđ mouetur. Ex quo, & in quo, & qñ. Omne aũt motũ simpliciter vnum, necesse est continuũ esse, si diuisibile est. Si aũt continuus est, erit vnus, quia vnum sunt extrema. Multi aũt, & non vnus, quorũ quies est, medium: dr̃ aũt vnus etiã perfectus, siue secundũ genus, siue ꝭm speciem, siue ꝭm substãtiam fit. Aliquando autẽ, & si imperfectus sit, vnus dr̃ si solum cõtinuus sit. Pręter dictos aũt motus dr̃ vnus motus regularis, i. ęqualis, & pfectus. Irregularitatis aũt differentia est: aliquãdo quidẽ ab eo in quo mouetur. Impossibile est.n. regularẽ esse motũ in nõ regulari magnitudine, vt reflexi motus, aut obliqui. Aliquando aũt velocitate, & tarditate determinatur. Cuius enim eadem velocitas est, regularis est. Cuius autem non, irregularis.

De speciebus mutationis & motus. Cap. XL.

QVoniam aũt oĩs mutatio est ex quodã in quoddã, mutabit mutans quadrifariẽ: aut.n. ex subiecto in subiectum, aut ex non subiecto in non subiectũ, aut ex subiecto in nõ subiectum, aut ex nõ subiecto in subiectũ. Dico aũt subiectũ affirmatione monstratũ, quare necesse est ex his q̃ dicta sunt tres esse mutationes. Nã illa quæ est ex nõ subiecto in nõ subiectum, nõ est mutatio, quia non est secundũ contrapositionẽ. Neque.n. cõtrarietas, neq; contradictio est. Ex nõ subiecto quidẽ in subiectũ mutatio ꝭm contradictionẽ, generatio est. Et alia quidẽ simplex generatio est, vt q̃ est ex nõ esse simpliciter in substantiã, ꝭm quã simpliciter fieri, & nõ fieri dicimus. Alia vero qdã cuiusdã, vt ex non albo in album. Quæ vero est ex subiecto in non subiectũ, corruptio est. Simpliciter quidẽ illa, quæ ex substantia in nõ esse est. Quædã aũt est, quæ est in oppositã negationẽ, sicut dictũ est & in generatione. Qm̃ autem impossibile est, quod non est moueri generatio motus nõ est, fit.n. quod nõ est. Sed neq; corruptio motus est: contrarium.n. motui, aut motus, aut quies est. Corruptio aũt generationi contraria est. Cũ aũt oĩs motus mutatio quædã sit, & trium pdictarũ mutationũ generatio, & corruptio motus nõ sit, q̃ sunt secundum contradictionẽ, necesse est ex subiecto in subiectũ cõmutationẽ motũ esse solũ. Subiecta autẽ dico, aut cõtraria, aut media, priuatio.n. ponatur cõtrariũ. Cũq; diuisa sint pdicamenta substãtia, & qualitate, & cæteris: ꝭm substantiam non est motus, quia substãtiæ nullũ est contrarium. Sed neq; in ad aliquid, contingit.n. altero mutante: verum esse alterum nihil mutans. Quare secundũ accidẽs motus horũ est semp, neq; agentis, neq; patientis. Neq; omne qđ mouetur, & mouet, quia motus nõ est motus, neq; generationis generatio, nec oĩno mutationis mutatio. Cũ.n. omne qđ mouetur tripliciter mouetur. Aut in eo, q ꝭm accidẽs, aut in eo, quo pars aliqua, aut quo per se. Secundum accidens solũmodo contingit mutari mutatione, vt qui sanus sit currat, aut discat. Secundũ accidens autem mutationem superius diuisimus. Qm̃ ergo non substãtiæ, nec ad aliquid, nec alicuius cæterorũ, relinquitur ꝭm quale, & quantũ, & vbi, motum esse solũmodo. In vnoquoque.n. horũ est contrarietas. Motus ergo ꝭm quale est alteratio. Motus autẽ secundũ q̃tum cõi nomine caret. Sed aut augmentũ est, aut decrementũ. Qui aũt secũdum vbi, & pprio, & cõi nomine caret, sed loci mutatio dr̃. Est autem motus, aut ex contrario in cotrariũ, aut simpliciter, aut sic. Immobile aũt est, qđ oĩno impossibile est moueri, vt sonus inuisibilis, & qđ in multo tpe vix mouet, aut qđ tardẽ incipit, qđ dr̃ grauiter moueri, & quod aptũ natũ est moueri, & possibile, nõ mouetur aũt tunc cũ aptũ natũ est, & vbi, & sic.

De contrarietate motus ad quietem, & motuum, & quietum adinuicem. Cap. XLI.

IDem in lib. Prædicamentorum. Cumq; motus species sint sex, motui quidem cõmuni, cõtrarium est quies. Motibus autẽ particularibus quæ per singula sunt, s. generationi corruptio, augmentationi diminutio, secundum locũ aũt mutationi secundũ locum quies videtur opponi, & fortẽ in contrarium locũ mutatio: vt ei quæ est superius, ea quæ est inferius. Alterationi vero non videtur aliquid esse contrarium, nisi fortẽ secundum qualitatem quies, vel in contrarium qualitatis mutatio. Est.n. alteratio mutatio secundum qualitatem. Actor. Nota, q motus dupliciter considerari potest. Aut secundum, q est actus imperfectus cuiusq; rei naturalis. Et est via deducens sibi naturalia in esse, & sic trãscendens. Aut secundum, q est perfectio naturalis potentiæ, & sic opponitur quieti contrarię: Quippe generatio, & corruptio non sunt propriẽ motus, sed mutationes. Augmentum est ab imperfecto ad perfectum: diminutio vero econtra. Aristot. in 5. Physic. Non solum itaq; motus motui videtur esse cõtrarius, sed & quies priuationi, est.n. similis. Etiã quietes ad inuicẽ contrariæ sunt: magis autem motus motui contrarius est, q̃ quies. Quibuscunq; autem non insunt cõtraria, horum mutatio quidẽ est opposita, s. quæ est ex ipso, ei quæ est in ipsum, motus aũt non est. Non solũ aũt in mutatione secundũ locũ, & secundũ naturam, & extra naturã sunt, & motus, & quietes, sed & generationes quædã violentę sunt, & non ordinatæ. Corruptiones quoq; quibus contrariæ sunt, quæ secundum naturam sunt. Augmenta quoque violenta sunt: vt quæ velociter propter alimentum pubescentium, similiter & decremẽta. In alteratione similiter erũt, aliæ quidem violentæ, aliæ vero naturales. Idẽ in lib. 8. Omnes ergo ex oppositis terminis contrarij sunt. Alterationi passiones contrariæ. Augmento vero, & decremento magnitudo, vel paruitas contraria sunt. Secundum locum est, qui est sursum ei, qui est deorsum, &c.

De generatione, & corruptione. Cap. XLII.

IDem in lib. 1. de generatione & corruptione. Vnã quidẽ semp contrarijs supponẽdũ est esse materiã in transmutationibus, i. tria sunt principia trãsmutationis, materia, s. & duo contraria, vnaq; est materia oĩum q̃ ad inuicẽ trãsmutantur. Et si subiectũ vnũ est, alteratio est. Generatio aũt, & corruptio qñ trãsmutatio fit ex hoc in hoc totũ, i. qñ tota forma rei substãtialis trãsmutatur. Qñ igitur in subiecto est trãsmutatio, generatio, & corruptio est. Qñ vero in passionibus, & secundũ accidẽs alteratio: verumtñ generatio simplex, est in simpliciter ens. Et corruptio simplex, in simpliciter non ens, qa s. fiunt secundũ formas substantiales. Quæcunq; vero non substantiã significãt, sed accidẽs, non dicuntur simpliciter, sed secundũ quid generari: vt cũ ex non albo fit albũ, aut ex non bono bonũ. Et id quidẽ ex quo generat, i. quod generationi subijcit, potestate est ens, actu vero non ens: vnius ergo rei corruptio est alterius generatio, & econtra. Quia s. generatur quid in hoc, & dissoluit in id. Et in quo terminatur corruptio ab eodẽ incipit generatio, quo circa inquietã, i. incessabilẽ & pptuã necesse est esse transmutationẽ, i. generationẽ, & corruptio-

corruptionẽ. Et subiectũ gñationis, & corruptionis trãsmutatiuũ ẽ in cõtraria. Sed qñ ẽm q̃tum trãsmutatio fit, cõtrarietas est Augmentũ, & diminutio. Qñ ẽm locũ, est ambulatio. Qñ aũt ẽm passionẽ, & quale, alteratio. Qñ aũt totũ mutat̃ nõ manẽte subiecto, vniuersaliter est gñatio, & corruptio. Est aũt ile.i. materia maxime quidẽ propriẽ subiectũ gñationis, & corruptionis. Susceptibile mõ ẽt aliquo, & alijs transmutationib. Idẽ in li.2. Physi. Prima vero gñabilia, & corruptibilia sunt quatuor elementa pp contrarietates.s. tãgibiles, vt sunt graue, & leue, calidũ, & frigidũ, humidũ, & siccũ, lubricũ, & aridũ, durũ, & molle, asperum, & leue, crossum subtile. Impossibile est autem id in quo gñatum est aliquid, enunciari.i. prædicari de generato. Non.n. bene dr̃ ignis est aer, vel econtra. Sed verẽ dicitur anulus est aurum. Et quia non est huiusmodi permutatio generatio, sed alteratio, siue transfiguratio.

De eodem. *Cap.* *XLIII.*

IDem in Metha.1.li. Inter esse, & non esse gñatio est, ita q̃ illud qd̃ gñatur, semper est inter illud qd̃ est ens, & illud qd̃ non est ens. Addiscens.n. & gñatum sciens. Et hoc intẽdimus cũ dicimus, q̃ ex addiscente fit sciens. Quædã aũt non reuertunt̃ ad inuicẽ.s. quorum vnum est post alterum, vt ex puero fit vir, nõ econtra. Alia vero reuertunt̃: quia corruptio vnius est gñatio alterius, vt ex aere fit aqua per corruptionẽ aeris. Idẽ in li.2. Oĩa vero corrupta vadunt ad ea ex quib. sunt. Albertus. Gñatio autẽ conueniens ẽm proportionem agẽtis materiæ. Calidum.n. & humidum mouentia in gñatione diuersas accipiunt proportiones ad formas substantiales inducendas, & ex diuersitate luminis descendentis a sublimi de stellis, & ex diuersitate materiæ, quæ.s. materia qñq; commixtionem tantummodo nata est suscipere, & tunc gñantur mineralia. Qñq; vero commixtionem, & complexionem non tñ ad æqualem, sed in qua dominatur suba terrestris ac dura, & tũc generantur plantæ. Qñq; autem complexionem adducentem ad æquale, & tunc generantur animalia. Sic ẽt intelligitur, qd̃ dicit Aristotiles, q̃ oĩs gñatio est ex conuenienti. Conueniens.n. supponit proportiones agentis, & materiæ ad formam q̃ inducitur. Et huius simile ponit Auicenna in actione ignis, qui cuidam materiæ non cõicat nisi calorem. Alicui vero calorem, & lumen. Et alicui calorem, & lumen, & speciem. Secundum q̃ magis, & minus apta est materia suscipere impressiones, quæ sunt ab igne.

De Mixtione. *Cap.* *XLIIII.*

ARisto.li.1. de Gene. & Corruptione. Mixtio est mixtibilium alteratorum vnio. Miscibile vero est, quicquid bene determinabile ens actiuum, & passiuum, vt humidum. Non.n. omne omni miscibile est, sed oportet alterum mixtorum esse separabile: vnde impossibile est passiones, & habitus misceri reb. vt albam corpori: quia passionum nulla est separabilis ẽm se. Sed neq; non tangentia ad inuicem contingit misceri. Contingit aũt mixta qualiter.i. quodammodo esse, & alio modo non esse. Actu quidem, & ente alio generato ex ipsis, potentia vero adhuc alteru tro eorum, quæ fuerant antequã miscerent̃, vt.s. aliud est a quatuor elementis actu: potentia tñ ẽt illa. Ea vero, q̃ miscent̃ prius ex separatis conueniunt.i. prius quidem separata erant, & separari rursus pñt, oportet aũt mixta similiũ partiũ esse, vnde si misceat̃ ordeum frumento nõ est mixtio, sed cõpositio. Illa vero quorum eadem est materia, & actiua sunt, & passiua ad inuicem. Sed ea quorum non est eadem materia faciunt entia impassibilia, & horum nõ est mixtio. Ideoq; nec medicina corporib. mixta est. Actiuorum ẽt, & passiuorum quæcunq; sunt facile diuisibilia.i. deter minabilia. Multa quidem paucis, & magna paruis cõposita: nõ faciunt mixtionem, sed dominantis augmentationem. Alterum.n. in dominans transmutatur. Ideoque gutta vini mille amphoris aquæ non miscetur: quia species vini soluitur, & in aquam oĩno transmutatur. Quando vero potentijs adæquantur, tunc quidem alterutrum in dominans trãsmutatur: non aũt generatur alterum sed medium cõe: deniq; parua paruis miscentur: facilius enim ac citius inuicem transeunt. Ideoque, & bene determinabilia diuisibilium ac passiuorum sunt miscibilia: quia faciliter diuiduntur in parua. Talia vero sunt humida, vnde & humidum maxime miscibile est omni corpori, si non sit lubricum, idest viscosum.

De loci mutatione. *Cap.* *XLV.*

IDem in li. Physi. 8. Oĩum autem motuum loci mutatio prima est, oĩum etenim passionum principium est densitas, & raritas. Graue siquidem, & leue, durum, & molle, calidum, & frigidum, densitates quædam, & raritates esse vñr. Densitas aũt, & raritas Congregatio, & disgregatio ẽm quas gñatio, & corruptio dr̃ substantiarum. Quæ vero congregantur necesse est ẽm locum mutari. Disgregatio namq;, & congregatio sunt motus ẽm locum. Sic .n. mouent concordia, & discordia: hoc quidem disgregat: illud congregat. Præterea qm̃ mẽsura motuum est loci mutatio, necesse est ipsum esse primum, propriẽ quoq, moueri dr̃ solum, quod ẽm locum mouetur, augmentum vero impossibile est esse, alteratione non præexistente. Non aũt quæreretur motus nisi locus aliquis esset ẽm locum, pp hoc.n. & cœlum maximẽ in loco esse opinamur: quia semper in motu est. Est aũt qd̃ mouetur, aliud quidẽ per se ipsum, aliud ẽm accidens. Eius autẽ, qd̃ ẽm accidens. Alia contingentia sunt moueri per se, vt partes corporis, & in naui clauus. Alia vero nunq̃ sed semper ẽm accidens, vt albedo, & sciẽtia, hæc.n. suum transmutant locum: quia illud in quo sunt trãsmutãt. Ipsumq; continens qñq; indiuisum est, sicut in toto dr̃, vt manus in corpore, qñq; vero diuisus, vt in cado aqua. Manus.n. cum corpore mouetur, & aqua cum cado. Non aũt videbitur esse motus nisi sit vacuum, plenum.n. impossibile est recipere: quia duo corpora non pñt si ẽsse, testimoniũ autem de cinere faciunt: qui tantum aquæ recipit, quantum vacuum. Sed videtur dici vas vacuum vno quidem modo non plenum sensibili corpore scd̃m tactum, hmõi vero est, quod habet grauitatem, & leuitatem. Est autem densum quidem graue, rarum autem leue: vacuum itaque simpliciter nihil est. Non.n. hẽt differẽtiam sursum.s. & deorsum ẽm qd̃ vacuũ: p̃terea si vacuum est, æquẽ cito fert̃ graue, & leue.

De loco quid sit. *Cap.* *XLVI.*

IDem in lib.3. Omne corpus est in loco, & habet aut grauitatem, aut leuitatem, & graue quidem in medio secundum naturam habet ferri, vt terra. Leue sursum. Idem in 4. lib. Quod aũt locus sit aliquid in natura patet, quoniam ea, quæ sunt, in loco sunt.s. corpora, & quia fit secundum locum mutatio, & quia vno corpore ingrediente, & alio egrediẽte manet locus vnus, & idem. Item: quia habet aliquam potentiam ante determinatam, vt patet in mutationibus physicorum corporum, & simplicium.s. ignis, & terræ, & huiusmodi, nam vnumquodq; fertur in locũ proprium non sibi prohibitum, hoc quidem sursum, illud autem deorsum. Sunt enim hæ loci species.s. sursum deorsum, & reliquæ sex distantiarum. Quæ quidem non solum quo ad nos positione differunt: sed in natura sunt determinata. Sursum enim est vbi fertur leue. Deorsum autem vbi graue. Idem ostendunt etiam corpora Mathematica: quia cum non sint in loco secundum positionem, tamen quantum ad nos, idest ad intellectum nostrum habent deorsum, & sinistrorsum. Item etiam aliqui vacuum aliquid esse confirmant, locum enim esse ponunt vacuum, vacuum enim locus erit priuatus corpore. Esse ergo, & locum præter corpora, & omne corpus sensibile esse in loco, per hoc aliquis concipiat. Habeat autem locus distantias tres, longitudinis, profunditatis, latitudinis, quibus determinatur omne corpus.

Quid sit locus. *Cap.* *XLVII.*

IMpossibile aũt est corpus esse locum. In eodem.n. essent duo corpora. Sicut aũt omne corpus est in loco: sic & in omni loco corpus. Sed neque minor neque maior locus est vnicuique. Et locus quidem alius cõis est in quo omnia corpora sunt sicut cœlum. Alius vero proprius in quo primo.s. corpus est. Si autem locus primum continens vnumquodq; corporum, terminus quidem est, vr̃ igitur forma, & species vniuscuiusq; locus esse quo determinatur magnitudo, & eius.s. magnitudinis materia, hæc enim.s. forma est vniuscuiusq; terminus. Sic ergo considerantibus.s. locũ in natura determinatis, locus vniuscuiusq; species esse vr̃. Materia vero vr̃ esse locus ẽm quod vr̃ locus esse distantia magnitudinis.i. dimensio. Est.n. æqualis magnitudini. Et est altera a magnitudine, contenta a specie, & diffinita.i. determinata, hmõi autem materia est, & infinitum. Cumq; remouentur terminus.i. quantitas, & passiones.i. qualitates, & species.i. formæ substantiales, nihil relinquitur prẽter materiam. Vnde & Plato locum, & materiã vnum & idem esse dicit in thymeo. At vero, q̃ impossibile sit horum quodlibet esse locum, facile est videre. Species.n. & materia non separantur a re, locum aũt separari contingit. Amplius qũo ferentur in locum suum, si locus esset materia vel spẽs. Impossibile.n. est id cuius.i. ad qd̃ non est motus neq; sursum neque deorsum, locum esse: præterea si vere forma aut materia locus est, erit locus in loco. Transmutantur.n. simul cum re, & mouentur & spẽs.s. forma, & infinitum.s. materia. Multis aũt modis dicitur aliquid esse in alio. Vno quidem modo sicut digitus in manu, & oĩno pars in toto. Alio vero sicut totum in partibus. Alio vero sicut species in genere. Alio vero sicut genus in specie, vel pars speciei.i. differentia in specie ratione.i. diffinitione. Alio sicut sanitas in calidis, & frigidis, & oĩno species in materia. Alio sicut in rege dispositiones, quæ sunt Græcorum, & oĩno motum in primo motiuo. Alio vero sicut in optimo, & oĩno in fine, hoc est cuius causa fit, oĩno aũt & maxime p̃prius modus est sicut in vase, & oĩno in loco. Et qm̃ totum in partibus est, & econuerso dicetur totũ in seipso, qa.s. totũ & pars eiusdẽ naturẽ sunt. Sed illo mõ quo vinum est in vase, impossibile est aliquid esse in seipso. Qd̃ aũt opposuit

Zeno, quia si locus est aliquod, in aliquo.s. vt in loco erit, facile est soluere: nihil enim phibet in aliquo quidē esse primo locū, nō tñ in illo sicut in loco, sed sicut sanitas in calidis est vt habitus, calor aūt in corpore vt passio, quare nō necesse est in infinitū abire: dignū est ergo locum esse, & primo quidē continere locatū, & nihil rei esse, nec maiorē, nec minorē esse, nec deficere, vnicuiq; separabilē esse, sursum, & deorsum habere, & vnūqdq; corpus natura ferri sursū, vel deorsū, & in locis ppriis manere.

Adhuc de eodem. Cap. XLVIII.

EX his ergo patet quid sit locus: fortè aūt quatuor sunt, quorū vnū aliquid necesse est esse locū.s. aut formā, aut materiā aut spaciū aliqđ in medio extremorū, aut extrema. Forma quidē videtur esse propter id quod continet. In eodem enim sunt extrema continentis, & contenti. Sunt quidam vtraq; termini, sed nō eiusdē. Nā species qdē rei.s. contētæ. Locus aūt continentis corporis.s.a cōtēto diuisus. Materia vero esse vr, qa in alteratione manēte materia fit trāsmutatio. Sic, & in loci mutatione, manēte loco, pterea in trāsmutatione elementorū, qđ erat aer, hic nunquā aqua est, sed materia, vt pdictū est, nec diuisa est a re, nec cōtinet rē, locus aūt vtrūq;. Ex eo aūt φ manente cōtinēte mouetᷣ cōtētū & diuisum, vt ex vase aqua, vr locus esse spaciū mediū receptū inter partes superficiei cōtinentis. Quòd aūt vnus & idē locus intrāsmutatus recipiat diuersa corpora ſm successionē, nō vr possibile, nisi locus si vltimū cōtinēs cū spatio intercepto supra qđ succedūt corpora, hoc aūt nō est.s. φ spaciū totū intra terminū cōtinētis sit locus vel aliquid loci. Si.n. huius dimensio imaginata esset locus. Infiniti essent loci in vno loco. Etitq; loci alius locus. Et multi loci simul erūt, qđ.s. est impoſſe. Si ergo nihil horū triū locus est, necesse est esse quartū.s. terminū corporis cōtinētis, dico aūt cōtentū corpus qđ mouetᷣ ſm locū.

De modis essendi in loco. Cap. XLIX.

ALia quidem sunt in loco ſm potentiā. Alia vero ſm actū. Nam partes continui cum sit vnum ex eis ſm potentiā in loco sunt. Separatæ vero ſm actū. Itē qdam in loco sunt p se, vt oē corpus ſm locū mobile, vel ſm augmentū. Alia vero per accidens, vt aīa & cœlum. Non.n. cœlum alicubi totum est, nec in loco quodā: quia nullum corpus ipsum continet sub quo moueatur. Sed partes eius qdā in loco quodam sunt, oēs aūt in eo, qđ circulariter: continet.n. alia aliā: vnde circulariter solū mouetᷣ, quod sursum est. Oē nanq;, i. vniuersum non est alicubi, nec extra ipsum aliquid est. Et extra oē, & totum nihil est. Ideo omnia in cęlo sunt, quia cœlum est: quod oē est.s. q̄tum ad continentiā oīm corporū. Est.n. quiddam vltimum & tangens mobile: termi nusq; corporis quiescentis. Terra nanq; in aqua est: & hæc in aere: hæc autē in æthere. & hæc in cœlo. Cœlum aūt non amplius est in alio. Non itaq; locum necesse est esse spacium aliqđ corporeum, nec puncti esse locum. Et est locus alicubi, i. in aliquo: non sicut in loco: sed sicut terminus infinito. Non enim omne quod est: in loco est. Sed corpus mobile secūdum locum.

De localium motuum diuersitate. Cap. L.

IDem in lib. 1. de Cœlo, & mundo. Oīa vero corpora naturalia, & magnitudines mouentur motu locali per se: quia natura est principium motus in eis. diuersitas aūt motuum est ſm modum diuersitatis locorum, quæ sursum est & deorsum &c. Oīs aūt motus, qui fit in loco, aut est æqualis, aut circularis, aut ex vtrisq; compositus. hi.n. duo motus tm̄ simplices sunt. Nam & corpora quidem simplicia sunt ista duo longum & circulare. Motus circularis est ille, qui est super mediū. Aequalis vero cuius terminus est sursum, & deorsum. oīs ergo motus simpl̄r aut est a medio, aut ad mediū, aut sup mediū. Corpus simplex necessario est, quod mouetur natura sua motu circulari. Possibile est ēt vt moueantur quædā corpora motu accidentali, qui est contrarius naturali. Motus sursum ascendens, igni quidem naturalis est, terræ vero accidentalis. Motus aūt descendens deorsum terræ naturalis, & igni accidentalis: ponamus ergo graue descēdens ad mediū, & leue ascendens a medio. oē quidē corpus incedens sursum, aut deorsum, grauitatem pculdubio habet, aut leuitatē. Non est ergo corpori rotundo grauitas, aut leuitas: quia nō est possibile, vt moueatur a medio, vel ad mediū motu accidentali, vel motu naturali. Corpus ergo primū mobile qđ mouetᷣ circulariter, non hēt grauitatē aut leuitatē. Dico aūt φ corpora q̄ æqualia sunt in magnitudine mouentᷣ, & mutantᷣ æqualiter in vno tpe. Et corpus minus mouetᷣ motu maiore in illo tempore: vbi est aūt motus glebæ vnius, illuc est motus totius terrę, & vbi motus scintillæ, ibi & totius ignis. Oīa deniq; elemēta ad locū a quo recedūt violēter, accedūt naturaliter. Et ad locum in quo stat corpus sine violētia, vadit iterū sine violētia, & econtra. Oē autem quod mouetur, alteratur de aliquo in aliquid.

De alteratione secundum quid habeat fieri largè, vel propriè. Cap. LI.

IDē in li 3. Res aūt oēs alterabiles alterantur ad rem sibi conuenientē nō ad alterā. Sicut augmentabile nō ad sanitatē alterabitur, sed ad magnitudinem. Aliæ namq; sunt res, q̄ alterātur per qualitatem. Aliæ per quantitatē. Et aliæ quæ per locum.s. largè sumpto vocabulo alterationis. Idem in 7. Physicorū. Quæ autem alterantur, oīa a sensibilibus alterātur, propria.s. & in formis quidē ac figuris & habitudinibus & horū remotionibus, & acceptionibus vr alteratio fieri. Nō autem sic est. Sed fiūt hæc cū quædā alterantᷣ, densata.n. vel rarefacta materia, aut cum calida fit aut frigida, nō est alteratio. Nā illud ex quo est forma statuæ nō dicimus formam, nec illud ex quo est figura pyramidis aut lecti, sed denominamus hoc quidē æneū, illud aūt cereum, hoc autem ligneum. Quod aūt alteratur æs dicimus humidum esse, vel calidū. Aut forte dicentes æquiuocè passioni materiā, præterea incōueniens, & ridiculum est dicere perfectionē domus esse alterationē. Et domū coopertam esse alterā. Alteratio ergo non est in formis, & figuris. Sed neq; ex habitibus fit: habitus.n. sūt virtutes, & malitiæ: virtus aūt oīs, & malitia sūt ad aliquid.s. tā corporis, q̄ animæ. Corporis quidē vt sanitas calidorū, & frigidorū mēsuratio quidam est. Similiter pulchritudo, & macies ad aliquid sunt. Sūt.n. dispositiones quędā perfecti ad optimum.s. actū, dico aūt pfecti esse qđ sanat.i. sanatiuū est, & dispositū ſm vel circa naturam. Qm̄ ergo hmōi virtutes & malitiæ sunt ad aliquid: quæ autem ad aliquid sunt neq; generationes sunt, neque ipsorum est generatio, nec alteratio, oīno patet quod nō est alteratio circa hmōi habitus.s. corporis. Virtus.n. corporis hæc vocatur bona eius dispositio: malitia vero contrarium.

Adhuc de eodem. Cap. LII.

SEd neq; circa virtutes & malitias animæ est alteratio. Virtus.n. quædam perfectio est.s. intellectus practici. Nā & vnumquodq; tunc maximè perfectum est, cum contingit propriæ virtuti: & tunc est maximè secundum naturam sicut circulus cum maximè fit circulus.i. perfectus. Malitia vero est corruptio virtutis & remotio: quare secundum virtutem non fit alteratio: quia nihil cum perficitur alteratur: vt supra ostensum est. Eadem ratione, neq; secundum malitiam quam.s. omnis alteratio fit inter opposita. Quare cum virtus & malitia sunt opposita: si virtus non habetur per alterationem, nec malitia. Neq; ergo virtutis, neq; malitię est alteratio. Sed huius acceptio, & huius remotio fit cum quiddam alteratur.s. præcedens, circa quod habent esse. Quod autem alteratur aliquid horum.s. præcedentium ad uirtutem manifestum est. uirtus.n. aut impassibilitas quædam est aut passibilis est. Sic malitia, aut passibilis est, aut passio virtuti contraria. Nam virtus moralis & malitia consistunt circa delectationes & tristitias: Virtus.s. cum homo patitur, & non deducitur. Malitia vero cum patitur & deducitur: siue secundum actū, siue per memoriam: aut specie.i. siue delectationes & tristitiæ sint præsentes & sensibiles: siue præteritæ recolantur per memoriam: siue futuræ concipiantur per spem. Igitur & si secundū habitus dictos non fit alteratio, consequuntur tñ alterationibus prioribus. Sed neque in intellectiua parte aīæ.i. intellectu speculatiuo est alteratio, sed generatio suorum habituum. Scientia enim maximè ad aliquid dr, & nullū ad aliqđ alteratur, vt supra dictū est. Idē etiā in scientia patet cōplexa, quia non inducitur per motū crescentē in fieri. Inducitᷣ enim vniuersalis scietia facta inductione, & completa per experientiā in particularibus. Et ita nō est inducta p motū, sed post motū. Neq; igitᷣ actus sciētię generatio est.i. ipsa nō est habita per motū, nisi sicut visio alteratur vel tactus p alterationes pcedentes, ſm aūt nullū tale fit alteratio: pterea sciētiæ acceptio nō est generatio neq; alteratio, quia per quietē & priuationem motus inducitur. Nā in quiescēdo, & sedendo fit aīa prudens. Sicut neq; dū enim dormiēs surgit aliquis, aut ebrius pausat, aut infirmus ordinatᷣ, fit sciēs, qui prius quidē nō poterat vti scientia, neq; ſm scientiā agere. Sed mutata pturbatione, & in statum veniēte intellectu: inest potētia ad scientiæ congruitatem. Turbationis enim quies: quædam est scientiæ restitutio: præterea infantes pp multū motū in iuuētute nō pñt intelligere, scire, vel iudicare, sicut psbyteri, i. seniores, aut philosophi. In quorū pausatione fit & qes motuū. Non itaq; p motū introducitur scientia, q̄ p motū phibetᷣ, non ergo ſm eā alteramur. Ergo qm̄ alteratio, q̄ est motus ſm qualitatē, vt dictū est: nō fit scdm formā & figurā, q.s. sunt quarta species qualitatis, neq; ſm habitum & dispositionem, q̄ sunt prima species, in quibus tñ fieri vr, vt supra dictum est, si in aliis deberet fieri. Manifestum est.n φ solum fiat in sensibilibus, vt.s. in passione, & passibili qualitate quæ est tertia species. Et in sensibili parte animæ: in alio autem nullo nisi secundum accidens.

De quinque

De quinque quæ exiguntur in vera alteratione. Cap. LIII.

ALbertus. Quinque aũt exiguntur ad hoc, ꝙ sit vera alteratio in aliquo: quorum primum est, ꝙ qualitates inter quas est alteratio, sint contrariæ actiuè, & passiuè ad inuicem vel in se, vel in suis causis. Sicut album & nigrum, dulce, & amarum. Secundum est, quòd illæ qualitates habeant medium, vel ẽm intensionem, vel remissionem, vel simpliciter ẽm quem modum sumitur medium ab Arist. in Physi. vbi dicit, ꝙ medium est, in qđ venit primum mutans, q̃ in extremum. Tertium est, ꝙ actio, & passio qualitatum contrariarum, inter quas est alteratio magis facta. i. intensa, abijciat id quod alteratur a sua substantia. Sicut calidum remouet aquam a substantia aquæ, hoc est qualitate essentiali cum hoc ipsam aquam diminuendo. Quartum est, ꝙ id qđ alteratur. s. subiectum qualitatum contrariarum, sit quantum, & diuisibile. Quintum est, ꝙ illę qualitates inter quas est alteratiò, sint in subiecto illo secundum quod est quantum, & diuisibile per accidens diuisione ipsius. Et ex his patet ꝙ inter priuationem & habitum non est uere alteratio Physica. Silr patet, ꝙ in aĩa nul la est alteratio Physica: vnde ꝙ dicit philosophus ibi esse alterationem intelligitur de alteratione ẽm quid, quæ diffinitur in genere in I. lib. de Generatione, & Corruptione. s. ꝙ alteratio est, qñ subiecto eodem manente numero, mutatio est in suis passionib. i. qualitatibus. Quòd distinguit philosophus dicens, ꝙ mutatio, q̃ est de ignorantia in scientiam. i. de priuatione in habitũ, & de nõ sciente in scientẽ, est alteratio simpliciter. Intelligit̃ de alteratione ẽm diffinitionẽ sui gñis, & non de alteratione Physica. Quòd vero dicit, qñ habens habitum mutat̃ ad actũ, sicut sciens in habitu sentit in actu, nõ est alteratio simpliciter, vel alterũ genus alterationis: pro tãto dicit hoc: quia qñ sciens considerat nõ mutatur in alium habitum, vel formã, qđ exigit̃ ad alterationem in genere. Sed potius confirmat, & saluat eundẽ habitũ p frequentẽ actum.

De augmento, & diminutione. Cap. LIIII.

ARistotiles in lib. de Gene. & Corruptione. Alteratio ergo nõ est ẽm locum transmutatio: quia alteratio est, qñ manente subiecto sensato transmutatur in eius passionibus aut contrarijs aut medijs. Augmentatio aũt est existentis magnitudinis additamentum, diminutio vero minoramentum. Ideoq; magnitudinem oportet habere, quod augeat: qđ quidem alteratur non ex necessitate locum transmutat, neq; quod generatur. Quod aũt augmẽtatur, & diminuitur transmutat locum. Sed alio modo, q̃ illud, qđ fertur. Quod enim fertur vniuersum mutat locum, idest ẽm se totum, & partes: quod aũt augmentatur ẽm partes solũ, hoc. n. toto manente, partes transmutantur ẽm locum. Cæterum cum generatur aliquid simpliciter, aut corrumpitur, non manet subiectum. Cum autem alteratur, vel augetur manet idem. Sed in alteratione passio, vel in augmentatione magnitudo nõ manet eadem. Idem in libro de Cęlo, & mũdo secundo, Dico autem, ꝙ sursum est principium lõgitudinis, dextra latitudinis, ante profunditatis: non. n. noĩatur principium, nisi unde incipit motus in primis corporibus: principium namq; augmenti est sursum, principium motus localis dextrum, principium vero motus sensibilis ante. Non. n. significamus per ante nisi vbi sunt sensus. Et sursum quidem, & deorsum sunt omnibus spirantibus ex animalibus, & plantis. Dextra vero, & sinistra non est in aliqua plantarum. Item dico, quòd sursum est, vbi est principium motus, dextra est locus exitus motus in alio. Ante vero locus finis motus.

De Mouente, & moto. Cap. LV.

IDem in 7. lib. Physi. Omne, quod mouetur, ab aliquo moueri necesse est. Si ergo in seipso non hẽt principium motus ab altero mouetur, qđ quidem a seipso nullo modo pausabit. Si autem quod mouetur, ab altero mouetur, ipsum aũt mouẽs ẽt mouetur, & mouens igitur ab alio mouetur, quod & iterum ab altero mouetur. Neq; in infinitum abibit, sed stabit alicubi. Et erit aliquid qđ primum erit cã motus. Idem in 8. Eorũ autẽ q̃ per se mouent̃, alia quidem mouent̃ aut a seipsis, aut ab alio, & alia quidem natura, alia vero violentia, & extra naturam. Quæcunq; a seipsis mouentur, natura mouentur, alia extra naturam. Ex natura, vt ignis sursum, & terra deorsum: quia apta nata sunt ibi esse. Extra vero, vt ignis deorsum, & terra sursum. Leuia. n. & grauia in opposita loca mouentur violentia. In propria vero natura leue quidẽ sursum, graue natura deorsum: non tñ a seipsis. Aĩalium. n. hoc est, & aĩatorum proprium. Impossibile est aũt in infinitum abire mouens, & motum. Quod enim mouetur, non necesse est mouere, sed quod mouet, ẽt moueri necesse est. Excepto primo mouente, quod manifestum est esse immobile. Omne. n. quod mouetur, necesse est esse continuum, & diuisibile in semper diuisibilia. Siquidem necesse est semper motum, & continuum esse. Quare necesse est esse aliquod vnum, & perpetuum primum mouens, & nullam hñs magnitudinẽ. Si. n. hẽt, aut finita est, aut infinita. Sed infinitam non contingit esse magnitudinem, qđ aũt finitum est: impossibile est infinitam potentiam hẽre. Impossibile quoq; a finito moueri aliquid ẽm infinitum tps. Si ergo primum mouẽs perpetuum mouet motum, & infinito tpe, patet, ꝙ indiuisibile est, & impartibile, nullamq; hñs magnitudinem, ipsumq; motũ quẽ primũ mouẽs mouet, esse vnũ, & eundẽ, & primũ, & continuũ. Mouet̃ aũt, & quiescit quodãmodo sphera, eundem. n. obtinet locum.

Quod in omni specie motus inter mouentem, & motum nihil est medium. Cap. LVI.

IDem in lib. 7. Physi. In omni autem mouente, & quod mouetur: quia nihil ipsorum mediũ est. Triplici ergo existente motu. s. secundum locum, scdm quantitatem, & secundum qualitatem, primò de loci mutatione dicendum, hic est. n. primus motuũ. Omne ergo, quod fertur: aut a seipso mouetur: aut ab altero. Si a seipso: manifestum est: quia sil' mouens, & quod mouetur erit, & nullum ipsius medium. Motus autem ab altero quatuor sunt. s. pulsio, tractio, vectio, vertigo. Oẽs namq; alios in hos necessarium est contingere. Pulsio est a seipso, vel ab alio ad aliud motus. Tractus autẽ est motus ab alio ad ipsum, aut ad aliud. Pulsionis, quidem alia est impulsio, alia expulsio. Impulsio est cum mouens ei, quod est motum non deficit. Expulsio vero cum expellens deficit. Vectio autem in tribus motibus erit. Quod. n. vehitur non scdm accidens: in eo. s. quod est in eo, vel super id quod mouetur. Vehẽs autem mouetur aut per pulsum aut per tractum, aut vertigine nõ ctum tractum est cum ad ipsum aut alterum velocior fit motus, Trahens nõ separatum ab eo, quod trahitur, nam & ad ipsum est tractio, & ad alterum. Reliqui autem tractus ijdem specie in hos reducuntur, vt inspiratio, expiratio. Expulsio est quæcunq; corporum emissiua sunt, aut receptiua, vt speculatio, & radiatio, & oĩs motus, qui est scdm locum congregatio, & disgregatio. Vertigo autem componitur ex tractu, & pulsione, hoc quidem. n. pellit mouens, illud autem trahit. Proiectio autem est, qñ velocior motus fit eo, quod scdm naturã fertur fortiori facta impulsione, & vsq; ad hoc quod accidit ferri, quousq; fortior fit motus eius, qđ fert̃. Manifestum est igitur, & quod mouetur, & mouens simul, & nullum ipsius medium esse. Sed neq; alterati, & alterantis vllum est medium. In omnibus. n. accidit sil' esse alterans vltimum, & primum, quod alteratur. Quale namq; alteratur in eo, quod sensibile est. Sensibilia vero, idest sensibiles qualitates sunt quibus ab inuicem corpora differunt, vt grauitas leuitas, durities mollities, sonus non sonus, albedo nigredo, dulcedo amaritudo, humiditas siccitas, densitas raritas, & horum media. Similiter & alia, quæ sub sensu sunt, vt calor & frigus, lenitas asperitas, hæ enim sunt passiones substantiæ qualitatis. Similiter autem & animata corporum, & inanimata, & animatorum quęcunque partim inanimata sunt. s. vt plantæ. Et ipsi quidem sensus alterantur, patiuntur enim: actus. n. ipsorum motus est per corpus patiente aliquid sensu, & ẽm quæcunq; quidem alterantur inanimata, ẽm hæc oĩa, & animata, non autem econuerso. Non. n. alterantur inanimata ẽm sensus, nihilq; prohibet in animatis alterationẽ latere, cum alterantur. s. in anima: quia non ẽm sensum accidit hmõi alteratio. Ex his ergo patet, ꝙ patiens, & passio sunt sil', & horum nullũ est medium. Oculo. n. contiguus est aer, & aeri contiguatur corpus, scilicet coloratum. Superficies in qua est color terminatur ad lumen. Lumen autem. i. aer lucidus ad visum. Similiter autem, & in cæteris sensibus, & etiam in animatis, similiter, & in sensibilibus. Similiter & quod augetur, & augens simul sunt: & decrementum similiter se habet. Decrementi enim causa ablatio quædam est. Manifestum est autem, quòd mouentis primi, & vltimi, quod mouetur. i. inter ipsum mouens, & motũ nullũ est medium.

Quòd motus, & quies mensurantur in tẽpore. Cap. LVII.

IDem in li. 6. Necesse est autem & tempus esse continuũ, & omnem motum diuidi secundum tempus. Et easdem esse diuisiones temporis, & motus: Et ipsius moueri, ad quod mouetur, & in quo mouetur. At non omnium similiter in quibus est motus, sed quanti quidem secundum se, qualis autem secundum accidens. In sola enim mutatione, quæ est secundum qualitatem contingit indiuisibile esse per se. Est autem in tempore aliquid indiuisibile, quod dicimus esse ipsum nunc. Si enim diuisibile est, erit aliquid quod factum est in futuro, & aliquid futuri in eo, quod factum est. Secundum enim quod diuidetur determinat præteritũ, & futurum tps, & in ipso quidem nunc est motum, & mutatum. Moueri aũt impossibile. Manifestum est enim, ꝙ in ipso quidẽ nunc, nihil mouetur: alioquin contingeret, & velocius, & tardius moueri, similiter nec eo contingit quiescere. Quiescere enim dicimus, quod similiter se habet, & ipsum & partes, nunc & prius: in ipso vero nunc non est prius, quare neque quiescere. Necesse est igitur, & moueri, quod mouetur in tempore, & quiescere quiescens.

scens. Impartibile autem non contingit moueri nisi secundum accidens, & partem totius motus. Motus autem diuisibilis est dupliciter. Vno quidem modo tempore. Alio vero secūdum motus partium illius, quod mouetur. Impossibile est autem in infinito tempore finitum moueri. Et infinitum ex finitis esse.

Quid sit tempus. Cap. LVIII.

IDem in lib. 4. Physi. Tempus quidam totius. s. reuolutionis cęli motum esse dn̄t. Alij vero ipsam Spheram: quia in tpe sunt oīa, & in totius Sphera. Verum tp̄s est numerus motus ꝭm prius, & posterius. Tp̄s ergo non est motus: sed id ꝭm qđ hēt numerari motus. Est quidem numerus dupliciter, est namq; qđ numeramus, & numerabile dicimus, & quo numerus: differunt aūt hæc sicut motus, & tp̄s. Est. n. numerus vnus, & idem qui est numerus centum equorum, & qui centum hoīum. Quorum vero numerus est: altera sunt, vt equi ab hoībus. Tp̄s aūt est, qđ numeratur, & non quo numeramus, mensuratq; motum: simul & esse motus. Et hoc est ipsi motui esse in tpe mensurari tpe, & mensurari ipsū esse ipsiue. In tpe. n. esse duplex est accipere. s. esse, qn̄ tp̄s est, & esse sub tpe, sicut quædam in loco, vel in numero esse dicimus: qa sub loco, vel numero continentur. Esse. n. in numero, est esse quendam numerum rei. Et mensurari esse ipsius numero in quo est. Manifestum est. n. ꝙ in tpe esse non est esse qn̄ tp̄s est. Sicut nec esse in motu, vel loco, qn̄ motus, vel locus est. Si. n. sic esset, oīs res esset in qualibet. Necesse est itaq; oīa quæ sunt in tpe: contineri sub tpe, & aliquid sub tpe pati: sicut dicere consueuimus: quia calefacit tp̄s, & senescunt oīa sub tpe, & obliuiscitur pp tp̄s: sed nō didicit neq; nouum factum erit neq; bonum. Est enim corruptionis causa per se, quia numerus motus est, motus autem distare facit, quod est, quare patet, ꝙ quæ semper sunt, non sunt in tēpore. Non enim eorum esse mensuratur sub tpe, cuius signum est: quia nihil patiuntur a tpe. Qm̄ aūt tp̄s est mensuratio motus, erit & quietis metrum, & ꝭm accidens. i. ꝭm posterius, oīs. n. quies in tpe est. Non. n. sicut quod est, necesse est moueri, sic & in tpe: quia tp̄s est motus numerus. In numero autem motus contingit esse, & quiescens. Non enim omne immobile quiescit, sed aptum natum moueri priuatum autem motu. Est itaq; tp̄s motus, & quietis mensuratio. Sed oīno mensura est motus per se, aliorum autē ꝭm accidens. Ergo quorum esse mensurat, his oībus inerit esse in quiete, & motu. Quæcunque ergo corruptibilia, & generabilia sunt, & oīno aliqn̄ quidem sunt, aliqn̄ non: necesse est esse in tpe. Est. n. tp̄s quiddam plus, quod excellit esse ipsorum, & mensurat substantiam. Quorumcunq; autem contrarium non semper est, hoc quidem pn̄t esse, & non esse, & ipsorum generatio, & corruptio est. In tpe quidem oīa sunt, & corrumpuntur. Mutatio tamen magis destructiua est per se, & corruptionis causa, generationis autem, & ipsius esse secundum accidens, huius signum est: quia nihil fit. i. generatur nisi moueatur quodammodo ipsum, & agat. Corrumpitur autem, & cum nihil moueatur, hanc quidem corruptionem non facit tempus, sed accidit in tpe fieri, vel sub tpe. Tp̄s itaq; determinat motū, cū sit ipsius numer⁹, vt dc̄m̄ est.

Qualiter tempus ab Arist. dicatur esse numerus. Cap. LIX.

ALber. Verum si tempus est numerus: videtur sequi, ꝙ ei conueniant numeri passiones, vt par vel impar abundans perfectus, vel diminutus: præterea, si est numerus videtur esse binarius, aut ternarius, aut aliquis aliorum. Cæterum in numero est aliquorum aggregatio, in tempore vero non. In tēpore quippe nihil manet secundum esse. Ideoque nihil aggregatur in eo, secundū esse. Sed neq, seruari contingit substantiam: quia nihil est in eo pro substantia nisi nunc. Non est ergo numerus, vt vr̄ aliquo modo. Nos aūt dicimus, ꝙ aliquis numerus est numerans, & hic est permanēs: quo. s. multa numerari pn̄t, vt denarius, & duodenarius. Et est numerus numeratus, i. res ipse quæ numerantur. Et hoc dupliciter. Nam ꝭm potentiam dr̄ proprie numerabile, ꝭm actum vero res in actu numeratę Numerus quoq; numeratus dupliciter dr̄ numeratus. Vno modo. s. a cā numeri, hoc est a cā quæ numerū esse facit. Et scd̄m hoc tp̄s numeratur a motu: quia prius, & posterius in tpe, causantur a priori, & posteriori, quæ sunt in motu. Alio modo a partibus suis, & a suba sua: si hēt eam, & ꝭm hoc tp̄s numeratur. Numeratur. n. a priori, & posteriori in tpe, vt a partibus, & a nunc iterato scd̄m esse, eadem tn̄ substātia manente numeratur ēt, vt a substantia. Alio quoq; modo considerat̄ numerus, qui est tp̄s. s. vt est mensura reddens q̄titatem motus, & sic tp̄s est numerus numerans motū. Certificat̄. n. primo quantitas tpis ex numero partium suarum ac substantiæ suæ, & hæc certificata certificat quantitatem motus, & hoc est, quod dicit philosophus, ꝙ tp̄s est numerus minimus. s. duo, hic. n. est minimus numeri numerati. Minimus autem numeri numerantis est binarius. Tp̄s itaq, numerat vel mensurat motū eo modo quo duo multotiens accepta explicāt partes alicuius quanti diuersas per parem numerū: vnde tp̄s non multiplicat numerū vltra duo, s. prius, & posterius. Illaq; multotiens accipiuntur ꝭm partes ipsius motus in totā q̄titatē motus: licēt. n. sit numerus numeratus: tn̄ vlterius motum numerare pōt: quia numerata in ipso rationē hn̄t mensuræ, & non numeratorū tm̄modo, sicut videmus in aliarū mensurarū numero. Duobus. n modiis numeratur aceruus tritici. Et duabus lagenis dolium vini. Ex hoc patet etiam, ꝙ motus non potest esse numerus temporis, licēt ipse sit causa temporis, quia non est intranea, sed efficiens causa. Præterea in motu non est idem iteratum manens in substantia, vel in esse. Sed nunc accipiendum est de tempore. Sed bene idem permanens in substantia est, & loco mutans in numero iterato.

Qualiter conueniant ei passiones numeri. Cap. LX.

DIcimus itaq; ꝙ passiones numeri, vt par & impar sequunt̄ numerū numerantem per se, numerum vero numeratum per accidens. Et hoc modo tp̄s est numerus par: quia (sicut philosophus dicit) tp̄s est minimus numerus. Minimus aūt numerus est par. Si q̄s aūt obijciat, ꝙ dicit philosophus, par & impar non esse passionis tpis: neq; velox, & tardū. Dicimus ꝙ hoc est verū ꝓprie loquendo. Propria. n. passio est q̄ sequit̄ subiectū vr̄ de necessitate: ac p se, & ꝭm qđ ip̄m: vt patet in libro poster. Vr̄ inq̄: qa vbiq; ac semp. De necessitate: qa substātialiter p se, videlicet in scd̄o modo dicendi p se: quia subiectū cadit in passionis diffinitionē. Deniq; ꝭm qđ ip̄m: quia non gr̄a superioris vel inferioris, vel accidentis: sed gr̄a suiipsius. Et ꝭm hoc dicimus: ꝙ par accidit numero tpis. Itaq; numerus quidē numerans est sp̄es quantitatis. Sed ex prædictis habitum est: ꝙ tp̄s est numerus numeratus. Nec est in gn̄e numeri nisi p accidens Et ita p consequens est ēt in sp̄ē per accidēs. Est. n. duo: vt dictum est. Si aūt obiicitur: ꝙ in numero est aggregatio: & non in tpe: dicimus ꝙ immo in tpe est aggregatio ipsius nunc. Ita ꝙ aggregatio dr̄ iteratio. Iteratur autem ꝭm esse: manens idem ꝭm substantiam. Si vero iterum obiicitur contra hoc: ꝙ non entis non est iteratio: dicimus hoc verum esse de puro non ente. Sed illud est successiuum non habens positionem: cui sufficit iteratio alicuius manentis in substantia, & iterum atque iterum accepti secundum esse.

Qualiter tempus sit mensura motus. Cap. LXI.

CVm aūt motus non sit ꝭm substantiā, & esse vr̄ simpliciter non esse. Cū ergo nō entis nulla sit mēsura, vr̄ tp̄s nō esse mēsura motus. Quod aūt motus nō sit ꝭm substantiā, & ꝭm esse patet ex hoc, ꝙ nullū successiuū est in actu ꝭm suum esse. Porro si esset ꝭm substantiā, & nō scd̄m esse, tunc nō differret a tpe, ꝙ est contra philosophū, illos qui motū esse tp̄s dicebant reprehēdentē. Quod aūt scd̄m hoc tempore non differret, ex ipsa tēporis natura patet, quia. s. tp̄s successiuum est manens secundū substantiā, non manens scd̄m esse. Et illud idē esset motus: pręterea tp̄s motu mensuraretur, quia horæ diei ad solis uel ad trāsitū cœli distinguuntur, sicut motus vr̄ esse mensura temporis, sic & econtra. Verum ad id quod obiectum est primo de motu, quod non entis non est mensura, dicimus vt supra de iteratione eius quod est nūc, videlicet ꝙ illa propositio vera est de puro nō ente. Sed illud est successiuū non habēs positionem, cui sufficit iteratio alicuius manentis in substantia, & iterum atque iterum accepti scd̄m esse. Et motus quidē est de numero nō permanentiū, in esse continuorū tn̄. Ideoq; non est accipere aliquod nūc, in quo sit esse motus: Sed esse suū est fieri, & factū esse motum & non esse. Non est ergo verum generaliter ꝙ motus sit nihil, & tempus quidem mensurat motum simpliciter, quia numerus est ipsius. Sed quo ad nos econtra, motus mensurat tempus. Si autem quęritur, cur non dicatur tempus mensura quietis sicut & motus dicimus quidem est mensura motus per se, & mensura quietis per accidens. s. in comparatione ad motum, nō ergo dicuntur quiescere nisi mobilia propriē. Ideoque potius diffinitur tempus per motum, quàm per quietem.

De diuersis acceptionibus temporis ac diffinitionibus. Cap. LXII

TEmpus aūt multipliciter accipitur. Vno modo secūdū theologos. Alio modo secūdū philosophos. Secūdum Theologos dr̄ mēsura cuiuslibet mutationis, siue diuisibilis, siue indiuisibilis, siue corporalis, siue spiritualis: & secundum hoc tempus adiacet creationi rei creatæ, & etiā vicissitudini, quæ est in affectione vel intelligētia Angelica, & hoc tempus nō habet prius neque posterius. Nec est inconueniens in hoc tēpore, quod vnū nunc sit consequens ad aliud nunc, quemadmodum vna indiuisibilis mutatio est bene consequens ad aliam indiuisibilem mutationē. Sed in hoc enim tempus nihil aliud est quàm aggregatio mometorū, & nō est numerus motus, quia tales mutationes nō numerant̄, cū prius, & posterius nō habeāt, de hoc tempore datur

datur diffinitio Dionysij.s.ꝙ tps est,qđ in gñatione esse, & corruptione non esse metitur,& vocat gñationem, & corruptionem quamcunq; mutationem,siue diuisibilem,siue indiuisibilem.Secundum alium modum dr̃ tps mensura motus,vel mutationis cõtinuę,& sic consideraťa philosophis tps, & de hoc tpe daťdiffinitio Aristotelis supradicta. Et manifestius intelligiťex comparatione ad localem motum.Cuius primo,& per se passio est tps.Accipiatur ergo philosophi ratio. Motus.n.talis est super magnitudinem q̃ hĕt partem ante,& partem post, & illæ partes dñt respectum alicuius mediæ partis.Mobile aũt,qđ mouetur super ipsam ẽt est diuisibile in potentia ad renouationem,vbi & loci. Et hæc pnĩa diuisibilis est,ẽm partes magnitudinis,& vbi,& loci,& sit⁹. Et cũ ipsa sit diuisibilis,& oĩs diuisibilis sit, mẽsura aliqua : illius ergo potentiæ in exitu ad actum erit mensura aliqua. Ipsum aũt qđ fertur,vel mouetur motu suo,&vnum est,& idem ens:tñ ẽm cõparationem ad partes magnitudinis.s.respectu termini a quo, & termini ad quem est motus continue,& respectu medij. Cum ergo motus sit mediũ inter magnitudinẽ, & mensuram ipsius motus:mensura potentiæ exeuntis in actũ continue in motu habebit tria causata a potentia continuè in actu procedente.s.prius,& posterius causata a priori,& posteriori in motu: Et mediũ continuans illa,qđ rñdet ei,qđ fertur continue a termino, a quo ad terminũ ad quẽ. Et ita patet,ꝙ motus est continuus a continuitate spacij,& magnitudinis super qđ est.Et in motu est prius,& posterius,& mediũ.Sed illud mediũ non est manens idẽ sicut ẽt in magnitudine,vel vbi,vel situ non est mediũ semper idẽ inter quamcunq; partẽ ante acceptã,& post in tota magnitudine. Sicut autẽ idem est,quod mouetur, & fertur continue in tota magnitudine ẽm substãtiã,&nõ hĕt idẽ esse ẽm,qđ est hic,& ibi.i.ante & post. Ita idẽ est nũc ẽm substantiã,qđ adiacet ei, qđ ferť.Et tñ non hĕt idẽ esse ẽm,qđ fluit de priori in posterius:quẽ fluxum hĕt de continuo ꝓcessu mobilis ex parte priori in partẽ vlteriorem magnitudinis: cum tñ idem maneat in substantia ẽm motum continue.

De substantia temporis quæ est nunc. Cap. LXIII.

ARistoteles in lib.Physi.4.Ipsum aũt nũc est continuatio tpis. Continuat.n.pteritum,& futurũ, & oĩno est terminus tpis. Est.n.huius quidem principium,illius aũt finis.Alber. Vr̃ aũt philosophus errare ponens nũc substantiã tpis esse : cum punctũ non sit substantia lineæ,præterea cum oẽ q̃tum diuisibile sit, ẽm substantiã suã:nunc aũt indiuisibile: non vr̃ igitur substantia quanti ac per hoc nec tps esse.Nullus quoq; terminus est substantia terminati,& oẽ nunc est terminus tpis. Nos tñ cum philosopho dicimus:ꝙ nunc est substantia tpis:quia tps nihil aliud est, q̃ nunc fluxu suo suscipiens esse continui,qđ qualiter sit,per motum põt videri.Motus.n.qui loci mutatio dr̃,nihil aliud est, q̃ vbi fluens: cuius substantia est vnum vbi ẽm esse diuersificatum. Ita tñ ꝙ vnum illud non sit numero:quia in hoc differt a tpe. Sed hoc dico vbi,qđ est accipere de loci mutatione in ipso mobili, & ad illud rñdet nunc:quod est substantia tpis. Nec oĩno siłr se habent punctus ad lineam,& nunc ad tps.Nam in terminando quidem, & continuando se hñt siłr quodammodo. Sed in essentiando,& substantiando dissiłr:punctus.n.non fit linea: neq; fluens:neque non fluens.Sed nunc fluxu suo,fit tempus, vnde punctus non est substantia lineæ,nisi forte ẽm qđ dr̃a indirectè prædicata, de specie,dr̃ substantia:sic ẽt dicit philosophus in libro posteriorum, ꝙ punctus est de substantia lineæ:quia cum diffinitur linea, dr̃ esse longitudo,sine latitudine,terminata ad duo puncta. Porro nunc, & punctus in terminando,& continuando, siłr se habent:quia.s. in linea est accipere duo puncta actu lineã terminantia. Sed Auicen.probat,ꝙ nunc terminus in tpe,non est actu, eo ꝙ tale nunc est corruptio tpis ẽm naturã suã : sed ẽm intellectum tm̃, vel ẽm cõparationẽ ad motũ aliquẽ terminatũ. Siłr & punctus cõtinuãs est principiũ,& finis. Ideoq; quo vtiť puncto cõtinuante bis vtiť eodem. Sed q̃ncunq; vtiť eo,vtiť in nunc,vnde bis vtendo eo.s.in rõne principij,& in rõne finis,vtiť eo in duob.nunc. Porro inter q̃libet duo nunc,est tps:igiť inter illa duo nunc, erit tps,& in illo erit quies.Vñ philosophus in 4.Physi.dicit, ꝙ q̃n mobile vno pũcto,vt duob.vtiť:quiescere accidit. In hoc ergo est dissimilitudo, ꝙ pũctus in linea cõtinuãs bñ accipiť,vt finis,& principiũ, ita ꝙ nihil est mediũ.Sed nũc nunq̃ põt accipi, vt finis, & principium, nisi cadat tps mediũ.Deniq; quia tps non permanet,iõ nunc acceptũ in rõne finis,non permanet,vt idẽ accipiaťin rõne principij, imò cũ sumiťin rõne principij futuri, tunc iã desinit esse in pterito,vel pnti.Porro est substantia,qua aliquid hĕt esse, & hoc mõ nunc est subã tpis.Nec indiuisibile est de subã indiuisibilis.Et est substantia,quæ est id per qđ res est. Sicq; bene põt aliquid indiuisibile esse substantia diuisibilis. Sed tamẽ esse diuisibilis erit ab alio,qđ est fluxus ipsius de præterito in futurũ. Deniq; concedimus, ꝙ terminus in rõne termini non est substantia terminati. Nec nunc cum dr̃ esse substantia temporis,terminus accipitur.

Vtrum sit vnum nunc, vel plura. Cap. LXIIII.

QVia vero nunc terminus est tpis, vt patet ex verbis philosophi superius positis,vr̃,ꝙ plura sint nunc: quia non est vnus terminus, quãti vlterius diuisibilis.Et tale quantum est tps. Quòd ẽt nunc sit terminus tpis,patet ex hoc:quia indiuisibile est in natura tpis:sicut indiuisibile in natura lineæ : sed in natura lineæ indiuisibile terminus est ipsius lineæ. Item indiuisibile est in natura lineæ,& est indiuisibile in natura quanti cuiuscunq;.Sed in natura quanti indiuisibile terminus est illius,&c.Cæterum sicut in linea est punctus continuans, & terminans, sic in tpe est nunc continuans,& terminans in principio,& fine. Quod patet ex hoc, ꝙ motus aliquis terminaťad nunc,& incipit in nunc. Vr̃ ẽt ibi esse nunc continuans,q̃m aliter tpis partes continue esse nõ possent.Et sic in tpe sunt tria nunc.Vnũ.s.continuans,& duo terminantia.Itẽ in quolibet continuo infinita sunt indiuisibilia continuantia.Nec hoc est simpliciter infinitum : quia continuans in quanto est in potentia.Cum ergo tps sit continuum, indiuisibilia continuantia in ipso erunt infinita. Sicq; non erit vnũ nunc,sed multa.Deniq; aliter nihil esset dictum, qđ in 6.Physi.dr̃,ꝙ inter quælibet duo nunc, sint infinita nunc. Q̃m inter quælibet duo nunc est tps,sicut inter quælibet duo puncta est linea, nisi essent plura nunc.At obijci põt econuerso: quia nũc est indiuisibile tps in successiuo quanto,qđ non permanet in partibus. Quæratur ergo,an nunc qđ est ante maneat aut corrumpatur. Si manet, non pt manere nisi gratia tpis in quo est.Sed tps est passio motus, qui non manet, ergo nec tps manet, nec ex consequenti manet illud cuius substantia non est nisi in tpe.s.nunc. Si vero corrumpitur, aut in se corrumpitur, aut in consequenti, quod est post ipsum. At vero nihil corrumpitur in se,nisi quod est in se. Si ergo corrumpitur in se, simul est in se, & corrumpitur in se, & ita simul est in se,& non est in se,quod est impossibile. Diffinitur.n.sił in comparatione ad vnum nunc,vel ad vnum locum, vel ad instans siue tps.Si aũt corrumpitur in eo,qđ est post:tunc oportet,ꝙ sit in eo:quia aliàs non currumperetur in eo. Sic ergo duo nunc simul essent ĩ successiuo,qđ ẽt est impossibile. Nos itaq; distinguimus, ꝙ dupliciter põt cousiderari tps. Vno modo ẽm naturam suam, alio modo ẽm comparationem ad nos,& ad motus in ipso terminatos.Si consideretur vltimo mõ: ẽm hoc plura nunc significabilia sunt in ipso,sed hoc est ẽm, quid esse plura.s.ẽm nos. Si vero consideretur primo modo : ẽm hoc tota substantia tpis est vnum nunc semper manens substantia vna,&eadem, ẽm esse tñ hĕt pluralitatem.Et si quæratur,qualiter ibi nunc ẽm esse sunt plura? Dicimus, quia non manent, sed succesliue corrumpuntur in se,ac ẽm seipsa. Nec est inconueniens,idem simul esse,vel manere in se,& corrumpi in se:quia non secundum idem est vtrumque,sed secundum substantiam manet,& secundum esse corrumpitur. Si autem obijcitur illud inconueniens philosophi,ꝙ secundum hoc simul sunt,quæ hodie sunt, & quæ in annum millesimum expectantur. Dicimus, quòd non sequitur. Temporalia quippe non sunt in nunc sed in esse temporis,& illud esse non est idem.

Qualiter tempus sit quantitas continua per se. Cap. LXV.

CVm autem ex indiuisibili fiat diuisibile. Et nunc,vt dictum est,secundum substantiam,sit indiuisibile, non videtur ex ipso fieri tempus continuum secundum substantiam. Et ita non videtur tempus esse quantitas continua. Præterea punctus motui suppositus propter indiuisibilitatem sui, non potest mensurare motum.Similiter ergo,& nunc cum sit suppositum motui,nõ poterit mensurare motum propter indiuisibilitatem sui. Et ita nec mensura nec quantitas continua secundum fieri.Cum ergo nunc sit temporis substantia,non erit tempus quantitas continua:Præterea nihil mensurat maius se, nisi prius mensuret minus se, vel æquale sibi.At vero tempus est numerus ipsius nunc, ergo numero ipsius mensurat motum, itaque nunc non mensurabit maius se,nisi prius mensuret minus,vel sibi æquale. At vero minus se, vel eo nihil est,quod indiuisibile est.Mensurabit ergo sibi æquale,quod est impossibile:quia non mensuratur indiuisibile.Ipsum autem nunc non erit mensura:quia non quantitas: cum sit indiuisibile, ideoque nec ipsius numerus erit mensura : quia numerus indiuisibilium nihil mensurat : ergo non est quantitas: quia omnis quantitas aliquod mensurat: nos tamen dicimus cum philosopho,ꝙ tempus est quantitas per se : hoc enim probat in libro prædicamentorum dicens, quòd præsens copulatur ad præteritum,& futurum . Sed sciendum , quòd duplex est indiuisibile, scilicet indiuisibile,quod tantum est terminus diuisibilis, & nullo modo diuisibile,secundum suum esse, & ex tali nunquam efficitur diuisibile, vt est punctus, qui terminat lineam. Aliud quod non est tantum terminus, sed & substantia rei diuisibilis, habens & potentiam ad diuisibilitatem ẽm suum esse,& ita non

penitus indiuisibile: ex tali itaque bene potest fieri indiuisibile. Nec est simile de puncto, & nunc: vt iam supra dictum est: dicimus quoque ꝙ nunc non mensurat secundum ꝙ est indiuisibile: sed secundum ꝙ accipitur secũdum suum esse in priori, & posteriori. Deniq; tempus consideratum in se, est species quantitatis per se: quia partes eius ad cõem terminum copulantur: considerando vero in comparatione ad causas continuitatem hẽt per motum, vt dicit Auicenna. Et sic continuum est per aliud. Scdm hoc loquitur philosophus in 4. Physi. dicens, ꝙ motus est continuus pp spaciũ, & tps pp motum, similiter, & in 5. Methe. dicẽs, ꝙ quædam dñr quantitates continuę, vt tps, & motus. Q̃m illa quorum ista sunt passiones diuiduntur. Motus ẽt est quantitas, & tps pp motum. hæc philosophus. Si ergo quæratur cur motus non dicatur quantitas per se, sicut, & tempus: vel etiam potius, q̃ tempus: ratio patet ex iam dictis superius. Motus enim in partibus suis non manet: neque secundum substantiam, neque secundum esse, & ita non possunt copulari per se, immo si copulantur hoc est gratia spacij super quod est ipse motus.

De partibus temporis. Cap LXVI.

Aristotiles vbi sup. lib. 8. Nihil autem est accipere in tempore præter nunc quod est medietas, habens simul principium quidem futuri: finem vero præteriti. Idem in 4. Physi. Hinc etiã videtur ꝙ tps oĩno non sit: huius enim hoc quidem iam præterijt, & non est. Illud autem futurum est, & nondum est. Ex his autem quæ non sunt compositum esse impossibile videtur. Itẽ oĩs partibilis si quid sit, necesse est, aut oẽs, aut quasdam partes esse. Temporis autem alię transierunt. Aliæ futuræ sunt. Ipsum vero nunc non est pars. Mẽsurat enim pars, & oportet componi totum ex partibus. Tempus autem non videtur componi ex ipsis nunc: quia simul non sunt: sed corrumpi necesse est prius. Sic etiam impossibile est habere se ad inuicem ipsa nunc: sicut punctum cum puncto. At vero nec idem nunc semper manere possibile est. Nullius enim diuisibilis finiti vnus terminus est, & tempus quidem est accipere finitum, verum tempus, vt dictum est, est mensura vel numerus motus secundum prius, & posterius. Nam in motu necesse est esse prius, & posterius proportionabile his secundum quæ sunt: prius autem & posterius dicimus secundum ad ipsum nunc distantiam. Quare qm ipsum nunc in tpe est: est enim terminus præteriti, & initium futuri, & prius, & posterius erunt in tpe. In quo est enim ipsum nunc: & eius distantia. Contrario aũt modo dicitur prius secundum præteritum tempus, & futurum. Nam in præterito prius dicitur quod longius est ab ipso nunc: posterius autem quod prope. In futuro autem econtra. Tempus aũt cognoscimus cum diffiniuerimus motum prius, & posterius determinantes. Aug. in li. confes. 11. O sapientia Dei lux mentium oĩa tempora tu fecisti, & nulla tibi coæterna sunt: quia tu permanes. At illa si semper manerent, tempora non essent. Quid est. n. tempus: quis hoc facile, & breuiter explicauerit? Si ex me nemo quærat scio. Si quærenti explicari velim: nescio, hoc tamen scio. Si nihil præteriret non esset præteritum tempus. Si nihil adueniret non esset tempus futurum, & si nihil esset, non esset præsens tempus. Duo ergo ista tempora præteritum, & futurum quomodo sunt? & quoniam præteritum iam non est, & quoniam futurum nondum est: præsens autem si semper præsens esset: nec in præteritum transiret: iam non esset tempus: sed æternitas. Sunt ergo præterita, & futura, & scire volo vbi sunt: quod si non valeo, scio tamen vbicunque sunt: non ea ibi futura esse aut præterita: sed præsentia. Nam si, & ibi futura sunt: nõdum sunt: sed & si ibi præterita sunt: iam non sunt: vbicunq; ergo sunt, quæcunq, sunt: sunt in præsentia: quanq; præterita cum verba narrantur ex memoria proferuntur. Non res ipsę quæ prætereunt: sed verba concepta ex imaginibus eorum quæ in anima sunt, & velut vestigia per sensus prætereundo fixerunt: pueritia quippe mea, quæ iam non est, in præterito est tempore, quod iam non est: imaginẽ vero eius cum eam recolo, & narro, in præsenti tempore intueor: quia adhuc est in mea memoria: quæ autem nunc loquor, nec prę terita nec futura sunt. Nec proprie dicuntur tria esse tempora: præteritum præsens, & futurum: sed fortassis proprie diceretur: tempora sunt tria: pñs de præteritis, pñs de præsenti, præsens de futuro.

Qualiter in anima mensuretur aut annumeretur motus temporis. Cap. LXVII.

In te ergo animæ mens tempora metior: affectionem quã res prætereuntes in te faciunt, & cum illæ præterierint manet: ipsam metior præsentem: non ea quæ præterierunt te, vt fieret: ipsam metior cum tpa metior. Ergo aut ipsa sunt tpa: aut non metior tpa. Itaq; si voluerit aliquis ædere longiusculã vocem, & constituerit præmeditando, q̃ longa futura sit. Egit vtiq; ille in silentio spatium tpis: memoriæq; cõmendans cæpit ædere illã vocem q̃ sonat: donec ad propositum terminum perducat: imò sonuit, & sonabit, nam qđ eius iam peractum est, vtique sonuit, qđ aũt restat sonabit atq; ita peragitur: dum pſens intentio futurum in præteritum traijcit: diminutione futuri: crescente præterito: donec consummatione futuri sit totum pteritum. Sed qũo minuitur aut consummatur futurum, qđ nondum est, & crescit præteritũ, qđ iam non est: nisi quia in animo, qui hoc agit, tria sunt. Nã & expectat, & attendit, & meminit, vt id qđ expectat: per id qđ attendit, transeat in id, qđ meminerit. Quis negat futura nondum esse? sed tñ iam est in animo expectatio futurorum. Et quis negat præterita iam non esse, sed tñ adhuc est in animo memoria prętreritorum. Et quis negat præsens tps carere spacio, quia in puncto præterit? sed tñ perdurat attẽtio per quam pergat ab esse ad id qđ erit. Non ergo longum tempus futurum, qđ non est, sed longũ futurum, longa futuri expectatio est. Neq; longum præteritum tps, quod non est, sed lõgum pteritum, longa præteriti memoria est. Dicturus sum canticum, qđ noui: anteq̃ incipiam in totum expectatio mea tendit. Cum aũt cæpero, quantum ex ipso in pteritum decerpsero, tendit in memoria mea: atque distenditur vita huius actionis meę in memoriã, pp qđ dixi: & in expectationẽ pp quod dicturus sum, pñs tñ adest attentio mea: per quam traijcit quod erat futurum, vt fiat pteritum. Quod quanto magis agitur: tanto breuiata expectatione prolongatur memoria: donec tota expectatio consummatur: cum tota illa transierit in memoriam, finitur actio. Et quod in toto cantico, hoc in eius partibus singulis fit, & in singulis syllabis, hoc in actione longiore: cuius forte particula est, illud cãticum, hoc in tota vita hominis: cuius partes sunt omnes actiones hominis, hoc in toto sęculo filiorum hominum: cuius partes sunt omnes actiones vitę hominum.

Quòd secundum quosdam tempus non habet esse in anima vel in ratione. Cap. LXVIII.

Aristotiles in li. Physi. 4. Dubitabit autẽ aliquis: vtrum si nõ sit anima: erit tẽpus: an non. Si. n. impossibile sit numerantem esse: impossibile ẽt erit aliqđ esse numerabile: quare neq; numerus erit. Numerus. n. est: aut quo numeratur: aut numerabile. Si ergo nihil aliud est aptum natum numerare, q̃ aĩa, & intellectus: impossibile est esse tps: si non sit in aĩa: quia tps est numerus motus. Et oẽ quidem tps vnum sit, & si est, specie aũt hæc non sit. s. q̃ tpe mensurãt. Nã & septem canum, & septem equorum idẽ est numerus, sed tñ hi canes sunt: illi aũt equi. Sic & motuum sit terminatorum idem est tps. Sed hic quidẽ fortassis velox: ille aũt non. Et alius quidem loci mutatione: hic aũt alteratio. Motus aũt diuersi, & seorsum sunt. Tps autem vbique idem, quia numerus vnus idem vbiq; est. Multis quidem rationibus vr̃ probari posse, ꝙ tps non sit nisi forte in rõne. Quibus ẽt consentit Aug. vt patuit in superioribus: dicens, ꝙ tps non est nisi in aĩa, vnde tẽpus ſm ipsum est distensio accepta per imaginationẽ inter designationem duorum momentorum. Et momenta duo nihil aliud vocat, q̃ duas renouationes situs in mobili, qđ mouet, sicut duas eleuationes in Sole: qa solis cursus cõis distinguit horas, & momẽta, vñ horũ momẽtorũ per imaginationẽ est tps. Huic ẽt opinioni cõsentiũt antiquissimi quidã philosophi: q dñt tps esse ex formis cõparationis, quæ est in anima tm̃. Formas enim comparationis appellant animæ protensionem inter momentum, & momentum.

Quòd temporis esse non dependet ab anima: sed eius perceptio. Cap. LXIX.

Nos autem dicimus econtra, ꝙ esse temporis non dependet ab anima, sed temporis perceptio. Quod etiam multiplici ratione possumus probare, ac prædictam opinionem improbare. Mobile siquidem quod mouetur, partim est in termino a quo, & partim in termino ad quem. In termino ad quem, est in potentia. Cum ergo exibit in actum. Actus iste mensurabitur aliquo, quia omnis potentia exiens in actum mensurabitur aliquo, porro mensura huius exitus ponitur esse tempus ab omnibus qui ponũt esse tempus, patet itaque tempus esse. Sed fortasse dicet aliquis, ꝙ illa mensura est in anima. Cuius signum est, ꝙ dolentes. & infirmantes prolõgant tempus propter multam attent onẽ motus ex affectione infirmitatis & doloris, voluptuosi autẽ econtra breuiant tempus propter attentionẽ motus delectationis. Dormientes omnino non percipiunt tẽpus, sed continuant nunc pręcedens somnum, ad nunc ad quod terminatur somnus, non percipientes medium tempus, sicut legitur de septem dormientibus. At contra ponamus, ꝙ non sit anima, nec intelligentia. Tunc aut mensurabitur potentia exiens in actum, aut non; si non, hoc est incõueniens. Quãtitas enim eius determinata est, eamq; necessario mẽsurari oportet: pręterea nihilominus velocior erit motus motu, q̃ non possunt esse nisi in cõparatione ad mensuras. Cum ergo mẽsuretur motus etiam anima non existente, patet, ꝙ ab anima nõ dependet tpis esse. Cæterũ in primo lib. de generatione, & corruptione probat Philosophus, ꝙ mixtio nõ est cõpositio ex minimis

salutis,

salutis, quia idem huic qđ mixtum est esse videbitur: si non videt quidē acutē. Linceo.n.i.acutē videnti: mixtum esse videbitur. A simili ergo possumus arguere, ꝙ si tps non esset nisi in aīa, secundum vnum esset tempus.s.attendentem motum, & ſm alium nō esset.s.non attendentem motum. Qđ vtiq; falsum est & absurdū. Relinquitur ergo ꝙ esse tpis nō depēdet ab aīa: sed tpis perceptio.

Obiectiones in contrarium. Cap. LXX.

ET ecōuerso vr̄ esse, ꝙ dicit philosophus, videlicet, ꝙ hoc tpis s. pteritum factum est, & non est. Illud vero futurum erit, & nondum est. Ex his.n. duob. componitur tps. Cum igitur cōpositū ex his quæ non sunt, esse sit impossibile, vr̄ tps non esse nisi forte in rōne. Cæterum oīs partibilis si sit: necesse est: aut oēs: aut quasdam partes esse. Cum ergo tps sit partibile: necesse est de ipso sic esse. Cumq; vero eius pars aliqua pterita sit, q̄ iā non est: nec pars futura, quia nondum est. Si aliqua est, hoc erit præsens nunc. Aut ergo illud est diuisibile: aut indiuisibile. Si diuisibile, redit eadem qō: quia nunc non erit diuisibile: nisi in pteritum, & futurū. Aliā quippe diuisionē nō admittit successiuum. Si aūt indiuisibile: tūc non est pars tpis continui, & ita tps nō est: quia nihil indiuisibile est pars continui: ptérea deducendo ad impossibile probat Auicēna tps actu nō esse. Si.n. est in actu: aut manet: aut destruitur, & si manet, nō manet sine partib. quia natura totius nō est extra naturā partiū. Erit igit̃ partes accipere.s.pteritū, & futurū actu esse. Et hæc est illorū redargutio qui ponunt tps: quia dnt, ꝙ nihil est accipere de tpe nisi nunc. Si vero destruitur: aut hoc in seipso, aut in consequēti tpe: aut in instāti. Nō aūt destruit̃ in seipso, qm̄ est in seipso: sed nec in consequenti tpe: quia nihil destruit̃ in illo i quo non est: at vero tps non est in consequenti tpe. Quia: sicut dictum est: nihil est de tpe nisi nunc accipere: porro si destruit̃ in cōsequēti nunc, sequit̃ ꝙ nunc erit cōsequens tps vel nunc: quorū vtrūq; inconueniens est: vt in 6. Physi. probat̃, quia cōsequentia sunt inter se vbi non est mediū eiuſdē gnis. Et inter quælibet duo nunc, sunt infinita nunc. Sir̄ inter tps, quod destruitur, & nunc quod sequitur: non est eadem natura, & ideo non sunt consequentia.

Solutiones eorumdem obiectionum. Cap. LXXI.

POrro ad hmōi rōnum solōnem notanda sunt tria. Primū est ꝙ nunc, & tps non differunt in substantia, sed in esse tm̄: eo ꝙ nunc est substātia tpis: vt dicit philosophus. Scđm est: ꝙ quantitas non habēs positionem in suis partibus, hēt esse debile. Quātitas aūt habens positionem in suis partibus, hēt esse forte. Tertiū est, ꝙ pteritum, & futurum sunt in defectu ſm esse: sed ſm substantiā manent: vnde præteritum in rōne præteriti non est, & futurum in rōne futuri non est. Sed tñ substantia vtriusq; est. His suppositis respondemus ad obiectiōm primum, ꝙ partes tpis non cedunt oīno in non esse, & iccirco illa obiectio non concludit: nisi ꝙ de esse tpis nihil est accipere manens. & hoc est verum. Eodem modo respondendum est ad ſm: quia præsens, qđ accipitur si ponatur in actu manens indiuisibile erit, & non erit tps scđm esse, sed secundum substantiam. Et fluxus eius facit esse tpis: dico tale quale pōt habere successiuum. Illa.n. vt dicit Auicenna: humiliora sunt in esse, q̄ in esse permanentia. Ad aliud dicendum est, ꝙ ista diuisio nihil valet: si tps desinit esse: aut desinet in se: aut in tpe consequenti: aut in nunc. Tps.n. non est in se: nec tps hēt esse in tpe: nec in instanti. Et dicimus, ꝙ destruitur nec in se, nec in consequenti, nec in instanti, sed ex natura successionis. Causa huius est renouationis continuatio in mobili: secūdum ꝙ est in motu, quod accipitur hic & ibi, & cum est ibi non est hic. Porro tps si consideretur absolute: tunc non est significare duo instantia ad q terminetur. Si aūt consideretur in comparatione ad motum: tunc erit significare duo instantia terminos motus. Si autem quæritur: vtrum ad illa continuetur tps ſm esse, dicendum est, ꝙ sic. Sed cōtinuatio eius est, ſm modum esse ipsius, & sic est continuatio in defectu. Si autem obijcitur, ꝙ nihil continuatur ad non ens: dicēdum, ꝙ verum est de non ente simpliciter: sed termini tpis secundum substantiam sunt: licèt non sint ſm esse: & tales termini sufficiunt in continuo successiuo. Deniq; tps ſm substantiam, & esse non dependet nisi ab vno motu.s.ab eo, qui est infinitus ſm naturam. Si.n. ab aliquo dependeret, finito illo iam non esset tps, & oporteret assidue causari multa tpa, vnde tps ipsius motus est pars tpis cōis: ſm ꝙ ēt dicit philosophus, ꝙ hoc est esse in tpe, quod quadam parte tpis mensurari pōt. Si ergo ponantur duo motus esse sil̄. Ex isto non sequitur positio tertij motus: aut tertij tpis. Tēporalia.n. pn̄t simul esse in tpe vno: sed tpa non pn̄t simul esse in tpe vno. Si autem quæritur, quid vocet simul: Dicimus simultatem, quæ exponenda est negatiue: sic simul sunt quorum vnum altero non est prius: vel quorum vnum alterum non consequitur, oīa quippe primi exponunt̃ negatiue. Ea vero q simul sunt referunt̃ ad illud in quo simul sunt: sicut ad principium simultatis: vnde si reflectat̃ simultas super principium simultatis: nō pōt exponi affirmatiuē, eo ꝙ primo non sit prius: sed exponet̃ negatiuē per exclusionem oppositi, vt supra dictum est: Hoc aūt sine piudicio dicimus: qm̄ Aug. & alij quidam videntur oppositum dicere.

De prima temporis origine. Cap. LXXII.

ARistotiles in li. 8. Physi. Tempus Plato solus oīum philosophorum dicit esse genitum: simul.n. ipsum cum cęlo factū. Albertus: Hic autem possumus quærere, qualiter tps exiuit in esse. Aut.n. cępit in tpe: aut in instanti tpis: aut in ęternitate. Si dicat̃ ꝙ in tpe: sequitur incōueniens duplex. Vnum est, ꝙ tps sit in tpe: sitq; mensura eius mensuræ, & tps tpis, qđ in infinitum deducit̃. Aliud vero, quia incipere est, in initio sui esse, qđ est contra naturam continui, quia nullum continuū hēt esse in suo termino principio vel fine, vt patet in 6. Physi. Si vero dicatur, ꝙ incipit in instanti tpis, quod est initium sui. Et hoc est (vt dixi) contra naturā continui. Aliud est, ꝙ instans indiuisibile, sit in instanti diuisibili. Ex quo sequuntur vlterius inconuenientia duo. Vnum est, ꝙ indiuisibile mensuretur, & indiuisibile mensuret, quorum vtrumq; est impossibile. Aliud est, quia hoc ēt deducitur ad infinitū. Tertium inconueniens est: quia tps sic incępit, qn̄ fuit tps. Et nunc quæritur vlterius de inceptione tpis, sicut prius, & redibunt prædicta inconuenientia. Si aūt incępit in æternitate, qđ iterū est inconueniens. In oī.n.re mensurata mensura proportionatur mensurato. Lagena.n. mensurat vinum, & modius grana, & vlna pannum, & Anarcha aurum. Aeternitas aūt non proportionatur tempori, quia ipsa tota est simul, & sine terminis. Tps aūt successiuū, & cū terminis. Eadem obiectio est, si forte dicat̃, ꝙ incipit in æuo: pp hoc ꝙ dicit Boe. qui tps ab æuo ire iubes. Contra qđ est, ꝙ æuū incipit cum initio suo, & tunc si fuerit tps, quia successiuum non est in sui initio. Quæratur de ipso initio in quo incępit, & redibunt eadē inconuenientia. Nos aūt dicimus, ꝙ tps incępit in sui initio. Et tunc non fuit tps ſm esse, sed ſm substantiam: cum successiuum ſm esse non sit in sui initio, vt patet ex supra determinatis: intelligendum tñ est, ꝙ cum dr̄: Tps incipit in sui initio: illa ppositio In: pōt notare duplicē habitudinē, vnā.s. termini ad terminatum, & sic verum est, vel habitudinem mensurati ad mensuram, vel continentis ad contentū, & sic falsum est. Ad illud aūt qđ obijcitur: ꝙ tria sunt inconuenientia q sequuntur: Dicimus, ꝙ non est verum: quia non est inconueniens, ꝙ tps sit in sui initio, quantum ad substantiam: non autem quantum ad esse. Sir̄ p distinctionem s. ppositionis patet, ꝙ non sequitur ꝙ indiuisibile transiret in diuisibile: quia non accipit̃ ppositio in hac habitudine. Ad id qđ obijcit̃ vltimo dicendū est, ꝙ æuū ponit̃ pro æternitate improprie, & ppositio, Ab, pōt notare triplicē habitudinē, & in quolibet sensu est vera locutio.s. habitudinē cāæ: vel habitudinem exemplaris ad exēplum: vel habitudinem ordinis ad aliud.

Qualiter tempus dicatur esse coæquæuum Cœlo, & Angelo, & prima materia. Cap. LXXIII.

QVia vero tempus dr̄ esse coæquæuum primæ materiæ, ac cęlo, & Angelo: quæri potest quō. Nam cęlum, & terra, idest Empyreum, & prima materia creatā sunt ante omnem diem.s. artificialem, & naturalem. Vnde videtur ante omne tempus creata esse: quia non est tempus nisi in die, & nocte. Econtra videtur: ꝙ tempus sit ante illa tria. Est enim mensura ipsius fieri, ergo cum ipsum fieri res factas præcessit, & ita non est eis coæquæuum. Cęterum Aug. in li. Confess. 12. dicit: ꝙ vices temporum non habet informitas prima: quia nulla potest esse vicissitudo vbi nulla est forma. Ex hoc sequitur, ꝙ extra tempus sit informitas illa, quæ est in materia prima, & ita ꝙ non sit tempori coæquæua. Deniq; quæcunque sunt coæquæua sunt in aliquo quod est mensura. Si ergo pdicta quatuor coæquæua sunt: in quinto coæquæua erunt: Illud quoque quintum necesse est illis esse coæquæuum: aliter.n. non essent coæquæua in ipso. Et iterum illa quinque erunt coæquæua in sexto pari ratione: sic ergo esset in infinitum procedere, contra quod dicit philosophus: quòd non contingit intelligētem in infinita transire. Ad hoc ergo dicimus, ꝙ multipliciter accipit̃ tempus: quandoq;.s. generaliter pro mensura cuiuscunq; mutationis vel fieri: siue simplicia, siue composita sint: secundum hoc Angeli mouentur in tpe, & intelligunt in tpe: ſm discursum intelligentiæ super res intelligibiles in vespertina cognitione. Nam ſm matutinam cognitionem attingant ipsi æternitatem: ſm hūc ēt modum fieri creationis, qđ nihil aliud est, q̄ creaturā nunc esse, & nihil ante fuisse: est in tpe. Et ſm hoc dicit Aug. ꝙ Deus est dn̄s aliarum rerum ex tpe, & non ipsius tpis: quia.s. inceptio rei, quæ ibi dr̄ fieri per intellectum: est ante perfectionē eiusdem rei. Licēt aūt tps hoc modo sit ante perfectionē rei ſm intellectū: tñ ſm sui substantiā est cū ipsa re. Nā illud fieri ſm substantiā nihil aliud est: q̄ creaturā nunc esse, & ante nō fuisse: patet igitur qualiter tps ſm sui substantiā, est vnū de coæquæuis: cū tñ secundum rōnem habeat ad alia ordinem prioritatis. Aliter aūt accipitur tps pro

pro mensura mutationis: quæ est super materia: siue sit subito, siue non. Et secundum hoc dicit Augu. quòd informitas prima non est in tpe: quia in illa non est aliqua mutatio, & tñ est in tpe, ſm ꝙ a ccipitur tps primo modo. Ex hoc ẽt patet respõsio ad hoc ꝙ dicit Aug. ꝙ cœlum, & terra sunt ante oẽm diem: quia accipitur dies ibi prout constituitur ex horis mensurantibus mutationẽ quamcunque: quia nec cœlum Empyreum immutationum subiectum est. Nec ẽt prima materia ſm ꝙ sic accipitur. Et ad illud quod obijcitur de die naturali dicimus, ꝙ dies naturalis duobus modis diffinitur: in comparatione ad suas partes, quæ sunt tñ partes, vt materia, sic dies naturalis est, qui constituit̃ ex viginti quatuor horis. Diffinitur ẽt in comparatione ad partes, vt causam efficientem, sic dies naturalis est, qui constituitur ex die artificiali, & nocte. Et ſm primam diffinitionem, & primo modo consideratum tps nihil est ante oẽm diẽ. Sed ſm primam diffinitionem, & secundo modo cõsideratum tps aliquid est ante omnem diem. Silr ſm secundam diffinitionem aliquid est ante omnem diem. Aliter iterum dr̃ tps mensura motus primi mobilis, & per consequens aliorum motuum, qui causantur ab illo. Et sic multa sunt causata ante tempus, sic patet solutio primæ obiectionis. Ad aliud dicendum, quòd coæquæuum exponendum est negatiuè: sicut omnia prima, vnde cum dicitur, quòd quatuor sunt coæquæua, sensus est, quòd ista quatuor secundum esse suum, & substãtiam non se præcedunt ad inuicem, & ita patet, ꝙ non itur in infinitũ.

De Differentia temporis, & æui, & æternitatis. Cap. LXXIIII.

DIffert aũt tps ab æternitate, & æuo, quoniam æternitas principio, & vt æuũ caret ac fine. Aeuum aũt caret fine, sed non principio. Tps aũt hẽt vtrumque. Nec est idem nñ, & nunc istorum trium, quia nñ tpis ſm philosophum est cõpositum partim ex eo, quod præterijt, & eo, quod instat, & eo, quod futurum est, & sic diuisionem hẽt, hæc aũt diuisio non conuenit, nñ æternitatis, & æui. Cum illa simul tota sint, & indiuisibilia. Similiter nũc tpis: est substantia successiui. Et nunc æternitatis, vel æui est substantia manentis. Dicit ẽt Boetius, ꝙ nunc stans, & non sese mouens semper æternitatis facit. Nunc aũt continue fluens: semper tpis, sunt ergo diuersa, sicut fluens, & non fluens. Denique nunc tpis variatur in præteritum, & futurum ſm suum esse: nunc aũt æternitatis diuisione est inuariabile. Sed obijcit fortasse aliquis, dicendo, quia nñ est Deus: est Angelus, est motus: ibi in hac locutione, significatur vnum nñ, relictum circa rem æternam, & æuiternam, & temporalem, ergo vnum est nñ. Similiter Deus est nũc & Angelus, & id quod mouetur. Sicq; vnum istorum trium vr̃ esse nunc. Nos aũt dicimus, ꝙ quorumcunque mensurã est tps, eorum ẽt est mensura æternitas: sed non econuerso. Aeternitas si quidem est mensura excellens temporalium, & æuiternorum, excellitq; tpalia ſm vtramq; partem, æuiterna vero ſm alterã. Vnde in tali quidem locutione est nñ æternitatis, qđ relinquitur circa æterna, æuiterna, & temporalia. Sed circa æterna relinquitur; sicut ex mensura adæquata. Circa æuiterna vero, & temporalia sicut ex excellenti mensura. Sunt tñ qui dñt, ꝙ idem est nñ, & idẽ nunc istorum trium, & dñt, ꝙ tps non hẽt substantiam a motu: sed est numerus. Ideoq, volunt, ꝙ idem nunc sit stans in comparatione ad æuiternum, & æternum, & in comparatione ad tẽporalia numeratum, & similiter idem nñ. Sed hoc vr̃ nõ esse verum, quia cum tps, & æternitas, sint proprietates quædam rerum: de ipsis erit iudicandum ſm principia subiectorum suorum. Et ita cum tps sit in primo mobili, ea quæ sunt in tpe iudicabuntur secundum ea quæ sunt in motu mobilis primi. In illo aũt est accipere, qđ fertur de æternitate, ad id qđ fertur ante & post in situ, a quibus. s. tribus sunt in tpe nunc, & prius, & posterius. Similiter ẽt de æternitate idem erit iudicium in cõparatione ad æuiternum.

De Conuenientia illorum trium. Cap. LXXV.

INter prędicta vero tria primo vr̃ esse cõuenientia generis: quia sine conuersione ẽt in quid prædicatur mensura de illis. Alia quoq; conuenientia est in similitudine, quia. s. vt dicit philosophus, quod est æternum, æterno simile est, & tps tpali. Sicq; vnũ est exemplar, & alterum exemplatum. Vnde solet dici, ꝙ tps est imago æui, & æuum æternitatis. Tertia quoque conuenientia ex Boetio habetur in li. de æternitate. s. nñ relictum ex oĩbus his non prædicat aliquid qđ sit in re, sed potius quo aliquo modo se hẽt res ad aliquid, vt ad tps, vel æuum, vel æternitatem. Quarta quoque conuenientia est in hoc, ꝙ substantia cuiuslibet horũ est indiuisibilis. s. nunc. At contra primam cõuenientiã obijcere posset aliquis: ꝙ conuenientia gñis ponit conuenientiam rõnis, quę est ſm nomen generis. Ratio. n. aĩalis conuenit speciebus aĩalibus. Si ergo inter ista est conuenientia gñis, qđ est mensura, sequitur ꝙ hęc vniuocantur in hoc quod est mensura. Sic ergo aliquo creato cõia erunt nõie, & rõne, quod est impossibile, dicit quoq; philosophus, ꝙ corruptibilia, & incorruptibilia non sunt in eodem genere. At vero tps est corruptibile: æuum autem & æternum incorruptibile. Vr̃ ẽt ꝙ vnum non sit simile vel exemplar alteri, quia non diceretur liber exemplatus ab alio: si tñ haberet conuenientiam in folijs, & non in scripto. Cum ergo æternitas sit tota simul: qđ tempori non conuenit: vnum ab altero exemplatum nõ erit. Tertia quoque conuenientia stare non vr̃, quia nihil est in Deo nisi Deus, vnde æternitas est diuina essentia. Itaq; relinquitur ex æternitate, & ẽt diuina essẽtia. s. nñ. Sicq; cum dr̃ Deus est semper: hoc aduerbium semper: designat essentiã tpalis. Silr cum dr̃ Angelus est semper: rectẽ sicut cum dr̃. Motus est semper. Nos aũt de conuenientia in gñe dicimus, ꝙ mensura per prius, & posterius prædicatur de illis tribus. Nam propriè loquendo mensura dr̃ per prius de tpe: per posterius aũt de æternitate, & de æuo. s. in quantum ipsorum duratio accipitur cum protensione indeficiente, q tñ est tota simul: ſm ꝙ tota simul successioni opponit̃. Et licẽt corruptibilia, & incorruptibilia non sunt in eodem genere, qđ est subiectum, & potentia, bene tñ conuenire pñt ſm proportionem in aliquo cõi. Porro tps quidem in quantũ põt, imitatur æternitatem, & æuiternitas æternitatem: sed necesse est in aliquo deficere, ideoq, non est exemplum in oĩbus, sed in aliquib. Deniq; testante in Topicis philosopho: quęcunque contrauenientia sufficit ad ostendendũ simile, vñ cum in mõ pdicandi qtum ad rõnẽ vnũquodq; istorũ signet, vt extrinsecus adiacẽs; habebũt in hoc cõuenientiam, vt dicit Boe. licẽt æternitas sit essentia diuina ſm rem.

De ratione numeri eorum. Cap. LXXVI.

POrro cũ sit tps mensura cum vtroque termino. s. initiali, & finali. Aeternitas, vero mensura, sine vtroque, quia principio caret & fine, vr̃, ꝙ debeant esse duæ medię. Vna videlicet q principium habeat, non finem: hoc est æuum. Et alia quę finem habeat & non principium. At istam vltimam non habemus, & dicimus reuera, ꝙ non potuit esse hujus mensura quarta. Nihil enim carens principio potest finem habere, eo ꝙ ipsum nõ est post non esse. Omnibus aũt creatis, sicut habuerunt esse post non esse, ita etiam inest eis posse deficere, nisi per virtutem contineantur diuinam. Porro numerus illorum trium sic potest accipi secundum rationem. Aliquid est cuius potentia actiua non habet coniunctam potentiam passiuam, eo ꝙ in ipso indifferens est, quod est & quo est, & illius mensura est æternitas. Sub illo autem est ens potentiam habens actiuam & possibilem, sed possibilis eius potentia semper est actui coniuncta, habens tñ diuersitatem ab ipso propter dñam quod est, & quo est & illius mensura est æuum. Sub isto etiam est ens potentiam hñs actiuam & passiuam, ita ꝙ passiua recipit actum per motum, & tñ sunt sp coniuncta pp materiã & formam ex quibus componitur. Et illius mensura propria est tempus. At vero sub illo non est ens quartum, ideoque non est quarta mensura, de qua obiectum est supra. Non solum autem in prædictis differt æternitas a cæteris, sed etiam quia æternitas est idem illi cuius est mensura. Non sic autem est de cęteris. In hoc etiam differt ab eis, quia æternitas mensura est increata, non tendens in nihilum in natura sua. Cętera vero ad hoc vt possint esse suum continuare, necesse est contineri manu oĩpotentis Dei, ne in nihilũ decidãt, sicut oẽs creaturæ. Porro æternitas, & æuũ silr a tpe differunt in hoc, ꝙ vtrumq; illorũ est silr totum. Tps aũt nõ silr totum. In hoc ẽt ꝙ vtrumque mensura est excellens tpalium. Tps aũt non est mensura æuiternorum & æternorũ. Aeternitas deniq; differt ab æuo in carentia principij. Aeuum aũt a tpe carẽtia finis.

Quid sit esse in tempore. Cap. LXXVII.

ARistoteles in libro physicorum. 4. Motui quidem esse in tempore est mensurari tempore, ipsumque mensurari est ipsius esse. In tempore siquidem esse dupliciter est accipere: videlicet esse quando tempus est, & esse sub tempore. Sicut quædam in loco vel in numero esse dicimus, quia sub loco vel sub numero continentur. Albertus. Quæritur ergo de his, quæ non habent numerum, sed prius, & posterius, qualiter in tpe sint, vt est homo vel asinus, vel cuiuslibet rei naturalis essentia oĩno quieta. Dicimus enim homo est, vel fuit, vel erit, & similiter de qualibet re naturali significantes, ꝙ talia sint in tpe. Fortasse dicet aliquis, ꝙ essentia rerũ naturalium est in humorum adęquatione, q. s. in calore & frigore & humiditate pp cõtinuam actionem & passionem hẽt prius, & posterius. Inde perditio & restauratio. Vñ dicit phs, ꝙ non eadem est sanitas in mane & in vespere. At vero si ita esset, nec possemus dicere, quòd idem sit homo in mane & in vespere. sicut nec possumus dicere, ꝙ eadẽ sit sanitas actu in vtroque tpe. Ideo dico actu, quia eadem esset habitu, nisi interueniret infirmitas. Fortassis aliquis dicet, quòd sicut sanitas, vel albedo non deperit in toto, sed tñ non est tota simul. Et ob hoc ibi est

esse

esse in præterito & futuro. Similiter in hoīe, quia non est ibi totū esse simul, ideo dr̄ esse in præterito & futuro. At econtra formæ substantiales, formæ sunt omnino simplices. Ideoque oīno sunt simul. Vnde cum homo sit a simplici forma homo habebit totam eam simul. Itaque rōne illius formæ non erit verum dicere homo est, & homo erit. Sicque tali forma vīr non esse in tpe. Præterea simplex inquantum simplex, non hēt mensuram. At vero cęlū & corpora cęlestia, quæ immortalia sunt (vt dicit Boetius) simplicia sunt: & ita nō hēnt mensuram ꝯm prius, & posterius. Cū ergo tp̄s sit mensura, ꝯm hunc modū talia non sunt in tpe. Deniq; qđ dicunt quidā de quiescentibus naturali quiete, vt sunt oīa mobilia, q̄ actu nō mouentur, ꝙ eorum quies, nō est tota simul, falsum esse vī. Quicquid enim habet prius, ac posterius, hoc primo ac ꝑ se est in tpe. Nulla vero quies primo ac ꝑ se est ī tpe, sed post & de ꝑ accidēs, vt dicit philosophus. Nulla igiť quies hēt prius, & posterius.

Quot modis esse contingat in tempore. Cap. LXXVIII.

Dicimus itaque ꝙ quatuor modis est proprie aliquid in tpe. Primo modo est aliquid in tpe vt in subiecto, & sic passiones tp̄is in tpe sunt, vt longum ac breue, & multū ac paucum. Secundo aliquid est in tpe, sicut in quod est substantia ipsius, & sic nunc est in tpe, quia nunc est substantia ipsius. Tertio modo aliquid est in tpe sicut terminus in terminato. Et sic nunc est ab aīa, signatum est in tpe. Quarto modo aliquid est in tpe simpliciter sicut in numero, & hoc est tpe vel parte tp̄is mensurari. Et hoc contingit duobus modis. s. absolute, vel per comparationem. Absolute adhuc duobus modis. s. ꝑ prius & posterius. Per prius est in tpe motus, & mobile ꝯm ꝙ est in motu. Per posterius quies, & quiescens ꝯm ꝙ refertur ad motum. Et per prius esse in tpe dicitur adhuc duobus modis. s. toto tpe mensurari, sicut motus cęli vniuersalis: & parte temporis, sicut alij motus particulares. Per cōparationem esse in tpe dr̄ tribus modis. Aut enim illud quod comparatur, est immobile ꝯm esse & posse & agere. Sed comparatur ad rem mutabilem ꝯm durationem excellentem in ante & post & concomitantem, & sic dr̄, Deus est fuit & erit. Sensus enim est, vt dicit Hiero. Deus fuit. i. nunquam defuit, Deus erit. i. nunquam deerit. Deus est. i. semper est. Aut id quod comparatur ꝯm esse est immobile, sed ꝯm posse quidem coniunctum motui est mobile ꝯm vicissitudinem, & sic angelus dicitur esse in tpe secundum oēs dr̄ias tp̄is. Et potentia angeli vicissitudinatur per actus. s. intelligendo diuersa & volendo. Et ꝯm hoc dicit August. quòd Deus creaturā spūalē mouet per tp̄s. creaturam vero corporalem per locum & tp̄s. Aut ita est, ꝙ esse quidem rerum est totum simꝰ, sed habet potentias, ad motum continuum. Et hoc contingit duobus modis, secundū duplicem modum potentię. Est enim potētia ad vbi tm̄, & est potentia ad vbi & formam. Et primo modo cœlum est in tpe. Secundo modo generabilia & corruptibilia. Concedimus namque ꝙ essentiæ rerum non sunt in tpe absolutè, sed per comparationem ad potētiam ad motū relatā. Porro de quiete dicimus, ꝙ cum dr̄, Quies non est tota simꝰ. intelligitur, ꝙ est ꝓpinquior & remotior a motu. Et hoc simpliciter non ponit prius & posterius, sed p cōparatōnē ad motū. Ideoq; dicit phs, ꝙ quies est in tpe per prius, & posterius.

Cur tempus magis dicitur causa corruptionis, quam generationis. Cap. LXXIX.

Dubitabit autem aliquis, cur potius dicatur tempus causa corruptionis, quàm generationis. Cum enim omnis motus in tempore est, non videtur potius esse causa corruptionis, quàm alterationis, vel generationis, ac cæterorum. Cæterum nullius horum videtur esse causa, quia generatio & corruptio cæterique motus causantur a principijs intrinsecis, & extrinsecis agentibus, vel patientibus. Præterea passio non est causa subiecti, sed potius econtra. Tempus autem est mutationis, & motus passio. Denique si tēpus esset causa corruptionis per se, tunc maximè videretur eam in subiecto sibi proprio causare, sicque cœlum esset corruptibile. Nos autem dicimus, ꝙ tempus est causa corruptionis magis, q̄ generationis in corruptibili, quod actu est accipere in tpe. Vnde & Apostolus dicit, quia quod antiquatur & senescit prope interitum est, Philosophus quoque dicit, ꝙ tp̄s est causa corruptionis, mensura q̄m quæ magis distare facit a principio. Si autem aliquod generatur in tpe, siue simpliciter, vt substantia, siue secundum quid, vt ꝙ Deum sciens fit sciens. hoc fit aliquo mouente extrinseco, & non tantū intrinseco, & non tp̄s ibi est causa. Si autem ex corruptione vnius generatur alterum, hoc est per accidēs respectu tp̄is. Itaque esse in tpe secundum naturam suam est secundum id tp̄s qđ est causa corruptionis. vnde philosophus non determinat quid sit esse in tpe. dicit ꝙ in illis, quæ sunt in tpe secundum naturā suam, est contrarietas, ideoque per actionem caloris consumptio fit naturalis humidi, cuius consumptio inducit dissolutionem, & causat distantiam ab habitudine principiorum continentium ipsum in esse primitus. Et ideo dr̄, ꝙ homo incipit mori ex quo nascitur. Dicit enim Auicen. ꝙ non fit restauratio substantialis humidi per humidum nutribile, sed impeditur calor, ne subito consummat ipsum, & dat exemplum de duplici humido, quod est in lampade, est vnum quod est imbibitum licinio. Alterum quod est circumfusum, vbi calor ignis, qui de necessitate semper aliquid consummit, impeditur a circumfuso. Et ideo ēt mors naturalis dr̄ illa, quæ inducitur ex tpe lōgo. Eodem modo dicimus, ꝙ tp̄s est causa obliuionis, & insipientię, quia propter consumptionem humidi in cerebro, & propter teporem calidi, quod necesse est tepescere consumpta sua materia in qua est, efficiuntur senes immemorabiles. Ex his patet, quomodo tp̄s dicatur causa corruptionis per se, quia semper in ipso in quo est, inducit corruptionem hoc modo, quod esse in tpe inducit corruptionem. Generationis autem est causa per accidens, quia non ipso in quo est, sed per aliud mouens, vt per experimētū vel aliquid tale inducitur generatio. Porro cęlum ꝯm suā naturā non est in tpe, sed ꝯm motum. Et iterū ꝯm motum nō est ita in tpe, ꝙ mensuretur a quadā parte tp̄is, sed cōicat se toti tp̄i. Sed tp̄s non est causa corruptionis, nisi in his, quæ metitur ꝯm partem sui, quia in his est distantia a principio, & in alijs non.

Vtrum tempus semper causetur a moto, vel aliquando sit sine motu. Cap. LXXX.

Dicit aūt Philosophus, ꝙ sicut magnitudinem sequitur motus: ita motum sequitur tp̄s. At vero pereūte magnitudine, perit oīno localis motus. Igiť similiter pereunte motu: peribit omnino tp̄s. Et ita sine motu vr̄ omnino non esse tp̄s. Dicit Auicen. ꝙ motus numerat tp̄s: quia facit esse numerum, qui est tēpus. Motus ergo facit esse tp̄s. Præterea destructo subiecto destruitur eius passio. Cum ergo tp̄s sic sit passio motus, destructo motu destruiť tp̄s. Deniq; in 6. phisi. hr̄, ꝙ si motus est, necesse est tp̄s esse & si tp̄s est, necesse est motum esse. Patet ergo ꝙ non est vnum sine alio. Econtra verò dicit Philosophus in 4. li. phisi. ꝙ tp̄s est aliquid plus omni eo quod est in ipso. Cum ergo in tpe sit motus, tp̄s est aliquid plus omni motu. Manet ergo tp̄s non existente motu. Præterea nunc in tpe (sicut dicit Philosophus) correspondet substantię huius mobilis: & est substantia tp̄is motus. At vero substantia ipsius mobilis manet post motum: ergo & substantia ipsius nunc manet post motum. Nos itaque dicimus (vt prius habitum est) ꝙ duplex dr̄ tp̄s. Quoddam enim tp̄s est mensura cuiuscunq; mutationis: siue simplicis siue compositę, & illius non nihil prohibet consequi ad nunc. Et hoc bene potest esse sine motu. Sed tp̄s consideratum a Philosophis, quod est mensura motus primi mobilis: non potest esse sine motu. Et de hoc loquendo concedimus primas rationes, & respondemus ad obiecta in contrarium, ꝙ cū dicit Philosophus; Tp̄s est aliquid maius omni eo quod est in tpe. loquitur de esse in tpe ꝯm ꝙ idem est esse in tpe quod esse in numero. Quicquid autem est in numero: sic se habet ad numerum illum, ꝙ etiam alia possint numerari & mēsurari p numerum illū. & sic ea quæ sunt in tpe: similiter se hn̄t ad tp̄s: ꝙ tp̄s etiā pōt esse mēsura aliorum. Et sic verum est, ꝙ tp̄s est plus omni eo quod est in tpe. Ad aliud dicendum est: ꝙ tp̄s manet secundum substantiā: & non secundum esse. Et motus neq; manet ꝯm substantiā, neq; ꝯm esse, & tn̄ dependet tp̄s a motu. Sed bene sequitur ex illa ratione, ꝙ substantia tp̄is non dependet a substantia motus: sed a substantia mobilis ꝯm ꝙ est in motu. Et ideo illo non existente in motu non est substantia tp̄is. Porro substantia mobilis manet post motum: sed sic non causat ipsum nunc temporis: secundum quod a philosophis consideratur: vt scilicet est non coniunctū priori & posteriori. & ideo non causatur a substantia mobilis quocunque modo considerata: sed prout est in motu secundum ꝙ huiusmodi.

Quòd Tempus sit propriè ac per se passio motus Cœli. Cap. LXXXI.

Quia vero tempus dr̄ esse passio primi mobilis; Quæri potest, vtrum sint plura tpa vel vnum? Vr̄ enim ꝙ plura: quia subiectum tp̄is quod est motus multiplicať. ergo & passio. multiplicata quoque causa multiplicatur effectus, & causa temporis est motus. Præterea dicit philosophus. 6. phi. ꝙ ad motum vnum exigitur mouens vnum, & tempus vnum, & mobile vnum, ac per hoc innuit, ꝙ non omnis motus in vno tpe sit. Denique tempus est accidens temporale, a quo denominatur tpale. Cum ergo multa sunt temporalia, multa etiam erunt & tempora. Econtra vero dicit Ansel. in monologion, ꝙ præsens tempus claudit omnem locum, & quicquid in loco est. Sicque locus omnis, & quicquid in loco est, in vno pręsenti tpe est. Per eandem itaque rationem non est nisi vnum futurum & vnum pręteritum. Hoc etiam dicunt expressè Aristo. & Auicen. Nos autem dicimus, ꝙ plura quidem sunt tempora. Est enim quædam mutatio, quæ non potest reduci ad motum cœli tanquam ad causam, vt est mutatio potentiæ intellectiuę ac voluntatis. Et illa tempus suum habet, vt supra dictum est. Omnia vero alia quæ sub motu cœli sunt, non habent

tp̃s nisi vnum. Oĩs enim motus mensuratur per cœli motum tanquam per sui generis simplicissimum. Et similiter mẽsuratur per numerum cœli motus, tanquam per extrinsecus adiacens, quod non est in eodem genere. Siquidem esse in tpe, est esse in numero testante philosopho. & in eodem numero numerante possunt plura numerata esse, plures.n. res ad vnum numerum referri possunt. Cum ergo obicijtur, ꝙ multiplicato subiecto passio multiplicatur. Respondemus, ꝙ tp̃s nõ est passio nisi motus cęli per se. Aliorum vero per relationem ad motum cœli tanq̃ ad simplicissimum, qui est causa motuum aliorum. Itaq; tp̃s causat a motu simplicissimo primo, aliosque motus mensurat p relationem ad motũ illum. Quod aũt dicit philosophus ad motũ vnũ exigi tp̃s vnũ. intelligitur de tpe signato inter duo nũc, & non de tpe simpliciter. Deniq; tp̃s est accidẽs ꝓprie motus cęli. In alijs vero motibus nõ est vt accidẽs in subiecto, sed vt numerus in numerato.

De numero cœlorum. Cap. LXXXII.

ISidorus l. 4. Legimus, in Dauid: Laudate eum cœli cœlorum. Et Paulum vsque ad tertium cœlum fuisse raptum. Fecit itaque Deus cœlos non informes, neque confusos, sed ratione quadam ordine suo distinctos. Nam superioris circuli cœlum proprio termino discretum, ęqualibus vndique spacijs collectum extendit, & in eo virtutes spiritalium creaturarum constituit. Cuius scilicet cœli naturam artifex mundi Deus aquis temperauit, ne conflagratio superioris ignis inferiora elementa succenderet. Dehinc circulum inferioris cœli, non vniformi sed multiplici motu solidauit, nuncupans eum firmamentum pp sustẽtationem multarum superiorum aquarum. Philosophi aũt mundi septem cœlos.i. planetas globorum consono motu introduxerunt. quorum orbibus connexa commemorant oĩa, quousque sibi innixos & velut insertos versari, in itinere retro, & econtrario cœteris motu ferri arbitrantur. Rabi Moyses tpe philosophi non fuit verificatus numerus cœlorum. Et illi qui nunc eos tpibus nostris nunciauerunt pro vno cœlo spheram vnam multos cœlos in se claudentem computauerunt. Vnde Thalmotistæ dixerunt esse duos cœlos, sicut in Deuteronomio dr̃: En Deum Dei cui cœlum est & cœlum cœli, vbi per vnum cœlum oẽs cœli stellas continentes intelliguntur, per alterum vero quod est sphera sc̃da cœlũ id qđ claudit oẽs, & est sine stella. Cœlum quidem Mercurij & Veneris olim inter astrologos in ambiguitate fuerũt, vtrũ sub sole essent, an supra solem. Antiqui quidem opinati sunt eos esse supra solem, sed postea Ptolemeus ordinauit eos sub sole.

De quinque cœlis, & eorum effectibus in rebus inferioribus. Cap. LXXXIII.

QVi vero supra solem eos esse dixerunt, quinque spheras esse putarunt. s. spheram lunæ quæ propinquior nobis est omni alia, & spheram solis, quæ supra illam est. Et spheram quinque stellarum erraticarum. Et spheram stellarum fixarum. Et vltimum cęlum oẽs circumuolans, vel circumuoluẽs, in quo non est stella. Sicque numerus cœlorum vel spherarũ habentium stellas, est quaternarius, & super hos vltima sphera. Dixerunt autẽ sapientes, de gubernatione generationis, & corruptionis, ꝙ fit per virtutes venientes a cœlis. Ab antiquis dictum est ẽt, ꝙ non est herba in terra, quæ non habeat stellam in cœlo, quæ eam respiciat, & crescere faciat. Vnde dr̃ in Iob, Nunquid nosti ordinem cœli, & pones rationem eius in terra? Dixerunt aũt philosophi, ꝙ cœlum lunæ virtutem habet crementalem in elemento aquæ. & ad hoc dant pro signo crementũ maris, cum lunæ incremento est, & diminutio similiter. In sole vero manifestum est, quomodo radius eius in ipsius approximatione crementum ignis mouet, sicut crementum frigoris in elongatione eiusdem apparet. Similiter & sphera stellarum erraticarum operationem hẽt ad aerẽ, in extẽdo principiũ qualitatũ eius, & in mouendo ipsum. Et pp multitudinẽ mutationũ istius spheræ & ipm motũ. s. retrogradationis & stationis ac ꝓcessus, est ĩ aere facilior transmutatio ẽm multos modos, q̃ in alio elemento. Sphera vero stellarũ fixarũ est motus principiũ. & ideo non põt esse, ꝙ tardet motus terræ propter tardationẽ stellarũ fixarũ in suo motu.

De septem cœlis. Cap. LXXXIIII.

BEda super Genesim. Sunt autem septem cœli, quorum hæc sunt nomina. s. aer, æther, olimpum, spacium igneum, firmamentum, cœlum angelorum, ac cœlum Trinitatis. Actor. Rabanus vero super Deuteronomium prætermisso cœlo Trinitatis ponit septem cœlos creatos. s. Empyreum, & cœlum aqueum siue cristallinum, firmamentum, igneum spacium, olimpum, cœlumque ethereum & aereum. Cumque Ioannes Damascenus septem cœlos tangat planetarum, quæri põt, cur Rabanus, vel Beda non illos cum cæteris enumerat. Cæterum si circulus aeris cœlum est, vr̃ ꝙ aqua & terra habeant cœlum similiter. Nos autem dicimus, ꝙ ad esse cœli duo sunt necessaria siue exiguntur, videlicet ꝙ aliquid contineat circulariter per totum, & ꝙ sit perspicuum luminosum. Ob hoc inferiora duo elementa non dñr cœli. Nam grauia crossa sunt & obscura, & ab alijs contenta, non alia continentia. Cœlos aũt planetarum Rabanus, vel Beda sub firmamento comprehendit, vt postea patebit. Albertus. Si vero quæritur ratio numeri cęlorum ẽm Rabanum, dicimus, ꝙ natura communis oĩbus cœlis duplex est ẽm ipsum, videlicet natura circulariter continendi, & natura perspicui. Vnde quot modis contingit perspicuum circulariter continens multiplicari, tot erunt cœli. Tale vero perspicuũ aut est receptiuum luminis, aut datiuum. Si datiuum, aut est datiuum vniforme, aut non vniforme. Item aut motum, aut non motum. Si datiuum vniforme non motum, tunc est cœlum empyreum. Si autem est datiuum vniforme motum, tunc est cristallinum siue aqueum. Si aũt datiuum non vniforme motum, tunc erit firmamentum. Quarta vero combinatio non potest esse. s. non vniforme, nõ motum. Quia supra probatum est, ꝙ omne quod non est vniforme mouetur, & ita in quinta essentia ẽm Rabanum non sunt nisi tres cœli. Si aũt est receptiuum luminis, aut separabiliter aut inseparabiliter. Si inseparabiliter, aut per circulum superioris superficiei, aut inferioris. Si secundum circulum superioris, tunc est igneum spacium, quia ignis est elementum receptiuum luminis inseparabiliter. Si aũt ẽm superficiem inferiorem, sic est olimpeum. Si vero est receptiuum luminis separabiliter, sicut aer, qui illuminatur ex præsentia luminosi, & obtenebratur ex eiusdem absentia. hoc est dupliciter, aut ẽm superius, aut ẽm inferius. Si secundum superius, est æthereum, quia Rabanus regionem aeris superiorem vocat æthera. Si vero secundum inferius, tunc est aereum. Si vero quæratur de tribus cœlis, de quibus facit mentionem Apostolus, qñ dicit se raptum in tertium cœlum. Dicendum est, ꝙ tres cœli dñr ibi tres modi visionis secundum Augustinum, sensibilis, imaginariæ, & intellectualis. Et dñr cęli, quia cęlant aliquid. Vel dñr ibi tres cęli, tres Hierarchiæ angelorum. Si autem dñr ibi cęli corpora, tũc accipitur ibi secundum distinctionem naturarum, in quibus inueniunt ꝓprietates cęli. s. perspicuũ & luminosũ, & tũc primũ est aereum, ẽm igneum, tertium vero de natura quintæ essentiæ.

De cœlo Trinitatis. Cap. LXXXV.

CVm autem cœlum Trinitatis diuidatur cum alijs, & ita sit eiusdem diuisionis, vr̃ ꝙ & eiusdem naturæ sit cum alijs cęlis. Nam quæcumque eiusdem diuisionis sunt, sunt eiusdem naturæ, quia diuisum manet in diuidentibus, vt vna cõis natura generis. Hinc ergo vr̃ cœlum Trinitatis esse locus, sicut & cœli. Idẽ quoque videtur ex illo verbo Luciferi, in cœlum ascendam super astra Dei. Nam super ac subter sunt differentiæ loci & situs. At econuerso, cum Deus sit loco incircumscriptibilis, & semper sit in cœlo Trinitatis, patet ꝙ hoc cœlum non est locus corporalis. Idem etiam patet ex hoc, quia Lucifer per hoc ꝙ voluit in cœlum ascendere, voluit super angelos altissimos assimilari, qđ vtique non posset consequi per ascensum alicuius corporis, qđ & nos concedimus, dicentes, ꝙ cœlum diuiditur per cœlum Trinitatis, & per alios cœlos, vt cõe proportionis, & non vt genus. Est aũt communitas proportionis, vt dicit Boe. in similitudine habendi se ad aliquid. Cœli vero similiter se habent ad vnum, quod est continere & saluare contentum. Per hunc itaque modum numeretur cum alijs cœlis, sicut rector ciuitatis, & rector nauis dicuntur esse duo eligibilia, non sorte sed arte. Sic ẽt cęlum Trinitatis, & empyreum, & firmamentum sunt tres cœli quantum ad conuenientiam inferiora continendi atque saluandi. Porro supra & infra, vel super ac subter dñr multipliciter, sicut etiam prius, & posterius. Dicitur. n. supra, ordine, & loco, & dignitate. Secundum vltimum modum est cœlum Trinitatis super empyreum. Si aũt quæritur, vtrũ idem sit quod Deus. Rñdemus ꝙ idem est cum Deo secundum rem, sed differens secundum rationem. Cœlum quippe Trinitatis nihil aliud est q̃ virtutis eius excellentia, qua continet & ambit omnia creata. Sed forsasse põt aliquis obijcere quod dicit philosophus in 4 phys. ꝙ nihil est in seipso per se. Cum ergo Deus sit in hoc cœlo, non erit hoc cœlum idem cum Deo. Nos aũt dicimus, ꝙ esse in ipso dr̃ duobus modis, videlicet per affirmationem & negationem. Per affirmationem non est in se, quia sic oporteret idem esse continens, & contentum quod non potest eẽe. Ac per negationem aliquid est in seipso, quia nõ in alio, sicut omnia prima quæ non continent, sed continent alia. Et hoc modo Deus est in seipso: vel melius dici potest, ꝙ nihil est seipso secundum rem & ẽm rationem. At vero Deus est in se ipso idem secundum rem, differens tñ ẽm rõnẽ, vt dictum est. Sic. n. ẽt sapientia & virtus Dei sunt idem ẽm rem, sed differunt rõne. Si aũt obijcitur, qđ de ipso per Isaiam dr̃. Cœlum mihi sedes est, põt dici ꝙ ibi cœlum empyreum dr̃ sedes Dei. s. ratione contentorum in quibus quiescit. Est. n. Deus Trinitas, vel

cœlum

cœlum eius supra Empyreum, vnde non ſm ſitū corporeū dr ſedes Dei, vel in rõne diſtãtiæ, ſed rõne infinitatis diuinæ ſubſtãtię.

De continentia eiuſdem cœli. Cap. LXXXVI.

POrro ſi quæratur a nobis, quæ contenta ſunt in cœlo Trinitatis, huic quæſtioni rñdemus, ꝙ nihil eſt in eo niſi pater, & filius, & ſpiritus ſanctus. Eſſe quippè in cœlo Trinitatis, eſt eſſe in ęqualitate virtutis Dei, oĩa quæ ſub ipſa ſunt continentis atque ſaluantis. Quod aũt dicit Beda de angelis, ꝙ intra Deum currunt quocunque mittantur. Ex quo vr̃ ꝙ in cœlo Trinitatis continentur. Intelligendum eſt quantum ad primam præſentiam contemplationis proportionabiliter, quia ſuperiores plus, & inferiores minus contemplantur. Nec vtique ſequitur ſi ſunt in Deo qui eſt cœlum Trinitatis, ꝙ ideo ſint in cœlo Trinitatis. Quin potius eſt ibi fallacia accidentis, pp diuerſam rõnem Dei, ac cœli Trinitatis: ſi aũt objicitur ꝙ locus eſt contentiuus, & ſaluatiuus locati: Angeli enim non hñt ſaluationem & continentiam, niſi a ſpiritu increato. dicimus, ꝙ reuera Deus, quidem continet & ſaluat. vt principium efficiens, id quod efficit per præſentiam efficientis eſſentiæ ac potentiæ non relinquens, ſecundum quem modum dr̃ eſſe in omnibus creaturis. Et ſic hoc modo Beda dicere vr̃ eſt angelorum locus, non tñ eſt eis proprius locus, locato p ęqualitatem commenſuratus, quod importat cœlum Trinitatis. Itaq; nec Beata Virgo eſt in cęlo Trinitatis, licèt dicatur exaltata ſuper choros angelorum excellentia dignitatis, ſed nec Chriſtus ſm ꝙ eſt homo eſt ibi, licèt ipſe homo ſit ibi. Quod enim in ſimbolo dr̃, ꝙ ſedet ad dextram patris, intelligitur de perſona in duabus naturis. Illa quippè rõne diuinitatis, eſt in cœlo Trinitatis. Similiter intelligitur illud verbum Stephani, video filium hoĩs ſtantem a dextris Dei. Oĩa quippè hmõi intelligenda ſunt ſm rõnem diuinitatis. Quod aũt dicit Apoſtolus de Chriſto. Oĩa ſubiecisti ſub pedibus, & poſtea ꝙ ipſe filius erit ei ſubiectus, intelligitur de ipſo inquantũ eſt homo. Cui ſubiecit Deus omnia dignitate & non loco. Nam diffinitione quidem in Empyreo continetur Chriſtus homo vel corpus Chriſti, ſacramentaliter autem continetur in altari. dignitate vero nullo in loco continetur. Sed eſt ſuper omnem locum & ſup oĩa q̃ diffinitiuè ac circũſcriptiuè in loco cõtinent.

De cœlo Empyreo. Cap. LXXXVII.

POrro cœlum Empyreum eſt corpus inter oĩa corpora ſimplicia nobiliſſimum. Ideoque dicũt ſancti ꝙ ſit igneum, non per ardorem, ſed pp corporale lumen in eo diffuſum. Si aũt objicitur in contrarium ꝙ omne continens, eſt contento ſimplicius. Et ideo cum angeli ſint ſpũs, cœlum continens eos non vr̃ eſſe corpus. Rñdemus, ꝙ illud verum eſt de continente circumſcriptiuo. Non aũt diffinitiuè continens ſimplicius eſt contento de neceſſitate. Et angeli quidem cœlum Empyreum non implent eo modo quo locatum implet locum. Sed implent ipſum ſecundum diſtinctionem Hierarchiarum & manſionum, quę in domo patris multæ ſunt. Et ideo cœlum non eſt locus eorum vt ſaluans eos in eſſe. Sed potius, quia magis congruit in genere corporum actioni beatitudinis, & contemplationis eorum. Si quæritur vtrum angeli manerent in eſſe non exiſtente cœlo Empyreo, dicimus, quod manerent, cum a loco corporeo non ſaluentur in eſſe, finirentur.n.adhuc intra limites ſuæ eſſentiæ. Et continerentur a Deo exiſtente in eis per præſentiam, eſſentiam, & potentiam, ſicut eſt in oĩbus creaturis. Alexãder. Cum autem nihil a Deo ſit ſine cauſa, videtur Empyreum non hr̃e cauſam aliquam. Non enim eſt propter continuandam in inferioribus generationem & corruptionem. Cum huiuſmodi cauſa ſufficiens ſit firmamentum cum ſtellis, & planetis. Nec eſt ad conſeruationem in eſſe, cum cauſa conſeruationis in eſſe corporum dicatur eſſe, ſecundum philoſophos, illa ſphera quæ mouetur motu diurno. Non ergo vr̃ eſſe cauſa ex comparatione ad ſpũs. Cum ſpũs natura ſeparatim ſint a corporibus, nec indigeant continentia corporum ad hoc vt ſint. Nos autem dicimus, ꝙ habet cauſam cœlum Empyreum vt compleatur vniuerſum in genere corporum, ſecundum determinata extrema & medium, ad oſtenſionem ſummæ potentiæ ac ſapientiæ & bonitatis diuinæ. Extrema quidem ſunt luminoſum in fine, & opacum in fine. Luminoſum autem in fine dr̃ Empyreum. Præterea licèt ſpiritus a corporibus ſeparati quantum ad ſuum eſſe non indigeant aliquo corpore: eſt tñ congruentia corporis alicuius ad ipſos ſpiritus, pp magnam conuenientiam. Denique ſpiritus rationales, q̃ corporibus coniunguntur, cum peruenitur ad corporum incorruptionem congruenter collocabuntur in corpore, qđ eſt vltimæ nobilitatis in vniuerſo.ſ.in Empyreo, eo ꝙ illa corpora maximam habebunt nobilitatem. Et ante coniunctionem illam cum huiuſmodi corporibus ibi ẽt pp meritum ſuum conueniẽter collocant̃.

Quod cœlum Empyreum vniforme ſit. Cap. LXXXVIII.

ALbertus. Eſt autem cõmunis doctorum ſnia, ꝙ Empyreum oĩno ſit vniforme, plenum lumine, non hñs diuerſitatem dextræ & ſiniſtræ. Et ꝙ dicit philoſophus cœlum hr̃e dextrum & ſiniſtrum, intelligit de cœlis inferioribus. Nam philoſophi, vt dicunt ſancti, Empyreum cœlum intelligere non potuerunt, niſi forte iuxta Damaſcenum illi qui dogmata Moyſi legentes ea ſibi attribuunt. Sed fortaſſis poteſt aliquis objicere, ꝙ idem eodem modo ſe hñs natum eſt facere idem, vt legitur ſecundo de generatione & corruptione. Si ergo cœlum Empyreum, vt dictum eſt, oĩno vniforme eſt, nec faciet difformitatem in cœlo inferiori: nec iterum illud in ſuo inferiori. Et ſic vniformes erunt oẽs cœli. Quod cum ſit contra ſenſum, vr̃ ꝙ non ſit vniforme primum cœlum. quod influit alijs difformitatem & motum, hoc eſt Empyreum. Et nos quidem dicimus, ꝙ cœlum Empyreum influit quidem inferioribus, ſed vt in libro de ſubſtantia orbis dicit philoſophus, & ẽt Boetius, Agentis actio non eſt tantummodo ſecundum ptãtem agentis, ſed ẽt recipientis. Ideoque cum inferiores cęli non ſint æquè nobiles, cum Empyreo, non ſic vniformiter lumen ab eo recipiunt ſicut & lumen vniformiter influit, videlicet ipſum cœlum Empyreum. Et hoc eſt quod dr̃ in libro de cauſis, ꝙ primũ æqualiter adeſt oĩbus ſecundis, ſed ſecunda non ęqualiter aſſunt ſibi. Quod autem Empyreum ſit vniforme, probari poteſt per hoc, quod ſicut vnum eſt ante multa, ſic vniforme ante multiforme. Cum ergo in genere circularium corporum ſit aliquod primum, non poteſt primum eſſe multiforme. Cæterum omne multiforme aliquam habet in partibus diuerſitatem. Et hñs partes habet quandam compoſitionem. Econtra quicquid habet vniformitatem in partibus habet identitatem, & quandam ſimplicitatem, porro idem erit ergo ſimplex, & vniforme, ſicut eſt idem diuerſum & compoſitum. Cœlum ergo Empyreum quod ante omne ſimplex eſt & vniforme eſt, hoc etiam patet per hoc ꝙ dñt ſancti, cœlum illud igneum eſſe, non pp ardorem, ſed pp ſplendorem. Dicit quoque Damaſcenus. In generatione totius mundi cœli ſacturã ſuſcipimus, qđ ſine ſtellis ſeptiformę aiunt qui foris ſunt ſapiẽtes, ea q̃ ſunt Moyſi docũmẽta, ſua facientes.

Quod etiam immobile ſit. Cap. LXXXIX.

QVia dicit philoſophus, Omne corpus naturalem motum habere, videtur Empyreum cum ſit corpus eſſe naturaliter mobile. Quin etiam non ſolum vr̃ eſſe ſecundum locum mobile, ſed & mutabile. Nam ſuper illud verbum pſalmi de cœlis, Ipſi peribunt, tu autem permanes, dicit gloſa ꝙ cœlum in quo ſunt angeli creati mutabitur, & ſiquidem ſecundum qualitatem mutabitur, multo fortius ſecundum ſitum vt vr̃. Denique ſi elementa ſoluentur, & ſol & luna, quia motu ſuo nobis ſeruiunt, innouatione ſui præmiabuntur. vr̃ ꝙ cœlum Empyreum pari ratione ad pręmium ſuum in nouam qualitatem mutabitur. Multo magis ergo ſecundum ſitum motum vel mobile eſſe videbitur. At econtra nullum vniforme oĩno circulare rationem habet inceptionis ſui motus in parte vna potius, quàm in alia. Cum ergo vbique non poſſit incipere, nuſquam incipiet, & ſic erit immobile. Itaque patet cum cœlum Empyreum oĩno ſit vniforme & immobile, præterea nobilius eſt quod participat bonitatem ſine motu. Cum ergo primum corpus nobiliſſimum ſit, bonitatẽ quam poteſt hr̃e ſine motu, participabit. Deniq; locus proportionabitur ſecundum congruentiam locatis. Locata vero cœli Empyrei ſunt in quiete contemplationis, ac beatitudinis. Ipſum quoque cęlum eſt in quiete, ac ſic immobile. Quod & nos concedimus cum cęteris Doctoribus. Quod enim philoſophus dicit, omne corpus naturalem motum hr̃e, loquitur de corporibus ordinatis ad generationem & corruptionem per motum ſuum, porro Empyreum ſupra huiuſmodi ordinem eſt eleuatum. Et ordinatur ad ſtatum contemplatiuum, ideoque non habet motum. Si autem de innouatione ipſius quæritur, bene poteſt concedi, ꝙ angelorum miniſterio completo in maiorem lucem innouabitur. Sed motus localis, ad mutationem quę eſt ex alteratione non ſequitur, porro philoſophi non cognouerunt Empyreum, quia ſcrutati ſunt & locuti de ſuperioribus ſecundum ſenſum, vel ſecundum conſequẽtiam rationis tantum. Et quidem ſecundum ſenſum apparent tantum octo ſpheræ, nona vero probatur ſecundum rationis conſequentiam. porro decima quæ immobilis ponit̃, nec ſenſu nec forti ratione manifeſtatur. Ideoque non poſuerunt eam philoſophi.

De cœlo aqueo ſiue criſtallino. Cap. XC.

DE aquis vero quę ſunt ſuper firmamentum loquens Auguſtinus ſuper Geneſim ita dicit. Hoc exigit aquarum pondus, ꝙ ſuper terram fluant, vel in aere vaporaliter ferantur. Et non vt ſint ſupra firmamentum. Ergo cum cœlum aqueum ponatur de materia aquę, non erit ſupra firmamentum. Si forte aliquis diceret, ꝙ aquę ſunt ibi miraculoſè, ex quibus eſt cœlum aqueum. Obuiat ibidem ei Aug. dicens. Nec quiſquam dicat, hoc oĩpotẽtia Dei fieri, qualiter enim Deus fecit naturas quęritur, nunquid vt de eis miraculum potentię ſuę operaretur Ergo non eſt recedendum

dum ad miraculum, sed secundum naturam creaturarum causa est assignanda. Si forte dicatur ꝙ aquæ fluxibiles descendunt ad ima. Sed congelatę ad modum cristalli sunt supra firmamẽtum. Econtra sic obijcitur. Cristallus, vt dicit philosophus in posterioribus, est congelatio aquæ remota penitus omni caliditate, penitus aũt remouetur caliditas, qñ interius, non poterit dissolucre, nec exterius ingredi propter constrictionem pororum. Si ergo talis est natura cœli aquei, oportet ꝙ aliquo corpore infrigidante ipsum congelatum sit. Et quod vel vbi quæso tale est, cum cœlum non recipiat peregrinas impressiones? Si forte dicetur, ꝙ hic nõ sumatur aqua pro elemento frigido & humido, sed eo modo quõ accipitur cum dr̃, spũs dñi ferebatur super aquas, vbi.s.aqua dr̃ fluitans, & cõfusa materia, æqualiter hñs frigidum, & calidum, humidum & siccum, tenebrosum & luminosum. At vero si hoc esset, sicut dixit Moyses, diuisit aquas ab aquis, eadem rõne dicere posset, vt videtur, diuisit ignem ab igne, & aerem ab aere. Si vero dicatur ꝙ aqua ibi est ẽm effectum suum, de quo dicit philosophus, ꝙ ipsa est elementum conglutinatum & coniunctum. Econtra põt obijci ꝙ aqua non cõglutinatur nisi per actum humidi. At vero in actu humidi semper fluit ad siccum solidum, quia non est terminabilis termino proprio, sed termino sicci scd̃m actum illum, & ẽm hoc ad terram descenderet. Si pp hoc dicat aliquis, ꝙ aquæ non sunt super firmamẽtum, hoc est aperte contra diuinum eloquiũ, cuius, vt dicit Aug. maior est auctoritas, q̃ oĩs humani ingenij perspicacitas. Cæterum in minori mundo qui est homo, humidũ & frigidum ĩ summo super soutẽ caloris, est positũ, quia supra cor positũ est cerebrũ. Silr̃ ergo & in maiori mundo conuenit, vt aqua quæ frigida est & humida supra solem, qui fons caloris est, posita sit.

De opinione illorum qui putant aquas esse non posse super cœlum. Cap. XCI.

AVgustinus super Genesim. Qui vero negant aquas super cęlum sydereum posse manere, non tantam locis, sed ẽt qualitatibus distinguunt elementa, pro quibus sortiantur loca ꝓpria. Indeque colligunt ꝙ si ẽt aqua super cœlum esset, pondere suo caderet: vnde quidam sic aquas esse super cœlos affirmant, vt aerem hoc cœlum vel firmamentum accipiant. Eo ꝙ interuallum eius diuidit inter quosdam vapores aquarum & aquas, quæ in terris sunt. Guilelmus de Conchis. Qui enim dixit aquas sup cœlum vel firmamentum esse, aera cœlum & firmamentum vocauit, vel quod verius est inferiorem partem aeris, super quam sunt aquæ vaporaliter in nubibus suspensę. Nec obstat ꝙ Beda dicit aquas ibi congelatas esse, quæ nobis apparent ad modum pellis extensę. Nam in eis quidem qui pertinẽt ad Catholicam fidem, vel ad morum institutionem, non est fas Bedæ, vel alicui cęterorum sanctorum patrum cõtradicere, sed in eis præsertim quæ ad philosophiã vel physicam pertinent, si forte in aliquo errent, licet diuersum affirmare, veruntamen quotiens minor maiori contradicit. rõnabiliter oportet esse verum qd̃ nititur inducere. Oĩs ergo aqua naturaliter est ponderosa. congelata vero quia plus ad terrę naturam accedit ponderosior existit. Cum itaque motus proprius põderum sit ad centrum. Si aquæ congelatę super ęthera essent, naturali grauitate ad ima descenderent. Sed dicet aliquis, videmus grauia per fornicem arcus sursum teneri, & ibi manere, nec vnq̃ descẽdere. vnde & aquæ illę cõgelatę quia in modum fornicis suspẽsę sunt, descendere non pñt. Cui ergo sic rñdeo. Arcus fornicis, nisi bases, q̃ alicui solido innitantur hẽat, necesse est ꝙ statim corruat. Iste ergo tuus arcus, quem confingis, alicui solido basim figit. Cum ergo nihil solidum sit præter terram, oportet vt tales bases inhęreant terræ. quod excedit ioci scurrilis vilitatem. At inquis, videmus ignẽ, ea quę grauia & solida sunt impetu suo eleuare ac sustinere. Cum ergo ignis, ex omni parte suppositus sit aquis istis, impetu suo illas sustinet: vere inquam in vitium culpæ ducit fuga si caret arte. Si aquæ istę, vt fingis sustinentur ab igne. Aut aliquid corporeum est inter ipsas, & ignem, aut nihil. Si aũt aliquid interest, aut elementum, aut ex elementis factum. Elementũ non est, quia elementum omne infra ignem est. Si factũ ex elementis, ergo visibile. cur ergo non vr̃. Si ergo nullum corpus interest, tunc duo contraria scilicet ignis & aqua, sine medio sunt coniuncta. Est ergo in cęlestibus pugna & discordia, vnde vel aquæ illæ ignem extinguent, vel ignis eas consumet. At inquit aquæ illę congelatę sunt & in naturam cristalli conuersę, vnde & si tanguntur ab igne dissolui non possunt, verum inquam, cristallus in igne consumitur etiam in minimo; quid ergo fiet in tanto. Item quando cristallus ex aqua fit, aqua primitus in superficie spissatur, deinde in medio donec tota fit glacies, deinde longa frigiditate magis, ac magis solidatur, donec in cristallum mutatur. Ex aqua vero glacies, non nascitur, nisi eius frigiditas accidentali frigiditate aeris venti vel terræ intendatur. Cum ergo aquæ illæ ab istis sint remotæ, a quibus ergo fuit illa frigiditas tam intensa, vt prius in glaciem, deinde in cristallum verterentur?

Responsiones eorum ad obiecta in contrarium. Cap. XCII.

AT inquit, oĩa qualitatibus attribuis, nil creatori. Nonne potuit ibi creator aquas imponere congelari & contra naturam sustineri? verum inquam, quid subtilius, quàm affirmare aliquid esse, qa potest illud ipse creator facere? facit ne quicquid potest? Qui ergo contra naturam Deum aliquid facere dicit, vel si sic esse oculis videat, vel rõnem cur hoc sit ostendat, vel vtilitatem ad quam hoc sit pretendat: verum hæc inquis, si non sunt aquę sup hoc cœlum, quid est qd̃ ibi spissum aquei coloris, ad modum pellis extẽsę videmus? Scio enim illud nec ignem, nec aera esse. Nam si aer inferior qui spissior est, videri non potest, quomodo ignis, cum subtilior sit, videri poterit? Quamuis inquam oĩs sensus in multis sit falsus, visus tñ omnium est falsissimus. Baculus, cum sit integer, fractus vr̃ in aqua: duę turres cum a longe vñr, quamuis loco distent, coniunctę vñr. Sol cum octies maior sit tota terra, bipedalis tñ nisi vr̃. Si in nocte digitis aliquis suum premat oculum, vr̃ sibi colores oculi aspicere supra lunam. Vnde neque tu, neque alius pręter stellas videt aliud, sed visualis radius, cum ad superiora dirigitur, nec est ibi obstaculum quo repercutiatur, deficit & deficiendo inspissatur. Cum autem transit sic per oculum in quo Albugineus humor & cristallinus extinguitur, pręsertim tũc cum nec alius color sibi occurrit, talem idest aqueum & cristallinum sibi confingit. verum inquis, si nil ibi vr̃, visus ibi deficit, quõ dñt tunc stellas ibi infixas esse in firmamento? & in eodem esse vndecim circulos, in vnoquoque esse duodecim signa dicimus, nec ea ibi esse in defecto nostro visui. Tribus inquam modis loquuntur Auctores, de superioribꝰ, videlicet fabulose, Astrologicę, & Astronomicę. Fabulosè enim loquitur Nẽroth, Eginus, Aratus, Taurum illuc esse translatum, & in signum esse mutatum asserentes, & similia, quod genus tractãdi maxime est necessarium. Scimus.n. de vnoquoque signo in qua parte cœli sit, quot stellę sint in eo, & quõ dispositę. Astrologicę vero de eisdem est retractare, ea quę in eis ẽm apparentiam videntur, licèt ibi nõ sint, quia fallitur visus, sic de eis tractauit Marcianus: Hiparcus: Astronomicę aũt de eisdem tractare est, ea quę de stellis vera sunt, siue ita videatur, siue non pronunciare. Qualiter inde tractat Iulius, Firmicus, Maternus, Ptolemeus. Cum ergo ab aliquo firmamentum super ignem esse vel stella in firmamento fixa dicitur, Astrologicus est, quia & si non ita sit, tñ ita vr̃: vel vt supra diximus, ęther cœlum dicitur, quia diuersis stellis est cœlatum. Idem quoque dicitur firmamentum, quia suo calore & effectu stellarum quę in eo sunt, firmat & temperat subdita. In ęthere autem infixę sunt stellę, non vt gemmę in auro, sed quia in illo existẽtes, de loco ad locum non videntur transire. porro de 11. circulis, qui sint, & vbi sint, aliàs diximus.

Opiniones sunt hic antiquorum Doctorum & obiecta in contrarium. Cap. XCIII.

AVgustinus, vbi supra. Firmamentum appellatum est cœlum non pp stationem, sed pp firmitatem, ac superiorum ac inferiorum aquarum terminum intransgressibilem, siue cœlum intelligamus aerem, siue quod spacia nubilosi aeris excedit, aerem scilicet qui exaltatione terrę vaporaliter aquas trahit ac per subtiles minutias suspendit. Et post corpulentius conglobatas, pluuialiter refundit. Si vero potest aqua, vt videmus, ad tantas minutias peruenire vt feratur interdum vaporaliter super aerem aquis naturaliter leuiorem, cur non credamus, & super illud leuius cęlum, in minutioribus guttis aquas posse supereleuari & ibi manere leuioribus vaporibus? Sed quoquo modo ibi sint, si saltem eas ibi esse non dubitamus. Quidam ẽt nostri aquas non esse super sydereum cœlum qualitatibus, & meatibus conuincere volunt. Asserentes tñ stellam Saturni frigidissimam: quęritur ergo ab eis vnde frigida sit, quę tanto deberet esse ardentior, quanto sublimior & cęlo propinquior? Cum enim rotunda moles circumagitur interiora tardius, & exteriora eius mouentur celerius, & ideo feruentius, debuit ergo magis esse calida quàm frigida, facit ergo eam frigidam aquarum supercęlestium vicinitas. Ioannes Damascenus, vbi supra. Cuius gratia Deus aquam super firmamentum imposuit? nõne pp solis, & ętheris calidissimũ feruorem? Mox enim post firmamentum ęther expansus est, sed & sol & luna & stellę in firmamento sunt, & nisi subiaceret aqua, inflammatum vtique iam esset firmamentum a calore. Ambrosius in Exameron. Cęli naturam artifex mundi Deus aquis temperauit, ne conflagratione superioris ignis, elementa inferiora succenderet. Actor. De his aquis supercęlestibus dicunt quidam, ꝙ ad modum cristalli soliditatę sint, nec ignis eas dissoluat. Augustinus autem dicit eas, vt dictum est, posse vaporaliter trahi ac leuissimis guttis suspendi: videtur etiam sentire cum Basilio, scilicet ꝙ ad refrigerium caloris in luminaribus sint ibi, per hoc ꝙ dicit de stella Saturni Albertus. Verum ꝙ ibi sint vaporaliter, ac conuertantur secundum quosdam in pluuias, & rorem, hoc est aperte contra veritatẽ. Nos

enim

enim & pluuia non generantur in coelo, sed in medio aeris interstitio, sicut patet ad oculum, & ostenditur in libris Metheororum Aristoteles. Cæterum si essent aquæ super coelum refrigerandi & temperandi feruoris causa iuxta Ambrosium, & Basilium, tunc ibi essent in natura graui, sicque descenderent ꝯm Augustinum.

Probabilior modernorum sententia de hac materia. Cap. XCIIII.

NOs itaque dicimus, ꝙ vbi dr, Deus diuisit per firmamētum aquas ab aquis. Non sumitur aqua pro elemento, sed pro materia confusionis, quæ habet in se calidum & siccum, humidum, & frigidum, luminosum, & tenebrosum, perspicuum & opacum. Et dr aqua quia sicut aqua interminabilis est in se, ac terminatur ad siccum densum, sic illa materia interminata est in se, & terminatur ad distinctam formam, & distinctum locum, vnde in principio Genes. distinguitur in partibus suis, tum per formam, tum per locum. Per formam quidem vbi dr, ꝙ fecit Deus coelum & terram & plantas, & aĩalia & hoīem. Per locū vero dicitur qn̄ diuisit lucem a tenebris, & aquas superiores ab inferioribus, & huiusmodi, ꝯm hunc modum dicunt glosæ, ꝙ accipitur aqua vbi dr, ꝙ spiritus dn̄i ferebatur super aquas. Cum ergo aqua illa in se habeat differentias contrarias sub confusione mixtas. s. calidum & frigidum, humidum, & siccum, subtile, & crossum, luminosum & tenebrosum, perspicuum & opacum. In distinctione sui p locum superiorem & inferiorē, ꝯm drias nobiliores, quod nobilius est, elenabitur sursum. Et secundum differentias ignobiliores, quod ignobilius est descendet deorsum. Nobilissimè autem driæ sunt, quæ competunt vero corpori non transmutabili. Et illæ sunt tres. s. luminosum perspicuum & subtile, ergo ꝯm has drias coelū aqueum erit in se subtile hn̄s subtilem aquam pro materia, perspicuum siue diaphanum pro dispositione materiali. Et luminosum pro forma complete: veritas huius sententiæ patet, eo ꝙ nusquam legitur de distinctione aeris & ignis. Eo ꝙ ignis, & aer supponuntur in parte aquæ, quæ sortita est spheram inferiorem. s. actiuorum, & passiuorum. Et pp hoc cum postea aqua distinguitur a terra. s. cum dicitur congregentur aquæ in locum vnum & appareat arida, dicunt sancti, quod ibi intelligitur distinctus ignis, & aer. Cum hæc duo elementa libera ab aquis descendentibus in locum proprium apparuerunt, hac ratione quidam sancti considerantes, & indissolubilitatem cęli & perspicuitatem & luminositatem vocabant ipsum cristallinum, sicut Rabanus, & quidam alij.

Qualiter secundum hoc intelligenda sunt antiquorum dicta. Cap. XCV.

QVod autem dixerunt quidam sacri Doctores aquas ibi esse ad temperandum calorem solis, & aeris, vt Basilius, & quidam aliorum, effectiuè non materialiter est intelligendum. Deus enim quasdam partes coeli facit frigidas, & humidas, ne aliæ partes, quæ sunt calidæ & siccæ, nimis incenderent inferiora. Similiter etiam ꝙ Beda & quidam alij dicunt, inde pluuias roresque descendere. Intelligendum est effectiuè. Porro de maiori mundo & minori non est simile, qm̄ homo compositus est ex contrarijs, eiusque cerebrum necesse est esse frigidum, quo lucidi vel liquidi possunt esse spiritus, in quibus virtutes aĩales operantur. Cor autem pp spiritum vitalem necesse est hr̄e calorem. Talis vero spirituum distinctio non est in maiori mundo, vnde necesse non est aquam frigidam & humidam esse in summo. Albertus. Sacri Doctores de hac materia quædam opinando dixerunt. Sed nihil certum inde diffinierunt, vnde & nos opinando concedimus, ꝙ coelum aqueum siue cristallinum sit ex luce, sicut ex complemento sui. Ex perspicuitate tāquam ex dispositione materiali. Et aquæ habent quidem naturaliter ponderositatem, & humiditatem, & frigiditatem, sed has proprietates ibi non hn̄t. Si autem objicitur illud Augustini in li. de ciui. Dei, ꝙ sicut humidū est in cerebro, ita nihil ꝓhibet humidum esse in superiori mundo, vel superioris mundi parte, dico ꝙ non est simile. Non. n. membra nostra ꝯm ordinem qualitatum ex quibus commixta sunt, ordinantur. Sed ꝯm relationem ad aĩam, quæ diuersimode in diuersis mēbris operatur. Et in cerebro quidem operatur operatione aĩali, quam conuenit fieri in humido. In corde vero operatione vitali. Et in inferiori parte operatione naturali, vnde quia receptiuum formarum est humidum, non est inconueniens illud esse in cerebro pp impressiones sensibiles. Calidum vero in corde pp operationes spirituales, per calidum enim maximè est operatio spiritus, quia spūs medium est inter aĩam & corpus. At vero aliter est in vniuerso vbi corpora sunt separata & non commixta, ideoque ꝯm qualitatum nobilitates ordinant. Non itaque verbum illud dicit Augustinus asserendo, sed potius opinādo vel inquirēdo. Si autē adhuc objicitur, ꝙ cristallus est congelatio humidi, dicimus ꝙ coelum illud non est cristallinum ꝯm omnem proprietatem cristalli, sed ꝯm proprietatem perspicui. Quod enim est congelatum, totum est perspicuum, pp hoc designatur ꝙ ex eo ꝙ ibi remansit aqua secundum naturā perspicuitatis, dictum est cristallinum. Ad hoc autem qđ dicit Basilius, Deum pp feruentissimum solis calorem, aquas in cęlo posuisse, dico ꝙ calidum quoddam est saluatiuum, vt illud qđ est in sole. Et est quoddam restrictiuum, vt qn̄ fit coadunatio radiorum, & accedit ad naturā ignis. Verbi grā in speculo si fiat coadunatio radiorum pōt incendi stuppa ex reflexione illorū. dico itaq; ꝙ calor solis in se non est consumptiuus, sed generatiuus, vnde generantur ranę ex coelesti calore in vere. Sed cōsumptiuus est rōne radiorum, q fiunt ex reflexione. Itaq; qđ dicit Basilius, est opinio nō assertio, vel de inferiore ęthere intelligēdū est, vt firmamentū dicatur illud interstitiū, qđ est inter vapores, qui sunt in aere & aquas inferiores. Nā illi vapores inter nos, & solis feruorē medij sunt, quem aliquando temperant & reprimunt.

Quod aquæ illæ videntur esse in modum orbis congregatæ. Cap. XCVI.

CVm aūt probatum sit vacuum nihil esse, probabile est totum spacium a coelo Empyreo vsque ad sydereum repletum esse corpore. Ex quo vr̄ aquas superiores in modum orbis circa firmamentum congregatas esse. Nam in superioribus, est distinctio locorum, quemadmodum & corporum. Minus. n. nobile corpus ibi non occupat locum nobilioris, nec econtra, sicut hic inferius accidit de aere, qui subintrat cauernas terræ. Cęterū si coelum Empyreum vel sydereum occuparet aliquam partē illius spacij intermedij vbi sunt aquæ illæ. Iam nō esset vtrinq; ex omni parte sua orbiculare: patet ergo ꝙ aquæ superiores totum occupant spaciū intermediū. Et colliguntur in orbē ex oĩ parte. Sicq; vnus est orbis medius inter coelum Empyreum ac stellatum. Qđ aūt aquæ illæ nobiliores sint q̄ firmamentum in naturę dignitate, vr̄ ex Augustini verbis contra Manichęos sic loquentis. Qm̄ inquit naturam illam dicimus aquæ noīe appellatam, firmamento coeli credo materiam corporalem rerum visibilium fuisse discretā. Cum. n. coelum pulcherrimum corpus sit, oĩs creatura inuisibil' et pulchritudinem coeli excedit. Ideoq; fortasse sup cęlum aq visibiles esse dicuntur, q̄ non locorum sedibus, sed dignitate naturę superātes, cęlum a paucis intelligunt. At econtra vr̄ coelum aqueum non esse naturaliter orbiculare. Sed fortasse ex accidenti hoc posset esse, sicut aqua in cipho rotundo. Sed tn̄ aq illæ inferioribus sunt cōsimiles natura. Nā inferiores non cōstituunt naturaliter orbiculare corpus, sed accidētal'r, quia ꝯm figurā cōtinētis mutant & orbiculant. Dicit quoq; phs, ꝙ corpori recto debet naturaliter motus rectus. Si ergo aq illæ colligunt, vr̄ ꝙ colliguntur in corpus rectum naturaliter, orbiculare vero accidentaliter. Itaq; sine piudicio possumus dicere, ꝙ aquæ illæ colliguntur in corpus naturaliter orbiculare. Et sint inferioribus aquis consimiles natura quodāmodo. s. propter aliquam conuenientiam, quia inuenitur natura semper perspicui vtrobique. Sed aquæ inferiores sunt corruptibiles, illæ incorruptibiles. Si vero sunt eis naturæ consimiles in specie, quomodo ibi sint, relinquendum est dispositioni diuinę.

De motu cœli aquei. Cap. XCVII.

VIdetur aūt & corpus illud orbiculariter moueri, quia cum ordinetur supra firmamentum nobilius est illo. Ideoque mouetur motu nobiliori. Cum ergo firmamentum orbiculariter moueatur, multo fortius, & coelum aqueum sic mouebitur. Quod & nos sine piudicio concedimus. Nec est obiectio ex aqua inferiori quæ est elementum terræ coniunctum, eiusque motus est rectus naturaliter tendens deorsum. Albertus. Sed fortassis pōt aliquis objicere, quia dicit Auenalpetras, ꝙ illud nonum coelum est vniforme plenum lumine, cuius lumen tantę simplicitatis est, ꝙ non subijcitur visibus. Nullum aūt corpus omnino vniforme mobile est, quia dextrum & sinistrum nō habet. Cæterum philosophi oēs ponunt, ꝙ Sphera stellata, sit primum mobile. Cum ergo coelum aqueum sit super illam, non erit mobile. Econtra dicit Auenalpetras in Astrologia, ꝙ cęlum vniforme mouetur: hoc aūt cęlum est vniforme, præterea primus motor simplex & vnus mouet motu vno, & simplici, oportet ergo ꝙ coelum aqueum qđ est ante stellatum moueatur primo motu simplici & primo motore. Porro Sphera stellata plures hēt motus, sicut a Ptolemęo dr in Almagesti, & ab Alfragano in iudicijs Astrorum, & ab Arist. in lib. de causis proprietatum elementorum: hēt. n. motum diurnum super polos ęquinoctiales, & super circulos ęquè distantes, quorum maximus est æquinoctialis. Et hic motus, est ab Oriente in Occidentē, & completur in vigintiquatuor horis: hēt, & alium motum super Polos Zodiaci ab Occidente in Orientem, quem sequuntur, & quædā stellæ ac mouentur in centum annis vno gradu scdm motum illum. Non ergo Sphera stellata mouetur immediate a primo motore, cum sit mobile multiforme, hæ sunt rōnes Arabum octo spheras mobiles ponentium, quibus & nos consentientes dicimus moueri coelum aqueum. Non. n. est ita vniforme quin habeat

beat dextrum & sinistrū. Sed ita vniforme est, ꝙ non habet vnam partem stellatam, & aliā non stellatam, sicut octaua sphera. Et ipsa quidē sphera stellata inter illas, quę visui subijciuntur, & quarum motus visui potest perpendi, est prima. Sed secundum rationem non est prima, vt dicit Auenalpetras. qui. s. philosophus dicit antiquos hoc coelum non percepisse, quia magis sequebantur sensum quam rationem, in superiorum dispositione.

Qua necessitate vel vtilitate super firmamentum sint aquæ. Cap. XCVIII.

ALexander. Cum aūt sit multitudo cœlorum, & vnumquodque habeat suum locabile ſm naturam suam, vt Empyreū Angelos, firmamentum stellas, & ita de cæteris, vr̄ aquai cœli natura superuacua esse, cum non habeat aliquod locabile: porro si dicatur ꝙ ibi sit ad temperandum calorem supernum. Ecōtra pōt obijci, quia solum humidum est inflammabile, ſm ꝙ habet potentiam ad siccum. Cum ergo cœlum stellatum non habet naturam humidi qđ sit in potentia ad siccum, quia non hēt naturam grauis, & leuis, vr̄ ꝙ non habet naturam inflammabilem, ideoque non indigere aliquo quod temperet eius calorem. Sed nec ibi esse vr̄ ad gñationem & corruptionem in inferioribus, & continuationem illorum, quia hæc oīa sufficienter causat motus superiorum. Verum de ornatu possum⁹ dicere, ꝙ nō est necesse qđlibet cęlum hēre suū ornatū separatum a se. Non. n. hoc hēt cęlū olimpeū, neq; spaciū igneū. Eodē itaq; mō & cęlum cristallinū nō est necesse, ꝙ hēat ornatū a se sepatū. At vero necesse est, ꝙ vtilitatis alicui⁹ sit, & factum pp aliud. In his tñ ſm August. non est aliquid temere diffiniēdum, sed quātū scriptura dicit accipiēdum. Cuius. s. diuinæ scripturæ maior est auctoritas, q̄ oīs humani ingenij capacitas.

Quod ibi sint pro rerum inferiorum conseruatione. Cap XCIX.

VIdentur autem ibi esse ad rerum generabilium & corruptibilium conseruationem in esse. Nam contrarietatem habēt corpora quæ sunt circa cœlum stellatum & vnum contrarium est alterius corruptiuum, hmōi ergo oīa ſm qualitates actiua sunt & passiua. Nullum ergo horum illarum rerum est vniformiter saluatiuum. Sed neque stellatū cęlum. qm̄ ibi est stellarum diuersitas, quę ſm radiositatem sui maiorem hēnt conseruationem vnius rei q̄ alterius. Cęlum itaque stellatum nō est horum vniformiter conseruatiuum, oportet ergo aliud esse, qđ vniformiter oīa conseruet. Sed nec illud est cęlum Empyreum, quia hoc est angelis, & glorificatis corporibus deputatum, nec est ad huius actionem, q̄a nullum hēt motū. Itaq; cęlū aquæum cū hēat motum vniformē, facit in inferioribus vniformitatē. Quod āt mouetur, de facili sic ꝓbatur. In principio creauit Deus extrema immobilia. s. cęlum Empyreum qđ non mouetur & terram quæ ſm totalitatem sui nō mouetur. Media vero naturæ sunt fluxibilis, & mutabilis, qđ notatur cum dr̄, spiritus Dei ferebatur super aquas. Nā per aquas designantur media q̄ naturā hēnt fluxibilitatis, quia oīs rerum mutatio fieri debet in eis: principaliter. n. fiunt mutationes circa naturā aquę & aeris. Nulla vero fit in terra, nisi aer ingrediatur vel aqua. Dupliciter autem dr̄ mutabile, vel qđ est motum, vel qđ est in ꝓpinqua dispositione ad motum. Et constat, ꝙ illud qđ actu mouetur, nobilius est illo qđ mobile est. Actus. n. qui non corrumpit, potentia nobilior est, vnde motus in mobili non corrumpēs subiectum suum nobilior est subiecto. s. inquantum mobile est. Illa igitur aquosa natura media duplicē habuit naturam, vnā quæ semp fuit in motu, aliam qua in potētia fuit in motu. Et ille motus, qui actu semp est, vtiq; nobilior est. Cum ergo cęlum cristallinum ac stellatū superiora sint cæteris, q̄ media sunt, corporibus, relinquit̄ ꝙ semp mouebunt̄. Deniq; cum sit motus diuinus conseruās res in esse, constat ꝙ ille alicuius erit corporis, & nō nisi vniformis in toto & in parte, hoc autem non est stellatum, ideoq; relinquitur ꝙ cęlum aqueum sit illud cuius vniformis talis sit motus, qđ & nos concedimus. Et hæc fuit vtilitas, & necessitas ponendi hoc cęlum, quia cum alia corpora sint principia generationis, & corruptionis ſm diuersitates motuum: istud ſcdm conformitatem sui motus, facit conseruationem in esse rerum. Est enim continuitas inter cęlos: vnde cum hoc continuē mouetur cœlum, mouet proximum, & illud vlterius proximum, vnde facit actu moueri quæ potentia sunt ad motum. Et sic est rerum in esse conseruatium.

De quadruplici huius cœli ponendæ necessitate. Cap. C.

ALbertus. Deniq; quadruplici necessitate ponitur hoc cęlum nonum. s. aquæum, vna iam in præcedentibus est posita, q̄ assignat Auenalpetras in Astrologia sua, videlicet ꝙ ab vno motore simplici non pōt esse nisi motus vnus, in mobili vno & simplici, & hæc necessitas est ex parte motoris. Alia est, quia cum sit vna Sphera quę habet bonitatem proportionatam corpori nobiliori circulari sine motu, sicut sphera cœli Empyrei. Et sint Spheræ q̄dam quæ recipiant bonitatē illā ꝑ motus plures, sicut octo inferiores. Oportuit ēt esse vnam quæ reciperet bonitatem illam per motum vnum, quæ sit ignobilior superiore, & nobilior inferiorib⁹, & hæc necessitas sumitur ex parte motus, & innuitur a phō in 2. li. de cęlo & mundo. Tertia est, quia cum sit q̄dā Sphera recta & quædam decliuis in Sphera stellata, dico āt Spheram rectam, circulum ęquinoctialē cum suis polis: Sphera vero decliuis est illa, quæ declinat ab æquinoctiali. s. Zodiacus, oportet ꝙ ſcdm vtramque sit motus proprius, & mobile proprium. Cum ergo sic in Sphera stellata inueniantur ambo motus, non ambo possunt esse proprij. Ergo oportet ꝙ sit vnum mobile cui ꝓprius ille sit motus. s. cęlum aquęum siue cristallinus, eius quidem proprius motus est sup polos, & circulum ęquinoctialē. Et oēs illæ rationes sunt Auenalpetrę ponentis nonum cœlum. Quarta necessitas est ex parte vniformitatis, quia in inferioribus non est tantum diuersitas in gñatione & corruptione particularium: Sed & vniformitas in esse specifico & in ordine naturę. Ideo oportuit esse in superioribus corpus vniforme, quod esset causa huius ordinis, & huius permanentiæ.

Cur Doctores aquas illas appellauerunt cœli nomine. Cap. CI.

ALexander. Verumtñ cum scriptura diuina nusquam aquas illas appellet cœli nomine, merito quæri pōt, cur sacri expositores illas cœlum aquęum vel cristallinum voluerunt nominare. Nam vbi scriptura sacra notet eas aquas supercœlestes siue cęlos existimes. Verbi gratia, Benedicite aquæ oēs quæ super cœlos sunt dño. Et alibi. Qui tegis aquis superiora eius. i. cœlis. Cæterum aquæ quæ super cœlos sunt laudent nomen dñi. Porro & aer in scriptura dr̄ cœlum, & similiter firmamentum. Empyreum vero dr̄ cœlum cœli. At vero sacri Doctores considerarunt, quia cum cœlum sydereum ex omni parte circundaret terram, qua ratione essent aquæ illę super vnam eius partem, eadem rōne essent super aliam, & sic indifferenter super oēm. Sic ergo perpenderunt, illas in modum cœli esse expansas. Ideoque cęli noīe vocabant eas. Et quia videbant illam naturam ab Empyreo & firmamento differētē: ideo cęlum illud intermedium a materia noīabant aquęum. A dispositione vero materiali cristallinum. Non ideo quia ibi sit aquarum cōgelatio, sicut est ī cristallo ſcdm naturæ cursum: sed quia cristallus hēt ꝑspicuitatē cum luce, sic & cęlum illud. In Genesi vero nō loquit̄ scriptura de cœlo aqueo, qm̄ ibi tangit̄ ordinatio ſcdm q̄ facti fuerunt cęli. Sed adhuc sub natura possibilis aquę fuit ibi. Non. n. tunc fuit vnumquodque secundum dñam actualē dispositum. Et ideo non inuenitur ibi de aqua quod sit cœlum. Aqua siquidem ibi refertur ad aquas possibiles. i. quæ possibilitatem hñt vt ex eis fiant res. Porro in Deuteronomio loquitur scriptura de duobus cœlis, s. aquæo, & Empyreo. Et hoc ideo, quia loquitur ibi Iudæis sensibilibus. Et illi duo cœli primi sunt in corporibus. En inquit dñi Dei tui cęlū est & cęlum cęli, ac si dicat. Quia tu es sensibilis populus, si q̄ris locum Dei nō q̄res eum, nisi tñ in sensibilibus. Ideo tacet de cœlo Trinitatis, quia cęlū illud non hēt naturam corporis. Rectè ergo Beda principium Geneseos exponens, ac septem cœlos enumerans tacet de cœlo aquæo, & ponit cęlum Trinitatis. Rabanus autem econtra super Deuteronomium, ponit cœlum aquęum cum Empyreo, & tacet de cœlo Trinitatis.

De cœlo quod dicitur firmamentum. Cap. CII.

ALbertus. Sequitur de tertio cœlo qđ dr̄ firmamentum, & de septem inferioribus Spheris, de quibus parum locuti sunt Doctores nostri, breuius absoluemus nos, q̄ de alijs: dr̄ autem, vt superius habitum est, firmamētum, quia stat firmum. s. inter aquas inferiores, & superiores. Et potest quæri rō firmitatis huius. Si. n. dicatur firmiter stare, quia sit immobile, hoc falsum est manifestè, qm̄ ad oculum vr̄ circumuolui: prætera si dicatur ꝙ sit terminus intrāsgressibilis aquarum superiorū ne possint descendere, hoc ēt probatur nihil esse, quia sicut iam habitum est superius, ibi sunt aquę sine ponderositate. Cęterum vr̄ ꝙ non illa Sphera octaua tantum, sed ēt inferiores ſcdm scripturam appellentur, firmamētum: legitur enim in Genesi, ꝙ dixit Deus, Fiāt luminaria in firmamento cęli: fecitque Deus luminare maius, vt pręesset diei, & luminare minus, vt pręesset nocti, & stellas, posuitque eas in firmamento cęli: omnibus āt notum est, ꝙ sol & luna sunt in inferioribus circulis planetarum, & sic & inferiores Spherę dñr firmamentum. Nos autem dicimus ad primum, ꝙ firmamentum dicitur a firmitate naturę, quia non generatur, nec corrumpitur, & non ab immobilitate secundum locum. Quod autem dicit Augustinus super Genesim inter aquas inferiores, & superiores firmiter stare firmamentum, hoc non est propter ponderositatem aquarum superiorum, sed propter firmum calidi & sicci, frigidi & sicci, calidi & humidi, frigidi & humidi contentum, hoc enim contentum notat ęuitatem vniuscuiusque per se. Et propter hoc dicitur firmamentum, quia indissolubilis est contentus ille, cum extractus sit

extra

extra actionem & passionem contrariorum. Porro firmamentum dicitur secundum duplicem modum. Vno modo dicitur octaua sphera tm̃. Alio mõ dr̃ tota natura corporis quinti, & sic accipit in Genesi vbi dr̃, ꝙ fecit Deus luminaria in firmamento cœli.

De stellis in firmamento & infra collocatis. Cap. CIII.

HOc cęlũ idest firmamentũ est octaua sphera, quæ & dr̃ stellata. Cunq; Deus in illa stellas multas fecerit, quæri põt, cur in qualibet inferiorum septem vnã tantũmodo posuerit. Ad hoc aũt in 2. li. cęli, & mũdi ponit Philosophus tres solutiones. Prima est qa octaua sphera est cã vitę inferiorũ p̃ cęteris spheris, quod non potuit esse nisi per diuersum lumen in stellis diuersis. Secunda est, quia natura sic opera sua temperauit, vt daret inferioribus spheris quæ plures habẽt motus, vnã tantummodo stellã cuilibet, & superiori quæ pauciores habet motus, multas stellas daret. Superior quippe inferiores mouet, vnde cũ inferiores plures ac diuersos habeãt motus, oportet ꝙ superior plures haberet stellas ex qbus plures motus causent in inferioribus. Tertia solutio supponit duo, videlicet, ꝙ superior sphera mouet inferiores, & ꝙ eas mouet scd̃m potẽtiã proportionatã tãtis mobilibus quãtę sunt sphęrę inferiores: ex quibus s. duobus sequitur, quòd si sphęrę inferiores haberent stellas plures, superior eas mouere non posset. Si autem quæritur quare nona sphera vnum tantum habet motum, & quælibet inferiorum habet plures, dicimus secundum Philosophum, quòd spheræ quanto sunt altiores, tanto nobiliores. Ideoq; prima propter nobilitatẽ sui bonitatem motoris percipit vno motu, inferiores aũt pluribus.

Vtrum aliquod spacium sit inter spheras planetarum. Cap. CIIII.

HAbet autem quæstionem, vtrum inter spheras sit corpus aliquod, vel spacium illud sit vacuum, an spheræ contingant se inuicẽ. Et dicit Auenalpetras, quòd illæ sese contingunt. Sed ipse ponit quòd non sunt ecentrici, nec epicicli, nec eleuationes nec depressiones planetarum, quod dicit ea ratione, quia secũdum naturã quintum corpus non est diuisibile. Si aũt esset eleuatio ac depressio planetarum, tunc oporteret, quod corpus illud diuideretur, ac succederent stellæ eleuatæ ac depressæ in locũ suum, aut ꝙ locus vnde recederet stella, vacuus remaneret, quorum vtrumq; est impossibile secundum naturam. Alij sicut Auerrois, & sequentes sui dicunt, quòd totum continuum est a luna superius & habet vnum centrum terræ, & nihil eleuatur, & deprimitur in ipso, & hoc dicitur ea ratione, quia totum est corpus vnius naturæ, & ideo habet vnum motum & vnũ cẽtrũ, vnde etiã negat ecẽtricos, & epiciclos, & eleuationes, & depressiones. Et isti ambo diuersitatẽ planetarum causant ex diuersitate polorum, & circulorum super quos voluuntur. Quidam etiã dicunt ꝙ sphęrę non contingũt se, & corpus eiusdẽ naturæ, est inter eas. Diuisibile quidẽ a spheris, sed non transmutabile in speciẽ aliam, & in illo eleuãtur, & deprimũtur ecẽtrici, & planetę. Quidã tñ antiqui dixerũt ꝙ ecẽtrici, & stellę trãseũt per corpus qd̃ est inter spheras, & tñ ipsum nõ diuidũt, & hoc cõtingit pp formalitatẽ ipsorũ corporũ, sicut & lumẽ transit per aerem. Sed scd̃m hoc trãsitus planetarũ esset potius alterationis mutatio, q̃ trãsitus localis corporalis alicuius Mathematici, & Aegyptij, & Caldæi, & qdã Arabes dicũt, ꝙ supiora sũt ignea, & ideo nõ est incõueniẽs si scindunt motu ecentrici eorũ, & planetarũ.

De cœlo olimpeo. Cap. CV.

ALexander. Inter firmamẽtũ & igneũ spaciũ est cęlũ olimpeum. Nã vtrumq; quidẽ cęlum, s. olimpeum sine ardore, Igneum vero cũ ardore. Et olimpeũ est super igneũ, qa magis participat de natura luminis q̃ igneũ. Actor. Hoc Alexã. At vero Albertus qui sequitur ordinem Bedæ ponit olimpeũ infra igneũ spacium, dicit enim ꝙ vtrũq; quidẽ inseparabiliter receceptiuum est luminis. Sed igneum secundum circulum superficiei superioris olimpeum vero secũdum circulũ inferioris. Quid aũt Beda significare vult nomine olimpei, nusquam expresse legisse memini, forsitan aut olimpũ vocat regionẽ solis, quæ tota accenditur. Igneum verò spacium stellarum regionem fixarum quæ a splendore ignea dicitur. Sed horum vtrumque cœlum sidereum comprehendere solet: vel fortasse vocat olimpũ illum circulum qui est inter aerem purum & igneum spacium, quod etiam vtriusque naturam participat tanquam medium extremorum duorum, sicut dicetur inferius. Nunc autem interim de reliquis cęlis idest igneo spacio, & æthere, & aere referamus. Verũtamen propter ipsius materiæ nouitatem hic incipiamus alterius libri distinctionem. Nempe ad corpus quintum pertinent superiora: ignis autem, & aer, & inferiora omnia corpora sunt elementa vel elementata.

LIBER QVARTVS.

De igneo spacio. Cap. I.

AVgustinus super Gen. Sup aerem purus ignis dr̃ cœlum: vnde & luminaria facta esse coniectant illius. s. igne lucis conglobata dispositaq; natura in eas formas quas in cœlo cernimus. Seneca de naturalibus quæstionibus. lib. 6. Ordo siquidem rerum existit: & ignis purgatus in custodia mundi summas sortitus oras pulcherrimè circumit. Et hic quidem descendere non potest. Sed nec ab extremo comprimi: quia in ætherę nulli incerto corpori locus, certa & ordinata nõ pugnãt: vos autem dicitis cum causas stellarum transuolantium redditis, posse aliquas partes aeris ad se ignem trahere ex his locis superioribus, atq; ex eo ardore accendi. Sed plurimum interest, vtrũ aliquis dicat ignẽ ex æthere decidere, quod natura non patitur: an dicat ex ignea vi calorẽ in ea q̃ subiacent, transilire. Non. n. tunc ignis illinc cadit, qđ fieri nõ põt, sed hic nascitur: apud nos certè videmus incendio latè peruagante quasdã insulas q̃diu concaluerint, ex se flammã concipere. Itaq; verisimile est, & in aere summo, in quo ignis rapiendi naturam hẽt, accendi calorẽ ignis suppositi. Necesse est. n. vt vnus æther habeat aliquid aeri simile. Et summus aer non sit ætheri summo dissimilis, quia non fit statim in diuersum ex diuerso trãsitus: paulatim ergo ista vim suã in confinio miscent, ita vt dubitare posses, an hoc aer, an hoc iã æther sit. Philosoph. in Metheor. li. 1. Inferius quidem in eo qđ super terram est, vincit aqua, & aer sine igne. Nam si vinceret ignis combureret illud & exiccaret. Ignis autem purus, & non turbidus superius est contingens orbem lunæ. Hugo in didascolicon lib. 1. Itaq; temporalia hæc sunt naturæ opera, quæ super terram oriuntur sub lunari globo mouẽte igne artifice, qui quadam vi descendit in res sensibiles procreandas. Ex li. de naturis rerum. Locus orbi propinquus, qui, s. orbis est elementum quintum, calidus est, & inflammatus. Nam omne mobile ex corporibus quando mouetur motu circulari inflammatur, & ipsum quod ei approximat inflãmat. In locis aũt orbis in quibus vr̃ galaxia, sunt stellæ multæ paruæ, spissæ, & magnæ, ꝓpinquæ, luminosæ. Cum ergo procedit lumen earum ex illo loco igneo, vel inflammato, vr̃ in eo lumen oblongum. Et istæ quidem stellę sunt, quarum quędam alias tangunt, & lumen a sole recipiunt. Quare continuatur lumen quarundam earum cum quibusdam: propter hoc vr̃ galaxia in vno orbis loco, nõ recedens ab eo. Ex his verbis Aristotelis innuitur, ꝙ nõ solũ a superiore, sed ab inferiore loco gloria, & honor contrahitur. Nam lucem dictarum stellarũ nobilitat non solum lumen solis, sed etiam ignis. Esse aũt galaxiæ simile est esse stellarũ comas habentium, quia similes sunt eis per hunc modum in locis suis. Et lumen solis superat lumẽ earũ.

De natura ignis communi. Cap. II.

AVicenna de medicina lib. 2. Ignis est corpus simplex, cuius naturalis locus existit super oẽs elementarias partes, qui est concaua cęli superficies. Ipse nanq; ad cęlum peruenit, hęc est leuitas eius absoluta, huius natura calida est, & sicca: & eius esse in generatis iuuat ut maturẽtur, & subtilientur & tẽperentur, vt & eius penetratione per ea currat aerea substantia: ac duorum elementorum grauium, & frigidorum pura frigiditas temperetur. Philosoph. de cœlo & mundo lib. 3. Ignis est velocis motus calefaciens, adurens: incidit quoque & separat, & aggregat plusquam separat. Non. n. separat & finit: nisi oẽ qđ non est sui gñis. Aggregat aũt & vnit oẽ qđ sui gñis est: vnde aggregatio, & vnitio est de ipsius ignis essentia. Separatio aũt & consumptio non insunt ei nisi per accidẽs. Et ignẽ quidẽ corrũpi videmus dupl̃r, aut. n. corrumpitur cõtrario suo, aut finitur & extinguitur ex seipso. Ex lib. de nat. rerum. Ignis simplex dictus est leuissimũ corporũ: ascendens sursum, cõgregans homogenia: disgregãs syngineã, calefaciẽs, & illuminãs, virtutem hẽt vstiuã, & consumptiuã, materiamq; sibi subiectã vbi obediẽs fuerit, in fauillã & cinerẽ redigit. Itaq; materiã proximantẽ cõsumit cũ fine materia ex̃ sphęrã suã esse non possit. Quantoq; in materia crossiori fuerit, tanto fortius vrit: fortius enim vrit in ferro, quam in carbone. Et fortius in carbone quam in stipula. Et in stipula, quam in stuppa. Item in viridi materia fortius vrit, quam in sicca. Ignis accensus aqua ardenti ex subtilitate sui fomenti etiam bombicem eadem aqua madefactum, non comburit, sed accendit, nec vllam alicubi adustionem pręstat. Ignis lapides in æra soluit: ferrum mollit, lapidem crematum, in cementum vertit, candida nigrificat, nigra candificat, ꝓpter quod iucũdus est, si nõ excrescat. Ignis vẽtum suscitat, vnde & vulgus ignẽ solent accẽdere, cũ a tritico paleas excutiũt, Ignis manens ignis, nec potẽtia leui actualem põt amittere caliditatem,

ditatem, & siccitatem, sicut in alijs elementis contingit. Nã terra calefieri potest & humectari, aqua vero calefieri, & aer frigefieri.

De eodem. Cap. III.

CVnque ignis subtilissimus sit, nunquam Euaporatiuus erit, quia omne euaporans euaporat subtilius se per attritionem & calefactionem, quæ duo exclusa sunt ab igne subtilissimo, & puro. Ignis si sub diuo accenditur, quinque lineas efficere nosci-tur, vnam in medio feruidam, duas circumgelidas duas vero inter has temperatas. Qui si vt sol circumiret, nimirum quinque circu los redderet, ad modum quinque circulorum in cœlo. s. borealis, Solstitialis, æquinoctialis, Brumalis, Australis. Ignis ēt ad ingressum hostiē facili extinguitur, & difficile accenditur. Radius solis obiecto speculo concauo fit ignis scdm esse quod ibi est, non tñ habet lucem, sed corpulentiam & calorem. Ignis ex silice elici tur, sed statim annihilatur, nisi circumposita leui & arida materia foueatur. Ex igne puro nihil fit, sine materia permanente. Ignis in maiori materia maioris est claritatis, & caloris. Ignis multipliciter auxiliabitur. Remedium præbet dolori, quem facit adustio. Di citur etiam ignis, quòd accensus in domo, defendit eam ab ictu fulminis. Est autem genus ignis, de quo legitur in gestis Beati Nicolai, quod ardet in aqua calida, de sui natura semper mobile. Ignis diuinus consumit non id quod est, sed potius id quod non est, vt peccatum. Econtrario ignis concupiscentiæ facit, quoniam ab esse ad minus esse hominem inflammando trahit. Ignis durat quousque est combustibile; & amor quousque amabile. Actor. Ignis est elementnm quartum. Calidus est, & sursum tendit, splendet, rutilat, calefacit, fumum generat, ligna consumit, attractiuę naturæ est, cibos decoquit, huius effectus ex parte tāguntur in his versibus. Destruit, emollit, restringit, consolidatq;. Terret, accendit, lętificat, clarificatque. Mobilis, & siccus mundusque fauilla tenetur. Crescit & ascendit, sed aqua modica morietur.

De proprietatibus ignis in quibus assimilatur diuinitati. Cap. IIII.

DIonysius, de Hierarchia cœlesti. Habet autem ignis multas diuinæ (si phas est dicere) gratię proprietates. Ignis enim sensibilis quidem est, & remouetur omnibus. i. supereminet omnibus elementis. Occultus est & inuisibilis secundum se, non accedente materia in qua propriam manifestet actionem, immensurabilis, potens omnium simul, mobilis, tradens se omnibus quoquomodo appropinquantibus, renouatiuus materiæ, illuminatiuus circumuelatis splendoribus incomprehensibilis, clarus discretus. i. discernens materias, vt plumbum ab argento, resiliens, immutabilis, siue impassibilis, sursum ferens, acute means, non receptans contumeliam minorationis, semper motus, per seipsum mo tus mouens alterum. Non indigens alterius, latenter crescens a seipso, & ad susceptas materias manifestam sumit magnitudinem, alias manifestans sui magnitudinem, actiuus, potens, simul omnibus præsens inuisibiliter, neglectus non esse putatur, attritum aūt sicut quadam vindicta, cōnaturaliter & proprie subitoq; relucēs, & iterum incomprehensibiliter impalpabilis non minutus in oībus ditissimis suis traditionibus. Glo. super actus Apostolorum. 2. c. In igne spiritussanctus venit, quia ignis quatuor habet proprietes naturales, vrit, purgat, calefacit, illuminat. Ignis ēt incorporeus & inuisibilis est in natura sua, sed assumpto alio corpore videtur, diuersi coloris apparens propter materias, in quibus ardet.

De differentia ignis cœlestis, ac terreni. Cap. V.

AVgust. super Genesim. Ignis quidem ille superior, vt dictum est, purus esse dicitur. Ignis aūt ille, qui vrit tangentem, qui de terrenis, & humidis motibus infra exijt, vt vertatur in aliud elementum, ac per hoc in superiorem trāquillitatem euadere non valens, in ista pinguiori parte turbulētis motibus agitatur ad tem perandum eius rigorem, & ad vsus terrorésque mortalium. Actor. Ignis ille supremus, ac tranquillus, nō quærit alienam materiam in qua coalescat. Istæ vero terrenus ignis, quia non est in regione sua, sed deficit in consumptione materiæ, & in aliud elementum conuerti dr̄, quia fumigando in aera densatur, hoc est vtique dr̄ia inter vtrumque, quia ille cœlestis ignis non est elementum, hic aūt terrenus elementum, ille trāquillus, iste aūt turbidus, ibi quoque fertur esse pura lux. hic aūt ardor, vnde tripartita fit ignis distinctio, aut. n. est purus, & sine materia, & sic est ille cœlestis, aut ī materia. Et hoc dupliciter, aut in materia rara & tenui, sic est in aere, & sic est flamma, vt in fulgure. Aut in materia crossiori ter rena. s. ac solida, & sic est carbo vel fauilla. Ignis ille superior non est calidus, vel ardens in se ſm quosdam, ſm tñ ille effectu, calefacit. n. subiecta. Guilelmus, de Conchis. Ignea non sunt calida, nisi quæ vicina sunt alicui spissę materiæ & humidæ, vñ sol in cōual libus montium vbi aer spissior est, maiorem calorem exercet: vñ in summitate montium pp̄ subtilitatem aeris perpetuæ sunt niues. Seneca vbi supra. Et ignis quidem fieri solet apud nos duobus modis. Vno. s. si excitatur, sicut lapide percusso. Altero vero si attri tu inuenitur. Sicut cum duo ligna inter se diutius sunt stricta. Nec oīs hoc tibi præstabit materia, sed eliciendis ignibus idonea, sicut laurus, & hæderę, & alia in hunc vsum pastoribus nota.

Quod ignis omnia vegetat & mouet. Cap. VI.

HVgo super Ecclesiastem. Lustrans inquit vniuersa in circumitu pergit spūs, & in circulos suos reuertitur. Spūm hoc accipere possumus igneam vim, quæ ab ipso sole procedens, per cuncta se diffundit, & vniuersa inuisibiliter penetrans vegetat & mouet, vnde & veteres naturam esse dixerunt ignem artificē procedentem in res sensibiles procreandas: vitalis. n. motus, & vegetationis sensibilis, in cunctis nascentib. ignea vis origo est, quę reb. oībus incrementū subijcit. Et inuisibili eas nutrimento alens, ac souens, ad visibilem tandem perducit substantiam, hic ergo spūs. id est hæc occulta naturæ vis oīa lustrat, quia per omnes rerum partes inuisibiliter se diffundens, vnicuique secundum naturę suę capacitatem, propriam qualitatem distribuit, pergit & reuertitur: quia vniuersa quæ oriuntur in tempore prius per incrementum prouehit, ac deinde senescentia in originem suam reducit. Ambrosius in Hexameron li. 2. Cum dicant philosophi orbem cœli volui stellis ardētibus refulgentem. Nonne Dei prouidentia necessario prospexit, vt intra & supra cœli orbem aqua redundaret. quæ illa feruentis axis incendia temperaret. Quod ergo exundat & feruet ignis, ēt aqua exundauit in terris ne solis, ac stellarum ardor eas exureret, & tenera rerum exordia vapor insolitus læderet. Quanti fluuij, fontes, lacus terras irrigant, quia eas internus ignis vaporat, vnde. n. arbores germinarent, sata prorumperent, vel orta conquirerentur, aliàs coquerentur, nisi ea interior ignis animaret, qui etiam de saxis frequenter excutitur, & de ligno exilit sæpe dum cæditur. Itaque ne alterum altero consumeretur, inuicem se temperant ignis, & aqua. Deus. n. pondere & mensura examinauit vniuersa. Seneca vbi supra li. 7. Dicimus ergo ignem esse qui mūdum occupet, & in se cuncta conuertat. nihilque aliud in rerum natura relinqui restincto igne, q̄ humorem, & in hoc futuri mundi spem latere: ita ignis exitus mundi est, humor exordium.

De diuersis speciebus ignis. Cap. VII.

HVgo de Sancto Victore. Triplex est ignis natura, scilicet ꝙ nascitur, ꝙ pascitur ꝙ depascitur, hoc est ꝙ oritur ꝙ nutritur ꝙ consumit. Et ſm has tres naturas recipit decem species. Prima est quæ fit per remotionem, quæ nec nascitur, nec pascitur, nec depascitur, qualis est gehennę ignis. Non nascitur, quia originem extra se non habet. Non pascitur, quia nutrimento non indiget. Non depascitur, quia in substantia materiali non ardet. Secunda est species, quæ tantum nascitur non pascitur non depascitur, qualis est fulgur expressum a nubibus. Tertia quæ tantum pascitur non nascitur non depascitur, qualis est ignis oculorum qui naturalis est. Quarta q̄ tm̄ depascitur, non nascitur, nō pascit̄, qualis est ignis solis extrinsecus, vnde nec sordes ei appropinquare pn̄t, quas nō sibi incorporādo, sed ī nihilū redigēdo cōsumit. Et hęc est dr̄ia inter ignē solis, & gehennæ, quia ignis solis extrinsecus depascit̄. Ignis vero gehennæ, nec extrinsecus id qd ardet, nec intrinsecus id in quo ardet demolit̄. Quinta spēs cum ignis, qui nascit̄, pascit̄ non depascitur, qualis est calor in ouo, quia ille de corpore fouētis nascitur & pascit̄, & nō depascitur eius substantia. Talis est & radius solis in luna. Sexta est q̄ nascitur & depascit̄ & nō pascitur, sicut fulgur expressum de nubibus. Septima est q̄ pascit̄ & depascitur, & nō nascit̄, qualis est calor in corpore, pascit̄ cibis, depascitur humores corporis. Nō aūt nascit̄, quia naturalis est. Octaua quę violentia nascit̄ simulq; nascitur, & depascitur, sicut ignis excussus de silice, & in lignis receptus, de silice per violentiam collisō nascit̄, & in lignis pascit̄ & ipsa ligna depascit. Nona est q̄ sursū nascit̄ deorsū vero depascit̄, simulq; pascit̄, sicut radius solis lucēs in humido, de sole a sursum nascit̄ & pascitur & humorē depascit̄. Decima est q̄ de subtus simul nascitur pascit̄ & depascit̄, qualis est ignis exiens de ligno & ardēs in ligno, pp̄ has diuersas spēs ignis diuersa inuenitur signare in scriptura. Mō charitatem, modo cupiditatem. mō luxuriam, mō virtutes, modo vitia, modo Deum.

De æthere. Cap. VIII.

QVid aūt ætheris nomine significetur iuxta Bedam, qui hoc cęlum immediate super aerē ordinat nō intelligo, nisi ipsius aeris suprema pars purior ac trāquillior hoc noīe nūcupetur, q̄q̄ tā ab Aristotile q̄ a cęteris auctorib. ignis ille superior elementis, siue spaciū igneum, de quo iam diximus. ęther vocet̄. Ex li. de naturis rerum. Supra est ignis purissimus totum aerem excedens. Cuius regio ad firmamentum vsque extenditur. Is tanto est aere subtilior, quanto aqua tenuior, & aqua terra rarior: idem & æther vocatur, quia perpetuo splendore lætatur, de hoc angeli sibi corpora

pora assumunt eum ad homines missi veniunt. In hac ignis regione septem stellæ, & septem planetæ singulis circulis contra mundum feruntur, & ob vagum cursum erraticæ nominantur. Ignis itaq; tripliciter cōsideratur. Nam in materia terrea carbo est. In materia aeris flamma. In natura vero lucis est pura lux. Et ideo non indiget nutrimento, quia non est ex contrarijs agētibus: planetæ quoq; & stellæ qm̄ ex eodem constant, alimento non indigent. Et ideo ſm naturæ cursum in æuum lucere possent, nisi Creatoris sui voluntas eos aliter ordinaret. Ipse namq; ignis lux illic in propria regione est, nec habet respectum ad aliud vnde naturā trahit. Isid. in lib. 13. Ethy. Æther locus est in quo sydera sunt, & significat eum ignem, qui a toto mundo in sursum separatus est. Sanè æther est elementum, æthera vero splēdor ætheris, & est sermo græcus. Actor. Ecce apertè innuit Isidorus, cœlum sidereum qd̄ & igneum est, ætheris nomine designari: fortassis autem Beda cœlum ipsum sydereum per tria interstitia separat quorum vnumquodq; cœlum vocat, & proprium cuiq; vocabulum assignat. Primum, s. & infimum æthera nominans. Medium autem Olimpum. Supremū vero spacium igneū. His autem prætermissis, quæ liquidè comprehendere non possumus, ad ea quæ nobis tam ex assiduo loquendi vsu, quàm ex Scripturarum lectione nota sunt transeamus.

De aere. Cap. IX.

Isidorus lib. 13. Interdum, & cœlum pro aere accipitur vbi venti, & turbines ac nubes fiunt. Vnde Lucretius. Cęlum quod dicitur aer: Psalmista quoq; volucres cœli dicit, cum eas in aere volitare manifestum sit Et nos hunc aerem ex consuetudine cęlum vocamus. Cum de sereno, vel nubilo quærentes, quale sit cęlum interrogamus. Est autem aer inanitas plus habens admixtum raritatis, quàm cætera elementa. Vnde Virgilius, longum per inane secutus. Actor. Aer inquit leuis, & mobilis est, rarus, spiraculum viuentium, Sole illuminatur, nube densatur, vento agitatur. Hugo de septem diebus. Aer dicitur cœlum, eo quòd a visibus nostris celetur. Nam omne corpus visibile alicuius densitatis est, quæ ex spissitudine aquæ vel terræ contingit, vt nubes ex vapore aquarum densatæ visibiles apparent. Ex libro de naturis rerum. Aer est tertium elementum, & est omne quod inani simile a terra vsque ad Lunam conspicitur, de quo & vitalis spiritus hauritur, & in quo dæmones commoratur. Est enim quodammodo crassus, terra, & aqua, & igne permixtis. Aliter enim dæmonum corpora ex eo sumpta sonum non reciperent; vnde verba formarentur, ad eos quibus apparent. Quod ergo durum, & molle, asperum, & læne sentitur in eis, fit ex contrarijs elementis simul permixtis. Ex hoc etiam, & in hoc, fiunt venti, niues, grandines, imbres, flamma, & huiusmodi. Ex contrarietate namque vehementiam elementorum patitur: vnde & eius corruptione infirmitates, & pestilentiæ generantur. Aer rarus est, leuis, mobilis, auibus peruius. Nubibus obscuratur, & pluuiam significat. Sole illustratur, hieme condensatur. Aestate serenatur, vento agitatur. Circa paludinosa, & humida loca condensatur, & facillimè corrumpitur: circa montes autem subtilis est, nimium ac penetrabilis. Mediocribus autem locis optimus: id est, nec nimis altis, nec demissis.

De naturalibus aeris proprietatibus. Cap. X.

Aer est elementum calidum, & humidum, quod ad terminum fertur, licet non ita velociter vt ignis: vnde aer habet humidi magis, q̄ calidi, de proprietate autem humidi est, ꝙ si fuerit diuisum, iterato redeat ad cōtinuum. Aer maximè inter cæteras qualitates elementares passiuus est: vnde impossibile est humidum ſm se esse causam doloris, sicut & verā humilitatē offensionis: Aer motu frigescit. Cum tamen eo, & terra, & aqua non frigescant, sed calescant, hominis autem flatu cōtingit aerem, & infrigescere, & calescere. Nihil tamen ita replere potest, vt aer cum ingreditur, nihil ita euacuare, cum expellitur. Cum autem totum repleuerit, ipsum secundum se disponit, aer enim sequitur figuram eius quod repleuit, vel qui adiungitur. Aer facillimè corrumpitur, & maximè quando non mouetur. Immutatur quoque fumositate paludum, vel putredinis alicuius: vnde fiunt morbi ac pestes in hominibus; aer medium est in visu, & auditu, & olfactu. Omnes colores simul, & semel potest recipere, & tn̄ vnumquemq; separatim, & absq; cōmixtione oīum, vt patet: posito ꝙ pupilla oculi in medio aere esset, cuius circumferentia oēs colores etiā distinctos haberet. Aer qn̄ tingitur aliquo colore in ipso resplendente, reddit ipsum colorem ad aliud corpus, sicut aqua radium in ea refulgentem reddit ad aliud corpus. Tertio autem, & splendor non videntur in aere, & in aqua, nisi quando in quiete sunt. Aer quoque sicut, & ignis non euaporat, quia omne euaporans euaporat in fumum subtiliorē se, & ignitum, quod non accidit aeri.

De loco & motu ipsius. Cap. XI.

Avicenna vbi supra. Aer est corpus simplex, cuius naturalis locus est, vt sit super aquam, & sub igne, & hæc est eius leuitas comparatiua, cuius natura calida est, & humida: huiꝰ esse in generatis iuuat, vt rarificentur, & subtilientur, & ad superiora eleuentur. Philosophus de cœlo & mundo lib. 3. Aer plus est in magnitudine, i. ex pansione quàm aqua. Similiter, & omne corpus subtile pluris est magnitudinis, q̄ corpus, s. spissum. Elementum ergo aquæ minus est elemento aeris. Quanto ergo maius est corpus, tanto vehementior motus eius fit, & fortior. Ignis nāq; quanto maior, tantum tanto velocius incedit. Hugo super Ecclesiast. Lustrans inquit vniuersa in circumitu pergit spūs: hoc quoq; significare potest, ꝙ motus aeris non semp vbiq; idem est. Sed cum alibi vehementius, alibi moderatius agitetur, ipsa eius fluctuatio versa vice in semetipsam refusa dissimiliter mouetur, & nō vniformiter conquiescit, vt non cogamur motum semel ceptum vsq; ad extrema extēdere, sed singulæ motiones impulsionesq; quasi in se factæ, paulatim in spacio motu languente quiescunt. Sed & illud, qd̄ ait lustrās, apertè huic elemēto tribuitur, siue ꝙ sordes vniuersas sua mobilitate vbicunq; aspsas, siue collectas purget ac dissipet. Siue ꝙ sua subtilitate cūcta penetrans, vbiq; se diffundat. Seneca vbi sup. lib. 6. Aer quidē terræ continuus, & sic ei appositus, vt ibi statim futurus sit vnde illa discesserit, pars est totius mundi. Sed tn̄ quicquid in alimentum cœlestium terra miserit, ipsa recipit: vt, s. materia, non pars debeat intelligi. Ex hoc omnis eius incōstantia, & tumultus est.

Quòd aer sit vnum, & verum corpus probatur ex eius operationibus. Cap. XII.

Svnt qui & hunc ex distantibus corpusculis, vt puluerem cōstruunt: plurimum aūt a vero recedunt, cum per vnitatē partes ad intensionem sibi consentire debeant, & conferre vires. Aer autē si in athomos insciditur sparsus est, teneri vero disiecta nō possunt. Intensionem aeris ostendunt conflata, nec ad ictū cędentia, ostendunt & pondera vento gestante p magnū spacium ablata, ostenduut et voces quæ remissę claræq; sunt, prout aer se concitauerit. Quid. n. est vox, nisi intensio aeris, vt audiat, linguæ formata percussu? Quid cursus, & motus omnis, nonne intensi spūs opera sunt? hic facit vim verius, & velocitatē currentibus. Cūq; vehementer concitans ipse se torserit, arbusta, siluasque conuoluit, & ædificia tota corripiens in alto frangit. Mare quoq; per se languidum, & iacens incitat. Intensionem spūs suę partes explicant, nāq; ingentē vim per occultū agunt paruula ad modum semina, & quorum exilitas in confissura lapidū, locū inuenit: intantum conualescunt, vt ingentia saxa dirimēt, & monumenta dissoluant. Quid hoc est aliud, q̄ intensio spiritus: sine qua nihil validum, & contra quā nihil calidum est? Esse aūt vnitatē in aere, vel ex hoc intelligi pōt, ꝙ corpora nostra inter se cohęrent. Quid. n. aliud teneret illa, q̄ spiritus. Quid aliud ꝓducit segetes, & frugē imbecillē, atq; virentem, erigit arbores, & distēdit in ramos, aut in altū erigit, q̄ intēsio spūs, & vnitas? Ostendit ēt intensionē spiritus velocitas eius, & diductio. Nā oculi statim per multa milia aciē suā mittunt, vox vna totā simul vrbem pcutit, lumen nō paulatim prorūpit, sed simul vniuersis rebus infunditur: aqua ēt qualiter sine spū possit intendi? hanc. n. nihil aliud mittere, vel agere pōt, q̄ spūs: eoq; cogēte cōtra naturam suā multa conat, & ascendit nata defluere: discus ex supiore loco in piscinā missus, nō descendit, sed resilit, quare nisi spū reficiente, vel refragante? lumen illi caloq; aliunde sunt, sed non per omne spacium sui similis est, immo mutatur a proximis.

Iterum ad idem. Cap. XIII.

Ex libro de naturis rerū. In vētosa in qua est stuppa accendit ignis, rarefacit aerē circunstantē in vētre ventosæ, & ducit in raritatē naturalē essentiæ suæ, quo extincto, qn̄ iungitur vētosa corpori, & aer de sui natura redit ad essentiā depressiorē in vētosæ vētre, & tunc occupat minorē locū, q̄ prius, ac ne locus fit vacuus, quē occupabat prius, exit de corpore sanguis ad repletionē illius p vim. Et hmōi attractio aeris fit, & in vrceo aliquo liquore impleto, cuius fundus habet multa foramina, nihil inde exire pōt, q̄ diu supius orificiū obturabit, nec aer, vel aliud intrat, & hoc ne vacuus maneat locus. Si iā aperiatur orificium supius: iā exibit. Et q̄tum inferius exit de illo liquore, tm̄ supius ingredit ad restaurationē de aere. Itē ex attractione aeris efficit, ꝙ homo ꝓpe cadauer hoīs transiēs occisi, licèt illud nō sentiat, tn̄ horrore cōcutit: hoc. n. fit ex spū q̄ulācunq; infectionē recipiēte, & eā aisæ repręsentāte: ꝓterea vulnus infectū spiritibus inficientis, aerem infectum trahit trāseunte interfectore, quo intercepto sanguis ebulliens extra manat, qd̄ in viuente nō fieret. Natura. n. corporis adhuc viuētis bonū sanguinē, vt sibi ami-

cum traheret, & aerem infectum, vt sibi inimicum excluderet, & hic contractus fit accidentaliter, s. ex similitudine. Itẽ si mulier acũ quantulocumq; fumo ex cadauere resoluto per suturã portauerit super iacentis corpus, nephariam actionem impedit.

De sono in quo etiam apparet aeris intensio. Cap. XIIII.

AEr licèt maximè sit passibilis, & benignus. In omni tñ violenta collisione & motu; ꝙ clamat vel sonat ei oportet imputari. Sonus est aeris percussio indissoluta, vsq; ad auditum. Sonatiuum autẽ est motiuum aeris, vsq; ad auditum. Sonus duplex est, quidam, s. actu. Alius vero potentia. Quædam.n. sonũ habent potentia, vt ęs & quæcunq; lenia sunt & plana, quia sonare possunt, & magis concaua. Corpora namq; concaua ꝓpter reflexionem faciũt plures repercussiones post primã propter ꝓhibitionẽ exitus. Facere vero sonum actu, est ipsius aeris medij, & auditus: fit autem semper sonus secundum actum ab aliquo, & ad aliquod, & in aliquo. Aliud.n.est verberans, & aliud quod verberatur, & aliud ipsa verberatio. Quædam autẽ non dicimus habere sonum, vt spongiam, & pilos: oportet.n.ꝙ sanatiuum sit ad resistentiam durum lęne ad continuationẽ, latum ad fortitudinem implendam. Omne musicum instrumẽtum inanimatũ sub vno sono oĩa verba confundit: Idẽ etiã facit sonus verborũ hominis veniens a remotis. Buccina versus extremitatem largior est, quia ab ore longior est, & aliquando sonat consciscè, aliquando continuè Cytharæ sonus fertur somnum inducere, & dæmones effugare. Campana in tribus locis, si pulsetur tres habere sonos inuenitur. In fundo mediocrem: in extremitate subtiliorem, in medio grauiorem. Campana vbi spissior est, ibi acutior. Clarior autem dr̃ esse sonus campanæ, iuxta aquã suspẽsæ. Campana maxima si pulsetur, etiã tenui filo circundata finditur. Percutiuntur autem campana, & olla, & lampas, & talia, vt sic probentur an fracta sint, vel integra.

De varijs soni generationibus. Cap. XV.

SOnus autẽ multis modis generatur. Generatur.n.quandoq; ex duorum planorum, ac solidorum inuicem percussione, ꝑ hoc, ꝙ expellitur aer aliqualiter a superficie vtriusq; ; quę si nõ essent asera non inde tunc generaretur, quia tunc aer contineretur non expulsus inter partem eminentem, & partẽ depressam. Similiter etiam non fieret sonus, si mollia essent, quia tunc cęderent aeri, nec ipsum expelleret. Similiter si acuta esset, nec sic sonum facerent, sicut si acus acui obijceretur. Acutum.n.est penetratiuum, ac diuisiuum potius, q̃ expulsiuum ac fractiuũ: fit autẽ præcipuè sonus magnus, si ea quæ percutiantur aere sint plena: sicut metalla quæ aerem percussum diu retinent, ac per hoc magnum faciunt sonum. Alio modo fit sonus non ex percussione solidi corporis ad solidum, sed ex scissione vnius partis ab alia, sicut cum rumpitur pannus vel lignum, tunc.n.aer frangitur violenter, & eius fractura causat sonum. Tertio modo fit ex aeris ad aliud, vel ab alio percussione, sicut pulmo percutit aerem ad partes duras traheæ arteriæ Quarto etiam modo fit aeris cõstrictione, sicut qñ constringitur per follem, vel ꝑ flationem intra fistulam. Et hoc modo etiam generatur, quando ventus aerẽ ad cauernas, vel foramina impellit, ibiq; ipsum cõstringit. Quinto modo generatur ex aeris inundatione ẽm Algazelem: sicut est in sono ventorum, quando terrestri sono implente aeris magna pars proijcitur super alteram: antequam illa apta sit cedere, tunc enim frangitur, & sonus efficitur.

Qualiter in aere solo recipitur eius generatio. Cap. XVI.

SOnus autem non generatur in vna parte aeris tantum, sicut cætera sensibilia quæ fiunt per medium, sed in omni parte vsq; ad auditum. Nam si generaretur in vna parte tantummodo: oporteret, ꝙ illa eadẽ esset numero in auribus diuersorum, & sic in diuersis esset idẽ numero, qđ est impossibile: p̃terea si esset tantum in vna materia diuidente medium: oporteret, ꝙ illa vna in eodẽ tp̃e in diuersis locis diuideretur per medium. Quia, s. ꝑ circumferẽtiam contingit fieri auditum, & sic oporteret, ꝙ & lineę quæ possent egredi a centro per circumferentiam simul, & semel diuiderent medium, quod iterum est impossibile. Dicimus ergo, ꝙ fit in omni parte. Nam vnaquęq; res sensibilis nõ habet esse nisi in materia sua: tantaq; est, quanta & sua materia, vnde quantum aerem percutit primum percutiens a quo egrediens est sonus, tm̃ aerẽ percutit aer percussus, & generat in eo sonũ. Ille quoq; aer tertiũ ꝑcutit, & sic deinceps, q̃diu durat violentia percutientis. Et ẽm debilitatẽ violẽtiæ illius debilitatur ẽt sonus. Deniq; sonus duplex habet mediũ. Nã aer eius est materia & medium, aqua vero medium tantum: vnde cum vnumquodq; generetur in materia sibi cõuenienti, post diuisionẽ eius: parte in omni aeris moti generatur sonus, nec oportet, ꝙ ipsum vndiq; diuidat in vna parte generatus: aqua vero q̃ nõ est materia, non suscipit generationẽ eius in partibus suis. Et q̃a sonus nõ habet esse nisi in materia q̃ est corpus, nec põt trãsire corpus ꝑ corpus, nisi ipsum diuidẽdo: hinc est, ꝙ son⁹ nõ ꝑuenit ad auditũ ꝑ aquã nisi eã diuidendo. Nec est simile de sono, & alijs sensibilibus, q̃m illa materiã habẽt, in qua sunt p̃ter medij materiã. Sonus aũt nõ habet materiã, in qua esse naturale habeat, nisi aerem tantum.

De Echo. Cap. XVII.

IN Echo nõ fit reflexio ad aerem, vel in aere primo percussio, sed in forma, & figura primæ percussionis. Sed econtra obijcitur, ꝙ si sonus ẽm significationem percussionis figuratur. Mons aũt repercutiens repercussionem, non habet figurã sicut primũ percutiẽs: vr̃ ergo Echo non redire ẽm similitudinẽ ad primum sonũ, nisi rediret in materia primo percussa. Respõdemus, ꝙ hęc obiectio rectè procederet si mons percuteret, at mons nõ percutit, sed tm̃ reflectit: aer aũt repercussus percutit, sonũ generando in posteriori aere prius in se generatum. Concedimus tñ, ꝙ aliquantulum retundatur figura soni ꝓpter resistentiã ad aerẽ impulsum. Et hæc est causa cur voces in Echo nõ sunt ita distinctę, sicut in principali voce distinctæ sunt, & articulatæ. Si aũt q̃ritur vtrum semper in omni voce fiat Echo. Rñdemus, ꝙ semper quidẽ fit Echo, i. soni reflexio, nõ tñ semper est perceptibilis ꝓpter duo: vnum est debilitas reflectentis: alterum vero propinquitas eiusdẽ ad aures audientis. Porro si quæratur cur ad montes, & altas siluas frequenter audiatur. Rñdemus, ꝙ huius est causa, quia in mõtibus est aeris percussi depressio sicut in sphera. Similiter ẽt in altis sunt multa repercutientia ad ramos superius, & stipites inferius propter hoc ẽt ibi fit specialis depulsio. In cauerna quoque præcipuè stricta prohibetur impulsionis diffusio per circumferentiam. Ideoq; necesse est, vt aer impulsus impellatur ad ante, vt fortificetur eius impulsio in materia, ꝓpter hoc in cauernis longè auditur sonus, & patuus, hæc quoque est causa cur in siluis bene auditur, quia scilicet arbores impediunt aeris diffusionem percussi, propterea fortificatur violentia eius, ita ꝙ longè auditur sonus.

De sonis in aere sibi inuicem occurrentibus. Cap. XVIII.

VIdetur autem, ꝙ soni sibi inuicẽ occurrentes in aere corrũpant sese. Cum.n. sonus sit passibilis qualitas contrariũ habens in speciebus suis: vr̃ ꝙ in coniunctione supra materiã vnã species ipse corrumpant se. At vero cũ auditus, vt dictũ est supra, per circumferentiam fiat, sonus efficitur ẽm circulum maiorẽ, & minorem, ita ꝙ minor circulus generat maiorẽ, & ille iterũ maiorem. Cuius exemplum patet in lapillo in aquã proiecto, in aquã videlicet stantẽ: vbi videlicet lapis cadens est centrum multorum circulorum successiuę generatorum. Eo ꝙ vna pars aquæ impulsata: inundat super aliã circumquaq; per circumferẽtiã. Sic ergo & aer impulsus per primũ sonans, inundat super aerẽ vicinũ circumquaq;. Cum itaq; circulus nõ tangat circulũ nisi in puncto, & ita non corrumpent se adinuicẽ. At econtra potest obijci, ꝙ videmus in aqua, ꝙ vnus circulus infringit alium, vel in toto, vel in parte, ergo similiter erit & in aere. Corrupta vero circumstantia, necesse est sonum corrumpi: ꝑcipuè in illa parte vbi motus fortior obuiat: p̃terea videmus, ꝙ venti nobis sonos adducunt. Campana quippe longius auditur ad illã partem ad quã ventus flat, q̃ in alia: patet itaq; ꝙ circumferentia corrumpitur, quia plus in vnã partẽ, q̃ in alterã partem extenditur. Manifestum est etiã, ꝙ qñ magnus sonus efficitur, minor nõ audit: sicut patet in campanalibus, & molendinis, ꝙ loquentes ibi, non bene audiuntur. Sic ergo redit, ꝙ vnus sonus alterũ corrumpit. Dicimus ergo, ꝙ soni obuiãtes cõtrarij sese corrumpunt, & infringunt in loco contactus. Ita ꝙ ex ambobus generatur vnus confusus, cum ambo fuerint excellentes, vel alter alterum destruit, cum vnus fortis & alter debilis fuerit. Sed nota; ꝙ non vbiq; confringunt se, nisi alter alterũ obtineat in tota circumferentia, sicut cũ vnus est debilis, & alter debilior valde. Sed cũ operantur in fortitudine, tunc maximè confrigunt se ad rectum diametrum sonantium. Sed in alia parte circumferentiæ nõ ita. Cum in sono, vt dicit Aristoteles, vbiq; fiat reflexio. Inde contingit, ꝙ vterq; sonorum illorum adhuc quandoq; percipitur, q̃q̃ in quadam sui parte sit corruptus: tñ in altera parte suæ circumferentiæ ad auditum reflectitur. Ex his patet cur in cõtinuè sonante, sonus sequens magis audiatur, q̃ sonus pręcedens, quia scilicet præcedentem obtinet sequens, & corrumpit ipsum, vel secundum aliquid, vel secundum totum.

De differentijs sonorum. Cap. XIX.

EXtremi soni, qui dicuntur esse simplices, sunt acutus, & grauis sonus. Porro differentiæ sonantium, ostenduntur in sono secundum actum. Sicut enim non discernuntur colores sine lumine. Sic nec sine sono secundum actũ discernuntur acutum & graue. Et hæc dicuntur ẽm metaphoram. i. similitudinẽ

ad velox

ad velox, & tardum. Q m̃ acutum mouet sensum in pauco tp̃e in multum, Graue aũt in multo tp̃e in paucũ. Non tñ velox est acutum, & graue tardum. Sed acutum habet similitudinẽ ad velox in immutãdo sensum, quia cito immutat. Et tardum ad graue, quia non citò immutat sensum: habet quoq; similitudinem ad acutũ, & ad hebes in angulis, & in tactu. Quoniam hebes est, qđ obstat, & pellit, & non penetrat citò. Acutum vero, quod pungit penetrãdo statim. Sicut.n. est in actu, qm̃ hebes est sonus, qui nõ citò penetrat: Acutus aũt qui fortiter penetrat. Et ob hoc etiam lædit. Et quandoq; dentes obstupescere facit: præcipuè quando fit ex confricatione durorum aliquorum adinuicem. Nã tunc quidem, vt ens subtile penetrat terminum audibile, & quia primus ramus, qui diuiditur a termino audibili venit ad mandibulã, & coniungitur cuidam neruo tangibili, qui vadit ad partes maxillæ manifestas, vt dicit Auicenna, ꝓpter hoc impulsus acuti soni tangunt partes illius nerui, & quia nullũ os recipit sensum, nisi a neruo sensibili tantum. Ideo sentitur in dentibus tm̃: porro læsio ab alio sono non ita sentitur, quia non ita subtiliter penetrat neruos capitellares neruũ audibilem tangentes. Non sunt ergo ꝓpriè dominationes illæ, quia sonus, vt supra dictum est, habet debilissimũ esse. Ideoq; s̃m esse propriũ non põt distingui p differentias proprias. Sed oportet illas accipi per metaphoras: p̃cipuèq; a differentijs tangibilibus. Nã sicut sensibile tactum, nõ separatum a materia sua venit ad tactum. ita sonus nõ sine materia suã, quæ est aer motu fractiuo percussus, venit ad auditum. Ac per hoc habemus aerem connaturalem in auribus, qui percutitur ab aere percusso extrinsecus. Alia quoq, ratio huius, & melior est, quia species soni causantur a modo aerem scindendi. In qua scissione figuratur aer, q est materia in acutũ, & hebes, & itidem alijs. Deniq; vox clara non nisi per similitudinẽ dr̃ ad albũ, sicut.n. albus color visum penetrat per lucis actum. Sic vox clara per actum fractiui motus, bene pertingit ad auditum: porro numerus differentiarũ distinguendus est, sicut numerus colorũ. Nam s̃m proportionem arithmeticam derelictam, differentiæ soni septẽ erunt: prout autẽ sine ꝓportione accipiuntur, multi sunt. Similiter et sicut est superenatatio colorũ, ita & coniunctio duorum sonorum, quorum vterq; in parte remittitur, ac sequitur alterum. Hoc apertè claret in duabus chordis, vel fistulis simul sonantibus, vel in duobus hominibus simul cantantibus.

De duplici medio soni. Cap. XX.

SOnus s̃m Philosophos duplex habet mediũ, s. aerẽ & aquã, sed hoc diuersimodè. Aer enim est materia, & mediũ in quo generatur sonus, & sine quo nõ est esse illius. Aqua vero mediũ est tantum, in quo videlicet transit sonus in materia sua, quæ est aer impulsus: propter hoc etiam aqua confundit, & prohibet sonos, Aer autẽ conseruat, quia conseruatio rei est in materia propria. Si autem obijcitur in contrarium, ꝙ sonus est non s̃m esse suum, nisi tantum in materia, qui est aer, & aer (vt legitur in lib. de sensu, & sensato) non est in aqua. Respondemus, ꝙ immo (sicut legitur in lib. 4. de cœ. & mũdo) aer leuis est in aqua. Ideoque s̃m naturam ascendit, vbi commotus fit, sicut in his quæ generantur sub aqua. Nihilominus tamen impulsus violenter penetrat aquam s̃m aliquam partẽ. Et s̃m illã fit sonus sub aqua. Impulsus enim aer penetrat crossa corpora, vt parietes. Et quando solida sunt, impulsio aeri non cedentia vehementer scindit ea. Vnde habetur in lib. 3. de anima, ꝙ aer tonitrus scindit lapides & ligna. Hinc est etiam, ꝙ in turribus magnarum campanarum aer vehementer motus impellit aerem, qui est in rimis, ac poris murorum, qui cum non habeat quo cedat ex soliditate murorum, scindit murum. Hinc est, ꝙ aer impulsus a tonitru, veniens ad bursam in qua est aurum solidum, scindit & comminuit aurum totum, bursaq; apparet illæsa, eo ꝙ est ex substantia molli porosa, præbenti viam impulso aeri permixto cum vapore sicco terrestri. Comminuit etiam quandoq; propter eandem causam gladium in vagina, eadem vagina manente illæsa. Si autẽ quæritur, s̃m quid aer sit in auditu medium: Dicit Philosophus, ꝙ inquantum vacuum, quod tamen falsum est, quia nihil est in natura vacuum. Nam itaq; dicimus aerẽ esse mediũ, s̃m ꝙ ipse est absonus, i. nullum habens sonum, & hoc vocat Philosophus vacuum. Dicitur enim vacuum vno modo locus non habẽs corpus, & s̃m hoc nihil est vacuum actu. Alio modo materia nõ habens formam aliquam, & sic iterum non est actu vacuum, sed potentia tantum. Tertio modo quietus aer non habens sonum, & hoc propriè vocant absonum. Aer siquidẽ ex raritate, & humido spirituali, i. non crosso & corporali, habet ꝙ facilè diuisibilis sit secundum naturam. Si vero præuenitur diuisibilitas secundum naturam motu alicuius percutientis, tunc frangitur, efficiturq; motus fractiuus aeris: pars vero fracta (vt dicit Algazel) in pellendo super alteram inundat: & s̃m huius frangibilitatis naturam aer est medium, & materia.

Iterum de eodem. Cap. XXI.

DIcit autẽ Arist. ꝙ pisces qui sub aqua sunt, nec sonum, nec vocem facere possunt, eo ꝙ aerẽ non attingunt. Et si dicantur vocare, i. vocem facere vel emittere in acello, hoc est in tali fluuio: hoc non fit nisi branchis, vel pinnulis, vel quia sonum faciunt, caudis attingentes superficiẽ aeris. Ecce ibi vr̃ innuere, ꝙ aer non sit in aqua. Quod si concedatur, multa sunt in contrariũ experimẽta. Nã & idẽ Philosophus in lib. de animalibus, ponit experimẽtũ tale, ꝙ. s. piscatores aliqñ ꝑcutiunt asseres, & tympana super aquam, & qñq; cum silẽtio vadunt, ne pisces audiant. Hæc oĩa pisces auditũ habere designant. Similiter ẽt in nobis experimẽtũ est, quia si quis caput sub aquis ponat, audiet sonos magnos, qui sup aquã fiunt. Cũq; non possint ad aurẽ peruenire nisi p aquã, oportet ꝙ aqua sit mediũ in auditu: verum non est tale mediũ, qđ immutetur a sono, quia nihil immutatur ab eo, nisi qđ est materia ei⁹ aliquo modo. Materia vero soni, nihil est, nisi qđ ꝑcussum diu ꝑmanet: sicut in 2. de aĩa dicit Philosophus. At vero aqua nõ ita ꝑmanet, sed ꝑmanẽtiã soni ꝓhibet: vt ibidẽ dicit Aris. Nõ est ergo aqua mediũ & materia. Sed mediũ, vt p qđ diuisum, & nõ alteratũ s̃m speciẽ soni, trãsitq; p eã aer impulsus, in quo est sonus, vt materia. Et qm̃ hmõi diuisioni resistit, obscurat sonos, & impedit. Est.n. corpus spissum, ideoq; minus seruabile soni q̃ aer, impediensq; motum eius fractiuum.

De tribus aëris partibus siue regionibus. Cap. XXII.

AVgust. super Gen. In superiore quidẽ parte, q̃ ꝓpter puram trãquillitatẽ, cęlo cui comitat, vel collimitat coi paci cõiungitur, aer tam tenuis esse dicitur, vt neque nubibus obumbretur, nec aues sustineat, nec homines qui ascẽderunt crassiore spiritu alat, sicut aer iste. Aer tamen iste, & in naturã humidã tp̃e diluuij conuersus creditur. Aereos.n. cœlos diluuio perijsse in Canonica Sancti Petri legitur: quod intelligẽdum nõ est, nisi eos in aquarum naturã pinguioris aeris qualitate conuersos. Seneca vbi supra. Summa itaq; pars eius calidissima, & siccissima, & ob hoc etiã tenuissima, propter viciniã ignium æternorũ, & illos tot motus syderum, assiduumq; cęli circumactum. Hęc aũt pars ima, & terris vicina densa est & caliginosa, quia terrenas exalationes receptat. Media autẽ pars summis, & imis comparata, quantum ad siccitatem, & tenuitatem est temperatior. Cæterum vtraq; parte frigidior. Superiora nãq; vicinorũ syderũ calorẽ sentiunt, inferiora vero tepent: primum quidẽ terrarũ halitu, qui multũ calidi secũ affert. Deinde quia Solis radij replicantur, & quousq; redire possint, id duplicato calore benignius fouent. Deinde etiã ille spũs, qui oĩbus aĩalibus, & arbustis ac satis calidus est, inest Nihil.n. sine calore viueret. Adijce nunc ignes non tantum manu factos & creatos, sed opertos terris, quorum aliqui erumpunt, & obscuro conditoq; semper flagrãt. Sed & tot eius partes rerum steriles, habẽt aliquid teporis: quoniam quidẽ sterile frigus est, calor autem gignit. Media pars aeris ab his submota, in frigore suo manet. Natura enim aeris gelida est.

De inconstantia inferioris partis eius. Cap. XXIII.

QVi cum sic diuinus sit, circa terras maximè varius & incõstans est. Ibi enim plurimum audet, & patitur, exagitat & exagitatur. Nec eodem modo totus afficitur, sed aliter alibi. Causas autẽ illi mutationi, & inconstantiæ alias terra præbet, alias syderum cursus, ex quibus soli plurimũ imputes. Illum etenim annus sequitur, ad illius fluxum hiemes ęstatesq; vertuntur. Lunæ vero ꝓximum est ius, sicut cæteræ quoq; stellę non minus terrena, q̃ incumbentem terris spiritum afficiunt. Et cursu suo occursuq; contrario, modo frigora, modo himbres, aliasque terris iniurias turbine mouent. Priscianus ad Cosdroe regem Persarum. Duplicem etenim inflammationem Sol est faciens: humidam, s. & fumeam: vnde imbres, ac venti, ac terra generantur. Loca quibus appropinquans supergrediens vaporẽ facit: longius autem absistens frigiditatis fit causa, & aqua superius consistens iterum in terrã defertur. Per hoc igitur aquæ magis in hieme fiunt, & noctu q̃ p diem, quia gelidiores sunt noctes. Accidit autem sæpè inflamationem siccam esse sursum, humidã autem deorsum. Et iterum econtra fieri, s. ex quibusdã spiritibus compulsas eas propria loca commutare. Inde & venti a pluuijs compescuntur. Et iterum post pluuias venti fiunt, s. quando ab ea quæ in terra est caliditate subsistens, nõ extinguitur inflammatio a Solis caliditate incensa, quæ scilicet desuper inflammatio corpus venti est, & materies. Cum aqua dominata autẽ fuerit, fumeam inflammationẽ extinguit, & tunc vẽti acquiescũt. Ex imagine mundi. Aer ille de quo vitalis spiritus hauritur, qa humidus est, in eo volant aues, sicut natant in aqua pisces. In hoc commorantur dæmones cum tormentis Deum præstolantes. Ex quo & corpora sumunt, dum hominibus apparent.

De varijs eius impressionibus. Cap. XXIIII.

GVilielmus de Conchis. In aere vero quædam aerea, vt venti & turbines contingunt. Quædam aquea, vt nubes, pluuiæ, niues, grandines, arcus cœli. Quædam ignea, vt fulmina, fulgura, scintillationes, diuersæ formæ ignium, cometæ. De his ergo ordine differamus. August. super Gen. Iste quidem aer inferior caliginosus humida exalatione pinguescit: qui commotus ventos, & vehementius concitatus ignes, & tonitrua, contractus nubila, & cōspissatus pluuiam, cōgelantibus nubilis niuē, & turbulentius congelantibus densioribus nubilis grandinē, & distētus serenum facit, occultis imperijs Dei a summis ad infima vniuersa q̃ creauit administrantis. Ipsi itaq; aeri circunfusio iuxta terras, & ob hoc infimę parti deputato, tenues alitus vaporaliter inseruntur, & auras intexunt, q̃ etiā nocturnis rigoribus aggrauatæ, sereno rore distillant. Si aūt vehementius frigus est, et gelu candidius inalbescunt. Philosophus in lib. 1. Metheororū. Causa et prima mouēs terræ & aquæ vapores, vt eis eleuatis fiāt impressiones aeris est motus orbium, s. Solis, & aliorum. Sol n. dū appropinquauerit his rebus, & elongatur ab eis, causa est generationis, & corruptionis accidētium in illis, i. rerū hmōi q̃ in eis generantur. Dū. n. calor eius ingreditur terrā, eleuatur ex ea vapor humidus, & vapor siccus, atq; in diuersas species separat.

Iterum de eodem. Cap. XXV.

QVædam enim species, dum ascendit ad supremum aeris resoluitur ac subtiliatur, & appropinquat igni quo inflāmatur. Et fit ex ea impressio inflammata, vt supra dictum est. Hæc autem vaporis species vocatur æstus. Alia propinquior est nobis, q̃ fit aer, nisi accidat ei accidens, i. nisi obuiet ei frigus accidentale ipsam constringens. Verum aer iste factus ex vapore subtili fit aqua, quia vapor roridus est, i. materia roris, & pluuię. Nam si accidat ei frigus quod ipsum premat, incrossatur & inspissatur, & redit aqua ad terram pluens, & distillans in rorē, vel pluuiam, s. ex nubibus subtilioribus, & densioribus. Et quandoq; vr ex eo nebula, s. ex reliquijs nubium resolutarum. Cum ergo Sol appropinquat vapori, eleuatus ascendit. Cum autē elongatur ab eo descendit. Cū autē id, qđ ex eo descēdit, est parua res, i. subtilis, & ideo tardat in descensione sua, & ros vocatur. Cū vero multam habet mensuram, i. spissitudinē, & ideo velociter descendit, pluuia nominatur. Et quando parua res est, nec peruenit ad altū ꝓpter perpetuitatē suæ caliditatis, & resoluitur, fit aer. Quando aūt vapori ascendenti accidit vehementia frigoris aggregantis, tunc fit pruina. Quādo. n. super ipsum est paruum frigus, i. tēperatum exprimit rorē. Pruina aūt est vapor cōgelatus. Dico ergo, ꝙ aqua non congelatur, nisi in loco vbi sunt nubes. Et quia descēdunt ex loco nubiū tria corpora, quorū generatio, & essentia est per frigus, s. aqua, nix, grando. Corpora vero descēdentia ex aere duo, duobus sunt similia, quia causa generationis vtrorumq; est vna, nec diuersificantur nisi multitudine & paucitate. Sunt autē hæc, s. nix & pruina, similiter pluuia & ros. Est n. ros pluuia pauca, & subtilis: pluuia vero ros multus & crossus, vel densus. Pluuia nāq; non fit, nisi vapore multo iam infrigidato. Et causa illius sunt tempus, & locus, & frigiditas. Roris autem locus strictus est parui frigoris. Generatio vero niuis, & pruinæ est ex frigore, quia nix est ex nubibus, & pruina ex vapore congelato, nō in loco nubium. Horū aūt figuratio est mollities niuis, & pruinæ durities. Fit. n. mollities niuis ex parte caliditatis admixtæ vaporibus, qui facti sunt nubes, prohibentis partes ipsius vaporis comprimi, & vehementer aggregari. Durities aūt pruinæ fit ex frigore loci & tpis, in quibus nō est illa ꝓhibens caliditas: & ideo partes vaporis contrahuntur. Grando autem fit in nubibus longinquis a terra, sicut dicetur infra.

De ventis. Cap. XXVI.

EX imagine mundi. De hoc itaq; procreantur venti. Ventus enim est aer commotus, & agitatus, & nihil aliud, q̃ flatus aeris. Senecę de naturalibus q̄st. lib. 2. Ventus est fluens aer. Quidam addiderunt, In vnam partem, & hæc diffinitio videtur diligentior, quia nunq̃ aer tam immobilis est, vt non in aliqua sit agitatione. Sic & tranquillū mare dr̃, cum non nisi leuiter mouetur, nec in vnā partē inclinatur. Itaq; parum comprehendit, qui dixit, ꝙ fluctus est maris agitatio. Dicatur ergo. Ventus est aer fluens in vnam partē, aut aer fluens impetu, aut vis aeris in vnā partē euntis, aut cursus aeris aliquo concitatior. Spiritum quidē a vēto separat modus: vehementior. n. spūs ventus est: inuicē aūt spiritus leuiter fluens aer. Idē in lib. 7. Miraris cū flumina labantur assiduè, q̄dam et concita rapiantur, ꝙ præsto sit illis aqua noua semper, qđ si mireris, quid cum vēti totū aera impellant, nō deficit spūs, sed per dies ac noctes ęqualiter fluit. Nec in flumina certo feruntur alueo. Sed per vastū cœli spaciū speculato incedit. Isid. lib. 4. Ventus est aer commotus, & exagitatus, sic dictus eo ꝙ vehemens sit, & violentus. Vis etenim eius tāta est vt non solū saxa, & arbores vellat, sed et cœli terramq; conturbet, & maria commoueat. Vitruuius de architectura lib. 1. Ventus est aeris fluēs vnda cum incerta motus redundantia. Ex lib. de naturis rerum. Ventus est aeris fluctus. Quis autem primum motū in aere faciat, vnde ventus creatur, merito quæritur. Quidam ex antiquis Philosophis hanc rationē assignant. In terra est abyssus profundissima, cuius fontes olim in diluuio rupti fuisse leguntur. Iuxta hanc loca cauernosa sunt, & speluncæ latē patentes. Ex his ergo venti de spiramine aquarum concipiuntur, qui & spiritus procellarum dicuntur: & hi quidem spiramine suo per patentes cauernas, aquas maris introrsum in abyssum trahunt, eaque inundatione iterum impetu magno impellunt, de his itaque ventus fit, & terremotus.

De diuersis ventorum causis. Cap. XXVII.

CAusas ventorum ad plenum scire neminem mortalium arbitror: dicente Scriptura: Qui producit ventos de thesauris suis, i. de occultis causis s̄m glosam. Quod enim inquit iussu Dei flant scis, & ꝙ perflant sentis. Sed qua causa, vel de quo thesauro rationis educti sint nescis. Sed quoniam multi sup hoc multa dixerunt, opiniones & rationes Philosophorum, de hac materia breuiter percurramus. Plinius de historia naturali lib. 2. Ventos siue assiduo mundi incitatu, & contrario syderū cursu nascuntur, siue hic est ille generabilis rerum naturæ spūs, huc illuc tanquam in vtero aliquo vagus, siue disparili errantium syderum ictu, radiorumq; multiformi iactu flagellatus aer, siue a suis syderibus exeant his propioribus, siue ab illis cœlo affixis cadant, palam est illos quoq; legem habere naturæ nō ignotā, etsi nondum præcognitam. Vitruuius vbi sup. Nascitur ventus cū feruor offendit humorē, & impetus fractionis exprimit vim spiritus flatus, sicut in colis, s. ampullis æreis cauis, quæ punctum habentes angustissimum, aquæ infunduntur & ad ignem collocantur, & anteq̃ calescant, non habent vllum spiritum. Simul autē vt feruere cœperunt, efficiunt ad ignē vehementissimū flatū. Ita indicare & scire licet e paruo spectaculo de magnis, & immanibus cœli vētorumq; naturæ rationibus. Aristot. in lib. 3. Metheororum. In vapore quidem sicco est vapor humidus, & econuerso: Sed vnusquisq; eorum nominatur per id, quod super ipsum vincit. Cum ergo Sol in orbe, s. suo voluitur, & appropinquat terræ, eleuat ex ea vaporem. Cum autem elongatur ab eadē, aggregatur ille vapor ascendens, & inspissatur, & resoluitur in aquā propter frigus dominans super aerem. Ideoq; fiunt aquæ, i. pluuiæ plus in hieme, q̃ in æstate, & in nocte, q̃ in die, s. propter Solis elongationē. Nam multotiens et caliditas Solis, & terræ siccat aquā descendentē ad terrā. Nec tn̄ humiditatē exiccat Sol, sed et terra exiccatione vehementi. Eleuantur itaq; duo vapores ex terra, quorū vnus est humidus, & est materia pluuiarum. Alius est siccus, qui principiū est & materia vētorū olum. Fœdus aūt est illorum sermo, qui dixerunt, ꝙ vetus est iste aer effusus qn̄ mouetur. Si. n. hoc est, nō est venti principium, aut finis, qui sciatur. Nos aūt dicimus, quia ꝙ nominamus eū ventū, non est ꝓpter hoc, ꝙ ipse mouetur, sed qm̄ habet esse ex radice, ex qua est eius materia. Non. n. pōt esse ventus, quin sit aut ex aere moto, aut ex vapore ascendente ex terra. Sen. vbi sup. lib. 2. Democritus ait, ꝙ in hoc, ꝙ circundati sumus aeris spacio, in exiguū locum multa corpuscula, i. athomi impleuerunt: necesse est, vt alia alijs incidant comprimant, & impellant ac repellantur. Ex quibus ventus nascitur. Cū vero diu colluctata se inclinauerint, & in magna spacij laxitate corpuscula pauca versantur, nec raritate possunt impelli. At hoc esse falsum ex eo colligitur, ꝙ tunc minime ventus est, cum aer nubilo grauis est, ita vt conspectum in vicinio stantium eripiat. Quod non eueniret, nisi ꝙ in paruum locum multa corpuscula se compellerent.

Adhuc de eodem. Cap. XXVIII.

VEnti igit̃ causæ (vt existimo) aquarū terrarūq; euaporatione fiūt. Ex his. n. grauitatē aeris fieri: deinde impetu solui, cū ea q̃ dēsa steterāt (vt est necesse) extenuata nitunt̃ in ampliorē locū. Cæterū illa est rō lōgè valētior veriorq;, habere aera naturalē vim mouēdi se, nec aliunde eā cōcipere, sed eā illi inesse. Cū & aqua motū suū habeat, et vētis qescētibus. Guil. de Cōchis. Nō. n. (sicut Democritus ait) ex athomis ex angusta parte aeris cōgregatis, ac sese cōpellētibus efficit̃ vētus, sed verius est, ex reflexionib. Oceani, & earū occursu vētos creari: de qbus in sequētibus differemus. Aliqn̄ et fumus euaporat a terra, cum quo particulæ terræ, & aquę eleuant̃, q naturali motu ad cētrū volūt descēdere, sed impetu fumi ascēdētis in cōtrariū mouent̃. Ex hac fluctuatione aer in aliq̃ mouet̃ partē, & fit ventus, & hæc est cā secunda vētorū. Itē terra cauernosa est: vtpote naturaliter sicca, subintrat ergo vna pars aeris cauernas terræ, altera laborat exire: ex quo

conflictu

cōflictu aer motus regio ventorū dr̃. Ex subterraneis ēt nubibus ventus aliquando generatur. Aquas siquidē fluere p̃ catharactas terræ constans est, & super aquas in hipogeis aer existit. Ex frigiditate vero aquæ aer ille spissatur, & in nubē mutatur, qui per subterranea discurrit, terræq; motum frequenter facit. Et si reperit terrā facilē, illam rumpit, & frequenter euersiones vrbiū facit. Si vero foramen apertū reperit, cū impetu exibit, estq; vētus. Nubes ēt superiores ruptæ, & in pronū solutæ, ventos generāt: q̃ hoc mō fiunt cū corpora dissimilia terreno in vapore, in fumo ascendunt. Quædā. n. sunt calida, q̃dam frigida, q̃dā humida, q̃dam sicca: vt cum dissimilia corpora in vnum sunt conglobata, q̃dā concauæ nubes efficiuntur, inter quas interualla fistulosa, & in modum tybiæ angusta relinquuntur, quibus tenuis intercluditur spiritus, qui maius desiderans spaciū obstātia sibi scindit, & in ventū erumpit: hic ventus est procellosus, quia superius emittitur, & inscindit aera, q̃a nō fusus, nec p̃ apertū exit. Et cū descēdit, alios ventos quos reperit, secū trahit, sicut torrētes modicę magnitudinis susceptis aquis crescūt. Inde ex plurib. partib. cęlicōgregat̃ spūs elisus, & ī terra impetū & morā suscipit. Nubes ergo dissoluta vētos facit, q̃ pluribus modis dissoluitur. Aliqñ. n. prædicto modo. Aliqñ calore & radijs Solis. Aliqñ attractione corporum in ea contentorū. Vehemens ergo spūs est leuis aer.

De qualitatibus ventorum. Cap. XXIX.

QVæri ergo pōt cum ventus sit aer in aliquam partē fluens, & dicatur aer esse calidus, & humidus, quomodo dicatur esse boreas frigidus, & siccus? Huic q̃stioni respondemus, ꝙ nihil est aere conuertibilius: vnde positus inter frigidū, & calidū elementum: cito in eorū naturas conuertitur. Ex vicinitate ergo terræ, qualitates illius cōtrahit. Quales ergo sunt terrę cardines: talis inde nascitur vētus. Est aūt Oriētalis regio calida, & humida: vnde ventus qui inde nascitur, calidus & humidus est. Occidentalis regio frigida & sicca est, ex qua nascitur ventus frigidus, & siccus. Duo capita terræ frigida sunt, & humida: ex his venti frigidi & humidi nascuntur. Nā & si auster in sua origine est frigidus & humidus, quia tñ per mediū torridæ Zonę ad nos p̃uenit, fit accidētaliter calidus, fugādoq; nubes ad hunc angulū terræ, quā incollimus, pluuias operatur: vnde humidus iudicat̃. Boreas & si in origine sua sit humidus, a nobis tñ nubes fugādo serenitatē operatur: vnde ab effectu siccus dicitur. Dicis fortè, si quidē ventus est humidus (vt tu affirmas) vnde fit, ꝙ oēs venti, si careant pluuijs, aquā quæ est in superficie terræ desiccant, vel vestes, vel herbas, vel arbores? R̃ndeo, ventus qui est humidus, vt auster, est etiā calidus: calor vero siccitatem operatur. Ille qui est frigidus, est etiam siccus: vnde non est mirum si desiccat. Vel ſm Philosophiam, quæ morti nō dat locum, nihil perit in mundo. Corpora naq; q̃ sola ſm opinionē vulgi destructioni subiacent, si sunt ex elementis composita, in elementa resoluuntur. Si vero sunt elementa, in alia transformantur. Aqua igitur q̃ est in sup̃ficie terræ, vel in panno, vel in herba, vel in arbore, cum tāgitur a vento, in aerem transmutatur: vnde terra, vestis, aut quæ naturaliter sunt sicca, in propria remanent qualitate.

De augmentatione ventorum secundum partes a quibus flant. Cap. XXX.

ARistot. vbi supra. Ideo autē Meridies, & Septentrio pluris sunt exufflationis, q̃ Oriens, & Occidēs, & quæ sunt inter vtrosq; ventos, quia nō est Sol in parte Septētrionis, & meridiei, nisi in hora, i. in vno tpe anni, s. in parte Septentrionis in hieme, & in parte meridiei in æstate Ideo vapor ascendēs minor est, & per consequēs rarior, & subtilior. Ideo nō multiplicatur alteratio eius in aquā, sed fit ventus anteq̃ alteratur. In Oriētibus, & Occcidentibus, & q̃ sunt inter vtrunq;, Sol est in omni hora: ideo plus est, qđ ibi resoluitur, & ascendit de vapore: cū ergo resoluitur in parte Orientis incrossatur propter eius multitudinē. Et cum peruenit Sol in Occidentē, infrigidatur vapor ille ꝓpter elongationē Solis ab eo, & alteratur, vt fiat aqua pluens. Similiter accidit & vapori ascendenti ex Occidente: pluuia vero prohibet sufflationē venti, quia materiā eius abscindit, quæ est vapor siccus. Quoniā ergo vapor humidus, plus ascendit ex parte Orientis, & Occidentis, q̃ ex parte Septentrionis, & meridiei: vapor autem siccus econtrario: ideo pluuiæ magis fiunt in parte Orientis, & Occidentis, q̃ in parte Septentrionis & meridiei: vēti aūt econuerso. Motus quidē venti tortuosus, quia vapor ascēdit sursum, & postea reflectitur circulariter in circuitu terræ. Omnes autem venti debiles sunt ex principijs suis propter separationem partium ascendentis, quæ sunt eius materia. Fortificatur ergo cum aggregantur illę partes ad inuicem, & vehemēter flat. Item ventus fit in parte Septemtrronis, & meridiei plusq̃ in alijs, quia partes istæ sunt inhabitabiles, & niues, & aquæ multæ sunt in eis, quæ exuberāt, & liquefiunt: dum fortiter in eis agit; sicq; extrahit ex ea vaporē multū, & inde multiplicantur venti. Dico. n. ꝙ terra diuiditur in duas diuisiones. Vna est habitabilis. Altera inhabitabilis. Et hæc duplex. Vna quæ est vehementis caloris propter vehementē propinquitatē Solis: & hęc est pars meridiei. Altera quæ vehementis frigoris est propter elongationē Solis, & hæc est pars Septētrionis. Ex his duabus (vt dictum est) magis fiunt venti. Dico iterum, ꝙ venti flantes ex parte Orientis calidiores sunt illis, qui ab Occidēte, quia tempus inflammat ventos, qui flant ab Oriente, & longius est illo, quos eos flare contingit ab Occidente. Item ventus meridiei excitat nubem, & aggregat, & componit, quia in flatu suo curuitatem habet, vel flexuositatem. Et inuoluitur per partes nubium, vel est circa nubes. Septentrio vero recti flatus est, & ideo segregat partes nubium aggregatas, & ab inuicem diuid.t.

De causis interpolationis ventorum. Cap. XXXI.

VEntus autem commouetur multotiens post consummationem pluuiarum, quia Sol terram illuminans eleuat ex ea vaporem siccum, qui generat ventum. Cum vero abscinditur eleuatio vaporis sicci, quiescit ventus, & eleuatur occulta humiditas, ad quam exiccandam peruenit: sicq; vapor calidus, & humidus ascendit de terra, cui cum aduenit frigus accidens in aere, alteratur & fit aqua pluens. Cum ergo pluit, quiescit ventus; & eius materia abscinditur, quia terra humectatur. Est autē Sol causa abscisionis ventorum, & iterum esse eorum. Quando enim appropinquat nobis appropinquatione pauca, i. debili, imprimit terram debiliter, & paucus vapor ex ea ascendit, qui est venti materia. Qñ aūt appropinquatione forti, econuerso accidit. Itē qñ discurrit super terrā, & adurit eā, sicut ignis magnus ligna pauca, ex ea non ascendit vapor. Sicq; materia venti abscinditur. Dico itaq; ꝙ prohibentia ventorum duplex est: quarū vna est frigus, altera calor cū siccitate. Nā & siccitas cum frigore terræ partes congregat, & continet. Et siccitas cum caliditate exiccat eam, vel adurit, vel opprimit: igitur & calor, & frigus cum siccitate qñ fortis est superfluitas, vtriusq; prohibet vaporē ascendentē, & sic abscindit venti materiam. Flant autem venti apud ortum caniculæ, & eius Occasum, quia oritur in tempore caliditatis quando Sol habet virtutem eleuandi vaporem. Et occidit etiam in tempore, quo vapor ascendit. Et iterum flant vēti per diem, & quiescunt per noctem, quia Sole Occidente minoratur caliditas eleuans vaporem. Flat autem Septentrio in vere, q̃a tunc Sol augetur, & resoluit calor eius niuē: & sic ex terra eleuat vaporē, qui hoc tpe propter frigiditatem aeris infrigidatur, & coarctatur, & multiplicatur. Similiter in autumno fit.

De ventis antelucanis. Cap. XXXII.

SEneca vbi supra. Primum ergo antelucanos fluctus inspiciamus, qui aut ex fluminibus, aut ex conuallibus, aut ex aliquo sinu feruntur. Nullus ex his pertinax est, sed cadit fortiore iam Sole. Nec sunt vltra terrarū confiniū. Hoc venti genus incipit in vere, nec vltra æstatē durat. Et inde maximè venit, vbi aquæ plurimū, & montium est plana. Licèt. n. aquis abundent, tñ aura carent: hac dico q̃ pro vento valet. Ventus autē quē eucholicā vocāt sic concipitur. Quicq̃d ex se paludes & flumina remittūt, id aūt & multū est, & assiduū, p̃ diē Solis alimentū est. Nocte vero exhauritur, & mōtibus inclusum in vna regione colligitur: q̃ cū impleuit, & iam Sol non rapit, quærit quo defluat, & eo potissimū exit, vbi plurimū vacui est, & magna ac patens aura. Huius rei argumentū est, ꝙ prima noctis parte nō spirat. Incipit. n. tunc illa collectio fieri, q̃ circa lucē iā plena est, eoq; incumbit, quo liberior exitus inuitat. Adijcit aūt ei stimulos ortus Solis feriens gelidum aera. Nam etiam antequam appareat, lumine ipso valet, & nondum quidem aera impellit, iam tamen lacessit, & irritat luce præmissa. Nam cum ipse præcesserit, alia superius rapiuntur, alia tempore distrahuntur. Ideoque eis non vltra matutinum fluere datur, sed omnis illorum vis conspectu Solis extinguitur, & si violentiores flauerint, cito relanguescunt, nec vnquam vsq; ad meridiem aura producitur. Alia quidem enim valentior, & longior est. Alia imbecillior atque breuior, prout valentioribus minoribusve collecta causis. In verè quidem, & æstate validior est, quia ver aquosum est ex pluribus aquis locisque ob humidam cœli naturam. In satiuis enim, & redundantibus maior euaporatio est. Aestate vero post Occasum Solis remanet diurnus calor, & magna noctis parte perdurat, qui exeuntia euocat, ac vehementius trahit, quicquid ex his sponte reddi solet. Deinde non tantum habet virium, vt quod euocauit absumat. Facit autem ventum Solis ortus non calore tantum, sed etiam ictu. Lux enim (vt dixi) quæ Solem antecedit, nondum aera calefacit, sed percutit tantum: percussus autem in latus cædit. Quanquam ne hoc quidem

eſceſſerim,lucem ipſam ſine calore eſſe, cum ex calore fit, quę & ſi non tantum temporis habet,vt tactu appareat,opus tamen ſuum facit,& denſa deducit ac tenuat. Loca etiã quæ ita clauſa ſunt,vt Solem accipere non poſſint, illa quoq; nubilo, & triſti luce caleſiunt, & per diem minus, q̃ noctibus rigent. Dicimus ergo ante lucẽ aurã incitari: eãdemq; cũ Sol attigerit ſubſidere.

De cæteris ventorum generibus. Cap. XXXIII.

AT vero æthesiæ ob hoc ſomniculoſi,& delicati venti vocantur a nautis, quia mane ſurgere neſciunt. Hi autem(vt q-dã aiunt)idcirco hieme nõ ſunt, qa breuiſſimis diebus Sol deficit anteq̃ frigus euincatur. Ideoq; niues,& ponuntur,& durant. Æſtate vero fluere incipiunt,cũ longius extenduntur dies, & recti in nos radij diriguntur. Veriſſimũ eſt ergo concuſſas calore magno niues plus humidi efflare.Itemq; terras exoneratas niue,rectasq; ſpirare liberius.Et ita plura ex Septentrionali parte cœli corpora exire, atq; in hæc loca, quæ ſubmiſſiora ſunt, ac tepidiora deferri,ac ſic impetum æthesias ſumere: & ob hoc ſolſtitio eſt illis initium: vltraq; ortum caniculæ non valent,qa iam multum e frigida parte cœli in hanc coniectum eſt, ac Sol mutato curſu in noſtra rectius tenditur, & alteram partem aeris attrahit,aliam vero impellit:ſic ille æthesiarum flatus æſtatẽ frangit,& a menſium feruẽtiſſimorum grauitate deſcendit. At (vt dixi)æthesiæ tardè prodire incipiunt, quod non accideret ſi vt auram, ita illos Sol commoueret. Præterea ſi eis cauſa flatus diei ſpacium eſſet, ante ſolſtitium flarent, cum longiſſimi dies ſunt,& maximè niues tabeſcunt. Sunt autẽ q̃dam ventorum genera,q̃ ruptæ nubes, & in pronum ſolutæ emittunt. Hos Græci athnephias vocant: qui hoc modo(vt puto)fiunt, cum inæqualitas ac ſimilitudo corporum,quæ vapor terrenus emittit aſcendit,& alia ſicca,alia humida ſunt,ex tanta diſcordia corporum inter ſe pugnantium, veriſimile eſt quaſdam nubes effici, atque inter illas interualla relinqui fiſtuloſa, & in modum tybiæ anguſta.His ergo tenuis includitur ſpiritus,q maius deſiderat ſpacium, cum euerberatus curſu parũ liber incaluit, & ob hoc amplior fit: ſcinditq; cingentia & in ventum erumpit:qui vere ꝓcelloſus eſt,quia non fuſus,neq; per apertũ venit, ſed laborat, & iter in hac pugna ſibi parat. Eſt autem breuis flatus, quia receptacula nubium per q̃ terebatur perrumpit.multo vero maior ac diuturnior eſt, ſi alios quoq; flatus eadẽ cauſa ruentes abſtulerit,& in vnum plures ſicut torrentes confluxerint Facit ventum reſoluta nubes,quæ pluribus modis ſoluitur. Aliquando.n. coagulationem,aliàs cõglobationem illam rumpit ſpiritus. Aliquando autem incluſi,& in exitum nitentis luctatio, nonnunq̃ vero calor, quem modo facit Sol, modo ipſa arietatio magnorũ inter ſe corporum attritu. Et quandoquidem nihil obſiſtit,vires ſuas vẽtus effundit. Vbi autem alio promõtorio repercutitur,aut locorum coeuntium vi in canalem deuexum tenuemq; collectus,ſæpius in ſe voluatur, ac ſe ipſa vertigine concitans turbo eſt,qui ſi etiam diutius pugnans inflammatur, fit igneus turbo, quem Græci præſtera vocant.

De numero ventorum, & rationibus nominum ſingulorum. Cap. XXXIIII.

ARiſtoteles vbi ſupra.Quidam ſapientes omnes ventos nominauerunt vnum ventum, ſicut omnia flumina vnum flumen natura,ponẽtes ventum eſſe aeris motum. Et ꝙ diuerſitas ventorum, accidit pro diuerſitate locorum. Sed hoc dixerunt abſq; inquiſitione. Melior autem ſermo poſt rectitudinẽ inquiſitionis. Iſidorus vbi ſupra. Ventus,i.aer cõmotus & agitatus pro diuerſis partibus cœli, diuerſa noĩa ſortitur: Ventorum autem ſpiritus quatuor principales ſunt. Quorum primus ab Oriente Subſolanus. A meridie Auſter. Ab Occidẽte Fauonius. A Septentrione eiuſdem nominis ventus aſpirat. Habẽtes hinc inde geminos collaterales.Subſolanus a latere dextro Vulturnũ habet. A leua Eurum. Auſter a dextris Euroauſtrum. A ſiniſtris Auſtroaffricum. Fauonius qui, & Zephirus. A parte dextra Affricum. A ſiniſtra Chorum: porro Septentrio a dextris Circium: a ſiniſtris Aquilonem. Hi duodecim venti globum mundi flantibus circumagunt, quorum nomina proprijs ex cauſis ſignata ſunt. Nam Subſolanus dicitur ideo, ꝙ ſub Solis ortu naſcatur. Eurus eo,ꝙ ab Eoo flat,i.ab Oriente. Et Subſolano coniunctus vulturnus,eo ꝙ ab alto tonet. Auſter ab hauriendo aquas: vnde & craſſum aerẽ facit,& nubila nutrit: hic græcè nothus vocaẗ, eo ꝙ interdũ aerẽ corrumpit. Nam peſtilẽtia q̃ ex aere corrupto naſciẗ auſter flans in regiones reliquas trãſmittit. Sed ſicut auſter peſtilentiã gignit,ſic Aquilo repellit.Euroauſter dr̃: eo ꝙ ex vna parte dr̃ habere Eurum, ex altera Auſtrum. Auſtroaffricus, eo ꝙ iunctus ſit hinc inde Auſtro & Affrico. Zephirus græcè,eo ꝙ flores, & germina flatu eius viuificantur. Hic latinè Fauonius dr̃: eo ꝙ foueat q̃ naſcuntur. Auſtro aũt flores ſoluuntur: Zephiro fiunt. Affricus a propria regione vocatur: in Affrica.n. flandi ſumit initium. Chorus ab Occidẽte æſtiuo flat ſic dictus, eo ꝙ vento circulum claudat,& quaſi choros faciat. Septentrio eo ꝙ a circulo ſeptẽ ſtellarũ conſurgit,q vergentes e mundo reſupinato capite ferri videntur. Circius dictus,eo ꝙ ſit choro cõiunctus. Aquilo eo ꝙ aquas ſtrugit,& nubes diſſipat. Eſt.n.gelidus ventus,& ſiccus. Idẽ boreas,qa ab hiperboreis mõtibus flat: vnde natura frigidus eſt. Natura.n.vẽtorũ Septẽtrionaliũ,frigida eſt,& ſicca. Auſtraliũ calida eſt,& humida. Ex oĩbus aũt vẽtis duo Cardinales ſunt. Septentrio, & Auſter. Extra hos duo ſunt vbiq; ſpũs magis,q̃ venti, aura in terra, altanus in mari. Seneca vbi ſup. Placet aũt duodecim vẽtos eſſe. Non quia tot vbiq; ſint: quoſdam.n.inclinatio terrarum excludit. Sed plures nuſq̃ ſunt.

De locis eorum originalibus, & eorum effectibus. Cap. XXXV.

NVlla vero regio q̃ nõ habeat ꝓpriũ flatũ,pauci tñ regionales. Guil.de Conchis. Habẽt noĩa v.g. Achabulus infeſtat Apuliã. Iapix Calabriã. Pãphiliã Chagreus. Gálliã Circius. Sol nõ ſemꝑ eodem loco oritur, & occidit. Sed alius eſt ortus eius Æquinoctialis in medio,ſ.torridæ Zonę. Alius ſolſtitialis, vt in Cancro: alius hiemalis,vt Capricorno. Ventus vero q ab Oriẽte æquinoctiali ſurgit,dr̃ a nobis Subſolanus: a Græcis Aphelotes: ab Oriente Hiberno exit ventus,hunc Græci vocãt eurũ: Latini vulturnũ: ab Oriente ſolſtitiali exit ventus, qui apud latinos eſt ſine noĩe. Æquinoctiale Occidẽs Fauoniũ mittit, q̃m Zephirũ dicũt qdã. A ſolſtitiali Occidẽte Chorus venit:ab Occidente Hiberno Affricus furibundus, & ruens hic a Græcis libs dr̃: a Septentrionali latere eſt Aquilo ſummus Septẽtrio:medius trachialmus: a meridiano axe eſt Euronothus: deinde nothus,poſt Auſter. Ex libro de naturis rerũ. Sunt quatuor venti cardinales, & octo collaterales: primus cardinalis eſt Septentrio,qui aparcias dr̃: hic facit in aere nubes,& frigora creat: habet aũt a dextris circium,qui & circias dr̃: faciens niues & grandines: a ſiniſtris Aquilonẽ,qui & boreas dr̃.cõſtringens nubes. Scd̃s eſt Subſolanus,in calore,& frigore tẽperatus: habens a dextris vulturnũ,qui & chalcias dr̃: cuncta deſicccans, eius ſiniſter Eurus eſt nubes generãs. Tertius eſt Auſter,qui & nothus humorẽ,& calorẽ,& fulmina generans. Hic habet a dextris Euroauſtrũ,q eſt vẽtus calidus: a ſiniſtris Euronothũ, qui tẽperatus. Et notandũ, ꝙ Auſtrales venti, qa flãt ex humili maiorẽ faciunt tẽpeſtatẽ in mari. Quartus eſt Zephirus, q & Fauonius: hic hiemẽ reſoluit, floreſq; ꝓducit:habet aũt a dextris Affricũ,q tẽpeſtatẽ tonitrua & fulmina generat:a ſiniſtris vero chorũ, q in duos diuiditur,ſ. aurã & altanũ: aura in terra, altanus in pelago horũ duodecim ventorũ cõcordia omne creatum in ſuo curſu ordinatè cõſiſtit.

De quatuor ventis principalibus. Cap. XXXVI.

ARiſtot. vbi ſup. Auſter eſt ventus calidus,ſ.caliditate ſui loci,principium.n.flatus eius eſt ex locis calidis,& ſiccis. Qñ ergo flat cum rore paruo adhæret ei pars caliditatis,ex caliditate locorũ illorũ ex qbus eſt egreſſus eius. Et cũ in eo ꝑtereunt miſceẗ ei vapor calidus, & ſiccus. Flat aũt flatu vehemẽti. Septẽtrio vero eſt frigidus & ſiccus, & eſt flatus eius ex locis aquoſis,& mõtibus eminẽtibus lõginquis a nobis. Ideo ꝑuenit ad nos purus. Auſtri vero nõ eſt egreſſio pura,deſcẽditq; ad nos humidus,& fit croſſus ac turbidus, & cõmouet pluuias, qñ ei deſcẽdenti ex alto ad terrã, admiſcetur vapor croſſus ac turbidus. Auicẽ.de medicina lib. 1. Septẽtrionalis vẽtus corroborat & indurat,& q̃ manifeſtè fluunt ꝓhibet: claudit poros, & digeſtiuã fortẽ facit. Stringit ventrẽ, ꝓuocat vrinã,& aerẽ peſtilenticũ & putridũ ſanat. Cũ vero meridionalis Septẽtrionalẽ ꝑcedit,accidit a meridionali fluxus,& a ſeptẽtrionali impreſſio interiùs,& qñq; ꝓuenit inde fiſſura ad interiora: ideoq; multiplicaẗ tunc fluxus maximarũ capitis,& pectoris ægritudinũ. Et ægritudines qdẽ ſeptẽtrionales ſunt dolores neruorũ:de qubus ſunt veſica & matrix,& difficultas mingẽdi,& tuſſis,& coſtarũ dolores,& lateris ac pectoris, & horripilationes. Meridionalis aũt vẽtus laxat,& fortitudinẽ ꝓſtat, ac aperit porros,& turbat humores, ac mouet eos ab interioribus ad exteriora,& in ſenſibus efficit grauitatẽ. Ægritudinũ quoq; recidiuationẽ, ac debilitatẽ ſuꝑ exituram,& podagrã,facit pruritũ, & cõmouet elephãtiam,& affert ſomnum,& facit febres putridas, ſed nõ exaſperat guttur. Oriẽtales venti vniuerſaliter Occidẽtalibus meliores ſunt ſemꝑ: qui ſi in poſtremo noctis, & in principio diei flauerint, venient ab aere qui iã a Sole tẽperatus eſt & ſubtiliatus, & eius humiditas iã imminuta eſt. Ideoq; ſicciores ſunt,& ſubtiliores,ꝙ ſi in fine diei & noctis principio flauerint, erit res cõtraria. Occidẽtales vẽti ſi flauerint in principio noctis,& ĩ principio diei,qa veniũt ab aere in quo Sol operatus nõ eſt ſpiſſiores erunt,& croſſiores, ꝙ ſi in fine diei & principio noctis flauerint, erit res contraria.

De multiplici ventorum vtilitate. Cap. XXXVII.

SEneca vbi supra. Inter cætera itaq; prouidentiæ opera hoc quoque aliquis, vt dignum admiratione suspexerit. Non.n. ex vna causa ventos, aut inuenit, aut per diuersa disposuit, sed pluribus. Primum quidem, vt aera pigrescere non finerent, sed assidua vexatione vtilem redderent vitalem tracturis spiritum. Deinde himbres terris subministrarent, eosdem in vnum compescerent. Modo enim nubes adducunt, modo deducunt, vt per totum orbem pluuiæ diuidi possint. In Italia Auster impellit. In Affrica Aquilo reijcit. Ethesię non patiuntur apud nos nubes consistere. Idem totam Indiam, & Æthiopiam continuis per id tempus irrigant aquis. Quid quod fruges percipi non possent, nisi flatu superuacua mixta; seruandis ventilarentur, nisi esset, quod segetem excitaret, & latentē frugem ruptis folliculis adaperiret. Quid quod omnibus inter se populis commercium dedit. Et gētes dissipatas locis miscuit. Ingens naturæ beneficium, si non illud in iniuriam suā vertat hominum furor. Quę nāq; dementia nos exagitat, & in mutuum componit exitium, vt nos velamentis demus bellum paraturi, & periclitemur periculi causa. Nonne hoc prouidentia, ac dispositor ille mundi Deus exercendū vētis aera dedit. Et illos ab omni parte, nę quid esset situ squalidū effu dit. Et parum videlicet ad mortes nostras terra late patet. Nimis delicatè fortuna nos tractat. Nō depopulatur nos casus incurrens. Eamus in pelagus, & vocemus in nos fata crescentia. Miseri quid quæritis mortē, quæ vbiq; superest: petet & illa vos ex lectulo, sed innocentes petet: ergo non immerito quis dixerit melius actum esse nobiscum, si natura ventos flare vetuisset: magna nāq; pars humanæ pacis erat maria præcludi. Non tamen de autore Deo tm̄ quæri possumus, si eius beneficia corrumpimus, & vt essent contraria efficimus. Dedit enim ille ventos ad custodiam cęli, terrarumq; temperiem, ad euocandas & supprimendas aquas, ad alendos satorum, & arborum fructus, quos ad maturitatem cum alijs causis adducit ipsa iactatio, cibum in summa attrahens, & ne torpeat permouens. Dedit etiām ad vlteriora noscenda: fuisset enim homo animal imperitum, & sine experientia rerum, si natalis Soli circumscriberetur fine. Dedit etiam, vt commoda cuiusque regionis communia fierent, non vt legiones equitemq; gestarent, aut perniciosa gentium arma transueherent. At nihil tam manifestæ vtilitatis inuenies, quod non in contrarium transeat culpa.

De quorundam sanitate, & aliorum noxietate. Cap. XXXVIII.

COnstan. in Panter. lib. 5. Ventus est fumus siccus a terra dissolutus, cuius natura secundum locum sumit, & propria. Mutatio autem naturæ loci est ex Solis vicinitate, vel longinquitate, vel ex cursus sui diuersitate. Loca vero sunt quatuor, s. Occidens, Oriens, Meridies, Septētrio. Meridies ortu Solis dextra calidus est, & humidus Calidus quidem, quia dum Sol ab altitudine sua digreditur, ibi aliquādiu immoratur. Humidus autem ex humiditate fume maris, & humiditate loci. Ventus igitur ex hac parte flans, s. Auster calidus, & humidus esse probatur. Plaga Septentrionalis huic opposita, & Soli sinistra, frigida est & sicca: quod ex nimia Solis remotione contingit. Cum.n. Sol ad eam deuenerit, altissimus est, & a terra remotus. Igitur & ventus in hac parte veniens frigidus est & siccus, & Boreas vocatur. Orientis locus temperatus est, quia licèt ibi nascatur Sol: cito tamen inde separatur. Ventus ergo inde veniens Eurus est temperatus, sed tamen aliquantulum calidus & siccus. Occidēs similiter temperatus est locus, aliquantulum tamen frigidior & humidior: talis & eius ventus. Sunt & alij octo istorum suffraganei, quorum naturæ, principiorum suorū naturis sunt affines: non tamen adeo feruentes: horum vnusquisq; dum mouetur, natura aeris & corporum cōplexiones mutatur. Boreas enim corpora indurat & confortat: humores & spiritus clarificat, cerebrum sanat, sensus subtiliat, motum cōfortat, coitum augmentat: malos humores contrahit, ne in alia membra discurrant, qđ ideo fit, quia corporis exteriora refrigerat, & calor naturalis intus adiuuatur. Tusses facit & dolores pectoris, ꝓpter desiccationē spūalis instrumēti, digestiones & vrinā stringit, dolores oculorū parit, corporibus frigidis nocet. Auster ecōtra neruos emollit: corpora, humores, sensus, & spūs turbat. Inde grauitas auditus, vertigo oculorū, pigritia, tarditas motus. Caput grauat, termin⁹ epilēsię mouet, virtus digestibilis, & coit⁹ deficit. Qđ inde cōseqtur, qa vētus hic calid⁹ est & humid⁹, cerebrū implens humidis humorib. q oīa humectatioē & cerebri denotāt defectionē. Defectio.n. digestibilis fit ex humoribus a cerebro ad stomachū descēdentib. Oriētales aūt, & Occidētales vēti ex sui tēperie sunt corporum tēperatiui. Octo vero alij ſm naturam suorum principalium operantur circa corpora, sed tamen mediocrius.

De Turbine. Cap. XXXIX.

ISidorus lib. 13. Turbo est volubilitas ventorum, & dicitur a terra quotiens ventus consurgit, & terram in circumitu mittit. Seneca vbi sup. lib. 4. Turbinem efficit plurium ventorum inter se colluctatio: hæc circa terras cōcipitur, & fertur. Ideoq; arbusta radicitus vellit. Et in quodcunq; incubuerit solū, nudat, siluas interim, & tecta corripiens. Inferior fere nubibus, altior vtiq; nunquam, huius rotunda facies est: dum columnę modo circumagentis se voluitur. omni nube velocior rapitur, eius motus vagus est, & disiectus, & verticosus, diu autem manere non potest. Nā cum vagus & incertus spiritus colluctatus est. Nouissimè.n. minimus omnium cedit. Nulla itaq; tempestas perdurat magna, sed tempestatum procellæ, quanto plus habent virium, tanto minus tēporis: ventiq; cum ad summū veniunt omni violentia remittuntur. Et ista concitatione necesse est, vt in exitium sui tendant. Nemo itaq; turbinē toto die vidit, sed ne hora quidem. Mira eius velocitas est, & mira breuitas: violentius ac celerius circa terram voluitur, quo est eo laxior, & ob hoc diffunditur. Priscianus ad Cosdroe. Turbo fit cum spiritus segregatus ab aliqua nube offenditur, & circa eā voluitur. At circa eam circulum faciens, corroboratur: ita vt partē nubis accipiat, eo quod ab eo separari non valeat. Ea quæ rapit in circumitu mouēs, exitū non inueniendo in seipsum iterum reflectens: vnde & ex mari sępè abstulit aquam naues in altum subuehit: ex terra etiā lapides, & alia sæpè subuehit animalia. Et paululum erepta deserit. Philosophus vbi sup. lib. 4. Ventus autem, qui videtur in æstate rotundus in campis, tollens ex terra paleas, & puluerem turbo nominatur, & fit ex vento descendente ex nubibus: quando occurrit sibi ventus contrarius, & impellunt se inuicem diuersa impulsione. Et dum vnusquisque coarctat alterum ex partibus suis eleuatur rotundus, inuolutus in alto cum puluere subtili.

De tempestate ac temporibus tempestuosis. Cap. XL.

ISidorus vbi supra. Tempestas a statu cęli dicitur: quæ a magnitudine sui multis diebus oritur: maximè autem fit verno, & autumnali tempore, quando nec plena est æstas, nec plena hiems. In medio enim, & fine vtriusq; temporis ex cōiunctione aerum contrariorum tempestates fiunt: procella dicitur vis vēti cum pluuia, eo quod procellat, i. percutiat & euellat: procellæ enim aut de fluminibus, aut de vētis fiunt. Vegetius renatus de re militari lib. 4. Venti sępè singuli: & interdum duo, magnis autē tēpestatibus, & tres pariter flare cōsueuerunt. Horum impetu maria quæ sua sponte tranquilla sunt, & quieta vndis exestuantibus sæuiunt. Horum flatu pro natura temporum, & locorum ex procellis serenitas redditur. Et rursum in procellas serena mutantur. Nam secundo in spiramine optatos classis, inuenit portus. Aduerso stare, aut regredi, aut discrimen sustinere compellitur. Et ideo difficile naufragium pertulit, qui ventorum rationem diligenter inspexit. Nam aut toto anno vim, atq; acerbitatem maris patiuntur nauigantes: sed quidam menses aptissimi, quidam incerti. Reliqui classibus intractabiles sunt post ortum Plyadum, vsq; in diem 18. Kalendarum Octobrium, secura nauigatio creditur. Quia æstatis beneficio, ventorum acerbitas mitigatur: post hoc tempus vsq; in 3. Idus Nouembris incerta nauigatio est, & discrimini propinquior: qui post Idus Septembres, oritur arcturus vehementissimum sydus. Et 8. Kalendarum Octobrium Æquinoctialis cuenit, & acerba tempestas. Circa nonas vero Octobres, hedi pluuiales: & 5. Idus eiusdē Taurus ventosus. A Nouembri autem mense crebris tempestatibus nauigia quatiuntur, vergiliarum hiemali Occasu. Ex die ergo tertio iduum Nouembrium, vsq; in diem: sextum iduum Martiarum maria clauduntur Nam lux minima, noxq; longissima: Poli ac nubium densitas, aeris obscuritas, ventorum himbri, vel nimbus gelu aliàs gemina sęuitia. Non solum classes a pelago, sed etiam cōmeantes a terrestri itinere deturbant: post Natalem vero (vt ita dicam) nauigationis Solem in certamine, publicoq; multarum gētium spectaculo celebratur: plurimorumq; syderum ipsiusq; tēporis ratione, vsq; in idus Maias, periculosa maria tentantur. Non quo negociatorum cesset industria, sed quia magis adhibenda cautela est, quando exercitus nauigat cum liburnis, quàm cū priuatarum mercium festinat audacia.

De signis tempestatum Pronosticis. Cap. XLI.

PRæterea aliorum ortus Occasusq; syderum tempestates vehementissimas commouet, in quibus licèt certi dies auctorum attestatione signentur, tamen quia diuersis causis aliquando mutātur, & quod cōfitendū est, cęlestes causas humana cōditio ad plenū scire prohibetur. Ideo nauticę obseruationis curam trifariā diuidunt. Aut.n. circa diem statutum, aut ante, vel postea tempestas fit, vt compertū est. Transitusq; syderum, quos pleiades

des vocāt, cum pſcripto curſu dies arbitrio Creatoris ſuſcipiunt ſigna vel deſerunt, frequenter aſſolent ſerena turbare. Interluniorum autē dies tempeſtatibus plenos, & nauigantibus q̄ maximè intuendos, non ſolum peritiæ ratio, ſed & vulgi vſus intelligit. Multis quoq; ſignis ex tranquillo in tempeſtatibus procellæ produntur, q̄ velut in ſpeculo Lunæ orbis oſtendit. Oſtendit rubicundus calor ventos. Cęruleus indicat pluuias. Ex vtroque commixtus nimbos, & furentes procellas. Lætus orbis ſere nitatem nauigijs repromittit, quam geſtat in vultu præcipuè, ſ. quarto ortu, neque obtunſis cornibus rutila, neque infuſa fuerit humore fuſcata. Sol quoq; exoriens candens, intereſt vtrum æqualibus gaudeat radijs, an obiecta nube rutilet: vtrum ſolito ſplendore fulgidus, an ventis vrgentibus igneus, neve pallidus vel pluuia ſit impendente maculoſus. Aer vero & mare ipſum, nubiumq; magnitudo, vel ſpecies ſollicitos inſtruit nautas. Aliquanta ab auibus, aliquanta ſignificantur a piſcibus. Quæ Virgil. in Georg. diuino penè comprehendit ingenio. Et Varro in libris naualibus diligenter excoluit. Hæc gubernatores ſic ſe ſcire profitentur, peritiæ vt magis vſus inſtruit, quàm altior doctrina firmauit.

De nubibus. Cap. XLII.

EX imagine mundi. Venti quoq; ſpiramine ſuo aquas in aera trahunt, quæ conglobatę in nubes denſantur. Et dicuntur nubes; quaſi nimborum naues. Iſido. vbi ſupra. Nubes ab obnubendo, i. operiendo cęlū dictæ ſunt, quas aeris denſitas facit vento conglobari. Vnde eſt illud: In nube cogitur aer. Priſcianus ad Coſdroe. Nubes & pluuiam non ex alio loco ſpirituū neceſſitas infert. Sed ex ipſo aere velociter turbato apparent, & hoc quidem præclarum, ꝙ nubes talem ſoliditatem, & virtutem, & craſſitudinem non habent, vt etiam minutiſſimum quid graue ſuſtinere poſſint in aere, aut ex terra retrahere. Vēti etenim multam virtutē habentes, potenter ſpirantes, non poſſunt nec lapidē paruum in aere comprehendere. Ex libro de naturis rerum. Nubes quidem dicuntur, quaſi nimborum naues. Solis nāq; calore de terra tractæ, per vapores in aere conglobantur, & condenſantur: grauidæq; factæ nimietate humiditatis, & amplius ferrè ſe non valentes, vēto de facili diſſoluuntur, & per pluuiam, niues, & grandines ad terram iterum relabuntur, vt iterum aſcendentes concreſcant in nubes: Hugo de ſex diebus. Nubes nihil aliud eſt, q̄ guttarum minutiſſimarum aquæ congeries, per virtutē caloris in aera eleuata. Sed ſi virtus caloris vehementior fuerit, tota illa congeries per virtutem caloris in purum aera tranſit. Si autem debilior, tunc illę guttæ minutiſſimæ ſe inuicem incurrētes craſſiores guttas faciunt, & inde pluuias. Quòd ſi guttæ illę minutæ vento conſtrictę fuerint, inde nix. Si vero craſſę, inde grando. Actor. Nubes itaq; de mari aſcendentes amaritudinem deponunt, & procul a terra ſuſpenſæ ſunt. Impulſæq; ventis agitantur, vbi volantes diſcurrunt in pluuias, & tonitrua, niues, & grandines reſoluuntur, aut indurantur. Attenuatæ reddunt iridem, i. arcum cęleſtem. Hinc eſt ille verſus de nubis proprietatibus: Pulſa nothis procul a terra, mare linquit in imbres Soluitur, & tonitruus volat, & tenuata dat irim.

De diuerſis nubium cauſis. Cap. XLIII.

SEneca lib. 5. Nubem tam arida, q̄ humida efficiunt. Eſt enim nubes aeris craſſi ſpiſſitudo. Vitruuius vbi ſupra lib. 8. A ventis quoq; feruntur humores conglobati ex fontibus, & fluminibus, & paludibus. Cum tempore Solis colligunt & exhauriunt, & ita tollunt in altitudinem nubes. Aer quoque a Sole calefactus humores a terra tollit, vaporeſq; & nebulas facit: licèt ex balneis exemplum capere. Nam cameræ quæ ſuper caldarias ſunt, fontes habent, ſed cœlum quod ibi eſt ab ignis vapore calefactum corripit ex pauimentis aquam: auſertq; ſecum in camerarum curuaturas. Semper enim vapor calidus in altitudinem ſe trahit, & primo quidē ſuſtinet propter leuitatem: vt autem plus humoris congeſtum habet, ſuſtinere non poteſt propter grauitatem, ſed ſtillat ſupra lauātium capita. Eadem ratione cœleſtis aer cum abſolutè calorem percipit, ex omnibus locis hauriendo tollit humores, & congregat ad nubes. Sic enim terra feruore tacta humores eijcit, vt corpus hominis ex calore ſudores emittit. Indices autem huius rei ſunt venti. Ex quibus Septentio, & Aquilo. quia frigidiſſimis partibus procreati veniunt, tenuatos ſiccitate in aere flatus ſpirāt. Auſter vero & alij, quia curſu Solis impetum faciunt, humidiſſimi ſunt, & ſemper imbres afferunt, quia percalefacti a regionibus feruidis aduenientes ex omnibus terris lambentes humores arripiunt, eoſq; ad Septentrionales regiones profundunt: huius rei teſtimonia poſſunt eſſe fluminum capita: quæ plurima maximaque ad Septentrionem leguntur egreſſa.

De locis & coloribus, & generationibus nubium. Cap. XLIIII.

HIeronymus ſuper Iſaiam. Nubes autem dicunt Philoſophi, non amplius decem ſtadijs a terra in ſublime tolli, & Solis ſplendorem abſcondere. Ariſt. in lib. Metheororum primo. Nubes fiunt in aere tantum in locis, in quibus virtus radiorum Solis & ſtellarum, quarum lumen eſt radians in aere abſcinditur a frigore terræ & aquæ, nec pūenit ad ea caliditas deſurſum: partes nanq; vaporis aſcendentis a terra, & aqua, quando veniunt propè ſurſum, ſeparantur propter ęſtum calidū, & ſiccum. Ideoque in illo ſupremo aeris non fiunt nubes, quia vincens ſuper illud eſt ignis, qui vaporis partes ſeparat. Nec eſt ipſi aeri, ſ. puro, ſubtili, & arido, vbi ipſum vaporem comprehendat, & aggreget. Sed in loco aeris inferiori frigido, per cōparationem ad ignem aggregatur, & inſpiſſatur pcipuèq; qn̄ eſt inter montes altos: ꝑfocatur illicq; infrigiditatur ad naturā ſuā redit. Idē in lib. 3. Videmus aūt quandoq; nubes nigras, quia caliditas vehementer in eis operans conſtringit eas, ſ. tanquam calor circundans frigus, & inſpiſſat partes earum: vnde radios Solis non recipiunt. Alba autem eſt nebula quando non pōt in eā ſolis operatio: vnde remanet nō aduſta. Non. n. coarctatur in partibus ſuis, & ideo recipit radios Solis. Nubes aūt rubeæ, & illę q̄ ſunt ad viriditatem, ſunt inter albas, & nigras. Et operatio quidē caliditatis in nube rubea, plus eſt in operatione ſua, q̄ in alba, ſ. quantum ad vſtionem, non quātum ad illuminationem. Et operatio illa quæ ad viriditatem, eſt ſupra operationem in nigram. Ex libro de naturis rerum. Secundum aūt volatum nubium, quæ ventis in aere deferuntur, aura pluuialis, aut ſicca frigida, vel remiſſa fore conijcitur. Itaq; ſi veſpere Solem in Occaſu nubes tegant, futuras in craſtino pluuias ſuſpicamur. Si etiam mane Solem Orientem nubes obtegat, reſiduo clareſcēte, pluuia ſperatur: aut a mane vſq; ad meridiem, aut a meridie vſq; ad noctem: porro ſi ventis contrarij flantibus nubes inter ſe diſpariles diſcordauerint, tempus dubium expectabis, quia cum quis ventorum ſuis nubibus alium ſuperauerit: auram illi cędere repente cognoſces.

De Pluuijs. Cap. XLV.

EX libro de naturis rerū. Pluuia nihil aliud eſt, q̄ ros multus. Non. n. fit pluuia niſi ex vapore multo, qui iam infrigidatus eſt. Cuius cauſa ſunt tempus, & locus frigida: velocius autē deſcendit, & in maiori quantitate, q̄ ros. Sunt itaq; duo corpora ex aere deſcendentia ſibi ſimilia, quia cauſa generationis vtrorumq; vna: nec diuerſificantur niſi multitudine tantum, & paucitate. Hæc ſunt ros, & pluuia: ſimiliter nix, & pruina. Philoſophus. Himber de nubibus deſcendit. Dum enim guttulæ in maiores guttas coeunt, aeris amplius natura non ferente, ad terras dilabuntur. In Orientis partibus raro pluit, ſed ibidem ſupra modum inundat cum pluuia venerit. Tantus enim ibi calor eſt ꝑ æſtū Solis, vt paucitas humorum aſcendentium de terra, peruenire non poſſit ad regionem himbris, Sole medio, quia paulatim aſcendētes eos deſiccat. Rorem vero craſſum, & frugibus efficacem ibidem eſſe conſtat. Cum autem humores in viſceribus terræ coarctati diutius, ex abundantia ſui tandem erupe-rint, calore Solis, & aeris ſiccitate trahentibus: tunc ſupra modum inundant pluuiæ, & quanto rarius, tanto copioſius. In Europa vero tam frequenter cadunt pluuiæ: vt ex eis torrentes fluminum inſtar currant, & hoc maximè circa montium iuga. In Ægyptiacis Thebis, ſi in æſtate largiores pluuiæ fundantur, tota regio mox infinitis muribus repletur: pluuia ſeruata ciſternis, & ſtabilitate purgata, aquarum omnium clariſſima eſt, & ſine corruptione diutius durat: frigida quoq; nimis eſt, & potu ſalubris: viſcera laxata ſtringit. Tempore pluuiæ maior pars piſcium impugnatur: vnde & ſupernare, & alludere pluuiæ videntur cadenti. Seneca lib. 7. Ego autem, tam diligens vinearum foſſor, affirmo nullam pluuiam eſſe tam magnam, quæ terram vltra decem pedes in altum madefaciat. Omnis humor intra primam cruſtam conſumitur.

De diuerſis pluuiarum cauſis. Cap. XLVI.

HIerony. ſuper Amos. Qui vocat inquit aquas maris, & effundit eas ſuper faciem terræ, idest aquas maris amariſſimas æthereo calore ſuſpenſas excolat, & ęliquat in dulcē pluuiarum ſaporem. Hinc diſcimus, quòd inde natæ ſunt pluuiæ. Iſidor. vbi ſupra. Pluuiæ dicuntur quaſi fluuiæ, eo quod fluant. Naſcuntur enim de terræ, & maris anhælitu, quæ cū altius eleuatæ fuerint, aut ſolis calore reſolutæ, aut vi vētorū com preſſę, ſtillantur in terris: dicuntur & himbres, eo ꝙ inebriant terrā ad germinandū. Ex his enim cuncta creant. Nimbus aūt dicitur denſitas nubis intempeſta, & obſcura, & nimbi a nube,

Sunt

Sunt enim repentinæ,& præcipites pluuię.Guil.de Con. Pluuiarum ergo diuersæ causæ. Aliqñ namq; spissus, & humidus ex terra,& aqua euaporat fumus. Hic dum ascendit, minutissimæ guttæ se inuoluunt,quæ crossiores factæ,& graues cadunt, fitq; pluuia. Aliqñ aer ex frigiditate terræ,& aquæ spissatur, transitq; in aquæam substantiam,quæ spissitudine sua nřis oculis tangit, & hanc nubem vocamus.Cum autem radii solis hanc tangunt, acumine suo illam penetrant,partemq; a parte separant,quæ ab aliis separatæ,naturali grauedine cadunt,fitq; pluuia. Contingit aliqñ solem ad nutrimentum sui humorem attrahere, quod autem liquidius est,in igneam transformatur substantiam. Sed quod grauius est,deorsum cadit,vnde post acutissimum feruorē videmus contingere pluuię fusionē. Quarta causa pluuiarum est ventus eleuans humorem de fluuiis,stagnis,lacubus.Inde est,ꝙ ranunculæ,& pisces cum pluuia sæpe visi sunt cadere. Cū.n.(ut prædiximus) aqua vento subleuatur,contingit, ꝙ ranunculas, & pisces secum eleuat,quibus ex naturali grauitate descendentibus stupent videntes.Nullū igitur tēpus anni immune est a pluuia.In omni nāq; vel fumus euaporat humidus,vel aer ex frigiditate spissatur,vel humor ad nutrimentū solis attrahitur , vel vento eleuatur.Hæc pluuia qñque plus solito spissata, & ex nimio calore intensa,fit ad modum sanguinis rubea, & spissa,vnde æstimauerunt quidam quandoque pluisse sanguinem.

De natura aquæ pluuialis. Cap XLVII.

EX imagine mundi.Licèt autem pluuia de aquis amaris hausta sit,igne tñ solis in aere decocta dulcescit, humoq; infusa dulcem saporem reddit. Constan.in pantegni lib.5.Pluuia est fumus aquarum a sole tractarum. Solis autem natura non nisi quod subtilissimum est trahit,unde aqua pluuiæ putredini propinquissima est,quod ex sui subtilitate contingit. Melior tñ est aquis cæteris,& digestibilior.Sed cum putrescit, raucitatem vocis generat,& febres.Deniq; ex putredine non est vituperanda, sed ex subtilitate laudanda. Nam omnis aqua cito putrescens,& ad corruptionem cito propinquans,subtilis est.Rursus aqua pluuialis,quæ ex aqua tenuissima conficitur,melior esse vř. Subtilitatem enim fumi significat,vnde oritur post hanc illa, quæ tonitruo cadit.Tonitru enim motu suo fumum in nebulā subtiliat, unde & aquæ pluuiales meliorantur,hæc frigida vel calida bibitur Isaac in dietis, Omnibus aquis pluuialis electior est, quæ vicini ab aeris ceciderit summitate. Mūda tñ si fuerit ab oī putredine,& ponatur in aqua cisternæ optimæ lotæ. Talis.n.aqua minus cæteris est humida,& quiddam stipticitatis habet, nec nocet stomacho,sed potius ipsum confortat.Auicen.li.1. Ex aquis ergo laudabilibus sunt aquæ pluuiales,& illæ præcipuè , quæ in æstate eueniunt,& ex nubibus cum quibus assunt tonitrua. Turbidatio autem vaporis vnde generantur venti maximi cum nubibus venientes,turbidat nubes ex quibus prouenit pluuia.Ideoque substantia eius salsa est, & non pura. Sed & aquæ pluuiali cito aduenit putredo , licèt cæteris aquis sit melior, eo ꝙ valde subtilis est,& in ipsa terrenus, & aereus humor corrumpens cito operatur,fitq; putredo eius causa computrescendi humores, & impedit pectus, & uocem. Quidam autem dixerunt causam huius esse,ꝙ aqua pluuiæ generatur ex vapore , qui ex humiditatibus diuersis sublimatur.Sed si hæc causa esset,aqua pluuię vituperabilis esset,& non laudabilis . Non autem sic est,imo hoc accidit (ut dictum est) propter substantiæ suæ subtilitatē , quia omnis subtilis substantia plus recipit passionem, ꝙ si aqua pluuialis ebullierit,putrefactionis eius receptio minuetur. Acetosa quoque si comedantur,qñ necesse est uti aqua pluuiali,opponūtur putrefactioni,& eius impedimentum repellunt.Aristo.in 2. li.Metheororū. Vř autem ꝙ etiam in pluuiis fit quiddam salsū. Cum enim vapor calidus,& siccus permiscetur frigido,& humido,ex quo fiunt nubes, & pluuię, facit eam salsam. Priscianus ad Cosdroe.Habet autem Himbrea aqua etiam lutum,eo ꝙ terrenum subleuatur mixtum cum humidioribus uaporibus. Non omnis autem ex aqua continenti meatus est Himber , sed qui ꝑ motionem uaporis in nubem constitutus est. Sæpe enim uenti violentior tempestas,& turbo,humidum ex fluminibus, vel stagnis,vel mari rapiens in altum subleuat, deinde in terram mittit.Propter hoc apparuerunt cum pluuia aliquando ranæ,& pisces veluti sursum alicubi nascentes descendere. Sæpe quoque guttę sanguineæ,& pici similes fiunt ex igneo commixto nubibus,simulque terreno syrpheto, idest ex uentis collecto fumo, hæc itaque omnia uiolenter,& contra naturam sursum compulsa,naturali meatu fluunt iterum deorsum.

De grandine,& eius forma,& proprietate. C.XLVIII.

EX imagine mundi.At illæ autem pluuiæ ventis , & frigore constrictæ,in aere conglatiantur vel conglobantur,coagulanturq; a tq; in lapides grandinis mutantur. Isidorus ubi supra.Grando dř ideo,eo ꝙ forma eius granorum habet similitudinem:hoc autem ventorum rigore duratur,& solidatur,ruptoque aere soluitur.Plinius lib.2. Grando conglaciato himbre gignitur,interdiu sæpius,quàm noctu cadit, & multo celerius,quā nix resoluitur.Guilhelmus de conchis.Cum enim humor modo prædicto eleuetur, contingit aerem in superioribus esse frigidū, & siccum,qui guttas aquæ sua frigiditate congelans, in lapideā conuertit substantiam.Sed quia guttæ aquæ rotundę sunt,quod ꝑ foramina,q̄ rotūda in lapides agūt assiduitate cadendi ꝓbari potest,grando fit rotunda.Ex libro de naturis rerum Grando fit ex pluuiæ stillis ventis ac frigore superioris aeris conglaciatis. Et corpus sphæricum habet ꝑꝑ circumitionem volubilitatis.Cuius materiam.i.stillas pluuiæ si condensatam fuderit aer, multæ guttæ conglobantur in vnum lapidem, & tunc excedit grando solitam quantitatem fitq; tempestas. Vnde legitur in cronicis, grandines aliquotiens tantæ magnitudinis cecidisse, ut etiā bestias,& homines extra tecta positos conquassarent.Grando turbida magis est,quàm in terra glacies congelata , quia minimæ guttæ primitus coagulatæ paulatim adiicitur descēdendo. Sicq; de multis partibus fit,quod non glacies , quæ ex aqua continua tanquam materia per gelu concrescit. Grando multo infrigidat aerem:vnde quandocumque in verè,& autumno ceciderit,periculum imminet pestis.Et frugibus dirę gelidęq; pruinę,nisi immediatè post grandinem sol calidior aerem terramq; lustrauerit.Porro si circa solsticium æstiuale ceciderit, signū est in superioris aeris regione frigus esse per maximum, & nisi pars inferior , solis radijs calefacta grandinem descendentem liquefaceret , ad immensam quantitatem moles faceret monstruosas. Seneca de naturalibus quęstionibus. Posidonius dicit, eo modo grandinē fieri quo glaciē,gelata.s.nube tota. Rotūda est autem, quia oē stillicidium rotundatur , glomerando,ꝙ in speculis quoque appareat, qui humorem halitu colligunt,& in poculis sparsisque foliis adhærentes guttæ in rotundum iacēt, præterea potest etiam grando si talis non fuerit descendēdo rotūdari,totiensq; per aeris spacium densi deuoluta in orbem teri. Grando autem nihil aliud est,quàm suspensa glacies.

Vbi & ex quo generetur grando. Cap. XLIX.

ARistoteles vbi supra.Grando fit in nubibus a terra lōginquis. Cuius generationis causa caliditas est,quæ est in vapore ascendente a terra,unde fit in partibus calidis, & temporibus calidis,plus quàm frigidis.Calor enim est cōtrarius frigori, quare recipitur frigus ad interiora nubis ex multitudine caliditatis aeris in illa hora,gelatque,q̄d in ea est de aqua,& separat eā in grandinem. In temporibus verò frigidis sparsum est frigus in aere toto,& non in proprietate nubis. Nec est ibi caliditas,q̄ possit ei esse contraria, ꝑꝑ quam contrahatur ad interiora:grando quidem rotunda , & parua , descendit ex locis in alto supremis.Eiusque rotunditas,& paruitas sunt , quia dum ex longinquo descendit,moratur in aere diu, eiusque aqua resoluitur cū spacio ex caliditate aeris in illo tempore , & ob hoc minoratur,& rotundatur. Grandini verò descendenti ex locis terrę ꝓpinquis accidit contrarium , eo ꝙ non elongatur exitus eius a finibus eius fixis.Ideoque non resoluta peruenit ad terram magna in mensura,nec valde rotunda. Guttæ etiam magnæ fiunt, & uelociter descendunt in diebus calidis,propter uelocitatē cōstrictionis frigoris , quia calor accidens in aere vehementer fugat frigus nubis,& cōtrahitur ac vehementer comprimitur.Dico ergo,ꝙ qñ est in aere calor,uelocior est aquæ congelatio, cuius indicium est,ꝙ qñ calefit aqua, deinde funditur in locis frigidis,uelocior est ad frigus suum , quia tunc magis est apparens suæ virtuti,& vehementiùs ad operationem suam,quàm quando non est illic eius contrarium,scilicet calor . Piscatores quoque quando uolunt harundinem congelare, ut uelocior fit ad mersionem in aqua,fundunt super eam aquam calidam,deinde ponunt eam in loco frigido, statimque super eam glacies congelatur propter apparitionem frigoris, & vehementiam operationis eius,propter contrarietatem ex calore.

De Niue. Cap. L.

EX imagine mundi . Nix autem aquarum vapore,necdum densato in guttas,sed gelu præripiente formatur,quæ in alto mari non cadit.Seneca ubi supra. Nix in pruina est pendens congelatio.Nix autem non potest rotundari ut grando,quia nō cadit tam solida,sed fusa. Nec per magnam altitudinem cadit, sed circa terram eius initium est,& e proximo lapsus.Minus autem algere pedes eorum aiunt,qui fixam , & duram niuem calcant,quàm eorum,qui teneram,& labefactam.Guil.de conchis. In summitate quorundam montium ꝑꝑ aeris subtilitatem perpetuę sunt niues,quia ignea non sunt calida, nisi uicina sint alicui materiæ spissæ,& humidæ , vnde sol in conuallibus montiū vbi aer spissior est,maiorem calorem exercet. Ex lib.de naturis rerum

rum. Nix est aquarum uapore needum densato in guttas, sed gelu præpediente formata, nec tñ translucet ut glacies, qm̄ ex paruissimis, & innumeris minutiis fit, quæ non cohæret, præferuntq; candorē. Niuē ꝓbantur hīc montes illi, qui orbis climata faciūt, vt caucasus in India, Athlas in Andria, & cęteri. Olimpius autem non habet, sicut nec ventos, nec pluuias, quia excedit omnium regionum humores. Niues per totum annum seruari possunt sub terra paleis coopertę. In Oriente quidem seruantur ad miscendum vinum in æstate calida, vel ad aerem infrigidandū circa infirmos, infrigidat.n. valde. Et notandum, ꝙ mēbra fricata niue, & si ad horam quasi frigus intolerabile faciat, postea tamen per se calore moderatissimo refouentur., quia calor naturalis in homine accidentali frigori reluctatur.

De niuis causa vel origine. *Cap. LI.*

ARisto. ubi supra. Generatio niuis ex frigore fit in nubibus, & eius significatio mollities est, quæ prouenit ex parte caliditatis admixtæ vaporibus prohibentis partes ipsius vaporis inspissari, & vehementer aggregari. Philosophus: causa generationis pruinæ, & niuis est vna, nec diuersificantur nisi in similitudine tm̄, & paucitate, sicut ros, & pluuia. Itaq; generatio niuis & pruinæ est ex frigore, quia nix est ex nubibus frigore congelatis, ut supra dictū est. Et pruina fit ex vapore cōgelato in aere. Et huius significatio est mollities niuis, & durities pruinæ, quia mollities niuis (vt dictum est) fit ex parte caliditatis admixtæ vaporibus, quæ faciunt nubes, prohibentis partes illius vaporis inspissari, uehementer aggregari. Durities verò pruinæ fit ex frigore locis & temporibus, in quibus non est ex caliditate pars, qua prohibeatur aggregari vapor, quia partes frigoris partes ipsius vaporis aggregāt, & eas cōtrahūt. Plinius li. 2. Grando cōgelato imbre gignit', & nix eodē humore mollius coacto. Per hiemē aūt niues cadunt, nō grādines, nec in alto mari cadūt niues.

De temporibus niuis, & grandinis. *Cap. LII.*

SEneca de natu. quæst. li. 3. Quæritur cur hieme ningat, non grandinet. Vere autem iam infracto frigore grando cadat, hieme quidem aer riget, & nondum in aquam vergit, sed in niuem, cui propior est aer. Cum autem ver ceperit, maior inclinatio temporis sequitur, & calidiori cælo maiora fiunt stillicidia, nimbique graues, magis uastique, quàm pertinaces, deferuntur ob mutationem aeris vndique patefacti, & soluentis se ipso adiuuante tempore, pruinas verò lentas habet pluuias, & tenues, quales interuenire solent cum pluuia rara, & minuta, niuę quoque habet admixtam. Præterea flante Aquilone, aut cœlum suū habente minimæ pluuiæ sunt. Austro verò imber improbior est, & guttæ pleniores. Guil. de Con. Humor in æstate calore solis altius eleuatur. Sed dum sic eleuatur, guttæ inuoluuntur, quæ crossiores factæ atque congelatę grandinem gignunt. In hieme verò, quia frigus circa terram est, guttæ aquæ antequā crossę sint, ex frigiditate temporis constringuntur, & in niuem mutantur. Sed fortasse dicis: cū æstas sit calida, vnde in superioribus partibus aeris, quæ soli sunt propinquiores, cōtingit frigiditas? Dicunt quidam niues, quæ sunt in altissimis montibus, calore æstatis remitti, atque inde frigidum spiritum, qui per superiora discurrit creari. Nix enim aliquantulum in aqua conuersa, plus infrigidat, quàm dum est solida, quod calcando vtramque poteris probare. Sed fortasse dicis. Et vnde in summis mōtibus, qui proximi sunt soli, est tanta frigiditas, ꝙ ibi sunt niues ꝑpetuæ. In cōuallibus autem est calor sine niue? Rn̄deo: Diuersę sunt causæ. Vna est. Ignis non pt accendi nisi in humido, & spisso. Sed aer quantò est superior, tantò subtilior, & quantò inferior, tātò crossior spissiorq;. Itē cū radii solis tangūt vallē, & non sic alta mōtiū resiliunt radii, & resiliendo sese pcutiūt, ex quo conflictu generat' calor. Itē oīs euaporatio quātò est suæ origini ꝓpinquior, tātò est calidior: his ergo cōcurrētibus, aer q est ꝓpinquior terræ, est calidior, q verò ab ea remotus est minus calidus.

De natura aquæ niualis. *Cap. LIII.*

ISaac in dictis. Nix frigidor est aqua, & minus humida, qa nō est aliud, quàm aqua præ nimia frigiditate cōgelata, unde humiditas eius occultatur. Siccitas autem ipsius palam est, proinde omnibus neruis corporis nocet, & dentibus, maximeq; senibus generat spasmum, & Paralysim, & c. Pueris autem, & iuuenibus non cito talia eueniunt, propter naturalem calorem frigiditati aquæ repugnantem: si tñ assuescant nocet, præcipueque nerui eorum incidunt in passionem de qua non possunt euadere. Auicenna in secundo Can. dicit, ꝙ aqua niuis ledat dolorem dentiū calidum. Nocet autem neruis, quia coartat vapores calidos currentes in eis, & retinet eos ne resoluantur. Nocet etiam stomacho, & propriè frigido: Nocet iterum sensibus. & eis quibus humores frigidi generantur: facit autem qnq; sitim, eo ꝙ caliditatem adiuuat. Constantinus pantegni quinta parte. Aqua pluuialis cum niue frigescit, naturaliter refrigerat stomachum, & epar sicut de fontanis, ieiunus tñ non bibat, quia stomachum percutit rigor eius, & contractionem facit, pectori nocet, quia tussim facit, dentibus non congruit, nec neruis, nec cerebro, qa mēbra hæc frigida sūt. Catarrū quoq; facit, pectoribus sanguinem screantibus, etiam si cessauerit, morbus reducitur. Aquam frigidam cum niue si quis post cibum biberit, bonum appetitum facit, stomachum confortat, vt benè digerat, non tñ subito bibenda est, sed paulatim sorbenda. Itaque nix, & glacies si de bona fit aqua laudabilis est. Sed illa melior, quæ supra petram cadit, & mundam terram. Cadens enim super metallinos montes, & terras sapidas vel fetentes omnibus modis cauenda est.

De coruscatione. *Cap. LIIII.*

ARist. ubi supra li 3. Coruscationem dixerunt esse sapientes in cōcauitate nubium. Quorum vnus Empedocles dixit, ꝙ coruscatio est ignis occultatus in nubibus ex radio solis, deinde apparens. Anaxagoras autem ait, ꝙ ignis in nubem ascendens occultatus ibi, apparet deinde, & eius apparitio est coruscatio, q quando extinguitur in nubibus, uox illius extinctionis est tonitruum. Ego autem dico, ꝙ res istæ non sunt nisi ex vapore: cum enim uapor humidus ascendens peruenit ad locum frigidum. i. ad medium aeris, inspissantur, & aggregantur partes eius, & inde sunt pluuia, & nix, & grando, & caligo, secundum modum diuersitatis inspissationis, & aggregationis eius, & loci ipsius, & eius, quod ei accipit id est frigoris. Cum autem inspissatur iste vapor humidus, comprimitur, quod in ipso est vapore calido, & sicco ascendente cum eo ex terra. Comprimitur inquam in nube propter frigus, & prohibet apparere. Itaque agitatur in vētre nubis, & percutit nubem humidam, & scindit eam, qua ex percussione vox exiens quasi scissura magna tonitrus est. Sicut qn̄ in ligno humido inflammatur ignis, auditur ex eo vox propter illud, quod est in eo de vapore compresso. Coruscationis autem esse, est ex ventis calidis, & siccis compressis in nubibus, qm̄ inflammat eas inflammatione vehementi, & adurunt, earumq; humiditates pertranseunt. Auditur ergo ibi uox, sicut stridor ferri igniti submersi in aqua, & illa vox tonitruum est, ignis autem egrediens ex ea coruscatio est. Coruscationis quidem splendor ante tonitrum peruenit ad nos propter subtilitatem suam, sicut & uisus auditum excellit propter eandem causam. Fit autem tonitrus etiam extinctione ignis in uentre nubis. Dico ergo, quòd vapor, quæ est materia uenti, quando apparet extra terram ventus est. Et quando occultatur in terra, terræmotus ex eo est. Quando autem in nube coartatur ex eo tonitrus est. Quando verò nubes aggregantur, & inspissatur humiditas quæ est in eis, est tonitrus, & coruscatio. Quando autem ventus ex nubibus apparet paulatim, & est habens subtilitatem in partibus suis. Non fit ex eo tonitrus nec coruscatio.

De tonitruo. *Cap. LV.*

ISidorus 14. li. Tonitrus dr̄, eo ꝙ sonus eius terreat, tonus. n. est sonus. Nam cum procella venti vehemētissimi nubibus se repente immeiserit, turbine inualescente & exitum quærente, nubē quam excauauit, magno impetu ꝑscindit, ac sic cū horrēdo fragore defert' ad aures: quod mirari quis non debeat, cū vesicula quamuis parua magnū tñ sonitum displosa emittit. Plinius vbi supra. Tonitrua sunt impactorū ignīū plagę, cū flatus aut vapor in nube luctat'. Seneca de naturalibus q̄onibus, Posidonius ait: ꝙ est terra terrenisq; omnibus pars humida efflatur, pars sicca & fumida fulminibus alimentum est illa imbribus. Quicquid enim in aera sicci fumosique peruenit, id includi se nubibus non fert, sed rumpit claudentia. Inde sonus est quem nos tonitruum vocamus, nam & ignis in aquam demissus sonat, dum extinguitur. Idem in eodem. Tonitrua nihil aliud sunt, quam siti aeris sonitus, dum aut terit, aut rumpitur. Nam, & si nullus ignis in aquam sonat dum extinguitur: non ignis ipse tunc sonum efficit: sed spiritus per extinguentia effugiens. Quidam enim æstimant cum spiritum per frigida humidaque meantem sonum facere: sicut in aqua feruens massa extinguitur cum murmure. Anaximenes sic ait. Tonitrua spiritus incidens nubibus edit. Et dum luctatur per obstantia. atque intercisa euadere: ipsa ignem fuga accendit. Anaximandrus autem ad spiritum omnia retulit. Tonitrua inquit sunt ictę nubis soni: quare & sereno tonat, quia tunc scilicet per crassum & scissum aera spiritus prosilit.

De speciebus tonitrui. *Cap. LVI.*

DIogenes ait. Tonitrua quædam igne, quædam spiritu fieri. Illa facit ignis, quæ ipsę antecedit, & nunciat. Illa vero spiritus, quæ sine splendore crepuerint: vtrumq; quidem sine altero effici aliquando concedo, vt̄ autem ꝙ non illis discreta potestas sit, si vtrumque ab vtroque effici possit. Quis enim negabit spi-

bit spi-

bit spiritum impetu magno latum, cum efficiat sonum, effectum & ignem? Quis non concedet, & hoc ignem aliqñ posse nubes irrumpere, & non exilire? Si plurium aceruo nubium, cũ paucas percidisset, oppressus est. Igitur ignis ibit in spiritũ, perdet & frigorem, & spũs in ignẽ dũ sortita incẽdit. Necesse quoq; est, vt impetus fulminis præmittat spũs, agatq; ante se, & a tergo trahat ventũ, cũ tñ vasto ictu aera inciderit. Itaq; omnia antequã feriantur intremiscunt vibrata vento, quem ignis ante præmisit. Tonitrua sic distinxere quidam, vt dicerent vnũ esse genus, cuius graue sit murmur, quale terrarũ motũ antecedit, clauso vẽto, & fremente. Cum.n. spiritum intra se clausere nubes, in concauis earũ partibus volutatus est, similemq; agit mugitibus sonũ raucũ, & æqualẽ, & continuũ. Aliud est genus acre, & acerbũ, qualis sonus auditur. cũ sup alicuius caput vesica disrumpit. Talia æduntur tonitrua, cũ nubes conglobata dissoluit, & quo fuerat intenta spiritum emittit. Hic ,ppriè fragor dr̃ subitus, & vehemens, quo ædito concidunt hoĩes, & exanimant. Quidã aũt vtiq; stupent, & attoniti fiunt. Quorum mentem sonus ille cœlestis loco pepulit. Ex hoc illo quoq; mõ fieri põt, vt aer caua nube inclusus, & ipso motu extenuat' diffundat. Deĩde dũ maiorẽ locũ sibi quærit, a quibus inuolutus est, sonũ patit. Nã queadmodum inter se manus illisç plausum ædunt. Sic illisarũ inter se nubium sonus potest esse magnus, quia magna concurrunt.

Quòd non sit tonitrus ex qualibet collisione. Cap. LVII.

ET videmus inquis nubes montibus impingi, nec tñ sonum fieri. Sed primum quidem non quocumque modo illisæ sonant, imo cum apte ad sonum ædendum compositæ sunt. Nã, & auersas manus inter se si collidas, non plaudent, sed palma cum palma collata. Plurimumq; interest, vtrũ cauæ concutiantur, an planæ, & extentæ. Deinde non tm̃ irenubes oportet, sed agi magna vi, & procellosa. Adijce nunc, ꝙ motus nubem non findit, sed digerit, primã quãq; eius partẽ soluit. Sed nec vesica quidem sereat, quocũq; modo spiritũ emiserit, qa si ferro diuisa est, sine sono vllo spũs exit, vt igit sonet, oportet illã rumpi, nõ secari. Similiter, & nubes, nisi multò dissiluerint impetu, nõ resonãt. Adijce etiã, ꝙ nubes in montẽ actæ nõ frangunt, sed circũfundũtur, & in aliquas partes montis deductæ, siquẽ habẽt spiritũ, multifariã emittunt, qui nisi vniuersus eruperit, non crepat. Lato em̃ ictu totumque globum semel dissipante, opus est vt sonus erumpat, qualis auditur cum tonat. Præter hoc natura aptus est aer ad uoces, cum vox nihil aliud sit, quam ictus aer. Debent ergo nubes vtrinq; inseri, & cauæ, & intentæ. Nam, & verba vocaliora sunt uacua, quam plena, & intenta, quam remissa. Item tympana, & cimbala sonant, qm̃ illa quidẽ repugnantẽ ex vlteriore parte spiritum pulsant. Hæc, & illa non nisi cauo aere tinniũt.

Quòd etiam sine nube videtur fieri posse. Cap. LVIII.

QVidam inter quos Asclepiodorus est, quorundam quoque corporum cõcursu fieri tonitruum, & excuti fulmina posse iudicant. Ethna siquidem aliquando multo igne abundauit, & ingentem arenæ vstæ copiam inde effudit. Inuolutus est dies puluere, pluresque subita nox terruit illo tempore. Aiunt autẽ tunc plurima fuisse fulmina, & tonitrua, quæ corporum aridorũ cõcursu sunt facta, non nubium, quas verisimile est, in tanto aeris feruore nullas fuisse. Cambises exercitũ ad Hãmonẽ misit, quẽ Arena Austro mota, in modũ niuis incidẽs texit, deinde obruit. Tunc quoq; verisimile est tonitruũ fulminaq; fuisse attritu sese affricantis Arenæ. Non repugnat proposito nr̃o hæc opinio. Diximus.n. vtriusq; natura corpora efflare terras, & sicci aliquid, & humidi in toto aere vagari. Itaque si quid tale tunc interuenit, nubem solidiorem, & crassiorem fecit, quam si tm̃ simplici spũ texeretur. Illa frangi possunt, & ædere sonũ. Ista, ꝙ dixi siue incendiis vaporãtibus aera repleuerũt, siue terras vrẽtibus, necesse est, ꝙ nubes faciant antequam sonũ. Nubẽ verò tã arida, quã humida efficiunt. Est enim nubes aeris crassa spissitudo.

De fulmine. Cap. LIX.

ISidorus. Cum tonitruo autem simul, & fulgura exprimũtur. Sed illud celerius uidetur, quia clarum est, hoc autem ad aures tardius peruenit ad instar securis arborem procul cedentis, cuius quidem ante cernis ictum, quam ad aures sonitus perueniat. Fulgur ergo, & fulmen est ictus cęlesti iaculi a feriendo dicti. Fulgurare est ferire. Fulmina autem collisa nubila faciũt. Nã omnium rerum collisio ignem creat, ut in lapidibus cernimus vel in attritu rotarum. Similiter & ignis in nubibus fit, ex vento autem & igne fulmina fiunt, & impulsu uentorum emittuntur. Tria sunt ergo eius uocabula. Dr̃.n. fulgur, qa tãgit, fulgor qa incendit, & vrit, fulmen quia findit. Sen. de natu. quæ. li. Celidonius ait fulgurationem esse speciem inanem non ignem. Heraclius existimat esse fulgurationem velut apud nos incipientium ignium conatus. Et primam flammã uidam, modo intereuntem modo resurgentem, & ego ut breuiter dicam, quod sentio, dico ergo ꝙ fulmen est fulgus incensum. Calida enim fumidaque terris emissa cum in nubes incidunt, in earũ sinu diu inuoluta nouissimè erũpũt. Et qñ vires nõ habẽt splendor. At ubi fulgura plus habuerint materiæ, & maiore impetu arserint, non tantum apparent, sed decidunt: vbicumque aũt fulmen deciderit, ibi esse odorem sulphuris certum est, qui quia natura grauis est, sæpius haustus alienat. Sed quare fulmen subito apparet, nec continuatur ignis, quia celer ignis vndique motus, simul & nubes rumpit, & aera incendit, deinde flamma desinit motu quiescente. Et eadem etiam causa modo ad terram perfertur, modo dissoluitur si minori impressus est materiæ, aliàs si minore impulsus est impetu, quotiens enim ipsa iactatione fortius se accẽdit, fugiendi impetum capit, deinde cum euasit, & pugna desinit. Cur autem oblique fertur? quia spiritu constat, spiritus.n. obliquus est. Et quia natura ignem sursum uocat, iniuria deorsum premit. Incipit autem obliquum esse iter dum neutra vis alteri cædit. Et ignis in superiora nititur, & in inferiora deprimitur. Et quare sæpius cacumina montium feriuntur? quia ignibus opposita sunt è cœlo cadentibus, propter hoc transcendum est. Serenum autem tẽpus sine fulmine est, nec habet istos metus dies purus, nec nox quidem nisi obscura nubibus. Quid ergo nam quandoque apparentibus etiam stellis in nocte tranquilla fulgurat. Sed scias illic esse nubes vnde splendor effertur, quas a nobis uideri terrarum tumor non finit, fieri ergo potest vt humiles nubes attritu suo ignem reddant, qui in superiora expressus in parte cœli sincera videtur.

Cur non tonet ac fulminet in quolibet anni tẽpore. C. LX.

CVm autem in omni tempore anni fumus humidus ascendat, quare non in omni contingunt fulmina, & tonitrua? Ad hoc respondeo, & si humido fumo ascendente habent fieri, non tamen inde fiunt donec ad summum aeris peruenerint. Qđ per simile maris potest probari. Cum enim mare ex fumo terræ ascendente in summo commouetur, spissitudine tamen sua non potest huc, & illuc impelli. sed cũ vsq; ad summũ motio illa peruenerit, huc & illuc vnda impellitur fitq; tempestas. Quod vero a fundo maris tempestas incipit, ex hoc potest probari, ꝙ focas vndas agitantes ante tempestetem uidemus, vt enim ait Plinius, sunt naturæ dormitoriæ, fumo tamẽ, ut prædiximus, fundo maris commouente excitatæ ad summum ascendunt. Quod uidentes nautæ experimento certi, & si delphico incerti, tempestatem futuram prædicunt, quippe iam incepit in fundo maris. Simile contingit in aere, dum enim fumus superiores partes aeris obtinet per spissitudinem suam huc, & illuc ex eius abilitate illum impellit, fiuntque tonitrua, & fulmina. In hieme verò, & in uere, & si spissus fit, non est tñ tantus calor, ꝙ spissus fumus possit vsque ad summũ erigi. Remanẽs ergo in inferiore parte aeris, uentos, & pluuias gignit. In æstate cuius est maximus feruor vsque ad summũ eleuat, fitq; partiũ aeris diuersa concursio vel cõcussio, unde fulmina, & tonitrua cõtingãt. In autũno verò, ꝗ frigid' est, & siccus. Neq; humor est qui eleuet, neq; calor qui eleuet.

De diuersis speciebus fulminis. Cap. LXI.

PLinius secundo lib. Fulminum genera plura traduntur, quę sicca veniunt non adurunt, sed dissipant, quæ humida ueniunt, non adurunt, sed infuscant. Tertium est, quod clarum vocat mirificæ naturæ, quo dolia exhauriuntur intactis operimẽtis, nulloque alio vestigio relicto. Sacculis nullo modo ambustis aurum, & ęs liquatur intus, fulgur autem prius cerni, quam tonitrum audiri, cum simul fiant non est mirum, quia lux sonitu velocior est. Seneca lib. 6. naturalium quæstionum. Fulminum genera tria sunt, quod terebrat, quod dissipat, quod vrit. Quod terebrat subtile est, & flammeum cui per angustissimũ fuga est, ob sinceram, & puram flammæ tenuitatem. Quod dissipat conglobatum est, & habet admixtam uim coacti, & procellosi spiritus. Illud itaq; fulmen per id foramen per quod ingressum est, & redit, & euadit. Et huius latè sparsa vis rumpit icta, non perforat. Quod autem vrit multum terreni habet, & igneum magis est, quàm flammeum, ac magnas ignium notas relinquit, quæ percussis inhæreant. Nullum quidem sine igne fulmen uenit. Sed propriè tamen hoc igneum dicimus, quod arbori imprimit manifesta vestigia. Et aut fuscat, aut urit. Vrit quidem tribus modis: Aut enim aflat, & leui quoque iniuria lædit. Aut comburit, aut incendit, hæc omnia genere, & modo differũt. Quodcunque combustum est vtique, & ustum est, sed non conuertitur, potest autem esse combustum non accensum, & ècontra, Illud autem genus quo icta fuscantur, decolorat aut colorat, Decoloratur id cuius color vitiatur, non mutatur. Coloratur ãt id cuius facies alia fit, ꝙ fuit, ut cerulea vel nigra vel pallida;

De

De miraculis operationum fulminis. Cap. LXII.

Caeterum mira fulminis si intueri velis sunt opera, huius enim quadam subtili potentia loculis integris,& illęsis,cōflatur argentum,manente vagina gladius liquescit. Et inuiolato ligno,circa pila ferrum omne distillat, fracto quoq; dolio vinum stat,nec vltra triduum ille perdurat rigor. Illud æquè inter adnotanda ponendum. Quòd & hoīum, & animalium,q̃ icta sunt caput ad exitum fulminis spectat, ꝙ omnium percussarum arborum fulmine hastulæ surgunt. Quid,ꝙ serpentiū,& animaliū cæterorum,quibus mortiferum virus inest,cum icta sunt fulmine,venenū oē cōsumitur. In venenatis siquidē corporibus vermis non nascitur,fulmine verò icta intra paucos dies vermiant. Guilhemus de conchis. Effectus verò fulminis circa ea,quæ tangit potius sunt admirandi,quàm causæ inquirendę:quis.n. inuenit causam,qūo fulmen integris,& illęsis loculis, aliqñ conflat argentum. Manente vagina liquefacit gladiū, circa lignū dolatū,ferrum distillat. Quòd fracto dolio vinum facit stare, nec vltra triduum rigor ille durat,& alia multa. Horosius de Hormesta mundi. Lucius Elius eques Romanus cum vxore,& filiis de Roma in Apuliam rediens tempestate correptus,cum filiā consternatam videret,vt citius propioribus tectis succederent, relictis vehiculis,correptisq; equis, filiam virginem equo insidentem in medium agmen accepit, puella continuo ictu fulminis exanimata est. Sed omnibus sine scissura aliqua vestimētis adem ptis,ac pectoris pedumque vinculis dissolutis, monilibus ēt anulisq; discussis,ipsoq; corpore illęso. Nisi ꝙ obscenū in modū nuda,& lingua paululū exerta iacuit. Equ° quoq; ipse quo illa vtebatur, stratoriis frenis,& cingulis dissolutis sparsus ac passim ꝓcul exanimis iacuit. Plinius vbi supra. Martia princeps Romanorū icta grauida,exanimato partu,ipsa ꝓter aliud incōmodum vllū vixit: vigilās ictus dormitātibus alias cōtuerīb° oculis dormiens patētibus inuenit:nullū aīal nisi exanimatū fulgure accendit:vulnera fulminatorum frigidiora sunt reliquo corpore.

De varijs eiusdem operationibus secundum materias quas inuenit. Cap. LXIII.

Seneca vbi supra. Pauca adhuc adiiciam ad uim fulminis narrandam,quæ non eodem modo materiam oēm vexat. Valentiora,quia resistunt vehementius dissipat. Cedentia non nunquā sine iniuria transit. Cum lapide ferroq;,& durissimis quibuscūque confligit,quia viam per illa necesse est impetu quærat. Teneris ac rarioribus parcit,quamquā flammis opportuna uideātur,quia transitu patente minus obstaculum inuenit. Itaque loculis,ut dixi integris pecunia,quæ intus erat conflata reperitur, quia tenuissimus ignis per occulta foramina transit, quicquid autem in cingulo solidum,& contumax inuenit, vincit:interdū etiam in eadem materia multa diuersa eiusdem vis fulminis facit,sicut in arbore,quod aridissimum,& rarissimum est vrit. Et quod durissimum atq; solidissimū terebrat,& frangit, summos cortices dissipat,interiores libros rumpit ac scindit, folia pertūdit,& stringit,vinum gelat,ferrum,& ęs fundit. Illud etiam mirum est,ꝙ vinum fulmine gelatum, cum ad priorem habitū redierit,potum aut exanimat,aut dementem facit. Cur illud accidat quærenti mihi id occurrit. Inest fulmini pestifera vis, & ex hoc aliquem remanere spiritum in eo ipso humore quem coegit coagulauitq; verisimile est. Neq; enim alligare potuisset,nisi aliquod ei vinculum additum esset, præterea quocunq; decidit fulmen,odorem ibi sulphuris esse certum est,qui qñ grauis est, sæpius haustus alienat. Ex libro de naturis rerum. Fulmen sæpius alta sternit,quia cum ab alto descendit citius alta repetit. Nullus autem fulmine tangitur, quàm prius lumen uiderit,aut tonitruum audierit. In silentio nunquam fulmē iacitur, fulmē quidem tactum hominem non semper extinguit. Cætera verò animantia semper,hunc honorem homini natura tribuente.

De differentia coruscationis siue fulgurationis,& fulminis. Cap. LXIIII.

Seneca ubi supra. Tria sunt, quæ vnā accidunt, fulguratio, fulmen,tonitruus. Fulguratio ostendit ignē,fulminatio emittit. Illa vt ita dicam comminatio est sine ictu. Inter omnia autē conuenit cuncta hæc in nubibus,& è nubibus fieri Et fulgurationes atq; fulminationes aut igneas esse aut ignea specie. Nūc ad illa transeamus in quibus lis est. Quidam putant ignem esse in nubibus,quidam ad tempus fieri,nec prius esse, quàm mitti. Anaxagoras illum ex æthere stillare. Aristoteles non multo ante colligi,sed eodem momento quo fit exilire. Quidam verò è nostris æstimant,aerem cum in ignem, & aquam mutabilis sit, non alium de nouarum flammarum causas contrahere. Ipse enim mouendo se accendit,& condensos compactosq; nubium sinus dissipat,at necessario vastum in tam magnorum corporū diruptionē sonum reddit. Illa verò nubium difficulter cedentiū pugna aliquid confert ad concitandum ignem,sicut ad secandū aliquid ferro manus confert,sed secare ferri est. Quid ergo inter fulgurationem,& fulmen interest? Fulguratio est ignis latè explicitus,fulmen est ignis coactus,& in impetum iactus. Nubiam enim inter se compressarum angustiæ medium spiritum eiiciūt, & hoc ipso inflammatum, & tormenti modo emittunt. Nam & balistę scorpionesque tela cum sono expellunt. At quare aliqñ tonat, & non fulgurat?quia spūs infirmior in flammā non valuit,sed in sonum valuit. Quid est ergo ipsa fulguratio? aeris deducentis se corruentisq; iactatio languidū ignē, nec exiturum aperiens. Quid est fulmen?acrioris, & densioris spūs cursus. Anaximandrus ait omnia ista sic fieri, vt ex æthere aliqua vis in inferiora descendet. Sic.n. ignis impactus nubibus frigidis sonat. At cū illas interscindit,fulget. Et minor vis igniū fulgurationes facit,maior fulmina. Celidonius ait fulgurationem spēm inanē esse,non ignē. Heraclius aūt existimat, velut incipiētiū igniū conatū primāq; flammā victā,mō intereuntem,modo resurgentē,hæc antiqui fulgetra dicebāt. Quid aūt existimem, quæris,dicā fulguratio est repentinum latè lumen emicans, qd tunc euenit cū aer extenuatis nubibus in ignem uertitur,nec vires quibus longius prosiliat, inuenit. Aera siquidem motus extenuat,extenuatio incendit. Ideo plurima æstate sunt fulmina, quia plurimum calidi est, facilius autem attritu calorum ignis existit. Eodē aūt mō fit fulgur,quod splendet. Et fulmen, qd accenditur. Sed illi leuior vis alimentique minus est. Et ut breuiter dicam,quod sentio,fulmen est fulgur incensum.

Quòd vtrumque illorum est ignis. Cap. LXV.

Fulmen ignis est,æquè & fulguratio,quæ nihil aliud est,quā flamma fulmen futura si plus uirium habuisset. Nō ergo natura distant hæc,sed impetu. Illum ignem esse calor ostēdit,'hic non est nisi ex eo,quod ostendit effectus. Magnorum.n.incendiorum sæpe fulmen causa fuit. Siluę illo concrematę, & urbiū partes etiam,quæ non percussa sunt,tñ adusta cernuntur, quædam autem velut fuligine colorantur. Quid ꝙ omnibus fulguratis odor sulphureus inest. Igitur,& utramq; rem ignē esse cōstat,& utramq; meando inter se distare. Fulguratio.n. est fulmē non vsq; in terrā perlatū. Et rursus fulmen est fulguratio vsq; in terram perducta:fulguratio est igitur penè fulmen: & fulmē est quiddam plus,quàm fulguratio. Et ignis quidē fieri solet apud nos duobus modis. Vno.n.si excitatur lapide percusso. Altero vero si attritu inuenitur, sicut cū duo ligna diutius inter se trita sunt. Nec oīs hoc tibi præstabit materia, sed eliciendis ignibus idonea,sicut laurus,& hederę, & alia in hunc vsum pastoribus nota:pōt ergo eodē mō fieri vt nubes ignem quoq; vel percussę reddant,uel attritę. Cūq; aer in ignē mutabilis,cū in ventū conuersus est atteratur,uerisimile est ignem excitari caducū ac cito interiturū,qa nō ex solida materia oritur,nec in qua possit cōsistere,transitq; ergo,tantumq; habet humore quantū itineris, & cursus,quia sine alimento ꝓiectus est. Et ignis quidem natura ī verticem surgit,fulmen autem vi quadam,& necessitate qua excutitur cadit. Id.n.his ignibus accidit,quod arboribus,quarū cacumina trahi possunt,sed cū permiseris in locū suū exilient. Sic ergo,& igni si permittas ire quo velit,cælū.i. leuissimi cuiusque repetit sedem,vbicūq; autem est aliquid,qd eū feriat,& ab impetu suo auertat,id non natura sua,sed eius seruitus fit. Aristoteles vbi supra. Cur autem coruscatio descendit inferius, cum ignis natura sit ascensio, quia in ea pars est vaporis crossi terreni, qui facit eam descendere propter contrarietatem suam, videtur autē coruscatio alba,quando vapor ex quo fit vehementis est subtilitatis,non autem vehementis inflammationis, & adustionis.

Quòd humidæ nubes ignem possunt gignere. Ca. LXVI.

Seneca ubi supra. Sed qūo inquis cū humidæ sint nubes ignē gignere possunt? quem nō magis verisimile est ex nube fieri,quàm ex aqua,quæ ex nube nascitur: primum quidem in nubibus non est aqua,sed aer spissus ad gignendam aquam præparatus. Nec est,ꝙ existimes eā prius colligi,post effundi, simul.n. fit & cadit. Deinde ēt si cōcessero humidā esse nubē cōceptis aqs plenā,nihil tñ ꝓhibet ignē quoq; ex humido educi,immo ex ipso quoq; qd mireris humore, vnde & quidā negaueiūt in ignē quicquā mutari posse,priusquā in aquā mutatū esset:pōt ergo,& nubes salua quā continet aqua,ignem aliqua sui parte reddere, sicut frequenter alia ligni pars ardet, alia sudat. Nec ideo dico non ista esse contraria inter se,& alterum alteri perimi. Sed vbi valentior ignis,quàm humor est,uincit, & ubi copia humoris exsuperat,ignis sine effectu est. Ideoq; non ardent virentia. Refert ergo quātū aquę sit,exigua.n.nō resistit,maior uim ignis impediet. Posidonius tradit. Cū insula in Aegeo mari surgeret,interdum aliquo tpe aqua maris spumabat, & fumus ex alto ferebatur,

rebatur, deinde prodebat ignem non continui, sed interuallis emicantem more fulminum, nec extinctum mari superfuso. Ardor siquidem inferius superiacentis vnde pondus euicerat, deinde saxa euoluta, rupesq; partim illisæ, quas spiritus antequam verterentur expulerat, partim exesę, & in leuitatem pumicis versæ. Nouissime montis vsti cacumen emicuit, tandem altitudine adiectum, & saxum illud insulam creuit. Idē quoq; nřa memoria Valerio consule accidit. Asclepiodorus etiā auditor Possidonii ducentorum passuum altitudinem in mari fuisse tradidit, per quam diruptis aquis ignis emersit. Quòd si aquarū immensa vis flāmarū ex imo subeuntē vim opprimere non potuit, quāto minus ignem impedire nubium tenuis humor, & roscidus poterit.

Epilogus de tribus prædictis scilicet fulguratione tonitruo ac fulmine. Cap. LXVII.

EX libro de naturis rerum. Itaq; tonitruus fit qñ venti nubibus inclusi nituntur erumpere, magnoq; murmure concrepant. Et collisis nubibus ignem terribilem eiiciūt. Crepitus ergo nubium, & ventorum est tonitruus. Ignis autem inde excussus est fulgur, qui. s. ignis ideo penetrat, quæ tangit, quia nřo subtilior est. Et magnā vi uentorū impellitur. Ab aquilone fulgur ab euro tonitruus tempestatem significat. Itaq; fumido calido, & humido ad superiora tendente, cum ad summum aeris peruenit ex præponderatione humoris mouetur summitas aeris. Cuius particulæ in modum vndarum concurrentium sibi frigorem, & tonitruum faciunt. Ex motu vero calefactus aer transit in substantiā igneā, fitq; coruscatio. Cū ergo impetus ille qui ex cursu aeris humido fumo spissati generatur, sursum ascēdit, fragor absq; fulmine fit. Similiter etiam si deorsum tendat, non tñ vsq; ad obstaculum perueniat, sin autem obstātia findit, & urit. Guilhelmus de Cōchis. Humido ut prædiximus fumo ad superiora ascendente, cum ad superiorem partem aeris peruenerit, ex præponderatione humoris mouetur summitas aeris, cuius particulæ ad modum vndarum ex diuerso sibi occurrentes fragorē faciunt tonitrui. Ex motu verò aer calefactus transit in igneā substantiam, fitq; fulgur vel coruscatio, quæ cum fragore quamuis fiat, citius tñ ad nos peruenit, quia visus velocior est auditu. Cū ergo fit prædictarum particularum occursus generatur impetus, qui si sursum ascenderit est fragor sine fulmine. Si autē impetus ille deorsum tendat, non tñ tantus sit, q vsq; ad obstaculū perueniat, nondum est fulmen. Cum verò vsq; ad obstaculū peruenerit, obstantia findit. Sed quia proprius motus est aeris sursū tendere. Nulla materia exinde reditum vetante reuertitur, sparsosque recolligit ignes. Si autem in hac inferiore parte aeris est multus humor, aer existens in illo impetu igniri non pōt, sicque fulmen findens, non vrens. Est ergo fulmen pars aeris collisione aliqua vsq; ad obstaculum cum impetu transiens. Tonitruus est partium aeris sibi cum impetu occurrentium sonus. Coruscatio verò pars est aeris ex impetu ignita, & splendens. Nō est fulmen lapidea substantia, ut quidā asserunt. Si. n. lapidea esset substantia, non huc, & illuc discurreret, nec sursum reuerteret. Cū aliquem feriret, carnes diuideret, ossa confringeret. Ideoq; fulmen sæpius alta sternit, quia cum ab alto obliquando descendit citius alta reperit, sed qa quorundam sententia est, quoddā fulmen esse lapideam substantiam, ne ex ignorantia vel inuidia uideamus illam vituperasse vel tacuisse, breuiter eam exponemus. Qui hanc sententiam tenent aiunt, cum fumus humidus ad superiora ascendit cum eo aliquid terrenæ substantiæ eleuatur, qđ ex calore solis in lapideam substantiam spissatur, atq; in nubis concauitate continetur, donec nubes casu aliquo diuiditur, vnde lapis cum impetu descendens aliquid altum percutit.

Diuersorum opiniones de prædictis. Cap. LXVIII.

SVnt qui dicunt uentos cōtrarios sibi occurrere vnde fragor tonitrui generatur, parsq; aeris cum impetu in inferiora descendit, quæ est fulmen. Alii tñ dicunt spūm nube concaua inclusum, quemadmodum in nřis intestinis sentimus, per nubem discurrere. Vnde nubes ad modum vesicæ, qñ exploditur, spiritusque intus clausus cum impetu exiliens, si ad inferiora descenderit, & obstaculum tetigerit, fulmen est: dum ergo nubes est integra, spiritus intus discurrens sonum æqualem, & cōtinuum atq; mugitibus similem reddit, hmōi tonitrua venturi himbris sunt prænuncia. Sed cum nubes ad modum vesicæ eliditur vel exploditur, fit sonus acutus, quo concidunt homines, & examinantur, quos propriè attonitos dicimus. Aristoteles verò ait, a terra diuersa corpora euaporari, quædam enim sunt sicca, quædam humida. Sed quæ sunt sicca ex motu, & tactu radiorum in ignem transeunt, qui si leuis, & diffusus vsque ad partem aeris descendit, est fulguratio. Si impetuosus vsq; ad terram veniat, fulmen: fulguratio igitur, & fulmen fm illum non natura, sed impetu differunt. Est igitur fulguratio, vt dictum est, fulmen non per latum vsq; ad terras. Fulmen vero est coruscatio vsq; ad terras producta. Alii dicunt, q in æstate calor in aere dominatur. Cum ergo nubes aquosa ad superiora ascēdit, duo cōtraria. s. ignis, & aqua sibi occurrunt, unde maximus motus, & sonitus generatur. Si enim panum candens missum in aquam, magnum generat tumultum, quid ergo putas fieri, ubi nubes aquosa tantum ignē tangit? ex contrariorum conflictu ignis generatur, qui modo prędicto nunc est fulguratio, nunc fulmen. Hę ergo sunt serenissimę diuersorum sententiæ de tonitruo, fulgure, fulmine, quæ quia possibiles sunt, & uerisimiles, nullam damno.

Quibus in locis vel in temporibus fulminet, & quibus non. Cap. LXIX.

PLinius 2. lib. Elatus aut uapor, qui in nubes luctans tonitruū facit, si erumpit ardens fiunt fulmina: hæc autem hieme, & æstate rara sunt contrariis de causis, qm hieme densatus aer nubium crassiore corio spissatur, omnisq; terrarū exhalatio rigēs ac gelida quicquid accipit ignei vaporis extinguit, quæ rō immunem Scithiam, & circa rigentia a fulminum casu præstat. E diuerso aūt nimius ardor Aegyptum. Siquidem calidi sicciq; halitus terræ raras admodum tenues, & infirmas densantur in nubes: vere autem, & autūno crebriora fulmina, corruptis in vtroque tpe æstatis, hiemisque causis, qua rōne crebra in Italia fulmina, quia mobilior aer mitiore hieme, & æstate nimbosa semper quodammodo hibernat, & autumnat. Ex his, quæ terra gignūtur lauri fruticem non icit fulmen, nec unquam altius quinqs pedibus descendit in terram. Ideo pauidi altiores specus tutissimos putant, ac tabernacula pellibus beluarum quas uitulos marinos appellant. Eo q hoc solum animal e marinis non percutiat, sicut nec aquilam è volucribus, qui ob hoc armiger huius teli fingitur. Seneca ubi supra. Iccirco autē sæpe cacumina montium fulminibus feriuntur, quia nubibus opposita sunt è cœlo cadentibus, pp hoc inde transeundū est: vbicūq; vero fulmē decidit, ibi odorem sulphuris esse certū est: Qui quia natura ignis grauis est, sæpius haustus alienat. Serenum aūt sine fulmine est, nec habet istos metus dies purus, nec nox quidem nisi obscura nubibus. Quid ergo, nonne qñq; & apparentibus stellis, & nocte tranquilla fulgurat? Sed scias illic esse nubes, vnde splendor effertur, quas a nobis videri terrarum tumor non finit: fieri etenim potest, ut humiles nubes attritu suo ignem reddant, qui in superiora expressus in parte cœli sincera vī ac pura, sed fit in sordida. Ex libro de naturis rerum. Prǽterea in Oriente non fiunt æstate tonitrua, sicut apud nos, quia tunc æstus ibi calidissimus est atq; siccissimus, nec pōt aliquis humor etiam si ascenderit in nubes cogi. Sed aeris calore dissipatur. In hieme verò fiunt ibi. Qm̄ & humor sufficiens de terra ascendit. Et est aer calidus; quo eleuetur, sicque calore, & humore temperatus est aer, vt facillime fumi in nubes excrescant, fiatque concursus ventorum ac nubium, quo tonitruus ac fulmina prouenian. Itaq; nostra æstas in Europa, potest Orientis hiemi comparari.

Moralis Seneca de terrore fulminis. Cap. LXX.

SEneca ubi supra. Malo inquis fulmina non timere, quā nosse, mihiq; volo metum illorum excuti non in natura indicari. Sequor inquam quo vocas, omnibus quippe rebus cunctisque sermonibus aliquid salutare miscendum est. Et dum imus per occulta naturæ, vendicandus est a malis suis animus, ac subinde firmandus. Non vt effugiamus ictus telorum, undiq;. n. in nos tela iaciuntur. Sed vt fortiter, & constanter patiamur. Inuicti siquidē esse possumus. Inconcussi uerò non possumus: veruntamen contēne mortem, & oīa, q ad mortē ducūnt contēpta sunt, siue bella, siue naufragia, siue morsus ferarū, seu pondera ruinarū. Nunquid. n. amplius facere possunt, quam ut corpus ab aīo resoluāt? hoc nulla diligentia deuitat, nulla felicitas donat, nulla potentia euincit. Animus igitur ex ipsa desperatione sumatur. Ignauissima quidem animalia, quæ ad fugam natura genuit, ubi nō patet exitus, fugam tentant corpore imbelli. Nullus hostis periculosior est, quam quem audacem angustiæ faciunt: paria conant animus magnus ac perditus. Et nos quidem oēs ad mortem reseruamur, nec de re, sed de die quærimus. Eodem citius tardiusq; veniendum est. Quid ergo non tibi omniū vī insipientissimus, & tardissimus, qui magno ambitu moram mortis rogat. Nonne contemneres eum, qui inter perituros constitutus beneficii loco protēderet ultimus ceruicem. Idem facimus, cū tardius mori pro magno æstimamus. In oēs. n. constitutū est capitale supplicium. Quid interest vtrum ad mortem eamus missi, an nati. O te demētem, & oblitum fragilitatis tuæ, si tunc mortem times, cum tonat: uiues, si fulmen effugeris? Reperiet te gladius, petet lapis, perdet bilis. Nō maximū expericulis tuis, sed speciosissimū fulmen est. Male. s. actum est tecum, si sensum mortis tuæ celeritas infinita præueniet. Sed mors tua sine te procuratur, pauescis ad cœli fragorem, ad inane nubiū trepidas. Et quotiens aliquid effulsit expiras.

expiras. Quid ergo honestius putas deiectione perire, q̃ fulmine: Eo itaq; fortior aduersus cœli minas surge, & cum vndique mũdus exarserit, cogita te nihil tanta morte perdendum.

De Ignibus in transuersum per aerem agitatis. Cap. LXXI.

ARistoteles vbi supra li. 1. Vr autẽ in aere qñq; quasi perpẽdicularis ignis dilatatus, & qñq; minor. Cuius causa est, quia qñ sol inflammat terram per motum suum super eam, eleuatur ex ea vapor caloris. s. reuerberati, cũ vaporibus resolutis, ascendit igitur ex ea vapor calidus, & siccus qñ non est in ea pars humiditatis: & iterum vapor calidus, & humidus, cui. s. multum imprimitur de calore aereo: & iterum vapor frigidus, & humidus, qñ aqua magis est vincens. Vapor ergo calidus, & humidus ascendit quidem minus, quàm siccus, vnde resoluitur, & fit aer: frigidus autem, & humidus ascendit donec perueniat ad locum vbi coagulatur, & incrossatur, sicq; grauatus, currit in pluuiam: Porro calidus, & siccus per vehementiam caloris reuoluti sup terram ascendit, & vrit aerem, ascendens p caliditatẽ, & siccitatẽ suã vsq; ad vltimũ incessum aeris, & terminũ ignis, ibique vehementer inflãmatur, pp continuationẽ suã cũ igne, & ppinquitatẽ ex motu orbis. Si igitur huic parti vaporis inflãmati lõgitudo, & latitudo apparet, vr̃ ignis quasi perpendicularis vel lõgus. Si autem paruus, vr̃ quasi candela rotunda, pp loci sui longitudinem. Seneca li. 5. Audi, quid sentiam de ignibus, quos aer transuersos agit. Magna vi illos excuti argumentum est, q̃ obliquè feruntur.. Nam rapida celeritate apparet illos non ire, sed proiici. Existimo hos ignes esse cum aere vehemẽtius trito in alteram partem inclinatio eius facta est, & non cessit, sed interpugnauit, ex qua vexatione nascuntur trabes, & globi, & faces, & ardores. At cum leuius collisus est, minora lumina excutiuntur, crinemq; volantia sidera ducunt. Nullaq; sine hmõi spectaculis nox est. Eadem itaq; rõne fiunt ista, qua fulmina, sed vi minore, quẽadmodum nubes mediocriter collisæ fulgurationes faciunt, maiore impetu impulsæ fulmina. Philosophus huius rõnem reddit, quia varia, & multa terrarũ orbis expirat q̃dam sicca, q̃dam humida, q̃dã calentia, q̃dã concipiendis ignibus idonea. Nec mirũ si tã varia euaporatio est: Cum. & in cælo quoq; non vnus appareat color rerum, sed acrior fit caniculæ rubor, Martis remissior. Iouis vero in lucem parua nitore perducto. Necesse est igit in tam magna copia corpusculorum, quæ terræ eiectant, & in superiorem partẽ agunt, aliqua in nubes alimenta ignium peruenire, quæ non tñ collisa possint ardere, sed etiã radiis solis afflata. Nam & apud nos quoq; ramenta sulphuræ aspersa, ignem ex interuallo trahunt, verisimile est ergo talem materiam inter nubes congregatã facilè succendi, & maiores, minoresve ignes existere, prout illis plus, aut minus virium fuerit.

De Asub. id est stella cadente. Cap. LXXII.

ARisto. vbi supra. Si autem prædicti vaporis inflammatæ partes continuæ sunt ad inuicem, prolongãtur. s. ſm sursum, & deorsum, & fit impressio illa, quæ dr̃ asub. i. stella cadẽs, fit autem asub sicut ignis, qui retentus in aliquo loco, demum apparet expulsus. Expellitur. n. caliditas, quæ est in aere sub illo loco ex frigiditate. Quod. s. intelligitur de illo, qui descendit. Fit enim asub dupliciter. s. ascendens, & descendens. Descendẽs quidem generatur sub nube. s. ex vapore cuius caliditas est expulsa ex frigore. s. sub nube vbi est frigus, vnde fluit ignis expulsus ex eo ad inferiora, qui tñ sursum ascendit ſm naturã. Asub aũt ascendens fit a vapore inflãmato in alto. s. supra loca nubiũ. Seneca vbi supra. Illud autẽ stultissimũ est existimare, aut decidere stellas, aut transilire, aut aliquid illis auferri vel abradi. Nã si hoc fuisset, iam nunc esse desitissent. Nulla. n. nox est qua non plurimæ ire, & in diuersum videantur abduci. At verò quæq; quo solet loco inuenitur, suaq; singulis constat magnitudo. Sequit̃ ergo vt infra illas ista nascantur, & citò intercidant, quia sine fundamento, & sede certa sunt. Quẽadmodũ aũt de die stellæ latent, quia fulgore solis obrũbant̃, sic faces interdiu quoq; discurrũt, sed abscondit illas Diurni luminis claritas. Si qñ tñ tanta vis emicuerit, vt ẽt aduersus diem vendicare sibi fulgorẽ suũ valeat, apparẽt. De imagine mũdi. Quòd ergo in nocte vident̃ cadere stellæ, nõ sunt tñ stellæ, sed igniculi afflatu ventorũ ab æthere in aerẽ tracti. Et mox in madido aere extĩcti. Ex li. de naturis rerũ. Stellæ qñq; cadere vident̃ in aere, sed minime cadũt. Cũ. n. igneę sint naturæ, propriusq; locus earũ in æthere, nunq̃ ad terrã descendunt. Cæterũ si ex eis una caderet, totã terrã vel partẽ illius maximã occuparet. Nã licèt ex remotione videantur paruæ, in se tñ sunt maximæ. Sæpe aũt est in aere superiori, licèt nõ in inferiori ventus, & cõmotio, ex qua cõmotus aer ignitur, & p aera splendens discurrit: Qui cũ iuxta stellã aliquã transierit, splẽdore suo visum nobis illius stellæ aufert, & q̃ ipsa obiecta illo cadente hæc cecidisse credatur. Si aũt quæritur cur eadem stella postea nõ appares, Respondemus, q̃ fumus procedens de extinctione ignis in aerẽ humidũ cadentis, eã obtexit nobis, vel dicimus eandem a nobis postea videri, esse tñ hanc illam, quàm primo vidimus, nescimus. Cum. n. prædiximus aer ignitus discurrit, aer spissior, & inde tardior subsequitur, quæ inter nos, & illã interpositus visum illius nobis subtrahit, prius autem quãq; trãseat, & illa stella apparet, firmamentum tamen, quod ad occasũ tendit, iam eam ad vlteriora detulit. Cum igitur appareat alia esse putatur, quia in alio loco, quàm ante videtur.

De cæteris igneis impressionibus aeris. Cap. LXXIII.

SEneca vbi supra. Tempus est, & alios ignes percurrere, quorũ diuersæ sunt figuræ, aliqñ. n. stella eminat, aliqñ fiunt ardores, & hi qñq; fixi, & hærentes, qñq; uolabiles: horum plura genera sunt. Quidam dicuntur achei cum velut corona cingente introrsus ignei cęli recessus est similis in orbem effossæ speciei. Sunt Ephitiæ, & vastus, & rotundus ignis dolio similis, vel fertur, vel in uno loco flagrat. Sunt etiam chasmata cum aliquod spacium cœli desidet, & flammam velut in abdito dehiscens ostentat. Colores etiam horum sunt plurimi. Quidam. n. sunt ruboris acerrimi. Quidam verò flammæ leuis. Quidam etiam candidæ lucis. Quidam micantes. Et quidam fului. Videmus, ergo quasi stellarum a tergo longos albescere tractus, uelut. n. stellæ exiliũt & transuolant, videnturq; longum ignem porrigere ob immensam claritatem, alias celeritatẽ, Cum acies nr̃a transitum eorum non discernat. Sed quacumque cucurrerint id totum igneũ credat. Itaque velut contineatur igne totum iter signat, quia visus nostri tarditas non subsequitur momenta currentis. Sed videt simul, & vnde prosilierit, & quo peruenerit: quod etiam in fulmine fit, longus enim nobis vr̃ ignis eius. quia citò spacium sursũ transtulit, & oculis nostris uniuersum per quod deiectus est occurrit. At ille non est extenti corporis per oẽm uiam qua venit. Neque enim tam longa, & extenta in impetum valent. Qño ergo prosiliunt attritu aeris ignis incensus vento præceps impellitur, non tñ semper vento uel attritu fit, sed nonnunquã, & aliqua aeris oportunitate nascitur. Multa. n. in sublimi sunt calida, & sicca terrena inter quæ oritur, & pabulum suum subsequens, defluit, ideoque velociter rapitur. De his autẽ nemo dubitat, q̃n habeant flãmã quã ostendunt, certaq; est illis substantia. Non sicut arcui, & coronæ imago fallax, & vana. In magna tempestate solent apparere quasi stellæ velo insidentes Gelippo Siracusas petenti uisa est stella super ipsam lanceam constitisse. In Romanorũ castris uisa sunt pila ardere ignibus. s. in illa dilapsis, q. sæpe fulminũ more solẽt ferire arbusta, sed si minore vi utunt̃ defluunt, & insidunt, nec feriũt, nec vulnerãt, alii aũt inter nubes elidunt̃, alii sereno, si aer ad exprimendos ignes aptus fuerit. Nã sereno quoq; cęlo tonat aliqñ, eadẽ causa qua nubilo aere inter se colliso. Qui si ẽt lucidor est atq; siccior, ire tñ, & facere corpora quædã similia nubibus potest, quæ percussa reddant sonum.

De iride, & eius coloribus. Cap. LXXIIII.

EX imagine mundi. Arcus in aere quadri color ex sole, & nubibus formatur, dum radius solis cauæ nubi immissus repulsa acie in solem refringitur ac de cęlo igneum, de aqua purpureum, de aere iacincthinum, de terra colorem gramineum trahit. Isidorus li. 13. Arcus cęlestis dr̃ a similitudine curuati arcus, dr̃ autem propriè iris quasi aeris, eo q̃ per aera ad terram descẽdat, hic a sole resplendet, dum cauę nubes ex aduerso radium solis accipiunt, & arcus speciem fingunt. Cui varios colores ista dat res. Quòd aqua tenuis, aer lucidus est, nubes caligantes. Ista irradiata varios creant colores. Philosophus in Metheororũ lib. 3. Causa esse arcus est ex radio solis redeunte ad uaporem contrarium nubibus, sicut radius refulgens in aqua, relucet in pariete rediens ad ipsum. Habet tres colores ordinatos, uel quatuor, ad plurimũ: Quorum interior aliis duobus debilior est, nec possunt pictores facere similes, præcipueque colorem compositum inter intrinsecum, & extrinsecum. Color autem iridis ex hoc est quòd cœlum quando pluit resoluitur superfluitas coartata in nubibus, & fit ex eo rotatio parua antequam ibi fiat pluuia magna. Cum ergo relucet sol oppositus illi rotationi, & nubibus, & resplendet Imago illius in utrisq; tanquam in speculo, sicq; recipiunt colores in eis resplendentes ex sole, & fit arcus in cœlo varius. Plinius lib. 2. Manifestum est radium solis immissum cauæ nubi, repulsa acie in solem refringi, colorumque uarietates mixtura nubium, ignium, aerisque fieri in arcu, certè ipsæ sole aduerso non fiunt. Albumasar. Iris nomen naturæ indidit obscuritas, iris enim apud græcos idem est, quod arcus dæmonis. Dæmon autem idem sonat, quod Angelus, dicitur autem iris idem, quod arcus Angelicæ considerationis, tanquam ad eius notitiã humanus non ascendat intellectus, Ex lib. de naturis rerum, Iris est limbus nubis concauæ, quæ est quasi speculum solis: sicut enim

terra

terra sphærica est, ita & vapor eius sphæricus. Si ergo nubes concaua generetur opposita soli, limbus eius diuersi coloris erit, ꝓ adiunctionem multi nigri, fit ergo arcus cælestis ex nubibus, & radiis solis. Calore namq; solis humores aqueos attrahente de terra, & mari, concrescunt in nubes, eisque superius ascendentibus intercurrunt radii solis, quibus mediis illustrantibus nubes fit arcus cælestis ex coloribus diuersis, ceruleo.s. qui ex aqua cõtrahitur, & rubeo qui ex radiis solis igneis generatur. Cæteri vero colores sicut viridis ac purpureus ſm ꝙ magis, & minus ad illos duos principales accedunt similitudinem trahunt.

Qualiter exprimitur in eo solis imago. Cap. LXXV.

PHilosophus. Iris est speculum solis. Nam quia terra sphærica est, vapor ascendens ex ea sphæricus est. Qui si eleuetur spiritu mediocri.i. non habente magis ex vna parte, quã ex alia, tunc ex coagulatione vaporis illius in sursum opposita soli cõtingit apparere arcuale. Nihil enim aliud est iridem apparere, nisi nubem concauam, & arcualem sursum apparere per reflexionem solis illi oppositi. Et ꝙ in medio iridis apparet viror, hoc est, ꝙ magis apparet splendor in ventre nubis concauæ, quàm in extremitate. Quòd autem apparet albedo supra, hoc est ex subtilitate nubis aquosæ, in qua albedo apparet, sicut videre cõtingit in vrina, quæ apparet radiosa, & alba, quando subtilis est, & humida. Sic quidem, & aspicit aliquis ad nubem, & sub sole videt eam albam absque alio colore. Qui si aspiciat eã in aqua, videt colorem arcui similem: quod ideo fit, quia visus non penetrat in comprehensione veritatis colores eius propter debillitatem suam ad hoc dum appropinquat soli. Cum autem aspicit ad eam in aqua, penetrat ipsam visus in comprehensione coloris, & eius veritatis. Seneca ubi supra. Arcus nihil aliud est, quàm imago solis roscida caua nube concepta. In nocte autem non fit, nisi admodum raro, quia luna non habet tm virium vt nubes transeat, & illis calorem suffundat qualem suscipiunt sole superstite. Sic enim formam discoloris arcus efficiunt, quia aliæ partes in nubibus tumidiores sunt, aliæ sublimiores, & quædam crassiores, quàm vt solem transmittant. Quædam imbecilliores, quã ut excludant, hæc inæqualitas alternatim lucem vmbramq; permiscet, & exprimit illam mirabilem arcus varietatem: videmus.n. si aliquo loco fistula rupta est, aquam per tenue foramen elidi, quæ sparsa contra solem obliquè positum, faciem arcus repræsentat, huius rei causa est in humore. Non enim fit arcus nisi in nubilo. Sed quæritur quemadmodum fiat. Quidam dicunt esse stillicidia quædam, quæ solem transmittant. Quædam verò magis coacta, quàm vt transluceant: ab illis fulgor redditur, ab his umbra. Et sic utriusque intercursu efficitur arcus, in quo pars fulget, quæ solem recipit, pars obscura est, quæ excludit, & ex se vmbram proximis facit. Sed hoc ita esse negant quidam: poterunt inquiunt hæc videri, si arcus haberet duos tantum colores. Si ex lumine, & vmbra constaret. Nunc autem videmus in eo aliquid lutei, aliquid cerulei, & alia in modum picturæ subtilibus lineis ducta. Et an dissimiles colores sint scire non poteris, nisi cum primis extrema contuleris. Nam mira arte naturæ, qđ a simillimo cæpit, in dissimillimo desinit.

Quod ibi multæ imagines in vnam turbidam confluunt. Cap. LXXVI.

QVidam uerò sic æstimant, singula stillicidia pluuiæ cadentis dicunt esse specula, & a singulis imaginem solis reddi, deinde multas imagines deuexas, & in præceps transeuntes cõfundi. Itaque, & aeri multarum inesse solis imaginum confusiones. Hæ contra intuenti perturbatæ apparent, nec dispiciuntur interualla quibus singulæ distant, spacio prohibente discerni, vnde pro singulis apparet una facies turbida ex omnibus. hoc idẽ Philosophus indicat. Ab omni inquit lenitate radios suos acies replicat. Nihil autem est aere, & aqua lenius. Ergo etiam ab aere spisso uisus noster ĩ nos redit, ubi uerò acies hebes, & infirma est quolibet aeris ictu deficiet: unde quidã sibi ipsis uidentur occurrere, tanquam imaginem suam cernentes ubique, quia infirma uis oculorum non potest perrumpere ne sibi quidem proximũ aerem, sed resistit. Itaq; quod in alijs densus aer in his omnibus efficit. Itaq; quia nubes aquosa crassior est, uisu nr̃o perumci nõ potest: ergo cum multa sint ibi stillicidia, totidem sunt specula. Sed quia parua sunt, colorem solis absq; figura exprimũt. Deinde cum in stillicidiis innumerabilibus, & sine interualla cadentibus, idem color reddatur, facit esse non multarum imaginum, & intermissarum, sed vnius longæ, & continuæ. Nec vnquam nisi aduersæ soli, & in contrarium motæ. Nam illo descendente est altior, alto depressior: varietas aũt fit, quia pars coloris a sole est sparsa in nube illa, humor uerò ceruleas lineas, modo uirides, modo purpureas, & luteas, aut igneas ducit, duobus coloribus hanc varietatem efficientibus remisso: & intento hinc autem apparet illas esse causas arcus, solem, & nubem, quia nec sereno fit unquam neque nubilo, ita vt sol lateat. Ex his ergo utique est quorum sine altero non est. Itaque color igneus est a sole, ceruleus a nube, cæteri utriusque maximè.

De vitio speculi. Cap. LXXVII.

NEc dubium cuique relinquitur, ꝙ arcus est imago solis malè expressa, ob uitium figuramq; speculi. cuius rei probatio est, ꝙ arcus celerrime nascitur, nihil autem tam cito redditur, quã a speculo imago. Non enim facit quicquam, sed ostẽdit. Itaque arcus non est nisi percussio solis ad formam extenti arcus in opposita nube aquosa. Archemidorus autem dicit qualis esse nubes debeat, quæ talem imaginem soli reddit. Si speculum inquit concauum feceris, quod sit sectæ pilę pars, ubi extra medium constiteris, quicunque iuxta te steterint inuersi tibi videbuntur, & priores a te, quàm a speculo. Idem inquit euenit cum rotundam, & cauam nubem intuemur a latere, vt solis imago a nube discedat, priorque nobis sit, & in nos magis conuersa. De speculis quidem duæ sunt opiniones. Alii nanque in illis simulacra cerni putant, id est corporum nostrorum figuras, & ab ipsis corporibus nostris emissas, & separatas. Alii non imagines in speculo, sed ipsa aspici corpora retorta oculorum acie, & in se iterum reflexa. Sed nunc ad rem non pertinet quomodo videamus qcũq; uidemus, uerũ qũo in arcu solis imago esse valet. In quo neq; figura neq; color neq; solis magnitudo apparet. Primũ quidem sciendum, acie nostra nihil esse fallacius etiam in his, q̃ ad manum cernit. Nam remus aqua tenui tegitur, & fracti speciem reddit: poma per uitrum aspicientibus multo maiora sunt. Sol quoque quem toto terrarum orbe ratio maiorem probat, acies nostra sic contraxit, vt etiam sapientes viri pedalem eum esse contenderunt. Et quem velocissimum omnium scimus, nemo nr̃m moueri uidet. Nec ire crederemus nisi appareret. Mundum etiam præcipiti velocitate labentem, nemo nr̃m procedere sentit. Quid ergo miraris si oculi nr̃i imbrium stillicidia non separant, & ingenti spacio intuentibus minutarum imaginũ discrimen interit? Illud etiam adijciam, omnia per aquam videntibus lõgè esse maiora. Sic litteræ quamuis minutæ, & obscuræ, ꝑ vitream pilam aqua plenã, maiores clarioresq; videnť. Sic ꝑ nubes sidera aspicienti ampliora videnť. Qm̃ acies nr̃a in humido labiť. Nec apprehendere, qđ vult, fideliter pt. Qđ manifestũ fiet si aqua poculũ cõpleueris, & anulũ intus conieceris. Nã anulus in fundo iacet, facies eius in summa aqua redditur. Quod ergo mirum maiorẽ reddi solis imaginem, quæ in nube humida vr̃, nec verò ad oĩa obiecta, per simile rñdent specula. Sunt.n. q̃ etiã extimescas videre, quæ tanta deformitate corruptam faciem videntium reddant, seruata in peius similitudine. Sunt econtra, q̃ cum uideris, placere tibi vires tuæ possint, minuta cum intantũ latata crescant, ac si totius corporis habitus augeatur. Sunt quæ dextras facies ostẽdant, sunt quæ sinistras, sunt quæ distorqueāt & vertant. Quid ergo mirum huiusmodi speculum in nube fieri, quo solis species uitiosa reddatur?

Diuersorum sententia de irride. Cap. LXXVIII.

GVilhelmus de conchis. Itaq; de iride diuersi Philosophi diuersa senserunt. Aliqui namq; dixerunt substantiam diuersorum colorum. Alii verò non esse substantiam, sed imaginem solis, ibiq; videri colores esse, cum ibi non sint: utramq; opinionem exponam si sumatur prius, quod ad vtramq; valet. Aer qñ subtilis, & clarus est, nullam formam nobis ostendit præ nimia subtilitate sui, neq; qñ est nimis obscurus: qui ergo irim tenent esse substantiam, sic dicunt, in pluuia infinita sunt stillicidia. Eorum quædam sunt obscura. Quædam lucida. Quæ vero sunt lucida splendent ex sole sibi opposito, quæ quamuis a se differant, uidentur nobis continua. Ex his quoddam corpus in spẽ arcus nobis apparet, quod ex splendidis stillicidijs splẽdet, ex obscuris nigrescit, ex commixtione istorum medium accipit colorem. Etiã vbi splendet iuxta intensionem, & remissionem diuersos accipit colores. Qui verò dicunt irim non esse substantiã, dicunt illam imaginem esse solis. Sed quia imago omnis similis est illi cuius est imago, sol aũt, quia rotundus est, in eo rotunda apparet figura. Et queadmodũ iris non est substantia, sed imago substantiæ, sic nec sunt in ea colores, sed coloris imagines. Sed iuxta spissitudinem nubis in qua solis imago nobis apparet, diuersorũ colorũ apparent imagines: fuerũt qui dicerent, irim non aliud esse q̃ nubẽ, nec nimis obscurã, nec nimis lucidã, habẽtẽ ẽt quatuor principales colores. Ab igne rubeũ, ab aere purpureum, ab aqua glaucum, a terra ꝓ herbas, & arbores viridem. Sed si arcus non est aliud, quàm solis imago in nube apparens, sol uero est rotũdus, vnde est, ꝙ nunquam integrum orbem in hac imagine videmus? Respondeo, sol longè est nubibus altior, superiorem partẽ nubis tangens, in illa imaginem suam imprimit, vnde quanto sol est ortui vel occasui ꝓpinquior, tanto arcus apparet maior.

Quibus

Quibus temporibus apparent, & quibus non.
Cap. LXXIX.

ARistoteles in li. Metheororum. 3. Arcus vř qñ aer mūdus est, & visus similiter. Non vř autem, aut pp turbulentiam aeris, aut pp debilitatem coloris, aut paucitatem amplexionis corporis in aere. Tensio siquidem, & splendor non videntur in aere, & aqua nisi qñ sunt quieti, vř quidem iris per diem ex radio solis, & per noctem ex radio lunæ. Nec vř nisi in plenilunio cum ortu lunæ, & occasu. Non videtur autem in noctæ, in 50. annis nisi bis. Seneca vbi supra. Philosophus ait post æquinoctiū autumnale qualibet hora diei arcum fieri. Estate vero non fieri nisi aut incipiente, aut inclinato iam die. Cuius rei cā manifestā est. Primum quidem, quia media parte die sol calidissimus nubes efficit, nec potest imaginem suam ab his recipere, quas scindit ac matutino tempore vel vergens in occasum minus virium habet. Ideoque nubibus sustineri ac repercuti potest. Deinde verò quia cum arcum facere non soleat, nisi aduersus his nubibus in quibus facit cum breuiores sunt dies quibus semper obliquus est. Itaque qualibet diei parte, habet aliquas nubes quas ex aduerso ferire possit. At tēporibus æstatis super verticem nostrum fertur. Ideoque medio die excellentissimus rectiore linea terras aspicit, vt nullus ex obliquo nubibus occurrere possit. Plini⁹ vbi supra. Certè arcus nisi sole aduerso non fiunt, nec vnquam nisi dimidii circuli forma, nec noctu quamuis Philosophus hoc ꝓbat aliquādo uisum, quod tamen fatetur idem non nisi. 30. Luna fieri posse. Fiunt autem hi maxime ab æquinoctio autumnali, die decrescente. Quo rursus crescente ab æquinoctio verno non existunt, nec circa solstitium longissimis diebus, bruma verò, idest breuissimis diebus frequenter. Estate per meridiem non cernuntur, post autumni æquinoctium quacunque hora. Nec vnquàm plures simul, quam duo.

De Significationibus iridis. Cap. LXXX.

SEneca ubi supra. Arcus autem a meridie ortus magnarum vim aquarum vehit, quæ a valentissimo sole vinci nō possunt. Si circa occasum refulserit, rorabit, & leuiter pluet. Si ab ortu uel circa surrexerit, serenum promittit. Helinandus in Chronica sua li. 4. Quod licèt naturaliter fiat, pro signo federis tamē inter Deum: & homines post diluuium positum est vnde apparet, ꝙ ante diluuium, nec pluuia fuerat, nec nubes aquosa. Ex libro de naturis rerum. Qm̄ autem Deus olim mundo diluuium induxit non tm̄ ex aquis, quæ sub firmamento erant, quia nec Cathaclismum facere sufficissent. Sed etiam maxime ex his, q̄ sunt supra firmamentum. Vnde scriptum est. Et cataractæ cœli apertę sunt: hinc factum est vt arcūpostmodum in nubibus poneret, ne vltra diluuium super terram induceret. Ac si diceret aq̄ supercælestes induxerunt mundo diluuium, sed nunc arcū meū ponā in nubibus, qui fit ex aqueis terræ humoribus vt & si pluuiarum aquæ in aere pendeant, hoc signo apparente homines non timeant, qm̄ aquę quas in nubibus vident, de terra sunt, nec tm̄ cumulum facere poterunt, vt mundo diluuium inducāt: hæc est ratio naturalis cur Deus posuit arcum in nubibus ob signum federis. Philosophus. Nunquam possunt esse plures nisi duæ irides, una per oppositum Solis alia Lunæ, sicut uidere contingit in æstate horis vespertinis. Sole ergo existente in occidente, apparet iris in Oriente. Et tunc luna existente in Austro, altera iris apparet in aquilone. Et iris huiusmodi significat incendiū prope venturum. Est enim ex spiritu calido ebuliente per poros humidi terrestris. Est autem incendium futurum per spiritum calidum, & excedentem in calore æqualitatem, & quantitatē sicut accidit in diluuio, quod præcessit calor multiplicatus in fundo maris, & in fissura terræ, nō potens liberè exire vel exhalare per terram, sicut modo patet, ꝙ ibi multiplicabatur, & coagulabať, quæ tandem ad tantam perueniens virtutem, vt haberet potestatem exhalādi ex abysso. i. ex profundo maris, & terræ, exhalauit secum deferens multum humidū in sursum, pp quod factæ sunt pluuiæ. 40. dies. Comestor Arcus signum est duorum iudiciorū, præteriti per aquam, ne timeatur: Et futuri per ignem, ut expectetur. Inde est, quòd duos habet colores, ceruleum, qui aquæus est, & est exterior, quia præterit. Et rubeum, qui igneus est, & est interior, quia futurus est. Et tradunt sancti, quòd quadraginta annis ante iudicium non videbitur arcus. Et hoc ostendet naturaliter desiccationem aeris iam inceptam.

De Coronis in aere expressis. Cap. LXXXI.

SEneca vbi supra. Memoriæ proditum est, die quo Augustus a Polonia reuersus vrbem intrauit, circa solem uisum coloris varii circulum, qualis in arcu esse solet: hunc græci halo vocant, nos coronam. Et quomodo fieri dicatur exponam. Cum in piscinam lapis mittitur, videmus in multos orbes aquam descendere, fierique primum angustissimum orbē, deinde latiorē, postmodum verò alios maiores, donec euanescat impetus, & in planiciem aquarum motarum resoluatur. Tale quiddam fieri cogitemus etiam in aere. Cum. n. spissior factus est, plagam sentire potest, lux itaque solis aut lunæ vel cuiuscumque sideris incutiēs illum in circulos cogit recedere. Nam humor, & aer, & omne, quod ex ictu formam accipit, in talem habitum impellitur, qualis est eius, quod impellit. Quia ergo lumen rotundum est. Et aer in hūc modum lumine percussus exilit. Nō autem existimemus coronas has in vicinia siderum fieri, longè enim ab his, & propè terram fit talis effigies. Qm̄ tñ visus noster imbecillitate solita deceptus, circa ipsum sidus positum putat. Illic namque nihil tale fieri potest, ubi tenuis est æther, quia formę crassis densisque corporibus imprimi solent. In subtilibus autem non habēt ubi consistant aut hęreant. Superiora ergo coronas non habent, qa ne ventos quidem, his etiam adiice nunquam coronam colligi, nisi stabili, & pigro vento. Nam & lapillus in piscinam aut lacū, & in ligatam aquā missus circulos facit innumerabiles. At hoc idem in flumine non faciet, quia figuram omnem aqua fugiens disturbat. Idem ergo in aere euenit, vt ille, qui manet figurari possit. At ille qui rapitur, & currit, non dat sui potestatē, & omnem ictum, venientemque formam ex eo turbat, hæ verò coronæ cum æqualiter delapsæ sunt, & in semet euanuerunt, significatur aeris tranqnillitas. Cum ad vnam partem ruptæ cesserint illinc ventus est, vnde & nautici inde ventum expectant, qñ contextus coronæ perit. Si a septentrione discedit, aquilo erit. Si ab occidente fauonius. Si verò pluribus locis ruptę sint, tempestas fit. Et noctibus quidem præcipuè circa lunam, & cæteras stellas hæ coronæ notantur, interdiu verò raro, quia solis fortius lumē est. Et aer etiam agitatus ab illo calefactusque subtilior, & solutior est, lunæ autem inertior uis est. Ideoquę facilius circumposito aere sustinetur. Cętera quoque sydera infirma sunt, nec aera perrumpere vi sua possunt, illorum itaque imago suscipitur, & in materia solidiore minusque cedente seruatur. Debet enim aer esse non tam spissus, vt lumen ad se immissum excludat atque summoueat. Nec tam tenuis ac solutus, ut nullam venientibus radiis moram prębeat. Et hoc noctibus temperatioribus cōtingit. Cū sydera circumiectū aera, a luce leui non pugnaciter, nec aspere feriunt, spissioremque quā esse solet interdū inficiūt.

De Virgis. Cap. LXXXII.

NVnc de virgis dicendum est, quas non minus pictas uariasque quàm pluuialis aquę signa solemus accipere. In q̄bus non multum est immorandum, quia nihil aliud sunt, quàm arcus imperfecti. Nam facies quidem illis picta est. Sed nihil curuati habens, in rectū iacens, fiunt aūt iuxta solē ferè in nube humida, & iam se spargente. Itaq. idē est in illis, qui in arcu color, tñ figura mutatur. Quia nubium quoq; figura in quibus extendūtur alia est. Similis quoq; varietas in coronis est. Sed in hoc differunt, quia coronæ ubique fiunt ubi sydus est, arcus aūt non nisi circa solem, virgę verò non nisi circa uicinia solis. Possum & hoc modo differentiam omnium reddere. Coronam si diuiseris arcus erit, si direxeris virga. In omnibus color multiplex est. ex ceruleo fuluoque varius virgę soli tantū adiacent. Arcus aūt solares ac lunares sunt. Coronæ verò oīum syderū. Aliud quoq; virgarum genus apparet, cuius radii per angusta foramina nubium tenues, & intenti, distantesq; inter se diriguntur, & ipsi signa imbriū sunt. Non autem placet in arcu vel corona nobis certi aliquid coporis subesse. Sed illam indicamus populis esse fallaciā alienum corpus mentientem. Non est. n. in speculo quod ostenditur, alioquin non exiret, nec alia protinus imagine obduceretur. Nec innumerabiles materię mō introirent, & mō eriperentur. Ergo simulachra sunt, & inanis verorum corporum imitatio. Quæ ipsa a quibusdam, ita oppositis vt hic possunt, detorquentur in prauum. Sunt enim vt dixi specula, quę faciem perspicientium obliquant. Sunt quæ nimium augeant, ita ut humanum habitum modumque corporum nostrorum excedant.

De imagine solis. Cap. LXXXIII.

IMagines solis historiaci soles vocant, & binos trinosq; memorię tradunt: hos gręci Parhelion vocant, quia in propinquo ferè a sóle nascuntur, vel quia ad aliquam solis similitudinem accedunt. Cæterū nihil habent ardoris hebetes, & languidi, hos ita quidam diffiniunt: Parheliō est nubes rotunda, & splēdida, similisq, soli. Nam & in eclipsis hora pelues ponimus quas oleo uel pice implemus, ad notandum qualiter luna se opponat, quia pinguis humor dum minus facile turbatur, quas imagines recipit seruat. Sicut ergo utriusque imaginem in terris aspici contingit, sic fit & in aere, cum sic coactus, & limpidus cōstiterit ut faciem solis acceperit. Quam & aliæ quoque nubes suscipiunt, sed transmittunt. Si non mobiles sunt, aut rarę, aut sordidę. Mobiles enim illam spargunt, raræ emittunt, sordidę turpesque non sentiunt: sicut & apud nos imaginem maculosa

non reddunt. Solent autem eadem rōne et bona parhelia fieri. Nihil enim impedit, quin tot sint, quot nubes ad exhibendam solis effigiem aptæ fuerint. Quidam tñ sentiunt quotiens duo talia simulachra existunt, alteram imaginem esse solis, alterā ipsius imaginis, sicut in speculis sibi inuicem depositis accidit: quia speculum quicquid videt reddit: Nubes aūt quæ hæc præstant, densæ, leues, splendidæ, planę, materiæq; solidæ esse dnt, ob hoc oīa huius simulachra candida sunt, & lunaribus circulis similia: quia ex repercusso obliquè accepto Sole resplendent. Nam si nubes infra Solem fuerit, & propior, ab eo dissipatur. Longe autem posita radios non remittet, nec imaginem efficiet. Nam & apud nos quoque specula cum procul a nobis abducta sunt, faciem non reddūt: quoniam acies nostra vsque ad nos recursum nō habet. Pluuiarum & hi soles indicia sunt. Si a parte austri constiterit, vnde maxime nubes ingrauescunt. Cum autem vtrinque Solem talis effigies cinxerit, tempestas, si Arato credimus, surget.

De rore, & eius effectibus. Cap. LXXXIIII.

Ex imagine mundi. Ros etiam de aere venit, qñ aquis grauatur frigore noctis, & splendore lunæ distillat. Sed qñ vehementius est frigus noctis, ros in pluuiam lapsus gelu cādidior inalbescit. Isid. li. 13. Rorem quidam dictum putant: quia rarus est, & non spissus, vt pluuia. Philosophus vbi sup. li. 2. Ros est parua res .i. humor subtilis ab aere lentè descendens in terram, frigore paruo .i. temperato, fit autem ob duas causas, quarum vna est frigus aeris inferioris, & calor loci. Altera vero calor aeris .s. superioris, & frigus loci. Nec fit in supremis montibus, propter nimiam frigiditatem, quæ illic est, fit autem quando flat auster, & non quando flat septentrio, excepto loco, qui Chorintus dicitur, vbi est locus valde calidus. In eo enim contrarium accedit: quia ros ibi fit cum flatu septentrionis, non cum austro, eo ꝙ auster ibi serenat, dum vaporem separat. Septentrio vero congregat: quia frigus eius contrarium est caliditati austri. Vapor est humiditas subtiliata, & attenuata, cumque vapor ascendit a terra, & est res parua: non peruenit ad altum propter paruitatem suæ caliditatis: sed resoluitur, & ros efficitur, vapor siquidem roridus nobis est propinquior æstu, siue vapore sicco. Et fiunt ex eo quandoq; nubes, vel nebulę. Cum enim sol appropinquat vapori, vapor eleuatur ascendens sursum, & cum elongatur ab eo descēdit deorsum ab eo. Cum igitur, quod ab eo descendit est res parua, & tardatur in descensione sua, nominatur ros. Fit autem ros in hieme in locis calidis ex resolutione vaporis: quia non occurrit ei frigus congelans ipsum, vt autem dictum est superius, pluuia nihil aliud est, q̄ ros multus. Non enim fit pluuia nisi ex vapore multo infrigidato. Nec diuersificātur nisi multitudine tantum & paucitate ros, & pluuia: sicut nix, & pruina. Ex libro de naturis rerum. Roris quoque proprium est subtiliter, & quasi insensibiliter super terra descendere: qui supra q̄ credi potest, terram infundit, & ipso imbre efficacior est in frugibus fęcundandis. Mundificat autem oīa quæ infundit, vnde visibiliter gramina virent post rorem. Ros gelidus est, & multū infrigidat, vnde æstate calida nisi superueniret ros noctè frugibus, ardore Solis irent in deterius. Sicut autem ros fęcundat ea q̄ tangit infundens, ita ros in pruinam versus botros maxime maturos, & fructus arescere facit: humorum virtutē exhauriens, & hoc maxime in autumno. In vere autem cum insit rebus tēperies, obrepit qñq; ros pruinosus in aere, & per noctis quieta silentia decidens depascit adurendo fruges, & gramina, fitq; tam dura pestis præcipuè vinearum, vt igne consumptæ videantur, vt nec ipsa quercus durissima foliorum adustione sit immunis. Nonnulla tñ arborum, & herbarum hanc pestē non sentiunt, eo ꝙ humor insit illis rigidior, vt possint resistere vastatori. Actor. Ros inuisibiliter descendit, terram refrigerat, & fęcundat, suauis est, & lucidus. Modico calore siccatur. Ros quidem in terram cadens facit fęcunditatem. In fauum autem ab apicula deportatus mutatur in mellis dulcedinem. In Concham vero marinam descendens, vertitur in Margaritā. Rorē aūt impediunt tria .s. ardor, & frigus, & ventus, siue siccitas. In quasdam etiam herbas, vel lapides cadens operatur mannę suauitatem, quod videlicet manna temperatissimæ cōplexionis esse reperitur. Et illius generis esse dr̄ de quo in Exodo legitur, ꝙ cum operuisset ros superficiem terræ, apparuit minutum, & quasi pilo tūsum in similitudinem pruinæ super terrā.

De Manna, quod generatur ex rore. Cap. LXXXV.

Auicenna in 2. Cano. Manna est ros cadens super lapidem aut arborem, & fit dulcis, & coagulatur, sicut mel, & exiccatur sicut gummi, virtutem autem assumit de natura eius super quod cadit. Et adiungit illam ad id ad quod lenitas, & dulcedo sua exigit. Idem. Zucharum Alhusar, est manna cadens super Alhusar, & est sicut frustum salis. In ipsa quidem est cum resolutione, & abstersione ponticitas, & amaritudo, visum acuit, pulmoni cōfert, & renibus, ac vesicæ. Confert etiam hydropisi cum lacte Camellæ nouiter fętæ. Nec facit sitim, sicut reliquæ species Zuchari: quia eius dulcedo parua est. Et est bonum stomacho, & epati. Constantinus in li. graduum. Manna inter calidum & frigidum est temperatum, laxat ventrem, febres extinguit, pectora humida facit, colericis, & calidis non conuenit. Platearius in lib. de Simplici medicina. Manna calidum est, & humidum temperatè. Est autem ros qui super herbas quasdam diureticas cadit, in quadam parte Gręciæ, & Indiæ, & inuiscatur circa herbam. Colligitur autem postea sicut mel. Sed qm̄ in parua q̄titate reperitur, sophisticatur ex succo liquiriciæ, & melle, dinoscitur tñ, quia purum Manna subalbidum est. Et hēt interius quasdam concauitates velut fauus mellis. Est autem magnæ efficaciæ qñ purum est: quia & pure dulce, nihilq; eo dulcius. Sophisticatum vero est dulce cum quodā acumine, si ex fauo sophisticatum fuerit, vel cum quadam abominatione, si ex succo liquiriciæ, hēt aūt virtutem depurandi, & mundificandi sanguinem, vnde valet in acutis febribus etiam ex colera. Impurum autem ex mellis admixtione plus obest, q̄ prosit. Ex lib. de naturis rerum. Manna est humor aeris in Oriente, & partibus Græciæ, vel cum rore aut roris vice descendens nocturnis horis super herbas. Ibiq; inuiscatur, & postea colligitur. Sed qm̄ in modica quātitate reperitur, multum sophisticatur, purum aūt, & non mixtum aromaticum est valde, & preciosum, subalbidum, & vltra modum iucundi saporis. Fortassis aūt hoc Māna est, de quo vixerunt Hebræi. 40. annis in Deserto, quod ibidem concreatum est in diuino miraculo, in melius mutata specie, vel sapore. De quo Aug. ad Ianua. ita loquitur. Faciat inquit vnusquisq; ſm, quod vult. Et ſm, quod per fidem suam ac deuotionem nouerit esse faciendum: hoc est. n. quod in lib. Sapientiæ dicitur. Manna ſm desideria singulorum sapiebat in ore oīum. Hunc tñ locū retractauit idem Aug. dicens, hoc intelligendum non esse de illo Manna, quod vtique quasi semen Coriandri erat, gustusque eius quasi simile cum melle. Sed de nostro cęlesti pane, & spirituali Manna, quod tanto iucundius est, quanto sumitur deuotius. Cur autem etiam apud nos in partibus Europæ non descendat Ladanum, & Manna, sicut in Oriente eadem est ratio, quæ de melle.

De Melle. Cap. LXXXVI.

Diascorides. Mel est succus roris cęlestis, quem Apes colligūt. Et hēt in se quasi compositionem quandam, qm̄ ex multarum herbarum flore, & succo colligitur. Ideoq; oībus valitudinibus proficiens, oībus antidotis miscetur. Adiuncto autem sale vulnerum sordes dissipat. Et intrinsecus illinitum fauces sanat, deducendo humorem, & aperit. Mellis genera duo sunt. Vnum .s. quod apes oblongę colligunt. Aliud .s. ꝙ apes variæ ferociores, & lanuginosæ reponunt. Et hoc est ſm genus quod atticum dicitur: melius habetur, ad oculorum claritatem faciens, vtrumq; tñ maximam hēt vim. Calefacit, & desiccat abundanter, sinus vulnerū glutinat, coctum vero minus est acre. Mel Atticum, quod & lunaticum dr̄. Et illud quod Hibbleum appellatur bonum est, & dulce, odoratiuum, & ruffum: non valde liquidum, & forte, virtus est ei stiptica, & anastomacha, humores deducit, vulneribus sordidis prodest 14. diebus perunctum caliginem oculorum detergit. Gargarismo adhibitum vulnera faucium, & synantes curat, vrinam prouocat, ventrē mollit, tussientibus prodest, morsibus venenaticis occurrit. Morsib. ēt rabidi canis adhibitum curat patientē, aridum comestum inflationes p̄stat. verum æstatis melius est, hiemis vero minus vtile, & spissum. Mel Sardinicum amarum est, qm̄ Apes ipsę pascuntur Absinthio, vtile aūt est ad vulnera, & liuores vultus. In Iera, & Ponto, vbi boni flores oriunt̄ mel bonū nascit̄. Qđ cū quis comederit, freneticus fit sed sudorib. vincit̄. Mel solū fastidiū tollit, nauseā prohibet, pulmoni, & oīb. interiorib. medet̄. Mel est suba humoris in aere, q de florū, & fructuū collecta suauitate, multa spacia trāsiēs aeris, sup ipsā Nubiū regionē solis virtute ascēdit, & inde occulto & subtilissimo mō rori pmixtus, iterū ī herbis ac frugib⁹ ac florib⁹ residet, tēperatq; saporē ī rebus. Est tñ duplex mel. Naturale videlicet illud qđ ī aere virtute naturæ cōcrescit. Et artificiale, qđ apū labore vel arte magīa eqdē tñ & natura cōponit̄. Apud nos .s. qñq; ī Europę circa solstitiū ęstiuale mella de supiorib⁹ descēdūt. Sed hoc raro & ī modica quātitate & tūc īminet pestis magna caprarū ouiūq; qa cū herbas irrotatas mellę comederint, moriunt̄, vñ pastores periti tp̄s obseruāt cū mella decidūt, & greges ad pastus exire nō sinūt, quoadusq; radijs solis humor mellis ex herbis ī aerē trāsferat̄. Apud nos igit̄ sicut dictū est, mella descēdūt, sed raro & modicè. In Oriēte vero ferę oī mēse p noctes cōtinue, humor nāq; melleus, q de florib⁹ ac fructibus, & frugib⁹ in fumo p solē ad supiora trāsuehit̄, apud nos viscoscas, & lubricas, & nubilosas aeris regiones transire non pōt, nec ad illam Trāquillā venire q̄ supra nubes est, vt ibi paulatim dēsat⁹, ad nos iterū pondere suo deferat̄. Sed ascendere nitens ipsis lubricis aeris regionibus miscet̄. In Oriēte vero cōgrue hoc fieri pōt, qm̄ aer totus ille purissimus est. Itaque descēdit ibi mel sup terrā, & ī arboribus

ribus,& herbis non in tanta copia,ficut ros insidet. Mel apum in plenilunio capiendũ est sereno die, abrumpi statim ac resilire guttas vilitatis est indicium. Bonitatis vero probatio est, vt sit odoriferum,& ex re dulci,glutinosum ac perlucidum. Cum autem eximitur mel,apes abigi fumo vtilissimum est ne irascantur, & mel auiditate vorent. Mel calidum est,& siccum.Conseruat, & mundificat,in medicinis ponitur, vt amaritudo specierum eius dulcedine temperet, in electuarijs quoque cum pulueribus miscetur, vt diutius in maiori efficacia conseruetur.

De Ladano. Cap. LXXXVII.

Ladanum dicunt quidam gummi arboris esse,sed falso.Est autem humor aeris in Oriente,& in partibus Græciæ, cum rore,vel roris vice descendens super herbas terræ, qui cum descenderit,quibusdam corrigijs herba percutitur,& sic illa preciosa humiditas corrigijs cõuiscatur.Quibus expressus,& extersis, humor soli exponitur ac desiccatur.Exiccatum vero Ladanum dr̃. Quod per se quidem purum Aromaticum est, & præciosum valde, sed q̃nque cum digestione caprina, & sorde aĩalium, & mirti baccis atq; hmõi rebus nigris sophisticatur. Eligendum est illud, quod ponderosum est, & nigrum, & quod magis malaxari potest,magisq; est aromaticum.Quod autem subrufum, vel frangitur vetustate consumptum atq; nimis sophisticatum esse significatur. Ladanum habet virtutem constringendi, & calefaciendi ex viscositate,& aromacitate.Valet contra catarrũ ex frigida cã,si odor eius naribus immittatur,ad digestionem quoq; confortandam, & ad alia plura est vtile.Auicenna vbi sup. Ladanũ est humiditas pendens in pilis caprarum pascentium,& barbis earum, q̃n pascunt plantam quæ cusus noĩatur.Cadit super eam ros,& aggregatur in ea humiditas, & permiscetur ille ros resudationi illius foliorum. Et cum inficiuntur eo pili caprarum, & suspenditur in eis sumit ab eis Ladanum,quod est calidum in fine primi,siccum in secundo.Meliusq; est illud quod est pingue,ponderosum,purum, boni odoris,ad citrinitatem declinans.Est aũt subtile valde, & est in ipso pauca stipticitas. Maturatiuum humiditatum crossarum viscosarum,resolutiuum,attractiuum,calefactiuum,aperitiuum, orificiorum neruorum,facit nasci pilos,& inspissat, ac prolongat eos, & conseruat.Corruptionem quoq; corrodentem carnem mundificat.Confert tussi,& cum vino bibitum antiquo ventrem cõstringit,& vrinam prouocat.Plinius lib.12.Arabia etiam mum, & Ladano gloriatur,forte casuq; hoc,& iniuria fieri odores plures tradidere. Capras maleficum aliàs frondibus aĩal, odoratorum vero fruticum expetens,tanquam intelligant precia, carpere germinũ caules prædulci liquore turgẽtes, distillantemq; ab his casus mixtura succum improbo barbarum villo abstergere, hunc glomerari in puluerem,& incoqui sole. Et ideo in Ladano caprarum pilos esse.Sed hoc non alibi fieri q̃ in Nabatheis, qui sunt ex Arabia cõtermini Syriæ.Recentiores ex auctoribus Strobon hoc vocant,traduntq; siluas Atabum pastu caprarum infringi atq; ita succũ villis inhærescere: verum autem Ladanum Cipri in Insula esse, vt obiter quæq; genera odorum dicantur, quis non terrarum ordine.Sitr,& hoc ibi fieri tradunt, & esse Cesyphum hircorum barbis genibusque villosis inhærens. Sed ædere flore deroso pastibus matutinis cum est roruleuta Cipros, deinde nebula Sole discussa in puluerem madentibus villis adhærescere atque in Ladanũ depecti.Sunt,qui herbam in Cypro ex qua id fiat, Ladan appellent. Etenim illi Ladanum vocant huius pingui insidere,itaq; attractis funiculis,herbam eam conuolui atq, ita offas fieri.Ergo in vtraq; gente bina genera terrenum, & facticium, id quod terrenum est friabile.facticium lentum.Necnon,& fruticem esse dicunt in Carmania,& super Aegyptum,per Ptolemeos translatis plantis. Aut vt alij generari,& id in his,vt turis arbore colligiq;,vt gũmi in sciso cortice,& caprinis pellibus excipi. Precia sunt laudatissimo in libras asses 40.Adulteratur mirti baccis, & alijs aĩalium sordibus. Sinceri odor dẽt esse ferus,& quodammodo solitudinem redolẽs. Ipsum vsu aridum statim tactu mollescere, accensum fulgere odore iucundo gratuitum. Mirrata deprehenduntur crepitantque in igne.Præterea sincero calculi potius e rupibus inhærent, q̃ pulnis.Actor.Hæc de generationibus roris ad præsens sufficiãt.Nam de melle plenius dicetur inferius, vbi agetur de apibus, & etiam de Margaritis,vbi de lapidibus,vel de Conchis marinis.

De Pruina. Cap. LXXXVIII.

Plinius lib.2.Pruina fit ex rore gelido. Rores aũt neq; gelu neque ardoribus neq; ventis, nec nisi serena noctæ gelando liquorem minui, solutaque glacie non eiusdem inueniri modum. Isid.vbi sup.Pruina est,matutini tpis frigus,sic dicta: quia vrit,sicut ignis, pir.n.ignis, & sis est vis caloris, & frigoris, vtraque, etenim saxa rumpunt.Philosophus, vbi sup.Pruina est vapor congelatus,anteq̃ resoluatur in aquam.s.crossam.Pruina non fit in supremis montibus pp caliditatem vehementem,quæ in eis est,qua resoluitur vapor anteq̃ illuc adueniat. Et iterum pp vicinitatem aeris inflammati.Ex lib.de naturis rerum.Pruina,& nix,vt habitum est supra:non diuersificant̃ nisi multitudine tm̃,& paucitate, sicut,& ros,& pluuia.Itaq; generatio niuis,& pruinæ est ex frigore:quia nix fit ex nubibus frigore congelatis,vt supra dictum est. Et pruina,fit ex vapore cõgelato in aere, & hmõi significatio est mollicies niuis,& duricies pruinæ:quia mollicies niuis, vt dictũ est,fit ex parte caliditatis admixtæ vaporibus, qui faciunt nubes, prohibentis partes illius vaporis inspissari ac vehementer aggregari:duricies vero pruinæ,fit ex frigore loci,& tpis,in quib.nõ est ex caliditate pars qua prohibeatur aggregari vapor: quia partes frigoris partes ipsius vaporis aggregant,& eas contrahunt.

De Gelu, & glacie. Cap. LXXXIX.

Isidorus vbi supra.Gelu aũt dr̃,φ eo stringatur tellus. Ge.enim terra dr̃.Tunc aũt maiori gelu stringitur terra cum fuerit nox serena.Glacies a gelu,& aqua quasi gelacies.i.gelata aqua. Et lib. de vaporibus.Omni aũt gelato accidit fissura in percussione,sicut videmus in glacie.Cum.n.percutitur glacies,frangitur. Et nec in longum nec in latum diffunditur, vnde & argentum cum sit humidum,& congelatum,vt possit fabricari in longum, ei cuprum miscetur,vt fiat viscosum,& ductile,sicut infra dicetur. Ex lib.de naturis rerum.Glacies est coagulatio frigidi, & humidi ex superabundantia frigiditatis.Ex glacie nihil generatur:quæ tñ cristallinam mentitur speciem ac terræ soliditatem. Fit autem citius glacies ex aqua calida,q̃ ex frigida, pp proprietatem qualitatũ contrariarum. Et quia per calorem rarefacta a compactione remotior frigiditati non resistit.Et quia vapor multus in ea expirauit, vnde & mare nunq̃ congelat̃: quia semper vaporosum, & crossum, & compactum inuenitur.Ipsumq; congelatum minus non est congelato, eo φ in congelato comprimuntur partes per exalationem caloris.Nam videmus cum & de aqua fit cristallus, φ aqua quidem est parua,& etiam cristallus fit magis paruus. Non tñ aqua transit in cristallum per partium suarum compressionem, vt aliqui volũt.Sed per solius caloris expressionem.Nam calor qui primo faciebat in aqua fluiditatem per præsentiam sui, & postea facit duritiam per sui absentiam. Extrahitur aũt caliditas aquæ per caliditatem aeris ipsam circũstantis,sicut & caliditas vini, q̃n debet fieri acetum,per calorem solis,vel ignis,vel aeris. Greg.in Moralibus li.29. Terra quidem quando compluitur iactata in ea semina feracius ligantur.Sed rursum si illam pluuia immoderatius irrigat in culmo pinguedinem frumenti virtutemq; inuitat.Si vero iactatum semen post pluuiam gelu p̃mitur, quo foras citius apparere cõpellit̃,eo intus fecundius radicatur, & quo diutius vetat̃ progredi,eo abundantius cogit̃ multiplicari. Quia cũ ab ortu immaturo restringit̃,in conceptionis sui tarditate laxat̃,& ad fructũ vberi᷒ iplet̃. Actor.Gelu aũt terrã q̃dẽ indurat,& stringit herbas, & arbores vrit,lapides findit,semen in terra cõprimit,& retardat. Sed ĩde vberi᷒ fructificare facit,nisi forte nimiũ sit,vt semẽ extinguat.

De nebula. Cap. XC.

Arist.vbi sup.Nebula est reliquiæ nubium resolutarum aqua pluente.i.roridæ,vnde nebula serenitatem signat. Ex imagine mũdi,Nebula fit dum humidæ exhalationes vaporaliter trahuntur,& radijs Solis ad terram repelluntur. Isid. Nebula dicitur a nubendo, idest operiendo terram, siue φ sursum volans nubes faciat.Exhalãt enim valles humidæ nebulas,& fiunt nubes. Inde nubilum,inde niues. Nebulæ autem ima petunt, cum serenum est,summa cum nubilum. Plinius vbi supra. Nebula nec æstate, nec maximo frigore existit. Actor.Nebula terram tegens latẽ spargitur,aerem obscurat,terram fecundat, frigida est, & solis ardorem mitigat, ascendens pluuiam nunciat, descendens serenitatem.Ex libro de Naturis rerum. Nebula ascendens pluuiam nunciat,descendens vero serenum. Roremque salutiferum terræ fructibus affuturum,si super aquas,& infima quæque terrarum perseuerantius manet propter vicinitatem humiditatis. Eo quod ex humido contractu similiter continuetur.In locis autem in alto sitis propter aerem subtiliorem citius dissoluitur,vnde & huiusmodi loca salubriter antiqui libentius habitabant, propter commodum autem aquæ Moderni econtra locis demissis, & circa aquas ædificant, & commorantur, quod multis est causa languoris, & immaturæ mortis.Nebula quandoque densa multum est fœtida, quoniam humores corrupti de terra subleuantur ad aera, & hæc pectus lædit,reumaque pessimum in capite creat, quod si ad pectus descenderit,apostema sæpius generat. Nebula quoque circa Maium, & æstiuale solstitium, ac post Septembrem pessima est. Ex vapore rorido,qui nobis propinquior est, vapore sicco, fit nubes,& quandoque nebula videtur in illo. Nebula indicium visus impedit. Auernus est lacus in Italia nebularum procurator multæque parens caliginis,& dicitur Auernus,quasi sine vere. Ideo transumitur ad nominandum infernum.

De

De exhalatione, vel euaporatione multiphariæ. Ca. XCI.

ACtor. Ex impressionibus quoq; aeris huius sunt exhalatio siue vapor & fumus. Ideoq; de his ẽt hic pauca subiiciemus. Est aũt exhalatio, vel euaporatio eleuatio, vel sublimatio subtilis rei a corpore crosso in altum tendentis: huius causa præcipua est calor ignis, vel solis, quia causa est resolutionis. Ex libro de vaporibus. Ignis itaq; cum sit corpus attractiuũ, non est euaporatiuum, eo ꝙ oẽ euaporans euaporat subtilius se. nihil aũt in corporibus est subtilius igni. Aer quoq; non est euaporans: eo ꝙ omne euaporans euaporat in fumũ se subtiliorem, & ignitum. Quod quia nequaq̃ accidit aeri: vtiq; non euaporabit. Aqua vero per calefactionem ignis euaporat in fumũ subtiliorem se: & postea remanet terrestre. vnde & cõtingit, ꝙ cum aqua decoquitur: in decoctione subtiliatur. Et attende, ꝙ terrestre admiscetur humido: ita ꝙ agente caliditate ex illo terrestri euaporat illud humidum: sicut videre contingit in vino. At in ferro per actionem ignis euaporatio non est. Sed potius agẽte calore in ferro: impedit squamositas terrestris ne humidũ euaporet: remanetq; magis aquæum. s. calibs: vt dicetur inferius. Plũbum aũt argento mixtũ in argenti depuratione videmus exhalare ex caloris motione. Similiter & in auri depuratione. Siquidem artifices Saraceni deferunt suum aurum de terra in terram: in specie terræ plumbosæ. Et postmodum eo in fornace posito exhalat plumbũ sine auri deperditione. Sicut autem in hoĩe potiouato euaporante ad cerebrum humido: cõtingit meatus spirituum obturari per illud humidum, & tunc spiritus, qui erant principium caloris in cerebro: per deflexum reuertuntur ad inferiora, sicut sunt extremitates manuum & pedũ, pp quod in homine potato manus & pedes sunt calidi, caput aũt frigidũ. Cũ aspergitur humidum super laminam argenti cõbustam facit ventositatem, quæ inter testam & argentum fuerat inclusa descendere ad ollæ ipsius profundum. Illaq; ventositas facit argentũ illud eleuari: qm̃ occupat in fundo locum argenti. Et tũc argento infrigidato apparet fossa eius in fundo; prout accidit in omni cõbusto. plumbum autem aliqñ est euaporans, aliqñ conuiscans. vnde volentes de illo facere vitrum admiscent illud cum terra subtili: conuiscantq; partes illas terreas & dissoluũt per actionem ex parte calor: fit etiam euaporatio multiplex e terra, ex vino, & aceto, & huiusmodi corporibus aquosis & terrestribus, & præcipuè cadauerũ ac similium corruptionibus, & putrefactionib.

De illis, quæ ex terra fiunt. Cap. XCII.

QVoniam aũt terra sphérica existit, utiq; vapor de ipsa ascẽdens sphericus erit. Et si eleuetur de spiritu mediocri, i. non hñte magis ex una q̃ ex alia parte; tunc ex coagulatione vaporis illius in sursum opposita soli apparere cõtingit arcuale i. Iridẽ, q̃ est nubes cõcaua p reflexionẽ splẽdoris Solis sursum oppositi arcualiter figurata. vnde non apparet nisi ex solis oppositione. Ideoq; nũq̃ possunt esse irides plures nisi duę: vna p oppositũ Solis, alia Lunæ; hoc videre contingit horis vespertinis in æstate, ꝙ. s. Sole existente in Occidente apparet iris ĩ Oriente, & tũc exñte Luna in Austro; apparet alia Iris in Septẽtrione. Et inde est, ꝙ Iris hmõi figuræ arcuate haud incẽdiũ ꝓpe venturũ sigñat: quia ipsa est ex spũ calido mediocri ebulliente p poros humidi terrestris. Incendiũ aũt si qđ futurũ est fit p spm̃ calidũ excedẽtẽ, sicut accidit in diluuio, qđ p̃cessit. Calor. n. multiplicatus in fundo maris, & in terræ fissuris nõ potens exire liberè, vel exhalare sicut nũc ibidẽ multiplicabat & coagulabat: tandẽq; pueniens ad tantã virtutẽ ꝙ hẽbat ptãtem exhalãdi, ideoq; ex abysso. i. ex ꝓfundo maris & terræ. exhalauit multũ humidi secũ deferens in sursũ pp, qđ factæ sunt pluuiæ. xl. dieb. Ipsumq; mare in ebulliendo se p totũ orbẽ effudit. Quòd ãt Iris non apparet de nocte hoc est, qa splendor Lunæ fluens ad terrã in debili multitudine sui luminis calorẽ debilẽ gñat. Ideoq; debiliter humidũ crosũ de terra soluit & eleuat. nec tñ, vt arcuale in sũmo apparere sufficiat. Sicut aũt panis cũ extrahit a furno hñs humidũ in poris suis dispersim, & ipsius rarefactione p calorẽ mollis existit: exhalante aũt humido ĩdurescit. Sic humido subtili passibili exhalante, & admixto crosso remanente in terra, remanebit ad modũ lapidis sicca & dura; diceturq; terra lapidea. Terra lapidea fissurã facit circũquaq; & extra. Cu fit terræmotus circũquaque audit fragor, sicut in diuisione ligni solidi. Et non in diuisione lanę mollis, & humidæ, & ꝙ ex vapore terræ fit terræmotus. signũ est ventus sequens, qa ventus est vapor terreus. Ex vapore ãt cumulato nõ fit terrę motus, nisi in terra dura, eo ꝙ ĩ terra poros, & latos & amplos hñte, continua est exhalatio spũs, & nũq̃ eius retentio; pp hoc in Libia q̃ est arenosa, non contingit fieri terræmotũ, nisi rarissime. Nec ẽt in ærenis crescunt herbæ, quia nutrimentum earum iam est exhalatũ. Contingit autem in aliquo terræ loco; ꝙ terrestre compressione humidi in ipso fit pinguis sicut in sterquilinio, vnde accidit in cauernis fieri bitumen pingue crossum, & inde auripigmentum, sicut inferius dicetur.

De illis, quæ fiunt ex aqua aceto & vino. Cap. XCIII.

AQua vero per calefactionem ignis euaporat; vt dictum est, in fumum. s. subtiliorẽ se, remanetq; postea terrestre. vnde & cũ decoquitur, in ipsa decoctione subtiliatur, & si postea ponatur in olla p noctem apparebit hipostasis terrea in fundo existens. Silr aũt euaporat acetũ in aquã subtilẽ & insipidã; remanetq; postea terrestritas parua. Euaporat ãt vinum in aq̃ per instri aquæ rosaceæ sublimationem. Sed q̃to vinum fortius est: tanto minor aqua extrahitur, & maior terrestritas remanet. vñ vinũ rubeũ magis est terrestre, & minus euaporat. plusq̃ caloris hẽt in se; nã magis terrestre. hoc in ferro calido patet: ꝙ calorẽ diutius q̃ aqua calida retinet. Sed attende primo, ꝙ in vino sunt duo. s. humorositas crossa: & humiditas oleagina, q̃ nutrit calorẽ naturalem in eo Ideoq; euaporat in duo. Prius. s. in aq̃ insipidã, vt dictũ est. cuius principiũ est sua crossa humorositas. & postea in oleũ, cuius principiũ est subtilis humiditas. & oleagina. Ita duplex est euaporatio in aliqua re terrestritatẽ habente. prima, s. aquea. secunda, s. oleagina. Coniuncta vero causa huius duplicis euaporationis est. Cumq; caliditate agẽte in vino, aquęum quod est in humido oleagino, de intentione contrarietatis statim magis patitur, magisq; calidum in illud agit, & euaporare facit. Cumq; autem calor naturalis in humido oleagino nutrit, & diutius remanet ipsum in quo nutrit, q̃ illud in quo non nutritur. Cum ergo admiscetur humido, agente caliditate, ex illo terrestri euaporat humidum illud: sicut iam ostensum est in vino. At in ferro squamositas terrestris euaporationem prohibet: sicut paulo ante iam dictum est.

De illa quæ fit in corpore humano. Cap. XCIIII.

SIcut autem ista euaporatio fit in instris sublimãdi: sic etiam contingit in stomacho corporis humani. vinũ siquidẽ intus receptum euaporat per venas subtiles a stomacho, & etiam ab hepate, vsq; ad cerebrũ, sicq; vapor ille humidus a spiritu calido, qui ante deferebat ibi destitutus: coagulatur a frigiditate loci in substantia corpulentiori. Sicut etiam contingit, ꝙ vapor humidus de terra resolutus ad regionem aeris frigidã ascendit. ibiq; destitutus a spiritu calido ipsum deferente coagulatur. & in substantia pluuiæ descendit. Sic ergo vapor humidus a vino resolutus in crossa corpulentia a cerebro descendit p easdẽ venas subtiles, p quas & ascendit pp qđ mouetur magis corpus in descensu vaporis hmõi dormiendo, q̃ in descensu eiusdẽ vigilãdo. Spissioręq; tunc hẽt homo anhelitũ, pp vaporẽ descendentẽ inspissatũ: hoĩes ẽt graciles venas hñtes in collo magis dormiunt: ac in dormiendo magis mouentur, quia non hẽt hoc humidum in eis liberũ descensum. Ideoq; dicit philosophus, ꝙ hñtes capita crossa, & gracilia colla, multũ dormiunt, quia qñ multũ potarunt, tũc vapor humidus multũ resoluitur in substantia subtili p venas subtiles ad locũ cerebri. Et qm̃ amplior est in eis locus cerebri, multũ inde capitur, multũq; coagulatur. Qui cũ tã cito nõ possit descendere, diutius manens in cerebro meatus oppilat spirituum animalium. Ideoq; multũ durat ligamentũ sensuũ. Itaq; somnus lõgus efficitur, eo ꝙ humidũ in cerebro coagulatũ, diutius durat in meatib. spirituũ, sicut in epylenticis cõtingit. vnde philosophus dicit, ꝙ somnus in epylensia est particularis, humidũ aũt huius multũ neruos relaxat, & paralisim inducit. Nam si vnũ calidũ in se, & siccũ est. vapor silr resolutus ex eo calidus, & siccus est. vnde ille quidẽ vapor nõ relaxat neruos, q̃diu hẽt spiritũ calidũ & siccũ deferentẽ illũ in sensũ. Sed postq̃ destitutus est ab illo spiritu calido, coagulat in humidũ corpulentũ. p̃terea sicut pluuia multa in terrã descendente, terra fluida redditur, sic ex multo tali humido a cerebro in stomachũ descendente, materia in stomacho repta liqfiẽs, vẽtris fluxus efficit. Et q̃to vapor est e crossiori materia, maiorisq; corpulentię, & coagulat in cerebro, tanto tardius purgabit p opationẽ naturæ. pp qđ & diutius durat humiditas, q̃ fit ex cereuisia q̃ quæ ex vino: magis q̃ ex vino rubeo crosso, & substantioso, q̃ q̃ ex subtili albo. Deniq; humido illo meatus spũum oppilãte, nõ valẽtes ijdẽ spũs aĩales exhalare, & extra fluere; decurrũt ad extremitates manuũ, ac pedũ: pp quod accidit in hominibus ebriis frequentibus, ꝙ habent capita frigida, manus autem & pedes habent calidos & trementes. Ebrietas quippe nihil aliud est, q̃ fumus resolutus e vino meatus oppilans, per quos fit repulsus spirituum animalium a cerebro: & iterum descensus a cerebro ad stomachum.

De illa quæ fit in arboribus. Cap. XCV.

QVemadmodum vero duplex est exhalatio a terra. s. vaporis terrei, & vnctuosi, & vaporis humidi: sic p cuiuslibet arboris stipitẽ & cortices ascẽdit duplex vapor. s. vnctuos' &

humidus. Qui qn multiplicati sũt in arboris vẽtre, volẽtes exhalare, faciunt fissurã in arbore. Et vnus quidẽ exhalat transeundo in materiam folij. s. humidus. Et alter in materiam fructus. s. vnctuosus. Et ideo dr ꝙ fructus magis vnctuosi sunt quàm folia in arboribus, vnde & volẽtes habere rosas in die Nat. Dñi, ligant in principio Maij Rosarium superiorẽ oẽm sui porum a principio stipitis vsq; ad vltimitatẽ rami obstringendo, postea vero vnctuosum, & humidũ a terra veniens vsque ad ventrem stipitis & ramorum, multiplicatur in substantia, ibiq; calor quiescit, quia exhalare nequit. Et tũc rustici per septimanas tres aut per mensem ante Nat. Dñi, soluunt a ligamẽtis ramos, & stipitẽ, tunc de vigore informatiuæ virtutis exit vapor ille multiplicatus in formã verarũ rosarũ. Porro sicut in hoĩe famelico cõtingit, ꝙ si dẽtur ei dulcia, in tñ attrahit de dulcedine a mẽbris, ꝙ in substãtia dulcedinis oppillantur meatus, per quos nutrimẽtum discurrere debet ad membra, quousq; fiat deoppillatio eius qđ meatus opilat. Sic etiã in arboribus aĩam vegetabilem gulosam habẽtibus Si ab humiditate destituãtur, & superueniat pluuia, vel vapor humidus: Contingit illũ in tñ attrahi in ebulitione vaporis illius a terra in longũ per poros arboris, quòd in arboris imo fiat oppillatio crossi vaporis, ne amplius ascendere nutrimentum ad ramos possit. Et tunc calor qui viget in summo ventris arboris vaporem receptum dispergit, & calefacit. Qui cũ in loco in quo fuit prius iam contineri non possit, propter rarefactionem, quæ iam inualuit, tunc exit ẽm vigorem informatiuæ virtutis in speciẽ folij, & fructus. Digestoq; illo humido, qđ oppilabat poros arboris in longum, si tps sit calidum, & locus calefactus, deficiet humidum quod in huiusmodi arbore præstabat fructibus nutrimentũ, tuncq; calore conualescente maturabuntur fructus illi, & cadunt ex defectu nutrimenti. Et tunc iterum si abundet pluuia in illa terra, ex abundante siccitate in huiusmodi arboribus attrahitur iterum humor in excedenti abundantia, ex quo & fructus generabuntur similiter, vt prædictum est: vnde arbores quædam multotiens ferunt in anno fructum ex huiusmodi abundantia, sed hoc non accidit nisi in calidis regionibus, & in quibus est multa caliditas interpolatim, & parua pluuia, sicut in maurorum terra.

De illa quæ fit ex putrefactionibus. Cap. XCVI.

AVgustinus de Ci. Dei lib. 19. Porro cadauer animalis mortui, si nulla ei cura condiendi adhibeatur, q̃ formã eius dissolui dilabiq; nõ sinat, sed naturali cursui relinquatur tãdiu quasi tumultuatur desinentibus exhalationibus, nostroq; sen sui disconueniẽtibus, id. n. est qđ in putore sentit donec elementis mũdi cõueniat. Et ĩ pacẽ eorũ paulatim particulatimq; discedat. Ex li. de vaporibus. Quemadmodũ aũt accidit in cadauere, ꝙ exhalato humido subtili ab ipso animalia generari cõtingit, sicut etiam in aqua stãte calor aeris ipsum circunstantiis vincẽs calorem ipsius aquę stantis, humidum subtile, quod naturalẽ ipsius aquæ calorem nutriebat, ad se attrahit, & cum humidũ illud ebulit in superficie ipsius aquæ cũ calore aquæ illius ei adhærente, generantur herbę minimę sine radicibus, natantes in superficie ipsius aquæ: vnde generatio huiusmodi animalium in putrefactis cadaueribus cõparatur herbis in superficie aquæ putrefactæ natantibus. At vero mare putribile nõ est, sed nec putrefiũt currẽtes aquę. Dicit aũt philosophus, ꝙ hoc ideo est, quia in motu est. Ego aũt dico, ꝙ motus non facit quin putrefiũt aquę. Sed motus ipse est signum, quòd calidum in eis abundet, & q̃diu sicca est, tamdiu erũt sine putredine. Est enim putrefactio caloris naturalis per aerem circũstantem corpus exhalatio. Et bene motus humidorum est in eis signum caliditatis, quia quando nõ mouentur, in stando congelantur, & hoc per compressionem aeris calidi, qui prius erat in eis.

De exhalatione, quæ fit per attractionem. Cap. XCVII.

PRædictę quidem euaporationes, vel exhalationes fiunt per eleuationem vel sublimationem. Et interdum etiam exhalant aliqua per attractionem. Fit autem attractio q̃nque per loci vacuitatem, vt apparet in vẽtosa in aqua cum accẽditur stupa, rarefacit aera circunstantem in ventre ventosæ, & ducit in raritatem essentiæ aeris innaturalẽ, quę flamma extinguitur qñ vẽtosa corpori coniungitur. Et aer de sui natura redit ad essentiã ac depressionem in ventre ventosæ, & tunc occupat locũ minorẽ quàm prius. Et nec locus fit vacuus, qui prius occupabat aere rarefacto, sanguis exit de corpore ad repletionẽ illius. Item si opponatur phiala plena aqua super vinũ in alia phiala cõtra solẽ, ita ꝙ superficies vini, & superficies aquæ iunctæ sint ẽm continuationem. Si phiala habeat collum gracile, subitoq; vertatur, tunc vinũ non ascẽdit in phialã aquæ, sed solũ inficit aqua phialæ ẽm colorẽ, & sapοrẽ. Illa tñ aqua in substãtia est aqua. Et hoc est qđ diuites decipit, cũ desiderãt vinũ in febribus acutis, quia sa tis fit eis cũ hoc pro vino datur eis. Itẽ aliõ modo cõtingit attractio, cũ. s. attrahẽs destitutũ est ab eo qđ attrahit, & debet ipsum hr̃e naturaliter. Verbi grã. Cum scirpus siccus & crossus destitutus est a suo naturali humido, & coniungitur mixto ex aqua, & vino, attrahet ad se humidũ aquosum naturaliter, a quo destitutus erat, & relinquetur vinũ purũ. Hic ẽt modus cõtingit in oui albumine, cũ eius aquosum remanet absente viscositate. Nam in hieme cũ auferũtur a ficu cortices a lacte viscoso destitutę, & ponuntur in ouorũ albumine, nõ attrahũt nisi albumẽ viscosum, & ideo remanet albumẽ aquosum sine ali qua viscositate. Est etiã alia attractio, cũ aliquid attrahit ad se suũ simile, sicut cũ herbæ salsæ attrahũt ad se salsedinẽ terræ, itaq; postea remanet dulcis terra. Est, & attractio alia, q̃ viget in caliditate, & siccitate, qñ. s. calidũ, & siccũ circunstans aliquod corpus habens humiditatem idoneã ad nutriendũ illũ calorem, attrahit ad se humidũ, quod erat in illo corpore. Si. n. humido illi adhæreat calor, extrahet in superficie illius rei calidæ illud quod facit rem (si fuerit alba) nigrescere. Et hæc est causa cur ciphus habens minimum de cupro & multum argenti, nigrescit in igne positus, sicut infra dicetur in tractatu de natura metallorum.

De fumo. Cap. XCVIII.

ACtor. Fumus aũt (vt ait philosophus in 3. Metho.) vapor est adustus. Est tñ multiplex, vt dicet inferius. Ex imagine mũdi. Fumus ascendit de aqua. Oẽ namq; corpus constat ex quatuor elemẽtis. Lignum aũt est corpus, qđ igni iniectum, ignis materies q̃ ei inest ardet. Terræ aũt materies in cinerẽ vertitur. Aquę vero, & aeris materies euanescit in aerẽ. Ideo fumus ille amarus est, quia natura aquæ salsa est, siue quia terræ admixta est. Hugo de sex diebus. Fumus nihil aliud est quàm guttarũ minutissimarũ aquæ congeries, per virtutẽ caloris in aera eleuata. Actor. Fumus oculos grauat. Eodem tpe partim oritur, partim qui ortus fuerat in superioribus dissipatur. Nã ascendendo attenuatur, & deficit. Auicenna in quarto cano. Fumus est terrea substãtia, subtilis, digestiua, resolutiua. Diuersificat aũt eius substãtia, & oẽs species eius sunt exiccãtes. Estq; in eis igneitas pauca, horũ aũt est fortior cinis Alchitrã. i. picis liquidę, deinde picis humidæ deinde picis storacis, deinde mirræ, postea thuris, postea therebintinæ. Fumus aũt naptæ. vr̃ fortior oĩbus: fumus thuris & therebintinæ ponunt in medicamentis vlcerũ oculi, & prohibẽt ortũ pilorum abditorũ, & cursum & corrosionem, & humiditates, cum quibus, & obtalmia, & vlcera lacrymalium oriuntur. Albertus. Si aũt quæritur q̃ differẽtia sit inter exhalationem, & euaporationẽ, & fumum. R̃ndemus, quòd fumus propriè dr̃ inquantum ab exteriori calido igneo, idest agente ẽm proprietatẽ ignis elicitur, sicut terreum siccum, quod proximum est vaporibus odorum. Fumus enim est vapor terræ, sicut habetur in libro Metheo. Vapor igitur est inquantum elicitur ab intrinseco calido. Exhalatio vero inquantum ab exteriori calido agente educitur calidum naturale, & cum illo humidum siccabile.

De Trina fumi varietate. Cap. XCIX.

ISaac. Fumus triplex diuiditur. Vnus est quietus, & nullius odoris neq; motus. Alius velociter mouet, fortis odoratus, & aeris passiuus. Tertius aũt ĩter hos duos mediocris, qm̃ & si mouet, & alicuius sit odoratus, & aeris passiuus, tẽperamento tñ vicinus est. Primus quidem substantiã terrestrem crossam, & in aere grauiter dissoluendã, tardeq; in eo formandam significat. Et in eo; nec calor, nec frigiditas certificari possunt. Sed licẽt ex se nil significet, nec materiã suã monstret, tñ pp sui motus defectionem & nullius aeris passiones crossiciẽ suã, & frigiditatem propalet necesse est. Scds materiã suã monstrat esse subtilissimam ac penetratiuã, & calidissimã, & in duo diuiditur. Quidã. n. sua virtute & aeris pforatione tẽperatæ cõplexionis est, & inanimato spiritui cõueniẽs. Altera vero intẽperatæ cõplexionis, & inaĩato spiritui inconueniens, hic malorũ humorũ, & corruptorũ multitudinem significat hr̃e subiectũ, eo ꝙ naturales exierit qualitates. Et ideo cõplexionibus humani corporis repugnat, & portẽdit odoris horribilitas substantiæ suæ corruptionem. Quæ contingit aut pp calorem non naturalem, aut pp putrefactam humiditatẽ. Si primo modo, fętens erit, quia huius calor in humiditate ebulitionem facit. Indeq; putoris causa fit. Horũ nutrimẽta corrupta passiua sunt, & putredinẽ in stomacho generãt, ac pessimitatẽ fumorũ ad caput ascẽdentiũ. Si secundo modo, fetens nõ erit nec fętentẽ reddit odorem, sed grauem, quorum tñ nutrimẽta sunt pessima, minoris tñ nocumenti sunt, quàm eius qui fœtens fuerit. Denique si odor fuerit temperatus, substantiæ temperantia monstratur: si horribilis ergo fœtidus, vel grauis, si fœtidus defectus caloris naturalis signatur, & virtutis naturalis, si grauis ebulitio, & putrefactio humiditatis. Actor. De fumo fœtido in cadaueribus dictum est paulo superius.

De

De odoribus in genere. Cap. C.

ACtor. Qm̄ autem in vaporatione, quæ subiectum odorū est, exaltatio, & fumus inueniuntur, ideo hæc nomina odoribus attribuuntur, ergo inficit aera, vnde iuxta Isidorū Aroma dr̄ quasi Aeroma. Gulielmus de Conchis. Est ergo qualitas corporū, quę odor nuncupatur. Aer vero rerum qualitates quas tãgit, maximeq; figuram, colorē, odorem, saporem, frigus, calorem, asperitatem, lenitatem, assumit sibi. Sed easdē pœnitus consimiles sibi. Cum ergo aer pomū tangit, odorem qui est in eo assumit, cum quo .s. odore nares intrās vsq; ad foramē quoddã ꝙ ori & naribus est cōe peruenit, vbi sunt caruñculæ duæ, q̃ a cerebro prodeūtes in modū mammillarum dependent, has penetrat quidē exiēs, quem aīa per partem instrumēti prædicti, quæ plus se habet ad hanc qualitatē, q̃ ad alias, vsq; ad prędictū locū transmittit, quæ .s. instrumenti pars odorē prædictum recipiens in se, in logistica cellula repræsentat animæ. Nec eundē pœnitus odorem in pomo, etiã in manu tenentis, & in aere, & instrumento concedimus esse, licēt Boetius videtur dicere. Boetius enim idem pro consimili ponit interdum.

Vtrum odor sit qualitas simplex ac composita. Cap. CI.

ALbertus. Porro cum odor sit agens in olfactu. Cuius instrumentum habet naturam simplicis, quia dominatur in eo frigidum, & humidum, vr̄ ꝙ odor qualitas sit simplex, qm̄ agēs & patiēs proportionalia sunt ad inuicem. Arist. quoq; in libro. de sensu, & sensato contra Pythagoricos, qui dicebant odores esse compositos ac nutrire quatuor rōnes inducit. Quarum prima est. Oē quod nutrit oportet esse cibum compositū. Odoresaū: simplices sunt, nō ergo nutriunt. Amplius aqua simplex. in potu accepta nō potest sola nutrire, onia corporale mixtum oportet corporis constitutiuum esse. At odores etiam sunt aqua simpliciores. Præterea odores oēs cum sunt in vaporatiuo sicco: ad naturam eius accedunt. ergo simplices sunt, & non nutriunt. Cæterum oē nutrimentum cōpositum ab aīali receptum vadit ad locum digestionis: a quo nutritur corpus totum. At odores non vadunt ad digestionis locum, sed ad caput tm̄. Non ergo vt cibus compositi sunt, nec nutriunt. At vero contra rationes huiusmodi potest opponi, qm̄ odor est qualitas nutrimenti desiderium conferens sicut in eodem libro scriptum est. Non aūt: est qualitas simplex, quia (sicut dictum est iuxta eundem philosophum) nutrimentum nō est simplex sed compositū. Præterea odor sentitur per differentias cōpositi, quia (sicut in eodē libro dr̄) oportet odores esse proportionales humoribus, idest saporibus. Et in 2. de anima dr̄, ꝙ odores ad gustū Analogiam habere videntur, & ita est humor .i. sapor hic quidē dulcis, ille vero amarus, similiter & in odoribus. Cum ergo quicquid sentitur per differentias cōpositi, compositum sit, oportet ēt quod odor qualitas composita sit Nos itaq; dicimus, ꝙ odor cōsideratᷣ modis duobus: Vno modo .s. ẜm ꝙ naturam qualitatis habet, & ẜm hoc simplex est. Alio modo in cōparatione ad subiectū in quo est. Et hoc dupliciter. Vno modo .s. in cōparatione ad subiectū, in quo est, quod est materia, & odoris causa, & hoc est odorabile corpus. Et ẜm hoc non est odor simplex, nec constituitur ex simplici. Alio modo in cōparatione ad medium, quod est subiectū differentiæ. Et ẜm hoc simplex est quodãmodo .s. quod simplex dr̄, quod est spirituale ẜm aeris naturam. Et compositum qđ est crossum, mixtū habens purum impuro, & graue leui, sicut est cibus animatorū corporum. Et de hac simplicitate intelligit philosophus quod inducit contra Pythagoricos in suis rationibus. Porro illa proportio q̃ est inter agens, & patiens, non attēditur in simplicitate vel cōpositione. Sed potius in hoc, qđ patiens receptiuum sit agentis formæ. Simplex enim bene agit in compositum, vt patet quando ignis exurit lignum.

Quod odor principaliter constituitur in vapore calido, & sicco. Cap. CII.

ODor principaliter quidē constituitᷣ in actu sicco. Secundario aūt in humido saporoso. Qđ contingit tribus de causis: Vna est .s. ꝙ odor refertur ad alimētū cuius excitat desideriū. Alimentū quippe oportet incorporari, at oē qđ incorporatᷣ, necesse est id cui incorporatur subintrare. Nō aūt subintrat nisi in hoc qđ est humidū subtile, & per hoc qđ est humidū q̃rit terminos alienos, ac vt terminetur ad partes eius qđ nutritur. Et per hoc qđ est subtile fit penetratiuū partiū, & partis partiū, vt habetur in secūdo de generatione, & corrupt. Necesse est itaq; saporē, qm̄ est in alimento cōsistere principaliter in humido, & secūdario in sicco. Odor aūt quia nō debet incorporari, vt phabitū est. Ideo cōstitui debet opposito mō .s. principaliter ex sicco, & secūdario ex humido saporoso. Secūda causa est in cōparatione ad organū sensus, quia .s. illud frigidū, & humidū est, vt habitū est superius Sic ergo necesse est odorē esse actu calidū, vt tēperet excellēs frigidū in cerebro Ita necesse est, ꝙ in actu sit siccus vt tēperet excellens humidū in eo. Tertia cā in cōparatione ad mediū per quod est odoratus, hoc .n. est mediū extra .s. aer, & aqua. Dicit .n. Arist. in primo Metheo. ꝙ vapor calidus & siccus oī vapore longe altior ascendit. Ad odoratum necesse est, vt sit in vapore actu calido, & sicco. Si aūt objicitᷣ, & quicquid quærit terminos alienos, principaliter humidum est. Rñdemus ꝙ quærere terminū alienū contingit ex duplici causa. Vna .s. propter vehementiã passibilitatis: quia nullo modo stat in se. & sic humidum quærit terminos alienos. Alia vero propter vehementiam qualitatis actiuæ: quia .s. quærit aliorum naturã in se transmutare, & secundum hoc calidum terminos alios quærit: præcipuę qñ siccum est, & hoc modo terminos alienos quærit odor.

Quod odor per euaporationes immutat. Cap. CIII.

IN hoc autem ab omnibus alijs sensibilibus differunt odores, quia immutant per euaporationes. Dicit enim philosophus in li. de sensu, & sensato, ꝙ odor est fumalis euaporatio. Fumalis aūt euaporatio est ab igne, hoc etiam probari pōt per hoc, ꝙ in respirãtibus membrū illud quod est excellenter calidū, necesse est habere refrigerationē, & mitigationē caloris sui per aliquod qđ sit actu frigidū ad ipsum potēs pertingere, qualē cor in animalibus habet per aerē inspiratū: similiter ergo, & membrū illud qđ est excellēter frigidū, necesse est habere mitigationē frigoris, & per aliquid qđ sit actu calidū pertingere oportet ad ipsum. Quod quidē nisi per euaporationē cōtingere necesse est. At vero nullū sensibile nisi odor habet organum suū a cerebro immediatē. Ideoq; necesse est odorem per euaporationē ad cerebrum pertingere. Si aūt objicitur in contrariū, ꝙ differentiæ odorū sunt circa differētias saporū. At vero saporē nō cōtingit fieri per euaporationē. Rñdemus, ꝙ illud nō debet ita intelligi, ꝙ differētiæ saporū, & odorū sint eædē Sed quia differentię odorū ad differentias saporū analogiã habēt duplicē. Vna est, quia quicquid nō habet saporē, etiam nō hēt odorē, vnde dr̄ in libro de sensu & sensato, ꝙ elementa sunt inodorabilia, qm̄ humida, & sicca eorū achimia sunt, & sine sapore, nisi fiant cōmixta. Secūda analogia est, quia sapores & odores cōstituuntᷣ ex eisdem qualitatibus primis, licēt nō eodē mō cōplexis, actiuis, & passiuis. Sapor .n. principaliter constituitᷣ ex humido, secūdario ex sicco, calido cōmiscēte siccū cū humido. Odor aūt principaliter ex sicco, & secūdario ex humido calido euaporationē faciente. Frigidū āt hebetat sapores, & extinguit odores per hoc ꝙ impedit euaporationē Vnde patet ꝙ odorū & saporū differētię non sunt circa idē numero, qđ sit immediatū vtriq; Si aūt objicitᷣ iterū, ꝙ nō fit euaporatio nisi eleuatis partibus oībus subtilioribus a corpore euaporãte, partes aūt illius corporis sunt, in q̃bus est humidū saporosum, sicq; vr̄ ꝙ humidū saporosum sit in vapore odorum. Et quòd vtrumq; discernatur per olfactū. Dicimus ꝙ qñ partes saporosi eleuati sunt ab ipso per euaporationē, tunc non sunt saporis vel humidi saporosi subiectum. Sed potius qñ sunt in corpore commixto in quo dominatur humidū saporosum, & sic simili modo nō sunt odores subiectum nisi potentia, scilicet inquantum possunt euaporare per calidum siccum.

Quod odor, & sapor diuersimodè causantur a qualitatibus subiectorum complexionalibus. Cap. CIIII.

CVm aūt passio causata per se ex qualitatibus cōplexionantibus subiectū suū, sit sequela totius cōplexionis. Odorque sit huius passio, qm̄ in eo permixtū est humidū siccū, & calidū euaporare facies Ex quibus principaliter cōstituitᷣ odoriferum corpus, vr̄ quòd odor sit sequela totius complexionis rei odorãtis. At vero huic vr̄ esse cōtrariū, quod habitū est superius. Idem corpus esse odoriferū, & saporosum, vnde si odor esset sequela totius cōplexionis, eodē modo, vt vr̄, & sapor. Odor aūt principaliter est in sicco, & secūdario in humido, sapor ecōuerso. Secundū hoc ergo idē corpus esset principaliter ex sicco, & secūdario ex humido, & econuerso, quod est impossibile Nos itaq; dicimus ꝙ sapor & odor reuera sunt sequela complexionū corporū odorantium, & saporantibus, quia causantur a qualitatibus complexionalibus, vt dictū est: veruntamē nō oportet ꝙ eodē modo causentur ab illis quo cōplexionantur, ac per hoc sapor cōsistis principaliter in humido, qm̄ hēt influere in partes, & nutrire. Odor aūt principaliter in sicco calido, vt tēperet frigiditatē, & humiditatē cerebri. Dr̄ aūt odor passio saporis, quia nō accidit, nisi cui accidit sapor, & causatur ab eisdē principijs. Nō quidē eodem modo se habentibus, in odore .s. & sapore. Sed eo modo quo dictū est supra. Itaq; virtus saporis nō est aliena, nec accidētalis odoribus, qa sicut dictū est, odores cãtur a principiis saporis, verū odor non est passio proportionata vt habitū est & infra dicetᷣ. Quæri potest cur nō omnia corpora nobis bene

bene sapiant: quæ nobis bene odorant. Nam & philosophus secũdo de aĩa dicit, ꝙ alia quidem proportionaliter habent odorẽ, & saporem. Alia vero contrarium, &c. Nos itaq; dicimus, ꝙ non in oĩbus odor saporem sequitur. Nec hoc dicit philosophus, sed dicit, quòd in quibusdam sit, in quibusdam non. Et huiusmodi causa est; quia quandoq; in corpore odorabili humidum, quod actu in ipso est, indigestum est. Ideoq; dat odorem acutũ aereum illud quod euaporat ex ipso per calidum. Et digeritur cõplete per calidum, quod facit ipsum euaporare, hoc.n. subtile est, facile digestibile. Et tũnc erit odor dulcis, hoc propriè accidit in floribus, & in quibusdam pomorum acetosorum fructibus. Et huiusmodi signum est, quia si huiusmodi poma assererentur vel elixarentur, acquirerent etiam dulcem saporem per humidi decoctionem. Odores itaq; qui habent delectabile saporum, proportionati sunt saporibus. Ideoq; penes ipsum nõ distinguitur: qui vero proprium habent delectabile non semper proportionati sunt. Odor.n. floris quandoq; dulcis est, etiam vbi sapor non est dulcis. Ideoque penes sapores non possunt distingui tales odores.

De quibusdam corporibus odorabilibus secundum Arist. Cap. CV.

Porro dicit philosophus in lib. de Sensu, & sensato, ꝙ mare odorem hẽt, & sal magis odorabile est nitro. Quod etiã manifestat per hoc: qm̃ a sale, & nitro fluit oleum, magis aũt terreum est nitrum. Amplius inquit lapis non odorat, qm̃ achimus est: ligna vero odorant, quia sunt enchima, lignorum quoque q̃ odorabilia sunt aquatica minus. Vt enim iam habitum est supra nihil est odoriferum, nisi quod est compositum, & vapore sicco euaporatum. Elementa igitur cum sint simplicia, non sunt odorabilia. Mare vero cum admixtum habeat vaporem siccum terrestrẽ adustum, qui causat salsedinem in eo, efficitur odoriferum, qm̃ odor consistit in vapore sicco. Porro sal est species terræ, vt hr̃ in libris Metheororũ, generatur enim ex sicco terrestri combusto, liquente autem humido aquoso. Nitrum autem species plus sicca. Propterea ẽt magis olei extrahitur de sale q̃ de nitro, sicut expertum est in alchimia. Et hoc ideo: quia humidum aereum plus est in sale, q̃ in nitro. Quod quia facile vaporat, ideo magis est odoriferũ sal, quàm nitrum. Lapis vero generatur ex luto viscoso, & est compactus ac terrestris. Ideoq; non vaporat, ac per consequens non habet odorem. Ligna vero plus habent de aereo, cuius signum est, ꝙ cremabilia sunt. Et quoniam talia facilè vaporant, ideoque ligna odorabilia sunt. Et inter hæc aquatica ligna: quia magis frigida sunt, & humiditate aquę magis humida. Ideoque non magis sed minus vaporantia sunt, ac per hoc minus odorabilia.

De odoribus quorundam metallorum. Cap. CVI.

Arist. in li. de Sensu, & sensato. Inter illa vero, quę metallãtur, aurum non odorat: quia achimum est. Es autem.i. cuprum, & ferrum odorabilia sunt. Et qñ comburit humidum in metallis: tunc scoriæ metallorum odoriferæ, siue odorabiles fiunt plus ipsis metallis. Argentum vero, & stagnum magis odorant, q̃ aurum, minusq; q̃ ęs aut ferrum, eo ꝙ magis aquatica sunt. Albertus. Aurum quippe, quia fit ex puro sulphure, & argento viuo optimè commixtis: calido cõmiscente: ac frigido congelante, vehemẽtem hẽt cõpactionem ex cõmixtionis bonitate. Et huius signũ est eius ponderositas: hẽt ẽt constrictionem pororum extrinsecus ex frigido congelante. Et vtrumq; illorum prohibitiuum est euaporationis: ac per consequens odoris. Cuprum autem, & ferrum ita se habent, ꝙ in cupro quidem est sulphur purum, & argentum viuum non purum, & non bene cõmixta nec æqualia: quia plus est ibi de sulphure. Ideoq; non est solidum in partibus, sed ob abũdantiam sulphuris est porosum, & ob hoc euaporatiuum, ac per consequẽs odoriferum. Ferrũ aũt est ex sulphure viscoso, & argento viuo lutoso. Et pp viscositatem hmõi non põt aqueum hmõi argenti viui separari. Ideoq; ferrum non est liquabile, sed mollificabile, & pp hoc non bonam habet commixtionem, porosum est atq; euaporatiuum, & per consequens odoriferum. Porro stagnum, & plumbũ ex vtroq; impuro sunt. Sed vincit in eis argentum viuũ aqueum, & non habent compactionem partium, pp minorem ergo compactionem magis odorifera sunt quàm æs, & aurum. Deniq, scoriæ omnium illorum propter actionem calidi, quod est aperitiuum pororum, & euaporatiuũ terrei, & humidi magis odorabiles sunt.

De odoribus ciborum ac medicaminum. Cap. CXII.

Razi in Almansore. Plures autem vapores faciunt passionem in odoratu, quemadmodum & in gustu. Aqueum.n. & oĩa acerba, & pungitiua, vt allum, & cepæ lædunt odoratus sensum non minus fere, quàm gustum. Sic & in omnibus alijs secũdum maiorem partem, ea quæ mouent sensum gustus, mouent & sensum odoratus, vnde & est inuenire plurima, quæ nunquam gustauerunt homines præter odorem eorum fętidum: quia norunt cuius naturæ sunt, per copiam certificationis, quæ peruenit ad illos ex eorum odoribus. Sunt autem & alia, quorũ odor naturam eorum non prædicat, & hæc quidem aut diuersa sunt natura, aut odore priuata. Quæ diuersa sunt natura, iucundi sunt odoris, maximeq; rosa. Gustus.n. eius valde manifeste diuersus est ab odore. Nec significatio concordat vtriusque. Cuius rei causa est: quia rosa varia est, & non consimilium partium. Gustus quidem eius compositum est ex amaro, & aspero suauiq;, & aquoso. Pars eius amara calida est, & subtilis, pars suauis aspera est, frigida, & crossa. Aquosa vero in sapore varia est, media inter subtilem, & inter crossum. Substantia vero odorifera est vaporosa, & dissoluta, maximè in corporibus odoriferis iucundi odoris. Vapor autem ex caloribus generatur, nec ab oĩbus partibus odorati resoluitur. Odor.n. rosæ non signat quid calidum, & subtile in oĩbus partib. eius tm̃modo. Sic ergo oĩa quę odorem habent calida sunt. Sed cum significatio naturæ, quæ sumitur ex odore transit rerum iocundarum odorem, nec est illi adæquata, fida non est, maximeq; rosæ. Quæ aũt odorem non habent vt dulcia, & salsa, non manifestat a nobis virtus eorum, nisi per saporem. Quę etenim odore carent, aut ideo priuata sunt odore: quia vapor, qui soluitur ab eis, est in vltimo paruitatis, aut quia non consonat odoratui in temperãtia inter crossum, & subtile. Hinc est ergo, ꝙ amara, & pungitiua pp substantiæ subtilitatem odorifera sunt odoribus consonis eorum saporibus. Salsa autem & aspera odore priuata manent. Hæ nãq; species ambæ sunt crossæ substantiæ. Et aspera cum crossiore substantia frigidæ complexionis sunt, qua ẽt de cã nullus ab ea vapor dissoluitur. Porro odriferorum odor designat, ꝙ subtilis substãtiæ sunt, & calidæ complexionis, non tñ est certa significatio quanta sit eorum subtilitas, & calor. Ideoq; indicium cõplexionis rerum ex odoribus minimè esse perpenditur. Auicen. in 2. Cano. Odores quidem proueniunt a caliditate, & proueniunt a frigiditate, sed eorum olfactio, & ipsorum sternutatio ẽm plurimũ est caliditas, quia cã plurima in propinquitate odorum ad virtutem odorandi est substantia subtilis vaporosa, quamuis aliquando fit ẽm semitã conuersionis aeris præter resolutionem alicuius rei ex habente odorem. Oẽs ergo odores ex quibus sentitur mordicatio, aut declinant ad latus dulcedinis, calidi sunt. Illi vero ex quib. sentitur acetositas, vt roralis tharagiari, i. lacualis vapor. s. de lacubus, vel paludibus omnes frigidi sunt: omnia quoque bene redolentia secundum plurimum sunt calida, præter illa quibus associatur roralitas, vt muscus, & sedatio Spiritus, & anhelitus, vt camphora, & venusar. Amborum enim corpora non euacuantur substantia in frigiditate associata odori vsq; ad cerebrum, omne ergo bene redolens est calidum, similiter etiam omnia alsenitati. i. species, quę sunt, vt Piper, & siña calida sunt, & ob hoc dolorẽ capitis faciunt.

De differentijs odorum. Cap. CVIII.

Albertus. De differentijs odorum in lib. de Sensu, & sensato dicit philosophus, ꝙ duæ sunt species odoris. Vna. s. quæ est penè delectabilis odoratus in saporibus, & non habet delectationem per se solum nisi ẽt in quantum saporabile. Alia qñ quidem ẽm seipsos odores delectabiles sunt. Exemplum primæ est odor ciborum. Secundæ autem odor florum. Porro Gregorius Nisenus dicit, ꝙ generalissima odorum dña est bonus odor, & malus. Et horum medium, quod. s. nec bene odorabile est neq; fętidum. Sciendum autem, ꝙ species odoris distinguuntur ẽm duplicem modũ. s. in se, & in comparatione ad delectationem, vel tristitiã, quam inferunt olfactui. In se, quoq; distinguuntur dupliciter. s. absolute, & in comparatione ad sapores. Absolute cum distinguuntur, propria eorũ noĩa nõ habemus, eo ꝙ male odoramus. Vñ i illa distinctione nõ habemus nisi noĩa excellentiarũ. Et vnũ dicimus redolẽs, & aliud fetẽs. Et si habemus mediũ hoc nõ est ꝑ cõmixtionẽ sed ꝑ abnegationẽ extremorũ. s. qđ neq; est redolens neq; fetens. In cõparatione vero ad sapores denoĩamus odores noĩbus saporũ, vt a dulci sapore, dulcẽ odorẽ, & ab amaro amarũ, & a pingui pinguẽ, & ita de alijs. Sicq; multiplicãdi sunt odores ẽm doctrinam superius habitã de colorib. & sonis. Porro penes delectabile distinguunt odores in duas spẽs tm̃. Quarũ vna est. s. ẽm delectabile, qđ cõfert alimẽto, & hoc principaliter, & primo est in sapore cibi, secũdo in odore. Odor.n. cibi manifestat saporẽ, q est in eo delectabilis. Alia vero est ẽm delectabile, qđ cõfert ad sanitatẽ, & hoc est ꝑ se, & principaliter in odore. Cũ.n. odor, fit qđã euaporatio, ꝑtingit ad locũ cerebri, ad quã ꝑtingere nõ põt suba cibi. Ideoq; necesse est, vt hoc delectabile sit ꝑ se ipsum in odore, & nõ in cõparatione ad cibũ, & hoc est ꝑcipue in florib. & aromaticis specieb. Quia vero humidũ vaporatiuũ, vt est vinũ vel medo qñq; nocet humano cerebro, eo ꝙ vapores ad cerebrum eleuati pp cerebri frigidã naturã infrigidant, & corrũpuntur. Indeq; fiunt catarri ac defluctia reumatis. Ideo qñq; in potu talium immiscentur odorifera, vt in vnũ conueniant duorũ sensuũ delectabilia, vñ delectabile saporis in potu ad linguã confert ad alimentum. Et delectabile Aromaticorum in euaporatione ad cerebrum, confert ad sanitatem.

De

De Aere temperato, & intemperato. Cap. CIX.

COnstantinus in Pantegni parte quinta. Aer quidem est temperatus, qui.s.nec calidus est, nec humidus, nec siccus, nec frigidus: sicut aer vernus. Quidam aūt intemperatus, qui.s. contrario modo se habet. Item temperatus aer est mundificatus, subtilis, clarus, odore suauis. Sole occidente frigescens, Oriente vero cito calescens. Aer has hñs qualitates, corporum temperat complexiones, humores & spiritus confortat atq; clarificat, & digestiuam virtutem adiuuat. Complexiones etenim corporis sequuntur complexionē aeris, vnde si aer clarus est & lucidus, & humores, & spiritus clari sunt, & lucidi, si vero turbidus, humores, & spiritus turbantur, & incrossantur. Intemperatus autem est aer, vel in qualitatibus, vt calidior, frigidior, humidior, siccior temperato. Aut in tota substantia, vt pestilentialis. Qualitates exit quinque modis.s. per diuersa anni tempora, ſm ortus, & occasus stellarum, pp ventos, pp regiones, pp fumos. Actor. De his aliàs plenius dicetur, vbi inter artes cæteras de medicina tractabitur. Auicenna lib. 1. Aer bonæ substantiæ est, cui nec admiscetur ex vaporibus nec ex fumis res extranea, & qui cœlo discoopertus est, non inter parietes, & tecta constrictus. Sed cum in aere putrefactio cōis acciderit, tūc discoopertus magis eam recipit, quàm constrictus, & occultatus. Aliàs autem discoopertus melior existit. Et hic quidem bonus aer permanet clarus. nisi cum eo vapores misceantur lacuum, & stagnorum ac profunditatum aquam cōtinentium, & terrarum quæ laxæ sunt, & locorum vbi olera talia, qualia sunt eruca, & caules oriuntur, & arbores viscosæ malarumq; complexionum, & nuces & ficus, & odores putridi. Et propter hoc non remoueantur ab eo boni venti, qui ex alta terra sufflant, vel æquali. Aer calidus dissoluit, & laxat; & si caliditas eius pauca fuerit, vel temperata colorē rubificabit, eo φ sanguinem ad exteriora trahit. Quòd si fuerit multa, colorem citrinum efficit; quia resoluit illud quod attraxit. Ipse quoq; multum sudorem efficit, & minuit vrinam, digestionem debilitat, & sitim facit. Frigidus autem aer constringit, fortioreq; digestionē reddit, vrinā multā efficit, eo φ humores cōstringit, & in sudorē parū resoluūtur. Egestionē quoq; minuit: quia musculis natium se exprimentibus rectum intestinum parū obedit, iccirco egestio multum moratur, & eius aquositas in vrinam resoluitur. Aer humidus cutem lenit, & corpus humectat. Siccus vero cutem exiccat, & corpus denigrat. Aer turbatus animam tristificat, & humores commouet. Non est autem idem aer turbatus, & crossus. Aer enim crossus est ille, qui in turbatione sui similatur. Turbatus vero, qui cum partibus crossis miscetur.

De proprietatibus aeris Septentrionalis. Cap. C X.

COnstan. vbi supra. Aeris mutatio propter regiones est, quinq; partita.s. ex loci altitudine, ex eiusdem humiditate, ex montium vicinitate, ex maris propinquitate, ex natura pulueris terræ. Locorum autem causæ maiores sunt cæteris immutando aerem. Septentrionalis aer frigidus est, & siccus. Ciuitates ergo septentrionali polo suppositę, saxonicæ, leuticæ, frigidiores esse comprobantur ac ficciores. His aqua clara, & aer clarissimus, corpora sanissima, color pulcher, & rubicundus, corpora mollia, & fortiora, pectora lata, subtiles coxæ: quia calor naturalis ad interiora redičs pectoris, pectora dilatat, coxas subtiliat. Et quia ad superiora resurgit, inde capita eorum, & corpora fortiora sunt, & vita longa, mores autem asperi propter abundantiam coleræ rubeę. Masculi maxime patiuntur pleuresim, peripleumoniam, aliosq; morbos calidos. Fœminæ non multum concipiunt: quia frigidæ sunt. Nec tñ abortiuos pariunt, sed cum angustia magna parturiūt propter earum siccitatem. Plurimæ vero steriles sunt, his etiā ineſt lactis paruitas, qm̄ ex frigido coagulatur aqua. Ptisis quoq; pp laborē partus: quia venæ in pectore crepantur. Ventres huius gentis duri sunt, vomitus facilis, & sine angustia, appetitus boni, & cito digerentes, φ ex naturali calore est ad interiora fugienti. Stomachus mundificatus, potus non appetitus, quem nimia comestio tollit. Meridianorum qualitates his contrariæ, & oppositæ sunt: quia sunt secundum calidum, & humidum, & hoc malè recuperatū, multarumque putredinum, sicut est aqua salsa, & putrida currēs per terræ superficiem. Homines sicci, color niger, capita humida, & flegmatica. Flegma vero nimium de capitibus descendit in stomachum, vnde appetitus digestioque deficiunt ex nimia frigiditate eorum. Calor enim naturalis dissoluitur dum exit ad exteriora, vnde deficiunt corpora: quia mollia sunt, & flegmatica. Ex paruo potu facilè inebriantur, capitibus cito deficientibus, color eorum mutabilis, mores quieti, & mansueti, vita parua. In corporib. nascuntur pustulæ, vel apostemata ad sanandum sibi difficilia, propter humectationes nimias ad putredines citas. Plurimæ vero infirmitates in masculis, dissinterix, diarria, febres epiales diuturnæ, catexiæ humidæ, emorroidæ. Mulieres sanguinis fluxu fatigātur, & frequenter abortiunt. Senes paralysi laborant, pueri epilentici, & aneloſi fiunt. In iuuenibus aūt maximè raro infirmitates nascūt: qa vêtres eorū facilè soluūt, vñ humores humidi purgāt.

De proprietatibus aeris Orientalis, & Occidentalis. Cap. C X I.

ORientalium regionum aer clarus est, parum siccus inter calidum, & frigidum temperatus, sicut est veris complexio. Illic habetur aqua clara, mollis, sapore suauis, siue sit cęlestis, id est pluuialis, siue terrestris. Clarificatur enim Sole, quippe cum splendor eius temperatus sit, nec est salsa, cum ibi sol non diu maneat. Neque cruda: quia non ab ea se elongat. Ibi colores hominū lucidi cum rubore, & albedine mixti, carnes multæ, voces clarissimæ, corpora sana, & fortia, morbi pauci. Mores non ignobiles, herbæ multæ. Arbores magnæ multum generantur: quia propter qualitatum temperamentum multæ, & perfectę sunt actiones earum. Habitatores huius poli nō sunt superbi neque iracundi, sed humiles, & mansueti. Ira enim & superbia nascuntur ex calore intemperato, & multo. Occidentales regiones aerem non temperatum habent, sed calidum, & humidum crossum, & clarum. Harum aqua mutabilis est, & turbida: quia splendor Solis non lucet eis in primis partibus diei, vt eorum aquas, vel aerem digerat, vnde homines ibidem multas patiuntur infirmitates, & color eorū mutabilis est, virtutesque cito deficiunt: quia in ęstate principio diei frigescunt, & in vespere calescunt. Aer ergo eorum inæqualis est, sicut autumnalis, voces mutæ. Et omnibus anni temporibus infirmitates patiuntur. Regiones autem cuilibet istarum vicinantes temperatæ, vel intemperatæ sunt ſm eas quibus affines sunt.

De diuersis aeris, & locorum situ, & vicinitate. Cap. C X I I.

ALtitudo locorum aerem habet clarum, & mundificatū: quia venti septentionales ab altis locis nascentes, ad altiora loca cito penetrant. Aqua igitur eorum clara subtilis, & dulcis est. Homines pulchri coloris, fortes, & sani, corpora eorum magna: humiles sunt, & mansueti. Nec labores sunt eis multi. Aer regionum quæ sunt in vallibus, siue fossis hiemalibus pluuijs infunditur, quæ ab altioribus ad inferiora facile prolabuntur. Illic hoīes in æstate sitiunt, quam collectam non currentem bibunt. Septentrionales ad eos non pertingunt venti, sed meridiani tantum & ipsi calidi, iccirco eorum aqua calida est, multum infirmātur, virtutes eorum euacuantur, his corpora parua, & lata, crura crossa, pili nigri, & cutis nigra, siue liuida. Nec sunt multi laboris pp molliciem corporis. Si vero loca non multum sunt calida inhabitantes sunt hydropici. Ex montium quoque vicinitate mutatur aer; si enim mons Meridiano vento est oppositus, & septentrionalis ad eum perueniat, aerem frigidum, & siccum habet secundum qualitatem septentrionalis. Si vero septentrioni oppositus fuerit, ecōtra accidit. Ex vicinitate maris mutatur aer. Quia si mare sit ex parte septentrionali fumus ascendit de mari, qui vicino miscetur aeri, & sic eius natura frigida, & sicca. Si autem ex parte meridiei, calida erit, & humida. Mutatur etiam ex natura pulueris, quia si terra petrosa fuerit, regio frigida & sicca erit, hoc enim testatur aqua profluens ex lapidibus frigidior, quàm quando ex luto nascitur, si autem terra solida est, & aspera, regio erit calida, & sicca. Et inhabitantium corpora, sicca, & macida. Si vero terra argillosa, regio humida, & frigida est. Mutatur etiam aer ex natura fumi: quia si in exercitijs quorūlibet, vel quamlibet inhabitantium terram, siue in criptis, siue similibus vbi sedent locis, paludes, herbę, siluę, arbores fœtentes sunt, aer cito putrescit, vnde loci illius incolæ sępe solent ęgrotare. Exque illa putredine cum fumi dissolutione febricitare, quorū color citrinus efficitur. Cibu; non bene digeritur. Eorum enim aqua puttida cibum retardat, sunt ergo sine virtute.

De Aere pestilentioso. Cap. C X I I I.

AEr autem a substantię suę tēperamento in putredinem seu quamlibet pessimam qualitatē mutatus pestilentialis vocatur, vnde loca illa inhabitātibus vniuersaliter, & ęqualiter morbi dominantur: quia in diuersis corporibus suis multa pessima accidentia vnum, & eundem morbum facientia coadunantur, sicut alienationes, dolores, nimij sudores, in extremitatibus corporum frigiditates, in pectoribus calores, in linguis siccitates, in ore fętores, nimię anxietates, vomitus colerici, solutiones, ventositates, vrinę pessimę ac diuersę, hic morbus vocatur epydimiacus: quia multiplex est, & subitus, vno eodemque tempore multis incongruens hominibus, huius causa est vniuersalis mutatio circundantis aeris. Qui duabus ex causis mutatur, ex situ regionis, & ex qualitate temporis. Mutatio propter locum, fit ex fumo dissoluto herbarum, fructuum: vel similium putrefientium: quia dū ascendit miscetur aeri. Similiter ex fumo lacuum: criptarum, fossarum, corporum mortuorū. Mutatio ex qualitate tpis est: cū tpa

naturam suam exierint, vt si tempora hiemis fuerint calida, & sicca, ac sine pluuia. Aestas autem pluuiosa, ver frigidum, & siccum, autumnus calidus, & humidus. Hinc.n.pestilentia locis euenit, faciERUM varietates, peracutę febres cum accidentium pessimitate. Causa hæc prima minor est, quæ non tm̃ hoĩes sed bestias mortificat ex corruptione humorum, siue spirituum. Aliqñ ẽt hæc pestilentia cadit in terræ seminaria, vnde fructus arborum perdunt colores, & succidunt, quos aliqui comedentes in pessimas incidunt infirmitates. Corpora vero malis humorib. mundificata, & in custodienda sanitate non neglecta, in hac tñ peste permanent salubria. Silr̃ & illa quorum complexio complexioni mutati aeris est contraria. Non solum inde non deteriorant̃, sed ẽt ex eadem mutatione meliorantur. Ex imagine mundi. Ex aere igitur nascitur pestilentia, vel siccitate, vel calore, vel tempestate corrupto. Quæ spiraculo percepto: luem, vel tempestatem, vel mortem generat. Isid. lib. 4. dicit. Pestilentia est contagium, quod dum vnum apprehendit, celeriter ad plura transit, gignitur.n.ex aere corrupto. Et in viscerib. penetrando innititur, hæc etsi plerumq; per aereas ptãtes fiat, tñ sine arbitrio oĩpotentis Dei oĩno non fit: dr̃ autem pestilentia, quasi pastilentia, eo ꝙ velut incendium depascens in toto corpore pestis descendit. Eadem, & contagium a contingendo, quia quæcunque contigerit polluit. Ipsa, & inguinaria ab inguinum percussione, dicitur & lues ab labe, & luctu: quæ tam acuta est, vt non habeat spacium temporis, quo aut vita speretur, aut mors, sed repentinus languor, simul cum morte venit.

De habitatione Dæmonum in hoc aere caliginoso. Cap. CXIIII.

Actor. Hæc autem oĩa quæ diximus de ventis, & nubibus ac cæteris, quæ sequuntur, fiunt in hac inferiori aeris parte crassa, & turbulenta. Nam serenitas atque tranquillitas semper est in suprema. In hoc eodem cęlo.i.aere infimo, & caliginoso, teste scriptura, dæmones habitant. Non ad ipsius aeris ornatum, sed in pœnam suam. Petrus Lõbar. Etenim superbiæ suę merito de cęlo Empyreo, in quo cum alijs fuerat, Lucifer cum oĩbus prauitatis suæ consortibus in hunc aerem caliginosum deiectus est, qui iuxta Petri sñiam, eis quasi carcer vsq; ad diem iudicij deputatus est, tunc in baratrum detrudentur inferni, ẜm illud Euangelij. Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & Angelis eius. Hoc ẽt ad probationem nostram factum est, vt sint nobis cã exercitationis, sicut scriptum est. Nõ est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem, sed aduersus principes mundi, & aduersus rectores tenebrarum harum. Hinc & ipse Diabolus dr̃ princeps aeris huius. Remigius super epistolam ad Ephe. Philosophi quoq; dixerunt, & ẽt nr̃i Doctores ita opinantur, ꝙ ita plenus est iste aer caliginosus Dæmonibus, sicut radius Solis minutissimis puluisculis. Cassianus in lib. Collationum. Horum quippe (sicut iam superius dictum est) tanta densitate constipatus est aer iste, qui est prope terram. In quo non quieti ociosiq; peruolitant, vt eos vtiliter aspectibus nostris diuina prouidentia subtraxerit. Aut.n.terrore concursus eorum, aut horrore vultuum, in quo se pro voluntate sua, cũ libitũ fuerit transformant, intolerabili formidine hoĩes cõsternarentur. Certè quotidieq; nequiores eorũ excẽplis redderent.

LIBER QVINTVS.

De Primo opere diei tertij, idest de aquarum congregatione. Cap. I.

Comestor. Tertia die creator aquas existentes sub firmamento congregauit in locum vnum: quæ licèt plurima loca obtineant, tñ quia cõtinuant̃ oẽs in viscerib. terræ: in locũ vnũ dñr congregatæ, vnde potuit esse, vt aquæ quæ totũ aeris spacium.s.vaporabiles occupabant, soliditate tñ modicum obtinerent locum. Et terra paululum subsedit, vt eas tanq̃ in matrice cõcluderet. Et sic apparuit arida, quæ prius latebat sub aquis. Alexander. Si autẽ quæritur, cur non dicat scriptura. Fiant aqua, & terra, vel fiant congregatio aquarum, sicut superius dixit fiat lux, & firmamentum. Dicimus, ꝙ non est simile de aqua, & terra, vt de firmamento, & luce. Cum.n.factio pertineat ad speciẽ, lux autem & firmamentum habeant speciem valde distantem a materia informi, rectè idipsum ostenditur per verbũ fiendi. Aqua vero, & terra licèt receperint spẽs in tertia die, tñ quia maximè accedunt ad materiam informem, quæ prius ẽt dicta fuerat noĩe terræ, vel aquæ. Ideo sub alio loquendi modo eorum factura cõgrue designatur dicendo. Congregentur aquæ, vt inde notaretur, quòd prius erant in confusione, nunc aũt distinguantur. Et sic in vnoquoq; trium dierum vna distinctio notaretur. Vnde Aug. super Gen. Acceperunt inquit hæc duo proprias istas species nobis notissimas atq; tractabiles. Aqua.s.mobilẽ, terra immobilem. Ideoq; de aquis dictum est. Congregentur, de terra vero, vt appareat arida. Aqua.n.est labiliter fluxina, terra vero stabiliter fixa. Cæterũ si quæratur, cur cęlum habeat diem in quo factum est, per se, cur non similiter, & terra, quæ est aliud extremum, suũ habeat diem per se. Et medium silr̃.i.aqua. Dicimus, ꝙ terra, & aqua plus inuicem sibi appropinquant in materia, & forma, q̃ cœlum cum altero illorum. Eadem.n.est materia terræ, & aquæ ẜm transmutationem. Cęli vero materia est ingenerabilis, & incorruptibilis, ita ꝙ non corrumpitur secundum partem, nec secundũ totum. Ideoque, vno die scriptura coniunxit ista duo, quæ in se inuicẽ erant confusa. Si vero quæritur, cur non fit mentio de aeris factura expressè, sicut aquæ, & terræ? Dicimus, quia scriptura ibi loquitur tm̃modo, vt carnalibus apprehendentibus sensibilia, Ideoque loquitur expressè de aqua, & terra, quæ sunt visibilia. Aer aũt inuisibilis est, ideoq; de illo non fit mentio, nec in opere distinctionis, nec in opere ornatus, sed totum cœli, & terræ, & aquæ nominibus insinuatur. Nã sicut hic non loquitur de aere, sed tantummodo de aquis. Sic etiam inferius in opere ornatus non fit mẽtio de aere sub ratione aeris, sed tantum sub ratione aquarum. Ibi namq; dicitur, Aues multiplicent̃, non in aere, sed super terram.

De Quatuor elementorum dispositione. Cap. II.

Datur autem hic intelligi aeris distinctio a terra, in distinctione aquarum. Quia congregatis aquis, cum sit corpus vacuum, necesse fuit corpus aliquod replere vacuum. Comestor. Non igitur aliquem moueat, ꝙ in dispositione elementorum aer videtur prætermissus: quia non est nominatus, dispositus.n.est, cum liber ab aquis notam nobis formam accepit. Actor. Scd̃m opinionem quæ dicit fundamentum esse igneum.i.summitatem, vel reuolutionem ignis. Secunda die disposuit Deus ignem: quia tunc fecit firmamentum. Tertia vero die reliqua tria elementa. Tunc .n.disposita est aqua: qñ quæ prius aeris, & terræ spacium occupabat, in vnam partem terræ successit. Terra, qñ aquis nudata arida apparuit. Aer: qñ liber ab aquis notam nobis formam accepit. Secundum alias autem opiniones de firmamento.s.quæ non dicit illud esse igneum, põt dici, ꝙ tertia die facta est dispositio oĩum elementorum per proprias spheras. Nam aquis in locum suum cedentibus, sicut aeris sphera liberata est ab eis, ita & sphera ignis, totum.n.spacium aquæ occuparant vsq; ad cœlum. Ordinantur autem quatuor elementa secundum pondera, vt vnumquoque.s. quo leuius est, eo superius sit, quo grauius, eo inferius. Albertus. Verum si secundum naturam terra est in medio omnium, videbitur esse, quo ad oẽm partem in medio aquarum. Et vr̃, ꝙ deberet aquis vndiq; esse cooperta, & nullibi apparere arida. At vero non est silr̃ de aquis, & de aere, & de igne: quantum enim elementum quodlibet rarius est, tanto locum occupat maiorem, & quãto spissius, tanto minorem, vnde & dicit philosophus, ꝙ ex vno pugillo aquæ fiunt decem aeris, pp hoc aqua in minori loco est q̃ aer, vnde non sequitur si aer, & ignis ambiant terram vndiq;, ꝙ ẽt aqua ambiat eam vndiq;. Cæterum aqua humidum hẽt incorporabile. Terra vero, siccum incorporabile, quę.s.duo dominantur in oĩb. elementis. At vero aer humidum habet spirituale, & incorporabile, pp hoc aqua secundum humidi sui naturam dissoluit terram influens poros eius. Ideoq; aperitur terra sæpe. Et non operit eam vndique. At vero non ita dissoluit eam aer humido suo, nec influit eam. Et ob hoc vndiq; circundat eã, & ẽt terram, silr̃ & ignis.

Qualiter tanta multitudo aquarum congregari potuit in vnum locum. Cap. III.

Actor. Verum opinio illa de aquis, ꝙ totum antea spaciũ aeris occuparunt, vr̃ habere calumniam. Si.n.tota concauitas cœli stellati plena esset aere, sicut nunc est, & ex tãto aere fieret aqua per condensationem. Cum ex decem pugillis aeris fiat vnus pugillus aquæ, patet, ꝙ multo plus fieret de aqua, q̃ nunc sit de sphera aquæ, & terræ: sphera quippe tota contenta in concauitate orbis lunæ, sic se hẽt ad hanc tanquam ad sui partem, ita ꝙ continet eã septuagies milies, & quingentesies septies. Cum ergo omnis aqua densior sit aere, quanto magis ex aqua si totum occupabat, plus fieri aquæ per condensationem, quàm nunc fit in vniuerso necesse foret. Ad hoc tñ posset dici: ꝙ quia nondũ elementa facta erãt, vel distincta, congregatio aquarum ad verbum Dei, nihil aliud fuit, q̃ ẜm inferiorem sui partem aquam ipsam cõdensari, & condensatam in partes terræ depressiores recipi. Secundum vero superiorẽ partẽ in aerẽ rarefieri, & tũc forte primo indita est aquis verbo Dei, vis inclinatiua ad descensum, vel illa vis naturalis, q̃ prius inerat, tunc educta est de potentia in actum. Alexander. Si quæritur, cum aquæ essent per totum aeris spacium, qũo congregari potuerunt in vnum. Cum non videamus aquam condensari in se, sicut contingit de aere. Rñdet Augustinus contra Manichæos, ꝙ cũ dr̃, congregetur aqua quę sub cœlo est in congregationem vnam, hoc dr̃ vt illa corporalis materia in eam spẽm quam habent istæ

visibiles

visibiles aquę formaretur. Ipsa.n.congregatio in vnum,est ista for matio istarum, quas videmus, & tangimus. Nam oīs forma cogitur ad regulā vnitatis. Quod aūt dr̄, & appareat arida. quid aliud dici accipimus, nisi vt illa materies visibilem formam acciperet, quam nunc hēt ista terra, quam videmus, & tangimus? Superius aūt materiæ confusio & obscuritas noīabatur terra inuisibilis, & incomposita. nominabatur & aqua super quam Spūs Dei ferebatur. Nunc fortassis aqua ista & terra sunt ex materia illa, quæ tūc illis appellabatur noībus antequam istas formas acciperet: nquam in parte vna, scilicet ex parte aeris consecuta est rarefactio, & loci maioris occupatio. Ex parte vero aquæ densatio, & minoris loci occupatio. Albertus. Tria sunt elementa grauia. s.aer, aqua, & terra. Quod patet ex hoc, quia remota terra in locum eius descendunt, aer & aqua, vnum tñ est simplex graue. s.terra, cuius signū est manifestum, quia per se ac per alia descendit ad medium. Descendit enim per se ad centrum: posita quoque in aere & aqua, similiter descendit. Sicut & aqua in terra posita ascendit. hæc aūt elementa duo in igne posita descendunt. Ideoque dicit phūs, ꝙ leuia sunt in alio, sunt ēt grauia in alio, hanc itaque naturam accipiendo vel attendēdo, distincta sunt media ab extremis, vnde nihil aliud est aquas in locum vnum congregari, quam eis naturā illā dare, qua sunt in terra leues, & sic ab ipsa ascendunt. In aere graues, & sic ab ipso descendūt. Et hoc est quod dicunt sancti, ꝙ ignis, & aer distincta sunt cum aquæ residentes ab igne & aere separatæ sunt.

De loco congregationis earum. Cap. IIII.

Locus itaque congregationis aquarum, est locus originis earū: licēt.n.videamus eas, in multis locis esse, & manere, & in pluuijs, ac nimbis ex alto descendere. Tñ originaliter non sunt nisi in Oceani loco, sicut in libro Metheororum probatum est a philosopho. Beda super Genes. Itaque congregatę sunt oēs aquæ inferiores in vnam matricem, vt lux quæ præterito biduo aquas clarè illustrauerit, in puro aere clarior fulgeret, sic & appareret terra, q̄ cooperta latebat, & quę aquis limosa erat, fieret arida, & germinibus apta. Eodem.n.die protulit terra herbas, & ligna. Actor. Locus et congregationis aquarum dici pōt oīa loca depressa. s.maris, lacuum, fontium, & fluminum, quæ omnia sunt vnus locus continuatione. Omnes enim aquæ per occultos meatus continuantur cum mari. Sicut in humano corpore est vnus locus maximus sanguinis. s.epar, vnde exeunt viæ sanguinis, vt totum corpus irrigetur. Et sic totum corpus est vnus locus sanguinis continuatione, quia ad quamlibet eius partem ab epate transmittitur. Vel naturalis locus congregationis aquarum est locus maris, q̄n illic naturaliter oēs aquæ tendunt. Iuxta illud Ecclesiastes, Oīa flumina intrant in mare &c. Sic etiam multi sunt ignes particulares, vnus est tñ locus naturalis ignis, ad quem oīs ignis naturaliter tendit.

Cur congregationes aquarum appellauit Deus Maria. Cap. V.

Albertus. Cum autem ipsum elementum aquæ naturam habet insipidi, & congregationes aquarum factæ sunt in vno loco, qui prius erat locus elementi, vr̄ ꝙ congregationes illę appellari deberēt insipidæ, & non Maria. Maria siquidem amara sunt, & habent aquas compositas, terrestri combusto permutatas. Aquę vero ipsius elementi ſm naturam simplices sunt. Et nos quidem ad hoc dicimus, ꝙ mare ſm aquarum suarum substantiam, vt est elementum, est insipidum. At vero per accidens amarum & mixtum est, sicut iam dictum est. Posset mihi dici, ꝙ mare nō est amarum, nisi tñ in loco illo, vbi solis calor a fundo eius terrestres vapores eleuat crossos combustibiles. Sed in alio loco est insipidum, vt videtur velle philosophus in li.de aīalibus, vbi dicit quoddam genus piscis esse dictum Malachiæ carens sanguine, qd in locis calidis augmentatur, & magis est in pelago q̄ prope ripas. præcipuèque in locis, in quibus aquæ multiplicantur insipidæ. Ex hoc enim accipitur, ꝙ aquę maris sunt insipidę in aliqua eius. s.maris parte. Si autem quæritur, cur illas congregationes aquarum scriptura pluraliter appellauerit Maria, & non singulariter mare. Dicimus, ꝙ humidum aquæ malæ terminabile est in se. Ideoq; ſm omnem decliuitatem diuisibile. Vt ergo notetur diuersitas ista, vocauit Deus congregationes aquarum, non mare, sed Maria.

De naturalibus aquæ proprietatibus. Cap. VI.

Auicenna in 1.cano. Aqua igitur est corpus simplex, cuius naturalis locus est, vt sit circundans terram, ab aere circundata, cum in suis naturalibus sitibus permanserit, & hæc est eius grauitas comparatiua, cuius natura frigida est & humida ad spargendum & extendendum apta. Omnem figuram recipit, sed non retinet. Huius igitur esse in generatis iuuamentum præstat ad figurandum formas, ad lineandum & temperādum. Humidum enim cito formas figurales recipit, licēt eas cito amittat. siccum aūt econtra. Philosophus in li. de sensu & sensato. Natura aquæ insipida est, sola & incommixta non nutrit. Subtilissimumque omnium humidorum est, etiam ipso oleo, sed protenditur oleum plus aqua pp lubricitatem. aqua vero tenuior est, quare & grauius est ea in manu seruare ꝙ oleum. Isido. li.13. Aqua dr̄, eo ꝙ superficies eius æqualis sit. Hinc & æquor appellatum est, ꝙ æquale sit sursum. Duo aūt validissima vitæ humanę sunt elementa. s.ignis, & aqua, vnde grauiter damnātur quibus ignis, & aqua interdicitur. Aquarum elementum cęteris elementis imperat. Aquæ enim cœlum temperant, terram fęcundant, aerem exaltationibus suis incorporant, in sublime scandunt, & cœlum sibi vendicant. Quid enim mirabilius aquis in cœlo stantibus? piscium examina secum rapiunt. Effusę omnium in terra nascentium causa fiunt, sordes detegunt, peccata abluunt, & potum cunctis aīantibus tribuunt. Plinius li.31. Si verum fateri volumus, elementū aquæ imperat alijs oībus. Aquę terras deuorant, flammas necant, in sublime scādunt, & cęlum sibi vendicant, ac nubium obtentu vitalem spūm strangulant. Quæ causa, fulmina elidit, ipso secum discordante mundo. Sępe quoque subuehunt lapides aliena pondera portantes. Eodemque cadentes omnium e terra nascentium causa fiunt. Oēs quoq; terræ vires aquarum bñficio sunt. Vitruuius, de Architectura li. 8. Nulla denique ex oībus rebus tantas videtur hr̄e ad vsum necessitates, quātas aqua: sine qua. s.nec corpus aīaliū, nec vlla vitalibus virtus pōt nasci, nec tueri, nec parari. Bundisalinus. Aquę superficies exterior est sphærica, qd patet in cypho aqua repleto.

De eodem. Cap. VII.

Ex libro de naturis rerum. Nihil liquidum ſm seipsum maturatur absque arido. vnde aqua sola liquidorum minimè maturatur, sola quoque non impinguatur. Aquæ oēs profunde concurrunt in terra, quod est ob victoriam terræ super aquas. In pedibus autem montium aquæ minorantur. Aqua (vt dictum est) euaporat in fumum subtiliorem se per calefactionem ignis. Et postea remanet terrestre, vnde & contingit, ꝙ cum aqua decoquitur in decoctione subtiliatur. Et si postea ponatur in olla per noctem, apparebit Hypostasis terrea in fundo vasis: similiter euaporat acetū, in aquam subtilem & insipidam, postea remanet terrestritas parua. vinum similiter euaporat in aqua per sublimationem instrumenti aquę rosaceæ. Et quanto fortius est vinum, tanto inde maior aqua extrahitur, & terrestritas maior relinquitur: vnde vinum rubeum quia magis est terrestrę, magis euaporat in aquam. Et in quolibet liquido non submergitur, quod non excedit quantitatē in pondere ipsius liquidi, vnde ouum in aqua marina nō submergitur, pp illius crossitudinem & grauitatem: aqua simplex nō debet habere colorem, nec saporem, nec odorē. Nam si quid horum habuerit, aliam rem signat in ea admixtam. Vnde ſm Galienum. Aqua simplex tribus sensibus cōprobatur. Visu. s.ꝙ sit nullius coloris, vel claritatis. Gustu ꝙ sit nullius saporis. Olfactu vt sit nullius odoris. Aqua subtilis, & leuis est, q̄ posita ad ignē vel ad solem citissime calefit. Calefacta vero si ad aerem ponat, velociter infrigidatur. Citissimaque mutatio eius de qualitate in qualitatem ostendit eius leuitatē, nec illam hr̄e quicquā terrestritatis. Philosophus: Aqua est ſm elementum, cuius immensa profunditas dr̄ abyssus, quasi absens fundus, habet tamen fundum, quamuis nimis ꝓfundum: hęc frigida est & humida, quæ de lapide manat leuior est atque limpidior. Aqua cōmunis est omnibus, ad ima fluit, sordes abluit, terrę permixta lutum facit, sitim sedat, ignē extinguit &c.

De Mari. Cap. VIII.

Isidorus vbi supra. Mare omnis congregatio aquarum abusiuè dr̄. Sed illud cuius aquæ amarę sunt, proprie mare appellatur. Quod ideo incrementum non capit, cum oēs fontes, & flumina recipiat, quia influentes vndas ipsa magnitudo eius, non sentit. denique quia amara aqua dulce fluentum consumit, vel quia nubes multum aquarum ad se trahunt. Siue ꝙ illud partim auferunt venti, partim sol exiccat: postremo quia per occulta terrę foramina percolatum, & ad caput omnium fontesque reuolutum recurrat. mare certum non habet colorem, sed pro qualitate ventorum immutatur. Nam modo flauum est, modo lutulentum, modo atrum. Ambrosius in Exameron. Bonum est mare tanquam hospicium fluuiorum, delibatio alluuionum, inuectio commeantium, quo sibi distantes populi copulantur, quo prœliorum pericula remouentur, quo Barbaricus furor clauditur, est in necessitatibus subsidium, in periculis refugium, itineris compēdium, subsidium vectigalium, sterilitatis alimentum. Ex hoc pluuia in terras diffunditur. Siquidem aqua de mari radijs hauritur solis, & quod eius subtile est rapitur. Quantoq; altius eleuatur, tanto magis nubium obumbratione frigescit, & hymber fit. Sen. li.7. Natura maris est, vt immūdum omne litoribus impingat, nec solum cadauera sed stramenta quoque, & naufragorum reliqua similia ex intimo trahens eijciat. Nec in tempestate ac fluctu tantum, sed tranquillum quoque & placidum. Omnis.n.aquarum statium clausarumque

natura

natura se purgat. Nam in his quibus cursus est, non possunt vitia consistere, quæ propria vis defert & exportat. Si quis aũt excelsa perlibret maria, terris paria sunt. Nam par vndique ipsa sibi tellus est, caua eius, & plana inferiora eius sunt. Sed istis adeo in rotundum orbis æquatus est. In parte aũt eius, & maria sunt, quę in vnius plæ æquitate conueniunt: sed sicut campos intuentem, quæ paulatim deuexa sunt fallũt, sic cum non intelligimus maris curuaturas, vr̃ planum quicquid apparet, at illud æquale terris est. Philosophus in secundo Methcororum. Dixerunt quidam ꝙ mare manat ex orbe, & in ipso est radix eius, & principiũ, finis quoque eius apud finem illius. Est aũt mare locus aquarum proprius, & aggregatio earum pp profunditatem, & longitudinem. Et qđ est in eo ex aquis leue, eleuat sol. Quod aũt graue remanet in terra, qñ autẽ eleuatur vapor, subtile eius fit aer, & crossum fit aqua. Quando vero eleuatur vapor salsus, descendẽs super multam admixtionem aeris, efficitur dulcis. Idem ĩ libro vegetabilium. Ideo aũt mare super Arenas est, & terra mari propinqua Arenosa, quia in aqua siccitas terræ obtinuit, duratque ꝰm durationem fixionis terræ, & existentiæ aquæ, diuisitque lutum per minutas partes, & in arenam cõuertit, vt autem ẽt in quibusdam campis existat Arena, causa est mora motus solis, & elongatio a dulcibus aquis. Nam quia non hñt quod eos a sole cooperiat, & ab aqua dulci remoti sunt, siccauit sol partes humiditatis dulcis, remansitque quod est de genere terræ, perseuerante ergo sole in loco illo discooperto. separatę sunt partes luti, factaque est Arena. Actor. Mare itaq; salsum & amarum turbidum & procellosum ventos generat. inquietum iugiter fluit ac refluit. oĩa flumina recipit. viua retinet, mortua abijcit, fętidum est, periculosum, monstris omnibus plenum.

De Salsedine maris. Cap. IX.

Fertur aũt Salsedinem in mari fieri pp calidum vaporem admixtum crossis aquæ partibus. Nam & sic sudor, & vrina in quibus agit caliditas, inueniuntur salsi. Guilelmus, de Conchis. Cum enim mare torridę Zonę suppositum sit, ex calore spissatur, salsumque fit. certum est enim aquam per calorem transire in salem. Ex libro de naturis rerum. Exhausto quidem a sole dulci liquore, quem facile ignea vis trahit, asperior crassiorque relinquitur amnis, vnde summa maris vnda dulcior est, ima vero amarior. Et lunæ quidem alimentum est in dulcibus aquis, solis autem in amaris. Philosophus vbi supra. Quidam dixerunt, ꝙ salsedo accidit mari, quia qñ terra ignitur a sole, resudat humiditas, quæ est in ea, & fit mare salsum, quia sudor est salsus. Alij ꝙ causa salsedinis, est terra salsa, cui cum permiscetur aqua, fit aqua salsa, sicut aqua super quam funditur cinis, & deinde colatur. Quidam aũt dixerunt, ꝙ aquę dulces eleuantur sursum ob leuitatem suam, & salsum descendit deorsum pp grauitatem suam. Sed vr̃ ꝙ etiam in pluuijs sit quoddam salsum. Cum enim vapor calidus, & siccus permiscetur frigido & humido, ex quo fiunt nubes, & pluuię, facit eam salsam. Plinius li. 2. Solis ardore maris liquor siccatur, & hoc esse masculum sydus accepimus torens cuncta sorbensque, sicque mari latè patenti salis sapor incoquitur. Aut quia exhausto inde dulci tenuique, quod facillime vis ignea trahit, omne asperius crassiusque linquatur. Hanc autem veriorem esse cãm asperi saporis, q̃ ꝙ mare terrę sudor sit æternus. Aut quia plurimum ex arido misceatur illi vapori. Marinæ aũt aquæ gelantur tardius, q̃ dulces, accenduntur celerius. Priscianus, ad Cosdroe. Salsum esse mare causæ quidem dictæ sunt differentes. Plures aũt aiunt minutissimum quidem eius; & dulcissimum per leuitatem sursum duci per dies singulos discretum & vaporatum. Ibique consistere per frigiditatem, & iterum deferri ad terram. Salsum vero remanere pp grauitatem, sicut in corporibus aĩalium esca intrante, qđ dulce & potabile est ab insita caliditate tractum ĩ carnes, & aliam cõcretionem venit partium. Superfluum autem apparet amarum & salsum, ita vt etiam sudores tales sint. Quod autem mixta sit salsedo dulcedini, hinc etiam potest accipi, quia si quis saccum cereum formans in mari immerserit, prius circumligans os, vt non infundatur mare, tunc intrans aqua per cereos parietes fit potabilis, & quasi p colatorium, qđ crassum ac terreum est & salsum, secernit. Si quis ẽt iuxta mare in littore fossam foderit, aqua in ea pcolata ex mari p occultas terræ venas potabilis efficitur. Satius aũt est dicere, ipsum mare sic creatũ a Deo fuisse. Sicut. n. aliorum elementorum vnumquodque propriam hẽt naturam, ita ẽt mari connaturalem esse salsedinẽ pro oĩum salute in terra aĩaliũ, ne oĩno putresceret, sicut qdã lacus, & alię consistentes aq̃ potabiles.

De ponderositate aquæ salsæ. Cap. X.

ARisto. in li. Metheo. 3. Aqua salsa grauior est dulci, quia salsa quidem crossa est & turbida, dulcis autem facta est subtilis. Cuius indicium est, quia si vas cereum ore obstructo mittatur in aquam salsam per horam. deinde extractum aperiatur, inuenitur intus aqua, quę poros penetrans intrauit dulcis in sapore suo, & leuis in pondere. Item si sal attritum in aqua dulci dissoluatur, donec penitus in ea resoluatur, ouum in eam proiectum nõ submergitur, sed natat, qm̃ ex sale incrossata est & facta sicut lutum. Ouum autem in aqua dulci submergitur. Fertur in palestina etiã esse lacus, aliàs lacuna vehementis amaritudinis, & salsedinis, in qua non est piscis. s. quia non est ibi subtile nutrimentum. Et si homo vel bestia ligatura eius obstricta. i. ꝙ primitus ligetur, & strictè proijciatur in ea, natat pp ipsius leuitatem & grauitatem aquæ salsę, cum comparatur vnumquodque eorum ad suũ comparabile, videlicet grauitas aquæ ad leuitatem aĩalis, vel grauitas aquæ ad grauitatem animalis. & leuitas ad leuitatem. est etiam grauitas, & crossities illius aquæ maior grauitate illius animalis. Et si mergatur in ea pannus sordidus, ipsa hora mundificatur pp vehementiam salsedinis. Item inuenitur submersio nauis cadentis in aqua dulci magis, q̃ in salsa; quia hæc illa grauior est. Huius etiam indicium est, ꝙ in loco quæ dicitur Gamon, manat aqua salsa, & currit ad flumen dulcis aquæ sibi propinquum. pp quod etiam in eo non sunt pisces. Et si quid de illo in vase ponitur, & mouetur, fit sal simile niui tenue & subtile. Cuius virtus in salsedine crosso sale fortior inuenitur, quia subtilitas illius aquę dulcis salsedinis virtutem ipsam intrantis propriam facit, & quando ex hoc sale multiplicatur in cibis dulcorat ipsum, & est vehementis albedinis. Idem in libro vegetabilium. Ouum (vt dictum est) in aqua dulci mergitur, in salsa vero natat. Aqua igitur spissa est sub non spissa. Spissa enim est de genere terræ, rara vero de genere aeris. Ideoque supereminet aqua dulcis oĩbus aquis, & a terra remotior est. Hanc ergo naturalem esse necesse est. Aqua vero salsa ponderosior est, non enim ascendit aqua nisi dulcis. Et patet quia qđ super aquam ascendit subtilius est aqua. Cum ergo illud attraxerit aer subtiliatur, & ascendit magis. Ideoque fontes, & flumina fiunt in montibus, & ascendit flegma ad cerebrum. Sic quoque omnes cibi ascendunt, & omnes aquæ. Sed aqua salsa ascendit cum eo quod siccauit calor ad genus aeris, vt in balneo patet. Cum enim aquam salsam apprehenderit calor, subtiliantur partes eius, & ascendit vapor, partesque salsedinis recedunt, cum humore naturali, qui est ex genere aeris, & sequuntur vaporem. Cumque ꝓcedens vnus post alium sursum tectum compresserit, congregabitur & inspissabitur ac cõuertetur deorsum aqua dulcis guttatim. Et sic in omnibus balneis salsis erit vapor dulcis.

De natura & effectu aquæ marinæ. Cap. XI.

AVicenna in secundo canone. Aqua marina aerea est & calida, fissuris accidentibus a frigore confert antequam vlcerentur, pediculos etiam necat, & sanguinem sub cute cõgelatum dissoluit. Confert etiã prurigini & scabiei & impetigini. vapor aquæ marinę confert Epylentiæ & Hydropisi. Ex hac autem clistere fit ad dolorem ventris pungitiuum. Quandoque ẽt bibitur, & ventrem soluit, deinde ius gallinæ bibitur, eiusque mordicationem sedat. Item ad viperę morsum in aqua marina sessio fit, & iuuatur ab ea. Similiter ẽt fit in reliquis vermibus perniciosis. Diascorides. Aqua marina inscidam & termanticam & Cacostomacham habet virtutem, ventrem turbat, flegma deponit. Calida vero facta & fomento adhibita Apostemata de alto educit & maturat. Duritiam spargit, oĩbus Diaforesim præstat, neruorum causas cõponit. Cathaplasmatibus necesse miscetur, & nobilibꝰ medicaminibus additur, & impetiginibus adhibetur. Tepida quoque laterum torsionibus accepta præstolatur. Scabies, & prurigines fomento adhibita tollit, lendem capitis purgat, tumores mammillarum compescit, similiter adhibita liuorem corporis emendat, venenatibus morsibus occurrit, frigoribus opitulatur, Sphalongionum & Scorpionum ictus, vel aspidũ nõ admittit. Calida quoq; adhibita corpus tenuatum reficit, lauacris etiam vtiliter additur, quæ lauacra Hydropicis, & Cęphalaricis, ac surdis opitulantur, si seruata fuerit aqua marina bromum non colligit. Multi vero coquunt eam & sic reponũt, dantes eam ad purgationem. Galenus. Aqua dulcis bibitur, & est frigida in natura sua semper, aqua vero maris non est taliter, sola enim aqua cui non admiscet extranea substantia est frigida: vñ si homo tota die nataret in aqua dulci quę non esset vehementer frigida, sed tepida, sicut aqua calefacit sol, infrigidaretur corpus eius necessario. In aqua vero maris, quã plures natarunt iuuenes tota die & noctè, & tamen non nocuit eis.

Qualiter aqua maris amaritudinem deponat. Cap. XII.

HIeronymus supra Amos. Vocat aũt Deus aquas maris, & super terram effundit, dum ipsas amarissimas Ethereo calore suspendit & excolat, & eliquat in dulcem pluuiarum saporem. Guilelmus de Conchis. Cum autem terra cauernosa sit, aqua labilitate sua eam subintrat, quę per cataractas transiens colatur, & extenuatur. Et ex qualitate terrę diuersas contrahit qualitates. Si enim per terram arenosam & lapidosam defluit, dulcem inde saporem contrahit, si per salsam salsum, si per limosam terram vapida est

pida est

pida est aqua, si per lapides Sulphuris, vel calcis, aut ęris, fit amara. Iuxta diuersa ergo accidentia terrę diuersum suscipit saporem. Seneca vbi supra. Quidam ēt iudicant terram quicquid aquarum amiserit rursum accipere. Et ob hoc maria non crescere. Quia qđ influxit non in suum vertunt, sed protinus reddunt: occulto enim itinere terram subit, & palam venit, secreto reuertitur, & in ipso transitu colatur, per multiplices namque terrarum amfractus, verberatum, amaritudinem deponit. Et in tanta soli varietate prauitatem saporis exuit, & in aquam sinceram transit. Ex imagine mundi: Aqua maris per venas terrę occulto meatu discurrit, amaritudinem in terra ponit. dulcis in fontibus erumpit. in mare iterum refluit. Hinc ēt dr̄ ꝙ aquę natura duplex sit. Salsa maris, & grauior, fontium dulcis, & leuior. Quæ ēt dum in matricem abyssum refluit, aquis maris non immiscet, sed vtpote leuis graues sup aquas labitur, & in occultum cursum suum reuertit, hinc est ꝙ mare nō redundat, cū oīa flumina recipiat, sed & suprema maris vnda non est adeo amara vt ea quæ in imo est. huius immensa profunditas abyssus dr̄, quasi non habens fundum, habet tn̄, licèt profundum.

De Oceano. Cap. XIII.

ARisto. in libro Metheororum secundo. Origo aūt omnium aquarum est Oceanum, omnesque redeunt ad loca sua propria, quæ sunt principium separationis earum & motuum. Mutantur aūt aquæ & sapor earum, & ꝭm diuersitatem locorum ad quæ perueniunt. Isidorus vbi supra. Oceanus in modum circuli terrarum orbem amplectitur, alternisque æstibus accedit & recedit. Respirantibus. n. in profundum ventis, aut remouet maria, aut resorbet. Secundus philosophus. Quid est Oceanus? mundi amplexus, terminus coronatus, hospitium fluuiorum, fons imbrium. Ex imagine mundi. Oceanus dr̄ quasi Zonarum limbus, quia quinque Zonas mundi ambit in modum limbi. Sicut aūt calor ex igne ita frigus ex aqua nascitur. vnde partes extremę Oceani rigido gelu & perpetuo frigore horrent, quia calore solis carent: pars aūt Oceani quæ medium orbis diuidit, ideo semper feruet, quia solis iter super se habet. Oceanus fluuiorum occursu non augetur, quia fluenta dulcia partim salsis vndis consumuntur, vel ventis, vel vapore solis arripiuntur, partim per occultos meatus in amnes suos reuertuntur. Adelardus Batimensis philosophus. Salsuginis cām in Oceano, in calore solis planetarumque pono. Cum enim per torridam veramque Zonam medius verusque feratur Oceanus, ac per eandem, licèt indirectè versetur planetarum cursus, a tanto calore stellarū ipsum mare calefieri est necesse. Ex quo & eiusdem caloris effectum salsuginem consequens est accipere. Qđq; ita sit hoc, asserit, ꝙ in maritimis, quæ illi Oceano sunt ꝓpinquiora, sine omni artificio aqua marina in sal vertitur ad solem super rupes siccata. In longinquioribus vero maribus, vt sal possis habere, ipsam maris aquam vtpote iam a vi caloris remotam, ideoque minus coctam, igni necesse est adhibere ac torquere. Sed & quasdam dulces aquas in sal verti visum est sæpe caloris artificiosa decoctione. Huc ēt illuc accedit, ꝙ ęstate quidem omnis aqua marina salsior est quàm Hieme. Quod si quis operam dederit, ēt de re experire poterit. Miraris autem cur tantus sit fluminum illuc concurrentium fluctus, tamque perpetuus cursus, tam f̄rè infinitus numerus, quō non inde augeatur Oceanus. At vero sicut in illud quædam defluunt, sic & ab illo quædam renascuntur. Itaque si dum quid recipit & reddit, quare augmentum sensibile non incurrit? Sic ēt a quibusdam dubitatum est, cum multa ex eo subterranea procedant flumina, multam quoque partem illius stellarum haustus auferat, decrementum quō non incurrat, quod nec supplementū recipiat: vñ & apud statiū Phebris cantat, quo fonte immensum viuat mare, nimirum viuit, dum quantū reddit recipit.

De caussis augmenti & decrementi in eo. Cap. XIIII.

GVilelm. de Conchis. Macrobius dicit, in septem primis diebus lunationis fluctus Oceani decrescere. In alijs septem crescere. In tertia septima decrescere. In quarta crescere. Huius varietatis ratio est. Humorem in vase clausum videmus duobus modis crescere, videlicet in substantia & accidente. Olla semiplena supposita igni, nulla aqua addita impletur. Calor enim ad interiora penetrat, qui motu suo aquam ad superiora eleuat. Nil tñ est in olla vacui, quia vel aqua, vel fumositate tota impletur. Simile est in Oceano. Cum igitur est interlunium, quia totus splendor solis, qui eum accendit, est supra, nō potest aerem sibi subditum tenuare, qui spissatus in humorem aquę transit. Est ergo tunc plenus fluctus. Cum vero splendor incipit descendere, accenditur luna, aeraque desiccat, atque humorem minuit. Et quanto plus accenditur, tanto plus humoris consumitur. Septima vero die, quia tota est me dietas accensa sui, mediante aere calefacit humorem, qui buliens, vt aqua in olla sursum eleuatur. Et ea crescente vsque ad 14. diem crescit fluctus. In tertia vero Hebdomada, quia calorem eleuās in lunam minuitur fluctus, quemadmodum fit, si ignis ollæ subducitur. In quarta vero quia iam multū deficit calor, spissat̄ aer, humorq; crescit, Crescunt igit̄ fluctus vsque ad nouiluniū. Prima igitur septimana decrescit Oceanus in substātia. Scđa crescit accidente. Tertia decrescit accidente. Quarta crescit in substantia.

De mari Mediterraneo. Cap. XV.

ACcidentalis refluxio Oceani ad septentrionem vergens, cum se iuxta latera terræ tangens Aphricam vsque ad finem illiu peruenerit, inter Calopem & Atlāta gurgitatur vsque ad medium terræ iuxta Hierusalem, Mediterraneumque mare vocatur, diuersa a diuersis regionibus noīa accipiens. Si vero qualiter ascendat, & descendat, scire desideras, & quæ nomina, & a quibus regionibus contrahat, mappam mundi considera. Prædicta siquidem occidentalis refluxio ad septentrionem vergēs, ex Atlante monte sibi adiacente mare atlanticum vocatur. Infra hanc est Anglia & vicinæ insulę. Ex orientali refluxione ad septentrionem se vrgente, mare Indicum & mare Caspium nascitur. Similiter in alijs refluxionibus ad austrum se vergentibus credendum est diuersa maria nasci. Sed hoc nostra attestatione describi non debuit, quia ꝓpter Zonam torridam interiectam situs illarum nobis incognitus est. Isidorus, vbi supra. Mare magnū dicitur quod ab occasu ex Oceano fluit, & in meridiem vergit. deinde ad septentrionem tendit, & dicitur Mediterraneum, quia per mediam terram vsque ad Orientem profunditur, Europam, & Asiam Aphricamque disterminās. Sicut ergo terra cum vna sit, pro diuersis locis varijs appellatur vocabulis. Eo modo pro regionibus, hoc mare magnum diuersis nominibus nuncupatur, vt Hibericum, Adriaticum. Sic & ab insulis, & a gentibus, & ab oppidis.

De sinibus maris. Cap. XVI.

ISidorus vbi supra. Sinus dicūtur ipsius maris maiores recessus, vt in mari magno Ionius. In Oceano Caspius, Indicus, Persicus Arabicus, qui & mare rubrum, quod Oceano ascribitur. Rubrum mare vocatum, eo ꝙ sit Roseis vndis infectum. Non tamen talem habet naturam, qualem videtur ostendere. Sed vicinis littoribus vitiatur gurges atque inficitur, quia omnis terra circunstans rubea est, & sanguineo colori proxima. Ideoque ibi minium acutissimum excerpitur & alij colores, quibus pictura variatur. Cum ergo terra hanc habeat naturā, fluctibus subinde diluitur, & quicquid adhæsum est, in hunc colorem cadit, ob hoc etiam in his littoribus gemmæ rubeæ inueniuntur, lapillus enim eiusmodi humo inuolutus, cum inter Arenas attritus est, & terræ colorem hēt & maris. Hoc mare in duos sinus scinditur, qui ab Oriēte est, Persicus dicitur, quia oram illius Persæ inhabitant. Alter vero Arabicus, ꝙ sit circa Arabiam. Comestor. Hoc mare cannosum Hębreus vocat, quia cannæ in littoribus abundant.

De duobus fontibus caloris. s. & humoris inuicem sibi oppositis. Cap. XVII.

GVilelmus de Conchis. In prima quidem creatione terra erat oīno aquis circundata. Sed vbi tenuior fuit cœlestium calore est desiccata, ita tamen ꝙ fons, & principium aquarum fonti & principio caloris. i. solis est suppositus. Sapientia vero diuina sine calore & humore nil posse viuere pręsciens, terram vero frigidam & siccam esse, vt aliquid in ea possit viuere, fontem totius caloris, idest solem, ꝙ æqualiter terram calefaceret super medium terræ posuit. Sed quia ex solo calore nil viuere possit, in medio eiusdem terræ fonti caloris fontem humoris supposuit. Ex his igitur duobus terra hinc & illinc temperatur. Est igitur fons humoris in medio torridę Zonę in modum æquinoctialis circuli terram cingēs. Qui ideo a pluribus esse non creditur, quia pp nimium feruorem torridę Zonę ad ipsum non peruenitur. A physicis tamen prædictus necessitate esse creditur, verumque mare appellatur. Hoc mare cum ad occidentem venerit duas reflexiones ibi facit, quarum altera ad austrum, altera ad septentrionem vergit, latera terra sequentes. Similiter in Orientem facit duas ad pręd.cta loca vergentes. Aquæ vero quæ ex prædicto fonte humoris, per superficiem terræ exeunt nec per catharactas transeunt spissæ sunt & salsæ, mariaque vocantur, Ambrosius in Hexameron li. 2. Cum itaque dicant philosophi orbem cœli volui stellis ardentibus refulgentem: Nonne Dei prouidentia necessario prospexit, vt in terra & supra cœli orbem aqua redundaret, quę illa feruentis axis incendia temperaret? Quia ergo exundat & feruet ignis, etiam aqua exundauit in terris, ne solis, ac stellarum ardor eas exureret. Et reuera rerum exordia vapor insolitus læderet. Actor. Denique quoniam ex calore & humore sicut ait Aug omnia terræ nascentia ꝓcreantur ac concreantur, rectè solis, & pluuię beneficijs omnia terrena bona, quæ a Deo patre, videlicet totius bonitatis fonte, cunctis hominibus assiduè largiuntur filius in Euangelio signat & comprehendit, vbi ait. Qui solem suum oriri facit super bonos, & malos, & pluit super iustos, &c.

De

De æstibus maris. Cap. XVIII.

GVlielmus de Conchis. Cum ergo illa reflexio occidentalis maris, & orientalis ad septentrionem se vergentes sibimet occurrunt. Et repercussione ingurgitatur retro mare, fitque famosa accessio & recessio Oceani. Similiter aliæ duæ in alio capite sibi occurrentes. Sunt tñ qui dicunt, montes subditos mari causam esse accessionis, & recessionis Oceani. Cum enim vsque ad ipsos mare peruenit, retro cadit atque ingurgitatur, impleturque retro, & sic iterum relabens, & ante impletur & ingurgitatur. Alij dicunt ortum & occasum lunæ huius rei causam esse, vnde bis hoc in die naturali nec amplius contingit. Sed quia non eadem hora quotidie luna oritur, vel occidit diuersis modis fit fluctus maris. Isidor. li. 13. Aestus est maris accessus, vel recessus. i. inquietudo, vnde & æstuaria dicuntur per quæ mare vicissim accedit & recedit. Plin. lib. 2. Aestus maris accedere & reciprocare mirum est, verum causa est in sole & luna. Bis inter duos exortus lunæ affluunt, bisque remeant vicenis quaternisque semper horis. Aristo. Nullum animal nisi ęstu recedente expirare affirmat. Obseruatum est id multum in gallico Oceano, maximeque in hoĩe compertum. Ex imagine mundi, æstus Oceani. i. accessus & recessus lunam sequitur. Cuius aspiratione retro trahitur, eius impulsu refunditur. Quotidie aũt bis effluere & remeare videtur, cum luna crescente crescit, cum decrescente decrescit. Cum luna est in equinoctio maiores fluctus Oceani surgunt, ob vicinitatẽ lunę. Cum vero in solstitio minores ob longinquitatem eius, p 19. annos ad principia motus, & paria incrementa, vt luna, reuertit.

Qualiter fiant secundum cursum lunæ. Cap. XIX.

ALbumasar. Accessionis, & recessionis, quę fiunt in mari causa est luna. Nam & quidam dixerunt, ꝙ maria quædam augentur, ex quo luna separatur a sole vsque ad mensis dimidium, quæ est eius impletio. Et minuuntur per lunæ diminutionem vsque ad finem mensis, quod vulgus vocat interlunium. Quædam vero accedunt omni die ac noctẽ cum ortu lunæ in aduentu eius vsque ad medium cœlum. Et in descensione ipsius ad medium cęli iterum retrocedunt. Cum enim luna peruenit ad aliquẽ circulorum Hemisperij maris. i. ad aliquem ortum eius, & eleuata fuerit super eum, mouet eum per naturam suam & proximitatem suam ex aqua maris. Incipitque mare veniens cum luna augmentari. Nec desinit quousque luna peruenit ad medium cœli in eodem loco, & tunc peruenit accessio ad perfectionem suam. Cunque luna descenderit ex medio cœli illius loc. aqua recedit & ad mare reuertitur. Nec desinit donec ad occasum eius peruenerit, & tunc peruenit recessio ad perfectionem suam. Rursus cum luna recesserit ex occidente eiusdem loci incipit accessio secunda, nec definit veniendo augeri quousque luna veniat ad angulum terræ. Et tunc accessio peruenit ad perfectionem suam secundo in eodem loco. Deinde recessio incipit secunda, nec desinunt aquæ redire ad mare, donec luna peruenit ad Hemisperium oriẽtis eiusdem loci, ibique pari ratione reuertitur accessio & recessio in simile, fiunt ergo omni die ac nocte ſm quantitatem cursus lunæ in eis in omni loco maris huiæ accessiones, & recessiones. Cũ enim luna fuerit aliquo die in aliquoto ex gradibus circuli, & postea fuerit orta super aliquem ex locis maris, incipit accessio in eodem maris loco, post meridiem autem erit luna iam recedens ab eodem gradu per quantitatem cursus eius æqualis in die & noctẽ, quare & recessio tunc in eodem maris loco incipit. Orta quoque sic fertur super eum post ortum eiusdẽ gradus per quantitatem eius cursus in eadem die & nocte: vnde quia terra rotunda est & mare circundat eam in circuitu mouetur super eam tota die ac noctẽ, ſm quantitatem cursus eius. Ergo quotiensecunque se mouet circulus vno gradu, fit locus lunę circulus Hemispherij alicui ex locis maris. Et fit ẽt idem locus alteri cœlum medium, & occidens alteri loco, atque angulus terræ alteri, fit igitur in mari eadem hora in quibusdam locis initium accessionis. Et alio loco initium recessionis, atq; in alio loco alterum esse in accessione & recessione.

De ipsorum æstuum variatione. Cap. XX.

ET scito ꝙ ordine naturali cum fuerit luna super terram erit accessio & recessio. Et iterum cum fuerit sub terra erit accessio & recessio, vnaquęque. s. est alterna vice. Eritque tempus vnius earum æquale tpi alterius, si luna æqualiter fuerit super terram & sub terra. Quod si luna fecerit longiores moras super terram, q̃ sub terra, erit accessio quæ fit cum fuerit luna super terram prolixior ea quæ fit cum fuerit luna sub terra. Econuerso aũt erit si plus moretur sub terra ipsa luna. Cunque fuerit terra maris paucorum montium, aut fuerit mobilis, vel penetrabilis, transieritque aqua ex ea ad aliquod aliorum marium & locorum, aut in ipsa fuerit æque apparens, quod ex aquis ad eam affluxit, aut quod ex ea exiuit. vel fuerit aqua mobilis, & subtilis, ac mutabilis, vt flumina & fontes, non multiplicatur cõgregatio ventorum in eis, quia resoluitur, & expirat & particulatim exit. s. vna pars post aliam & diuiditur vnda, & quia non colligitur in hac aqua ex vento qđ eleuet eam. Cumque luna fuerit eleuata super illam, & mouerit eam, non erit in ea accessio, & recessio, sed venti & vndę. hac de causa non apparet in multis maribus, nec in aliquo fluminum accessio & recessio. Accessionis aqua fit calida. Recessionis frigida. Et hoc ideo, quia tpe accessionis exit aqua de profundo maris, & ipsa calida, augetque calorem eius motus, & motus lunæ quæ mouet eam per calorem. Cum autem accessio ipsa venit ad loca extra profunditatem maris vt sunt littora, & insulę, & flumina profundissima, & loca planiora refrigescit, ac reuertitur cum eodem frigore ad mare. Item cum luna fuerit coniuncta soli erit accessionis aqua fortis, & multa prolixi temporis: quia solis coniunctio addit in fortitudine lunæ, fitque commotio aquę ab ea in eadem hora, plus illa quæ fuerat ante coniunctionem ipsius cum sole. Similiter quotiescunque luna coniuncta fuerit alicui planetarum fortitudinem accessionis signantium, augebitur eius fortitudo, & confortabitur motus accessionis a fortitudine luna, sicque augmentabitur accessionis aqua, sed plus cum eadem hora fuerit luna soli coniuncta.

De creatione ventorum ex maris refluxione. Cap. XXI.

GVilelmus de Conchis. Cum autem duæ reflexiones, vt prædiximus in Occidente ex illo fonte totius humoris vna ad septentrionem. altera ad austrum, diuidantur, in tantarum separatione aquarum aer mouetur. Et si tantus fuerit impulsus, ꝙ vsq; ad nos peruenerit generatur ventus, qui zephyrus vocitatur. Duæ vero, quæ in Oriẽte diuiduntur: suo motu ventum generant, qui Eurus nominatur. Cum vero Occidentalis, & Orientalis ad sẽptẽtrionem se vergentes in medio septentrionalis sibi occurrunt, ex repercussione mouetur aer, fitq; ventus sẽptẽtrionalis, qui boreas dr, qui cum & in frigida zona nascitur, ideoq; & merito frigidus dr. Siccus vero: quia nubes de angulo terræ ad medium fugat, vnde, & pluuiosus efficitur iuxta torridam zonam. Vnde Lucanus. Et nostris reficit sua rura serenus. Cum vero transit torridam zonam calefit, vnde & si nobis est frigidus ibi tñ est calidus de per accidens. Sicr cum duæ reflexiones ad austrum se vrgentes in medio sibi occurrunt, gñatur auster, qui ẽt vltra torridam zonam est frigidus, & siccus, vt apud nos boreas. Quippe cum & in frigida zona oriuntur: quia tñ per torridam zonam transit calefactus, ad nos peruenit calidus, fugandoq; ante se nubes vsq; ad istum angulum terræ in quo habitamus, generat nobis pluuiam. Fitq; nobis ex accidente calidus, & humidus, & in sua origine est frigidus, & siccus. Si autem in duabus reflexionibus & ad septentrionem se vergentibus, boreamq; generantibus, hoc contingat, quod Orientalis ex aliquo accidente sit velocior, vltra medium septentrionis Occidentali occurrit, nasciturque ventus collateralis inter boream, & zephyrum. Si vero Occidentalis Orientali vltra medium occurrit, fit ventus collateralis inter boream, & eurum. Sicr; si aliæ duæ reflexiones vltra medium modo hinc modo illinc recurrant, duos collaterales generant ventos, vnum inter eurum, & austrum, alterum inter austrum, & zephyrum: per simile istorum de alijs intelligitur. Sed dicis si prædictis causis venti contingunt, cũ quotidie reflexiones diuidant, & sibi occurrãt, qđ testant quotidiani fluctus maris, quare nõ quotidie cõtingunt venti. Rñdeo, & si quotidie cõtingũt vẽti, tñ nõ tãti sũt, ꝙ ad nos vsq; pueniãt. Sæpe. n. nobis nõ apparet, cum tñ sit ventus in illis regionibus. Et cum non sit in inferioribus partibus aeris, est in superioribus.

De periculis maris. Cap. XXII.

ISidorus vbi sup. Æstus ad Oceanum pertinet, fretum ad vtrumque mare. Nam æstus est maris accessus, vel recessus. i. inquietudo, fretum aũt appellatum, ꝙ ibi semper mare ferueat. Nam fretũ est angustum, & quasi feruens mare, ab vndarum feruore noĩatũ, vt Gaditanum, vel Siculum. Nam freta dicta Varro, ait quasi feruida. i. feruentia, & motum feruoris habentia. Fretum Siciliæ, quod & Regium dr, est arctissimum, trium milium spaciũ Siciliã ab Italia diuidens, fabulosis infame monstris, cuius hinc inde Scylla, & Charybdis ostẽditur. Scyllam accolæ saxum mari imminens appellant simile celebratæ formæ procul videntibus, vnde monstruosã speciem fabulæ illi dederunt, quasi formam hoĩs capitibus caninis succinctam: quia fluctus ibidem collisi latratus vĩr exprimere. Charybdis dicta est eo quòd gurgitibus occultis naues absorbeat. Est. n. mare verticosum, & inde ibi laniata naufragia profundo emergunt. Ter autem in die fluctus erigit, & ter absorbet. Nã accipit aquas, vt vomat, vomit, vt rursus accipiat. Syrtes sunt arenosa in mari loca, a tractu vocata, ꝙ oĩa ad se trahant, & appropinquanti vadoso mari hereant: vada vero sunt per quæ in mari, vel in fluminibus hoĩes, vel aĩalia pedibus vadunt. Ex imagine mũdi. Est aũt vorago in Oceano, q̃ totas aquas, & naues absorbet, & reuomit,

& reuomit,& hoc in exortu lunæ maiori æstu fluctus reuoluit, & reuomit:hæc autem vorago inde fit est in terra abyssus magna de qua scriptum est.Rupti sunt fontes abyssi magnæ: iuxta hãc sunt cauernosa loca,& speluncæ latę, & patentes, in quibus venti de spiramine aquarum concipiuntur, qui spiritus procellæ dñr, hi spiritus spiramine suo aquas maris per patentes terrarum cauernas,introrsus in abyssum attrahunt, & eas exundare iterum magno impetu compellunt.

De diluuijs. Cap. XXIII.

GVilhelmus de Cõchis. Cum autem aqua,vt prædiximus,fonti caloris sit supposita,contingit humorem paulisper crescere, caloremque superare,donec ad id creuerit, ꝙ nullis littoribus retentus, per terras se diffundens, terrena submergit,qui cum ex siccitate terræ consumptus sit,contingit calorem paulisper crescere, humoremque superare, donec per terras diffusus illas adurat. Sed dicis. Cum singulis annis humorem videamus, qui in hieme creuerit, ęstate desiccari, & calorem æstatis hieme extingui, vnde ista inundatio vel exustio contingit? Rñdeo si semper æqualiter hic.s.calor humorem, ille.s.humor ipsum calorem destrueret,nullum contingeret diluuium. Sed quia contingit ꝙ æstas minus est calida & sicca,ideoque & minus de suo contrario consumit,vnde sequenti hieme ex maiori frigiditate plus aeris spissatur, & post hoc in aquam siue pluuiam transit, sicque fit per multos annos, donec cathaclismus perueniat. Sic si ex contrario hiemes minus sunt humidæ & frigidæ, per multa tpa generatur exustio. Aliter ẽt post fieri. Certum est magna flumina in visceribus terræ discurrere, quæ tpe certo & constituto ad superficiem terræ simul erumpunt,atque diluuium faciunt. Cum vero aquæ quæ per terræ superficiem currunt ad interiora se transferunt, nec est quod resistat calori fitque adustio. Sunt qui dicunt ex cõi planetarum eleuatione & depressione ista contingere. Si autem oẽs planetę eleuentur simul plus solito a terra remoti, minus de humore cõsumitur, igitur humor crescit qui terras se diffundit, fitque diluuium. Si vnus vel duo vel tres sine alijs eleuentᵘ, non intantũ crescit humor. Qđ.n.crescit ex istorũ eleuatione,minuitᵘ aliorũ depressione. Si vero oẽs simul depr imantᵘ ex vicinitate terras adurũt,fitq; adustio. Sed si duo vel tres deprimantᵘ,hi ex ꝓpinquitate magis caloris faciunt,alij ex remotione faciunt minus. Et attende ꝙ est & gñale diluuium & particulare. Duo vero gñalia simul esse non possunt, sed multa particularia possunt.Ideoq; dicit Plato plures recessisse inundationes,quod etiam Augustinus testatur.

De fontibus. Cap. XXIIII.

ISidorus. Fons est caput aquæ nascentis, sic dictus, quasi aquas fundens. Guilelmus,de Conchis. Aqua.n. per catharactas terræ decurrens si finem catharactæ reperit, ob terræ spissitudinem vltra non potest procedere. Neque pp specum aquæ sequentis recurrere.vnde ad superficiem terrę ebulit,fontemque perhennis aquę facit, qui iuxta quantitatem aquæ quæ per chataractas terræ decurrit magnus,vel paruus existit.Ex terræ vero qualitate saporem contrahit. Adelardus. Quod est sudanti corpori gutta,hoc est vt mea fert opinio fons in humectanti terra. Cum enim multo afficitur terra humore,ille cum ex diuersis partibus in vnum conuenit, fons esse incipit. Cum ergo terræ locus exudantem humorem generare non deficit, magna inde semper nascens gutta,fons esse non desinit,vnde fit ẽt vt in locis, in quibus est humiditas parua, eadem ęstiuali calore siccata, fontium scaturigo ęstate cesset, hieme redundet.Sed miror inquis,de illis fontibus,qui nascuntur in excelsi montibus.Cum enim planicies vndique circumiacens pateat,nec amnem illuc ascendere posse video;nec vnde ibi nascuntur intelligo. At inquam dum multiformem flumina cursum diuidunt, in visceribus terræ fieri potest,vt tale qñque territorium incurrat,quod vndique lapideis molibus obstrusum,ea sursum si patet exitus, cogat effluere: dum itaque semper ascendit, semper excurrit, quod etiam in humanis operibus perspicuum est, quibus aquas cohibent,& præter naturalem cursum in alia & alia loca retorquent. Actor. Fons de terra scaturit purus,ac lucidus,frigidusque,Hieme tamen calet.Gratus est enim viatoribus ad bibendum,quia sitim sedat & refrigerat. Quanto autem clarior est,tanto facilius turbatur. Aquas de mari per occultos meatus excipit,& ex salsis dulces reddit. Easdemque ad matricem abyssum per apertos riuos, ac flumina remittit. Ex libro de naturis rerum. Fons cum cætera lauet, aliquando purgatione indiget. Origines fontium in altis locis sunt & in montibus. alta quippe montiũ loca sunt,sicut spongia spissa, quæ sugunt ad se aquam, & paulatim aggregant, eam omnium fontium origo est ex mari, & ex fonte oritur flumen, ita vt dici possit, quod fons non est flumen nec econuerso, & tamen flumen & fons eadem sunt, sic pater & filius eadem essentia.

Qualiter inuestigandi sunt fontes salubres. Cap. XXV.

VItruuius de Architectura li.8. Quod si non aperti fontes profluunt,eorum capita sub terra quærenda sunt,antequam sol exortus fuerit. In locis vbi quærendum erit sunt conscripantes humores,& in aera surgentes videbuntur,ibi fodiatur. In Creta quidem tenuis,& exilis est aqua,& non alta copia, nec optimo sapore. Sabulone quoq; soluto tenuis,sed inferioris loci inuenitᵘ,limosaq; est, & insuauis. Terra aũt nigra sudores stillæ exiles inueniuntur,qui ex hibernis tempestatib.collectæ in spissis,& solidis locis subsidunt,& optimum hñt saporem. Glareæ vero,mediocres, & egregia suauitate. Item Sabulone masculo, arenamq; carbunculo certioris sunt copiæ,& boni saporis. Rubeo quoque saxo, & copiosæ sunt,& bonæ,si non per interualla dilabantur, & liquæscant. Sub radicibus autem montium,& in saxis vberiores sunt,& frigidiores atq, salubriores. In campestribus vero fontib. salsę,graues,tepidæ,non suaues, nisi qui ex montibus sub terra manantes erumpunt in medio campi: sunt qui arborũ vmbris contenti pręstant montanorum fontium suauitatem: fodiatᵘ itaq; locus latus non minus quinq; pedes: & in eo collocetur circa solis Occasum Scaphum Aeneũ,vel plumbeum,aut peluis. Idq; intrinsecus vnctum ponatur inuersum, & summa fossura operiatur arundinib. aut frondib. postera die aperiatur, & si in vase aliquæ stillæ aquę sudorisq; fuerint,is locus aquam habebit. Palladius de agricultura li.9. Item si vas figuli fictum non coctum eadem rõne ponatur ac sifr operiatur:altero die,si aquarum vena est in pleni, vas humore concepto soluetᵘ. Item lucerna oleo plena, & incẽsa,si ibi similiter tecta ponatᵘ, ac secundo die inueniatᵘ extincta aquas idẽ locus habebit. Vitruuius vbi supra. Sifr si in eo loco vellus lanæ collocetur,& in sequenti die aqua de eo exprimatur. Item si ibidem ignis factus fuerit & percalefacta terra & adusta, vaporẽ nebulosum ex se suscitauerit. his itaque pertentatis,& signis inuentis puteus in eo loco deprimendus est, & si caput aquæ inuenitur plures circa fodiendi sunt,& in vnum locum omnes concludendi.

Quibus in locis quærendi sunt fontes. Cap. XXVI.

HÆc autem maxime in montibus, & regionibus septentrionalibus quærenda sunt,eo ꝙ in his,& suauiora & salubriora & copiosiora reperiuntur. Auersi sunt enim solis cursui, & in his locis crebrę sunt arbores. Ipsique montes suas habent vmbras obstantes,& radij solis non directi ad terram perueniunt,nec humores exurere possunt. Interualla quoque montium maxime imbres recipiunt. Et propter siluarum crebritatem niues ab vmbris arborum & montium ibi diutius conseruantur,deinde liquatę per terræ venas percolantur, & sic ad infimas montium radices perueniunt. Ex quibus profluentes fontium fluctus erumpũt. Econuerso cãpestria loca copias habere non valent, & quæcunq; sunt salubritatẽ non hñt,eo ꝙ solis vehemens impetus ob nullam vmbrarum obstantiã eripit exhauriendo e planicie cãporum humorem. Et si quæ sunt aquæ apparentes,ex his,qđ leuissimum est ac tenuissimũ ex subtili salubritate dissipat.quæq; grauissimæ ac duræ,& insuaues sũt partes:in fontib.cãpestrib.relinquuntᵘ. Itaq; q̃ ex imbrib.aqua colligiᵘ,salubriores hẽt virtutes. Multoq; meliora inueniuntᵘ, q̃ ad septentrionẽ aut aquilonem spectant capita fontium,nisi inciderint in sulphuriosum locum,aut aluminosum uel bituminosum, tunc.n.permutantur, aut enim calidæ aut frigidæ odore malo, & sapore profundunt fontes.

De natura aquæ fontalis. Cap. XXVII.

PHilosophus. Aqua fontis æstate minus est frigida, q̃ aqua putei:quia propinquior est calido aeri, verum frigidior est, q̃ aqua fluuij,& multo magis frigidior aqua pluuiali. Auicenna li. 1. Aquæ fontium alijs aquis meliores sunt, fontium inquam terræ quæ liberata est ab omni dispositione extranea, quorum etiã aqua est currens ad septentrionem,vel aquilonem super lutũ incedens,soli ventisq; discooperta. Dyascorides. Aqua de fontanis eligitur illa,quæ ad solis ortum tendit,vel meridiem, & de montibus cauis exit:hæc.n.propinquat pluuialibus,q̃ vero contra Occidentem,vel Septentrionem currunt,sunt pessimæ: petram.n.in vesica,& renibus creant. Mulieres steriles faciunt, & corporis torporem. Rigore quoq; nimio menstrua stringunt, inhibent egritudini sudorem prorumpere,vel ventris fluxum,vel nauseam. Vitruuius vbi sup. Aquę vero fontium,sic probantur. Si fons nouus fuerit fossus, & si vas ex ęre bono aqua aspersa maculam non fecerit:optima erit. Sifr, si legumen in vas cum aqua coniectum,ad ignem positum celeriter decoctum fuerit. Item si aqua fontis limpida ac perlucida profluxeritᵘ, ibiq; muscus non nascatᵘ nec iuncus:nec aliquo locus his inquinatus fuerit: sed puram speciem habuerit. Plin. lib. 31. Damnantur in primis fontes,qui cœnum faciunt,quiq; malum colorem bibẽtibus referunt, & si vas æneum inficiunt. Aut si tardę legumina percoquunt,si liquatę leuiter terram relinquunt, decoctęque crassis vasa crustis obducunt. Est

& vitium

& vitium non fœtidum modo, verum etiam oino quicquam recipientis, licèt illud iucundum sit atque gratum, & ad vicinia accedens lactis. Aquam vero salubrem aeri oportet esse quam simillimam: vnus in orbe toto traditur fons esse aquæ iucundæ, videlicet in Mesopotamia Cabillæ, de qua fabulæ rationem afferũt, qm eo Iuno sit perfusa. At vero salubrium aquarum nullus sapor debet esse, nec etiam odor. Quidam statera iudicant de salubritate frustrante diligentia, quando perrarum est vt leuior sit aliqua, certior aũt est subtilitas inter pares, q̃ illa melior sit, quæ celerius refrigeratur & calefit. Thespi eorum fons mulieribus repræsentat cõceptus. Item in Archadia flumẽ elatum custodit partum. Linus in eadem Archadia fons non patitur fieri abortus. Tungri Galliæ ciuitas fontem habet insignem plurimis dullis stillantem, qui ferruginei saporis esse dignoscitur, & hoc ipsum non nisi in fine potus intelligitur, purgat hic corpora, tertianas febres discutit, calculorumque vitia. Eadem aqua igne admota turbida fit, ad postremum rubescit. Leucogei fontes, inter puteolos, & Neapolim vulneribus medentur, & oculis.

De diuersis generibus fontium. *Cap.* XXVIII.

EX li. de naturis rerum. Fõtes aũt saporem, virtutem, colorem ex occultis terræ visceribus, de quibus originẽ trahunt, fluentes ducunt. Itaque cum paradisi fons vniuersæ terræ superficiem in quatuor fluminibus irrigare dicatur. Ex varijs terræ qualitatibus fontes quidam frigidas habent aquas. Alij vero calidas, & ex terra sulphurea feruidas. Vitruuius vbi supra. Sunt aũt nonnulli fontes calidi, ex quibus optimo sapore profluit aqua. Sunt & in Reatino fontes, qui sulphurati dicũtur, & cum sint frigidi, feruere videntur. Quia cum in ardentem locum inciderint humore & igni inter se congruentibus offensi, vehementi fragore validos in se spũs recipiunt, ita vt inflaturi venti coacti alias tracti bulientes screatu per fontes egrediantur. Omnis aũt aqua calida ideo medicamentosa est, quę in prauis rebus percocta aliam virtutẽ ad vsum recipit. Nam sulphuriosi fontis neruorum labores reficiunt percalefaciendo & exurendo e corpore vitioso humores. Aluminosi vero cum dissoluta membra paralisi aut aliqua vi morbi reperiunt, fouendo per patentes venas refrigeratione contraria calore sui reficiunt. Bituminosi vero interioris corporis vitia potionibus purgando mederi solent. Est aũt aquæ frigidæ genus nitrosum, quod potionibus depurgat per alumenque transeundo ẽt strumarum minuit tumores: vbi vero aurum, argentum ęs, plumbum & similia fodiantur, fontes inueniuntur copiosi, sed hi maxime vitiosi. flumen Himeras a fonte progressum in duas partes diuiditur, quarum vna per dulcem terræ succum decurrens infinitam habet dulcedinem. Altero vero per terram fluens vnde sal foditur, salsum habet saporem. Sunt & alijs locis fontes, flumina, lacus, qui per salisfodinas currunt, & necessario salsi fiunt: alij per pingues terræ venas currentes vncti oleo fontes erumpunt, vnde & lauantes, & natantes vngũtur. Sunt ẽt venæ fontium acidæ in Italia, pluribusque alijs locis, quæ calculos in vesicis nascentes potionibus discutiunt. Sunt & fontes quasi vino mixti, vt est vnus Paflagoniæ ex quo potantes fiunt temulenti. In Archadia ciuitas est clitori in cuius agris est spelũca ꝓfluẽs aqua, de qua q̃ bibũt fiũt abstemij.

De mutabilitate quorundam fontium. *Cap.* XXIX.

ISidorus vbi supra. Fons Iob in Idumea quater in anno colorem mutare dr̃, in puluerulentum, sanguineũ viridem, & limpidũ, ternis mensibus in annum tenens ex his colorem vnum. Fons syloa ad radicem montis syon non iugibus aquis, sed in certis horis ac diebus ebulit. In Iudæa quidam riuus sabbatis oĩbus siccabaẗ. Augus. de ciui. Dei li. 21. Apud Garamantas perhibent fontẽ esse, tam frigidum diebus, vt non bibatur, tam calidum noctibus, vt non tangatur. Seneca vbi supra. Ergo sicut sanguis e vena percussa tamdiu manat, donec totus effluxerit, aut venæ scissura subsederit, aut aliqua alia causa sanguinem retrodederit. Sic in terra solutis, ac patefactis venis, riuus aut flumen effunditur. Et modo consumpta aqua ex vena deficit, modo aliquo impedimento siccatur, modo terra coit velut in cicatricem, comprimitque quam fecerat viam. Cur aũt quidã fontes Senis horis pleni senisque sicci sunt. Et flumina quædam similiter certis mensibus magna, certis vero angusta. de oĩbus eadem ratio reddi põt. Quemadmodum. n. ad horam quartana venit, & ad tempus podagra rñdet. Quemadmodum purgatio si nihil obstat, statutum diem seruat, & partus ad diem suum præsto est. Sic & aquæ interualla sua habent, quibus se retrahant, & redeant: harum aũt quædam minora sunt, & ideo notabilia. Quædam vero sunt maiora, hæc minus certa. Et quid hoc mirum est, cum videas ordinem rerum & naturam per constituta procedere? Hiems nunquam aberrauit. Æstas semper suo tpe incaluit. Tam solstitium q̃ ęquinoctium dies suos retulit. Sicut aũt in nobis non tñ sanguis est, sed multa genera humoris, alia necessarij, alia corrupti, ac paulo quidem alia & pinguioris, sicut in ossibus medullæ, & in capite cerebrum muncus saliuaq; & lachrymæ, & quoddam additum articulis, per quod citius flectantur ex lubrico. Sic & in terra quoque plura sunt humorum genera. Quædam. s. quæ maturè durentur, & hinc est omnis metallorum humus, ex quibus aurum & argentum auaritia petit. Et quæ in lapidem ex liquore vertuntur: in quadam autem terra humorque putrescunt, sicut bitumen, & cętera huic similia. Cœterum sicut in nostris corporibus, sic & in illa sæpè humores vitia concipiunt. Cum aut ictus, aut quassatio aliqua loci, aut senium, aut frigus, aut æstus corrumpere eius naturam dicitur.

De miraculis fontium. *Cap.* XXX.

VItruuius vbi supra. In insula Chyo fons est, ex quo qui prudentes biberint, fiunt insipientes. Sueser vrbe fonticulus est, ex quo qui biberint amittunt dentes. Sunt ẽt in quibusdam locis eiusmodi fontes, vt qui eis potentur, egregias habeant ad cantandum voces. Isidorus vbi supra. In Italia fons Ciceronis oculorum scissuras, & vulnera sanat. Zema fons in Aphrica, canoras voces facit. In Chyo insula fons est, quo bibẽtes hebetes fiunt. In behecia duo fontes sunt, quorum alter memoriam alter obliuionem affert. Cyrici fons amorẽ veneris tollit. In Ethyopia fonte rubro qui biberit Limphaticus fit. Lechnus fons Archadie abortus fieri non patiẗ. In Sicilia duo fontes sunt, quorũ vnus fęcundat sterilẽ, alter fęcũdã sterilẽ facit. Marsidę fons ĩ frigia saxa gerit. In Archadia e saxis aqua ꝓfluit. Stix est appellata q̃ illico potata interficit. Fõs est in Aphrica circa tẽplum Ammonis, qui humoris nexibus humum stringit, fauillas ẽt in cespitẽ solidat. In Sardinia calidi fontes oculis medentur, fures arguunt, nam eorum facinus cęcitate detegitur. Augustinus, vbi supra. Esse quoque perhibent in Epyro fontem alium in quo faces, & extinguuntur accensæ, & accenduntur extinctę. Ex libro de naturis rerum. In partibus orientis, vt dicit Iacobus, est fons quidam, ex cuius aquis efficitur Græcus ignis, alijs quibusdam mixtis, qui postquam vehementer accensus fuerit, vix aut nunquam extingui poterit, nisi aceto, aut hominis vrina, vel sabulo. In Britania minori asserunt esse fontem, de quo aqua hausta si projiciatur super lapidem vicinum illi fonti, videtur oriri pluuia repente cum grandine & vento vehementi. In Oceano maximo, qui solis calore in modum cacabi feruere vr̃, est fons quietus, & tranquillus, cum silentium ibi fuerit obseruatum. Sed si Tybia insonuerit eleuatur & intumescit. In Sicilia dñr esse duo fontes. Quorum alter facit oues albi velleris nigras, Alter nigri velleris albas. Constat ẽt vulgo fontes esse, qui ligna iniecta in lapideam substantiam conuertunt, & ex huiusmodi lapidibus fiunt cotes optimę. Plinius li. 2. Badibus, qui est delubro Herculis proximus, fons inclusus ad putei modum, alias simul cum Oceano augetur, minuiturque, alias vero vtrumque contrarijs tpibus. Eodem in loco alter Oceani motibus consentit. Oẽs autem fontes ęstate, quam hieme gelidiores esse quem fallit? Solinus. In littore maris rubri Varro affirmat esse fontẽ, quem si biberint oues mutãt vellerũ qualitatẽ. Et si antea candidę fuerint postea nigrescũt colore. Phĩus. Fontes aũt tam in mari q̃ in terra dulcis aquæ limpidissimi reperiuntur. Itaque in maris superiori parte tyrrhenis vrbis fons est, qui dulcissimis aquis tanta vehementia prosilit a fundo maris, vt duobus aut tribus cubitis super mare saltet. Et hoc cum mare tranquillum est. Cũ aũt inundationes vẽto feruuẗ, fons quidẽ ab eis obruitur. Sed cum transierint statim vt prius eleuaẗ. Sic autem eminet super aquas maris, vt hauriri possit in vasis.

De fluminibus. *Cap.* XXXI.

ISidorus, vbi supra. Fluuius est, perhennis aquarum decursus, a fluendo dictus, huius aqua ipsa proprie flumen dr̃. Duo autem sunt genera fluminum, vnum torrens, alterum viuum. Torrẽs est aqua veniens cum impetu, sic dictus, quia pluuia crescit, siccitate torrescit. i. arescit, in hieme ergo succrescit, in ęstate siccatur. Secundus philosophus. Quid sunt flumina? cursus indeficiens, refectio solis, irrigatio terræ. Seneca vbi supra. Sicut aer aũt ventos, & auras mouet, sic aqua, & ipsa mundi pars quarta riuos, & flumina. Sed ventus est fluens aer. Et flumen est fluens aqua, flumen namque facit copia, cursusque perhennis aquę. Adelardus. Quæris aũt si a mari flumina exeunt, cur non ad nos aliqua inde salsa perueniunt: verum quod ibi cęperunt, in itinere amittunt: licèt enim a mari salsa prodeant, tñ dum per viscera terræ quodammodo cribrantis ea multipliciter transeunt, ibi salsuginem deponunt. Sed vnde inquis quędam eorum tñ perpetuum habent cursum? Nam quę est aut esse potest aquositas tantę copię, quæ iampridem non fuisset excursa, aut si post aquam venit aqua, & post illam semper alia, erit administratio infinita. At inquam, quicunque principia ignorat male de fine loquitur. Tu ergo in circulari re nec principium, nec finem intellige. Nam quod tale est in seipsum reciprocabile est. In seipsas ergo aquæ redeunt, & quod eundo defluxerint, redeundo restituunt, vnde satiricus vulgarem irridens.

Stolidi-

Stoliditatem ait rusticus expectat, &c. Isaac vbi sup. Bona, & salubris est aqua fluminis longe a ciuitate remoti, cuius liquor clarissimus est, super arenas, & lapides currens. Melior tñ si super lapides: quia lapides illidunt aquam, & eius crossiciem attenuant. Illa quoque confortatiua est, in quadam bonitate quæ fluit ex parte Orientis, vel Septentrionis. Et melior, si fluat ex Oriente, q̃ ex Septẽtrione, sicut testat Hipocras: plaga (quit) Oriẽtalis est calida, & sicca. Mane etenim ibi orit sol, qui est că attenuandi aerem, & fumum mundificandi, atque crossiciem in medio tpis subtiliandi.

De Origine fluuiorum, & quorundam exiccatione. Cap. XXXII.

ARistotiles in lib. Metheororum .2. Vapores aquosi qñ eleuantur, & inspissuntur, & coagulantur in nubes, deinde exoluuntur ex eis pluuiæ, redeũt ad terram, & currunt, sicut radix prima: aquæ vero sub terra aggregatæ .s. in eius profundo sunt in materia fluminum. Et ob hoc fit additio fluminis in hieme plus, q̃ in æstate. Qñq; et abscinduntur quædam eorum in æstate pp paucitatem materiæ: quia finitur ante aduentum pluuię: aquæ vero redeuntes in terram non sunt separatæ, sicut est earum separatio super terram. Sed quædam earum aggregatę sunt cum quibusdam: sicut guttæ pluuiarum aggregantur, & inde fit aqua multa. Sic ergo redeuntes in terram comprimuntur paulatim, & aggregãtur. Et fit ex eis principium cursus in fluminibus: huius rei signũ est, φ illi qui fodiunt, vt extrahant aquam, fodiunt loca multa, deinde aggregãt eam, & currere faciunt ad vnum locum inferiorem, ibique ponunt ei radicem. Currunt autem magis flumina ex altis locis, & montibus, & sunt origines eius propinquæ, loca montiũ alta sunt, sicut spongia spissa, quæ sugit .i. attrahit ad se aquam, & paulatim aggregat eam .s. sursum. In pedibus autem montium aquæ minorantur. Quidam autem dicebant, φ causa pp quã flumina fiunt, qñq; aliqñ vero exiccãtur, sunt subterraneę cauernę, in quibus dum sunt aquæ fiunt flumina, & currunt, dantq; fluminibus materiam. Qñ vero minorantur, materia fluminum abscinditur. Nos autem dicimus, φ causa fluminum est magnitudo locorum eleuatorum, in quibus est aqua, & spissitudo eorum, & ipsorum frigus: in huiusmodi enim locis non resoluitur quicq: & ideo multiplicantur illic materiæ .s. aquæ. Loca vero depressa lapides albos molles habentia non retinent aquam nec figitur in eis, vnde cum aduenit eis caliditas canicularum, velociter exiccantur.

De his qui augentur in æstate. Cap. XXXIII.

SEneca vbi sup. Quędam flumina in ęstate augentur, vt Nilus. Cuius aliàs ratio reddetur. Theophrastus auctor est, in Ponto quoq; amnes crescere ęstiuo tempore. Cuius quatuor indicantur causę. Vna .s. quia tunc maxime in humorem terra sit mutabilis: aut quia maiores in remoto sunt imbres: quorum aquarum aqua per secretos cuniculos reddita tacitè effunditur. Tertia est, si crebrioribus ventis ostium cęditur, & fluctu reuerberatus amnis resistit, qui sic crescere vr̃, quia non effunditur. Quarta vero sydereum ratio est, hæc .n. quibusdam mensibus magis vrgent, & exhauriunt flumina, cũ vero longius recesserint minus consumunt, & contrahunt. Quędam ẽt flumina palam in aliquem specum incidunt, & sic ex oculis auferuntur. Quędam vero paulatim consumuntur, & intercidunt, eademq; ex interuallo reuertuntur. Cuius causa manifesta est, omnis enim humor naturaliter ad inferius, & inane descendit. Itaque flumina illa recepta cursus egere secreto, si primum aliquid solidi, quod obstaret occurrit, perrupta parte quę minus ad exitum repugnauit cursum suum repetunt.

De Flumine Nili. Cap. XXXIIII.

ISidorus, vbi sup. Quidam autem fluuiorum proprijs ex causis noĩa receperunt. Ex quibusdam nonnulli notandi sunt: qui in historijs celebres hñr. Geon est fluuius de Paradiso exiens, & totũ Ethyopiam cingens, sic dictus, φ incremento inundationis suę irriget terram Aegypti, Ge .n. terra dr̃, hic apud Aegyptios Nilus dr̃ pp limum quem trahit, qui foecunditatem efficit. Apparet aũt in Nilide lacu de quo in meridiem versus excipitur Aegypto: vbi Aquilonis flatibus repercussus: aquis reluctantibus intumescit, & inundationem Aegypto facit. Solinus. Nilus interiorem Aegypti partem circũfluit: originem hẽt a monte inferioris Mauritaniæ, qui propinquat oceano: protinusq; lacus fit: quem Nilidẽ dñt. Nilum autem iam inde esse conijciunt, φ hoc stagnũ in herbis, piscibus, beluis nihilominus procreet, q̃ in Nilo videmus. Sed hoc lacu effusis arenis sorbet, & cuniculis cæcis abscondit: deinde in Cæsarie Sispẽ prorũpens iterũ subsidet, rursusq; apud Ethyopas exit. Solus aũt ex amnibus nullas expirat auras. Comestor. Ex inundatione Nili accidit, φ Aegyptus contra naturam aliarum regionum, cum abundat in frugibus sterilis est in pascuis, & econtra. Diutior .n. mora fluminis super terram, tempora colendi impedit, vel sata extinguit, pascua vero nutrit. Actor. Plato quoque tradit nunquam in Aegypto pluisse. Vnde Iudæis in Deuteronomio dr̃, Terra vestra non est sicut terra Aegypti, quę .s. aquis Nili fluminis irrigatur, sed montuosa est de coelo expectans pluuias, abũdat aũt Nilus Crocodillis, ibicibus, hypotamis, & huiusmodi. Auicenna li. I. Aqua fluminis Geon illa pręcipuè quæ in eius postremo sumitur, vehementer turbida est. Sed in vna recessione statim clarificatur. Sunt autem qui aquam Nili maxima laude extollunt, & eius bonitates in quatuor comprehendunt. In longitudine manationis eius, & bonitate locorum per quæ vadit, & quia suo cursu a meridię ad septentrionem tendit, subtilians illud qđ ex aquis in illo currit. In multitudine vero sui, aliæ ei communicant. Seneca li. 8. Nilus dulcis est, nec vlli flumini dulcior gustus, contra naturam aliorum fluminum, ante ortũ caniculæ augetur medijs ęstibus vltra ęquinoctium: hunc .n. nobilissimum amnem extulit natura & ita disposuit, vt eo tpe Aegyptum inũdaret, quo maxime terra feruoribus vsta altius vndas traheret, & tanta mensura, quantum sufficere posset annuę siccitati. Nam in ea parte qua in Aethyopiam vergit, aut nulli sunt imbres, aut rari, vnã itaque Aegyptus in hoc spem suam habet, quoniam aut sterilis est amnis, aut non, prout ille magnus, aut parcior influxerit.

De cursu eiusdem & latitudine & irrigatione Aegypti. Cap. XXXV.

CIrca Philas primum ex vago & errante colligitur. Est autem Philæ Insula aspera & vndique prærepta, hęc duobus amnibus, in vnum coeuntibus cingitur, qui Nilo mutantur. Ab hac Nilus magnus magis, quam violentus egressus, per arduas excisasq; pluribus locis rupes insurgit, & vires suas concitat, frangitur .n. occurrentibus saxis, & per angusta eluctatus vbicumque vincit aut vincitur fluctuat. Et illic exercitatis aquis quas sine tumultu leni alueo duxerat violentus prosilit sibi dissimilis. Quippe ad illud vsque lutosus ac turbidus fluit. At vbi in scopulos cautium verberauit, spumat, illicque non ex natura sua, sed ex iniuria loci calor est. Tandem vero obstantia eluctatus in vastam altitudinem, subito destitutus cadit cum ingenti circumiacentium strepitu regionum. Quem ẽt perferre gens asperis ibi collocata non potuit, obtusis assiduo fragore auribus, & ob hoc sedibus ad quietiora translatis. Denique iam manifestus nouarum virium Nilus alto ac profundo alueo fertur obiectu montium pressus. Circa Memphim demum liber ac per cãpestria vagus in flumina plura scinditur, ac per totam Egyptum primo quidem deducitur, deinde continuis aquis in faciem lati ac turbidi maris stagnat. Quæ .s. latitudo cursum illi violentiamque eripit. Sicque totam amplexus Egyptum, arenoso & sitienti solo & aquã & terram inducit, cum enim turbulentus fit oẽm in siccis, & hyantibus locis fecem relinquit, & quicquid pingue secum attulerit, arentibus locis allinit. Iuuatque agros duabus ex causis. Et φ inundat. Et φ oblinat. itaque quicquid nõ adierit, sterile & squalidũ iacet. Si vero vltra debitum creuerit, nocet: mira itaque huius natura, quia cum cœteri amnes abluant terras, & euiscerẽt, Nilus tanto cœteris maior adeo nihil excidit nec abradit, vt & econtra vires adijciat, illito enim limo saturat arenas, ac vngit, illaque pulcherrima facies est, cum iam se in agros ingessit, iacent campi & valles, & oppida insularum modo extant, eo φ maior lætitia gentibus est quo minus terrarum suarum vident. Sic quoque cum se ripis continet Nilus, per septena hostia in mare emittitur. Et quodcunque elegeris ex his mare est. Multos ẽt ignobiles ramos in aliud aquę litus porrigit. Cęterum Beluas marinas, vel magnitudine vel noxa pares educat, eoque quantus sit ęstimari põt, φ aĩalia tam ingẽtia & sufficienti pabulo, & ad nauigandum loca continet. Idem in li. 2. Aegyptum vero nunq̃ tremuisse tradunt, eo φ ex limo tota cõcreuerit. Turbidus .n. Nilus defluens, multumque cęni trahens. Et id subinde prioribus terris apponens annuo in cremento semp vltra tulit. Inde pinguis, ac limosi soli est Egyptus. Nec vltra interualla in se habet, sed creuit in solidum arescente limo, cuius pressa erat ac sedens structura, dũ partes glutinarentur. Nec inane quicquam interuenire poterat cum solido liquidum ac molle semp accidere.

De Gange. Cap. XXXVI.

ISidorus lib. 13. Ganges a Gangaro rege dictus, quem Physon scriptura cognominauit, exiens de Paradiso pergit ad Indię regiones, dr̃ autem Physon .i. caterua: quia decem magnis fluminibus impletur sibi adiunctis, & vnus efficitur: fertur autem Nili modo exaltari, & super Orientis terras erumpere. Comestor. Physon interpretatur oris mutatio: quia mutatur a facie quam habet in Paradiso. Mutatur etiam secundum diuersa loca tribus modis. In colore: quia alibi clarus, alibi obscurus, alibi turbidus. In quantitate: quia alibi paruus: alibi diffusus. In sensu: quia alibi frigidus, alibi calidus: hoc circumit Indiam, & trahit aureas arenas. Solinus. Anguillas ad tricenos pedes longos educat Ganges, quem Statius Sebosus inter pręcipua miracula vermibus dicit abundare ceruleis nomine, & colore; hi bina habent brachia, longitudinis cubica,

cubica, non minus sena, adeo robustis viribus, vt Elephantos ad potum venientes mordicus apprehensa ipsorum manu, rapiant in profundũ. Helinandus li. 12. Hic est Ganges, de quo dicit Marcianus in lib. de Geometria, quòd eius latitudo vbi diffusior, est 20. milia passuum, vbi angustior. 8. profunditas autem vbi validior est centum pedes habet, a scythicis montibus venit: de eodem dicit Lucanus, ꝙ solus fluuiorum contra solis ortum currit.

De Tigri. Cap. XXXVII.

ISidorus. Tigris est fluuius Mesopotamiæ de paradiso exoriens & pergens contra Assyrios, & post multos circumitus in mare mortuum influens, vocatur aũt Tigris pp velocitatem, ad instar bestiæ Tigridis a nimia pernicitate currendi. Solinus. Tigris in Armeniæ regione caput tollit, mire inquam lucidum, conspicuo fonte in loco edito, qui elogos noĩatur, nec ab exordio statim totus est, primum pigre fluit non suo noĩe, at cum fines Medorum ingressus est, statim Tigris dr̃. Ita enim Medi nominãt sagittam, influit autem ĩ Aretusam lacum, oĩa pondera sustinentem, cuius pisces nunquam se Tigridis alueo miscent sicut nec amnici pisces in stagnum transeũt Arethusæ, per quam dissimilis colore, & velociter meat cursu. Mox resistente Tauro, in profundam specum mergitur, quem subterlabens, in altero eius latere apud Zoroandam emicat, vuluas & purgamenta plurima secum trahens, deinde identidem abscõditur, rursusq; reddit̃ ad Iabenos, arabesque præterfluit, Mesopotamiã amplectit̃ nobilissimũ amnẽ idaspẽ accipit, Eufraten defert in Sinũ Persicũ. Plinius lib. 7. Tigris oritur in regione Armeniæ maioris, fonte cõspicuo in planicie, loco nomẽ Elogosine est. Ipsius qua tardior fluit, diglito. Vñ concitat̃, a celeritate Tigris incipit vocari, ita appellãt Medi sagittã, influit Tigris in lacũ Arethusam o il lata pondera sustinẽtẽ, & intra nebulas exhalantẽ, vñ genus ei pisciuin est, & aquæ trãscurrentis alueo non miscet̃, sicut nec a Tigri pisces in lacũ tranant.

De Eufrate. Cap. XXXVIII.

ISidorus. Eufrates est fluuius Mesopotamiæ de Paradiso exoriens copiosissimis gemmis, qui per mediam Babyloniam influit, hic a frugibus, vel vbertate Eufrates dr̃, quod fertilitas interpretatur. Solinus. Eufraten fundat Armenia maior ortum supra Zimaram sub radicibus capoten montis proximi scythis: hic receptis in se aliquot amnibus conualescit. Et stipatus conuenis aqs luctatur cum Tauri montis obiectu, quem apud elegeam scidit, resistat licet 12. millium passuum latitudine, longisque excursibus dextra cõmagenem, leua arabiamque relinquit, deinde perlabens plurimas gentes, Babyloniam quõdam Chaldęorum caput diuidit, Mesopotamiam opimat innundationis annuæ excessibus, ad instar Aegyptii amnis terras contegens. Inuecta soli fœcunditate his fermè tpibus, in quibus Nilus exit, sole. s. in parte cancri. 20. constituto. Tenuatur cum Leonę decurso, ad extrema virginis curriculus transitum facit: vnde apparet contraria duo flumina easdem incrementi hr̃e causas. Comestor. Hæc igitur paradisi quatuor flumina ab eodem fonte manant, & separantur. Et iterum quædam eorum commiscentur, & iterum separantur. Sępe etiam exorbentur a terra, & locis iterum in plurimis emergunt, hinc est ꝙ de ortu eorum varia legũtur, dr̃. n. Ganges nasci in locis Caucasi mõtis. Nilus aũt nõ procul ab Atlante. Tigris, & Eufrates ex Armenia. Plinius li. 5. Eufrates oritur in præfectura Armeniæ maiori Caranitide, vt ꝓdidere ex his, qui ꝓxime viderunt, Domicius corbulo in monte Aga. Lucinius Mucianus sub radicibus mõtis quẽ Capoten appellãt, supra Zimarã duodecim milia passuum initio Pyxirates nominatus. Fluuit Derzenen primum mox anctiam, Armeniæ regiones a Capadocia excludens. Dascusa abest a Zimaria. 85. millia passuum. Inde nauigatur pastonam quinquaginta milia passuum. Melitenem Capadocie. 27. milia passuum. Elegeam Armeniæ. 10. milia passuũ acceptis fluminib⁹, Lico. Arsania. Arsano. Apud Elegeam occurrit ei Taurus mons, nec resistit, q̃q̃ 12. milia passuum latitudine perforata ꝑuales. Ommã vocant irrumpentem. Mox vbi cornu perfregit Eufratem, vltra quoque saxosum ac violentum Arabiã. Inde leua Merorum dictam regionẽ tricena mẽsura dextraque Cõmagenẽ disterminat. pontis tñ etiam vbi Taurum expugnat patiẽs. Apud Claudiopolin Cappadocię cursum ad occasum solis agit, primo hunc illi impugnatus cursum Taurus aufert, victusque & abscissus sibimet alio modo vincit, ac fractum expellit in meridiẽ ita naturę dimicatio illa ęquat̃, hoc eũte quo vult, illo ꝓhibẽte ire qua velit.

De Iordane cęterisque famosis fluminibus. Cap. XXXIX.

ISidorus. Iordanis Iudeæ fluuius a duobus fontibus nominatur, quorum alter ior. alter dan vocatur: his ergo procul a se distantibus in vnum alueum fęderatis Iordanis deinceps vocatur. Nascitur aũt sub Libano monte, & diuidit Iudæam & Arabiam, qui per multos circuitus iuxta Hiericho in mare mortuum fluit. Hydaspis est fluuius persarum qui cõtra Orientem decurrere dr̃. Indus est fluuius orientis, qui mare rubro accipitur. Araris est fluuius, qui currit per Parthiam & Assyriam. Araxis est amnis Armeniæ qui ab vno monte cum Eufrate diuersa specie oritur, sic dictus, ꝙ rapacitate cuncta prosternat. vnde cum Alexander eum transgredi vellet ponte fabricato, tanta vi inũdauit vt pontem dirueret. Pactalus fluuius Asiæ Arenas aureas trahens, quem pro aurato fluore alij chrisortiam vocant. Erinus fluuius Asiæ Smirneos secat campos, & ipse fluctibus: Aureis ẽt plenus arenis. Cygnus est amnis Cilicię, sic dictus, quasi candidus. Namq quicquid candidum est cygnum gentili lingua syri dicunt, quia tumet ęstate, qñ niues soluuntur. reliquis anni tpibus tenuis est & quietus. Coaspin fluuius Persarum, miram aquæ dulcedinem hñs, adeo vt Persici reges quamdiu inter Ripas Persidis fuerint, ibi ex eo poculum vendicarunt. Ornus alias orentes fluuius Syriæ iuxta muros. s. Antiochiæ decurrit. Cuius fluentis ex ipso impetu frigidioribus, & Zephiris assiduè ibi spirantibus, tota ciuitas momentis prope oĩbus refrigeratur: hic ab ortu solis oriens, non longe ab vrbe mari conditur. Tanais à Rypheis siluis veniens dirimit Europam ab Asia, inter duas mundi partes mediũ currẽs, atque in Pontũ fluens, a Tano primo rege Scytharũ cognominatus. Padus est Italiæ fluuius a iugis alpiũ fusus, ex tribus fontibus oritur ex q̱bus vni vocabulũ est padus, qui diffusus in modũ stagni amnem sinu dirigit, a quo & padus est nuncupatus, qui a græcis cognominatur Eridanus, ab Eridano solis filio, quem Phetontẽ dicũt, qui fulminis ictu percussus, in eodẽ fluuio deiectus est & extinctus. Auget̃ aũt ex ortu canis, liquefcẽtibus niuibus, & cũ accessione. 30. fluminũ circa Rauennam vrbem in Adriaticũ mare defertur.

Adhuc de eodem. Cap. XL.

LEander fluuius Asiæ flexuosus, & nunquam currens rectus, qui recurrentibus ripis inter Asiam & Ionium præcipitatur in sinum qui miletum diuidit & pyreniam. Inachus Achaiæ fluuius a rege Inacho noĩatus, argolicos irrigans campos. Tybris Italiæ fluuius a Tyberio rege albanorum dr̃, qui in tybrim cecidit. Nam antea albula a colore nomen habuit, eo ꝙ niuibus Albus fuit. Nascit̃ aũt ex monte Apennino, & occidit ĩ Tyrrhenũ mare iuxta Romam. Danubius Germaniæ fluui⁹ dr̃ a nimium copia quibus magis augetur, hic in Europa plus oĩbus habet famam, dumque per innumeras gentes vadit, mutat & nomẽ, vñ & hister dr̃. Oritur aũt germanicis iugis, & occidentalibus partibus barbarorum. Et pergens contra Oriẽtem. 60. fluuios in se recipit, ac 7. ostijs in pontum fluit. Rhodanus Galliæ fluuius rapido cursu concitus, tyrrheni equoris freta scindens, non modicum sæpe nauigantibus facit periculum, dum inter se maris fluctus, & amnis flueta decertant. Rhenus a Rhodani societate vocatur, quia cum eodẽ ex vna prouincia oritur. Est aũt Germaniæ fluuius inter tres Europæ maximos fluuios cõputatus. Qui a iugo alpium vsque in Oceani profunda cursus suos dirigit, memorandus aduersus feras gentes, Romani Imperii murus. Hiberus amnis est, qui quondam Hispanię nomen dedit. Tagum fluuium chartago Hispaniæ nuncupauit, ex qua ortus procedit fluuius arenis auriferis copiosus. Et ob hoc cœteris fluuiis Hispaniarum prælatus. Betis fluuius, qui & beticæ prouinciæ nomen dedit, dictus eo ꝙ humili solo decurrat. Betin. n. græci humile vel mersum vocant. Quædam autem flumina in diluuio soluta molę terrarũ ꝑclusa sunt. Quædã vero quæ non erant, abyssi tunc ruptis meatibus erũperunt. Sciendũ quoque flumina cũ supra modũ crescunt, non tantum ad præsens inferrę damna, sed ẽt aliqua signarę futura.

De quorundam fluminum miraculis. Cap. XLI.

SOlinus. Fluminum miracula abunde varia sunt. Dianam qui ad Camerinam fluit, si habitus pudicè hauserit non coibunt in corpus vnum latex vineus, & latex aquæ. Apud segestenos helbesus in medio flammæ subita exæstuatione feruescit, quem q̃uis Ethna dimissum a frigore nullus auertit. Tymereum cęlestes mutant plagæ. Amarus denique dum in aquilonem fluit, dulcis vbi ad meridiem flectitur. Varro opinatur duo in Boecia esse flumina natura licèt impari, miraculo tñ non discrepante, quorum alterum si ouile pecus biberit pullum fieri quicquid induerit. Alterius haustu quęcunque vellerum fusca sunt, in candidũ verti. Plinius li. 2. In surio colchidis flumine lignũ delectum lapideo cortice obducit̃. Similiter in flumine Silero nõ solũ virgulta immersa, verũ & folia lapidescunt, aliàs salubris potus eius aquæ. In exitu paludis reatinę saxum crescit. Et in rubro mari oleæ virentesq; frutices enascunt̃. Isidorus li. 13. In Thessalia flumina duo sunt, ex vno bibentes oues nigras fieri, ex altero albas, vtroque varias. Vitruuius vbi supra. In Macedonia dextra ac sinistra sepulchri Euripidis aduenientes duo riui concurrunt, ad quorum vnũ incũbere viatores solent pp aquæ bonitatem. Ad alterum nemo accedit quia mortiferam hr̃e dr̃ aquam. In Archadia Nonagris regio est, habens

habens

habens in motibus ex saxo stillātes frigidissimos humores, quos nec argentum, nec æneum, nec ferreum vas sustinere potest, sed dissilit, & dissipatur, nec aliud nisi mulina vngula continere, & conseruare potest. Actor. De miraculis fluminum, & fontiū multa alia traduntur a Plinio li. 2. cap. 106. Et li. 31. capitu. 2.

De Lacubus, & lacualibus aquis. Cap. XLII.

ISidorus vbi supra. Lacus est receptaculum in quo aqua continetur, nec miscetur fluctibus, ut lacus aspalti vocatus, & cæteri, quos græci limen, id est stagna vocant. Nam fontes labuntur in fluuios, & flumina in freta discurrunt. Lacus verò stat in lòco nec ꝑfluit, & dr̃ lacus quasi aquæ locus. Auicenna in primo canone. Aquæ stantes lacuales præcipuè discoopertæ malè sunt, & graues, quia non infrigidantur in hieme, nisi pp niues, ideoque flegma generant. Et calefiunt æstate pp solem, & pp putrefactionem, vnde generant coleram. Et pp spissitudinē q̄dē earū, & cōmixtionem terrestriū cū eis, & pp resolutionē subtilis earum, in his qui eas bibunt generantur splenes, & eorū mirach subtiliatur: Et eorū interiora incrossantur, extrema macrescunt, & humeri, & colla. Comedendi desideriū in eis superat, & sitis. Cōstringunt̄ eorū ventres, & difficile vomere possūnt. Est ēt cū ad hidropisim pueniūt, eo ꝙ aquositas ī eis retinet̄. Et eſt eū ad apostema pulmonis vel splenis pueniūt, & ad disintheriā. Et siccantur eorū pedes, & manus, & epata debilitantur. Nutrimētū minuit̄ pp splenē. Et in eis mania generantur, & emorroydes, & varices, & aposte mata laxa, proprieque in hieme. Mulieres etiam duriter impregnantur, & cū difficultate pariunt. Et pariunt pueros apostemosos, sitque frequenter in eis mola, & impregnatio mendosa. Eorum quoque pueri sæpe patiuntur ramicem, & magni varices, & crurum vlcera. Nec eorum plagæ sanantur. Et est cū nocumento, & apostematibus in intestinis, & quartanis abundant. In senibus quoque febres fiunt adurentes propter siccitatem ipsorum naturarum ac ventrium.

De lacu Aspalti, & Tiberiadis cæterisque famosis. Ca. XLIII.

ISidorus. Lacus aspalti dr̃ mare mortuum, quia nihil gignit vel recipit viuum, nec pisces habet, nec aues aquaticas patit̄. Sed & quæcumque viuentia mergenda tentaueris, quacumque arte demersa, statim resiliunt. Et quamuis vehementer illisa, statim excutiuntur. Sed neq; ventis mouetur, resistente turbinibus bitumine, quo omnis aqua stagnatur. Neq; nauigationis patiēs est, quia omnia vita carentia in profundū merguntur. Nec materiā vllam sustinet nisi quæ bitumine illustratur, lucernā accensam ferunt supernatare, extinctā verò dimergi, hoc & mare salinarum dr̃, siue lacus aspalti, id est bituminis. Et est in Iudæa inter Hiericho, & Zoarā, longitudo eius vsq; ad zoaros arabię dirigitur stadiis, DCCLXXX. Latitudo stadiis. CL. vsq; ad uicinia Sodomorū. Lacus Tiberiadis ab oppido Tiberiade vocatus est, qđ quondam Herodes in honorē Tiberii Cęsaris cōdidit in Iudęa, omnibus lacubus salubrior, & ad sanitatem corporū efficacior. Genesar lacus amplissimus in Iudæa lōgitudine. 140. stadiis extenditur latitudine 40. diffunditur, crispantibus aquis aurā non ventis, sed de seipso sibi creans, vnde & genesar dr̃ quasi generās sibi auram: denique per diffusiora spacia lacus frequentibus agitatur auris spirantibus, unde & purior haustus eius, & ad potandum dulcis, & habilis. Benacus lacus Italiæ in Venetia, qui magnitudine sui tempestates marinas imitatur. Auernus lacus sic vocatus est, quòd aues ibi superuolare non possunt. Nam antea siluarum dēsitate sic ambiebatur, vt exhalātes inde per angustias aquæ sulphureæ grauissimus odor superuolantes aues halitu suo necaret: quod Augustus Cęsar intelligens deiectis siluis, ex pestilentibus amena loca reddidit.

De quorundam lacuum miraculis. Cap. XLIIII.

EX libro de naturis rerum. Boetiæ lacus furialis est, de quo q̄ biberit ardore libidinis exardescit. Isidorus li. 13. In Aetyopia lacus est, quo perfusa corpora velut oleo nitescunt. Ex clytorio lacu Italiæ, qui biberint, vini tędium habēt. Clitumnus lacus in umbria maximos boues gignit. In indiis siden vocatur stagnum, in quo nihil innatat, sed oīa merguntur. At contra in alce lacu per porcidamū oīa fluitant, nihil mergitur. Reatinis paludis aquis vngulas iumentorum indurari ferunt. Celoniū Sicilię stagnum tetro odore afficit proximantes. In trogoditis lac⁹ est, qui ter in die fit amarus, & deinde toties dulcis. Solinus. Stagnum pentesium serpentibus noxium est, homini salutare. In lacu Agrigentino oleum supernatat, & hoc pingue hæret arundinum comis de assiduo volutabro aquarum. Capillamentis legitur vnguentum medicum, contra carmentarios morbos. Apud Macrobios lacus est, quo perfusa corpora velut oliuo nitescūt, ex hoc lacu potus saluberrimus est. Sane adeo liquidus est, ut nec caducas quidem vehat frondes. Sed ilico folia delapsa in fundum demittit, laticis tenuitate. Plinius lib. 2. In Piceno lacu velmo lignum deiectum, lapideo cortice obducitur. Idem lib. 5. Aspaltides lacus nihil præter bitumen gignit. Nullum corpus animalium recipit, tauri chamelique fluitant, inde fama est nihil in eo mergi, longitudine excedit centum milia passuum, latitudine maxima. 25. implet minima sex, prospicit eum ab oriēte Arabia nomadum, a meridie Acharon. Secunda quondā arx Iudeæ ab Hierosolymis. Eodem latere est calidus fons medicæ salubritatis, callirhoe aquarum gloriam ipso noīe præferēs. Vitruuius ubi supra. In Cappadocia est lacus, in quē pars arūdinis si dimissa fuerit, & postero die exempta, inuenitur lapidea, pars autem quæ extra laeum manserit permanet in proprietate sua. Seneca li. 7. Quosdam etiam lacus esse, qui natandi imperitos ferant notum est. Est etiam in syria stagnum in quo lateres natāt, & mergi proiecta non possunt, licēt grauiora sint: huius rei palā est causa sicut dicet̄, dū modo ad inferiora transitum fecerimus.

De puteis. Cap. XLV.

ISidorus. Puteus est lacus defossus, ex quo hauritur aqua, a potatione dictus. Seneca ubi supra. Cenopedes chyus ait in hieme sub terris calorem contineri. Ideo & specus calidos esse, & tepidiorem puteorum aquam. Itaq; venas interno calore siccari. Sed in aliis terris augentur imbribus flumina. Nilus autem, quia nullo imbre augetur, tenuatur, deinde crescit pæstatē, quo tpē frigent interiora terrarum, & redit rigor fontibus, hoc si verum esset æstate oīa flumina abundarent, deinde q̄ specus, & putei hieme calent, ideo est, quia extrinsecus aerem rigentem non recipiūt. Non. n. ad illos remotos, & calefactos peruenit. Plinius li. 2. In ripa bethis opidum est, cuius putei crescente maris æstu minuuntur, augescunt decedente, mediis temporū immobiles. Eadē est natura in hispali oppidi uni puteo, cæteris autem uulgaris. Gulihel. de conchis. Aqua puteorum vnde principiū habet? si enim a chataractis ut fontes principiū haberet, qn̄q; sicut vr̄ puteus impleretur, & aqua deflueret, uerū si a catharactis principiū habet, nō tn̄ implet̄ puteus, cōtingit. n. catharactā ibi nō esse finitā. Sed hinc, & illinc est, vnde & quo trāsit aqua putei, & nō sursum ebulit. Cæterū, & si terra naturaliter sicca sit, habet tn̄ accidentalē humorē, qui ad modū sudoris hoīs guttatim in puteū cadit, indeq; est aqua putei. Quòd aūt ex catharactis fit aliqn̄ aqua putei, ex hoc pt̄ ꝓbari, ꝙ iuxtā flumina statim reperitur in puteo aqua, & ꝙ sæpe cōtingit vno puteo post alterū facto, aquā de primo auferri. Quòd verò ex sudore terræ fiat qn̄que, ex hoc ꝓbari pt̄, ꝙ in siccis locis aqua putei reperit̄, ideo aūt in hieme aqua putei est calida, in æstate vero frigida, quia frigiditate hiemis pori superficiei terræ clauduntur, unde fumus terræ exire non pt̄, qui intus remanens aquam calefacit, in æstate vero poris superficiei terræ ex calore apertis fumus euaporat, minuitur, que calor unde aqua ab intus erumpens exit frigida, vel ideo quia omnis qualitas suo gaudet simili, suumq; fugit contrariū, in hieme vero cum superficies terræ suo modo frigore tāgitur, occidentalis calor ad terræ viscera fugiens suum. s. cōtrariū, absconditur, unde aqua putei calida efficitur: in æstate vero cū calore solis superficies terræ aduritur, & naturalis frigiditas terræ ad interiora refugit, atque aquam frigidam reddit.

De natura aquæ pluuialis. Cap. XLVI.

ESt igitur aqua putei in æstate frigidissima, aqua verò fontis, quia propinquior est calido aeri minus est frigida, minus aqua fluuiorum, adhuc minus pluuiarum. Auicenna. Aquæ puteorum, & aquæductuum, malę sunt in comparatione aquarum fontium. Sunt enim aquæ constrictæ terrestritatem longo tempore retinentes, ideoque non potest esse quin sit in eis aliqua putrefactio, qm̄ extractæ sunt, & motæ virtute artificiali cogente, & non virtute naturali. Ex his tn̄ illę deteriores sunt, quibus ex plumbo viæ factæ sunt, quoniam ex eius virtute aliquid assumunt, vnde frequenter ad disintheriā ducunt. Aqua paludis deterior est aqua putei, quia manatio aquæ putei acuitur, & renouatur, propter hoc, quod de ea extrahitur, vnde perdurat eius motus. Et in constrictione non diu moratur. Nec in locis unde manat diutius manet. Aqua uerò paludis, quia longo tempore moratur in foraminibus terræ putrefacientis, & eius motus in manando, & egrediendo tardus est, qui non peruenit ex fortitudine suæ expulsionis, propter largitatem materiæ ipsius, non est nisi in terra corrupta, & putrida.

De puteo fodiendo. Cap. XLVII.

PAlladius ubi supra. Ad puteum verò fodiendum oportet caput aquæ requirere, vel si plura sunt in unum colligere. Maximè verò sub radicibus montium in septentrionali parte quærendę sunt aquæ, quia in his locis magis abundant, utilioresquę nascuntur. Sed in fodiendis puteis cauendum est fossorum periculum

periculum, qm̄ plerumque terra sulphur, alumen, bitumen educat, quorum spūs mixti anhelitū pestis exhalāt, & occupatis statim naribus, extorquēt aīas, nisi quis fugę velocitate sibi succurrat: prius ergo quam descendatur ad intima, in eis locis lucernā ponas accensam, quæ si extincta non fuerit, periculum non timebis, si verò extinguatur, cauendus est locus, quē spūs mortifer occupauerit. Quòd si alio loco aqua nō pōt inueniri, tūc dextra leua ve fodiamus puteos, vsq; ad aquæ ipsius libramentum. Et ab his foramina hinc inde patefacta velut nares intus agam*, quibus nocens spūs euaporet, quo facto latera puteorum structura suscipiat. Fodiendus aūt est puteus latitudine octo pedū quaque versum, vt binos pedes structura cōcludat, quæ structura vectibus ligneis subinde densatur, & structura fit lapide tofico vel silice. Si aqua limosa fuerit, salis admixtione corrigitur. Sed dū foditur puteus si circūcirca terra non stabit vitio generis dissoluta, aut humore laxabitur, tabulas obiicias directas vndiq; & eas transuersis vectibus sustentabis, ne fodientes ruina concludat. Aquam verò nouam sic probabis: i vase æneo nitido sparges, & si aqua maculā nō fecerit, ꝓbabilis iudicetur. Itē decocta ęneo vasculo si arenā vel limū non relinquit in fundo, vtilis erit. Item si legumina citò valebit excoquere, vel si est colore plucido, carēs musco, & omni labe pollutionis aliena. Si in alto, qui sunt putei perforatis vsque ad infimam partem terris, ad loca inferiora possunt inde fontes exire, si vallis subiectæ natura permittat.

De aqua ductu faciendo. Cap. XLVIII.

CVm verò ducenda est aqua, ducatur aut forma structibili, aut plumbeis fistulis, aut cannalibus ligneis, aut fictilibus tubis. Si forma structibili ducitur, solidanda est cannalis; ne per rimas aqua possit elabi. Cuius magnitudo pro aquæ mensura facienda est. Si per planum ueniet, inter centenos vel sexagenos pedes sensim reclinetur structura, vt uim possit hr̄e currendi. Si quis mons interiectus occurrit, aut per latera eius aquam ducemus obliquā, aut ad aquæ caput speluncas librabimus, per quas structura perueniet: sed si se vallis intersecat, erectas pilas vel arcus vsq; ad aquæ iusta vestigia construemus, aut plūbeis fistulis clausam deiici patiemur, & explicata valle consurgere. Sed qđ est salubrius atq; vtilius, fictilibus tubis cum ducitur, duobus digitis crassæ, & ex parte vna reddātur angustæ, vt spacio minori vna in alteram possit intrare. Quas iuncturas viua calce oleo subacta debemus illinire. Sed antequam his aquæ cursus admittatur, fauilla per eos mixta exiguo liquore decurrat, ut possit glutinare si quæ sunt vitia tubarum: vltima rō est plumbeis fistulis ducere aquas, q̄ aquas reddūt noxias. Nā cerusa plumbo creat attrito, qui corporibus nocebit humanis. Diligētis erit aquarū receptacula fabricare, vt copia vel inops aquarū vena ꝓcurat.

De Cisternis. Cap. XLIX.

ACtor. Cisterna sicut nec lacus habet aquas naturales, sed aduentitias, quas ab extrinseco recipit. Est enim terra defossa ad colligendas, & retinendas aquas pluuiales. Quæ quidem qn̄ cadunt, non omnino frigidæ sunt. Sed in cisterna per morā temporis magis infrigidantur. Vnde scriptum est: sicut cisterna frigidam facit aquam suam, &c. Motus siquidem causa caloris est, vnde aqua per motum incalescit, aqua verò cisternæ non est in motu, ideo ēt de facili corrumpitur. Iuxta illud. Et capiunt vitiū ni moueantur aquæ: solent aūt maximè fieri cisternæ in locis montuosis, & aridis, vbi est penuria fontium, & fluminum, sicut in Iudæa. Palladius vbi supra li. 1. Itaque vitandum est, quod plerique fecerunt, aquæ causa villas in infimis vallibus mergere, & paucorum dierum voluptatē præferre saluti habitatorum. Cū si fons desit ac puteus, cisternas extruere conueniat, quibus omnium conduci possit aquarum corriuatio: sic igitur parietibus cisterna longior, quàm latior construatur, cuius solum alto rudere solidatum, relicto fossoriis loco testacii pauimenti superfusione leuigetur, hoc pauimentū omni cura tenendū est, at nitro in lardo pingui decocto assiduè perfricandū, qđ vbi decocto humore siccatū est, ne rimis in aliqua parte findatur etiam parietes sub corio velentur obducti. Et ita post diuturnam, & solidam siccitatem aquæ præbeatur hospitiū. Anguillas sane piscesq; fluuiales nutriri in his pascique conueniet, ut horū natatu aqua stans agilitatem currentis aquæ imitetur. Isaac in dietis. Aqua pluuialis munda si ponatur in aqua cisternæ optime lotæ minus est humida cæteris, & quiddam stipticitatis habet, nec nocet stomacho, sed potius eum confortat, aqua vero morans in cisterna diu, malam suscipit qualitatem a fumositate terræ.

De Piscinis, & balneis. Cap. L.

PAlladius vbi supra. Piscinæ verò duæ, vel solo impresso, vel cesso lapide circa villam dicunt fieri. Quas facile est, aut fonte aut imbre, impleri, vt vna ex his pecoribus vel auibus aquaticis vsui sit. Alia verò madefaciat uirgas tectoria, lupinas, & si qua rusticitas infundere consueuit: nec alienum est, si aquæ copia patiatur, patremfamilias de structura cogitare balnei, quæ res, & voluptati plurimum confert, & saluti. Constituendum est autem balneum in ea parte in qua futurus est calor, loco ab humore suspenso, ne ipsum refrigeret fornacibus vicina vligo. Lumina danda sunt ei a parte meridiana, & occidentis hiberni, vt tota die solis iuuetur, & illustretur aspectu. Cellę aūt sic disponātur vt quadrę non sint, sed verbi gratia, si quindecim pedibus longe fuerint, decē latæ sint, fortior. n. uapor inter augusta luctabitur: piscinales verò cellę in æstiuis balneis lumen accipiant a septentrione, in hiemalibus a meridie. Et ita constituantur balnea, si potest fieri, ut omnis earum per hortos decurrat illuuies. Denique si copia est aquæ post fossuras balnearum, debet & pistrinam suscipere, vt ibi formatis aquariis molibus, frumenta frangantur absque animalium, & hominum labore.

De vsu balnei. Cap. LI.

HAli in li. regalis dispositionis. Balneo quidem sani post exercitium, & ante prandium vtuntur, quo ea, quæ p motū non benè dissoluta sunt purgentur, & euacuentur. Siccitas quam motus fecerat, humectetur, sordesque quæ e vaporibus factæ a corpore egredientibus, & a puluere exterius superuenienti in ipso exercitio, & post, abluantur. Ante exercitium verò balneū superfluitates cibi transmittit, quas etiam indigestas inuenit, humoresque liquefacit, & superfluitates exire paratas a poris ad aliqua membra defluere facit, unde vt in plurimū paratur morbus. Sed etiam post prandium quis non debet vti balneo, replet enim tunc superfluitatibus caput, descenditq; cibus indigestus a stomacho, unde in cibi meatibus opilatio efficitur, & in temporis prolixitate si quis hmōi vtatur assiduè hidropis generatur. Quibusdam verò talium accidit defectus, cum balneantur antequam prandio se reficiant. Et ideo necesse est eos modico laudabilique refici cibo, præter hos itaque post prandium omnibus cauendum est balneum: post exercitium autem, & ante prandiū eo vti sanis magnas vtilitates confert. Corpus. n. & membra humectat, calorem naturalem confortat, digestionem optimā reddit, angustiam si qua est aufugat, poros aperit, superfluitates euacuat, dolores mitigat, viscositates vel ventositates dissoluit. Iohānicius. Balneum dulcis aquæ corpus emollit, & calidum quidem calefacit, frigidum autem infrigidat. Aquæ vero non dulcis balneū, corpus desiccat: Qđ si qn̄ ex aqua salsa, & amara vel sulphurea fuerit, calefacit, & desiccat. Si verò de aluminosa vel gipsea fuerit, infrigidat, & desiccat.

De iuuamentis, & nocumentis balnei. Cap. LII.

RAzi in almāsore. Ex balnei iuuamentis est corpus humectare, & renouare, sordes congregatas detegere, repletionē quoque minuere, ventositatem dissoluere, & ad somnum ducere, humoresque subtiliare, pręterea dolores reprimit, ventrem stringit, lassitudinem remouet, corpusque & nitori, & leuitati aptum reddit. Nocumenta verò eius sunt, vires destruere, & cor adeo calefacere, ut quandoque ad sincopim perducat, nauseam quoque commouet, & malis humoribus occasionem tribuit descendendi. Ideoque febricitans, vel concussionem perpessus, vel apostemata, vel plagam, vel excoriationem habens, balneum cauere debet. Corpora vero macra, & sicca habentes, humectatione balnei indigent. Ideoque cauere debent ne in balneo sudent. Circa se autem in pauimento multam calidam aquam proiiciant, ut humidi humores, & vapores eleuati sursū corpora eorum humefaciant. Ab introitu verò balnei post cibum quisque sibi caueat, nisi qui corporis pinguedinem vult adipisci: aliquandiu quoque post balneum comestio debet tardari. Hali vbi supra. Porro qui infirmantur, balneis pro necessitate ad ea urgentibus utantur, aut vt eorum complexio calefiat, aut ut frigescat, aut humectetur, aut certè desiccetur: prodest autem prurigini, & scabiei, quia superfluitates acutè euacuat, neruos emollit. Catarros ematurat, & corizas calefaciendo, & dissoluendo. Exitum quoque facilitat vrinę, si arta fuerit ex frigiditate. Colicæ medetur aliisque morbis huiusmodi. Et siquidem longa mora fit, ita vt sudor plurimus exeat, corpus calefacit, ac eius caliditate desiccat. Etiam euacuationis est causa, quæ fit per sudorem, porro si tam longa mora fit, ut immoderata sudoris euacuatio fiat, corpus refrigerat, & exiccat, quia calorem naturalem dissoluit, quin etiam humiditates corporis euacuat, vnde & virtus decidit, & defectio fit.

De diuersitate aquarum multiplici. Cap. LIII.

SEneca libro. 7. Quęramus nunc de quibus rebus aquæ, & qua ratione fiant, quomodo toto ingentia flumina iugiter decurrunt. Et alia quidem hibernis aquis tumescant. Alia verò in defectu cæterorū amniū crescāt, de illis āt q calēt, vtrum calidę

nascantur

nascantur an fiant, de cæteris quoq; differendum quas insignes aut sapor aut aliqua alia reddit vtilitas. Quædam.n. oculos, quædam neruos iuuant, quædam inueterata, & a medicis desperata vitia procurant, quædam medentur vlceribus, quædam interiora potu fouent ac pulmonis ac uiscerum querelas leuant. Quædã etiam sanguinem supprimunt, & tã varius illis est vsus, quàm gustus: omnes aut aquæ, aut stant, aut eunt, aut colliguntur, aut varias habent venas, aliæ dulces sunt, aliæ variæ. Asperę quippe interueniunt, salsę amarę q; aut medicatæ, e quibus sulphuratas dicimus, ferratas, aluminosas, quas indicat vini sapor. Habent etiam alia discrimina multa. Primum quidem tactus, quia frigidæ sunt, & calidæ; deinde ponderis, quia leues, & graues; deinde coloris, quia puræ, turbidæ, ceruleæ, lucidæ; deinde salubritatis, quia sunt vtiles, & mortiferę; sunt & quæ coguntur in lapidem, qdã tenues, qdam pingues, quædam alunt, qdã sine vlla bibentis ope transeunt, qdam aūt haustæ fecunditatem afferunt: vt autẽ stet aqua vel fluat, loci positio efficit. In deuexo fluit, in plano cõtinetur, & stagnat. Aliqñ verò in aduersum spiritu impellitur, & tunc non fluit, sed cogitur: colligitur ex imbribus, ex fonte sua natiua est. Isidorus li. 12. Aquarum naturæ diuersitas multa est. Nam aliæ sunt salis, aliæ nitri, aliæ aluminis, aliæ sulphuris, aliæ bituminis, aliæ curam morborum adhibentes. Nã iuxta Romam albulæ aquæ vulneribus medentur. Et in Italia fons Ciceronis oculorum vulnera curat. In campania sunt aquæ, quæ sterilitatem fœminarum, & virorum iusaniam abolere dicuntur.

De diuersitate aquarum in pondere. Cap. LIIII.

ARistoteles in li. Metheorum. 3. Quę salsa crossa quidem est, & turbida, dulcis autem subtilis, vt dictum est supra. Seneca li 7 Quosdam esse lacus, qui nandi imperitos ferant, vt dictum est, notum est. Est enim in syria stagnum, in quo lateres natant, & mergi proiecta non possunt, licèt grauiora sint, huius rei palam est causa. Quacumque enim vis rem expande, & contra aquam statue, si aqua grauior est, leuioremque rem quam ipsa est fert. Et tantò supra extollit, quantò leuior erit. Grauiora verò descendunt. At si aquæ, & eius rei, quam contra pensaueris par pondus fuerit, nec passim ibi, nec extabit, sed æquabitur aquæ, & natabit quidem, sed pœnæ mersa, nullaq; eminens parte. Et hæc est ratio cur tigna quædam super aquam penè tota efferantur. Quædam in medium submittantur. Quædã ad æquilibram aquæ descendant. Cum enim vtriusque pondus par est, neutrum alteri cedit. Grauiora verò descendunt, leuiora gestantur. Graue autem, & leue est non æstimatione nostra, sed illius comparatione, quo vehi debet. Itaq; ubi aqua grauior est hominis vel saxi corpore, non sinit id quo non vincitur, mergi. Sic euenit in quibusdam stagnis, ne lapides quidem pessum eant de solidis ac duris liquorum. Sũt enim, & alii pumicosi, & leues, ex quibus, quæ constant insulę in india natant. Theophrastus est auctor ad illas natantem insulam vado. Insula ascillarum arbores habet, & nutrit, aqua tamen sustinetur, & in hanc atq; in illam partem non vento tantum, sed aura compellitur. Neq; vnquam illi per diem, & noctem vno loco statio est, adeo leui flatu inducitur, huic est causa duplex. Aquæ grauitas medicatæ, & ob hoc ponderosæ. Et ipsius insulæ vectabilis leuitas, quæ nõ est corporis solidi, quamuis arbores alat: forsitan enim leues truncos, & frondes in latus sparsas pinguis humor apprehendit ac iunxit Itaque etiam si qua illa saxa sunt, inuenies aquosa, & fistulosa, qualia sunt, quæ duratus humor efficit circa medicatorum fontium riuos, vbi enim aquarum purgamenta colluerfit, & spuma solidatur, necessariò leue est, quod ex ventoso, & inani concretum est. Auicenna libro primo. Pondus aquarum vnũ est experimentis adiuuantibus ad cognoscendum earum dispositionem. Aqua namque quæ leuior est, in pluribus dispositionum est melior. Est autem cum cognoscitur pondus per mensuram. Et est cum cognoscitur si in duabus aquis diuersis duo panni vnius ponderis madefiant, & postea vehementer exiccentur, deinde ponderentur. Aqua enim cuius leuius fuerit pondus, melior est. Isaac in dietis. Volentes aquas probare, quæ sit grauis vel tenuis, pannos lineos tenues ac veteres accipiant, eosque medio æqualiter diuidant, & duabus aquis diuersis madefaciant, deinde æqualiter aquis expressis, vno in loco eodẽ tpe suspendãt, Quique prior exiccatus fuerit, aquã in qua madefactus fuerat sciant esse leuiorem, & tenuiorem, Actor. De hac quoq; materia superius require vbi dictum est de ponderositate aquæ salsæ.

De diuersitate in colore. Cap. LV.

AVicenna in primo canone. Aqua naturalis simplex est, nec inspissatur. nisi quia aut frigoris qualitas præualuit super eam, aut propter fortem terrestrium partium commixtionem. Idẽ in eodẽ. Aqua turbida lapidẽ generat, & opilationes. Ideoq; post ipsã res puocatiua comedẽda est, licèt vẽtrẽ mollẽ habẽti plerumq; cõferat ipsa, & oẽs aq̃ cæterę crossæ, & graues, eo q in eius vẽtre tenent, nec cito descẽdũt. Et cuius quidẽ tyrtiacis existũt res vnctuosę, & dulces. Const. vbi sup. Aqua clara bona est ad bibendum, si de fontibus sit orientalibus lucida, serenã, & nullius odoris, citò calescens, & citò frigescens aqua huiusmodi est acceptabilis, citoque non grauans stomachum exit, eum refrigerans, & humectans. Claritas eius nihil ei admixtũ significat. Leuitas autem, & citò mutabilitas subtilem esse substantiã demonstrat, huius secunda est septentrionalis, fontana aqua quoque de lutosis fontibus fortiter currens, & supra petram vel arenam clarissimam, secundum tenet sanitatis gradum: huiusmodi enim aquæ in hyeme calidæ sunt, in æstate frigidæ. Aqua non pura, aliquantulum redolens, & sapida vel turbida, vel quæ ex grandine, & niue conficiuntur, huiusmodi aquæ constipationẽ faciunt in epate, vel in renibus lapidem, dure digeruntur, stomachũ difficulter egrediuntur. Aqua putrida, sicut quorundam lacuum vel paludum siue lutosa, siue in qua fetentes influunt ciuitatum putredines, splenem magnificat, epar & stomachum corrumpit, cutem horridam facit, diuersas febres gignit.

De diuersitate in sapore. Cap. LVI.

SEneca li. 7. Aquarum sapor uariatur, aliquando ex solo. per quod feruntur, aliquando ex spiritu in aquam transfiguratio, aliquando ex corruptionis uitio per iniuriam cõtracto. Aristoteles in lib. de sensu, & sensato. Natura quidem aquæ insipida est, sapores autem omnes crassitudinem habent, calidum concrassatiuum est, unde aqua calida apparet incrassata. Constantinus ubi supra. Aquarum quædam sapida est, quædum non. Sapida quidem clara est, vel non clara. Item calida vel frigida, vel tepida. Item de fontibus, de fluminibus de lacubus, de paludibus, de imbribus, & niuibus vel grandinibus, cæteris autem aqua pluuialis est saporosior. Non sapida vero est salsa uel sulphurea, putea, aluminosa, vitrea, metallina. Auicenna lib. 1. Aqua salsa marcescere facit, & exiccat. Et primo soluit ventrem propter vim radendi, quæ est in ea, postea verò stringit in fine propter siccitatem, quæ est in eius natura, & corrumpit sanguinem, pruritum ergo generat, & scabiem. Constantinus ubi supra. Aqua salsa ventrem emollit, sæpe autem bibita uentrem constipat, corpus desiccat, prurigiuem, & scabiem generat. Sed tamen hidropicos, & frigidos morbos adiuuat, si bibatur vel in ea balneetur. Isaac ubi supra. Cauere decet omnem aquam sallugginem, & nitrositatem habentem. Talis enim corpora calefacit, & desiccat, ac ventrem accidentaliter constipat. Eius enim actio initio crossos humores dissoluit, & intestina pungit, vnde fit vẽtris solutio. In fine verò uentris humectationem constipat, eique resistit, ne per secessum exeat.

De saporibus in genere. Cap. LVII.

ACtor. Quoniam autem subiectum vel medium saporum secundum Aristotelem est humidum aquæum. Dicente quoque Augustino, quòd quæcumque sapiunt, etiam si arida videantur cum accipiuntur, humori tamen oris, vt sapiant, commiscẽtur. Hic etiam aliqua nihil videntur inserẽda esse de saporibus, sicut supra in tractatu de aere dictum est de sonis, & odoribus. Et in tractatu de luce dictum est de formis, & coloribus. Albertus. Videtur autem, quòd sapor non sit actus humidi, sed etiam sicci euaporatiui. Nam ut dicit Aristote. ex eis nutrimur ex quibus sumus. At uerò quædam sunt, quæ principaliter constant ex sicco terrestri, ac per posterius ex humido aqueo, quædam ècontra: uidetur itaque quòd cibus quorundam principaliter sit ex terrestri, sicco, & quorundam ex humido aqueo. Cumque sapor sit passio cibi, uidetur secundum hoc diuersimodè sapor esse sicci terrestris, & humidi aquei, quod est contra prædicta: dicimus ergo, quòd quædam sunt in quibus vincit terrestritas, tamen quia non possunt accipere nutrimentum, nisi cibus influat in quamlibet partem corporis eorum. Et influxus non est nisi per humidi actum, oportet cibum principaliter esse humidum, licèt qñdoq; potentia siccum, hoc patet in sanguinem habẽtibus. In quibus vltimũ nutrimentum est sanguis, qui actu est humidus.

De saporum causis. Cap. LVIII.

DE causis verò saporum dicimus, quòd quædam sunt causæ saporum per se, quędam per accidens. Causarum verò per se, quædam est efficiens, & quædam sunt passiuè. Efficiens vt calidum solis, & ignis. Videmus enim in fructibus plantarum amaris, in quibus humidum per calidum solis non est sufficienter digestum digestione, quæ est pepansis, quòd postea adhibita ad ignem efficiuntur dulcia, per digestionem, quæ est opthesis vel epsesis, sicut uidemus in elixatis vel assatis. Passiuè autem sunt humidum aquæum, ut subiectum in cuius actu est, quòd necesse sit esse saporosum cum coniungitur ad gustum, quia aliter

aliter non penetraret ad neruū gustatiuū, qui est in lingua. Siccum verò terrestre terminatiuū est humidi ad generationē saporis. Causæ p accidens, q̄dā sunt intrinsecæ, quædā extrinsecæ. Frigiditas.n.est causa intrinseca, quæ per se hebetat sapores, sed p accidens facit quosdā. Cū.n.calidū sit euaporatiuū aeris subtilis, & subtiliatiuū aquæ, & terrestris, & p consequēs dissolutiuū cōmixti ex illis, frigidū per cōtrariū erit restrictiuum aeris, & incrossatiuū, eo φ cōuertit aerē ad aqueū, & aquā ad terrestre, vnde & dicit Philosophus, φ frigida sunt saporosiora calidis. Cā verò p accidēs extrinseca est triplex.f.reseruatio, resudatio, & constrictio, & præcipuè in fructiferis plantarū. In prima.n, maturatione respersum est in fructiferis quoddā calidū, & nimis facit exhalare humidū, & remanet siccū fere īsipidū, & durū, & nō bene cōmixtū cū humido. Et postea reseruati fructus acquirūt humidū ex frigore, qđ nascit' in eis ex priuatione caloris solis, qđ humidū subinductū cōmiscet' terrestri, & sicco, & subtiliat ipsū, facitq; fructus saporosiores. Resudatio aūt tollit superfluū humidū, post cuius ablationē naturale humidū benè adunat' sicco terrestri, & generatur melior sapor. His duabus de causis meliores sunt vt frequenter fructus in hieme, q̄ in æstate: porro cōstrictio humidi, qđ clausum est in partibus sicci terrestris, facile facit illud coniungibile linguæ, ac per hoc meliorem causat saporem.

Vtrum generetur a qualitatibus primis Cap. LIX.

QVoniam aūt oēs posteriores qualitates ꝯm generationem reducunt' ad primas, vt in libro de generatione, & corruptione dicit Philosophus, vr̄ φ & sapores generent' in primis qualitatibus: hinc & dr̄ in libro primo de plantis, φ mirabolani primo sunt dulces, quia pp raritatem ligni calor solis digerens vbique consequitur humidum attractum, postea verò calor attrahit siccum sibi simile, & angustat poros arboris, ita φ calor subintrare non habet ad digestionem humidi, & tunc ex priuatione calidi frigiditas, & siccitas uincent calorem, & humorē. Eritq; tunc fructus ponticus ac terrestris saporis. Deinde verò sol cū calore suo siccū oppillans multum attrahit ad exterius, sicq; multū incipiunt dominari frigiditas, & siccitas interius. Et tunc fortissimę ponticitatis erit fructus. Tandē verò consurgit calor naturalis interius per calorē solis adiutus, & expulso frigido incipit adurere siccū inuentū in illo, & tunc erit fructus amarus. Ex his ergo colligit', φ sapores a primis qualitatibus generantur. At cōtra hec esse vr̄, qđ in libro de sensu, & sensato legitur. Quemadmodum colores albi, & nigri ex cōmixtione sunt. Ita & sapores a dulci, & amaro, ꝯm ꝓportionē in eo, qđ minus est, & maius. Dicimus ergo, φ duplex est saporū generatio. Vna p causam efficientem, & hæc est a primis qualitatibus. Alia verò per cōmixtionē eorū, q̄ essentialiter saluantur in mixto, & ꝯm hoc sapores extremi simplices sunt, medii verò ab illis cōpositi. Quantū ergo ad primā generatiouē saporis in genere est humidū principaliter vt subiectū, & siccū terrestre illi cōmixtū, & calidū mouens ad cōmixtionem. Generatio verò saporis in specie vt a causa efficiente, hæc est. Nam a calido sufficienter digerēte humidū, generat' sapor dulcis. A calido verò digerēte, & subtiliāte aqueū humidū ī humidū aereū, generat' sapor pinguis. Porro a calido non digerente, sed adurente ꝯm aliquē modū, si quidem est cum humido generatur acidum. Si verò est cū sicco generatur amarū, vel si minus aduratsalsum. Et ꝯm hunc modum generationis loquitur Philosophus in libro de plantis, ꝯm alium verò in libro de sensu, & sensato. Per hoc etiam dicit, φ septem sunt sapores sicut septem colores ꝯm proportionem arithmeticam. At verò plures erunt ꝯm proportionem armoniacam, & sine proportione, sicut superius dictum est in tractatu de coloribus.

Vtrum sapor sit passio compositi vel simplicis. Cap. LX.

DIcit autem Aristo. in secundo de generatione, & corruptione, & in libro de anima, φ ex eisdem generantur, & nutriuntur entia. Sed generantur ex compositis commixtis, ergo nutriuntur ex eis. Cum ergo sapor sit nutritiui passio, & qualitas, erit sapor passio compositi, & non simplicis. Præterea ad hoc ponit Philosophus quatuor rationes in libro de sensu, & sensato, obiiciens contra quasdam pythagoricorum sententias, sic dicēs: Cibum oportet esse compositum, etenim nutrimenta nō sūt simplicia, quia & superfluitas fit cibi, hoc in ipsis, hoc verò extra, sicut in plantis. Sensus est nutrimentum, pp hoc oportet esse commixtum, quia aliter per digestionem nō separaretur superfluum a nutrimento, Cum enim simplex sit homogeneum, non est ratio quare vna pars abiiciatur, altera autem sumatur in cibo. Sed hæc separatio superfluitatis in ipsis cibariis est in animalibus, quæ stomachos habent, & ventres, quibus fit separatio puri ab impuro. Qn̄que extra ipsa, ut in plantis, quæ terram habēt pro ventre, & pp hoc non egerunt. Secunda est, quia nec aqua, quæ tn̄ magis inter cætera corporum simplicia vr̄ esse nutritiua, nutrimentum est, nutrimentum enim oportet esse corpus mixtum. Tertia rō est, quia si vnum simplicium nutriret, tunc quodlibet simplex nutriret, quod falsum est, quia aer pp sui simplicitatem non nutrit. Quarta rō, quia cibis est locus receptiuus in corpore animato, ad quem non ingrediuntur simplicia, sed cōposita. Ex his concluditur, φ cum sapor sit passio nutrimenti, sapor non est passio simplex, verum cōposita. Contra hoc sic obiicitur: Omnis cibus incorporalis est ei, quod cibatur, ergo necesse est ipsum esse malè terminabile in se, & tn̄ benè terminabile in alieno, hæc autem est natura humidi. Et ita videtur sapor principaliter esse passio humidi, & cum humidum sit simplex, videtur esse sapor passio simplicis. Hoc etiam videtur velle Philosophus in 2. de anima, ubi dicit, quòd sapor est humidi, sicut odor sicci. Præterea in lib. de sen. & sensato videtur dicere, quòd saporum subiectum humidum aquæum est.

Determinatio eiusdem quæstionis. Cap. LXI.

NOs autem dicimus, φ sapor est passio compositi corporis, eo φ omne alimentum commixtum compositum est. Sicut enim probat Philosophus in li. de sensu, & sensato, generatio saporum est vt in subiecto in humido aquæo, vt in efficiente, aut in calido digerente, quod est calidum ignis, & solis. In sicco aūt terreo est sicut in passiuo terminante humidum aqueum, & hoc probatur per experimentum. Cum.n.saporosum incorporabile sit, necesse est ipsum esse humidum. Cū autē videamus in cibis, & in fructibus oblatis ad ignem, & ad solem generare omnimodos sapores, patet φ causa saporum caliditas est. Similiter uidemus salsa generari ex terrestri adusto in humido. & in aqua videmus generari multos sapores, ex hoc, φ transeunt multa genera terrarum. Et ex hoc colligitur, φ sapores generantur a primis qualitatibus a calido igneo, & sole digerente, & humido aquæo & terrestri sicco patientibus. Si aūt sapores considerantur in se, prout sunt vnum genus qualitatis, sic extremi sapores simplices sunt, eo φ non sunt compositi ex aliis. Et medii sunt compositi, sicut in aliis subiectis sensuum. Itaque nutrimentum habet quidem humidi naturam in hoc, quòd fluit ad terminos alienos, non tamen est de natura tantum humidi, sed etiam sicci terrestris, & calidi ignei. Quòd autem dicit Philosophus, subiectū saporū esse humidū aqueū, sic intelligitur, φ sapor est humidi sicut subiecti, odor autem sicci uaporatiui, vt subiecti.

De cognitione complexionis ac substantiæ cibi, vel medicaminis per sapores. Cap. LXII.

HAli in practi. in li. 2. Complexionis, & uirtutis medicaminis significatio, quæ sumitur ex sapore, excellentior est, q̄ illa, quæ est ex odore, & colore. Sapor enim nuncius est complexionis, & medicaminis substantiæ, perspicuè etiam & eius actionis. Odor autem, & color non huiusmodi. Sunt autem sapores octo, scilicet dulcis, unctuosus, acerbus, amarus, pungitiuus, salsus, ponticus octauus insuauis, asper, & durus. Quod autem saporem non habet, unum tantum est, & simplex, nec annumeratus saporibus. Omne autem, quod est obuium linguę, necesse est aut aliquid aut nihil in eius sensu facere. Et si quidem nullam infert ei passionem, uocatur insipidum, ut est aqua pura, & terra simplex, & etiam medicamina quibus terra vel aqua dominatur, & quibus terrenositas ut uicia, & similus, & similia. Quibus uerò dominatur aquositas, humida sunt, & uiscosa, ut album oui, & oleum lotum sine sale. Oleo autem cum sale dominatur cum aquositate terrenositas. Hæc ergo, & his similia nihil sensui gustus si obuenient, linguę autem delectationem facient, aut contra. Quæ quidem delectationem faciunt, hominis naturæ consona sunt, & conuenientia, eiusque complexioni colligata. Quod autem huiusmodi est, ei cui dominatur aquositas unctuosum dicitur. Cui uerò terrenositas dulce uocatur. Cui autem simul utrunque, nec dulce, sed suaue. Dulce quidem si linguæ obuiet, uacua eius implet, & lenit asperitatem, sedatque si mordens aliquid fuerat, atque delectat. Vnctuosum autem idem facit, sed eius delectatio minor est. At verò suaue inter hæc duo extrema medium est. Quæ verò saporem in gustu faciunt iniucundum, mordent linguam. Morsura verò species quædam est diuisionis iuncturarum. Quod igitur hoc facit, aut partem linguæ multa collectione stringit, aut nimium diuidit. Et si quod linguæ separationem inducit, aut eius substantia crossa est, & terrea, aut fortiter separat linguæ partes, aut plurimum abluit in tantum vt etiam valde exasperet, & amarum vocatur: aut separat eas fortiter, & lauat sic, quòd non valde exasperet, & salsum nominatur. Cuius verò substantia subtilis, & ignea, facitque in linguam morsuram fortem pungitiuum dicitur. Quod autem congregat linguæ partes, aut crossum, aut terreum est. Si fortiter coadunans linguam constringat, & asperet, & desiccet, & fortiter operetur, & insuaue

insuaue vocatur. Si verò in lingua facit horum accidentium, qđ minus est, ponticum appellatur. Quod autem subtile, & aquosum est faciens in lingua morsuram, eiusq; substantiæ sine calefactione immergitur, acerbum vocatur. Ex his ergo 8. sapores esse claret, excepto eo quod sapore caret.

De numero, & differentiis saporum secundum Auicenam in secundo canone. Cap. LXIII.

MEdici quidē sapores simplices nouem ponunt, quorum tñ vnus insipidus est sicut aquæ puræ. Nominant.n. saporem oē qđ gustu iudicatur actu, vel potentia. Insipidū quidē duplex est, aut priuatū sapore ſm veritatem, aut priuatum eo apud sensum. s. ꝙ in se quidem saporē hēt, sed pp vehemētiam spissitudinis suæ nō resoluitur aliquid ex eo qđ linguæ admisceatur, & ab ea cōprehēdatur. Sed deinde cū ingeniatur resoluunt partes eius & subtilientur, & sapor eius sentitur, vt æs adustum, & ferrum. Lingua.n. non consequitur ex eis saporē, qm̄ non resoluitur ex substantia amborū aliquid perueniens ad humiditatē positā in lingua, q̄ est media in sensu gustus. Et si ingenietur vt in partes minimas cōuertat, apparebit eius sapor fortis. Sapores aūt octo quos ponūt, hi sunt dulcedo, amaritudo, acuitas salsedo, acetositas, pōticitas, stipticitas, vnctuositas. Dicūt.n. ꝙ substantia saporē ferens, aut est spissa terrea, aut subtilis, aut media. Et eius virtus, aut est calida, aut frigida, aut æqualis. Spissa itaq; terrea si est calida, tūc est amara. Si frigida pontica. Si æqualis dulcis. Subtilis aūt si est calida, tunc est acuta. Si frigida acetosa. Si æqualis vnctuosa. Media vero si calida est tūc est salsa. Sed frigida stiptica. Si æqualis insipida. At acutū quidē calidius est, deinde amarū, deinde vero salsum. Acutum.n. fortius est ad resoluendū, & inscidendū, & abstergendum, quàm amarū. Salsum vero qñ calefit a sole vel igne, vel a separatione aquæitatis frangētis virtutem caloris fit amarum. Et sal amarum calidius est sale qđ comeditur, ponticū vero frigidius est, deinde stipticū, postea acetosū. Et ob hoc in oībus fructibus qui dulcescūt, prius est pōticitas vehemētis infrigidationis. Cū aūt in eis currūt aeritas, & aquæitas, ita vt tēperētur paruper cū aereitate, & calefactione solis digestiua, declināt ad acetositatē, sicut agresta. Et inter illud trahūt ad stipticitatē paruper, deinde permutantur ad dulcedinē, cum agit in eis caliditas digestiua. Qñq; vero permutātur ex pōticitate ad dulcedinem absq; acetositate, sicut oliuæ. Acetosum aūt quis minus frigidum sit, q̄ stipticū in plurimis tñ est plurimæ infrigidationis, pp subtilitatē, & penetrationē suā, ponticū aūt, & stipticū, in sapore propinqua sunt. Sed stipticū nō cōtrahit, nisi qđ de lingua manifestū est, pōticum vero contrahit, & exasperat qđ manifestum est, & qđ occultū, & ponticū quidē subtilius est, & magis intrans. Acutū aūt, & amarum sunt linguā radentia. Sed amarū nō radit, nisi qđ de lingua apparet. Acuti aūt abrasio, & ei⁹ separatio ꝓfunda est, q̄a subtilis ē substātiæ ꝓfundās. Amarū vero est grauis substātiæ siccæ. Et ob hoc ipsius purū nō recipit putrefactionē ex qua generetur aīal, nec ēt nutrit aīal, pp siccitatē suā. Amarū quoq; qđ abradit, abradit cum exasperatione aliqua: dulce aūt, & vnctuosum ambo dilatāt linguā, & leniūt, faciēdo currere id qđ frigus læsit, & cōgelauit absq; resolutione, & remouet asperationē ipsius. Sed vnctuosum facit illud absque calefactione manifesta, dulce vero cum calefactione, & ideo plus digerit dulce. Amarum quidem abradit vehemēter, vt dictum est, ita vt exasperet. Acutum aūt, & acetosum mordicāt linguam. Sed acutum quidem vehementer cum calefactione. Acetosum uero mediocriter absq; calefactione. Et salsum quidē prouenit ex resolutione amari, & insipido aquoso. Cum ergo congelatur sicut aqua cineris fit salsum. Acetosum autem prouenit ex conuersione dulcedinis cum diminutione caliditatis, aut digestione ponticitatis cum augmento caliditatis, & humiditatis. Et eius quidem substantia secundum rei summam humida est. Similiter, & dulce, substantia enim eius ad humiditatem pertinet, substantia verò amari, & pontici ad siccitatem.

De operationibus, & effectibus saporum. Cap. LXIIII.

OPerationes itaq; dulcis sunt digestio, & leuificatio ac multiplicatio nutrimēti, ipsum, quia nō digerit, & attractiua uirtus attrahit. Operationes amaritudinis sunt abstersio & aspe ratio. Operatio uero ponticitatis est contractio si est debilis: & expressio si fortis. Operationes stipticitatis sunt contractio & inspissatio & induratio & retentio. Vnctuositatis aūt est lenificatio & digestio parua. Acuitatis resolutio & inscisio & putrefactio. Salsedinis abstersio & ablutio & exiccatio: & putrefactionis ꝓhibitio. Acetositatis infrigidatio & inscisio. Qñque uero duo sapores aggregant̄ in vna substātia: sicut acuitas & dulcedo in melle decocto. Et qñque q̄ ꝓueniunt ex duobus saporibus ad iuuāt se ad confortandū illud qđ ꝓuenire debebat ex uno. Acuitas enim, & mordicatio remanentes in aceto ex vino, faciūt ipsum vehementioris infrigidationis, quia transitus aperiunt. Ipsamque infrigidationem aceti faciunt magis penetrantē ac ꝓfundantem. Præterea duo sapores qñq; se iuuant ad frangendū, quod ex vno prouenit, sicut acetositas, & ponticitas in agresta. Ponticitas.n. agrestæ prohibet acetositatem eius ab infrigidatione vltima. Amarū qđē absolutum, & acutum nocent visceribus, & si associatur stipticum, conferunt. Oē ēt dulce cum stipticitate visceribus est amicū, quia suaue est, & confortans, & exasperationem prohibens. Vniuersaliter āt qđ prohibet mordicationem, generatiuum est carnis. Hali vbi supra. Oē dulce calidum est, & contēperatū, pp hoc laxat, & maturat, nec multum calefacit. Oē aūt vnctuosum est aquosum, & aereū, ideoq; humectat, & emollit, & laxat sine calefactione. Oē verò amarū igneū est, & terreū, quare purgat meatus, & opilationes aperit, mundatq; & crossitudinē inscidit, ac mediocriter calefacit. Porro oē salsum terreū calidū, & siccū non igneum, quare mundat, & constringit sine calefactione forti. Pungitiuū autem fortis caloris est igneū, propter hoc, & subtiliat, & purgat, & comburit. Omne porro insuaue asperum ponticum frigidum, & terreum est, ideoque coadunat, & poros spissos facit, & expellit, & incrossat, quia refrigerat, & desiccat. Cæterum acerbum omne aquosum frigidū est, & subtile, vnde & inscidit, & subtiliat, & aperit opilationes, purgat meatus, refrigerat, & desiccat, & expellit.

Iterum de eodem. Cap. LXV.

RAzi in Almansore. 3. parte. Dulce calidū est, licèt non violenter, & qui frequenter eo vtitur, multitudo coleræ rubeæ & sanguinis generatur. Inde quoq; accidit opilatio, & in epate, & in splene flegma, ventris etiam fluxus ex eo sequitur, & stomachum mollificat, pectori verò & pulmoni confert, corpus itidem impinguat, & augmentat, spermata tribuit. Acidū verò frigidum est, licèt non vehementer. Coleram rubeam, & sanguinē reprimit, ventrem stringit, si tñ stomachus, & intestina munda fuerint. Si verò flegmatis in eis fuerit multitudo, ventris fluxū, & corpus infrigidat, virtutem quoq; digestiuam impedit, & ꝓpriè in epate. Neruis autem, & neruosis membris nocet, & corpus desiccat, virtutem appetitiuā excitat, vnctuosum stomachū mollificat, & fluxum ventris facit, ac satietatem antequam homo cibi quantitatem sibi necessariā sumpserit adducit. Calefacit quoq; maxime febricitantes, aut epar, aut stomachum calidum habētes, prætcrea corpus humectat, & lenit, flegma verò auget. Et cogitationem hebetē reddit, auget quoq; somnū. Ponticum verò corpus infrigidat, & desiccat, & carnem, & sanguinē minorat, si quis eo multotiens vtatur. Stomachū quoq; confortat, & ventrem frequenter stringit, sanguinē melancolicum generat. Amarum porro calefacit, & desiccat fortiter, citoq; sanguinem ad adustionem, & malitiam perducit. Colerā quoq; rubeam in sanguine augmentat. Acutum etiā multo plusquam amarū calefacit, citoq; corpus inflammat, sanguinem adurit, sed ipsū prius in coleram rubeam mutat, & post in nigram. Insipidum aliud est quod magis nutrit, quod æqualitati vicinum est. Aliud verò, qđ temperate calefacit, & aliud quod temperate infrigidat. Cū quo si multa fuerit humiditas humectabit. Siccum autem cum fuerit desiccabit. Horum quidem saporum operatio sic erit, cum vnus eorū alicui rei maximè dominat⁹ fuerit. Porro si duo sapores æqualiter dominent̄, eorū operatio æqualiter cōposita erit.

De operatione saporum ad inuicē in calore, & frigore. Cap. LXVI.

EA vero quæ de caliditate, & frigiditate, & humiditate, & siccitate diximus, in unoquoque corporum habentium saporem, non sunt in eis secundum eandem quantitatem, sed in quibusdam est æqualiter caliditas, & frigiditas, inequaliter autem siccitas, & humiditas. In quibusdam autem econtra. Quædam verò sunt ab aliis diuersa in quantitate cuiusque qualitatis, sed suo modo. Omne quidem suaue compositum est ex quatuor elementis. Acerba autem, & pontica æqualia sunt in frigore, nisi quòd ponticum crossum est ac terreum: acerbum verò, & subtile, & aquosum. Quod duobus modis ostenditur, per sensum scilicet & collationem. Per sensum quidem, quia uidemus omnes fructus in principio sui ponticos esse & insuaues, siccos, at similes naturæ eorum arborum: postea verò humectantur, & quidem tunc acerbi fiunt, indeq; paulatim mutantur, donec cōpleantur, & maturentur, ac dulcia fiant. Quidam autem ad dulcorem sine acerbitate transeunt, ut fructus palmarum, & poma dulcia, & oliuę. Maturitas aūt fructuū est p calorem naturalem, q̄ est in substātia eorū, & ēt per calorē qui est solis. Itaq; cum superiores. s. ponticus, & insuauis, & asper frigidi sunt, & crossi, patet ꝙ sit eorum transitus ad acerbum per subtiliationem caloris. Per collationem verò idem ostenditur, quoniam asperi & pon-

tiei diffusio in corpus tarda est. Et maior actio eorum in corporibus est ea coadunare,& densare:hoc autem signum est crossiciẹ & frigiditatis eorum,quia frigidi est densare. Crossi verò nō velociter diffundi. Acerbum aũt velocius in corpus diffunditur, ac in profundũ mergitur,& hoc est signũ subtilitatis eius,maximè verò,q̃a acerbi generatio est ꝑ calorē debilē, qui nō potuit illud in quo fuit ematurare,nec permutare. Sicut ẽt accidit epulis,q̃n non plenè digerit eas stomachi calor,acescunt. Quòd si debilis est calor,ita ꝙ oīno a digestione deficit,nec illas immutat, nec acescunt vt in lyenteria contingit: præterea videmus lac,& uinũ subtile,& similia,si frigus multum sit nō acescere,si verò ponantur in aere calido acescunt, hinc est ergo acerbũ non inueniri fortis frigiditatis,quia generatio eius est ex calore. Sic quoque non reperire aliqua medicamenta quibus dominaẗ frigus acerba. Hoc itaq; signum est,ea quæ aspera sunt, & pontica terrea esse,& crossa. Ea verò,quæ acerba sunt subtilia,& aquosa.

Adhuc de eodem. Cap. LXVII.

Sicut autem dulce calidum est,& humidum temperatè, sic similiter,& vnctuosum, amarum verò fortioris caloris,& siccitatis,qu àm dulce,quod duobus modis intelligitur,per sensum scilicet,&per collationem. Per sensum quidem, quia videmus, ꝙ omnia humida si mixta sunt,& decoquat ea calor naturalis, qui est in eis,aut ẽt exterior, vt ignis,& solis,dulcorantur. Et siquidem excesserit in eis calor,incipit amaritudo dominari,sicut est in cōi uidere in mirabolanorum fructibus,& in melle dactylico,in principio quidem hæc illa dulcia sunt. Sed postea cũ inueterascunt,deficcat illa eorum calor naturalis, & fit in eis amaritudo. Sic quoq; si superexcesserit in eis decoctio, transeunt in amaritudinem. Ex collatione verò,quia videmus dulce, & amarũ sordes emũdare,sed emũdatio, q̃ est in dulci temperata est,& æqualis,humida,& delectabilis. Amarũ aũt fortiter lenit, & emundat in tm̃ ut ẽt continua separet cũ lęsione, & abhominatione. Hæc ergo significant ipsum esse terreũ, & crossum,& siccũ. Significant quoq; rei amaritudinem, quæ neq; putrescit,neque vermes producit. Pungitiuum quoq; & amarũ ipsa etiã calida sunt,& sicca. Sed pungitiuũ fortioris caloris est,& subtilioris substãtię,sicut & igneũ,ideoq; corrodit,& vrit & liquefacit,amarum verò est minoris caloris pungitiuo. Est ergo crossum, & terreum,ideo siquis vtatur eo exterius est mundans, & leniens, & purgat corroditque carnes superfluas in vulneribus. Si verò bibatur incidit superfluitates crossas. Et aperit oppilationem venarũ, vnde & urinam prouocat. Et adimit sputa crossę humiditatis a capite,& a pectore,prodest etiam epylensię crossum humorem inscidẽdo,diffundere.n.se velocius pōt, tanquam & pungitiuũ, nec prohibetur transmittit sicut ponticũ, porro salsum ipsum quoq; terreum est,& calidum,sed minoris caloris quã amarum.

De aquis metallinis. Cap. LXVIII.

Auicenna in primo canone. Quæ verò quibus admiscetur substantia metallina vel eius simile, & aquæ sanguisugales, omnes malæ sunt. In quibusdam tamen earum existit iuuamentum. Illa.n.in qua virtus ferri superat,ad hoc iuuat,ut interioribus fortitudo tribuatur,& vt dereb.i. corruptio stomachi prohibeatur. Et ut desideratiuę virtutes omnes procedant. Itaque non coire valentes adiuuant aquæ ferreę, splenem etiam resoluunt. Idem in lib.2. Aqua ferrea confert uisceribus,& spleni,& stomacho,& renibus,& colicę. Aqua etiam in qua ferrum extinguitur confert sputo sanguinis. Constantinus in pantegni lib 5. Aqua de ferri metallo uentrem constipat,membra confortat,ualet ad dolorem splenis,& apostemata. Auicenna libr.1. Aquæ ęneæ vel ęreæ,corruptioni complexionis vtiles sunt. Idem in 2. li. Aqua ęnea confert visceribus,& ori,& auri, valet etiam renibus,& colicę. Constantinus ubi supra. Aqua de metallo ęris humiditati stomachi subuenit,stranguiriam verò gignit, aqua verò de metallo argenti refrigerat, & deficcat, aqua quoque aluminosa refrigerat, & deficcat fluxum sanguinis, & emorroidas stringit. Auicenna. libr.1. Aquæ aluminosæ menstruorum superfluitatẽ currere non permittunt, nec sanguinem spuere,nec emorroidas fluere. Sed corpora,quæ febribus sunt apta fortiter ad eas perducunt. Idem in lib.2. Aqua aluminosa prohibet uomitum,& aborsum, aqua asphalti nocet oculo, aqua nitrosa calefactiua est, & exiccatiua, quandoque confert pulmoni,quandoque stomacho humido propter nitrositatem suã. Constantinus ubi supra. Aqua nitrea ventrem soluit. Auicenna libro 1. Aqua salis armoniaci similiter uentrem soluit. Idem in secundo. Omnes aquæ minerales faciunt vrinę difficultatem, ac pariendi menstruarum, & plurimæ earum soluunt, & exiccant,& quædam earum sicut aluminosa stringunt. Quandoque etiam colicam euenire faciunt. Quædam autem vt ferreę, bonæ sunt renibus,& colicę.

De aquis sulphureis. Cap. LXIX.

Isidorus li.13. Iam verò in multis locis aquæ manent perpetim feruentes tanta vi, vt balnea calefaciant, quædam enim terræ sunt,quæ multum aluminis, & sulphuris habent. Itaque cum per venas calentes aqua frigida venit,uicino sulphuris calore contacta excandescit, nec talis ab origine effluit, sed permutatur dum venit. Sulphur enim alumenque secum ferunt aquæ,vtramque materiã igne plenã,nimisq; motibus incalescẽtem. Ex imagine mundi. Cum omnis aqua dulcis sit vel salsa, quædam tamen erumpit calida vel putrida. Sunt enim quædam foueæ subterraneæ naturaliter sulphureæ. In his dum ventus cōcipitur eius afflatu sulphur accenditur, per quod incendiũ quandoque loca eructant, vt fit in Sicilia. Cum ergo aqua per hæc ignea loca currit,calorem & fetorem inde trahit,& si ꝓpe hunc locum erumpat flammiuoma emulit. Si autem longius recesserit, vix tepescit,deinde penitus frigefeit. Auicenna ubi supra. Aquæ sulphureæ conferunt morpheæ,& apostematibus, & iuncturarũ duritiis, & verrucis pendentibus,& omnibus doloribus iuncturarum,& neruorum,frigidis apostematibus, spleni quoque ac doloribus eius,& epatis similiter, valent etiam impetigini,& scabiei, si in eis fiat balneatio. Aquæ verò sulphureæ, & lutosę ac turbidę fetidęque faciunt febres accidere. Constantinus ubi supra. Aqua picea vel sulphurea valet ad infirmitates frigidas,neruos calefacit,epar incendit.

De aquis calidis,& frigidis. Cap. LXX.

Auicenna in 1.cano. aqua temperate frigida sanis melior est omnibus aquis,licet neruos impediat, & in interiorib' habentes apostemata ledat. Ipsa enim appetitum excitat,& stomachum fortem efficit. Aqua verò calida digestionem corrumpit,& cibum natare facit,nec illico sitim extinguit,est etiam cũ ad hidropisim,& ethicam adducit,& corpus consumit. Aqua vero tepida nauseam facit. Calidior in ieiunio bibita multotiens stomachum lauat: uentrem soluit,frequenter tamen eam bibere malum est: quia stomachi uirtutem debilitat. Illa uero quæ multum est calida,quandoque colicam resoluit: & splenis ventositatem frangit. Et illi quidem quibus aqua calida iuuamentum præstat: epilensiam habent,& melancoliam: & capitis dolorem. Et frigidum asma: & obtalmiam: & bothor in gutture, & siccitatem: & apostema post aures habentes: & reumatismos, & ulcera in diafragmate: & imparis solutionem in parte pectoris. Menstrua prętereа prouocat & urinam: & dolores sedat. Idem in 2.lib. Aqua frigida nocet habentibus opilationes, confert autem habentibus raritatem & cursum, quicunque, & ex quocunque membro fuerit. Confortat etiam omnes uirtutes in operationibus suis,quando sunt cum ęqualitate,scilicet digestiuam: attractiuam: & retentiuam: & expulsiuam. Est autem ualde nociua pectori: stringit ventrem: & sedat motus spermatis: & cursum eius,& epilentici quidem leduntur ab aqua calida: iuuantur a tepida. Aqua tepida est utilis apostematibus gutturis scilicet vulæ & pectoris. Quæuis autem aqua nociua est cannæ pulmonis propter humectationem quæ in ipsa est: cum ipsa indigeat exiccatione.

Adhuc de eodem. Cap. LXXI.

Ex libro de naturis rerum. Aqua quæ cito calefit: & cito infrigidatur: leuissima est. Aqua frigida mortificat vlcera. Cũ autem aqua frigida debet fieri frigidissima: oportet ꝙ ipsa in medio calefiat. Sic enim,& cum de sicco debet fieri siccissimum, oportet, ꝙ illud siccum in medio sit humidum: aqua quoque calida citius gelatur quàm frigida: sicut ostensum est supra. Aqua uero supra niuem infrigidata melior est niue, minusque nociua. Isaac vbi supra. Aqua frigidissima plurimum neruoruũ pectoris,& stomachi & intestinorum percussiua est. Generatque dolorem in uentre: stricturam in pectore,& omnibus instrumentis spiritus: & crepaturam in suis uenis,quam qui assuete biberit, incidit in spasmum, idest contractionem membrorum, & membrorum dormitationem patietur,& epilensiam. Constan. ubi supra. Aquam frigidam non bibat,qui stomachum, & epar naturaliter habet frigidum, vel qui ex frigore infirmitatem egressus est. Neque post coitum bibenda est,uel post nimia exercitia,quia calorem dissipat naturalem. Et qui frequenter eam biberit, percussionem in senectute non euadit, sed nec in nocte post somnum bibat sitibundus,quia calor naturalis extinguitur nisi propter ardorem febrium, vel cibum calidum uel salsum. Aqua calida ieiunum stomachum lauat, & de ciborum fecibus purgat, flegma & omnem putredinem mundificat,uentrem soluit,& si quis frequenter eam biberit, digestiuam uirtutem turbat, uentrem & corpus totum mitigat, stomachum emollit, sanguis e naribus propter eam manat. Aqua uero tepida uentrem inflat,cum tamen sitim non auferat.

De aquis coctis. Cap. LXXII.

AVicē. 1. li. Aquas malas rectificat sublimatio, & distillatio, & si istud non fuerit, decoctio. Aqua enim cocta minoris est inflammationis, & velocioris descensionis, & stolidi quidam medicorum existimant, ꝙ aquæ coctæ subtile resoluatur, spissum eius remaneat, & ideo coctionem non iuuare, quia spissitudinem in aqua augmentat. Sed sciendum, ꝙ aqua in aqueitatis diffinitione, constat ex partibus in subtilitate, & spissitudine similibus, quia simplex est, nec inspissatur nisi aut, quia frigoris qualitas super eam præualuit, aut propter fortem terrestriū partium commixtionem, quæ quia paruissimæ sunt, ab ea nequeunt separari, nec in ea descendere, quia non sunt tantæ quantitatis, vt aquæ continuitatem ad descensum findere valeant. Oportet ergo vt eis accidat commixtio cum aquæ substantia. Decoctio verò spissitudinem remouet, primo, quæ propter frigus accidit, deinde partes aquæ vehementer rarificat, donec subtilioris substantiæ fiat, vt ab ea separari possint partes graues atq; terrestres in eius spissitudine retentæ, & confringant eam descendentes, remanet igitur aqua pura, simplici propinqua, & illud, quod pp calefactionem separatum est, homogenium est ei, quod remansit, nec ab eo in subtilitate longinquum. Decoctio ergo non subtiliat aquam, nisi quia spissitudinem frigoris aufert, & quia descēdere facit, quod ei commixtum est, huius rei signum est, quod cū aquæ crossæ dimittuntur longo tēpore, non descendit ex eis magnum quid. Cum autem coquuntur, ilico res magna descendit, & fit aqua quæ remanet in pondere leuis, & clara, descensionis verò causa est subtilitas, quæ ex decoctione acquiritur. Nōne vides, ꝙ aquæ magnorum fluminum sicut gyon, & ille præcipuè, quæ in eius extremo sumuntur, illico cum sumuntur vehementer turbidę sunt, postea verò breui tpe in vna resessione, ita clarificantur, ꝙ si alia vice residere faceres, nō descenderet in eis multa res. In aquis autem malis si eas quotidie de vna vase in aliud mutares, quotidie manifestam videres descensionē sicut in primis, quia non descendit ex eis, quod descendere consueuit, nisi paulatim, propter hoc etiam non perfectè clarificantur, commixtiones enim terrestres leuiter a substantia subtili descendūt, in qua non est crossitudo, nec viscositas, nec vnctuositas. Sed a spissa non ita facile descendunt. Itaque decoctio subtilitatem acquirit, post decoctionem verò concussus.

De simplici potu aquæ. Cap. LXXIII.

AQua sola inter omnia elementa hoc habet proprium, vt in eo, quod comeditur, & bibitur ingrediatur, nō vt nutriat, sed quia nutrimentum penetrare facit, & rarificat eius substantiam. Ideoq; autē nō nutrit, quia nutriēs potentia sanguis in est. Corpus verò simplex non conuertitur ad recipiendum formam sanguineam. Sed ipsa est substantia, quæ adiuuat ad liquefaciendum nutriens, & subtiliandum, ut citò currat, & penetret in venas. Et absque hoc eius auxilio non potest esse nutrimenti complementum. Razi in almansore. Aqua naturales humores in corpore conseruat, quæ nutrimentum subtilians penetrare facit, calorem quoque reprimendo calefactis aut calidam complexionē habentibus plus quàm vinū confert. Aqua pondere leuiori calorem frigiditatemque citius suscipit, quæ meliorem saporē retinet, dulcedini. s. appropinquanteм melior iudicatur. Turbida verò in epate generat opilationem, & in renibus lapidē. Aqua salsa ventrem mollit, & postea constringit. Si quis vsualiter eam biberit, corpus desiccat, atque in eo scabiem, & monoragadias generat. Aqua stans, & putrida splenem augmentat, complexiones corrumpit, ac febres generat. Aqua frigida vt nix stomachū percutit, si bibatur a ieiunis, sed epar multum infrigidat. Quam nulli ieiunii præsumāt bibere, nisi calefacti, sic enim eis proficit. Super cibum in parua quantitate sumpta, stomachum corroborat, & auget appetitum. Aqua verò quæ non benè sapit, eo quòd frigida non sentitur, ventrem inflat, sitimque non minuit, sed appetitum destruit, & corpus dissoluit: aqua verò calida (quam quidam ieiuni bibunt) stomachum præcedentis nutrimenti a superfluitatibus lauat, & ventrem fortasse soluit. Quæ tamen si frequenter bibatur stomachum corrumpit, & debilitat, aqua tepida fastidium facit, aqua verò cocta quousque minor reddatur eius substantia, minus inflat, citiusque descendit.

Iterum de eodem. Cap. LXXIIII.

ISaac in dietis. Aqua nullum dat nutrimentum vel augmentum corporibus humanis, nisi cōposita fuerit cū cibariis ex quattuor elementorū cōplexionibus cōpositis. Quia cū sit frigida, & humida, contraria est oibus calidis, & siccis. unde nihil in eis operatur, nisi sicut cōtrariū in cōtrario. s. repugnando, & destruēdo sicut videmus aquā igni resistere, ipsum. n. extinguit, nō ergo augmētat, qa simplex est, corpus āt nrm cōpositū. Et cōpositū qdē suum simile facit crescere, simplex aūt ècontra decrescere. Sed neq; nutrit, nutrimentū. n. nihil aliud est, q̄ assimilatio cibi in corporibus edētium, & est simile pt actiuè, aqua verò, nec potestatiue, nec actualiter similis est caliditati, & siccitati corporis nr̄i. Est tn̄ necessaria duobus modis. Vno quia portat cibū p totū corpus cū sui subtilitate, & liquore, dissoluit. n. & attenuat eum. vt possit penetrare venas, & totius corporis vias. Alio verò, quia cum frigiditate suiq; humectatione refrigerat, & extinguit extrane caloris acumē, & sitī ab eo generatā mitigat, & dissoluit fumum circa cor cumulatū, vnde naturā in actione sua cōfortat, veruntamen si fortem adeo calorem inuenerit, vt ei nequeat repugnare, mutatur in ipsum patiendo, sicut etiam in exterioribus videmus aquam in igneam naturā transire pro sui subtilitate ac leuitate, unde ignis augmentatur, & cōfortatur. Ideoque ut tribuatur infirmis, oportet etiam ingeniare miscendo rē compositam, vt fiat crossior, & grauior, ne extraneo calori obediat, sed ab ea extinguatur, & sitis per eam generata mitigetur. Ex li. de naturis rerum. Aqua dulcis est de rebus interioribus hydropicis, hæc enim membra reddit tremula, & mollia.

De aquis ad potandum eligendis. Cap. LXXV.

AVicenna. 1. li. Aquæ fontium cæteris meliores sunt, nec tn̄ omnium, sed fontium terræ liberę, vbi nulla dispositionū, & qualitatum extranearum superat, nec ex omni fonte terræ liberę, sed illa tm̄ quæ est currens, ac soli ac ventis discooperta, & super lutum incedens. Talis. n. melior est illa, quæ supra petram fluit, quia lutum mundat aquam, & aufert ab ea res extraneas sibi commixtas, & colat eā, qd non faciūt lapides. Sed oportet ut lutum per qd transit, sit liberū, & non fetidum neq; lacunosum. Quòd si hæc aqua multa fuerit, & forti cucurrerit cursu, vt pp sui multitudinē illud, qd ei cōmiscet, in suā cōuertat naturā: & suo cursu tēdat ad solē. i. ad orientē, proprieq; ad eius exitū erit aquis cæteris melior, & tantò magis, quātò a suo elōgabitur principio, post hanc illa, q̄ ad septētrionē vadit. Nā illa q̄ ad occidentē, & meridiē, mala est. Et ꝓpriè cū meridionales exufflant venti. Illa quoq; quæ a locis altis descendit, cū aliis bonitatibus melior est, & est quasi dulcis, nec uinū tolerat, ut ex ea sibi admisceatur, nisi parū. Est āt in pondere leuis, citoq; infrigidat, & citò calefit pp raritatē suā, frigida in hieme, & calida in æstate. In qua nullo mō superat color aliquis vel odor, & citò descendit ab hipocondriis. Quodque in ea coquitur, citò coquitur, & citò dissoluit. Ex aquis quoq; laudabilibus sunt aquæ pluuiales, & illę præcipuè, quæ in æstate veniūt, & ex nubibus cū quibus assunt tonitrua. Isaac in dietis. Laudabilis aqua duo continet in se, vnū ex sui essentia, aliud ex sui cursus origine. Ex sui essentia claritas. & liquiditas, nullū habēs colorē, neq; saporē, nec odorē, nec fetorē. Hæc. n. significāt quatuor elemētorū cōplexiones in corporibus cōpositis, unde si quid horū habeat aqua, significat aliā rē in ea cōmixtā. Si āt habeat colorē, oportet vt sit albus, clarissimus, & mūdus, hoc. n. indicat aquā aeri tenuissimo admixtā. Si verò saporē, necesse est odorifera sit, oī putore carēs, & grauitate. Origo cursus aquæ necesse est vt sit ad orientē, aliquātulum septētrionali pertinēs plagę, ut septētrionalis, & oriētalis vētus eā perflet. Huius citissima mutatio qualitatis in qualitatē significat eiusdē leuitatē, nec esse terrestre hr̄e quippiā. Diascorides. Aqua quæ lapide emanat, leuior, & limpidior est, & vētrē, & vrinā prouocat. Oīum autem aquarū pluuialis est optima, leuis, & dulcis, facile digeritur. Cito enim calefit, & cito infrigidatur.

Iterum de eodem. Cap. LXXVI.

PAlladius libro vbi supra. Aquę salubritas sic agnoscitur. Primum ne a lacunis aut palude ducatur, ne de metallis originem sumat. Sed perspicui coloris, neque vllo aut sapore aut odore uitietur, nullus illis limus insideat, frigus teporem mulceat, æstatis incendia moderetur, sed quia solet his omnibus ad speciem custoditis, occultiorem noxam rectior seruare natura. Ipsam quoque incolarum salubritate noscamus si facies bibentium puræ sunt, si saluo capite, si in pulmonibus ac thorace aut nulla est, aut rara causatio. Hipocras in regimine acutorum. Ptisanam ordeaceam super omne de grano cibarium acutis morbis, & acutis passionibus excellentissimum iudico. Quippe, quæ viscosa est, & leuis, vncta quoque & lubrica, & mollis, temperatam habens humiditatem, sitim extinguit, & si opus fuerit ablui facit. Nequaquam stiptica, non ad laborem furiosa, non inflat in stomacho, nec ibi acescit. Quorum vtrumque nimirum in coctione, dum valet in potestate habet, expleret Constan. in panter. Ordeum frigidum est in primo gradu, siccū in secundo. Ptisanę ex eo confectæ frigidæ sunt, & humidæ, hoc ptisanum cōplexionem adiuuat. & in temperamentū acutis febribus ualet, digerens materiā vnde generat, sitim extinguit, & naturaliter lauatoriū est, unde fit vt membris oībus cito diffundatur, de stomacho

cho in intestina statim effluit, vbi si incedentes humores inuenerit, facile expellit, limosa interiora siue exteriora mundificat, nullũ rancorem infirmis generat, non inflat, nec ventositatem vllã apparat, sicut alia solent grana. Ordeũ vnde cõficit͛, oportet esse bonũ, nõ vetus, sꝫ albũ, durũ, & benè excoriatũ atq; pistatũ.

De aquis perniciosis ac venenosis. *Cap.* LXXVII.

AVicen. 2. li. Aquæ malę sunt aquæ stantes, & quæ sunt in lacunis. Et super quas dominatur odor, & sapor extraneus, conturbatæ, spissę, graui ponderis. Et quæ citò conuertuntur in lapidem. Et illę super quas natat spuma alba mala, & in quarum supremo congelatur res extranea mala. Sed diuersis earum nocumentis, diuersis occurritur remediis, ut nitrositatis nocumento succurritur cum lacte, & vino crosso, & amilo, & melius est cum vino subtili odorifero, & antiquo crudo, & cucumeribus immaturis, & oleribus solutiuis, & cũ prouocatiuis: aquas crossas conturbatas rectificant subtiliatiua, vt allium, cepæ, porrum, & uinum. Et aqua quidem aspera non est nisi aut crossa aut acuta abstersiua, & dicitur quandoque aqua aspera illa, quæ vehementer mundificat illum, qui ea abluitur. Amaram autem aquã rectificant dulcia. Salsam verò xilocaractæ lyre, & grana mirti: vniuersaliter autem aquas malas rectificat acetum, & remouet earum malitiam. Ex imagine mundi. Sunt loca serpentibus plena, qui vicinam aquam veneno inficiunt. Ita, quòd bibentes intereunt, vt fons stigius facit.

De his, quæ generantur ex aquis, & primo de vellere aureo. *Cap.* LXXVIII.

ACtor. Ex aquis porro non solũ pisces, vt ab initio procreati leguntur, sed nunc etiam multæ ac varię rerum species quotidie generari cernuntur, vt sal, nitrum, alumen, spongia, & etiã lana quædam marina, & etiam lapides diuersi generis: horum quædam ex spuma procreari dicuntur, ut spongia, & lana marina, & etiam quidam lapides, vt pumex. Spuma quidem ex collisione aquarum generatur, vento intus concepto vel incluso, vnde tenuissima est, & inanis, & modico flatu spargitur. Isidorus. Spuma dicta est, eo quòd spuatur. Sordes enim sunt vndarũ, vnde & mustum, & ea, quæ coquuntur spuma purgantur, hinc, & sputum dr̃. Papias. Aureum vellus aqua in littoribus gignit, & nutrit. Cuius colorem naturalem nullus eorum, qui vellera diuersis fuscis obducunt imitari adhuc potuit. Et quæ pratorum vel hortorum amenitas potest cerulei maris æquiparare picturam vel aurum. In pratis flores refulgent auri fulgore. Marina lana eodem pariterque resplendet, & illi citò marcescunt. Ista diu duratura seruatur.

De Spongijs. *Cap.* LXXIX.

PHilosophus. Spongiæ marinæ sunt quędam corpora media inter plantas, & animalia. Qm̃ & radicibus aluntur, vt plantæ, & tactu sentiunt vt animalia. Sed horum principia sunt uapores, vnde prius per se oriuntur, plantę verò ex seminibus pluuia mediante. Plinius li. 31. Spongiarum genera quidam sic distinguunt. Alias enim mares ex his æstimauerunt tenui fistula spissioresque persorbentes, & quæ tinguntur in deliciis aliquando, & purpura. Alias fœminas maioribus fistulis ac perpetuis maribus duriores. Alias quas appellant tragos tenuissimis fistulis atque densissimis. Candidæ cura fiunt è mollissimis recentes per æstatem tinctæ salis spuma, ad lunam, & pruinas sternuntur inuersæ, hoc est qua parte adhæsere, vt candorem bibãt. Animal esse docuimus etiam cruore inhærente. Aliqui narrant, & auditu regi eas contrahique ad sonum, exprimentes abundantiã humoris, nec auelli petris posse, ideo abscindi, & saniem emittere. Quin & eas, quæ ab aquilone sint genitæ præferunt cæteris, nec vsquam diutius durare spiritum medici affirmant. Sic & prodesse corporibus, quia nostro suum misceant, & ideo magis recentes magisque humidas. Sed minus in calida aqua minusque vnctas, aut vnctis corporibus impositas, & spissas minus adhærescere. Mollissimum genus earum penicelli oculorum tumores leuant ex mulso impositi. Item abstergendi lippitudini vtilissimę. Eam quæ tenuissima est mollissimam quoque esse oportet. Imponuntur spongiæ ipse Epiphoris ex posca, & aceto calido ad capitis dolores: de cætero recentes discutiunt, molliunt, mitigant, veteres conglutinant, uulnera vius earum ad abstergenda, fouẽda, operienda a fotu dum aliud imponatur, ulcera quoq; humida, & senilia impositę siccant. Fracturæ, & vulnera spongiis vtilissime fouentur. Sanguis rapitur in secando vt curatio perspici possit. Et ipsę vulnerum inflammationibus imponuntur, nunc siccæ, nunc ex aceto inspersę, nunc è vino, nunc ex aqua frigida, ex aqua verò cœlesti impositæ siccant, recentia non patiuntur intumescere: imponuntur & integris partibus, & fluctuatione occulta laborantibus quæ discutienda sint, & his quæ apostemata vocant, melle decocto perunctis. Item articulariis alias aceto salso madidę. At contra scorpionum ictus ex aceto, in uulnerum curatione, & succidæ lanæ vicẽ implent, nunc ex vino, & oleo, nũc ex eadem. Differentia hæc, lanę emolliunt, spongię coercent rapiuntque uitia ulcerum. Circumligantur & hydropicis siccæ vel ex aqua tepida poscave, vtrumq; blandioribus opus est opeririue, aut siccare cutem. Imponuntur & his morbis, quos vaporari oporteat feruenti ex aqua perfusę expressæque inter duas tabulas. Sic & impositæ stomacho prosunt, & in febri contra nimios ardores. Sed spleneticis e posca, ignibus sacris ex aceto, efficaciores qñ aliud imponi oportet, sic vt sanas quoque partes spaciosæ operiant. Sanguinis quoq; profluuiũ sistunt ex aceto, aut frigida aqua. Liuorem ab ictu recentem ex aqua salsa sæpius mutata. Tolluntq; testiũ tumorẽ doloremq; ex posca. Ad canũ morsus vtiliter conscissę imponũtur ex aceto aut frigida aut melle abundæ subinde humectandæ. Aphricanæ cinis cum porri sectiui succo sanguinem reiicientibus haustus salis ex frigida ꝓdest. Item cinis cum oleo, & aceto fronti illitus, tertianas tollit priuatim, Aphricanę ex posca tumorem discutiunt. Omnium autem cinis cũ pice crematarum sanguinẽ sistit mulierum. Aliqui raras tantum ad hoc cum pice vrunt, & oculorum causa comburuntur in cruda olla figulini operis plurimum proficiente eo cinere contra scabricies genarum excrescentesq; carnes, & quicquid opus sit ibi destringere, spissare, explere, utilius in eo usu lauare cinerem. Auicen. in 2. Can. Spongia est corpus marinum, laxum, rarum sicut filtrum, & dicitur quòd habet animalis motum in eo cui adhæret, & non separatur ab eo. Illa siquidem, quæ recens est, fortior est, & fortioris exiccationis, propter fortitudinem naturæ maris: est autem calida in primo gradu, sicca in secundo, eiusque lapis est ei propinquus; & minus calidus. Spongia fortis est exiccationis, propriè autem, quod ex ea recẽs est adustum cum oleo, & similiter eius cinis confert diruptioni sanguinis propter incissionem aut apertionem. Inflammatur enim ignis ex ea super locum, & cauterizat, cum hoc, quod est substantia retinens sanguinem. Fiunt etiam ex ea licinia, & in orificiis uenarum ponuntur, & retinent sanguinem. Item spongia exiccat apostemata flegmatica. Infusa aceto super plagas ponitur, & consolidat vlcera profunda. Adusta etiam cum oleo conuenit citationi sputi sanguinis. Lapis in ea inuentus frangit lapidem vesicæ, subtiliat autem absque calefactione, & exiccat, & abstergit. Diascorides. Spongię sunt duo genera, masculus, & fœmina. Masculus dicitur, qui pertusuras habet minutas, & spissas, & albas. Fœmina verò rotundas, & maiores habet cauernas. Est tertium genus, quod tragon dr̃, duros habens inter se lapides, & cauernas plurimas. Noua spõgia, & non pinguis uulneribus, & tumoribus imposita medicatur, vulnera clausa aperit. Vetus autem inutilis est uulneribus, reumaticis, & antiquis. Sicca imposita abstergit humorẽ, cõbusta virtutem habet stipticam. Quæ lota miscetur colliriorum confectionibus. Comburunt͛ ac tinctę in pice liquida, & fluxum sanguinis stringũt. Sunt n. acres & diaforeticæ Noua enim spongia per seipsam apertè desiccat.

De Lapidibus ex aqua generatis. *Cap* LXXX.

ARisto. in lib. de uegetabilibus. Lapides etiam, quidam ex collisione aquarum fiunt. Primum enim spuma coagulatur ut lac unctuosum. Et dũ unda arenę illidit͛, arena congregat unctuositatem spumę, siccatque illam maris siccitas cum superflua salsedine. Congregaturque partes arenæ, ac per temporis longitudinem fiunt lapides. Vitrubius ubi supra. In Cappadocia lacus est, in quam pars arundinis, si dimissa fuerit, & postero die exempta inuenitur lapidea, pars autem, quæ manserit extra aquam, permanet in proprietate sua. Sic, & hierapoli feruent aquæ calidę, quæ circa hortos, & uineas fossis ductis emissæ post annum crustæ lapideæ sunt, quibus scilicet crustis in agris septa efficiunt, hoc ideo videtur naturaliter fieri, quòd in his locis, & ea terra quibus nascuntur, succus subest coaguli naturæ similis. Deinde cum commixta iis per fontes extra terram egreditur, a solis, & aeris ardore congelatur, sicut etiam in areis salinarũ vr̃. Sen vbi supra. Puteolanus quoq; puluis, si in aquam inciderit, saxum fit. Quis autem non grauissimas aquas credat, quæ in crystallum coeunt. At econuerso est, tenuissimis. n. hoc euenit, quas ob ipsam tenuitatẽ facillime gelat frigus. Siquidẽ aqua cælestis minimum in se terreni habens, cũ indurueit, longioris frigoris pertinacia spissatur magis ac magis, donec omni aere exploso in se tota comprimitur, humor q̃ fuerat, lapis efficitur, Ex li. 3. Methcororum Arist. In additis, de aquis fiunt lapides quatuor modis. Vnus est qñ gelatur guttatim cadens aqua. Alius quando de aqua currente descendit quiddam residens in superficie fundi ipsius, fitque lapis. Sunt etiam certa loca, super quę aquæ effusę, vertunt͛ in lapides diuersorũ colorum. Sunt etiã aquæ, quæ seorsum acceptæ non gelantur, sed si prope alueum suum fundãtur,

congelan-

congelantur, fiuntq; lapides. Scimus ergo, ꝙ in illa terra vis est mineralis, quæ congelat aquas. Ex lib. de na. re. Constat etiam multos fontes esse, qui ligna iniecta (vt dictum est supra) in lapidē substātiā cōuertunt, ex hisq; lapidibus optimę cotes fiunt.

De natura & speciebus pumicis. Cap. LXXXI.

AVicen. in 2. Cano. Spumæ maris, i. pumicis duæ sunt species. Prima est spongiosa in figura sua, rācida in odore suo similis odori piscium graui, i. odorum piscium salsorum, & est spissa littorosa. Itē lænis, longa, odoris thoolobij, i. musci nascentis in lapidibus, qui sunt in locis humidis. Est etiā rosea atq; purpurea, similis lanæ sordidæ, leuis. Quinta formam habet fungi, exterius plana, interius aspera, qui non habet odorem. Est autē spuma maris calida, & sicca in tertio gradu, mundificatiua est sordiciei abstersiua, adustiua. Tertia vero subtilior est alijs, adusta quidē, & prope tertia facit alopiciē, fungalis administratur in abrasione pilorum, & confert morpheæ. Et duæ quidem spongiosæ ingrediuntur in ablutionibus, & in medicinis panni, & vestigiorum in faciebus. Plana magis est conueniēs abstersioni dentium, & vniuersaliter vehementis abstersionis dentium. Conueniens etiā est apostematibus quæ sunt, vt in claui su perposita. Rosea vero scrophulis, & podagræ, spleni, & hydropicæ confert: & etiam difficultati vrinæ, & ad purgandum arenam, quæ est in vesica, & dolori renum, scabiei vlcerosæ, & impetigini confert propriē spongia marina. Dyascorides. Pumex eligendus est læuis, frangibilis, albus, & sine lapide. Comburitur autem sic, vt in carbonibus missus diu ignescat, & post extractus vino odorato extinguatur: & hoc secundo fiat similiter. Tertio vero extractus ab igne reponitur: virtus eius est stiptica, & ter mantica, & purgatiua oculorum, cicatrices limpidat, & dentes, vulnera replens, & ad cicatricem ducens. Carnes vulneribus superfluē crescere non finit, capillos corporis tollit. Theophrastus dicit, ꝙ si cacabo bulienti misceatur, vlterius bulire non finit.

De natura & origine salis. Cap. LXXXII.

ISidorus lib. 16. Sal quidam dictum putant, ꝙ in igne exiliat: fugit enim ignem, dum tamen sit igneum, sed naturam aquæ sequitur, quia ignis, & aqua semper inter se inimica sunt. Alij sal a salo, vel Sole vocatum existimant. Nam aquis marinis spōte gignitur, spuma in extremis littoribus derelicta, vel scopulis a Sole decocta. Sunt & lacus, & flumina, & putei e quibus hauritur: de hinc in salinas ingestus Sole siccatur, sed & summa fluminū dēlantur in sale amne reliquo sub gelu fluente: alibi quoque detractis arenis colligitur, crescens cum Lunæ motibus. Nā hammoniacus in Cyrenea sub arenis inuenitur. Britanici quoque sales ex aqua in silicis soliditatē vertuntur. Ita vt ferro cædantur, candore niuei, corpori salubres, cibo & potu grati. Sunt & montes natiui salis, in quibus ferro cęditur vt lapis, renascēs: maius: tantæ etiam alicubi duriciæ, vt muros domosq; massis sa lis faciāt, sicut in arabia. In natura quoq; salis differentiæ sunt. Nā alibi suauis est, alibi salsissimus. Commune in igne crepitat. Tragasæum, nec in igne crepitat, nec exilit: agrigentinum Siciliæ flammis impatiens in qua exilit in ignē fluit contra naturā. Sunt & colorum differentiæ: Memphiticus Ruffus est. In parte Siciliæ quadam, vbi Ethna mons est purpureus. Itē in eadē Sicilia in Pachino adeo splendidus est, & lucidus, vt imagines reddat. In Cappadocia Crocinus effoditur. Salis autē natura ad omnem escam necessaria est: pulmentis. n. saporem dat, auiditatē excitat, & appetitum in oībus cibis facit. Quin etiā pecudes, & iumenta sale maximē prouocantur ad pastum, multum largiores lacte, & gratiores casei dote. Corpora etiam sal astringit, siccat, & alligat, defuncta a putredine conseruat.

Iterum de eodem. Cap. LXXXIII.

PLinius lib. 31. Sal omne aut fit, aut gignitur: vtrunque pluribus modis, sed causa gemina, vel ex humore coacto, vel siccato consistit: auiditatem excitat in oībus cibis, ita vt ex eo inter innumera cōdimenta sit intellectus peculiaris: ergo hercle vita humanior sine sale nequit degere: adeoq; necessarium sit hoc condimentum aliàs elementū, vt intellectus ad voluptatem transierit: animi quoq; sannia, i. ioca sales appellātur, omnisq; vitæ lepos, & summa hylaritas, laborumq; requies, non alio magis constat vocabulo: honoribus & militiæq; interponitur, salarijs inde dictis, magna apud antiquos auctoritate, sicut ex noīe salariæ viæ apparet. Qm illa sal in sabinos portari consueuerat. Ancus Marcius Rex, sex milia modia salis in cōgiario populis dedit, & salinas primus instituit. Auctor est etiam Varro, vice pulmentarij veteres æsitasse salem cum pane, & caseo. Sal ille salsissimus, qui est siccissimus. Suauissimus autē omnium est Tarentinus, & candidissimus: ac de cętero fragilis, qui est maximè candidus: omnis autē sal pluuia dulcescit: suauiorē tamen rores faciunt, sed copiosum Aquilonis flatus: Austro nō nascitur, flos quoq; salis non fit nisi Aquilonibus. Cappadociæ sal effoditur croceus, translucidus, & odoratissimus, ad medicinæ vsus antiqui maximè laudabant Tarentinum. Et e marinis quæcunq; ex eo genere, præcipuē spumeum. Iumentorum vero, & boum oculis tragaseum, & beticum. Ad obsonium, & cibum est vtilior, quisquis facilè liquescit: itemq; humidior: minorem enim amaritudinem habent huiusmodi: vt Atticus, & Euboicus: porro seruandis carnibus aptior est acer, & siccus, vt megaricus. Conditur etiam additis odoribus. Actor. Sal quoque infœcunditatem terræ facit: iuxta illud, posuit terram fructiferam in sal suginem: vnde & vrbes destructæ ab hostibus solent sale aspergi: vt nihil in eis germinare possit: Sicut in omnibus condimen tis nihil sale vtilius, sic sale infatuato nihil inutilius, quia neq; ad sterquilinium vtile est: immo nociuum, eo ꝙ non sinit terrā fœcundare. Vegetius Renatus de re militari lib. 4. Si maritima sit ciuitas, & sal defuerit liquor ex mari sumptus, ꝑ alueos aliaq; pocula diffunditur, quia calore Solis in salem duratur. Quod si hostis ab vnda fortassis prohibeat, arenas quas excitato vento mare profuderit aliquando colligant, & aqua dulci perfundant, quæ Sole siccata nihilominus in salem mutabitur.

De operatione salis in medicina. Cap. LXXXIIII.

AVicen. lib. 2. de medicina. Sal natura calidum est, & siccū, in secundo gradu. In ipso est amaritudo, & stipticitas: & quanto amarior est, tanto calidior. Est autē abstersiuus, & resolutiuus, constrictiuus, exiccatiuus, & diruptiuus ventositatū. Sal adustum vehementioris est exiccationis, & resolutionis, & confert putrefactioni, & humorum crossitiei: huius flos est eo subtilior, & puluis eius ipsi propinquus, & ambo resoluunt plusꝙ sal, & minus constringunt. Sal adustum mundificat dētes a lapidibus, & remouet nigredinē sanguinis vbicunq; linitus est. Et eius vsus cum melle bonum efficit colorē. Itē sal corrodit carnē additā, & morsam, & confert scabiei vlcerosæ, & impetigini: iuuat ad vomitum, & facilem superfluitatis egressionem, ac descensionē cibi. Itē sal valet ad dissinteriam: adiuuat medicinas solutiuas ad eradicandum melancoliam, & humiditates viscosas de partibus membri: valet etiam in emplastris contra venena, contra podagrā, contra carbunculos, cōtra apostemata flegmatica. Diascorides. Virtus omni sali stiptica est, & catartica, & diaforetica, putredinem tollit, scabiei medetur, collirijs oculorum miscetur, cum oleo iunctus labores itineris tollit. Tumores hidropicis, & dolores, si fuerit calidus adhibitus soluit, si faucibus, si gulæ, si gingiuis, & arterijs addatur cum melle reuma ꝓhibet, ac liuores tollit corporis. Tritus linteo ligatus, & aceto infusus impositus morsibus venenatis occurrit, & ad alia multa valet. Isaac. Sal calefit moderatè, multumq; deficcat, quia compositum est ex duabus qualitatibus. Vna est colatiua, & incisiua. Alia coadunatiua, & constrictiua, quarum vtraq; desiccans est. Ideoq; sal deficcat in tertio gradu, calefacit in secundo. Constan. in lib. graduum. Vniuersaliter autem sal corpora custodit, & putredinem ab eis mundat. In auro etiam ruborē augmētat, & in argento albedinem, si ex eo lotum fuerit: crossos, & duros humores eliquat, & desiccat: prohibet naturalem colorem, ne dissoluatur & corrumpatur, pessimis vulneribus appositum repugnat ne dilatentur: mixtum cum oleo, membrisque fatigatis iunctum, omnem ab eis dolorem aufert. Cum semine lini cataplasmatum, Morsus reptilium curat.

Iterum de eodem Plinij documenta. Cap. LXXXV.

PLinius vbi supra. Salis operatio multiplex est in medicina: huius natura est per se ignea, & ignibus inimica: ipsos videlicet ignes fugiens, oīa eradens. Corpora vero astringens & siccans: defunctaq; & putrescentia ita vindicans, vt ea durent per sæcula. In medendo aūt mordens, & adurens, repugnans, extenuans, & dissoluens. Stomacho tantum inutilis, præterꝗ ad excitandam auiditatē, aduersus serpentium morsus valet, cum origano, melle, & isopo, contra cerasten cum origano, & cera, aut pice, aut melle. Aduersus scorpionum ictus cū quarta parte lini seminis, & oleo, & aceto illitus. Cōtra scabrones, & vespas similiaq; ex aceto. Ad vlcera capitis, & pustulas papulasve, & incipientes verrucas cum vitulino sæpo. Oculorum quoq; remedijs prodest, & ad crescentes ibi carnes, totiusq; corporis pterigia, sed in oculis peculiariter: ob id additur collirijs, & emplastris. Ad hoc maximè ꝓbatur æstateus, vel caunites. Ex ictu vero suffusis cruore oculis sigillatisq; cum myrrhæ pari pōdere, ac melle, aut cum isopo ex aqua calida, vtq; foueantur salsugine, ad hoc Hispaniensis eligitur. Contraq; suffusiones oculorum cum lacte in coticulis teritur. Priuatim sugillationibus in lintheolo inuolutus, crebroq; ex aqua feruente impositus: valet vlceribus oris manantibus in lintheolo concerpto, ac tumori gingiuarū infricatus.

infricatus,& contra scabriciem linguæ frictus comminutusque. Aiunt quoq; dentes non erodi, neq; putrescere, si quis quotidie mane ieiunus salem contineat sub lingua donec liquescat: lepras idem,& furunculos,& lichenas, & psoras emendat cũ passa vua exempto eius ligno,& sepo bubulo,atq; origano,ac fermento vel pane,maximè Thebaicus:hic & ad pruritus eligitur. Tonsillis & vuis cum melle prodest quicunq; ad anginas: hic amplius cum oleo & aceto,eodē tpe extra fauces illitus: cũ pice liquida in vino mixtus aluum emollit, noxia & tineaũ genera potus in vino pellit. Æstus balnearum cõualescentes vt tolerare possint,linguæ subditus præstat.Neruiq; dolorem maximè circa humeros,& renes in saccis crebro aqua feruente madefactus leuat. Præterea colum , & tormina coxarumq; dolores leuat potus,& saccis candens impositus: podagram quoq; ex melle, & farina cum oleo tritus.Tollit & clauos pedum ac perniones.Ex oleo imponitur ambustis,pustulasq; reprimit.Ignibus ẽt sacris, ac vlceribus quæ serpunt imponitur ex aceto,aut isopo,& morbo regio laborantibus,donec sudent ad ignem. Contra pruritus quoque quos sentiunt infricatus ex oleo, & aceto, & fatigatos ex oleo. Phagedenis vlcerum tritus cũ farina ordei superimposito lintheolo, madente vino. Multi & hidropicos sale curauerunt,feruoresq; febrium cũ oleo perunxere. Tussim veterē eius linctu discussere, ischiadicis quoq; clisteribus infundere, vlceribus excrescentibus,& putrescentibus imposuere.Crocodilorum morsibus ex aceto in lintheolis , ita vt batuerentur ante ictum vlcera. Bibitur & contra oppium ex aceto mulso: luxatis imponitur cum farina, & melle, item extuberationibus:dentium dolori prodest cum aceto fotus,& cum resina illitus. Ad oĩa vero spuma salis iucundior atq; vtilior: pterea pecorũ quoq; scabiem,& boum tollit illitus.Sed quicunque sal acopis additur ad excalefactiones. Item smegmaticis ad extendendam cutem leuandamq;: datusq; lingendus,& oculis iumentorũ inspuitur.

De operatione ipsius in alchimia. Cap. LXXXVI.

EX libro de aluminibus,& salibus. Sal est aqua quam coagulauit siccitas ignis: huius natura sicca & calida est: proprietatis autē eius est, ꝙ liquefacit aurum , & argentum cum vehementia ignis , & augmentat in eis natiuum colorem,s.in auro rubedinem, & in argento albedinem. Conuertitq; ea corporeitate,ad spiritualitatem. Abluitq; corpora a putredine, sordicie, & corrodit eorum sordiciē,i.sulphureitatem.Cum eo quoq; calcinantur corpora,non cum alio: inuenitur quoq; in oĩbus cineribus plantarum,& calcibus lapidum , & ossibus aĩalium, & in oĩbus rebus. Ideoq; sapientes nominauerunt argentũ cõmunitatis.Argentũ quidē propter eius albedinē. Cõitatis autē,quia oẽs homines eo indigent, & vtuntur in oĩbus rebus, & cum eo rectificantur creaturæ: Deus quoq; excelsus non laudauit creaturam in lege,sicut laus est eius in sale.Qui ergo scit salē,& eius solutionē atq; coagulationē, scit secretum occultũ sapientũ,i. alchimistarum.Ipse quidem corpora dealbat, & mundificat atq; resoluit: spũs quoq; coagulat & retinet,ac prohibet ab eis adustionē ignis. Sunt aũt multi sales,& oẽs pparati apud cõplementum redeunt ad salē hãmoniacum , qui est salũ melior ac nobilior,in regimine fixus non fugiens ignē,& ipse quidē est oleum, qđ coagulat siccitas ignis: huius natura calida est, & sicca, subtilis,penetrans, profundans, & est spũs volans adiuuans exilit: sine ipso enim nõ cõpleretur elixir,nec exolueretur,nec egrederetur. Ex additis libri quarti Metheororum. Alumē & sal hãmoniacũ sunt de genere salis, nisi qa ignis in sale hãmoniaco magis est q̃ terra,& totũ sublimat,& ipsum est cui miscet̃ fumus calidꝰ nimiũ subtilis igneitatis multę,& est coagulatũ ex siccitate.

De diuersis speciebus salis. Cap. LXXXVII.

COnstanti.vbi supra. Sal quatuor modis est. Quod fit in salina commune est. Est & sal gemma . Est & indicum cuius color pertinet nigredini,lucidum,& durum. Est & aliud, quod dr̃ napticum,i.aqua coagulata de petroleo fluxa: omne tñ calidum & siccũ est,sed nõ ęqualiter. Sal hãmoniacum calidũ est,& siccum in quarto gradu: facitq; alterum sal similiter nitrũ. Sal gēma suauiter purgat flegma,est etiã sale cõi vtilior. Indicũ flegma purgat,& coleram nigram, & diuersos putridos humores: & facit velociter potionē a stomacho descendere. Napticum est calidius,& siccius cæteris: mundificat,& dissoluit:corporis prurigineim amputat: superfluam carnem palpebrarum crescere nõ finit: alias corrodit deforis , valet hydropicis si cataplasmetur. Sal hammoniacũ colat,& mundificat , & plus interiora q̃ exteriora purificat. Plinius vbi supra. Sal oĩs aut fit, aut gignitur,& vtrunq; pluribus modis,sed causa gemina,s.humore coacto, vel siccato. Siccatur in lacu Tarentino, æstiuis solibus, totumq; stagnum in salem abijt,modicum alioquin altitudine genua nõ excedēs. In Sicilia quoq; lacu qui canonicus vocatur,& alio iuxta Gelam horum extremitates inarescunt tñ, sicut in Frigia, & Cappadocia. Aspendi vbi largius coquitur, & vsq; ad mediũ lacum. Aliud etiam est in eo mirabile, ꝙ tãtundē noctu subuenit, quantum auferas die. Est autē omne aliud minutum,& nõ glebatum:aliud genus ex aquis maris sponte gignitur, spumaq; in extremis littoribus,ac scopulis relicta: Solis calore densatur,& acrior est q̃ in scopulis inuenitur: sunt etia tres differentiæ naturales. Nã in Bactris duo lacus vasti , alter ad Scythas versus , alter ad Darios,sale æstuant. In Cypro aũt,& circa Memphim lacũ illũ extrahunt: deinde Sole siccãt:alibi quoq; summa flumina desiccãtur,& densantur in salet reliquo amne veluti sub gelu fluente, vt apud Caspias portas, quæ flumina salis appellantur. Sunt & in Aphrica lacus turbidi salem ferentes: ferunt & Pegasei calidi fontes. Sunt & montes natiui salis, vt Oromenus in Indis,in quo lapidicinarum modo cæditur renascens. Maiusque regum vectigal ex eo est, q̃ ex auro,& margaritis: effoditur etiã de terra, vt palam est humore densato in Cappadocia: ibi cæditur specularium lapidum modo. Pondus magnum glebis, quas micas vulgus appellat. Carrhis Arrabiæ Oppido muros domosq; massis salis faciunt aqua ferruminantes. Inuenit & iuxta Pelusium Ptolomeus Rex cum astra faceret:quo exemplo postea inter Aegyptum, & Arabiam , etiam squalentibus locis inceptus est inueniri detractis arenis. Qualiter & per Aphricæ sitientia vsque ad hammonis oraculum: is quidem crescens cũ Luna noctibus: nam Cyrenaici tractus nobilitãtur hãmoniaco, ipso quia sub arenis inuenitur appellato: similis est colore aluminis,quod schiston vocant,longis glebis,neq; perlucidis,ingratus sapore, sed medicinæ vtilis probatur, q̃ maximè perspicuus rectis scissuris insigne: de quo proditur, ꝙ leuissimus intra specus suos in lucem vniuersam prolatus:vix credibili pondere ingrauescat. Sed causa euidēs cuniculorum spiritu madido sic adiuuante mollientes,vt adiuuent aquæ:adulteratur siculo, quem cocanicum appellamus, necnon Cypro miro simili. In Hispania quoq; Citeriore e Gelaste cæditur glebis penè translucentibus. Cui iam pridem palma a plerisq; Medicis inter oĩa salis genera perhibetur. Oĩs autem locus in quo sal reperitur, sterilis est,nihilq; gignit. Inter hæc sunt varia facticij genera. Vulgaris nãq; plurimusq; in salinis mari affuso,non sine aquæ dulcis riguis , sed imbre maximè iuuante, ac super oĩa sole multo , non aliter inarescens. Aphrica vero circa Vticam aceruos salis construit ad collium speciem,qui vbi sole indurauerint nullo humore, vix ẽt ferro cæduntur: fit tamen & in creta sine riguis, & in salinas mare infundentibus,& circa Aegyptum ipso mari influente in solum Nilo (vt credo) succolum: fit & e puteis in salinas ingestis. Prima densatio Babyloniæ in bitumē liquidũ oleo simile cogitur, quo & in lucernis vtuntur , detracto subest sal: & in Cappadociæ puteis ac fonte quē in salinas ingerunt. In Chaonia excoquunt aquam ex fonte, refrigerandoq; salē faciunt inertem,nec candidum. Galliæ Germaniæque ardentibus lignis aquã salsam infundunt. Hispaniæ quadam sui parte puteis hauriunt muriam appellantes: lignum quoq; salem deferre arbitratur. Quærcus optima; vt quæ per se cinere sincero vim salis reddat. Alibi vero corilus laudatur; ita infuso liquore salso. Carbo etiam in salem vertitur. Quicunq; tñ ex ligno conficitur,niger est. Marmorum maximè laudatur Cyprius a salamine. At e stagnis Tarentinus , ac e riguis qui tatæus vocatur. Hi duo oculis vtiles. A Cappadocia vero qui in laterculis affertur cutis nitorē dicitur facere. Magis tñ excedit is quē Schitium appellamus; itaq; a partu ventrē cum melanthio illiniunt. Ex lib. de natu.re. Salis omnis species calida est,& sicca,pontica & elimans. Diuersificantur autem illarum actiones fm substantiam. Sal Indicum desiccatiuum est,& subtiliatiuum. Sal vero napticum ,id est,nigrum, calorem habet fortem: soluit coleram.

Adhuc de eodem. Cap. LXXXVIII.

AVicenna vbi sup. Sal quidem est proximus Baurach. Alius est frangibilis,alius cauatus,alius sal gemma , qui est sicut crystallus,alius napticus,qui est niger, cuius nigredo est ex parte napticitatis quæ est in ipso, qui cum tandiu suffumigatur. donec ab eo napticitas remoueat,remanet sicut sal gēma. Alius est Indus,qui etiam niger, nõ propter napticitatem quæ in ipso sit,sed propter eius substantiam. Et marinus quidem cum aquæ obuiat,illico liquescit. Terrenus aũt nõ itas calidus est,& siccus in secundo. Et quanto plus est amarior, tanto plus est calidior. Est abstersiuus,resolutiuus,constrictiuus,exiccatiuus: cuius fortitudo operationum est propter resolutionem , & stipticitatem suam, & est disruptiuus ventositatum, & ille qui est adustus, vehementioris est delecationis & resolutionis, & ipse confert putrefactioni, & confert humorum crossitiei: ipsius autem flos eo est subtilior,& illo qui est adustus, & pluuius eius est ipsi propinquus, & ambo resoluunt plusquam sal. Cauatus minoris est resolutionis,

solutionis,& minus subtilis. Et cauatus quando lauatur exiccat multotiens sine mordificatione. Frangibilis autem est magis absterſiuus,& quando cibis frigidis admiscetur dissoluit eos. Niger vero fortioris est resolutionis,& omnes isti liquefaciunt humores congelatos. Amarus autem vehementius calefacit,& resoluit. Sal gemma ventositates fugat, sensum acuit,gingiuam mollificatam cõstringit: educit quoq; flegma crudum fortiter, & melancoliam,iuuat etiam vomitum propriè,& confert doloribus stomachi frigidis. Cum aceto superpositus auris dolori confert. Napticus educit flegma putridum,& aquam,& colerã, & melancoliã: valet similiter squinantiæ,& apostematibus vulæ. Omnes quoque species salis inscidunt flegma nitreum,& viscosum in pectore. Isaac. Sal duobus modis est,metallinum,s.& marinum. Marinum fit in lacubus,quos salinas appellant,vel aqua maris æstiuo calore cocta. Metallinum laudabile maximè,quod caret lapidibus,& est clarum,& obtusum,& ęquale. Marinum quoq; bonum est, si candidum est, non tamen quale metallinũ: vtrunq; in actione æquale est: initio soluunt,& mundificant superfluitatem crossorum ac putridorum humorum: deinde qđ ex eis remanet,desiccant & consumunt: quibus finitis naturale corporis humiditatem coadunant, & constrictam conseruant, & poros cutis claudunt. Philosophus in lib. de vege. Sal generatur in lacunis, quia dulcis aqua fit salsa: superat ergo salsedo terræ salsedinem illam,quia remanet aer inclusus,ideo dulce non erit illud corpus. Alius quoque modo sal ex aquis est,quoniam exit ex eis vt sudor.

De flore salis. *Cap.* LXXXIX.

PLinius vbi supra. Salis flos (vt iam dictum est superius) non fit nisi flantibus Aquilonibus. Est autem fauilla salis, quæ ex eo: ꝙ lęuissima,atque candidissima est,flos salis appellatur: & flos quidem salis in totum diuersa res est,humidiorisq; naturæ, & crocei coloris aut ruffi, velut rubigo salis, odore quoque ingrato: dissentiens a sale,non a spuma tantummodo. Ægypto inuenitur, Niloq; deferri videtur. Quibusdã etiam fontibus innatat: optimum ex eo est, quod olei quandam pinguedinẽ reddit: est etiam in sale pinguedo quod miraculum existit. Adulteratur autem, tingiturq; rubrica vel plerunq; testa trita, qui,s. fucus aqua diluente facticium colorem deprehenditur, cum verus ille non nisi oleo resoluatur,& vnguentarij propter calorem eo maximè vtantur. Canicia in vasis est summa, humidior autẽ pars media. Floris natura est aspera & calefactoria: stomacho est inutilis,pilos detrahit ex palpebris, sudorem eijcit, aluum soluit, in vino & aqua acopicis, & smegmaticis vtilis, detrahit & ex palpebris pilos efficacissimè: feces imæ concutiuntur, vt color croci redeat: præter hæc etiam appellatur in salinis salsugo ab alijs salsilago tota liquida marina aqua salsior vi distãs. Aliud etiam liquoris exquisiti genus, quod garon vocauere intestinis piscium cæterisq; quæ abijcienda essent, sale maceratis, vt sit illa putrescentium sanies: hoc olim conficiebatur ex pisce,quẽ Gręci garon vocabant. Capite eius vsto suffitu extrahi secundas morantes demq; sicut dictum est supra. Spuma salis ad omnia in medicinis est ipso sale iucundior, atque vtilior. Actor. Hæc de sale,& eius spuma,& flore, & multiplici eius origine & virtute, vel opatione ad p̃sens dicta sufficiant. Nunc de nitro,quod etiã in parte salis habet naturã, ac similitudinẽ dicendũ mox restat.

De Nitro. *Cap.* XC.

ISidorus. Nitrũ a loco sumpsit vocabulũ,nascitur.n. in Nitria opido,vel regione Aegypti: ex quo,& medicinæ fiunt,& sordes corporum,vestiumq; lauantur: huius natura non multum a sale differt, habet enim virtutẽ salis,& similiter oritur canescentibus littoribus siccitate. Aphronitrum autem est spuma nitri,& colligitur in Asia,in speluncis distillãs: de hinc sole siccatur: optimum putatur si minimè fuerit ponderosum, & maximè friabile, colore pęnè purpureum. Glosa super parabolas. Nitrum sale simillimum est, excepto ꝙ nihil salsi saporis habet: crepitat aũt in aqua sicut calx viua, sed aquã lauationi abilem reddit. Sicut ergo acetum in nitro ebulit, sic peruersa mens deterior succẽditur correctione. Plinius vbi supra. Non est differenda & nitri natura,non multũ a sale distans, & eo diligentius dicenda, quia palam est medicos, qui de eo scripsere ignorasse naturam. Nec quenq̃ Theophrasto diligentius tradidisse, exiguum fit apud Medos canescentibus siccitate conuallibus,quod vocant halmigara. Minus etiam in Thracia iuxta Philippos sordida terra,qđ appellant agrium. Nam quercu cremata, nunquam multum factitatũ est,iã pridẽ in totũ omissum. Aquæ vero nitrosæ pluribus locis reperiuntur,sed sine viribus densandi: in Macedonia nitrũ optimum est,ac copiosum,quod calestrium vocant,candidũ, & purum sali proximum. Lacus est nitrosus exiliẽte in medio dulci fonticulo,ibiq; fit nitrum circa canis ortum nouenis diebus, totidem cessat,rursusq; innatat: & deinde cessat,quo apparet soli naturam esse, quæ hoc gignat: compertum est enim,nec soles proficere quicquam cum cesset, nec himbres. Mirum est autem illud scatebra fonticuli superemicante lacum, nec augeri, nec effluere: hisque diebus quibus gignitur, si fuerint himbres salsius faciunt nitrum: Aquilones deterius, quia validius commouent limum. Et hic quidem nascitur: in Aegypto autem conficitur multo quidem abundantius, sed deterius. Nam fuscũ est atq; lapidosum,fit autem eodem modo penè,quo sal, nisi quòd salinis infundunt mare. Nihilum autem nitrarijs: siccantur Nilo accedente, madent succo nitri eo discedẽte quadraginta diebus continuis,non vt in Macedonia statis. Si etiam himbres affuerint minus de flumine addunt. Statimq; vt densari est cęptũ, rapitur ne in nitrarijs resoluatur. Sic quoque olei natura interuenit ad scabiem animalium vtilis, cõditum in aceruis durat: mirum in lacu Asanio,& quibusdam circa chalcida fontibus summas aquas esse dulces potarique inferius nitrosos: in nitro est optimum,quod tenuissimum,& ideo melior est spuma. Tamen ad aliqua sordidũ, vt ad inficiẽdas purpuras tincturasq; omnes. Nitrariæ egregiæ Aegyptijs. Nam circa Achatin, & Memphim tantum solebant esse: circa Memphim deteriores. Nam & lapidescit ibi in aceruis,multiq; sunt tumuli ea de causa saxei,faciunt ex his vasa. Necnon frequenter liquatum cum sulphure coquentes in carbonibus Ad ea quoque quæ inueterari volunt, illo nitro vtuntur. Sunt ibi nitrariæ, in quibus & ruffum exit a calore terræ: Spumam nitri quæ maximè laudatur,antiqui negabant fieri,nisi cum ros cæcidisset prægnãtibus nitrarijs, sed nõdum parientibus. Itaq; non fieri incitatis etiam si caderet. Alij oprimentorum fermento gigni existimauere: proxima ętas medicorum aphronitrum tradidit in Asia colligi in speluncis molibus distillans. Specus eas colligas vocant: deinde Sole siccant. Optimum putatur lydium: probatio vt sit minimè põderosum, & maximè friabile,colore penè purpureo: hoc in pastillis affertur. Aegyptium in vasis picatis ne liquescat, vasa quoque ea sole inarescentia perficiuntur. Itaq; nitri probatio,ꝙ sit tenuissimum,& quàm maximè spongiosum, ac fistulosum. In Aegypto calce adulteratur,gustu deprehẽditur. Sincerum enim facilè resoluitur,adulteratum vero pungit, calce aspersum vehementem odorem reddit. Vritur in testa opertum ne exiliat. Nitraria nihil gignit nec alit, cum in salinis gignantur herbæ, & in mari tot animalia,tñ algę. Maioremque nitro acrimoniam apparet esse,non hoc tantum argumento,sed in eo, ꝙ calciamenta protinus consumunt nitrariæ. In pane salis vice, calestrico nitro vtuntur. Sal & nitrum sulphuri concoctum in lapidem vertitur.

De virtute ipsius in medicina. *Cap.* XCI.

IDem. Nitrum in medicina calefacit,mordet,siccat,extenuat, spissat,& exulcerat. Vtile est his quæ sunt euocanda,vel discutienda, & lenius mordenda atque extenuanda, sicut in papulis pustulisq;. Quidam in hoc vsu accensum vino austero restringunt,atque ita trito in balneis vtuntur sine oleo. Claritatem visus cum melle inunctum adiuuat,oculorum cicatrices, ac genarum scabricias cum fico illitum extenuat. Sudores nimios cum iride arida adiecta oleo viridi inhibet: dolori dentium ex vino si cum pipere coluantur prodest: dentes quoq; nigrescentes crematum dentifricio ad colorem reducit: lendes & capitis animalia necat, cum samia terra illitum ex oleo. Auribus purulentis vino liquato infunditur. Sordes eiusdem partis erodit ex aceto: sonitus & tinnitus discutit siccum additum. Vitiligines albas cũ cymolia creta equo pondere ex aceto in Sole illitum emendat; furunculos admixtum resinæ extrahit, aut cum vua alba passa, nucleis eius simul tritis,testium inflammationi occurrit. Itẽ eruptionibus pituitæ in toto corpore cum axungia. Contraq; canis morsus addita resina initijs cum aceto illinitur, sic & serpentiũ morsibus,phagedinis, & vlceribus quæ serpunt, aut putrescunt cum calce ex aceto. Hydropicis fico tusum datur, illiniturque: discutit & tormina, si decoctum bibatur, pondere diagmæ cum ruta,vel aneto,vel cymino. Reficit lassitudines cum oleo ex aceto perunctorum, & contra algores horroresq; prodest manibus pedibusq; fricatis cum oleo. Comprimit & pruritus suffusorum felle,maximè cum aceto datum. Succurrit & venenis fungorũ ex posca potum: aut si bupestris pasta sit ex aqua: vomitionesq; euocat,his qui sanguinem tauri biberint cum lasere datur. In facie quoque exulcerationes sanat cum melle,& lacte bubulo. Ambustis tostum donec nigrescat tritumq; illinitur. Infunditur vrceis & renum doloribus,aut rigori corporum, neruorumq; doloribus. Valet etiam contra venena, contra paralysim linguæ, vel tussim veterem, morbum regium in vino exterminat potũ, & cõtra sanguinis e naribus profluuia, aquæ vapore naribus rapto. Item contra lepras, & lentigines, & podagras. Auicen. in in 2. Can. Baurach,i. nitrum fortius est sale, calidum & siccum

in secundo gradu. Ex eo melius est Armenum, leue, laminosum, frangibile, spongiosum, album, aut purpureum, aut roseum, mordicatiuum. Abstergit autem fortiter, & mundificat, & excoriat, & inscidit humores crossos, attenuat capillos: sanguinem attrahit in superficie corporis, & colorem emēdat. Confert pruritui, quia virus eius resoluit, propriè Aphricanum cum aceto, & etiā scabiei: paralysi propriæ postremè, cum iam declinat quoque, ac corrosioni neruorum, & furfuribus, & auris surditati, cū spuma eius cum melle distillatur in aurem: nam mundificat eam, & aperit, atque sonitui cum vino, aut cum sirupo & isopo. Cum quibusdam medicinis bibitum interficientibus vermes educit eos. Stomachum vero corrumpit: valet contra venena præcipuè Aphricanum, vt contra præfocationem fungorum: ex eius spuma contra morsum canis, & potum cantaridarum: quando comeditur cum ruta & cimino, aut decoctione rutæ & aneti, sedat dolorem ventris pungitiuum. Baurachium autem nitrum bibitur cum aniuden propter sanguinis nocumentum tauri. Aphricanum commouet vomitum. Et emplastrum cum eo ex ficubus factum extenuat hydropisim. Spuma nitri melior est eo: exq; ea melior est marmorea, facilè frangibilis. Constan. vbi supra. Nitrum affertur de Armenia, alterum de Arabia. Vniuersaliter autem colatiuum & mundificatiuum est: interiora corporis, & exteriora maximè aceto mixtum lauat. Puluerizatum, & capillis aspersum eos subtiliat. Laxatiuæ potioni mixtum eam statim de stomacho descendere facit, & eam iuuat. Sed tamen neruositatem stomachi lædit, morsionem intestinis generat, & sudores prouocat. Cum oleo inunctum contra oculorum albedinem valet: aceto mixtum, & auribus distillatum sonitus grauedinem, & ventositatem aufert, & humores ad eos currentes coęrcet. Cum aceto bibitum contra mortiferos fungos facit. Diascorides. Nitrum est eligendum leue, & rubeum, vel album pertusuras habens sicut spongia. Album acre est, & amarum. Tale ex India venit. Nitri siquidem aliud est crassum, & laminosum, aliud tenue, aliud rubeum, aliud album: & omnium virtus desiccatiua est: & ideo si fuerit ore acceptum, minuit ac tenuat pingues & viscosos humores, valet & contra fungos. Platearius in lib. de simplici medicina. Nitrum est calidum & siccum, in secundo gradu. Album melius est, q̃ citrinum. Virtutem habet dissoluendi, & extinguendi. Vsus eius est contra iliacam passionem, ad faciem quoque purgandam. Item contra stomachi saniem & intestinorum. Contra furfures capillorum, & pediculos capitis. Contra vermes aurium & saniem.

De Bitumine. Cap. XCII.

Isidorus. Bitumen in Iudæa lacu Asphaltide emergit. Cuius glebas supernatantes nautæ scaphis appropinquantes colligunt. In Syria autem limus est, passim a terra æstuans, spissantur autem vtraque, & densitate coeunt. Et vterque Græci spissa asphalton appellant, natura eius ardens, & ignium cognata, & neq; aqua, neque ferro rumpitur, nisi solis mulierum inquinamentis, i. menstruis, vtilis autem est ad compages nauium. Auicenna. Bitumen (vt dixerunt quidam) aliud est, quod manat de quibusdam montibus. Aliud quod natat in quibusdam aquæ meatibus: & nigrum quidem malum est, leue, sordidum, simile pici. Ex quo etiam cum masticatur, sapor picis egreditur, sed est frangibile. Quod autem melius est, clarum est, purpureum cum splendore forte ponderosum. Plinius lib. 32. Bituminis natura sulphuris est vicina, alibi limus, alibi terra, limus a Iudeæ lacu emergens. Terra in Syria circa Sydonem Oppidum maritimū a Babylone liquidum inuehitur: ibique candidum gignitur: liquidum est & appollonaticum: quæ omnia Græci pissas phaltō apellant ex argumento picis & bituminis: pinguis liquoris in Sicilia gignitur. Agrigentino fonte riuum inficiens, hoc incolę arundiuum panniculis colligunt citissimè sic adhærescens, olei vice vtentes ad lumina lucernarum, & itē ad scabiem iumentorum. Naphathen quoq; bituminis generibus quidam ascribunt, sed ardens vis eius ignium naturæ cognata, procul ab omni vsu abest. Bituminis probatio est, vt quàm maximè splendeat, sitq; ponderosum & graue, leue autem modicè, quoniam adulteratur pice, vtile est non solum medicinis, sed etiam illinitur ęramentis, firmatq; contra ignes. Solent etiam ex eo statuæ tingi, & illiniri. Calcis quoque vsum prębuit, ita ferruminatis Babyloniјs muris, placet in ferrarijs fabrorum officinis tingendo ferro, clauorum capitibus, & multis alijs vsibus. Ex libro de vaporibus. Contingit autem in aliquo terræ loco, ꝙ terrestri humidi compressione in ipso fit pinguius: sicut in sterquilinio: & in tali casu fieri contingit in cauernis bitumen pingue, & crossa pinguedine, sicut dicitur inferius in tractatu de mineralibus.

De virtute bituminis. Cap. XCIII.

Plinius vbi supra. Bituminis autem vis est quæ sulphuris, sistit, discutit, & attrahit, glutinat. Accensum serpentes odore fugat, ad suffusiones oculorum, & albugines traditur efficax Babylonium. Item quia ad lepras, & lichenas pruritusq́; corporum, & podagras illinitur, omnia eius genera incommodos oculorum pilos replicāt, dentiumq́; doloribus simul cum nitro illitum medetur. Tussi veteri, & anhelitui prodest cum vino bibitum, disintericis quoque datur, eodemq́; modo sistit aluum, cum aceto quoque positum discutit, & detrahit sanguinem concretum, mitigat dolores lumborum. Itemq́; articulorum, cum ordeacea farina impositum, emplastrum peculiare facit suo nomine, sanguinem sistit, vulnera colligit, neruos glutinat: vtuntur etiam ad quartanas bituminis dragma, & hędyosmi pondere pari, cum mirrhæ obolo subactis, comiciales morbos vstum deprehendit, vuluarum strāgulationes olfactu discutit, purgationes fœminarum in vino potum eijcit, procidentia sedis suffitu reprimit. In reliquo vsu ęramentis illinitur, firmatq; ea contra ignes, placet & ferrarijs officinis fabrorum tingendo ferro, clauorumque capitibus, & in multis alijs vsibus. Auicenna in secundo Canone. Dixerunt quidā, ꝙ bitumē illud est, qđ manat de quibusdam montibus. Et aliud est, quod natat in quibusdam meatibus aquæ, & nigrum quidem est malum simile pici. Et est frustum nigrum leue, ex quo cum masticatur, egreditur sapor picis, sed ipsum est frangibile, calidum est in tertio, siccum ad ipsum: virtus bituminis est propinqua virtuti picis: membra confortat, & liquefacit sanguinem congelatum in ventre quando bibitur, confert albedini vnguis quando linitur, valet & contra impetiginem linitum desuper, & confert tussi, & vlceribus pulmonis, & apostemata iuuat, & ad expuendum, & extrahit saniem a pectore, & confert apostematibus ambarum amigdalarum, & squinantiæ: confert duritiei matricis, & quando supponitur fumus eius confert exitui matricis, & doloribus eius. Et quando fit clistere ex eo cum aqua ordei confert disinteriæ. Constantinus vbi supra. Bitumen calidum & siccum est in tertio gradu, vulnerata loca solidat, matricis suffocationem curat. fumus eius prodest flegmaticis, & diuturnam febrem habentibus. Platearius vbi sup. Bitumen calidum est, & siccum in tertio gradu, multum valet ad solidanda vlcera, valet etiam ad purgādum flegma de capite, & etiam somnolentis & litargicis. Sed & vsus eius est contra iliacam passionem.

De alumine & eius origine, vel natura. Cap. XCIIII.

Isidorus vbi supra. Alumen vocatur a lumine, quia lumen præstat coloribus tingendis. Est autem salsugo terræ, efficiturque hieme ex aqua, & limo, & æstiuis solibus maturatur, huius species duæ sunt, liquidum & spissum. Plinius lib. 35. Nec minor a a sulphure & bitumine, aut dissimilis est aluminis opera, quod intelligitur salsugo teræ: Plura & eius genera. In Cypro candidum, & nigrum exigua coloris differentia, cum sit vsus magni, quoniam inficiendis claro colore lanis candidum, liquidumq́; vtilissimum est: contraque fuscis, & oscuris nigrum: & aurum nigro purgatur: fit autem omne ex aqua limoq́;, hoc est terræ exundantis natura. Corriuatum hieme æstiuis solibus maturatur. Quod fuerit ex eo præcox, candidum fit. Gignitur autem in Hispania, Ægypto, Armenia, Macedonia, Ponto, Aphrica. Insulis Sardinia, Melolipara, Strougilæ, laudatissimum in Ægypto, proximum in Melo. Huius quoq; duæ species, liquidum, spissumque. Liquidi probatio, vt sit limpidum lacteumque sine offensis fricandi, cum quodam igniculo caloris: hoc phorimon vocant. An sit adulteratum, deprehenditur succo punici mali. Sincerum enim mixtura ea nigrescit. Alterum genus est pallidę & scabræ naturæ, & quod inficitur galla: ideoq́; hoc vocant paraphoron. Diascorides. Aluminis species multæ sunt. Sed medicinæ tres necessariæ, rotundum, scissum, liquidum. Rotundū probabilius est, quod naturali rotunditate formatum est, fistulosum, subalbidum, non lapidosum, friabile, ex aliqua parte pallidum, pingue, s. & vehementer redarguens. Scissum autem optimum est, quod est quasi flos illius rotundi, leue, albū, capillos albos pectinatos similans, non in glebam compressum. Liquidum deinde melius est, quod leue, perlucidum, in summo autem in modum floris, quasi lac habens. Razi in lib. de aluminibus & salibus. Alumen est oleum, quod coagulauit siccitas terræ, & est in natura sui calidum, & humidum: retinet omne volatile, mundificat & decorat corpora, & augmentat tincturam eorum. Alchimista. Alumen largè sumpto vocabulo, dicitur omne quod ligat tincturam in corpore aliquo, vt in pannis & corijs. Et sicut sunt diuersæ tincturæ, sic & alumina diuersa. Nā tinctura quælibet alumine suo indiget, sine quo imprimi non posset, vel cum corpore ligari: vnde non, vt quidam putant, alumen dat lumen, sed facit adhærere lumen, id est, colorem sicut apparet in corio, quia non præparatur cum galla si non imprimitur ei tinctura. Itaque galla est alumen tincturæ nigræ, sicut

cinis

cinis clauellatus est alumen gladij. Alumen quoque de quo agitur est alumen rubeæ tincturæ, licèt alumen non rubificet nisi album.

De virtute aluminis in medicina. Cap. XCV.

PLatearius vbi supra. Alumen calidum est, & siccum in tertio gradu: virtutem habet consumendi, & vehementer desiccādi. Quod album est, melius est, & acutum, & salsugini immixtum. Quod autem fęculentum & terreum est impurum, vsus eius contra cancrum, & inflationes gingiuarum, & contra scabiem, balneum aquæ aluminosæ valet hydropicis, scabiosis, arteticis. Diascorides. Omne autem alumen virtutem habet constrictiuam, & vehementius consumptiuam. Medetur denique putredinibus, & sanguinis fluxibus. Gingiuis humectis, seu dentibus mollibus cum aceto vel melle. Item aurium fluxus cum succo poligoniæ durat. Carnes quoque superfluas, vel putores alarum, vel inguinū sanat. Plin. vbi sup. Vis liquidi aluminis est astringere, indurare, rodere, melle ammixto sanat oris vlcera, papulas, pruritusq́; : hæc curatio fit in balneis duabus mellis partibus, tertia aluminis, virtus alarum sudoresq́; sedat. Sumitur pilulis cōtra lienis vitia pellendumq́; pruritum, ac per vrinam sanguinem emendat, & scabiem nitro ac melanthio admixtis. Concreti aluminis vnum genus schiston appellant Græci, in capillamenta quædam canescentia dehiscens. Vnde quidam trichitin potius appellant: hocq́; fit ex lapide, ex quo, & id chalcitin vocant, vt sit sudor quidam eius lapidis in spumam coagulati: hoc genus aluminis siccat, minusq́; sistit humorē inutilem corporibus. Sed auribus magnopere prodest infusum, vel illitum, vel oris vlceribus dentibusq́ue si saliua cum eo contineatur, & oculorum medicamentis inseritur aptè verendisq́; vtriusque sexus. Coquitur in patinis, donec liquari desinat. Interioris est, & alterum genus quod strigilin vocant: duæ eius species, fungosum atque omni ore dilui facilè, quod in totum damnatur: melius pumicosum, & foraminum fistulis spongiæ simile, rotundumq́ue natura candido propius, cum quadam pinguedine sine arenis friabile, nec inficiens nigricia: hoc coquitur per se carbonibus puris, donec cinis fiat. Optimum ex omnibus, quod melinum vocant ab insula meloi, vt diximus. Nulli vis maior neque astringendi, neque denigrandi, neque indurandi, nullū spissius: oculorum scabricias extenuat, combustum vtilius epiphoris inhibendis sic, & ad pruritus corporis, sanguinem quoq; sistit in totum foris illitum. Vulsis pilis ex aceto illitum, renascentem mollit lanuginem summam, omnium generum vis in astringendo: vnde nomen a Græcis: ob id oculorum vitijs aptissima sunt, sanguinis fluctiones inhibent cum adipe. Sic & infantium vlcera, putrescentia vlcerum compescit cum adipe. Et hidropicorum eruptiones siceat, & aurium vitia cum succo punici mali, & vnguium scabricias, cicatricumq́ue duritias, & pterigia, ac perniones, phagedenas vlcerum ex aceto, aut cum galla pari pondere cremata, lepras cum succo olerum. Cum salis vero duabus partibus vitia quæ serpunt, lendes, & alia capillorum animalia permixtum aquæ, sic & ambustis prodest, & furfuribus corporum cum pice. Infunditur & disintericis, vuam quoque in ore comprimit, ac tonsillas, ad omnia quæ in cæteris generibus diximus efficacius intelligitur ex melo aduectum. Nam ad reliquos vsus vitæ in corijs lanisq́ue perficiendis, quanti sit momenti significatum est. Auicenna vbi supra. Alumen est calidum, & siccum ad tertium exiccat, & prohibet fluxum omnis sanguinis, & cursum superfluitatum, & effusionem earum. Cum aqua interficit alcharad, id est, cimices, & pediculos, & fetorem oris tollit, cum fece vini tantundem aluminis desiccat vlcera difficilia, cum sal gemma valet corrosioni, & adustioni ignis. Ex libro de naturis rerum. Vniuersaliter alumen calidum, & & siccum est, in quarto gradu stipticum & mundificatiuum, & visus obscuritatis clarificatiuum, superfluam palpebrarum carnem, aut membrorum corrodit, pessima & sicca vulnera inhibet, ne corpus perambulent, cum aceto & melle mixtum, dentes confortat infirmos, & valet tumidis gingiuis, sanguinem constringit de ore fluentem, pustulas sanat, & scabiem si ex eo fricentur, aut ex aqua in qua fusa fuerit lauentur. Hali vbi supra. Selbum ieminicum, id est, alumen melius est album, & est frigidum & siccum ponticum, sanguinem stringit, carnem laxatam cōfortat, ac gingiua eneruatas, & e quibus fluit sanguis, dentes quoque solidat & corroborat, hæc de aquis & corporibus ex aqua generatis sufficiant. Sequitur liber sextus: quæ de nudatione terræ ab aquis restant profunda inuestigatione perquirens, & edisserens.

LIBER SEXTVS.

De nudatione terræ ab aquis. Cap. I.

AQVIS ergo, vt superius dictum est, Dei pręcepto in vnum locum secedentibus. Terra quæ prius cooperta & aquis ipsis, erat limosa, nuda quidem, & arida mox apparuit: vnde & nomen ipsum accepit. Isid. lib. 13. Terræ itaq; nomina dat ratio. Nam terra dicitur a superiore parte qua colitur. Humus ab inferiore, vel humida terra, vt sub mari. Tellus autèm, quia fructus eius tollimus: hæc & ops dicta est, eo quòd opem fert frugibus. Eadem & arua ab arando, & colendo vocata: propriè vero arida ad distinctionem aquæ nuncupatur. Naturalis est enim terræ proprietas siccitas. Nam vt humida sit, aquarum affinitate sortitur. Albertus. Si fortè secundum naturalem elementorum ordinem aqua sit superior terra, quærit aliquis, quo modo terra apparuit arida, & nō potius vndiq; remansit aquis cooperta, sicut ista duo elementa vndiq́ue sunt aere, & igne iuxtà spherarum suarum gradus circundata. Verum (vt iam supra diximus) non est æqua, vel similis proportio ignis & aeris ad terram, cum aqua secundum humidi sui naturam dissoluit terram eius porros influens. Ideoq́ue operitur a terra sæpe, & non operit eam vndiq́ue. Aer vero non ita dissoluit eam humido, nec influit eam. Et ob hoc vndiq; circundat aquam, & etiam terram, similiter & ignis. Porro in superiori loco Scripturæ: vbi dicitur. Terra erat inanis, & vacua. Aliter sumitur terra, videlicet pro informi materia: hoc autem sumitur secundum rationem sui nominis, secundum quā dicitur terra quasi pedibus trita. Sumitur quoque pro loco quietis elementatorum. In omnibus enim dominatur terra, & ob hoc omnium quies est in ipsa.

De proprietatibus terræ. Cap. II.

AVicenna in 1. Canone medicinæ. Terra est corpus simplex, cuius locus naturalis in medio totius vniuersi consistit. In quo naturaliter manet quieta. Et ab ipso separata naturaliter ad ipsum mouetur. Et hæc quidem eius naturalis grauitas existit, cuius quidem natura frigida est, & sicca, ipsa enim talis existit, quòd si dimissa fuerit, neque altera res extrinseca eam conuerterit, apparebit ex ea frigiditas sensibilis, & siccitas. Et in generatis præstat iuuamentum ad retentionem faciendam, & fixionem, atque ad seruandas figuras, & formas. Ex libro de naturis rerum. Omnia quoque ponderosa naturaliter ad eam, tanquam ad centrum feruntur: hæc naturaliter frigida & sicca. Et vt dicit Beda, quando frigore circumstringitur humores accipit. Cum autem calore soluitur, humorem receptum in nebulā emittit: hæc Oceano circumcingitur. Et interius aquarum meatibus, velut corpus venis sanguinis irrigatur. Quod si non fieret, propter ariditatem suam in puluerem redigeretur ac destrueretur: vnde vbicunque in terra foditur: aqua reperitur, hoc initio dispositionis suæ rotunda fuit, & plana, nec montes, & valles erant in ea. Nunc autem est montuosa, sed tamen spherica. Cuius circumitus. 180 milibus stadiorum mensuratur, quæ in duodecies mille miliaria, & quinquaginta duo computantur. Grauissima est, & ideo nouissimum locum obtinet. In medio mundi quasi punctus in medio circuli æqualiter collocatur. Nullisq; fultris, sed diuina potentia sustentatur: quinque Zonis distinguitur, fœcunda est, & omnium nutritiua. In se quoq; cōtinet metalla præciosa, super omnia elementa passibilis, & mutabilis. Terra si petrosa fuerit frigida, & sicca est: si pinguis, & crassa, calida & humida, lutea vero frigida & humida.

De multiplici eius commendatione. Cap. III.

SEneca de naturalibus quæstionibus lib. 6. Terra quidem, & pars mundi est & materia, ex hac enim alimenta sunt omnibus animalibus, omnibus satis, omnibus stellis, diuiduntur hinc viritim singulis hinc ipsi mundo, tam multa poscenti subministrantur. Secundus Philosophus. Quid est terra, basis cœli, meditullium mundi; fructuum custos, & mater operculum inferni, mater nascentium, nutrix viuentium, deuoratrix omnium, cellarium vitæ. Plinius lib. 2. Terra nascentes nos excipit, natos alit, & sustinet. Semelq; æditos sustinet semper, nouissimè complexa gremio, iam a reliqua natura abdicatos, tum maximè, vt mater operiens, nullo magis sacramento, quàm quo nos quoque sacros facit, etiam monumenta ac titulo gerens, nomenque prorogans nostrorum, & memoriam extendens contra breuitatem æui, cuius nomen vltimum, iam nonnullis imprecamur ira sci graue, tanquam nesciamus hanc esse solam, quæ nunquā

irascatur

irascatur homini. Nam aquæ subeunt in imbres: rigescunt in grandines, tumescunt in fluctus, præcipitantur in torrētes. Aer quoque densatur nubibus, furit procellis. At hæc benigna, mitis, indulgens, vsibusq; mortalium semper ancilla, quę coacta generat, quæ sponte fundit, quos odores saporesque, quos succos, quàm bona fide creditum fenus reddit, quæ nostri causa alit. Pestifera quoque animantia vitali spiritu culpam habente necesse est illi seminata excipere, & genita sustinere, sed in malis generantium noxa est, illa vero serpentem homine percusso amplius non recipit, pœnasque etiam mercium nomine exigit. Illa medicas herbas fundit, & semper homini parturit, quin etiam venena nostri miseria instituisse credi potest, ne tædio vitę diræ famis mos terræ meritis alienissima lenta nos cōsumeret tabe instituit ne in profundo quæsita morte sepultura pabulo fieret: ne lacerum corpus abrupta dispergerent: ne laquei torqueret pœnam præpostera: incluso spiritu cui quæretur exitus, ne ferri cruciatus scinderet corpus, ita est miserta genuit id, cuius facillimo hausto illibato corpore, & cum toto sanguine extingueremur nullo labore sitientibus similes. Quo taliter defunctos non volucres non ferę attingerent. Sed & verum fateamur, terra nobis malorum genuit remedium, nos illud fecimus vitæ venenum. Nos enim, & ferro quo carere non possumus, simili modo vtimur: nec tamen quęreremur merito etiam si maleficij causa tulisset, aduersus vnam quippe naturæ partem ingrati sumus: quasi quæ non delicias, quasque non ad contumelias seruit homini: in maria iacitur, vt freta amittamus. Eruditur aquis, ferro, igni, lapide, frugis omnibus horis cruciatur, multoq; plus vt delicijs, quàm alimentis nostris famuletur. Illa tamen quæ summa patitur, atque extrema cute tolerabilia videantur pene tramus eius viscera auri, & argenti venas, æris ac plumbi metalla fodientes. Gemmas etiam, & quosdam paruulos quærimus lapides scrobibus in profundum actis, viscera eius extrahimus, vt digito gemma gestetur, quam petimus, quot manus atteruntur, vt vnus niteat articulus. Si vlli essent inferi, iam profecto illos auaritiæ, atque luxuriæ cuniculi refodissent, & miramur si eadem ad noxam genuit aliqua: ferę enim credo custodiunt illam: arcentque sacrilegas manus? nonne inter serpentes fodimus, & venas auri tractamus cum veneni radicibus. Placatiore tamen dea vtimur ob hoc, ꝙ omnes hi opulentiæ exitus ad scelera cædesque, & ad bella tendunt, quæque sanguine nostro rigamus insepultis ossibus tegimus, quibus tamen velut exprobrato furore, tandem ipsa se obducit, & scelera quoque mortalium occultat.

De situ terræ. Cap. IIII.

ISidorus lib. 13. Est autem terra in media mundi regione posita: omnibus cœli partibus in modum centri æquali interuallo consistens. Aristotel. de cœlo & mundo lib. 2. Omnes qui æstimant cœlum esse finitum: dicunt, ꝙ terra locata est in medio: in mundo autem non est, quod sit igne nobilius. Causa vero fixionis & quietis terræ est eius latitudo & magnitudo. Corpora nanque latitudinem habentia ipsa figuntur & stant, neque ventus a locis suis ea mouere potest. Terra itaque fixa est, & quieta: videmus enim parte eius incædere incessu æquali ad medium. Porro in rebus incedentibus recto incesso locus superior inferiori nobilior est, & anterior posteriore: dextra quoque sinistra; rei autem cui non est finis, non est possibile, vt sit ei sursum & deorsum. Ex sphera. Terra quidem in medio mundi sita esse probatur, quia cum de natura sua ponderosa sit, ad infimum tendit, ac per hoc ad medium, quia quod infimum est, id est a circumferentia firmamenti maximè remotum, illud idem vtique medium est. Plinius lib. 2. Mediam esse totius mundi terram: haud dubijs constat argumentis, sed clarissimè æquinoctij partibus horis. Nam nisi in medio esset: æquales dies, & noctes habere non posse deprehenderunt, & Dioptræ: quæ vel maximè id confirmant cum æquinoctiali tempore ex eadē linea ortus Occasusque cernatur. Et solstitialis exortus per suam lineam brumalisque Occasus, quæ accidere nullo modo possent, nisi in centro sita esset. Ex imagine mundi. Terra igitur quasi centrum in medio mundi collocatur æqualiter, vt punctus in medio circuli nullisque fulcris, sed diuina potentia sustentatur, sicut scriptū est. Qui appendit terrā sup nihilum. Qui fundauit terram super stabilitatem suam. Hæc in circumitu Oceano, vt limbo cingitur, sicut scriptum est, abyssus sicut vestimentum amictus eius. Interius vero meatibus aquarum, vt corpus venis sanguinis penetratur, quibus ariditas ipsius vbique mitigatur: vnde vbicunque terra infoditur, aqua reperitur. Macrobius de somno Scipionis lib. 1. Terra in medio cœlestis circuli per quem Sol discurrit, tanquam centro locata est. Cœlum enim ab omni parte terræ distat æqualiter. Nisi ergo omnia pondera ferrentur in terram, imbres qui extra latum terræ defluunt, non in terram, sed in cœlum caderent, quod vilitatem scurrilis ioci excedit. Ex libro de naturis rerum. Terra fixa est, & quieta, quia æqualiter ab Orizontibus est locata, & omnia quidem corpora grauia incidunt terræ necessario, quoniam ipsa est medium totius. Denique in quibuscunque locis est incessus partium alicuius terræ, illic necessario est incessus totius terræ, & vbi incedit incessu naturali, illic stat & quiescit statione naturali. Pars autem terræ maior impellit necessario partem minorem, & grauior leuiorem, vsque dum perueniant ad medium. Terra vero quāto plus vicinatur, & appropinquatur medio: velocior est incessu suo, & quod est grauius descendit velocius. Centrum autem de natura sua est immobile. Cumque corpora grauiora incedunt ad medium terræ: nō est incessus figura æqualis, sed angularis. Corpora siquidem habentia grauitatem incedunt ad angulos similes.

Qualiter dicitur terra super aquas esse fundata. Cap. V.

ALbertus. Quia vero dicit Scriptura, quòd super aquas Deus fundauit terram. Alibi quoque, quòd fundauit eam super stabilitatem suam, ne Scriptura diuina sibi esse contraria videatur. Sciendum quòd terra duobus modis consideratur. Vno modo, vt elementum. Alio modo, vt materia corporum generabilium. Et primo quidem modo considerata super stabilitatem suam est fundata: dicitur enim stabilitas sua, videlicet illa natura, quæ supra se est, scilicet, ignis: quoniam ex illo habet in centro locari: ex hoc autem, ꝙ terra per se in centro fundatur, & non ad alia elementa terminatur, sed potius ad ad ipsam quædam alia, dicitur alibi super nihilum fundata. Porro secundo modo considerata, vt est materia corporum elementorū, fundatur super aquas. Corpora quippe mixta esse noscuntur: terra vero per se continuatur. Vnde Philosophus in lib. 4. Metheororum. Terra inquit pura lapis non fit, quia continuationem non facit, sed comminutionem. Continuatio autem est ex virtute aquæ, & ideo terræ cōtinuatio fundatur super aquas, propter humidum, s. continuans illam in corporibus commixtorum. Actor. Non ergo superficialiter intelligendum est, quod de orbe terrarum scriptum est, quia ipse super maria fundauit eam. Cumq; vtiq; terra sit naturaliter infimum elementorum omnium, ideoque non super flumina, sed potius subter in naturali ordine est collocata: præterea cum maria & flumina sunt in motu continuo, terra quoque stabilis non esset si super illa fundata esset. At econtra scriptura affirmat, quòd terra in æternum stat: potest autem etiam intelligi, quòd terra super aquas fundata dicitur, quia vbicunque fodiatur, in eius visceribus aqua reperitur, vel fortasse loquitur ibi vulgariter, sicut dici solet castrum esse fundatum super fluuium, quia ei adiacet, vel & intelligi potest ita, fundauit eam super maria, hoc est, quòd plus quàm maria sit fundata. Nam vt dicunt Philosophi, cœlum velocissimè mouetur, & trahit secum mouendo ignem impetu velocissimo, & etiam aera, sed non impetu tam veloci. Tertio quoque aquā ab Oriente cogit in Occidentem moueri, sed ipsa suo pondere mota recurrit, sicq; fiunt maris cursus ac refluxus. Aliter quoq; dicere possumus, qa sicut ait Philosophus, terra in minutissimū, & in athomos resolueretur, nisi esset aqua tam dulcis, quàm salsa ei interius infusa, s. partes eius coagulans & compaginans, sicq; terra fundamentum, i. firmitatem habet ab aqua. Et hæc est ratio illa, quam ponit Albertus supra. Item aliter potest dici, quòd secundum ordinem naturę tota terræ superficies aqua cooperiretur, & aere. At vero Creator omnium Deus magno beneficio suo, voluit vnam partem terræ aquæ supereminere, vt in ea esset hominum habitatio, & animalium. Iuxta quod legitur dixisse, Cōgregentur aquæ quæ sub cœlo sunt in locum vnum, & appareat arida: hæc igitur ipsa terræ eminentia designatur, cum de orbe ipsius dicitur: super maria fundauit eum, vt. s. mari operiretur, sed virtute Creatoris fluctus eius cohiberentur, sicut in psalmo dicitur. Terminum posuisti eis quem non transgredientur. Alibi quoque legitur quis conclusit ostijs mare, &c.

Qualiter Terræ globus in medio aeris sit libratus. Cap. VI.

ADelardus ad nepotem. Sed quoniam inquis, hæc terra quæ sustinet omnia pondera a quo sustinetur ipsa in eodem loco. Si enim lapides, & ligna cæteraq; huiusmodi pondera quæ sustinentiam quærunt, pro suo pondere in aere sustineri nō possunt, multo magis terræ globus, qui omnium grauitate ponderosior est, ab aere vndiq; verso teneri non potest. Sic igitur ipsum stare videtur irrationabile. At inquam, vt ipsum rationabiliter stare monstremus, ne nos quidem simul cum ea cadamus. Terram siquidem nouimus ponderositatem habere, & pōderosam esse in primarum qualitatum affectione, quod autem ponderosum est, infimo loco melius degit: porro vnumquodq; appetit, quod vitam suam, vel essentiā seruat. Et ad illud tendit, quod amat.

amat. Tendat ergo, necesse est, omne terrenum, ad omnium locorum infimum locum. Quid autem aliud in rotundo loco infimum esse potens est, nisi id quod in medio est. Tendit igitur ad medium locum quicquid est terrenum: locus autē medius quasi simplex, & indiuisibilis est punctus localis. Ad localem igitur simplicē punctū oīa terrena tendere manifestū est, qui.s.punctus localis medius nō plures, sed vnus est. Ideoq; ab vno nō a pluribus occupari necesse est. Cum ergo ad eundem, vt dictum est, oīa tendant, vnumquodque præuenit aliud, dum ad vnum singula festinant, illuc & cadunt. Nihil enim est casus ponderum, nisi festinatio ad locum medium. At illud ad quod cadunt, s. medius punctus localis perseuerat stabilis. Illa igitur dum ad stabilitatem cadunt, stare non deserunt, nisi fortè cui eorum aliqua vis inferatur: vnde ab intentione naturali depellatur. Si ergo res in contrarium relapsa est. Nam quod superius causam esse casus putabas: illud idem nunc stabilitatem esse, cohærentiamq; ponderibus dare non dubitabis. Stant etenim quæq; quoniam illud ad quod tendunt, reperiunt stare: a loco igitur ad quem ꝓperant sustinentur quodammodo: licèt in eo ipso medio loco non sit huius stabilitatis prima causa, sed secunda: erit enim ſm prædictam rationem quietis huius prima causa sua proprietas: deinde loci qui appetitur stabilitas.

Quorsum iniectus lapis erit casurus si perforatus, sit ei terra globus. Cap. VII.

QVæris autem vlterius, si perforatus sit terræ globus, vt ab vno cœlo in aliud pateat transitus: iniecta mole lapidis, quorsum ei futurus sit casus. At inquam quod terrenæ moli, vt dictum est, statum præbet: hoc tibi & lapideæ molis casui quietem faciet. In medio vero loco quiescet. At idem vero istud, vt intelligas volo. Omnis natura sicut simile suum diligit, ita contrarium suum fugit. Quoniam igitur ignis terræ qualitatum efficacia contrarius est, ipsum a terra vitari consequens est. Ignis autem naturali circumferentia supremo loco vndiq; inhabitās est. Ex quo sequitur, ꝙ ille locus superior cum igne suo fugiendus est. At quocunque a medio loco fugiat, incurrit vtique quod vitat, ne igitur male fugiens quod fugit incurrat, ipsum tenet locum, qui vndiq; a superioribus æqualiter distat, tenet igitur talem locum duplici intentione causatum. Vna quidem, dum sua ponderositate, quod amat petit. Alia vero quod non amat fugit. Verum inquis, si, vt supra dissertum est, medium & imum idē sunt in compage mundana, quid est, ꝙ Statius nō minus poeta, ꝙ Philosophus, ea suis verbis posuit opposita, imagine inquit tellus a media, &c. dum enim sic disiunxit, opposita indicauit. At inquam, Statius duplici stilo, dum sic loquitur, seruit. Nam & vulgaris opinionis sibi mentiens falsitatem tangit, & physicam veritatem apertè subdit. Nescit enim vulgus planeticæ continentiæ circumferentiam. Id quoque lippiente animæ, dum corporeis oculis male credit, imperfectionem prauæ tangit, vel fingit hemisphericam: patet autem vt doctrina initiatis huius mundanæ mollis terram & imam esse, & mediam.

Quod rotunda sit forma, vel figura terræ. Cap. VIII.

EX libro de naturis rerum. Dixerūt autem quidam, ꝙ figura terræ non est facta nisi ad similitudinē, & ſm figuram tympani: sed testibus Philosophis, & Astronomis sphærica est. Ex imagine mundi. Terræ forma est rotūda: vnde & orbis dicta est. Nam si quis in aere positus illam desuper aspiceret, tota enormitas montium, & concauitas vallium minus appareret in ea, ꝙ digitus alicuius si pilam prægrandem in manu teneret. Ex sphera. Rotunda vero terra per hoc esse probatur, ꝙ quælibet eius pars æqualiter tendit ad centrum. Ipsa.n. ponderibus sui sustentatur, iuxta illud, Ponderibus librata suis, &c. quod non fieret si angulosa esset, imo alia eius pars magis elongaretur a centro ꝙ alia, & sic in partem illam terra vergeret, nec sustentaretur ponderibus suis. Item si esset plana, tunc Sol leuaretur super terram æquè cito, & æquè diu videretur a quolibet existente in ipso plano circumscripto saltem impedimento: immo citius videntẽ eū Orientem, illi qui sunt in Oriente, ꝙ illi qui sunt in Occidente, & longè diuersas habent meridies. Patet ergo, ꝙ terra non est angulosa, nec plana, ergo rotunda. Aqua vero cum naturaliter sequatur deuexa, talem sibi formam assumit qualem sibi inuenit in ipsa terra, & est ex omni latere circa ipsam terrā, & similē formam assumit aer circa aquam, & ignis circa aera. Senec. de naturalibus q̄stionibus. Orbis terrarum, vt pila est, pilę autem ꝓprietas est cum æqualitate quædam rotunditas, at æqualitati pilæ non multum nocēt conuissuræ, aut rimæ, quo minus pila par sibi ab omni parte dicatur. Sic ergo in orbe terrarū editi montes sunt, sicut in pila rimæ. Eorum altitudo totius mundi collatione consumitur: vnde nec magis alti montes Solē sentiunt, ꝙ minores, sicut nec homines longi ꝙ breues, vel caput hominis quàm pedes, quia inter pusilla non pōt magnum esse discrimen.

Distinctio opinionis contrariæ. Cap. IX.

GVilielmus de Conchis. Quidam vero bestiales plus sensui ꝙ rationi credentes, dixerunt terram esse planam, eo quòd quocunq; se moueāt, tumorem ipsius non sentiant: horum opiniones argumentis probationibus destruere aggrediar: Si terra plana esset, aqua imbrium in terra currentium non discurreret, sed in vno loco congregata lacum faceret. Si iterum plana esset, ciuitas in Oriente posita mane & meridiem simul, & eodem tpe haberet, ex quo enim Sol appareret, super ipsam esset: Ciuitas vero in Occidente posita vespere, & meridiē simul haberet, quanto.n. ciuitates Orienti propinquiores essent, tanto minus spacij inter mane & meridie haberent. Sed plus inter meridiē & vespere. Sed quāto essent occidenti propinquiores, econtra, &c. Cum igitur apud oēs æquale est spacium a mane vsq; ad meridiem, & a meridie vsque ad Occasum, apparet terram nō esse planam, sed rotundam: vnde apud Orientales citius est ortus, & meridies, & Occasus ꝙ apud Occidentales: singulis igitur horis cuidam parti terræ oritur Sol, cuidam occidit, cuidam est meridies, cuidam est media nox, qđ est argumētum rotunditatis terræ. Aliud est eiusdem rei argumentum, videlicet, ꝙ stellæ quæ in vno climate apparent, in alio nō apparēt. Canopes stella quæ ab Aegyptijs videtur, a nobis non vr̄, quod nunꝙ cōtingeret si terra plana esset. Est igitur terra rotunda & globosa. Sed dicis: cum profunditates tantas vallium in terra videamus: montes etiam nubes excedētes, qūo pōt esse rotunda? R̄ndeo. Nostra paruitas, ea ꝙ sunt minima, facit videri magna. Nam & tota terra ꝙ nobis videtur magna, comparatione cœli nullius est dimensionis: valles ergo & montes rotunditatem terræ non auferunt. Et terra quidem, quia rotunda est, volubilis est. Nunꝙ tñ voluitur, sicut lapis qui est in profundo maris visibilis est, nunꝙ tñ videtur. Ita mobilis quidē est terra ſm naturam, sed immobilis ſm actū.

Vtrum terra inhabitetur vndique. Cap. X.

PLinius vbi supra. Est autem ingens hæc pugna litterarum contraq; vulgi opinionem, circumfundi terræ homines vndique, conuersisq; inter se pedibus stare. Et cunctis simile cœli verticem esse: simili modo etiā ex quacunque parte mediam calcari, quærente vulgo, cur nō decidant contra nos siti, tanꝙ non etiā ratio ꝑto sit, vt nos non decidere mirentur illi. Interuenit aūt sententia, quis indocibili turbæ probabilis. In globo æquali, vt si figura sit pineæ nucis, nihilominus terram vndiq; incoli. Sed quid hoc refert, alio miraculo exoriente, ipsos pendere ac non nobiscum cadere, ceu sp̄us vis mundo ꝑsertim inclusi, dubium sit, an possit cadere natura repugnante, & quo cadat negāte. Nam sicuti ignium sedes, non est nisi in ignibus, aquarū nisi aquis, spiritus nisi in spiritu non est. Ita quoque terræ arcētibus cunctis nisi in se locus non est. Sed maria vndique dimidio globo circumfusa, partem orbis auferunt nobis, non inde huc, neq; hinc illuc tracto peruio incolis. Aug. de Ciui. Dei lib. 16. Quòd Antipodas esse fabulantur, i. homines contra nos a cōtraria parte terræ, vbi oritur Sol cum occidit nobis, aduersa pedibus nostris vestigia calcare, nulla credendum est ratione, neq; hoc vlla historica cognitione didicisse se affirmant, sed quasi ratiocinando coniectaut, eo ꝙ intra cœli conuexa suspensa sit terra: eundē locum habeat mundus, & infimum, & medium. Ex hoc etiam terræ partē ꝙ infra est, opinantur non posse carere habitatione hominum. Nec attendunt etiam, si conglobata & rotunda figura mundus esse credatur, siue ratione aliqua monstretur, non tñ consequens esse, vt etiam ex illa parte terra nuda sit ab aquarū congerie: dehinc etiam si nuda existat, nec hoc statim necesse est, vt homines habeat, quia nullo modo diuina Scriptura mētit̄, ꝙ narratis præteritis facit fidē, eo ꝙ eius ꝑdcta cōplentur. Nimisq; absurdū est, vt dicat ex hac in illā partē immēsitate Oceani traiecta, nauigare ac ꝑuenire potuisse aliquos hoīum, vt etiā illic ex illo vno primo homine genus institueretur humanum.

Quòd Terra globus sit verticosus. Cap. XI.

PLinius vbi supra. Orbē ergo terræ globum eius dicimus, quē verticibus includi fatemur. Non.n. absoluti orbis est forma in tanta montium excelsitate, tantaq; cāporum planicie, sed cuius amplexus, si cuncta linearum comprehendantur ambitu figuram absoluti orbis efficiat. Idq; ipsa rerum natura cogit, nō eisdem causis, quas de cœlo attulimus. Nāq; in illo caua in se conuexitas vergit, & cardini suo, i. terræ vndiq; incumbit, hæc autē vt solida atq; conferta consurgit intumescenti similis, ex vtraq; parte ꝓtenditur. Mundus in centrum vergit: at terra cētro exit, immensum eius globum in formā orbis assidua circa eā mundi volubilitate cogente. Globū tñ effici terræ mirum est, in tanta planicie

planiciē maris camporumq́; , cui summè adest. Deciarchus vir in primis eruditus, regum cura montes permensus, ex quibus altissimum ꝓdidit Pelion, Mille ducentorū quinquaginta passuū perpendiculi rōne, nullā vniuersæ rotunditatis colligēs huiuſce modi portionem esse, mihi vero incerta videtur hæc coniectatio, non enim ignoro quosdam vertices alpium longo tractu, nec breuiore quinquaginta millibus assurgere passuum.

Quòd etiam Oceanus terram cingens in verticem sit coactus. *Cap.* XII.

SEd vulgo hæc pugna est maximè si coactam in verticē aquarum quoq́; figurā cogatur credere, at qui non est quicquam aliud in natura rerū aspectu manifestius. Nā & depēdētes vbiq́; guttæ paruis orbibus conglobātur, & pulueri illatæ, frondiumq́; lanugini impositæ absoluta rotunditate cernuntur: in poculis quoque repletis, media tument maximè, qua propter humoris subtilitate mollicia in semetipsa residente, ratione facilius q̄ visu deprehenduntur. Ideoq́; etiam magis mirum est in poculis repletis, addito humore minimo, quod superest circumfluere. Ecōtra vero euenire ponderibus additis ad vicenos sæpe denarios, quia, s. intus recepta liquorē attollunt in verticē, vt eminēte cumulo infusa dilabantur. Eadē est causa ꝓpter quam in nauibus non cernatur terra e nauium malis conspicua, ac procul ꝓcedēte nauigio, si quid qd fulgeat in mali cacumine religetur, paulatim descendere videatur, & postremo penitus occultetur, deniq́; Oceanus, quē vltimū fateamur quanā alia figura cohæreret, atque nō decideret nullo vltra margine includente. Idq́; ipsum ad miraculum redit, qm̄ modo etiā si globetur extremum mare nō decidat, cōtra qd vt sint plana maria, & qua videntur figura, nō posse aūt id accidere magno sui gaudio magnaq́; gloria inuentores Græci geometrica docent subtilitate. Nam cum in inferiora naturaliter e sublimi ferantur aquæ, & si hæc natura earū cōfessa, nec quisq̄ dubitet in littore accessisse illas, q̄ longissimè passa sit deuexitas. Apparet proculdubio quo quid humilius sit ꝓpius esse centro terræ: omnesq́; lineas quæ emittantur ex eo ad ꝓximas aquas breuiores fieri, q̄ quæ a primis aquis ad extremum mare. Totas igitur omni ex parte aquas in cētrū patet vergere. Ideoq́; non decidere, qm̄ ad interiora nitantur Qd quidē ita formasse naturæ artifex creditur, vt cū terra sicca, & arida p se ac sine humore cōstare non posset, neq́; rursus aqua stare, nisi terra sustinente mutuo cōplexu iungerentur: hac sinus pandente, illa vero permeante totā intra, & extra, & supra, venis vt vinculis discurrentibus: atq́; in summis ēt iugis erumpente. Quo spiritu acta, & terræ pondere expressa syphonum modo emicat: tātumq́; a periculo decidēdi abest, vt in summa quæq́; & altissima exiliat. Qua ratione manifestum est: cur tot flumnum quotidiano accessu maria non crescant. Quòd igitur in toto globo suo, tellus medio ambitu præcincta sit mari circumfluo, non est argumentis inuestigandum, sed experimento cognitum.

De mensura terræ. *Cap.* XIII.

MAcrobius vbi supra. Euidentissimis autem dimensionibus constat vniuersæ terræ ambitum, qui vbicunque, vel incolitur, vel inhabitabilis iacet, habere stadiorū milia ducēta quinquaginta duo. At vero quadragies octies cētena millia stadiorum, a terra vsq́; ad Solis cursum, quo vmbra terræ puenit. Gerbertus in astrologia sua. Erathosthenes Philosophus a Ptolemei Philadelphi mensoribus adiutus, vt orbem terræ describeret, a Sieneusq́; ad Meroen, inuenit numerum stadiorum. Dispositis quoque per interualla locorū a Septentrione versus meridiē vasis horoscopicis, simili dimensione, & gnomonū æqua longitudine formatis: totidem gnomonicæ supputationis doctos homines, quot vasa fuerāt singulis quibusq́; imposuit. Atq́; vna die oēs vmbram meridiani tpis obseruare fecit, & notare vnumquēque sui gnomonis vmbrā quantæ esset longitudinis. Atque ita comperit, φ vltra DCC. stadia, ad vnius longitudinē gnomonis vmbra nō rēdit. Ex hoc aūt conclusit, φ partes CCCLX. quibus oīs Zodiaci tractus diuiditur ad terras vsq́; perueniant. Et pars quæ ibi incomperta, & inestimabilis est mensuræ. In terris non amplius q̄ ducentorum, vel paulo minus stadiorum mensuram obtineat. Comperta igitur magnitudine vnius partis terrarū: q̄ ad Zodiacum pertinet, & illā tricenties sexagies multiplicando circulū terræ diffiniuit: stadiorum ducentorum quinquagintaduorū milia, i. miliaria. XXX. & vnū milia & D. Vnicuique. CCC. & LX. partiū dans stadia. DCC. i. LXXXVII. miliaria, & semissem. Igitur vigesimam quartā pattem tot stadiorum transcurrit Sol in vna hora, i. stadia. X. milia, & quingenta, siue MCCCCXII. miliaria & semissem: horæ autē parte. XV. i. vnius ex. CCCLX. gradibus ascensu, vel descensu Solē. DCC. stadia, siue LXXXVIII. miliaria, & semissem transcurrere pdictæ terræ ambitus claret diuisione. Diametrum aūt terræ iuxta circuli Geometricalem regulam in octuaginta milibus, & C. & LXXXI. stadijs ac semisse, siue miliaribus. X. millibus & XXII. cū XI. sexta decimis vnius miliarij colligi ꝓbatur: q̄uis Macrobius LXXX. milium stadiorū, vel nō multo amplius eū esse fateatur. Ex libro de naturis rerū. Teste Alphragano, ceterisq́; Philosophis & Astronomis terra sphærica est, & tota instar puncti respectu cœli. Cum tamen Mathematici, & auctores Almagesti dicāt, φ eius reuolutio habeat CLXXX. milia stadia, quæ in duodecies mille milliaria, & LII. cōputantur. Ambrosius. Verum quoq́; mihi quærere, quæ sit mensura circuitus terræ, quoniam Geometri. CLXXX. milibus stadiorū æstimauerunt melius est scire terrarum genera, quàm spacia.

De quinque Zonis, id est, circulis terræ. *Cap.* XIIII.

EX libro de naturis rerū. Sphærā terræ duo maria intersecāt, in Oriente, & Occidente ad angulos rectos, videlicet Mediterraneū, qd circumiens terram vadit ab Oriente in Occidētē, & iterum in Orientē. Et Oceanus qui circumiēs similiter terrā, vadit a meridie ad Aquilonē, & ab Aquilone ad meridiē, quibus tota terra diuiditur in quinq́; Zonas, quarū vna vt alibi ꝓbatur est habitabilis, licēt nō tota, hæc in quatuor partes diuiditur, q̄ quatuor orbis climata dicuntur. Ex imagine mundi. Quinq́; aūt Zonis, i. circulis terra distinguitur. Quorū duo extremi sunt inhabitabiles algore. Medius inhabitabilis calore, a quo Sol nunq̄ recedit. Ad illos vero extremos nunq̄ accedit. Medij vero habitabiles sunt, hinc algore, inde ardore tpati. Ex his aūt circulis primus est Septētrionalis. Secundus solstitialis. Tertius æquinoctialis. Quartus brumalis. Quintus australis nominatus. Sed solstitialis a nobis inhabitari noscitur, q in tres partes diuiditur, Europam, Asiā, & Aphricā. Guilel. de Conchis. Terra quidē frigida, & sicca est, medio tñ terræ, qd Soli & cęteris subiacet planetis calore aduritur, duo illius capita ex remotione Solis, & ex frigiditate ipsius aquæ ppetuo gelu cōstringunt, duæ vero partes quarū altera hinc, & altera illinc inter torridā & frigidā tēpatæ sunt atq́; habitationes patiētes. Sūt ergo in terris qnq́; circuli. s. pars torrida, & duę frigidę, duę tēperatę. Quę qa latitudinē habēt, atq́; vndiq́; terrā cingūt, a Græcis Zonæ, a nobis circuli dnt.

Quòd in cœlo & in terra rectè dicuntur esse quinque zonæ. *Cap.* XV.

CVmque Virgilius zonas cœlo ascribit. Nō ideo quinq́; zonas in terra esse negat. Et attēde aerē hic cęlū vocari. Super Lunam. n. est æther, qui nil aliud est q̄ ignis: vnde ergo pars illius posset esse frigida. Itē æther subtilis est, neq́; super Lunā est, in quo ignis accēdatur: vnde igitur pars erit torrida. Si vero sup Lunā est quinta essentia, vt testantur qdā, nec frigiditas ibi, nec calor poterit esse. Calor. n. & frigus qualitates sunt elemētorum vel cōpositorū ex eis. In aere igitur pars q̄ est supposita Soli colore accēdit, q accēsa partē sibi subditā acēdit, partes vero aeris q̄ super capita terræ sunt, frigiditate terræ & aquæ, & ex remotione Solis fiunt frigidæ: partes vero inter frigidā & torridam zonā positæ, ex vtraq́; distēperie tēperantur. Qualis vero est pars aeris suppositi, talis est pars terræ suppositæ. Sunt ergo quinque zonę in cœlo, i. in aere, & quinq́; in terra. Sed torrida est in terra ex superioribus, duæ frigidæ sunt in ea ex sui natura, duę tpatæ, tā ex se q̄ ex superioribus. Sed in aere duæ frigidæ zonę, ex terra & aqua, torrida ex Sole. Duæ tēperatæ ex cōfinio frigidarū & torridæ. Sed dicis si sup Lunā nō sunt quinq́; zonę, quō poterit stare, φ in auctoribus inuenit, s. φ Aries, & Libra sunt in medio torridæ zonę. Cācer in cōfinio torridæ & tpatæ, & alia similia. Rñdeo. Solēt auctores ꝓpositionē ꝓ ꝓpositione ponere: vnde forsan dictū est in ꝓ sup, vt sit sensus: Aries est in medio torridæ, i. sup mediū torridæ, & similiter de alijs intellige: vel forsitā pars aeris supposita torridæ zonę, & si nō est in se torrida, noīe tñ illius qd cōtinet, torrida dr. Solent. n. auctores nomē contenti attribuere cōtinēti & ecōuerso: simili figura pars ætheris superposita frigidæ, frigida dicitur, superposita temperatæ temperata.

Quòd modica inhabitetur portio terræ. *Cap.* XVI.

PLinius vbi sup. Quo tandē magnitudinis spacio creditur inhabitari terra, tantæ. n. molis possessio debet esse improba, & infinita: at vero sicut dictū est superius maria circūfusa vndiq́; diuiduo globo partē orbis auferunt nobis. Nec inde huc, neque hinc illuc peruio tractu. Ipsiq́; Oceano nulla decedit portio, qui totus circundatus medio, cæteras oēs aquas fundit ac recipit. Quicquid ēt in nubes & sidera exit, ipsa tot, & tantę magnitudinis patens. Adde vero, φ ex relicto terrę spacio plus abstulit cęlum. Nā cum eius sint quinq́; partes, vt dictum est, quas vocant zonas, infesto rigore, & æterno gelu pmitur, quicquid subiectū est duab' extremis vtrinq́; circa vertices, hūc videlicet, q Septētrion vocatur. Eumq́; q aduersus illi, austrinus appellatur: vtrobiq́; caligo perpetua, & alieno molliorum siderum aspectu maligna, ac pruina tātum albicans, lux vero media terrarū qua Solis orbita est exusta flāmis, & cremata cōminus vapore torretē

Circa

Circa quam duæ tantum inter exustam, & rigentes sunt temperatæ. Neq; ipsæ propter incendium siderum inter se non perniæ. Ita tres partes terræ cœlum abstulit. Oceani verò rapina in incerto est. Sed & relicta nobis vnica portio. Nescio an etiam in maiore sit damno. Idem si quidem Oceanus, in multos infusus vt diximus, sinus, adeo vicino accessu in terra maria allatrat, vt centum quindecim milibus passuum Arabicus sinus distet a mari Egypto. Caspius vero trecentis septuagiata quinque millibus a Pontico. Idē interfusus per tot maria currit, quibus Aphricam, Europā, & Asiā dispartit. Quantum vero terrarum occupet computetur etiam nunc mensura tot fluminum, tantarumque paludum. Addantur & lacus, & stagna. Item in cœlum elata & aspectu ardua iuga detrahantur, siluæ, vallesque prærupte, solitudines, & milles causis deserta. hæ tot terræ portiones, imò verò vt plures tradidere, mundi punctus. Neque enim aliud est terra vniuersa. Hæc est gloriæ nostrę materia, hæc sedes nostra, hic honores gerimus, hic imperia exercemus, hic bella instauramus, hic ēt opes quęrimus, vt publicos gentium furores transeam, ad mensuram auaritiæ nostræ terram propagantes, furto vicini cespitem solo nostro affodimus.

De partibus habitabilibus terræ. Cap. XVII.

ISidor. lib. 14. Orbis itaq; terræ dictus à rotunditate. Nā vndiq; circunfluens Oceanus eius in circulo fines ambit diuersos. Trifariæ diuisus est: & Asia quidem per Orientē ad Septentrionem peruenit. Europa verò à Septētrione ad Occidentē: & inde Aphrica vsq; ad Meridiē. vnde euidenter orbē medium duæ tenent Europa, & Aphrica. Reliquū vero dimidiū sola Asia. Sed ideo istæ duæ partes factæ sunt: qm̄ ab Oceano inter vtranq; mare magnū eas interfecans ingreditur. s. quod Mediterraneū dr̄: quapropter si in duas partes Orientis, & Occidentis orbem diuidas. Asia erit in vna: in altera verò Europa, & Aphrica. Guilhelmus de Cōchis. Duæ igitur partes terræ, vt dictum est. tpatę sunt: atq; habitationes patientes: vna circa torridā zonā: & altera vltra: vnam tm̄ ab hominibus inhabitari credimus, nec tn̄ totā. Nr̄a ergo habitatio ab Oriente, vsq; ad Occidentē, A Meridie ad Septentrionē extēditur: quæ quis tpata dicatur: non tn̄ æqualiter in oībus partibus: pars. n. torridæ zonæ propinquior: vt Libia, Aethiopia, est calida, & sicca. Vicina frigidæ, frigida & humida. Occidentalis frigida & sicca. Media verò pars: æqualiter tpata. Hæc in tres partes diuisa est. Asiam, Aphricā, & Europā. Incipit aūt Asia ab Oriente extenditurq; lateraliter hinc vsq; ad Septentrionē: illinc vsq; ad torridā zonam terminaturq; ab Occidente Tanai, & Nilo mediamq; partē nostræ habitabilis obtinet. Aphricā vero terminat ab Oriente Nilus: a Meridie torrida, a Septentrione Mediterraneū mare, ab Occidente mare Atlanticum. Europā verò ab Oriente Tanais terminat ab Occidente mare Gaditanū. à Meridie Mediterraneū mare. à Septentrione frigida zona, hæc nostra habitabilis aliquando extremitas: Aliquando pars illius subnota.

De locis conuenientioribus habitationi humanæ. Cap. XVIII.

AVicenna in 1. canone. Locorum autem habitabilium dispositiones in corporibus diuersificantur causa altitudinum, & profunditatum in ipsis, & causa dispositionis eorum quæ in eis vicinantur, cum hoc ex montibus, & causa dispositionum terræ ipsius: vt si lutosa est vel cenosa, vel si est in ea virtus mineræ, & etiam dispositionis multitudinis aquarum vel paucitatis, vel etiam dispositionis eorum quæ vicinantur eis: sicut arborum, minerarum aut fouearum, cadauerum, montium quoque ac Mariū, & etiam ex ventis earum. Omnis quidem aer qui cito infrigidatur cum occidit sol, & cito calefit quando sol oritur subtilis est. Qui vero contrarius huic, econtra se habet, omnibus autem aerib. deterior est ille qui cor constringit ac aeris attractionem angustat: loca habitabilia calida capillos nigrificant & crispant, ac digestiuam debilitant, cumque in eis maxima resolutio fuerit, minuetur humiditas, cito venit sęnium, sicut ī terra nigrorum. i. Aethiopum. Ibi namq; morantibus aduenit sęnium in annis. 30. & eorum corda timida sunt, eo quòd spiritus multum resoluitur. Præterea corpora illic morantium lęuia sunt. In locis autem frigidis morantes, sunt fortiores, & audaciæ maioris, ac melius digerentes. Et si humidi fuerint, erunt crossi & carnosi, & albi, quorum venæ profundę, & iuncturæ occultę. In locis humidis habitantes pulchras habent facies, & cutes lenes. Cumque exercitantur cito aduenit eis laxitas, horum ęstas nō multum calefit, nec hiems multum infrigidatur, his aduenīūt ventres. i. fluxus ventris. & multus sanguinis exitus, ex menstruis, & emoroidib. & vlcera putrida, & multiplicatur in eis epilensia frequenter. In locis siccis morantium exiccantur complexiones, & ipsorum obfuscantur cutes. horum ęstas valde calida est, hiems valde frigida. In locis altis homines sunt sani, fortes, & laboris multum patientes, diu viuunt. In profundis autem morantes in vaporositate multa sunt, & epatis debilitate. Aquis abundāt non frigidis sed propriè si stantes fuerint, eorum aeres mali sunt. In locis petrosis, & discoopertis morantium aeres in æstate multum calidi sunt, & hieme frigidi valde. Horum corpora dura sunt, & solida, & multorum capillorum, & iuncturæ manifestę, vincitque in eis siccitas, sunt autem multum vigilantes, & morum malorum, & superbi atque inobedientes. In bellis fortes. In artibus solertes, & acuti. In locis montuosis terra frigida, & montium ratione ventosa. dumque nix ibi moratur boni in eis venti generantur, dum autem resoluitur, si montes habent, qui ventos prohibeant, vaporosi fiunt: Locorum marinorum temperantur frigiditas & caliditas propter inobedientiam humiditatis suæ ad patiendum & recipiendum id quod eam penetrat. In humiditate verò & siccitate proculdubio ad humiditatem declinant. Et si septentrionalia fuerint, erunt maris vicinitas, & habitationis profunditas magis in eis temperatę. Si verò Meridionalia calida, erit econtrario, ita qui loca eligit habitabilia, cognoscere debet terræ dispositionem, & aquarum, & ventorum, & hominum ibi commorantium, sitque magis sollicitus, vt Orientales venti structuras vrbis vel domus ingredi valeant, & vt sol vbiq; intrare queat, quoniam ipse est qui aera rectificat. Sed & ciuitas aquarum dulcium mobilium currentium, multarum, & mundarum, quæ estate calefiunt, & hieme infrigidentur. Diuersæ ab eis quæ occultantur, est res conueniens, & adiutorium præbens.

De insulis, & nominibus earum. Cap. XIX.

ISidorus ex lib. 14. Insulę dictæ sunt eo quòd in salo sint, idest, in mari. Ex his notissimę quædam & maximè, quas plurimi veterum solerti studio indagauerunt, notandæ sunt, vt in Oceano Britannia interfuso mari orbe toto diuisa a vocabulo suæ gentis cognominata, Thanatos etiam freto Gallico a Britannia vado tenui separata, frumentarijs copijs & gleba vberi referta. Thile quoque vltima Oceani insula, inter Septentrionalem, & Occidentalem plagam vltra Britaniam sita. Sunt ibi, & Orcades 33. insulæ videlicet vltra Britaniam positæ. quarum. 20. desertę sunt 13. incoluntur. Ibique Scotia quę & Hibernia, Britanniæ proxima, insula spacio terrarum angustior, sed situ fœcundior. Hæc ab Aphrica in boream porrigitur. Cuius partes priores Hiberiam & Cantabricum Oceanum intendunt. Vnde & Hibernia dicta. Scotia autem quòd a Scotorum gentibus colitur appellata: illic nullus anguis, auis rara, apis nulla, adeo vt aduectos inde pulueres seu lapillos, si quis alicubi sparserit inter aluearia examina fauos deserant. Et Gadis, quæ dirimit Europam ab Aphricam. Sunt & ibidem Fortunatę, & Gorgonides, & Hesperidum, Crysę, & Argyrę, & Taprobana subiacens Indię. Sunt & in mari magno, idest, mediterraneo alię Insulę constitutę, videlicet Cyprus, Creta, Abidos, Choos, Cyclades, in numero 53. Eoliæ Insulæ Siciliæ, quæ nouem sunt. Sicilia, Sardinia, & Corsicę, Ebosus, & Baleares Insulę. Omnibus autem insulis commune est, vt promineant. vnde & earum loca dicuntur Promontoria. Actor. Porro de Insulis ac supradictis tribus partibus orbis plenius Deo adiuuante inferius prosequemur scilicet post tractatum de creatione hominum, de dispositione humani generis per orbem.

De montibus, & causis eorum. Cap. XX.

ISidorus. Montes sunt tumores terrarum altissimi, sic dicti, eo quòd sint eminentes. Colles sunt præeminentia montium iuga, quasi colla. Iuga montium dicta sunt, eo quòd propinquitate sua iungantur. Tumulus autem est mons breuis, quasi tumens tellus, vel terra congesta. Petrus comestor. Sunt autem qui putant altitudinem montium ante diluuium non fuisse tantam: quanta nunc est. Ex libro de naturis rerum. Terra, vt dictum est supra, in initio dispositionis suę rotunda fuit, & plana, nec montes, nec valles erant in ea. Nunc autem est montuosa, sed tamen sphęrica. Ex fine quarti libri Metheororum, in additis. Quandoque ex causa essentiali montes fiunt, quando scilicet ex vehementi terræmotu eleuatur terra, & fit mons. Quandoque vero ex causa accidentali, vt cum ex ventis, vel aqueductu accidit, & fit paulatim cauatio profunda. Sicque fit iuxta eam eminentia magna, & hæc præcipua est montium causa. Sunt enim quędam terræ molles, & quædam duræ. Molles quidem aquæductibus ventisque tolluntur, durę vero remanent, sicque fit eminentia: fit etiam generatio montium, sicut generatio lapidum, quoniam aquæductus adducit illud lutosum, viscosum, continue, quod per longitudinem temporis desiccatur, & fit lapis. Nec est longe quin sit ibi vis mineralis vertens aquas in lapides. Ideoque in multis lapidibus inueniuntur partes animalium, & aquaticarum bestiarum. Montes quidem per multa tempora facti sunt, sed nunc decrescentes sunt, venę autem luteæ quando reperiuntur in eminentijs, non sunt de materia illa lapidea; sed de eo quod de montibus diminuitur, vel terrestris aliqua substantia quam adducunt aquę cum lutis, & herbis, quę admisceęur cum luto montis, vel forte antiquum lutum maris non est vnius

vnius substantiæ, vnde pars eius fit lapis, pars aût non. Sed mollit ac dissoluitur aquę qualitate vincente. Maris quoq; accessus, & recessus loca quædam cauat, quædam extollit, & quia qñq; totã terram cooperit. Inde mollia quædam abrasit, dura reliquit. Et in quibusdam locis congessit. Mollia quoq; quędam ab eo congesta, cũ abscederet desiccata sunt & in montes conuersa. Ex li. de natu. rerũ. Sicut aqua putei crescit post ablationem, ita crescere cõtingit terrã humorosam. Si.n. auferat in aliqua q̃titate, cõtinuo cremẽtũ erit in quali: quia humidũ illi terræ admixtũ, p minimas particulas eleuat illã in æquali altitudine cũ sua origine, hinc est ꝙ montes circa Toletum crescunt post ablationem suarum partium.

De nominibus quorundam montium, & proprietatibus. Cap. XXI.

ARist. in li. Metheo. 2. Omnibus autem montibus, qui sunt in ortu solis maior est Caucasus. Cuius magnitudinis signũ est magnitudo fundamenti eius, quod est rotundum. Et oriuntur de sub eo multa flumina, & qui locum inferiorem habitant, vident solem super hunc montem in nocte donec transierit tertia pars noctis eorum ex parte orientis, & occidentis. Isid. vbi supra. Mons Caucasus ab India vsq; ad Taurum porrectus, pro gentium ac linguarum varietate quaq; versum vadit, diuersis nominib. nuncupatur, vbi aût ad Orientem in excelsiorem assurgit sublimitatem, pp nimium candorem Caucasus nuncupatur. Nam Orientali lingua Caucasum significat candidum. Est.n. dẽsissimis niuibus candidatus, mons Taurus a plerisq; idem vocatur Caucasus. Libanus mons Fęnicis est altissimus, cuius meminerunt Prophetæ, dictus a Thure: quia ibi colligitur. Cuius ea pars, q̃ est super eum ad Orientalem plagam respiciens Anthilibanus appellatur. i. contra Libanum. Ararath est mons Armeniæ, in quo Arcam historiæ post diluuium resedisse testant, vnde & vsq; hodie ibidem lignorum ei' vñr vestigia. Acroceraunij. montes pp altitudinem, & fulminum ictus vocati sunt. Græcè.n. fulmen Ceraunios dr̃. Sunt autem inter Armeniam, & Hiberiam, incipientes a portis Caspijs vsque ad fontem Tygridis fluuij, Hiperborei montes Scythiæ, dicti ꝙ supra. i. vltra eos flat boreas. Riphei mo ntes in capite Germanię sunt a perpetuo ventorum flatu noñantur. Nam Riphin Græcè impetus dr̃ Olimpus mons Macedoniæ præcelsus, ita vt sub illo dicuntur esse nubes, de quo Virgilius, nubes excessit Olympus. Comestor. Olympus vsq; ad liquidum aera euadit, super quem litteræ inscriptæ in puluere per annum inuentæ sunt illęsæ, & stetisse immobiles, vbi p nimia aeris raritate nec ẽt aues viuere pñt, nec philosophi ascendentes absq; spongijs plenis aqua aliquãtum ibi manere potuerũt, quas naribus apponẽtes crassiorem inde aerem attrahebant. Isido. Hic Macedoniam diuidit a Tracia. Athos mons Macedoniæ, & ipse altior nubibus: tantoq; sublimis, vt in Lemno vmbra eius pertendat, qui e ab eo septuaginta sex milibus separatur. Parnasus est mons Thessaliæ, iuxta Boetiam, qui gemino vertice est erectus in cęlum, hic in duo finditur iuga, Cirra, & Nisa. vnde & nuncupatur, eo ꝙ in singul s iugis colebantur Apollo, & Liber. Ceraunij sunt montes Epyri a crebris dicti fulminib. Grècè .n. fulmen Ceraunios dicitur. Appenninus mons appellatur, quasi Alpes Penicę: quia Hanibal veniens ad Italiam, easdem Alpes rupit, & aperuit. Iuuenalis. Et montes rupit aceto.

Adhuc de eodem. Cap. XXII.

MOns Ethna ex igne & sulphure dictus est, vnde & Gehẽna. Constat autem hunc ab ea parte, qua Eurus, & Aphricus flat habere speluncas plenas sulphuris, & vsq; ad mare deductas, quę speluncę recipientes in se fluctus, ventum creant, qui exagitatus ignem gignit ex sulphure. vnde fit ꝙ videtur incendium. Solinus. In Ethnę vertice hiatus duo sunt Brateres nominati: per quos eluctatus erumpit vapor, præmisso prius fremitu, qui per ęstuantes cauernarum latebras longo mugitu intra terrę viscera diu voluitur. Nec antea flammarum globi attollantur, quàm interim strepitus antecedant, mirum est hoc, nec illud minus, ꝙ in illa feruentis peruicacia mixtos ignibus cineres pręfert. Et licet vastis exundet incendijs apicis canicie perpetua brumalem detinet faciem, itaq; in vtroq; inuicta violentia est. Nec calor frigore mitigatur, nec frigus calore dissoluitur. Quod autem in Cãpania Vesèuus, in Sicilia Ethna, hoc in Licia mons Chymera est. Isid. Pireneus & ipse a crebris fulminum ignibus nuncupatur. Græcè enim ignis pyros inominatur. Iste est, qui inter Galliam atque Hispaniam quasi de industria munimentum interiacet. Solarius a singularitate dicitur, ꝙ omnibus Hispaniæ montibus solus altior videtur. Calpes mons in vltimis finibus Oceani, qui dirimit Europam ab Aphrica, quem Atlantis finẽ esse dicunt. Atlas frater Promethei fuit, & Rex Aphricę, a quo Astrologiæ artem prius dicunt excogitatam, ideoque dictus est sustinuisse cęlum ab eruditione disciplinę, & scientiæ cœli. Igitur nomen eius in montem Aphricę deriuatum est, qui nunc Atlas cognominatur, qui propter altitudinem suam quasi cęli machinam, atque astra sustẽtare videtur. Solinus. Atlas mons est e media Cirenarum consurgens vastitate. Et eductus est in viciniam lunaris circuli vltra nubila caput condit, parte qua ad Oceanum extenditur. Cui & a se nomen dedit, manat fontibus, nemoribus inhorrescit, rupibus asperatur, squalet ieiunio: quia humus nuda nec herbida, qua Aphricam contrauersus est, fęlix nascentibus sponte frugibus, arborib. proceris optatissimus, quarũ odor grauis, Comæ cupressi similes, vestiuntur lanugine sericis velleribus nihil viliore, in eo latere est herba euforbia copiosa, cuius succus ad ocularium proficit claritatem, nec mediocriter percellit vim venenorum, vt ex semper niualis saltus eius quadrupedes, ac serpentes, ferę, & cum his elephantes occupauerunt. Isid. Alpes sunt propriè montes Galliæ, de quibus Virgilius. Aereas alpes. Nam gallorum lingua alpes montes alti vocantur, hi sunt enim qui Italiæ murorum exhibent vicem.

Cur montes frigidiores sunt vallibus. Cap. XXIII.

PHilosophus. Sicut aût aliàs dictum est, in summitate quorundam mõtium pp aeris subtilitatem perpetuæ sunt niues, quia ignea non sunt calida, nisi vicina sint alicui materiæ spissæ & humidæ, vnde sol in conuallibus montium vbi aer spissior est, maiorem calorem exercet. Guilelmus de Conchis. In hac itaque habitabilis nostri Zona sunt quidã montes, in quorum summitatibus sunt perpetuę niues, in conuallibus vero ipsorum est maximus feruor. Sed dicis, cum calor sit a sole & a superioribus, frigus vero ab inferioribus, montium vero summitates soli & superioribus propinquiores, & vallis inferioribus, quare illius est frigus, huius calor. Respondeo. Huius rei solutionem superius posuimus istam, ꝙ ignis accendi non potest, nisi in spisso & in humido. In prædictis vero montibus aer subtilis est, vnde accendi non potest, sed ex sui leuitate huc & illuc impellitur, frigidusque efficitur. Aer vero in conuallis spissior est, & ferè immobilis. Radij vero Solis tangentes latera montium, sese resiliendo percutiunt, ex quibus omnibus calor accenditur. Sed dicis, si aer in superioribus est subtilis, vnde igitur nubes spissantur? Respondeo. Ille aer qui ibi est non spissatur, sed fumus humidus, qui ex conuallibus ascendit, frigiditate superiorum montium in nubes, & niues constringitur. Hanc rationem frigiditatis montium præferrimus. Illa.n. quam quidam reddunt. f. montes inde esse frigidos, quia sunt expositi boreæ, non placet nobis. Tunc enim a parte meridionali non essent frigidi. Ex ea parte enim clausi sunt borei, & expositi austro. Cum ergo ex omni parte sunt frigidi, frigiditates vẽtis nõ ascribimus. Non tamen negamus a parte septentrionis illos frigidiores esse.

De vallibus, ac cæteris terræ locis patentibus, ac subterraneis. Cap. XXIIII.

ISidorus. Valles sunt humilia loca, sic d cta quasi vulsa. Hinc & conualles dicuntur depressa loca terrarum inter montes. Campus est terrarum planities ex græco Cami. i. breue nomen sumẽs, quia breuis sit pedibus, nec erectus, vt montes. Fauces aditus locorum angustorum inter montes arduos dicti a faucium similitudine. Confrages sunt loca in quæ vndique venti concurrunt, ac sese frangunt. Scabra sunt loca situ aspera, vnde & scabies a corporis asperitate dicitur. Lustra obscura ferarum latibula, & leonum cubilia per contrarium dicta: quia parum illustrantur. Specus est fossa sub terra, qua prospici potest. Antra sunt loca ex quibus repercussę voces imaginẽ referunt. Spelia Grecè Latinè spelunca dicitur, est autem rupis concaua: hyatus est præruptio terræ profunda. Profundum propriè cuius porro sit fundus. Infernus dicitur eo quòd infra sit. Sicut autem in ordine corporum inferiora sunt omnia grauiora, ita secundum spiritum inferiora sunt omnia tristiora, vnde in græco quidem infernus, eo ꝙ nihil suaue habeat, resonare perhibetur. Sicut autem animalis cor in medio est, ita infernus in medio esse perhibetur, vnde & in Euangelio legitur, in corde terræ, philosophi autem dicunt, quòd inferi dicuntur, eo quòd animæ hinc ibi inferantur. Cocitus est locus inferi dictus a luctu, & gemitu. Stix a tristitia dicta est, eo quòd tristes faciat, vel tristitiam gignat. Herebus inferorum profunditas, & recessus. Tartarus: quia omnia ibi turbata sunt, uel verius a cartarizen Gręcè, quod est horrere, vel tremere, ibi enim fletus erit, & stridor dentium. Gehenna est locus ignis, & sulphuris, quod appellari putant a valle Idolis consecrata, quæ est iuxta muros Hierusalem, olim repleta cadaueribus mortuorum. Ibi enim Hebrei filios suos immolauerunt Dęmonibus. Et appellabatur locus Gehennon. Futuri ergo supplicij locus vbi sunt trucidandi peccatores, huius loci vocabulo designatur. Duplicem autem esse dicunt Gehennam ignis, & sulphuris. Ex libro de naturis rerum. Sicut autem cor animalis in medio dicitur esse: ita Infernus in medio terræ esse perhibetur. Et ibi est maximè de materia, ideoque maxime de non ente. Econuerso autem in cœlo est maximè de forma, & ideo maximè de ente: quid ergo mirum, si peccatum, quod nihil est, tendit ad infimum?

De qui-

De quibuſdam mirabilibus terræ locis. *Cap.* XXV.

PLin. vbi ſup. Sunt autem in diuerſis terrarum locis quædam digna miraculis. Nam Paphos celebre Phanũ habet Veneris, in cuius area quidem non pluit. In Taurorum peninſula in Ciuitate Paraſino, eſt quædam terra qua ſanãtur oĩa vulnera: & circa Aſon Troadis lapis gignitur, quo oĩa corpora conſumuntur, & ſacroſagus vocatur. Iuxta flumen Nilum duo montes ſunt, cuius alteri natura eſt, vt ferrum omne teneat. Alteri vero, vt reſpuat. Itaque ſi in calciamento ſunt claui, veſtigia in altero non poſſunt euelli, nec in altero ſiſti. Locris, & Crotone peſtilentiam annotatum eſt nunquam fuiſſe, nec vllo quidem motu terræ laboratum. In Licia vero ſemper a terræmotu. 40. dies ſerenos eſſe. In agro Arpano frumentum non naſcitur etiam ſi ſeritur. Ad aras Mutias in Veiente apud Tuſculanum, & in ſilua Ciminia loca eſſe aſſeruntur, in quibus in terram depacta non extrahuntur. In cruſtumino fænum natum ibidem noxium eſt, extra vero ſalubre eſt. Iuxta Narpaſa oppidum Aſiæ ſtat horrenda cautes. mobilis vno digito, eadem tamen reſiſtens, ſi corpote impellitur toto. Item in Nea oppido circa ſimulachrum Mineruæ in eodem relicta ſacrificia non putreſcunt. Ex lib. de naturis rerum. Carius mons eſt, in quo ſcorpiones lædunt non indigenas, ſed hoſpites. Apud Iunonis aram lacuna cinerem hẽt, qui perfluantibus vndiq; ventis immobilis manet. Nimpheus petram habet, a qua flamma egreditur, q̃ fluentibus deſuper fluuijs accenditur. Scotia nullam habet anguẽ auem raram, apem nullam. Nam & ſi quis inde pulueres aduectos ſparſerit inter Aluearia, fauos deſerunt examina. Angues Syriæ dormientes ſuos non attingunt, nec illis aliàs nocent, & tamẽ exteris omnino infeſti ſunt, qua propter Syri nõ eos necant. Thanathos eſt Inſula frugifera, ſic a morte ſerpẽtum dicta, quos dum ipſa non habet, & terra inde aſportata alibi ſerpentes perimit ſiti. Et hæc eſt in partibus Hiberniæ. Tata locus eſt in quem lepores delati moriuntur extremis quidem in litoribus. Tylia, vel Tylæ eſt Inſula in qua nunquam arbores deponunt folia, in hac ſemper eſt dies ſex æſtiuis menſibus. Semper nox hiemalibus.

De Terramotu, & eius cauſis. *Cap.* XXVI.

SEneca lib. 3. Quæramus nũc quid ſit, quod terram ab infimo moueat, tantiq; ponderis molem pellat. Cur etiam modo tremat, modo laxata ſubſideat, nũc in partes diuiſa diſcedat. Et aliàs interuallum ruinæ ſuæ ſeruet, aliàs cito comprimat. Nunc omnes notos introrſum conuertat. Nunc autẽ ignotos exprimat, & ignes ſimiliter. Aquarum etiam aliquando calentium venas aperiat, aliquando refrigeret: mille miracula mouet, faciemque locis mutat, defert montes, plana ſubrigit, valles exuberat. Nouas in profundo Inſulas erigit. Cauſam quidem qua terra concutitur, alij in aqua eſſe, alij in ignibus, alij in ſpiritu eſſe putauerunt, alij in omnibus his. Illud ante omnia mihi dicendum eſt, opiniones veteres eſſe rudes, & parum exactas. Circa verum enim adhuc errabatur: quia noua erant omnia primo tentantibus, poſtea vero eadem ipſa limata ſunt. Et ſi quid ab illis, ſit inuentum, nihilominus referri dẽt acceptum. Magni enim animi fuit rerum latebras dimouere. Cũ excuſatione igitur veteres audiendi ſunt. Nulla enim res dum incepit conſummata eſt, ſed in omni negocio ſemper longe a perfecto fuere principia. Cauſam quidem terręmotus eſſe ſpiritum, & ipſe conſentio, quem non per tenuiſſima foramina, ſed per maiora & potentiora intrare credibile eſt. Nam in noſtris quoque corporib. cutis ſpiritum reſpuit, nec illi eſt introitus, niſi p̃ quem trahit, nec receptus quidẽ in neruis, vel pulpis põt cõſiſtere, ſed in laxiore corporis parte. Idẽ de terra ſuſpicari licet, vel ex hoc ꝙ motus non circa ſummam terram eſt, ſed ſubter & ab imo, huius indicium vel ꝙ altitudinis profundæ iactãtur maria. motis. ſ. his ſupra quæ fuſa ſunt: veriſimile igitur terram ex alto moueri: & illic ſpiritum in cauernis ingentibus concipi. Qui cum magna vi vacuum terræ locũ opilauerit penitus; ac rixari cęperit, latera ipſa inter quę latet ſæpius percutit, ita vt ędificia ſupra poſita procumbant. denique cur aliquis ad hoc ſtupet, ꝙ ęs vnius ſtatuę ne ſolidum quidem, ſed concauum ac tenue diruptũ eſt, dũ fortaſſis in illud ſe ſpiritus quærens fugã incluſerit. Inter argumenta vero quib. probatur iſta ſpiritu fieri: non eſt ꝙ dubites & hoc ponere, cum maximus editus tremor eſt, quo in orbes terraſq; ſæuitũ eſt, non põt illi par aliusſubſequi. Sed poſt maximũ leues motus ſunt, quia iam vehementius exitum ventis luctantibus fecit, reliqui deinde non idem poſſunt, nec pugna illis opus eſt, cum iam viam inuenerint, ſequanturque qua prima & maxima vis euaſit.

Iterum de eodem. *Cap.* XXVII.

PLinius lib. 2. Terręmotus & hiatus terræ cæteraq; omnia huiuſmodi vi ſyderum fieri exiſtimãt. Sed illorum trium, quibus fulmina aſſignant ac ventos in eã eſſe, non reor dubium, neq; .n. vnquam intremiſcunt terræ niſi ſopito mari: cœloq; adeo tranquillo, vt volatus auium non pẽdeant ſubtracto oĩ ſpiritu, qui vehit, nec vnq̃ niſi poſt ventos conditos. ſ. in venas & cauernas eius oculto afflatu. Nec aliud eſt in terra tremor, q̃ in nube tonitruum, nec hiatus aliud, q̃ cum fulmen erumpit incluſo ſpiritu luctãte, & ad libertatem exire nitente. Deſinunt autem tremores cum vẽtus emerſit. Fiunt etiam ſimul cum terræmotu & inundationes maris, eodem. ſ. ſpiritu infuſi, vel reſidentis ſinu recepti. Ex imagine mũdi. Hinc tellus Siciliæ, quæ cauernoſa & ſulphure & bitumine ſtrata, ventis penè tota & ignib. patet, ſpiritu introrſum concertante, multis ſæpè locis fumum, vel vaporẽ, vel flammã eructat, vel & vento acri vi incumbente & arenas & lapides inde egerit. Iſido. lib. 14. Terræmotum alij dñt eſſe ventum in concauis eius, qui motus, eam mouet. Alij dñt aquam generalem in terris moueri, & eas ſimul concutere ſicut vas. Alij eandẽ terram frangi volunt, cuius plerunq; latentes ruinæ ſup poſita cuncta concutiunt. Terræ quoq; hiatus aut motu inferioris aquæ fit, aut crebris tonitruis, aut de terra concauis erũpentib. ventis. Philoſophus in 3. lib. metheororum. Anaxagoras ait, ꝙ altior æther inflatus deſcendit inferius, & occultatur in terra pp ſubtilitatem ſuam, ibiq; agitat̃ ſurſum, & deorſum & hinc terra mouetur. Democritus aũt dixit, quòd terra ſimilis eſt vtri pleno, cum ergo recipit additionem aquæ ex pluuijs ſuper eam deſcendentib. agitatur aqua in ea pp artationem loci, & mouet eam. Illius quoque ſignum dixit, ꝙ terra humectatur, & poſtea exiccatur. Aqua vero in fiſſuras eius fluens agitatur interius, & eius agitatio eſt cauſa terræmotus. Sed omnium iſtorum ſermo error eſt: ſi enim ita, vt dñt, eſſet terręmotus, toti terrę cõicaretur: dico ergo, ꝙ vapor ſiccus ex terra generatus p caliditatẽ ſolis ad eã puenientis duplex eſt. Vnus q apparet ex terra ſurſum aſcendens, & hic eſt vẽtus. Alius autem factus in ventre terræ illic agitatur, & inde terra mouetur. Non eſt enim ex elementis ꝙ poſſet tantam commotionem facere, niſi ventus. Nam & ipſe eſt mouens aquam & ignem motu vehementi, inflat ignem, & æſtuat aquam per vehementiam & potẽtiam ſup illud.

De ſpeciebus terramotus. *Cap.* XXVIII.

IDem in eodem. Quidã aũt terræmotus eſt, ſicut res tremorem habens. Quidam vero ſicut maior ſonitus corporum fricãtium ſe in aere. Quod accidit ex diuerſitate agitationis venti in terra incluſi. Et eſt ſicut homo non potẽs retinere ventum agitatum in vẽtre ſuo, vnde in quibuſdã locis accidit terręmotus, & non quieuit donec ſciſſa eſt terra. Et exiuit ventus audita voce. Rurſus dr̃ ꝙ ſecũdum tp̃s Herculis regis in quadam inſula Corinthi fuit terręmotus, & non ceſſauit augmentari terra illa, donec factus eſt ibi collis. Deinde ſciſſus eſt ille locus, & exiuit inde vẽtus vehemens & fortis. Exiuitq, ex eo cinis. qui operuit ciuitatẽ deſtruens eam. Eiuſq; loci impreſſio. i. combuſtio manifeſta eſt vſq, nunc. Generatio autem cineris illic eſt, quia caliditas ibi coartata combuſſit terram quæ erat in concauitate illius loci: auditur aũt vox terręmotus, quia qñ vẽtum in terra coartatum impellit aqua maris ibidẽ coartata vapor vnus pp alium agitatur: plerumq; ẽt vr̃ tenebroſitas ſolẽ tegens abſq; nube, pp conſumptionem terræmotus, quia vẽtus egrediẽs e terra fit vapor croſſus. ſ. cum cinere mixtus, & iõ lucẽ ſolis obnubilat. Seneca vbi ſup. Duo tñ ſunt genera terræmotus, vt Poſſidonio placet, vnũ dr̃ ſucceſſio cũ. ſ. terra quatit̃, & ſurſum ac deorſum mouet̃: alterum inclinatio, quia in latera nutat nauigij more. Ego & tertiũ exiſtimo, qui tremor terræ vocat̃, & vtriq; diſſimilis eſt. Tunc. n. ſuccutiunt̃ oĩa, nec inclinant̃, ſed vibrant̃. Res qdẽ in hmõi caſu minimè noxia, ſicut lõgè pnicioſior eſt inclinatio cõcuſſione. Niſi. n. celeriter ex altera parte properauerit motus q inclinata reſtituat, ruina neceſſario ſequit̃. Nobis ergo placet hunc eſſe ſpiritũ, q poſſit tanta conari, quo nihil eſt in rerũ natura potẽtius, nihil acrius. Sine quo nec illa q̃ vehemẽtiſſima ſunt valẽt. Ignem. n. ſpiritus incitat: aquæ ſi ventum detrahas, inertes ſunt. Cum autem eas adit flatus, impetum faciunt: poteſt etiam magna terrarum ſpacia diſſipare, nouos montes extollere. Inſulas ante non viſas, in medio mari ponere.

De multiplici eius effectu. *Cap.* XXIX.

PLinius vbi ſup. Variè ita terra quatit̃, & mira opera edunt̃, alibi pſtratis mõtib⁹ alibi hiatu profundo hauſtis, alibi egeſtis molib. alibi emiſſis amnib. nonnunq̃ ẽt ignib. calidisve fontib. alibi auerſo fluminũ curſu: p̃cedit vero comitaturq. terribilis ſonus, aliàs murmur ſimile mugitib. aut clamori humano, armorum vel pulſantiũ fragori, p qualitate materiæ excipiẽtes, formaq; vel cauernarũ, vel cuniculi p quẽ meat exilius graſſante, in anguſto eodem rauco. In recuruis reſultante. In duris fremente aliàs feruente. In humidis fluctuante, & ſtagnantibus. Item feruente contra ſolida, itaque ſine motu ſæpè editur ſonus, nec ſimplici modo quatitur vnquam ſed tremit, vibratque: hiatus vero aliàs remanet oſtendens quæ ſorbuit, aliàs occultat ore compreſſo, rurſuſque ita inducto ſolo, vt nulla veſtigia extent vrbibus plerumque

deuoratis, agrorumque tractu hausto. Nam ingens factum est terrarum portentum. L. Marcio, sex. Iulio, cons. in agro Mutinensi: duo enim montes inter se concurrerunt, crepitu maximo assultantes, recedentesque inter eos flamma fumo in cœlum exeunte interdiu spectante e via ęmilia magnaque romanorum equitum familiariumque multitudine. Eo concursu villæ omnes elisæ, animalia pmulta, quæ intra fuerant, exanimata sunt. Nõ minus mirum ostentum & nostra ætas cognouit, anno Neronis Principis supremo, pratis oleisque intercedente publica via in cõtrarias sedes transgressis in agro Marrucino. Aristoteles in lib. de vegetabilibus. Terræ motus sæpè ostendit fontes fluminaque prius latentia, quando terra scinditur ex vapore vnctuoso. Nam in fluuijs: qui sub terra generantur, a montium pluuijs, cum aquæ multiplicatæ sunt interius constrictæ: fit ex eis vapor superfluus propter compressionem, sciditque terram, & apparent fontes, & flumina, quæ prius cooperta fuerunt.

De pestilentia consequente motum terræ. Cap. XXX.

SEneca vbi supra. In campano motu sexcentarum ouium gregem exanimatum in Pompeiana regione narratur. Solent enim post magnos terrarum motus fieri pestilentiæ, nec mirum. Multa enim mortifera in alto latent. Aer etenim ipse vel terrarũ culpa, vel pigritia, æterna nocte torpescens haurientibus grauis est, vel corruptus internorum ignium vitio, longoque situ emissus purum hunc liquidumque maculat, insuetumque ducentibus spiritum affert noua genera morborum, quid q̃ etiam inutiles aliquæ pestilentesque paludes in abdito latent, vt quas nunquam vsus exerceat, nunquam aura liberior exuberet. crassa igitur & graui perpetuaque caligine, nihil nisi pestiferum corporib. nostrisq; contrarium habent. Aer quoque qui mixtus est illis, quiq; inter illas iacet, cum emerserit, latè vitium suum spargit, & haurientes necat, facilius aũt hoc malum pecora sentiunt quo auidiora sunt, apertoque cœlo plurimum vtuntur & aquis, quarum maxima in pestilentia culpa est: oues quoque quo propiora terris capita ferunt, corruptas esse non miror cum afflatus aeris diri circa humum ipsum exceperint: nocuisset ille & hominibus, si maior exisset. Sed illum aeris sinceri copia extinxit, antequam vt ab homine posset trahi surgeret. Multa vero terras mortifera habere, vel ex hoc intellige, quod tot inde venena nascuntur, non manu sparsa, sed sponte, solo scilicet habente mali vt bona semina. Quid quod pluribus Italiæ locis per foramina quædam pestilens exhalat vapor? Quem nec homini ducere nec feræ tutum est. Aues quoque si in illum inciderint, antequam cœlo leuantur meliore, in ipso volatu cadunt liuentq; corpora, fauces tument. hic quidem spiritus, quamdiu terras continet, tenui foramine fluens, non plus habet potentiæ, quàm vltro sibi illata conficiat. vbi vero per sæcula conditis tenebris, & tristitia loci creuerit, in vitium ingrauescit. Eoq; mora peior, quo segnior. Exitum ergo nactus aera nostræ regionis infuscat. Et tunc etiam ille purior spiritus transit in noxium: vincuntur enim meliora peioribus. Inde subitæ continuæque mortes, & monstruosa morborum genera, nec prius pestilentia desinit, quam laxitas cœli ventorumque iactatio spiritum illum grauem exercuerit vel extenuauerit.

Quibus in locis accidat terramotus, & quibus non. Cap. XXXI.

ARisto. in lib. metheororum tertio. Fit autem terremotus vehemens in locis in quib. est vehemẽs maris vndatio & agitatio, & in locis cauernosis, quia in his maximè fit coarctatio vẽti. Idem in lib. de vegetabilibus sic ait. Terræmotus in arenosis locis non fit, sed in terris duris, quæ loca sunt aquarum & montium. Aqua enim solida est, & lapides solidi. Naturaque aeris calidi & sicci est ascendere. Cum ergo duæ partes eius corroborantur, impellunt locum, & exit ab eo vapor ille. Quòd si locus rarus esset, vapor primitus paulatim exiret. Sed quia solidus est vapor, congregatis partibus terram potest scindere. Igitur terræmotus accidit corporibus tantum solidis Ideoque in partibus plantę, & animalis nõ fit, quia in raritate ipsarum est aer qui semper ascẽdit. In alijs autem omnibus erit, nam multotiens quoque erit in fictilibus, & vitro: & in mineris aliquibus. Seneca vbi supra. Egyptum nunquam tremuisse tradunt, eo quòd ex limo tota concreuit. Turbidus enim Nilus defluens, multumque cęni trahens, et id subinde prioribus terris apponẽs, annuo incremento semper vltra tulit. Inde pinguis & limosi soli est Egyptus, nec vlla interualla in se habet, sed creuit in solidum arescente limo. Cuius p̃ssa erat ac sedens structura, dum partes glutinarentur, nec inane quicquam interuenire poterat, cum solido liquidũ ac molli semper accederet. Plinius vbi supra. Maritima autem maximè quatiuntur, nec montuosa tali malo carent. Exploratum est mihi alpes apenninas sæpius tremuisse. Item Gallia & Egyptus minimè quatiuntur, quoniam hic æstatis causa obstat, illic hiemis.

Quibus temporibus accidat, & quibus non. Cap. XXXII.

ARisto. in lib. Metheororum tertio. Quod autem terręmotus fit ex vento in terra coarctato, signum est: quia plurimũ eius causæ est, quando flare solent venti, quare, & in nocte plus quam in die, quod est propter elongationem solis. Et cum fit in die tunc in meridie, & apud diluculum, quoniam horæ sunt in quib. multiplicantur ventorum flatus] plurimũ etiam fit in verè, & autumno, & in horis multarum pluuiarum, & in temporibus siccę complexionis: quia in his maximè fit ventorum flatus: non fit autem in æstate, & hieme nisi parum: quia calor, & frigus ventos prohibent, vt dictum est. In tempore quidem sicco fit plus: quia est in eo vapor siccus. Et in tempore multo humido fit multus: quia qñ multiplicatur humiditas in terra, incrossatur, & opilat exitum vaporis terræ. Sicq; occultatur in ea, & agitatur, & inde fit motus terræ. Item terremotus prouenit apud eclypsim per lunam: quia calor solis tunc peruenit ad terram, & ideo coarctatur vapor nec ascendit sed agitatur. & mouet terram. Plin. vbi sup. Autumno aut vere terræ crebrius mouentur, sicut fulmina. Ideoque Gallia, & Aegyptus minimè quatiuntur, quoniam hic æstatis causa obstat, illic hiemis. Item noctu sæpius, quàm interdiu. Maximi autem signa motus futuri sunt, matutini vespertinique: sed propinqua luce crebri. Interdiu autem circa meridiem fiunt. Et solis lunaque defectu, quoniam tempestas tunc sopitur.

De signis terramotus. Cap. XXXIII.

ARist. vbi sup. Ante terręmotum accidentem diluculo inuenitur aer frigidus, & quietus, quod fit propter coarctationẽ venti in terra, quandoq; vero antecedit terręmotum, quoddam signum: videtur enim in cœlo quædam nubes longa, sicut linea recta ante solis occasum: quia tunc seruatur ventus, & quiescit. Plinius, vbi supra. Præcipuè vero æstus imbrem sequitur, vel imbres æstum. Nauigantes quoque sentiunt non dubia coniectura, sine flatu intumescente fluctu subito, aut quatiente icti. Intremunt autem, & in nauibus posita æquè quàm in ædificijs: crepituque motum pręnunciant, quin & volucres non impauidæ sedent. Sed & in cęlo signum præcedit motu futuro: aut interdiu, aut paulopost occasum sereno ceu tenuis lineæ spacium nubis in longum porrecta. Est & in puteis turbidior aqua: nec sine odoris tędio. Actor. Ad hoc autem vt fiat terręmotus, tria concurrere dicuntur, scilicet locus, materia. causa impellens: locus est vasta concauitas, nullum aut paruum, aut remotum, aut tortuosum habens respiraculum. Materia est vapor crossius calidus, & siccus. Causa impellens est vehemens maris agitatio, aut vapor ipse ex se motum concipiens.

De terris, & Insulis ex causis terramotus enascentibus. Cap. XXXIIII.

PLin. vbi sup. Simul aũt, vt dictum est, cum terręmotu fiunt, & inundationes maris, eodem videlicet spiritu infusi: aut residentis, sinu recepti eademq; nascentium cã terrarum est: cum idẽ ille spiritus ad tollendum potens, solo non valet erũpere, nascunt̃. n. hoc modo nec fluminum tñ inuectu, sicut Echynades Insulæ ab Acheloo amne conuectę, maiorq; pars Aegypti a Nilo, in quã a Pharo Insula noctis, & diei cursũ fuisse Homero credimus, nec recessu maris, sicut idem Circeus, quod accidisse, & in Ambraciæ Portu decem milium passuum interuallo, & Atheniensium quinque mille passuum ad Pyreum, memoratur. Et Ephesi, vbi quondam ædem Dianæ alluebat, Herodoto si credimus, mare fuit supra Memphim, vsq; ad Ethyopum montes. Nascũtur, & alio modo terræ, & repente in aliquo mari emergunt, velut paria secũ faciente natura, quæq; hauserit hiatus alio loco reddente. Clarè iã pridẽ Insulæ Delos, & Rhodus, memoria produnt̃ enatæ, postea minores vltra Melo Anaphę. Intra Lemnũ, & Hellespontũ, Nea. Inter Lesbũ, & Theõ, Halone. Inter Cycladas Olympiadis. 135. ann. 4. Thera, & Therasia. Inter easdẽ post ann. 130. Hiera, eadẽq; automate. Et ab ea duobus stadijs post annos. 110. in nostro æuo. M. Iunio Sillano, & T. Balbo Conss. ad 8. Idus Iulij Thia.

De insulis ac terris mari absorptis. Cap. XXXV.

ANte nos, & iuxta Italiam inter Eolias Insulas. Itemq; iuxta Cretam emersit e mari mille quingentũ passuũ vna. Cũ calidis fontib. altera in Thusco sinu flagrans hæc violento cum flatu, proditur quoque memoriæ magnam circa illã multitudinẽ pisciũ fluitantẽ confestim expirasse. Sic & in campano sinu fert̃ Pythecusas ortas, mox in his Epopon montẽ cũ ex eo flãma emicuisset repente æquatum cãpestri planicie, in eadẽ & oppidũ profundo haustũ. Alioq; motu terræ, stagnũ emersisse. Et alio prouolutis mõtib. Insulã extitisse Prochytã. Nã & hoc mõ fecit Insulas rerũ natura, auellit Siciliã Italiæ, Cyprum Syriæ, Euboeam Boetiæ, Euboe Atlantẽ, & Macriam, Belbicũ Bithiniæ, Leucosiam Syrenum

Pro-

promontorio. Rursus abstulit Insulas mari: iunxitq; terris. Antissam Lesbo. Zephyrium Halicarnaso, Ethusam Mindo, Dromiscõ ac Pernen Mileto. Arthemisian parthenio Promontorio. Hibãda quõdam Insula Ionię ducentis nũc a mari stadijs abest. Syridẽ Ephesus in mediterranea habet. De rasidas, & sophoniam vicinam ei Magnesia. Epydaurus, & Oritõ Insulę esse desierunt. In totũ vero terras abstulit primum oĩum vbi Atlanticum est mare. si Platoni credimus in medio spacio, mox interno quo videmus hodie mersam Acarnaniam sinu Ambrachio Achaiam Corinthio. Europã Asiamque Propontide ac Ponto. ad hoc perrupit mare laucada, anthirrum, helesspontum, bosphoros duos. Et vt sinus, stagnaque ꝑtereã, ipsa se condens terra deuorauit. Cibotũ altissimũ mõtẽ, cũ oppido Curite. Siphilũ in magnesia. & prius in eodẽ loco clarissimã vrbẽ q̃ Tãtalis vocabat᷑. Pyrram & antissã circa moetin põtus abstulit. Elicẽ & buram sinus corinthius, quarum in alto apparent vestigia. ex insula Oea plusq̃ triginta miliũ passuũ abrupta subito cum plurimis mortalibus rapuit & ĩ Siciliã dimidiam tyndarida vrbẽ, & qcquid ab Italia deest. Similiter & ĩ Boecia & Eleusina.

De terris semper trementibus, & insulis fluctuantibus. Cap. XXXVI.

QVædam vero terræ tremunt in aduentantium ingressu, sicut in Gabinensi agro non procul ab vrbe Romana iugera ferme ducenta æquitantium cursu, similiter in Reatino: quædam insulæ semper fluctuant, sicut in agro tecubo & eodem reatino, mutinensi, stationensi. in vadimonis quoque lacu, & ad cutilias aquas opaca silua q̃ nunquam die ac nocte loco eodẽ vĩ, in lydia aquæ vocantur calamine non ventis solum, sed etiam contis, vel quolibet impulsu multorum ciuium Mitridatico bello salus fuere. Sunt & in nimpheo paruæ saltares dictæ eo ꝙ in cantu symphoniæ ad ictus pedũ modulantium mouentur, in tarquinẽsi lacu magno Italię, nemora duo circũferunt. Nũc triqtrã edẽtes figurã. Nũc rotundã cõplexu ventis impellẽtibus. Quadratã vero nunq̃.

De remedio contra terramotum. Cap. XXXVII.

SEd in eisdẽ videlicet terremotibus remedium est, quale cloacę & crebri specus præbent. Præconceptum enim spiritum exhalant, quod in certis notatur oppidis, quæ minus quatiuntur crebris ad purgandum eluuiem cuniculis cauata. Multo quoque tutiora sunt in eiusdem illis, quæ pendent, sicut Neapoli in Italia intelligitur, parte eius, quæ solida est, ad tales casus obnoxia. Tutissimi etiam sunt ędificiorum fornices, anguli quoque parietum postesque alterno pulsu renitentes. Sed & latere terreno facti parietes, minore noxa quatiuntur. Magna est differentia & in ipso genere motus, pluribus enim modis quatitur. tutissimum est cum vibrat, crispante ædificiorũ crepitu. Et cum intumescit assurgens, alternoque motu residet innoxium. Et cum concurrentia tecta contrario ictu arietant, quoniam alter motus alteri renititur. Vndantis autem inclinatio & fluctus more quædam volutatio infesta est. Aut cum in vnam se partem totus motus impellit. Desinũt autem tremores cum ventus emergit. Sin autem durauerint, non ante quadraginta dies sistuntur, plerumque vero & tardius, vtpote cum quidem annuo & biennij spacio durauerint.

Moralis Seneca de terramotu. Cap. XXXVIII.

SEneca li. 3. Hęc Lucilli quantũ ad ipsas causas. Illa vero nunc quæ ad animorum confirmationem pertinent, quoniam magis nostra refert fortiores fieri quàm doctiores, sed alterum sine altero non fit. Non enim aliunde animo robur venit, quam a bonis artibus, & contemplatione naturæ. Quem enim non hic ipse terremot᷒ aduersus omnes casus firmauerit & erexerit? Cur enim hominem aut feram, cur ego sagittã aut lanceam tremam? Maiora me pericula expectant fluminibus, & terris, ac magnis naturę partibus petuntur. Quęrenda sunt itaque solatia trepidis, & demendus ingens timor. Quid enim cuiquam satis tutum videri potest, si mundus ipse concutitur, & partes eius solidissimę labantur. Si quod proprium habet terra stare, perdidit, vbi resident metus nostri. Quam perspicimus latebram, si mundus ipse ruinam agitat. Si hoc quod nos tuetur ac sustinet supra quod vrbes sitę sunt, & quod fundamentum orbis quidam esse dixerunt discedit & titubat: Quid esse solatij potest, vbi timor fugam perdidit? A tempestate nos vendicat portus, nimborum vim effusam tecta ꝓpellunt, fugientes non sequitur incendium. Et aduersus tonitruum ac cœli minas subterraneę domus, & in altum specus remedia sunt. Iste cœlestis ignis terram non transuerberat, sed exiguo eius obiectu retunditur. In pestilentia sedes mutare licet, nullumque malum sine effugio est. Nũquam enim fulmina populos percussemarunt, pestilens cœlum vrbes exhausit, non abstulit. Hoc autẽ malum latissimè patet, ineuitabile ac publicè noxium. Non enim domos solum, aut familias, aut vrbes singulas haurit, sed gentes totas regionesque subuertit. Eo modo ruinisque operit, modo in

Speculum Naturale.

altam voraginem condit, ac ne id quidem quo appareat, saltem fuisse relinquit. Nec desunt qui hoc genus mortis magis timeant, quo in abruptum cum sedibus suis eunt, & e viuorum numero viui auferuntur, vñ & aliquos insanis attonitisque similes fecit metus, mõtes discurrere cernentes, vrbes cadere, populos opprimi, terram concuti. Non enim facile est inter magna non desipere mala. Itaque leuissima ferè ingenia in tantum venere formidinis, vt sibi exciderent, quasi non omne fatum ad eundem veniat terminum. Cum enim ad exitum venimus oẽs in æquo sumus. Nihil itaque interest, vtrum me lapis vnus elidat, an mõs totus premat, vtrum super me domus vnius onus veniat, an totus terrarum orbis caput meum abscondat. In pace & in aperto reddat spũm, an in vasto sinu terrarum dehiscentium. Solus in illud ferat profundum, an cum magno comitatu populorum concadentium. Nihil mea interest, quantus circa mortẽ meã tumultus sit, ipsa vbique timenda est. Proinde magnum sumamus aĩum aduersus istam cladem, quæ nec euitari nec prouideri potest. Istosque desinamus audire qui post hunc casum e Campania migrarunt, illique regioni renunciauerunt. Oĩa etenim eiusdem sortis sunt. Et si nondũ mota, tñ mobilia. Nihil itaque vt immobile esset, natura cõcepit. At alia tpibus alijs cadunt, omnisque soli vitium est, male cohęrere. Et ex causis pluribus solui, summaque manere, partibus ruere.

Adhuc de eodem. Cap. XXXIX.

ITaque humano generi dictum puta, quod illis inter hostem stupentibus dictum est, vna salus victis nullam sperare salutẽ. Si vultis nihil timere, cogitate oĩa timenda esse. Nam nec cibus, nec humor, nec somnus, nec vigilia, sine mensura quadam nobis salubria sunt. Cumque mors vbique præsto sit, & vndique occurrat, nullum maius solatium mortis est q̃ ipsa mortalitas. Nihil enim tam exiguum, quod non in perniciem hoĩs satis valeat. Ideo non debent nos ista confundere, tanquam plus mali in se hẽant q̃ vulgaris mors. Necesse est enim mori qñque vbicumque, stet licet humus, & se teneat suis finibus supra me quandoque erit. Interest ergo illam ego mihi. an ipsa se mihi imponat? Egregie Virgilius, si cadendum inquit mihi est e cœlo cecidisse velim. Ingẽti itaque aĩo mors prouocanda est. nihil. n. quam minax veniat, refert. Qđ quidem a nobis petit minimũ est, hoc senectus ablatura est, hoc auriculæ dolor, hoc humoris abũdantia, hoc cibus maximus, hoc pes leuiter offensus, pusilla res est hoĩs vita, sed ingẽs res contemptus vitæ. Qui hanc contempserit securus videbit maria turbari, et si illa oẽs excitauerint venti. Etiam si æstus aliqua perturbatione mundi totum in terras vertit Oceanum, securus quoque trucem & horrendam fulminatis cœli faciem aspiciet, frangatur licẽt, & ignes suos in exitium oĩum mittat, si et ruptis compagibus dehiscens solum, & illa inferiorum regna detegantur, stabit super voraginem illã intrepidus. Quid. n. ad me q̃ magna sint q̃bus pereo? ipsum perire nõ est magnum: proinde si volumus esse fęlices, nec rerum timore versari, si despicere fortunã superuacua ꝓmittentẽ, leuia minitantẽ. est aĩa in expedito habẽda, si illã insidię, siue morbi petent, siue hostium gladij. siue insularum cadentium fragor, siue ruina terrarum, siue vasta vis ignium. quid aliud debeo, q̃ exeuntem hortari, & cum bonis oĩbus emittere, vade fortiter, vade fęliciter, nihil dubitaueris, redieris: nõ de re, sed de tpe quæstio est, facis qđ qñque faciendum est, rerum natura te q̃ genuit expectat: fluit quidem tps, & auidissimos sui deserit, nec qđ futurum est, meum est, nec quod fuit, sed in puncto fugientis pendeo, & magnum est modicum fuisse. Eleganter itaque Lesbius dicebat cuidam dicenti. 60 annos habeo, hos inquit dicis. 60. quos non habes, & nos quidẽ qui semper tpis alicui sortem & annos numerauimus amissos, hoc affigamus aĩo, & hoc nobis subinde dicamus, moriẽdum est, qñquidẽ tua mors naturale lex est: mors tributum officiumq; mortalium, & malorũ oĩum remediũ est, optauit illã quisque timens. hoc igit᷑ vnum meditare Lucilli, ne mortis nomẽ reformides, effice illã tibi cogitatione multa familiarẽ, vt si ita tuleris, possis illi & obuiã exire. Sed nobis ignorãtibus naturã rerum oĩa terribilia sunt, quorum metũ raritas auget. Leui᷒. n. accidunt familiaria. nã in insolito formido maior est. Cur autem nobis quicq̃ insolitum est? quia nõ rõne, sed oculis cõprehendimus, nec cogitam᷒, quid illa facere possit, sed tm̃ qđ fecerit. Dam᷒ itaq; penas hmõi negligẽtiæ tanq̃ nouis territi, cũ illa non sint noua, sed insolita. Cũq; timendi cã sint nescire, nõ est tanti scire, ne timeas.

De terra fœcunditate. Cap. XL.

EX libro de naturis rerum. Terra quidem, vt dictum est supra, fęcunda est, & oĩum nutritiua, in se quoque continet metalla præciosa, super oĩa elementa passibilis & mutabilis, & petrosa quidem frigida est & sicca. pinguis, & crassa, calida est & humida. Lutea vero frigida & humida. Plinius, vbi supra. Hęc quidẽ. i. terra ꝑ cęteris elementis est benigna, mitis, & indulgens. & mortaliũ vsib᷒ sẽp ancilla, multa generat coacta, sponte quoq; fundit

multa, succos odores colores atq; sapores; & similia, bonaque si inde ędito fęnus reddit, quod causa nostra alit. Sed vt verum fatear, quod ipsa nobis malorum genuit remedium, nos illud vide facimus venenum. Adelardus ad nepotem. At inquis cum terræ superficies plana primū & immobilis sit, quid est quod inde mouetur, & surgit ac crescit, & ramos extendit? Nempe cum aliquid terræ subtiliter cribratum in testeo vel eneo vase reponas, dehinc accessione temporum herbas inde resurgere videas, cui hoc nisi miraculo diuinæ voluntatis mirabili effectui imponas: voluntas inquam creatoris est, vt a terra nascantur herbæ, sed commixta, ita q̄ in singulis particulis suis, quæ sensui subiacent, oīa quatuor elementa cum eorum qualitatibus continent. Nā quatuor illa in oībus sunt permixta. Cum ergo in hoc terreo corpore quod dr̄ terra, licèt subtiliter puluerizato, quatuor sunt causæ, necessarium quoddam compositum inde surgit. s. herba, terreū maxime, aquaticum parum, aereum minus, igneum minime: per terrā vtiq; cohærens, per aquā diffundens, p̄ aerē & ignē surgens. Sed hæc plenius infra exponentur, vbi de gn̄atione herbarū suo loco dicetur.

De diuersis generibus terræ. Cap. XLI.

PLinius li. 17. Cum aūt diuersæ sint species terræ, terram amaram siue macram si quis probare velit. demonstrant eam atrę & degeneres herbæ. frigidam vero retorride nata, vliginosam tristia, rubricam oculi, argillosam, operi difficillimam, quæ rastros, & vomeres ingentibus glebis onerat, q̄q̄ aliquando non quod operi, hoc & fructibus sit aduersum. Item econtrario cinericiam, & sabulum album. Nam sterilis, densa, callo facile deprehenditur vel vno cuspidis ictu. Cato breuiter ac suo more determinat vitia terræ. Terram inquit cariosam caue, neue plaustrū, neve pecora impellas. Ecce hanc tantopere reformidat, vt pene vestigijs etiam interdicat. Redeamus ad ligni cariem, & inuenimus illa, quæ intantam abhominantur. vitia terræ scilicet aridæ, fistulosæ, scabræ, canescentes, exesę, punicosæ: plus dixit vna significatione quam possit vlla copia sermonis enarrari. Est enim interpretatione vitiorum quadam non ętate, quę nulla intelligi potest in ea. Sed natura sua anus terra, ideoque ad oīa infœcunda & imbecilla. Idem agrum optimum iudicat ad radicem montium, planitie in meridiem excurrēte, qui est situs totius Italiæ. Terram vero teneram, quæ vocatur pulla, erit hæc optima & operi congrua, aliàs satiua. Nam intelligere libeat, dictam mira significatione teneram. Et quicquid aptari debet, in hoc vocabulo inuenietur. Illa vbertatis temperate, illa mollis, facilisque culturæ, nec madida, nec sitiens. Illa post vomeres nitescens, qualem fons ingeniorum Homerus, in armis ab eo dixit cęlatam. Addiditque miraculum increscētes, quamuis in auro fieret, illa quam recentem exquirunt improbę alites vomerem comitantes, coruique aratoris vestigia ipsa rodentes. Cicero, lux altera doctrinarum, meliora inquit vnguēta sunt q̄ terram q̄ q̄ crocū sapiunt: hoc. n. maluit dixisse, q̄ redolent: ita est profecto, illa enim erit optima quæ vnguenta sapiet. Quod si admonendi sumus, qualis odor terræ sit ille qui q̄ritur, sæpe contingit ēt illa quiescente sub occasu solis, in quo loco cœlestis arcus capita sua deiecerit. Et cū a siccitate continue imbrę immaduerit, tunc illū suū halitū diuinum ex sole conceptū emittit, cui cōparari suauitas nulla possit. Is esse odor in cōmota debebit repertusq; neminem fallet, ac de terræ odore optime iudicabit. Talis ferè in noualibus est terra cęsa vetere silua quæ consensu laudatur.

De ratione agriculturæ. Cap. XLII.

RIchardus de sancto Victore in li. exceptionum. Porro agricultura circa quatuor species exercetur in terra. s. aruum, pascuum, consitum, floridum. Aruum. i. ager qui deputatur sationibus. Consitum vero nemoribus, vt sunt pomeria, vineta, & olueta. Pascuum consistit in pascuis, vt prata. Floridum in floridis, vt rosaria & horti. Tul. in li. de senec. Veniam igitur ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector, quæ nec vlla impediantur senectute, & mihi ad sapientis vitam proximè videntur accedere. Habent enim rationem cum terra, quæ nusquā recusat imperium, nec vnquam sine vsura reddit, quod accepit, agroque ornato, & bene culto nihil potest esse vberius, nec specie ornatius. Idem in li. offi. 1. Oīum autem rerum ex quibus acquiritur aliquid: nihil est agricultura melius: nihil vberius: nihil dulcius, nihil homini libero dignius. Aug. super Gen. li. 8. Quid enim maius aut mirabilius spectaculum est, aut magis cum natura rerum humana ratio quodammodo loqui potest, quàm cum compositis seminibus, plantatis surculis, translatis arbusculis, insitis malleolis tanquam interrogetur quæq; vis radicis, & germinis, quid possit, quidve non possit, vnde possit, vnde non possit, quid in ea nō valeat neruorum inuisibilis interiorum potentia. Quid extrinsecus adhibita diligentia, & in ipsa consideratione perspicere: quia neque qui plantat est aliquid, neq; qui rigat, sed Deus qui incremētum dat. Nā & illud operis q̄d accedit extrinsecus, per istū accedit quē nihilominꝰ creauit, & quē regit, & quē ordinat īuisibilis Deꝰ.

De ipsius apud antiquos veneratione. Cap. XLIII.

PLin. li. 18. Aruorum sacerdotes Romulus primus instituit: seq; duodecimum inter illos fratrem appellauit. Numa instituit Deos fruge colere, & mola salsa supplicare, & (vt auctor est Hemina) far torrere: q̄m tostum cibo salubrius esset, id vno mō cōsecutū, statuēdo nō nisi tostū ad rē diuinā purum esse. Is & fortunę calue instituit farris torrēdi ferias. Et agrorū terminis ęquæ religiosas. Hos. n. Deos tūc maxime nouerāt Seiā. s. a serēdo, & Segestam a segetibus appellabant. quarum simulachra in cyrco videmus. Nec degustabant quidem fruges nouas, aut vina antequam sacerdotes primitias libassent. Agrum male colere cēsorium probrum iudicabatur. Et (vt refert Cato) quem virum bonum colonum dixissent, amplissimè laudasse æstimabant. Hinc ēt locupletes dicebant, locis hoc est agris plenos. Cautum quoque beniuolentia legum est, ne bouem prius quam ouem noīaret, qui mulctam indiceret. Frugem quidem aratro quæsitam furtim nocte pauisse & secuisse, puberi duodecim tabulis erat capitale. suspensumque cereri grauius, quam homicidio conuictum iubebant necari. Impubem vero prætoris arbitratu verberari, noxamve duplionemve decerni. Iam vero distinctio ciuitatis ipsius honosque non erat aliunde. Rusticę tribus eorum qui haberent rura laudatissima. Vrbanę ferè in quas transferri ignominia esset desidiæ probro. Itaque quatuor solę erant a partibus vrbis in quas habitabant. Suburbana, pallatina, collina, esquilina. Nundinis vrbem reuisitabant, ideoq; nundinis non licebat habere comitia, ne plebs auocaretur rustica. Quies ac somnus in stramentis erat. Gloriam denique ipsam a farris honore appellabant adoriam. His itaq; moribus nō solū sufficiebant fruges, nulla prouintiarū Italiā pascente: Verumetiam incredibilis erat vilitas annonę. Trebius in ędilitate assibus populo pręstitit frumentum, quam ob causam & ei statuæ in capitolio atque palatio sunt dicatę. Et ipse supremo die populi humeris portatus est in rogum.

De iugerum portione. Cap. XLIIII.

IVgerum vocatum est, quod vno die vno iugo boum exarari potest. Actus dicebatur, in quo boues agerent cum aratro vno impetu iusto, hic cētum viginti pedum erat. Et duplicatus in longitudine iugerum faciebat. Dona quidem amplissima Imperatorum erant, & fortium ciuium quanto quis vno die circumarasset plurimum. Nec e latifundus singulorum contingebat arcentium vicinos, quippe etiam lege Stolonis Licini incluso quingentorum iugerum modo, & ipso sua lege damnato, cum substituta filij persona amplius possideret, luxuriantis iam reipublicæ fuit ista mensura. Manij quidem Curij post triumphos, immensumq; terrarum Imperio adiectum, nota concio est, perniciosum intelligi ciuem cui septem iugera non satis essent, hæc autem mensura plebeis post exactos reges est assignata. Quæ nam ergo tantę vbertatis erat causa; ipsorū nempe tūc imperatorum manibus agri colebantur, (vt fas est credere) gaudente terra laureato vomere, ac triūphali aratore, siue illi eadem cura tractabant semina, qua bella, eademque diligentia disponebant arua qua & castra, siue honestis manibus omnia perueniebant lætius, quoniam & curiosius fiebant. Subinde ex agris senatus ac duces accersebantur. At nūc eadem illa. s. arua vincti pedes, damnati manus, inscripti vultus, exercēt. Et apud Romanos quidem multo serior vitium, & cultura cæpit esse, primo siquidem, vt erat necesse, arua tātum coluere.

De agri electione. Cap. XLV.

PAlladius, de agricultura libro. 1. Eligendus est autem pinguis & resolutus ager, qui minimum laborem petit, fructumque maximum reddit. Secundi vero meriti ager spissus est, qui labore quidem maxime ad vota respondet. Illud autem est genus deterrimum, quod siccum est simul & spissum, & macrum, vel frigidū, qui videlicet ager pestiferi more fugiendus est. In agro vero eligendo vel emendo cauendum est ne bonum naturalis bonitatis, & fœcunditatis colentium inertia deprauauerit, & inde degeneres surculos vber soli feracis expenderit, quod quamuis emendari possit in satione, meliorum tamen harum rerum sine culpa melior vsus est, quam cum spe corrigi serus inuentus: positio ipsius agri eligendi ea sit. In frigidis prouincijs Orienti & Meridiano lāteri ager debet esse oppositus, ne alicuius magni montis obiectu his duabus partibus exclusis algore rigescat, aut per partem septentrionis sole remoto, aut per occidentis in vesperam sole dilato. penitus sterilescat. In calidis vero prouincijs pars totius septentrionis optanda est, quæ & vtilitati & voluptati & saluti ęqua bonitate respondeat. Plinius vbi supra. Paraturos agrum ante omnia intueri oportet, aquarū vim, aut viciniū. Attiliꝰ regulꝰ ille punico bello bis consul aiebat, neque in fœcundissimis locis insalubrem agrum parandum, nec effectis saluberrimum. Salu-

britas

britas loci non semper incolarum colore detegitur, q̃m assueti durant etiam in pestilentibus. Sunt præterea quædam partibus anni salubria, nihil autem salutare est, nisi quod anno toto salubre. Ager vtriq; est malus, cum quo luctatur dñs. Cato inter prima spectare iubet, vt solum sua virtute valeat, qua dictum est positione, vt operariorum copia, oppidumq; validum sit prope, vt nauigiorum, vel itinerum euectus: deinde vt bene sit ædificatus, & cultus, nihil. n. agro deserto damnosius. Itaque Cato, de bono dño melius emi. Et in agro quæstuosissimam iudicat vitem, non frustra: quoniam ante oĩa cauit de rõne impensæ: proxime hortos irriguos, nec id falso, si sub oppido sint. Et prata, q̃ antiqui dixere parata.

De salubritate aquæ ac agri electione consideranda. Cap. XLVI.

PAlladius vbi sup. Eligendi, & bene colendi agri ratio quatuor rebus constat: aere, aqua, terra, industria. Ex his tria sunt naturalia, vnum facultatis, & voluntatis est. Naturæ. n. est, vt eis locis quæ colere destinabis, aer sit salutaris, & clemens, aqua salubris, & facilis: vel ibi nascens, vel adducta, vel imbre collecta. Terra vero fęcunda, & situm commoda aeris salubritatem declarat. Loca ab infimis vallibus libera, & nebularum noctibus absoluta, & habitatorum considerata corpuscula, si eis color sanus, capitis firma sinceritas, inoffensum lumen oculorum, purus auditus, fauces cõmeatum liquidę vocis exercentes, hoc genere benignitas aeris approbatur, his autem contraria: noxium illius cęli spiritum cõfitentur. Aquę vero salubritas sic agnoscatur, primum ne a lacunis aut palude ducatur. Ne de metallis originem sumat, sed sit perspicui coloris. Neque vllo sapore, vel odore vitietur, nullus ei limus insideat, frigus tempore suo mulceat. Aestatis incendia moderetur. Sed quia solet his omnibus ad speciem custoditis, occultiorem noxam rectior seruare natura, ipsamque quoque ex incolarum salubritate noscamus, si fauces bibentium purę sunt, si saluo capite in pulmonibus ac thorace aut nulla est aut rara causa.

De Terræ fæcunditate exploranda. Cap. XLVII.

IN terris vero quærenda est fęcunditas, ne alba, & nuda sit gleba, ne macrum sabulum, sine admixtione terreni, ne creta sola, ne arenæ squalentes, ne ieiuna glaria, ne aurosi pulueris lapidosa macies, ne salsa, vel amara, vel vliginosa terra, ne tofus arenosus atque ieiunus, ne vallis nimis opaca, sed solida sit gleba, putris, & ferè nigra, & ad regendam se graminis sinceritate sufficiens, aut mixti coloris, quæ & si rara sit, tñ pinguis soli adiunctione glutinetur, at quæ protulerit, nec scabra sint, nec torrida, nec succi naturali egentia, feratq; quod frumentis dandis vtile signum est, ebulum, multum calamum, gramen, trifolium non macrum, rubos pingues, pruna siluestria. Color tamen non magnopere quærẽdus est, sed pinguedo atq; dulcedo. Pinguem, sic agnoscas, glebam par uam dulci aqua asperges, & subigas. Si glutinosa est, & adhæret, constat illi inesse pinguedinem. Item scrobæ effosa, & repleta, si superauerit terra pinguis est, si defuerit, exilis, si conuenerit æquata, mediocris. Dulcedo autem cognoscitur, si ex ea parte agri, quæ magis displicet, glebam fictili vase dulci aqua madefactam iudicio saporis explorabis. Vineis quoque vtilia per hæc signa cognosces, si coloris, & corporis rari aliquatenus atq; soluti est. Si virgulta, quæ profert, lenia, nitida, fæcunda sunt, vt piros siluestres prunos, rubos cæteraq; hmõi, neq; intorta habeat, neq; sterilia, neq; macra exilitate languentia. Situs vero terrarum neque planus, vt stagnet, neq; præruptus, vt defluat, neq; obruptus, vt in ima deiecta valle subsideat, neque arduus, vt tẽpestates immodicas sentiat & calores. Sed ex his oĩbus vtilis semper est æquata mediocritas. Et vel campus apertior, & humorem plurimum eluo valle subducens, vel collis molliter per latera inclinata deductus, vel vallis cũ quadam moderatione, & aeris laxitate submissa, vel mons alterius culminis defensus obiectu. Et a molestioribus ventis aliquo liber auxilio, vel sublimis asper: sed nemorosus, & herbidus.

De Operis rustici industria. Cap. XLVIII.

NVnc exequi cõuenit partem, quæ restat, industriæ: cuius hæc erit cura vel maxime quas subiecti tenere sententias, præsentia dñi profectus est agri. Genera oĩum surculorũ, vel frugum præclara, sed terris tuis experta committe. In nouo. n. gñe seminũ ante experimentum non est tota spes ponenda, locis humidis semina citius, q̃ siccis degenerant, operum ratio vnum modum tenere non põt in tanta diuersitate terrarum. Et ideo soli, & prouinciæ consuetudo consideranda est, siue in surculis, siue in gñe oĩum satorum. Quæ florent, constat non esse tangenda viribus agrestib. Officia maxime iuuenum congruunt, imperia seniorum. In agro periclitantur interiora, nisi colantur extrema. Necessitas ferijs caret, fæcundior est culta exiguitas, q̃ magnitudo neglecta. Terræ altitudinem cum fæcunditate, sed ad frumenta duobus pedibus explora, quatuor vero si arbusta, vel vites. Si tibi ager est, siluis inutilibus tectus, ita eum diuide, vt loca pinguia puras reddas nouales. Loca sterilia siluis tecta esse patiaris: quia illa naturali vbertate respondent. Hæc beneficio lætantur incendij. Lupinus, & vicia pabularis, si virides succidantur, & statim supra sectas earum radices arentur, stercoris simitudine agros fæcundant. qui si ex se aruerint antequam proscindas, ex his terræ succus aufertur. Ager aquosus plus stercoris quęrit, siccus minus. Si necessitas cogat de salsa terra sperare aliquid: post autumnum plantanda est, vel conserenda, vt malitia hibernis imbribus elauetur. Aliquid & terræ, vel arenæ fluuialis subijciendum est, si illis virgulta committ mus.

Iterum de quibusdam documentis artis rusticæ. Cap. XLIX.

PLin. vbi supra. Nunc et aruorum culturæ rõnem tractare volumus, non modo vulgari: q̃nquidem qui ea diligentius tractauere, quibus suis oratoribus potiusquam agricolis scripsisse possunt videri Principium quoque a Catone sumemus. Prædium inquit ne cupide emas, & in re rustica operi non parcas. Idem Cato interrogatus quis esset quęstus certissimus; respondit. Si bene pascas qui proximus, sit. At bene summa omnium in hac spectãda fuit, vt fructus is maximè probaretur qui minimo impendio constaturus esset: hoc ex locorum occasione aliter alibi decernitur: eodem pertinet, q agricolam vendicem esse oportere dixit, fundũ in adolescentia conserendum sine contactione, ędificandum non nisi agro consito, & eum qui bene habitet, sæpius ventitare in agrum, frontemq; domini plus prodesse, quàm occipitium, non mentiuntur. Modus autem hic probatur, vt nec fundus villam quærat, nec villa fundum. Dicere quoque conueuit, vt nec iuxta paludes ponendum esse, nec aduerso amne, quanquam Homerus omnino e flumine semper ante Lucanas auras insalubres tradidit verissimè: In æstuosis locis spectare debet septentrionem. In frigidis vero meridiem. In temperatis exortum æquinoctialem. Ipsius agri bonitas, quibus argumentis iudicanda sit, quanquam de optime terræ genere disserendo, quod dictum est sufficere possit, etiam tñ traditas notas subsignauimus. Catonis maximè verbis, ebulum vel prunus siluestris, vel rubus bulbus minutus, trifolium, herba pratensis, quercus siluestris, malusq; frumentarij soli notę. Item nigra terra cinerei coloris. Omnis creta coquit, nisi permacra. Sabulum etiam, nisi id pertenue, & multo cãpestribus magis, quam cliuosis respondet eadem. Agri modum in primis seruandum antiqui putauere. Ita quippe censebãt. Satius esse minus serere, ac melius arare. qua in sentẽtia Virgilium quoq; video fuisse. vna fuit antiquorum vox. Temerarium, & fortasse ęstimetur penitus incredibile, nihil minus expedire, quam agrum optime colere. Nam bene quidem colere necessarium est, optime vero dãnosum, prętterquam sobole sua colono, aut pascendis. Alioquin colente dño aliquas messes colligere non expedit, si computetur impendium. opere. ne temere oliuam. nec quasdã terras diligenter colere, sicut in Sicilia tradunt. Itaq; decipi aduenas dñt. Inde reliqua ꝓsequamur oraculo. Nequã esse agricolã, qsqs emeret qđ ei pstare fund* posset. Malũq, patrẽfamilias esse. quisq; interdiu domi faceret, qđ noctu posset. nisi tñ ĩ cęli tẽpestate. peiorem quoq; q ꝓfestis diebus ageret, qđ feriatis deberet. pessimũ vero qui sereno die potius operaret sub domi tecto, q̃ in agro. frutecta optime tollũtur igne. filix biennio moritur, si frondem agere non patiaris, id efficacissimè contingit germinantibus ramis baculo decussis. Succus. n. ex ipsa defluens necat radic s. Aiunt & circa solstitium auulsas, non renasci, nec arũdine sectas aut exaratas vomeri arũdine imposita pręcipiunt. Iuncosus ager verti pala debet. At in saxoso bidẽtibus: humidiorem agrum vtilissimum est fossione conscidi atque siccari, fossas vero retusis locis apertas relinqui. In solutiori terra sepibus firmat. Extirpandæ siluę rõnem prodidit Democritus. Lupini flore in succo cicute vno die macerato, sparsisque radicibus.

De multiplici cultura terræ. Cap. L.

ISidorus li. 17. Cultura est qua frumenta vel vina quæruntur ex terra magno labore. sab incolendo sic vocata. diuitię siquidem antiquorum in his duobus erant. videlicet bene pascere, & bene arare. Cultura quidem agri multiplex est, scilicet cinis siue stipularum incensio. stercoratio, intermissio, aratio, occatio, runcatio. Cinis est incendium per quod ager inutilem humorem exudat. Aratio dicta est, quia de ęre prius terræ culturam exercebant. antequam ferri fuisset vsus repertus. Duplex autem est aratio, scilicet vernalis, & autumnalis. Intermissio est qua alternis annis vacuus ager vires resumit. Stercoratio est lætaminis aspersio. Stercus aũt vocatur, vel quia sternitur in agris, vel quia extergi oporteat, quicquid sordidum in ciuitate redũdat. Idẽ & fimus est qui per agros iacit, & dictus fimus qa fiat mus. i. stercus, q̃d vulgo lętamen vocat eo q suo nutrimento læta faciat germina reddatque arua pinguia & fęcunda. Occatio cum rustici satione facta, bobus dimissis, grandes glebas cędunt, ac ligonibus frangunt. Et dicta est occatio, quasi obcæcatio, eo q; operiat semina. Occare igitur est operire terra semina, vites, vel arbores. Runcare est a terra

a terra herbas vellere. Nam rus terra est. Sulcus a Sole vocatus est, eo ꝙ proscissus Solem capiat. Et proscissio est aratio prima, cum adhuc durus ager est. Satio dicta, quasi satorum actio. Serere aũt vocatum est: quia hoc sereno cœlo faciendum est, non per imbres. Plin. lib. 18. In Aegypto Nilus vice coloni fungens, incipit euagari e solstitio, aut noua luna, at primo quidem lentè, deinde vehementius, quamdiu sol est in Leone. Mox in virginem transgresso pigrescit, atque in libra residet, si duodecim cubitos non excesserit, certa est fames, nec minus si. 16. exuperauerit, tanto enim tardius decidit, quanto abundantius creuit, & sementem arcet: vulgo credebatur ab eius decessu serere solitos, mox impellere sues vestigijs semina deprimentes, & hoc quidem in madido solo antiquitus factitatum credo. Nunc autem inarari certum est, abiecta prius semina in limo digressi amnis: hoc est in Nouembri mense incipiente, postea pauci runcant.

De Agri cineratione. Cap. LI.

Actor. Cineratio igitur, vt dictum est, incensio est stipularum per quam ager inutilem humorem exudat secundum Isid. Nam: vt etiam superius dictum est iuxta Plinium humidiorem agrum siccari est vtilissimum. Plinius lib. 17. Cineris vsus adeo placet transpadinis, vt anteponãt eum fimo iumentorum: quod quia leuissimum est, ob id exurunt, vtroque tñ pariter non vtuntur in eodem aruo, nec in arbustis cinere, nec ad quasdam fruges. Sunt etiam qui puluere vuas ali iudicent, pubescentesq; pulnerent, ac vitium arborumq; radicibus aspergant, quod Narbonensi Prouinciæ certum est, & vindemias citius, sic eo coqui: quia plus ibi puluis q̃ sol confert. Palladius vbi sup. Vt aũt superius dictum est ager inutilib. siluis tectus diuidendus est. Nã loca pinguia sunt in puras nouales redigenda. Locaq; sterilia siluis tecta esse patienda. Nam illa quidem respondent vbertati naturali, hæc autem beneficio lætantur incendij, sic tamen vrenda distingue, vt ad incensum agrum post quinquennium reuertaris. Ita nimirũ efficies, vt æqualiter. s. sterilis gleba cum fęcũditate contendat. Idem in li. 9. Mense Augusto vrenda sunt pascua, vt & altorũ fruticũ festinatio reprimat ad stipites, & incẽsis aridis noua lętius herba succedat.

De Stercoratione. Cap. LII.

Plin. vbi sup. s. li. 17. Fimi vsum Argeus Rex excogitasse traditur in Græcia, diuulgasse vero Hercules in Italia, quę suo Regi Stercutio Fauni filio pp eius inuentionem tribuit immortalitatem. Varro dat Principatum ex Auiarijs fimo scilicet turdorum, quod etiam pabulo boum suumque magnificat, nec alio cibo pinguescere celerius asseuerat: proximum Columella facit columbarijs, mox Gallinariis: fimo natantium alitum damnato. Cæteri auctores consensu humanas dapes ad hoc in primis aduocant. Alij ex his præferuut hominum potus in coriorum officinis pilo madefacto. Alij per se aqua iterum largiusque etiam quàm cum biberint admixta. Quippe plus iam ibi male domandum est, cum ad virus illud vini homo accesserit. Hæc sunt certamina quib. inuicem ad tellurem quoq; alendam vtuntur hoĩes. Alij proximè spurcitias suum laudant. Columella solus damnat. Alij cuiuscũq; quadrupedis fimum dicunt exitiosum. Aliqui vero columbarum præferunt, proximum deinde caprarum est, dehinc ouium, deinde boum. Nouissimusq, iumentorum. Nuper repererim oicas gaudere maximè cinere e calcarijs fornacibus. Varro pręceptis adijcit æquino, quod leuissimum sit alendi segetes. Prata vero grauiore, & quod ex ordeo fiat, multasq; gignit herbas. Quidam etiam iumentorum fimum præferunt bubalino, ouillumq; caprino, omnibus vero asinorum: qm̃ asini lentissimè mandunt. Econtrario aũt vsus aduersus vtrumq; pronunciat. Porro inter oẽs constat nihil melius esse lupini segete, priusq̃ siliquetur, aratro, vel bidentibus versa, manipulisve defectis circa radices arborum ac vitium obrutis. At vbi non sit pecus, ipso culmo, vel etiam filice stercorare arbitrantur. Cato. Stercus vnde fiat, stramenta, lupinum, paleas, fabalia, ac frondis iligneas, quernasq, ex segete euellito, Ebulum, cicutam, & circum salicta herbam altam vluamq; ea substernito ouibus, frondemq; putridam, vinea si macruerit, sarmenta sua comburito, & itidem inarato. Itemque vbi saturus eris frumentum, oues delectato. Necnon, & satis quibusdam ipsis dicit pasci terram. Segetem stercorant fruges lupinum, faba, vicia. Sicut econuerso cicer: quia vellitur, & quia sallum est, ordeum fęnum Græcum, & eruum hæc oĩa segetem exurunt, & oĩa q velluntur. Virg. Et lino segetem exuri, & auena, & papauere arbitratur. Fimeta vero fieri sub diuo loco concauo, & qui humorem colligat, iubet, stramentis intecta ne in Sole arescant, palo e robore depacto, ita fore ne innascantur his serpentes. Idem in lib. 18. Sunt, qui optime stercorari putent sub diuo retibus inclusa pecorum mansione. Ager si non stercoratur alget. Si nimium stercoratus fuerit, aduritur. Satiusq; est id sępe, quàm supra modum facere quo calidius solum est, eo minus addi stercoris ratio est.

De Stercorationis tempore. Cap. LIII.

Idem in lib. 17. Plurimum vero refert miscere fimum terræ Fauonio flante, ac luna sitiente. Id autem pleriq; intelligunt praue ab ortu Fauonij faciendum, ac Februario Mense tantum: cum id pleraq; sata mensibus alijs postulent. At quocunque tempore fiat, curandum est, vt ab occasu æquinoctiali flante vento fiat, luna decrescente ac sicca, mirumq; in modum obseruatione tali vbertas augetur, eiusq; effectus. Palladius lib. 1. Mense Februario temperatis locis incipiunt prata custodiri, quę prius si macra sint, debent sparso letamine saturari, quod eijciendum est luna crescente, quantoq, recentius fuerit nutriendis herbis, plus tanto valebit, quod a parte fundendum est superiori, vt eius succus per totum possit elabi. Idem in lib. 10. Porro in mense Septembri circa æquinoctium stercorandi sunt agri, sed in colle spissius. In cãpo rarius lætamina disponenda sunt cum luna minuitur, quæ res videlicet si obseruetur, herbis officiet: vni iugero asserit Columella sufficere stercoris carpenta 24. in plana vero 18. Sed idem cumuli tot dissipãdi sunt, quot ea die exarari potuerint, ne. s. exiccata stercora nil prosint. Eijciunt quidem lętamina et qualibet hiemis parte, si eijci non potuerint in suo tpe. Itaq; anteq̃ seratur puluis stercoris more seminis per agrum proijci dẽt, & spargi, terraq; sarculis permisceri, nec prodest vno tpe nimiũ stercorare, sed frequenter ac modicè. Ager aquosus stercoris requirit plus, siccus vero minus. At si lætaminis copia non abundat, hoc et pro stercore optimè cædat, vt sabulosis locis spargas Cretam. i. Argillam, Cretosis autem ac nimium spissis Sabulonem, hoc & segetibus proficit, & vineas pulcherrimas reddit, nam & lætamẽ in vineis saporem vini vitiare consueuit. Idem in li. 11. Mense autem Octobri si suppetit intermisso fimo sunt Oliueta stercoranda locis maxime frigidis.

De Aratione. Cap. LIIII.

Plinius lib. 18. In arando seruandum est Catonis oraculum, qđ est bene colere, & bene arare agrum, lutosam terram ne tangito, vi oĩa arato, priusquam ares proscindito, hoc. n. vtilitatem hẽt: quia inuerso cæspite necantur herbatum radices, boues aratris, quàm arctissimè iungendi sunt; vt capitibus sublatis arent, sic. n. colla minimè contundunt. Et si quidem inter arbores aut vites aretur, fiscellis capistrati incedant, ne germinum tenera præcerpant, omne aruum dẽt subigi rectis sulcis, mox & obliquis. In colibus aratur transuerso tm̃ monte, sed modo in superiora, modo in interiora rostrante vomere, tantumq; laboris est hominum, vt etiam boum vice fungantur. Nam sine aĩalibus his montanæ gentes arãt sarculis. Arator nisi incuruus, præuaricatur purget vomerem subinde stimulus cuspitus rulla, scanna inter duos sulcos cruda ne relinquantur glebæ ne exultent. Palladius li. 1. Qui arando crudum solum inter sulcos relinquit, fructibus suis derogat, & terræ vber infamat. Idem in li. 2. Boues ad arandum melius collo, quàm capite iunguntur, quos vbi ad mensuram venerint arator retineat: iugum quoq; protollat, vt eorum colla refrigerentur. Sulcus enim in aratione longior quam 120. pedum non debet esse. Seruandum est autem ne inter sulcos terra non emota relinquatur, sed glebæ omnes dolabris dissipentur. Aequaliter vero terrã cognoscis esse motam, si transuersam per sulcos multos æqualiter partitã prospexeris, vt non intelligatur vtro vomer ierit, quæ res sæpius facta bubulcos ab hac remouebit negligentia. Obseruandum est ne aretur ager lutosus, aut, quod sæpe fit, post longas siccitates imbre leui perfusus. Nam in terra quæ lutosa tractatur in primordio fertur non posse tractari toto anno. Quæ autem supra leuiter infusa est, ac subter sicca, si tunc aretur, per triennium fieri sterilis asseritur. Ideoq; mediocriter infusus ager, vt nec lutosus, nec aridus sit, proscindi dẽt, si collis transuersus est per latera sulcari debet, quæ forma tunc seruanda est cum semen acceperit.

De Temporibus arandi. Cap. LV.

Plinius vbi supra. Tepidioribus locis a bruma præscindi debent arua, & frigidioribus ab æquinoctio verno. Maturius autem sicca regione quàm humida, maturius densa terra quam soluta, pingui quàm macra, vbi siccæ, & graues sunt æstates. Terra cretosa, & gracilis vtilius in solstitium, & autumni æquinoctium aratur, vbi vero leue sunt æstus ac frequentes imbres, pingue herbosumque solum, ibi melius caloribus. Altum, & graue solum etiam hieme vomeri placet. Tenue valde, & aridum paulo ante sationis tempus. Quidam ab æquinoctio verno proscindi volunt, quodq; vere semel aratum est. Palladius li. 3. Mense Februario locis tepidis, aut si tempus clemens, & siccum fuerit, colles pingues proscindi conuenit. Idem in lib. 4. Mense Martio locis quidem frigidis prata purgari atque serenari oportet, locis aũt calidis colles pingues, & agros vliginosos proscindere, & exarare conueniet. Idem in li. 5. Mense quoque Aprili pingues agri q̃diu aquam tenent, post idus proscindendi sunt. Cum & omnes herbas pro-

protulerunt, & eorum semina nondum maturitate firmata sunt. Idem in libro .6. Mense nihilominus Maio pingues herbosique proscinduntur agri. Idem in li.7. Mense vero Iunij frigidissimis locis, quæ Maio prætermissa sunt excoluntur: oportet fere tunc agros æquè proscindi herbosis, ac partibus gelidis vineta occari. Idem li.9. porro mense Augusti & circa Kalendas Aprilis, ager planus humidus exilis incipiat exarari.

De agris incultis aperiendis. *Cap. LVI.*

IDem in libro sexto. Mense Maio (vt dictum est) agros gelidos herbososque proscindi oportet: verum si agros incultos volueris aperire, considera, siccus an humidus sit ager, siluis, aut gramine, frutectis tectus aut filice. Et si quidem est humidus, fossarum ductibus est vndique siccandus. Sed apertę quidē fossę notę sunt. Occultę aūt hoc modo fiunt, sulci per agrum transuersi ternorum pedum altitudine imprimuntur, postea vero vsque medietatem lapidibus minutis aut glarea replentur ac desuper terra quæ fuerat egesta ęquantur. Sed fossarum capita vnam patentem fossam petant, ad quam decliues currant, sic & humor deducetur, & agri spacia non peribunt, si vero lapides defuerint, sarmentis, vel stramentis subiectis cooperiātur, aut quibuscunque virgultis: verum si ager est nemorosus, extirpatis aut raro relictis arboribus excolatur. Si vero lapidosus fuerit, per macerias saxorum turba collecta, & purgari & inde minui poterit, frequenti aratione vincuntur gramen & iuncus, & filices. Sed filicem, si sæpe fabam conseras, vel lupinos & subinde nascentem mucrone falcis incidas, ita exiguum tempus ab sumes. Idem in libro.8. Mense Iulio cum Luna decrescit agri Siluestres vtilissime extirpantibus arboribus atque virgultis defectis radicibus atque combustis. Plinius vbi supra. Frutecta quippe igni tolluntur optimè, siluę quoque rationem extirpande prodidit Democritus, lupini flore in succo cicutæ vno die macerato spersisque radicibus.

De iteratione & occatione & resectione. *Cap. LVII.*

PAlladius, vbi supra. Mense Iulio agri qui Aprili fuerant proscissi circa Kalendas sunt iterandi. Idem in libro decimo. Mense quoque Septembri ager pinguis, & qui tenere diu consueuit humorem, tertia vice debet arari. quamuis ex humido anno possit ante tertiari. Eodem etiam anno pariter & mense ager humidus, & planus, & exilis, quem Augusto mense diximus, debere primitus exarari. iterari debet ac seminari, porro graciles cliui nūc primo sunt arandi, & statim serendi. Plinius vbi supra. A ratione per transuersum iterata, occatio sequitur, vbi res poscit crate vel rastro, & semine sato fit iteratio. Et vbi consuetudo patitur, crate dentata, vel tabula aratro annexa, quod lirare vocāt, operiuntur semina, vnde primum deliratio est vocata. Quarto seri sulco Virgilius ęstimatur voluisse, cum dixit optimam segetē esse, quæ bis solem bisque frigora sensisset. Spissius solum vt plerumque in Italia melius est seri quinto sulco, in Thuscis vero nono. Nec obmittemus arandi rationem vnam in Transpadana Italia bellorum iniuria ex cogitatam. Salassi cū subiectos alpibus depopularentur agros, panicum milliumque iam excrescens, tētauerunt. Et postq̄ natura respuebat, inararunt. At illę messes duplicatę docuere, q̄d nunc artrare vocant. i. aratrare. Hoc autem fit vel incipiente culmo, vel cum iam bina ternave folia emiserit, nec recens subtrahamus exēplum, q̄d in agro Treuerico nuper est compertum. Nam cū hieme prægelida captę segetes essent, resarientes campos mense Martio reseuerūt, vberrimasq; messes habuerunt.

De seminatione. *Cap. LVIII.*

PAlladius lib.1. Oīa vero quę in terra seruntur crescente Luna & diebus tepidis sunt serenda. Nam tepor euocat, frigus includit, frumenta oīa maxime lætantur patente & soluto campo, & ad solem recliuo. Spissa & cretosa & humida terra bene far & triticum, nutrit. ordeum soluto delectatur & sicco. Nam si in lutoso agro spargitur, morietur. Trimestris satio locis frigidis līmosisque conuenit, vbi qualitas æstatis humecta est, cæteris rō rñdet euentui. Semen Trimestre locis tepidis melius respondebit, si seratur autumno. Oīa legumina græcis auctoribus seri iubentur in sicca terra, faba tantummodo in humida debet aspergi. Omne triticum solo vliginoso post tertiam sationem in genus siliginis commutatur. Tria vero mala in his nocent, sterilitas, morbus, vitium, quis temperatis agris ferendum sit, tñ si siccitas longa est, semina occata potius in agris, q̄ horreis seruabuntur. Seminarium mediocri terra instituere debemus, vt ad meliorem q̄ sata fuerint, transferantur. Hortus qui cœlo clementi subiacet, & fontano humore percurritur, prope est vt liber sit, & nullam serendi disciplinam requirat. Semina vero plusquam annicula esse non debent, ne vetustate corrupta non prodeant. Frumento collis grano quidem est robustius, sed mensura refundet minus. Serendi tpa licēt signata sint per menses certa, ea tñ ſm loci ac cęli naturam vnusquisque obseruare debet. Frigidis locis autumnalis satio fiat celerior, verna vero tardior. Calidis aūt regionibus, & autumnalis pōt fieri serior, & verna maturior. Oīa vero serenda sunt (vt dictum est) cum luna crescit, secanda vel legenda cum decrescit. Plinius, vbi supra. Plurimum vero refert soli cuiusque ratio. Terra vero si fuerit, quā teneram appellauimus, ordeo sublato milium seri pōt, eoque condito Rapa, his sublatis ordeum vel triticum, sicut in Campania. satisque talis terra aratur cū seritur. Alius est ordo, vt vbi adoreum fuerit cesset quatuor mensibus hibernis, vernamque fabam recipiat, aut ante hiemalem, nec cesset, minusque pinguis alternari potest ita, si frumento sublato, legumen seratur tertio, gracilior & in annum tertium cesset. Frumentum quidam vetant seri nisi in ea quæ proximo anno quieuerit, nec nisi ager stercoratus sit. Virgilius alternis cessare suadet arua. Et hoc quidem vtilissimum est si patiantur ruris spacia. Q̄d si neget conditio, far serendum est, vñ lupinum aut vicia vel faba sublata sint, & q̄ terrā letiorē faciūt.

De Sarculatione. *Cap. LIX.*

PLinius li. 18. Porro Siligo & far, ordeum & triticum in terra seminata & occata diebus congruis sarienda sunt atque Runcanda. Sarculatio induratam hiberno rigore soli tristitiam laxat temporibus vernis, nouosque soles admittit. At vero qui sariet, caueat ne frumenti radices suffodiat. Triticum & ordeum & fabam bis sarire melius est. Rūcatio cum seges in articulo est, euulsis inutilibus herbis, frugum radices vindicat, segetemque discernit a cespite. Leguminum Cicer eademque far desiderat, faba runcari non gestit, qm̄ herbas excedit & euincit. lupinum tñ runcatur. Millium & panicum occatur ac seritur, sed non iteratur, nec runcatur. Sicilia & faseoli tñ occantur, non runcantur. Sunt aūt genera terræ, quorum vbertas pectinari segetem in herba cogat crati, & hoc genus dentatis stilis ferreis. Palladius li.2. Mense Ianuario serenis, ac siccis diebus dum gelicidia non sunt, frumenta sarculanda sunt. Quod quidam opus plerique negant fieri debere, eo ꝙ eorum radices detegantur aut inscidantur, & frigore subsecuto necentur. Mihi vero tantum herbosis locis hoc faciendum esse vr. Sed triticum & far sariuntur foliorum quatuor, ordeum quinque, faba vero & legumina, cum supra terram quatuor digitis fuerint. Lupinus aūt qui vnam habet radicem, si sarculetur extinguitur, quod nec etiam desiderat, quia præter auxilium cultoris affligit herbas. Faba si sarculetur bis proficiet multum fructum & maximum redditura, vt ad mensuram modij complendi, fresa prope modum respondebit sicut integra. Porro si segetes iam siccas sarculaueris, aliquid & contra rubiginem præstitisti. Maxime autem ordeum sarietur siccum.

De terra vineis, & arboribus apta. *Cap. LX.*

SOlum vineis ponendis est aptum nec spissum nimis, nec resolutum propius. tñ resoluto, nec exile lætissimum, proximum tñ lęto, nec Campestre, nec pręceps, sed potius ędito campo, nec siccum, nec vliginosum, modice tñ roscidum, nec salsum, nec amarum, hoc enim vitium vina contristat sapore corrupto. Ad pastinandum denique potius eligendi sunt agri rudes, vel maxime Siluestres, vltima conditio est eius loci in quo vineta fuerunt, quo si necessitas coegerit, exerceatur prius arationibus, vt abolitis vineæ prioris radicib. oīque illarum carie & squalore depulsis, tutius induci possit nouella viti. Thofus, & alia duriora vbi gelu relaxantur & solibus, pulcherrimas ferunt vineas, refrigeratis æstate radicibus, & humore detento. Sed & soluta glarea, & calculosus ager, ac mobiles lapides si tñ hæc oīa glebis se pinguibus miscuerunt. Silex tñ cui terra supposita est, quia frigidus, & humoris tenax est, sitire non patitur æstate radices, loca iterum ad quæ de cacuminibus terra decurrit, vel valles quas fluminum aggestio saturabit, sed hæc in his locis, quæ non possunt infesta esse gelu ac nebulis. Arenosa etiam terra aliqñ est commoda. Argilla sola grauiter inimica, & cætera in generalibus dicta. Nam locus qui misera virgulta produxerit, vel vliginosus, vel salsus, vel amarus, aut siticulosus, aut aridus improbatur. Sabulo niger ac rubeus vtilis est, sicubi terra fortis permixta est. Carbunculus nisi stercoretur macrę in eo vineę redduntur. In rubrica difficile comprehendūt, quamuis postea nutriantur. At hoc genus terræ operibus inimicum est, quia paruo vel humore vel sole nimis madescit, aut durat est. Maxime vero vtile solum est, quod inter omnes nimietates temperamentum tenet, raroque quam condendo proximum est.

De ipsarum pastinatione. *Cap. LXI.*

MEnse Ianuario tps est congruum pastino. quod quidem tribus fit generibus, aut terra per totum fossa, aut sulcis, aut scrobibus. Terra tota effodi debet vbi ager immundus est, vt siluestribus truncis, atque radicibus filicis, herbarumque noxiarum, spacia liberentur: vbi vero mundę nouales sunt, scrobibus, aut sulcis pastinandæ sunt, sulcis vero melius erit, quia humorem velut in to-

in totum spacia pastinata transmittunt. ꝙ si scrobes fieri placet, faciat eas cultor tribus pedibus altas, duobus ac semis latas, tribus vero longas, vltra tres autem fodiendę non sunt altius, ne laborēt frigore sarmenta quæ pangimus, latera vero scrobibus inscisa sint æqualiter, ne vitis obliqua sautietur alta nitentibus ferramentis, cum fossor incumbit. pastino vero quod omne versabitur triū vel duorum & semis pedum altitudine, terra vniuersa fodietur, ĩ quo adhibenda est diligentia, ne crudum solum fraude cultor occultè includat. Quam.ſ.rem subinde custos virga in qua prædictę altitudinis modus signatur, exploret per spacia quæ fodiuntur. Radices oēs ac purgamēta maxime rubeti ac filicis in summum egeri faciat, quę cura est ēt in omni positionis genere seruanda: locus igitur pastinandus prius impedimentis, & oībus elisis arboribus liberetur, ne post assiduo calcatu terra fossa solidetur. Si campus est, duobus ac semis pedibus pastinetur, si cliuus tribus, collis præruptus quatuor, ne terra decurrat citius, vallis aūt duobus pedibus. Sed ager vliginosus, qui humores eructat altius fossus, non amplius, q̃ in pedem semis effodietur Idem li.3. Mense autem Februario oīa genera pastinati soli vel sulci seu scrobes vitibus complendas æstimo, plano igitur loco vitis statim poni debet, cuius genus nebulas, & pruinas sustinet. Collibus aūt illas, quæ siccitatem & ventos tolerant statuas. Agro pingui graciles, & fœcundas, macro feraces, & solidas, denso validas, & frondosas, frigido vero nec nebuloso, qui hiemem celeri maturitate præueniunt, aut q̃ duris acinis securius inter caligines florent. Denique ventoso statue tenaces. Calido grani teneriores. Et humido feraces. Sicco autem illas, quæ ferre nō pñt pluuiales impetus. Et breuiter eligenda sunt vitium genera, qui vinorum suorum professione contraria loca diligunt, his in quibus durare non possunt, placida sana regio ac serena, tuto genus omne suscipit.

De cæteris arboribus similiter pastinandis. *Cap. LXII.*

EOdem quoque mense locis tpatis instituenda sunt olīueta, q̃ & pastinis conserenda, ꝙ si oliuetum suo loco facere volueris hæc terrarum genera sequeris. Terram videlicet glarea pmixtam, aut cretam sabulonis coniunctione resolutam, aut pinguem sabulonem, aut densiorem, aut niuidæ naturæ terram. Creta figuli oīno repudianda est, ac terra vliginosa, & in qua semper humor assistit, sabuloque macer, & nuda glarea, quamuis.n.comprehendat, non tñ conualescit. Seri pōt & vbi arbutus aut ilex steterat. Nā cedrus excisa radices noxias relinquit, quarū virtus oleam necat. Arbores quoque pomiferę ita pastinis disponi possunt a septentrionali regione, de quibus sigillatim dicemus infra, quia spāliter sunt tenenda. Nam & pomis eadem terra qui vitibus conuenit. Scrobes aūt maiores sunt faciendæ, & inter ordines tricem. pedes relinquendi: plantę quidem statuendæ sunt radicatę. seruandumque ne cacumina vel manufracta, vel erosa non crescant. vnusquisque ordo generi suo deputetur, ne infirmæ a valentioribus opprimantur: decliuo exili in planum ac pinguem & humidum transferantur. Et vbi regio siccior est, aquationibus adiuuetur.

De vineis fodiendis, & arboribus circumfodiendis.
Cap. LXIII.

EOdem quoque Februarij mense locis maritimis, & calidis vites sunt fodiendæ. Et eodem tpe siquæ sunt in seminarijs plātæ sunt circunfodiendæ. Idem in li.4. Porro in mense Marcio frigidis locis celebrāda est vinearum fossio. Egras aūt vites, vel quibus fructus arescit, conuenit circunfodi, & vrinam veterem suffundi. Itemque cinerem sarmenti vel querci aceto mixtum subicce, vel inscisas circa terram lætamine refice atque refoue, & quæ germinant fortiora dimitte. Idem in li. 5. Mense quoque Aprili locis frigidissimis fossio vinearū ante idus debet peragi, & siquæ restabunt de Martio mense, vites quoque sunt inserendæ. Porro seminaria quę ante facta sunt herbis liberentur, ac leuiter circumfodiantur. Idem in li. 6. Porro in mense Maio, assidue seminaria fodiuntur, ac locis prægelidis ac pluuiosis oleæ putantur, eiusque muscus abraditur. Idem in li.8. Mense Augusti nouellæ vites mane ac vespere iam calore deposito debent effodi, & auerso gramine puluerisari. Hoc enim mense, vel ante caniculares dies vtiliter extirpantur carix & filices. Arbores quoque quæ in messe steterant, aggestione terrarum obrui debent messibus sectis, propter nimios ardores solis. Idem in lib. 12. Mense vero Nouembri locis frigidis nouellas vites, & arborum plantas conuenit circunfodi & operiri. Idem lib.13. Denique Decembri mense ad instituendas vites (sicut ante tractatum est.) inchoemus effodere.

De pratis instituendis, & colendis. *Cap. LXIIII.*

IDem in li.10. Prata si libuerit nouella formare, mense Septembri locum pinguem, roscidum, & planum, leuiter inclinatum, vel huiusmodi vallem oportet eligere, vbi humor nec statim præcipitari cogitur, nec diu debet hærere, pōt quidem in soluto loco & gracili prati forma, si rigetur imponi. Extirpandus est itaque hoc locus tpe, & liberandus impedimentis oībus, herbisque latioribus, & solutis, virgultisque. Denique, cum fuerit frequēter exercitatus, multaque aratione resolutus, submotis lapidibus, & glebis vbique confractis, stercoretur Luna crescente recenti lætamine. Ab vngulis vero iumentorum intactus seruetur attētione summa, præcipue quotiens humescit, ne solum inæquale reddant multis locis impressa vestigia. Si vero prata vetera muscus obduxerit est, abradendus scalpris, & eisdem locis spargenda sunt feni semina, quodque ad muscum necandum prodest cinis est sæpius ingerēdus. Quod si locus carię incuria vetustate sterilis est factus, exaretur ac de nouo rursus æquetur. Nam pratū sterile plerumque arare conuenit, ac in nouo prato conseri pñt rapę, quarum messe finita, cætera quæ dicta sunt exequenda. Rigari vero non debet antequam durum solum fecerit, ne cratem eius minus solidam vis interflui corrumpat humoris. Idem in lib. 12. In mense quoque Nouembri maxime principio prata noua pñt institui more prædicto. Idem in li.2. Mense vero Ianuario in locis apricis, aut macris, vel aridis iam prata sunt purganda, & pecore vendicanda. Idem in li.3. Porro mense Februarij prata locis temperatis incipiunt custodiri, & prius si macra sint, debent sparso lætamine saturari. Idem in li.6. Mense Maio in locis calidis siccis siue maritimis fena rescidantur, prius tñ quā arescant. ꝙ si pluuijs infusa fuerint, conuerti aliqñ non debent quam pars eorum summa sicca est. Plinius li.18. Prata ceduntur circa Kalendas Iunij, quorum facillima est agricolis cura, minimumque impēdij, in læto solo, vel humido, vel riguo, eaque aqua pluuia rigari via publica vtilissimum simul & herbę arare, deinde cratire, serere florem ex fenilibus atque ex præsepibus feno dilapsum spargere priusquam craciantur, nec primo anno rigari, nec pasci ante secunda fenisecia, ne herbę vellantur, obtrituque hebetentur. Senescunt prata, restituique debent faba in his sata, vel rapis, vel milio, mox in anno sequenti frumento. Rursusque in prata relinqui tertio. Secandi tps est feni, cum spica deflorescere cęperit ac roborari, secandum est enim antequā inarescat. At fenum inquit Cato ne seces prius quam semen maturum sit. Quidam pridie rigant vbi rigua sunt. Noctibus roscidis secare melius est. Sectum autem oportet ad solem verti, nec nisi siccum construi: ni fuerit obseruatum hoc diligenter, matutino nebulam quandam exalare, moxque sole accendi & conflagrare certum est: rursus desecta rigari oportet, vt feretur autumnale fenum, quod vocant cordum. Porro in vmbra plerisque locis etiam non rigua secantur quater in anno. Et postea in ipso pabulo armentorum non minus alimenti est quā a fenos

De hortis in terra conserendis, & aeris faciendis.
Cap. LXV.

PAlladius li.1. Hortus vero maxime sterquilinio sit subiectus, cuius enim succus sponte fœcundet, ab area longe situs, nam puluerem palearum patitur inimicum. Felix autem horti positio, cui leuiter inclinata planities, cursus aquæ fluentis per spacia discreta deriuat. Si fons desit aut imprimendus est puteolus, aut piscina construenda superius, ut aquas illi pluuia conferente, hortus per æstiuos ardores rigetur. Quod si hac omni facilitate carueris, semper altius tribus, vel quatuor pedibus, ad similitudinem pastini fodias hortulum, qui sic cultus negligat siccitates. At hinc q̃uis stercore adiuta quælibet conuenit terra, hæc tñ genera sunt in electione vitanda, videlicet creta, quæ dr̃ argilla & rubrica. Illos quoque custodias in hortis quos natura non adiuit humores, vt partes diuidas, & hieme ad meridiem, æstate ad septentrionem spacia colenda conuertas. Multis autem generibus hortos muniunt. Nam alij luto parietes figurant. Alij congesta in ordinem saxa componunt. Nonnulli quoque fossis spacia colenda cingunt. Quod vtique cauendum est, quoniam hortis subducit humores, nisi locus palustris colatur. Alij vero spinarum plantas, & semina disponunt in munitionem, sed melius erit semina rubi & spinæ quæ rubus caninus vocatur, ad sepem procreandam terræ mandare. Porro vero partes sic diuidendę sunt, vt hæ quibus autumnali tempore seminabatur, verno tempore pastinentur. Quas vero seminibus vere compleuimus, autumni tempore effodere debemus. Sic vtraque decoquetur pastinatio. algoris vel solis beneficio: porro serendi tempora licèt per menses assignantur, certa tamen ēm loci ac cœli naturam sunt obseruanda. Nam frigidis locis (vt dictum est) autumnalis satio debet fieri celerior, verna vero tardior. Calidis autem econuerso. Areę porro faciendæ sunt angustiores, scilicet duodecim pedum longitudine, ac vi latitudine, sintque pp spacia vtrumque purganda diuisæ. Margines earum duobus pedibus irrigantur locis humidis vel irriguis. Siccis aūt vno extulisse sufficiet. Inter areas si humor effluere consueuit, altiora spacia ipsis areis debent esse, vt facilius ingrediatur aream humor admissus de superiori parte, vt vbi sitientem saturauerit, in alia. exclusus auerti possit. Actor. De cultura terræ ad pręsens dicta hęc sufficiant.

sufficiant in generali. Nam de singulis terræ nascentibus dicetur in speciali inferius, vbi agetur de herbis & arboribus. Nunc autem ad ea quæ purè de terra sunt redeamus.

De pulueribus & glebis terræ. *Cap. LXVI.*

PVluis est terra soluta, leuis, arida, infructuosa, tenuis, & mobilis. Isidorus. lib. 14. Puluis dr̃ eo ꝙ vento pellatur, tollit enim eius flatu, nec resistit. Puluis puteolanis collib. Italiæ colligitur. & ad sustinenda maria fluctusque frangendos opponitur. Nã mersus aquis fit lapis protinus vndisque quotidie fortior effectus, in saxum mutatur, sicut argilla igne in lapidem vertit. Gleba vero dr̃ eo ꝙ fit globus, pulueris. n. collectione compingitur; & in vno glomere adunatur. Nam terra ligata gleba est, soluta puluis. Argilla est ab argis vocata; apud quos primum ex ea vasa confecta sunt. Creta ab insula Creta in qua melior est. Terra Samia a Samo insula dicta. glutinosa est, & candida, & linguę lęnis; medicamentis, & vasculis necessaria. Diascorides. Terra quidem oĩs desiccatiuam habet virtutem & frigidam; & periplastica. qñ pura adhibetur. Terra de Alexandria, & Egypto iuuat hydropicum & spleneticum. Emplastrum ex terra factum sanat emorroidas. Lēnia terra cum aliquarum specierum humore soluta vtilissimũ fit ad vulnerum glutinationem. Et ad vlcera diuturna: quæ vix cicatrizantur. nec facilè sanantur. Terra vero Gesamia valet eis qui sanguinem spuunt & vomunt, & fluxui sanguinis mulierum; & vlcerib. intestinorum. disintericos mitigat, inflationem maximè generatam in mammillis mulierum: & in testiculis virorũ. Oportet eam autem solui cum aqua, & post oleum admisceri, vt non siccetur. Cimolia quoq; terra & mollis vtilis est lauatur sicut cerusa, & comburitur in cacabo nouo pertuso, & cooperto. in carbonibus viuis posito; donec exeat puluis minutus, & color albidus. Est autem virtus lotæ & combustæ. frigida & stiptica, alta vulnera replet. Et fluxus sanguinis mulierum obstruit.

De luto multiplici. *Cap. LXVII.*

ISidorus vbi supra. Lutum dr̃ per antiphrasim, eo ꝙ non sit mundum. Nam oẽ lotum mundum est. Auicenna. Lutum oẽ infrigidatiuum est, desiccatiuum, abstersiuum. Et lutum quidẽ calidum terræ solaris, est desiccatiuum corporum laxorum absque mordicatione; pp suam glutinositatum. Constringit ergo carnẽ laxam, & in ceroto ponitur super scrophulas & duricies. Ex luto terræ solaris hydropici spleneticiq; liniuntur, & manifeste iuuãtur. Lutum sigillatum affertur de termino rubeo, qui lacuna appellatur, quæ est terra plana profunda, in qua non est herba, neque oĩno lapis. Apud Diascoridem vero est lutum speluncę illius loci confectum cum sanguine hircorum. Illud autem melius est quod odorem habet aluminis. Et retinet sanguinem cum ex ore currit. Nec est medicina magis abscindens sanguinem, & est infrigidatiuum, & glutinosum. Confert a principio apostematũ calidorum, vulnera recẽtia consolidat, & vlcerationem adustionis ꝓhibet ac sanat, prohibet ẽt catarrũ & cursus oris, & gingiuæ et effusionem materiarum ad manus & pedes & prohibet corrosionem. Conseruat autem membra apud casum. & confert extenuationi a sputo sanguinis, quia exiccat vlcus pulmonis. Confert ẽt rasuræ malignæ intestinorum. Resistit venenis & morsibus cum vino bibitum, & cum aceto linitum. Quod ex eo purum est: cum bibitur, non cessat facere nauseam, & facit venenum vomitu exire. Lutum samiũ dicit Gal. esse, sicut sigillatum in retentione sanguinis, & reb. alijs. Sed est pluris ærcitatis, & ideo pluris leuitatis. Est & tenacius & viscosius, sed sigillatum fortius. Est igitur hoc viscosum, tenax, glutinosum, ablutione non indigens. Eiusque infrigidatio parua est, & sedatio plurima. Prohibet apostemata calida in inceptione, & confert apostematibus mammillarum. Et si infundatur, non sentitur in eo asperitas calefaciens, sicut ex sigillato. Confert a principio podagræ linitum. Confert ẽt eruptioni sanguinis a matrice, & egressioni sanguinis cum egestione. Lutũ terrę masticis est abstersiuum lauatiuum, generatiuum carnis. Lutum creticum plurimũ ærcitatis est, & est simile prædictis, sed debilius. Abstergit autem absque mordicatione, & debilitat sensus. Confert vlcerib. & inflammationi eorum. Lutum vitis exiccat. non longe a mordicatione, & in ipso est aliquantulum resolutionis Lutum Kimolea, quod de eo purum est, plurimi existit iuuamenti, & in ipso est infrigidatio & resolutio. sed cum lauatur, destruitur eius resolutio. Cum aceto ponitur super apostemata quæ sub stomacho sunt: prohibet initium adustionis ab vlceratione. Lutum vitis exiccat non longę a mordicatione, & in ipso est aliquantulum resolutionis. Lutum quod comeditur, est opilatiuum, corruptiuum complexionis. verum ipsum confortat os stomachi & delet eleuationem cibi. Quod autem in ipso dicitur de bonitate anhelitus est secundum operationem desiderantium & delectantium, in ipso propter illud quod accidit de gaudio per acquisitionem eius quod desiderati.

De his quæ continentur in visceribus terræ. *Cap. LXVIII.*

SEneca lib. 7. Placet autem natura regi terram ad corporũ nostrorum exemplar in quibus & venæ sunt & arteriæ. illæ sanguinis, hę spiritus receptacula. Sic enim in terra sunt alia itinera per quæ spiritus currit. Vnde & maiores nostri venas aquarum appellarunt. Sicut autem in nobis non tantũ sanguis est, sed humoris multa genera, alij necessarij, alii corrupti, ac paulo quidẽ pinguiores, vt in ossib. medullæ, & in capite cerebrum, musci, saliuæ, & lachrimæ. Et quiddam additum articuli, ꝑ quod citius flectant ex lubrico. Sic & in terra q̃ plura sunt humorũ genera. q̃dã .s. q̃ maturè durent. & hinc est oĩs metallorum humus. ex quibus aurũ & argẽtũ auaritia petit. Et q̃ in lapidẽ ex liquore vertunt. In q̃dã ãt terra humorq; putrescũt, sicut bitumẽ, & cętera huic siĩa: Cęterũ ĩ nr̃is corꝑib. sic in illa sępius humores vitia cõcipiunt. Cũ aũt ictus aut quassatio aliqua aut loci seniũ aut frigus aut ęstus corrupere naturã. Sub terra q̃dẽ nobis iura naturæ minus nota sunt, sed nõ minus certa. Sũt & illic specus vasti, recessus ingẽtes, & spacia suspensis hinc & inde montibus lapsa. stagna quoque locis amplius & tenebris obsessa. Sũt abrupti in infimum hiatus, qui sępe illapsas vrbes receperunt, & ingentem ruinam in alto cõdiderũt: hæc spiritu plena sũt, nihil. n. vsq; inane est. Illic quoque, nascũt aĩalia, & tarda, & infirma, vt in aere cęco pinguiq;. cõcepta, pleraq; ex eis cæca, vt talpę, & subterranei mures, quibus ideo lumen deest, quia superuacuũ est. Inde ẽt (vt Theophrastus affirmat) pisces quibusdam locis eruuntur. Idem in lib. 2. Asclepiodorus auctor est, dimissos quamplurimos a Philippo in antiquum metallum olim destitutum, vt explorarent, an aliquid futuris vetus auaritia reliquisset. Illos itaq; descendisse cum multo lumine, deinde longa via fatigatos ingẽtia flumina, & inertium aquarum conceptus vastos, non quidem compressos terra superueniente, sed liberæ laxitatis vidisse. Cum magna ergo hæc legi voluptate, intellexi. n. sæculum nostrum non nouis vitijs, sed iam antiquitus traditis laborare. Illi maiores nostri, quos celebramus laudibus, quibus dissimiles nos esse quærimur, spe ducti montes ceciderunt, & supra lucrum sub ruina steterunt. Quæ tanta necessitas hominẽ ad sydera erectum incuruauit, & in fundum telluris intimę mersit, vt erueret non aurum minori periculo quærendum quam possidendum, propter hoc cuniculos elegit, & circa prędam lutulentam incertemq; reptauit, oblitus naturę melioris, a qua se auertit. Nulli ergo mortuo terra tam grauis est quã istis, supra quos vrgens auaritia terrarum pondus iniecit, quibus abstulit cęlũ, dũ eos in imo vbi malum illud virus latitat, infodit.

De vaporibus terræ quibus aer imprimitur. *Cap. LXIX.*

VItruuius in li. 8. de Architectura. Aer aũt a Sole percalefactus humores a terra tollit, vaporemq; nebulas facit. Sic. n. terra feruore tacta humores eijcit, sicut corpus hominis per sudores emittit. Priscianus ad Cosdroe. Humidorum autem & aridorum ex terra, & circa terram inflammationis duæ species sunt. Vna quidem humida, alia vero arida. Et ambarum causa est sol. Circulariter enim & obliquè faciens meatum per Zodiacum, sursum pereuectum humidum a terra ad superiorem meatum trahit. Ipsam vero terram caliditate siccans. Inflammationis fumeę respirationem facit. Exq; his duab fit nubium concursus & ventorũ. Ex humida quidem nubes & pluuiæ nix & gelu proueniunt. Ex fumea vero copia spirituum, & aliorum quæcunque igneæ sunt essentiæ. Ipse namq; vapor habens humidi plenitudinem. in locũ superiorẽ sursum reducitur, qui est super solarium radiorum repcussionẽ, & ibi pp frigus in aquã iterũ cõstituit, & dẽsat lõgius facto sole ꝑ obliqui circuli distantiã. Sicq; ex ea nubes & pluuia fiunt. cæteraq; hmõi humida: q̃ in aere & circa terrã consistunt. Rigescit. n. aliqñ in guttationẽ exilem. Aliqñ vero in imbrẽ pp validiorẽ nubis densitatem: habet imbrea aqua, sicut dictum est superius, ẽt lutum, eo ꝙ terrenum subleuat mixtũ cum humidiorib. vaporib. Non oĩs aũt ex aqua continenti meatus est imber, sed q̃ promotione vaporis in nubẽ est cõstitutus. Sæpè. n. vẽti violentior tẽpestas & turbo humidũ ex fluminib. vel stagnis vel mari rapiens in altũ subleuat. deinde ẽt subtermittit; pp hæc etiam apparuerunt aliqñ cum pluuia ranæ & pisces veluti furtum nascentes descendere, sæpè quoq; guttę sanguineæ & pici similes fiunt ex igneo cõmixto nubib simulq; terreno syphesos. i. ex vẽtis collecto fumo: hæc itaq; omnia violenter & contra naturã sursum cõpulsa, naturali meatu fluunt iterũ deorsum. vaporis q̃dẽ qualitas humida & infirma, nec a terra multum elata, cum nec a spiritu, nec a calore offertur. primũ facit nebulam. i. nubem infirmam, concreta autem paululum & compressa rorẽ. vaporis autẽ concretio in altum rapta, nix efficitur, nondũ in aquã trãsmota, sed prius sursum circumgelata, deorsum deducta Hieron Terra igitur etiam aerem in se habere probatur dum humecta temperiem solis acceptans largissimos vapores exhalat.

De igne

De igne terreno, & multiplici eius effectu. Cap. LXX.

IN terræ quoque visceribus ferrum, & lapides decernuntur, in quibus ignis latitat, vnde ignis in terra esse ostenditur. Seneca lib. 6. Et ignis quidem fieri solet apud nos duobus modis. Vno modo. s. si excitatur. s. lapidis percussu, Alio modo si attritu inuenitur, sicut si duo ligna inter se diutius trita sunt, nec oĩs hoc tibi pstabit materia, sed ignibus eliciendis idonea, sicut laurus, & hederæ, & alia in hunc vsum pastoribus nota. Potest ergo eodem modo fieri, vt nubes quoq; ignem reddant, vel percussæ, vel attritæ. Cũq; .n. aer in ignem mutabilis in ventũ conuersus atteratur, quare possibile quanquam inuisibile est ignem excuti caducum ac cito interiturum: quia non ex solida materia oritur: nec in aqua pōt consistere, transit igitur tantumq; hēt more, quantum itineris, & cursus, qm̃ sine alimento proiectus est. Et ignis natura in verticē surgit, fulmen aũt vi, & quadam necessitate qua excutitur cadit. Id .n. his ignibus accidit, quod arboribus, quarum cacumina subtus trahi pñt, sed cum permissæ sunt, in locum suum exilient. Sic ergo & igni si permittas ire quo velit, cœlum. i. leuissimi cuiusq; sedem repetit: vbicunq; aũt est aliquid qđ eum feriat, & ab impetu suo auertat: id non natura, sed eius seruitus fit. Isido. 19. lib. Nihil est autem penè quod igne non efficiatur: alibi. n. vitrum, alibi argẽtum, alibi plumbum, alibi minium, alibi pigmentum, alibi medicamina efficit. Igne lapides in ęra soluuntur. Igne ferrum gignitur ac domatur, aurum perficitur: nullum metalli genus, sine eo fundi vel extendi potest. Igne cremato lapide, cimenta, & parietes ligantur, lapides nigros ignis coquendo candificat, ligna candida vrendo obfuscat. Carbones ex pruna fulgida nigros facit, de lignis duris fragiles, de putribilibus imputribiles reddit. Stricta soluit, soluta restringit, dura mollit, mollia dura reddit: habet & medicaminis vsum. Nã sæpe vri prodest. Pestilentiæ quoq; quæ solis obscuratione contrahitur ignem auxiliari certum est: hēt aũt in se diuersitatē. Nã alius est, q vsui humano, alius qui in iudicio apparet diuino, siue qui de cœlo fulmen astringit, siue qui de terra p vertices montiũ eructat. Ignis aũt dictus est, eo ꝙ nihil ex eo gigni potest. Est n. inuiolabile elementum assumens cuncta quæ rapit.

De miraculis corporum vim ignis sustinentium. Cap. LXXI.

AVgustinus de Ciuitate Dei lib. 21. Sicut autem scripserunt (qui naturas animalium curiosius indagarunt) Salamandra in ignibus viuit. Et quidam notissimi Siciliæ montes, qui tanta tpis diuturnitate ac vetustate vsque nũc ac deinceps flãmis æstuãt & integri perseuerant, satis indicant, non omne, quod ardet absumi. Sed & calx occultissimè ab igne ignem concipit. Eamq; iam gleba tangentibus, frigida tam latenter seruat, vt nulli nostro sensui prorsus appareat, sed experimento compertus, ēt dum non appareat, sciatur inesse sopitus, vnde & calcem viuã dicimus, quasi ignis ipse latens aĩa sit inuisibilis corporis visibilis. Plinius libro secundo. Mõtium in miraculis ardet mons Ethna, noctibus semper tantoque æuo ignium materia sufficit. Niualis hibernis tpibus, egestumque cinerem pruinis operiens, flagrat in Phase Liciç mõs chymera, & quidem immortalis diebus, ac noctibus flãma. Ignem eius accendi aqua, extingui vero terra ac feno, Guidius ctheſias tradidit. Eadem in Licia montes efesti flammante teda tacti flagrãt, vt lapides quoque riuorum & arenæ in ipsis aquis ardeant, aliturque ignis ille pluuijs. Baculo si quis ex his accenso traxerit sulcos, riuos ignium sequi narrãt. In Commagene vrbe Samosata stagnum emittens limum multam vocant, flagrantem. Cum quid attingit solidi, adhæret: præterea & tactus sequitur fugientes, sic defendere muros oppugnãte Lucullo, flagrabatque miles armis suis, aquis etiam accenditur, terra tantum restingui experimenta docuere. Similis est naturæ napte circa Babylonem profluens bituminis liquidi modo, hinc magna cognatio ignium, transiliutq; in eã protinus, vndecumque visam. Ferunt ita a Medea pellicē crematam, postq̃ sacrificatura ad aras accesserat, corona igni rapta.

De virtute ignis in corporibus adustis. Cap. LXXII.

AVgusti. vbi supra. De igne autem mira quis explicet, quo videlicet quæque adusta nigrescunt, cum tñ ipse sit lucidus, & penè oĩa quæ lambit & ambit, colore pulcherrimo decolorat, atque ex pruna fulgida carbonem teterrimum reddit. Lapides tñ candidos facit, & quamuis ille magis rubeat, illi albicent, congruunt tñ luci, quod album est, sicut nigrum tenebris. Cumque in lignis ardeat, & lapides coquat, contrarios hēt non in contrarijs rebus effectus. Et si. n. lapides, & ligna diuersa sunt, contraria tñ non sunt, sicut albedo, & nigredo, quorum vnum in lapidibus facit, alterum in lignis. Clarus illos clarificãs, hæc offuscans cum in illis deficeret, nisi in istis viueret. Intueantur miraculum calcis, nã excepto eo, quod igne candescit, quo alia terra redduntur etiam occultissimè ab igne ignem concipit: eumq; custodit. Iam vero q̃ mirum est, ꝙ cum extinguitur, tunc accenditur, vt. n. occulto igne careat. aqua infunditur, aquave perfunditur: & cum antea frigida sit, inde seruescit, vnde feruentia cuncta frigescunt, ergo velut expirante illa gleba discedens ignis ille, qui latebat, apparet, ac deinde tanquam morte sic frigida est, vt adiecta vnda, iam non sit arsura. Additur & huic miraculo, ꝙ si non adhibeas aquã, sed oleum, quod magis fomes est ignis, nulla eius infusione feruescit: hoc miraculũ si de aliquo lapide indico legeremus aut audiremus, profecto aut mendacium putaremus, aut certe granditer miraremur. Quæ vero ante oculos nostros quotidie versantur, nõ minus mirabili genere sunt, sed ipsa assiduitate vilescunt. Isid. li. 19. Calx viua dicitur, quia dum tactu frigida sit, occultum ignem continet intus, vnde & aqua perfusa, statim latens ignis erumpit. Natura eius mira facit, nam aquis accenditur, quibus solet ignis extingui, oleo extinguitur quo solet ignis accendi. Vsus eius est structuris fabricæ necessarius. Nam lapis lapidi non potest adhærere fortius, nisi coniunctus calce. Et calx quidem e lapide albo, & duro melior est structuris. Ex molli vero tincturis vtilis.

De Flamma, & fauilla. Cap. LXXIII.

EX libro de naturis rerum. Tres autem sunt species ignis, scilicet lux, flamma, & carbo. De luce quidem, & eius natura sufficienter iam dictum est supra, vbi. s. actum est de luce primaria: maxime vero ignis est flamma. Est autem flamma fumus ardens. Cumque flamma sit visibilis, tñ calore creatur, & vapore, quorum vtrumq; est inuisibile. Denique flamma quæ ex igne generatur, tandem extincta fumum ex se generat. Candela inflammata lucens quidem alijs prodest, sed sui dispendio lux eius aliqñ extinguitur vento, aliqñ etiam abundantia materiæ, flamma vel ignis flatu hominis immoderato extinguitur, & eodem moderato reaccenditur. Candela per eleuationem accēditur, & inflammatur, & extinguitur per declinationem. Luce autem flammæ, vel ignis recedente, quod lucidum fuit, fętorem emittit, deniq; fętor candelę extinctę mulieri, & iumento causa est aborsus. Flamma, vel ignis vř a remotis, seq; & alia videre facit, & si esset oculus sm naturã, prius videret, quam videretur. Vnius flamma candelæ vř ebrioso dux. Isid. vbi sup. Flamma dř: quia flatu excitatur. Fauilla vero est deserto igne scintilla. Actor. Hæc de igne terreno dicta sunt breuiter. Nam de proprietate ignis superius est habitum, vbi de cœlo igneo dictum est. Adhuc tamen restat de fumo, & fuligine, ac cæteris corporibus ab igne procedentib. vel fornacib. igne mediante.

De Fumo, & fuligine. Cap. LXXIIII.

ARistotiles in lib. Metheo. 3. Fumus autem est vapor adustus. Ex imagine mundi. Fumus ascendit de aqua. Omne namq; corpus constat ex quatuor elementis. Lignum autem corpus est, quo igni iniecto materies ignis, quæ ei inest ardet, terræ vero materies vertitur in cinerem. Aqua vero, & aeris materies euanescit in aerem. Ideo fumus ille amarus est, quia natura aquæ salsa est, siue quia terra admixta est. Hugo de sex diebus. Fum⁹ nihil aliud est quam guttarum aquæ minutissimarum congeries, per virtutē caloris in aera eleuata. Actor. Fumus oculos grauat, eodem tēpore partim qui ortus fuerat in superioribus dispaeret. Nam ascendendo attenuatur & deficit. De triplici autem fumo iam dictum est supra, vbi actum est de aeris impressionibus. Auicenna. Fumus, est terrea substantia, digestiua, resolutiua, subtilis: diuersificatur aũt eius substantia, & omnes eius spēs sunt exiccantes, estque in eis igneitas pauca, horum aũt fortior est fumus alchitram. i. picis liquidę, deinde picis humidæ, deinde storacis, deinde mirrhæ, postea Thuris, postea Therebintinæ, fumus autem naptę vř fortior esse oĩbus: fumus Thuris, & Therebintinę ponuntur in medicamentis vlcerum oculi, & prohibent ortum pilorum additorum, & cursum, & corrosionem & humiditates, cum quibus non est obtalmia & vlcera lachrymalium. Aristotiles, in li. 3. Metheororum. Fuligo ex fumo relinquitur. Auicenna in secundo canone. Est aũt omnis fuligo calida exiccatiua præter Indam, hanc enim Indi & Paulus numerant inter infrigdantia. Estimant autem quidam, quod inda ponitur super apostemata calida & confert eis, porro illa quæ assumitur ex fumo ligni pini, cum gummi & bdellio, ponitur super adustionem ignis, & dimittitur donec cadat. Actor. Fuligo si de illa fiat Epithyma, confert ignis adustioni.

De carbone. Cap. LXXV.

EX li. de naturis rerum. Vstilia corpora sunt quæcunque poros habent susceptibiles ignis, & humorem igni debiliorem in poris habent. Vstilium, quidam flammãtia sunt, vt quæcumque humida essentia vaporatiua sunt, maxime quæcumque fumum emittunt. Carbonem aũt faciunt, quæcumque talium plus hēnt terræ quàm fumi, pix vero & oleum seu cera magis cum alijs, q̃ per se sunt flammãtia. Vaporatiua corpora sunt, quæcũque humorem habēt hactenus, vt non exhalet sine ignitis. Est enim halitus, siue vapor a calido vstiuo in aere spirituum segregatio ex humido hume-

do humectiuo. Carboni vero sine igne tanta firmitas est, vt nullo humore, nulla vetustate corrumpatur, vnde & in fundamentis, tam lignis, quam lapidibus substernitur. August. vbi supra. Quid igitur in Carbonibus. Nonne miranda res est, & tanta infirmitas, vt ictu leuissimo frangantur, pressu facillimo conterantur & tanta firmitas, vt nullo humore corrumpantur, nulla ætate vincantur, ita vt eos substernere soleant, qui limites figunt ad conuincendum litigatorem, quisquis post quamtalibet tēpora extiterit, fixumque lapidem, non limitem esse contenderit. Quis eos in terra humida fossos vbi ligna putrescerent, tamdiu durare incorruptibiliter posse, nisi rerum ille corruptor ignis effecit? Isidorus, vbi supra. Pruna est quamdiu ardet a perurendo, extincta vero carbo dicitur, eo ꝙ caret flamma, qui dum interijsse videtur, maioris virtutis fit. Nam iterum incensus, fortiori luce calescit.

De cinere. Cap. LXXVI.

Actor. Cinis ex prædictis corporibus vstis relinquitur, & est substantia terrena quidem, arida & compacta, in quam corpus solidum per ignem resolutum. humore consumpto redigitur, vnde ex grandi corpore propter consumptionem materiæ modicus Cinis efficitur, despecti coloris est. Et quia partes habet minutissimas, leui flatu agitabilis est, ad multa tñ perutilis. Cinere nāque primo quidem ignis ipse tegitur, vt conseruetur. Cinere pelles depilantur, & quodammodo innouantur. Cinis ēt pro alumine ponitur in tincturis pannorum. In ecclesia dedicanda alphabetum in cinere scribitur. In capite ieiunij cinis ad memoriam mortalitatis nostræ in capitibus nostris ponitur. Ex aqua cineri admixta fit lixiuia, qua capita abluūtur. Cinis supra sanguisugam proiectus, sanguinem quē suxerat euomere facit. In medicinis quoque tam cinis, quam lixiuia proficit, sicut inferius dicetur, de cinere vero oleum cum sale per ignem extrahitur. Aristotiles in lib. physicorum. Testimonium aūt de cinere faciunt ꝙ tantum aquæ recipit, quantum vas vacuum. Auicenna in secundo de medicina. Cinis omnis naturam habet abstersiuam, & exiccatiuam, diuersificatur tñ, & ablutio minuit eius abstersionem, & acquirit ei glutinationem, & exiccationem sine mordicatione: aqua vero cineris ingreditur in medicinis putrefacientibus, & earum fortiores sunt aqua cineris fici & lacticinij, plus enim abstergit & siccat quam cęterę. Cinis Almezerion quæ sunt. s. species lacticinij, abstersiuus est & putrefactiuus, visum acuit, squinantiæ confert, & proprie cum Dyairundinis. Cinis autem lignorum stipticorum, & quercus, & reliquorum retinet sanguinem. Cinis Althahagi, reptilis scilicet cuiusdam sic nuncupati, super scabiem & impetiginem linitur, & confert. Diascorides. Lixiuia ex cinere quercus ad vsum medicinæ efficacissima est, & hominibus, & pecoribus, quæ densione pulmonis vexantur, & quibus aliqua venenata res obsistit. Bibita namque statim salutem affert: vtilis etiam est in vulneribus humectis, & in fistulis, & ad vulnera difficilia ad sanandum & callosa, longi temporis sordida. Quotidie ergo lauanda sunt, & sic apto medicamine sananda, quia virtus lixiuiæ non sanat, sed ad sanitatem vulnera disponit. Cinis ex sarmentis stipticus est, & in recenti vulnere & in profluuio positus sanguinem sanat. Cinis ex sarmentis oliuæ acerrimus est. Ex nucleo puro acrior. Ex hac lixiuia vulnerum affert carcimonata ex hac etiam sordida sunt. Cinis calidus est, & siccus, adustionem facit, & apostemata mollia dissoluit. Actor. Porro de cinere quercus, & sarmentorum vitis, vel oliuæ lixiuia fit vtilis medicinæ, sicut inferius, in locis congruis recitabitur.

De vitro, & eius natura. Cap. LXXVII.

Isido. lib. 19. Vitrum dictum est, eo ꝙ visus perspicuitate trāslucet, & quodammodo clausus patet, leuibus aridisque lignis cō coquitur adiecto Cypro & Nitro, continuisque fornacibus, vt æs liquatur, & massę fiunt, postea ex massis rursus funditur in officinis, & aliud flatu figuratur aliud torno teritur, aliud argenti modo celatur: Tingitur etiam multis modis, ita vt iacinctos, & saphiros virides vincat & onices, vel aliarum gemmarum colores. Nec est alia speculis aptior materia, vel picturæ accommodatior: Ferunt aūt ꝙ sub Tyberio Cesare quidam artifex excogitauit vitri temperamentum vt flexibile esset & ductibile, qui dum admissus fuisset ad Cesarem, porrexit ei phialam, quam ille indignatus, in pauimentum proiecit. Artifex autem sustulit phialam de pauimento quæ complicauerat se tanquam vas æneum, deinde marculum de sinu protulit, & phialam correxit, hoc facto Cesar dixit artifici. Nunquid alius scit hanc condituram vitrorum: postq̃ ille iurans negauit alterum hoc scire, iussit eum Cesar decollari. Ne dum hoc cognitum fuerit aurum pro luto haberetur. Et omnium metallorum præcia abstraherentur. Reuera si vasa vitrea nō frangerentur, meliora essent quam aurum & argentum. Philosophus vitrum perspicuitate transluecet, quod in metallis non contingit. Et quod in eo clausum est siue liquor, siue alia res exterius patet, nec est de porositate, tunc enim splendor feriens supra vitrum pictum, cum in poris non sit, pictura inquam veniens ad oculum, appareret ſm similitudinem picturę fenestræ per quā ferit, cuius oppositum sæpe videmus, fit autem vitrum ex terra & herba & lapide & planta, fit etiam de cinere feni, & filicis. Et etiam quandoque ex admixtione plumbi, albumine etiā oui decocto. Et sicut infra dicetur de Cristallo littera maior apparet ſm omnem dimensionem vitro interposito. Subtilis etiam glosa interposito vrinali pleno aqua textus crossitudinem repræsentabit. Ex causa supradicta factū semper est decoloratum, qđ autem fit ex plumbo & terra arenosa subtili aut ex cinere filicis coloratum est.

De virtute ipsius in medicina. Cap. LXXVIII.

Auicenna. Vitrum est inter lapides sicut stultus inter hoīes, declinat. n. ad omnem tincturam, & frangitur, & abscinditur cum eo. s. impersonaliter. Est autem calidum in primo, siccum in secūdo. In ipso est stipticitas, subtilitas, abstergit dentes, & oculum, & eius albuginem delet. mundat & furfures, qñ cum eo fit ablutio, facit oriri pilos inunctum cum oleo sambucino, adustum autem fortius est. quod ex eo tritum est & adustum confert valde lapidi vesicæ & renum vino bibitum. Constantinus in libro graduum: Vitrum calidū est in primo gradu siccum in tertio. In multis collirijs vtile est, & contra impetiginem valet, lędit furfures capillos subtiliat, pulurizatum & cum vino bibitum lapidem vesicæ frangit. Platearius. Vitrum frigidum est primo gradu & siccum secundo. Inde fit vnguentum quod valet ad scabiem, valet ēt ad serpiginem. Sed puluis eius cum Therebintina vel gummi prunorum in aqua ad ignem resoluto conficiatur & inde pars inungatur. Fit aūt vitrum ex terra, fit ēt ex herba. Ex li. de naturis rerū. Vitrum si diligenter teratur, & cum vino rihano. i. forti bibatur. lapides qui sunt in renibus frangit & eijcit: puluis vitri deorsum in stipite infra corticē arboris super quam pullificāt corui vel cornices iniectus ꝓhibet ne vnq̃ ad exitus pullorū aperiant oua eorum. Caro ēt festinantius coquēda statim decoquitur ꝑ appositionem frusti cuiuslibet maneriei vitri. Quod tñ citius fit, si vitrum de cinere filicis sit ac feni, quod vt dixi semper decoloratum est.

De operatione ipsius in Alchimia. Cap. LXXIX.

Razi in li. de aīalibus. Vitrum est ex partibus mercurij, & vincens supra naturam est frigiditas, & siccitas, liquefacit ferrū & omnia corpora facitque ea currere in fusione. Si autē infundis vitrum quemcūque colorem proijcis super ipsum retinet. Alchimista. Vitrum est inter lapides sicut amens inter homines. Nam recipit omnes tincturas, cito ī igne soluitur, & cito ad lapideitatem suam reuertitur, mollificat & mundificat & liquefacit oīa corpora. deinde subtrahit se ab eis per fusionem, sicut sal per lauationē, denique sal & vitrum duæ sunt res in quibus est totum secretum artis, nec lapis posset fieri sine eis præcipue sine sale. Ex libro de naturis rerum. Vitrum dr̃ esse de partibus mercurij, nescio qua de causa, nisi quia recipit tincturam, & colorem & ipsum ēt ferrum soluit, oīaque corpora dissoluit & diffluere facit: sicut autem aqua de natura frigida igne calefit, & postq̃ refrigidatur frigidissima fit. Sic & cinis, de quo fit vitrum. cum siccus sit, si humectatur per liquefactionem, postea desiccatus siccissimus erit.

De latere cocto ac testa. Cap. LXXX.

Isido. li. 19. Operum autem fictilium ad parietes ędificiorum, & fundamenta cocti laterculi, ad tecta vero tegulæ & imbriculæ aptantur, Tegulæ quidem dictæ eo ꝙ ædes tegant, imbrices autem eo ꝙ imbres accipiant. laterculi vero ꝙ lati formentur. Vitruuius de Architectura li. 2. Lateres vero non de arenoso vel sabuloso luto ducēdi sunt, quia ex his ducti graues fiunt, & imbribus sparsi dilabuntur & dissoluuntur. paleæ quoque in his ꝑꝑ asperitatem non cohęrescunt, fiant igitur ex terra albida, cretosa, vel de rubrica, aut etiam masculo sabulone: hęc enim genera non sunt in opere ponderosa, sed ꝑꝑ leuitatem habent firmitatem, & faciliter aggregantur, ducendi sunt autem in vere vel autumno vt vno tẽpe siccescant, qui enim per solstitium parantur, ideo vitiosi fiūt, quia summum corium sol acriter percoquit, efficiturque vt videatur aridum. Interior autem pars non siccatur. Et cum postea siccescendo se cōtrahit, perrumpit ea quę arida erant, sicque rimosi facti imbecilli sunt, vtiliores autem erunt si ante biennium ducti fuerint, quia non ante penitus siccescere possunt. Est in Hispania viteriori ciuitas, vbi lateres ducti & arefacti natant in aquā proiecti. Quod ideo posse videntur, quia terra de qua ducuntur pumicosa est, cum sic leuis, & rara sit, aere solidata non recipit in se neque imbibit liquorem. Non enim in corpus penetrare patitur humidam potestatem. Ideo quocunque pondere fiunt, coguntur vt pumex ab aqua sustineri. Itaque & in ędificationibus onerosi nō sunt, & a tempestatibus non dissoluuntur. Palladius lib. 6. Lateres faciendi sunt mense Maio, ex alba terra & creta vel rubrica. Nam qui ęstate fiunt celeritate feruoris in summa crata siccantur, in

interio-

interioribus humore seruato, quæ videlicet res scissuris eos facit aperiri, fiunt autem sic. Terra diligenter cribrata, & omni asperitate purgata, mixta cum paleis diu maceratur, & iuxta formam lateri similem imprimitur, tunc relicta quidem ad siccandum, subinde versabitur ad solis aspectum. Idem in li. 6. Mense quoque Iunio fieri possunt lateres more prædicto.

De testa. Cap. LXXXI.

Actor. Testa quoque fictili opere de terra cuiuslibet coloris argillosa conficitur, & igne cocta solidatur. Inde fiunt vasa multifaria, vt escaria, vinaria, olearia, & coquinaria, præcipue vero fieri solent in Samo ciuitate, vbi etiam ars fictilis inuenta dr̃ fuisse, vnde scriptum est in libro Isaiæ Prophetæ. Væ qui contradicit fictori suo, testa de Samijs terræ. Isidorus li. 20. Samia vasa quidam a Samo putant nomen habere, videlicet quodam oppido græciæ. Alij vero dicunt cretam Italiæ, quæ non longe a Roma nascitur, & samia vocatur. Auicenna. Testa quidem exiccatiua est & abstersiua, proprieque testa clibani. Emplastrum ex testa factum fortis est consolidationis. Cõfert vlceribus, & abstergit scabiem, fit ex ea cerotum super scrofulas, cum sale metallino confert vngulæ. Itẽ testa clibani linitur super podagram, subtilior autem est testa cancri marini. Actor. De hac inferius suo loco dicetur. Hæc omnia de igne terreno, & corporibus per eum solidatis ad præsens sufficiant.

De diuersis qualitatibus corporum terrenorum. Cap. LXXXII.

Ex li. de naturis rerum. Corporum autem terrestrium, quædam sunt dura, quædam leuia siue mollia, durum fit aliquid, vel quia congelatur, vel quia repletum extenditur, vel his simul obuiantibus: leue autem est ex contrarijs, denique omne quod cedit vel flectitur per se ipsum existens simplex & singulare, iudicatur leue. Item mollium quædam sunt coagulabilia, quædam non. Coagulatio est, vel humidorum quæ exprimuntur a calido, & tunc hmõi liquatio est vincente humido, vel calidi quod exprimitur a gelido, & tunc hmõi liquatio est vincente calido. Quorum autem ab vtrisque & a calido & gelido vt quæcũque calefacta deinde coagulantur a gelido. Incoagulabilia vero sunt quæcumque et aquea plus habent calidi & terrei, vt mel, mustum & hmõi, vel quæcunque aquea plus habent aerei, vt oleum, argentum viuum, & talia: viscosa quidem facile coagulantur, viscus autem non: liquabilia sunt aquea per totum poros habentia, omne autem quod liquefacit separat ac discernit. Impossibile est enim esse vel fieri vacuum a calore forti. Mollificabilia sunt, quædam coagulatorum. Et horum quædam aquea sunt sed plus terrea, & non ex toto in humorem se dissoluentia, sicut dissoluitur sal per aquam, neque inæquales poros habentia vt lateres. Neruus, & corrigia tractiua quoniam mollificabilia proprie non sunt, cum nec sint irrigua. Irriguum est, quod mollius est cum sit rigatum. Mollificant autem quædã ex via qua humectant, aut ex via qua liniunt, aut ex via qua euacuant. Quædam vero ex via qua destituunt. Item quædam sunt lenta, quædam inflexibilia, lenta quædam sunt quæ in se possunt extendi cum incuruantur, vt calamus, vimen & hmõi. Quædam vero quæ possunt a rectitudine incuruari & econuerso, non tamen ex se, sed ab agente extrinseco, vt pasta & gluten. Incuruabilia vero sunt, vt later, lapis. Item quædam frangi possunt & comminui, vt quæcunque poros habent & in longum & in profundum. Quædam vero comminui possunt & non frangi, vt quæ poros habent tantum secundum profundum. Est enim fractio in magnas partes diuisio & separatio. Item comminutio in quaslibet partes, & plures duabus.

De eodem. Cap. LXXXIII.

Item quædam sunt formabilia, quædam non, pulsu namque cedentia sunt, quæ ad totum vel tactum embipedi secundum partem transponuntur in profundum. Et horum quæ manent impulsa & facile manui cedẽtia sunt & formabilia. Pulsu vero non cedentia sunt, quæcunque vel omnino non obediunt, vt later. vel obediunt quidem, sed partes mutuo transponuntur, nec manent impulsa vt aqua & spongia, & lana, quæ sunt informabilia. Item quædam sunt appressibilia, quædam non. Appressibilia sunt, quæcunque in se ipsa impulsa conuenire possunt in profunditatem embipedi alternati vt spongia. Nam & si vndique comprimatur, nulla eius pars in alterius locum transponitur. Incompressibilia vero sunt, quæ non in sui poros conuenire nata sunt, eo ꝙ poros non habeant, vel eo quod durius plenum habeant, vt ferrum & lapis, & later, & omne liquidum. Dicitur autem embipedum, quasi cedens in profunditatem superficiei. Embadus. n. superficies est, pes autem profunditatem notat. Item quædam ductilia sunt, quædam non. Ductilia sunt, quæcunque eadem plaga pariter in latitudinem & in profunditatem embipedi secundum partem transponi queunt. Non ductilia vero quæ non possunt. Et omnia quidem ductilia sunt pulsui cedentia, sed non conuertitur, vt patet in ligno & alijs multis. Item quædam sunt Scissilia. quædam non. Scissile siue fissile est, quod secundum longitudinem habet poros secundum quos diuiditur, & non secundum latitudinem, vt lignum. Nam diuisiuum quidem est secundum latitudinẽ, vt lignum, Scissile vero secundum longitudinem. Item quædam sunt vstilia, quædam non. Et vstilium, quædam sunt flammantia, quædam non, vt ibi dictum est vbi de his rebus agebatur.

De raritate ac densitate. Cap. LXXXIIII.

Ex li. de vaporibus. Rarum & densum in corporibus contraria sunt, & omne rarum est facile pulsu cedens, vt Arist. dicit. Omne vero densum resistens ei quod impellit. Sed calor est causa rarefactionis, frigiditas vero constrictionis, & hæc rarefactio aeris dr̃ per ipsius calorem dissolutio, quod idem est, quod apertio. Sic enim dicimus, ꝙ calor æstiuus humanum corpus dissoluit. i. poros aperit. vnde etiam ex illa corporis apertione in æstate contingit, ꝙ minimum frigus tunc magis lædat corpus, q̃ maximum in hieme, quia constringuntur pori corporis exterius. Ita ꝙ in profundum eius penetrare non potest etiam magnum frigus. At in æstate poris apertis etiam minimum frigus intrat, & ita corpus debilitat, de hoc autem est quæstio, cur vitrũ cum ex cinere terreo, qui in se siccus est, generetur, magis est siccum, quam cinis ex quo generatur. Et ad hoc exemplum huius radicem tangens supponitur, sicut enim cum de aqua frigida volumus facere frigidissimam, oportet vt aqua ipsa in medio calefiat, ita cum de sicco fieri siccissimum oportet, vt illud siccum intermedio fiat humidum, propter quod cinis feni ac filicis, qui siccus est, vt transeat in vitrum, oportet vt per actionem calidi liquefiat, & postea desiccatus erit siccissimus.

De perspicuitate. Cap. LXXXV.

Albertus. Corpus quoque solidum ac densum siue terminatum diuiditur contra corpus peruium siue perspicuum: vnde dicit Aristo. in libro de sensu & sensato, ꝙ color est extremitas perspicui in corpore terminato, sicut aliás expositum est. Et dicitur corpus terminatum, quia non suscipit lumen nisi in terminis suis exterioribus superficierum: peruium autem dicitur, quod suscipit lumẽ in termino & in profundo. Ex libro de vaporibus. Quæstio autem est cur calor dissoluens cinerem non peruium, per dissolutionem ipsum efficit peruium, congelatum vero de aqua peruium non potest facere non congelatum esse non peruium; videmus enim ꝙ & si de aqua fiat crystallus aqua, quidem est peruiũ & crystallus etiam magis peruius, dico autem ꝙ cinis quidem fit vitrum mediante calore per partium suarum rarefactionem. Aqua vero non transit in Crystallum per partium suarum compressionem, sed per solius caloris expressionem. Calor enim faciebat fluiditatem in aqua per sui præsentiam, postea vero duriciem facit per sui absentiam, sed sicut in exhalatione calida a vino contingit, sic etiam in aqua congelante accidit. Calidum enim paulatim & non subito contra solem a vino exhalat, cum solis calor residuas eiusdem vini partes rarificat, vnde & si calidum quod raritatem in vino faciebat euaporet, residuum tamen per actionem caloris mediocrem conseruatur in subtilitate & in raritate maiori; transitque in acetum subtilis substantiæ. Sic ergo & aqua per sui calidi compressionem in calore aeris circunstantis ipsum in regione calida indurescit sic in sui raritate, saluata sui certitudine, & etiam substantiali humiditate, propter quod illud durum remanet peruium, nec vnquam ferret litteram pergameni fuscam apparere pure nigram nisi peruiam humiditatem haberet in se, quæ manifestat litteræ nigredinem, quæ celebratur per incausti in pergameno sicco existentis siccitatem, dicit enim philosophus, ꝙ omne incrassatum per siccitatem, fiet liquefactum per humiditatem, sicut in luto videmus. Ita & fuscum quoque celatum per siccitatem contingit manifestari per humiditatem, vnde patet ꝙ si crystallus congelata fuerit, humiditatem in se habebit. Sed quoniam aer magis est fluens in humiditate sua quàm cristallus, non potest fluxum ex humiditate restringere vel terminare nec immutationem rei facere.

Quæstio de aeris, & crystalli peruietate. Cap. LXXXVI.

Nunc itaque quod videmus, per aerem medium videbitur magis latum & in maiori quãtitate, quàm illud quod per crystalli cernimus intermedium. Cuius tñ videmus oppositum cum littera sub crystallo apparet lata, quæ per medium aeris apparet coartata. Aer præterea caliditatem & humiditatem habẽs in se facere deberet, vt res longa & lata magis videretur, quàm crystallus habens frigiditatem, quæ principium est constrictionis, & longitudini atque latitudini contradicit. Quare res semper videri debet amplior per aquam quã per crystallum. Ad hoc autem dico, quia quod apparet littera maior quam ipsa sit, sub

crystallo,

cryſtallo, hoc eſt, quoniam cryſtallus duriciem habet in ſe reſiſtentem, ſm quam deſacili non penetratur ab immutatione litteræ, vnde immutatio illa inueniens ſibi reſiſtens, ac difficile ad immutandum, nequaquam ſubito tranſit ſecundum rectitudinem, ſed fluit ad latum, quare vr res maior ſub cryſtallo, quàm ſub aere. Eo ꝙ aer non reſiſtit aliquo modo immutationi præ ſui ſubtilitate, vnde & cum aer ſpiſſus, & croſſus eſt vaporibus humidis, vt videmus in mane ſol apparet maior, quam in meridie, quod eſt pp ipſius aeris croſſiciem & denſitatem, quæ faciunt eum immutationi ſolis reſiſtere, quæ.ſ. immutatio quia nō cito poteſt aerem propter eius dēſitatem ſm rectitudinem penetrare, immutat eum in latere circumquaque. Sicque immutatio hęc facit, vt ſol videatur in mane in maiori quantitate, quam in meridie. Et attende, quia quòd vitrum peruium eſt vt cryſtallus, non eſt de poroſitate, ſed de craſſitudine ac luciditate. Si.n. hoc eſſet ex poroſitate, tūc ſplendor feriens ſupra vitrum pictū, cum in poris pictura nō ſit, nunquam ad oculum veniens ſm ſimilitudinē picturę feneſtræ, per quam ferit, appareret. Cuius oppoſitum videmus frequenter.

De curuabilibus & inciſiuis. Cap. LXXXVII.

CVruabilia vero ſunt vimen, gladius, lignum, & quæ in periferiam exeunt, vimen autem in ſui nouitate, & vt exeat in periferiam, ſi quando inflectitur. Non tamen ſtatim vt permittitur, reuerritur in rectitudinem, quia.ſ. in eo eſt croſſa vnctuoſitas, quæ ſicut eam accepit conſeruat, virga vero petrarię vel mangonelli quæ vt de rectitudine exit in periferiam ſtatim reuertitur in rectitudinem. Et hoc ideo quia in eius curuatione comprimitur aer, qui fuit in eius poris vltra naturalem reſiſtentiam. Et qn̄ virga illa recedit a violentia curuationis, quoniam tunc aer ad propriam conſiſtentiam intendit, naturaliter mouet lignum in rectitudinem. Et quantum eſt ſe diſcurrens per poros vniuerſi ligni tendens in ſuam propriam conſiſtentiam, in qua replens illos poros, conſiſtit in raritate, & inquantum ſic eſt decurrēs curuitatem virge econtra diſtem ſecundum rectitudinem. Signum aūt huius, ꝙ excellenter comprimitur aer ex huiuſmodi virgæ curuatione poſſumus accipere. Nam ſi multa curuatio fiat in aliqua fiſſura ꝑ cultellum vel aliud inſciſiuum facta, ſtatim aer cōdenſatus, in excellentia principium per quod exhalare poteſt repetit, & incipit ſubito exhalare, facitque fiſſurā per vniuerſam virgam ita ꝙ virga frangitur in eius ſubita exhalatione. Similiter ēt eſt de gladio, qui ſuſcipit incuruationem, & ſtatim accedit ad rectitudinem pp aerem compreſſum in eius poris, qui deſiderat propriam conſiſtentiam in raritate propria naturaliter ſibi deputata. Sed rectius experiens gladium in bonitate, cum videt eum manere in curuitate, dicit gladium malum eſſe. Et hoc eſt, quia quando gladius accipit cōſiſtentiam in curuitate, ſignificatur, quod in eo ſit humidum viſcoſum & croſſum, quod conſeruat conſiſtentiam quam accepit ſine reuerſione. Et tamē per hoc ſignificatur, quoniam humidum penetrationi contradicit, ad quam gladius factus fuit, ideoque gladius iudicatur malus. Inſciſiua vero quædam ſunt per naturam, quædam ſunt per violentiam, per naturam vt acetum & hircinus ſanguis, qui ſubſtantiam penetrat adamantis vere indiuiſibilis, & hoc ex ſiccitate quæ eſt in ea. Inſciſiua vero per violētiam ſunt, vt aer campanę, namque in turri dependent, & ſonantes aera feriunt, qui ſcilicet aer non valens extra exhalare, poros intrat turris, ibique aerem poros eiuſdem turris implētem inuenit, & cum illo condenſatur, cunque in loco capi non poſſint, nec ēt exhalare, faciunt fiſſuram in turri, hinc eſt ꝙ finduntur aliquando turres in quibus campanę pēdent. Quemadmodum etiam videmus, ꝙ quando multum venti capitur in follibus, ſi obſtruantur ora follium & aeres comprimātur, aer exhalare volens facit fiſſuram in aſſeribus, aut ī corio, vel facit diuiſionem corij ab aſſeribus per exitum clauorum. Sic etiam in argento cum humidum ſit congelatum poſſumus videre, quoniam omni congelato accidit fiſſura in percuſſione. Contingit etiam inſciſionem ex ſubtilitate fieri ſubſtantiæ, ſicut cum acetum flammam, ideſt ignem græcum inextinguibilem extinguit, ſeparans ipſam in particulas minimas, ſic enim ex ſua frigiditate alterat & extinguit eam. Conuertendo calorem illum in frigiditatem.

De ignis vel flammæ extinctiuis. Cap. LXXXVIII.

PRæter hunc aūt modum extinguendi.ſ. flammam vel ignem inextinguibilem per acetum, per eſt in ſeparando ipſam ī minimas particulas. Eſt etiam alius modus extinguendi, eum ipſum per arenas. Nam particulę arenoſæ flammam illam ſeparante in poris ſuis amplis accipiunt particulas eiuſdem, quæ.ſ. particulę cū exhalare in aere non poſſint, & ab ipſo reſpiraculum habere, extinguuntur. Cur autem illud ſit alterius eſt iudicij, verum is eſt modus extinguendi vnamquamque flammam.ſ. per ſuffocationem huiuſmodi eam occultantem vt arena, vel cum alteratione per diuiſionem vt in aceto. Eſt enim acetum inter omnes ſubſtantias magis rariſſimum, & hoc patet in ouo, quando per tres, vel quatuor dies ponitur in aceto. Roditur enim tota teſta oui per inſciſionem aceti. Ipſius aceti ſubſtantia intrans oui pelliculam interiorem, facit in eius albumine inſciſionem, & aufert totam ab illo viſcoſitatem & tunc comprimitur ſuauiter inter manus, aceti ſubſtantia exeunte exit albuminis ſubſtantia, remanetque ſolus vitellus oui pellicula intacta. Sal quippe & ſi calidæ vel ſiccæ complexionis fuerit, contingit tamen, ꝙ flammā per accidens deſtruit. Cum enim poros directos & amplos habeat, proiectum in igne, diuidit flammam in particulas minimas, eiuſque poris amplis ipſis flammę particulas occultat, quæ cum reſpiraculum non poſſit habere, extinguitur in ſe, tamen cum ita ponitur ſupra ligna croſſam flammam emittentia cum fumo croſſo humido, & ſi ſubito flammam non extinguat, tamen ex ſuis qualitatibus conſumit humiditatem lignorum, & poſtea generatur flamma ex fumo.

De caloris mitigatiuis. Cap. LXXXIX.

FIt autem calidi qn̄que extractio ab humido, per impoſitionem aquæ in illo, ſicut videmus in muſto. Cum vtrum aqua ſit ei admixta percipere volumus, ouum imponimus, quod ſtatim deſcēdit, ſi aqua impoſita fuerit. Qđ ideo fit, quia muſtū dū purum eſt, duplicem calorem habet, vnum ſcilicet propria complexione: Alterum a loco generationis ſuę, ſicut contingit triplicem calorem habente puro pane nouiter a fumo extracto. Et ille duplex calor facit ebulitionem in muſto, quæ prohibet ouum deſcendere. Sed aqua modica appoſita calor extinguitur, & ebulitio eſſe deſinit, ouumque deſcendit. Similiter in vino in quo ouum deſcendit, poſtquam exhalauerit calor, quem a loco gn̄ationis ſuæ accepit. At vinum calidiſſimum in dolio potum, volenſque frangere dolium, accipit exterminationem ſui caloris a minima caſei particula, ſi ponatur intra ipſum. Caſeus nāque poroſus, intra poros ſuos ebulientis vini ſpiritum accipit. Illumque ex ſua frigiditate alterat, & tunc vinum ab ebulitione quieſcit. Alio etiam modo fit extinctio caloris.ſ. per reſolutionem croſſę fumoſitatis, vt cum aqua in ignem proijcitur, ignis extinguitur. Item alio quocunque modo calor per conſtrictionem fumoſitatis extinguitur, vt cum teſticuli homini ebrij in aqua frigida ponuntur, pollimitantia quippe teſticulorum cum ſtomacho eſt, vbi adueniens aquę frigiditas ad ſtomachum, alterat ipſam ſecundum frigiditatem in eius fundo, quæ.ſ. frigiditas cōſtringit materiam euaporantem ad cerebrum, ne fumus ex illa parte amplius euaporet, & tunc ceſſat ebrietas. Quæ quidem nihil aliud eſt niſi fumus reſolutus de vino meatus opilans. per quos deſcenſus eſt ſpirituum a cerebro. Sic ergo quæ dicta ſunt caloris extenuatiua ſunt.

De caloris, vel ignis excitatione. Cap. XC.

CAloris autem excitatio contingit ex motu aliquādo, plerumque vero caloris multitudo contingit ex reflexione aeris, in obſtaculo concauo, quemadmodum videmus, quod cum cyphus argenteus concauus ponitur ad ignem, non poteſt ſe tolerare manus in cypho contra eundem, ſic & cum vna olla verſa ponitur in patella, quæ eſt aqua plena ſi apponatur ignis patellæ, ſpiritus ebuliēs in ea, propter caliditatem ſuppoſitam ad fundum ollę inflectitur & multiplicatur, continue trahit humidum ad ſe, vnde ꝑ proceſſus temporis, aqua tota quæ eſt in patella, in ollam tranſibit, ita ꝙ vacua penitus apparebit. Itaque videtur hoc ruſticis admirabile, quoniam in tali caſu decoquitur fruſtrum carnis in ollę fundo euerſę, licèt ille fundus a patella per magnam diſtantiam eleuatus ſit in aere. Et attende, quoniam alterius modi eſt ignis effectus in elixis, & alterius modi in aſſatis. Nam quandocunque aqua calida circunſtat in elixum, decoquendo totum humidum extrahitur ab elixo. Itaque in elixis relinquitur intus magis ſiccum. In aſſatis vero relinquitur interius magis humidum, exterius autem ſiccum. Si vero quæratur ratio quare ſic fit diuerſo modo, dico quod ſpiritu calido exiſtente in aqua circunſtante aliquid elixabile, attrahet ſibi humidum illius elixabilis ſpiritus ille, quod videlicet humidum in elixabili quidem exit, quia ſimile ſuum in circunſtante.ſ. humoroſitate inuenit: at omne humidum aſſabile cum extrahi debet a calore circumſtante ipſum fugit in profundum aſſabilis, quoniam eius oppoſitum, ſcilicet ſiccitas, eſt in calore circunſtanti. Attende iterum quod vbi eſt debilis humiditas, & fortis ſiccitas, acuta eſt flamma, & ſicca. vbi vero multa eſt humiditas, & minor ſiccitas, flamma non eſt adeo penetratiua. Nec ita humidi circunſtantis ipſum conſumptiua, propter hoc quoque lixę volentes obſeruare pinguem humiditatem in anſeribus decoctis. vt ſint ſaporoſiores, ſemper decoquunt illos cum lignis humidis, nunquam cum ſiccis.

De flammæ nutritiuis. Cap. XCI.

POrro irritatiuum caloris flammei eſt pinguedo maxime, ſed non ex ſe, videmus enim quod cum pinguedo porci liquefacta in

interioribus humore seruato, quæ videlicet res scissuris eos facit aperiri, fiunt autem sic. Terra diligenter cribrata, & omni asperitate purgata, mixta cum paleis diu maceratur, & iuxta formam lateri similem imprimitur, tunc relicta quidem ad siccandum, subinde versabitur ad solis aspectum. Idem in li. 6. Mense quoque Iunio fieri possunt lateres more prædicto.

De testa. *Cap.* LXXXI.

Actor. Testa quoque fictili opere de terra cuiuslibet coloris argillosa conficitur, & igne cocta solidatur. Inde fiunt vasa multifaria, vt escaria, vinaria, olearia, & coquinaria, præcipue vero fieri solent in Samo ciuitate, vbi etiam ars fictilis inuenta dr̄ fuisse, vnde scriptum est in libro Isaiæ Prophetæ. Væ qui contradicit fictori suo, testa de Samijs terræ. Isidorus li. 20. Samia vasa quidam a Samio putant nomen habere, videlicet quodam oppido grecię. Alij vero dicunt cretam Italię, quæ non longe a Roma nascitur, & samia vocatur. Auicenna. Testa quidem exiccatiua est & abstersiua, proprieque testa clibani. Emplastrum ex testa factum fortis est consolidationis. Cōfert vlceribus, & abstergit scabiem, fit ex ea cerotum super scrofulas, cum sale metallino confert vngulæ. Itē testa clibani linitur super podagram, subtilior autem est testa cancri marini. Actor. De hac inferius suo loco dicetur. Hæc omnia de igne terreno, & corporibus per eum solidatis ad præsens sufficiant.

De diuersis qualitatibus corporum terrenorum. *Cap.* LXXXII.

Ex li. de naturis rerum. Corporum autem terrestrium, quædam sunt dura, quædam leuia siue mollia, durum fit aliquid, vel quia congelatur, vel quia repletum extenditur, vel his simul obuiantibus: leue autem est ex contrarijs, denique omne quod cedit vel flectitur per se ipsum existens simplex & singulare, iudicatur leue. Item mollium quædam sunt coagulabilia, quædam non. Coagulatio est, vel humidorum quæ exprimuntur a calido, & tunc hmōi liquatio est vincente humido, vel calidi quod exprimitur a gelido, & tunc hmōi liquatio est vincente calido. Quorum autem ab vtrisque & a calido & gelido vt quæcūque calefacta deinde coagulantur a gelido. Incoagulabilia vero sunt quæcumque ēt aquea plus habent calidi & terrei, vt mel, mustum & hmōi, vel quæcunque aquea plus habent aerei, vt oleum, argentum viuum, & talia: viscosa quidem facile coagulantur, viscus autem non: liquabilia sunt aquea per totum poros habentia, omne autem quod liquefacit separat ac discernit. Impossibile est enim esse vel fieri vacuum a calore forti. Mollificabilia sunt, quædam coagulatorum. Et horum quædam aquea sunt sed plus terrea, & non ex toto in humorem se dissoluentia, sicut dissoluitur sal per aquam, neque inæquales poros habentia vt lateres. Neruus, & corrigia tractiua quoniam mollificabilia proprie non sunt, cum nec sint irrigua. Irriguum est, quod mollius est cum sit rigatum. Mollificant autem quędā ex via qua humectant, aut ex via qua liniunt, aut ex via qua euacuant. Quædam vero ex via qua destituunt. Item quædam sunt lenta, quædam inflexibilia, lenta quædam sunt quæ in se possunt extendi cum incuruantur, vt calamus, vimen & hmōi. Quædam vero quæ possunt a rectitudine incuruari & econuerso, non tamen ex se, sed ab agente extrinseco, vt pasta & gluten. Incuruabilia vero sunt, vt later, lapis. Item quædam frangi possunt & comminui, vt quæcunque poros habent & in longum & in profundum. Quædam vero comminui possunt & non frangi, vt quæ poros habent tantum secundum profundum. Est enim fractio in magnas partes diuisio & separatio. Item comminutio in quaslibet partes, & plures duabus.

De eodem. *Cap.* LXXXIII.

Item quædam sunt formabilia, quædam non, pulsu namque cedentia sunt, quæ ad totum vel tactum embipedi secundum partem transponuntur in profundum. Et horum quę manent impulsa & facile manui cedētia sunt & formabilia. Pulsu vero non cedentia sunt, quęcunque vel omnino non obediunt, vt later. vel obediunt quidem, sed partes mutuo transponuntur, nec manent impulsa vt aqua & spongia, & lana, quæ sunt informabilia. Item quædam sunt appressibilia, quędam non. Appressibilia sunt, quęcunque in se ipsa impulsa conuenire possunt in profunditatem embipedi alternati vt spongia. Nam & si vndique comprimatur, nulla eius pars in alterius locum transponitur. Incompressibilia vero sunt, quæ non in sui poros conuenire nata sunt, eo ꝙ poros non habeant, vel eo quod durius pleum habeant, vt ferrum & lapis, & later, & omne liquidum. Dicitur autem embipedum, quasi cedens in profunditatem superficiei. Embadus. n. superficies est, pes autem profunditatem notat. Item quædam ductilia sunt, quædam non. Ductilia sunt, quæcunque eadem plaga pariter in latitudinem & in profunditatem embipedi secundum partem transponi queunt. Non ductilia vero quæ non possunt. Et omnia quidem ductilia sunt pulsui cedentia, sed non conuertitur, vt patet in ligno & alijs multis. Item quædam sunt Scissilia. quædam non. Scissile siue fissile est, quod secundum longitudinem habet poros secundum quos diuiditur, & non secundum latitudinem, vt lignum. Nam diuisiuum quidem est secundum latitudinē, vt lignum, Scissile vero secundum longitudinem. Item quædam sunt vstilia, quædam non. Et vstilium, quædam sunt flammantia, quędam non, vt ibi dictum est vbi de his rebus agebatur.

De raritate ac densitate. *Cap.* LXXXIIII.

Ex li. de vaporibus. Rarum & densum in corporibus contraria sunt, & omne rarum est facile pulsu cedens, vt Arist. dicit. Omne vero densum resistens ei quod impellit. Sed calor est causa rarefactionis, frigiditas vero constrictionis, & hæc rarefactio aeris dr̄ per ipsius calorem dissolutio, quod idem est, quod apertio. Sic enim dicimus, ꝙ calor ęstiuus humanum corpus dissoluit. i. poros aperit. vnde etiam ex illa corporis apertione in æstate contingit, ꝙ minimum frigus tunc magis lędat corpus, q̄ maximum in hieme, quia constringuntur pori corporis exterius. Ita ꝙ in profundum eius penetrare non potest etiam magnum frigus. At in æstate poris apertis etiam minimum frigus intrat, & ita corpus debilitat, de hoc autem est quæstio, cur vitrū cum ex cinere terreo, qui in se siccus est, generetur, magis est siccum, quam cinis ex quo generatur. Et ad hoc exemplum huius radicem tangens supponitur, sicut enim cum de aqua frigida volumus facere frigidissimam, oportet vt aqua ipsa in medio calefiat, ita cum de sicco fieri debet siccissimum oportet, vt illud siccum intermedio fiat humidum, propter quod cinis feni ac filicis, qui siccus est, vt transeat in vitrum, oportet vt per actionem calidi liquefiat, & postea desiccatus erit siccissimus.

De perspicuitate. *Cap.* LXXXV.

Albertus. Corpus quoque solidum ac densum siue terminatum diuiditur contra corpus peruium siue perspicuum: vnde dicit Aristo. in libro de sensu & sensato, ꝙ color est extremitas perspicui in corpore terminato, sicut aliàs expositum est. Et dicitur corpus terminatum, quia non suscipit lumen nisi in terminis suis exterioribus superficierum: peruium autem dicitur, quod suscipit lumē in termino & in profundo. Ex libro de vaporibus. Quæstio autem est cur calor dissoluens cinerem non peruium, per dissolutionem ipsum efficit peruium, congelatum vero de aqua peruium non potest facere non congelatum esse non peruium; videmus enim ꝙ & si de aqua fiat crystallus aqua, quidem est peruiā & crystallus etiam magis peruius, dico autem ꝙ cinis quidem fit vitrum mediante calore per partium suarum rarefactionem. Aqua vero non transit in Crystallum per partium suarum compressionem, sed per solius caloris expressionem. Calor enim faciebat fluiditatem in aqua per sui præsentiam, postea vero duriciem facit per sui absentiam, sed sicut in exhalatione calida a vino contingit, sic etiam in aqua congelante accidit. Calidum enim paulatim & non subito contra solem a vino exhalat, cum solis calor residuas eiusdem vini partes rarificat, vnde & si calidum quod raritatem in vino faciebat euaporet, residuum tamen per actionem caloris mediocrem conseruatur in subtilitate & in raritate maiori; transitque in acetum subtilis substantiæ. Sic ergo & aqua per sui calidi compressionem in calore aeris circunstantis ipsum in regione calida indurescit sic in sui raritate, saluata sui certitudine, & etiam substantiali humiditate, propter quod illud durum remanet peruium, nec vnquam ferret litteram pergameni fuscam apparere pure nigram nisi peruiam humiditatem haberet in se, quæ manifestat litteræ nigredinem, quæ celebratur per incausti in pergameno sicco existentis siccitatem, dicit enim philosophus, ꝙ omne incrassatum per siccitatem, fiet liquefactum per humiditatem, sicut in luto videmus. Ita & fuscum quoque celatum per siccitatem contingit manifestari per humiditatem, vnde patet ꝙ si crystallus congelata fuerit, humiditatem in se habebit. Sed quoniam aer magis est fluens in humiditate sua quàm cristallus, non potest fluxum ex humiditate restringere vel terminare nec immutationem rei facere.

Quæstio de aeris, & crystalli peruietate. *Cap.* LXXXVI.

Nunc itaque quod videmus, per aerem medium videbitur magis latum & in maiori quātitate, quàm illud quod per crystalli cernimus intermedium. Cuius tn̄ videmus oppositum cum littera sub crystallo apparet lata, quæ per medium aeris apparet coartata. Aer præterea caliditatem & humiditatem habēs in se facere deberet, vt res longa & lata magis videretur, quàm crystallus habens frigiditatem, quę principium est constrictionis, & longitudini atque latitudini contradicit. Quare res semper videri debet amplior per aquam quā per crystallum. Ad hoc autem dico, quia quod apparet littera maior quam ipsa sit, sub crystallo,

crystallo, hoc est, quoniam crystallus duriciem habet in se resistentem, ſm quam desacili non penetratur ab immutatione litteræ, vnde immutatio illa inueniens sibi resistens, ac difficile ad immutandum, nequaquam subito transit secundum rectitudinem, sed fluit ad latum, quare vr̃ res maior sub crystallo, quàm sub aere. Eo ꝙ aer non resistit aliquo modo immutationi præ sui subtilitate, vnde & cum aer spissus, & crossus est vaporibus humidis, vt videmus in mane sol apparet maior, quam in meridie, quod est pp ipsius aeris crossiciem & densitatem, quæ faciunt eum immutationi solis resistere, quæ.s. immutatio quia nõ cito potest aerem propter eius dẽsitatem ſm rectitudinem penetrare, immutat eum in latere circumquaque. Sicque immutatio hęc facit, vt sol videatur in mane in maiori quantitate, quam in meridie. Et attende, quia quòd vitrum peruium est vt crystallus, non est de porositate, sed de crassitudine ac luciditate. Si.n. hoc esset ex porositate, tũc splendor feriens supra vitrum pictũ, cum in poris pictura nõ sit, nunquam ad oculum veniens ſm similitudinẽ picturę fenestræ, per quam ferit, appareret. Cuius oppositum videmus frequenter.

De curuabilibus & incisiuis. Cap. LXXXVII.

CVruabilia vero sunt vimen, gladius, lignum, & quæ in periferiam exeunt, vimen autem in sui nouitate, & vt exeat in periferiam, si quando inflectitur. Non tamen statim vt permittitur, reuertitur in rectitudinem, quia.s. in eo est crossa vnctuositas, quæ sicut eam accepit conseruat, virga vero petrarię vel mangonelli quæ vt de rectitudine exit in periferiam statim reuertitur in rectitudinem. Et hoc ideo quia in eius curuatione comprimitur aer, qui fuit in eius poris vltra naturalem resistentiam. Et qñ virga illa recedit a violentia curuationis, quoniam tunc aer ad propriam consistentiam intendit, naturaliter mouet lignum in rectitudinem. Et quantum est se discurrens per poros vniuersi ligni tendens in suam propriam consistentiam, in qua replens illos poros, consistit in raritate, & inquantum sic est decurrẽs curuitatem virge econtra distem secundum rectitudinem. Signum aũt huius, ꝙ excellenter comprimitur aer ex huiusmodi virgæ curuatione possumus accipere. Nam si multa curuatio fiat in aliqua fissura ꝑ cultellum vel aliud insciſiuum facta, statim aer cõdensatus, in excellentia principium per quod exhalare potest repetit, & incipit subito exhalare, facitque fissurã per vniuersam virgam ita ꝙ virga frangitur in eius subita exhalatione. Similiter ẽt est de gladio, qui suscipit incuruationem, & statim accedit ad rectitudinem pp aerem compressum in eius poris, qui desiderat propriam consistentiam in raritate propria naturaliter sibi deputata. Sed rectius experiens gladium in bonitate, cum videt eum manere in curuitate, dicit gladium malum esse. Et hoc est, quia quando gladius accipit cõsistentiam in curuitate, significatur, quod in eo sit humidum viscosum & crossum, quod conseruat consistentiam quam accepit sine reuersione. Et tamẽ per hoc significatur, quoniam humidum penetrationi contradicit, ad quam gladius factus fuit, ideoque gladius iudicatur malus. Insciſiua vero quædam sunt per naturam, quædam sunt per violentiam, per naturam vt acetum & hircinus sanguis, qui substantiam penetrat adamantis vere indiuisibilis, & hoc ex siccitate quæ est in ea. Insciſiua vero per violẽtiam sunt, vt aer campanę, namque in turri dependent, & sonantes aera feriunt, qui scilicet aer non valens extra exhalare, poros intrat turris, ibique aerem poros eiusdem turris implẽtem inuenit, & cum illo condensatur, cunque in loco capi non possint, nec ẽt exhalare, faciunt fissuram in turri, hinc est ꝙ finduntur aliquando turres in quibus campanę pẽdent. Quemadmodum etiam videmus, ꝙ quando multum venti capitur in follibus, si obstruantur ora follium & aeres comprimãtur, aer exhalare volens facit fissuram in asseribus, aut ĩ corio, vel facit diuisionem corij ab asseribus per exitum clauorum. Sic etiam in argento cum humidum sit congelatum possumus videre, quoniam omni congelato accidit fissura in percussione. Contingit etiam insciſionem ex subtilitate fieri substantiæ, sicut cum acetum flammam, idest ignem græcum inextinguibilem extinguit. separans ipsam in particulas minimas, sic enim ex sua frigiditate alterat & extinguit eam. Conuertendo calorem illum in frigiditatem.

De ignis vel flammæ extinctiuis. Cap. LXXXVIII.

PRæter hunc aũt modum extinguendi.s. flammam vel ignem inextinguibilem per acetum, per est in separando ipsam ĩ minimas particulas. Est etiam alius modus extinguendi, eum ipsum per arenas. Nam particulę arenosæ flammam illam separante in poris suis amplis accipiunt particulas eiusdem, quæ.s. particulę cũ exhalare in aere non possint, & ab ipso respiraculum habere, extinguuntur. Cur autem illud fit alterius est iudicij, verum is est modus extinguendi vnamquamque flammam.i. per suffocationem huiusmodi eam occultantem vt arena, vel cum alteratione per diuisionem vt in aceto. Est enim acetum inter omnes substantias magis rarissimum, & hoc patet in ouo, quando per tres, vel quatuor dies ponitur in aceto. Roditur enim tota testa oui per insciſionem aceti. Ipsius aceti substantia intrans oui pelliculam interiorem, facit in eius albumine insciſionem, & aufert totam ab illo viscositatem & tunc comprimitur suauiter inter manus, aceti substantia exeunte exit albuminis substantia, remanetque solus vitellus oui pellicula intacta. Sal quippe & si calidæ vel siccæ complexionis fuerit, contingit tamen, ꝙ flammã per accidens destruit. Cum enim poros directos & amplos habeat, proiectum in igne, diuidit flammam in particulas minimas, eiusque poris amplis ipsis flammę particulas occultat, quæ cum respiraculum non possit habere, extinguitur in se, tamen cum ita ponitur supra ligna crossam flammam emittentia cum fumo crosso humido, & si subito flammam non extinguat, tamen ex suis qualitatibus consumit humiditatem lignorum, & postea generatur flamma ex fumo.

De caloris mitigatiuis. Cap. LXXXIX.

FIt autem calidi qñque extractio ab humido, per impositionem aquæ in illo, sicut videmus in musto. Cum vtrum aqua sit ei admixta percipere volumus, ouum imponimus, quod statim descẽdit, si aqua imposita fuerit. Qđ ideo fit, quia mustũ dũ purum est, duplicem calorem habet, vnum scilicet propria complexione. Alterum a loco generationis suę, sicut contingit triplicem calorem habente puro pane nouiter a fumo extracto. Et ille duplex calor facit ebulitionem in musto, quæ prohibet ouum descendere. Sed aqua modica apposita calor extinguitur, & ebulitio esse desinit, ouumque descendit. Similiter in vino in quo ouum descendit, postquam exhalauerit calor, quem a loco gñationis suæ accepit. At vinum calidissimum in dolio potum, volensque frangere dolium, accipit exterminationem sui caloris a minima casei particula, si ponatur intra ipsum. Caseus nãque porosus, intra poros suos ebulientis vini spiritum accipit. Illumque ex sua frigiditate alterat, & tunc vinum ab ebulitione quiescit. Alio etiam modo fit extinctio caloris.s. per resolutionem crossę fumositatis, vt cum aqua in ignem proijcitur, ignis extinguitur. Item alio quocunque modo calor per constrictionem fumositatis extinguitur, vt cum testiculi homini ebrij in aqua frigida ponuntur, pollimitantia quippe testiculorum cum stomacho est, vbi aduenięs aquę frigiditas ad stomachum, alterat ipsam secundum frigiditatem in eius fundo, quæ.s. frigiditas cõstringit materiam euaporantem ad cerebrum, ne fumus ex illa parte amplius euaporet, & tunc cessat ebrietas. Quæ quidem nihil aliud est nisi fumus resolutus de vino meatus opilans. per quos descensus est spirituum a cerebro. Sic ergo quæ dicta sunt caloris extenuatiua sunt.

De caloris, vel ignis excitatione. Cap. XC.

CAloris autem excitatio contingit ex motu aliquãdo, plerumque vero caloris multitudo contingit ex reflexione aeris, in obstaculo concauo, quemadmodum videmus, quod cum cyphus argenteus concauus ponitur ad ignem, non potest se tolerare manus in cypho contra eundem, sic & cum vna olla versa ponitur in patella, quæ est aqua plena si apponatur ignis patellæ, spiritus ebuliẽs in ea, propter caliditatem suppositam ad fundum ollę inflectitur & multiplicatur, continue trahit humidum ad se, vnde ꝑ processus temporis, aqua tota quæ est in patella, in ollam transibit, ita ꝙ vacua penitus apparebit. Itaque videtur hoc rusticis admirabile, quoniam in tali casu decoquitur frustrum carnis in ollę fundo euersę, licẽt ille fundus a patella per magnam distantiam eleuatus sit in aere. Et attende, quoniam alterius modi est ignis effectus in elixis, & alterius modi in assatis. Nam quandocunque aqua calida circunstat in elixum, decoquendo totum humidum extrahitur ab elixo. Itaque in elixis relinquitur intus magis siccum. In assatis vero relinquitur interius magis humidum, exterius autem siccum. Si vero quæratur ratio quare sic fit diuerso modo, dico quod spiritu calido existente in aqua circunstante aliquid elixabile, attrahet sibi humidum illius elixabilis spiritus ille, quod videlicet humidum in elixabili quidem exit, quia simile suum in circunstante.s. humorositate inuenit: at omne humidum assabile cum extrahi debet a calore circumstante ipsum fugit in profundum assabilis, quoniam eius oppositum, scilicet siccitas, est in calore circunstanti. Attende iterum quod vbi est debilis humiditas, & fortis siccitas, acuta est flamma, & sicca. vbi vero multa est humiditas, & minor siccitas, flamma non est adeo penetratiua. Nec ita humidi circunstantis ipsum consumptiua, propter hoc quoque lixę volentes obseruare pinguem humiditatem in anseribus decoctis. vt sint saporosiores, semper decoquunt illos cum lignis humidis, nunquam cum siccis.

De flamma nutritiuis. Cap. XCI.

POrro irritatiuum caloris flammei est pinguedo maxime, sed non ex se, videmus enim quod cum pinguedo porci liquefacta in

&a in patella puraque & aerea pinguedo sit nunquam emittere flammam poterit. Quod ideo est quia illa pinguedo aerea, calida, & humida est, flamma vero cum sit sicca non sit cum calido & humido puro, hinc est ꝙ in candela siccitas licinij quandam temperantiam generat secundum quam flamma nutritur. Ideoque dicit philosophus in 4. li. Metheororum, ꝙ vinum est flammę nutrimētum. Quod ego sic intelligo. Ex vino siquidem rubeo per sublimationem aqua extrahitur, quia qn. s. cum eodem vino aqua & sulphur apponitur, aqua nimirum exhalans, accipit a mixtis cum vino rubeo siccitatem, indeque contrahit sublimationē, quæ quia cum sit subtilis humiditas, siccitatem trahit a sulphure, pp quæ duo potest ipsa esse nutrimentum flammę. Et tunc si super ipsam pānus ponatur, sine deperditione panni superpositi aqua in flammam seruabitur. Et attende, quia si crossum est humidum, crossum ex se proijcit fumum. Ideoque quia flamma est fumus accensus, inde crossus accenditur fumus, propter quod ligna in plenilunio non oportet descidere, quoniam aer tunc disponitur in humiditate: vnde quia humiditas ad putredinem ruit & siccitas ecōtra, ligna in plenilunio descisa citius putrescunt quàm decisa in nouilunio. Non semper autem est pinguedo nutrimentum flammæ, sed aliquando etiam humiditas aquosa crossaque. Quod attendentes fabri proijciunt aquam super carbones destitutos ab humiditate, ex cuius. s. aquæ humorositate cum carbonum siccitate nascitur temperantia, quæ valet ad nutrimentum flammę, sulphur autem quoniam in eo tanquam in materia calida & sicca est pingue, & ex se flammam proijcit sine alicuius admixtione. Porro sepum vacinum, & si pinguius sit, tamen nequaquam ex se flammam proijcit. Et hoc ideo, quoniam abundat in frigiditate, cuius signum est, quia est de animali ruminante, & omne tale est complexionis frigidę. Ideoque stomachus eius frigidus, ex vna herbæ comestione non potest digestionem facere, propter hoc quod ab huiusmodi animalibus comeditur, bis comeditur, pix vero quoniam in eo siccum ex stipticitate substātiæ vnctuosum aut viscosum existit flammam reddit, lapis aūt & si vnctuosum in eo sit, est tñ in eo excellens terrestre, ideoque non est inflammabilis.

De quinto elemento quod est vapor terrestris. Cap. XCII.

Philosophus. Vaporem aūt dicimus quintum elementum, qd̄ est medium aquæ & aeris quantum ad substantiæ subtilitatem, quia subtilior est aqua, crossior aere. Et quamuis sit ex hmōi elementis, puta quia resoluitur ex aqua & terra a calore solis, siue maneat clausus ī visceribus terræ, siue super terram eleuetur plus & minus, iuxta triplex interstitium aeris, ipse est principium aliarum rerum sequentium. Nam ille qui eleuatur super terram, principium est cometarum ac stellarum cadētium, & asub & anaxet, & circulorum circa Lunam & Solem apparentium, & iridis, nec non ventorum, & turbinis, & tonitrui, & fulminis, nubis, & nebulę, grandinis quoque, & niuis, pruinę atque roris. Et ista sunt elementata primæ compositionis. Ille vero qui manet in visceribus terræ, ipse est, qui calefacit fontes in hieme, ipse principium terræmotus est. Exque eo corpora mineralia generantur, vt sulphur, ex cuius combustione calefiunt terræ, vt lapis similiter & argentum viuum, quod est principium omnium metallorum, quę sunt septem. s. plumbum, stagnum, æs, aurichalcum, cuprum, argētum, & aurum. Et hęc sunt elementata secundę complexionis, vel compositionis. Sunt autem elementata quędam media, quę nec sub terra sunt, nec super terram. Et horum quędam sunt infixa sicut terrę nascentia, puta plantę arborum & herbarum, quędam vero nō, sicut animalia. Quædam tamen inter plantas, & animalia media sunt, vt spongię marinę, quę & radicibus aluntur vt plantæ, & tactu sentiunt vt animalia. Sed horum principia sunt vapores, vñ per se prius generantur. Plantæ vero primo ex seminibus pluuia mediante. Nutriuntur itaque terrę nascentia ex mixtione terrę & aquę. Et ita sunt in tertia compositione, in qua facta est aliquo modo contrarietas, quę elementata secundę compositionis animam habere prohibet, vnde plantę animam habent vegetabilem. Et qa vapores sunt principia terrę nascentium, ex terrę vero nascentibus generantur humores animalium, ex quibus. s. animalibus, & ipsa nutriuntur semina, vel oua formātur, de quibus aliæ quoque generantur animalia: Manifestum est, ꝙ vapores sunt principia animalis, & hominum qui sunt quartę & quintæ compositionis. Sed in animalibus magis confracta est contrarietas, quàm in terræ nascentibus, vnde & nobiliorem animam recipiunt. s. sensibilem. In hominibus quoque adhuc magis, quàm in animalibus, & ideo recipiunt animam nobilissimam, pp summam corporis humani temperantiam. Et quia non potuit esse nobilior perfectio, patet ꝙ homo finis est omnium creaturarum. Sicut ergo prima creaturarū rationalis est. s. Angelus, sic & vltima. s. homo, vt finis conueniat principio, sicque creaturarum ordo circularis, vt ex perfectione circularis creationis intelligatur perfectio summi opificis. Rectè igiť quoq; ponimꝰ elemēta, licèt quatuor sunt primo prima.

LIBER SEPTIMVS.

De corporibus mineralibus. Cap. I.

ACTOR. Dicto de terræ natura & eius fęcunditate atque cultura, de ipsius quoque passionibus atque vaporibus, restat dicēdum de quibusdam terrenis corporibus partim in visceribus terræ, partim in eius superficie apparentibus, videlicet de mineralibus, & marinis coloribus atque lapidibus. Hæc etenim a libro superiori, ob vitandum prolixitatis fastidium, rescindentes, in sequentibus prosequēda diffusius reseruauimus. Nunc igitur a corporibus mineralibus exordium capiamus. Seneca de naturalibus quęstionibus li. 8. Sicut in nobis non tantum est sanguis, sed multa genera humoris. Alia quidem necessarij, alia quoque corrupti, ac paulo quidem pinguioris, vt in ossibus medullæ, in capite cerebrum, musci saliuæque ac lachrymæ, ac quidam additum articulis, per quod citius ex lubrico flectantur. Sic & in terra quoque plura sunt humorum genera, quędam. s. quæ mature durētur, & hinc est omnis metallorum humus, ex quibus aurum & argentum auaritia petit, & quæ in lapidem ex liquore vertūtur. In quadam autem terra humore putrescunt, sicut bitumen & cętera similia huic. Cęterum sicut in nostris corporibus sic & in illa humores sæpè vitia concipiunt, cum aut ictus aut quassatio aliqua loci, aut senium aut frigus, aut æstus corrupere naturam.

De quatuor corporum speciebus. Cap. II.

Ex li. Metheororum quarto. Corpora vero mineralia in quatuor species diuiduntur. s. in lapides, & liquefactiua sulphurea & sales: horum quædam sunt raræ substantiæ & debilis compositionis, quædam vero substantiæ fortis, & qdam ductilia, quædam non. Eorum quæ sunt debilis substantiæ quædā sunt sales; vt quæ liquefiunt ex humido leuiter, vt aurum calcantum sal hammoniacum. Quædam vnctuosa, nec facile solo liquore vel humore liquescunt, vt sulphur, auripigmentum. Sed argentum viuum est de parte secunda, quamuis sit elementum ductilium & aliquibus ductilibus simile. Sunt autem omnia ductilia liquabilia, & vt multum non ductilia nō liquabilia, nec mollificatur nisi cum magna violentia. Est autem materia ductilium substantia aquæ admixta cum substantia terræ forti mixtura. Ita ꝙ non potest vnū ab altera separari. Et gelatur substantia illius cum frigore post actionem caloris in ipsum quæ est optesis. Et erit exemplum, ꝙ si nondum gelauit propter suam vnctuositatem ductile est. Lapidea vero de substantijs mineralibus materialiter sunt aquæ. Non tamen gelatur aqua sola, sed & cum siccitate quæ alterat aqueitates ad terreitatem. Nec est in eis humor nimis vnctuosus. Et ideo non ducuntur, & quia coagulatio eorum est ex siccitate, non soluuntur vt multum nisi per ingenia naturalia.

De metallis & eorum origine. Cap. III.

Isido. li. 14. Metallorum genera sunt septem videlicet aurū & argētum, æs, electrum, stagnum, plumbum, & qd̄ domat oīa ferrum. In notitiam vero formarum metalla ita venerunt, dū quocumque casu ardentes siluæ excoquerent terram, q̄ calefactis venis fudit riuos cuiuscunque structurę, siue igiť æs illud fuerat, siue aurum, cum in loca terræ depressiora decurreret, sumpsit figurā in quā illud vel profluens riuus, vel excipiens lacuna formauerat. Quarum rerū splendore capti hoīes cū ligatas attollerēt massas, viderunt in eas terræ vestigia figurata. Indeque excogitauerunt ad oēm formā posse deduci. Tria aūt sunt genera auri & argenti & æris. s. signatum factum & infectum. Signatum est numismatis, factum qd̄ in vasis, & signis, infectum qd̄ in massis. In numismate tria quæruntur. metallū figura & pondus, si ex his aliqd defuerit, nūmisma non erit. Antiquissimi aūt nondum auro argētoq; inuento ære vtebātur. Nam prius ærea pecunia in vsu fuit, postea argentea, deinde aurea, sed ab ea qua cępit & nomen retinuit.

De naturali metallorum creatione. Cap. IIII.

Auicenna in Alchimia de aīa. Dicunt itaque philosophi ꝙ septem sunt res quæ cum malleo elongari possunt ad fornacem. s. sol. i. aurum Luna argentum, stagnum, æs, ferrum, plumbum. Et creantur naturaliter sub terra. Aurum. n. fit in ventre terrę cum calore solis magno de argento viuo pulchro cum sulphure rubicundo claro absque lapidibus cocto in centum annis, & amplius. Argentum de auro viuo claro & sulphure claro coctis per centum annos. Cuprum autem de auro viuo crosso & de sulphure rubeo crosso coctis per centena annorū. Sed aurū quidem nimis coctum est & induratum. Ideo nec ignis, nec aqua nec terra delet illud. Argentum autem illud crudum est, & non coctum,

Ideoque

Ideoque terra cito delet illud. Cuprum vero cōbustum est. Ideo non delet ipsum terra nisi per annos multos, sed ignis cito consumit ipsum. Plumbum autem dicunt Philosophi fieri subtus terrā de auro viuo crosso ac spisso, & de sulphure pessimo ac mixto crudo parum cocto. Et plumbum quidem in tantum de pessima natura est, quod cum odore suo frangit aurum, & stringit aurum viuum, qui vero soluunt aurum si dent odorem de plūbo vertitur in calcem. Stagnum vero fit de auro viuo pulchro & claro, sed de pessimo sulphure crudo parū cocto. Ferrum autem de auro viuo spisso, & sulphure rubeo nimis cocto. Aristot. in lib. 3. Metheorotum. Cum occultatur vapor humidus in terra, fiunt ex eo duarum specierum corpora, quarum vna liquescit, vt æs & aurum, & argentum. Altera vero dilatatur in percussione, vt ferrum. Ex lib. 4. ex aqua & terra constant metalla, & quæcunque liquantur ab igne, ista sunt aquosiora, aurum perfecto, & argentum, & æs, & stagnum ac plumbum liquatur.

De Metallorum inuestigatione. Cap. V.

Plinius lib. 33. Nunc itaq; metalla, & opes ac rerum dicentur precia tellurem intus exquirente multiplici cura. Alibi quoque diuitijs foditur, quærentibus aurum & argentum ęs electrum. Alibi delitijs gemmas & parieta digitorumq; pigmenta, & alibi temeritati ferrum. Aurum etiam gratius inter bella persequimur cædesque, videmus quoque mirantes superexcauatos montes dehiscere. Aliquando etiam tellurem ipsam intremiscere. Imus in eius viscera, & in sede manium opes quærimus, tanquam illa parum benigna fertiliq; qua secetur, & inter hæc minimum remediorum gratia scrutamur. Cui enim fodiendi causa est medicina? q̄q̄ & hæc medicinam, s. summa sui parte tribuit, vt minimè parca facilisq; in omnibus quæcunque prosunt. Illa nos premunt, illa & nos ad inferos agunt, quæ occultauit atq; demersit. Quis finis est sæculis omnibus, exhauriendi quousque penetret auaritia? quàm innocens, beata, imo vero q̄ delicata vita hominis esset, si nihil nisi quod supra terras est cōcupisceret, ac non nisi quod secum est haberet. Eruitur aurum & crisocollo iuxta ipsum nomen ex auro custodiens, vt præciosior videatur. Natura sibi pestem inuenit: ponens in auro precium, in precio famem auri quæsiuit. Auxerunt & prodigiosa ingenia rerum præcia. Accessit enim ars picturæ, ac celando aurum argentumq; fit carius. Et didicit homo naturam prouocare. Auxerunt & artem irritamenta vitiorum. In poculis libidines cælare iuuit, ac obscænitates bibere. Murina & crystallina eadem fodiuntur terra, quibus precium fecerat fragilitas ipsa. Et hæc quidem vera luxuria æstimata est, habere quod posset totum statim perire. Nec hoc fuit satis, gēmarum quoq; turba potamus. Ex smaragdis calices teximus, ac tumulentiæ causa Indiam tenere iuuat, & aurum iam accessu eius. Isidorus lib. 16. Metallorum vero natura est talis, vt vbi vna vena apparuerit, ibi spes fit alterius inquirendi.

De artificiali eorundem transmutatione. Cap. VI.

Ex doctrina alchimiæ. Porro per artē alchimiæ transmutantur corpora mineralia a proprijs speciebus ad alias, præcipuè metalla. Hæc autem scientia oritur ab illa parte naturalis philosophiæ, quæ est de mineris, sicut agricultura ab illa quæ est de plantis. Hanc etenim acceperunt artifices a naturalibus, quis ea q̄ secundum illam fiunt, fortasse nō sunt tam certa & ꝓpria, sicut naturalia, sed his similia, ars enim debilior est natura. Razi in lib. de aluminibus & salibus. Corpora verò mineralia sunt vapores, qui inspissantur & coagulantur secundum mensuram seruituris naturæ in spacio longo: at primum quidem, qđ coagulatur est argētum viuum & sulphure, hæc enim sunt elementa mineræ, & non sunt aqua & oleum, sed vnum generatur ab aqua, aliud ab oleo, super quibus assiduat decoctio æqualis cum caliditate & humiditate, donec coagulata sunt, & ex eis corpora generantur per gradatam mutationem in milibus annorum: nā si remanerent in mineris suis, præpararet ea natura, donec peruenirent ad speciem auri & argenti. Sed per artificis subtilitatē fieri potest huiusmodi transmutatio in vno die, i. breui spacio. Actor. De hoc plenius dicetur inferius, prius. n. mihi videtur in speciali dicendum de singulis metallorum speciebus. Igitur ab auro, tanquam a digniori sumamus exordium.

De auri natura. Cap. VII.

Isidorus. Aurum ab aura dicitur, i. a splendore, eo ꝙ repercusso aere plus fulgeat. Naturale est enim, vt metallorum splendor plus fulgeat alia luce repercussus. Obrisum autem dictum est, eo ꝙ splendore obradiat. Est enim coloris optimi, quod Hebræi vocant opham. Ex lib. de nat. rerum. Aurum inuenitur in riuulis & in fontibus, & et in montibus quādoq;, sed rarò, multus autē labor est in lauando. Sed & si per multas minutias terræ, & eius sordibus inuenitur sociatum, inuenitur tamē purum, & non terræ vel bituminis in se admixtum, sicut æs vel agentū. Itaq; si etiam inter pulueres bractea reperiatur, nequaquam tamen auri puritas in se sordium squaloribus incorporatur. Contra diem, vt dicitur, frigescit, & sic cognoscunt habentes aurum in digitis quando diescit. Fertur etiam, ꝙ aurū inter omnia elementa profundius generatur in terra, clarēscit cum malleo percutitur, & cædens in omnem partem dilatatur. Aurum potest occultari sub specie terræ plumbosæ. Si. n. auro cum liquescit admisceatur argentum viuum, & postea moueatur quousq; infrigidetur remanebit puluis. Argentum. n. viuum ex penetrabilitate suæ substantialis humiditatis separat humidum auri: nec patitur ipsum habere continuitatem: sic ferunt artifices Saraceni aurum suum de terra in terram. Et cum volunt aurum habere purum: in fornace ponunt & liquefaciūt, & exhalat argentū viuum sine aliqua deperditione. Occultatur etiam sub specie pulueris terræ, si & liquefacto admisceatur cinis, & moueatur cum testula, quousque puluerizetur. Testula quippe tunc ꝓpria humiditate destituta per calorem fornacis, extrahit humiditatē totam ipsius auri ad se. Idem quoq; fiet si moueatur cum virga corili recente. Calor. n. auri liquantis extrahit & sumit humiditatem virgæ, quo fit vt versa vice virga inanita ab humiditate propria attrahit ad se humiditatem auri loco suæ humiditatis, sicq; relinquitur aurum vniuersaliter discontinuatum: hæc oīa possunt fieri de plumbo. Si vero aurichalcū fuerit auro admixtum, frangitur, eritq; sicut vitrum. Plin. lib. 9. Echini piscis admodum parui sale seruati hanc esse vim crebrius magister affirmat, vt aurum quod in altissimos deciderit puteos, admotus extrahat. Idem in lib. 33. Aurum paleis accenditur: omniq; auro inest argētum pondere vario, & alibi nona, alibi octaua inuenitur portio. Alibi quoque. 36. & ideo cæteris præest. Item aurum glutinatur argilla ferro. In auro lucentibus scintillis est terra alibi russa, & alibi ciuericia. Aurū quo mollius est eo pulchrius. Omnia quidem argento viuo innatant, præter aurum, id vnum ad se trahit. Ideoq; & ipsum optimè purgat: cæteras eius sordes expuens crebro iactatu fictilibus vasis, ita vitijs abiectis, sed vt ipsum ab auro discedat, in pelles subactas effunditur, per quas sudoris vice defluens purum relinquit aurum. Idem in lib. 29. Auro liquescenti si gallinarum membra misceantur: in se consumunt illud. Ita hoc, i. membra gallinarum est auri venenum. Idem in lib. 35. Aurum alumine nigro purgatur.

De speciali ac multiplici auri præeminentia. Cap. VIII.

Ex lib. de natura rerum. Aurum cæteris metallis est præciosius, durabilius & tractabilius, omni tp̄e fulget, & coinquinatum rubigine non consumitur, visum fouet. Et quanto rubicundius est, tanto melius est. In duplo quoque ponderosius est, q̄ argentum, aut æs, aut stagnum. Cumq; sit generosissimum super omnia metalla: nihilominus est maximè ductibile super omnia. Omni metallo temperatius est. Et ideo quia caliditas eius modici est excessus: non locatur in gradu. Solum quoque non resoluitur. Actor. Aurum itaq; non solum est inter metalla præciosissimum, sed etiā solidissimum, habet colorem igneum splēdidum fouentem visum. In igne positum non comburitur, sed purgatur & probatur. Itaq; triplici de causa in igne ponitur, ad examinandum, ad purgandum, & ad fabricandum. Sed & humano corpori maximè congruit: vnde in cibo sumptum iuuat multum. Plinius in lib. 35. Præcipuam auro fuisse gratiam arbitror: nam colore qui in argēto est clarior, magisq; diei similis: & ideo militaribus signis familiarior, quoniam is longius fulget: manifesto illorum errore, qui colorem siderum in auro placuisse arbitrantur, cum in gemmis alijsq; rebus non sit præcipuus. Nec pondere, nec facilitate materiæ prælatum est cæteris, cum cędit plumbo per vtrunque. Sed quia rerum vni nihil deperit igne, tutum quippe est in incēdijs rogisq;. Quinimo quo sæpius arserit, ad bonitatem auri proficit. Auriq; experimento ignis est, vt simili colore rubeat, ipsumq; obrisum vocant: primum aūt bonitatis eius argumentum est q̄ difficillimè accendi: prętereа mirū violentissimi ligni pruna indomitum, palea citissimè ardescere, atq; vt purgetur cum plumbo coqui. Altera vero causa precij maior est, ꝙ minimè vsus deterit, cū argento ac ære, & plumbo lineæ ducantur: manusq; sordescat decidua materia. Nec aliud quidem auro laxius, vel latius dilatatur, aut numerosius diuiditur. Hispania strigiles vocat paruulas auri massas. Et ꝙ super oīa solum in massa auramento capitur. Cumq; cætera in metallis reperta igni perficiantur, hoc statim aurum est, consummatamq; materiā prius habet cū inuenitur. Hæc. n. eius inuētio naturalis est. Alia vero quam dicemus coacta. Itaq; super cætera non rubigo vlla, non ærugo, non aliud est ex ipso, quod eius bonitatem consumat, pondusve minuat. Iam vero contra salis & aceti succos rerum domitores est eius constantia, super quæ omnia netur, & texitur, lanæ modo, & sine lana. Æs autem inaurari argento viuo, vel lithargyrio legitimum est, & in hoc excogitata fraus est, vt dicemus illorum naturam reddentes.

De quibusdam modis aurum inuestigandi. Cap. IX.

PLinius.33. In orbe nostro inuenitur aurum, vt omittamus indicum. Et a formicis, & griphibus apud Scythas erutum. Apud nos quidem tribus modis, vno modo, s. fluminum ramentis, vt in Thago Hispaniæ, Pado Italiæ, Hebro Traciæ, Pactolo Asiæ, Gange Indiæ. Nec vllum absolutius est aurum, vt ipso cursu attrituq; perpolitum. Alio modo scrobibus effoditur puteorum, aut in ruina montium: quare vtraq; ratio dicetur: Aurum aquarum qui quærunt, ante omnia sculum tollunt, ita vocatur indicum, Alueus vbi. i. arenęq; lauantur, & ex eo quo resedit, coiectura capitur, vt inueniatur. Inuenitur autem aliquando in summa tellure protinus rara fęlicitate, vt in Dalmacia nuper tẽpore Neronis. Cæterum Hispaniæ montes aridi sterilesque in quibus non aliud gignitur, hoc bono fertiles esse cognoscuntur aliàs coguntur, quod autem puteis foditur cannalicium vocatur, marmoris glareæ inhærens non illo modo quo in Oriente saphyro atq; Thebaico cæterisque in gemmis scintillat, sed micas amplexum marmoris: hi venarum cannales per marmor vagantur, & latera puteorum, & huc, & illuc: inde nomine inuento. Tellusq; ligneis columnis suspenditur. Et quod effossum est tunditur, lauatur, vritur, in farinam molitur. Nam quod in pilis cudunt, apilascudem vocant. Argentum quod exit a fornace, Sudoremq; qui e camino iactatur. Spurcitia vero in omni metallo scoria dicitur. Et hæc in auro coquitur iterum, & tunditur. Catini ad coquendum fiunt ex Talconio, hoc est alba terra simili Argillæ. Non enim alia afflatum, ignemque, & ardentem materiam posset tolerare.

Iterum de alio inuestigandi modo. Cap. X.

TErtia ratio inueniendi aurum vincit opera gigantum. Cuniculis nanq; per magna spacia actis ad lucernarũ lumina cauantur montes, protractisq; vigilijs multis mensibus non cernitur dies. Subsiduntque rimæ subito, & opprimuntur operãtes. Ideo sustinendis montibus relinquuntur crebri fornices. In vtroque genere silices occurrunt, hos etiam igni & aceto rumpunt. Sæpius etiam quoniam in cuniculis vapor strangulat & fumus cædunt fractaris CL. libras argentibus egeruntque humeris noctibus ac diebus. Nocentiores tanto faciunt terras: vt iã minus temerarium videatur, e profundo maris petere margaritas. Est ex quodam Argillæ genere, terra glareæ mixta, prope inexpugnabilis, quam vocant candidam, hanc quoq; ferreis cuneis, & malleis aggrediuntur, nihil durius putant, nisi ꝙ inter oĩa fames auri durissima est, opere peracto, ceruices fornicum cędunt ab vltimo, dat signum rima, sicq; mons fractus cadit ad se longè, fragore magno & incredibili flatu. Spectant victores ruinam naturæ, & tamen ad tanta pericula satis est causæ, quod cupiunt, separare. Alibi quoque rupes inuiæ cęduntur, sedemq; trabibus cauatis præbere coguntur, is qui cedit funibus pendet, vt procul auri lineas aspiciat. Iterum in supercilijs montium piscinæ longæ ac strictæ cauantur, vt aqua recepta currens tanta vi prorumpat, vt saxa prouoluat. Alius etiam nunc in plano labor est, fossæ in quas profluat cauantur, & gradatim sternuntur, vlex est frutex rori marino similis, asper, aurumq; retinens. Cuius latera tabulis clauduntur vel tunduntur, ac per prærupta suspenduntur. Ita cannali profluente de terra in mare vlex siccatus vritur, & cinis eius lauatur substrato cespite herboso, vt aurũ sidat. Sic Austria, & Gallicia, & Lusitania, aurum præstat. Ita vt plurimum Austria gignat.

Quæ fuit auri prima estimatio. Cap. X.

VTinam e vita totum posset abdicari aurum, sacra fames, quanto fęlicius æuum fuit, cum res ipse permutabantur inter se, sicut in Troianis temporibus factitatum Homero credi conuenit. Sic enim vt opinor, commercia victus gratia inuenta, videlicet alios corijs boum, alios ferro captiuisq; rebus emptitasse tradit. Quam quã ipse miratus aurum sic fecerit æstimationes rerũ, vt cẽtum boum arma aurea permutasse diceret glaucum cum Diomedis armis nouem boũ. Ex qua etiã consuetudine multa legum antiquarũ permutatio pecoræ cõstat & Romę: Pessimum scelus vitæ fecit, qui primus digitis aurũ induit. Nec traditur quis hoc fecerit: nam & Promethæo ferreum annulũ antiquitas dedit: vinculumq; non gestamẽ intelligi voluit. Nec Senatum Romanum aureos habuisse manifestũ est. Sed his tñ, qui legati ad exteras gentes ituri essent: annuli publicè dabantur: sic. n. apud exteros, vt credo, honoratissimi intelligebantur. Nec alijs vtimos fuit, q̃ qui ex ea causa publicè accepissent: vulgoq; sic triumphabant. Et cum corona ex auro etrusca gestabatur a tergo: anulus tñ in digito ferreus erat, vt æquam fortunã triũphantis ac serui ostenderent. Hi quoq; qui ob legationẽ acceperant, in publico tm̃ vtebantur. Intra domos aũt ferreis. Quo argumẽto etiã nunc sposæ ferreus anulus mittitur. Isq; sine gemma: Porro Deorum honori in sacris, nihil aliud excogitatũ est, q̃ vt auratis cornibus hostiæ maiores dumtaxat immolarentur.

De luxuria modernorum in auro. Cap. XII.

ITaque pessimum, vt diximus, inde scelus fecit, qui primus auro digitos induit: proximum vero scelus fecit, qui primus denarium ex auro signauit: quod & ipsum latet autore incerto: populus siquidem Romanus ne argento quidẽ signato ante Pyrrhum regem deuictum vsus est, quin potius libralis: vnde nunc etiã libella dicitur, & dipondius appendebatur assis. Quin & militũ stipendiorũ, i. stipis ponderandæ pensatores dicuntur libripendes. Qua consuetudine in his emptionibus quę mãcipi sunt, & tunc libra interponitur. Porro in militia hæc quoq; adoleuit luxuria fremente fibulas tribunicias ex auro geri. Mulierũ quoque pedibus aurum gestatũ visum est. Et ne scelus in anulis arguamus, habent etiam in lacertis, iam quidẽ & viri, qđ de Dardanis venit, vnde & Dardanum dr̃. Habentq; fœminæ in armillis totoq; collo, & digitis, & auribus, per has discurrunt cathenæ circa latera, & inserta margaritarũ collo dominarum auro pendent pondera, vt in somnoq; vmonum assit cõscientia: deniq; luxuria multimodas addit gẽmas exquisiti fulgoris, cẽsuq; optimo digitos onerat. Mox & effigies varias cęlat, vt alibi materia sit in precio: plures q̃ vnum anulum gestare labor est: alij brateas leuiore materia inserunt, & propter casum gemmarum totam solicitudinem putant. Alij quoq; sub gẽmis claudunt venena, sicut Demostenes oratorum Græciæ summus. Anulosque mortis gratia habent. Demumq; vt plurima opũ sic anulis fiunt scelera. Quibus quoq; delitijs venerunt, tam aurea, q̃ inaurata, cũ sciamus interdixisse castris suis Spartacum, ne quis aurũ haberet aut argentum. Messala orator prodidit Antoniũ aureis vasis in oĩbus obscænis desiderijs vsum fuisse: putendo quoq; crimine Cleopatrę. Itaq; contumeliã fecit naturæ, vilitatem auro, opus dignum proscriptione: vasa coquinaria ex argento Caluus orator queritur fieri. At nos carrucas ex argento facimus cælari. Nostraq; ætate Pompeia coniux Neronis Principis: q̃ soleas ex auro induit delicatioribus iumentis suis: præter alia mitior, & Populum Romanum victis gentibus in tributo super argentum imperasse non aurum. Itaq; Romæ non fuit aurũ nisi admodum exiguum longo. tpe, vnde & a Gallis capta vrbe, vt pax emeretur non plus, q̃ mille pondo potuerunt soluere. Sed iam regnauerat in Colchis Saluaces, & eſubo pes, qui terrã virginẽ nactus plurimum argenti & auri eruisse dicitur: ita ꝙ velleribus aureis indito regno, trabes etiam aureas & argenteas, & columnas habuisse narratur. Habuerunt iam & alij multi plurimum auri, de quibus in Plin. lib. 33. sufficienter patet.

De operatione auri in alchimia. Cap. XIII.

ARistot. vbi supra lib. 4. Aurum profecto liquatur calido, & si fuerit sulphur mundum & purum, & argentum viuum optimum cum rubore clarum, fueritq; in eo vis igneitatis simplicis non vrentis, erit res optima, quam recipere possunt, alchimistæ, vt ex ea fiat aurum. Hoc. n. ipsum cõuertetur in aurum. Razi vbi sup. Aurum est calidum & humidum, oĩbus corporibus nobilius, rex eorum ac dominus, nec terra, nec aqua, nec aere, nec igne corrumpitur, nec igne minuitur, sed rectificat ipsum ignis, & humectat. Nec cõburunt ipsum sulphura quæ cõburunt alia corpora, quia natura eius, & complexio recta est, æqualis, clara, in qua completæ sunt naturæ quatuor & æquatę, ita ꝙ in eo non est additio neq; diminutio, quapropter extulerunt ipsum sapientes, & posuerunt in eo cõpositionẽ elexir magnũ, quia substantia stans, & pmanens fixaq; in perpetuum: Est aũt ex sectione solis, & est in corporibus sicut sol in stellis, quia sol est rex stellarum ac lumen earum, & per eũ complentur res terræ ex plantis, & fructibus, & mineris, & per ipsum crescit & additur essentia eorum. Similiter & aurũ in corporibus retinet omne corpus, & cum eo retinentur. Et est fermentum duorũ elixir rubei & albi: quæ non nisi per ipsum rectificantur & cõplentur, sicut nec pasta nisi per fermenta. Auicen. vbi sup. Aurũ multiplex est, s. naturale magistrale, xirchi, zafri, orizum, colon. & alijs modis. Et illud quidẽ, quod est de elixir valet magis q̃ aurũ acre, quo non potest operari. Aurum autem de elixir est tribus modis, s. de petra capillorum, & sanguinis, & ouorũ. Non. n. potest aurum esse aurum de alio lapide. Quidã aũt faciunt falsum aurum sicut & argentum. Stringunt. n. id est, indurant stagnũ, & dealbant & dicunt esse argentum. Sicut etiam auripigmentum cum subtus stercus mittunt ibiq; miscent sal hammoniacum, & incorporant cum cupro distenso per botũ barbatũ, & cũ mercurio rubeo, & dicunt ꝙ fit aurum. Verum cuiusmodi fit aurum septem modis per magisterium tentatur atq; cognoscitur, s. in solutione, in lapide, in pondere, in gustu, in igne, in sublimatione, in fusione. Porro naturalis auri natura calida est, & sicca, & quantum habet ferrum de natura siccitatis & duritie, tantum habet aurum naturam bonam, ac mollem: fit autem in ventre terræ de argento viuo bono nimis, & de sulphure non multum rubeo cocto.

De

De virtute ipsius in medicina Cap. XIIII.

EX lib. de natura rerum. Aurum est calidæ naturæ, lepram, ac scabiem curat in puluerem redactum, & antidotis mixtum: habet etiam virtutem confortandi, non quod incorporetur, aut membra nutriat, sed ꝙ alteratiua virtute corpus immutat: vulnus ex auro factum non corrumpitur in tumores. Hali regalis in practica sua sermone secundo. Aurifolia carnem comedunt sine morsura, suntq; sicca subtilia, limatura auri confortat cor, & pulsioni medetur, quæ his ꝓsunt medicaminibus admiscetur: acalimia auri melior est tenuis, & magis desiccās, & amplius elimans. Quæ si comburatur, & linetur desiccat oculorum vlcera sine morsura. Actor. Aurum vt dictum est superius omni metallo est temperatius: vnde quia caliditas eius modici est accessus, ideò non locatur in gradu, licèt in gradu ponatur ab aliquibus. Auicenna 2. cap. medicinæ. Aurum est æquale subtile, confortat oculum in alcofol positum. Confert & doloribus cordis ac tremori eius. Retentio eius in ore, fœtorem ipsius oris remouet. Cauterium melius est, & velocius sanabile, quod fit cum auro. Limatura eius ingreditur in medicinis melancoliç, & in medicinis serpiginis, & alopiciæ leniendis, & in eis quæ bibuntur, confert etiam doloribus cordis, ac tremori eius, ac timori animæ, & ei qui solus loquitur. Idem in eodem. Clima vero est fex, vel fimus super locum in quo funditur aurum eleuatus. Et illud quod submergitur laminosum est. Auriclima, melior est illa q̃ est aurea cineritij coloris, recens, & laminosa crossior. Est autem æqualis ad siccitatem declinans in tertio. Ipsa vero, & quod ablutum est de illa subtiliora sunt argenticlima. In ipsa sunt exicatio, & abstersio. Implet vulnera, & incarnat vulnera fraudulēta. Vulnerum quoque sordes mundificat, & corrodit carnes eorum, additum albugini etiam oculo confert, & vitio aquæ, & oculum confortat. Plinius lib. 34 Aurum vulneratis, & infantibus applicatur, vt minus noceant veneficia quæ inferantur, fistulas, & emorroidas sanat. Quod si trito spuma adijciatur, vlcera putrida, & tetri odoris emendat. Idem in lib. 34. Vtilissima affirmatur esse oculis spuma quæ fit in aurarijs.

De Eodem. Cap. XV.

COnstanti. in lib. graduum. Aurum temperatius est cæteris metallis. Habet proprietatem subueniendi stomacho defecto, timorosos cordiacos confortat. Galienus dixit esse contra melancoliam, & alopiciam, atque tyriam. Quibus cyrurgia necessaria est, si fiat cum auro, nullam carnis putredinem facit, paleola cum funditur remanet in loco vbi funditur, quasi spuma. Et dicitur cadmia aurea, quæ videlicet cōtra oculorum dolorem & pannos, humoribus calidis, & ad oculos descendentibus repugnat, palpebras confortat, & neruos eorum incolumes conseruat. Razi in Almansore. Aurum tremori cordis, & melancoliæ præbet adiutorium. Cadmia auri subtilior est, quàm argenti, quæ etiam albulam, quæ est in oculo remouet. Platearius in lib. de simplici medicina. Aurum calidum est, & est omni metallo temperatius: fit autem de vena terræ per excoctionem, & quod inde superfluum separatur, spuma auri dicitur. Aurum habet virtutem confortandi & depurandi: vnde valet contra elephantiam, cordiacam passionem, & sincopim, splenem, & infrigidationem stomachi: Vinum etiam in quo extinctę fuerunt laminæ aureæ candentes, spleneticos iuuat, quæ si non possunt haberi, de calibe fiant. Vsturæ quoque factæ ex aureo instrumēto meliores sunt, quàm ex alio metallo: puluis cadmiæ, i. spumę auri more collirij, vel simpliciter oculis impositus, oculorum maculam corrodit. Sed quæritur vnde aurum confortat, cum nec incorporetur, nec membra nutriat. Ad quod dicendum, quòd quædam confortat membra temperando spiritus, vt aromatica, quædam restaurando membra, vt cibi & potus. Quædā constringendo relaxatum membrum, vt emplastrum ex mastice factum. Quædam alterando qualitatem membri distēperatā, vt dyascoraicos stomacho ex fragilitate debilitato appositū. Quædam vero depurando superfluitatē quæ opprimendo debilitat, vt medicinæ laxatiuæ: hoc modo igitur confortat aurum, dum asperitate sua confortat, seu extergit superfluum.

De Argenti natura. Cap. XVI.

ISidorus vbi supra. Argentum Græci argirion dicunt: cui mirum in modum illud accidit, vt cum candidum sit, impressum corpori nigras lineas reddit. Plinius lib. 33. Omni auro inest argentū, quo mollius est eo pulchrius: lithargyrio argentū inauratur solum. Argenti duæ differentiæ batillis ferrei candentibus ramento imposito, qđ candidum permanet probatur, proxima bonitas ruffo, nulla nigro. Sed interuenit fraus experimēto seruatis in vrina virorum batillis: ita ramentum inficitur, dū vritur, candoreq; mentitur. Est aūt aliqđ experimentū politi in halitu hoīs, si sudet ꝓtinusq; nubē discutiat. Ex optimo argēto fieri solent optima specula. Argētum medicatis aquis inficitur, & ēt afflato salso sicut mediterraneis Hispaniæ. Ex lib. natu. rer. Argentum ductile est, & tractabile, sonorumq; ac tinnitus dulcissimum, & hoc maximè si æri misceatur: vnde tubas ex argento ductiles præcepit fieri Moyses ad terrorem hostium, & exhortationem ad bellum, ad mouenda quoque castra, & populos ad escam conuocandos. Argenti venę multæ, & in multis partibus orbis reperiuntur, nec est purum in se sicut aurū. Sed terræ ac sordibus incorporatum & admixtum: ideo labor maximus est, vt per ignem expurgetur, fumus autem purgationis eius valde nociuus est, nec de facili purgatur fumo huiusmodi multū infectum, nisi fumo thuris aut aromaticis speciebus, ac vbi purum fuerit argentum durabile est, impurum autem de facili cōtrahit corruptelam: argentum consolidat alia metalla, & quasi vnum efficit consolidata.

De Argentifodina. Cap. XVII.

PLinius vbi supra. Argenti metallo post aurum sequēs est insania, non nisi in puteis reperitur, nullaq; sui spe nascitur, nullis in auro lucentibus scintillis. Terra est alia ruffa, alia cinericia. Excoqui non potest nisi cum nigro plumbo, aut cum vena plumbi quam galenam vocant, quæ iuxta venas argenti plurimum reperitur. Et eodem ignium opere descendit pars in plumbum, ac supernè innatat argentum, vt oleum aquis. In prouincijs fere omnibus fit in aquis reperitur argentum. Sed in Hispania sterili solo, atque etiam in montibus pulcherrimum reperitur argentum. Et vbicunque inuenitur vna vena, non procul inuenitur & alia: hoc ferè in omni metalli materia. Mirum adhuc per Hispanias ab Annibale olim inchoatos durare puteos, ab inuentoribus suā nomina habentes: per magnum spacium cauant montes, diebus ac noctibus aquas egerunt, argenti vena in summo reperta vocatur crudaria: finis fodiēdorū metallorum, & maximè argenti antiquis solebat esse alumen inuentū vltra nihil quærebatur. Nuper autem inuenta æris vena infra alumen alba, finē spei nullum fecit. Odor ex argentifodinis inimicus est omnibus animalibus, sed maximè canibus. Est & in his venis lapis, cuius vomica liquoris æterni argentum viuum appellatur, de quo, s. inferius dicetur. In eisdem quoq; argenti metallis inuenitur, vt propriè dicamus lapis spumæ candidæ nitentisque, non tamen translucentis, hunc alij appellant stibiam, alij alabastrum, alij turbas: in duo sunt eius genera mas & fœmina: fœminam magis probant, horridior est mas scabriorq;, ac minus pōderosus minusq; radians, & magis arenosus: fœmina vero econtra nitet, fabricabilis, fissurisq; dehiscens non globis: vis eius est astringere & refrigerare, sicut dicetur inferius.

De operatione ipsius in alchimia. Cap. XVIII.

EX libro 3. Metheororum. Argentum sicut & aurum ex terra & aqua constat, & liquatur calido sicut & alia metalla. Razi vbi supra. Argentum est corpus mundum, & decorum circa aurum. Et est ex sectione Lunæ, cuius non est complementū in lumine suo, & virtute sua, sed Solis, sic est locus argenti apud aurum: huius natura frigida est & humida: corrumpitur enim in terra & in igne, & sapor eius est ad acetositatem decliuus. Et sulphura quidem, & plumbum, & stagnum inimica sunt ei, ab ipsis. n. læditur, & ab igne minuitur. Est autem omnium corporū propinquius ad aurum: quoniam occultum auri manifestum est argenti, & econuerso. Auicenna in libro alchimiæ de anima. Argentum triplex est, s. naturale, petrale, hoc est quod fit de lapidibus per magisterium alchimiæ, & illud quod fit per vim medicinæ, s. de solo mercurio & ære per boum barbatum, sed est melius de nostro lapide. Est autem argenti natura frigida, & humida: fitque de argento viuo multo, & de pauco sulphure. Et naturale quidē frigidius est q̃ petrale: petrale vero q̃ illud, quod cū medicinis. Ex lib. de natura rerum. Argentum depuratur de cupro mediāte plumbo: et si quidē fabricatum ad superficiē planā in igne ponatur, & extractū eandē oīno superficiē retineat: patet, ꝙ a cupro est mundū. Sin aūt & in medio fissurā habeat, nō est depuratū. Siccitas. n. cupri facit ad corrugationē, ꝓpter quā talis apparet fissura, veruntamē argentū qn̄ nō est oīno purū: cū substātia est multū cōgelata, si pcutiatur nō diffunditur in longum, & in latū, sicut nec glacies, sed frāgitur. Ideoq; apponūt argēto cuprū, vt ex cōmixtione sicci cū humido generet viscosū, qđ fit diffusionis argēti principiū: argētū et viuū in igne cū argēto mixtū aufert frangibilitatē argentū q̃ est ex nimia siccitate. Ex doctrina alchimiæ. Aurū & argētū tribus modis examinanē, quorū tn̄ duo dnr examinationes impropriè, sed vnus dici pōt separatio, alius tētatio. Separatio fit in paleola sola, qn̄. s. ibi ponit adamas, vt separet ab auro ferū tm̄, qa nō hēt separādi aliud metallū ꝓprietatē. Tētatio vero fit, tā in paleola q̃ in alio auro & argēto, qn̄. s. ibi fricat la pis qdā ad modū cotis factus, vt p colorē ibidē remanētē sciat, qtū sit ibi de mixtura, qtū. s. cum auro mixtū sit de argēto vel ære, aut cū argēto de ære: In vera examinatione tria sunt necessaria, s. puluis antiq lateris, & sal, & ignis. In examinatione argenti tria similiter, s. ignis, cinis, & plumbū.

De virtute ipsius in medicina. Cap. XIX.

AVicenna in secundo Canone. Argentum infrigidatiuum est, & exiccatiuum: bonum est valde scabiei & prurigini. Eius confricatio cum alijs commixtionibus confert fœtori oris ac tremori cordis, & humiditatibus viscosis. Constantinus vbi sup. Argentum frigidum & temperatum inhumiditate est, & est cõtra humidũ, & viscosum flegma. Cadmia tñ auri fortior est & melior argẽtea. Razi in Almansore: Argentum frigidum est, cordisq; tremori proficit. Cadmia argẽti scabiei quæ in corpore oritur, & pustulis quę in oculis sunt, bona est. Hali vbi sup. Scala, i. limatura argenti, si conteratur cum argento viuo prodest emorroidis. Acalimia argenti melior est tenuis mardasegeno similis. Temperata est in calore, & frigore siccæ complexionis, desiccatiua, pontica. Si comburatur & lauetur elimat visum desiccatq; sine morsura, oculorum replet vlcera carne, desiccat vlcera in corpore manifesta. Item purgamentum argenti melius est viride ac tenue, ponticum est desiccans fortiter. Ideoque necessarijs admiscetur ad cicatrizandum vnguẽtis. Plinius vbi supra. Argenti scoriæ vis est, astringere corpora & refrigerare: additur in emplastris, & valet cicatricibus glutinãdis, prodest etiam contra tenasmos, & disenterias cum oleo mirrhæ clisteribus infusa, adducitur & in medicamentis quæ vocãtur lippara, ad vlcera excrescentia vel ex attritu facta, vel in capite manantia, argenti spuma quæ est materiæ purgantis se, valet ad collitia, & nitrum ad cicatricium muliebrium fœditates maculasq; tollẽdas, & valet ad capillum abluendum. Vis autem eius est siccare, mollire, refrigerare, temperare, purgare, vlcera explere, tumores etiam in emplastris lenire, tollit & ignes sacros, cum ruta mirtisq; & aceto.

De Speculis & vasis ex argento. Cap. XX.

ALbertus. Argentum bene politum inter omnia metalla melius est speculum, quia in colore magis accedit ad diaphanum. Plinius vbi sup. Laminas duci, specula fieri, non nisi ex optimo argento creditum olim fuerat. At id quoque iã fraude corrumpitur. Sed mirtha est natura imagines reddẽdi, quod percusso aere atq; in oculos regesto conuenit fieri, eadem vi in vsu speculi polita crassitudine paululumq; ꝓpulsa, dilatatur in immensum magnitudo imaginum. Tantum interest, repercussum illum excipiat, an respuat: quin etiam pocula ita figurãtur, exculptis, vel expulsis intus crebris ceu speculis, vt vel vno intuente populus totidem imaginum fiat. Excogitantur & monstrifica, vt in templo Smirnæ dicato. Id autem euenit figura materiæ, plurimumq; refert vtrum concaua sint, an media depressa, an elata, an auerta, an obliqua, supina, an recta qualitate excipientis figuræ venientes vmbras torquente. Nec enim est aliud imago illa, quàm digesta claritate materiæ excipientis vmbra. Optima fiebãt apud maiores Brundusina, stagno & ære mixtis. Sed nunc prælata sunt argentea. Nuperque repertum est certiorem imaginem reddi auro opposito auersis. Tingit & Ægyptus argentum, vt in vasis Anubem suum spectet, pingitq; non celat. Trãsijt inde materia & in triumphales statuas, mirumq; crescit precium fulgoris excæcati. Id autem fit hoc modo, miscetur argento tertia pars æris Cyprij tenuissimi, quod coronarium vocant, & sulphuris viui quantum argenti. Ita conflantur in vase fictili argilla circumlito. Modus coquẽdi est donec ipsa se opercula aperiant. Nigrescit & oui luteo indurat, vt tamen aceto & creta deteratur, mirum autem celando tunc neminem claruisse: vasa ex argento mirtha humani ingenij variat inconstantia, nullum genus officinæ probãdo. Nunc Furniana, nunc Clodiana, nunc Gratiana, nunc Anaglipha, vasa coquinaria ex argento caluus orator queritur fieri, at nos etiam carrucas ex argento cælatas inuenimus.

De Lithargyrio. Cap. XXI.

INuenitur & lithargyrium in vicem argenti viui paulo ante dilatum, fit autem duobus modis, s. æreis mortarijs ac pistillis trito minio ex aceto. Aut patinis fictilibus impositum ferrea concha calce coopertum argilla superlita: deinde sub patinis follibus accensum igni continuo, atque ita sudore calcis detersso, qui fit argenteo colore, & aqueo liquore. Idem guttis diuidi facilis, ac lubrico humore confluere. Quod cum venenum esse conueniat, omnia quæ de minio in vsu medicinæ traduntur, arbitror temeraria. Præterquam fortasse, quòd illitum capiti, ventrive sanguinem sistit, dum ne quid in viscera prætereat ac vulnus attingat. Nam aliter vtendum esse, non equidem censeo. Lithargyrio argentum inauratur solum nunc prope, cum & in æra simili modo duci debeat. Sed eadem fraus quæ omni vitæ parte ingeniosissima est, i. viliorem excogitauit materiam, vt docuimus. Auri argentiq; mentionem comitatur lapis, quem appellant coticulam, qui non nisi ex Himocho flumine quem alij, nunc passim Heraclium alij: Lidium vocãt, solet inueniri. Sunt autem modici quaternas vncias longitudinis habentes: binasque latitudinis non excedentes: In his melius, quod fit a Sole, quàm quod a terra: his coticulis periti cum e vena lima experimentũ rapuerint: ꝓtinus dicũt quãtũ auri sit in ea, tm̃ argenti vel æris, scrupulari differentia mirabili rõne non fallente.

De Lithargyrio. Cap. XXII.

ISidorus vbi sup. Lithargyrium dicitur argenti purgamentũ, quod nos argenti spumam appellamus, fit enim ex argento & plumbo. Plinius vbi sup. In prædictis metallis fit, & illa quæ vocatur argenti spuma, huius genera sunt tria: quorum illa quam crisitin vocant est optima, quam agiritin secunda, molibditis autem vocatur tertia, & plerumq; omnes hi colores in eisdem inueniuntur tabulis: probatissima est Attica: secunda Hispaniensis. Crisitis ex ipsa vena fit. Argiritis ex argento. Molibditis autem ipsius plumbi fusura, quæ fit Puteolis, & inde nomẽ habet: omnis autem fit excocta sua materia, ex superiori catino defluẽs in inferiorem. Ex eo deniq; sublata veruculis ferreis, atque in ipsa flamma conuoluitur veruculo, & fit modici ponderis. Est autem feruescentis & futuræ materiæ, sicut intelligi potest ex ipso nomine. Spuma distat a scoria quo a fecę potest distare spuma. Alterum purgantis se materiæ: Alterum purgatę vitium est. Quidam duo genera faciunt spumæ, quæ vocant stelerithida & pumenem: Tertium molibdenam in plumbo dicendam: vt autẽ spuma fit vtilis iterum coquitur confractis tabulis ad magnitudinem anulorum, sicque accensa follibus ad separandos carbones cineremque abluitur. Quod si fit argiritis, vt candore decoretur magnitudine fabę confracta, in fictili coqui ex aqua iubetur. Addito in linteolis tritico, & ordeo nouis, donec illa purgẽtur: postea sex diebus terunt in mortarijs, ter die abluentes aqua frigida, & cum desinant calida addito sale in libram spumæ obolo. Nouissimo autem die condunt in plumbeo vase. Alij cũ faba candida & ptisanam coquunt, siccantq; diebus xl. calidissimis æstate. Sunt qui non coquant, sed cum sale terant, adiectaque aqua abluant.

De vsu lithargyrij in medicina. Cap. XXIII.

VSus eius ad collitia & nitrum, ad muliebrium tollendas fœditates cicatricum, maculasq; abluendas, & ad capillum. Vis autem eius est mollire, refrigerare, explere, temperare, tumores vlcerum lenire. Talibus quin emplastris ignes etiam sacros, cum ruta mirtoq; & aceto tollit. Razi in Almansore. Lithargyrium frigidum est, & siccum, excoriationibus, & fœtori sudoris confert. Carnisque augmentum præstat. Platearius vbi supra. Lithargyrium est & stipticum. Quod stipticum est conijcimus, quia siccum est, & tamen in qualitatibus suis est temperatum. Lithargyriorũ multiplex est differentia. Est enim quoddã, quod est spuma auri, & cum frangitur interius simile est, & cadmia dicitur propriè. Et est aliud spuma argenti, quod fit per excoctionem in igne, cum non purum a puro separatur, & magis attinet frigiditati, & humiditati. Est & lithargyrium quo communiter vtimur, s. fex stagni, quod fit similiter per excoctionem cum fit stagnum ex minera terræ, & illud frigidum est, & stipticum. Similiter dicunt quidam lithargyrium reperiri, quod est fex plũbi: lithargyrium autem quo vtimur communiter, i. fex stagni: virtutem & constringendi, & consolidandi habet, & purgandi, & diuerso modo conficiendi: puluis lithargyrij vlceribus impositus saniem consumit, & vlcera consolidat. Contra scabiem quoque, & præcipuè factam ex salso flegmate, vel colera, fit decoctio aliquantula olei nucum, & puluis lithargyrij subtilissimus cum aceto diu conficitur, & post additur oleum nucum, & bene conficitur. Sed & contra disenteriam vitio inferiorum factam iuuat lithargyrium, & contra virgæ vlcerationem: lithargyrium quoque, quod est spuma auri puluerizatur, & cum aqua rosarum frequenter abluitur, & ille puluis in modum collirij, vel solus, vel cum aqua rosarum oculis imponitur. Contra feruores apostematum, in herisipila conficitur puluis litargyrij, & cerusæ: cum aqua rosarum, & circumungitur, valet & idem puluis ad faciem depurandam. Constan. vbi sup. Lithargyrium quidam dicunt: neq; refrigeratiuum, neque calefactiuum esse, sed mediocre, esse tamen stipticũ, solidatiuum, & oĩum cõcauorum mẽbrorum de bona carne repletum testatur. Carnem superfluã rodit inũctũ, putorẽ coxarũ, scabiẽ, sudorẽ alarũ, & oĩa vulnera, & pustulas curat: non nunq̃ clisterizatũ fit optimũ remedium vulneratis intestinis. Cũ oleo rosaceo mixtũ pustulas nariũ, & labiorũ extirpat. Hali vbi sup. Lithargyrium melius est Atticũ & Hispanicũ. Qđ cũ frãgitur quasi lamine refulget. Tẽperatũ est in caliditate & frigiditate: desiccans, ꝓdest vlceribus humidis & apostematibus calidis, si eo cataplasmẽt, est & in eq̃dam ponticitas: vnde & carnem in humidis vlceribus ꝓducit.

De ære, vel cupro. Cap. XXIIII.

EX lib. de natura rerum. Aes siue cuprũ est eiusdẽ duriciei cũ argento: & eiusdẽ liquationis, hoc excepto, ꝙ est rubei coloris: Aes nulla rubigine corrũpit: fœtorẽ hẽt, & tñ dulce sonat.

Ex

Ex lib. 4. Meteororum. Aes sicut & plumbum, & glacies, & quæcunque calidi priuatione coagulãtur, & a calido liquantur. Aes pulsui cedit, est autem pulsui cessio, hembipedi in profundum transitio. Item quædam ductilia sunt, vt æs: & quæcunque eadẽ plaga dicuntur in latitudinẽ pariter, & profunditatem trãsponi secundum partem. Aes quoque liquabile est, & non flammans. Et quæcunq; liquantur ab igne, ista sunt aquosiora vt argentũ, & æs. Porro si fuerit argentum viuum bonæ substantiæ, & sulphur non purum, sic quod sit in eo vis adurens, cõuertit ipsum in ęs. Isidorus. Aes autem a splendore aeris dicitur, sicut & aurum, & argentum. Apud antiquos prior æris vsus, quam ferri cognitus est. Aere quippe primi proscindebant terram, & certamina belli gerebant. Eratq; in prætio æs magis. Aurum vero & argentum propter inutilitatem reiciebantur. Nunc autem vice versa iacet æs, & aurum summo cessit honore: vsus æris postea transijt in simulachris, in vasis, in ædificiorum structuris, ad perpetuitatem quoque monimentorum publicæ constitutiones in ære conscriptæ sunt. Aes omne frigore magno melius funditur. Rubiginẽ cœlerius trahit, nisi oleo perungatur. Seruari autem illud optimè in liquida pice tradunt. Inter omnia vero metalla æs velocissimum est, & maximæ potẽstatis. Ex eo & æneæ laminę fiunt. Philosophus. Aes siue cuprum sonorum est, & vocale: natura calidum, sonus eius per se rudis est: admixtum vero stagno, vel argento, vel auro validum est valde, dulcemque tinnitum habet. Tinuit autem altius cęteris metallis, sed vexat auditum, nisi stagno commodius temperetur. Et fusile quidem est, & in omne artificium ductibile, sed cum labore & moderamine verberantis: nunquam vero purgari sic potest, quin facilè contrahat corruptelam: durat tamen in annos plurimos. Plinius lib. 34. Et contactu menstrui graue virus odoris accipit, & æruginem: magisque si luna decrescente id accidat. Idem in lib 34. Aes inaurari argento viuo, aut lythargirio legitimè solet. Sed excogitata fraus est: æs siquidem in primis cruciatur, accensumque restingitur sale aceto alumine: postea vero exarenatur: an satis decoctum sit splendore deprehenditur. In cinereq; & igni exhalatur, vt possit edomitum mixtis pumice alumine argento viuo inductas brateas accipere.

De diuersis speciebus æris. Cap. XXV.

ISidorus. Sunt autem diuersæ spęcies, æris, vt æs Cyprium Corinthium, Coronarium, Pyropum, Regulare, Campanũ. Cyprum æs in Cypro insula prius repertum est: vnde appellatum est: fit autem ex lapide æroso, quem Cadmiam vocant, & est ductile, huic si additur plumbum colore purpureo fit. Corinthium æs commixtio huiusmodi est, qualis fuit facta apud Corinthũ, vt dicetur inferius. Coronarium vero ex ære ductili tenuatur in laminas, taurorumque felle tinctum auri speciem in coronis histrionum præbet: vnde & nomen habet. Pyropum autem igneus color vocauit. Nam in singulis æris vncijs additis auri scrupulis senis prætenui lamina ignescit, & flammas imitatur. Regulare æs dicitur, quod ab alijs ductile vocatur: eo quòd malleo producatur, sicut econtra fusile, quod funditur. Et hoc etiam caldarium dicitur, malleis enim frangitur. Omne autem æs diligentius purgatis igni vitijs & excoctis, regulare efficitur. Cãpanum a Campania Italiæ dictum, vtensilibus, & vasis est probatissimum. Plinius libro 34. Aeris vena foditur, igniq; perficitur: fit & ex æroso lapide, quam Cadmiam vocant: fit etiam ex alio lapide quem calcithen vocant in Cypro, vbi prima fuit æris inuentio. Moxq; vilitas præcipua, reperto in alijs terris præstantiore: maximeq; aurichalco. Summa gloria in Cardubẽsi, quod imitatur bonitatem aurichalci. Aes Corinthium maximè laudatur, quod casus miscuit: Corinthus cum caperetur incensa. Est enim admixtio omnium metallorum. Huius primum genus candidum, argenteo nitore quam proximè accedit, in qua illa mixtura præualuit. Alterum genus est in quo aurifulua natura est. Tertium in quo æqualis fuit species omnium, colore pretiosum. Coronarium æs ex ductili ære tenuatur in laminas, & tauri felle tinctum auri speciem præbet (vt dictum est) in coronis histrionum. Idemq; in vncias additis auri scrupulis senis prætenui pyropi bratea ignescit. Regulare in alijs quoque metallis fit. Idemq; caldarium. Differentia vero, quod caldarium funditur tãtum, malleis tñ frãgibile, quibus obsequitur regulare, ab alijs ductile appellatum, quale omne Cyprium est. In cæteris quoque metallis cura distat a caldario. Nam æs omne diligentius purgatis igne vitijs & excoctis est regulare. In reliquis generibus est palma Campano simile, in multis partibus Italiæ prouincijsque, sed octauas plumbi libras addunt, & bene recoquunt propter ligni inopiam, quantum ea res afferat differentię sentitur in Gallia maximè: ibi, inter lapides funditur candefactos: coctura siquidem exurente efficitur nigrum, atque fragile: præterea semel recoquunt, quod sæpius fecisse plurimum bonitati confert.

De operatione cupri, vel æris in alchimia. Cap. XXVI.

RAzi in lib. de aluminibus & salibus. Aes quidem siue cuprũ est de diuisione veneris. Natura eius est calida & sicca, sed minus sicca, quàm ferri. Est autem in virtute sua argentum, & in sua liquefactione & duricie, sed rubeum est: qui ergo eradicat eius rubedinem, facit ipsum redire in argentum. Est enim in manifesto suo æs, & in oculto argentum. Commiscetur autem cum auro & argento, & recipit tincturam: fitq; ex eo elyxir albedinis & rubedinis: nec fugit eius tinctura, quando soluitur cum aqua atramenti vel aluminis. Aqua æris liquefacit omnia corpora, & omnem rem ex lapidibus: regimen autem eius est, sicut regimen ferri æqualiter. Auicenna in libro alchimiæ & anima. Cuprum triplex est, scilicet Hermenium, naturale, & cuprũ Nauariæ. Natura eius calida est, & sicca non multum, sed est in eo humiditas: ideo soluitur. Efficitur autem, vt dixi, de argento viuo crosso, & de sulphure rubeo cocto in vẽtre terræ per centenas annorum, sed non adeo cocto sicut aurum. Nec est combustum sicut ferrum: ideoq; leue est ad imitandum, & est propinquius argento quàm auro, quia plus habet de sulphure, quàm de argẽto viuo. Est autem cuprum melius rubeum, & album: quod quãdo percutitur sonat. Hermenium autem cuprum nigrum est, & non est in eo alchimiæ operandum, quia multitudo sulphuris quæ ibi est confundit ipsum. Nec potest lauari, nec dealbari. Lauatur enim cuprum vt eius immunditia auferatur. Calcinatur autem vt eius materia attenuetur. Lauatur iterum cum fortissimis aquis, vt humiditatem recuperet, quam in calce perdidit. Sublimatur autem, vt magis attenuetur, & cum auro viuo misceatur, vt materia sua præparetur. Ex lib. de natura rerum. Aes siue cuprum est eiusdem duritiei cum argento, & eiusdem lauationis, hoc excepto, quòd est rubei coloris. Si quis autem eius rubiginem abstulerit, argentum erit. Huius manifestum est calidum multum, & siccum parum. Eius autem ocultum est debilis frigiditatis, & multæ humiditatis. Et dico, quòd ęris ocultum est plumbum. Sed ipsum in argentum facilius est conuertere, quam in plumbum peruenire, nanq; ad latera facilius est venire, quàm ad fundum.

De virtute ipsius in medicina. Cap. XXVII.

PLatearius vbi supra. Aes artificio quodam coaptatur & cõponitur, vt possit pulverizari. In olla enim facta terrea ponitur æs rubeum, scilicet quod diu ante a fabris fabricatum est, & in fornace vbi fit ignis continuus, ponitur diu: postea puluerizatur. In excoctione eñ nimia augmentãtur partes terrestres, & diminuuntur aquosæ. Huiusmodi ergo æs vstum calidum est, & siccum in iij. gradu: virtutẽ habet consumendi, dissoluendi, & melancolicum humorẽ purgandi & extenuandi: vnde conueniẽter ponitur in emplastris attenuatiuis, & emplastris cõtra splenem. Carnem superfluã corrodit. Contra fistulam puluis eius cũ melle conficitur, & penna intincta imponitur, os fistulæ elaxat, & etiam curat. Razi in Almansore. Aes vstum capillos tingit, vulnus consolidat, aquam expellit. Auicen. in 2 Can. medicinæ. Aes calidum est, & siccum in tertio: vlcera maligna ambulatiua consolidat & prohibet, & carnem augmentatam corrodit: acuit visum, & confert duritiei palpebrarum. Capillos denigrat: palato illinitum vomitum excitat. In ære adusto est stipticitas, & acuitas, & consolidatio. Est autem genus æris, quod dicitur calacon. Et frequens est prouerbium: Si cum forcipibus de calacon euellantur pili, prohibebit ortum eorum. Nõ est autẽ bibendum vasis æreis, in quibus est salsedo, vel amaritudo, vel acetositas, aut dulcedo, vel pinguedo: sicut sunt olera & carnes: ipsa quippę transmittunt zamariam, quod est venenum. Constan. vbi supra. Aes vstum calidum & siccum in quarto gradu vulnera mundificat, tenebrositatem oculorum clarificat, superfluam carnẽ vulnerum destruit: pessimis vulneribus ne dilatentur repugnat: sed totum fit vtilius humidis naturis, sicut eunuchis, pueris, & mulieribus. Plinius lib. 34. Aeris metalla multis modis instruunt medicinam: vtpote cum vlcera omnia ibi ocyssimè sanentur: maximè tamen prodest Cadmia. Hali vbi sup. Aes vstum melius est subtile, leue, planum, & vtrunque rubeum. Est autem calidum ponticum. Cicatrizat vlcera, quæ sunt in corporibus dura. Sed & si abluatur, mollia quoque cicatrizat corporis vlcera.

De Cadmia æraria. Cap. XXVIII.

ISidorus. Purgamenta vero æris sunt Cadmia, & ærugo, & æris flos. Cadmia gignitur in metallorum æris, & argenti fornacibus insidente nidore. Nam & ipse lapis Cadmia vocatur, ex quo æs fit: sic rursus in fornacibus existit, & sui nominis originem recipit. Plinius vbi sup. Cadmia sine dubio fit in argenti fornacibus candidior, & minus ponderosa, sed nequaquam æratię cõparanda. Tria sunt eius genera, vel etiam plura. Namq; ipse lapis ex quo fit ęs, Cadmia vocatur: necessarius quidem futuris, & medicinę inutilis. Sic rursus in fornacibus alia existit, quæ sui nõis

originem recipit. Fit autem egesta flammis, atque flatu tenuissima parte materiæ in cameris lateribusve fornacum: ore quo eluctantur flammæ, appellata capnitis. Exusta & nimia leuitate similis fauillæ. Interior autẽ est optima cameris dependens, & ab hoc argumento botrisentos cognominata. Hæc priore ponderosior, secuturis læuior. Duo sunt eius colores. Deterior est cinerius. Melior puniceus: frialis, & oculorum vtilissima medicamentis. Tertia est in lateribus fornacum, quæ propter grauitatẽ ad cameras peruenire non potuit: & hæc dicitur placitis. Et ipsa ab argumento crusta verius, q̃ pumex: intus varia, ad psoras vtilior, & ad detrahendas cicatrices. Fluunt ex ea alia duo genera: Onichitis extra penè cerulea. Intus onichiti maculis similis. Ostracitis tota nigra, cęterarumque sordidissima, vulneribus maximè vtilis. Omnis autem Cadmia in Cypri fornacibus est optima. Iterum a Medicis coquitur carbone puro: & vbi redigitur in cinerem, extinguitur: quæ ad emplastra præparatur vino amineo. Quæ vero ad psoras aceto. Quidam in ollis fictilibus tusam vrunt, & in mortarijs lauant, postea siccãt. Cadmiæ effectus est sanare, siccare, fluxiones sistere, pterigia sordes oculorũ purgare, scabriciem extenuare. Et quicquid in effectu plumbi dicemus inferius, & æs ipsum ad omnia eadẽ vtitur: præterq̃ ad albugines oculorum cum lacte sanat: facit & vomitiones e melle sumptum. Vritur autẽ æs Cyprium in fictilibus crudis, cum pari pondere sulphuris, vase circumlito spiramento in caminis, donec ipsa vasa percoquantur. Quidam & salem Aliqui alumen pro sulphure addunt. Alij vero nihil, sed aceto tãtum pfundũt. Vstum mortario thebaico teritur. Aqua pluuiæ lauatur. Iterum adiecta largiore teritur, ac relinquitur donec considedat, & hoc sæpius donec ad speciem minij redeat, tunc siccatum in Sole in ærea pixide seruatur.

De Scoria æris ac flore, & squama. Cap. XXIX.

ÆRis scoria simili modo lauatur, minor effectu q̃ ipsum ęs. Hali vbi sup. Tubal hoc est æris scoria melius est nigrũ: sed inclinans ad ruborem tenue velut cortices, & est subtilius ære combusto. Elimat & incidit quæ noxia sunt. Tenebras oculorum aufert, & asperitatem palpebrarum dissoluit, zemarum, i. viridum æris calidum, carnem superfluã comedit, & est incidens, si cum cera & oleo oliuæ misceatur: elimat sine morsura & carnem adducit. Plinius vbi supra. Æris quoq; flos vtilis est medicinæ. Fitq; ære fuso & in aliam fornacem translato. Ibi namq; flatu crebiore excutiuntur, velut milij squamæ quas lepidas vocant: & sic adulteratur flos, vt squama veneat pro eo. Est autem squama æris decussa vi clauis, in quos panes ærei feruminãtur. In Cyprijs maximè officinis omnia Differẽtia hæc est, ꝙ squama excutitur ictibus, ijsdem panibus flos sponte cadit. Est alterum genus squamæ subtilius, ex summa, s. lanugine decussum, quod s. stonioma vocant. Squama autẽ, & flos in patinis fictilibus, aut æreis vtuntur: deinde (vt supra) ad eosdẽ vsus lauantur. Amplius & narium carnosa tollit vitia. Iterumq; sedis, at grauitates aurium, per fistulas in eas flatu impulsa, vuas aliàs vlcera oris aufert admota farina, & tonsillas cum melle. Fit autem & ex ære candido cypreo, squama longè inefficacior. Isidorus. vbi supra. Aeris flos fit seu gignitur conflationibus ęre soluto ac reliquato aqua frigida superfusa: repẽtina quippe dẽsatione, tanquam de succo reparatur flos. Auicẽ. vbi supra. Flos æris stipticus est, corrosiuus & mordicatiuus, carnem additam corrodit. Quod ex eo album est, tritum & in aurem sufflatũ delet surditatem antiquam. Et ex eo tingitur palatum cum melle ꝓpter apostemata gulæ, & vuæ. Soluit autẽ humorem crossum, & aquã citrinam. Et ponitur in exiccatiuis emorroidarũ & exiturarum ani. Constanti. vbi sup. Flos æris calidus est, & siccus in quarto gradu. Carnes superfluas consumit, & visum clarificat.

De ipsius rubigine vel ærugine. Cap. XXX.

PLinius vbi supra. Aera extersa cęlerius sentire rubiginem, q̃ neglecta tradunt, nisi oleo perungantur: seruari autem optimè in liquida pice tradunt. Isidorus æruginem quoq; æs creat. Nam ærcę laminę super vas aceti asperrimi superponuntur: atque ita distillantibus quod ex eis cæciderit in ipsum acetum teritur & cribratur. Plinius vbi supra. Aeruginis quoque magnus est vsus, sed illa fit modis pluribus. Nã & e lapide ex quo coquitur æs deraditur: & ære candido perforato, atque in cadis super acetum suspenso, ęreo obturatumque operculo, multo probatior est quàm si hoc idem squamis fiat. Quidã ipsa vasa candidi æris in aceto fictilibus condunt, ac decima die radunt. Alij vinaceis tegunt, totidemq; post dies radunt. Alij de limatam æris scobem aceto spargunt, versantque spatis sæpius die, donec absumatur. Eandem scobem alij vero in mortarijs æreis ex aceto malunt terere. Ocissimè vero coronarium contrahit æruginem recisamentis in acetum additis. Adulterant autem marmore trito maximè rhodiam ęruginem. Alij pumice, aut gummi: præcipuè vero fallit atramento adulterata sutorio. Cætera quippe dente comprehenduntur stridentia in frendendo. Experimentum est batillo ferreo, nam quæ sincera est colorem suum retinet. Quæ mixta atramento rubescit. Deprehenditur & papiro galla prius macerato. Nigrescit enim statim ærugine illita: deprehenditur & visu malignè virens. Sed siue sinceram siue adulteram, siccatam eius aptissimum est vri ac versari in patina noua, donec fiat fauilla, postea teritur & reconditur. Nonnulli & thus masculum admiscent: lauatur autem ærugo sicut cadmia: vis eius oculorũ collirijs est aptissima, & de lachrymationibus mordendo proficua. Sed ablui necessarium est penicillis calidis, donec rodere desinat. Aerugo cruda vulnerarijs emplastris miscetur: oris etiã & gingiuarum exulcerationem mirificè emendat. Et labiorum vlcera cum oleo. Quod & si addatur cera purgat, & ad cicatricẽ perducit. Aerugo & callum fistularum erodit, vitiorumque circa sedem, per se siue cum hammoniaco illita, vel collirij modo in fistulas adacta. Eademque cum resinæ terebintinæ tertia parte subacta tollit lepras. Est & alterũ genus æruginis in ære cypreo, quam scoleciam vocant: hoc trito alumine, aut sale, aut nitro pari pondere cum aceto albo, quam acerrimo, est medicinę remedio. Nec fit hoc nisi diebus æstuosissimis circa ortum canis. Teritur autem donec putridum fiat, vel viride, contrahetq; in se ceu vermiculorum speciem, vnde & nomen habet. Quod vitiũ, vt emẽdetur: duæ partes fuere aceti vrina impubis pueri misceantur. Idem autem in medicamenti & santerna efficit, qua diximus aurum ferruminari: versus vtriusque est, qui æruginis, & scoletia fit per se rasa ab ærario lapide dicto chalcite, de quo nunc restat dicere.

De Chalcite. Cap. XXXI.

CHalcitis namq; lapis vocatur, de quo & ipsum æs coquitur. Distat a Cadmia, ꝙ illa quidem super terram ex subsidialibus cęditur petris: hic autem ex obrutis. Itẽ ꝙ chalcitis friat se statim mollis natura, vt videatur lanugo concreta. Est & alia distinctio, quòd chalcitis tria genera cõtinet æris, & miseos, & sorios, de quibus infra. Habet aut venas æris oblongas: probatur mellei coloris, gracili venarum discursu, friabilis nec lapidosa. Putant & recentem esse vtiliorem, quoniam inueterata sori fiat vis eius ad crescentia in vlceribus sanguinem sistere: vuã gingiuas tonsillas farina compescere. Vuluæ quoq; vitijs in vellere reponitur. Cum succo vero porri, & verendorum vitijs additur emplastris. Maceratur autẽ in fictili ex aceto circumlinito fimu diebus XL. & croci colorem trahit: & cum admixto cadmię pari pondere, medicamentũ soricon dictum efficit. Quod si duæ partes chalcitis tertię cadmiæ temperentur, acrius hoc idem fiat. Acrius etiam num & vehementius factum, si aceto q̃ vino temperentur. Tostã vero fit efficacior ad eadem oĩa. Sori Aegyptiũ maximè laudatur, multum superato Cyprio, Hispaniensi, & Aphrico, q̃q̃ oculorum quoque curationi quidam vtilius Cyprium putant. Sed in quacunq; natione optimum, cui maximũ virus olfactu, tritũq; pinguiter nigrescẽs, & spongiosum stomacho res contraria intantum, vt quibusdam olfactu modo vomitiones foueat. Et Aegyptium quidem tale est: Alterius nationis contritum splẽdescit: & Misi est lapidosius: prodest autem & dentium dolori, si contineatur atq; colluat. Et oris vlceribus granibus quæq; serpunt. Vritur carbonibus, vt chalcitis. Misi vero aliq tradiderũt fieri exusto lapide ĩ scrobibus eius flore luteo miscente se ligni pinea fauilla. Porro reuera ex supradicto fit lapide concretum natura, discretumq; & optimum in Cypriorum officinis, cuius notæ sunt friati aureæ scintillæ, & cum teratur arenosa natura, siue terra chalcitidi similis. Hoc autem miscent, qui aurum purgant. Vtilitas eius est: infusi cum rosaceo auribus purulentis, & lana impositi capitis quoque vlceribus. Extenuat etiam scabritias oculorum inueteratas: præcipueqne vtilis est tonsillis, contraque anginas & supurata. Ratio vt xvj. dragmæ in hemina aceti coquantur melle addito, donec lentescat. Quotiens opus sit molliri vim eius, melle aspergitur. Erodit & callum fistularum ex aceto fouentium, & collirijs additur. Sistit & sanguinem & vlcera quæ serpunt, quæve putrescunt. Absumit etiam carnes excrescentes: peculiariter autem virilitatis vitijs proficit, ac fœminarum profluiuum sistit. Sorum Aegyptiũ maximè laudatur. Diascorides. Chalcitis est gleba naturalis, quæ in insula Cypro inuenitur in metallis, colore subaurso, fragilis, intus venas diffusas habens, etiam in modum stellarum sulgentes guttas, optima est recens & mundissima, & æqnaliter fragilis. Virtus est ei stiptica, & stermautica, & scarotica, purgans palpebras, & oculos. Ignem sacrum extinguit, & herpetas curat, faucium reuma impositum astinet, fluxumq; sanguinis matricis retinet, vulnera pascentia sanat.

De Chalcanto. Cap. XXXII.

ISidorus libro decimosexto. Chalcantum dicitur, quia chalcitis est thymũ, i. flos: vnde apud latinos æris flos appellatur: olim in Hispanię puteis, vel stagnis id genꝰ aquę habẽtib. eã decoquebant,

coquebant,

coquebant, & in piscinas ligneas fundebant, appendentes super eas restas lapillis extentas, quibus limus in similitudinem vitreis acinis adhærebat. Sicque euectum siccabatur diebus xxx. Fit autem nunc alibi in speluncis, quod liquidū collectum: dehinc diffusum in quosdam botros solidatur. Fit & in scrobibus cauatis, quorum e lateribus decidentes guttæ coalescunt. Fit & salis modo ex flagrantissimo Sole. Adeo autem constrictiuæ virtutis est, vt in Leonum, & Vrsorum ora aspersum, tātam vim habet astringendi, vt non valeant mordere. Plinius vbi supra. Græci cognationem æris fecerunt nomine atramento sutorio, quod appellant chalcantum. Nec vllius æquè mira est natura. In Hispania quidem e stagnis, & puteis huiusmodi aquam habentibus efficitur: ea quæ dulci mensura pari admixta decoquitur, & in piscinas ligneas funditur, immobilibus super has transtris dependent lapillis restes extentæ. E quibus adhærescens limus vitreis acinis imaginem quandam vuæ reddit, exemptum ita siccatur diebus xxx. colore ceruleo, per quàm spectabili nitore, vitrumq; esse creditur. Diluendo fit tingendis corijs attramentum. Fit & pluribus modis genere eo in scrobe cauato, quarum e lateribus distillantes hiberno gelu styrias stalagmiam vocant: neque est purius aliud. Sed ex eo candidum colorem sentientem violam leucanthon vocant. Fit & in saxorum catinis pluuiæ aqua corriuato gelante limo. Fit & salis modo flagrantissimo Sole admissas dulces aquas cogente. Ideo quidam duplici appellant differentia chalcantum, s. fossile, aut factitium: hoc quidem Palladius, & quantum colore melius, tantum in bonitate deterius, Diascorides. Chalcanti species sunt tres. Vna, scilicet quæ distillat ex metallicis fabricis, vel a cloacis aliquibus, & inspissatur, sicque colligitur. Altera in speluncis inuenitur. Et collecta in vasis refunditur: ibiq; coagulatur. Tertia in Hispania fit imbecillis & decolorata. Conficitur autem aqua mixtum & coctum. Est itaque summum cianei coloris, graue, spissum, splendens, mundum & lympidum. Coctum autem ad denigrandum, & infecturam vtile est.

De multiplici eius in medicina remedio. Cap. XXXIII.

IDem. Virtus est eius stiptica, termantica, scarotica, lumbricos latos excludit: venenū graue bibitū cū mulsa expellit: vomitū prouocat bibitum cum aqua, vel in naribus missum caput purgat. Plinius vbi supra. Chalcantum maximè probant Cyprum: in medicinæ vsu. Dragmæ pondere sumitur ad depellenda ventris animalia cum melle: purgat quoque caput dilutum in naribus instillatum: purgat etiā stomachum cum melle, vel in aqua mulsa sumptum. Medetur & oculorū scabriciei doloríque, necnon & caligini, & oris vlceribus. Sistit quoque sanguinem narium, & item emorroidum. Idem cum semine iusquiami aliàs iosciami ossa fracta extrahit. Epiphoras suspendit, penicillo frōti impositum. Efficax etiam est in emplastris ad purganda vlcera, & vlcerum excrescentia. Cum lini semine supponitur, & emplastris ad dolores tollendos. Tollit & vuas vel si decocto tangantur: Quodq; ex eo candicat in eo vsu violaceis præfertur. Et aurium grauitati per fistulas inspiratur, vulnera quoque per se illitum sanat, sed cicatrices tingit, nuper inuentum est Vrsorum in arena, & Leonum ora aspergere illo. Illiq; tanta vis est astringendi: vt extunc non queant mordere.

De Pompholige, & spondio. Cap. XXXIIII.

NVnc etiam in ærarijs reperiuntur quæ pompholigen, & spondion vocant. Differentia vero est, quòd pompholix asperatur lotura, spondios sublota est. Aliqui quòd candidum sit atque leuissimum pompholigen dixere: ipsumque fauillam ęris & chalcitis. Spondion autem nigriorem esse: quæ de rasa parietibus fornacum, mittit scintillas ex carbonibus quandoque. Hoc aceto præstat oris odorem, & si lingua tangatur horridum saporem. Conuenitque oculorum medicamentis, quibuscunq; occurrens vitijs valet, & ad omnia ad quæ spōdion. Hoc distat, ꝙ vis huius elutior est. Et in emplastris additur, quibus leuis refrigeratio & siccatio quæritur: vtilior autem est ad omnia quæ vino est lota. Spondios cypria est optima, fit autem cadmia & ęrario lapide liquescētibus: lęuissimè hæc efflatur, & ocyus euolatq; e fornacibus tectisq; adhærescit, a fuligine distans candore. Quod minus ex ea candidum est: immaturæ fornacis argumentum est. Quod vero rubicundius est, acriorē vim habet: adeo exulcerat, vt cum lauatur excæcet si oculos attingat. Est & spondios mellei coloris, in qua plurimū intelligitur æris. Sed quodcunque genus lauando fit vtilius. Purgatur ante pinna, deinde crassiore lotura: digitis scabriciem exterunt. Media vis eius est q̄ vino lauatur. Est & aliqua in genere vini differentia: læni etenim lota collirijs oculorū vigilijs fatigatorū putat apta. Eadēq; efficacior est vlcerib q̄ manāt, vel oris q̄ madēt, & oībus medicamētis q̄ cōtra gāgrenas parātur, fit & in argēti fornacibus spondium, q̄ lauriotin vocant, vtilissima cōfirmatur oculis, illa quæ fit in aurarijs. Nec in alia parte magis est mirari ingenia vitæ.

De Difrige & antispondio. Cap. XXXV.

IN eisdem officinis discernitur, quam difrigen Græci vocant, ab eo quod bis torreatur. Cuius origo triplex inuenitur, fieri namq; traditur ex lapide pyritæ in caminis cremato, donec in rubricam excoquitur: fit & in Cypro ex luto cuiusdam specus prius arefacto paulatim mox circundatis sarmentis. Tertio fit modo in fornacibus æris fece subsidente: differentia est quidē, ꝙ ęs ipsum in catino defluit: scoria extra fornaces: flos supnatat. Difriges remanet. Quidam tradunt in fornacibus globos lapidis quæ coquantur ferruminari: circa hunc æs feruere. Ipsum vero non percoqui, nisi translatum in alias fornaces. Et esse modum quendam materiæ, id quod excocto supersit, dyaphriga vocāt. Ratio eius in medicinis similis est supradictis, siccare, & excrescentia consumere ac propurgare: probatur lingua, vt eam siccet tactu statim, ærisq; saporem reddat: Antispondion vocāt cinerem fici arboris, vel caprifici, vel mirti foliorum, cū tenerrimis partibus ramorum: vel oleastri, vel cytonij, vel lentisci. Itē ex moris immaturis, i. candidis in Sole arefactis, vel e buxi coma, vel pseudo cyperi, vel rubi, vel therebinthi, vel oenantis: vtuntur omnia ea fictili crudo in fornacibus, donec figlina percoquatur. In ęrrarijs officinis, & smegma fit ære iam liquato ac percocto, additis etiam carbonibus paulatimq; accensis, ac repēte flatu vehementiori expuitur pala quædam æris: solum autem quo excipiatur stratum esse debet.

De Aurichalco. Cap. XXXVI.

ISido. Aurichalcum dicitur, eo quòd splendorem auri, & duriciem æris possideat. Est autem nomen compositum ex lingua Latina, & Græca. Aes enim Græce calcho vocatur, fit autem ex ære, & igne multo: ac medicaminibus ad aureum colorem perducitur. Plinius lib. 33. In Ægypto (vt dictum est supra) fuit æris inuentio prima. Moxq; vilitas eius præcipua, in alijs terris præstantiore reperto maximeq; aurichalcho, quod ob præcipuam bonitatem diu obtinuit admirationem. Summa gloria in Cardubensi, quod imitatur bonitatem aurichalci. Ex lib de natu. rerum. Ex ære fit aurichalcum, sic dictum, quia splendorem habeat auri, vel quia de ipso fit aurum. Dicit enim Philosophus in lib. de lumine: Lumen quod ex vrina pueri, & aurichalco fit aurum optimum. Quod intelligendum est in colore, nō in substantia. Dicit enim idem Aristotel. ꝙ variatur color, sed substantia manet. Hoc aurichalcum frequentius scripturæ vocant electrum. Et hoc propter colorem electro prope consimilem. Ex doctrina alchimiæ. Aes autem transmutatur in aurichalcum, q̄d fit mediante tuchia, quia fumus eius albificat, & habet naturam spiritus: statimque cum puluis eius proijcitur super æs fusum, vel miscetur cum laminis æris, in ipsa æris fusione tuchia calefit, & fugam quærit tanquam spiritus: vnde apparet, quòd eius fuga fit per æris corpus fusum: sicque siccat ipsum, quia fumus eius est temperatè albus: & album huiusmodi mixtum cum rubeo reprimit rubedinem, & fit citrinum, & ita aurichalcum.

De Stagno. Cap. XXXVII.

ISidorus. Stagni Etymologia est separans, & secernens. Mixta enim, & adulterata inter se per ignem, metalla dissociat: & ab auro, & argento æs plumbumque secernit. Alia quoque metalla ab igne defendit, & cum sit natura æris ferrique durissima, si absque stagno fuerit vritur, & crematur. Stagnum illitum æreis vasis, saporem facit gratiorem, & virus compescit æruginis. Specula etiam ex eo temperantur: cerusa quoque ex eo sicut ex plumbo conficitur. Plinius lib. 34. Æramentis conglutinatur stagnum, stagnoque argentum. Et iterum. Optima vero fiebant olim stagno, & ære mixtis, & specula Brundusina: Nunc prælata sunt argentea. Idem in lib 34. Plumbum nigrum aliquando cum argento nascitur, mixtisque venis conflatur. Eius qui primus fuit in fornacibus liquor appellatur stagnum, qui secundus argentum. Stagnum (vt dictum est) saporem gratiorem reddit æreis vasis illitum, compescit ęruginis virus: mirumque, quòd pondus non auget. Specula quoque ex illo (vt diximus) laudatissima temperabantur Brundusij, donec argenteis & ancillæ cœperunt vti. Nunc autem adulteratur stagnum æris candidi, tertia portione addita in plumbum album. Fit & alio modo mixtis albi plumbi nigrique libris: & hoc nunc argentarium vocant aliqui. Idem & tertiarum appellant: in quo duæ sunt portiones nigri, tertia vero albi. Precium eius in triginta libris æstimatur: & hoc fistulæ solidantur. Improbiores additis ad tertiarum æquis partibus albi, argentarium vocant: & eo quæ volunt incoquunt præcia: huius faciundo in pondo cxxx. In libras albo per se sincero precia sunt triginta, nigro xvij. Aristot. in libro quarto Metheororum. Stagnum vt cætera quæ prædicta sunt, aquosum esse probatur, quoniam & ipsum calido liquatur. Et videtur sta-

gnum habere bonũ argentum viuũ, ſulphur vero malũ, & hæc non bene mixta, ſed tãquam per parua compoſita:ideoq; fit tale. Ex lib. de natu. rerũ. Stagnũ temperatiſſimę naturæ eſt. In Britania tantum olim reperire ſolebãt: ſed nunc in Germaniæ partibus abundantiſſima vena reperta eſt, valde ductile & tractabile, ſuper oĩa quoq; metalla liquabile: per ſe quoq; eſt mutum, ſed cum ære, vel argento, vel auro mixtũ ſonorum eſt, & armoniacum. Fulget interius, ſed foris de facili contrahit corruptelam, & hoc ſqualoris, non rubiginis, nunquã. n. rubiginatur. In aqua diu iacens de facili putreſcit: vnde fiſtulæ aquæductus quæ ſub terra fieri ſolebant ex plumbo, & conſolidari ſtagno, modernis temporibus ex calido, & fuſili plumbo conſolidari ars hominũ excogitauit, quia ſoliditate ſtagni ſoliditatę durare non poterãt in longinquum. Plumbum vero ſub terra ſemper durat.

De operatione ſtagni in alchimia. Cap. XXXVIII.

EX libro de aluminibus & ſalibus. Stagnum eſt ex ſectione Iouis: natura eius eſt calida & humida: ſed minorata eſt eius caliditas, quia complexio eius corrupta eſt per dominium ſup ipſum in minera ipſius. Et in ipſo ſunt mollities & ſtridor, & velocitas liquefactionis, & acetoſitas. Qui ergo remouet ab eo has infirmitates quatuor, reducit ipſum in argentum. Eſt autem grauis tincturæ, & albificat æs propriè, quia ſingulare cum eo eſt. Recipit autẽ tincturam rubeam, & fit ex eo aqua acuta, cũ qua retinetur argentum viuum, & eſt inimicum argẽto & æri, conueniens autem auro & ferro. Auicenna in libro alchimiæ de aĩa. Stagnum quadruplex eſt, & omnia intrant in alchimiæ magiſterio. Horum autem melius eſt album & croceum, quod ſonat pcuſſũm: & hoc vocatur althe. Secundum genus eſt inoe, quod apparet nigrũ, & non ſonat. Tertium eſt calicon, quod graue ſoluitur. Quartum eſt cerab, & eſt ſicut althe. Ex lib. de vaporibus Auerrois. Stagni conſolidatiuum eſt plumbum, & plumbi ſtagnum. Quodq; plumbum conſolidetur ſtagno, non eſt de natura plumbi, ſed de natura ſtagni liquefacti, plumbum humidum liquefactum penetrantis: ex qua videlicet penetratione in illis duobus generatur humidũ viſcoſum ligans partes ſtagni. Stagnum vero conſolidans, & ſtagnum conſolidatiuum, quoniam vtrunq; ſic contradicit viſcoſitati, quæ debet eſſe ex vno humido, & alio ſicco. Ideo non eſt aliqua conſolidatio ſtagni cum ſtagno. Borax autem cõſolidat argentum cum argento, vel ſtagnũ cum ſtagno, impoſſibile eſt hoc eſſe, niſi cõicet cum eis in radice, ſicut dicetur inferius. Ex libro de natura rerum. Ex ſtagno fit optimũ ſal ex quo faciunt aquã acutam: & cum ea tingunt argentum viuum Stagno liquefacto, & poſtmodũ aceto in quo eſt argentum viuum infuſo, cum valde ſit penetratiuum, adhuc magis iuuante aceto omnes ſtagni partes intrat, ſuaq; humiditate remollit ſtagni ſiccitatem.

De virtute ſtagni in medicina. Cap. XXXIX.

STagnum quoq; valet ad multorum remedia morborum, & eius ſcoria prodeſt vlceribus oculorum. Auicenna in ſecundo Canone. Razas ipſum eſt ſtagnum, & eſt frigidum, & humidum. Subtile eſt ex eo, quod aduſtũ eſt, & eius ceruſa, oportet aũt vt timeatur eius odor, qñ aduritur. In eo quidẽ quod aduſtũ eſt, eſt lęnificatio, ſubtiliatio, reſolutio, & interiectio sãguinis. Eiuſque ceruſa eſt glutinatiua, & infrigidatiua: cuius virtus eſt quaſi tuchiæ aduſtæ. Cõfert aũt ſtagnũ apoſtematibus fricatum cũ vino, aliquove ſuccorũ frigidorum. Cõfert ẽt vlceribus fraudulentis & ambulatiuis. Et ceruſa replet vlcera atq; glutinat ea: p̃terea ceruſa ſtagni fricata ſuper puncturam marini ſcorpionis confert. Similiter & draconis marini. Sed oportet vt odor eius caueatur propter aduſtionem. Hali vbi ſupra. Azerebrum, i. ſtagnum frigidum eſt. Et eſt in eo ſiccitas: illud melius eſt, quod minimè ſub dentibus frendet, vel ſtridet. Et in eo ſunt quædam virtutes aquoſæ: ſi fricetur ad lapidem cum modico vino, vel oleo oliuæ proderit apoſtematibus, quæ circa, & ſupra verenda fiunt, & in lumbis. Item ſi cum eius fruſto emplaſterizetur anus inferius, ſedat appetitum coitus.

De Plumbo. Cap. XL.

ISido. Plumbum dicitur, ꝙ ex eo primum pilis factis altitudo maris tentata eſt. Huius duo ſunt genera nigrum, vel candidũ. Sed candidum melius eſt, quod prius in inſulis Atlantici maris inuentum eſt. Similiter & in Luſitania, & in Gallicia gignitur ſumpta tellure arenoſa coloris nigri, & pondere graui. Interueniunt & minuti calculi, maximè & Torrentibus ſiccatis: has arenas lauant metallici, & quod ſubſidet coquunt fornacibus. Inueniuntur & in aurarijs metallis aqua miſſa calculi nigri, & graues. Et dum aurum colligitur, cum eo remanent: poſtea ſeparati conflantur, & in puluerem album reſoluuntur. Inde & eadem eſt grauitas plumbo, quæ auro. Nigrum plumbum circa Cantabriam abundat, cuius origo duplex eſt. Aut enim ſolum ex vena ſua prodit, aut cum argento naſcitur: mixtiſq́ue venis conflatur. Huius primus in fornacibus liquor ſtagnum eſt. Secundus argentum. Quod remanet ſuperaddita vena rurſuſq; conflata fit nigrum plumbum. India neque æs, neque plumbum habet, gemmis tantum, & margaritis hæc permutat. Nigro plumbo ad fiſtulas laminaſq́ue vtimur. Laborioſius in Hiſpania, & Gallia plumbum eruitur. Nam in Britannia ſummo terræ corio. Ex lib. 4. Metheororum. Plumbum quoque liquatur vt fluat: fluenſq́; rurſum ex frigore congelatum, colore nigrum, & ſimile calci efficitur. Nam quæcunque (vt ſupra dictum eſt) calidi priuatione coagulantur, a calido liquantur, vt glacies, plumbum, æs, & ſimilia: & iſta ſunt aquoſiora. Plumbum quando liquatur eſt argentum viuum, cumque calefactum fuerit, conuertitur in liquorem omnibus liquabilibus communem, ſcilicet igneum rubeum. Ex libro de natura rerum. Plumbum temperatæ naturæ eſt, ſicut ſtagnum, ponderoſum ſicut aurum. Ita ꝙ duplex habet pondus argenti vel æris: ductile quoque eſt tractabile, minus autem ſtagno liquabile, ad horam autem liquatum ante niteſcit, poſtmodum vero naturalibus ſordibus adumbratur. Compreſſiuum eſt, & lænificatiuum. Nec ſolum in ſe mutum eſt naturaliter, ſed etiam muta efficit alia metalla quibus admiſcetur: liquefactũ in igne cæteris metallis plus minuitur. Scoria eius, id eſt, ſpuma continet argentum. Hoc autem proprium eſt, & ſpeciale plumbo inter metalla, ꝙ ſemper augmentatur: & hoc ſub diuo magis, & in aere, quàm ſub terra, ſqualorem vero continet, ſed non rubiginem. Gloſa ſup Iob. Quod in plumbo ſcribitur citius deletur, quod vero in ſilice ſcribitur diutius manet. Vnde Iob in perſona Chriſti, vel Eccleſiæ. Scribantur inquit ſermones mei ſtilo ferreo in plumbi lamina, vel celte ſculpantur in ſilice. Iudæa vero cito verba Dei recipit, ac deſerit: ſed Gentilitas vix recepit, & fortiter tenuit. Gloſa ſuper Hieremiam. Plumbum metallis adulteratis miſcetur, vt aliena materia ſeparetur. Et ſi fortè purgata non fuerit, plumbum omnino conſumitur: & in nihilum redigitur. Vnde per Hieremiam a domino, de his in quibus ſermo Dei perit, metaphoricè dicitur: Deficit conflatorium, in igne conſumptum eſt plumbum. Plin. in lib. 34. Plumbum nigrum conglutinatur albo, ipſumq; album ſibi oleo. Argentum quoque non poteſt excoqui, niſi cum plumbo, vel vena plumbi.

Adhuc de plumbi origine & natura. Cap. XLI.

PLinius lib. 34. Plumbi genus candidum eſt, præcioſiſſimum a Græcis caſſiterium: fabuloſeq; narratũ eſt in inſulis Atlantici maris peti, vitilibuſq; nauigijs corio circumſutis aduehi. Nunc autẽ certum eſt in Luſitania gigni, & in Gallitia ſumma tellure, arenoſa coloriſq; nigri, pondere tantum ea deprehenditur. Inuenitur & in aurarijs metallis, quę allucia vocãtur. Aqua ſiquidem immiſſa, eluunt calculos nigros paululum candore variatos, quibus eadem grauitas quæ auro. Et ideo in chalatis, in quibus aurum colligitur, cum eo remanẽt: poſtea vero caminis ſeparantur, conflatiſq; in plumbum album reſoluuntur, nec fit in Gallitia nigrum, cu in vicina Cantabria abundet tantum nigrum. Nec fit argentum ex albo, cum fiat ex nigro. Plumbi vero nigri duplex eſt origo, vt ſuperius dictum eſt. Albi natura plus aridi habet. Contraque nigri tota humida eſt. Ideoque album nulli rei ſine mixtura vtile eſt. Nec ex eo argentum plumbatur, quoniam prius liqueſcit argentum. Confirmant, quòd ſi minus albo nigri, quàm ſit ſatis miſceatur, argentum ab eo eroditur. Album incoquitur æręis operibus Galliarum inuento: ita vt vix diſcerni queat ab argento Albi plumbi experimentum in charta eſt, vt liquefactum pondere videatur non calore rupiſſe. Iungi non poteſt inter ſe plumbum nigrum ſine albo. Nec hoc ei ſine oleo. Sed nec album quidem ſecum iungi poteſt ſine nigro. Nigri genera ſunt Iouetanum, Caprarienſe, Oleaſtrenſe. Nec vlla eſt differentia ſcoriæ modo diligenter excocta. Mirum in his ſolis metallis, quod ea derelicta fertilius reuiuiſcunt: hoc videtur facere relaxatis ſpiramentis ad ſatietatem aer infuſus, vt æquè fœminas quaſdã fœcundiores facere abortus. Nuper id compertum eſt in Bætica metallo ſantarenſi, quod locari ſolitum decem libris per ducentos ante annos, poſtquam oblitteratum erat lxv. locatum eſt. Simili modo Antonianum in eadem Prouincia, pari locatione peruenit ad pondo. ccc vectigalis: & mirum vas e plumbo conſtat addita aqua non liqueſcere. Eadem in aqua ſi additur calculus ęreuſve quadrans vas peruri. Philoſophus. Plumbum eſt frigidum & ſiccum. In ipſo eſt aurum, & argentum eſſentialiter, & non viſibiliter. Et eſt receptiuum tincturæ, quoniam præter aurum, nunquam acceperit eam. Quando cũ ferro vt miſcetur cum ſtagno, bene cõuenit, & nõ ſeparatur ab eo. Et melioratur cum cupro. Bene quoq; concordat argento, excepto

quod

ꝙ diuiditur ab eo cũ decoctione, quæ solet argentũ purificare. Auro verò nunq̃ sociat, nec cũ eo meliorat, nec cũ eo cõgaudet. Eius ẽt olfactus minuit aurũ. Plũbũ stagni est consolidatiuũ, argento quoque depurando a cupro miscetur plumbum. Aliter enim in argenti depuratione, ignis qui est disgregatiuus ethereogeneorum, separando cuprum, se statim ad argenti substantiam conuerteret, ut eam consumeret, quia possibilior est, quam substantia cupri. Quod ne fiat, additur toti plumbum, vt eius substantiam, quia humidior est, ac consumptioni paratior, quã argenti substantia, consumet.

De operatione plumbi in alchimia. Cap. XLII.

EX li. Metheo. 4. Plumbi crossi argentum viuum est malum, ponderosum luteum eius quoque sulphur est malum, & mali saporis fetidiq; ac debilis, vnde non gelatur. Et artifices faciũt artificialiter gelationem fere sensibilem. Sciant verò artifices naturæ species permutari non posse. Sed eis similia possunt facere, plumbiq; immunditias abstergere, veruntamen semper erit plũbum, & si videatur argentum, sed obtinebunt in eo qualitates alienæ, vt in ipso errent homines. Auicen. in li. alchimię. de anima. Plumbum sicut & stagnum quadruplex est. s. mixtum cũ stagno naturale, plumbum de enohacia, plumbum gressuri. Huius natura frigida est, & parum sicca, sed est ibi humiditas multa. Est autem de auro viuo crosso, & de sulphure crosso spisso non claro, & est ibi plus de auro viuo, quàm de sulphure. Nec est multũ coctum, sed molle remansit, & ideo soluitur statim. Et quia in eo multum est argenti viui, magis est de natura auri, nisi quia aurum est de pulchro auro viuo cum sulphure claro, plumbũ aũt ẽconuerso, & aurum quidem coctum, hoc autem crudum. Si q̃s autem sciat præparare, leuiter se mutat in naturã auri. Est autem plumbum illud melius, quod est bene ponderatum, & q̃n scinditur est album, & q̃n percutitur non sonat, q̃n funditur tarde se infrigidat. Razi in libro de aluminibus, & salibus. Plumbum est ex sectione Saturni, in ipso sunt aurum, & argentum per potentiam, non per visum. Et est grauis corporis, velocis liquefactionis, tardi motus suscipiens tincturam. Ex ipso exit argentum, & fiunt ex eo lithargyrium, & cerusa, & elixir maius rubedini, & albedini, & etiam aquæ cum quibus retinetur argentũ viuũ. Rectificatur cum ære præparatiuo, & unitur cum argento. Sed separatur ab eo per examinationem. Ventus eius frangit aurum, & coagulat argentum viuum. Conuenerunt græci Philosophi, ꝙ omnium corporum plumbum auro propinquius est, q̃a eius occultum est calidum, & humidũ, occultũ verò auri frigidũ, & siccum. Itaq; manifestũ huius corporis plumbum, quia frigidũ, & siccum, occultum verò eius aurum, quia calidum, & humidũ. Ait etiam Armenides. Non æstimetis plumbum esse ex stagno, vel ex aliquo corporum. Neque enim est nisi aurum, super qđ introiuit nocumentum in minera sua, sicut ingreditur super fœtum in ventre matris, vnde & auro simile est in dispositionibus suis. Nam sicut aurum est permanens ac ponderosum, expectans sub terra, & aqua, & aere, nec permutatur, similiter & plumbum. Est autem in ipso nigredo, albedo, & rubedo.

De mutua plumbi, & stagni collatione. Cap. XLIII.

PLinius ubi supra. Plumbum (vt dictum est) plerumq; cum argento nascitur, mixtisq; venis conflatur. Eius liquor, qui primus in fornacibus fluit appellatur stagnum, qui secundus argentum, & qui remanet, super addita vena rursusq; conflata, fit nigrum plumbum. Nunc autem adulteratur stagnũ, addita ęris tertia portione candidi in plumbum album. Ex libro Auerrois de vaporibus. Et attende, ꝙ plumbum consolidatiuũ est stagni, & stagnum plumbi. Mirumq; ꝙ simile non potest adhærere suo simili, & continuare partes in suo simili potius, quàm in suo dissimili. Sed hoc est pp crossum humidũ in plumbo, qđ cũ calefit dissoluitur. Similiter est stagnũ siccũ dissolutũ ex siccitate sua, q̃ facit ad penetrationẽ, miscetur plũbo humido, & ex siccitate sua secũ retinet plũbũ humidũ, qđ est admixtũ, pp hoc, & ipsũ consolidat, q̃m ibi generatur quoddã humidũ viscosum tenax, dico etiã, ꝙ stagnum cum sit calidum liquefactũ sup plũbũ similiter liquefactũ retinet diutius calorẽ, & dissolutionẽ in plũbo, quousq; admisceatur per siccitatẽ suã penetrantẽ. Itaq; cum ista causa inueniri non possit in additione stagni cũ stagno, vel plumbi cum plũbo, nequaquam consolidatur stagnũ stagno, vel plũbum plũbo. Quòd ãt plũbũ consolidatur ipsi stagno, non est de natura plũbi, sed de natura stagni liquefacti penetrantis plũbũ humidum liquefactum. Ex qua penetratione in illis duobus generatur viscosum humidum ligans partes stagni. Plumbum autẽ frigidum est, quod si liquefiat antequam admisceatur alicui plumbo consolidato, statim vtrunq; infrigidatur, & remanet vtrunq; discretum per se. Stagnum verò consolidans, & stagnum consolidatum, quia vtrunq; siccum, contradicit viscositati, quæ debet esse in vno humido, & alio sicco. Ideo non est aliqua consolidatio stagni cum stagno. Quemadmodum argentum viuum remollit humiditatem stagni, sic & plumbum iuuat ad eius duriciem. Et etiam reperto stagno ad duriciem plumbi, vnde volentes artifices plumbum aut stagnum facere durum, admiscent plumbum, & stagnum ad inuicem, efficiturque totum magis durum, quàm alterum componentium. Et hoc ideo, quia ex siccitate stagni, & humiditate plumbi generatur quædam viscositas dura, quæ duriciei principium est in hac mixtura.

De diuersimoda plumbi pulnerizatione. Cap. XLIIII.

SIcut autem contingit extrahere humiditatem vel humorositatem a vino vel etiam a lapide humidum conuiscans partes ipsius lapidis, ita contingit extrahere humidum a plũbo, & tunc remanebit plumbi puluis. Sic. n. faciunt ollarum artifices, qui plumbum liquefactum in olla ponentes, cum cinere ac resticula mouent ipsum, quousque puluerizetur. Nam cineris siccitas, resticulęque humiditas per calorem recedens, faciunt vt resticula contrahatur, & humiditas plumbi, & tunc remanet plũbum puluerizatum, & distentum. Dicunt, & alii ꝙ puluerizatur plumbum, q̃n liquefactum est in fornacibus, per virgam corili recentem intra plumbum positam, dum enim virga mouet plũbum, per fornacis calorem extrahit humiditas virge, ipsaq; virga attrahit ad se humiditatem plumbi loco sue humiditatis extractæ, & tunc plumbum remanet siccum discontinunatum, & abstractum. Alius etiam est modus in puluerem reducendi plũbum, vt cum eidem liquefacto admiscemus argentum viuum, & tunc mouemus illud quousque infrigidetur, tũc enim remanet puluis, quia viuum argentũ separat humiditatem plumbi, ex penetrabilitate suæ substantialis humiditatis, nec patitur ipsum habere contiguitatem. Hoc enim artificio vtuntur saraceni artifices, in deferendo aurum suum de terra in terram in specie terræ plumbosæ, postea verò ponunt illud in fornace, exhalatque viuũ argentum sine perditione auri, & est similiter exhalatio plumbi, prout videmus in depuratione argenti, plumbum videlicet mixtum exhalare ex caloris motione, ad quod argentum depurandum ponitur plumbum, & ex causa superius dicta. Accidit etiam quando pila sunt concaua, & terrea, & intra medium pororum calibs cum plumbo ponitur, quia per calorem agentem euaporat plumbum. Et cum in euaporatione calibs remaneat, mollificatur sicut postea dicetur.

De virtute plumbi in vsu medicinæ. Cap. XLV.

PLinius vbi supra. Plumbi per se vsus est in medicina cicatrices reprimere, & ad alligatis laminis membrorum ac tenum partibus frigidiore natura veneris impetus inhibere. Visa etiam in quiete veneria sponte naturæ erumpentia vsq; in morbi genus caluus orator his laminis traditur cohibuisse, viresque corporis studiorum labore custodiuisse. Nero etiam princeps plumbi lamina imposita pectori sub ea cantica exclamans, alẽdis vocibus vtilem demonstrauit. Coquitur autem ad vsus medicinæ patinis fictili bus, sub strato sulphure minuto, laminis tenuibus impositis ac sulphure opertis. Cum autem coquitur, muniẽda sunt in hoc opere foramina spiritus. Alioquin plumbi e fornacibus altus noxius ac pestileus sentitur, & altius quidem plumbi nocet ocyssime canibus. Omnium verò metallorũ muscis, & culicibus. Quidam in coquendo scobem plumbi lima q̃sitam sulphuri miscent. Alii cerusam potius, quàm sulphur. Platearius. Plumbum frigidum est, & humidum in secundo gradu. Ignis actione facile soluitur. Ex plumbo fit mortariolum, & pistillus, & imponitur oleum rosaceum vel violaceum, & mouetur vsque dum perueniat ad aliquam spissitudinem, postea soli per quinque dies exponitur, oleo rosaceo addito, & semper mouet, post hoc in aliquo vase ponitur, hoc vnguentum miro modo valet contra vsturam ex igne vel aqua, & calida apostemata, & excoriationes. Constan. in libro graduum. Plumbum frigidum est in secundo gradu. Quiddam habet communitatis, & est perfectum in coagulatione. Habet etiam partem quandam aeream. Vnde & Philosophus in libro de lapidibus intitulato, plumbum inquit esset argentũ nisi tria accidentia pateretur. Putorem sui odoris, mollitiem suæ substantiæ, & quia natura eius ante focũ stare non potest. Quæ accidentia in terra sicut fœtus in vulua patitur. Diascorides. Plumbum simplex tritum, & supereunctũ mitigat ictus scorpionum marinorum, & draconum. Hali regalis in practica sua sermone. 2. Abaurum. idest plumbum combustum continet in se virtutem desiccantem cum acumine Quod si abluatur, desiccat sine morsura. Et est medicamen vtile pessimis vulneribus, maximeque oculorum, humiditatem eorum desiccat, & cicatricem superinducit. Auicenna in 2. Can. Plumbum nigrum frigidum est, & humidum in secundo gradu, & ipsa substantia aquosa multum, quã cõgelauit frigus. Cuius signũ est

est, vt æstimat Gal. velocitas calefectionis eius. In ipso quoque est terreitas non vehementis multitudinis. Et est vehementer infrigidans apostemata, vnde confert apostematibus calidis, ligatur ex eo lamina super scrophulas,& glandiolas.

De plumbo vsto,& eius lotura. *Cap.* XLVI.

PLatearius. Plumbum etiam vstum fit,quod puluerizatur, & in vnguentis medicinalibus ponitur. Plinius ubi supra. Fit & lotura plumbi vsus in medicina,cum seipso teritur in mortariis plumbeis,addita aqua cœlesti,donec crassescat,postea super natans aqua spongiis tollitur,& quod crassissimum fuerit, siccatum in pastillos diuiditur. Quidam limatum plumbum sic terunt. Quidam etiam plumbaginem admiscent. Alii verò acetum. Alii vinum. Alii adipem. Alii rosam. Quidam in lapideo mortario, & maximè thebaico plumbeo pistilla terere malunt. Candidius,quia ita fit medicamentum. Id autem, quod vstum est plumbum lauatur, & stibiis, & cadmie potest astringere sistere contrahere cicatrices. Vsus enim ex eodem,& in oculorum medicamentis,maximeque contra procidentia eorum, & inanitatem,& vlcerum excrescentiam. Rimasque sedis aut emorroidas & condilomata. Ad hæc maximè facit plumbi lotura. Cinis autem vsti ad vlcera serpentia,& sordida. Vritur autem in patinis per laminas minutas cum sulphure: versatum rudibus ferreis donec liquor mutetur in cinerem,deinde refrigeratum in farinam teritur. Alii elimatam scobem in fictili cado coquunt in caminis,donec percoquatur figlinum. Alii cerusam miscent pari mensura, aut ordeum teruntque & præferunt sic tritum plumbum spodio Cyprio. Diascorides. Lotura plumbi virtutem habet stipticam,& frigidam,& malacticam,alta vulnera replentē,reumaque oculorum abstinentem. Carnes vulneribus superflue crescētibus depascitur,fluxumque sanguinis vulnerumque restringit. Plumbum quoque combustum, & lotum somnos venereos cohibet,seminis lapsu vexatos medetur appositum clunibus. Emorroides abstinet,& oculorum fluores. Habet enim in se humectationem nimis frigidam. Auicen. in 4. Cano. Denique plumbum vstum venenum est.s. in potu vel cibo vel odore,nam opilat vias anhelitus in corpore. Idem in eodem. Accidit autem ei,qui bibit lithargyrium limaturam plumbi,q; apostematur corpus eius,ac grauatur lingua eius,ac retinetur vrina. Et quandoque stercus sit,ac quandoque ventris fluxus. Sentiturque grauitas in stomacho,& intestinis,ita q egrediatur quandoque anus,& ad rasurā perueniat,& eius inflatio fiat. Eritque quasi glandiola lapidea in ventre illius,& fit color plumbeus,anhelitusque cōstringitur, & fortasse prouocatur. Accidunt etiam quandoque accidentia ileos. Cura eius est vomitus, fitque cum aliquo apertiuo vt est decoctio seminis aneti,& ficus,datur etiam in potu mirra in vino,vel absinthium,& isopus,aut semen apii,vel piper cum vino. Signum sanitatis est si materia soluitur,& vrina prouocatur. Ad vltimum indiget aperitiuis, & solutiuis.

De scoria eius,& spuma. *Cap.* XLVII.

PLinius vbi supra. Plumbi quoque scoria vsum habet in medicina, optima est quæque ad luteum colorem maximeque accedit sine plumbi reliquiis, aut sulphuris specie ac terra caret: lauatur hæc in mortariis minutim fracta, donec luteum colorem trahat aqua. Inde transfunditur in vas purum Idq; sæpius, donec subsideat,quod est vtilissimum: habet eosdē effectus quos plumbum sed acriores. Fit & spodion ex plumbo eodem quo ex cyprio ære diximus. Lauatur in linteis raris aqua cęlesti, separaturque terrenum transfusione,cribratumque teritur. Quidam puluerem volunt cum pennis detergere, malunt atque in vino odorato terrere. Est & in molibdena,quam alibi gallenam vocauimus.s. plumbi,& argenti vena communis,melior hæc est quāto magis aurei coloris haber,quantò minus plumbosa,friabilis, & modicè grauis. Cocta cum oleo iocineris colorem trahit Auri etiam,& argenti fornacibus adhærescit,hanc metallicam vocant,laudatissima est,quæ in Cypro aliàs Zephyrio fit, probantur minimè terrenæ,minimèque lapidosæ. Coquuntur,& lauantur in modum scoriæ, vsus eius in lippara ad lenienda refrigerandaque vlcera. Emplastrisque, quæ non alligantur. Sed illita ad cicatricem perducunt,teneris corporibus mollissimisque partibus. Compositio eius est libris tribus, & ceræ libra vna, olei tribus heminiis. Quod in senili corpore cum amurca additur. Temperatur,& cum argenti spuma, & cum plumbi scoria, ad dissenteriam,& tenasmum calida fouendo. Idem in libro. 33. Plumbi spuma fit ipsius plumbi fusura,Puteolis efficitur. Indeque nomen sortitur.

De Cerusa. *Cap.* XLVIII.

IDem in libro. 34. Cerusa edunt officinę plumbarię. Laudatissima est in Rhodo,fit autem ramentis plumbi tenuissimi super vas aceti asperrimi impositis,atque ita distillantibus, quod ex eo in acetum ceciderit,arefactum molitur, & cribratur. Iterumque aceto mixto in pastillos diuiditur,& in sole æstate siccatur,fit & alio modo,addito in vrceos aceti plumbo obturatos per dies decem. Derasoque ceu situ ac rursus deiecto donec deficiat materia. Quod derasum est teritur,& cribratur, & coquitur in patinis, misceturque rudiculis donec russescat, & simile sandaracæ fiat. Deinde lauatur dulci aqua,donec nubeculę omnes eleuatur, siccaturque similiter postea,& in pastillos diuiditur: vis eius eadem est,quæ supradictis,leuissima tamen est ex omnibus,præter quæ ad candorem fœminarum adhibetur. Est autem lętalis potus,sicut argenti spuma. Cerusa ipsa si coquatur russescit. Isidorus in lib. 19 Cerusa de plumbo fit hoc modo. In vase acceto acerrimo impleto;sarmenta aminea in eodem vasculo collocantur, ac super sarmenta tabulæ plumbeæ tenuissimæ ponuntur, deinde vas diligentissime clauditur, & illinitur,ne inde aliquid spiraminis exeat,post dies triginta vas aperitur, & ex distillatione tabularum innata cerusa inuenitur, quod ablatum atque arefactum teritur,& iterum aceto mixto in pastillos diuiditur, & in sole siccatur. Hac obseruātia, si laminas æreas sarmentis superponas,ęruginem creat chalcantum. Platearius ubi supra. Cerusa flos plumbi est,& est frigida, & sicca in secūdo gradu, hanc qui faciunt sæpius incurrunt apoplexiam,epilensiam,paralisim,arteticam,propter frigiditatem aceti dissoluentem,& mortificantem. Habet autem cerusa virtutem mundificandi, & extergendi superfluitates. Vnde quædam mulieres abluta facie puluerem cerusæ tenuissimæ superadducūt. Aliæ verò,q͂a cerusa aliquātulū sicca est,conficiunt eam in aqua rosarum, & exponunt soli maximè in æstate, qua consumpta aliam apponunt,& hoc faciunt donec fit albissima,& aliquantulum aromatica,postea formant in pillulas,& faciei apponunt. Nota,quòd quæ longo tempore vtuntur adhibitione cerusæ,dolorem dentium incurrunt, & putredinem orisque fœtorem. Hali ubi supra. Hespidagum plumbi hoc est cerusa,melius est onustum, plurimum album,suaue molle,frigidum,& siccum,vlcera desiccat cataplasmatum super ea, prodest obtalmię si misceatur oculorum medicaminibus, vlceraque eorū cicatrizat. Si verò super acuta apostemata cataplasmetur,inflationem eorum sedat. Auicenna in secundo canone. Cerusa est cinis plumbi,ponitur in emplastris, & vlcera replet, ac generat in eis carnem,corrodit carnem malam. Confert bothor oculi,lenificat apostemata frigida,& dura. Fit autem cerusa quandoque aceto,quandoque cum salibus,& est frigida, & sicca in secundo gradu. Quæ autem cum aceto fit vehementioris est subtiliationis. Est etiam ex medicinis,quæ conueniunt ani fissuris. Est iterum ex venenis.

De Anthimonio. *Cap.* XLIX.

IDem in eodem. Anthimonium est secundina plumbi mortui,eiusque virtus similis est virtuti plumbi adusti, quod autē ex eo bonum est, luminosum est,frustis eius confractis est splēdor,eique nihil extraneum admiscetur,nec est sordidum,valdeque velociter frangitur,Et est frigidum in primo gradu, siccum in secundo. Estque vehementioris desiccationis anthimonium, quàm attramentum rubeum. Constringit autem, & exigit sine mordicatione,fluxumque sanguinis abscindit. Item vlceribus conuenit,destruit carnes additas, & consolidat. Ponitur etiam cum super adustione,sicq; non vlcera, prohibet prætereа fluxū sanguinis nariū ex velaminibus cerebri. Conseruatq; sanitatem oculi, ac remouet sordes vlcerum suorum. Item confert fluxui sanguinis matricis, qñ supponitur loco eius stagnum adustum.

De Ferro. *Cap.* L.

ISido. li. 16. Ferrum dicitur,eo quòd ferra,idest semina frugum condat. Vsus ferri post alia metalla repertus est, cuius postea versa est in opprobrium species. Nam vnde pridem tellus tractabatur,inde modo cruor effunditur. Nullum autem corpus est tā densis inter se cohęrentibus,& implicitis elementis,quàm ferrū, vnde inest ei duritia cum frigore. Ferri metallum ferè vbiq; reperitur,sed ex omnibus generibus palma serico ferro datur. Seres enim hoc cum vestibus suis pellibusque mittunt. Secunda scilicet palma parthico. Nec alia ferri genera ex mera acie temperantur,cæteris enim mollior complexus admiscetur. Differentia ferrorum plurima est iuxta terræ genus. Nam aliud est molle plumboque vicinum,rotarum,& clauorum vsibus aptum. Aliud fragile,& ærosum, culturæ terræ conueniens. Aliud breuitate sola placet,clauisque caligariis. Aliud rubiginem celerius sentit. Aquarum summa differentia est,quibus ferrum candens immergitur. Hæc aqua alibi atque alibi vtilior nobilitauit loca gloria ferri,quo vtilius fiat,sicut bilbilin in hispania, & thuriassonem,& Comum in Italia. In acuendo ferro oleo delicatior fit acies,vnde & teniuora oleo restingui mos est,ne aqua ī fragilitatem durentur. A ferro sanguis humanus sese vlciscitur,eo namque contactum celerius rubiginem trahit. Cum ferro magnes lapis concordiam habet,sola enim hæc materia vim ab hoc lapide accipit,retinetque longo tempore. Ex eodem lapide quidā architectus Alexandriæ templum concamerauit, vnde in eo

simulachrum

simulachrum de ferro in aere pendere videretur. Ferrum accensum ne duretur ictibus corrumpitur. Rubeus non est habile ad tornandum, neque antequam albescere incipiat. Aceto vel alumine illitum ferrum fit ęri simile. Aristote. in libr. Metheoro. 3. Ex vaporibus humidis in terra species nulla dilatatur in percussione sicut ferrum. Eorumque esse est, quòd quando coartatur igneitas, & lapideitas desiccantur, & arescunt. Idem in lib. 4 Quædam sunt igne mollifibilia, velut ferrum, & cornu. Eritque ferrum sic molle, & scissibile. Ferunt autem a calido liquatum coagulatur infrigidatum. Ipsumque operatum liquatur vt humidum fiat itemque coaguletur. Scoria verò substat, & deorsum datur. Cumque multotiens patitur, & mundum fit, hoc calibs fit. Minusque pondus est emundati. Melius quoque ferrũ est, quod minorem purgationem habet.

Iterum de ferri natura. Cap. LI.

PLinius libro 33. Proximè iudicari debent metalla ferri optimo vitæ pessimoque instrumento. Siquidem hoc tellurem scindimus, serimus arbusta, ponimus pomeria, vites squalore desciso, singulis annis iuuenescere cogim⁹. Hoc tecta extruim⁹, saxa cedimus, omnesque ad alios vsus ferro vtimur. Sed eodem ad bella cedesque, & latrocinia non solum cominus, sed etiam missili volucrique, nunc tormentis excusso, nunc lacertis, nunc verò pennato, quàm sceleratissimam ingenii humani arbitror fraudem. Siquidem vt ocyus mors ad hominem perueniret, alitem illam fecimus, pennasque ferro adiecimus. Deniq; in fędere quòd expulsis Regibus populo Romano dedit Porsenna, nominatim comprehensum inuenitur, ne ferro nisi in agricultura, quis vteretur, & cum stilo scribere intutum, vt vetustissimi auctores prodiderunt. Ferri metalla vbique propemodum reperiũtur. Insula quippe Italiæ Ilua gignente, minimaque difficultate agnoscuntur colore ipso terræ manifesto, sed ratio eadem excoquendis venis in Cappadocia tantum quæstio est, aquæ an terræ fiat aeceptum, quia profluuio terra certo perfusa, nec aliter ferrum e fornacibus reddit. Differentia ferri numerosa est. Prima est in genere terræ cęlive. Alicubi vena bonitatem ei pręstat, vt in Noricis. Alicubi verò factura, vt Sulmone. Alicubi aqua. Quippe cum in exacuendo olearės cotæ, & aquariæ æquè differant, & oleo delicatior acies fiat. Mirumque est, cum excoquatur vena in modum aquæ ferrum liquari, postea in spongias frangi. Metallorum omnium ferri vena est largissima. Cantabriæ maritima parte, qua oceanus fluit, mons præruptè altus incredibile dictu totus ex hac materia existit. Ex lib. de natu. re. Ferrum frigidæ naturæ est, durum, solidum, & inscisiuum. Omnia fortitudine sua domat, & a se tantum consumitur. Super omnia metalla corruptelam facilius contrahit, & etiam connexa corruptione inficit. Raucè sonat, igne hebescit, & ductile fit. Ex eo fiunt arma diuersaq; instrumenta inscisionibus apta.

De Calibe, & alidena. Cap. LII.

EX libro de natura rerum. Calibs est genus ferri durissimi, quod vulgo dicitur aciare vel aciatium. Ferrum quidem magis est terrestre, quàm calibs, & ideo siccius. Calibs super ferrum abundat in aquęo congelato, & tamen calibs magis est frãgibilis, quàm ferrum, sicut glacies frangibilior est, quàm cornu. Ferrum duplicem habet humiditatem terrerstem ac crossam, cõuiscantem partes scabiosas, & hæc per actionem ignis euaporat. Alia est humiditas aquæa subtilior, & hæc remanet igne agẽte magis depurata, & condensata. Conuerso modo contingit in duplici humiditate uini, & aliarum plurium rerum, vnde autem ferrum est siccum, inde etiam est porosum. Et dum tale est, non valet, ut inde fiat instrumentum inscisiuum subtilis acuminis. Ideoque excoquitur in igne, vt absterfa scabiositatę sua terrestri relinquatur aquæ substantia, quæ est maximè densa, quæ cum ductilis sit ad modum aquæ aptabilis est inscisioni & omni figuræ: densatur etiam ferrum, & opilatur eius porositas per admixtionem calibis, & sic habilius fit ad instrumẽta inscisiua. Calibs si concauatur, & in eius concauitate plumbum ponatur, totumque ponatur in ignem, euaporabit plumbum, sed non ita, quin relinquatur calibs aliquantulum mollificata, vnde totiens ita fieri posset per additionem alterius plumbi. quòd tandem calibs totam duriciem suam amitteret, atque ita laxabilis in modum ceræ fiere?. Isidorus vbi supra. Calibs a calibe flumine dicitur, vbi optima ferrum acie temperatur. Vnde abusiuè materies ipsa calibs dicitur, vt vulnificus calibs. Philosophus. Calibs ex ferrariis fit, multisque tensionibus induratur, vt virtutem habeat super ferrum, & hoc ferri genere acuuntur acies armorum vt valeant. Est & aliud ferri genus in orientis partibus, quod uulgariter alidena dicitur. Inscisionibus aptum est, & fusile sicut cuprum vel argentum, & ductile non est, sicut ferrũ aliarum mundi partium.

De Ferri, & calibis differentia. Cap. LIII.

EX libro de vaporibus. Ferrum itaque caret vaporibus, nam terrestre quidem in quibusdam admiscetur humido, ita quòd caliditate agente ex illo terrestri euaporat humidum illud, sicut videre contingit in vino. At in ferro euaporatio per actionem ignis non est, sed potius agente calore in ferro, squamositas terrestris impedit, ne humidum euaporet, & magis aquæum scilicet calibs remanet. Et quoniam terrestritas ex sua siccitate ad porositatem facit, ferrum magis, quàm calibs porosum erit. Ideoque faber in acumine cultelli admiscet cum ferro calibẽ, vt per calibem in acumine fiat opilatio pororum ferri, sitque bonum ad inscisionem: ferri namque porositas, & crossa terrestritas eiusdem impediunt, ne cultellus duci possit ad tenuitatẽ inscisioni aptam. Et tunc quoniam aquæum, ductile est in omnem formam. Ideo calibs cum sit magis aquæus, aptatur in acumine cultelli, vt per ipsum ducatur in tenuitatem inscisioni aptam. Si verò quæritur cur calibs sit frangibilior ferro, cum potius videatur sequi contrariũ, si magis est aquæus, quàm ferrum. Dico, quòd sicut glacies frangibilior est, quàm cornu, propter terrestritatem existentem in cornu, quæ tendit ad viscositatem, quæ scilicet viscositas fractioni contradicit, sic terrestritas, quæ est in ferro faciens ad viscositatem, magis facit ferrum fractioni contradicere, quàm eius principium in calibe. Denique quemadmodum post euaporationem humidi a vino, remanere contingit terrestre humidum, ita per actionem caloris humiditate cõsumpta, quæ conuiscat in ferro partes terrestres, & scabiosas a partibus aquæis, & coagulalis, remanet calibs in aquæa substantia, & congelata, poros habens strictiores, quàm ferrum, propter quod quidem deficit in sicco, quod facit amplitudinem pororũ in ferro, & in cupro, & tunc quia calibs est magis aquæus, & aquæum ab aquæo deleri vel infici contingit, accidit, quòd calibs cum plumbo per calorem agentem (vt supradictum est) plũbum euaporabit. E tamen in euaporatione calibs mollificatus aliquantulum remanet. Toriensque hoc fieri potest, quòd calibs totam duriciem amittet, atque impressiones ad modum ceræ recipiet. Et hoc videlicet propter humiditatem, quam accepit a plumbo, quod est remollitiuum duriciei, sicut videri contingit in paraliticis, vbi duricies nerui relaxatur per humiditatem sine aliqua repletione, quæ generet spasmum repletionis.

De operatione ferri in alchimia. Cap. LIIII.

EX libro de aluminibus, & salibus. Ferrum est ex diuisione martis, natura eius calida, & sicca, & est acetosum in sapore, vehementis virtutis, expectans ignem, & impugnans ipsum, liquefit autem cum quatuor rebus, scilicet cum arsenico, & plũbo, & magnesia, & marcasica, regimenque eius est secundũ quatuor modos. Auicenna in libro alchimiæ de anima. Ferrum pluribus modis efficitur, primum est ferrum de andelum, quod est forte, & de illo faciunt martellos, & fissoria cæteraque opera, sed non est bonum ad scindendum, nec intrat in magisterium alchimię. Aliud est ferrum de alidena, quod est crossum, nec bonum ad operandum. Tertium est acerium, quod potest acuere ferrum de andelum. Quartum est ferrum de India, quod scindit magis, quàm alia, quia calor plus est in eo, quàm in aliis. Sed opus est vt prius calefiat ad ignem vel ad solem, & acerium quidem esset eiusdem naturæ, nisi quia in acerio est multum de sulphute. Nullum autem de ferris intrat in opus alchimiæ, sed seruit magisterio, præparari tamen posset, ut ingrederetur, & corpus fieret, sed non nisi grauiter soluitur, & cum maguo magisterio. Est etenim natura ferri calida, & sicca, & siccitas eius maior est omnibus illis. quæ se elongant. Ideoque de facili fundi non potest. Est autem factum de argento viuo crosso, & de sulphure rubeo lapidoso crosso. Philosophus. Ferrum cum auro miscetur, nunquam ab eo exterminatur, neque decoctionę, neque alia re. Cumque adiungitur argento stans cum auro, tingit ipsum colore pulchro, & quasi aurum apparet. Ferri natura calida & sicca est. Quidam tamen dixerunt, quòd est frigida, & sicca, & masculinum, & fœmineum. Huius autem manifestum est calidum, & siccum, & durum. Occultum autem his contrarium: Nec in aliquo corporum est aliquid durius manifesto ipsius. Similiter eius mollities manifestatur, cum in eius occultum conuertitur. Huius exemplum est argentum viuum, cuius occultum est ferrum, eiusque manifestum est argentum viuum. Cum igitur occultabitur eius manifestum, & manifestabitur eius occultum conuertetur in ferrum. Aut si volueris, eius minue calorem, & apparebit eius frigiditas, fitque argentum. Aut minue ipsius siccitatem, & apparebit eius humiditas, fitque aurum.

De virtute ferri in medicina. Cap. LV.

EX libro de natu. re. Ferrum dicunt Philosophi ꝙ virtutẽ habet attenuandi, & desiccandi. Infrigidatiuum est ac dissolutiuum, & stomacho prodest limaturis sumptum. Auicen. in secundo Cano. medicinæ. Ferrum tres habet species. Vinum, & aqua in quibus extinguitur ferrum, conferunt apostemati splenis, ac mollificationi, & debilitati stomachi. Ærugo eius vtilis

est cum

est cum vino positum super pannaticium. Similiter & super herisipilam, & super podagram. Vtilis etiam est asperitati palpebrarum, & vngulæ: hæc quoque infrigidat, & stiptica est, supposita fluxum sanguinis abscindit ex matrice, & exiccat emorroidas. Præterea vinum in quo ferrum extinguitur, retinet solutionem antiquam, & dissinteriam. Confert mollificationi ani, & insensibilitati vrinæ, & fluxui menstruorum, & prouocat coitum. Idem in eodem. Aqua ferrea confert visceribus, & spleni, & stomacho, ac renibus, ac colicæ passioni. Aqua etiam in qua ferrum extinguitur, sputo sanguinis confert. Idem in lib. I Substantia quidem metallina vel eius simile, & aquæ sanguisugales malæ sunt omnes. In quibusdam tamen illarum existit iuuamentum. Illa siquidem in qua virtus ferri superat, ad hoc iuuat, vt interioribus fortitudo tribuatur, & iderch.i. stomachi corruptio prohibeatur, & vt desiderantes virtutes procedant. Itaque non coire valentes aqua ferri adiuuantur. Splenem etiam resoluunt. Constan. in lib. gradaum. Diascorides ait, Ferrum candens in aqua vel vino extinctum optimum diuturnæ solutioni, & vulneribus intestinorũ, apostemata splenis, & stomachi mollificat. Gal. autem dicit. Aqua in qua candens ferrum extinguitur, neruos confortat, emorroidas curat, & plumbeum colorem, qui ex eis est aufert, mulieri prohibet ne concipiat, cum aceto bibitum humorem de auribus tollit, cataplasmata podagram infrigidat, vncta super allopiciam capillos instaurat. Est autem calida in secundo gradu. Idem in Pante. lib. 5. Aqua de ferri metallo ventrem constipat, membra confortat, valet ad dolorem splenis, & apostemata. Plinius vbi supra. Medicina e ferro est & alia, quàm secandi, pungi, scilicet leniter mucrone quo percussus sit homo, prodest contra dolores laterum pectorum ve subditos, qui punctiones afferant. Quædam etiam vstione sanantur, præcipuè canis rabidi morsus. Quippe morbo præualente potum expauescentes vsta plaga illico sanantur. Calefit quoque ferro candente potus in multis vitiis, præcipuè verò dissinteriis.

De Ferri purgamentis. Cap. LVI.

ISidorus. Ferri quoque purgamenta sunt rubigo, & scoria. Est enim rubigo dicta velut ab erodendo, non ab æramento. Eadem etiam segetes rodit. A ferro (vt dictum est) sese vlciscitur humanus sanguis, quia contactum sanguine ferrum rubiginem celerius trahit. Caret autem rubigine, si perungatur cerusa, & gypso ac liquida pice. Rubigo quoque non vitiat ferramenta, si medulla ceruina inungatur, vel cerusa rosaceo mixta. Scoria verò purgamenta sunt, & sordes, quæ igne excoquuntur, sic dictæ, quia de ferro excutiuntur. Plinius vbi supra. Rubigo ipsa ferri est in medicinis, quæ deraditur humido ferro veteribus clauis. Vis eius est ligare, siccare, stringere, vel sistere. Illita emendat alopicias, vtuntur eadem & ad scabricias genarum, pustulasque totius corporis cum cera, & oleo mirteo, ad ignes verò sacros ex aceto. Itẽ ad scabiem, paronychia digitorum, & pterigia in linteolis. Sistit & fœminarum profluuia velleribus imposita. Plagis quoque recentibus vino deluta, & cum mirra subacta, & cõdilomatis ex aceto prodest, podagras etiam illinita sanat. Squama quoque ferri est in vsu, & acriore vi, quàm rubigo. Quamobrem etiam contra epiphoras oculorum assumitur, sanguinemque sistit, cum vulnera maximè ferro fiant. Sistit & fœminarum profluuia. Imponitur etiam contra lienum vitia. Emorroidas compescit. Vlcerum serpentia, & genis prodest, farinę modo paulisper aspersa: præcipua tamen eius commendatio est, in quodam emplastro igne dicto ad purganda vulnera, & fistulas, omnemque callum erodendum, ac rosis ossibus ad carnes recreandas. Razi in Almansore. Squama ferri stomachum corroborat. Emorroidarum sanguinem stringit. Aqua verò in qua ferrum extinguitur, proficit crosso spleni, sed desiderium stimulat coeundi.

Adhuc de eodem. Cap. LVII.

PLatearius in lib. de simplici medicina. Ferrum, ferrugo, ac squama ferri, eiusdem virtutis sunt. Ferrugo calida est, & sicca in secundo gradu. Squama ferri est illud latum, & tenue, quod euolat a ferro per concussionem. Ferrugo autem per exustionem liquescit a ferro, & habet virtutem desiccandi, & attenuandi. Ad attenuationem splenis valet vinum, in quo ferrum candens extinctum fuerit, multum enim subtile est. Contra opilationem splenis, & epatis ex longo tempore datur. Puluis subtilissimus ferruginis cum vino calido vomitum in multa quãtitate prouocat, etiam in tãtũ quòd ad mortem ducit, vnde post impetum vel in impetu debet dari aqua, in qua lapis magnes tota nocte iacuerit, & puluis eius in aqua detur, reprimit enim violentiam eius, & sistit vomitum eius, attestante Diascoride, sed ibi vomitus periculosus est, vnde non laudo fieri. Contra emorroidas, puluis eius, scilicet ferruginis vel squamæ ferri subtilis conficitur cum succo tapsi barbati, & bombicem intinctam superponit sibi patiens, & optimum est. Auicenna in 2. Cano.

Scoria ferri est fortioris exiccationis omnibus cæteris. In ipsa est uirtus solués aquam. Est autem sicca in tertio gradu. Aerisque scoria ei propinqua. Reliquę uero minus propinquę & minus sunt calidę, omnesque sunt exiccatiuę, & exiccant humiditates. Scoria ferri resoluit apostemata, confert asperitati palpebrarum. Confortat stomachum, & exiccat humiditates eius spongia, remouetque mollificationem eius quando potui datur in uino antiquo, & admixtum, prohibet autem impregnationem & fluxum emorroidarum, fluxumque menstrui sanguinis abscindit, & est in eo ultima, similiter & in urina. Anum quoque coattat limita. Idem in eodem. Zimar ferri est stipticum, & corrosiuum. Aerugo ferri utilis est super erisipilam, & super bothor, & super podagram. Vinum & aqua in quibus ferrum extinguitur consumit apostemata splenis: & prodest mollificationi stomachi, & debilitati eius. Scoria eius soluit aquam. & ęrugo eius est stiptica. Exiccatq; emorrhoidas sui posita. Denique vinum in quo extinguitur ferrum: retinet solutionem antiquam & dissenteriam. Idem in libro quarto. Ex limatura & scoria ferri accidũt, quandoque dolor uehemens in uentre, & siccitas in ore, & inflatio, superatque dolor capitis. Cura eius est ut detur in potu lac cum rosaceo, & uiolaceo oleo, succus foliorum de salicibus quassatorum cum aceto supet capita eorum. Datur etiam quandoque in potu aliquid de magnete ut aggregetur id quod separatum est ad ipsum, deinde adhibentur solutiua.

De quibusdam metallis commixtis electro, & corintheo. Cap. LVIII.

ISidorus. Electrum dicitur: eo quòd ad radios solis clarius auro argentoque reluceat. Sol enim a poetis uocatur electron, defecacius enim est hoc metallum omnibus metallis. Huius tria sunt genera, unum quod ex arbore pini fluit, & succinum dicitur. Alterum metallum, quod naturaliter inuenitur, & in pręcio habetur. Tertium quod fit de tribus partibus auri, & una argenti. Quas partes etiam si naturale soluas, inuenies: vnde & nihil interest, natum sit an factum, utrumque enim eiusdem naturæ est. Electrum quod est naturale est eiusmodi naturæ ut in conuiuio & ad lumina clarius cunctis metallis refulgeat, & uenenum prodat. Nam si ei uenenum infundas stridorem edit & colores uarios in modum arcus cęlestis emittit. Ex libro de natura Rerum. Electrum duplex est, artificiale, quod ex auri & argenti mixtura conficitur. Et naturale quod in colore quidem simile est, sed in uirtute præstantius. Rarissime autem inuenitur, & sophisticatum auro difficillime discernitur. Sed uas ex uero & naturali electro uenenum prodit. Cui si uenenum infundatur: stridet, quasi uioletiam passum, & colorem perdit, vsque dum igne purgetur. Metallum hoc conseruatiuum est, unde olim in locellis ex electro magnorum corpora condebantur. Plinius libro 33. In auro ubicunque argenti est quinta portio, electrum uocatur. Scrobes huiusmodi reperiuntur in auro canaliensi: fit & cura electrum dum argento additur aurum, quod si proportionem quintam excedit incudibus non resistit. Electrum natura est clarius argento splendore ad lucernarum lumina: Quodque natiuum existit, uenena deprehendit. Nam in calcibus arcus, cęlesti arcui similes, cum igneo stridore discurrunt, geminaque ratione prædicunt. Electro (teste Homero) auctoritas fuit, qui Menelai regiã auro, electro, argento, & ebore fulgere tradit. Glosa super Ezechielem. Electrum ex auro & argento compositum est. Dumque argentum miscetur, in claritatem crescit. Et aurum a fulgore suo pallescit, vnde in Ezechielis uisione, per electrum recte significatur Christus mediator Dei & hominum. Dum enim humanitas eius in maiestatis gloriam excreuit, diuinitas a proprij fulgoris potentia humanis oculis se temperauit. Sicque dum in eo pallescit aurum, fulget argentum. Electrum uero in igne, Deus homo in persecutione. Isidor. Corinthium est commixtio omnium metallorum. Quod casus primum miscuit: Corinthus cum caperetur incensa. Nam dum hãc ciuitatem Hannibal cepisset, omnes statuas Aeneas, & aureas, & argenteas in unum rogum congessit, & eas incendit. Ita ex hac commixtione fabri sustulerunt, & parabsides fecerunt, vnde usque hodie siue & ex ipso, siue & ex eius imitatione ęs Corinthium, uel Corinthia uasa dicuntur.

De moneta & nummo. Cap. LIX.

IDem. Moneta inde appellata est, quia monet ne qua fraus, vel malitia in põdere, aut metallo fiat. Nummi vero a Numa Romanorum rege dicti sunt, qui eos primum apud latinos imaginibus notauit, & titulo sui nominis præscripsit. Itaque numisma est solidus aureus uel argenteus aut ęreus, sic dictum, quia nominibus principum effigiebusque quondam signabatur. In nummismate (vt supra dictum est) tria quæruntur, scilicet metallum, figura, & pondus. Si ex his aliquid defuerit, nũmisma non erit. Antiquissimi autem nondum auro argentoque inuento, ęre utebantur. Nam prius ærea pecunia in usu fuit, postea

stea

rea argentea, deinde aurea. Sed ab eo, quo cępit, & nomen retinuit. Plinius vbi supra. Seruius primus ęs signauit. Antea verò rudi vsus Romæ Thineus tradidit. Signatum autem est pecudum nota, vnde & pecunia dicta. Maximus census. 110. millia assium illo rege fuit exactus. Argentum verò anno vrbis. 585. quinto Fabio consule est signatum quinque annis ante bellum punicum, placuitque denarius pro libris æris, Quinarius pro quinque, Sestertium pro dypondio ac semisse. Libræ autem pōdus æris imminutum est bello punico primum cum impensis respublica non sufficeret. Constitutumque vt asses sextantario pondere ferirentur. Ita quinta parte lucrifacta, dissolutum ęs alienum: postea verò Hannibale vrgente quinto Fabio Maximo Dictatore asses vnciales facti, placuitque denarium. 16. assibus permutari, Quinarium octonis, Sextarium quaternis. Ita respublica dimidium est lucrata. In militari tamen dispendio semper denarius pro decem assibus est datus. Mox verò lege Papyriana semiunciales facti sunt asses. Liuius Drusus in tribunatu plebis argento miscuit octonam partem ęris. Nummus qui nunc appellatur victoriatus, quia scilicet victoria signatus, lege Clodia est percussus. Antea siquidem loco mercis habebatur, ex Illirico aduectus. Aureus verò nummus post annum. 62. percussus est, quàm argenteus, ita vt scrupulum valeret sestertiis vicenis. Verum a Numa prima est auaritiæ origo fenore excogitata, quæstuosaque segnicia. Nec paulatim rabie quadam, non iam auaritia, sed auri fames exarsit, vtpote Sepeius Claudius. C. Grachi familiaris, caput eius, auro repensum excisum ad Opimium tulerit, plumboque in os addito, parricidio suo rempublicam etiam circumscripserit. Nec iam Quiritum aliquo, sed vniuerso nomini Romano infamis. Rex Mithridates aurũ in os infudit Aquilio duci capto, hæc parat cupido habendi. Pessimum ergo scelus fecit, qui primum ex auro denarios signauit, quod & ipsum auctore incerto latet. Populus quidem Romanus ne argento quidem signato ante. Pyrrhum regem deuictum vsus est, vtinam e vita in totum abdicari posset auri sacra fames. Multo felicius æuum fuit cum res ipse permutabantur inter se.

De Spiritibus mineralibus. Cap. LX.

AVicenna in lib. Alchimiæ de anima. Spiritus autem minerales sunt Sulphur, Auripigmentum, Sal hammoniacũ, Mercurius. Spiritus inquam sunt, quia per eos imprimitur corpus, ut possit cum anima coniungi. Corpora quidem sunt, sed ab aliis corporibus differunt, quia sublimantur hæc, & non alia. Ideo dicuntur spiritus, quia nulla res sine spiritu sublimari potest. Lapis enim per se non ascendit, sic nec alia corpora. Ista verò per semetipsa ascendunt, idest sublimantur, & soluuntur leuiter, & faciunt alia solui, & cremant, & infrigidant, & siccant, & humidant quatuor elementa. Ex doctrina alchimiæ. Vide ergo, quòd in visceribus terræ virtutem mineralem habentis fit generatio spirituum, & corporum. Spiritus quidem sunt quatuor, scilicet sal hammoniacum, & sulphur, & argentum viuum, & arsenicum. Corpora verò sex scilicet aurum argentum, æs &c. Ex prædictis enim elementis minerę generantur aliquando corpora munda, vt aurum, & argentum. Aliquando immunda, vt æs, & ferrum. Nam ex argento viuo puro albo coagulato a virtute sulphuris albi non vrentis generatur materia in minera, quæ per fusionem conuertitur in argentum. Ex sulphure autem mũdo, claro, rubeo, non habente in se virtutem adurentem, & ex argen. vi. bono claro a sulphure coagulato, generat aurũ. Porro ex bono ar. vi. & sulphure habente virtutem adurẽtẽ generatur æs. Ex prauo autem sulphure, & prauo ar. ui. ferrum. Ex bono verò ar. vi. & prauo sulphure non bene commixto stagnum. Ex prauo argento viuo, scilicet ponderoso, & luteo, & prauo sulphure fœtido ac debili plumbum. Hæ operationes, quas natura facit in mineralibus, & has alchimistæ conantur. Dicuntur autem spiritus, vel habere spirituum naturam, quæcumque ignem fugiunt, hęc enim, quæ dicuntur corpora, natura facit, vnde & fixa dicũtur. Itaque cuncta etiam, quæ egrediuntur de planta vel alia re per distillationem, habent naturam spirituum, quia fugiũt ignẽ, & omne tale dicitur volatile ac fugitiuum, vnde & argentum viuum a sapientibus alchimiæ seruus fugitiuus vocatur. Infirmitatis autem spirituum duplex est remedium, scilicet in eorum fixione, & eorum coloratione. Quod autem non fugit ignẽ, dicitur fixum, sicut corpora lapidũ, & metallorũ. Hoc tñ ẽm magis, minus. Nã vt vera loquamur. Nullũ genus metallorũ est verè, & omnino fixum, ita scilicet vt non paulatim fugiat ignem, præter solum aurum examinatum, hoc enim, nec fugit ignem, nec ab ipso minuitur, sed potius rectificatur, & humectatur. Circa hoc & similia secundum præfatum modum negociantur alchimistæ, & hæc est eorum materia.

De argento viuo, & eius origine, vel natura. Cap. LXI.

ISidorus vbi supra. Argentum viuum dicitur, quòd excidat materias quibus iniicitur, hoc & liquidũ, quia percurrit. Inuenitur autem specialiter in metallis, siue in fornacibus argentariis, guttarum concretione tectis inhærens. Sæpe etiam in stercore vetustissimo cloacarum, vel puteorum limo, fit etiam ex minio conculæ ferreæ imposito patena testea supposita. Tunc enim circumlito vasculo circundantur carbones, sicque argentum ex minio distillat: sine hoc neque argentum, neque æs inaurari potest. Tantæ autem virtutis est, vt si super sextarium argenti viui centenarium saxum superponas, oneri statim resistit: Sin autẽ auri scrupulum, leuitatem eius raptim sinu recipiet. Ex quo intelligitur, Non pondus, sed naturam esse cui cedit. Seruatur autem melius in vitreis vasculis, nam cæteras materias perforat. Potui autem datum interficit ponderis causa. Plinius vbi supra. Argentum viuum venenum est omnium rerum, exedit ac perrumpit vasa permeans tabe dira. Omnia enim innatant præter aurum. Id vnum ad se trahit. Ideoque optime purgat cæteras eius sordes expuens, crebro iactatu fictilibus in vasis, ita vitiis abiectis. vt & ipsum ao auro discedat, in pelles subacta effunditur, per quæ eas sudoris vice defluens purum relinquit aurum. Ergo & cum æra inaurantur sublitũ brateis pertinacissimè eas retinet. Verum pallore detegit simplices aut prætenues brateas. Huiusmodi liquor æternus venis argenteis vomitur. Auicenna vbi supra. Argentum uiuum subtus terram nascitur, propter humiditatem magnam in loco illo existentem. Et hoc euenit propter solem. & aerem, qui tanguut eum. Ideoque efficitur currens propter humiditatem, & frigiditatem, quæ in eo sunt, nec efficitur nisi in loco frigido. Ex lib. 4. Metheororum. Argentũ uiuũ est liquefactiuum, & raræ substantiæ ac debilis compositionis. Est enim vt aqua, quæ miscetur cum terra nimia subtilitate sulphurea, mixtione forti, donec non quiescit superficie plana. Et hoc est ex siccitate magna, quæ inest illi, & ideo non adhæret tangenti. Estque albedo eius ex claritate aquæ illius. Et ex albedine terræ subtilis, quæ est in eo. Et ex admixtione aeris cum ea: proprium autem eius est, quòd ex vapore sulphuris coagulatur. Ex libro de vaporibus. Argentum viuum aufert frangibilitatem ex siccitate prouenientem, vt patet in stateris. Stagnum quippe liquefactum, & postea in aceto infusum, vbi est argentum viuũ, statim penetratur ex substantia argenti uiui, & etiam ex substãtia aceti coadiuuante ad penetrabilitatem, & tunc humiditas argenti uiui siccitatem aufert stagni, & eius humiditatem remollit, præterea uiuum argentum lamine argenti cum argento est consolidatiuum. Quod ideo fit, vt dicit Philosophus, quia communicat in radice cum omni metallo. Ex libro de natura rerũ. Argentum viuum est reuera calidum, & humidum in quarto guadu, licèt in quibusdam libris inueniatur esse frigidum. Extinctum potest alii rei admisceri. Sed vinum non. Optimè seruatur in vasis vitreis, & loco frigido, positum enim in calidum exhalaret in fumum. Potest autem fieri album, & rubeum cum sulphure, fertur enim de facili omnes colores recipere. Si extinguatur cum pinguedine apparebit quasi terra, & sic inter ollas artificiose crematum, extrahitur ab igne clarum maleabile, & tractabile ad modum argenti, ad maxima firmacula facienda. Denique sine argento non potest fieri deauratio, cumque argentum non consolidetur argento medio argento, hoc videtur benè fieri cum argento viuo.

De operatione ipsius in alchimia. Cap. LXII.

EX libro de aluminibus, & salibus. Argentum viuum est frigidum, & humidum elementum. Ex quo Deus creauit omnes mineras, & est aereum fugiens ab igne, cum ergo infigitur ei quælibet fixio efficit operationem sublimem, & est spiritus in imis solum, nec est ei in mundo simile profundans in omni corpore erigens ipsum, & conuertens de dispositione in dispositionem, de colore in colorem, quando agitur cum eo, & commiscetur ei. Ipsum est etiam, quod mortificat, & uiuificat, exiccat, humectat calefacit, infrigidat. Et facit contrariam operationem secundum mẽsuram sui regiminis. Et ignis quidem perdit omnem rem, ac finit, & dispergit eam tempore breui vel longo, nisi argentum uiuum. Super ipsum enim non potest neque commedit ipsum, sed fugit ab eo. Ingeniauerunt autem ei Philosophi prætendentes modos ingeniorum, scilicet mortificationem, sublimationem, solutionem. Hæc sunt quatuor species ipsius regiminis ingeniolæ a Philosophis inuentæ, quas oportet præcedere fixionem, donec scilicet paulatim fiat expectans ignem. Ipsumque cum mutatur mutat, & perit eius nigredo, ac sonitus, albificat in uisione oculi, & rubificat in successione. Et acetum est attrahens, & aqua aggregans, & oleum mollificans. Estque pater mineralium omnium, seruus quoque fugitiuus, qui & auro se prætulit, & ipsum vincit. Dixit ergo aurum ei. Quanto præfers te mihi. Et ego sum dominus lapidum execrans ignem. Respondit ei vtique. Sed ego genui te, & ex me natum esse te noscis. Et una pars ex me viuificat multas de te, & tu auarum es non dans ex te aliquid per comparationem ad me.

me. Auicenna vbi supra. Argentum viuum, vt superius dictum est, efficitur currens propter humiditatem, & frigiditatem, quæ sunt in eo. Nec efficitur nisi in loco frigido. Ideo etiam effugit de igne, quia maior pars eius est aqua, quæ est igni contraria. Quando verò calere incipit, desiccatur, & ascendit sicut ignis. Et si multum ignem ei dederint, & sit in loco clauso, recedit inde humiditas, & vertit se in colorem ignis accidentalem, dicũtque naturales, quòd est aurum viuum.

Qualiter argentum viuum sit elementum omnium liquabilium. Cap. LXIII.

EX libro. 4. Metheororum. Argentum viuum (vt dictum est supra) est liquefactiuum, & miscetur plumbo, & huiusmodi corporibus, quoniam hoc est de substantia eorum, videtur autem, quòd argentum viuum, & quæ illi sunt similia sunt elementum omnium liquabilium, quoniam alia liquabilia cum liquantur, ad ipsum conuertuntur. Sed non liquantur nisi calefacta. Et cum liquata fuerint, apparent rubea, vt apparet in plumbo, qđ proculdubio cum liquatur est argentum viuum, sed non liquatur nisi calefiat. Et cum liquefactum fuerit conuertitur ad calorem communem omnibus liquabilibus, scilicet igneum. Et ideo miscetur argentum viuum cum istis corporibus, quia est de substantia eorum. Sed ista ab eo differunt in compositione sua, eo modo quo differt argentum viuum a suis similibus. Et permixtiones, quæ miscentur cum illis, donec congelantur: & quidem si fuerit argentum viuum purum coagulabit illud vis sulphuris albi, non vrentis, & illud est optimum, quod recipere possunt alchimistæ, vt conuertant ipsum in argentum. Si autem fuerit sulphur mundum, optimum, rubore clarum: & fuerit in eo vis igneitatis simplicis vrentis, erit res optima, & alchimistæ conuertunt illud in aurum. Quòd si fuerit argentum viuum bonæ substantiæ, & sulphur non purum, cui insit vis adurens, conuertit ipsum in ęs. Si verò fuerit argentum viuum malum, non mũdum, porosum, terreum, sulphur quoque non mundum, fiet ex eo ferrum. Porro stagnum videtur habere argentum viuum bonum, sulphur vero malum. Et hæc benè non mixta, sed tanquã per parua composita, & ideo benè fit tale. Plumbi verò crossi argentum viuum malum est ac ponderosum, & luteum, & sulphur eius malum, mali vaporis, & fœtidi ac debilis, vnde non benè gelatur. Artifices autem faciunt gelationem ferè sensibilem artificialiter quamuis artificialia non sunt eo modo quo naturalia nec tam certa quoniam ars debilior est natura. Nec eam consequitur quamuis multum laboret. Actor. His autem verbis libri Metheororum consonat sententia libri de aluminibus, & salibus, videlicet quòd argentum viuum est elemẽtũ, in quo Deus creauit omnes mineras.

De virtute ipsius in medicina. Cap. LXIIII.

COnstanti. in lib. graduum. Argentum uiuum calidum est in quarto gradu, & humidum, pediculos capitis occidit, & reptilia omnia cum lithargyrio, & aceto, & oleo, fitque bonum ad curandum scabiem, fit etiam unguentum ad pustulas optimum. Auicenna in secundo Canone medicinæ. Argentum viuũ aliud generatur ex minera sua purgatum. Et aliud extrahitur ex lapide minerę suæ cum igne, sicut aurum, & argentum, qui scilicet lapis minerę eius quando purus est, non permiscetur ei terra, & lapides. Habet autem colorem nizifur, id est cinabrii, & eo fortiorem, frigidũ est, & humidũ in secundo gradu uel in tertio Sublimatum quidem stipticum est. Extinctum autem cum oleo rosato medicamen est pediculorum, & lendium, & scabiei, & vlcerum malorum. Platearius vbi supra. Argentum viuum calidum est, & humidum in quarto gradu. Nam calidum esse ex effectu probatur, quia dissoluit, inscidit & penetrat. Sed quia valde frigidum actualiter est, frigidum ab auctoribus quibusdã iudicatur. In terra generatur. Et ab ea quasi aqua fluens producitur. Diutissime conseruatur, sed in vase solido, & in loco frigido. Habetque virtutem dissoluendi, & penetrandi: farina lupinorum amarorum decoquitur in aceto fortissimo vsque ad spissitudinem, & argenti viui extincti facta commixtione, caput patientis ex abundantia pediculorum perungitur per discriminalia. Extinguitur autem vel cum saliua, vel fricatur cum cinere, & saliua. Aut cum capillis, & saliua. Aut cum puluere ossis sæpe & saliua, melius autem dicitur extingui cum alteri rei potest admisceri. Nisi enim sic extinguatur, ipsius ad aliud non fit admixtio. Ignis autem ex actione facile extenuatur in fumum, denique nec in re actualiter calida ponendum est, quia extenuaretur in fumum, fumus autem argenti viui astantibus obest. Contra scabiem autem vnctum, oleo parum calefacto miscetur acętum, deinde lithargyrium, & cerusa puluerizata buliuntur ad spissitudinem mellis. Et refrigeratis argentum uiuum imponitur, & vsui reseruatur. Cum axungia quoque gallinacia argentum viuum, & cerusa conficiuntur. Et hoc facies inuncta clarificatur, & dealbatur.

De ipsius potione ac fumigatione venenosa. Cap. LXV.

ISidorus. Argentum uiuum potui datum interficit causa ponderis. Constanti. vbi supra. Diascorides quoque dicit, quòd argentum uiuum bibenti mortem tribuit. Euadere tamen poterit, qui hoc biberit, caprinum lac bibendo, ac se mouendo, vel etiã bibendo vinum addito absinthio synapi vel isopo. Cuicumque membro adhæret ipsum percutit, & corrodit. Quod si ad ignem ponatur destruitur, fumumque facit, cui scilicet fumo quisquis appropinquauerit, mox eius mollificabuntur ossa, omnesque nerui atque lacerti. Et omnia membra, quæ propter motum voluntarium sunt scilicet composita, vnde plerique incidunt in paralisim, in tremorem ac surditatem, & actionis corruptionem animatæ. Denique quocumque loco fumus argenti viui fuerit, omnia reptilia fugiunt aut moriuntur. Paltearius ubi supra. Argenti uiui fumus ut dictum est astantibus obest quia scilicet remolliendo neruos paralisim operatur: ore etiam, receptum vel auribus immissum occidit, membra dissipando. Si tamen fuerit ore receptum, detur lac caprinum in multa quantitate, & patiens sit in motu, vel detur vinum decoctionis isopi, & absinthii. Hæc enim sunt ad salutem remedia. Auicenna ubi supra. Argentum viuum sublimatum interficit, propter vehementem inscisionẽ, & eius cura fortis est bibere lac, & vomere. Sed Galienus dicit, hoc se expertum non fuisse. Dicunt & quidam, quòd extinctum interficit, quia quicquid ei obuiat sua grauitate corrodit. Interficit etiam murem. Et ex eius fumo fugiunt vermes, & serpentes venenosi. Item vapor eius facit accidere paralisim, tremorẽ: fumus eius destruit visum ac auditum. Et facit oris fetorem, cũ transit per ipsum. Idem in lib. 4. Argenti uiui extincti uenenum est de genere medicinarum acutarum calidarum. Mordicationi, & inscisioni, & puncture corrosionis aptum. Potatum verò plurimum non nocet, sed egreditur per inferiorem regionem, porro in aurem infusum facit dolorem uehementem, & accidit cõmixtio, & quandoque spasmus. Et grauedo illius lateris. Quandoque etiam epilensia uel apoplexia, propter læsionem cerebri cum frigore ipsius. Extinctum autem, & sublimatum est malum nociuum inscisiuum lithargyrio simile ex punctura, & intestinorum torsione, & sanguinis deambulatione, & linguæ grauitate, stomachique grauedine. Corpus etiam apostematur, & urina retinetur. Cura extincti potati est, ut post uomitum mirrha cum uino, & aqua mellis detur, & clisterizetur. Cum autem in aure effusum est, declinet caput inquantum potest. Stansque super vnum pedem saliat super aliam partem, uel manu suspendatur, ut concutiatur argentum uiuum, & egrediatur.

De sulphure, & eius natura. Cap. LXVI.

ISidorus. Sulpur dicitur, quia igne accenditur. Verum ignis est. Nam uis eius ab aquis feruentibus sentitur. Nec aliqua res facilius accenditur. Nascitur in insulis Aeoliis inter Siciliam, & Italiam, quas ardere dicunt. Inuenitur: & in aliis locis effossum, huius genera quatuor, unum, quod effoditur, translucet, & uiret, quo solo ex omnibus generibus medici utuntur. Alterum, quod glebam appellant, usibus tantum fullonum familiare. Tertium liquor est, usus eius ad lanas efficiendas, quia candorem molliciemque præstat. Quartum ad licinia maximè conficienda aptum. Sulphuris tanta uis est, ut morbos comitiales nidore suo comprehendat. Impositum ignibus ardescens in calice uini, prunaque subdita circumferens ex ardescentis repercussu pallorem dirum uelut defunctorum effundit. Plinius lib. 25. In generibus terræ secundum regiones uel maximè naturam, mira uis est sulphuris, quo plurima domantur. Nascitur in Aoliis insulis. Sed nobilissimum in Melo insula. In Italia quoque inuenitur in agro Neapolitano Campanoque, collibus, qui uocãtur leucogabi e cuniculis effossum igni perficitur: primum genus græci apyron appellant, quod solidum hoc est glebosum nascitur. Eoque solo ex omnibus generibus medici utuntur. Cætera namque liquore constant, & conficiuntur oleo incocta, uiuũ autem effoditur translucens, & uirens. Secundum uocatur gleba, fullonum tantum officiis familiare. Tertium regula. Cui unus tantum est usus ad suffiendas lanas, quoniam candorem tantum molliciemque confert. Quartum ad licinia conficienda maximè ualet. Impositum igni comiciales morbos nidore suo deprehendit. Lusit eo Anaxilaus candens in calice nouo pruna subdita circunferens, ex ardescentis repercussu, & pallorem dirum uelut defunctorum conuiuis effundẽte. Sentitur uis eius, & in aquis feruentibus. Neque alia res facilius accenditur, quo apparet ignium uim magnam etiam ei inesse: fulgura, & fulmina quoque sulphuris odorem habent. Et lux ipsorum est sulphurea. Actor. Sulphur calidum est, fœtidum, tenax, duratiuum. Accensum autem plus fetet.

De regimine, & operatione ipsius in Alchimia. Cap. LXVII.

EX lib. de animalibus, & salibus. Sulphuris natura ac regimẽ ipsius

ipsius est, sicut arsenici. Quod autem de ipso consideratur, est remotio adustionis eius. Et deletio oleaginitatis, & albificatio ipsius æqualiter sicut arsenicum. Huius generis rubeum melius est. De arsenico dicetur inferius. Actor. Ex supradictis verò patet, quòd sulphur, sicut & argentum viuum, est elementum omnis mineręmetallorum. Nam ex argento viuo puro, & albo, vt supra dictum est, a virtute sulphuris albi non vrentis coagulato, generatur materia in minera, quæ per fusionem conuertitur in argentum. Ex sulphure autem claro, mundo, rubeo, non habente in se virtutem adurentem, & argento viuo bono, claro, a sulphure congelato, generatur aurum. Porro ex bono argento uiuo, & sulphure habente virtutem adurentem generatur æs. Ex prauo autem sulphure, & prauo argento viuo ferrum. Ex bono vero argento viuo, & prauo sulphure non benè commixto stagnum. Ex prauo argento viuo, scilicet ponderoso, & luteo, & prauo sulphure debili ac fœtido non benè gelatis plumbum. Ex libro de vaporibus. Sicut autem cum ignis attrahit humiditatem cupri, nigrescit cyphus argenteus in igne. Sic quando sulphur vel etiam auripigmentum puluerizatum apponitur supra cuprum calefactum, nigrescit cuprum. Eo quòd auripigmenti, & sulphuris attrahit sibi humidum. Ex hoc etiam est radix cur homines declarare volentes auripigmentum, & sulphur, lauant ea in acutis lauaturis, vt in vrina, & aceto, & lixiuio, & sero caprino, vt extrahant ex eis vnctuositatem, quæ faciebat in eis ad citrinitatem. Cunque videre volunt, vtrum sint purè dealbata, & recessit ex eis tota citrinitas, apponunt illa supra cuprum calidum. Et si quidem nigrescit purum in illa positione, sciunt, quòd hoc est propter vnctuositatem, quam extrahit illis, quæ ante faciebat in illis ad citrinitatem. Nec ex toto recessit ab eis, & tunc sciunt quòd non ex toto dealbata est per acutas lauaturas. Si autem viderint, quòd cuprum nullo modo nigrescit propter illorum appositionem, tunc sciunt, quòd in illis nulla remansit vnctuositas, quæ faciebat ad citrinitatem, & tunc sciunt illa corpora purè esse dealbata, & apta, vt ex eis fiat sublimatura. Et nota, quòd sulphur quoniam in eo est pingue tanquam materia calida, & sicca, proiicit flammam ex se sine alicuius admixtione. Sæpum autem vaccinum licèt pinguius sit, non tamen flammam ex se proiicit. Et hoc ideo, quoniam abundat infrigiditate, cuius signum est, quia est de animali ruminante, quod est complexionis frigidæ.

De virtute sulphuris in medicina. *Cap.* LXVIII.

PLinius vbi supra. Sulphuris natura excalefacit, & concoquit. Corporumque collectiones discutit, propter hoc talibus emplastris, & malagmatibus miscetur. Renibus etiam ac lumbis in dolore, cum adipe impositum, mire prodest. Lichenas e facie, cum therebinti resina, & lepras aufert, prodest & suspiriosis, purulenta quoque extussientibus, & contra scorpionis ictus. Constantinus vbi supra. Sulphur calidum est, & siccum in quarto gradu. Vnde Dyascorides. Sulphur inquit calefacit, & diuturnam tussim maturat. Saniem pectoris excludit mixtum cum aceto, valet impetigini, & scabiei, & alopiciæ. Arbore pomorum citrinorum ex eo fumigata, mox omnia poma cadunt. Quòd si rosa atque rubei panni ex eo fumigentur, fiunt albi coloris, mixtum cum melle, & nitro, veteri valet scabiei, pustulis, & putori corporis. Puluerizatum corporique aspersum sudorem egredidi prohibet, reuma & catarrum curat. Cum nitro, & aqua mixtum frigidam podagram mitigat. Dyascorides, & Galienus concordati sunt dicentes, aquam sulphuream pustulis, scabiei, & impetigini valere, corporibus inde lotis. Morsus reptilium, & leonum, & diuturnas febres curat. Mulieres etiam concipere nequientes propter humores accumulatos, excludit. Auicenna in 2. capitu. Sulphur calidum, & siccum est ad quartum gradum pertingens, subtiliatiuum est, & attractiuum. Est autem in medicinis albaras, propriè dum non tangit ipsum ignis, cum aceto super morpheam ponitur. Cum gemma albotri mixtum corrodit, & eradicat vestigia, quæ sunt in vnguibus, ponitur quoque super adustionem, & ad ulcerationem, & abstergit impetiginem propriè cum aceto, & nitro propter pruritum, aut lauetur ex eo corpus. Suffumigatum, restringit corizam. Et cum nitro, & aqua linitur super podagram. Cum aceto, & melle ponitur super auris cõtritionem. Dyascorides. Sulphur eligendum est, viuum, colore limpidum, resplendens ac perlucidum, ac sine lapide, quod missum in focum viridem, & pinguem colorem facit. Nascitur in Melosda, & Lippara, virtus eius est termantica, & dyaforetica, & recorporatiua, & extenuatiua. Tussim prohibet. Empicis, & asmaticis in ouo acceptum medetur resinæ mixtũ ictus scorpionis mitigat, & draconis maritimi, pruriginem corporis prohibet. Catarum, & superflum sudorem corpori aspersum tollit, cum nitro, & aqua podagricis confert. Fumigio reddit auditum, & lithargicos curat. Item aceto mixto cum terebintina leprosos vngues excludit, venenis in vino bibitum resistit. Platearius de simplici medicina. Sulphur est calidum, & siccum in primo gradu. Terra actione caloris in naturam sulphuream mutatur, aquosis & terrestribus partibus in igneas trãseuntibus, viuũ tale est, quale ab ipsa terræ producitur. Aliud extinctũ vel mortuum, quod artificiosè paratur. In calamis æneis vel ferreis funditur, & per actionem proprii caloris consumitur. Et in cinerem album conuertitur, sicque in medicinis ponitur. Et habet virtutem dissoluendi, consumendi, attrahendi.

De Arsenico, & eius natura. *Cap.* LXIX.

ISidorus lib. 19. Arsenicum, quod latinè ob colorem auripigmentum dicitur, colligitur in ponto ex auraria materia, vbi & & sandaraca, optimum est, quod in aureum colorem transit, purum, & fusile gracili venarum discursu. Quod verò pallidius, aut sandaracæ simile est, deterius iudicat. Est & tertiũ gen' squamosum, quo miscetur aureus color: vis eorum est, vt Sandaracæ, sed acrior. Plinius li. 34. Arsenicum est ex eadẽ materia, qua & Sandaraca. Quod ex eo optimum, est coloris etiam in auro excellentis. Ex lib. de uaporibus. Contingit in aliquo loco terrę, quòd terrestre compressione humidi in ipso fit pinguius, vt sterquilinio. Nam propter compressionem partis ad partem, & humidi crossi exhalationem, redditur sterquilinium pingue. In tali casu contingit in cauernis fieri bitumen pingue, & ex crossa pinguedine, tunc veniẽtibus ventis terrestribus calefactis in fundo maris per meatus terræ, calefactis inquam per splendorem solis reflexum ab ipsis partibus colatis, per humidum fluens per cauernas terræ exhalante humido, partes terrestres in cauernis existentes habent in se subtilem vnctuositatem, quæ veniens ad prædictum bitumen admiscetur illi, & tunc unctuositas est duplex. Vna scilicet quæ est bituminis crossi, & altera, quæ est subtilis istarum partium terrestrium, quæ admixtæ sunt ei, porro tali corpore congelato per tempus contingit ipsum transire in substantiam auripigmenti sicut in sulphuris, hinc auripigmentum duplicem dicimus habere vnctuositatem, & similiter sulphur. Itaque auripigmentum, vt superius de ipso, & de sulphure dictum est, quando puluerizatum apponitur supra cuprum calefactum, nigrescit cuprum, eo quòd sibi attrahit auripigmenti humidum: vnde homines declarare uolentes auripigmentum, & sulphur, lauant ea in acutis lauaturis, ut in urina, in aceto, & lixiuio, & sero caprino, ut extrahant unctuositatem, quæ faciebat in eis ad citrinitatem. Cumque uidere volunt utrum sint purè dealbata, & recessit tota citrinitas, apponunt illa supra cuprum calidum, & si quidem nigrescit cuprum in illa positione, sciunt quòd hoc propter unctuositatem, quam extraxit ab illis, quæ ante faciebat in eis ad citrinitatem, nec ex toto recessit ab eis, & tunc sciunt quòd non ex toto dealbata est per acutas lauaturas. Si autem uiderint, quòd cuprum nullo modo nigrescit propter illorum appositionem, tunc sciunt, quòd in illis nulla remansit unctuositas, q̃ faciebat ad citrinitatẽ. Et tunc sciunt illa corpora esse purè dealbata, & apta ut ex eis fiat sublimatura.

De operatione ipsius in Alchimia. *Cap.* LXX.

EX lib. de aluminibus, & salibus. Arsenicum est calidum, & humidum, & est diuersi generis, scilicet rubeum, & citrinum, & laminosum, cum vtrisque non sit quod fortius, neque quod uehementius adurat corpora. Est arsenicum simile sulphuri in multis operibus, & in sublimatione, & in uelocitate liquefactionis, & a paruitate expectationis supra ignem. Citrinum verò diutius expectat, quàm rubeum. Et est copiosioris tincturæ, laudabiliorisque successionis. De proprietatibus autem eius est, quòd albificat aliud quando sublimatur, & denigrat quando non sublimatur. Et adurit dum permanet viuum. Quod autem uoluitur de arsenico, eius est albificatio, & deletio oleoginitatis eius ac remotio adustionis, & combustionis eius. Ex libro de uaporibus. Arsenicum siue auripigmentum, ut prædictum est, duplicem unctuositatem habet, & sulphur similiter: unde cum intendimus auripigmentum uel sulphur sublimare, auferimus unctuositatem unam per eius ablutionẽ in urina, & lixiuio, & aceto, & caprino lacte, quæ quidẽ ablutiones acutæ sunt, & unctuositatem ex eo auferunt, quæ si remaneret auripigmentum sublimari non posset. Nam statim incenderetur, & flamma fieret. Eo quòd illa unctuositas ad suscipiendum calorem habilis est. Nec talia corpora sublimari possunt. Etenim benè potest esse duplex unctuositas in aliquo, sicut in carne leonis duplex est calor, unus quem semper retinet, alter quem aliquando amittit. Ex doctrina alchimiæ. Cum autem inquireremus aliquid, quod si proiiceretur super liquefactũ adhæreret ei ac cõmisceretur ac submergeretur in eo, nec ipsum corrumperet, non inuenimus nisi de mineralibus sulphur, & de commixtis arsenicum. Ipsum tamen fugiuntur sine mora, nisi quòd breuissimo tempore incipiunt procedere ad conuersionem cum eo. Inuenimus autem ingeniũ per quod illa rectificentur. Ita ut eis maneat adhærentia, & destruatur adustio. Causa siquidem adhærentiæ liquefactio est.

Deinde similitudo minereitatis, & vicinitatis quam habet cum eo.

De virtute ipsius in medicina. Cap. LXXI.

Plinius vbi supra. Arsenici eadem est vis, quæ & sandaracæ, sed actior. Tollit digitorum prurigia, carnesque digitorũ, & condilomata, & quicquid excrescit, torretur autem in noua testa, donec mutet colorem, vt validius prosit. Auicenna vbi supra. Arsenicum aliud est album, Aliud rubeum, Aliud citrinum, omnia putrefactiua sunt, & mordicatiua. Est autem calidum in tertio, siccum in secundo, pilos abradit, & alopiciȩ cum gummi pini conuenit. Emplastrum cum eo fit super vulnera. Cum adipe & oleo conuenit scabiei, & sahaphat humidæ, & putredini, & abstergit, & adurit cutem. Assumitur ad tussim antiquam, & sputum saniei, & sanguinis, ac quandoque ponitur in pillulis ad asma. Miscetur autem cum oleo rosato ad bothor, & emorroidas. Quod autem ex eo sublimatum est interficit. Et ex rubeo quidem melius est, quod est puluerizabile. Armenum aureum, laminosum, subtile. Album autem interficit. Dyascorides. Arsenicum nascitur in metallis, vbi & sandaraca. Assatur autem in testa donec mutet colorem, & reponitur: virtus ei stiptica est: cum calce viua mixtum, & corpori illitum, tollit pilos.

De sale hammoniaco. Cap. LXXII.

Isido. lib. 13. Sal hammoniacum, in cirenaia sub arenis inuenitur. Plinius lib. 31. Inuentum est sal inter Aegyptum, & Arabiam, etiam squalentibus locis detractis arenis, qualiter & per Aphricæ sidentia vsque ad oraculum Hammonis. Ex his quidẽ cum luna noctibus crescit. Nam & cyrenaici tractus hammoniaco sale nobilitantur, ipso sic appellato, quia sub arenis inuenitur. Similis est colore alumini, quod schiston vocant, longis glebis neque perlucidis. Ingratus est sapore, sed vtilis medicinæ, probatur, quàm maximè perspicuus, rectis scissuris insigne. De quo proditur, quòd leuissimus intra specus suos, in lucem vniuersam prolatus vix credibile ingrauescat pondere. Causa euidens est cuniculorum spiritu madido sic adiuuante molientes vt adiuuent aquæ. Adulteratur autem Siculo, nec non & Cyprio miræ bmili. In Hispania quoque citeriore e gelaestæ cæditur glebis penè translucentibus. Cui iam pridem palmam inter omnia salis genera a plerisque medicis datam esse perhibetur. Est autem sal hammoniacum calidum, & siccum in quarto gradu. Ex libro de aluminibus, & salibus. Sunt quidem multa genera salium, & omnes præparati apud complementum redeunt ad salem hammoniacum, qui est salium melior ac nobilior in regimine, fixus non fugiens ignem. Et ipse quidem est oleum, quod coagulauit siccitas ignis, huius natura calida est, & sicca, subtilis, penetrans, profundans, & est spiritus volans adiuuans elixir. Sine ipso enim non compleretur elixir. Nec exolueretur, nec ingrederetur. Ex lib. 4. Metheororum. Alumen, & sal hammoniacum sunt de genere salis, nisi quia ignis in sale hammoniaco est magis terra, vnde & totum sublimatur, & ipsum est cui miscetur fumus calidus nimium subtilis multæ igneitatis. Et est coagulatum ex multa siccitate. Actor. De cæteris autem generibus salis dictum est plenius superius in tractatu de elemento aquæ in glebis ex aqua congelatis.

De cæteris mineralibus, quæ media sunt inter corpora, & spiritus & primo de alumine. Cap. LXXIII.

Ex doctrina alchimiæ. Hæc sunt igitur vt dictum est supra, quæ in mineralibus operatur natura. Cuius operationes imitari conatur alchimia. Quædam etiam alia generantur in terræ visceribus, quorum partes obtinent vicem spirituum, & quædam vicem corporum, vt sunt alumen atramentum, & nitrum. Plinius lib. 35. Alumen intelligitur esse salsugo terræ, nec minor est aut àb eo dissimilis operatio aluminis, ab illa quæ bituminis. plura sunt eius genera: in Cypro candidum. & nigrum. Exiguaque est coloris differentia cum sit vsus magni, quoniam inficiendis lanis colore claro candidum, & liquidum est vtilissimũ. Econtra verò fuscis, & obscuris nigrum. Aurum nigro purgatur, fit autem omne ex aqua limoque hoc exundantis est terræ natura. Corriuatur hieme, ęstiuisque solibus maturatur. Quod ex eo pręcox fuerit, candidum fit: gignitur in Hispania, & Aegypto, Armenia, Macedonia, Ponto, Aphrica, multisque prouinciis. Sed laudatissimum in Aegypto, proximum in Melo. Huius quoque duæ sunt species, liquidum, & spissum. Liquidi probatio est, ut limpidum sit ac lacteum, sine offensis fricantium quodam igniculo caloris. An sit autem adulteratum deprehẽditur succo mali punici. Sincerum enim mixtura ea nigrescit. Alterum genus est pallidę, & scabræ naturæ, quod galla inficitur. Ideoque hoc vocant paraphoron. Vis aluminis liquidi est, astringere, indurare, rodere. Admixto melle sanat oris vlcera, & pupulas, pruritusque. Curatio hæc fit in balneis, duabus mellis partibus tertiaque aluminis, virus alarumque sudores sedat. Sumitur, & pillulis contra vitia lyenis pellendumque pruritum ac sanguinem per vrinam. Emendat & scabiem nitro, & melanthio admixtis. Concreti aluminis autem vnum genus Græci schiston appellãt. In capillamenta quidem canescentia dehiscens. Vnde quidam trichrin potius appellauere. Hocque fit ex lapide, ex quo & id chalcitin vocant, vt sit sudor quidam eius lapidis in spumam coagulati. Hoc genus siccat, minusque sistit humorem inutilem corporibus. Et auribus magnopere prodest infusum vel illitum, aut oris vlceribus dẽtibusque si saliua cum eo contineatur. Oculorum etiam medicamentis inseritur apte, verendisque sexus vtriusque. Coquitur in patinis donec liquare desinat. Interioris est & aliud genus, quod stirgilin vocant, cuius duæ sunt species, vnum scilicet fungosum, & omnium ore dilui facile, quod damnatur in totum. Melius vero pumicosum, & foraminum fistulis spongiæ simile, rotundumque natura candido propius, cũ quadam pinguedine sine arenis friabile. Nec inficiens nigricia. Id coquitur per se carbonibus puris donec fiat cinis. Illud autem est optimum, quod ab omnibus vocatur a Melo insula melinum. Nulli maior vis est astringendi, neque denigrandi, neque indurandi. Nullumque spissius. Oculorum scabricias extenuat. Combustum autem melius est epiphoris inhibendis. Et similiter ad pruritus corporis. Sanguinem quoque sistit in totum foris illitum, vulsis pilis illitum ex aceto, renascentemque mollit lanuginem. Omnium generum vis in astringendo, summa, & ob id oculorum vitiis aptissima, vlcera putrescentia cum adipe cõpescit, & hidropicorum eruptiones siccat, contra lepras etiam ac lendes, ac animalia capillorum, vel aurium vitia, remedia præstat. Infunditur, & dissentericis, ac prodest ambustis. Actor. Cætera quoque de alumine atque eius operatione, tam in alchimia quàm in medicina, dicta sunt superius in fine tractatus de aquarum ac corporum aqueorum natura.

De atramento, & eius natura. Cap. LXXIIII.

Isidorus lib. decimonono. Attramentum sic dictum est, eo ꝙ sit atrum. Cuius species, & picturæ, & quotidiano vsui necessario. Diascorides. Atramentum scriptorum ex tędarum lignis fit, huic admiscetur gummi resinæ, & pictorum fauilla, & atramentum sutorum, & aptantur aduncta stipticis medicaminibus quæ dissentericæ putredini conueniunt. Quidam etiam ignis adustionis illiniendum probant cum aqua in mellis crassitudinem oleum superinungẽtes. Plinius ubi supra. Atramentum inter colores ficticios erit. Quanquam & terræ sit, geminę scilicet originis. Aut enim fit arte humana, aut terra ipsa sulphurea. Inuenti sunt pictores, qui e sepulchris effoderent infectos carbones: fit autem fuligine pluribus modis, resina vel pice exustis, propter quod etiam officinas ædificauerunt, fumum earum nõ emittentes. Laudatissimum eodem modo fit e tędis fuligine, fornacea balnearum fuligine adulteratur, quo ad volumina scribẽda vtuntur. Sunt qui & vini fęcem siccatam excoquant. Et si ex bono vino fuerit fęx. Indici speciem illud atramenti præbere affirmãt, Poligonius, & Micõ celeberrimi pictura in Athenis, vinaceam fecere stigmon vocant. Appelles verò commentatus est ex ebore combusto facere, quod elephantium appellat: apportatur & indicum ex india, inexploratę adhuc inuentionis mihi. Apud infectores etiam ex flore nigro fit, qui cortinis æreis adhærescit, fit & e tędis ligno combusto, tritisque carbonibus in mortario. Mira verò & ex hoc natura sepiarum, sed ex his non fit picturæ atramentum. Omne autem atramentum sole perficitur, librariumque ac tectorium glutino admixto, quod autem aceto liquefactum est ægre eluitur.

De operatione ipsius in Alchimia. Cap. LXXV.

Ex libro de aluminibus, & salibus. Atramentum est aqua, & tinctura, quam terræ siccitas coagulauit. Et est in sui natura calidum, & siccum, huius multa sunt genera quorum melius est in Hispania. Et ipsum quidem denigrat corpora. Et augmentat rubeum rubedine. Album verò denigrat. Huius regimen vt dicit Ieber, est cum Aquilia, idest cum sale hammoniaco. Quoniam attramentum est submersionis longinquæ, sed ipsum submergit. Et in attramentis inquit sunt sulphura subtilia, quæ sublimantur, & colorantur, & forsitan tingunt. Et proprietas quidem eius est, quòd retinet omne fugitiuum a fuga. Philosophus. Colchatar, & cyrina attramentum quasi terræ fracmina sunt. Virtus earum est subtiliatio, & adustio, quæ si comburantur, subtilitas augetur, & adustio fortior efficitur. Ex libro quarto Metheororum. Atramenta composita sunt ex sale, & sulphure, & lapidibus. Et est in eis vis aliquorum corporum liquabilium quoniam ex eis fiunt, vt calcantum, & abachar, generantur ex maioribus grauis atramenti. Et non soluitur salsedo eius nisi cum eo, quod in illo est sulphureum, & postea

ftea coagulatur refiduum. Illudq; iam cœpit vim mineralē in aliquibus corporibus. Quodautem cœperit vim ferream, erit rubeū, aut croceum, aut calathar. Quod aūt cœperit vim æreā erit viride sicut chalchantum, vnde possibile est illa duo artificialiter fieri.

De virtute ipsius in medicina. Cap. LXXVI.

AVicenna in fecundo canone. Atramentum est diuerforum colorum, estq; differentia inter atramenta alba & rubea, & citrina, & viridia. Colchatar est citrinum, Calchadis album, Calchantum viride, & Affurie rubeum. Hæc autem omnia foluuntur in aqua, & decoctione, præter Affurie, quod est vehementis foliditatis, & congelationis: viride quoq; vehementius congelatum est, quàm citrinum, & vehementiores habet tunicas. Atramentum nō adustum fortius est, adustum vero fubtilius. Et fubtiliora quidem eorum funt calchadis & viride. Aequalius vero colchatar, Craffius autem Affurie, propter hoc in aqua non refoluit. Virtus quidem atramenti in quo funt fplendores aurei, propinqua est virtuti alcolchatar, & illud alcolchatar melius est, quod velociter frangit, æreum, mundum, non antiquum. Et atramentū vero quod in enchausto ponitur est illud, quod faphira. Et est durum habens quafi aureum fplendorem, & virtuofum ficut alcolchatar. Melius, est autem Affurie, quod affertur de Aegypto, & frangitur a nigredine, & est habēs venas plurimas, raucidi guftus, ftipticum, & eius odoratus fimiliter. Est autem atramētum calidum & ficcum in tertio gradu. Omnia funt adurentia, & ftiptica, fcabiei conferunt humidę, ac duriciei palpebrarum, & afperitati earum, aut apoftematib. inguinis. Est tamen in atramento virtus venenofa deficcans pulmonem, ita ꝙ fortaffe interficit. Sufflatur autem in naribus propter fluxum fanguinis, & propriè alcolchatar, ex quo etiam fiunt licinia, & ponuntur in fiftulis, & extirpant ventofitatem. licinium quoque confert vlceribus auris, & faniei eius, & prohibet corrofionem dentium. Idem in eodem, Colchatar calidum & ficcum est in tertio gradu. In ipfo funt adustio vehemens, & curfuum fanguineorum conftrictio, & exiccatio, & est ftipticitas plurima. Confert formicæ, & erifipilę quando linitur cum aqua coriandri: pulverizatur autem fuper fraudulentum vulnus & ambulatiuum, adurit carnem additam. Confert etiam fluxui fanguinis narium, & apoftematibus gingiuæ, & ganonis. Et prohibet fluxum matricis; ponitur etiam in alcofol ad abftergendum, & fubtiliandum croffitudinem palpebrarum.

De vitro. Cap. LXXVII.

PLinius lib. 36. Vitri vero hæc primo dicitur fuiffe origo. Phœnix Syriæ paludem habet quæ Candebea dicitur, ex qua Belus amnis nafci creditur quinque millium paffuum fpacio in mare profluens iuxta Ptolemaidem. Coloniam lentus hic currit, infalubris potu, fed cerimonijs facer, vado limofus profundus. Huic non nifi repulfo mari arenas fatentur, quæ fluctibus volutatæ nitefcunt detritis fordibus. Nunc etiam marino creduntur aftringi morfu non prius vtiles. Quingentorum non amplius est paffuum littoris fpacium. Idq; tantūmodo per multa fecula gignendo fuit vitro; fama est appulfa naue mercatorum nitri cum fparfi p litus epulas pararent, nec effet cortinis attollendis lapidum occafio. Nitri glebas e naui fubdidiffe, quibus accenfis arena littoris pmixta translucentes noui liquoris riuos fluxiffe, & hanc vitri originem fuiffe. Mox vt aftuta est atq; ingeniofa folertia, non fuit nitro mifcuiffe contenta, cæpit addi & lapis magnes, eo ꝙ in fe quoq; vitri liquorem vt ferrum trahere credit. Similiter cœperunt vri & calculi multifariam fplendentes, deinde cōchiæ & arenæ foffiles: auctores funt in India e cryftallo fracta fieri. Et ob id nullum Indico cōparari. Leuib. autem aridifq; lignis coquitur addito cyprio ac nitro maximè ophirio. Continuis fornacib. liquatur vt æs, hinque maffæ nigricantes ac pingues; acies quacunq; tanta exiftit, vt citra vllum fenfum ad offa confecet quicquid corporis afflauerit. Ex maffis rurfus in officinis funditur, tingiturq; & aliud flatu figuratur, aliud torno teritur, & aliud argenti modo cælatur, Sidon quondam his officinis nobilis fuit, fiquidem etiam fpecula excogitauerat, fit vitrum rubeum, & album, & murrinum, vt imitetur colores omnium lapidum. Nec est materia fequacior vel picturę, faccommodatior. Maximus tamen est honos in candido translucente, quam proxima cryftalli fimilitudine vfus eius ad potandū pepulit metallum argenti & auri. Est autem caloris impatiens nifi præcedat liquor frigidus, vitria pila cum aqua addita fole ex aduerfo in tantum incandefcunt, vt veftes exurant. Temporata tantum agglutinantur fragmenta, vt rurfus tota non queunt fundi: vitrum fulphuri cōcoctum ferrum minatur in lapidem peractifque omnibus quæ conftant ingenio, artem natura faciente, nec fuccurit mirari; nihil penè non igne perfici.

Iterum de vitro & obfiano. Cap. LXXVIII.

EX lib. de vaporib. Vitrum aliquando fit etiam ex plumbo ac terra fubtili, abfq; cinere filicis ac fœni: plumbum enim aliquando est euaporans, aliquando conuifcans. vnde admixtum cū terra fubtili, terræ partes illas conuifcat. Et diffoluit in parte per actionem caloris, admixtaque puluere cum terra fubtili, accipit a terra deficcationem. Et etiam à calore faciente liquefactionem in vtroq; vnibilem, vel vniuerfalem admixtionem, propter quod volentes cito decoqui carnem, fruftum vitri apponunt cum carne in aquam: vitrum enim cum ficcum fit, tantum extrahit de humiditate carnis fua ebulitione, ꝙ caro ftatim relinquitur decocta. Citius quoq; decoquitur talis caro, fi vitrum apponatur, quod est de cinere fœni, ac filicis, quia tale minus abundat in humido: primū enim vitrum habet aliquid humiditatis, quam accepit à plumbo, quod primum in compofitione fuit. Et est differētia inter ifta genera, quòd vitrum de cinere fęni ac filicis femper est difcoloratū. Quod autem fit ex plumbo, & terra fubtili, vel ex cinere filicis, habet colorem glaucum: plumbum enim quantum est in fe principium est viroris in decoctione. Et quia coniungitur cum limatura cupri, cuius puluis habet albedinem, propter hoc accidit ei glaucedo, quæ media est inter albedinem, & virorem. Plinius vbi fupra. In genere vitri & Obfiana numerantur ad fimilitudinem lapidis quem Obfidius in Ethyopia inuenit. Est autem coloris nigerrimi, & translucidi, aliquando vifu craffiore, & in Speculis parietum pro imagine vmbras reddente: gemmas ex eo faciunt multi. Vidimufque & folitas imagines diui Augufti: capti craffitudinis huius materia, qui etiam pro ipfo miraculo Obfianos quatuor elephantes in concordiæ templo dicauit: fit & Obfianum tincturæ genere ad efcaria vafa, totum rubens vitrum non translucens Hematinon appellatum. Actor. Cætera de vitri origine, & natura, & de operatione ipfius in alchimia, & virtute in medicinis dicta funt fupra in tractatu de natura & effectibus ignis.

De naturali generatione lapidum mineralium. Cap. LXXIX.

AVicenna in lib. Alchimiæ de anima. Lapis naturalis est res, quæ efficitur in ventre terræ, fine opere, per feipfum itaque nafcitur, & non crefcit nec minuitur, vt argentum viuum, auripigmentum, fal Hammoniacum, fulphur. Hi funt lapides naturales, & fpiritus. Lapis autem herbalis nafcitur, & crefcit, porro acetum & vrinæ, & fperma medicinæ funt lapides noftris naturales, quorum autem aqua indurat Mercurium, idest vitrum, & tingit omnes res funt fpirituales, vt fanguis. Est autem inter fpiritualem, & naturalem differentia. Quia naturalis ftatim operatur. Spiritualis non nifi in termino ftatuto. Ex li. 4. Metheororum. Terra quidem pura lapis non fit: quia continuationem non facit. Vincens enim in ea ficcitas, non permittit eam coagulari. Fiunt autē lapides duobus modis: conglutinatione & congelatione. In quibufdam autē lapidibus dominans est terra, in aliquibus aqua. Aliquotiens namque deficcatur lutum, fitque primum quod medium est inter lutum & lapidē, quod deinceps fit lapis: huic transmutationi aptius est lutum vifcofum. Quod enim tale non est comminutiuū erit. In ripis quoque gyon vifa terra est, quæ dicitur in lapidem conuerti in fpacio 33 annorum. De aqua vero quatuor modis fiunt lapides, vt fuperius est dictum: vnus est, quando gelatur aqua guttatim cadens. Alius, quando de aqua currente defcendit quiddam, quod refiftit in fuperficie fundi ipfius, fitq; lapis. Sunt etiam certa loca, fuper quæ aquæ effufæ vertuntur in lapides diuerforum colorum. Sunt etiam aquæ quæ feorfum acceptæ non gelantur. Sed fi prope alueum fuum fundantur, coagulantur, fiuntque lapides. Scimus ergo quòd in terra illa est vis mineralis, q̄ congelat aquas: principia ergo lapidum funt, vel ex fubftantia lutea vnctuofa, vel ex fubftantia in qua vincit aqua, quæ ex quadam minerali virtute conglutinatur, vel vincit ficcitas in ea terrea, faciēs eam coagulari. Eodem modo coagulatur fal. Salem autem non fufficit vis terrea permutare. Sed adiuuat ipfam calor coagulans virtute occulta. Et fortaffe fit virtute terrea frigida, & ficca. Aqua enim fit terra cum eam vicerint terræ qualitates, & econuerfo.

Iterū de generatione lapidū, & corporū mineralium. Cap. LXXX.

FIunt ergo lapides ex luto vifcofo per calorem Solis, vel ex aqua coagulata virtute terrea, ficca, vel ex caufa calida deficcatiua. Similiter & quædam vegetabilia, & quædam animalia vertuntur in lapides virtute quadam minerali lapidificatiua, & hoc fit in loco lapidofo, dum difcontinuantur fubito virtute quadam quæ exit a terra in hora terræmotus, q̄ conuertit in lapides, qd in illa hora confequit. Et hęc transmutatio corporū animaliū, & vegetabiliū æquè propinqua est, ficut transmutatio aquarū. Est ergo impoffibile, vt aliquid cōplexionatū conuertaꝛ in vnū elementū, fed elementa mutanꝛ ad inuicē dum tranfeunt in dominans, vn̄ qd cadit in falinas, fit fal, & qd in ignē fit ignis. Sed quędam citius, quædam tardius f̄m potentiam actiuarum, & refiftentiam paffiuarum. Estq; locus in Arabia, qui colorat alia corpora in eo exiftētia colore fuo: panis quoq; prope Coracem in lapidem conuerfus est, remanferat tamen ei color fuus. Sunt autem talia mira: quia raro accidunt, fed eorum caufæ manifeftę funt. Sæpe namque fiunt lapides ex igne dum extinguitur, & fæpe corpora lapidea, & ferrea cadere contingit in corufcationibus. Quoniam ignis extinctione fua frigidus, & ficcus efficitur. In Perfia quoq;

cadunt corpora aerea, vt aes vstum, & similia sagittis comatis vel barbatis. Nec possunt liquefieri, sed per ignem euaporant in fumum, attingentem viriditati donec residuum fit cinis. Cecidit etiam apud Nerigen frustum ferri prae duritia ferè infrangibile. Cuius pars missa est Regi Corinthum. Qui cum praecepisset, vt enses inde fierent, erat infabricabile: dicunt autem Arabes, quòd enses, qui optimi sunt, de tali ferro fiunt. Cum autem caecidit illa massa, resiliuit aliquotiens a terra sicut pila. Erat quoque ex minimis frusticulis composita, cohaerentibus adinuicem ad granorum millij quantitatem. Simile etiam apud Teprestem euenit, sic itaque fiunt & lapides. Et eorum generatio, vel erit subito propter magnum calorem accidentem, vel paulatim per lõgum tempus. Ex libro de aluminibus, & salibus. Corpora quoque mineralia generantur ex vaporibus inspissatis, & coagulatis secundum naturae mensuram in spatio longo, sicut dictum est sup.

De lapide elixir per quem ars imitatur naturam. Cap. LXXXI.

Alchimista. In corporibus itaque mineralibus, vt supra dictũ est, ad instar operationis naturae, conati sunt alchimistae facere breui tempore, quod natura facit in annis mille: vnde & docuerunt rem quandam facere, quae corpora super quibus proijcitur transmutat. Haec vocatur ab eis elixir, & dicitur lapis non lapis. Lapis: quia teritur. Non lapis, quia funditur, Et currit absq; euaporatione, sicut aurum. Nec est alia res, cui proprietas illa conueniat. Auicenna vbi supra. Elixir igitur est res quae proijcitur super maius corpus, & mutat rem a natura sua in aliam. Fit autem quando miscetur corpus minus, & spiritus, & elementa, & fermentum, fitque de omnibus vna confectio, & est elixir verbum Graecum quod sonat magnum thesaurum, vel meliorem de thesauris. Omne quidem quod miscetur cum alia remiscet se, aut per talem mixtionem, quae nunquam potest diuidi, sicut tuchia cum cupro, aut per talem quae potest diuidi, sicut Mercurius cum aliquibus de corporibus: aut per mixtionem de coniunctione: itaque ꝙ permanet vnumquodque singulariter. Et elixir quidem qua se cum corpore miscet, est sicut Tuchia cum cupro. Sed augmẽtatur, vel crescit in suo pondere, sicut crescit cuprum de illa Tuchia. Cuius ratio est: quia Tuchia res terrenalis est. Elixir autem res spũalis. Et reuertit̃ natura sui gñis ad aliud genus.

De duplici factura elixir. Cap. LXXXII.

Alchimista. Fit autem elixir duobus modis. Vno modo ex spiritibus mineralibus, & corporibus mundis praeparatis. Alio modo ex quibusdam rebus prouenientibus ex animatis, scilicet ex capillo, vel ouo, vel sanguine: primo modo sic. Mortificantur quidam spiritus, & sublimantur, donec munda fiant, post hoc vnum de corporibus a natura generatis comburitur, donec possit teri, deinde calcinatur donec in modum calcis mundum efficiatur. Tandem vero Spiritus, & corpora sic pręparata teruntur, & imbibuntur cum aquis acutis distillatis: postea tamdiu inhumidantur, donec in aquam claram conuertantur, deinde congelantur, ad extremum tamdiu ponuntur in igne, donec fixa efficiantur. Auicenna vbi supra. Abimazer Alpharabi in libris de principio mundi post naturam dicit, petram quã absconderunt philosophi. Alij dicunt ꝙ sit petra herbalis. Alij, ꝙ naturalis. Alij, ꝙ vitalis, siue animalis: mihi autẽ videtur & probaui, ꝙ petra herbalis sunt capilli. Et petra naturalis oua, petra vero animalis sanguis humidus. Hae sunt petrae de philosophis extractae: vnde Bazamur accepit filium suum in collo suo, & iurauit per Deum cęli, & terrae, lapis est de me, & de ipso. De me dicit propter sperma, de ipso propter capillos, & sanguinem: dicit quoque Ieber, quòd petra, quae nõ est petra, inuenitur in simis. Lapis itaque noster non est aliud nisi capillus, oua, sanguis. Capilli quidem hominis, & non nisi pueri vel virginis. Sanguis etiam hominis, & hoc iuuenis. Oua vero de gallinis non est nisi gallo existente cum eis. Diuiditur autem lapis noster in quatuor elementis, & parum de illo accipitur ac proiicitur, vt faciat argentum vel aurum. Quod fieri non potest sine praeparatione, & subtiliatione corporis, quia partes eius minimę non possent ingredi, nisi minimis ac subtiliatis partibus corporis. Ideoque materia praeparatur ac subtiliatur, & in quatuor elementa diuiditur, plusquam de vno quam de alio mittitur iustè, prout debet, & in ipsa hora tunc corpori se incorporat, quod prius propter crossitiem multam non poterat.

De complemento elixir albi, & citrini siue rubei. Cap. LXXXIII.

Auicenna in Epistola ad Basem. Elixir itaque tinctura sua tingit, & oleo suo submergitur, & calce sua figitur, & album quidem cõpletur tribus in quibus non est ignis. Citrinum uero completur quatuor totis. Glosa: Verum est, quòd elixir album non indiget nisi tribus rebus, scilicet oleo, tinctura, & calce. Sed rubeum quatuor, scilicet oleo, calce, tinctura, & iterum tinctura quae dicitur ignis. Et ideo subdit Auicenna in quib. non est ignis, vnde in elixir facto de mineralibus est pro tinctura nitrum, pro oleo arsenicum, pro calce argentum calcinatum. Et hoc in albo. Sed in rubeo pro calce aurum, vel ęs calcinatur, pro tinctura nitrum, pro oleo sulphur, idest rubedo sulphuris, quae rubificat spiritus, & calces. Vel si ab igne lapides maiores rubrecentur, tantumdem valeret. Ideo citrinum dicitur compleri quatuor totis. Idem accidit in lapide facto de re animata. Qui constat ex aqua, oleo, igne, & terra & hoc ad rubeum. Ad album vero non nisi ex aqua oleo, & terra. Credo tamen quòd aliter sit in elixir de re animata. Et quia quòd dicit princeps, rubeum quatuor, & album tribus constare, locum habet in elixir facto de mineralibus. In elixir vero facto de re animata, credo, quòd rubeum tribus completur, & album quatuor, scilicet aqua & oleo, & igne, & terra: Necessarium quoque est aurum factum spiritus fixus, vel nitrum factum corpus fixum; quia quamuis illud diuiditur in quatuor elementa, totum tamen est oleum, totum tinctura, totum substantia fixa, vnde indiget aliqua re nobilis minerę, quae totum hoc deferat per vniuersum corpus super quod proijcitur, vel cum quo per aliud miscetur. Idem in albo: quòd constat ex tribus. Oportet enim addi substantiam minerae, vel nitrum factum corpus fixum, vel argentum factum Spiritus fixus. Magnae autem est industriae, facere de corpore spiritum fixum, vel de spiritu corpus fixum. Item dicit Auicenna, ꝙ septẽ res necessariae sunt in elixir, idest in lapide maiori, nitrum scilicet rubeum, fermentum auri, Calx argenti, Terra, aqua, ignis, & aer: quorum nitrum tinctura est, idest ponitur in lapide, vt tingat. Calx, & fermentum ponitur pro substantia fixa, fermentum quidem, quia tam elixir suã quàm corpus super quod proijcitur transmutat in seipsum, sicut modicum fermenti totam pastae massam augmentat, & in seipsum transmutat, & tamen est substantia fixa. Calx vero, quia totam elixir conuerti facit, & consolidari cum argento supra quod proijcitur elixir. Et hoc propter similitudinem, quam habet calx argenti cum illo argento, porro aqua, & terra, & ignis, & aer, pro oleo ponuntur. Sed haec quatuor elementa per distillationem extrahuntur, de ouo, vel capillo, vel sanguine. De quolibet enim istorum fieri potest haec medicina, quae pro oleo ponitur in lapide. Vnde dicit Morienus, quòd illa res quae fit lapis est in homine, vt homo est in minera.

Qualiter per hunc lapidem fiat metallorum transmutatio secundum quosdam. Cap. LXXXIIII.

Hic itaque lapis, videlicet elixir, vt supra dictũ est, si supra corpus minerale liquefactũ proijcitur, transmutat ipsum secũdum proprietatem. Ex lib. 4. Metheororum. Sciant autem artifices alchimiae species naturae permutari non posse, sed his similia possunt facere, vt album tingere citrino colore, vt videatur esse aurum: plumbi quoque immundicias abstergere, vt videatur esse argentum: verumtamen semper erit plumbum, sed obtinebunt in eo huiusmodi qualitates, vt errent in eo homines. Caeterum quòd specifica differentia aliquo tollatur ingenio, non credo esse possibile. Sed ibi fit expoliatio accidentium vt coloris, saporis, & ponderis. Artificialia quoq; non sunt eo modo quo naturalia, nec tam certa, licèt propinqua sint & similia. Qm̃ ars debilior est natura. Nec consequitur eam, licèt multum laboret. Caeterum proportio compositionis istarum substantiarum non erit omnibus eadem. Haec igitur in aliam permutari non poterit, nisi fortè in primam reducatur materiam. Sic in aliquod quod prius erat permutetur. Haec autem non solum per liquefactionem fit, sed accidunt ei ex hoc res quaedam extraneae. Alchimistae videtur tamen quòd per solutionem in aquam primò, deinde per distillationem, tandem per congelationem in primam redigantur naturam: fieri tamen non potest, vt artificiosè transmutata talia sint qualia sunt naturalia. Et ab igne examinationis defendant se illa. Si enim ita esset, necessario oporteret, quòd elixir rubea, quae proijcitur super argentum, vt de eo fiat aurum, tale esset quod ipsum argentum transmutatum defenderet ab omni eo, quod adurit argentum, & non aurum, Sicut sunt cementa, & sulphur, quae in examinatione auri ponuntur. Similiter quod elixir, quae proijcitur super aes, vt albificetur, & transmutetur in argentum, defenderet ipsum ab omni eo, quod adurit aes, & non argentum, sicut & plumbum, quorum vtrumque est impossibile. Sciẽdum itaq; ꝙ si aurum in fusione bulit, & feruet de magisterio est. Si non: nequaquã, sed si post fusionẽ citrinũ est, bonũ est, si nigrũ prauũ. Argentũ vero in fusione si minuit̃, & facit scoriã: naturale est. Si aũt nõ, artificiale.

Quòd verè fiat eorum transmutatio, vel potius disgregatio per alchimiam. Cap. LXXXV.

Actor. Ex verbis autem praedictis vr̃, ꝙ alchimia quodammodo sit falsa, verumtamen tam ab antiquis philosophis, quã ab artificibus nostris nostri temporis probata est vera, vtrumque aurum & argentum secundũ illam, non quidẽ fieri tm̃, sed à caeteris materieb. quib. permixta sunt vel inclusa quodammodo per ignem segregari vel excludi. Nam, verbi gratia, quod exterius est cuprum, est aurum interius, tanquam, scilicet, anima ipsius. Nonnulli etiam illud vltimum capitulum Metheororum, vbi agitur de transmu-

de transmutatione metallorũ, dicunt non esse Aristotelis, sed additum ex verbis cuiusdam alterius auctoris. Auicenna in libro alchimiæ de anima. Quidam ex naturalib. dicunt, ꝙ non est alchimia. Sed Aristoteles, & Plato permagni Philosophi cæteriq; plures, dicunt ꝙ est, & hoc ipse visus ostendit. Nam vnumquodq; septem corporum quę per malleum elonganturefficitur currens, sicut argẽtum, aurum viuum, & azenzar, quod de istis efficitur, est coloris sulphurei, & azẽzar de ferro, rubeum est, de cupro croceũ: vnde scire oportet, ꝙ omne corpus quod soluitur, & inde efficit azenzar, factum est de argento viuo, & de sulphure: deniq; nitrũ efficitur fluens, est enim de terra ex qua posset fieri aurum viuũ. Et figuli quidem qui vasa terrea faciunt, quando mittunt in eis ignem, efficiuntur vitrea. Dicunt autem isti Philosophi, quę calor solis coqueret in vẽtre terræ per centena annorum: facit ignis in hora breui. Sic ergo & nos sulphur, & aurum viuum, quod calor Solis coquit per centena annorum: coquimus ad ignem in paruo tpe, & deinde facimus aurum. Contra illos autem qui dicunt: ꝙ non potest homo trahere genus de alio genere, dicunt, ꝙ si quis stercus equi mittat in loco, vbi calor eum tangat, inde procedunt bestiæ quas dicunt adlactas: præterea si quis spinam alicuius piscis accipiat, & mittat subtus algaceram, ibique per mensem remaneat, inueniet eam vermem qui centipes dicitur; sicque de non viuente retrahit rem viuentem.

Responsio Auicennæ contra illos dicunt eam esse falsam. Cap. LXXXVI.

SVnt & alij qui non concedunt alchimiæ magisterium, dicentes, ꝙ de re de cuius natura non est vt ignem sustineat, non trahi potest quę sustineat ignem. Nec fieri potest in re naturali, vt rem coloratam discolores, & in alium colorem mutes, in quo permaneat, nec ad primum reuerti possit, quia primus color semper persistere debet, & secundus deleri: & ad naturam suam primam reuerti, sic est de sapore, & pondere. Quibus ad primum responde mus rationem de nitro, quod terra quidem cito deletur ad ignem: Sed quamdiu tangitur ab igne efficitur fortis. Non.n. habet ignis vim super nitrum. De tinctura vero dicimus, ꝙ cuprum qñ cum tuchia miscetur inde auricalcum efficitur. Cum capillis aũt mixtum efficitur aurum, & nunquam illũ colorem amittit quem recipit, qñ cum tuchia mixtum est. Cæterum oĩa supra dicta mutantur in nitro. Quia nitrum non est de colore terræ, neq; de sapore, neq; de pondere. Sic & de re dulci efficitur amara, de alba nigra: & sic de cæteris proprietatibus corporum, deniq; nõ putes, ꝙ ego traham metallum de suo genere ad aliud genus quod ibi non sit. Ibi enim est per vim, quia verè si ibi esset in naturam illam mutari non posset. Adhuc est vna ratio prædictarum rationum fortitudo. Cur.n. plus valet Saphiri quidam, & alij lapides quàm alij, & nitrum similiter, nisi quia efficiuntur in loco valde calido? Locus. n. Orientis vbi preciosi lapides inueniũtur, est proximus soli. Sic & nitrum quanto plus tangitur à solis calore, tanto magis valet. Itaque & lapis mineralis, qui magis sustinet ignes aliosque labores, & tarde frangitur, ille plus valet. Sicut aurum plusquam argentum, & argentum quàm cuprum, & cuprum quàm stagnum, & stagnum quàm ferrum, & ferrum quàm plumbum.

De artificibus & materia huius artis. Cap. LXXXVII.

HVius artis magistri fuerunt. Adam, Noe, Idrid, Squdia, Cosa, Moyses, Cato, Virgilius, Aristo. Alexan. Geb, Iahie, Razi, Maurienus, Abimazer, Ioannes Euangelista, Garsias, & Gilbertus Cardinales, Guilelmus Episcopus HucK appellatus Aegidius Magister Hospitalis, qui extraxit librum de 125 lapidibus. Androinus etiam Episcopus, & Apostolicus, Dominicus, & Iacob Aranicus Iudęus, qui me in ista arte non pauca docuerunt. Petrus quoque & Durandus Monachi. Dixit autem. Iahie hæc esse necessaria in magisterio alchimiæ. Sulphur, auripigmentum viuum, Sal Hammoniacum, sal Gemma. sal Commune, sal Alchali, nitrum, vitreolum, alumen, acetum, vrinam, capillos, oua, sanguinẽ, sperma, stercus equi, & illa sex quæ cum malleo elongantur.

De clauibus & instrumentis. Cap. LXXXVIII.

EX doctrina Alchimiæ. Claues practicæ huius artis sunt: Mortificatio, sublimatio, distillatio, solutio, congelatio, præter hæc etiam fixio, calculatio, rubificatio. Spiritus quidem figuntur propter vehementiam commixtionis cum calce. Ideo autem mortificatur spiritus, vt pereat in eis virtus adurens, ne. s. adurent corpora, & etiam præparentur ad sublimandum. Ideo autem spiritus sublimantur, vt purificentur, & non denigrent corpora. Soluuntur vero in aquam claram possint figi, & commisceri. Et vt ex pluribus vna res fiat. Congelantur quoque propter eandem causam. Et vt alia procedat operatio ex hac composita medicina quàm ex suis simplicibus fieret. Talis est operatio spirituum. Corpora quoque aduruntur, calcinantur, teruntur, rubificantur, soluuntur, & congelantur. Sed aduri dicuntur impropriè, quia aduruntur sine denigratione, & combustione. postea vero calcinantur, sicut inferius demonstrabitur. Teruntur quoque terendo ea subtilissime in marmore porphiritico, vt apta sint ad soluendum. Rubificantur autem, vt quando faciendum est aurum, & tinctura debet recipere rubedinem ab igne, aliter non valet: sicut est flos ferri, attramẽtum, rubedo sulphuris oleum ouorum; postea soluũtur in aquam claram, tandem congelantur. Itaque ad prædicta omnia exercenda, scire oportet facere diuersa genera vasorũ, furnellorum, igniũ, ac lucorum & huiusmodi. Nam verbi gratia, solutionis corporum & spirituum instrumenta sunt multa. Quorum vnum dicitur vẽter equi, de quo supra dictum est. Et fit in duobus vasis, quorum in vno est aqua, in alio furnus equi. Vbi est Phiala cum medicina, statque in furnello, & desuper comburritur leuis ignis, vt aqua tantum eua oret, & non bulliat. Ibique est canalis, per quam additur aqua quæ minuitur. Solutiua quoque corporum multa sunt, vt aqua limonum, vel pomorum cereorum, vel citrinorum, quæ dicuntur melangoli, vel arangij, distillata per filtrum, quæ scilicet poma in Archiepiscopatu Ianuensi, vena etiam vaccę distillata per alembicum simile, aqua quoq; hammoniaci, sed & alumẽ sparsum in aqua per bulitionem dissolutum, & per alembicum distillatum soluit. Et dicitur quòd eius virtus superius rapitur.

De igne multiplici ad operandum. Cap. LXXXIX.

ESt autem ignis multiplex & eius qualitas diuersa, per quosdã gradus distincta. Quidam enim in primo gradu est calidus ignis, & humidus in secundo, scilicet, ignis ventris equi. De quo supra dictum est. Cuius proprietas est, quòd non destruit oleum. Sed augmentum propter suam humiditatem præstat. Nam alij destruunt propter siccitatem. Huic ergo non assimilatur alius in mundo, nisi naturalis ignis corporis hominis sani. Ignis quidem solis calidus est, in eodem gradu, sed siccus est. Hic autem est qui domat rem, & de animata fit, ac nutritur res sicut puer cui datur in principio lac. Nam puer ex calido, & humido augmentatur. Sic & ignis equi augmentat oleum sua humiditate, figit autem lapidem, non lapidem suo calore temperando. Est inter hos duos, & alius, qui est calidus & siccus in secundo gradu, vt ignis furni post panis extractionem; hic fundit leniter, & non comburit, quia non est in eo flamma, nec fortitudo caloris. Calor enim paulatim declinando recedit. Sed si staret, spiritum figeret in corpore vel extra corpus. Ignis autem equi nec fundit, nec comburit, sed domat, & humidum augmentat. Est etiam quartus furni fixionis, hic fundit & figit, non autem comburit, quia flammalis non est, nec differt à præcedenti, nisi quia in hoc est calor continuus, in illo nõ. Quintus dicitur flammalis, & est calidus & siccus in tertio gradu: hic calcinat tantum, & non fundit, scilicet ad comparationem auri & argenti, & aliorum corporum in eodem gradu vel vltra. Et est hic ignis in furno calcinationis. Sextus est calidus & siccus in quarto gradu, & hic fundit, & figit fortiter, mollificando corpora fiaurter, nec dissipat ea vel dispergit. Hic est ignis furni fusionis, in eo dem gradu est & ignis follium, qui corpora dissipat, & dispergit, & fundit, & hic est septimus. Octauus est qui fundit & calcinat, & est flammalis, quia in eo sola flamma operatur. Substantia ignis carbones & flamma. Sed in ista sola flamma lignorum: hic etiam est in eodem gradu cum præcedentibus. In eodem quoque gradu est nonus, scilicet qui omnibus est magister, vt ignis officiationis, idest, examinationis. Hic fundit & comburit, & dissipat, & dispergit malum, saluat & rectificat bonum, & est quasi iudex discernens iustum à iniusto.

De calcinatione corporum mineralium. Cap. XC.

EX lib. de aluminibus & salibus. Prædictorum itaque corporum regimen quadruplex est, scilicet calcinatio cum sale, Ceratio, solutio, deinde coagulatio. Calcinatio combustio cum igne vehementi & sale, vt deleantur ab eis sulphura corrumpentia, & remaneãt munda. sicut calx. Aurum quidem & argentum non est necesse calcinare nisi propter quietem partium eorum, & præparationem, scilicet, vt exiccata eorum humiditate, fint humiditatis alienæ susceptibiliora, & ad fundendum velociora. Plumbum autem, & æs & ferrum necesse est calcinare, propter causam pcedentẽ. s. vt deleantur earũ sulphura, corrumpat & deleat earũ vnctuositas comburẽs. Alchimistia. Ex his patet ꝙ pdicta diffinitio calcinationis non cadit sup corpora munda, q̃ sunt aurum & argẽtum, cætera namq; calcinant, vt pereat ab eis sulphureitas adustionis, q̃ corpora denigrat, hæc autẽ vt pparentur ad suscipiendũ humiditatem alienam, vt ponantur in elixir, & bene cõmisceant cum alijs rebus. Quorum vnum erit calix. s. argentum. Alterum vero fermentum. s. aurum: vt infra dicetur. Nisi autem fieret puluis, si quis non susciperet humidum, quia siccum fitit humidum, & ab eo penetratur. Ignis autem vehemens hic propriè dicitur, qui ad modum vehiculi, id est quadrigę cursum suum æqualiter continuat, quod facere non potest ignis flammæ. Sed talis est ignis furni calefacti, & clausi post carbonum extractionem. Est enim ibi calor continuus sine combustione. Talis etiam est ignis furni, in quo positi sunt carbones, qui fumum non faciunt. Ignis quoque carbonum accensorum combustorum, vel

vel lignorum combustorum accensorum, vel cineris calidissimi. Talis igitur est ignis qui corpora calcinat, & fundit. Cuius proprietas est, quòd comburit partem minus potentem, scilicet sulphureitatem, partem vero potentem dimittit, donec ipsum corpus erigit, & mundat a nigredine. Sal quoque quod miscetur cum limatura corporis in igne, defendit ipsum ne fundatur vel comburatur. Et si est corpus immundum, reddit ipsum mundum a sulphureitate, & nigredine: quia desiccat, & corrodit, & deglutit sulphureitatem: propter eius munditiam, & siccitatem. Si vero mundum, reddit illud mundius, & augmentat rubedinem in rubeo, albedinem in albo: quia semper corrodit, & mundat ipsum a particula illa sulphureæ nigredinis, quæ remansit: quando generatum est a natura. Cum autem inter ea disgregādum est: lauatur ipsum corpus aqua: tunc enim sal in aqua dissoluitur, & corpus residet. Nam omne sal in aqua dissoluitur, & separatur a corporibus, & spiritibus per lotionem in aqua calida, quæ tamdiu fieri debet, donec salsedo de aqua cedat, sicque completur opus.

De quadruplici corporum, & spirituum præparatione.
Cap. XCI.

Dicit autem princeps aboali scilicet Auicenna, quòd oportet corpora aduri: donec in puluerem possint redigi, deinde cum sale calcinari præparato, & postea lauari, & ea calcinare nihil aliud est, quàm extrahere humiditatem corrumpentem, & intromittere humiditatem igneam rectificātem, per quam est vita eorum & essentia postmodum stans in igne examinationis. Calcinantur autem pari modo aurum, & argentum, scilicet cum sale præparato, posito ad duplum sui, & cum furnello flante, & cæt. Razi vbi supra. Ceratio est sublimatio partium ipsius cerati, vt minoretur ac subtilietur, incrossetur, & profundetur humiditas in corpore. Quod non fit nisi cum attractione, & inhibitione donec subtilietur, sicut cera quæ liquescit supra ignem cum minore caliditate, post cerationem autem artificiosè fit solutio: deinde coagulatio. Alchimista. Itaque præparatio corporum mineralium est quadruplex, scilicet calcinatio, ceratio, solutio, congelatio: princeps quidem dicit in epistola ad artem, quòd oportet ea primum aduri, deinde calcinari. Sed dicuntur impropriè aduri, quoniam aduruntur sine denigratione, & combustione. Corpora munda idest aurum, & argentum ideo calcinantur, vt perueniat humiditas ad profunda ipsorum, & vt possibile sit ea cerare, & soluere in aquam. Immunda vero vt pereat ab eis vnctuositas adurens. Et nigredo quæ in eis ex sulphureitate consistit. Cerantur autem dum in marmore purpuritico teruntur, donec fiat puluis subtilis, vt apta sint ad soluendum, postea soluuntur in aquam claram, vt possint commisceri cum aqua spirituum, & ex pluribus rebus fiat vna quasi res iterum nata, & hoc est fortasse, quod dicitur in fine Metheororum, nisi forte in primam reducatur naturam. Tandem vero congelatur, quando quod solutum est in aquam, conuertitur in lapideam substantiam, vt eo Alchimista consequi posset intentionem. Spiritus quoque quatuor modis præparentur, qui scilicet Spiritus sunt, Mortificatio, sublimatio, solutio, congelatio. Mortificantur quidem multipliciter, & ob multas causas. Nā argentum viuum vt aptum sit ad sublimandum, quia nisi cursus ipsius auferatur, non potest sublimari. Sulphur autē & auripigmētum vt in eis pereat virtus adurens corpora. Hanc enim ab eis aufert mortificatio: Sal autem Hammoniacum non indiget hac præparatione: postea vero sublimantur spiritus, vt purificentur, & nō denigrent corpora: fit autem sublimatio quando spiritus ex ignis calefactionibus resoluuntur in vaporem, & fumum. Deinde retinetur ille vapor in Cadmiæ vasis. Et inspissatur ibidem, ita quod potest recolligi: soluuntur tandem & congelantur spiritus, sicut iam dictum est de corporibus.

Qualiter corpora dura liquefacta recipiunt tincturam.
Cap. XCII.

Auicenna, vbi supra. Permixtio quidem tincturæ cum corporibus duris lapideisque fieri non potest antequam leniantur, idest mitigantur, & currant, nec eorum lenificatio, & cursus antequam liquefiant. Cum autem liquefacta fuerint, non omnis tinctura rubea, vel alba effectum consequitur optatum, idest metalli transmutationem. Tinctura namque non proficit, siue quia non aduritur siue quia non figitur: sed euolat, & fugit: siue quia non ingreditur, & permiscetur, siue quia non defendat argentum ne aduratur ab his quæ non adurunt aurum sed adurunt argentum, sicut sulphur, & reliqua quibus aurum purificatur ab argento Nec defendat æs ne aduratur ab his quæ non adurunt argentum, sed æs, sicut plumbum, &c. Inquirenda est tinctura, quę corporibus liquefactis permisceatur, & non aduratur cum rebus acutis adurentibus sed obuiet, & non purgetur. Nec permittat adurentia partes corporum separare, habeatque substantiā cōsolidatiuam, & coagulatiuam, & fixam super ignē. Ingenium quoque permiscendi ista ad inuicem, ita vt fiant vniendo substantia vna, in quam ignis non imprimat, idest non cum euaporare faciat, tingatque cum eo quod est in eadem tinctura, & permisceatur cum eo qđ est ibi de substantia consolidatiua, & figatur semper cum eo quod est ibi de substantia fixa. Alchimista. In spiritu quidem multum est de tinctura, etiam antequam figatur nec per eius fixionem augmentatur. Quod econuerso est in corpore. Nam aurum non figit: nisi primo augmētetur tinctura. Sed in qua quantitate augmentatur in ea tingit. Similiter & reliqua corpora quæ munda sunt, quia de quolibet elixim fieri potest. Sed qualiter in eis augmentatur tinctura secretum est.

Quod qualitas olei sit ibi causa permixtionis. Cap. XCIII.

Substantiæ autem permixtibilis est omne quod habet oleum in se, vt est aurum & argentū & cætera, & etiam spiritus sublimatus, & impinguatus. Et idę solę res permiscentur, quæ sunt eiusdem naturæ & ponderis. Nam corpora metalli & nitri non permiscentur, quia diuersa sunt. Similiter nec lapis, & metallum, quorum vnum siccum est, & aliud humidū: fit autem permixtio inter corpora quæ ad inuicem proportionantur in humiditate & ponderositate. Hoc semper verum est, nisi quando humidum cum sicco, & calidum cum frigido miscetur in compositione elexim. Sed in cōpositione inter elexim & corpus, supra quod proijcitur, debet esse similitudo, quia aliàs non coniungerentur, nulla quoque elexis siue de corpore, siue de spiritu fieret. Nec consolidatur cum corpore supra quod proijcitur, nisi sit ei admixtum illud quod consolidat corpora ad inuicem, hoc est oleum inadustibile siue sit de planta, siue de animali. Fixa vero dicitur substantia quę ab igne in ipsam agente non corrumpitur nec euaporatur: hęc oīa si habuerit tinctura, bona erit ac perhennis, & a corpore inseparabilis. Auicenna vbi supra. Cum autem inquiremus aliquid, quod si proijceretur super liquefactum, adhæreret ei & commisceretur ac submergeretur in eo, nec ipsum corrumperet, non inuenimus nisi de mineralibus sulphur, & de commixtis arsenicum: ipsum tamen fugiunt sine mora, nisi ꝙ breuissimo tempore incipiunt procedere ad conuersionem cum eo. Inuenimus autem ingenium per quod illa rectificentur, ita vt eis remaneat adhęrentia, & destruatur adustio. Causa siquidem adherentiæ liquefactio est, deinde similitudo minerentatis, & vicinitatis quam habet cum eo. Est igitur subiectum liquefactionis humiditas currens, permixta partibus siccis terręis. In quibus moratur cum resoluit eas ignis. Nec moueri potest propter vehementiam commixtionis. Causa autem euaparationis est humiditas in eo non vehementer commixto. Ex hoc enim eleuatur, & egreditur. Causa vero adustionis, est communitas cum igne. Itaque auferatur adustio de oleo, antequam misceatur cum corpore. Et vt sit adhęrentia, vehemens commixtio fiat humidi cum sicco. Alioquin humidum euaporabit; & siccum remanebit cum currente. Sed si bene immisceatur oleum facit currere siccum, & ab eo non euaporat, vt dictum est.

De operatione boracis & commixtione argenti & æris.
Cap. XCIIII.

Ex li. de vaporibus. Cum autem borax consolidat argentum cum argento vel stagnum cum stagno, impossibile est hoc esse nisi communicet eis in radice: propter hoc artifices alchimię vtuntur borace in metalli sui multiplicatione. Aliud enim est occultum & aliud manifestum in ære: quando volunt æs in argentum transsubstantiare, non laborant in hoc, vt transsubstantietur substantia æris, sed solummodo vt auferant ab eo colorem, q substantiam argenti celabat. Cum autem humidum ductibile sit in omnem partem, secundum Aristo. humidum erit male terminabile proprio termino, bene aūt alieno. Itaque neruus tractabilis est in longum, vt corrigia, & hoc est ab humiditate, quę est in eo in omnē partem ductilis, humiditate dico admixta terrestritati subtili, quæ facit viscositatem habilē ad diffusionem, sicut videmus in molli. Hinc est ꝙ fabricatores argenti volentes illud fabricare in longū apponunt ei cuprum, vt in permixtione cupri sicci cum argento humido generetur viscosum, quod sit principium diffusionis argenti in longum aut latum. Argētum quippe est substantia humida multum & congelata, vnde & si per se in fabricatione fabricaretur acciperet fissuram, sicut videmus in glacie, cum enim percutitur glacies frangitur, & nec in longum nec in latum diffunditur. Siquidē in omni congelato accidit fissura in percussione. Cumque extrahitur argentum, apparet rubor particularis, qui est ex paruo cupro. Quod si magnum esset cuprum appareret nigredo coloris, celans substantiam argenti. Et attende quòd sicut humiditas remollit, sic & siccitas corrugat, vnde cum cuprum simul calidum & siccum sit magis quòd aqueum, iudicant artifices metallorum, ꝙ cum argentum sit decoctum, habet corrugationē, & ita non relinquitur in decoctione purū. Et hoc patet. Cū enim argenti superficies est plana & in medio fissura, dico illam fissurā in fundo existentem esse tm̄ in siccitate cupri, cum scabrositate ipsius cupri, à qua non est depuratum argentum, vnde tunc est ibi signū, ꝙ argentū non est purum. Aliqn̄ aūt argētū viuū frāgibilitatem ex siccitate ꝑueniētem aufert, vt patet in stagno, sicut

iam

iam superias dictum est. Videmus autem in argenti depuratione, plumbum mixtũ exhalare ex caloris motione, ad qđ depurãdum apponitur. Non quia depuret ipsum: sed quia tanquã cõsumendo calor ei adhæret, qui aliàs subſtam argenti consumeret. Et iterum argentum per calorem depuratur, qui facit transire cuprũ in vna parte, & argentum in alia per suam caliditatem, vnde enim dicit Aristoteles calidum disgregatiuum est etherogeniorum.

De operationibus alchimiæ in corporibus, cæteris.

Cap. XCV.

ALchimista. Exceptis autem operationibus circa nobilia corpora terrestria vt sunt aurum & argentum, & similia, Est etiam in alchimia subtilitas sublimis, & vtilitas non parua, quantum ad transmutationem & disgregationes permutationesque rerum quæ iugiter in mundo fiunt ad varios vsus hominum, partim à natura, partim industria humana, vt est opus minij, vermilionis, nitri & auricalci, vnde & dicta est occulta Philosophia, quia rationum vel causarum inuestigatio, quibus hæc fiunt, difficilis est & occulta. Tale est etiam disgregare res quatuor de qualibet planta per distillationem. Ita quòd in vnaquaque remaneat elemẽti vnius dominium. Et hoc est extrahere primo aquã, deinde oleum, tertio ignem, qui est liquor huiusmodi rubeus. Quarto loco remanet terra, tanquam fex. Et per hoc sciri potest, quod elementum magis dominatur in illa plãta, de qua hic agitur. De sicca tamen planta non extrahit aqua, quia iã euaporauit humiditas aquæ, quæ scilicet citius euaporat, quàm humiditas oleagina. Illa enim est quæ diutius remanens defendit plantas à putrefactione: Idem etiam fieri potest de quibusdam rebus, quæ procedunt ex animalibus, vt de osse capillo, ouo, & hmõi. Vnde docet Auicenna in capitulo de complexionibus membrorum distillare ossa & capillos, ad sciendum in quo eorum plus sit humiditatis. Sic etiam est extrahere salem de omnibus generibus cinerum, plantarum, & animalium ossium, & de calcibus lapidum. In hoc autem differunt hi sales inter se, quòd in sale calcium non est oleum, quia caret vtraque humiditate cum enim nec vegetatur, nec nutritur sicut planta & animal. Animal enim secundum frigidum & humidum nutritur, & secundum calidum & humidum viuit. Sicque vita & nutrimentum, prouenit in planta & animali, vt dicit Ioannes Damascenus. In sale verò de cineribus plantarum, & ossium est oleum, quod ignis non potest disgregare, est enim inadustibile. Sed oleum quod extrahitur per distillationem non est adustibile. Nam omne quod egreditur per distillationem fugit ignem, & habet naturam spirituum, vt sup. dictum est. In qualibet etiam re minerali, siue de planta, siue de terra, siue de animali est oleum, sine quo non possit fundi & currere.

De opere vermilionis, & cinabrij, & auricalci.

Cap. XCVI.

SVnt & aliæ multæ, vt dictum est, Artificum operationes, propter rerum transmutationes ad alchimiam pertinentes, verbi gratia. Opus vermilionis per solum ignem & de sola cerusa, quæ cum sit albissima ponitur in igne vehementi & fit rubea, eo quòd eius occultum est rubeum, licèt manifestum sit album. Nam in lib. de 70. dicitur, quòd omnis res habet contrarium in occulto eius, quod apparet in manifesto, & econuerso. Ignis itaque quod manifestum est, ponit in occulto, & quod occultum in manifesto. Cinabrij vero transmutatio accidit ex proprietate compositionis; fit enim ex argento & sulphure albo vel citrino, quæ rubedinem quidem, quæ in eis non est in coniunctione, acquirunt ex violentia sulphuri illita argento viuo mediante igne, & ingenio artificis. Nam sicut ex compositione diuersarum rerum prouenit in compositione vtriusque quod in simplicibus non est, vt in tyriaca. Sic & color, vt in cinabrio. Aes autem transmutatur in auricalcum, quod fit mediante Tuchia, vt supra dictum est. Itaque arsenicum, & tuchia proprietatem habent imprimendi se in ære. Sed non est par vtriusque effectus. Nam arsenici ad citrinum, fumus est albissimus, & albificat plusquam in eo sit de tinctura excedens omnem albedinem in albificando. Ideoque totã æris albedinem ad se trahit, & ipsum in album conuertit, vt dicit Constantinus in lib. graduum, vbi agit de arsenico. i. auripigmento. Fumus autem tuchię non tantum habet de albedine sed multo minus, & ideo non aufert æris rubedinem, sed reprimit vt dictum est.

De coloribus natiuis & fictitijs. *Cap.* XCVII.

ISidorus lib. 19. Colores autem quidam ex terra vel in terra nascuntur, vt sinopis, rubrica, Melinum, auripigmentum, & cætera huiusmodi. Quidam vero finguntur, aut arte, aut permixtione. Plinius lib. 35. Sunt autem colores floridi, vel austeri, & vtrũque natura, vel permixtura euenit. Floridi sunt quos ars fingendi præstat, vt Minium Armenum, cutaberis, Chrisocolla: Indicũ purpurissum. Cæteri vero austeri sunt. Ex omnibus autem alij nascuntur, & alij fiunt. Nascuntur sinopis, & rubrica, & parethonium melinum, æretria & auripigmentum. Cæteri vero finguntur, vt Ochra, Cerusa vsta, sandaraca, sandix: Syricum atramentum. Sunt etiam noui duo colores atque vilissimi, viride: quod & Apianum vocatur: Et quod Crisocollam lotum mentitur. Fit ex viridi creta: æstimata sestertijs in libras. Anulare, quod candidum vocatur, est quo muliebres picturæ illuminantur, fit & ipsum ex creta admixtis vitreis gemmis, & vulgi annulis, vnde & anulare dictum. Ex omnibus coloribus cretulam amare, Vdoque illini recusant, purpurissum indicum, ceruleum, melinum, auripigmentum, apianum. Cerussa cera tingitur eisdem coloribus ad eas picturas, quæ vtuntur alieno parietibus genere, sed classibus familiari, & onerarijs nauibus. Totque colorum tanta varietate subit. Antiquitatem mirari, pingebant enim antiqui & pericula, & rogos. Iuuabatque pugnaturos ad mortem, vel cędem speciosè vehi. Nero Princeps iusserat colosseum pingi. 120. pedum in lintheo ad hoc tempus in cognitum. Eaque pictura vbi peracta fuit in Iamianis hortis accensa fulmine cum optima parte hortorum conflagrauit.

De Sinopide & rubrica. *Cap.* XCVIII.

ISido. Sinopis inuenta primum in Ponto fuit, indeque nomen ab vrbe Sinope accepit. Species eius sunt tres, scilicet rubra, minusque rubens, & inter has media. Plinius vbi supra, Sinopis a sinope nominatur vrbe, nascitur in Ægypto, Balearibus, Aphrica. Sed optima in Lemno, & Cappadocia. Effossa, & in speluncis excellit quæ saxis adhęsit. Glebis color extra maculosus est, hac vsi sunt ad splendorem veteres. Excepto vsu eius in pictura, in medicina quoque blandis est emplastris & malagmatis siue sicca compositione eius siue liquida. Facilis est contra vlcera in humore velut in oris sedis sita, fœminarum profluuia sistit denarij pondere poto. Aluum sistit infusa. Eadem adusta scabricias oculorum siccat, cum vino maximè. Isidorus. Rubrica vero sic dicta est, eo quòd sit rubeo & sanguineo proxima. Hæc in locis plurimis gignitur: sed optima in Ponto, vnde & Pontica dicitur. Plinius vbi supra. Rubricæ genus in ea voluerunt quidam intelligi auctoritatis secundæ. Palmam enim dabant Lemniæ, hæc est Minio proxima: multum antiquitus celebrata, cum Insula in qua nascitur. Nec nisi signata vendebatur; hac itaque Minium sublimiunt & adulterant: [illegible]nitur in medicina, & res habetur præclara. Epiphoras enim oculorum mitigat & dolores circumlita. Egylopias manare prohibet. Sanguinem quoque reijcentibus ex aceto datur bibenda. Bibitur & contra lyenum ac renum vitia, & purgationes fœminarum. Itemque contra venena & ictus serpentium marinorum ac terrestrium. Ideoque familiaris est omnibus antidotis. Ex cæteris rubricę generibus Ægyptia, & Aphricana sunt fabris vtilissimæ, quoniam sorbentur maximè, picturis autem apta nascitur in metallis ferrarijs. Et ex ea, it Ochra scilicet exusta rubrica in ollis nouis luto circumlitis. Quæ quo magis in caminis arserit, eo melior existit. Omnis autem rubrica siccat. Ideoque & emplastris conuenit, etiam igni sacro.

De parethonio ac melino ac feretria. *Cap.* XCIX.

PArethomon habet nomen loci ab Aegypto, spumamque maris esse dicunt solidatam cum limo. Et ideo conchæ minutæ inueniuntur in eo, fit & Cyrenis, & in Creta insula. Adulteratur Romæ autem Creta Cimolia decocta conspissataque. Isidorus. Melinum dictum est, eo quòd eius metalli ferax sit vna de Cicladibus Insula Melos nomine. Est enim candidum nec vtitur eo pictores propter nimiam pinguedinem. Plinius vbi supra. Melinum candidum est, candidis coloribus pinguissimum & propter liuorem tenuissimum, & ipsum in Melo Insula optimũ. In Samo quoque nascitur, & eo pictores propter nimiam pinguedinem non vtuntur. Hoc autem effodere solent accubantes intra saxa venas scrutantes; porro in medicina eundem vsum habet, quem pheretria creta: præterea linguam tactu siccat, pilos detrahit, & mitigat, pretium in libra sestertijs singulis. Feretria suæ terræ nomen habet, & hac Nichomachus, & Parthasius vsi refrigerat, & mollit, & explet vulnera si coquatur ad siccandum, vtilis capitis quoque doloribus præcipua feretria quoque terra quæ duplex est. Alia scilicet acinera vtilis in medicina, sicut iam dictum est supra in tractatu de terra.

De Syrico, & Indico ac cerusa. *Cap.* C.

ISidorus vbi supra. Syricum est rubei coloris pigmentum, ex quo scribuntur & capita librorum. Ipsum est & Phoeniceum, sic appellatum, eo quòd in Syria colligatur in littoribus rubri maris, vbi Phenices inhabitant. Est autem inter colores fictitios, quia sæpe fit aut sinopide aut sandice mixtis. Indicus color in Indicis calamis inuenitur spuma limo adhærente. Est autem coloris Cyanei mixturam purpuræ ceruleique mirabilem reddens. Est alterum genus in purpurarijs officinis, spuma videlicet in æreis cortinis innatans, quam infectores detrahentes, siccant. Plinius vbi sup. Indico est auctoritas maxima, quod venit ex India, vnum genus est arundineum adhęrescente spuma limo, cum teritur nigrũ, qđ in diluendo mixturã purpurę ceruleiq; mirabilẽ reddit. Alterum est in purpurarijs officinis innatans cortinis. Et est purpuræ, quæ adulteratur spuma. Indicũ stercore columbino tingunt,

tingunt, aut Cretam Silenusiam aut Anullariā vitio inficiunt. pro batur autem carbone, reddit. n. q̄ sincerum est flamma excellētis purpuræ. Et dum fumat, odorē maris olet. Ob id quidam. id colligi e scopulis putant. In medicina quoque indicum rigores, & impetus sedat, oris vlcera siccat. Cerusæ color est candidus, cuius rationem in plumbi metallis diximus: fuit & in terra per se in Theodoti fundo inuenta Smirnæ, quā veteres ad nauium picturas vtebantur. Nunc autem omnis ex plumbo fit, & aceto, vsta casu reperta in incendio piræ, & cerusæ cremata. Optima vero Asiatica nunc habetur, quæ & purpurea nuncupatur: fit & Romæ cremato silice marmoroso ac perfuso aceto. Actor. De hac plenius actum est superius, vbi de plumbi metallo diximus.

De Minio, & Ochra. Cap. CI.

MInium primi Græci traduntur inuenisse in Ephesiorum solo, cuius pigmenti copia cæteris regionibus plus abundat Hispania, Vnde nomen etiam dedit flumini proprio. Huius distillatio argentum liquidum gignit. Minium autem hoc quidam Cynabrium esse dicunt. Plin. lib. 33. Inuenitur Minium quoque in argentarijs metallis. Et nunc inter pigmenta magnæ auctoritatis, & quondam etiam apud Romanos. Ita vt Iouis ipsius simulachri faciem diebus festis illinire, triumphantiumque corpora, legantur soliti fuisse. Sicq; Camillum triūphasse constat, & Æthyopum populos totosque illo tingi proceres solitos esse, & hunc ibi Deorū simulachris colorē esse. Theophrastus anno. 249. vrbis nr̄e tradit Minium inuentum esse a Challia Atheniensi initio sperante posse aurum excoqui. In metallis argenti arena rubente, & hāc eius originem fuisse. Reperiri autem iam tum in Hispanijs, sed durum, & arenosum. Optimum vero supra Ephesum Cilbanis agris arenam cocci colorem habere, & hanc teri, deinde lauari farinam. Et quod subsidat iterum lauari. Differentiam vero artis esse: quia alij Minium faciunt prima lotura, idque dilucidius esse. Optimum, quod sequentis loturæ. Olim qui Mocromata pingebant pinxerunt Ephesio Minio, quod ideo relictum est, quia operis erat curatio. Præterea vtrumque existimatur minus acre, ideoque ad rubricam, & Sinopidem transire. Iuba Minium nasci tradit & in Carmania: Hermogenes, & in Aethyopia, nec ferè aliunde, quàm ex Hispania, sed neutro ex loco aduehitur ad nos. Celeberrimum est ex Sisaponensi Regione in Betica Miniario metallo, vectigalibus populi Romani nullius rei diligentiori custodia. Non licet ibidem perficere excoquique, Romam defertur, vena signata, ibique lauatur. Est alterum genus in omnibus ferrè argentarijs atq; plumbarijs metallis, quod fit exusto lapide permixto venis, non ex illo cuius Vomica argentum viuum dicitur. Is enim & ipse in argentum excoquitur. Sed ex alijs simul repertis, steriles etiam plurimi deprehenduntur, solo colore tantum in fornacibus rubescentes. Exustique in farinam tunduntur. Sublini autem Minium Syrico demonstrat compendij ratio. Et alio modo pingentum furto est oportunum plenos subinde penicillos abluentium. Sidit autem in aqua cōstatque furantibus. Sinceri cocci nitor esse debet. Secūdarij vero splendor in parietibus imaginem sentit, quanquam hoc rubigo quædam metalli est. Sisaponensib. autem in Miniarijs suæ venæ arena sine argento excoquitur, auri modo probatur. Auro candente fucatum nigrescit, sincerum retinet colorem. Inuenio, & calce adulterari, ac simili ratione ferri candentis lamina, si non sit aurum illico deprehendi, Solis, & contactus inimicus. Remedium, vt siccato pariete cera punica cum oleo liquefacta candens setis inducatur. Iterumque admotis Galle carbonibus, vsque ad sudorem aduratur, postea candelis subigatur, ac deinde linteis puris, sicut & marmora, nitescunt. Qui Minium in officinis poliunt, faciem laxis vesicis illigant, ne perniciosum puluerem inspirando trahant, & tamen vt per illas spectent. Non solum autem Minium in pictura, sed in voluminum vsurpatur scriptura. Isid. Ochra gignitur in Topazon rubri maris Insula, vbi & Sandaraca. Fit autem & Ochra exusta rubrica in ollis nouis luto circumlitis, quæ quanto magis in camino arserit, tanto melior fit.

De Sandaraca. Cap. CII.

IDem Sandaraca quoque nascitur in Insula rubri maris Topazon, colore Cinabrij, odore sulphuris. Inuenitur in aurarijs & argētarijs metallis, eo quidem melior, quo magis russa, quoque virus redolet magis. Quamquam & cerusa si torreatur in fornace Sandaracam facit, vnde & color flammeus existit. Quòd si torreatur, & æqua parte rubrica admixta sandicem reddit. Plin. lib. 34. Sādaraca inuenitur in aurarijs, & in argentarijs metallis, meliorque quo magis russa, quoque magis redolens virus, ac pura, & friabilis. Valet autem purgare sistere, & excalefacere, perrodere. Summa eius dos est stiptica, expelli allopicias ex aceto illita. Additur & oculorum medicamentis. Fauces purgat cum melle sumpta. Vocem limpidam, & canoram facit. Suspiriosis tussientibusque iucundæ medetur cum resina therebintina in cibo sumpta. Suffita quoque cum cedro medetur eis nidore ipso. Idem lib. 35. Sandaracam, & Ochram Iuba nasci tradit in Insula rubri maris Topazon, sed inde prouehuntur ad nos. Fit autem adulterina Sandaraca ex cerusa in fornace cocta. Color flammeus esse debet: Hæc si torreatur æqua parte admixta rubrica, Sandicem facit. quamq̄ animaduerto Virgiliū extimasse id herbam esse, vsu illo. Sponte sua sandix pascentes vestiet agnos. Pretium in libras est dimidium eius quod sandarace. Nec sunt alij colores maioris ponderis. Inter facticeos est & syricum quo Minium sublini diximus, fit autem synopide, & sandice admixtis. Auicen. in 2. can. Sandaraca calida est, & sicca in secundo gradu. Stiptica est, & sanguinem retinet. Hac vtuntur luctatores, vt leues & fortes fiant, ne difficultatem anhelitus incurrant. Item macredinem facit, fistulas fumigio sistit, & siccat, fumus catarros prohibet, dolorem dentium optimè sedat, gingiuam retificat, prohibet tremorē cordis, & fluxum sanguinis, & etiam asma humidū exsiccatione sua. Confert etiam in potu spleneticis, & est bona solutioni antiquæ. Fumus eius confert Emoroidis. Diascorides. Sandaraca in eisdem locis nascitur, in quibus auripigmentum. Eligenda est autem russa valde, & facile terribilis, munda colorem habens Cinabrij, & odorem sulphuris. Virtus est ei similis arsenico, quod est causticæ virtutis, & diaphoreticæ, & stipticæ. Resinæ mixta Alopicias curat, cum pice vngues leprosos excludit, cum oleo pediculos necat, & pustulas corporis purgat.

De Prasi, & Chrisocolla. Cap. CIII.

ISidorus. Prasin, idest creta viridis, & si permiscuè generetur in aliquibus terris, optima tamen in Libya Cynerensi. Chrisocolla colore Prasino, sic dicta est, eo quòd aurum habere traditur eius vena. Hæc etiam nascitur in Armenia, sed probabilis venit ex Macedonia. Foditur enim ex metallis ęris, cuius inuentio argentum atque indicum prodit. Nam vena eius cum his habet naturæ societatem. Diascorides. Chrisocolla colorem habet Prasinum, idest viridem valde. Melior est autem & Armenica. Secunda vero Macedonica, & Cypria. Eligenda vero est munda, sine lapide, sine terra, virtus est illi insiciscoria, & constrictiua. Plin. li. 33. Chrisocolla est humor per auri venam defluens humore crassescente frigoribus hibernis vsque in duritiam pumicis. Laudatiorem eandem fieri compertum est in aurarijs metallis, & proximam in argentarijs. Inuenitur etiam in plumbarijs vilior etiam auraria. In omnibus autem his metallis fit & cura multum infra naturalem illam, immissis in venam aquis leuiter hieme tota vsque ad Iunium mensem, & in Iunio Iulioque siccatis. Natura eius est, quæ lino, & lanæ ad succum bibendum. Tunditur in pila, deinde cribro tenui secernitur, postea mollitur, ac deinde tenuius, sic cribratur. Quicquid non transmeat, in pila reperitur, deinde molitur, puluis semper in catinos digeritur, & ex aceto maceratur, vt omnis duritia soluatur, rursumque tunditur, deinde in Conchis lauatur, & siccatur, Tunc alumine herbaque sola quam luteam vocant tingitur atque pingitur, antequam purgat. Refert quàm bibula docilisque sit. Nam nisi rapuerit colorem, adduntur & Scytanum atque turbistum, ita vocant medicamenta sorbere cogentia. Laudatissima est in Armenia. Secunda in Macedonia. Largissima vero in Hispania: sunt & in Cypro genera eius duo. Summa commendationis est, vt colorem herbæ segetis lætè virentis reddat quàm simillimè. Luteam putant a lutea herba dictam, quam ipsam ceruleo subtritam pro Chrisocolla inducunt vilissimo genere, & fallacissimo. Tribus generibus distinguunt eam, scilicet asperam, mediam, & attritam, quam vocant herbaceam. Subliniunt enim arenosam, priusquam inducant atramento, & parethonio, quoniam est natura pinguissimum, & propter liuorem tenacissimum. Atramento quidem spargitur, ne candorem Parethonij Chrisocollæ pallor afferat.

De operatione Chrisocollæ in Aurificio, & medicina. Cap. CIIII.

CHrisocollam & Aurifices sibi vendicant in auro agglutinando, & inde omnes appellatam similiter vtentes dicunt. Temperatur autem ęrugine Cypria, & pueri impubis vrina nitro addita. Teritur Cyprio ære in Cyprijs mortarijs. Santernam huiusmodi vocant nostri. Ita ferrumminatur aurum, quod vocant argentosum. Signum est, si addita Santerna nitescit. Ex diuerso ęrosum se contrahit, & hebetatur, ac difficulter ferrummi natur aurum, at id glutinum fit auro, & spuma argenti ad supra dicta additis, vnaque contritis. Contexi reliqua par est circa hoc: vt vniuersa naturæ contingat admiratio: vsus Chrisocollæ est in medicina, cum oleo, & cera ad vulnera purganda. Eadem per se arida siccat, & contrahit: datur & in Angina Orchopnoea ve cum melle miscenda, concitatque vomitiones, miscetur & collirijs ad oculorum cicatrices, ac viridibus emplastris ad mitigandos dolores, atque trahendas cicatrices. Diascorides. Chrisocolla eligenda est, ad vsum medicinæ (sicut dictum est) munda, sine lapide, sine terra. virtus est illi insiscoria, & constrictiua, reuma gingiuarum cōpescit. vulnera purgat. carnes superfluas

superfluas vulneribus crescere non sinit. Cicatrices attenuat, vomitum prouocat, & plus sola accepta homicidium facit, Collirijs miscetur ad lachrymam facientibus.

De Ceruleo ac purpurisso. *Cap.* *CV.*

PLinius vbi supra. Ceruleum est arena, cuius genera sunt tria. Antiquius Ægyptium, quod maximè probatur. Siricum, hoc facillimè diluitur, cumq; teritur, in quatuor colores mutatur. Candidiorem, nigriorem, vel crassiorem, tenuioremve. Huic etiã nunc Cyprium præfertur. Accessit his Puteolanum, & Hispanien e, arena ibidem confici cæpta. Tingitur autem omne, & in herba sua coquitur, bibitque succum. Reliqua confectura eadem est, q̄ Chrisocollæ. Ex Ceruleo fit, quod lomentum vocatur. Idq; lauando, terendoque perficitur: hoc est ceruleo candidius atque preciosius. Cerulei sinceri experimentum est in carbone, vt flagret, fraus est, arida viola decocta in aqua succoque per lintheum expresso in cretam eretream alias ęretriam, vis eius est in medicina, vt purget vlcera. Adijciunt illud emplastris: itemque causticis. Teritur autem difficillimè. In medendo leniter mordet, & astringit atque expellit vlcera, vritur autem in fictilibus, vt prosit. Idem in lib. 35. Purpurissum e colorib. reliquis quos ab homine dari diximus propter magnitudinem pretij ante omnes est, e creta argentaria cum purpuris tingitur pariter, bibitq; colorem illum celerius lanis Puteolanum plus laudatur, quàm Tirium, aut Gethulicum, vel Laconicum, vnde preciosissimę purpuræ. Causa est, ꝙ id genus maximè inficitur, rubeamque sorbere cogitur, pingentes sandice subdita: mox ouum inducentes purpurissum fulgore minij faciunt. Si purpuram facere malunt ceruleum sublinunt, moxque purpurissum ex ouo inducunt.

De Cinnabri, & Armeno. *Cap.* *CVI.*

ISid. Cinnabar est puluis rubei coloris, hũc aiunt esse sanguinem Draconis, Elephantem implicantis, ac sub ipso ruentis. Diascorides, Cinnabar multi putant esse Minium, & alij sanguinem Draconis, sed fallunť: quia Minium in Hispania conficitur ex lapide, qui Argiritidi miscetur. Qui si tritus fuerit, colorẽ mutat. Sed odor eius in metallo hominem effocat, vnde qui in metallo conuersantur, vesicas sibi in facie ponunt ad liberandos oculos. Cinnabar autem in Libia nascitur, color est illi sanguineus, & ideo sanguis Draconis a multis esse putatur. Virtus est ei similis Emathiti lapidi. Itaque vehemẽter constringit, & ideo fluorem sanguinis abstinet. Combustionibus etiam ac pustulis opitulať. Ceratis additur, & vtiliter Colliriorum commiscetur confectionibus. Plin. vbi sup. li. 35. Armenum lapis dicitur, quem Armenia mittit, eiusque nomine appellatur. Hic quoque Chrisocollæ infectus modo: optimus est, qui maximè viridis est, communicato colore cum ceruleo. Solebant eius libræ taxari nummis tricennis. Inuentaque per Hispanicas arenas est, similem curam recipiens. Itaque ad denarios senos vilitas redijt. Distat a ceruleo candore modico, qui teneriorem hunc efficit colorem. Vsum habet in medicina tantum ad pilos alendos, maximeque in palpebris. Porro de Arsenico, siue Auripigmento, & de atramento cæterisve coloribus iam dictum est superius in tractatu de Mineralibus. Hæc itaque sufficiant de corporibus in terra mineram habentibus, & natiuis coloribus: Et ad librum sequentem transeamus, in quo agendum restat de lapidibus.

LIBER OCTAVVS.

De Lapicidinis. *Cap.* *I.*

VItruuius de Architectura lib. 2. Lapidicinæ quædam molles sunt, quædam duræ, aliæ vero temperatæ. Est in Campania rubrum, & nigrum Tophum. In Vmbria, & Piceno, Venetia album, q̄d etiam serra dentata secatur, vt lignum. Sed ex his omnibus quę mollia sunt, exempta saxa faciliter omni tem ore tractantur. Et si quidem in locis tectis sint, laborem sustinent. Sinautem in apertis, & patentibus stillicidijs, aut gelicidijs, & pruina congesta, fricantur. & dissoluuntur. Iuxta maritima quoque a salsugine defluunt, nec æstus perferunt. Temperata vero, & ab humoribus, & tempestatibus iniurias sufferunt. Sed ab igne tuta esse non possunt, quin potius simul eo tacta dissoluuntur & dissipantur, eo quòd humores parui sunt, nec habent terreni multum, sed aeris, & ignis plurimum, qui scilicet ignis tactu, & vi vaporis aere fugato venarum vacuitates occupans feruescit, eaque ardentia, sibi similia efficit. Sunt item Lapidicinæ complures in finibus Tarquinensium, quæ Anicianæ dicuntur, quibus nec Gelicidiorum tempestas, nec ignis tactus nocere potest, sed firma est, & ad vetustatem. Ideo permanet, q̄d parum de mixtione naturę aeris, & ignis habet, humoris autem temperati terreniq; plurimum.

De Lapidibus ædificationi aptis. *Cap.* *II.*

ISidorus lib. 19. Lapides structuris apti sunt albus tyburtinus columbinus sfungia rubrus fluuiatilis, & reliqui. Albus alius mollis est, alius durus. Mollis in opere non durus est, sed tractabilis, ita vt in eo quasi in ligno litteræ scribantur Tiburtinus a loco Italiæ dictus est, qui cum ad fabricam fortis sit, vapore tamen dissilit. Arenacius lapis est arenis maris concretus, hic & bibulus dicitur, quia seruat humorem acceptum. Pipirinus subalbidus est cũ punctis nigris, durus atque fortissimus. Concleaceus autem concleis, & lapillis concretus est, & arena asperimus. Molaris in parietibus vtilis est: quia est quædam eius natura pinguior duraque & aspera, ex quo etiam molæ fiunt. Huius quatuor genera sunt. Albus, niger, permixtus, fistulosus. Sfungia lapis creatus ex aqua leuis ac fistulosus, cameris aptus. Plin. lib. 36. Multitudo lapidum inutilis est, ædificijs morositate quadam. In Lyguria, & Venetia lapis albus secatur dentata serra. Hi tractabiles in opere sunt, laborem quoque tollerant sub tecto dumtaxat. Aspergine ac gelu brumisque rumpitur in testas contra humores, & maris auras. Talis lapis robustus est. Tyburtini ad reliqua fortes, vapore dissiliunt. Nigri silices optimi quibusdam in locis rubentes, nonnũquam & albi, sicut in Tarquinensi, & in Anicianis Lapicidinis circa lacum Volsinensem. Et in Stratonensi sunt lapides, quibus nec ignes quidem nocent, & in monumenta sculpti contra vetustatem quoque permanent incorrupti. Ex his formæ fiunt, in quibus ęra funduntur. Est & lapis viridis vehementer igni resistens, sed nusquam copiosus, & vbi inuenitur lapis, non saxum. E reliquis pallidus in cemento raro vtilis. Globosus contra iniurias quidem fortis, sed ad structuram infidelis, nisi multa suffrenatione deuinctus. Nec certior est fluuiatilis, semper veluti madens. Remedium est in lapide dubio, ęstate illum eximere. Nec ante biennium eum domi tecto inserere, domitum tempestatibus, quæ ex eo læsa fuerint, in subterranea structura vtilius est aptari, & qui restiterint tutum est cœlo committere.

De Lapidibus ad mortaria medicinalia congruis. *Cap.* *III.*

IDem in eodem. Auctoribus quoque fuerunt curæ lapides, mortariorum quoque nec medicinalium tantum ad pigmenta pertinentium. In his pertulere lapidem Æthesium. Mox etiam Thebaicum quem Pirrhopecilon appellauimus. Alij vocant Psaroniũ. Tertium ex Calazio Chrisiten. Mendici autem & Basaniten. Hic enim lapis nihil ex se remittit. Hi vero lapides, qui succum reddunt, oculorum medicamentis vtiles existimati sunt. Ideoque ad ea maximè Æthyopici sunt probati. Tenarium vero lapidem ac Pęnicum, & Hæmatitem his medicamentis prodesse tradunt, quæ ex Croco componantur. Ex alio Tenario, qui niger est, & ex Pario lapide non æquè quoque medicis vtilem, potiorem ex Ægyptio lapide Alabastrite, vel ex albo Ophite. Est enim hoc genus Ophitis, ex quo vasa, & etiam Cados faciunt. In Siphno lapis est, qui cauatur tornaturque in vasa coquendis cibis vtilia, vel ad Esculentorum vsus, nigrescit oleo excalefactus, durescitque: natura mollissimus. In Belgica Prouincia candidum lapidem serra facilius etiam secant ad tegularum, & imbricum vicem, quàm ligna, vel si libeat, ad ea quæ vocant Pauonacea tegendi genera. Specularis vero lapis quoniam & hic lapis nomen obtinet, faciliore multo natura finditur in quamlibet tenues crustas. Hunc olim Hispania citerior dabat tantum, nec tota, sed circa Sogobricam vrbem intra centum millia passuum. Iam vero etiam Cyprus, & Capadocia, necnon Scilia, nuperque iuuentum est in Affrica, post ferendos tamen omnes Hispaniæ, & Capadociæ molissimis, & amplissimæ magnitudinis sed obscuris.

De quorumdam lapidum miraculis. *Cap.* *IIII.*

LApidem e Scyro Insula fluctuare tradunt integrum, eundemque mergi comminutum In ossa Troadis fissili vena scinditur lapis Sarcophagus, corporaque defunctoram in eo condita, intra diem quadragesimum absumi constat, exceptis dentibus. Mucianus Auctor est, Specula quoque, & strigiles ac vestes, & calciamenta mortuis illata fieri lapidea. Eius generis in Licia, & in Oriente saxa sunt, quæ viuentibus quoque alligata corpora rodunt. Theophrastus Auctor est, Ebur fossile candido nigroque colore reperiri, & ossa e terra nasci atque lapides osseos inueniri. Varro tradit Lunensem silicem serra secari. Tusculanum igni dissilire. Sabinum fuscum, addito etiam oleo, lucere. Actor. Etiam de quibusdam mirabiliter creatis lapidibus iam dictum est superius in libro præcedenti, vbi actum est de lapidibus mineralibus. Zenon in libro de Naturalibus: virtus enim est occulta vniuersalis, quæ lapides ex igne facit. Et ex aqua quando funditur ipsam super locum Bezon. Tunc enim subito coagulatur. Nec amplius in naturam suam reuertitur. Itaque quod igni, aquæ, & terræ contingit, illud etiam animalibus, & plantis accidit, Qua scilicet virtute materiæ suæ, temporis aut loci, fit eorum omnino dissolutio, aut in lapidem conuersio.

De Lapidibus quibusdam medicinalibus. *Cap.* *V.*

PLin. vbi sup. Lapis Asseus gustu salsus, Podagras lenit, pedib. in vase ex eo cauato inditis. Omnia præterea crurum vitia in his Lapidicinis sanantur, cum in metallis omnib. crura vitientur.

Eiusdem lapidis flos appellatur in redigendam farinam mollis ad quædam perinde efficax. Est autem similis pumici rufo. Emendatque vitia mãmarum: admixtus æri Cyprio. Pici autem vel resinæ mixtus, strumas vel panos discutit. ac pusicis proficit, linctus cum melle ad cicatrices vlcera vetera perducit: excrescentia erodit. Ad bestiarum quoque morsus vtilis repugnantia curationi siccat suppurata. Et fit ex eodem mixto fabæ vel lomento podagricis cathaplasma. Auicenna in 2. cano. Indicus lapis est, sicut nux parua modicè longa, quasi dactilus amigdala, hunc etiam in extremitatibus lineæ secant, & aliæ lineę latitudinales æquè distantes. Itaque se secant, & remanent ex eis, sicut squamæ paruæ lucidæ. Stomacho non conuenit, sed eum debilitat, & deijcit appetitum. Confert lapidi renum, & eum extrahit, & sanguinem abscindit. Lapis lacteus est cinericij coloris, dulcis saporis. Cumq; fricatur cum aqua, egreditur ex eo quasi lac & reseruatur. Est autem temperatus, & confert initio calidorum apostematum, prohibet cursum superfluitatum ad oculum, & vlcera in eo accidentia. Lapis lunæ dr̃ splendor, vel spuma, vel sputum lunæ. Et inuenitur apud augmentum lunæ in terra Arabum leuis. Suspenditur autem & fertur super arborem, & fructificat. Epilensiam quoque sanat. Itaque super epilenticum suspenditur, qui secundum terminum ab eo assumitur. Lapis serpentis (vt dicitur) suspensione sua morsi, serpentis confert. Est etiam lapis quidam qui inflammatur aqua: extinguitur oleo. Ex isto fugiunt vermes venenosi.

De quibusdam lapidibus communibus. *Cap. VI.*

ISidorus lib. 16. Lapis dicitur eo ꝙ lædit pedem. Cautes sunt aspera saxa in mari, dictæ a cauendo, quasi cautæ. Murices petrę in littore, similes muricis nimis acutissimæ, & nauibus perniciosæ. Icon est saxum dictum, ꝙ humanæ vocis sonum captet, etiam verba loquentium imitatur: Icon enim Græcè imago latinè dicitur, licèt hoc quidem & locorum natura eueniat, & quandoq; conuallium. Calculus est lapillus terræ admixtus, rotundus atque durissimus, & omni puritate leuissimus, dictus eo ꝙ sine molestia breuitatis suæ calcetur. Cui contrarius est scrupulus lapillus minutus, & asper. Qui si inciderit in calciamentum, nocet & molestus est, vnde & animi molestiam scrupulum dicimus. Ex libro luminum. Ex elementorum beneficio tria genera subsistunt, scilicet lapides, vegetabilia, & animalia. Lapis est corpus minerale, & est duplicis generis. Est enim lapis cui sola natura speciem dedit, & complementum vltimum, vt lapides vulgares, & preciosi. Est & alius quem natura quidem incepit, sed artificium compleuit, vt corpora metallina, & spiritus, & huiusmodi. Ex li. Metheororum. Terra quidem pura lapis non fit: quia continuationem non facit: sed comminutionem, siccitas in ea vincens non permittit eam glutinari. Fiunt autem lapides aut conglutinatione, vt in quibus dominans est terra. Aut congelatione, vt in quibus aqua prædominatur. Ex lib. de na. re. Lapis vulgaris vilissimus, & qui sculpi non potest nec secari, lapidibus tamen secabilibus in fundamento subditur, & substernitur. Edificiorum quoque viscera roborat interius. Actor. Lapis durus est, & volubilis, aqua tamen non mollitur, sed assidua gutta cauatur, gelu frangitur. De pumice quidem & alijs lapidibus, qui ex aqua generantur, dictum est supra: vbi actum est de aquæ natura. Nunc autem de cæteris dicendum restat.

De arena, & eius speciebus. *Cap. VII.*

ISid. vbi sup. Arena ab ariditate dicta est. Huius probatio est, si manu pressa strideat. Aut in vestem candidam sparsa, nil sordis relinquat. Vitruuius, vbi sup. Alia est arena fossicia, alia fluuiatica, vel marina. Arenæ fossiciæ sunt hæc genera, scilicet nigra, cana, rubea, carbulum. Ex his optima erit, quæ in manu confricata stridorem fecerit. Quæ autem terrosa est, asperitatem non habet. Item si in vestimentum candidum conjecta fuerit, & post excussa, id nõ inquinauerit, nec ibi terra subsiderit, idonea erit. Si autem nõ fuerit arenaria, vnde fodiatur, tamen de fluminibus, & e glarea extrahatur. Hæc tamen in structuris odiosa est: quia difficilè siccescit. Nec onerari se continenter paries patitur, nisi intermissionibus requiescat, nec concamerationes recipit. Marina vero hæc amplius, & etiam parietes, cum in his tectoria facta fuerint, remittentes salsuginem eorum dissoluuntur. Siccescunt autem celeriter fossiciæ, & tectoria permanent, & concamerationes patiuntur, sed hæ quæ sunt de arenarijs recentes. Si enim exemptæ diutius iacent, a Sole, & a luna, & a bruma coactę resoluuntur, & petrosæ fiunt, ita ꝙ in structuram conjectæ cementa continere non possunt, sed labũtur, & ruunt, oneraque parietum sustinere nõ possunt. Recentes etiam a fossicie, licèt tam vtiles sint in structuris, non tamen in tectorijs: quia earum pinguedini calx paleaque commixta, propter vehementiam non potest, sine rimis marescere. Fluuiatica vero propter macritatem in tectorio recipit soliditatem. Palladius de agricultura li. 1. Omnium arenæ generum præcipuè melior est rufa, sequentis meriti cana, tertium locum possidet nigra. Sed fossilis arena nõ inuenitur, de fluminibus autem glarea, vel littore colligitur. Marina quidem tardius siccatur, ideoque non continuè sed intermissis temporibus est construenda, ne opus corrumpat onerata. Cameratum quoque tectoria salso dissoluit humore, fossiles autem tectorijs, & cameris ac cœli siccitati vtiles sunt. Melioresque si statim cum effosæ sunt misceantur: quia diutino Sole, aut imbre, aut bruma vanescunt. Fluuiales vero tectorijs conuenire magis poterunt. At si vti necesse sit arena maris, cõmodũ erit eam prius lacuna immergi dulcis humoris, vt aquis suauib. illuta: deponat vitium salis.

Iterum de natura & proprietatibus arenæ. *Cap. VIII.*

EX lib. de natu. re. Arena super flammam inextinguibilem extinguit eam. Cur autem arena flãmam, vel ignem Græcũ extinguat, iam superius dictum est. Plin. vbi sup. Arenæ habet tria genera. Vna scilicet fossicia, cui calcis debet addi pars quarta. Secunda fluuiatilis aut marina. Tertia vero fit, si testę tusæ tertia pars calcis addatur, & melior erit materia. Ab Apennino ad Padum non inuenitur fossicia nec marina. Ruinarum vrbis ea maximè causa ostenditur, ꝙ furto calcis, sine ferrumine suo cementa componuntur. Intrita quoque quo vetustior, eo melior. In antiquarum ædium legibus inuenitur, ne trima recentiore quis vteretur, ideoque nulla eorum tectoria sedauerunt rimæ. Tectorium quidem quod nisi ter arenato, & bis marmorato inductum est, non satis splendoris habet. In Græcia tectorijs arenarum, quod inducturi sunt, prius in mortario ligneis vectibus subigunt. Experimentum marmorati est in subigendo, donec rutro non cohęreat. Contra in opere Albario, vt macerati calx ceu glutinum hęreat. Macerari vero non nisi ex gleba oportet. Arist. in lib. de Vegetalibus. Ideo autem mare super arenas est, & terra mari propinqua arenosa: quia in aqua siccitas terræ obtinuit, durauitque secundum durationem fixionis terræ, & existentiæ aquæ: diuisitque lutum per minutas partes, & in arenam conuertit. Vt autem etiam quibusdam campis existat arena, causa est mora motus Solis, & elongatio a dulcibus aquis. Nam quia non habent, quod eos a Sole cooperiat, & ab aqua dulci remoti fiunt, siccauit sol partes humiditatis dulcis, remansitque quod est de genere terræ: perseuerante ergo solo discooperto, separatæ sunt partes luti, factaque est arena. Diascorides. Arena maris, quæ in littore est, Sole calefacta carnes humidas desiccat. Item cocta saccellis ad compescendum tumores iteraneorum iuuat.

De calce. *Cap. IX.*

ISid. vbi supra. Calx viua dicitur: quia dum tactu frigida sit, occultum ignem intus habet, vnde & aqua perfusa statim latens ignis erumpit. Natura eius mira facit. Nam aquis accenditur, quibus solet ignis extingui. Oleo extinguitur quo solet ignis accendi, vsus eius est structuris fabricę necessarius. Nam lapis lapidi non potest adhærere fortius, nisi calce coniunctus. Et calx quidem e lapide albo, & duro melior est structuris. Ex molli vero tincturis vtilis. Plinius. Calcem è vario lapide Cato Censorius improbat. Ex albo structurę melior est, quàm ex dura. Tectorijs vtilior, quę ex fistuloso. Ad vtrumque damnatur ex silice, vtilior est eadem ex lapide effoso, quàm ex ripis fluminum collecto, vtilior etiam e molari est: quia pinguior natura eius est. Mirumque illam postquam arserit aquis accendi. Palladius vbi sup. Calcem albo saxo duro, vel tiburtino aut columbino fluuialive conuenit coquere aut rubro, vel spongia, aut postremum marmore. Et illa quidem quæ ex spisso aut duro saxo: conuenit structuris. Ex fistuloso autem, vel molliori lapide, conuenit tectorijs, vtilius quidem si in duabus calcis partibus arenæ vna misceatur. In fluuiali vero arena, si tertiam partem cretę testęę addideris, operum soliditas inuicta prestabitur. Vitruuius vbi supra. Calx de albo saxo, aut silice coquenda est, & quę ex spisso, & duro in structura vtilis erit. Quę autem ex fistuloso in tectorijs. E principijs autem vt corpora cętera, sic & saxa sunt temperata. Et quę plus habent aeris, sunt tenera, quę aquę lenta, quę terrę, dura, quę ignis, fragiliora. Itaque saxa si antequam coquantur contusa minuta mixta arena in structuram conijciantur, non solidescunt nec eam continere poterunt. Cum vero in fornacem conjecta, & ignis vehementi feruore correpta, pristinę soliditatis virtutem amiserunt, tunc exustis, & exhaustis eorum viribus, relinquuntur patentibus, & inanibus foraminibus. Cum ergo liquor qui est in corpore lapidis exhaustus fuerit, & ereptus, habueritque in se residuum calorem latentem, intinctus in aqua penetrante humore in foraminum raritates conferuescit, & ita refrigeratur, dum ex calcis corpore calorem reijcit. Ideoque etiam quo pondere saxa in fornacem conijciuntur, non possunt ad id respondere dum eximuntur. Sed dum expenduntur permanente ea magnitudine, excocto liquore circiter tertia parte ponderis imminuta esse inueniuntur. Itaque cum eorum raritates, & foramina patent arenæ mixtionem in se corripiunt, & siccescendo cum cementis coeunt, ac structurarum soliditatem efficiunt. Sic autem materia misceatur, vt calce extincta, si fuerit arena fossicia, tres partes arenæ, & vna calcis infundatur. Si autẽ fluuiatica vel marina, duæ arenæ & vna calcis. In fluuiatica ẽt vel marina si qs testam tusam & succretam ex tertia parte adiecerit, melius erit.

De ope-

De operatione calcis in vsu medicinæ. Cap. X.

Plinius vbi supra. Magnus quoque calcis vsus in Medicina, eligitur enim recens. Nec aquis aspersa, vrit, discutit, extrahit, & vlcerum impetus incipientes serpere coercet, aceto & rosaceo temperata, perducit ad cicatricem. Laxatis quoque cum adipe suillo vel liquida resina ex melle medetur. Auicenna in secundo canone medicinæ. Calx est cinis corporum lapidosorum. Illa quidem quam aqua non tetigit, & illa quam aqua tetigit cum remanet extincta duobus diebus, aut tribus, tūc non adurit, sed tantum calefacit. Et abluta quidem dicta est, & exiccatiua sine mordicatione. Calx vero bullita cum oleis fit maturatiua. Calx fluxum sanguinis abscindit, carnem additam corrodit, & abluta cō solidat, ignis adustioni confert. Constantinus. Calx est calida & sicca in quarto gradu. Quæ mixta sero & oleo pustulas, & apostemata putrida habentes iuuat, vulneraque & inscisionem solidat. Razi in almansore. Calx calida est, adurit & carnem superfluam corrodit, fluxum sanguinis constringit, quæ cum lauatur adustioni ignis confert. Actor. Porro de miraculo calcis dictum est superius, vbi actum est de effectibus ignis.

De maltha & gypso. Cap. XI.

Plinius vbi supra. Maltha est cum e calce recenti gleba efficitur, vinoque constringitur. Mox tunditur cum ficu, & adipe suillo duplici linamento, quę res omnium tenacissima existit, duriciemque lapis antecedit. Quod autem malthatur oleo perfucatur. Actor. De maltha vero flagranti, quæ est limus e stagno Samosatæ vrbis, naturaliter emissus, dictum est superius, vbi actum est de ignis effectibus, & corporibus terrenis semper ardentibus. Isidorus, vbi supra. Gypsum quoque calci cognatum est, cuius plura sunt genera. Omnium autem optimum est lapis specularis, ædificiorum signis gratissimus, & coronis. Plinius, vbi supra. Gypsum est res calci cognata, pluraque sunt genera eius. Nam e lapide coquitur in Syria, & turijs e terra funditur, & in Cypro, & per Thebiæ summa telluri. Qui coquitur lapis, non esse debet alabastriti marmori dissimilis: hic est in Syria durissimus quem ad id eligunt, coquuntque fimo Bubalo, vt vratur celerius. Omnium aut optimum fieri compertum est ex speculari lapide, squamamque vitalem hr̄e: ex Gypso madido statim vtendum est, quia celerrime cogit & siccatur. Tamē rursus tunditur, & in farinam resolui patitur. Gypsi huius in Albarijs sigillis ædificiorum atque coronis est gratissimus. Exemplum Illustre. C. Proculeium Augusti Cesaris familiarem, in maximo stomachi dolore e Gypso potu sibi mortem consciuisse. Auicen. Gypsin est lapis Gypsi laminosus albus, paruus, cuius subtilitatis fit cum aduritur. Est autē frigidus, & siccus, glutinatiuus, ponitur super partes fluxum sanguinis patientes, & constringit quia in ipso est glutinatione virtus faciens adhærere & in ipso est stipticitas cum viscositate. Linitur ex eo frons, aut cooperitur ex eo caput vt pileo, & retinet fluxū sanguinis ex naribus, ponitur & super optalmiam sanguineam. Est autem ex summa venenorum præfocantium.

De Topho. Cap. XII.

Isidorus, vbi supra. Tophus est lapis ædificijs inutilis, aptus fundamentis mortalitate & mollitię. Ex æstu enim & alitu maris fricatur, & imbribus verberatur. Vitruuius vbi supra. Tophus, est genus pulueris circa montem Vesenum, quod calce & cemento commixtum, non modo cæteris ædificijs firmitates præstat, sed etiam moles in mari constructas sub aqua solidat. Quod ideo fieri videtur, quia sub his montibus, & terræ feruentes sunt fontes crebri, qui non essent, si non ex sulphure in imo, aut ex bitumine aut ex alumine ardentes maximos ignes haberēt. Itaq; ignes, & flammę vapor per interuenia permanans, & ardens, terram illam leuem efficit. Et ibi qui nascitur Tophus, sine liquore existit. Cum ergo tres prædictæ res consimili ratione ignis vehemētia formatæ, in vnam peruenerint mixtionem, calida humoris ieiunitas aqua repente satiata, communibus corporibus latenti calore consueścit, & vehementer ea coire efficit, celeriterque vnam soliditatis virtutem percipere, quam nec fluctus, nec vis aquæ potest dissoluere Omnibus ergo locis, & regionibus non eadem genera terræ nec lapides nascuntur, sed nonnulla terrena sunt, alia sabulosa. Itemque hic glareosa, aliis locis arenosa. Quibusdam locis nō sunt terrenosi montes, sed ignis per eius materiæ venas egrediens, quod molle ac terreum est exurit, quod autem asperum relinquit ita, sicut in campania exusta terra fit cinis, vel Tophus, sic & in turia excocta materia efficitur Carbunculus.

De Silice. Cap. XIII.

Isidorus, vbi supra. Silex est lapis durus, sic dictus, eo ꝙ ab eo ignis exiliat. Idem in li. 19. Ex genere silicum optimi sunt nigri quibusdam in locis, ac rubentes. Alibi quoque contra vetustatem incorrupti, qui & in monumētis sculpti & incorrupti permanent, quibus nec ignis quidem nocet. Nam ex his etiam formæ fiunt, in quibus æra funduntur. Sed & viridis Silex vehementer igni resistit, ac nusquam copiosus est, & vbi inuenitur, lapis non saxum est. Pallidus autem in cemento raro vtilis. Huuiatilis vero Silex semper veluti madens est, hunc æstate exhiberi oportet, nec ante biennium in structuris domorum inseri. Plinius, vbi supra. Sunt in Bononiensi parte Italiæ breues maculosi complexu silices alligati, quorum tamen apparet natura similis eis qui puteis in Hispania profunda altitudine effodiūtur. Necnon ex saxo inclusi super terram inueniuntur. Extrahunturque vel excidūntur, sed maiori parte fissili natura absoluti segmenti modo, nunquam adhuc ampliores quinque pedum longitudine. Humorem hunc terræ quidam autumant crystalli modo glaciari, & in lapidem concrescere. Hoc apparet manifeste, ꝙ cum forte in puteos decidere, tales in ossibus earum apparent medullæ, in eadē lapidis natura post vnam hiemem figuratæ. Inuenitur & aliqñ niger, sed candidus natura, soles rigoresque perpetiendi est aptus. Nec senescit, si mō iniuria non adsit, cum hoc in cemētis multorū generū accidat.

De cote. Cap. XIIII.

Isido. li. 14. Cotis dicitur eo ꝙ ferrum ad inscisendum acuat. Cotis enim græce inscisio. Ex his alię aquarię sunt, alię oleo indigent in acuendo. Sed oleo leniorem, aqua acerrimam aciem reddunt. Plinius, vbi supra. Inter operarios lapides sunt q ferro acuendo conueniunt cotes. Multa sunt earum genera. Creticæ diu maximam laudem habuere. Secūdam Laconicæ ex Taygeto mōte, oleo indigentes vtræque. Inter aquarias vero laus fuit maxima Naxiæ. Mox Armeniacæ: ex oleo & aqua pollent Ciliciæ. Ex aqua Arsinoticæ. Repertæ sunt & in Italia, aciem acerrimo effectu aqua trahentes. Necnon & transalpes quas vocant persenices, alias passernices. Quarta ratio cotium est hominis saliua proficientium, quæ in tonstrinarum officinis inutilis est, fragili mollicie. Flaminitanæ ex Hispania Citeriore in eo genere sunt præcipuæ. In libro de natura rerum. Cote cultelli exacuuntur, & durior cos cultello molli competit exacuendo, mollior duro. Vulgo constat fontes quosdā esse, qui ligna iniecta in lapideam substantiam conuertunt, exque hmōi lapidibus fiunt cotes optimæ. Auicenna. Lapis in quo acuitur. i. cos eius fricatio super mammillam testiculumque ponit, vt non magnificentur, valet etiam apostematibus mammillę calidis.

De marmore marmorumque generibus. Cap. XV.

Isidorus li. 16. Marmora dicuntur eximij lapides, qui maculis, & coloribus commendantur. Marmor autem grecus sermo est, a viriditate dictus. Et quamuis post etiam alij colores inuenti sunt, nomen tamen pristinum a viriditate retinuerunt, horum colores, & genera innumerabilia. Nec omnia e rupibus excidūtur, sed multa præciosissimi generis sub terra sparsa sunt. Plinius, vbi supra. Marmorum genera coloresque non attinet in tanta notitia dicere, nec enumerare facile est in tanta multitudine. Quoto enim cuique loco non suum marmor inuenitur? Et tamen celeberrimi dicta sunt generis in ambitu terrarum cum gentibus suis. Non omnia vero gignuntur in lapicidinis, sed multa & sub terris præciosissimi generis. Sicuti Lacedęmonium viride cunctis hilarius. Sic & Augusteum ac deinde Tyberium in Ægypto Augusti ac Tyberij primum ac Principatu vtrumque repertum. Differentiaque eorum est ab ophite, cum illud sit serpentum maculis simile, vnde & nomen accepit. Q d hæc maculas diuerso modo colligunt, Augusteū vndatim in vertices Crispum. Tyberium sparsim conuoluta canicie. Sunt & alia eius gn̄a, de quibus dicetur infra.

De alabastrite & alabandico. Cap. XVI.

Isidorus, vbi supra. Alabastrites est lapis candidus interstinctus varijs coloribus, hunc cauant ad vasa vngentaria. Quoniam vngenta optime seruare dicitur incorrupta. Nascitur circa Thebas Egyptias, & Damascum Syriæ, cæteris candidior, probatissimus vero in India. Plinius vbi supra. Alabastriten lapidem vocāt, quem ad vngentaria vasa cauant &c. Idem & exustus emplastris conuenit. Nascitur circa Thebas Egyptias, & Damascum Syrię. Hic cęteris candidior, sed probatissimus est in Carmania, mox in India, iam quidem & in Syria atque in Asia. vilissimus autem & sine vllo candore in Capadocia. Probantur quam maxime coloris melle in vertice maculosi, atque non translucidi: vitia sunt in his corneus color candidus, & quicquid vitro simile est. Diascorides. Lapis Alabastrites virtute laxatiuus est. Emollit denique duricies. Stomachique dolorem admixtus cerato sedat. Isidorus vbi supra. Alabandicus suæ nomine terræ nuncupatur, purpuræ aspectu similis. Iste in oriente igne liquatur, & ad vsum vitri funditur. Plinius, vbi supra. Alabandicus niger est, terræ suæ nomine dictus, quamquam & Milethi nascens. Ad purpuram tamen magis aspectu declinante. Idemque liquatur igni ac fundit' ad vsum vitri. Actor. Nota & Alabandicus labis ab Isidoro ponit' inter marmora Alabandina, tn̄ ab Arnoldo saxone inter gemmas ponitur infra.

De Ophite ac purpurite vel Porphirite & Pario. Cap. XVII.

Plinius, vbi supra. Ophites (vt dictum est) serpentum maculis similitudinem habet, nec ex eo inueniuntur columnę nisi paruę, duo sunt eius genera, molle. s. cādidum, nigricās durum. Ambo

capitis

capitis dolores alligata ſedare dicuntur. Et ſerpentum ictus. Quidam etiam freneticis, ac litargicis illigari iubent candicantem. Porphirites etiam ex Ægypto rubet candidis interuenientibus punctis. Iſido. vbi ſupra. Purpurites eſt ex Ægypto rubens candidis interuenientibus punctis. Nominis eius cauſa quod rubeat vt purpura. Parius eſt lapis marmoreus eximij candoris. Hic apud Paron Inſulam naſcitur, vnde & nominatur. Magnitudo eius eſt qua lances cateraſque non excedat, vnguentis & ipſe aptus eſt.

De cariſteo & numidico cęteriſque marmorum ſpeicebus. Cap. XVIII.

ISido. vbi ſupra. Cariſteum viride optimum eſt, nomen ſuum ab aſpectu habens, eo quòd gratum ſit his qui gemmas ſculpunt. Eius enim viriditas reficit oculos. Numidicum marmor Numidia mittit, quod ad cotem ſuccum dimittit croco ſimilem, vnde & nomen accepit. Non cruſtis ſed in maſſa, & in liminũ vſum aptũ. Teſphrian a colore cineris appellatur, cuius alligatio contra ſerpentes laudatur. Plinius, vbi ſupra. Inuenit & Ægyptus, & Syria & Ethyopia lapidem quem vocant Baſalten, ferreique coloris atque duriciei, vnde & ei nomen dedit. Nũquam vero maior repertus eſt, quam in templo pacis ab Imperatore Veſpaſiano Auguſto dicatus. Nec abſimilis ei narratur in Thebis delubris Serapis, vt putant ſtatuę dicatus Mennonis, quem quotidiano ſolis ortu contactum, radij crepare dicunt. Onychidem etiam in Arabiæ montibus, nec vſquam alibi naſci putauere noſtri veteres. Sed in germania potatorijs inde vaſis primum factis, deinde lectorum pedibus, ac ſellis, quæ Cornelius Nepos tradit magno fuiſſe miraculo, cum Publius Lentulus amphoras, & vrcees magnitudine cadorum oſtendiſſet ex eo.

De lapidibus inſignioribus, & primo de magnete. Cap. XIX.

A Marmoribus digredienti ad reliquorum lapidum inſignes naturas quis dubitat in primis magnetem occurrere? Quid enim mirabilius, aut qua parte naturæ maior improbitas dederat vocem ſaxis reſpondentem homini, immo vere & obloquentem? Quid lapidis rigore pigrius? Quid enim duritia ferri pugnacius? ſed cedit & patitur mores, trahitur namque a lapide magnete. Illaque materia rerum omnium domitrix ad inane neſcio quid currit, atque vt propius venit aſſiſtit, ac tenetur, & complexu hęret. Sideritin ob hoc alio nomine appellant. Quidam Heradeon. Appellatus autem eſt magnes ab inuentore, vt Auctor eſt Nicander in India repertus. Nam & paſſim inuenitur, vt in Hiſpania quoque. Huius genera quinque. Sotacus demonſtrat. ſ. Ethyopium & Magneſiacum e Macedonia. Tertium in Echio Boetiæ. Quartum circa Troadem Alexãdrię. Quintum in Magneſia Aſiæ. Differentia prima mas ſit an fœmina proxima in colore. Nam qui reperiuntur in Magneſia & Macedonia, Ruffi ſunt & Nigri. Boetius vero plus habet Ruffi coloris quàm Nigri. Qui Troade venit, niger eſt ac fœminei ſexus, ideo ſine viribus deterrimus: in Magneſia candidus, neque attrahens ferrum, ſimiliſque pumici. Ethyopicis laus ſumma datur, ponduſque argento rependitur. Iſido. vbi ſupra. Magnes eſt lapis Indicus, ab inuentore vocatus. Fuit aũt in India primum repertus, clauis crepidarum baculique cuſpidi hærens, cum idem Magnes armenta paſceret, poſtea paſſim eſt inuentus. Eſt autem colore ferrugineus, ſed probatur cum ferro adiectus fecerit raptum, vnde & eum vulgus ferrum viuum appellat: liquorem quoque vitri vt ferrum trahere creditur. Oĩs autem magnes tanto melior eſt, quanto magis ceruleus. Ariſto. in li. de lapidibus. Lapis magnes ferrum trahit, & ferrum obediens eſt huic lapidi per virtutem occultam, quæ ineſt illi, ipſum mouet ad ſe ꝑ oĩa corpora ſolida, ſicut per aera, & vno quidem ipſius angulo trahit ferrum, ex oppoſito aũt angulo fugat ipſum. Angulus quidem eius cui virtus eſt attrahendi ferrum, eſt ad Zaron. i. ſeptentrionẽ. Angulus autem oppoſitus ad Afon. i. meridiem. Itaque proprietatem habet magnes, quòd ſi approximes ei ferrum ad angulum ipſius, qui Zaron. i. ſeptentrionem reſpicit, ad ſeptentrionem ſe conuertit. Si vero ad angulum oppoſitum ferrum admoueris, ad Afon ideſt meridiem ſe mouebit. Quod ſi huic ferro ferrum aliud approximaris ipſum de magnete ad ſe trahit, hoc & lapis Adamas facit, naturaque condemnat magnetis.

De miraculo magnetis in ferri attractione. Cap. XX.

AVguſ. de Ci. Dei li. 21. Magnetem lapidem nouimus eſſe mirabilem ferri raptorem. Quod cum primum vidi, vehęmenter exhorrui. Quippe cernebam a lapide ferreum anulum raptum atque ſuſpenſum, deinque tanquam ferro quod rapuerat vim ſuam dediſſet, communemque feciſſet, idem anulus alteri admotus eſt, eundemque ſuſpendit, ſic acceſſit & tertius, & quartus. Iamque ſibi per mutua circulis nexis non implicatorum intrinſecus, ſed adhærentium extrinſecus, quaſi cathena pependerat anulorum. Quis iſtam vim lapidis non ſtuperet, quæ illi non ſolum inerat, ſed ẽt per tot ſuſpenſa tranſibat, & inuiſibilibus ea vinculis ſubligabat. Sed? multo mirabili⁹ eſt, quod a fratre meo & coepiſcopo Seuero Milleuitano de iſto lapide cõperi. Seipſum namque vidiſſe narrauit, quemadmodum Lucanarius quondam comes Aphricæ, cum apud eum conuiuaretur, epiſcopus eundem protulerit lapidem, & eum tenuerit ſub argẽto, ferrumque ſuper argentum poſuerit. Deinde ſicut ſubter mouebat manum qua lapidem tenebat, Ita ferrum deſuper mouebatur, atque argento medio nihilque patiente concitatiſſimo curſu ac recurſu infra lapis ab homine, ſupra ferrum rapiebatur a lapide: dixi quod ipſe conſpexi, dixi quod ab alijs audiui, cui tanquam ipſe viderim credidi. Quid etiam de iſto magnete legerim dicam: quando iuxta eum adamas ponitur, ferrum non rapit. Et ſi iam rapuerat, vbi ei appropinquauerit mox remittit. Ex hoc aũt ꝙ magnes ferrum attrahit, tam mirifica fiunt arte mechanica, vt ea qui neſciant, opinentur eſſe diuina: vnde factum eſt, ꝙ in quodam templo lapidibus magnetibus in ſolo & in camera proportione magnitudinis poſitis, ſimulacrum ferreum aeris illius medio inter vtrunque lapidem quaſi numinis poteſtate penderet. Quale aliquid etiam in lucerna veneris de lapide abeſto ab artifice fieri potuit, quod gentiles mirarentur. In quo lapide mirum eſt, quòd cum ignem nullum habeat proprium, accepto tamen, ſic ardet alieno, vt extingui non poſſit. Sic ergo & in magnete, quod neſcio qua inſenſibili ſorbitione ſtipulam non mouet, & ferrum rapit.

De virtute ipſius in medicina. Cap. XXI.

DIaſcorides. Magnes gignitur circa litus Oceani, apud trogoditas magnas habens virtutes, & velut ſpiritum in attrahendo ferrum: fures intrãtes domum vt præcioſa diripiant, intra quatuor angulos domus carbones ardentes ponunt, & lapidem minute præſciſum ſupermittunt, ſicque mentes, & oculos eorum qui adſunt, auertunt, vt timore fugiant, putantes ſuper ſe ruere domũ. Habet aũt vires purgatorias, & ob hoc Hydropicis cum mulſa datus, croſſitudinem deducit, & oẽs humores per ventrem miniſtrat. Tritus ẽt & ſuperaſperſus combuſta ſanat. Conſtanti. in lib. graduum. Magnes in Ripa maris Indię reperitur, cuius natura calida eſt & ſicca in tertio gradu. Dicit etiam Gall. in li. de lapidibus, ꝙ nautæ nauem ferreos clauos habentem, illuc non audent ducere. Nec vllum ferri artificium in ea habere. Nam ea illis montanis appropinquante, oẽs claui & quicquid ferri in ea habetur a montanis attrahũtur ſua proprietate. Hic lapis potui datus, optimum eſt ei qui de ferro toxicato vulneratus eſt. Et eis qui infirmantur de ferrugine cathaplaſmatibus, vel emplaſtris commixtus, valet ad ſagittam vel gladium extrahendum de vulnere. Ruffus dixit eundem lapidem melancolicos conſortare, timorẽ & ſuſpitionem eis auferre. Platearius, vbi ſupra. Magnes eſt calidus, & ſiccus in tertio gradu, valet præcipuè vulneratis, quia ferrum attrahit, puluis ẽt eius datus in ſucci feniculi, valet cõtra Hydropiſim & ſplenem & Alopiciam. Attrahit enim flegma & melancoliam. Auicẽna vbi ſupra. Magnes cum aduritur fit emathites, & virtus eius ſicut virtus illius. Melius eſt niger imbibitus rubedine, purus aũt abſterſiuus, & mundificatiuus. Plinius vbi ſupra. In quadã Ethyopiæ regione inuenitur emathites, magnes ſanguinei coloris, ſanguinemque reddens, ſi teratur, ſed & ẽt crocum. At in attrahendo ferrum, nõ eſt natura eadem emathiti quæ magneti. Oẽs autẽ hi medicamentis oculorum ad ſuã quoque portionem proſunt, maximeque Epiphoras ſiſtunt, ſanant & aduſta cremati ac triti.

De Gagate. Cap. XXII.

ISidorus, vbi ſupra. Gagates primum in Sicilia inuentus eſt. Gagatis fluminis fluore reiectus, vnde & noĩatus, licèt in Britannia ſit plurimus. Eſt autem niger, planus, leuis, & ardens igni admotus: fictilia in eo ſcripta non delentur. Incenſus ſerpẽtes fugat, demoniacos prodit, virginitatem deprehendit. Mirum quod aqua accenditur, oleo extinguitur. Plinius, vbi ſupra. Gagates lapis nomen habet loci & amnis, habet enim nomen gagatis Liciæ. Aiunt & in leucocolla expelli mari, atque infra duodecim ſtadia colligi. Eſt aũt pumicoſus, non multum a ligno differens, planus, leuis, frangibilis, odore ſi teritur graui. Nam tritus odorem ſulphureum reddit. Ex vino decoctus medetur dentibus. Solinus. Gagates calefactus applicata detinet. Arnoldus, vbi ſupra. Gagates lapis alius eſt glaucus, alius niger, & eſt leuiſſimus, per attritionẽ calefactus paleas attrahit, & facile combuſtibilis exiſtit. Hydropicis confert, firmat dentes, valet contra ventris ſubuerſionem & fantaſmata, eiuſque ſuffumigatio reddit menſtrua. Aqua ex hoc lapide bibita. ſi bibens eſt virgo non vrinabit. Si autem virgo non eſt vrinabit, ſicque Virginitas in eo experitur. Et etiam contra laborem parturientis auxiliatur. Ex libro de natura rerum. Gagates lapis niger eſt ac lucidus, caducis prodeſt accenſus. Dęmones quoque fugat. aut ſi per os hoĩs obſeſſi loquantur, fumus eos tacere cogit. Idem ſtomachum euerſum iuuat. Et aqua ĩ qua triduo iacuerit, cito partum liberat. Ipſa quoque aqua ſi a puella potetur an virgo ſit deprehenditur. Nam ſi virgo eſt immota manet, ſi corrupta incontinenti mingit. Idem lapis dęmonibus, & incantationibus reſiſtit, ſerpẽtes fugat, vñ & aquila ponit eũ in Nido ſuo contra ſerpẽtes. Sergius tñ dicit, ꝙ hoc facit vt calorem ſuum circa oua temperet.

Idem

Idem quoque calefactus confrigatione paleas attrahit ad se,& cortices granorum tritici. Auicenna vbi supra. Gagates est lapis leuis, habens odorem Asphalti, confert podagræ, & suffocationi matricis, quãdo suffumigatur ex ipso. epylēticis confert, fumus eius effugat vermes venenosos. Diascorides. Gagates melior est ille, qui facile igne exarserit & odorem habet Asphalti. hic aqua solutus dentes mobiles confirmat, ad rigores præcordiorum ac dolores,& euersiones facit. Incensus serpentes fugat, & epylenticos prodit. Incenditur autem & in aqua mittitur, & parturienti de eadem aqua per triduum potui datur: dæmonibus & omnibus maleficijs resistit, virginitatem deprehendit.

De ethite. Cap. XXIII.

ISidorus, vbi supra. Ethites reperitur in Nidis aquilarum, aiunt inueniri binos, marem ac fœminam. Nec sine his aquilas parere. Horum autem masculus est durus, similis gallæ subrutilus, fœmineus vero pusillus, ac mollis. Alligati partus celeritatem faciũt. Aliquid etiam vuluę excidunt, nisi cito parturientibus auferãtur. Plinius, vbi supra. Ethites magnam habet famam argumento nominis. Aiunt binos inueniri, marem & fœminam. Genera eorum quatuor. In Aphrica nascentem pusillum ac mollem, intra se velut albam argillam habẽtem, suauem candidam, ipsum friabilẽ, quem feminei sexus putant. Marem qui nascitur in Arabia, durum gallæ similem, vel subrutilum, habentem in aluo duritiem lapideã. Tertius inuenitur in Cypro, colore similis eisdẽ in Aphrica nascentibus, amplior tñ atque dilatatus. Cæteris enim quasi globosa facies, arenam iucundam, & lapillos in aluo habet. Ipse vero tam mollis, vt fricetur etiam digitis. Quarti generis est Taphiusius nascens iuxta Leucadem vbi est mons Tophius, qui dextra locatus est ad Leucadem nauigãtibus. Inuenitur autem in fluminibus candidus, ac rubicũdus, huic est in aluo lapis, qui vocatur callimus, nec quicquam tenerius. Omnes grauidis alligati mulieribus, vel quadrupedibus, pelliculis sacrificati vteri animalium cõtinent partus, non nisi parturiant remouendi, alioquin vuluę excidium fit. Sed nisi parturiẽtibus auferatur, omnino non pariunt. Aristo. vbi supra. Lapis ethites suspensus super cubitum eius, qui habet epilensiam, prohibet eam, & impregnatę iuuat partum. Arnoldus de Saxonia in libro de virtutibus lapidum. Ethiteslapis est punicei coloris, qui reperitur in aquilæ nidis, aut in Persia, aut in littoribus Oceani, hic alium lapidem continet, & in sinistro suspensus lacerto, prægnantibus confert, casum caducorum prohibet, contra etiam abortum & laborem prægnantis valet. Si de veneni fraude aliquis suspect' est, hic lapi sub eius cibo suppositus, ipsum deglutire prohibet si reus est. Si vero lapidem a cibo ipso subtraxeris. mox eundem cibum deglutiet. Ex li. de na. re. Aquila in nido lapidem habet ethitem, qui velut prægnans fœtum continet intra lapidem minutum sonantem, & hunc contra calorem nimium, quem habet aquila, naturaliter incubans in nido, ne scilicet depereant oua decocta calore nimio. Huic enim lapidi calor ignis nocere nequit. Phisiologus. Ethites facillime igne vicino accenditur. Sunt autem bini, masculus, & fœmina. Nec solum aquilis, ad pariendum oua prosunt, sed etiam prægnantibus adalligati celeritatem partus efficiunt.

De Pyrite. Cap. XXIIII.

ISidorus. Pyrites lapis Persicus est fuluus, similans æris qualitatem, sic dictus, eo ꝙ insit illi ignis plurimus. Siquidem facile scintillas emittit, hic tenentis manum, si vehementius prematur, adurit. Plinius, vbi supra. Corallium lapidem pyritem vocant aliqui, eo ꝙ ignis plurimus insit ei. Sed est etiam alius pyrites æris similitudine, quem reperiri volunt in Cypro. Et in metallis, quæ sunt circa Acamaniam, vnum argenteo colore, alterum aureo. Coquuntur varie: Ab alijs iterum tertioque in melle, donec liquor consumatur. Ab alijs vero pruna prius, deinde melle, ac postmodum vt æs lauantur. Vsus eorum in medicina est excalefacere, siccare humorem, extenuare, duritiasque nimias mollire. Vtuntur, & crudis, & tusis ad strumas atque furunculos. Pyritarum etiam aliqui genus vnum faciunt plurimum habens ignis, quos viuos appellamus, & põderosissimi sunt. Hicastrorum exploratoribus maxime necessarij sunt, qui clauo vel altero percussi scintillas edũt, quæ scilicet sulphure, vel fungis aridis, aut folijs exceptę, dicto celerius ignem trahunt. Diascorides. Lapis pyrites eligendus est, colorem ęraminis habens. Huic crudo & cocto virtus stiptica & termantica, caligines oculorum purgat, duritiem mollit, Diaforesim & digestionem facit, addita resina carnes perequat. Lapis iste combustus a multis difriges dicitur.

De phrigio & phingite. Cap. XXV.

ISidorus. Phrigius a loco dicitur, eo quod in Frigia nascitur colore pallidus, mediocriter grauis gleba pumicosa. vritur ante vino perfusus, flatusque follibus donec rubescat. Rursusque dulci vino extinguitur tribus vicibus, tingendis vestibus tantum vtilis. Diascorides. Phrigius lapis tres habet species. Vna est metallica, quæ in Cypro nascitur, & de profundo ascendit lacu, quæ & terrenosa est, & post hoc sole siccatur. Hec in medio posita sar mento circuitur & comburitur. Altera species est fex ęraminis habens gustum ęri viso similem. Tertia vero sic colligitur, lapis pyrites colligitur, & in fornace positus vt calx comburitur, quamdiu colorem sanguineum facit, & collectus reponitur, ac dephriges appellatur. Vtilis est ille qui gusto stipticus est, ęris vsti similem saporem habens, & linguam fortius velut alumen desiccans, vnde si comburitur, pro defrige venditur. Defrigi quidem virtus stiptica est purgatoria, & in modum niuis refrigeratoria. Crescentes superflue carnes vulneribus æquat, ad cicatricem ducit, ad fluores oculorum vtilis est, vulnera maligna & pascentia curat, apostemata spargit. Ceraque & resina additis, omnia supradicta facere potest. Isidorus. Phingites aliàs phengites Cappodociæ lapis est, duritia marmoreus, candidus atque transflucens. Ex quo quondam templum a quodam rege constructum est, foribus aureis, quibus clausis intus diurna claritas erat. Plinius, vbi supra. In Cappadocia repertus est lapis phingites, sub Nerone Principe, ex argumento sic appellatus, quoniam candido & translucenti fuluæ inciderant venę. Hic eidem construxit fortunæ, quam sciam appellant, Seruio rege sacratam, aurea domo complexus. Quamobrem & foribus opertis, erat interdiu ibi claritas diurna, haud alio specularium modo tanquam inclusa luce non transmissa.

De Samlo & Sarcophago & ostratite. Cap. XXVI.

ISidorus. Samius a Samo Insula vbi reperitur vocatus est & grauis, & candidus, ad poliendum aurum vtilis, potatus vertigines sedat. Mentesque commotas restituit, adalligatus vero continet partus. Plinius, vbi supra. Samius lapis auro poliendo est vtilis. In medicina quoque vtilis est, oculorum vlceribus, cum lacte contra veteres lachrymationes prodest. Etiam contra stomachi vitia potus. Quidam & morbis comitialibus vtiliter putant eum dari, & ad vrinæ difficultates aceto misceri, probatur autem grauitate atque candore. Isidorus. Sarcophagus lapis est dictus, eo ꝙ corpora defunctorum in eo condita, infra quadraginta dies dentibus exceptis consumuntur. Sarcos enim græcè arca dicitur, phagos, comedere, vestes quoque & calciamenta mortuis illata lapidea fieri, Mucianus auctor affirmat. Nascitur autem ĩ Troade fissilique vena scinditur. Plinius, vbi supra. In Asia Troadis fissili vena scinditur Sarcophagus lapis. Mucianus auctor est, specula quoque strigiles, ac vestes, & calciamenta mortuis illata fieri lapidea. Sunt & eiusdem generis in Oriente saxa, quæ etiam viuentibus adalligata erodunt corpora & mitior est seruandis corporibus, nec absumendis Chemites Ebore simillimus, in quo Darium conditum ferunt. Plinius, vbi supra. Ostratitę testę similitudinem habent, vsus eorum est ad cutem lenigandam pro pumice, poti quoque sanguinem sistunt. Et illiti cũ melle vlcera, doloresque mammę resãnãt.

De Abeston & Amiantho & Cathocite at Memphite. Cap. XXVII.

ISidorus. Abeston Archadiæ lapis ferrei coloris, ab igne nomen accepit, eo quod semel accensus nunquam extinguitur, de quo lapide mechanicum aliquid ars humana mollita est, quod gentiles capti sacrilegio mirantur. Aiunt enim in tẽplo quodam fuisse veneris phanum, ibique cãdelabrum, & in eo lucernam sub diuo sic ardentem, vt illam nulla tempestas nullus imber extinguere. Plinius, vbi supra. Amianthus alumini similis, nihil igne deperdit. omnibus veneficijs, & priuatim magorum resistit. Solinus. Cathocites est lapis in agro Corsicano maior cęteris, qui ad ornatum destinatur. Nec tam gemma quam cautes, hic impositas manus detinet. Ita se iunctis corporibus adnectens, vt cum ipso hæreant quibus tangitur, sed inest ei vellus, & de glutino lentiore nescio quid pariat gummi. Isidorus. Memphites a loco Ægypti vocatus geminatis naturæ est, hæc tritus atque in his, quæ vrenda & secanda sunt, ex aceto illinitus, ita obstupescere facit corpus, vt non sentiat cruciatum.

De Androdamanto & de quibusdam alijs. Cap. XXVIII.

ISidorus, vbi supra. Androdamantus est colore niger, pondere & duricia insignis, vnde & nomen traxit, pręcipuus autem in Aphrica inuenitur. Argentum, vel æs, in se trahere dicitur. Attritus, vt emathites in colorem sanguinis redigitur. Syrus à Syria vbi reperitur appellatur: hoc integer fluctuare traditur, comminutis mergi. Phisiologus. Theroboleni lapides sunt igniferi in quodam monte Orientis, Masculus, & fœmina, qui quando longe sunt ab inuicem, ignis ab eis non accenditur. Cum autem casu aliquo appropinquauerit fœmina masculo, statim accenditur in eis ignis. Ita vt ardeant omnia quæ circa montem illum sunt. Plinius vbi supra. Geoden ex argumento appellant, quia complexus est terram, vtilissimus est oculorum medicamentis. Itemque mammarum ac testiculorum vitijs. Arabus est lapis Ebori similis, qui crematus accommodatur dentrificijs, priuatim Emorroidas sanat cum lanugine linteorum eisdem lintheolis insuper impositus. Melinus lapis dulcem emittit succum, atque mellicum. Tusus, ac cerę mixtus eruptionibus pituitę, maculisque corporis medetur,

& faucium

& faucium exulcerationi. Epinictidas quoque tollit, & vuluarum dolores impositus velleri. Spongię lapides inueniuntur in spongijs, & sunt natiui. quidam eos cysteolithos vocant, quoniam in vino poti vesicæ medentur, & calculos rumpunt. Theamedem lapidem alius mons in Ethyopia gignit, qui omne ferrum abigit & respuit, porro in alijs atque alijs lapidum generibus. Sunt qui & lunam non tolerent, & qui vetustate rubiginem trahant, coloremve candidum oleo mutent.

De gemmis & earum virtutibus. Cap. XXIX.

ISidor. Gemmæ dicuntur eo quod instar gummi transluceant. Nam quæ nō translucent gemmæ cæcæ appellantur. eo ꝙ densitate sua obscurantur. Multum vero decorem auro tribuūt gemmæ, colorum venustate. Lapides autem præciosi dicuntur, quia care valent, vel quia rari sunt, quoniam omne quod rarum est, preciosum vocatur. Ex libro de natura rerum. Gemmarum virtus magna est, & vnde habeāt nisi a Deo homini incompertum est. Nam omnis virtus a Deo fit. In herbis quidem est mediante operatione naturæ, vtpote quæ naturaliter calidæ sunt aut frigidæ. Ideoque competunt medicinæ, quæ scilicet per contraria fit, horum autem nullum in lapidibus est, vt. s. excessus caliditatis, aut frigiditatis in aliquo lapidum denotetur. Constat ergo quia sine vllo medio indidit virtutem omnipotens, eisque voluntatis suæ virtutem & potentiam tribuit, pro ratione naturæ. De his autem dicit Aug. ꝙ per has etiam dæmones alliciunt. Vnde & Salomon inclusisse dæmones sub gemmis, & in anulis legitur. Sed sicut in peccato primi hominis omnis creatura corrupta est, sic etiam in ipsis virtutes, quæ post peccatum in eis remanserāt, per attactum & vsum immundorum & impiorum hominum, præcipui & lapides corrumpuntur. Sed sanctificatione consecrationis, ad virtutū efficacias reparantur. Ex lapidario. Occultas autem lapidum cognoscere vires Quarum causa latēs effectus dat manifestos. Egregium quidem volumus rarumque videri. s. his solers medicorum cura iuuatur. Auxilio lapidum morbos expellere docta. Nec nimis inde dari reliquarum commoda rerum. Auctores perhibent, quibus hæc perfecta feruntur. Nec dubium cuique debēt falsumve videri. Quin sit sua virtus diuinitus insita gemmis. Hier. super Hierem. De natura vero lapidum siue gemmarum, & græcorum plurimi & latinorum scripserunt Et quibus scē memoriæ episcopus Epiphanius vnus fuit, qui nobis ingenij & eruditionis suæ volumen insigne reliquit. Plinius quoque secundus orator & philosophus extitit, qui etiam in opere pulcherrimo naturalis historiæ librum. 37. qui & extremus est, lapidum atque gemmarum disputatione compleuit.

De gemmarum generibus atque coloribus. Cap. XXX.

ISido. vbi supra. Gemmarum autem innumerabilia genera esse traduntur. Quarum etiam colores diuersi sunt. Nam aliæ sunt virides, vt Smaragdus, Prasius, Crosoberillus, Crosoprassus, & Iaspis, Topasius, Callaicus, Melochites, Elyctropia, Sagda, Mirrites, Aromatices, Coaspides. Aliæ vero rubeæ, vt Corallus, onix, sardonix, emathites, succinus, lygurius. Aliæ purpureæ, vt ametistus, saphyrus, hiacynctus, celidonius, cyanea. Aliæ quoque candidæ, vt margarita, pedorus, asterites, galactites, galacies, silenites, cimedia, epymelas. Aliæ vero nigrę, vt achathes. Absictos, egicilla, media, vegentana, bari perthos, meramelas, veneris crynis, pyritis, dionysia. Porro aliæ sunt variæ, vt pantrus, olca, mitridax, oppalus, pontica, murrina, exacontalicus. Aliæ vero crystallinæ, vt crystallus, adamas, galacias, ceraunius, iris, astreon, electria, enidrox, carbunculus, autracites, sandasirus, lichnus, alabādina, carcedonia, dracontides, crysoptasius, ermiscion, flongites, syrites. Quædam autem aureæ, vt chrysopis, chrysolitus, chryselectros, amochrysus, chrysolamsis, leochrysus, chrysocolla. Multum vero (sicut iam dictum est supra) decorem auro tribuunt gemmæ colorum venustate.

De luxuria hominum in gemmarum precijs & aspectibus. Cap. XXXI.

PLinius li. 37. Deniq; in arctum coacta rerum natura maiestas nulla sui parte mirabilior apparet hominibus, quàm circa gemmas. Tātum varietati coloribus, ac materiæ decori tribuunt. Violare quoque signis gemmas nephas dicunt. Aliquas vero arbitrantur extra humanarum opum taxationem ac precia, ita vt plerisque ad summam absolutamque rerum naturæ contemplationem, satis sit vna aliqua gemma. Policrates ipse fatebatur, ꝙ felix esset, satisque piamenti, si in vnius gemme voluntario damno vteretur, si cum fortunæ volubilitate paria faceret, planeque ab inuidia eius habendæ redimi se putaret, si hoc vnum doluisset. Assiduo ergo gaudio luxus eo a nauigio prouectus, anulum mersit in altum. At illum piscis ex nimia magnitudine regi natus escæ vice raptum, vt faceret ostentum, in culina domini, rursus fortunę insidiantis monui reddidit. Hanc vero gemmam constat fuisse sardonicem. Post hunc anulum regia fama existit de gemma Pyrrhi, qui aduersus Romanos bellum gestabat. Achatem enim habuisse traditur, in qua nouem musæ & Apollo cytharam tenens, non arte, sed sponte naturæ spectarentur, ita discurrentibus maculis vt musis quoque darentur insignia singulis. Pompeius tertio triumpho, quem de piratis, Asia, ponto, gētibusque ac regibus egit, alueum cum tesseris lusoriam e gemmis duabus larum pedes tres longum quatuor transduxit. In eo fuit aurea luna, pondo triginta milium, triclinares lecti tres, vasa ex auro & gemmis abacorum nouem. Signa vero aurea tria. Mineruę matris, & Apollinis coronas ex margaritis trigintatres. Montem quoque aureum quadratum cum ceruis, ac leonibus, & pomis omnis generis circundatum vite aurea. Museum ex margaritis, in cuius fastigio erat horologium. Cætera triumphi eius, quam verissime subijciam. Sed honore id reciduo, seueritate. s. victa ex veriore luxuria quam triumpho, pfecto inter illos viros cognomen magni durasset, si sic e margaritis triumphasses Magne, re tam prodiga feminisque reperta, quam habere gerereq; fas non sit. Tollerabiliorem tamen fecit causam Gaij Principis, qui super cætera muliebria oculos e margaritis inducbat. Neronisque Principis, qui sceptra personis histrionum, & cubilia viatoria vnionibus consternebat.

De quarundam earum denominationibus, & effectibus. Cap. XXXII.

ISidorus, vbi supra. Sunt autem gemmarum quædam genera ex metallorum vel lapidum specie cognominata, vt chrysopis quoniam aurum tantum esse videtur. Leochrysus colore aureo interueniēte cādida vena. Chryselectros auro similis, sed in colorem vergens electri. Calcites coloris ęrei. Ethyopicus ferrei. Zunilaicius, similis marmori. Arabica Ebori. Sunt & quędā earum genera ab animalibus cognominata. Nam ethites, vipereas exprimit maculas, carcine est ex canceri maritimi colore. Storptis colore effigieque scorpionem refert, vnde & nominatur. Mirmicites formicæ reptantis effigiem imitantur. Chaos similis est pauoni. Hieracites accipitris coloris. Ethires aquilæ. Egoptalinus caprino similis est oculo. Licophtalmus est colorum quatuor, ex rutilo sanguineum, in medio nigrum, candido cingens, vt luporum imitetur oculos. Meconithes exprimit papauer. Multi sunt autem & mirabiles gemmarum effectus in medicinis, & varijs vsibus. Sunt & quædam earum quibus gentiles in quibusdā vtuntur superstitionibus. Nam lyparea suffita omnes bestias euocari tradunt. Anancitide in nigromantia dæmonum imagines euocare dicūtur. Synocitide vmbras inferorum euocatas, teneri aiunt. Celonites oculus est indicæ testudinis varius atque purpureus, quo magi linguæ imposito futura prænunciare finguntur. Bronia a capite testudinum e tonitribus putatur cadere. Ictusque fulminis restinguere. Hienia quoque lapis in oculis hienæ bestiæ inuenitur. si subditus fuerit hominis linguæ futura dicunt cum pcinere. Sed corallius tempestati & grandini resistere fertur, pontica quoque gemma dicuntur interrogare dæmones, ac fugare.

De quarundam adulteratione ac meliorum electione. Cap. XXXIII.

IDem. In quibusdam vero gemmarum generibus, magna difficultas est a falsis vera discernere. Quippe cum inuentum sit, ex vero genere alterius, in alia falsa traducere, vt sardonices e cerraunijs glutinantur gemmis, ita vt deprehendi non possint. Fingūt enim eas ex diuerso genere, nigro candido niueoque colore. Nam & pro lapide præciosissimo smaragdo, quidam vitrum arte inficiunt, & fallit oculos subdole quædā falsa viriditas, dum non est qui probat simulatum & arguat. Sic & alia alio atq; alio modo. Nec est sine fraude vlla vita mortalium. Pli. vbi supra. Inuentum est ex veris gemmis fieri traductionem in falsas alterius generis. Sardonices e ceraunijs glutinantur gemmis aliunde nigro, aliunde candido, aliunde niueo, sumptis omnibus in suo genere probatissimis, ita vt fieri non possit artis deprehensio. Quinimo extant ēt auctorum commētarii, quos non equidem demonstrari, quibus modis ex crystallo tingantur smaragdi. aliæque translucentes gemmæ. Sardonis e sarda, & item ex alijs cęteræ. Nec vlla fraus vitæ est lucrosior. Nos autem econtra rationem deprehēdendi falsas demonstremus, cum etiam luxuriam aduersus fraudem muniri deceat, præter illa quæ in principalibus quibusque gn̄is priuatim dicemus. Translucentes matutino probari cēsent, aut si necesse est in quartam horam, postea vetant. Experimenta vero pluribus modis constant, primū quidem pondere si grauiores sentiunt, post hoc corpore, ficticiis pustulæ ī pfundo apparēt, scabricia in cute. In capillamento frigoris inconstantia, priusquā ad oculos pueniat, desinens nitor. fictic ę etiam scarificationis cādicantiā fugiunt. Cæterum caue extuberantes, qa vīt æqualibus viliores, figura maxime probatur oblonga. deinde q̄ vocāt lēticula. postea clipeidos & rotūda. Angulosis vero minima est gratia.

De quarundam virtutibus attractiuis. Cap. XXXIIII.

ARisto. in li. de lapidibus. Inter lapides atque gemmas quædam habent diuersas virtutes attractiuas. Nam, vbi gratia, carrabre

carabre lapis attrahit paleam, & non est ei operatio, donec terratur multum. Adamas ferrum attrahit & magneti surripit. Species vero magnetis multæ sunt. Et in attrahendi virtute diuersæ sunt. Ex his enim est quæ colligit aurum diuersa quidem ab illa, quæ colligit argētum. Est ēt quę colligit æs, & quæ colligit plumbum. Alia quoque colligit carnem, alia os, alia pilos, alia vero aquas, & pisces. Zibar. i. ferro qñ coęquantur virtutes, quæ sunt in magnete, pendebit corpus in aere. Ignis quoque sulphuris ad se ferrū & lapides trahit, eosque adurit. Modica vero est eius operatio in lignis, & alia rē multum subtili. Napta quoque alba ignem trahit. Est etiā inter lapidum species lapis olearij nominatus, qui trahit ad se oleum & lapis aceti, qui trahit ad se vinum. Et spuma eius ad se spumam trahit. Eius quoque fex fecem attrahit. Sic autem trahunt, & trahuntur hæc omnia. Tāquam his vllus sapor sit optimus, aut odor, aut anima. Arnoldus de natura lapidum. Itaque in lapidibus est proprietas aliqua, quæ nulli complexioni est attributa. Sed cum prima simplicia mixta sint, ex eis virtus fit vna, sicut in magnete virtus attractiua, qui & ferrum ex vno attrahit angulo, & fugat ex alio. Sic & virtutes specificę diuersi generis sunt lapidibus, variè singulis eorum attributæ.

De quarundam sigillis. Cap. XXXV.

Item in li. de sigillis lapidum. Igitur si in quibusdam lapidibus inueneris Arietē, vel Leonem, vel Sagittarium, insculptum, Lapides illi sunt ignei & Orientales, liberantque sæpe ferentes se a febribus quotidianis, & hydropisi. Eosque reddunt facundos, & ingeniosos. Si inueneris autē ī aliquibus Geminas, Libram, Aquarium, hi calidi sunt aerei & Occidentales, liberātque a febribus, & a paralysi se ferentes. Porro ī quibus inueneris Cancrum vel Scorpionem, seu Pisces impressos, illi frigidi sunt, & aquei, & Septentrionales, defenduntque ab artetica tertiana & acuta febri, & causon se portantes. In quibuscunque autem inueneris Taurum vel Capricornū, vel Virginem, hi frigidi sunt & Meridionales, perpetuoque tutos a syneca reddunt se gerentes. Porro serpentarius lapis, qui serpente hominem habet cinctum, cuius caput dextra manus tenet, sinistra caudam. Hic gestatus, vel bibitus liberat omnē hominem a veneno ante cibum sumptus, & post. Lapis autem in quo signatus, est Centaurus habens in sinistra manu leporem suspensum cultello, & in dextra baculum, in quo bestiola infixa est, cum lebete suspensa. hic reddit se gerentem in sanitate perpetua. Inde dictum est, ꝙ Centaurus, qui magister Achillis erat, hūc lapidem manu ferebat. Si autem in lapide inueneris sigillum cerui, canis, vel leporis, aut venatoris, hic habet potentiam sanandi dæmoniacos, ac freneticos, & melancolicos atque lunaticos. Porro si inueneris in eo Martem armatum aut Venerem cum stola tenentem laurum cum magna veste, hic lapis dat pulchritudinem ac lenitatem, & aufert timorem aquæ. Denique si leonem in lapide inueneris, qui eum portauerit non ei nocebit, nec ægritudo frigoris. Hi & alij lapides assignati fuerunt in templo Apollinis regis Persarum, consilio omnium astrologorum, tam Ægyptiorum quā Chaldęorum secundum cursus signorum, & horas planetarum.

De proprietatibus gemmarum secundum ordinem alphabeti, & primo de absycte. Cap. XXXVI.

Actor. Dicto de gemmis in generali, nunc restat dicendū de singulis secundum ordinem alphabeti. Non quidem de omnibus, quia multæ & quasi infinitę sunt. sed de illis quæ principales vocantur, & virtute insigniores existunt, vt hic sequitur. Absyctos, Achates, Adamas, Agapes, Alabandina, Alabastrum, Alectorius, Ametistus, Adromanta, Asitratices, Alius, Astrites, Astrion. Balagius, Berillus. Callica, Calcedoneus, Cathophanus, Carbunculus, Cathochites, Celidonia, Ceraunium, Corallius, Cornolus, Chryselectros, Chrysocolla, Chrysoprasus, Crysoptasius, Crystallus, Cymedia. Demonius, Droselitus, Dracontides, Diacodos, Dyonysia. Ebenus, Efestis, Electra, Elictropia, Emathites, Enidros, Epistrites, Erinicion, Exaconlitus. Falcones, Flongites, Filaterum. Galacteus, siue Galactides, Galacies, Garamantites, Gerachites, Glosopetra. Hyenia. Iachinctus, Iactutizontes, Iaspis. Karabratres, KaKabiæ. Ligius, Lichius, Ligurius, Lipparea. Margarita, Molochites, Media, Mirrita, Mirrina. Nitrum, Nicomar, Nose. Onix, Opalus, Ostratites, Pantros, Peanites, Pedoros, Prasius, Pirites, Quirinus, Quanidros. Radin, Ramni. Saphyrus, Sagda, Sandasirus, Sardius, Sardonix, Silenitis, Smaragdus, Solis gēma. Theogolitus, Topasi⁹, Torcois. Varac, vegētena, Venix, Vrices, Yris. Zignites, Zimetu.

Isidorus. Absyctos gemma est nigra & ponderosa, distincta venis rubentibus. Hæc excalefacta igni septem diebus retinet ignem vel calorem.

De achate. Cap. XXXVII.

Idem. Achates est gemma nigra habens in medio circulos nigros, & albos iunctos, & variatos, similes emathiti. polita autem pinguescit. Magi suffitu carum (sicut creditur) tempestates auertunt, fulmina sistunt. Idem. Achatem Sicilia primum dedit in Achate fluminis ripis repertum non vilem. Quippe inscribentes eum venæ, naturalibus sic notant formis, vt cum optimus est, varias præferat rerum imagines. Vnde anulus Pyrrhi regis, qui contra Romanos gessit bella, non ignobilis fuit, cuius gemma erat Achates. In quo nouem musæ cū insignibus suis singulæ & apollo tenens cytharam videbantur. Non impressis figuris, sed ingenitis. Nunc autem diuersis locis patet hic lapis. Creta dat Achatem corallo similem, sed illitū guttis auro micantibus, & scorpionum ictibus resistētem. India dat Achatem, nunc nemorum, nunc animalium facies reddentem, qui visum fouet. Et intra os receptus, sitim sedat. Sunt & qui ustæ redolent mirræ odorem. Achates maculis sanguineis irrubescit. Sed qui maxime probantur, habeant vitream perspicuitatem, vt Cypreus. Nā qui facie cerei sunt abundantes negliguntur. Plinius vbi supra. Achates in auctoritate fuit magna. Nūc autem in nulla. Reperta primum est in Sicilia iuxta flumen eiusdem nominis, postea vero plurimis locis. Ex li. de natura rerum. Achates in orientali fluuio reperitur, viperarum morsus aufert, quia contra venena valet, venena quippe fugat, sitim sedat, visum fouet, portātem roborat & fecundat. Ex lapidario. Hic lapis. s. achates, ingenitas memoratur habere figuras. Cuius natura facies albi interlitaque venis. Nunc formas rerum dat, nunc simulacra Deorum. Sic lucet ipse niger, Zonis tamen obsitus albis.

De multiplici achatis origine ac specie. Cap. XXXVIII.

Plinius vbi supra. Achates excedens amplitudine est numerosa, varietatibus diuersis mutantibus eius cognomina. Corale Achates guttis aureis Zaphiri modo sparsa, qualis copiosissima est in creta putant eam contra scorpionum & aranearum ictus prodesse. Quod in siculis vtique crediderim, quia primum extinguitur scorpionum pestis afflatu eius prouinciæ. In India quoque inuetę contra eadem pollent, alijsque magnis miraculis, reddunt species fluminum & nemorum, & iumentorum, prodest etiam oculis spectasse. Sitim sedat in os imposita. Thebis Ægyptijs repertę carent rubentibus venis, & albis, prosunt tamen contra scorpiones valde. Eadem quoq; Cyprijs est auctoritas. In Persis quoque suffitu earum tempestates fulminaque dicuntur auerti. Et argumentum esse, si refrigerent in feruētes lebetes additę, vt tamen prosint leoninis iubis ad alligādas esse. Nam hiene pelli similem abhominantur, domibus discordialem. Illam vero quæ vnius est coloris, inuictam esse dicunt athletis. Argumentum vero eius esse & cocta cum pigmentis in olla plena olei intra duas horas subferuefacta, vnum colorem ex omnibus faciat minij. Arnoldus, vbi supra. Achates est niger lapis cum albis venis. Est autem quoddam genus achatis corallo simile. Et est genus creticum cum venis croceis. Aliud quoque genus indicum sanguineis guttis varium, primum genus aptum est ad formas regum & simulacra monstrāda somniorum. Creticum vero pericula vincit, gratum & facundum, bonique coloris hominem facit viresque confert ac munit. Tertium genus visum fouet, contra sitim, ac venenum est, & accensio eius odorifera est. Ex lapidario. Nunc quoque corallio similem gerit insula Creta, cuius planicies criseis est illita venis. Iste nocens virtus fugat, quod vipera fundit. Reddentem varias facies dat & indus achatem. Nunc nemorum frondes, Nunc dantem signa ferarum. Hic sedare sitim, visumque fouere putatur. Et est qui mirrhę succensus suspirat odorem. Sanguineas maculas est qui perhibetur habere. Ærea cui facies, cui creber visus habetur.

De adamante. Cap. XXXIX.

Isidorus, vbi supra. Adamas est lapis indicus paruus, & indecorus, ferrugineum habens colorem, & splēdorem crystallinum. Nunquam autem vltra magnitudinem nuclei auellanę repertus est: hic nulli materiæ cedit. Nec ferro quidem. Nec igne. Nec vnquam incalescit, vnde & nomen interpretatione græca, indomita vis accepit: sed cum sit inuictus, ferrique & ignis contemptor, hircino sanguine rumpitur recēti & calido. sicque maceratus multis ictibus ferri perfringitur. Cuius fragmentis sculptores ꝑ gemmis insignandis, ac perforandis vtuntur, hic cum magnete lapide dissidet intātum, vt iuxta positus ferrum non patiatur trahi a magnete, aut si admotus magnes cōprehenderit, rapiat atque auferat: fertur quoque in electri similitudine venena deprehendere, metus vanos expellere. Maleficis artib⁹ resistere. Eius genera sunt sex. Phisiologus. Adamas in quodam monte orientis inuenitur. Nocte tantum non in die quæritur. quia nocte lucet, per diem autem non lucet, quia sol eius lumen abscōdit. Aristotiles, vbi supra. Adamas ferrum magneti aufert. Eiusdemque magnetis naturā condemnat, omnia quoque solida corpora lapis adamas confringit, plumbum vero frangit eum, nec ferrum eum frangit. Sed nec in igne comburitur. Omnes quoque lapides penetrat & corrodit. Eorumque splendores detegit. Plinius, vbi supra. Maximum in humanis rebus, non solum inter gemmas, precium habet adamas, diu non nisi regibus, & his admodum paucis cognitus. In metallis vnus repertus est auri, nec nasci videbatur nisi in auro: veteres eum in Ethyopum metallis tantum, inter Mercurij delubrum & insulam Meroen, existimauerunt inueniri. Dixerunt nō amplio-

rem

rem cucumeris semine, vel colore dissimilem reperiri. Nunc aūt eius genera sex nascuntur, de quibus scilicet infra dicetur. Illa vero inuicta vis duarum violentissimæ naturæ rerum, ignis ferri que contemptrix, hircino rumpitur sanguine. Nec aliter quàm recenti calidoque macerata, & sic quoque multis ictibus, tunc & præterquam eximias incudes malleosque frangit. Cuius hoc inge nio inuentum, quo de casu repertum, aut quæ fuit coniectura ex-periendi rem immensi secreti etiā in fedissimo animalium. Eumque feliciter rumpere contingit, in tam paruas frangitur crustas, vt vix discerni possint, quæ quidem a sculptoribus expetuntur, ferroque includuntur omnem duriciem ex facili cauantes. Adamas venena irrita facit, & lymphationes abigit. Metusque vanos a mente expellit. Arnoldus, vbi supra. Adamas est lapis crystallo obscurior, huiusmodi tamen fulget colore. nec igne soluitur, vt dictum est, nec ferro. Sed hirci sanguine vel plumbo. Gemmas penetrat, & ferrum attrahit ipsum, magnetis quoque naturam soluit: virtus eius est in auro, vel argento, vel ferro, valetque contra insaniam, & cōtra venena, & vana somnia, & fantasmata. Et contra incubos, & contra hostes indomitos, gestatus in lacerto sinistro. Ex li. de natura rerum. Adamas fortem facit hominem cōtra hostem, somnia vana repellit. venenum fugat & pdit, fertur. n. sudore madere, si venenum adhibeatur prope, prodest lunaticis, ac dæmone repletis. Ex contactu etiam prodesse dicitur insanis.

De vario adamantis genere. Cap. XL.

PLinius, vbi supra. Adamantis genera sex esse noscuntur. Indicus cognationē habet cum crystallo. Siquidem & colore non differt. translucidus, laterum quoq; sexangulo leuore, turbinatus in mucronē, aut duabus cōtrarijs partibus, quo magis miremur, vt si duo turbines latissimis suis partibus iungantur. Auellani vero nuclei magnitudine: similis est huic Arabicus, minor tantum similiter nascens cæteris pallidior, & in auro non nisi excellentissimo natalis: incudibus hic deprehenditur, ita respuens ictus, vt ferrum vtrinque dissultet. incudes etiam ipsę dissiliant, duritia quippe inenarrabili est simulque ignium victrix natura, & nunquam incalescens, vnde & nomen indomita vis græce accepit: vnum ex his vocant Centhron milij in magnitudine. Alterum est macedonicum, in auro Philippico repertū cucumeri semini par: post hūc Cyprius notatur, in Cypro repertus, in aureum colorem vergens, sed in medicamine efficacissimus: post hunc est siderites ferrei splendoris, pōdere quidem ante cæteros, sed natura dissimilis. Nam & ictibus frangitur, & alio adamante, qui ex Cypro venit perforatur. Ex li. de natura rerum. Adamantes duo sunt genera, vnū in Indię partibus inuenitur, inter rupes crystallinas, crystallini coloris. Sed quasi ferrum limatum micās, cuius. f. naturam describit Isidorus: huius vis maior esse phibetur, si sedes eius cum in anulo ponitur, ferrea sit. Anulo tamen pro dignitate lapidis ex auro constante, hic a quibusdam Dyamas dicitur. Aliud in Arabia reperitur, & in mari circa Cyprum, & in Ferraria quæ Philippis est, dignitate quidem & virtute multo inferius. Sed maioris quantitatis, & colore dissimilis, obscurum. f. ac ferrugineum, sine cruore hirci frangitur, ferrum autem hic aufert magneti. Stellamque maris indicem itineris, inter obscuras nebulas per diem vel noctem nautis prodit. Cum enim vias suas ad portum dirigere nesciunt, accipiunt acum & acumine eius ad adamantem lapidem fricato per transuersum in festuca parua figunt, & vasi pleno aqua immittunt. Tunc adamantem vasi circumducunt, & mox secundum motum eius sequitur in circuitu cacumen acus, rotatum ergo perinde citius, per circuitum lapidem subito retrahunt, moxque cacumen acus auulso ductore, contra stellam aciem dirigit, statimque subsistit, nec per punctum mouetur, & nautę secūdum demonstrationem factam ad portum vias dirigant.

Iterum de eodem. Cap. XLI.

SOlinus. Adamas lymphationes abigit, si indictus est, venenis resistit. Eximius, in crystalli genere quodam inuenitur. Materia vnde nascitur æque simili, splendore liquidissimo, in mucronem sexāgulum per vtrumque latus leuiter turbinatus, paruus est vt auellanę nucleus. Secundus est pallidior, & magis argenti splendore renitens. Tertius in venis Cypri repertus ad aeriam faciem parior. Quartus, in metallis ferrarijs legitur, cæteros antecedens pondere, non tamen potestate. Nam hic & qui in Cypro deprehenduntur, frangi queunt, & etiam plerique ab altero adamante perforantur. primi vero nec ferro vincuntur nec igne domantur. Verum tamen hircino sanguine recenti calidoque macerati, malleis aliquot ante fractis, & incudibus dissipatis. Aliquando cedūt atque in particulas dissiliunt, qua fragmenta sculptoribus in vsu insigniandæ gemmæ cuiusdam expetuntur. Hi vero primi in auro excellētissimo deprehenduntur. Ex lapidario. Vltima pręcipuè genera Indię sunt adamātis, Ad crystallorum natum sumptūque metallis, Nunc ita fulgentem crystallum reddit origo, Vt ferruginei non desinat esse coloris, Cuius durities solidissima cedere nescit, Ferrum contemnens nulloque domabilis igne: Quæ tamen hircino calefacta cruore liquescit. Incudis damno percussorumque labore, Huius fragmentis gēmæ sculpuntur acutis. Alterius generis producit Arabia adamantem, Nō sic inuictum, nam frangitur absque cruore, Nec nitore par huic præcijque minoris habetur, Pondere sit quamuis, & enormi corpore maior. Tertius est Adamas, quem dat maris Insula Cyprus. Quartum producit Ferraria vena philippis: Omnib. æqua tamen vis est, adducere ferrū. Quod facit & magnes, absente potens adamante. Nam præsens Adamas magneti, quod rapit aufert. Ad magicas artes idem lapis aptus habetur. Indomitumque facit mira virtute gerentem. Clausus in argento lapis hic, aurove feratur. Cingit & hic leuum fulgens armilla lacertum.

De agape & alabandina. Cap. XLII.

DYascorides. Agapis potentias habet maximas, qui colorem pelli leonis habet similem, ad morsum scorpionis valet. Alligatus enim vel illinitus cum aqua statim dolorem tollit. Tritus, & vulneribus aspersus, vel in potione cum vino datus, viperarum sanat morsus, portatus quoque facūdum & amabilem gratum ac potentem facit. Isidorus vbi supra. Alabandina dicta est ab Alabāda regione Asiæ. Est autem crystalli genus, cuius color ad calcedonium vadit, sed rarus. Arnoldus vbi supra. Alabandina fulgorē habet, qui est ruffus, clarus, vt sardius. Huius virtus est, φ fluxum sanguinis prouocat & augmentat. Ex lapidario. Est Alabandina, cuius lux est ęmula sardi. Indicis aūt dignū de noīe fallit amicū.

De allectorio. Cap. XLIII.

SOlinus. Allectorius lapis traditur, qui crystallina specie, fabæ modo in gallinaciorum ventriculis nascitur, aptus vt dicunt præliatoribus. Dyascorides. Allectoriu lapis in ventribus gallorum gallinaciorum inuenitur, quem gladiator habens in ore, permanet inuictus, ac sine siti. Mulieribus quoque quæ volunt placere viris proderit, quia portantes se probas, ac speciosas reddit. Arnoldus, vbi supra. Allectorius est lapis obscuro crystallo similis, e ventriculo galli castrati trahitur post quartum annum, vltima eius quantitas est ad magnitudinem fabæ, hic excitat Venerē, hominemque disertum & cōstantem facit, atque in ore tentus sitim reprimit. Ex li. de natura rerum. Allectorius lapis est. Crystallo vel aquæ limpidæ similis, in iecore gallinacij reperitur, si castratus fuerit, postquam tribus annis vixerit castratus. Nullus maior est faba, postquam hic lapis in gallinacio fuerit nunquam bibit, valet frigidis, & qui coire non possunt. A muliere quoque bibitus facit eam viro suo placere, portantem se facit inuictum, & sine siti. Hinc reges eum habentes in ore fortiter dimicant. Phisiologus. Allectorius in ventre galli nascitur, qui post tres annos castratur, & postea per septem annos viuens hunc lapidem portat idem gallinacius, hic lapis sitim extinguit, hominemque disertum & gratum, maximeque vxorem marito facit, vt autem habeat hæc omnia, clausus in ore portatur. Ex lapidario. Ventriculo galli qui testiculis viduatus, Cum tribus ad minimum factus spado vixerit annis. Nascitur ille lapis, cuius non vltima laus est. Et per bis binos capit incrementa sequentes. Mensuraque fabæ crescens excedere nescit. Crystallo similis, vel aquæ cum limpida paret. Inuictum lapis hic reddit quemcunque gerentē. Extinguitque sitim patientis ore receptus. Nam Milo crotonias pugiles hoc præside vicit. Hoc etiam multi superarunt prælia reges. Hic oratorem vrbis facit esse disertum. Cōstantem reddens, cunctisque per oīa gratum. Hic circa veneris facit incentiua vigentes. Cōmodus vxori q̄ vult fore grata marito. Vt bona tot præstet, clausus portetur in ore.

De ametisto. Cap. XLIIII.

ISidorus, vbi supra. Ametistus indicus inter purpureas gemmas tenet principatum. Est autem color eius purpureus permixto colore violaceo, & quasi rosæ nitor, leniter quasdam flammulas fundens: alterum genus eius descendit ad hiacynthos. Causam nominis eius reddunt, quia sit in eius purpura quoddam non in toto igneum, sed vini colorem habens. Est autem sculpturis facilis. Huius gemmæ genera sunt quinque. Aristotiles vbi supra. Lapi ametistus si posueris eum super vmbilicum, vaporem vini phibet, ebrietatemque soluit, & hominem a contagio liberat. Arnoldus, vbi supra. Ametistus est gemma purpurei coloris, vt rosa, & transmittitur ab India. Sunt quædam eius species. Sed hæc. i. Indica cæteris vtilior est, huic mollicies ad sculpendum inest, virtusque illius est contra ebrietatem, facitque hominem vigilem, malamque cogitationem repellit, & intellectum bonum tribuit. Plinius, vbi supra. Indicę quidem Ametistæ principatum tenent. Sed in Arabiæ quoque parte, quæ est finitima Syriæ, petria vocatur. Et in Armenia minore, & in Galatia reperiuntur, & in Ægypto. Sordidissimæ atque vilissimæ in Thraso & Cypro. Indicę absolutum phenicis purpurę colorem habent. Et ad hanc tingentium officinę vota dirigunt: fundit autem eum aspectu leniter blādum, neque in oculos vt carbunculi vibrant. Alterum earum genus descendit ad hiacynthos, & hunc colorem Indi Sacon vocant. Est & paranites in continuo Arabiæ gētis. Quartum genus colorem vini

vini habet. Quintum ad vicinia descendit crystalli albicante defectu purpureæ, has gemmas magorum vanitas promittit ebrietati resistere, multaque mira efficere. Ex libro de natura rerũ. Amethistus violacei coloris est optimus. Est autem quędam velut gutta vini rubei aqua corrupta. Et hæc facilior est ad sculpendum: valet multum vinum bibentibus, quoniam ebrietati est contrarius.

De Androdamanta & antracite. Cap. XLV.

ISidorus. Androdamãta nitorem habet argẽti & pene Adamas semper tesseris quadrata. Magi putãt ei nomen impositum ab eo, ꝙ domare ac refrenare dicatur impetus, vel iracundias animorum. Gignitur autem in mari rubro. Arnoldus, vbi supra. Androdamanta lapis est coloris argenti, trahiturque de rubro mari, forma eius, vt tessera. duricies & adamantis, virtus eius est contra furorem animumque commotum. Ex lapidatio. Androdamanta lapis est quasi tessera quadra. Ipse marís rubri mixtus reperitur arenis. Quem magus affirmat tantæ virtutis haberi. vt possit præsens animos sedare calẽtes. Ex lib. de natura rerum. Androdamanta lapis quadrus atque durissimus tantæ virtutis est, vt animum furore calentem & luxuria sedare possit. Isido. Antracites est coloris ignei vt carbunculus. Sed candida vena præcinctus cuius proprium est ꝙ iactatus in ignem, velut mortuus extinguitur, ac contra perfusus exardescit. Plinius, vbi supra. Est inter carbunculorũ spẽs antracitis, in Thesprotia fossilis, carbonibus similis, hæc quoque candida vena præcincta traditur. Aristotiles, vbi supra. Antrax. i. carbunculus rubeus, si cum eo ponatur orithi nocte lucebit.

De Asio & asterite astrione. Cap. XLVI.

DYascorides. Asius lapis in Alexandria tantum inuenitur, qui optimus est ad vsum medicinæ, qui est colore candidus, ac leuis in modum pumicis, ac velut puluis manibus insidens. Sanat fistulas, scrofas, podagram & lienas passiones. Cum melle vero putredinem circumscribit, datur etiam ptisicis more electuarij. Et habet saporem salsuginosum ac nitrosum. Isido. vbi supra. Asterites est gemma candida, lucem continens inclusam veluti stellam intus ambulantem. Solisque candicantis radios reddit, vnde & nomen inuenit. Plinius, vbi supra. Proxima candicantium gemmarum est asteria, principatum habens proprietate naturæ ꝙ inclusam lucem pupillæ modo quodam continet, & trãsfundit cum inclinatione, velut intus ambulantem ex alio atque alio loco reddens. Isido. vbi supra. Astrion gemma est crystallina in India, crystallo propinqua, in cuius centro fulget stella lunæ plenæ fulgore. Nomenque eo sumpsit ꝙ astris opposita fulgorem rapit & gerit. Plinius, vbi supra. In Carmania nascitur gemma, quæ Astrios vocatur, similiter vt Astiria vel Astirites candida, crystallo propinqua. In India vero nascens, & in Pallenes littoribus Astrios, stella fulgore Lunæ plenæ lucet a centro intus. Quidam vero causam nominis huius reddunt, ꝙ Astris opposita fulgorem rapiat & gerat. Optima autem in Carmania, nullique vitio obnoxiam gigni. Cerauniam vero quæ sit deterior vocari, pessima vero similis ẽ lucernarum lumini. Celebrant & Astroitem mirasque laudes eius in magicis artibus Zoroastrem cecinisse. quidam diligentius, de ea re produnt. Astrobolon sudines dicit oculis piscium similem esse, & vt solem candido radiare.

De balaginta & berillo. Cap. XLVII.

ARnoldus, vbi supra. Baligius est gemma rufa perlucentis naturæ degenerans a carbunculo, ipsius ac virtutibus omnibus debilibus in eo remissis. Isidorus, vbi supra. Berillus in India gignitur, viriditate similis smaragdo, sed cum pallore, politur autẽ ab Indis ĩ sexãgulas formas, vt hebetudo coloris repercussione angulorum excitetur, aliter politus non habet fulgorem, genera eius sunt nouem. Helinandus in Chronicis lib. 10. Berillus est coloris violacei vel aquæ marinæ. Iuba scripsit ꝙ coniugis dat amorem, & portantem se magnificat. Dextram stringentis adurit. Aqua in qua iacet pota, vel infirmis oculis, tollit rictus, & suspiria & cunctis epaticis fertur curare dolores. Arnoldus. Berill⁹ est lapis cuius color est pallidus, vt lympha, forma sexagona. Cũque genera eius sunt nouem, qui magis pallet est melior, virtus eius est contra hostium pericula, contra pigritiem, oculos humidos sanat. gestantem adurit. Si oculo solis opponitur ac rotũdatur, ignem accendit. Dyascorides. Berillus lapis lucidus est & clarus, oleo similis, sculpitur locusta marina, ac sub geminis pedibus eius cornuta, ac sub gemma ponitur herba semina modico ano inclusa gestata amorẽ coniugij facit. Aqua in qua missa est pota ad oculorum vitia valet, & ad omnem valetudinem.

Item de berillo. Cap. XLVIII.

PHilosophus. Berillus est lapis conspicuus, oleo vel aquis marinis colore similis. Radium solis ad se trahit, qui scilicet radius lapidem sine continuitatis solutione penetrans, ex altera parte lapidis, quæ scilicet remotior est a sole, stuppas, & panniculos, & quæcumque sicca & comburenda facile attrahit & accendit. Manum quoque se tenẽtis adurere dicitur. Aqua ablutionis eius valet oculis infirmis, valet etiam contra eructuationes & suspiria, & dolorem epatis. Plinius, vbi supra. Berillus eandem aut certe similem habere videtur cum Smaragdo naturam. India gignit berillos raro alibi repertos, probatissimi sunt ex his, qui viriditatem imitantur puri maris, proximi vero qui vocantur Chrysoberilli, Paulo quidem palladiores, sed in aureum colorem exeunte fulgore: vicinum huic genus est pallidius, & à quibusdam proprij generis existimatur, vocaturque Chrysopilon. Quarto loco hiacinthizontes numerantur, Quinto illi quos heroides vocãt: post eos sunt cerini, deinde oleagini, hoc est coloris olei, postremi vero crystallis ferè similes, & hi habent capillamenta sordesque alioquin euanidi quæ omnium vitia sunt. Indi mirè gaudent eorum longitudine, solosque gemmarum esse, qui malũt auro carere, prædicant. Et ob id perforatas Elephantorum sętis religant. Alios conuenit nõ oportere perforari, quorum sit abluta bonitas, vmbilicis statim ex auro capita comprehendentibus. Ideoque chylindros ex his facere malunt, quàm gemmas, quoniam est summa commendacio in longitudine. Quidam putant, & angulosos statim nasci, perforatos quia gratiores fieri, medulla candoria exempta. Additoque auro repercussa, vel omnino castigata ad crassitudinem. Ex lib. de natura rerum. Berillum india mittit, optimi sunt oleo lucido similes, & maxime qui maculas interius nõ habent. Sunt enim quidam lucidissimi, minutas & longas habentes interius maculas velut paruos capillos. Berillus si formam sexangularem habuerit, arcus cœlestis colores in radio solis efficit. Idem etiam si rotundus vt pomũ fuerit, humectatus aqua in claritate solis, carbones mortuos, vel pannum laneum nigrum, vel bullituram arboris siccam accendit: vnde quidam egregiè metro lusit in persona Berilli dicens. Me dedit insignem virtus quæ format in ignem. Solis splendorem non ignis passa calorem. Sic lux æterna descendit ab arce superna; Est incarnata, non matre tamen violata. Dicitur etiam, quòd morbo squinanciæ medeẽ. Et glandes, quæ ex humorib. colli gunẽ per fricationem tollit, maxime cum adhuc in augmẽto sũt.

De borace. Cap. XLIX.

BOrax est gemma quæ vulgo dicitur crapondina, vocata sic, quia borax, quoddam scilicet buffonum genus eam in capite portat: huius genera duo sunt, vnum, scilicet album, & hoc melius est atque rarius. Aliud vero fuscum, & nigrum. In medio sui habens oculum, qui parumper colorem imitatur ceruleum. Sed quando buffoni viuo & palpitanti hic lapis extrahitur, tunc oculum habere dicitur. Quando vero extrahitur aliquandiu mortuo, tunc malicia veneni illius oculus extinguitur, & lapis vitiatur. Hic lapis contrarius est venenis, & in cibum sumptus, interna hominis mala sanare dicitur. Intestina namque circuit, & facta cura per inferiorem regionem egreditur, hic lapis alio nomine nose dicitur, sicut ex sequentibus ostendetur. Arnoldus, vbi supra. Nose lapis est, cuius duo sunt genera, vnum subalbidum, & aliud varium. De buffonis capite trahuntur antequam bibat, vel aquam tangat. Et forte in eis quandoque apparet forma buffonis cum pedibus sparsis, hic lapis valet contra morsus reptilium, & contra venenum. Nam præsente veneno, vt varius lapis, digitum adurit tangentis amboque simul includendi sunt.

De Callaica & Carcedonio & Calchophano. Cap. L.

ISidorus, vbi supra. Gallaica est gemma colore viridis, & pallẽs ac nimis crassa, nihilque iucũdius decens auro, vnde & appellata. Nascitur in India vel Germania in rupibus gelidis. Oculi modo extuberans. Carcedonius hic facere dicitur quod & lichnis, quamquam multo vilior sit cæteris gemmis crystallinis. Nascitur apud Natamonas diuino vt ferunt imbre & inuenitur ad repercussum Lunæ plenę. Omni autem genere resistit sculpturæ. Glosa super Apocalipsin. Carcedonius est lapis colorem habens lucernæ pallentis, fulget sub diuo, obscurus in domo, Omnibus sculpentium argumentis resistit. Radio solis, vel digitorum attritu excandens paleas attrahit. Arnoldus. Carcedonius, est lapis colore pallidus, hic tamen virtute lapidis Zimetu est perforandus, colloque gestandus, virtus eius est contra illusiones diabolicas. Et vt pſ. cte causas aduersariorum euincat, virtutes conseruat. Ex libro de natura rerum. Carcedonius in Ethyopia nascitur, velut ignis lucet sed pallentis speciem retinet. Semper itaque detentus pallore, colorem habet medium inter hiacinthum & berillũ. Qui si pertusus sit, & collo vel digito feratur, causas vincere perhibetur. Huius species tres esse dicuntur. Plinius. Archelaus & in Ægypto circa Thebas nasci tradit Carcedonios fragiles, ac venenosos, morientibus carbonibus similes. Ex hac & ex lychnite potoria inuenio factitata. Omnia vero genera hæc sculpturę contumaciter resistunt, partemque cerę in signo tenent. Ex lapidario. Calcedon lapis est eberi pallore refulgens, hæc species lapidum tantum tricolor reperitur. Isidorus Calchophanus est gemma nigra, sed æris tinnitum reddit si lapide fuerit illisa. Arnoldus. Calchophanus nigri coloris lapis, clarificat vocem, prohibet raucedinem. Ex libro de natura rerum. Calcophanus sonorus, ac dulcis instar æris, si ferro

ferro vel ære percutiatur, vocem quoque sonoram ac dulcem red dit si portetur ab homine casto.

De carbunculo. *Cap. LI.*

ISidorus. Carbunculus dicitur, eo quòd ignitus sit, vt carbo, cuius fulgor nec nocte vincitur. In tenebris enim non vincitur, quia in eis lucet, adeo vt flammas ad oculos vibret: hic græce dicitur antrax, & in libra gignitur apud trogoditas, omniumque gemmarum ardentium habet principatum, huius genera sunt. 12. Arnoldus, vbi supra. Carbunculus est gemma rubicundissima, in obscuro & tenebris lucens, vt carbo. Colore virtutibusque superat omnes gemmas ardétes, sola enim habet omnes, quæ in ipsis sunt virtutes. Suntque præter illam 12. species minus ea vtiles. Philosophus. Carbunculus, qui & græce antrax dicitur vulgariter rubith. dicit philosophus, quod cum cuncta pereant ab igne tenta, carbunculus minime patitur ab igne. qui est sigillum. Et dicit Aluredus, quòd est sigillum lapidum. Alij vero quia carbunculus potest imprimere figuram suam omni alij lapidi; & non econtra. Ex li. de natura rerum. Carbunculus est lapis omnium preciosissimus atque carissimus, & omnium lapidum perhibetur virtutibus prædițus, huius color igneus est, & nocte magis, quàm die lucet. Nam die obscuratur, nocte vero tantum refulget, vt circa se noctem quasi in diem vertat. Ex lapidario. Ardentes superat gemmas Carbunculus omnes. Nam velut ignitus radios iacit vndique carbo. Huius nec tenebrę possunt extinguere lucem. Quin flammas vibrans oculis mittat aspicientum.

De multiplici carbunculorum genere. *Cap. LII.*

EX libro de natura rerum. Carbunculorum species in arte lapidaria periti distinguunt tres. prima carbunculus proprie nominatur. Secunda Rubith. Tertia Balaustus, & hic vilior dicitur. Rubith quidem ignei coloris est, sed incomparabiliter minoris, quàm carbunculus, vnde nec tenebras noctis fugat. virtutibus et impar est. Sed tamen inter cæteros lapides præciosior & elegãtior, colore Sidereo. Balaustus vero multo vilior est colore virtute & precio. Tamen Saphiro & Iaspide dignior existimatur. Isidorus. Sicut dictum est carbunculi genera sunt duodecim, sed præstantiores, qui videntur fulgere ac velut ignem effundere. Plinius, vbi supra. Principatum habent carbunculi a similitudine ignium appellati, cum tamen ignes non sentiant ipsi. Horum genera sunt Indici & Garamantici. qui & vocantur Carchedonij. Adijciunt Ethiopicos, & Alabandicos in Ortosiaca cante nascentes, sed qui perficiantur alabandicos. In omni vero genere masculi appellantur acriores, ac languidius fœminę refulgentes. In masculis quoque obseruant alios flammæ liquidioris, alios nigrioris, & quosdam ex alio lucidius cæterisque magisque in sole flagrantes. Optimos autem Amethistizontes, quorum scilicet extremus igniculus exeat in Amethisti violam. proximos illis quos appellant syrtitas pinnato fulgore radiantes. Inueniri autem vbicumque solis repercussu maxime. Satyrus, Indicos, non esse claros dicit plurimumque sordidos, ac semper retorridi fulgoris. Calistratus fulgorem carbunculi tradit esse debere candidum, postea extremo visu nubilum, ac si ita attollatur, exardescentem, ob id a plerisque hunc carbunculum candidum vocari. Quique languidius, & liuidius ex Indicis luceant, appellari Liuicontas. Carchedonios autem esse multo minores. Indicos etiam minus vnius sextarij mensura cauari. Archelaus vero Calcedonios dicit esse aspectus nigrioris. Sed in igne vel sole vel inclinatione acrius, quam cæteros excitari. Eosdemque obumbrante tecto, purpureos videri. Sub cœlo, flammeos. Contra solis radios scintillare. Ceras signantibus his, quamuis in opaco, liquescere. Multi vero indicos Carchedonijs candidiores esse & e diuersa inclinatione hebetari, scripsere, & etiam in Carchedonijs maribus stellam intus ardere, fœminas autem vniuersum fulgorem extra se fundere. Nascuntur in Thracia coloris eiusdem ignem minime sentientes. Theophrastus autem autor est, & in Orchomeno Archadiæ & in Chio inueniri, Ilios que nigriores. Ex quibusdam & specula fieri. Esse & Troezenios interuenientibus maculis albis varios. Itemque Corinthios ex pallidiore candidos. Nec est aliud plus difficile, quàm hoc genera describere. Aiunt ab Ethiopibus hebetiores in aceto maceratos, 14. diebus nitescere totidem mensibus durante fulgore. Adulterātur vitro simillimè. Sed cote deprӕhenduntur, sicut aliæ gemmæ facticiæ. Mollior enim materia & fragilis, centrosa scrobe deprehenduntur, & pondere, quod minus est vitreis, aliquando & pustulis argenti modo relucentibus.

De Celidonia. *Cap. LIII.*

ISido. Celidonia est gemma purpurea ex hirundinum colore vocata, duoque sunt eius genera, vna est purpurea ex parte altera. Et alia nigris interuenientibus maculis purpurea. Dyascorides. Celidonius lapis est, qui in vteris hirundinum inuenitur. Cuius genera duo sunt, niger & ruffus, hic sublatis pullis hirundinum ex Nido, fissisque ventribus eorum, in ipsis inuenitur. Et ruffus quidem sanat lunaticos, & languidos, & insanos panno immissus, & in sinistro ægroti brachio circumligatus: præterea portantes se facundos, gratos, & amabiles facit. Nigrum quoque qui habuerit omnibus placebit. Sed cui dolent oculi eo trito cum aqua inungitur, & sanatur. Idem in panno lineo croco tincto missus, quotidianas, tertianas, & quartanas compescit. Aduersus omnes humores aptus est excellenter. Phisiologus. Pullum hirundinis primo die Luna deficiente aperi, & inuenies in eius vētre duos lapides, vnū pulchrum, alium deformem, vnus est niger, alius ruffus. Accipe ambos, & caue ne terram tangant, & ne adsint pater & mater pulli, quia tunc lapis fortius operabitur. Liga ergo eum in pelle vituli, vel cerui antequam coeant, & porta in brachio sinistro, iuuat Epylenticos, valet contra febres, & noxios humores. Ruffus portantes gratissimos facit. Niger quoque portatus optimum finem negocijs imponit. Ex li. de natura rerum. Celidonius est lapis informis, & paruus, quem hirundinum pulli in iecore suo portantes, ex hoc cognoscentur, si ore ad os in signum pacis, adinuicem conuersi sedent. Ruffus vero lunaticos, & insanos mitigat. Niger autem iram sedat. Et aqua dilutus lumina clarificat. Arnoldus. Celidonius ruffus pāno lineo, vel vituli corio inuolutus, & sub ascella sinistra gestatus valet contra insaniam, & antiquos languores, ac lunaticam passionem. Niger autem valet contra nociuos humores, & contra iras, & febres. Si vero inuoluatur in folijs herbæ celidoniæ, sic visum obfuscat. Aqua etiam lotus oculos sanat.

De celonita & cimedia. *Cap. LIIII.*

CElonites est lapis purpurei varijque coloris: qui hunc sub lingua gestauerit, diuinat futura At hæc virtus ipsi tm̄modo tūc inest, cū luna primo accensa crescēs est. Nec hic lapis ab igne corrumpitur. Isidorus. Celonites est indicę testudinis oculus, varius & purpureus, hoc magi imposito linguę fingūtur futura pronunciare. Ex lapidario. Indica testudo lapidem mittit celonitem. Gratum purpureo varioque colore nitentem. Quem sub lingua loto si q̄squam gesserit ore. Nosse magi credunt hunc diuinare futura. Orto mane diem sextam duntaxat ad horam. Tempore quo Lunæ succrescere cernitur orbis. Sed luna prima lapidis prædicti potestas. Totius fertur spacio durare diei. Quintæ post decimam concordant tempore Lunę. At detrimenti maris in tempore toto. Ante diem tantum lapidi manet illa potestas. Est etiam nulli lapis hic obnoxius igni. Isidorus. Cymedia est gemma quæ inuenitur in cerebro piscis, eius nominis, candida & oblonga, his præsagire dicuntur magi signa tranquillitatis, & tempestatis.

De ceraunio. *Cap. LV.*

ISidorus. Ceraunium dicitur, eo q̄ alibi quam in loco fulminis ictui proximo non inuenitur. Græci enim fulmen Ceraunos vocant. Horum duo sunt genera, vnum quod Germania mittit, crystallo simile, splendore tamen ceruleo. Et si sub diuo fuerit positum, fulgorem capit sidereum. Alterum Hispania in Lusitanijs littoribus gignit, cuius color similis Pyropo rubenti, qualitas, vt ignis, hic aduersus vim fulgurum opitulari fertur si credimus. Plinius, vbi supra. Est inter candidas gemmas, & illa quæ vocatur Ceraunia siderum fulgorem rapiēs, ipsaque crystallina, splendoris cerulei nascens in Carmania. Zenothemis albam esse fatetur, sed intus stellam cōcursantem habere. Fieri & hebetes Ceraunias, quas nitro & aceto per aliquot dies maceratas, stellam tradit concipere. Eamque post menses totidem relanguescere. Sotacus, & alia duo genera fecit ceranniæ, nigræ rubescentisque. Traditque similes illas esse securibus, his quæ nigrę sunt & rotundæ, vrbes expugnare & classes, easque betulos vocari, quæ vero longæ sunt ceraunias vocari: faciunt & aliam raram ad modum Parthorum magis quæsitam, quia non inuenitur alibi quàm in loco fulminis ictus. Arnoldus. Ceraunius est lapis crystallo similis inuectus ceruleus de Germania. Alter vero de Hispania rutilans, vt flamma. Hi de locis tonitrui cadunt, valentque ad dulces somnos & ad prælia causasque vincendas, loca etiam omnia in quibus sunt a fulmine & tempestate continentur. Ex li. de natura rerum, Cerauniis ex græco dicitur, quia cum fulmine de cœlo cadere perhibetur, & in loco vbi lapis iste fuerit fulmen cadere negatur. Est autem cerulei coloris, exque vna parte sæpius acutus. Ex lapirio. Ventorum rabie cum turbidus æstuat auster. Cum tonat horrendum, cum fulgurat igneus ether Nubibus illisis cœlo cadit ille lapillus. Cuius apud græcos extat de fulmine nomen. Illis quippe locis quos constat fulminę tactos, Ipse lapis tantum posse reperiri putatur. Quis castè gerit hunc, a fulmine non ferietur. Nec domus aut villæ, quibus affuerit lapis ille. Se neque nauigio per fulmen vel mare vectus, Turbine mergetur, vel fulmine percutietur. Ad causas etiam vincendas, & prælia prodest. Et dulces somnos, & somnia læta ministrat.

De corallio. *Cap. LVI.*

AMbrosius. Corallius in mari herba est. Si in aerem transferatur, lapidis soliditate firmatur. Isidorus. Corallius in mari rubro gignitur, forma ramosus, colore viridis, & maxime rubens, virgę eius candidæ sub aqua & molles, detractę cōfestim

duratur,

durantur, & rubescunt tactuq; protinus lapidescunt. Itaq; occupari euellique retibus solet & acri ferramento praescidi. Qua de causa corallius habet, vt hunc magi resistere fulminibus affirmet. Diasco. Lapis corallius maximas habet virtutes. Est.n. tenax & oia somniorũ ludibria repellit, atq; ab omni maleficio, atq; vmbris dæmonũ, & manibus studijs custodit, sed & fulminibus et in naui ventis & tempestatibus resistit. Arnol. Corallius a mari trahitur sicut ramusculus, & valet contra quemlibet fluxum sanguinis & epilensiã, & contra vana monstra collo suspensus, valet ẽt contra tempestates & grãdines, agris aspersus multiplicat fructus. Philosophus. Corallius tantũmodo radicẽ habet, nec stipitẽ, nec flores, nec folia, nec fructus. Et est planta maris sine cortice, cuius caro aliquantulũ mollis est in aqua, cum aũt venit in aerẽ sterilem durescit in lapidẽ, quantum apud nos margaritum Indicũ præciosum est, tñ apud Indos corallius. Hunc magi fulminibus resistere affirmant. f. rubeum. Albus vero eligendus est, qui crossus & clarus & planus. Et quanto albior tanto melior, & qui non est perforatus paruis foraminibus.

De eodem. *Cap.* LVII.

AVicenna in primo cano. Corallius est frigidus in gradu primo, siccus in secundo. Stipticus est, & vehemẽter prohibet fluxũ sanguinis, carnem additã abscindit, confortat oculum abstrahendo & exiccando humiditates infixas in eo. Et est pcipuẽ, quod adustum est, & ablutum conueniens lachrymis, vestigia quoq; vlcerum abstergit, confert apostematibus intestinorũ & splenis. Retinet sputum sanguinis, cor ẽt confortat, & eius tremori confert. Nascitur aũt in maribus, quæ sunt in Aphrica. Et alius quidem rubeus est, alius niger, alius albus, dolorem stomachi remouet, ac prohibet super os eius directẽ suspẽsus. Et ideo collis puerorum appenditur. Dr aũt, quod si teratur, & impleatur ex eo concauitates infirmorum dentiũ, & eradicat eos, & est summus in confortatione gingiuarum, cõfert etiam sputo sanguinis, & eius fluxui, proprieq; rubens. Et omnibus ægritudinibus stomachi. Arnol. vbi supra. Corallius est qui collo suspensus epilentici, casum eius prohibet. Ex lib. de natura rerum. Corallius est lapis rubeus valde, figuram habens vt cornu ceruı, vel vt herbæ radix cum multis radicibus, nec mirum qm̃ herba fuit in mari primum: hic fulminibus & tempestatibus resistit, vnde antiqui lapidem huiusmodi confractum cũ seminibus in agro iactabant aut in arboribus suspendebant, vt grandinũ pericul a nõ sentirent. Dæmonibus quoq; terribilis est, & hoc fortẽ, quia frequenter ramorum eius extensio modũ crucis habet. Ex lapidario. Corallius lapis est dum viuit in æquore vimen. Retibus aduulsus vel cæsus acumine ferri. Aere contactus fit durior & lapidescit. Quiq; color fuerat viridis, modo puniceus fit. Hic velut arbusti ramusculus esse vr. Circa semipedem tunc vix lõgior inuenitur. Ex quo finguntur testamina commoda multis. Quippe salutaris gestantibus esse probatur. Fulmina tiphonicas tempestatesque repellit. Aratro, vel tecto, vel agro quocunque geratur. Ast in vinetis aspersus & inter oliuas. Aut inde anniculos cum semine iactus in agros. Grandinis auertit calamis contraria tela. Multiplicat fructus vt sterilitatem retundent. Vmbras dæmoniacas & thessala monstra repellit.

De Cornelio siue corneolo. *Cap.* LVIII.

ARnoldus. Cornelius lapis est ruffi & obscuri coloris, vt lauatura carnis, hic collo digitove suspensus, iras mitigat, valetq; contra quẽcunq; sanguinis fluxum ac præcipuẽ mẽstruorum. Ex libro de natura rerum. Corneolus vel secundum quosdam cornelius, est lapis rubeus perlucidus, sed obscuri coloris, infcisæ carni similis. Horum lapidum multitudinem filij Israel in deserto sculpisse dicuntur, quorum sculptura tam subtilis acuminis comprobatur, vt nullus posterorum huiusmodi operis imitationem audeat attentare. Nec dubium quòd secundũ efficacias, & virtutes gemmarum sculpebantur imagines figurarũ. Ex lapidario. Sed neque cornelios lapides memorare pigebit. Qui licẽt obscurum videantur habere colorem. Non spernenda tamen his creditur insita virtus. Nam lapis hic digitove gerentis adhærens. In disceptando surgentes mitigat iras, Quiq; lauaturæ carnis par esse videtur. Sanguinis ex membro sistit quẽcunque fluorem. Præcipuẽ talem patitur si fœmina fluxum.

De Chrysolectro & chrysocola. *Cap.* LIX.

ISidorus. Chrysolectrus est lapis auro similis, sed in colorem electri vergens, matutino tantum aspectu iucundus, ignium rapacissimus, & si iuxta fuerit, celerrime ardescens. Aristotel. vbi supra. Crysolectrus ignem trahit, & ex eius natura est quod ab igne cito comburitur. Arnoldus. Chrysolectrus gemma est aurei coloris, ab igne cito inflammabilis, visu pulcherrimus est in horis matutinis, in alijs vero per omnia dissimilis. Plinius. Chrysolectrum collo adalligatum medetur febribus, tritũ vero cum melle atque rosaceo aurium vitijs. Et si cum melle attico conteratur, oculorum etiam obscuritati, stomachique vitijs medetur, vel per se farina eius sumpta, vel cum mastice ex aqua pota. Ex lapidario. Esse chrysolectrus similis describitur auro. Cuius ad electrum color inclinare videtur. Hic matutinis visu iucundior horis. Cuius materies rapidissima dicitur ignis. Nam cito vicino correptus flagrat ab igne. Isido. Chrysocolla est gemma quæ gignitur in India, vbi formicæ aurum eruunt. Est aũt auro similis, habet naturam magnetis, nisi quòd aurum augere traditur, vnde & nuncupatur.

De Chrysolansi & chrysolito. *Cap.* LX.

IDem. Chrysolansis est gemma ex auro & igne vocata, die quidem est aurea, & noctu ignea, hanc gignit Aethyopia. Chrysolitus etiam est lapis auro similis cum marini similitudine coloris, hunc quoque gignit Aethyopia. Plinius vbi supra. Aethyopia mittit, & chrysolithos aureo fulgore translucentes, his autem præferuntur Indicæ, & si variæ non sint Bactrianæ, deterrimæ vero sunt Arabicæ, quia turbidæ sunt & variæ, maculatum nubilo interpolatæ fulgentes. Optimi vero chrysolithi sunt, qui in collatione aurum albicare quadam argenti facie cogunt. Fundo includuntur perspicuẽ, cæteris subiicitur auricalcum. Tametsi iam expertos gemmarum vsu appellantur & chrysolectri in colorem electri declinantes matutinus aspectus iucundior, Ponticas deprehendit Leucias. Quædam in his duræ sunt ruffæque. Quædam molles & sordidæ. Bocchus auctor est Chrysoliton. 12. pondo a se esse visam. Arnol. Chrysolithus est gemma cuius color aureus scintillat, hoc in auro ponitur, sinistroque lacerto gestatur. Et est virtus eius contra dæmones, & contra melancoliam, nocturnosque timores. Ex libro de natura rerum. Chrysolitus auro micat, & vt ignis scintillat. Qui si perforatus fuerit & foramen setis asini repletum fuerit, dæmones exterret, & exagitat. Dicit autem techel Philosophus Iudæorum in libro de sculpturis lapidum, quòd quando inuenitur in chrysolito fœmina habens in vna manu auem & in alia piscem valet ad negociandum.

De Chrysoprasso, & chrysoptasio. *Cap.* LXI.

ISidorus. Chrysoprasus Indicus est lapis colore porri succum referens, aureis inter venientibus guttis. Solinus. Chrysoprasos ex auro & purpura mixtam lucem habentes, berillorum generi adiudicauerunt renitentes aureis guttis, virtus est, quòd visum clarificat, auaritiam quoque pellit, & in omnibus bonis perseuerantiam dat. Ex libro de natura rerum. Chrysoprasus inuenitur in India. Sed hic quoque rarissimẽ, vt dicitur, vnde & inuentus carior habetur. Est autem ex duobus coloribus, aureolis scilicet guttis micans, & porri succo colore permixtus. Isidorus. Chrysoprasius est lapis Aethyopicus, quem lux cælat, prodit obscuritas. Nocte siquidem est igneus, die aureus. Arnoldus. Chrysoptasion gemma quam mittit Aethyopia, hoc lucet in tenebris, in lumine autem tenebrescit, fitque in ea reciprocatio coloris non determinati, velut in quercu putrefacta, & in noctiluca. Ex lapidario. Aethyopum tellus lapidem chrysoptasion edit. Quem tenebræ prodant occultum tempore lucis. Noctibus igne micans vanescit luce diurna. Absque nitore iacens auri pallore sepultus. Hic quoque naturæ mutatus cernitur ordo. Nam quem lux cælat solito nox more reuelat.

De Crystallo. *Cap.* LXII.

ISidorus. Crystallus est lapis resplendens, & colore aquosus. Traditur autem, quòd fit nix glacie durata per annos, vnde & nomen Græci ei dederunt. Gignitur autem in Asia & Cypro: maximẽque in Septentrionum alpibus, vbi nec æstate sol feruentissimus inuenitur. Ideoque ipsa duricia diuturna & annosa reddit hanc speciem, quę crystallus dicitur, hic oppositus radiis solis adeò flammam rapit, vt aridis fungis vel folijs ignẽ præbeat, vsus etiam eius ad pocula destinatur. Nihil autem aliud, quàm frigidum pati potest. Plinius vbi supra. Crystallum contraria naturę causa facit, gelu vehementiore concreto. Nec alibi certẽ reperitur, quam vbi maximẽ niues rigent hibernę, certamq; est glaciem esse, vnde & nomẽ Gręci dedere. Oriẽs & hanc mittit nec vlla præfertur Indicæ. Nascitur & in Asia, vilissima alabãdã & hortosiam, finitimisq; montibus, itẽ in Cypro. Sed laudata & in Europa iugis alpiũ. Auctor est Iuba, & in quadã insula rubri maris nasci ante Arabiã sita, q̃ neron vocetur. Et in ea, q iuxta gẽmam topazion ferat cubitaleq; effossam a Pythagora Ptolemæi regis pfecto. Cornelius Bocchus dicit & in Lusitania nasci per quã mirandi ponderis immẽsis iugis deprehensis ad libramentũ aquæ puteis. Hoc aũt mirum, quòd & Xenocrates Ephesius tradit, aratro in Asia, & in Cypro excitari, nõ.n. in terreno, nec nisi inter cautes creditũ fuerat inueniri, verisimilis est, q idẽ Xenocrates tradit a torrẽtibus sæpe deportari. Sudines autẽ negat, nisi ad Meridiẽ spectantibus locis nasci. Qd certũ est, nõ.n. in aquosis q̃q̃ in regione pgelida reperit, ẽt si amne ad vada vsq; glaciẽt, humore cęlesti, paruaq; niue, id necesse

necesse est fieri. Ideoque caloris impatiens, non nisi frigido potu addicatur. Cur autem nascatur sexangulis lateribus, non facile ratio inueniri potest, eo magis, quòd neque in mucronibus eadem species est. Sicque adeo absolutus est laterum leuor, vt nulla id arte possit æquari. Magnitudo visa nobis est amplissima, quam in capitolio quinquaginta dicauerat Liuia Augusta librarum circiter quadraginta. At idem xenocrates auctor est crystalli vas amphorale visum. Et aliqui ex India crystallū quatuor sextariorum Nos liquido affirmare possumus in cautibus nasci alpium, adeo inuijs, vt extrahant eam pendentes fune plurimum, peritis enim signa eius & indicia sunt nota, vitijs infestantur plurimis, scabra ferrugine maculosa nube occulta, aliquando vomica, præduro fragilique centro a sole appellato. Est & ruffa aliquibus rubigo. Alijs capillamentum rimæ simile. Hoc artifices littura occultant. Quæ vero sine vitio sunt puras esse malunt asyntheta appellantes, nec spumecoloris limpidæque. In pondere vero est auctoritas postrema. Medici vrenda corporum non aliter vtilius fieri putant, quàm pila crystallina, solis radijs aduersis opposita. Fragmenta crystalli nullo modo queunt sarciri. Mirèque ad similitudinem vasa vitrea accesserunt, sed prodigii modo, vt suum precium auxerunt.

De eodem. Cap. LXIII.

PHilosophus. Crystallus, vt dictum est, traditur esse nix, glacie durata, per annos scilicet, vt quidā volunt, triginta Quidam autem volunt, quòd crystallus nō fiat per congelationem, maximè cum eum percalidæ perducant regiones, & cum in se non habeat humiditatem, littera autem maior apparet secundum omnem dimensionem crystallo imposito. Aer enim propter multam sui peruietatem speciei rei in se facilem præbet transitum veniendi ad oculum, & ideo immutatio, quæ venit a litteris fit ad oculum sua quantitate propria & non sub maiori. Quia vero immutatio inuenit in crystallo duriciam resistentem, non ita subito, & de facili transit per medium ipsius, sed fluit in latum. Iccirco videtur sub maiori quantitate quam habeat. Arnoldus. Crystallus lapis non vi frigoris est induratus, sed vi magis terrestritatis, ac ipsi glaciei similis. Is solis radijs oppositus ignem concipit, si frigidus est, nequaquam vero si calidus est; huius virtus contra sitim, & ardorem est, tritusq; melle ac potatus vbera lacte replet. Diascorides. Chrystallus vires habet stipticas. Quidam enim cum melle tritum potui dederunt, ad generandum lac. Ex libro de natura rerum. Crystallus lapis ex est glacie induratus. Solinus tamen in aliquibus mundi partibus hunc inueniri dicit, vbi nunquam gelu vel glacies fuit. Hic lapis tritus, & cum melle mixtus atque potatus, vbera lacte replet. Ex lapidario. Crystallus glacies multos durata per annos. Quod lapis hic soli subiectus concipit ignem Admotosque sibi solet hic accendere fungos. Hunc etiam tritum quidam cum melle propinant. Matribus infantes quibus assignantur alendi. Repleri potu quo credunt vbera lacte.

De dæmonia, & dracontida ac droselito. Cap. LXIIII.

ARnoldus. Dæmonius est lapis bicolor, confert febricitantibus, venena pellit, hominemque tutum ac victorem reddit. Isidorus. Dracontides ex crystallinis vnus, qui ex cerebro draconis eruitur. Quæ nisi viuenti abscisa fuerit, non ingemmiscit, vnde eam magi dormientibus draconibus amputant. Audaces enim viri specus eorum explorant, ibique gramina medicata spargunt, ad incitandum soporem draconum. Atque ita sopitis capita desecant, & gemmas detrahunt. Sunt autem candore translucido, vsu earum Orientis reges præcipuè gloriantur. Droselitus est lapis varius, cuius nominis causa extitit, quia si ad ignem applicetur velut sudorem emittit.

De dyacodo & dyamantico, & dionysia. Cap. LXV.

ARnoldus. Dyacodos est lapis pallidus berillo similis, dæmones excitat & fantasmata, applicatus defuncto vires amittit. Ex libro de natura rerum. Dyacodos est lapis berillo similis, qui aquis iniectus varias effigies dæmonum efficit, ita vt det responsa petentibus. Hic si corpori defuncti admoueatur, amittit vires, & quasi sensibiliter mortem aborret. Ex lapidario. Est qui dyacodos responsa petētibus aptus. Dæmonis effigies varias ostendere fertur. Nec lapis est alius, qui fortius euocat vmbras. Sanctus, n. lapis est, & quem mors sternit, abhorret Hunc autem perhibent similem fulgore berillo. Ex libro de natura rerum. Dyamanticos est lapis, qui in quocunque metallo gestetur, ferream tamen sibi sedem propinquam elegit. Isidorus. Dionysia est lapis niger mixtus rubentibus notis, hic ex aqua tritus vinum fragrat, & odore suo putatur ebrietati resistere. Philosophus. Dionysia lapis est Orientis fusci coloris niueis respersus guttis, in aqua tritus vinum fragrat, & tamen ebrietas contra naturam odore suo fugari solet.

De ebeno & efeste, & egipcilla. Cap. LXVI.

DIascorides. Ebenus est lapis albus ac præciosus, quo solent artifices aurum lympidare, hic potatus in passo & aqua stomaticos curat. Amentes similiter potus eius sanat, vesicas etiam dolentes soluit, potatusque sine ægritudine seruat, & fœmore circumuolutatus velociter parturientes facit. Isidorus. Efestis lapis est speculi naturam habens in reddendis imaginibus quanquam rutilet. Experimentum eius, si feruenti aquæ addita statum refrigeret. Aut si soli oppositum materiam aridam accendat. Nascitur in Chorintho. Egypcilla gemma est radice nigra, facie vero cerulea, ex Aegypto vbi reperitur sic appellata.

De electria & elictropia. Cap. LXVII.

ELectria dicitur quasi electoria, in vētriculis enim gallinacijs inuenitur crystallina specie, magnitudine fabæ, hac in certaminibus inuictos fieri magi volunt. Actor. Patet, quòd hic lapis ipse est allectorius, de quo dictum est superius. Isidorus. Elictropia est gēma coloris viridis ac nubili, stellis puniceis super sparsa cum sanguineis venis. Causa vero nominis est de effectu ipsius lapidis. Nam in labris æneis deiecta, radios solis mutat sanguineo repercusso. Extra aquam autem speculi modo solem excipit, deprehenditque defectus eius, subeuntem Lunam ostendens. Gignitur in Cypro, & Aphrica, sed melior in Aetyopia. Magi hanc admista herba elictropia, quibusdam additis præcantationibus gerentem conspici negant. Aristo. Lapis elictropia si ponatur super aquam euaporabit eam. Arnoldus. Elictropia est gemma viridis smaragdo similis, cum guttis sanguineis, hanc mittit Aethyopia, & Cyprus & India: hic lapis in aquam positus, eandem quæ in vase est aqua, cum radiis solis opponitur, ebulirefacit, & in nebulam resoluit, quæ paululum imbrem inducit, hæc ēt hominem reddit incolumen. Contra fluxum quoq; sanguinis valet ac contra venena, porro si iungatur cum herba eiusdem nominis, valet in fallendo visum hominis, dum hoc modo se videri prohibet homo. Ex libr. de natura rerum. Lapis elictropius in vase aqua pleno soli radiis subiectus sanguineum solem reddit, ac si pateretur eclypsim. Nec mora vas ipsum in quo iacet ebulire videtur, & aquam velut imbres spargere, hoc facto, videntes areptitij, si præsentes sint, extra se rapiuntur, & futura prædicunt: hic lapis gestantem in longa vitæ tempora producit, sanguinem stringit, venena fugat, & contra dolos tutum facit. Ex lapidario. Ex re nomen habens est elictropia gemma. Quæ solis radijs in aqua subiecta patillo. Sanguineum reddit mutato lumine solem. Eclypsimq; nouam terris effundere cogit. Deniq; post modicum vas ebulire videbis. Aspergique foras subire scaturiginis imbrem.

De emathite. Cap. LXVIII.

ISidorus vbi sup. Emathithes lapis est dictus, quia rubore sanguineus. Emath quippe sanguis est. Gignitur aūt in Aethyopia, sed principalis in Arabia, & Aphrica inuenitur. Plinius lib. 36. Emathites in metallis inuenitur, vstus minij colorem imitatur. Oculis cruore suffusis mirè congruit, mulierum profluuiū potus sistit. Reiectionibus sanguinis cum succo mali punici, & in vesicæ vitijs efficax. Bibitur & in vino contra serpentium ictus: adulteratos emathites deprehendunt venæ rubentes, & est natura friabilis. Platearius. Emathites dicitur, quia emath sanguis thitel sistens, habet enim virtutem stringendi fluxum sanguinis. Arnol. Emathites lapis est ruffus ferrugineus, valet contra vesicæ vitia, fluxū ventris, & carnem superfluā, & menstruorū fluxū, & sputum sanguineū & uulnera, & vlcera, visus hebetes sanat, & asperitatē palpebrarum. Et est virtus huius lapidis stiptica. Const. in libro graduum. Emathiten dixit Gal. parum esse calefactiuum, & extenuatiuum, pustularū oculorū mundificatiuum, & si cum melle temperetur asperitas palpebrarum, & angulorum oculorum lenitiuum. Ex libro de natura rerum. Emathites lapis est ferruginei coloris mixtus venis sanguineis, hic missus in aquam bullientem eam reddit tepidam. Si quis eum deferat, solisq; ardorem non timebit. Idem soli expositus a se scintillas emittit, fructus a locustis & grandine seruat. Idem quoque confractus, & in aqua resolutus sanat eos qui saliuas sanguineas emittunt. Sanat etiam ventris fluxum, puluis eius carnes mortuas crescentes in vulnera corrodit & tollit, vino quoque permixtus vlcera sanat, bibitusque lapidem vesicæ frangit. Ex lapidario. Sumpsit emathites Græcum de sanguine nomen. Naturæ lapis humanæ seruire creatus. Stiptica cui virtus permulta probatur inesse.

De vario emathitis genere. Cap. LXIX.

PLinius vbi supra. Emathitis genera quinq; præter magnetem tradit. Sotacus ex vetustissimis auctoribus, ex his principatum Aethyopico dat, oculorum vtilissima medicamentis, itēq; ambustis. Alterū vocari dicit androdamanta colore nigro, pōdere ac duritia insignē, & inde nomē traxisse, præcipuèq; in

Aphrica

Aphrica repertum. Ad se autem argentum, & ex ac ferrum trahere. Experimentum eius cote esse, & lapidem uasanite. Sanguineum quippe colorem reddere, & ad iocinerum vitia remedij precium existere. Tertium genus facit arabica, duricia simili, vix reddentis succum ad cotem aquarium aliquando similem croco. Quarti generis elathiten vocari dicit quãdiu crudis fit. Coctum vero vtilem ambustis, ad oĩa vtiliorem rubrica. Quinti generis schistos reprimit emorroidas. Emathitis vis est in totũ sanare strumas oẽs. Tritus in oleo pondere dragmarũm trium ac bibitus a ieiunis, sanat vitia sanguinis. Idẽ auctor schiston esse alterius generis tradit quàm emathiten quem attractitẽ vocant. Ipsumq; in Aphrica nasci nigrũ, ac tritum aquarijs cotibus ab ea parte, quæ fuerit a radice nigrum colorem, ab altera parte croceum, & ipsum oculorum medicamentis esse vtilem. Auicenna vbi supra. Emathites inuenitur quandoq; in mineris. Quandoq; vero magnes vritur, & quòd inde prouenit est emathites in operationibus suis. Melior est ille qui velocitet frangibilis est, æqualis duriciei, cui non admiscentur sordes, & in quo sunt venç. Non ablutus quidẽ calidus est in primo siccus in secũdo. Ablutus autem frigidus est ad secundum propter ablutionẽ, siccus in tertio. In ipso est stipticitas vehemens & calefactio quędam, & subtiliatio & exiccatio vltima. Puluerizatus super carnem additam, extenuat eam. Confert vlceribus oculi, & asperitati palpebrarum. Datur etiam in potu cum vino ad difficultatem vrinę, & ad fluxum menstruorum, & est in eo proprietas rectificandi gomoream.

De Enidro & epistite. Cap. LXX.

ISido. Enidros lapis est ab aqua vocatus: exundat.n. aquam ita vt clausam putes in eo fontaneã scaturiginẽ. Arnold. Enidros est lapis distillans perpetuis guttis, nec liquescit oĩno, nec efficitẽ minor. Ex lib. de natura rerũ. Enidros lapis crystallo similis, miro modo perpetuis lachrymis distillat, & tñ durus, & integer in omnibus perseuerat. Ex lapidario. Huius naturę graue est deprehendere causam. Nam si decurrit lapidis substãtia, quare nõ minor efficitur, aut nõoĩno liquescit? Si res exterior descẽdit ad interiora, vt semper refluat, cur se nõ impedit ipsum.s. ingrediens contrarius egredienti? Aristot. Epistites lapis est qui securitatẽ a bestijs præbet, & si mittatur in aquæ bullientis vase, cessant ebullitionis eius ampullæ. Arnol. Epistites lapis est rutilans, & rubicundus in binari natus. Ex parto cordis gestatus, hominem turũ custodit, locustas & volucres, nebulasq; steriles, grãdinẽ ac turbinẽ a fructibus terræ cõpescit, & soli oppositus ignẽ vt radios emittit. Diascor. Epistitin lapis rubicũdus ac dilucidus est, & nascitur in Corintho: hic in aquã feruentem missus, continuo tepidiorẽ eã reddit, & si aliquãtulũ steterit ibi, omnem ardorem tollens frigidã eã facit. Hũc cum aliquis in manu dextra contra solẽ tenuerit radios emittit & ignẽ vomit, ita vt videntes mirentur. Qui vero circa brachiũ sinistrum eum portauerit, omnes turbas contẽmnit. Ex lapidario. Epistites nascitur in binari rutilans lapis, & rubicũdus. Ad solem positus radios emittit, & ignem Mirantes oculos perstringens luce corrusca. Accẽsas idem compescit seditiones, & tutum seruat dubia sub sorte gerentem. Pectora, sed memori fixum teneamus oportet. Qua cor parte iacet lapides hos esse gerendos.

De ermistione, & ethite exacontalito. Cap. LXXI.

ISido. Ermistõ gemma inter grauissimas aspicitur, & ex igneo colore radians auro, portans secum in extremitatibus candidã lucem. Ex lib. de natura rerum. Ethites est lapis punicei coloris habens lapillum interius, ex quo fit sonorus, hic ab Aquila de extremis orbis partibus in nidum portatur: naturaliter.n. hunc esse pullis suis tutamen reperitur. Alij dicũt hanc esse causam, ꝙ oua Aquilę immoderato calore concalescũt nisi lapis naturaliter frigidus præsens sit, hic pueros incolumes seruat. Efficacissimè prægnantes iuuate, ne aborsum faciãt vel in partu grauiter laborẽt, in leuo lacerto portari vult, sobrietatem confert & gratiam, facitq; victorem. Actor. De hoc lapide plenius dictum est superius vbi actũ est de lapidibus insignioribus. Quidã.n. lapides quasi sunt medij inter gẽmas & lapides cæteros insigniores, & ideo inter vtraslibet deputatur, vt sunt andromãthus, & ethites & emathites. Isido. Exacontalitus lapis in parua magnitudine multicolor est, vnde & noĩatus est. Tã diuersis.n. notis aspersus est, vt 60. gẽmarum colores in paruo eius orbiculo deprehẽdantur. Arnoldus. Exacontalitus est lapis valde paruus ex coloribus sexaginta distinctus, hic hominis oculos efficit tremulosos. Ex lapidario. Exacontalitus lapis ex re nomẽ adeptus. Corporis exigui miro dispendio supplet. Dum tot gemmarũ sumit gemmula sola decorem.

De Falcano, & filatero, & flongite. Cap. LXXII.

ARnoldus. Falcanos qui & asenicum, vel aurigpimẽtum dr̃. Lapis est rubeus, & citrinus. Habetq; naturã sulphuris calefaciendi ac deficcãdi. Si æri apponatur trãsmittit illud in albũ. Oĩaq; metallina corpora exurit pter aurũ. Filaterus eadẽ est gẽma eiusdemq; virtutis cuius & crysollitus, de quo.s. iam sufficiẽter dictũ est superius. Isidor. Flongites gemma est ex Persida, & hæc est vna ex gemmis ardentibus vel crystallinis ostentans intra se quasi flammas ęstuantes, quæ non exeant exterius.

De Galactite, & garamantite. Cap. LXXIII.

IDem. Galactites lapis lacteus dr̃, qui attritus reddit succũ albũ, ad lactis saporem. Fęminis nutricibus illigatus fœcundat vbera. Infantiũ quoq; collo suspensus saliuam fertur facere. In ore aũt liquescere, & memoriã adimere. Arnold Galactites lapis est cineri similis, hũc mittit Nilus, & Atheolus, datq; lactis succũ, & saporẽ, & in ore clausus turbat mẽtem. Collo circundatus vbera lacte replet. Et femore ligatus faciles partus præbet. Deniq; si vespere cũ sale mixtus aqua ouile circumspargitur, oues lacte replentur, & scabies ab eis fugatur. Aristo. Lapis galactites dum ponitur contra incendium, ignis extinguitur, & si supra mulierem suspenditur, partus egreditur. Diascorides. Galactites lapis colore cinereus est, gustu dulcis, sic dictus, quia tritus colorem lacteum emittit, hic post balneum ieiuno datus cum mulsa, vel aqua lactis copiam ministrat. Lacteus autem dicitur, quia pręcedentia mala in obliuionem adducit, vnde & mulieri difficulter parienti, filo facto de lana ouis circa femur dextrum ligatus, mox eam sine dolore parere facit. Idem fascina ligatus, dolorẽ dentium liberat, & qui secum eum portauerit, si principem vel alium offensum habuerit, in obliuionem eum adducit, & gratiosum reddit. Plinius vbi supra. Garamantiten aliqui vocant lapidem, qui & sandaresus, de quo. scilicet dicetur inferius.

De Gelacia, & glosopetra. Cap. LXXIIII.

ISido. Gelacies siue galacies lapis, candorem & figuram præstat grandinis, duritia quoq; inuicta est, vt adamas, & in igne fertur etiam frigus suum manere. Arnoldus. Galacia lapis omni tempore frigidus nec vnquam calefit. Ex lapidario. Est quæ candorem fert grandinis atq; figuram. Ictibus omnimodis inuicta gelacia gemma. Cuius naturæ vis tanta fore probatur: Vt omni tempore frigida sit, nulloq; calescit ab igne. Solinus. Glosopetra lapis deficientibus lunis è cœlo cadit, linguæ humanæ similis est, non modicæ, vt magi ferunt, potestatis, qui ex ea motus lunares excitari putant.

De Hiena, & hieratite. Cap. LXXV.

ISido. Hiena & lapis est qui in oculis hienæ bestiæ inuenitur. Qui si sub lingua hoĩs subditus fuerit, futura eũ præcinere dicũt. Arist. in libro de aĩalibus. Gemmam hiena portat in oculis, vel ut aliqui dñt in fronte. Solinus. Varietas multiplex colorũque mutatio inest oculis hienę, in quorum pupillis inuenitur lapis, quem dicunt prædicendi futura præditũ potestate. Ex lapidario. Tollitur ex oculis lapis extollendus hienæ. Vatidicum munere dicunt inferre gerenti. Qui queat imbutus præcinere quæque futura. Sub lingua toto si contineatur in ore. Isidor. Hyeratites est lapis accipitris coloris similis. Arist. in lib. de lapid. Hyeratites lapis si ab homine gestetur, a muscis vel apibus non mordetur. Arnoldus. Hyeratite lapis est niger, quem qui in ore gestauerit, magis cogitationum, & opinionum iudex efficitur, & amabilis redditur. Sic autem virtus eius probatur, corpus gestantis si nudum melle fuerit inunctum, & muscis expositum, intactum relinquent ipsum, at si lapis ab eo auferatur, fugent atque corrumpunt corpus.

De iacincto & iacinthizonte. Cap. LXXVI.

ISid. Iacinctus ex noĩs sui fulgore vocat̃, hic in Aetyopia inuenitur ceruleum colorẽ habẽs. Optimus aũt est, qui nec rarus est, nec dẽsitate obtusus, sed ex vtroq; tẽperamẽto luce purpuraq; refulgẽs. Non aũt æqualiter rutilat. Nam sereno perspicuus atq; gratus, nubilo coram oĩbus euanescit atq; marcescit. In os missus frigidus, & in sculpturis durissimus, nec tñ inuictus. Nã adamante inscribitur & signatur. Solinus. Iacinctus nitore ceruleo lapis est pciosus: siquidem inculpabilis inueniat̃, est.n. vitijs obnoxius: nam plerumque, aut violaceo diluitur, aut nubilo obducitur, aut albicantius in aquaticum eliquescit, hic est qui auras sentit, & cum cœlo mutatur, nec æqualiter rutilat, cum aut nubilosus est dies aut serenus. Arnoldus. Iacinctus lapis aquaticus, cuius color est ruffus, vel purpureus, aut ceruleus. Suntque tres species iacincti, scilicet granati, ac citrini, & Veneti, frigidi atque durissimi. Sed meliores sunt granati, & qui medij sunt inter rarum & densum, & pespicui, hic lapis tristitiam fugat, & suspitiones vanas. Est autem confortatiuæ corporum virtutis, dat vigorẽ mẽbris. Collo vel digito suspensus reddit hoĩem securum ab hostibus. Somnũ prouocat, neruos vegetat. Arist. Iacinctus venenum fumosum tollit. Et impregnata, qſi tenuerit ipsum, abortit. Si est in hoĩe vulnus ponitur supra venenum eius. Plinius, vbi supra. Iacincto fulgor violaceus diluitur primo

primo quoq; aspectu gratus euanescit antequam satiet, adeoq; non implet oculos, vt penè nō attingat, celerius inardescens nominis sui flore. Ex lib. de naturis rerum. Iacinctus est lapis ceruleus in obscuro nubilosus in sereno clarus. Ita q aera sentire dr. peroptimus est ille qui nec nimiū clarus nec nimis obscurus. Est aūt frigidissimus, & hoc magis si mittat in os. Solidissime quoque duriciæ est, ita q findi vel sculpi recusat. Sculpitur tñ aliqñ fragmentis ad amantis, hic confortat gestantem, & fugat tristitiā ac suspitiones vanas: Securū facit in peregrinas terras euntē. Tu tamen ēt est contra pestilentiam, & contra serpentes atq; venena. Dicit aūt thethel q cum inuenitur in iacincto albus lapis ad mixtus, & in ipsa albedine equus hoc valet ad obtinendā gratiā & gloriā. Dialc. Iacincti vt dictū est, species sunt tres, inter quas granati sunt meliores, qui iuxta ignē magis ac magis rubicundi fiunt, & si aliqua ibi fuerat nigredo tollitur. Veneti vero nō patiuntur ignem. Alexāder oēs iacinctos dicit esse calidos & siccos in primo gradu, licèt quidam Venetos dicāt esse frigidos. Si quis in collo vel alio modo portauerit intrans terram pestiferam, vt fertur, idem non inficietur: idem lapis pilos a pubertate retinet. Isidor. Iacinthizonta lapis est indicus, iacinctum prope referens. Quidam eorum crystallis similes capillamentis intercurrētibus obscurantur. Ex quo etiam vitio nomen illorum est.

De Iaspide. *Cap.* LXXVII.

IAspides Græcè Latinè viridis gēma smaragdo similis est, sed crassi coloris, huius species sunt 17. Helinandus li. 10. Iaspis optimus est viridi translucentiq; colore. Castè gestatus fugat febres, & hydropem. Appositusq; iuuat mulierem parturientem, vis aūt eius dr esse in argento. Arist. Iaspis clarificat visum hoīs, sanguinē stringit, & si super mulierē est partū eius soluit. Arnol. Iaspis est gēma multorū colorū, sed optimus est viridis, & translucēs: de multis partib. trāsmittitur, hoīem tutū facit, & fantasmata pellit, luxuriā quoq; cohibet, & conceptū prohibet, est aūt virtus eius cōtra fluxū sanguinis, & mēstruorū. Plin. vbi supra Iaspis est vt smaragdus viridis sed crassi coloris. Oriens iaspidū species. 16. gestare traditur. Ex his q smaragdo similis est e Petra p transuersum alba linea pcingitur, & grammacias vocatur. Qui aūt pluribus policalonios dr, quā magi prodiderūt vtilē esse cōcionantibus. Est & onypūcta q Iasponix vocatur, nubē complexa, & niues imitata, q est rutilis punctis stellata, & sale megarico similis, & veluti fumo infecta, q capnias vocatur. Magnitudinē iaspidis vnciarum. 15. vidimus, forma tā in effigiē Neronis thoracatā, adulteratur aūt maximè tinctura, idq; in regis Aegyptij, qui primus eā tinxit, ascribitur gloria. Diuidit & hic in mares & feminas. Inest aūt & aliqñ aureus puluis nō qualis in saphirinis, nā in saphyris aurū collucet punctis ceruleis. Philosophus, Iaspis est lapis virens guttas sanguineas habēs. Ille per optimus est qui magis translucet. Castū hominē se portantē tutū facit, & gratū, si consecrata sit noxia quoq; fantasmata pellit. Huius genera plura sunt. Est aūt quoddā genus valde rubens, instar ignis & translucidū, & hoc præciosum est. Quoddam vero rubens nō perlucidum, & thetel, q qñ inuenitur in iaspide homo scutū habens in collo vel manu, & cuspidē in altera manu, sub pedibus quoq; serpentē, hic habet contra oēs inimicos virtutē. Cū autē inuenitur in eo homo habens fasciculum herbæ in collo, ponatur in argēto, & habet virtutē inter infirmitates discernendi, & in oī loco sanguinē restringēdi. Itaq; Galienus in digito portasse fert hūc lapidē. Si quis aūt inuenerit iaspidē viridē, & ī eo crucē, habet virtutē, vt ferēs ipsum nō mergat. Rabanus Iaspis in vi rore fidē immarcessibilē indicat, quā virtutū flores comitari solēt. Iaspidū tñ multa sūt genera. Alius. n. est viridis coloris, & tinctus quasi florib⁹ apparet. Alius quasi smaragdi habēs similitudinē, sed crassi coloris. Ali⁹ niuis, & spumę marinorū fluctuū, quasi mixto colore obrutilās: primus ē pstātior, vanos fugat timores.

De Kabrate & Kacabre, & Kamam. *Cap.* LXXVIII.

ARnold. Kabrates est lapis crystallo similis, hic eloquentiā & honorem, & gratiam dat. A noxijs quoq; defendit. Et hidropisim curat. kacabre lapis est idem cum gagate, sed melior, nec virtutibus ab eo discreptās aut colore. Aristo. Ex gagate, & Kacabre fumigiū, f. t. & mouet epilensiā hoīs. Arnol. Kaman lapis est cuius color albus, & coloribus variis distinctus, hic a Kaumate qd incēdiū Kamā dr, qm in locis sulphureis calidis reperitur. Huius virtus existit maximè ex sculpturæ in eo diuersitate.

De Lichine. *Cap.* LXXIX.

ISido. Lichinis ex ardentiū gēmarū genere est a lucernarū flagrantia appellata. Gignitur in multis locis, sed probatissima apud Indos. Huius duplex est facies, vna q purpura radiat. Alia q cocci rubore: a sole excalefacta aut digitorū attritu, paleas, & folia chartarū ad se rapere dr. Sculpturis resistit. Et si qñ sculpta est dum signa imprimit, quasi quodā animalis morsu, partem cerę retētat: huius genera sunt quatuor. Solinus. Lichinis dr, eo q lucis vigorē excitat flagrātia lucernarū. Plin. Lichinites ex genere ardentiū lucernarum accensarū præcipua gratia est appellata. Nascitur circa Orthosiā, totaq; Carmania, & vicinis locis, sed probatissima in Indis. Quidam enim eam dixerunt esse carbunculum remissiorem. Secunda bonitate similis est iouis, sic a floribus prolatis appellata. Helinādus lib. 12. Lichinis est lapis purpureus, fulgens vt lucerna: hic tactus sub sole digitis, paleas attrahit, subitumque incendium restinguit.

De ligurio, & liparea. *Cap.* LXXX.

ISidorus. Ligurius gemma sit est appellata, eo q fiat ex vrina lincis bestiæ tempore indurata Est aūt sicut & succinus fulua attrahens spiritu folia propinquantia. Helinandus lib. 10. Ligurium Theofrastus dicit electri colorem habere, paleas attrahere, stomachum dolentem iuuare, ictericis colorem reparare, fluxum ventris stringere: Plinius vbi supr. De ligurio dicere cogit auctorū pertinacia, quippe si non ēt electrū id esse, gēmā tñ esse cōtendunt, fieri aūt ex lincis vrina, sed egestam terra protinus operiente bestia, eo q vsui hominū eam inuideat, esse vero qualem in igneis succinis colorem gēmæ, scalpiq; nec folia tm aut stramenta, sed etiam æris ac ferri laminas ad se rapere credit Theofrastus atq; Diocles. Ego totū id falsum arbitror, nec visam in æuo nostro gemmā vllam ea appellatione. De medicina quoque simul proditur, hoc lapide poto vesicæ calculos elidi, & morbo regio occurri. Diascorides. Lotium lincis quem multi ligurium vocant, mox vbi minxerit lapis fit, dolores stomachi tollit, & ventris abstinet reum acissimum. Rabanus. Ligurius habet colorem quasi electri, & si fuerit cōfricatus, paleas ad se trahit. Philosophus. Hic lapis est frigidæ, & siccæ complexionis, rotundus, valet præcipuè vulneratis, & a vulnere ferrum extrahit. Ex li. de natura rerum. Ligurius est lapis, quem stillare dicunt ab inguine lincis bestiæ. s. Orientis, huius enim vrina secundum Plinium solidatur in lapidem, quod naturaliter bestia sciens, inuidet bono nostro, egestumq; præciosum vrinæ liquorē arena obruit, & hic eo citius in lapidem durescit. Est autem frequentius croceus parum ad nigredinem tendens. Huius color iuxta Plinium igneus ac rubicundus est, & carbunculo similis, nisi quod nequaquam nocte lucet: iuxta lapidarium vero viridis est: virtus eius habetur ad multa remedia, præcipueque ablutus in aqua constipatos iuuat, & ventrem soluit, colorem quoque perditum in facie recuperat. Actor de hoc iterum inferius dicetur, vbi de natura bestiæ lincis agetur. Arnoldus. Lyparea est lapis stipticus, huius proprietas est, quòd omne genus ferarum ad eius præsentiam cito properat & ipsum intuetur. Isid. Lyparea suffita gentiles omnes bestias euocare traduntur. Ex li. de natura rerum. Lyparea lapis est in Lybia valde mirabilis, ad quem omne ferarum genus, docente natura sponte quasi ad patronum currit, cum canes vel venatores eas insequuntur. Sed nec aliquis aduersarius eis nocere potest.

De margarita. *Cap.* LXXXI.

ISido. Margarita est prima candidarum gemmarum. Quā inde margaritā vocari dicūt, qd in conchulis maris inueniatur. Inest. n. in carne cocleæ calculus natus sicut in carne ostreæ margarita præciosissima reperiri dr, vel sicut in cerebro piscis lapillus. Gignitur aūt de cęlesti rore, quem certo anni tpe cocleæ hauriūt. Ex quibus margaritis quędā vniones vocantur, aptū nomē habentes, eo quòd tm vnus, & nunquam duo vel plures simul reperiantur. Meliores autem sunt candidæ margaritæ, quā quæ flauescūt. Illas enim aut iuuentus, aut matutini roris conceptio reddit candidas. Has senectus, vel vespertinus gignit obscuras. Physiologus. Conchus siue mermicoleō vel vnio est lapis in mari concauus, & rutundus, in duas partes diuisus, vnde aperiri potest, & concludi, hęc de fundo maris ascendit super mare hora matutina, & aperiens se suscipit de rore cœli intra se, & circūfulget eum radius solis, sic fit intra eum margarita pręciosa, & splendida valde, quippe quę rore cœli est concepta & solij radio clarificata. Arnoldus. Margarita est candidus lapis, qui ex marinis tollitur Conchis, Quuędam ex his perforatæ sunt, & & in tonitro fit aborsus ab eis. Meliores mittit India, & Britānia. Plinius lib. 9. Principium culmenq; oīum rerum tenēt margaritæ pcij. Indicus maximè has mittit Oceanus, fertilissima & est Taprobane ac toiois, pcipuè verò laudant circa Arabiā in sinu psico rubri maris. Origo ac genitura cōchę existit haud multū differēs ostrearū cōchis, has vbi genitalis stimulauerit hora, pādentes se quadam oscitatione roscido cōceptu tradūt impleri, grauidasq; postea eniti, partumq; concharum esse margaritas, pro qualitate roris accepti. Si purus influxerit, candorem conspici Si vero turbidus, & fœtum sordescere, eundemq, pallere cęlo cōceptū minante. Ex eo quippe cōstare, cœliq, maiorē eis societatē, quā maris esse. Inde ergo trahit colorē nubilū, aut pro claritate matutina serenū. Si tempestiuè satient, grādescere tradūtur, & partus. Si fulguret conchas comprimi ac pro ieiunij modo minui. Si vero etiam tonuerit, pauidas ac repente compressas

pressas, quę vocant phisemata, efficere speciem, verũ inani modo inflatam sine corpore, hosq; Concharum abortus esse. Sani quidem partus cute constant multiplici, non impropriè callum vt existimari corporis possit. Itaq; & purgantur a peritis. Miror autem ipso tantum eas cœlo gaudere, sole rubescere candoremque perdere, vt corpus humanum, quare præcipuum eum.f. candorem custodiunt in se, pelago altius, quam vt radij penetrent, mersæ. Senecta tñ & illæ flauescunt rugisq; torpescunt, nec nisi in iuuenta constat ille, qui quæritur vigor. In senecta quoq; crassescunt, & Conchis adhærescunt, nec his euelli nisi lima queunt. Quibus vna tantum est facies, & ab ea rotunditas, auersis planicies, ob id tympania nominantur.

Iterum de eodem. *Cap.* LXXXII.

MArgaritas in Conchis cohærentes videmus hac dote vnguenta circumferẽtibus. Cæterum in aqua mollis existit, vnio exemptus protinus durescit. Concha ipsa cum manum videt, se se comprimit, opesq; suas operit, gnara propter illas se peti, manumq; si pręueniat, acie sua abscindit. Conchas hmōi retibus inclusas, multo sale dicunt in vasis fictilibus obrui, erosaq; oī carne nucleos quosdam corporum, idest vniones in ima decidere. Nec dubium est illas vsu atteri, coloremq; in diligẽtia mutari, dos oīs est in candore, magnitudine, orbe, pondere, leuore. Nunq̃ duo reperiuntur indiscreti, ideoq; & nomen vnionũ Romanæ delicię imposuerunt eis. Nam id apud Gręcos non est, nec apud Barbaros inuentores aliud, q̃ margaritæ nomen. Est & in candore ipso magna differentia, clarior in mari rubro repertus. Indicus vero specularium lapidum squamas assimilat, magnitudine pręcellens alias. Summa laus coloris eius est vocari xaluminatos, procerioribus autem sua est gratia. Eleucos appellãt fastigata longitudine, alabastrorum figura, in orbe pleniore desinentes. Hos digitis suspendere, & binos ac ternos auribus, fœminarum gloria est. In mari nostro reperiri solebãt crebrius circa bosphorum thracium, rufi & parui, in Conchis, quas myas appellant. Corpus earum solidum esse manifestum est, quia nullo lapsu frangitur, nec semper ī media carne, sed alijs & alijs locis reperiuntur, vidimus in externis iam etiam marginibus velut è Concha exeũtes. In Britanio paruos atque decolores nasci certum est. Ex lib. de natura rerum. Margarita, vt dicit Solinus, sic efficitur. Conchæ in quibus inueniuntur nocturno tempore littus adeunt, & rore cœli eas concipiunt, si purum fuerit quod accipiunt, gemmę candidæ fiunt. Si vero turbidum, aut pallore lãguẽt, aut ruffo obnubilantur. Deniq; quotiens accipiunt matutini aeris semen, fit clarior margarita. Quotiens vespere fit obscurior. Quanto magis hauserint rorem, tanto magis perficitur lapidum magnitudo. Si vero Conchis apertis repente coruscatio micuerit intempestiuo metu comprimũtur, subitaq; formidine abortiuntur, aut perparuæ efficiũtur. Talis aũt Conchis ipsis est sensus, vt partus suos timeat maculari, cũ sol vrentes ac feruẽtes orbes emerserit. Itaq; ne calore nimio fuscetur lapides, Conchę subsidunt in profundum. Duo nunq̃ in vna Concha reperiũtur, vnde & vniones a plerisq; dicuntur. Grandinibus descẽdentibus conchæ lapides durescunt aliàs flauescunt, vltra semiunciã nũquã repertuntur. Dicuntur autem cum Luna crescere, & descrescere, dum viuentes in Concha sunt. Huius gẽmas digitis, vel auribus suspendere binas aut trinas, fęminarum gloria est. In aceto vero positæ citius resoluuntur, deniq; margarita vndiq; perforabilem se præbet, & contra morbum caducum valet.

De Luxuria antiquorum in margaritis. *Cap.* LXXXIII.

PLinius vbi sup. Margaritæ, vt dictũ est, Oceano maximè Indico mittuntur, interque beluas immanes per tot maria venientes, tam longo terrarum tractu, tãtisq; solis ardoribus petuntur. Itaq; iam ex tota rerum natura ventri mare damnosissimũ & tot modis, tot mensis, tot piscium saporibus, quibus præcia capientium periculo fiunt. Sed quota hæc portio est reputãtibus purpuras, & conchilia, & margaritas, parum.f. fuerat in gulas condi maria, nisi manibus, auribus, capite, totoq; corpore a fęminis atq; viris gestarent. Quid mari cum vestibus. Quid cum vellere vndis ac fluctibus. Nō rectè nos recepit hęc natura rerũ nisi nudos. Esto, sit tanta vẽtri societas cũ eo. Quid tergori? Parũ sit nisi qui vestimur, periculis etiam vestiamur, adeo per totũ corpus animæ hominis quæsita placent maximè, præcipuè ergo rerũ pciũ tenent, vt dictũ est, margaritæ. Has digitis suspendere, & binas trinasq; auribus, gloria est fœminarum. Subeunt luxuriæ eius nomina, & tædia exquisita perditione potatu. Siquidẽ cum id fecere crotalia appellant, ceu sono quoq; gaudeant, & collisu ipso margaritarũ. Quin & pedibus nec crepidarum tm̃ obstragulis, sed & totis addunt socculis. Neq;.n. gestare iam satis est margaritas, nisi calchẽt, ac per vniones ẽt ambulẽt: duo maximi fuerũt vniones, & vtrũq; possedit Cleopatra reginarũ Aegypti nouissima, per manus regũ Orientis sibi traditos, hic cũ exquisitis quotidie Antonius Epulis saginaretur, superbo simul ac procaci fastu vt regina meretrix, lautitiã eius oẽm apparatumq; obtrectans, eo quærente quid astrui magnificentiæ possit, vna se cœna centies sestertium absumpturã ostendit. Cupiebat Antonius discere, sed nō arbitrabatur fieri posse. Spōsionibus ergo factis postero die quo iudicium agebatur, quotidianam Antonio cęnam apposuit irridenti, & computationem expostulãti. At illa corallium id esse, consumpturamq; se ea in cęna taxationem confirmans solam se centies sestertium cœnaturam secundam inferri mensam iussit, & ex præcepto ministri vnum tantummodo vas ante illam apposuerunt aceti, cuius asperitas visq; in tabẽ margaritas resoluit. Gerebat auribus tũ maximè singulare, illud ac verè vnicum opus naturæ. Itaq; Antonio spectante, quid nam esset actura, detractũ alterum mersit, ac liquefactum absorbuit. Iniecit alteri manum Lucius Plancus iudex sponsionis eius, eũ quoq; parãti simili absumere modo, victumq; Antonium pronunciauit, homine irato: prior id fecerat Romæ Clodius Tragedi. Aesopi filius in amplis opibus hæres ab ipso relictus. Ne triũphatu suo nimis superbiat Antonius penè histrioni comparatus, & quidem nulla sponsione ad hoc productus, quo id magis regiũ erat. Sed vt experiretur in gloria palati, quid saperent margaritæ, atq; vt mire placuere, ne solus hoc sciret, singulos vniones conuiuis ad sorbendum dedit. Denique conchilia, & purpuras ora omnis atterit, quibus eadem mater luxuria pœne paria etiam margaritis præcia fecit.

De virtute ipsarum in medicina. *Cap.* LXXXIIII.

PLatearius in li. de simplici medicina. Margaritę frigidę sunt & siccæ. Quæ perforatę meliores sunt, & in medicinis ponũtur. Sed eligẽdæ, q̃ claræ, & albæ sunt, virtutem habẽt cōfortandi, quia quadã asperitate sua membra a superfluis abstergunt, & ea quasi astringendo, & coarctando ad vnũ ducunt, contra debilitatẽ, & sincopim ex medicina, vel fluxum ventris, vel sanguinis, & cōtra cardiacã passionẽ. In febribus datur puluis eius cũ zuccaro rosaceo. Arnold. Margarita virtutẽ confortantis spiritus hẽt, contraq; cardiacam, & sincopin, & contra fluxum sanguinis, & lienteriã ac diarriã valet. Ex lib. de natura rerum. Margarita cōtrita, & confecta s̃m modum debitum valet contra stomachi debilitatem, confert corporis sanitatem, & etiam mentis, quia castum reddit portantem, valet etiam (vt dictum est) contra morbum caducum. Eligendæ sunt autem (vt dictum est) margaritæ albæ, & claræ, confortant.n. reparando subtiles spiritus. Quæ autem obscura est quasi, & subalbida, non ponatur in medicina.

De media, & mirrite. *Cap.* LXXXXV.

ISido. Media est gẽma nigra, & ærei coloris habens venas. Sudorẽ reddit croci, saporẽ vini. Arnol. Media lapis est, cui color viridis alternis niger. Transmittitꝰ a regione Medorũ. Eiusq; virtus est contra cæcitatem oculorum, ac veterem podagram, & freneticam passionem. Refouet aũt fessos, & debiles. Sed si huius lapidis nigri fragmẽta in aqua calida resoluta, hosti tibi suspecto ad lauandum dederis, membrorum excoriationẽ protendit. Et si ad potandum dederis vomitu, stomachiq; subuersione peribit. Dyascorides. Medus lapis in media iuuẽtus est apud fluuium fasui, vnde & nomen accepit. Niger quidem est, sed tritus colorẽ croceũ emittit. Est aũt duplicis potentiæ, bonæ s. & malæ. Nã, & tritus in cōctura medicinali cũ lacte mulieris, q̃ semel puerũ primo partu edidit, & vnctus albugines oculorum curat & omnem illorum dolorem, etiam si fuerit desperatus, podagricos etiam eodem modo cum lacte ouis, quæ semel genuit masculũ sanat: verum siquis ex eo biberit, pulmonem euomet. Ex lapidario. Ast in Medorum regione lapis reperitur. Quem medium vocitant mentis dator atq; salutis. Namq; super cotem mulieris lacte solutus. Quæ semel atque marem peperit persanat inunctus, visu fraudatos iam multo tempore cæcos. Lacte solutus ouis semel atque marem parientis. Expellit veterem simili de more podagram, & fessos reficit sub anhelo pectore fibras. Hoc & frenotici sanescunt inguine renes. Debet in argento mixtus nitro, ve reponi. Ieiunoque dari, sic vtile fit medicamen. Hic totus niger est, sed non est tota potestas. Candida dum prodest, dum lædit, nigra vocatur. Isidorus. Mirrites dictus est eo quòd mirræ color in eo est, compressus autem vsque ad colorem nardi spirat suauitatem aromatis.

De Melothite, & murrina. *Cap.* LXXXXVI.

ISidorus. Melothites lapis est spissius virens, & crassius quàm smaragdus. Hic a colore maluæ nomen accepit, & in reddendis laudatus lignis. Nascitur autem in Arabia. Arnoldus. Melothites est gemma viridis Smaragdo similis, & valde mollis, hæc membra custodit a nociuis casibus, & cunas infantium similiter. Isidorus. Murria est gemma, quæ apud Parthos gignitur, sed præcipua in Carmania. Humorẽ sub terra putãt, calore densatũ, vnde & nomen accepit: varietates eius in purpuram, candoremq; & ignem, cum quodam colorum repercussu, quales in arcu cœlesti spectantur. Cuius contraria causa, crystal-

lum facit gelu vehementiori concreto. Plinius lib. 37. Primus in vrbem Pompeius murrinam inuexit, & eo triumpho capitolino sex pocula Ioui dicauit. Quæ protinus ad vsum hoium transire, abacis etiam escarijsq; vasis expetitis. Excrescit in dies eiusdem rei luxus, murrino, 70. sestertijs empto, capaci plane ad sextarios tres calice. Oriens hunc lapidē mittit. Inueniuntur illic in pluribus locis, nec insignibus, maximè Parthici regni, præcipua tñ in Carmania. Humorē putant sub terra calore densari, amplitudine nunq̃ paruos excedit abacos, crassitudine rara quanta dictũ est vasi potorio, potētia splendoris eius est sine viribus, nitor potius q̃ splendor. Sed in precio varietas est colorum, subinde circumagētib. se maculis in purũ cādoreq; & tertiũ ex vtroq; ignescente veluti p transitũ coloris purpura rubescēte, aut lacte candescēte. Sunt qui maximè in his laudāt extremitates, & quosdam colorũ repercussus, quales in arcu cœlesti spectātur. Maculæ pingues in eis placent. Translucere quicquā vel pallere vitium est. Item sales verrucæque non eminentes, sed vt in corpore etiam plerunque sessiles, aliqua & in odore commendatio est.

De nitro, & nose, & onice. Cap. LXXXVII.

ARnoldus vbi supra. Nitrum est lapis subalbidus atq; perspicuus. Huius virtus est dissoluendi, & attrahendi, & contra ictericiā valet. Nose lapis est, qui & borax, de quo dictũ est supra. Onix est gēma nigri coloris, & est aliud genus nigrũ cũ albis venis, hunc Arabia, & India mittũt. Eius species quinq; sunt ex diuersitate venarũ, & colorũ. Hic collo suspēsus vel digito tristitiam, & timores excitat, & fantasmata in somno. Multiplicat quoq; rixas, & lites, ac pueris saliuā auget, & si p̃sens sit sardius tunc nō nocet onix. Arist. Onix lapis (si suspendatur supra pectus hoīs) pallorē, & tumorē ac tristitiā facit. Plinius vbi supra. Exponēda est onicis ipsius natura: pp nominis societatē hoc in gēma trāsilit, & a lapide ex Carmania. Sudines dicit in gēma cādorē esse ĩ similitudinē humani vnguis. Itē chrysoliti colorē, & sarde, & iaspidis. Onix indica plures dr̃ hr̃e varietates, igneam, nigrā, cingentibus cādidis venis oculi mō interuenientibus, qua rũdā oculis obliquis veni. Sotacus, & Arabicā onicen tradit, sed a cæteris distare, ꝙ Indica igniculos habeat albis cingētibus zonis singulis pluribusve alter q̃ in Indica Sardonice. Illic. n. esse momētũ, hic vero circulũ. Arabicas onycas ĩueniri nigras zonis cādidis. Satyrus caruosas esse indicas parte carbũculi, parte chrysoliti, & ametisti. Totũ id genus abdicat. Onicē autē verā plurimas variasq; cũ lacteis zonis habere venas, omniũ in trāsitu inenarrabili colore existēte, & in vnum redeūte concētũ grata suauitate. Isido. Onix in gēmā transit ex lapide, sic dicta, eo ꝙ habeat in se permixtũ cādorē in similitudinē vnguis humani, Græci. n. vnguē onicē dicũt, hanc India, vel Arabia gignit. Arabica aũt hæc ab indica distat, ꝙ indica igniculos hēt albis cingētibus zonis. Arabica aũt nigra est, cũ cādidis zonis. Genera eius quinque. Ex lib. de nat. re. Onix est lapis p̃ciosus ex parte albus, & ex parte niger, lites & discordias cōmouet, & multiplicat. De lapide onychino duæ sunt opiniones. Dicit. n. Gloss. super Leuit. ꝙ ostreola sit parua suauiter redolēs, a magnitudine, & colore vnguis humani dicta. Habent. n. colorē mediũ inter rubeũ, & albũ: hæc aquis exempta durescit in lapidem sicut margarita. Beda tñ vr̃ velle, ꝙ onychinus siue onix (vt ipse dicit) niger ex parte sit intercurrētibus albis, & rubeis zonis. Platearius aũt dicit, ꝙ onycha vel onix est genus gũmi fluens ex arbore, qđ postea durescit in lapidem, sicut de succo legitur. Sed forsitan aliud dicit onycham, quàm onychinum. Onycha tñ pro onychino ponit̃ ƒm Glos. in loco Exodi, vbi de vnguento compositionis agitur. Valet autem onychinum contra scabiem, & albificat faciem. In ignem vero missus odorem suauissimum reddit. Hoc etiam de onycha valde mirabile fertur, quòd cum nihil adeo exiguum sit, quòd non lædat oculum, si intrauerit, hic infirmo appositus oculo, sponte sua, quasi sensata res intrat sine læsione, circuitq; oculum; & omnes partes interius penetrat, quosq; contrarios viderit esse humores, prorsus excutit.

De opalo, & optallio. Cap. LXXXVIII.

ISido. Opalus est lapis diuersarum colore gemmarũ distinctus. Est enim in eo carbunculi tenuior ignis. Ametisti fulgēs purpura, Smaragdi nitens viriditas, cũctaq; pariter sub quadā varietate lucentia. Nomen habet ex patria. Sola. n. parturit eũ India. Plinius vbi supra. Opali sunt in India, quibus preciosissimam gēmarũ compositores gloriā, & maximè inenarrabilē difficultatē dederunt, quia sunt in eis cuncta pariter incredibili mixtura lucētia. Alij summo fulgoris augmento colores pigmentorum æquauerint. Alij vero sulphuris ardentem flammam, aut etiam ignis oleo accensi. Magnitudo nucem auellanam æquat, insigni apud nos historia. Extat hodie quoq; gemma generis huius pp quā proscriptus est ab Antonio Senatore Nonius filius Strumę Nonij eius, quem Catullus Poeta in sella curuli visum indigne tulit. Auusque Seruilij Noniani, quem Consulē vidimus. Illeq; proscriptus fugiens hunc ex fortunis suis omnibus anulum abstulit secũ. Quem certum est sestertijs viginti milibus æstimatũ. Miraq; Antonij feritas atq; luxuria pp gemmam proscribentis, nec minus Nonij contumacia proscriptionē suam amantis, cũ etiam abrosas corporis partes bestiæ relinquāt, propter quas periclitari se sciant. Opali vitia si color in flore herbæ, quæ vocatur Heliotropium exeat, aut crystallum aut grandinem. In Galacia, & Thaso ac Cypro, qui profecit opali gratiam habet, sed mollius nitet raro non scaber. Summa coloris ex aere, & purpura cōstat, viriditas smaragdi deest. Melior color ille cōstat cuius fulgor vini colore fuscatur, quàm qui aqua diluitur. Arnol. Optalis est lapis preciosus, gestanti se contra omnes oculorum morbos proficuus, visum eius acutum confortat, per omnia vero circunstantium visus & oculos excæcat & obumbrat. Ex lapidario. Auertens oculis morbos opallius omnis. Asseritur furum tutissimus esse Patronus. Nam se gestantũ visus cōseruat acutos. Ac circunstantes obducta retundit, vt possint spoliare domos impune latrones.

De Orithe, & ostratite. Cap. LXXXIX.

ARnoldus. Orithes est lapis triplicis generis, vnus est rotundus ac niger. Alius viridis, & maculas albas habet. Tertius est cuius altera pars aspersa est, altera plana. Et est corpus quasi ferri lamina, hic lapis gestatus & oleo rosaceo mixtus prohibet ab aduersis casibus atq; pestiferis reptilium, & aliorum animalium morsibus. Idem appensus mulieri prohibet ipsam impregnari, & si pręgnās est abortit. Ex lapidario. Lętiferos morsus. niger atq; rotundus orithes. Quos fera, vel cornu, vel sæuo dente peregit. Cum roseo mixtus perfectè curat oliuo. Per vastas arenas interq; feras gradientes. Illęsos seruat morsu abigendo ferarum. Qui viret, & maculas albas habet, alter orithes. Casibus aduersis portantes vbiq; resistit. Tertius asseritur famæ grauioris orithes. Altera pars cuius crebris est, & aspera clauis. Altera leuior est, quasi lamina ferri. Hic facit appensus ne fiat fœmina prægnans. Aut si prægnans fuerit, cito fundit abortũ. Isid. Ostratites gēma est testacea, durior est altera similis achati, nisi quòd achates politura pinguescit. Duriori tanta inest vis, vt aliæ gemmæ sculpantur eius fragmentis.

De Panthro siue panthero ac peanite. Cap. XC.

ISidorus. Pantherus est lapis varius ex omnibus penè coloribus constans, vnde & nominatus. Arnoldus. Pantherus est lapis multos habens colores sparsos, simulq; defunctos. s. nigrũ ac viridem, & rubeum. Est etiam pallidus, & purpureus ac roseus, hic luscos efficit visus. Ex libro de natura rerum. Panthera lapis est omnium ferè colorum, sic dicta ab huius nominis bestia, hic rabiem sedat, totque dicitur habere virtutes, quot & colores. Ex lapidario. Pantherum multos testantur habere colores. Nam niger & rubeus viridis pallensque videtur. Purpureus roseus simul sparsosq; colores. Hos habet, & varios distinctus scemate vernat. Expedit hunc orto quam primum sole videri. Vt victor possis omnes exire per actus. Ipso namque die poterit te vincere nemo. Arnoldus. Peanites lapis est genitus de Michedon, & est fœminei sexus. Nā certo tempore concipit, lapidemque consimile parit, & confert prægnantibus. Ex lapidario. Gignitur in matre non regione lapis peanite. Fœminei sexus referens inuitando labores. Nam quibus ex causis dubiũ, sed tempore certo. Concipit, & parit, & parientibus auxiliatur. Vltimaquas vrget dubij discriminis hora.

De Podoros, & pontica, & prasio ac pyrite. Cap. XCI.

ISido. Podoros est gemma post margaritam gemmarum candidarum secunda, de qua quæritur in quo numerari colore debeat, totiens iactata per pulchritudines nominis alienas adeo vt decoris prærogatiua vocabulo sit facta. Ponthicæ gemmæ dicuntur a ponto genere diuerso, nunc sanguineis, nunc auratis guttis micantes. Aliæ stellas habentes. Aliæ quoq; longis colorum ductibus lineatæ. Prasius est lapis pro viridante colore sic dictus, sed vilis, cuius alterum genus sanguineis abortit punctis. Tertium vero distinctum est virgulis tribus candidis. Arnoldus. Prasius est gemma cuius color conspicuus viridisque visum confortat. Ex lapidario. Conspicuus Prasius gemmis solet annumerari. Sed non est carus contentus quippe decore. Vtile nil affert, nisi quòd decet, & inuat aurum. Altera sanguineis species est illita guttis. Tertia candidulis tribus est inscripta litturis. Isidorus. Pyrites gemma nigra quidem existit, sed attrita digitos adurit. Ex lapidario. Cui fuluus color est cui nomen ab igne pyrites. Se negat astringi pertractatique recusat. Tangi vult leuiter, pauidaque manu teneri. Nā pressus nimium digitos stringentis adurit. Actor. De hoc plenius dictũ est superius, vbi actum est de lapidibus insignioribus.

De Quirino, & quanidro, & radai, & ranno. Cap. XCII.

ARnoldus. Quirinus est lapis qui reperitur in vpupæ nidis, hic secretorum proditor in somno est, & fantasias

sias auget. Quanidros lapis a cerebro trahitur vulturis, valet contra quaslibet causas nociuas, replet lacte mammillas. Radaym, & donatides idem lapis est niger atque translucens. Inuenitur in capite Galli maris, quando datum est comedere formicis. Idem gestatus (vt dicitur) valet ad impetrandũ quodlibet. Ranni, aliàs rabi est idem, ꝙ bolus armenicus, & est lapis subrubeus. Huius virtus est constrictiua sanguinis disenteriæ menstruorumque.

De Saphyro. *Cap.* XCIII.

ISido. Saphyrus lapis est cæruleus cum purpura, habens puluères aureos sparsos, optimus apud Medos, nunq̃ tñ perlucidus. Helinãdus vbi supra. Saphyrus circa syrtes lybicas inuenitur, fluctibus expulsus a vento, mixtus arenis, cœlo sereno similis, sed visum non transmittit. Caste portari vult, gemmaq; gemmarum dr̄, & lapis sanctus. Plinius vbi supra. Saphyrus.n. aureis collucet punctis. Cæterum inutiles sculpturæ crystallinis interuenientibus centris: quæ sunt ex his cianei, aliàs resani coloris, mares existimantur. Arnol. Est gẽma fulgens, & vt cœli puritas flamma. Optimus est Saphyrus densus, & non translucens. Hũc Indica regio mittit. Aliud vero genus dant syrtes, hic lapis hominem reddit castum, & firmat in bonis animum. Mites, & humiles facit, & magicis artibus deseruit. Glossa super Apocal. Saphyrus sereno cœlo similis est, qui radijs solis percussus ardentẽ emittit fulgorẽ. Ex lib. de nat. rerũ. Saphyrus sereno colore cœlo assimilat̃. Nunq̃ tñ quantũcunq; purus sit, imaginem in se vt speculũ ostendit. Dr̄ aũt optimus esse contra fraudes, & cõtra inuidiã, & terrores, ad pacẽ quoq; gratios⁹ est. Sed oportet vt ille, qui portat, summo studio castitatem seruet. Orientales Saphyri sunt optimi, maximè hi, q̃ vehemẽter splendent colore ceruleo & quasi nubeculas hñt in superficie coloris densioris. Sunt & quidã Orientales Saphyri, qui lapidẽ rubith admixtũ habent, hi quo inter cæteros cariores sunt, & virtute potẽtes. Ex lapidario. Saphyri species digitis aptissima regũ. Egregiũ fulgens puroq; simillima cœlo. Vilior est nullo virtutibus atq; decore. Hic, & sirtites lapis est plerisq; vocatus. Quòd circa syrtes lybicis ꝑmixtus arenis. Fluctibus expulsus feruente freto reperitur. Ille sed optimus est, quem tellus media gignit. Qui tñ asseritur nunquam transmittere visum. Quem natura potẽs tanto ditauit honore. Vt sacra, & Merito gẽmarũ gẽma vocetur. Et q̃ portat eũ nec vlla fraude necatur Inuidiã superat, nullo terrore mouetur. Hic lapis (vt perhibent) educet carcere vinctos. Obstructasque fores ac vincula tacta resoluit. Fertur, & ad pacem bonus esse conciliandam. Et plusquam reliquas amat hanc nigromantia Gemmam, vt diuina queant per eam responsa mereri.

De virtute ipsius in medicina remedio. *Cap.* XCIIII.

DIascorides. Saphyrus lapis est, qui & orinicus dr̄, corpora præbet integra boniq; coloris. Torsiones vẽtis cũ lacte potatus curat, & oĩa vlcera cũ lacte sanat. Aristo. Saphyrus positus super algid.i.arteriam, calorem mitigat, & dũ ponitur super corpus hominis, malam suspitionem aufert, atq; a turbatione liberat. Arnoldus. Saphyrus corpus vegetat, & integra membra conseruat. Curat dolorem frontis, sudorem restringit. Ex lib. de nat. re. Saphyrus morbum illum horribilẽ fugat, qui vulgariter dr̄ Noli me tangere. Sed post fugationem dicitur vitiari colore. Mẽbra gestantium se vegetat, & confortat, tumores sedat, vlcera sanat. Ex lapidario. Hic corpus vegetat, conseruat, & integra membra. Corporis etiã morbis lapis iste medet̃. Scilicet ardorẽ refrigerat interiorem. Sudorem stringit nimio torrente fluentẽ. Cõtritus lacte superillitus vlcera sanat. Tollit ex oculis sordes, & fronte dolorem. Et vitijs linguæ simili ratione medetur. Sed qui gestat eum, castissimus esse iubetur.

De Sagda, & sandasiro. *Cap.* XCV.

ISid. Sagda est gẽma prasini coloris apud Chaldæos, cuius tãta vis est, vt permeãtes naues e profundo petat, & carinis ita tenaciter adhæreat, vt nisi abrasa parte ligni vix separetur. Ex lapidario. Difficiles gẽmas super oẽs mari repertus. Nũq̃ sciretur nisi se daret inueniendã. In medio siquidẽ natus lapis iste profundo. Naues incautas peti e regione meantes. Et prælambentibus tabulis hærendo carinę. Ad portũ trahitur maris, ignaris data nautis Est aũt morsu tabulę sic fixa tenaci. Quod nequit abrasa ligni sine parte reuelli. Huic prasinus color, regio Caldaica tellus. Isido. Sandasirus nascitur in Indis loco eiusdem nominis. Species eius est qđ velut intra lucidũ ignẽ intus aureæ guttæ fulgẽt. Cõstat inter oẽs, quantũ stellarũ accedat numero, tãto & ꝑciũ accedere. Plinius. Sãdastros antraciti cognata est ex gẽmis ardẽtibus, quã aliqui grãmatiten vocãt. Nascitur in India loco eiusdẽ noĩs. Gignitur & in Arabia ad Meridiẽ versa. Cõmẽdatio summa, ꝙ velut in translucido ignis, intus stellãtes trãsfulgẽt aureæ guttæ, semper in corpore, nunq̃ in cute. Accedit religio a syderũ cognatione ab inspectoribus narrata, quia ferè stellatũ hiatũ numero, & dispositione stellant̃, & ab hoc a Caldæis in carimonijs est habita. Mares distingunt austeritas quodã vigore apposita tinguescẽs. Indicæ quidem visus hebetare dicũtur. Blãdior fœmineis est flamma allıciens magis, quam accendens. Sũt, qui Arabicas indicis præferant. Numidæq; chrysolito similes illas dicũt. Ismenias vero negat poliri Sandastros pp teneritatem, & ob id magno venire. Sunt qui & sandasira vocẽt. Affert errorẽ aliquando nominis similitudo. Sandaser Nicander Sandeseriõ vocauit. Alij sanderezon. Quidam autem habent sandastron, & illam sandareson in India nascentem nomen loci custodientẽ malicoloriam, vt olei viridis, omnibus improbatam.

De Sardio. *Cap.* XCVI.

ISido. Sardius gemma sic dr̄, eo ꝙ a Sardis primum reperta sit, hęc rubrũ hẽt colorẽ marmoribus præstãs, sed inter gemmas vilissima. Inuenit̃ aũt plurimis locis in officinis lapidũ hærens in saxo cordis modo. Arnoldus. Sardius est gemma rubei clarique coloris, & sunt eius quinque species, sed hic vtilior est alijs. Gaudium accendit, timorem pellit, audaces reddit, & mentẽ exacuit. Eoq; præsẽte lapis onix nõ põt nocere. Plinius. Sarda quoq; ex gẽmis ardẽtibus est vilissima, q̃ nomẽ cũ sordonice cõicat Ipsa est vulgaris gẽma, primũq; sardibus reperta. Sed laudatissima circa Babyloniã, cũ lapidicinæ q̃dã aperirentur inuẽta est, hærẽs in saxi corde, hocq; mõ metallũ apud persas defecisse tradit̃, sed cõpluribus alijs locis inueniũtur, vt in epyro, & asso. In India triũ generũ inuenitur. s. rubeũ, & qđ demũ vocãt a pinguedine. Tertiũ quoq; qđ argẽteis bracteis sublinitur, perlucẽt indice, crassiores sunt Arabicæ. Circa Leucadiã Epyri quoq; inueniunt̃, & circa Aegyptũ, q̃ bractea aurea subliniunt̃, In his aũt mares excicatius fulgẽt, fœminæ vero pinguiores sũt, & crassius nitẽt. Nec alia gẽma fuit apud antiquos vsu frequentior. Hac certè apud Menãdrũ & Philomenẽ superbiũt fabulæ, nec vlla est ex trãslucẽtibus, q̃ tardius humore suffuso hebetet̃, oleoq; magis q̃ alio liquore, dãnãtur ex his melleæ, & validi⁹ testaceæ. Ex lib. de nat. rerũ. Sardius rubei coloris est, sed acri, vt rubea terra, hic sanguineum fluxum restringit, & est idẽ, qđ lapis Cornelius, de quo dictum est superius, vt dicit Glos. super Exod.

De Sardonice. *Cap.* XCVII.

ISido. Sardonix gẽma, ex duorũ nominũ societate vocata est. Est.n. ex onicis candore, & sardo. Cõstat aũt ex tribus coloribus, subterius nigro, medio cãdido, superius mineo; hæc sola in signando nihil ceræ auellit. Reperitur aũt apud Indos, & Arabes, detecta torrẽtibus. Genera eius sunt quinq;. Helinãdus. Sardonix optimus est ad sigilla, quia nihil ceræ tenet. Arnoldus. Sardoniceus lapis est, cuius color est niger, & albus ac rubeus, sed magis supereminet rubeus, & qui colores hos hẽt magis distinctos, laudabilior est, & qui desior est. Quinq; sunt eius species, inter quas hic magis vtilis est. Transmittit̃ ex Arabia, & India, luxuriã depellit, hoĩemq; castũ, & pudicũ reddit. Plinius. Sardonices olim, vt ex ipso noĩe apparet, intelligebant̃ cãdore in Sarda, hoc est velut carnibus vnguæ hoĩs imposito, & vtroq; translucido. Ceperũtq; pluribus hæ gẽmæ coloribus intelligi, radice nigra, vel ceruleũ imitãte, & vngue creditũ.n. candido pingui, nec sine quadã specie purpurę cãdore in miniũ transeũte. Has Indis nõ habitas in honore Zenothenis scribit, tãtæ aliàs magnitudinis, vt inde capulos factitarẽt. Etenim cõstat ibi torrẽtib. detegi: placuisse aũt in initio nostro orbe, qm̃ solæ prope gẽmarũ sculpte cerã nõ auferrẽt. Persuasimus deinde & Indis vt ipsi quoque gauderẽt his, vtiturq; perforatis vtiq; vulgus tm̃ in collo Et hoc est indicatũ argumẽtũ. Arabicę excellũt prope lucido circuli cãdore, atq; nõ gracili, nec in recessu gẽmæ vel in deiectu renitẽte, sed in ipsis vmbonibus nitẽte, pterea substrato nigerrimi coloris. Et hoc indicis cereũ, aut corneum inuenit̃ etiã circuli albi, quædãq; in his arcus cęlestis est anhelatio. Superficies aũt locustarũ maris crustis rubẽtior. Iã.n. melleæ, vel fæculẽtæ, hoc.n. nomẽ est vitio, improbãtur. Et si Zona alba fundat se, nõ colligat. Simili mõ si ex alio colore in se admittat aliquid enormiter. Nihil aũt i sua sede ab alieno interpellari, vel interpollari placet. Arist. Sardonix contrariat̃ malis operationibus onicis, quãdiu vicinat̃ ei. Ex li. de natu. rerũ. Sardonis ex duobus lapidibus naturaliter factus est, in parte rubeus ex lapide sardio, in parte vero albus, & in parte niger, qui duo colores sunt ex parte onicis. Habet autem speciem pulcherrimam, vbi colores permixti fuerint. Sed nullam virtutem habere dr̄, nisi qm̃, & sardius. s. ꝙ ipso præsente lapis onix nocere non potest. Nescit autem couellere cerã, & eum qui hũc portat oportet esse prudentẽ, & humilẽ.

De Silenite atque sirtite. *Cap.* XCVIII.

ISidorus. Silenites gemma, translucet candido melleoque fulgore, continens imaginem Lunæ. Quam iuxta cursum ipsius astri perhibent in dies singulos minui, & augeri. Nascitur in Persia. Arnoldus. Silenites est gemma Persidis: cuius color est, vt Iaspidis: Lunares motus seruat. gestatusq; languentes, ac debiles curat. Ex lib. de Natu. rerum. Silenites

tes lapis est colore pulchro: maximè albo, rubeo, vario, purpureo, quem portat indiæ testudo. Horum quoddam genus est: quod viret vt herba. hunc qui portat in ore, fertur diuinare futura. Igne nunquam frangitur. Inter dissidentes amorem reconciliat, ptisicos curat. Actor. Ista duo vocabula gemmarum celonites, & silenites videntur confundi: & vnum pro alio sumi, ac vitio scriptorum alterutrum corrumpi. Nam eadem ex parte hic dicuntur de Silenite, quæ superius dicta sunt de celonite. Ex lapidario. Non sic silenitem fas est omnino silere. Qui velut herba virens & iaspidis emula gemma. Lunares motus, & menstrua seruat. Crescit enim crescente luna: minorq; minuit. Efficitur; tanquam cœlestibus anxia damnis. Iccirco sanctus lapis à plerisq; vocatur. Dicitur esse potens ad conciliandum. Languores lenit: ptisicosq; iuuare putatur. Toto gestatus crescentis tempore lunæ. Nec minus & toto per detrimenta fluentis. Effectus miros, & commoda plurima præstat. Isidor. Sirtites gemma est, sic vocata: quoniam in littore Sirtium in parte Lucaniæ primum est inuenta. huius color est croceus: continens intus stellas languidas, & sub nubilo renitentes. Actor. Sirtites appellatur, & saphyrus: sicut ex lapidario iam dictum est superius.

De smaragdo. *Cap.* XCIX.

SMaragdus omnium gemmarum virentium habet principatum. cui veteres post margaritas & vniones tertiam tribuūt dignitatem. Dicitur autem smaragdus a nimia viriditate: quia omne satis viride smaragdum dicitur. Nullis enim gemmis, vel herbis maior quàm huic viriditas est. Nam herbas virentes ac frondes exuperat. Sculpentibus quoque gemmas nulla gratior oculorum refectio est. Solo enim contuitu implet oculos, nec satiat. Præterea longinquo amplificatur visu: inficiens circa se viriditate repercussum aerem. Cuius corpus si extentū est sicut speculum ita imagines reddit. Nam Nero Cæsar gladiatorum pugnas in smaragdo spectabat. Ferunt & in Cypro insula in tumulo reguli hermiæ iuxta cætarias leoni marmoreo inditos oculos smaragdinos ita radiantes in gurgitem, vt piscatores territi refugerent. Smaragdi mero & viridi oleo proficiūt: quamuis natura imbuantur. Solinus. Smaragdis nihil iucūdius, nihil vtilius vident oculi. Imprimis virent vltra herbas aquaticas. deinde fatigatos obtuitus coloris lenitate reficiunt. & quos alterius gemmæ fulgor retuderit, smaragdi recreant. Nec ob aliud placuit, vt non sculpeutur: ne offensum decus imaginum lacinijs corrumperetur: quanquam qui verus est, difficiliter vulneretur. Probantur hoc pacto: si aspectus transmittant: si cum globosi sint proxima sibi inficiant aere repercusso. Aut cum cōcaui sunt: inspectantium facies æmulentur. qui nec vmbra, nec lucernis mutentur. Optimos tamen sortiuntur situs, quibus planicies resupina est & extenta. Plinius vbi supra. Auctor est Iuba smaragdum, quem cholam vocant, in Arabia ædificiorum ornamentis includi, & lapidem quem alabastriten vocant Aegyptij. Complures vero e proximo laconicos in monte taygero erui, medicis similes, & alios in Sicilia. Inferitur smaragdis, & quæ vocatur tanos, e persis veniens, gemma ingratè viridis, & intus sordida. Itemq; calcosmaragdos in Cypro, venis æreis turbida. Theophrastus in Aegyptiorum commentarijs reperiri tradit, eorum regi à rege babylonio missum smaragdum munere quatuor cubitorum longitudine: triumque latitudine fuisse quoque apud eos in delubro Iouis obeliscum e quatuor smaragdis quadraginta cubitorum longitudine, latitudine vero in vna parte quatuor, & duorum in parte altera. Se autem scribente in Tyro Herculis templo pilam e smaragdo esse: nisi si potius pseudo smaragdus sit. Nam & hoc genus reperiri & inuentum esse in Cypro ex dimidia parte smaragdum, ex dimidia iaspidem: nondum humore in totum transfigurato. Appion ēt plistonices pauloante reliquit scriptum: esse in labyrintho Aegypti clossœum serapinæ smaragdo nouem cubitorum. Ex libro de natura rerum. Forma smaragdi optima est plana: quia dum strata est, adumbratur.

De smaragdi speciebus varijs. *Cap.* C.

ISidorus. Smaragdi genera sunt 12. sed nobiliores schitici. Secundum locum tenent Hactriani, qui colliguntur in commissuris saxorum flante Aquilone. Tunc enim tellure deoperta intermicant, quia his ventis arenæ maximè mouentur. Tertium Aegyptij qui reperiuntur circa copron oppidum Thebaidis collibus excauatis. Reliqui in metallis ærarijs inueniuntur, sed vitiosi. Nam aut æri, vel plumbo, vel capillamentis, vel sali similes notas hñt. Smaragdi (vt dictum est) optimos sortiuntur situs, quibus planities resupina est & extenta. Vitiosi eorum habent intrinsecus quasdam sordes plumbo, vel lapillamentis, vel sali similes. lauantur austero mero, sed viridi proficiunt oleo. Præcipuus est honor schiticis: & schitiæ quidē terræ locupletes sunt, inhabitabiles tñ. Nam cum auro & gemmis affluant griphes, vniuersa tenent, alites ferocissimi, & vltra oēm rabiem desæuientes. quorum obsistente immanitate, aduenis accessus rarus est. Visos quippe decerpunt. velut geniti ad plectendum auaritiæ temeritatem. Cum his Arismapi gens monocula dimicat, vt lapides intercipiant. Arnoldus. Smaragdus lapis est viridissimi coloris: cuius species sunt. 12. s. Schitici, Britannici, Iulaici, & qui nascuntur in venis æris, & Maculosi, & Chalcidonij. Melioresque sunt Schitici, qui de Griphibus eripiuntur. & quos visus penetrat eorumq; luce aer tingitur, & quos nec lux, nec vmbra obscurat, & quorum forma est plana, & concaua. hic opes auget & in causis verba persuasoria præbet.

De eodem. *Cap.* CI.

PLinius. Smaragdorum nobilissimi sunt Schitici: deinde Bactriani. Tertio Aegyptij. porrò genera quædam in metallis inueniuntur ærarijs. Quapropter ex his Aegyptij principatum obtinent: dos eorum in colore liquido, nec diluto. hic colorem expellit, & aciem recipit, sed & vitia demonstrari oportet reperta. omnium quidem eadem sunt. quædam tñ nationum peculiaria sicut in homine. Cyprij variè glauci magisque, ac minus in eodem smaragdo aliis partibus tenorem illum schiticæ viriditatis non semper custodiunt. Adhuc quibusdam intercurrit vmbra surdusq; fit color, qui improbatur etiam dilutior. huicq; genera distinguuntur. Et sunt aliqui obscuri: qui vocantur cæci. Alij vero densi, nec e liquido translucidi. Quidam varia nubecula improbati, aliud est hoc quam vmbra. Nubecula siquidem albicantis vitium est, cum viridis aspectus non pertransit. sed aut intus occurrit, aut in fine visum candor excipit. hæc coloris vitia, ista corporis capillamentum, sal, plumbago. Ab his Aethyopici laudantur acriter virides: sed non facile puri aut cōcolores. Democritus in hoc genere ponit hermicos, ac persicos. Illos quidem pinguiter extumescentes. persicos vero translucidos, sed non iucundi tenoris. Implere visum, quæ non admittant. Feliū pantherarumq; oculis similes. Namq; & illos radiare, nec perspici. Eosdem hebetari in Sole, in vmbra refulgere, & longius q̄ cæteros nitere. Omnium horū vitium est, ꝙ felis colorem, aut aeris habent. In Sole dilucidi quidem, ac liquidi, sed non virides. hæc vitia in athicis maxime in argentarus metallis repertis sentiuntur in loco, qui thyritos vocatur, semper minus pingues, & e longinquo speciosiores. frequens & his plumbago. hoc est vt in Sole videantur plumbei. Illud autem est peculiare: ꝙ quidam ex his senescunt. paulatim euanida viriditate, ac Sole læduntur. post hos Medici plurimum hñt varietatis, interdum & e saphyro. Hij fluctuosi sunt ac rerum imagines complexi, vt, verbi gratia, papauerum, aut auium pinnarumq; vel catulorum, ac similium. Qui tñ virides nascuntur quoniam meliores fiunt oleo. nec est aliorum amplior magnitudo. Carcedonij, nescio an in totum exoleuerint postquam metalla æris ibi defecerunt, semper tñ fuere viles nimiumq; fragiles, colore incerti, & viretiū in caudis pauonū, columbarumq; in collo plumis similes: ad inclinationē magis, ac minus lucidi. venosi quidem ac squamosi.

De smaragdi virtute in medicinis. *Cap.* CII.

DIascorides. Smaragdus collo suspensus hemitricheum, & morbum caducum curat. visumq; debilem confortat, & oculos illæsos conseruat, lasciuos motus compescit, memoriáq; reddit, & contra dæmoniacas illusiones valet, ac tempestatem auertit. Aristot. Lapis smaragdus visum sanat: & si ponatur ad epilentici caput iuuat, si super arteriam calorem eius temperat. Ex lib. de natura rer. Smaragdus si reuerenter portetur, morbū caducum fugat, & morbum qui hemitricheus vocatur, visum ēt refocillat: & oculos purgat. Qui vino ablutus, vel oleo perunctus, hominem gratum etiam verbis facit. libidinis quoq; motus compescit. fertur etiam diuitias augere, persuasionem in omni negocio facere, & facundiā parare. Ex lapidario. Omne virēs superat forma viriditate smaragdus. Lucidus atq; virens: lenis & lenissimus ille. Ardet aqua lotus: restinguit vnctus oliuo. Prodest gestatus tumidis intercute lympha. Et dilutus aqua dētes firmat labefactos. Per suffumigiū mulieri mēstrua reddit. Accessus ꝓdest fumi nidore caducis. Effugat immites sibi tōne chelidros. Ide dæmonib. contrarius esse vr. Euersos ventres iuuat, & præcordia sanat. Vincit præstigias, & carmina dura resoluit. Et solet, vt perhibent, deprehendere virginitatem. Prægnans potet aquā triduo qua mersus habetur. Quo vexabatur fundit cito libera partum.

De Solis gemma & succino. *Cap.* CIII.

ISid. Solis gēma est candida, q̄ nomē ex hoc traxit, ꝙ ad spēm solis in orbē fulgentes radios spargit. Succinus quē Græci electron vocāt fului cereiq; coloris, fertur arboris succus esse, & ob hoc hic sic appellatus. Constat aūt eū non esse populi succū vt phaetontis fabula dicit; sed pinæ arboris. Nam accensus tedæ nitore flagrat. Nascitur aūt in insulis Oceani Occidentalis: sicut gūmi. densaturq; vt crystallū rigore vel tpe. Ex ea fiunt decoris gratia agrestium monilia fœminarum. vocari aūt a quibusdam dicitur arpaga: eo ꝙ attritu digitorū accepta caloris anima folia paleasq;

paleasque & vestium fimbrias rapiat: sicut magnes ferrum. Quocunq; autem modo libeat tingitur. Nam anchusæ radice, conchilioq; inficitur. Ambros. in Hexameron. li. 3 Clementē licet esse sermonem, ꝙ electrum lachryma virgulti sit, & tantę materiæ soliditatem lachryma durescat, nec leuibus astruitur id testimonijs, qm̄ folia aut surculorū minutissimę portiones, aut exigua quædam animantia in electris sæpe reperiantur, quæ vr̄ cum adhuc mollior esset recepisse, & solidata tenuisse. Solinus, Succinum vnde primum nascitur est corticosum, deinde incoctum adipe lactentis suis expolitur ad quem videmus nitorem. Amellum dicitur Phalernum, de similitudine vini, aut mellis. In aperto est, ꝙ folia rapiat, quòd paleas trahat. Quod vero medeatur multis vitalium incommodis, medētiū docuit disciplina.

Opiniones falsa de Succini origine. Cap. CIIII.

PLinius. Succini proximum obtinuerunt locum in delicijs fęminarum plurimi dixerunt Poetæ, Eschilus, Philoxenus, Nicāder, Euripedes, & Satyrus Phaetontis icti fulmine sorores fletu mutatas in arbores populos lachrymis electrum annis omnibus fundere iuxta Eridanum amnem, quem padum vocamus. Et electrum hinc appellatum, quia sol elyos aliàs electros est vocatus. Quod falsum esse testimonio patet Italiæ. Modestiores ęquè falsum prodidere. s. in extremis Adriatici sinus inuijs rupibus arbores stare: quæ ortu canis hanc gemmam effunderent. Theophrastus ī Liguria dixit effodi. Phaetōtē in Aethyopia Hāmonis obijsse: ob id delubrum ibi esse atq; oraculum, & in eo oraculo Hammonis electrum gigni. Philemon etiam dicit esse Fossile, & in Scithia erui duobus locis. Vno. s. in loco candidum atq; cerei coloris, quod vocaretur electrum. Alio in loco fuluū, quod appellaretur subalternicum. Tertium quoque demonstratus vocat Lincurion, fieriq; ex vrina lincum bestiarum, e maribus quidem fuluum, & igneum. E fœminis autem languidius atque candidum. Alij dixere langurium. In Italia quippe lāgurias bestias esse, Zenothenis easdem langas vocat, & circa padum his vitam assignat. Sudmes arborem quæ gignat in Liguria. In eadē sententia, & Metrodorus fuit. Sotacus credit in Britannia arboribus effluere, quas Electridas vocauit Pitheas Gotonibus, Germaniæ genti Accolis æstuarium Metonomon nomine ab Oceano spacio stadiorum sex milium. Ab hoc diei nauigatione insulam abesse abalum. Illo verè fluctibus aduehi. Et esse concreti maris purgamentū. Incolas pro ligno ad ignem eo vti, proximisq; Teutonis vendere. Hinc, & thimeus credidit, sed insulam Basiliam vocauit Philemon negauit flammam ab electro reddi. Nicias solis radiorum succū intelligi voluit, hos circa occasum credit vehementiores in terram actos, pinguem sudorem in ea parte Oceani relinquere. Deinde æstibus in littora Germanorū eijci. In Ægypto quoque simili modo nasci, & sacal vocari. In Syria fœminas inde verticillos facere, & Harpaga vocare, quia vestiū fimbrias rapiat, & paleas foliaq;. Theophrastus Oceano id exæstuante, ad Pyrenęi promontorium eijci. Atiurubas tradit iuxta Atlanticum mare esse lacum Cęphisida, quem Mauri vocant electrū, hunc sole excalefactum, e limo dare fluitans electrum. Sophocles tragicus poeta vltra Indiā fieri e lachrymis Meleagri dum auium Meleagrium deflentium. Multa quidem Poetæ tradunt æquè fabulosa, sed hoc in ea re, quæ quotidie inuchatur, & abundet, & hoc mendacium coarguat, serio quemquam dixisse, summa hominum contentio est, & mendaciorum est impunitas intolleranda.

De certa ipsius origine ac proprietate. Cap. CV.

SVccinum itaque certum est in insulis Septentrionalis Oceani gigni, & a Germanis glessum appellari. Itaq; & a nostris insularum vnam ob id glessariam appellatam. Nascitur aūt defluente medulla in arboribus pinei generis, vt gummi in cærasis. Erumpit humoris abundantia, densatur rigore, vel tempore aut mari. Cum vero intumescens æstus rapuit ex insulis, certè in littora expellitur, ita volubile, vt pēdere atq; in vado considere videatur. Quod arboris prisci nostri crediderunt esse succum, ob id appellantes succinum. Pyneæ autem arboris esse, indicio est pyneus in attritu odor. Et quòd accensæ tedæ modo ac nitore fragret, hodieq; Transpadanarum fœminis agrestibus montium vice succina gestantibus maximè gratia decoris est, ac medicinæ, quia tōsillis creditur resistere, fauciumq; vitiis vario aquarum genere iuxta illos guttura vicinasq; carnes infestante. Nasci & in India certum est. Archelaus, qui regnauit in Cappadocia, illinc cortici pineo inhærente tradit aduehi rude atq; poliri lacte incoctum, & liquidū primo distillare, argumento sunt quædam intus translucentia, vt formicæ, aut culices, lacertęque, quas musteo non est dubium adhæsisse, & induruisse. Cum autē plura sunt eius genera, præstantissimi sunt odoris candida. Sed nec preciū est his neq; tetris. Maior auctoritas est fuluis. Ex his etiā amplior translucentibus est præterquā si nimio ardore flagrent, imagineq; igneam inesse non ignem placet. Summa laus est Falernis a vini colore sic dictis, molli fulgore perspicuis. Sūt in quibus & decocti mellis lenitas placet. Quocuuq; mō tingi libeat hedorum sepo, & anchusæ radice, inficiuntur etiam conchilio. Cæterū attritu digitorum accepta vi caloris, attrahūt in se paleas foliaq; arida, & huiusmodi videlicet leuia, vt ferrū magnes lapis. Ramēta quoq; succini oleo addito, flagrāt dilucidius atq; diutius, quàm lini medulla: in omnibus deniq; alijs vitiis vsus placet aut ostētatio, in succinis deliciarū cōscientia tantūmodo: vsus tn̄ succinorum in medicina reperitur aliquis, sed nō ob hoc placēt fęminis. Infantibus adalligari prodest amuleti ratione. Calistratus, & ætati cuicunq; contra limphationes tradit prodesse, vrinæ difficultatibus valet potum atq; adalligatū: hic & differentiam nouā attulit, appellando chryselectrum quasi coloris aurei, & matutino aspectus grauissimi. Rapacissimū igniū, & si iuxta fuerit cellerrime ardescens. Succini ex gēmis q̄ translucidæ sunt adulterandi magnū habent locum, ametistis maximè, cum omni (vt diximus) tingantur colore. Ex lib. de natura rerum. Succinus est gemma, quæ vulgariter appellatur lambra, hic crocei coloris est, & vt vitrum aliquando translucet. Castitatem portantibus conferre dicitur, fumus eius iuuat parturientes, & fugat serpentes, prima quidem gutta quæ de arbore pino fluit, pura, & lucida est, & hæc est illa quæ in æstate calida prosilit. Reliquo vero tempore fluens obscura est, & immunda.

De tegolito, & tapazio, & turcoi. Cap. CVI.

SOlinus. Tegolithus est lapis oliuæ nucleo similis. Spernitur cum videtur, sed vim aliorum vincit bonis remedijs. Solutus quippe haustus, pulsis calculis renum dolorem ac vesicæ leuat. Isidor. Tapazion est lapis ex virenti genere, omniq; resplendēs in colore. Inuenta est primum in Arabiæ insula, in qua trogoditę prædones fame, & tempestate fessi, cum herbarum radices effoderent, eam inuenerunt. Scribit enim Plinius hanc gemmā tātæ repertā magnitudinis, vt ex eo Ptolemæus Philadelphus statuam faceret quatuor cubitorum. Est autem amplissima gemmarum. Eadem sola nobilium limam sentit. Genera eius duo sunt. Plinius. Egregia topacio gloria est suo virenti genere, & cum reperta est omnibus prælata Iuba topacion aliàs topazion insulā in rubro mari continentem stadijs 300 abesse tradit, nebulosam, & ideo sæpe a nauigantibus quæsitam, & ex ea causa nomē accepisse. Topacion enim trogoditarum lingua significationem habet quærendi. Ex hac primum importatam Beronicæ Reginæ quæ fuit mater sequentis Ptolemæi a Philemone Præfecto Regis ac mire placuisse, & inde factam statuā Arsinoe Ptolemæi Philadelphi vxori quatuor cubitorum, sacratam delubro quod aureum cognominabatur, recentissimi auctores, & circa quoddam Thebaidis alabastræ oppidum nasci dicunt, duoq; ipsius genera faciunt, videlicet praso idem atq, chrysopterum chrysoprasio similem, eius similitudo tota ad succum porri dirigitur. Sola nobilium limā sentit, ceteræ saxo, & cote poliūtur hæc & vsu atterit. Glossa super Apocaly. Topacius quo rarior eo p̄ciosior, & habet duos colores ex auro, & ætherea claritate. Maximè lucens cum Solis splendore tangitur, superans omnium gēmarum claritates, in aspectum suum singulariter prouocans aspicientes, quem si polis, obscuras; si naturæ relinquis, clarior est, & nihil eo carius regibus inter diuitias. Arnoldus. Topacion duæ sunt species, vnius color est auro similis. Alterius clarior est magis, & tenuis. Nascitur in Arabia, & in eiusdem nominis insula, valet contra emorroidas, & passionem lunaticam, iram sedat, & tristitiam. Contra noxios quoq; motus, ac frenesim, & contra mortē subitaneam valet, vndas feruentes compescit, easq; bulire prohibet, idolum extrinsecus receptum repræsentat, vt in speculo concauo vniuersum. Aristo. Topazion cum ponitur super hominis vulnus cessat fluxus eius. Est aūt illud genus, quod si supra rem bulientem suspenditur, cessant ampullæ ipsius. Ex lib. de natura rerum. Topazius ille cuius color auro similis est, hic magis preciosus est. Aliud autem genus est multo lucidius, & colore magis tenue, sed deterius. Hic lapis inter cætera quæ facit, dicitur etiam iram luxuriamq; restinguere. Arnoldus, Turcois est lapis cuius color est flauus in album vergens, a regione Turcia dictus, in qua nascitur. Et est virtus eius visum conseruare saluum etiam a nociuis extrinsecis casibus, dū est super ipsum, hilaritatem quoque inducit.

De Varach, venice ac vegentana, & vnione. Cap. CVII.

VAiach siue sanguis draconis, est secundum Aristo. lapis, s̄m Medicos succus herbæ rubentis coloris, virtus eius est contra quemlibet fluxum, sed præcipuè sanguinis, & ex eo atq; argento viuo algala fit. Venix est lapis Armenicus, qui est coloris subalbidi, hic valet contra melanconiā, contra vitiū splenis, & hepatis, & passionē Cardiacā. Isid. Vegetana Italica gēma est ab vegetanis reperta nigra facie albis intermicātibus notis. Ex lib. de na. re. Vnio lapis est in insula Capuæ sic dictus, quia virtute, & nobilitate est vnicus, hic tātæ continuitatis est, quòd nulla in eo

patet

patet venarum vel squamarum diuisio, sed planus est ad modũ glaciei. Naturaliter tamen aperit se contra rorem cœli, ipsumq; in se recipit, & continet tanto tempore, quanto mulier fetum gestat in vtero suo. Et tunc tandem illum rorem per tantam morã in lapidem iam conuersum emittit quasi fœtum suum, aluumq; iterum recludit, quòd nullum in eo patet diuisionis vestigium. Vterus vero nunquam prædicto aperietur modo. In mane quidẽ est desuper mare, ibique recipit cœli rorem, deinde ad fundum maris descendit, ibique receptum in se rorem illum conuertit in lapidem. Actor. Quia vero vnio idem est quod margarita, vel species margaritę, de hac dictum est plenius superius, vbi actum est de margaritarum origine ac proprietate. Ex lapidario. Tollitur e conchis species memoranda marinis. Vnio dictus ob hoc, quòd ab vno tollitur vnus. Nec duo, vel plures vnquam simul inueniuntur. Cuius ad ornatum, laudatur candida forma. Cũ deceat vestes, deceat cum nil minus aurum. Conchæ temporibus certis reserantur hiantes. In cœlum patulum rores haurire supernos. Ex quibus orbiculi candentes concipiuntur. De matutino fit clatior vnio rore. Ros vespertinus fœtus solet edere fuscos. Et iuuenes Conchę dant Bacchas candidiores. Obscurat fœtus Cõcharum grandior ętas. Quanto rorantis fuerit plus aeris haustũ. Tanto maiorem gignit conceptio Baccham. Vltra semiuncem, sed crescere nulla putatur. Quòd si celsa micent tonitru conuersa corrusca. Conchæ diffugiunt subita formidine clausæ. Sic intercepta conceptio deperit haustu. Et fit abortiuum quod cęperat inde creari. Insignes Bacchas prædam maris India gignit. Gignit & insignes antiqua Britania Bacchas.

De iri, & Zimeniellazuri, & zignite. *Cap.* CVIII.

ISidorus. Iris apud Arabiã nascitur in mari rubro coloris crystallini, sexangulata, dicta ex argumento iris. Nam sub tecto percussa Sole species, & colores cęlestis arcus in proximos parietes imitatur. Plinius. Proximum ceraunię nomen habet iris, quæ in quadam effoditur insula rubri maris, quæ distat a Beronicæ vrbe, 60. milia passuum, cætera sui parte crystallus. Itaque quidam crystalli radicem esse dixerunt, hæc sub tecto percussa Sole, species ac colores arcus cœlestis in proximo pariete eiaculatur, subinde mutans, magnaq; admiratione sui varietatẽ augens. Sexangulam vt crystallum esse constat, sed aliquas esse scabris lateribus, & angulis inæqualibus. Dicunt etiam in aperto Sole proiectam radios in se recandentes discutere. Aliquas vero ante se proiecto nitore adiacentia illustrare. Colores autem non nisi ex opaco reddunt, nec vt ipse habeant, sed vt repercussu parietem illidant. Optima est quę maximos facit arcus, simillimosque cœlestibus. Zimeniellazuri est lapis, cuius cœlestis color est flauus cum corpusculis aureis. Inde fit & nostrum. Virtus eius est contra melancolicam passionem, & contra quartanã, & syncopim ex vaporibus melancolicis. Zignies est lapis vitrei coloris, qui collo gestatus contra noctilopam valet. Sanguinem stringit, ac mentis alienationem depellit, & si ad incendium ignis tenetur flamma eius extinguitur. Actor. Hæc de opere primo tertiæ diei id est de aquarum congregatione ac terræ denudatione, de natura quoque vtriusque, & earum rerum. s. inanimatarum, quæ vel ex eis, & cum eis a principio creatæ nascuntur, vel etiã nunc per processum temporis iugiter procreantur. Ad præsens dicta sufficiant.

LIBER NONVS.

De primaria terra germinatione. *Cap.* I.

PEtrus comestor. Terra ergo aquis nudata eodem die produxit Deus ex ea herbam virentem, & facientem semen, & lignum pomiferum faciens fructum secundum genera sua. Non. n. per moras temporũ, vt modo produxit terra plãtas suas, sed statim in maturitate viridi, in qua & herbę seminib. & arbores pomis onustæ sunt. Quod vero dicit scriptura. Germinet terra herbam virentem, &c. non de actu tñ intelligẽdum est generandi, sed de potentia, quasi dicatur potẽs sit germinare. Ex hoc autem quod dicitur virentem, dicunt quidam mundum in vere factum fuisse, quia viror illius temporis est, & fructificatio. Alij vero quia legunt, lignum faciens fructum, & herba habentem semen, dicunt factum in Augusto sub Leone. Sed in Martio factum dogmatizat Ecclesia. Ambro. in Hexameron, li. 4. Prima illa vox Dei singulis creaturis impartita gignendis, lex naturæ est q̃ terris in ęuum remãsit, futuræ successionis datura præscriptum. Quam vehemens vox, germinet terra, per se. s. nullum alterius quærens auxilium, nec cuiusquam indigens ministerio. Solent plerique dicere, nisi clementior solis calor tepefecerit terras, & radijs suis fouerit, germinare terra non potest. Et ideo gentes honorem diuinum soli deputant, quòd virtute caloris sui terrarum penetrat sinus, sparsaque semina fo uet, vel rigentes gelu venas arborum relaxat. Sed nunc ineptus hominum sermo cõtraticescat, herba nascitur ant equam sol fiat. Ne error hominium conualescat, prius germinet terra, quam fomen solis accipiat. Germinet inquit terra herbam, & subito terrarum germina pullulauerunt, & diuersæ species rerum refulserunt. Hinc pratorum virens gratia abundantiam pabulis ministrauit, inde temporum spica flauescens imaginem Pelagi fluctuantis cõmotione segetis vberioris expressit. Sponte omnis fructus, nondum agricola formato, terra suggessit, verbũ enim Dei in ea fructificabat, nec vlla adhuc maledictione terra damnata erat.

De Plantarum varietate. *Cap.* II.

ARisto. in lib. de vegetabilibus. Itaq; plantarum quædã sunt arbores, quæ. s. habent ex natura sua stipitem, in quo multi nascuntur rami, vt oliuæ, fici. Quædam vero sunt herbæ, quę non habent stipitem ex sua radice, sed folia. Quædam autem olera, quæ. s. multos habent stipites ex vna radice, & multos ramos, vt ruta, & caules. Quædam etiam inter arbores, & herbas, vt Ambrachion, quæ multos habet in radicibus ramos. Item plantarũ quædam faciunt fructum, quædam non. Quædam oleum, quædam non. Quædam folia, quædam non. Et quibusdam folia cadunt, quibusdam non. Item quædam producunt fructum super folia, quędam vero sub folijs. Et quarundã fructus suspensus est a stipite suo, quibusdã a radice. Itẽ plãtarum quędã est domestica, q̃dã hortensis, & quædam syluestris. s. inculta. Est et plantarum diuersitas in magnitudine, & paruitate. In pulchritudine, & deformitate. In bonitate fructuum, & malitia. Item quædam sunt totæ cortex vt Mediannus. Quædam habent nodos, vt cannæ, Quædam spinas, vt rhamnus. Quædam etiam carent ramis, quędam habent ramos multos, vt morus Syluestris. Ex quibusdam etiam prodeunt surculi multi, ex quibusdam non, & hoc ex radicis diuersitate. Quædam autem vnam tantum radicem habent, vt squillæ. Figuræ quoq; plantarum tres sunt, quædam. n. prodeunt sursum, quædam vero deorsum, quędam inter hæc. Ex lib. de natura rerum. Planta quoq; multum variatur ad diuersitatem locorum. Cũq; locus, & labor ei conferant, anni tempus in quo plantatur maximè confert. Et sicut animalia quædã sunt domestica quædam Syluestria, sic & plantarum quædam est hortensis, quædam Syluestris: & puto quòd omnes species plãtæ q̃n non fuerint cultæ Syluestræ erunt. Diuersitas quoq; plantarum Syluestrium dignoscitur per masculos suos, & fœminas, quia masculus est spissior, & durior, & ramosior, minus humorosus, fructus autem breuior.

De compositione plantarum, & complexione. *Cap.* III.

ARisto. vbi supra. Plantæ compositæ sunt partibus suis ad instar membrorum animalis. Cortex enim plantæ similis est cuti. Radix autem ori, quia mediatrix est inter plantam, & cibũ, vnde vocant eam Gręci causam vitę plantarum. Nodi quoq; similes sunt neruis animalis, & reliqua similiter cęteris. Cadunt multotiens de plãta partes multę non determinatę sicut pili hominis, & vngues, & nascuntur pro eis aliæ. Est autem principiũ cibi plantarum a terra. Principium generationis fructuum a Sole, quia Anaxagoras dixit, quòd earum fructus est ab aere. Ideo dixit Alchineon, quòd terra plantarum mater est, Sol vero pater. Deniq; planta tres habet vires, & a tribus; a terra. n. est eius fixio, ab aqua coagulatio, ab igne coadunatio: sicut & in fictilibus est lutum quasi fermentũ, & aqua, qua vniuntur fictilia, & ignis quo partes illius quibus raritas inerat congregantur, & coniunguntur, dum. s. humoris materia inde finitur. Viriditas quidem plantæ exterius communissima est in arboribus, & albedo interius. s. in ligno, & hoc est, quia maturius vtuntur propinquiori. Natura. n. plantarum, & calor attrahunt humorem, & rarificant lignum arboris, finitq; calor parua digestione, quæ causa est albedinis. Remanet quoq; adhuc humor apparetq; exterius: Erit ergo viriditas, & hæc est in folijs, & in cortice, quia maior illis inest digestio, & hæc media sunt inter lignum, & rosam, idest inter albedinem ligni, & ruborem rosæ: adhuc fortioris digestionis planta, quæ est sicut natura aquæ, non fructificat, propter dominium aquæ suæ, & amplitudinem meatuum, & fluxibilitatẽ radicum suarum: quòd autem de lignis in aqua mergitur vt vlmis, vel hebenis, accidit, quia partes eius compactæ sunt, & meatus augusti, nec aer in illis.

De quatuor elementis eas complexionantibus, & qualitatum gradibus. *Cap.* IIII.

GVilhelmus de Conchis. Non solum autem de herbis, & arboribus, sed & de omni corpore hoc affirmo, quod ex quatuor constat elementis. Quod per actiones, & resolutiones potest probari. Quod enim adhæret terræ, terræ est. Quod autem in altum crescit, ignis. Quod dilatatur, & spissatur aquæ, & aeris. Cum autem arbor vel herba putrescit, & combu-

comburitur, in minorem substantiā reducitur, deinde paulatim videtur ad nihilum redigi, vel ergo perit aliquid de eis, vel in inuisibilia resoluuntur: ergo in aera & ignem. In ea enim & resolutio est; ex quibus constitutio. Sunt ergo in illorum constitutione aer & ignis. Sed dicis: si herbæ & arbores non solum cōstant ex terra, sed ex reliquis tribus elementis, quare nomine materiali terrea corpora dicuntur? vel quia terrea sunt dicēda, quare calida, quare humida dicuntur, cū terra ipsa frigida sit & sicca? Respondeo. Philosophi tria in corporibus considerant, numerum particularum quatuor. Et e singulis elementis intensiones qualitatum, & remissiones earum. Et a numero particularū nomen attribuunt materiale. Sed a qualitate intensa vnum de his qu atuor, calidum, frigidum, humidum, vel siccum. Omnis autem herba vel arbor plures habet partes a terra, q̃ ab alio elemento. vnde terreum corpus dr̃. Quædam tñ eorum hñt calorē intensum, & frigus remissum, ista calida dnr, si econtra frigida. Quædam siccitatem intensam, humiditatem remissam habent, q̃ dnr sicca. Quædam econtrario, quæ dicuntur humida. Quæ ēt in qualitate intenduntur, quædā magis, quædam minus. Vnde philosophica. 4 gradus qualitatibus herbarum, & arborum fructuum & ciborum & potuum assignat. Sed dicis: Cum grāmatica tres gradus comparationis nouerit, vnde philosofica quartū gradum accepit? Rñdeo philosofica propter hominem, qualitates cæterorū considerauit. Cum ergo homo naturaliter in quatuor qualitatibus sit temperatus: ea quæ minus homine sunt calida, dixit in primo gradu calida, quæ æqualiter in secundo. Quę aliquantulum plus: in tertio, quæ multo plus, in quarto. Hæc ergo quatuor, minus homine, æqualiter, aliquanto plus, multo plus vocat philosofica quatuor gradus. Et quod dixi de calido, intellige de frigido sicco & humido.

De Sexu plantarum, & generatione. Cap. V.

PLinius lib. 13. Arboribus immo potius omnibus, quæ terra gignit, herbisq́; etiam vtrunq́; inesse sexum diligentissimi naturæ tradunt. Nullis tñ arboribus q̃ palmitibus manifestius. Mas in palmite floret, fœmina circa florem germinat tm̃ spinæ modo: vtrisq́; autem prima nascitur, pomi caro. postea lignum intus hoc est semen eius. In Arabia languidæ dulces traduntur esse palmæ, q̃q̃ Iuba apud Scenitas Arabas præfert omnibus sapo ribus, quam vocant dabulan. Cæteræ non sine maribus gignere fœminas, sponte edito nemore cōfirmant. Circaq́; singulos plures nutare in eum pronas blandioribusq́; comis. Illum erectis hispidum; afflatu visuq́; ipso & puluere etiam reliquas maritare. Huius arbore excisa fœminas viduas post sterilescere, adeo veneris est intellectus vti coitus etiā excogitatus sit ab homine, ex maribus flore, atque lanugine. Ex li. de nat. rer. Ait aūt Arist. ꝙ non inueniuntur masculinitas, & fœmininitas coniunctæ in aliqua herbarum: quia si hoc ita esset: planta perfectior esset animali. Et dicunt phisici, ꝙ omnia semina in terram cadentia humiditatem aquæ, & essentiam terræ sibi trahunt, quæ. s. cōplexioni suæ sunt similia. Infusa vero & inflata infunduntur terræque infiguntur. a quibus radix quædam egreditur, quæ quasi os cuiuslibet animalis arbori esse perhibetur, quo materia nutrimēti sui apta exugatur. Semen quidem plantæ simile est impregnationi, quæ est mixtio maris & fœminæ. Et sicut est in ouo vis generandi pullum, & materia cibi eius vsq́; ad horam complementi, & sui exitus. Materia vero dum mollis est, magis apta est generationi eius, quod ex ea generatur, aut vegetatur. Dicit autem Aristo. ꝙ principium cibi plātarum est à terra, & principium generationis fructuum est a sole. Vnde plantarum inquit est terra mater, sol vero pater: quod vt verum possit esse, oportet quòd non intelligatur de fructibus primis, quos Deus solo verbo, cum terræ nascerentur: subito fecit terram producere. Vnde Ambro. in hexame. Sciant inquit homines solem non esse nascentium actorē; Dei quidem clementia terram relaxat. denique indulgentia prorumpere facit fructus. Quomodo enim sol id faceret, cum sol herbis & fructibus iunior sit.

De vita earum, & nutrimento. Cap. VI.

EX lib. de nat. re. Plantæ non solum viuunt, sed & habent anhelitum & pulsum. Pellitur enim humor in circuitu. s. à medio. nam aliter planta scinderetur. Aristo. vbi supra. In animalibus quidem est vita manifesta, in plantis autem occulta. Quas etiam quidam aīas habere dixerunt, quia generari, nutriri, augeri, etiam in iuuentute virescere, senioq́; dissolui conspexerunt. Dico autem, ꝙ in plantis est aliqua pars animæ, & non sunt animalia, quia nec sensum, nec desiderium habent. Et animalia quidem habent membra determinata, plantæ vero indeterminata. Planta vero non est creata nisi propter animal, & non econuerso. Et in qualibet specie plantarum est calor & humor, q̃ quando consumuntur, infirmatur & veterescit, corrumpitur & arescit. Deniq́; planta non habet sensum, nec motum voluntarium, nec animam perfectam. Est autem (vt dictum est) principium cibi plantarum a terra. Item in lib. de morte & vita. Sunt in plantis quæ longius viuunt, & magis q̃ in aīalibus. Primo quidem quia minus aquosa sunt, nec cito densantur. Postea vero, quia dulcedinem habent & pinguedinem. ex quo cum sicca & terrea sint, tamen non habent humorem leniter exiccabilem. Ex lib. de na. re. Patet aūt ꝙ omnia terræ nascentia plus de terra, q̃ de alio aliquo elemento recipiant. & ideo locū suum in natiuitate contra terrā occupant. Cumq́; in eis maior pars terrea sit, quædam tñ ex eis reperiuntur calidæ, q̃dam frigidæ, fm ꝙ magis, vel minus rerum qualitatibus adhæserunt. Nutrimentum. n. suscipiūt, non à terra simplici, sed a composita, in qua quatuor elementa sunt, vnde singulæ nutrimentum habent ex eo quod sibi cōpetit, & ꝑ quod adhæreant. deniq́; cum eradicantur e terra, licèt & aer in se contineat quatuor elementa, non tamen nutrimentū inde hr̃e pñt, quia de eo quo minus egebāt. i. aere plus viuunt. vnde necesse est eas dissolui deficiente eis naturali nutrimento. s. terreno.

De ipsarum incremento. Cap. VII.

ARistot. in lib de plantis. Ascendit aūt arbor q̃libet, donec compleatur & intereat. aīalia vero non sic, quia cuiuslibet aīalis longitudo propinqua est suæ latitudini, planta vero remota est, quia radix eius aqua & ignis festinant in ascensum. Diuersitas aūt plantæ in ramis. est de superflua raritate. Idem in lib. de aīalibus. Sicut aīalia oīa, sic & arbores, siue plantæ paulatim crescunt, quousq́; perueniant ad suū terminū naturalē & magnitudinis suæ finē. Tam in arboribus vero, q̃ in generibus aīaliū, cremētum q̃titatis in semen transit. & sicut hoīes multæ carnis, multæq́; pinguedinis, non spermatizant, nisi modicū, neq́; coitū desiderant, raroq́; generant. sic & q̃dā arbores non fructificant, vt salix, & nux Romana. Iterū sicut aues parui corporis sunt multi coitus, & multorum ouorū, sic accidit & in quibusdā arboribus, quia crementum corporis transit in humiditatē spermentalem, deniq́; arbores q̃ multum faciunt fructum, cito desiccantur, quia cibus transit in semen. Ex li. de nat. re. Plantæ (sicut iam dictum est) quod adhæret terræ, terræ est, quod in altum crescit ignis. quodq́; dilatatur & spissatur aquæ, & aeris Et eius quidem plantæ, quæ tm̃ in altum crescere debet rami abscindūtur relicto stipite, tum vero in latus relicti rami & stipites abscinduntur, planta q̃ crossos hēt humores extenditur, pp intēsionē humoris & expulsionē caloris, vt patet in pinu & palma.

De plantarum digestione. Cap. VIII.

ARist. in lib. de plantis. In oī aīali & planta & minera, finita humoris materia, puenit siccitas, loco humoris, pp victoriam & digestionē Digestio. n. est vbi humor, & calor q̃n terminum consequuntur. Iterū; digestio in lapidibus & mineris. In aīali vero, & planta non sic, quia partes earū cōpactæ non sunt. vnde & ab eis fluxus venit. In mineris aūt non est fluxus, neq́; sudor, quia partes earum raræ non sunt: ideoq́; nihil ab eis egreditur; sicut ab aīali & planta superflua quædam, sed nec exitus, nisi ex raritate fit. Ideoq́; solidum est, quod augeri non pōt, quia quod augeri pōt indiget loco in quo dilatet & crescat. Itaq́; lapides & sales, & hmōi non augentur, neq́; crescunt. Partes aūt plātarū fm plurimos raræ sunt, quia calor humorē ad extremitates plātæ trahit. Dispergiturq́; materia ꝑ oēs partes eius, & quod superfluit, emanat: sicut. n. in balneo calor humorem attrahit, qui in vapore conuersus eleuatur, & quod superfluum fuerit in guttas cōuertitur, sic in animali, & plāta superfluitates ascēdunt, & iterū descēdūt in actionibus suis. Cū aūt habuerint plātæ virtutē attrahētē vehemēter, erit fructificatio vna. Quā si nō habuerint, vtetur natura digestione vicissim, & in qualibet digestione fructū producunt. Ideo q̃dam plantæ frequēter in anno fructificant. Plāta q̃ est sicut natura aquæ non fructificat, pp dominium humiditatis suæ, & amplitudinē meatuū, ac fluxibilitatem radicū suarū. Oībus autem arboribus q̃ primo plantatæ fuerint, dominabitur amaritudo, vel ponticitas, quia fructus in principio non bene digestus est. Digestio. n. est cū calore, & humore. Mirabolanorū tñ arbores fructus in principio cū apparēt dulces sunt, cōsequēter pontici, & in complexione amari, sicut dicet inferius. Idē in li. de aīalibus. Generatio quidē aīalis est de indigestiuo, q̃d est sanguis nō purus, sed indiget operatiua digestione: sic accidit, & in arboribus, siue plātarum generatione q̃n cibus earum fuerit completus, tūc. n. indigēt operatione, & purgatione. Et sicut exeūt superfluitates ab aīaliū corporib. sic accidit, & arboribus, quia semina mouetur ex calore naturali, ac vēto; qui est in eis, & ex his exeūt fructus in locis suis, viuūt aūt (vt fingūt q̃dā) & nō habēt superfluitatis locū, quo nō indigetur, quia cibū ex terra cōpletū, & coctū recipiūt per suas radices. Ideoq́; nō est eis superfluitas, quia terra & calor qui est in ea faciūt in eis, q̃d in aīal ibus vētres. Itaq́; sicut sanguis vadit per venas, q̃ a ventre exeūt ad oīa mēbra aīaliū sic cibus arborū quē a terra accipiūt, per radices vadit ad arborē totam, donec digestio venit ad finē, & complementum. Huius rei significatio est, exitus seminis, & fructuum

fructuum. Quædam etiam aquatilia non habent superfluitatẽ, sicut nec arbores.

De foliorum productione. Cap. IX.

ISido. in lib. Etymologiarũ. Folia Græcè dicuntur filia. Indeq; hoc nomen ad nos translatum est per deriuationem: frondes aũt sunt dictę, eo ꝙ virgulta, vel vmbras ferant. Sunt.n. causa vmbrarum. Oculi vero nodi sunt ex quibus frondes exeunt. Ambro. vbi sup. Tãta est dñi prouidentia, vt vbi fructus mollior est, ibi folij crassitudo validius tegumentũ tuendo deferat pomo, vbi aũt est fructus validior, ibi teneriora sunt folia, folij crassitudo proficit ad tempestatis iniuriam repellendam, vt in fico, intensio vero ad fructus vaporandi gratiã, vt in pãpino. Arist. in lib. de plãtis. Folia sunt partes plantæ, licẽt non sint determinatæ, decidũtq; paulatim. Plantarum q̃dam quoq; faciũt folia, q̃dam non, & q̃dã producunt fructus super folia, q̃dam sub folijs. Planta q̃ nascit in aquæ superficie, non habet folia, quia longè est a temperãtia. Oleũ aliàs olus aũt oẽ, & folia supernatant aquæ, qm̃ in his est calor, & humor. Oriuntur in arboribus aliquibus folia post fluxum, sicut pili in homine, & plumæ in alalibus nidificantibus pp immutationem temporũ, quia fluunt ac crescunt ẽm alterationẽ æstatis, & hiemis. In hoĩe vero oriuntur pili post casum primorũ pilorũ, qm̃ alteratio ætatũ hoĩs est similis alterationi quatuor tẽporum. Itaq; cũ humores plantæ, vel arboris cõpressi fuerint, calefit natura, ac festinat in dirigẽdo, formanturq; rami, & apparẽt folia, quorũ meatus anterius ampli efficiũtur, & post, i. in posteriori parte gracilantur, & pyramidant. Antiqui sapiẽtes folia fructus esse asserebãt. Sed quia humor tãtus erat, ꝙ nõ maturabãt, nec coagulabatur pp appropinquationẽ caloris desup & festinationẽ attractus solis. Humor ergo in quẽ nõ est operata digestio, alteratus est in folia, nec hñt folia aliã intẽsionẽ, nisi attractionẽ humoris, & vt sint cooperimentũ fructuũ a vehemẽtia solis. Pauci vero sunt flores, & folia, & plantæ, q̃ cõtingunt in niue, ibiq; oẽs herbæ amaræ, quia nix descẽdit similis fumo, quã statim cõgelat vẽtus, & constringit eã aer, vnde quia inter partes eius est raritas, ibi retinet aer qui eã calefacit, manatq; de ea aqua putrida pp aerẽ inclusum, cũq; fuerit aer multæ aptitudinis, solq; affuerit, erũpet aer cõprehensus a niue, apparebitq; humiditas putrida, coagulabiturq; cũ calore solis. Quòd si fuerit locus niuæ coopertus, nõ nascentur in eo plantæ sine folijs. Item Arist. Plãtarũ quarundã folia, & nodi sunt indiscreti, quarũdam folia sunt æqualia, & inuicẽ similia. Quarundã ẽt folia sunt aspera, quarũdã lenia, & quarundã scissa, vt sunt vitis folia. Folia paulatim decidunt, sicut & cornua ceruui atq; capilli hominum, & quorundã animalium pili, de his quæ se abscondunt hiemali tempore sub terra cadunt, & illud simile est casui foliorum.

De florum natura, & pulchritudine. Cap. X.

PLinius li. 16. Flos est indicium pleni veris, & anni renascẽtis. Flos est gaudiũ arborum. Tunc se nouas aliasq; q̃ sunt ostẽdũt. Tunc varijs colorũ picturis in certamẽ vsq; luxuriãt. Arist. vbi sup. Flos de subtili materia tñ existit, qua digestio incipit, & ideo fructũ in plãtis vt plurimũ pcedit. Quod aũt plantæ quædã, vt palmæ, & similia, flores nõ habent, vt plurimũ fit pp suarum partiũ diuersitatẽ, suãq; subtilitatẽ, & asperitatẽ, vel crossitudinẽ. Ambr. vbi supra. Quid aũt describã purpurascẽtes violas, candida lilia, rutilãtes rosas, depicta rura, nunc aureis, nunc uarijs, nũc luteis florib. in quib. nescias, vtrũ species florũ, an odor amplius delectet, pascuntur oculi grato speculo, longe lateq; odor spargitur, cuius suauitate complemur. Considerate inquit lilia agri, quantus sit candor in folijs, quemadmodum ipsa folia stipata ab imo ad summum videantur assurgere, vt cyphi exprimant formam, vt auri quædã species intus effulgeat, quæ tñ vallo in circuitu floris obsepta, nulli vt pateant iniuriæ. Si quis autem florẽ decerpat, & soluat, q̃ tãti est manus artificis, vt possit eius speciẽ reformare? cui dñs tm̃ testimoniũ dedit, vt diceret. Nec Salomon in oĩ gloria sua ita vestiebatur, sicut vnum ex istis. Actor. Flos ergo habet in se pulchritudinem, & redolentiam siue fragrantiam. In ipso spes fructus habetur, & mel ab apibus inuenitur. In desertis capita coronantur. Ex herba, & virga nascitur per se, videlicet sine semine, sed breui durat tempore. Propter hæc omnia flori comparatur Christus in Sacra scriptura. Vnde versus.
Flos pulcher redolens species fructus, & breuis æui. Mel dat api sertum capiti sine semine nascens.

De plantarum fructificatione, & multiplici vtilitate. Cap. XI.

ARist. vbi sup. Plantarum quædam faciũt fructum, quædã nõ. Et quædam producũt fructũ super folia, quædã vero sub folijs. Quarundã ẽt fructus suspẽsus est a stipite suo, quibusdam a radice. Diuersitas quoq; plantarũ est in bonitate, & malitia fructuum. Meliores aũt sunt fructus hortensium quam syluestrium. Quod ex planta est comestibile, erit in locis calidis, lenibus, altis, & frigidis. Ideoq; multiplicatur species in locis frigidis altis, pp attractionẽ humorũ, & tẽperantiam in calore solis in diebus vernalibus, planta vero in locis a sole remotis, non habet vires folium & fructus producendi. Sicut aũt dictũ est supra, cũ habuerint plantæ virtutem attrahentẽ vehemẽter erit fructificatio vna. Quam si non habuerint vtetur natura digestione vicissim, & in qualibet digestione fructum producunt. Ideo quædã plantę frequẽter in anno fructificant. Plãta vero q̃ est sicut natura aquæ nõ fructificat pp dominium humiditatis suæ, & amplitudinem meatuũ, ac fluxibilitatem radicum suarum. Non autem omnis planta producit semen simile semini a quo orta est. Quædam.n. faciunt melius, quædã peius. Et a quibusdam malis seminibus arbores bonæ proueniunt, vt amigdalis, & malis granatis accidit. Quarundã iterũ semen cũ debiles fuerint deficit, vt pinus, & palmæ. Et non prouenit ex facili de semine malo planta bona, nec ex semine bono arbor mala. Cæterũ in animali multotiẽs cõtingũt hæc. Ex li. de nat. re. Teste Arist. Principiũ gñationis fructuũ est a sole, qđ oportet intelligi de fructib. annuis nõ de fructib primis, quos Deus ante solis creationẽ solo verbo cũ terræ nascẽtib. subito fecit terram producere. Quædã aũt plantæ germen suũ faciũt in summa sicut est in cicere, & faba, & glande, & nuce, q̃dã in imo farinæ suæ; vt est in tritico ordeo, & auena. Quædam in circumitu farinæ, vt in alio, & oliua. Et vbi ponit natura germen, ibi incipit, & opus suum. Ambr. vbi sup. Quid aũt enumerem succos herbarum salubres? quid virgultorum ac foliorũ remedia? Ceruus æger ramunculos oleæ mandit, & saluus fit, lo custas quoq; folia oleæ ac rosæ liberant ab ægritudine. Culices nõ tangũt te si absinthium cum oleo coquas, & eo te perungas. Per mandragoram somnus frequenter accersitur vbi ægri vigiliatũ incommodo affligantur. Orpino quoq; dolores sæpe viscerum grauissimi sopiuntur. Como plerumque furores libidinum marcuerũt & elleboro vetustæ passiones corporis ægri solutæ sunt. Actor. Hæc & alia plantarum genera tam in radicibus, quàm in caulibus, & folijs ac floribus, & fructibus vel similibus ad plurima sunt vtilia, quædam videlicet ad escam, quædam ad medicinam, quædam ad fabricarũ lignearum opera diuersa, quædam ad diuersarum artium mechanicarum instrumenta, de quibus plenius infra dicendum est.

De plantarum seminatione. Cap. XII.

PLinius libro. 17. Semen in primis natura serere docuit. cum decidens exceptumque terra viresceret aliàs viuisceret. Sed quædam nõ aliter proueniunt vt castaneæ iuglandes ceduis duntaxat exceptis. Semine quoque quamquam dissimili seruntur vites mala & pira. His namque pro semine nucleus, non vt cæteris ipse fructus. Palma vero suis folijs apud babylonios seritur. Ad seminarii curam præcipuum oportet solum eligi, quia nutricem indulgentiorem esse quàm matrem sæpe conuenit. Sit ergo solum siccum, atque succosum, bipalio subacium, aduenis hospitale terræque simillimum in quam transferendum sit. Ante omnia vero elapidatum, & ab incursu etiam gallinacii generis munitum, minimeque rimosum ne penetrans sol exurat fibras. Interuallo sexquipedum seri debent, quia si inter se contingãt, prçter alia vitia etiam vermiosa fiunt. Sarri quoque sæpius conuenit, herbasque euelli, præterea semina ipsa fructificantia supputari falcemque pati consuescere. Cato etiam furcis crates imponi iubet altitudine hominis ad solem recipiendum, atque integi culmo ad arcenda frigora. Sic pirorum malorumque semina nutriri. sic pineas nuces, sic cypræssos semine satas, & ipsas minimis ex granis constat, vt vix quædam perspici possint. Sic e cypræsso semina. mas enim (vt diximus) non gignit: pillulæ collectæ siccantur sole. ruptæque emittunt semen mirẽ formicis expetitum ampliatoque miraculoque ꝙ tantarũ natalis arborum tantuli animalis absumitur cibo. Actor. de hac quoque materia videlicet de sationis industria, plenius dictum est supra.

De plantarum fixione vel plantatione. Cap. XIII.

PLinius, vbi supra. Plantaria quoque natura demonstrauit multarum radicibus pullulante sobole densa, & pariente matre quas necet. Eius etenim vmbra turba indigesta premitur, vt in lauris punicis, prunis, platanis, cerausis. Paucorum in hoc gñe rami parcunt soboli, vt vlmorum atque palmarum. Nullis vero tales pulluli proueniunt, nisi quarum radices amore solis, & imbris in summa tellure spaciantur. Omnia aũt hæc non statim moris est in sua locari, sed prius nutrici dari & i seminariis adolescere, iterumque migrare. Qui transitus mirum in modum mitigat ẽt siluestres. Siue.n. arborum, vt & hominum natura, nouitatis, ac peregrinationis auida est, siue decedẽtes virus relinquũt & mansuescunt tractatu, ceu fere dum radici auellitur planta. Ex libr. de nat. rer. Planta (sicut iam superius dictum est) variatur multum ad diuersitatem locorum. Cũque locus, & labor ei conferant, anni tempus in quo plantatur maxime confert: planta prope solem citius nascetur, & si fuerit ad Occidentem tardabitur: loca a sole remota non erunt multarum plantarum, aĩalium quoque similiter, nec habebit plãta vires folium & fructus producendi,

ducendi, planta, quæ prouenit in montibus si species fuerit erit aptior medicinæ, fructus vero durior ad dirigẽdum, nec nutriet multum. Omnis autem planta si vltra modum debitum in terra ponatur, tarde vel nunquam crescit. Arist. in lib. de plantis. Plantarum quidem plurimæ plantantur in vere, & paucæ in hieme & Autumno, paucissimæ autem in æstate post ortum stellę caniculæ. Sed in Aegypto non fit plantatio nisi semel in anno.

De ipsarum translatione. Cap. XIIII.

PLinius vbi supr. Plantaria vero supradicta (sicut iam dictum est) non statim moris est in sua locari, sed prius nutrici dari, & in sementarijs adolescere, iterũq; migrare. Qui trãsitus mirũ in modum mitigat ẽt siluestres, siue arborum, vt & hominũ natura nouitatis ac peregrinationis auida est, siue decedentes virus relinquunt, & tractatu mãsuescunt. Itaq; plantas e seminario in aliud transferre, prius quàm in loco ponantur, operosè ꝑcipi arbitror, licèt translatione folia latiora fieri spondeant. Ante omnia ergo in similem terram aut in meliorem oportet trãsferri, nec e tepidis aut ꝑcocibus in frigidos ac serotinos situs. Ante quidem scrobes ꝑfodiantur, donec piugui cespite obducantur. Hoc.n. & ante annum Mago fieri iubet. s. præfodere scrobes, vt solem pluuiasq; combibant. Aut si cõditio largita nõ fit, ignem in medijs fieri ante duos menses, nec nisi post imbres in his seri. Altius autem demittantur, q̃ summa tellure gaudent, vt fraxinus & olea. Hæc.n. & similia quaternos pedes oportet demitti vel infodi. Cæteris autem sufficiunt altitudinis pedes terni, arborem vero minorem bima, nec maiorem trima quidam transferri præcipiunt. Alij vero cum annum compleant. Hoc aũt nõ negligendum, ne mora radices inarescant, aut Septentrionis flatibus, neve Aquilone Meridianis solibus oppositæ fundantur, aut algeãt Aquilonibus Meridianæ, aut ne flante Aquilone effodiantur arbores vsq; ad exortum brumalem, neve radices his ventis aduersæ præbeantur, ꝑꝑ quod emoriuntur, ignaris tunc agricolis. Cato ventos oẽs & imbres in tota translatione dãnat, & ad hoc proderit quàm plurimum radicibus cohærere terræ in qua vixerint, totasq; cespite circumligari, cum ob id Cato iubeat in scrobibus transferri. Idem in li. 16. Non autem in oĩbus locis oĩa nasci docuimus, nec translata viuere. Et hoc aliàs fastidio, alias contumacia, sæpius imbecillitate earũ q̃ transferuntur euenit. Aliàsq; cœlo inuidente, & aliàs solo repugnãte fastidit.

De prima herbarum è terra productione. Cap. XV.

AMbro. in Hexa. lib. 3. Germinet inquit terra herbam virentem, &c. & subito terrarũ germina pullulauerunt, & diuersæ rerũ species resulserũt. Hinc pratorũ virens gratia abundantiam pabuli ministrauit. Inde camporũ spica flauescens imaginẽ Pelagi fluctuantis cũ motione segetis vberioris expressit. Spõte oẽs fructus, nondũ agricola formato, terra suggessit. Verbum.n. Dei in ea fructificabat, nec vllo adhuc maledicto terra damnata erat. Sed forte mirẽtur aliqui, cur prius pecori pabulũ q̃ cibus homini sit creatus. In quo primum profundum Dei debemus aduertere, quòd ẽt minima quæq; nõ negligat, sicut dicit Respicite volatilia cęli. Deinde quia simplicem victum, & naturalẽ cibũ reliquis cibis debuit anteferre. Hic.n. sobrietatis cibus est, reliqui deliciarũ atq; luxurię, hic communis omnibus animalibus, ille paucorum. Exemplum itaque frugalitatis magisterium parsimoniæ est. Herbę simplicis, olerisq; vilis, aut pomi contentos oẽs esse oportere, quæ natura obtulit, quæ liberalitas Dei prima donauit. Hic salubris, hic vtilis cibus, qui morbos repellat, qui resecet crudelitates nullo partus hominũ labore, sed dummodo effusus munere, sine sationis fruge, fructus sine semine, tam dulcis & gratus, vt etiam repletis vsui sit atque voluptati.

De continua earum generatione. Cap. XVI.

EX lib. de natura rerum. Causaliter quoq; dictum est, terram herbã virentẽ, & lignũ produxisse. i. producendi virtutẽ accepisse. In ea quippe iã tãquam in radicibus tẽporum facta erãt, q̃ ꝑ tpa futura erãt. A qua cõditione Deus requieuit, mouensq; deinde per tẽporales cursus ea ipsa quæ cõdidit, nõ solum paradisum, sed ẽt oĩa, quæ nũc nascuntur plantauit. Quis.n. ẽt nunc ista creat, nisi qui vsq; nũc operatur. Sed modo creat hæc ex his q̃ iam sunt, tunc aũt ab illo, cũ omnino nulla essent, creata sunt. Terra siquidem ad Dei verbũ accepit oẽs numeros eorum, quos exerceret per tpa ẽm genus suũ. Adelardus Anglicorũ Philosophus. Voluntas quidem creatoris est, vt a terra nascantur herbę. Sed eadẽ non est sine rõne. Non.n. a pura nascũtur terra, immo cõmixta. Illa quoq; singulis particulis suis, q̃ sẽsui subiacẽt, oĩa quatuor elementa cũ eorũ qualitatibus continent. Sicut.n. illa quatuor simplicia huius mundi corpus vnũ cõponũt, vt cum in singulis cõpositis illa cõponentia existant, tñ ita vt sunt sensibus non apparent, sed ipsa cõposita suorũ simpliciũ nominibus falso vocata sunt, quia nec terra, nec aqua, nec aer, nec ignis, sed terrea aquatica aerea ignea dicẽda sunt. Ex eo tñ quod magis in eis abundat, hanc appellationẽ sortita sunt. Cum ergo in hoc terreo corpore, quod terra dr̃, licèt subtiliter puluerizato, quatuor causæ sunt necessariæ. Inde quoddã compositũ surgit. s. herba terreũ maximè, aquaticum parũ, aereũ minus, igneum minimè. Per terrã vtiq; cohærens, per aquã se diffundẽs, per aerẽ & ignẽ surgẽs. Nisi.n. in eodẽ ignis esset, nunquã ad superiora motũ haberet, & nisi iterum aer vel aqua inesset in latitudinẽ diffundi nõ posset. Postremo nisi terra ꝑstaret, cohærentiã nõ haberet. Itaq; illa quæ mira subtilitate in puluere illo inclusa fuerunt, exterioribus elemẽtis irritantibus, suisq; qualitatibus idẽ exigentibus, in publicum produnt. Arist. vbi supra. Herbæ in aquis salsis nõ nascuntur propter multum frigus, & siccitatẽ. Nec in locis multum salitis, & siccis, quia remota sunt a temperantia longèque sunt calor, & humor, quæ propria sunt aquæ dulcis.

De nutrimento. Cap. XVII.

ADelardus, Sicut aũt herbæ a terra nascuntur, sic & ab eadẽ nutriũtur. Quod mihi satis asserere ꝓrõptũ est. Cũ enim a terra euelluntur, tã vigorẽ, quã incremẽti proprietatẽ, & ipsum ẽt viuere amittũt. Vnde patet ꝙ aliquid ab ipsa matre accipiũt, quo cũ priuãtur, simul & moriũtur, ꝓpterea si nihil a terra traherent fructus, ab agricolis exercendæ terræ tãta cura nõ adhiberetur. Itaq; a terra quidẽ habent nutrimẽtum, non simplici certè, sed composita, imo non a terra, sed terreo, vt superius est probatũ, in quo videlicet terreo cum illa quattuor elemẽta sunt, habẽt singulæ nutrimẽtũ qđ sibi simile trahũt, vt quæ calida sunt, calidũ, quæ frigida frigidũ, sicca siccum, humida humidũ affectẽt. Quod euidẽti ratione liquere põt. Nã cũ aer exterior quicquid a terra traxerit, æstiua desiccatione illud auferat, quicquid extra terræ superficiem ex eis est, marcendo morit̃, qđ aũt intra sinũ terræ matris quodãmodo lactãtis cõtiguo radicitus latet vitale reseruatur. Ex li. de natu. rerũ. De herbarũ origine maxima q̃stio est, cur nascãtur qñq; sine præiacenti materia vel semine, cũq; diuersarum herbarũ radices inter se cõtrariæ sint, vna. s. calida alia frigida: Cur in eodẽ territorio viuunt, cum vnũquodq; suo simili nutriat̃, & a cõtrario destruat̃. Sed sciẽdũ, ꝙ ista terra q̃ humano sensui subiacet, nequaquã simplex, sed cõposita est, & in singulis operibus suis, quatuor elemẽta cũ suis qualitatibus continet. Nã simplicẽ ac verã terrã nullus videt, sicut nec cætera elementa. Sed oĩa cõmixta sunt & ex eo in quo singula magis abundãt, appellationem sortita sunt. Igitur in re quæ a nobis terrea dr̃, cum ex quatuor elementis composita sit, terreũ põt illud dici, qđ maximè terreũ vr̃. Aqueum quod parũ, aereũ qđ minus, igneum vero, quod minimè: per terram. s. cohærens, per aquã se diffundens, per ignem, & aerem surgẽs. Nisi enim in ea ignis conclusus esset ad superiora motum habere non posset. Nisi aquam & aera nequaquam in latum se diffunderet. Nutrimentum ergo suscipiunt nõ a terra simplici, sed a composita. Quatuor elementa sunt, vnde singulæ nutrimentum habent ex eo, quod sibi competit, & per quod adhærebant.

Cur non ab aera sicut a terra concipiant nutrimentum. Cap. XVIII.

FOrtassis aũt dicet mihi aliquis, si vt dicis in singulis corporibus cõpositis illa quatuor simplicia sunt, ideoq; & alijs compositis nutrimẽtum ꝑstare possunt, restat an aer quẽ videmus aliud idem nutrimentum ꝑbere valeat. Quod si esset, herba ẽt a terra eradicata ab ipso aere nutrimentũ acciperet, qđ quia illi quodãmodo id desiderãti aer addere nõ põt, tota ratio tua naturalis debilitata est, magisq; vniuersorũ effectus ad Deũ referendus est. Cui ego prõpte rñdeo. Ego quidẽ nõ detraho, Quòd quicquid.n. est ab ipso, & per ipsum est. In ipso tñ cõfusæ, & absq; discretione non est, q̃ quãtum humana scientia procedit, audiẽda est, vbi vero vniuersaliter deficit, res ad dñm referenda est. Nos ergo quia nondũ in scientia pollemus ad rationẽ veniamus: Aer ẽt sicut & terra quatuor illas in se causas continet, nec tñ herbis eradicatis nutrimentum ꝑbere valet, aut debet. Nam vniuersum sensibile cũ ex illis causalibus principijs coniunctum sit, non tñ in singulis sensibilibus singula illa composita æqualiter affert, & apponit. In hoc.n. corpore terra abundat, in illo aqua exuberat, hoc aere magis participat, id igne maximè flagrat: ẽm ergo, ꝙ vnũquodq; coniunctũ causis, vel minus, vel magis participat, secundum hoc illorum singulorum proprietates sequitur, & sensibus demonstrat, & ex illis q̃ in eis præcipua sunt præcipuè singula nutrimentũ accipiunt, herbæ itaq; quia magis participant a terrea natura, ideo magis pascuntur a terra. Quod si eradicentur, in aere quidẽ nutrimentum inueniunt, sed aliter quam oportet, de illo.n. quo magis egebant, ibi reperiunt minus, & de minori indigentia magis, vnde & eas dissolui necesse est, hac necessitate videlicet, ꝙ cũ pars sua terrea in aera sufficientẽ refectionẽ non inueniat, a tali coniunctione solui velit, vt ad suum simile, terrã dico, redeat. Ea vero remota, cætera quoq; componentia a pondere liberata, ad sua redeunt propria. Quã videlicet dissolutionem vulgus mortẽ dicit, cum vtiq; non mors, sed mu-

tatio

tatio dicenda sit: vnde etiam protinus refectionem vocant. Nec immerito, cum in hoc sensibili mũdo nihil moriatur omnino, nec hodie minor est, q̃ cum creatus est, quia si qua pars eius ab vna coniunctione soluitur, non perit, sed ad aliam societatem tendit. Quod autem sic se habeant prædicta, assero. Nã quantũ aqua à terra distat, tanto ipsa radicibus nutrimentum præstat, minus dico q̃ terra. maius tñ q̃ aer. similiter & aer, minus eis quàm aqua. maius, quàm ignis præbet. In aqua. n. prædictæ parum durant, in aere minus, in igne vero minime.

De herbis aromaticis & odoriferis. Cap. XIX.

ISidorus. Harũ aũt. s. herbarũ plurimæ sunt odoriferæ, vt apiũ, abrotanũ, menta, petrosilenũ, fęniculum. ligusticum anisum, anetum, inula, ruta, saluia, coriandrum. Quædam ẽt dñr aromaticæ, quia vehemẽtius odorant, vt nardus gariofilatum, & aloe. Sunt. n. aromata quæq; fragrantis odoris India mittit Arabia, vel ẽt aliæ regiones. Nomen aũt aromaticũ traxisse vr̃, vel ex eo ꝙ aris imposita diuinis inuocationibus apta putantur, vel ex eo ꝙ aeri sese inserere ac miscere probantur. Nam quid est odor nisi aer contractus. Plin. lib. 21. Omnium odoramentorum, atq; adeo herbarum dña est in odore, & colore & succo. Odorato sapor raro est vlli non amarus. Econtrario dulcia raro sunt odorata. Itaq; & vina sunt odoratiora mustis. Et siluestria magis oĩa satiuis, quorundã odor est suauior è longinquo propius admotus hebetatur, vt violæ. Rosa recens à longinquo redolet, sic ea propius. Oĩs. n. acrior est verno tpe & in mane. Quicquid ad horas meridianas diei vergit hebetatur. Nouella quoq; minus odorata sunt vetustis. Acerrimus tñ est odor oĩm ætate media. Rosa & crocum odoratoria sunt cum serenis diebus leguntur. Et oĩa in calidis magis, q̃ in frigidis. In Aegypto tñ minime sũt odorati flores; quia nebulosus & roscidus aer est a Nilo flumine. Quorundam suauitati grauitas inest. Quædam cũ virent nõ olent, pp humorem nimiũ, vt buceros, quod est fœnum græcũ. Acutus odor non oĩum sine succo est, violæ, rosæ, croco. Quæ vero ex acutis succo carent, eorum odor oĩum est grauis, vt in lilio vtriusq; generis. Ambrotonum, & amaracus, acres hñt odores. Quorundã flos tñ est iucundus. Reliquę partes ignauæ, vt violę, ac rosæ. Hortensium odoratissima sunt, quæ sicca, vt ruta, mẽta, apium, quæ in siccis nascuntur. Quædam vetustate sunt odoratiora, vt cotonea, eademq; decerpta q̃ in suis radicibus. Quædã non nisi defracta, aut ex attritu olent. alia non nisi detracto cortice. Quædam vero non nisi vsta, sicut thura mirræq;. Flores triti oẽs amariores, q̃ intacti. Aliqua arida diutius odorẽ continẽt: vt mellilotos. Quædam locum ipsum odoratiorem faciunt: vt iris, qui in & arborem totam cuiuscunq; radices attingunt. Hesperis noctu magis olet: inde noĩe inuento. Aĩaliũ vero nullũ odoratum, nisi de pantheris quicq̃ dictum est: si credimus. Illa quoq; non est omittenda dña odoramentorum etiam multa nihil attinere ad coronamẽta irin, ac saliuncam, quanquam vtraquam nobilissimi sit odoris.

De nomine ac numero herbarũ, & primo de incult. s. Ca. XX.

ISidorus. Herbarum nomen ab aruis inflexum creditur: eo ꝙ terræ fixis adhærent radicibus. Quædam aũt herbarũ nomina ex aliqua sui resonant causa hñtes nominum explanationem. Non tñ omnium herbarum etymologiam inuenies. Nã pro locis mutantur etiam nominibus. Rabi Moyses. Dixerũt ãt sapientes de gubernatione generationis & corruptionis, ꝙ ipsa sit per virtutes venientes a cœlis. Itaq; dictum est ab antiquis herbam in terra non esse. quæ stellam in cœlo non habeat: q̃ illam respiciat: eamq; crescere faciat. Vnde dr̃ in lib. Iob. Nunquid nosti ordinẽ cœli: & pones rationem eius in terra. Actor. Quoniam ergo herbarum species innumerabiles sunt. quarum nominibus & naturis præcipuè libri medicorum de simplici medicina plena sunt. Hoc in loco naturales earũ proprietates more nr̃o iuxta ordinem literarum alphabeti describendas puto, non omnium quidem, sed illarum præcipuè, quarum in diuinis scripturis noĩa reperio. addens etiam nihilominus de quibusdam cæteris: quarũ species ac nomina cõiter omnibus, vel pluribus nota sunt. virtutes autem plurimis ignotæ sunt, & qm ex his aliæ quidem spontè. i. absq; hoĩs opera siue cultura in montibus, & saltibus, ac siluis, Aliæ vero agricolarum industria in hortis, & agris proueniunt. & in vtroq; genere multæ innumerabilesq; existunt: illas quidem prioris generis, videlicet cões, & incultas describendo primitus intra hunc librum coarctabimus. Cæteras vero. s. hortulanas, & satiuas libro sequenti reseruabimus. Nunc ergo ab absinthio inchoamus.

De absinthio. Cap. XXI.

ISidorus, vbi sup. Ansinthium Græcum nomen est cuius probabilius est, quod in Ponti regione nascitur, vnde & Ponticũ appellatur. Ambrosius in exameron lib 3. Culices te non tangent, si herbam absinthij cum oleo coquas: & eo te perungas. Hipocrates in quadam epistola. Absinthium est calidum quidem mediocriter. succus autem nimis humores coléricos si fuerit infusum in vino, per vrinam purgat. propter quod in ventre flegma consistens nihil iuuat: virtutem enim stipticam habet, & quæ in eo est, amara virtus est. Auicenna vbi supra. Absinthiũ est herba sił̃is folijs origano, calida in primo gradu, sicca in secundo, & eius succus siccior est, s. in tertio. Est aũt herba amara, stiptica, aperitiua, & acuta: huius generа sunt quinq;, quorum nabaciũ fortioris stipticitatis est, sed & minoris caliditatis. Ideo non soluit flegma ẽt ex stomacho. Huius aũt operatio est in flegmate, & melancolia, in ipso est solutio. Eiusq; ꝓprietates sunt, ꝙ ꝓhibet pannos a tineis & a corruptione vermiũ. Encaustũ quoq; ab alteratione & chartas à corrosione. Facit colorem bonũ, confert tyriæ alopicię, ac duriciis intrinsecis, & crossiciei palpebrarum. Confert ãt apostematibus, quæ sunt post aures, & dolori auris, & fluxui humiditatis. Confert & apoplexiæ bibitum cũ melle. Idẽ reducit appetitũ: vrinã & menstrua fortiter ꝓuocat, vermes interficit. Confert morsui marini draconis, & scorpionis & mugali, & iusquiamo. Emplastrũ ex eo factũ valet epati, & stomacho iliis, & confert dolorib. eorũ. Sed & potus syropi eius confert emorroidib. & ragadiis in ano. Diasc. Absinthiũ probabilius est Ponticũ, & Capadociũ in monte nascẽtis: virtutis est acerrimæ: feruentis & redarguentis. Amaræ vehemẽter, stipticæ, purgatoriæ stomachi, ventrẽ mollit, colerã deponit. Diureticum est, & inflationibus vtile. Mediocriter calidum est, & capiti vexabile. Succus eius calidior est, & colericum humorem purgat. In sole siccatus vel in aqua coctus ad tertias, & sic in mulsa recoctus lumbricos expellit.

Iterum de eodem. Cap. XXII.

COnstantinus in lib. graduũ. Absinthiũ calidũ est in primo gradu, siccũ in secũdo. Stomachũ cõfortat. Et colerã rubeã cum egestione purgat. Galienus in epistola quã Glutoni misit, absinthiũ inquit virtutes duas cõtrarias habet, vnã laxatiuã, & alterã stipticã, pp hoc si datur in morbo nõdũ digesto, materiã, vt fugat, inobediens indurat, vnde quasi bellũ facit: virtus. n. laxatiua materiã mouet, vt cũ egestione exeat, & virtus stiptica materiã indurat, & prohibet ne moueat, quare laborat natura. Quo dato cũ materia morbi digesta est, fit obediẽs facilisq; ad exeũdum duobus modis, vno quia vis laxatiua eius materiã dissoluit, Altero, quia ponticitate sua cõprimẽte adiuuat ad excludẽdum materiã morbi, q̃ est in concauitatibus membrorũ. Epar aũt cõfortat, & adiuuat, opilationẽ quoq; aperit, appetitũ irritat, ictericiã curat. Cũ siseleo vel spica bibitũ, dolorẽ stomachi, & intestinorum de crossa ventositate & humiditate natũ mitigat. Nullã actionẽ facit flegmaticã. Cũ vino vel ante vinum bibitũ, vrinam prouocat, ebrietatiq; repugnat. Cũ aceto propinatũ, suffocationẽ, q̃ est pp fungorũ comestionem placat. Cũ melle tpatum, tumorẽ, qui est sub lingua curat, & nigredinẽ, q̃ sub oculis est expellit, visum quoq; clarificat. Succus eius aurib. instillatus humiditatẽ ab eis desiccat manantẽ. Cũ felle taurino mixtũ, & auribus iniectũ cõfortat, & sonũ ab eis excludit. Cũ oleo rosaceo & cera stomachũ inũctũ cõfortat, & dolorẽ expellit. Cataplasmatũ duriciẽ splenis mox dissoluit, tpatum cũ melle mẽstrua prouocat. Siropus ex eo factus, stomaticis, & epaticis subuenit. Cũ oleo coctũ, & stomacho inunctũ iuuat, absinthiũ in arca positũ, in qua panni cõditi sunt, tuetur eos ne a tineis destruantur, & encaustũ ex aqua factũ vbi absinthiũ est coctũ cartas incolumes cum eodem scriptas seruat ne mures eas comedere possint.

De diuersis speciebus absinthij. Cap. XXIII.

PLatearius in li. de simplici medicina. Absinthij vero duo sũt genera, vnũ põticũ, quia in Ponto insula reperitur, vel quia Põticum hẽt saporẽ. Colorẽ hẽt viridẽ, sapore est amarũ, & tale minoris est effectus. In fine veris colligitur, in vmbra exiccatur, per annũ seruatur. Absinthiũ duas virtutes hẽt ecõtrarias, cõstrictiuã, ex crossitudine substãtiæ, & ponticitate, laxatiuã ex caliditate, & amaritudine. Contra opilationẽ splenis datur succus eius cũ puluere costi. Idẽ valet contra opilationẽ epatis ex frigida causa. Cõtra ebrietatẽ datur succus eius cũ melle calido. Cõtra dolores liuores mẽbrorũ ex percussione, ex succo absinthij puluere cumini, & melle fit emplastrũ. Cõtra vermes ẽt auriũ succus eius instillatur. Idẽ potatus visũ clarificat, & oculis impositus ruborẽ, & pãnũ remouet, libros & pannos a muribus tutos reddit. Plin. lib. 27. Absinthij genera sunt plura. Santonicũ dictum a Galliæ ciuitate. Ponticum a Ponto, vbi eo pinguescũt pecora, & ob id sine felle reperiuntur. Nec est aliud præstantius. Multumq; Italico est amarius. Sed medulla pontici dulcis, herba facillimè, & inter paucas vtilissima. Stomachum roborat, & ob hoc hic sapor eius trans fertur in vina. Nauseas maris arcet in nauigationibus potum. Inguinum tumorem in ventrali habitum. Somnos allicit olfactum, aut inscio sub capite positum, vestibus insertum tineas arcet, culices ex oleo perũctus abigit, fumo quoq; si vratur, atramentum librorum ex diluto eius tẽperatum litteras a muscis

a muscis tuetur. Capillũ denigrat absinthij cinis vnguento rosaceoq; permixtus. Sanat & pruritus, & aduersatur fungis ex aceto viscosoq;. Cicutæ ex vino, muris, aranei morsibus, draconi marino, scorpionibus. Oculorum & claritati valde cõfert. Et ad alia multa pdest. Est & absinthiũ marinũ, angusti priore minusque amarũ, stomacho inimicũ. Aluũ mollit, interaneorũ animalia pellit. Ex lib. de natura rerum. Vnum est genus absinthij viride magis amarũ, aliud vero subalbidũ minus amarum Et dr̃ habere qualitates contrarias. s. constrictiuã ex crossitudine substantiæ, & laxatiuã ex amaritudine & caliditate: valet cõtra dolores capitis pp fumos stomachi ad caput ascendentes. Succus eius libros, & ligna per multos annos a vermibus ac muribus seruat, ad digestionem etiam & stomachum confortandum multum valet. Item absinthium occurrens interius stipticat & constringit. Si coquatur cum oleo & inungantur corpora humana ex eo a morsu & molestia pulicum ea præseruat. Est ergo absinthium herba quidem amarissima, saluti humanæ commoda. In locis incultis, & montuosis nascitur. Eiusque succus contra periculũ fulgurum bibitur. Contra dolores capitis ex fumositate valet. contraque apoplexiam ne veniat. Contra loquelam amissam optimum remedium est, facit etiam ad tiphum tertianum, & ad liuores tollendos, & ad lumbricos.

De Achanto. *Cap.* XXIIII.

Isido. Achanthus est herba Aegyptia semper frondens spinis plena, flexibile virgultum habẽs. In cuius imitatione vestis arte ornatur, q̃ achantina dr̃. Plin. li. 22. Achantus est herba topiaria vrbana, e lato longoq; folio crepidines marginum assurgẽtiumq; puluinorum thoros vestiens: huius genera duo sunt, videlicet aculeatum, & crispum quod breuius est, alterum vero leue, qđ aliqui pederotio vocant. Alij melanphilũ. Huius radicis vsus luxatis, q; mirè psunt. Itemq; ruptis côuulsis, & ptisim metuẽtib⁹ incoctę cibo maximè, ptisana & podagris & illinunt tritæ, & calidis calefactæ. Diascor. Achantis Grecè melanphillos aut pedorata dr̃, in parietibus & locis lapidosis, & humectis nascitur, duę sunt eius species. Altera spinosa, & breuis. Altera vero tyrsosa: dr̃ aũt melanphilon eo φ habet folia nigra & veluti pinguia, diuisa vt eruca, longiora lactucis, & latiora, virgas habet duorũ cubitorum in crossitudine digiti, & in capite ipsius virgæ folia minuta, in qua caput est vt carduis coloris iacinctini flos est illi, albus, & semen coloris melini cum radice mustillaginosa, & rubra & longa, quæ cathaplasmatibus adhibita combustionibus præumat effectum. Ipsaq; herba bibita prouocant vrinam, vẽtrem mollit, ptisicis opitulatur, lateris dolorem compescit. Et quassationibus maximum præsidium est. Alia vero agrestis spinosa, & breuior est, eiusq; radix efficaciam primæ similem habet. Achantis, lenta vel vt latini dicunt spina alba, nascitur in montibus, ac siluestribus locis & viscidis, habet folia vt Cameleonta, sed angustiora, & albidiora & spinosa virgam, cubitis duobus longam, interius inanem, & in summitate capitellũ ad instar echini spinosum, & ob longum floremq; purpureum, in quibus est semen rotundum. Radix eius mediocriter desiccat, & est stiptica. Ideoq; celiacos & stomaticos iuuat. Sanguis adustio nẽ reprimit, tumores vice cathaplasmatis spargit. Eadem bibita prodest emoptoicis, opẽ quoq; facit ischiaticis, & stomaticis, vrinam prouocat. Et humores omnes in cathaplasmate spargit. Elixatura eiusdem dentium compescit dolorem. Semen eius leptomeris, & calidæ est virtutis, membrisq; putrefactis iuuat potatum, fluorem sanguinis curat, & interaneorum reumatismum, fluores quoq; matricis astringit, & miscetur cataplasmati cõstrictiuæ virtutis. Idem semen bibitum contractos infantes salubertime curat, morsibus venenatis occurrit, & qui eam in collo portauerit, incursum serpentis non timet. Achantis Arabica nascitur spinosa & alba, eiq; virtus est stiptica, fluxus sanguinis stringit, reijcientibus sanguinem subuenit, & omnibus reumatismis occurrit. Radix eius oĩa supradicta & suprascripta facere nouit.

De Aconito. *Cap.* XXV.

Isido. Acone portus est Bithiniæ prouentu graminũ malorũ vsq; adeo celebris est, vt herbas noxias illinc noĩemus aconitas. Pli. lib. 27. Aconitũ esse constat oĩum venenorum ocyssimũ, & tactis quoque genitalibus fœminei sexus aĩalium, eodem die mortẽ inferre. Id nempe venenũ fuit, quo interemptas dormiẽtes a Calphurnio bestia vxores M. Cæcilius accusator obiecit, hoc tñ etiam in vsus humanæ salutis est, aduersari scorpionum ictibus expertum, in vino calido datum. Eaque illius est natura vt hominẽ occidat, nisi inuenerit quod in homine perimat. Cũ eo solo colluctatur, ac velut præsentius inuento solo, hæc pugna est, cum venenum reperit in visceribus. Mirumq; exitialia per se ambo cũ sunt duo venena in hoĩe, commoriuntur vt hõ superfit. Quis ergo satis possit antiquorum curam, & diligentia venerari? Quin & prodiderunt antiqui ferarum remedia, qũo ipsa quoq; sanarentur venenata. Aconiti tactu torpescunt scorpiones: stupentq; pallentes, ac vinci se confitentur. Auxiliatur eis elleborum albũ, tactu resoluente. Ceditq; aconitum duobus malis, suo & oĩum: si quis hæc certè ab homine potuisse excogitari credit, ingratæ Dei munera intelligit. Tangunt aconito carnes, necantq; gustatu earum pantheras, illos situs repleturas, nisi hoc fieret. At illas statim a morte liberari excrementorum hoĩs degustu monstratũ. Aconitũ folia hẽt cyclamini aut cucumeris non plura quatuor, a radice leniter hirsuta, radicẽ modicam cammaro similẽ marino, quare quidã cammaron appellauere, allij licoctonon. Radix incuruatur paululũ scorpionũ modo, quare & scorpion aliqui appellauere. Nec defuere, qui myctonõ appellare mallẽt, qm̃ procul & e longinquo odore mures necat. Nascitur in denudis cautibus quas aconas vocãt. Et ideo aconitũ aliqui dixere, nullo iuxta ne quidem puluere nutriente. Hãc aliqui rationẽ noĩs attulere. Alij qm̃ vis eadẽ in morte esset, q̃ cotibus ad ferri aciẽ deterendã, statimq; admota velocitas sentiretur. Diascor. Aconiti duo sunt genera, vnũ quod lycocto nõ dr̃, & multũ in Italia vicinis montib. nascitur. Hẽt folia platano similia, sed plus diuisa, & nigriora, hastã habet leuẽ in altitudine cubiti vnius aut plus, semẽ in folliculis oblongũ. Radix est ei sicut ascaridamora Hanc herbã multi in carnẽ mittunt, & lupos occidũt: vis eius est, vt inebriatos teneat. Alterũ genus est φ clysonori dr̃ habens folia tria vel quatuor cyclamino vel cucumeri similia, sed minora & aspera. Hasta est illi duorum palmorum longa, radix similis caudæ scorpionis, & sicut alabastros limpida, hæc radix a scorpione comesta paralisim ei facit, sed hic semetipsum remediat, cũ elleboro se applicuerit. Collyriis & antidotis. ac medicaminibus necessariè miscetur. Cum absonio, idest pane vel carne data, leopardos occidit, & lupos, & porcos, & pantheras, omniaque agrestia animalia.

De Acoro. *Cap.* XXVI.

Isidorus in lib. etymologiarum. 17. Acorus est herba folijs similibus iridis, radicibus odoris acerrimi, sed iucundi: propter quod aromatica est. Diascorides. Acorus. i. venerea, vel affrodosia est herba habens folia iri similia, lata & oblonga, exalbida in summum, densa, & quasi gladius acuta: aurosum habet florem, radicem dissimilem nec rectam, geniculatam & nodosam: gustu acrem, & aliquatenus odoratam. Semen vero plenũ habet, & spissum, & integrum, & ipsum est odoris suauis, sed p omnia efficacior est, quæ magis calefacit. Radix eius calidæ, ac siccæ nimium virtutis est & leptomeris. Succus eiusdem radicis claritatem oculorum mirificè præstat. Aqua vero in qua fuerit decocta, est diuretica: vtilis est etiam pleureticis & thoracis passionibus, epaticis ac torminosis & corruptelis, vtilior autem spleneticis & stringiriosis, qui vrinam cum dolore faciunt. Efficax est iterum ad morsum serpentis & ad mulierum menstrua per fomentum vtilis, miscetur & antidotis, & tyriacis, cæterum ne apes ab examine fugiant, herba venerea in earum vase suspendatur, & nunquam a vento seducentur. Herba hæc raro inuenitur, nec illam quis scire poterit, nisi cum flosculum emiserit. Nascitur in hortis & locis cultis & aratis, legenda est in Augusto mense, quia vix inuenitur sine flore, ac per florem cognoscitur. Auicenna in secundo canone. Acorus est radix plantæ, super quam sunt nodi ad albedinem declinãtes, in qua est odor horribilis: parumq; boni odoris: & est calidus & acutus. Dixit autem Galienus, φ in medicina non administratur, nisi radix: eiusque virtus est propinqua virtuti aristologiæ, & ireos: melior est acorus ille qui est spissior, magisque solidus, & dulcior, ac melioris odoris. Natura calidus est, ac siccus in principio secundi gradus, & vsque ad medium. Inflationum ac ventositatum est resolutiuus, subtiliatiuus, abstergit sine mordicatione; aperitiuus, colorem clarificat, & morpheæ confert, spasmoq; ac contritioni lacertorum: decoctio eius ambrocata & bibita confert dolori dentis valde, & grauitati linguæ: confert etiam albugini: & corneæ crossitudinem attenuat: propriè in vtrisq; succus eius. Iterum decoctio eius est bona dolori lateris & pectoris: confert & dolori epatis frigido: & confortat ipsum, & confert stomacho. Multum quoq; splenem extenuat: stomachumq; mundificat: confert etiam rupturæ ac dolori pũgitiuo ventris. Et eius decoctio valet ad dolorem matricis, vrinam & menstrua prouocat, & in coitu augmentum efficit: eiusq; desideriũ excitat. Confert etiam dolori intestinorum, & puncturæ vermium venenosorũ. Platearius vbi supra. Acorus est calidus & siccus in secundo gradu. Est autem radix gladioli: quæ non tantum humidis locis, sed etiam in siccis crescit & marinis. In æstatis principio debet colligi: ac remotis extrinsecis superfluitatibus, in quatuor pedes findi, & sic ad solem desiccari: ne cum humiditate sua remaneat citius putrescat: potest autem in efficacia multa per bienniũ seruari: habetq; virtutem diureticam, aperitiuam, dissolutiuam ad duriciem splenes & epatis. Si folia eius spargantur per pauimentum mira frigiditate actuali aerem infrigidat, & succus radicis

dicis eius oculos mundificat. Plinius lib. 26 Lien acoro consumitur, poto præcordiis & ilibus vtilissimę radices.

De Affodillo Cap. XXVII.

Isidorus. vbi supra. Affodillus herba est quam latini a calore albutium vocant. Diascorides. Affodillus herba omnibus nota, quam multi albutium dnt. hńs folia sicut porrus. virgā lenem super quā habet semen nigrū: quod altericon vocant. Radices oblongas & rotundas balano similes hēt: quib. calida & viscida virtus est. hæc radix vrinā prouocat: menstruis imperat, & dolorē, & quassationes capitis tollit. tussientibus succurrit. Id eius folia facere possunt, & radix cum vino bibita: partemq; radicis eius quisq; sumptam: lætam diem ducit. Morsibus venenatis cathaplasma hæc adhibita occurrit. Flos eius similiter cum vino sanat pascentia vulnera: sordidaq; saluberrimè curat. Tumorem testium & māmarum imposita spargit. pustulas & ordiolos adhibita stringit maximè si vini fæce cocta & imposita fuerit. Succus radicis eius addito vino & dulcore ac mirra, q̄ simul cocta maximū oculis effectum præstant. Dolores ēt aurium & sanies addito vino, & libanotide & melle ac amurca detergit. Succus eius auribus tepidus infusus. Et siquidem dextræ partis dentes doluerit. auri sinistræ infusus medetur. Cinis quoq; radicis eius alopicias emendat. Et albas maculas in sole illinitus. Præterea si radix excauata, & oleo repleta calefiat, donec oleum scateræ incipiat: id pernionibus, & doloribus aurium est singulare præsidiū. Eadem bibita cū aqua vetrem mollit: & comesta facilè vomitum facit. Imposita quoq; soluit scroffas, atq; duricias præterea ructus, aut reumatis eruptiones. lacertorum dolorē sanat. vrinā & menstrua prouocat. huius coctura aqua renū dolori proficit. & fructus eius potui datus ventrem deducit. Itē radix in cataplasma missa, & potui data, singulare præsidiū est vexatis a vipera. Semen eius & flores minus acris sunt virtutis: & in coctione vini data potui medentur scorpione vexatis. Auicen. vbi supra. Affodillus est calidus naturaliter ac siccus, & abstersiuus, ac resolutiuus: pp æq; radix eius, & qñ teritur fit calefactiuus: & exiccatiuus, & plus eo radix eius. Confert alopiciæ, & impetigini. Et propriè cinis radicis eius cū fece vini super apostemata glandulosa oīa. Et super carbunculos: ac super vlcera fraudulēta & sordida: & confert eis. Confert etiā contritioni lacertorū, atq; contorsioni. In succo radicis eius est iuuamentum ad oculum. In potu cum vino datus confert dolori vtriusque lateris & tussi. Radix eius cū fece vini bona est apostematibus māmillæ: confert ictericiæ etiam. Platear. Affodillus est herba in secundo gradu calida & sicca, folia porrorū folijs hńs similia: Radix medicinæ competit, magis q̄ folia, & viridis est melior, quam sicca. In eius radice inueniuntur quasi quædam capita in modum testiculorum, diuretica. & habet virtutem attrahendi, ac desiccandi. valens ad morpheam, & alopiciam & ad alia plura.

De Agarico Cap. XXVIII.

Diascorides. Agaricum est radix fungo similis, cuius sunt genera. Masculus & fœmina: masculus est rotundus, & in se collectus: fœmina vero similis est pectini quo capilli discriniuntur. radiosq; mittit: & albedine glauca vr̄. Ambobus est gustus vnus: primū dulcis, post modum amaricans. Nascitur in Arabia & Samaria, & in Ponto, qui oībus melior est, cæterorum vero locorum iners, virtus est eis calida, & stiptica, & diaforetica. vnde tortionibus opē ferunt, ac per ventrē humores crudos deponunt. de alto cadentibus vtiliter adhibentur. Epaticis, asmaticis, & dissuriæ, ac freneticis, & ictericis maximum præstant effectū. Ptisicis etiam accepta medicantur, & spleneticis cum oximelle auxiliantur. Agaricus comestus abstinet sanguinem reiicientib. celebrat quoq; digestionem. Obolo minus acceptus cum aqua dolorem compescit arteriacis, & hyschiaticis, vtiliter quoq; cōbusta datur epilenticis, menstruis imperat, stericas inflationes ꝓhibet. Oīa frigida excludit. ventrē purgat, cum mulsa bibitus, & morsibus venenatis acceptus cum vino subuenit. Maximeq; omnes causas intraneorū curat secūdum virtutē hoīs vel ætatem datus. Nam aliis dandum est cū aqua. aliis cū vino, aliis cum oximelle. aliis cū mulsa. Cęterum vt dicunt alii doctores agaricū excrescit ab arboribus, sicut boletus tactu lęnis, & quasi vanus, fragilis, aspectu subrubeus, nec penitus albus, & furfuri non dissimilis. vires habens acriter relaxantes, ac venenosis morsibus & punctibus resistentes, ventrem aliquatenus purgat, & coleram & flegma deponit, ideo nec dolorem, nec vomitum facit. Est etiam dyaforeticæ virtutis. Ideoq; pingues ac spissos humores purgat. Et ictericos ex epatis constipatione iuuat. Suppositus extrinsecus in morsu serpentum, vt ęqualiter vulnus operiat & in potione cum vino acceptum liberat. Itemq; cum aqua tepida, vel asinino lacte datus, spuentem sanguinem curat. Cum mulsa vero datus ventrem deducit. Itemq; passo vel vino dulci ptisicis. Et cum aceto mulso lienosis conuenit. Plinius lib. 16. Arbores glandiferæ Galliarum ferunt agaricum. Est autem fungus candidus & odoratus: efficax antidotis: in summis arboribus nascens, noctibus relucens. Signum hoc eius, ꝙ in tenebris decerpitur. Idem in lib. 25. Agaricon vt fungus nascitur in arboribus circa bosphorum, colore candido. Id quod in Gallia nascitur infirmius habetur. Mas spissior & maior ex istis qui & capitis dolores facit, fœmina vero solutior, initio quidem gustus dulcis, mox in amaritudinem transit.

De eodem. Cap. XXIX.

Platearius. Agaricus est quasi fungus, & est calidus in secundo gradu, siccus in tertio. Crescit circa radicem abiectis, & maxime in Lombardia, fœmininus melior est, quia rotundam formam habet, desiccatur, & fit albis imus. Masculus habet substantiam oblongam, & non est adeo albus, porro fœmineus est albus, ac lænis ac frangibilis, & habet quasdam tuberositates intus, & quædam frustula quasi diuisa. Masculus vero non habet, sed est durus, nec adeo frangibilis est. Sed eius lænitas esse pōt, tum ex humiditate, tum ex corruptione. Cum manibus tractat̄, & puluerizatur, manus puluerulenta remanet, sed non ex bonitate. Potest aūt reseruari per quinq; annos in multa efficacia, & principaliter purgat flegma, secundario melancoliam, valet contra quotidianam febrē ex flegmate naturali prouenientē, & contra colicam passionē, contraq; dissuriam, & contra fistulam, & contra emorroidas, & contra morpheā. Auicēna. Agaricum f̄m quosdā generatur in arbore corrosa f̄m semitā putrefactionis, & in eius sapore sunt acredo, & stipticitas, eiusq; substantia est aerea, terrea, subtilis. Melius est album, velociter frangibile, porosum, valde planas habens extremitates. In cuius amaritudine dulcedo inuenitur, & fractum hēt frusta superposita, & hæc est fœmina. Illud vero quod est masculus non est bonum, sed durū & nigrum. Est autem agaricū natura calidū in primo gradu; siccū in secūdo. Et est resolutiuū & incisiuū crossorū humorū, aperitiuū oīm opilationū. Ipsa est stiptica virtus. Cōfert oībus calidis apostematib. Datur in potū cū syrupo acet. ad schyaticā passionē. Et ꝓprietate sua mundificat superfluitates cerebri, ac neruorū cōfert ēt casui, & ægritudini lacertorū. Cōfert ēt epilēsiæ, & asmati, & vlceri pulmōis cū rob, & cū aqua sputo sanguinis ex pectore, ꝓterea confert ictericiæ: daturq; bibendū ad apostema splenis cū oximelle. Et qñ solū masticat̄ & deglutit̄ cōfert dolori stomachi & eructuationi acetosæ, dat̄ & in potu ad dolorē epatis. Solutione vero deducit humores crossos & diuersos melācoliæ, ac flegmatis, & coleræ rubeæ, qñ sumitur ab aureo vno vsq; ad duos, & ꝓpriè cū mellicrate. Et quandoq; solutiuas medicinas adiuuat, & facit eas vsq; ad extrema corporis peruenire, vrinā & menstrua prouocat & renum dolorem sedat. Confert iterum præfocationi matricis ac febribus antiquis crossis & tremori, & eo fit emplastrum ad puncturam uermium veneni frigidi.

De Agrimonia. Cap. XXX

Diascorides. Agrimonia est herba oībus nota, quę dr̄ ferraria minor. Similis est in oīb. agresti pauperi vel herbę ammo. Sed in hoc discernitur, ꝙ caput superius habet latius, & florescit serius, nec florē facit ita fœniceū sed croceū. Radix est illi rotunda deorsum, ex qua dimittit croceū acrioris virtutis succū, qui alchumur in oculis nominatæ passioni conuenit, & nebulis oculorum. Nascitur in cāpis vel circa sepes. Radix eius dicitur eupatorium Græco nomine. Est enim diuretica valde. Quæ viridis trita antractas, idest pustulas malas curat. Ad serpentum quoq; morsus, & canis, & hominis rabidi, facit sic potata ad ventris dolorem & contra venena. Item vulnera cauterizata viridis sanat. Trita & imposita mirè dolori & tumoribus luxu cōcitatis valet. In serpentium morsu cum vino data venenum mirificè discutit. Ad percussum quoque ferro vel sude cum aceto imposita facit, verrucas tollit, & ad splenis dolorem. In cibo tamen sumpta splen consumit. Item ea quæ secundina sunt constricta apperit ac persanat. Radix eius desiccat. Et puluere vino aspersa omnes serpentinas passiones liberat. Ipsa quoq; radix in vino cocta & potata paraliticis prodest.

De Alcamia & altea & alga. Cap. XXXI.

Platearius vbi supra. Alcamia est herba in transmarinis partibus, & etiam in Sicilia copiosè inuenitur. Est autem frigida in primo, sicca in principio secundi. Et quia non vbique reperiri pōt, qui eam habent puluerizant, & sic per regiones deportāt, puluisq; subnigri coloris est: per annos tres seruatur, & hēt virtutem consolidandi, & extergēdi ac mūdificādi, valet ad mūdificationē cutis ad consolidationē quoq; vulneris, & ad tingendum capillos, vel vngues, ac alias partes corporis. Et siquidem velit aliquis eos tingere colore rubeo, distemperet eam cū aqua vel aceto. Si aūt nigro distēperanda est cū oleo, & pars inuncta siccari dimittat̄, vixq; postea recedit illa tinctura, nisi cum succo porrorū, & cantabrio & aceto. Auicenna. Alcamia alias artanita, habet capita sicut capita ciceris, & eius folia sunt sicut folia caulis, eiusq; radix est nigra radici rapæ similis, & illud ꝙ

de hac

de hac in opere medicinæ administratur, est radix eius. Sed hęc species quam diximus, non est illa quæ in tempore nostro cognoscitur. Nā illa quę nunc artanita cognoscitur est spina spissa ac breuis, quę radicē hēt qua lana lauatur. Est aūt inscisiuū & resolutiuū bonumq; doloribus iuncturarū, & vtriusque anchę, facit sternutationē ac vehemēter aperit nariū constrictionē & colatorij opilationē, cōfertq; singultui, ac fętū eiicit, eius decoctio valet pūcturis venenosis, & similiter syrupus eiusdē. Plinius lib. 27. Altea herba est habens folia verbanacę similia, quæ & peristereon cognominatur, caules tres aut quatuor foliorū plenos, floes rosę, radices albas, cum plurimum sex cubitales obliquas. Nascitur in pingui solo nec sicco: vsus radicis eius est ex vino vel aqua disintericis, aluo cita, & ruptis, conuulsis. Isidorus vbi supra. Alga est herba quę nascitur in aquis stantibus, dicta sic ab algore aquæ, vel eo ꝙ alliget pedes, quia crassa est foliis, aquam ex parte superantibus. Palladius lib. 3. In caulium plātatione dicit Columella plantarum radices alga marina inuoluēdas, viriditatis causa seruandę, fimo simul adhærente.

De aloe herba. Cap. XXXII.

ISidor. Aloe est herba succi amarissimi. Platearius. Aloe fit ex succo herbæ, quæ appellatur eodē nomine, hæc herba nō solū in Gręcia reperitur, & in India, & Persia, verum ēt in Apulia. Et succus vtilis est ad multa sicut dicetur infra. Dyascorides. Aloe succus est herbæ, quæ habet folia & squilla, sed pinguiora & latiora & rotunda, & circa ea habet spinas raras, virgam aūt habet similem anterico, florem album, & semen affodillo, odore graui, gustu amarum. Radicem habet vnam sicut lignum in India nascens plurimum, nascitur & maritimis locis & in Asia & in Yschuy, splendida, subrufta, lucida, sine lapide gustu amarissima. Citius emittit humorem dū halit. Radix eius inscisa succū emanat, vel herba tota cōtusa exprimitur, & siccatur: adulterat aūt mixto gūmi, qđ facile ex gustu & odore intelligit, & ꝙ non se partibus minutis soluit, & si manibus retētus nō cohęret. Virtus est ei stiptica, mediocriter calida & sicca nimis, vētrē mollit, putredinē purgat, flegma deducit. Plinius lib. 27. Aloe similitudinē hēt squillæ. Sed maior, & pinguioribus folijs, ex obliquo stricta. Caulis ēt tener est rubeus medius radice vna ceu palo in terrā demissa, graui odore, gustu amara, laudatissima ex India affert, sed nascit in Asia, nec vtunt ea nisi ad vulnera recētibus folijs, mirificè.n. cōglutinat, vel succo, ob id in turbinibus cadorū eā ferūt. Quidā & caulē ante maturitatē seminis inscidunt succi grā, aliqui & folia: inuenitur aūt & per se adhærens lachryma. Ergo pauimētādū cēsēt vbi fuerint sata, ne absorbeat lachryma: fuere q traderēt in Iudęa sup Hierosolymā metallicā eius naturā. Sed nulla magis īproba est, nec alia nigrior aut tumidior est.

De altea. Cap. XXXIII.

ISidorus. Altea est agrestis malua siue maluę uiscus. Sed altea dicitur, eo ꝙ in altum surgit. Viscus aūt ꝙ glutinosus sit. Ex synonimis. Altea, bismalua, euiscus, maluauiscus, ibicus idē est. Dyascorides. Altea siue melothi digestoriam & calefactiuam diaforeticam habet virtutem, folia sunt ei rotunda, cyclamino similia, flores habet similes rosis Hastam longam duobus cubitis. Radix est illi mustillaginosa, flos eius in mulsa, vel vino coctus ac tusus & impositus, vulnera curat, scrophas spargit, dolorem mitigat, neruorum tensiones relaxat. Apostema rumpit uel spargit, vulnerum cicatrices curari facit. Elixa vero ac trita cum axungia porcina, vel anserina & resina terębintina tumores stericos & effocationes medetur apposita. Elixatura quidem eius hæc omnia facit & secundinas excludit. Item radicis eius elixatura cum uino bibita in præsenti iuuat contra disenteriam & sanguinē reiicientibus ꝓp suam uim quādā stipticā, vnde multū cōgruit dissurijs, medicat calculosis, opitulat schyaticis & disentericis, & de alto cadētibus subuenit. Dolori quoq; dētiū opitulatur cū aceto elixa & gargasmo adhibita, semen eius viride ac siccū cū aceto & oleo tritū ac punctū, maculas tollit, morsibus venenatis occurrit. Elixatura quoq; seminis eiusdē disentericis & sanguinem reiiciētibus subuenit, & etiā in solutione ventris. Contra omnia venena opitulatur combusta bibita. Cicatrizat ēt caua vulnera cū melle trita, horū, s. q molles hn̄t carnes, vt sunt pueri fœminę eunuchi. Oēm ēt duritiem & rigorē mollit ac relaxat. Est & alterū genus agrestis alteæ folia hn̄s diuisa vt hierobotanus, & hastas quatuor aut tres, sed corīū hēt canabo simile, floręq; minutū rodo similem, radices albas & trāsuersas 5. vel 6. hn̄tes cubiti lōgitudinē, hæc tn̄ cū vino vel aqua bibita disentericis, & cōquassationibus subuenit. Sola in aqua decocta, & pota dolores intestinorū sanat die tertia, trita quoq; cū veteri axūgia, podagras sanat imposita. Omnesq; collectiones vel duritias, quæ nascunt in corpore aufert, decocta cū fenu græco & lini seminis polline imposita. Plinius lib. 20. Alteæ in oībus efficacior est radix, pręcipuè conuulsis & ruptis. In aqua cocta sistit aluū, in albo vino strumas & parotidas & māmarū inflationes & panos. Idem uino decocta folia eius quamlibet ꝑnitiosam tussim medentur. Hipocrates vulneratis ac sitientibus defectu sanguinis bibēdū dedit succū decoctę radicis. Ipsā uero vulneribus, cū melle ac resina. Idēq; cōuulsis laxatis tumētibus, & musculis neruis articulis imposuit, & asmaticis ac dissentericis in vino bibendā dedit. Auicēna. Altea nomē in Gręco deriuatū est ex pluriū iuuamētorū noīe, cuius natura calida est cū ęqualitate. In ipsa sūt lenificatio, & maturatio, & mollificatio, & resolutio. Semē & radix sunt in eius virtute fortiora plurimū exiccatiua & subtiliora, linit sup morpheā cū aceto: mollificat apostemata & ꝓhibet ea, & resoluit sanguinem & maturat uulnera. Confert apostematibus inflatis, & scrofulis & ualet ad duritiem matricis. Sedat dolorem iuncturarum, & propriè cum adipe anseris, cōfert etiam schyatici ac tremori, & attritioni lacertorum, & extensioni neruorum. Tumorem & inflationē resoluit, quæ sunt in palpebris. Semē eius tussi calidę cōfert, & facilè sputū efficit, prohibetque fluxū sanguinis, cū virtute suę stipticitatis: eius folia cōferūt apostematibus māmillę, & ponit in emplastris pleuresis & pipleumonię, eius quoq; gūmi sitim sedat. Decoctio radicis eius bibita confert urinę, & intestinorum ardori, & apostematibus ani.

De ambria, & ambrosia. Cap. XXXIIII.

PLinius, lib. 27. Ambria aliàs ambrosia vagi nominis est, & circa herbas alias fluctuans, unum fruticem densum ramosum tenuem trium fere palmorum habet, tertia parte radice breuiore, foliis rutæ. Circa imum caulem semen est vuis dependentibus odore uinoso. Qua de causa botris a quibusdam uocatur, ab aliis arthemisia. Coronantur illa Capadoces, & usus eius ad ea quæ discuti opus sit. Isidorus vbi supra ambrosia est herba quam latini apium siluaticum uocant. De qua Virgilius ait, ambrosięque comę diuinū virtute odorē aspirauere. Dyascorides: ambrosia quam botrin vel arthemisiam dicūt, frutex est multas habens uirgas tribus palmis longas, & folia initio minuta, rutę similia, virgę sunt planè fęminę. Et est quasi acinus odorē habēs uini, quæ nō florescit. Radix est tenuis, & lōga duabus palmis. In Capadocia nascitur, & quæ circa se inuenerit cōplectitur, virtus est illi stiptica, & oē corporis reuma prohibet cathaplasmati adhibita. Nascitur in locis saxosis, vel parietibus ex lapide fabricatis, hēt aūt folia scolopendriæ similia. Eiusq; folia multa sunt ex una radice ascēdētia, diuisa sicut polipodiū, subito ruffa & aspera, & desuper uiridis. Est aūt sine hasta, sine flore, sine semine: folia eius elixa cū aceto, & bibita diebus 50. splenem siccant. Eademque uino addito & ut cathaplasma imposita spleni singulare pręsidium est, stringiriis ac subglutionibus & hictericis prodest, bibita uero calculos frangit. Azon quoque maius quod omni tpe folia seruat uiridia dr̄ ēt bulcamon aut ambrosia, hastas hēt maiores cubito, in crossitudine pollicis, uirides ac pinguiores diuisas folia sup terrā expāsam inscisa, linguæ similia, superiora uero stricta sunt & spissa, & sicut oculis picta. Nascit in locis mōtuosis, ac testosis: multi & in tegulato tecto semināt eū: uirtus est ei stiptica & frigida, unde herpetis & igni sacro necessariè apponit, cū polēta trita pascentia vulnera & tumores oculorū medendo cōpescit, folia eius imposita cōbustionibus & podagricis est singulare præsidiū eadēq; cū polēta, & succus eius cū oleo roseo cephaliticis maximū ꝑstat effectū. Idē succus bibitus sphalāgionis morsus nō sæuire facit, & solutioni uentris & dissentericis principale existit remediū. Ipsaque cum uino bibita rotūdos lūbricos excludit, & succus eius cū lana imposita mulieris fluxū extinguit, eadēq; turbores oculis inuncti prohibet.

De anabulla & anagalla. Cap. XXXV.

PLatearius, ubi supra. Anabulla est species titimalli, quæ uirtutem habet dissoluendi & attrahendi, purgat principaliter flegma, secundario coleram: lac eius colligitur in medio ueris, & principio æstatis. Summitates eius franguntur, & inde guttæ lactis exeuntes in uase uitreo recipiuntur: cauendum est ne manus colligentis a lacte tangatur, quoniam exusta excoriaretur. Quòd si tangat locus solatri uel alterius herbæ frigidæ succo fricetur per annos multos efficacia seruatur in multa, per se autē non debet dari, quia nimis vehementer operaretur. Inde tn̄ medicinæ & aureæ pillulæ acuūtur multique medici neglectis oībus hoc acumine utuntur, tū ꝙ facilius hētur, tum ꝙ facilius laxat. Sed antequā alia medicina ex eo acuat, ita ꝑparandū est, ut eius malitia reprimatur. Plinius lib. 25. Anagallida aliqua acoron vocant, duo sunt eius genera Mas flore fœniceo, fœmina ceruleo, non altiores palmo, frutice tenero, foliis pusillis rotundis in terra iacentibus. Nascuntur in hortis, & locis aquosis, priorque floret cerulea, utriusque succus oculorum caliginem cum melle discutit, & ex ictu cruorem magisque cum attico melle iunctus pupillas dilatat. Et iō hoc inunguntur, quibus paracentesis fit. Iumentorum etiam oculis medetur. Succus eius purgat caput per nares infusus, ita vt deinde uino colluatur. Idē quoq; succus cōtra angues in uino bibitur. Mirū ꝙ fœminā pe-

cora uitant, at si decepta similitudine, quia flore distat tantum, degustauerint, statim eam in remedio quærunt quæ asila nuncupatur. Dyascorides. Anagallis quam multi acoron dicunt, duæ species sunt, vna quæ florem hiacinctinum profert, & fœmina est. Alia verò quæ flores pactili colorem habentes profert, & masculus est. Ambarum frutices sunt minores ac super terram expansi, sed quadratas virgellas habẽtes ad tyrsum cū tenui radice, semē desuper obrotundum habentes. Ambæ verò vulneribus effectum præstant humorem non admittunt. Infixa corporibus euocant, præsentia vulnera abstinent. Dolorem dentium prohibet succus eius, si pro dextro dente in sinistro nare fuerit immissus. Idem cum attico melle cocto adhibitus oēs causas vel caligines oculorū deterit siue vitiū eorū, qđ argema dr̃. Morsibus quoq; venenatis bibitus medetur, freneticis, & hidropicis, & epaticis ac renali passione defectis auxiliatur. Aluo tumenti imposita subuenit. Alias verò imposita si fuerit, inutilis est. Succus quoque naribus infusus, putredinem capitis purgat, habet.n. desiccatiuam virtutem absq; mordicatione, unctaque vulnera glutinat, ventrem quoque deducit, mulso admixtus, & potui datus, herba ipsa contusa, & imposita stirpes educit de corpore. Ex herbario. Anagallis succus melli permixtus æquis ponderibus, & naribus infusus, flegmata deducit, dentium dolorem sedat, faciem quoque mulieris claram, & densam reddit, facit etiam ad epilenticos, & mente alienatos.

De Ancusa. Cap. XXXVI.

ISidorus vbi supra. Ancusa est herba, cuius radix digitos inficit contrita. Sanguinei quoq; coloris est, vnde etiam pictoribus ad purpurā effingendam vel efficiendā in vsu est. Dyascorides. Ancusę duo sunt genera, vna siquidem habet folia lactucæ similia, sed acuta, & aspera, & integra, & spinosa. Radix est ei crossitudinem habens digiti, coloris sanguinei, in æstate digitos inficiens. Nascitur in locis cultis, habens in Aegypto folia super terram sparsa, virtus redarguentis est radix medetur cōbustionibus, cera, & oleo additis. vulnera renum optime curat, ignē sacrum cum polenta extinguit, maculas corporis, & lepras cū aceto imposita emundat. Supposita menstruis imperat. Abortum facit. Eius elixatura rectè mulierū stericis adhibetur, nefreticis aut spleneticis opitulatur, & cū uino febrientibus. Eius quoq; folia ventrem stringunt cū uino bibita. Ipsius herbæ coctio mēbrū arcuatū sanat. In oleo decocta, & admixta cerę apponit vstionibus, & vlceribus difficile cicatrizātibus. Alia est herba q̃ multi dicūt alcibiadon, supradicta minor, habet.n. folia minora, sed aspera, virgasq; similes, sed tenues, sup quas florē purpureū vel pheniceum ꝑfert. Radices habet ruffas, & oblongas. Nascitur in locis arenosis, vnaq; virtus est radici, & foliis. Morsibus venenatis occurrunt, mādūcata, bibita, & in collo ligata, vim venenatorū nō admittunt. Folia masticata si conspueris serpentē necabis. Est ēt alterū genus ancusæ supradictis simile, sed minus habet semē, & pheniceū colorē, & hoc similiter masticatū, & consputū, celerē serpentibus infert mortem Radix eius cū cardamo, & isopo bibita, lūbricos latos excludit. Ex herbario. Ancusa duplex est, vnā quā affabatā uocāt, alia q̃ maximè medicinæ apta est, hæc inter ra ꝑssa, spinosis foliis sine caule nascitur, & mense Februario legitur. Radix eius in oleo decocta, & cera facit ad combusturas.

De Aristolochia. Cap. XXXVII.

ISidorus. Aristolochia dicitur eo quòd, mulieribus fętis optima esse comprobetur. Nam post partum supersessa matricē beneficio vaporis expurgat. Huius genera sunt duo, una dicitur rotunda, eo quòd radicem habeat rotundam. Altera verò lōgam habet, cum ramis, & foliis longioribus. Quam etiam dactilinam vocant, eo ꝙ radice sit robore digitali, & longa. Plinius li. 25. Aristolochię nomen inter nobilissimas herbas grauidę dedisse uidentur, quam esset ariste tecuses. Nostri malum terræ uocant, & quatuor eius genera seruant, unum tuberius radicum, rotundis foliis inter maluam, & hederam, nigrioribus ac mollioribus. Alterum, mascula radice, quatuor digitorum longitudine, baculi crassitudine. Tertium verò longissimæ tenuitatis, vtis nouellæ, cui sit præcipua vis, omnes colore buxeo, caulibus paruis, flore purpureo. Bacculas ferunt paruas vt capari, valent radice tantum. Est etiam quarti generis, quæ uocatur pistolochia, tenuior quam proximè dicta, radicis densis capillamentis crassitudine iunci plenioris, hanc quidam pollyrrhison vocant. Omnium medicatus est odor, sed oblonga radice, tenuiorique gratior. Carnosi enim est corticis, unguentis conueniens nardinis. Locis nascuntur pinguibus, & campestribus. Effodere eas messibus tempestiuum, ita desquamato terreno seruantur. Maximè verò laudatur pontica, & in quolibet genere quoque ponderosissima, medicinis aptior est. Rotunda contra serpentes. Oblonga in summa gloria est etiam modo, a conceptu admota uuluis in carne bubula mares, ut traditur, figurat, piscatores Campaniæ radicem illam, quæ rotunda est, uocant uenenum terræ. Hanc uerò confusam immixta calce mari sparsere, mira cupiditate pisces aduolant, statimque exanimati fluitant. Radix pota ex aqua, eius quæ polyrrhisos uo catu, conuulsis, contusis, ex alto præcipitatis, esse traditur utilissima. Semen verò pleureticis ac neruis confirmare, & excalefacere. Eadem satyrion est. Idem in lib. 25. Aristologia putrida vlcera curat, solida expurgat cum melle, ferrum & æs extrahit, infixa corpori omnia, pręcipueque sagittas, & ossa fracta cum resina. Auicenna. Aristologia duplex est. Quædam est longa, quædam rotunda. Et quædam est similis palmiti uitis rotunda, quæ dicitur fęmina. Et est etiā ex longa, & rotunda, & est fœmina cuius folia sunt similia foliis planta, quæ dicitur susos, quæ est maneries uolubilis. Et est boni odoris cum acuitate, & ad rotunditatem declinans tenera, habēs ramos plures ex una radice longos. Et inter flores eius est quoddam rubeum fœtidi odoris pileatam habens formam. Longæ verò, & est masculus, folia sunt longiora, & unusquisque tyrsus habet longitudinem unius palmi, purpureum habens florem fœtidum, super quem apparet simile quoddam flori priori. Et radix eius in longitudine est unius palmi, & crossitudinem digiti habens. Et eius quæ vitis palmiti similis est longæ, tyrsi sunt parui, & folia sunt sicut folia semperuiuæ, & eius flos est sicut flos ruthę, & ipsius radix est superfluę longitudinis crossum habēs corticem, quo venditores medicinarum utuntur in creatione oleorum. Omnes eius species sunt calidæ in quarto gradu, siccæ in secundo. Est autem abstersiua, & aperitiua, subtiliatiua, attenuatiua, attractiua Et longa quidem in nascentibus, & ulceribus dignior est, quia calidior, & magis abstersiua, sed in reliquis operationibus rotunda. Confert autem morpheæ, & abstergit dētes propriè rotunda. Mundificat quoq; pectus, & pulmonem, & cōfert dolori lateris cū aqua bibita. Mūdificat aūt ulcera sordida, & excoriationi generat carnē propriè lōga, prohibet fraudē veterū putridorū. Confert etiā puncturæ scorpionis, & ad alia multa proficit. Platearius ubi supra. Aristolochia utraque calida in primo gradu, & sicca in secundo. Rotunda magis competit medicinæ, & radix magis, quām folia. Habet autem virtutem dissoluendi, consumendi, & expellendi uenenum: puluis etiā eius vulnere vel fistula mortuam carnem corrodit.

De Arnoglossa. Cap. XXXVIII.

Sidorus. Arnoglossa est idem quod agni lingua, scilicet herba, quæ a Romanis plantago dicitur eo, quòd planta eius cito terræ adhæreat, & hac multi pro olere uescuntur. Platearius. Arnoglossa siue eptapleuros nomen sumpsit a similitudine agninæ linguæ. Nam Græci arnon dicunt agnum, glossos linguā, uel quia sepe adnata habeat germina in longitudine septem costis similia, ideo eprapleuron uocatur, latinè verò plantago nominatur. Eius genera sunt duo, maius scilicet polipleuron, & aliud quod est minus, & illud quidem, quod minus est, habet folia minuta, & angusta, & lenia. Eiusque uirga multos habet angulos ad terram inclinata, florem habens uiridem, & super ipsam uirgam semen. Nascitur autem in locis carduariis. Alterum genus plātaginis habet folia lata, & neruosa, huius uirgæ sunt ruffæ, unius cubiti longitudine a media uirga usque sursum et semine plenam, radices habet multas, & teneras, & asperas, & albas, ad unius digiti crossitudinem. In uallibus nascitur, & in locis aquosis, & in hortis, & in pratis. Melior est tamen major, virtus est ei in foliis sicca, & stiptica. Cathaplasma adhibita sordida uulnera purgat, & reumata purgat, & siccat profluentibus sanguinem occurrit, maculas nigras curat, & ad cicatrices vulnera facile ducit. Semen eius tusum, & in puluerem redactum, sanat uulneri aspersum, & ustionibus est singulare præsidium. Morsibus caninis auxilium præstat, & scroffis ac tumoribus, maximè si cum sale imponatur. Tosta uerò folia eius cum aceto, & sale dissentericis acceliacis opitulantur, maximè si cum lenticula adhibeantur. Cocta iterum subueniunt hidropicis, & epilenticis prosunt, & asmaticis. Succus eius gargarismo purgat sordida oris uulnera. Idem extinguit sacrum ignem, cum absinthio, & cymolea mixtus, & fistulis medetur, per clistere adhibita, dolori aurium infusus medelam præstat, oculorum quoque dolores mitigat. Collirius necessariè miscetur, gingiuis sanguinem abstinet, ptisicis, & sanguinem reiicientibus adhibetur, dissentericis quoque clistere adhibitus maximum præsidium est. Effocationes stericas cum lanis adhibita soluit, & matricis reumatismum similiter suspendit. Semen eius cum uino bibitum uentris solutionem stringit, ac reiicientibus sanguinem mire proficit. Herba ipsa cum uino uel aceto cocta, id confert. Elixatura quoque radicis eius omnia supradicta facere potest. Cruda commasticata dentium dolorem ac uesicæ mitigat. Minor etiam planta ualet ad multa, prout sub hoc nomine plantago dicetur inferius.

De Arthemisia. Cap. XXXIX.

ISidorus. Arthemisia est herba Dianæ a gētibus consecrata, vnde & nuncupata. Diana siquidem Græcè arthemis dicitur. Plinius libro 25. Arthemisiam, quæ anthea Parthenis vocabatur, ab Parthem id cognominatam sicut quidam putant, quoniā priuatim fœminarum malis medicatur. Absinthii modo fruticosa est, maioribus foliis pinguibusque. Duæ sunt eius species. Altera quidem latioribus foliis. Altera verò tenuioribus foliis, & nō nascens nisi in maritimis. Idem li. 26. Arthemisiam, & elelisphacum alligatas qui habet uiator, negatur lassitudinem sentire. Arthemisia naturæ muliebri medetur ex oleo hyrino vel fico trita. Aut cum mirra apposita. Eiusdem quoque radix pota in tantum purgat, ut partus enecatos extrahat. Decoctum ramorum eius menses, & secundinas insidentibus. Ad eadem omnia prosunt eius folia potu vel imposita ventri vna cum farina ordeacea. Platearius ubi supra. Arthemisia, quæ alio nomine dicitur mater herbarum, calida est, & sicca in secundo gradu. Huius folia magis competunt medicinæ, quàm radix, ualet autem contra sterilitatem mulieribus factam ex humiditate. Nam si ex siccitate potius obesset, valet etiam ad alias mulierum causas. Idem contra emigraneam, & cephaleam. Dyascorides. Arthemisiæ sunt duo genera, vna est fruticosa similis absinthio, folia maiora, & pinguiora habens, & hastas longas, hoc nascitur in maritimis locis lapidosis, & sabulosis, floret autem æstate floribus albis paruulis, graue olentibus, amaris, alia verò in mediterraneis nascitur, vnam habens hastam foliis plenam, florem melinum, & tenuem atque iucundiorem, habet autem vtraque virtutē acerrimam, purgatiuam, tenuantem, calidam, leptomericam, & multis ualitudinibus remedium præstat. Macer. Herbarum matrem dedit arthemisia, nomen, præcipuè morbis mulieribus ista medetur. Menstrua deducit eius decoctio sumpta. Hæc matrixque facit, si sæpe fouetur eadem. Vel si cruda mero sociata terendo bibatur. At si trita matris super aluum nocte ligatur, Pellit abortiuum potu uel subdita tantum. Duricias soluit stericas pellitque tumorem. Vrinam potata ciet, lapidesque repellit. Ictericosq; iuuat cum vino sæpius hausta. Hanc adipi iunctam strumis apponere laudat. Plinius, atque iubet cum vino sumere tritam. Hic opium nimium si quemquam leserit haustum. Subuenit eximie, si vino iuncta bibatur. Affirmat quidam quisquis gustauerit illam. Quòd nullo valeat nocuo medicamine lædi. Et quòd eum morsu non appetat ulla ferarum. Radix illius collo suspensa rubetis. Dicitur, & cunctis nociuis obsistere ranis. Succus adhuc eius cum vino proderit haustus. Si musto contrita recens seruabitur herba. Vinum prædictis reddit medicabile morbis. Et sapor est, & odor vino gratissimus illi. Confortat stomachum sanat precordia sumptum. Et multis aliis affirmāt vtile causis.

De Asa, & asaro, & asclepia Cap. XL.

AVicenna. Asa quidem duarum specierum est, quarum vna est fœtida, & altera odorifera; nec fortem odorem habens. Calidior eorum est fœtida, & est herba vehementis igneitatis in se tota, plurimum huius speciei est carmen se, & almaroth gumma, de qua scilicet inter aliàs gummas dicetur infra. Et est calida in principio quarti, sicca in secundo, frangit ventositates, & effugat eas propter suam resolutionem, & est cū hoc inflatiua. Inscidit, & resoluit sanguinem congelatum in vētre. Confert alopiciæ ilinita cum aceto, & pipere, & quando administratur in cibariis facit bonum odorem, & abscindit verrucas, quæ sunt ut claui. Cum insciduntur rectè apostemata fraudulenta mortificantia membrum, & ponitur asa super ea, cōfert, & est bona in cura dubelet apparentium, & occultarum. Confert impetigini. Quando bibitur cum aqua granatorum confert contrioni lacertorum, & confert doloribus neruorum sicut tetano, & paralisi. Confert dentibus, & habet operationem peonie in epilensia, & cum ex ea fit gargarismus eradicat sanguisugam gutturi annexā, est bona initio aquæ alcosol facto ex ea cū melle. Valet & ad plura alia. Isidorus. Asarum nascitur in vmbrosis montibus, herba floribus casie similibus. Inestque flos iuxta radicem purpureus in quo semen continetur vuarum simile, radicibus pluribus ac tenuissimis, & benè redolentibus, & est virtute similis nardo. Dyascorides. Asarus est quam multi nardum agrestem appellant, habet folia hederæ similia, tenuia & rotunda, florem inter folia iuxta radicem purpurei coloris in similitudinem iusquiami. Semen vero simile uuis, habet & radices plurimas tenues atque nodosas, & geniculosas similes agresti, idest gramini odore suaues, ac linguam remordentes cum feruore sufficienti. Habet enim calefactores vires, & cum acrimonia rixantes, unde urinam, & menstrua prouocat. Ad totum & corpus facit, cum uino, & oleo iuunctum calefaciendo. Dyuretica est, hidropicis, & schyaticis prodest. Pota cum mulsa ventrem purgat sicut elleborus albus. Miscetur quoque diuersis oleis odoratiuis. Nascitur autem in locis umbrosis, & montuosis in Frigia, & etiam in Ponto vel Italia. Auicenna. Asarum est herba habens semina plurima cuius radicum nodus est tortus, & assimilatur piperi boni odoris linguam mordicantis, habet florem inter folia apud radicem suam, cuius color est purpureus similis flori iusquiami. Radix eius est magis iuuans, quā aliquid qđ in eo fit, & eius virtus est virtus acori uel in eo fortior. Ex eo melius est, quod subtilis odoris est. Nam calidum est, & siccum in tertio gradu, & dicitur, quòd siccitas eius est maior caliditate ipsius. Operit, & sedat omnes dolores intrinsecus proprieque infusio eius, & subtiliat, & resoluit, membraque frigida calefacit. Confert etiam schyaticæ ac dolori aurium antiquo & propriè ipsius infusio. Confert iterum crossitudini corneæ, & opilationi epatis, eiusque duriciei, denique confert eius infusio ictericiæ, & hidropisi, eiusque iuuamentum est maius in febribus, & confert duriciei splenis, vesicam & renes prouocat eiusque potio sicut elleborus albus in purgatione ventris cum aqua mellis soluit. Plinius libro 21. Asarum esse salutare iecoris tradi vitiis, axungia sumptū in emina mulsi myrti aluū purgat ellebori modo, hidropicis quoque prodest, ac præcordiis vulsis & morbo regio. In musto si addas facit uinum urinis ciēdis. Cum folia mittit in umbra effoditur atque siccatur. Idem in libro 27. asclepia est herba habens hederæ folia, ramos lōgos, radices numerosas, tenues, odoratiuas, flos eius aureus, granæ semine, serrulatum. Nascitur in montibus. Radices eius medentur torminibus. Contraque serpentum ictus, ualet non solum modo, sed etiam illitum.

De Baccari, & barba hircina, & basilica. Cap. XLI.

DIascorides. Baccaris herba est odoratiua coronis apta, folia habens aspera, & lata interscisa. Cui uirga est vnius cubiti longitudinis, angulosa, ramis asperis plena, florem habet purpureum, & pinguem, & albidum, & odoratum. Radicem habet similem elleboro albo, odoremque similem cymiano. Nascitur in locis humidis, & asperis. Radix eius in aqua cocta conquassationibus, & de alto cadentibus opem fert bibita. Tussientibus etiam medicatur, urinam prouocat, supposita menstruis imperat, morsibus uenenatis occurrit. Cum uino bibita idem præstat, unctionibus quoque bene miscetur præ odore, uirtus est ei stiptica, & digestibilis, imposita tollit dolorem capitis, tumorem oculis amputat, alopicias succo emendat. Mammarum tumorem imposita spargit, ignem sacrum extinguit. Eius herba somnum inducit. Plinius libro 21. Baccar quam aliqui ex nostris perpensam vocant, auxiliatur contra serpentes, & contra epyforas, & capitis dolores atque feruores, imponitur & mammis a partu tumentibus, & egylopis incipientibus atque sacris ignibus. Est etiam epaticis, conuulsis, & suspiriosis salutare, radicem eius decoctam bibere, laterum quoque punctiones tollit, vesicæ calculos pellit. Cum diaplasmate tunditur, & odoris gratia uestibus inseritur. Eius etiam odor somnum gignit. Auicenna. Barba hircina par habet caliditatis, & frigiditatis, imo frigiditas eius est in fine primi gradus, & siccitas ei⁹ vehemēs ad tertium perueniens. Stiptica est usque ad terminum, & radix eius est fortioris stipticitatis Ponitur in tyriaca ad constringenda membra. Succus eius est in stipticitate seminis rosæ, folia eius cum exiccantur uulnera ulceraque consolidant, & ulceribus antiquis conferunt. Ipsius quoque flos in omnibus istis est fortior. Radix eius est ex medicinis aurium sordiciem abstergentibus, itemque ulcera desiccantibus, & odoratui conferentibus, flos eius, & folia, & radix quodcumque fuerit bibitū cum aqua ordei, pulmonis ulceribus confert, eiusque succus sputo sanguinis prodest. Confortat hæc herba stomachum, & prohibet effusiones materierum ad ipsum, proprièque succus eius Est etiam medicina fortior ad intestinorum ulcera, quando bibitur flos eius proprieque succus cum uino. Ad fluxum quoque sanguinis ex matrice ualet in modum emplastri superpositus aut etiam bibitus. Ex herbario. Basilica est herba filici similis, foliis longioribus, & angustis, guttis nigrioribus, & asperis. Radix eius pedi vrsi similis est, florem crysoticum habet, hæc omnes basiliscorum violentias obtinet, & qui secum illam habuerit eos obtinet, ad omnes quoque serpentium generationes tutus erit, sed qui eam legit, ab omnibus mundus erit.

De Borith, & bocratione ac botri. Cap. XLII.

GLosa super Hieremiā. Borith herba fullonum dr̄, quæ in palestina in humidis, & uirentibus locis nascitur. Eādē uim quam & nitrum habet ad lauandas sordes. Dyascorides. Cocracion quia risum adducit si quis eam manducauerit, multi apium risum uocant: Huius species sunt quatuor, una habet folia coriandro similia, sed latiora, & alba, & pinguiora, florem uerò melinum aliquando purpureum, uirgamque non longam, sed breuē. Radicē albā, & non amaram, in modum ellebori fissam,

virtus est ei inscida & exulneratiua, locis aquosis nascitur, vulneribus cum axungia siue sale imposita, putredines ac sordes expurgat. Sed non diutius in loco stare debet ne carnem sanam vulneret. Hæc eadem, quæ steleſta dicitur, cum fimo porcino trita, & imposita scrophas formiculas, & apostemata intra paucas dispergit horas. Secunda est tyrsi longioris, foliis hirtis, multisque locis inscisis, gustu acerrimis, hæc multa in Sardinia nascit, quam dicunt apium agreste, eique virtus est inscida valde. Tertia species est habens folia paruissima, & incendiosa, tetri odoris, cum floribus aurosis, brocationis genus, quod scatiten dicit, & locis sabulosis, & campis arenosis nascitur. Radix eius articulo similis est, quæ radiculas paucas, & tenuissimas habet: hæc herba cum radice sua, & cum aceto mixta, & imposita, cicatrices nigras colori proprio reddit: luna crescente cum in signo tauri vel scorpionis fuerit, prima pars in collo ligata, lunaticos sanat. Quarta species florem lacteum habens: omnes cum foliis, & radicibus vulneratiuę sunt, & scaroticæ, unde cum dolore exulnerantes impositæ vngues leprosos tollunt, idest verrucas expurgant, stigmata quoque auferunt. Alopiciis medentur, & ipsorū elixatura fomēto pernionibus opitulatur. Radix eius sternutamenta prouocat. Sicca verò adhibita dentium dolorem sensim auferendo tollit, folia eius cathaplasmate imposita cruda vstulationem absque scara faciunt, siquidem vrendo exeunt. Tyrsus quoque naturaliter facit ad omnes leprosos, & crepaturas cutis quas Græci stigmata uocant. Secundum alios hæc herba similis est cicutę, crescens in modum ferulę, florem in summo aurosum ac splendidum habens, radicem subalbidam, & longam, in locis humidis nascens. Habet autem vires causticas, & vlcerantes. Plinius li. 25. Ramunculum uocamus quem Græci botrachiō, cuius genera sunt quatuor, unum pinguioribus quasi coriandri foliis accedentibus ad latitudinem maluæ, liuido colore, gracili caule, & alba radice. Nascitur in limitibus humidis, & opacis. Alterum genus foliosius pluribus foliorum inscissuris, altis caulibus. Tertium est minimum graui odore, aureo flore. Quartum est huic simile, sed luteo flore. Omnibus est uis caustica, si cruda folia imponantur, pustulas vt ignis faciunt. Ideoque ad lepras, & psoras utuntur his, & ad tollenda stigmata. Omnibus miscentur causticis. Alopiciis etiam imponunt celeriterque remouentes. Radix in dolore commanducata diutius rumpit dentes. Eademque sicca conscisa sternutamentum est. Nostri etiam herbarii strumam vocant, quia medetur strumis, & pannis parte infirma suspensa. Dyascorides. Botris herba est fruticosa, tota super terram sparsa, colorem melinum habens per interualla fruticata, virgę huius in omnibus ramis semine plenę sunt, foliaque cū maximo, & bono odore, ideoque multi pro suauitate odoris cā rebus aliis adiungunt. Nascitur in locis cultis, & spaciosis, quæ cum uino bibita prodest orthopnoicis. Capadoci verò illam dicunt ambrosiam, alii arthemisiam. Succus eius in balneo bibitus ictericis colorem reddit.

De Brancha vrsina, & brionia. Cap. XLIII.

Platearius. Brancha vrsina est calida, & humida in primo gradu, virtutem habet mundificandi, maturandi, & lenificādi. Contra frigida apostemata eius folia cum porci axungia teruntur, & supponuntur trita, & in aqua decocta. Contra uitium splenis, & ariditatem neruorum fit ex eadem cōtrita, & in oleo diu macerata cera colaturæ addita vnguentum, folia uerò recentia semper in vnguentis sunt ponenda. Isidorus. Brionia est herba quædam quam latini vocant albā vitem vel a coloris qualitate, vel quòd eius radix contrita, & infricata corpori tenériorem, & candidiorem reddat cutem. Nam & succus baccarū eius, lac siccis reddit uberibus. Dyascorides ampelosleuce vel brionia habet hastas, & folia uiti nostræ similia, sed aspera, & minora. Capriolis quoque similes sunt implicantes se, semenq; eius est vuæ simile rarum, & fuluū. Foliis, & hastis eius, & radici virtus est inscida, vnde vulneribus chiromis medicatur, superposita vulnera, & cancros ad sanitatem perducit. Radix eius colorē bonum corpori reddit, liuorem & panaricia emendat. Cum uino in cathaplasmate adhibita duricias apostematum ossaque corpori infixa eiicit. Medicaminibus stipticis necessariè commiscetur, epilenticis bibita toto anno præstolatur. Simili modo accepta prodest apoplexiæ, & stomaticis præsidiū est singulare. Morsibus venenatis occurrit, abortum facit, & plus accepta maniam adducit. Secundinas deponit, vrinam prouocat addito melle ut electuarium datur. Sicque dispnoicis, & effocationibus opitulatur. Tussim, & dolorem lateris compescit, de alto cadentibus, & conquassationibus maximum remedium existit. Cum aceto bibita splenem siccat. 30. diebus accepta. Cum caricis quoque factum cathaplasma facere potest omnia suprascripta, in aqua cocta, & fomento adhibita, ictericos purgat. Succus eius cū mulsa bibita, omnia suprascripta facere nouit, & flegma deponit. Caprioli eius in uino elixi, & comesti, ventrem, & urinam mouent. Semen eius tritum ac perunctum scabiem, & leprosos curat, & lac mulieribus præstat. Succus quoque baccarum eius lac siccis reddit mulieribus. Radix proiectoriam, & extenuatoriam habet virtutem, & desiccat mediocriter. Ideo splenem resoluit in sclyro si posita fuerit. Extrinsecus autem suprapostia cum ficis scabiem, & lepram sanat. In cibo etiam pro splene datur, ac per urinam splen digeritur. Hæc herba denique tam laudabilis esse probatur, ut tyriaca potione misceatur.

De Buglossa. Cap. XLIIII.

Isidorus. Buglossos a Græcis est dicta, eo quòd asperrima folia in modū linguæ bouis habeat. Quæ mirū in modū ob sapientiam nutriendam a ueteribus infundenda uino memoratur. Conuiuiis quoque hilaritatem præbere fertur, & etiam procolere sumitur. Plinius libro vigesimoquinto. Buglossos folia habet bouis linguæ similia, super terram sparsa, & aspera, & nigra & minora. Quæ uino mixta animi voluptates auget, & uocatur euphrasinum, fluitiones quas Græci rheumatismos dicunt sedat, & schyaticis cum aqua bibita singulare præsidium tribuit. Auicenna. Lingua bouis est herba lata habens folia. Et canna eius est plana, cuius rami sunt vt pedes locustarum, & color est ex viridi, & citrino, administranda est autem in medicina, illa quæ crossa habet folia, super quorum faciem sunt puncta, quæ radices spinorum aut pilorum exeuntium ab ea. Proxima est æqualitate in calore, ad caliditatem enim paruam declinat, & est in fine primi gradus in humiditate. Quæ autem sicca est, minoris est humiditatis: uirtus eius est, quæ adusta est alcula, quæ sunt in infantibus remouet, & inflationem oris sedat. Est etiam lenificatiua pectoris, & confortatiua cordis. Bona melancoliæ ex solicitudine ac tremori cordis in vino, & dispositionibus melancolicis. Quidam in potu tribuunt eam ad tremorem cordis calidam. Confert etiam tussi, & asperitati cannæ proprieque cocta cum zuccaro, & idromelle. Macer. Lingua bouis Græco sermone buglossa uocatur. Hæc coleram rubeam nimio feruore perustam. Purgat cum vino si fuerit sumpta frequenter. Cardicam colore quam fecit copia nigræ. Consimili potata modo curare valebis. Pulmonum nocuos humores detrahit hausta. Mixtus aquæ tepidæ succus si sumitur eius. Vim memorem cerebri dicunt seruare periti. Vinum potatum quo sit macerata buglossa. Lætos conuiuas decoctio dicitur eius. Reddere, si fuerit inter conuiuia sparsa.

De Bupreste ac butalmo. Cap. XLV.

Plinius libr. 22. Buprestim, magna constantia Græci in laudibus ciborum etiam habuerunt Idemq; remedia tanquam contra venenum prodiderunt. Ipsum quoq; nomen est indicio, bonū esse venenū quos ea degustata diffecari, aliàs diffilire fatentur. Quapp nec de hac plura dicemus. Isido. vbi sup. Butalmon habet florem croceum oculo bouum similem, vnde & a Græcis accepit nomen. Est aūt caule molli, folijs similibus Coriādri. Nascitur iuxta muros ciuitatum. Plinius lib. 25. Butalmon oculis bouum similis, folio fœniculi, circa oppida nascitur fruticosa caulibus, qui & decocti māducantur. Quidam eam calchian vocant, hoc cum cera sciromata discutit. Dyascorides, Butalmos est herba antuni similis, lænes emittens tyrsos, & folia tenuiter scissa & mollia, maratro similia, flores habet nigros ac vehemēter splēdentes, & in oculorum similitudinem rotūdos, vnde & nomē traxit. Nascitur in ciuitatibus, flores eius aut folia trita, & aceto vel cerato addita, pustulas, & duritias spargere prohibentur. Aliqui vero affirmant, ꝙ si postquam lauatur quis eam biberit, bonum colorem restituet, & maximè arcuato morbo infectis: acris est herba, & ideo dyaforetica. Tyrsi eius in cibum sumuntur. Est ēt huius species mollis, folijs Coriandro similibus, nascēs iuxta muros ciuitatis, viridis, vel arida cū vino sumpta ofcedinē oris purgat, dentium dolores, vel si nutauerint succus, vel puluis eius cum vino sumptus mirifice sanat, viridis quoque cū sua radice trita & cum optimo vino sumpta, paralisim curat, eiusq; succus pro viribus potui datus ventrem purgat. Præterea splenecticis, aut paraliticis data proficit. Eiusq; flos comestus omni tempore anginam hoc est synauten pati non permittit.

De Calamo agresti, & aquatico. Cap. XLVI.

Actor. Calamus est arundo vel arundinei generis. Sed est etiam calamus aromaticus de quo suo loco inter arbores aromaticas dicetur inferius. Isidorus lib. 16. In stagnis Indicis arundinés calamique dicuntur nasci, ex quorum radicibus expressum suauissimum succum bibūt Indi, vnde & Varro. Indica non magnum in arbore crescit arundo. Illius. & lentis premitur radicibus humor. Dulcia cui nequeant succo concedere mella. Glo. super Isaiam. 12. Calamus de quo charta fit medullā habere videtur, & nō esse uacuus, sed fragilis est, & cito marcescit, unde scriptum est: calamus, & iuncus marcescit. Diascorides. Ca-

des. Calamus agrestis maior est in omnibus agaricis. Quem si comederint animalia citius infert mortem, & maximè ille, qui nascitur in Babylone, & in Parnaso: hastas habet multas, folia hæderæ similia, flos eius albus, & odoratiuus, semen verò minutum, & bonum. Radices quinque vel sex habet albas, & longas, & dulces, vnius digiti crossitudinem habentes. Ex eius elixatura conficitur medicamentum, quod tollit caligines oculorum. Elixatura radicis eius tantum potest quantum & radix. Semẽ eius diureticum est, nauseam prouocat, ventrem stringit. In Sicilia nascitur, quæ bouem impiguat, si fuerit viridis comesta.

De Calamento. Cap. XLVII.

PLatearius. Calamentum est herba, quæ alio nomine dicitur nepita. Calidum est, & siccum in tertio gradu, melius est mõtanum, quia magis siccum. Cum flores producit debet colligi, ac per annum potest seruari, habet autem virtutem dissoluendi, & consumendi, & confortandi. Contra tussim frigidam, & antiquum asma, datur vinum decoctionis eius, & liquiritiæ, & vuæ passę vel ficuum siccarum. Ad hoc quoque potissimum est electuarium, quod dicitur dyacalamentum. Præterea contra prædicta datur puluis eius, & cum ouo sorbili, crispillę quoque fiunt de farina ordei, & puluere calamenti. Contra dolorem quoque stomachi ex frigiditate, & intestinorum frigiditatem, vtatur patiens in cibis puluere ipsius, & vino decoctionis eius: valet etiam inunctio circa renes contra tenasmon, ex flegmate nitreo vel alio humore frigido, prodest iterum contra reuma frigidum, si vngatur occipiti, & contra uuluę relaxationem in gargarismo. Auicenna. Calamentum aliud est fluuiale aliud est montanum, isopo simile in sapore, & similiter eius folia sunt ei similia. Est & alia species eius, quæ nominatur, albaiuni, & alia, quæ dicitur calamentum hirci, eiusque virtus est sicut virtus aliorum acris. Calamentum quidem est substantiæ subtilis, & montanum fortius fluuiali. Subtiliat fortiter acuitate sui, & amaritudine, & propriè siluestre, propter hoc est rubificatiuum, & vlceratiuum. Cumque bibitur solum, prouocat sudorem, & calefacit vehementer per id, quod extrahit e profundo corporis, & inscidit, & exiccat, & calefacit valde. Quando recens decoquitur cum uino, & fit emplastrum ex eo, vestigia nigra remouet a corpore, & occultationem, quæ accidit sub oculo. Montanum confert rupturę atque rasurę intestinorum, fitque balneatio ad pruritum, & scabiem ex eius decoctione: potus decoctionis eius contritioni lacertorum in carnibus suis, & extremitatibus, ex eo fit emplastrũ ad epaticam, & sch yaticam, adurit autem, & permutat complexionem, & extrahit de profundo. Et quando comeditur, & bibitur post ipsum aqua casei diebus continuis, confert elefantiæ atque varicibus. Bibitum quoque confert spasmo, & linitur ex eo podagra, & confert suffumigatio cum ipso, confert etiam potus eius lepræ, non tantum sua resolutione sed sua subtiliatione, & etiam inscisione. Præterea succus eius interficit vermes in aure, & in ipsa est uirtus faciendi sodã. Montanũ quidem cõfert oris ulceribus, & extrahit superfluitates ex verisq; naribus. Qđ adustum est de albaiuni gingiuas stringit. Confert etiam decoctio dilationi anhelitus, & est fortis in extractione humorũ viscosorum, & crossorum ex pectore, propriè cum comeditur cum ficubus. Confert etiam dolori laterum, & quidem fortius est illo montanum. Calamentum hirci confert cordis tremori. Confert etiam paucitati appetitus, ac debilitati stomachi, propriè siluestre, confert etiam patientibus ictericiam cum absterſione, & apertione ac subtiliatione sua, etiam colicam patientibus, & melancolicam. Confert etiam hidropisi qñ comeditur cum ficubus. In montanis quidem est virtus faciendi appetitus cibi, & succus eius confert hidropisi. Calamentum hirci cum croco super splenem in emplastrum extenuat eum. Est etiam vehementer cõferens stomatico, cordis tremori, & nauseæ conturbationi: eius decoctio prouocat vrinam, & confert pungitiuo ventris dolori, & colicę passioni. Tritum ac decoctum, & bibitum cum melle prouocat menstrua, & qñque facit vomere flegma, valet etiam herba contra morsus, & punctiones ac venena: secundum quosdam abscindit coitum, & pollutionem prohibet, ventremq; siluestre soluit sufficienter, confert etiam matrici, ac vermes interficit, & montanum solutione coleram nigram educit.

De Camedria. Cap. XLVIII.

ISido. Camedrios appellata est a Græcis, ex eo quòd sit breuis, ac per terram strata. & munita foliis paruissimis. Platearius ubi supra. Camedrios appellatur quercula minor, sicut camitheas quercula maior, vtraque calida est, & sicca ĩ tertio gradu, & similis est illarum uirtus, habentque uirtutem, & diureticam, & mundificatiuam. In fine veris cum flores producunt debent colligi cum foliis, & floribus, abiectisque radicibus in vmbra desiccantur, ac per annum in efficacia multa seruantur, valent contra stringiriam, & dissuriam, & flegmaticam passionem, & contra splenis, & epatis opilationem, & iterum contra uomitum factum ex anastropha vel ex aliqua causa frigida, cum melle datus earum puluis, lumbricos necat. Optimum est etiam contra catarrum, si pulueres iidem in sacello calidi ponantur, & capiti supponantur. Idemque puluis in cerato vulneraque superaspersus cõsolidat, valet & ablutione capitis cõtra furfuriscas. Contra paralisim uerò dolenti loco herbæ ipsæ supponũtur decoctæ in uino, ualent etiã in fomentatione, & cathaplasmatę ad matricem mundificandam, & ad menstruorum prouocationem, & ad matricem infrigidatam ex superfluitatibus flegmaticis calefaciendam. Dyascorides. Camedria vel cymelia frutex est virgas habens formosas in omnibus notas. Nascitur in locis asperis, cum uirgis plurimis tenuibus in lõgitudine cubiti, folia sunt ei cameleæ similia, sed angustiora, & pinguiora cum masticatione argillosa, & glutinosa, florem habet semenque paruum, rotundum, in initio viride, quod acceptum flegma deponit coleramque. Eius grana trita cum oleo, & nitro non facile sudantibus rectè perunguntur addito aceto: folia eius ac earum flores ueris tpe debent colligi, & in umbra siccari. Quæ tusa, & accepta cum uino uentris humorem aquosum deponunt. Idemq; cũ oleribus decocta faciunt. Cachostomacha sunt, appositaque matrici abortum faciunt. Multi uerò falluntur in ea putantes illud semen esse cameleæ cocognidiũ, pro similitudine foliorum, Camedrios q est. Stipites ac folia frangibilia in crossitudine myrti, & maiores ad uiriditatem decliues, herba eius quercus terræ apud Græcos est nominata, qñ habet folia parua, similia foliis quercus, amara, eiusque radix ad purpureitatem declinat. Colligi debet dum semen habet, calidus & siccus est in tertio, eius tñ desiccatione fortior est ipsius calefactio. Est autem aperitiuus, inscisiuus, subtiliatiuus, & cum melle confert antiquis ulcerib⁹. Recens lacertorum contritioni confert uel eius decoctio, eiusq; syrupus confert spasmo, & quanto plus antiquatur est melior, hydropisi quoq; confert in principio. Idẽ confert antiquæ tussi & ictericiæ nigræ. Facit crossiciem splenis detumescere, eiusq; syrupus confert malitiæ digestionis valde. Vrinam, & menstrua prouocat, & extrahit, & ex eo fit emplastrum morsibus venenosorum. Plinius li. 24. Camedris est herba, quę trixago dr̃ latinè. Alii uerò chameropem, alii teucriã appellauere, habet folia magnitudine mentæ, diuisura quercus, & colore. Alii uerò dixere serratã, & ab eo terrã esse inuentã, florẽ habet penè purpureum, carpitur succo prægnans in petrosis, aduersus serpentum venena pota, & illita efficacissima. Itemq; stomacho tussi uetustæ pituitæ in gula cohærescẽti, ruptis conuulsis, & doloribus lateris, lienem consumit, urinã & menses cit. & ob id incipientibus hydropicis efficax existit. Sanat & vomicas, & vlcera vetera vel sordida cum melle: uinum quoque uitiis pectoris ex ea fit, & foliorũ eiusdem succus cum oleo caliginem oculorum discutit. Ad splenem ex aceto sumitur. Et excalefacit perunctionibus.

De Camephito. Cap. XLIX.

ISidorus. Camephitos vel camepetos a Græcis dicta est, eo ꝙ terræ adhæreat, & odorẽ pini habeat. Hãc verò cucurbiculã ẽ latini uocant, eo ꝙ ex parte cucurbitę referat odorẽ. Auicenna. Camephiteos stipites sunt, & flores rubei, ad nigredinem decliues, uirides ac subtiles, flos eius est amari saporis cum pauca stipticitate, & eius acrimonia minor est amaritudine, folia sunt herbalia subtilia, super terram incedentia, flores verò citrini. Est aũt aperitiuus, & abstersiuus, & eius abstersio mẽbris interioribus est maior calefactione ipsius, & in ipso est solutiua virtus. Calidus est in secundo, siccus in tertio, ponitur super duricies mammillarum propriè, prohibetq; incensionẽ formicæ. In emplastro cũ melle cõsolidat uulnera, & ulcera putrida, bibitus in aqua mellis confert sehyaticę, ac resoluit duriciẽ podagræ, confert ẽt ictericiæ nigræ, aperit. n. opilationes epatis ac splenis, & matricis, urinã & menstrua ꝓuocat, renũ dolorẽ ꝓhibet, suppositũq; cũ melle matricẽ mundificat, ualet ẽt contra uenenũ ofiston. Plinius li. 24. Camephitis latinè argua appellat̃. Diciturque pp abort⁹ ab aliis rhus terræ, adhæret terræ cubitalib⁹ ramis, flore pinus, & odore. Est & altera breuis, & incurua, tertia eodẽ odore, & ideo noĩe quoq; paruula collicula crassitudine digitali, foliis scabris, exilibus, albis, nascens in petris. Oẽs herbę, sed pp cognatiouẽ noĩs non differẽdæ, prosunt aduersus scorpionũ ictus, itẽq; iocinoru illitæ cũ palmis, aut cotoneis. Decoctũ earum cũ ordeacea farina prodest renibus ac uesicæ. Morbo quoq; regio, difficultatibus urinæ bibuntur ex aqua decoctæ. Nouissima cõtra serpentes ualet cum melle, sic & apposita matricem purgat, & sanguinem densatum extrahit pota. Sudores facit perunctis ea, peculiariter renibus est utilis: fiunt & ex illa hydropicis pilulę cum fico aluum trahentes, lumborum dolorem in uino quoque finit, & tussim recentem. Constantinus ubi supra. Camephitos est in tertio gradu calida, & sicca, crossorum humorum attenuatiua, morborum intestinorum mundificatiua, opilationum epatis, & matricis apeirtiua,

vrinam, & menstruā prouocat, ictericam proficit, & eius apo-sima cum melle bibitum dolorem femoris, & coxarum mitigat loca vulnerata cathaplasmatum desiccat, duriciemque mamilla rum soluit, & temperat. Diascorides. Camephitis species sunt tres, vna est expansa super terram, habens folia minora aizo similia, sed tenera, & pinguiora, & asperiora, & spissa circa virgas, odorem pini redolentia. Ramulos emittit oblungos, & curuos, surculum tenuem, flores minutos ac mellinos, semen cum coma tenui, nigrum, odoris picini. Radix eius bibita medetur ictericis, opem quoque fert schyaticis, maximè cum mulsa. Valet etiam epaticis, & dissuriis, ac nephreticis. Torsionibus iterū subuenit. Tritaque cum caricis, & in modum cathapuciæ data ventrem mollit. Cum resina tepida imposita, sordida purgat vulnera, adhibito melle matricis causas componit, duritias vulnerum soluit, paracollesim præstat, herpetas adduto melle curat. Alterum genus appellatur masculus, habēs vnius cubiti virgas obscuratas, sed comam superiori similem, nigrumque florem. Semen similiter nigrum habet, odoris resinæ, folia verò tenuiora, & quasi pilosa. Tertium genus quasi repit in terra continuo contractu, quod sideritis dicitur, habet folia carduis similia, sed quasi pinguiora, & velut pilosa, cum flocello aurosa. Odorem habet resinæ picineæ, eique virtus est æqualis supradictæ.

De Cameleone siue camelea. Cap. L.

Isidorus. Cameleon est herba, quæ latinè vascarago vocatur, eo quòd viscum gignat, in quo hærent aues, quæ sponte descendunt ad escam. Plinius lib. 24. Camelea foliorum oleę similitudinem habet, sunt autem ei mora odorata, in petrosis nascēs altitudinem palmæ non excedens, aluum purgat, detrahit pituitam, & bilem, foliis in duabus absinthii partibus decoctis, eoque succo cū melle poto, foliis etiam impositis vlcera purgātur. Aiunt, si quis ante solis ortum capiat, dicatque ad albugines oculorum se capere, adalligata discuti id vitium. Quoquomodo verò collectum salutare est oculis iumentorum, & pecorum. Diascorides. Camelea uel cocognidum hastas super terram habet expansas duabus palmis longas, frutex eius est sarmentosa, folia oliuæ habet similia, sed tenuiora, & spissa, gustu mordacia, & gulam exasperantia. Quæ accepta deponunt flegma, vulneraque sordida curant imposita. Auicenna. Cameleon nequaquam in aliquo bibitur, sed exterius administratur. Et est in summa exterius abstergentium, & in emplastris lenificatiuū ac resolutiuum. Linitur super morpheam, & super scabiem, & impetiginem. Fit & ex eo emplastrum vlceribus corrosiuis, datur & in potu de albi radicibus in vino, & inde iuuatur hydropisim habens. Albi radices interficiunt vermes. Quod autem nigrum est, interficit, quia venenum est. Ex herbario. Camelea habet folia aspera, & spinosa, terræ strata. Semen album, radicem albam, & odoratam. Habet autem vim tyriacæ. Decoctio eius potata difficultatem vrinæ soluit, facit etiam ad lumbricos, & ad hydropisim.

De Cameleonta nigra, & alba. Cap. LI.

Diascorides. Cameleontā nigra, quā multi falso anthixion dixerunt, habet folia tenera, & russa. Virga est illius vnius digiti mensura crossa, & unius cubiti longa, & obrussa, florem habet spinosum hiacyntho similem, & varium. Radix eius crossa, & nigra, & spissa, & diuisa, & subrussa, gustu mordaci. Nascitur in locis montuosis, & maritimis. Radix eius admixto calcanto ac cedria & axungia scabiosis medetur, zernas purgat, maximè si additum fuerit aspaltum vel sulphur. Eadem lixa cum aceto id præstat imposita. Eiusdem elixatura ore retenta dentium dolorem compescit, & cum pipere ac cera commotos dentes confirmat, & calefacit. Si cum aceto cocta, & ore retenta fuerit, combusta carbonibus sanat. Dentes imposita frangit, maculas emendat. Porro cum sulphure vino medicaminibus stipticis adhibetur, fagedenica uulnera, idest quæ comedunt, & sordida uulnera curat imposita. Dicitur autem cameleonta pro colorum varietate, facit ad uulnera maligna, quæ dicunt Græci carodica. Præterea lentigines tollit, & deuorat aliis rebus mixta. Cameleonta uero alba maxime a multis irion dicitur, cuius radice mulieres prænosticatione vtuntur, folia circa radicem suam habet in terra aspera, & acuta, & fortia. Virga vero eius est in medio velut hasta, spinosa, similis echino maritimo vel carduo, cum flore purpureo in modum capillorum denso ac minuto. Semen est ei simile gnidio. Radicem habet in terra pinguem, albam, & crossam, & teneram, odoris grauis, & aromatici, gustu dulcis. Bibita maximè cum vino austero, vel cum origano, lumbricos excludit. In his etiam elixatura eius vtiliter datur. Cum vino uel cum passo mouet vrinam, bibitaque siccat dissuriam. Eius etiam elixatura bibita venenis occurrit. Cum polenta verò accepta porcos, & canes occidit. In aqua & oleo cocta sorices interficit. Nascitur autem in locis montuosis.

De Camphoraca, & camomilla. Cap. LII.

Platearius. Camphoraca est herba, cuius succus est camphora, multipliciter vtilis in medicina, sicut videlicet dicetur infra. Hæc herba nostræ camphoracæ similis est. In fine veris colligitur ac teritur, & inde succus exprimitur. Quod feculentum est, residet & abiicitur, quod liquidius ac purius, retinetur. Soli exponitur, & exiccatur, ac desiccata in camphoram reducitur. Diasco. Camomilla vel antimonios herba dicitur quam alii errantem iridem vocant, eo quòd verno tempore florescat, vel ad usum colligatur. Alii uerò cameleonem, eo quòd habeat odorem mali maciani similem. Huius herbę tria sunt genera, differētias in flore habentia. Hastæ sunt uel duarum palmarum fruticosæ, quæ ramulos multos cum uiminibus multis ac tenuibus generent, teneraque parua, & angusta folia. Superius verò capitellum habet cum quadam rotunditate, habens deintus florem aureum, qui tegitur exterius alborum aut melini uel purpurei coloris obiectione foliorum magnitudine [illegible] similium. Nascitur in locis asperis uel circa semitas, & vias. Colligitur autem tempore verno, maximè uirtus est ei radicis, & flori omnique frutici vernantica, & leptomerica. Bibita, & supposita fomēto menstruis imperat, abortum celebrat, calculos frangit, urinam prouocat. Torsionibus, & inflationibus auxiliatur, ictericis subuenit. Epaticis maximum præsidium est elixatura eius, fomēto adhibita facere potest hæc omnia, ueficæ quoque causas cōponit. Et hæc oīa facit ea, q̄ coloris purpurei fuerit. Erratica modo quoque florem habet purpureū, & est cæteris efficacior, & maxima oīum. Egylopas cathaplasmate suo cordie curat, & squamas in auribus natas limpidat; camomilla calefacit, & desiccat mediocriter. Est aūt & leptemoris. i. extenuatoria ex parte, & consolidatoria, & propterea diuretica, & calastica. i. relaxatiua. Condensat, & arefacit, ideoq; in doloribus iuuat. Igitur relaxat. q̄ densa sunt, & mollit, q̄ dura sunt, mediocriter relaxando. In febre quoq; uiscerū inflatione soluit, & his maximè quibus ex humore colerico conspissata causa consistit. Est etiā hypocundriis aptissima sup oīa. Oculorū quoq; dolores curat, & uitia, eiusq; succus mire proficit epaticis. Febricitantibus potui datus cū aqua calida. Iterū ad uenenū cū aliis rebus bibita optimè facit, & aquā oēm de corpore per vrinam extrahit. Mouet vrinā, & purgationē mēstrualē, & excludit fetū ī vtero mortuū, decoctaq; & admota vaporationibus iliacam releuat passionem. Auicēna. Camomilla est nota, sed alia est cuius flos est citrinus, & alia cuius flos est purpureus, alia cuius est albus. In primo gradu est calida, & sicca, & secundum Gal. propinqua uirtuti rosæ in subtiliatione sua, sed est in modum olei conueniēter calida. Est autem aperitiua, subtiliatiua, mollificatiua, resolutiua, apostemata calida mollificat, & dura lenificat, bibitaque propter apostemata viscerum spissa, & membra neruosa omnia confortat, utilis est etiam ad alia plurima.

De Canaria, & canna. Cap. LIII.

Plinius libro 25. Canariam herbam inuenerunt canes qua fastidium deducunt, eamque in nostro conspectu mandūt, sed ita ut nunquam quæ sit intelligatur, & ni depasta cernitur. Siquidem & in alia herba maior animalis huius malignitas est notata, percussus enim a serpente medere sibi dr̄ quadam, sed homine inspectante non decerpit eam. Isidorus. Cannę uocabulum latini sumpserunt de lingua hebrea, quoniam apud eos calamus dicitur canna de quo scilicet calamo nonnulla iam dicta sunt paulo supra. Diascorides. Canna est sicut triticum ascendens, & similia folia habens. Semina sibi desuper duo iuncta. Semen eius adhibitum, ut cathaplasma, uentrem stringit, eiusque succus bibitus tussientibus medicinaliter proficit. Habet autem canna species quatuor, una dicit hastosa, ex qua fiunt sagittæ, altera uerò femina unde fiunt ad calamos ligulæ. Tertia species syrongia nominatur, robore solido, & duro, ac nodis spissis, quibus scriptores utuntur. Est autem quartum genus calami, quod carix, & a plurimis cyprio appellatur, quod genus in locis riguis, & fructicosis maximè nascitur. Huius radix cathaplasmatibus cum bulbis adhibita eiicit corpori infixa, acero uerò mixta dolores dentium schyaticos mitigat, folia eius uiridia cathaplasmatibus adhibita ignem sacrum compescunt, omnesque daricias soluunt. Cortium eius combustum, & aceto tritum alopicias emendat, ac flos cannæ si in aures missus fuerit auditum tollit. Razi. Cannamelli temperatè calida est gulam lenit, urinam prouocat, tussi quoque auxilium præstat. Actor. Cannamellis quoddam genus cannę dicitur, unde zuccarum sumitur, sicut inferius dicetur.

De capillo veneris, & carice & catapucia. Cap. LIIII.

Isidorus, Capillum ueneris dictum est siue quòd elapsos post alopiciam capillos recreet siue, quòd capillorum fluores

fluores coercet, vel quòd fit virgulis nigris lenibus cum splendo re quasi capilli. Nascitur autem in aquosis locis. Platearius in libro de simplici medicina. Capillus veneris frigidus & siccus est, temperatè tamen, ex subtili substanitia virtutem habet diureticam. Recens multæ efficaciæ est, sed parum seruari potest, quia herba subtilis est. Contra calefactionem epatis, & datur aqua decoctionis eius, vel de aqua illa, & zuccaro fit syrupus. Si etiã fit vitium splenis, aliquid additur calidum diureticum, & pagellę in succo eius intinctæ supponatur, vel etiam herba contrita. Constantinus vbi supra. Capillus veneris (teste Galieno) inter calidum, & frigidum est medioctis, vnde dicit, quòd eius apostema valet hanelitnosis, lapidem frãgit. Cum vino bibitus veneno resistit, & humoribus a stomacho fluentibus. Menstrua prouocat, dolorem pectoris, & pulmonis mitigat. Et (vt dicunt quidã) de stomacho, & intestinis deponit coleram rubeam, alopiciæ valet cathaplasmis. Et serophis cum aqua coctus, capite ex eo loto pustulas etiam, & putrefactionem mundificat. Ex herbario. Capillum veneris, herba videlicet, quæ & politricas dicitur, in parietibns videlicet nascitur. Habet folia coriandro similia. caulem nigrum, sed nec florem habet, nec semen, hæc in oleo decocta facit ad mulierum capillos nutriendos. Decoctio eius pota histericos, & eos, qui vrinam difficile faciunt adiuuat, mẽstrua mouet, ventris fluxum sistit. Capillos etiam cadentes continet, si cum vino, & lixiuio coquatur, & cum eodem humore caput abluatur. Item cum vino apposita stomacho pro cathaplasmate, morsui canis ac serpentium medetur, eius autem radix est vtilis. Isidorus. Carix est herba acuta, & durissima, sparaco similis, de qua Virgi. dicit. Et carice pastus acuta. Actor. Ex huius herbæ copia videtur dici carectum, de quo legitur in Exo. Filia Pharaonis infantem Moysen reperit iuxta carectum fluminis. Platearius. Cathapucia est quædam titimali species, & herba calida in gradu tertio, humida in primo, fructum vel semen habens, quod simili nomine nuncupatur, & hæc in receptione medicinali remoto exteriori cortice ponitur. Calidum in tertio, humidum in primo. Per annum seruari potest in efficacia multa, sed eligenda est illa, quæ non est perforata, nec liuida, sed alba. Virtutem habet purgandi principaliter flegma, secundariò coleram, & melancoliam. Habet quoque virtutem purgandi per superiora ex ventositate, quam habet ac lenitate, vnde quandoque sanis datur ad sanitatis conseruationem, quandoque autem ægris ad ægritudinis remotionem. Itaque vsus eius est contra quotidianam de salso flegmate febrem ac scabiem, contra quotidianam quoque de flegmate nitreo, & contra iliacam passionem, sed contra paralysim, & arteticam, ad vomitum quoque prouocandum. Si materia frigida sit in ore stomachi catapuciæ tritæ cũ oleo, fuso uino conficiantur, & super os stomachi ponuntur. Oleum ex eis factum potest seruari per annum.

De Celiodnia. Cap. LV.

ISidorus. Celidonia dicitur, vel eo, quòd aduentu hirundinum erũpere videatur, vel eo, quòd pullis hirundinum, si oculi auferantur, matres eorum illis ex hac herba mederi dicantur. Plinius li. 25. Aĩalia herbas inuenerũt, imprimisq; celidoniã. Hãc eñ hirundines oculis pullorũ in nido visum restituũt (vt quidã etiam volunt) ætatis oculis. Eius genera duo sunt. Maior fruticosa caule, folio pastinacę erraticæ, ipsa ampliore, duorum cubitorum altitudine, flos albicans, flos luteus. Minori folia sunt hædere rotundiora, minus candida. Succus croci mordax semen papaueris, florent hirundinum aduentu, marcescunt discessu. Florentibus illis succus exprimit, & in vase æreo cum attico melle leniter cinere feruenti decoquitur, singulari remedio contra caligines oculorum. Succo etiam per se in collyriis vtuntur, quę ab ea celidonia appellatur. Diasco. Celidonia maior virgam habet vnius cubiti longam, & amplius, teneram ac tenuem. Quæ in gyro habet folia plura borracio similia, sed molliora, & subalbidiora, florẽ aurosum profert, succum croceum habens, virtus eius est inscida mordens, & amara, non boni odoris. Radix desursum est vna, desubtus plures. Succus addito melle coctus in examine super carbones, caligines oculis detergit. Radix eius aniso mixta, & vino albo bibita, histericis opilatur, vt cathaplasma adhibita maculas detergit. Masticata dolorem dentium prohibet. Ex hoc autem accepit nomen, quòd in aduentu hirundinum nascitur, & in earum profectione diffinitur. Dicitur etiam cæcatis earum pullis, parentes hanc herbam collectam dare, ipsosque comedere, ac visum recipere. Celidonia minor herba est minutas habens virgas, & folia similia hederæ, sed obrotunda, & minora, pinguiora, & mollia, radices minutas, & plures, longitudine differentes. Nascitur in locis aquosis, & pratis, florem habet paruum, & folia terræ adhærentia. Virtus est ei inscida similis ammone: Imposita cutem vulnerat, scabiem extrahit, vngues leprosos excludit. Succus radicis eius addito melle naribus infusus, purgat caput. Platearius. Celidonia est calida, & sicca in tertio gradu. Cuius duplex est modus, uidelicet indica, quæ maioris est efficaciæ. Et communis, quæ in nostris regionibus inuenitur, & est minoris efficacię, vna tamen potest poni pro altera. Indica citrinam radicem habet, & in receptione non herba, sed radix poni debet, quæ per annos tres in efficacia multaj seruari valet. Ex qualitate sua virtutem habet dissoluendi, & attrahendi, & consumendi. Contra dolorem dentium in frigida causa valet radix hæc aliquantulum trita, valet & ad caput purgandũ, & vuam ex frigidis humoribus repletam, contra colicam pas sionem herba trita, & in vino decocta supponitur, & ad cancrũ aut neruorum puluis radicis cum puluere rosarum conficitur, & cum aceto decoquitur. Ad fistulam eius puluis cum capitello conficitur, & ori fistulæ cum melle immittitur.

De Centaurea. Cap. LVI.

ISidorus ubi supra. Centaurea dicitur, & limmisios, quia locis humectis, & limosis nascitur. Eadem quoque fel terræ propter amaritudinem appellatur. Plinius ubi supra. Centaurea dicitur chyron curatus, cum herculis hospitio exceptus pertractando arma excidisset ei sagitta in pedem, propter hoc aliqui chryonium eam vocant. Folia sunt ei lata, & oblonga, ambitu serrata densaque a radice. Caules trium cubitorum geniculati, in quibus sunt capita ceu papauerum. Radix vasta, rubescens, tenera fragilisque, ad bina cubita, succo madida, & amara cum quadam dulcedine. Nascitur in collibus pingui solo, laudatissima verò in Archadia, Elidæ, messenia, phorno, & lyceo, atque in alpibus, pluribusque locis in Lycia. Quidam & ex ea lycium faciunt: vis ei tanta est in uulneribus, ut etiam carnes cohærescere tradantur, si pariter coquatur. In usu radix tantum duabus dragmis est bibenda. Et si febris in aqua trita. In uino medetur cæteris, & decoctæ succus ouium morbis. Alterum est centaureon cognomine lecton minutis foliis, quod alij vocant libadion, quia iuxta fontes nascitur origano simile quidem, sed angustioribus & longioribus foliis, angulosо caule paululum alto fruticante tenuique radice, & superuacua, succo efficax, ipsa herba autumno legitur succus e fronde. Quidam caules conscisos madefaciunt diebus. 18. atque ita exprimunt: hoc genus nostri fel terræ uocant propter amaritudinem suam, Galli uerò exacum, quoniã omnia mala medicamenta potum e corpore per aluum exiccat. Tertia est centauris cognomine thorches, hæc succum sanguineum emittit. Theophrastus illam defendi, & impugnari colligentes a thriorchæ genere accipitrum tradit, a quo & nomen accepit: hæc omnia confundunt imperiti, & uni assignant generi. Centaurea maiore putant oculorũ aciem adunari, succo quoque minoris cum melle culices, nubeculas, obscuritatemque discuti, & cicatrices extenuari aduersus angues maioris alba radice utuntur, albi uini ciatis tribus. Diascorides. Centaurea maior (quam multi nartham aut gentianam dicunt) habet folia oblonga, & uiridia, sicut cauliculi rotunda, serratim exterius insci sa, uirgam lapacio similem, radicem crossam, grauem ac fortem, & acerrime succulentam. Succo sinscido, ac stiptico, & acerrimo, rubri coloris, & amaro ualde. Hæc radix conquassationibus utilis est. Pleureticis ac dispnoicis maximè prodest, tussim antiquam compescit, asmaticis, & emoptoicis singulare præsidiũ est. Non febrientibus cum uino, febrientibus cum aqua datur. Tortionibus uerò clausis stericis similiter data, pdest, mẽstruis imperat, abortũ facit. Ex acredine quidem sua prædicta facit. In hoc autem, ꝙ stiptica est plagas glutinat, ac reumata iuuat. Succus etiam eius hæc omnia facit, maximè uulneribus cicatricem inducit, paracolesim efficit. In carnibus inscisis addita memoratur, ꝙ carnem in se coagulare facit: hæc in Lycia, & Archadia abundat. Centaurea minor nascitur in locis aquosis, hyperico uel origano similis, uirgam habens prælongam, angulosam, florem purpureum, folia minuta, & oblonga, sicut ruta, semen ut triticum. Radix est ei oblonga, & amara, quæ uiridis tusa imposita uulnera purgat paracolesim præstat, cicatrices uulneribus inducit. Elixatura eius bibita pingues humores deponit. Succus eius addito melle caliginem oculis detergit, menstruis imperat, abortum facit, neruis dolentibus fomento auxiliũ præstat.

Iterum de eadem. Cap. LVII.

PLatearius. Centaurea calida est, & sicca in tertio gradu, & est herba amarissima. Est autẽ centaurea maior, quæ maioris efficaciæ est, & minor quæ minoris: radix maior habet amaritudinem cum quadam dulcedine, & etiam ponticitate, unde uirtutem habet conglutinandi. Centaurea maiorem habet efficaciam secundum folia, & flores: in uere colligi debet, in umbroso loco suspendi ac desiccari, per annum in multa efficacia potest seruari: uirtutem habet diureticam attractiuam, & consumptiuam: uinum decoctionis eius addito zuccaro valet contra opilationes splenis, & epatis, remediat uesicæ, puluis eius ualet contra illacam passionem, & contra paralisim. Suc-

sin. Succus eius est contra vermes aurium, contra lumbricos, & ad visum clarificandum. Auicenna. Centaurea maior, & minor nascuntur in fine veris. Grossa species habet duas, citrinam, & albam, in quarum capitibus est viriditas, herbæ verò paruæ, habet folia sicut rutæ, & assumitur succus ex ea, quandoque ex viridi, quandoque ex sicca. In aqua enim decoquitur donec aqua virtutem eius assumat, deinde aqua illa rectificatur. Calida est, & sicca in gradu tertio, & ĩ ipso sunt abstersio, & stipticitas, & acredo, parumque dulcedinis, & exiccatio. Et est sine mordicatione. Fertur autem, quòd si coquatur cum carne inscisa, coniungit eã. Quæ recens est mundificat vulnera, & vlcera sigillat antiqua. Quæ autem est sicca, ponitur in emplastris, & consolidat fistulas, & vlcera profunda, & vulnera mala. Et quandoque fistulæ de centaurea replentur, & ligantur earumque dispositio rectificatur. Confert etiam attritioni in lacertis, & saniei in eis. Et quãdoque clystere refectum ex ea confert schyaticæ, doloribusque neruorum, & concussioni eorum. Sed minor est magis iuuatiua ad illa omnia: vtraque confert anhelitus difficultati. Et datur de illa in potu cum vino frigidæ pleuresi, & sputo sanguinis. Confert etiam opilationi epatis, & duriciæ splenis. Prohibet autem sputum sanguinis propter stipticitatem. Vrinam, & menstrua prouocat, fœtum extrahit, ac vermes interficit. Datur & de illa in potu ad pungitiuum dolorem veneris, & dolores matricis. Colicæ quoque confert, & minoris quidem decoctio quandoque soluendo ex flegmate, & humore crudo coleram educit, potusque duarum specierum eius quando superfluit solutione sanguinem, & propriè minor educit.

De Ciclamine. Cap. LVIII.

Isidorus. Ciclaminos Græce dicta est a quodam qui Ciclos vocatus est, siue quia rotundam habeat radicem. Græci namque cicla rotundum vocant. Huius autem radix aut succus, si vino admixtus fuerit, ebriosos facit. Nascitur in agris, & locis siluosis. Plinius lib. 25. Ciclaminos habet folia minora, quàm hedera, & nigriora, & tenuiora, sine angulis, in quibus albicant maculæ, caule exiguo, floribus purpureis, radice lata, vt rapum videri possit, cortice nigro, in vmbrosis nascitur, & a nostris tuber terræ vocatur. In omnibus domibus est serenda, si verum est, vbi sata sit, nihil nocere mala medicamenta. Radix eius bibita valet contra serpentes omnes. Narrant & ebrietatem repræsentari, addita in vino radice, atque siccata. Suum tamen venenum inest ei. Traduntque si prægnans radicem transgrediatur, abortum fieri. Est & altera ciclaminos cognomine cyssanthemos, geniculatis caulibus superuacuis, a priore distans, circa arbores acinis hæderæ, sed mollibus se voluens, flore candido speciosa, radice superuacua. Acini tantum in vsu sunt acri gustu, & lenti, in vmbra siccantur, tusique ĩ pastillos diuiduntur. Mihi, & tertia ciclaminos demoustrata est, cognomen chamecissos vno omnino folio, radice ramosa, qua pisces necantur. Diascorides. Ciclaminis folia sunt aso similia, & vario picta, inter quæ sunt & alba folia, Tirsus est ei niger sine foliis, vnius palmæ, habens in summo flores roseos vel purpureos. Radix nigra, & crossa, & lata, sicut rapa, q̃ cũ aqua bibita per ventrem deponit humores, & flegma, menstruis quoque dicitur imperare bibita, & imposita. Et si super eius radices mulier prægnans transierit, abortum facit, diu verò parturientibus sub femore posita citius generare facit. Cum vino bibita venenis est contraria, morsusque venenatos saluberrime curat cathaplasmatibus adhibita. Succus eius melli mixtus, & naribus immissus, caput purgat. Eiusque puluis sparsus anum propendentem reuocat. Radix eius cathaplasmata tumentem splenem attenuat, allopicias emendat, maculasque sordidas limpidat, podagricis subuenit, & vulnera capitis sanat. Constanti. vbi supra. Ciclamini calidum, & siccum in tertio gradu cum vino potatum, morsus reptilium curat, vstum & cum aceto temperatum, valet contra venenum, & locis schyaticorum impositum dolores placat, valet etiam super allopiciam. Platearius. Ciclamini est calidum in quarto gradu, quod cassanius, & panis porcinus, & malum terræ appellatur. Radix ipsa ciclamini dicitur quasdam habere tuberositates, quæ quanto maiores, tanto efficaciores sunt. Radix ergo siccata magnam habet efficaciam, sed recens maiorem. Habet autem colligi circa finem autumni, & in quatuor partes scindi, ac per filum in vmbroso loco vel ad solem purum suspendi, sicque per annos duos in efficacia multa potest seruari. Habet autem virtutem dissoluendi, & attrahendi, & consumendi, cuius est vsus ad emorroidas inflatas, & non fluentes, exterius apparentes, ad menstrua quoque prouocanda, & matricem mundificandam, & contra uitium splenis, & contra apostemata ex frigida causa, & contra fistulam.

De Cicorea. Cap. LIX.

Platearius. Cicorea, quæ & sponsa solis, & solsequium, & intuba dicitur, frigida & humida est in secundo gradu. Herba ipsa comesta valet contra venenum. Quod si sit, & sicut morsura, imponitur trita. Succus eius valet ad obilationem splenis, & epatis ex calida causa, & contra calefactionem eiusdem. Hæc herba uiridis est multæ efficaciæ, sicca verò nullius, vel paruæ. Cocta, & comesta valet opilationi splenis, & epatis, & contra calefactionem epatis. Succus epati superponitur vel cathaplasmatur. Et quia uirtutem habet restinguendi venenum, animalia quædam a uenenosis animalibus læsa, huius herbæ tactu sanantur. Constantinus in libro graduum. Sponsa solis frigida est, & sicca in primo gradu. Confortat stomachum, & ualet contra scorpiones, aliorumque reptilium morsum. Cum mirra mixta, & mulieri superposita prouocat menstrua. Plinius libro 20. Intubum erraticum apud nos, quidam & ambugiam appellauere. In Aegypto uocant cichorium. Id refrigerat in cibo sumptum, & collectiones sanat illitum. Succus decoctus ventrem soluit, iocinori ac renibus, & stomacho proficit. In aceto decoctum, vrinæ tormina discutit. Itemque morbum regium e mulso, si sine febre sit. vesicam adiuuat. Mulierum purgationibus in aqua decoctum adeo prodest, ut emortuos trahat partus. Idem in libro 21. Cichorium post vergilias nascitur, florentque particulæ eius. Radix est eis lenta, qua vtuntur ad uincula. Actor. Hæc herba, scilicet quæ vulgo dicitur cichorium, ipsa etiam alijs nominibus præter supradicta dicitur elitropium, & dionysia, unde de ipsa quoque dicetur inferius sub hac litteta E. uidelicet sub elitropiæ nomine.

De Cicuta, & cinoglossa. Cap. LX.

Isidorus. Cicuta dicitur, eo quòd in tyrso geniculatos nodos habeat occultos, ut canna, sicut dicitur fossa cæca, quæ occulta est, hęc potui data interficit. Hanc Socrates bibit, & expirauit: hæc cum hominibus venenum sit, capellas tamen pingues efficit. Plinius lib. 25. Cicuta uenenum est publica quadam atheniensium pœna inuisa, ad multa tamen usus non omittendi. Semen habet noxium. Caulis autem est uiridis, & urit plerumque sicut in platanis, lenis hic & geniculatus vt calami nigricans. Altior sæpe binis cubitis. In cacuminibus ramosis habet folia coriandri tenuiora, graui odoratu, anizo crassius, radice concaua nullius usus. Semini, & folijs inest vis refrigeratoria, quę si enecat, incipiunt algeri ab extremitatibus corporis. Remedium autem est, prius quam perueniat ad uitalia, natura uini excalefactoria: ac in uino potata, irremediabilis existimat. Succus exprimitur foliis atque floribus, tunc enim est maximè tempestiuus, & melior. Semine trito expressus, & sole densatus in pastillos necat sanguinem spissando, hæc altera uis. Ideoque sic necatorum in corporibus apparẽt maculę. Ad dissoluenda medicamenta utuntur illo pro aqua, & ad refrigerandum stomachum fit ex eo malagma, valet ad cohibendas epyphoras ęstiuas, oculorumque dolores sedandos circumlitum. Miscetur collirijs, & alias omnes cohibet reumatismos, folia quoque tumorem omnem, ac dolorem, & epiphorã sedant. Anaxillaus auctor est mãmas uirginitatis illitas, semper esse staturas. Quod certum est, lac puerperarum extinguit mammis impositum, veneremque testibus circa pubertatem illita. Maxima laus est Parthicę, Mox Leonicæ, Creticę, Asiaticæ. In Gręcia verò megaricæ, deinde atticæ. Constantinus ubi supra. Cicuta est calida, & sicca in tertio gradu, crossos humores ac uiscosos attenuat, urinam & menstrua prouocat, & augmentat. Lumbricos, & ascarides necat, schyaticos, & artheticos de crosso flegmate iuuat, si in eius apozimate lauetur, aut potetur. Crossam intestinorum ventositatem dissoluit. Colicam passionem, & ilii dolorem curat, pectus ac pulmonem de uiscoso, & crosso flegmate purgat. Platearius. Cicuta calida est & sicca in tertio gradu, virtutem habet dissoluendi, attrahendi, & consumendi. Hac non utimur in interioribus, q̃a venenosa est, & in substantia, & in qualitatibus. In tantum enim dissoluit, q̃ spiritus inaniuntur, & ex hoc membra mortificantur uirtutem habet potissimam ſm radicem, secundo ſm folia, minorem ſm semen, unde semen eius nõnque ponunt in medicinis, & ex ea unguentum potissimum fit contra arteticam, & podagram, si fissa per medium ponatur super arteticam, citissimũque remedium est. Isidorus Cynoglossos est herba quam linguã canis uocant, eo quòd ad morsum caninum trita cum sale succe curat imposita. Plinius ubi supra. Cynoglossos caninam imitãs linguam topiarijs operibus est gratissima, aiuntque eam, quæ tres tyrsos seminis emittat, eius radicem potam ex aqua prodesse ad tertianas, quæ quatuor ad quartanas. Est & alia similis, & quæ lappas ferat minutas, cuius radix pota ex aqua, ranis & serpentibus aduersatur.

De cipero. Cap. LXI.

Isidorus. Cyperus est radix iunci trianguli folijs similibus pomi, radicibus nigris in similitudinem oliuarum contiguis, odoratissimis, atque acerrimis. Nascitur autem in paludibus, & uacuis locis, & a græcis nomen habet, eo quòd uirtutem

autem habeat feruentem. Plinius. libro 21. Cyperus est gladioli species palustris bulbosa radice, laudatissimus in insulis Cretæ: deinde Naxo, & postea phenice. Cretico est candor odorque vicinus nardo, acrior Naxo. Exiguum spirans phoeniceo, nullus Ægyptio. Iulio mense iubet eum Mago ad radicem secari. Tertioq; die donec candidius fiat in Sole siccari: quotidie autem ante Solem Occidentem in tectum referri, eo q palustribus derectis noceant rores nocturni. Mirum tradit Apollodorus. Barbaros huius herbæ suffitum excipientes ore lyenes consumere. Et non egredi domibus nisi ab hoc suffitu, sic etiam validiores ac firmiores fieri: & ipsum aduersus calculos efficacissimum esse. Cypreus itaq; iuncus est angulosus iuxta terram candidus cacumine nigro pinguiorq;, folia porraceis exiliora, in cacumine minuta, inter quæ semẽ est. Radix oliuæ nigræ similis, quam cũ est oblonga cyperiacam vocant, magni vsus in medicina: laus Cypero prima est hammoniaco, secunda Rhodio, tertia Thracio, nouissima Aegyptio. Est & per se Indica herba, quæ cyperis vocatur, & gingiberis effigie: commanducata vim croci reddit. Cyperus medetur oris & genitalium vlceribus, & radix aduersus serpentum, & scorpionum ictus præsertim remedio est. Calculos expellit, & vrinam cit, ob id vtilissimum hydropicis. Diascorides. Cyperum vel (vt alij dicunt) eristetum habet folia porro similia, sed oblonga & tenera. Ascendit autem de terra cubito vno, & semis hastam habens angulosam, iunco similem, quæ in capite generat semen. Radices vero sub terra rotundas & oblongas, sicut oliua nigras, multas & coniunctas, colore nigro, odore suaui, gustu subamaro. Nascitur in locis aquosis & in paludibus, & in pratis. In his radicibus illa nobilior est, quæ fuerit grauior, & durior atque crossior, & non frangibilior, sed asperior, & odore plenior: vires habet calefaciendi ac desiccandi absque mordicatione. Ideoque multum infusa mirabiliter curat vlcera, quæ cicatrizantur difficile. In se quoque stipticum aliquid habet: & ideo ad oris remedium valet. Diuretica est, & inde habet vim comminuẽdi, per quam comminuit in renibus generatos lapides, vrinam & menstrua prouocat. Fertur & in India cyperum nasci: quod cum masticatur, colorem croceum facit. Auicenna. Cyperum est radix plantæ, similis segeti, nisi quia subtilior est & longior. Melius est illud, quod est spissum, graue, & ad frangendum difficile, aromaticum: cuius herba breuis est, & eius acredo vehemens. In ipso est parua stipticitas, & exiccat sine mordicatione: aperit orificia venarum, & ventositates extenuat: adurit sanguinem, ponitur in emplastris. Colorem bonum efficit, & bonum oris odorem. Inde autem (vt dicitur) pilos abradit. Idem cyperum consolidat ea quæ sunt difficilis consolidationis, & fistula, & putrida, & corrosa, cum oleo de grano viridi. Item valet ad dolorem in ilijs, & stringit neruos. Calefacit stomachum & epar, confert putredini narium & oris, alcola, lapidem extrahit & frangit. Et confert debilitati vesicæ, ac frigori eius: valde quoque renibus, & matrici, & emorroidibus, & antiquis febribus. Multitudo autem eius acquirit lepram. Cyperus est radix iunci triamarini, quanto maior, tanto melior. Est substantia indica continua & tuberosa, in secundo gradu calida & sicca: per biennium seruatur. Minoris est virtutis, qui apud nos nascitur, ac per annum seruatur. Eligendus est non rimosus, & qui cum frangitur, interius colorem citrinum prætendit, & facilè puluerizatur. Habet vim ex subtilitate sua diureticam: & valet contra stringuriam & dissuriam, contraque litargiam, & ad mulierum putredinem. Succus eius cum vino datus, dolorem stomachi, & intestinorum ex frigiditate vel ventositate soluit.

De Coloquintida. Cap. LXII.

Isidorus. Coloquintida est agrestis cucurbita, & vehementer amara, quæ similiter vt cucurbita per terram flagella tendit. Dicitur autem coloquintida, eo q sit fructu rotundo, atque folijs vt cucumis vsualis. Diascor. Coloquintida agrestis hastas & folia habet super terram similes cucumeri hortiuo. Quæ folia incisa sunt, & gustu amara. Semen habet rotundũ vt pila, quod colligendum est cum maturitas colorem variauerit. Huius pilæ siccæ tusæ, & mixtæ clisteri adhibitæ schyaticis medentur: & paralyticis opitulantur: flegma & coleram deponunt: mẽstruis imperant: abortum faciunt, dolorem dentium deponunt. Cacastomacha est, & inde collyria fiunt. Platearius. Coloquintida calida est in tertio gradu, sicca in secundo. Et est pomum cuiusdam fructicis eiusdem nominis, cuius medulla potissima est vsui medicinæ. Semen secundario. Cortex autem habet efficaciam modicam. Eligenda est illa quæ habet medullam continuam, & multum albam, & semina bene medullæ insita. Illa autem abijcienda, quæ cum concutitur, multum sonat, & alia similiter, cuius interiora cum manibus tractatur, facilè puluerizantur. Potest autem seruari per sex annos: & melius in pomo ipso: & habet virtutem dissoluendi, consumendi, ex amaritudine, & virtutem diureticam. Purgat quidem principaliter flegma, secundo melancoliam: & valet contra quartanam, & contra scabiem vetustissimam, contraque dolorem dentium interiorum: decoctio pulueris eius contra lumbricos, & vermes aurium. Succus eius contra splenis, & epatis duritiem. Auicenna. Coloquintida alia est masculus, alia est fęmina: masculus est villosus, fęmina laxa alba, facilis. Eligenda est autem alba vehementer: nigra enim mala est, & similiter dura. Est autem calida & sicca in tertio gradu, resolutiua, incisiua, & attractiua ex longinquo. Confert autem doloribus neruorum & iuncturarum, & schyaticæ, & podagræ frigidæ, purgatq; cerebrum. Solutione vero educit flegma crossum ex iuncturis & neruis. Propriè etiam soluit colerã, & confert colicæ humidæ & ventosæ. Euacuatio per eam facta confert dilationi anhelitus. Illa quæ colligitur viridis superfluè soluit & conturbat, ita vt fortasse interficiat. Item coloquintida confert ægritudinibus renum & vesicæ. Radix eius confert paralysi: nocet autem stomacho. Idem confert morsui viperæ: & est de medicinis magis iuuantibus ad puncturam scorpionis. Item radix eius cum aceto decoquitur, & os ex eo colluitur, ad dolorem dentium. Cum autem in oleo coquitur, oleum illud stillatum confert sonitui in aure: & facit eradicationem dentiũ facilem. Dixerunt autem quidam, q oportet vt alienentur cortex, & semen eius. Et cum non est super arborem nisi coloquintida vna, mala est & perniciosa. Razi. Coloquintida calida est & sicca: crossum expellit flegma. Caput mundat. Neruorum dolori, & ex siccitate passioni, ac frigidæ podagræ, & elephantiæ beneficia parat. Constantinus vbi supra. Coloquintidæ flegmaticos & viscosos humores purgant: tortiones tamen in stomacho, & dolores in intestinis generant, eademque excoriant.

De Coniza & consolida. Cap. LXIII.

Diascorides. Coniza quędam est maior, & odore grauis. Alia vero parua & iucundi odoris, & inter has media grauabilioris: prima dicitur etiam coniza lata, siue nauitis, vel (vt latini dicunt) armentalis. Secunda vocatur etiam libanotis, siue (vt latini dicunt) cynus minor. Maior & minor habent folia oliuæ similia, sed aspera & pinguia. Minoris quidem folia sunt odorata. Maioris autem grauis odoris: virga maioris est duobus cubitis longa: minor autem vnius pedis longitudine porrecta, florem habet fragilem & amarum, colorem melinum. Cumq; floruerit velut capillos facit. Radix eius inutilis est. Omnis autem frutex cum folijs suis fumigio adhibitus, & carbonibus vel igne superpositus, venena longius arcet. Aqua eius sparsa pulices necat, folia eius cataplasmata morsus venenatos mitigant, pustulas & vulnera curant: flores eius & folia bene adhibentur ictericis, & cum aceto bibita epilenticum auxiliantur. Elixatura eorum adhibita fomento, causas matricis componit: oleo mixta & peruncta tuta corpora contra frigora custodit. Minor autẽ imposita & cataplasmata, dolorem capitis mitigat. Media vero coniza hastam habet longam, crossam, & folia lænia. Maior & minor calefacit & desiccat: flos cum folijs in vino bibitus vehementer menstrua purgat. Plinius lib. 21. Conizæ duo sunt in coronamentis genera: mas & fœmina, est autem in folijs differentia. Fœminæ namque tenuis & constrictius, & angustius. Imbricatum maris, & ramosius est: flos etiam eius magis splẽdet Serotinus vtriq; post arcturum. Mas est odore grauior, fœmina vero acrior: & ideo contra bestiarum morsus aptior, folia fœminæ habent odorem mellis, masculę radix appellatur a quibusdam libanotis. Ex herbario coniza minor habet gratissimum odorem, maior habet grauem, folia minora & pinguiora, flos vterque similis: hæc cum folijs incensa serpentes fugat. Culices & pulices interficit, vulneribus cunctis medetur: flos eius cum folijs tritus in vino potatus menstrua mulieris mouet, partus discutit, & difficultatem vrinæ cõmouet. Morbum quoq; regium sanat, purgat matricem, dolorem capitis sedat. Oleo in quo fuerit decocta, si corpus vngatur, frigidæ febres expelluntur. Consolida maior quæ & simphicum dicitur: siccata & in puluerem redacta, potuiq; data, mox sanguinem restringit.

De Costo. Cap. LXIIII.

Isidorus. Costum est radix herbæ nascentis in India, Arabia, & Syria. Sed melius est Arabicum. Est enim album & leue ac suaue, odore iucundum. Indicum est atro colore & leue, vt ferula. Syriacum vero graue pondere, buxeo colore, acriq; odore. Summum tamen est album leue aridum gustu incendens: & est igneæ virtutis & vnctualis. Plinius lib. 22. Radix & folium Indis in precio sunt, & maximè radix costi, gustu feruens, odore eximio, fructice aliàs inutili. Duo sunt eius genera, videlicet nigrum, & quod melius est candicans. Auicenna. lib. 2. Costi species sunt tres, vna est costus Arabicus, albus, lęnis, aromaticus. Secunda est costus Indus, niger, lænis, amarus, grauis odoris, qui dicitur gariophilatum. Tertia species melior est, cuius est odor pini, & tendit ad nigredinem. Costus Romanus habet lacum

tium odorem: bonus autem costus quandoq; falsificatur cũ emilendinis radicibus, & propter hoc non mordicat linguam, nec habet odorem fortem. Est autem melior albus recens, plenus, nõ corrosus: deinde Indus niger lænis. Est autem melior marinus, subtiles habens cortices, & est costus calidus in tertio, siccus in secundo. In ipso est amara qualitas & acris valde, & caliditas, & acredo adeo vt vlceret: ipse confert omni morbo indigenti calefactione, & vt ex illo extrahantur humores de profundo: abstergitq; pannum cutis, linitus cum aqua & melle. Amarus costus vlcera exiccat humida: confert mollificationi neruorum, & contritioni lacertorum, & schyaticæ superpositus, vt emplastrum: confert etiam litargiæ, pectorisq; doloribus: & prouocat menstrua bibitus: prouocat etiam vrinam, & extrahit ascharides, ac vermes. Rigore quoque confert in febribus, cum oleo linitus: confert iterum morsibus omnibus, s. morsui viperæ, cæterisq; cum bibitur cum vino vel absinthio. Oleum de costo iuuentam in capillis conseruat: in diuersitatibus dispositionum pestilentiæ iuuat. Odorem vasis & aeris efficit bonũ: remouetq; velociter pruritum & scabiem. Platearius. Costus est calidus & siccus in tertio gradu. Indicus est subruffus & violentior, quo caremus. Arabicus autem albus, & temperatior, quo vtimur. Eligendus est autem ille, qui cum frangitur non facilè pulucrizatur: & habet saporem amarum ponticitati mixtum. Nam ille qui cum linguæ applicatur a ponticitate & amaritudine deficit, & minuta foramina interius habet, abijciẽdus est: potest autem seruari per annos x. virtutem habet confortandi ex ponticitate, & diureticam ex qualitatibus suis, & amaritudine. Quod enim ex qualitatibus suis dissoluit, ex ponderositate sua comprimendo educit: contra duriciem splenis & epatis ex frigida causa datur vinum decoctionis eius. Ad conceptum iuuandũ, qui ex frigiditate impeditur, valet puluis eius cum oleo confectus, si bombix intinctus supponatur. Prodest etiam contra dolorem stomachi emplastrum ex eodem & alijs rebus confectũ: contra dolores capitis ex frigida causa, vt est cæphalea, datur vinum decoctionis eius, & contra lumbricos puluis eius cum melle confectus. Electuarium quoq; quod diacostum dicitur, præcipuè ad splenem valet.

De Dauco. Cap. LXV.

ISidorus. Daucos est herba folijs fęniculi similis, tirso bipalmis. Plinius lib. 25. Dauci differentiæ sunt duæ. Probatissima est in Creta, mox in Achaia: & in siccis vbicunq; fęniculi similitudiue, candidioribus folijs & minoribus, hirsutisq; recto caule pedali, radice gustus, & odoris suauissimi. Hæc in saxosis nascitur meridianis: reliqua genera nascuntur vbiq;, terrenis collibus limitibusq; nisi pingui solo, folijs coriandri, caule cubitali, capitibus rotundis, sæpe pluribus quàm ternis, radice lignosa, sed cum inaruerit superuacua. Semen eius cymino simile, prioris milio, album, & acre, odoratum, omnibus ac feruens. Secundum quoque priore vehementius est, ideoq; parce sumi debet. Sed iam tertium genus libeat facere, simile est staphilino, quod vocant pastinacam erraticam, oblongo semine, dulci radice. Omnia hęc & hieme, & ęstate sunt intacta quadrupedibus, nisi post abortus. Ex alijs vsus seminis. Ex Creta dulcis, & ad serpentes magis est: dragma vna datur a serpentibus percussis. Diascorides. Daucus est calidæ virtutis & extenuatoriæ: vrinam & menstrua prouocat, partum educit. Habet folia fęniculo similia, sed minora & tenera: virgamq́ue duarum palmarum, in qua est caput simile coriandro: florem habens album, in quo semẽ est quasi pilosum in magnitudine milij, minutum, & gustu asperum, inscidum & odoratum. Radix eius est vno digito crossa, duabus palmis longa. Nascitur in locis asperis & solanis. Sed vnum est dauci genus apio agresti simile, odoratum inscidum & calidum: melior est autem Creticus, de quo supra diximus. Est & tertium genus habens folia coriandro similia: & in florẽ album, in cuius capillo semen est simile aneto. Est etiam aliud quod semen habet oblongum & graue, sicut cyminum agreste: & est calidius cunctis suprascriptis seminibus. Bibitum menstruis imperat, vrinam prouocat, tortionibus subuenit, ad omne vitium thoracis idoneè facit. Tussientibus effectum tribuit: percussionibus sphalangionis occurrit. Tussi veteri & torminosis proficit, cataphlasmatibus adhibitum pustulas & tumores compescit. Omnia semina cum vino bibita faciunt contra morsus serpentium ac venena. Constan. vbi sup. Daucus est calidus in initio tertij gradus, & siccus in secundo. Febrem flegmaticã, & morsus reptilium, ac pleuresim & hydropisim curat: vrinam & menstrua prouocat. Eius apozima potui datum pectus a screatibus mundat: crossos intestinorum humores dissoluit: vnde vẽtris dolores ac torsiones amputat. Idẽ splenis & epatis aperit opilationẽ. Et si cũ apij semine misceatur, eius actio fortior efficitur. Platearius. Daucus est calidus & siccus in tertio gradu. Et duplex est eius modus: videlicet daucus Creticus, sic dictus, quia in Creta reperitur præcipuè, & est maioris efficaciæ. Et daucus asininus, qui pręcipuè asinorum est cibus: hic & pro Cretico ponitur, quia ille rarus habetur. Habetq; daucus maiorem efficaciam secundum herbam & flores: nullam vero vel modicam secundum radices: herba itaq; cum floribus debet colligi, & abiectis radicibus in vmbroso loco desiccari. Per annum in multa seruatur efficacia. Virtutem habet dissoluendi & consumendi, & attenuandi ex qualitatibus suis: diureticam ex substantia subtili. Contra frigidum asma, & frigidam & humidam tussim datur vinum decoctionis eius ficuumq; siccarum, & contra stomachi dolorem ex ventositate vel frigiditate: contra stringiriam & dissuriam. Et contra colicam & iliacam vinum decoctionis eiusdem ex saxifrage. Cõtra opilationem splenis & epatis ex frigida causa, & hydropisim fit syrupus ex succo fęniculi ac decoctione illius. Contra frigidum reuma saccellatur caput ex puluere ipsius bene calefacto.

De Diptanno. Cap. LXVI.

ISidorus. Diptannos tantæ potentiæ est, vt ferrum a corpore expellat, & sagittas excutiat: vnde & eius pabulo ferę percussæ sagittas a corpore inhærentes eijciunt. Hanc quidam latinorum Polegium Martis dicunt, propter belli tela excutienda. Platearius. Diptannum expellit venenum: vnde præcipuè cõtra morsus venenatorom animalium datur succus potui, & etiã vulneri imponitur, vel puluis, si succus non habetur. Est autem hæc herba calida & sicca in tertio gradu: huius radix maioris est efficaciæ quàm herba, & viridis quàm sicca. Ex diptanno & alijs quibusdam potest fieri confectio, quæ vice tyriacæ probetur. Diptannum etiam educit fętum mortuum: valet & contra epilensiam, & contra paralysim. Diascor. Diptannum multi dicunt esse pulegium agreste, vel batin: herba est inscida, & plus Cretica mordax, vt pulegium habet folia lanosa: & super omnem fructicem inest ei velut lana: sed nec florem habet, nec semen: virtus est ei tanta quanta pulegio, sed paulo inscidior, qa si igni superponatur, aut fumigio adhibeatur mortuos in vtero infantes excludit. Cui etiam tanta virtus est, vt a capreis vel aliquibus bestijs sagitta percussis si comesta fuerit, statim eam foris eijciat. Præterea pseudo diptannum locis multis nascitur, simile supradicto: sed virtute inferius, quia minus inscidum est, minoremq́ue efficaciam habet. Est & aliud genus diptanni, qđ habet folia sisimbrio similia: sed virgam maiorem. Super quam habet florem agresti similem, sed maiorem nigrum & mollem. Eiusq; folia odorem habent sisimbrij. Est autem diptannis leptomeris & calefaciens lęniter ac stringens, propriè q́ue vrinam mouet, ac menstrua producit, & odore suo incensa viperas, & serpentes interficit. Constantinus vbi supra. Diptannum vulnera humoribus, & melancoliam mundificat, bibitum, aut suppositum menstrua prouocat, secundinam & fœtum mortuum expellit. Plinius lib. 25. Cerui, vt indicamus, diptannum ostendere, vulneratæ eo pastæ statim decidentibus telis. Non est alibi q̃ in Creta, ramis prætenue pulegio simile, feruens & acre gustu: folijs tantum vtuntur flos nullus ei est, semen vt caulis: radix tenuis & superuacua. Et in Creta autem non speciosè nascitur, mireq; a capris expetitur. Pro eo est & pseudo diptannum, multis in terris nascens, folio simili, ramulis minoribus, a quibusdã condris vocatum. Minoris effectus statim intelligitur diptannũ minima portione accendit os: qui eam legunt in ferula vel arũdine condunt: præligantq; ne potentia euanescat. Sunt qui dicunt vtranque nasci multiphariam, sed deteriores in agris pinguibus. Et verum quidem diptannum, non nisi in asperis. Est & genus tertium diptanni, nec caule alias facie, nec effectu simile, folio sisimbrij, ramis maioribus: procedente illa persuasione, quicquid in Creta nascitur infinito præstare cæteris eiusdem generis alibi genitis: proximè vero quod in parnoso: alioquin biferum esse. Et delium montem in Thessalia, & electrium in Euboea, & totam Archadiam & Lycaoniam. Tradunt Archades quidam non medicaminibus vti, sed lacte circa tempus veris, eo ꝙ tunc maximè succis herbæ turgeant, & medicentur vbera pascuis. Bibitum autem lac vaccinum, eo ꝙ boues omnino votiferæ in herbis sunt: potentia earum per quadrupedes, etiam nunc duobus claris exemplis manifesta fit. Circa Abderã, & limitem qui Diomedis vocatur pasti rabio inflãmatur equi: circa Pothniam vero & Assuti. Idem in lib. 26. Diptannum sagittas pellit pota, & alia tela extrahit illita.

De Dracontea & dracunculo. Cap. LXVII.

ISidorus. Dracontea dicitur, eo quòd hasta eius varia sit in modum colubri: similitudinemq́; Draconis imitetur, vel ꝙ eam herbam vipera timeat. Platearius. Dracontea quæ & serpentaria, vel colubraria dicitur calida & sicca est: huius radix pulucrizata valet ad faciem clarificandam. Idem puluis confectus cum sapone & fistulæ impositus, foramen ampliat in tantum, vt os fractum vel putrefactum extrahi possit. Idem etiam

puluis

pulvis confectus cum calce viua, & aceto fortissimo optimus est ad cancrum, ita vt tertia pars sit de calce. Plinius lib. 24. Dracunculum serpentes fugiunt, ideoq; percussis prodesse potu aiunt. Succus eius & aurium dolori prodest. Id autem quod Greci dracontion vocant, triplici effigie mihi demonstratum est: vnum folia betę habere, non sine tyrso, flore purpureo. Aliud radice longa veluti signata articulosaq; tribus omnino cauliculis. Eius folia iubentur ex aceto decoqui contra serpentium ictus. Tertia folio maiore quam cornus, arundineæ radicis, totidem (vt affirmabant) geniculatæ nodis, quot habere annos, totidemque, esse folia: hi eam ex vino vel aqua contra serpentes dabant. Idē, in libro vigesimoquinto. Cognoui nuper in agro hospitis ibi repertum dracunculum habentem caulem pollicali crassitudine, versicoloribus viperarum maculis, quem ferebant contra omnium morsus esse remedium. Alius est quem nos in priore volumine diximus. Sed huius alia est figura, aliudque miraculum ad primas serpentium vernationes bipedali fere altitudine de terra exeuntis: rursumq; cum eisdem in terra se condentis. Nec omnino serpēs apparet eodem occultato. Diascorides. Dracontea vel ut alij dicunt esclepras vel (vt latini) colubrina, siue viperina, habet folia aso similia: sed maiora & varia. Huius hasta duobus cubitis est longa, serpentis maculas habens purpureas, vt digitus solidas, in qua semen est botro simile pruno, colore viride, post maturitatem vero color est similis citri, & est gustu mordax. Radix eius habet bulbi rotunditatem similem asaro cum tenui corio. Nascitur in vmbrosis locis & in hortis. Semen eius virtutem habet in succo. Nam dolores aurium compescit addito sibi oleo, lana iniunctus & naribus additus polyposis maximè prodest: cancros optimè curat. Seminis grana combusta bibita caligines oculorum emendat; virtus radicis eius est, calida, & electuarij more accepta tussibus & catarrum habentibus maximum auxiliū præstat. Tumores thoracis curat si assa & cocta fuerit accepta. Sicca & in puluere tusa melle addito facere potest omnia prædicta: vulnera sordida purgat cum albabriónia. Fertur ꝙ si quis se ex ea vnxerit, ab incursu serpentium tutus erit. Aceto mixta, maximè maculas limpidat. Succus eius caligines detergit: ipsaque radix comesta proficit: ad fistulam quoq; facit: & cum vino data ventrem deducit: habet in se tamen aliquam stipticam virtutem cum parua acredine. Radix eius plus est operatiua: purgat enim viscera, & extenuat pingues & glutinosos humores: & ad vulnera malitiosa medicamentum optimum est.

De Ebulo & echino & echio. Cap. LXVIII.

PLatearius. Ebulum est calidæ & siccæ complexionis. Cuius radicum cortices ac tusiones præcipuè competunt vsui medicinæ. Cortices radicum eius in vere colliguntur, sole exiccantur, ac per annum seruantur. Habet autem virtutem dissoluendi & consumendi atq; purgandi principaliter flegma; vnde contra quotidianam de flegmate naturali, & etiam contra artheticam & podagram, & cyragram datur succus radicum eius, vel saltem tusionum cum esulæ puluere, addito etiam zuccaro, & etiam puluis radicum eius cum succo feniculi; & præcipuè sic valet contra leucophantiam. Porro contra tumorem extremitatum fit fomentum ex aqua salsa decoctionis radicum eius & tusionum, vel etiam totius herbæ. Denique balneum ex aqua salsa decoctionis ipsius herbæ factū, valet contra artheticam, & contra leucophantiam. Plinius lib. 26. Ebulum tenerum cū folijs tritum calculos pellit ex vino potum, testes quoque sanat impositum. Ex herbario. Ebulum facit ad splenem, & ad colubri morsum, & ad hydropisim. Echinum nascitur in locis montuosis atque lapidosis, habet folia Cameleonti similia, tenerior & albidior, spissa & spinosa. Caulem vero duorum cubitorum subalbidum & cauum. In cuius capite sunt globi spinosi. Semen eius cardui simile rotundius & minutius. Huius radix tusa & cribrata vrinam prouocat: liuores. Decoctio eius in ore tenta dentium dolorem sedat. Semen eius tusum, & ex aqua potatū morsibus prodest serpentium; hanc enim volunt homines effugere serpentes. Echios est herba quæ habet folia longa, tenuissima & aspera. Ipsaq; asperitas similis est spinis paruis: flores habet inter folia purpureos, in quibus est semen simile capiti viperę. Radix parua & integra est, quæ trita & cum vino potata, cōtra serpentium morsus, vel ante, vel postea prodest. Est autem vna vis herbæ & radicis ac seminis. Plinius lib. 25. Echios pulegio similis coronata folijs, datur dragmis duabus, ex vini quatuor ciatis. Altera vero quæ lanugine spinosa distinguitur, cui & capitula viperæ similia sunt: hæc ex vino & aceto datur. Quidam echion vocant personatam, cuius folio nullum est latius, grandes lappas ferentem. Huius radicem decoctam ex aceto potui dant. Cum folijs contusa datur ex vino peculiariter contra aspides.

De Ellebore albo & nigro. Cap. LXIX.

ISidorus. Elleborum dicunt in Græcia, circa quendam fluuiū huius nominis plurimum gigni, & inde a Grecis appellari: hanc alio nomine Romani veratrum dicunt, eo ꝙ mentem motam in sanitatem reducit sumptum. Duo sunt autem eius genera, scilicet nigrum & album. Plinius lib. 25. Melampodis fama diuinationis artibus est nota: ab hoc appellatur vnum ellebori genus melampodion. Aliqui pastorem eodem nomine tradunt inuenisse, purgari capras ipso pastore animaduertente: datoque illarum lacte parotidas ferentes sanasse. Quamobrem de omnibus eius generibus dici similiter cōuenit. Prima duo huius genera sunt candidum ac nigrum: & hoc intelligi tradunt plerique radicibus tantum. Alij vero nigri folia dicunt platani similia, minoraque ac nigriora, & pluribus diuisuris scissa. Alij betę incipientis: hæc quoque nigriora & canalium dorso rubescentia, vtraque caule palmi ferulaceo, bulborum tunicis conuoluto, radice fibrata ceparum modo. Nigro equi, boues, suesq; necantur; ideoque cauent, cum candido tempestiuo vescantur. Id tempestiuum esse tradunt messibus. In Oeta monte nascitur plurimum. Et optimum vno eius loco circa Epyrum. Nigrum vbique prouenit, sed melius in Helicone, qui mons & alijs laudatur in herbis. Probatur primo Oeteum candidum: secundo Pōticum: tertio Heliaucum, quod in vitibus nasci fertur; quarto Parnasium, quod Etolico adulteratur. Nigrum ex his melāpodion vocant, quo & domos suffiunt aspergentes se, & pecora purgant, Cum præcatione solemni hæc & religiosius colligitur. Nec album facilè colligitur caput aggrauans maximè, nisi allium præsumatur, & subinde vinum sorbeatur, celeriterque fodiatur: farina eorum per se, & mixta radiculæ, qua lanas diximus lauari, facit sternutamentum, amboq; somnum: leguntur autem radices tenuissimæ, breues, ac velut decurtatæ. Nam summa quæ est charissima, cepis similis, canibus tantum datur purgationis causa. Antiqui radicem corticemq; carnosissimam eligebant, quo tenuior eximeretur medulla: spōgijs humidis opertam & turgescentem in longitudinem findebant; deinde fila in vmbra siccabant his vtentes: nunc autem ramulos ipsos a radice, quàm grauissimi corticis ita dantes. Optimum est quod acre gustu, ac feruens existit, & in frangendo puluerē emittit. Eiusq; vim ferunt durare xxx. annis. Elleborum album habet folia arnoglossæ vel betę agresti similia, sed breuiora, & modicum obtusa: hasta est ei longa duobus palmis, & villosa, citiusque solet marcescere, quando siccari incipit, & sicut capilli iunci ex imo radices prodeunt nigellæ. Nascitur in locis montuosis, & fodi debet veris tempore radix: vtilis autem est illa, quæ alba & tensa, & fragilis, & plena, & acuta, & viscosa est. Quam cum fregeris velut fumum iactat: & est albior intus, cum gusto calido, nec valde saliuam prouocat: plus autem accepta, hominem suffocat. Melius est Quirinacium, & Italicum. His autem albidius est Cappadocium. Elleborum nigrum dicitur, aut polirrhison, aut melampodion, quia Melampos filias suas curauit ex eo: hæc herba follia quidem habet similia platano, viridiora, sed minora, sicut affodillum; multis locis diuisa, sed nigriora & aspera: virga est ei breuis, flores albi, & purpurei, sarmento botroso: hæc olim escamoides dicebatur, quia multi ea in purgationibus vtebantur. Nascitur in locis, & asperis, & siccis, & agrestibus, eiusque radices sunt tenues ac nigræ, quarum maximus est vsus.

De vtriusque virtute in medicinali operatione.
Cap. LXX.

PLinius vbi supra. Elleborum nigrum alij vocant euchymō, alij polirrhison, hæc per inferiora purgat. Candidum autē vomitione, causasq; morborum extrahit, quod Italici veratrū vocant. Nigrum medetur paraliticis, insanientibus, hydropicis, veteribus podagris, articularijs morbis. Trahit aluum & bilem, & pituitas: oculorum caliginem fotu discutit. Strumas, suppurata, & duricias concoquit & purgat: itemq; fistulas; pecorum & iumentorum pituitas sanat, surculo per aurem traiecto, & die postero eadem hora exempto: hydropicorum ventri imponitur cum vino & farina ordeacea: scabiemque quadrupedis sanat, cum thure ac cera vel cum pisseleo. Album optimum est, quod sternutamēta celerrimè mouet. Sed multum terribilis est nigro præcipuè si quis apparatum poturorū legat apud antiquos: contra horrores; strangulatus, intempestiuas somni vires: singultus infinitos, aut sternutamenta, stomachi dissolutiones. Tardiores vomitus, longinquiores, exiguos, aut nimios. Alia quippe dari solent quæ vomitiones concitarent: ipsumque elleborum medicamentis, aut clysteribus extraherent. Sæpè quoque sanguine venis emisso: magno terrore sunt hæc omnia & fama. Namque tradunt absumi carnem si coquatur vna. Cauendum est etiam felici cura ne nubilo die detur: quo impatibiles existunt cruciatus. Corpus septem diebus ante præparandum est cibis acribus,

abstinentia

abstinentia vini, tertio & quarto die vomitionibus, pridie cœnæ abstinentia. Album a dulci datur, aptissimè vero in lacte & pulte. Nuper in vere dissectis raphanis elleborũ inserere, rursumq; raphanos, vt transeat ius, comprimere, atque eius lænimento dare. Medetur ita morbis comicialibus, vertigini, melancolicis, elephantiæ albæ, lepris podagricis, incipientibus vsque tympanicis, stomaticis, lymphaticis, insanientibus tetano, tremulis, spasticis, clinicis, quartanis etiam quæ aliter non desinant, tussi veteri, inflãmationibus ac torminibus redeuntibus, & schyaticis: vetant illud dari senibus & pueris, itemq; mollibus, ac fœminei corporis, animæve exilibus, aut teneris aut timidis, & fœminis minus ꝗ viris, minimè vero sanguinem excreantibus. Medetur extra corporis eruptionibus & pituitæ cum axungia salis illitum, & mures necat polentæ admixtum. Galli sagittas elleboro tingunt, a vulnere circumciso teneriorem sentiri carnem asserunt. Muscæ quoque necantur albo trito, & cum lacte sparso. Diascorides. Elleborum album tenue flegma omnesq; humores vomit, purgat, nobilibus miscetur collirijs, oculorum caliginem purrgat, sternutamenta prouocat. Et nisi polentæ vel sisamo, vel succo ptisanæ, vel capsiæ, vel alicæ, vel musæ, vel succo lenticulæ mixtum, vel in pane, coctura dari non potest: quia sic ab antiquis medicinis inuentum est. Cum aceto mixtum & ano suppositum nauseam prohibet: sed in vtero perimit infantes. Ellebori nigri radix est in maximo vsu. Eligenda est carne plena, quæ inter se habet colorem, gustumq; incidum & calidum. Talis in Parnaso monte nascitur: hæc accepta coleram per ventrem purgat & flegma. Alij scamoneam miscent & sal: multi vero viscellis eam coquunt, & multi cum lenticula. Hæc purgatio medetur melancolicis & epilenticis, & artheticis, & paraliticis: supposita menstruis imperat: abortum facit: fistulas purgat imposita & post triduum sublata. Surdis auribus impositum reddit auditum. Scabies curat & in aceto cocta gargarismo adhibita dolorem dentium mitigat. Miscetur etiam stipticis medicaminibus. Et aqua in qua infusa fuerit, ad expiationem aspergitur domus. Cum foditur celerius faciendum est, quia fodientis tarditate visum hebetat, aut dolorem capitis commouet.

Iterum de eodem. *Cap.* LXXI.

AVicenna. Elleborus niger fortioris acuitatis est, quàm albus: habet crus breue ad purpureitatem declinans, & eius figura est sicut racemi, in qua est fructus, & habet venas subtiles nigras, & quod de ipso administratur sunt istæ venæ. Melior est medius inter veterem & nouum, crossum & extenuatum, habens colorem cinericium, velociter frangibilis, non põderosus, in cuius natiuitate est quoddam simile telę araneæ, saporem acutum habens, & linguam mordicans: vt autem administretur, lignum paruum quod est apud radicem eius assumatur, & aqua parua infusum excorticetur. Illiq; cortices in vmbra exiccentur, sicq; triti & cribellati administrentur. Nam calidus est ac siccus in secundo gradu, & est resolutiuum. Est etiam fortis abstersionis, ita ꝙ carnem mortuam corrodit. De proprietatibus quidem ellebori, ꝙ permutat corpus a sua complexione, ipsumque facit bonam complexionem ac iuuenilem acquirere. Multi quidem sumunt elleborum ad vomendum, non tamen vomere facit, nec soluit, sed facit illud quod vomitus & solutio facit. Eiusque conuenientia est ad viros, & virgines, & adolescentes, & fortiores, eosq; qui habent in corpore multitudinem Sanguinis, tenerasq; carnes. Non autem conueniens est castratis neq; mollibus. Et est conueniens in Martio: deinde in Septembri. Sic tamẽ vt tribus ante diebus abstineatur a comestione crossorum & potatione: & administrentur ea quæ delectari faciunt & gaudere, vt post cœnam bis aut ter euomatur: deinde assumatur. Linitur autem super morpheam cum aceto, & super loca sordida, & eradicat verrucas. Linitur quoque albus & niger cum lacte super scabiem & impetiginem. Valet etiam linitus eius ad excoriationem: visum confortat, & alia plurima remedia præstat. Ellebori albi amaritudo vehementior est quàm nigri: planta eius est sicut arnoglossa vel cicla siluestris, sed breuior, rubei coloris: longitudo eius est vsque ad quatuor digitos: & habet venas sub vna radice plurimas. Nascitur in locis montuosis: colligitur & siccatur in tempore messis. Eligendus est qui superficiem habet planam, albus, velociter frangibilis: habens minuta grana plurima: non statim vehementer mordicans linguam, & qui attrahit saliuam. Natura calidus & siccus est in medio secundi gradus. Si vermis eum comederit, moritur. Fortiter confortat, sed in ipso est timor, quia præfocat puluerizatus, & odoratus sternutationem excitat: visum acuit, & in pane ponitur vt vomere faciat. Venenum est canibus & porcis. Platearius. Elleborus est calidus & siccus in tertio gradu: contra quotidianum de flegmate naturali, & flegmate nitreo, & artheticam, & podagram, & cyrogram valet oximel factum de radice ellebori albi. Factum vero de radice nigri, valet ad purgandum melancoliam & quartanam. Ad vermes aurium expellendos conficitur modicum pulueris ellebori cum succo persicariæ auribus imponitur, & statim exeunt. Idem puluis superpositus carnem superfluam corrodit: valet & contra furfuriscas capitis & pediculos, & contra scabiem. Sed & contra litargiam & epilis. prouocatur sternutatio ex puluere naribus immisso, & in panno posito, & ad nares pertuso. Diascor. dicit, ꝙ si puluis eius cum farina & aqua misceatur, & fiat tortellus, mures occidit, si inde comedant. Constan. vbi sup. Elleborum album cum vomitũ mundat stomachum. Sed post modicum cibum id dare conuenit, ne stomachus inanitus sit. Puluerizatum aqua mixtum, & in circuitu domus perfusum, muscas necat: & cum aceto mixtum allopiciam curat. Nigrum vero tribus diebus apozimatum foramina mundificat emorroidarum.

De Elitropio. *Cap.* LXXII.

ISidorus. Elitropium primo nomen accepit ex eo, quòd æstiuo solstitio floreat, & ꝙ solis motibus folia circumacta conuertat: vnde & a latinis solsequia nuncupatur. Nam & Oriẽte Sole flores suos aperit, & se iterum recludit cum sol occubuerit. Ipsa est quam intubum siluaticum latini vocant. Hæc & verruecaria dicitur, quòd ex aqua potata verrucas extinguit, vel in cathaplasmate abstergit. Diascorides. Elitropium maius scorpion dicitur a multis, eo quòd eius flores similes sint figuræ scorpionis. Ex hoc autem nomine Elitropium accepit, ꝙ semper cursum solis respicit. Habet folia ocimo similia, sed asperiora & nigriora. Hastas habet ex vna radice quinque, vel sex, cum ramulis quàm plurimis, in quibus sunt flores albi ac sub purpurei coloris, ac subcurui, sicut est cauda scorpij. Nascitur in locis asperis, eiusque radix tenuis est & inutilis. Manipulus vnus ex ipso elixus & bibitus coleram & flegma deponit. Cum vino bibitus scorpionum ictibus occurrit. Cataplasmatibus adhibitus idem facere potest. Multi quoque radicem eius in collo suspendunt contra vim scorpionum. Seminis eius quatuor grana cum vino bibita ante accessionem, maximum est remedium quartanarijs. Tria quoque grana vtiliter dantur tertianarijs. Folia in cataplasmatibus adhibita tumores spargunt: myrmicas corporis purgant, & corporis clauos limpidant. Sicca vero eius folia podagricis imposita maximum præstant effectum: eademq; trita & matrici supposita menstruis imperant, sed faciunt abortum. Elitropium vero minus nascitur in locis cultis, & in pratis, & est simile supradicto. Semen habet rotundum & pendens. Huius herba cum semine decocta; & cum nitro & isopo & cardamomo bibita, rotundos lumbricos & latos excludit: clauos imposita cum sale tollit, maximè si elixata; & & sic imposita fuerit.

De Epatica & eraclea. *Cap.* LXXIII.

PLatearius. Epatica est quædam herba crescens in locis aquosis & præcipuè lapidosis: habet minuta folia, terræ lapidibusq; adhærentia. Et dicitur epatica, quia præcipuè epatis est iuuatiua. In primo gradu frigida & sicca est, & quæ habet maiora folia melior est: habetque virtutem infrigidandi, & ex subtilitate substantiæ suæ confortandi. Est etiam diuretica: vnde aqua decoctionis valet contra opilationem epatis & splenis ex calida materia, & contra epatis calorem & ictericiam. Syrupus etiam factus ex aqua decoctionis eius, addito reubarbaro in fine decoctionis contra ictericiam est optimus. Sed & in omnibus aquis ex quibus syrupus fit contra calefactionem epatis, poni debet epatica, multum enim iuuat. Iterum contra calida apostemata valet in principio trita & superposita. Operatur enim repercussionem. Eraclion tria sunt genera. vnum est nigrus folijs latioribus glutinosum. Alterum exilioribus folijs mollibusque sansuco non dissimile, quod aliqui prusium malunt vocare. Tertium inter hoc medium est, minus quàm cætera, sed efficax. Optimum creticum est, nam & iucundè olet, proximum vero Smirneum: deinde heradeotericum minus: vsus autem eius est serpentes fugare, percussis esui dare: eoque decoctio ruptis conuulsis mederi, cum panacis radice, hydropicis quoque valet cum fico & isopo decoctum. Itemq; scabiem & pruriginem sanat in decessione balneatum. Succus eius cum lacte infunditur & capitis vlcerib⁹ medetur, venena opij & gipsi extinguit: si decoctum cucumere, aut vino bibatur, aluum mollit: idemque dentium dolori proficit, & sanguinem narium sistit. Ad parotidas cum ordeacea farina coquitur: ad arterias asperas cum melle & sale: crassiores pituitas extenuat: coctumque cum aceto & sale sumptum paulatim regium morbum medicat, & tritum cum oleo in nares funditur. Lapsi ex eo purgantur, ita vt venter accingatur, furunculos aperit cum fico, strumas cum farina ordeacea & oleo, & aceto. Lateris dolores curat cum fico illitum, fluxiones sanguinis in genitalibus tusum, & reliquias purgationum a partu cum aceto illitum. Diascorides.

lithos

lithos & eraclion vocat propter fortitudinem seminis eius: habet folia oliuæ similia, sed latiora & oblonga, tenuesq́; virgas in crossitudine iunci lignosas:in summo virga est diuersa vel diuisa,in qua folia sunt minuta, vbi & semen piso simile, rotundum, lapidosum, & album. Nascitur in locis asperis & altis, eiusq́; virtus est vnctualis. Semen eius cum albo vino bibitum calculos pellit,& vrinam prouocat.

De Equicauda & esula. Cap. LXXIIII.

AVicenna. Equicauda est planta in locis concauis & in cōuallibus nascens,stipites concauos ad rubedinem declinātes asperos & duros habens. Est autem nodosa cum nodis intrantibus, & apud nodos sunt folia vt squinanti minuti & spissa,& adhæret arbori cui appropinquat. Deinde plures extremitates generantur ex ea,sicut est cauda equi. Habetq́; radicem duram,& frigida est in gradu primo,sicca in secundo. Est itaq; stiptica proprieq́; succus eius. Est & vehementis exiccationis absque mordicatione: & ad fluxum sanguinis iuuatiua valde: vulnera & vlcera mirabiliter consolidat, & si sunt in eis nerui etiam confirmat. Quando linitur,aut ex ea fit emplastrum confert attritioni medij lacertorum,ad intestina quoque fit emplastrum ex ea:denique confert apostematibus epatis & stomachi. Platearius vbi sup. Esula frutex est,cuius tantum vsui medicinæ competunt radicis cortices. In vere colliguntur,ac per bienniū in efficacia multa seruātur,sed melius est vt annis singulis renouētur. Est autē calida & sicca in tertio gradu. Virtutem purgandi habet humorem flegmaticum principaliter. Vnde contra ægritudines flegmatum valet,& inter illa quidem quæ purgant acumine suo, post scamoneam,esula vtilis est: ac securius dari potest,nec multum abominabilis est. Itaque contra quotidianam de flegmate naturali,artheticam,podagram,cyrogram,paralysim,& iliacam passionem,& etiam leucophantiam vtiliter datur,puluis eius cum alijs rebus confectus,etiam sanis ad præseruationem,delicatis etiam qui medicinas abhorrēt ponitur puluis eius cum carnibus decoquendis.

De Euforbio. Cap. LXXV.

ISidorus. Euforbium dictum est,eo quòd succus eius oculorū acuat visum. Eius tanta vis est, vt duris carnibus superadiecta citius coqui compellat. Nascitur in locis multis,sed plurimum in Mauritania. Solinus:in latere montis Atlantis est herba euforbia copiosa, cuius fructus ad ocularium proficit claritatem, nec mediocriter percellit vim venenorum. Plin.lib.25. inuenit Rex Iuba quam appellauit euforbiam: medici fratris sui nomine. Idemque fratres instituere a balneis multa frigida corpora astringi,cum antea non esset mos nisi calida tantum lauari. Extatq́; Iubæ volumen & clarum præconium de hac herba,quam in monte Atlante inuenit:& spectatur folijs achantitinis. Vis eius tanta est,vt etiam e longinquo succus excipiatur inscisę conto suscipitur excipulis ventriculo hędino lactis humor effluere videtur. Siccatur conto & sic thuris effigiem habet. Qui colligunt clarius vident: medeturq́; contra serpentes: quacunque parte percussa, vertice inciso & medicamento addito:ibi Getuli qui legunt hedino lacte adulterant: sed igne discernitur. Id enim quod sincerum non est, fastidiosum odorem habet. Constantinus vbi supra. Euforbium est calidum & siccū in tertio gradu, vrit & attenuat. Ideoq́; flegma viscosum incidit & purgat,& in quocunque loco corporis: angustiam & siccitatem ac decoriationem generat: propter hæc eius acumen oportet mitigari cum bdellio,cinamomo,spica,costo,& huiusmodi. Euforbium cum melle collirizatum prodest catharactis oculorum. Idem cum oleo temperatum & guttatim auribus instillatum,sonitum & grauedinem doloresque amputat,cum aromatibus in potione bibitum schyaticos curat: & cum oleo veteri temperatum allopiciam veterem,ac ventrem sanat. Diasco. Euforbium simile est ferulæ albæ,nascens in Mauritania Cęsariensi,quæ plurimum lachrymum facit inscidum valde. Optimum est recens,subalbidum,glutinosum, linguam vehementer submordens, & quod substratis pellibus legitur, non autem quod in terram cadens. Virtus est ei calida caustica diaforetica. Collirijs nobilibus miscetur: dolores schyaticos curat. Ossa confracta impositum eijcit. Sed cauendum est,ne carnem aliquo modo tangat. Valet hydropicis & colicis, & in omnibus frigidis: ventris autem coleram turbat:& sitim grauem facit,quia siccatiuæ virtutis est. Actor. Notandum ꝙ tam herba quàm succus eius appellatur euforbium:vel ipsa herba propriè dicitur euforbia,euforbium autem succus:de quo etiam inter succos herbarum inferius dicetur.

De Eupatoria. Cap. LXXVI.

AVicenna. Eupatorium est ex herbis aromaticis habens folia sicut canabi. Flos eius est sicut nenufar: & illud quod ex eo administratur, est succus eius. Nam calidum est in gradu primo, siccum in secundo. Est autem subtiliatiuum & inscisiuum valde. Abstersiuumq́; non est sine manifesta caliditate. In ipso est pauca stipticitas & pōticitas,& amaritudo aloes. Bonum est vitio allopiciæ atq; tyriæ: & super vlcera difficilis consolidationis linitur cum veteri adipe. Eiusq́; succus scabiei confert ac prurituí,quando bibitur cum aqua terræ & oximelle: similiter flos eius,sed fortior succus ipsius. Confert doloribus epatis & eius opilationibus, ipsumque confortat: duritiei quoque splenis confert,ac stomachi apostematibus. Herba etiā & succus conferunt maliciei formæ & accidentibus. Iterum in potum cum vino datur,& confert intestinorum vlceribus. Cōfert iterum in febribus chronicis & antiquis: proprieq́; succus cum succo absinthij. Plinius lib.25. Eupatoria regiam auctoritatem habet:caulis lignosi nigricantis hirsuti cubitalis aliquando & amplioribus folijs per interualla quinque: & in ipsa sunt, vt cannabis per ambitum inscisis quinque partito, nigris & ipsis plumosisq́;,radice superuacua. Semen eius in vino potum auxiliatur vnicè dissintericis. Diascor. Eupatorium est frutex sarmentosa:cuius hasta recta est & lignosa tenuis ac nigra & aspera,cubiti longitudine vel amplius porrecta,folia sicut pentaphiloni,aut cannabo sunt in gyro diuisa, & in capite inscisa sunt, vt serra. Semen autem in media hasta est asperum, & subtus decliuium. Follia eius sicca cum axungia porcina veteri trita & imposita ad cicatricem ducunt vulnera dura. Semen eius & folia bibita cum vino dissintericis ac morsibus venenatis occurrunt medicando. Constantinus vbi supra. Eupatorium est calidum in primo gradu, siccum in secundo. Extenuat & mundificat: inde mitigat epatis colorem,eiusq́; soluit duritiem, & aperit opilationem.

De Ferula. Cap. LXXVII.

ISidorus. Ferula dicta est a medulla. Nam illum Varro tradit ferulæ esse medullam,quam Græci appodelan vocant. Nonnulli autem a feriendo ferulam vocant. Hac etenim pueri vapulare solent. Huius succus galbanum est. Plinius lib.13. Ferula nascitur locis calidis atque trans maria geniculatis nodata scapis. Duo sunt eius genera. Narthecа Græci vocant assurgentem in altitudinem. Nartheciam vero semper humilem: a genibus exeuntia folia sunt maxima vt quæq; terræ proxima. Cætera natura quæ aneto & fructu similis. Nulli fructicum læuitas maior est. Ob id gestata facilius baculorum vsum senectuti præbet. Semen ferulæ tapsiam quidam vocauere decepti, eo ꝙ ferula sine dubio est tapsia,sed sui generis:fęniculi folijs,inani caule:nec baculi longitudine excedente:semen quasi ferulæ. Ignem ferulis optimè seruari certum est: & ob id eas in Aegypto præcellere. Idem in lib.20. Semen ferulæ aneto est simile, quæ ab vno caule diuiditur cacumine,fœmina putatur. Caules eius decocti eduntur. Cum amurca ac melle stomacho vtiles comedantur. Sin autem plures sumpti fuerint, dolorem capitis faciunt. Radix eius denarij pondere in duobus vini ciatis aduersus serpentes bibitur,ipsaq́; radix imponitur. Sic & torminibus medetur. Ex oleo autem & aceto contra sudores immodicos,vel in febribus proficit. Aluum soluit ferulæ succus fabæ magnitudine deuoretus. E viridi ferulum ramusculus vtilis est ad omnia ea vitia. Ad sanguinem sistendum decem grana seminis bibuntur in vino trita vel medulla. Sunt qui comitialibus morbis dandum putant Luna quarta,sexta vel septima,lingulæ mensura. Natura ferularum murenis infestissima: tactæ quidem ea moriuntur. Castor radicis succum etiam claritati oculorum conferre multum putat. Diascor. Ferula viridis emoptoicos & ciliacos maximè iuuat: cum vino potata morsibus venenatis occurrit. Tusa & imposita fluxum sanguinis vulnerum stringit. Semen eius bibitum torsionibus medetur. Idem cum oleo tritum & perunctum sudorem commouet: huiusmodi virgæ comestæ capitis dolorem commouent: in sale vero positæ comedi possunt.

De Filantropo. Cap. LXXVIII.

DIascorides. Filantropos Grecę dicitur herba, quæ latinæ dicitur ilapapo purpurea. Ipsa est aparimen, virgas habens multas longas raras & asperas, folia vero rara & in ordine posita. Semen est illi album rotundum durum & paruum. In medio sicut vmbilicus pertusatum, florem habet album,circa muros & hortos nascitur,eiusque folia vestibus transeuntium inhęrent,& ob id filantropos dicitur: huius herbæ succus & virgarum seminis eius,morsum sphalongionis mitigat, & venenis occurrit cum vino bibitus. Idem quoque succus aurium dolorē mitigat infusus,herba vero axungia mixta spargit scroffas, folia eius constringentis sunt virtutis,propterea fluoris sanguinis cataplasmati apppostita medentur, ac rei cohærenti miscentur. Plinius lib.24. Filantropos herbam Græci nasutheum appellāt, eo ꝙ vestibus adhærescat, & ex hac imposita corio dolores capitis

pitis sedantur. Idem in lib. 27. Apparimen quam alij filantropõ vocant, est herba ramosa & hirsuta, quinis senisve in orbem circa ramos folijs per interualla. Semen habet subdulce, rotundũ, durum & concauum. Nascitur in agro frumentario vel in hortis pratis ve, asperitate etiam vestium tenax. Efficax semen poto ex vino contra serpentes atque sphalongias, folijs eius impositis, abundantia sanguinis ex vulneribus reprimitur, & succus eiusdem auribus infunditur.

De Filice ac filipendula. Cap. LXXIX.

ISidorus. Filix est herba a singularitate folij appellata, ex vna denique virgula cubitali altitudine, scisa gignuntur folia, resimplicata velut pinna. Plinius vbi supra. Filicis duo sunt genera, nec florem, nec semen habentia, vnum Græci pterin vocant. Alij vero blachnon dicunt. Cuius ex vna radice q̃ plures filices exeunt, bina quoque cubita excedentes longitudine, non graues odore, hanc marem existimant. Alterum genus Græci vocant thelypterin. Alij vero nymphcoterin. Est autem singularis & non fructicosa, breuior ac mollior & densior folijs, ad radicem cannaculata. Vtriusque radice sueſq; pinguescunt, folia vtrisq; lateribus pinnata sunt: vnde & Græci nomẽ imposuerunt. Radices vtrique longę sunt, in obliquum, nigrę; præcipuè cum maruere. Nascuntur vbiq; sed maximè frigido solo, virgilijs occidentibus debent effodi, & sole oportet illas siccari, vsus radicum in trimatu tantum, nec antea, nec postea. Intraneorũ animalia pellunt, & ex his tineas cum melle, cętera ex vino dulci triduo potę stomacho inutilissima est vtraque aluũ soluit primo trahens bilem, mox aquã melius tineas cum scamonijs pari pondere. Radix eius duorum obulorum pondere ex aqua post vnius diei abstinentiam bibitur, melle prægustato contra reumatismos. Neutra mulieribus dandæ est, quia grauidis abortum, cæteris sterilitatem facit, farina eorum inspergitur tetris vlceribus Iumentorum quoque ceruicibus: folia cimicem occidunt, serpentem non recipiunt. Ideoq; substerni vtile est in locis suspectis, huius etiam herbæ discrimen medici fecere. Optima est Macedonica secunda vero Cassiopea. Razi in Almãtore. Childarum, i. filix calida est & expellit ascharides. Platearius. Filipendula in transmarinis partibus & in Apulia in locis mõtuosis & calidis reperitur, quæ alio nomine filalidos appellatur. Calida est, & sicca in gradu tertio. Radix eius præcipuè cõpetit vsui medicinæ. In fine Autumni colligitur, ac per annos decem in efficacia multa seruatur, habet virtutem diureticam ex substantia subtili, & ex qualitatibus suis. Contra vitium lapidis, stringiriam, & dissuriam, passionem iliacam, præcipuè valet electuarium quod ex ea cõficitur, i. filotropium ad idẽ quoque valet viuum decoctionis eius. Contra dolorem stomachi ex causa frigida vel ventositate datur puluis eius cum fęniculi puluere, teste Diascoride, & contra frigidum asma puluis eius in cibis & potibus cum puluere gentiana.

De Flamula & folio. Cap. LXXX.

IDem. Platearius. Flamula dicitur, quia virtutem habet incensiuam. Et est calida & sicca in tertio gradu viridis est multæ efficaciæ, exiccata vero nullius ad cauterium siue ignem faciendum, flamula conteritur, & super locum ponitur, ac per diem dimittitur, sic postea cutis combusta reperitur, ad apostema rumpendum quando versum est ad saniem, & caput est durum, hæc cum squama ferri conteritur, & cum oleo supponitur. Oleum siquidem apponitur ad relaxationem, ne multum flamula desiccet. Contra quartanam etiam & artheticam interius operatur quiddam. Oleum rosaceum ex ea confectum contra iliacam valet in cibis, vel alio modo sumptum. Idem quoq; valet exterius inunctum contra dolorem artheticum, & iliacã, stringiriam, & dissenteriam, contra vitium lapidis per clystere iniectum. Isidorus. Folium dictum est, eo ꝙ sine radice innatãs in Indiæ littoribus colligatur. Quod in ligno perforato siccant Indi atq; reponunt. Fertur autem herba esse paradisi, gustu nardum referens. Diascorides. Folium in India nascitur locis humidis & paludosis. Colliguntur autem folia in aqua supernatantia, optimum est leue, albidum, inscidum, suauiter olens in modum spicæ, gustum nardi referens. Constantinus vbi supra. Folium est calidum in gradu secundo, siccum in tertio. Stomaticis & epaticis valet. Cõfortatiuum enim est: inflationem dissoluit, vrinam prouocat. Idemque cataplasmata, apostemata dissoluit oculorum. Auicenna. Folium proximum est virtuti spicæ, sed lęuius & habet florem frangibilem. In India nascitur, & super faciem aquæ erigitur absq; suspensione radicis: calidum & siccum in tertio. Sparsum in pannis conseruat eos a tineis: sub lingua tentum odorem oris efficit bonum. Ex eo cum aqua rosata decocto fit emplastrum super apostema calidum. Confert etiam stomacho & epati. & vehementer vrinam prouocat: loco eius in medicina ponitur põdus ipsi de macis vel de spica. Oleum eius habet virtutem olei de croco, sed fortius est.

De Fu & fuco. Cap. LXXXI.

ISido. Fu herba in Ponto nascitur folijs oleastro similibus. Platearius. Fu est herba quæ alio nomine dicitur Valeriana, in secundo gradu calida & sicca. In æstate radices eius colliguntur & ad solem exiccantur ac per triennium in efficacia multa seruantur. Radix tantũ in medicinis ponitur. Eligenda est illa quę solidam intus habet substantiam & non perforatam: quæ cum frangitur non puluerizatur, habetque virtutem diureticam: vinum decoctionis eius datur contra stringiriam, & dis. herba ẽt ipsa in vino cocta & superposita prouocat vrinam: ad confortãdum digestionem, & ad dolorem stomachi ex frigida causa vel ventositate, datur vinum decoctionis eius, & seminis fęniculi vel masticis, cum succo alicuius herbæ diureticæ. Contra vitiũ pectoris ex frigida causa datur vinũ decoctionis eius vel aqua. Ad superfluitatem matricis mundificandam, fit ex ea fomentũ vel etiam suppositorium. Diascorides. Fu multi nardum agrestem appellant. In Ponto nascitur habens elleboro folia similia: hastam mollem & leuem ac nodosam: flores narciso similes: radices iunco similes, colore rufta, cum odore grato, feruentis virtutis est, & vnctualis. Huius elixatura facit ad dolorem lateris Incitat menstrua: vel miscetur antidotis: maximè quæ oris vlcera limpidant. Elixatura foliorum eius bibita, vrinam prouocat. Auicen. Fu folia eius sunt sicut folia apij. Et crus eius vnius cubiti: plus planum & tenerum: cuius supremum est digiti crossitudini proximum ac purpureum: nodos habens & florẽ sicut narcissus vel maiorem. In albo etiam ipsius: est quasi purpureũ. Inferius in radice sua emittit ramos: & in ipsa radice est aromaticus odor: virtus eius est spicæ similis in pluribus. Itaque virtus radicis est aromatica, calefaciens, vt spica. Confert dolori lateris: vrinam prouocat si bibatur sicca: & eius decoctio prouocat menstrua, plus etiam spica. Isido. Fucus est genus herbæ, de qua vestis tingitur, sic dicta, quia colorẽ alienum mentitur.

De Fumaria & fumo terra. Cap. LXXXII.

DIascorides. Fumaria Latinè capinos Græcè dicitur herba quædam nascens in segete ordeatia, fructicosa, coriandro similis: sed mollis, & alba, & cinerosa: florem habens multum atque purpureum. Succus eius inscidus est: oculis detergit caligines: lachrymas prouocat: vnde & nomen accepit, mixtoque gummi eductis capillis palpebrarum impositus eos renasci non sinit, herba ipsa comesta vel bibita, coleram per vrinam prouocat. Platearius. Fumus terræ est herba calida in gradu primo sicca in tertio. Et vt quidam dicunt sic appellatur, qa vt fumus è terra multa quãtitate emittitur, & generatur a quadam fumositate crossa a terra resoluta, & circa superficiem terræ adhærentem. Quanto viridior est, tanto melior: exiccata nullius est efficaciæ: principaliter purgat melancoliam: secundario flegma sallum & coleram. Cõtra scabiem datur succus eius addito zucchàro cum aqua calida ter in septimana: & optimè purgat humorem inducentem scabiem: valet idem succus & contra hidropisim, si fiat ex eo sirupus: herba etiam in vino cocta & cataplasmata, podagricis valet: fumus terræ dissoluit cum ventositate: vnde & tortionem infert: ad melancoliam valet vel flegma existens in ore stomachi vel stomacho, vnde quandoque sequitur nausea. Et contra opilationem splenis & epatis datur succus eius addito zucchàro cum aqua calida. Quia fumus terræ ventositatem facit, dandus est cum aliquo reprimente ventositatem, vt cum semine fęniculi, vel mastice. Auicenna. Fumus terræ dicitur esse frigidus in primo, siccus in secundo: melior est recens, acutus, amarus, sanguinẽ purificat. In ipso est frigus ꝓpter id, quod est ibi de sapore stipticitatis, & calor propter illud, qđ est in ipso de sapore amaritudinis. Sed quasi frigus est fortius. Bibitur ad pruritum & ad scabiem: stringitque gingiuam. Stomachum confortat: opilationes epatis aperit, & naturam lęnit, vrinam prouocat. Constantinus. Fumus terræ calidus est in primo, siccus in secundo: vnde cõfortat stomachum, excitat appetitum: succus eius potui datus corpus a scabie, ac pruritu pustulisq; mundificat: coleram rubeam adustam purgat: sanguinemque calefacit, maximè si cum mirabolanis mixtus sit. Diascorides quoq; dixit, ꝙ fumus terræ sua proprietate mundat corpus ab omni humorum putredine.

De Gallitrito & gariofilato. Cap. LXXXIII.

PLatearius. Gallitritum quod alio nomine dicitur gallicentrum, est calidum & siccum, fomentum ex aqua decoctionis eius factum, & matricem optimè mundificat, & menstrua prouocat. Actor. Gallitritum est, quod alio nomine politritum vocatur, sicut inferius dicetur. Platearius. Gariofilata siue gariofilatum est quædam herba satis communis, efficaciã magis habens secundum folia, in medicinis sunt ponenda. Et dicitur gariofilata, quia similem habet gariofilis odorem, vel saporem, vel effectum. In secundo gradu calida est, recensq; maioris est efficaciæ, q̃ exiccata, nec nisi per annum seruari potest, habet

autem

autem virtutem dissoluendi, consumendi & aperiendi: ad menstrua prouocanda fit ex ea fomentum, vel etiam suppositoriū in aqua marina & oleo cocta valet contra colicam passionem, anteriori & posteriori parte supposita, vinum decoctionis datur pro confortanda digestione, & contra stomachi dolorem & intestinorum ex ventositate vel frigiditate. Constantinus vbi supra. Gariofilatum est in secundo gradu calidū & siccum, confortat & adiuuat frigidum stomachum, crossumq; digerit cibum. Epaticis & cardiacis propter coleram nigram ac flegma patientibus subuenit, naribus applicatum opilationem narium ac cerebri aperit.

De Geniculari & gentiana. *Cap.* LXXXIIII.

ISidorus. Genicularis herba dicitur quæ ob vim scorpionum reuellandam substernitur. Diascorides. Licius quam Latini vocāt genicularem, i. bellariam, florem habet violæ, sed paulo fuluiorem. Huius semen datum potui ventrem mollit, valet etiam hæc herba contra scorpiones. Isidorus. Gentiana nomen sumpsit, vt medici memorant, ab inuētore radicibus similis aristolochiæ. Nascitur sub Alpibus, & in Galatia Asiæ. Plin. lib. 25. Gentianam inuenit Gentius Rex Illyricorum, vbiq; nascentē in Illyrico tamen præstantissimam folio fraxini, sed magnitudine lactucæ, caule tenero, pollicis crassitudine, cauo, & inani, ex interuallis foliato, trium cubitorum, alto casu, radice lenta, subnigra, siue odore aquosa. Sub Alpinis montibus plurima nascitur, vsus eius in radice ac succo. Naturaq; radicis excalefactoria, sed prægnantibus non bibenda. Succus eius pro meconio miscetur collirijs acrioribus. Idem in lib. 26. Illinitur gentiana radice tusa, vel decocta in aqua ad mellis crassitudinem, his quæ serpunt vlceribus, vel succus eius vulneribus. Plateanus. Gentiana est herba calida & sicca, cuius radix præcipuè competit vsui medicinæ, non ipsa herba. In fine veris colligitur & siccatur, & p annos quatuor in multa efficacia seruatur. Debet autem eligi solida & continua, habens citrinum colorem, quæ non sit forata, nec facilè in puluerem exoluatur, cum frangitur, virtutem habet dissoluendi, attrahendi, consumendi, & aperiendi. Est. n. diuretica. Contra antiquum asma datur puluis eius cum vino, addita aqua ordei. Contra epilensiam datur & puluis eius cum succo pigani. Contra morsum reptilium puluis eius super vulnus spargitur. Et cū succo mentæ puluis eius in potu datur ad menstrua, & fœtum mortuum, & secundinam eijciēdam puluis eius cum succo arthemisiæ, vel cum vino & terebintina conficitur & supponitur. Constantinus vbi sup. Gentiana calida & sicca in tertio gradu attenuat, mundificat & colat. Opilationem splenis & epatis aperit, cum melle & aqua calida potui data, vel cataplasmata, morsum serpentis curat. Pessarizata vero menstrua prouocat, secundinam & fœtum mortuum expellit. Diascorides. Gentiana nascitur in locis altis, humectis & vmbrosis, radicem habet sicut aristolochia longam, solidam & amaram, sed nigriorem & fragiliorem. Eius folia quæ sunt circa radicem habent nucis odorem, & sunt platani & lactucæ similia, sed paulo subrussa & in summo diuisa, vel in speciē serræ incisa, in medio habet hastam leuem & vacuam, habentem digiti similitudinem duobus cubitis longiorem. Est autem nodosa, circa quos nodos sibi nascuntur folia. Semen est illi circa folia latum, leue, sicut affodilli, nō inutile. Hęc herba viridis est acris calefactoria, relaxans, acrimonia & amaritudine sua partū expellens, serpentes quoque fugans. Radici eius est calida & stiptica virtus, quæ cum vino & pipere accepta, morsibus venenatis occurrit, vulneribus imposita proficit. Succus eius acceptus dolori laterum prodest, atq; conquassationibus, idem iunctus oculorum tumorem compescit: inscidis, id est acribus collirijs miscetur, & maculas corporis tollit.

De Gladiolo. *Cap.* LXXXV.

ISidorus. Gladiolus dicitur, eo φ sit folijs gladio similibus, tyrso cubitali, floribus purpureis. Diascorides Texeris aut celtis Romani gladiolum vocant. Hæc habet folia iridi similia, sed latiora & acutiora, & virgas habentes capitella. Semen eius in folliculis est, simile cucumeris semini rotundum & nigrum, gustu insicidum. Radix est illi nodosa, longa & russa, quæ capitis optimè curat vulnera, fracturis medetur, ossa confracta excludit, omnia confixa corpori euocat, imposita tumores ac duricias spargit, lateris dolorem tollit, stringitijs ac ischyaticis optimè subuenit. Radix eius ventris fluxum stringit, sumpta cū dulcore & aqua maritima. Semen eius diureticum est, & cum vino prædicta omnia facere potest: cum aqua autē desiccat splenem. Idem. Gladiolum radicem habet quę ex vino porata venenum prohibet, & menstrua prouocat. Trita vero & in modum fomenti imposita, surculos ac spinas extrahit de corpore: omnē duriciē dissoluit & euaporat. Constan. vbi sup. Gladiola, id est ireos, est calida in gradu secundo: dolorē neruorum de flegmate mitigat: tussimq; diuturnā placat, & screatum facilè reddit. Crossos pectoris humores attenuat cum aceto potata morsus reptilium sanat: spleneticis subuenit, spasmum ac rigorem febrium curat. Plinius lib. 21. Bulborum generi & cypiri adnumerant quidam: hoc est gladioli radicem: dulcis ea est, & quę panē etiam gratiorem facit decocta ponderosioremque pariter subacta. Est itaq; cypirus, vt dictum est supra: gladioli species palustris bulbosa radice, laudatissimus in insulis Cretæ: deinde Naxo, & postea Fœnicæ. Cretico est candor odorq; vicinus nardo, acrior Naxino: exiguum spirans phenicæo, nullus Ægyptio. Iulio mense iubet eum Mago ad radicem secari, tertioq; die donec candidius fiat in sole siccari: quotidie autē ante solem Occidentem in lectum referri: eo φ palustribus desectis noceant rores nosturni. Mirum tradit Appollodorus: huius herbæ suffitum barbaros excipientes ore lienes consumere, sic etiam validiores ac firmiores fieri, & ipsum aduersus calculos efficacissimū esse. Ex synonimis. Sciendum φ acorus est gladiolus. Sunt. n. quatuor herbæ in forma similes valde. Sed acorus discernitur citrino flore rubeaq; radice. Spatula fœtida malo discernitur odore, & caret flore, iris florem gerit purpureum, hircos album, Gladiolus habet croceum, sed spatula fœtida nullum. Dicitur autem bulbus omnis tunicata radix. At vero moderni medici quandoq; simpliciter accipiunt pro radice nairisi.

De Gramine. *Cap.* LXXXVI.

ISidorus. Gramen dicitur a situ, eo φ plurimum in agris sit: licèt omnis herba gramen vocetur, ab eo φ germinet. Plinius lib. 24. Gramen inter herbas vulgatissimum est: geniculatis internodijs serpit: crebroq; ab his & ex cacumine radices nouas spargit. Eius folia in exilitatem fastigiantur in orbe reliquo, in Parnaso tantum hederacea species densius, q̄ vsquam fruticanti flore odorato & candido Iumentis non alia gratior herba siue viridis, siue in fœno siccata: aqua quidem aspersa tunditur, eius succus in Parnaso propter vbertatē excipi traditur: dulcis hic est. In eius vicem in orbe reliquo succedit decoctum ad vulnera glutinanda: qđ & ipsa herba præstat tusa: ab inflammationibus quoque tuetur & ad dentium dolores epyforasque conficitur. Radix in vino decocta medetur torminibus, & vrinæ difficultatibus, & vlceribus Calculos frangit, semen vehementius vrinam impellit, aluum vomitioneq; sistit. Priuatim autē auxiliatur draconum morsibus. E graminum genere, quod septem internodia habet capiti contra dolores adalligatur efficacissimè. Quidā propter vesicæ cruciatus, decoctum & vino gramen bibi iubent. Denique gramen circundatum capiti sanguinis fluxiones sistit. Camelos traditur necare id quod iuxta vias nascitur in Babilonis regione. Diascorides. Agrestis siue gramē virgas habet nodosas & spinosas super terram. Super quas folia sunt acuta & lata & dura, sicut cannę minoris. Radix autē nodosa est, & dulcis ac manducabilis: aquosa in gustu & substiptica, quam boues & animalia pascunt: & hæc cataplasmata in vulneribus, paracolesim facit, huius elixatura bibita tortionibus ac dissuriæ medicatur: vesicæ vulnera optimè curat, calculos frangit, vrinam prouocat. Canes quādo purgare se volunt, hanc herbam comedunt. Splenis dolori decocta & imposita proficit. Gramen quod in se trifurcum habet, nam & in plura diuiditur: decrescente Luna sublatum, & depositum ad collum ligatum, cęleriter oculorum epyforas excutit. Radix frigida & sicca, ob hoc glutinatiua est recētium vulnerum, & mordicans & leptomeris est modicè. Ipsa vero herba perfectè aquosa est, & cataplasmo infrigidat. Semen aūt eius imbecille est: & tantum diureticum. Reuma ventris vel stomachi desiccat, virtus eius frigida est: desiccatiua & leptomeris, i. extenuans partem. Auicenna. Gramen plagas sanguineas cohærere facit, & eius decoctio lapidem extrahit semenq; ipsius prouocat & constringit. Razi vbi supra. Gramen prouocat vrinam & frangit lapidem.

De Arundine. *Cap.* LXXXVII.

ISidorus. Arundo est dicta, eo φ cito arescat: hanc veteres cannam vocauerunt, & est nomen Hebræum. In indicis stagnis harundines calamiq; nasci dicuntur, ex quorum radicibus expressum suauissimum succum bibunt. Plin. lib. 16. Arundo principatum tenet inter aquaticas fructices, qui frigidis gaudent in belgis. Arundo contusa & intertecta commissuris nauium feruminat textus, glutino tenacior, ac rimis explendis pice fidelior. Belli paciſq; experimentis necessariæ sunt arundines, & in delicijs gratæ: harum tegulo domos suas Orientales populi operiunt, eiusq; tecta perdurant. Aegypti quoque calami quadā cognitione papiri chartis seruiunt. Calami Oriētales populi bella cōficiunt, dum spicula calamis addunt, & irreuocabili hamo noxia, mortē accelerant, pinna calamis addita, fitque & ex ipso aliud telum in vulneribus fracto. Nullus aūt sagittis aptior calamus q̄ in Italia, s. in Rheno amne Bononiensi, cui plurima inest medulla, pondusq; volucre, contra flatus quoque peruicax libra: Arundines indicæ bellicis cōmēdationibus præferuntur.

feruntur. Hastarumq; vicem pbent additis cuspidibus: Differre mares ac fœminas, in his quoq; tradunt Indi spissius mari corpus fœminæ capacius, arundo Indica arboreā habet amplitudinē qualis in templis videtur, folia aūt breuia. Nauigiorum vicē pstant, si credimus, singula internodia. Arundo oīs, ex vna stir pe numerosa, atq; etiā recisa fecundius resurgit. Radicis natura viuax est ipsaq; geniculata, folia sunt Indicis tantum breuia. Oībus vero nodorosa cōplexu tenues per ambitum tunicas inducunt, atq; a medio internodio cum plurimū vestiri desinunt, procumbunt: Arundini calamo latera bina sunt in rotunditate super nodos, alterno semper inguine, vt alterū ad dexterā fiat, alterum vero geniculo superiore ab leua per uices. Inde exeunt aliqui rami q̄ sunt tenues: plura sunt eius genera, alia.n.spissior densiorq; geniculis, breuibus internodijs. Alia rarior, & ipsa tenuior. Calamus alius totus concauus, quē siringiā vocant, vtilissimus fistulis, quia nihil est ei Chartilaginis & carnis, alius quē auleticon vocant cōtinuo foramine peruius hæc tibijs vtilior est. Orchomenius est cōtinuo foramine peruius, & ille fistulis vtilior. Alius est crassiore ligno & tenui foramine, quē totū fungosa replet medulla. Alius breuior, alius procerior, exilior crassiorq; & fruticosissimus, qui vocatur donax, non nisi in aquatis natus Qm̄ et hæc differētia est multū plata, arundiniq; q̄ in siccis p̄uenit, suū genus est sagittario calamo, sed longissimis internodijs cretico obsequiumq; quo libeat flecti calefacto. Differētias faciunt & folia, nō multitudine verū & colore, & robore valida laconicis, & ab vna parte densiora quales in totū gigni putant circa stagna. Est & obliqua arundo, non excelsitate nascens, sed iuxta terrā fruticis modo se spargens, suauissima in teneritate aīalibus & vocatur elegia. Est & in Italia nascens ad archa nomine palustris ex cortice tm̄. Sub ipsa coma vtilissima dentibus, qm̄ vis eadē est ei, quæ synapi. Est arundo aucupatoria a Panhormo laudatissima, piscatoria vero ab Aritana ex Aphrica, harundinis aūt Italiæ vsus est ad vineas maximè. Cato eā seri iubet in humidis agris, bipalia subacto prius solo, oculis dispositis interuallo ternorum pedom. Actor. Qm̄ ergo licèt arundo sine cultura in locis palustribus oriatur, tamen in aliquibus locis seritur, vt dicit Plinius, de hac etiam inter satiuas her bas dicetur inferius.

De herba vitri & hermodactila & hiberida. Cap. LXXXVIII.

Auicenna. Herba vitri est qua vitrum abluitur, lænificatiua & mundificatiua. In ipsa est stipticitas cum humiditate faciens adhærescere. Sedatiua est apostematum. In potu dantur eius folia ad erisipilam, & ignis adustionē ac præcipuè apostemata flegmatica. Eius quoque succus cum cerusa de plumbo super formicā & erisipilā ponitur, & ad ambarū amigdalarum apostemata fit ex ea gargarismus. Itēq; succus eius sorbetur ad tussim antiquā, herbaq; ipsa ponitur cū acetoso super podagrā, emorroidas remouet. Eiusq; succus cum oleo rosaceo ad dolorē auris valet. Auicēna. Hermodactulus est radix plātæ rosas albas & citrinas habentis, quæ cū aperiuntur flores aperitur in primis. Nascitur in planiciebus montiū, & in angulis eorū, eiusque folia expansa sunt super terram. Melior est albus & ad frangendum durus. Natura calidus est ac siccus, ad secundū peruenies, & in ipsis est humiditas superfluens. In ipso est solutiua virtus, & efficit augmentum in coitu, & adhibetur iuncturarum doloribus. Rubeum & nigrum finit venenum. Aestimauerunt quidam, q̄ in albo est caliditas subtilis, & in alijs virtus fortis, & si non solueret. Dixerunt alij q̄ si esset calidus, mordicaret vlcera putus, sed in ipso non est mordicatio pēnitus. Aestimauerunt alij, q̄ est calidus valde. Cum ipso est virtus solutiua, & si fit in ipso stipticitas. Albus est bonus vlceribus antiquis. Confert podagræ, & sedat dolorem statim more emplastri suppositus. Est malus stomacho debilitans eum Et rubeus & niger retinēt medicinas solutiuas in stomacho, & attrahunt nocumentum maximum. Digiti Hermodactili flos est, eiusq; virtus ei similis est. Constan. vbi sup. Hermodactili sunt in tertio gradu calidi & sicci, dolorem in arteticis podagricis & schyaticis curāt, quia p̄prietas sua crossos & viscidos humores dissoluit, sed stomacho molestum, eo quòd angustiam & dolorem in stomacho generat. Plinius lib. 25. Hyberidam seruilius Democrates primus medentium inuenit, quam & sic appellauit q̄q̄ ficto nomine, inuētioni eius assignato carmine. Nascitur circa vetera monumenta, parietinasq;, & itinerum occulta, floret semper foliç nasturcij, caule cubitali, semine tam paruo, vt vix possit aspici. Radici est odor nasturcij. Vsus eius æstate est efficacior & tm̄ recenti: difficulter tunditur, cū axungia modica coxendicibus & articulis oībus vtilissima, viris plurimū quaternis horis, fœminis vero minus dimidio adalligata: ita vt deinde balneū in calidum descēdatur: & postea corpus oleo ac vino perungatur: idemque fiat diebus vicenis interpositis siqua supersit admotio doloris: hoc siquidem modo reumatismos omnes sanat occultos: præterea herbis cum rhoq; folio adligata epyforas emundat, & siqua sunt in oculis vitia.

De Iacinto & iaro & impia herba. Cap. LXXXIX.

Isidorus. Iacintus est herba florē habens purpureū, traxit aūt nomē a puero nobili, qui in saltibus inter purpureos flores repertus est interfectus. Est aūt radice & flore similis violæ: pueros a pubertate retinens. Diascor. Iacintus habet radicē bulbo similē, cui puerilis funeris casus dedit nomē. Plateatius vbi supra. Iarus alio noīe barba Aaron dicitur: & etiam mintulipes appellatur. Calida & sicca est in tertio gradu: in locis humidis & siccis montanis & planis reperitur. In hieme & ęstate magnā habet efficaciā, s̄m folia minorē, s̄m radicē maximā. Et hoc circa tuberositates quasdā, q̄ reperiuntur circa radicē. Hæ tuberositates colliguntur, finduntur ac desiccātur, ac per annū seruantur: virtutē habent dissoluendi, laxandi, ac extenuandi. Contra tumores auriū herba ipsa cū tuberositatibus in vino & oleo addito cimino decoquitur: & inde factū emplastrū auribus supponit. Cōtra frigida quoq; apostemata tota herba cū tuberositatibus in vino & oleo & axungia veteri teritur: ac postmodū in testa calefacta supponitur. Cōtra scrophulas nouellas: herba ipsa & squilla cū axungia veteri vel vrsina teritur, ac supponitur: & si recentes sunt liberantur. Cōtra emorroides ac ficus, iarus & capsus excoquuntur in vino & aqua: vel fit enchatisma ad menstrua prouocanda. Succus iari pessario mittitur, vel cum bene: dicta puluis tuberositatū cū aqua rosacea cōfectus, & ad Solē siccatus valet ad faciē depurādā, & cutē subtiliandā. Nā si facies ex puluere illo illiniatur, plus ēt q̄ a cerusa depuratur. Solus ēt eius puluis carnē superfluā corrodit. Plin. lib. 24. Impia herba vocatur in cāna roris marini aspectu tyrsi modo vestita & capitata. Inde alij ramuli assurgunt sua gerentes capitula. Ob hoc impiam appellauerunt eā: q̄ liberi super parentē excellāt. Alij potius eam dicunt sic appellatā esse, quia nullū animal eā attingat, æstimauere: hæc inter lapides duos trita feruet: p̄cipuo aduersus anginas succo, lacte, & vino admixta. Mirumq; tradit, nunq̄ qui gustauerint ab eo tentari morbo. Suibus quoq; dari, quæq; medicamentum id noluerint haurire, eo morbo interire. Sunt qui & in nidis auium ex ea aliquid putant inferi: sicque pullos auidius deuorantes non strangulari.

De Iunco. Cap. XC.

Isidorus. vbi sup. Iuncus dicit, eo q̄ iunctis radicibus hæreat. Scyrpus aūt est a quo segetes texuntur sine nodo, de quo Ennius. Quærunt in scyrpo soliti qd dicere nodū. Et in Prouer. Qui inimicus est etiā in scyrpo nodum quærit. Plin. lib. 12. Iuncus odoratus nihil differt a cęteris sui generis aspectu. Sed calamus odoratus præstantior est. Odore statim e longinquo inuitat, molior tactu, meliorq; qui, minus fragilis & qui a Sole se potius q̄ raphani modo frāgitur. Inest aūt fistulę araneū, qd vocāt florē. Præstātior est cui numerosius: Reliqua p̄batio est, vt niger sit. Dānātur albi, melior q̄ breuior crassiorq; & lentus in frangendo. Calamo præcium est in libras 12. iunco in 15. Traduntq; iuncum odoratū, & in Campania inueniri. Plin. lib. 21. His quæ superius dicta sunt de gladiolo, Mago similia præcipit & de iunco, quē mariscon appellāt ad texendas tegetes, & ipsum Iunio mense eximi, vel ante mediū Iulij. Alterum genus iuncorū facit quod marinū, & a Græcis oxyschoenon inuenio vocari. Tria sunt eius genera, vnum acutum, sterile, quē marē & oxin Græci vocant: reliquū fœminini generis semē nigrū ferentem, quē melācramin appellāt & hic est crassior & fructicosior. Tertius vocatur holoschenos. Ex his melācranis sine alijs generibus nascitur. Oxys & holoschenos eodem cespite vtilissimus est ad vtilia Oloschenos, quia mollis & carnosus est: fructū vuarū cohærentiū modo fert. Nascitur aūt is quē marē appellamus ex se metipso, cacumine in terrā defixo: melacranis vero semine suo. Alioquin oīum radices oībus annis intermoriuntur. Vsus est ad nassas marinas vtiliū nexus. Et elegantiū lucernarū lumina p̄cipua sunt medullæ amplitudine. Iuxta maritimas Alpes tanta sunt, vt inciso ventre impleant penè vnciarum latitudinem. In Aegypto vero cribrorum longitudinem: nō aliàs vtiliorē. Quidam ēt vnum genus trianguli iunci faciunt quod cyperum vocant. Est.n. cyperus iuncus angulosus, iuxta terram candidus, cacumine niger, pinguisq;, folia ima porraceis exiliora: in cacumine minuta, sicut iam dictum est sup. Iunci radix in aqua decocta, tussi medetur. Semen eius tostum & in aqua potum aluū sistit, capitisq; dolores facit. At qui vocatur oloscenos eius q̄ p̄xima sunt radicis cōmanducantur aduersus aranearū morsus. Inuenio ēt vnū genus iunci qd tropicē vocāt, cuius semē somnū excitat. Iuncus odoratus in Cohele Syriæ nascitur, laudatissimus ex Nabathea regione, theuticis cognomine: p̄ximus Babylonius ex Aphrica pessim⁹ ac sine odore. Est aūt rotūdus, vinosæ mordacitatis ad linguā, sincerus in cōfricādo, rosæ odorē emittit, rubētib⁹ fragmētis. Discutit inflationes, & ob id stoma-

cho

cho vtilis, itidemq; sanguinem reijcientib. Singultus sedat, ructus mouet, vrinam cit, vesicæ medetur, ad muliebres vsus decoquitur.

De Iusquiamo. Cap. XCI.

Isidorus. Iusquiamus est herba sic a Græcis appellata sed a latinis herba calicularis dicitur, eo quòd caliculi eius in figura cātarorum nascantur, vt & mali punici, quorum ora serata sunt habentes intrinsecus semina papaueris similia, hæc herba & insana vocatur, eo ꝙ vsus eius periculosus est. Deniq; si bibatur, vel edatur, insaniam facit vel somni imaginem turbidam. Plinius lib. 25. Herculi ascribunt herbam quæ appollinaris apud Arabas altricū siue altercagenium dicitur, apud græcos autem hosciamios appellatur. Plura sunt eius genera, vnum nigro semine, folijs penè purpureis, spinosum. Talis in Galathia nascitur, vulgare autem candidius est ac fructicosius altius papauere. Tertij semen est simile trionis semini, & omnia insaniam gignunt ac vertigines capitis. Genus quartum molle, lanuginosum, est pinguius cęteris, candidi seminis, nascens in maritimis, hoc recepere medici, itemque seminis ruffi nonnūquam ante candidū ruffescit, & si non ematuruit improbatur: hosciami semen cum męconio, & vino bibitur ad epiforas inhibendas. Idem in lib. 26. Succus eius hosciami prodest excreantibus, & nidor accensi tussientibus. Auicenna. Iusquiamus niger frigidus est, & siccus in fine tertij, albus autem in principio ipsius. Ex eo deterius est, & fraudulentius nigrum: deinde rubeum: melius autem album: stupefactiuum est, & abscindit fluxū sanguinis, & stupefactione sua sedat dolores percussionis. Resoluit testiculorum duriciem & confert erisipilę. Epithimatum sedat dolorem podagrę. Cum vino folia eius bibita sanant corrosionem ossium. Succus eius acceptus sedat dolorem auris, & cum aceto, & oleo rosaceo, dolorem dentium &c. Platearius. Iusquiamus. Herba est frigida in tertio gradu, sicca in secundo. Huius seminis diuersitas triplex est, album rubeum & nigrum. Nigrum mortale est, album & rubeum satis competunt medicinæ vsui. Maioris efficaciæ sunt semina quam herbæ: virtutem habet constringendi & mortificandi, virtutem quoque somniferam. Ad somnum ergo prouocandum in acuta febre sit fomentum ex aqua decoctionis eius seminis circa pedes, frontem, tempora. Contra calida apostemata in principio fit emplastrum ex ipsa herba trita & supposita, vel de semine eius, & oleo rosarum. Contra dissenteriam fit emplastrum de semine eius cum albumine oui & modico aceto, supra pectinem, & renes. Contra dolorem dentium herba ipsa trita aliquantulum inter dentes teneatur: per decem annos seruatur. Diascorides. Iusquiamus est frutex minor, hastam habens crassiorem, & folia lata, & oblōga, & diuisa nigra & aspera. Iuxta cuius hastas sunt capita semine plena. Sed huius tria sunt genera, vnde flores habet purpureos, folia milatę similia. Semen nigrum folliculos duros & spinosos. Alterum flores melinos, semen obrussum, folliculos molles: ambo hęc maniam faciunt ac carotica ac minus vsuales sunt. Tertium vero cuius frequentatur vsus, habet folia pinguia & mollia, succo plena, flores albos, semen album. Nascitur in locis maritimis & in ripis. Semen album est vtile, nigrum inutile. Semen & folia exiccātur, & hasta tusa succus exprimitur. Qui confectionibus colliriorum mixtus, reuma inscidum compescit, dolores aurium mitigat, & polentę mixtus podagricos rumores adhibitus spargit. Semen eius omnia prædicta nouit facere, & maximè tussientibus subuenit. Catarram soluit, oculorum reuma compescit, vino mixtum, & cathaplasmatum, tumorem testium soluit atque mammarum. Radix eius in aceto cocta, dolorem dentium mitigat.

De Lacteride, & lacticinio. Cap. XCII.

Ex herbario. Lacterides nascitur in locis cultis, & sabulosis, valet contra ventris duritiem granum eius purgatum, & potui in aqua datum calida. Diascorides. Lacteridem putant hastam in cubiti longitudine, sed inanem, in qua capitellum rotundum est, & folia oblonga, sicut amigdalæ, sed oblōgiora, & leuiora. Semen autem obrotundum, sicut caparę, deforis nigrum, intus album, & dulce. Omnis frutex eius lachryma & succo plenus est, sicut titimallus: virtus est illi catartica: grana eius comesta, & super aqua calida accepta, flegma, & coleram deponunt, folia cum casia, vel cum viscella accepta ventrem soluunt. Auicenna. Lacticinium est omnis planta, quæ habet lac acutum, solutiuum, inscisiuum, adustiuum. Ex his famosa sunt septem, quorum vnum est pētafilum, ad vltimum est lacticinium, quod dicitur masculus, & eius nomen charachilus, post ipsum omnes fœminæ sunt, & eorum fortius est, quod assimilatur mirto, & nominatur burastius. Deinde est arboreū gnatum īter lapides. Deinde illud qđ citrolo assimilaŧ. Et dixerunt vice alia, ꝙ lacticiniorum fortius est masculus ꝑdictus, & radix eius longior est cubito ad rubedinem declinans, plena lacte eiusque rami sunt similes oliuæ, sed lōgiores sunt ac strictiores. Planta vero fœminæ quæ nominatur nucalis, est sicut planta herba muris, sed maior ac fortior. Capita foliorum eius spinosa sunt, & egrediuntur ex eius radice stipites palmæ longitudinem habentes, & fructificat vno anno, & non alio: fructus ille mordificatiuus est linguæ similis nuci, & eius origo est, sicut origo masculi. Omnia vero mortifera sunt, fortius autem eorum est lac, deinde semen, postea radix, deinde folia: lac eius calidum est & siccum in quarto, reliqua vero ipsius in secundo vsq; ad tertiū. Est autem vlceratiuum, & interfectiuum. Cumq; ponitur in lacunam, pisces oē eleuantur super aquam. Eradicat autem mora ac verrucas, & impetiginē, & emorroidas, flegmaq; soluit, & aquositatem, & est conueniens vlceribus putridis, & corrosis, lac eius eradicat vngulā, abscindit pilos, dētem corrosum frangit, & deijcit.

De Lappa, & lappacio. Cap. XCIII.

Isid. Lappa dicitur, eo quòd habeat caulem ingentem per terram dispositam, hæc a Græcis Philantropos vocatur, eo quòd vestibus hominum inhæreat ob asperitatem sui. Plin. lib. 21. Notabile est in lappa quæ adhæreſcit, ꝙ in ipsa flos nascitur non euidens, sed intus occultus, & intra se semina quæ velut animalia in se pariunt. Idem in lib. 24. Lappa quæ appellatur cannaria, cū plantagine ac mellifolio trita ex vino carcinomata sanat, dieb. ternis soluta. Actor. De hac quoq; dictum est supra sub hoc noīe philantropos. Plin. li 20. Lappacium effectus alteæ non dissimiles habet. Est autem, & siluestre qđ alij oxalidem appellant, proximū satiuo, folijs aquosis colore betæ candidæ, radice minima, nostri vero rumicem dīt. Et alij lappacium cantherinum ad strumas cū axungia efficacissimum. Est & alterum genus, qđ oxilapaton vocant, satiuo idē similius, hn̄s acutiora folia, & rubriora, nō nisi in palustrib. nascens. Sunt qui tradunt & idrolapatō in aqua natum. Est & aliud hipalapaton satiuo maius, cādidiusq; ac spissius. Siluestria scorpionū ictib. medenŧ, & ferire prohibent hn̄tes. Radix aceto decocta, si coleŧ, succus dentib. auxiliaŧ. Si vero bibaŧ morbo regio medicaŧ. Semen inextricabilia stomachi vitia sanat: hippolapati radices priuatim vngues detrahunt scabrosos. Semen in vino potatū liberat disentericos. Oxilappati semen in aqua lotum cęlesti, prodest reijcientibus sanguinem. Satiuū in epiforis oculorum illiniunt frontibus, radice curāt cherias, & lepras. In vino aūt decocta strumas calculos, & parotidas, pota vino ēt lienes. Celiacos æquè, & disentericos iuuat, & tenasmos. Deniq; vis lappati, & ructus facit, & vrinam cit, & oculorū caliginē discutit. Radix cōmanducata dentes firmat, & eadē cū vino decocta soluit aluum, folia quoq; soluunt, adiecto sale. Et vt non omittamus bulapaton radicis tm̄ altitudine differens est, & erga disentericos efficacis effectus ex vino potum est. Diasco. Lappaciū calidæ & austeræ virtutis est, & ideo in cibum sumptū venerē reprimit, stomachū cōfirmat, vrinā confundit, ventrem mollit, cū oleo roseo cathaplasmati adhibitum, duricias spargit. Radix eius cathaplasmata, leprosis ac zernis medicaŧ. Eius elixatura fomento adhibita, & in balneis fricata, pruriginē corporis tollit, dolorē auriū mitigat, in vino elixa dolorē dētiū gargarismo cōpescit & cathaplasmata scrophas spargit. Radix ēt eius ligata, & in collo suspensa, scrophas nasci nō admittit, fluxum sanguinis mulierū abstinet. Cū vino elixa, & bibita, ictericos sanat, calculos vesicæ frangit. Itē radices ex aceto coctę & impositæ strumas, & parotidas sanant, potata auruginē expurgat. Lappacij quatuor sunt gn̄a, sed oīum virtꝰ est vna. Platearius. Lappaciū est calidū, & siccū in tertio gradu. Et est triplex. s. acutū hn̄s acuta folia, qđ efficacius est: & rotundū, qđ rotunda: & domesticū, qđ aliquantulū lata, & magis esui cōpetit. Hēt aūt lappaciū virtutē dissoluendi, relaxandi, aperiendi, extenuandi. Succus lappacij acuti cū alijs quibusdā confectus, valet contra scabiē, pruriginē, & impetiginē, & contra splenis duritiem, ad apostema maturandum lappacium rotundū tritum, & in oleo decoctū, vel cum axungia superponiŧ. Ad rumpendum vero prædicto modo lappacium acutum. Contra lumbricos valet succus eius datus cum melle Lappacium ēt crudum, vel coctum comestum confert scabiosis.

De Lasere, & laureola, & lepido. Cap. XCIIII.

Isid. Laser herba in monte Oscobagi nascitur, vbi, & Gāges fluuius oritur. Cuius succus primum est dictus lasir: quia manat in modum lactis, deinde vero vsu deriuato lasernominatus est. Platearius. Laureola frutex est, cuius semen, vel fructus vsui medicinæ competit, & cocognidium appellatur. Itaque cum eius receptio inuenitur, fructus debet poni: ꝑ duos annos in efficacia multa seruatur, virtutem hēt purgādi principaliter flegma, & coleram, vnde & sanis, lapsis, & ægris non multum febricitantibus dari pōt: puluis cocognidij subtilis diu cum oleo bulitur, & sic ex eo pecten ꝑ stringiriā, & dissuriā inungitur. Renes quoque ꝑ tenasmon ex frigido, & glutinoso humore intestinis adhęrente, ꝑ surditatem immittitur auribus, si fiat ex humoribus ibidem existentib. Saniosas quoq; superfluitates consumit. Diascorides. Lenticula super aquam inuenitur natans, rotunda sicut lens, colorem viridem habens, virtus est ei frigida, vnde tumores omnes spargit, ignem sacrum extinguit, podagricis necessariè miscetur, sola, & cū polenta medicamintib. apponiŧ, infantib. & ente

rocelicis auxiliatur. Lepidum quem multi gingion appellant: herba est nota omnibus, in sale & lacte componitur, huius folia habent virtutem inscidam, & vulneraticam: apij radice addita, & horis quatuor imposita, faciunt vulnera. Schyaticis medentur, spleneticis opitulantur, lepras mundant. Radix eius collo suspensa dolorem dentibus tollit.

De Libanotide, & lingua auis. Cap. XCV.

Diascorides. Libanotidis genera sunt tria, vnum profert semen, quod cacoetos dicitur, habens folia maratro similia, sed latiora, virgam in medio longam amplius cubito in qua est capitellum proferens semen album simile spondilio. Quod semen obrotundum est, & angulosum odorem habens quasi resinę inscidum. Quod si masticatum fuerit, os comburit, alba est illi radix odorem habens thuris. Alterum est genus supradicto simile, cuius semen est latum, & nigrum, sicut spondilion, sed non ita candidum. Radix enim est deforis nigra, deintus alba: porro libanotis quæ dicitur acarpos, idest sine semine, supradictis omnibus similis est, sed nec florem habet, nascitur in locis asperis atque saxolis: omnium folia cathaplasmati adhibita, emorroides prohibent. Ani tumorem pellunt, condilomata soluunt. Scroffasque spargunt, & apostemata similiter curant. Radix eorum sicca melle addito, vel vino vulnera curat sordida, tortionibus medetur, venenatis occurrit morsibus, menstruis imperat, vrinam prouocat: pustulas corporis emēdat. Succus radicis earū capillos manare nō sinit. Semen etiam omnia prædicta facit. Epilenticis quoque præstat effectū, causas thoracis sanat bibitum, hidropicis est salutare cum oleo perunctum, ictericis cum vino & pipere datum singulare præsidium est, prodest etiam conquassationibus, & podagris cathaplasmatibus imposita. In Thracia nascitur libanotides amaro gustu, habens folia prædictis similia sed asperiora, & albidiora. Cuius accepta radix purgat caput & ventrem deponit. Est iterum libanotidis genus, quod Romani rosmarinum vocant, de quo scilicet dicetur inferius. Platearius. Lingua auis habet folia parua, & acuta, linguæ auis conformia, & est in primo gradu calida, & humida, decocta in aqua ordei prodest ethicis, & cōsumptis, & aqua decoctionis eius contra siccitatem pectoris. Auicenna. Lingua auis est calida in tertio humida in primo gradu. In folijs eius est constrictio, & mundificatio, & consolidatio. Itaque consolidant, & vlcera humida carne replent. Cortices eius cum aceto conferunt, positi super contritionem lacertorum. Confert etiam tremori cordis, & in coitu addit. Constantinus vbi supra. Lingua auis in primo gradu calida, & humida coitum propriè confortat, spermaque augmentat.

De Maiorana, & malabatro. Cap. XCVI.

Platearius. Maiorana est herba, quæ alio nomine sansuccus dicitur, calida, & sicca in secundo gradu, flores, & folia eius cōpetunt vsui medicinæ. Igitur in æstate collecta cum floribus, in vmbroso loco desiccatur, ac per annum seruatur. Ex aromaticitate virtutem habet confortandi, & ex qualitatibus suis dissoluendi, consumendi, & mūdificandi: puluis eius in cibo datus, & vinum decoctionis eius stomachum infrigidatum calefacit, & digestionem confortat, apposita quoque naribus confortat cerebrum, fomētatio ex aqua decoctionis eius facta matricem mundificat, & superflua consumit, flores & folia in testa calefacta, & in saccello dolori stomachi ex ventositate superposita eum soluunt: quia euentationem faciunt. Eadem quoque capiti superposita valent contra reuma ex frigida causa. Auicenna. Maiorana est calida, & sicca in tertio gradu, & est subtilis, resolutiua, aperitiua cum fortitudine. Virtus olei eius est calefactiua, subtiliatiua & acuta. Ex ea bonum est epitima super apostemata flegmatica. In cerotis quoque ponitur, & super torsionem neruorum linitur. Confert dolori dorsi, & inguinum. Et est medicamē paraliticis. Eius oleum aperit opilationes cerebri, confert emigraneæ, & humiditati, soda quoq; melancolicæ ac ventositatibus crossis, & dolori auris, embrocata, & distillata eius decoctio confert hidropisi, & vrinæ difficultati, etiam pungitiuo ventris dolori. Quod ex ea siccum est linitur cū melle super nigredinem sanguinis, & viriditatem eius proprieq; sub oculo. Oleum eius confert matricis coartationi ad præfocationem ipsius deducenti. Ex ea quoque cum aceto fit emplastrum contra puncturas scorpionum. Diasco. Malabatrū putauerūt quidam medici nardi folium esse, sed falluntur: quia licet ei simile sit, in odore tamen alterius est naturæ. Inuenitur autem supernatans in quibusdam paludibus Indiæ, foliorum specie, carens radice, & illud est optimum, quod est recentissimum tenue, & integrum, gustu non salso, sed potius pontico, hanc herbā cum Indi colligunt, inserunt lino, & siccant ęstate. Est autem folium odoris integri cum suauitate stipticum & diureticum cū diuturno odore, virtutem spicenardi habet, quæ similiter diuretica est. Elixum in vino tumoribus oculorum adhibetur fomento. Idem folium diutius tenet odorem masticatum & tineolas non permittit cum vestimentis impositum. Platearius. Malabatrum, quod dicitur folium Paradisi, vel folium album, calidum est ac siccū, & multum aromaticum, quod non habent medici nostri, sed eius loco folia gariofilorum ponunt, vel spicam nardi.

De mandragora. Cap. XCVII.

Isidorus. Mandragora similis est paruo peponi, dicta ꝙ habet mala suaue olentia, magnitudine mali Maciani, vnde & Latini eam malum terræ vocant, eo ꝙ radicem habet formam hominis simulantem. Antropos enim homo dicitur, huius cortex in vino missa datur ad bibendum his quorum corpus secandum est propter curam, vt soporati dolorem non sentiant. Species eius duę sunt, fœmina folijs lactucæ similibus mala generans in prunorum similitudine. Masculus vero folijs similibus betæ. Plinius lib. 25. Mandragoram alij vocant circelon, cuius genera sunt duo. Candidus, qui & mas, niger q̃ fœmina existimatur, folijs angustioribus, quàm lactucę, hirsutis caulibus, binis ternisve radicibus rufulis, intus carnosis tenerisque penè cubitalibus, ferunt mala magnitudine nucum auellanarum, & in his semen album ceu pirorum, hoc alij arsen, alij morion, alij vocant hipoplomon, huius alba sunt folia. Alterius autem vel lappaci satiuę latiora. Cauent effossuri contrarium ventum, & fodiunt spectantes ad occasum. Et tribus circulis ante gladio circumscribunt. Succus fit & e malis, & e caule desciso cacumine, & radice punctio aperta, vel decocta est vtilis, vel surculo. Conscisa quoque in orbiculos seruatur in vino. Succus nō vbique inuenitur. Sed vbi potest circa vindemias quæritur. Odor grauis est ei, sed grauior radicis, & mali. Mala maturata, & in vmbra siccantur, & succus ex his Sole densatur, itemque radices tusæ, vel in vino nigro ad tertias decoctæ. Folia seruantur in murijs efficatius. Et quanquam mala in aliquibus terris mandentur, nimio tamen odore obmutescunt ignari, potu etiam largiore moriuntur. Ambro. in exameron. Per mandragoram somnus frequenter accersitur, vbi ægri vigiliarum incommodo affliguntur. August. super Gen. 30. de hoc genere scilicet mandragorę quosdam opinatos scio, quòd acceptum in escam sterilibus fęminis fęcunditatem paret. Ideoque institisset Rachel apud Liam, vt illud acciperet, quod ego non arbitror: quantum vero renunciat visus, & olfactus, & gustus rem comperi, pulchram, suaue olentem, sapore autem insipido. Cur ergo mulier tantopere cupierit eam, nescio, nisi fortè propter pomi raritatem, & odoris iucunditatem. Diascorides. Mandragora fęmina folia habet nigra lactucæ similia, sed minora, odoris grauissimi, super terram expāsa. In quorum medio nascuntur mala vuæ viridi similia. In quib. est semen apio simile. Radices autem duas ac tres sibi inuicem cohęrentes deforis nigras intus albas cum corio crosso, hasta carens. Masculus vero habet folia alba, & maiora, lata, & leuia, sicut betæ. Mala eius duplicia nascuntur colore croceo odore suaui, cum grauitate, quæ pastores comedunt, & statim somnum capiunt. Radix autem prædictæ similis, sed alba, huic etiam hasta non est. Auicenna. Mādragora frigida vsque ad tertium & humida. Omnis autem mandragoræ radix magna est, hominis formæ similis, & hoc eius nomini competit. Mandragora enim nomen est imaginis naturalis, scilicet sicut planta existens in forma hominis. Iabrol autem idest radix mandragoræ siluestris frigida est in tertio, & sicca in primo. Radix quidem est fortis, desiccatiua, & in mandragora ipsa est humiditas. Dr̄ autem ꝙ dens elephantis cum eius radice decoquitur, & lenit ipsum fitque facilis eius obedientia.

De virtute ipsius in medicina. Cap XCVIII.

Mandragora frigida est, & sicca. Radix, & cortex præcipuè competunt vsui medicinæ. Secundario poma. Tertio folia. Cortices radicis per tres annos in multa virtute seruantur. Habet autem virtutem infrigidandi, & aliquantulum mortificandi, & somnum prouocandi, ad somnium ergo prouocandum in acutis febribus puluis corticis eius conficitur cum lacte mulieris, & albugine, & superinducitur fronti, & temporibus: poma mandragoræ trita in oleo communi, aliquantulum decoquitur, & oleum mandragoranteum cuius inunctio valet contra dolorem capitis ex caliditate, contra calida apostemata, contra calorem febrilem, contra fluxum ventris ex impetu coleræ. Sed & folia eius trita super tempora ponuntur contra dolorem capitis ex scabie. Ex herbario. Mandragora fortissimi odoris est, ab homine ieiuno non colligitur. Masculus autem habet albidiora folia, & maiora folia, sed vtriusque vis vna est, hæc cum polenta trita, femores oculorum, & dolores aurium sedat. Radix eius cum aceto trita, & illita, ignem sacrum curat. Diasco. Folia eius viridia tumorib. oculorum imponunť cum polenta. Sicc, & vulnerū tumores soluunt, & apostematib. oībusq, duritijs remedia sunt, Scroffis medenť, attritionib. itinerū opitulanť colorē bonum vultib. reddit. Multi quoque folia ipsa siccant oībus suprascriptis necessaria. Radix eius cū aceto trita ignem sacrū extinguit, cū melle rosaceo, vel oleo, morsib. venenatis occurrit. Cū aqua scroffis medeť, cū polenta adhibita piradas soluit, & articulorū dolores sanat, omnesq; dolores mitigat. Semen eius bibitum ictericos purgat. Succus eius plus acceptus, vocem

vocem hoīs tollit, similiter & folia eius ac mala, dum exiccantur, auferunt vocem hominis vi odoris sui. Auicēna. Mādragora somnum prouocat, & qn ponitur in vino, vehementer inebriat. Multusque vsus eius & odoramentum, faciunt apoplexiam: lac eius euellit lentigines, & pannum sine mordicatione. Soluendo autem educit coleram & flegma. Radix eius trita, & cum aceto imposita super erisipilam, sanat eam. Eius etiam lachryma dolorem oculi sedat. Semen eius matricem mundificat, vel vomitum prouocat. Razi in almansore. Mandragora frigida est, capitis grauedinem, & litargiam, & paralisim efficit. In vino bibita valde inebriat. Comesta vero fastidium ac vomitum inducit, & forsitan interficit. Medicinis autem admixta dolorem aufert. Plin. vbi supra. Maudragorę vis est somnifica pro bibentium virib. bibitur & contra serpentes, & ante sectiones ac punctiones ne sentiant. Ob hoc satis est aliquib. somnum odore quæsisse: bibitur & pro elleboro obolis duobus in mulso. Efficacius tamen est elleborum ad vomitiones & ad bilem nigram extrahendam.

De maraco & maratro. Cap. XCIX.

DIascorides. Maracon, qui & patemion dicitur: habet folia similia coriandro: melinum cum odore brumoso, & gustu amaro: virtus ei talis existit, quòd bibita cum oximelle, sicut epythimum flegma coleramque per ventrem deponit: Medetur asmaticis, & melancolicis. Herba sine flore bibita calculos ac asmaticis sanitatem restituit: maximèque ipsius elixatura fomento adhibita duritias, & tumores ictericos soluit. Cathaplasmis adhibita cum flore suo ignem extinguit, & siccū est in gradu secundo, herba vero ipsa recens calida est in primi gradus medio. Confortat stomachum, opilationem aperit, & epatis, & vesicæ, & renum. Succus eius coctus, ac despumatus, aut cum oximelle, vel oxizucharo potatus, diuturnas febres habentibus periodi, fit optimus, vrinam quoque prouocat, visum clarificat. Idem succus purus, si eo lauentur oculi, aquam in eis ordinatam dispergit, multis etiam collirijs congruit. Sperma eius opilationem epatis aperit, ventositatem inflatiuam remouet, lapidē frangit. Mēstrua prouocat, abhominationē ex humidis humorib. amputat. Cum melle temperatum, & supra morsum canis rabidi positum iuuat.

De Marrubio, & Marrubiastro. Cap. C.

ISidorus. Marrubium in campis nascitur, propter amaritudinē sic vocatum. Plinius lib. 20. Marrubium plerique inter primas herbas commendauerunt, quam Græci prasion vocant. Alij linostrophon, nonnulli philepeda aut philochares notius, quàm vt indicandum sit. Huius folia semenque contrita prosunt cōtra serpentes, pectorum, & laterum dolores, & contra tussim veterē, & his qui sanguinem reijciunt eximiè vtile est, scopis eius cum panico aqua decoctis, vt asperitas succi mitigetur. Imponitur strumis cum adipe. Aluum soluit cum sale, & aceto. Succus eius articulis ac naribus ac minuendæque bili cum melle prodest. Item contra venena inter paucas potens est, ipsa herba stomachum, & excreationes pectoris purgat. Cum iride, & melle vrinam cit. Cauendum tamen est exulceratæ vesicæ, ac renum vitiis. Dicitur, & succus claritatē oculorum adiuuare. Castor duo Marrubij genera esse tradit. Nigrum, & quod magis probat candidum. In ouum inane succum adijcit his ipsumque ouum infundit melle æquis portionibus tepefactum, vomicas rumpere, purgare persanare, promittentes. Illitis etiam vulneribus a cane factis tusa cum axungia veteri. Platearius. Marrubium calidum est & siccum in tertio gradu. Herba hæc alio nomine prasion dicitur. Folia præcipuè competunt medicinæ, folia radicis secundario, virtutem habent dissoluendi, & consumendi ex qualitatibus suis. Ex amaritudine virtutem diureticam. Contra vitium pectoris ex frigido, & viscoso humore datur dyaprasium, quod ab eo denominatur. Contra tussim valet vinum decoctionis eius, & ficuum siccarum. Eadem decoctio valet contra stringiriam, & dissuriam, & colicam passionem, & contra emorroides inflatas, & non fluentes, cum melle confectus. Contra vermes aurium, succus eius in auribus mittitur, valet etiam herba contra splenis duritiem. Constantinus vbi supra. Marrubium quod Græcè dicitur prasion, est calidum in gradu secūdo siccum in tertio. Opilationem epatis ac splenis aperit, mēstrua prouocat, humores putridos existentes in pectore ac pulmone purgat, puluerizatum ac melle mixtum, vulnera putrida mundificat, eiusque apozima visum clarificat, aufert dolorem auribus instillatum, sanatque pustulas earum: aufert etiam dolorem dentium ex eodem lotorum. Eius apozima potum contra hidropisim valet, & oculis vngi ex eo prodest, renibus tamen ac vesicæ nociuum est. Diascorides. Marrubium Græci propter amaritudinem vocant prasion. Alij vero eupatorium, frutex est multorum tyrsorum cum virgis albis, & hirtis, & quadrangulis, folijs ceu rotundis, & hirtis, & acerrimis cum semine ac flore nodoso, hoc est, quadrato ac veluti rotundo. Nascitur per campos. Eius folia cum semine exiccantur, ac serpente vexatis aptantur. Succus eorum remedium est ptisicis, ac tussiculosis, & hanelosis. Idem cum attico melle illitus, neruosis locis congruit, sordida vulnera purgat, pterigijs ac putredinibus, & visus obtusioni competit, arcuato morbo laborantibus succurrit naribus infusus, habet autem Marrubiū vuas efficaciter relaxantes. Aliud quoque genus Marrubii tradunt, quod latini vlcerariam dicunt. Marrubiastrū est subsimile Marrubio, facilè notum, huius vires faciunt ad morsus serpentum, & ad suspiriosos. Idem strumas soluit, & menstrua prouocat.

De Medica, & mellileto. Cap. CI.

DIascorides. Medica similis est trifolio, quod inter fęnum nascitur, habetque folia angusta, vt virgulam trifolio similem, in qua semen est illi, vt lenticula. Semen hoc pani miscetur pro odore, & salibus. Elixum, & fomento adhibitum, calidum est, hanc herbam asini comedunt. Mellilotum dyaforeticum est ac modicè digestorium cum nimio calore. Cum vino dulci, vel cum semine lini coctum aut cum vitellis ouorum assatis commixtum, tumentibus oculis, & matrici ac testibus valet cathaplasmatum. Mitigat, & auriculæ dolorem instillatum, vino dulci ante perfusum. Stomachi dolorem ex multa humorum fęce sanat, omnesq; tumores cum ouo asso ac pollinæ tritici mixtum spargit, & cum vino bibitum dolorem stomachi mitigat. Nascitur in Campania fęnu Græco simile, crocinum habens colorem. Nascitur, & in Macedonia, sed vtilis est omnibus. Plinius libro 21. Mellilotos vbique nascitur, laudatissima tamen in Attica, vbicunque vero recens nec candicans, & croco quàm simillima, quanquam odoratior in Italia. Oculis medetur cum lacte, vel cum lini semine. Cū rosaceo lenit dolores capitis, & maxillarum. Itemque aurium e passo Quæque vero in manibus intumescunt, vel erumpunt curat. Stomachiq; dolores cruda tritaque vel in vino decocta sanat. Effectus eosdem habet ad vuluas etiam ad testes, & ad sedē prociduam, & quæque ibi sunt vitia: eo quoque recenti ex aqua decocta, vel ex passo adiecto rosaceo illiniuntur carcinomata. Auicenna. Mellilotum est flos plantæ coloris paleæ, in quo est figura lunaris quandam habens duritiam cum sua raritate. Et ex eo quidem aliud est album, aliud citrinum. Melius autem illud, quod durius est. Cuius color ad albedinem declinat parumper. Eiusque sapor sentitur amarior, & odor eius est manifestior. Iuxta Diascoridem. Melius est crocei coloris, & acutioris odoris. Calidū, & siccum est in primo, & ad vltimum est cōpositum, & caliditas ipsius est dominatior frigiditate ipsius. Iuxta Diascoridē est ęquale in frigiditate, & caliditate. In ipso est stipticitas pauca cum resolutione, & propter illud digerit, & est liquefactiuum superfluitatum, vt Diascorides ait. Est autem resolutiuum, & cōfortatiuum membrorum. Confert apostematibus calidis, & duris, cōfert etiam vlceribus humidis. Denique confert apostematibus aurium, & doloribus ambarum supposito emplastro ex eo cum capeno, & reliquis quæ dicta sunt. Et distillatione facta in eis ex succo eius, & eius iuuamentum in doloribus est velocius. Ex ipso quoque fiunt embrocæ, & sedant soda, & confert apostematibus oculi, & auri ac testiculorum. Platearius. Mellilotum est calidum & siccum in primo gradu, cuius semen similiter appellatur, & quia semicirculi formam habet, etiam corona Regia dicitur. Semen cum corticibus in medicinis ponitur, ac per tres annos seruatur, adeo namque paruum est, & adhærens cortici, vt vix inde possit separari, virtutem habet confortandi ex aromaticitate, diureticam ex subtilitate substantiæ: vinum decoctionis eius digestionem confortat, ventositatem excludit, opilationem renum ac vesicæ aperit. Semen autem in brodio cibisque positum boni odoris os, & dentes optimè olentes reddit.

De Melissa, & Melissofilo. Cap. CII.

IDem. Mellissa quæ & herba citraria dicitur, calida & sicca est in secundo gradu. Et viridis, & sicca multæ est efficaciæ, prius quidem ad solem exiccata, postea in vmbra suspensa, per annum seruatur, virtutem habet confortandi dissoluendi, consumendi, & extergendi. Effectum maioranæ similem habet, & contra easdem causas similis vsus est, excepto quòd eius decoctio magis menstrua prouocat, matricem mundificat, & confortat, & conceptum adiuuat: vinum decoctionis eius valet contra sincopim ex frigida causa: mellissa in vino, & oleo decocta, & cathaplasmata maturat apostemata, duriciemque splenis, & epatis relaxat, & soluit. Diascorides. Mellissofilos, vel vt alij dicunt mellissofilon, eo quòd libenter illam apes manducant, tyrsos habet quadrangulos, nigros, & hirtos, plurimos ex vna radice, foliaque similia buglossæ, maiora tamen & tenera, & non sic aspera, acida tamen trita in odore. Huius folia cum vino bibita, & etiam cathaplasmata, vim scorpionum, & sphalongionis optimè curāt morsusque caninos ad sanitatem perducunt. Elixatura eius idem facere pōt. Iterum elixatura eius fomento adhibita menstruis longissimi imperat tpis. Ore retenta dolori dentiū medicatur, dissentericis opitulatur: folia quoq; ipsa addito nitro oīa supradicta facere possunt. Torsionibus rectè adhibentur: & electuarium

ctuarium orthopnoicis prosunt. Sale autem addito in cathaplasmatibus adhibita scroffas purgant, & artheticis opitulantur. Est etiam herba quam multi biblotę dicũt, & multi marrubiũ nigrum, virgas habet nigras quadras, & asperas, ex vna radice virgellas proferens multas, folia sunt ei similia marrubio, sed obrotunda, & nigra, & aspera, & rara similia mellissofilo cum odore graui, vnde & istud multi mellissofilon dicunt, flores autem super nigras rotundas habet, folia eius addito sale cathaplasmata morsus caninos mitigant, in cinere calido missa, & marcida facta condilomata soluunt, sordidaque vulnera melle addito purgant. Macer. Herbam quem Græci melissophilos dicere volunt. Doracum nostri dicunt vulgariter illam. Præcunctis apibus gratissima dicitur herbis. Nec gaudere magis vllius flore videntur. Contritæ folijs apum si vasa perungas. Non fugient meliusque facit si lac sibi iungas. Vnguine cultores retinent examina tali auxilium præsens apum fert ictibus illa. Ictus detrita tegitur si protinus herba, hocque modo quos vespa nocet, vel aranea, curat. Trita solet veteres compescere cum sale strumas. hocque modo vitijs dicunt succurrere fœdis. Gremia curatur decoctæ cum sale succo. Tali discutitur inflatio noxia potu. Eius si viridis decoctio sæpe bibatur. Antiquos dissentericos iuuat, & Celiacos. Asmaticis eadem prodest orthopnoicis atque Vlcera depurgat mor bos leuat articulorum. Herba carnis morsum superaddita cum sale curat. Eius fomento decoctio menstrua purgat. Ore retenta solet dentis sedare dolorem, lumina purgari caligine Plinius inquit. Eius si succo fuerint cum melle peruncta.

De Mentastro, & men. Cap. CIII.

PLinius lib. 20. Mentastrum est menta siluestris differens specie foliorum, quasi figura ocimi colore pulegij, propter qđ & quidam siluestre pulegium vocant, his commanducatis, & impositis elephantiam sanari traditum est, sicut magni Pompeij ætate, fortuito cuiusdam experimento pp pudorem in facie illita compertum est. Eadem illiniuntur atque bibuntur in vino aduersus scolopendras, & ictus serpentium, cum sale quoque, & oleo, & aceto aduersus ictus scorpionum, denique aduersus omnia venena, hæc folia seruantur ad farinæ modum arida. Mentastrum quoque substratum, vel accensum scorpiones fugat, potum fœminas purgat, sed partus necat. Orthopnoicis torminibus colericis efficacissimum. Itemque podagris impositum. Succus eius auribus verminosis instillatur, in morbo Regio datur, & strumis illinitur. Omnia veneris inhibet, tineas pellit, & contra pruriginẽ valet. Diascorides. Men, quod amáticum dicitur, in Macedonia, & in Hispania nascitur, tyrso, & folijs aniso, & aneto similibus ascendit de terra vsque ad cubitos duos radicibus sparsis, ac teneris, & longis suauique odore, gustu calido linguam mordente, vires habet radix ipsa releuantes, vnde trita, & elixa in aqua vtiliter datur in potione, ad renum dolores, & causas vesicæ, vrinã prouocat, stomachique inflationes, ac rotiones intraneorum mitigat, & stericas, idest dolores matricis curat, arterias etiam per fomentum mitigat. Toracis reumatismo cum melle prodest, electuarij more datum. Stranguirias infantium resoluit, vt cathaplasma super pectinem impositum. Ex hoc autem si plus bibitũ fuerit, mouet dolorem capitis, Platearius. Men est herba in secundo gradu calida, & sicca, huius radix appellatur simili nomine. Et præcipuè competit vsui medicinæ, vnde radix in medicinis debet poni, quæ per duos annos potest seruari: virtutem habet diureticam ex subtilitate substantiæ, attrahendi, & consumendi ex qualitatibus suis, vinum vel aqua decoctionis eius soluit opilationem splenis, & epatis ex frigida causa factam, & etiam strangiriam, & dissuriam, aqua vero competentius in æstate datur, & iuueni, vinum autem in hieme, & seni: puluis eius cum fœniculi semine in cibo, uel potu datus, excludit intestinorum stomachique ventositatem, & confert. Contra Tenasmon ex frigida causa, in vino decoquitur herba ipsa.

De Millefolio, & morella. Cap. CIIII.

PLinius libro. 24. Millefolium quod & mirinofilon dicitur, caulem habet tenerum, similem fœniculo, plurimis folijs, vnde & nomen accepit. Nascitur in palustribus, magnifici vsus ad vulnera, bibitur cum aceto ad difficultates urinæ, uel vesicæ, vel suspiria, præcipitatisque ex alto. Eadem ad dentium dolorem efficacissima est. Aetruria nomine hoc appellat herbam, in bratis tenuem, a lateribus capillamenti modo foliosam eximij vsus ad vulnera, eaque affirmat bouum neruos vomere abscisos solidari rursusque addita axungia iungi. Ex herbario. Millefolium, quæ & ambrosia, vel archillea dicitur, in locis cultis nascitur, habet flores aurosos, & albos. Coma eius tusa, & apposita nouis vulneribus dolorem tollit, & eadem glutinat, profluuium sanguinis stringit. Eadem aqua potata dissentericos curat. Idem ualet ad dentium dolorem, ad vrinæ difficultatem, & ad tumorem. Platearius. Morella, & strignum, & solatrum idem est. Est autem hæc herba in secundo gradu frigida, & sicca, & etiam aliquantulum diuretica. Secundum folia, & fructus est multæ efficaciæ, exiccata modicæ, uirtutem habet infrigidandi contra splenis, & epatis opilationem, & maximè ictericiam. Contra apostemata in stomacho, vel intestinis, vel epate datur succus eius, cum aqua ordei, teste Diascoride. Penna eadem succo intincta epati frequenter superponenda est contra eius calefactionem, itemque cõtra podagram calidam, vel etiam herba ipsa trita sępius est superponenda. Cõtra calida quoque apostemata in principio ad repercussionem materiei, herba ipsa superponitur trita. Macer. Herba quam Græci strignum dixere, latini Morellam dicunt vis eius frigida valde. Dicitur auriculæ mirè sedare dolorem. Illius succus si sensim funditur intus. Aegilopas stringi dicunt cathaplasma mederi. Istud idem credunt capitis prodesse dolori, vnde cum strigno si sal panisque teratur. Parotidas reprimet cathaplasmatis addita more. Sanguinis pruritus depellitur illita succo. Succus suppositus fluxum stringit muliebrem. Contritis folijs eius coniunge polentam. Dr expelli, si vero iunxeris istis Argenti spumam, cerusẽã oleumq; rosarum. Fortius. & melius fit pdictũ medicamentũ.

De Napello, & Narcisso. Cap. CV.

AVicenna. Napellus in summo caliditatis, & siccitatis venenum est pernitiosum, delet albaras linitum. In potu quoque sumitur, & lepræ similiter confert. Maior eius potio est vna, alioquin se bibentem destruit, & interficit. Tyriaca vero eius est mus napelli. Et ipse quidem est mus, qui eo nutritur. Coturnices etiam illo cibantur, & non moriuntur. Ex omnibus autem confectionibus dyamuscum ei resistit. Napellus moysi est herba nascens cum napello, & quæcunque appropinquat ei non crescit arbor. Est autem maior tyriaca napello, & omnia iuuamenta quæ sunt in napello ad albaras, & lepram sunt in ipso; Confert ergo albaras, & lepræ confert, & est tyriaca omni veneno, & viperæ. Non est itaque napellus Moysi napellus ille, qui venenum pernitiosum superius dicitur, sed est animal, & similatur illi, & moratur in radice napelli, sicut mus. Isidorus. Narcissus fabulosæ nomen impositum habet a quodam puero, cuius membra in hunc florem transierunt, qui & nomen narcissi in appellatione custodit, & decus pulchritudinis in candore retinet foliorum. Plinius lib. 21. Narcissi duo genera in vsu medici recipiunt, vnum flore purpureo, & alterum herbaceum, hunc stomacho dicunt inutilẽ, & ideo vomitorium aluosque soluentem neruis inimicum, caput grauantem, & a narce narcissum non a fabuloso puero dictum. Narcissi radix cum exiguo melle prodest ambustis, sic & vulneribus, & luxatis. Pannis vero cum melle farinaque auenæ. Sic & infixa corpori extrahit in polenta tritus: oleoque contusus medetur, & lapide pertusis, permixtus farinæ vulnera purgat nigras vitiligines emaculat. Ex eo flore fit oleum narcissinum ad emollien das duritias, calefaciendo, qui asserint. Auribus vtilissimum, sed capitis dolores facit. Diascorides. Narcissum siue bulbum veneficum multi lilium dixerunt, habet folia Porro similia, sed minuta, hastas autem duarum palmarum inanes, ac sine folijs, flos est ei albus in gyro, & in medio croceus ac purpureus. Radicem habet rotundam sicut bulbus, semen nigrum, & oblongum in mem branulis. Nascitur in locis montuosis, huius flos suauem longe iactat odorem. In reliquis autem habet porri similitudinem, viridis est. Radix eius bibita, & comesta cocta, vomitum prouocat. Trita cum melle combustionibus medetur. Neruos incisos solidat. Luxationes componit, antiquis articulorum doloribus præstolatur, melli mixta maculas omnes vultibus tollit, vulnera sordida purgat, apostemata dura rumpit. Imposita quoque corpori infixa euocat. Auicenna. Narcissus abstergit pannum, & morpheam. Radix ei⁹ extrahit ex profundo, abstergit, lauat, & siccat. Extrahit spinas ac stipites, & confert alopiciæ. Idem trita cum melle, confert adustioni ignis, ac neruorum vulneribus, aperit opilationem cerebri, & confert soda humidæ & melãcolicæ, facit aũt soda capitib. calidis. Oleum quoq; de narcisso valet ad multa sicut dicetur infra.

De Nardo. Cap. CVI.

ISidorus. Nardus est herba spicosa, vnde & a Græcis nardostacos est appellata. Huius alia Indica alia Syriaca vocatur, non quòd in Syria nascatur, sed quòd alio latere Indiam, Altero Syriam spectet mons, in quo inuenitur. Plinius libro. 22. De folio nardi plura dicere par est, vt principali in vnguentis, frutex est graui & crassa radice, sed breui ac nigra, fragilique quamuis pingui, situm redolente aut cupressum aspero sapore, folio paruo dẽsoque. Cacumina in aristas se spargunt. Ideo gemina dote, nardi spicas, & folia celebrant, adulteratur autem pseudonardo herba quæ vbique nascitur: crassiore atque latiore folio, & colore languido in candidum vergente. Itemque sua radice permixta ponderis causa, & gummi spumaque argenti cyperive corticce. Sincerum autem lenitate deprehenditur, & colore ruffo, odorisque suauitate, & gustu: maximè siccante os sapore iucundo. Platearius. Spica nardi calida in primo gradu, & sicca in secũdo. Eligẽda est illa q̃ suauiter redolet, q̃ in gustu est acuta; aliquantulũ subamara

amata habens aliquid ponticitatis in carne rufla. Cum aūt in medicinis ponit abijciēdum est quoddam album, qd interius est, & quoddam nigrum, quod est exterius. Spicanardi quæ nigra est vel terrea, nō debet poni in medicinis, habet autem virtutem cōfortatiuam ex aromaticitate, & ponticitate, & diureticam ex qualitatibus suis, & amaritudine, per decem annos seruari potest in loco sicco & non humecto. Contra syncopin & cordiacam passionem limphatur vinum patientis ex aqua rosacea, decoctionis eius vel ex tali aqua addito zuccaro, fit syrupus. Contra debilitatem cerebri applicatur narib. Contra frigidum reuma puluis eius in oleo decoquitur, & cum digito naribus imponitur. Tale oleum multū confert etiam contra surditatem ex frigido stomacho, & contra putredinem autium post apostemata. Contra frigiditatem stomachi, & indigestionem, opilationem splenis & epatis ex frigido humore vinum decoctionis eius. Cōtra putredinem gingiuarum puluis eius superponitur, valet ad matricem mundificandam & conceptum adiuuandum. Oleum fit ex spicopiardi quod est optimū cōtra paralisim, epilesiam, arheticam, & podagram: sumptum per os, vel inunctum: fit autem pręciosissimū, vt dicit Diascorides hoc modo, accipiunt, 50. libras spicę nardi: & ponunt in olla cuius os bene obturant: aliam ollam in terra infodiunt, & a fundo superioris ollę descendit calamus ad inferiorem ollam, circa superiorem faciunt ignem qui exoluit, deinde effluit oleum per calamum in inferiorem. Et ex 50. libris non fiunt nisi, 5. vel 6 vnciæ. Quidam vero puluerem spicę nardi dimittunt in oleo per 20. dies, postea bulliunt & bene colant ac reseruant. Actor, ex glosis. Nardus est herba humilis, calens, & redolens, de qua fit vnguentum præciosum, maximè quando non solum de radice sed de spicis, & folijs conficitur, nec aliis herbis adulteratur. Tunc enim pisticum. i. fidele dicitur. Constantinus vbi supra. Spica epar stomachumq; cōfortat: quia dolorem ab eis amputat. Eius apozima bibitum, renes ac vesicam ab omni sordicie mundat, vrinam & menstrua prouocat, ictericiam ex opilatione fellis & epatis curat, humoribus a capite ad pectus, & stomachum descendentibus resistit, ventositatē intestinorum amputat, mulieribusq; supposita sanguinis fluxum constringit, super impetigines fricata eas omnino mundificat, cū aqua frigida potata abhominationem & cordis tremorē tollit, cū sapa vere bibita libidinē augmētat, cū vino ꝓpinata cōtra morsus scorpionis atque serpentis valet. Collyriū ex ea factum humiditatem salsi flegmatis desiccat, pilosque palpebrarum confortat.

De diuersis speciebus nardi. Cap. CVII.

ISidorus. Nardum Indicum est multiforme, sed melius Syriacum, cyperum similās. Quod si multum in ore tardauerit, linguam siccat: nardum celticum a regione Galliæ nomen traxit, nascitur enim sæpius in Liguriæ alpibus: & in Syria, fructice paruo, radicibus in manipulos collectis ligamentis, flos eius tantum propter bonū odorem accipitur, tyrsi eius & radiculæ vsibus nostris vtiles probantur. Plinius vbi supra. Nardum in nostro orbe proximè laudatur Syriacum, mox Gallicū, tertio loco Creticum, quod alij quidem agrion vocant, alii aliphum, folio olusatri, caule cubitali geniculato in purpura albicante, radice obliqua villosaq; imitanre auium pedes. Baccaris vocatur nardum rusticum. Quæ omnia herbæ sunt, præter Indicum. Ex his Gallicum cum radice vellitur, vinoq; abluitur, in vmbra siccatur, fasciculis alligat in charta, non multum ab Indico differens. In his probatio vna ne sint fragilia, & arida potius, quàm sicca folia. Cum Gallico nardo semper nascitur herba quæ hirculus vocatur a grauitate odoris, & similitudine qua adulteratur, aliàs, qua maximè alteratur. Distat autem ꝙ sine cauliculo est & quod minoribus foliis, quodq; radices neq; amarę, neq; odoratę. Idem in lib. 21. Nardus Gallicus aduersus serpentes succurrit in vino, inflationibus quoq; coli vel ex aqua, vel ex vino, itemq; iocinoris, ac renum suffusis, & hidropicis, vel per se, vel cum absinthio purgationem mulierum sistit, radix eius trita vel decocta potui datur ad strangulationes, vel pectoris, laterumve dolores: mēses quoq; cit, si cum vino bibatur. Diascorides. Nardus est herba spicosa, huius genera duo sunt. s. Indicum & Syriacum. Montis enim in quo nascitur vna pars in Indiam porrigitur. Altera in Syriam spectat. In illa quæ Syriam respicit inuenitur nardus lenis ac rufa multis capillis illigata, suauē habens odorem, vt cyperum, & spicam breuem. Quæ in ore missa suauitatem habet cum amaritudine, si vero in ore diutius teneatur, linguam siccat. Ex parte autem Indiæ, nardus inuenitur sine virtute, generans spicam oblongam ac multum spissam, ac ex vna radice multos ramos generans in circumitu, non vtiles in odore. In cacumine vero eiusdem mōtis quod aqua non infestatur, vtilior odore nascitur, folijs cypero similibus. Alia quoq; inuenitur apud Syrios, spicam habens oblongam, subalbidam, & fructicem maiorem, cum odore non valde suaui. Omnium autem prędictarum virtus vnctualis est. Calefaciūt mediocriter, & desiccant abūdanter. Compositæ sunt de stiptica abundanti substātia & caloris acredine non multa, sub amaritudine quadam modica, vnde bibitæ ventrem stringunt, fluxum matricis abstinent. Nauseam patientibus cum aqua frigida potatæ subueniunt. Inflationes etiam stomachi in potum datæ resoluunt epaticis, ictericis, nefreticisq; subueniūt. In aqua elixatæ matricis duritias per fomentū dissoluunt, & eadem aqua prurigines oculorum aufert. Idem. Nardus, quia stiptica est, desiccat reuma ventris, & capitis, & toracis, non solum potata sed exterius posita. Optima vero est odoratissima, colore subrussa, gustu subamara, tactu grauis, sed magis densa. Nominatur autem spica, eo quòd spicæ frumenti similis est: adulteratur autem a plerisque colligatione ragon, quæ est herba per omnia similis, sed odore differt, & est albidior nardo. Inde ob grauationem ponderis quidam adulterat nardum stibio cum aqua vel vino rubeo admixto, nardi materiam inflantes. Auicenna. Spicæ species vna est aromatica, & est auium spica. Altera vero neriden, & spica Romana, & althicia debilior est inda, syræ in virtute proxima. Arbor eius parua est, quæ cum luto suo euellitur: quia planta illa horribilis odoris inuenitur. Est præterea quædam montana, cuius sunt vt croci hortulani folia, & similiter eius stipites, sed citrini sunt & plani, non in modum retis inuoluti. Duas vel plures habet radices, sed crus non habet nec fructum nec florem. Melior est illa cuius pili sunt plures, ad rubedinem declinās, boni odoris, vt cyperi, sua spica linguam mordicans. Et hæc est syra quæ multos effectus habet in medicina. Calida est in primo, sicca in secundo. Est aperitiua, resolutiua. Et in Inda quidem est stipticitas plurima, & caliditas eius minor est, sed est leuis. Et in primis cum gustatur est raucida. Deinde procedunt ex ea caliditas, & acuitas. Et ex spica aromatica fit puluis prohibens sudorem plurimum. Et lutum quidem spicæ est abluens corpus, & est bonum ad bonum odorem faciendum. Resoluit apostemata, & bothor. Prohibet reumatismos, & confortat cerebrum, facit nasci pilos palpebris quando ponitur in alcofol. Confert tota tremori cordis, & mundificat pectus, & pulmonem, & prohibet effusionē materiarum ad ea, & fluxus. Aperit opilationes epatis, & stomachi, & confortat ea. Et conferunt omnes ictericiæ, & prohibent effusiones materiarum ad stomachum, & sedant mordicationem eius. Et quando bibitur quæcunq; species eius cū vino, confert spleni.

De Nemifare. Cap. CVIII.

PLatearius. Nemifar est herba in secundo gradu frigida, & humida, habens folia lata. In locis reperitur aquosis, & in calidis regionib. & in frigidis. Duplex est eius materies, vna quæ purpureum florem producit, & melior est. Alia vero quæ croceum, & non adeo bona est. Flos eius medicinæ competit, & melior est ille qui in calidis regionibus reperitur, quàm qui frigidis. In Septembri collectus in efficacia multa seruatur. Ex florib. præcipuè fiunt syrupi contra febres acutas, & calefactiones epatis, calidasque distemperantias, itaque flores in aqua decoquuntur, & ex tali aqua zuccaro addito, fit syrupus, cōtra dolores capitis ex calore. Sarraceni florem per noctem in aqua ponunt, & mane talem aquā bibunt, floresque naribus suis applicant. Auicenna. Nemifar nominauit Galienus caulem aquę fortius est illud quod habet radicem albam, quàm quod nigram, flos eius frigidus est, & humidus in secundo. Et syrupus eius vehementis extinctionis est, & subtiliatiuus valde. Confert tussi, & pleuresi, & febribus acutis. Radix eius confert bothor, & apostematibus calidis splenis. Eadem cū aqua confert morpheæ supposita, cum pice vero alopiciæ. Idem Nemifar somnium facit, soda calidam, & colericam sedat, sed tamen debilitat, pollutionem minuit, & frangit desiderium coitus cum syrupo de papauere bibitus, & congelat sperma, propriéque radix eius. Eademque radix confert solutioni antiquæ, & vlceribus intestinorum, & doloribus vesicæ. Semen eius fortius est in omni re, & prohibet fluxus menstruorum. Natura Nemifaris Indi est natura mandragoræ. Constantinus vbi supra. Nemifar est subtilē ac penetrabile, dolorem capitis ex calore placat appositum narib. colericis, & sanguineis ex omnibus calidis congruit passionibus. Syrupus eius calidam tussim extinguit, ac febres colericas, ac sanguinolentas aufert vigellas. Oleum eius dolorem capitis aufert, si cathaplasmetur, aut si eo sternutatio prouocetur.

De Nimphea. Cap. CIX.

PLinius lib. 25. Nimphea dici traditur a nimpha Zelotipa erga Herculem Rhopalo mortua, vnde aliqui Heracleon vocant eam. Alij rhophalon. Nascitur radice claui simili, eosque qui biberint eam 12. diebus dicunt coitu genituraque priuari: laudatissimam in orchomeno ferunt, & Marathonæ Boetiæ. Timalon vocant, quæ semen ædunt. Nascitur in aquosis flore Lilio similis, dum defluerit papaueris capiti. Est alia Nimphea in Tessalia amne Peonio, alba radice, luteo capite, rosæ magnitudine. Idem in libro. 26. Venerem in totum adimit Nimphea Heraclea per 40. dies a ieiuno pota, & in cibo sumpta. Illita radix genitalibus inhibet non solum venerem, sed etiam genituræ affluentiam, & ob id corpus alere dicitur, atque vocem. Diascorides. Nimphea, vel (vt dicunt alij) cacabet veneris. i. papauer palustre, siue vt latini

alga palustris nascitur in aquis stantibus, vel locis non cultis: habens folia ciconio similia, sed minora & oblonga, caput altius super aquā proferens, multaq; capita infra aquā ex vna radice habens. flos est illi albus similis lilio, cum pallore paruo, semē eius in medio croceum. sed cum effloruerit nigrum efficitur, hasta lenis, & non crossa, & nigra, radix quoque aspera, & nigra, & nodosa. In Autumno siccatur, siccaq; bibita cum vino ciliacis medetur. Splenem siccat cathaplasmata, doloresq; compescit stomacho imposita. Radix eius bibita, dolorem vesicæ mitigat, corporis maculas detergit, alopicias emēdat addita pice, & semen eius bibitum hoc assiduè facere nouit. Idem radix eius ac semen, habet desiccatiuam sine mordicatione virtutem, & ideo reuma ventris reprimit. Semen quoq; potatum seminis fluxum restringit. Quæ autem albam habet radicē est virtute fortior, & bibit' cū vino nigro. Stipticitate nāq; participat, & aliqd proiectorię virtutis habet, ita vt aluum infusa sanet, & alopiciā cū pice liqda curat.

De oleandro, & orchi & erpino. Cap. CX.

AVicenna. Oleander habet duas species. Nam alia est siluestris alia fluuialis. Siluestris nascitur in domibus desertis, habens folia sicut portulacæ, sed strictiora. Eius tyrsi sunt longi super terram, & apud folia sunt spinę. Fluuialis autem in ripis fluuiorum nascitur, cuius tyrsi longè a terra eleuantur. Eiusque spinæ sunt occultæ, & folia vt salicis lata vt amigdalę. Est autem saporis valde amari. Superiora cruris eius sunt crossa inferiorib. eiusq; flos est sicut rosa rubea, bonus valde, & super ipsum egreditur quiddam pilis simile: fructus eius est durus, apertus, re quæ est sicut lana plenus. Calida est in gradu tertio, sicca in secundo. Resolutiua est valde, domusq; sternuntur eius decoctione, & interficit pulices, ac terrenos vermes, ponuntur eius folia super apostemata dura, & sunt eis valde iuuatiua. Iterum bona est pruritui, & scabiei, & excoriationi, propriè succus foliorum eius valet etiam dolori dorsi antiquo, & geniculi superposita more emplastri, flos eius sternutationem facit, mixta cum vino & ruta & bibita, fertur a venenis vermium venenosorum liberare. Ego tamen dico, ꝙ hoc est timorosum, quoniam ipsa, & flos eius hominib. ac bestiis sunt venenum. Verumtamen cum vino decocta dicitur conferre bibita cum ruta. Diascorides. Orchis quam alii dicunt veneream vel priapismum, tyrsum habet bipalmum, folia oliuæ similia, super terram expansa, sed molliora, & angustiora, & lōgiora. In hasta ostendit florem purpureum. Radix est ei bulbo similis lōga, duplex, angusta sicut oliuę, vna superior, & altera inferior, vna fortis altera mollis & rugosa: radix eius comeditur assa sicut bulbus, fertur q; multas vires coeūdi sicut succus excitare, maiorque radix eius a viris comesta masculos gignere, minor asit a mulieribus comesta fœminas gignere. Sicca vero comesta ventrē impedit. Et dicitur, ꝙ ambæ radices i. mollis & dura, sibi contrariæ sunt. Nascitur autem hæc in locis saxosis & arenosis. Est alterum genus orchis quam multi spheriadam vocant, habens folia prassio similia, & oblonga, latiora & sordida, virga eius duobus palmis est longa, florem purpureum proferens, & radicem instar castorei, idest quasi testiculorum habens, virtus est illi, vt cathaplasmata omnes pustulas, & vulnera purget, arenas tollat, fistulas curet. Item cathaplasmata tumores omnes compescit, sicca vero adhibita putredines vulnerum prohibet, & abstinet, & pascentia vulnera consumit. Denique omnia corporis vulnera maligna extinguit imposita, ad ventris quoque fluxum perhibetur apta. Ex libro de natura rerum. Orpinum dicitur, quod a medicis crassula, herba est calida, & humida, fracturis ossium conueniens. De qua certissimè probatum est, quòd si quis eam decem diebus ante solstitium æstiuale collectam infra tecta domus in aere suspenderit, ipsa sine vllo terræ, vel aquæ adiuuamento ferè per totum annum pullulans germinabit, & in vna sui parte arescens ex altera parte reuirescit.

De Paliuro. Cap. CXI.

ISidorus. Paliurus est herba asperrima, & spinosa. Glossa super Isaiam. 14. Paliurus tanta spinarum circundatione densescit, vt pro asperitate vix tangi possit. Plinius li. 13. Cyrenaica regio Lothon præposuit suæ paliuro, fructicosior est hæc, fructuq; magis rubens, cuius nucleus non simul manditur. Iucundus per se atque suauior vino, quin & vina succo suo commendans. Idem in libro. 24 Paliuri, quod est genus spinæ, semen eius aphari zuram vocant, contra serpentes efficacissimum est. Item calculosis, & tussi, folia vim astrictoriam habent. Radix discutit pānos, collectionis vomicas vrinas trahit pota. Decoctum eius in vino aluum sistit. Serpentibus aduersatur. Radix præcipuè datur in vino. Baccæ purgationi mulierum prosunt. Celiacis, disentericis, & colericis. Radix eius decocta, & illita extrahit infixa corpori, vtilissima quoque tumoribus est ac luxatis. Diascorides. Paliurus est, quæ ab alijs acus palearis dicitur, vel cicer domesticūm vocatur: folia eius, & radix stipticæ virtutis sunt, ita vt ventrem fluentem constringant. In hoc quoque diaforeticæ virtuti participant, vt in vesica lapides frangant, & ex thorace atque pulmone sputamina flegmatica cum humore educant. Dicitur & lauaria, eo quòd plerique ex ea lauant. Semen illius bibitum tussim compescit, lapides vesicæ frangit, morsibus venenatis occurrit. Eius elixatura bibita vētrem stringit, vrinam prouocat, venenis acceptis obuiat. folia eius, vt cathaplasma imposita curant apostemata, si sint recentia. Radicibus quoque sicut & folijs est virtus stiptica.

De Panace. Cap. CXII.

ISidorus. Panaces est herba fragrantis odoris: tyrso ferulæ similis, ex qua profluit succus, qui opopanacis dicitur. Croceus, & pinguis, odore grauis, & amarissimus. Plinius lib. 25. Panaces ipso nomine morborum omnium remedia promittit. Huius est numerosum genus, & dijs inuentoribus ascriptum. Vnum quippe cognominatur Asclepion: quoniam is filiam panaciam appellauit, huic succus est coactus, qualem ferulæ diximus. Radix est corticis multi, & salsi. Id quod affertur e Macedonia Bucolicon vocant, armentarijs sponte erumpentem succum excipientibus, hoc euanescit celerrimè. Et in alijs generibus improbatur maximè nigrum ac molle. Illud enim argumento est adulteranti tritæ, aliàs cera adulterati. Alterum genus Heracleon dicunt, & ab Hercule inuentum. Alij autem origanum Heracleoticum siluestre, quoniam origano simile, inutile radice. Tertium genus Chironeon ab inuentore cognominatur. Folium eius est lappato simile, maius tamen & hirsutius, flos aureus, paruaque radix, huius flos efficacissimus est, & amplius quàm supradicta prodest. Quartum genus ab eodem Chirone repertum cētaureo cognominatum est, sed & pharnaceon a Pharnace rege deductum est, hæc habet folia cæteris longiora atque serrata. Radix odorata in vmbra siccatur, vinoque gratiam adducit. Panaci radicem cum polenta epiphoris imponunt. Idem in lib. 26. Panaces omnium generum ex vino calido vulneribus manantibus illita siccat ea, priuatimque illa quam chironeon diximus cum melle trita aperit tubera. Illinitur & vlceribus quæ serpunt, deploratis est auxilio cum æris flore, vino temperata modis omnibus, vel flore, vel semine, vel radice. Eadem quoque cum polenta vetustis vulneribus est proficua. Diasco. Est panax heraclea, vnde opopanax colligitur, hæc habet folia expansa super terram, horribilia, & aspera valde, in quinque partes diuisa, virgam longam sicut ferulæ, coloris albi, & super eam capitella aneto similia, cum flore melino, semen odoratum, & calidum, radicem vnam solidam, quæ de se multas emittit radices albas, odore graues, & gustu amaras. Ipsa radix lachrymam emittit, quæ colorem croceum ostendit. Est & panax asclepij: cuius flores, & semen addito melle vulneribus, & pustulis auxiliantur, hæc quoque venenatis morsibus obuiat.

De Papyro, & paritaria, & paratella. Cap. CXIII.

ISidorus. Papyrum dicitur, eo quòd ignibus, & ceris aptum sit. Pyron enim græci ignem dicunt. Idem & bibula, eo quòd humorem bibat. Ex eo charta conficitur. Plinius lib. 13. Papyrum in palustribus Aegypti nascitur, aut quiescentibus Nili aquis vbi euagatę restagnent. Duo cubita nōn excedente altitudine gurgitum, brachiale radicis obliqua crassitudine triangulis laterib. decem non amplius cubitorum longitudine, in gracilitatem fastigiatum tyrsi modo, cacumen includens semine nullo, aut vsu eius alio quàm floris ad Deos coronandos. Radicibus incolæ pro ligno vtuntur, nec ignis tantum gratia, sed ad alia quoque vtensilia vasorum. Ex ipso quoque papyro nauigia texerunt. Et e libro vela tegetesque, nec non & vestes atque stragula & funes. Mādunt & crudum decoctumque, succum tantum deuorantes. Nascitur & in Syria, circa quem lacum & odoratus nascitur calamus, nec alios ad vsus quàm funibus. Rex Antigonus vsus est in rebus naualibus. Nuper & in Eufrate nascens, circa Babylonem papyrum intellectum est eundem vsum habere quem chartæ, & tamen adhuc malunt Parthi vestibus literas intexere. Idem in lib. 24. Papyro præcipuè sunt vtilitates cum inarueerit ad laxandas siccandasque fistulas, & in tumescendo ad introitum medicamentorum adaperiendas. Charta quę fit ex ea, cremata est inter caustica. Cinis eius ex vino potus facit somnum, ipsaque ex aqua imposita sanat callum. Auicenna. Papyrus est frigidus & siccus. Confert fluxui sanguinis, & prohibet eum ipsius cinis. Sputumque sanguinis retinet, & oris corrosioni confert, puluerizatur super vulnera recentia, & consolidat ea. Infunditur autem in aceto quandoque & exiccatur, & intromittitur fistulis, & omnibus vlceribus ambulatiuis atque vulnerib. Valet etiam cōtra emorroidas. Platearius. Paritaria est herba, quæ alio nomine vitreola dicitur: quoniam hac optimè vasa vitrea mundantur. Calida est, ac sicca in quarto gradu, exiccata nullius efficaciæ, viridis autem multæ, virtutem habet dissolutiuam, diaforeticam, & extenuatiuam. Contra frigiditatem stomachi, & intestinorum ac dolorem eorum ex frigidate, vel ventositate, calefacta in testa munda superponitur aliquantulum trita, & in furfure decocta, in vino albo aliquantulum acido. Contra

tra stringiriam, & dissuriam in aqua salsa, & oleo decoquit, ac pectini cathaplasmatur. Auicēna. Herba vitri, idest paritaria est illa qua vitrum abluitur. In ipsa est stipticitas cum humiditate faciens adhærere, lenificatiua est, & mundificatiua. Sedatiua est apostematum. Cum ceroto super podagram ponitur. Remouet emorroides. Folia eius in potu dantur ad erisipilam, & adustionē ignis præcipueq; ad apostemata flegmatica. Succus eius sorbetur ad antiquam tussim. Idem cum oleo rosato confert dolori auris. Eius succus cum cerusa de plumbo ponitur super erisipilam, & formicam. Actor. Paritariam nonnulli dixerunt esse Lappacium, quod & paratella dicitur, sed lappacium, & paritaria pro duabus a plateario ponuntur. Macer. Herba solet lappaci vulgo paratella vocari. Illius species dicuntur quatuor esse, par tamen est ferme vis omnibus in medicina. Omnibus est illi feruens austeraque virtus, vnde quidem stomachum confortat sumpta soletque. In stomacho clausum per ructus pellere ventum pruritus mordax scabiesque cutis laceratrix. Illius tepido cędunt apozimatæ fota. In vino coctæ radices, & bene tritæ, appositi scrophas compescunt parotidasque. Eius sæpe tepēs si coctio gargarizetur. Vuas sedabis tumidas dentisque dolorem. Hæc disentericos potu iuuat, & cæliacos, pellitur ac tepida dolor auris, si foueatur. Decoctas valido radices eius cum aceto. Et tritas spleni superaddita sæpe tumenti. Quamuis non modicum reprimet siccando tumorem. Cū vino, vel aqua radicum coctio facta. Menstrua restringit potu lapidesque depellit. Hæc eadem iuuat hictericos collo suspensa. Illius radix scrophas nasci prohibebit.

De Pentaphilon. *Cap.* CXIIII.

ISid. Penthaphilon a numero foliorum est dicta: vnde & a latinis quinq; folium est vocata. Herba videlicet adeo munda, vt olim purificationi, & templis adhiberi a gentilib. esset solita. Plin. lib. 25. Quinq; folium nulli est ignotum, cum etiam fraga gignēdo commendatur, hanc Græci vocant camezeleon, siue penthapeton, siue penthaphilō rubeam habet radicem cum effoditur. Hęc marcescens nigrescit, & angulosa fit. Nomen a numero foliorum habet. Et ipsa herba incipit, & desinit cum vite, aduersus serpentes bibitur & eius radix, quæ spargauion vocatur ex albo vino. Idem li 26. Quinq; folij succus iocineris, & pulmonis vitijs, sanguinemque reijcientibus, & cuicumque sanguinis vitio occurrit. Quinq; folium medetur pectoris vitijs, vel ei quod grauissimum est tussis. Diascorides. Penthaphilon dicitur aut penthapetas aut pentha dactilum, aut pseudos elinum, hastas semine plenas, & tenues habet longas duobus palmis: in quibus semen est, folia in quinque partibus diuisa singula in singulis hastibus folia. Nascitur in locis humidis, & inuijs. Radix est ei oblonga, & russa, plus ellebore crosso. Cuius elixatura vsq; ad tertiam decocta dolorem dentium mitigat. Ore retenta, & quasi gargarismo adhibita: putredines tollit: aspredinem arteriarum dissoluit: ventrem stringit. Necessario etiam adhibetur disentericis, artheticis quoq; pręstat effectum, & schyaticis. Elixatura cum aceto cathaplasmata imposita herpetas curat: scrophas spargit. Duritias, & tumores soluit, ignem sacrum extinguit, apostemata, & panaritias imposita ad sanitatem perducit, condilomata soluit, scabiem tollit. Succus radicis eius mollis acceptus causas epatis, & pulmonis componit, potionibus venenatis occurrit. Eius folia cum hydromelle, vel vino bibita, addito pipere quartanarijs est remedium, si tantum biberint quatuor folia, tertianarijs vero tria, Ephimeris vnum, Epilenticis autem vigintitribus diebus accepta præstant effectum. Succus foliorum hictericis maximum est præsidium. Schyaticis tribus acceptis sanitatem præstant vulneribus, & fistulis. Item cathaplasmata profluentem abstinet sanguinem. Radix abūdanter calida est ac nimis acris, & ideo ad ventris fluxum, & dolorē dentium est vtilissima. Auicen. Penthaphilon est fortis exiccationis, sine acuitate, & adustione, & mordicatione. Ex eo fit emplastrum ad fluxum, & sedat ipsum, iterumque ad scrophulas, & panaritias, & durities flegmatis. Radicis eius decoctio valet ad linguam dolorosam, & ad vlcera ambulatiua, & quod de illo coctum est cum aceto ad formicam. Confert in ersipila, & scabiæ: Cum eius decoctione fit gargarismus ad asperitatem gutturis, & succus radicis eius valet ad dolorem pulmonis, & epatis, & icteritiam. Radix eius confert solutioni, & vlceribus, & similiter decoctio radicum eius: folia eius cum vino conferunt quartanariæ, & quotidianæ. Succus radicis eius medicina pernitiosa est.

De Peonia. *Cap.* CXV.

ISid. Peonia dicitur a Peone medico a quo inuenta perhibetur, hanc quidam glycisidem vocant, eo quod dulcis saporis sit, vel penterobinam a numero granorum, vel (vt alij) dactylos a similitudine digitorum. Nascitur autem in Insulis. Plin. lib. 25. Vetustissima inuenta Peonia est, nomenq; auctoris retinet, quam quidam Petorobon appellant, alij glycisiden. Nascitur in opacis montibus caule inter folia digitorum quatuor ferente cacumine veluti græcas nuces quatuor aut quinque. Inest his semē copiosum rubrum nigrumque. Medetur autem hęc faunorum in quiete ludibrijs. Diascorides. Peoniam Gideon dactylicum vocat, & radicem eius peoniam. Hastas habet cum ramulis longas duabus palmis. Masculus habet folia nuci regali similia, fęmina vero folia diuisa, & in summo emittit ex se virgas quasi cucurbitarum cariolas. Folliculos habet velut amigdala, in quibus est semen diuisum, & minutum ac ruffum, melogranato simile, sed in medio sunt quinque vel sex grana nigra, & subpurpurea. Radix masculi crossitudinem habet digiti, duobus palmis longa, & gustu stiptica. Fœmina vero radicē habet sicut Balanus, in sex vel in octo partes diuisam, affodillo similem. Datur hæc mulieribus, vt facile purgari possint. In modum amigdalę cum vino bibita dolorem intraneorum compescit. hictericis ac nefreticis, & vesicæ doloribus in vino elixa, & bibita maximè subuenit, ventrem abstinet, stomachoque comesta sanitatem præbet. Stomaticis dolorem tollit, & ab infantibus comesta initium calculorum excludit. Nigrū semen acceptum, longius arcet pressuram somniorum, & effocationes. Radix menstrua multum mouet. Cum amigdala vero in mulsa potata epar purgat, renes constipat. Et quia stiptica est, constringit ventris reuma, cum vino austero cocta, & potata. Integra vero herba fortiter desiccatiua est, ita vt radix eius appensa pueros epilenticos sanet. Est enim virtus leptomeris huius herbæ, desiccatiua, & calida non manifeste.

Iterum de eodem. *Cap.* CVI.

AVicenna. Peonia est calida, & sicca vehementer. In ipsa sunt exiccatio, & stipticitas cum resolutione, & apertione ac subtiliatione, & inscisione, & abstersione, & quando masticatur, apparet post eam acuitas ad stipticitatem declinans, abstergit vestigia nigra in cute, confert podagræ. Confert epilensiæ, ita quòd etiam suspensa, & (vt inquit Iudæus quidam) suffumigatio facta cum eius semine confert demoniacis, & epilenticis, & sanat eos. Ego autem dico, quòd hæc est forsitan species Peoniæ Romanæ. Nam illa quæ ex India fertur ad nos: non habet effectum in hoc capitulo. Et bibūtur de semine illius 15. grana cum vino aut mellicrate, & conferunt incubo valde. Naturam retinet decocta cum syrupis ponticis, prohibetque materias effusas ad stomachum, & mordicationem ipsius. Radix eius confert ictericiæ, & aperit opilationem epatis. Potus eius vrinam prouocat. Et eius decoctio cū vino ventrem stringit, & prouocat. De radice ipsius quantitas Auellanæ confert dolori renum ac vesicæ. Grana eius cum vino conferunt præfocationi matricis, & abscindunt fluxum sanguinis. Constan. vbi supra. Peonia est in tertio gradu calida, & sicca. Quiddam habet ponticitatis, & quiddam dulcedinis. Qua masticata sentitur in ore amaritudo modica cum aliquanto acumine, vnde prouocat menstrua cum melle bibita. Epatis; & splenis opilationem cum acumine aperit, ventrem constipat cum sua ponticitate. Ideoque cum vino bibita diarriam in intestinis curat, epilenticos quoque iuuat. Platearius. Peonia calida, & sicca in secundo gradu, hęc contra epilen. habet virtutem occultam collo patientis suspensa, vt testatur Gal. de quodam puero, cuius collo dum suspensa erat; non patiebatur, ea vero sublata morbo affligebatur. Sed quidam dicunt hoc non de qualibet verum esse, sed de quadam specie tantum. Ad idem valet puluis eius datus in succo pigani. Contra paralysim datur succus eius cum vino decoctionis castorei. Contra stringuiriam, & dissuriam datur vinum decoctionis eius pulueris. Ex herbario. Peonia in summitate habet maligranati magnitudinem, quæ noctu lucet quasi lucerna, & hēt granum cocti similē. Nocta a pastorib. inuenitur, res est saluberrima.

De Paucedano. *Cap.* CXVII.

PLinius lib. 25. Paucedanum inter primas celebratur, laudatissimum in Archadia, mox in Samotracia. Caulis eius est tenuis & longus, fęniculo similis. Iuxta terram foliosus, radix nigra, crassa, odore graui, succosa. In montibus opacis gignitur; & exitu autumni colligitur. Placeat radices eius tenerrimæ, & altissimæ, hæc consciduntur in quaternos digitos osseis cultellis. Peucedanum ex oleo, & rosaceo, & aceto tepidum hoc prodest, & doloribus, qui plerumque ex dimidia parte capitis sentiuntur, & vertigini, vulneribus capitis medetur, fracta extrahens ossa, & in alia quidem corporis parte, sed maximè capite. Succus Peucedani cum meconio, & rosaceo facit ad caligines oculorum. Diascorides. Peucedanum habet in medio virgam maratro similem, & folia perplura spissa circa radicem. Cui flos est melinus, nigra radix crossa cum odore graui, lachrymam habens plurimam. Nascitur in locis vmbrosis, & montuosis. Cum recens fuerit radix: perthusa cultello lachrymam quam emiserit, colligitur, & in vmbra (ne Solis ardore pereat) siccatur. Quæ radix cum ex se lachrymam emiserit, remanet inutilis. Colligentibus autem vi odoris sui schotosim, & dolorem capitis commouebit, si non oleum roseum fronti naribusque traiectum fuerit. Similiter & de virgis eius colligi potest, sicut de mandragora succus. Sed lachryma radicis virtute maior existit: quia succus virgarū citius virtutem perdit. Et ali-

quando lachrymas in radice thuri masculę similis inuenitur, qui prædictis est melior, qualis in Sardinia. Et in Samotracia nascitur obtusus, & gustu calidus. Hic oleo rosaceo, & aceto mixtus, fomentoque capitis adhibitus litargicis, ac hefieticis medetur. Stomaticis & epylenticis plurimum prodest, dolorem capitis mitigat, schyaticis, & contractis, & paraliticis maximum præsidiū est. Omnes neruorum causas cum aceto & oleo perunctus componit, ori applicatus effocationes stericas soluit. Somnum dormientibus prohibet plurimum. Fumigatione sua domibus serpētes excludit, oleo roseo mixtus dolores aurium tollit. Iniectus foramini dentis, dolorem non admittit. Tussientibus opitulatur ouo sorbili additus & acceptus, dispnoicis, & torsionibus, & in flationibus medicatur. ventrem leniter mollit, splenem attenuat, dolorem stomachi compescit, vesicæ quoque dolorem ac renum bibitus prohibet, matrici salutaris ē, radix eius elixata, facit omnia suprascripta, fomento adhibita curat vulnera. Radix sicca & imposita, id facit; ossaque fracta excludit, & vulneribus antiquis cicatrices deducit, vtiliter miscetur cerotis malagmatibus, quoq; termanticis. Radix eligenda est odore suauis & fortis, non vetus, hæc recentia vulnera a sanie purgat, incensaque viperas & serpētes fugat. Platearius. Peucedanum est herba calida & sicca, alio nomine fœniculus porcinus appellata. Huius radix in medicina poni debet, quia principaliter secundum radicem, secundario secundum herbam effectum habet. Radix collecta per annum, vel etiam per duos seruatur; sed melius est vt annis singulis renouet, habet autem virtutem diureticam. Contra stranguriam, & dis. & opilationem splenis, & epatis datur vinum vel aqua decoctionis eius, herba etiam ipsa decocta in vino vel oleo, & pectini cathaplasmata contra stranguriam, & dissuriam proficit, & splenem remollit, fomentum decoctionis eius menstrua prouocat.

De piretro. *Cap.* *CXVIII.*

ISidorus. Piretron græcè dicta est, eo quod radicem habeat incendiosam, & coacerbantem. Diascorides. Piretron est herba folijs maratro similis, & etiam virga, in qua capitellum est simile aneto, & obrotundum. Radix crossitudinem habet vnius digiti, gustu vehementer excalefaciens & saliuam prouocans, hæc causticam habet virtutē, & cum oleo trito, & superuncta tipicarum febrium rigorem tollit, & membrorum stuporem in quocunque loco sit, paraliticos etiam iuuat, & masticata capitis exuberans flegma deponit. Cum aceto quoque cocta & gargarismo adhibita similiter facit, & dolorem dētium compescit. Cum oleo roseo, sudorē vncta prouocat, ab aeris rigore tuta corpora seruat. Constantinus vbi supra. Piretrum est in quarto gradu calidum & siccum, linguam vrit & flegma nimium attrahit. Ideoque dentib. valet de frigiditate & humiditate dolentibus. Alexander & Stephanus illud tritum & cum melle potatum, epilenticis valere testantur. Collo suspensum aut naribus applicatum, subuenit infantibus epilenticis. Cum oleo mixtum, & dorso fœmineo inunctum ante rigoris accessionem venire prohibet eam, valet etiam paraliticis, ac neruorum molliciei, de frigiditate & humiditate totius corporis. Denique in corpore toto ex eodem peruncto, prouocatur sudor. Auicenna. Piretrum est planta, cuius maximè radix administratur in medicina, melius est illud quod acutū est ac mordicatiuū linguæ, & eius magnitudo est digiti quantitate. In tertio gradu calidū est & siccum, & flegma extrahit masticatum adustiua est eius virtus, & sudorē prouocat, cum ex eo mixtum cum oleo abstergendo inungitur corpus, fricatio ex eo facta, & decoctione ipsius, & oleo eius confert antiquæ mollificationi neruorum, & stupori eorum; vehemēter aperit opilationes colatorij, & constrictionem narium, & eius decoctio confert dolori propriè frigido dentium, dentes quoque motos confirmat, si cum aceto decoquatur, & in ore teneatur. Confert etiam rigori febris facta ex eo cum oleo fricatio corporis. Platearius. Piretrū est satis communis herba in tertio calida & sicca. Radix eius in medicinis ponitur, quæ in hieme colligitur, ac per annos quinq; seruatur. Piretrum debet eligi continuum, & non perforatum saporem habens acutum, & cum frangitur non puluerizatur acumen eius non statim percipitur, sed debet aliquantulum masticari, & in ore teneri. Quod contingit propter eius leuitatē vel substantiæ soliditatem, virtutem habet dissoluendi, consumendi, & attrahendi. Gargarisma factum ex vino dulci decoctionis eius, cerebrum a superfluitate flegmatica mundificat, & humores vuę consumit. Inter dentes masticatum dolorem tollit dentium, & stomachi reumatismum. Masticatum quoque linguæ paralisim soluit. Contritum in vino, & oleo decoctum, & ad loca paralitica, & podagrica cathaplasmatum valde proficit.

De plantagine. *Cap.* *CXIX.*

ISid. Plantago dicitur a Romanis, eo quòd eius planta cito terræ adhæreat. Ipsa est Arnoglossa, idest agni lingua, de qua scilicet iam dictum est sup. Plinius lib. 25. Herbam vulgarem plātaginem tanquam inuentor celebrauit medicus Themison, volumine de illo ædito. Duo sunt eius genera. Minor est angustioribus folijs, & nigrioribus, pecorum linguæ simillimus. Caule angulosō in terram inclinato: nascens in pratis. Altera vero maior est folijs, laterum non inclusa. Quæ quia septena sunt, a quibusdam Heptapleurō appellata est. Huius etiam caulis cubitalis est, & napi similis. Nascitur in humidis: multoque efficacior vis mira in siccando densandoq; corpore: vicem obtinens cauterij. Nulla res æquè fluxiones sistit, quas Græci reumatismos vocant. Instillatur quoque succus plantaginis oculorum lippitudini. Idem in lib. 26. Plantago omnium generum, medetur vlceribus peculiariter fœminarum, senum, & infantium. Igne mollita mollior existit, & cum ceroto crassa vlcerum labra purgat, nomasq; sistit. Tritam suis folijs oportet integere suppurationes collectiones ac sinus vlcerum. Ex Sinonymis Arnoglossa, plantago maior: lingua arietis. idem est. Auicen. Lingua arietis habet sex costas, & est duorum generum, scilicet parua, & magna. Folia magnæ maiora sunt quā paruæ, & eius substantia composita est ex aqueitate ac terræstreitate. Aquæitate infrigidat, & terræstreitate constringit. Maior est magis iuuatiua, & fructus quidē, & radix natura folijs sunt propinqui, Sunt tamen magis sicci, & minus frigidi. Frigus eius est minus stupefactione ipsius, & infra mordicationem eius est siccitas ipsius. Ideoque vtilis est ad vlcera, & est subtilis propriè cum siccatur. Dixit G. quòd est frigida, & sicca in tertio gradu. Eius folia sunt constrictiua, repercussiua cum aqueitate frigida, & ideo cursum sanguinis vincentia. Siccitas eius est mordicatiua, ideoq; iuuatiua est ad consolidanda vlcera antiqua & recentia, nec est aliquid melius illa. In ipsa est abstersio propter apertionem quæ est in ea, & radix suspenditur super collum habentis scrofulas. Bona est etiam apostematibus calidis, adustioni ignis, vlceribus quoque fraudulentis, & igni persico, ac formicæ, & herisipilę, & ambulatiuis ac vulneribus profundis. Et sublimis est vniuersaliter in his capitulis. Cum thimolea, & cerusa ponitur super herisipillam. Ex eo quoque fit emplastrum ad elephantiam, auris etiam dolori ex caliditate confert, & radix eius masticata, vel eius decoctio ore eo colluto dentium dolori prodest. Confert etiam obtalmiæ cum succo suo, & semen eius sputo sanguineo. Item radix ac semen ac folia eius sunt bona in opilatione epatis, ac renum cura. Valet etiam hydropisi, & potus seminis eius confert vlceribus intestinorum, & aquosæ solutioni. Clysterizatio cum eius succo retinet emorroidarum fluxum, & bibuntur eius folia cum vino ad dolorē vesicæ ac renum. Dī ēt radix eius bibita conferre febri tertianæ atq; quartanæ. Super morsū quoq; canis rabiosi ponit cum sale.

De Policaria, & poligano. *Cap.* *CXX.*

PLatearius. Policaria est calida in tertio, sicca in secundo. Huius maneries est triplex. Maior, minor, & media, quæ magis competit vsui medicinæ. Eius folia cum stipitibus in medicinis ponuntur: virtutem habet consumendi, & dissoluendi. Vinū decoctionis eius valet asmaticis, & contra frigidum humorem existentem in spiritualibus aqua decoctionis eius. Fomentum ex ea valet ad mundificationem matricis. Puluis eiusdem subtilis suppositus valet contra tenasmon ex frigida causa. Fasciculi ex folijs eius in vino decocti, & dolenti loco superpositi, dolorem ex ventositate tollunt. In testa sine liquore calefacti, & capiti superpositi valet contra frigidum reuma. Constan. vbi sup. Policaria est calida in tertio, sicca in secūdo. Et est aperitiua, stomachi cōfortatiua, appetitus excitatiua. Pulucrizata, & cum oxyzuccara data, colerā nigram purgat, & flegma. Duritiem, & apostemata matricis calida dissoluit mulieribus in eius apozuma sedentibus. Interiores quoque curat emorroides. Eius oleum calefacit, & mundificat, ora venarum aperit, vrinam & menstrua prouocat. Isido. Poligonos est quam latini herbam sanguinariam vocant, eo quòd in naribus missa sanguinem moueat. Platearius. Poliganorum genera sunt quatuor. Primum, Samfur, quæ sanguinaria dicitur, fruticosa serpens terra, & stiptica, hæc fluxum ventris, siue sanguinis restringit. Secundum, minorem habet gratiam, folijs asperior, & nigra, geniculis densior. huius semen vrinam mouet, vesicæ dolorē tollit. Tertium, orion dicitur, quod in montibus nascitur, arundine tenera, simili omnino caulæ, multis geniculis: hæc schyaticis commoda est. Quartum, heliacum, idest siluestre, pone arborem fruticem, & habens fruticosa, & lignosa stirpe cedri rubicūda. Cocta in vino vitia gingiuarum, & oris vlcera medetur. Pli. li. 27. Poligonium Græci vocant herbam, quam nos dicimus sanguinariam. A terra non attollitur, folijs rutæ, similis gramini. Succus eius naribus infusus, sanguinem supprimit, & potus cum vino: cuiuscunque partis profluuium, & cruentas excreationes inhibet ac sistit. Diasco. Poligonos masculus herba est, habens virgas teneras, molles, ac multas nodosas, & super terram expansas, sicut agrestis, vnde & Policarpos dicta est. Flos illi est albus, aut fœnicinus. Virtutem habet stipticam, & frigidam, vnde succus eius bibitus medicatur emoptoicis, & abstinet reumatismum ventris. Medetur quoque colericis, & stringitijs, vrinam prouocat, morsib. venenatis

tis cum vino bibitus occurrit. febribus periodicis maxime ꝓdest ante horam accessionis. Suppositum quoque fluxum mulieris con stringit, aurium dolores compescit. Coctum cum vino ac melle cu rat vulnera naturæ, folia eius cathaplasmata æstuationes stomachi tollunt, sanguinem reijcientibus subueniunt, herpetas curāt, ignē sacrum extinguunt, tumores ac duritias tollunt, sanguinem reij- cientibus vulneribus maxime, prosunt. Poligonos vero fœmina fru tex est virgam habēs mollem & carnosam & spissam. Et est ramo- sa pinguis atque nodosa, in quibus nodis sunt folia piri similia. Radix ei est inutilis, & nascitur in locis humidis: virtus est ei sti- ptica, & facere potest oīa suprascripta, licēt minorem hēat virtutē.

De Polio. Cap. CXXI.

ISidorus. Polios a græcis dicitur, a latinis omnimorbia, eo quòd multis morbis subueniat. Nascitur in montibus, & duris locis, de vna radice multas, & tenues fibras mittit, seminis plenas. In summitate habet corimbos canescentes odoris grauis, & subdul- cis. Succus eius aqua coctus a serpentibus percussos sanat. Sparsa in domum vel incensa omnes serpentes fugat. Platearius. Polij di- uersa sunt genera, sed montanum præcipuum. Cum flores produ- cit debet colligi, virtutem habet dissoluendi, & consumendi, & diureticam ex subtilitate substantiæ, vinum decoctionis eius valet contra frigiditatem pectoris, contra frigiditatem stomachi & inte stinorum, & dolorem ex ventositate, contra opilationem splenis, & epatis. Diascorides. Polion vnum est maius, alterum minus, idest montuosum quod nobis venit in vsum. Et est frutex alba & tene- ra, habens folia vnius cubiti longa, & super virgam capitella, se- mine plena, a quo procedit quasi lanicies alba, & velut capilli lon gi habens odorem cum suauitate grauem, eius elixatura morsibus occurrit venenatis, magnumque præsidium est Hydropicis. Ace- to mixto, spleni adhibetur vtiliter, sed dolorem capitis commo- uet, & cachostomachum est, ventrem mollit, menstruis imperat, resque venenarias extinguit: vrinam mouet, stratoque composi- tum, serpentes longius arcet. Cathaplasmatum vulneribus cōfert reumaticis, paracollesim facit, & arcuato morbo succurrit. Auicen na. Polium est species de schea in qua est caliditas, & acuitas pau- ca. Quod ex eo est minus est acutius, & amarius, & sunt in eo tyr si & flores. Eiusque caput est vt sphera, in quo sunt quasi pili albi grauis odoris cum aromaticitate aliqua. Maius autem est debilius, quod nec amarum est, & acuitas quædam in ipso est. Montanum minus est, & minus quidem est calidum in tertio. siccum in secun do. Maius autem est calidum & siccum in secundo. Est autem aperitiuum, subtiliatiuum, & proprie minus est ad opilationes in- trinsecas aperiendum. Quod ex eo viride plagas recentes consoli- dat, & proprie maius, quod autem ex eo siccum est, vlcera sfaudu lenta, præcipue minus. Cum aceto epythimatum, conuenit splenis apostematibus, & duriciei eius, facit autem capitis sodā, nocetque stomacho, sed cōfert hictericię nigrę, ꝓprieque maioris decoctio. Confert etiam eadem Hydropisi. Idem prouocat vrinam & men- strua, soluit ventrem & confert ascaridibus, & antiquis febribus, ac scorpionis punctionibus, decoctio maioris, morsui vermium ve nenosorum omnium proficua, & ex ea suffumigatur ac sternitur & fugat minora venenosa. Constantinus, vbi supra. Polium est ca- lidum in secundo, siccum in tertio, humores crossos attenuat, va- let Hydropicis patientibus propter opilationem epatis, ac fellis, & splenis, vrinam & menstrua prouocat, ventrem soluit. Cum ace to bibitum valet contra duriciem splenis, & eius apozima propi- natum lumbricos cucurbitinos, & ascarides excludit. Capitis ta- men dolorem generat, & stomacho nocet. Si domus ex eo suffumi getur, reptilia inde fugantur.

De Polipodio. Cap. CXXII.

ISidorus. Polipodion est herba cuius radix hirta est & crinita, vt polipus, vnde & dicta est. Nascitur autem in teneris petrarum terris, siue quercinis vicinis. Diascorides. Polipodion nascitur in parietibus humectis, & in ripis, & contra radices arborum vetusta rum, etiam in quercubus, habet in longitudine cubitos duos, & est pteridi simile, asperum & diuisum, sed non ita spissum. Radices il li sunt asperę, sibique illigatæ, sicut polipi, crossitudinem haben- tes digiti. Rasa vero deintus apparet viridis, & subalbida, gustu- que dulcis & stricta, virtus est illi catartica, dataque cum mulso coleram deponit ac flegma, attritionibus est vtilis. Et cathaplasma ta condilomata soluit ani. Platearius. Polipodium calidum est in tertio gradu & siccum in secundo. Radix eius aliquantulum viri- dis virtutem habet dissoluendi, attrahendi, & purgandi flegma, & melancoliam principaliter. Semper autem in decoctione Poli- podij debet poni aliquod exclusiuum ventositatis, vt anisum vel semen feniculi, vel ciminum, quia soluit humores in multa ven- tositate. Valet contra quotidianam & eliacam passionem, Alopi- ciam & dolorem artheticum & conseruationem sanitatis. Auicen na. Polipodium est lignum cinericium nodosum, declinans ad ni gredinem & rubedinem parumper, minutos habens ramos, sicut vermis plurimorum pedum. In eius sapore est dulcedo cum stipti citate. Nascitur secundum quosdam in nemore super arborē, & secundum quosdam super lapidem. Ex eo melius est id quod est interius fisticium, crossum, declinans ad rubedinem & citrinita- tem, solidum, recens, in quo est occulta amaritudo, & bonus sapor cum ponticitate, cum gariofilorum sapore. Nam calidum est in secundo, siccum in tertio. Resolutiuum est ventositatum & humi- ditatum, emplastrumque factum ex eo cōfert torsioni neruorum. Soluendo melancoliam educit sine punctione, soluitque flegma & chimum aquosum. ac propter coleram decoquitur in iure gal- lorum & piscium, propter colicam autem in iure olerum. Cōstan. vbi supra. Polipodium est calidum in tertio, siccum in secundo. Coleram nigram & crossum flegma purgat cum gallina crassa vel gallo coctum dolorem ilij de viscoso flegmate placat. Cum cassia fistula potatum leprosis, ac melancolicis prodest.

De Politrico. Cap. CXXIII.

DIascorides. Politricon gallitricum, quod adyancos dicitur, habet folia coriandro similia, in summitate scissa, hasta eius est duobus palmis longa, habens supra se turgida capitella semen habentia. Radix est illi vtilis, sed virtus eius est in folijs, his siqui- dem in aqua elixis, aqua ipsa bibita medicatur asmaticis, & d- spnoicis, hictericis, & dissurijs. Calculos frangit, ventrem stringit, morsus caninos ad sanitatem perducit, reumaque stomachi com- pescit. Cum vino bibita menstruis imperat, abortum facit, & san- guinem reijcientibus subuenit, morsibus quoque venenatis occur rit. allopicias, & vlcera capitis. s. quas acoras vocant, & pterigia purgat, scrosasque spargit. Imposita quidem trita & mixta cum lixiuio addito cinere ac vino, id præstat & capitellis, comesta a pu gilibus, ad pugnam vtiliter confortat. A pecoribus etiam comedi- tur, & in locis vmbrosis atque parietibus humidis, & circa fontes nascitur. Alij tanquam recorporatiuam decoctionem tardis etiam passionibus laborantibus dant in potu. s. anhelosis, stomaticis, fluo ri ventris, & in difficultate minctus. Desiccat enim adyancos, & extenuat. ideoque chiradias digerit. apostema & lapidem rumpit. Potus ad humores glutinosos, ac pingues, de thorace ad pulmonē ascendētes bene iuuat. reumaq; ventris constringit. medius enim est inter calidam & frigidam temperantiam. In dolore colli folia eius trita cum granis piperis ac semine coriandri cum optimo vi- no datur ad bibendum introeunti balneum. Facit & ad capillos mulierum nutriendos, si decoquatur in oleo.

De prassio & proserpinaca. Cap. CXXIIII.

DIascorides. Prassium græci vocant, quod nos marrubiū pro- pter amaritudinem dicimus, de quo. s. iam dictum est supe- rius, in campis nascitur. Auicen. Prassium est herba saporis amari. Inquit euribasius. Non sunt calefactio eius, & exiccatio ipsius for- tes. Alij autem dixerunt, ꝙ calidum in tertio, siccum in secundo. Est aperitiuum, abstergit & liquefacit, & resoluit, & inscidit. Eius succus confert dolori auris antiquo, & mundificat & aperit mea- tus auditus, & remouet antiquum dolorem eius. Succus eius, cum melle est conueniens ad acuendum visum. Mundificat pe- ctus, & pulmonem productione sputi. Est aperitiuū opilationum in epate & splene & renibus, prouocat menstrua, & mundificat matricem. Fit ex eo emplastrū cum sale ad morsum canis rabiosi. Diasco. Prassium aut philophilos, est frutex ex vna radice multas proferens virgas albas, & asperas, & quadras, folia vero similia di- gito, maiora & obrotūda, aspera & rugosa, & gustu amara. Semen est illi obrotundum, ac verticulosum & asperum. Nascitur in locis incultis, & asperis. Huius folia sicca, & semen eius elixum, ac cum melle bibitum ptisicis ac tussientibus, & asmaticis prosunt. Tho- racem purgat ingenuē, cum iri Illirica mixta purgandis vulneri- bus vtiliter adhibetur. Secundinas excludit, & diu parturientibus subuenit. Vesicæ autem ac renibus contrarium est, addito melle vulnera purgat, pterigia detergit. pascentia vulnera compescit, do lorem lateris tollit. Succus eius siccatus omnia supradicta facit, melle vinoque addita caliginē oculis detergit, hictericis quoque naribus immissus fert auxilium. Et cum oleo roseo sedat dolorem aurium. Constantinus, vbi supra. Prassium calidum est in secun- do, siccum in tertio. Opilationem epatis, ac splenis aperit, mēstrua prouocat, putridos humores a pectore & pulmone purgat. Pulue- rizatum & cum melle mixtum putrida vulnera mundificat, pustu las sanat, dolorem dentium ex eo lotorum placat, & eius Apozi- ma potatum hydropisim curat. Oculi quoque curantur ex eo lo- ti. Renibus tamen nocinum est ac vesicæ, nonnunquam & sangui nem facit mingere. Plinius li. 27. Proserpinaca est vulgaris herba, eximia contra scorpiones habens remedia. Eademque trita in vi- no muria & oleo tradunt anginam eximie curari. & in quanta- libet lassitudine defessos, etiam cum obmutuerint, si linguę subij ciatur recreari. si deuoretur, salutarem vomitionem sequi.

De psillio. Cap. CXXV.

ISidorus. Psillios dicta est eo ꝙ semen habeat simile pulicis, vn- de & latini vocant herbam pulicarem. Plinius lib. 27. Philon a græcis herba vocatur, quæ in saxosis montibus nascitur, fœmina magis

magis est color herbacei, caule tenui, radice quoque parua, semine papaueri rotundo simili, hæc sui sexus facit partus. Mares autem semine tantum differunt, quod est incipiente oliua, vtrūque bibitur in vino. Diascorides. Psillium aut quadrosaphilon quam dicunt siculi crystallion aut quinomellam, habet folia cornopidi similia & aspera, virgasque duabus palmis longas, frutex eius est pilosa, coma eius a medietate virgæ incipit, in qua duo vel tria sunt capitella constricta. Semen eius est simile pulicibus nigrum & durum, cuius est frigida virtus, in campis nascitur. Auicenna. Psillium est duorum colorum, hiemale & æstiuum. In secundo gradu frigidum est & humidum, & ex eo melius est magis crossum, quod & in aqua submergitur. Quod ex eo fixum est, in oleo roseo inuolutum est stipticum. sedatque dolores emplastri more cum aceto superpositum. Super apostemata calida & formicam & crisipilam administratum cum aceto conquassatum. Et ex ipso fit emplastrum corrosioni, spasmoque neruorum, podagrę, ac doloribus calidis iuncturarum. Sodę quoque calidæ confert eius emplastrum capiti superpositum. Idem pectus lenit. eiusque mustilago cum oleo roseo confert siti colerice vehementi, frixum in oleo roseo inuolutum stringit, ac dissenteriæ confert propriéque infantium. Quod ex ipso est mutilaginosum, cum oleo roseo vel violaceo bibitum sedat inflammationem febrium acutarum. Platearius Psillium est in tertio gradu frigidum & humidum. Semen eius, quod etiam sic vocatur, in æstate colligitur, ac per annos decem seruatur, virtutem habet infrigidandi & humectandi. Contra linguæ ariditatem in acutis febribus. Psillium in subtili panno ligatum in aqua ponitur, & postquam maiorem viscositatem receperit aliquantulum comprimitur, postea lingua cum tali aqua frequentissimè illinitur, & cum cultello ligneo raditur. Contra sitim & siccitatem spiritualium vt in acutis in aqua ponitur, quodque supernatat abijcitur, & quod in fundo residet cum frigida datur. In syrupis quoque contra acutas rectè ponitur, & contra dissentericam in testa combustum &, pulucrizatum cum aqua rosacea vel ouo sorbili datur. Emplastrum ex eo cum oui albumine & aceto & aqua rosarū, cōtra sanguinis fluxū e naribus valet, supra frontē & tpa positum. Cōtra etiam apostemata calida valet saccellus eius semine plenus & in succo alicuius herbæ frigidæ superpositus.

De reubarbaro & reupontico. Cap. CXXVI.

Isidor. Reubarbarum dicitur, quod in sola barbarico trans Danubium inuenitur, reuponticum quod circa ponticum colligitur. Et idem dicitur reu quod radix quasi radix, barbarica vel pontica. Platearius. Reubarbarum quod in India & vltra marinas partes reperitur, radix est cuiusdam arboris, quasi quædam tuberositas. Eligitur illud quod graue est in suo genere & nō perforatum, quod etiam cum frangitur, interius habet quasdā venulas distinctas, hinc rufias, hinc subalbidas, hinc croceas, & commasticatum tingit quasi crocus, virtutem habet purgandi coleram principaliter & diureticam, competenter ponitur in syrupis contra febres acutas. Contra calefactionem epatis, & opilationem ex calida causa, datur cum aqua calida. Reupōticum simile est reubarbaro, sed non contingit sicut illud, habet virtutem mundificandi & confortandi ex pōticitate, & diureticam ex qualitatibus. Aqua decoctionis eius, vel succus feniculi cum eo datus soluit opilationem splenis. & epatis ex frigida causa, puluis eius cum melle datus lumbricos occidit. Diascorides. Reuponticum in Bosphoro nascitur, & sic ad Græciam deportatur. Radix est aliquantulum vasta & incrossata, cētaureæ maiori similis, sed breuior atque fragilis, leuis in pondere, sine odore, gustu amara, leniter stringens, & si masticetur glutinosa fit, & crocei coloris, habet autem vires efficaciter stringentes. Ob hoc in vino lymphato adhibita fomento inflationes desiccat, vulneraque glutinat, & sanguinis abundantiam reprimit. habet in se maximam temperandi substantiam, quia retinet in se terreni frigoris, & caloris partem. Est etiam leptomeris, vnde potata ad spasmata reumatica iuuat, & leniores impetigines sanat. Semen reprimit & luxuriam tollit, cum aceto bibita emptoicis, & dissentericis est iuuatiua. Bibita quoque stomachi tollit inflationem, eiusque lassitudinem prohibet ac dolorem. Spleneticis, & epaticis proficit, conquassationes corporis reficit, ac de alto cadentibus subuenit, lumbis etiam & tortionibus Thoracis Hipocundrijs est salutaris. Stericas, & schyaticas causas compescit. sanguinem reijcientibus adhibetur vtiliter asmaticis subglutientibus prodest. Dissentericis maximum præstat effectum. frigoribus typicis singulare est remedium, morsibus venenatis occurrit, cum aceto imposita zernas, & liuores limpidat, & similiter cum aqua tumores omnes tollit. Auicenna. Reubarbarum adulteratum spissius est ac vehementius stipticum. Purum autem est vehementius rarum & minus stipticum, & est croceæ tincturæ. In ipsa est terreitas amara propter actionem igneitatis in ipsa. Confert panno ac vestigijs super cutes remanentibus, quando cum aceto linitur. Ex eo fit emplastrum ad apostemata calida. confert etiam impetigini cū aceto. Eius epithima casui ac percussioni cōfert, valde ꝓdest ēt contusioni lacertorum & rupturę. Confert asmati & sputo sanguinis, & epatis stomachique doloribus intrinsecis, singultui, & dolori punitiuo ventris, ac dissinteriæ, ac dolori renum & vesicæ, atque matricis, & fluxui sanguinis, ac febribus antiquis. Splenem attenuat, & morsui vermium venenosorum remedium est. Constan. vbi supra. Reu aliud est indicum aliud ponticum. Indicum est laudabilius, calidum & siccum in secundo gradu. Quoddam stipticitatis, & acuminis habet, stomacho defecto valet, ventositatem & epatis dolorem, & splenis duritiem, & hipocundriam, & extensionem curat, renum ac vesicæ dolorem & matricis extirpat. Sanguinem de pectore manantem constringit, anhelitus singultum, vulnera intestinorum, diuturnam solutionem, ac prolixam febrem amputat. faciē & cutē a lentiginibus, & impetigine mūdificat. Cōtra reptiliū morsus facit puluerizatus, & cum aceto temperatus.

De rosmarino. Cap. CXXVII.

Isidorus. Rosmarinum latini ab effectu herbam salutarem vocant, folia habet feniculi similia atque aspera, & rotatim terræ prostrata. Platearius. Rosmarinus est herba calida & sicca, cuius folia & flores competunt vsui medicinæ. Flos autem anthos dicitur, vnde fit electuariū quod dicitur dianthos. In locis marinis crescit, vnde & nominatur, habet virtutem confortandi ex aromaticitate, dissoluendi ex caliditate, extergendi & mūdificandi & consumendi ex siccitate, & virtutem diaforeticam ex calore aperiente. Cumque calida & sicca esse dicatur in excessibus ab auctoribus non determinatur. Herba ipsa libanotides, vel deudrolibanum dicitur. Quidā tñ dicunt ꝙ sit frutex, alij vero ꝙ herba sit. Cum inuenitur in medicinis receptio anthos, vel rosmarini, debent poni flores folia vel libanitidos, vel deudrolibani. Flores ad solem desiccati per annum seruantur in efficacia multa, similiter & folia, contra Syncopim & Cardiacam passionem datur dianthos cum vino decoctionis ossis de corde cerui, vel decoctio fit in vino vel aqua rosarum, ipsumque vinum datur patienti, vel aliter ex succo foliorum & aqua rosarū & succo pastinacæ addito zuccaro fit optimus syrupus, & puluere ossis de corde cerui, vel in tali herba datur. Cōtra frigiditatem ac debilitatem cerebri rosmarini decoctio in vino fit, & patiens discooperto capite fumum recipit. Contra vuæ humiditatem acetum vel vinum decoctionis eius gargarisatur. Contra stomachi frigiditatem, & ad digestionem confortandam dianthos, vel vinum decoctionis eius, & masticis masticatur. Contra stomachi dolorem & intestinorum ex ventositate vinum decoctionis eius, ac cimini potatur. Contra stringuiriam & dissuriam flores eius, vel saltem folia in vino cocta pectini cathaplasmantur. Ad menstrua prouocanda, matricem mundificādam, & conceptum iuuandum fit ex aqua decoctionis eius fomentum. Mulieres Salernitanę flores in oleo muscelli decoquunt, & ita supponunt. Ex sinonymis. Notandum ꝙ hoc nomen anthos apud græcos pro quolibet flore sumitur, sed apud nos propriè rosmarini vel libanotidis anthos dicitur. Diasco. Libanotida quam Romani rosmarinum vocant, eo ꝙ in corona componitur habet virgas tenues longas, & virides, in quibus sunt folia spissa & oblonga, de foris alba, deintus viridia, cum odore graui. Virtus est ei termantica & leptomerica extenuatoria & purgatoria, hictericis medetur, acopis confectionibus, & glutinis necessariè miscetur.

De Sabina & Saliunca. Cap. CXXVIII.

Plinius li. 24. Sabina quæ a græcis brathij dicitur, duorum generum est. Altera similis est Amaraco folio, altera cupresso. Ideoque quidam dixerunt eam cupressum creticam. In medicamentis vero duplicato pondere assumitur, & eosdem effectus habere quos cynamom traditur. Collectiones minuit, nomas compescit. Illita purgat vlcera. emortuosque partus extrahit apposita & suffita. Igni sacro & carbunculis illinitur, & cum melle ac vino pota morbo regio medetur, pituitas quoque gallinacei generis herbæ fumo tradunt sanari. Constan. vbi supra. Sabina in tertio gra. calida & sicca, humores attenuat, vrinam & menstrua prouocat. Platearius. Sabina est herba in secundo gradu cali. & sicca. Folia eius medicinæ competunt, ac per annum seruari possunt. Virtutem habet diaforeticam & extenuatiuam. Contra vitium matricis, stringuiriam, dissuriam eius folia cōtrita in vino & oleo decoquantur, & super pectinem cathaplasmentur. Ad idem valet ex ea fomentum. Contra vitium pectoris ex frigida causa, & contra stomachi dolorem & intestinorum ex vētositate datur vinum decoctionis eiusdem herbæ. Contra tenasmon ex frigida causa, folia eius contrita in aceto forti & vino decoquuntur, vt fumum patiens suscipiat per inferiora. Diascorides. Saliunca est genus herbæ quæ radiculas, & folia habet subrussa, floresque plurimos a terra refossa, in modum stipularum constringitur. Nascitur autem in lapidibus summis, & Norica regione. Illa vero optima est quæ est odorifera recens, & sine sabulone plurimosque ramulos, & radices habens, potest ergo eadem quæ & spica, quamuis deformior sit. Plinius li. 21. Odoramentorum multa nihil attinent ad coronamenta, vt iris atque Saliunca, quamquam vtraque nobilissimi sit odoris.

odoris, Saliunca quidem foliosa, sed breuis est, & quæ necti non possit, radici numerosæ cohæret, herba verius est quàm flos, veluti manu pressa, breuiterque sui generis cespes: hác Pannonia gignit & Norica alpiumque aprica vrbium eporedia tantę suauitatis, vt metallū esse ceperit: vestibus eam interponi gratissimū est: huius radix in vino decocta vomitiones sistit, stomachumque corroborat. Ex sinonymis. Saliūcam intelligunt quidam in medicinis pro ancusa, sed in aurea Alexandria recipitur pro ea spica celtica.

De Satyrione & saxifraga. Cap. CXXIX.

ISidorus. Satyrion dicta est a satyris propter incendium libidinis, Venerem enim suscitat, dicitur & orchis, eo q radix eius in modum testiculorum sit, quos græci orchi vocant. dicitur etiam leporina, eo q caulem mollem emittat. Plinius libro. 26. Concitatricem vim habet satyrion, cuius genera sunt duo, vna longioribus folijs, quam oleæ, quatuor digitorum caule, purpureo flore, gemina radice ad formam testium humanorum, alternis annis intumescente ac residente, altera orchis, cognominatur, & fœmina esse dicitur: fœmina distinguitur internodijs, & ramosiore frutice, radice fascimis vtili. Nascitur ferè iuxta mare: hæc tumores, & vitia partuum erumpentia illita sedat, cum polenta vel per se trita. Superioris radix in ouino lactē data neruos intendit. Eadem ex aqua remittit. Græcis satyrion, folijs lilij rubri minoribus, & tribus non amplius e terra exeuntibus tradunt caule leni, nudo, cubitali, radice gemina. cuius inferior pars, & maior mares gignit, superior ac minor fœminas. Est & aliud genus satyrion quod eri thrococon appellant, semini viticis maiori, leni, duræ radices, cortice rubro, intus album includitur, sapore subdulci, fertur in montosis inueniri. Venerem etiam si omnino manu teneatur radix stimulat. Magis adeo si bibatur in vino austero. Arietibus quoque & hircis segnioribus in potu dari. Et a Sarmentis equis ob assiduum laborem pigrioribus in coitu, quod vitium prosedanum vocant: vim eius restinguit aqua mulsa aut lactuca sumpta. In totū quidē græci cum concitationem hanc volunt significare, satyrion appellant, sic & crategin cognominantes, & reliconon, quarum semen testium simile est. Diascorides. Satyrion multi vocant trifolium, eo q habet tria folia super terram expansa lappatio vel lilio similia, sed breuiora & colorata, virga est illius leuis, & mollis, longa cubito vno, floresque profert lilio candido similes, radix eius similis est bulbo, rotunda est vt mela, & a foris rufa, hæc cum vino nigra bibita ventrem stimulat. Satyrion ellitrachiocos, semen habet semini lini simile sed maius, ac leue, lucidum & forte. Radix eius corium habet tenerum aforis russum & intus album, dulce gustu & eustomachum. Nascitur in locis montuosis, & vbi abundat radius solis fertur, q hæc herba manu tenta Venerem stimulat, cum vino bibita acriter coitum excitat. Satyrion tertia ramulos habet oblongas, radicemque habet duplicem quasi testiculos, florem habet purpureum & exalbidū. Radix potata veneris actus prouocat, est enim humidæ & calidæ temperantię, libidinem excitat. Succus radicum inunctus lippitudines optime curat. Constannus, vbi supra. Satyrion in tertio calida & humida, libidinem augmentat cum vino bibita. Galienus, & Diascorides in hoc concordati sunt dicentes, Satyrion paraliticis esse vtilissimum. Platearius. Satyrion calidum est & siccum in tertio gradu, virtutem habet attrahendi, valet ad arthericam. Isido. Saxifraga dicitur eo q semē eius petras in vesica frangat & comminuat. Platearius, Saxifraga calida est & sicca in tertio gradu, vinum decoctionis radicis eius, quæ sola competit vsui medicinæ, valet contra stringiriam & dissuriam & vitium lapidis, & contra iliacam passionem. Puluis etiam adhibitus ad idem valet per tres annos seruatus.

De Scabiosa & scamonea. Cap. CXXX.

PLatearius. Scabiosa est herba sic dicta, quia contra scabiem valet, & est in secūdo gradu calida & sicca, virtutem habet dissoluendi etiā consumendi & mundificandi. Succus eius cōfectus in oleo nucum aliquantulum decoquitur, & sic ex eo contra scabiem vnguentum efficitur. ad surditatem auris factam ex sanie, succus oleo in quantitate modica immittitur, aurique infunditur. Contra serpiginem & impetiginem ex ipsa herba locus confricatur, & contra lepram maxime quando fit ex felle putrefacto succus eius in quantitate quatuor vel tertiarum vel quinque datur. Cōtra emorroides scabiosa & fleginus in vino bulliuntur. & est cathisma:e facto subcathaplasmatus. Idem quoque fit contra condilomata, idest quasdam glandulas, quæ attriti dicuntur. Ficus enim est interius in ano cum inflatione venarum, & raro sine cyrurgia curatur. Cōdilomata vero sunt apparentes exterius in ano quædam carnes superfluæ quasi paruæ glandulæ. Isidorus. Scamonea quam latini acridium vocant, herba est succi plena, qui subcauata radice colligitur. Terram enim rotunda cauitate fodiunt, tunc suppositis aut cocleis aut nucis foliis succus excipitur, atque siccatus aufertur, venit autem sæpius probabilior ex Misia, huius contrarius est atque falsus ex Syria vel Iudæa. Diasco. Scamonea frutex est habens hastas longas pingues, & asperas, folia similiter aspera, trium angulorum hederæ similia. flores albos rotūdos, & altos, cum odore graui lachrymæ plenos. Multi radicem eius in aceto coquunt, & conterentes cum polline ordei schyaticis vtiliter adhibent, pustulas melle purgat, cum aceto cocta & superuncta leprosis medicatur, antiquum quoque dolorem capitis, aceto & oleo mixta & fomento adhibita mitigat. Ex libro de medicinis dissolutiuis. Scamonea est calida & sicca. Coleram rubeam purgat. Maxime de locis lōginquis, stomacho & epati nocet. & si quis plus dederit, mortem infert, aut dissinteriā generat, aut epar stomachumve distemperat. Galienus præcepit, vt anisum vel seme cum ea percipiatur, vt aliquantulum molliatur. Est autem succus titimalli babylonij, qui & diagridium dicitur, & in diebus canicularibus sic efficitur. Summitates eius rumpuntur, indeque lac distillatum adhæret stipiti, ac desiccatur & colligitur.

De scirpo & scolopendria. Cap. CXXXI.

ISidorus. Scirpus quo segetes teguntur, est sine nodo, de quo etiam Ennius. Quærunt in scirpo soliti quid dicere nodum, sicut in prouerbio dicitur, Qui inimicus est, in scirpo nodum quærit. Isidorus. Scolopendras dicitur, eo q folia eius scolopendro animali similia sunt. Nascitur in petris humidis, & caulem, nec semen, nec florem habet, folia eius a superficie viridia sunt, subter russa & lanosa. Splen curat, vnde & splenos dicitur. Actor. Scolopendria secundum phisicos ipsa est, quæ vulgo lingua ceruina dicitur. Razi in Almansore. Saculusundirion id est scolopendria calida est, spleni crosso & stringuiria ac lapidi remedium affert. Auicenna. Scolopendria calida est in primo, sicca in secundo, subtilis resolutiua. Confert spleni magnificē, confert etiam singultui & ictericiæ, frangit lapidem in renibus, & vesica, & dicitur quòd ipsa est herba petrosa, quæ nascitur in locis fontium. Quidam autem dixerunt quod est species squillæ.

De semperuiua. Cap. CXXXII.

ACtor. Semperuiua ipsa est iouis barba. Sed barba iouis, & sticados citrinum idem est, vnde quidam ait. Barba iouis sticados, sed semperuiua iouis barba. Platearius. Semperuiua herba frigida in tertio gradu, sicca in secundo, & semperuiua dicitur, quia semper viridis reperitur. Itaque viridis multę efficaciæ est, & in medicinis poni debet, exiccata vero non. Virtutem habet infrigidandi & alterandi, plagellæ in succo eius, & aceto vel agresti intinctæ valent contra calefactionem epatis, epithimatæ contra dolorem ex calida causa in principio valet ipsa herba trita & supposita. Contra apostemata calida valet ad materiei repercussionem, licèt postmodum obsit constipando materiam. Contra ignis, vel aquæ vsturas fit vnguentum ex succo eius, & oleo roseo ac cera. Contra fluxum sanguinis e naribus, quod fit ex ebulitione sanguinis in epate ac venis in iuuenibus, & in æstate, plagella in succo eius, ac aqua rosarum intingitur, ac fronti ac temporibus, & gutturi superponitur. Actor. Est autem semperuiua species minor acidulæ, vnde Macer sic describit proprietates vtriusque. Macer. Dicimus acidulam, quam græcus dicit Ayrizon. Sic dici credunt sapor illi quod sit aceti. Crescit arenosis in pratis, & secus amnes. Hanc auide quidam comedunt in tempore veris. Expertumque ferunt sibi q fastidia tollat. Virtus est illi siccans, & frigida valde. Tertius a medicis datus est gradus, huic in vtroque hanc fugit in oppositam, sacer ignis, & herpeta mordax. Et tumor ex oculis trite cathaplasmate cedit. Vlceraque serpunt, cohibet combustaque curat. Et multum calidæ dicunt prodesse podagræ. Si fuerit folijs illius operta virentis. Aut cathaplasmetur mixta contrita polenta. Eius cum roseo, succus permixtus oliuo. Dicitur antiquo capitis prodesse dolori. Qui dolor & lingua dictus cephelarica græca. Omne genus, fluxus ventris restringere mire. Cum vino potata solet & in aqua frequenter. Hæc modo nimium manantia menstrua sistit. Vel si matrici tritam viridem superaddas. Sic quoque lumbricos pellit potata rotundos. Taliter in cunctis prodest potata venenis. Exhilarat succus illius visus inunctos. Affirmant istam qui secum gesserit herbam, Quod non appetat hunc letali scorpius ictu. Auribus expressus succus si funditur eius. Adiuuat auditus mire pellitque dolorem. Altera vero minor species est istius herbę, quam semperuiuam dicunt, quoniam viret omni tempore. Barba iouis vulgari modo vocatur. Esse refert similem prædictę Plinius istam. Nec minus hanc prædictis posse iuuare.

De Sene ac senecione. Cap. CXXXIII.

PLatearius. Sene est herba calida & sicca, quæ in transmarinis partibus nascitur, maxime circa babyloniam & in Arabia, vel in confinio babyloniæ & Arabiæ, folia tantummodo competunt vsui medicinæ per annos. 10. seruatur, & virtutem habet dissoluendi, attrahendi, & purgandi flegma, principaliter melācoliam. Sed cum per se datur principaliter in decoctione poni debet in quantitate vnius drachmis: cum autem cum alijs, in quantitate medię vel tertiæ partis. Contra melancolicas passiones, epilēsiam, quartanam, emorroides, contra vitium splenis, & epatis, & Syncopin, at syrupus fit ex aqua decoctionis eius cum zuccaro, & vale

com-

communniter ad hoc maxime contra melancoliam & syncopin & epilensiam. Ad idem quoque valet syrupus ex succo fœniculi ac sene cum zuccaro & maxime contra vitium splenis. Isidorus. Senecion dicitur, eo quod vere primo senescat, vnde & eam latini senecionem vocant, græci origonon. Nascitur per macerias. Diascorides. Senecion nascitur in tectis, & in petris, & habet folia viridia & densa, tyrsum subrussum, & in eius summitate capitella in modum viticellæ, vires habet stringentes, eademque facientes, quę & plantago. Cum aceto cathaplasmata valet ad neruorum incisiones, cum vino autem dulci testiculorum inflammationem tollit, folia enim eius frigida sunt. Ex herbario. Senecio tusa cum axungia & imposita vulnera sanat etiam recentia. Stomachi quoque & pedum, lumborum, & coxarum, atque neruorum dolorem tollit, ad podagram etiam tusa & imposita æquè pedibus proficit. Actor. Senecio dicitur & carduus benedictus, sicut in synonymis legitur. Aliud est senecioj, videlicet nasturcium aquaticum, de quo inferius dicetur. Macer. Origeon græci nos senecio vocitamus. Quod similis canis videatur flore capillis. Nascitur in muris, in hortis, & tegulatis Illius herbæ vis frigida dicitur esse. In medicinali radix non ponitur vsu. Flores cum folijs tundens infundito vini Permodicum dulcis, & sic tepefacta tumori Hæc simul apponas ani vel testiculorum. Addito thus istis neruos, & vulnera quęuis Curabis facile posito cathaplasmate tali. Hæc eadem trita facient eius capitella. Potari prohibent quia suffocare bibentem Quidam confirmant, ac contra Plinius auctor ictericis quosdam potu donasse salubrem. Cum vino dicit talique modo medicari. Morbis vesicæ plures ait ille probasse. Et cordis vitijs illam iecorisque dedisse. Torminibus quoque cum passo minuisseque potu. Hæc varios morbos præcordia quos patiuntur. Et viridis facit hęc si tincta voretur aceto. Trita solet duras hęc cum sale spargere strumas. Hanc circumscriptam siquis fodiat sine ferro, & tangat dentem vicibus tribus inde dolentem, vnaquaque spuens vice, postquam reponat eodem. Quo fuit orta loco, sic sursum iuuat vt herba. Plinius vt dicit, non amplius ille dolebit.

De Silphio. *Cap.* CXXXIIII.

Plinius li. 22. Silphion ex syria venit deterius parthico, sed medico melius, cuius est vsus in medicina. Nam ad lyenes prodest radix eius, arterijs etiam exasperatis, & collectionibus sanguinis illinitur. Sed & in cibis concoquitur ęgrè inflammantibus. Inflationes facit & ructus, vrinę quoque noxia. Suggillatis cum vino & oleo est amicissima & strumis cum cera, sedis quoque verrucæ cadunt eius suffitu crebriore, folia eius ad purgandas matrices, ac pellendos partus emortuos in albo & odorato vino decoquuntur, vt acetabili mensura bibatur. Diascorides. Silphij radix nota est omnibus, cuius lachrymus laser nominatur, aures acriter calefaciens, ac vesicam lędens, sed ventrem purgans, hæc herba fortiter calefacit, virtus eius omnino inflammatiua est, & propter hoc indigestiua est. Radix eius cocta cum aqua & modico melle potata, iuuat ad difficultatem vrinæ, succus eius cum lacte resolutus emigraneam curat in aurem missus. Extrinsecus autem positus operatur amplius. Nascitur in Syria & Armenia & Lybia. Huius virga spleten vocata est ferulæ similis, foliaque habet apio similia & semen latum, virtus radicis eius termantica & xerantica, & stomachum inflat, & ructationem prouocat. Indigestibilis, ac vesicæ contraria est accepta. Cerotis autem mixta, pustulas spargit imposita. Oleo addito liuores corporis limpidat, oleo cyprino vel irino mixta schyaticis humorem frigidum errantem siccat. In aceto cocta, & cathaplasmata causas ani compescit, bibita venenis occurrit. Est etiam eustomacha mixta seminibus, & oxigaris nobilibus addito sale comesta: virga eius diuisa est, lachrymumque quod ex se dimisit colligi necessarium est.

De Sisimbrio. *Cap.* CXXXV.

Ex sinonimis. Sisimbrium idem est quod mentastrum, de quo scilicet mentastro iam superius dictum est sub nomine isto. Pli. li. 20. Sisimbrium Siluestre a quibusdam tymbreum est appellatum, pedali non amplius altitudine. Quod autem in riguis nascitur est nasturcio simile, vtrumque aduersus aculeata efficax est animalia, vt sunt scabrones & similia. Quod in sicco oritur odoratum est & coronis inseritur, angustius folium habens, sed ad dolorem capitis, & epyphoras valens. Alij panem addunt. Alij per se decoquūt in vino. Sanat & epymictidas, & vitia cutis in facie mulierum. intra quartam diem noctibus impositum, diebusque detractum, vomitiones, singultus, tormina, stomachi dissolutiones cohibet, siue cibo sumptum, siue succo potatum. Non est autem grauidis edendum, nisi mortuo conceptu, quippe illum eijcit etiam impositum, mouet vrinam cum vino potum siluestre & calculos. Quos vigilare opus sit excitat capiti cum aceto infusum. Platearius. Sisimbrium quod alij herpillum vocant, agresti maius est. Nascitur in locis cultis, & aquosis, & est idiasmo simile, sed eo est odoratius, & folijs latioribus, quæ multi in coronas componunt. Virtus eius termātica existit. stringurijs medetur, & calculos frangit, hoc maxime facit semen eius, cum vino bibitum, tortionibus & suggiutionibus maximum præstat effectum. Idem nauseantibus opitulatur, folia eius cathaplasmis adhibita capitis dolorem mitigant fronti imposita. Diascor. Notum est sysimbrium, quod est natura calidum in secundo & siccum in ipso, putrefactionibus resistit, pediculos interficit. Confert apostematibus frigidis, ac flegmoni duritiei vehementis decoctum cum aceto. mixtumque cum oleo roseo confert obliuioni ac sensus commixtioni & litargiæ, quā linitur caput ex eo. Confert etiam singultui bibitum cum vino. ad soda quoque sit emplastrum ex folijs siluestris. Confert tamen vermibus ascaridibus, & extrahit fetum mortuum, & prouocat vrinam, propriéque petrosum. Quod autem est siluestre, cum vino bibitum prohibet distillationem vrinæ & lapidem extrahit, ac ventris dolori pungitiuo subuenit. Confert etiam puncturis. Actor. Quia sysimbrium ab auctoribus non solum dicitur mentastrum, sed etiam menta, videlicet domestica. De ipso etiam inter hortulanas herbas sub hoc eodem nomine dicetur infra.

De spartania & sparto. *Cap.* CXXXVI.

Plinius li. 25. Spartania vocatur herba quædam vtilissima. magna eius commendatio, quod habētes illam in ore famem sitimque non sentiunt. Idem & alia præstat hippice dicta, eo quod in equis etiam eundem effectum habeat. Tradunt scythas his duabus herbis. s. scythia & spartania etiam in duodenos dies durare in fame sitique. Isidorus. Spartus est frutex virgosus sine folijs, ab asperitate sic vocatus. Volumina namque funium quæ ex illo fiūt aspera sunt. Plinius li. 19. Sparti vsus post multa secula ceptus est, nec ante penorum arma, qui primum hanc herbam Hispaniæ intulerunt, hæc sponte nascens, & quę non queat seri. Iuncusque propriè aridi soli vni terræ initio dato. Nam illud malum telluris est, nec ibi aliud seri vel nasci potest. In Aphrica exiguum nascitur, & inutile carthaginensis portio citerioris Hispaniæ, nec tota hæc sed quatenus parit. montes quoque spartooperit, hinc strata rusticis eorum, hinc & ignes facesque hinc calciamina vestisque pastorum. Animalibus est noxium, præterquam cacuminum teneritate, ad reliquos vsus euellitur laboriosè, ocreatis cruribus manibusque tectisque manicis, conuolutum osseis ligneisve conamentis. Nunc iam in hiemē vis, facillimè tamen ab idibus Maijs in Iunias est ei maturitatis tempus, & tūc facillimè venit in vsus. Euulsus fascibus in aceruo adunatum biduo vel triduo resolutum in sole spargitur & siccatur, ac rursus in fascibus sub tecta reportatur, postmodum aqua marina optime maceratur, & dulci si marina desit. Siccatumque sole iterum rigatur. Denique tunditur, vt fiat vtile, in aquis præcipuè marique inuictum. In vsu est omnibus terris. Nauium armamētis, ædificationum machinis, alijsque vitæ desiderijs. Ad hos omnes vsus sufficiant minus, 30. passuum in latitudinem, a littore Carthaginis nouæ. minusque esse reperiuntur in longitudine. Iunco græcos ad funes vsos nomini credamus, primo herbam eam appellāt, postea palmarum folijs phyliraque manifestum est. Et inde translatum a penis sparti vsum per quam simile est veri. Theophrastus auctor est bulbi genus circa ripas amnium nascēs, cuius inter summum corticem, eamque partem qua vescuntur esse laneam naturam, ex qua mappalia vestesque quondam conficiebantur. Sed neque regionem in qua id fiat, neque quippiam diligentius, præterquam eriopheron id appellari in exemplaribus, quæ equidem inuenerim, tradit.

De squilla. *Cap.* CXXXVII.

Isidorus. Squilla vel scilla dicitur, eo quod nocens sit, de qua gentilium superstitio dicit, quod si ad limen suspendatur integra, fugat omnia mala. Plinius li. 20. Scilla quæ candidissima fuerit, vtilissima erit, huic aridis tunicis direptis, quod reliquum e vino est consutum suspenditur lino modicis interuallis. Postea arida frusta in cadum aceti quam asperrimi pendentia immerguntur, ita ne vlla parte vas contingant, hoc fit ante solstitium diebus. 48. Gypso deinde oblitus cadus ponitur sub tegulis totius diei accipientibus solem, post eum numerum dierum tollitur vas. Scilla eximitur. Acetum transfunditur, hoc clariorem aciem oculorum reddit. Salutare est etiam stomachi lateruumque doloribus modicè sumptum. Sed tanta vis eius est, vt extinctę animę momento aliquo speciem præbeat auidius haustum, prodest gingiuis, ac dentibus manducata. Tineas, & reliqua ventris animalia pellit ex aceto & melle sumpta. Linguæ quoque recens subiecta præstat, ne hydropicus sitim sentiat. Præparata & concisa in aceto coquitur, ac serpentium ictibus imponitur. Tosta quoque purgatur, & medium eius iterum in aqua coquitur, vsus ita coctæ valet ad hydropicos vrināq; ciendam in potu tribus obolis cum aceto ac melle. Item ad splencticos, & stomaticos, si non sentiat vlcus, quibus innatet cibus ad tormina regiosque morbos, tussim veterem cum suspirio discutit, & ex folijs strumas, furfures capitis, & vlcera manantia ex oleo cocta & illita. Rimas pedum sanat in oleo cocta & resina mixta. Semen eius lumborum dolori ex melle imponitur. Pythagoras Scillam tradit suspensam in limine ianuæ malorum medicamentorum

camentorum

cementorum introitum pellere, cæterum ex aceto & sulphure me
detur vulneribus in facie, per se vero tritus neruorum prodest con
tractionibus. Ex vino porrigines. Canum vero morsibus, & vt Erasi
strato placet cum pice. Idemque sanguinem tradit sistere, illitum
cum melle. Idem in lib. 21. Notabilis est natura scillæ crocique.
Quę cum omnis herba folium primum emittat & mox in caulem
rotundentur, In his caulis prior quam folium intelligitur. Et in
croco quidem flos impellitur caule. In scilla vero caulis exit, de-
inde flos ex eo emergit. Eademque ter floret, tria tẽpora sationum
ostendens. Diascorides. Scillæ virtus est calida, & maxime causti-
ca, assa multis est vtilis, cum oleo & resina morsibus venenatis oc-
currit, cum sale asso & aceto cocto, ventrem mollit, vrinam prouo
cat, hydropicis stomachis prodest, indigestiuis, & ictericis, tortioni
bus ac tussientibus asmaticis, & anaforeticis, sed cauẽdum ne vul-
neratis intraneis detur. Integra in limine suspensa arcet maleficia,
pistata fortiter inuncto super apostemata ponitur illa, vt aliam car
nem nõ tangat, cito rumpuntur. Auicenna. Squilla est cepe muris
sic dicta, quia murem interficit, habet folia lilij similia, oleum ad
nigredinem declinans. Est autem calida & sicca in secundo, pun-
gitiua, acuta fortis incisiua, & in ipsa est viscositas adustiua. Cũ
melle confecta super alopiciam & impetiginem imponitur. Eius
acetum exasperat guttur, & carnem illius indurat, asmati prodest
& antiquæ tussi. Platearius. Squilla est in secundo gradu calida
& sicca, alio nomine appellatur cepa murina, & quæ sola reperi-
tur est mortifera, virtutem habet dissoluendi, incendendi, ac per
vrinam purgandi. valet ad digestionem materiæ tam in quotidia-
nis, quam in quartanis, contra opilationem quoque splenis & epa
tis, ac dolorem iliacum & arteticam, vt ait Isaac in dietis. Constan
tinus, vbi supra. Squilla in secundo gradu est calida & sicca, inci-
ditque humorem, proinde vomitum & egestionem prouocat, pe-
ctus ac pulmonem de crossis humoribus, & viscosis mundificat.
Ideoque valet hanelituosis, & hydropicis, & etiam ex epatis opila
tione propter humores crossos, ac viscosos, patientibus ictericis. Ca
thaplasmata cum ramno & oleo, fissuras pedum sanat, cum vino
cocta & cathaplasmata morsus serpentis curat. Caueamus autem
squillam quæ nascitur in campis sola, illa enim est mortifera.

De squinanto. *Cap.* CXXXVIII.

Platearius. Squinantum dicitur palea camelorum, quoniam eo
cameli nutriuntur. Est autem in tertio gradu calida & sicca.
In Aphrica & Arabia reperitur, per annos 10. seruatur. Eligẽdum
est quantum albius inueniri potest ac molle. Si autem quoddam
durum & quasi ligneum circa stipitem reperiatur abijciatur, vir-
tutem habet principaliter purgandi flegma sicut polipodium &
coloquintida. Diascorides dicit ꝙ in vino coctum & cathaplasma
tum pudendis matricem mundificat, stranguiriam & dissuriam
soluit. Auicenna. Squinantum aliud est Arabicum & boni odoris,
aliud agrinium quod est minimum & durius, & crossius, & ter-
reum & sine odore. Ait Diascorides. Squinantum est duarum spe
cierum, vna est quę non habet fructum, alia quæ nigrum. Melius
est ex eo arabicum, rubeum, fortiorem habens odorem, sed illud
quod est supra ipsum aliquantulum declinat ad rubedinẽ. Cum-
que finditur fit purpureum, mordicans linguã & acuitate sua adu
rens eam. In agrinio virtus est infrigidatiua, eius radix est vehe-
mentis stipticitatis, & eius flos parumper calefacit. In sua natura
calidum & siccum est in secundo propter stipticitatem eius, con-
fert flos fluxui sanguinis vndecumque fit, & in eius oleo sunt re-
solutio & contractio, sed eius radix fortior est & naturam constrin
git, & in ipso sunt lenificatio & digestio. Orificia venarum aperit.
sedatque dolores intrinsecos propriẽque in matrice, ac ventosita-
tes resoluit. Oleum eius pruritui confert etiam animalibus, & con
fert calidis apostematibus eius decoctio. Valet etiam duricijs in-
trinsecis, & apostematibus frigidis, & vlceribus. Confert etiam la-
certis, & spasmo, bibitum cum pipere & lassitudinem remouet.
Caput autem grauat propriẽ agrinium, sed minutum eius facit
soda. Crossioris semẽ dormire facit & stupefacit. Denique totum
ipsius carnem rubeam inter gingiuas confortat, & humiditatem
earum desiccat, eiusque flos caput purgat. Confert dolori pulmo-
nis, eiusque flos sputo sanguinis, & sedat dolores stomachi, & con
fert apostematibus eius, & epatis. Radix eius cõfortat stomachum
& facit appetitum, sedatque nauseam. Item frangit lapidem, strin
gitque naturam. propriẽ agrinium abscindit vtrumque, sanguinis
matricis fluxum, propriẽque flos, & confert doloribus renum &
fluxui sanguinis eorum. Cumque bibitur ex eius radice cum pipe-
re confert hydropisi. eiusque flos confert apostematibus ani. Spẽs
eius crossa cũ ex eius folijs recẽtibus, ꝙ sunt iuxta radicem fit em-
plastrum, est iuuatiua morsurę venenosorum. Constan. vbi supra.
Squinantũ est in tertio calidũ & siccũ, stomachũ cõfortat, vrinam
ꝓuocat, epar & renes matricemque mundificat, apostema in epa-
te vel in ore venarũ existens dissoluit, lapidẽ frãgit. sanguinis flu-
xum stringit. dolorẽ epatis ac renũ curat. Stomachũ radix eius con
fortat & appetitum corroborat. Eius apozima valet hydropicis.

De staphisagria. *Cap.* CXXXIX.

Isidorus. Staphisagria est herba quæ habet folia quasi vitis, &
caules rectos emittit, semen habens in folliculis viride ac trigo
nium in modum ciceris, asperum, fuscum, intus albũ & amarum.
Nascitur in locis humidis. Diasco. Staphisagria quam latini pedi-
culariam vocant, nascitur in locis vmbrosis, habens folia viti agre
sti similia, diuisa & scissa tanquam malua agrestis, hastas habens
longas, erectas, & nigras. Semen est ei simile itaci & flores. Quod
semen in viridioribus folliculis est obiectum. Quando teritur est
nigrum, sed interius album, gustum inscido & acri & calido. Gra-
na eius, 15. accepta cum mulsa vomitibus excludunt pingue fleg-
ma. Verum hi qui acceperint mulsam, assiduẽ bibant & deambu-
lent, quoniam effocationes citius præstant, & gulam exasperant.
Trita & bibita pediculos interficiunt, scabiem & prurigines tol-
lunt. Cum aceto elixa, & ore retenta, facere possunt omnia supra-
dicta. Reuma gingiuis abstinent. tumores faucium spargunt. Mi-
scentur & malagmatibus calidis. Semen tritum & oleo mixtum
necare lendines, ac pediculos est manifestum. Conueniens quo-
que probatur in apoflegmatismo faciendo, vel asperitatibus effe-
ctis, quas græci stigmata vocant, ob recorporationem faciendam.
Auicen. Staphisagria est vua passa montana. Cuius granum est si-
cut cicer nigrum. In tertio gradu est calida & sicca, & est adusti-
ua, corrosiua, acuta, acris. Interficit pediculos, & proprie cum arse-
nico, & confert allopiciæ antiquæ linita. Eadem cum arsenico vel
sola ponitur scabiem & excoriationem, & masticatur ad extrahen
dum ex cerebro flegma & humiditatem. Ex ea quoque in aceto co
cta colluitur os ad dentium dolorem & gingiuæ humiditatẽ. Præ-
terea sanat alcola cum melle, & bibuntur ex ea 15. grana cum mel
licrate. facitque chimum viscosum vomere. In eius tamen bibitio
ne tumor est, quoniam ipsam vesicam vlcerat. Constan. vbi supra.
Staphisagria in tertio gradu est calida & sicca, habet acumen quo
cum mastice vel olibano masticato multum a flegmate caput pur
gat. linguamque propter flegma aggrauatam alleuiat. Gargarisata
quoque caput de crosso & viscoso flegmate mundat. cum aceto
cocta dolorem dentium ac gingiuarum putredinem curat. Sternu
tatio de illa & vigella vtrique in aceto coctis iuuat in opilatione
venarum ictericos, mixta vero cum auripigmento & oleo valet
contra scabiem ac pediculos.

De Strigno, vel solatro. *Cap.* CXL.

Isidorus. Strignos latinẽ salutaris herba dicitur, eo quòd do-
lorem capitis, & stomachi incendium mitigat. Est enim fri-
gida, & retinens, vnde & succus eius ignem sacrum curat. Fo-
lia eius trita cum vino potata, feminis lapsum constringunt. Ea-
dem, & vua lupina dicitur, eo quòd semen eius vuæ simile sit.
Platearius. Strignum idem est quòd solatrũ vel morella, de qua.
etiam dictum est supra. Ex herbario. Strignos quæ vua lupina di-
cta est, frigidæ virtutis est, folia eius sunt ocimi similia, nisi quòd
maiora. Caulem vero cum creuerit ad terram declinat. Semẽ ha-
bens inter folia per totos ramos interuallis modicis ordinatum
folliculis, qui similes sunt vesicis. In quibus sunt baccæ rubeæ,
lenes rotundę multę ac minutę, frigidam vim habent, huiusque
folia pro cathaplasmate imposita ignem sacrum sedant. Liuo-
res abstergit, dolorem capitis, & ardorẽ stomachi cum oleo tri-
ta dissoluit, dolores aurium sanat, fluxum matricis cohibet, la-
borem quoq; partus subleuat, ad tumorem corporis, & ad den-
tium dolorem valet, ad sanguinis quoq; fluxum de naribus re-
stringendum, si quis eius succo lana intincta sibi nares obstruet.
Actor. Est etiam species quædam solatri quæ comeditur, videli-
cet hortulana, de qua inter cæteras hortulanas dicetur inferius.

De Sticado. *Cap.* CXLI.

Isidorus. Sticas alias stocca in insulis sticadibus aliàs stoccadi-
bus nascitur, vnde & nuncupatur. Diascor. Sticados a sticadi-
bus dicitur, vnde & nomen accepit. Est autem herba tenuis se-
men habens minutum, cum folijs thimo similibus, & oblongis,
gustu acrior, & subamara. Eius elixatura causas mitigat thora-
cis, & vtiliter miscetur antidotis, habetq; vires acriter relaxan-
tes cum odore graui, & menstrua prouocat, & est humilis, ac
per terrã repens cum folijs & ramis origano similibus, albidio-
ribus tñ, sansuci odorẽ fingentibus. Duæ sunt eius species. Vna
est vsualis, quæ in campis saxosis crescit & lapidosis. Alia vero
agrestis, ꝙ zoyr appellatur, quæ non solum serpit, sed extante
positione erigitur. Cum ramulis bipalmis, & horrẽtibus, cum fo
lijs paruulis rutæ similibus, sed angustis, & longioribus hastam
habet sarmento simulantem, florem & odorem in omnibus vir-
gis constitutum, & in summitate purpureum, linguam remor
dentem, & gustu inscidum. Radix eius est inutilis. Est autem ve
hementior, & calidior quæ est suauis, quæ ideo nomen accepit
herpillum, quod Græci herpere repere dicunt. Nã frutex huius
plurimum fructificando constrictiuam habet virtutem sine re-
dargumentem. Menstruis imperat, vrinam prouocat, tortionem, &
conquassationem sanat. Tumorem epatis compescit, morsibus
venenatis

venenatis occurrit. Bibitum & impositum id facit, doloremque capitis cum aceto coctum & oleo rosarum additum compescit, maxime que bibitum prodest litargicis, ac freneticis. Nauseam prouocat, & cum aceto sumptus medetur emptoicis. Auicenna. Stycados est planta spicam habens, sicut est ordei spica, sed eius folia sunt longiora. In ipso stipites sunt cineritij, sicut in epythimo. Est aūt sine semine acutius cum amaritudine pauca, compositus ex substantia terrea frigida & ignea subtili. Calidus est in primo, siccus in secundo. Resoluit & subtiliat amaritudine sua, & syrupus eius similiter. Opilationes aperit, & abstergit. In ipso est stipticitas pauca, confortatque corpus, ac viscera & prohibet putrefactionem. Eius decoctio sedat dolores neruorum ac iūcturarum & laterum. Eiusque syrupus est res magis iuuatiua ægritudinum interius frigidarum. Ideoque oportet vt eo vtatur assiduè, qui debiles habet neruos ex frigiditate. Confert iterum melancoliæ & epylensiæ. Conturbat autem humorem colericum & eum vomere facit, & est ex his quæ faciunt sitim, vrinæ confortat instrumenta, & soluendo melancoliam educit & flegma. Platearius. Stycados calida & sicca est, virtutem diureticā habet, vinum decoctionis eius, & dragaganti spiritualia calefacit, & intestina stomachumque mundificat, valet ad iliacam & ad opilationem splenis, & epatis, & contra stranguiriam & dissuriam. Constantinus, vbi supra. Stycados, est calida & sicca in primo, aperit, attenuat, interiora membra confortat, pectus ac pulmonem omniaque viscera mundificat. Ex sinonymis. Stycados species duæ sunt, Citrinū & Arabicum. Quando simpliciter ponitur, citrinum intelligitur. Idem est barba iouis. Sed aliud est iouis barba. s. semperuiua sicut dictum est supra.

De syderite. Cap. CXLII.

Diascorides. Syderitis, vel heraclea habet folia prasio similia, sed & oblonga & aspera, hastam habet quadram duabus palmis longam, virgas longiores, stipticas, & in gustu suaues. In quibus. s. virgis capita obrotunda, siue verticeili sicut prassij oritur, & in eis semen nigrum inuenitur. Sub petra nascitur, folia eius trita, paracollesin faciunt mirè vulneribus imposita. Alia est syderitis, quæ hastas duobus cubitis habet longas, & teneras, foliaque in ipsis hastis peristeridi similia & diuisa in circumitu plurimum nascentia, sed in visu tenuia & longa. In cacumine vero hastæ capitellum habet rotundum & asperum, in quo semen bletæ est simile, obrotundum & durum. Est autem virtutis termanticæ similis supradictę. Tertium est genus syderitis, quod ratebras heracleon dixit, & nascitur in parietibus sicut vitis, habet folia minuta teneraque multa ex vna radice nascentia, coriandro similia, huius hastæ duobus sunt palmis longę, molles, & albidiores, feniculos habet flores. In gustu est mustillaginosa, tritaque vulneribus recentibus paracolesim facit imposita. Plinius libro. 25. Panacem heracleon alij syderitem & apud nos vocant millefolium in cubitali scapo ramosum, minutioribus quam feniculi folijs ab imo vestitam. Alij fatentur illam quidem vulneribus vtilem, sed veram achilleam esse scapo ceruleo pedali sine ramis ex omni parte singulis folijs eleganter vestitam. Alij quadrato caule. marrubij capitibus folio quercus. Hac quoque neruosi præscisos glutinare faciunt. Aliam dicunt syderiten nascentem in macerijs cum teritur fedi odoris, sed & aliam huic similem candidioribus tamen folijs, & pinguioribus, ac tenerioribus cauliculis in vineis nascētem. Aliam vero quinum cubitorum, exilibus ramulis, atque triangulis filicis folio pediculo longo. Omnes autem vulneribus præcipuas esse. Eam vero quæ est latissimo folio nostri scopam regiam vocant. Idem in libro. 26. Syderitis varices adalligata minuit & sine dolore præstat.

De simphato & simphico & sinapiagrion. Cap. CXLIII.

Isidorus. Simphatos græce dictus est, eo ꝙ tantam radice virtutem habeat, vt frusta carnis in cacabo aspersa coagulet. Diasco. Simphicum nascitur in locis asperis, habens virgas origano similes, ac tenues, capita vero sicut thymū, virgæ lignosæ sunt, & odoratę, gustuque dulces, flegma prouocantes. Radix est illi longa & obrussa, in modum digiti crossa. Elixum in mulsa pulmonem purgat, reijcientemque sanguinem, aut nefreticos cum aqua medicinaliter iuuat. Radix eius cum aqua cocta & bibita fluxum mulieris abstringit, dissentericis quoque proficit. Cū oximelle data conquassationes atque dolores lateris saluberrime curat, masticata vero sitim amputat, & aspredinem faucum mitigat, vulneri recenti peracolesim facit, enteroceliacos bibita & cathaplasmata optime curat, & carnes concoqui facit. Aliud est symphicum quod piten est appellatum, hastam habet asperam duobus cubitis longam, angulosam & abintus inanem, in qua folia sunt aspera & angusta, sicut buglossos oblonga, angulos etiam habet ipsa hasta, in quibus nascuntur folia, flores habet melinos, & semen super hastas, sicut flomos, hasta & frutex habēt quiddam simile pulueri quod cum carni applicatum fuerit, pruriginem facit. Radix est ei nigra, quæ cum fracta fuerit, apparet alba, & mustillaginosa, hæc trita & bibita medetur emoptoicis, cōquassationes reficit, & ani tumores spargit. Cum iringirithe folijs cathaplasmata facere potest omnia supradicta, vulneri paracolesim efficit, carnes inscisas, & in cacabos missas in se glutinare facit. Diascorides. Synapiagrion vel vt dicūt latini scandalicum, id est pes pulli, nascitur in tumulis, & super tegulas, herba est habēs folia minuta & angusta, duobus digitis longa, in summo diuisa & pinguia. virgam profert in medio duorum palmorum cum paucis ramulis, in quibus fert semen cardamo simile, latum, obrotundum ac veluti conquassatum, vnde & vocatur thalaspium. Græci nanque thalasse dicunt frangere siue quassare: florem habet album, virtus est ei semini termatica, atq; acra, potui datum vehementer purgationem facit superiorum ac inferiorū. Schyaticis medetur p clystere adhibitum, menstruis imperat bibitum. Collectiones in aceto bibitum rumpit, abortum facit.

De Siseleo. Cap. CXLIIII.

Platearius. Siseleos idem est quod siler montanum, & est in secundo gradu calidum & siccum. Semen eius medicinæ competit, & per annos tres seruatur: virtutem habet diureticam, dissolutiuam & consumptiuam. Contra asma ex frigida causa datur vinum decoctionis eius, & ficuum siccarum, vel paluis eius cum ficubus siccis, & assatis. Contra opilationem splenis, & epatis, ac renum vesicæ, stranguiriam & dissuriam datur vinum decoctionis eius: herba ipsa in vino & oleo cocta & pectini cathaplasmata stranguiriā & dissenteriam soluit. Sed & fumigatio facta ex aqua vel vino decoctionis eiusdem herbæ menstrua prouocat, & valet contra stranguiriam & dissenteriam. Auicenna. Sysleos est in secundo gradu calidum & siccum resolutiuum, mundificatiuum, carminatiuum. Similiter semen & radix eius sunt sedatiua dolorum interiorum, & liquefacit flegma congelatum, de ipso datur in potu animalibus, & multiplicat eorum partus. Bibitum in vino prohibet frigus, & in itinere nocumentum ipsius. Confert doloribus dorsi, asmati, & hanelitus difficultati, & antiquæ tussi, & radix eius propriè. Semen quoque ipsius est in virtute simile: radix eius cum melle confecta & deglutita, pectus ab humiditatibus viscosis mundificat. Idem hęc herba confert valde soda. Resoluit inflationem, sedatque viscerum dolorem. Digerit radix eius propriè cibum, & est stomacho bonum. Resoluit dolorem ventris pungitiuum atque ventosum, & facilem in omnibus animalibus efficit partum, remouet vrinæ difficultatem, resoluit dolores matricis, & eius præfocationi confert. Succus autem caulis eius, ac semen recentia in potu cum arob sanāt dolorem renum & ipsorum est penitus iuuatiuum. Constantinus, vbi supra. Syseleos est calida & sicca in secundo, digestionem adiuuat, vrinam & menstrua prouocat, matricis suffocationem curat, stranguiriam ex frigiditate dissoluit, haneli tuosis & diu ex humido tussientibus subuenit, potata cum pipere & vino calefacit eos qui in itinere deficiunt, & propter hiemem frigescunt.

De tapsia. Cap. CXLV.

Platearius. Tapsia in tertio gradu est calida & sicca, per tres annos seruatur. Radix eius medicinæ competit vsui, sed nūquā debet per se dari, principaliter educit per vomitum, secundario per secessum In medicinis vomitiuis maxime ponitur, sed quando teritur oportet ꝙ terens maxime faciem & oculos cooperiat, vt parum aut nihil videat, testiculosque, quia cito inflantur. Quod si aliqua inflatio euenerit, infundatur pannus in aceto, & fiat inde partis infrigidatæ fricatio, vel idem fiat cum succo etrahith. virtutem habet humores dissoluendi, & ad superficiem corporis attrahendi, & in crossam vētositatem resoluendi. Plini. lib. 13. Tapsiam vocauere quidam semen ferulæ, eo decepti ꝙ ferula sine dubio nō est Tapsia, sed sui generis, fæniculi folijs, inani caule, nec baculi longitudinem excedente. Semen quale ferulæ, radix candida, inscisa lac emanat, & contusa succo abdicat omnia venenata. Quippe fodientibus etiam nocet si minima aspiret aura, intumescunt corpora faciemque ignes acri inuadunt, & ob id ceroto prius illiniunt. Quibusdam tamen morbis auxiliari dicunt medici permixtam alijs. Item in alopicijs, suggillatisque ac liuentibus, ceu vera remedia desinit, vt scelera contrahent. Sed ista prætexuerunt noxio instrumento, tantumque impudentię est vt venenum artis esse persuadeant. Tapsia est in Aphrica vehementissima. Quidam per messes caulem inscidunt, & in ipsa radice excauant quo succus confluat, arefectumque tollunt. Alij folium. Radicem in pila tundunt, & succum in sole coactum etiam in pastillos diuidunt. Idem in libr. 26. Ad lichenas vtuntur & tapsiæ radice cum melle trita. anginæ & argemonia medetur ex vino sumpta. Constantinus, vbi supra. Tapsia est herba super terrā saliens, id est brachium cuius color rubeus est, frondes habet virides, aliquantulum colori plumbeo pertinentes. Cortex autem radicis eius ruffus, nigredini parū attinens, sed intus est citrinus, hic cortex medicinę congruit, calidus, & siccus in tertio gradu. Crossos, & viscosos humores attenuat, & valet schyaticis ac podagricis, flegmaque viscosum vbicumque fuerit purgat. Miscetur & medicinis impetiginis, morphęę atque scabiei, colatiuus enim est ac mundificatiuus. Diascorides.

rides. Tapsia dicta est eo q in Tapso Insula primo inuenta est, frutex est illi fœniculo similis, habens folia similia maratro, hastas tenues in quibus singulis sunt capitella, sicut in anto, flos autem est niger siue melinus, semenque latum ferulę simile, sed minus. Radix est illi alba & maior, corium habens crossum, & in odore insida. Succus eius, qñ colligitur, colligens nō sit contra ventum situs, quia manus, & facies ebulient: virtus est ei calida & catartica. Corium radicis eius, & succum & lachrymum accepta mulsa superius, & inferius hominē purgat, plus cū iusto accepta necem infert. Purgatio ipsius dolorem mitigat lateris, asmaticis opitulatur, his ēt qui putridum habent sputum medicatur, Est aut dieta eius cretica, eiusque potio danda est escis, aut cocturis admixta. Radix eius, & lachrymum tantam habet caliditatem, vt nullam habeat comparationem, vnde succus eius capiti superunctus alopicias emendat, & radix eius virid s infricata idem præstat, liuores etiam detergit. Succus eius addito libanotide ac cera æquali pondere omnia prædicta potest facere. In quolibet autem loco positus non debet amplius esse quam duabus horis, sed ante & post loca foueda sunt aquis calidis: lentigines mūdat, lepras limpidat, pustulas purgat, maxime mixto sulphure, veteres lateris, aut pulmonis dolores curat, artheticos & podagricos maxime iuuat. Nudis locis impositus ea vestit, sed fomento id facit, humores etiam de profundo violenter extrahit, sicque dyaforesim facit.

De Tapsobarbasto & trahith. Cap. CXLVI.

Platearius. Tapsusbarbastus idem est quod herba luminaria vel flomos, frig da & sicca est, viridis in medicina valet, sicca nihil, virtutem habet consolidandi & constringendi. Contra fluxum emorroidarum, ex vino decoctiones eius patiens suffumigatur, anoque tritum infunditur, herba etiam ipsa cathaplasmatur. Cæterum & ex ipsa herba assellationem se patiens semper extergat, hoc ipsum emorroidas constringit & sanat. Contra fluxum ventris, & contra tenasmon ex calida causa encatisma fit, & fomentum ex aqua decoctionis eius circa ventrem & inferiora. Diascorides. Flomos quam latini barbaston dicunt, duo sunt genera, masculus, & fœmina, vnum est album, alterum vero nigrum, fœmina quidem habet folia cauliculo similia, sed apertiora & latiora, hastam vno cubito lōgam albam & asperam, flores virides, & albos, semēque nigrum. Radix est ei dura in modum pollicis crossa, nascitur in campis. Masculus habet folia oblonga & angusta, hastam tenuem, ac tenue semen. Nigra in omnibus est lata, & dicitur flomos nigra. Agrestis autem flomos habet virgas in se lōgas, & arborosas, folia saluię similia, circa virgas habet flores aurosos, aut melinos. Sed folia sunt ei circa terram aspera & obrotunda. Est alterum genus flomi, qui dicitur lignitis aut triallis habens folia aspera & pinguia & crossa, quibus vtūtur multi in lucernis. Duarum supradictarum radices stipticę sunt, fluxumque ventris cum vino stringunt. Elixatura eius bibita conquassationes, ac dolores lateris soluit, tussim mitigat, dolorem dētium gargarizata compescit; flomos, qui florem aurosum habet, capillos inficiet, folia eius in aqua cocta cathaplasmata duricias, & tumores oculorum soluunt, malignasque vulnera melle addito ad sanitatem adducūt, aceto mixto vulnera recentia singulariter iuuāt, punctionem scorpionis mitigant: agrestis folia combustionibus opem fert, & folia ejus quæ dicitur fœmina cum caricis imposita, putredinem in eis non admittunt. Ex herbario. Flomos masculus habet folia longiora & angustiora quām fœmina, vtrique lanosi tyrsumque lanosum habent longas, & crossas in modum digiti: aqua cum ea decocta & potata eos, qui venenum sumpserint curat, qui potus & contra veterem tussim prodest, eademque si contineatur ore, dentium dolorem sanat: folia eius trita & oculis superposita dolores, ac tumores sedant. Eademque cum vino ac melle decocta eunuchorum vulnera curat, denique cum aceto decocta contra scorpionum ictus valet, & contra vulnera recentia, valet & hæc herba ad licinia. Actor. Estimo q hæc herba corrupte dicatur tapsusbarbatus, cum ab auctoribus dicatur potius barbaston vel barbastus, a quibusdam etiam verbascus, de quo iterum sub hoc nomine dicetur inferius. Platearius. Trahit est herba iudaica in secundo gradu calida & sicca, viridis bona est in medicina, inutilis autem sicca, virtutem habet calefaciendi ac desiccandi & depurandi, virtutem quoque diureticam. Confert valde mulieribus ad matricem & ad vrinarum nostrarum mundificationem. Calorisque naturalis confortationem, sipula ex farina & aqua facta. Ipsaque herba contrita naturalem calorem confortat, & vrinam prouocat. Contra stranguriam & dissenteriam eadē cōtrita & in vino cocta multum valent pectini cathaplasmata.

De tribulo. Cap. CXLVII.

Plinius libr. 22. Tribulus non nisi in palustribus nascitur, dirares alibi, in cibis excipitur iuxta Nilum & Strimonē amnes, inclinatis in vadum, folio ad effigiem vlmi, pediculo longo, ac in orbe reliquo sunt genera tria Citerculę folia alteri aculeata: hic & serius floret, magisque septa villarum obsidet. Semen est ei rotundius in siliqua nigrum alteri arenaceum. Spinosorum etiam non aliud genus ononis, in ramis enim spinas habet opposito folio rutæ simili, toto caule foliatum in modum coronę sequitur a frugibus, aratro inimicum, viuaxque pręcipuè. Aculeatarum caules aliquarum per terram serpunt, vt eius quam coronopon vocant. Diascorides. Tribuli genera duo sunt, siccus, & humidus. Siccus habet folia andraginæ similia, sed teneriora, hastas lōgas, teneras, & porrectas, in quibus sunt spinæ. Nascitur autem in locis desertis, humidus vero nascitur in fluminibus, cuius coma super aquam extenditur, & folia supernatant, hastam habet in summo crossam, ad radicem vero tenuem, habentem in se tenues spinas sicut spica. Semen est ambabus, virtus est illi frigida & stiptica, & desiccatiua, & leptomeris inflammationes faciens. Omnes quidem tumores impositi spargūt, addito melle naptas. i. oris putredines tollunt, faucibus, & gingiuis opitulantur. Succus eorum nobilibus collirijs admiscetur, semen eorum calculos frangit & excludit. Terrenę semen bibitum & impositum morsibus venenatis occurrit, eius elixatura sparsa pulices necat. In flumine Traciæ herba eius equi eneruantur. Auicenna. HasceK. i. tribuli secundum Diascoridem duæ sunt species, quæ frigidæ sunt & siccæ. Alij vero dixerunt q est calidus, & siccus in primo. Est & magis simile hasceK terræ nostræ. Siluestris quidem plurimæ terreitatis est, domesticus autem plurimæ aqueitatis, In ipso est prohibitio effusionis materierum propter stipticitatem suam, & maturatio & lenificatio, prohibet ergo accidere apostemata calida, & est bonus apostematibus gutturis. Confert vlceribus antiquis, & putridis in carne cum melle. Itaque bonus est vlceribus gingiuę putridis. Intrat etiam succus eius in alcofol. Item facit augmentum in coitu, frangitque lapidem renum ac vesicæ, similiter & succus eius, & confert difficultati vrinæ & colicæ, fructus autem siluestris confert morsui viperæ, cū vino quoque venenis perniciosis, Ex eiusdem decoctione si quis locum asperserit pulices interficit.

De trifolio & tripolio. Cap. CXLVIII.

Isidorus. Trifolion a græcis trifillum vocatus est, eo q sit folijs trinis per singulas annotationes, Plinius li. 21. Folio coronat & trifoliū. Cuius genera tria sunt, Niphantes græci vocant, Alij aspalthion & maiori folio, quo vtuntur coronarij. Alterum acuto oxytriphillon. Tertium ex omnibus minutissimum & inter hæc neruosi quibusdam cauliculi, vt maratro, hippomaratro, myophano. Vtuntur & ferulis, & corymbis, & hæderæ flore purpureo. Est & in alio genere earum siluestribus rosis similis, & in his tantum color delectat, odor autem abest. Trifolium creditur ad serpentum ictus, & scorpionum eximiè præualere. Serpentesque nunquam in trifolio aspici. Præterea cōtra venena omnia 25. eius grana pro antidoto sufficere. Idem: Animaduerto semen eius cuius minima sunt folia, vtile ad custodiendam mulierum illitum in facie cutis gratiam. Diascorides. Trifolij genera sunt quatuor s. odoratum acutum parthemon & leporinum. Semen eius, & folia cum aqua bibita, pleureticis, dissurijs, epilenticis, & hydropicis munitio & singulare præsidium est. Stericis opitulatur, menstruis imperat, folia eius cum oximelle accepta morsibus venenatis occurrunt, trita vero & cum vino bibita febribus, vt dicitur, tertianis medicantur. Tripolon ī locis nascitur maritimis. i. littoribus ipsis, folia quidem habet apio similia & crassa, hastamque duobus palmis longam in capite diuisam, florem dicitur ter mutare in die. Nam mane colorem facit albū, media vero die purpureum, sero ceruleum. Radix est illi alba & odorata, intus autem candidissima. Bibitum humores ventris aquosos deponit, vrinam prouocat, acceptis venenis occurrit. Plinius. li. 21. Polion siue tripolion apud græcos herbam inclytam Musei & Hesiodi laudibus ad omnia prædicātium vtilem superque cætera, ad famam quoque dignitatis prorsus miram, si modo vt tradunt eius folia mane candida, meridie purpurea, Sole occidente aspiciūtur cerulea. Duo sunt genera eius, Campestre maius, & siluestre minus, folia canis hominis similia, a radice palmo nūquam altiora. Actor. Videtur idem esse polion quod tripolion, quod enim dictum ē de tripolio iuxta Diascoridem de polio dicit Plini. de quo iam dictum est superius.

De turbith. Cap. CXLIX.

Platearius. Turbith est radix cuiusdam arboris. i. fruticis in India & Syria & Arabia nascentis, in tertio gradu est calida, & sicca per biennium duratiua. Eligenda est illa quæ in medio est concaua, secundum longitudinem non habens interius fustem, & si habet extrahi debet, cum in medicina ponitur, & sit talis, quæ non facile puluerizetur, propter nimiam eius violentiam p se non datur, sed hac medicinæ appetenter acuuntur. virtutem habet dissoluendi humores, & flegma præcipuè ab extremis partibus attrahendi, valet contra iliacam & artheticam & podagram cum aliqua medicina confectus his morbis competēti. Puluis eius cum oleo rosarum modico ad reprimendū eius maliciam addito gummi arabico ac melle bene despumato, carnem mortuam corrodit & consumit. Constantinus. Turbith est radix quæ intus, & extra

aliquando

aliquando est albi & citrini coloris: Inuenitur in Syria & Arabia. Arbor eius est quasi ferula, quæ in tertio gradu est calida & sicca, flegma frigidosque timos, ac viscosos humores purgat proinde vtilis est podagræ frigidæ ac dolori artheтico, nocet tamen & angustiam facit stomacho, vnde post inungi oportet cum oleo violaceo vel amigdalino. Auicenna. Turbith melius est album visibiliter & contritum, habens foramina sicut cannę subtilis foramina, planum velociter frangibile non crossum perforatum est debile, sed eius rectificatio est, vt fricetur cortex cinericius donec remaneat albus, & quod contritum est de ipso coniungatur cũ oleo amigdalino. Confert ęgritudinibus neruorum, solutione flegma educit plurimum. Et soluit aliquid ex humoribus parumper adustis. Et hoc cum assumitur tritum. Econuerso autem decoctum secundum quosdam educit humorem crudum ex anchis, & quod verius est educit subtile flegma, & si cum zinzibere confortetur, & aliquo quod habeat virtutis acuitatem, educit crossum & crudum humorem.

De tipo & titimallo. Cap. CL.

Isidorus. Tipus circa fontes, vel paludes, & stagna nascitur, sic dictus, quia ab aqua se inflat, vnde & ambiciosorũ hominum sibique placentiam tumor tipus dicitur. Titimallus nomen sumpsit ex hoc quòd foliorum comam ad radium solis circumactam conuertat. Nam græci titam solem vocant, & mallonem coma. Platearius. Titimallus est herba in tertio gradu sicca, & multæ sunt eius species. Est enim vna quæ esula dicitur. Alia vero laureola, alia vero cathapucia. Alia quoque canaballa ex cuius lacte medicinæ acuuntur. Ex sinonymis. Habet species quinque titimallus, sed non vtuntur medici nostri nisi tribus, videlicet anabulla & esula & cathapucia: lacte quidem anabullæ, cortice radicis esulę, semine vero cathapuciæ, & sumptum est titimalli nomen ex eo ꝙ omnis eius species comas suas vertit ad solem. Diascorides. Titimalli genera sunt septem, primum est masculus, & caritias dicitur, secundum femina & carides vocatur. Tertium paralmos. Quartum iliofcopos. Quintum dédrodes. Sextum plathipholos. Septimum vero cyparasias dicitur. Caritias habet hastas vno cubito longas & ruffas, lachrymumque viscosum & album, folia circa hastas oliuæ similia, sed minora & angusta. Radix eius est crossa atque lignosa. In hasta eius sunt comę iũco similes, in quibus semen est. Nascitur in locis montuosis, ac asperis, lachryma eius ventrem soluit, flegma coleramque deponit, hoc facit acceptum vt posca. Nauseamque prouocat acceptum cum mulsa. Vindemiarum tpe colligitur. Sed obseruandum est ne hoc in vento fiat, vel ne manus oculis applicetur. Sed antequam exiccetur, manus, & facies axungia vel argilla tenera perunguntur. Odor eius gulam exasperat. Succus eius viridis infricatus capillos tollit & in sole decapillatis locis perunctus, capillos rubeos educit. Impositus foramini dentis dolorem cõpescit. Sed cera cõcludi debet, ne fauces aut linguam exasperet. Corporis verrucas impositus, & clauos, & condilomata tollit, naribus vnctus caput purgat & oculis ptergia detergit. Carbũculos, & fagedenica vulnera tollit, cácros & fistulas ad sanitatem perducit. Semẽ eius autumno collectum, in sole siccatur, & ventrem purgat leniter acceptum. Radix eius data cum mulsa ventrem purgat, in aceto cocto & ore retenta dolorem dentium mitigat. Carides nascitur in locis asperis, & est lauro similis, folia eius myrtę sunt similia sed maiora & fortiora, quę in fine acuta sunt & spinosa, hastæ sunt vno cubito lõgę, semen aũt interpolato anno profertur, mordens linguam, nucibus simile. Similis est ei supradicto virtus, sed succus eius plus est vomificus. Paralmos nascitur in locis maritimis, hastis ex tenua radice, 6. vel 7. duorum palmorum erectis, ac subruffis, in quibus folia sunt minuta & angusta, & oblõga, linguæ similia. In hastis capitella sunt rotunda, in quibus semen rotundum est, & varium, flores albos habet, omnisque frutex lachrymum album & infinitũ habet, cui virtus supradicta similis est. Iliofcopos habet folia andragnæ, id est portulacę similia sed tenuiora, & ob rotunda, hastasque duobus palmis longas, & tenues, ac ruffas. Succus eius est albus. Capitella sunt ei multa similia aneto flore plena. Semen est ei circa folia, iuxta ripas nascitur, & circa ciuitates, & edificia. Semẽ eius, & succus colligitur, virtute similis supradicto, sed paulo fortior. Dendrodes habet multas comas, lachrymum infinitum, & virgas obruffas, in quibus folia sunt similia miricæ sed oblonga, semẽque simili carici. Compositionem & virtutem suprascriptis habet similem. Plathophilos habet folia & radices flomo similes, uirtus est ei similis supradictis. Succus acceptus humorẽ deponit ventris. Tusus & in aquam missus occidit pisces, oĩsque titimallus id facere põt. Cyparasicas habet hastas duobus palmis lõgas, & subruffas, folia pino similia, sed paulo molliora. Nascitur in locis asperis, & saxosis. Plinius libr. 26. Titimallum nostri vocant herbam lactariam, lactucã caprinã. Narrantq; lacte ipsius inscripto corpe, cũ inaruerit, si cinis inspergat literas apparere, & ita quidam adulteras potius q̃ codicillis alloqui maluere.

De verbasco ac verbena. Cap. CLI.

Isido. Verbascum latini vocant herbam quam gręci flomos appellant, harum altera est masculus, albidioribus & angustioribus folijs, altera vero fœmina, folijs latioribus atque nigris lanuginosis, & hirsutis. Plinius lib. 26. Cõtra tussim bibitur verbascus, cuius flos est aureus, atque tantavis huic est, vt etiam iumentis nõ modo tussientibus, sed ilia quoque trahentibus in potu auxilietur. Quod & de gẽtiana reperitur. Ex herbario. Verbascus nascitur in locis sabulosis, & aggeribus, ad podagram hæc herba contusa & imposita dolorem sedat. Isido. Verbena siue berbena dicitur quasi pura, sed a græcis gerobotanea nomen accepit, eo ꝙ remedijs, ac ligamentis hominum ac purificationibus sacerdotum a Gẽtilibus apta probata sit, vnde & pontifices illam appellabãt sagmen quasi sancimen. Plinius libr. 25. Nulla tamen Romanę nobilitatis plus habet quam hierobotane, quam nostri verbenacam vocant. Hac iouis mensa verritur, domusque purgantur ac lustrantur. Duo sunt eius genera, foliosa quæ fœmina putatur, mas folijs rarioribus, vtrisque plures ramuli tenues, cubitales, angulosi, folia minora, quam quercus & angustiora, diuisuris maioribus, flos vero glaucus. Radix lõga, tenuis, & vbique nascitur in planis aquosis. Quidam autem non distinguunt, sed vnum tm̃ faciunt genus, eo ꝙ eosdem vtraque habeat effectus, vtraque galli sortiuntur ac responsa præcinunt, sed magi vtique circa hanc insaniunt. hac perunctos impetrare dicunt quæ velint, febres abigere, amicitias conciliare, nullique morbo non mederi: sed circa canis ortum absque solis & Lunæ conspectu debere colligi, hæc aduersus serpentes ex vino cõteritur. Diascorides. Hierabotanem quod multi peristeron vocant aut verbenam, habet duas species, vna est supina, altera recta. Primaque syderitis, & curetis, vel typerison vocatur, latine autẽ intuba. i. quasi lustrago aut vertipedium dicitur. Secunda vocatur tergominon bimion vel gerabotana, ferralia, herculana, latine crystallina: vtraque habet folia subalbida vel incisa, similia iri, sed angustiora, virgas cubito longas & amplius habet, angulosas radices tenues, & oblongas. Radix & folia medentur ictericis cum vino bibita & etiam cathaplasmata, ipsaque folia cũ vino bibita & etiam cathaplasmata, venenatis morsibus occurrunt imposita. Eius elixatura præstat hilaritatem, si fuerit in conuiuio aspersa. Cum tribus folijs, & totidem radicibus datur tertionarijs, cum quatuor quartanarijs, herba cocta glutinat vulnera, alienationes stringit, ad omnia quoque venena potui data optime facit.

De vetonica. Cap. CLII.

Plinius lib. 25. Vetones in Hispania eam quæ Vetonica dicitur in Gallia, in Italia autem serratula. A gręcis Cestron aut phischroteron ante cunctas laudatissima exit angulosa caule cubitorum duum a radice spargẽs, folia fere lappati, semine parpureo, folia siccantur in farinam plurimos ad vsus, fit ex ea vinum & acetum stomacho & claritati oculorum tantum gloriæ habet, vt domus in qua sita sit tuta existimetur a piaculis omnibus. Denique Vetonica præcipuè morsibus imponitur, cui tanta vis esse perhibetur, vt inclusi serpentes eius circulo, ipsi se se interimant flagellando. Semen eius cum uino uel farina datur ad ictus. Diascorides. Vetonica uirgas habet tenues, & lõgas quadrifolia longa & tenuia & odorata, radices & folia infinita, semen ut spica. Radices eius cum mulsa bibitę, nauseam flegmaticam ꝓuocant, folia dantur ad conquassationes. Item cum uino bibita morsus uenenatos saluberrime curat, urinam prouocat, epilenticos maxime iuuat. Spleniticis etiam cum oximelle accepta effectũ præstat. Digestionem celebrat Schyaticis, & nefreticis accepta cum aqua medicatur, & vesicę dolorem compescit, ictericos quoque sanat, menstruis imperat, hidropicis febrientibus cum mulsa datur, nõ febrientibus aũt cum vino ac melle. Item bibita cum vino ac mulsa vẽtrem mollit, cum melle vero composita sicut electuariũ & accepta ptysicis, & emoptoicis maxime subuenit. In fractura capitis hęc herba contusa & imposita. vulnus mira celeritate conglutinat, & id melius fit si trita recens imponatur, tantaque illius est, vt ossa contracta ibi extrahat neruis præcisis, & dolori lateris subuenit. Cum vino & aceto ad tertias cocta, & in ore retenta, dolorem dentium aufert. Cum aqua calida a ieiuno accepta, caliginem oculorum extenuat & claritatem facit. Reumaticis et in aqua calida datur. Platearius. Vetonica est in tertio gradu calida & sicca, cuius folia medicinę competunt viridia. Exiccata quoq; multę sunt efficaciæ, ad dolorem capitis valet decoctio eius, & cõtra dolorem stomachi datur cum aqua calida & absinthij succo. Macer Vetonicam soliti sunt cestron dicere græci. Vrinas potata ciet, lapidesque repellit. Fert emoptoicis cum posca sumpta iuuamẽ. Hidropicos siccat cum vino melleque sumpta. De folijs eius tritis factum cathaplasma. Non modicum prodest oculis quos læserit ictus. Illius roseo commixtus succus oliuo. Auribus infusus varios fugat inde dolores. Betonicæ puluis cocto cum melle iugatus. Empicos tussimque iuuat, suspiria sedat. Et stomachi varios sumptus

sumptus iuuat ille dolores. Si febrit ex calido, cum vino si febris absit. Cum mulsa bibitus idē puluis mouet aluum. Cū sale contritis folijs cataplasmate facto. Vulnera curabit q̄ sunt illata recenter. Tritaq; fracturæ capitis hæc sola medetur: De folijs eius elixis fit cataplasmata. Vtile nō modicum varijs vitijs oculorū. Restringit maculas oculorum mansa vel hausta. Hac ēt caligo solet metuenda repelli. Aequo si ruta fuerit cū pondere mixta. Et si cum limpha sumatur sæpe tepenti, Sic oculis sanguis nocinus per posteriora dr̄ expelli, sic libera lumina reddi. Sumpta cū hac tepida purgantur: vomica dira. Pectoris & morbi potu curantur eodem. Splen iuuat illius decoctio sumpta iecurq́; Vncia cum ciatis calidæ potata duobus. Dicitur immodicum ventris sedare dolorem. Hæc tussim cū melle fugat vētremq́; remollit. Vncia betonicæ ciato calidè resoluta. Prodest hidropicis si sit potata frequenter. Radicum puluis cum mulsa tritus & haustus. Humores velut elleborum vomitu cito purgat. Cum mulsa bibitus prodest puluis foliorum. Ruptis atq; steras potus leuat istę cadentes. Cum vino sumptus obstat potata venenis. Præcipuè semen quo desit si datur herba. Vncia betonicæ cum vino sumpta tepenti, Ictericos curat, cum mulsa menstrua purgat. Pondere vero fabæ puluis cum melle voratus Post cęnam, stomachum iuuat, vt bene digerat escam.

De Virga pastoris. Cap. CLIII.

EX sinonimis Virga pastoris herba quædam dr̄, quæ multum cardoni fullonum assimilatur. Constantinus vbi sup. Virga pastoris, herba est quæ frondes ramosq́; virides habet, eiusq́; radix est rubea, cum aliquantula nigredine mixta. Est & in tertio gradu frigida & sicca. Cataplasmata stomachi, & capitis, & epatis ardorem atque dolorem placat, sternutatio de ipsa cum caphora prouocata, sanguinē de naribus fluētem desiccat. Succus eius auribus instillatus pustulas curat, & sanguinem ab eis fluētem exiccat. Auicenna. Virga pastoris duplex est masculus, qui fortior est, & fęmina. In ipsa est stipticitas, & prohibet fluxum, sed aquæ & pars est in ipsa plurima. Recentia vulnera cōsolidat, fluxū sanguinis ex matrice prohibet, & intestinorum vlcera sanat, & ẽm ꝙ æstimat Diascorides, vrina prouocat, vlceratis confert valde. Succus eius interficit vermes auris, & vlcera eius exiccat, aqua eius confert sputo sanguinis. Platearius. Virga pastoris est frigida & sicca in tertio gradu: sola eius folia viridia & sicca, vsui medicinæ cōpetunt, ac per annum seruantur, viridia tñ meliora sunt, virtutem habent constringendi, replendi, & repellēdi et infrigidandi. Emplastrum ex eius puluere, & aceto, & albumine oui factum supra pectinē, ac renes cōtra ventris fluxum valet impositum, ad idem valet puluis datus cū ouo sorbili, vel cum succo plantaginis: & ēt ad ꝓfluuium matricis, ad quod etiam valet fomentatio facta, ex decoctionis ipsius aqua. Eadem herba trita, valet ad apostema calidum in initio, & ad erisipilam, & ad similia: Capiti quoq; cataplasmata abrasis prodest freneticis.

De visco & viticella. Cap. CLIIII.

EX sinonymis. Viscus est piri arboris & pomi, aliarumque multarum arnorum, in quibus crescit. Sed qñ simpliciter ponitur, quercinum intelligitur. Est aūt & alius viscus, quo capiuntur aues, qui de omni visco per decoctionem fieri pōt. Plinius lib. 16. Quædā in terra gigni nō possunt, & in arboribus nascuntur, quia cū sedē suā nascendi, i. ꝓpriā non habeant, in aliena viuunt, vt viscum polipodion, dolichos ac serpillū. Est & herba in Syria q̄ vocatur cassicias, nō tm̄ arboribus, sed ipsis ēt spinis circumuoluens se. Itē circa tēpla Thessalica, q̄ polipodion vocatur, & dolichos ac serpillū. Oleastro quoq; deputato, qđ gignitur phannos vocant. Arbores visco necari, sicut & hedera licèt tardius quidā arbitrantur. Visci tria sunt genera. Nāq; in abiete & larice cassicias. Stelin dicit euboe nasci, & pyphearin Archadia: viscū aūt in quercu, robore, ilice, pruno siluestri, terebinto, nec alijs arboribus adnasci, plerique copiosissimū in quercu, qđ dryoshyphear vocant. In omni arbore excepta ilice, & quercu differentiā fecit odor virusq́;. Et foliū nō iucūdi odoris. In vtroq; viscum amarū & lentū, hyphear ad sagināda pecora, vtilius est, vitia qdem primo purgat, deinde vero ea pingue facit q̄ suffecere purgationi. Quibus sit aliqua tabes intus, negant durare ea. Edendi ratio ætatis quadragenis diebus. Adijciunt discrimen in his q̄ folia mittant, & ipsi decidere. Cōtra iuhærere nato in æterna fronde. Omnino quidem satū nullo modo nascitur, nec nisi per aluū auiū redditum. Maximè in palumbis ac turdis, hæc. n. est eius natura, vt nisi maturatū in auiū ventre nō prouentiat. Eius altitudo cubitalem non extendit, fructicosi semper ac viridis. Mas quidem fertilis est fęmina vero sterilis. Aliquando non fert: viscum præterea fit ex acinis, qui tēpore messium immaturi colliguntur, sicut infra videlicet in tractatu de succis & gummis plenius dicetur. Auicenna. Viscus est notus. Eiusq́; fructus est ciceri nigro similis, nō sincerè rotundus: virgulatus, frangibilis, ex quo inuiscantur manus. Minera eius est arbor ferens glandes, & malus, & pirus, in aqua sunt aquea & aerea virtus. Bonus ex eo recens est: planus, coloris puri interius, viridis exterius. Teritur & lauatur, deinde coquitur. Non nisi post longā morā calefacit: sicut gūma rutę agrestis, & in hoc eo debilior existit. In ipso quidē est humiditas superflua non digesta. Est. n. in tertio gradu calidus & siccus: resolutiuus, humiditates n. crossas ex profundo propter virtutis attractiuæ fortitudinem resoluit, ac lenit. Eradicat vngues malos: cum arsenico positus super eos. Resoluit apostemata frigida, propriè cum calce confortatus, lænit & vulnera mala, & vlcera antiqua: lænit quoque iuncturas cum cera æqualis ponderis, & pini resina. Confert apostematibus frigidis post aures mixtus cum gūma pini, & cera. Splenē extenuat super ipsum positus cum calce, vel alijs rebus ipsum confortantib. Isid. Viticella quædā herba latinis sic nominatur: eo ꝙ sicut vitis quicquid proximū habuerit apphendat cornibus quos anulos appellamus. Platearius. Viticella est calida & sicca, cū axungia porcina teritur. & sic ad ignē resoluta colaturæ, cui colaturæ farina seminis lini, vel lupini & oleum additur. Et hæc confectio scyrosin tollit cum plagella epati ac spleni cathaplasmata. Idem valet ad maturandum apostema. Suppositorium ex eius radice factum menstrua prouocat secundinam & fętum mortuum educit. eiusque succus faciei pallide inunctus colorat eam & rubificat.

De Ypperricon. Cap. CLV.

EX sinonymis. Ypperricon dr̄ herba sancti Ioannis. herbaque perforata. Quidā etiam noīant eā coronam regiam. Plin. lib. 26 Ypperricon appellant quidam charon: folium hēt tamarici & sub ea nascitur, sed folijs pinguioribus minusq́; rubentibus. Est autē odoratum, altius palmo, læniter suaue: aculeatum. vis semini excalefactoria. Et ideo inflammationē facit entrocelicis. sed stomacho non est inutile. ad stranguiriā si exulcerata vesica non sit, est ꝑcipuum. medetur & pleureticis ex vino potum. Est & aliud ypperricō quam alii chamepityn alij coricon appellant, oleraceo frutice, tenui, cubitali, rubente, folio rutæ odore acri, semini siliquæ, nigro, maturescēte cum ordeo. Natura semini spissandi. Aluum sistit. & vrinam cit. Ad calculos vesicę cum vino bibitur. Diascor. Cęnum a multis ypperricō dr̄, & à latinis rapa rustica noīatur. hēt folia rutæ similia, sed paulo minora & succulentiora, & russa. Ramulos hēt plures oblongos ac tenues. frutex eius est duobus palmis alta: inscida, & eu stomacha, & odorata, huius semen bibitum vrinam prouocat, menstruis imperat: ictum sphalangionis mitigat. Schyaticis adhibetur vtiliter, opisthotonicis cum vino bibita maxime ꝓdest. Cum pipere accepta: contra vim frigoris tuta seruat corpora. Asquiron, vel andrasenion ypperici species est, sed virgis maior & sarmentosa est. Colorē hēt fęniceum. florem mellinum. Semē vero simile hēt ypperico, sed maius. Quod fricatum resinæ odorem emittit & colorem sanguineum facit. hoc semen cum hidromelle bibitum scyaticis proficit. coleramq́; cum abundantissimo fumo deponit. Sed quotidie cum mulsa calida bibatur: donec patiens percuretur: ad combustiones quoq; mirè facit hæc herba cataplasmati adhibita. Auicenna. Ypperricon nominatur alharib Arabicè, & vua dæmonis Syriacè. Tyrsi & flos eius puluerulentus, & citrinum est granum eius: figuræ sumach est simile: sed non in eius rubedine. Natura calidum est in secundo, siccum in fine ipsius. Et est subtiliatiuum: aperitiuum liquefactiuum, & resolutiuum. Confert apostematibus propriè frigidis, & duris: & emplastrum foliorum eius confert adustioni ignis. Consolidat plagas & vlcera mala. Cōfert etiam tritum & puluerizatū super vlcera tremula & putrida. Confert & dolori anchæ & schyaticæ, decoctum cum vino ꝓpriè. Mēstrua prouocat, & vrinam: eiusq́; fructus soluēdo educit colerā. Constantinus vbi supra. Ypperricon est in tertio calida & sicca, vrinam prouocat & menstrua. Epar & venas mundificat: dolorem aufert femorum, & est contra venenum: vulneribus cataplasmata celeriter curat ea.

De Ipoglossa & iringion. Cap. CLVI.

PLatearius. Ipoglossam dicunt Alexandriam folia habet oximirsino similia, sed maiora, & albidiora, & molliora. Semen in medio foliorum ei sanguineum est, & tanquam Cicer: virgas duobus palmis, aut modicum plus habet longas: radicesque similes mirsinæ: sed maiores & odoratas, & molles ac rubeas. Nascitur autem in locis montuosis, virtus eius radici tantum existit, quæ cum vino dulci bibita: diu parturientibus subuenit. Stringiriosis etiem medicinaliter proficit, & sanguinem per vrinam deponit. Plinius lib. 27. Ipoglossa habet folia siluestris myrti figura concaua & spinosa. Et ceu linguas in his folio paruo exeunte de folijs. Corona imposita, ex eis dolorem minuit capitis. Diascorides. Yringi, vel yringion, siue nox agrestis, herba est spinosa, cuius folia in initio comeduntur

duntur & in sale componuntur. Quæ videlicet folia lata sunt, & aspera, gustum aromaticum habentia: & cum creuerint obrussum colorem habent, multis virgis abundant, in quibus capitella rotunda sunt & spinosa, habet duram in gyro, quasi albam aut viridem cum colore iacinctino. Radix eius est oblonga & alta, deforis nigra, & deintus alba, & aromate plena. Nascitur autem in locis lapidosis & campis: virtus est illi naturaliter calida: ideoque bibita deducit menstrua, vrinam cit, inflammationes ac tortiones stomachi soluit. Epaticis prodest adhibita, morsibus venenatis occurrit cum vino bibita, meliusq; potest id agere si addatur ei semen pastinacæ. Denique cataplasmata & collo suspensa corpus limpidat.

LIBER DECIMVS.

De herbis hortulanis & satiuis. Cap. I.

Plinius lib. 20. Agro colendo proximam multi curam hortorum fecere, miramurq; quosdã scientiæ gratia eruditionis suæ gloriam ex his petentes, tam multa prætermisisse. Nulla mentione habita tot rerum sponte curave prouenientium, præsertim cum plerisq; illarum precio vsuque vitæ, maior etiam quam frugibus perhibeatur auctoritas. Atq; vt cõfessis ordiamur vtilitatibus, quæq; non solum terras omnes, verum etiam maria repleuere. Omniaque siluestria ferè sint, & folijs, & caulibus minora, succo acriora, sicut origanum, & cunila. Solum vero ex omnibus lappatium siluestre, melius hoc in satiuum ramex vocatur, nasciturq; fortissimum. Traditur semel satum durare, nec vnquam terra vitiari, iuxta aquam maximè, fertur q; si semina serantur inclusa, porri, erucæ, apij, nasturcij, lactucæ, intubi mirè illa prouenire. Quæ autem siluestria sunt, eadem in satiuis (sicciora intelliguntur & acutiora. Actor. Postquam ergo diximus de herbis communibus & sponte, i. sine cultura in agris & siluis, cæterisq; communibus locis nascentibus, restat dicendum de hortulanis atq; satiuis, quæ videlicet hortulanorum & agricolorum cura proueniunt, & non solum in medicina, sed etiam in cibo plurimæ illarum vtiles sunt. Isaac in dietis. Herbarum hortulanarum siue domesticarum nutrimenta meliora sunt, citiusq; digestibilia, facilè venas penetrantia. Sed tamen membris assimilari tardiora, quia cito membris assimilanda de necessitate proprietatem quandam habere debẽt, vt facilè coagulentur. Siluestres in comparatione domesticarũ sicciores sunt, & ob hoc ad digerendum tardiores. Sed cum bene digeruntur, cito membris assimilantur, quia siccitate coagulationi vicinantur. De nutrimento quidem herbarum pauca in corpus veniunt, laudabiliores autem ad bonum sanguinem generandum sunt lactucæ, quia sanguini naturaliter sunt vicinæ. Secundo loco sunt molochiæ, tertio attriplices, blites, portulacæ, herbæ acetosæ. Dicit autẽ Gal. ꝙ quæ naturaliter duræ sunt, coctæ mollescunt, & ad digerendum faciles sunt. Naturaliter autem teneræ quando coquuntur, duræ sunt, & ad digerendum tardiores, quasi corrigiæ, quod in porris est videre.

De cultura antiquorum circa culturam agrorum & hortorum. Cap. II.

Actor. Hortorum autem & agrorum culturæ quanta sit voluptas & vtilitas humana, iã ex parte ostensum est supra, huic denique vacabant antiqui delectabiliter, nõ solũ nostri, i. fideles, vt eremitæ ac Sancti Patres, sed etiã Gentiles vsq; ad Reges & Principes: vnde Hierony. ad Rusticum de vita monachi Anachoritæ scribens inter cætera eiusdẽ vitæ documẽta q̃ scribit, hęc ẽt ponit, fac inquit & aliquid operis, vt te semp inueniat diabolus occupatũ, humus sariatur, æquo limite areolæ diuidãtur. In quibus cũ olera plãtata, iactata ve fuerint semina, vel plantæ per ordinẽ positæ, aquæ inducantur irriguæ, vt tu deniq; pulcherrimorũ versuũ spectator assistens. Inseratur & arbores infructuosæ, vel gẽmis, vel surculis, vt paruo post tpe laboris tã dulcia poma decerpas. Hæc Hieronymus. Fertur etiam de quodã Rege Romanorum, ꝙ cũ a Senatu exilio relegatus esset, & horti sui culturæ vacaret, tandẽ remisit ad eũ Senatus nuncium vt rediret, ac denuo regnum susciperet. Qui iã huius culturæ voluptatẽ expertus, bonũ horti sui ꝓuentum respiciẽs, noluit acquiescere, sed dixisse nũcio fertur. Si scirẽt inquit, qualia vel q̃ pulchra sint olera mea, nunq̃ mandassent mihi talia. Plin. vbi sup. Antiquitus nihil prius est mirata natura, q̃ & hesperidũ hortos ac Regũ Adonis & Alcinoi. Itẽq; pẽsiles, siue illos Semiramis, vel Rex Assiriæ Cyrus fecerit. Romani quidẽ Reges ipsi coluerunt hortos. Quippe superbus ẽt Tarquinius inimicũ illũ sæuũ atq; sanguinariũ filio remisit ex horto. In duodecim tabulis legũ nusquã noĩatur villa, sed semp in ea significatione hortus. In horto vero ædium. Iam quidẽ hortorũ noĩe delicias, agros, villasq; possidenti in ipsa vrbe. Primus hoc Epycurus hortorũ magister instituit Athenis, nam vsq; ad eũ moris non fuerat haberi rura in oppidis. August. super Gen. lib. 8. Quid operæ agriculturæ innocẽtius est notantibus, & quid plenius magna cõsideratione prudentibus. Sanè videmus ẽt nunc tanta voluptate animi quosdam agricolari, vt eis magna pęna sit inde ad aliud auocari. Quid ergo aberrat a vero si credamus ẽt hoĩem primũ in Paradiso constitutũ, vt operaretur agriculturã, nõ labore seruili, sed honesta voluptate animi? Quicquid. n. deliciarũ agricultura nunc habeat, tunc in illa longè amplius erat, quando nihil aduersi terræ, vel cęlo accidebat. Nõ. n. erat laboris afflictio, sed voluptatis exhilaratio. Cum ea quæ Deus creauerat homini operis adiutorio leuius prouenirent atq; feracius: vnde Creator ipse laudaretur vberius, qui animæ in corpore constitutæ rationem operandi dedisset, & facultatem, quantum animo volenti satis esset, non quantum inuitum corpus cogeret.

De collatione & dispositione hortorum. Cap. III.

Plinius lib. 19. Hortos non est dubiũ esse villæ iungendos: riguosq; maximè habẽdos, si cõtingat ꝓfluo amne. Si minus è puteo pertica organisve pneumaticis tollendo, non haustu rigãdo. Solũ. n. ꝓscindendum a Fauonio in Autumnũ pparandũ, & post 14. dies iterandumq; ante brumã. Octo iugeru operis palarij iustum est fimũ, nõ tres pedes altè cum terra misceri: areis quoq; distingui, easq; supinis puluinorum thoris ambiri singulis tramitum sulcis: qua detur homini accessus, scatebrisq; decursus. Palladius de agricultura lib. 1. Hortus domui debet esse ꝓximus, ac sterquilinio maximè subiectus, cuius eũ sponte fęcundet succus. Ab area vero longè situs, quia puluerẽ palearum patitur inimicum: fęlix aũt impositio illa, cui læniter inclinata planicies cursus aquæ fluẽtis deriuat p spacia discreta. Si vero fons desit, aut imprimẽdus est puteus, aut si hoc nequeas: piscina superius cõstruenda, vt aqua pluuia cõferente, hortus p æstiuos rigetur ardores. Si hac omni difficultate carueris, semper altius tribus vel quatuor pedibus ad piscinæ similitudinẽ hortulũ fodies, qui sic cultus negligat siccitates. Sed hinc q̃uis cõtra necessitatẽ adiuta stercore conueniat qualibet terra, cũ hæc genera sunt in electione sulcãda. Creta quã argillã dicimus, atq; rubrica. Illud quoq; serua in hortis, quos humoris natura nõ adiuuat: vt partes diuisas, & hieme ad meridiẽ, æstate ad Septẽtrionẽ spacia colenda cõuertas. Multa qdem in hortis sepiẽdis sunt genera munitionis. Alij nẽpe luto inter formas clauso: parietes figuratos ex partibus imitantur. Quibus aũt suppetit, maceries luto & lapide extruunt, plerıq; sine luto cõgesta in ordinẽ saxa cõponunt. Nonnulli fossis spacia colẽda pcingunt. Qđ vtique vitandũ est, qm̃ horto subducit humores, nisi fortè locus palustris colatur. Alij vero spinarũ palmas & semina munitioni disponunt. Sed melius erit rubi semina, & spinæ q̃ rubus caninus vocatur matura colligere, & cũ herui farina ex aqua macerata fimos miscere, de hinc sparsos veteres hoc mixtionis genere inducere, vt intra fimos semina recepta seruentur vsq; ad verni tpis initia. Cũ vero sæpes est futura, duos sulcos tribus a se pedibus separatos, oportet sexquipedis altitudinẽ facere, ac vtrosq; fimos cũ seminibus læui terra obruere. Ita tricesima die ꝓcedũt sentes, quos teneros adminiculis opus est adiuuare, qui inter se per spacia vacuo relicta iungentur. Porro areæ faciẽdæ sunt angustiores ac longè: hoc est 12. pedũ longitudine, & sex latitudine: sintq; p spacia vtrinq; purgandæ diuisæ. Margines autẽ earũ humidis locis vel irriguis duobus pedibus irrigantur: siccis vno sufficiet extulisse. Inter areas si humor consueuit effluere: altiora ipsis areis spacia debent esse, vt facilius ingrediatur aream de superiori parte humor admissus, & vbi siccitatem saturauerit, in alias aduerti possit exclusus.

De Agri colendi electione. Cap. IIII.

Plinius li. 17. Ager optimus indicatur a radice montium planicieq; in meridie excurrente, qui est totius Italæ situs. Terra vero optima est tenera, i. temperatæ vbertatis: ipsaq; molli & facilis culturæ, nec madida, nec sitiens. Post vomerem nitescens, quam etiam recentem exquirunt alites improbæ vomerẽ comitantes, coruiq; aratoris vestigia ipsa rodentes. Certè Cicero lux altera doctrinarum; meliora, inquit, sunt vnguẽta quæ terram, quàm quæ crocũ sapiunt: hoc. n. maluit dixisse, q̃ redolent. Ita ꝑfecto illa erit optima terra quæ sapiet vnguẽta. Quòd si admonendi sumus, qualis sit odor ille terræ qui quæritur: sæpe contingit etiam illa quiescente sub Occasu solis, in quo loco cęlestis arcus capita sua deiecerit. Nam cum a siccitate sua continuo immaduerit imbre: tunc emittit illum suum halitũ diuinum ex sole conceptum, cui comparari suauitas nulla possit. Is de ipsa terra odor optimè iudicabit. Talis ferè in noualibus cæsa vetere silua, q̃ consensu laudatur, & in frugibus quidẽ serẽdis eadẽ terra vtilior intelligitur: quotiẽs intermissa cultura quieuit,

quod

quod in vineis non fit. Rerum aut omnium quędam sunt in alto secreta suo cuique corde prouidenda. Non eadem terra plerunque conuenit arboribus quæ frugibus. Nec pulla qualem habet Campania, vbiq; vitibus optima est, aut quæ tenues exhalat nebulas: nec lubrica multis quoque laudata. Cretā in Albanensium Pompeianorumque agro & argillam, cunctis generibus ad vineas pingues, quanquam præpingues anteponunt. Quod accipitur in eo genere inuicem sabulum album. In Ticiniensi & in multis locis nigram. Itemq; rubrum etiam pingui terræ permixtum infęcundum est.

De Agricolarum institutione. *Cap.* V.

ARgumenta quoque iudicantium sæpe fallunt. Non enim vtiq; lætum solum est, in quo proceræ nitent arbores, præterquam illis arboribus. Quid.n. abiete procerius, aut quæ alia vixisse possit in eodem loco. Nec luxuriosa pabula pinguis soli semper indicium habent. Nam quid laudatius Germaniæ pabulis, & tamen statim subest arena tenuissimo cespitum corio. Affligit agricolam terra quæ carbunculus vocatur, eaque vitem emendari putatur. Virgilius & quæ filicem ferat, non improbat vitibus. Salsæq; terræ multa melius creduntur tutiora vitijs innascentium animalium. Quasdam etiam prunis, ac nebulis pasci diximus vites. Quid quod mutatur sæpe iudicata quoque & diu comprehensa? In Thessalia circa Larissam emisso lacu frigidior facta est regio, desieruntq; oleæ quæ prius fuerunt. Circa Philosophos quoque cultura siccata, regio mutauit habitum cœli. At in agro Syracusano aduena cultor elapidato luto Sole prodidit fruges, donec lapides regessit. In Syria terram leuem tenui sulco imprimunt vomerem, quia subest saxum exurens æstate semina. Trachia rigore, frugum fertilis est, æstibus Aphrica & Aegyptus. In Calchia Rhodorum insula locus quidam est adeo fęcundus, vt suo tempore ordeum satum demetant, sublatumq; protinus serunt, & cum alijs frugibus metunt. Glareosum oleis solum amplissimū est in Venetrano, pinguissimum in Betica. Tanta est argumentorum ac soli varietas & differentia.

De Agri emendatione. *Cap.* VI.

TErra vero terram emendari præcipiunt, quidam iniecta p̄ pingui super tenuem, ac gracili bibulaq; super humidam & præpinguem. Dementia operarij est, quid enim potest sperare qui talem colit. Alia est ratio terram alēdi, in qua spissior vbertas intelligitur, ipsumq; genus margam vocant. Et sunt quidam terræ adipes, ac velut glandia in corporibus ibi densante se pinguedinis nucleo, lauchargyllion vocant argillam candidam, qua in megarico agro vtuntur, sed tantum in humida frigidaq; terra fruges alit tophacea. Est & creta argentarea, qua maximè Britannia vtitur. Est & creta fullonia mixta pingui terra, pabuli quàm frugum fertilior, densior autem visco, cimini modo solum strangulat. Columbinam Gallia suo nōīe gleucopelō appellat, glebis excitatur lapidū modo sola gelatrone ita soluitur, vt tenuissimas bracteas faciat. Hęc ex æquo fertilis. Hæduis Pictonesq; calce vberrimos agros facere, quæ sanè oleis ac vitibus vtilissima reperitur. Omnis autem marga aratro iniiciēda est, vt medicamentum rapiatur, & fimi aliquantulum desiderat. Quę primo plus aspera, & quæ in herbas non effunditur, alioquin nouitate quæcunque fuerit solum lædat, nec sic quidem primo anno fertilis. Interest autem, & quali solo quæratur. Sicca enim humido melior est. Arido pinguius, & temperata alterutra creta vel columbina conuenit. Transpadanis adeo placet vsus cineris, vt anteponant fimo inuentorum, quod quia læuissimum est, ob id exurunt, vtroque tamen pariter non vtuntur in eodem aruo, nec in arbustis cinere, nec etiam ad quasdā fruges. Quibusdam etiam satis terram pasci: Cato dicit. Segetē stercorant fruges, lupinum, faba, vitia, sic ecōtrario Cicer, quia vellitur, & quia salsum est. Ordeum quoque fenum græcum & eruum, hæc omnia segetem exurunt, & omnia quæ velluntur. Præterea nucleos in segetem ne indideris. Virgilius quoq; lino segetem exuri, & auena, & papauere arbitratur, fimi vero plures sunt differentiæ sicut aliàs dictum est.

De cultura herbarum hortensium. *Cap.* VII.

PAlladius de agricultura lib. I. Arti vero partes ita diuidendæ sunt, vt illę in quibus Autumno seminabitur, verno tempore pastinentur. Quæ autem seminibus oportet in vere compleri: Autumno tempore debent effodi: ita vtraq; pastinatio decoquetur algoris, aut solis beneficio. Serendi tempora licet per mēses signentur certa, tā̄ sm̄ loci ac cęli naturam ab vnoquoq; sunt custodiēda frigidis locis autumnalis satio fiat celerior, verna vero tardior, calidis enim regionibus & autumnalis pōt fieri serior & verna maturior. Quæcunq; sunt serenda, cū crescit Luna seminentur. Quæ autem sunt secāda vel legenda cum minuitur. Plinius lib. 19. Quædam aūt meliora nascuntur aceruatim sato semine q̄ sparso. Ita cæpe porrum serunt & allium in lacinijs colligatum apium, etiam paxillo cauerna facta, ac fimo ingesto. Nascuntur autem, aut semine, aut auulsione oīa. Quædam vero semine & surculo, vt ruta origanum ocimum. Præcidunt enim, & hoc cum peruenit ad palmæ altitudinem. Quædā & radice, & semine: vt cæpa, & allium, & bulbi. Eorum vero quæ a radice nascuntur radix diuturna & fructicosa est, vt bulbi getij squillæ. Fruticant alia & non capite, vt apium, & beata. Caule resciso feræ quidem omnia regerminā̄t exceptis, quæ nō scabrosum caulem habent, lactucam a regerminatione suauiorem putant. Raphanus vtiq; iucundior est detractis folijs, antequam decaulescat: hoc & in rapis. Nam & eadem directis folijs cooperta terra crescunt, & in æstate durant. Quædam etiam nascuntur non sata, vt mentastrum, nepta, intubum & pulegiū: peculiaris medicina est raphano, betæ, rutæ, cunilæ, in aquis salsis quę plurimum suauitati ac fertilitati conferunt. Cæteris aūt dulcium aquarum irrigua prosunt, vtilissimè quidem ex his quæ frigidissimæ, & quæ potu suauissimę. Minus vtilis è stagno, & quæ silices inducunt, qui herbarum semina inuehunt. Præcipuè tamen imbres alunt. His autem rigandis, sunt horæ, matutina & vespera: ne inferuescat aqua sole. Ocimum tantum & meridiana etiam satum erumpere celerrimè putant, inter initia feruenti aqua aspersum. Omnia vero translata, meliora sunt, & grandiora, maximè porri, napique. Est etiam in translatione medicina: desinuntque sentire iniurias, vt getium, porrum, raphanum, apium, lactuca, cucumis, rapa.

De Incremento earum. *Cap.* VIII.

IN horto satorum celerrimè nascuntur, ocimum, blitum, napus, eruca, erumpū̄t.n. tertio die, anetum vero quarto, lactuca quinto, raphanus sexto, cucumis & cucurbita septimo, prior cucumis, nasturtium ac sinapi v. Beta æstate vj. hieme x. Attriplex viij. Cæpę xix. vel xx. Getium x. vel xij. Contumacius coriādrum. Cunila quidem & origanum post diem xxx. Omnium vero difficillimè: apium xl. enim die cum celerrimè maiori ex parte emergit. Aliquid & seminum ætas confert, quia recentiora maturius gignuntur: in porro getio, cucumere, cucurbita. Ex vetere autem celerius proueniunt apium, beta, cardamum, cunila, origanum, & coriander. Mirumque apparet in betæ semine. Non enim tota, eodem gignitur anno, sed aliquid sequente, aliquid tertio. Itaque ex copia seminis nascitur modicè: quædā anno subpariunt tantum: quædam sæpius vt apium, porrum, getium, hæc enim semel sata, pluribus annis restibili fertilitate proueniunt. Sicut autem dictum est supra. Semina porri, erucæ, lactucæ, apij, intubi, nasturcij, aiunt mirè prouenire, si serantur inclusa. Quædam autem vocamus ferulacea, vt anetum & maluas. Tradunt autores in Arabia maluas septimo mense arborescere, baculorumque vsum extemplo, alias exemplo præbere. Sed & arbor, & malua in Mauritania lixi oppidi æstuario, vbi hesperidum horti produntur fuisse: ipsaq; altitudinis pedes viginti, crassitudinis quam circumpleti nemo posset. In simili genere habebitur & canabis.

De morbis ac remedijs eorum. *Cap.* IX.

MOrbos sentiunt & hortensia, sicut reliqua terræ sata. Nam & ocimum senectute: aliàs se necat & degenerat in serpillum, & sysimbrium in calaminthам, & ex semine brassicæ veteris rapæ fiunt. Atq; inuicem enecatur ciminum ab vno dorso nisi repurgetur. Est autem vnicaule radice bulbo simili, non nisi in solo gracili nascens. Alias priuatim cimini morbus est scabies, & ocimum sub canis ortu pallescit. Omnia vero mulieris menstrualis accessu flauescunt. Bestiolarum quoque genera innascuntur napis culices: raphano erucæ & vermiculi. Itemq; lactucis & oleri, vtrisque hoc amplius limaces & cocleæ. Porro vero priuata animalia quæ facillimè capiuntur iniecto stercore fedentia in id: ferro quoque non expedire tangi rutā, cunilā, mentam, ocimum: autor est Sabinus Tyro in libro Cepuricon quem Mecenati dicauit. Item cōtra formicas, videlicet nō minimum hortorum exitium si non sint rigui, monstrauit remediū limo marino, vel cinere obturatis earum foraminibus. Sed efficacissimè herba helyotropio necātur. Quidā & aquā diluto latere crudo inimicā eis putā̄t. Infestant & culices hortos riguos. Præcipuè si sint arbustulæ aliquæ: hi galbano accēso fungatur. Platearius vbi sup. Contra nebulas & rubiginem paleæ, ac purgamēta pluribus locis p hortū disposita, simul oīa cū nebulæ vidētur instare, sunt cōburēda. Cōtra grandinē quoq; multa dicunt: vt q̄ omne horti spaciū alba vite p̄cingatur. Aut ferramēta quibus opandū est vrsino sepo vngantur. Aliqui ēt vrsi adipē cū oleo tusum reseruā̄t falcesq; hoc cū putaturi sunt, vngunt. Cuius tā̄ta phibetur esse vis, vt nec gelu, nec nebula, nec aliqđ aīal nocere possit. Cōtra culices ac limaces spargū̄t. vel amurcā recentē vel ex caminis fuliginē. Contra formicas si foramē habent in horto: noctuæ cor admoueatur, si foris veniunt, oē horti spaciū cinere vel cretæ candore signetur. Cōtra erucas semina

quæ spargenda sunt sempervivæ succo, vel erucarum sanguine madefiant. Cicer serendũ est inter olera: ꝓpter multa portenta. Aliqui vero cinerem de fico super erucas spargunt. Itemque squillam vel in horto serunt, vel suspendunt. Aliqui mulierem menstruam incinctam solutis capillis, nudis pedibus cõtra erucas & cætera hortum circumire faciunt, & aliqui fluviales cancros pluribus locis infra hortum configunt. Extinguuntur cimices amurca & felle bubulo locis perunctis, vel folijs hederæ tritis ex oleo, vel incensis sanguisugis: denique vt olera animalia infesta non gerant, in corio testudinis omnia semina quæ spargenda sunt siccantur, vel etiam pluribus locis maximè origano & sulphure origes abiguntur. Itemque si coclearum vacuæ testę vrantur: & eo cinere foramen inculcetur. Culices infosso galbano vel sulphure, mures si amurcam spissam patinæ infuderis, & in domo nocte posueris, adhærebunt, adversus mures agrestes Apuleius asserit, semina priusquam spargantur felle bubulo maceranda: Talpas vt dictum est supra, dicunt Græci impletis fumo cuniculis vel fugere protinus, vel necari: Est etiam Græcorum opinio si nubes locustarum repente surrexerit, amari lupini, vel agrestis cucumeris aqua decocta, si muriæ mixta fundatur depelli.

De differentia ipsarum in radicibus, & folijs, & fructibus & floribus. *Cap.* X.

PLinius vbi sup. Hortensibus omnibus feræ radices singulæ vt raphano, betæ, apio, maluæ. Amplissima autem lapato, vt quæ descendat ad tria cubita: Silvestri minores tumidæ. Quibusdam tamen capillati sunt, vt maluæ & apio, quibusdam iurculosæ, vt ocimo. Alijs vero carnosæ, vt betæ, vel magis etiam croco. Aliquibus ex cortice & carne constant, vt raphano & rapis, quorundam vero geniculati sunt vt graminis. Quæ radicem non habent rectam, statim pluribus nituntur capillamentis, vt attriplex & blitum. Squilla & bulbi ac cæpæ, & allium non radicantur nisi in rectum. Sponte nascentium quædam numerosiora sunt radice, quàm folio, vt calax perdiotum & crocum, & alia quoque multa folia cadunt a cacuminibus origano inulæ, & aliquando rutæ iniuria læsę. Maximè vero concava sunt cæpæ & getio, florent cum fraxino serpilum, abrotanum, napi, raphani, menta, ruta. Et cætera quidem deflorescunt cum cæperint, ocimum autem particulatim, & ab vno incipit. Qua de causa diutissimè floret hoc, & in helyotropio herba evenit, flos autem alijs candidus alijs lucens, alijs purpureus. Semina plurimis sunt rotunda, & aliquibus oblonga. Paucis autem, vt attriplici foliacea & lata, quibusdã angusta & cauliculata, differt & colore nigro candidoq;: porro duricie surculacea in folliculo sunt raphano, synapi & rapo. Nudum est semen coriandri, aneti, fęniculi, & cimini, cortice aũt obductum bliti, betæ, lactucæ, attriplicis, & ozimi, ac lactucis in lanugine. Nihil ocimo fęcundius. Quæ in cortice sunt difficillimè maturescunt, maximèq; ocimum, & gyt. Siccantur oĩa, & sunt fęcunda. Cæterum in hortis nascentiũ, alia bulbo cõmẽdantur, alia capite, alia caule, alia folio, alia vtroque, alia cortice, alia cute, aut cartilagine, alia carne, alia tunicis carnosis, aliorum fructus est in terra, aliorum vero nõ nisi extra. Et qdã iacent ac crescunt, vt cucurbitæ & cucumis, eademq; pendent, q̃q̃ graviora multo, & his q̃ in arboribus gignuntur. Sed cucumis cartilagine, & huic.n. cortex in lignũ transit maturitate. Conduntur terra raphani, & napi, & rapæ atq; alio modo mulæ siser & pastinaca. Quod aũt ad ꝑmutationẽ seminum attinet. Quibusdã ex hortolanis firmitas maior est, vt coriandro, betæ, nasturcio, sinapi, erucæ, cunilæ, & fere acribus. Infirmiora vero sunt attriplici, ocimo, cucurbitæ, cucumi. Singula genera sunt ocimo, lappato, blito, nasturcio, eruce, attriplici, coriãdro, aneto. Hæc.n. vbiq; eadẽ sunt, nec melius aliud alio vsquã. Ecõtra vero plura sunt genera apij, betæ, ferulæ, ac plurium cæterorum, de quibus dicendum est infra.

De herbis quæ nascuntur sine radicibus. *Cap.* XI.

IN rerum autem miraculis maximum est, quid nasci vel vivere sine vlla radice. Tubera vocantur hæc vndiq; terra circundata, nullisq; fibris aut saltem capillamentis nixa, nec vtique exuberante loco in quo gignuntur, aut rima agente, nec ipsa cohærent terræ. Includuntur etiam cortice, vt planè, nec terram esse dicere possumus, nec aliud q̃ callũ terra. Siccis hæc ferè sabulosis fructicosisq; nascuntur, & excedunt sępe magnitudinem mali cotonei etiam librali pondere, duo sunt illorum genera, videlicet arenosa dentibus inimica, & altera sincera. Distinguuntur etiam colore ruffo, ac nigro, & intus candido, laudatissima crescunt in Aphrica, Laertio licinio prætorio viro iura reddente in Hispania Chartagine: paucis his annis scimus accidisse mordenti tuber, vt deprehensus inde denarius, primos dentes infl:cteret. Quo manifestum est terræ naturam in se globari, quod certum est ex his quæ nascuntur, & non possunt seri. Simile est quod in Cyrenaica provincia vocant mysi præcipuum suavitate odore & sapore, sed carnosius, & qđ in Trachia ceraunium: de tuberibus peculiariter hæc traduntur. Cum fuerint imbres autumnales ac tonitrua crebra, tunc nasci & maximè è tonitribus, nec vltra annum durare, verno autem esse tenerrima. Sunt & in fungorum genere. A Græcis dicti pezicæ, quæ sine radice vel pediculo nascuntur. Ad hos proximum dicetur laserpicium auctoritate clarissimum, quod Græci silphiũ vocant, in Cyrenaica provincia repertum, cuius succum vocant laser, magnificum in vsum medicamentisq; & ad pondus argẽtei denarij pensum. Actor. Hæc ideo de fungis & tuberibus, hic posuimus, quoniam hæc inter olera ponit Isidorus. Nunc de herbis hortolanis, & sativis per singulas species more nostro per ordinem alphabeti procedamus.

De Abrotano. *Cap.* XII.

PLinius libro vigesimoprimo. Abrotanum est herba iucundi odoris & gravis, floret æstate: flos eius est aurei coloris, vacuum, sponte provenit. Seritur autem semine, melius quàm surculo vel radice. Copiosum quidem semen est amaraco, æquè quàm abrotano. Sed abrotano radix est vna alte descendens, Cæteris autem in summo terræ leviter hærens. Duorum traditur esse generum: campestre scilicet ac montanum. Hoc fęminam: Illud marem intelligi volumus, amaritudo absinthij in vtroque: vsus est folijs, sed maior seminis, ad calefaciendum. Ideo nervis est vtile: tussi orthopnoicis convulsis, & ruptis ac lumbis: vrinæ angustijs, datur ad bibendum manualibus fasciculis decoctis ad tertias partes, ex his quaternis cyatus bibitur: datur & semen tusum in aqua pondere dragmæ, ꝓdest & vulvæ, concoquitur panis cum farina ordeacea, & oculorum inflationi illinitur. Physicus. Abrotanon herba est ramosa: minutissima habet folia, flores vel semina minutissima, & aurosa, boni odoris & gravis, gustu amara. Semen eius cum aqua tritum & potum suspiriosis, schiaticis, & his qui vrinam difficulter emittunt prodest, & paraliticis. Idem menstrua movet. Contra venena & morsus serpentium in vino potum subvenit. Cũ oleo tritum, & corpori superlinitum contra febres frigidas ꝓdest. Serpentes etiam vel sparsum, vel incensum fugat. Principaliter autem contra sphalongionum & scorpionum ictus ꝓdest. Avicenna in secundo Canone medicinæ. Abrotanum est calidum in primo gradu, siccum in secundo: subtile, amarũ, adustum, confert alopiciæ. Idem decoctum cum quibusdam oleis barbam celerius nasci facit propter suam apertionem, constringit sanguinem gingivæ. Idem resolvit apostemata flegmatica: menstrua provocat, & extrahit fętum: lapidem vesicæ & renum frangit. Inunctum cum oleo confert rigori febris, bibitum cum vino confert venenis, vermes quoque venenosas quando sternitur, fugat & interficit. Decoctum cum oleo stomachum calefacit, & etiam caput similiter. Vulneribus autem recentibus non est conveniens, sed mordicat ea. Constantinus vbi supra. Abrotanum est calidum in secundo, siccum in primo. In cuius apozimate mulieribus sedentibus menstrua provocantur, secundinã fętusq; mortuos expellit. Idem quoq; lapidem frangit, stringiriam solvit. Potatumque lumbricos & ascarides occidit. Pulverizatum & mixtum ordei farina, solvit apostemata dura. Cinis eius cum oleo vetusto mixtus: alopiciam sanat, occurritq; locis pilos non habentibus. Abrotanaleon epytimatum rigorem tollit febriũ. Macer. Tertius abrotano legitur gradus esse caloris: Vnde iuvat nervos & causas pectoris omnes. Illius elixi si sit decoctio sumpta. Sic quoq; dispnoicis prodest tussimq; repellit. Et prodest lumbis, sic vulvarumq; querelis. Omnibus his crudum cum vino proderit haustum Vrinam purgat sic & præcordia mundat. Sic curat schyasim, sic sumptum menstrua purgat. Serpẽtes nidore fugat, bibitumq; venena Illorum extinguit, sedat quoq; frigora febris. Anteq̃ venenatus si mixto sumit amne. Aut oleo quo decoquitur si membra perungas. Lumbricos ventris hanc sæpe bibendo necabis. Huic panis micas, & mala cidonia iungens. Insimul amne coquas, oculorum cocta dolori Apponas, vel femori curabis vtrumque. Stirpes infixas vel spinas detrahit ipsum, Appositum per se vel adeps si iungitur illi. Hoc etiam venerem pulvino subdita tantum. Incitat in venerem, nocivis potata resistit.

De Acalifice & acetosa. *Cap.* XIII.

DIascorides. Acalifex vel vt alij dicunt ignida: Latinè dicitur vrtica, eius altera maior, altera minor: quæ & vsualis est, simplex cum tenui semine folijsque minus apertis: altera vero est agrestis cũ densioribus, atque nigrioribus & latioribus folijs. Quæ cataplasmati imposita corporis fricationem dolorem, atque pruritum faciunt. Sed recorporativæ virtutis sunt. Similiter lienosis medentur similibusque duricijs: & his etiam, qui vexati fuerunt ab animalibus venenatis. Eadem cocta & contrita ventrem emolit. Semen eius perfectam tentiginem, ac ventrem movet: folia semenque dyaforetica

tica sunt, & leptomerica abundant in virtute: sanatque sine nimia calefactione: humores pingues ac glutinosos educit ex thorace ac pulmone, habet aũt in se ventositatis aliquid ad luxuriam prouocandam, & libidinem excitandam. Est autem acalisex valde calefactoria, qui morbum regium emendat, ex vino potata. Semen eius missum in antidotis, prodest colericis. Cum melle tritum, & in modum electuarij datum tussim veterem ex frigore conceptam emendat, ac humores calore suo dissoluit. Auicenna. Acetosa herba alia est domestica, alia siluestris, quæ dr̃ etiam siluestris sicla: siluestris in omni re fortior est, & natura in primo frigida est, & sicca in secundo, & semen eius frigidum in primo, & siccum in secundo. In ipso est stipticitas & resolutio parua: & acetosa magis est stiptica. Et illa quæ non est vehemẽtis rubedinis, plus nutrit, & est endiuiæ similis. Coleram superat omnis: & humor eius est laudabilis. Radix eius cũ aceto, confert vlcerosæ scabiei, & cocta cum vino confert in emplastro impetigini. Ex ea quoq; fit emplastrum scrofulis. Et dicitur, ꝙ si radix eius suspendatur collo habentis scrofulas iuuetur ea. Colluitur ad dentem dolorosum os cum succo eius, & decoctio in vino confert apostematibus quæ sunt sub auribus, confert ictericiæ nigræ cum vino sedatque nauseam. Et dicitur, ꝙ in eius folijs est quædam lænificatio, & in semine cõstrictio. Dixerunt tamen quidam, ꝙ in semine acetosæ non frixo lubricitas est, & lænificatio. Radix eius trita confert fluxui matricis, cum vino bibita, & lapidem in renibus frangit, viscositas quæ in ipso est, confert intestinorum rasurę, quæ accidit ex siccitatis superfluitate. Confert etiam puncturæ scorpionis, & propriè siluestris. Et si semen eius administretur ante puncturam, non ei punctura nocebit.

De Allio & eius natura. Cap. XIIII.

ISidorus. Allium dictum est, eo quod oleat. Ambrosius in Exameron lib. 5. Allium tantam vim odoris habet, vt eum Leopardus sustinere non valens, fugiat: vnde si quis allium alicubi confricaderit, Leopardus inde resilit, nec resistit. Plinius de histo naturali lib. 19. Allium ad multa ruris præcipuè medicamenta prodesse creditur. Tenuissimis, & quæ separantur in vniuersum velatur membranis, mox pluribus coaugmentatur nucleis, & his separatim vestitis asperi saporis, & quo plures nuclei fuere, hoc est asperius. Tædium huic quoque halitu, vt cepis nullũ tamen coctis. Generum differentia. In tempore præcox maturescit lx. diebus. Allium Ciprum Græci vlpicum appellauere. Allij anfiscoridion præcipuè Aphricæ celebratum inter pulmentaria ruris: grandius allium tritum cum oleo & aceto mirum quãtum increscat spuma. Quidam & allium vlpicum in plano vetant seri, castellatumque grumulis imponi distantibus inter se pedes ternos. Inter grana debent interesse quatuor digiti, simulque, vt folia eruperint sariri. Grandescunt quo sæpius sariuntur. Et maturescentium depressi caules in terra obruuntur, sicq; ne in frondem luxurient cauetur. In frigidis vtilius vere seri, quàm Autumno. Cæterum vt odore careat hæc omnia cum Luna sub terra sit iubẽtur seri, & cum in coitu colligi. Menander è Græcis auctor est. Allium edentibus si betæ radicem in pruna tostam superederint, odorem extingui. Sunt qui & allium, & vlpicum inter compitalia & saturnalia seri aptissimè putent. Allium & semine prouenit, sed tardè: primo enim anno porri crassitudine capite efficitur. Sequenti diuiditur tertio consumatur, pulchriusque tale a quibusdam æstimatur. In semen exire a quibusdam vetatur, sed intorqueri cauli sationis gratia, vt caput validius fiat. Quòd si diutius allium, aut cępe inueterari libeat, aqua salsa tepida intingenda sunt capita, sic diuturniora fient, & vsui meliora, sed in satu sterilia. Alij contenti sunt ea primo super prunas suspendisse, sicq; ne germinent arbitrantur abundè profecisse. Quod allium cępamque extra terram, certũ est facere, & cauliculo acto euanescere. Aliqui & allium palea seruari putant optimè. Allium est in aruis, sponte nascens alliũ vocatum, quod aduersus improbitatem alitum depascẽtium semina coctum ne renasci possit, abijcitur. Statimq; illud cũ deuorauerint aues, stupentes manu capiuntur, & si paululum se commouerint, aliàs cõmorauere resopitæ. Est & aliud siluestre, quod vrsinum vocant, odore molli, capite prætenui, folijs grandibus. Palladius vbi supra lib. 2. Mense Ianuarij allium & vlpicum bene seri potest, sed allio alba terra proficiet. Idem in li. 12. Mense quoque Nouembri allium, vel vlpicum seritur bene, terra maximè alba fossa & subacta sine stercore. Sulcos in areis oportet fieri, & in locis altioribus semina poni quatuor digitis separata, nec altius fossa, æqualiter sarculanda sunt, & inde plurescent. Si capitatum facere volueris allium vbi cęperit caulis prodire, proculca, sic quoq; succus reuertetur ad spicas. Fertur autem si Luna sub terris posita seratur, & iterum sub terris latente Luna vellatur allium, odoris feritate cariturum. Denique vel paleis condita, vel fumo suspensa, durabunt allia.

De virtute ipsius in medicina. Cap. XV.

PLinius lib. 20. Allij magna vis est contra aquarum, & quorumlibet locorum mutationes. Odore serpentes abigit, & scorpiones odore, & oĩum bestiarum ictibus medetur, ac priuatim contra emorroidas cum vino illinitur. Contra canis morsus, & in vulnera cũ melle imponitur. Suspiriosis coctum, aliqui crudum, aliqui & tritum in lacte dederunt. Praxagoras & contra morbum regium vino miscuit, & contra ileum in oleo & pulte sic illiniunt, strumis quoque. Antiqui & insanientibus dabant crudum: Dyocles autem freneticis lixum contra anginas tritum illud imponi, & gargarizare prodest. Dentium dolores tribus capitibus in aceto tritis imminuit, vel si aqua decocta colluantur, & in concaua dentium addatur, ptyriases & prurigines sanat potum, itemque cum aceto vel nitro tusum. Cõpescit distillationes cum lacte coctum vel tritum, & cũ caseo molli permixtum. Quo genere & raucitatem extenuat. Coctũ vtilius est crudo, elixumq; tosto, sic & voci cõfert. Tineas & aĩalia reliqua interaneorum pellit, in aceto mulso coctum. Tenasmo in pulte medetur. Temporum doloribus illitum valet elixum, & pustulis cum melle coctum deinde tritum. Tussim curat, cũ adipe vetusto, vel cum lacte coctum, aut si sanguis etiã excreetur, vel purulenta sint. Et pituitæ sub pruna coctum potum, & cum melle pari modo sumptum. Conuulsis autem, & ruptis cũ sale & oleo prodest. Nam cum adipe tumores suspectos sanat. Extrahit etiam fistulis vitia cum sulphure & resina: valet etiam contra sacros ignes. Suggillata vel liuentia reducit ad colorem. Ex melle combustum credunt, & comicialem morbum sanari: si quis eo in cibo vtatur ac potione. Sed & caput vnum ipsius cũ laserpicij obolo in vino austero potu ĩ quartanas excutere. Supputationes quantaslibet sanat, fractę fabę incoctum, & in cibo sumptum, donec sanitatem restituat: facit & somnos, & in totũ rubicundiora corpora: venerem quoque stimulat, cum viridi coriandro tritum, & è mero potum. Porro vitia eius sunt, ꝙ oculos hebetat: inflationes facit: stomachũ lædit, & copiosius sumptum sitim gignit. Cæterum contra pituitam & gallinæ, & gallinaceis prodest in cibo farre mixtum: iumentis quoq; vrinam reddere, non torquere tradunt: si eo trito natura tangatur. Hipocrates in quadã epistola. Alliũ callidum est vrinã deducit & mingitur. Corpori quidem bonum est, oculis vero perniciosum.

De speciebus eius. Cap. XVI.

AVicenna in secundo Canone. Allium aliud est domesticũ: aliud siluestre, quod est amarũ & stipticum: est etiam aliud quod dicitur porrinum, & est compositæ virtutis ex allio & porro. Est & aliud quod dicitur alliũ serpentis. Est autẽ alliũ calefactiuum & exiccatiuum in tertio vsq; ad quartũ, & siluestre plus alio: allium resoluit inflationẽ valde: & est vlceratiuum & adustiuum cutis. Alli montani decoctio bibita & superuncta, lendes & pediculos interficit. Cinis eius cum melle linitus sup morpheam & occultationi oculi cõfert. Confert & alopiciæ factæ ex materijs putridis. Allium siluestre vulnera fraudulẽta facit cohęrere: quando recẽs super ea ponitur. Idem allium assatum sedat dolorẽ dentium: vocẽ & guttur clarificat decoctum. Confert & tussi antiquæ & doloribus pectoris, ex frigore. Idem allium confert puncturæ vermium venenosorum ac serpentum, & morsui canis rabidi: debilitat autẽ visum, & attrahit bothor in oculos. Quando sedetur in decoctione foliorum eius prouocat vrinam, & menstrua prouocat, & secundinam educit: propter vehementiam aũt exiccationis & resolutionis suæ, coitum impedit quandoque. Diascorid. Alij genera duo sunt: vnum, s. hortiuum, aliud quod in Aegypto nascitur, sed nõ satis dissimile, virtus ei est inscida, inflatilis, stiptica, calida, ventrẽ purgat, stomachum siccat, sitim cõmouet: corpora vulnerat, lumbricos latos excludit, vrinã prouocat, morsibus venenatis mirificè ꝓdest, fluxum sanguinis abstinet. Cum vino bibitũ rabidi canis morsum nocere nõ sinit. Comestũ aũt arterias limpidat, tussi tẽporali subuenit, pediculos & lentes occidit. Cõbustũ & cũ melle tritum & impositum, liuores tollit, & alopicias detergit, &c. Constan. vbi sup. Allium duplex, domesticum & siluestre, s. scordeon: domesticum calidũ est in medio quarti gradus, qd̃ nocet calidis naturaliter. Acutã. n. coleram cito se cõburentẽ generat. Sed flegmaticis prodest, & eis qui præparati sunt ad paralisim, Sperma desiccat, opilationemq; crossam, & ventositatẽ dissoluit, ventrem humectat. Vnde Hipocras. Allium solutionẽ facit, vrinã prouocat, visui nocet, quia ꝓpter multã dissolutionẽ & desiccationẽ, quã agit, visus deficit. Valet cõtra morsus reptiliũ, & oẽs dolores quasi tyriaca magna: vnde qdam dicũt illud tyriacã rusticorũ. Idẽ in pãtegni. Allia calidiora sunt cępis & sicciora: acuta sunt & dolorẽ capitis faciunt: q̃ si coquantur ardor ille amittitur: potioni, q̃ cibo meliora sunt, cocta magis nutriũt q̃ cruda: sanitatẽ custodiunt, qa calorẽ naturalẽ cõfortãt, digerere faciunt. Platea. Alliũ inquit crossã dissoluit ventositatẽ, vẽ-

tem humefacit: lumbricos & ascarides excludit: vrinam prouocat: morsum rabidi canis curat: eis etiam qui malam aquā potauerunt subuenit. Cataplasmatum locis crossos humores habentibus dissoluit: dolorem dentium de frigiditate mitigat. Sitim propter flegma coagulatum stomacho amputat, scabiē, morpheam, impetiginem, & pustulas in quocunq; loco fuerint, potenter curat, si ex eo confricentur aut cataplasmētur. Menstrua & vrinas prouocat: secundinam expellit si in eius apozimate mulieres sederint. Siluestre allium virtutem habet sicut domesticum: tamen calidius & siccius est.

De Amaraco & ammone. Cap. XVII.

Isidorus. Amaracus est herba quæ & sansucus dicitur: cuius nominis vsum Virgilius, etiam ad venerem referens ait, vbi mollis amaracus & illum, floribus aspirans amplectitur vmbra. Apta est aūt hęc herba vnguentis: vnde & amaracus nomen traxit a puero regis cuiusdam qui casu lapsus dum ferret vnguenta nouum & gratissimum ex confusione odorem creauit. Plin. lib. 21. Amaracum Dyocles medicus, & sicula gens appellauerunt, quod Aegyptus & Syria sausucum: vtroq; genere, videlicet & semine, & ramo seritur: viuaci vsu, quibusdam & odore. Copiosum est semen amaraco æquè, quàm ambrotano. Sed ambrotano radix est vna & altè descendens, cæteris in summo terræ leniter hærens. Actor. De hac autē plenius sub nomine sansuci dicetur inferius. Diascorides. Ammonis herbæ duo sunt genera, s. agrestis & hortiua. Hortiua florem habet coccineū: altera vero album, & lac cineum aut purpureum, folia vero minuta, sicut coriandri & diuisa: virgas tenues ac virides sicut meconium. In medio capitella nigra. Radix est ei sicut oliuæ nodosa, & curuata, curta. Agrestis maior est in omnibus folijsq; latioribus. Maiora quoque habet capitella & longa, florem tęniceum aut melinum. Radices sunt plures, atque tenues. Est alterum genus ammonis naturæ inscidæ, cuius virtus est inscida, & acris & proiectoria, & habet vim aperiendi: vnde succus radicis eius naribus immissus, caput purgat, dentesq; conquassatos confirmat, & vulnera sordida limpidat. In dulcore cocta & imposita tumorem oculorum tollit, caliginem visui detergit. Radix eius & folia cum ptisana cocta lac mulieribus prouocant, supposita menstruis imperant, & cataplasmata lepram expurgant.

De Andrafraxe & andragne. Cap. XVIII.

Diascorides. Andrafraxis est olus duplici genere, videlicet hortiuum & agreste, ventrem molliunt si elixa comedantur, & cataplasmata papulis impositis medicantur. Semen eorū in mulsa bibitum ictericos curat. Andrafraxi virtus est leptomerica: dolorem capitis tollit cataplasmis adhibita. Tumoribus oculorū adhibita subuenit: stomachi fatigationes imposita tollit. Succus eius nephreticis medetur: eius folia tusa & imposita ignem sacrum compescunt: eademq; comesta, vesicæ dolores amputant, & similiter reuma stomachi ventremq; prohibēt: febres acutas extinguunt, & lumbricos rotundos, prodestq; sanguinē reijcientibus ac dissentericis auxiliatur: oculis quoq; cataplasma vtiliter adhibetur. Reumatismum intestinorum compescit adhibita, dolores quoq; matricis mitigat supposita. Est enim andiafraxis abundanter humida, mediocriter frigida: nihil habēs stipticū, sed aquosa est, vt malua. Domestica multo frigidior existit: & ideo inflammationibus in initio expedit: in statu vero & declinatione siluestris. Semen eorum vim proiectoriam habet: vnde ictericis & epaticis vtile est. Omnes duricias & furunculos sanat imposita: scabros vngues sine iniuria vlceris detrahit, podagrę feruores cū nitro, aceto ac melle restringit, est. n. solutoria. Andragnæ vel (vt alij dicunt) portulaca, est oībus nota, frigidam habet virtutē atq; redarguentē, vt strignus, & est eiusdē causis conueniens, sed pstantius. Masticata vel cū oxigaro comesta, fluorem sanguinis cohibet, ac inscidè stringit: propriè tū masticata dentium offensam de immaturis prunis sanat. In ardore stomachi cum aceto comesta mirè iuuat: tusa & cū ordeo molito mixta, quasi malagma stomacho imposita, febrem eliminat. Et autem andragnæ frigida nimis, & abundanter humida. modicè austera Ideo reuma reprimit, & maximè coleram calidā transmutans eam in suam qualitatem. Stuporem dētium cōmasticata sanat, & non solū extrinsecus posita, sed etiam potata infrigidat; & quæ stiptica est, dissentericis in cibo sumpta iuuat. Ad fluxum quoque sanguinis mulierum, & sanguinem reijcientibus eius succus mrifice facit, quia inscidè stringit. Actor. De hac iterum dicetur inferius sub nomine portulacæ.

De Aneso & aneto. Cap. XIX.

Isidorus. Anesum est herba oībus nota, feruens acerrimè & vnctualis. Anetum est herba hortolana odorifera: hæc in cibo sumpta calefacit & constringit: prohibet & sternutamentum naribus imposita. Auicen. vbi supra. Anetum calidum est & siccum: maturatiuum humorum frigidorum, & apostematum: sedatiuum quoque dolorum, & carminatiuum ventositatum: facit somnum & confert singultui repletionis, facto ex natatione cibi in stomacho, nocet & stomacho, & in semine eius est vomitio: huius cinis confert vlceribus tremulis & humidis. Oleū eius confert doloribus neruorum, & similium. Succus autē eius valet auris dolori & exiccat eius humiditatē, assidua eius comestio debilitat visum. Anetum etiam, & eius semen lac abundare faciunt. Ipsum aūt semen abscindit emorroidas egressas. Isaac medicus lib. 3. Anetum calidum est in fine secundi gradus, siccū in medio, ventositatem & tumorem dissoluit. Huius rami in oleo cocti fiunt diurecticæ virtutis. Inflammationē dissoluunt, laboriosos mitigant, somnum præstāt, humida apostemata ad saniem perducunt. Semē eius bibitum vrinam prouocat, lac augmentat, ventrem ab humorum putredine purgat, doloremque dissoluit. Plin. lib. 20. Anetum ructus mouet & tormina sedat, aluum sistit. Epiphoris radices illiniuntur ex aqua vel vino. Singultus cohibet semen feruēs olofactum. Sumptum ex aqua sedat cruditates, cinis eius vuā leuat, oculos & genitura hebetat. Diascorides. Anetum vires habet acres, diureticas, & desiccatiuas. Tortionibus & inflationibus vtilis est: nauseantibus pdest, vrinam prouocat, caliginem oculis infert. Constanti. vbi supra. Anetum calidum est, & siccum in secundo gradu: viride tamen minoris caliditatis & siccitatis. Apozima eius bibitum, aūt sperma, aut vrinam prouocat. Tortionem & inflationem mitigat, vomitum ex cibo in stomacho natanti compescit: mulieris in eius apozimate sedentis menstrua prouocat. Semen etiam perustum & cataplasmatum emorroidas omnino sanat. Singultū ex plenitudine amputat. Coctum in oleo & epithimatum opilatos aperit poros, somnum prouocat & mollia maturat apostemata, vnde assuefactum, visum defectat, & sperma desiccat. Anethileon epithimatum, rigorem periodicarum febrium curat, laborem articulorum, & dolorem amputat. Platearius vbi supra. Aneti semen principaliter conuenit vsui medicinæ, radix secundario, herba vero tertio. Palladius vbi supra. Mense Februario anetum seritur locis frigidis. Omnem statum cęli patitur, sed tepidiore locatur. Rigandum est, si se abstineat imber: serendum est rarius. Aliqui semen eius non obruunt, opinantes quòd a nulla aue tangatur.

De Apio. Cap. XX.

Isidorus. Apium dicitur, eo q̄ apex, i. caput antiquorū triūphantium eo coronabatur. Hanc herbam Hercules primus capite circumtulit. Cuius radices efficaciter pugnant contra insidias venenorum. Isaac vbi supra. Apium hortulanum calidū est in principio tertij gradus, siccum in medio: hoc testatur eius amaritudo & acumen. Ideoq; coctum vel crudum esui datū opilationē aperit, vrinam prouocat, ventrem constringit: fit autē noxium epilenticis, eo q̄ constipationem soluens viam humoribus facit, eosq; ad stomachum, vuluā, & caput attrahit. Hinc etiam nocet fętui maximè in vulua existenti. Vnde Gal. prægnātibus, inquit, apium comedentibus fit causa generādi in corpore fętus apostemata & putridas pustulas. Rursus apium, s̄m cibum laudabile nō est, quia membrorum totius corporis humores adiuuat, vnde vētus generatur: semen diureticū est plusquā frondes: & radix plus omnibus, q̄ si cum lactucis comedatur, nō adeo corporibus nocet, quia de earū humiditate temperatur aliquantulum. Nonnunquam vero semen in medicina mittitur, & præstat dolori mitigationē, ac tussientibus remedium fit, & cōtra venenum, sed vniuersaliter apium nocet epilenticis. Constan. vbi sup. Apium opilationē epatis soluit: mēstrua & vrinā prouocat: maximèq; semen eius ventrē cōstipat, habet proprietatē attrahendi superfluos humores totius corporis ad stomachū, ad caput, ad vuluā: vnde nocet epilenticis & fętui, quia contrahit malos humores ad vuluā. Ideo medici prohibent mulieres prægnantes, & pueros lactantes ab apio, ne puer fiat insipiens. Apij radix est fortior omnibus: ventrem humefacit. Plin. lib. 20. Apio gratia vulgo est. Rami nāque largis portionibus p iura innatant, & in condimentis peculiarē gratiā habent. Oculis valet illitū cum melle, ita vt subinde foueantur. Epiphoris p se tritum cum pane, vel polenta impositum mirè auxiliatur. Pisces quoq; si ægrotant in piscinis, apio viridi recreantur. Palladius lib. 5. Apium in mense Aprili, bene seritur locis calidis & frigidis, terra qualibet, dummodo ibi humor assiduis sit, q̄uis nasci si necesse fuerit, & in siccitate nō deneget. Et propriè omnibus mensibus: primo a vere ad Autumnum. Ex huius genere sunt hiposelinon, & oloselinon, & petroselinon: apios aut maiores facies, si semen quantū tribus digitis comprehendi pōt rariore lintheolo clausum, breuiq; fossa obrueris: sic. n. omniū germen seminum capitis vnius soliditate nectetur. Crispi vero fiēt, si semina prius tundantur, vel si super areas nascentes aliqua pondera voluentur, aut pedibus enata proculcentur. Apij semina vetustiora citius nascuntur, quæ nouella sunt serius.

De diuersis apij speciebus. Cap. XXI.

PLinius vbi supra. Apium sexu distinguitur. Crisippus fœminam dicit esse folijs crispioribus & duris, caule crasso, sapore autem & feruido. Dionysius vero marem nigriorem, breuioris radicis vermiculos gignentem: ambo neutrum ad cibos admittendum, immo nefas omnino. Nam id defunctorum epulis feralibus dicatum. Ipsius quoque visus claritati esse inimicum: vermiculos gigni caule fœminæ. Ideoque eos qui ederint sterilescere. In puerperijs vero ab eo cibo comitiales fieri, qui vbera hauriunt. Innocentiorem tamen esse marem: cuius causa est, ne inter nefastos damnetur fructices. Mammarum duritiem emollit, impositis folijs & suauiores aquas incoctum potui præstat. Succo maximè radicis cum vino lumborum dolores mitigat. Et eodem iure instillato grauitatem crurium. Semen vrinam cit, & menstrua ac secundos partus. Et si foueantur, seminae decocto suggillata reddit colori, cum oui albo illinitum. Aut ex aqua coctum, & potum medetur renibus: in frigida vero tritum odoris vlceribus. Semen cum vino, vel radix cum vino veteri, vesicæ calculos frangit. Apiastrum Hyginus melisophilon appellat: sed in confessa damnatione est venenatum in Sardinia. Olusatrum quod hiposelinon vocant scorpionibus aduersatur, & poto semine torminibus intraneis medetur. Idem facit difficultatibus vrinæ semen eius decoctum, & in mulso potum. Radix eius in vino decocta pellit calculos, & lumborum ac lateris dolores. Canis rabiosi morsibus, medetur potum atque illinitum. Succus eius algentes calefacit potus. Quartum genus ex eodem aliqui faciunt oreoselinon, alio fructice tecto semine simile cumino, vrinæ ac menstruis efficax. Contra vero araneas vis priuata est helioselino: sed oreoselino fœminæ purgantur è vino. Alio genere petroselinon quidam appellant in saxis natum ad vomicas præcipuum. Addidere quidam & buselinon differens breuitate caulis, a satiuo radicis colore russo eiusdem effectus. Ipsum quoque dicunt præualere contra serpentes, potũ atque linitum. Idem in lib. 19. Id genus apij, quod sponte in humidis nascitur helioselinon vocatur, vno folio nec hirsutum. Rurius hyposelinon in siccis, pluribus folijs helyoselino simile Tertium est oleoselinum, cicutæ folijs tenui semine aneto simili minutiore tamen. Est autem satiuus. Differentia est in folio denso, crispo, aut rariore & læniore: itemque caule tenuiore & crassiore, & aliorum caulis est candidus, aliorum purpureus, aliorum varius. Palladius vbi supra. Ex apij genere est hyposelinon durius aut absterius, & oleoselinon molli folio & caule tenero, quod nascitur in lacunis, & petroselinon quod maximè in locis asperis. Hæc omnia genera possunt habere diligentes in horti cultura. Constantinus vbi supra. Est autem & apij genus quod vulgus cerafolium vocat, de quo scilicet dicetur inferius.

Iterum de eodem. Cap. XXII.

AVicenna. Apium aliud est mõtanum, aliud siluestre, aliud domesticum, & aliud quod oritur in aqua domestico minus, cuius est sicut domestici virtus. Est & alia species eius quæ nominatur fumurion minus domestico, crus habens concauum ad albedinem decliue. Fortius est Romanum Montanum. Est autem in primo calidum, in secundo siccum. Ruffus autem dixit, ꝙ domesticum est humidum, verum radix eius est sicca cum conuenientia, & est resolutiuum inflationis, aperitiuum opilationis, faciens sudare, sedatiuum dolorum. Siluestre autem est vlceratiuum impediens, & magis calefactis conueniens. Siluestre confert alopiciam habenti, & fissuris frigoris ac verrucis. Domesticum oris odorem efficit bonum valde: resoluit apostemata flegmatica in principio, & dura, & calida, & propriè id, quod sumurion nominatur. Siluestre in emplastro vlcerat & confert scabiei, ac impetigini, ac vulneribus vsque ad sigillationem. Est autem malum epilensiæ, excitãs eam. Apium domesticum ingreditur in emplastris dolorum oculi, & confert tussi: propriéq; sumurion & similiter asmati & stricturæ anhelitus, & difficultati eius. Fertur, ꝙ si radix apij suspendatur in collo, confert dolori dentis, veruntamen ipsum frangit. Emplastium ex eo factum, valet apostematibus calidis mamillarum. Confert epati ac spleni, & mouet eructuationem propter suam resolutionem: nec est velocis digestionis ac descensionis, & in semine quidem apij nisi asseratur est aliquid, quod nauseam & vomitum facit. Quidam autem dixerunt, ꝙ omnes eius species stomacho conferunt. Ruffus vero dixit, ꝙ non: immo quandoq; attrahit ad ipsum humiditates malas acutas, & crudũ de eo ꝓlongatur in stomacho, facitq; nauseam: veruntamẽ Romanum stomacho melius est Galienus dicit, ꝙ ipsum cũ lactuca comedere cõuenit, tẽperat. n. lactucæ frigiditatẽ. Semẽ eius cõfert hydropisi, mundificat epar, ipsumq; calefacit, vrinã & mẽstrua ꝓuocat, sed malũ est ꝓgnãtibus: renes aũt ac vesicã & matricẽ purgat. Montanum aũt frangit lapidem: apij decoctione cũ lẽtibus

post veneni potũ fit vomitus: valet & cõtra puncturã scorpionis. Diascorides. Apiũ vel (vt alij dicunt) selinum, est oĩbus notum tam hortiuum, q̃ agreste, virtutis est vnctualis & acerrimæ. Hortiuum pane mixtum tumorẽ oculorum spargit impositum. In aqua coctum & bibitũ, æstuationem stomachi cõpescit, mãmisque tumentibus vtiliter apponitur, & vrinam prouocat. Elixatura radicis eius bibita, venenis occurrit, vomitum prohibet, vẽtrem stringit. Semen eius diureticum morsibus venenatis occurrit: ventrem & inflammationẽ stomachi tollit, tussientibus subuenit. Apium agreste locis humectis nascitur, & minus est hortiuo, sed tanta potest facere quanta & illud. Oleum selinum est apium montanum: virgam habens longam & radices teneras, & tenues ex vna plurimas. In quibus sunt capita Conio similia, sed minora & obrotunda. In his est semen oblongum & inscidum, odorem habens cumino similem, virtus est huic semini inscida & diuretica.

De Arboracea & ascalonia. Cap. XXIII.

ISidorus. Arboracea alias arboracea ipsa est lapsana. Plinius li. 20. Lapsana inter siluestres braficas pedalis est altitudinis, hirsutis folijs, synapi simillimis nisi candidior esset flore. In cibo coquitur & aluum læniter emollit. Palladius. In mẽse Martio serenda est arboracea sicut & synapis & malua, pluraq; olerum genera. Idem in mense quoque Octobri cõpetenter seritur arboracea, vel vt melior fiat transfertur ad loca culta. Hæc est enim raphanus agrestis. Diasco. Est quoddam genus raphani, quod a multis aboracea dicitur: habens folia lapsanæ similia, cuius radix oblonga est & tenera: folia eius elixa comesta sunt eustomocha: virtus eius est inscida & diuretica, & calida: ideoq; copiosam effundit vrinam, in cibo sumpta incitat & fœminarũ menstrua: stomacho vtilis est ex aceto data, pituitatem glutinosam dissoluit cum melle sumpta. Radix adusta, & in puluerem versa siccandis & purgandis vulneribus imponitur. Præterea q̃dam eius succũ vtile contra venena crediderunt ex vino datũ. Eadem quoq; vis est in semine, si sumatur cum melle. Nobis expertum est in ptisanæ discoctam sorbitione, vitia sanare. Isidor. Ascalonia dicta est ex vna vrbium Palestinæ, q̃ ascalon dr̃: vnde prius aduecta est. Plin. lib. 19. Ascalonia genus est cæpe sicut & scyrta, ambaq; conduntur in terra, sed ascaloniorũ est ꝓpria natura. Nam velut steriles sunt a radice, & ob id semine illas seri, non deponi iussere Græci. Serius autem circa ver cũ germinãt transferri. Sic dicunt eas crassescere, & tunc properare præteriti tẽporis festinatione. Festinandũ aũt in his est, q̃m mature putrescunt celeriter. Si deponantur caulem, & semen amittunt, ipsæq; euanescunt. Ascaloniã mensæ Februario nostri serunt.

De Asparago. Cap. XXIIII.

SParagus dicitur, eo ꝙ spinosa & aspera sit eius frutex ex qua gignitur Isaac in dictis lib. 3. Asparagus calidus est & humidus in primo gradu: domesticus tẽperatior est: stomacho conuenit: vrinam prouocat. Siluestris autẽ calidior & siccior, opilationẽ epatis aperit & renũ: vrinã prouocat: ictericis quoq; valet: huius seminis & radicis apozima bibitũ morbis aranearum occurrit Elixus ęsui datus ventrẽ humefacit. Sed colico dolori mitigationẽ præstat, & dolorẽ dẽtiũ amputat. Plin. vbi sup. Omnium rerum in hortis prouenientiũ, laudatissima cura est asparagis, quas seri Cato iussit in arundinetis. Idem in lib. 20. Asparagi (vt traditur) addito cumino inflationes stomachi, coliq; discutiunt: ventrẽ leniter molliunt: puncturis & spinæ doloribus intestinorumq; vitijs ꝓsunt. Vino cũ coquuntur addito ad lumborũ & renũ dolores. Semẽ triũ obolorũ põdere, cũ parte cumini bibitur, ventrẽ stimulant: vrinã cient vtilissimè, præterquam ꝙ vesicã exulcerãt. Radix quoq; trita, & in vino albo pota, calculos exturbat, lumbetũ & renum dolores sedat. Eadem in aceto decocta cõtra elephantiã ꝓficit. Asparago trito cũ oleo punctũ ab apibus pungi negãt. Asparago siluestri ad oĩa supradicta vis est efficacior & cãdidior maior. Regiũ morbũ extenuat: & causa veneris aquã eorũ decoctã bibi iubẽt. Ad idẽ & semẽ valet cũ aceto tritũ: datur & succus decoctus ad ictus serpentiũ. In vino quoq; radicis decoctæ, succus si ore cõtineatur, dẽtibus medetur. Si vero canib' detur asparagus, occidit eos. Idẽ lib. 21. Est aũt asparagus herba in totũ spinosa, nõ vt carduus spinosa foliata. Nullũ. n. habet foliũ asparagus. Palla. lib. 3. In mẽse Februario post idus asparagorũ spõgias cõuenit, vel nouas formare ex semine, vel antiquas ponere. Mihi & vtile vr̃ agrestis asparagi radices plurimas in vnũ cõgerere locũ cultũ, vel certè saxosum, q̃ statim fructum dent, ex loco qui aliud nil alebat: & has annis oĩbus in scopis incẽdere, vt fructus frequẽtior & fortior surgat: hoc siquidẽ genus est sapore iucũdius. Platearius. Asparagus est calidus & siccus: frutex est habẽs minuta folia, & ad modũ spinę pungitiua: fructus eius & semen medicinæ cõpetunt, q̃ fructus quasi fustes tenerrimi sunt. Coquinati cũ carnibus, vel cũ aqua valent cõtra strãguriã & dissuriã: semen eius valet contra stomachi

machi & intestinorum dolorem, & contra vitium lapidis, & cõtra iliacam passionem. Hoc semen per annum seruatur, & in medicinis ponitur, cuius & receptio reperitur.

De Eodem. *Cap.* XXV.

DIascorides. Asparagus asperatilis, quem multi ragantum vel myon appellant, proiectoriæ virtutis est, nõ nimis calefaciens, nec nimis infrigidans. Huius radix & semen epati ac renibus vtilia sunt: dolorem dentium sanat, quia siccũ est virtute absque calore hoc agens. Coctus & bibitus ventrem mollit: vrinam prouocat. Radices autem eius in vase duplici cocta ac bibitæ medicantur dissurijs, subueniunt schyaticis, ictericis prosunt, percussum sphalangionis compescunt. In vino elixæ & ore diu retentæ dolores dentium mitigant: similiter facit & succus eius in ore tentus. Ad vesicæ dolorem vel tumorem dant in potu coctum eius radicis datur, & in quartanam. Radix ergo ac semen cum vino vrinam prouocat: diureticam relaxat: stomacho laborantibus vtilis est cibus asparagi, & in vicem transit antidoti. Cum vino & oleo & sale acceptus dolorem oculis emendat: caligines discutit, & ventrem mollit læniter. Radix cum albo vino trita & potata calculos frangit: lumborum ac renum dolores tollit. Sicca tusa in lana dentis dolore ipsum detrahit. Semen cum cumino tritum, & cum vino datum ventrẽ stimulat: vrinam sollicitat. Dicitur ꝙ eius elixatura, si fuerit a canibus bibita, moriantur. Alij quoque dicunt asparagos nasci, si cornu hircinum contusum aspergatur. Hipocrates in quadam epistola. Asparagus venerem & vrinam prouocat: dolores dentium mitigat. Schyaticis quoque subuenit, ictericis ac percussis sphalangionibus proficit. Auicenna. Asparagus non elongatur a caliditate, & quãto plus incipit indurare caliditas eius. Dixit tamen Gal. ꝙ in ipso non est apparens calefactio, nec infrigidatio, nisi in petroso. Apparet autem super ipsum vestigium titimalorum mordicans valde. Virtus est ei abstersiua, & in ipso est resolutio, propriéque in petroso. Aperit opilationes omniũ viscerum, propriéque epatis & renum. Eius decoctio bibitur ꝓpter dolorem dorsi, & schyaticæ, confert etiam ictericiæ: radix eius ac semen bona sunt dentium dolori, & in ipso est virtus nauseam faciẽdi. Iuxta Ruffi æstimationem stringit: & id forsitan est propter eius prouocationem. Alij dixerunt ꝙ elixus lænit: plures autem dixerunt, ꝙ colicæ flegmaticæ atq; ventosæ proficit. Decoctio radicis eius prouocat vrinam, & confert vrinæ difficultati: confert etiam difficultati impregnationis, menstrua quoq; prouocat, opilationes splenis aperit. Coctus in vino confert punctioni rutelæ, & eius decoctio dicitur canes interficere. Actor. Scias tamen, ꝙ ẜm Auicennam sine a in prima syllaba scribitur. Nã in secundo canone de litera s, id ipsum ponit.

De Attriplici. *Cap.* XXVI.

ISidorus. Attriplex est olus humidam & frigidam habens virtutem, & in cibo sumpta soluit ventrem. Auicenna. Crysolocanna est attriplex, & in primo gradu frigidus & humidus, sed apud quosdam est temperatus. Isaac vbi sup. Attriplex est frigida in primo gradu, & humida in secundo: parum nutrit, quia liquor eius aquosus est, & cito eijcitur: conuenit medicinæ ꝓpter viscositatẽ, quia cataplasmatũ super apostema calidũ illud refrigerat: semẽ eius mundificatiuum est, & colatiuum: proinde ictericiam patientibus valet, quæ de epatis opilatione nascitur. Nã qđ dať potui cũ melle & aqua colericos ꝓuocat vomitus. Plin. lib. 20. Attriplex & siluestre est & satiuũ, a Pythagora quidẽ accusatũ, tanq̃ faceret hydropicos, & morbos regios & pallorem. Difficillimè coquitur, ac ne in hortis quidem iuxta id, quicquid nasci nisi languidum culpauit: addidere Dionysius & Diocles morbos ex eo plurimos gigni, nec nisi mutata sæpius aqua debere coqui. Stomacho contrarium esse, lentigines papulasq; gignere. Miror cur hoc difficulter in Italia nasci tradiderunt. Solon smyrneus, Hipocrates, Mulierum vitijs id, cum beta docent infundi. Licus Neapolitanus cõtra cantaridas, panos, & furunculos incipientes bibendum dedit. Sed & duricias omnes illini putant vtiliter, eodem cocto vel crudo. Idemq; sacrũ ignem cũ melle aceto nitroq; similiter, & podagris id prodesse, vngues scabros fertur detrahere sine vlcere. Sunt & qui in morbo regio semen eius cum melle dent, arterias & tonsillas nitro addito perfricent: aluum moueant. Cocti per se cum malua vel lenticula concitantes vomitiones, siluestri capillos tingunt. Econtrario in magnis laudibus est malua sicut dicetur infra. Palladius libro quinto. In mense Aprili serenda est attriplex, sed rigari poterit & Iulio, vel cæteris mensibus vsq; ad Autumnum, amat humore assiduo satiari. Semen obruendum statim cum spargitur: eique herbæ subinde vellantur, transferri necessarium non est, cum bene seritur: potest tamen melius adolescere si spacio rariore pangatur, & succo letaminis humorisque iuuetur: ferroque semper rescindendum est, quoniam ita pullulare non cessat. Macer. Infrigidare gradu primo, humectare secundo. Attriplicem dicunt, eius mollit cibus aluum. Duricias soluit varias, clauisque medetur. Emplastrum coctæ vel crudæ, si superaddas. Hocq; superpositum scabros, cito detrahit vngues. Ignibus & sacris dicunt sic posse mederi. Attriplicem tritam cũ nitro melle & aceto. Dicunt appositam calidam sedare podagram. Ictericum dicit Galienus tollere morbum. Illius semen cum vino sæpius haustum.

De Auricula muris. *Cap.* XXVII.

AVicenna. Auricula muris est herba virtuti herbæ qua vitrum abstergitur similis: & hoc nomen absolutum est duabus herbis, quarum vna est quam nominat Gal. habens maluæ odorem, & non habẽs duriciam. Altera quam nominauit Diascorides æstimans, quòd sit similis volubili, nisi quòd habet folia minora comparata ad ipsam. Et est herba expansa super faciem terræ, paruos stipites habens: domestica bona sine odore, nec habens saporem fortem, flores azulinos habens: huius semen assimilatur semini coriandri, & hirundines ex ipso edunt. Est autem calida & propriè cuius origo non est aquæ propinqua. Iuuamentum eius est, vt ait Musaiach, iuuamentũ absinthij, & est res quæ non est inuenta simul in duabus plantis. Quæ nota est ex eis (teste Gal.) frigida est & humida in gradu primo. Altera vero est ex summa medicinarum calidarum. In prima vero est stipticitas, altera est desiccatiua, rubificatiua: illa quam nominauit Gal. Spinas & surculos extrahit, & plagas adherere facit. Confert epylensiæ bibita: torturæ quoq; sternutatione facta ex ea, & eius sternutatio cerebrum mundificat.

De Bancia. *Cap.* XXVIII.

PLatearius. Bancia duplicis est modi, domestica videlicet ac siluestris: hæc & pastinaca dicitur alio nomine, plusq; cibo competit, quàm medicinæ. Calida est in principio secundi gradus: humida in principio eiusdem: virtutem habet generandi multum & spissum sanguinem: ideoque augmentat bibita. Cõualescentibus ac melancolicis valet commesta cruda vel cocta, viridis tamen & non sicca: fit autem ex ea zinziber conditum ad digestionem confortandam & ad coitum excitandum. Isaac in dictis particularibus. Bancia calida est in medio secundi gradus, & humida in medio primi: est duobus modis domestica & & siluestris, duri crossiq; nutrimenti existit, & minus quàm rapa nutrit: aliquid habet acuminis, propter quod est extenuans, & diaphoresim faciens: ideoq; vrinã & menstrua prouocat: habet etiam aliquantulum ventositatis: vnde coitus est iuuatiua: sed illaudabilem generat sanguinem assuefacta. Vt ergo temperetur oportet eam bene elixari, & aqua eiecta, tertio quoque cum lactuca, & coriandro, & sapia vel cepa coqui, atque cũ oleo onfacino, & aceto ac pipere, & carui condi. Auicẽna in 2. Can. Daucus est semen banciæ siluestris. Calidus est in tertio gradu, & siccus in eiusdem principio: aperitiuus est valde, prouocat vrinam & menstrua. Ex sinonymis. Bancia propriè dicitur agrestis pastinaca, sed quandoque ponitur pro domestica.

De Beta. *Cap.* XXIX.

ISidorus. Beta est oleris genus apud nos, litera vero apud Grecos. Plinius lib. 19. Beta hortensium læuissima. Eius quoque a colore duo genera Græci faciunt, videlicet nigram & candidã. Nostri vero genera betę faciunt vernum & autumnale. Sic enim ea nominant a satiuis temporibus, quamquam & Iunio seratur. Transferuntur autem in planta: hæ quoque fimo radices suas oblini, locumque similiter madidum amant: vsus his & cum lente, atque faba: idemq; qui & oleris, & præcipuus vt lænitas excitetur acrimonia synapis. Medici hanc innocentiorem esse, quàm olus indicauerunt. Quamobrem appositas minimè degustare etiam religio est: vtique validis potius in cibo sint, gemina his natura, & oleris, & capite ipso exilientis. Sunt qui betas optimè florente malopunico seri existimãt: transferri vero cum quinque foliorum esse cęperint. Palladius libro 12. Mense Februario betam seri conuenit, quamuis & tota æstate possit seminari. Amant putrem agrum, humidum locum. Transferenda est autem quartum, aut quintum radicibus fimo recenti oblitis: amat etiam frequenter effodi, multoque stercore saturari.

De virtute ipsius in medicina. *Cap.* XXX.

PLinius libro vigesimo. Beta quoque sine remedio non est vtraque. Nam siue candidæ, siuæ nigræ radix recens & madefacta, funiculoque suspensa, contra serpentium morsus efficax dicitur esse. Candida quidem cocta & cum allio cruda sumpta valet contra tineas. Nigræ vero radices pruriginẽ tollunt in aqua coctæ: atq; in totũ efficacior nigra traditur esse.

Succus

Succus eius capitis dolores veteres, ac vertigines, itemque sonitum aurium sedat infusus, urinam quoque cit. Medetur, & dissintericis iniecta, & morbo regio, doloresque detium succus eius sedat illitus, & contra serpentium valet ictus, sed huic radici dũtaxat expressus, ipsa decocta occurrit pnionibus. Alba verò epiphoras sedat fronte illita. Modico aluminis admixto, ignẽ quoque sacrum iuuat, sine oleo trita adustis medetur. Et contra eruptiones papularum cocta. Eadem contra vlcera, quæ serpunt, illinitur & allopicijs cruda, & ulceribus, quæ in capite manant, succus eius cum melle naribus inditus caput purgat. Et cum lenticula coquitur addito aceto, vt ventrem emolliat, validius cocta fluctuationes stomachi sistit, & ventris. Est & beta silvestris multo minoribus ac densioribus foliis, vndecim sæpe caulium, huius folia sunt ambustis vtilia. Semen dissintericis prodest. Et aquæ è radice illius coctæ dicũtur eluere maculas vestium, item membranarum. Platearius. Beta frigida est, venerem procurat, contra veneni suspicionem iuuat. Egerit enim ac per nares purgat frigidum humorem. Est & alba beta, est & nigra, hæc stipticã virtutem habet, & magis in radicibus illa, quæ nigra est. Diasco. Betæ duæ sunt, alba & nigra. Nigra ventrem abstinet, alba mollit. Ambę verò cacostomachę sunt, humores malos nutriunt, succus earum naribus infusus caput purgat, & infusus in auriculas dolorem mitigat. Cum radicibus suis elixę lendes mundant, fomento zernis prosunt. Cruda folia cathaplasmate adhibita maculas emundant, allopiciis post scarificationem imposita capillos restituunt, vulnera pascentia compescunt. Cicatricibus nigris colorem reddunt, & ignem sacrum extinguunt. Phisicus. Beta nigra ventrem stringit, maximè cum lenticula, & aceto cocta. Alba autem uentri commoda est ad molliendum: betæ succus ventrem deducit, olera verò eius restringunt.

De Blito, & bleta. Cap. XXXI.

Isidorus. Blitum est genus oleris euanidi saporis, quasi beta vilis. Diasco. Blitus est nimis frigidus, & humidus. Elixatus, & comestus uentrem emollit. Eustomachus est ac digestibilis, sed humidi corporis medicaminibus non conuenit eius natura, quibusdam iners, & sine acrimonia est visa, plurimumque conturbat ventrem, vsque ad coleram. Hipocrates hunc in cibo præcipit dandum, ad sistenda menstrua fœminarum. Clauos pedũ credunt eo imposito limari atque comprimi. Succus eius ex vino datus scorpionum resistit venenis. Quidam verò putant eũdem tritum, & impositum mederi plagis, beta & synapi iecore laborantibus ac spleneticis utilissime datur esui, ignes acros extinguit adusta cum alumine illinita ulceribus valet manantibus in capite, crudaque trita illinitur allopiciis optime, aqua in qua decocta est eliminat furfures capitis, pnionibus aũt fomento adhibetur, & iniecta cum melle deponit onera uentris. Palladius lib. 4 In mense Martio blitus seritur solo caule, dũ olus habet, neque runcandum, neque sarculandum. Cum semel natum fuerit ipsum se per multa secula seminis sui delectione reparabit, ut etiã si velis vix abolere possis. Plinius lib. 20. Blitum iners videtur ac sine sapore vel acrimonia, unde conuitium fœminis apud Menandrum faciunt mariti. Stomacho est inutile, & uentrem adeo turbat, vt coleram faciat aliquibus. Dicitur tamen prodesse contra scorpiones e vino potum, & illini ex oleo clauis pedum. Idẽque lienibus ac dolori temporum ex oleo. Hipocrates putat ex eo sisti menstrua. Ex sinonymis. Bleta est ac triplex agrestis, & ipsa est sicla, de qua scilicet dicetur infra.

De Boragine. Cap. XXXII.

Isaac ubi supra Borago est calida, & humida in primo gradu, in vino potui data lætitiam generat. & cor confortat, proinde antiqui miscebant eam medicinis cordiacæ valentibus passioni. Quæ etiam cum aqua cocta, & cum melle aut zuccaro potui data, cannales pulmonis, & gutturis optime mundat. Platearius. Borago folia habet aspera, quæ uiridia sunt, præcipuè competunt vsui medicinæ, exiccata non secundario semina virtutẽ habent generandi bonum sanguinem, vnde conualescentibus ex ægritudine ualet, sincopizantibus cordiacis commesta cum carnibus, uel condita cum sanguine. Semen eius per duos annos in multa efficacia seruatur. Radix non competit usui medicinæ, herba etiam cruda comesta bonum sanguinem generat, contra ictericiam cocta cum carnibus comeditur. Constantinus ubi supra. Borago est calida, & humida in primo gradu, coleram rubeam purgat, cordiacis subuenit ex colera nigra patientibus. In uino missa, & potui data lætitiam generat. Eiusque apozima cum melle, & zuccaro bibitum. & contra gutturis asperitatem, & pulmonis ac pectoris ualet.

De Brasica. Cap. XXXIII.

Isidorus. Brasica est oleris genus, quæ & citocacia uocatur. Dicta est autem citocacia, eo quòd uentrem depurget, quam uulgus corruptè, citocociam uocat. Ex sinonymis. Brasica dicitur caulis nondum transplantatus, sed quandoque pro quolibet caule sumitur. Plinius lib. 19. Brasicæ. Cato miras laudes canit, eiusque tria genera facit, una extentis foliis caule magno, alteram folio crispo quam apronem uocant, tertiam minutam caulibus lenem ac teneram, eamque minimè probat. Brasica toto anno seritur, quoniam & toto secatur, utilissime tamen ab æquinoctio autumni. Transfertur cum quinque foliorum est. A prima sectione cimas præstat proximo vere, hic est quidem ipsorũ caulium delicatior cauliculusque tenerior. Post cymam verò ex eadem brasica contingunt æstiui autumnalesque cauliculi, mox hiberni. Iterum cyme nullo æquè multifero genere, donec sua consumatur fertilitate. Tertia verò circa solstitium, ex quo uel si humidior est locus æstate, si siccior autumno plãtatur humor fimusque si defuerint, maioris saporis est gratia, si abũdauerint, letior fertilitas, fimus asininus maximè conuenit, præcipuus autem fit caulis sapore ac magnitudine. Primo si in repastinato feras, deinde si terram fugientes cauliculos seces. A terra attollentes se proceritate luxuriosa exaggerãdo aliam attumules ita ne plusquam cacumen emineat. Tricianũ hoc genus vocatur. Palladius li. 3. Semen brasicæ vetustum, mutatur in rapã. Idem in lib. 5. In mense Aprili vltimo, & propè transacto, brasica potest seri, quæ cauli seruiet, quia cyme vel quime tempus amisit. Idẽ li. 7. in mense quoque iunio circa solsticium brasica seritur, quæ inchoante caule transferenda est angusto uel irriguo loco, uel initiante pluuia madefacto. Idem in li. 9. Brasicam autem sicut, & raphanum constat esse uitibus inimicam. Nam si serantur circa se, refugiunt natura discordante. Idem in lib. 10 in mense verò Septembri brasica utilius seritur, vt eius plantæ inchoante Nouembri transponantur, de quibus & hieme olus, & verè quima possit produci. Actor. Patet quia quod Plinius vocat cyma uel cymam, hoc dicit. Palladius quimam. Dicit autem Isid. quòd cyma dicitur quasi coma, & est summitas olerum, vel arborum in qua vigens uirtus natura lis est.

De Laudibus eius in medicina. Cap. XXXIIII.

Plinius li. 20 Brasicæ laudes longum est exequi, cũ & Chrysippus medicus priuatim ei volumen per singulis hoĩs membra digestũ dicauerit, & iterũ Dieuches, ante oẽs ãt pythagoras & Cato nõ parcius celebrauerint. In tres aũt species eam diuise runt antiquissimi Græci. Crispam uidelicet, quam selmada vocauerunt a similitudine foliorum apii stomacho utile, aluum modice molientem. Alteram elean latis foliis e caule exeuntes, unde cauledon uocauerunt eum quidam, & hic nullius in medicina momenti. Tertia verò carambe est appellata tenuioribus foliis, & simplicibus ac densissimis, amarior quidem sed efficacissima. Cato crispam maximè probat, deinde lenem grandibus foliis caule magno. Prodesse tradit capitis doloribus, oculorũque caligini, & scintillationibus, & stomachi præcordijs, & aliis multis infirmitatibus. Nulla erho sunt crimina brasicæ, immo apud eosdem grauitatem animæ dr̃ facere, dentibus, & gingiuis nocere, & in Aegypto pp amaritudinem non estur. Siluestris siue erratice plus effectus laudat cato, ita vt eius odore tm̃ naribus rapto uicia orium. & grauẽ olentiam sanare affirmet, hanc alij petream vocant inimicissimam uino quam præcipuè uitis fugiet, aut moritur si fugere non possit, habet folia bina, rotunda, parua lenia. Satiua candidior, & hirsutior. Hæc inflationibus medetur, melancolicis quoque, & uulneribus recẽtibus cum melle, strumis etiam, & fistulis in aqua cõtrita Chrysippo auctore. Excrescentia quoque absumere, serpentia cõpescere, cicatrices ad planum reducere. Contra canis rabiosi morsũ satis esse dĩ illa in potu, meliusque cum lasere, & aceto acri. Necari quoque canes ea dicuntur, si ex carne detur. Semen eius tostũ cõtra serpentes, fungorũque uenena auxiliatur, radicum verò cinis vuæ in faucibus tumenti tactu medetur. parotidas quoque reprimit cũ melle illita, serpentium quoque morsus sanat. Denique viriũ brasicæ magnum est argumentum, & mirabile, ꝙ crustę si occupent intus uala omnia in quibus aqua feruet intantum ut eas non non sinit auellere, si brasica intus decoquatur abscedunt.

De Eodem. Cap. XXXV.

Diascorides. Brasica uirtutis est desiccatiuę, plagas glutinat, inpationes iam induratas sanat. Erisipilas etiam induratas, & herpetas curat, habet etiam aliquam uirtutem proiicientem, qua curat lepras. Semen eius potatum lumbricos occidit, & lentigines tollit. Cinis verò caulis, & radicis fortiter desiccat. Aliquid habens causticæ uirtutis, unde axungæ mixtus quarta parte, ad lateris dolorem, qui est sine febre, aut ex percussura, aut ex aliis causis dolentibus, diaphoresim facit, & dolorẽ ualide tollit. Cato populum Romanũ. 600. ferè annis usum medicinę brasicæ tradit. Non. n. in urbem medici commeauerant, qui peregrina secum pigmẽta detulissent. Sed & uiros militares etiam hoc tpe gloriosos olere gratuito curabant uulnera, & cicatrices. Idem hortiui caulis usus illis ad salutem extitit, dũ illos sanat, & pascit. Ponam itaque primo in loco medicamen-

medicamentum reuera Catonis appellatum, quod ille putauit ex brasica componendum, dolori capitis, & oculorum caligini, & stomachi præcordiis profuturum. Crudam illā cū coriādro, & menta, & ruta, & radiculis laseris ex aceto ac melle iubet conteri, & mane duorum acceptabulorum mensura ieiunis propinari. Cæterum brasica modo curat non solum recentia, verumetiam uetera. Podagræ, & articularibus cum ruta, & coriandro, & hordei farina, & salis mica vtiliter admoueri putant, fistulas iterum & laxaturas discutere, tumores euocare, & spargere somnia, vigiliasque compescere, si ieiunis detur in cibo decocta cum sale, & oleo, porro decoctam in fomento aqua neruis, & articulis prodesse. Vrinā quoq; seruari iubet eius, qui brasicā comederit, quā calefactam neruis vtilem asserit, pueros etiam nūquam fieri debiles si lauentur ex vrina frequenter. Hæc Cato. Chrysippus autem brasicæ librum dictauit vel dicauit, peculiarem oīum ex illa membrorū remedia continentē. Ipsius ac cæterorū peritorum in medicina hæc opinio est de brasica. Cibus eius assiduus caliginem discutit, concoctione multum proficit, purgationem seminis excitat, copiam lactis infundit. Cocta semicruda aluū resoluit, discocta constringit, partus etiam mortuos pellit. Cocta contrita, & stomacho cum axungia ueteri, & rosaceo superimposita, febrium ardores mitigat, lepras cum alumine rotundo ex aceto illita emendat, sic & fluētes capillos retinet. Testiū ac genitaliū vitiis vtiliter imponit, efficaciter ad idē pfutura, si fabæ tritæ misceantur. Stirpes eius aridi combusti, uim causticā præstāt. Quorū cinerē si quis psilotris cum aceto, & lasere coniunxerit, detracti nō renascent capilli. Apud Galienū inuenio semē brasicę potū, & Aegyptiæ maximè, lumbricos, & oīa intus animalia extinguere. Cinis radicum eius recentem vuā attollit subiectus.

De Bulbo. *Cap.* XXXVI.

ISidorus. Bulbi vel volui sunt appellati, eo φ sunt volubiles atq; rotundi. Bulbus est oīs radix tunicata. Sed moderni medici qñ simpliciter ponitur, accipiūt pro radice narcisci. Diasco. Bulbus qui manducatur, & ematicus dr, habet folia longiora, & intra firmiora. Species eius duæ sunt. Vna infimi, qui bonus est ex terra pingui collectus, & eustomaticus. Alia verò plus eleuati eustomacha, & similis prædicto. Omnes autem bulbi calidi sunt & inscidi. Comesti autem venerem erigunt. Corpori succū addunt, linguam, & fauces exasperant, stomachum inflant. Bulbi cathaplasmati podagricis adhibiti ac luxationibus, & doloribus iuncturarum maximum præstant effectum, infixa corpori euocant, tumores hydropicos imposita spargunt. Caninis morsibus subueniunt, addito melle dolorem stomachi compescunt, furfures, & acores addito nitro purgant, liuores maculasque tollunt, addito etiam oui medulio, & aceto ac melle lentigines corporis emundat, conquassationibus aurium, & vnguium adhibiti cum polenta subueniunt, in cinere quoque tosti uel cocti addita polenta, & capitibus iuniorum piscium, nigris cicatricibus colorem reddunt. Idem cocti, & comesti lateris dolorem tollunt vel compescunt, illisque qui vrina sua doluerint latus, sed multū comedendi non sunt, quia desiccatiuę virtutis, ac neruis cōtrarii sunt, Cholocho bulbus agrestis, quem ephimeros dicūt, nascitur in fine autumni, florem habens croci similem, albū postmodum affert folia bulbo similia, & pinguia, hastam habet duabus palmis longam, ruffamque radicem, & subnigram. Quæ si decorticata fuerit inuenitur alba. Mollis est ac dulcis pleno succo lactei coloris. Ipse bulbus habet inscisuram in medio, inde flos exit radix accepta effocationem præstat, sed ideo hanc in notitiam protulimus ne pro bulbo comedatur, eo quòd illi veneni uis insit, quamuis suauis gustus sit. Huic est singulare præsidium si sumatur lac bulbisinum.

Iterum de eodem. *Cap.* XXXVII.

PLinius li. 20. Bulbus Theodorus lichenas curat ex aceto, & erumpentia in capite eum austero vino uel ouo. His etiam illinitis sanantur epyphorę, & sic lippitudini medentnr. Eorūque uitia, quæ sunt facie rubentes, maximè in sole illitis cū melle, & nitro emendat, lentiginem cum vino aut cumino coctis, vulneribusque mirè prosunt, & in vino cocti uentrique illiniti pluriciam præcordiorum emolliunt, dissentericis in vino ex aqua cęlesti tēperato dant, ad conuulsa verò intus cū silphio pillulis fabę magnitudine ad sudorē tusi illiniunt. Iidem & auriculas fracta, testiūq; pituitas curant, & in articulorū doloribus farinā miscent, vtiles quoq; sunt neruis, ideo dantur & paraliticis. Qui ruffi sunt ex his cū melle, & sale sanāt citissime, venerē stimulāt, maximè megarici. Hortēsiii parti cū sapa vel passo sūpti, siluestris cū sylphio pillulis deuoratis sanāt intraneorū plagas, & uitia, sed & satiuorū semen in vino bibit cōtra sphalāgias. Ipsi ex aceto illiniuntur cōtra serpentū ictus. Horū semē antiqui bibēdū insanientibus dabant, flos bulborū tritus maculas crurium, & varietates igne factas emēdat. Diocles ab his oculos ebetari putat, elixos assis minus utiles cuiusq; naturæ. Bulbinam aliàs bulbinem Græci uocant herbam paraceæ foliis rubicundo bulbo hæc tradit mirè utilis esse vulneribus, dūtaxat recentibus. Bulbus quē uomitorium uocāt ab effectu, habet folia nigra cæteris longiora, utilissimus stomacho cibus. Idē in li. 21. Bulborū generi quidā annumerāt, & cyperi radicē, hoc est gladioli, de qua s. dictū est supra. Asphodelus manditur, & semine tosto, & bulbo, sed hoc in cinere tosto, deinde sale, & oleo addito, præterea cū ficis tuso præcipua voluptate, vt vr Hesiodo. Traditur, & ante villarum portas satū, remedio esse contra noxā veneficorū. Radix eius est similis napo, ne ulla numerosior octuaginta simul aceruatis sæpe bulbis. Theoprastus, & Pythagoras caulē eius cū bitalem, & sæpe bicubitalem, foliis porri siluestris uocauerunt antherilcon, radicem autem idest bulbum asphodelon.

De Canabo. *Cap.* XXXVIII.

ISido. vbi supra. Canabum ad similitudinem cannæ uocatum ferunt, uel ab etymologia Græca, qm canabum illi canabim dicunt. Pli li. 19. Vtilissima funibus canabis, seritur a fauoneo. quo densior est eo tenerior. Semen eius qñ maturum est ab æquinoctio autumni defringitur, & sole uel uento vel fumo siccatur. Ipsaque canabis post uindemiam uellitur, ac lucubrationibus decorticata purgatur. Optima est alabandica pcipuè plagarū usibus. Tria sunt eius genera improbatur cortici, proximū autē medullę laudatissimum est e medio, quæ mesa uocatur. Secunda dr melasea quod ad proceritatem attinet. Tertia rosea, quæ agrī sabini arborum altitudinē æquat. Idē in li. 20. Canabis nata est primū ī siluis, folio nigrior, & asperior. Semen eius virorū genituram extinguere dr. Succus ex eo uermiculos auriū, & quicquid intrauerit eiicit, sed cū dolore capitis, tāta uis est ei ut aquæ infusa coagulare eā dicatur. Ideoq; iumentorum aluo succurrit pota in aqua. Radix eius cōtractos articulos emollit in aqua cocta. Itemq; podagras, & similes impetus, ambustis aūt illinit cruda, sed sæpius est mutanda priusquam arescat. Auicenna. Canabis campestris resoluit uentositates, & exiccat fortiter, humorq; eius paucus est, & malus. Ex eius radice decocta fit emplastrum apostematibus calidis in locis duris inquibus chimi viscosi, sedatq; caliditatē, & soluit duriciē. Exiccat sperma, solutione flegma educit. & colerā, visum obtenebrat, stomacho nocet. Succus eius distillat ad dolorē auris opilatiuū, & ad eius humiditatē similiter, & oleū ipsius, folia verò eius eradicant furfures in capite, semen eius calidū est, & siccū in tertio. Idē ex decoctione canabi siluestris fit emplastrum erisipilæ, & apostematibus calidis. Succus eius, & oleū cōferūt auris doloribus, & cū succo foliorū eius lauat caput, confertq; furfuribus. Eius grana difficilis sunt digestionis, & stomacho mala, cunq; plurimū ex corticibus eius sumit, interfecat sperma, Idē, schedegini est semē canabi. Et aliū qdē est hortolanū, aliud cāpestre. Humaym dixit, φ arbor capestri fm cubiti quantitatē in desertis egreditur, & sup folia eius albedo dominatur. Eiusq; fructus piperi, & gramini assumnati assimilatur. Natura est calidū, & siccū in tertio, succus eius constrictionē soluit, ac solutione flegma, & colerā educit. Palladius li. 3. In Februario mense ultimo canabum cōuenit seri terra pingui, stercorata, rigua vel plana, & humida, & altius subacta. In vno pede quadrato sex eiusdem generis ponuntur grana. Idem in libro 4. In mense quoque Martio usque ad æquinoctium uernum benè potest seri canabum secūdū rationem supradictā.

De Canna. *Cap.* XXXIX.

ACtor. Canna etiā de qua inter herbas incultas dictū est supra, inter satiuas ex parte cōputat, φ cānarū plura sunt genera, inter q cāna mellis habetur, unde zuccarū, & candi sumit, pp qd & cannæ zuccarinæ appellantur. Razi in Almam. Cāna mellis temperate calida est, gulā lenit, & urinā puocat, tussi quoque auxiliū pstat. Isaac in dictis particularibus. Canna mellis est quasi musa, q tn magis congruit humidis corporibus q̄ illa, dulcior. n. est q̄ musa, proinde urinā puocat, renes ac uesicā mūdificat, uentrem humectat, pectoris ac pulmonis asperitatem lenit, & humores attenuat, inflationē tn pſertim sumpta post cibū facit. Quæ si assa edatur, utilior fit asperitati pulmonis ac pectoris, aliquantulū tn inflat. Porro si multū de canna mellis pprinetur, deinde aqua calida cū modico sale potetur, uomitum excitat, & stomachum de crossis humoribus mundificat. Iccirco multum ad curandas febrium putredines utilis esse probatur, si superiore modo sumatur. Palladius li. 3. In mense Februario canneta ponenda sunt factis breuissimis scrobibus, & oculis cannarū per singulas scrobes obrutis, qui semipedis spacio inter se distare debebunt. Si calidæ, & sic, prouintiæ studemus, ualles humidas uel irriguas opus est deputare cannetis. Si frigida regio est, locis mediis instituantur, sed succo uillarum irriguo simoque subditis, Inter hæc asparagorum etiam semina spargere possumus, vt iuxta nascantur, quia & asparagi coluntur, & incenduntur hoc more quo cannæ. Sed si sunt antiqua canneta hoc tempore sarrientur.

tieritur rescissis, quæ in radice purganda sunt, idest putridis malè porrectis, & si qua gignendi oculos non habebunt.

De Cappari. *Cap.* XL.

ISido. ubi supra li. 17. Capparis dici vr, eo q̄ habeat in summitatibus rotunda quædam seminum capitella. Plinius ubi supra. Diximus inter peregrinas frutices de capparo, non vtendū transmarino, innocentius est Italicum. Ferunt illos qui quotidie edunt, paralysi non periclitari, nec lienis doloribus. Radix eius vitiligines albas tollit, si tritæ in sole fricentur, in vino potata prodest spleneticis, & in lumborum doloribus atq; paralysi, dentiū dolores sedat tritū ex aceto. Infunditur, & dolori auriū oleo decoctū, vlcera q̄ phagedenas vocant folia, & radix recens cum melle sanant. Sic & strumas discutit radix, vermiculosq; cocta in aqua iocinerisq; maculas medetur, datur & ad tineas in aceto ac melle. Oris etiā exulcerationes in aceto decocta tollit, stomacho tn̄ inutilis esse inter auctores conuenit. Diasco. Capparis schyrosim splenis super oīa medicamina iuuat. Frutex eius spinosa sup terrā sparsa, pūctione plena sicut senrix habens folia cydoniç similia, semen autem sicut oliua. Radices magnas, & multas locis aridis, & maximè in muris nascitur. Semē eius ventrē mollit. Comestū aūt cacostomachū est. Radix & semen cum uino bibita splenē attenuāt, vrinā prouocāt, sanguinē deponūt, schyaticis, & paralyticis bibita mirifice prodest, menstruis impe rat, semen eius coctū cū aceto, & ore retentū, dolorē dentiū mitigat. Radix eius trita, & imposita duritias, & scrofas spargit. Succus eiusdē auri infusus vermes occidit. Isaac. Cappari sunt, & radix & frondes, & fructus eius oēs sunt calidi in secūdo gradu, qd̄ testatur eorū ponticitas acumē, & amaritudo. Ideo inscidūt, & dissoluūt, & mūdificāt stomachū a superfluis humoribus, opilationē splenis ac epatis aperiunt, & duritiā soluunt, urinam & menstrua ꝓuocant. Meliores sunt ẜm medicinā, quàm ẜm ci bū, qm̄ illaudabilis nutrimenti sunt, vtpotè colerici, nigriq; sanguinis generatiui, neruos & stomachi impediūt, & percutiūt assuefacti, unde oportet eos elixos manducari, ablataq; eorum aqua conditos cū oleo, & aceto. Qui si cū carne vel alio comedantur, non absq; coriandro mādūcādi sunt, cuius natura tēperiē magnā eis ꝓstat. Platea. Capparis siue capparus herba est vel frutex ultrā marinis partibus, cuius cortex ꝓcipuè cōuenit vsui medicinę. In principio veris colligitur, & desiccatur, p sex annos in multa efficacia seruatur. Eligendus aūt est cortex, qui cū frangitur nō pulverizatur, & qui aliquantulū subrufus est, & subamarus. flores. n. adhuc tuberosi colligi debent, quia iam dilatati non ualēt. Cū sale, & aceto conditi seruantur, virtutē habent incitādi appetitū, humorē in ore stomachi existentē digerendi, stomachū confortant, infrigidatū calefaciunt. Cibus. n. sunt & medicina, contra vitium splenis, & duritiem capitis valet uinū decoctionis capparis. Succus foliorū eius auribus immissus vermes necat, ualet etiā herba hæc ad iliacam passionem, & arthreticam.

Iterum de Eodem. *Cap.* XLI.

AVicenna. Capparis est frutex habens radicem, & fructum alium, qui est sicut cucumeris, & est acris, & calida, quę posita in musto conseruat illud ab ebulitione sicut synapis. Eiusque radix est amara, & acris. Et quædam species eius est culzumia faciens in ore bothor vsq; ad terminum quo veficetur, & apostemat gingiuam. Quod in ipsa iuuatiuum est, sunt radicis eius cortices. Est autem capparis resolutiua, & aperitiua, & abstersiua. Eiusque radix est incisiua, subtiliatiua, mundificatiua, & aperitiua, in eius cortice sunt amaritudo, & acrimonia, & stipticitas. Nutrimentum fructus eius præcipuè cū sallitur, paruū est, & qd̄ ex ea est humidū magis est nutritiuū, quàm qd̄ siccum est. Radix eius resoluit scrophulas, & duricias, eique admiscet, quod eius uirtutem frangat. Cortices radicis eius ponuntur sup fraudulenta, & sordida vulnera, conferuntq; schyaticæ, & anchæ doloribus. Paralisi quoq; & stupori confert, & membra cōstringit ꝑ stipticitatē, quæ in ipsa est. Similiter etiā confert attritioni la certorū capitibus, & in medio eorū accidenti. Cortices radicis masticati extrahūt e capite humiditatē, & sedant in eo frigidū dolorē, in aurē quoq; distillatur succus eius, pp vermes ipsius, & cū leso dente stringitur cortex radicis eius. Quod sallitū est ex ea confert patientibus alma, ipsaq; magis cōfert spleni ac duriciei eius bibita, & cū ordei farina, & similibus emplastri more superposita. Solutionē humorē crudū crossum educit, & menstrua ꝓuocat. Interficit quoq; serpentes, & in intestinis vermes. Emor roidibus confert, augmētatq; coitū, & qd̄ ex ea sallitū est soluit, cū sumitur ante cibū. Constantinus ubi supra. Cappari sunt in secundo gradu calidi, & sicci, horum radix, & frondes, & poma, & semen intrant medicinā. Magis tn̄ cibo poma, & frondes, radix verò medicinæ pertinet. Oīa tn̄ epar, & splen aperiunt opilatim, sed radix est fortior omniū, unde cōtra duriciā splenis maximè cū aceto bibita conuenit, & crossos ac viscosos humores p vrinam, & egestionem eijcit. Cum melle verò & aqua calida potata arthreticam de crossis humoribus dissoluit. Cathaplasmata quoque cum melle duriciam splenis curat, puluerizata, & cum aceto temperata, morpheā albam mundificat. Succus frondium eius auribus instillatus, vermes i eis natos occidit, cathaplasmatus autem scropham, & apostemata dura soluit.

De Cardamo. *Cap.* XLII.

DIascorides. Cardamus. i. nasturciū uel cresson babylonicus esse dr̄ omnibus vtilior, Semen eius calidissimū, causticæ virtuti participans, & cacostomachū, ventrem turbat, lubricos expellit, splenem attenuat cum aceto, sed abortum facit, & sperma coagulat, & venerem stimulat. similis est synapi, & erucæ, im positū lepras, & zernas emendat, additoq; melle duricias splenis cōpe scit, sordida vulnera succo adhibito purgat. Morsibus venenatis bibitus occurrit, fumigatio eius serpentes fugare facit profluentibus capillis illitus succus occurrit. Carbunculos cum polenta rumpit, & aceto coctum, schyaticis utilissime cū aceto, & polenta impositū subuenit, tumores atque duricias spargit. Resoluit ordiola matura, impositum cum aqua salsa, in dolore cordis in lacte caprino coquitur, & ad bibendū datur. Omnisq; loci dolorem tollit puluere seminis asperso, sed prius vncto mel le loco. Scabiem quoq; sanat cum aceto. Natura cardami causti ca est, & tn̄ vsū uenereū inhibere vr̄, ea fortasse rōne, qua et ruta nimia ui caloris semen cōsumit genitale: fermēto mixtus, & appositus, vermiculos, & carbunculos prouocat, suppurationem dirumpit. Succus eius infusus auribus, dentium dolorē mitigat, semen verò partus necat. Idem cū austero vino bibitus animalia ventris extinguit. pruriginem cum adipe anserino tergit, sorbitionibus mixtū pituitam pectoris soluit, lichenas. i. impetigines, & vlcera capitis illitum, cū melle purgat humores pectoris, dolores pectoris cum lacte caprino coctum mitigat. Aluum ex aqua propinatum purgat. A ieiunis sumptum ex melle tussientibus est salutare. Corpus autem rubere facit, & ideo cephalicis, & ad ea, quæ calefieri opus est, congruit: herba eius hæc oīa facere ualet, sed paulominus efficaciā habet. Cardamus agrestis ubi nascitur, & quā plurimū locis aquosis, frutex eius habet vnius cubiti longitudinē, in foliis plena, quæ cardamo similia sunt, sed maiora: nascitur uerno tempore, maturescit æstate, flores ha bet in omnibus uirgis, multos, minores, & albos, minutum semen, radicem oblongam, tenuem, & odore inscidam. Cardamo similatur, & schyaticis medicatur. Dolorem capitis temporalē compescit, arteticis antiquis subuenit. Quæ tusa, & axungia mixta debet imponi, & postea sine vnctione olei, quādiu faciat ustionem lauari, quod si aliquid causæ ipsius remanserit, iterum radix tusa imponitur, & omnia supradicta facit.

De Carduo, & eiusdem cultura. *Cap.* XLIII.

ISidorus, Carduus est herbæ spinosę genus. Cuius natura mordax est, & subaustera, mollis ac frigidus, & indigestus, unde alopicias curat succus eius. Palladius. In mense Martio carduus seritur, Terram stercoratam, & solutam diligit, quamuis in pingui possit melius prouenire, & hoc illi contra talpas prodest, sed plantatur in solido, ne terra ab inimicis animalibus facilius ꝑforatur. Serendi sunt cardui luna crescente in area iam parata semina spacio semipedis sint discreta. Cauendum est ne semina inuersa ponantur, nam debiles in curuos, & duros creabunt: nō alte imprimenda sunt, sed tribus digitis comprehensa mergātur, donec ad primos articulos terra proueniat, Tunc leniter operiātur, & herbis liberentur assidue, donec plantaria solidentur, & rigentur si æstus interueniat. Si acumina seminum confringas, spinis carebunt. Idem si semina eorum madefeceris per triduū lautino oleo, uel nardo, vel opio, vel balsamo, uel succo rosę, vel masticino, & postea depresseris, eiusdem saporis orientur, cuius vnguenti uim semina combiberunt, singulis sane annis a codice auferendi sunt plantę, ut nec matres fatigentur, & soboles ꝑ alia spacia digeratur, cum aliqua tn̄ radicis parte uellēdi sunt. Quos autem reseruabit ad semina colligēda liberatos omnibus pullulis testa supertegere debebis aut cortice. Nam solent semina sole uel imbribus interire. Contra talpas prodest canes frequenter habere in mediis carduetis. Mustelas habent plerique mansuetas, aliqui foramina eorum rubrica, & succo agrestis cu cumeris impleuerunt. Nonnulli iuxta cubilia talparum plures cauernas aperiunt, ut illę territæ fugiant solis admissum. Plerique laqueos in aditu eorum, setis pendentibus ponunt. Idem in libro 11. In mense Octobri ponuntur & cardui, quos cum po nemus radices eorum summas ferro resecamus ac ferro condimus. Ternum pedum spacio separamus incrementi causa, pedali scrobe depositas binas aut ternas. Cinerem sæpe sub hieme diebus siccis, fimumque miscebis.

De Operatione ipsius in medicina. *Cap.* XLIIII.

PLinius lib. 20. Carduorum satum inter hortensia diximus, quapropter & medicinam ex his non differamus. Siluestrū genera duo sunt. Vnum statim a terra fructicosius, alterū vnicaule

caule, crassius: vtrique folia sunt pauca, spinosa muricatis cacuminibus, sed alter purpureum mittit florẽ inter medios aculeos celeriter canescentem, & cum aura abeuntem, hunc scolimon Græci vocant: hic antequam floreat, contusus, & expressus, & illito succo replet alopicias, eiusque radix ex aqua decocta potatoribus sitim facere dr̃, stomachum corroborat, & vuluis aliquid conferre traditur ad hoc vt mares gignantur. Diasco. Cardui natura mordax est, & subaustera. Ideo succus eius allopicias a capite depellit, stomachum iacentem si non auidius sumatur erigit, & recomponit. Radix eius decocta cupiditatem bibendi cohibet, matrici verò cibus vtilissimus est, & ideo a fœminis appeti solet. Glaucias quoque scribit cardui cibum adiuuare fœminas vt masculos procreent, masticatio quoque cardui odorem oris commendabilem reddit. Cardui aceto ac melle diluti conduntur, & addito radice laseris, & cumino seruantur, huiusmodi arte prouisum est, ne quis omnino dies sine carduis esset. Hipocrates in quadam epistola. Carduus calefacit, & vrinã ꝓuocat.

De Caule, & eius cultura disciplina. Cap. XLV.

ISidorus. Caulis est generaliter herbarum vel olerum medius frutex, qui vulgo tyrsus dicitur, eo quòd a terra sursum conscendat. Ex quo deriuatum est vt specialiter quoddam genus olerum caulis diceretur, quia tyrsus eius plus cæteris omnibus coalescit, idest crescit. Auicenna. Caulis corpus naturaliter est humidis foliis. Siluestris autem est calidior, & siccior, ipse totus est calidus in primo, siccus in secundo. Caulis siquidem alius est domesticus, alius siluestris, alius marinus, & alius caulis aquæ. Siluestris est amarior, & acutior, & remotior a cibo. Est autẽ crossi nutrimenti, incrossans sanguinem, & inflat, & facit corpus dolorosum, maturatiuus est autem ac lenificatiuus, & desiccatiuus propriè quando decoquitur, & ab eo prima aqua effunditur, eiusque nutrimentum est paruum, & humidius nutrimento lentium, & sanguinem facit malum. Cum ergo cum carne pingui, & gallinis decoquitur, parum bonus efficitur. Palladius libr. 3. In mense Februario caules seruntur, qui & toto anno seri possunt. Solum pingue, & satis subactum diligunt, argillam, & glaciem timent, sabulone & arenis non delectantur, nisi perennis vnda succurrat. Omnem statum cœli patitur caulis, frigidum magis. Contra austrum positi citius ferunt, cõtra septentrionem serius, sed hoc & sapore caulis vincit, & robore. Cymis delectatur, & ideo ponendę sunt plantę per bulbinos arearum. Gaudet stercore, & sarculatione. Rarius positus conualescit, celerius coquitur, virore seruatur, si dum est trium vel quatuor foliorum, nitrum tritum cribello desuper spargas, & speciem pruinæ canentis imitetur. Colmella dicit plantarum radices alga marina inuoluendas seruandæ viriditatis causa, fimo simul adhærente. Ponendæ sunt plantę maioris nutrimenti. Qua licèt serius comprehendant, fortiores tamen fiunt. Si hiems est, tepida die, si æstas, cũ sol in vesperam declinat, planta pangenda vastior fiet si terra aperiatur assiduè: semen brasicæ vetustum mutatur in rapam. Actor. Hoc addit Palladius, quia caulis ipse est brasica, de qua sub hoc nomine dictum est supra.

De Virtute caulis in medicina. Cap. XLVI.

AVicẽna. Caulis habet proprietatem in sedatioue dolorum, stipticus est eius cinis, & fortis exiccationis. Siluestris, & marinus ac domesticus, maturant flegmones atque duricias. Idem. Caulis consolidat, & prohibet fraudulẽtis ambulationem, poniturque cum albumine oui super adustionem. Tremori confert, & cum fenugræco embrocatur super podagram, eiusq; decoctio super dolores iuncturarum. Iterum eius decoctio ac semẽ tardant ebrietatem. Confert etiam furfuribus, & fit caputpurgium cum succo eius. Ex eius proprietatibus fit exiccatio linguæ, facitq; somnium, & tenebrat uisum. Cum succo eius aut decoctione ipsius cum oleo sisamino fit gargarismus cõtra ꝑfocationem, & eius comestio clarificat vocem. Est autem malus stomacho. Succus eius cum vino de passis confert spleni, & ictericiæ, prouocat urinam, & menstrua, eiusq; semen vermes interficis cum lupinorum aqua. Cinis radicis lapidem frangit. Caulis marinus declinat ad salsedinem, & amaritudinem, & ideo lenit naturam, soluitq; propriè cũ pingui carne. Eius folia sunt sicut aristologiæ, quæ oriuntur ex vna radice. Succus eius cum vino confert morsibus etiam canis rabiosi. Diascorides. Cauliculi hortiui elixi, & non valde percocti ventrem molliunt. Nam caulis tyrsus si fortius elixetur ventrem abstinet, & maximè si in calido cinere coquatur, cacostomachus ac inscidus est. Qui nascuntur in Aegypto amari sunt, & si commesti fuerint caligines oculorum detergunt. Typicis prosunt crudi commesti, ebrietatem in conuiuio non admittunt. Cima caulis eustomacha est ac diuretica, ventrem mollit. Cum vino bibitus venenatis morsibus occurrit. Cum fenugræci polline artheticis proficit, uulneribus sordidis opitulatur, succus eius caput purgat, naribus additus, cum hyreos polline mixtus menstrua deponit appositus. Eius folia cruda, & cũ polenta cocta in cathaplasmate adhibita ignẽ sacrum compescunt, & leprosis similiter prosunt. Eadem cum sale mixta medentur carbunculis, & fluentibus occurrunt capillis. Cruda cũ aceto cõmesta splenoticos adiuuant, masticata ac eius succo glutinato aliàs glutito vocem purgant, caulis elixatura uentrem mollit, menstrua deponit. Semen Aegyptii cauliculi bibitum lumbricos excludit, antidotis celiacorum miscetur, lentigines tollit, virgulę cauliculorum combustæ, & in cinerem radactæ dolores lateris veteres soluunt cum axungia veteri vel oleo roseo adhibitæ, cauliculus agrestis, q̃ nascitur in locis marinis ac desertis, albidior est ac longior, & amarus, virtus est ei paracoliaca, sordidaque purgat vulnera. Diaphoresin facit. Impositusque papulas mitigat. cauliculus, qui dicitur maritimus a nostro dissimilis est, habens folia longa, & rotunda aristologiæ similia, virgasque robustas, & ruffas vt hædera. Succum habet album, & cum gustaueris amarum, herba ipsa elixa & data soluit uentrem, prouocat urinam, pinguibus carnibus miscetur, & concoquitur.

Adhuc De eodem. Cap. XLVII.

ISaac ubi supra. Caulis siccus est & frigidus in primo gradu, turbidum, & melancolicum generat sanguinem odorem dãtem: caules æstiui vstiorem sanguinem generant, colerę enim vstæ uicini sunt, & mundificatiui, hiemales verò non tantæ acuminis sunt, sed uis eorum ventrem humectat, & urinam prouocat. Horum ius bibitum uentrem soluit, & sine iure commesti eundem constipant, corpus enim eorum siccum est, unde & constipatiuum. Ideoque ut ab eorum nocumento temperetur elixentur, & aqua proiecta in alia coquantur cum pinguissima carne pecudis uel suis. Rasi. Caulis calidus est, & siccus, coleram generat, somnia mala videre facit. Veruntamen guttur ac pectus lenit, uentrem quoque fluere facit, & ebrietatem aufert. Hæc de caule Romano, & Imperiali inueniuntur, sed alij qui frigidiores sunt sperma augmentant. Macer. Caulis Romana Græcorum brasica lingua Dicitur, is quamuis passim nascatur in hortis. Est tamen illius ad multa salutifer vsus. Annis sexcentis ustos medicamine caulis. Romanos Cato testatur scripsisse libellum. Chrysippum dicunt, huius de viribus herbæ, Omnes confirmant caligine lumina tergi. Eius qui viridi vescetur caule frequenter. Auget lac mammis, cibus eius menstrua purgat, Atque iuuat stomachum sumptus ut decoquat escas. Si multum coquitur restringere dicitur aluum. Et semicrudus solet illum soluere sumptus. Assumptus crudus sic vt iungatur aceto. Splen reprimit tumidum, semen depellit abortum. Vncto cum ueteri, coctos benè contere caules. His oleum roseum quãtum res postulat addas. Ardores iuuat hæc confectio febris. Si superaddatur stomacho membroque calenti. Acri non scissum si iungis alumen aceto. Et caules, sic ut corpus redigantur in unum. Cuncta terendo diu maculas his sæpe perunges. His etiã crines poteris retinere fluentes. Dicitur, & testes id curare tumentes. Et uarios morbos, genitalia quæ patiuntur. Et melius si prædictis faba cocta iungatur. Cum fenugræco si iungas hũc, & aceto, Et super arteticos apponas ista dolores, Multum subueniet illis vitiisque podagræ. Non modicum poterit istud cathaplasma uideri. Vncto cum ueteri caules cineres benè triti. Prosunt ad uentris lateris coxęque dolores. Si caulis semini mixto potatur aceto. Pellere sæpe solet animalia noxia uentris. Fit cinis ex siccis caulis radicibus ustis. Subditus hic vuem releuat siccando iacentem. Et solet raucæ multum succurrere uoci. Naribus infusus succus purgat caput eius. Qui prius est caules, vix sentiet ebrietatem.

De Capa, & cultura ipsius. Cap. XLVIII.

ISidorus. Cœpa dicitur, quia non est aliud nisi tantummodo caput. Plinius lib. 19. Cępę genera sunt apud Græcos Sarda, Samothracia, Halsidena, Setania, Schyrta, & Ascalonia. Omnibus autem est odor lachrymosus, & Cyprijs præcipuè, minimè Gnidijs, omnibusq; corpus tutum pinguedinis aliàs pinguetudinis earum cartilagine. E cunctis Setania minima, excepta Tusculana, sed dulcis. Schyrta autem, & Ascalonia condũtur, Schyrtam hieme cum coma sua relinquunt, vere folia sua detrahunt & alia supernascuntur, vnde & hoc exemplo quidam reliquis quoq; generibus detrahi iubẽt, vt ĩ capita potius, quam in semetipsa crescant. Ascaloniarum propria est natura, sicut videlicet dictum est supra. Est & colorum differentia. Samo. n. & Sardibus proueniunt candidissimę. In honore sunt & creticæ, de quibus dubitant Philosophi, vtrum eædem sint quę Ascalonicæ, quibus satis in capita crassescunt depositis caulibus, & semine. Distant tantummodo dulci sapore. Apud nos duo genera. Vnũ genus condimentarium, quod illi getion, nostri pellicana vocant. Seritur mensibus Martio, Aprili, Maio. Alterum genus est capitatum, quod æquè ab æquinoctio autumni vel fauonino. Eius genera sunt austeritatis ordine Aphricana, Gallica, Tusculana, &

lana,& amiternina. Optima verò, quæ rotūdissima. Item acrior est rufa, quàm candida, sicca quàm viridis, cruda quàm cocta, sicca quàm condita. Seritur amiternina frigidis, & humidis locis,& sola alii modo capite, reliqua verò semine, proximaque æstate nullum semen emittunt, sed caput tantum quod marcescit. Anno āt sequenti ratione permutata semē gignitur. Ipsumque caput corrumpitur. Omnibus ergo annis separatim semen cæpe causa seritur, separatim cæpæ causa seminis. Seruantur autem optimè in paleis. Getium penè est sine capite, ceruicis tamen longæ, & ob hoc in fronde totum, sæpiusque resecatur ut porrum. Ideo,& illud serunt, non deponūt. Porro cæpas ter fosso solo iubent seri, extirpatis herbarum radicibus, & in iugere denas libras, saturæ iam intermisceri, quoniam sic proueniat melius. Runcari præterea, & sariri oportet, si non sæpius quater. Semen cæparum nigrescere incipiens, antequam marcescat metunt. Palladius lib. 3. In mense Februario cæpullas conuenit serere, sed constat vere, & autumno seminandas esse. Si semen eius serius in caput crescit, & minus in semine reddit. Si capitulum ipsum ponas, marcescit, & multum semen educit. Terram cæpa desiderat pinguem, vehementer subactam, irriguam, stercoratam. ibi areas faciemus omnibus herbis, & radicepurgatas. Serimus placido, & sereno die, maximè austro vel euro flantibus Si in vento, sic erunt robustę, & saporis humecti. Rarius sunt ponendæ, runcandæ ac sarculandæ sæpius. Si capita volueris his esse maiora, folia omnia debes auferre, & sic succus ad inferiora cogetur. De quibus verò semina colligēda sunt, inuenitur amminiculis, ubi caulem cæperunt excitare. Cum niger color seminis fuerit, præferunt maturitatis indicia. Vellendi sunt tali adhuc semisicci cum semine,& sic in sole siccandi.

De Virtute ipsius in medicina. Cap. XLIX.

Diascorides. Cæpe virtutem habet inscidam. Succus eius naribus immissus optimè purgat, melli mixtus caliginem oculorum detergit. Idem tenues oculorum suffocationes limpidat, synanticis utiliter adhibetur, menstruis imperat, morsibus caninis occurrit, in aceto missa,& trita maculas tollit. Cum sæpo gallinacio dolores aurium, & superfluos sonos compescit. Eadem cruda fricata allopicias emendat. Comesta capiti dolorem commouet, bibita litargicis opitulatur. Cum alcionio fricata capillis crementa præstat. Cum adipe gallinæ trituras pedum ex calciamentis mitigat. Somnum autem cæpas prouocare,& aluum mollire omnium sensu creditum est, Auicenna. Cępe calidum est in secundo gradu,& in ipso est humiditas superflua, acuitas inscisiua, amaritudo & stipticitas. Comestum autem, quod ex eo longius est, acutius est. Rubeum quoque acutius est albo,& siccum humido, crudum assato. Est autem subtiliatiuum,& inscisiuum, & aperit fortiter. In ipso est abstersio,& attractio sanguinis ad exteriora, vnde rubificatiuum est cutis. Et decoctum quidem non multum nutrit, nutrimentum etiam eius, quod decoquitur, est humor crossus. Rubificat autem faciē & aperit orificia emorroidarum,& saliuam multiplicat. Cōfert etiam morsui canis rabiosi superlinitum. Dixerunt etiam, quòd stomacho generat humorem plurimum, frangentem nocumentum venenorum, semen eius delet morpheam cum circa locum fricatur. Cōfert etiam allopicię. Ipsum verò cum melle verrucas eradicat. Aqua eius ualet vlceribus sordidis. Succus eius confert aquæ descendenti in oculum,& abstergit vitium. Item eius aqua cum melle confert præfocationi. Siluestre difficilis est digestionis,& quædam species commouet uomitum. Idem propter suā caliditatem commestum confortat stomachum debilem, & facit appetitum. Quod autem his decoctum est, multi nutrimenti est faciens sitim,& confert ictericiæ. Omnes autem species cæpæ coitum excitant. Aqua eius menstrua prouocat, & lenit naturam. Est autem cæpe ex his, quæ nocent intellectui, quia generat humorem malum. Constanti. in Pantegni. Cæpæ in tertio gradu calidæ sunt,& siccæ, parum quidem humidę. Coitum mouet. & inflant, dolorem in capite faciunt. Itaque oportet ea in aceto condire uel lacte. Plinius li. 20. Cæpæ siluestres non satiuæ olfactu,& de lachrymatione caligini medentur, magis verò sicci inūctione, somnum etiam facere traduntur, & oris vlcera sanare, cum pane manducatæ, & canis morsus virides ex aceto illitæ, aut siccæ cum melle,& vino, ita vt post diem tertium soluantur, sic & trita sanant tostam in cinerem epiphoris, multi imposuere cum farina ordeacea, & genitalium vlceribus, succo & cicatrices oculorū,& albugines, argenias iunxere,& serpentium morsus,& oīa vulnera cū melle. Auricularū vulnera cū lacte mulierū,& in eisdē sonitū aut grauitatē emendant cum adipe anserino aut cū melle stillata. Asclepiadis scholæ dixerunt hęc utilia esse præcordiis, & concoctione stomacho ventrem mollire, emorroidas pellere. ad validū quoq; colorē cibo profici,& si suc cum ieiuni edant quotidie firmitatem valitudinis custodiri, stomacho etiam vtilia esse, atque spiritus cogitationi-

Iterum de eodem. Cap. L.

Hipocrates ubi supra. Cæpe est calida, & virtus eius leptomerica est atque inscida. Inflationem præstat commesta, fastidium tollit, ventrem mollit, sitim prouocat, oris fetorē tollit, caligines oculorum detergit. Radices eorum vtiles sunt, flegma dissoluūt,& inflationem procurāt, folia verò eorum omnibus articulis dolentibus imposita prosunt. Radix si a ieiuno vel post balneum cōmesta fuerit, a nullo veneno potest noceri. Palladius. Cæpa virtutem habet inscisiuam. Oblōgior plus est stiptica, quàm rotunda,& rufa quam alba. Siccę sunt inscisiores q̄ virides,& crudæ plus inscidunt, q̄ coctæ, virtus eius est leptomera. i. penetratiua, inflationes facit commesta, fastidiū tollit, sitim prouocat,& oris fetorem excludit, eustomachā est, emorroidas prohibet. Morsibus caninis occurrit, melle ac sale, & ruta additis dolores aurium, & sonos superfluos compescit, & ad vlcerationem aurium similiter proficit, plus commesta dolorem capitis mouet, fricata cum menta capillos præbet. Macer. De cæpis medici non consentire videntur. Namq; Diascorides inflare caputq; grauare. Atq; sitim cæpas mansas succendere dixit. Fellicis nō esse bonas inquit Galienus. Flegmaticis verò multū putat esse salubres. Non modicū sanas Asclepius asserit illas. Præsertim stomacho, pulcrumq; creare colorem. Affirmat quotiens aliquis capesserit illas. Et dicit quisq; ieiunia soluerit illis Vnaquaque die, q̄ sic iuuat absq; dolore. Affirmant oēs mansas inferre saporem. Et dicunt illas mollire salubriter aluum. Appositæ prohibent morsus curare caninos. Si tritæ cū melle prius fuerint uel aceto. Apponunt alii cum vino melleq; tritas. Transactisque tribus soluunt cathaplasma diebus. Sal rutam cępasq; Diascorides iubet anguinis Morsibus apponi, sic asserit ille iuuari. Feminco lactis commixtus succus earum. Pellit sæpe graues infusus ab aure dolores. Sic succus commixtus aquæ bibitusq; iuuabit. Hos quos subitos facit obtumescere morsus. Naribus attractus harum tantūmodo succus, Humores capitis nocuos deponere cogit. Mansę vel potę tardantia menstrua purgant. Triturasq; pedū solee quas vel caligarū Duricie faciunt, succo sanabis earū. Cū gallinarū pingui si sæpe perungas. Mane sibi dentes qui succo perfricat isto: Dicūt hunc dentis non sentire dolorem. Vlcera compescunt oris cum pane commestæ. Intinguens oleo coctas, qui sumpserit illas. Sedant quos intus dat dissenteria morsus. Contritis cæpis loca denudata capillis, Sępe fricans poteris capitis reparare decorem. Oris fetori prosunt, fastidia tollunt. Hasque iubent emorroidi superaddere tritas. Illarum succus caligine lumina purgat. Admixtus melli maculas quoque mixtus aceto. Emendare solet, si sint hoc sæpe fricati.

De Cerafolio. Cap. LI.

Isaac. Cerafolium vulgo dē quoddam genus apii calidum in tertio gradu, siccum in secundo. Quod potui datum cū melli crate urinam & menstrua prouocat, laterum dolorem renum ac uesicæ placat, ventris solutionem de crossa ventositate mitigat, stomachi uentositatem, & omnium uiscerum dissoluit, & opilationem aperit. Ex herbario, Cerafolium nascitur in locis cultis, facit ad stomachi dolorem cum papauere,& melle,& pulegio inductum. In mense Februario locis frigidis post idus seritur cerafolium, quod agrum desiderat lætum, humidum, stercoratū. Diascorides. Cerafolio vis ignea est,& acerrima, potest cū melle canceratis mederi, lateris dolorem haustum ex vino mitigare. Ex aqua mulsa pituitatem resoluit, ex aceto lumbricos, & tineas perimit, urinam,& menstrua impellit, omnemque tumorem soluit. Macer. Est cerafolio uis acra,& ignea valde. Appositū cancris tritum cum melle medetur. Cum vino bibitum lateris sedare dolorem, Sæpe solet, tritam si necas desuper herbam. Cū mulsa bibitum, pituitæ noxia soluit. Ex oleo coctum frigus depellit inunctum. Si tritum inuncto violenti solueris aceto. Lumbricos tali potu tineasque repelles. Cum vino eiiciet urinas,& mēstrua purgat. Virgini cum cera vetus huic axungia mixta. Non modo peroitdas, uerum quoscumque tumores. Curat uel reprimit, si sæpius superaddas. Intincto ualido si manducetur aceto, Sæpe solet uomitum uentremque tenere solutum. Si trito tegitur pecten succusque bibatur. Vrinæ clauos reserat quoscumque meatus. Illius elixat ira uertigo fugatur. Si caput ac tepida patientis sæpe lauetur. Herbaque temporibus, & fronti aliās cocta ligetur.

De Cumino, & cicrolo. Cap. LII.

Isidorus. Cuminum est herba hortulana uirtutem habens calidam,& desiccatiuam. Plinius libro 19. Inter omnia, quæ fastidio sunt; cyminum siue cuminum amicissimum. Nascitur in summa tellure, uix hærens, & in sublime tendens, in putribus, & calidis locis maximè medio serendum est verè. Alterum genus est siluestre, quod quidam rusticum uocant. Alii thebaicum, in dolore stomachi ualet tritum,& ex aqua potatum. In carpētania nostri orbis maximè laudatur, alioquin Ethyopico Aphricoque

coque palma est. Quidam Aegyptium præferunt. Idem in lib 20. Cuminum siluestre est prætenue quaternis ac quinis foliis veluti serratis, sed vt satiuo magnus est ei vsus in stomachi præcipuè remediis. Pituitas, & inflatioues discutit. Tritum, & cum pane sumptum, vel ex aqua uinoque potatum tormina, & dolores intestinorum, veruntamen omnem bibentibus gignit pallorem. Narium sanguinem sistit inditum pastillis, vel ex aceto recenti. Et oculorum epiphoris per se impositum, tumentibus cũ melle prodest, infantibus imponi in ventre satis est, morbo regio in vino albo ab alienis datur. Diasco. Cuminum nostrum est eustomachum, sed plus ęthyopicum, quod hipocras cuminum basilicum vocat. Secundum est Aegyptium cæterarumque prouintiarum, virtus est illi zerantica feruens inunctualis, & stiptica. In oleo coctum tortionibus, & inflationibus medetur suppositum. Cathaplasmis quoque miscetur orthopnoicis cum pusta necessariò datur. Cum vino venenatis morsibus opitulatur. Aceto mixtum menstrua sistit, sanguinemque narium fluentem sic constringit, potui datum vel inunctum pallores facit. Et quia calidissimum est, vesicæ dolorem placat, & ad calculos iuuat. Cuminum agrestæ multũ nascitur in Calcedonia Hispaniæ, virgã habet duabus palmis longam, in qua folia quatuor aut quinque nascuntur tenuissima, & diuisa sicut guidium. In hac virga sunt quinque vel sex capitella rotunda, & mollia, in quibus semen est, quod si applicueris gustui inscidior nostro est. Nascitur autem in locis humectis. Semen eius bibitum torsiones, & inflationes saluberrime curat aquæ mixtum. Cum aceto verò suggluetientibus opitulatur, venenis occurrit, dolorem stomachi compescit, masticatum, & impositum liuores detergit, addito melle, & vua passa, omnia supra dicta facit. Flos in eo nascitur niger, qui bibitus morsibus venenatis occurrit, stringuiriis ac vesicæ doloribus proficit, & coagulatum sanguinem per vrinas mingere facit. Auicenna. Herba cumini siluestris prouocat coleram in vrina. Succus eius tritus aqua mellis soluit ventrem. Idem succus abstergit visum, & attrahit lachrymas, ponitur etiã in cauterijs ad uulsiones pilorum in oculo, & non nascuntur. Palladius libro 3. In mense Februario cuminum seritur loco benè subacto, & cui lętamen admisceatur. Quodque satum est herbis assiduè purgetur Idem in libro 4. Locis lautioribus melius prouenit, itemque cæteris si humore iuuetur ac stercore. Isaac. Ciceroli sunt frigidiores, & cucumeribus grauiores. Sunt enim frigidi in fine gradus secundi, proinde crossum flegma generant, ac neruositati stomachi plusquam cucumeres nocent. Rursum propter duritiem suam, & frigiditatem crossam, & frigidos humores gignunt. Quod certificat, quia viscositatem in stomacho faciunt, venenosorum tamen humorum corruptioni subueniunt. Omnibus ergo ciceroli plus nocent, medulla tamen eorum generat chimum perfectiorem.

De Coriandro, & eius medicina. *Cap.* LIII.

ISidorus. Coriandrum ex Græco nomine sumptum est, quod illi corion vocant. Cuius semen in dulci vino datum, proniores reddit in venerem. Si supra modum dederis, amentiam nutrit. Canes etiam ex coriãdro interfici traditũ est, Palladius li. 3. A mense Martio usque ad Octobrem totum seritur coriandrũ, amat terram pinguem. Sed & macro solo nascitur, & eius semen, quod vetustius fuerit, melius putatur, humore delectatur, & satum benè cum olere quocumque nascitur. Pli. li. 20. Coriãdrum inter siluestria non inuenitur, præcipuum esse cõstat Aegyptium, ualetque contra serpentium genus unum, quod amphibenam vocant, potum & impositum. Sanat & alia vulnera epinictidas, & pustulas tritum. Sic & omnes tumores atque collectiones cũ melle vel vua passa, pãnos verò tritũ ex aceto, seminis eius genera tria iubẽt in tertianis deuorari, ante accessionẽ vel plura, fronti iubent illiniri. Sunt & qui ante solis ortum ceruicalibus efficaciter putent subiici. Vis magna viridi est ad refrigerandos ardores, vlcera serpentia sanat cũ melle & vua passa. Itẽque testes, ambusta, carbunculos, aures, cum lacte mulieris epyforas oculorum, ventris, & intestinorum fluctiones, semen ex aqua bibitur in coleris cum ruta. Idem cum punici succo, & oleo potum animalia pellit intraneorum. Marcus Varro. Coriandro subtrito, & aceto carnem incorruptã æstate seruari putat. Dyascorides. Coriandri virtus frigida est, tritum & cum polenta ac pane triticeo mixtum ignẽ acrũ extingnit, tumores igneos tollit. Collectiones compescit, cũ faba fresa mixtum scroffis ac pustulis præstat effectum. Constantinus in Pantegni, Coriandrum melius esse inter potiones, quàm inter herbas numerandũ, aliqñ occidit, aliqñ ad præstãdũ somnũ facit herba per se nõ est comendenda, sed cũ aliis coquendis admiscenda. Odoris boni causa masticatum, aufert alii ac cæparum odorem fœtidum.

Iterum De eodem. *Cap.* LIIII.

AVicenna. Coriandrum frigidum est in fine primi, siccum in secundo, In ipso est stipticitas, & stupor confert apostematibus calidis cum cerusa, & aceto. Confert & vertigini factæ cum vapore colerico, & flegmatico, & epylensiæ factæ ex hoc. Nam eius proprietas est vaporem prohibere a capite, & ob hoc ponitur in cibo patientis epylensiam ex vapore stomachi, Multitudo quidem eius humidi, & sicci permiscet sensum, & quod humidum est facit somnum, & prohibet fluxum sanguinis narium. Generat autem tenebrositatem uisus, & succus eius distillatus sedat pulsationem in oculo. Idem verò succus multum bibitus cum infrigidatione, interficit, semen eius torrefactũ constringit. Est aũt coriandrũ tarde digestionis, & confortat stomachũ calidũ siue calefactũ, & qđ ex eo torrefactũ est prohibet vomitũ. Dĩ ꝙ ipsum sedat eructuationẽ acidã post cibum, confert etiã tremori cordis calido potatumq; cum aqua lingue arietis, retinet sputũ sanguinis. Besceguascen est coriandrum putei, & persice est bereguascen, Syriace capillus porcinus, & Arabice est capillus algol. Et est herba nascens in saltibus, & cursibus aquarum coriandro humido similis. Eius tyrsi ad rubedinem, & nigredinem declinant, & est sine stipite, nec florem habet. Dixit Galienus, ꝙ est æqualis, ego autem dico, ꝙ fortasse modicum declinat ad caliditatem, & siccitatem. Est autem resoluiuus subtiliatiuus, & aperitiuus. In ipso est stipticitas prohibens cursum, & qñ miscetur cibo gallorum fortes eos facit ad dimicandum. Cinis eius cum aceto confert alopicie, & etiam tyrie. Ipse cum oleo myrtino prolongat capillos, & casum eorum prohibet. Itẽque scrofulas delet, confert etiam fistulis fraudulentisque vulneribus, eiusque cinis confert furfuribus, confert etiam pulmoni purgando ipsum valde. Et cum uino fluxui superfluitatũ ad stomachum, confert etiam doloris splenis, & ictericie urinam, & menstrua prouocat, lapidem frangit, secundinam extrahit, & fetam mulierẽ purgat, fluxumque sanguinis abscindit. Apud plures uentrem stringit, sed iuxta filium mesangi soluit, idem cum vino confert morsui serpentis, & rabiosi canis, cæterisque venenosis. Platearius. Coriandrum est calidum, & siccum in secundo gradu. Huius semen in receptionibus ponitur, quod ex qualitatibus, & aliquantula aromaticitate virtutem habet confortandi. Ad digestionem autem confortandam, & dolorem stomachi ex ventositate datur semen eius in cibis, & vinnm decoctionis eius puluis seminis super carnes aspersus eas reddit saporatas. Isaac ubi supra. Coriandrum diuersæ virtutis est, varietas sui saporis hoc testatur, habet enim amaritudinem, & ponticitatem hoc enim secundum cibum durius est, digestionique inobediens. Quod si misceatur cum aceto, & mali granati acetosique succo temperiem sumit, vnde calorem extinguit, succus eius mixtus cum cerusa aceto lithargyrio, & oleo fit contra apostemata calida, & colericas pustulas, mixtus autem cum mica panis, & farina lentis, ualet contra erisipilam de crossis humoribus.

De Croco, & eius medicina, & disciplina. *Cap.* LV.

ISidorus Crocus dicitur a loco in quo plus, & melius prouenit, scilicet a Coricio Liciæ opido. Optimum autẽ est, qđ fuerit recens, odoris boni, albedine parua, porrectæ longitudinis, integrum, & neque in fragmenta comminutum, inspiratione bona, & cum carpitur manus nficiens, & leniter acris. Quod autem huiusmodi non fuerit aut vetustum, aut infusum agnoscitur. Adulteratur autem adusto crocomagmate augendi quoque ponderis causa spuma argenti contrita adijcitur, & proditur si puluerulentum reperitur, atque decoctum si a proprio odore fuerit lapsum. Solinus, dat crocum plurimum circa corilum Cilicia, sed & Syrena dat atque Licia, hoc autem præcipuũ est spiratque fragrantius, & est colore plus aureo, succoque proficit ad medelam citius. Dyascorides, crocus medicinæ vsui est vtilis, sed melior est coricius cæteris, qui fuerit recens, & boni odoris, colore rutilus, modice subalbus, & oblongus non fragilis, sed plenus. Cuius tactu inficitur manus, & qui non habet secũ odorem inscidum. Qui hæc signa non habet uetus aut infusus est, secundus est ex Olimpo monte, & Lioca, & ex Cẽterino, qui defertur ex lacu Siciliæ, sed omnes hi præter coricium lasse virtutis sunt, quamuis succo abũdent, qui maximè infectioni necessarius est. inuenitur autem crocus in Italia, qui facit ad omnia medicamina. Coricius adulteratur admixto crocomagmate vel eius decoctione vel argenti spuma vel molibdena, ponderis causa, sed proditur si puluerulentum reperiatur ex decoctione admixtũ inuenitur ponderosum atq; ab odore proprio delapsum. Platearius vbi supra. Croci sunt due species Hortẽsis, qua in hortis nascitur, & Orientalis, quæ in Oriente. Iste in medicinis nõ vomicis ponitur, & cum flores producit. In medio florum tres vel quatuor flores parui nascuntur. Eligendi sunt subruffi uel omnino ruffi, qui autem citrinitatis aliquid habent abiiciendi, in saculo stricto de corio seruãtur, per quinq; annos seruari possunt, virtutem habent confortatiuam ex qualitatibus suis, & ex aromaticitate. Palladius lib. 4. In mense Februario croci serendi sunt bulbi, & subtiliter si fuerint arte fodiẽdi. Plinius li. 21. Notabilis

bilis est croci scyllæque natura. Quòd cum omnes herbæ folium primum emittant, moxq; in caulem rotundentur, in his caulis prior, quàm foliū intelligitur, & in croco quidem flos caule impellitur, in scylla verò caulis exit, deinde flos ex eo emergit. Eademque ter floret vt diximus, tria tempora sationum ostendēs.

De Operatione ipsius in medicina. Cap. LVI.

PLatearius. Croci flores parui, vt dictum est virtutem habent confortatiuam ex qualitatibus suis, & ex aromaticitate, vnde contra debilitatem stomachi, & syncopim valet. Contra ruborem oculorum ex sanguine, & macula, fit puluis de croco Orientali non siccato, & conficitur cum vitello oui, & bombix intinctus oculis superponitur. Contra iliacam passionem facta decoctione eius mediocriter in oleo locis dolentibus cathaplasmatur. Isaac in dictis lib. 3. Crocus est calidus, & siccus in primo gradu, stomachum confortat, epatis constipationem aperit. Anhelituosos iuuat, & membra debilia confortat. Dyascorides. Croco virtus est digestibilis, & malactica, & stiptica, & refrigeratoria, qui cum dulcore bibitus digestionem præstat, oculorum reuma compescit inunctus, mixtus lacti mulieris vtiliter miscetur intraneorum potionibus, & cathaplasmatibus. Matrici, & ano vtilis est, ventrem stimulat, tumorem sedat, ignem acrum cum aqua superunctus, & illitus lenit, dolorem aurium mitigat. Aliqui dicunt eum bibitum esse venenosum: vt autem facilius teratur in sole siccatur, & addito uino teritur, at si sol pro tempore desitrin testa calefit. Radix eius cum passa potui sumpta urinam mouet. Est enim virtutis vnctualis ac redarguentis. Quapropter lachryma fluentibus oculis vel auribus, vel similibus fluoribus cum lacte conuenit. Miscetur & collirijs, & auricularibus medicaminibus vel in ore similibus causis, vexationem quoque violentiæ quam Græci caprilem vocant prohibet, gustu linguam submordet. Saliuam diu multumque inficit, ac desiccat mediocriter. Ideoque ad digerendum aliquem consensum habet. Modice quoque stipticum mitigat omnem dolorem collirijs vel antidotis mixtum, adulteratur autem, & oleo rosaceo. Plinius ubi supra. Crocus cum melle non soluitur, nulloque dulci, facillime autem vino uel aqua utilissimus in medicina seruatur pixide cornea, inflationes discutit, omnes quidem, sed oculorum maximè ex ouo illitus, vuluarum strangulatus, stomachi exulcerationes, ac pectoris ac renum, iocinerum, pulmonum ac vesicarum. Earum inflammationi peculiariter vtile est vehementer. Itemque tussi ac pleuresi, pruritus tollit, vrinam cit. Qui crocum prius biberint crapulam non sentiunt, & ebrietati resistūt. Coronæ quoque ex eo mulcent ebrietatem. Somnum facit. Caput leniter mouet, ventrem stimulat, flos eius igni sacro illinitur cum creta cimolea. Collinio vni nomen dedit. Ex eo quoque expresso vnguento crocino, quod appellatur crocomigma, vrinas magis calefacit, quàm crocum, & est vtile contra suffusiones oculorum. Illud optimum est, quod gustatum saliuam inficit ac dentes: in Plinio hoc, quod sequitur de iri scribitur. Et continuatur ibi sic iris russa, &c. sed hic habetur, in his russa melior est, quàm candida, infantibus dentientibus salutare est illum eis circumligari, præcipuum & tussientibus, tinearum initio laborantibus instillari. Cæteri eius effectus non multum a melle differunt.

Adhuc de eodem. Cap. LVII.

AVicenna. Crocus calidus est, & siccus, stipticus, resolutiuus, maturatiuus, & propter illud, quod in eo de stipticitate est glutinatiuus est, & aperitiuus, nusquam alterat humorem, sed semper conseruat eum secundum æqualitatem & rectificat putrefactum, & confortat viscera, melior est autem recens boni coloris, subtilis odoris, super cuius pilos est paulum albedinis, non plurimum crossus, sanus, qui non velociter tingit, neq; inuiscat, nec frangitur, potus eius colorem bonū efficit, ipse quoque apostemata resoluit, & linitur ex eo erisipila. Capiti verò nocet, & cum uino bibitum inebriat, ita vt adroona producat, s. vt rideat homo sine causa, facit etiā somnum, dum sensū obtenebrat, item abstergit visum, & prohibet fluxum ad ipsum, & valet ad pannum. Confortat cor, & instrumenta anhelitus, facitque anhelitum facilem, ipsum odorat habens pleuresim, patiens brisen ut dormiat, facit autem nauseam, & deicit appetitū, pp hoc oppositus est acetositati, quæ est in stomacho, qua est appetitus, sed confortat stomachum pp qđ est in eo de caliditate, & stipticitate, & secundum quosdam vtilis est spleni. Excitat aūt coitum, & urinam prouocat, & matrici confert. Dixerunt etiam quidam, q̄ ipsi dederunt in potu ad prolixum partum, & statim factus est partus. Dī quoque q̄ tres aurei de ipso quasi ueneno interficiunt lænificando vel letificando. Idem. Crocus hortulanus mundificat pannū, & morpheā, ponitur aūt cum aceto super impetiginem. Idem. Croconia est fæx olei de croco, melior est in medicina illa, quæ boni est odoris, ponderosa, & nigra, in qua non sunt ligna. Et cū soluitur, tingit aquā croci colore, cumque masticatur, tingit dentes, tinctura vehementi remanente. Est aūt calefactiua, & maturatiua, virtus eius est oculi abstersiua, & vrinæ prouocatiua. Isaac in dictis li. 4. Crocus est calidus, & siccus in primo gradu. Stomachum confortat, epatis constipationem aperit, anhelituosos iuuat, & membra debilia confortat.

De Cucumere, & eius disciplina. Cap. LVIII.

ISidorus. Cucumeres dicuntur eo q̄ interdum amari sunt. Qui dulces nasci perhibentur, si lacte mellito eorum semen infundatur: cucumeris natura frigida est, stomacho incōmoda. Plinius lib. 19. Græci genera tria fecere cucumerum videlicet Laconicū, Sitalicū & Boeticū. Ex his tūi Laconicū, aqua gaudere dicunt. Sunt qui herba, quæ vocatur culix nomine, trita semē eorū maceratū seri iubeant, vt sine semine nascantur. Particulatim cucumis floret. Ipse sibi superflorescens, & sicciores locos patitur lanugine candida obductus, magisq; dum crescit. Idem in li. 20. Cucumini siluestrem multo intra magnitudinem satiui diximus esse. Ex eo fit medicamentum succo expresso e semine, qđ vocatur elaterium. de quo. s. dicetur inferius. Cucumim qui magnificant, nasci præcipuum in Arabia, mox Cyrenis, Alii in Archadia tradunt elytropio similem, cuius inter ramos, & folia puenire nucis iuglandis magnitudine semen. Esse autem ad spēm scorpionis cauda reflexa, sed candida. Aliqui etiam ab eo vocāt cucumim scorpionem, contra scorpionū ictus efficacissimum. Palladius li. 4. In mense Martio cucumeres seminantur rare, sulcis altitudine sesquipedali, latitudine dedum tricum, inter sulcos octo pedum spaciū crudū relinquis, non possunt vagari herbis iuuantur, ideo sarculatione, & runcatione non indigent. Semina si ouillo lacte, & mulsa maceres dulces nascentur, & candidi longi ac teneri sunt, si aquam in patenti vasculo sub eis ponas duabus palmis inferiorē, ad aquā festinādo tales efficientur. Sine semine nascentur si prius eorum semina oleo sabino perunguntur, & herba ea, quæ culex dī, trita confricetur. Aliqui florē cucumeris cū nuciculæ suæ capite cannæ inserunt, cui prius oēs nodos perforauerint, ibi cucumeris nascitur in nimiā longitudinem tensus. Oleum sic metuit, ut si iuxta posueris, uelut humus plicetur. Quotiens tonat, uelut timore conuertitur. Si eius florem sicut in uite sua est, in forma fictili clauseris ac ligaueris, qualem vultum forma uel hoīs uel animalis habuerit talē cucumeris figura præstabit, hæc omnia Gargilius Martialis asseruit. Columella sic dicit. Loco aprico, & stercoroso si rubus habeamus aut ferulas post autumni æquinoctium, his mixta terram excisis, & excauatis ligneo stilo inter medullas lætamen immittamus, & cucumeris semē addamus, hinc nasci fructus, qui possunt, & inter frigora non negari.

De virtute cucumeris in medicina. Cap. LIX.

AVicenna. Cucumer frigidus est, & humidus ad secundum. Melior, & subtilior est maturus, sedat caliditatem, & coleram. Sed eius chymus malus est, excitans putrefactionem, & febres prauas. Habentes syncopim calidam ipsum odorant, & reuiuiscunt. Idem sedat sitim & stomacho bonus est, raro tamen benè digeritur. In ipso quoque sunt prouocatio, & lenificatio, & confert doloribus intestinorū ac vesicæ conueniens est. Radix eius in hidromelle bibita, vomere facit humorem subtilem, folia eius conferunt fere flegmatico, & morsui canis rabiosi. Idē. Cucumer asininus est ille cuius succus ad medicinas utilis est. Emigraneam crossam resoluit, nares purgat, & aurium dolores in eas stillatus. Idem. Bule est cucumer Indus similis cappari, & est amarus, similis zinziberi. Calidus ac siccus in secundo, apud quosdam in tertio. Stipticus est, uiscera confortat duriciei neruorum, & humiditati, & ægritudinibus eorum frigidis ut paralisi ac torturæ confert. Accendit ignem stomachi, & confert uomitui. Constringit uentrem, & siccat uentositatem. Isaac. Cucumeres frigidi sunt, & humidi in secundo gradu. Crossi sunt ad digerendum duri, & tardeq; stomacho descendunt. Sed & cibum illic inuentum, sui frigiditate crudum seruant, nec a stomacho descendere dimittūt. Vnde Hipocras. Cucumeres crossi sunt, & difficiles ad dissoluendum, & magis quam melones urinā prouocant, sed nec uentrem humectant. Dyascorides. Cucumeris natura frigida est, ventrem soluit, stomacho accommodatur quibus animus deficit succurrit, valet & vesicæ laboranti, & dissenteriæ. Constantinus in Pantegni. Cucumeres, & citroli frigidi, & humidi sunt, calorem & sitim extinguunt, & urinam prouocant. Sed citroli frigidiores aliquantulum stiptici. Si autem hos comedant multam coleram habentes sitiunt, quia conuertibiles sunt. Plinius ubi supra. Cucumeris siluestris radix ex aceto cocta podagris illinitur, succoque dentium dolori medetur. Arida cum resina impetiginem, & scabiem sanat, & cicatricibus colorem reddit, foliorum succus auribus surdis cum aceto instillatur. Cucumeris, quod dicitur scorpinum, & semine, & eleatrio contra scorpionū ictus est efficacissimum, ad purgandum quoque aluos, & uterum. Modus est portione uirium a dimidio obolo ad solidum. Copiosius autem necat, sic & contra

pternasim

pteriasim bibitur & hidropicis illinitur. Anginas, & arterias, & cum melle, & oleo veteri sanat, multi hūc esse arbitrantur, qui apud nos anguinus, ab alijs erraticus vocatur. Idē podagris, & articularibus morbis illiniunt decoctū in aceto præsentaneo remedio. Lumborū quoq; dolori valet semine sole siccato, deinde trito, & in aqua dato, sanat & humores subitos illitū cum lacte mulierū purgat eas elaterium, sed grauidis abortū facit. Suspiriosis prodest, morbo vero regio in nares cōiectū, lentigines, & maculas e facie tollit in sole illitum, multi eadem oīa satiuis attribuunt, magnū ēt in eis momentum. Nam & eorum semen cū cumino tritū tussiētibus auxiliat' in vino potū. Sed freneticis in lacte mulieris & dissentericis. Prodest ēt cū cumino expuētibus purulēta. Iocinerisq; vitijs in aqua mulsa, vrinam mouet ex vino dulci. Et ī renū dolore simul cū cumino clysteribus īfundit'.

De Cucurbita. Cap. LX.

Isido. Cucurbita calida est, & humida, ventrem mollit, & in cibo. Pli. lib. 12. In insula Persica sunt arbores lanigeræ, ferunt ēt cucurbitas cotonei mali magnitudine, quæ maturitate ruptæ lanuginis pilas ostendunt, ex quibus vestes prætiosæ lintheo faciunt. Idem libro decimonono. Cucurbitis est natura cucumeri similis duntaxat in nascendo. Aequè hiemem oderunt, amant rigua, & fimum. Seruntur ambo semine in terra sesquipedali fossura inter Aequinoctium vernum, & solsticium, parilibus tn̄ aptissimè. Aliqui malunt ex Kalēdis Martij cucurbitas, & nonis cucumeres, & per quinquatros serere, simili modo reptantibus flagellis per artesum aspera in tectum vsq; scandunt, natura sublimitatis auida, viresq; sine adminiculo scādi nō finit. Pernix velocitas, vmbra leui operiens cameras, ac per glorias, duo sunt eius genera, camerarium, & plebeum, quòd humi creditur, in priore mire tenui pediculo libratur pondus immobile, cucurbitarum numerosior est vsus & caulis in cibo primus. Nuper in vsum balneatū venerunt vrceorum vice, iā pridē vero ēt cadorum ad vina condenda, cortex viridi tener deraditur nihilominus cibis. Semina quæ proxima collo fuerunt, pariūt proceras itemq; ab imis. sed non supradictis comparandas, quæ in medio rotundas, quæ autem in lateribus breuiores crassas, in vmbra siccantur, & cum serere libet, in aqua macerantur, cibis quoq; longiores ac tenuiores, eo & gratiores, & ob id salubriores. Quæ pēdendo crescunt minimum seminis tales gerunt, duritia eius in cibo gratiam terminante easque semini seruantur, ante hiemem non præscidunt, postea fumo siccantur: inuenta est rō qua cibis quoq; seruarētur, eodēq; modo cucumis vsq; ad alios penè prouentus & id quidē iniuria fit scrobe opaco, arena subtracto fenoque opertos sicco, ac deinde terra, virides seruari tradunt. Sūt & siluestres in vtroq; genere & oībus hortēsibus ferè. Palladius lib. 4. In mēse Martio cucurbita serēda est amat solū pingue, humidum, stercoratū, solutum: hoc in cucurbitis insigne est, ꝙ longas pariunt & elegantes semina, q̄ carū ceruice nascuntur. Quæ in ventre fuerāt, cucurbitas faciūt crassiores, quæ in fundo latas si inuersis cacuminibus obruantur, vbi adolescere cęperint adminiculis adiuuētur. Quę seruantur ad semina vsq; ad hiemē in suauitate depēdeant, deinde sublatæ in sole siccentur, aut fumo fumentur, aliter semina putrefacta depereunt.

De operatione ipsius in medicina. Cap. LXI.

Avicēna. Cucurbita frigida est & humida in secundo. Elixata nutrit aliquantulum, & est velocis descensionis si non ante digestionem corrumpatur, nec ex ea generetur humor malus. Alioquin tardæ consistentiæ est, sicut cæteri fructus, & humor ex ea generatus, insipidus, nisi dominetur ei aliud sibi cōmixtum vt citonia, vel aquæ granati. De proprietate quidem eius est quod ex ea nutrimētum est omogenium ei quod sibi associatur. Nam si comeditur cum synapi. generatur ex eo humor acris & malus, si cum sale: humor salsus, si cū stipticis humor stipticus. Est autem omnino nocitiua melancolicis, & flegmaticis, bona vero colericis. Succus eius dolorem auris calidum sedat, & propriè cum oleo rosato confert apostematibus cerebri, & dolori gutturis, tussi quoq; ac dolori pectoris ex caliditate factis & colericis febribus. Nocet autem vehementer intestinis, & propriè colon, & generat ęgritudinem stomachi præcipuè puerorum adolescētiū. Nec est medicamē nocumenti stomachi, nisi vomitus. Huius decoctio superfluitates calidas a stomacho remouet, & similiter vinū in eius vacuitatē effusum, deinde administratum. Ex eius quoq; succo fit caputpurgiū ad dolorē dentium, & abscindit sitim. Romana cucurbita nō ponitur in medicinis, nec aliquid imprimit infrigidationis aut calefactionis, sed pp calefactionem administratur. Diascori. Cucurbita trita, & cathaplasmata, nebulas corporis amputat, cruda excauata, & vino impleta si vna die ac nocte manserit & postea bibatur, similiter vētrem mollit. Succus rasuræ eius dolores aurium mitigat cū oleo roseo mixtus. Idē in crebro imponitur estuationes infantium mitigat, tumoribus oculorum opitulatur, apostematicis & podagricis maximum præsidium est. Idem succus in ore diutius tentus dolorem dentium lenit. Rosaceo quoque mixtus, & vnctioni corpori adhibitus, ardorem febrium restinguit. Cinis corticis eius aridæ, potest efficaciter cōbusta sanare. Idē in cibo sumpta stomachū relaxat, & bibēdi desideria non excitat. Isaac. Cucurbita frigida est & humida in secundo gradu, flegmaticū chymum generat, vnde flegmaticis contraria est & nociua, nisi elixata ex aqua expressa cum synapi & pipere apio & mēta præparetur, vt ex eorum caliditate condimentorū temperetur, calidū generat chymū hoc, si pasta operiatur & assetur, & succus in pasta inuentus potui detur, calorem febris mitigat ac sitim extinguit. Corticis eius succus cū oleo roseo mixtus dolorē capitis ortū ex calida cōplexiōe amputat. Rursus si ex eodē succo ī aure calidū apostema hn̄te distillet', mirè dolorē placat, & apostemati repugnat, sed tn̄ colericę passioni nocet, pp suę libertatis īdulgētiā.

Iterum de eodem. Cap. LXII.

Platearius. Cucurbitæ & citroli sunt frigidæ & humidæ cōplexionis & temperatæ in qualitatibus suis. Cucurbitæ semina artificiosè terræ iniecta in tpe veris herbā procreant, quæ fructus producit cibis ac medicinis cōpetentes, semina ipsa diuretica sunt pp subtilem substantiā, & præcipuè medicinis cōpetunt. Contra opilationem epatis renum ac vesicæ, & contra apostemata pectorum semina bene inundata, a corticibus cōcernuntur, & in aqua ordei aliquantulum coquuntur, vel abluūtur aqua colata, vel syrupus ex ea factus patienti datur. In acutissimis etiam febribus similiter fit Ipsa autem cucurbita cum carnibus cocta, maximè colericis sanis in æstate confert. Acutissimè etiam febricitantibus elixæ cucurbitæ sine condimento, vel assatæ cum agresta datæ, & cibus sunt & medicina. Contra calefactionem epatis rasura cucurbitæ & succo expresso additoq; aceto, vel agresta panis intinctus supponitur. Razi vbi supra. Cucurbita stomacho mala est, appetitum destruit, sitim sedat, & epatis & stomachi dolorem, & ardorem extinguit. Constantinus vbi supra. Cucurbita conuenit febricitantibus, ac sitientibus, & ex calore tussientibus. Plinius lib. 20. Cucurbita siluestris quoque inuenitur somphos a Græcis appellata inanis, vnde & nomen maior digitali crassitudine nō nascens nisi in saxosis. Huius cōmanducatæ succus admodum stomacho prodest. Alia colocinthis vocatur. Ipsa quidem plena, sed minor, quàm satiua vtilior pallida quasi eius medicinæ sunt herbacea arefacta per se inanit aluum. Infusa quoque clysteribus medetur vitiis intestinorū omnium & renum, atque lumborum & paralisi, eiecto semine aqua mulsa, in qua decoquitur ad dimidias, tussienti infunditur obulis quatuor ℥. Prodest etiam stomacho, farinæ aridæ pilulis cum decocto melle sumptis in morbo regio semina eius insumuntur, & protinus aqua mulsa. Carnes eius cum absinthio & sale dētium dolorem tollunt, succus verò cum aceto calefactus dentes mobiles sistit. Semina adalligata, febres sanare dicuntur, quę a Græcis periodicæ vocantur: satiuæ quoque succus tepefactus medetur auribus, caro eius interior sine semine valet pedum clauis, & suppurationibus, quæ apostemata vocantur a Græcis. Decoctæ autem vniuersæ succus dentium stabilit motus, dolores inhibet. Vinumque cum ea feruefactum, oculorum etiam impetus. Ramentis corticis recentes podagras refrigerat. Aridę cinis impositus mirè combusta sanat. Chrysippus medicus damnabat eas in cibis, sed omni consensu stomacho vtilissimæ iudicantur, & intraneorum ac vesicarum exulcerationibus.

De Culcasia, siue colocasia. Cap. LXIII.

Avicēna. Culcasia est planta in primo calida & sicca. In ipsa est salsedo cū stipticitate, eiusq; partes non sunt similes, & est cū pauca inflatione, solutione aquā citrinā educit, & propriè semen, ac succus eius vrinā prouocat, sperma generat, coleram & aquositatē expellit. Isaac vbi supra. Culcasia est radix plurimum in partibus Aegypti nascēns, aliquantulū ponticitatis cū acumine habens, vnde monstratur esse calida & sicca. Quę si elixetur, acumen penitus amittit, & viscositas quā prius latenter habuerat, in epate fiat, ideoq; crossi ac duri nutrimenti est generatiua, sed cum sui ponticitate stomachum confortat, & ventrem constipat. Præterea si moderatè comedatur, bonum nutrimentum generat. Dissenteriæ valet cum viscositate, ac ponticitate quam habet. Plinius lib. 21. In Aegypto nobilissima colocasia quam cyamon vocant: hanc metunt e Nilo caule, cum coctus est, arenoso in mandendo. Tyrso autem qui inter folia emicat, est spectabilis, folijs etiam lautissimis. Adeo quòd Nili sui dotibus gaudent, vt implexis colocasiæ folijs in variam speciem vasorū potare gratissimum habeant. Seritur iam hæc in Italia, & in Aegypto. Palladius lib. 3. In mense Februario colocasij ponuntur bulbi, amant humidum locum, pinguem, maximè riguum. Inter fontes lætantur & riuos, nec de soli qualitate curant, si perpetuo foueantur humore, frondere propè semper possunt, si tanquam tuteta tegumentis defendatur a frigore.

De

De Cunila. Cap. LXIIII.

PLin.lib.20.Cunile præter satiuam plura sunt genera in medicina.Illa quæ appellatur bubula,semen habet pulegij ad vulnera vtile commãducatum impositumque, vt quinto post soluatur die.Contra serpentes in vino bibitur,& tritum plagæ imponitur,vulnera quoque ab alijs facta perfricantur. Et iterum testudines cum serpentibus pugnaturæ hac se muniunt. Quidã in hũc vsum panaceam vocant.Sedat & tumores, & mala virilium. sicca, vel folijs tritis in omni vsu mirè congruens ex vino. Est alia cunila quæ gallinacia vocatur a nostris,a Græcis origanum heracleoticum.Oculis prodest trita addito sale. Tussim etiam emendat,& iocinerum vitia,laterumque dolores cum farina,& oleo,& aceto in sorbitionem temperata præcipuè vero serpentium morsus.Tertium genus est eius quæ a Græcis mascula & a nostris appellatur cunilago,odoris fędi, radicis lignosæ, folio aspero,vires eius vehementissimas in omnibus his generibus earum tradunt, manipulo quoque eius adiecto, omnes etiam a toto domo blactas ad eam conuenire, & priuatim aduersus scorpiones ex posca tollere.Tribus quoque folijs ex oleo homine peruncto fugari serpentes.Econtrario quæ mollis vocatur, pilosioribus ramis, & aculeatis, trita mellis odorem habet,tactu eius cohærentibus digitis. Altera thuris scilicet odorem habens,illa quę libanotides vocatur,et vtraque contra serpentes ex vino,vel aceto medetur, pulices etiã necant contritę cum aqua sparsæ.Satiua quoque suos habet vsus. Nam succus eius cum melle rosaceo iuuat auriculas. Ipsaque bibitur ad ictus. Est ex ea montana serpillo similis efficax contra serpentes,vrinam mouet,purgat & a partu mulieres, prodest luxatis.Contra vesparum ictus,& similes ex ordeacea farina,& posca vtilissima est. Libanotidis alia genera dicentur suis locis. Palladius lib.3.In Februario mense, cunila seritur, & eo more quo allium,vel cępula colitur.

De Endiuia. Cap. LXV.

AVicenna. Endiuiarum alia est hortulana, & alia siluestris. Et quædam habet lata folia: quædam stricta, ambæ vincũt lactucam in aperiendo, & in præstando iuuamentum opilationi epatis,quamuis ab ea minorentur extinguendo, & confortando. Ex his magis iuuatiua est epati,quæ est amarior. Est autem endiuia frigida in primo, & siccæ quidem siccitas in primo humidæ vero humiditas in fine secundi.Hortulana frigidior est,& humidior,quàm siluestris. Endiuia aperit opilationes viscerum ac venarum,confert obtalmiæ calidæ, sedat nauseam, & excitationem colere.Confortat stomachum, & est de melioribus medicinis stomacho,cuius complexio calida est. Siluestris quoq; melior est stomacho quàm hortulana.Idem quartanæ confert, & febribus frigidis,cum radice sua ponitur emplastrum supra puncturam scorpionis,& vespę,ac vermiculorum venenosorum. Cum aceto comesta stringit ventrem,& propriè siluestris. Cuius & lac abstergit albuginem oculi Idem, ex ea fit emplastrum podagræ, & ex eadem cum farina ordei tremori cordis,& confortat cor.Ex ea quoque fit gargarismus,& confert apostematibus gutturis. Constantinus,vbi supra.Endiuia,vel scauola de amaritudine, & ponticitate composita,& sicca est in secundo gradu. Stomachum confortat, opilationem aperit.Succus eius coctus, & despumatus cũ oxizuccario bibitus, humores expellit putridos, & diuturnas febres curat. Cathaplasmate inde facto, calor epatis, & stomachi mitigatur. Cum pollina ordei, & oleo roseo mixtus apostemata calida maximè si ĩ oculis fuerint sanat,arteticos de calore mitigat. Isaac, vbi supra. Endiuia domestica,& siluestris est, quarum domestica, & diuersæ virtutis est, habet enim amaritudinem,ponticitatem, & insipiditatem.Quæ iterum in duas diuiditur partes. Est enim hiemalis,& æstiualis. Hiemalis est insipida propter amaritudinis & ponticitatis paucitatem, & etiam insipiditas est propter tẽporis frigiditatem,frigida quidem est in fine secundi gradus. Quidam autem illam dicunt esse humidam,quod sensu nõ patet: quia siccitas eius palam est propter amaritudinem sui atque ponticitatẽ. Secundum medicinam est vtilis: quia cathaplasmata super stomachum mirè confortat eum, valetq; colericis,& cordiacis.Aestiuę autem est amaritudo maior,sed frigiditas minor. Est enim frigida in gradu primo, sicca in secundi medio,proinde sanguinem gñat peiorẽ. Vnde Galienus,Lactuca siue endiuia quæ maioris est amaritudinis, ipsa deteriorẽ sanguinẽ facit.Aestiua tñ ẽm medicinã est mediocris,q̃ plus est aperitiua,maximè constipationis epatis,q̃ si elixa detur cum obsomagaro, & oleo minus erit nocibilis. Si vero cum aceto stomachum confortat, & ventrem constipat. Succus ẽt coctus ac despumatus cum oxizuccaro bibitus constipationẽ aperit,humores putrefactos mũdificat, & diu febricitantib. conueniens fit. Siluestris q̃ frigida est in initio primi gradus, & sicca in fine eiusdem,hẽt stipticitatem stomachum confortantem. Quæ si manducet̃,aut succus eius potet̃,morsui scorpionis ꝓdest, & cathaplasmata similiter operat̃.Radix eius si potat̃,contra venenũ auxiliat̃. Cũ myrra vero mixta & immissa ꝓuocat menstrua.

De Enula. Cap. LXVI.

ISid.Enula herba est quam rustici alnam vocant radice aromatica,odoris summi cum leui acrimonia.Diascorides. Ellenium multi simplicum vocant.Alij vero batum,& frontum. Latini autem enulam appellant,habet folia flomo similia, angusta,& mollia, & oblonga,non in altum crescentia, sed super terram latam distensa.Radix ei est ingens, & odorabilis, russa & inscida,gustu non suauis:frutex eidem lilio similis est, tyrsum autem album habet,in cuius summo flos aurosus est.Mõtuosis, & vmbrosis nascitur locis,& in humidis,& in hortis.Et est virtutis feruentis ac vnctualis. Cratebas etiam Aegyptum habere alterum elleniũ perhibet,quod virgas longitudinis vnius cubiti super terram porrectas herpillo similes habet,folia vero sunt ei,vt lenticulæ,sed plura & longiora contra eadem virgulta.Radices quoque minores ac viridiores sunt illi,in soliditate minoris digiti.Quarum superior pars est crossior,ad imum deducta in tenuitate cum cereo nigro. Nascitur autem in maritimis, & siccioribus locis. Auicen. Enulæ est species quædam hortulana, & est quædam species eius cuius omnia folia sunt ab imo palmo vsq; ad vnum cubitũ super terrã expansa,sicut zinziber,ac lentis folia, & q̃d in ipsa iuuatinũ magis est,radix eius est, in secundo gradu calida est, ac sicca, & in ipsa est humiditas superflua.Ideoque nõ statim corpus calefacit, cum ei occurrit.In ipsa est virtus albificatiua,& abstersio vltima.

De Virtute ipsius in medicina. Cap. LXVII.

DIascorides. Enulæ, siue elenij radix contusa melle addito in modum electuarij,tussim sedat, & orthopnoicos curat.Morsibus etiam venenatis occurrit.Radix eius æstate foditur, & siccatur.Aqua elixaturæ ipsius vrinam prouocat, menstruis solutionẽ imperat,folia eiusdem tusa, & cathaplasmatibus addita schyaticos sanant,eadem ex vino cocta,& renibus imposita taxiosos emẽdat.Multi vero eadem folia sicca salo addito,& dulcore in cibum procurant,pro stomachi salubritate.Quę cum sale quidem siccanda sunt, vt & ex cappari cibi fieri solẽt.Succus eleni cum ruta tussientibus,& rupturis proficit,vrinam quoque ac menstrua,& partum expellit. Illud autem elenium quod.Crateas Ægyptum habere fatetur,morsibus venenatis radice bibita medetur. Auicenna. Enula confert omnibus læsionibus ac doloribus, frigidis, & commotionibus ventositatum etiam inflationibus, Confert etiã schyaticę ac dolori iuncturarum .Soda vero facit, sed emigraneam flegmaticam resoluit.Adiuuat ad spuendum deglutita cum melle,& admixta cum electuarijs pectus mundificantibus est operationis bonæ.Confortat cor, & confert morsui venenosorum vermium propriè que Aegyptia, virtus syrupi eius fortis est in suis operationibus.Plateanus. Enula campana calida est in fine tertij gradus,& humida in primo. Enulę radix magis competit medicinæ quàm folia,& viridis quàm sicca, valet contra indigestionem ac ventositatem,& tortiones ex ea prouenientes, & vitio stomachi, & intestinorum.Contra constrictionem quoque pectoris,& vitiũ ex frigiditate.Ex herbario. Enula campana ab homine ieiuno comesta dentes confirmat.Idem valet ad vesicæ dolorem,& ad lumbricos.Nascitur in locis cultis,& sabulosis.Macer. Enula quã Gręcus alnam vocat,eleniumq; Dicitur a medicis,est & forma cognita cunctis.Humida vis eius & feruida dicitur esse.Humor haberẽ gradum primum,feruorq; secundum Dicitur,illius decoctio mẽstrua purgat.Sic bibitus mouet vrinam,depellit abortum.Dicitur hæc eadem stipatum soluere ventrem.Radix trita fugat schyasim superaddita coxę.Ex eius folijs cum vini nectare coctis. Mirè nefreticis renes inuoluere prodest. Eius radicum puluis cum melle voratus.Tussim compescit,pulmo iecurque medetur. Cum succo rutæ si succus sumitur eius.Affirmant ruptis,quòd prosit potio talis.Cum butyro modicoque oleo decocta tumorem Matricis subiecta tepens fugit illa,colique. Et cunctis morbis vitus sic subdita prodest.Ac etiam poteris testes curare tumentes.

De epithimo. Cap. LXVIII.

AVicenna.Epithimum est semen,& flos,& stipites parui confracti,& est acutum,calidum,pungitiui saporis, semina habens rubea. Quod ex eo melius est crescente, & Hierosolimitanum,& quod vehementius est rubeum,& acutioris odoris est melius,est autem calidum,& siccum in tertio secundum Galienum. Sedat inflationem, & conuenit consistentibus ac senibus, & remouet ægritudines opilationum.Confert etiam spasmo, & melancoliæ,& epilensiæ,& est ex eis quæ sitire faciunt. Cõstantinus vbi sup.Epithimum est in tertio gradu calidum,& siccum, melancolicis est valde vtile.Purgat.n.coleram nigram absq; vlla defectione,Dẽt autem & subtiliter puluerizari:& quia generat angustiam & sitim,debet cũ amigdaleon iungi.Diascorides. Epithimum est flos thimi.Sunt autem capitella leuia, & caudas habentia.Accepta viridis stomachum vexat,& ventrem mouet. Nauseam prouocat,coleram & flegma deducit,maximèque nigram coleram.Dat̃ & ad tormentum,siue ad vertiginem,& inflãmationem.Item ad purgandũ thoracẽ cũ iri illirica,& melle accipit̃ electuarij moræ.

Alterius vero thymi flos est albus, sed habent ambo æquam virtutem. Nam per os flegma purgant, ac per ventrem coleram nigram forte, dragmæ sex cum vino dulci ac mellicrato admixto sale modico. Datur etiam quibus præcordia præfocantur, & epaticis ac suspiriosis. Platearius. Epithimum est herba quæ præcipuè in locis calidis nascitur, florem habens qui ei quoque euoluitur, vnde dicitur epithimũ quasi crescens super thimum, multæ quidem est efficaciæ tam siccum quàm viride. Nec herba sed flos in medicinis sumitur, & cum producit flores colligitur. Principaliter melancoliam purgat, secundo flegma. Nec per se ponitur sed cum medicinis melancoliam purgantibus. Contra quartanam valet eius decoctio in aqua cum lapide lazuli, & contra emorroidas ex melancolico sanguine. Contra sincopin factam ex melancolica fumositate, fit syrupus ex aqua decoctionis ac senæ. Idem valet contra cordiacam, & contra stranguiriam ad extenuandũ splenē.

De eruca. *Cap.* LXIX.

ISid. Eruca dicitur quasi vruca, eo quòd igneæ sit virtutis, & in cibo sæpe sumpta, veneris incēdium mouet: huius species sunt duæ. Quarum altera vrinalis, altera agrestis acrioris virtutis, vtraque tamen visum veneris commouet. Plin. lib. 19. Eruca, & nasturcium nascuntur facillimè vel æstate vel hieme, eruca præcipuè frigorum contemptrix est, diuersæ quàm lactuca naturæ, venerisque concitatrix. Icciroo iungitur illi ferè in cibis, vt nimio frigori par feruor immixtus temperamentum æquet. Idem in lib. 20. Semen erucæ scorpionum medetur venenis, & murisaranei, arcetque bestiolas omnes innascentes corpori, vitia cutis in facie cum melle illitum emendat, & lentigines in aceto, cicatrices quoque nigras reducit ad candorem cum felle bubulo. Aiunt illam verbera subituris ex vino potam, quandam contra sensum inducere duritiam, huius etiam in condiendis obsonijs suauitas esse tanta, vt Græci appellauerunt euzomon, putant eruca subtrita si foueātur oculi claritatem restitui, fertur & tussim infantium sedare, & in aqua decocta radix eius ossa fracta extrahere. Diascorides. Erucæ semen est diureticum & calefactorium, carnes autem a putredine potest seruare. Auicen. Eruca alia siluestris, alia hortolana, cuius semen ponitur in decoctione loco synapis. Calida est in secundo sicca in primo, & humidæ quidem est humiditas in primo. Est autem aperitiua, & lenitiua. Cuius aqua cum felle vaccino vestigijs vlcerum confert, & semen eius in aqua cum melle lentiginibus prodest, facit autem soda, & propriè comesta. Sed nocumentum hoc remouet lactuca, similiter endiuia, & portalaca, præterea lac abundare facit, & in ipsa est digestio cibi. Siluestris abundare facit vrinam commouens coitum, & faciens erectionē, propriè q; illius semē. Cum autem comeditur & post eam vinum odoriferum bibitur, tyriaca est morsui rutelæ. Isaac. Eruca calida est in secundo gradu humida in primo. Capiti dolorem generat, sola comesta ventositatem, & inflationem facit, & ideo colericis ac sanguineis cauenda est. Appetentibus ergo eam comedere, datur cum endiuia lactuca portulaca. Sola enim accepta generat calorem, digestionem corripit, ventrem constipat: frigidis vero naturaliter conuenit: quia digestionem eorum adiuuat, ventrem humefacit, sperma quoque augmentat. Platearius. Eruca est calida, & sicca in tertio gradu domestica minoris est efficaciæ quàm siluestris, vsui medicinæ conuenit præcipuè semina secundo solia, virtutem habent consumendi, & coitum excitandi, valet contra stranguriam, & ethisim, & paralisim cum carnibus decocta, vel puluis seminis eius cum cæpis decoctus.

De feniculo. *Cap.* LXX.

ISid. Fęniculum latini vocant, eo q͞ tyrsi vel radicis eius succus acuat visum. Cuius virtus esse traditur vt serpentes annuā senectutem eius gustu deponant. Palladius lib. Fęniculus serendus est loco aprico, & modicè saxoso, & hoc primo vere. f. Februario. Razi in Almazore. Fęniculum calidum est, & vrinæ prouocatiuũ, antiquis febribus conferens, quod cum recens est lac generat, huius succus in oculo positus visum acuit. Platearius. Fœniculus est, 2. gradu calidus, & siccus, virtutem hēt diureticam ex subtili substantia, & qualitatibus suis. Semen eius & folia, & cortices atque radices competunt vsui medicinæ: in principio veris colligunť ac per mediũ annum seruantur. Contra opilationē splenis, & epatis stranguriā, & dissuriā, & vitium lapidis ex humore calido datur aqua decoctionis corticum ipsius. Si aũt est ex frigido, dať vinum decoctionis ipsius, fęniculus ipse decoctus, valet contra prædicta cōmestus. Eadem aqua vinũ soluit dolorē stomachi ex frigiditate procedentē, & confortat digestionē. Succus radicũ valet cōtra leucofoliā, & contra oculi pruritum, & pannũ. Plin. lib. 19. Ferulacei generis est, fęniculũ anguib. gratissima, & ad condienda plurima cũ inaruerit. Idē in lib. 20. Fęniculũ nobilitauere serpentes gustatu senectā exuendo, & oculorũ aciem eiusdem succo reficiendo, vnde intellectũ est, hominũ quoq; caliginem eo præcipuè releuari. Colligiť aũt caule turgescente, atq; in sole siccatur, & inungiť ex melle: vbiq; est hoc laudatissimũ, tñ ĩ Hiberia fit e lachrymis, & ex recenti semine, fit etiam e radicibus prima germinatione incisis. Diascorides. Fęniculus manifeste calefacit, medioeriter aũt desiccat, Ideo lac ex mammillis generat, comestus vrinam prouocat, & menstrua educit. Id præstat & cathaplasmis adhibitus, idque facit cum ptisana coctus. Eius elixatura si bibatur nefreticis, ac vesicæ dolori medetur, vrinam prouocat, morsibus venenatis cum vino occurrit, menstruis imperat, ægris nauseam mollit. Cum aqua bibitus stomachi feruorem extinguit. Radix eius cum melle cocta morsus caninos ad sanitatem ducit. Succus foliorum eius, & virgarum in sole siccatus miscetur oculorum confectionibus, & caligines eorum detergit. Semen eius viride expressum, dimittit ad supradicta vtilem succum. In hiberia succum eius pro lachrymo vendunt, quia omnibus causis opitulatur oculorum. Radicis quoque succus idoneus est ad multa, maxime tamē ad oculorum vitia, læniter enim calefacit & mollit. Calidam vim dicunt fęniculo inscitam, nō tñ simplicem, sed cui etiam austeritas mixta sit, gustus ostendit, multaque postea per quæ vel soluendi vel extenuandi vel exiccandi potestatem exprimit. Macer. Fęniculum medici calidum siccumque secundo Dñt esse gradu, maratrũ græcus vocat illud. Cũ vino cũctis obstat potata venenis. Hac mansa serpens oculos caligine purgat. Indeque cōpertum est ac experiendo ꝓbatum. Illum luminib. humanis posse mederi, Radicum succus oculis cũ melle perunctus. Expressus maratri viridi de semine succus. Soleque siccatus, magnũ medicamē hr̄. Ad quoscumque voles oculorũ pellere morbos. Auribus infusus succus vermes necat eius. Renibus in ptisana radix decocta medetur. Cum vino fugat hidropicos potata humores. Sicque venenatis obstabit morsibus illa. Sic quoque pulmonis obstat iecorisq; querelis. Et sic nutrici sumpta fit copia lactis. Cũ vino vel aqua radicum coctio sumpta. Neufreticis, & vesicæ morbis medicatur. Vrinas purgat, & menstrua sumpta resoluit. Vel si trita super pecten hæc herba ligeť. Nausea cum vino sumpta sedabitur illa. Feruorem stomachi cum vino mitigat hausta. Radix illius vino decocta dolores, Fomento curat patitur quos virga virilis. Hoc quoque si iungas oleum facit, hoc quoque perungas Ictum vel factos subito quoscumq; tumores. Apponas tritum iuncto sedabis aceto. Semen cum vino bibitum veneris mouet actus. Hocque modo lateris diros sedare dolores. Dicitur aut herbæ si sit decoctio sumpta. Tradunt auctores, eius iuuenescere gustu Serpentes, & ob hoc senibus prodesse putatur.

De duplici fęniculo siluestri & hortulano. *Cap.* LXXI.

AVicenna. Feniculum siluestre vehementioris est caliditatis, & siccitatis in tertio, hortulani vero caliditas est in secundo. Opilationes aperit, visum acuit, eiusque gumma propriè, & confert initio aquæ. Quod humidum est facit lac exuberare, & hortulanum propriè. Cum aqua frigida bibitum nauseæ confert, & inflationi stomachi. Eiusque digestio tarda est, aut nutrimētum eius malum est, vrinam & menstrua prouocat, & siluestre propriè lapidem frangit. In terreno quidem ac fluuiali iuuamentum ad renes ac vesicam, & confert propriè distillationi vrinæ, mundificat fœtus, & radix eius comesta cum semine suo stringit, & cōfert etiam antiquis febribus. In potu data cum aqua frigida confert nauseam in febribus, & inflammationi stomachi ex eis. Eius decoctio cum vino confert venenosorum vermium morsui, & radix eius, cum aqua trita morsui canis rabiosi. Plinius, vbi supra. In fęniculi genere est etiam siluestre, quod alij quidem hyppomarathron, alij merseneum vocant, folijs maioribus acriore gustu ac procerius, brachiali crassitudine, candida radice. Nascitur in calidis, sed saxosis. Dyocles, & aliud hyppomarathri genus tradidit longo & angusto folio semine coriandri, medicinæ in satiuo ad scorpionum ictus, ac serpentium, semine in vino poto. Succus eius auribus instillatur, in q͞bus vermiculos necat. Id ipsum & condimentis ꝓpe omnibus inseritur. Semen eius stomachum abstringit dissolutum, nauseam sedat ex aqua tritum, pulmonibus, & iocineribus laudatissimum, ventrem quoque sistit, modice sumptum, vrinam excitat, & ad tormina decoctum valet atque insumpta, renes purgat, siue succo decocto, siue semine sumpto, ꝓdest ex vino radix cocta hydropicis. Itemque conuulsa folia tumoribus illiniuntur. Ardentes ex aceto vesicæ calculos pellunt. Hyppomarathron ad omnia vehementius est, præcipuè calculos pellit vesicæ, cum vino leui ac menstruis prodest. Semen eius efficacius, q̃ radix. Micon qui rhizitonumena ac Petridius, qui ophiaca scripsit, nihil aduersus serpētes hyppomarathro putauerũt efficacius. Diascorides. Fęniculi succus, cum addito melle mixtus vetustissimam licèt caliginem discutit, ac vermiculos in eis nascentes interficit. Radix in ptisana cocta renũ tumorē laxat, hidropicis ex vino potata succurrit, verēdis laborantibus ex vino cocta, fomentum perutile subministrat. Ipsa quoque cum oleo trita eidē causę medetur. Semē ex mero vētrem stimulat, lactis abundātiā puerperis præstat, cũ aqua nauseā sedat. Nec vllum periculum oritur, etiam si in febre sumať. Fœniculus agrestis maior est ꝑdicto & semine & frutice, semen hn̄s acaro simile, radicē odoratā. Semē eius & radix abstinēt ventrē, morsibus

venenatis

venenatis occurrit, calculos frangit, & ictericis subuenit. Isaac. Feniculus domesticus calidus est in medio, secundi gradus, siccus in medio primi, inobediens est digestioni. Succus eius coctus, & despumatus atque cum oximelle potui datus, valet contra diuturnas febres, vrinam prouocat, desiccatus aūt & collirio commixtus vtilis est lumini oculorum. Siluestris aūt stranguiriosos iuuat, lapides, vrinam, & mēstrua plus domestico curat Radix feniculi cum semine suo potata valet contra ictericiam, & venenum. Razi. Feniculum calidum est, & vrinæ prouocatiuum, & antiquis febribus conferens, quod cum recens est lac generat. Huius succus in oculo positus visum acuit.

De fungo. Cap. LXXII.

ISid. Fungi dicuntur eo quod aridi ignem acceptum concipiant. Fos enim ignis est, vnde & vulgo esca dicitur, eo quod sit fomes ignis, & nutrimentum. Alij dicunt fungos vocatos, eo quod sunt ex eorum genere quidam interemptorij, vnde & defuncti. Plin. lib. 22. Fungorum lentior est natura, & numerosa genera, & origo ex arborum pituita. Claudius Boletos vtiles stomacho putat Suillo iunco transfixi pendentes siccantur, & hi fluxionibus alui quas reumatismos vocant medentur, excrescentibusque in sede carnibus, ipsas enim minuunt, & tempore absumunt: Itemque lentigines emendant, ac vitia in facie mulierum, lauantur ēt vt plumbum, Canum morsibus ex aqua illiniuntur, in medicamentis oculorum valent, & capitis eruptionibus. Noxij erunt fungi qui in coquendo duriores sunt, innocentiores qui nitro addito coquuntur, si vtique percoquantur Tutiores fiunt cum carne cocti, aut cum pediculo piri, prosunt & pira confestim sumpta; de imbre proueniunt hæc omnia Et debellat eos aceti natura his contraria. Isaac. Fungi frigidi sunt & humidi in tertio gradu, quod mollities itaque humiditate testantur. Sunt autem ex his quidam mortiferi, ex frigiditate, & humiditate, veluti cū sunt in tertio gradu. Quidam ex nimia viscositate, & opilatione quam in poris, & venis faciunt, & propter humores eorum ad dissoluendum inobedientes. Quidam ex mala qualitate quam de loco habent vbi nascūtur, vt illi qui sunt iuxta æruginosum, aut pannos putridos, aut foramē reptilium, vel arbores, crossos humores, & viscosos hñtes: mortiferorum hæc signa sunt, mollities, & viscositas, humiditas, et crossitudo. Qui etiam si per medium diuidantur, & in aere aliquantulum dimittantur, putridi inueniuntur: ignoranter hos comedentes, ita curātur: Pira eis dantur esui, & nitrum cum oleo potui, aut cinis cum aceto, vel sal cum aceto. Apozima etiam calamenti origani, isopi, at similium iuuat, sed & illi qui non sunt mortiferi, crossam habent humiditatem, & viscosam actionem naturæ, & indigestionem. Ideoq; omnino vitandi sunt, quos tamen comedere volentes, eorumque nocumentum vitare, elixant eos pira & calamentum miscentes. Quorum iure expressa in alia aqua decoquuntur, ac cum pipere, zinzibere, & similibus condiuntur.

De gaisdone, & galatiga. Cap. LXXIII.

ACtor. Gaisdo, vulgo herba dicitur qua in blaiium colorem panni tinguntur. Ipsa est isacis secundum Macrum, de qua dicetur infra. Et ipsa fortassis est quæ alio noīe dr sandix, de itidem sub hoc noīe dicetur inferius. Auicenna. Galanga est frusta inuoluta, rubea, nigra, in secundo gradu calidnm est ac siccum, & est subtile resolutiuum ventositatum, odorem oris efficit bonum, stomacho etiam bonum est ac cibi digestiuum, colicæ confert, iuuat coitum, & dolori renum prodest. Constantinus vbi sup. Galāga est in tertio gradu calida, & sicca, stomachum flegmaticum confortat, virtutem digestiuam adiuuat, ventositatem dissoluit, os odoriferum reddit, Curat colicam, renes calefacit, & auget libidinē. Platearius. Galanga est calida, & sicca in tertio gradu. Alij dicunt, quod arbor sit, alij quod frutex. Diascorides dicit quod est radix, & circa pedem arboris in Persia reperitur. Qd patet ex eo quod interius quandam radicem hēt, & ēt terra ei adhæret. Pōt aūt seruari per annos quinque in efficacia multa, & sine corruptione. Sophisticari solet admixtione iunci habētis radicem infra tortuosam, & etiam admixtione historicæ, sed dignoscitur: quia radix iunci saporem hēt insipidum siue salsum, historica ponticum, Galanga vero aromaticum, & acutum. Eligenda est ergo subruffa, & ponderosa q̄ acutū saporē hēt: virtutē hēt confortandi ex aromaticitate, dissoluēdi, consumendi ex qualitatib. ad digestionē confortandā, & dolorem stomachi ex frigida cā, vel ex ventositate, daī vinum decoctionis eius. Ad cerebrū confortandū, narib. applicandū est, contra sincopim, & cardiacam daī puluis eius cum succo boraginis, hēt similē effectū folijs, & ligna gariofilis. Macer. Flegmonē stomachi sumptum galanga resoluit. Et si flegmaticus fuerit corroborat ipsum. Inclusum ventum sumptum fugat interiorum. Vim digestiuam iuuat hoc, colicisque medetur. Oris non modicum mansum commendat odorem. Augmētat sumptum, renum venerisq, calorem.

De arundine satiua. Cap. LXXIIII.

PLin. lib. 17. Arundo quoque ipsa satiua est, quā nimirum & Cato in humidis agris seri iubet. Arundinis genera. 29. demonstrauimus non aliter euidentiore illa natura, quam his cōtinuis voluminibus tractamus. Siquidem arundinis radix contrita, & imposita extrahit a corpore filicis stipitem. Itemque radix filicis arundinem. Illa quæ nascitur in India, & Syria, odorum vnguentorumq; cā: vrinam mouet cū gramine, vel apij semine decocta, menstrua quoq; cit admota. Medetur conuulsis duob. obolis pota, iocineri ac renibus proficit: hidropisi prodest ac tussi et suffitu magisq; cum resina furfuribus vlceribusq; manātib. cum mirrha decocta radix. Arundo Cypria quę donax vocatur, cortice, vel cinere alopicias emendat, item putrescentia vlcera: folijs eius ad extrahendos eiusdem aculeos vtuntur. Efficacius & cōtra sacros ignes omnesque collectione. Arūdo vulgaris extractoriam vim habet, & recens tusa nō in radice tm̄. Medetur & luxatis spinęq; doloribus, in aceto illita radix. Eadem recens trita, & in vino pota venerem concitat: arundinum lanugo auribus illita obtundit auditum, & est res in Aegypto de arundine cognita. Auicen. Arūdo zuccari in natura zuccari existit, & vehementioris est exiccationis, in ipsa est iuuamentū ad vomitū. Actor Hęc arundo. s zuccari ipsa est canna mellis: de qua paulo ante dictū est in capitulo de cannis. Cætera vero de natura vel proprietatibus arundinis, dicta sunt in præcedenti libro vbi actum est de herbis incultis.

De inula & intuba. Cap. LXXV.

PAlladius lib. 3. Inula mense Februario seritur, quo & caunneta ponuntur. Seritur oculis vt calami, quos abscidi ac terra leniter oportet operiri, terra fossa & subacta excitatis ad linea puluinis quibus oculos eius oportet infodi. Trium vero pedum inter se spacio debent separari Isid. Inula quam rustici alnam vocant, radice aromatica, odoris summi, leni acrimonia. Plin. lib. 20. Inula quidem a ieiunis commanducata dentes confirmat. Et si vt eruta est, terram non attigit, condita tussim emendat. Radicis quoque decocta succus tineas pellit. Siccata vero in vmbra farina tusa conuulsis, & inflationibus, & arterijs medetur ac venenatorum morsus abigit, folia ex vino lumborum illiniuntur dolori. Isid. Intubus Græcum nomen est, & dicitur intubus, eo quod intus sit tophus, huius genera duo sunt, subamarus & dulcis, qui stomacho accommodi sunt. Intubum autem siluaticū, ipsum est elyotropium, de quo. s. in præcedenti libro iam dictū est. Palladius li. 3. intubum vel intuba sicut & raphanos aliqui serūt in Martio mense quib. vtanī in æstate. Idem li. 19. intuba serēdi sunt in Octobri mense, q̄ seruanī hieme, humores, ac terrā solutā appetunt, arenis, & salsis locis atq; maritimis summa proueniunt: his area planior, turpare, ne radices eorum terra fugiente nudentur. Cumq; fuerint quatuor foliorū, transferanī ad locū stercoratum. Pli. li. 19. Intubi hiemis sunt impatientiores virusq; pferentes, sed caule non minus grati. Eorū plantæ verno serunī, vltimo vere transferunī. Est aūt & intubū erraticū, qd in Aegypto vocāt cichoriū, de quo alias dictū est. Idem lib. 20. Intubi quoque non extra remedia sunt. Succus eorū cum rosaceo lenit dolores capitis, ideq; potus cū vino iocineris ac vesicæ imponī, & epyforis.

De lactuca. Cap. LXXVI.

ISid. Lactuca dicitur eo quod abundantiam lactis exuberet, seu quod lacte nutrientes fœminas implet, hæc & in viris veneris vsum coercet. Razi. Lactuca stomachi calidi ardorē reprimit, sperma minuit, & somnum facit. Diasco. Lactuca naturam habet frigidam, & humidam, & eustomacham. Somnum præstat, ventrem mollit, lac mulieribus prouocat, inflammationibus calidis adhibita iuuat, & ad leues erisipilas comesta caliginem infert: Lactucæ quidem natura frigida est non tamen noxij frigoris, sed medij temperatique, alioqnn nec vsui esse posset. Sortita rigorem aeris ardorem releuat, fastidio languidos ad cibum reuocat, sanguinem acquirit. Trita cum sale combusta sanat. Ignem quoque sacrum eadem ratione compescit. Lactucam cum sit mediocriter frigida, & humida, melior est cæteris herbis ad generandum bonum sanguinem. Quæ si nō lauetur aqua, melior est. Aqua enim humiditati suæ attribuit, lac etenim augmentat: lactuca cito digeritur, vrinam prouocat, tussim placat, sanguinis ebullitionem refrigerat, somnum vigilias habentibus præstat, capitis dolorem de colera rubea, uel de sanguine factū amputat, cocta plusquàm cruda fit conueniens esui: quia eius lac quod somnum erat inducens, calore ignis minuitur: propter hoc etiam in exordio suo cum lacte indiget, fit vtilior stomacho, & ad augmentādum lac in muliere. Cum autem induratur & lactis copiam habuerit, eius humiditas minuitur, & fit amari saporis. Sanguinē gñat pessimū, tenebrositatē oculorū facit: quia mortificando spiritus visibiles extinguit. Calorē naturalē ēt suffocat cathaplasma frondiū lactucæ erisipilam habētibus subuenit, & calida apostemata destruit Platearius. Lactuca cibariorum vsui competit, semen eius medicinæ, qd frigidius est ipsa herba. Iudicatur aūt ab auctorib. omnium herbarum temperatissima: cibus est colericis conueniēs. in febribus multum valet elixa cum cruda. Cocta in aceto addito croco soluit opilationem splenis, & epatis. Constantinus in pantegni.

regni. Lactucæ omnibus herbis vtiliores sunt, sanguinem meliorem alijs herbis generant. sitim mitigant, somnum præstant, libidinem auferunt, maximè si apozima earum bibatur. Macer. Frigida lactucæ vis constat, & humida valde, Inde potest nimios hæc mansa leuare calores. Et præstabis idem, superaddas si quando tritam. Vtilis est stomacho, somnum dat, mollit & aluum. Omnibus his melius prodest decocta comesta. Et stomacho potius non tota comesta medetur. Lactucæ semen compescit somnia vana. Cum vino bibitum fluxumque reprimit alui. Lac dat abundanter nutricí sumpta frequenter. Vt quidam dicunt oculis caligo creatur. His quibus assidue fuerit cibus eius in vsu.

De lactuca cultura. Cap. LXXVII.

PLin. lib. 19. Lactucæ seruntur toto anno, locis & irriguis ac stercoratis, mensibus binis inter semen, vel plantam, & maturitatem, legitimum tamen est a bruma semen iacere, tollerant hieme maximè plantam in fauonio transferre. Aut semen fauonio: plantam æquinoctio: verno humore quidem omnia hortēlia gaudent ac stercore. Seri etiam radices illitas fimo interest, & repleri ablaqueata humo. Quidam & aliter amplitudinem augent cum ad semipedem excreuerint, recisis fimoque suillo recente illitis. Candorem vero contingere putant his dumtaxat quæ sunt seminis albi, si arena de litore a primo incremento in medias congeratur, atque crescentia folia contra ipsas redigantur. Palladius lib. 2. mense Ianuario lactuca serenda est, vel Decembri, vt planta eius Februario transferatur. Item Februario seritur, vt possit Aprili mense transferri: sed certum est eam toto anno bene seri si locus sit lætus, stercoratus, irriguus. Antequam pāgatur radices eius resecemus æqualiter, & liquido fimo linamus, vel quæ iam pactæ sunt nudatæ lætamen accipiant, amant solum subactum, pingue, humidum, stercoratum. Inter has herba manu vellenda est, non sarculo: latior fit si rara ponatur, vel cum producere incipiet caulem, eo leniter inciso, gleba prematur, aut testa. Candidæ fieri putantur, si fluminis arena, vel littoris frequenter portetur in medias, & collectis ipsæ folijs colligentur. Si vitio loci, vel temporis, vel seminis cito lactuca durescit, planta eius auulsa, & denuo posita teneritudinem consequetur. Idem in multis seminibus condita nascetur, si caprini stercoris baccam subula subtiliter excauaueris, & in ea semen lactucæ, nasturcij, ocimi, erucæ radicis immiseris, & tunc inuolutam fimo baccā terra optimè culta, breui scrobe demerseris. Raphanus inferius in radicem, Cætera semina in summo, lactuca pariter mergente prosiliunt, singulorum sapore seruato Al j hoc ita assequuntur. Auulsæ lactucæ folia carpunt, quæ radicibus iuncta sunt, & in eisdem gradibus surculo punctis, præter raphani semina supradicta deponunt, ac fimo obliniunt. Sic obruta iterum lactuca prædictorum seminum caulibus ambietur. Nasturcium, si cum lactuca seratur, ægrè nasci fertur.

De diuersis speciebus lactuca. Cap. LXXVIII.

PLin. vbi sup. Lactucæ tria genera Græci fecere, vnum lati caulis, cui folium paulo maius herbaceo, & angustissimum, vt alibi consumpto incremento, Alterum vero caule rotūdum, tertium sessile, quod vocant laconion. Alij coloris, & temporis satis lactucæ genera discreuere. Dicunt enim esse nigras, quarum semen seritur in mense Ianuario, albasque quarum in Martio, & rubentes quarum in Aprili. At omnium earum plantas post binos menses differri. Diligentiores vero plura genera faciunt, videlicet purpureas, crispas, Cappadocias, Græcas, longiora sunt his folia, latique caules præterea longi, & angusti intubis similes, pessimum autem genus cum amaritudinis exprobratione picrida vocari. Est etiam tunc alia distinctio, atræ quæ miconis appellatur a copia lactis soporiferi, quanquam omnes somnum parere credantur. Apud antiquos Italiæ solum hoc genus earum fuit, & ideo lactucæ nomē adeptæ: Purpureæ m ximè radicis vocant Cæcilianam, rotūdam vero ac minimam latis folijs artylida, & quidā eumechion, quoniam hæc maximè veneri refragetur. Est quidem omnibus natura refrigeratrix Ideoque æstate gratæ a stomacho fastidium auferunt, cibique appetentiam faciunt. Diuus certe Augustus lactuca conseruatus fertur in ægritudine prudentia medici Musæ: sanguinem quoque augere creduntur. Est ēt quæ vocatur lactuca caprina, de qua inter medicas dicemus inferi⁹: Isid. Est agrestis lactuca quam serraliam dicimus, eo ꝙ in serrę modū est tyrsus eius. Isaac. Lactuca siluestris in forma quasi domestica est. Rami tñ eius longiores sunt, & frondes subtiliores, asperiores, minusq; virides, pp humiditatis suæ paruitatem, qđ testatur amaritudinis, & ponticitatis suæ multitudo: idcirco minoris est frigiditatis: huius lac cum succo domesticæ, & aceto mixtum ac potui datum, humores crudos expellit. Solum ēt lac bibitum somnum inducit· alij ēt dñt eā menstrua prouocare pp suam amaritudinem. Auicē. Albugilisæ. i. lactuca asini est spinosa, pilosa, aspera, nigra, plurima habēs folia super radicem ei annexa. Eiusque radix est in crossitudine digiti, coloris valde rubei, q̃ cum tangitur in æstate tingit. Est & alia species ex ea coloris rubei hñs folia citrina. Et eius species sunt quatuor, albugilise intisamus amellisius ansubesin. Duæ primæ sunt fortiores oīb. Dixit Galienus, ꝙ albugilise est calida, & sicca. Subtiliatina est, cum stipticitate, & ideo pontica, amara. Sed ponticitas est magis apparens in reliquis: reliquæ vero duo sunt acutiores primis, & fortioris caliditatis. Radix etiam est fortioris caliditatis quàm folia, in decoctione quandó linitur aceto confert morpheę, & ipsa cutem excoriat, eiusque folia debiliora sunt radice.

De medicinali earum operatione. Cap. LXXIX.

PLin. lib. 20. Lactucæ sponte nascentis primum genus est illa quam caprinam vocant. Qua in mare deiecta, protinus necantur pisces, qui in proximo sunt. Huius lac expissatum mox in aceto duobus obolis adiecto aquæ cyato hidropicis datur, inscisi quoque nerui caule, ipsius folijsq; contusis asperso sale sanantur. Alterum genus est, ꝙ esopon Græci vocant, & in aruis nascitur, eiusque folia trita, & cum polenta illita vlceribus medentur. Tertium genus est, in siluis nascens, quod isatim vocant, eiusq; folia trita, & cum polenta illita vulneribus prosunt. Lactuca siluestris, lappato similis est folijs, nisi ꝙ habet plura, & nigriora. Sistit sanguinem, phagedenas & vlcera putrescentia q̃ serpunt sanat, itēque tumores ante suppurationem. Contra ignem sacrum radice, vel folijs prodest, vel ad lyenes pota. Et hoc quidem singulis propria: porro sponte nascentibus communia sunt candore caulis interdū cubitali longitudine, tyrso & folijs scabricia. Ex his habentem rotunda folia, & breuia, sunt qui hieraciam vocant, eo quòd accipitres eam scalpendo, succoque oculos tingēdo obscuritatem cum senserint discutiant. Succus oībus est candidus, viribus quoque papaueri similis, carpiturq; per messes inciso caule, fictiliq; nouo conditur ad multa præclarus. Omnia sanat oculorum vitia, cum mulierum lacte, arcet nubeculas, cicatrices, adustiones oēs, ac caliginem præcipuè, imponitur etiam oculis in lana, contra epyforas, item succus aluum purgat in posca potus. In vino autem bibitus medetur serpentium ictibus, folia tyrsusque triti ex aceto bibūtur, & illinuntur vulneribus, maximè contra scorpionū ictus. Alijs quoque venenis resistunt, exceptis illis quæ strangulando necant, aut his quæ vesicæ nocent, imponitur, & ex melle atque aceto ventri ad detrahenda vitia alui. Succus emendat vrinæ difficultates. Cratenas eum & hidropicis in aceto cyatho vini dari iubet. Ex satiuis quoque succus colligitur, sed minus efficax: peculiares earum vtilitates partim iam dictæ sunt, videlicet somnum faciendi, veneremque inhibendi, æstum refrigerādi, stomachum purgandi, sanguinem augendi. Necnon & paucæ restāt, quoniam & inflationes discutiunt: ructusque lenes faciunt. Nec vlla res maiorem in cibis auiditatem incitat inhibetque. Eadem in causa alterutrinque modus est. Sic & aluum copiosiores soluunt, modicè sistunt, lenticiam pituitæ digerunt, & vt aliqui tradiderunt, sensum purgant, stomachosque dissolutos vtilissimè adiuuant. Dantur & celiacis cum intubo erratico, & ad duritiem pręcordiorum, & ad tussim hysopitæ admixto. Dantur & melancolicis candidæ & ad vitia vesicæ. Dissentericis etiam Praxagoras dedit. Ambustis quoque prosunt recentibus priusquam fiant pustulæ, & igni sacro illiniuntur in vino tritæ. Conuulsa & luxata leniunt caulibus tritis cum polenta ex aqua frigida, eruptiones quoqu papularum ex vino, & polenta. Miras, & alias inuenio laudes.

Adhuc de eodem. Cap. LXXX.

AVicenna. Lactuca siluestris est in virtute papaueris nigri. Hortulanæ frigiditas est ꝭm Galienum, sicut aquæ lacunæ, & est ī humectatione, & exiccatione inter caules, & attriplices, & blitos, in ipso est absterсio nec stipticitas nec solutio, pp euacuationem suam a salsedine, & pōticitate, & reliquis. Sanguinem generat meliorem q̃ olera. Nutribilior est elixata, meliorq; est non abluta, qm̃ ablutio addit ei inflationem, & similiter oībus olerib. frigidis. Est etiam velocis digestionis, & in medio vini administrata prohibet ægritudines ebrietatis. Confert etiam apostematibus calidis, & erisipilæ linita, si non fuerit vehementia. Elixata quoq; & cruda vigilias remouet, & somnum facit. Confert & alleuiationi, & adustioni solis in capite, & opilationi in narib. factæ. Tussi quoq; & inflāmationi stomachi, & ictericiæ. Addit ēt in lacte, & cū aceto sumpta facit appetitū, lac eius q̃ siluestris est, absterget vlcera corneæ. Menstrua prouocat, & in potu dat morsui rutelæ, & scorpionis. Lac ēt hortulanæ propinquum est lacti siluestris, fitq; ex ea emplastrum obtalmiæ calidæ. Lac siluestris confert fistulis lachrymalium. Et assiduatio comestionis eius obtenebrat oculū: lactucæ semen sperma exiccat, & desiderium coitus sedat. Est & lactuca asini, cuius folia sicut lactucæ subtilia, pluris numeri ad nigredinem declinant. Ista calida est & sicca, abstersiua, & aperitiua. Confert apostematibus duris, & podagræ, & schyaticæ. Idem radix albugilisæ, idest lactucæ asininæ, cum farina ordei fracti erispilam frangit superposita cum adipę, scroffulas resoluit. Et ponitur cum cera super omnia vlcera propriēque a dustionem ignis. Eadem radix aptat stomachum & eius decoctio valet ictericiæ ac dolori splenis. Item decoctio eius cum aqua cardami

dami confert dolori renum,& in renibus lapidi. Folia eius cum vino fusa ventrem stringunt: albugilisa resoluit humores colericos crossos, & radix habentis folia citrina cum ysopo, & synapi vermes interficit,& educit. Decoctio radicis albugilisæ cum aqua alKaratim,confert febribus antiquis. Mulieri vero supposita radix,abortum facit. Cum autem masticatur ex citrina habente folia,& proijcitur super venenosa interficit ea. Aliæ duæ species cõferunt morsuræ viperæ bibitæ ac linitæ,& sputatæ. Isaac. Lactucæ siluestris lac cum succo domesticæ, & aceto mixtum ac potui datum humores crudos expellit,folum quoque lac bibitum, & alia inducit. Nam dicunt eam menstrua prouocare propter suam amaritudinem. Ex herbario. Lactuca leporina est herba quam lepus comedit in æstate, cum amor deficit, facit ad febrem, & ad pilos religandos cum oculis obstant.

De lapistro, & ligustico. *Cap.* LXXXI.

ISid. Lapistrum est lapacium,hæc in cibo sumpta stomachum confortat,vẽtrem reprimit. Ligusticum a regione nomen accepit,nascitur in Liguria odore aromatico,& gustu acri. Plin. vbi sup. Ligusticum aliqui panacem vocant. Stomacho vtile est, itemque conuulsionibus,& inflationibus. Sunt & quidam qui falso id appellauerunt cunilam bubulam. Diascorides. Ligusticus nascitur in monte Liguriæ vicino. Sed ciues illam panacem vocant, eo ꝙ radix eius est alba,& odorata, similis panaci,eique virtus est vna cum panace. Nascitur autem in locis altis, & vmbrosis, virgã habet longam,& nodosam aneto similem, in qua sunt folia melli loto similia,sed molliora,& odorata,quę in cacumine sunt tenuissima,& diuisa. In summitate virgæ caput est vmbraculosum,vbi semen est nigrum,& oblongum sicut fęniculi,gustu inscidum, & aromatice odoratum. Cuius virtus vnctualis est,radix eius est alba,similis panaci eracleontico,& odorata, virtusque radici, & semini eius est calida, omnibus intraneorum occurrunt doloribus. Inflationem quoque stomachi soluit, & ictibus venenatis opitulatur,vrinam quoque prouocat ac menstruis imperat, si bibatur, antidotis etiam quæ colicis prosunt admiscetur. Idemque confectionibus omnibus etiam digestibilibus, quoniam eustomachus est,vtiliter adhibetur,vnde multi ciues ipsius prouinciæ conditu ris eum miscentes eo pro pipere vtuntur. Constantinus vbi supra. Ligusticum est in tertio gradu calidum,& siccum. Cibum digerit, opilationem epatis aperit,de frigido humore dolorem mitigat, stomachi ventositatem,& inflationem,rugitum, & intortionem dissoluit,menstrua,& vrinam prouocat. Platearius. Ligusticum calidum,& siccum est in secundo gradu, cuius semen similiter appellatur Semen autem vt herba,vel radix in medicinis ponitur:virtutem habet diureticam,virtutem quoque aperiẽdi, & extenuandi, vnde vinum vel etiam aqua decoctionis eius valet contra opilationem splenis,& epatis,& contra ventositatem, & contra dolorẽ stomachi, & intestinorum ex ventositate. Puluis etiam eius cum puluere cynamomi datus valet ad prædicta. Macer. A Liguria patria sumpsere Ligustica nomen. Copia quòd maior ibi nascitur illius herbæ. Tertius huic gradus est sicci calidique vigoris. Maior radicis vis est,seminis ei9. Et par est illi vis in medicamine quouis Inflato stomacho cum vino sumpta medetur. Et tali pota vis digestiua iuuatur. Omnibus,& morbis sic prosunt interiorũ. Vrinam sic sumpta mouent,& menstrua purgant. Tota venenatis medicatur morsibus herba. Si bibitur bene trita prius vinoque soluta. Et pars contritæ ponatur desuper herbæ. Non modicum colicis prodest hęc manta,vel hausta. Vel si radicis elixatura bibatur. Nec solum colicis decoctio subuenit ista. Sed supradictis medicabitur omnibus hausta. Digestibilibus semen bene iungitur eius. Omnibus antidotis,quòd inest ibi pectica virtus. Hanc oculis Strabus potu & odore nociuam Asserit, antidotis eius tãtummodo semen Misceri iussit,hoc vtrum dixerit a se, An a Doctorum libris non est mihi notum. Hoc scio,quòd veteres non paruis laudib. istam Extollunt herbam, nec me legisse recordor Illum, qui Strabidis sermonibus astipuletur.

De lilio. *Cap.* LXXXII.

ISid. Lilium est lactei floris herba,vnde & nuncupata quasi Lidia. Cuius dum candor & in folijs est,auri tamen species intus effulget. Ambro. Considerate lilia agri quantus sit candor in folijs,ipsaque folia stipata quomodo ab imo ad summum assurgere videantur,vt exprimãt formam cyphi,& vt auri species quædam intus effulgeat,qua cum vallo in circuitu floris obsepta iniuriæ nullæ pateat. Si quis hunc florem decerpat, & in folia sua soluat, quę tanta est manus artificis,quæ lilijs speciem resormare valeat? Glosa super Lucam cap. 12. Lilia non in siluis sed in hortis nascuntur,nec vllum agricolarum cultum requirunt,sicut cęteri fructus: sicut scriptum est, considerate lilia agri quomodo crescunt,non laborant neque nent. Non laborant coloribus se ornando,neque nent,sibi indumenta faciendo. Plin. li. 21. Lilium rosæ nobilitate proximum est,quadam cognatione vnguenti, oleiq; quod lilion appellatur. Nulla florum excelsitas maior. Interdum cubitorum trium,languido semper collo,& non sufficiente capitis oneri. Candor eius eximius,folijs foris strictis, & ab angustijs in latitudinẽ paulatim sese laxantibus effigie calati resupinis per ambitum labris,tenuique filo, & semine stantibus in medio crocis. Sic odor colorque duplex, & alius calicis alius staminis differẽtia angusta. In vnguenti vero & olei vsu, folia quoque non spernuntur. Est autem flos illi non dissimilis in herba, quam conuoluolum vocant per frutecta nascens,odore nullo,nec crocis intus, candorem tantum referens, ac veluti indumentum naturæ lilia facere condiscentis. Alba lilia omnibus eisdem modis seruntur, quibus & rosa. Nihilque fecundius,vna radice quinquagenos sæpe bulbos emittente. Est & lilium rubeum, quod Græci vocant crinon. Alij florem eius cynorhodon, laudatissimum est in Anthiochia,& Laodicia Syriæ,mox in Phaselide. Quartum locum obtinet in Italia nascens. Sunt & purpurea lilia gemino caule, carnosiore tantum radice, maiorisque bulbi sed vnius, hoc narcissum vocant: huius alterum genus flore candido calice purpureo. Differentia lilijs est hæc, quoniam folia narcissis in radice sunt probatissimis in Lyciæ montibus. Tertio generi cætera sunt eadem: sed calix herbaceus, omnes serotini, post arcturum enim florent ac per æquinoctium autumni. Inuenta est in his ratio inserendi monstrificis hominum ingenijs,lilia in fumo suspenduntur,deinde nudantibus se nodulis in fece nigri vini, vel Græci, mense Martio macerant,vt colorem accipiant,atq; ita seruntur in scrobiculis heminis fecis circumfusis. Sic purpurea lilia fiunt: mirũ ita tingi aliquid vt nascat infectũ. Palladius li. 3. In Februario mense liliorum bulbos ponemus,vel lilia ante habita sariemus, summa diligẽtia ne oculos circa radicẽ nascẽtes,& minores bulbulos sauciem9. Qui a matre subtracti atq; in alios digesti ordines, noua lilieta formabunt.

De medicinis ex lilio. *Cap.* LXXXIII.

DIasco. Lilium duritias neruorum remollit,folia eius cocta,et imposita ad combusta loca proficiunt,& vexationem serpentium curant. Succus eius cum melle decoctus in vasculo nouo veteribus vlceribus medetur. Radix eius sub prunis cocta,& cũ oleo roseo trita,& imposita vsturas sanat,& optimè vulnera cicatrizat, ventrem laxat, & menstrua prouocat. Semen quoque eius potui datum menstrua prouocat,& partum deijcit. Ad serpentis morsum facit. Flores eius leptomeres sunt. Et oleũ ex eis dyaforeticum est,ac sine vlla mordicatione malacticũ, ad oẽs matricis duritias vtile. Platearius. Liliũ est calidum,& humidũ. Aliud aũt domesticum,aliud siluestre. Sed siluestre, aliud gerit florem purpureũ qđ efficacius est,aliud florẽ croceum: domesticum lilium cum axungia tritum,apostema calidum maturat. Radices lilij valent contra duritiem splenis, ad faciem quoq; colorãdam radix lilij agrestis. Auicen. Lilium album hortulanũ calidum & siccum est in secundo. In ipso est terræitas subtilis acquirens amaritudinem,& aqueitas æqualis complexionis. Ireos autem siluestris vehemẽtioris est calefactionis, & exiccationis. Confert panno, & lentiginibus proprieq; radix eius, & mundat faciem ac remouet eius contractionem,valet in scissionib. neruorum, & spleni,sed malum est stomacho, proprieq; oleum eius, quod est resolutiuum,aperitiuum,lenitiuum duritiei matricis bibitum,& innunctum. Nec est ei par in ægritudinib. matris. Extrahit fętum,& confert dolori ventris pungitiuo. Conuenit etiam vlceribus capitis,ac surfuribus eius. Et distillatus in aurem sedat dolorem eius ex sonitu. Radix eius aperit orificia emorroidarum. Idem radix eius cõfert adustioni aquæ calidæ,qm̃ exiccatiua est, mollitiua,& abstersiua cum æqualitate consolidat. Ex decoctione quoq; ipsius radicis fit oris collutio ad dolorem dentium,& propriè illius quod siluestre est. Idem lilium confert puncturæ vermiũ venenosorũ, proprieq; scorpionis. Ipsumq; & succus eius & semen,& syrupus bibita conferunt oibus puncturis. Oleum quoq; eius est tyriaca coriandri, & fungorum. Emplastrũ ex folijs cum vino factũ super erisipilam cõfert valde.

Iterum de eodem. *Cap.* LXXXIIII.

PLin. vbi sup. Lilij radices multis modis florem suum nobilitauere,contra serpentium ictus ex vino potæ, & contra fungorum venena,propter clauos pedum in vino decoquuntur triduoque non soluuntur. Cum adipe, vel oleo decoctæ pilos etiam adustis reddunt. E mulso potę sanguinem inutilem cum aluo trahũt: lienique ac raptis vulsisque, & menstruis fœminarum prosunt in vino decoctæ. Impositæque cum melle, neruis præscisis medentur,lichenas, & lepras, & surfures in facie emendãt,folia in aceto cocta vulneribus imponuntur. Semen illinitur sacro igni,flos, & folia vlcerum vetustati. Succus,qui flore expressus est,ab alijs mel ab alijs Syrium vocatur, valet ad vuluas emolliendas, sudoresque faciendos,& suppurationes coquendas. Macer. Aurosas,vt credo rosas argentea dicunt Lilia iure sequi, quæ nec specie nec odore Cedere creduntur roseo collata decori. Nec minus in multis hominum sint apta querelis Eius radicis bulbus, qui lilia profert Sub prunis coctus, vncto quoque tritus oleo, Prodest vsturis mirè superadditus ignis. Et melius roseum sibi iungatur oleum.

Duras matrices tollit, si subditur idem. Elixis eius folijs cathaplasmate facto Mollescunt nerui combustaque membra iuuantur. Sicque suppositis morsus curabitur anguis. Aut si cum vino bulbus potabitur ille. Sic quoque fungorum negat illa venena nocere. Hunc vino coctum tritumque pedum superadde Clauis, nec soluas nisi cum lux tertia transit. Pingui porcino decoctus idem vel oliuo Reddere posse pilos membris narratur adustis. Cum vino potum nociuumque purgare cruorem Per ventrem dicunt, & sic prodesse lieni. Sicque iuuat vuluas, sic idem menstrua purgat. Vel si cum vino veteri tritum superaddas Præscisis neruis, tritus cum melle medetur. Expressus succus foliorum mixtus aceto Et melli coquitur, sic mellis sint & aceti. Vt geminę partes, prædicti quinque liquoris, Ad desiccandas nihil est magis vtile plagas. Inde cicatrices duci licet inueteratas. Elixus bulbus, & cerotis bene mixtus. Rugas distringit, vultus maculas fugat oēs. Lychenas purgat, faciē quoq; furfure mundat. Exprimit succus de tritis florib. eius Emollit vuluas, cum lana subditus illis. Illitus asserit pudorē posse mouere Turgida maturat, plus decoquit, & cito purgat.

De lino. *Cap.* LXXXV.

ISid. lib. 19. Linum ex terræ nitenti specie oritur. Nomen sumpsit a Græco, vel quòd lene sit ac molle. Bissum autem est genus quoddam lini nimium candidi ac mollissimi, quod Græci papaten vocant. Plin. lib. 19. Linum sabulosis locis maximè nascitur, vnoque sulco, nec magis festinat aliud vere satum æstate vellitur, digeritur, pectitur Illisum crebro in silice ex aqua tectumque rursus clauis tunditur, semper iniuria melius atque in fila ponitur. Inuentum est linum, quod ignibus non absumeretur viuum id vocant Ardentesque in focis conuiuiorum vidimus ex eo mappas, sordibus exustis splendescentes igni magisquam possent aquis. Nascitur in desertis locis Indiæ soleque adustis, vbi nō cadunt imbres inter diros serpentes, assuescitque viuere ardendo. Cadurci caleti rutemi bituriges, vltimique hominum existimati morini, immo vero Galliæ vniuersa vela de lino texunt, iam quidem & trāsrhenani hostes nec pulchriorem aliam vestem eorum fœminæ nouerunt. Varro tradit in Serranorum familia Gentiliciū esse, fœminas linea non vti veste. In Germania id opus agunt defossi, & sub terra. In Campania fit inde piscium alitumque captura Eadem & plagis materia. Nec enim minores insidias cūctis animalibus, quàm nobismetipsis lino tendimus. Sed Cumanæ plagæ apros conscidunt, & ferri, & hæc cassesve asperi, aciem cōuincunt. Ægypto linum minimū est firmitatis plurimum lucri. Quatuor ibi distinguuntur cum regionum nominibus in quibus nascuntur, apud eos maturitas eius intelligitur argumentis duobus, videlicet intumescenti semine, vel colore flauescente. Tunc euulsum, & in fasciculos colligatum siccatur in Sole pendens conuersis superne radicibus vno die. Mox alijs quinque fascium cacuminibus in contrarium inter se versis, vt semen cadat in medium. Huic inter medicamina vis, & in quodam rustico ac prædulci Italiæ Transpadanæ cibo, sed iampridem sacrorum tantum gratia. Deinde post messem triticeam virgæ ipsius merguntur in aquam solibus tepefactam, pondere aliquo depressæ, nulli enim læuitas maior. Maceratis indicio est membrana laxatior, iterumque vniuersæ, vt prius Sole siccantur. Mox arefactæ in saxo tunduntur, & quod proximum cortici fuerit stuppa vocatur. Depectitur atq; digeritur, deinde in fila politur semper iniuria melius. Linum supradictum, quod in desertis nascens ardendo viuit rarum inuentu, difficilè textu propter breuitatem, russo ignis colore splendescit. Ex argumentatione voc tur a Græcis asuestinum, & cum inuentum est æquat excellentium precia margaritarum Auaxilians auctor est, huius lintheo circundatam arborem surdis ictibus, & qui nō exaudiuntur cædi. Huic ergo lino Principatus est in orbe toto, proximus uero bissino, mulierum maximè delicię circa ęlim in Achaia genito, quaternis denarijs eius stipula permutata quōdam, vt auri. Repertaque lintheorum lanugo e villis nauium maritimarum maximè in magno vsu medicinæ est, & cinis spodij vim hēt. Palladius, vbi sup. In Februario mense aliqui semen lini læto solo spargunt, & lina consequuntur exilia. Idem lib. 11. In mense Octobri semen lini seri potest si placuerit, quod tamen pro sui malitia serendum non est, quia terræ vber exhaurit. Sed si velis loco pinguissimo, & modicè humido serere poteris. Aliqui macro solo spissum serentes, sic assequunt, vt linum subtile nascatur.

De liquiricia. *Cap.* LXXXVI.

EX sinonimis. Liquiricia ipsa est quæ alio nomine dicitur glicoricia, siue gliciricia, vulgariter autem dicitur ricolicia. Isid. li. 17. Glicirisa Græcè dicta est, eo ꝙ dulcem radicem hēt, glycin .n. dulce dn̄t Græci. Eadem & adypsos dr̄, ꝙ sitim sedat sitientib. Diascorides. Glicoria, siue glicoricia, vel adipsa, nascitur in Ponto, vel in Cappadocia. Frutex est virgas duobus cubitis longas hn̄s, in quibus folia sunt spissa lentisco similia, sed pinguia, & glutinosa, florem vero iacincto, similem. Semen hēt planum, & asperū, qđ est latū, sicut lenticula, sed russum, & oblongum. Buxei coloris hēt radices longas, vt gentiana, cōstrictas, & dulces, quæ vt linum aliàs licium exiccantur: vires hēt relaxātes, & cum dulcedine exhumidantes, vnde sitim sedant, renum ac vesicę dolorem mitigāt, vrinam, & menstrua pruocant, oēmq; tumorem tusæ, & impositæ placant. Succus ipse aspredinem arteriarum dissenit, & nō solum tracheam sanat arteriam, sed ēt vesicam scabiosam, qui succus videlicet diu lingua retentus dēt glutiri qm̄ æstuationem stomachi soluit. Tumorem quoq; stomachi, & epatis compescit. Radix eius renum ac vesicæ vlceratione curat. Bibita cum dulcore sitim prohibet. Idem vulneribus vtilis est, masticata stomatica est. Elixatura radicis eius hæc oīa facere nouit, ipsaq; radix in puluerem redacta, & imposita pterigia detergit. Auicē. Liquiriciæ radix est tēperata, & ad caliditatem, & humiditatem declinat. Succus eius panaricio cōfert, & radix eius sisr. Idem succus eius ad vlcera valet. Radix eius vngulæ confert, eiusq; succus fortior est. Idem pulmonis cannam lenit, & mundificat, pulmoni confert ac gutturi, vocemq; clarificat. Sitim sedat, pp humiditatē sui, & sisr confert inflammationi stomachi. Confert iterum vrinæ ardori, & valet ad vlcera renum ac vesicæ eiusq; scabiei, febrib. ēt confert acutis. Cōstātinus vbi sup. Liquiricia temperati caloris est, & humectat moderatè, hēt ēt aliquid dulcoris, proinde valet tussientib. gutturi, & cānales pulmonis humectat, & pectus. Succus eius optimus ē asperis pulmonis cannalibus, & stomacho perusto, vniuersaliter etiam pectoris, & pulmonis ac spiritus instrumentis liquiricia congruit. Platearius. Liquiricia quidam dn̄t, ꝙ sit radix, quidam ꝙ frutex, sed ipsa est ramis. Est aūt eligenda quæ non multum crossa sed tenuis est, & inferius crocea est. Qđ defrangitur, non puluerizatur. Quæ aūt leuis, & interius subalbida, vel nigra, vel viridis est, abijcienda est. Succus ēt eius est eiusdem efficacię, & adhuc fortioris: qui hoc modo fit. Cum ramus est viridis bene conteritur, & in aqua bullitur, & vsq; ad consumptionem decoquitur, postea vero exprimitur, & soli exponitur ac desiccatur, & in rotundam formam ꝯm formam vasorum formatur: valet contra oīa pectoris vitia eius decoctio ī aqua & pleuresi ac peripleumoniæ, vinum decoctionis eius valet cōtra tussim. Ad idē valet electuariū ex liquiriciæ succo ac melle cōfectū, liquiricia deniq; cōmasticata, & sub lingua retenta, sitim & asperitatem stomachi gutturisq; mitigat.

De Malua. *Cap.* LXXXVII.

ISid. Malua dr̄, eo ꝙ molliendi aluum ac soluedi naturā habeat: huius succo si quis se oleo mixto perunxerit, ab apib. feriri negatur, folia eius ex oleo trita, & imposita scorpionib. creduntur afferre torporem. Plin. lib. 20. Malua vtraq; est in laudibus magnis, & satiua, videlicet, & siluestris. Duo earum gn̄a amplitudine folij discernuntur, maiorem Græci malopen in satiuis vocāt. Alteram ab emolliendo ventre Malachem dictam putant. E siluestribus cui grande folium est atq; radices albę, althea vocatur, ab effectus excellentia, a quibusdā aristalthea. Omne solum in quo serunt, faciunt pinguius. Palladius li. 3. In Februario mense malua serenda est, q̄ occursu hiemis ab incrementi reprimet longitudine, loco pingui delectatur, & humido gaudet lætamine. Transferūtur eius plātæ cum cæperint quatuor habere folia, vel quinq;. Melius eius planta q̄ tenera est comprehendit. Maior .n. translata languebit. Sapor eius melior esse probatur si non transferatur. Sed ne cito in caulem erigantur, & in earum medio glebulæ, vel lappilli constituantur. Rara ponenda est, assiduo sarculo delectatur. Sunt autem herbis maluæ liberandæ, ne motum sentiant in radice. Si transferendis plantis nodum facias, in radice sessilles fient.

De operatione maluæ in medicina. *Cap.* LXXXVIII.

PLin. vbi sup. Maluæ, quæ althea dr̄, contra oēs aculeatos ictus efficacior vis est, vtilis præcipuè scorpionum ac vesparum, & similium ac murisaranei. Quin & trita cum oleo qualibet earum peruncti ante, vel habētes eas non feriuntur ab his. Folium impositum scorpionibus torporem affert, & contra venena confert. Aculeos omnes extrahunt illitæ crudæ aut cum aneto potæ. Decoctæ vero cum radice sua, leporis marini venenum restringunt, & si vomatur (vt quidam dicunt) Mira de eisdem & alia traduntur, sed maximè si quotidie quis succi ex qualibet earum sorbeat dimidium ciatum, morbis omnibus cariturum. Sanant vlcera manantia in capite. In vrina putrefactæ, lychenas, & oris vlcera cum melle. Radix decocta capitis sanat furfures, dentiumque mobilitates. Eius quæ vnum caulem habet radice circa dentem qui dolet perungat, donec dolor desinat. Eadem strumas, & parotidas, & pannos addita hominis saliua purgat. Semen eius in vino nigro potum, a pituita liberat. Radix in lana nigra mammarum vitijs occurrit adalligata. Tussim emēdat in lacte cocta, & sorbitionis modo quinis diebus sumpta. Sestius niger dicit eas stomaco vtiles. Aliqui folijs earum manus plenè mensura dicunt in oleo, & in vino sumptis fœminas purgare. Vtique constat parturientes folijs substratis celerius solui, sed protinus a partu reuocanda, ne vulua sequatur. Dant & succum parturientibus ieiunis bibendum in vino decoctum. Melancolicis quoque datur

vni-

vnicaulis succus tepidus & insanientibus: hoc & calculosis,& inflationi, & torminibus aut opisthotonico laborantibus tepidus illinitur, & sacris ignibus & ambustis decocta in oleum folia,& ad vulnerum impetus cruda cum pane imponuntur,decoctę succus vesicę & intestinorum prodest rosionibus. Alteę radix efficacior est in omnibus supradictis, praecipuè conuulsis atque ruptis. Isaac. Malua calida est in gradu primo, humida in secundo. Radix eius & semen dissoluit pulmones, saniem apostematis digerit. Apozima eius valet ad sanguinis fluxum: quiddam enim habet ponticitatis. Quae si cum vino potui detur, crossos humores renum dissoluit,& lapides frangit. Platearius. Malua domestica magis frigida est, & humiditatem habet subtiliorem. Siluestris autem crescit altius,& altiora habet folia, & fit quasi frutex, haec minus frigida est,& habet viscosam humiditatem, valet ad maturandum calida apostemata. Teruntur enim folia maluae cum axungia porcina recenti,& super tegulam calefacta superponit. Haec etiam valet contra duritiem splenis & epatis. Fomētum ex aqua decoctionis eius factū circa pedes, valet ad sōnū puocādū in febrib. acutis. Contra tussim siccā etiam valet,& cōtra ethicā.

Iterum de eodem. *Cap.* LXXXIX.

CONstan. vbi supra. Malua est frigida in secūdo gradu. Quiddam caloris accidentaliter habet. ideoq; si in vino fit cocta, & cathaplasmetur, contra scroffulas, apostemata, tumoresque mammillarum valet. Succus eius si cum vino bibatur, stranguriā idest difficultatem mingendi dissoluit,& lapidem frangit. Schyaticę cōueniens, intestina sanat vulnerata, si cum aceto coquatur, dolorem ea lotorum mitigat. Diascorides. Malua vtilior est hortiua quam agrestis, sed cacostomacha est, ventremque mollit. Maximè autem eius virgulae intestinis medentur ac vesicae. Eius folia cruda cathaplasmata cum sale modico medentur ęgilopis, valent & apum percussuris. Idem malua elixa, & oleo admixta cathaplasmatibus adhibita, acoras & furfures capitis tollit. Elixatura eius malactica est, ad durities intestinorum atque matricis & ani necessario supponitur. Folia eius cocta & imposita cū oleo modico, combustionibus & igni sacro. Item malua cum radicib. cocta in viscello, venenosis potionibus subuenit, si frequenter bibatur, morsus sphalangionis retemperat, lac mulierib. prouocat. Semen agrestis maluae cum vino bibitum dolorē mitigat vesicae. Actor. De althea, quae est agrestis malua, iam dictum est in alio libro supra. Macer. Altheam maluae speciem nullus negat esse. Altheamq; vocant illam quae crescit in altum. Hanc ipsam dicunt euiscum, ꝙ quasi visco, Illius radix contacta madere videtur. Agrestisque solet a multis malua vocari. In mulsa coctus flos eius vulnera purgat. Vel si cum vino tritum florem superaddas. Spargere sic scrophas anumque iuuare dolentem, Dicitur, hoc quoque modo conquassatis medicatur. Elixata prius radix adipiq; terrendo, Addita porcino, therebintinęq; tumores Matricis curat reliquosque leuare dolores. Dicitur, illius neruos sic ipsa relaxat. Rumpit vel spargit sic apostemata dura. Omnes has causas elixatura iuuabit. Si loca morborum foueantur saepè tepenti. Ad dissenterias radicum coctio sumpta. Cum vino fluxum stringens compescit earum. Et pellit tardas haec coctio sumpta secundas. Et prodest emoptoicis, lapidesque repellit. Vesicaeq; solet variis succurrere morbis. Acri cum cinere tritum semen oliuo Iungito, deformes maculas hoc vnguine pelles. Cum posca potata pōt obstare venenis. Elixata prius, cum melleq; trita replebit Vulnera quae caua sunt si sint superaddita saepè. Sic quaeque duritias mollit lenitq; rigores. Decoctis oleo foliis factum cathaplasma. Quosuis pestiferos morsus combustaque curat.

De Meconio. *Cap.* XC.

DIascorides. Meconium dictum est, quia flore citius caret. In locis cultis nascitur, Autumno colligitur, habet folia coriandro similia, diuisa,& oblonga,& aspera. Hasta est illi similis iunco, recta & longa cubito vno, cum flore foeniceo vel albo, similis ammoni agresti. Capitella quoque habet oblonga, ammone minora, semen russum, radicem oblongam, & subalbam, amaram, in modum digiti minoris crossam. Meconii tamē duo sunt genera, vnum hortiuum,& aliud agreste. Virtus omnibus frigida est, folia eorum cathaplasmata tumores, & ignem sacrū extinguunt. Capitella elixa mixto melle spissata in coctura, vt electuarium data ad tussim & ad reumatismum faciunt, celiacis ēt addito succo hipoquistidę, & achaciae maximè prosunt. Semen vero nigrum meconis tritum & cum vino bibitum, reumatismū ventris abstinet, ac mulierū fluxum. Idem acceptum, vt herbum vel herunm somnum praestat, tussim mitigat, fluxum ventris abstinet. Quod si plus bibitum fuerit litargicos facit, & occidit. Dolorem capitis cum oleo roseo compescit, fomento adhibitum. Aurium quoque dolorem cum oleo amigdalino, vel croco, vel myrrha curat infusū, sed & oui medio vitello,& croco mixto compescit dolorem, & tumorem oculorum. Ignem sacrum extinguit,& ad sanitatem vulnera perducit, podagris cum lacte mulieris,& croco subuenit, suppositum quoque vt collirium somnum facit. Mecon erratilis quem multi vocāt pardalion, aut agreste maeconium, habet folia alba, & crossa flomo similia in medio secta, hastam & florem habet viridem. Semen minutū,& curuum sicut carui, & fęnugraecum. Radix eius est super terram longa,& nigra, cui coctae in aqua vt ad medium redeat, virtus est diuretica: epaticisque conuenit bibita. Nascitur in locis maritimis,& asperis. Semen eius ventrem purgat bibitum cum mulsa, folia eius & flores abstinent pascentia vulnera. Oleum mixtum,& inunctum caligines detergit oculorum. Mecon aphrodis appellatur & heraclia,& habet hastam duorum palmorum longam, foliaque minuta strucio similia. Semen album habet. Ipsaque herba omnis alba est, sed radix tenuis est. Semen eius in aestate quando minus est colligitur,& siccum reponitur. Quod acceptum cum mulsa vomitu stomachum purgat. Et haec ipsa purgatio epylenticis medicat.

De Melone. *Cap.* XCI.

COnstantinus in pantegni. Melones frigidi sunt in secundo gradu, & humidi, cito digestiui: quia colatiui vrinam prouocant. Impetiginem ac morpheam cutis inde lotae mundificant, quod semen maximè facit, vt dicit Gal. in stomacho corrupto venenosos humores generant, saepe vero multum comedentes diarriam patiūtur. Isaac in dictis particularibus. Melones frigidi sunt, & humidi in medio secundi gradus: horum quidam sunt rotundi, quidam longi, rotundi viscosiores sunt, & crossiores, & causa rotunditatis eorum haec est. Liquor enim eorum qui crossus atq; viscosus fuerat, in superficie natando, aequaliter se diffundit circa latera, longorum autem liquor: quia subtilis, & aquosus fuit, ef fluit,& inferius discurrit. Iccirco prolongantur. Quod huiusmodi ratio testificatur, sapor enim rotundi aliquantulum vicinatur dulcedini, longus vero in sapore quasi aqua est, vnde longus est minus nociuus: parumque colatiuus mundificatiuus. Rotundus autem notabilior,& magis colatiuus,& vrinae prouocatiuus, arenas & lapides expellit a vesica, & renibus, secundum quod testatur sapor ipsius: videmus & corpora ex eo fricata ab omni sordicie fieri munda, vtrique tamen ad corruptionem operantur, & in qualitatem humorum in stomacho existentium mutantur, siue sint colerici siue flegmatici, iccirco nocent stomacho. Neruos enim eius omnes molliscant. Eisque lubricitatem prestant. Quod si cibum in stomacho inuenerint, cum eo miscentur,& lubricitatis causa cibus digeritur, priusquam coquatur. Intestinis etiam rugitum faciunt & ventositatem, nonnunquam vomitum & abhominationem. Iccirco necesse est illos ante omnem cibum stomacho ab humoribus inanito comedi, & tunc obediunt digestiuae virtuti, & bonis assimilantur chimis, licēt eorum conuersio flegmatica sit. Quibus ecōtra datis frigidi generātur humores, ac pessimi, fiuntque causa febrium maxime his, qui colerici sunt & naturaliter calidi. Quod fit propter conuersionis velocitatem, suique mutationem in colericum humorem. Semen melonis,& radix minus carne frigida sunt, sed cum desiccantur in fine secundi gradus sicca fiunt, ideoque plus carne colatiua sunt, semen eius vrinam prouocat, renes, ac vesicam ab arenis & lapidibus mundificat. Cortex melonis, si ex eius puluere os lauetur tollit fętorem eius. Radix eiusdem puluis bibitus irritat vomitum. Est apud saracenos genus melonis, cuius humiditas minor est caeteris. Frigidiores quoque calorem habentibus in stomacho febricitantibus conueniūt, & ardorem febrium repugnando extinguunt.

De melongena. *Cap.* XCII.

IDem ibidem. Melongia vel melongena, est in secundo gradu calida & sicca. Quod testatur eius acumē & amaritudo & morsus quo inficit linguam, ideoque cito conuertitur in colericā vel coleram nigrā & adustā, vnde cutē corporis corrūpit: lentiginē, impetiginē, cancrum, elephātiam, duraq, ad dissoluendum apostemata gignit,& opilationes atque similia facit. Quae vt minoris efficiatur nocumenti, conuenit vt findatur, & sale impleatur, deinde in aqua calida diu dimittatur, & postmodum etiam in aliam mittat, & bis aut ter lauetur, vt omni nigredine careat aqua qua lauatur, deinde vero elixetur,& tunc aqua eiecta, cum carne pingui boum seu pecudum vel pecorum & similium coquatur. Qui aūt illam absque carne comedere desiderant, & cum oleo & aceto & obso magaro eam coquant. Auicē. in secundo can. Melongena est nota iuxta filium mesangae, frigida est. Verumtn̄ in ea caliditas & siccitas in secundo gradu dominatur ꝓ amaritudinem & acuitatem ipsius. Melācoliā & opilationes generat, superficiem corporis denigrat,& colorem citrinat. Antiqua ex ea mala est, recens vero sanior est. Quae ex eis sunt paruae, comedātur excorticatę. Et quidem ipsę generant pannum & soda & cancros, & duritias, ac lepras, faciuntque multiplicari tristitiam. Generat etiam emorroides,& epatis opilationes. Veruntamen si ex eius capitibus in vmbra siccatis,& contritis epithima fiat, emorroidibus cōfert. Et melongena quidem non habet ad soluendum vel stringēdum proportionem, sed cū in oleo coquitur soluit, & in aceto stringit.

De Menta. Cap. XCIII.

ISid.Menta est genus herbæ odoriferæ. Huius genera sunt sex. Agrestis,quam vulgo nepitam , vel nepetam vocant , est maior in virtute ac vehemens in calore. Palladius de agricultura lib. 3.In mense Februario mentam seri conuenit plantis, vel radicib. circa aquas , vel in humido loco. Plinins lib. 19. Ab æquinoctio verno menta seritur planta,vel si nondum germinat spongia. Minus hæc in humido gaudet , æstate viret, hieme flauescit. Genus eius siluestre mentastrum dicitur, & hoc vt vitis propagatur , vel si vniuersi rami serantur. Mẽte nomen suauitas odoris apud Græcos mutauit,cum alioquin minta vocaretur,vnde nomen declinauerant veteres nostri. Grato menta mensas odore percurrit in rusticis dapibus. Semel sata durat ætate diutina, pulegio congruit, cuius natura in coronarijs florescit, hæc quoque seruantur simili genere, mentam dico pulegium ac nepitam in condimento sumpta.Idem lib. 20. Odor mentę animum excitat,& sapor auiditatem in cibis.Ideoque in mammarum mixtura familiares ipse accessere,vt coire deserique lac non patiantur.Quare lactis potionibus additur,ne huius coagulati potu strangulettur. Data in aqua & mulso eadem vi resistere creditur & generationi cohibendo genitalia densari æquè maribus ac fœminis.

De Virtute ipsius in medicina. Cap. XCIIII.

IDem de eodem.Menta sanguinem sistit, & purgationes fęminarum inhibet. Cum amilo ex aqua potum celiacorum impetus,& ex mulso vitia iocinerum,prodest in sorbitionem excreantibus sanguinem, vlcera in capite infantium mirè sanat. Arterias humidas siccat,& siccas astringit,pituitas corruptas in mulsa , & aqua purgat,singultus,& vomitiones sistit cum succo granati , vt Democritus monstrat. Recentis succus narium vitia spiritus subductos emendat, ipsaque trita coleram in aceto pota , illinitur & temporibus in dolore capitis, & iterum epiphoris , & omnibus in capite eruptionibus,sedisque vitijs.Idem contra scolopendras , & scorpiones marinos ac serpentes sumitur. Auribusque cum mulso instillatur. Aiunt & aridæ farinæ tribus digitis apprehensam, dolorem stomachi sedare, & animalia ventris expellere. Isaac. Menta calida est , & sicca in secundo gradu, habet ponticitatem, & aromaticum odorem , vnde stomachum confortat , appetitum irritat,abominationem de putridis humoribus amputat. Succus eius succo malorum granatorum commixtus, & cum aceto pomi citrini singultum sedat,& vomitum colericum,linguam etiam lenit asperam,si ex eo fricetur. Cathaplasmata super mammillas lacte tumidas omnem tumorem dissoluit. Esui assuefacta coitum suscitat.Platearius. Menta domestica,siue hortulana magis competit vsui medicinæ quàm aliæ, habet virtutem consumendi ex proprijs qualitatibus,& confortandi ex aromaticitate , contra fętorem oris ex putredine gingiuarum & dentium abluitur os ex aceto decoctionis eius,& post ex puluere mente siccæ fricetur. Ex hac etiam fiunt remedia contra impedimẽtum appetitus factum ex superfluis humoribus in stomacho existentibus , contra vomitum factum ex debilitate virtutis contentiuę,vel ex frigida causa. Contra sy ncopin,& debilitationem,contra iliacam passionẽ. Succus etiam cuiusdam mentę datus,lumbricos interficit,auribus instillatus vermes necat. Constantinus in libro graduum . Menta stomachum cõfortat,os odoriferum reddit, digestionem adiuuat, abominationem & vomitum ex flegmate aufert, & bonam ructuationem generat.Succus eius bibitus valet stomatico singultui. Sæpe etiam comesta lumbricos occidit, & libidinem auget. Cathaplasmata super vlcera lac in eis coagulatum dissoluit. Succus eius cum modico melle mixtus auribusque distillatus , dolorem de frigiditate,& ventositate amputat , & dolorem capitis mitigat, lingua cum frondibus fricata,omnem amittit asperitatem.Cathaplasmata cum sale morsum sanat rabidi canis. Succus eius cum sapa potui datus prægnantibus facilem facit partum .

Idem de eodem. Cap. XCV.

DIascorides.Menta est herba omnibus nota . Quæ virtutem habet termanticam,& xeranticam,& stipticam. Succus eius cum aceto bibitus, subuenit sanguinem reijcientibus , lumbricos extinguit,ventrem stimulat, sugglutiones tollit.Coleram,& nauseam compescit,cum succo maligranati acidæ accepta, & imposita cum polenta, spargit apostemata. Imposita vero fronti dolorem mitigat capitis, tumorem quoque mammarum tollit, addito sale morsibus opitulatur caninis.Succus eius cum mulsa dolorem aurium depellit,aspredinem linguæ dislenit,lac coagulat , caseum a putredine tutum seruat.Condituris quoq; miscetur vtiliter, quoniam eustomachus est,odoris efficacia labentem recreat animum, & stomacho nil concupiscenti detrahit fastidium . In sorbitione ptisanæ sanguinem excreantibus propinatur optimè. Aridę mẽtæ puluis tribus digitis apprehensus, & cum aqua calida in potione datus oẽm iniuriam stomachi detergit. Eadem quoque res aĩalia ventris interficit,contusa temporibus illinitur,in dolorem capitis stringit abundãtiam sanguinis,& nimios vomitus.Hortolana vero humidior est,& ad libidinem excitandam mediocris,habet aũt aliquid amaritudinis,per quod potata lumbricos occidit.Est ẽt stiptica, ideoque sputum sanguinis reprimit,recens cum pusca bibita. Est iterum eius substantia leptomeris plus alijs. Est & ediosimus.i.menta agrestis habens folia asperiora & maiora, quæ oĩbus est brunosa & ad curam hominis inutilis. Macer. Vim calidã siccamque gradu fert menta secundo.Illius potu vis digestiua iuuatur.Confortat stomachum,vomitum quoque detinet hausta.Lumbricosque modo depellere fertur eodem.Diuersis morbis occurrit testiculorum. Si foueantur aqua, qua mente cocta sit herba. Concretum soluit lac mammis addita trita . Instillata fugat auris cum melle dolorem.Asperitas linguæ fugatur sæpe fricatę.Haustaque cum sapa partum solet accelerare.Trita canis morsum superaddita cum sale curat. Hæc emoptoicis mixta succurrit aceto.Matrici succus si bibitur illius ante, Quam fiat coitus , mulier non concipit inde.Caseolos succus putrescere non sinit eius.Admixtus, vel si viridis superadditur herba.

De Mercuriali. Cap. XCVI.

PLatearius. Mercurialis , qui & linozostis calida , & humida herba est,competenter cocta cum carnibus crassis ad solutionem datur.Ex herbario Mercurialis semen habet fœmina in modum botri,masculus in ipsis ramis,vtraque pro olere accepta ventrem relaxat,decoctio earum potata , fella cum humore deducit. Tusa,& apposita tumores omnes spargit,& liuores tollit. Si quid in aurem introierit, succus eius stupefactus in aure stillatus eliberat , valet etiam ad menstrua prouocanda , & ad oculorum vit a. Diascorides.Linozostis,siue parthenion aut herba mercurialis habet folia ocimo similia, & hastas sicut helsinę,ramulos autem breuiores , & manes cum surcis plurimis ac densis:fœmina quidem maior est,quæ & appellatur thilicon,semen habens quasi acinos, & quamplurimos.Masculus vero paruior est ac rotundus, ac veluti binis testiculis paruis circa exordium natiuitatis ornatus. Capitella etiam habet minuta circa folia, sicut epithimum, semenque rotundum,virtusque frutex elixus, & comestus ventrem mollit, & eius elixatura accepta humores aquosos deponit : folia fœminæ, vt dicitur bibita,fœminas generare faciunt , & folia masculi masculos similiter.Plin.lib.25.Linozostis, siue parthenion a mercurio est inuentus. Ideoque apud Græcos hermupoan multi vocant,apud nos mercurialis vocatur. Duo sunt eius genera,videlicet masculus, & quæ efficacior est,fœmina, cubitali interdũ caule ramoso in cacumine, ocimo angustioribus folijs,geniculis densis,cauis alarum multis, semine in oculis fœminæ copioso dependente, mari iuxta genicula stante rariore , ac breui,contortoque, fœminæ soluto,& candido,folia sunt maribus nigriora,fœminis candidiora.Radix prætenuis superuacua. Nascuntur in campestribus cultis.Mirum est, quod de vtroque proditur genere,vt mares gignantur hunc facere,vt fœminæ illam, hoc contingere , si succus a conceptu protinus in passo bibatur. Edantur vel folia decocta ex oleo,vel sale,vel cruda ex aceto. Quidam decoquunt eam in nouo,fictili cum heliotropio,& duabus aut tribus spicis,donec decoquatur.Decoctum dari iubent,& herbam ipsam in cibo altero diei purgationi, mulieribus per triduum , quarto die a balneo coire eas. Has Hipocrates miris laudibus in mulierum vsus prædicauit,quas ad hunc modum adhuc nemo medicorum nouit. Ille vuluæ eas cum melle,vel rosaceo, vel lilio, vel irino, admouit, & ad ciendos menses ac secundinas, hoc idem præstare potu fotuq; dixit.Auribus surdis succum instillauit inunxitque cum vino veteri.Aluo folia imposuit,epiphoris, stranguriæ,ac vesicis,decoctũ eius cum mirra,& thure dedit. Aluo quidem soluendum,vel in febri decoquitur,quantum manus capit in duobus sextarijs aquę ad dimidias,bibitur sale,& melle admixto , necnon cum vngula suis aut gallinacio decoctum salubrius. Purgationis causa putauere aliqui vtramque dandam , siue cum malua decoctum thoracem purgant,bilem detrahunt,sed stomachum lædunt.

De Mione & molochia. Cap. XCVII.

IDem lib. 20. Mion aliàs meu in Italia non seritur nisi a medicis,& his admodum paucis.Duo sunt genera. Nobilius vocant achamanticum tanquam ab Achamante inuentum , folio niso simile,& aliqñ bipedali caule,radicib.multis,& obnigris,quibusdã altissimis,hoc minus est rufum q̃ alterum,vrinam cit in aqua potũ,radice trita, vel decocta, inflationes stomachi mirè discutit. Itemq; tormina,& vesicæ ac vuluæ vitia.Articulis cũ melle valet. Infantib.cũ apio illitũ ventri vrinas mouet.Diasco. Molochiã Sostius niger, & alij stomacho arbitrant̃ inutilẽ hanc molliẽdi atq; soluendi naturã Græco vocabulo credo esse sortitã. Nã a potu molochian.i.laxante nomen accepit : hæc in cibo sumpta prodest intraneis , vulnera recentia curari asseuerant eiusdem folijs.Eadem cum axungia veteri quassaturas fouet. Radix vnius cauliculi admota denti dolorem pellit. Eadem fęmori alligata mammarum cõpescit vitia.Galienus criminat̃ eam,ꝙ corpus minimè alat, sed cito lapsu per ventris meatum erumpat. Est autem agrestis fortioris

ris effectus, emplastris mollib. accomodata. Quæ tñ pót & plagis recentibus subuenire, & vlcerum tabes admota siccare, hæc si in pñtia non erit, in eius vsum satiua succedit. Actor. Molochia vt althea siue bismalua, de qua.s.in alio membro dictum est supra.

De napo & napocaule. Cap. XCVIII.

ISidorus. Napus a similitudine rapæ vocatus est, nisi ꝙ folijs latior & radicis gustu subacrior est. Nominis autem affinitas in vtrisque inde pene cõis, ꝙ vtrumque semen vicissim in alterum commutatur. Nam rapa (vt Emilianus ait) in alio solo per biennium mutatur in napum, in alio vero napus transit in rapam. Palladius libr. 8. In mense Iulio serendi sunt napi loco riguo: rapa quoque solo putri, & soluto, nec spisso: locis humidis, & campis lætatur: sed napos in proprio sicco & tenui, ac deuexo & sabuloso melior nascitur. Loci proprietas vtrumque semen in alterum mutat. Nam rapæ mutantur in napos in alio per biennium sata. alia vero napus transit in rapam. Subactum solum stercoratum versatumque conquirunt, quod & ipsis segetibus proderit, quæ anno eodem ibi seruntur. Iugero naporum quatuor sextarij sufficiunt, rapæ vero quinque sufficiunt. Et siquidem spissa videntur, aliqua interuellenda sunt, vt cætera roborentur. Plinius li. 18. Napis est acrimonia domita etiam coloribus picta. Horum genera græci duo prima fecere, masculinum fœmininúque, & ea serendi modo ex codẽ semine, densiore namque satu maculescere. Item in terra difficili, semen eo præstantius quo subtilius. Omnium vero species sunt tres. Quidam enim in latitudinem fundũtur, quidam in rotunditatem globantur. Tertiam vero speciẽ siluestrem appellauere, radice in longitudinem procurrente, raphani similitudine, folio angulosо & scabro, acri succo. Qui circa messem exceptus oculos purgat, & caligini medetur admixto lacte mulierum, frigore dulciora fieri existimantur & grandiora, tepore autem exeunt in folia. Diligentiores napum seri iubent quinto sulco, Rapam quarto, vtroque stercorato. Idem lib. 19. Naporum genera quinque fecerunt, Corintheum, cleonium, liothasium, boeticum, & quod per se viride dixerunt. Ex his Corintheum in amplitudine adolescit, nuda fere radice. Solum enim hoc genus tendit in superna, non vt cætera in terram. Liothasium quidam appellant thracium frigorum patientissimum. Boeticum dulce est, rotunditate etiã breui notabile, nec vt cleonium prælongum. In totum autem cui tenuiora folia sunt, ipsi quoque sunt dulciores, quorum vero scabra & angulosa & horrida sunt, amariores. Est præterea genus siluestre, cuius folia similia sunt erucæ. Idem li. 20. Naporum duas differentias in medicina græci seruant, angulosis foliorum caulibus florentes, vnum quod bunion vocant, purgationibus fœminarum & vesicæ & vrinæ vtile, decoctum potum ex aqua mulsa, vel succi eius dragma. Semen eius tostum & tritum in aqua calida e ciatis quatuor, dissintericis prodest, sed si non lini semen vna bibatur, vrinam inhibet. Alterũ genus appellant buniada raphano & rapæ simile, præclari seminis contra venena, ob id & in antidotis eo vtuntur. Isidorus. Naupocaulis ex duobus oleribus nomen habet compositum, quia cum sit sapore napo similis, non in radicem sed in tyrsum conscendit vt caulis.

De nasturcio. Cap. XCIX.

ISidorus. Nasturcium a sapore nomen habet, eo ꝙ acrimonia sua nasum torquet. Palladius, lib. 5. In mense Ianuario nasturcium constat ex communi tempore ponendum esse, loco quali placebit, & cælo. Fimum quippe non desiderat, humorem quamuis diligat, tamen deesse non curat. Si cum lactuca seratur, egregie nasci fertur. Pli. lib. 19. Nasturcium accepit nomen a nasi tormento, & inde vigoris significatio prouerbio id nomen vsurpauit, veluti torporem excitantis, æstate vel hieme facillime sicut eruca nascitur, & in Arabia miræ amplitudinis dicitur gigni. Idẽ li. 20. Nasturcium ventrem inhibet, animum exacuit. Duo sunt eius genera, vt diximus, vnum albius, quod aluum purgat, bilem detrahit in aqua potum. Cum lomento struminis illitum & brassica opertum præclare medetur. Alterum est nigrius, quod capitis vitia purgat, visum clarificat, & mentes commotas sedat ex aceto sumptum, lyenem ex vino potum vel cum fico, tussim ex melle si a ieiuno summatur quotidie. Semen ex vino omnia intestinorum animalia expellit, efficacius addito mentastro, prodest etiam contra tussim & suspiria cum origano dulcique vino, pectoris autem doloribus in lacte caprino, pannos cum pice discutit, corpori aculeos extrahit, & maculas, illitum ex aceto. Contra carcinomata adijcitur ouorum album. Ex lienibus illinitur cum aceto. Infantibus autem e melle. Sestius adijcit hoc serpentes fugari. Scorpionibus resistere, capitis dolorem sedare contritum, & alopicias emendare. Sinapi grauitatem aurium trito imposito auribus cum fico. Dentium dolores infuso in aures succo, furunculos concoquit cum fermento, carbunculos ad suppurationem producit ac rumpit, phagedenas vlcerum expurgat, cum melle, coxendicibus, & lumbis cum polenta ex aceto illinitur, itemque lycheni, & vnguibus scabris. Eius quippe natura est caustica, optimum autem babylonium est, siluestrique ad omnia prædicta effectus maior est. Hipocrates vbi supra. Nasturcium calidum est, corpora extenuat & vrinæ difficultatem facit. Platearius. Nasturcium calidum est & siccum in quarto gradu: huius semen præcipuè competit vsui medicinæ, valet contra paralisim In litargia quoque prouocatur sternutatio ex eius puluere naribus apposita, valet & contra iliacam passionem, & contra vuæ relaxationem & contra stranguiriam. Razi in almansore. Nasturcium calidissimum est, stomachum & epar calefacit, vermes e ventre educit, pulmonem mundat, coeundi desiderium stimulat, asmati & crossiciæ splenis prodest, abortum facit. Appetitum vero iuuat, licèt inflammationem & capitis dolorem efficiat.

Iterum de eodem. Cap. C.

AVicenna. Nasturcium calidum & siccum est in tertio, virtus eius est similis virtuti synapis, & seminis raphani coniunctorum. Resolutiuum est & maturatiuum cum lenitate, putredinẽ vacuitatis ventris exiccat. Bibitum & lenitum capillos cadentes retinet, apostematibus flegmaticis, & carbunculis in emplastro cum aqua & sale valet. Confert etiam scabiei vlcerosæ & impetigini, & ignem persicum eradicat. Idem valet mollificationi neruorum & schyaticæ, & asmati, & crossiciei splenis, & venenosorum vermium puncturæ. Constã. vbi supra. Nasturcium est duplex, album & rubeum, vtrumque calidum & siccum in tertio gradu, pectus, & pulmonem de crosso flegmate mundificat, de quo tritę quinq; dragmæ aliàs tres, & cum calida aqua potatę ventrem soluunt, & vẽtositatem intestinorum propter colicam passionem dissoluunt. Assum propinatum ventrem & humidam constipat egestionem. Diascor. Nasturcium inquit lumbricos, & ascarides educit, tumidum splen dissoluit. Coitum augmẽtat & pustulas curat. De cuius apozimate capite loto viscosi humores, & putridi excluduntur, & sanguinem confortat, de quo domibus fumigatus reptilia fugantur. Tritum & potui datum morpheæ valet. Macer. Dicunt feruentes ꝙ habet nasturtia vires. Et siccas, acrem venerem ceu ruta coercet. Siccando semen, fuerit si sumpta frequenter. Fermento commixta recens hæc herba terendo. Antracas curat bona quæ plebs vlcera dicit. Si superaddatur vtraque furunculis ista. Emittit saniẽ, cum aqua dolor ipse recedit. Illius succus carnes retinere fluẽtes. Illitu asseritur dentisque leuare dolores. De qua parte dolens dens est, infusus in aurem. Fortius est herba, semen depellit abortum. Haustum cum vino, ventrisque animalia soluit. Et sic serpentis dicunt obstare venenis. Solus odor positi carbonibus effugat illos. Splen reprimit mixto si sæpe bibatur aceto. Herbam vel semen cũ polline iunge, & aceto. Hæc contrita simul schyasis superadde dolori. Vtile non modicum confirmat hoc medicamen. Lichenas succus purgat cum melle perũctus. Si prurigo caput aut vlcera turbida sedant. Anseris admiscens adipi nasturcia trita. Sæpè vnge caput vitium pelletur vtrumque. Si coquis hanc herbam capræ cum lacte recenti. Illius aut semen, dolor angit pectora quisquis. Assumpto tepido potu sedabitur isto. Semen cum tepida contritum pondere dragmæ. Et bibitum dicunt quod durum molliat aluum. Tussim compescit semen cum melle voratum.

De nepeta. Cap. CI.

ISidorus. Nepetam nostri vulgariter vocant, quam græci calamentum appellant. Ipsa est colocasia siue agrestis menta, quæ maior est virtute, ac vehemens in calore. Actor. De hac ergo iam dictum est in præcedenti libro sub calamenti nomine, & ẽt in hoc eodem libro supra sub nomine colocasiæ. Plinius libro vigesimo. Nepetę pulegioque societas est. In aqua decoctę ad tertias frigora discutiunt, mulierumque menstruis prosunt, & æstate calores sedant. Nepeta quoque vires contra serpentes habet, fumum enim ex ea nidoremque fugiunt, quam & substernere in metu ob dormituris vtile est. Tusa egilopis imponitur, capitisque doloribus recẽs cum tertia parte panis aceto temperato illinitur. Succus eius instillatus naribus supinis profluuium sistit sanguinis. Idem radix cum mirti semine in passo tepido gargarisata medetur anginis. Ex herbario. Nepeta calidissimæ virtutis vrinam cit, menstrua mouet. Hæc in puluerem redacta febricitantem sanat, in aqua calida sub accessione in potu data, valet iterum ad cõbusturas, & ad serpentis morsum. Macer. Herbam quam nepetam vulgari more vocamus. Hanc medici græco calamentum nomine dicunt. Sicca calensque sibi vis est & tertius illi Est in vtroque gradus, cum mulsa sicca tepenti Sumpta solet totum sudore resoluere corpus. Et oleo quæ sit decocta perunge fricando. Illum venturę qui metuit frigora febris. Non frigus tantum, sed febres sæpe repellit. Illi qui schyasim patitur coxę superadde. Contritam viridem fertur comburere pellem. Et sic humores siccando fugare dolores. Appositu potuque suo cito menstrua purgat. Et lepræ species, alephantiasis quæ vocatur. Et maior cunctis morbis hæc esse videtur. Vt maior cunctis elephas animalibus extat. Hunc in principio morbum potus calamenti Cum vino curat, humores extenuando. Serpentum morsus superaddita trita nocere Non sinit, & pellit cum vino sumpta ve

pta ve

pta venena. Potus, & iniectus, lumbricos enecat eius Succus, & in membris vermes necat omnibus ipſe. Si mel iungatur huic cum ſale plus operatur. Si bibit hanc prægnans aut tritam ſubdit abortit. Purgat & ictericos cum vino purgat anhelos, Aſmaticos medici quos greco nomine dicunt. Et iecoris morbos cum vino mitigat hauſta. Hocque modo ventrem, lateris iuuat illa dolorem. Atque cicatrices nigras ſuperaddita trita. Hæc naturali reddit purgando colori. Vino decoctę facit hoc melius cathaplaſma. Compeſcit ſtomachum cum vino ſumpta dolorem. Fumus de domibus ſerpentes effugat eius. Tollere ſingultum cum vino dicitur hauſta. Hocque modo ventrem cohibet potata frequenter.

De ocimo. Cap. CII.

ISidorus. Ocimum nomen græcum eſt, & eius origo latinis incerta eſt Pli.li.19. Eadem eſt ocimo natura ex parte, quæ & rutę, niſi ꝙ difficilius areſcit, ſed durata runcatur, non ſine difficultate prouenientibus viceribus. Itaque manibus munitis, id fiat, oleo ve defenſis. Conſciduntur autem & eius folia, ſeruanturque faſcicalis. Idem in li.20. Ocimum Chryſippus grauiter increpuit, inutile dicens eſſe ſtomacho, & vrinæ, oculorum quoque claritati. Præterea inſaniam facere ac litargicos, ac iocineris vitia, ideoque capras id aſpernari. In hominibus quoque fugiendum cenſet. Addunt quidam tritum illud ſi operiatur lapide, ſcorpionem gignere, commanducatum & in ſole poſitum vermes afferre. Alij vero ſi eo die feriatur quiſpiam a ſcorpione, qui ederit ocimum, ſanari non poſſe. Quinimmo aliqua tradunt ocimi manipulo cum 10. cancris marinis, vel fluuialibus trito conuenire ad eum ſcorpiones omnes proximo. Diodorus in emitericis ēt pediculos facere dicit ocimi cibum. Aetas ſecuta alacriter defendit. Nam id edere capras aſſerit, nec minus, quàm mētam & rutam ſcorpionum terreſtrium ictibus, marmorumque venenis illud mederi, & hoc cū vino addito aceto exiguo. Vſu quoque compertum eſt deficientibus ex aceto odoratu ſalutarem eſſe, & ad multa medicinaliter prodeſſe. Diaſco. Ocimum habet haſtas duarum palmarum, quę videlicet haſtę foliiculos habent ſimiles iuſquiamo, ſemen nigrum ſimile milantico. Ei virtus eſt calida, morſuſque venenatos compeſcit cum vino bibita, ſchyaticis quoque maxime prodeſt, cum pipere ac mirra vel myrta. Radix eſt ei tenuis, & inutilis. Palladius, li.5. In menſe Aprili ocimum ſeritur, citoque naſci dicitur, ſi ſtatim vt ſatum eſt aqua calida perfundatur. Rem miram de ocimo. Martialis affirmat, ꝙ modo purpureos, modo albos flores pariat, & ſi ex eo ſemine frequenter ſeratur, modo in ſerpillum, modo in ſyſimbriū mutetur. Idem in li.11. In mēſe quoque Octobri ocimum ſerit', qđ & citius hoc tpe naſci fert', ſi aceti imbre leniter infuſum ſpargatur.

De virtute ipſius medicinali. Cap. CIII.

DIaſcorides. Ocimum cuius virtutis ſit, penè inter medicos incerta eſt opinio. Nam qui Auctore Chryſippo ipſum criminantur, hęc eius vitia percenſent, ꝙ ſtomacho ſit inutilis, ꝙ oculos hebetet, ꝙ iecori obſiſtat, ꝙ inſaniam faciat. Ideoq; genus huius herbæ captum ab inſania nunquam omnino contingere. Adduntque præterea lapide contritum ſcorpiones gignere. Aphri quoque putant pediculos nutrire. Hoc etiam perſuaſum dicunt eſſe, ꝙ ſi quis eo die quo ſumpſerit ocimū, a ſcorpione feriatur, ſaluari non poſſe. Qui de opinione aduerſa ſunt, hæc falſa aſſerunt, immo ꝓdeſt ſtomacho, quia inflationes eius diſſoluit ructando. Ex aceto coctum & ſumptum defluentem reprimit aluum. Semen eius tritum & hauſtum naribus ſtermutamenta cit. Attramento ſutorio temperatum verrucas tollit. Ocimum vero multum comeſtum caligines oculis infert. ventremque mollit, & diureticum eſt, lac mulieribus prouocat, ſcorpij percuſſum mitigat. Cum vino bibitum dolores tollit oculorum, ſuccus eius inunctus detergit oculorum caligines, reuma prohibet, ſemen eius bibitum maximè prodeſt melancolicis medetur diſſurijs. Conſtan. vbi ſupra. Ocimi duo genera ſunt, gariophilatum eſt calidum in primo, ſiccum in ſecundo, ſi tū in aqua frigida infundatur, & naribus applicetur, aquæ frigiditas per nares cum odore ducetur, ideoque infrigidat, vnde & quidam frigidum illum eſſe putāt. Eius ſperma ſtipticum eſt, de quo cum bibitur egeſtio de calore facta conſtringitur, & membra confortantur. Aliā ſpeciem quam vulgus citrinum vocat, Gal. triſtia corda lętificantem notauit: eſt calida in primo gradu & ſicca in eodem. Quod genus eſui datum ſtomachum frigidum conſortat & humidum, opilationem aperit cerebri, defectionem cordis amputat, vigilia, tumorem, ſuſpicionem cordiſque tremorem quę pp coleram nigram & vſtum ſuum pellit. Plinius, vbi ſupra. Ocimum litargicis, & inflammatis valet, illitumque capitis doloribus, cum roſaceo vel mirteo vel aceto, & oculorum epiphoris impoſitum ex vino. Eſt etiam vtile ſtomacho, inflationes, & ructum facit ex aceto diſſoluere ſumptum. Aluum ſiſtere impoſitum, vrinam ciere, ſic & morbo regio & hydropicis prodeſſe, diſtillationes eo coli & ſtomachi inhiberi, valet etiam celiacis, & coctum diſſentericis, alicuo & in tenaſmo. & ſanguinem excreantibus in vino, auribus cum adipe anſerino eſt vtiliſſimum, præcipuè infantium. Semen eius tritum ſternutamenta prouocat naribus hauſtum, diſtillationes quoque capitis illitum, vuluas purgat in cibo ex aceto. Verrucas mixto ceramento ſutorio tollit, venerem denique ſtimulat, & ob hoc etiam equis aſiniſque ingeritur tempore admiſſuræ. Ocimo ſilueſtri efficacior eſt vis ad eadem omnia, peculiaris ad vitia quæ vomitionibus crebris contrahuntur, beſtiarum morſui radix in vino efficaciſſima eſt. Platea. Ocimum quod alio nomine dicitur baſilicum eſt calidum & ſiccum, cuius eſt duplex maneries, gariophilatum & citrinum. Hæc herba ex aromaticitate virtutem habet confortandi ex qualitatibus, diſſoluendi, conſumendi, extergendi, mundificandi. aqua decoctionis eius datur cōtra ſincopin, & cardiacam, ad idem quoque valet vinum in quo iacuerit ipſa per noctem, valet etiam contra tenaſmon, & contra ſtomachi frigiditatem. Hipocrates vbi ſupra. Ocimum calidum eſt & inflammationē ventris commouet, eiuſque ſemen melācolicis valde ꝓdeſt.

De oleoſileno & oliſacro. Cap. CIIII.

ISidorus. Oleoſilenon eſt apij ſpecies, ſic dicta eo ꝙ ſit mollior, folio & caule tenero. Pli.li.19. Oleoſilenon vel oreoſelinon eſt herba cicutę folijs, radice tenui, ſemine aneti, minutiore tū. Idem. in li. 20. Oleoſileno vel oreoſelino vis eſt priuata contra araneas. Iſidor. Oliſacrum quoque eſt genus herbæ hortolanę, quæ (vt ait Hipocrates) calidæ eſt virtutis, & auſteræ. In oleribus cocta ſtomacho eſt commoda. Eruca vero cōmeſta multum calefacit, veſicam & vrinam mouet. Plinius, vbi ſupra. Oliſacrū quod hypoſelinum vocant, ſcorpionibus aduerſatur, potoque ſemine torminibus intraneis medetur, vrinæ quoque difficultatibus prodeſt ſemē eius decoctum & ex mulſo potum, canis rabioſi morſibus potum & illitum medetur, ſuccus eius algentes calefacit potus. Diaſcorides. Oliſacrum occurrit ict b. ſcorpionum, & morſui canis ex vino datum. De ſemine illius vber ſermo eſt, in mulſa decoctum vrinæ difficultatibus medetur potatum. Eodem modo ſanat ventris tormentum, ac cæterorum querelas inteſtinorum. Radix in vino decocta calculos expellit, & lateris lumborumque doloribus eadem potione ſuccurrit. Succus algentibus propinatus calorem per membra diffundit. Ex herbario. Oliſacrum vel hypoſelino trita ex paſſo potui ſumpta ſtranguiriam potenter emendat.

De olere. Cap. CV.

ISidorus. Olus ab alendo dictum eſt, eo quòd primum oleribus quondam alerentur homines, antequam fruges ederēt & carnes. Tantummodo enim oleribus alebantur & arborum pomis, ſicut animalia herbis. Dicitur olus molle quoddam herbę hortolanæ genus. Actor. Olus itaque generaliter dicitur omnis herba præcipuè hortolana, quę in cibum & alimentum hominis aſſumitur. Vnde Iſidorus maluam & rapam napum & raphanum lactucam paſtinacam aſcaloniam cæpam intubum allium vlpicum & ſimilia deputat inter olera. Nihilominus tamen appropriato vocabulo dicitur olus herba quędā ſpecialis hortolana, quæ vulgo caulis nominatur, ſiue braſica, de qua ſub vtroque nomine iam in hoc eodem libro dictum eſt ſupra. Auicenna vbi ſupra. Olus aliameni quod eſt, in ipſo ſecundum Diaſcoridem medicinæ virtus omnino non eſt, & eſt aquoſum ſicut atriplex, quod ſaporē non habet, & in hoc abundat plus omnibus oleribus. Eſt enim vehementioris humiditatis, quàm lactuca & quàm cucurbita. Nutrimentum eius paucum eſt, eius penetratio non eſt velox, eo ꝙ penitus nitroſitate priuatum eſt. Teſte Galieno frigidum & humidum eſt in ſecūdo. Ex eo fit emplaſtrum calidis apoſtematibus, & eius radix melinis vlceribus, ſuccus eius cum oleo roſeo confert ſoda ex aduſtione ſolis accidenti. Confert etiam tuſſi calidę propriè decoctum cum oleo amigdalino & aqua dulcis granati.

De origano. Cap. CVI.

ISidō. Origanum dicitur, quod Latinè interpretatur colena, eo quod vinum coloret infuſa. Hæc herba eſt calida, deducit & flegma & inungitur. Plinius li.19. Ægyptium Origanum tantum præfertur, peregrinum fuit & lepidum, ſeritur a fauonio, deinde cum fructificauerit iuxta terram præſcinditur, tūcque runcatur ac ſtercoratur per biennium. Hic poſtmodum euiſdem fructibus vtūtur ſi non ſęuitia hiemis ingrauat, quoniam impatientiſſimum eſt frigorum, exit & in cubitalem altitudinem folijs laurinis, ſed mollibus, vſuſque eius non ſine lacte. Idem li.21. Origano in coronamentis vſus eſt, alterius enim nullum ſemen, & id creti cum vocatur, cui odor eſt. Diaſco. Origanum eſt omnibus notum. Huius ſpecies ſunt tres. Prima nominatur heracleotica habens folia in ſimilitudinem iſopi velut ſciſſa vmbraculo cum ſemine in ſummitate virgarum non frequenti vel denſo. Altera vero ginchis eſt appellata, iſopo ſimilis, ſed albior folijs cum ſemine iugi ac denſo, coronarum vice pēdentium. Tertia denique agreſtis appellatur panaces, vel aſclepias, vel cunilia, ſicut poſuit Mander. hæc virgis eſt bipalmis tenuis cum vmbraculo, aneto ſimilis, & floribus albis, cum radice tenui. Primam virgam habet decliuam, ſuper quam ſemen habet non ſpiſſum guſtu ſubamarum. Palladius de agricultura li.10. In menſe Septembri circa equinoctium

ſerendum

ferendum est Origanum, stercorari atq; rigari amplectitur, donec conualescat,& aspera loca saxosaque amat.

De medicinali virtute origani. Cap. CVII.

PLinius,li.20.Origanum quod in sapore cuniculam ęmulatur. Habet plura genera in medicina. Vnum appellatur othimin vel prasion,non dissimili isopo,priuatim vsus eius contra stomachi torsiones,& cruditates in aqua tepida. Contra araneas autem & scorpiones valet in albo vino,luxata & incussa in aceto & oleo & lana. Tragoriganon vero similis est siluestri serpillo, vrinā cit, tumores discutit , Contra viscum a vipera ictum in potu efficacissimum stomacho acida ructanti & præcordijs. Tussientibus quoque cum melle datur, & pleureticis.Heraclium autem habet tria genera,sicut videlicet in alio libro dictum est supra.Diasco.Origano virtus est calida,& eius elixatura morsibus,venenatis occurrit, cum vino data,bibita quoque cum dulcore præstat effectum aconitum gypsumve bibentibus , & prodest conquassationibus,omnibusque doloribus hydropicis medetur, maxime comesta cucumere,Bibita cum mulsa nigram colerā per ventrem deponit,menstruis imperat,& sicut electuarium cum melle datum pruriginem corporis,& acoras omnēque maculam extergit.Aqua ipsius icteri cis in balneo bibita medetur.Succus eius bibitus viridis tumorem faucium & vuæ tollit. Idem oris vulnera curat, & cum oleo irino succus eius in naribus missus sanguinem prouocat.Cum lacte infusa prohibet aurium dolorem,& prouocat nauseam. Si cū ea cepulas, & ros syriacum in æneo vase diebus canicularibus in sole coquas, & stracui supponas,animalia omnia nociua non permittit adesse. Idem tussiculam & scabiem, & pruritum, & arcuatum morbum,& longi temporis in fœmininis purgationibus abstinentiam,potui data vel cathaplasma inde posita,vel sessionibus incocta facit optime.Origano gręci tria nomina posuerunt,ex quibus vnum tragoriganum vocauerunt,qui maioris efficacię sentitur in ratione medicinę.Hoc ex albo vino tritū,& in potione sumptum venenis resistit scorpionum & aranearum . Cruditatem discutit, stomachi morsum ex aqua calida datum lenit. Cum oleo & aceto tritum,& succida lana collectum,luxatis, & contusis partibus ꝓdest.Idem vires habet excalefactorias, & relaxantes, ac nimium desiccantes, participans aliquid stiptice virtutis, propter quod suspiriosis,& tussientibus prodest. Serpentes quoque fugat, bilem detrahit,ventrem vel Venerem temperat,vrinam & menstrua ꝑ calefactoriam & extenuatoriam virtutem prouocat. Auic. Origanum est in potentia sicut syrupus alhastæ, & quod ex eo fortius existit,est siluestre. In secundo gradu est calidum & siccum,resolutiuum, subtiliatiuum, vehementis est abstersionis,& in ipso est acuitas propter id quod est in ipso virtutis adurentis. Bonum est concauationi dentium,& cōfert doloribus ancharum, masticatur & sedat dētis dolorem.Sanatque gingiuarū fluxum ꝑ virtutem suam adurentem. Oleum eius confert pectori ac pulmoni,stomacho & epati,prouocat vtrumque.Extrahit vermes,& ascarides.

Iterum de eodem. Cap. CVIII.

COnstan.vbi supra. Origanum duplex est,domesticum videlicet & siluestre,vtrumque calida & sicca,in tertio gradu.siluestre tamen calidius est,vrinam & menstrua prouocat,ventositatem & rugitum stomachi & intestinorum expellit, & maxime si sunt ex crossis humoribus aut indigestis, lumbricos, & Ascarides occidit & expellit,si ex eius apozimate potetur.Masticatum dolorem dentium mitigat, stomachum & epar & pulmonem de crossis humoribus mundat, cum ficubus siccis māducatum sudorem prouocat. Corpore ex eius apozimate loto scabiem & ictericiam sanat. Rursus visum propter flegma obscuratum clarificat. Succus eius cum lacte mulieris auribus distillatus dolorem mitigat. Platearius.Origanum calidum est & siccum in tertio gradu. Est Origanum siluestre quod latiora habet folia, & fortius operatur , & est domesticum quod in hortis reperitur , & minuta habet folia, suauiusque operatur,quod in medicinis ponitur.In tempore productionis florum colligitur, & cum floribus in vmbra suspēditur & exiccatur,per annum seruatur:folia cum floribus abiectis stipitibus in medicinis ponūtur,virtutem habet dissoluendi,attrahendi,relaxandi,consumendi, valet etiam contra frigidum reuma. Vinum decoctionis eius gargarizatum gingiuarum & faucium humiditatem consumit,fasciculi formati ex herba decocti in vino & suppositi renibus soluunt stranguriam & disuriam.Ex herbario. Origanum nascitur in locis cultis inter vepres & fructices, valet contra tussim.Macer.Origani vires calidæ siccęque leguntur.Tertius huic in vtroque gradu conceditur esse.Illius in vino curat decoctio sumpta , Quosuis pestiferos morsus si sæpè bibatur. Cum mulsa sumptum prodest aconita bibenti . Sic multis alijs potest obstare venenis. Conquassata iuuat mansum vel sæpius haustum. Hydropicos reprimit bibitum,siccatque tumores.Cum mulsa bibitum coleram deponere nigram Dicitur, oxifabi fuerit si podere tritum . Menstrua deducit bibitum vel si superaddas Tritum, vel cocta mulier si se fouet herba . Illius puluis tussim cum melle repellit,Pruritus,acoras,maculas,cutis effugat omnes.In quo decoquitur,si sæpius amne lauentur.In lauacro iuuat ictericos,hæc coctio sumpta. Succus prædictæ viridis si sumitur herbæ , Vuas, & fauces curat siccando tumentes. Oris vulneribus medicabitur ore retentus.Naribus infusus irino mixtus oliuo.In visum capitis cogit manare cruorem. Auribus infusus sedat cum lacte dolorē.His succus mixtus capitis,vel tosiriaco. Ponitur ad solem tunc quando sirius ardet.Sicque quaterdenis feruebis meridiebus.Si supponatur lecto confectio talis,Effugat, vt dicunt,animalia cuncta nociua . His quibus ex aliquo vitio digestio tarda . Euenit ex vino prodest si sumitur albo.Cum calida morsus stomachi lenire probatum . Illius succum oleo mixto vel aceto, Succida lana bibat, vel sic superaddita membris Luxatis, & contusis multum iuuat illa. Prouocat vrinam lumbricos reijcit haustum. Dēte diu tritum inde solet fugare dolorē. Omnia potatus succus iuuat interiora.Eius cum succo si carica trita bibatur . Sudorem poris producere fertur apertis.Appositus succus eius cū polline farris,Auris sæpe grauem pellit reprimitque dolorem.

De papauere. Cap. CIX.

ISidorus. Papauer est herba sonnifera. Soporem enim facit languentibus succus eius. Alia quidem est vsualis, alia agrestis, ex qua fluit succus quem opion appellant. Pli.lib. 11.Sunt quidam aliorum satus comitantia,vt papauer, namque cum brasica seritur ac portulaca & eruca cum lactuca. Papaueris satiui tria sunt genera,vnum videlicet candidum,cuius semen tostum in secūda mensa cum melle apud antiquos edebatur , hoc & panis rustici crusta inspargitur affuso ouo inhęrens,vbi inferiorem crustam apio,git que ceriali sapore condiunt. Alterū vero genus papaueris nigrum dicitur, cuius scapo insciso lacteus succus exprimitur. Tertium genus chiam vocant græci,erraticum autem nostri.Sponte q.dem, sed maturius cum ordeo maxime nascitur , erucæ simile,cubitali altitudine,flore ruffo protinusque deciduo,vnde & nomen a græcis accepit.Fuisse autē in honore semper apud Romanos, Tarquinus superbus est inditio , qui legatis a filio missis,decutiendo papauera in horto sanguinarium illud dedit responsum , hac facti ambage reddidit.Rursus alio comitatu ęquinoctio autumni seruntur coriandrum anetum attriplex &c.Auicenna in 2.canon.Papaueris sunt species hortolana & campestris,& similiter est nigrum papauer,& species cornuti quod est marinū,cuius fructus est curuus,& est species spumosi eradiensis. Quod melius, & sanius est, album est, hortolanum frigidum & siccum in secūdo, nigrum in tertio,& dicitur ꝙ vsque ad quartum. Papaueris species sunt infrigidatiuæ,& non est in ipso multa conglutinatio . Nigrum est incrossatiuum & exiccatiuum.Marinum autem cornutum,cuius fructus est curuatus instar cornuum taurinorum, est vehementer abstersiuum & inscisiuum.Palladius.In mēse Septembri papauer seritur locis siccis,& calidis,seminarique pōt & cum oleribus.Fertur aūt vtilius prouenire vbi virgæ sarmentaque combusta sunt.

De medicinali operatione papaueris. Cap. CX.

PLatearius.Papauer album est & frigidum & humidum , nigrum vero frigidum & siccum,magisque mortificat. Semen eius collectum decem annis seruatur. In medicinis ponitur cum determinatione,habet autē virtutem somnum inducendi,leniendi,& mundificandi. Contra calida apostemata in principio & calefactionem epatis, semen papaueris, vel etiam herba ipsa contrita cum oleo roseo conficitur ac superponitur.Pli. lib.20.Papaueris satiui albi calix ipse tritus somni causa bibitur , semen autem elephantijs medetur.E nigro papauere sopor gignitur. Eiusque succus lana excipitur,de quo scilicet inferius dicetur,folijs ipsis vtuntur ad ignes sacros, & ad vulnera ex aceto. Nigrum celiacis datur in vino, satiuum omne magis rotundat capita , siluestre longū ac pusillū,& ad omnes effectus valentius,decoquitur,& bibitur contra vigilias.Eademque aqua fouent ora. Optimum est in siccis,& vbi raro pluit. Cum capita ipsa & folia decoquuntur, succus opio multum ignauior meconium vocatur.Diasco.Papaueris capita folia que decocta meconium faciunt medicamentum contra vitia corporis, quæ medio rigore sunt sananda, succus eius cum rosaceo mixtus dolorem aurium mitigat,folia decocta & cum rosaceo trita morbis articularibus illiniuntur.Aqua in qua papauerum capita decocta sunt, foueri prodest vigiliæ morbo laborantibus, & iterum ex epihora lippientibus, semen cum melle tritum nō modicum tumentibus præstat auxilium. Cortex cauliculorum contusus,& in puluerem redactus,mellique permixtus, sordidis vtiliter imponitur vlceribus. Est etiam siluestre papauer capitis modici & fruticis non ita elati,qui miro modo sanat fauces in tumore positas, & arterias asperatas, fitque medicamem ex eo , quod opion medici vocant Auctore Chrysippo. Auicenn. Flos papaueris campestris mundificat vestigia vlcerum in oculis animalium. Liniuntur autē super herisipillam species papauerum,præter marinum, folia cornuti ad vlcera sordida valent,& carnem additam propter abstersionem suam corrodunt, & escaras eradicant.Similiter flos eius,

eius, qui propter superfluitatẽ abstersionis suæ non est conueniẽs manifestis vlceribus. Ex campestri fit emplastrum super vlcera, & eradicat ea, linitur super podagram cum lacte. Eiusque radix in aqua decocta donec consumatur medietas, in potu confert schyaticę. Papauer facit somnum, & propriè nigrum, quod est stupefactiuum, & prohibet catarrum. Cum ergo vigilias habentis fronti emplastrum ex eo superponitur, iuuatur inde, & similiter cũ eius decoctio embrocatur. Et cum ex spumoso fit vomitus. Ipso in mel licrate bibito epilentici iuuantur. Oleum eius cum oleo rosarũ est conuenien soda, cum ex eo caput inungitur. Eiusque decoctio distillata in aurem læsam sedat eius dolorem. Confert tussi calidæ, & ad pectus fluxibus ex sputo sanguinis. Semen nigri mundificat pectus. Corticis autem manifestior dispositionum est, quod adiuuat ad spuendum. Et in eius semine totum est mundificatio. Confert iterũ papauer humiditatibus stomachi. Radix marini in aqua decocta donec medietur, confert epatis ægritudinibus. Semen spumosi vomere facit. Album & nigrum trita in potu cum vino nigro & pontico data sedant fluxum antiquum. Natura quidem eius non est vacua a virtute solutiua. Ex eius vehementi decoctione factum clystere confert dissinterię. Semen spumosi flegma soluit, & humorem crudum.

Iterum de eodem. Cap. CXI.

Consta. vbi supra. Papauer calida, & sicca, in primo gradu est. Succus eius in oleo myrtino mixtus capillos denigrat & confortat. Collirium ex eo factum, pannum oculorum mundificat. Radix eius masticata humores capitis per nares purgat. Succus propinatus venas mundificat, morpheam curat, vrinã & menstrua accelerat. Cum sapa coctus, & oculis cathaplasmatus apostema dissoluit, pustulas in eis natas sanat, visumque clarificat. Macer. Dicunt vim gelidam siccamque papaueris esse. Tres illi tribuunt species flos vnius albus, Alterius roseus, rubeus pallensve minoris Flos est, hanc vulgo dicunt agreste papauer. Cunctis nobilior est cui flos nascitur albus. Ex eius teneris opium faciunt capitellis. Inscisa leuiter summa cute lacque inde Effluit, excipiunt cocleis sumptũque reseruant. Antidotis multum aptum varijsque medelis. Sunt qui contundunt cum lacte sua capitella. De quibus expressum siccant cum sole liquorem. Post primũ siccus vires habet ille secundas. De specie vero, roseos quam gignere flores Dixi, conficiunt oleum de semine tunso. Non modicum gustu iucundum somniferumque. Tertia cui flos est rubeus emenque nigellum. Præstat si bibitur reliquarum more soporem. Elixatura tepida cupida cuiuslibet harum. Æger si foueat faciem, vel si bibat illam. Optatum capiet, nisi sit mors proxima somnum. Sperma niger bibitum cum vino stringere ventrem Dicitur, hocque modo fluxus inhibet muliebres. Somnum dat bibitum, tussim compescit iniquam. Pondere denarij debent hæc semina sumi. Nam plus litargum vel mortem sæpius infert. De folijs eius tritis factum cathaplasma. Eximię fauces dicunt curare tumentes. Quo quę vocant sacros extinguere dicitur ignes. Frigore vel cantu potuve cibove vel æstu. Aspera si fuerit vocalis reddita vena. Apposito tali fiet medicamine lenis. Candida meconij species, sic nempe vocari, Græcorum lingua, dicuntque quodcũque papauer. Longe nobilior est vtiliorque duabus. Tunc cum lacte fluunt capitella papaueris huius. Lēta coquatur aqua, cui sit pars tertia mellis Addita, cuncta coquas donec decoctio spissa. Sit quasi mel, varios sic conseruetur in vsus. Sumpta facit somnum, tussim fugat, abstinet aluum. Vocalis venæ bene reumatismata siccat. Eiusdē teneris opium factum capitellis. Sicut iam docui, roseo miscebis oliuo. Vnge caput mixtis sedabitur his dolor omnis. Et solet hoc vnguen somni præstare quietē. Prædictis admisce croci redolentia fila. Auris curabis hoc infundēdo dolorem. Hoc modo fęmineo cũ lacte costoque subacto. Vnguendo calidam poteris sedare podagram. Ano suppositum solet hoc adducere somnum. Istud idem solo præstare putatur odore.

De pastinaca. Cap. CXII.

Isidorus. Pastinaca dicitur, eo ꝙ radix eius sit præcipuus hominis pastus. Est enim odoratu iucũda cibo delectabilis. Palladius lib. 3. Pastinaca vere seritur primo, semine ponitur & plantis loco pingui & soluto altius pastinato. Raraque statuenda est vt robur accipiat Plinius lib. 19. Lignosiora sunt hortulana quædam a nobis posita in cartilaginũ genere, mirumque saporis vehementiam omnibus inesse. Ex his vnũ est genus pastinacæ, sed agreste quod prouenit sponte, schaphylinos græce dicitur. Altera vero seritur radice vel semine primo vere vel autumno. Vt placet Igino, Februario, Augusto, Septembri, Octobri, solo quam altissime refosso, vtilis esse incipit annicula. vtilior bima, gratior autumno patinisque maxime, & sic quoque virtus ei est intractabilis. Inest ei sicut & syseri neruus longitudine maiori duntaxat anniculæ, quæ in decoctis extrahitur, amaritudinis tamen magna relicta parte, quæ mulso in cibis temperata etiam in gratiam vertitur. Idem in libr. 20. Semen pastinacæ contritum in vino potatum tumentē aluum & suffocationes doloresque mulierum lenit intantum, vt vuluas corrigat. Illitum quoque passionibus ventris earum prodest, virisque prodest cum panis portione equa tritum, & contra ventris dolores cum vino potatum vrinam pellit. Et phagedenas sistit vlcerum recens, cum melle impositum. Radicem eius Dieuces dari iubet ex aqua mulsa contra iocineris aut lienis, iliũ, lumborum, ac renum vitia. Cleophantus, & dissentericis veteribus. Philistion in lacte coquit & ad stranguriam dat vncijs. 4. Etiam ex aqua hydropicis, & pleureticis comitialibus, & opisthotonicis: habentes eam negantur a serpentibus feriri, vel qui ante gustauerunt nõ lædi, percussis cum axungia imponitur, folia contra cruditates mãduntur Orpheus amatorium inesse dixit ei, fortasse quoniam Venerem hoc cibo certum est stimulari. Ideoque conceptus aliqui prodiderunt adiuuari. Ad reliqua pollet satiua, magisque in petrosis nata. Semen satiuæ contra scorpionum ictus ex vino medetur, eiusque radice circumscalpti dentes dolore liberantur. Diasco. Pastinacæ vis omnis in radice & semine constituta est. Aqua mulsa in qua radix decocta & potui data iocineris, & lienis, querelis, lumborum ac renum vitia compescit. Dissentericis quoque vetustis vtilis est. Idem radix in lacte decocta & potui data pleureticis medetur, eadem alligata collo tumorem testium sedat. Negant etiam a serpentibus feriri qui pastinacam secum tulerint, vel ante gustauerint, hæc in cibo copiosius sumpta ventrem stimulat. Dentes eius radice circundati creduntur a doloribus releuari, semen ex vino datum tumentem aluum fœminarum, & suffocatione matrices præclusas soluit. Idem cum melle tritum canceratis vlceribus imponitur. Macer. Est pastinacæ virtus in semine tantum. Vel radice sua musta si decoquis eius. Radicem multum proderit decoctio eius. Si potanda datur splenis iecorisque querelis. Lumborumque leuat eadem potata dolorem. Has si lacte coquas decoctio sumpta, Asmaticos curat veteres ventresque fluentes. Radix illius colo suspensa tumores. Vt quidam dicunt, compescit testiculorum. Qui pastinacam fert aut qui vescitur illa. Dicitur a nullo serpentum posse noceri. Accendit Venerem si large sumitur illa. Si circumscalpis dentes radicibus eius. Dicunt ingenti dolore persæpe leuari. Ex vino pastinacæ si sperma bibatur. Compescit diros quos scorpius intulit ictus. Sic quoque fęminei ventris curare tumorem. Dicunt, quo mulier quasi ꝑgnãs esse vr̄. Appositum cancris tritum cum melle medetur. Qđ pastũ tribuat est pastinaca vocata. Nãque cibũ nullæ radices dãt meliorē.

De pepone. Cap. CXIII.

Lapias. Pepones crescunt in similitudine curcubitæ, frigidi sunt, difficilè digeruntur. Pli. li. 19 Cucumeres, cum magnitudine excesserint pepones vocantur. Mirè oleum oderunt, nec minus aquas diligunt desecti quoque ad eas modicè distantes arrepunt, aut si quid obstet vel si pendeant curuãtur. Idque vel vna nocte deprehendetur, si vas cum aqua subijciatur a quatuor digitorum interuallo ante posterũ diem descendentibus, ac si oleum eodem modo sit in hamos curuatis. Idem in fistula flore dimisso mira longitudine crescũt. Noua eorum forma prouenit in Campania mali cotonij effigie. Forte primo natum ita audio vnum, mox semine ex illo genus factum, melopepones vocãt, ne hi pendent, sed humi tantum iacent & rotundantur. Mirum in his, & præter figuram coloremque & odorem, ꝙ maturitatem adepti quamquam non pendentes statim a pediculo recedunt. Columella comentum suum tradit, vt anno toto contingant. Fruticem rubi quam vastissimum in apricum locum transferre, ac rescidere duorum digitorum relicta stirpe circa æquinoctium vernum, ita in medulla rubi cucumeris insito semine, terra minuta, fimoq; circuaggeratas radices frigori resistere. Idem libro 20. Pepones maxime in cibo refrigerant & emolliunt aluum. Caro eorum epiphoris oculorum aut doloribus imponitur. Contra vomitiones siccantur & in farina tusa, dantur in aqua mulsa quatuor obolis, ita vt qui biberit quingentos post ea passus ambulet. Cortex quoque vomitionem mouet, faciem purgat, hoc & folia cuiuscunque satiui illita cum vino canis morsus hos coctos deraso cortice ex oleo aceto & melle iucundiores esse certum est. Diasco. Peponis quidem vsus gratior est, sed difficile coquitur propter naturalem rigorem. Et ideo nonnulli cum aceto sumunt pulegium miscentes, quo nocitura vis frigoris temperetur. Item pepo in cibo lenior est, quia detracta cute & abiecto semine vsui datur. Stomachi compescit ardorem, aluum lenit & mollit. Coctus ex aqua cum oleo aceto & melle iucundissimæ sumitur. Caro eius imposita fronti dolorem oculorum miro modo mitigat, vlcera in modum faui concreta trita eius radice pelluntur. Cortici eius assignatur, vt maculas ex facie detrahat. Semen in puluere versum lomentoque permixtum nitidiorem feminis cutem præstat.

De Petroselino. Cap. CXIIII.

Isidorus. Petroselinon dicitur, eo ꝙ apio sit similis, & nascatur in petris montibusque præruptis, quod nos dicere possumus petrapium. Selinon enim græce apium dicitur. Sed est summum ac probabile Macedonicum, gustu suaue, & odore aromatico.

Platearius.

Platearius. Petroselinum est in tertio gradu calidum & siccum. Est autem duplex, s. domesticum & agreste, cuius semen maxime competit vsui medicinæ. Contra easdem causas, & eodem modo valet quo peucedonum, & competens fit de domestico salsamentum. Herbaque ipsa ibidem posita digestionem confortat, & ventositatem excludit. Plinius li. 20. Petroselinon appellant quoddam apij genus, quod in saxis natum ad vomicas coclearibus binis cum succo marrubij ad ciatum & aquæ calidæ tribus ciatis præcipuum. Diascor. Petroselinon in Macedonia nascitur in rupis, vel in speluncis. Semen eius est minutū, aneto simile, odoratum, & inscidum, & aromaticum, uirtus est illi diuretica. Menstruis imperat, urinam abundanter prouocat, maxime cum uino datum, inflationes stomachi & coli compescit desiccando nimis, & calefaciendo, tortionibus quoque subuenit. Diureticis etiam miscetur antidotis. Constan. vbi supra. Petroselinum dicunt apij genus, quod calidum & siccum est in fine tertij gradus: unde Gal. Petroselinum inquit cathaplasmatum pustulis, aut morpheæ vel scabiei ea mirè mundat. Semen eius urinam & menstrua prouocat, uentositatem & inflationem dissoluit, ualet hydropicis, & periodicis febribus, dolorem renum & uesicæ amputat, epar mundificat, opilationem aperit, maxime si fuerit in renibus, uentositatem colicæ passionis dissoluit, uuluæ suppositum mēstrua prouocat, & secundinam & mortuum fœtum expellit. Isaac ubi supra. Petroselinum calidum & siccū est in fine tertij gradus. Ideoque diureticum est inscidens, vrinam, & menstrua prouocans, ac ventositatem dissoluens, & inflationem. Cathaplasmatum super pustulas, scabiem ac morpheam miro modo mundificat, vnde fit hydropicis iuuatiuum, & periodicam febrem patientibus. Renum dolorem ac vesicæ placat, quia corporis poros aperit, viasque rarificat, & humores extenuando cum sorde & vrina proijcit, epar & vulnera mundificat, & opilationes eorum aperit, secundinam & fœtum mortuum expellit. Quo etiam potui dato mundificat fœtas a crossis humoribus.

De pipere aqua ac piperite. Cap. CXV.

AVicenna in 2. canon. Piper aquæ est herba vt olus, nascens in aqua, sapori piperis in gustu suo propinqua, sed non est ei piperis acuitas. Itaque calefacit sufficienter, sed minus, quàm piper. Plinius lib. 20. Piperitis, quam siliquastrum appellamus, contra morbos comiciales bibitur, castore taliter demonstrante: est quidem caule rubro & longo, densis geniculis lauri folijs, semine albo ac tenui, gustu piperis. Est autem vtilis gingiuis, ac dentibus, oris suauitati ac ructibus.

De porro & eiusdem cultura. Cap. CXVI.

ISidorus. Porrus est olus, cuius duo sunt genera, videlicet sectilis & capitatus. Plinius li. 11. Porro sectiuo nuper dedit autoritatem princeps Nero, vocis gratia ex oleo mensium æstatis omnibus diebus, nulloque alio ac ne pane quidem vescendo. Seritur autem semine ab æquinoctio autumno. Si sectiuum facere libuerit, densius in eadem area seratur, donec deficiat, semperque stercoratur. Si nutriatur in capita antequam secetur, cum increuerit in aliam aream transferatur summis folijs leniter resicisis, ante medullam, & capitibus retractis, tunicisve extremis. Antiqua silicæ vel tegula subiecta dilatabunt capita, hoc item de bulbis. Nunc autem sarculo leuiter conuelluntur radices, vt delumbatæ alant neque distrahāt. Cum autem porrus fimo lętoque solo gaudeat, rigua odit, & tamen proprietate quadam soli constat. Sectiui duo sunt genera. Vnum quidem herbaceum folio euidentibus eius inscisuris, quo vtuntur medicamentarij. Alterum genus est folijs suauioris atque rotūdioris leuioribusque inscisuris. Fama est. Melam æquestris ordinis reū ex procuratione a Tyberio Principe accersitum, in summa desperatione porri succo ad trium denariorum argenteorum pondus hausto confestim sine cruciatu expirasse. Ampliorem modum negant esse noxium. Palladius, li. 4. In mense Februario conuenit porrum serere Quem si sectilem velis, post duos menses, quā satus est, poteris desiccare, manentem in areis suis. Quamnis asserit Columella etiam sectiuum diutius duraturum, melioremque si transferatur. Et quotiens secabitur aqua iuuetur & stercore, si capitatum facere velis: quod vere seueris, Octobri mense transferre debebis. Serendus est loco læto & maxime campestri, area plana, pastinata alte & diu subacta & stercorata si sectiuum velis spissius, Si capitatum rarius seres, sarculo frequentandus est, & herbis liberandus. Cum digiti crassitudinem habuerit a media parte præscisis folijs, & truncatis radicibus, transferatur oblitus fimo liquido quaternis vel quinis digitis separetur rigeturque, modicè comprehendendus, & alienandus est sarculo, vt suspensus a terra quod spacij subter inuenerit capitis vastitate cogatur implere. Idem si plura semina in vnum ligata deposueris, grandis porrus nascetur ex omnibus. Idem si capiti eius semen rapæ immittas, sine ferro & pangas multum fertur increscere melius si frequenter hoc facias. Idem in li. 6. In mense Maio planta porri trāsfertur, vt rigationibus animetur. Idem in lib. 11. In Octobri mense porrum verno satum conuenit transferre, vt crescat in capite. Sane sarculis assiduè circumfodiatur, & compræhensa porri planta velut tenacibus alleuietur, vt inanitas spacij quæ suberit radicibus, incremento capitis suppleatur.

De operatione ipsius in medicina. Cap. CXVII.

ISaac vbi supra. Porrus calidus est & siccus in tertio gradu, qđ certificat eius ponticitas, vnde sanguinem e naribus manātem constringit. Sed secundum cibum illaudabilis est, nocet enim stomacho faciens inflationem, ac ventositatem, & cum sui acumine neruos eius mordet. Facit & fumum nigrum, qui ad caput saliens visum obtenebrat, ac terribilia ac timorosa inducit somnia, valet tamen secundum medicinam. Crudus enim comestus canales pulmonis de crossis humoribus mundificat, epatis opilationem aperit. Succus eius, cum aceto oleo rosaceo & thure naribus immissus sanguinem inde fluentē constringit, eis. s. qui frigidæ sunt naturæ, in aurem distillatus dolorem placat ex frigiditate ortum. Crudus cathaplasmatus super morsum serpentium prodest. Caput eius coctum & cum amigdaleo conditum ventrem humectat, Venerem excitat; valet contra colicam passionem, quæ fit de crossis, & viscosis humoribus. Semen porri siccius est & fortioris actionis. Quod si assetur & cum semine nasturcij misceatur Emorroides patientibus prodest, ventositatem intestinorum dissoluit, opilationem aperit, vrinam & menstrua prouocat. Hipocrates. Porrus calefacit ac desiccat nimis, epar & splenem aperit vel curat, soluens quæque constipata sunt in eis. Thoracem & pulmonem purgat, ad aurium quoque dolorem diuturnum facit, ac per nares ictericos purgat. Diascorides. Porro capitato ad multa vtilia corporis Hiprocas vsus est. Succum eius ēt solum bibēdum dedit sanguinem reijcientibus, quamuis dandum censuisset cæteris cum galla vel farina thuris vuluas contractas eodem modo resoluit, etiam in cibo sumptum fecunditati plurimum acquirere æstimauit, vlcera purgat ex melle contritus. Distillationes, ac tussim thoracis, & arteriæ pulmonisque vitia compescit, in sorbitione ptisanæ datus vocem purgat, ventrem stimulat, adducit somnum. Capita eorum minuta molliunt aluum in aqua bis cocta, & eadem aqua restringit in vino potata, succus eius sanguinis profluuium sistit, & maxime in naribus si cum galla contritus ibidem iniectus fuerit. Idem contra venena prodest, datus cum mero vel aqua mulsa, eiusque folia trita cum melle prosunt vulneribus apposita. Idem succus, siuè auribus prodest siue naribus cum tertia parte mellis infusus. Fracturas alligat, duricias relaxat, vulnera recentia cum sale appositus statim claudit, & ebrietatem discutit, sitim sedat, humores viscosos nutrit, virtus est ei diuretica, somnia facit nigra, lepτmicā virtutem habet, commestus satis caliginem oculis infert, vesicæ ac renibus vulneratis contrarius est, folia eius sunt inscida & stiptica. Plinius libro. 20. Porrus sectiuus tussi veteri ac pectoris vitijs medetur. Et illitis eius folijs ambusta s. nantur. Aliaq; vlcera cum melle trito, bestiarum morsus ex aceto. Succus eius prodest morbo regio & hydropicis, ac renum doloribus, cum ptisanę succo. Sed oculorum aciem traditur hebetare, inflationē quoq; facere. Quæ tamen stomacho non noceat, ventremque molliat, voci splendorem affert. Capitato quoque maior ad eadem effectus est.

De diuersis porri speciebus. Cap. CXVIII.

AVicenna. Porrum aliud est scemium, aliud est nabatium, & aliud est quod dicitur siluestre porrum. Est & illud quod est inter porrum & allium, quod melius est in medicina, quàm in cibo. Nabatium est calidum in tertio, siccum in secūdo. Siluestre autem est calidus, & siccus, & ideo deterius. Scemium cum sale confert fraudulentis vlceribus, siluestre autem vlcerat corpus. Abscindit ex naribus fluxum sanguinis, & suffumigatur ex eius semine cum alchitram dens in quo est vermis, ipsumque vermem interficit, & illum eijcit. Eius commestio facit soda, & facit imaginari & videre somnia mala. Eius cinis cum oleo roseo & aceto est conueniens dolori aurium, corrumpit autem gingiuas, & dentes, ac eos findit, & propriè scemium visui nocet; & asmati facto ex crossa materia cum aqua ordei confert nabutium præcipuè, & propriè cum melle. Confert etiam apostematibus pulmonis, ac sputo sanguinis. Malum est autem stomacho, & siluestre deterius est domestico, quoniam amarius, & acutius est, magisque mordicatiuum illo. Porrum quidem totum est inflatiuum, propter hoc elixandum est in duabus aquis, & sic alleuiatur eius inflatio a nocumēto. Rursus dixit, φ eructuationem acetosam abscindit, & vniuersaliter tardę digestionis existit, vrinam & menstrua prouocat, præcipuè nabatium & siluestre. Amboque nocent vlceratis renibus, ac vesicæ. Confert autem emorroidibus, & elixatum commouet coitum, similiter eius semen torrefactum. Semen eius torrefit cum granis myrti ad tenasmon, & ad sanguinem ani. Decoctio radicis eius cum oleo amigdalino colicę confert, eiusque succus est ex summa eorum quæ sanguinem soluunt. Denique succus eius cum mellicrate conueniens est animalium morsibus. Macer. In multis causis vsus medicamine porri, Dicitur Hipocras medicinæ maximus auctor.

auctor. Ipſius ſuccum ſolum dedit ipſe bibendum Ægrotis, qui reijciunt ſpumantve cruorem. Quos emoptoicos ſoliti ſunt dicere græci. Cũ galla dant hunc alij thuriſve farina. Aut gemminis dragmis porrorum ſeminis vnam Apponunt myrrhæ, vino quoque trita reſoluunt. Præ cunctis alijs dicunt hæc ſumpta iuuare. Manantemque potes naribus retinere cruorem, Intus ſi nares vngas medicamine tali. Contractas vuluas ſucco curabis eodem. Reddit fœcundas manſa perſæpe puellas. Vlcera cum melle tritum iuuat, appoſitumque. Humorum capitis ſi diſtillatio fiat. Pulmones pectuſq; nocens vocemq; canoram. Inde conſurgat tuſſis præcordia lædens. Cum ptiſana ſuccum porri ſorbere iuuabit. Et per ſe ſolum prodeſt his omnibus ipſum. Si porri partes in vino coxeris albas. Sic vt aquam primam mittes addeſque ſecũdam. Vtilis eius aquæ duro fit potio ventri. Dicitur hæc eadem cum vino ſtringere ventrem. Cum vino potum datur his quos læſerit anguis. Quodlibet aut aliud fundens lætale venenum. Nec minus his prodeſt ſi vulneribus ſuperaddas. Sed velut emplaſtrum porrum cũ melle ſubactum. Commixtus porri ſuccus lacti muliebri, Et bibitus tuſſim fertur ſedare vetuſtam. Et varijs vitijs pulmonis ſubuenit idem. Auris compeſcit capræ cum felle dolorem. Præſtat idem pariter cum mulſo mixtus, & auri Infuſus tepidus, fungis ſi manditur obſtat. Eius iungatur ſucco pars tertia mellis. Et ſic per nares tepidum fundendo vel aures. Immenſum capitis poterit ſedare dolorem. Ex vino bibat hunc lumborum quem dolor angit. Dicunt vtilius taliter nihil eſſe dolori. Fracturas ſolidas cito duritiamque relaxat Appoſitum, vulnuſque recens cito cum ſale claudit. Si crudum ſumptum fuerit leuat ebrietatem. Sic Venerem ſtimulat, ſic durum molliat aluum.

De portulaca. Cap. CXIX.

PLatearius. Porculaca optimus eſt cibus febricitantib. cocta vel cruda. Qui ſi patiantur conſtrictionem ventris, cum prunis in aqua coquitur, ſic quoque prunas, & portulacam comedunt, & aquam bibunt. Portulaca enim humectat & relaxat, habet quoque virtutem leniendi & infrigidandi. Contra ragadias .i. fiſſuras labiorum profundiſſimæ radices portulacæ comburuntur in vaſe terreo, & fit puluis niger. Cui mel adiungitur, & ragadiæ illiniuntur, ſic palliat etiam ragadias leproſorum. Iſaac. Portulaca frigida eſt in tertio gradu, humida in ſecundo, vnde calorem & febrium extinguit acumen. Et propter põticitatem quam rami habent, ſtomachum confortat & inteſtina, & valet contra vulnera in eis, vel in veſica, ſanguinis fluxum vndecumque manauerit conſtringit. Succus eius in capite vel fronte vel temporibus inunctus dolorem aufert & calorem. Rami eius manducati diſſinteriam & coleriam digeſtionem habentibus ſubuenit. Papias. Portilana vel portilaca ſecundum Gal. recens refrigerat, calefacta calefacit. Trita cum pane ad oculorum tumorem imponitur, ad podagras quoque ſimili modo medetur. Plinius, vbi ſupra. Eſt & portulaca quàm peplion vocant, non multum ſatiua efficacior, cuius memorabiles vſus eſſe traduntur. Venena quippe ſagittarum ac ſerpentium emorroidum traduntur ea pro cibo ſumpto reſtringi, & plagis impoſita extrahi. Item hoſciamo poto e paſſoque expreſſo ſucco. Reſiſtit & aquarum vitijs, & dolori capitis, vlceribuſque in vino tuſa & impoſita. Reliqua quoque ſanat vlcera cum melle commanducata, ſic & infantium cerebro imponitur, vmbilicoque prociduo. Et in epiphoris omnium fronti temporibuſque cum polenta. Ipſis aũt oculis e lacte ac melle. Eadem ſi procident prodeſt oculis, folijs tritis cum corticibus fabæ, puſtuliſque cum polenta & aceto & ſale ac cera. Oris vlcera commanducata cruda ſedat, & tumorem gingiuarum, itemque dolorem dentium. Commanducata quoque mobiles ſtabilitat dentes, ſedat cruditates, vocemque confirmat, & ſitim arcet. Ceruicis dolores ſedat cum galla & lini ſemine ac melle pari menſura. Mammarum quoque vitia cum melle vel cimolia creta. Salutaris etiam eſt ſuſpirioſis ſemine hauſto cum melle. Stomachum in acetarijs ſumpta corroborat, ardentibus febribus cum polenta imponitur, & aliàs manducata refrigerat etiam inteſtina. Diſſinteriæ vomiciſque datur etiã ex aceto, vel bibitur cum cumino. Tenaſmo autem vel comicialibus prodeſt in cibo vel potu. Purgationibus mulierum acetabuli menſura prodeſt inſiapa, podagris calidis cum ſale illita & igni ſacro. Succus eius potatus renes, ac veſicas iuuat, ventris animalia pellit. Ad mulierũ dolores imponitur ex oleo cũ pollenta, neruorũ duricias emollit, Venerem inhibet, veneriſq; ſomnia: apud Auctores inueni caput inde litũ diſtillationẽ anno toto non ſentire, oculos tamen hebetare putatur.

Iterum de eodem. Cap. CXX.

AVicenna. Portulaca eſt frigida in tertio gradu humida in fine ſecundi. Succus eius eſt illud ꝙ in ea eſt magis, vltimæ operationis. In ipſa eſt ſtipticitas, & prohibet fluxum ſanguinis, & fluxus antiquos. Nutrimentum eius paruum & illaudabile, reſiſtens colerę valde. Fricantur ea verrucę, & eradicat ea ſua proprietate non qualitate. Apoſtematibus calidis fit emplaſtrum ex ea, in quibus putrefactio timetur & eriſipilla. Cõfert etiam bothor abluto ex ea capite cum vino mixta, deletque dentium ſtuporem, propterea ꝙ lenit aſperitatem, & ſedat ſoda calidam pulſatiuam. Obtalmiæ confert & ingreditur in alcoſol. Eiuſque nimius vſus facit accidere pannum in oculo: ſuccus eius prohibet ſputum ſanguinis, propter virtutem ſuam ponticam. Inflammationi ſtomachi confert bibita, & emplaſtri more ſuperpoſita. Cõfert & epati inflammato, prohibetque vomitum colericum, & debilitat appetitum, fit ex ea clyſtere diſſenteriæ ac ſolutioni colericæ. Confertque doloribus renum ac veſicæ & vlceribus eorum, & abſcindit ſecundum Plinium coitus deſiderium. Et ipſa quidem retinet menſtrua, ſed eius aqua emorroidibus confert, eiuſque ſuccus extrahit aſcarides. Confert iterum portulaca febribus acutis, & ſi aſſetur & comedatur ſanguinem abſcindit. Actor. Portulaca dicitur & andragne, de qua iam dictum eſt ſuperius ſub iſto nomine. Macer. Andragnis græce quæ portulaca latinè Dicitur, hic vulgi pes pulli more vocatur. Humida vis eius, & feruida dicitur eſſe. Vnde iuuat febrem quam dicit græcia cauſon, Trita ſuper ſtomachum viridis ſi ponitur herba. Præſtat idem ſuccus ſi ſumitur, herbaque manſa. Aut accepta vt olus, ſolet hæc lænire calorem. Manſa vel hauſta poteſt nimium reſtringere fluxum Sanguinis, & ventris nociuum cohibere fluorem. Eſſe vetat dentes, quibus eſt contrita, ſtupentes. Et tumidis oculis prodeſt ſuperaddita trita. Feruorem ſolis æſtate comeſta nocere Non ſinit, & ventrem cum vino & ſale mollit. Veſicæque ſolet comeſta ſedare dolores. Eſt emoptoicis hęc ſæpe comeſta ſalubris. Acidulæ ſimiles huic per omnia vires. Effectuſque pares teſtatur Plinius eſſe.

De pulegio. Cap. CXXI.

DIaſcorides. Pulegium omnibus eſt notum, huius virtus termantica eſt. Calefacit nimis, & extenuat, de thorace & pulmonę pingues & viſcoſos humores facile p os ſpuere facit. Nauſeam & morſum ſtomachi cum puſca bibitum ſeparat, nigram coleram per ventrem deponit, cum vino bibitum morſibus venenatis occurrit. Siccum & combuſtum gingiuas cõfirmat, cum polenta adhibitum omnibus tumoribus vtile eſt. Solum impoſitum medetur podagricis. Cerotis mixtum papulas limpidat, ſpleneticis impoſitum cum ſale prauos humores exurit. In balneis infricatum pruriginem tollit, fomento tumores ſtericos mitigat. Odor eius nauſeam prohibet. Tuſſientibus prodeſt, & eſt diureticum valde: huius genera duo ſunt, ſcilicet maſculus, qui florem generat album, & fœmina quæ purpureum. Plinius libro 10. Magna eſt cum menta ſocietas ad recreãdos animo defectos pulegio cum ſurculis ſuis in ampullas vitreas aceti vtriſque deiectis. Nam & capitis dolores impoſita leuare dicitur, quin & olfactu capita tueri contra frigorum æſtuſque iniuriam traditur. Nec illos æſtuare qui duos e pulegio ſurculos habeant impoſitos auribus in ſole. Illinitur etiam in doloribus cum polenta & aceto, fœmina efficacior quæ florem habet purpureum, mas vero candidum. Nauſeas inhibet cum ſale ac polenta in aqua frigida pota, ſic & pectoris, ac ventris dolorem cohibet, ſtomachi autem ex aqua interſciſiones ſiſtit, & cum aceto ac polenta vomitiones. Inteſtinorum vitia ſanat melle decocto, & vino nigro, vrinamque pellit ex vino, & ſi amineum ſit, etiam calculos; & omnes interiores dolores. Ex melle & aceto menſtrua ſedat, ſecundinas vuluaſque conuerſas corrigit, defunctos partus eijcit. Semen obtumeſcentibus olfactu admouetur. Comicialibus in aceto cyati menſura datur, ſi aquæ inſalubres bibendæ ſunt, tritus aſpergitur, ſalſitudines quoque minuit corporis, ſi cum vino tradatur. Neruorũ cauſa & opyſthotono in contractione confricatur cum ſale & aceto ac melle. Imbibitur ad ſerpentum ictus decoctum, & ad ſcorpionum in vino tritum, maxime vero quod in ſiccis naſcitur. Ad oris vlcerationes, & ad tuſſim efficax habetur. Flos recentis incenſus pulices odore necat. Xenocrates tradit pulegij ramum lana lotum in tertianis, ante acceſſionem olfactandum dari, vel ſtragulis ſubijci, & ſic ægrum collocari inter remedia tradit. Siluеſtri ad eadem vis efficacior eſt, qđ ſimile eſt Origano, minoribus folijs, quàm ſatiuũ, & a quibuſdam diptãnos, vel dictamnus vocatũ eſt. A pecore capriſque guſtatum concitat balatum. Natura tam feruens eſt, vt illitas partes exulceret. Conuulſis, & torminibus, ac podagricis mirè prodeſt, epaticis cum melle & ſale bibendum datur. Pulmonum quoque vitia facit execrabilia. Ad lienem cum ſale eſt vtile & veſicæ ac ſuſpirijs, & inflationibus decoctum ſucco ęqualiter, & vuluas corrigit. Contra ſcolopendram terreſtrem vel marinum & ſcorpiones priuatim ve contra omnem morſum valet. Radix contra increſcentia vulnera recens eſt potentiſſima. Cicatricibus vero decorem affert arida. Item pulegio nepitæque ſocietas eſt, ſicut iam ſuperius dictũ eſt, ſiquidem in aqua, decocto enim ad tertias frigora diſcutiunt, mulierumque menſtruis proſunt, & æſtate calores ſedant.

Iterum de eodem. Cap. CXXII.

PLatearius. Pulegium calidum eſt & ſiccum in tertio gradu, cuius virtus conſiſtit in folio & flore. Tempore florum colligitur, & per annum ſeruatur: valet contra frigidum reuma, vinum

decoctionis

decoctionis eius contra frigidam tussim ex glutinoso vel aquoso humore, contra dolorem stomachi ex frigiditate & ventositate. Ex herbario. Pulegium masculus florem habet album, fœmina rubeum vtrinque. Si infans in vtero mortuus fuerit, huius tres rami recentes triti & in vino veteri potati mirè sanant, valet & ad vesicæ vel calculi & ad cordis pectoris stomachi thoracisve dolorem. Macer. Feruida pulegij vis siccaque dicitur esse. Tertius a medicis datus est gradus huic in vtroque. Sæpius hanc herbam si prægnans sumit abortit. Menstrua deducit cum vino sumpta tepenti. Hocque modo tardas hæc extrahit herba secundas. Hoc nomen quia non notum reor esse quibusdam. Exponam tali quid nomine significetur. Vt nondum fotus testa circundatur oui Pullus, sic infans matris vestitur in aluo Quadam pellicula, matris de semine facta. Quam nascens rumpit quasi testam pullus oui. Istas pelliculas medici dixere secundas. Quod mox expositos naturæ iure sequantur. Hæ si plus iusto vitio cogente morantur. Aut mors subsequitur, dolor aut qui vix toleratur. Istas pulegium prædicto more repellit. Cum sale contritam melli si iunxeris illam. Vnguine contractis potes hoc succurrere membris. Illius puluis sumptus, cum melle vel haustus. Pectoris humores viscosos extenuare. Et per sputa potest illos educere mire. Nausea vel morsus stomachi curabitur illa. Cū pusca sumptū vel aceto quod sit aquosum. Cum vino nigram coleram pota repellit. Sicque venenatis serpentum morsibus obstat. Si per vim febris nimiove fluore cruoris. Aut aliquo casu subito defecerit eger. Quod solet a doctis medicis malefactio dici. Pulegium valido tritum iungatur aceto. Naribus ęgroti si apponatur, odore Solo confestim dicunt releuari iacentem. Gingiuas sicci puluis confirmat, & vstus. Appositam viridem dicunt sedare podagram. Et quosuis alios solet emendare tumores. Si superaddatur tepidę commixta polētę. Addita cerotis papulas de corpore tollit. Spleneticis multum superaddita cum sale prodest. Elixatura si quisquam sæpe tepenti Illius abluitur, pruritum non patiatur. Et sic matricis poterit curare tumorem. Tussim compescit cum vino sumpta tepenti. Et sic vrinam compellit reddere largam. Et magis ex vino si sit decoctio facta. Aut oleo mixto contrito si superaduas. Si radix trita valido iungatur aceto. Sedabit multos superaddita sæpe tumores. Obstat serpentum cum vino sumpta venenis. Et sic assumptam Venerem stimulare fatentur. Sic quoque pulmonis prodest iecorisque querelis. Et sic nutrici sumptus lac prębet abūdans. Herba virens curat morsus cum melle caninos. Si superaddatur & vino mixta bibatur. Hac mansa serpens oculos caligine purgat. Indeque corporis humani posse mederi Illam luminibus est experiendo probatum. Radicum succus mixtus cum melle recenti. Pulla reddit eos omni caligine claros.

De radice. *Cap.* CXXIII.

ACtor. Radix est communis omnibus fere plantis, vnde radix dicitur herbæ, vel radix arboris. Cum autem simpliciter, ac sine additione radix ponitur, illa quæ vulgo radix appellatur, hoc nomine propriè intelligitur. Palladius li. 10. In Augusto mense vltimo siccioribus locis radices conuenit seri, quæ hieme ministrent vsum. Amant terram qualem rapa. pinguem ac solutam & diu subactam, tophum vero reformidant & glaream. Gaudent cœli statu nebuloso. Serendi sunt autem grandibus spacijs, & alte fossis, melioresque proueniunt si serantur in areis post nouam pluuiam nisi forte possint rigari, quod satum est statim leui sarculo debet operiri. Letamen non est ingerendum, sed potius paleæ quæ inde fungosę sunt. Suauiores autē sunt, si eas aqua salsa frequenter aspergas. Radices feminini generis putantur, quę minus acres sunt, habentque folia latiora lenia & cum iucunditate virentia, ex his ergo semina sunt colligenda. Maiores fieri creduntur si sublatis omnibus folijs solo tenui caule demisso sæpe terris operiantur. Si ex nimis acra dulcem fieri velis. semen die ac nocte melle aut passo macerabis. Raphanum tamē sicut brasicam constat vitibus esse inimicam. Nam si circa se serantur natura discordante refugiunt. Isaac vbi supra. Radix est calida in tertio gradu sicca in secundo, minus quā rapa nutrit propter acumen suum quod fortius est acumine rapæ. Nutrimentum eius est durum & crossum, digestioni stomachi nociuum & inconueniens dentibus ac oculis, & gulæ, omnibusque doloribus vuluæ. Secundum vero medicinam conuenit, secundum cibum manducata tortionem & inflationem facit, & illaudabilis stomacho fit. Quod testatur ructatus eius, qui maxime fit ante cibum, eleuat enim & descendere prohibet cibum ad locum coctionis, ideoque fit causa induratę digestionis, naturalemque virtutem inhibet, cibum expellens in superiori parte, ex qua re fit vomitus, maxime his, qui ventositatem in stomacho habent ex consuetudine. Quæ tamen post cibum accepta minorem agit vētositatem ascendentem superius, quia cum grauitate sua descendit inferius, deponitque cibum in coctionis locum, & vt oportet digeritur, vnde causa confortandę secundę digestionis efficitur, hoc est gratiæ suæ coctionis, quæ non habentibus ventositatem accepta post cibum impedit. Proinde si qs eam vult accipere pro vomitu, ante cibum sumatur, sed propter supplementum secundæ ac tertiæ digestionis, post cibum manducetur. Platearius. Radix est herba, cuius radix simili nomine appellatur, & est calida & sicca in secundo gradu; virtutem raphano similem habet, & contra easdem causas valet, eodemque modo, sed non efficax est. Itaque cum in receptione inuenitur, potest poni radix raphani si radix non habeatur.

De radicula. *Cap.* CXXIIII.

PLinius libro. 19. Radicula est herba lauandis lanis apta, ad hoc succum habet mirum quantum candore conferens æque & mollicia. Nascitur vbique satiua, sed sponte præcipua in Asia Syriaque saxosis, & asperis locis. Trans Eufratem tamen laudatissima caule tenui ferulacea ipsisque cibis indigenarum expetito, & vnguenti quicquid sit cum quo decoquatur, oleæ folio, hanc struthion vel iłatim græci vocant. Æstate floret, aspectu grata, verum sine odore, spinosa & caule lanuginoso semen ei nullum, radix magna quæ conciditur ad quem dictum est vsum. Idem in li. 24. Tingentibus & radicula ramos præparat, quam struthion a græcis vocari diximus. Medetur morbo regio ipsa decocta, & ius potum. Itemque vitijs pectoris, vrinam cit, aluum sistit, vuluasque purgat. Quamobrem aureum poculum vocant medici. Ex melle etiam prodest magnificè ad tussim. Ortopnoeę prodest mensura coclearis. Cum polenta vero & aceto lepras tollit. Eademque cum panace & caparis radice calculos frangit ac pellit. Pannos discutit cum ordeacea farina & vino decocta. Miscetur & malagmatibus, & collirijs claritatis causa. Ad sternutamenta vtilis inter pauca, lieni quoque ac iocineri eodem modo proficit. Pota denarij pondere ex aqua mulsa sanat suspiriosos, sic & pleureticos, omnesque lateris dolores.

De raphano & eiusdem cultura. *Cap.* CXXV.

ISidorus. Raphanum græci nos radicem vocamus, eo qđ totus deorsum nititur, cum reliqua olera magis in summa prosiliāt: huius semine macerato quisquis manus suas infecerit, serpentes impune tractabit. Ex eius siquidem radice & ebur albescit. In cibo quoque venenis obsistit. Nam contra venena radices, nuces, lupini, citrum apium, ruta, prosunt, sed contra futurum venenum, non contra acceptum, vnde & apud veteres ante aliàs epulas hæc solebant mensis apponi. Plinius lib. 19. Cortice & cartilagine cōstant raphani, multisque illorum cortex crassior est, quam etiam quibusdam arborum. Amaritudo illi est plurima, & pro crassitudine corticis. Cętera quoque aliquando lignosa, & mira vis colligendi spiritum laxandique ructum. Ob id illiberalis cibus vtique si proxime mādatur olus. Si vero cum oliuis diruptis rarior est ructus minusque fętidus. Ægypto miro celebratur propter olei fertilitatem quod de semine faciunt ipsius, hoc maxime serere si liceat cupiūt, quoniam & quæstus plus, quam e frumento, & minus tributi est, nullum copiosius olus. Genera raphani tria fecerunt græci, videlicet foliorum differentia, crispi, ac lenis. Tertium vero siluestre. Et huic lenia quidem folia, sed breuiora & rotunda copiosa & fruticosa. Sapor aūt asper, & medicamenti instar ad eliciendos aluos. In prioribus tn̄ differentia seminis est, quoniam aliqua exiguum admodum ferunt. Nostri vero alia fecere genera, vnum algidensę a loco longum atque translucidum. Alterum rapi figura, quod vocant syriacum, suauissimum fere ac tenerrimum, hiemisque patiens. Nunc ēt vnum siluestrem, græci cheriam vocant, pontici armon, alij leucen, nostri amorachiam, fronde copiosius, q̄ corpore. In omnibus aūt probandis maxime caules spectantur, in initio rotūdiores atque canalibus longis, folia ipsa tristiora & angulis horrida. Seri vult raphanus terra soluta & humida, fimū odit, cōtētus palea, frigore adeo gaudet vt in Germania magnitudinem infantiū puerorū ęquet. Seritur post idus Februarij vt vern⁹ sit. Iterūq; circa vulcanalia, quæ satio melior existit. Multi & Martio serunt & Aprili, & in Septembri. Incipiente incremento confert alterna folia circum obruere, ipsos vero accumulare. Nam qui extra terram emerserit, durus atque fungosus fit. Aristomachus folia per hiemem iubet detrahi, & ne lacunæ stagnent accumulari, sicque in æstate grandescere. Quidam prodidere si palo adacto caverna palea insternatur, in sex digitorum altitudine, deinde semen fimumque & terra congeratur ad magnitudinem scrobis crescere. præcipuè salsis aluntur. Ob hoc aquis talibus irrigantur, & in Aegypto nitro sperguntur, vbi suauitatem præcipuè sunt. In totum quoque amaritudo eorum eximitur salsugine, fiuntque similes coctis. Nam & cocti dulcescunt, & naporum vicem transeunt. Fertur raphanus adeo cæteris cibis prælatus in Apollinis templo, vt duceretur raphanus ex auro, beta ex argento, rapum e plumbo. Scripsit & Moschion Græcus volumen vnum de raphano. Vtilissimi tempore hiberno in cibis existimantur. Idemque dentibus semper inimici, quoniam his atterantur. Ebora certe polliunt. Palladius vbi supra libro quarto. In mense Martio raphanos aliqui serunt, quibus vtuntur æstate. Idem in libro 9. Raphanum vt iam prædictum est, sicut & brasicam constat esse vitibus inimicam.

Nam

Nam & si circa se ferantur, natura discordante refugiunt.

De virtute ipsius in medicina. *Cap.* CXXVI.

AVicenna.Raphanus habet lignum calidum & humidum in primo. Semen calidum in tertio,fortius est semen,deinde cortex,postea folia,deinde caro. Oleum eius est vehementis caliditatis Siluestre raphanum domestico communicat in omnibus, & est illo fortius. Illud quod magis est temperatum est magis elixatum. Si cum illo misceatur farina lolij, facit pilos in alopicia nasci. Emplastrum ex eo factum cum melle eradicat vestigia quæ accidunt sub oculo cum occultatione.Folia vernalia elixata & comesta cum oleo almuri,nutriũt plus, quàm radix.Elixatum est nutribilius,& eiusdem quidem nutrimentũ est flegmaticum & paucũ,& in ipso est substantia quæ velox est ad putrefiendum, semen eius confert lentiginibus in membro factis,ac reliquis coloribus,extraneis,& vestigijs,& percussionibus,& panno. Ideoque condisi linitum morpheam nigram in balneo purgat,sed pediculos in corporibus multiplicat,emplastrum ex eo cum melle vlcera fraudulenta & lenia eradicat, & semen eius cum aceto vlcus cancrenarum integrè sanat, super impetiginemque simul operatur. Iterum semen expellit pulsationem iuncturarum, & est bonum valde dolori eanum. Nocet autem raphanum capiti, dentibus,& palato, nocet etiam oculo:veruntamen aqua eius in eo distillata,ipsum abstergit,ac delet in oculo vestigia quæ sunt sub lachrymali: succus eius, & oleum conferunt valde ventositatibus in aure. Ait autem filius Mesangæ quod eius folia visum acuunt. Raphanus elixatus est conueniens tussi antiquæ,& chymo grosso generato in pectore. Confert etiam præfocationi ex fungis mortiferis accidenti. Cum oximelle decoctus si fiat ex eo gargarismus confert præfocationi:in ipso est gutturis nocumentum,& malus est stomacho faciens eructare. Post cibum ventrem lenit, & cibos penetrare facit. Ante cibum natare facit,& non quiescit & ideo facilem vomitum efficit, & conuenit lateri ac spleni superpositus more emplastri, semen eius cum aceto nauseam valde facit,& apostemata splenis resoluit.Filius Mesangæ dixit,quod si comedatur post cibum digerit,& propriè folia eius,& aqua foliorum eius aperit opilationes epatis, & ictericiam remouet.Dixerunt quidam ꝙ eius folia digerunt,& corpus eius facit nauseam, & eius semen resoluit ventris inflationem, facitque facilem ciborum egressionem, & facit appetitum cibi,& aufert dolorem epatis,& eius aqua bona est hidropisi. Confert iterum raphanus morsui viperæ,& cum vino morsui cornutæ,semen eius confert venenis, & valet contra vermes venenosos,& si frustum eius super scorpionem ponatur,moritur,aqua etiam eius in hoc experta est & fortior est. Denique si scorpio momorderit aliquem qui raphanum comedit non ei nocebit.

Iterum de eodem. *Cap.* CXXVII.

DIascorides.Raphanum græci nos radicem vocamus Radix eius a ieiuno comesta vel potata prout antidotũ, magnum adiutorium est sanitatis, & tutamentum corporis, sed inflationem facit & ructus fœtidos. Fructus eius vrinam mouet,ventrem decocta malaxat, & in cibo ptisicis prodest, thoracis flegmata purgat Cum oximelle accepta vomitum mouet, cum melle mixta, putredinem curat, liuores tollit, vim fungi venenosi compescit. Contra viperarum morsus proficit. Semen cum aceto datum splen minuit, hidropicis ac spleneticis in modum cathaplasmæ impositum subuenit. Radix in aceto ac melle cocta si gargarizetur synanticos curat, folia eius contusa & imposita dolentibus articulis prosunt. Raphano calidam esse virtutem,omnium medicorum opinione patet,sed nobis ex vsu intelligere licet, nam cum cæteris cibis comesta,ideo in stomacho ructus efficit solus, quia in eo coquitur prima. Capillos ab iniuria alopiciæ restituit cum melle. Succus etiam grauedinem aurium instillatus emẽdat. Aegyptij reges in quibus erat studium scrutari corpora mortuorum & causas valitudinum occulta fide recognoscere, & in ipso corde vitium nasci prodiderunt. Semine raphani cum melle trito & sumpto suspiria mitigantur,tussis arcetur. Sola cũ sale sumpta uentris animalia extinguit,ventrem stimulat, vrinam concitat,puerperis copiam lactis acquirit. Nulla res fortius vrinę difficultatẽ soluit,vel fęminarum imperat menstruis. Raphanus commesta est eustomacha. Post cibos sumpta digerit,eructationem facit. Cocta & esa tussientibus & pituitatibus stomachi medetur. Corium eius. cathaplasmis adhibitum cum melle pascentia vulnera curat,liuorem imposita tollit, morsibus uenenatis occurrit, lentigines purgat,bibita menstruis imperat. Semen eius bibitum est diureticum,splenem tenuescere facit. Elixum cum oximelle gargarismo sinanticis squinãticisque opitulatur, cerasti quoque puncto accepta statim medetur. Denti concauo immissa uel gingiuis fricata, dolorem eius mire sedat. Est aliud genus raphani quod multi armoraceam dicunt, habens folia lapsanæ similia, cuius radix oblonga est ac tenera, de qua.s.dictum est supra.

Adhuc de eodem. *Cap.* CXXVIII.

PLatearius. Raphanus calidus est & siccus in secundo gradu virtutem habet inscidendi, dissoluendi: ex eo fit competens oximellis,contra quartanam,& contra quotidianam,contra duriciem splenis.Herba ipsa cocta in vino & oleo spleni cathaplasmetur.Pectini cathaplasmata stranguriam & dissenteriam soluit. Plinius li. 20. Raphani stomachum purgant,pituitatem extenuant, vrinã concitant. Est æstuosus in Italia,& armoraceam vocant satiuam. Satiui decocti mane ad tertios cyatos poti calculos comminuunt,& eijciunt. Idem in posca decocti contra serpentium morsus valent illiniti. Ad tussim quoque ieiunis raphanus prodest in mane cum melle.Semen eius tostum deinde contritum cum melle suspiriosis valet,idemque contra venena prodest. Scorpionibus cerastisque aduersatur, vel ipso semine infectis manibus impune tractabilibus.Impositoque raphano scorpionibus moriuntur.Contra fungorum quoque venena salutares sunt, lienem extenuant, iocineri lumboruque doloribus prosunt.Ex aceto vel sinapi sumpti valent hidropicis litargicis. Praxagoras quoque dandos censet iliosis. Intestinorum sanant vlcera, & præcordiorum purulenta cum melle commesta, quidam ad hoc illito luto coquere malunt, sic & fęminas purgari dñt.Ex aceto & melle sumpti, intestinorum animalia detrahunt, itemque ad tertias decocto eorum poto cum vino enterocelis prosunt,sanguinem inutilem extrahunt. Medius ad hæc coctos dari iubet excreantibus sanguinem,puerperis ad copiam lactis adaugendam. Hipocrates capillos mulierum defluos raphanis iubet fricari,& contra tormenta vuluę super vmbilicum imponi,reducunt & cicatricem ad colorem. Semen impositum ex aqua sistit ea quæ fagedenas vocant vlcera.Democritus Venerem hoc cibo putat stimulari,& ob id fortasse voci nocere tradiderunt aliqui, folia quæ duntaxat in oblongis nascuntur, aciem oculorum excitare dicuntur, vbi vero acrior medicina admota sit, isopum dari protinus imperant, hæc antipatia est.Aurium vero grauitati raphani succum instillant. Papias. Humectat & dispergit flegma auctoritate sua, folia tamen eius minus austera sunt.Trita radix in vino nauseam prouocat.

De rapa. *Cap.* CXXIX.

ISidorus.Rapa dicta est a rapiendo i.comprahendendo. Est autem radice amplior napo, sapore dulcior & folio tenui. Palladius li.3.Semen brasicæ vetustum,vt dictum est supra,mutatur in rapa. Idem in libro 8. In mense Iulio serenda est rapa solo putri & soluto nec spisso,locis humidis,& campis lętatur:napus autem in sicco ac propriè tenui deuexo & sabulosis melior nascitur, loci proprietas vtrumque semen in alterum mutat. Nam rapa in alio solo per biennium sata mutatur in napos, alia vero napus transit in rapam. Subactum solum stercoratum versatumque coquunt, quod ipsis, & segetibus proderit qui ibi anno eodem seruntur.Iugo raparum qu tuor sextarij,napi autem quinque sufficiunt. Si spissę sunt interuelles aliquas,vt cæterę roborentur: vt vero in semina maiora redigantur,erutam rapam folijs omnibus purges,& ad dimidij digiti crassitudinem in caule succides. Tunc in sulcis diligenter subactis octonis digitis separatam obrues, inicies terram & calcabis,ita magna nascetur.Idem libro 13.In mense autem decembri, conuenit rapam condiri. Rapa siquidem in partes minutas rescisa,leniterque cocta,& tota die diligentius exiccata, ne quid humoris reseruent, synapi ex aceto sicut moris est temperato merguntur,& condiuntur,repletaque vase clauditur,& post aliquantos dies explorata gustibus in vsum proferuntur. Quæ res congruè potest effici Ianuario quoque ac Nouembri. Plinius lib. 18. Rapa autem omnia cunctis nascuntur animalibus, nec in nouissimis, satiant ruris alitum quoque genera,magisque si decoquantur aqua. Quadrupedes eorum & fronde gaudent, homini quoque cibo grata sunt. Durant & in terra sua & post a passo pene ad alium prouentum famemque sentiri prohibent, a vino atque messe seruata,tertius hic transpadanis fructus,terram nõ morose eligit, pene vbi nihil aliud seri possit. Nebulis,& pruinis, ac frigore vltra aluntur amplitudine mirabili,ita quod quadraginta libras excedentia vidi. In cibis quidem nostris comeduntur pluribus modis, & vsque ad alia durant synapis acrimonia domita. Diligentiores, quinto sulco napum seri iubent, rapam quarto, vtroque stercorato. Rapam dicunt fieri latiorem,si seminetur palea.Satus vero viscus est vtriq; generi inter duorũ numinũ dies festos neptuni atq; vulcani, feruntque sub subtili obseruatione,quota luna præcedente hieme nix prima ceciderit, si totidem die numinũ prædictũ tpis spacium seruantur mire prouenire. Seruntur & vere calidis atque humidis. Idem in li.19.De rapis abunde dixisse poteramus videri, nisi medici facerent masculini sexus ĩ his rotunda,latiora vero & concaua fœminini, suauitate præstantiora,& ad cõdiendum faciliora Sępiusque sata transeunt in mares.

De virtute ipsius in medicina. *Cap.* CXXX.

LApias.Rapa est napus validissimus,conturbat corpus, & deducit,sed mingitur.Semen eius contra venena in potum datur.

tur. Rapa si frequenter comedatur, inflationem stomachi facit. Semen eius ex uino tritum ualet contra morsus serpentum. Plinius lib. 20. Est rapo uis medica, perniones feruens sanat impositus, frigus e pedibus pellit aqua decoctus. Ius eius feruens podagris etiam frigidis medetur, & crudum, tusumque cum sale, cuicunque uitio pedum auxiliatur. Semen eius illitum, & in uino potum contra serpentes, ac toxica salutare esse proditur. A multis autem antidoti uim habere in uino & oleo dicitur. At propter inflationes in totum eum abdicauit in cibis Democritus. Diocles autem magnis extulit laudibus, Venerem quoque stimulari ab eo professus. Itemque Dionisius magisque, si cum eruca condiretur. Tostum quoque prodest articulorum dolori cum adipe. Siluestre rapum in aruis nascitur, maximè fruticosum candido semine. Duplo maiore, quàm papaueris, & hoc vtuntur ad albicandam cutem in facie, totoque corpore mixta vrina pari mensura. Diascorides. Radix rapæ bona est, & si uentrem inflat, corpori tamen succum addit, Veneremque stimulat. Eius elixatura fomento podagris, ac pernionibus præsidium est. Ipsaque trita, & imposita hæc omnia facere potest. Cima eius elixa, & comesta est diuretica. Semen eius ex vino bibitum vulneribus venenatis proficit. Itaque semen in rapis calidum ac feruens videtur, & ipsę paulo solutiores creduntur. Sed quo minus caloris possident molliendi potestatem eo fortiorem continent. Idem radix inflat, & semen in homine generat, vel augmentat. Agrestis rapa locis siccis nascitur, fruticem collectum faciens cubiti longitudinem habens multasque virgellas; folia læniora, & in modum digiti crossa. Semen eius in folliculis est conclusum nigrum, & fragile, quod fractum habet intus colorem album. Itaque faciei miscetur albamentis, vel etiam totius corporis. Isaac. Rapa calida est in secundo gradu, humida in primo, durè digeritur. Mollem & inflatiuam carnem facit propter sui ventositatem, proinde coitum suscitat, flegma augmentat, vtilis autem est, si bis cocta vtraque aqua reiecta coquatur cum pinguissima carne. Idem cuius iure, si pedes podagricorum loti fuerint, dolori mitigationem præstat.

De Rosa. *Cap.* CXXXI.

ISidorus. Rosa a specie floris dicta est, eo quòd rutilanti colore rubeat. Ambrosius. Ante peccatum floribus immixta terrenis sine spinis rosa surgebat, & pulcherrimus flos sine vlla fraude vernabat, postea vero spina sepsit gratiam floris, tanquam humanæ vitæ speculum præferens, quæ suauitatem perfunctionis suæ finitimis curarum sæpe compungat stimulis, uallata est enim elegantia vitæ nostræ, atque quibusdam sollicitudinibus obsepta, vt eadem tristitia distincta sit, & gratia. Plinius libro vigesimoprimo. Rosa verius spina, quàm frutice nascitur. In rubo quoque proueniens illic etiam odoris iucundi, quamuis angusti, germinat omnis inclusa primo cortice granoso, quo mox intumescente, & in virides alabastros fastigiato paulatim rubescens dehiscit, ac se se pandit in medio calicis sui stantis complexa luteos apices, vsus eius coronis. Oleo maceratur. In vnguenta transit, & emplastris, atque collyriis imponitur mordaci subtilitate. Mensarum etiam delitiis perungendis minimè noxia. Genera eius nostri fecerunt celeberrima, Prænestinam & Campaniam, addiderunt alij Milesiam, cuius sit ardentissimus color non excedentis folia duodena proximam, ei trachimiam minus rubentem mox Alabandicam foliis albicatibus viliorem, spinosam vero minutissimam, vel vilissimam. Differunt enim foliorum multitudine, asperitate, leuore, colore, odore. Paucissima quina folia, ac deinde numerosiora, cum sit genus eius, quàm centifolia vocant, quæ est in Campania Italiæ. Græciæ verò circa Philippos, sed ibi non suæ terræ prouentu. Pangeus namque mons in vicino ferè est numerosis foliis, ac paruis. Vnde accolæ transferentes conserunt. Ipsaque plantatione proficiunt. Non autem talis odoratissima est. Nec cui latissimum maximumque folium. Breuiterque indicium odoris, scabricia corticis est, & quæ Græcia vocatur a nostris, a Græcis vero lichnys non nisi in humidis locis proueniens, nec vnquam quinque folia excedens, magnitudine uiolæ nulloque odore. Est & alia græcula vocata, conuolutis foliorum panniculis, nec dehiscens nisi manu cocta, semperque nascenti similis, latissimis foliis. Alia funditur e maluaceo caule, habens folia oleata quam muscetio vocant, atque inter has media magnitudine autumnalis quam coroneolam appellant, omnes sine odore. Coroneola in rubo nata tot modis adulteratur. Et alias vero quoque plurimum sola præualet. Cirenis est odoratissima. Carthagine Hispaniæque hieme quoque tota præcox. Refert & cœli temperies, Quibusdam enim minus odorata prouenit annis. Præterea odoratior magis omnibus siccis locis, quàm humidis prouenit.

De Rosarum cultura. *Cap.* CXXXII.

IDem in eodem. Rosa nec pinguibus uult, nec argillosis seri locis, neque riguis. Contenta raris propriè ruderatum agrum amat. Præcox est Campania, sera vero Milesia, nouissimè tamen desinit Prenestina, fodiuntur altius quàm fruges, læuius, quàm vites, tardissimè proueniunt semine, quod est in ipso cortice sub flore opertum lanugine. Ob id potius inferuntur caule conciso, & ocellis radicis vt arundo, vnum genus inseritur pallidæ, spinosæ, ac longissimis virgis quinque foliæ, quæ a græcula altera est. Omnis recisione proficit, & vstione. Translatione quoque ut vitis optimè ocyssimeque prouenit: surculis quaternorum digitorum longitudine, vel ampliore post vergiliarum occasum sata, deinde per fauonium translata, pedalibus interuallis, crebroque circumfossa. Qui præcocem illam faciunt, pedali circa radicem scrobæ aqua calida infundunt calice germinare incipiente. Palladius libro tertio. In mense Februario rosaria conserenda sunt, quæ sulco breuissimo, aut scrobibus ponenda sunt, uel uirgultis, uel etiam semine. Semina autem rosarum nō putemus medios flosculos esse aurei coloris, quos rosæ ferunt, sed baccis nutriunt, quas breuissimi pyri ad similitudinem plenas seminibus suis post vindemiam reddunt, maturas ex colore fusco & mollitie poterimus ęstimare. Si qua etiam sunt antiqua rosaria hoc tempore circumfodiuntur, & sarculis vel dolabris ariditas vniuersa resciditur. Tūc quæ rara sunt, possunt ducta virgarum propagine separari. Si rosam ipsius habere volueris duobus palmis ab ea gyrum fodies, & aqua calida bis rigabis in die. Idem in libro sexto. Rosas nondum patefactas seruabis, si eas in canna viridi stante fissa recludas, ita ut scissuram coire patiaris, & eo tempore cannam rescidas, quoquo uirides rosas habere uolueris. Aliqui verò eas olla noua conditas, & bene munitas sub diuo obruunt & sic reseruant. Idem libro duodecimo. Quamuis mense Februario sunt conserenda rosaria, tamen locis calidis, apricis, atque maritimis mense etiam Nouembri poterimus instituere roseta. Quæ si indignus plantarum volueris ex paucis virgulis habere copiosa, quaternorum digitorū surculos germinantes cum geniculis suis debebis excidere, & in modum propaginis sternere, stercore ac rigationibus adiuuare, vbi annum etiam compleuerint pedis spacio inter se transferre disiunctos, atque ita solum, quod huic generi deputaueris implere.

De Operatione rosæ in medicina. *Cap.* CXXXIII.

PLatearius. Rosa frigida est in primo gradu, sicca in secundo, & uiridis & sicca competit usui medicinæ. Quidam colligunt eam post maturitatem, sed non tam diu seruatur. Debent autem colligi, cum non habent folia omnino expansa, & tamen aliquantulum iam rubea. Collectæ autem ad Solem aliquantulum desiccari possunt, & per triennium seruari. Rosæ siccæ naribus appositæ, cerebrum & cor confortant, spiritus reparando, succus rosarum viridium in uase uitreo potest ualere per annum. Post dentis extractionem, si fluxerit sanguis, fit decoctio rosarum in aceto, & fit gargarismus. Auicenna. Rosa est uirtutis composita ex substantia aquea, & terrea. Et in ipsa sunt acuitas, stipticitas, & amaritudo cum pauca dulcedine, subtilitas quoque faciens ipsius stipticitatem penetrare. Quare facit corizam accidere. Est autem frigida in primo, sicca in principio secundi. Et uirtus quidem amara permanet in ipsa, dum recens est. Cum autem siccatur, eius amaritudo minoratur. Sicca quoque frigidior est, & magis stiptica. Est autem aperitiua, & abstersiua ualde, & sedat motum coleræ. Semen eius fortius stipticum est, quod in ipsa fit & pili similiter, qui sunt in eius medio. In toto aūt ipsius est confortatio membrorū interiorum. Dicitur autem, ꝙ in ipsa est uirtus extrahens surculos & spinas, & reliqua carni affixa. Rectificat autem sudorem fetoris, quando administratur ex ea in balneo. Emplastrum ex ea factum soluit apostemata calida, confert etiam erisipilæ & vlceribus, præcipueque abrasionibus in coxis, & in profundis carnem generat. Sedat dolorem in oculo ex caliditate. Et similiter dolorem matricis. Dormire vero super locum ex eo stratum abscindit desiderium coeundi. Et illa quidem, quæ recens est fortasse soluit, sicca vero non soluit. Decoctio ex rosa sicca confert crossiciei palpebrarum, & vlceribus intestinorum. Item rosa, & eius succus conferunt humiditati stomachi. Decoctio aquæ eius, & oleum ipsius faciunt sternutationem cum odorantur. Semen eius stringit gingiuam, & similiter succus eius cum decocto, confert etiam dolori aurium. Succus eius confert syncopi: virgulta vero eius, & etiam capita sputo sanguinis sunt vtilia. Constantinus vbi supra. Rosa frigida est in primo gradu, sicca in fine secundi, subtilem substantiam & stipticam habet, valet stomacho, & epati: eius enim opilationem aperit, capitis dolorem ex fumo coleræ, aut sanguinis usto naribus applicata placat. Cocta cum uino capitis auriū

& gingiuarum dolorem, si os eo lauetur aut gargarizetur tollit. Cathaplasmata fit cōtra emōrroidas, sperma eius puluerizatum putridas gingiuas sanat. Cortex potatus sanguinem inferius manantem constringit.

Iterum de eodem. *Cap.* CXXXIIII.

PLinius vbi supra. Rosæ flos somnum facit, inhibet fluxiones mulierum, maximè albæ in posca potus, & sanguinis excreationes, stomachi dolores in vino ciatis tribus. Semen eius optimum est crocinum, nec anniculo vetustius, & in Sole siccatur, nigrum inutile. Dolori dentium illinitur, vrinam ciet, stomacho imponitur. Iterum igni sacro non veteri. Naribus subductum caput purgat. Capita eius pota, ventrem & sanguinem sistunt, vngues rosæ salubres epiforis sunt, vlcera enim oculorum rosa, præterquam in initiis sordescunt. Item epiforę, ita vt imponatur arida cum pane. Sunt & folia vitiis stomachi rosionibus, ac vitiis ventris, & intestinorum præcordiis vtilissima, uel illita. Diaplasmata inde fiunt, ad sudores coercendos, ita ut a balneis inarescant corpora deinde frigida abluantur. Siluestris rosæ pillulæ alopicias emendant cum vrsino adipe. Razi vbi supra. Rosa dolorem capitis ex caliditate remouet, crapulam aufert, reumatismum tamen ac sternutationem inducit. Macer. Dici flos florum nobis rosa iure videtur. Quod specie cunctos præcedat odoreq; flores. Non tamen hæc specie tantum nec odore iuuare. Nos ualet ac uariis nos adiuuat illa medelis Eius sicca gradu vis est, & frigida primo. Compescit sacrum, si trita apponitur ignem. Sic quoque si stomachus calet, aut præcordia sedat. Fluxum matricis cum uino stringit & alui. Illius succum collitia plurima quærunt. Et siccæ puluis morbis bene subuenit oris, Infrictus per se tantum cum melleve mixtus. Omnes feruores superaddita trita coercet. Ipsa recens, uel si mulso contrita bibatur. Dicam Palladius quid scripsit inde peritus, Quod rubeum fuerit foliorum fumito floris Vnciam sic purgatorum mergatur oliui In libra, vitreo sic claudens omnia vase. Sub Phebo septem tantum suspende diebus Inde medelarum varios seruatur in vsus.

De his, quæ procedunt, vel conficiuntur ex rosa. *Cap.* CXXXV.

PLatearius. Rosa, & quæ ex ea fiunt usui medicinæ competunt. De rosis namque fit mel rosaceum, & zuccarum roseum: syrupus roseus, & oleum roseum, aqua rosata. Mel primo despumatur, deinde colatur, postea folia rosarum uiridia minutatim inscisa imponuntur, & fit decoctio aliquantula, signum decoctionis est odor & color, ruffus per annos quinque seruatur, virtutem habet confortatiuam ex rosis mundificatiuam ex melle. Vnde valet ad mundificationem stomachi ex frigidis humoribus cum aqua decoctionis fęniculi & sale datum: zuccarum roseum habet virtutem constringendi, & confortandi, valet contra dissenteriam & lienteriam & diariam, quæ facta est ex debilitate virtutis retentiuæ, quibusdam aliis commixtis, valet & contra uomitum colericum, contra syncopin, & cardiacam, cum fit ex calefactione spiritualium. Syrupus roseus contra ventris fluxum & uomitum datur cum aqua pluuiali, vel rosata. Febricitantibus autem cum aqua frigida post minutionem potui datur, & contra sincopin similiter. Oleo rosaceo contra calefactionem epatis epar inungitur. Contra dolorem capitis ex frigida causa, frons, & tempora inunguntur. Aqua rosata contra fluxum uētris, & uomitum simpliciter datur. Sincopizantibus etiam & cardiacis in potu datur, & faciei superspargitur. In colliriis ad oculos ponitur, & in vnguentis ad faciem, quia pannum superfluum abstergit, & subtiliat cutem. Constantinus vbi supra. Aqua rosea stomachi dolorem & epatis mitigat, ex aqua capite sæpius loto canicies festinabitur, syrupus roseus dolorem stomachi ex calore curat, nec non acumen febris, & dolorem intestinorum, & colericas passiones sanat. Et similiter facit rodozuccara. Cocta cum uino capitis, aurium & gingiuarum dolorem, si os de eo lauetur, aut gargarizetur, tollit. Oleum rosaceum bibitum ventrem humectat, & calorem stomachi refrigerat. Calidum in naribus distillatum, calida sanat apostemata. Cum aqua rosacea mixtum dissentericis subuenit, vniuersaliter etiam valet contra omnia uulnera calida, siue sint extrinsecus, siue intrinsecus. Auicenna. Aqua rosata, cum bibitur, confert sincopi; bona est etiam epati, vel stomacho, & confortat & iuuat ad digerendum. Oleum quoque rosatum inflammationem stomachi extinguit, & ventrem soluit. Plinius vbi supra. Vinum quomodo fiat e rosa diximus inter vini genera. Succi usus, ad aures, oris ulcera, gingiuas tonsillas prodest gargarizatus, ualet etiam ad stomachum & ad uuluas, sedis uitia, capitis dolores in febre, vel cum aceto ad somnos & nauseas. Palladius lib. 6. Ad rosatum faciendum, in Maio quinque libras rosæ pridie purgatæ in veteris vini decem sextariis merge, ac post triginta dies despumati mellis decem libras adiice, & vtere. Ad oleum autem roseum in olei libras singulas rosæ purgatæ singulas vncias mitte, ac septē diebus Sole & Luna suspende, ad rodomel vero conficiendum succi rosæ sextariis singulis libras singulas mellis admisce, & diebus quadraginta sub Sole suspende. Macer. Ex hac conficitur oleum roseumq; vocatur. Diuersis morbis, & multis vtile causis. Si bibitur ventrem mollit stomachiq; dolorem Extinguit nimium, bene si foueatur eodem, Et dolor & feruor capitis curabitur illo. Permiscendo sibi, si fortè iungatur aceto. Expurgat sordes, vulnusque, repletque profunda. Et combusturis præclarè subuenit ignis. Ore diu tentum dentis sedare dolorem Dicitur, & duras palpebras reddere molles. Aufert suppositum pruritus interiorum. Et stericis uariis solet hæc succurrere causis.

De Rubia. *Cap.* CXXXVI.

ISidorus. Rubia dicitur, eo quòd rubra sit radix eius, unde & lanas colorare perhibetur. Diascorides. Rubia quam alij eritrodanum, Latini verò rubeam dicunt, herba est omnibus nota. Species eius duæ sunt, vna uidelicet agrestis, alia uero, quæ uocatur sarchos, ramulos, siue tyrsos habens tenues, & quasi nodosos, folia per interualla distantia, ac per singulas connodationes, veluti stellarum imaginem. Fructus eius, uel semen est rotundum, & viride primo, deinde rubrum, circa maturitatem uero nigrum. Radicem habet paruam, tenuem, rubicundam, uirtutem habet unctualem. Albas maculas curat cum aceto illita, vsus etiam eius ad ea proficit, ad quæ cætera diuretica. Plinius lib. 19. Rubia tingendis lanis & coriis est necessaria, laudatissima est Italica, & maximè suburbana, prouenit sponte: seriturq; eruiliæ similitudine, uerum spinosus est in caulis & geniculatus hic est, quinis circa articulos in orbe foliis, semen eius est rubeum plures habens vsus in medicina. Idem in lib. 14. Erythrodanus quam aliqui Ereuthodanum uocant, nos rubiam, herba est qua lanæ tinguntur, pellesq; perficiuntur. In medicina urinam ciet, morbum regium sanat ex aqua mulsa, & lichenas ex aceto illita, & ischiaticos etiam & paraliticos potest curare, ita ut bibentes lauentur quotidie. Radix ac semen menses trahunt, aluum sistunt, & collectiones discutiunt. Contra serpentes rami cum foliis imponuntur, folia quoque capillum inficiunt. Apud quosdam inuenio regium morbum hoc fruticę sanari, etiam si adalligatus spectetur tantum. Auicenna. Rubia tinctorum est pontici saporis, & abstergit cum ęqualitate, ponitur cum aceto super impetiginem & sanat eam, similiter & morpheam albam, ab omni uestigio mundificat cutem. Bibita cum mellicrato confert schiaticę & paralisi, ualet etiam percussioni & casui, succus eius cum oximelle datur ad apostemata splenis, & mundificat epar & splenem. Eorumq; oplationes aperit, & in hoc ei proprietas existit, aceto uehementer prouocat urinam, ut quandoque faciat mingere sanguinem, & oportet ut qui eam biberit quaque die balneetur. Supposita menstrua prouocat, & extrahit fętum, eiusq; stipites cum foliis conferunt morsui uermium uenenosorum. Platearius. Rubia calida est & sicca in secundo gradu, uirtutem habet confortatiuam ex aliquantula sua ponticitate, & diureticam ex amaritudine. Contra debilitatem stomachi & epatis & relaxationem, datur uinum decoctionis eius. Radix eius rasa supponitur ad menstrua prouocanda, & fœtum mortuum educendum, aqua decoctionis eius, si caput inde abluatur capillos reddit rubeos. Constantinus ubi supra. Rubia est in fine primi gradus calida & sicca, habet quiddam amaritudinis & ponticitatis, unde splen & epar mundificat, & eius opilationem aperit, urinam & menstrua prouocat. Omniaque membra corporis a putredine mundificat, & morpheam curat, adhibetur quoque cum melle, & aqua calida propter ilij dolorem.

De Ruta, & eius cultura. *Cap.* CXXXVII.

ISidorus. Ruta dicta est, eo quòd sit feruentissima. Cuius altera agrestis atque uirtute acrior; sed utraque feruentissima comprobatur: hanc uenenis repugnare mustelæ docent, quæ dum cum serpente dimicauerint, cibo eius armantur. Plinius lib. 19. Ruta seritur Fauonio, & Autumni Aequinoctio. Odit hiemem, & humorem ac fimum. Apricis gaudet ac siccis, terraq; quā maximè lactericia. Cinere nutriri uult hic, & semini miscetur, ut careat erucis. Sed & cum fico est ei amicitia, intantum ꝙ nusquam lætior, quàm sub hac arbore proueniat, seritur & surculo melius in perforatam fabam, indítoque succo nutrit, comprehendendo surculum, seritur & a seipsa. Namq; incuruato cacumine rami alicuius, cum attigerit terram, statim radicatur. Palladius de agricultura lib. 4. Mense Martio ruta seritur locis apricis, solius cineris inspersione contenta, loca desiderat altiora, unde humor eius elabitur, si ponas eius semina ad-

na adhuc clausa folliculis, sigillatim debebis manu afficere. Si iam minuta sunt, sparsa iactabis, & rastro obducta cooperies. Caules eius, qui inclusis seminibus nati fuerint fortiores erunt, sed sero nascentur. Ramuli eius cum aliqua radicis parte conuulsi verno tempore pro plantis tenebunt, tota vero translatā morietur. Nonnulli ramulos eius pertusæ fabæ inserunt, vel bulbo, atque illa obruunt alieno vigore seruandos. Sub fici arboris vmbra libentius acquiescit. Non effodi herbas, sed optat auelli. Immundæ mulieris formidat attactum.

De virtute ipsius in medicina. Cap. CXXXVIII.

Avicenna. Ruta calida est & sicca, incisiua, resolutiua, carminatiua, valde mundificatiua, venarum vlceratiua, stiptica. Cum nitro ponitur super morpheam albam, & super verrucas, & remouet odorem alliorum ac cæparum, & confert alopiciæ & erisipilæ, paralisi, sciaticæ, & doloribus iūcturarum acuit visum; excitat sperma, & deiicit coitus desiderium. Digerit autem & cibi facit appetitum, confortat stomachum & confert splent, resistit venenis, emplastrum ex ea factū cum aceto retinet fluxum sanguinis narium. Isaac. Ruta siluestris calida & sicca in quarto gradu, domestica vero in tertio, q melior est ad dirigendum, quia virtutem habet incidendi, & grossos humores & viscosos extenuandi ventositatem, & inflationem dissoluit, ventrem humectat, inferiora intestinorum iuuat. In vino cocta & pota, valet hiposarchæ. Platearius. Est ruta domestica & siluestris, quæ piganum dicitur huius folia & semina competunt vsui medicinæ: virtutem habet diureticam dissoluendi, & consumendi valet contra cæphalariam & epilensiam dolorem dentium, contra frigiditatem stomachi paralisim & cōtra defectum visus ex frigiditate melancolica, contra iliacā passionem, opilationē splenis, epatis, & stranguiriam & dissenteriā, contra liuorē, contra lippitudinem oculorum & colorem, ruta et bibita valet contra venenum bibitum, & morsum venenatorum animalium, & etiam super cathaplasmata, vel si quis totus circundatus fuerit ruta viridi, securus accedere potest ad interficiendū basiliscum. Hipocrates vbi supra. Ruta calida est & vrinam procurat, pingues & viscosos humores per vrinam deducit, & non inflat, sed extenuat. Ideoque ad inflationem expediens est. Nam & libidines refrenat & reprimit, & consumit semen & desiccat omnino. Plinius lib. 20. In præcipuis medicaminibus est rutæ ratio. Satiuæ folia sunt ramis fructicosiora, siluestris ad effectū est horrida & acrior ad omnia. Ea tusa succus exprimitur, & aspera modica aqua, in pixide Cypria seruatur, hic copiosior datus, veneni noxam obtinet. Macedonia maximè iuxta flumen anacimum, mirumq;, quòd extinguitur succo cicutæ, adeo etiam venenorum venena sunt, quando succus cicutę prodest manibus colligentium rutam. Rutæ folia trita, & cum vino sumpta pro antidoto valent, contra aconitum maximè & viscum, contra serpentum & scorpionum & araneorum ictus & contra scabronum apum, ac vesparum aculeos, & cantaridas ac salamandras, canisve rabiosi morsus, acetabuli mensuras si succus eius cum vino bibitur. Efficacissima tamen è siluestribus radix cum vino sumpta. Eandem adiiciunt efficaciorē esse contra venena sub diuo potam. Pythagoras & in hac marē minoribus herbaceiq; coloris foliis a fœmina discreuit, etiam latioribus foliis & colore. Idemq; oculis noxiam putauit falso, quoniam sculptores & pictores hoc cibo vtuntur oculorum causa, cum pane vero vel nasturcio satiuæ, atque siluestris propter visum. Vt aiunt multi succo eius cum melle attico inuncti discusserunt caligines, vel cum lacte mulieris puerum enixæ, vel puro succo oculorum angulis tactis. Episoras cum polenta imposita, lenit autem capitis dolores pota cum vino, vel aceto & rosaceo illita. Si vero sint cephalea cum farina ordeacea, vel aceto. Eadem cruditates discutit, mox inflationes, dolores stomachi veteres, vuluas aperit, conuersasq; illita melle toto ventre & pectore corrigit, hydropicis cum fico prodest, decocta ad dimidias partes potaq; ex vino: sic bibitur & ad pectoris, laterumq; & lumborum tusses, suspiria, & pulmonum iocinerum, renum vitia ad horrores frigidos. Ad crapulæ grauedines decoquuntur folia poturis. Et in cibo vel cruda, vel decocta conditave prodest. In torminibus in isopo decocta, & cum vino. Sic & sanguinem sistit interiorem, & narium indita. Sic & collutis dentibus prodest. Auribus quoque in dolore succus infunditur custodito modo. E siluestri vero contra tarditatem, & sonitum cum rosaceo, vel cum laureo oleo, aut cumino & melle. Succus & freneticis ex aceto tritæ instillatur in tempora, & cerebrum, adiecerunt aliqui & serpillum & laurum illinientes capita & colla. Dederunt & litargicis ex aceto olfaciendum. Dederunt & comicialibus bibendum decoctæ succum in ciatis quattuor ante accessiones, quarum frigus intolerabile est. Alsiosisq; crudam dari in cibo. Vrinam quoque, vel cruentam pellit, fœminarum etiam purgationes, secundasq; etiam emortuos

partus, vt Hipocrati videtur ex vino dulci nigro pota. Itaque illitam & vuluarum causa etiam sufficere iubet. Dyocles & Cardiacis imponit ex aceto & melle cum farina ordeacea, & contra ileum decocta farina in oleo ac velleribus collecta. Multi vero & contra purulentas excreationes siccæ drachmas duas sulphuris vnam & dimidiam sumi censent, & contra cruentas ramos tres in vino decoctos. Datur & dissentericis cum caseo in vino contrita. Dederunt & cum bitumine infricta potioni propter anhælitum. Ex alto lapsis seminis tres vncias, olei libra, viniqúe sextario illinitur. Cum oleo coctis folij partibus, quas frigus adusserit, psoras & lepras cum melle & alumine illita emendat. Item vitiligines, vel rugas strumas & similia, cū hircino & adipe suillo ac taurino sæpo. Ignem sacrum ex aceto & oleo, vel psimithio. Carbunculum ex aceto. Nonnulli laserpicium vna illini iubent. Sine quo epinictidas & pustulas curant. Imponunt & mammis tumentibus coctam & pituitæ eruptionibus cum cera. Testium vero epyforis cum ramis laureæ teneris, adeo peculiari in visceribus his effectu, vt siluestri ruta cū axungia veteri illitos ramices sanari prodant, fracta quoque membra semine trito cū cera imposito. Radix rutæ sanguinem oculis suffusum & in toto corpore cicatrices aut maculas illita emendat. Præcauendum est autem grauidis, vt abstineat hoc cibo, necari enim partus inuenio. Item generationes impediri hoc cibo, ideoq; profluuio genitali datur, & venerem crebro per somnia imaginantibus.

Iterum de eodem. Cap. CXXXIX.

Diascorides. Rutæ duo sunt genera. s. agrestis & hortiua. Sed inscidior est hortiua, escis non bona. Illa vero melior est, quæ nascitur circa cucumeres. Ambæ virtutem habēt calidam & causticam, & exuberantem, & diureticam. Ruta menstruis imperat comesta. Et bibita colli dolorem sedat. Stomachum erigit, vrinam prouocat, tussientibus proficit. Partum si plus sumatur expellit, ventrem stringit. Eius folia comesta cum nucibus regalibus occurrunt venenatis morsibus, quæ si multum fuerint comesta vrendo siccant genitalia. Eadem cocta cum aceto, & aqua tortionibus medentur bibita. Schyaticis & arteticis, ac frigoribus tipicis subuenit, matricis focationes ac ftericam soluit. In oleo cocta & bibita lumbricos occidit, cum caricis cocta & addito vino hidropicos ad sanitatē perducit. Omnibus prædictis cum vino maximè prodest. Quæ cruda comesta caliginē oculorum detergit, tumorem & dolorem oculorum commixta polenta spargit, aceto & oleo roseo addito capitis dolorem tollit. Succus eius naribus infusus sanguinis fluxū sistit, lauri foliis addita & cathaplasmata tumorem testium tollit. Agrestis ruta minus calefacit, & extenuat, diaforetica est, ac desiccat plusquā domestica. Macer. A medicis rutæ vis feruida dicitur esse. Siccaque fertur in his gradus illi tertius esse. Vtilis est stomacho valde, si sæpe bibatur. Expellit partū potu, Veneremq; coercet. Tussim si bibitur compescit, menstrua purgat. Si coquis hanc in aqua, si vinum iunxeris acræ. Compescit talis decoctio tormina ventris. Pulmonem iuuat & pectus, morbosq; medetur. Costarum quam pluresim vocat attica lingua. Ictericos, scyasimq; iuuat, febribusq; medetur. Hausta, vel in oleo viridem si coxeris illam, Et foueas tepido, patientes ante tremorem. Matricis prodest intestiniq; tumori. Hoc vnguem vel clysterio, si funditur intus. Haustaque cum vino prodesse valebit vtrique. Lumbricos oleo decocta & pota repellis. Carica iungatur rutæ vinoque coquatur. Cum caricis decocta diu viniqúe liquore. Prosunt hidropicis, si sint superaddita nocte. Cruda comesta recens, oculos caligine purgat. Et melius maratri cum succo, felleq; galli. Melleq; si succus ex equo iungitur eius. Indeque sint oculi patientes sæpe peruncti. Cum oleo miscens roseo necnon & aceto. Illius succus capitis curare dolorem. Quamuis in modicum poteris, hoc sæpe perungens. Naribus expressus, si succus funditur eius. Sistit manantem bene deficcando cruorem. In corio mali granati si tepefactum Auribus hunc fundas, depelles inde dolorem. Cerusæ roseoque oleo miscens & aceto. Illius succum, mirandum conficis vnguem. Ad deqellendum sacrum quem dicimus ignem. Et scabiem dextræ, quæ dicitur herpeta Græcè. Et Græcè dictas acoras hoc vnguine purgas. Vlcera sunt capitis humore fluentia pingui. Curat & hoc oximas immissum naribus hæc sunt. Quæ grauiter fetent in naribus vlcera nata. Obstat pota nimis hæc cruda comesta venenis. Hoc Mitridates Rex Ponti sæpe probauit. Qui rutæ foliis viginti cum sale pauco. Et magnis nucibus binis, caricisq; duabus. Ieiunus uesci consurgens sæpe solebat. Armatusq; cibo tali, quicunque ueneno Quaslibet insidias sibi tenderet haud metuebat. Mustelæq; docent obsistere posse venenis Mirificè rutam, comedunt cum primitus illam. Cum pugnaturæ sunt cum serpentibus acris. Cum butyro modicoq; oleo decocta tumorem, Matrici subiecta tepens fugat illa, colique. Et cunctis intus morbis sic subdita prodest. Hac etiam testes poteris curare

rare tumentes. Cum foliis lauri bene tritam si superaddas. Ex hac antidotum non paucis vtile causis Efficitur medici dicunt diapignamon illud. Pignamon in Græca lingua quæ ruta vocatur. Illius antidoti confectio talis habetur. Ponderi iunge pari piper atque ciminum. De tribus his quantum de ruta ponito tantum. Conuenit in ferro prius assari calefacto. Sed prius ex acro vino macerare ciminum. Omnia deinde simul bene trita ex melle ligabit. Pectoris & lateris renum iecorisq; dolores. Ex hoc antidoto curãtur sæpe comesto. Extenuat bilẽ, soluitq; sine tormine ventrẽ Cõfortat stomachum, facit vt bene digerat escã.

De Saluia. *Cap.* CXL.

EX herbario. Saluia habet folia longa, & angusta, subaspera, odore suaui & graui. In locis asperis nascitur. Decoctio eius potata vrinam & menstrua mouet. Pastinacæ marinæ si quem percusserint, virus excludit, sanguinis eruptionem sistit. Platearius. Saluia calida est in primo gradu, sicca in secundo. Solum folia competunt vsui medicinæ & viridia & sicca: domestica magis consumit, & confortat. Siluestris autem magis diaforetica: vinum decoctionis saluiæ valet paraliticis, & epilenticis, fomentatio ex aqua decoctionis eius valet contra stranguriam & dissenteriam, matricem mundificat. Plin. lib. 22. Herbam nostri qui nunc sunt herbarij elelisphacon Gręce, Latini vocant saluiam, mentę similem, canam, odoratam: hac apposita partus emortuos extrahunt, itemq; vermes aurium & vlcerum. Idem in lib. 26. Herba quæ quibusdam appellatur saluia similis verbasco, conteritur ea & colata calefit, & sic ad tussim laterisq; dolores bibitur. Eademq; contra scorpiones, atq; dracones marinos efficax est, cõtra serpentes etiam ex oleo perungi ea prodest, isopi fasciculus cum quadrante mellis decoquitur ad tussim. Diascor. Elisifacus, idest saluia frutex est oblonga, multas habens virgas, quadras & albas, foliaq; habet malis cidoniis similia, sed oblonga & minora & aspera, & albidiora, & odorata, sed rubosa. Semen supra virgas est illi simile ormino agresti. Nascitur in locis asperrimis, virtus est ei diuretica, mẽstruis imperat abortum facit, scorpionis maritimi percussum mitigat. Est autẽ carmantica, id est sanguinem fluentem vulneribus stringit, sordidaq; purgat vulnera. Capillos nigrescere facit, & elixatura foliorum ac virgarum eius naturę pruriginem compescit. Est etiam virtutis redarguẽtis cum acrimonia, vnde ad dissenteriam & viscerum fluxum, quem Græci rigeon vocãt, facit. Succus foliorũ eius capillos denigrat & vrinã prouocat. Macer. Saluia cui nomen elisifacos est apud Græcos. Cum mulsa iecoris prodest potata querelis. Pellit abortum, lociumq; menstrua purgat. Trita venenatos curat superaddita morsus. Crudis vulneribus, quæ multo sanguine manant. Apponas tritam dicunt retinere cruorem. Cum vino succus tepidus si sumitur huius. Compescit tussim veterem laterisq; dolorem. Pruritus vuluæ curat, virgæq; virilis: Si foueas vino fuerit quo saluia cocta. Illius succo crines nigrescere dicũt Si sint hoc vncti crebro sub sole calẽti.

De Sandice & sansuco. *Cap.* CXLI.

EX sinonimis. Sandix est herba quædam, de qua panni tinguntur in blaueum colorem. Plinius lib. 35. Sandaraca si torreatur ęquè parte rubrica admixta sandicem facit. Quanquam animaduerto Virgilium ęstimasse id herbam esse, versu illo. Sponte sua sandix pascentes vestiet agnos. Idem in lib. 22. Sandix in olere siluestri a Græcis ponitur, sicut opinio & Erasistratus tradunt. Decocta vero aluum sistit, & semine singultus confestim ex aceto sedat. Illinitur ambustis, vrinam cit. Succus decoctæ prodest stomacho, iocineri, renibus, ac vesicæ, hæc est quam Arestophanes Euripedi poetæ iculariter obiicit eius matrem, ne olus quidem legitimum venditasse, sed sandicem. Peculiaris laus eius, quòd fatigato Venere corpore succurrit. Marcessentesq; senio iam excitat coitus. Alui quoque fœminas profluuia sistit. Diascorides. Sandix, vel scandix calefacit, & desiccat fortiter, ac diaforeticum est, & ob hoc merito viscerum purgatiuum est. Isidorus. Sansucus est herba quam Latini vocant amaracum, de qua scilicet sub eadem amaraci nomine iam dictum est supra. Diascorides. Sansucus a siculis nominatur amaracus, & est ramosa multas habens virgas super terram expansas, cum foliis paruis, atque rotundis nepitæ similibus, ac velut hirtis & acerrimis, herba tota est valde amara, vires habens acres atque calefactorias, ad omnem duritiem, vel rigorem valde idonea. Medetur etiam cathaplasmata, siue potata a scorpione vexatis, vel difficultati mictus, vel intestinorum tormento laborantibus. Eius elixatura medetur hidropicis, vrinam prouocat, & tortionibus est vtilis. Succus addito melle liuores detergit, scorpionum ictus cum aceto & sale compescit, laxationibus bene adhibetur, cerotis vtiliter additur. Omnes tumores corporis, & oculorum spargit cathaplasmata, & maximè cum polenta imposita. Item apposita solitæ purgationem materiæ prouocat in fœminis, bene quoque malagmatibus miscetur & acopis. Sansucum est in tertio calidum & siccum, dolorem capitis & emigraneum de flegmate & colera nigra curat, si ex eius apozimate caput lauetur, aut naribus applicetur, dissoluit opilationem & grossam ventositatem. Eius apozima bibitum hidropisim, stranguriam, vẽtris dolorem habentibus fit bonum. Cum melle cathaplasmatum nigredinem in palpebris amputat, & cum aceto morsum scorpionis curat, pessarisatum vero menstrua prouocat, lapidẽ aufert, epilẽticis conuenit & paraliticis, auribus instillatum dolorem placat, & sonitum.

De Satureia. *Cap.* CXLII.

ISidorus. Satureia est herba calida, & propriè ignita, vnde & illi nomen inditum credunt, eo quòd in Venerem pronos facit. Palladius lib. 3. In Februario mense satureia seritur solo pingui, vel stercorato & aprico, vel melius mari proximo, & cepulis mixta seminatur. Diascorides. Satura vel satureia calefacit, & nimis desiccat, manifestè extenuat. Ideoque vrinam & menstrua mouet ac fętus extrahit, potui data viscera purgat, a thorace atque pulmone humorem purgat, & per hos sputa pellit, vrinam quidem mouet ex vino potata, litargicos lætaliter dormientes excitat, eorum capiti cum aceto frequenter infusa. Stomachum quoque nauseantem confirmat in ouo sumpta, vel potata, & contra ea, quæ ictibus aculeatis sentiunt animalia. Platearius. Satureia est calida & sicca. Et plures ex farina, & aqua, & eius puluere mundificant spiritualia: puluis eiusdem comestus ad idem valet. Macer. Timbra solet Græcè dici, satureia Latinè. Illi sicca nimis vis est & feruida valde. Prouocat vrinam, mouet quoque menstrua sumpta. Pellit abortiuum, muliebria viscera purgat. Illius puluis cum cocto melle subactus. Et mansus vel cum vino si sumitur idem. Pectoris humorem pellit per sputa tenacem. Cum vina tepido compescit tormina ventris. Si largè bibatur, verum iam sæpe probaui. Est quidam morbus litargus nomine dictus. Oppositum medici quem dicunt esse frenesim. Quod vetat hæc somnum, somnus grauat hic nimis ęgrum. Hoc tam lætali somno depressus aceto Timbram commiscens, foueat caput inde frequenter. Sic vitium pigri poterit depellere morbi. Hanc herbam caueat mulier contingere prægnans. Nam non mansa modo, sed partum subdita pellit. Nausea sedatur hac, si bene trita bibatur. Cum modico vino, vel si sumatur in ouo. Hocq; modo mirè Venerem solet illa mouere. Si largo potu viridis vel sicca bibatur. Si desit thimus pro thimo ponere timbram Præcipiunt medici, quòd vis est vna duabus. Quod si cum vino mel iungitur & piper illi. Non modicum veneris succendere dicitur ignem. Hinc est a Satiris merito satureia vocata. Quòd sint in Venerem nimis hæc animalia prona.

De Scordione. *Cap.* CXLIII.

PLatearius. Scordium est allium agreste, calidum & siccum in tertio gradu. In productione florum colligitur, per duos annos seruari potest, floribusque tantum in medicina vtuntur, virtutem habet mordendi, & dissoluendi, & ex subtilitate substantiæ suæ diaforeticam: vinum decoctionis eius valet contra dolorem stomachi ex frigiditate & contra splenis & epatis opilationem, contraq; dissuriam & strãguriam fomentum ex aqua decoctio eius menstrua educit, matricem mundificat, stranguriam dyssuriamq; soluit: allium quidem est calidum & siccum in medio quarti gradus, scordeon autem siccum quidem est, & calidum, sed minus, quàm domesticũ, & mediocriter operatur; vnde in receptionibus ponitur & non domesticum, virtutem habet dissoluendi & consumendi & expellendi venenum, vnde cõtra morsus venenatorum cathaplasmatur. Succus etiam eius interius receptus discutit venenum: vnde dicitur tyriaca rusticorum: valet & ad aperiendas vias epatis, & vrinales meatus, & contra stranguiriam & dissuriam, & dolorem iliorum, visui autem obest, quia desiccat, & nocet toto corpori, si vltra modum sumatur, quia generat lepram & apoplexiam, maniam & vlcera: flores allij siluestris diuretici sunt, & in syropo, vel alio potu sumpti, valent ad stranguiriam & dissuriam. Diascor. Scordeo magna est vis, omnibus quippe perniciosis vehementer resistit hominum malis, serpentes aut scorpiones, aliasq; latentes bestias odore suo fugat, & ictibus eorum medetur, siue illitum, siue in potione, vel cibo sumptum. Morsui canino cum melle succurrit, tineas & ventris animalia coctum in mulsa & aceto perimit & expellit, peregrinantibus datum esui, minimè pariter illos aquarum & locorum mutatione turbari. Diocles hunc hidropicis cum centaurea miscuit. Ida & freneticis elixum dedit. In faba coctum & temporibus illitum dolori capitis opitulatur, auriumq; doloribus eiusdem succus cum adipe anserino tepefactus infunditur, raucedinem vocis emendat tenasmon ex pulte coctum iuuat. Aliud scordeũ nascitur in locis mõtuosis & siluis, habet folia camedrię similia, sed maiora & nõ ita dura. Odore & gustu simile est & allio, qđ gustu stipticũ & amarũ est, virgaq; illi

est qua-

est quadra, in qua florem ruffum profert, virtus est illi termantica, & diuretica. Cum vino bibitum morsibus, & oībus veneni generibus occurrit, dolori stomachi, & dissenteriæ cū hidromelle bibitum subuenit. Thoracem purgat maximumque præsidium est tussientibus, rectè quoq; adhibetur conquassationibus: aceto mixtum, & superpositum, podagris subuenit. Paracolesim vulneri facit, menstruis imperat, additoque melle vulnera antiqua, & sordida purgat, & ad cicatricem ducit. Siccum verò impositum residere facit vulnera. Omnibus autem melius est lybicum, & creticum, & ponticum.

Iterum de eodem. *Cap.* CXLIIII.

AVicenna. Scordion est allium agreste plurimū minus, quā hortulanum, habetq; longum crus, super quod est flos albus. Calidum est & siccum ad quartum perueniens gradū. Est autem subtile, aperitiuum, abstersiuum, vulnera magna, & fradulenta consolidat, & bonū est ad attritionē lacertorū. Actor. Scordion licèt allium agreste quadam noīs appropriatione nūcupetur, nihilominus tñ hoc ipsum vocabulum allio coiter tam domestico, quam agresti conuenire vr. Ideo scordionis proprietates hic ordinari placuit inter herbas satiuas potius, quā agrestes. Macer. Scordion argiuè sunt allia dicta latinè. Huius vim medici, siccam calidamq; periti. In quarto posuere gradu, mansum vel inūctum. Curat quos serpens vel scorpius intulit ictus. Et nocui vermes triti pelluntur odore. Sanat, & appositū morsus cum melle caninos. In mulsa coctum commixtū cui sit acetum. Et bibitum vermes ventris tineasq; repellit. Et oleo cum testa sua si decoquis illud. Morsus pestiferos reddes hoc vnguine sanos. Corpus, & attritum cura sanabis eadem. Vnguine vesicæ dolor, & humor hoc reprimūtur. Ipse refert Hipocras educi pos se secundas. Fumo combusti si voluę diu foueantur. Pulmonum varias coctum cū lacte querelas. Potatumq; iuuat, vel crudū sæpe comestū. Cū cētaurea Diocles dare præcipit illud, Hidropicis sic humores desiccat aquosos. Idem nefreticis elixū sumere iussit. Praxagoras illo fuit vsus cum coriandro. E vino causas sic curans ictericorum. Et sic potatum dicit, ꝙ molliat aluum. Cunq; faba coctum capitis sedare dolorem. Dr̄ attrito si, tēpora plinis illo. Anseris huic adipem iungas tepidumque dolenti. Infundas auri, præclare subuenit illi. Elixum tussim iuuat, & suspiria sedat. Clarificat raucam crudum coctum quoque vocem. Sed magis elixum iuuat illam sæpe comestum. Adiuuat incoctum pulsi sumptumq; tenasmon. Porcino iungens adipi si conteris ipsum. Non modicos reprimes superaddens sæpe tumores. Hunc ignotarum potus non lædet aquarum. Nec diuersorum mutatio facta locorum. Allia qui mane ieiuno sumpserit ore.

De Senatione. *Cap.* CXLV.

PLatearius. Senatio idem est, quod nasturcium aquaticum, & est in tertio gradu calidum. Senationes cocti cum carnibus vel in aqua sola mundificant spiritualia, fomentum & ex aqua decoctionis eorundem factum valet contra passionem iliacā, & contra stranguriam, & dissuriam. Ipsi quoq; valent ad idē in vino cocti, & cathaplasmati, funt. n. diuretici. Dyascorides. Senation qui ab aliis cresion dicitur, in aqua nascitur, fruticem habet pinguem, & ramulos longos, foliaque minuta similia Iposelino. Quæ cum masticata sunt, odorem suauissimum reddunt. Senacion crudus comestus, calculos expellit, dissentericis proficit, urinam prouocat, menstruis imperat. Actor. Ex prædictis patet, ꝙ herba illa, quæ simpliciter id est sine additione nasturcium ab autoribus appellatur, non est istud aquaticum, sed potius hortulanum. Nam de illo dicit Palladius de agricultura li. 3. quòd nasturcium omni tempore constat esse ponendum id est plantandum vel seminandum loco quali placebit, & cœlo. Cæterū inquit humorem quamuis diligat tamen deesse non curat. Et si cū lactuca seratur egregie nasci fertur. hæc Palladius. Illud inquā satiuum nascitur in sicco, hoc autem suo tempore sponte nascitur in humido, illud est calidum in gradu quarto, hoc autem in tertio. Quod etiam uocabulo proprio dicitur senacion. Nam senacion est carduus benedictus, de quo iam in alio libro dictum est superius.

De Seride. *Cap.* CXLVI.

PLinius lib. 20. Seris lactucæ simillima duorum generum est. Siluestris melior est nigra ista, & æstiua. Deterior hiberna, & cādidior est, vtraque tñ stomacho vtilissima, præcipuè quem humor vexat, & cum aceto in cibo refrigerant, vel illitæ, discutiūtque, & alios, quam stomachi. Cum polenta siluestrium radices stomachi causa sorbentur, & cardiacis super sinistram mammā illiniuntur ex aceto podagris, & sanguinem reiicientibus vtiles sunt omnes hæ. Itemq; quibus genitura fluit alterno dierū potu. Petronius diodotus seriam multis modis arguens in totum damnauit, sed aliorum omnium opinio resistit. Diascorides. Seridis duæ sunt species, vna videlicet agrestis, & alia hortiua est. Agrestis quidem pinguis, & cytoton est appellata, & habet folia lata. Altera vero est hortiua: species habet duas, vna quidem habet lata folia lactucę similia, altera vero est amara & habet folia angusta. Omnium virtus est stiptica & eustomacha, vētrem abstinet cum aceto cocta, maximèque agrestis, vexatum stomachum confirmat, & æstuationes mitigat. Sola cum polenta imposita blanditur cordiacis, & oculorum tumori subuenit, folia imposita ut cathaplasma mitigant scorpii percussum. Ipsa quoque addita polentis, & imposita compescit ignem sacrum. Mixta cum aceto ac cerusa omnibus calidis rebus opitulatur.

De Serpillo. *Cap.* CXLVII.

ISidorus. Serpillus dicitur, eo quòd radices eius longè serpant. Eadem & matris animola dicitur, eo quòd menstrua moueat. Palladius li. 3. Mense Martio serpillum plantis aliquod semine seritur, sed vetusta melior letius frondebit, sed iuxta piscinam vel lacum vel putei margines conseratur. Plinius ubi supra. Serpillum a serpendo putant dictum, quod in siluestri euenit, maximè in petris. Satiuum non serpit, sed ad palmi altitudinem increscit, pinguius voluntarium, & candidioribus foliis, & ramis, efficax est aduersus serpentes, maximè cenchrin & scolopendras terrestres, atque marinas, & scorpiones decoctis ex vino ramis, & foliis, fugat & odore comminus hoc si vratur, & contra marinorum venena præcipuè valet. Capitis autem doloribus in aceto decoctum illinitur cum rosaceo fronti, & temporibus. Item freneticis, ac litargicis, contra tormina, & vrinæ difficultatem, & anginas, & vomitiones drachmis quatuor datur. Ex aqua bibitur & ad iocinerum dolores. Eius folia obolis quatuor ex aceto dantur ad lienem, & ad cruentas excreationes in duobus ciatis aceti ac mellis teritur. Dyascorides. Serpillum quē alii herpillum latini verò cicer erraticum vocant, herba est humilis ac per terram repēs cum foliis, & ramis origano similibus, albidioribus tamen, sansuci odorem fragrantibus. Species eius duæ sunt, vna scilicet hortualis siue vsualis, quæ in campis saxosis crescit atque lapidosis. Alia verò agrestis, quæ zoir appellatur, quæ non per solum serpit, sed directa, & extante positione erigitur. Cum ramulis bipalmis tenuibus, & horrentibus, cum foliis paruulis, foliis rutæ similibus, sed angustis, & longioribus, cum hasta similante sarmenta, florem & odorem suauem habet in omnibus virgis constitutum, & in suauitate purpureum, ac mordentem linguam, & gustu inscidum. Nascitur in locis saxosis, eiusque radix est inutilis. Est & alia vehemētior, & calidior vsualis, quæ ideo dicitur herpillum, eo quòd Græci herpere repere dicunt. Nam frutex huius plurimum fruticando per terram repit, virtutem habet constrictiuam siue redarguentem. Menstruis imperat, vrinam prouocat, tortionem & conquassationes vtiliter curat. Tumorem epatis compescit, morsibus venenatis occurrit, bibitum, & impositum id præstat. Vt autem serpilli potentiā intelligas, Anthiochus rex magnus tyriaca ex serpillo cum aliis rebus confecta semper vsus est aduersus toxicam, & potionem malam, & animalia venenata, eamque in templo Esculapii decauit, sicque quantum ei debuerit ex hoc licèt colligere, quòd testimonii suo arbitrio medicinas deinde fecerat.

Iterum de eodem. *Cap.* CXLVIII.

PLatearius. Serpillum est calidum, & siccum, & est duplex: domesticum ramos super terram effundit. Siluaticum in longum crescit, & in altum, folia & flores eius medicinæ competunt, ualet contra frigidum reuma, contra tussim, contra frigiditatem stomachi, & dolorem ex uentositate. Ex herbario. Serpillum quòd in montibus saxosis nascitur, efficacius est ad medicinam, huius tunsi, & siccati puluis cum aqua calida potatus menstrua mouet, urinam prouocat, tortiones uiscerum, & fomentorum ruptiones sanat. Idem valet ad capitis dolorem, ad serpentium ictus ad freneticos, & litargicos. Macer. Serpillum veteres dixerunt, quòd quasi serpat. Terræ uicinius, huic feruida siccaque vis est. Aceti cum vinò tritum cōtundis oliuo. Cui rosadat nomen, hoc vnguine perline frontem. Aegroti capitis solet hoc sedare dolorem. Nidor combusti serpentes effugat omnes. Et quoduis animal infundens ore venenum. Hinc ideo miscere cibis messoribus est mos. Vt si forte sopor fessos depresserit illos. Vermibus a nociuis tuti quiescere possint. Pestiferos morsus bibitum iuuat, appositumque. Prouocat urinas, compescit tormina uentris. Splen iuuat, admixto si sæpe bibatur aceto. Si mel prædictis iungatur sputa cruenta. Lactantes mire potus solet ille iuuare. Haustum cum uino iecoris sedare dolorem Dicitur, is que solet producere menstrua potus.

De Sicla. *Cap.* CXLIX.

AVicenna. Sicla duarum specierum est, quarum una nigra propter vehementiam viriditatis. Altera verò nota est. Apud quosdam est in primo calida, & sicca, & secundum veritatem est compositarum virtutum, & apud quosdam est frigida. Nec dubium est quin in eius radice humiditas sit: in ipsa est uirtus baurach subtiliatiua, & resolutio, & apertio fortior resolutione atriplicum, & lenificatio. In nigra est stipticitas, & propriè

propriè cum lentibus. Et baurachitas, quæ est in ipsa, est resolutiua, & terreitas est constrictiua vel contractiua. Totum elixatum est mali chymi, totumque parui nutrimenti sicut olera reliqua. Succus eius ac decoctio foliorum fissuras frigoris prohibent, & alopiciei conferunt. Confert etiam panno, & quandoque abscindit verrucas succus eius, & interficit pediculos. Ex eadem elixata fit emplastrum apostematibus, ac resoluit, & maturat ea. Eius folia decocta bona sunt ignis adustioni. Et linita cum melle conferunt impetigini. Ex eius aqua cum felle gruis, fit caputpurgiũ, ac delet torturã, & valet ad vlcera nariũ. Itẽ eius aqua distillatur in aurem, & sedat eius dolorẽ. Radix eius est mala stomacho, faciens nauseam, & hoc plurimum propter baurachitatem eius mordificatiuam. Ad opilationes epatis fortior est apertione maluę cum synapi, & aceto propriè. Isaac in dietis particularibus. Sicla quam vulgus appellat blitum, calida, & sicca est in gradu primo. Illaudabile stomacho nutrimentum generat, propter quandam sui acuminis, & humiditatis multitudinem. Quæ tamen si coquatur cum aceto, oblomagro, carui, oleo onfacio vel amigdalino facilis quidem digestioni fit, sed parum nutrit, ventrem humectat, epatis opilationem aperit, maximè verò si de crossis ac viscosis humoribus fit. In aqua cocta, & sic comesta fit stiptica. Actor. De hac quoque sub nomine bliti dictum est suo loco in superiori parte huius libri.

De Synape & eius cultura. *Cap.* C L.

ISidorus. Synapis dicitur, eo q̃ folijs similis sit napo, & vt autores dicunt calidam habet virtutem, & egeritur, sed stringit vrinam. Crudum in cibo sumptum, stomacho contrarium est. Coctum verò in olera stomachum iuuat. Semen eius cum aceto serpentium vulnera curat. Palladius de agricultura li. 11. In mẽse Octobri synapim conuenit seri. Terram diligit aratam, & si fieri potest cõgesticiam, quamuis vbique nascatur. Sarculari debet assiduè vt respargatur puluere quo fouetur, non minus gaudet humore, de quo semen legere disponis, suo loco esse pararis. Qđ ad escã robustius facies transferendo. In synapi vetus semen est vtile vel sationi vel vsui. Qđ dentibus fractũ si intus viride videbitur, nouũ est, si albũ fuerit, vetustatẽ fatere. Plinius li. 19. Synapi nulla est cultura melius tñ planta relata. Quin e diuerso vix est sato semel illo liberare locũ, quia semẽ cadens protinus viret, vsus etiã eius est pro pulmentario in patellis decocto citra intellectum acrimoniæ. Coquuntur, & folia sicut olerũ reliquorũ. Sunt autem trium generum, vnum videlicet est gracile, alterũ rapi folijs, tertium erucę. Semẽ optimum est Aegyptium. Dyascorides. Sinapi Pythagoras inter illa, quæ propter virtutẽ, & efficaciam laudat, primum locum assignat. Cuius naturã medici termanticam esse volunt, eo quòd alicui applicatum calefaciat, leptimicam, eo quòd quicquid inuenit extenuet, epispaticã, eo quòd quem comprehendet, humorem educat.

De Operatione ipsius in medicina. *Cap.* C L I.

AVicenna. Synapis est calida, & sicca vsq; ad quartum, & illa quæ siluestris est, generat humorem malum. In ipsa est abstersio, & resolutio. Radix eius, & folia comeduntur elixata. Inscidit flegma, Resoluit apostemata calida. Et oẽ antiquũ apostema, confert scabiei, & impetigini ac dolori iuncturarum, & schyaticę, febribusq; periodicis, & antiquis, & præfocationi matricis. Splenem extenuat, sitim facit, & desiderium coitus. Mundificat humores capitis. Et ex ea fit emplastrum contra litargiã; aqua eius distillaẗ ad oẽm dolorẽ auris, & molaris, & eius oleũ similiter aperit etiam colatorii opilationem. Et dixerunt quidã, q̃ si bibatur a ieiuno, bonum efficit intellectũ, administratur ẽt in alcofol oculi, ad pannũ, & asperitatem. Tritũ, & bibitum cum aqua mellis aufert asperitatẽ antiquã in canna pulmonis. Oleũ eius calidius est oleo raphani, fugiunt ex eius fumo vermes venenosi, Siluestris emplastrũ valet sordiciei, linguã exiccat, & alopiciæ confert. Pli. li. 20. Synapis ad serpentium ictus, & scorpionum tritum cum aceto illinitur, fungorum venena discutit. Cõtra pituitã tenetur in ore donec liquescat, aut gargarizatur cum aqua mulsa. Ad dentiũ dolorẽ manditur, ad vuã gargarizatur cũ aceto, & melle. Stomacho utilissimũ contra oĩa uitia, pulmonibusq;. Excreationes faciles facit ĩ cibo sumptũ, daẗ & suspiriosis. Item comicialibus tepido cũ succo cucumerum. Sensus atq; sternutamenta capitum purgat, aluũ mollit, menstrua & vrinã ciet. Et hidropicis imponitur. Cum fico, & cumino tulum ternis partibus comiciali morbo, & vuluarum conuersionem suffitũ excitat odore aceto mixtum, Item litargicos, adiicitur cordiilon, est autem semen ex se se, & si vehementior somnum litargicos premat, cruribus aut etiam capiti illinitur cum fico, & aceto. Veteres dolores thoracis lumborum, coxendicum, humerorum, & in quacumque parte corporis ex alto vitia extrahenda sunt. Illitum caustica vi emendat pustulas faciendo. At in magna duricia sine fico impositum. vel si vehementior, vertigo timeatur p duplices pannos, utuntur ad alopicias cũ rubrica, psoras, lepras, pthitiases, lithannicos, opisthotonicos. Inungunt quoque scabras genas aut cum gallica inter oculos cum melle. Succusque tribus modis exprimitur in fictili, calescitque in eo in sole modice. Exit e cauliculo, succus lacteus, qui ita cum induruit, dentium dolori medetur. Synapis semen, & radix cum immaducere musto conteruntur, & manus plene mensura sorbentur ad firmandas fauces stomachum, oculos, caput, ac sensus omnes, mulierum quoque lassitudines saluberrimo genere medicinæ. Calculos quoque discutit, ex aceto potum. Illiniuntur & liuoribus, ac suggillatis cum melle, vel anserino adipe: fit & oleum ex semine madefacto in oleo, & expresso, quo utuntur ad neruorum rigores, & lumborum ac coxendicum perfrictiones. Macer. Inter eas quas Pythagoras laudauerat herbas. Asseritur primam laudem tribuisse synapi. Quartus, & gradus in vi sicca calidaque. Extrahit humores viscosos extenuatque. Comburitque cutem, vis est sibi tanta caloris. Maior vis eius in semine dicitur esse, &c.

De Sisere. *Cap.* C L I I.

PLinius li. 19. Sisere Tyberius princeps omnibus annis a Germania flagitans nobilitauit, cuius in Gelduba castello rheno imposito generositas est præcipua, ex quo apparet frigidis locis conuenire Inest ei longitudine neruus, qui in decoctis extrahitur amaritudinis magna parte relicta, quæ mulso in cibis temperata, etiam in gratiam vertitur. Neruus idem & pastinacæ maiore duntaxat anniculę. Siser seritur mensis his, videlicet Februario, Martio, Aprili, Augusto, Septembri, Octobri. Breuiorem his, sed torosior amariorque medulia per se minutissima Eadẽ verò dulcibus mixtis saluberrima: inuenit gratiam pluribus modis austeritate uicta. Nam & in pollinem tunditur arida, liquidoq; dulci temperatur, & decocta postea, aut asseruata uel macerata pluribus modis, & tunc mixta defruto, aut subacta melle vuisve passis aut pinguibus cariotis, alio rursus modo cotoneis malis uel sorbis aut prunis aliquando pipere uel thimo uariata, defectus præcipuè stomachi excitat. Iuliæ Augustæ quotidiano cibo maximè illustrata. Seritur autem & siser, & pastinaca utroque tempore, scilicet uere, & autumno, magnis seminum interuallis, nullave minus quaternorum pedum, quoniam spaciose fructificat si seratur, transferre autem melius. Idem in li. 20. Siser erraticum simile est satiuo & effectu, & excitat stomachum. Ex aceto laserpiciato sumptum aut ex pipere, & mulso cit urinam, & ut Opinion credit etiã uenerem. Est & Diocles in summa eadẽ, præterea cordi conualescentium conuenire, & post multas uomitiones per quàm utile. Heraclides contra argentum uiuum dedit, & ueneri subinde offensantem ęgrisque recolligentibus. Hunc Hæsiuus ideo stomacho utile uideri dixit, quoniã nemo tres siseres edendo continuaret. Esse tamen utile conualescentibus, & ad vitam transeuntibus. Satiuique priuatim succus aluũ sistit, cum lacte caprino potus. Diascorides. Siarum est omnibus notum, quod comestum, est eustomachum. Radix eius elixa, & commesta, tollit fastidium, & est diuretica.

De Solatro. *Cap.* C L I I I.

AVicenna. Solatrum melius administratur, habens folia uiridia, semenque citrinum, est enim quinque specierum. Natura frigidum est in primo, siccum in secundo, hortulanum est infrigidatiuum, & constrictiuum. Est etiam quoddam genus stupefactiuum faciens somnum, proprietatibus suis simile opio, nisi quia debilius est illo. Est autem stupefactiuum in tertio gradu frigidum, & siccum: & est quoddam genus eius, quod est mortale. Est itaque emplastrum bonum omnibus apostematibus calidis intrinsecis, & extrinsecis, & bibitur eius aqua ad apostemata calida intrinseca, & poniẗ eius aqua cũ cerusa, & oleo roseo super erisipilam. & formicam. Cortex eius radicis est uehementis exiccationis. Si ex stupefactiuo bibatur ultra duodecim grana facit maniam euenire, gargarismus autem ex eius aqua confert apostematibus linguæ, si bibatur ex eius cortice cum vino pondus aurei somnum attrahit, emplastrum ex solatro trito factum capiti, sanat soda, & resoluit radicis auris ac uelaminis cerebri apostemata. Confert etiam distillatione dolori auris, sanatque fistulas oculi lachrymalis, & succus specierum eius usque ad illam, quæ facit somnum, & ex eo factum alcophal confortat uisum. Stupefactiui semen est urinæ prouocatiuum, renum ac uesicæ mundificatiuum, omnesque species eius cum supponuntur abscindunt fluxum menstruorum, & est ex illis quæ infrigidant ac pollutionem prohibent. Est autem præter prædictas quædam solatri species, quæ interficit, si comedantur ex ea quatuor aurei. Nec est in ea solatri iuuamentum nisi ad emplastrum faciendum. Actor. Solatrum ipsa est morella, de qua iam in alio libro dictum est supra. Ipsa quoque alio nomine stiignus vel strignos appellatur, sub quo videlicet nomine propter speciem eius hortulanam, de ipsa quoque protinus dicetur inferius.

De Strigno. Cap. CLIIII.

DIaſcorides. Strigni quatuor ſunt ſpecies, prima eſt hortualis iucundi odoris, & hæc comeditur. Nam frutex eius eſt minor, ramulos habens plurimos, folia verò nigra, ocimo maiora, & latiora, ſemen autem eius eſt viride, nigrum aut ruffum, qđ cum maturauerit, ſe mutat in colorem flauum. Vtilis eſt manducata, virtuſque illi eſt frigida vnde adhibita cum polenta ignem capitis, & æſtuationem ſtomachi compeſcit, addito & pane parotidibus medetur. Spuma verò argenti mixta & ceruſa, & oleo roſeo, herpetas curat, ignem ſacrum extinguit, ſola cum pane infantium æſtuationem tollit, id & oleo roſ. facit. Succus eius colliriis miſcetur, cum ouo vel aqua maximè conficitur ad reumata oculorum, dolorem quoq; aurium mitigat. Altera eſt ſtrigni ſpecies, quam alii cacabum vocant, foliis ſupradictæ ſimilibus, ſed latioribus. Haſtæ verò eius cum creuerint, per terram expanduntur. Semen in folliculis habet obruffum, & obrotundum, ſicut in veſica, lene ſicut vua, & in coronis a pluribus cōponitur. Virtus eius, & vſus ſimilis eſt ſupradictæ, ſed non comeditur. Semen eius bibitum ictericos per vrinam curat. Amborum folia in vmbra exiccantur, & omnia prædicta faciunt, frigidęq; virtutis ſunt. Strignus hipnoticus a latinis lunaria vocatur, frutex eſt haſtas habens ſpiſſas, & multas, & ſarmentoſas, & non fragiles, foliaq; pinguiora, malis cydoniis ſimilia, cum flore ruffo, & maiori. Semen ei eſt in folliculis colore croceum. Radix eius corium obruffum habet. & maior eſt. Naſcitur in locis aſperis, ac in petroſis. Coriū radicum eius cum vino bibitum præſtat ſomnum, ſm aliquos autem hoc non ſolum, ſed grauationē. Virtus ei ſimilis apio, ſed paulo minor. Semē eius vrinā ꝓuocat nimis. Dant & capitella. 12. & medent hydropicis, ſi uerò maniā ꝓuocat, qđ mulſa abūdāter bibita emēdat. Coriū, & ſuccus eius decocta in vino dolorē dentium mitigant gargariſmo. Idem ſuccus eius caliginem oculorum detergit melli additus. Strignus macion, quem latini furialē dicunt, eo ꝙ furorem faciat, habet folia euſonio, id eſt erucę ſimilia, ſed maiora, & ſpinoſa. Haſtæ ſunt illi. 10. aut. 12. hæderę ſimilia, mollia ſicut acina. Radix alba, & croſſa, & larga, uno cubito longa. Naſcitur in montuoſis locis, vbi abūdant platani. Radix eius eſt venenoſa, & bibita infert necem uel inſaniam, vel mala fantaſmata.

De Strucio. Cap. CLV.

ISidorus. Strucios quam quidam herbam lanariam vocant, eo ꝙ plerique lanam ex eo lauent, naſcitur in locis cultis Hęc & ſplenos dicta eſt, eo ꝙ ſplen auferat, vel ſcolopendros, eo ꝙ eius folia ſcolopendro animali ſunt ſimilia, de qua. ſ. ſub nomine ſcolopendræ dictum eſt ſupra. Diaſcori. Strucio lanarii vtuntur ad fumigium lanæ, quo lana limpidatur. Radices eius rotundæ sūt & oblōgę, q̄ bibitæ diureticæ ſunt, & calidæ. Epaticis tuſſientibus, & ortopnoicis medentur. Morbo etiam regio vtilitet adhibentur. Cum panace, & cyparo bibitæ calculos veſicæ frangunt, & excludunt, ſchyroſim ſplenis ſpargunt. Strucium matrici appoſitum menſtruis imperat, & facit abortum. Cū polenta, & aceto poſitum tollit lepras, cum ordei farina impoſitū limpidat fiſtulas. Plinius lib 24. Herba lanaria ouibus data ieiunis facit abundantiam lactis. Platearius. Strucios, ideſt agreſtis cauliculus in ſecundo gradu eſt calidus, & ſiccus, Succus ac ſemina foliaque competunt vſui medicinæ, Cum inuenitur receptio cauliculi, ſemen caulis agreſtis debet poni. Cum autem ipſa folia debent poni, ſuccus ita debet præparari, folia conterantur, & ſuccus expreſſus ad ſolem deſiccetur, per biennium durat. Folia viridia poni debent in medicinis, & in vnguentis. Virtutem habet diſſoluendi, & extenuandi, & diureticam. Contra linguæ paralyſim ſemen eius commaſticetur, & a patiente diu ſub lingua teneatur, ſi paralyſis in ſuperficie ſit alicuius partis corporis, ſemen conteratur, & in ſacculo poſitum in vino decoquatur, & ſuper locum patientem ſaccelletur. Contra litargiam puluis eius naribus inſuffletur, vt cerebrum commoueatur. Deniq; contra iliacam, & ſtranguriam, & diſſuriam eius folia benè in oleo coquantur, & ſuper pectinem cathaplaſmentur. Macer. Strucion oſtracium, quod vulgi more uocatur. Vim calidā ſiccamque tenet, radix fugat eius. Cum vino morbos iecoris ſi trita bibatur, Ictericos ſic ſumpta iuuat ſpleniſq; tumorem Durū, quē Græci ſclyroſim dixere repellit. Hocq; modo lapides veſicæ frangere dicunt. Menſtrua ſic lotiumque mouet tuſſique medetur. Sic ortopnoicis prodeſt ſi ſæpe bibatur. Subdita matrici depellere fertur abortum. Et ſic tarde nimis educere menſtrua tradunt. Acrique cum vino ſi iungitur atque polenta. Illius ſuccus lepras emundat inunctas. Hoc etiam ſucco tincto cum polline quam dāt Ordea, curat vt dicūt puſtula quæuis. Si ſuperadiderìs emplaſtri more dolori. Illius ſuccus cū melle terēdo iugatus, Humores capitis purgat ſi nare trahatur. Sternutamētūper ſe puluis mouet eius. Naribus iniectus maratro nō ſegnius albo. Ictericos mireſuccus medicabit eius. Hunc ſi nare trahūt lacti mixtū muliebri.

De Thimo. Cap. CLVI.

ISidorus. Thimus dicitur, eo quòd odorem refert flos eius. Plinius li. 21. Thimi plures ſunt in coronamentis ſpecies, candidum, nigricans. Circa ſolſtitia florent, cum & apes decerpunt, & augurium mellis eſt. Prouentum enim ſperant apiarii, eo largè floreſcente. Læditur autem imbribus, amittit florem. Semen thimi non poteſt deprehendi, cum tamen quàm perminutum non fallat origani, Sed quid intereſt id occultaſſe naturam in flore ipſo intelligitur, eoque ſato naſcitur. Attici mellis in orbe toto ſumma laus exiſtimatur. Ergo translatum eſt ex attica thimum, & vix flore uti docemus ſatum. Sed alia ratio naturæ obſiſtit, nō durāte attico thimo, niſi ī afflatu maris ferat. Erat q̄dem in omni thimo hæc opinio antiqua. ideoque non eum naſci in Archadia. Tunc & oleam nō putabant gigni niſi intra trecenta ſtadia a mari. Thimis quidem nunc etiam lapideos campanos in prouincia narbonenſi refertos ſcimus: hæc penè ſolo redditu e longinquis regionibus pedum milibus conuenientibus, vt thimo veſcantur. Thimum oportet in flore colligi, & in vmbra ſiccari. Duo ſunt autem eius genera, candidum radice lignoſa, naſcens in collibus, quod & præfertur. Alterum uerò nigrius floriſque nigri, utraque multum exiſtimantur, & in cibo, & in medicamentis oculorum claritati conferre. Itemque diutinæ tuſſi eligmatæ faciles excreationes facere cum aceto, & ſale, ſanguinem non patitur concreſcere, e melle longas faucium diſtillationes extra illita cum ſynapi extenuare, & iterum ſtomachi vitia uentriſque. Condilomata excalefaciūt quamuis ſiſtūt aluum, quæ ſi exulcerata ſit, denarii pondus in ſextarium aceti & mellis addi oportet. Item ſi lateralis dolor ſit, aut inter ſcapulas, vel in thorace, ex aceto cum melle medetur præcordiis. Quę potio datur & in alienatione mentis ac melancolicis, datur & comicialibus, quos correptos excitat thimi olfactus. Aiunt, & dormire oportere ipſos in molli thimo: prodeſt & orthopnoicis, & anhelationi, mulierumque menſibus retardatis, uel ſi mortui ſint in utero partus, decoctum in aqua ad tertias. Et viris autem contra inflationes cum melle, & aceto, ſi uenter turgeat, teſteſve, aut ſi ueſicæ dolor exigat. E uino tumores, & impetus tollit impoſitum. Coxendicibus imponitur cum articularibus morbis ſale tritum obolorum pondere in tribus ciatis aceti, & mellis. Et in faſtidio tritum cum ſale.

Iterum De eodem. Cap. CLVII.

PAlladius. Thimū, & in Septēbri menſe ultimo cōuenit ſerere, ſed melius plātis naſcit, quāuis poſſit, & ſemine, agrum diligit apricū, macrū, maritimū. Diaſco. Thimus eſt herba oībus nota, frutex eſt habens folia anguſta, puſilla, & oblonga, & in ſummo capitella in ſpē formicarum in ſe implicata. Eſt. n. herba humilis, & ramoſa cū duris ramulis, & lignoſis, cui flos eſt purpureus, & naſcitur in locis ſaxoſis, & aſperis, vires habet acres, & calefactorias paululū ſtringentes pp qđ oībus ſtomachi thoraciſq; vitiis aptiſſimū eſt medicamen. Bibita verò cū ſale, & aceto flegma deponit per ventrē. Elixatura eius addito melle medet orthopnoicis, & aſmaticis, lūbricos excludit, menſtruis imperat, ſecundinas deponit, abortū facit, cathaplaſmata tumores recentes ſpargit, ſanguinē coagulatū diſſipat, clauoſq; corporis tollit. Addito polline, & macerato cū uino ſchyaticis eſt ſalutaris. ferués ſuperpoſita, oculorū caliginē detergit cōmeſta, conditurìs oībus neceſſariè miſcet, trita ex aceto papulas fugat impoſita, & imminētia excludit mala. Cōſtāti. ubi ſup. Thimū eſt in tertio gradu calidū, & ſiccū. Cū ſale, & aceto croſsū flegma purgat, & viſcoſo flegmati pectoris ſuccurrit, lūbricos expellit, mēſtrua deducit, acuitatē flegmonis de pectore excludit, & opilationem interiorū aperit. Aui. in 2. Can. medicinæ, Thimi ſemē fortis eſt caliditatis, ꝓuocat & extrahit embrionē mortuum, & ſolutione ſanguinē æducit, & humorem colericum, extrahitque uermes.

De Tribuloſa, & tubera. Cap. CLVIII.

EX herbario. Tribuloſa duorū generū eſt, alia quippe naſcitur in hortis, alia eſt agreſtis. Cuius maior efficacia eſt, & habet folia portulacę ſimilia, ſed maiora, caules mittit ſecus terras in quibus habet quoſdam globulos, duris ſpinis extantibus, angulatos in quibus eſt ſemē incluſum, & habet virtutē ſtipticam atq; frigidam: hæc trita, & corpori appoſita feruens mulcet, tritaq; cū melle oēs oris & fauciū curat putredines. Eadem herba cū ſemine decocta, pulices necat, ſi aqua ipſa domus aſpergat. Huius ſemine theacces faciūt panes, & cū uino potio eiuſdem ſeminis, cōtra ueneni potionē eſt ſalutaris. Iſido. Tubera eſt oleris ſpēs, quā tumor terræ ꝓ lit eaq; cā illi nomē dedit. Pli. lib. 19. In rerum miraculis (ut iā dictū eſt ſuperius) maximū eſt aliquid naſci uel uiuere ſine ulla radice. Tubera uocantur hæc undiq; terra circundata, nulliſque fibris aut ſaltē capillamentis nixa, nec vtiq; exuberante loco in quo gignuntur, aut rumā agēte, nec ipſa cohærēte terræ. Cortice ēt includūtur ut planè, nec terrā eſſe poſſimus dicere, neq; aliud, quā terræ callū. Siccis hæc ferè za-

bulosis locis frutectosisque nascuntur,& excedunt sæpe magnitudinem mali cotonei,etiam librali pondere. Duo sunt illorum genera,videlicet arenosa dentibus inimica,& altera sincera: distinguuntur etiam colore russo,ac nigro,& intus candido, laudatissima, quæ crescunt in Aphrica, Laercio Licinio Prætorio viro iura reddente in Hispania Carthagine paucis his annis scimus accidisse mordenti tuber,ut deprehensus inde denarius primo dentes inflecteret. Quo manifestum est terræ naturam in se globari,quod certum est ex his ,quæ nascuntur,& non possunt seri. De tuberibus peculiariter hæc traduntur. Cum fuerint imbres autumnales aut tonitrua crebra tunc nasci,& maximè e tonitribus, nec vltra annum durare, verno autem esse tenerrima. Auicenna. Tubera sunt ex substantia terræ plus, & aquæa minus. In ipsa est acritas,& subtilitas pauca, suntq; sapore priuata. Meliora sunt ex his arenosa,& alba,non mali odoris, & sicca deteriora sunt humidis. Elixata post excoriationem ac scissionem in aqua,& sale cum oleo ac speciebus condentibus cocta sunt meliora. Porro deteriora generis eorum sunt fungi, & propriè eorum, qui nascuntur sub arboribus, & in terra mala. Sunt autē tubera valde crossa, præbentq; nutrimentū crossum, & melancolicum, nec in hoc eis aliquid appropinquat. Tyriaca eorū est vinū purū, & spēs condientes. Timetur ex eis apoplexia,& paralysis faciunt incurrere colicā, & vrinę difficultatem. Tardę digestionis sunt, & grauantia stomachum, & sunt crossi chimi. Gal. tamen in quodam loco dixit, ꝙ non sint mali chimi.

De Viola. *Cap.* CLIX.

ISidorus. Viola dr̄ pp vim odoris. Huius genera tria sunt, videlicet purpureum album melinum. Plinius li. 21. Violis honos est proximus lilijs. Plura sunt eorum genera, videlicet purpureę,luteæ,albę,plantis oēs vt olus satę. Ex his verò,quæ sponte apricis,& macris locis proueniunt, purpureæ latiore folio statim a radice carnosa exeunt, soleq; discernuntur a cæteris Græco nomine appellatę ita ut ab his hyacyncthina vestis. Sed satiuis maxima auctoritas luteis. Genera sunt his Tusculana,& quę appellatur marina aliquanto latiore folio, sed minus odorato. In totum verò sine odore minutoq; folio calathiana,munus autumni,cæterę veris,proxima est ei caltha cum coloris aliàs cōcolori amplitudine. Vincit numero foliorum marinam nō excedentem folia quinq; eadem superatur odore. Candida florū prima ver nunciantium, viola alba. Tepidioribus autem locis etiā hieme emicat. Postea,quæ appellatur purpurea,proximè flāmea, quæ & flox uocatur, siluestris duntaxat. Cocliaminon bis in anno, vere & autumno, intinctus maximè durat,& alba uiola, si crebro prohibeatur deuulsa. Nouissima verò rosa, eadem primo deficit excepta satiua. In Italia uiolis succedit rosa, uita longissima est violę albę trimatu. Palladius libro 3. In mense Februario plantę uiolarum, & croci bulbi sunt serendi, vel subtiliter si fuerant ante fodiendi.

De Virtute ipsius in medicina. *Cap.* CLX.

PLinius ubi supra. Violę siluestres sunt & satiuæ, purpureæ quidem refrigerant. Contra inflationes illiniuntur stomacho ardenti: Imponuntur capiti quoque in fronte. Oculorū priuatim epiphoris,aut sede vulua ve procedente ualent contra suppurationes crapulam,& grauedines capiti coronis impositis,olfactuque discutiunt. Anginas ex aqua potę, id quod purpureum est ex his,comicialibus medetur in aqua potū, maximè pueris. Semen violę scorpionibus aduersatur. Flos albę suppurata aperit, ipsaque discutit, alba autem, & lutea extenuant menstrua, ciunt vrinam. Minor recentibus est vis, ideoq; post annum vtendum est aridis, lutea menses trahit in aqua trita. Radices illitę cum aceto sedant lienem, itemque podagram. Oculorum autem inflationes cum mirra, & croco,folia cum melle capitis vlcera purgant. Cū cera verò rimas sedis,& q̄ sunt in humidis. Ex aceto autem collectiones sanant. Aui. Viola frigida est,& humida in primo,& dr̄ ꝙ generat sanguinem æqualem. In emplastro ponitur,& sedat apostemata calida. Soda verò sanguineam sedat odorata,& illinita. Item obtalmię confert calidę,& tussi calidę, & inflationi stomachi,lenit pectus,& syrupus eius pulmoni cōfert,& pleuresi,& dolori renum,& vrinam prouocat. Eadē epithimata valet scabiei, & quæ ex ea sicca est soluendo coleram educit,eiusq; syrupus naturam cum facilitate lenit. Dialco Leucis idest viola in floribus habet distantiam,quia melinum,& album,& purpureū. Sed melinus color medicinæ necessarius est. Qui elixatus,& fomento adhibitus tumores stercoris curat,mēstruis imperat,melli vero additus pustulas, & inflationes tollit. Radices eius cathaplasmatę cum aceto splenem siccant, podagricis medicantur. Leucis autem, idest viola alba protectorię virtutis est, & extenuatorię, sed flos plus. Idem. Violæ tres sunt species,sed folia omnium aquosæ,& subfrigidę substātiæ sunt,omnes viscidę,relaxant ventrem, & vrinam prouocant. Aliquādo semen eorum partus expellit,lūbricos excludit vel occidit. Plastearius. Viola frigida est in principio primi gradus, & humida in fine secundi,habet virtutem leniendi, humectandi,refrigerādi,relaxandi: violę contritę super calidum apostema in principio,valent fomenta ex aqua decoctionis ipsius herbæ facta circa pedes,& frontem in acutis somnum prouocant. Ex violis viridibus,fit zuccarū violaticū,& oleū violaceū. Syrupus āt uiolaceus,& de viridibus,& de siccis,magis decoquit,q̄ rosacei, aliter enim citius corrūperet. Olei inūctio exterius facta valet cōtra calefactionem epatis. Facta verò super frontem, & tempora,dolorem ex calore remouet.

Iterum De eodem. *Cap.* CLXI.

RAzi. Violę somniferę sunt, capitis dolorem a calore factū remouent. Viola frigi. est in fine primi gradi humida in initio secundi. Coleram nigram de stomacho,& intestinis purgat, calorem eorum mitigat,potata iuuat pueros suffocationem habentes,pleureticis,& asperitati pectoris subuenit, naribus applicata mitigat dolorem capitis ex fumo calido natū. Cum polline ordei cathaplasmata contra calida valet apostemata,syrupus violaceus ventrem humectat,tussim de calore mitigat,sedat pectoris & pulmonis calorem,spleneticis occurrit, similiter facit zuccara violacea. Macer. Nec roseus superare decor, nec lilia possunt Fragrantes violas specie,nec vi nec odore. Dr̄ humida vis illius,& frigida primo. Esse gradu species tres esse leguntur earum. Noscere quas tm̄ diuerso flore valemus. Nam sunt purpurei flores albique nigriq;. Cunctis penè pares sunt in medicamine vires. Inflammata iuuant loca tritæ si superaddas. Crapula discutitur bibitis capitisq; grauedo. Olfactu solo vel si caput inde coronas. Anginis potę medicantur aqua resolutę. Purpuream violam dicunt curare caducos. Præcipuè pueros si mixtum sumitur amne. Radices violę cum myrrha tunde crocoque. Hoc inflammatis oculis imponito nocte. Contritis foliis violæ cum melle perungens. Vlcera sanabis capitis si iungis acetū, Et cathaplasma facis cedet collectio quęuis Illius curat elixatura tumorem Matricis, tepida si sæpe fouebitur illa Aut fissuras quas appellant ragadias. Addita cerotis medicatur sæpe peruinctis. Pustula si fuerit melli superadde iugatam, Illius semē cū vino menstrua purgat. Tritæ commixtæ radices eius cum aceto. Splen siccant bibitę, vel spleni si superaddes. Hocq; mō calidam dicunt sedare podagrā. Stomacho colerā rubeā potata repellit. Herba virens violæ vel flos succusve recensve. Morbos de colera rubea vel sanguine factos, Mollibus in costis aut in pulmonibus ipsis, Sedat si mixto potabitur amne recenti. Infantiū tussim sicut,& suspiria sedat,ex violis oleum,sicut de flore rosarū. Conficiunt,multis,quod dicunt vtile causis. Auribus infusum sonitū fugat atq; dolorem. Et capiti prodest quocumque dolore laboret. Leniter infrigidans corpusq; sopore resoluens. Lumbricos necat infusum bibitum vel inunctum. Et capitis furfur oleo depellitur isto. Intātum vt linguæ patiens amiserit vsum. Fac prius hunc violam cum vino sumere tritam. Postea verò si fuerit capitis pars dextera læsa. Contrita plantæ pedis hanc annecte sinistri. Atque èconuerso si leua plagata. Os resilit linguęque die redit vsus eadem. Vt iustus tradit medicus,qui talia scripsit. Altera vis violæ fertur mirabilis esse. Albæ si violæ radix teneatur in ore. Et transglutitus succus sit sæpius eius. Vulneris in modicū tradūt mox sistere fluxū Hāc liqricię tradit vim plinius esse.

De Vlpico,& vrtica. *Cap.* CLXII.

ISidorus. Vlpicum appellatum est, eo quòd allii odorem habet. Vlpicum autem cum vino tritum,calculosis aiunt pdesse potui datum. Palladius libro 11. In mense Nouembri vlpicum sicut & allium seritur terra maximè alba fossa, & subacta sine stercore. Sulcos in areis facies, & in locis altioribus, semina pones quatuor digitis separata, nec altius pressa. Sarculari frequenter debent,quia pluiescunt. Si capitatum facere volueris, vbi ceperit caulis prodire, proculca,sicque succus reuertetur ad spicas. Vrtica ex eo vocata est, quòd tactus eius corpus adurat. Est enim igneæ omnino naturę, vnde, & tactu perurit, & pruriginem facit. Pli. libr. 21. Ex omnibus herbarum aculeatarum generibus vrtica maximè noscitur,acceptabilis in flore purpuream lanuginē fundentibus sæpe cubitis altior duobus. Duæ sunt eius differentiæ,siluestris quam fœminam vocant mitior, & in siluestri,quæ canina dicitur acrior, caule quoque merdaci, foliis fimbriatis. Quæ verò etiam odorem fundit herculanea vocatur. Semen omnibus est copiosum atque nigrum. Mirū sine vllis spinarum aculeis, lanuginem ipsam noxiam esse,& tactu tm̄ leui pruritum pustulasque confestim adusto similes existere. Notum est,& olei remedium, sed mordacitas non protinus cum ipsa gignitur herba, nec nisi solibus roborata. Incipiens quidem ipsa nasci verè non ingrato multis etiam religioso est in cibo,ad depellendos totius anni morbos. Siluestrium quoque radix omnem carnem facit tenuiorem simul cocta,quę innoxia est morsu carens aononium vocatur.

De

De operatione ipsius vrticæ in medicina. Cap. CLXIII.

Diascorides. Vrtica calefactoria est, valde quæ potata ex vino morbum regium curat. Tritum cum oleo vel axungia contra frigus inunctione iuuat: semen eius melle mixtum propriè colicis proficit. Tritum vero cum melle & potui datum, tussim veterem emendat,& tumorem ventris, vel frigus in pulmonibus conceptum sedat. Calore suo omnes humores desiccat. Sunt autem eius genera duo: vna est agrestis asperiora & latiora, & nigra habens folia: semen autem semini lini simile, sed in modico minus. Altera vero semen minutum habet, & non sic asperum. Amborum folia cataplasmata cum sale caninos morsus mitigant. Cancros & sordida malignaque vulnera curat & limpidat: laxationibus occurrit,& pustulis,& parotidis:& apostematibus maximum præsidium est. Cærotis mixta splen siccat. Succus earum & folia supposita naribus sanguinem currere faciunt. Semen earum bibitum cum dulcore venerem stimulat: melli mixtum & acceptum pleureticis, & peripleumonicis medetur. Thoracis superfluos humores purgat. Elixatura foliorum bibita ventrem mollit: & ptisana cocta & accepta pituitas varias tortiones & inflationes tollit. Auicenna. Vrtica & semen eius calida sunt in principio tertij gradus, & sicca in secundo. Semen tamen minus siccum est, quàm ipsa: cuius color similis semini porri: sed minus est & subtilius, nec est in eius longitudine. Mordicat autem, quod ei obuiat, ita etiam quòd intestina. Vrtica est attractiua, vlceratiua, resolutiua, cum virtute adustiua. In ipsa est virtus aperitiua,& abstersio fortis,& vlcerum mordicatio. Sed quando cum carne coquitur caro soluit inter ipsam & eius operationes, i. non permittit eam operari. Emplastrum eius cum raphano confert duritiebus. Cinis cum sale confert vlceribus malignis,& his quę accidunt a morsura canum & cancro. Eius folia contrita fluxum sanguinis abscindunt è naribus. In aqua ordei decocta crossos humores pectoris educunt. Recentia vero matricem exeuntem reducunt. Horum quoque decoctio cum ostratis ventrem lenit. Facilius autem soluit, cum medulla seminis contrita cum sauith in vino bibitur: sed post eius haustum bibatur aliquid ex oleo rosato, ne guttur adurat. Vrtica quidem soluendo educit flegma, & humorem crudum abstersione sua, non virtute solutiua quæ est in ipsa. Semen eius strictura, vel fętori narium contrafert: & aperit opilationes colatorij fortiter, & asma remouet. Emplastrum ex eo factum, facit eradicationem dentium.

Adhuc de eodem. Cap. CLXIIII.

Actor. Vrtica ipsa est & acalipha, de qua scilicet in hoc eodem libro dictum est supra. Macer. Dicimus vrticam, quam Græcus acaliphę dicit. Feruida non modicè vis illi dicitur esse. Vnde nec immerito nomen sumpsisse videtur. Tacta quòd exurat digitos vrtica tenentis. Hæc solet ictericos cum vino sumpta iuuare. Illius semen colicis cum melle medetur. Et tussim veterem curat si sæpe bibatur: Frigus pulmonis pellit ventrisq; tumorem. Omnibus his prodest puluis cum melle iugatus, Aut succus viridis cum vino sæpius haustus. Cum sale de folijs eius factum cataplasma, Vlceribus prodest, & sordida vulnera purgat. Et contra morsus valet cataplasma caninos: Hocque reformatur caro quæ discessit obesa. Et solet humores hoc desiccare nocentes. Acri cum vino radix contrita tumorem Compescit splenis, podagræ sic subuenit illa. Omnibus his prodest superraddita vel sibi iuncta. Si coquis hanc oleo, foueas hoc vnguine membra. Omnibus & morbis sic subuenit articulorum: Naribus impositus succus foliumve, cruorem Elicit: innati vis est sibi tanta caloris. Quòd si manantem cupias retinere cruorem, Vrticæ succo frontem line, reprimit illum. Si supponatur cum myrrha menstrua pellit. Cum vino bibitum mouet venerem semen eius. Et melius tritæ si iungas melque piper. Si clausit vuluam matrix humore grauatam: Vrticæ folijs reuocabitur illa fricata. Et si cum vino prædicto more bibatur: Pleureticos pectus, pulmones adiuuat eius Semen: si sumptum fuerit cum melle iugatum. Cum multa bibitum lotium producit abundans. Herba recens eius olerum si more coquatur: Et detur illius decoctio molliet aluum. Ore diu clausus succus, si voluitur eius: Vuæ non modicum poterit sedare tumorem. Sudorem mouet ex oleo decocta perunctis. Si quadrupes perferre marem quæcunque recusat, Vrticæ folijs illius vulua fricetur: Sic naturalem calor excitat ille calorem. Defluuium capitis si succo seminis huius, Vngas sæpe caput reprimi dicit Galienus. Illius semen collectum tempore messis, Et desiccatum, multis erit vtile causis.

De hipoquistide & hiposelino. Cap. CLXV.

Platearius. Hipoquistidos est fungus, qui circa radicem rosæ caninæ reperitur: est in secundo gradu frigidus & siccus. Succus eius, qui glutinosus est, exprimitur ac siccatur, & aliquantulum in die mouetur ne corrumpatur. Exiccatur autem in loco non multum sicco, non multum humido. Per annos duos in multa efficacia seruari valet: & virtutem habet constringendi. Contra fluxum ventris ex colera, vel ex debilitate virtutis contentiuæ cum aqua rosacea conficitur,& patienti datur. Fit etiã emplastrum ex hipoquistidos,& succo plantaginis, & albumine oui super renes ac pectinem. Contra vomitum quoque fit idem supra pectoris furcellam. Contra profluuium autem mulierum fit suppositorium cum plantaginis succo, iniciturque pessario. Isidorus. Hiposelinon est quoddam oleris genus odoratum, sic dictum, eo quòd durum sit & ansterũ. Plinius lib. 19. Hiposelinon vel hiposelinum est quędam species apij, quæ nascitur in locis siccis, pluribusq; folijs, eliosełino similis. In locis autem humidis nascitur eliosełinum, vno folio, nec hirsutum. Idem lib. 20. Hiposelinon, quod & olusacrum dicitur, scorpionibus aduersatur, & poto semine torminibus intraneis medetur: itemque difficultatibus vrinæ, semen eius decoctum, & in mulso potum. Radix eius in vino decocta pellit calculos, & lũborum laterisq; dolores. Canis rabiosi morsibus medetur potũ atque illinitum. Succus eius algentes calefacit potus. Actor. Quoniam (vt prædictum est) hiposelinum ipsum est olusacrum iuxta sententiam Plinij, de hoc quoque superius in hoc eodem libro dictum est sub nomine olusacri.

De Ireos. Cap. CLXVI.

Platearius. Ireos vel iris calidæ & siccæ, sunt in secundo gradu: similes quidem sunt in folijs & in effectu, sed iris florem facit purpureum, ireos album: harum radice medici vtuntur, quæ in fine veris colligitur ac desiccatur, per duos annos seruari potest. Itaque pro radice iris potest poni radix ireos,& similiter econuerso, virtutem habet diureticam: vnde dissoluit & aperit. Contra vitium spiritualium, opilationẽ splenis & epatis, renum ac vesicæ, dolorem stomachi ex ventositate, valet vinum decoctionis eius, scilicet ireos. Puluis eiusdem leniter corrodit superfluam carnem, ad oculi pannum ex puluere ipsius,& aqua rosacea fit collirium. Actor. Notandum quòd ireos accipitur quandoque pro gladiolo, sicut in libro graduum accipitur a Constantino: aliquando autem pro iri, & sic accipit Auicenna, gladiolus quoque commune nomen est omnium huiusmodi. Auicenna. Ireos est radix lilij cęlestis, & est ex herbis habentibus stipitem, super quem diuersi sunt flores compositi ex albo,& citrino,& cęlesti,& purpureo:& ab hoc iris nominatur, scilicet arcus eius. Radix hæc nodosa est: eius folia parua, & quando veterascit a vermibus perforatur: est autem calida & sicca in fine tertij gradus, digestiua, aperitiua, abstersiua, mundificatiua, quod ex ea bonum est durum est: spissum & compactum: declinans ad rubedinem aliquantulam boni odoris: & est mordicatiua linguæ: mouetq; sternutationem cum fortitudinem: purgat pannum & lentigines, elixata quoque lænificat duricies & apostemata crossa & scrophulas, confert vlceribus sordidis,& carnem nasci facit in fistulis etiam si pulverizetur,& os carne vestit, dormire facit, lachrymas attrahit. Sedat dolorem lateris & pleuresis,& cõfert tussi præcipuè ab humiditate crossa,& peripleumoniæ,& difficultati anhelitus, ac sinantiæ, superfluitates pectoris expellit. Sedatq; dolorem epatis & splenis frigidum cum aceto bibitum: & confert hydropisi, aperit orificia venarum & emoroidarum, & remouet dolorem pungitiuum; plurimumque pollutionem aufert: oleum eius matricem iuuat. Soluendo educit aquam citrinam,& coleram,& flegma: cum bibitur ex veteri eius confracto. Idem oleum eius aufert fętorem narium, remouet frigus & tumorem, & resoluit lassitudinem. Idem oleum cum aceto sonitum aurium sedat,& reumatismos antiquos prohibet. Idem cum aceto aut vino bibitum confert spasmo & contritioni lacertorum. Idem, collutio oris ex decoctione illius sedat dolorem dentium. Constantinus vbi supra. Ireos est calidum in secundo, siccum in tertio, valet contra dolorem neruorum de flegmate. Diuturnam tussim placat, screatum facile reddit. Humores pectoris crossos attenuat: morsum reptilium curat: splenecticis & habentibus spasmum prodest, rigorem febrium mitigat, menstrua prouocat, stomacho tamen nocet. Cum aqua calida bibitus, ventris dolorem mitigat, coctus & oleo roseo mixtus pustulas, & vulnera sanat. Puluis eius vulnera putrida mundificat,& bonam carnem in eis generat: ireleon quoque valet dolori neruorum de flegmate, mitigat quoque dolorem aurium de frigiditate.

De Iri. Cap. CLXVII.

Isidorus. Iris illirica a similitudine Iris cęlestis nomen accepit: vnde arcumen a latinis dicitur, eo ꝙ flos eius varietate coloris eundem arcum cęlestem imitetur. Illirica dicitur, quia in illirico plurima est & violentissima. Species eius folijs gladioli similibus: radice aromatica, odoris boni. Macer. Iri dat florum nomen color ipse suorum. Cęlestis similes sunt nempe coloribus iris.

bus iris. Illiricam dicunt illam, quia plurima nasci Fertur in illirico, vis eius sicca calensque Dicitur: atque gradum dant hunc in vtroq; secundum. Maior vis huius est in radicibus eius. Has desiccandas per frusta rotunda secatas, Sic vt se partes non tangant insere filo: Inq; loco sicco fac suspendatur in vmbra. Vix aliter totum poteris siccare per annum. Cum vino sedant tussim, præbentq; soporem. Si lattitans intus sanies præcordia lædit. Pellitur illarum cum vino puluere sumpto. Cum mulsa bibitus coleram depellit iniquam. Tormina cum mixto bibitus sedat aceto. Taliter & sumptis dicunt prodesse venenis, Spleneticis, & contractis, & frigore læsis. Cum vino bibitus pulnis medicabitur eius. Hocq; modo sumptus, tardantia menstrua purgat. Duricias stericas radicum coctio mollit. Si sumptus tepida foueantur, sæpius illa Hæ cum clysterio si sit subiecta per annum. Non modicum schyasi dicunt prodesse dolori. De radicibus his mixto collitia melle, Fiunt quæ vuluæ pellunt subiecta secundas, Inque locis fixa canis siringia curant. Commixtus melli desiccat vulnera puluis. Carneque nuda replet, si sit superadditus ossa. Pulueris ellebori pas tertia iungitur albi. Iris radicum tenui cum puluere duplo. Puluis vterque simul commixto melle ligatus. Hoc superappositum purgat lentigine vultum. Et papulas eius istud cataplasma repellit.

De Isopo. *Cap.* CLXVIII.

ISidorus. Isopus est herba purgandis pulmonibus apta: vnde in veteri testamento aspergebantur cum fasciculis isopi, qui agni sanguine volebant mundari. Nascitur in petris hærens saxo radicibus. Papias. Isopus est herba humilis: calefacit, & flegma deducit. Eius radicibus nihil fortius & penetrabilius inter saxa. Platearius. Isopus est calida & sicca in tertio gradu: virtutem habet secundum folia & flores, non secundum radicẽ. In æstate cum flores producit colligitur. In vmbroso & non fumoso loco suspenditur & desiccatur. In medicinis abiectis stipitibus flores & folia ponuntur. Per annum seruatur. Virtutem habet diureticam, dissoluendi, attrahendi, consumendi. Contra tussim frigidam valet vinum decoctionis eius, & ficuum siccarum. Ad idem valet electuarium, quod fit ex ea, scilicet ex isopo. Auicenna. Isopus alia est montana, alia hortiua, calida & sicca in tertio: & est subtilis sicut origanum: potus eius colorem bonum facit: & eius gummera vestigia in facie abstergit. Cum vino bibita resoluit apostemata dura, Confert pectori & pulmoni patientibus dissuriam, & tussi antiquæ. Soluendo autem educi flegma, & ascarides, & vermes. Valet etiam spleni & hydropisi. Decoctio eius cum aceto, & ex melle sedat dolorem dentis: & vapor decoctionis cum ficis confert sonitui auris. Ex ipsa etiam cocta fit emplastrum, tarfati & sauguini mortuo sub palpebra. Constan. vbi supra. Isopus calida est, & sicca in tertio gradu. Succus eius cum ficubus coctus, & melle ac ruta bibitus apostemata pulmonis anhelitus, & duricies, tussim, & catarrum ad gulam de capite descendentẽ curat: lumbricos occidit. Apozima cum melle crossos humores dissoluit. Idem si cum ficubus siccis vtatur, ventrem humectat, & cutem clarificat. Cum aceto cocta, si os tantum abluatur ex ea, dolorem dentium amputat. Auribus inde fumigatis dolorem & sonitum placat.

Iterum de eodem. *Cap.* CLXIX.

RAzi. Isopus vt origanum valet: pectus & pulmonem purgat: asmati quoque & tussi antiquæ confert: flegma & vermes è corpore educit. Plinius lib. 26. Isopi quinque rami cum duobus rutæ ac ficis tribus decoctæ thoracem purgant. Iterum isopi fasciculus cum quadrante mellis ad tussim decoquitur. Macer. Est isopum siccum, calidum, quoq; tertius illi. Et in vtroque gradus eius decoctio facta. Vt decocta simul sint mel ficus quoque sicca. Prodest non modicum tussim patientibus hausta. Subuenit & voci raucæ versata palato. Et prodest cunctis pulmonum sumpta querelis. Lumbricos ventris eadem potata repellit. In pectus capitis si distillatio fiat. Quæ persæpe solet tussim ptissimque creare. Prodest hæc eadem decoctio sumpta frequenter. Omnibus his prodest pulnis cum melle iugatus. Contritio viridi si iungitur oximel illi. Sicque datur bibitum, stipatum molliet aluum. Cum vento nocuo viscosum flegma repellens. Cardama si iunges his, solues fortius aluum. Potio si viridis vel sicci sæpe bibatur. Vultibus eximium fertur præstare colorem. Cum nitro & ficu sicca si conteris ipsum, Et superponas spleni cataplasmata tumenti, Hydropicisve, solet siccando repellere morbum. Cum vino bibitum præcordia tensa relaxat. Et quicunque nocet tumor interiora recedit. In quo decoquitur si dens foueatur aceto: Fertur ab immodico sæpe dolore leuari. Accensi fumo sonitus compescitur auris Elixum appositum liuores limpidat omnes.

De Zeodare. *Cap.* CLXX.

AVicenna. Zeodar melior est illa quæ cum napello crescit: & eius vicinitas plantam napelli debilitat. Est autem tyriaca venenorum omnium viperæ, & napelli, & aliorum. Razi. Zurumbet, id est, zeodaria calida est & sicca: ventositatem dissoluit: morsibus venenatorum animalium occurrit, & impugnat. Constantinus vbi supra. Zeodar calidum in tertio gradu, siccum in primo: valet contra venena, & morsus reptilium: inflatiuam ventositatem dissoluit: stomachum curat & confortat, appetitum excitat: putorem oris propter allia amputat, si post allia accipiatur, Similiter & vini odorem aufert, & malos humores a corpore. Platearius. Zeodar calidum est in tertio gradu, siccum in secundo: vinum decoctionis eius contra frigidam tussim valet: & contra dolorem stomachi & intestinorum ex frigiditate & ventositate. Salsamentum ex eo factum, & rore marino, & pane asso & aceto, apetitum excitat. Suppositorium ex eo & trifera matricem calefacit & mundificat. Macer. Apprime sumptus Zeodar obstare venenis Affirmant, & reptilium morsus alleuiat haustum, Sumptum confirmat stomachum ructusq; salubres. Commouet, & crebro fastidio reprimit vsu. Antiquum stomachi dicunt curare dolorem, Id si patiens ieiuno masticet ore. Et sic infectam sensim voret ille saliuam. Lumbricos ventris depellere dicitur haustu. Allia quem faciunt fœtorem, pellit ab ore. Et nimium bibiti vini depellit odorem.

De Zinzibere. *Cap.* CLXXI.

AVicenna. Zinziber simile est piperi in naturis suis: sed non est in eo illius subtilitas, & accidit ei vt corrodatur propter humiditatem suam superfluam: propter hoc etiam, & propter spissitudinem suam calefactio eius durabilior est calefactione piperis. Est autem calidum in fine tertij, & siccum in secundo. Non autem calefacit nisi post tempus, propter modicum, quod est in eo de humiditate superflua: sed eius calefactio fortis est, & est lenitiuum ac resolutiuum inflationis, augmentum efficit in seruatione, id est, memoria & abstergit humiditatem a partibus capitis, & gutturis, tenebrositatem oculi. Digerit etiam & conuenit frigiditati epatis & stomachi: confert etiam venenis vermium venenosorum. Idem zinziber caninum est olus notum, & est sicut piper aquæ: ipsumque interficit canes. Eius folia sunt, vt folia salcis, nisi quia sunt magis citrina. Eiusque virgulta rubea sunt habentia calorem zinziberis. Natura calidum est in secundo, siccum in primo. Recens cum semine suo contritum, vestigia quæ in facie sunt abstergit, ac lentigines antiquas & pannum. Recens etiam apostemata dura tritum resoluit, & eius semen similiter cum ex eo fit emplastrum. Isaac. zinziber calidum est in tertio gradu, humiditatem habet, licẽt sensui non apparet: hoc testificatur, quod putredini apparatus est: vtilis est frigidos stomachos habentibus: ventrem soluit, humiditatem desiccat: digestiuam virtutem adiuuat, ventrem humectat. Platearius. zinziber est calidum in tertio gradu, humidum in primo: & est radix herbæ crescentis in transmarinis partibus, & in montanis Sclauoniæ. Vinum decoctionis eius, & ficuum siccarum, & passulorum valet ad tussim frigidam, & ad spiritualium frigiditatem. Si puluis etiam ficubus sic ponatur, & sic commendatur, ad idem valet: vinum decoctionis eius & cimini valet ad dolorem stomachi & intestinorum ex ventositate: digestionem etiam procurat. Puluis etiam in cibis exhibitus, sincopizantibus confert: per biennium seruatur, & in multo pipere melius seruatur. Razi. zinziber calidum est & humidum: cibum digerit, ventrem mouet, stomacho & epati frigidis confert, & oculis ex humiditate obscuris. Constantinus vbi supra. zinziber calidum est in tertio gradu, humidum in primo. Epar frigido humore opilatum aperit, crossam stomachi & intestinorum ventositatem dissoluit, ventrem humidum facit: duæ z. de eo, & duæ z. zuccare cum calida aqua acceptæ, viscosos humores purgant. Conditum libidinem augmentat, stomachum calefacit, cibum digerit, superfluam humiditatem stomachi de fructibus desiccat. Pro quo piper albũ & longũ poni põt. Macer. Zinziber atq; piper æqualia nam medicinæ Dicuntur: hac causa taceo de viribus huius.

LIBER VNDECIMVS.

De Seminibus herbarum. *Cap.* I.

ACtor. Postquam naturas herbarum singularum, videlicet agrestium & hortulanarum colligendo diligenter compleuimus: restat, vt ea quæ ex herbis procedunt, videlicet semina, & grana, & succos per singula genera describamus. Nam de floribus, & folijs iam dictum est supra: videlicet vbi actum est de communi natura plantarum. Ambrosius. in Exameron. Miramur siquidem, quod cito terra germinauerit ad

Dei

Dei vocem. Quanto maiora sunt miracula si spectes singula, quomodo ad inuicem iacta in terram semina resoluuntur, & nisi mortua fuerint, nullum afferant fructum: si autem fuerint, quadam sui morte resoluta, in vberiores fructus resurgant. Suscipit granum tritici putris gleba: sparsumq́; cohibet, ac velut materno gremio terra fouet & comprimit. Inde cum se granum illud resoluerit herbam germinat: cuius viriditatis species herbescentis, iam grata est oculis. Et statim genus satiui similitudine sui prodit, vt iam in herbis fructus recognosci possit: paulatimque adolescit & culmo pubescens assurgit. At vbi se geniculata iam spica subtulerit: vaginæ quædam futuræ frugi parantur, in quibus granum interius formatur, ne tenera eius primordia, aut frigus lædat, aut solis æstus exurat, aut ventorum inclementia, vel imbrium vis sæua discutiat. Succedunt quidā ordines spicæ mirabili arte formati, vel ad speciem grati, vel ad tutamen nexu quodam inter se naturalis colligationis astricti. Et ne frugis numerosioris pondere cedat fultura culmorum, vaginis quibusdam ipse culmus, vt geminatis viribus, possit frugem sustinere multiplicem, ne impar oneri curuetur in terram. Tunc super ipsam spicam vallum instruitur aristatum, vt quasi quoddam bellum prætendant, ne minorum auium morsibus spica lædatur, aut fructibus suis exuatur, aut vestigijs proteratur. Sic terra quod acceperat fœneratum restituit, manetq́; fidelis agricolæ, tanquam fœneratori suo. Nam & si quando fœnus nō soluit, eo ꝙ forsitan inclementia frigoris, aut nimia siccitas, aut immensa imbrium aduersa fuerit: alio anno superioris anni damna compensat. Cæterum quę species agri pleni, quis odor, quæ suauitas, quæ agricolarum voluptas, dignè explicare non possumus si nostro eloquio vtamur. Palladius de agricultura lib. 1. In nouo genere seminum non est tota spes ponenda ante experimentum. Locis humidis semina citius degenerant quàm siccis. Semina plusquam annicula esse non debent, ne vetustate corrupta non prodeant. Seminarium mediocri terra rectè instituitur: vt ad meliorem quæ sata fuerint transferantur. Omnia vero quæ feruntur in terra crescente Luna, & diebus tepidis sunt serenda. Nam tepor euocat, frigus includit. Serenda sunt inquam cum Luna crescit, secanda vel legenda cum decrescit. Actor. Dicturi autem de seminibus quibusdam herbaceis, quæ in vsu communiter sumuntur incipiemus.

De Ameos & aneto. Cap. II.

Diascorides. Ameos multi cuminum æthiopicum, aut basilicen dicunt esse. Sed ameos alterius est naturæ. Est quidem semē pęne cimini æthiopico simile, sed minutius & exalbidius, & quodammodo spissius, gustum habens origano similem. Sed eligendum est recens atque mundum: virtus illi est acris, termātica, & desiccatiua. Tortionibus medetur: vrinam & menstrua prouocat, desiccat nimis & extenuat. Idem diaphoreticum est. Cum vino bibitum menstruis imperat: inflationem prorsus sedat. Melli additum liuores detergit. Bibitum ac perunctum corpori bonum colorem reddit. Cum resina & vua passa matricem purgat fumigatione sua. Platearius. Aneti semen multipliciter conuenit vsui medicinæ, radix secundario, herba vero tertio: de qua scilicet dictum est in præcedenti libro. Constanti. in libro graduum. Aneti semen perustum & cataplasmatum emorroidas omnino sanat. Diascor. Aneti semen adhibitum in cataplasmo soluit condilomata. Idem feruefactum & admotum naribus, singultire non patitur. Palladius lib. 3. Anetum quando seritur, aliqui semen eius non obruunt, opinantes, quòd a nulla aue tangatur. In Februario frigidis locis seritur, & omnem cęli statum patitur, sed tepidiore lætatur. Serendum autem est rarius & rigandum. Macer. A medicis calidum siccumque refertur anetum. Et dicunt ꝙ sit gradus huic in vtroque secundus. Assiduè bibitum visui nocet, & geniale Claudit iter siccans humorem seminis intus. Si nimio venter turgens humore grauetur, Suspendit puluis combusti seminis huius: Appositus digitis, aut intus clysteræ fusus. Olfactum reprimit singultum semen aneti. Afflatum & feruens si sæpius olfacit æger. Apponas emorroidis si semen aneti, Vstum curat eas, & condilomata soluit.

De Aniso. Cap. III.

Platearius. Anisum quod alio nomine ciminum dulce dicitur, semen est cuiusdam herbæ simili nomine appellatæ: & est calidum & siccum in tertio gradu. Virtutem habet dissoluendi & consumendi: valet cōtra ventositatem, indigestionem, acidam eructationem, & dolorem intestinorum ex frigiditate, dolorem aurium ex humiditate. Sed & decoctio anisi cum alijs herbis diureticis soluit opilationem splenis & epatis. Contra liuorem ex percussione cum cimino conteritur, & cum cera liquefacta supponitur. Ad augmentationem lactis valet puluis eius in cibo & potu sumptus. Meatus enim lactis suo calore aperit. Diascorides. Anisus feruentis est naturæ vel virtutis, & siccæ atque scaroticæ ac vndualis. Medetur hydropicis: sitim bibitus tollit: venenis occurrit. Inflationes amputat, ventrem stringit, menstruis imperat, lac mulieribus prouocat, bibitus ventrem stimulat: fumigatione naribus adhibitus dolorem capitis tollit: aurium dolorem cum oleo roseo adhibitus mitigat, ventositatem ventris tollit. Optimum est autem Creticum: deinde vero Aegyptium, Gallicum autē vetustissimum. Auicenna. Anisum est semen fœniculi Romani. In ipso est dulcedo & acuitas, qua medicinis adurentibus fit vicinum. Est autem aperitiuum cum stipticitate parua, sedatiuumque dolorum, resolutiuum ventositatum, propriè si assetur. Confert etiam inflationi in facie, & apostematibus extremitatum: vapor eius attractus soda atque vertiginem sedat: lac & vrinam, & menstrua prouocat: aperit opilationes renum & vesicæ atque matricis, & confert febri antiquæ. Constantinus vbi supra. Anisum calidum est & siccum in tertio gradu, crossos humores attenuat: ventositatem & inflationem dissoluit, opilationē aperit epatis & splenis: lac mulieris augmentat, libidinem excitat, vrinam & menstrua, & sudorem prouocat: ventrem constipat, maximè si assum accipiatur, & superfluis humoribus ad ventrem fluentibus repugnat. Quod si fumigatum, & naribus applicatum fuerit, dolorem capitis de crossa veatositate & reumate curat. Ex epistola Hipocratis: Anisus calefacit & desiccat nimis: diureticus autem existit: amputat itaque ventositatem in ventre, ac sine dolore facit esse. Palladius vbi supra. Anisum facit & ciminum. In Martio seritur bene. In locis autem lętioribus melius prouenit: & item cæteris, si humore inuenitur ac stercore.

Iterum de eodem. Cap. IIII.

Plinius libro vigesimo. Anisum aduersus scorpiones ex vino bibitur. A Pythagora inter pauca laudatum, siue coctum, siue crudum. Idem viride aridumve, omnibus quæ condiuntur quæque intinguntur desideratum. Ipsum oris halitum iucundiorem facit: fetoremque tollit masticatum matutinis cum smirneo & melle exiguo. Mox vino collutum vultum iuniorem præstat. Insomnia leuat suspensum, aut puluino, vt dormientes olfaciant. Appetentiam ciborum præstat, cum id quoque inter artificia deliciæ fecerunt, ex quo labor desijt cibos poscere. Ob has causas, quidam anicetum id vocauere. Laudatissimum est Creticum, proximum Aegyptium, hoc ligustici vicem præstat in condimentis: dolorem capitis leuigat suffitum naribus. Epyphoris oculorum radicem eius tusam imponi tollas. Ipsumque cum croco pari modo & vino, per se quoque tritum cum polenta, valet ad magnas fluctuationes, extrahendaq́; siqua in oculos inciderint. Narium quoque carnes consumit ex aqua illitum: sedat anginas cum melle & isopo ex aceto gargarizatum, auribus infunditur cum rosaceo. Thoracis pituitas purgat tostum, cum melle sumptum melius. Cum acetabulo anisi nuces amaras quinquaginta purgatas tere in melle ad tussim. Facillimè vero anisi dragmæ tres, duæque papaueris melle miscentur ad magnitudinem fabæ: trinisq́; diebus sumuntur, & præcipuum est ad ructus. Ideoque inflammationibus stomachi, & intestinorum torminibus, ac celiacis medetur. Singultus inhibet decoctum, & olfactum, & potum: decocti quoque succus digerit cruditates. Ipsumque olfactum cum apio sternutamenta inhibet. Potum concitat somnum: calculos pellit. Cohibet vomitiones: præcordiorumque tumores. Est etiam vtilissimum vitijs pectorum: neruis quoque, quibus corpus est succinctum vtilissimum: prodest & capitis doloribus succus eius instillari cum oleo decoctum, nec aliud ventri & intestinis putant vtilius: ideoque dissentericis ac tenasmon patientibus datur tostum. Aliqui addunt opium pillulis in die ternis lupini magnitudine, & vini ciato dilutis. Dieuches & ad lumborum dolores succo vsus est. Semen hydropicis & cęliacis dedit tritum cum menta. Verum & radicem ad renes. Dalion herbarius parturientibus ex eo cataplasmata imposuit cum apio. Item vuluarum dolori: deditque bibendum cum aneto parturientibus: freneticis quoque illinit recens cum polenta, sic & infantibus comiciale vitium, aut contractiones sentientibus. Pythagoras in manu habentes æstimauit non corripi comiciali vitio: ideoque quamplurimum domi ferendum: parere quoque facilius olfactantes, statimque a partu dandum esse potui, asperla polenta. Sosimenes contra duricias omnes illo vsus est ex aceto. Et contra lassitudines in oleo decoquens, addito nitro: poto quoque semine eius lassitudinis auxilium spopondit viatoribus. Heraclides ad inflammationes stomachi semē eius tribus digitis cum Castorei duobus obulis dedit ex mulso: similiter ad ventris & intestinorum inflationem & orthophnoicis, quod ternis digitis præhenderit seminis tantum denique iusquiami cum lacte asinino. Multi vomituris acetabula eius & folia lauri decem trita in aqua bibenda inter cęnam suadent. Strangulationes vuluæ si manducetur & linatur calidum: vel si bibatur cum castoreo aceto & melle

melle sedat vertigines a partu cum semine cucumeris, & lini pari mensura in albo vino discutit. Cleopolemus ad quartanas ternis digitis seminis anisi ac fœniculi vsus est : in aceto ac mellis ciato vno. Idem lenit articulares morbos cum amaris nucibus illitum. Sunt qui & aspidum venenis putant eius naturam aduersari:vrinam cit,sitim cohibet: venerem stimulat,cum vino sudorem leniter præstat:vestes quoq; à tineis defendit.Recens semper est efficacius,& quo nigrius.Inutile tamen est stomacho præterquam inflato.

De Apij semine & asparagi & attriplicis. Cap. V.

ISaac in dietis.Apij semen diureticum est, plusquam frondes. Nonnunquam vero semen eius in medicina ponitur: præstatque dolori intraneorum mitigationem ac tussientibus remedium:& fit etiam contra venenum: at vero vniuersaliter apium epilenticis nocet.Palladius lib. 5. Apij semina vetustiora quidem nascuntur citius : ea vero quæ nouella sunt serius. Plinius vbi supra. Apij semen menstrua cit & vrinam. Idem quoque semen cum vino frangit vesicæ calculos. Auicenna in secundo Canone medicinæ. Apij semen confert hydropisi, mundificat epar,ipsumque calefacit : vrinam quidem & menstrua prouocat, sed malum est prægnantibus. Platearius. Asparagi semen & fructus medicinæ competunt. Semen eius valet contra stomachi & intestinorum dolorẽ: & contra vitium lapidis,& contra iliacam passionem. Hoc itaq; semen per annum seruatur, & in medicinis ponitur cum asparagi receptio reperitur. Diascorides. Asparagi semen & radix vtilia sunt epati ac renibus. Semen ipsum cum cimino tritum,& cum vino datum,ventrem stimulat, vrinam quoque solicitat. Isaac in dietis libro tertio. Asparagi seminis atque radicis apozima bibitum occurrit morsibus aranearum. Idem in eodem.Attriplicis semen est mundificatiuum atq; colatiuum. Proinde valet ictericiam patientibus, quæ de epatis opilatione nascitur. Nam quod inde cum melle & aqua datur,colericos prouocat vomitus.

De Bancia semine & beta ac boraginis & brasica. Cap. VI.

AVicenna. Banciæ siluestris semen appellatur daucus, qui calidus est in gradu tertio, & siccus in eiusdem principio: aperitiuus est valde,prouocat vrinam & menstrua.Plinius vbi supra. Betæ siluestris quæ respectu domesticæ multo minoribus, & tenuioribus ac densioribus est folijs:semen prodest dissentericis. Actor. Boraginis semen (vt dicit Isaac) per annos duos in efficacia multa seruatur, & in medicinis ponitur. Plinius vbi supra. Brasicæ semen, tostum contra serpentes fungorumque venena præbet auxilium. Diascor. Semen brasicæ potatum lumbricos occidit, & lentigines tollit.Apud Galienũ inuenio semen brasicæ potum,& Aegyptiæ maximè lumbricos & intus animalia extinguere. Palladius. Semen brasicæ vetustum mutatur in rapam.

De Canabi semine atque capparis. Cap. VII.

PLinius libro vigesimonono. Canabi semen quando maturatum est, æquinoctio Autumni distinguitur, & Sole vel vento,vel fumo siccatur. Diascorides. Canabi semen omnibus notum est,vsui vtile, quod & facile manducari potest. Nimiè comestum genitalia stringit: viridis succus auris dolorem mitigat infusus. Canabum agreste plurimum quoque idem facit: eiusque semen atque radices supradictis similes sunt. Auicenna vbi sup. Semen canabi ventositates fugat & excitat:difficilis est digestionis,malique humoris : quod ex eo frixum est, minoris nocumenti est. Et sirupus de zuccaro acetosus expellit nocumentum eius. Ipsum enim semen, facit soda propter caloris vehementiam eiusque vaporem. Schedegeni est semen canapi. Et aliud quidem est hortulanum, aliud campestre. Semen canapi campestris, est calidum & siccum in gradu tertio. Diascorides. Cappari semen est sicut oliua: ventrem mollit,& comestum cacostomachum existit. Idem semen & radix eius cum vino bibita splenem attenuant: vrinam prouocant,sanguinem deponunt. Item semen eius cum aceto coctum, & ore retentum dolorem mitigat dentium.

De Cardomomo. Cap. VIII.

DIascorides. Cardamomum semen est videlicet nasturcij, quod in Arabia nascitur & alijs locis. Sed eligendum est fragile,flauum, plenum grauedine, & quasi lentum, sed non rugosum,clausum,& si frangatur puluerosum,gustumque subamarum calefaciens odore suaui & graui. Est autem calidæ virtutis,aliquid habens amaritudinis: ideoque lumbricos latos occidit. Cum aceto bibitum scabiem sanat & expurgat. Cum aqua vero calida prodest epilenticis,tussim mitigat,schyaticos curat, paralyticos sanat. Et quoniam aliquid habet causticæ virtutis, & quemadmodum synapis relaxat, ideoque ventris tortionem & inflationem relaxat,& sanat: vrinam & menstrua prouocat, potatumque partum expellit, animalia ventris excludit. Serpentium morsibus occurrit. Cum vino nefreticos adiuuat : ictusque serpentium vel scorpionum omnium salubriter curat:vesicæ lapides frangit:menstrua fumigando deponit. Auicenna. Cardamomum quoddam est magnum, sicut cicer nigrum, quod cum frangitur, interius habet granum album, mordicans linguam sicut cubebæ. Et aliud est paruum sicut lens, etiam aromaticum. Calidum est & siccum in tertio gradu: & in ipso est cum calefactione stipticitas,propriéque in illo quod habet caput, & propriè in caput ipsius. Confert nauseæ ac vomitu cumi masticis aqua, & aqua vtriusque granati. Constantinus vbi supra. Cardamomi duo sunt genera, maius & minus: vtrumque in primo gradu calidum & siccum. Sed maius est minoris caloris ac ponticitatis, & magis odoriferum : ideo stomachum confortat, & digestionem adiuuat, vomitum colericum arcet,cum ligno aloes mastice ac succo mẽtæ potatum, extinguit flegma, maximè suis corticibus bibitũ. Cortex enim stipticior est, & stomachi confortantior. Platearius. Cardamomum est fructus, vel potius semen cuiusdam arboris: & est calidum & siccum in secundo gradu. Maius melius est,& habet aliquantulum acuminis,& dulcedinem immixtam. Per annos xx. potest seruari. Virtutem habet confortandi ex aromaticitate : dissoluendi & consumendi ex qualitatibus. Valet contra syncopin & cordiacam passionem ex frigida causa: & ad debilitatem stomachi, id est digestionem confortandam, & appetitum prouocandum, & contra vomitum ex frigida causa, contraque debilitatem cerebri. Ex epistola Hipocratis. Cardamomum calidam virtutem habet, & aliquid amaritudinis, quia lumbricos occidit, & scabies fortiter sanat.

De Carui. Cap. IX.

PLatearius. Carui appellatur semen, & herba in tertio gradu calida & sicca. In transmarinis partibus,& in Sicilia reperitur in quantitate multa : per annos quinque seruari potest. Virtutem diureticam & diaphoreticam habet: vnde vinum decoctionis eius confert stranguiriæ ac dissuriæ:puluis etiam eius in cibis sumptus digestionem confortat, ventositatem excludit, & positum in salsamentis appetitum excitat. Semine vtuntur tantum in medicinis. Constantinus in libro graduum. Carui est calidum & siccum in tertio gradu: ventositatem & inflationem dissoluit,stomachumque corroborat: lumbricos occidit : digestiuam virtutem confortat : vrinam prouocat. Auicenna. Carui est proximum dispositionibus anisi: Calidum est & siccum in secundo. Expellit ventositates & exiccat, & non est in subtiliatione cimini. Confert tremori cordis. Est bonum vermibus, interficit enim eos. Plinius lib. 19. Careum gentis suæ nomine appellatum in quacunque terra seri vult eadem ratione,qua olusacrum,laudatissimum tamen in Caria,proximũ in Frigia: Diascorides. Careos semen est omnibus notum: virtus est illi calida, & vnctualis, aniso similis, eustomacha, misceturq; antidotis, & oxiporiis. Radix eius comeditur cocta sicut pastinaca. Ex sinonymis. Cardumeni est agreste carui. Auicenna. Cardumeni est in tertio gradu calidum & siccum, & est rubificatiuum. In ipso est virtus liquefactiua, eiusque virtus est confortare membra intrinseca: confert scabiei,& impetigini, & confert ęgritudinibus neruorum, ac dolori anchæ ex flegmate atque paralisi, & lacertorum contusioni. In aqua bibitum confert epilempsiæ. Est etiam mundificatiuum pectoris, & sedatiuum tussis, cõfert dolori pungitiuo ventris,ac vermibus & ascaridibus. Et cum vino renum dolori, & vrinæ difficultati. Datur & ad lapidem in potum cum cortice radicis lauri, eiusque fumus fœtum interficit, deniqueconfert mordicationi scorpionis, ac reliquis puncturis. Constantinus vbi supra. Siluestre carui, quod dicitur cardumen, valet epilenticis, diuq; tussientibus, schyaticis, nefreticis, stranguiriosis, ac reptilium morsibus. Tortionem ventrisque dolorem de crossa ventositate,ac viscoso flegmate curat, cum aceto mixtum scabiem,impetiginem,alopiciam sanat.De quo qui fumigatus fuerit,stridorem ei prouocabit.

De Cimino, Cap. X.

PLatearius. Ciminum est semen herbæ cuiusdam in multa quantitate nascentis, nec sophisticatur propter multam eius copiam : per annos quinque seruari potest : virtutem habet diureticam, & fumositatem subtiliandi. Vnde sumptum in cibis & potibus & salsamentis digestionem cõfortat: vinum decoctionis seminis fœniculi, & cimini dolorem stomachi, & intestinorum tortionem ex ventositate mitigat. Contra tussim frigidam datur vinum decoctionis eius & ficuum siccarum: valet contra tumores ac dolores faecium : contra frigidum reuma,contra stranguiriam & dissuriam,contra liuorem ex contusione. Ex frequenti autem vsu cimini fit decoloratio. Isaac. Ciminum est calidum in tertio gradu, siccum in secundo: ventositatem

tositatem dissoluit, dolorem & tortionem ventris placat. Coctū cum cibis inflantibus temperat eos. Diascorides. Cimini semē bibitum tortiones & inflationes saluberrimè curat aquæ mixtum. Cum aceto vero subglutientibus opitulatur, venenis occurrit, dolorem stomachi compescit. Masticatum & impositum, liuores detergit. Addito melle & vua passa omnia supradicta facit. Plinius libro vigesimo. Ciminum satiuum datur ad iocineris vitia tostum in aceto tritum. Item & ad vertiginem. His autem quos acriore iniuria mordeat, in dulci vino tritum, ad vuluarum vitia in vino, præter quæ impositis vellere folijs. Testium quoque tumoribus tostum tritumque cum melle, vel rosaceo ac cera. Siluestre ad omnia efficacius est, præterea valet ad serpentes cum oleo, ad scorpiones, ad scolopendras. Sitit & vomitiones ex vino, nauseasque quantum valent tres digiti apprehendere: propter collum quoque bibitur, illiniturque vel penicillo feruens, vel astringitur fascijs. Strangulationes vuluæ potum in vino aperit, tribus dragmis in tribus vini ciatis, instillatur auribus quos ad sonitus atque tinnitus cum sæpo vitulino, vel melle. Sugillatis illinitur cum melle & vua passa & aceto. Lentigini nigræ ex aceto. Constantinus vbi supra. Ciminum est calidum & siccum in tertio gradu: ventositatem & inflationem stomachi dissoluit, vrinam prouocat, & valet contra frigiditatem epatis. In oleo coctum & clysterizatum, tortionem & dolorem de crossa ventositate & inflatiua pellit, in aceto infusum & assum ventris solutionem propter liquidos humores constringit. Bibitum cum vino curat reptilium morsum. Pessarizatum cum oleo veteri constringit sanguinis fluxum. Naribus insufflatum cum aceto, vel facta sternutatione cum eo, constringit sanguinem de naribus profluentem, assuetè tamen quis ex eo lotus, aut illud potans, patitur in superficie cum plumbeo colore mixtam citrinitatem. Palladius libro 3. Ciminum in Februario seritur loco non bene subacto, & curæ tamen admisceatur.

Iterum de eodem. Cap. XI.

AVicenna. Ciminum aliud est Chermenium, & aliud Persicum, & aliud Emium, & aliud Nabatium. Et ex omnibus aliud est siluestre, cuius acrimonia fortior est. Aliud autem domesticum est. Chermeninum coloris est nigri, persicum vero citrini. Est autem calidum in tertio, siccum in secundo. In ipso est inscisio & exiccatio atque stipticitas, ventositates expellit ac resoluit, faciem clarificut ex aqua eius ablutio, & similiter eiusdem acceptio, veruntamen cum mensura fiat, quia nimius eiusdem vsus faciem citrinat. Idem vulnera ex ipso impleta consolidantur. Idem cum aceto tritum odoramento suo fluxum abscindit sanguinis narium, & similiter cum in nares intromittitur ex eo licinium. Cum aceto bibitum aquæ mixto, difficultati confert anhelitus, ac tremori cordis frigido. Cū oleo & farina fabarum administratum frangit lapidem propriéque siluestre, & confert distillationi vrinæ, mictui quoque sanguinis ac dolori pungitiuo & inflationi ventris. Idem datur in potu cum vino ad morsus vermium venenosorum, propriéque siluestre, cuius semen est semini lilij simile. Ciminum quidem nabatium ventrem soluit. Kermenium vero stringit. Et herba siluestris prouocat coleram in vrinam. Quandoque masticatur & miscetur cum oleo, & distillatur super vngulam, & super coagulatum sanguinem sub oculo, & confert. Quandoque masticatur cum sale, & distillatur sputum super scabiem & vngulam abscisam, & prohibet adhærentiam. Et succus siluestris abstergit visum, & attrahit lachrymas. Macer. Esse putant medici calidum siccumque ciminum. Tertius est illi gradus in virtutibus istis. Assumptum quocunque modo depellere tradunt. Viscera vexantem ventum stomachumque grauantem. Est digestiuum stomachi iecorisq; calorem Excitat, & Veneris dicunt inhibere furorem. Et fluxnm ventris in aceto stringere coctum Hoc ortopnoicis miram præstare medelam, Experti dicunt, cum pusca sæpius haustum Atque venenosis cum vino morsibus ipsum Præbet opem, tritumque facilè cum Polline iuncto, Melle tepente solet testes curare tumentes. Appositum sistit cum pusca menstrua sumptum. Dicunt pallentem dare mansum sæpe colorem.

De Cocognido, & coriandro. Cap. XII.

PLatearius. Cocognidum est semē laureolæ: quod competit vsui medicinæ. virtutem habet purgandi principaliter flegma & coleram. vnde & sanis lapsis, & ægris non multum febricitantibus dari potest: puluis cocognidij subtilis diu cum oleo bullitur: & sic ex eo pecten propter stranguiriam, & dissuriam inungitur. Renes quoque propter tenasmon ex frigido & glutinoso humore intestinis adhærente, & propter surditatem immittitur auribus: si fiat ex humoribus ibidem existentibus. Saniosas quoq; superfluitates consumit. Plinius lib. 27. Cocognido est color croci. magnitudo maior est grano piperis. Vis eius est ardens, & ob hoc in pane deuoratur: ne cum gulam transit exurat. Huic est vis præsentanea contra cicutam: & sistit aluū. Constan. vbi supra. Cocognidum est calidum & siccum in fine secundi gradus. hydropicis est conueniens. ventri tamen nocet. sed aquam citrinam purgat, & coleram rubeam, & flegma. Frondes eius cathaplasmatæ vulnera putrida mundificant. scabiem, & impetiginem curant. Platearius. Coriandri semen in receptionibus ponitur, quod ex qualitatibus, & aliquantula aromaticitate virtutem habet confortandi, ad digestionem scilicet confortandam, & ad dolorem stomachi ex ventositate datur semen in cibis, & vinum decoctionis eius. Puluis eiusdem seminis super carnes aspersus, eas reddit saporatas. Isidorus. Coriandri semen datum in vino dulci proniores in venerem reddit, & si supra modum dederis, amentiam nutrit. Diascorid. Semen coriandri bibitum cum dulcore, idest passo: lumbricos extinguit. genitalia & semen virile crescere facit, quòd si multum acceptū fuerit, sensus his hebetescit, aut etiam infert necem. ex aqua vero potatum solutionem uentris abstringit. Mirum est autem, q̃ Xenocrates tradidit, quot grana seminis mulier biberit: tot ei diebus menstrua contineri, scilicet vno die si vnum: duobus si duo: & sic deinceps. Constant. ubi supra. Croci hortens semen calidum & siccum est in tertio gradu. flegma purgat & colicam passionem. Tritum & in iure pinguis gallinæ missum, & potui datum, purgat flegma viscosum, & stomacho nocet. Plinius lib. 20. Seminis coriandri grana tria iubent in tertianis deuorari ante accessionem aliqui, vel plura fronte iubent illiniri. Sunt & qui ante solis ortum ceruicalibus efficaciter putāt subiici. Semen illud ex aqua bibitur in coleris, cum ruta pellit animalia intraneorum cum mali punici succo & oleo semen potum. Auicenna. Semen coriandri torrefactum constringit. Palladius libro 3. Coriandrum a mense Martio seritur vsque in Octobrem, amatq; terram pinguem, sed & macro solo nascitur, & eius semen quo vetustius fuerit melius putatur, humore delectatur, & satum bene cum olere quocunque nascitur.

De Dauco & eruca semine. Cap. XIII.

AVicenna in secundo canone. Daucus est semen banciæ siluestris: calidus est in gradu tertio, & siccus in eiusdem principio, aperitiuus est valde, prouocat vrinam & menstrua. Plinius libro 25. Dauci differentiæ sunt. Probatissima est in Creta, mox in Achaia. Semen eius cimino simile, prioris milio album, & acre, odoratum, ac feruens. Secundum quoque priore vehementius est, ideoq; parce sumi debet. Tertiū quoque simile est pastinacę erraticæ, oblōgo semine, dulci radice. Omnia hæc intacta sunt quadrupedibus percussis, nisi post abortus. Ex aliis vsus est fœminis. Ex Creta dulcis, dragmaq; vna bibitur, a serpente percussis datur, etiam quadrupedibus percussis. Diascorides. Daucus est calidæ virtutis, & extenuatoriæ. In flore albo semen nascitur quasi pilosum, in magnitudine milij minutum, gustu asperum, inscidum & odoratum. Est & aliud genus quod semen habet oblongum, & graue sicut ciminum agreste, & est calidius cunctis supradictis seminibus. Bibitum menstruis imperat, vrinam prouocat, tortionibus subuenit, ad omne vitium thoracis optimè facit. Tussientibus effectum tribuit, percussionibus spalangionis occurrit. Tussi veteri ac torminosis proficit. Cathaplasmatibus adhibitum pustulas & tumores compescit. Omnia semina cum vino bibitā, faciunt contra serpentium morsus ac venena. Platearius. Erucæ semen vsui medicinæ competit præcipuè, secundo folia, virtutem habet consumendi & coitum excitandi, valet & contra stranguiriam & dissenteriam, & paralisim cum carnibus decocta. vel puluis seminis cum cepis decoctis. Diascorides. Erucæ semen est diureticum & calefactorium, carnes a putredine potest seruare. Plinius lib. 20. Semen erucæ scorpionum medetur venenis & murisaranei. Arcetque bestiolas omnes. Innascentes corpori vitia cutis in facie cum melle illitum emendat, & lentigines ex aceto, cicatrices quoque nigras reducit ad candorem cum felle bubulo. Palladius libro secundo. Semen erucæ in Ianuario ac mensibus & locis quibus volueris, serere nil moreris.

De Fenicnli semine ac ferula. Cap. XIIII.

ISaac. Fœniculi semen calidum est in secundo gradu, siccum in fine primi, lactis augmentatiuum. Opilationum epatis renum & vesicæ aperitiuum, lapides frangit, menstrua prouocat, valetq; contra diuturnas febres. Platearius. Semen fœniculi in principio Autūni colligitur, in multa efficacia per med ū annū seruatur. Cū inuenitur receptio maratri, semen fœniculi debet poni, valet contra dolorē stomachi ex frigiditate, vel ventositate, digestionem confortat. Plinius vbi supra. Semen fœniculi efficacius est, quàm radix, stomachum astringit dissolutum. Nauseam sedat ex aqua tritum, pulmonibus & iocineribus laudatissimum, ventrem quoque sistit, modicè sumptum vrinam excitat,

excitat, & ad tormina decoctum valet, atque in defectu lactis potu mammas replet. Diascorides. Fœniculi semen ex mero ventrem stimulat, lactis abundantiam puerperis præstat, cum aqua nauseam sedat, nec vllum periculum oritur, & si in febre sumatur hoc semen viride expressum, dimittit succum vtilem ad plura, sicut videlicet dictum est supra. Agrestis fœniculi semine sato simul cum sua radice potum ventrem abstinet, morsibus venenatis occurrit, calculos frangit, & ictericis subuenit. Palladius libro tertio. Semen fœniculi serendum est loco aprico & modicè saxoso, & hoc primo vere, scilicet Februario. Macer. Fœniculum medici calidum siccumq; secundo Dicunt esse gradu, maratrum Græcus vocat illud. Semen cum vino bibitum, veneris mouet actus. Hocq; modo lateris diros sedare dolores Dicunt, &c. Diascorides. Ferulæ semen tortionibus medetur bibitum, sudoremque commouet cum oleo tritum atque perunctum.

De Iusquiami semine. Cap. XV.

PLatearius. Iusquiami seminis est triplex diuersitas, videlicet album, rubeum, & nigrum. Nigrum est mortale, album & rubeum satis competunt vsui medicinæ. Maioris efficaciæ sunt semina, quàm herba ipsa: virtutem habet constringendi & mortificandi, virtutem quoque somniferam, ad somnum ergo prouocandum in febre acuta, fit fomentum ex aqua decoctionis eiusdem seminis circa pedes ac frontem ac tempora. Contra calida vero apostemata in principio fit emplastrum ex eodem semine cum oleo rosaceo. Porro contra dissenteriam fit emplastrum ex ipso semine cum oui albugine modicoq; aceto supra renes ac pectinem. Diascorides. Iusquiami semen album est vtile, nigrum inutile, semen & folia exiccantur, hastaq; tunsa exprimitur. Qui confectionibus colliriorum mixtus reuma inscidum compescit, dolores aurium mitigat, & polentæ mixtus podagricos tumores adhibitus spargit. Semen eius omnia prædicta facere nouit, & maximè tussientibus subuenit. Catarrum soluit, & oculorum reuma compescit vino mixtū, & cathaplasmatum timorem testium soluit atque mammarum. Plinius lib. 25. Hiosciamos vnum genus est nigri seminis, folijs penè purpureis & spinosis. Talis in Galatia nascitur, vulgare autem est candidus ac fructicosius. Alterius vero semen est simile papaueris. Tertij semen trionis semini est simile, & omnia insaniam faciunt, at vertigines capitis. Quartum genus molle lanuginosum est, pinguius cæteris, cādidi seminis, nascens in maritimis, hoc recepere medici. Itemque seminis ruffi, nonnunquam ante candidum ruffescit, si non ematurit, improbaturq; alioquin nullum legitur, nisi cum inaruerit. In eo vini natura ideoq; mentem, & caput infestat. Vsus seminis & per se & succo expresso exprimitur separatim & caulibus folijsque vtuntur & radice temeraria in totum medicinæ. Nec solum semine, sed etiam folijs constat mentem corrumpi, si plura quàm quatuor bibantur ex eis. Antiqui etiam in vino febrem arbitrantur depelli. Oleum ex semine fit, quod & ipsum auribus infusum tentat mentem. Mirèq; contra venenum in eo bibito remedia prodidere, adeo nullo omnia experiendi fine, vt cogerentur etiam venena prodesse. Iterumque hiosciami semen cum meconio, & vino bibitum ad epiphoras inhibendas.

De Lactucæ semine. Cap. XVI.

ISaac. Lactucæ semen bibitum superflua somnia prohibet. Venerem abstinet, seminis quoque fluxum per somnū reprimit. Auicenna. Semen lactucæ sperma exiccat, & desiderium coitus sedat. Plinius libro 19. Semen lactucæ toto anno seritur locis lætis & irriguis ac stercoratis, mensibus binis inter semen vel plantam & maturitatem, legitimum tamen a bruma semini iacere plantamq; fauonio transferre, aut semen fauonio plantam æquinoctio verno. Idem lib. vigesimo. Semen lactucarum satiuarum datur cōtra scorpiones tritum & ex vino potum, & imaginationes in somno tentantes compescit libidinum. Tentantes aquas quoq; non noceri lactucam edentibus credunt. Palladius li. 2. Certum est anno toto bene seri semen lactucarum, sed amant solum subactum, pingue, humidum, stercoratum. Macer. Lactucæ semen compescit somnia vana. Cum vino bibitum, fluxumque reprimit alui.

De Lini semine. Cap. XVII.

ISaac. Lini semen calidum est in primo gradu, siccum & humidum in medio, durum est digeri, inflatiuum, & stomacho nociuum. Tamen diureticum est, & cum melle acceptum melius est, ad frigidam tussim valet. Pectus quoq; flegmatica collectione purificat. Anicenna. Semen lini proximum est virtuti fęnu græci. In primo gradu est calidum, & humiditate & siccitate commensuratum, & ex ipso cum nitro & bolo fit emplastrū. Est autem maturatiuum, & abstergit & inflat propter humiditatem suam superfluam, & est dolorum sedatiuum minus quàm camomilla. Emplastrum prædictum valet panno & bothor leni, & confert vnguium contractioni fissuris atque fracturis, lenit apostemata calida & dura, prohibetq; spasmum. Eius suffumigatio confert corizæ, confert etiam tussi flegmaticæ, & quod ex ipso assatum est propriè stomacho malum est, ac difficilis digestionis, & quod ex eo frixum est, ventrem constringit. Cum melle ac pipere sumptum mouet coitum. Ex eius decoctione fit matrici pessarium. Ex ipso quoq; fit vlceribus vesicæ ac renum intestinorumque iuuamentum. Plinius libro 20. Lini semen cum alijs quidem in vsu est, ac per se vitia cutis mulierum emendat in facie, oculorum aciem succo adiuuat, epiphoras cum thure & aqua, aut cum myrrha, cum vino sedat parotidas, cum melle vel adipe, vel cera stomachi solutiones, inspersum polentæ modo. Anginas in aqua & oleo decoctum, cum aniso illinitum. Torretur vt aluum sistat. Celiatis & dissintericis imponitur ex aceto. Ad iocineris quoque dolores cum vua passa, & ad ptisim vtilissimè. Semine fiunt & eligmata. Musculorum ac neruorum, & articularum duritias, cerebri membranas mitigat farina seminis, nitro vel sale aut cinere additis. Cum radice vero siluestris cucumeris quæcunque inhærent, corpori extrahit, sic & ossa fracta, vlcus quoque serpere prohibet in vino decocta. Eruptiones pituitæ emendat cum melle, vngues scabros cum pari modo nasturcij, ac testium vitia & ramices cum resina, & myrrha, canchrenas ex aqua, stomachi dolores cum fęnu græco sextarijs vtrisque decoctis in aqua mulsa, intestinorum & thoracis perniciosa vitia clysteræ in oleo ac melle. Palladius libro 3. In mense Februario aliqui semen lini læto solo spargunt, & lina consequuntur exilia. Idem in libro 11. In mense quoque Octobri semen lini seri potest si placuerit, quod tamen pro sui malitia serendum non est, quia terræ vber exhaurit. Sed si velis loco pinguissimo, & modice humido serere poteris. Aliqui macro solo spissum serentes sic asserunt, quòd & linum subtile nascatur.

De Melonis semine. Cap. XVIII.

ISaac. Melonis semen & radix minus carne frigida sunt, sed cum desiccantur, in fine secundi gradus sicca fiunt, ideoque carne plus colatiua sunt. Semen eius vrinam prouocat, renes ac vesicam ab arenis lapidibusque mundificat. Palladius libro 4. Semen melonum in mense Martio est serendum. Serendi sunt autem rarius, ita vt distent inter se semina pedibus duobus, locis subactis & pastinatis maximè arenis. Semina eius mulso & lacte per triduum maceranda sunt, & tunc iam siccata ponenda, hinc suaues efficientur, & odorati si eorum semina multis diebus inter rosæ folia sicca mergantur. Constanti. in Panter. Melones frigidi sunt & humidi, impetiginem & morpheam cutis inde lotæ mundificant, quod semen maximè facit.

De Nigella. Cap. XIX.

PLatearius. Nigella calida est & sicca in 3. gradu semen herbæ cuiusdam, quæ in locis lapidosis reperitur, semen rotundum est planum, subnigrum & subamarum: vnde virtutem habet diureticam ex aromaticitate, dissoluit & consumit ex qualitate farina eius confecta cum aceto tepido, & auribus infusa vermes necat, valet & in vnguento contra scabiem & lentigines. Auicenna. Nigella est in tertio gradu calida & sicca, acris inscisiua, flegmatis abstersiua, ventositates inflationemq; colicā resoluit, & eius mundificatio vltima existit. Abscidit verrucas, ac morpheam, & resoluit apostemata flegmatica & dura. poniturque cum aceto super vlcera flegmatica, & scabiem vlceratam. Corizæ quoq; confert, propriè torrefacta, & in panno linea ligata: linitur & supra frontem illius qui habet soda frigida. Aperit valde opilationem, quæ est in colatorio. Et eius decoctio cū aceto confert dolori dentium: ore ex ea colluto. Iterum ex ea cum oleo irino fit caputpurgium, & prohibet aquæ initium. Bibita cum vino distillationi anhelitus confert. Iterum vermes interficit & ascarides, prouocat menstrua, & in potu cum melle & aqua calida datur ad lapidem in renibus, & vesica: resoluit flegmaticas febres ac melancholicas: & propriè remouet eas: vermes venenosos fugat eius suffumigatio. Et ęstimauerunt quidam, quòd de ipsa interficit multitudo, denique confert ad morsum rutelæ. Constantinus vbi supra. Nigellæ calidæ sunt & siccæ in tertio gradu, crossam ventositatem & inflationem stomachi & intestinorum dissoluunt, & superfluos humores desiccant. Cum melle temperatæ potui datæ lapidem renum ac vesicæ frangunt, vrinam & menstrua prouocant, sed contra albam morpheam & flegmaticam scabiem potatæ cōferunt, lūbricos & ascarides occidunt. Tritæ & cum oleo lentiscino mixtæ & auribus distillatæ, frigiditatem & ventositatem, inflationem & opilationem curant, cathaplasmatæ cum aceto, fiunt contra scabiem, pustulas & apostemata dura. Coctæ in oleo reumati de crossis humoribus, sternutatione ex eis prouocata, valent epilenticis & paraliticis, fumus etiam earum reptilia fugat, mortem inducit.

Iterum de eodem. *Cap.* XX.

ISaac in dietis particularibus. Nigellæ sicut & cuminum coctæ cum cibis ventositatem generantibus eas temperant. Aliam quoque proprietatem nigellæ habent, quòd lumbricos si potæ fuerint occidunt. Diascorides. Mesantium, idest nigella frutex est, folia habens minuta & tenera, semen quoque minutum, qui scilicet frutex duobus palmis longis, desuper habet capitellum simile meconio, sed oblongum. In medio veluti parietes habens, qui discernunt: semen hoc est nigrum, odoratum & inscidum, quod est multi panni aspergunt. In cathaplasmate dolorem capitis mitigat. Medetur etiam initio suffusionibus tritum & naribus immissum, addita vero in illirica lentigines & lepras impositum emundat, verrucas quoque saluberrimè curat. Tumores veteres ac duricias cum aceto dissoluit. Carbunculos cum vrina veteri curat, & ad sanitatem perducit. Tæde additum atque cum aceto coctum & ore retentum, dolorem non admittit dentium. Porro in aqua coctum lumbricos occidit, vt cathaplasma vmbilico impositum, puluis ex eo factus in lintheo ligatus, & odori frequenter applicitus, catarrum compescit, inflationes dolorem facientes dentium tollit. Et quoniam calidæ virtutis est, ideo multis diebus potatum menstruis imperat, vrinam prouocat, & lac deponit. Est etiam desiccatiuum nimis ac leptomeræ virtutis. Ideoque callidis appositum, pingues ac glutinosos humores tollit, & constipatos digerit. Cum nitro bibitum dispnoicis est singulare præsidium, morsibus venenatis occurrit, suoque fumigio serpentes de domo excludit. Macer. Frumentis nocuam lolium Græcus vocat herbam. Quam nostri dicunt vulgari more nigellam. Canceros emendat, pascentia vulnera curat. Cum raphano modicoque sale superaddita trita. Zernas & lepras cura compescit eadem. Sulphure cum vino purgamêtisque columbæ. Admisce lolium, semen, quod lilia præbent. His iungas, hoc cocta mero superaddito scroffis. Sic scroffas spargit, sic apostemata rumpit. Duriciasque alias emolliet hoc cathaplasma. Mulsa decoctam commixta thure crocoque. Apponas coxæ schyasis quam vexat iniqua. Parturiens mulier si se suffumiget illa. Afferitur citius ventris deponere pondus.

De Ocimo. *Cap.* XXI.

PLatearius. Ocimum est calidum & siccum alio nomine basilicum dictum. Semen eius poni debet in medicinis. Herba vero ipsa in vnguentis & emplastris. Semen habet aliquantulum virtutem constringendi ex glutinositate, quod patet ex hoc quia si ponatur in aqua statim incrossatur, vel glutinositas quędam efficitur. Ipsumque semen collectum, per tres annos seruatur. Contra fluxum ventris ex frigiditate, semen hoc cum modico pulueris Achaiæ decoquitur in aqua pluuiali, & datur patienti. Est autem duplex ocimi maneries, videlicet gariophilatum, atque citrinum. Gariophilatum habet odorem gariophilis similem, minutaque folia. Citrinum autem habet folia, in modum citri longa. Et gariophilatum quidem est calidum in gradu primo, siccum in secundo. Citrinum vero calidum & siccum in primo. Diascorides. Ocimi semen tritum & haustum naribus sternutamenta compescit, attramento sutorio temperatum, verrucas tollit. Idem quoque semen bibitum maximè prodest melancolicis, medetur & dissurijs. Plinius libro 20. Ocimi semen sternutamenta prouocat naribus haustum, distillationes quoque capitis illitum. Palladius lib. 5. In mense Aprili ocimum seritur, citoque nasci dicitur, si statim vt satum est aqua calida perfundatur.

De Papauere. *Cap.* XXII.

ISaac vbi supra. Papauer, vt ait Diascorides, parum nutrit, durum est digeri, assuetis dormitionem & obliuionem generat. Si aqua in qua decoquitur caput abluatur, temperatum somnum & bonum in febribus præstat, de papauere faciunt oleum & syrupum, valet contra tussim ex calidis humoribus. Item ad colericam & diuturnam egestionem papauer album laudabilius est ac nutribilius, nigro quippe minus frigidum est, scilicet in secundo gradu. Nigri virtus est ĩ potione non in cibo, frigiditas eius & siccitas in quarto gradu. Ideo vis eius in omnibus actionibus maior est albo, præsertimque in somno ventrisque constipatione Ideoque cauendum est, ne sæpe sumatur, quia assuefactum maximè cerebro stuporem infert, & calor naturalis extinguitur. Papauer siluestre in omnibus fortius est domestico. Plinius vbi supra. Papaueris semine trito & in pastillo è lacte vtuntur ad somnum, ad capitis quoque dolores cum rosaceo prodest. Aurium quoque dolori cum his instillatum, podagris cum lacte mulierum illinitur, sic & folijs ipsis vtuntur. Semen autem elephantijs etiam medetur. Platearius. Contra calida apostemata in principio & calefactionem epatis semen papaueris, vel etiam herba ipsa contrita cum oleo rosaceo conficitur ac superponitur. Diascorides. Semen papaueris cum melle tritum non modicum tumentibus præstat auxilium. Auicenna. Semen papaueris spinosi, vomere facit, ac flegma humoremque crudum soluit. Constantinus vbi supra. Semen nigri papaueris frigidum in initio quarti gradus, siccum in tertio. Bibitumque constipationem generat naturalem calorem dissipat & superat, eiusque vsus nimius lumen obscurat, & sensum animalem defectat, vnde aliquando modica quantitas cum & ex vino datur ei valet, qui solutionem patitur. Palladius libro decimo. In Mense Septembri papauer seritur, locis siccis & calidis, seminarique potest cum oleribus alijs.

De Pastinaca semine & petroselini & porri. *Cap.* XXIII.

PLinius vbi supra. Pastinacę semen contritum, & in vino potatum tumentem aluum, & suffocationes, doloresque lenit mulierum, viris quoque prodest cum pane tritum & contra ventris dolores cum vino potatum, vrinam pellit, & phagadenas sistit vlcerum recens cum melle impositum. Denique contra serpentium ictus semen pastinacæ satiuæ ex vino medetur. Diascorides. Tota vis pastinacæ constituta est in semine atq; radice, semen eius ex vino datum, tumentem aluum fœminarum, & suffocationem matricis præclusas soluit, idem cum melle tritum cancerosis vlceribus imponitur. Palladius lib. 3. Pastinaca seritur vere primo semine ponitur, & plantis loco pingui, & soluto. Raraque statuenda est, vt robur accipiat. Platearius. Petroselinum est domesticum, & agreste, cuius semen maxime competit vsui medicinæ. Et cum inuenitur receptio petroselini, apponendum est semen domesticum. Cum autem synonij agrestis, sic enim appellatur, per annos decem seruatur. Ipsa semina virtutem habent diureticam, sed synoni fortiorem. Diascorides. Petroselini semen est minutum ameo simile, odoratum & inscidũ, & aromaticum, virtus est illi diuretica, menstruis imperat, & facit cætera supradicta. Isaac. Porri semen & succus est fortioris actionis quam ipse porrus. Quod si assetur, & cum nasturtij semine misceatur, prodest emorroides patientibus. Auicenna. Semen porri torrefit cum granis myrthi, ad tenasmon & sanguinem ani. Palladius vbi supra. In Februario serendum est semen porri, læto solo, & maximè campestri, area plana & pastinata altè diu subacta & stercorata, plura vero semina in vnum ligata si deposueris, grandis porrus nascetur ex omnibus.

De Psilij semine. *Cap.* XXIIII.

PLatearius. Psillij semen, quod & ipsum psillium vocatur, in æstate colligitur, ac per annos decem seruatur virtutem habet infrigidandi & humectandi. Contra linguæ ariditatem in acutis febribus psillium in subtili panno ligatum in aqua ponitur, & postquam maiorem viscositatem receperit aliquantulum comprimitur, postea lingua cum tali aqua frequentissimè illinitur, & cum cultello ligneo raditur. Contra sitim & siccitatẽ spiritualium in acutis febribus in aqua ponitur, quodque supernatat abicitur, & quod in fundo residet cum frigida datur. In syrupis quoque contra acutas febres rectè ponitur, & ad plura cætera, quæ videlicet dicta sunt superius medicatur. Diascorides. Psillij semen cathaplasmatum artheticis medetur & parotidis, pustulasque purgat, & tumores soluit Conquassationem corroborat corporis, dolorem prohibet capitis. Cum oleo roseo & aqua & aceto cathaplasmatum maximè curat infantes foras habentes vmbilicum: vires efficaciter refrigerantes & stringentes habet, ideoq; cito lachrymantibus oculis prodest, & etiam dissentericis valet. Iterum ad ramices conteritur, & in aqua infunditur &, cum se coagulauerit lintheo illitum imponitur, denique semen integrum nocte ac die in aqua infusum addito modico quoq; zuccari potatum, intolerabiles acutarum febrium calores extinguit, ventremq; soluit. Isido. Psillium semen habet, vt supra dictum est, simile pulicis, propter quod & a latinis vocatur herba pulicaris.

De Raphani semine. *Cap.* XXV.

IDem. Raphani semine macerato quisquis manus suas infecerit impunè serpentes tractabit. Auicenna. Raphanum habet lignum quidem calidum & humidum in primo, semen vero calidum in tertio. Itaque fortius est semẽ in ipso, deinde cortex, postea folia, deinde caro. Semen eius confert lentiginibus in mẽbro factis ac reliquis coloribus extraneis, & vestigijs percussionis. Idem cum condisi linitum morpheam nigram in balneo curat, sed pediculos in corporibus multiplicat. Iterum hoc semen cum aceto vlcus cancrenarum integrè sanat, super impetiginem & similiter operatur. Iterum semen expellit pulsationẽ iuncturarum, & est bonum valde dolori earum. Idem cum aceto nauseam valde facit, & apostemata splenis resoluit. Hoc deniq; semen confert venenis, & contra vermes venenosos. Diasc. Raphani semen bibitum est diureticum, splenẽ tumescere facit. Cũ aceto cathaplasmatũ, canoris est adiutorium. Elixum cũ oximelle gargarismo synãticis opitulatur. Cerasti quoq; pũcto accepta statim medetur. Item semine raphani cum melle sumpto, & trito suspiriũ mitigatur, tussis arcetur, hoc semen cum aceto datũ splen

ſplen minuit, hidropicis ac ſpleneticis in modum cathaplaſmę impoſitum ſubuenit. Plinius lib. 20 Raphani ſemen toſtũ, deinde tritum cũ melle ſuſpirioſis valet, idemq́; contra venena prodeſt, idem etiam ſemen impoſitum ex aqua ſiſtit, ea quę phagadenas vocant vlcera. Idem in li. 19. Semen raphani vult ſeri terra ſolida & humida, fimum odit, contentum palea. Seritur autẽ poſt Idus Februarij, vt raphanus venuſtus ſit, iterumq́; circa vulcanalia, quę ſatio melior exiſtit. Multi & Martio ſerunt & Aprili & in Septembri.

De Rapa ſemine atque roſa. Cap. XXVI.

LApias. Rapæ ſemen contra venena datur in potum, idemque tritum ex vino valet contra morſus ſerpentum. Plinius lib. 20. Rapæ ſemen illitum, & in vino potum contra ſerpentes ac toxica ſalutare eſſe proditur. A multis autem antidoti vim habere in vino & oleo dr̃. Diaſcor. Semen rapæ miſcetur antidotis ac tiriacis, & potionibus occurrit venenoſis. Idem ex vino bibitũ vulneribus proficit venenatis, itaq; ſemen in rapis calidũ ac feruens vr̃, & ipſæ paulo ſolutiores creduntur. Agreſtis rapæ ſemen in folliculis eſt concluſum nigrũ & fragile, quod fractũ habet intus colorem album, itaq; faciei miſcetur albamentis, & etiam totius corporis. Palladius lib. 8. Semen rapæ ſerendum in menſe Iulio, videlicet ſolo putri & ſoluto, nec ſpiſſo locis humidis, & campis lætatur, napus aũt in ſicco, ac prope tenui ac deuexo & ſabuloſo melior naſcitur, loci propietas vtrumq; ſemen in alterũ mutat. Nam rapa in alio per biennium ſata mutatur in napos, alio vero napus tranſit in rapam: ſubactum ſolum ſtercoratũ verſatumq́; conquirunt, quod & ipſis ſegetibus proderit, qui in anno eodem ſeruntur. Auicenna. Roſæ ſemen fortius ſtipticũ eſt quod in ipſa eſt, & pili ſimiliter qui ſunt in eius medio, hoc itaq; ſemen gingiuã ſtringit. Plinius lib. 21. Semen roſæ optimũ eſt crocinũ nec anniculo vetuſtius, & in vmbra ſiccatur. Nigrũ aũt inutile, dolori dentium illinitur, vrinam cit, ſtomacho imponitur. Idem igni ſacro non veteri, naribus ſubductũ caput purgat. Capita eius pota ventrem & ſanguinem ſiſtunt. Palladius lib. 3. Roſarum ſemina nequaquam putemus eſſe floſculos medios aurei coloris, quos roſæ ferunt, ſed baccas nutriunt quas in breuiſſimi piri ſimilitudinem plenas ſeminibus ſuis poſt virides iam reddunt maturas. Quarum tamen maturitas ex colore fuſco & mollicie poterit æſtimari.

De Silere montano. Cap. XXVII.

DIaſcorid. Siler eſt ſemen cuiuſdam herbæ fęniculo vel aneto ſimile, ſed vaſtius & oblongius. Diaforeticam habet virtutem, & in plurimũ miſcetur antidotis, propriè q; facit ad colli dolorem. Platearius. Siler montanũ eſt in ſecundo gradu calidũ & ſiccum. Semen non herba ponitur in medicinis, habet virtutẽ diaforeticam, virtutemq́; diſſoluendi & conſumendi. Contra opilationem ſplenis & epatis, veſicæ quoq; ac renibus datur decoctionis eius vinum: idem quoque fit contra ſtranguiriam & diſſuriam: porro contra aſma proueniens ex frigida cauſa datur decoctio ipſius & ficuum, pariter autem & puluis eiuſdem cum ficubus ſiccis & aſſatis.

De Sinape. Cap. XXVIII.

ISido. Sinapis ſemen, vt dictum eſt, cum aceto curat ſerpentiũ vulnera. Sinapis eſt calidus & ſiccus in medio quarti gradus, non herba, ſed ſemen. Quod collectum per annos quinq; ſeruatur, & in medicinis ponitur, virtutem habet diſſoluendi, attrahendi, & extenuandi, & conſumendi. Contra paraliſim linguæ maſticatum, & ſub lingua contentum valet, valet & contra paraliſim aliorum mẽbrorum, puluis eius naribus appoſitus, ſternutationẽ prouocat, cerebrũ a ſuperfluitate flegmatica mũdificat, ponitur etiam in confectione cõtra duritiã ſplenis. Iſaac. Sinapis humiditatem capitis & ſtomachi deſiccat & ſi cum blito eſui detur, ſtomachũ de craſſis mũdat humoribus. Razi in Almanſore. Sinape calidum eſt. In palato poſitum flegma inſcidit, præterea vermes expellit, & apoſtemata maturat. Diaſco. Sinape eligẽdum eſt non ſiccum valde, quod fricatum habitu viride apparet, virtus eſt ei calida & leptintica. Succus eius cũ mulſa mixta tumorem fauciũ mitigat, ſcroffas ſpargit, aſpredinẽ arteriarũ diſlenit. Fumus eius eſt epilenticis & effocationibus maximum p̃ſidiũ. Litargicis auxiliatur, ſchiaticis & ſpleneticis medetur. Cũ melle & axungia mixtum, vulnerationes curat. Cum aceto vero leproſis & zernoſis ſubuenit. Tritum & bibitum periodicas febres ſingulariter curat, ſcabiẽ quoq; purgat, & incõgruos auriũ ſonos tritum & impoſitũ tollit. Succus eius caligines oculis detergit. Conſtã. vbi ſup. Sinapis calida eſt & ſicca in medio quarti gradus, humores capitis & ſtomachi diſſoluit, grauitatem linguæ pp paraliſim alleuiat. Bona eſt tumido ſpleni. Capiti cathaplaſinata litargiam & alopiciam curat. Gargarizata vel maſticata flegma capitis & inteſtinorum, & linguæ omniumq́; inſtrumentorum excludit. Naribus applicata ſternutationẽ prouocat, epilẽticos curat. Hipocras dixit. Sinapis ventrem ſoluit, ſed vrinã non prouocat, valet omni dolori qui eſt ex flegmate & colera nigra, humores interius exiſtentes educit. Plinius lib. 20. Sinapem Pythagoras ex his quorũ in ſublime vis feratur iudicauit habere principatum, quia nõ aliud magis penetret in nares ac cerebrũ. Ad ſerpẽtium ictus & ſcorpionũ illinitur cum aceto tritum, venena quoq; diſcutit fungorũ. Contra pituitam in ore donec liqueſcat tenetur, aut cũ aqua mulſa gargarizatur. Ad dẽtium dolores manditur. Ad vuam cũ aceto & melle gargarizat. Stomacho contra oĩa vitia pulmonibusq́; vtiliſſimũ, excreationes faciles facit in cibo ſumptũ, datur & ſuſpirioſis, itemq́; comicialibus tepidum cum ſucco cucumerum. Senſus & caput ſternutamentis purgat. Aluum quoque purgat & mollit, vrinam & menſtrua prouocat. Imponitur & hidropicis tuſum cum fico & cumino ternis partibus commiciali morbo, vuluarum conuerſionem ſuffitum excitat odore aceto mixto. Idemq́; litargicos addito cordilo. Et ſi vehementior ſomnus premat litargicos, capiti vel cruribus illinitur cum fico & aceto. Item puſtulas emendat & dentium dolorem medetur, eo quoque ad alopicias & lepras vtuntur.

Iterum de eodem. Cap. XXIX.

PAlladius. Sinapim conuenit ſeri menſe Octobri. Terram diligit aratam, & ſi poteſt fieri congeſtitiam, quamuis vbique naſcatur. Et illud quidem, de quo ſemen legere diſponis, ſuo loco eſſe patieris, quod autem ad eſcam parabis robuſtius facies transferendo. In ſynapi vetus ſemen vtile eſt, & ſationi, & vſui. Quod dentibus fractum, ſi intus viridè videbitur, nouum eſt, ſi album fuerit, vetuſtatem fatetur. Actor. Hoc etiam mirabile, atq; iuxta Euangelium notabile eſt in grano ſinapis, quod cũ ſit minimũ in granis vel ſeminibus, germinans tamen dilatatur in ramis, & fit maius omnibus oleribus. Et cum feruentiſſimum & acutiſſimum ſit, tritũ magis feruet, & odorẽ diffundit. Macer. In eas quas Pythagoras laudauerat herbas. Aſſeritur primã laudem tribuiſſe ſinapi. Maior vis eius in ſemine dicitur eſſe Senſus exacuit vis eius, & mouet aluum. Confringit lapides, vrinam & mẽſtrua purgat. Si tritum iungas tepidæ verſeſq; palato. Ad Solem, capitis purgabit flegma nociuum Sternutamentis hoc admiſcere ſalubre. Illo nã capitis ſtrictura reſoluitur omnis. Manſum confortat ſtomachum, ſuſpiria ſedat. Morſus ſerpentum, ſi trito iungis acetum. Et ſuperapponis, tali medicamine curas. Manſum peſtiferos necat intima lædere fungos Vi nimium feruente cutem comburere dixi. Sed cum hæc multis eſt vtilis vſtio talis. Hac oculis nociuus capitis ſedabitur humor. Et qui diſtillans pulmonum concaua lædit. Et ſtomachum morboſq́; creat, tuſſimq́; ptyſimq;. Hac per veſicas coxæ dolor inueteratus Elicitur, ſchyaſim quam Græco nomine dicunt. Hacq́; tumor ſplenis durus iecoriſq́; fugatur. Et multum cauſis hæc ſubuenit inueteratis. Vtile tot cauſis quoniã cathaplaſma ſynapis. Sæpius a medicis variatur conficiendo. Dicam hoc qualiter iubeat fieri menemachus. In mortariolo tritam bene pone ſynapis Semen, iungatur hinc panis candida mica. Sic vt tertia ſit panis pars iuncta ſinapi. His ficus ſiccas & mel iungas & acetum. Aetatis quantum vel morbi cauſa requirit. Nam quod plus ficus ſiccæ, vel mellis habebit. Ille ſinapinus tanto ſolet acrior eſſe Debilior, quo plus panis mutes & aceti. Nec tibi ſit vilis moneo confectio talis, Effectum cuius in multis ſæpe probaui. Nõ tamen hoc iubeo cunctis apponere morbis. Sed raro magnis, & cauſis inueteratis. Plinius in muſto cum ſemine præcipit huius Radices iungi, ſic poſtquam ſenſerit horum. Omnem vim vinum multum putat eſſe ſalubre. Faucibus & ſtomacho potatum luminibusq́;. Pluribus & capitis dicunt prodeſſe querelis: Infuſo faciũt oleum de ſemine quidam. Vtile lumborum vitiis, vtile ſtupidis quoquè neruis. Exprimitur ſuccus tenero de caule ſinapis. Quo cum ſucco madens, dentis tormenta fugabis. Vocales venas ſemen linire ſinapis. Manſum confirmant, adipi tundendo vetuſto. Commixtum ſcrofas diſperget, ſi ſuperaddas. Illius fumus multum prodeſſe caducis Dicitur, atque ſtericans iuuando ſiccare. Cum fico tritum capiti ſuperaddere raſo. His qui litargum patiuntur magna medela eſt. Vel ſi ſæpe pedes vngendo fricabis eorum. Semẽ contritum melli coniunge vel vncto. Illud alopicias iuuat vngere ſæpe fricando. Acri cum vino lepris emẽndat inũctum. Hoc quoque curatur manſo periodica febris. Antequam diri fiat commotio morbi.

De Thimi ſemine, & vrtica. Cap. XXX.

PLinius lib. 19. Thimi ſemen non poteſt deprehendi, cum tamen perquam minutum non fallat origani. Sed quid intereſt occultaſſe naturam, in flore ipſo intelligitur, eo quòd ſato naſcitur. Auicenna. Thimi ſemen fortis eſt caliditatis, prouocat & extrahit embrionem mortuum, & ſolutione ſanguinem educit, & humorem colericum. Extrahit quoque vermes. Palladius vbi ſupra. Thimi ſemen in Septembri menſe vltimo conuenit ſerere, ſed melius plantis naſcitur, quamuis poſſit & ſemine.

Agrum

Agrum diligit apricum agrum maritimum. Plin. lib. 21. Vrticæ semen in omnibus generibus est copiosum, atque nigrum. Diascorides. Vrticæ semen cum melle mixtum, propriè colicis conuenit, tritum verò cum melle potui datum, tussim veterē emendat: & tumorem ventris, vel frigus in pulmonibus conceptum sedat. Calore suo omnes humores desiccat. Agrestis vrticæ semen est semini lini simile, sed in modico minus. Altera verò semen habet minutum, & non sic asperum. Semen earum bibitū cum dulcore, venerem stimulat, melle mixtum, & acceptum pleureticis & peripleumonicis medetur, thoracis superfluos humores purgat. Macer. Dicimus vrticam quam Græcus acalifæ dicit. Illius semen colicis cum melle medetur. Et tussim veterem curat, si sæpe bibatur. Frigus pulmonis pellit, ventrisq; tumorē. Omnibus his prodest puluis cum melle iugatus.

De Frugibus. Cap. XXXI.

ISidorus. Prima Ceres in Græcia cœpit vti frugibus ac segetes habere, translatis aliis seminibus. Huius meminit & Ouidius in 5. Metamorph. dicens. Prima Ceres vnco glebam dimouit aratro. Prima dedit fruges alimenta mitia terris. Dicuntur autem fruges a fruendo, siue a frumendo, hoc est a vescendo. Nam frumen summa pars gulæ dicitur. Primitiæ propriè dicuntur, ea quæ de frugibus præcerpuntur. Spicas autem abusiuè dicimus de maturis frugibus. Nam propriè spica est, cū per culmi folliculum, idest extremum tumorem aristæ adhuc tenues in modum spiculi eminent. Arista verò appellata est, eo quòd ipsa prius arescat. Culmus est ipse calamus spicæ, quæ a radicibus nascitur, & dictus culmus quasi calamus. Folliculum theca frumenti, in qua granum seruatur interius: hęc super spicam vallo instructa munimen prætendit, ne auium minorum morsibus spica suis fructibus exuatur, aut vestigiis proteratur. Stipulæ sunt folia, seu vaginæ, quibus culmus ambitur atque fulcitur, ne pondere frugis curuetur, quæ ambiunt culmum. Et dicta stipula quasi vsta, & quasi vstipula. Stipula est dicta ab vsto, collecto enim messe vritur propter culturam agri. Item stipula, vel quia pars eius vritur, pars interdum pro palea præsciditur. Palea a quibusdam vocari dicitur, q; pala ventiletur, vt frumēta purgentur. Gentiles autem paleam a quadam Palæ frugum inuētrice nuncupauerunt, quam Cererem esse volunt, De qua Virgilius. Te quoque magna Pales, & te memoranda canemus. Item alij a pabulo nuncupatam dicunt paleam, quòd ea primum solæ in pascendis animalibus præbebatur. Cuius natura ex contrario tanto est frigida, vt obrutas niues fluere non sinat, adeo calida vt maturescere poma immatura compellat. Plinius lib. 22. Paleam tritici, vel ordei calidam imponi rami cum incommodis iubent experti, quaque decoctæ sunt aqua foueri. Denique fruges non solummodo sunt cibus: sed etiam cedunt in medicinarum vsus. Ex eisdem quoque fiunt & potus, videlicet Zithum in Aegypto. Cœlia & Cætera in Hispania, Cereuisia, & plura genera in Gallia, cæterisque prouinciis, quorum omnium spuma cutem fœminarum nutrit. In primis autem animalium sapientissima constat esse, quæ vescantur fruge.

De Frumentis & leguminibus. Cap. XXXII.

IDem in lib. 18. Sunt autem duo. Prima frugum, genera, frumenta, & legumina. Frumenta videlicet, vt triticum & ordeum, legumina vero, vt cicer & faba. Differentia verò notior est, quàm vt indicari deceat. Frumenti quoque totidem sunt genera per tempora sata diuisa, videlicet hiberna & ęstiua. Hiberna sunt, quæ circa vergiliarum occasum sata, terra per hiemem nutriuntur, vt triticum, far & ordeum. Aestiua verò, quæ ęstate ante vergiliarum exortum serūtur, vt milium, sisama, horminium, irio, panicum, Italiæ duntaxat ritu: Alioquin in Græcia & in Asia vergiliarum occasu seruntur omnia, quædam autem vtroque tempore in Italia. Ex his quædam & tertio veris scilicet tempore seruntur. Aliqui verna milium, panicum, lentem, cicer, halicam appellant. Sementica autem triticum, hordeum, fabam, napum, rapam. Est autem & in frumenti genere pars aliqua, pabuli quadrupedum causa sati, vt farrago, & in leguminibus vitia. At vero vsui quadrupedum, hominumq; lupinum est commune. Isidorus. Frumenta sunt propriè, quæ aristas habent: fruges autem reliqua, & dicuntur a frumendo frumenta, sicut & fruges, sicut dictum est supra. Legumina vero dicta sunt a legendo, quasi electa. veteres enim legebant quæque meliora: vel dicta sunt legumina, eo quòd manu legantur, idest colligantur, nec sectionem requirant, sicut videlicet segetes in messium tempore, quæ falcibus abscinduntur. Leguminum autem plurima genera distinguūtur, ex quibus faba, lenticula, pisum, fasęolum, cicer, lupinum, in vsu hominum gratiora esse videntur.

De Preparatione agrorum ad fruges. Cap. XXXIII.

ACtor. De agrorum cultura multa iam per diuersos libros pro materiæ congruentia posita sunt superius, icirco de ista materia breuiter ad præsens transeamus. Plinius vbi supra. Quia de frugum, ac terræ generibus abunde diximus, nunc de arandi ratione dicemus, ante omnia Aegypti fœlicitate commemorata. Nilus ibi coloni vice fungens euagari incipit e Solsticio a noua Luna, & primo quidem lente. deinde vehemētius, quandiu Sol est in Leone. Mox verò pigrescit eo in Virginem transgresso, atque in Libra residet. Fames certa est, si 12. cubitos non excesserit, nec minus, si 16. exuperauerit, tanto namque tardius decidit, quanto exabundantius creuit, ac sementem arcet. Catonis sententia est pro primo agrum bene colendum esse, pro secundo bene arandum, pro tertio stercorandum. Tepidioribus locis bruma proscindi oportet arua, & frigidioribus ab Aequinoctio verno, & maturius sicca regione, quàm humida, maturius terra densa, quàm soluta, pingui quàm macra: vbi siccæ & graues sunt ęstates, terra cretosa vel gracilis, vtilius inter Solsticium Autumni & Aequinoctium aratur, vbi leues ęstus, frequentes imbres pingue, herbosumque solum, ibi melius caloribus. Altum solum & graue moueri, placet etiam hieme.

De quibusdam obseruandis in agri proscissione. Cap. XXXIIII.

PAlladius lib. 2. Agri pingues, ac sicci mense Ianuario proscindi possunt, & apparari. Sed boues melius collo, quàm capite iniunguntur, quos vbi ad versuram venerunt, arator retineat, & iugum propellat, vt eorum colla refrigerentur. Sulcus enim in arationibus longior, quam centum viginti pedum non esse debet. Seruandum est, ne inter sulcos non emota terra relinquatur, glebæ omnes dolabris dissipandæ sunt. Sed ęqualiter terram esse motam cognoscis, si transuersas per sulcos particam videris, ita ut non intelligatur, vtrum uomer ierit. Quæ res sæpius facta bubulcos ab hac negligentia submouebit. Obseruandum est, ne lutosus ager aretur, aut quod sæpe fit post longas siccitates leui imbre perfusus. Nam terra, quæ lutosa tractatur in primordio fertur, toto anno non posse tractari. Quæ autem supra leniter infusa est, & subter sicca, si tamen aretur, asseritur per biennium sterilis fieri, & ideo mediocriter infusus ager, vt nec lutosus, nec aridus sit, proscindi debet, si collis est transuersus, per latera sulcetur. Quæ forma tunc seruanda est, cum semē accipiet. Idem in lib. 3. Mense Februario locis tepidis, aut si tempus clemens & siccū fuerit, colles pingues proscindere conuenit. Idē in lib. 4. Mense Martio locis calidis colles pingues proscindere conuenit & agros vliginosos. Idem in lib. 5. Mense Aprili pingues agros, qui diu tenent aquam oportet proscindere post Idus videlicet, cum omnes herbas protulerit, & earum semina nondum firmata sunt maturitate. Idem in lib. 6. Mense quoque Maio præscindantur agri pingues & herbosi. Sed si agros incultos volueris aperire considerabis sulcos, aut humidus sit ager, siluis aut gramine frutectis vestitus, aut filice. Sed humidus erit fossarum ducibus ex omni parte siccetur, sed apertæ fossæ notæ sunt. Cæcæ vero hoc genere fiunt, imprimuntur sulci per agrum transuersi altitudine pedum trium, postea vsque ad medietatem lapidibus minutis replentur, aut glarea & supra terram quam egesseramus æquatur. Sed fossarum capita vnam patentem fossam petant, ad quam decliues recurrant. Itaque & humor deducetur, & agri spacia non peribunt. Si defuerint lapides sarmentis in stramine subiecto cooperiatur, vel quibuscunque virgultis, sed si nemorosus est extirpatis aut raro relictis arboribus excolatur, & purgari poterit, & inde muniri. Iuncus & gramen & filices frequenti aratione vincentur, sed filicem si sæpe fabam conseras, vel lupinos, & si subinde nascentem mucrone falcis inscidas, intra exiguum tempus absumes. Idem in lib. 8. Mense Iulio agros qui Aprili fuerint præcisi, circa Kalendas conuenit iterari. Idem in lib. 9. In Augusto mense vltimo circa Kalendas Septembris incipiat exarari ager planus, humidus & exilis. Idem in li. 10. Mense Septembri ager pinguis, & qui diu tenere consueuit humorem, tertia vice debet arari. Nunc etiam ager humidus, planus exilis, quem primo Augusto arari diximus, iteratur ac sic seritur, graciles cliui nunc primū arandi sunt, & statim serendi.

De Lætaminis aspersione. Cap. XXXV.

EOdem mense circa Aequinoctiū agri stercorandi sunt, sed in colle spissius, in cāpo rarius. Lætamina disponentur, cum Luna minuitur. Quæ nimirum res, herbis si seruetur, officiet: vni iugero asserit Columella 24. stercoris carpēta sufficere, in plano vero 18. Sed idē cumuli tot dissipandi sunt, quot ea die potuerint exarari, ne stercora exiccata nil prosint. Eiiciuntur quidem lætamina e qualibet hiemis parte: sed si tpe suo eiici aliqua ratione nō potuerunt, antequā feras more seminis per agros puluerē stercoris sparge, vel caprinū manu proiice, & terrā sarculis misce. Nec prodest nimiū stercorare vno tpe, sed frequenter & modicè, ager aquosus plus stercoris, siccus verò minus requirit. Sed si lætaminis copia non abundat, hoc pro stercore optimè ce-

dit, vt sabulosis locis cretã .i. argillã spargas: cretosis ac nimium spissis sabulonẽ, hoc & segetibus proficit, & vineas pulcherrimas reddit. Nã lætamen in vineis saporẽ vini vstilare consueuit. Pli. lib. 17. Varro dat principatũ ex auiariis fimo turdorũ, quod etiã pabulo boũ suũq; magnificat, nec alio cibo pinguescere celerius asseuerat: proximũ Columella facit colũbariis, mox gallinariis, fimo natantium alitum damnato. Alij proximè spurcitias suum laudant, Columella solus dãnat. Alij cuiuscunq; quadrupedis fimũ dicunt exitiosum. Aliqui verò columbarũ pferũt, proximũ deinde vt fertur, caprarũ est. Ab hoc ouiũ, deinde boum, nouissimusq; iumentorũ. Varro præceptis adiicit equinũ, q læuissimũ sit alendi segetes, præterea verò grauiore, & quod ex ordeo fiat, multasq; gignet herbas. Quidã et iumentorũ fimum præferunt bubalmo, ouillumq; caprino, oĩbus verò asininũ, qm̃ asini lẽtissimè maudunt. Econtrario autẽ vsus aduersus vtrũq; pronũciat. Idẽ in lib. 18. Hoc vnũ in cõfesso est, nisi stercorato agro seri nõ oportere, quãquam & huic leges sint propriæ. Milium, panicũ, rapa & napus, nisi in stercoratione nõ serant. Agro nõ stercorato frumentũ potius, quàm ordeũ serito. Item in noualibus tametsi fabã in illis seri volunt, eandem vbicunque, quàm recentissimè stercorato solo serunt. Autũno aliquid saturus Septembri mense fimũ inaret post imbrẽ. Vtiq; si verno erit saturus, per hiemẽ fimũ disponat. Iustũ est autẽ veges 18. iugero tribui, dispergere autẽ priusquã arescat, aut iactato semine. Si hæc omissa sit, stercoratio sequens est, priusquã serat ante puluerem. Sunt qui stercorari sub diuo putent optimè, retibus inclusa pecorũ mansione. Ager quidẽ alget, si non stercoratur. Si verò nimium stercoratus est, aduritur. Satiusq; est id sæpe, quàm supra modum facere, denique quo calidius solum est, eo minus addi stercoris ratio est.

De Frugum seminatione. Cap. XXXVI.

PAlladius lib. 1. Cuncta verò, quæ seruntur in terra, crescente Luna & diebus tepidis sunt serenda. Nã tepor euocat, frigus includit, frumenta quidẽ oĩa maximè lętantur cãpo patenti, & soluto, & ad terrã cliui: spissa & cretosa, & humida terra, bene far & triticũ nutrit, ordeũ soluto delectatur & sicco. Nã si in lutoso agro spargitur, morietur. Trimestris satio locis frigidis, & niuosis conuenit, vbi qualitas æstatis humecta est. Cæteris raro respondet euentui. Semina plusquã annicula esse non dicunt, ne vetustate corrupta nõ prodeãt. Actor. Hæc & alia plura de ista materia dicta sunt supra lib. 8. Pli. vbi supra. Snĩa Catonis est in agro crasso & lento seri frumentum. Si verò nebulosus sit, raphanũ milium panicũ, prius serendũ in aquoso frigido, postea vero in calido. Si verò nõ sit aquosum in solo rubricoso vel pullo, vel arenoso lupinũ. In cretoso & rubricoso, & aquosiore agro adoreũ. In sicco & nõ herboso, nec vmbroso triticũ. In solo valido fabã. Et quàm minimè aquoso, herbidoq; vitiam. Siliginem, & triticũ in aperto loco edito, qui Sole, quàm diutissimè torreatur. Lentẽ in frutecto & rubricoso, qui nõ sit herbidus. Ordeũ in nouali & in aruo, quod restibile possit fieri trimestre, vbi sementem naturã facere nõ possit, & cuius crassitudo restibilis sit. Subtilis & illa sententia serenda esse ea in tenuiore terra, quæ nõ multo indigẽt succo, vt citisus ac cicer, exceptis leguminibus, quę euelluntur e terra, & non subsecantur, pp quod & legumina nuncupantur, quia s. ita leguntur: porro in solo pingui serẽda sunt, quæ cibi maioris sunt, vt olus, triticũ, siligo, linũ. Sic ergo tenue solũ dabitur ordeo, minus enim alimenti poscit radix, læuior terra, densiorq; tritico. In loco humili far adoreũ potius seretur, quàm triticũ. Temperato & triticum & hordeũ. Colles robustius, sed minus reddunt triticũ: far & siligo cretosum sortiũtur, & vliginosum solũ. Semen optimũ est anniculum, bimũ deterius, trimũ pessimũ, vltra sterile. Quod in imo areæ subsedit ad semen est reseruandũ, id enim optimũ est, quia grauissimum: optimũ est granum, quod rubet, ac dentibus fractũ eũdem colorem habet, deterius cui plus intus albi est. Locis humidis celerius fieri sationẽ ratio est, ne semen imbre putrescat, siccis autem serius, vt pluuiæ sequant, ne diu iacens & nõ concipiens euanescat. Itemq; festinata satione densum spargi semen, quia tardè cõcipiat, serotina vero rarũ, quia dẽsitate nimia necetur. Artis quoque cuiusdam est ęqualiter spargere. Manus vtique cum gradu debet congruere, semperq; cum dextro pede. Palladius lib. 7. Asserunt Græci mense Iunio Aegyptios tali modo prouentum cuiusque seminis experiri. Aream breuem loco subacto & humido nunc excolũt, & in ea diuisis spatiis omnia frumẽti, vel legumina genera spargunt, deinde in ortu caniculæ, qui apud Romanos 14. kalend. August. die tenetur, explorant, quæ semina ortum sidus exurat, quæ illæsa custodiat: his abstinent, illa procurant, quia indicium noxæ, aut beneficij per annum futurum generi vnicuique sidus aridum præsenti exitio, uel salute præmisit.

De Temporum in serendo varietate. Cap. XXXVII.

PLinius lib. 18. De tpe vero fruges serendi, sequitur qõ dilata, & maxima indigens cura, magnaq; ex parte ratione siderũ cõnexa. Hesiodus princeps oĩum de agricultura præcipuè, vnũ tps a vergiliarum occasu tradidit serendi. Scribebat enim in Boetia Hælladis, ita vt diximus seri. Inter diligentissimos conuenit, vt in alitũ, quadrupedum quæ genitura esse quosdã ad conceptũ impetus terræ, hos Græci ita diffiniunt, cum sit calida & humida. Virgilius triticũ & far a virgiliarũ occasu seri iubet, hordeum inter Aequinoctiũ Autumni & brumã, vitia vero & phaseolos, ac lentẽ occidente Boote. Quo fit, vt horum sydeũ, aliorumq; exortus & occasus dirigendi sint in dies suos. Sũt qui & ante vergiliarum occasum iubeant seri, dũtaxat in arida terra, calidisq; prouinciis. Custodiri nempe semen, humore corrumpente, & a proximo imbre vno die erũpere. Alij verò statim ab occasu vergiliarum imbres sequi a septimo ferè die. Aliqui aũt in frigidis, ab Aequinoctio Autumni, & in calidis serius, ne ante hiemẽ luxurient. Inter oẽs aũt cõuenit, circa brumã serendum non esse, magno quidẽ argumento, eo q hiberna semina, si ante brumam sata sunt, erumpant die septimo, si post brumã vix 40. Sunt qui properent, atq; ita pronunciant, sementẽ facientem festinatam sæpe decipere, serotinã semper. Econtrario alij etiam vere potius serendũ, quàm male in Autumno. Et vbi necesse fuerit inter Fauoniũ, & Aequinoctium vernum. Quidã obmissa cęlesti cura, vt inutili, tpibus diffiniunt. Vere linum & auenã & papauer. Atq; vti nunc ẽt transpadani seruant vsque in quinquatribus fabam. Et siliginem mense Nouembri: far extremo Septembri vsque in Idus Octobris. Alij post hunc diem in kal. Nouembris. Ita his nulla est naturæ cura, illis vero nimia. Et ideo subtilitas cæca, cũ res inter rusticos geratur, ac litterarũ nõ modo syderũ expertes. Et ea cęlo maximè cõstare confitendũ est, ac verò oĩum dierum anni, motusq; Solis ratio prope est inexplicabilis. Nec possunt tradi certa siderũ tpa; sed accedat & rerum obscuritas confessa, nũc præcurrente, nec paucis diebus tempestatum significatione, quod Græci vocant prochemazin: nunc post veniẽte, quod epychemazin, & plurimumq;, aliàs citius, aliàs tardius cœli effectu ad terrã deciduo. Præterea cum hæc omnia statutis syderibus, cœloq; affixis constent, interueniunt stellarũ motus, grandines, imbresq;, & ipsi non leui effectu, turbantq; conceptæ spei ordinem. Idq; ne nobis tñ putemus accidere, fallit & animalia reliqua circa hoc sagaciora, vt quo vita eorum constet. Aestiuasq; alites pręposterè, aut pręproperè rigore, nec ante hibernos æstus: & iccirco Virgilius errantiũ quoq; sydeũ rationem ediscẽdam præcepit, admonens obseruandũ frigidæ Saturni stellæ transitũ. Sunt qui certissimum arbitrentur indiciũ veris ob animalis infirmitatẽ, papilionis prouentũ. Ideoq; cum hæc cõmẽtaremur notatũ est, prouentum eorũ ter repetito frigore extinctum. Aduenasq; volucres ad 6. kal. Februarias spem veris attulisse, moxq; sæuissima conflictas hieme. Occasum matutinum vergiliarũ Hesiodus Astrologus tradit fieri Autumni Aequinoctio. Thales 25. die ab illo. Anaximander 29. Eudemon 48. Est autem vera ratio non prius serendi, quàm folia decidere cœperint. Hoc ipso vergiliarum occasu fieri putant. Aliqui ad tertium idus Nouembris seruant. Quisquis autem æstiuos fructus ante vergilias seuerit, ipse sè fraudabit: hoc interuallo, & apicula procedens florere fabam indicat, fabaque florescens eam euocat. Dabitur & aliud finiti frigoris indicium. Cum enim germinare morum videris, iniuriam postea timere nolito frigoris.

De Satorum vitijs vel nocumentis. Cap. XXXVIII.

IDem. Primũ autem oĩum frumenti vitium est auena, & hordeum in eã degenerat, sicut ipsa frumenti fit instar. Cum illam Germaniæ populi edant, neq; alia pulte viuant, hoc vitiũ euenit, Soli maximè cœliq; humore. Sequentem causam habet seminis imbecillitas, cum diutius est terra retentũ, priusquã erumpat. Eadem est ratio, si cariosum fuit, cũ sereretur. Primaq; statim agnoscitur eruptione. Ex quo apparet in radice cãm esse. Est & aliud ex vitino auenæ vitium, cum amplitudine inchoato grano, sed nondũ maturo priusquã roboretur corpus afflatu noxio cassum, & inane in spica euanescit quod abortiuo: venti verò tribus tpibus nocent frumento & hordeo, videlicet in flore, aut protinus cũ defloruere, vel incipientibus maturescere. Tunc. n. exinaniunt grana, prioribus autem nasci prohibent causis. Nocet & Sol creber e nube. Nascuntur & vermiculi in radice, cũ secutis imbribus sementẽ incluserit repentinus calor humorem. Gignuntur & in grano cum inferuescit calor spicæ in pluuijs. Est & cantharis dictus, scarabeus videlicet paruus, erodens frumenta. Omnia quippe cum ea cibo deficiunt animalia oleum, pix, adeps contraria sunt seminibus, cauendumque, ne illis contacta tunc serantur: imber in herba vtilis est, florẽtibus aũt frumento & hordeo nocet, leguminibus est innocuus, præterquã ciceri. Maturescentia quoq; frumẽta imbre læduntur, & hordeũ magis. Nascit & herba quædã alba panifico similis, occupãs arua, pecori quoq; mortifera: loliũ & tribulũ carduũ, lapãq; nõ minus, quàm rubũ. Inter frugum morbos potius, q̃ inter ipsius terræ pestes numerauerim.

Cœleste

Cœleste frugum vinearumq; malum, nullo minus est noxium, videlicet rubigo, frequentissima hæc in roscido tractu, & côuallibus ac locis perflatum non habentibus prouenit, e diuerso carent ea ventosa & excelsa. Est & luxuria inter vitia segetum, cũ onerata fertilitate procumbunt. Cõmune autem omnium satorũ est vitiũ vrica et ciceris cũ salsilaginem eius abluendo imber id dulcius facit. Herba quæ vocatur orobanchæ, hæc cicer enecat & eruum circũligando se. Tritico facit simili modo era, hordeo vestuca, qui vocatur egylops, lenti vero herbæ securidaca, quã Græci a similitudine pelicinon vocant. Et hæ quidẽ cõplexu necant. Circa Philippos aũt Antraniũ nominant, in pingui solo herbã, qua faba necatur. Era nõnunquã in macro cum vdam quidã ventus afflauerit. Ere granũ minimum est in cortice aculeato. Cũ est in pane celerrimè vertigines facit. Aiuntq; in Asia balneatores, cũ velint turbã pellere, carbonibus id semẽ inijcere. Nascitur & Sphalangius in eruo, bestiola videlicet aranei generis, si hiems aquosa sit limaces nascuntur in uitia, & aliquando è terra cocleæ minutæ mirum in modum eam erodentes.

De ipsorum remedijs. Cap. XXXIX.

Remedia verò frugũ quæcunque pertinent ab herbas in sarculo, & cum semen iactatur cinere, quæ verò in semine, ac circa radicem consistunt, cauentur cura præcedente. Aegrotare minus existimant semina vino ante perfusa. Virgilius nitro, & amurca perfundi fabã præcipit, & sic etiam grãdescere promittit. Quidam si triduo ante satum vrina & aqua maceretur, præcipuè putant adolescere. Ter quidem sartam modium fractæ è modio solidæ reddere. Reliqua semina vermiculis obnoxia non esse, si folijs cupressi tusis misceantur, nec si interlunio serantur. Multi ad milij remedia rubetã noctu aruo circumferri iubent, priusquam sariatur. Defodiq; in medio inclusam vase fictili, nec passerem nec vermem nocere, sed eruendã priusquam metatur, alioquin amarum fieri arbitrantur. Et semina fieri vberiora armo talpę contacta. Democritus succo herbæ q̃ appellatur aizoon in tegulis nascẽs tabuli sessum: Latine verò seduma, vt dicit ille, medicata seri iubet oĩa semina: vulgo aũt si dulcedo noceat: vermesq; radicib. inhæreant. Remediũ est amurca pura, & fine sale spargere: deinde sarire. Si vero in articulũ seges ire cęperit, tun care ne vincant herbæ. Sturnorũ vel passerum agmina scio abigi herba cuius nomen ignotum est: in quatuor angulis segetis defossa: mirum dictu: ita vt auis nulla oĩno intret. Mures abiguntur cinere mustellę, vel felis diluto & semine sparso, vel decoctarũ aqua. Sed redolet virus aĩalium illorũ etiã in pane: ob id vtilius putant attingi semina bubulo felle. Rubigo quidem est maxima segetũ pestis, sed lauri ramis in aruo defixis transit in eius folia ex aruis. Luxuria segetum castigatur dente pecoris duntaxat in herba, & depastæ, quidem suibus sæpius: nullam iniuriã sentiunt in spica. Retonsarum etiam semel omnino certum est granum longius fieri, sed inane cassumq; , ac satum non nasci. Babylonę bis tamen secant, tertio depascunt, alioquin folia tñ fierent. Nec est cura difficilis: diutissimè gaudent aquati: vt diluatur vbertas præpinguis, ac densa, limum autem non inuehũt Eufrates, ac Tygris, sicut in Aegypto Nilus, nec ipsa terra herbas gignit: vbertatis tñ tantæ sunt, vt anno sequenti sponte restibilis fiat seges impressis vestigio seminibus. Idem in lib. 22. Leguminibus innascuntur bestiolæ solifugarum generis venenatæ, quæ manus pungunt, ac periculum vitæ afferunt, aduersus has oĩa eadem medentur, quæ contra araneas & sphalangia demonstrantur. Palladius lib 10 Solet humorem salsum vomere terra: qui segetes necant, & vbi hoc sit columbinum stercus, aut cupressi folia oportet inspergere: atq; ita vt eadẽ misceantur inarare. Melius tñ omnibus remedijs erit, si aquarius succus noxium deducat humorem. Si modo qñ seritur hienæ pelle vestieris, & ibi aliquandiu quod serendum est esse patiaris: sata bene prouenire feruntur. Idem qñ quædam aĩalia subterranea sectis radicibus necant: plurimumq; frumenta contra hæc proderit agrestis cu cumeris humor expressus, & eius radix si aqua diluatur & eadẽ quæ serenda sunt humore macerent. Aliqui vbi hæc segetes perferre senserint, inter initia vitiorum amurca infusa aqua prædicta sulcos, & aratra perfundunt.

De effectu siderum in satis. Cap. XL.

Plinius vbi supra. Pleriq; dixere rorem iniustũ sole frugibus causam rubiginis & carbunculi vitibus esse. Quod arbitror esse falsum ex parte: oẽmq; vredinem frigore tñ innoxio sole constare: id manifestum fiet attendentibus. Nam primum oĩm hoc non euenire nisi noctibus & ante solis ardorem deprehenditur. Totumq; lunari constat ratione, quia talis iniuria nõ fit nisi interlunio, plenave Luna, hæc est præualente, vtroque siquidem plena est habitu: sed interlunio omne lumen, quod a Sole accipit, cœlo regerit. Differentia vtriusque habitus est magna, sed manifesta. Namq; interlunio ęstate est calidissima, hieme autem gelida. Ecõtrario in plenilunio æstate facit noctes frigidas, hieme vero tepidas. Causa euidens est, sed alia redditur a Fabiano Græcisq; autoribus. Aestate siquidem interlunio necesse est, vt cum Sole nobis proximo circulo currat, eius igne comminus receptio cãdens. Eademq; interlunio absit hieme, qñ abscedit & Sol. Item in plenilunio ęstiuo auersæ Soli procul abeat. Hieme verò ad nos per circulum ęstiuum accedat, ergo per se roscida, quotiens alget. Infinitũ quantum illo tpe cadentes pruinas congelat. Ante omnia verò debemus meminisse duo genera cęlestis iniuriæ. Vnum quod tempestates vocamus, in quibus procellæ, grandines, cæteraq; similia intelliguntur, quæ cũ acciderint, vis maior appellatur. Hæc a sideribus exeũt horridis, veluti arcturo orione hædis. Alia vero sunt illa, quæ silente cęlo, serenisq; noctibus accidunt, nullo sentiente, nisi cum facta sunt publica hęc, magnæq; differentiæ a prioribus, alijs rubiginem, alijs vredinẽ, alijs carbunculũ appellantibus, omnibus veiò sterilitatem Duæ sunt autem causæ præter lunarẽ. Nam vergiliæ priuatim ad fructus attinent, vt quarũ exortu æstas incipiat occasu hiems, semestriq; spacio inter se messes ac vindemia, & oĩum maturitatẽ cõplexæ. Est præterea in cœlo lacteus circulus etiam visui facilis, cuius defluuio velut ex vbere aliquo sata cuncta lactescũt. Duorum siderũ obseruatione, videlicet Aquilæ in septentrionali parte, & in Austrina, Caniculæ. Circulus ipse fertur per sagittariũ, & geminos, solis centrum infra ęquinoctialem circulum secãs, cõmissuras eorum obtinẽte, hinc Aquila, illinc canicula, pp hoc vtriusq; effectus ad oẽs frugiferas terras pertinent, qñ in his tñ locis, terræq; centra congruunt, horum itaq; siderum diebus, si purus ac mitis aer genitalem illum, lacteumq; succum in terras transmiserit, læta quidem adolescunt sata. Si vero Luna qua dictum est ratione, roscidum frigus aspercerit, admixta amaritudo velut in lacte puerperiũ necat. Aquila in Italia oritur ad 13. kalendas Ianuarij, nec patitur ratio naturæ quicquam in satis ante eum diem esse certæ spei. Si verò interlunium incidat, omnes hibernos fructus ac præcoces lædi necesse est. Rudis fuit priscorũ vita, atq; sine litteris, nõ minus tñ ingeniosam fuisse in illis obseruationem apparebit, quàm nunc esse rationem. Tria namq; tpa fructibus metebant, pp quod instituerunt ferias, diesq; festos, videlicet rubigalia, floralia, vinalia. Rubigalia Rex Numa cõstituit anno tegni sui 11. quæ nunc aguntur ad 7. Kalen. Maij, quia tunc ferè segetes rubigo occupat. Hoc tempus Varro determinat Sole Tauri partem decimam obtinente, sicut nunc ferebat ratio. Sed vera causa est, ꝙ post dies vndeuiginti ab Aequinoctio verno per id quatriduum varia gentium obseruatione in 4. Kal Maij canis occidit, sidus & per se vehemens, & cui præocidere caniculam necesse sit. Idẽ itaq; floralia. 4. Kal. easdẽ vrbis, anno 516. instituerunt ex oraculis Sibillæ, vt omnia bene deflorescerent. Hunc diem Varro determinat, Sole Tauri partẽ quar tamdecimam obtinẽte. Ergo si in hoc quatriduum inciderit plenilunium, fruges & oĩa quæ florebunt, lædi necesse erit, vinalia priora, quæ ante hos dies sunt 9 Kalen. Martij degustandis vinis instituta nihil ad fructus attinẽt. Nec quæ adhuc diximus ad vites, oleasq; qñ earum cõceptus exortu vergiliarum incipit ad 6. Idus Maij, vt docuimus. Aliud hoc quatriduum, quod neq; rore sordere velint, exhorrent enim horridum sidus arcturi postridie occidẽs, & multominus plenilunium incidere 4. nonas Iulij. Iterum Aquila exoritur vesperi, decretorio die florentibus oleis vitibusq;, si plenilunium in eum incidat. Equidem & Solsticium. 8. kalen. Iunij, in simili causa dixerim, & canis ortum, post dies a Solsticio. 24. Sed interlunio accidente, qñ vapore constat culpa, acinıq; præcoquuntur in callum. Rursus plenilunium nocet ad 4. nonas Iulij, cum Ægypto canicula exoritur, vel certè 16. Kalen. Augusti, cum Italiæ. Item 4. Kal. Augusti cum Aquila occidit, vsque in 10. Kal. eiusdem. Sunt & altera vinalia, quæ aguntur ad 13. Kalen. Septembris, tempestatibus instituta læniendis. Intra hæc constat cœlestis sterilitas. Neque negauerim posse eam permutari arbitrio legentium locorum æstimantium naturas.

De Radicatione satorum, & eruptione. Cap. XLI.

Iterum de eodẽ. Frumenta multis radicãtur fibris fine ramis. Oĩa vero legumina pter fabam radices habent singulas, easq; surculas, quia nõ in multa diuidũtur, cicer autem altissimas. Ordeũ erumpit a primo satu die 7. legumina 4. vel cum tardissimè. 7. faba a 15. ad 20. Legumina in Aegypto die 3. Ex ordeo grani caput alterũ exit in radicẽ, alterũ in herbam, quę & prior floret. Ipsiusq; grani pars crassior fundit radicẽ, tenuior florẽ, cæteris aũt seminibus eadẽ pars & radicẽ & florẽ Frumẽta hieme quidẽ in herba sunt. Verno tpe fastigiãtur in stipulã, q̃ sunt hiberni generis, at miliũ & panicum in culmen geniculatum & cõcauum, Sisama verò in ferulaceum. Omniumq; satorum fructus aut spicis cõtinetur, vt tritici & ordei, munitur q; vallo aristarum quadruplici. Aut includitur siliquis vt leguminũ, aut vasculis vt sisame, vel papaueris. Miliũ & panicum tñ pro indiuiso, & paruis auibus exponuntur, indefensa quippe membranis continentur.

Frumenta quædam incipiunt in genu tertio concipere spicam, quędam in quarto, sed etiam non occultā. Genicula verò tritico sunt quaterna. Farri sena. Hordeo octona. Sed nō ante supradictum geniculorum numerum conceptus est spicæ. Qui & spem sui fecerit quatuor, aut quinque tardissimè diebus florere incipiunt, totidemq; aut paulo pluribus deflorescunt. Hordea vero cum tardissimè, septem. Varro quaternouenis diebus fruges tradidit absolui, ac mēse nono meti. Fabæ in folia exeunt, ac deinde caulem emittunt nullis distinctum internodiis. Reliqua vero legumina surculosa sunt. Ex his autem cicer heruum atq; lens ramosa sunt. Quorundā caules sparguntur in terrā, si nō habeāt adminiculum vt pisorum, quod si non habuere deteriora fiunt: leguminum sola unicaulis faba, unus & lupinis. At cæteris est caulis prætenui surculo ramosus. Omnibus uerò fistulosus. Foliū quędam mittunt a radice, quędam a cacumine. Frumentū autem & ordeum vitiaq;, & quicquid in stipula est in cacumine unum folium habet. Sed ordeo sunt scabra, cæteris autem lenia. Ecōtra uerò multiplicata sunt fabæ ac ciceri & piso. Frumentis est foliū arundinaceum. Fabæ rotundum, magnæque leguminum parti. Longiora eruiliç & piso, faseolis uenosa. Sisamæ & irioni sanguinea. Cadunt folia lupino & papaueri tantummodo, legumina florent diutius, & ex his heruum ac cicer: sed diutissimè faba 40. diebus, non autem singuli scapi tamdiu, qm̄ alio defluente, aliàs desinente, alius incipit, nec tota seges sicut frumēti pariter. Siliquantur uerò omnia diuersis diebus, & ab ima primū parte paulatim flore subeunte. Palladius lib. 5. In mēse Aprili seminaria, quæ ante sata sunt, herbis liberentur ac leniter circūfodiunt. Idem in lib. 6. In mense Maio oīa prope florent, quæ sata sunt, nec a cultore tangi debebunt. Frumentum quidem & ordeum, & quæ singularis seminis sunt. 8. diebus florent, ac deinde per dies 40. flore deposito usque ad maturitatis euentū grandescunt. Quę uero sicut faba, & ipsum, cęteraque legumina duplicis seminis sunt. 40. diebus florent, simulq; grandescunt.

De Maturatione ipsorum & collectione, Cap. XLII.

PLinius vbi supra. Frumenta cū defloruere crassescunt, & maturantur, cū plurimum diebus 40. perficiuntur. Itemq; faba. Cicer aūt paucissimis diebus, id enim a sementi diebus 40. perficit. Miliū ac panicum ac sisama, oīaq; ęstiua, maturantur a flore diebus 40. Magna verò terræ cęliq; differētia. In Aegypto siquidem ordeum sexto a satu mense, frumenta septimo metuntur in hellade. Ordeū in Peloponensi octono, & frumēta tardius. Grana in stipula crinito textu spicātur. In faba vero & leguminibus alternis lateribus siliquantur. Tunicæ frumento plures sunt. Ordeū maximè nudum & halica, sed præcipuè auena. Calamus altior est frumēto, quàm ordeo, arista mordatior ordeo. Messis autem ipsius varia est ratio. Galliarum latifundiis valli pgrandes, dentibus in margine infestis, duabus rotis per segetē impellūtur iumen ta in contrariū iuncto vel acto. Ita direptæ in vallū cadūt spicæ. Alibi stipulæ media falce pręsciduntur. Atque inter duas mergetes spica destringitur. Alibi vero a radice euelluntur, quod qui faciunt proscindi ab se obiter agrū interpretantur, cū extrahant succum. Differentia hæ, vbi stipula domos contegūt, quàm longissimā seruant, vbi fęni inopia est, paleā stramento quærunt. Panici culmo non tegunt, milij verò culmū inurunt: ordei verò stipulam bobus gratissimam seruant. Panicum & miliū pectine manuali Galliæ sigillatim legunt, legumina cū cęperint maturescere rapienda sunt, quia cito exiliunt, latentq; cum deciderint, sicut & lupinum. Palladius in lib. 7. In mēse Ianio frigidis locis peragēda est leguminū messis, eodem verò mense Iunio primitus ordei messis incipitur, quæ consumenda est, antequam refractis spicis lapsa decurrant, quia nullis vt triticū folliculis vestiuntur. Sed ordei culmos in agris aliquātulum sinamus iacere, quia ferè hoc more grandescere. Tunc etiam mense postremo locis maritimis & calidioribus, ac siccis abscinditur tritici messis. Quā videlicet paratā esse cognoscas, si ęqualiter spicarum populus maturato rubore florescit, pars Galliarum planior hoc vtitur compendio ad metendū, ac pręter hominū labores opera bouis vnius absumit totius messis spacium. Itaque vehiculum efficitur, quod duabus rotis breuibus fertur. Huius quadrata superficies tabulis munitur, quæ forinsecus reclines in summo reddunt spacia longiora. Ab eius fronte carpenti breuior est altitudo tabularū. Ibi denticuli plurimi & rari ad spicarum mensuram in ordinem cōstituuntur ad superiorem partem recurui, a tergo vero eiusdem vehiculi duo figurātur temones breuissimi. Ibi bos capite in vehiculū verso iugo aptatur & vinculis, mansuetus sanè, qui nondum excedat cōpulsoris, hic ergo vbi vehiculū per messes impellere cęperit, oīs spica in carpentū denticulis cōprehensa, abruptis ac reliquis paleis cumulatur: altitudinē, vel humilitatē, plurimūq; bubulco moderante qui sequitur. Sicq; perpauco itu, ac reditu, breui horarum spacio tota messis impletur. Hoc campestribus locis est vtile, vel ęqualibus, & his quibus necessaria palea non habetur. Idem in lib. 8. In mense Iulio temperatis locis tritici messis expletur, eo more quo dictum est prius.

De Area præparatione ac frugum purgatione. Cap. XLIII.

IDē in lib. 7. Mense Iunio paranda est ad triturā area, cuius primo radatur terra, deinde leuiter effossa mixtis paleis & amurca ęquatur infusa, quæ res a muribus & formicis defendit frumēta. Tunc verò premenda est rotundo lapide, vel quocunq; fragmento, cuius volutatio possit eius spacia solidare, deinde siccet Sole. Aliqui verò mundatis areis aquā spargūt, & ibi minuta pecora diu spaciare, ac proculcare compellunt. Cumq; terra fuerit vngulis stricta, spectatur siccitas solida. Plin. vbi supra. In area exteruntur triticū, siligo & ordeū, sic pura seruntur qualiter moluntur, quia tosta nō sunt. E diuerso far miliū & paniculum purgari nisi tosta nō possunt: hæc itaq; cū suis folliculis cruda serūtur. Et far in vaginulis suis seruant ad satus, neq; torrent, leuissimū ex his est ordeū; far ponderosius, magis etiam triticum, quod in areæ ima subsedit ad semen est reseruandū. Idē est optimum qm̄ grauissimū. Abiicietur spica, quę habet semina pintervalla, optimū est granū quod rubet, ac dentibus fractū eundē colorem habet, deterius cui plus intus albi est. Messis alibi tribulis in area, alibi equorū gressibus exteritur, alibi verò perticis flagellatur. Triticū quo serius metitur, copiosius inuenitur. Quo vero celerius, co speciosius, atq; robustius: lex aptissima est, antequam granum indurescat, & cū iam texerit colorem. Siliginis & tritici ratio est in area, & horreo. Far quæ difficulter excutitur, conuenit cū palea sua condi, stipulaq; tm̄ & aristis liberatur. Palea plures gentiū vtuntur pro fęno. Ea melior est quæ tenuior, ac minutior & pul ueri propior. Ideoq; optima est ex milio, proximaq; ex ordeo, pessima vero ex tritico, præterquā iumentis operæ laborantibus. Culmū saxosis locis, cū inaruerit baculo frāgunt, sub stratu animaliū. Si palea deficit, & culmus teritur. Ratio hæc maturius desectus, muria diu aspergitur; & dehinc & in manipulos siccatus conuoluitur, atq; ita bobus pro fęno datur. Sunt qui accendunt & stipulas in aruo, magno quidem Virgilij præconio. Summaq; ratio est, vt herbarum semen exurant. Ritus diuersitatē magnitudo facit messium, & raritas operariorum. Plin. lib. 1. Area longè esse nō debet, & pp exportandi facilitatē, vt fraus minor timeat dñi, vel procuratoris in ciuitate suspecta. Sit autem strata silice, vel saxo montis exciso, & sub ipso trituræ tpe vugulis pecorū, & aquæ admixtione solidata, clausa deinde & robustius munita cācellis pp armenta, q̄ cum terentur, inducimus. Sit circa hāc locus alter purus & planus, in quē frumēta trāsfusa refrigerentur, & hor reis inferant, q̄ res in eorū durabilitate pficiet. Fiat deinde vndecūq; pximū tectū, maximè in humidis regionibus, sub quo pp imbres frumēta si coegerint raptim, vel munda, vel semitrita ponantur. Sit enim loco sublimi & vndecūq; perflabili, lōgè tñ ab ortis, vineis, atq; pomariis. Nā sicut radicibus virgultorum prosunt lætamē & paleæ, ita insidētes frondibus perforāt, atq; arefaciūt.

De Horreis ad frugum depositionem. Cap. XLIIII.

PLinius. Messiū rationi connexa est ratio frumenti seruandi. Horrea quidē operosa, ac tripedali crassitudine latericio pariete iubēt aliqui exædificari. Pręterea supernę impleri, nec afflatus admittere, aut fenestras vllas hr̄e. Alij ab exortu tm̄ ęstiuo, vel Septentrione, ea quæ cōstrui sine calce, qm̄ inimicissima frumento dr̄ esse. Alij contra, columnis granaria lignea suspendūt, & vndiq; perflari malunt, atq; etiam fundo. Alij oīno pendunt, & ab efflatu extenuari granū arbitrantur, & si tegulis subiaceat; coferuescere. Nobis quidem referre plurimum vt tempestiuitas condendis, quia si parū tostū, atq; robustū collectum sit, calidūve cōditū, in eo vitia necesse est innasci. Diuturnitatis causæ plures sunt, aut in ipsius graui corio, qn̄ numerosius est, vt milio. Aut succi pinguedine, qui p humore sufficit tm̄, vt sisamæ. Aut amaritudine vt lupino & cicerculæ. In tritico maximè crescunt animalia, quia spissitate sua concalescit, & furfure crasso vestitur. Tenuior est ordeo palea. Exilis & legumini, ideoq; nō generant talia. Faba crassioribus operitur tunicis, & ob hoc effernescit. Quidā triticum gratia diuturnitatis aspergūt amurca mille modios quadrantali. Quidā absinthio, vel chalcidica, siue cariotica creta. Est & olinthi, ac perinti, euboeæ terra, quæ corrumpi nō sinat ea. Nec læduntur ferè condita in spica, & vtilissimè seruant in scrobibus, quos Syros vocant, vt in Capadocia, vel Thracia, Hispania, & Aphrica. Ante oīa vt solo sicco fiant, curatur. Mox vt palea substernant. Præterea, cū spica sua conduntur, ita frumēta, si nullus spiritus penetret, nihil malefici nasci certū est. Autor est Varro, triticū si sit cōditū annis 50. miliū verò 100 durare, fabā & legumina in oleariis cadis oblita cinere seruari longo tpe. Idem fama, Pyrrhi Regis ętate quodam specu Ambracię durasse vsque ad piraticum bellum Pompei Magni, videlicet annis circiter 120. Ciceri tantum in horreis mille bestiolæ innascuntur. Sunt qui vrceis cinere substratis, & illitis acetum habentibus, leguminum acernos superingerant, ita non nasci maleficia credentes.

dentes. Alij vero qui salsamentarijs cadis gipso illiniāt. Alij qui lentem aceto lasercipiciato respergant, siccatamq; oleo inungāt. Sed breuissima est obseruatio, quod vitiis carere velis, legere interlunio. Itaque plurimum refert, condere quis malit aut vendere. Crescente siquidem Luna grandescunt frumenta.

De eodem iuxta Palladium. Cap. XLV.

PAlladius vbi supra. Horreorum situs & superior, & longè ab omni humore ac lætamine, & stabilis est ponendus, frigidus, ventosus, & siccus. Cui prouidendum est structurę diligentia, ne rimis possit abrumpi. Solum ergo omne bipedis sternatur, vel minoribus laterculis, quos suffuso testaceo pauimento debemus imprimere. Tunc diuisas cellas, si magnus sperabitur seminum modus, grano cuique tribuemus. Si terræ pauperes minora promittunt, vel cratispodijs erunt discernēda granaria, vel vimineis vasculis peditus tenues congeremus. Sed fractis granariis amurca luto mixta parietes liniuntur, cui arida oleastri folia, vel oliuæ pro paleis adiiciantur. Quo tectorio siccato rursus amurca respergitur, quæ vbi siccata fuerit, frumenta condentur, hæc res gurgulionibus, & cæteris noxiis animalibus inimica est. Alij coriandri folia frumenti miscent ad seruandum profutura. Nihil tamen commodius erit diu custodiendis frumētis, quàm si ex areis in alterum vicinum locum transfusa refrigerētur aliquantis diebus, atque ita horreis inferātur. Negat Columella ventilanda esse frumenta, quia miscentur magis animalia totis aceruis. Quæ si non moueantur in summitate intra mensuram palmi subsistent, & hæc velut corrupto corio cætera illæsa durabunt. Asserit idem animalia noxia intra prædictam mensuram non posse generari. Herba coniza sicca (vt Græci asserunt) substrata frumentis addit ętati, ab horreis tamen auster debet esse auersus.

De Molitura, & farina. Cap. XLVI.

PLinius vbi supra. Quod autem ex segete molendum reddit plus, vel minus de farina, vel furfure, hoc constat molæ discrimine. Nam quæ sicca moluntur plus reddunt farinæ, quæ autem aqua salsa sparguntur, candidiorem medullam, sed plus retinent in furfure. Farinam a farre dicta, apparet ipso nomine. Similago laudatissima fit è tritico. Isaac. Farinæ modus trifariam diuiditur: primus propter essentiam sui. Quædam enim viscosa est & grauis, medullæ multum habens, corticis parū, huius nutrimentum multum est, egestio tarda, digestio dura. Quædam autem leuis & rara medullæ paucæ, corticis plurimi, hæc parum nutrit, facilè egeritur, læuiterq; digeritur. Secundus pro qualitate molitionis. Nam quæ perfectè trita est, & tota ęqualis, huius in stomacho facilis est conuersio, nutrimentum plus. Quæ autem perfectè trita est, nec tota æqualis, sed partim crossa, partim tenuis moratur in stomacho, & digeri dura, & egeri tarda. Tertius secundum breuitatem vel longitudinem temporis, ex quo mola contrita est. Nam quæ vicini temporis est, corpus calefacit, ventrē cōstipat. Igneam enim naturā ex molēdinę volutione adipiscitur. Vnde stomachū calefacit, & egestionis humiditatē desiccat. Quæ vero longinqui tpis est, parum calefacit, & è stomacho cito eiicitur. Medij vero temporis quæ est, laudabilis est. Ius de farina tritici confectum purgatiuum est pectoris & pulmonis, eorumq; lenit asperitatem. Idem facit triticum si ptysanum fiat, de ordeo fieri solet, & plus ordeacco ad tussim, & fluxum sanguinis valet. Si coquatur cum oleo, & supponatur apostemati duro, dissoluitur. Si aceto mixto, & melle pustulis apponatur, quæ nascuntur in facie remouentur. Temperata cum succo iusquiami, & cathaplasmate ex ea super neruos facto, humores noxij in eos descendere prohibentur, de tenuissimo puluere qui a molendiuo eiicitur, si fiat ius ad fluxum sanguinis & saniei per os eiectum, valet emoptoicis.

De Simila, & furfure. Cap. XLVII.

ISidorus lib. 20. Simila & pollines Græca sunt nomina. Amolum est flos farinæ tenuissimus, præ leuitate de mola egestus. Vnde & appellatum est amolum quasi a mola. Furfures a farre dictæ sunt, cuius videlicet purgamenta sunt. Auicenna in secundo canone medicinæ. Furfur calida est, & sicca in secundo gradu. In ipsa est abstersio, & lænificatio plurima, prodest cum aceto forti in initio apostematis calidi, & super vlceratione scabiei. Item abstersione sua lenit pectus. Mouet autem intestina ad expellendum quod in eis est, & cum sorbetur ventrem lenit. Confert etiam puncturæ scorpionis, & serpentis more emplastri superposita. Platearius vbi supra. Furfur tritici appellatur cantabrum, & est calidum & siccum temperatè diaforeticum. In aqua calida resolutum, reddit eam mitigatiuam & humidam. Vnde aqua illa iudicatur diaforetica. Vsus enim talis est contra iliacam passionem, & contra stranguriam, & dissuriam. Cum vino subtili & albo mediocriter acido conficitur, ita quòd nec nimis spissum sit, nec nimis tenue, postea vero diu coquitur, deinde loco dolenti supra pannum apponitur, ac sæpius reuocatur, & sic perfectè medetur. Item valet cōtra stomachi dolorem ex frigiditate, vel ventositate. Item contra iliacam passionem iniicitur per clystere colatura huius furfuris. mollificat enim satis, hac ēt aqua mollificatiua cōpetenter vtimur, cū alia mollificatiua reperire non possumus. Contra siccam tussim, & ēt factam in peripleumonia & pleuresi & similibus in aqua decoctionis ordei bene mundati ac triti & colati cantabrum dissoluatur, iterumq; colatura super ignem aliquantulum buliat, & talis aqua, vel aliquantulum calida patienti detur. Isaac. Cortex triticeus calidæ naturæ est & siccæ, colatiuæ magis & mundificatiuæ, quàm farina, sed nutrimentum eius paruissimum. In aqua millus & perfricatus, colatus, & coctus, vt fiat ius, pectora & pulmones viscosis humoribus purgat, & si vice aquę mittatur in lac, nutribilior fit, & è stomacho cito eiicitur. Si furfuris aceto mixti cathaplasmata calida pustulis & vulneribus & scabiei adhibeas, resoluit & mundificat, si cum vino aquæ mixto coquatur, & cathaplasmata ex eo mamillæ propter coagulationem lactis duræ supponat, dissoluit: valet itidē ad serpentis morsum.

De Pane. Cap. XLVIII.

ISidorus vbi supra. Panis dictus est, eo quòd cum omni cibò apponatur, vel quòd omne animal eum appetat. Pan enim Græcè omnis dicitur. Panis cibarius est, qui ad cibum seruis datur non delicatus. Fermentaceus dicitur fermentis confectus. Azimus autem non fermentatus. Nam azimus est sine fermento sincerus. Acrizimus autē leuiter fermentatus quasi acro azimus. Clibanicius in testa coctus. Rubidus autem recoctus, & rubefactus. Subcinericius dicitur cinere coctus ac reuersatus, idem & focacius. Sfungia dicitur panis aqua diutius laxatus, similam modicam, frumentumque modicum accipit, & habet humectationis plus, quàm omnis panis, propter quod & sfungiæ nomen accepit. Placentæ sunt, quæ de farre fiunt; quas alij quidem liba dicunt, eo quòd libeant & placeant. Dulcia sunt operis pistorij genera, sic a sapore dicta, melle enim aspersa sumuntur. Actor. Collirida dicitur panis quadratus de simila factus in sartagine cum oleo frixus, vel modicus panis triāgulus. Lagana sunt panes lati ac tenues. Crusta est panis superficies. Auicenna. Panis vt comedatur, oportet quòd sit mundus, sallitus, massam habens confectam, fermentatus, bene decoctus. Ne comedatur calidus, sed vna nocte permanens. Calidus enim non est apud naturam receptibilis. Et acceptio eius, qui est de furno, & reliquorum sibi similium est mala. Panis de simila melior est, & mundior, ac nutribilior, quàm alius. Eius nutrimentum melius est, sed tardioris penetrationis. Opirus autem, qui est plurimi furfuris, velocis est penetrationis: sed nutrimenti minoris, ac deterioris. Ille verò qui non bene coquitur, est plurimi nutrimenti, & similiter qui parum habet fermenti. Sed eius nutrimentum opilat, nisi illos, qui plurimi sunt exercitij: huius generis est panis de patella; nā eius interior pars raro bene coquitur. Emplastrum ex pane factum calidius est, quàm ex frumento. Panis ex frumento nouo, velociter impinguat.

De Medicinis ex pane. Cap. XLIX.

PAnis de frumento cum mellicrato, succisq; cōuenientibus, valet apostematibus calidis, lenit enim, & infrigidat ea. Panis cum aqua & sale decoctus & impetigini infusus, confert. Panis calidus sua caliditate sitim facit, & pp humiditatem suam vaporosam natat ac velociter satiat. Est quid velocis digestionis, & tardæ descensionis. Panis opirus est lenitiuus naturæ, fermentatus quoque ventrem lenit, & azimus stringit. Similiter in patella coctus, & antiquus panis siccus ventrem stringit. Pli. lib. 22. Panis ipse quo viuitur, innumeras penè continet medicinas, ex aqua & oleo vel rosaceo collectiones mollit. Ex aqua mulsa duritias, & ex vino valet ad discutienda, quæ præstringi opus sit. Cū aceto valet aduersus occultas pituitæ fluctiones, quas Græci reumatismos vocant, item ad percussa luxata: Ad omnia vero est vtilior fermentatus, qui vocatur antopirus. Illinitur & paronychis, & callo pedū in aceto veteri. Nauticus panis tusus, & iterū coctus, aluū sistit, vocisq; studiosis, & contra distillationes, siccū esse primo cibo est vtilissimus. Sitanius hoc est trimestris incussam faciem, aut desquamatam cum melle aptissimè curat. Aegris leuissimum cibum præbet candidus, aqua calida frigidave madefactus. Oculorum quoque tumori imponitur ex vino sic, & pustulis capitis, atque adiecta myrto acida. Tremulis panem ex aqua esse ieiunis statim a balneis demonstrant, quin & grauitatem odorum in cubiculis vstus emendat. Illos qui vtuntur pane ordeaceo, tentari negant pedum morbo.

De Diuersitate panis ex farina. Cap. L.

ISaac in dictis, Panem tritico calidiorem diximus, cuius diuersa sunt nutrimenta quattuor modis. Primo propter farinam vnde factus est. Secundo ex artificio sui: Tertio ex igne a quo coctus est. Quarto pro qualitate qua sumitur. Farinæ modus trifariam diuiditur. Primus propter essentiam

sui. Secundus pro qualitate molitionis. Tertius secundum breuitatem vel longitudinem temporis ex quo mola contrita est, vt superius dictum est, panis quãto mundior est, tanto pluris nutrimenti, & durioris egestionis. Diuersitatis panis ex artificio sui, duo sũt modi, vel ex forma, vel ex artificio simpliciter. Forma autem triplex est. Magna, parua, media. Magna medullę plus habet, corticem vero subtiliorem & duriorem. Cortex pręterea parum nutrit, & est ad digerendum durus, humiditatem egestionis exiccat, vnde & ventrem constipat. Medulla crossa est & viscosa, & inflatiua flegma viscosum generans, panis parui & subtilis interiora ignis perforat, & humiditatem medullæ exiccat, vnde parum nutrit, & tardius digeritur, & ventrem constipat, maxime si æstus sit in primo vel secundo die post decoctionẽ. Vnde Hypocrates. Panis magnus, & crossus est medullæ multæ, nutrimenti pluris, ventrem soluit, paruus autem & tenuis, medullæ est paucę, nutrimenti pauci. Egestio eius tarda est, ventrem constipat. Qui autem mensuræ mediæ est in forma, & mediæ est potestatis.

De diuersitate panis ex artificio sui. Cap. LI.

ARtificium panis quatuor diuiditur modis. Est enim panis quantum expedit fermenti tantum habens, & sali, & bene confectus, & sicut oportet coctus. Est parum fermentatus, & coctus, & in cæteris a necessaria temperantia imminutus. Est habẽs fermentum & sal vltra quam sat est. Est azimus, & sale carens. Primus, quidem moderatior est in omnibus his supradictis, in stomacho perfectè digeritur, & sanguinem in corpore clarissimum generat, vnde naturæ confortat actionem, propterea commodus est his qui quieti sunt & delitiarum delectatione viuunt, & eis quorum digestio defectum patitur, vt seniorum & ęgritudines exeuntium. Ars enim exhibita exterius sufficit naturæ laboranti interius. Exercitantibus autem & laborantibus non adeo conueniens est propter suam subtilitatem & facilitatem dissolutionis ex membris eorum. Panis fermentatus modicum habens salis, nec bene coctus, viscositatem generat & crossitatem, vnde durior est, & priore tardior, propter hoc aptus est exercitantibus, & laborantibus. Nam abundantia caloris eorum est causa fortitudinis, & digestionis. Sed qui fermenti salisque superfluum habuerit minimum nutrit & confortat, virtus enim salis humiditatem eius deficcat, fermentum coniunctionem rarificat. Azimus similiter minimum nutrit, & durissimè digeritur, tardissimèque egeritur, proprietatem habet opilationem & ventositatem generandi, iccirco inconueniens est omnibus naturis, nisi raro eis, qui maximis laboribus exercentur, vt messores.

De diuersitate ipsius ex modo coquendi. Cap. LII.

LOcus duobus modis est diuersus, aut ex natura sui, aut ex artificio cocti panis. Ex sui natura tripliciter, aut magnus est & fortis, aut debilis, aut leuis, aut mediocris. Fortis, & magnus desiccat, & indurat exteriora panis, mica vero nõ bene cocta remanet, quia cortex non permittit calorem penetrare interiora. Inde duabus de causis est illaudabilis, vel quia cortex est durus, & inde nõ nutriens interiora, sicut feruore incensus, vel quia viscosa & crossa est mica, & ita vtrumque indigestum diuersorum humorũ est generatiuum. Duricies corticis, & incensio sui siccissimum sanguinem generat, & constipat ventrem: viscositas, & crossicies micæ humores crudos, & flegmaticos facit, & inflationes ventris adiuuat, debilitas foci ex defectu sui penetrare interiora pigrescit, vnde oportet diutius immorari. Si enim antequam sit coctus extraxeris, viscosus erit, fortis digeri, exercitantibus tamen necessarius. Si vsquequo coquatur dimiseris, siccus, & durus erit digeri & stipticus. Mediocris temperatus est focus, quia totum corpus æqualiter penetrat. Ex artificio duo sunt modi, aut in furno, aut sub testis. In furno si secundum ꝙ oportet coquatur, bene digeritur, & penetrat totum corpus panis. s. micam cum cortice. Si coquatur sub testis peior est, quia focus in vna parte operatur, altera vero viscosa & crossa remanet, & ideo ad digerendum durus est. Si ergo sæpe comedatur, post multum tempus inflationem, & dolorem lateris generat. Subciuericius vero subter carbones, vel cineres coctus velociter desiccatur extrinsecus. Intrinsecus vero crossum remanet & cinereum & terræ admiscetur multum, maxime autem si ligna mollia fuerint, & visus obscuritas.

De diuersitate panis ex qualitate sumendi. Cap. LIII.

DIuersitates panis ex qualitate accipiendi quatuor sunt, alius calidus accipitur, secundum ꝙ a foco egreditur. Alius frigidus, sed tamen eadem die comeditur. Alius post vnum vel duos dies. Alius postquam est siccissimus. Calidus magis est nutritiuus, digestiuus, penetratiuus, quia melior est & cito dissoluitur, sed a stomacho & intestinis eijci durus, ideo ea grauat accidentaliter non naturaliter. A stomacho quia non descendit inferius propter leuitatem suam. Ab intestinis, quia vias non penetrat, vt ad intestina parum transeat, ideoque grauat: accidentaliter autem, quia naturaliter ventrem humectat, fęces dissoluit. Qui autem eadem die comeditur, minus est nutritiuus, & velociter digeritur, tarde descendens, quia intrinsecus infrigidatur. & poris clausis, & calore recluso interius manet fumus, & inde exire non potest propter ipsorum opilationem, & reuertens inuenit aliam fumositatẽ, quibus crossicies ventositatis, & inflationis efficitur, & inde durus, indigestus, & inflatiuus stomacho redditur. Qui post vnum vel duos dies accipitur, intus, & exterius exiccatur, hic laudabilis est nutrimenti, ad comparationem tamẽ calidi minoris, & velocius dissoluitur a stomacho & intestinis cito eijcitur, cito penetrat vias, à stomacho, quia neque viscosus ab intestinis, quoniam durus vias penetrat. Crossus neque adunatus, grauat intestina, & eijcitur siccissimus, & leuis, & rarus causa ablatæ humiditatis, bene humiditatem stomachi desiccat, & multa humiditas, vt infundatur est necessarium. Digestionem desiccat, ventrem constipat.

De fermento. Cap. LIIII.

ISidorus, vbi supra. Fermentum a feruore nuncupatum est, eo ꝙ plus hora prima contineri nõ potest, crescendo. n. excedit. Isaac. Fermentum diuersis constat virtutibus compositum. Calorem habet paruum & frigiditatem, vnde subtilem habet virtutem humores ex corporis interioribus extrahendi, & si cum sale & oleo temperatum carbunculis apponatur, maturat & aperit. Pli. li. 18. Milij præcipuus est ad fermenta vsus e musto sub acti in annuum tempus. Simile fit & tritici furfuribus minutis, & optimis e musto albo triduo macerato subactis, ac sole siccatis. Inde pastillos, in pane faciendo dilutos, cum similagine seminis feruefaciunt, atque ita farinæ miscent, sic optimum fieri panem arbitrantes. Olim cum fieret panis ordeaceus, huic aut ciceruiæ farinæ admixtione fermentabatur. Nunc autem fermentum fit ex ipsa farina, quæ subigitur priusquam sal addatur ad pultis modum decocta, & donec acescat relicta. Palamque natura est acore fermentari, sicut & corpora quæ pane fermentato aluntur esse validiora, quippe cũ apud veteres põderosissimo cuiq; pręcipuo tritico salubritas sit phibita. Razi in Almãsore. Fermẽtũ de farina tritici si ex eo fiat emplastrũ doloribus, q̃ sunt in plantis pedũ auxiliat̃, & apostemata maturat.

De amilo vel amido. Cap. LV.

DIascorides. Amilum dicitur eo ꝙ sine mola efficitur. Græci namque milos molas vocant. Est autem vtile quod fit ex tritico Sicanio & Cretico vel Ægyptio hoc modo. Triticũ lotum in aqua bona infunditur, eique aqua limpida quinquies in die mutatur. Nocte quoque aqua mutatur, & cum molle fuerit liquatur, & manibus confricatur. Confricatum quoque liquatur, & post q̃ perliquatum fuerit ad solem colatum ponitur, sed non multum habeat aquam cum liquatur. Est autem optimum recens, & candidum ac leue sine vllo acrore & ignoso odore, ad reuma oculorum abstinendum facit. alia vulnera in oculis replet, & aspredinem oculorum tollit, sanguinem reijcientibus bibitum est singulare præsidium, aspredinem arteriarum dislenit. lactis iuscello miscetur, & ventris profluuium valde sistit: potest aũt leuiter stringere, pp quod & collirijs lachrymas stringentibus miscetur. Pli. vbi supra. Amilum ex omni tritico fit ac siligine, sed optimum ex trimestri. Inuẽtio eius insulę Chio debetur, & est hodie laudatissimum, ab eo quod sine mola fiat sic appellatum. Proximum ex trimestri, quod est minime ponderoso tritico, madescit dulci aqua, ita vt in vasis ligneis integatur, quinquies in die mutata, melius que si & nocte mutatio fiat, ita vt misceatur pariter emolitum priusquam acescat, lintheo vel sportis siccatum tegulę fermento illitę infunditur, & ita ĩ sole siccatur, post Chyũ maxime laudat̃ Creticũ, mox Ægyptiũ: probatur aũt leuitate & leuore, atque vt recens sit. Idem li. 22. Amilon oculos hebetat, gulę inutile contra q̃ creditur. Sistit aluum, Epyforas inhibet oculorum, & vlcera sanat. Item fluctiones sanguinis curat, & pustulas, & genas emollit duras, dat̃ & cum ouo his qui reiecerunt sanguinem, valet ẽt contra vesicę dolorem.

Iterum de eodem. Cap. LVI.

PLatearius. Amilum est temperatè calidum & humidum. frumentum in aqua frigida positum per diem & noctem ibi moratur, ac de die in diem innouatur aqua donec frumentum esse putrefactum videatur, postmodum aqua remota optimè conteratur, & sic eadem addita conficiatur ac per pannum exprimatur. Solique vsque ad aquæ consumptionem exponatur. Et aqua frigida vsque ad eius dealbationem frequenter renouet̃. Demũque q̃d residet desiccari vel indurari permittitur, & sic amilum efficit̃. Ex ordeo mundato similiter fieri potest: valet autem contra spũalium apostema, & tussim ac prysim mitigat cũ aqua ordei coctũ, & cũ lacte conditum, additis penidijs. Isaac. Amidũ est frigidũ & siccũ, non tñ malum generat sanguinẽ, sed quandam hẽt viscositatẽ, pp hoc asperitatẽ lenit corporis, ac pectoris, & pulmonis. Et solidatiuũ est eorũ vulneris. Et si coquatur cũ aqua & zuccara & amigdaleo, multũ valet ad siccam tussim, & ad humores, q̃ tenues sunt, & a capite in pulmonẽ vel pectus descẽdũt. Aliq̃n cũ simila coctũ bñ nutrit, & sanguinẽ gñat tpatũ. Sępe tñ vsũm, lapidẽ ĩ renibus, & in vesica creat, pcipuẽ si renes calidos naturaliter vł accidẽtaliter sue niat. Valet iterũ ad repellendos humores descendentes in oculis,

ad vulnera

ad vulnera quoq; nascentia in eis: si oculorũ medicinæ mixtũ sit.

De Granis segetum ac leguminum secundum alphabetum. *Cap. LVII.*

ACtor. Hæc dicta sunt in generali de frugibus, idest segetib. ac leguminibus, quæ omnia frugum nomine comprehendit Plinius, vt patet in præcedentibus, ea tamen quę nunc vltimo de farina, & furfure ac fermento, & pane & amilo diximus: ad segetes maximè pertinent: quia de illis maximè talia efficiũtur. Et licet frumentum apud eos vulgari nomine triticum vocetur. Isid. tamen hoc idem vocabulum ad reliquas etiam segetes extẽdit, & propriè ad illas quæ habent aristas. Similiter Plinius frumentum appellare videtur omne granum, de quo secundũ vsum communem panis efficitur, vt est triticum, siligo, auena, ordeum & far, & milium, & panicum, & similia. Sunt itaque propriè fruges, vel segetes, vt alica, & auena, triticum, siligo, sesama, sisamium, panicum, ordeum, izea, & si qua sunt similia. Legumina vero sunt, vt adoreum, cicer, citisum, faba, faselus, lenticula, lupinus, orabum, pisum, rizum, robelia, siliqua, vicia, & similia. Quia vero hæc omnia in nomine grani conueniunt, & de quibusdam eorum nihilominus, & panes, & pulmenta communiter fiunt: de his oĩbus vnico tm̃ ordine ẽm alphabetũ moræ nostro dicemus.

De Adoreo. *Cap.* LVIII.

ISid. lib. 17. Adoreum est tritici genus, quod idem dicitur vulgo semen. Edor vero quondam appellatum est ab edendo, quoniam eo primitus homines vtebantur, siue quia in sacrificio panis huius generis ad aras offerebatur, vnde & adorea dicuntur sacrificia. Palladius lib. 10. Triticum, & adoreum in Septembri mense locis vliginosis aut exilibus, aut frigidis, vel opacis circa æquinoctium sunt serenda, videlicet dum serenitas constat, vt radices frumenti ante hiemem conualescant. Idem in lib. 11. Iusta quoque satio est ordei, & tritici a 10 Kal. Nouembris vsque ad 6. idus Decembris, regionibus temperatis. Plin. vbi sup. In creta & rubrica lupinum, in agro autem aquosiore adoreum, in sicco, & non berboso nec vmbroso triticum, in loco etiam humili serendum est adoreum potius quàm triticum.

De Alica. *Cap.* LIX.

ISido. Alica nomen Grȩcum est, alicastrum est alicæ simile, præcipua bonitate, & pondere. Plin. vbi sup. Dicatur & alicæ ratio præstantissimæ saluberrimæq; quæ palma frugum indubitanter Italiam contingit. Sine dubio fit & in Aegypto, sed admodũ spernenda. In Italia vero plurib. locis, sicut Veronẽsi, & Pisano agro. In Campania tamẽ laudatissimus est eius cãpus, subiacens nimbosis montibus totis quidem 40. milibus passuum planicie. Gratia terrȩ eius, vt protinus soli natura dicatur Puluerea summa, inferior bibula, & pumicis fistulans vice montium quoq; culpa in bonum cedit. Crebro enim imbre percolat atq; transmittit, nec dilui aut madere voluit pp facilitatem culturæ. Eadem acceptum humorem nullis fontib. reddat, sed temperat, & cõcoquens intra se vice fusi continet. Seritur anno toto panico semel: bis farrȩ & tamen vere segetes quæ interquieuerunt fundunt rosam, odoratiorem satiua, adeo terra parere non cessat. Alica fit e zea, quã semen appellauimus. Granum eius in pila lignea tunditur. Nam lapidis duritia conteritur, iterumque armamentis nudata medulla conscidítur. Ita fiunt alicæ tria gña, minimum ac secundariũ, & grandissimum quod epherema appellant. Nondum hñt candorem suum, quo præcellunt, iam tñ Alexandrinæ præferuntur, postea mirum dictu admiscetur creta q̃ transit in corpus, & colorem ac teneritatem affert, hæc inter Puteolos, & Neapolim inuenitur, in colle qui Leucogeos appellatur. Extatque diui Augusti decretum, quo anno ad vicena milia Neapolitanis pro eo numerari iussit e fisco suo: Coloniam deducens Capuam, adiecitq; causam afferendi: qm̃ Campani negassent alicam sine illo metallo posse confici. In eodem reperitur & sulphur, emicantque fontes oraxi oculorum claritati medicinales ac vulnerũ medicinæ dentiumq; firmitati. Alica fit adulterina maximè e zea quæ degenerant in Aphrica: eiusque spicæ latiores sunt, & nigriores, ac breui stipula, hanc pinsunt cum arena, & sic quoq; difficulter vtriculos conterunt, & fit in dimidia modij mensura. Postea gipsi quarta pars inspergitur, atque vt cohæserit farinario cribro subcernunt. Quæ in eo remanserit appellatur excepticia, & est grandissima. Quæ vero transit arctiore cribro secernitur, & secundaria. Itẽ cribraria q̃ simili modo in tertio remãsit cribro angustissimo, & tm̃ arenas transmittente. Alia vbiq; ratio est adulterandi hoc modo. Ex tritico candidissima, & grandissima grana eligunt: ac semicocta in ollis postea sole arefaciunt, rursumque leuiter aspersa molis frangunt. Ex zea pulchrius q̃ ex tritico fit granum quamuis alicæ sit hoc vitium. Candorem autem ei pro creta lactis incocti confert mixtura. Idem in lib. 22. Alicam fieri diximus ex zea, verior littera habet zea ex qua alicam fieri diximus, efficacior etiã videtur ordeacea Trimestris mollior ex vino rubro valet ad scorpionum ictus tepida, & sanguinem excreantibus. Item arteriæ. Tussi cum sepo caprino, vel butyro. Mollissima omnium ex est fȩnu Græco. Furfures etiam corporis sanat, vlceraque manantia, stomachi dolores pedes atque mammas cum vino, & nitro cocta. Herina vero plus cæteris purgat vlcera vetera, & gangrenas Cum raphano, & sale, & aceto lichenas, lepras cum sulphure ac vino. Capitisq; dolores imposita fronti cum adipe anserino. Stumas, & panos concoquit in fimo columbino & lini semine decocta in vino. Hæc iam de alica allegata ẽm Plin. de zea dñr. Nam de alica sic dicit Plinius. Alica res Romana est, & non pridem excogitata, alioquin non ptisani potius laudes scripsissent Græci. Nondũ arbitror Põpei Magni ætate in vsu fuisse, & ideo vix quicquam de ea scriptum ab Asclepiadis schola. Esse quidem eximiè vtilem nemo dubitet, siue eluta detur ex aqua mulsa, siue in sorbitiones decocta, siue in pulte. Eadem in aluo sistendo torretur. Deinde fauorum cera decoquitur. Peculiaris tñ longo morbo ad tabitudinem redactis subuenit ternis eius ciatis in sextarium aquȩ sensim decoctis, donec oĩs aqua consumatur, postea sextario lactis ouili aut caprini addito per continuos dies mox adiecto melle. Tali sorbitionis genere emendantur synthexes, quæ sunt ex his sumptæ.

De Auena. *Cap.* *LX.*

ISid. Auena est herba seminalis segeti, similis. Vnde Virg. Vrit enim lini campam seges, vrit auenæ. Ponitur aliquotiens pro calamo. Plin. lib. 18. Primum omnium vitium frumenti est auena, sicut videlicet iam dictum est sup. & ordeum in eam degenerat, sicut ipsa frumenti fit instar, quippe cum illam Germaniæ populi edant, nec alia pulte viuant, hoc vitium euenit maximè soli cȩlique humore. Est & aliud ex vicino auenæ vitium cum amplitudine inchoata granum, sed nondum matura priusquàm roboretur corp⁹ afflatu noxio cassum, & inane in spica euanescit quodam abortiuo. Actor. De auena nõnunquam miratus sum, quòd de ipsius natura vel operatione medicinali penè nihil reperitur in libris authenticis medicorum, sed hoc ideo accidisse vr̃: quia in eorumdem auctorum regionib. nequaquam vt grana cætera reperiebantur, & fortasse nec olim seminabantur cõiter, sicut modo fit apud nos. Vnde nec Isid. eam inter fruges ponit, sed inter herbas. Nunc aũt vsitatissimus est cibus iumentorum, & in plurib. locis hoĩum. Nã & ex ea fit panis suauissimus, & granellum congruentissimus infirmorum cib. & ceruisia, vel ptisana, q̃ est cibus & potus. Constan. in li gra. Auena vires habet leniter laxantes, & ad omnem tumorem facientes, mollit duritias, & ideo farina eius si cathaplasmetur, commixta congruè facit ad Aegilopas.

De brance ac bromo. *Cap.* *LXI.*

PLin. vbi sup. Brancem Galliæ suum genus farris dedere, quod apud nos sandala dr̃, & est nitidissimi grani. Est & alia dña, ꝙ ferè libris quaternis plus reddit panis q̃ aliud. Idem in lib. 22. Bromos est semen cuiusdam spicam ferentis herbæ, quæ nascitur inter vitia segetis auenæ genere, & folia & stipula triticum imitatur, paruulas veluti lobas hẽt in cacuminibus dependentes. Semen ipsum est vtile ad cathaplasmata atque ordeum, & similia. Succus etiam ipsius medicinaliter prodest tussientibus.

De Candreo ac cicere. *Cap.* LXII.

AVicenna. Candreos aliàs canderos est triticum Romanũ: huius nutrimentum est frigidius ac minus nutrimento tritici, cum hoc tamen est bonæ digestionis ac plurimi nutrimenti fortis, & crossi. Isid. Cicer nomen Græcum est, genus est leguminis. Cicer album, & nigrum ventrem molliunt, vrinam prouocant, & nutriunt. Plinius lib. 18. Ciceris natura est cum salsilagine gigni. Ideoque vrit solum, nec seri debet nisi pridie madefactum. Plures sunt eius differentiæ, videlicet magnitudine, colore, figura, sapore. Est enim arietino capiti simile, vnde & arietinum appellatur. Est album, & nigrum. Est & columbinum, quod alij venerium vocant, candidum, rotundum, leue, minus arietino. Est & cicercula minuti ciceris inæqualis angulos habens veluti pisum. Est autem dulcissimum id quod heruo est simillimum. Firmius est, quod nigrum & ruffum quàm quod album cicer radices habet altissimas, folia multiplicia, paucissimisque diebus maturatur. Nam a semente quadraginta diebus perficitur. Siliquæ ciceri sunt rotundæ. Cæteris autem leguminum longè & ad figuram seminis latæ. Cõmune autem omnium satorum vitium est, vrica etiam ciceris cum salsuginem eius abluendo imber dulcius id facit. Est etiam herba quæ cicer enecat, eruumque circumligando se, & vocatur orobanche. Subtilis est illa sententia, qua dictum est ea serenda in tenuiori terra, quæ non multum succo indigeat, vt cicer ac citisus, exceptis leguminibus quæ velluntur e terra non subsecantur. In pingui verò ea quæ cibi maioris sunt, vt siligo, & linum, & triticum. Pal. lib. 2. Mense Ianuario cicercula seritur loco lȩto, cœlo humido. Sed hoc genus seminis raro respondet, quia decipitur austro vel siccitate dum floret, quòd tunc euenire prope necesse est. Idẽ in lib. 4. In Mense Martio cicer vtrũq; serendum est loco lætissimo, cȩloq; humido. Macerandum est aũt pridie, vt citius nasci possit. Græci quoq; dñt cicer nasci grande,

ſia qua tepida infundatur pridie: loca quoque maritima amare, temperiuſque ſi feratur autumno prouenire. Tũc etiam cicera ſerẽda eſt, ꝙ diſtat a cicercula ſolo colore, & ꝙ ſordet, ac nigrior eſt.

De Medicinali ciceris operatione. Cap. LXIII.

Isaac. Ciceris eadem eſt differentia, viridis & ſicci, quæ fabarum, & ſiccarum, & viridium. Siccum eſt album, & nigrum. Album calidum eſt, in primo gradu, humidum in medio. Ideo nutrimentum eſt multum, nec tamen bonum, ſed ad digerendum durum, vẽtoſitatem, & inflationem faciens, vnde qui eo vtuntur pulchræ cutis fiunt: quia dilata, & extenſa caro luceſcit, & clarificatur. Ciceris duæ ſunt poteſtates contrariæ, quas cum coquitur amittit, & in aquam vbi coquitur redeunt, vnam dulcedinis, alteram ſalſuginis: ex dulcedine ſua mundificat, & excolat bene & nutrit, lac augmentat, ventrem humectat, apoſtemata diſſoluit, maximè quæ in inteſtinis ſunt, & retro auriculas. Ex ſalſugine autem humores croſſos diſſoluit ac minuit, vrinam & menſtrua prouocat, ventrem humectat, valet iterum ictericis, & hydropicis, valet ad totius corporis & capitis pruriginem, ſi eius iure lauetur. Impetiginem ſerpiginemque mundificat. Nigrum albo calidius eſt, humidum minus, propter hæc amaritudo eius dulcedine maniſ. ſtior eſt. Ideoque plus albo valet in apertione epatis, & ſplenis, & lapidis fractura ac lumbricis. Auicen. Cicer aliud eſt album, aliud rubeum, aliud nigrum, vt herbum. Et harum ſpecierum aliud eſt ſilueſtre, quod amarius eſt, & digeſtibilius, ac vehementioris calefactionis. Aliud vero domeſticum, quod melius eſt nutrimento. Album quidem calidum eſt, & ſiccum in primo, & nigrum fortius eſt. Ambo ſunt lenitiua, & inflatiua, & in ipſis eſt inſcitio. Nutrimentum eorum fortius eſt, quàm fabarum & magis ſolidum, abſtergit lentigines, & colorem efficit bonum linitum, & comeſtum. Confert etiam apoſtematibus calidis, & duris, ac reliquis apoſtematibus quæ ſunt ex eis in glandulis, & dolori dorſi, vocem clarificat, & nutrit pulmonem melius quàm res aliqua. Eius decoctio vtilis eſt hydropiſi ac ictericiæ, & aperit opilationes epatis, & ſplenis, & renum. Oportet autem quòd necomedatur in principio cibi, nec in fine, ſed in medio. Oleum eius cõfert impetigini, & eius farina fraudulentis vlceribus, & cancroſis atque prurigini. Decoctio nigri frangit lapidem in veſica, & renib. cum oleo amigdalino, & raphano, & apio. Totum quod ex eo eſt, extrahit fœtum. Nocet autem vlceribus veſicæ, & vehementer addit in coitu. Ob hoc animalia maſculina nutrit, & camelos. Dixerunt etiam quidam ꝙ cicer aceto infuſum, & a ieiuno comeſtum vermes interficit. Hipocras ait ꝙ in cicere ſunt duæ ſubſtantiæ ꝙ ſeparãt cũ decoctione, quarũ vna eſt ſalſa, & lenit naturã, alia dulcis, & ꝓuocat vrinã. Dulcedo in ipſa inflatiua eſt, & coitũ excitat.

De eodem. Cap. LXIIII.

Diaſcorides. Cicer commeſtum vrinam prouocat, inflat, & ventrem mollit, colorem bonum facit, menſtrua quoque & embria, & lac mulieri commeſtum deponit. Cathaplaſma ex peregrino cicere, tumores teſtium, & formicas, ac zernas, & cãcros, & ſcabies malignas, mixto melle curat ſaluberrimè. Aliud genus quod erios dicitur, ſimilem habet virtutem. Eſt etiam illi virtus Epiſpatica, & calida, ex media parte cum amaritudine, propter quod & ſplenem cit, renes eparque purgat. Scabies parotidas & vulnera mala cum melle ſanat, horum quoque duorum generum elixatura hydropicis, & ictericis medetur cum libanotide accepta. Eſt etiam aliud quod dicitur cicer arietinum omni cicere plus diureticum, & maximè illud quod nigrũ eſt, cuius decoctio bibita rumpit in renib. lapides. Eſt cicer agreſte habens folia prędictis ſimilia, odoris inſcidi, ſemine diſſimile. Sed tanta eſt illi efficacia quanta & illis. Plin. li. 22. Eſt cicer etiam ſilueſtre folijs ſatiuo ſimile, graui odore, ſed ſi largius ſumatur, aluus ſoluitur, & inflatio torminaque contrahuntur. Toſtum vero ſalubrius habetur. Cicercula quoque magis in aluo proficit, farina vtriuſque capitis vlcera manantia ſanat, & ſilueſtris efficacius. Item comiciales morbos ac iocinerum tumores, ac ſerpentium ictus. Cit mẽſes, & vrinas grano maximè. Emendat & lichenas, ac teſtium inflationes, regiumque morbum, & hydropicos. Hæc autem omnia genera lædunt exulceratam veſicã, & renes. Cancrenis vtiliora cum melle, & his quæ cacethæ vocantur. Verrucarum in omni genere prima luna ſingulis granis ſingulas tangunt. Eaque grana in linteolo deligata abijciunt poſt ſe, ita fugari vitium arbitrãtes. Noſtri præcipiunt arietinum in aqua decoquere, & ex eo bibere in difficultatibus vrinæ. Sic & calculos morbumque regium pelli, & eiuſdem folijs ſarmentatis atque decoctis aqua maximè calida morbos pedum tolli.

De Eruo, & eriſimo. Cap. LXV.

Plin. vbi ſup. Erui cura non eſt operoſa: hoc amplius quàm vitia rũcatur. Ipſum vim obtinet medicaminis. Quippe diuum Augustum ipſius epiſtolis memoria per id extat curatum. In Martio menſe ſatũ, bob. aiunt eſſe noxiũ. Itẽ autumno graui noxium innoxium autem fieri vere primo ſatum. Eſt herba, ſicut iam dictum eſt, quæ cicer, & eruum enecat circumligando ſe, & vocatur orobanche. Naſcitur & ſphalangion in eruo, aranei generis beſtia, ſi ſit hiems aquoſa. Idem li. 22. Eruo non minorem potentiam veteres tribuere quàm braſicæ. Contra ictus ſerpentium ex aceto ad crocodilorum hominumque morſum. Si quis eruũ quotidie comedat ieiunus, lienem eius abſumi certiſſimè auctores affirmant. Farina eius (vt ait Varro) maculas emundat ex toto corpore. Vlcera quoque non patitur ſerpere. In mammis efficaciſſimum eſt. Carbunculos ex vino rumpit, vrinæ difficultates, inflationem iocineris, vitia tenaſmon, quæ cibum non ſentiant atropha appellata, toſtum, & in nucis auellanæ magnitudine collectum deuoratumque corrigit. Item impetigines ex aceto coctum, & in quarto die ſolutum panos in melle ſuppurare prohibet impoſitum. Aqua decoctum, perniones ac pruritus ſanat fouendo. Quinetiam ſi quis quotidie ieiunus bibat, meliorem colorẽ fieri exiſtimant corpori vniuerſo. Idem vero cibis hominũ eſt alienum vomitiones mouet, aluũ turbat, capiti & ſtomacho eſt oneroſum, genua quoque grauat, ſed miteſcit pluribus diebus madefactum bobus & iumentis vtiliſſimum. Eiuſque ſili ꝙ virides priuſquàm indureſcant cum ſuo caule folijſque contritæ, capillos inficiunt nigro colore. Palladius lib. 2. In menſe Ianuario eruum ſeri nouiſſimè poteſt in loco ſicco, & macro. Idem in lib. 3. In Februario quoque menſe eruum adhuc ſeri poteſt, quoniam in Martio ſerendum non eſt, ne paſtu ſuo pecoribus noceat, & boues inſanos reddat. Actor. Eruum & heruum, & orobum idem ſunt, vt in medicorum ſinonymis legitur, ideoque de illo ſub prædictis nominibus adhuc inferius congruis locis dicetur. Plin. lib. 18. Eriſimum eſt in Aſia Græciaque ſeſime ſimile granum: Idemque eſſet: niſi pinguis exiſteret, quod apud nos vocant irionem, medicaminib. potiuſquàm frugibus annumerandum. Idem in lib. 22. Irionem inter fruges: ſeſame diximus eſſe ſimilẽ, & a Græcis eriſimon vocari, quã velarum appellant Galli. Eſt aũt fruticoſum erucæ folijs paulo anguſtioribus, ſemine naſturtij: vtiliſſimũ cũ melle tuſſientib. & in purulentis choracis excreationib. Datur & regio morbo, lumborumq, vitijs: pleureticis torminibus ac celiacis. Illinitur & perotidum, & carcinomatum malis, ac teſtiũ ardorib. ex aqua cum melle. Infantib. quoq; vtiliſſimũ eſt, & iterũ ſedis vitijs, & articularib. morbis cũ melle, & fico, cõtra venena ẽt efficax potu medetur & ſuſpirioſis. Item fiſtulis cum axungia veteri, ne intus addatur.

De Faba. Cap. LXVI.

Isidorus vbi ſupra. Faba dicitur a veſcendo, quaſi faga, fage namque dicitur græcè comedere. Primum autẽ homines hoc legumine vſi ſunt. Plin. vbi ſupra. Faba erumpit a primo ſatu die 15. vel 20. Fabę in folia exeunt, ac deinde caulem nullis diſtinctum internodiis emittunt. Reliqua vero legumina, & ſurculoſa ſunt. Vnicaulis eſt faba, folia vero habet multiplicia, frumentis eſt folium arundinaceum, fabę rotundum, legumina diutius florent. ex quibus eruum & cicer. Sed diutiſſimę faba diebus. 40. floret. Frumenti grana in ſtipula crinito textu ſpicantur. In faba vero leguminibuſque lateribus alternis ſiliquantur. Inuentus eſt aliquando ſcapus vnus centum fabis onuſtus. Inter legumina maximè honos eſt fabę, quippe ex qua tentatus ſit etiam panis. Fabę multiplex eſt vſus omnium quadrupedum generi, ac præcipuè hominum. Frumento etiam miſcetur apud pluresque gẽtes, & maximè panico ſolida, & delicatius fracta. Quin & qui priſco ritu fabacia ſuæ religionis dis in ſacra eſt: prævalet pulmentarii cibo, & exiſtimaẽ ſenſus hebetare. inſomnia quoq; facere. Ob hoc Pythagorica damnata eſt ſententia, vel (vt alii tradidere) hoc factum: quia mortuorum animæ ſunt in ea. Qua de cauſa parentando aſſumitur. Ob hoc quoque Varro flaminem ea non veſci tradit, & quoniam in eius flore lugubres literæ reperiuntur. In eadem peculiaris regio. Namque fabam vtique in frugibus referre mos eſt auſpicii cauſa, quæ ideo referuia dicitur, & auctionibus eam adhiberi lucroſum putant. Sola certè etiam frugum exęſa repletur creſcente Luna. Aqua marina nõ coquitur, aliavẽ ſalſa. Seritur ante vigiliarum occaſum leguminum prima, vt hiemem antecedat Virg. per ver eam ſeri iubet circumpadanæ Italię ritu. Sed maior pars malunt fabalia maturæ ſationis ꝙ trimeſtrẽ fructum eius. Siliq caulesq; gratiſſimi ſunt pabulo pecori. Aquas in flore maximè cõcupiſcit, exiguas vero deſiderat cũ defloruit. Solũ in quo eſt ſata, ſtercoris vice lętificat. Ideo circa Macedoniã & Theſſaliam cum florere cęperint, vertunt arua. Naſcitur & ſponte pleriſq; in locis, ſicut in Inſulis Oceani Septẽtrionalis, quas ob id noſtri fabarias appellant. Item in Mauritania paſſim reperitur ſilueſtris, ſed ꝑdura, & quæ præcoqui nõ poſſit. Naſcitur & in Aegypto caule ſpinoſo, qua de cã crocodili timẽtes aculeos effugiũt, longitudo quatuor cubitorũ eſt ſcapo. Ampliſſima craſſitudo Octona hẽt genicula, molli calamo, ſimile caput papaueri colore roſeo. In eo fabę nõ ſupra tricenas, folia vero ampla. Fructus ipſe amarus, & odore ſed radix perquam lata, cibus incolarum cruda, & omnino decocta radicibus arundinum ſimilis.

De

De faba cultura. Cap. LXVII.

GAlla.li.11. Faba si bis sarculetur proficiet, multum fructum & maximum redditura, vt ad mensuram modij complendi fresa quoque pro modo sicut integra respondeat. Idem li.7. Mense Iunio faba vellenda est luna minuente ante lucem sane, & antequam luna procedat. Excussa & refrigerata ponatur, sicque gurguliones infestos non patietur. Idem in libr.12. In principio mensis Nouembris faba spargenda est, quæ pinguissimum vel stercoratum desiderat locum, vel vallem quam succus veniens a summitate fœcundet. Primo seritur, deinde proscinditur, & tunc sulcatur, occanda est large, vt tegi plurimum possit, aliqui locis frigidis dicunt in fabæ satione glebas non esse frangendas, vt per eas gelicidiorum tempore possint Germina obumbrata defendi, satione eius generis, vt opinio habet, non fœcundatur terra, sed minus lęditur. Nam Columella dicit agrum frumentis vtiliorem ꝓbari, quo anno superiori vacuus fuerit quam in calamos fabaceæ messis eduxit, pingue iugerum sex modij occupant, mediocre amplius. Spisso bene prouenit, macrum locum nebulosumque non patitur. Curandum præcipuè vt 15. seratur si adhuc ictum solis repercussa nō sensit. Aliqui dicunt. 14. potius eligendam. Sanguine caponis græci asserunt fabæ semina macerata, herbis aduersantibus nō noceri. Aqua pridie infusa citius nasci. Nitrata vero aqua respersa cocturam non habere difficilem. Idem in li.13. In mense Decembri faba circa 7. idus potest seri. Nam post exactam brumam male seminatur. Plinius, vbi supra. Virgilius nitro & amurca iubet fabam perfundi, sic quoque grandescere promittitur. Quidam vero si triduo ante satum aqua maceretur, & vrina, præcipuam putant adolescere. Ter quidem sartam, modium fractæ modium solidæ reddere. In solo valido, fabam conuenit serere. Fabam non antequam trium foliorum sit oportet sarire, tunc etiam leni sarculo purgare verius, quàm fodere: florentem vero fabam primis diebus 15. non attingere.

De proprietate fabæ in cibo. Cap. LXVIII.

ISaac. Fabæ in sui natura frigidæ sunt, in siccitate vero diuersæ. Nam quę comeduntur virides, frigidæ sunt & humidæ in primo gradu. Minus nutriunt, humores crudos, & crossos generant, inflatiuę sunt, in superioribus ventris ventositatem faciunt, ideo stomacho valde nociuę sunt. Siccæ vero idest completo messionis suæ tempore collectæ, frigidæ sunt & siccæ in primo gradu, sanguinem non laudabilem creant, ordeo magis nutriunt non naturaliter sed accidentaliter, s. propter substantiæ suæ crossiciem & tarditatem dissolutionis ex membris. Carnē inflant & dilatant, in inferiorib. vētris vētositatem generant, ex aqua fumus ascendit in capite cerebro nocens, & somnia multa & corrupta inducit, nec eis aliquo coctionis modo ventositas potest auferri, sed tantum minui. Idem libro idest. Cortices fabarum stiptici sunt, medullę solutiuę, vnde ad generandam torturam & inflationem sunt propriè; quia discordant medullarum & corticum natura. Alterum enim laborat vt soluat & exeat, alterum obuiat vt stringat. Auicenna. Fabæ proximè sunt æqualitati, sed plus decliues sunt ad frigiditatē & siccitatem, in ipsis est humiditas superflua, proprièque in viridibus, quæ frigidæ & humidæ iudicantur. Nabaciæ quidem vehementius stipticæ sunt, & Ægyptiacæ humidiores, ac minoris nutrimenti; virides sunt plurimæ superfluitatis, ac tardę digestionis, ac multæ inflationis. Et nisi hæc essent æquè bene nutrirēt vt pultes ordei, sed sanguis eorum crossior est & fortior. Fabarum meliores sunt crossæ & albæ, quæ non a gurgulionibus perforantur. Deteriores autem earum sunt recentes: & earum quidem rectificatio est prolongatio infusionis earum, & bonitas decoctionis, & eas comedere cum pipere & sale & origano, & similibus, abstergunt parumper & inflant valde. Sed earum decoctio vehementer iterata, remouet earum inflationem. Similiter quando excorticantur & moluntur, ac decoquūtur in vase sine motu, minoratur earum inflatio, sed & quæ ex eis frixæ sunt, paucæ sunt inflationis, sed tardioris digestionis. Hipocras quoque testificatus est bonitatem nutrimenti earum, & conseruationem sanitatis ab eis.

De operatione ipsius in medicina. Cap. LXIX.

ISaac. Fabæ ergo secundum cibum quidem inflationem faciūt, & duræ sunt digeri: secundum medicinam autem adiuuāt excreare humores de pulmone & pectore, quia colamentum habēt, ideoque nec morantur in stomacho sicut alij cibi crossi. vnde & cutis hominis exterius mundificatur, si ex earum farina abluatur. Apostemati in mammillis, vel testiculis appositæ, cathaplasmate facto dissoluunt, hæc omnia quæ de eis diximus, medullæ tātummodo insunt, cortici autem nihil. Cortex quippe stipticus est, colamentum nullum habet, vnde aliquando faba cum cortice coquitur in aceto, daturque patientibus diarriam, propter defectū contentiuę virtutis. Electior est faba magna alba non vetus. Cocta in aqua laudabilior est quam assata, & aqua plurimum ventositatis eis aufert. Coctę cum cortice duræ sunt ad digerendum, & crossæ & inflatiuæ, & in ventre mora diuturna. Coctę autem sine cortice minus inflant, & si secundum ius fiant calefactiuis rebus appositis, vt piper lōgo, zinzibere &c. coitum excitant, sed farina earum in inguine apposita, puerorum libidinem stringit. Fabæ cum rosa mixta thure ouique albumine ad excoriationē oculorum vel lippitudinem, cathaplasmate facto valent. Tostæ & masticatæ & temporibus appositæ humoribus resistunt a capite in oculos descendentibus. Mammillis propter coagulationem lactis induratis appositæ eas dissoluunt. Auicenna. Fabæ in duo media scissæ, & super fluxum sanguinis inscisionis positæ valent. Ex proprietatibus earum est, quia abscindunt oua gallinarum, cum ex eis nutriūtur, & ꝙ faciūt videre somnia cum alienatione perturbata. pruritum quoque accidere, & propriè recentes. Emplastrum ex corticibus earum factum capillos subtiliat, & si super femur infantis ponitur, prohibet ortum pilorum. Abstergunt etiam morpheam in facie, præcipuè cum cortice, & pannum ac lentigines, & faciunt colorem bonum. Confert & vlceribus, & spasmo lacertorum, & pectori, & sputo sanguinis, & tussi ac podagræ, & apostematibus gutturis, ac testiculi & mammillę. Decoctę cum corticibus suis in aceto prohibent vomitum, conferunt solutioni antiquę ac dissinterię.

De eodem. Cap. LXX.

DIascorides. Faba inflat, & indigestibilis est. Tussi medetur, & corpori succum addit. Cui si aqua in coctura mutata fuerit, inflationem stomacho non facit. Viridis inflat ventrem comesta, & est cacostomacha. Farina fabæ cum polenta cathaplasmata percussuræ tumoribus occurrit, lachrymisque profluentibus imposita stringit, mixta cū melle ac fenu gręci farina, parotidis quoque prodest, liuores corporis detergit. Dentibus conquassata, & imposita fronti reuma oculis suspendit. Cum vino apposita testium tumores spargit. Est autem faba inter calidum & frigidum mediæ virtutis, proiectoriæ, atque stipticæ. Extrinsecus itaque posita desiccat, podagricis, & artheticis, in aqua cocta cum adipe anserino dolores mitigat. Neruorum contractiones, & vlcerationes cum oximellę farina eius cocta & super cathaplasmata sanat. Plin. lib. 22. Faba solida fracta feruensque in aceto coniecta, torminibus medetur. In cibo fresa & cum alio cocta contra deploratas tusses, & suppurationes pectorum cibo quotidiano sumitur. Et commanducata ore ieiuno ad furunculos maturandos, aut discutiendos imponitur. In vino decocta ad testium tumores, ac genitalium proficit, lomento etiam ex aceto decocto tumores maturat & aperit. Item liuoribus quoque cōbustis medetur. Et voci eam prodesse Marcus Varro fatetur. Fabalium denique siliquarumque cinis ad coxendices, & ad neruorū veteres dolores prodest cū vetustate suilli adipis. Per se quoque decoctę ad tertias cortices fabarum sistunt aluum.

De farre atque farragine. Cap. LXXI.

ISidorus. Far frumenti genus sic dicitur, eo quod initio frangeretur. Apud antiquos enim nondum erat vsus molarum, sed in pila missum frangebant frumentum, & hoc erat genus molendi. Plinius, vbi supra. Populum Romanum farre tantum e frumento tricentis annis tradit Verrius vsum. In loco humili serendum est far, & adoreum potius, quam triticum. Far & siligo cretosum sortiuntur solum & vliginosum. Qui Zea vtuntur, non habent far. Durissimum far & firmissimum contra hiemem frigidissimos patitur locos, minusque subactos, vel æstuosos, ac sitientes. Itaque far sicut & triticum & ordeum inter genera frumentorum hiberna, quæ circa vergiliarum occasum sata per hiemem nutriuntur terra. In area quidem (vt dictum est) exterunt triticū & ordeum. Et diuerso purgari nisi tosta non possunt far milium & panicum. Itaque far in vaginulis suis ad satus seruant, atque non torrent. Pistura non omnium facilis. Quippe & Hetruria farri tosti pisente pilo præferrato, fistula serrata, stellaque intus denticulata. Idem in lib. 22. Est in farre vermiculus teredini similis, quo dentium cauis cera incluso, cadere vitiati dicuntur, etiam si fricentur. Palladius, lib. 2. Far saritur & triticum quando quatuor foliorum. Idem in li. 22. In mense Nouembri serendum est far & triticum satione legitima & semente solemni. Iugerum seminis vtriusque tenebitur modijs quinque. Isido. Farrago a farre dicta est. Est enim herba ordeacea adhuc viridis, nondum granis ad maturitatem turgētibus. Plinius, vbi supra. Est in genere tritici pars aliqua pabuli causa sati, vt farrago. Seritur autem prædensa ex recrementis farris farrago admixta, & vicia aliquando. Eadem aliquando in Aphrica fit ex ordeo, omnia hæc pabularia. Palladius li. 10. Mense Septembri seritur farrago in locis restibilibus. In iugero decem modij sparguntur, ordeum canterinum circa æquinoctium, vt ante hiemem conualescat. Sed depascitur sæpius, nam vsque in Maium eius pastura sufficiet. Quod si ex ea semen etiam redigere velis vsque ad Kalendas Martij, ac dehinc pecora prohibebis.

De Faselo. Cap. LXXII.

ISidorus. Faselum sicut & Cicer græcum nomen est, & est leguminis species. In cibo sumptum multo melius, quàm pisa egeritur, & minus inflat, optimè nutrit. Palladius li. 11. Faselum in mense Octobri serēdum est, terra pingui, vel agro sterili. Isaac.

Faseoli

Faseoli calidi sunt & humidi in secundo gradu. Crossos humores gignũt, & inflatiuã ventositatem, somnũque plurimum caput implentem, somnia pessima & terribilia faciunt. Sunt autem & albi & rufi. Albi minus calidi, humidi magis. Vnde eorum crossius nutrimentum, ad digerendum durum humores flegmaticos generat. Rufi autem plus calidi sunt, humidi minus. Ideoque fortiores sunt in operibus suis. Auicenna. Faseoli natura rubei sunt calidiores, sed secundum quosdam frigidi sunt & sicci. Apud me autem substantia eorum est sicca, in qua est humiditas superflua. Ipsique ad caliditatem declinant, velocis enim digestionis sunt, sed fabæ plus illis inflatiuæ sunt. Humor faseolorum humidus est ac flegmaticus, & somnia mala videre facit sed pectori & pulmoni boni sunt, humorem generant crossum, sed synapis prohibet nocumentum eorum: qui cum aceto nutriti sunt, paucæ humiditatis sunt. Menstrua denique prouocant faseoli maximè rubei, propriè cum oleo neriden.

De fenugræco. *Cap.* *LXXIII.*

Platearius. Fenugræcum calidum & siccum est, substantiam glutinosam habet, virtutem habet maturãdi & relaxandi. Igitur ad apostema maturãdum & exterius rumpendum farina eius cum vitello oui conficitur & superponitur, sicque maturat, & attenuat. Ad duriciam splenis herba ipsa ĩ oleo & vino macerata per quindecim dies optimè decoquitur. Ad apostemata spiritualium fenugræci farina in sacello posita & in aqua decocta cum malua sæpius superponitur. Ad apostemata & intestinorum ex farina fenugræci & aqua prædicta fiunt pultes, ac superponuntur. Auicenna. Fenugræcum est in fine primi calidum, in eodem vero siccum, virtus eius est digestiua & lenitiua, propter id quod aggregatur in ipso de caliditate cum viscositate, viscositas ipsius prohibet dominium nocumenti caliditatis eius. Eiusque caliditas, cum facilitate operatur, & humor eius est malus, licèt nõ sit paucus. Oleum eius, quod cum myrto fit confert capillis, ac vestigijs vlcerum, fissuris quoque frigidis propriè cũ oleo rosato valet & in panni medicinis, & colorem bonum facit, alterat odorem oris, ac fetere facit odorem corporis, & sudoris. Resoluit apostemata flegmatica & dura. Cum oleo roseo confert adustioni ignis. Mundatque furfures ablucione capitis facta ex eo facit soda capiti, vocem clarificat, & pulmoni aliquod nutrimentum tribuit, pectus lenit & guttur, sedatque tussim & dissenteriam, propriè quando cum melle vel dactilis, ac ficubus coquitur. Emplastrum ex eo cum nitro factum confert spleni, eiusque decoctio cum aceto debilitati stomachi. Electuarium eius nauseam facit, sed acetum & muri nocumentum expellunt eius comestionis. Eius decoctio cum aceto vlceribus intestinorum conuenit, eademque cum aqua calida tenasmon & solutioni proficit. Eius oleum est apostematibus ani bonum, & clysterizator etiam ad tenasmon, & dolorem vẽtris pungitiuum. Nec mouet fecem expellendam, nisi propter acrimoniam suam. Eius decoctio cum melle facit humiditates crossas ab intestinis descendere, vrinã & menstrua prouocat. Et suppositum cum adipe anatis confert duriciei matricis, facitque gñationem illius facilem, cuius generatio difficilis est propter desiccationem. Est ẽt bonum emorroidas habentibus, nec est sicut lupinum difficultate sui exitus.

Adhuc de eodem. *Cap.* *LXXIIII.*

Palladius li. 2. Fenugræcum in Italia colligendi causa seminis ianuario mense vltimo & circa Kalendas Februarias est serendum, septem modij sufficiunt iugero vni. Arandum est autem spissè, sed non altè. Nam si plus, quam quatuor digitis obruatur, difficile nascitur. Ideirco quidem minimis aratris proscissa prius terra, seminant, & statim sarculis operiunt. Idem in libro. 7. Fenugræcum mense Iunio relecamus ad pabulum. Idem in libr. 10. In mense Septembri fenugræcum seritur causa pabuli. Plinius li. 18. Fenugræcum scarisatione seritur, non altiore quatuor digitorum sulco. Quantoque tractatur peius, tanto prouenit melius. Rarum dictũ esse aliquid cui negligentia prosit. Id autem quod secale ac farrago appellatur, occari tantum desiderat. Secale Taurini sub alpibus vocant Asiam, deterrimum quidem, sed tantum ad famem arcendam vtile. Fœcunda sed gracili stipula, nigricia triste, præcipuum pondere. Admiscetur huic far, vt amaritudinem eius mitiget, & tamen sic quoque ventri ingratissimum est, nascitur qualicumque solo cum centesimo grano, ipsumque pro lætamine est. Idem libro. 24. Fenugræco quod telin vocant, alij carphos, alij buceras, alij egoceras, quoniam corniculis simile semen habet, non minime auctoritatis est. Nos siliquam, aliàs Siciliam vocamus, vis eius est siccare, mollire, dissoluere. Succus decocti, fœminarum pluribus malis subuenit, siue duricia, siue tumor, siue cõtractio sit matricis fouentur insidunt, infusum quoque prodest, & extenuat in facie furfures, addito nitro decoctum & impositum medetur splenι. Item ex aceto & iocineri decoctum. Diocles difficilè parientibus eius semen dedit acetabuli mensuram tritum in nouem ciatis sæpe ad tertias partes bibere, vt qui biberint in calida lauarentur, & in balneis sudantibus dimidium ex relicto iterum dedit mox a balneo, reliquum pro summo auxilio. Farinam fenugræci cum ordeo aut lini semine decoctam aqua mulsa contra vuluæ cruciatus subuenit, itemque imposuit imo ventri. Lepras, & lentigines sulphuris pari portione mixta eius farina curauit, nitro antea cute præparata, sæpius per diem illinens, perungique præcipiẽs. Nec dubitabitur quin eius decoctum vtilissimum sit matricibus, & intraneis exulceratis, sicuti semen articulis, ac præcordijs. Si vero cũ malua decoquatur, postea addito mulso potus, ante cætera vuluis intraneisque laudatur. Quippe cum vapor quoque decocti plurimum prosit. Carcinomata subacta ex vino purgat, mox addito melle persanat. Eius quoque semen decoctum emendat alarum grauεolentiam. Farina eius cum vino & nitro celeriter tollit capitis prurigines atque furfures. Aceto subacta luxatis illinitur, ac lieni addito melle. In hydromellite decocta cum axungia medetur genitalibus. Itemque parotidi panno podagræ articulis carnibusque quæ procedunt ab ossibus. Sumitur ad pectus exulceratum e farina eius sorbitio, longamque tussimque diu decoquitur, donec cesset amaritudo, postea mel additur. Diascorides. Fenugræci farinam multi buceron vel egoceras vocant, virtus est ei malactica. Cathaplasmata cum mulsa tumores intraneos, & foris positos spargendo compescit. Nitro & aceto imposita splenem tumescere facit. Succus eius tumores, ac constrictiones matricis fomento curat, capillos ab immunditijs limpidos seruat. Fenugræcum quidem nimium calidum est, succus autem mediocriter, pp hoc ignitas inflationes exarcebat, intus calidas vero schyroses digerit, ac relaxat. Efficaciter autem idoneum est ad oẽm tumorẽ vel rigorem.

De Gith. *Cap.* *LXXV.*

Laimo super Isaiam. Gith est genus leguminis simile cimino in quantitate, sed nigri coloris, & in pane dulcorando imponitur. Diascorides. Gith est herba quæ in segetibus crescit, habens semen nigrum, minutum odore suaui. Hoc enim relaxat & calefacit, ideoque potatum vrinam & menstrua prouocat, lumbricos expellit, impositum vero tumores, ac duritias soluit. Est etiam desiccatiuum ac leptomicum. Lepras, ac verrucas appositum tollit. Pingues, ac glutinosos atque constipatos humores digerit. Catarrum sanat calefaciendo, si puluis eius ligetur in lintheolo, & ad nares sæpius apponatur, vt ex eo odoretur. Lumbricos autem enecat comestum vel contusum extrinsecus ventri appositum. Platearius. Gith calidum est & siccum in secundo gradu, & est herba quæ inter frumẽtum oritur, semen nigrum & quasi triangulum facit. Aliquantulam habet amaritudinem, vnde diuretica est. Virtutem habet dissoluendi & consumendi. Contra opilationem epatis, ac splenis, & renum, stranguiriam, dissuriam, iliacam passionem, & dolorem stomachi ex ventositate datur vinum decoctionis eius, & puluis eius in cibis, valet & contra emorroidas inflatas, cõtra lumbricos etiam datur puluis eius cum melle, valet contra vermes aurium. Plinius li. 20. Gith ex græcis, alij melanthion, alij melaspermon vocant optimum quam excicatissimi odoris. Medetur serpentium plagis, & scorpionum. Illini ex melle & aceto reperio. Incensoque serpentes fugari. Bibitur dragma vna contra araneos. Distillationem narium discutit, tusum in lintheolo olfactum. Capitis dolores illinitum ex aceto, & infusum naribus. Cum murrino oculorum epiphoris, & tumoribus. Dentium dolores coctum in aceto. Vlcera oris tritum aut commãducatum. Item lepras, & lentigines ex aceto. Difficultates spirandi addito nitro potum. Duritias tumoresque veteres, & suppurationes illinitum, Quinimmo lintheolis illigatis tantum granis, 20. secundinas trahi reperio, lac mulierum auget, continuis diebus sumptum. Succus eius, vt iosciami venenum est, quod miremur cum semine gratissimæ panes condiat, oculos quoque purgat, vrinam & menstrua cit. Aiunt etiam cum clauis in pedibus mederi, tritum in vrina culices suffitu necare, & etiam muscas.

De herbo. *Cap.* LXXVI.

Isidorus. Herbum a græco traxit vocabulum. Hoc enim illi orobum dicunt. Quod cum sit quibusdã pecoribus infestum, tauros tamen efficit pingues. Diascorides. Herbum vel (vt alij dicunt) orobum in lenticula nascitur, & etiam seritur. Cuius aliud est pallidum, aliud subrussum, & aliud album. Vires habet alba & diureticas valde, calidas, media participans qualitate, partem habens amaritudinis. Si comedantur extra rationem, caput grauant, ventremque turbant, sanguinem per vrinam educunt. Herbum elixum boues pinguescere facit. Fit autem farina ex eo aceto hoc modo. Herbum album eligitur, & vna die aqua infunditur, alia die donec corium dimittat coquitur, tunc demum in farina mollitur ac reponitur. Hæc farina sumpta ventrem mollit, vrinã prouocat, colorem bonum facit. Si tamen nimium comesta vel bibita fuerit, caput grauat tortiones, cum sanguine deponit, ventrem ac vesicæ vulnera cum melle sanat, cancros, & duritias mammarum malignaque vulnera & carbunculos imposita curat, tumorẽ rumpere facit, mixtoque vino caninis morsibus, ac venenosis succurrit. Cum aceto cocta torminibus, & stranguirijs, ac punctionibus

medetur,

medetur, super pectinem imposita. Eiusdem elixatura perniones, ac prurigines totius corporis tollit, fomēto adhibita. De illis quandoque qui albi sunt, alio modo fit farina. Prius enim parum aqua sparguntur, & sic in patella quousque corium dimittant assantur, dehinc tenuissimè tunduntᷓ atque cribrantur. Auicenna. Heruum dicitur granum in magnitudine lentis, non cum compressione rotundum, sed lateratū, eius color est inter cinericiū & citrinum. Quandoque est album, ad citrinitatem declinans, & quandoque rubeum, herba est parua, minuta folia habens, & in thecis est eius semen. Boues id comedunt, eoque nutriuntur. Calidum est in primo & vsque ad secundum, & in tertio siccum. Est autem abstersiuum & aperitiuum, & inest ei malus humor, cuius rectificatio est sicut lupinorum: linitum super morpheam & pannum, lētigines, ac cicatrices proficit, & bonum colorem efficit. Extenuatis ꝓdest, eiusque decoctio ponitur super fissuras frigoris, & pruritum eius manibus accidentes. Lenit duricias mammillarum, & vlcera cum melle mundificat. Cōfert igni persico ac mellino, confert duriciei mammillarum, & facile efficit crossæ saniei sputum. Cum aceto bibitum vrinæ difficultati confert, sedatque tenasmon & ventris dolorem pungitiuum. Plurimis tamen vsus eius mingere facit sanguinem propter suæ prouocationis fortitudinem, soluitque naturam. Denique fit emplastrum ex eo cum vino super morsum viperę vel canis rabiosi, & hominis ieiuni. Isaac. Orobum calidum est in primo gradu, siccum in secundo, vnde mundificatiuum est & colatiuum, ventrem humectat, vrinam & menstrua prouocat, cutem clarificat. Non tamen plurimum assuefiat, ne forte sanguinem mingere faciat. Aliquando etiam per nares sanguinis efficit fluxum. Farina eius cocta cum sepotis, quod est species thuris, hydropicis, ictericisque proficit. Temperata cum vino valet super rabidissimi canis morsum imposita. Rursumque cum melle temperata lentiginem mundificat, vulneribus apostematibusque similiter valet. Actor. Nota tamen ꝙ orobum phisici nostri illud esse putant, quod nos vitiam esse dicimus. Sed Isidorus hæc pro duobus ponit. Et dicitur ꝙ duo genera sunt, vnum maius, quod orobum vocatur, & aliud minus, quod vitiam dicimus.

De lente siue lenticula. Cap. LXXVII.

Isidorus. Lens dicta est, eo ꝙ humida & lenta est, vel ꝙ adhęret humida, hęc in cibo sumpta deducit ventrem, magis autem & vrinam. Plinius lib. 18. Lens amat tenue magis, quam pingue solum & cœlum vtique siccum. Duo sunt eius genera, in Ægypto alterum rotundius atque nigrius, alterum vero sua figura, vnde vario vsu translatum est in lenticulas nomen. Inuenio apud auctores vescentibus ea fieri ęquanimitatem. Lenti seminatę nocet herba securidaca, quam græci plecinon vocant a similitudine, necat enim complexu. Lentem denique seri cōuenit in loco fructecto rubicoso, qui herbidus non sit. Lentem piscudam torrere prius oportet, deinde cum furfuribus leniter pinsi, vel addito in sextarios, 20. lateris crudi frusto, & arenæ semodio, heruilliam quoque modis eiusdem, quibus & lentem. Palladius li. 3. In mense Februario lenticulam conuenit seri, solo tenui ac resoluto vel in pingui, sed sicco maxime, quia luxuria corrūpitur & humore vsque ad duodecimam lunam bene seminatur. Quæ vt cito exeat atque grandescat, prius cum fimi ariditate vtiliter miscetur, & vbi sic requieuerit quatuor diebus, vel quinque, tunc spargitur. Semen vnius modij iugerum implebit. Idem in lib. 7. Mense Iunio in locis frigidis peragenda est leguminum messis: lenticula itaque collecta bene seruatur cineri mixta, vel in vasis olearij vel salsamentarijs repletis, statimque gipsatis.

De proprietatibus eius in medicina. Cap. LXXVIII.

Diascorides. Lenticulæ virtus est stiptica, indigestibilis est & cacostomacha, ventrem inflat, intestina lędit, frequenterque comesta caliginem oculis facit. Cocta cum corio ventrem mollit, molita & comesta ventrem stringit. Molitam tamen cum coxeris si aquam in coctura mutes, exinde ventrem mollire poteris. Nimium comesta visiones somnij superfluas facit, & pulmoni & capiti est contraria. Cum polenta cathaplasmata podagris medetur. Cum melle cocta & imposita duricias, & scrophas resoluit. Cum vino melliloti vel cotoneo cocta & imposita tumores oculorum curat. Oleoque rosaceo mixta & imposita tumores ani compescit. Putredines vulnerum & cancrenas aqua marina mixta purgat. Igni acro ac herpetis, & papulis medicinalis est, pernionibus, & mammis tumētibus in aqua marina cocta maximum præsidium est. Cum melle vulnera purgat & glutinat, cum oleo roseo virgæ vitia emendat. Platea. Lenticula est in secundo gradu calida & sicca, fructus, vel semen eius competit vescendi vsui, ac medicinæ, vnde contra dissenteriam in aceto vsque ad aliquantulam denigrationem decoquitur, & omni mane patienti ieiuno ad comedendum datur. Plinius lib. 22. Lens optima est quæ facillimè coquitur, eaquę quæ maxime aquam absorbet, aciem quidē oculorum obtundit & stomachum inflat, sed aluum in cibo, magisque decocta cœlesti aqua sistit. Eadem minus percocta soluit, pustulas vlcerum rumpit, & ea quæ intra os sunt purgat & astringit: omnes collectiones imposita sedat, maximèque rimosas, & exulcerata, cum melliloto aut cotoneo oculorum epiphoras, contra suppurantia cum polenta imponitur, decoctæ quoque succus ad oris vlcerationem ac genitalium adhibetur. Cum polenta podagris imponitur, & vuluis, & renibus, pernionibus vlceribusque cicatricem difficilè trahentibus. In dissinteria efficacior est in tribus aquis cocta. In quo scilicet vsu melius est semper illam torrere, vel tundere, vt tenuissima detur, vel per se vel cum cotoneo malo, vel pyris, aut myrto, aut intubo erratico, aut beta nigra, vel plantagine. In aceto decocta duritias discutit & strumas. Decoctę succus ad oris exulcerationes, & genitalium adhibetur. Ad sedem cum rosaceo aut cotoneo. In his quæ acrius remedium exigunt cum putamine punici, melle modico adiecto. Ad id demum ne celeriter inarescat, adijciuntur & betæ folia. Imponitur & strumis pannisque vel maturis, vel maturescentibus ex aceto discocta. Rimis ex aqua mulsa, & cancrenis, cum punici germine. Propter dissolutionem stomachi triginta grana lentis deuorantur. Pulmoni est inutilis, & capitis dolori, neruosisque omnibus, & felli, nec somno facilis. Ad pustulas vtilis, ignique sacro & mammis in aqua marina decocta. Stomachi quidem causa polentę modo potionibus inspergitur. Quæ sunt ambusta, aqua semicocta curat. Postea trita & per cribrum effuso furfure, mox procedente curatione addito mellę. Ex posca coquitur ad guttura. Est etiam lens palustris per se non nascens in aqua non fluente, refrigeratoriæ naturæ, propter quod illinitur collectionibus, & maxime podagris, per se vel cum polenta, glutinat & intranea procidētia. Est iterum siluestris agrestis, a græcis dicta helyphacos, ab alijs phacos, lenior satiua lente, folioque minore ac ficciore. Est iterum altera species eius siluestris, odore graui, hæc mitior, habet mali cotonei effigie folia, sed minora & candida, quæ cum ramis decoquuntur. Menses, & vrinas cit, ictus marinæ pastinacæ sanat, locoque percusso torporem obducit. Cum absinthio bibitur ad dissinteriam, Eadem cum vino commorantes menses trahit, abundantes sistit, decocto eius poto. Ipsaque herba vulnerum sanguinem cohibet, per se imposita. Serpentium quoque morsus sanat. Et si decoquatur in vino, pruritus testium sedat.

Adhuc de eodem. Cap. LXXIX.

Isaac. Lenticula frigida est in primo gradu, sicca in tertio. Ex duobus contrarijs est composita, in cortice, & medulla. Nam cortex eius acuitatem habet, vnde & ventrem soluit. Medulla autem stiptica, & confortatiua stomachi, & intestinorum, ac contra diarriam valet. Vniuersaliter autem nutrimentum corporis crossum est, & ad digerēdum durum, melancolicum sanguinem generat: maximè si cum cortice comedatur. Cerebrum fumo crosso, & melancolico implet, vnde causa est doloris, & fallacium formidolosorumque somniorum, ventositatem facit, & constipationem, ideo plus cæteris granis stomacho nocet ac pulmoni. Sanis etiam officit oculis, quanto magis infirmis. Desiccationis suę causa ventrem, & menstrua constipat. Lens cum corticè cocta, siccæ complexioni est noxia, & passionem in ea melancolicam generat, sicut nigram morpheam, impetiginem, serpiginem, cācrum, elephantiam, & leoninam. Eis autem qui humidæ complexionis sunt aliquando prosunt, ideoque si sine corticè edantur, hydropicis valent, cum cortice autem nimis nocent propter ventositatem, & inflationem quam creant. Valent etiam aliquando in cathaplasmate contra apostema. Auicen. Lens (vt Galieno visum est) aut est æqualis in caliditate & siccitate, aut parum decliuis ad caliditatem. Et illud quidem genus quod comeditur notū est, sed aliud genus est siluestre, malum, & est lens amara, & manifestæ caliditatis, in qua est siccitas, & parum stipticitatis. Lens quidem composita est, ex virtute constrictiua, & abstersiua. Cortex eius plurimum stipticus est, & in ipsō est inflatio plurima, sanguinem inspissat, & non currit in venis, & ex ea melancolicæ generantur ęgritudines. Ex ea cum aceto factum emplastrum, resoluit scrofulas, & apostemata dura. Item cum aceto replet vlcera profunda, & eorum sordes eradicat. Cum sauich posita super podagram confert, & eius multitudo generat lepram, minorat vrinam, & menstrua, quia sanguinem inspissat, & omnino non prouocat. Qui eius cibo plurimū vtitur, ei visus obtenebratur propter exiccationis illius vehemētiam. Melior est autem illa quæ vehementius maturatur, & est alba & lata. Quæ quando cadit in aquam nō denigrat eā, & oportet vt bene maturetur in decoctione. Cum aqua marina valet ad formicam, & fissuras accidentes ex frigore.

De lupino. Cap. LXXX.

Isidorus. Lupinum & ipsum sicut & cicer nomen græcum est, de quo Virgilius ait. Tristesque lupini. Quia videlicet amaritudine contristant vultum gustantis, nam & de ipsis præ amaritudine nec vermis, nec vllum animal comedit. Horum natura calida & fortissima est, sed cocti leniores sunt, & egeruntur, & lumbricos, ac tineas ventris excludunt. Plinius li. 18. Commune est lupinum

mum vsui quadrupedum, & hominum. Folia eius cadunt ei, sicut & papaueri. Itaq; lupino vsus est proximus rapis, cum sit & & hominum & quadrupedis generi vngulas habenti communis. Remedium eius est, ne metentes fugiant exiliendo, vt ab imbre tollatur. Natura assensu terræ mirabilior est. Primum quidem omnium cum sole quotidie circumagitur, horasq; agricolis etiam nubilo demonstrat. Ter præterea floret, terram amat, terraque non vult operiri. Et vnum hoc seritur, non arato, vbi fuerit maximè sabulosa, & sicca, & etiam arenosa coli vtique non vult. Tellurem adeo amat, vt quamuis frutecto solo coniectum inter vepres, ad terram tamen radice proueniat, huius satu arua & vineæ pinguescunt. Itaque adeo fimo non eget, vt vicem optimi repræsentet nihilque aliud. Nullo constat impendio, vt quod ne serendi quidem gratia opus sit afferre, protinus seritur ex aruo. Ac ne spargi quidem postulat decidens sponte, primumque omnium seritur, nouissimè colligitur, vtrũque ferè mense Septembri, quia si non antecesserit hiemem, frigoribus est obnoxium. Impunè præterea iacet, sed derelictum, etiam si non protinus secuti obruãt imbres. ab omnibus animalibus amaritudne sua tutum est. plerunque tamen leni sulco integunt eum. Ex densiore terra, maximèq; rubricam amat. Ad hanc alendam post tertium florem verti debet: in sabulo post secundum. Cretosa tamen limosaque odit: & in his non prouenit. Maceratum aqua calida homini est in cibo. Nam bouem vnum modij singuli satiant: validumq; præstant. Sed & ventribus puerorum pro remedio est impositum. In fumo cõdi maximè conuenit: quoniam in humido vermiculi vmbilicum eius in sterilitatem castrant. Et siquidem in fronde sit depastũ, inarari protinus solum est opus. Serendum in terra & rubrica lupinum & aquosiore agro adoreum. Palladius lib. 10. Lupinus, qui radicem vnam habet, si sarculetur extinguitur Quod nec desiderat: quia præter auxilium cultoris affligit herbas. Idem in lib. 6. Mense Maio seminaria fodiuntur assiduè, & locis prægelidis, ac pluuiosis oleæ putantur, & eis muscus abraditur. Et siquis lupinum agri stercorandi causa seminabit: aratro illum euertendo condet. Idem lib. 7. In mense Iunio lupinus colligitur: & si placuerit statim ex area seritur, sed longè ab humore in horreis est ponendus: sic enim diutissimè custoditur: maximè si granaria eius afflauerit fumus assiduus. Idem in li. 10. Mense Septembri, vel aliquanto maturius in qualicunque terra, vel crudo, vel culto solo seritur lupinus. Cui hoc proderit vt seratur antequam incipiat frigus; acro limoso non nascitur; cretam reformidat; exilem terram, atque rubricam amat. Et vt loca exilia fęcundet, circa Idus Septembris seratur: atque vbi creuerit, vertente vomere putrefiat excisus.

De operatione ipsius in medicina. Cap. LXXXI.

AVicenna. Lupinus est faba Aegyptiaca: & est granum cõpressæ figuræ, amari saporis, in medio pertusum. Siluestris in omnibus est fortior, sed minor calidus est in primo, siccus in secundo, stipticus cum virtute capillos subtiliat & abstergit, pannum ac morpheam ac vestigia, & occultationem & bothor abstergit faciem, quando cum aqua pluuiali decoquitur, donec dissoluatur, confert bothor in facie, & vlceribus & apostematibus calidis, & scrophulis, ac duriciebus, vel cũ aceto ac melle, vel sicut oportet in vnoquoque corpore. Eius decoctio fusa super cancrenas, confert earum corruptioni. Confert etiam scabiei & herpetæ, & vlceribus fraudulentis ac persico igni. Emplastrum ex eo super schiaticam fit. Eiusque farina confert humidis vlceribus capitis. Aperit opilationes epatis ac splenis. Ille qui non habet amaritudinem, sedat nauseam, & dirumpit appetitum. Ille autem cuius amaritudo remota est, difficilis digestionis ac penetrationis est. Item lupinus extrahit vermes cum melle & aceto bibitus, & similiter vrinam prouocat & mẽstrua, confertq; mulierum doloribbs. In ipso est constrictio ventris, dulcoratus vero secundum quosdam, nec soluit, nec stringit. Constantinus vbi supra. Lupinus & calidus & siccus in primo gradu est, aliquantulum ponticitatis habet. Coleram rubeã purgat, ventresque constipatos laxat, succus eius bibitus magis est laxatiuus, minus tamen opilationis aperitiuus, coctus autem ac despumatus prius aperit, quàm laxa, & succo solatri commixtus optimus est. In epate dolorem habentibus, vel apostema confert, & contra flegmones in epate ac splene prodest, ictericiam curat, ventrem humectat, calorem extinguit. Super splenem cathaplasmatus dolorem ab eo celeriter excludit. Aures etiam ab omni putredine & putore mundat eisdem instillatus, similiter operatur in naribus. Succus cum oleo roseo temperatus refrigerat loca igne perusta. Isaac. Lupini sunt in secundo gradu calidi & sicci, horum farina cum ruta & pipere bibita spleneticis valet, aqua in qua cocti sunt lotæ pustulæ auferuntur.

Iterum de eodem. Cap. LXXXII.

DIascorides. Lupinus est omnibus notus, huius farina cum melle mixta lumbricos excludit comesta, vel cum aceto bibita: lupinus amarus elixus idem præstat comestus, similiter & aqua eius bibita. Eademque ruta, vel pipere admixta spleneticos curat sumpta & fomento adhibita. Cancris & morsibus venenatis & scabiei singulare præsidium est, maculas nigras & liuores & papulas corporis impositus ebulire non permittit. Eius farina polenta mixta & aceto & aqua imposita, tumores spargit. Cum aceto cathaplasmata scrophas maturescere facit. Cum aqua cœlesti elixus, carbunculis proficit, multumque ad carcinomata facit. Cum camæleonta nigra coctus, scabiem omnem curat. Radix eius est diuretica, quæ in aqua decocta, mouet vrinam potui data, dulcorati lupini cum aceto bibiti, putredines tollunt stomachi, ac medentur indigestioni. Farina cum prasio posita in vmbilico expellit lumbricos. Cocta vero magnas plagas sanat, & diaphoresim facit, quia proiectoriam, & digestoriam habet vim. Eius fomentatio vulnera pessima desiccat. Absque mordicatione cum aceto feruoribus optima. Sunt & siluatici lupini similes nostris: sed amarissimi, & tantam habent efficaciam, quantam & nostri. Plinius lib. 22. Lupini sunt & siluestres omnimodo minores satiuis, præterquam amaritudine ex omnibus, quæ eduntur. Sicco nulli minus est ponderis, nec plus vtilitatis, cinere mitescunt, vel aqua calida: homines discolores in cibo frequentiores exhilarant. Amari contra aspides valent. Aridi decorticati ac triti contra vlcera superposito linteolo ad viuum corpus redigunt. Strumas & parotidas in aceto cocti discutiunt, decoctorum succus cum pipere ac ruta etiam in febre datur ad ventris animalia pellenda minoribus triginta annorũ. Ex alio genere tosti, & in defruto poti vel ex melle sumpti. Iidem auiditatem cibi faciunt, fastidium detrahunt, farina eorum aceto subacta papulas & pruritus cohibet in balneis illita, & per se siccat vlcera, liuores emendat, inflationes cum polenta sedat. Siluestrium efficacior est vis contra coxendicum debilitatemque lumborum. Ex eisdem decocta lentigines & fouentium cutem corrigunt, & si ad mellis crassitudinem decoquantur satiui, vitiligines nigras & lepras emendat. Satiui quoque carbunculos rumpunt, impositi strumas minuunt vel maturant, & cocti ex aceto cicatricibus candidum colorem reddunt. Si vero cœlesti aqua decoquantur, succus ille smegma fit, quo solent fouere cancrenas, eruptiones pituitæ, ad vlcera manantia vtilissimum, expedit ad lienem bibere, & cum melle mẽstruis hærentibus. Radix quoque in aqua decocta vrinas pellit. Crudi cum fico sicco triti ex aceto imponuntur lieni medentur & pectori cum chameleone herba decocti, aqua in potum collata, scabiemq; quadrupedum sanant in amurca decocti. Fumus crematorum culices necat.

De Medica Cap. LXXXIII.

ISidorus. Medica dicta est, quia a Medis in Græciam translata tempore quo eam Xerxes Rex Persarum inuasit. Hæc semel seritur, & decem annis permanet, ita vt quater, vel sexies per annum possit rescidi. Palladius libro tertio. In Februario mense ager qui accepturus est medicam, est iterandus, & purgatis lapidibus diligenter occandus. Porro circa Kalendas Martij subacto sicut in hortis solo, formandæ sunt areæ decem pedibus latæ, quinquaginta vero pedibus longæ, ita vt eis aqua ministretur, & facilè runcari possint ex vtraque parte. Tunc iniecto antiquo stercore, in mensem Aprilem reseruentur paratæ. Idem in libro quinto. Mense Aprili in areis (vt dictum est) præparatis medica serenda est. Quæ semel quidem seritur, & decem annis permanet, vt quater aut sexies per annum rescidi possit, agrum stercorat, animalia reficit macra, curat ægrota. Iugerum eius anno toto abundè sufficit equis tribus. Singuli ciati seminis occupent locum pedibus quinque latum, decem pedibus longum. Sed mox ligneis rastellis obruantur iactata semina, quia sole citius comburuntur. Post sationem ferro locum tangi non licet, sed rastris ligneis frequenter, herba ne teneră medicam premat. Prima messis tardius fiat, vt aliquantulum semen excutiat. Cæteræ vero messes, quam volueris cito peragantur, & iumentis præbeantur, sed primo parcius prębẽda est nouitas pabuli, inflat enim, & multum sanguinis creat: vbi serueris sæpius riga, post paucos dies cum fructificare cœperit omnes alias herbas runcato. Ita & sexies per annum metis & annis decem poterit manere continuis.

Iterum de eodem. Cap. LXXXIIII.

PLinius libro decimooctauo. Medica etiam Græciæ est externa, vt a Medis per bella Persarum, quæ Darius intulit, aduecta. Sed in primis tanta dos eius dicenda est, vt ex vno satu amplius, quàm tricenis annis duret. Est autem trifolia similis caule, ac folijs geniculata quicquid in caule assurgit, in folia contrahitur. Vnum de illa & citoso volumen Amphilotus fecit confusum. Solum in quo seratur, elapidatum & purgatum Autumno subigitur, mox aratum & occatum integitur crate, iterum,

iterum, ac tertio, quinis diebus interpositis, & fimo addito. Poscit autem solum succosum, vel irriguum. Ita præparatum seritur mense Maio, aliàs pruinis est obnoxia. Opus est densitate seminis omnia occupari, & inter nascentes herbas excludi. Id præstant in iugera modia vicena. Cauendum est ne adurat, terraque protinus integi debet. Ideoque protinus altitudine initiali liberanda est herbis omnibus manu potius, quàm sarculo. Secatur cum florere incipit, & quotiens refloruit, id euenit per annos sexies cum minimum quater. In semen maturescere prohibenda est, quia pabulum vsque ad trimatum vtilius est. Verno debet seri, liberarique alijs herbis, ad trimatum marris a solo radi. Itaque reliquæ herbæ intereunt sine ipsius damno propter altitudinem radicum. Si euicerint herbæ, remedium vnicum aratio sæpius vertendo, donec omnes aliæ radices intereant: dari non ad satietatem debet, nec replere sanguinem oportet, & viridis vtilior est, arescit surculosè, ac postremo in puluerem inutilem extenuatur. Diascorides. Medica trifolio assimilatur, quod inter fœnum nascitur, folia quidem habet angusta, virgulamq; trifolio similem, in qua semen est illi lenticulæ similis. Semen hoc miscetur pani pro odore & salibus. Elixum & fomento adhibitum est calidum, hanc herbam asini comedunt.

De Milio & miliaria. *Cap.* LXXXV.

ISidorus. Milium a multitudine fructus vocatum est, hinc & centenum dictum, eo quòd in plerisque locis iactus seminis incrementum frugis centesimum renascatur. Palladius libro quarto. Mense Martio calidis & siccis regionibus milium seremus & panicum, leuem & solutam terram desiderant, nec in sabulone solum, sed in arena quoque proueniunt. Dummodo cęlo humido & solo serantur irriguo, quia siccum & argillosum locum reformidant, herbis liberentur assiduè. Quinque sextarijs spacium iugeri complebitur. Idem in libro quinto. In mense quoque Aprili, locis mediocriter siccis milium & panicum conuenit seri. Plinius vbi supra. Milia pręcipuè Campania gaudet, pultemque candidam ex eo facit, fit & panis ex eo prædulcis. Sarmatarum quoque gentes hac maximè aluntur pulte, & cruda etiam farina æquino lacte, vel sanguine cruris venis admixto. Aethiopes non aliam frugem nouere quàm milij ordeique. Milium & panicum sunt ex frumentis æstiuis, quæ seruntur exortu vergiliarum, vernoque tempore surgunt in culmum geniculatum & concauum, paruis auibus sunt exposita, quippe membranis continentur indefensa. Milium intra hos decem annos ex India in Italia inuectum est, colore nigro, amplum grano, arundineum culmo adolescit ad pedes septem altitudinis, prægrandibus culmis, lobas vocant omnium frugum fertilissimum. Ex vno siquidem grano sextarij terni gignuntur, seri debet in humidis. Porro milium & omnia æstiua maturantur a flore diebus quadraginta, nec far & milium purgari possunt nisi tosta. Catonis est sententia milium & panicum prius serendum in aquoso solo & frigido, postea in calido. Si vero non sit aquosum in solo rubricoso, vel pullo vel arenoso. Cætera quidem æstiua frumenta riguis magis, quàm imbribus gaudent: milium autem & panicum aquis minimè cum in folia exeunt: vetant ea inter vites arboresque frugiferas seri, terram estimantes hoc satu emacrari. Milij præcipuus est ad fermenta vsus musto subacti in annum tempus, milium occatur & seritur, & non iteratur, non runcatur: milium in stercorato non seritur. Idem in libro vigesimosecundo. Milio quidem aluus sistitur, tormina discutiuntur, in quem vsum torretur ante. Neruorum doloribus feruens in sacco imponitur, nec aliud est vtilius, quia leuissimum est ac mollissimum & doloris capacissimum. Itaque talis vsus eius est ad omnia, quibus calor profuturus est, farina vero eius cum pice liquida serpentium ac multipedum plagis imponitur. Isaac. Milium frigidum est in primo gradu, siccum in secundo. Testatur hoc lenitas eius, & concauitas, & viscositas, atq; vnctuositatis absentia: minus nutrit, quàm cætera grana ex quibus panis fit, sanguinem minimum, nec laudabilem generat. Sed tamen gratia siccitatis confortat stomachum, & alia membra corporis, ventremque constipat. Diascorides dicit milium esse diureticum, assatum ad tortionem doloremque ventris suppositum calidum valet. Plinius vbi supra. Miliaria vocatur herba, quæ milium necat. Hæc autem trita, podagras iumentorum sanare dicitur cornu cum vino infusa.

De Ocyno, & olira. *Cap.* LXXXVI.

PLinius libro decimooctauo. Ocynum Cato vocat quoddam apud antiquos pabuli genus, quo sistebant aluum bobus. Id erat e pabulis segete viridi desecta antequam gelaret. Sura manilius id aliter interpretatur. Tradit enim decem modios fabæ, duosque vitiæ, & tantundem eruiliæ in iugero misceri Autumno, & seri solitos: melius & auena Græca, cui non cadit semen: admixta hocque vocitatum ocinum, & bouum causa seri solitum. Varro autem propter celeritatem proueniendi dicit ocynum appellatum a Græcis, videlicet quod ocis oceos dicunt. Olira est frumenti genus ex quo farina in Aegypto conficitur. Hoc siquidem est ibi tritum spicæ genus. Oliram autem, & orisam eandem esse quidam existimant. Idem in libro vigesimosecundo. Oliram diximus uocari arincam, hac decocta fit medicamentum quod ateram Aegyptij uocant, infantibus utilissimum. Sed eodem & adultos illiniunt.

De Ordei natura. *Cap.* LXXXVII.

ISidorus. Ordeum dictum est, eo quòd præ cœteris frumenti generibus aridum fiat, vel quòd spica eius ordines habeat, huius tria sunt genera, primum exaticum dicitur, eo quòd spica eius sex ordines habeat, quod quidam canterinum appellant, eo quòd animalia melius quam triticum pascit, & homines salubrius quàm malum triticum. Alterum disticum, eo quòd duos ordines habeat, hoc plerique calaticum uocant. Tertium trimense, quia cum cogit necessitas uerno seminatur, & celeriter colligitur. Plinius libro decimooctauo. Circa vergiliarum occasum satum, terra per hiemem nutrit ordeum sicut far, & triticum. Sine ramis erumpit a satu primo die septimo. Ex ipso alterum grani caput exit in radicem, alterum in herbam, quæ & prior floret. Radicem crassior pars grani fundit, & tenuior florem. Cæteris autem seminibus eadem pars & florem & radicem. Ordei sati fructus sicut & tritici spicis continetur, valloque aristarum quadruplici munitur. Et genicula quidem tritico sunt quaterna, farri sena ordei octona. Sed non est spicæ conceptus antequam ternarius geniculorum numerus aut quaternus impletur. Qui vt specie sui fecerit, quatuor aut quinque tardissimè diebus florere incipiunt, totidemque, vel paulo pluribus deflorescunt. Ordea vero cum tardissimè, septem. Ordeũ & frumentum & vitia: & quicquid in stipula est vnum folium habet. Sed hordeo quidem sunt scabra: cæteris autem lenia. Magna vero terræ cœliq; differentia. Siquidem in Aegypto metitur ordeum à satu mense sexto. in Hellado septimo. in Peloponensi octauo. Leuissimum ex frumentis est ordeum. Antiquissimum etiam in cibis esse sicut Atheniensium ritu Menandro auctore probatur: & gladiatorium cognomine, qui ordearij vocabantur. Ordeum Indis: & satiuum & siluestre inuenimus: ex quo panis apud eos præcipuus. Quidam eo vtuntur in vsu iumentorum, quod mirum est: ignibus durato: & postea molito. Spicę vero quædam ordines habent binos: quædam plures vsq; ad senos. Ipsi quoque grano aliquot differentiæ; videlicet longius, aut breuius: læuiusque aut rotundius: candidius, aut nigrius: vel cui purpura est. Vltimo ad polentam contra tempestates candido maxima infirmitas. Denique ordeum mollissimum est omnium frugum. Melior ex ordeo polenta fieri traditur: si non exacta maturitate tollatur. Granum eius fragili continetur stipula, & tenuissima palea.

De Ordei cultura. *Cap.* LXXXVIII.

IDem in eodem. Ordeum ex omnibus frumentis seritur primum, ipsumq; frugum omnium (vt prædiximus) est mollissimum. Seri autem non vult, nisi tantum sicca & soluta terra, & nisi lęta. Ex optimis palea, stramento vero eius nullum comparatur. Minimèque calamitosum est ex omni frumento, quia tollitur antequam triticum occupet rubigo. Itaque sapientes agricolę triticum cibarijs tantum serunt, ordeum sarculo seri dicunt, propterea celerrimè reddit, fertilissimumque. Quòd in Hispania & Carthagine Aprili mense collectum est, hoc seritur & eodem mense etiam in Celtiberia, eodemque anno bis nascitur. Rapitur autem omne statim a prima maturitate festinantius, quàm cætera, quia granum eius (vt dictum est) continetur fragili stipula, & tenuissima palea. Catonis sententia est ordeum seri in nouali & in aruo, quod restibile posset fieri. Ordeum denique non est sariendum nisi siccum. Palladius libro secundo. Mense Ianuario si clemens fuerit hiems, ordeum galaticum, quod graue atque candidum est, circa idus seratur, & in locis temperatis, octoque modijs iugerum compleatur. Idem in libro 4. Mense quoque Februarij circa Kalendas Martij serendum est ordeum galaticum in locis frigidis. In Iulio mense primo messis ordei inchoatur, quæ consumenda est antequam refractis spicis lapsa decurrentur, quia nullis vt triticum folliculis vestiuntur. Sed ordei culmi (vt iam supra dictum est) in agris aliquantulum sinantur iacere, quia fertur hoc more grandescere. Idem in libro decimo. Mense Septembri solo gracili seritur ordeum canterinum, modijs quinque integrum impletur. Post hoc autem genus agros cessare patieris, nisi forte letamen asperseris. Idem in libro vndecimo. Mense quoque Octobri seritur ordeum quod dicitur canterinum, macra & sicca terra, vel satis pingui, hac quippe vincitur, aliud non habet amplius quod noceat, quo semen aliud ferre non posit.

De

De operatione ipsius in medicina. Cap. LXXXIX.

ISaac. Ordeum est frigidum, & siccum in primo gradu. virtutem habet mundificatiuam, & excolatiuam: plus tamen faba exiccat. Ideo nutrimentum eius ab inflatione liberum. Cæteris granis nutribilius est, ac laudabilius excepto tritico. Est autem ex ordeo vtilis confectio. Elixatur enim cum aqua, deinde assatur. Inde farina facta: cum zuccaro conficitur. hoc in æstiuo tẽpore ad stomachi refrigerium multum valet. & epatis sitim aufert cum aqua temperatum. Fit etiam ex eo ptisanum hoc modo: Constringitur ordeum donec cortex auferri possit, & mensura vna sumitur ordei, aquæ vero decem, ac tamdiu coquitur, donec ad vnum redigatur. deinde colatur, & potui datur. hoc valet ad sanitatem custodiendam, corpusque humectandum. Et si etiam corpus refrigerium ex eo plus appetat, aceti parum adiungitur. Quod si calidæ naturæ fuerint, seminis pap aueris albi parum additur: hoc ptisanum dandum est sanis, quibus crebro vsu clarissimum & perfectissimum sanguinem generat, nec minus, quàm corpus nutrit. Infirmis vero diuersis modis dandum est, prout cuiq; infirmitati expedit: ad sitim & calorem epatis extinguendum datur vt supra dictum est. Colatiuum & mundificatiuum erit, si cum cortice ipso coquatur, propter epatis constipationem coquitur simul radix fœniculi & apij, & accipitur cum oxizuccara. Plinius lib. 21. Ordeum optimum est calidissimum. Succus in aqua cęlesti decocti in pastillos digeritur, vt exulceratis intraneis & matricibus infundatur. Cinis eius ambustis illinitur, & carnibus quæ recedunt ab ossibus & eruptionibus pituitę, ac murisaranei morsibus. Idem asperso sale ac melle candorẽ dentibus & suauitatem oris facit. Eos qui pane ordeaceo vtuntur morbo pedum tentari negant. Nouemq; granis si furunculum quis circumducat singulis ter manu sinistra & omnia in ignem abiciat confestim sanari aiunt. Est & herba quæ a Græcis appellatur Phenecea, a nostris autem ordeum murinum, & hæc trita præclare cit menses ex vino pota. Diascorides. Ordeum quidem bonum est niueum & mundum, sed non tantum addit corpori quantum triticum. Auicenna. Ordeum est frigidum & siccum in primo, & in ipso est abstersio. Eiusq; nutrimentum est minus tritici nutrimento, aqua eius nutribilior est sauich ipsius. Ambo frangunt acuitatem humorum. aqua ordei alsalech humidior est: & omnis aqua ordei inflatiua est. Super pannum administratur ex eo epitima calidum: & ex eius decoctione super apostemata dura & calida ponitur emplastrum. linimentum ex eo cũ aceto forti scabiem vlceratam sanat: impositum more emplastri. Iterum ex eo cum citonijs & aceto super podagram fit emplastrum: prohibetque humiditatum ad iuncturas fluxum. Eius aqua confert ægritudinibus pectoris. & bibita cum fœniculi semine, lac abundare facit. Ex eius quoque farina cum melliloto & cortice papaueris fit emplastrum ad dolorem lateris. Eius sauich retinet ventrem & similiter decoctio sauich eius, & furfur eius prouocat vrinam. Sed aqua triticei furfuris bibita vehementioris est prouocationis. Aqua eius est infrigidatiua febrium humectatiua, stomacho tamen est mala. In calidis quidem febribus est pura. In frigidis autem cum apio & fœniculo. Datur & in potum quod cum ficubus est coctum cum mellicrato permixtum ad febres flegmaticas.

De his quæ ex ordeo fiunt, & primo de farina. Cap. XC.

PLatearius. Ordeum est frigidum & siccum, de ordeo multa fiunt quæ vsui medicinæ competunt. In aqua quidem ordei farina decoquitur, & fiunt pultes, optimus cibus febricitantibus, & maximè spiritualium apostema maturat & bene nutrit. Contra calida quoque apostemata in principio ad repercussionẽ materiei, ex farina eius & aceto fit emplastrum, quod est repercussiuum, in parte dyaphoreticum & oui vitello conficitur ad maturitatem eorum. Ad frigida denique apostemata maturanda fit emplastrum ex eius farina & pice liquida, vel farina & terebinthina & melle. Plinius vbi supra. Farina ex ordeo & cruda & decocta collectiones impetusque discutit, lenit & coquit. Decoquitur alias in mulsa aqua, vel fico sicca. Ad iocineris dolores eam in posca impositam concoqui opus est aut cum vino. Cum vero inter coquendum discutiendumque cura est, tunc in aceto melius, aut in fece aceti, aut cotoneis pirisve decoctis. Ad multipedum morsus cum melle, ad serpentium morsus in aceto, & contra suppurantias. Ad extrahendas vero suppurationes ex posca quidem addita resina & galla. Ad concoctiones & vlcera vetera cum resina. Ad duricias cum fimo columbarum ac cinere, vel fico sicca. Ad neruorum inflationes, aut intestinorum, aut aurium, aut virilium dolores cum papauere, vel melliloto, & quotiens ab ossibus recedit caro. Ad strumas cum pice & impubis pueri vrina. Cum oleo & fœnugræco contra tumores pręcordiorum, vel in febribus cum melle vel adipe vetusto. Diascorides. Farina ordei cocta valet contra duritias & inflationes, podagricosque tumores cocta cum caricis in mulsa omnes tumores spargit imposita. Cum melle & papauere imposita, dolores lateris tollit. Simili modo inflationibus cum semine lini ac ruta & fœnugræco cocta proficit, addita vero pice liquida & cera & licio infantibus subuenit. Et cum oleo post coctionem imposita scrophas ad sanitatem spargendo perducit. Cum citonijs & aceto cocta & imposita podagricos tumores spargit. Cum aceto inscido cocta leprosis succurrit. Ipsa quoq; farina infusa in aqua & cocta cum pice liquida, & oleo maturescere facit apostemata. Aceto deniq; infusa, & cum dura pice cocta articulorum reuma abstinet accepta polenta.

De Ordei polenta. Cap. XCI.

PLatearius. Ordei farina cum aqua cocta dicitur polenta, & fit competens cibus apostemate spiritualium laborantibus Plinius libro 18. Polentam Græci non aliunde quam ex ordeo præferunt: hæc autem fit pluribus modis. Græci ordeum aqua perfusum noctę siccant, & postero die frigunt, deinde molis frangunt. Sunt qui vehementius tostum aqua exigua rursus aspergant, siccentq; priusquam molant. Alij vero virentibus spicis decussum ordeum recens purgant, madidumq; in pila tundunt, siccatumq; sole, rursus tundunt, & purgatum molunt. Quocunque autem genere præparato vicenis ordei libris ternas seminis lini, & coriandri selibras salisque acetabulo torrentes ante omnia miscent in mola, qui diutius eam seruare volunt cum polline ac surfuribus suis fictilibus nouis condunt. Italia sine perfusione tostum, in subtilem farinam molit, eisdem additis, atque etiam milio. Meliorem ex ordeo polentam fieri traditur, si ordeum ipsum (vt supra dictum est) non excocta maturitate metatur. Idem in libr. 22. Polenta ratione locorum a farina distat ordei, eo quod torretur, ad stomachum vtilis, aluum sistit, & impetus rubicundi tumoris. Illinitur oculis & capitis dolori cum menta vel alia refrigerante herba. Idem quoque pernionibus ac serpentium plagis. Et iterum ex vino ambustis. Inhibet quoque pustulas. Farina extrahendi vim habet humorũ in polline subacta, propter hoc cruore suffusis in fascias vsque sanguinem perducit, efficacius in sapa. Imponitur & pedum callo clauisque. Porro cum oleo veteri ac pice decocta polline condilomata, & omnia alia sedis vitia, quàm maximè calida, mirum in modum curantur. Pulte vero corpus augetur. Farina deniq; qua chartæ glutinantur, tepida sanguinem excreantibus sorbenda efficaciter prodest. Diascorides. Polenta ex ordeo facta & eiusdem succus optimus est cibus, asperdines arteriarum curat, humores inscidos & austeros temperat. Denique farina (vt dictum est) ordei aceto infusa, & cum dura pice cocta articulorum reuma abstinet accepta polenta.

De Ordaceo farre & furca & alfica & pane. Cap. XCII.

PLatearius. Ordeaceum far sic efficitur. Ordeum & a palea mundatum in mola ponitur, & aliquantulum subleuata mola conteritur, vt crossam substantiam operetur: huiusmodi far diu decoctum optimus est cibus febricitantibus, & maximè laborantibus ex apostemate spiritualium. Diascorides. Furca quoque fit de ordeo, quæ quidem est diuretica, sed neruis contraria, ventrem inflat, humores inscidos nutrit. Ex eo fit elephas, quod oleum infusum dicitur, quod etiam aliqui cancrum voceant, eo ꝙ multi pro vino in Hibernia & Britannia vtuntur. Conficitur & de tritico, vnde pultes fieri solent: virtus est ei eustomacha, corpori addens virtutem, cui succus digestibilis est, ventrem abstinet, sed dolorem capitis commonet. Est autem cacochimum, neruisque contrarium. Palladius libro septimo. Alfica fit ex ordeo hoc modo. Ordeum seminaturum cui adhuc superest aliquid de virore, per manipulos ligabis, & vt facili mola infringi possit, in fumo torrebis, atque in vno modio salis aliquantum dum molitur miscere curabis, sicq; seruabis. Constantinus in Pantegni. Panis ordeaceus frigidus est & siccus, minus, quam frumenti nutritiuus, totus ventositatis generatiuus, & constipatiuus. Vtendum est eo cum vnctuosis, vt est caro crassa atque butyrum. Plinius vbi supra. Qui pane ordeaceo vtuntur negant illos tentari pedum morbo.

De Ordei ceruisia & ptisana. Cap. XCIII.

RAzi. Ordei ceruisia id est de ordeo facta, neruos impedit, caput dolere facit, & inflat. Vrinam tamen prouocat, & dolorem ex ebrietate reprimit. Quæ autem de siligineo pane conficitur, habens mentam & apium melior iudicatur. Solis tamen confert calefactis & dispositionibus & temporibus calidis. Isidorus libro vigesimo. Ceruisia quidem est a cerere id est fruge vocata. Est enim potio ex frumenti seminibus confecta vario modo. Plinius libro 22. Ex frugibus itaque fiunt & potus. Zitum in Aegypto. celia & cerea in Hispania. Ceruisia pluraque genera in Gallia cæterisque prouincijs. Quorum omnium spuma cutem fœminarum in facie nutrit. Platearius. Ptisana quoque fit ex ordeo scilicet & aqua, quæ cibus est competens febricitantibus, & maximè spiritualium apostemate laborantibus. Eisque semper

dari

dari debet tepida nunquam frigida. Ordeum itaque mundatum decoquitur in aqua donec accedat ad subrufum colorem, & aliquantulam spissitudinem, & talis aqua est optima. Plinius in libro decimooctauo. Ptisanæ bonitas est præcipua Vticensi. In Aegypto quoque fit ex ordeo, cui bini sunt anguli. Huius conficiendæ vulgata est ratio. Simili modo ex tritici semine fit tragum in Campania dumtaxat & Aegypto. Idem in libro vigesimosecundo. Ptisanæ quæ fit ex ordeo laudes condidit Hipocrates volumine vno, quæ nunc omnes in alicam transeunt. Contra quanto innocentior est alica. Hipocrates tamen sorbitionis gratia laudauit, quoniam lubrica ex facili hauriretur, quoniam facile redderetur, quoniam sitim arceret, quoniam in aluo non tumesceret, & assuetis hic cibus solus in febribus die dari possit tantum remotus ab illis qui fame medicinam exercent. Sorbitione tamen in totum dari vetuit. Aliudve, quàm succum ptisanæ. Item vetuit quamdiu pedes frigidi essent, tunc siquidem nec potionem esse dandam. Fit autem e tritico glutinosior, arteriæque exulceratæ vtilior. Constantinus in Pantegni. Ordeum frigidum est in primo gradu, siccum in secundo. Ptisanæ ex eo confectæ frigidæ sunt, & humidæ: hoc ptisanum calidam complexionem adiuuat. Secundum temperamentum acutis febribus valet, digerens materiam vnde generatur. Sitim extinguit, & naturaliter lauatorium est, vnde fit vt membris omnibus cito diffundatur, stomacho & intestinis statim effluit, vbi si incendentes humores inuenerit, facile expellit, limosa interiora siue exteriora mundificat. Nullum rancorem infirmis generat, nec inflat, nec ventositatem vllam apparat, sicut alia solent grana. Ordeum vnde conficitur, oportet esse bonum, nec non vetus, sed album durum, bene excoriatum, atque pistatum.

De Oriza & ormino & orobanche. Cap. XCIIII.

PLinius libro decimooctauo. Oriza maximè gaudent Italici, ex quo ptisanam conficiunt, quam ex ordeo mortales reliqui. Orizæ folia sunt carnosa, porro similia, sed latiora: altitudo eiusdem est cubitalis, Flos purpureus, radix gemmeæ rotunditatis. Orminum a Græcis dictum eiusdem naturę est cuius & erisimum siue irion, sed cumino simile. Seritur cum sisama & irione, nullum animal vescitur his virentibus. Idem in libro vigesimosecundo. Orminum semen, vt dictum est, est cymino simile cætero dodrantali altitudine. Duorum est generum, alteri semen est nigrius, & oblongum idque facit ad Venerem stimulandam & ad albugines oculorum & ad argema. Alteri vero semen est candidius atque rotundius, vtroque tuso extrahuntur aculei a corpore ex aqua per se illito. Folia ex aceto imposita, pannos per se vel cum melle discutiunt. Idemque furunculos priusquàm faciant capita & omnes acrimonias. Orobanchem appellamus herbam eruum ac legumina necantem, alij cinomorion eam appellant, a similitudine canini genitalis, cuius cauliculus est sine folijs, pinguis, rubous. Estur & per se & in patinis cum tenera est decocto.

De Orobo. Cap. XCV.

ACtor. Orobum vt superius diximus ipsum est heruum siue herbum, cuius naturam sub herui cum aspiratione vel erui sine aspiratione nominibus iam ex magna parte superius locis congruis posuimus, nonnulli medicorum nostrorum illud esse putauerunt orobum, quod nos vitiam dicimus. Sed Isidorus hoc ponit pro duobus. Et dicitur a nonnullis, quòd duæ species sunt quasi vnius generis, vna videlicet maior, quæ orobum vocatur, alia vero minor quæ vitia & vulgariter necerou appellatur. Diascorides. Herbum omne siue orobum cum parte amaritudinis est calidum. Ideo splenem ac renes & epar purgat, scabies & impetigines sanat, vulnera quoque curat cum melle impositum, desiccatum, abundanter inscidit, aperit, proicit, parotidas induratosque testiculos digerit. Isaac in dietis. Orobum est calidum in primo gradu, siccum in secundo, vnde mundificatiuum est & colatiuum. Mundatum corticibus iureque de eius farina facto, ventrem humectat, vrinam & mẽstrua prouocat, cutemque clarificat. Non tamen plurimum assuefiat, ne fortè sanguinem mingere faciat. Aliquando per nares sanguinis efficit fluxum. Farina eius cocta cum sepotis, quod est species thuris, hydropicis, ictericisque valet. Temperata cum vino valet super rabidissimi canis morsum posita. Rursus cum melle temperata lentiginem mundificat, vulneribus & apostematibus similiter valet.

De Panico. Cap. XCVI.

ISidorus. Panicum dictum est eo quòd in multis regionibus ex eo panis vice homines sustententur quasi panis vitium. Plinius lib. 18. panicum & milium inter frumenta sunt ęstiua, quæ seruntur ante exortum vergiliarum, & consurgunt in culmum geniculatum & concauum. Paruis auibus sunt exposita, quia membranis vt prædictum est continentur indefensa. Dictum est autem panicum a paniculis cacumine languido nutante, paulatim extenuato culmo penè in surculum, prædensis granis acetuatur, cum longissimo pedali obsimili comę granum complexæ, quæ fimbriato capillo curuatur. Sunt & panico genera mammosa, ẽ panno, paruis racemato paniculis, & cacumine gemino. Quin & colore distinguitur, candido, nigro, ruffo, & purpureo: panis quidem multifariè fit e milio, rarus e panico. Panicum & milium & sesima & omnia æstiua maturantur a flore diebus quadraginta. Triticũ & ordeum exteruntur in area, panicum autem & far & milium purgari non possunt nisi tosta. Itaque cum suis folliculis seruntur cruda, panico vtuntur & q̃dam Galliæ, Aquitania præcipuè, Ponticæ vero gentes nullum panico cibum præferunt. Et cætera quidem æstiua frumenta riguis magis etiam quam imbribus gaudent. Panicum autem & milium aquis minimè, quoniam in folia exeunt: vetant ea inter vites arboresve frugiferas seri, terram existimantes hoc fatu amacrari. Catonis est sententia, panicum prius esse serendum in aquoso frigido, postea vero in calido, & si non sit aquosum in rubricoso, vel pullo, vel arenoso solo. Palladius lib. 4. Mense Martio calidis & siccis regionibus panicum serendum est ac milium, leuem & solutam terram desiderant, non in sabulonẽ solum, sed in arena quæque proueniunt, dummodo cęlo humido & solo serantur irriguo, quia siccum & argillosum locum reformidant, herbis liberentur assiduè. Idem in libro quinto. In mense quoq; Aprili locis mediocriter siccis panicum & milium conuenit seri.

De operatione panici in cibo & medicina. Cap. XCVII.

ISaac in dietis. Panicum in forma & natura simile est milio, minus tamen eo nutrit, ventrem magis constipat, coquitur sępe cum pinguedine, vel cum lacte. Constantinus in Pantegni. Panicum & milium frigida & sicca sunt in secundo gradu, parum nutriunt; stiptica sunt, & panis inde factus multo plus est constipatiuus, vrinam autem prouocant. Cum butyro, vel lacte cocta sunt meliora, quibus admixtis humectantur & eorum siccitas expellitur. Plinius libro xxi panicum Diocles medicus mel frugum appellauit, effectus habet quos milium. In vino potum dissentericis prodest. Similiter his, quæ vaporanda sunt calefactum imponitur, sistit aluum in lacte caprino decoctum, & bis in die haustum, sic prodest & ad tormina. Diascorides. Panicum in esca omnibus vtile est. Vnde si panis ex eo factus & comestus fuerit, ventrem abstinet, vrinam prouocat, assum vero in cacabo nouo & impositum in sacello sicut & milium prodest.

De Piso. Cap. XCVIII.

ISidorus. Pisa dicta est quòd ea pensabatur auri aliquid minutum. Nam pis dicitur aurum: hæc in cibo sumpta minimè inflat, ideo magis & egeritur. Plinius libro decimooctauo. Pisum in apricis seri debet, frigorum impatientissimum. Ideoque seritur in Italia, & in austeriori cœlo non nisi tempore verno terraque facili & soluta. Frumentum quidem & ordeum ac vitia & quicquid in stipula est in cacumine vnum folium habet, multiplicia vero sunt econtra ciceri & fabæ ac piso. Frumentis est folium arundinaceum, fabę rotũdum, & magnę leguminum parti longiora vt ipso. Sili quæ rotundæ sunt, ciceri cæterisque leguminum longæ & ad figuram seminis latæ, piso vero cilindraciæ. Ex leguminibus vomere seritur lenticula & in Græcia pisa. Thisæ ac pisa sunt eiusdem generis. ex qua in orbe nostro fit oriza. Palladius libro decimo. In mense Septembri postremo serendum est pisum in terra facili & soluta loco tepido. Cœlo delectatur humecto & quatuor, vel tres modios sparsisse sufficiet iugero. Actor. Miror quòd in libris medicorum nostrorum autenticis nihil manifestè de pisorum natura, sed hoc estimant quidam esse, quòd alio nomine robeliæ dicuntur, vel fortassis eadem ratio potest assignari de ipso, quam superius assignauimus de auena.

De Riso. Cap. XCIX.

ISaac. Risi natura calidum est in primo gradu, siccum in secundo, aliquando mola teritur, eiusque farina sicut tritici coquitur, & valet his, qui morsionem in stomacho & intestinis patiuntur. Integrum autem cum aqua coctum, valet ad colericam dyarridam. Cum lacte & amigdaleo coctum constipationem suam amittit, & perfectè nutrit, sanguinem bonum generat. Si cum eo, vel aqua eius lentigines laues, aufert eas, & cutem mundificat. Constantinus in Pantegni. Risum calidum est in primo gradu siccum in secundo, vnde ventrem stringit, non tamen multum nisi mixtum fit ibi milium, lotum quoque & cum butyro & amigdaleo coctum non est ventris constipatiuum, sed mitigat dolorem stomachi, & ardorem intestinorum. Huius nutrimentum temperatum est & indigestiuum. Si cum lacte coquitur constipationem facit, sed humectat ac nutrit. Auicenna in 2. cano. medicinæ. Risum calidum est & siccum, nutrimentum,

trimentum præbet multum tardè infrigidatur, & in ipso est abstersio. Decoctum cum aqua stringit usque ad terminum, & in spermate facit augmentum. Idem in quarto canone. Cortex risi uenenum reputatur, vt enim quidam primorum dixerunt, ei cui in potu datur accidit statim dolor in ore, & in lingua, & ipsa lingua apostematur, deinde dolor in umbilico extenditur, & stomacho intestinisque eius totumque corpus inflammatur, curatur cum curatione cantaridum: oportet autem quòd in oleo eius quod ipse in potu sumit citonia sint decocta.

De Robelia. *Cap.* C.

ISaac. Robeliç frigidç sunt in primo gradu, mediç inter humida, & sicca. Cortex earum stipticus est. Cortice uero mundatæ laudabiles generant chymos, nec inflationem aut uentositatem faciunt ut fabç. Ad usum edendi bonæ sunt in æstate, & in calida regione. Cathaplasma ex eis membris fractis appositum solidat, & dolorem aufert. Ius ex eis uelut ex faba factum ualet ad cardiasim tussim, & dolorem pectoris. Actor. Iste sunt uidelicet robeliç sicut diximus paulo supra quæ a nonnullis medicorum nostrorum çstimantur esse pisa.

De Sesama vel sesamo. *Cap.* CI.

PLinius vbi supra. Sesama venit ab Indis, ex qua & oleum faciunt, & est candidi coloris. Est autem ex çstiuis frugibus, quæ in æstate ante vergiliarum exortum seruntur, eiusque fructûs vasculis sicut & papaueris includitur, hæc quidem sicut milium & panicũ & omnia æstiua maturantur a flore diebus quadraginta. Sesamam vt pinsatur in calida aqua maceratam conuenit exporrigi, deinde confricari, & frigidæ immergi, vt paleæ fluitent, iterumq; in sole super linthea exporrigi. Quod nisi festinato peragatur, liuido colore mutescit. Ipsa vero quæ euoluũtur aliàs eualuantur variam habent pisturarum rationem, acus vocatur cum per se pinsatur. Spica tantum ad vsus aurificum. Si vero in area teritur, cum stipula palea, maiore parte terrarum pabulo iumentorum. Idem in lib. 22. Sesama trita inhibet vomitiones. Auriumque inflammationi illinitur & ambustis. Eadem & dum in herba est, efficit. Amplius in vino decocta imponitur oculis, stomacho autem est inutilis cibus, & animo grauitatem facit. Stellionum morsibus resistit, vlceribus quæ cocoethę vocant. Et auribus prodest oleum quod ex illa fit. Sesamoides a similitudine nomen accepit, grano amaro & minore folio, nascitur in glareosis. Bilem in aqua potum detrahit. Et eius semen illinitur igni sacro, pannosq; discutit. Est etiam nunc aliud sesamoides, videlicet anticyre nascens, quod ob hoc aliqui vocant anticyricon. Cætero simile erigeronti herbæ. Granum sesame in vino dulci ad detractiones datur quantum tribus digitis capitur. Miscent etiam ellebori albi vnum & dimidium obolum purgationi eam adhibentes maximè insanæ melancoliæ, comicialibus quoque & podagris, etiam per se dragmæ pondere exinanit.

De Siligine ac siliqua. *Cap.* CII.

ISidorus. Siligo est genus tritici, a selecto dictum. Nam in pane species eius præcipua est. Plinius lib 18. Siliginem dixerim propriè tritici delicias, candor est & sine virtute, ac sine pondere cõueniens humidis tractibus, quales Italiæ sunt, & Galliæ comatæ. Sed & trãsalpes in Allobrogum tantum Auernorũque agro pertinax. In cæteris ibi partibus biennio in triticum transit. Remedium est vt grauissima quęque ipsius grana serantur. E siliginæ laudatissimus panis ac pristinarum opera laudatissima pręcellit in Italia, si Pisis natæ misceatur Campana. Rufsior quidem est illa, sed candidior Pisana, ponderosior autẽ Cretacea. Iustum est e grano campanæ, vel Campaniæ, quã Castratam vocant, redire sextarios quatuor siliginis ex modio. Iuxta sententiam Catonis siligo & triticũ in aperto loco edito seruntur, qui sole quàm diutissimè torreatur. Serenda dicitur in tenuiora terra quæ non multo indiget succo, vt cicerẽ ac citisum. In pingui vero quæ cibi sunt maioris vt siliginem ac triticum & linum. Denique far & siligo solum sortiuntur cretosum & vliginosum. Siligo nunquam pariter maturescit, nec vlla segetum minus dilationem patitur propter teneritatem, eisque quæ maturuere protinus granum dimittentibus. Sed minus, quàm cętera frumenta periclitatur in stipula: quia sempr rectam habet spicam. Nec continet rorem qui faciet rubiginem. Dulcissimus est panis ex Aphrica. Ipsaque spissior quam far & spica maior, eadem & ponderosior, difficulter exteritur in Græcia, ob id dari iumentis ab Homero dicta, hæc est enim quam oliram vocant. Eadem in Aegypto facilis atque fertilis. Far sine arista est. Itẽque siligo: excepta ea quæ Laconica nuncupatur. Adijciũtur his genera bromos, siligo excepticia, & tragos. Summa siliginis laus bonitate & cribri tenuitate cõstat. Et Galli quidem e setis equorum inuenere cribrorũ genera, Hispaniæ lino excussoria & pollinaria, Aegyptus e papyro iunco. Siliginem quidem ex ouis subigunt vel lacte, butyro vero gentes pacatæ ad operis pistorij genera cura transeunte. Idem in libro 22. siliginis grana combusta & trita in vino amineo atque oculis illita epyforas sedant. Auicenna, siligo est species ordei sine cortice: & eius operatio propinqua est operationi ipsius. Glossa super Lucam: Siliqua est genus leguminis sonoris follibus & vacuus, quod ventrem magis onerat quàm reficiat. Razi in Almansore: Siliquę, quæ in terra Hierosolymitana nascuntur, temperatum calorem habent, & ventrem stringunt. Quæ autem in alijs terris, ventrem fortius stringunt, & calidę non sunt.

De Sisano vel sisamo. *Cap.* CIII.

SIsanum est semen pluris vnctuositatis quàm reliqua semina. Quidã dixerunt quod eius oleum non nisi melancolicis confert vt eos impinguet & humectet. Et erisimõ quod est genus quoddam sisami abhominabilis saporis. Corpus eius est folio suo fortius, & est calidum in medio primi, humidum in fine ipsius. Est autem glutinatiuum & lenificatiuum æqualis calefactionis & similiter oleũ eius & decoctio ipsius. Est etiam mollificatiuũ, & in eius oleo est crossitudo. Et quod est torrefactum minoris est nocumenti, viriditatem percussionis resoluit, & sanguinem cõgelatum. Et confert fissuræ & asperitati melancolicorum bibitũ & linitum, & est impinguatiuum propriè excorticatum & prolongat capillos, & propriè succus arboris eius ac foliorum ipsius ac lenit eos. Remouet quoq; furfures. Oleum eius in quo myrtus coquitur conseruat capillos, eosque facit fortes ac duros. Item apostemata calida resoluit, & ponitur super adustionem. Oleum eius bibitum aufert pruritum flegmaticum & sanguineum proprie cum aloes infusione & aqua vuæ passæ. Ex eo quoque fit emplastrum ad crossiciem neruorum. Confert etiam superpositum oculi pulsationi, & eius apostemati, & bonum est constrictioni anhelitus & asmati. Malum est autem stomacho nauseam faciens, desiderium prosternens velociter satians, sed quando cum melle comeditur, eius malitia remouetur, eiusque digestio tardatur. Et mollificat viscera. Eiusque nutrimentum est valde vnctuosum & sitim facit, fit autem velox eius descensio cum cortice suo. Et cum excorticatur, descensus eius tardatur, denique confert intestino colon. Et eius infusio vehemẽs est in prouocatione menstruorum, adeo quòd ipsa eiicit fętum. Confert iterum morsui rabiosi canis ac serpentis lenticularis. Isaac. Sisanum calidum est in primo gradu, humidum in secundo. Quod sine cortice est, vnctuosius est. Ideoque crossius & ad dirigendum durius. Quam orbem stomacho officit, situm & fastidium generat, os boni odoris fœtore contaminat, maximè si inter dentes remaneat. Cum melle sumptum minus nocet. Dicunt autem contra venenum illud prodesse, sua enim viscositate & vnctuositate poros omnes corporis opilat, nec ad cor venenũ penetrare permittit.

Adhuc de eodem. *Cap.* CIIII.

DIascorides. Sisanum vel sisamum est customachum. Comestum oris fœtorem facit. Cathaplasma vero adhibitum neruorum duritias & crossitudinem componit, prodest impositum parotidibus, medetur combustionibus. Tumores lyenis sumptũ compescit tritum & oleo roseo mixtum dolorem capitis ab æstu defendit. Ipsius herba dolores ac tumores compescit oculorum, ex ipso etiam oleum fit, quo maximè vescuntur Aegyptij. Cici, vel sisami agrestis semen habet simile acinis, frutex illi est vt ficus arborosa, sed minor, habetque folia platano similia, sed minora, & leuia & nigriora, hastasque vallosas habet cannę similes, semen habet vt brotum compositum, sed asperum, vnde exprimitur oleum cicimum, quod valde dicitur esse vtile medicaminibus & emplastris. Ex quo semine si triginta grana purgata fuerint accepta, coleram & flegma ventris deponunt, vomitum prouocant, gustu non bono, hæc purgatio stomachum non lædit. Succus eius tritus & impositus maculas limpidat, folia eius trita cum polenta tumores oculorum spargunt. Duritias omnes & mammarum tumorem compescunt, ignem sacrum sola exigunt ipsa cum aceto mixta. Palladius libro decimo. In mense Septembri serendum est sisanum putri solo, vel pinguibus arenis, vel terra congestitia. Iugero quatuor, vel sex sextarios seuisse conuenit. Idem in libro vndecimo. Sisamum vsque ad Idus Octobri & faselum conuenit seri, terra pingui, vel agro sterili.

De Tritico. *Cap.* CV.

ISidorus. Triticum a tritura dicitur, eo quòd purgatissimum horreo reconditur, vel quia granum eius teritur & commolitur, plura sunt eius genera vt adoreum, siligo, far, de quibus scilicet iam dictum est supra. Tremensc autem triticum ideo dicitur, quia satum post tres mẽses colligitur. Nam vbi pp aquam, aliamve causam matura satio obmissa est, præsidium ab hoc petitur. Plinius libro decimooctauo. Triticum est ex fructibus, hibernisque circa vergiliarum occasum seruntur, ac terra per hiemem nutriuntur, fructus eius sicut & ordei spicis continetur, & ari-

& aristatum vallo quadruplici munitur. Genicula quidem ordea sunt octona, tritico quaterna, sed non ante ternarium, vel quaternarium geniculorum numerum conceptus est spicæ, quæ vt specie sui fecerit quatuor, aut quinque tardissimè diebus florere incipit, totidemque, vel paulo pluribus deflorescit. Tritici genera sunt plura, Italico nullum equidem comparauerim candore, ac pondere, quo maximè discernitur. In externis autem principatum tenuit Boetica, deinde Sicilia, mox Aphrica. Tertium pondus est Thracio, Syrioque, deinde verò Aegyptio. Græcia verò Ponticum laudauit, quod in Italiam non peruenit. Ex omni eo grani genere prætulit oreuntium, & tragum dignes, & Selinuntium argumentatio crassissimi calami. Itaque pingui solo hæc genera assignabat. Leuissimum & maximè inane, seu tenuissimi calami in humidis iubebat seri, quia multo egeret alimento. Hæ fuerunt sententiæ Alexandro Magno regnante, cum clarissima fuit Græcia, & in orbe terrarum potentissima. Ita tamen, vt ante mortem eius anni ferè 145. Sophocles Poeta in fabula Triptolemo, frumentum Italicum ante cuncta laudauerat, ad verbum translata sententia, & fortunatam Italiam frumento canescere candido, quæ laus peculiaris etiam hodie est Italico. Nunc autem ex generibus, quæ Romæ vehuntur leuissimum esse Gallicum ostenditur. Cyprum fuscum est, panemque facit nigrum, ideoque miscetur Alexandrinum candidum. Aqua marina subigitur, quod plerique locis maritimis faciunt, occasione lucrandi salis vilissimum. Non alia de causa oportuniora morbis existunt corpora. Gallia, & Hispania frumento in potum resoluto spuma ita concreta vtuntur pro frumento. Qua de causa panis lenior est illis, quàm cæteris. Differentia etiam est calami. Crassior quippe melioris est generis, plurimis tunicis tracium vestitur triticum, ob nimia frigora illi plagæ exquisitum. Eadem causa inuenit & trimestria, detinentibus terras niuibus. Quod tertio ferè satum mense, sicut in reliquo metitur orbe. Notum est hoc alpibus totis, & hiemalibus prouinciis. Nullum hoc frumento lætius. Vnicalamum præterea, nec vsquè capax, seriturque non nisi tenui terra. Est & bimestre circa tracium sinum, quod 40. die quam satum est maturescit, mirumq; nulli frumento plus esse ponderis, & furfuribus carere, vtitur eo & Sicilia & Achaia, montosis ex vtraq; partibus Euboia quoque circa Caristum. Intantum fallitur Columella, qui nec trimestris quidem proprium genus existimauerit esse, cum sit antiquissimum. Græci trimenon vocant, traduntque in Bactris grana fieri tantæ magnitudinis, vt singula spicas nostras equent. Similago laudatissima fit e tritico. Ipsoq; nihil est fertilius, hoc enim natura ei tribuit, quoniam maximè hominē alit, vtpote cum e modio, si aptum sit solum, quale in Bizantio Aphricæ campo, centeni quinquageni modij reddantur. Misit Diuo Augusto procurator eius ex eo loco ex vno grano vix credibile dictu quadraginta paucis minus germina, extantq; de ea re epistolæ. Misit & Neroni similiter, tricentas sexaginta stipulas ex vno grano. Cum centesimo quidem & Leontini Siciliæ campi fundunt. Alijque & tota Betica, & in primis Aegyptus, fertilissima tritici genera, ramosum aut quod centigranum vocant. Triticum pinsendum Mago iubet aqua multa perfundi, postea euelli, deinde sole siccatum pila repeti. Triticum, iuxta Catonem in aperto loco edito seritur, qui sole diutissimè torreatur, huius semine nullum est auidius, nec quod alimenti trahat amplius. Palladius lib. 10. Mense Septembri locis vliginosis, aut exilibus, vel frigidis, vel opacis circa æquinoctium, triticum & adoreum seri oportet, dum scilicet serenitas constat, vt ante hiemem conualescant radices. Idem in lib. 2. Mense Ianuario triticum & far satiri oportet, dum quatuor foliorum est. Idem in lib. 2. In Iunio mense postremo locis maritimis, ac siccis, & calidioribus tritici messis abscinditur, sicut videlicet iam dictum est superius. Idem in lib. 8. Mense Iulio temperatis locis tritici messis explenda est, eo more quo dictum est.

De Proprietate tritici in cibo. Cap. CVI.

Isaac. Triticū est cibus ad humani corporis nutrimentū præcipuus, & naturaliter simile complexioni eius. Triticum ſm naturā sui substantialem, in primo gradu est calidū & humidum & siccū in medio: panis ex eo factus calidior est in secundo gradu, quia calor eius augmentatur a calore ignis & coctione, sicut ordeum & faba, cum in propria natura sicca sint, si in aqua coquantur, humiditatē assumūt. Granū tritici masticatū, vel assatū apostemati, qđ ex rabidi canis morsu cōtingit, superpositū morsum fugat. Oleū aūt de grano factū ad impetiginē, & serpiginē auferendā valet. Tritici recentis ac noui nutrimentū paruū existit, & crudū & flegmaticū, & inflatiuū, rugitum ac dolorem lateribus cōmouet, & in putredinē cito cōuertitur. Assatū ad ignem magis nutrit, vētositatē minus facit, & stipticū est. In aqua coctū grauissimū est, & inflatiuū, digestioni durū, & rugitū mouet, humores densissimos generat, & viscosos, maximè si granū est farinæ multū hñs, furfuris parū. Si tñ bene digeritur, multū nutrit, & mēbra cōfortat, tardè egerit̃ vnde dandū est eis, qui magnis laboribus exercitant̃. Granū fractū & simila sanguinē laudabilem faciūt, & multū nutriūt. Si tñ sępe vtant̃, opilationē epatis faciūt, duritiā splenis, lapides in renibus, vel in vesica, maximè si renes calidi inueniantur naturaliter, vel accidentaliter. Auicenna. Frumentum natura calidum est, & temperatum in humiditate, & siccitate. Et ipsius sauich declinat ad siccitatem. Sauich præterea tritici est tardæ descensionis, & plurimum inflatiuum, indigens dulcedine faciente ipsum descēdere velocitet, & ablutione cum aqua calida, ita vt remoueat̃ inflatio eius, & humor ipsius sauich est paruus. Id aūt melius est, ꝙ est magnum, pingue, recens, planum, mediū inter duriciem & raritatē, mediū inter rubedinem, & albedinē. Nigrum vero mali nutrimenti est. Quod aūt plurimæ rubedinis est, plurimi est nutrimenti. Frumentum elixatum tardæ digestionis est, & inflatiuū, verum cū digeritur, nutrimēti plurimi est. Frumentū oībus granis magis nutritiuū est, & sanguis ex eo generatus temperatior est, quàm ex omnibus cæteris.

De Diuersitate qualitatum ex eo. Cap. CVII.

Isaac. Triticū antiqui, & maximè Pythagorici consenserunt esse diuersarū qualitatum quinque modis. Primo ſm genus suum. Nā vnum spissum est & graue, ac frāgi difficile, superficie lenę ac lucidū. Aliud rarum, & lene frangi facile. Primum, ꝙ ex substantia sui corticem vincit & furfurem, melius est faciēdæ simile, quàm farinæ. Nutrimentū eius plus, eiectio a stomacho tarda, digestio dura, valentiusq; est ad membrorum confortationem, quàm ad sanitatis custodiam. In alio vero furfur, & cortex medullā superant. Ideoq; ad corporis nutrimentū minus est, ad solutionē facilius, vnde & ad sanitatis custodiā, quàm ad membrorū confortationem est validius. Secundus modus est pp terrā in qua nascitur. Est enim terra crassa, & pinguis, atq; putribilis, in qua nascitur granum pinguius, grauiusq; in pōdere, ac nutribilius. Et est terra macra & sicca naturaliter, in qua nascitur macrius & siccius, leuiusq; in pōdere, & minus nutriens. Est & macra accidentaliter, quæ s. ex adustione herbarum ibi nascentium desiccatur & macrescit, vnde in superficie nitrosa fit, & salinaria, & infructuosa. Si quos tñ ferant, siccissimi sunt & macerrimi, & a frumenti natura degeneres, medullæ nihil hñt, & zizania dñr, venenosamq; naturā ingressi, corporibus humanis si int nociuissimi. Tertius modus est ex regionū natura vbi nascit̃. Est enim regio calidæ & siccæ naturæ meridionalis. Est frigidæ, & siccæ Septentrionalis. Est calidæ & humidæ Orientalis. Est frigidæ & humidæ Occidentalis. In calida & sicca nascitur triticum calidū & siccum & durum, & parū nutribile, quia humores pauci sunt vnde nutritur. In calida & humida est rarū & leue, quia calor ex aere veniens, humiditatem eius exurit: frigida autem & humida vmbrosa est & luculenta, & hoc multiplicandorū humorū causa est, quibus granū nutritur, tenerescit, & mollescit: sed interiora eius frigiditas aeris perforans extinguit, & hoc medullæ minuendæ causa est, ac furfuris augendi. In frigida autem, & sicca glacie ac niue densissimus aer interiora tritici non penetrat, exteriora claudit & spissat, proinde naturalis calor clausus exire nō finitur, siq; hoc causa, vt coniunctum & ponderosum medullæ plurimæ fit, & corticis pauci, perfectè nutrit, & cito digeritur. Quartus modus est, ſm tempus nascentiæ eius, vel aeris qualitatem. Aliqñ enim moderatum est tempus & vernale. s. equale in calore & humiditate. Et tūc nascitur triticū crassum, & medullæ plurimæ, corticis pauci. Aliqñ vero immoderatum, & tunc macrum & imperfectum & male nutriens generatur. Quintus modus est pro sui vetustate & nouitate. Nam vetustum & lōgi tpis siccum est, & parum nutrit, ad digerendum etiam durum, eo ꝙ humiditatem eius aeris calor exhauserit. Nouum etiam ex humiditate simul, & viscositate terræ humidum, atque viscosum est, densum, & digestioni durum, & inflatiuum, ac ventositatem, & rugitum faciens ventris. Si autem medium fit. s. neque nouū, neque vetus, idest inter multum & paucum tempus hæc media species laudabilior est, quia cito nutrit, & cito digeritur.

De Operatione ipsius in medicina. Cap. CVIII.

Avicenna. Triticū mundificat faciem, & eius farina & amilū cū croco est medicamen pani. Sauich tritici, & ordei grauat. Triticū crudum & ēt decoctum elixatum non molitū, neq; fractum, neque coctum, ita vt sit puls, & fractum etiam similiter qñ comeditur, generat vermes. Triticum quoq; quidem tritum & puluerizatū super morsum rabiosi canis est iuuatiuū. Diascor. Triticum vtile est recens, ac russum, idest aurosum. Et quod sicaneum vocatur crudū, masticatū, & impositum canis rabiosi morsum curat. Farina eius addito succo iusquiami, & cathaplasmata neruorum reuma compescit. Oximelli mixta inflationē tollit, lētigines emendat. Furfur eius cum aceto cocta, lepras minuit, & impositum tumores omnes cōpescit. Cum ruta coctum tumores spargit, morsibus venenatis medicatur, tortionibus calefaciendo subuenit.

ſubuenit. Fermentum eius virtutem habet calidã, tumores plantarum ſpargit, puſtulas minutas corporis emẽdat. Razi in Almãſore. Triticum bene coctum omnibus cibis plus nutrit, & maximè ſi cum lacte coctum fuerit. Confert etiam natura calidis, & macris, & his qui multum laborant, vel qui augmento virium indigent, habentes vero diſpoſitiones cõtrarias cito venas replet, & febres & articum dolorem, & lapides in renibus, & apoſtemata adducit. Plin. lib. 22. Tritici grana ferro combuſta his quos frigus vſſerit, prǽſentaneo ſunt remedio. Tritici farina ex aceto cocta, eſt vtilis neruorũ contractionibus, cum roſaceo vero, & fico ſicca, mixtiſq; decoctis. Furfures aũt gargarizatione tonſillis proſunt, & faucibus. Sextus Pomponius prǽtorij viri pater Hiſpaniǽ citerioris princeps, cum horreis ſuis ventilandis præſideret, dolore podagræ correptus, ſe ſe merſit in triticũ ſuper genua, leuatuſque ſiccatis pedibus, mirabili modo poſtea hoc remedio vſus eſt: vis eius tanta eſt, vt cados plenos ſiccet: paleam eius calidam imponi ramicum incommodis iubent experti, quaq; decoctæ ſunt aqua impoſita foueri.

De Poculis ex tritico confectis. *Cap.* CIX.

ACtor. Triticea quoq; fit cereuiſia, ſicut ordeacea, & auenacea. vnde cereuiſia, ſicut dictum eſt ſupra, iuxta Iſidorum eſt a Cesere. i. a frugevocata, quia potio eſt ex frumenti ſeminibus vario modo confecta. Iſidorus lib. 20. Cǽlia vero calefaciendo ſic eſt vocata: eſt enim potio ex ſucco tritici per artem cõfecta. Illa ſiquidem vis germinis madefactæ frugis igne ſuſcitat, ac deinde ſiccatur, & poſt in farinam redacta molli ſucco admiſcetur, quo fermentato ſapor auſteritatis, & calor ebrietatis adicitũr. Hæc quidem fit in Hiſpaniæ partibus, vbi ferax vini non eſt locus, fex dicta, ꝙ ſe ſe vaſis emergendo afficiat. Palladius libro vndecimo. Fermentum autem muſteorum mediante tritico ſic faciendum eſt, ac ſeruandum. Ex nouo tritico farriculus efficitur & muſto ſub pedibus rapto infunditur, ita vt modio farris lagenã muſti adiciant. Deinde ſole ſiccatur, iterumque ſimiliter infunditur, & ſiccatur, hoc cũ tertio feceris, panes ex eo breuiſſimos admodum facies muſteorum, & in ſole ſiccatos vaſculis nouis fictilibus recondes, & gipſabis, pro fermento quo tempore anni muſteos facere volueris, hoc vteris.

De Vela & vitia. *Cap.* CX.

PLinius vbi ſupra. Velam appellant galli irionem inter fruges ſeſamæ, vel ſeſunæ ſimilem, quam videlicet ſuperius diximus a Græcis ethiſimum vocari. Iſido. lib. 17. Vitia dicta eſt, eo ꝙ vix ad triplicem fructum perueniat, cum alia legumina prouẽtum habeant fertilem. Vnde Virgilius. Vt tenuis fetus vitiæ. Plinius lib. 18. Sicut in tritici genere pars eſt aliqua, vt farrago, pabuli quadrupedum cauſa ſatis: ſic & in leguminibus & vitia, & iuxta Catonis ſententiam, in ſolo minimè aquoſo herbidoq; ſeri cõuenit vitiam: vitia pingueſcunt arua, nec ipſa quidem agricolis eſt operoſa, vnico ſulco ſata, non ſaritur, nec ſtercorat, nec aliud quam decoquatur. Tria ſunt eius ſationis tempora, vna circa occaſum arcturi, vt menſe paſcat Decembri. Tũc o[illegible]mè ſeritur: nã ſemen æquè fert depaſta. Secunda ſatio eſt menſe Ianuario, nouiſſima verò Martio, tunc ad frõdem vtiliſſima, ſiccitatem maximè amat ex omnibus quǽ ſeruntur. Vmbroſa etiam non aſpernatur ex ſemine eius, & ſi lecta matura eſt palea cǽteris præfertur, vitibus ſuccum præripit, langueſcuntque, ſi ſerantur in arbuſtis. Naſcuntur in vitia limaces, & aliquando e terra cocleæ minutæ. mirum in modum ipſam erodentes. Palladius lib. 2. In menſe Ianuario vltimo ſeritur vitia, non pabuli ſecandi, ſed colligendi ſeminis cauſa. Iugerum occupant modij ſeptem. Serenda eſt autẽ in terra proſciſſa poſt horam tertiam, vel ſecundã, cum ros eſſe deſierit, quẽ ferre non poteſt: ſed ſtatim cooperienda eſt ante noctẽ. Nam ſi nuda manſerit, humore corrumpitur noctis. Obſeruandũ eſt, ne ante lunam. 25. ſeratur, quia ſic ſatam limaces perſequũtur.

De Iſia, & zea, & zizania. *Cap.* CXI.

PLinius vbi ſupra. Iſia eſt apud Græcos, tradũtq; ipſam, & Tiphem, cum ſint degeneres ad frumentum redire: ſi piſtæ ſerãtur: nec protinus, ſed anno tertio. Zea ſemen eſt ex quo fit alica, granum eius in pila lignea tunditur, vel lapidis duritia nobilius conteritur, excuſſiſque inde tunicis, iterum armamentis nudata, conſciditur medulla. Eſt zea, q̃ degenerat in Aphrica: vnde adulterina fit Alica, cuius ſpicæ latiores, ac nigrǽ ſunt, & breui ſtipula. Iſaac. Zizania naſcuntur inter triticum ſiccis, corruptiſq; temporibus, vnde vim acutam habent, & venenoſam, & aliquando mẽtem perturbãt & inebriant. Mixta ſulphuri vino, & aceto ad impetiginem, vel ſerpiginẽ valent. Cocta autem cum radicis cortice vulneribus iam putrefactis appoſita, ſanant, & mundificant, valent etiam ad apoſtemata diſſoluendum. Hieronymus ſuper Mathǽum. Inter triticum, & zizania, quod nos lolium appellamus, quandiu herba eſt, nec dum calamus prouenit ad ſpicam, grandis ſimilitudo eſt, & in diſcernendo aut nulla, aut perdifficilis diſtãtia. Auicenna. Zizania ſecũdum duas res ab hominibus dicitur. Quidam enim zizaniã vocant granum ſimile frumento, ex quo faciunt panem, & dicunt, quòd zizania plurima eſt. Alij verò rem quandam inebriãtem malam, quæ in granis prouenit. Melior eſt illa, quæ eſt leuis ponderis, non vetus, nec frangibilis, ſed viſcoſa, cum maſticatur, declinans ad rubedinem, & in ipſa eſt ponticitas parua. Plinius libro vigeſimoſecundo. Infelix dictum eſt a Virgilio lolium, hoc tamen molitum, ex aceto coctum & impoſitum, ſanat impetigines, eo celerius, quo ſæpius mutatum eſt. Medetur & podagræ, cæteriſque doloribus cum oximellæ. Curatio hæc a cæteris differt, aceti ſextario vno diluì, mellis vncias duas iuſtum eſt, ita temperatis ſextariis tribus decocta farina lolij ſextariis duobus vſque ad craſſitudinem, calidumque imponi ipſum dolentibus membris. Eadem quoque farina extrahit oſſa fracta.

De Succis herbarum deſcribendis ſecundum alphabetum, *Cap.* CXII.

ACtor. Hæc de ſeminibus herbarum & granis frugum, ac leguminum diuerſi generis ad præſens ſufficiant expoſita ſecundum ordinem alphabeti. Ex quibus autem herbis ſucci quoque medicinales colliguntur, quorum etiam plurimi nominibus propriis appellantur, vt ex ſcamonea diagridium. Ex aloe ſuccus eiuſdem nominis. Et ex herba mǽconio ſimiliter ſuccus mǽconicum. Ex ferula vero Galbanum. Ex agreſti cucumere Elacterium. Opopanacis ex panace. Et ex albo papauere opium. Atq; ex diuerſis herbarum generibus oleum. De his ergo ſecundũ ordinem alphabeti more noſtro conſequenter dicemus.

De Aloe. *Cap.* CXIII.

ISidorus. Aloes eſt ſuccus amariſſimus herbæ eiuſdem nominis, ſicut dictum eſt ſuperius. Auicenna. Aloes eſt ſuccus congelatus inter rubedinem, & citrinitatem exiſtens: ſed cum antiquatur, nigreſcit. Illud melius eſt, cuius aqua eſt ſicut aqua croci, & odor eius, vt myrrhæ, ſplendidus, frangibilis, mundus a gypſo. Eſt autem calidus & ſiccus, virtus ei ſtiptica eſt & exiccatiua faciens ſomnum. Cum vino poſitum ſuper capillos prohibet caſum eorum, & eſt conueniens vlceribus, difficilis conſolidationis, proprièque in naſo & ore, & ano, & fiſtulis. Mundificat ſuperfluitates colericas, quæ ſunt in capite. Confert etiam doloribus iuncturarum & vlceribus oculi, & apoſtematibus, atq; doloribus eius, & curſu anguli lachrimalis, & exiccat humiditatem eius. Mundificat quoque ſuperfluitates colericas & flegmaticas, quæ ſunt in ſtomacho, & cum aqua bibitum infrigidat appetitum falſum & corruptum, aperit opilationes epatis: ſed lædit ipſum, & aufert ictericiam ſoluendo ipſam. Aloes Indus plurimi iuuamenti eſt. Exiccat enim ſine mordicatione, & eſt parum ſtipticus: perſicus acuit rationem, & acuit etiam os ſtomachi. In medicinis ſolutiuis poſitus nocumentum earum a ſtomacho expellit. Aloes cum aqua calida ſoluit. Cum aqua mellis ſolutione flegma & coleram educit. Et ablutus quidem debilioris eſt ſolutionis, ſed magis ſtomacho confert, & eius permixtio cum melle virtutem ipſius minuit, adeo vt forſitã non ſoluat attrahendo: ſed extrahat, quod ei obuiat. Arabicus in potu ſumptus conturbat, & facit dolorem ventris pungitiuum, & ſoluit, & aliquãdiu remanet eius virtus in tunicis ſtomachi. Dare autem aloen in potu diebus frigoris timoroſum eſt, quia quãdoque ſolutione ſanguinem educit, poſitũ autem cum vino dulci ſuper emorroidas eminentes & fiſſuras in ano, ſanguinẽ ex eis currentem abſcindit. Razi in Almanſore. Aloes calidus eſt, coleram rubeam expellit, caput & ſtomachum purgat, carnẽ creat. Conſtantinus vbi ſupra. Aloes vniuerſaliter calidus eſt & ſiccus in ſecundo gradu, ſtomachum mundificat, caput & articulos de flegmate purgat, egeſtiones prouocat, epatis opilationem aperit, colorem ictericum emendat, ſed tamen ſi multum & ſæpius ſumatur ſtomachum & inteſtina excoriat: oportet ergo, vt miſceatur cum eo maſtix, aut dragagantum, aut bdellium ſm proprietatem vniuſcuiuſque ſumentis, proprietatem tamen habet ſoluendi recentia vulnera, aut deſiccandi, aut mundificandi eorum putredinem. Cum aqua temperatum apoſtema narium, labiorum, & oculorum ſanat. Vnde Diaſcorides. Aloen, inquit, cum melle temperatum, aufert nigrorem, quæ ſub palpebris eſt. Mixtum cum oleo roſaceo, & aceto fronte, & temporibus perunctis, mitigat dolorem capitis, & pruritum oculorum extinguit. Cum vino temperatum cadentes pilos confortat, & retinet. Cum vino, & melle temperatum apoſtema lacertorum linguæ, & gingiuarum, toto etiam ore exiſtentium curat.

Adhuc de eodem. *Cap.* CXIIII.

PLatearius. Aloen eſt calidum, & ſiccum in ſecundo gradu fit ex herbæ ſucco eiuſdem nominis, quæ in India, Perſia, Græcia, & etiam in Apulia reperitur. Fit autem hoc modo, herba teritur, ſuccus extrahitur, ad ignem ponitur, & cum bulierit remouetur, ſoli exponitur & ſiccatur. Et nota, quòd omne, quod de natura eſt aromaticum, quanto aromati-

cius,

eius, tanto melius, excepto aloen. Et omne quod de natura fœtidũ est, quanto fœtidius, tanto melius, excepto aloen Omne etiã, quãto in sapore suo naturali intẽsius est, tanto melius, excepto aloen. quod cum sit de natura amarũ, quanto minus amarum est, tanto laudabilius. Habet autẽ virtutẽ purgandi flegma, & colerã, & mundificãdi melancoliã, cõfortandi mẽbra neruosa, vnde valet cõtra frigidos humores stomachi, ipsumq; stomachũ confortat. Caput a dolore releuat, qui fit ex fumositate stomachi. Visum clarificat. Opilationẽ splenis, & epatis aperit. Corpus discoloratum ex ęgritudine coloratũ reddit Valet etiã contra alopiciam, & casum capillorũ. Granũ aloen cũ melle mixtũ stomachũ mundificat, digestionẽ procurat. Et licet aloes sit amarũ ori, dulce est tñ stomacho. Itẽ puluis eius cum melle datus lũbricos interficit. Cũ succo persicarię auribus instillatus, vermes necat. Dyascorides. Aloe est succus herbę: quę habet folia, vt squilla: sed pinguiora, vt dictũ est supra. Radice inscisa promanat, & colligit, vel tota herba contusa exprimitur: adulteratur aũt admixto gũmi. Quod facile intelligitur, & gustu, & odore, & quia nõ se partibus minutis soluit, & ꝙ manibus retentus non cohęret. virtus est illi stiptica, & mediocriter calida, & sicca, nimis ventrẽ mollit, putredinẽ purgat, coleram, & flegma deducit. In oximelle datus tepidus aut frigidus stomaticis, & epaticis magnũ est adiutorium. Sanguinem quoq; reicientibus subuenit, medetur ictericis. Succus impositus paracollesim facit, cicatricem ducit, vulneribus post sucturam iuuat, fluxũ sanguinis vulnerũ siccat, addito melle liuores omnes tollit, pruriginem oculis amputat. stomachum super omnia iuuat, vulnera quæ difficile glutinantur, & maximè circa virgã, vel anum curat, ad inflationes etiam ibidẽ factas iuuat. Iterũ ad oris, vel narium, & oculorum inflationes facit. Omnia reprimit, digerit, proijcit. Cum aceto, & oleo roseo solutus dolorem capitis arcet fronti illinitus. Achacia multi addita eum adulterant.

De Diuersis speciebus aloes. Cap. CXV.

COnstantinus vbi supra. Aloes tribus modis est: vnum rubeũ, de quadam insula Indiæ veniens, quæ dicitur scorta. Aliud autem nigrũ, quod est de Persia. Tertium vero citrinum, quod fit in Arabia, quibus omnibus laudabilius est Scortense aloes, præcipuè si fuerit vnctuosum, plucidum, & rubeũ, quasi color epatis, citoquã frangibile, & odoriferũ, & amarissimũ. Platearius. Sunt herbæ diuersæ nõ genere, sed bonitate, ex quib. fiũt tres maneries aloen. Optimũ est cicotrinũ, quod discernit ex colore citrino, seu ruffo, & pręcipuè cũ frãgitur, cuius puluis apparet quasi croci, & habet clarã, ac subtilẽ, & purã substantiã. Vnde & leuiter p frusta minuta frãgitur. Discernitur ẽt ex hoc, ꝙ nõ est fætidũ, nec valde amarũ. Epaticũ aũt coloribus epatis assimilatur, & hinc inde habet foramina, vt oĩa venarũ. Obscurã hẽt substantiã nõ clarã, & alia signa pdicta habet oĩa, sed remissoria, & maximè colorẽ. Caballiũ aũt nigrũ, & obscurũ est fęculentã habens substatiã: amarissimũ. & horribilem ptendens odorẽ, quia valde fętidũ. Sophisticatur aũt beneq; vt cicotrinũ, vel epaticũ videatur. Sed discernitur, qa cũ frãgit, & digitis cõfricatur statim fętidissimũ sentitur, Macer. Sunt aloes spẽs geminæ q̃ subrubet æquè Intus sicut epar cũ frãgit, hæc epatice Dr, & magnas habet in medicamine vires. Vilior est piceo q̃ fracta colore videt. Flegmata mũdificat stomachũ caput articulosq;. Lenit p aluũ humorẽ purgãdo nociuum. Ictericos purgat: iecoris iuuat interiora. Vulnus quodq; recens putredine purgat ab omni Illius iniectus puluis siccãdoq; sanat. Præcipuè vẽtris dñt, & testiculorũ Vlcera sanari, vel vulnera puluere tali. Si soluatur aqua, iuuat apostema labrorũ. Et naris super positum, nec non oculorum. Liuoremque fugat, si circa lumina factum, Acri cum vino miscẽs oleoq; rosato. Vnde dolens caput & frontem mire iuuabit. Cum vino bene cõtritum cathaplasmaque factum. Confortat retinetq; pilos quoscunque cadentes. Linguæ, gingiuæ vitijs quoque subuenit ornis. Si fricentur eo, cum vino melleque trito. Hoc sumptum per se ventrem non soluit acutè. Esse tamen stomacho putat vribasius aptum. Cum lædunt illũ soluentia cætera ventrẽ. Illius geminas, cum mulsa sumere dragmas, Idem præcepit, coleram sic flegmaq; purgat. Vnaquaq; die post cœnam sumere dixit, Vtile tres eius pilulas binasq; virentis, Cum succo caulis formatas, vt faba crassa. Aut cicer humores nocuos cum stercore purgat. Non corrumpendo stomachũ nec vim faciendo. Purgatus puluis fuerit si sępius istis. Si vero duram vis soluere largius aluum. Partibus est geminis pars admiscenda terendo. Vna diagridij, sic apta solutio fiet.

De Anabula. Cap. CXVI.

PLatearius. Anabula, sicut dictum est supra, species est titimalli. Habetque virtutem dissoluendi, attrahendi, purgat principaliter flegma, secundario coleram: lac eius colligi debet in medio veris, & in principio ęstatis, hoc modo, franguntur eius summitates, & in vase vitreo recipiantur guttæ lactis inde exeuntes, & hoc cautè fieri debet, ne manus colligentis a lacte tangatur, quoniã exureret, & excoriaret. Quòd si forte manus ab ipso tangatur, locus ille solatri vel alterius herbæ frigidæ succo fricetur. Per annos multos in efficacia multa seruatur, per se autem dari non debet, quia nimis vehementer operaretur. Acuuntur tamen inde pilulæ aureæ, pilulæ de quinque generibus mirabolanorũ absque omni medicina, acuuntur etiam inde medicinæ, vt benedicta trifera, saracenica, & huiusmodi sine appositione alterius laxatiuę, multi namque medici hoc acumine neglectis alijs omnibus vtũtur, cum quia facilius laxat, tũ qa facilius habetur. Sed tamen antequam alia medicina ex eo acuatur, hoc modo præparetur, vt eius malicia reprimatur. Cum gummi arabico, vel dragaganto in oui testa decoquatur, vt aliquantulum buliat super prunas. Et in medicina quantitate quatuor dragmatum ponatur. Si quis etiam abhorruerit medicinã accipere, fiat puls ex aqua & farina hoc acumine addito in quantitate prædicta, deturque pro medicina, sic enim competenter accipere potest.

De Camphora. Cap. CXVII.

IDem. Camphora est in tertio gradu frigida, & sicca, dicunt q̃dam sed falso gummi esse, cum sit succus herbæ cuiusdam, teste Dyascoride, multisque alijs, herbaque ipsa dicitur camphorata, de qua videlicet dictum est supra. Camphora eligenda est, alba & lucida, nam turbulenta non est adeo bona. Ex admixtione autem vernicis sophisticatur, dum inter ipsius camphoræ frustula ponitur. Est enim vernix in substantia similis camphoræ, & ex admixtione similis est in odore. Discernitur autem quia vernix solidam habet substantiam, & difficile frangitur, camphora vero cito, & si tractetur in manibus, de facili puluerizatur. Camphora nisi artificiose seruetur, de facili perditur. Est enim aromatica, & omne aromaticum est fumosum. Ideo que in fumositatem soluitur. Seruari autem potest in vase marmoreo, & melius in alabastreo, seruatq; in efficacia multa, in psillio, vel lini semine, vel milio per annos quadraginta: Contra calefactionem epatis puluis eius cũ solatri succo conficitur, in quo plagellę intinctæ sæpius epati superponuntur. Contra fluxum sanguinis e naribus fiũt magdaliones ex puluere ipsius, & ex puluere seminis vrticę, vsti atque confecti cum succo sanguinariæ, & imponuntur naribus: si vero fiat fluxus ex ebulitione sanguinis, vel ex epate, puluis eius camphoræ cum aqua frigida conficiatur, & plagellę infusę fronti, & temporibus, & gulæ, & epati superponantur: contra maculam oculi conficitur puluis eius cũ aqua rosarũ, addito fœniculi succo, & in uase ponitur ęneo contra faciei pannum, & ad faciem clarificandam conficitur quoq; cum aqua rosarum, addito melle albo atque mundissimo, contra libidinem odoretur camphora per nares. Nimia enim actione frigiditatis spiritus inspissat, corpus infrigidat & libidinem stringit. vnde cãphora per nares castrat odore mares. Nota ꝙ satis cõpetenter ponitur in syrupis, contra acutas ægritudines. In frenesi competenter prouocat sternutationes si puluis eius distemperetur cum oleo rosarum, & penna intincta per nares intingatur, & in alijs febribus acutis, quæ non augmentat calorem nec naturam.

De Diagridio. Cap. CXVIII.

PLatearius. Diagridium est in tertio gradu calidum, & siccũ. Est autem succus herbæ cuiusdam nascentis in partibus trãsmarinis, quę species est titimalli. In canicularibus diebus summitates huius herbæ rapiuntur: inde lac effluens in paruis vasis colligitur, quod soli exponitur, ac desiccatur, & in substantiam dyagridij transmutatur. Quidam per decoctionem id faciunt. Et quandoque dum fit, ex admixtione alterius titimalli sophisticatur, & tunc vehementius operatur. Quod vero bonum est suauius est. Præterea fit, vt quandoque ex admixtione pulueris subtilis colofoniæ sophisticatur, & quandoque frustula colofonię inter dyagridium pro dyagridio venduntur. Est autem illud eligendum, quod est album, vel nigrum, vel subnigrum in colore in substantia per totum clarum. Quod etiam sit frangibile: licèt enim colofonia facile frangitur, non tamen adeo facile sicut dyagridium. Quod etiam subamarum habet saporem, & non multum abhominabilem. Quod enim adhominabilem habet, sophisticatum est ex alterius lactis admixtione. Quod autem insipidũ aut nullum saporem habet, sophisticatum est ex admixtione colofoniæ. Quod vero quandam partem claram, & quandam obscurã habet abijciendum est. Illud autem eligendum est quod sputo humectatum continuo in album colorem conuertitur, ad naturam enim suam redit. Crossum etiam eligendum est, & in medicinis ponendum: Puluis eius ex admixtione pulueris colofoniæ facile sophisticari potest, & non tamdiu quam crossum seruari valet. Crossum enim per decem annos, vel nouem annos potest seruari. In medicinis ponitur acuendis, quoniam in pauca quantitate potest sufficienter acuere, & quia non educit multum violenter, & quia non multam abominationem habet. Nunquam per se datur: sed eius violentia prius reprimitur.

Iterum de eodem. *Cap.* CXIX.

ATor. Dyagridium idem est, quod scamonea, de qua videlicet sub hoc nomine dicetur & infra. Ex libris de medicinis dissolutiuis. Dyagridium, vt scamonea succus est herbæ, quę dicitur titimallus babiloniçus, & est calidę & siccæ complexionis in fine tertij gradus: colligitur, & desiccatur, & in pastellis ad nos defertur. purgat principaliter colerã rubeam per simile, & secundario flegma per contrarium, habetque naturam excoriandi: ac stomachi villis adhęrendi, & ad dissenteriam inducendi. Ideoque opus est in arte repressiua, quod fit ita, in pomo, vel coctano, vel saltem in pasta: & melius ordei inuoluitur: & donec bene cocta sit, decoquatur, & tunc in pondere vnius drach. colerico, vel duarum, aut trium, flegmatico, vel melancolico tribuatur. granumque masticis, quasi medium scamoneæ, tritum. vtraque in oleo violaceo, vel rosaceo, fricentur: ac medicina acuatur. Non autem, debet dari alicui epar calefactum habenti. Dyascorides. Dyagridij virtus talis est: Si fuerint cum melle dragmæ duæ coleram, ac flegma deponit. Solutioni ventris oboli duo sufficiunt: ita vt leniter purget. Maximè vero cum aliquibus dandum est, quæ stomachum restituant. Sed si fortem humorem, idest coleram nigram deponere volueris obolos eius duos, vel tres. ellebori nigri duos, aloe dragmam vnam dabis, ac supradicta purgabis: cui & salem admisce. Constan. vbi supra. Dyagridium est in tertio gradum calidum, & siccum. propriè coleram rubeam purgat: per contrarium flegma. Stomacho tamen, & epati nocet, appetitum amputat: propter hoc antiqui iusserunt, anisum, & daucum, & apium cum eo, & amigdaleon, misceri, terique vel cum cytonijs coqui. Hæc subtilissime debent teri, ne villi auellantur stomachi, & lyenteriam generent. Tritum & cum aceto temperatum, morpheam, & scabiem acutam aufert, tamen si assuefiat est malum.

De Elacterio. *Cap.* CXX.

PLatearius. Elacterium est, succus cucumeris agrestis. In canicularibus enim diebus fructus eius colliguntur, & conteruntur, succus expressus soli exponitur, & siccatur. Calidum est, & siccum in quarto gradu, & est laxatiuum. Virtutem habet purgandi principaliter flegma, secundario melancoliam. vsus eius est cõtra artheticam, podagram, cyrrogram, iliacã passionẽ, apata calida, & contra vermes aurium, contra dolorem stomachi ex frigida causa, & contra lentigines faciei. Dyascorides. Elacterium est agrestis cucumeris succus: non foliorum, vel radicis eius, sed fructus. Qui collectus antequam in plenam maturitatem ueniat, insciditur, & succus in uase fictili recipitur: ac supprimitur, vt non solum humor: sed quicquid carnosum est, exprimatur: deinde siccatur: ac limpidatur, & quod quasi feculentum residet leuigatur, & in pastillos redigitur. Ille vero succus vtilis est: qui est albus, leuis, humecticus, & in gustu amarissimus, citoque ignescit lucernæ appositus, viridis autem & asper: & quasi colore aurosus, & grauis, est inutilis. Elacterium duorum annorum ad ventris purgationem vtile. Idemque succus bene factus decẽ an. durare potest. Quidam ita probandum dicunt elacterium, vt lucernę admotum, & incensum, si scintillę ad superiora, & inferiora exiliant, pariter & vomitum, & ventrem purgabilem ostendit. Si vero in alteram partem exilierint magis, quàm in aliam: maiores fore virtutes in eadem. Obolo vno datum perfectæ quidem virtutis homines: oboli vero dimidium purgat infantes. Nam si plus acceperint necem infert, sic necessitatibus infantium disciplina datur: coleram, & flegma ventris deponit, vrinam prouocat, dispnoicis subuenit, maximè sale addito, & post calida bibita. Solutum in aqua & cum penna sub lingua traiectum, facit vomitum. Quem si fortius volueris facere: adde illi oleum irinum, & loco prædicto traice. Sane qui purgantur eius virtute, non admittendi sunt dormire: at si prouocato vomitu nimiè vomuerint, aqua frigida compescendi sunt, & polenta, & pusca: & malis macianis, & omnibus quæ stringere possunt, lacti mixtũ & naribus immissum: ictericis est singulare præsidium. Mitigat dolorem capitis antiquum: & sinaticis inunctum maximũ præstat effectum, maxime oleo addito: aut melle, aut felle taurino. Nam sic virtus eius augetur. Plinius lib. 20. Elacterium tempestiuum est autumno, nec vllum ex medicamentis longiore durat æuo. Incipit a trimatu: si quis vti recẽtiore velit pastillos in fictili nouo igne lento in aceto domet: eo melius quo vetustius erit. Quod. 200. annis seruatum esse: auctor est Theophrastus. Et vsq; ad quinquagesimum lucernarum lumina extinguit, & hoc veri experimentum est; si admotum priusquam extinguat, sciutillare sursum, ac deorsum cogat. Melius est pallidum: ac leue herbaceo, & scabro: ac leuiter amarum.

De Feniculi succo. *Cap.* CXXI.

DIascori. Fœniculi foliorum & virgarũ succus in sole siccatus, miscetur confectionibus oculorũ, & caligines detergit eorum. In Hibernia succus hic pro lachrimo vẽditur, omnibus enim oculorũ causis opitulatur. Radicis vero succus idoneus ẽ ad multa, maximè tñ ad oculorũ vitia. Leniter. n. calefacit atq; mollit. Traditũ est in lib. antiquorũ, serpẽtẽ annuã senectutẽ fęniculi gustatione deponere, oculorũq; caligines succũ eius exprimere. Vñ intelligi datũ est, easdẽ virtutes ẽt humanis corporib[9] vtiles eẽ, & certa postmodũ expimenta docuerunt sic esse. Succus ergo ipsius vetustissimam licèt caliginem discutit: cum attico melle mixtus. Idem quoque succus infunditur auribus purulentis: ac vermiculos in eisdem nascentes interficit.

De Galbano. *Cap.* CXXII.

ACtor. Galbanũ est succus ferulę, sicut dicit Isidorus, de qua. s. ferula suo loco dictũ est inter herbas superius. Dyascorides. Galbanũ ẽ lachrymũ herbę similis ferulę, q̃ in Nichomedia nascitur, & in syria. Cuius optimũ est, mundissimũ, & hãmoniaco ac thuri simile in colore, grana hñs vt faba limpida, & quod est sine ligno, & nõ est graue: adulteratur aũt resina, & faba diuisa, & gutta hammoniaci: virtus est ei ignea, & dyaforetica, aceto & nitro mixtũ, lẽtigines tollit. Vt granũ fabę glutitũ, tussi medet', & asmaticis opitulat'. De alto cadẽtiũ cõquassationib. subuenit, cũ vino, & myrrha bibitũ, venenis occurrit. Infantes in vtero mortuos acceptũ excludit. Impositũ quoq; dolorẽ lateris mitigat, tortiones spargit. Epilẽticis vtiliter adhibet'. Acceptũ ẽt iter vrinę pręstruit. Plateari[9]. Galbanũ est calidũ in tertio gradu: humidum in primo. Liquor est, q in ęstate a frutice erũpit, & circa fruticẽ condensat'. Quidam etiã corticẽ findũt, vt magis effluat. Sophisticat' autẽ ex immixtione minutorũ lignorũ. Alij vero miscent puluerem colofonię, & fabas fractas. Eligendũ est autem quod album est, & purius: habetq, virtutẽ attrahẽdi, dissoluẽdi, consumẽdi, & leniẽdi, maturãdi, relaxandi. Contra asma frigidũ datur cũ aqua ordei, contra litargiã sup carbones ponitur, & patiẽs fumũ recipit. Ad apostema rũpẽdũ, & maturãdũ supponit'. Ad dẽtiũ dolorẽ fit ex eo casula, & dẽti supponit'. Ad lumbricos occidẽdos, dant' pillulæ ex eo melle inunctę, valet & in emplastro contra splenis duriciẽ. Constantinus vbi supra. Galbanum est calidũ in tertio gradu, siccũ in secũdo. Cathaplasmatũ cũ raphano & aceto sordiciẽ pustularum mundificat, tussimq; & anhelitũ tollit. Eius etiã suffumigatio reptilia fugat. Epithima superpositum, reptilium morsibus repugnat. Super dentes dolentes at rosuram habentes positũ eos curat. Si vero cum forti vino prægnanti detur, mortuũ celeriter expellit, & laboriosis etiam spasmaticis subenit.

Iterum De eodem. *Cap.* CXXIII.

AVicẽna. Galbanũ duas hẽt spẽs, vnũ ẽ spinosum: leuis põderis, vehemẽtioris albedinis. Alius vero spissius, & grauius. Et ex vtroq; melius est illud, qđ est spissius. Est aũt calidũ in scdo, exiccatiuũ ĩ tertio. Virtus eius ẽ lenitiua, resolutiua, carminatiua ventositatũ. Est ãt ex eis, q̃ carnem corrumpunt, & in ipso sunt calefactio, & inflãmatio, & attractio, & resolutio: lentigines eradicat. Cõfert apatibus, & scrofulis, & lassitudinis, & spasmo lacertorũ, & dolori molaris: ac dẽti corroso subito. dolorib. quoq; frigidis in aure, & asmati & tussi antiq̃. Cõfert ẽt schotonię, & epylẽsię, nã epylẽticus ipm odorãs, reuiuiscit, puocat mẽstrua fortiter, & vrinæ difficultatẽ remouet. Est aũt tyriaca venenis, cũ vino bibitũ: & fum[9] eius fugat vermes venenosos: nec approximãt illi q ex eo linitus est. Plinius li. 12. Dat syria in amano mõte galbanũ, resinæ modo qđ maximè laudant cartilaginosum, & purũ ad similitudinẽ hãmoniaci, minimeq; lignosum, adulterat' aũt faba aut sagapeno. Sincerũ si vrat', fugat nidore serpẽtes. Idẽ in li. 23. Galbanũ neq; humidũ neq; aridũ pbat' p se bibit' ad tussim veterẽ, suspiria, rupta, cõuulsa. Imponit' hyschiadicis, lateris dolorib. pãnis, furunculis, corpori ab ossib. recedẽti strumis articulorũ nodis, dẽtiũq; dolorib. illinit', & cũ melle capitis vlceribus Purulentis infundit' aurib. cũ rosaceo. aut nardo. odore comicialib. subuenit, & vuluę instrãgulatu, & stomachi defectu. Abortus nõ exeuntes trahit appositũ, vel suffitu. Itẽ ramis hellebori circũlitũ atq; subiectũ. Serpẽtes eiusdẽ cũ vrit' nidore fugant' Fugiũt & galbano per unctos. Medetur & a scorpione percussis. bibitur, & in difficili partu fabæ magnitudine in cyato vini, vuluasq; conuersas corrigit. In myrrha autem & in vino mortuos partus extrahit. Aduersatur & venenis, maxime toxicis, cum myrrha, & vino Serpentes oleo, & spondilio mixto tactu necat. vrinę nocere existimatur.

De Glaucio. *Cap.* CXXIIII.

DIascorides. Glauciũ est succus herbæ eiusdẽ nominis habẽtis folia papaueris. hæc siquidem folia calido cinere cooperiuntur, & sic succum remittunt. Alij vero herbam ipsas in ollam, & in furnũ feruentem mittunt, & circa circunliniunt, & sic inde, scilicet agente calore succum eliciunt. Est autem glaucium intus crocati coloris, & gustu amarum, odorisque grauis, vires habet stipticas, & ex parte frigidas. vnde ex aqua resolutum, & inũctum primos impetus restringit lippitudinis. miscetur etiam ocularibus medicinis.

De Lasere. *Cap.* CXXV.

IDem. Latar vel laser lachrymum herbæ, quæ appellatur silphion, & hæc in multis locis crescit in similitudine ferulę, habens folia circa se maiora quàm apium, & semen simile. Est aũt optimũ laser cyrenaicũ, subruffum, ac perlucidum, intus exalbidũ, odore infecidum, quod humore cito resoluitur, & in gustu statim humorē prouocat, vires habet acerrimas. Ideoq; cũ magnis vexationibus, & calefacit, & relaxat. Adulteratur aũt dum viridis est cum sagapino, vel farina fabæ, quod facilè inuenitur gustu, odore, visu, solutione: hic succus est necessarius in medicinæ vsibus, virtus est illi infecida, & stomachũ inflat, vino additus alopicias emēdat. Idq; melius agit si piper & acetum acceperit, Suffusiones in initio detergit. Addito melle caligines oculorũ limpidat. Perrusorũ dentiũ dolorē mitigat. Cũ thure mixtus & ore retētus, morsum rabidi canis curat. Et venenis acceptus & cancri morsibus opē præstat: Nitro & rutę ac melli additus, singulare præsidiũ est carbunculis. Duritias quoq; vulnerũ soluit, clauos tollit aceto mixtus, zernas tollit, & polipum, carnesq; crescētes in naribus. Asperdines fauciũ & voces limpidat, maximè cũ aqua & melle, propendentē vuam suspēdit. Gargarismo cum mulsa frequenter sumptus, colorē limpidũ facit, & in ouo sorbili tussientibus proficit, pleureticis & hidropicis cum caricis ficcis auxiliatur. Cum pipere ac ruta bibitus, addito vino, topicos rigores exludit. Ceræ additus tetanicis ac spleneticis medetur glutitus. Sanguisugas bibitas aceto excludit. Lac coagulatũ stomacho soluit. Aspredinē atteriarũ per catarrũ longi temporis, vel vocē amputatā curat. Epileticis cũ pusca bibitus, medicatur. Cũ myrrha & pipere bibitus imperat menstruis, vētrem mollit. Cũ lixiuia bibitus opitulatur de alto cadētibus, amigdalis amaris, & rutę mixtus, in oĩbus causis necessariè comeditur. Cũ ficu & isopo decoctus, & oris collutioni adhibitus, medetur exesis dentibus. Plinius lib. 22. Laser e silphio profluēs inter eximia naturæ dona numeratur, pluribusq; cōpositionibus inseritur, per se aũt algores excalefacit. Potu extenuat vitia neruorũ. Fęminis in vino datur, & lanis mollibus ad ciēdos menses admouetur. Cerę mixtũ, extrahit pedũ clauos, ferro circũscarificatos. Vrinā ciet ciceris magnitudine dilutum, andreas spondet copiosius sumptũ, nec inflationes facere, & concoctione plurimũ confer re senibus & fęminis. Itē hieme æstate fertur vtilius & aquā bibētibus, cauendũ ne qua sit exulceratio intus, ab ægritudine recreationi efficax est in cibo. Tępestiuè. n. datũ cauterium obtinet. Assuetis & vtilius quā expertibus, venena telorũ ac serpentiũ extinguit potũ. Ex aqua vulneribus. s. circũlinitur. Scorpionũ tñ plagis ex oleo. Vlceribus vero non maturescentibus cũ farina ordeacea vel fico sicca. Carbunculis valet cũ melle, vel ruta, vel per se visco superlitũ vt hereat, sic & ad canis morsum. Excrescētibus circa semen cum gramine punici mali ex aceto decoctũ. Clauis pedũ, qui vulgo morticini appellant, nitro mixto ante subactas carnes replet cũ vino & croco, aut pipere, aut muriũ fimo, & aceto. Perniones ex vino fouet, & ex oleo coctũ imponitur sic & callo. Clauis pedũ superrasis pcipuæ vtilitatis. Contra aquas malas, pestilentes tractus, vel dies, in tussi vna fellis veteris suffusione, hidropicis raucitatibus, cōfestim enim purgat fauces, vocem quoq; reddit, podagras spongia dilutũ postea lenit. Pleureticis in sorbitione vinũ poturis datur. In angina gargarizatur. Præcordiorum vitijs sinthecticis & comicialibus in vino daẽ. In aqua mulsa linguæ paralisi, lũbotũq; doloribus cũ decocto melle illinitur. Nō cēsuerim, q̃ auctores suadent cauernis dētiũ in dolore inditũ cera includi, magno experimento hoĩs qui se eadem præcipitauit ex alto. Anhelatoribus & in tussi vetusta cũ porro ex aceto daẽ, atq; aceto his qui coagulũ lactis sorbuerint. Coxendicibus lũborumq; doloribus cũ decocto melle illinitur, quippe tauros inflammat naribus illitis. Serpētes auidissimas vini admixtũ rũpit. Ideo nec inungi suaserim cũ attico melle licet pcipiant. Quas habeat vtilitates admixtũ alijs immensum est referre, & nos simplicia tractamus, q̃n in his naturā esse apparet, in illis cōiecturā esse fallacē. Nulli tantis custodia in mixturis concordia naturæ ac repugnantia.

De Licio. *Cap.* CXXVI.

PLateanus. Licium est calidũ in primo, siccũ in secundo. Dicunt quidā quod gũmi est, sed falsum est. Est aũt sucus herbæ sic appellatæ. In principio siquidem ęstatis colligitur ac teritur, & succus expressus soli exponiẽ ac desiccatur, & in substātiam licij transmutatur. Est autem eligendũ illud, quod est durũ habens quādam glutinositatem, & interius lucidũ. Quod autē molle & obscurũ est, abiiciendũ est: per annos. 5. seruari potest, appellatur & oculus licij, vel oculus lucidus, quia lucidos reddit oculos, valetq; puluis eius contra oculi maculā, & cōtra lippitudinem coagulatam ex flegmate congelato, exterius factā. Item contra linguæ scissuram & labiorum oris vlcerationem. Ex licio quoq; valet in acuta febre superpositorium ac stercora desiccata, dissoluit multum. Contra tumorem gingiuarum, frequens lotio & fricatio circa gingiuas ex aceto fit in quo resolutum est licium. Auicenna. Liciũ fortius est Indum in re capillorum & in confortatione eorum. Illud aũt de mecha fortius est in apostematibus. In caliditate & frigiditate liciũ est tēperatũ, & in secũdo gradu siccũ. Adulteraẽ aũt, & falsificatur & probos & latet medicos. Et illud cũ succo azeresco. In aqua enim coquitur, donec coaguletur, & virtus eius est propinqua substantiæ subtili igneæ, & terreæ frigidæ. Illud autem, quod de mecha est, res artificialis est. In Indo est resolutio & stipticas pariter, & cōfert oĩ fluxui sanguinis, & eius resolutio est plurima stipticitate illius, & est in secũdo in resolutione. Eiusq; stipticitas minor est eius exiccatione: virtus subtilis est in ipso, & oẽ liciũ cōfert panaricio. Rubificat capillos & cōfortat eos, pprieq; Indũ, & sanat pãnũ, formicæ cōfert, & apostematib. fluxis, & vlceribus fraudulentis, mēbraq; cōstringit. Indũ cōfert fluxui saniei ab aure, & palatum ab alcola curat, vlceraque gingiuæ, & eius ęgritudines sanat. Obtalmiæ confert, corneam abstergit, sanatq; scabiem oculi. Indum bibitum ad sputum sanguinis & ad tussim, & similiter prohibet ictericiam nigram & splenem bibitum vel illinitum. Confert etiam stomatico fluxui, & vulneribus ani. Bibitur quoq; vel supponitur antiquæ solutioni, vel illi, quæ est ex debilitate stomachi, ac dissenteriæ. Mēstrua prouocat, eiusq; fructus recens soluendo aquosum flegma educit. Confert etiam ani vlceribus & emorroidibus, fructus eius confert perniciosis. Et Indum in potu datur ad morsum canis.

De Meconio. *Cap.* CXXVII.

DIascorides. Meconij duo sunt genera. s. vnũ hortiuũ, & alterũ agreste, sicut dictũ est supra. Succus eorum melior est qui grauior & in gustu amarus, ac citius resoluens in modum lactis. Et qui est sine aspredine, lenis, & aquosus, & qui in sole positus spargit se. Et si quidem in lucerna positus incendatur, bonum facit odorem, lacti similem, adulteratur autem glaucio mixto, vel gummi, vel lactucæ succo. Dignoscitur autem hoc modo. Si glaucium habuerit, quando soluitur, colorem croceum ostendit. Lactucæ verò succus ex odore intelligitur: gummi autem tactu digitorum, & quod odorem perdidit, & limpidius efficitur. Multi auaritia capti, axungia mixta succum massant, quamdiu ruffus appareat, & mollis inueniatur, virtus est illi catartica, dolorem aurium mitigat, caligines oculorum detergit. Andræas perhibet tantam illi esse virtutem, vt si purum collirijs misceatur, luminibus auferre posset cæcitatem. Mnesides verò virtutem eius ponit in odore, in quo catarticam virtutem habet præcipuè. Multi quidam herbæ ipsius capitella & folia tundunt & exprimunt, liquant ac terunt, & trociscos faciunt, hos dicunt miconium, & habent secundam efficaciam post eius lachrimũ. Qui videlicet lachrimus ita colligitur. Cum Sol clarescere cœperit aura remota, capita ipsa leniter a summitate sunt scindenda, ita vt ipsa scissura intrinsecus non accedat, sed corium ipsum tantummodo tractum remoueat. Succus autem digito detergente excipitur, & in concula, vel calice digito ipso traiicitur, ita vt tenuitate vasis bene extergatur. Deindeque in mortario teritur, & inde trocisci ad vsus medicinales efficiuntur.

De Oleo rosato, & violaceo, & lilino. *Cap.* CXXVIII.

ACtor. Oleum quoque multiplex ex diuersis herbarum, florumq; generibus colligitur, aut conficitur, varijs vsibus medicinæ necessarium, vt est oleum rosatum, violaceum, mandragoraceum, rutaceum lilinum, nardinum, narcisinum, raphaninum, anetinum, catholicum, & similia. Auicenna. Oleũ rosatum valde vtile est inflammationi cerebri, & augmētat eius virtutes & intellectum, valet etiā in principio aperitionis apostematum. Est autem decliue ad ęqualitatem, & ob hoc dicit Galienus, quod ipsum calefacit corpus vehementis frigiditatis, & infrigidat calidum. Secundum me autem corpora calida, quæ ipsum temperat, plura sunt, frigidaq; calefacit. Idem quandoque soluit, quando scilicet inuenit materiam, quæ indiget lubrificatione. Quandoque verò solutionem retinet colericam. Palladius lib. 6. Ad oleum roseum conficiendum in libras olei singulas vncias rosæ addes, & septem diebus in Sole, ac Luna suspende. Platearius. Oleum rosaceum fit hoc modo. Quidam rosas in oleo communi decoquunt, colant, ac seruant. Quidam vero vitreum, rosis, & oleo implentes in caldario aqua pleno imponunt, ac bulire faciunt. Alij rosas virides in oleo terunt, & in vase vitreo per quinquaginta dies soli exponunt: hoc oleũ bonũ est, quo inungitur epar contra sui calefactionē. Contra dolorē quoque capitis ex calore facto inunguntur tpa, & frons, & contra diaforesim. Constantinus vbi supra. Oleum rosatum bibitum, ventrē humectat, & calorem stomachi refrigerat. Calidum in nares distillatum, calida sanat apostemata, cum aqua rosacea mixtũ, dissentericis subuenit. Vniuersaliter etiam valet

valet contra omnia vulnera calida, siue sint extrinsecus siue intrinsecus. Idem. Oleum violaceum calorem mitigat, ac feruorem totius corporis maximè capitis, de quo sternutatione prouocata, somnus prouocabitur. Diasco. Oleum rosaceum virtutem habet stipticam & proiciendo lumbricos excludit, infantum capite illinito renibus & vmbilico. Platearius. Oleũ violaceum vt conficiatur, violę in oleo decoquuntur, atq; colantur, vel decoctio fiat in duplici vase, vel melius decoquantur & colentur & colaturæ recẽtes addantur, sicque per 15. dies ad solem dimittantur, & colentur. Si secundo, vel tertio sic factum fuerit, optimũ erit: virtutem habet leniendi, & humectandi, refrigerandiq; atq; laxandi. Exterius inunctum, valet contra epatis calefactionem. Inunctũ vero supra tempora, & frontem, valet cõtra dolorem ex calore. Palladius lib. 5. In mense Aprili oleũ violaceum conficiẽdum, tot vncias violę quot libras olei mitte, & diebus sexaginta sub diuo pone. Auicenna. Oleum de lilio calidum est & siccum in tertio, lenitiuum est & confortat mẽbra & infrigidat ea, prohibetq; materias aduenientes, duritiam antiquam resoluit. Confert lassitudini, & ei quem frigus lęsit, partũ efficit facilẽ, & dolores matricis sedat bibitum. Palladius lib. 6. In mense Maio ad oleum liliaceum conficiendũ per libras olei singulas dena lilia curabis infundere, & vas vitreum 40. diebus sub diuo locare. Actor. De hoc etiam oleo dicit Plinius, quod vtilissimum est renibus, & euocandis sudoribus.

De Cæteris oleis herbaceis. *Cap.* C X X I X.

PLatearius. Oleum quoq; mandragoraceũ sic conficitur. Poma mandragorę trita cum oleo cõmuni diu macerãtur, postea fit aliquãtula decoctione & colatur. Oleum hoc, vt dr̃, valet ad somnũ prouocandum, & dolorẽ capitis ex calidis humoribus si frons & tempora inunguntur. Contra calida apostemata fit ex eo inunctio in principio, repercutit enim materiam. Cõtra fluxũ ventris ex impetu colerę, venter ac tota spina cum eodem inungitur, & cum aliquo leui clisteri modicum inicitur. Auicenna. Oleum rutaceũ resolutiuũ est, sicut laurinum, sed eo calidius, ambo sunt sedatiua dolorum antiquorum, & solutiua ventositatum. Oleum de narcisso confert neruis, confert etiam soda humidæ, & melancolicæ. Resoluit apostemata dura & frigida in velamine, qñ comprimendo inungitur super pectus. Itẽ aperit coartationẽ oris matricis, & confert doloribus eius. Oleũ de vrtica calidũ est in gradu primo & humidum in secundo, vẽtrem soluit. Oleũ anetinũ lassitudinis cõfert, & ei quem frigus læsit, confert etiã febrium rigori. Diasc. Oleum anetinum virtutis est anathomachę, matricis malacticũ est, & periodicis febribus vtile, laborem itineris tollit, dolores articulorum compescit dolorẽ capitis sine dubio amputat. Oleum raphacinum asperdinẽ de facie tollit, hoc maximè in vsu habent Aegyptij cibis admiscentes, pediculosis enim prodest. Oleũ catholicum dr̃, quod fit ex herba catholica, idest alippiade, valde bonũ est ad arteticos & oẽs dolores. Oleum irinum calidum est ac leptinticũ. Ideoq; tumores reprimit, & humores pingues subtiliando cõsumit, ad catarrũ facit naribus illinitũ, ad tinnitũ auriũ cũ aceto & ruta & amigdalis, synanticis ẽt opitulatur gargarismo adhibitum, putredines aufert nariũ, ventrem mollit in mensura ciati acceptũ. Torsiones viscerũ clystere adhibitum placat, tumores stericos & effocationes sedat, emorroidas veteres aperit inunctũ siue iniectum. Platearius. Oleum quoq; fit de spica nardi quod optimum est contra epilensiam, paralisim arthecicã & podagrã, per os sumptum vel inunctum. Ad hoc conficiendum quidam puluerem eius in oleum per viginti dies dimittunt, postea bene bulliunt ac bene colant & seruant. Saraceni vero aliter de spica viridi oleum conficiunt, & hoc præciosissimum esse dicunt. Solinus. In regione pontica apparet herba qua conficitur oleum, quod vocatur medicum, hoc aũt ad incẽdiũ excitatũ si obruere aqua gestias ardet magis, nec alio sopitur, quam iactu pulueris.

De Opio. *Cap.* C X X X.

PLatearius. Opiũ est succus albi papaueris frigidus in quarto gradu, & siccus in primo. In æstate tẽpore maturitatis operantur in capite albi papaueris, & in folijs quasdam inscisiones cũ scapello & lac emanans circa caput conuiscatur, & cultello abraditur, manibusq; cõteritur & opium dr̃. In medicinis ponitur ad reprimendum virtutem specierum acutarum, virtutem habet constringendi & mortificandi, valet in emplastris ad somnum prouocandum, & cõtra calida apostemata, contra dolores acutos, opium thebaicum cæteris præfertur. Diasco. Opiũ est succus herbæ & lac papaueris, quod colligitur sic. Capitella scabello acuto insciduntur, ita tñ vt non intrinsecus lædantur, & sic lac, quod manat digito tergitur, & in cõchulis reponitur, & siccatur, optimum est opium odore grauissimum, colore subruffum, gustu amarissimũ, & quod humore cito resoluitur. Cãdidũ accensum & aliquantulũ duracem flammã emittit, & rursum extinctum proprium odorẽ reseruat, adulteratur lentis & lupinorum farina & gũmi nigro, & lactucæ erraticæ succo. Sed intelligitur eo quòd non coeant oĩa in sinceritate illius. Põt autẽ opium sincerũ lachrymas restringere collirijs admixtum, & circumlinitum refrigerare, & auriũ dolorẽ & totius corporis, illa videlicet ratione qua somnũ facere põt. Constantinus vbi supra. Opium frigidum est in quarto gradu, siccum in secundo, de quo sumptũ in modũ vnius oboli stupefacit sensum ne possit sentire dolorem, prouocat & somnũ, valet & tussientibus & dissolutionẽ habentibus. Superpositum, tẽperatum somnũ prouocat. Multa quantitate accepta ex eo, lumẽ naturalis coloris extinguitur: cũ oleo rosato tẽperatũ tẽporibus & frontibus inũctũ colericũ capitis dolorẽ amputat, aceto tẽperatũ & erisipilis cathaplasmatum dolorem tollit. Mãdragora eodem modo facit.

Adhuc de eodem. *Cap.* C X X X I.

AVicenna. Opiũ est succus papaueris nigri, Aegyptij ipsum seminant. Et quandoq; fit etiã ex semine agrestis lactucæ; & est stupefactiuũ, debile, subtile, qđ de illo melius est, grauius est, acuti odoris, frãgibile, facile in aqua resolubile. In sole resoluitur, & non exinguit candelam cum ex eo inflammatur. Citrinũ tingẽs aquam, asperum, debilis est odoris, clari coloris. Tale falsificatũ est cum memithe, & qñq; cũ lacte siluestris lactucæ, adulteratur quoq; cum gũmi, & est splẽdidũ & clarũ valde. In quarto frigidũ & siccũ narcoticũ, omnisq; doloris sedatiuũ, siue bibitũ, siue linitum. Eiusq; potio debet esse quantitas lẽticulæ magnæ. Confert apostematibus præcipuè calidis, & in ipso est vlcerũ exiccatio. Podagra quoq; ex eo cum oui vitello assato permixto linitur, & dolor sedatur: propriẽq; cum lacte. Dormire facit si supponatur, & sedat antiquam soda. Est aũt ex eis quæ destruũt intellectum, & sensum: dolores sedat obtalmię: & eius apostemata cum mulieris lacte Sedat tussim continuam retinet solutionem. Confert dissenteriæ & vlceribus intestinorũ Interficit aũt cõgelando virtutes, & extinguẽdo calorem innatũ, eiusq; tyriaca est castoreũ. Eius loco ponitur seminis iusquiami duplũ vel etiã triplũ. Plinius lib. 20. Experimẽtum opij est primũ in odore. Sicerum. n. perpeti nõ mox est, deinde in lucernis, vt pura luceat flãma aut extinctũ demum oleat. Accẽditur quoque difficilius, & crebro extinguitur. Est siceri experimentum & in aqua quasi nebula innatat, fictũ in posca coit, sed maximè mirũ est æstiuo sole deprehendi. Sincerum. n. sudat, & se diluit, donec succo recenti simile fiat. Mnesides id optimè seruari putat hiosciami semine adiecto, alij vero in faba.

De Opopanace. *Cap.* C X X X I I.

ISido. Opopanax est succus panacis, croceus pinguis odore grauis, & amarissimus. Diasco. Opopanax est succus herbæ per omnia similis ferulæ, quæ panax dr̃, asperisq; locis & lapidosis nascitur. Sic autẽ succus ipse colligitur, medijs æstatibus terra quæ circa radicem est cauatur, deinde folia eius in gyrum sternuntur, & sic ipsa radix & ferula in longum & in gyrũ insciditur. Sicque quot in folia decurrit, siccatur, & myrrhæ odorem accipit. Est aũt eligendus opopanax colorẽ croceũ habens deforis, album deintus. Est gustu amarus, odore grauis, lęnis, pinguis, fragilis, seq; citius separans. Niger aũt mollis est inutilis, qñ adulteratur ammoniaco & cera, quod probatur digitis cũ aqua fricatis. Nam si fuerit integer, vt lac soluitur. Sin aũt vt viscus fiet, virtus est ei calida & malactica. Vnde frigoribus medetur periodicis, & conquassationibus ac doloribus laterum, tussientibus ac torminibus maximũ præstat effectũ. Inflationes stericas & durities soluit, carbunculos impositus rumpit, stranguirijs ac vesicæ scabiosæ cum mulsa vel vino bibitus proficit. Imperat menstruis, abortum facit, melli additus, schyaticis vnctu p̃sidium est salutare. Vuæ passæ mixtus & cathaplasmatus podagris medetur, dolores dentium impositus tollit, maximè si in ipso foramine dentis mittatur, dolorẽ capitis cõfectioni additus mitigat, pari pondere addita pice, morsum canis rabidi curat. Caliginem oculorum detergit. Antiqua vulnera ad sanitatem perducit. Ossibusque nudis impositus cum melle carnes restituit. Platearius. Opopanacis est succus panacis, calidus & siccus in tertio gradu. Opos enim succus, panax est herba similis ferulę, in æstiuo tempore radix finditur terraq; remota liquor emanat. Qui ex actione solis induratur, & post cum cultello abraditur. Eligendum est, quod claram habet substantiam, & colorem habet subruffum, vix vnquam corrumpuntur, virtutem habet dissoluendi, attrahendi, consumendi. Fumigium ex eo factum, valet contra litargiam, valet & contra asma frigidum. Contra hidropisim ex flegmate, contra frigora periodicarum febrium, contra colicam passionem, contra lumbricos.

De Scamonea. *Cap* C X X X I I I.

ISidorus. Scamonea est herba succi plena, qui sub cauata radice colligitur, sicut dictum est supra. Auicen. Scamonea succus est, cuius virtus vsq; ad annos triginta perdurat. Melior est

illa quæ est varia ad albedinem declinans, & cum aqua resoluitur, facit ipsam sicut lac: calida est & sicca in tertio. In ipsa est abstersio & resolutio. Mundificat morpheam & pannum, & ponitur cum aceto super scabiem vlceratam. Radix eius ponitur super antiquam soda cum aceto & oleo rosato. Est autem ex eis quæ nocet cordi, nocet etiam stomacho & epati valde. Eius malitia frangitur cum assatione, & semine apij. Et ipsa quidem cõturbatiua est, ac facit nauseam & sitim, & destruit appetitum. Solutione vero coleram fortiter educit. Confert etiam puncturæ scorpionum bibita & linita. Diascorides. Eligenda est scamonea, quæ lingua tacta fiat alba. Multi vero titimali succum admiscent ei, sed intelligitur ex eo, quod lingua exardescit. Ipsa est dyagridium, de quo scilicet dictum est paulo supra; quod in India nascitur & in Syria, sed graue ac spissum, quod ipsi adulterant miscendo titimallum. Platearius. Scamonea principaliter purgat coleram, secundario flegma & melancholiam. Nunquam medicina scamoneæ debet dari cum aqua frigida, quoniam ex frigiditate potest scamonea stomachi villis inuiscari. Potest autem per scamoneam fieri laxatiuus potus: & fructus laxatiuus. Cum enim claretum, vel nectar conficitur: inter alias species scamonea ponatur. Sic etiam si puluerizetur, & addito mastice in pasta ponatur & coquatur: panis laxatiuus efficitur. De scamonea in arbore infixa non prope terram, sed in medio ponatur, & pannis circumpositis creta desuper ligetur. Sic humorositas arboris & nutrimentum tendentis sursum, efficaciam scamoneæ fert ad ramos secum, facitque fructum laxatiuum. Et licet scamonea, siue dyagridium principaliter cholera m. secundario flegma purget, ac melancholiam. tamen cum diuersis medicinis commixta, diuersos humores purgat. posita namque cum electuario frigido, ac trifera saracenia. purgat principaliter choleram. cum benedicta vero flegma cum thede, ac dyasone, melancholiam. Diutius autem seruatur posita cum electuario cum melle facto: quia per duos annos, vel tres: plusquam si ponatur cum electuario confecto cum syrupo.

De Sinape & sinapis succo. *Cap.* CXXXXIIII.

DIascorides. Sinapis succus in quo omnis vis est constituta, neruosis corporum vitijs auxilium præstat, sensus acuit, aluum mollit, vrinam mouet, calculos frangit, menstruis imperat, caput purgat. Nunc palato gargarizatur, vt crassior pituita profluat; nunc naribus admouetur vt sternutamentum cum strictura moueatur, stomacho succurit contra querelarum genera. Et vtilis est cibus contra fungorum venena, suspiriosis flegmate dissoluto liberos aeris hauriendi meatus præstat. Positus autem extrinsecus cutem vi caustica exulcerat. Raroque medici veniunt ad eius remedia, quoniam vstionem penè intolerabilem suscitat: nec vero in magnis ac vetustissimis causis tam sæua sint subeuntia. Hoc siquidem tormenti genere & humor capitis auertitur, qui cecitatem oculis comminatur, quique stomacho ac pulmoni instillatus, iter lætale ad ptisim præstruit. Coxæ dolor per vesicas digeritur, ac tumor splenis soluitur, iocinerum indignatio relaxatur. Et hidropicis innatans humor non reuersurus hauritur. Aiunt etiam litargicos excitari, si pedes illorum valde fricentur trito sinapi. Nos interim locuti sumus de succo qui exprimitur semine, admixtis scilicet, vt vsus exegerit, nunc aqua, nunc melle. Est etiam alius, qui colligitur æstate, & hic cum aruerit lacteam guttulam facit, vtilem quidem dentibus, si videlicet in dolore mandatur. Elegans ex eo velut antidotum fieri Plinius tradit. Nam semen synapis eiusq; radices in musto conteri præcipit, hocque colatum putat dandum vitijs faucium, stomachi, capitis, oculorum. Potionis modum statuit, quantum manus plenè mensura concludit. Fit etiam ex sinapi oleum semine effusum lumborum doloribus ac neruis torpentibus necessarium.

LIBER DVODECIMVS.

De Arboribus in generali. *Cap.* I.

ISidorus. Arborum nomen sicut herbarum ar uis creditur inflexum, eo q̃ terræ fixis radicibus adhærent. Trũcus autem statura est arboris insistens radici. Arbusta est arbor nouella & tenera, in qua insertio fieri potest. Arbusta dicta, quasi arboris hasta. Alij arbustũ accipere volunt locum in quo arbores sunt, sicut & vireta vbi virgulæ nouellæ sunt & virentes. Frutex breuis appellatur, eo quod terram fronde tegat, cuius plurale nomen est fruteta. Silua est spissum nemus & breue. Nemora vero sunt arbore maiores frondibus vmbrosæ. Et dicitur silua quasi xilua, eo quod ibi cedantur ligna. Nam Græci lignum dicunt xilon. Nemus autem dictum est a numinibus, eo quòd ibi constituebant idola Pagani. Porro lucus per antifrasim, dictus est locus densis arboribus septus, lucem solo detrahens, quasi minimè lucens. Vel etiam a luce, eo quòd in eo lucebant funalia vel ceræ, propter nemorum tenebras. Saltus est arboris densitas alta, eo quod in altum exiliat, sic vocata. Auiaria dicuntur secreta nemora, eo quòd illuc aues frequentant, sic appellata. Plantas & plantaria ita distinguunt, quòd plantæ sunt raptę de arboribus. Plantaria vero, quæ ex seminibus nata sunt, & cum radicibus a terra propria transferuntur. Arbores vero genere fœminino dicimus, poma vero neutro genere. Omnes itaque pomorum arbores latinè fœminini generis sunt, exceptis paucis, vt hic oleaster, hic siler, & hoc buxum, quamuis & hæc buxus dicatur. Nam & superfluam quidam volunt facere discretionem, vt hæc buxus de arbore dicamus, buxum vero de ligno compositum. Actor. De hac differentia solet dici versus ille. Pro mare pone siler rubus dumus ac oleaster. Plinius lib. 12. Olim summum datum homini munus, arbores siluęque intelligebantur, hinc alimenta primum, harumq; fronde mollior specus, libero vestis. Num etiam gentes sic degunt, quo magis ac magis admireris in marmora cædi montes, vestes a seribus peti, vnionem in profundo maris rubri, smaragdum in ima tellure quęri, ad hoc excogitata sunt aurium vulnera. Nimirum quoniam parum erat collo crinibus gestari, nisi infoderentur etiam corpori. Quamobrem sequi par est ordinem vitæ: & arbores ante alia dicere: moribusque primordia ingerere. Arborum genera quondam numinibus suis dicata perpetuè seruabantur: vt Ioui esculus. Apollini laurus. Mineruæ olea. Veneri myrtus. Herculi populus. Quin & siluanos & faunos ac deorum genera siluis ac sua numina tanquam e cœlo credebant attributa: Nec magis auro fulgentia. & eboro adorabant simulachra, quàm lucos. & in his ipsa silentia. Multos in vsus hominum assumptæ sunt arbores postea: sicut videlicet infra dicetur.

De Arborum creatione vel origine. *Cap.* II.

ISidorus. Arborum creandarum naturaliter tria sunt genera. aut enim sponte nascuntur, aut ex seminibus fortuito iacentibus surgunt, aut ex radicibus pullulant. Nam vsus inuenit cætera fauente natura. Aristoteles in libro de animalibus. Sicut operatio multorum animalium est emissio spermatis, sic & operatio arborum est emissio fructus & seminis. Arbores quoque quædam sunt ex semine, quædam etiam sunt ex casu naturaliter ex terra videlicet putrefacta. Denique arbores quædam postquam abscinduntur perfectæ naturæ sunt, & ob hoc ex arbore vna multæ exeunt. Plinius libro decimoseptimo. Arbores aut semine prouenient, aut plantis radicis, aut propagine, aut auulsione, aut etiam surculo, aut insito & conserto arboris ramo. Augustinus super Genesim ad litteram. S. Consideremus pulchritudinem cuiusdã arboris in robore ramis frondibus & pomis. Species hoc non vtique talis & tanta exorta est repente. Sed eo quo nouimus ordine. Nam a radice quidem surrexit, quàm primum terræ germen infixit, atque inde omnia illa formata & distincta creuerunt, porro illud germẽ ex semine. In semine ergo oĩa illa primitus fuerunt, nõ mole corporeæ magnitudinis, sed vi potentiaq; causali. Nam illa magnitudo copia terræ humorisq; congesta est. Sed illa in exiguo grano mirabilior præstantiorq; vis est, qua valuit ad radices humor terræ commixtus tanquam materies illius ligni qualitate initij in ramorum diffusionem, in foliorum viriditatem & figuram in fructuum formas & opulentiam, omniumq; ordinatissimam distinctionem. Quid enim illa arbore surgit vel pendet, quod nõ ex quodam occulto thesauro seminis illius extractum atq; depromptum est. At illud semen ex arbore, licèt non ista sed alia, atque illa rursum ex alio semine. Aliquando autem arbor ex arbore cum surculis demittur, atque plantatur. Ergo & arbor ex semine, & semen ex arbore, & arbor ex arbore, semen vero ex semine nullo modo, nisi arbore interueniente. Alternis ergo successionibus alterum ex altero, sed vtrumque ex terra.

De Membrorum vel partium eius dispositione. *Cap.* III.

ARist. vbi sup. Arborum natura paucorum est membrorum organicorum, qm̃ fixa est. Viuunt autem, vt fingunt quidã: & nõ habent superfluitatis locũ, quo non indigent, quia cibum completum ex terra & coctum recipiunt per suas radices. Ideoq; nõ est in eis superfluitas, quia terra & calor qui est in ea faciunt in eis quod in animalibus ventres. Itaq; sicut sanguis vadit per venas, q a ventre exeunt ad omnia membra animaliũ, sic & cibus arborũ, quẽ a terra recipiunt, per radices vadit ad arborẽ totã, donec digestio veniat ad finẽ & cõplemẽtũ. Huius rei significatio est exitus fructuũ. Quædã & aquatiua nõ habent superfluitatem sicut natura arbores. Plinius lib. 13. Arborum qua-

rundam naturæ lignum totũ habent loco corticis, hoc est foris secus loco vero ligni fungosam medullam intus, vt sambuci. quidam aũt inanitatem, vt arundines. Idem lib. 16. In toto aũt arborum, sicut & animalium corpore sunt cutis, & sanguis, & caro, nerui, venæ, ossa & medullæ. Pro cute siquidē arboribus cortex est, & cortici humor inest: qui sanguis earũ intelligi debet. Non aũt oĩbus adipes carnesve largè sunt, sicuti nec acerrimis animalium. Neutrum aũt habent buxus, & cornus, & olea: nec medullam, minimumq; sanguinis; sicuti ossa non habent sorba: carnē sambuci, & plurimam ambæ medullam, nec arundines ex parte maiori. In quarundam arborum carnibus pulpæ sunt ac venæ, discrimen earũ facilè. venæ quidem latiores & pulpæ candidiores fissilibus insunt. Ideoq; fit vt aure ad caput admota q̃libet p̃longè trabis ictus ab altero capite grauis sentiatur, sono rectis meatibus penetrante. vnde deprehenditur, an torta sit materies, nodisq; conscisa. Quibusdam autem tubera, sicut sunt in carne glandia, & his, neq; pulpa, neq; vena, quodam callo carnis in se conuoluto. & hoc pretiosissimum est in acere, & cedro. Quibusdam vero pulpa sine venis mero stamine tenuiq; constat. & hęc magis fissilia sunt. Alia vero frangi celeriora q̃ findi, quibus pulpa non est, vt oleæ & vites. At econtrario totũ e carne corpus est fico. tota vero est ossea, ilex cornus, robur, cytisus, morus, ebenꝰ, lothos, & quæ sine medulla esse diximus. Laricis lignum proximum est medullæ. Cedro quoq; durissima, q̃ medullæ proxima, vt ossa in corpore deraso modo limo. Inueniuntur autem in quibusdam arboribus, sicut in marmoribus centra. i. duritia clauo similis, inimica ferris. Denique ex quarundam arborum ad inuicem collisione excluditur ignis sicut ex lapide.

De multiplici arborum varietate. & primo in radicib.

Cap. IIII.

Actor. Arborum multiplex est varietas in partibus suis, vt in radice, cortice, ramis, foliis, flore, fructu, & in pluribus aliis. Isidorus. Radix appellatur, quia quasi radiis quibusdam fixa terris in profunda demergitur. Nam phisici dicũt parem esse altitudinem radicum, & arborum. Alij radicem a similitudine radiorũ dici putant, vel quia si eradatur non repullulat. Plin. lib. 16. Magna est in arboribus radicum dr̃ia. Nam copiosæ fico robori platano. Breues & angustæ malo. Singulares abieti larici. singuli. n. innituntur. q̃q̃ minimis in latere dispersis. Crassiores lauro, & inæquales. Item oleæ, cui. & ramosæ. at arbori. carnosæ & in profundum actæ. Si Virgilio quidem credimus, esculus quantũ corpore eminet, tm̃ radice descendit. Oleæ malisq;, atq; cypressis p̃ summa cespitum. aliis quoq; recto meatu descendunt, vt lauro, & oleæ. & aliis flexuoso, vt fico. Quædam minutis capillamentis hirsuta, vt abies, multæq; siluestrium, e quibus montani prætenua fila decerpentes spectabiles lagenas nectunt. Quidam non altius descendere radices q̃ solis calor tepefaciat dixere. idq; natura loci tenuiores, siue grauissimas dixere. quod ego falsum arbitror. apud auctores inuenitur certè. abietis plantam cum transferretur. octo cubitorum in altitudine. nec totam refossam, sed abruptam. Maxima spacio ac plenitudine & cedri est. Ab ea platani, roboris, & glandiferarum. Quarundam radix est viuacior superficie, vt lauri. Itaq; cum trunco inaruerit, rescisa etiam lætius fructificat. Quidam breuitate radicum celerius arbores senescere putant, quòd fici coarguunt, quarum radices longissimę sunt, & senectus ocyssima. falsum arbitror & q̃ aliqui p̃didere: radices arborum minui vetustate. Visa est. n. annosa quærcus vi tempestatis euersa, & soli iugerum amplexa. Visum est etiam arbores prostratas restitui plerunq;, & quadam terræ cicatrice reuiuiscere. Hoc platanis familiarissimum, q̃ plurimũ ventorũ cõcipiunt propter densitatem ramorum, quibus amputatis, leuiato quidem onere in sua reponuntur scrobe. Iamq; factum est hoc in glandibus, ac oleis ac multis aliis. Aristot. in lib. vegeta. Radix plantæ similis est ori animalis, & inter plantam & cibum est mediatrix: ideoq; vocant eam Græci causam vitæ plantarum: qm̃ ipsa causam plantis adducit. & quædam vnam tantum radicem habent. vt squilla. Illa quippe nascitur in vno solo ramo: & procedit interius se dilatando. Quantocunq; magis creuerit soliq; accesserit augebitur, quia sol surculos elicit. Arbor durũ corticem hñs sterilis effecta, si radix eius findatur, & fissuris lapis imitatur rursus fertilis efficitur. Planta quæ nascitur in aquæ superficie radices non habet, quoniam in partibus duris terræ erunt radices: sed nec habet folia, quia longè a temperantia. Glosa super Oseę quatto. Arbores libani excelsæ, quantum in auras verticem extollunt: tantum radices ad ima demergant, vt nulla tempestate moueantur. Vnde scriptum est: Erumpet radix eius vt libani, & ibunt eius rami. Glosa super epist. ad Ephes. 3. In charitate inquit Apostolus estote radicati. hoc est firmiter ad similitudinē arboris plantati, quæ q̃to plus terræ radices infigit: tanto plus trahit humorē, ac crescit: & vberius fructum reddit.

De varietate arborum in corticibus. Cap. V.

Isidorus. Cortex dicitur, eo q̃ lignum corio tegat. Liber est corticis pars interior dictus a liberato cortice. i. ablato. est enim medium quoddam inter lignum & corticem. Aristoteles vbi supra Cortex arboris similis est cuti animalis, & quidam habent vnum corticem vt ficus, quædam multos vt pinus, quædam vero sunt totę cortex vt medianus. Planta quę crossos habet cortices extenditur propter tensionem humoris, impulsionem caloris, & hoc in palma & pinu. Cortices arboris qñ arescunt denigrantur. Arbor (vt paulo ante dictum est) durum corticem habens sterilis effecta, si radix eius findatur, & fissuræ lapis immittatur, rursus fertilis efficitur. Cortex palmæ masculæ, si foliis fœminæ cohæret, cito fructus eius ematurantur, eorumq; casum prohibet. Plinius in lib. 13. Quarundam arborum naturæ (vt dictum est superius) lignum habent totum loco corticis. hoc est forinsecus. Loco vero ligni fungosam medullam interius, vt sambuci, quadã autem inanitatē, vt arundines. Idem in lib. 16. Arboribus est dr̃ia & in corticibus. Nã aliis est cortex tenuis, vt lauro & tiliæ. aliis crassus, vt robori. aliis etiam lenis, vt malo & fico. Idemq; scaber, robori & palmæ. Omnibus autem est in senecta rugosior. Quibusdam autem sponte rumpitur, vt viti. quibusdam autem cadit, vt malo, vnedoni. quibusdam est carnosus, vt suberi & populo. quibusdam membranaceus, vt viti & arundini. quibusdam libris similis, vt ceraso: quibusdam etiam multiplex tunicis, vt vitibus, tiliæ, abieti: quibusdam simplex, vt fico, arundini. pro cute cortex est arbori, & humor vt (dictũ est) inest cortici, qui sanguis earum debet intelligi. Cæteris quidem arboribus nigricãs color est, fulua cornus in venabulis nitet, iuscisuris nodata propter decorem. Cedrus autem & larix ac iuniperus rubent.

De varietate arborum in ramis. Cap. VI.

Isidorus. Rami sunt qui de trunco, idest de ipso arboris robore manant, sicut a ramusculis cætera procedunt. Virgultum propriè dicitur, quod ad radices arboris nascitur, ac velut inutile ab agricolis amputatur, hinc & virgultum appellatur, quia ex virga tollitur. Virga ergo a ramis pullulat. Et dicitur virga a virtute, quia multam in se vim habeat, vel a viriditate, vel quia paci indicium est, quòd vim regat. Porro surculi a secare præscisione sunt nuncupati. Flagella vero sunt summæ partes arborum, ex eo sic dictæ, quòd crebros sustineant flatus ventorum. Aristoteles in libro de vegetabilibus. Rami sunt qui nascuntur supra surculos, qui de radice pullulant, plantarum vero ramos habentium, quidam sunt non sempiterni, sed anno post annũ. Diuersitas autem plantæ in ramis est de superflua raritate. Cumque fuerint humores compressi, natura calefiet ac festinabit in dirigendo, formabunturque rami. Plinius vbi supra. Gignentium fructum quædam ex lateribus ramorum ferunt & cacuminibus, vt pirus punica & ficus ac myrtus Arbores quædam sunt simplices, quibus est a radice caudex vnus, & rami sequentes vt oliuæ viti ac fico. Quædam vero fruticosi generis, vt paliurus, & myrtus. Item nux auellana, quinimo melior est & copiosior fructu in plures ramos dispersa. In quibusdam omnino nullus, vt in suo genere Buxo, & Lotho transmarinæ. Quædam bifurcæ atq; etiam in quinas partes diffusæ. Quædam induiduæ ramosæ, vt piceæ. Quibusdam, est ordo ramorum compositus, vt picæ & abieti Alijs autem inconditus, vt malo & piro ac robori. Et abieti quidem subiecta commissura, atque in cœlum tendentes rami non in latera proni. Mirumque quòd earum cacuminibus descisis moritur, totis vero detruncatis durat, & si infra quam fuere rami præscidatur, quod superest viuit, si vero cacumen auferatur moritur. Iterum alia sunt a radice brachiata, vt vlmus. Alia vero in cacumine ramosa, vt pinus lothos siue faba Græca, pręcipuè domibus expetitur petulantia ramorum breui caudice latissima vmbra expaciantium, & in vicinas domos sæpe transientium, nulla est opacitas breuiori, nec aufert solem hieme decidentibus folijs. Nulli cortex iucundior, aut oculos excipiens blandius. Nulli rami longiores validioresque aut plures, vt dixisse liceat totidem arbores. Cortice pelles tingunt, radice lanas. Malis proprium est ramorum genus, ferarum enim rostra reddunt adhærentibus vni maximo minoribus. Ramorũ etiam quidam sunt cæci, qui non germinant, quod natura fit si non eualuere, aut pœna cum amputata cicatrix hebetauit. Vuæ diuiduis in ramo natura est, hoc viti quidem in oculo, arundini in geniculo, omni terræ proximè crassiori. In longitudinem excrescunt abies, larix, cupressus, vlmus, & siqua sunt vnistirpia. Ramosarum cerasus. Reperitur etiam in 60. cubitorum trabes æquali per totum duorum cubitorum crassitudine. Quædam vero statim in ramos sparguntur, vt malus.

De Arborum folijs. Cap. VII.

Isidorus. Folia dicuntur Græce filia. Indeq; hoc nomen ad nos translatum est per deriuationem. Frondes autem dictæ sunt,

eo quòd virgulta vel vmbras ferunt, sunt enim causa vmbrarũ. Oculi vero nodi sunt ex quibus frondes exeunt. Aristot. vbi supra. Sunt autem folia coopertimentum fructuũ a solis vehementia. Ideoq; & folia simul sunt cum fructu. Sed humor ascendit super ea, & alterantur folia. Oriuntur autem in arboribus folia post fluxum, sicut & pili & plumæ in animalibus nidificantibus propter mutationem temporum, quia fluunt accrescunt secundum alterationem temporis æstatis & hiemis. In homine vero non oriuntur pili post casum primorum pilorum, quoniam alteratio ætatum hominis similis est alterationi quatuor temporum. Itaq; cum humores plantę vel arboris compressi fuerint, calesit natura: ac festinat in dirigendo, ac formantur rami & apparent folia, quorũ meatus anterius ampli efficiuntur & post, idẽ in posteriori parte graciliantur & pyramidantur. Ambr. vbi supra. Tanta est domini prouidentia, vt vbi fructus est mollior, ibi folij crassitudo validius tegimentum tuendo deferat pomo. Vbi autem est fructus validior, ibi teneriora sunt folia. Folij crassitudo proficit ad tempestatis iniuriam repellendam, vt in fico. Intercisio vero ad fructus vaporandi gratiam, vt in pampino. Plinius libro 12. Indi vestes lineas e folijs palmæ faciunt. Molabathres habet folium conuolutum: ex quo ad vnguenta premitur oleum, gemina dote. Nardi celebrant spicas & folia, quæ parua sunt & densa. Maron habet folia breuia minuta odorata. Idem in lib. 13 In Asia, & Gręcia nascitur epicactis, quam alii emblionem vocant, paruis folijs, quæ potata contra venena prosunt, sicut herices contra serpentes. Idem in libr. 15. Myrtus habet lata folia, quæ ad vlcerum remedia in corpore humano siccantur in farina. Laurus, quam Pompeius appellauit mostacem, folio maximo & albicante atque flaccido. Idem in libro 16 capit. 14. Folia fraxini iumentis mortifera cæteris ruminãtiũ Græci prodiderunt innocua, in Italia nec iumentis obsunt. Contra serpẽtes vero succo expresso ad potum, & imposita vlceribus opifera sunt. In Oriente funes validos faciunt ex folijs palmæ.

De Varietate arborum in folijs. Cap. VIII.

ARistotiles in lib. de plantis. Arbores quædam ex radicibus suis producũt folia, quædã ex geminibus, quædã ex ligno, q̃dã propè terrã, quædã longe, quædam in medio, quædã quoq; diuersis temporibus folia pauca. Item quædã producunt fructũ ante folia, vel cum folijs, vel post folia perfecta. Ambros. in Hexameron. Quid autem foliorum describam diuersitates, quemadmodum alia rotundiora, alia longiora, alia flexibilia, alia rigidiora sunt, alia nullis facile ventis labantia. Alia quæ leui motu decutiantur aurarum. Inexplicabile est singulorum proprietates exquirere, diuersitates distinguere, causasq; latentes aperire. Plinius vbi supra. Folia sunt latissima fico & viti & platano. Angusta vero myrto & oleæ ac punicæ. Capillata pino & cedro. Aculeata illicum generi & aquifolio. Nã iunipero spina est pro folio. Carnosa sunt cupresso thamarici. Crassissima vero alno. Lõga arundini & salici. Palmæ ẽt duplicia. Circinata sunt pyro. Mucro natamalo. Hederæ angulosa. Platano diuisa. Insecta pectinũ modo, piceæ abieti. Sinuosa toto ambitu robori. Spinosa cutæ rubo. Mordacia sunt quibusdam, vt vrticis. Pungentia vero pino piceæ abieti larixi cedro & aquæfolijs. Pediculo breui sunt oleæ, & ilici folia. Longo vitibus. Tremulo populis, & eisdem solis inter se crepitãtia: iam & in ipso pomo mali quodam in genere parua medijs emicant folia, interim & gemina. Præterea alijs circa ramos, alijs in cacumine ramorum. Robori & in caudice ipso iam densa sunt folia & rara semperque lata rariora, disposita myrto, concaua buxo, inordinata pomis. Plura sunt eodem pediculo exeuntia, malis pirisque ramulosa vlmo & cytiso.

De Arborum, & frondium coloribus varijs. Cap. IX.

PLinius lib. 16 Cæteris arboribus (sicut iam dictum est superius) nigricans color est, fulua cornus in venabulis nitet in scissuris nodata propter decorem. Cedrus autem & laxir ac iuniperus rubent. Porro quibusdam arboribus sunt varij colores in frondibus. Nam foliorum vnitas in suo cuiq; permanet genere, præterquam populo & crotoni, quam & cynum diximus vocari & hederæ Vnum populi genus habet folia minima nigerrima, aliud vero alba, tertiumq; duorum colorum, idest superius candicantia & in inferiori parte viridia. Quibusdam arboribus foliorum figuræ mutantur, vt populo nigro, cui & crotoni in iuuenta folia circinatæ rotunditatis sunt. Vetustiora vero in angulos exeunt, econtrario hederę angulosa rotundantur, populorum folijs grandissima lanugo, euolat candidæ, tradita folio numerosiore candida, & vt villi. Granatis autem, & amigdalis, folia sunt rubentia. Mirumq; in primis, idest quod vlmo tileæq; & oleæ ac populo albæ atq; salici euenit. Circumaguntur enim earum folia post solsticium nec alio argumento cercius intelligitur sydus esse confectum. Est & publica omniũ foliorum differentia. In ipsis namq; pars inferior a terra herbido viret colore, & ab eadem sæuiora. Neruos callum & articulos in superiori habent parte. Inscisuras vero subter, instar manus humanæ. Oleæ folia supernè habent candidiora, & minus leuia. Item hederæ. Sed omnium folia quotidie ad solem oscitant, interiores partes tepefieri volentia. Superior pars omnium lanuginem quantulancumque habet, quæ in alijs gentium lana est.

De Folijs arborum quarundam perpetuis. Cap. X.

AMbrosius vbi supra. Mirare autem in paruis prudentiam Dei, quomodo alia semper florentia reseruauerit, alia mutationis & expoliationis amictus habere voluerit, & inter canitium, pruinas frigorum viriditatem suam arua cõseruant. In ipsis quoq, generibus arborum, quę diuturnis frondibus vestiũtur: non mediocris distantia est. Olea vel pinus semper indumẽtum suum seruat, sed tamen folia sæpe commutat. Nec ea quasi diuturna, sed quasi succedanea, protendunt arboris suę pulchritudinem, perpetui vestitus integritate vice muneris obumbrantes. Palma autem semper virens manet conseruatione ac diuturnitate, non mutatione foliorum, nam folia quæ primo germinat, ea sine vlla successione conseruat. Plinius libr 14. In insula Persici maris, quæ Tilos dicitur, nulli arborum folia decidunt. Idem in lib. 13. Prunus etiam Aegyptia nõ dimittit folia. Idem in lib 16. Locorum deniq; tanta vis est, vt circa Memphin Aegyptij, & Elephantinæ Thebaidis, nulli arborum decidant folia, nec vitibus quidem. Arborum ergo alijs decidunt folia, aliæ coma virent sempiterna. Quam differentiam necesse est antecedat prior. Sunt enim arborum quædã omnino siluestres. Quędam vrbaniores, quas his placet nominibus distinguere: ergo mites quæ fructu aut aliqua dote vmbrarumve officio humanius iuuant non improbè dicantur vrbanæ. Vrbanarum generi non decidunt, oleæ lauro palmæ myrto cupresso pino hederæ rhododendro. Siluestrium vero generi folia non decidunt, abieti larici, pinastro, iunipero, cedro, therebinto, buxo, ilici, aquifolio, suberi, taxo, thamarici. Inter vtraq; genera sunt andrachne in Græcia & vbiq; vnedo, his enim reliqua folia decidunt, p̃terquam in cacuminibus. Non decidunt autem & in fruticum genere quibusdam: rubo & calamo. In agro Turino vbi vrbs Sibaris fuit. Ex ipsa vrbe prospiciebatur vna quærcus nunquã dimittens folia, nec ante mediam æstatem germinans.

De Frondibus deciduis. Cap. XI.

IGitur omnes extra prædictas folia deperdunt. Obseruatumque est non arescere, nisi tenuia & lata & mollia. Quæ vero non decidunt, callo crassa, & angusta sunt. Cadunt autem plurimis in Autumno, quędam tardius amittunt & in hiemes mora prorogant. Nec interest maturius germinasse, vt pote cum quędam germinent primæ & inter nouissimas nudentur, vt amigdali, fraxini, sambucci. Morus autem nouissimè germinat, & cum primis folia dimittit. Magna & in hoc est vis soli, prius enim decidunt in siccis macrisque, & vetustæ prius arbori. Multis etiam antequam maturescat fructus, vt in Serotina ficu, & in Hiberna piro, ac malo granato. Neque his autem, quæ semper comas retinent, eadem folia durant, sed subnascentibus alijs, tunc arescunt vetera, quod euenit maximè circa solsticia. Sorbo decidunt vniuersa, cæteris vero paulatim. Aristoteles. Quod autem quarundam arborum folia cadunt, accidit propter fluxibilitatem velocis raritatis. Cum enim apparet materia cum digestione completa, frigus obturat extremitates meatuum superius, nec habent folia nutricina, & ideo siccantur & cadunt. In quibusdam autem cum vicerit frigus, colorantur. Occultatione namque caloris interius in medio plantæ, & apparitione frigoris exterius, fugato calore in profundum glauca fiunt folia, nec cadunt, vt oliuæ & myrti. Diminutio quidem humoris calidi, & pinguis est causa caluitiei. Ideoque non fluunt arboris folia, in quibus est humor pinguis. In contrarium dicit Plinius libro decimosexto. Falsa diffinitio est non decidere his quarum succus pinguior sit. Quis enim potest in ilice intelligere decidere. Thimeus autem Mathematicus sole scorpione transeunte syderis vi, vt quodam veneno acris putat. Cur ergo eadem causa aduersum omnes non polleat iure miremur. Actor. Causa itaque fluxus foliorum naturalis ex arbore hæc est. Recedente solis calore, sicut in hieme fit, naturalis calor qui modicus est, ad radicem arburis colligitur, & sicut potest nutrimentum attrahit. Cumque ab exteriori trahere non possit, a superioribus partibus arboris attrahit, & sic humore ad inferiora descendit, vel recurrente, fit in superioribus desiccatio, foliorumque defluxio.

De Vmbris earum & stillicidijs. Cap. XII.

HAec de folijs arborum dicta sufficiant Et quia (sicut iam dictum est supra iuxta Isidorum) folia sunt causa vmbrarũ.

& ex

& ex foliis pcipuè stillicidia proueniunt arborũ, de vtrisq; restat consequenter dicendũ, maximè quia quorundã arborũ vmbræ, vel stillicidia sunt vtilia, quarundam vero sunt noxia. Plinius lib. 17. Vmbræ sunt breues, quamuis magnarum arborum, q in orbem ramos circinent, vt in malis & in pyris. Eædemq; enormes cerasis & lauris. Iam verò quædam vmbrarum proprietas. Iuglandium grauis & noxia humano capiti, omnibusque iuxta satis. Gramina negat & pinus. Sed ventis vtraque resistit, quoniam & protecta vinearum egent ratione. Stillicidia pinus ac quercus & ilicis sunt ponderosissima. Nullum cupressi, vmbra minima & in se circumuoluta: ficorum leuis est, quamuis sparsa, ideoque non vetantur inter vineas seri. Vlmorum quoque leuis est, nutriens quæcunque opacat. Sed attico hæc quoque videtur e grauissimis. Nec dubito, si emittatur in ramos. Iucunda & platani quanquam crassa licet gramini credere, non soli, haud alia lætius operiente thoros. Populo vero vmbra nulla, ludentibus foliis. Alno pinguis est, pascens sata. Vitis sibi sufficit mobili folio, iactatuq; crebro Solem vmbra temperans, eodemq; graui protegens in imbre. Omnium ferè leuis vmbra, quorum pediculi longi sunt. Nec fastidienda hæc quoque scientia, nec in vltimis ponenda est, quoniam vmbra quibusque satis aut nutrix aut nouerca est. Iuglandium quidem, & pomorum ac picearum & abietis quacunque attigerit non dubium est esse venenum. Porro stillicidij arborum breuis est ista diffinitio. Omnium quæ proiectu si rõdis ita diffunduntur, vt per ipsas non defluant imbres stilla sæua est.

De Arborum cultura, & primo de seminatione. Cap. XIII.

DE arborum cultura iam dictum est superius ex parte, videlicet in septimo libro, vbi actum est de terræ proprietatibus, & de feracitate. Palladius de agricultura lib. 3. Mense Februario lætamen arbores debent accipere Luna decrescente, ita vt subducta a radicibus terra, & fimo permixta reuocetur, hoc etiã tempore, si quæ sunt in seminariis plantæ, circũfodiendæ sunt, & eius rami superflui amputandi, vel radiculæ, quas miserunt in superiori parte. Plinius lib. 16. Est inter arbores differentia, quòd ea quæ subarantur, vel ablaqueantur celeriora sunt neglectis ac fertiliora, & in totum adiicit omnis cura fertilitatem, fertilitasq; senectam, propter hoc præfflorent talia, & quæ germinant tota sunt pretiosa. Quædam etiam restituuntur prostratæ, & quædam virescunt cicatrice, vt iuglans & platanus, olea & salix, vlmus & populus. Iterum in lib. 17. Arbores (vt dictum est superius) aut semine proueniunt, aut plantis radicis, aut propagine, aut auulsione, aut surculo, aut insito & consecto arboris trunco. Semen in primis natura docuit serere, cum decidens, exceptum terra viresceret. Sed & quædã non aliter proueniunt, vt castaneæ, inglandes, ceduis duntaxat exceptis. Semine quoque quamquam dissimili seruntur vites & mala & pira. His namque pro semine nucleus, non vt supradictus ipse fructus. Mespilæ quoque semine nasci possunt. Palma foliis suis seritur apud Babylonios. Vbi Plinius. Nam folia palmarum apud Babylonios seri, atque ita in arborem prouenire, Trogum credidisse demiror. Omnia quidem supradicta tardo prouẽtu sunt, ac degenerant & insito restituenda. Interdumq; etiam castaneæ. Econtrario vero non denegerant, quoquo modo serantur, cypressus larix & palma laurus & pinea. Eędem baccis seruntur, & plerumque propagine. Omnia myrti genera baccis seruntur in Campania. Romæ vero propagine tarentina. Inter ea quæ semine seruntur, mago in nucibus operosus est. Amigdalæ in argilla molli meridiem spectante seri iubentur, & dura calidaq; terra gaudere. In pingui verò vel humida mori, aut sterilescere; ternas autem simul serendas esse trianguli ratione palma distantes inter se. Denisque diebus, donec grandescant adaquari. Iuglandes verò nuces porrectæ seruntur, commissuris iacentibus, pineæ nucleis septemnis ferè in ollas perforatas additi, aut vt laurus, quæ baccis seritur. Citrea grano & propagine. Sorba semine & a radice planta & auulsione proueniunt. sed illa in calidis; sorba in frigidis & humidis.

De Plantatione arborum, & translatione. Cap. XIIII.

ISidorus. Plantas & plantaria ita distinguunt, quòd plantæ de arboribus raptæ sunt. Plantaria verò natæ sunt ex seminibus, & a terra propria transferuntur cum radicibus. Plinius lib. 17. Plantaria quoque natura demonstrauit multarum radicibus pullulante sobole densa, & pariente matre quas enecet: eius enim vmbra turba indigesta premitur, vt in lauris, punicis, & platanis, cerasis, prunis. Paucorum in hoc genere rami parcunt soboli, vt vlmorum atque palmarum. Nullis verò tales pulluli proueniunt, nisi quarum radices amore solis, atque imbris in summa tellure spaciantur. Omnia autem hæc non statim moris est in sua locari, sed prius nutrici dari, atque in seminariis adolescere, iterumq; migrare. Qui transitus mirum in modum mitigat etiam siluestres: siue enim arborum, vt & hominum natura nouitatis ac peregrinationis auida est, siue discedentes virus relinquunt, mansuescuntque tractatu, ceu feræ, dum radici euellitur planta. Sed etiam auulsionem natura docuit, quoniam arboribus auulsis stolones vixerunt. Quo in genere & cum parui sint, auelluntur, & partem aliquam e corpore matris auferũt secum fimbriato corpore hoc modo plantantur punicæ, coruli, mali, sorbi, mespilæ, fraxini, fici, & in primis vites. Cotoneum autem ita satum degenerat. Itaq; plantas ex seminario in aliud transferre, priusquam in suo loco ponantur operosè præcipi arbitror, licet translatione folia fieri latiora spondeant. Ante omnia ergo in similem terram, aut meliorem oportet transferri; nec ex tepidis, aut præcocibus in frigidos, aut serotinos situs, vt neque ex his in illos, aut quidem scrobes ante præfodiantur, vt pingui cespite obducantur. Hoc enim & ante annum Mago fieri iubet, vt Solem pluuiasq; combibant, aut si conditio largita non sit, ignes in medio ante duos menses fieri, nec nisi post imbres in eis seri. Altius autem demittantur, quæ summa tellure gaudent, vt fraxinus & olea: hęc enim & similia, quaternos pedes oportet demitti, vel infodi. Cæteris autem sat est, si altitudines pedes trinos effecerint. Arborem nec minorem bima, nec maiorem trima quidã transferri præcipiunt. Alij verò cum annum impleat. Hoc autem non negligendum, ne mora radices inarescant. Neve a Septentrionibus, aut ab ea parte cœli vsque ad exortum brumalem vento flante effodiantur. Aut certè non aduersæ his ventis radices præbeãtur, propter quod emo riuntur ignaris causæ agricolis. Item meridianam cœli partem signare in cortice, vt translata eisdem & assuetis statueretur oris, ne Aquoniæ meridianis oppositæ solibus finderentur, & algerent meridianæ Aquilonibus. Cato ventos omnes & imbres in tota translatione damnat; & ad hoc proderit plurimum radicibus, cohærere terræ, in qua vixerint, totasq; cespites circumligari, cum ob id Cato iubeat in scrobibus transferri. Quidam malis punicis substrato lapide tradunt pomum in arboribus non rumpi, radices inflexas poni melius. Arborem ita locari, vt media fit totius scrobis necessarium. Interualla quoque seruanda sunt in plantatione, vel seminatione arborum. Quidam punicos & myrtos & lauros depressiores seri inserunt: in nouenis tamen pedibus, malos autem paulo amplius, magis & piros, magisq; ficus & amigdalas. Optimè namque diiudicabit interualla, ramorum amplitudinis ratio, locorumque & vmbræ cuiuslibet arboris. Nam has quoque vmbras obseruari oportet. Colles minora quærunt interualla. Ventosis autem locis crebrioris seri conducit. Olea tantum interuallo maximo, de qua Catonis Italica sententia est, in viginti quinque pedibus minimum, plurimum triginta seri. Sed hoc variatur locorum differentia. Palladius vbi supra. Mense Nouembri locis siccis, calidis & apricis, maiores arbores sunt transferendæ, trũcatis ramis, & illæsis radicibus multo stercore, atq; rigationibus adiuuandæ.

De Insitione. Cap. XV.

ISidorus vbi supra. Insitio dicitur cum fisso trunco, surculus arboris fœcundæ sterili inseritur. Aut oculorum impositio, cum inscisso cortice libro, arboris alienæ germen immittitur. Ex libro de natura rerum. Est itaque modus arbores transplantandi, & est modus eas a sua natura alterandi, vt videlicet arbore succisa, trunco eius ramus inseratur alterius generis, vendicetq; sibi ramus insertus naturam totius arboris. Nam crescentia quidem omnia nutrimentum habent a terra. Insertus itaque ramus trahit nutrimentum suum super truncum, truncus autem trahit duo, scilicet vnum, quod sibi retineat, aliud quod alij transmittat, sicut stomachus. Plinius vbi supra. Inserere quoque natura docuit, nam semen auium fame deuoratum, integrumque manens, & alui tepore madidum cum fęcundo fimi medicamine, in mollibus arborum lectis abiectum, & ventis sæpe translatum: in aliquas corticum rimas vidimus pullulasse. Vnde cerasum inuenimus in salice, platanum in lauro, laurum in ceraso, baccasq; simul discolores. Tradunt & monedulam semina condentem in thesauros cauernarum eiusdem rei præbere causas. Hinc nata est inoculatio. Insitionem casus magister alius docuit agricolam. Postea ratio duplex. Prima quidem fuit inter corticem & lignum inserendi. Timebant prisci truncum findere, mox ausi medio inforare, ipsiq; medullæ calamum imprimebant vnum inserentes, neque enim plures capiebat medulla subtilior. Postea ratio senos adiecit mortalitati eorum ex numero succurrere persuasa, per media trunco leuiter fisso, cuneoq; tenui fissuram custodiente donec cuspitatim descisus descendat in rimam calamus. Multa quidem in hoc obseruanda sunt. Primum omnium, quæ arbor talem coitum, id est inscisionem patiatur, & cuius arboris calamus variè quoq; & non eisdẽ partibus subest omnibus succus vitibus ac ficis media ficciore, & è summa parte cõceptus. Ideoq; illinc surculi petuntur. Oleis est circa medios succus, inde & surculi cacumina sitiunt, facillimè coale-

coalescunt, quibus est eadem natura corticis, quæque pariter sunt florentia eiusdem horæ genitionem, sudorumq; societatem habent. Lachrimantes calamos inseri non oportet, non hercule magis, quàm aridos, quia illo modo labat humore nimio cortex. Validius quidem demissi tardius ferunt, & fortius durant. Aptissimum est inserere, quàm proximum terræ patitur nodosum truncique ratio. Si crassior truncus inseratur, inter corticem & lignum inseri melius est. Quædam autem in plantario insita, eodem die transferuntur. Eminere calami sex digitorum longitudine non amplius debent. Cato Argillæ, vel Cretæ arenam, fimumq; bubulum admisceri, atque ita vsque ad lentiorem subigi iubet, idque interponi, & circumlini. Cato etiam præcepit inseri pyra & mala per Ver, & post Solstitium diebus quinquaginta post vindemiam. Oleas autem & ficus per ver, tantum Luna sitiente, id est sicca. Præterea post meridiem, ac sine vento Austro. Inserentes verno tempus vrget, incitantibus se gemmis, præterquam in olea, cuius oculi diutissimè parturiunt, nimiumq; succi habent sub cortice, qui nimius insitis nocet. Punica verò, & ficum quamquam aliàs sicca sint, recrastinare minimum vtile. Pyrum florentem inseri licet, & in vnum mensem protendere insitionem. Cerasi dempto libro finduntur. Hæ solæ & post brumam inseruntur. Dempto libro habent velut lanuginem, quæ etsi comprehendit insitum putrefacit. Incolumi cuneo adactum vtilissimè astringit. Capacissima insitorum omnium dicitur platanus, postea robur. Sed vtraque sapores corrumpit. Quædam omni generi inseruntur, vt ficus, & punica. Vidimus, iuxta tyburtes, tiliam omnium genere pomorum onustam arborem, alio quidem ramo nucibus, alio baccis, aliunde vite, pyris, ficis, punicis, malorumque generibus: sed huic breuis fuit vita. Nec tamen omnem experimentis assequi naturam possumus. Quædam enim nasci nullo modo, nisi sponte queunt, ea quæ in immitibus tantum, & desertis locis proueniunt.

De diuersis speciebus insitionis. *Cap. XVI.*

IDem in eodem. Inserere quidem firmissimum est, & fecundius, quàm serere. Fertilissima verò omnium est inoculatio, deinde emplastratio; sed vtraque infirmissima, & quæ cortice tantum nituntur, aura leui ocyssimè deplantantur. Est autem inoculatio fistula satoriæ simili aperire oculum in arbore exciso cortice, semenque includere, eadem fistula sublatum ex alia. In ficis & malis hæc fuit antiqua inoculatio virgiliana, quærit sinum in nodo germine corticis expulsi, gemmamq; ex alia arbore includit. Et hactenus ipsa natura docuit. Insitionē autem (vt dictum est) docuit casus magister, & penè numerosior ad hunc modum. Agricola nempe sedulus casam sepis munimento cingens, quo minus putrescerent sudes, limen ex hederib. subdidit. At illæ viuaci morsu apprehensæ, suam ex alieno fecere vitam, apparuitque truncum esse pro terra. Aufertur ergo serra æqualiter superficies, leuigatur falce truncus. Emplastri ratio ex ipsa inoculatione nata videri potest. Crasso autem maximè cortici conuenit, sicut est ficus. Ergo ramis omnibus amputatis, ne succum auocent, Nitidissima in parte, quamquam præcipua cernatur hilaritas, exempta scutula, ita ne descendat vltra ferrum cortici imprimitur. Ex alia cortex par cum sui germinis mamma, sic compage densata, vt cicatrici locus non sit, & statim vnitas fiat, non humorem, non afflatū recipiens. Nihilominus & luto munire, & vinculo melius. Vitis emplastra non recipit, nec aliæ, quibus caducus & tenuis est cortex, atque rimosus. Nec inoculationem siccæ recipiunt, aut quæ sunt humoris exigui, inoculatio rores amat leues. Aristoteles in libro de Plantis. Quædam ergo in terra plantantur, quædam in arboribus inseruntur. Estque melior insitio similium in similia proportionalia, quoniam optimè proueniunt talia, sicut mali in pirum, fici in ficum. Palladius lib. 1. In omni autem opere inserendi, putandi, ac rescindendi, duris & acutis vtendum est ferramentis, & quæ facienda sunt in vite, vel arbore, peragenda sunt antè apertionem floris, & gemmæ.

Iterum de temporibus & modis inserendi. *Cap. XVII.*

IDem in libro tertio. In mense Februario, calidis & apricis locis optimè celebratur insitio, quæ tribus generibus constat. Sed ex his quidē duo possunt tūc fieri, tertiū reseruatur æstati. Sunt autem genera hæc inserendi, aut sub cortice, aut in trūco, aut emplastro. Inserit ergo sic, arbor vel ramus in loco viridi, ac sine cicatrice serra cortice non læso rescinditur, post serraturam vero plaga ferramentis inscidatur. Inde quasi cuneus tenuis ferreus, vel osseus maximè leoninus inter corticem, & lignum tribus prope digitis deponitur, & consideranter, ne corticis fascia dissipetur, sicque subducto cuneo, statim mergitur surculus vna parte descisus salua medulla, & cortice partis alterius, quæ supra arborem sex, vel octo digitis eminet, Duo quidem, aut tres surculi, aut plures pro qualitate trunci constituuntur: & quaternis, vel amplius digitis inter eos spacium relinquitur, tunc iunco, vel culmo, aut vimine stringantur, & super lutum musto tectum ponuntur, aut ligantur vt quatuor digitis super lutum surculi eminere possint. Plerisque placet, strictum primo sectæ arboris truncum vinculis artioribus in medio findere, & ibi surculos ex vtraque parte rasos in modum cunei, vt integra sit medulla demergere, præmisso autem cuneolo, quo subducto depositus surculus, redeunte in plagam materia artius possit astringi. Sed hoc vtrumque genus verum est, & fit crescente Luna, vbi incipit arborum gemma turgescere. Surculi autem qui inserendi sunt, sint nouelli, fertiles, nodosi, de nouo nati, ab orientali arboris parte descisi, crassitudine digiti minoris, bifurci vel trifurci, gemmis pluribus vberati. Si arborem minorem volueris inserere, in qua sine dubio meliora incrementa proueniunt circa terram secato, & quod est melius, surculos inter lignum, corticemque depone, tunc stringe. Quidam rasum ex vtraque parte surculum conuenientem soliditati arboris inserēdæ sic in medio deponunt, vt cortex surculi vndique cortici arboris reddatur æqualis. Sed in nouella arbore terra mota vsque ad ipsum insitum colligatur, quæ res eam a calore, & vento defendet. Mihi asseruit diligens agricola, omne insitum sine dubio virtutē comprehendere, si depositis surculis, viscum non temperatum in ipsa plaga pariter mergamus quasi glutino quodam succos materiæ vtrique mixturum. De emplastratione dicemus postea. Quartum genus Columella sic retulit. Gallica terebra vsque ad medullam arborem perforandam, plaga interius leuiter inclinata ibi educta omni scrobe, vitem vel ramum ad modum foraminis impressi delibratum; succidum tamen, & humentem strictè imprimi, vna aut duabus gemmis foris relictis. Tunc argilla, & musto locum diligenter operiri. Ita vites in vlmo inseri posse commissas. Hispanus quidam mihi ostendit insitionis nouæ genus, quod ex Persico se asserebat expertum, sicut videlicet dicetur inferius. Idem in lib 7. Mense Iunio, vel Iulio celebratur in ramis insitio, quæ dicitur emplastratio. Solis arboribus conuenit, quibus in cortice succus est pinguis, vt ficis, ac oleis, & similibus, vt Martialis dicit, & Persico. Fit autem sic: ex nouellis ramis & nitidis, ac feracibus, gemma quæ bene apparet processiua, duobus digitis quadratis circumsignatur, vt ipsa in medio statuatur, & ita subtiliter cortex acutissimo scalpro leuatur, ne gemma lædatur. Ex arbore quoque illa, cui debet insitio fieri, similiter cum gemma tollitur emplastrum nitido, & vberi loco. Tunc ibi conuenienter astringitur, pressumque circa gemmam vinculo absque germinis læsione cohærere cogitur, vt locum gemmæ prioris includat ea, quæ sic apposita redditur. Tunc luto debet liniri, & gemma libera relinqui. Rami eiusdem arboris secari debent ac stirpes, sicque 21. diebus exactis resoluto vimine vinculorum externi seminis gemmam, mirè in arboris alienæ membra transisse reperies.

De Arborum incremento, & magnitudine. *Cap. XVIII.*

ARistoteles in libro de Plantis. Arbor quælibet ascendit semper, donec compleatur, & intereat; animalia quidem non sic, quia cuiuslibet animalis longitudo propinqua est suæ latitudini. In planta verò remota est, quia radix eius, aqua, & ignis festinant in ascensu. Plinius vbi supra. Arbores quædam tardè crescunt natura, & in primis tantum semine nascentia, quoque longo durantia, quæ autem citius occidunt, velocia sunt, vt ficus & punica, malus prunus, pirus, myrtus; salix, & tamen diuitiis antecedunt. In trimatu enim ferre incipiunt ostēdentes & ante. Ex his est lentissima pyrus. Omnium ocyssima cypirus & frutex pseudocapyrius: protinus enim floret, semenque profert. Omnia verò celerius adolescunt Stolonibus ablatis, & in vnam stirpem redactis alimentis. Idem in lib. 16. Arborum amplissima ab hoc æui existimatur Romæ visa, quam propter miraculum Tiberius Cæsar in ponte Naumachario exposuerat aduectam cum materiæ reliqua, durauitque vsque ad Neronis Principis Amphiteatrum. Fuit autem trabs e larice longa pedes centum viginti bipedali crassitudine æqualis, quo intelligebatur altitudo reliqua vix credibilis, fastigium ad cacumē æstimantibus. Abies admirationis præcipuè visa in naui, quæ ex Aegypto Caij principis iussu obeliscum in vaticano circo statutum, quatuorq; truncos lapidis eiusdem ad sustinendum eum adduxit. Qua naue nil admirabilius visum in mari certum est. Centum viginti modij tunc lentis pro saburra ei fuere. Longitudo spacium obtinuit magna ex parte hostiensis portus latere leuo. Ibi namque demersa est a Claudio Principe tribus molibus turrium altitudine in ea exædificatis obiter puteolano puluere aduectis. Quæ arboris crassitudo quattuor hominum vlnas complectentium implebat. Vulgoque auditur octuaginta nummorum, & pluris malos ad eos venundari vsus. Rates verò connecti quadraginta sestertiis plerasque. In Aegypto, & Syria Reges vsi feruntur ad Classes maximè cedro abietis inopia, hæc

in Cipro

in Cipro traditur succisa. Centum triginta pedum longitudinis; & ad trium hominum complexum crassitudinis. Germaniæ prædones singulis arboribus cauatis nauigant, quarum & quædam homines triginta ferunt.

De Arborum germinatione. Cap. XIX.

ISidorus. Germen dicimus prægnantem surculum, a generando, vel gerendo sit appellatum. Plinius vbi supra. Ordo autem annuus naturæ ita se habet in arbore. Primus est conceptione incipiente flare vento Fauonio, exinde Idus Februi ferè sexto. Hoc enim vento maritantur viuescentia e terra, quippe cum etiam equę flante illo, concipiant in Hispania. Hic est genitalis mundi spiritus, a fouendo dictus, vt æstimauere quidā, & flat ab occasu æquinoctiali, ver inchoans. Hunc cathlitionem rustici vocant, natura gestiente semina accipere, eaque satis omnibus animam inferente, vt variis diebus concipiunt, & pro sua quæque natura: alia protinus vt animalia: tardius aliqua, & diutius grauida ferunt partus, & ideo germinatio vocatur. Pariunt vero cum florent, flosque ille ruptis constat vinculis: eius educatio in pomo est. Omnes autem germinant, etiam quæ non florent. Magna & locorum differentia, quippe cum ex eodem genere, quæ sunt in palustribus, germinent priora, mox verò campestria, & in siluis nouissima. Per se autem tardius pyri siluestres, quàm cætera; primo fauouio generat cornus, proximè laurus, pauloque ante æquinoctium, tilia, & acer. Inter primas verò nux & populus & vlmus, & salix & alnus; festinat & platanus. Cæteræ conceptuuræ fiunt in vere, vt aquifolium, therebintus, paliurus, castanea, glandes. Serotino verò germine malus, tardissimus autem suber. Quibusdam germinatur germinatio nimia Solis vbertate, aut inuitantis cœli voluptate, quod magis in herbis segetum euenit. In arboribus tamen nimia germinatio elassescit. Sunt aliæ naturales quibusdam germinationes, pariterq; vernæ, quæ suis sideribus constant. Hibernæ quidem Aquilæ exortu. Aestiua verò canis ortu. Tertiaque arcturi constat: has duas quidam omnibus arboribus esse communes putant: sentiri autem maximè in fico, vite ac punice, causam afferentes, quoniam in Thessalia, & Macedonia tunc ficus exeat plurima. Maximè tamen in Aegypto apparet hæc ratio. Et reliquæ quidem arbores continuant germinationem, vt primum cœperunt. Robur autem, larix, atque abies intermittunt tripartita quidem, ac trina germina edunt, ideo inter squamas corticem spargunt, quod omnibus in germinatione euenit arboribus, quia prægnantium cortex rumpitur. Est autem prima earum incipiente vere circiter quindecim diebus. Iterumque germinant Sole geminos transeunte. Sic fit, vt dum prima cacumina impelluntur, se cutis aperiat geniculato incremento. Tertia illarum est ad Solstitium breuissima, nec diutius septenis diebus, clareq; etiam tunc cernitur excrescentium cacuminum articulatio. Vitis sola bis parturit, cum primum vuam emittit, iterumq; cum digerit, eorum quæ non florent, partus tantum est, & maturitas. Quædam statim in germinatione florent, properantque in eo, sed tardè maturescunt vt vites. Serotino quædam germinatu florent, celeriterque maturant, vt morus, quæ germinat vrbanarum nouissima, nec nisi exacto frigore. Dicta ob id arborum sapientissima, sed cum cœperit, vniuersa germinatio subito erumpit.

De Arborum floribus, & earum varietate. Cap. XX.

ISidorus. Flores dicti sunt: quia cito de arboribus defluunt, quasi fluores, eo quòd cito soluantur. In his duplex; est gratia, coloris & odoris, Austro soluuntur flores, zephyro fiunt. Aristoteles vbi supra. Flos (vt dictum est superius) de subtili tantum materia existit, qua digestio incipit, & ideo fructum in plantis, vt plurimum præcedit. Quod autem quædam (vt palmæ, & similia) flores non habent, vt plurimum fit propter suarum partium diuersitatem, suamq; subtilitatem, & asperitatem, & crossitudinem. Plinius lib. 16. Pariunt arbores cum florent, & flos ille ruptis constat vinculis. Flos est gaudium arborum, quæ tunc se nouas aliàs quàm sunt, ostendunt, variisq; colorum picturis in certamen vsque luxuriant. Non tamen florent omnes, sed sunt aliquæ tristes, quæque annorum gaudia non sentiunt. Nam nec ilex, nec picea, nec pinus, nec larix, vllo flore exhilarantur, natalesve recursus pomorum annuos versicolore nuncio promittunt, nec fici, atque caprifici; protinus enim flores fructum gignunt. Sed nec iuniperi florent. Quidam earum duo genera tradunt, alteram flore non ferre. Quæ verò non floreat ferre protinus baccis subnascentibus, quæ biennio hæreant. Sed id falsum est, omnibusque his dura facies semper. Sic & hominum multis forma sine flore est. Eorum quæ non florent, partus tantum & maturitas est. Quædam statim in germinatione florent, atque in eo properant, sed tandem maturescunt, vt vitis. Serotino quædam germinatu florent, celeriqùe maturant, sicut morus, quæ vrbanarum nouissima germinat, nec nisi exacto frigore, ex his quæ hieme Aquila exoriente concipiunt, omnium prima floret amigdala mense Ianuario, pomum verò maturant in Martio. Ab ea proximè Armenica florent, deinde tuberes, & præcoces illæ peregrinæ hæ coactæ. Ordine autem naturæ siluestrium primæ, sambucus cui medulla est plurima, & cornus mascula, cui nulla vrbanarum malus, paruoque post, vt simul videri possit, & pirus, & cerasus, & prunus. Sequitur laurus, illamq; cupressus, deinde punica & fici, at vites & oleæ germinant, florentibus iam his. Vergiliarum exortu concipiunt, idest tertio Idus Octobris: hoc enim sydus illarum est, floret autem Solstitio vitis & olea, quæ paulo serius incipit. Deflorescunt omnia diebus septennis non celerius, quædam tardius, sed nulla pluribus bis septennis. Glo. super Lucam. In fico loco floris quidam fructus crescunt, qui succrescentibus alijs decidunt, quidam tamen ex illis remanent, qui clementiora aura siluestrem naturam peioris succi exuētes, cæteris specie atque maturitate præferuntur. Actor. De floribus autem herbarum dicta sunt quædam superius, quæ etiam conueniunt floribus arborum, & sicut flores herbacei sunt diuersi colores, alij videlicet candidi, alij rubicundi, alij crocei, alij purpurei: sic & flores arborei.

De Arborum fructificatione. Cap. XXI.

ARistoteles vbi supra. Sicut autem operatio multorum animalium est emissio spermatis, sic operatio arborū est emissio fructus, & seminis. Prima quidem virtus mouens, est in seminibus. Semina mouentur ex calore naturali, ac vento, qui est in eis: ex his exeunt fructus in locis suis. Tripliciter autem est arborum fœcunditas, producunt enim fructum, vel ante folia, vel cum foliis, vel post folia perfecta. Quædam quoque producunt fructus super folia sua, quædam sub foliis. Et quarundam fructus est suspensus a stipite suo, quarundam a radice, quarundam fructus est in medio earū, quarundam & fructus sub cortice. Fit autem fructus amarus quandoque, quia calor & humor completi non sunt in digestione. Frigus autem & siccitas prohibent, vt compleantur, & ob id ad amaritudinem conuertuntur. Arbores autem, quæ in arenosa terra nascuntur, fructum dulcem faciunt. Iterum arbores in aqua acetosa faciunt fructum dulcem, quia acetositas attrahitur cum calore Solis, quod fuit suæ qualitatis, hoc est frigus, & siccitas. Apparent ergo aquæ intrinsecæ dulces, calefitque venter arboris, quoniam perseuerat super eam calor Solis, eritq; fructus acidus in succositate, & quantum in plus digestum fuerit, dissoluetur paulatim acetositas, donec consumatur, apparebitque dulcedo. Erit ideo fructus dulcis, tamen folia sua, & extremitates acidæ. Omnibus autem arboribus, cum primo plantatæ fuerint, dominabitur amaritudo, vel ponticitas causa humorum, quando fuerit in extremitatibus illarum, & digesserit loca, quæ sunt in medio arborum, de quibus erunt materiæ, prouenit siccitas, & consequitur humorem, fitque prima digestio acida, vel amara, vel pontica. Causa est, quia cum calore & humore erit digestio, cumque vicerit humor & siccitas calorem, erit ex eo in principio fructus non bene digestus: & ideo generatio fructuum in principio est præter dulcedinem. Mirabolanorum tamen arboris fructus in principio, cum apparent, dulces sunt, consequenter pontici, in completione amari. Arbor enim rara est nimis, & in hora digestionis, cum sint meatus ampli, sequitur calor humorem, & maturabit fructum: erit ergo in principio dulcis. Deinde calor attrahit siccitatem sibi similem, & angustabit meatus, idest poros, vincuntq; frigiditas, & siccitas calorem. & humorem. Alterabitur ergo fructus ad ponticitatem, vinceteq; Sol cum calore per attractionem superfluam siccitatis in semine illo, quod est in apparenti arborum, vincetque frigus siccitatem, erit ergo fructus fortis ponticitatis. Deinceps ascendet calor naturalis sursum, & adiuuabit eum calor Solis extrinsecus. Vincent ergo calor & siccitas, & erit fructus amarus. Idem in lib. de animalibus. Arbores quædam non faciunt fructum, nisi per continentiam, qua adiuuantur in digestione, sicut ficus agrestis & caprifici. Palladius li. 3. Mense Februario, si vetus vrina pomis & vitibus affundatur, & numero fructuū præstat, & forma. Cui etiā proderit, vt amurca misceatur & infulcetur, sed hoc diebus frigidioribus, antequam feruor incipiat. Plinius lib. 16. Arborū fructum gignentium quædam ex lateribus ramorum ferunt, & cacuminibus, vt pyrus & punica, & ficus, & myrtus. Cæteræ eadem natura, quæ frugibus, namque & in eis spica in cacumine nascitur, & legumina in lateribus. Palma sola in spatulis habet fructum in racemis propendentem. Reliquis sub folio pomum, vt protegatur, excepta fico, cui folium est maximum, & vmbrosissimum, & ideo supra id pomum, & demum serius nascitur folium, quàm pomū. Celerrimè malus senescit, & in senecta deteriorem fructum gignit. Nam & minora proueniunt poma, & vermiculis etiā obnoxia, quin & in arbore nascūtur ipsa,

De

De quarundam arborum feracitate. Cap. XXII.

ARistoteles in libro de Plantis. Porro tam in arboribus, quàm in animalium generibus crementũ quantitatis crescit in semen, & sicut ex vno coitu generant quædam animalia multos filios, sic & arbores paulatim crescunt, quousque proueniant ad terminum suum naturalem, & magnitudinis suæ finem. Denique sicut aues parui corporis sunt multi coitus, & multorum ouorum, sic accidit & quibusdam arboribus, quia crementum corporis transit in humiditatem spermentalem. Verum arbores, quæ multum faciunt fructum, cito desiccantur, quia cibus transit in semen. Arbores siluestres magis fructificant, quàm hortenses, sed hortensium fructus sunt meliores. Plinius lib. 16. Arbores quædam bis anno ferunt fructus, quędã ter. In Choo insula caprifici triferæ sunt. Primo fœtu sequens euocatur, sequenti tertius. Sunt & in malis & piris biferæ, sicut & præcoces. Malus siluestris bifera est, sequens eius fructus est post arcturum, in apricis maximè vites quædam, & triferæ sunt, quas ob id insanas vocant, eo quòd in his quædam maturescunt, alia turgescunt, alia florent. Marcus Varro auctor est, vitem fuisse Smirnæ triferam, & malum in agro Consentino. Hoc etiam perpetuo euenit in frauenuesi agro. Talis est enim fertilitas soli. Trifera est enim cypressus. Est & in ipsis arboribus onustis differentia particularis. Nam summa sui parte fertilior est arbutus. Quercus inferiore iuglandes, ac fici, & mariscæ. Omnes quo magis senescunt, eo maturius ferunt, & in apricis locis, nec pingui terra. Siluestria omnia tardiora, quædam ex his omnino non maturescunt. Item quæ subarantur, aut quæ ablaqueantur, celeriora neglectis, hæc & fertiliora. Est etiam ętatis differentia. Amigdala & pyrus in senecta fertilissimæ sunt, & glandiferæ, & quoddam genus ficorum. Cæteræ in iuuenta, tardiusq; maturantes, quod maximè notatur in vitibus. Nam vetustioribus quidem vinum est melius, sed nouellis copiosius. Omnia verò præfecunda celerius senescunt. Quin & protinus moriuntur aliqua cœlo fœcunditatem omnem eblandito, quod maximè vitibus euenit. Denique in totum omnis cura fertilitatem adiicit, fertilitas senectam. Ideo præflorent alia, & prægerminant, & tota fiunt præcocia, quoniã infirmitas omnis cœlo magis accidit. Cætera quędam in terra gigni non possunt, & in arboribus nascuntur, quia cum sedem nascendi suam, id est propriam non habeant, in aliena viuunt, vt viscum. Et est herba in Syria, quæ vocatur crassitias, non tantum arboribus, sed ipsis etiam spinis circumuoluens se. Item circa templa Thessalica, quæ polipodion vocatur, & quæ dolichos, ac serpillum. Oleastro quoque deputato, quod gignatur, Phaunos vocant. Idem in lib. 12. Arborum quædam glandes ferunt, quædam irritamenta gulæ nouissima. Circa radices gignunt quædam viscum, & mella ferunt, vt robur. Cõstatq; melleos rores e cœlo cadẽtes frondibus insidere, quædam lanugines, ex quibus fiant vestes pretioso lintheo.

De varietate temporis arborum in proferendo, & maturando fructum. Cap. XXIII.

IDem in lib. 16. In plerisque arboribus non statim post deflorationem sequitur fructus. Cornus enim circa Solstitia reddit fructum suum primo candidum, postea sanguineum. Fœmina in hoc genere post Autumnum baccas fert acerbas, & ingustabiles cunctis animantibus, ligno quoque fungosa, & inutilis. Therebinthus semen reddit messibus. & acer, & fraxinus, nuces, & mala, & pira, præterquam & hiberna aut præcocia. Autumno glandiferæ etiam non serius vergiliarum occasu. Esculus tantum Autumno. Incipiente autem hieme quædam genera mali, pirique ac suber. Abies flores croci colore circa Solstitium, semenque reddit post vergiliarum occasum. Pinus autem & picea 15. ferè diebus præueniunt germinatione, semen quoque post vergilias reddunt & ipsæ. Cedri ac iuniperus, ac ilex, annuæ ferè habent, nouusq; fructus in his cum Autumno pendet. In maxima tamen ammiratione pinus est, habet enim fructum maturescentem, habet & anno proximo, ac deinde tertio venturum ad maturitatem. Nec vlla se auidius arbor promittit, quia quo mense nux ex ea decerpitur, eodem alia maturescit. Sicque dispensatur, vt nullo non mense maturescant. Omnes autem arbores, quo magis senescunt, eo maturius ferũt. Omnia verò siluestria tardiora sunt, quædam etiam ex his omnino non maturescunt. Amigdala & pirus in senecta fertilissimæ, cæteræ in iuuenta, tardiusq; se maturantes. Sola ficus ex omni arborum fœtu maturitatis causa medicatur. Iam quidem ex portentis, quoniam maiora sunt præcocia præposteris. Aristoteles vbi supra. Arbores in terris temperatis existentes accelerant maturationem ante dies vernales, quia calor, cum fuerit prope temperantiam, & cum sit humor apparens, aerque clarus calore multo non eget in digestione fructus. Mirabolanorum (vt dictum est) arbor rara est nimis, & in hora digestionis, cum sint meatus ampli sequitur calor humorem, & maturat fructum, ideoque in principio dulcis est, consequenter pontici, & in completione amaricantur.

Quæ loca, vel tempora magis conueniunt arboribus ad fructificandum. Cap. XXIIII.

PLinius lib. 19. Aquilone maximè gaudent arbores densiores ab eius afflatu latiores, & materiæ firmiores. Quia in re plerique falluntur, cum in vineis pedamenta non sint a vento eo opponenda, & id tantum a Septentrione seruandum. Quinimo & tempestiua frigora plurimum conferunt arborum firmitati, & sic optimè germinant. Alioquin si blandiantur Austri, defatiscunt, ac magis in florem. Nam si cum defloruere, protinus imbres sequantur, in totum poma depereunt, adeo vt amigdali & piri, etiam si omnino nubilum fiat, Austrinusve flatus, amittant fœtus. Circa vergilias pluere, & inimicissimum est viti, & oleæ, quia tunc est coitus earum. Hiemem quidem Aquiloniam esse, omnibus satis vtilissimum est, imbres verò tunc expetendi euidens causa est. Nam arbores exinanitas, languidasque foliorum amissione, naturale est auidè esurire. Cibus autem earum est imber. Quare oportet hiemem tepidam esse, vt arborum partu absumpto sequatur protinus conceptus, & germinatio, deinde folia. Qui ergo serenas hiemes optandas esse dixit, non pro arboribus vota facit, nec per Solstitia vitibus imbres conducunt. Arborum vota, frugumq; communia sunt, niues diutinas sedere. Causa non solum, quia terræ animam euanescentem exhalatione includunt, & comprimunt, retroq; agunt in vires frugum atque radices. Verum quod & liquorem sensim præbent, purum etiam ac leuissimum, quia nix est aquarum spuma cœlestium. Humor ergo ex his non est vniuersus ingurgitans atque diluens. Sed quomodo sititur stillans, velut ex vbere alens omnia non inundans. Tellus etiam hoc modo fermentescit, & succi plena. Nam tempus aperit tepidis aridet oris. Sic maximè frumenta pinguescunt, præterquam vbi est semper calidus aer, vt in Aegypto; continuatio siquidem, & ipsa consuetudo idem quod modus alibi effecit. In maiore orbis parte cum præcoces excurrere germinationes euocatæ indulgentia cœli sequentis frigoribus exuruntur. Qua de causa serotinæ hiemes noxiæ sunt siluestribus, quæ magis quoque dolent, vrgente vmbra sua, nec adiuuante medicina, quoniam vestire teneras intorto stramento in siluestribus non est: arbores quæ fructus suos diutius continent, longioresq; cibos desiderant, his & aquæ serotinæ sunt vtiles, vt oleæ, viti, punicisque. Virgilius ad occasum vites seri damnauit. Aliqui verò sic maluere, quàm in exortu. A pluribus autem probari meridiem aduerto. Igitur ad naturam Solis, ad ingenium loci, ad mores quoque cœli dirigenda est cuiuslibet solertia. In Aphrica vineas spectare meridiem, & si viti est inutile, colono tamen est salubre, quoniam ipsa regio meridianæ subiacet plagæ. Quapropter ibi, qui in Occasum, aut Septentrionem conseret, optimum solum cœlo miscebit. Multum vero rationis obtinent & venti. Quidam cœlum terræ parere cogunt, vt quæ serantur in siccis Orientem, ac Septentriones spectent, & quæ in humidis meridiem. Nec non ex ipsis uitibus causas mutuantur in frigidas serendo præcoces, ut maturitas antecedat algorem. Quæ uerò poma, uitesq; rorem oderint contra ortum, vt statim auferat eum Sol. Quæ autem amant rorem ad Occasum, vel ad Septentrionem, ut diutius eo fruantur. Cæteri vero vites, & arbores in Aquilonem poni suasere secuti rationem naturæ. Odoratiorem quoque fieri talem fructum, Democritus putat. Et manifestum videtur salubritatis argumentum, quoniam in meridiem spectantium semper decidunt folia.

De Sterilitate, vel aborsu quorundam arborum. Cap. XXV.

IDem in lib. 16. Fructum arborum solæ nullum ferunt, hoc est, nec semen quidem tamarix. Scopis tantum nascens populus, alnus, vlmus, attinia. Alaternus, cui folia inter ilicem, & oliuam. Infœlices autem existimantur, quæ nec vnquam seruntur, nec fructum ferunt. Nouellæ arbores carent fructu, quandiu crescunt. Facillimè perdunt ante maturitatem fructus palma, ficus, amigdalus, malus, & pyrus. Item punica, quæ roribus nimiis, & pruinis florem amittit, qua de causa ramos eius inflectunt, ne subrecti humorem infestum excipiant, atque contineant. Pyrus & amigdala, etiam si non pluat, sed austrinum cœlum, atque nubilum fiat, florem & primos fructus amittunt, si cum defloruere tales dies fuerint. Ocyssimè salix amittit semen, antequam omnino sentiat maturitatem. Et ob id ab Homero dicta est frugiperda. Et in lib. 17. idem animalium depastio quasdam arbores lædit, ac sterilescere facit. Oleam quidem si lambit capra, sterilescere auctor est Varro. Iterum in 16. idem. Fiunt & quædam loci vitio infructuosa, sicut in pharo siluicenda, quæ nihil fert. Persicæ quoque arbores in Rhodo florent tantummodo. Fit etiam hic differentia ex sexu, in his

esse

esse mares, quæ non ferunt. Aliqui tamen hoc permutantes tradunt mares esse quæ ferunt. Facit & densitas sterilitatem. Idem in 17. Arbores fœtu exinanitas, & foliorum quoq; amissione languidas, naturale est auidè esurire. Cibus autem earum imber. Quare tepidam esse hiemem, vt absumpto partu arborum sequatur protinus conceptus, idest germinatio. Ac deinde alia florescendi exinanitio inutilissimum experimentis creditur. Quinimmo si plures continuentur anni, etiam ipse moriuntur arbores, quoniam nemini dubia pœna est in fame laborantium. Quibusdam verò debilitas sterilitatem affert, non necem, vt si quis auferat pomo, vel palmæ cacumen, sterilescunt enim, nec moriuntur. Arist. vbi supra. Homines multę carnis, multæq; pinguedinis non spermatizant, nisi modicum, neque coitum desiderant, taroque generant. Sic & quędam arbores non fructificant, vt salix, & nux Romana. Denique (sicut iam superius dictum est) arbores, quę multum faciunt fructum, cito desiccantur, quia cibus transit in semen.

De Morbis arborum communibus. *Cap.* XXVI.

PLinius vbi supra. Infestantur namque & arbores morbis. Quid enim genitum caret his malis? & siluestrium quidem pernitiosos negant esse, vexariq; tantum eas grandine in germinatione, aut flore. Aduri quoque feruore, vel flatu fragiliore præpostero die, quàm suo. Frigora etiam obsunt. Quid ergo, nonne & algore vites intereunt? & hoc est, quo deprehendatur vitium soli, quia non nisi in frigido. Itaque per hiemes cęli rigorem probamus. Non solum enim infirmiores, sed etiam maximæ arbores gelu periclitantur. Sicq; vexatis primo cacumina inarescunt, quoniam humor gelu præstrictus non potuit eo peruenire. Arborum quidam morbi communes sunt, quidam priuati generis. Communis est vermiculatio, sideratio, doloq; membrorum ex detruncatione. Vnde partium adhibita societate, nominum quoque cum hominum miseriis, truncа dicimus certa corpora, & oculos germinum exustos, multaq; simili sorte. Laborant quidem arbores & fame, & ariditate, quæ fiunt humoris quantitate. Aliquæ vero obesitate, sicut omnes, quæ ferunt resinam, pinguedine nimia mutantur in tædam. Cumq; & radices pinguescere cœperint, intereunt, sicut alia nimio adipe, quanto & pestilentia per genera, sicut inter homines, nunc seruitia, nunc plebs vrbana, vel rustica. Vermiculantur magis minusve quædam, omnes tamen ferè. Idque aues caui corticis experiuntur sono. Iam quidem & in hoc luxuria esse cœpit. Prægrandesq; roborum delicatiores vti in cibo, cosses vocant, & etiam farina saginati. Hi quoque altiles fiunt. Maximè autem arbores hæc sentiunt, pyri, & mali, & fici, minus q̃ amaræ sunt, & odoratæ. Eorum qui existunt in ficis, alij ex ipsis nascuntur, alios parit, qui cerastes vocatur. Omnesque in cerastem figurantur, sonumque edunt paruuli stridoris. Sorbus vermiculis ruffis, atque pilosis infestatur, atque ita emoritur. Mespila quoque in senecta ei morbo est obnoxia. Sideratio tota constat e cœlo, quapropter in ea debet intelligi grandinatio, & carbunculatio, & quæ pruinę euenit iniuria. Hoc enim malum verno tempore inuitatis, & erumpere audentibus, satis mollibus insidens, adurit lactescentes germinum oculos, quod in flore carbunculum vocant. Pruinæ perniciosior est natura, quoniam lapsa persidet, ac gelat, & nec aura quidem vlla depellit, quia non fit nisi immoto aere ac sereno, proprium tamen siderationis est sub ortu canis siccitatum vapor, cum insitæ & nouellæ arbores moriuntur, præcipuèque vites & ficus. Idem in libro 18. Denique arboribus accidunt duo genera cœlestis iniuriæ. Primum quidem tempestates, in quibus procellæ, grandines, cæteraque similia intelliguntur, quæ cum acciderint, vis maior appellatur, hæc ab horridis syderibus exeunt, velut arcturo, orione, & hædis. Alia vero sunt illa, quæ silente cœlo, serenisque noctibus fiunt, nullo sentiente, nisi cum facta sunt. Hæc multum differunt a prioribus. Alijs quidem rubiginem, & alijs vredinem, alijs quoque caniculum appellantibus, omnibus autem sterilitatem. Idem in lib. 16. Scabies quoque omnium communis est, & impetigo. Scabies gignitur roribus lentis post vergilias. Nam si rariores fuerint, perfundunt arborem non scalpunt scabie. Cæterum si cadunt, siue imbres nimij fuere.

De Morbis earum specialibus. *Cap.* XXVII.

IDem in eodem. Peculiaria sunt ficorum vitia, impetigo, & quæ cochleæ adnasci solent, nec vbique. Sunt enim & locorum ęgritudines quædam. Verum, vt hominum neruorum cruciatus, sic & arbori. Ac duobus ęquè modis. Aut enim in pedes, idest radices erumpit vis morbi, aut in articulos, hoc est in cacuminum digitos, qui longissimè a corpore toto exeunt. Inarescunt ergo, & sunt apud Græcos sua nomina vtrique vitio. Vndique primo est dolor, mox & materies earum partium fragilis. Postremo tabes, morbusque non intrante succo, vel non perueniente, maximèque id sentiunt fici. Porro caprificus communis est omnibus, quæ adhuc diximus. Alio etiam morbo laborat ficus madidis radicibus. Vitibus præter vermiculationem, & sydertationem, Articulatio morbus est peculiaris, quæ tribus accidit de causis. Vna vi tempestatum germinibus ablatis. Altera (vt notauit Theophrastus) in supinum excisis. Tertia verò culturæ imperitia læsis, omnes earum iniuriæ sentiuntur in articulis. Syderationis genus est in his deflorescentibus roratio. Aut cum acini priusquam crescant, decoquuntur in callum. Aegrotant & cum alsere, læsis vredine attonsatum oculis. Ex calore hoc euenit intempestiuo, quoniam omnia modo constant, certoq; temperamento: fiunt & vitia colentium culpa, sicut videlicet dicetur infra. Olea præter vermiculationem, quàm ęquè vt ficus sentit, patitur & clauum, siue fungum, dici placet, aut patellam, hoc est solis adustio. Nocet etiam plerunque vitibus, & oleis fertilitas nimia. Nocere tradit Cato, & rubrum muscum. Infirmissima vero malus est, maximè quæ dulcis est. Quarundam natura non necat quidem, sed vel succi mixtura lædi, vt raphanus & laurus vitem. Olfatrix enim vitis intelligitur, & mirum in modum tangi talium odore. Ideoque cum iuxta sit auerti, & recedere, saporemque fugere inimicum, Hinc sumpsit Androchides medicinam cõtra ebrietatem raphanum mandi præcipiens. Odit & caulem, & omne olus, odit & corilum, procul absint tristes & ęgræ arbores. Quædam vero temporum causæ, vel locorum specialium non propriè dicuntur morbi, quia protinus necant, sicut tabes, cum inuaserit arborē, aut vredo, aut flatus alicuius regionis proprius, vt est Atabulus in Apulia, Olimpias in Euboea: hic enim si circa brumam flauerit, arbores frigore exurit: sic eas arefaciens, vt nullis postea solibus recreari possint. Hoc genere conualles, & opposita fluminibus laborant, præcipuèq; vitis & olea & ficus. Quod cum euenerit statim in germinatione detegitur in oliuis tardius. Sed in omnibus signum est reuiuiscendi, si folia amisere, alioquin moriuntur, quas putes præualuisse. Denique nitrum & alumen, & aqua marina calida, & fabæ putamina, vel erui vltima venena sunt inter arborum vitia.

De Nocumentis arborum illatis ab hominibus, vel animalibus. *Cap.* XXVIII.

QVæ vero hominis iniuria cõstant, causas secundas habent, cortice in orbe detracto necantur arbores, excepto subere, qd sic & iuuatur. Crassescens enim præstringit, & strangulat. Nec andrachne offenditur, si non simul & corpus inscidatur. Alioquin cerasus & vitis, ac tilia corticem mittunt, non tamen vitalem, nec proximum corpore, sed eum, qui alio subnascente expellitur. Quibusdam verò rimosus est cortex, vt platanis. Tiliæ renascitur paulominus, quàm totus. Ergo his, quarum cicatricem trahit, medentur luto, fimoque, & aliquando prosunt, si non vehementior frigorum, vel calorum vis secuta est. Quædam tardius ita moriuntur, vt robura & quercus. Refert & tempus anni. Nam abieti & pino si quis detraxerit corticem, Sole Taurum vel geminos transeunte, cum germinant, statim moriuntur. Eandem iniuriam hieme passæ diutius tollerant. Similiter & ilex & robur & quercus. Quod si angusta decorticatio fuerit, nil nocet supradictis. Infirmioribus quidem & in solo gracili, vel ab vna tantum parte detractus interemit. Similem & decacuminatio rationem habet, piceæ, cedri, cupressi. Hæ namque cacumine detracto, aut igne adusto, intereunt. Similem habet & animalium depastio. Oleam siquidem (vt dictum est superius) si lambat capra, sterilescere, auctor est Varro. Quædam autem (vt diximus) hac iniuria moriuntur. Aliqua vero deteriora fiunt tantum, vt amigdalæ. Ex dulcibus enim transfigurantur in amaras. Aliqua verò etiam vtiliora, sicut apud Chios, pirus quam phocida appellant. Nam detruncatio quoque, quibus prodesset diximus. Intereunt pleraque & fissa stirpe, exceptis vite, malo, fico, punico. Quædam vel ab vlcere tantum, at ficus hanc iniuriam spernit, & omnia quæ resinam gignunt radicibus amputatis mori, minimè mirum est. Pleraq; tamen non omnibus, sed maximis, aut quę sunt inter illas vitales, abscisis moriuntur. Vitiantur denique vites, vel arbores colentium culpa, cum præstringuntur, aut cum circumfossor iniurioso ictu verberauit, vel etiam subarator imprudens radices laxauit, corpusve desquamauit. Est & quædam contusio falcis hebetioris. Quibus omnibus causis difficilius tollerant frigora, vel ęstus, quoniam in vlcus omnis iniuria penetrat a foris. Pino, vel palmæ, si acumen auferatur, sterilescunt quidem, sed non moriuntur.

De Corruptione fructuum in arboribus. *Cap.* XXIX.

AEgrotant aliquando, & poma ipsa per se sine arbore, si necessariis temporibus imbres, aut tepores, vel flatus defuerint, aut econtrario abundauerint: aut enim decidunt, aut deteriora fiunt. Pessimum est inter omnia, cum vitis, & olea deflorescentes imbre percutiuntur, quoniam simul defluit & fructus.

fructus. Sunt & ex eadem causa nascentes & erucæ dirum animal, erodunt que frondem. Aliæ florem. Oliuarum quoque, vt in Mileto, & arborem depastam turpi facie relinquunt. Nascitur hoc malum tempore humido ac lento. Fit & aliud ex eodem si sol acrior insecutus ipsum vitium inusserit, ideoque mutauit. Est etiam nunc peculiare vitium oliuis ac vitibus, quod araneũ dicunt, videlicet cum veluti telæ fructum inuoluunt & absumunt. Adurunt & quidam flatus eas maximè, sed & alios fructus. Nam vermiculationem & ipsa poma per se quibusdam annis sentiunt, mala, pyra, mespila, punica. In oliua ancipiti euentu quando subeunt nati fructum adimunt. Augent si in ipso nucleo fuere erodentes eum. Illos gigni prohibent, quæ post arcturum fiunt pluuiæ. Eædem vero, si austrinæ fuerint, hidropisim quoque generant, quæ maturescentes tunc præcipuè fiunt caducæ. Id magis euenit riguis, etiam si non ceciderint fastidiendis. Sunt & culicum genera quibusdam permolesta, sicut iuglandibus & ficis, quæ videntur ex humore nasci tunc dulci subdito corticibus. Hæ sunt ęgrotationes accidentes per se arboribus, vel earum fructibus.

De Arborum prodigijs. Cap. XXX.

Est & in arboribus prodigijs locus. Inuenimus enim eas sub folijs natas, vitem ficum & malum punicam stirpe fructũ protulisse, non palmite, vel ramis & vitem vuas sine folijs, oleas quoque amisisse folia hærentibus baccis. Sunt & miracula in eis fortuita. Nam & oliua in totum ambusta reuixit, & in Boeotia ficus a locustis derosæ iterum germinauere. Mutantur arbores & colore, ac fiunt ex nigris candidæ, non semper prodigiosæ, & maximè quæ nascuntur ex semine, vt alba populus in nigram transit. Quidam & sorbum sterilescere putant, si in loca calidiora venerit. Prodigio quoque fiunt ex dulcibus acerba poma, vel ex acerbis dulcia e caprifico fici, & econtra. Graui ostento cum in deteriora mutantur, vt olea in oleastrum, & vua candida, vel ficus in nigras, vt Laodiceæ Xerses aduentu platanus in oleam. Apud Græcos Aristandri volumen scatet ostentis talibus, ne in infinitum abeamus. Apud nos vero C. Epidij commentaria reperiuntur, in quibus arbores locutæ referuntur. In Cumano subsedit arbor graui ostento paulo ante Pompeij Magni bella ciuilia, paucis eminentibus ramis. Inuentumque est libris Sibillinis versibus internitionẽ hominum fore, tantoque eam maiorem, quanto propius postea facta esset ab vrbe. Sunt & prodigia cum alienis locis enascuntur, vt in capitibus statuarum vel aris. Vel cum in arboribus ipsis alienæ, sicut ficus in lauro nata est Cyrici ante obsidionem: Romæ quoque in Capitolio bis bello Persei enata palma, victoriam triumphosque protendit. Ac tempestatibus prostrata, eodem loco ficus enata est. M. Messalę. C. Cassij Censorum lustro a quo tempore pudicitiam subuersam Piso grauis auctor prodidit.

De Ipsarum remedijs. Cap. XXXI.

Idem in eodem. Nunc expositis arborum morbis, consentaneum est dicere quoque de remedijs. Ex his sunt quædam omnium communia, quædam vero aliquarum propria. Communia sunt ablaqueatio, aculeatio, afflari radices, aut cooperiri, riguis potu dato, vel ablato, fimi succo refectis, putationeq; onere leuiatis. Item emisso succo quibusdam veluti detractio sanguinis circumrasi corticis. Vitium extenuatio, & palmitum, gemmarumque domitura si frigus retorritas hiatasque fecerit, repumicatio, & quædam politura. Arborum his aliæ magis gaudent, aliæ minus. Nam cypressus aquam & fimum ac circumfossuram, & amputationem aspernatur, omniaq; odit remedia, quin etiam his necatur. Riguis & vites punicæ præcipuè aluntur. I. f. q; arbor ficus riguis aliter pomum autem inarescit. Amigdalæ si colantur fossione, florem amittunt. Nec insitas oportet circumfodere, priusquam validæ cæperint poma ferre. Plurimę autem onerosa sibi & superuacua, amputari volunt, sicut nos vngues atq; capillos. Veteres resciduntur totæ, & rursus a stolone aliquo resurgunt, sed non autem omnes nisi quarum natura patitur. Rigua æstiuis vaporibus vtilia sunt, hieme vero inimica. Autumno varia, & hoc est ex natura soli. Quippe cum vindemiatur Hispaniarum vuas stagnãte solo demetat. Cæterum maiore in parte orbis etiam pluuiæ & omni aqua seri & arari conuenit. Circa canis ortum rigua maximè prosunt, ac ne tunc quidem nimia, quoniam inebriatis radicibus nocent. Aetas etiam modum temperat, nouellæ namque minus sitiunt. Desiderant autem maximè rigari quæ assueuerunt. Econtra, quæ siccis genita locis humorem non expetũt, nisi necessarium. Asperiora vina rigari vtique cupiunt. In Sulmonensi Italiæ Agro Pago Fabiano, vbi & arua rigantur, mirum quòd herbæ aqua illa necantur, fruges aluntur, & riguis pro sarculo est. In eodem agro bruma tanto magis si niues scateant gelet ve. ne frigus vites adurat, circumfundunt riguis, quod ibi tepidare vocant, mirabili natura in amne solo, sed eadem in æstate vix tolerandi rigoris. Ambrosius vbi supra. Aqua rigua radicem arboris impinguat, codicem peruehit, ramos diffundit, folia virescere facit, fructum alit, semina pomorum augere consueuit. Plinius vbi supra. Est & caprificatio quædam in remedijs macie corticis ex ægritudine constringente, iustoq; plus arborum vitalia comprimente, exactam falcis aciem vtraque manu imprimentes, perpetuis insicsuris deducũnt ac veluti cutem laxant. Maximaque ex parte similis est hominum & arborum medicina, cum earum quoq; terebrantur ossa. Amigdalæ fiunt ex amaris dulces, si circumfosso stipite ab ima parte circumforato, pituita defluens abstergatur. Vlmis quoque detrahitur succus inutilis supra terram foratis vsque ad medullam in senecta aut cum alimento nimio abundare sentiunt. Idem & turgido ficorum cortice inscisuris in obliquum leuibus emittitur. Ita fit, ne decidant fructus: pomiferis, quę germinant, & fructum non ferunt, scissa radice lapis inditur & ferunt atque fertiles fiunt. Hoc idem in amigdalis fit e robore cuneo adacto: In piscis sorbisque e teda ac cinere & terra, cooperto radices circumscidisse prodest. Vitium luxuriantium atque ficorum & circumscisis cinerem addidisse. Fici serotinę fiunt si primę crossi, cum fabæ magnitudine excesserint, detrahantur, subnascuntur enim, quæ serius maturescunt. Eædem cum frondere incipiunt si cacumina rami, cuiusq; detrahantur, firmiores ac fertiliores fiunt.

Adhuc de eodem. Cap. XXXII.

Iam caprificatione fico maturata. In ea & culices nasci e crossis manifestum est, quia cum euolauerint non inueniuntur intus grana, quæ in eos versa apparent. Exeundi tanta est auiditas, vt pleriq; aut pede relicto, aut penna pariter erumpant. Est & aliud genus culicum, quos vocant centrinas, fucis apum similes ignauia malitiaque cum pernitia verorum & vtilium, intenmunt enim illos atque ipsi moriuntur. Vexant & tineæ semina ficorum, contra quas est remedium in eadem scrobe defodere Italicam lentiscum inuersa parte, quæ fuerit a cacumine. Vberrimas autem ficus lubrica amurca diluta, & cum fimo infusa radicibus frondere incipientium facit. Cauendum est ne ex remedijs fiant vitia, quod euenit si nimia vel intempestiua fuerit medicina. Interlucatio arboribus prodest. Sed omnium annorum trucidatio inutilissima. Vitis annuam tantum tonsuram quærit. Alternam vero myrtus & oleæ & punicę, quia frutescunt celerius. Cæteræ vere tondentur rarius nullaque Autumno Ac ne raduntur quidem, nisi vere putationę. Plagæ ad vitalia sunt omnia, quæcunque non superuacua. Similis stercoratio gaudent ea. Cauendum est autem ne admoueatur in feruore solis, & ne immaturius, ne ve tardius, quàm opus fit. Vrit vineas suillum stercus, ni quinquenio interposito, præterquam si riguis diluatur. Columbino quidem ac suillo plagis arborum medentur. Si mala punica nascantur acida, ablaqueatis radicibus fimum suillum adhibent, eo quidem anno violentia proximoque dulcia futura. Alij vero vrina hominis aqua mixta censent rigari quater anno singulis amphoris, vel cacumina vino lasere diluto spargi. Porro si findantur in arbore pediculum in torqueri, ficis amurcam affundi. Cæteris arboribus ægris vini fœcem, aut lupinum circa radices earum seri: Aqua quoque lupini decocti pomis circũfusa prodest. Fici cum Vulcanalibus tonuerit cadent, remedium est, vt ante stipula ordacea areæ stringantur. Cerasos præcoces facit & maturescere cogit calx admota radicibus. Hæc autem ante omnia poma interuelli melius est, vt quæ relicta sunt grandescant. Quædam vero pœna emendantur, aut morsu excitantur, vt palmæ & lentisci, salis enim aquis aluntur. Salis vim & cinis, sed leniorem habet, ideo ficis asperguntur, rutaque ne fiant verminosę neve radices putrescant. Quin & viti in radicibus aquam salsam iubent affundi, si lachrymosę sint. Si vero fructus earum decidant, cinerem e aceto aspergi ipsasque illini. Aut certè, sandaraca si putresca vua, si vero steriles non sunt aceto acri subacto cinere rigari atq; oblini. Quod si fructum non maturent prius inarescentem, pręscisarum ad radices plagam fibrasque aceto acri & vrina vetusta madefacere, eoque luto obruere ac sępe fodere. Olearum si purum promisere fructus radices nudatas hiberno frigore opponunt, eaque castigatione proficiunt. Omnia hęc annua cęli ratione constant, & aliquando serius poscuntur aliquando celerius. Ignis præterea prodest aliquibus, vt arundini. Ambusta nãque densior mitiorque surgit. Sunt arborum pestes & formicæ, has abigunt rubrica ac pice liquida perunctis radicibus. Nec nõ & pisce suspenso iuxta in vnum locum congregantur: Aut lupino trito cum oleo radices linunt. Multi quoque talpas amurca necant, contraque erucas, & mala ne putrescant, lacertæ viridis felle tangi cacumina iubent. Item ne quod animal pastu malefico frondem decerpat, fimo boum diluto aspergi folia quotiens imber interueniat, quia sic abluitur virus medicaminis mi-

ta quæ-

ra quædam excogitante solertia humana. Idem in lib. 18. Cum autem iniurias e cœlo supra dictas timueris, sarmenta aut palearum aceruos & euulsas herbas frutices per vineas, & campos incende, fumusque medebitur. Hic & ex paleis contra nebulas vbi nocent, auxiliabitur. Quidam vero tres cancros viuos cremari iubent in arbustis vt carbunculi non noceant.

De Situs arborum varietate. Cap. XXXIII.

IDem in libro 16. Arborum natura etiam per situs distinguitur, aliç montes amant vt cedrus, larix, teda, & cæteræ ex quibus resina gignitur. Quædã montes & valles diligunt, vt abies, robur, castanea, ilex, tilia. Quædam & in plana descendunt, vt cornus, corilus, quercus, ornus, acer, fraxinus, fagus, caprinus. Quædam frigidis gaudent, vt sorbus & magis etiam betulla Gallica arbor mirabili candore atque tenuitate, terribilis magistratuum virgis. Eadem circulis flexibilis. Item corbium sportis, bitumen ex ea Galliæ excoquunt. Quædam non nisi in aquosis proueniunt, vt salices, alni, populi, siler, ligustra. Quædam sunt vrbaniores, aliæ vero siluestres. Denique non in omnibus locis omnia nasci docuimus, nec translata viuere, & hoc aliàs fastidio, aliàs contumacia, sæpius eorũ imbecillitate; quç transferũtur euenit aliàs quoque cçlo inuidente, & aliàs solo repugnante fastidit. Tantaque locorum vis est, vt circa Memphin Aegypti, & in Elephantiæ Thebaidis nulli arborũ decidant folia, nec vitibus quidem. Arbores quædam iuxta Hellespontum sunt, quæ cum in tantum creuerunt vt ilium aspiciant, inarescunt, & rursus adolescunt. Idem in libro 12. Onesicritus tradit in conuallibus Hircaniæ similes arbores, quæ occhi vocentur, ex quibus defluat mel horis matutinis duabus. Thilos Insulæ maris Persici arbores sunt lanigeç, alio modo quam serum, hisq; folia sunt infœcunda, quæ nisi essent minora videri poterunt esse vitium. Arabiæ quoque arbores cinæ vocatæ folio palmæ simili sunt, ex quibus vestes faciunt, sic & Indos arbores suæ vestiunt. In tilijs autem & arbor alia floret, albæ violæ specie, sed magnitudine quadruplici sine odore, quod mireris. In eo tractu arbor est & alia similis, foliosior tamen & rosei floris, qui noctu se comprimens, aperire incipit exortu solis, meridie autem expãdit. Vnde & incolç dicũt eã dormire. Fert & eadẽ insula palmas & oleas, & vites ac ficus & similia. Nullique arborum ibi decidunt folia. Arrianæ gentis contermine Indis est frutex pestilens, folio raphani, odore lauri, equos inuitante. Nam & Alexandrum primo introitu penè orbauit equitatu. Ibi quoque spina esse traditur, cuius liquor aspersus oculis cæcitatem infert omnibus animalibus. Idem in libro 17. Arborum in meridiem spectantium, vt dictum est supra, semper ante decidunt folia. Similis est in maritimis causa. Quibusdam in locis noxij sunt afflatus maris, in plurimis idem vtiles. Quibusdam satis e longinquo maria iucundum est aspicere, propius admouere satis aliàs salis halitum inutile. Similis est & fluminum stagnorumque ratio, nebulis adurunt, aut çstuantia refrigerant opacitate, quædam etiam gaudent rigore. Quapropter experimentis optimè creditur in hac re. A cœlo est proximum terræ dixisse rationem haud facili aure tractatu. Quippe non eadem conuenit arboribus quæ & frugibus. Plerumque nec pulla qualem habet Campania, vbique vitibus est optima, aut quæ tenues exhalat nebulas, nec lubrica quoque multis laudata. Argumenta quoque indicantium sæpe fallunt. Non enim vtique lætum solum est, in quo procerç nitent arbores præterquam illis ipsis arboribus. Quid enim abiete procerius? aut quæ alia vixisse possit in eodem loco? Sed nec luxuriosa pabula pinguis soli semper indicium habent, vt ostensum est supra, nec colles opere nudantur, si quis peritè fodiat, nec campi omnes minus soles atque perflatus quam opus sit, accipiunt, & quasdam vites pruinis ac nebulis pasci diximus. Omnium itaque rerum quædam sunt in alta secreta, suoque cuique corde præuidenda. Aristoteles vbi supra. Arbores, vt dictum est superius, in aqua acetosa faciunt fructum dulcem, quia acetositas attrahit cum calore solis, quod fuerit illæ qualitatis, hoc est frigus & siccitas. Arbores vero, quæ sunt in terris temperatis, accelerant maturationem ante dies vernales, quia cum sit humor apparens, aerque clarus, non eget fructus multo calore in digestione.

De Illis quæ sita sunt intra mare. Cap. XXXIIII.

PLinius libro 13. Nascuntur & mari frutices arboresq;. Minores in nostro. Rubrum enim & totus Orientis Oceanus siluis fuit refertus, nec habet alia lingua nomen, quòd Græci vocant phicos, quoniam alga herbarum magis vocabulum intelligitur. Hic autem est frutex, folia lata colore viridi gignit, quod quidam vocant prason, alij zostera. Alterum genus eiusdem folio capillaceo simile fœniculo in saxis nascitur, superius inuadit, haud procul a litore, tempore verno vtrumque, & interit Autumno. Circa Cretam Insulam nato in petris, purpuras quoque inficiunt laudatissimo a parte Aquilonis, aut spongijs. Tertium simile est gramini, radice geniculata & caule, vt calami. Aliud genus fruticum brion vocatur, folia lactucæ rugosiore tantum hoc iam nascens. In alto vero abies, & quercus nascuntur cubitali altitudine, ramisque illarum adhærent conchæ. Quercu & lanas tingi tradunt. Grandes & quasdam ferre in alto. Palmo quoque fruticum generis fit extra columnas Herculis porri fronde, Nascitur frutex & alius lauro thymo, qui ambo erecti in pumicem transfigurantur. In mari rubro mirum est viuere siluas, maximè laurum & oliuam ferentem baccas & cum pluit fungos, qui sole tacti mutantur in pumicem. Ipsorumque magnitudo fruticum ternorum est cubitorum caniculis referta, vix vt respicere e naui tutum sit remos plerumq; ipsos inuadentium. Qui nauigauerunt in Indos Alexandri milites, frondem marinarum arborum tradiderunt in aqua fuisse viridem, exemptamque sole protinus in salem arescentem. Iuncos etiam lapideos, per quam similes veris per littora, & in alto quasdam arbustulas colores bubuli cornus, ramosas, cacuminibus vero rubentes, cumque tractarentur vitri modo fragiles, in igne autem, vt ferrum exardescentes, ac restinctas ad colorem suum redeuntes. Eodem tractatu insularum siluas æstus operit quanquam altiores sint populis platanisq; altissimis, folia sunt his laurea, flos violæ & odore atque colore, baccæ vt oleis & ipse odoris iucundi, & Autumno nascentes folijs nunquam deciduis, harumque mare totas intingit minores. Maximarum vero cacumina extant ad quæ religantur naues, & cum decesserit æstus ad radices. Iuba tradit circa Troglodytarum insulas fruticem in alto vocari Isidosplomachas corallio similem, sine folijs esse, præscisumq; mutato colore in nigrum durescere, cum cadat frangi.

De His, quæ gaudent vel læduntur societate. Cap. XXXV.

IDem ibidem. Arbores quædam simul cum quibusdam plantatæ conferunt eis, vt in palmis masculus fœminæ confert, & ficus siluestres hortensibus & balaustiæ oliuis. Plinius libro 16. Arbores hedera necari certum est, similemque illarum iniuriam in visco quidam arbitrantur, & si tardiorem. Idem in libro 17. Necant arbores sese inuicem vmbra vel densitate & alimenti rapina. Necat & hedera vinciens, nec viscum prodest ac citisus, nec aureo, quod alimon Græci vocant. Quarundam vero natura non necat quidem, sed lædit odore succi vel mixtura, vt raphanus & laurus vitem. Olfactrix enim vitis intelligitur extingui mirum in modum eius odore, ideoque cum iuxta sit auerti ac recedere saporemque inimicum fugere. Odit & vitis corilum, nisi procul absint ab ea tristes & ægræ arbores. Itaq;, sicut dictum est supra. In arborum seminatione vel plantatione seruanda sunt interualla. Quidam punicas & myrtos & lauros depressiore seri iusserunt, in pedibus tamen nouenis. Malos autem paulo amplius, magis etiam piros, magisq; ficus & amigdalas. Optimè namque diiudicauit interualla ramorum amplitudinis ratio locorumque, & vmbræ cuiusque arboris: vmbra ficorum, quamuis sparsa, leuis esse cognoscitur. Ideoque inter vineas seri non vetantur. Cum aut ex arborum radicibus plantariorum soboles pullulauerit, necat mater quas peperit. Eius etenim vmbratura premitur indigesta, vt in lauris, punicis, platanis, cerasis, prunis, paucorum in hoc genere rami soboli parcunt, vlmorum atq; palmarum. Deniq; quid abiete procerius? aut quæ alia vixisse possit arbor in eodem loco? Nouam serendi ronem Columella docuit, quam nusquam excogitatam inuenisse se dicit, vt diuersæ, insociabilesq; copulentur arborum naturç, sicut fici & o leæ, iuxta hanc ficum iubet seri, non ampliori quidem interuallo quam vt largè possit contingi oleæ ramo, quàm maximè obedituro ac sequaci, ipsumq; omni tempore interim edomari, medicatione curuandi, postea fico adepta vires, quod euenire trime, atq; vtique quinquenni solet. Detruncata superficie, ipsaque deputata, & abraso cacumine in cruce fici defigi custoditum vinculis ne fugiat curuatura. Ita quodam propaginum insitorumque temperamento, triennio continuè inter duas matres coalescere, & anno quarto abscisum totum adoptantis esse nondum vulgata ratione.

De diuerso arborum sexu. Cap. XXXVI.

AMbrosius in Hexameron lib. 4. Est equidem quod mireris in arboribus discretio sexus. Nã palma dactilos generans ramos suos inclinat, & subijcit, atq; cõcupiscentiæ, amplexusq; speciẽ prætendit ei arbori, quam marem appellant. Vnde & ramis palmarum cultores semina masculorũ præiaciunt, quibus illi fœmineæ arbori velut quidã sensus perfunctionis infunditur, & experiti concubitus gratia reprçsentatur, quo munere donato, rursus quia ramos suos erigit & in veterem statũ comã suã attollit. De ficu quoq; sicut de palma eadem est opinio, vide licet ꝙ in eis sit discretio sexus. Vnde pleriq; ẽm domesticam & fructiferam ficum agrestem ficulneã feruntur inserere, eo ꝙ cito fructus illius fœcundæ & domesticæ ficus vel aura tentari, vel astu

estu deflitere ferantur in terram. Vnde gnari huius remedij, crossos arboris agrestis ad illam feracem alligantes, medentur eius infirmitati, vt possit fructus proprios reseruare. Iam namq; si deflorent remedia lapsuros. Plinius lib. 13. Arboribus ergo, immo potius omnibus, quæ terra gignit, herbisque, vtrumque inesse sexum diligentissimi naturæ tradunt. Nullis tamen arboribus, quàm palmis manifestius. Mas in palmite floret, fœmina circa florem germinat, tantum spinæ modo. Cætero non sine maribus fœminas gignere, sponte edito nemore, confirmát. Circaque singulos plures mutare in eum pronas blanditioribus comis, illum erectis hispidum afflatu, visuque ipso, & puluere, etiam reliquos maritare, huius arbor excisa post viduas sterilescere fœminas, adeo veneris est intellectus, vti & coitus etiam excogitatus sit ab homine, ex maribus flore, atque lanugine, interim verò intantum puluere insperso fœminis. Idem in li.16. In omnibus autem siluestris, & mascula differentia cuiusque generis augent, & infœcunda fertilibus firmiora sunt, nisi quo in genere mares ferunt, sicut cupressus, cornus, & abies. E cunctis est amplissima prolixior etiam fœmina, materie mollior, & vtilior, atque iucundior. Hederæ quoque duo sunt, vt reliquarum genera, prima videlicet mas & fœmina. Mas quidem maior esse traditur corpore, folio duriore ac pinguiore, & flore ad purpurá accedente. Aristoteles vbi supra. Itaque cum arbor sementauerit a mare fœmina, sicut in animalibus distingui poterit.

De varijs ætatibus earum. *Cap.* XXXVII.

AMbrosius vbi supra. Denique ipsis arboribus ætas, aut senilis, aut nouella deprehenditur. Iunioribus enim exiliores rami: antiquioribus validiora & nodosa sunt brachia. Illis folia leuigata, atque diffusa: istis contractiora & aspera. Sunt etiam arbores, quæ sensu & emortua radici successionem sui si forte cedantur reparare non nouerunt. aliæ quibus & viuendi virtus & natura fœcundior est: quibus excisio potius lucrifit q̃ detrimento, vt per plures sui rediuiua successione remo moueantur hæredes. Plinius lib. 16. Est in arboribus ætatis quoque differentia. Amigdalus enim & pinus in senecta fertilissime sunt Sic & glandiferæ, & quoddam genus ficorum Cæteræ vero in iuuenta: tardiusque maturescunt. Quod maxime notatur in vitibus. Vetustioribus enim vinum mellius. nouellis copiosius. Celerrime porro malus senescit: & in senecta deteriorem fructũ gignit. Nam & minora poma proueniunt, & vermiculis obnoxia. Quin & in arbore ipsa nascuntur. Omnia quoque præfecũda celerius senescunt: quin etiam protinus moriuntur. Nonnulla e cœlo fecunditatem omnem expetunt: quod maxime vitibus conuenit. Econtra morus tardissimè senescit fructu minimè laborans. Tarde quoque & ea quorum crispa materies: vt acer, palma, populus. Item subarrata senescunt ocyus: siluestria vero tardissimè. Denique in totum omnis cura fertilitatem adijcit, fertilitas senectam. Ideo & præflorent alia & prægerminant, atque in totum fiunt præcocta: quoniam infirmitas omnis cœlo magis accidit. Senescunt quidem celeriter, sed e radicibus repullulant laurus mali, & punicæ. Videntur autem vites aquaticæ celerius interire: firmissimæ sunt ad viuendum cunctis annis oleæ. Quidam breuitate radicum arbores senescere celerius putant: sed hoc fici coarguunt: quarum radices longissimæ sunt & senectus ocyssima. Porro vita quarundam arborum immensa credi potest. Si quis profunda mundi, & saltus inaccessos cogitet. Verum ex his quas hominum memoria custodit in Veliterno durant oliuæ Aphricani prioris manu satæ. Itemq; myrtus eodem loco magnitudinis conspicuæ, specusque subest in quo manes eius draco traditur custodire. Vetustior vrbe in Vaticano ilex, in qua titulus est, æreis litteris. Hetruscis religione arborẽ tunc dignam fuisse signat. Tiburtes originem multo ante Romam vrbem habent, apud quos extant ilices tres, etiam tiburtino eos conditore vetustiores apud quas inauguratus traditur. Auctores quoque sunt delphicam platanum Agamemnonis manu satam: & in caphiæ Arcadiæ luco alteram. Argis oleã nunc quoque durare dicitur: ad quam Iouem mutatam in vaccam alligauerit Argus. In Ponto circa Heracleam aræ sunt Iouis statiui cognomine, vbi duæ quercus ab Hercule satæ: palma deli ab ætate conspicitur eiusdem Dei. Econuerso breuissima est vita punicis, dulcibus quàm acutis.

De Arborum pulchritudine, & multiplici vtilitate. *Cap.* XXXVIII.

AMbrosius vbi supra. Quid autem numerem, quanta varietas arborum, quàm diuersus in singulis, & pulcher ornatus, quàm patulæ fagi, quàm proceræ abietes, quam comantes pinus, quàm vmbrosæ ilices, quàm populi bicolores, quàm nemorosa, & rediuiua castanea, quæ simul vt excisa fuerit, tanquã ex se pullulare consueuit. Virgilius in bucolicis. Fraxinus in siluis, pulcherrima pinus in hortis. Populus in fluuijs, abies in mõtibus altis. Ambrosius in Hexameron. Omnia genera arborũ vtilia sunt alia ad fructum nata, alia ad vsum data. Et quibus fructus vberior non est, vsus tamen pretiosior est. Arborum vmbra defendimur a sole, cibus in fructibus est, amenitas in foliis. Reliquis esse animantibus esca non mediocris est in foliis corticibusq; siluestribus. Ad vsum quoque medendi proficiunt succi lachrimę & surculi. Plinius lib. 12. Arbores blandioribus fruge succis mitigauere homines, & ex his membra recreans olei liquor, viresque potus vini, totidem quoq; sapores annui sponte venientes ei mensę. Mille præterea sunt vsus earum, sine quibus vita degi non possit. Arbore nanque maria sulcamus, terrasque admouemus, arbore tecta ædificamus. Denique quis non inre miretur arborem vmbræ gratia tantum ex orbe alieno petitam: platanus hoc per mare Ionium in Diomedis insulam eiusdem tumuli gratia primum est inuecta, inde in Siciliam transgressa, atque inter primas Italiæ donata: etiam ad Morinos vsque peruecta, & tributarium detinet solium, vt gentes vectigal & pro vmbra pendent. Celebratæ sunt primum in ambulatione Achademiæ Athenis cubitorũ triginta sex, vnius radice ramos antecedente. Nunc est clara, xxx. in Licia socia, quoque gelidi fontis amenitate itineri appositam domicilij non caua octoginta & vnius pedum specu, vertice numeroso, & se protegens ramorum arboribus vastis; agros longis obtinens vmbris.

De Arboribus ceduis ad perticas & palos. *Cap.* XXXIX.

IDem lib. decimooctauo. De arboribus serendis & inhærendis fructus gratia superius diximus in vniuerso, hinc restat illarũ ratio, quæ propter alias, vineas maxime, seruntur ceduo ligno. Principatum in his obtinent salices, quæ loco seruntur madido: duos pedes, ac semi resosso. Talea sesquipedali, vel pertica, quæ vtilior quo plenior. Interuallo esse debent pedes senos trimæ. Pedibus binis a terra putatione coercentur, vt in latitudine fundentur, ac sine scalis tondeantur. Salix enim eo fœcundior quo terræ propior. Perticas ex ea iustum est cædi quarto ferè anno. Eiusdem rei causa seritur populus alba bipedaneo pastinatu. Talea sesquipedali biduo siccata palmipede interuallo, terra duorum cubitorum crassitudine superiniecta. Arundo esse dulciore, quam hæc, gaudet solo, seriturque radicis bulbo, quem alij vocant oculum, dodrantali scorbe duorum pedum semis interuallo. Reficiturque ex sese, vetere arundineto extirpato, quod vtilius repertum, quàm castrare, sicut antea. Namque inter se radices serpunt, mutuoque discursu ęcantur. Ceditur autem decrescente Luna, vineis anno siccata vtilior, quàm viridis. Castanea pedamentis omnibus præfertur facilitate tractatus, perdurandi peruicacia, & regerminatione cedua, vel salice lætior. Quærit solum facile, necnon arenosum, omnemque terræ fœcunditatem recusat, quam seri nuce diximus. Sed nisi ex maximis non prouenit. Nec nisi quinis aceruatim satis. Interualla pedalia vndique dodrantali sulco debent esse, & ex hoc seminario transferuntur in aliud bipedali interuallo plus biennio. Suntque propagines nulli quidem faciliores. Nudata enim radice tota in sulco prosternitur, tunc ex cacumine super terram relicto renascitur, & alia ab radice. Sed translata nescit hospitari, pauetque nouitatem. Cęditur intra septimum annum, pedamenta iugeri vnius vicenis vinearum iugeribus sufficiunt, quando etiam bifida ea stirpe fiunt, durantque vltra alteram siluæ suæ cæsuram. Esculis similiter prouenit cæsura, triennio senior, minusque nasci morosa, hoc pedamentum minimè putrescit, læsumque maximè fructificat. Præter hæc autem, quæ diximus, cedua sunt fraxinus, & laurus, persica, corilus, malus, sed non tardius nascuntur, terramque defixa vix tolerant, non modo humorem. Sambucus econtra firmissima ad palum, talis seritur vt populus. De cypresso diximus aliàs satis, cæterisque vinearum velut armamentis.

De temporibus congruis ad ligna in materiem cadenda. *Cap.* XL.

PAlladius vbi supra, libro secundo. Mense Ianuario cędenda est materies ad fabricam, cum Luna decrescit, ramicesq; vel pali etiam sunt faciendi. Idem in lib. duodecimo. In mense quoque Nouembri materies ad fabricam decrescente Luna congruè potest cędi, sed arbores ipsas primitus vsque ad medullam securibus rescisas, aliquandiu sic stare patieris, vt per illas partes humor siquis in venis continetur, excurrat. Vtiles autem maximè sunt istæ. Abies, quam Gallicam vocant, nisi perpluatur, leuis, rigida, & in operibus duris perenne durabilis. Larix vtilissima, ex qua si tabulas sufficias tegulis in fronte, atque extremitate tectorum, contulisti præsidium contra incendia. Neque enim flammas recipiunt, aut carbones possunt creare. Quercus ad fabricæ materiam apta est, durabilis si terrenis operibus obruatur & aliquatenus palis. Esculus ædificiis, & radiis apta materies. Castanea mira soliditate perdurat

in agris & tectis & operibus cæteris intestinis, cuius solum pondus in vitio est. Fagus in sicco vtilis, humore corrumpitur. Populus vtraque, salix, & tilia, in sculpturis necessaria. Alnus fabricæ inutilis, sed necessaria, si humidus sit locus, quia ad accipienda fundamenta palandus est. Vlmus & fraxinus, si siccetur, rigescunt, arte curuabiles cardinibus vtiles habentur. Caprinus vtilissima. Cypressus egregia. Pinus nisi in siccitate non durans, cui contra celerem putredinem comperi in Sardinia hoc genere prouideri, vt excisæ trabes eius, aut in piscina qualibet anno toto mersæ iacerent, post opere futuræ. Aut arenis obruentur littore, aut agrestione, qua rectè essent alternis æstibus reciprocans fluctus allueret. Cedrus durabilis, si humore tangatur. Quæcunque autem ex parte meridiana ceduntur, vtiliores sunt. Quæ verò ex Septentrionali, proceriores, sed facilè vitiatur. Idem in lib. 13. Denique & in Decembri mense materies bene potest cedi, paliq; ac corbes fieri, &c.

De Proprietatibus arborum in materia. Cap. XLI.

PLinius lib. 16. Arbores verò nouellæ, nec veteres, ad materiem vtilissimæ sunt. Ex omni materia spississima quidem, & ideo grauissima iudicatur ebenus & buxus, natura graciles neutra in aquis fluitat. Nec suber, si dematur cortex, nec larix. Ex reliquis autem siccissima est lothos. Deinde robur exalbunatum, & huic nigricans color. Magisq; citiso, quæ proximè accedere videtur ebeno. Quamquam non desint, qui Syriacas therebintho nigriores affirment. Oleæ quoque, & omnibus, quæ diximus spissa firmitas est. Therebintho vngi vult, & melior olea fit: his proxima est cornus, & ad rotarum radios vtilis est Robori tanta durities est, vt terebrari nisi madefacta nō queat, & nec sic quidem adactus auelli clauus. E diuerso verò clauum non retinet cedrus. Mollissima tilia est, eademque videtur & calidissima, cuius argumentum asserunt, ꝙ ascias citissimè retundat. Laricis lignum proximum est medullæ, nullisque rimis fissile. Cedrus quoque durissima, & quæ medullis proximant ossa in corpore. Item est lenta materia platano, sed madida sicut alno. Siccior autem est eadem vlmo, fraxino, moro, ceraso, sed ponderosior. Rigorem fortissimè seruat vlmus, & ob id cardinibus, assamentisq; portarum est vtilissima, quia minimè torquetur, permutanda tantum, vt cacumen ab inferiori sit cardine, radixq; superior. Palma verò mollis est, & suberis materies spissa, & malus & pirus necnon & acer, sed fragilis, sicut quæcunque crispa. In omnibus autem siluestria & mascula differentiam cuiuscunque generis augent. Et infœcunda sunt firmiora fertilibus, nisi quo in genere mares ferunt, sicut cypressus & cornus. Cariem vetustatemq; nō sentiunt, cypressus, cedrus, ebenus, lothos, buxus, taxus, iuniperus, oleaster, olea, & reliqua: tardissimè quoque larix, robur, suber, castanea, iugulans. Rimam, fissuramque non capit sponte cedrus, cypressus, olea. Buxum maximè æternam putant, ebenum & cypressum, cedrumq; claro de omnibus indicio, larix in humore præcipua, & alnus nigra. Fagus & cerrus, vel ceralus celeriter inarescunt. Esculus quoque humoris impatiens. Econtra adacta in terram in palustribus alnus æterna, onerisq; quantilibet patiens. Valuæ sunt e cypresso. Missumq; iam quadringētis annis prope durare materiam omnem nouæ similem. Id quoque notandum valuas in glutinis compage quadriennio fuisse. Cypressus inter illas electa, quoniā præter cætera, vno in genere materiæ nitor maximè valeat æternus. In plenum vero dici potest, vtique quæ odore præcellant, ea & æternitate præstare. A prædictis morus laudatur proximè, quæ nigrescit etiam vetustate. Quædam tamen in aliis vsibus sunt diuturniora, quàm alia. Vlmus in præflatu firma est. Roburque defossum. Et in aquis quercus obrutam. Eademq; super terram rimosa facit opera sese torquēdo. Robur aqua marina corrumpitur. Fagus & iuglans in aqua non improbantur. Hæc quidem in his, quæ defodiuntur, principales sunt. Itemq; iuniperus eadem & subdialibus aptissima. Cerasus firma est, vlmus & fraxinus, lente quidem, sed facilè panduntur, flexibiles tamen, stantesque a circumcisura siccitate fideliores.

Adhuc de eodem. Cap. XLII.

LAricem in nauibus maritimis teredini tradunt obnoxiam. Omniaque præter oleastrum, & oleam. Quædam enim in mari, quædam in terra vitiis infestātibus sunt opportuniora. Teredines capite ad portionem grauissimo dentibus rodunt. Hæ tantum sentiuntur in mari, nec aliam putant teredinem propriè dici, terrestres namq; tineas vocāt. Culicibus verò similes triphas dicunt, quorum alij e vermiculorum genere sunt, & eorum alij putrescente succo materie nascuntur, alij pariuntur, sicut in arboribus, & qui cerastes vocantur, cum tantum erolerint, vt se circumagant, alium generant. Hæc autem nasci prohibet in aliis duritia, vt buxo. In aliis amaritudo vt cupresso. Tradunt & abietem circa germinationes decorticatam diebus quattuor proximis, quibus Luna plena fuerit, aquis non corrumpi. Inuenitur autem in quibusdam arboribus centra, idest duritia clauo similis inimica serris. Lignum ligno teritur, ignemq; concipit attritu, excipiēte materia fomitis aridis, sicut fungi, vel foliorū. Sed nihil hedera præstantius, quæ lauro teratur, & laurum terat. Frigidissima verò sunt quæcunque aquatica. Porro lentissima sunt, & ideo scutis faciendis aptissima, quorum plaga se protinus contrahit, suumq; vulnus claudit, & ob id contumacius ferrum transmittit, vt fici, betulla, salix, tilia, sambucus. Et populus vtraque leuissima est ex his, sicut & salix. Ideoque vtilissima. Arbores quædam architecturis aptæ sunt, quę sponte finduntur, & ob id architecti eas fimo illitas siccari iubent, vt afflatus non noceant. Pondus valida sustinent abies, & larix etiam in transuersum posita. Robur autem & olea incuruantur, ceduntque ponderi. Illæ verò renituntur, nec temerè rumpuntur, priusquę carie, quàm viribus deficiunt, palma arborum valida, in diuersum enim curua. Pinus & cypressus aduersus cariem, tineasq; firmissimæ sunt; facilè panditur iuglans, fiunt enim & ex ea trabes, & frangi se prænūciat crepitu. Alni piceæ & pinus ad aquarum ductus in tubos cauātur, obruta terra plurimis durant annis. Eædem si non integantur cito senescunt, multum immodū fortiores, si humor quoque extra supersit. Firmissima in tectum est abies. Valuarum repagulis, & ad quæque libeat opera intestina aptissima, fabricæ artis genere spectabilis, ramentorū crinibus pampinato semper orbe se voluens ad incitatos runcinarū raptus. Eadem & turribus maximèq; glutino sociabilis, intantum vt findatur, antequam solida est. Magna autem & glutinatio, proptereaq; lectilibus laminis, ac in alio genere operiuntur. Stamineam hoc vsu probant venam, & vocant fertileam argumento similitudinis, quoniam lacunosè crispa. In omni genere & glutinum abdicant quædam, & inter se & cum aliis insociabilia sunt glutina, sicut robur. Operi cuicunque facilia sunt, & flexibilia, quæ lenta esse diximus, præterquam morus & caprificus. Durabilia sunt ac sectilia, modicè humida. Viridia vero præter robur & buxum pertinacius resistunt, serrarumque dentes replent ęqualitate inerti. Obedientissima est in quocunque genere fraxinus, eademq; hastis corilo melior, cornoque leuior, sorbo lentior. Vitem emularetur vlmus, nisi pondus esset in culpa. Facilis est fagus, quamquam & fragilis & tenera. Iterum flectibilia sunt citrus, therebinthus, acer, buxus, palma, aquifolium, ilex, sambucus, populus, alnus. Cato vectes aquifolios laureos, vlmeos fieri iubet. Oleaster, buxus, ilex, vlmus, fraxinus, vtiles sunt vaginis terebrorum. Auicenna in secundo Canone. Serratura corrosionis est mundificatiua, & inest ei resolutio, & exiccatio, si fuerit in arbore ipsa. Serratura ligni corrosi consolidat, & illa propriè, quæ ex arboribus stipticis est accepta. Aggregatur enim cum tanto aniso, quanto est ipsa, cum quo & aduritur. Deinde teritur, & confert vlceribus formicalibus, quando super ea spargitur.

De quarundam arborum mirabili natura, vel proprietate. Cap. XLIII.

STrabus super Gen. Arbor, vel lignum vitæ Paradisi hanc naturaliter habet virtutem, vt qui ex eius fructu comederet, perpetua soliditate firmaretur, beata immortalitate vestiretur, nulla infirmitate, vel anxietate, vel senij lassitudine vel imbecillitate fatigaretur. Aug. super Genes. Arbor quidem, vel lignum scientiæ boni, vel mali erat corporale, sicut arbores aliæ in paradiso terræ sunt, nec cibo erat noxium. Sed dictum est lignū scientiæ cognoscendi bonum & malum, quia post prohibitionē erat in illo futura transgressio, qua homo experiendo disceret quid inter obedientiæ bonum & inobedientiæ malum interesset. Hierony. super Leuit. 27. Facies (inquit Dominus) altare de lignis sethim, &c. Ecce altaris ligna, quæ de lignis paradisi sunt, igne vicino non cremantur, sed puriora redduntur. Nec mirum, cum etiam amithon genus ligni, quanto plus arserit, tanto mundius inuenitur. Gl. super 3. Reg. 10. Thina ligna imputribilia sunt, & spinosa in similitudinem albæ spinæ, rotunda quoque sunt, & candida. Ex eis facta sunt fulcra, s. ad fortitudinem templi sustētacula & oīa musicorum instrumenta. Plin. vbi supra. Cæterum ex quarundam arborū ad inuicem collusione ignis excluditur, sicut ex lapide. Calidę namq; sunt morus, laurus, & hedera, eęq; quibus igniaria fiunt. Lignum itaque, sicut paulo ante dictū est, ligno teritur, ignemq; concipit attritu, excipiente materia fomitis aridi, sicut foliorum aut fungi. Actor ex lib. de natura rerum. Arbores in Oriente sunt, vt dicit venerabilis Iacobus Tusculanus, quæ poma pulcherrima ferunt citrina colore, in quibus tamen morsus hominis cum dentibus apparet manifestè. Iccirco poma Adam ab oībus appellantur: & hoc mirum est, quia Deus primi hoīs scelus voluit adhuc in fructu pomi mortalibus demōstrare. Arbores quoque Solis & Lunæ in admiratione ponūtur, eo ꝙ non solum certę, sed etiam Diuina Scriptura de his tangere videatur. Dicit enim Moyses de Ioseph pro benedictione Dñi,

Terra

Terra eius de pomis fructuum Solis, quod tamen non de illis ad litteram intelligitur, nisi metaphoricè. De his etiam arboribus Alexander quoque Macedo Aristoteli præceptori suo per epistolam scripsit, quòd hæ arbores in Oriente sunt in regionibus Indiæ centum cubitos habentes in altitudine, ad quas idem Alexander accedens, de futuris eas consuluit, ac de omnibus responsum accepit, & specialiter, quòd sorore sua procurante veneno interiret. Nec dubium, quin a malignis spiritibus id actum sit. Vel secundum quosdam, ꝙ per ministerium Angelorũ Deo volente hoc factum sit, qui etiam in effigie Pontificis Iudæorum ei dignanter apparuit. Legitur autem ibi, ꝙ dum oriente sole, splendor tangebat arborum summitatem, vsque ad radices concutiebantur, & tunc interrogantibus responsa dabantur. Harum pomis sacerdotes earum vescebantur, & vsq; ad annos trecentos viuebant illæsi. Nec cuique licebat earum intrare ambitum, qui animo leuis esset, & immundus de contactu mulierum. Arbores præterea sunt, vt dicit Iosephus, supra maris ripas mortui, quarũ poma forinsecus pulcherrima cernuntur, intus verò nihil aliud, quàm fauilla fetida reperitur. Actor. Hæc de arborum natera in consequenti excerpsimus. Nunc ad describendas nominatim species singulas per ordinem alphabeti transeamus.

De Abiete. Cap. XLIIII.

Isidorus. Abies dicta est, eo quòd præ cæteris arboribus longè abeat, & in excelsum promineat. Huius natura est expers terreni humoris, ac perinde abilis habetur, & leuis. Est autem sine nodo, & de hac fiunt naues: hanc propter candorem gallica vocant quidam. Palladius libro duodecimo. Abies quam vocant gallicam, vtilis est ad materiam, quæ nisi perpluatur, est leuis rigida, & in operibus siccis perenne durabilis. Ambrosius in Hexameron. Abies procera non terrenis radicibus, & aereo vertice contenta, casus marinos tuto remigio subitura, nec solum ventis, sed etiam fluctibus tritatura processit. Glosa super Ezechielem 27. Ex abietibus tabulata caduntur, quibus nauis texitur, propter leuitatem, iuncturasq; tabularum mollius inuicem se se tenentium, atque mordentium. Vnde Tyro dicitur per Prophetam. Abietibus de Sanyr extraxerunt te cum omnibus tabulatis maris. Ex libro de natura rerum. Abies arbor est leuis, & absque nodositate, quæ difficillimè cedit putredini, vermibus autem nunquam. Plinius lib. 13. In alto mari nascitur abies ac quercus cubitali altitudine, ramisque illarum adhærent conchæ. Idem quoque libro decimosexto de abiete sic dicit. Gignit abies canchrin, videlicet pillulam in medicina vim vrendi habentem, quæ postquam hieme folia deciderint, durat, & continet nucleum. Is hieme crescit, & aperitur pillula tota, caditque, cum folia crescere cœperint, huius arboris cortex in magno vsu est, agrestium vasa, corbesque, atque potentiora quædam messibus conuehendis, ac vindemiis ex eo faciunt, atque prætexta tuguriorum.

Adhuc de eodem. Cap. XLV.

Idem in lib. 16. Abieti rami ferè statim a radice modici, velut brachia lateribus inhærent, expetiti nauigiis. Situs in excelso montium quasi maria fugerit, materies vero præcipua turribus, & pluribus vitæ operibus. Resina ei vitium, vnde fructus vnus piceæ, exiguumque sudat aliquando contactu solis. E diuerso materies, quæ abieti pulcherrimè, piceæ ad fissiles scandulas, cupasque, & alia pauca secamenta. Abies cunctis est amplissima, & fœmina etiam prolixior, materie mollior, vtiliorque arborum, atque rotundior, folio paternato, densa vt imbres non transmittat, atque hilarior. Abieti non decidunt folia, quæ pectinum modo sunt insecta. Arbores quædam germinationem continuant, vt cœperunt. Abies ac larix & robur intermittunt. Tripartita quidem ac trina germina edunt. Ideo & inter squamas corticem spargunt. Quod omnibus arboribus euenit in germinatione, quia prægnantium rumpitur cortex. Abies floret croci colore circa Solsticium, semẽ verò reddit post vergiliarum occasum. Hinc est ramorũ ordo, sicut & piceæ quidem sub recta diuisura. Ramiq; in cęlum tendentes non proni in latera. Mirumq; suis cacuminibus desectis moritur, totisque detruncatis durat. Et si quidem infra, quàm rami fuerint descidantur, quod superest, viuit. Si verò cacumen tantum auferatur, tota moritur. In longitudinem excrescunt abies, larix & palma, & siqua sunt vnistirpia. Singulares quoque radices sunt abieti, sicut & larici. Item larici & magis abieti succisus humor diu defluit. Hæ omnium arborũ altissimæ sunt, & rectissimæ, sed propter leuitatẽ præfertur abies nauium malis, antemnisq;. Cõmunia verò sunt his, atq; pino, vt quadripartitos habeant venarum cursus, bifidos, vel simplices oĩno. Abietis quæ pars a terra fuit, enodis est. Hac qua diximus ratione fluuiata decorticatur, atque ita sappinus vocatur. Superior pars est nodosa, duriorq; fusterna, & in ipsis autem arboribus robustiores sunt partes Aquiloniæ, & in totum deteriores ex humidis, opacisq;. Spissiores ex apricis & diuturnæ. Ideoq; Romæ abies inferna præfertur supernatæ. Est eadem per gentium quoque regiones in his differentia. Nã alpibus Appeninoq; laudatissima. In Corsica, Bithinia, Ponto, Macedonia, deteriores Eneatica & Archadica. Pessimæ Parnasia & Euboea, qm̃ ibi ramosæ. & contortæ, facilèq; putrescentes. Abies præcipuę admirationis visa est in naui, quæ venit ex Aegypto iussu Caij Principis. Nã arbores eius crassitudo quattuor hominũ vlnas complectentium implebat. Tradunt abietem circa germinationes diebus quatuor proximis, qua Luna plena fuerit decorticatam aquis non corrumpi. Abies & larix in trãsuersum positę validæ sunt pondus sustinere. Abies in tectum firmissima, eademq; valuarũ repagulis, & ad q̃libet opera intestina est aptissima, quolibet fabricæ artis gñe spectabilis, ramentorum crinibus pãpinato semper se orbe voluens, ad incitatos rũcinarũ raptus, maximèq; glutino sociabilis. Viscũ nasci fert in abiete simile & in larice. Idẽ in lib. 12. Abietis vmbra, sicut iuglãdiũ quacunq; attigerit, est venenũ. Abieti & pino si qs detraxerit corticẽ sole tantũ, vel germinos trãseunte, cũ germinãt, statim moriunt.

De Acere. Cap. XLVI.

Isidorus. Acer dr̃ arbor, vel lignũ quoddam coloribus impar. Pli: lib. 16. Acer ferè eiusdẽ cum tilia est amplitudinis, operũ elegantia, & subtilitate cedro similis. Pluraq; sunt eius genera. Vnum videlicet album, quod præcipui candoris vocatur gallicũ in transpadana Italia trans alpesq; nascens. Alterũ verò genus crispo macularum discursu, qui, cum excellentior fuerit a similitudine caudę pauonum nominatur. In Istria, Græciaq; præcipuum. Quod ex viliore genere vocatur crassiuenium. Græci verò sic discernunt. Campestre siquidem, quod glinon vocant, aiunt esse candidum & non crispum. Montanum verò crispius, atque durius ad opera lautiora. Tertium genus zigiam rubẽtem, fissili ligno, cortice liuido, & scabro. Hoc alij generis proprij esse malunt, & Latinè caprinum appellant. Pulcherrimum est bruscum, ac multo etiam excellentius quam molluscum. Tuber vtrumque arboris eius. Bruscum intortius crispum. Molluscum simplicius sparsum. Et si magnitudinem caperet mensarũ, haud dubio cedro præferreretur. Nunc autem inter pugillares lectorumq; silicios, aut lamina vsu raro spectatur. E brusco autem, & mensę fiunt nigrescente s. Reperitur & in alno tuber, tantoque deterius, quanto ab acere ipsa distat alnus. Acerum mares prius florent, & in siccis natæ præferuntur aquaticis, sicut & fraxini. Aquosis montibus gaudet acer, sicut & fraxinus, & in plana descendit sicut quercus. Paulo ante ęquinoctium germinat, semen quoque messibus reddit. Palma quidem est mollis, & suberis materies spissa, necnon & acer, sed fragiles & quæcunque crispa. Arborum quædam sunt tubera, sicut in carne glandia, & in his nec vena nec pulpa, quodã callo carnis in se conuoluto, & hoc preciosissimum in acere, & cedro. Idem in lib. 24. Aceris radix contusa iocineris doloribus vtilissimè imponitur.

De Agno casto. Cap. XLVII.

Platearius in lib. de simplici medicina. Agnus castus est frutex, in quarto calidus & siccus. Omni tempore reperitur viridis & magis in locis aquosis, minus autem in siccis, vsui medicinæ competunt folia, non radix, flores etiam magis, flos eius zuccarum nominatur. Virgulta verò a quibusdam salices marini dicuntur. Eius namq; flores, qui debent in receptione poni, vere colliguntur, ac per annum in efficacia multa seruantur. Et dicitur agnuscastus, quia libidinem reprimendo castum reddit hominem, sicut est agnus. Viridis maioris est efficaciæ, quàm siccatus. Lectus itaque ex eo factus libidinem reprimit. Ad hoc etiam genitalia fomentantur ex aqua decoctionis eius, & potatur eiusdem succus, vel in eius succo castoreum modicum decoquitur, & in potu datur, ac genitalibus cathaplasmatur. Sciendumque, quòd quædam extinguunt libidinem, inspissando sperma, vt sunt lactucæ, psillium, citrulli, melones, cucurbita, portulaca, scariola, acetum, agresta, sumach, camphora, & similia. Alia verò inaniendo spiritus, & consumendo sperma, vt sunt ruta, agnuscastus, ciminum, calamentum, anetum, maiorana. Sunt enim calida & aperitiua, vẽtositatẽq; soluũt, & extenuant. Vinũ decoctionis floris agnicasti datum leuco flegmati, idest frigidã, siue albam hidropisim patienti, multum ei confert. Fomentũ ex aqua decoctionis eius superfluitates matricis exiccat, & mẽstrua prouocat. Contra Litargiam quoq; est vsus eius, & contra splenis duriciem. Isaac in dietis particularibus. Agnicasti proprietas est libidinem desecare, cõcupiscentiam mortificare. Inflationem aufert, sperma siccat. Non solum si cibo, vel potu assumatur, sed etiam si iacenti substernatur, hanc Græci pantafolium dicunt. Hoc autem nomen agnus Syrum est, & castitatem, vel munditiam signat. Diascorides. Agnus, siue aligos latinè uocatur Alexãdria. Agnus Græco nomine propter castitatẽ dicitur, quia corporibus veneream tollit potentiam, & id etiam semẽ eius potui datum operatur. Aligos autem dictus est propter suauitatem,

& est frutex arboris circa flumina, vel in campis aquosis nascẽs, longas virgas, quæ difficilè franguntur, nutriens. Habetque folia oliuis maiora, & molliora. Species autem eius duæ sunt, altera cum flore purpureo, altera cum albo. Semen quoque tanquam piper habet, virtutisque feruentis. Serpentum morsui mederi perhibetur. Semen quoque bibitum hidropicis, ac spleneticis medicatur. Morsibus venenatis occurrit. Lac mulieribus prouocat, menstruis imperat. Cum vino bibitum ventrem & venerem stimulat, dolorem capitis commouet, ac somnũ adhibet. In cathaplasmata cum oleo & aceto litergicos ac freneticos iuuat, vtilem quoque fomentationem capiti præstat. Sub lecto positus serpentes arcet longius. Sed & fumigatione sua id facit, duritiasque testium tollit.

De Aliso & alno. Cap. XLVIII.

Plinius lib. 14. Alison intantum a Rubia in foliis distat, inquantum est ramis minoribus. Ex hoc autem nomen accepit, quòd ex aceto potus, & adalligatus a cane emorsum rabiem illum sentire non patitur. Mirumq; est, quod additur, hoc frutice conspecto saniem omnino siccari. Isidorus. Alnus dicitur, eo quòd amne alitur, nec facilè extra vndas viuit, hinc & tenera & mollis est. Palladius lib. 21. Alnus fabricæ inutilis est, sed necessaria, si locus sit humidus, quoniam ad accipienda fundamenta parandus est. Plinius li. 16. Alno folia sunt crassissima, & inter primas germinant; Arborum solæ nullos ferunt fructus, hoc est, ne semen quidem tamarix alnus & populus & vlmus. Est lenticia platano, sed madida sicut alno. Larix quidem est in humore præcipua, & alnus nigra. Denique in palustribus alnus ęterna est, onerisq; quamlibet patiẽs est. Et licet alnis sæpe muniant, & cõtra erumpentium amnium impetus, riparum muro in tutela ruris excubent. In aqua satę cæsæq;, densus innumero hærede prosunt. Alnus & pinus ad aquarum ductus in scobos cauantur, obrutæ terra plurimis annis durant. Eædem vero, si non integantur, cito senescunt, & mirum immodum, si humor quoque extra sit, fortiores sunt. Idem in lib. 16. Inuentum est surculos abscisos serere, quod primo sepis causa factũ est sambucis, mox etiam causa culturæ populis & alnis. Idem in lib. 24. Alni folia ex aqua ferventi certissimo remedio sunt tumori.

De Aquifolio. Cap. XLIX.

Plinius lib. 16. Aquifolium est arbor habens folia aculeata, quæ non decidunt. Cato vectes fieri iubet aquifoleos, sicut laureos & vlmeos. Et est aquifolium materiæ præcipuum, sicut acer, therebinthus, & buxus, & citrus. Idem in lib. 24. Arbor aquifolia in domo, vel in villa sata arcet veneficia. Pythagoras tradit aquam eius flore glaciari. Itaque baculum ex ea factum in quoduis animal emissum, etiam si citra ceciderit defectu mittentis ipsum per se recubitu propius allabi, tam præcipuam inesse naturam arbori. Actor. Fortassis aquifolium ipsa est arbor, quam Diascorides agrifolium dicit, nisi fortè vitio scriptoris acciderit. Diascorides. Aquifolius est arbor ingens, vel fortis, cuius semen simile est piperi dulcisque saporis. Aptum est stomacho ad edendum, tollit fastidium ventrem abstinet. Scobæ illius, id est cortices ligni decoctæ ac bibitæ, & ano suppositæ dissentericis medicantur, fluxus mulierum stringunt, capillisq; ruffum colorem faciunt.

De Bdellio. Cap. L.

Plinius libro vigesimoprimo. Bdellium est arbor nigra, magnitudine oleæ, folio roboris, fructu caprifici, naturaque gummi. Esse autem debet translucidum, ceræ simile, odoratum, & cum fricatur pingue, gustu amarum, vinoq; perfusum odoratius. Adulteratur amigdala nuce. Cætera eius genera scordasti, ita vocatur arbor æmula gummi, sed deprehenditur odore, colore, gustu, pondere, igne. Est autem bdellium in Bactriana nomiuatissimum. Nascitur & in Arabia, Indiaq; & Media ac Babylone. Razi in Almansore. Bdellium calidum est, dura dissoluit apostemata, & emortoidis vtile iudicatur. Bdellium tamen de Mecha frigidum est, & siccum, ventrem stringit. Auicenna. Bdellum Iudaicum aliud est Siculum, aliud Arabicum, & ambo sunt ex palmis siluestribus. Bdellium autem Mechum est ex fructu arboris palmarum siluestrium & est frigidum & siccũ, aliud vero lenitiuum. Melior duarum gummarum est illa, quæ est varia, clara, amari saporis, mũda a lignis, facilis resolutionis, boni odoris, cuius fumus habet odorem picis. Bdellium natura lenitiuum est & maturatiuum, disrumpit ventositates, resoluit sanguinem congelatum, & apostemata frigida, propriéque cum saliua ieiuni: dissolutum confert contusioni lacertorum & spasmo, ac duriciei neruorum & congelationi ipsorum, doloribus quoque cannæ pulmonis, & apostematibus eius, & tussi antiquę, ac doloribus lateris, & apostematibus gutturis, & emorroidibus, & lapidi renum, ac morsui vermium venenosorum: & quando ponitur in solutiuis prohibet abrasionem intestinorum, prouocat vrinam & menstrua. Aperit os matricis clausum, & educit fœtum, matricemque mundificat. Mechum autem stringit, & lapidem frangit. Constantinus in libro graduum. Bdellium est calidum in secundo, & humidum in primo. Dissenteriæ de acuta farmacia factæ repugnat. Apostema interius, vel exterius inũctum curat, lapidem frangit, tussim mitigat, morsus reptilium curat, cum aceto temperatum crepituram ex eo inũctam sanat. Mixtumque cum cerusa, & sapa testiculorum apostemata curat. Ex lib. de natura rerum. Bdellium est arbor in Oriente nobilissima colore nigra, lachrymam quoque nigram habens, cum in offas voluitur, eiusque natura est quæ & gummi.

De Buxo. Cap. LI.

Isidorus. Buxum est nomen Græcum a Latinis ex parte corruptum. Pixos enim apud Græcos arbor semper virens est appellata, & lenitate materiæ elementorum apta. Vnde Scriptura. Scribe, inquit, buxo arborum. Buxus exprimendis elementorum apicibus vtilis, leni materia informat vsum manus puerilis. Simul enim admonet te ipsa materia, quæ semper viret, nec vnquam suis exuitur foliis, ne vnquam spei tuæ dissimulatione nuderis, sed semper tibi per fidem germinet spes salutis. Plinius lib. 16. Montes amant ilex & buxus. Itaque buxus Pireneis, ac citeris mõtibus plurima, berecynthio tractu crassissima, in Corsica florem non serendo. Quæ causa amaritudinis mellis. Semen illius cunctis inuisum animantibus. Nec in Olimpo Macedoniæ gracilior est, sed breuis. Amat frigida aprica. In igne quoque, quæ ferro duritia, neque carbone vtilis, neque flamma. Buxo folia concaua sunt, & non decidunt. Hæc arbor in plures ramos dispersa, sicut & lothos transmarina. Spississima verò ex omni materie, & ideo grauissima iudicatur. Buxus sicut & henus natura gracilis, & neutra fluctuat in aquis. Buxus & cornus & olea medulla & adipibus, atque carnibus caret, minimumque & sanguinis habet. Cariem vetustatemque buxus non sentit, & rimam, fissuramque sponte non capit. Et sicut in cypresso teredines nasci prohibet amaritudo, sic & duritia in buxo. Arida enim latius, quàm viridia ferris cedunt præter robur & buxum, quæ pertinacius resistunt, ferrarumque dentes inerti ęqualitate replent, scilicet quando laminæ sectiles ex eis fiunt. Idem in lib. 17. Proueniunt buxi tenuissimis quinis, senisque virgulis colligatis depacti. Eratque quondam in obseruatione, vt defringerentur ex imputata buxo aliter non crediti viuere. Actor. Buxus est arbor omnibus nota, huius ramis vtimur in die palmarum, quales oliuarum sunt, quæ in regione nostra non abundant. Huius etiam lignum propter sui soliditatem lenitatemque ac decorem, ad fabricandas tabellas, & coclearia atque manubria, & ad alios plurimos vsus aptissimum inuenitur. Est autem arbor humilis & tenuis, neq; enim multum ascendit, nec multum crossescit. De huius autem natura nihil penitus in libris medicorum reperisse me memini.

De Caprifico. Cap. LII.

Isidorus. Caprificus dicta est, quia parietes, quibus innascitur, carpit. Rumpit enim, & prodit ex latebris, quibus concepta est. Alij caprificum dictum putant, eo quòd arbor ficus eius remedio fœcundetur. Aristoteles in libro de animalibus. Arbores quædam non faciunt fructum, nisi per conuenientiam, qua adiuuantur in digestione, sicut ficus agrestes, idest caprifici. Plinius libro decimosexto. Culices ficarias caprificus generat. Idem libro decimoquinto. Caprificus vocatur ex siluestri genere ficus nunquam maturescens, sed quod ipsa non habet alij tribuens, quia naturalis est causarum transitus, vt gignatur aliquid e putrescentibus. Itaque parti culices fraudati alimento in matre, puta eius putri tabe nati, ad cognatam volant, morsuque ficorum crebro, hoc est auidiore pastu aperientes ora eorum ita, atque penetrantes intus, solem primo secum inducunt, ac cereales auras foribus adapertis immittunt, moxque lacteum humorem, idest infantiam pomi assumunt, quod fit & sponte. Ideoque ficetis caprificus permittitur ad rationem venti, vt flatus euolantes in ficus ferat. Inde repertum est, vt illatæ aliunde, & inter se colligatæ fico iniicerentur, quod in macro solo & aquilonio situ non desideratur, quia sponte arescunt loci situ, rimisq; eadem culicum opera causa perficit, nec non vbi multus est puluis, quod maximè via frequenti apposita euenit, namq; pulueri est vis siccandi, succumq; lactis absorbendi. Quę ratio puluere & caprifico hoc quoque præstat, ne ficus decidant humore absumpto, & cum quadam fragilitate ponderoso. Idem lib. 16. Nec fici, nec caprifici flore vllo exhilarantur. Protinus enim flores fructum gignunt. In Choo Insula caprifici triferæ sunt, primo fœtu sequens euocatur, sequenti tertius: hic fici caprificatur, caprifici autem ab aduersis foliis. Morus & caprificus durabilia sunt ac sectibilia, quia modicè humida. Idem in lib. 24. Caprificus etiam non multo efficacior fico, lactis minus habet. Surculis quoque eius lac coagulatur in caseo, exceptum id & in duritiam coactum suauitatem carnibus affert.

Aluum

Album soluit, lentigines expurgat, venenatorum ictus, & canis morsus, dentium quoque dolori prodest. Crossi eius inflationes discutiunt, & quæ minutissima sunt, ad scorpionum ictus e vino bibuntur. Quæ autem ex folijs eius mollissima sunt cum aceto vlcera manantia sanant. Arboris ipsius cinis ex melle rhagadias. Radix deferuefacta in vino dentium dolores mitigat Hiberna caprificus in aceto cocta, & trita, impetigines tollit Caprificus tauros quamlibet feroces collo eorum circundata, in tantum rabidam naturam, compescit vt immobiles præstet.

De Cedro. *Cap.* LIII.

ISidorus. Cedrus quam græci cedros vocant, id est arboris humor ardentis, cuius folia ad cypressi similitudinem resplendent. Lignum vero iucundi odoris est, diu durans, nec vnquam a tinea exterminatur. De qua Persius, & cedro digna locutus est, scilicet propter eius durabilem perpetuitatem. Vnde & in templis ex eo lacunaria fiunt: huius resina cedria dicitur. Nascitur in Creta, Aphrica, & Syria. Ambrosius. Cedrus & picea conuenerunt, scilicet in altum. Est ergo cedrus suspendendis tectorum apta culminibus: eo quòd procera sit spacijs, nec onerosa parietibus. Vnde in canticis dicit ecclesia. Tigna domorum nostrarum cedrina. Plinius lib. 13. Habent fœnices cedrum minorem. Cuius duo sunt genera Oxicedros vocatur ramosa & nodis infesta: altera vero præstat odorem, fructum ferens myrti magnitudine, dulcem sapore. Maioris quoque duo sunt genera. Quæ floret, fructum nō fert. Fructifera non floret, atque in ea fructum antecedentem occupat nouus. Semen eius cypresso simile. Aeternitas vero inest ipsi materiæ. vnde & ex ea simulachra deorum factitauerunt. Ex hac resina laudatissima. Arbor est cedro similis in Archadia quæ frutex vocatur in Frigia. Idem in lib. 14. Crassior est vero & ad pices faciendas cedrus. Idem in lib. 15. Ex malis cedri fit oleum quod cedroleon dicitur odoris causa. Idem in li. 16. Montes amat cedrus, & teda, larix. Siluestrium generis folia non decidunt abieti, buxo, ac cedro. Foliaque pungētia sunt cedro abieti ac pino. Cedrum natura dederat æstuosis partibus: nunc autem in licijs frigidisq; nascitur montibus. Rubet autem cedrus, & larix ac iuniperus. Sunt aut cedri durissimæ in Creta Aphrica, & Syria. Cedrus non tenet clauum in se infixum. Præterea rimā fissuramque sponte non capit, cariem vetustatemque non sentit. Oleo cedri materies peruncta: nec sentit rimam nec cariem. Aeternam denique cedrum putant, & ebenum ac cypressum, claro de omnibus materijs indicio. Itaq; templum Dyanæ in Epheso ac tectum eius ex trabibus cedrinis quadringentis durauit annis. Idem in lib. 17. Semen serere natura docuit, cum decidens exceptum terra viuisceret, & quædam aliter non proueniunt. Vt cedrus, iuglandes atque castaneæ. Decacuminatio cedro nocet, & piceæ ac cypresso. Hæ siquidem intereunt detracto cacumine, vel igne adusto.

Iterum de eodem. *Cap.* LIIII.

EX libro de natura rerum. Cedrus est arbor nobilissima, altitudine quasi ad nubes elata odorifera, serpentibus inimica. Huius duo sunt genera. Quæ floret, fructum non fert. Fructifera vero non floret, fructumque in ea antecedentem occupat nouus. Quæ vero fructificant maritimæ vocantur, & paruę sunt. Fructus eius secundum humani capitis quantitatem. Triplicem autem substantiam, habet in se pomum cedrinum, vt dicit Iacobus. In prima parte quæ de foris est, substantiam calidam habet. In secunda quæ est interior temperatiua. Medium vero pomi ponitur quasi cor eius intrinsecus latens: frigidum existit. Hunc autem fructum esse, de quo dominus in leuitico dicit. Sumetis vobis die primo fructus arboris pulcherrimæ. Circa montem libani cedri sunt pulchrę valde: ac sublimes, sed semper manent steriles. Palladius vbi supra. Cedrus in materia durabilis est, nisi humore tangatur. Glosa super tertio regum. 9. Præbuit Salomon in Hierusalem tantam multitudinem cedrorum, velut siccomorum. Cedrus siquidem est arbor imputribilis natura, odore iucunda, aspectu nitida, quæ accensa nidore serpentes fugat & perimit. Glosa super psalmum vigesimumoctauum. Cedrus est arbor altissima in libano maximè: quæ nisi succisa sit, est inutilis: nec facit vtiles fructus manens in sua radice. Sic & superbia non bene fructificat sua radice, sed ea succisa crescunt fructus gratiæ. Vnde scriptum est. Vox domini confringentis cedros, & confringet dominus cedros libani. Glosa super Ecclesi. 24. Cedrus est arbor altitudinis, & odoris præcipui: cuius odor serpentes fugat, & interimit. Libri quoq; qui resina eius liniti sunt, nec tinea nec senectute deficiūt.

De Virtute ipsius in medicina. *Cap.* LV.

DIascorides. Cedrus est arbor, de qua pix cedria fit: sed quædam est parua atque spinosa fructu iuniperi vel myrtę similis. Alia vero maior, quæ cedrus lata nominatur: fructum cypressi similans, sed pronior, tamen nexabilis stomacho, acrem & feruentem habens. virtutem, de qua fit cedria, quæ ad multa vtilis est in medicina. Fit autem oleum ex arbore quod est nimiū leptomere. Molles carnes absque dolore conseruans. Dura vero longo tempore, & nigra corpora desiccans: lachryma etiā eiusdem vescidè atque efficaciter pariterq; cum nexatione refrigerat ac stringit. Nam corpora mortuorum in eadem arbore recōdita a tabe defendit, & inde vita mortuorum vocatur. Cedrides aūt semē arboris cedri dicitur. Tussim sedat, plasmata prohibet, Reuma constringit. Stranguirijs medetur, menstruis imperat cū pipere bibitum, & si cum adipe ceruino mixtū fuerit omnes bestias arcet, antidotis quoq; miscetur. Plinius lib. 24. Cedri succus defuncta corpora incorrupta conseruant, viuentia corrumpit. Cedri scobæ serpentes fugari certum est. Cedrides. i. frutices, vel fructus cedri tussim sanant, vrinam ciunt, aluum sistunt, ruptis conuulsisq; vtiles sunt: prosunt & stranguiriæ matrici admoti, & cōtra lepores marinos. Itemq; collectionibus, & inflationibus.

De Cinosbato. *Cap.* LVI.

DIascorides. Cinosbatum, idest aigientricum, multi vocant ciricanta: & est arbor nimium spinosa cum radice alta, & in plurimas partes diuisa, fructum habet myrtæ similem sed paulo maiorem, rubrum exterius cum venerit ad maturitatem ac deintus lanam asperrimam. Semen eius siccum sine lana, ventrē stringit: quia virtutis est cohærentis: medetur etiam in cibo, & potu datum, sanatque fluores ac fœmineum fluxum. Eius vero radix acrioris virtutis est, nam apposita cathaplasmatibus euocat e corpore stirpes: folia etiam eius apposita cathaplasmatibus occurrunt apostematibus. Semen eius granatum est. Plinius li. 13. In Aegypto est caparis frutex firmioris ligni seminisque ac cibi vulgati, caule quoque vna plurimumq; decerpto. Cauenda sunt eius genera peregrina. Si quidem arabicum pestilens: Aphricum gingiuis inimicum. Marmaricum vuluis, & omnium inflationibus. Apulumq; vomitus facit, stomachum & aluum mouet. Quidam eum cinosbaton vocāt, Alij autē opheostaphilem. Idem in lib. 24. Cinobaton quam alij cinobaston, alij neurosbaston vocant: habet folium hominis vestigio simile, fert vuam nigram, in cuius acino habetur neruus: vn̄ & neruuspastus dicitur. Alia est caparim, quam medici cinosbaton appellauerūt, huiusque Tyrsus ad remedia splenis, & inflationes manditur ex aceto conditus. Neruus eius cum mastice chya manducatus os purgat. Dyascorides. Capara quam multi cinosbaton vel caprion appellauere, ex luctantibus componitur virtutibus, habetque proiicere ac purgare, & externuare, & euentare acredines simulque adducere & constringere. Est enim stiptica, ideoque schirosi splenis super omnia iuuar medicamina, sicut videlicet iam, dictum est supra. Actor. De hac .n. dictū est superius inter herbas, q̄a frutex est. Et ideo tanq̄ media p̄tinet ad arbores vel ad herbas.

De Cypresso. *Cap.* LVII.

ISidorus. Cypressus græcè dicitur, eo quòd caput eius a rotunditate in cacumen erigitur. Vnde conon vocatur, id est alta rotunditas. Hinc & fructus eius conus dicitur: quia rotunditas eius, conum imitatur. Huius lignum cedro penè proximam habet virtutem. Templorum quoq; trabibus aptum impenetrabili soliditate, nunquam oneri cedit. Antiqui ramos cypressi propè rogum constituere solebant, vt odoris sui iucunditate cadauerum odorem dum vrerentur opprimerent. Hæc arbor apud Paganos mortuis consecrata est: eo q̄ in modum hominis excisa nō pullulat. Ambrosius. Cipressus & Pinus in alta se cacumina extulerūt: manetque prærogatiua cypressis, vt nulli eas venti honore suis despolient coronis. Hæc arbor lacunaribus est vtilis commendandisq; fastigijsq;. Vnde in canticis dicitur etiam, lacunaria nostra cypressina. Palla. li. 12. Cypressus ad fabricę materiā est egregia. Plin. lib. 13. In Choo insula nasci traduntur cypressi florem, himbribus decussum terræ alitu animante. Glosa super ecclesiasticum. 24. Cypressus est altitudinis & odoris pręcipui, medēdis apta corporibus, venustatemque suæ coronę nullis deponit impulsibus. Plin. lib. 14. Cypressi fundunt resinam sapore accerrimam, præterea cedri vtriusque ac cypressi baccæ lignum recens, in musto decoquitur, & vinum efficitur. Idem in libro. 15. Oleum quoque fit ex cypresso. Idē lib. 16. In longitudinem crescunt cypressus & alnus atque palma, & siqua sunt vnistirpia. Cypressi ac iuglandes & castaneæ sunt siccanoæ. i. terram siccam amant. Cypressis, & malis, & oleis per summa cespitum radices descendūt. Cypressus & robur ac pinus ferunt boletos noxios atq; suillos. Trifera est cypressus. Nam eius baccæ colliguntur mense Ianuario, & Maio, ac Septembri. ternaq; magnitudines earum gerit. Post pyrū aut cerasum primum floret cypressus, similiter & laurus. Folia sunt cypresso carnosa thamarici crassissima, nec cypresso decidunt folia. Cypressus aduena, & difficillime nascentū sui t. de qua verbosius ac sępius quā de oībus alijs Cato prodiderit. natu morosa, fructu superuacua, baccis torua, folio amara, odore violenta, ac ne vmbra q̄dē grauosa. materie rara, vt pene fruticosi gn̄is, diti sacra. Ideoq; signo funebri ad domos posita,

De virtute ipsius in medicina. Cap. LVIII.

IDem lib. 24. Cypressi folia trita serpentum ictibus imponuntur, & capiti cum polenta, si a sole doleat. Itemque ramici, qua de causa & bibuntur, testium quoque tumori cum cerato illiniuntur. Capillum denigrant ex aceto. Panis mollis, & è vino amineo subacta, pedum ac neruorum dolores sanant. Pilulæ contra serpentum ictus bibuntur, succus quoque mixto oleo caliginem oculorum curat. Radix cum foliis trita & pota, vesicæ & stranguiriæ medetur, & contra sphalangias. Ramenta quoque pota menses ciunt, & scorpionum ictibus aduersantur. Platearius. Cypressus est calida in primo gradu, sicca in secundo. Huius arboris folia, lignum, & poma competunt visui medicinæ. Sed poma stiptica sunt & consolidatiua. Lignum & folia diuretica contra fluxum ventris ex debilitate virtutis contentiuæ. Poma eius recentia comeduntur, vel puluis pomi sicci in cibis detur: contra stranguiriam & dissenteriam datur puluis ligni, & foliorum eius in vino, & maximè in musto, hoc etiam vinum præseruat ab iliaca passione. Diascorides. Cypressus est arbor omnibus nota. Huius semen viride, vel pila bibita, medetur emoptoicis. Dissentericis & iliacis maximè prodest, & etiam tussi valet. Iterum semen eius admixtis caricis duritias soluit, polipos naribus emendat. Huius elixatura leprosos vngues limpidat, huius folia cathaplasmata recentia vulnera sanant. In aceto cocta, & infusa capillos inficiunt. Trita & polenta admixta sacrum ignem compescunt, vulneribus medentur, carbunculis opitulantur. Tumorem oculorum deprimunt, ceratis nobilibus miscentur, stomachum conseruant, & sanguinem stringunt. Auicenna. Cypressus est calida in primo, sicca in secundo. In eius sapore sunt acredo, & stipticitas pauca, & amaritudo plurima, & ponticitas maior. Diuersificatur a reliquis calefactiuis, quia non attrahit. In ipsa est acuitas & resolutio & resoluit humiditates. Folia eius, & nux stiptica sunt. Et nux quidem fortior est in omni re, quàm folia. In ipsa est vis faciendi adhærere, & abscindit sanguinem, ita quòd remouet putredinem. Folia eius delent morpheam, cum vino bibita difficultati mingendi conferunt, & cursui superfluitatum ad uesicam, & ulceribus intestinorum. Nux autem cum vino potui datur, ad sputum sanguinis, ad difficultatem anhelitus, & ad tussim antiquam. Et similiter eius decoctio cum aceto sedat dolorem dentium. Nux & folia recenter collecta, consolidant vulnera, quæ sunt in membris duris, confert etiam formicæ, & erisipilæ, propriéque cum farina ordei confortant neruos, & extenuant ramicem emplastri more supposita, & roborant mollificationem, & stringunt eam.

De Cocco & corallo. Cap. LIX.

DIascorides. Coccus vnde cocceus inficitur, est frutex carmentosa bacculas in ipsis virgis habens rotundas, sicut lenticulas, quæ colliguntur, & conficiuntur. Est autem bonus coccus Galleticus, & Armenicus: secundus Asianus, & Licius. Epaus autem nouissimus. Virtus est ei stiptica: aceto tritus, & impositus mulieribus peracollesim facit. Neruis incisis maximum præsidium est. Nascitur in Sicilia, & in Tritilico minor quàm coccea, quam mulieres colligunt & vtuntur, inde coccus appellatur.

COrallus quam multi licodendron dicunt, est arbor in fundo maris, quæ dum velli cœperit, accepto aere grauescit. Nam mollis quidem natura est, sed post detractionem ex aquis durescit, siue lapidescit. Nascitur multum in promontorio Siciliæ nomine Pachino. Eligendus est autem colore coccineus, aut sardinicus vnum colorem habens, fragilis, odoris granifici, & quasi cinomomi. Virtus est ei frigida, & stiptica. Carnes superfluæ crescentes pascit, cicatrices oculi curat, alta vulnera replet. Emoptoicis mirè subuenit, dissuriis medetur, cum aqua bibitus splenem siccat. Item cum aqua pluuiali bibitus stomachi, ventrisque dolorem sedat, cum cornu ceruino vsto, & aqua tepida bibitus profluuium mulierum sistit. Item contra fulminis ictus, vel grandines facit. Reprobandus autem est scabrosus, vel lapidosus, vel fistulatim perforatus, vel diffusus. Constantinus vbi supra. Corallus frigidus est, & siccus in secundo gradu. Valet oculorum dolori & obscuritati, & putrefactioni, hæc omnia curat, & mundificat, si in collirio mittatur. Puluerizatus dentes fricatos clarificat, gingiuas putridas sanat.

De Dipseo. Cap. LX.

DIascorides. Dipseos est frutex spinosa, habens virgam spinis plenam, & folia in circumitu lactucæ similia. In singulis nodis habet bina, ipsaque oblonga, & intus spinosa: deforis quoque spinis plena. Habet etiam folia contracta, quæ pluuiam & auram in se continent: vnde & nomen accepit. In virgis eius singula capita surgunt spinosa echino maritimo similia: sed oblongiora, quæ colorem album faciunt siccata. In virga deintus vermes nascuntur. Radix eius tusa in vino cocta, & sicut cirotum imposita ragadias, & fistulas curat. Quod medicamen videlicet, & in ęnea pixide seruandum est. Corporis clauos mundat, & formicas & vermes, qui in capite inueniuntur: ligata & collo suspensa, vel brachio dicitur quartanam febrem penitus curare.

De Drisbero. Cap. LXI.

DRisberos arbor stiptica est: sed maximè stipticum est, quod inter lignum & corium est. Cortex fructum eius tegit, id est glandem. Huius coctura celiacis, ac dissentericis, & emoptoicis ad reuma ventris diuturna maximum præstat effectum, stringitq; mirificè fluxum sanguinis mulierum. Semen eius diureticum est, comestum dolorem capitis commouet, inflationes sedat, venenis sumptum occurrit. Elixatura eius & corium cum lacte subalino contra venena vtiliter adhibetur. Cruda cathaplasmatibus tumores soluit, cum axungia porcina & sale commixta vulnera sordida ad sanitatem perducit.

De Ebeno, & eius natura. Cap. LXII.

ISidorus. Ebenus in India, & Ethiopia nascitur, quæ cæsa durescit in lapidem, cuius lignum nigrum est, & cortex lenis, vt lauri. Sed Indicum maculosum est in paruis distinctionibus albis, ac fuluis. Aethiopicum verò, quod præstantius accipitur, in nullo est maculatum, sed est nigrum, lene, & corneum. Est autem mareotica palus in India vnde venit ebenus. Sed crepundiis illigatur, vt infantium visus nigra non terreant. Aristoteles in libro de Plantis. Ebenus & ea quæ illi vicinia sunt, merguntur in aqua, quia in eo raritas est parua, nec est aer in ipso, qui possit ipsum tollere: partes enim eius sunt multum solidæ. In terris nempe valde calidis, & siccis plantæ non habent humorem, qui materiæ sufficiat. Ideoq; partes compactæ sunt, & angusti meatus. Vnde color plantam inter albedinem, & nigredinem colorat, sicque lignum huius nigrum, & mergitur in aqua, vt ebenus. Plinius lib. 12. Item arborum Indiæ magnitudinem vnam, quam peculiarius celebrauit Virgilius ebenum alibi nusquam nasci professus. Herodotus illam Aethiopiæ maluit intelligere, Regibus Persidis in vicem tributi, & materiæ eius cętenas Phalangas, tertio quoque anno pensitasse Aethiopes cum auro & ebore prodendo. Item in tributorum auctoritate Romani Imperij tertia materies ebenus fuit, & hanc Romæ in triumpho Mithridatico Pompeius Magnus ostendit. Hanc accendi Fabianus negat, vritur tamen odore iucundo. Duo sunt genera eius. Rarum id quod melius arboreum trunco enodi, materiæ nigri splendoris, atque etiam sine arte protinus iucundi. Alterũ vero citisi modo fruticosum, & hoc in tota India est dispersum. Idem lib. 16. Tota est ossea ebenus, sicut & ilex & morus. Spississima verò ex oĩ materie, ideoq; grauissima iudicatur ebenus & gracilis natura buxus, neutra in aquis fluctuat, nec suber si demat cortex. Cariem vetustatemq; non sentit ebenus, sicut nec cipressus, aut cedrus. Deniq; putant ebenũ ęternam & cipressum ac cedrũ, claro de omnibus materiis indicio. Ex li. de natura rerũ. Ebenus est arbor, cuius lignũ durissimũ & imputribile, non facilè cedens igni. Quod licet ignẽ vehemẽtissimũ ardeat quodãmodo & absumatur, nunq̃ tñ eius cõbustio transit in flãmã. Cortex eius lenis est, vt lauri: lignum hoc puluerizatum lapidem in vesica frangit.

De virtute ipsius in medicina. Cap. LXIII.

PLinius lib. 24. Ebenus in Aegypto nascitur, vt docuimus, nec orbes alienos in medicina tractamus. Non obmittetur tñ pp miraculum. Scobem eius oculis vnicè dicunt mederi, lignoq; ad cotem trito, cum passo caliginem discutit. Ex aqua verò & radice albugines oculorum. Tussim quoque pari modo radices cum melle adiecto. Ebenum inter erodentia medici assumunt. Auicẽna. Ebenus calida est & sicca in secundo. Ex ea melior est nigra ęqualis, in qua non sunt lineæ, & in suo tactu similatur cornui tornatili. Est aũt validè compacta & solida, in cuius sapore est mordicatio. Cumq; super carbonem ponitur, odor bonus & acutus ex ea odoratur: fricatur in aqua, sicut pulueres lapidum, & est subtiliatiua & abstersiua, abstergit pannum oculi, & albuginem, & ad eius fricationem collitia fiunt. Confert & vlceribus antiquis eius serratura adusta, & obtalmiæ siccæ, & scabiei oculi. Fertur etiam, q᷑ ipsa frãgit lapidem in renibus, & q᷑ inflationem ventris soluat. Diascor. Ebenum est lignũ, quod ex Aethiopia venit, colorem habens nigrum duplici caligine, tactu lene, durum & gustu stipticum. In coticula confricatum ostendit colorem ruffum. Est alterum ex India colore vario, sed melius prædictum. Multiq; amomina ligna & accantica vendunt, quia ebeno similia sunt: sed inde fiunt nota, quia mollia sunt, nõ grauia. Cumq; fructũ ferunt hastilia eorũ, subruffi coloris apparent, nec odorem nec gustũ talem habẽt. Est autem optimum, quod est nigrum, & ęqualiter lene, vires habens in gustu acres, & proficit mulieribus. Virtus etiam ei purgatoria est, ideoq; caliginem oculorum ac reumatismũ detergit, & prohibet. Puluis ẽt in cacabo crudo bene munito combustus, ad oculorum claritatem facit.

De

De Fago. Cap. LXIII.

ISidorus. Fagus sicut, & esculus arbor glandifera inde nominata fuisse creditur, quòd olim eius homines vixerunt fructibus. Dicta est enim fagus a faga Græcè, quod est Latinè comedere. Plinius lib. 16. Fagis pectines transuersi in pulpa fuerunt apud antiquos, inde & vasis honos. Marcus Curius iurauit se ex prȩda nihil attigisse prȩter guttum fagineum, quo sacrificaret, lignum in longitudinem ita fluctuat, vt quæ pars fuit a radice, validius fidat, fagus ac cerrus celeriter inarescunt, facilis est fagus in materia, quamquam fragilis, ac tenera. Eademque fictilibus laminis in tenui flexibilis, capsisque ac scriniis sola vtilis, fagus in plana descendit, sicut & quercus. Huius glans muribus gratissima est. Arborum fertilitas omnium ferè alternat, sed maximè fagi. Huius folium tenue atque lenissimum, populo simile, celerrimè flauescens, & media parte plerumque gignens superne paruulam baccam viridem cacumine aculeatam. In quodam vsu sacrorum religiosus ȩstimatus fagi cortex: sed arbor ipsa non durat. Scandula vero fit ex glandiferis aliis, fagoque, facillimè ex omnibus, quæ resinam ferunt, sed minimè durant, præterquam ex pino. Idem in libro vigesimoquarto. Fagi folia in gingiuarum, & labrorum vitiis manducantur. Glandis fagineæ cinis calculis illinitur. Item cum melle alopiciis. Palladius libro primo. De fago, vel fraxino diutissimè tabulata durabunt, si stratis super paleis, vel silice calcis humor nusquam ad tabulati corpus accedat. Idem in libro duodecimo. Fagus in sicco vtilis est, humore corrumpitur. Ex libro de natura rerum. Fagus est arbor glandifera, cuius fructus est dulcis: sed pectori nociuus. Oleum vero clarissimum lampadibus administrat, lignum eius satis admodum durum: sed vermibus penetrabile, nisi fumo pœnæ fuerit continuè delibutum, viridè autem in aquis positum per longa tempora fertur in lapidem durescere.

De Fraxino. Cap. LXIIII.

ISidorus. Fraxinus vocari fertur, eo quòd magis in asperis locis, montanisque fragi; nascatur. De qua Ouidius. Et fraxinus vtilis hastis. Plinius libro decimosexto. Materiæ causa reliquas arbores genuit natura, copiosissimam quoque fraxinum. Procera hæc ac teres, & ipsa folia pennata, multumque Homeri præconio, & Achillis hasta nobilitata. Materies ad plurima vtilis est. Ea quidem, quæ est in Ida Troadis intantum cedro similis est, vt ementes fallat cortice ablato. Græci duo eius genera fecere; vnam quidem longam enodem, alteram verò breuem duriorem, fuscioremque laureis foliis. Bumeliam in Macedonia vocant amplissimam, atque lentissimam. Alij verò situ diuisere. Campestrem enim aiunt esse crispam, montanam verò spissam. Earum folia iumentis mortifera, cæteris vero ruminantium Græci prodiderunt innocua. In Italia verò, nec iumentis nocet. Sed contra serpentes valet succo expresso ad potum, & imposita, vlceribus opifera est. Tantaq; vis eius est, vt ne matutinas occidentesve vmbras, quamuis longissimæ sint, serpens huius arboris attingat: sed procul eam fugiat experti prodimus, si eius fronde gyro claudatur ignis ac serpens: in ignes potius, quàm in fraxinum fugere serpentem. Mira benignitas naturæ, priusquam serpentes prodeant: fraxinum florere, nec ante conditas folia dimittere. Aquosis montibus gaudent fraxini, acer, ac cerasus, sed aceris mares in siccis natæ præferuntur aquaticis, sicut & fraxini, fraxinus germinat inter primas, & nudatur inter nouissimas, semenque messibus reddit. Est quidem lenticia platano, sed madida, sicut alno. Eædemque fraxino & vlmo siccior, sed ponderosior. Itaque fraxinus & vlmus, lentè quidem, sed facilè panduntur: flexibiles tamen, atque stantes, quæ a circumcisura siccitate fideliores. Denique obedientissima est in quocunque opere fraxinus: eademque hastis corilo melior, corno lenior, sorbo lentior. Idem in libro decimoseptimo. Fraxinos & populos, quia geminant festinantius, dispositioni quoq: conuenit in transferendo maturius, hoc est ab Idibus Februarij, ipsas quoque nascentes plantis. Et ea quidem, quæ summa tellure gaudent, demittantur altius, sicut olea & fraxinus. Nam hæc & similia pedes, & quaternos oportet demitti: cæteris verò sufficiunt altitudinis pedes terni. Cedua sunt fraxinus & laurus, ac persicus & malus, sed nascuntur tardius. Defixaque vix tolerant terram, non modo humorem plerique non spernunt fraxinum, vt portet vitem iuxta se plantatam. Palladius vbi supra. De fraxino, vel fago diutissimè durabunt tabulata, si stratis super paleis, aut silice calcis humor nusquam ad tabulati corpus accedat. Idem in lib. 12. Fraxinus & vlmus si exiccentur rigescunt, ante curuabiles catenis vtiles habentur.

De Medicinis ex fraxino. Cap. LXV.

PLatearius. Fraxinus frigida est, & sicca in secundo gradu, cuius cortices & viscositas, quemadmodum fungi super eam excrescit, vsui competunt medicinæ contra fluxum ventris, dissenteriam, lien, contra vomitum ex debilitate virtutis contentiuæ, vel humorum acumine. Auicenna. Dirdar, idest fraxinus est arbor cimicum, ex qua scilicet capita egrediuntur inflata sicut granata, in quibus est humiditas, quæ generat cimice, & eius folia comeduntur viridia, sicut olera. In ipsa sunt stipticitas & abstersio, humiditas capitum eius abstergit faciem. Cortex eius percussiones, & vulnera consolidat. Ex decoctione radicis, & foliorum eius embrocantur ossa confracta. Cortex eius crossus cum aqua frigida bibitus expellit flegma. Constantinus in libro graduum. Arboris fraxini cortex, & rami sunt in ptimo gradu frigidi, & sicci; frondibus eius cum aceto cathaplasmatis pustulæ, & plaga curantur, & scabies, eiusque cortice cum aqua, vel vino potui dato, flegmatici purgantur humores. Cum aceto temperat morpheam innatam omnino a cute mundificat, suppositus quoque fracturam ossium celerius solidat. Plinius libro vigesimoquarto. Fraxinus quam vim aduersus scorpiones habeat, indicauimus. Semen eius foliis inest, quæ medentur iocineris & doloribus lateris in vino. Aquam quȩ subit cutem extrahunt. Corpus obesum leuant onere, sensimq; ad maciem reducunt.

De Genesta, & genestula. Cap. LXVI.

PLinius vbi supra. Genesta vel genista præstat vsum vinculi. Suntq; flores ipsius apibus gratissimi. Dubito an hæc sit, quã sparton appellauerunt auctores Græci, cum ex ea lina piscatoria docuerim apud eosdem factitari, & nunquid hanc Homerus designauerit cum dixit, nauium sparta dissoluta, nendum.n. Aphricanum vel Hispanum spartum fuisse in vsu certum est, & cum sutiles fierent naues, lino tamen non sparto vnquam fuisse consutas. Semen eius quod Græci appellant eodem nomine, in folliculis passiolorum modo nascens, purgat ellebori vice dracma & dimidia, in aqua mulsa cyatis quatuor potum a ieiunio videlicet homine. Ramis similiter cum fronde & aceto maceratis pluribus diebus & tusis, succũ dant hischiadicis vtilem cyati vnius potu. Quidam & semine vtuntur ad stranguiriam. Genista deniq; tusa cum axungia genua sanat dolentia. Actor. Tamariscũ arborem in medicorum sinonymis legitur geneste nomine designari, quam nomine mirice quidam intelligunt in medicina, de quorum tamen vtroq; scilicet mirica & tamarisco per se sub eisdem nominibus dicetur infra. Nam de genesta & mirica in eodem capitulo separatim Plinius tractat, dicens miricam quibusdam & amaricon appellatam, & fortasse vocat amaricon, quã auctores cȩteri tamariscem vocant vel tamariscum, vel vitio fortè scriptoris accidit, vt amaricon poneretur pro tamarisce, vel tamarisco, vel etiam econuerso. Platearius in libro de simplici medicina. Genestula frigida & sicca est similis genestæ, sed minor, facitq; florem album, genesta vero croceum: habet autem, genestula constringendi virtutem, valetque contra dissenteriam.

De Arundine. Cap. LXVII.

ACtor. Arũdinem ponit Isidorus inter arbores, & hoc (vt videtur) propter quasdam speciales, quarum tanta crassitudo & magnitudo esse dicitur, vt ex illis naues & ȩdificia fabricentur. De cæteris autem dictum est superius inter herbas incultas & inter satiuas. Plinius libro decimosexto. Arundines primatum tenent inter aquaticos frutices, frigidis gaudentes. Belli pacisque experimentis necessariæ sunt, atque etiam in delitijs gratæ, his enim Orientales populi bella conficiunt, dum spicula calamis addunt. Nullus autem sagittis aptior est calamus, quàm in rheno. Bononiensi amne, cui plurima inest medulla pondusque volucre. Contra flatus quoque peruicax libra. Quippe non eadem gratia Belgicis. Hæc & Creticis commendatioribus, quanquam præferantur Indi, quorum alia quibusdam videtur natura, quando & hastarum vicem præbent additis cuspidibus. Arundo denique Indica arboream habet amplitudinem qualis videtur in templis, folia vero breuia. Nauigiorumque vicem præstant, si credimus, internodia singula. Alexander in Epistola ad Aristotelem. Post victoriam nostram de Dargo rege obtentam acceptis centum quinquaginta ducibus Indorum, qui breuitates itinerum nouerant, cum pergeremus, Preter flumen apparuit, cuius ripam arundo pedum sexagenum vestiebat, pinorum abietumque vincens in crassitudine robora, eaq; Indi vtuntur ad ædificia. Aqua vero fluminis gustu elleboro amarior erat, quam nec homo bibere, nec pecus ẽt sine tormento poterat. Deinde vidimus homines nauiculis per flumen vehi rotundis ex arundine, qui nobis ostendesunt vbi dulcem aquam possemus inuenire. Solinus. Theremitanis est locis insula ferax arundinum, quæ accommodatissimæ sunt in communem vsum tibiarum. In India quoque quæ palustria sunt arundinem creant ita crassam, vt fissis internodijs lẽbi vice vectitẽt nauigantes. E radicibus autem humor dulcis exprimitur ad melleam suauitatem.

De Hedera. Cap. LXVIII.

ISidorus. Hedera dicta est, eo quòd arboribus reptando adhæreat, vel quòd hædis supra lactis abundantiam a veteribus in esca præbebatur. Hederæ frigidæ terræ indices sunt secundum Phisicos. Nam antiformacon ebrietatis est, si quis hedera coronetur. Plinius lib. 8. Apri hedera medentur sibi. Idem lib. 16. Hedera cum lauro teritur, & ignis, sicut ex lapide excutitur. Hederæ quoque folia non decidunt, & angulosa sunt. Foliorum quidem vnitas in suo permanet cuique genere, præterquam populo, & hederæ. Hedera iam in Asia dicitur nasci, quam negauerat Theophrastus, nec India nisi in monte Mero. Alexander verò ob raritatem ita exercitu coronato ex India victorem rediisse Liberi patris exemplo. Arbor est inimica satis omnibus, sepulchraque ac muros rumpens. Serpentum verò frigori gratissima, vt mirum sit eam in honore vllo habitam.

De Medicinali earum operatione. Cap. LXIX.

DIascorides. Hederæ genera tria sunt, scilicet alba, nigra, & elix. Alba florem affert album, & nigra nigrum, vel croceum. Elix verò non habet semen: sed folia minuta & angulosa & crossa. Omnis autem hedera virtutem habet inscidam & stipticam, vnde nerui eam citius sentiunt contrariam. Flores eius bibiti medentur dissentericis, folia verò eius cum cerotis mixta combustionibus maximè prosunt. Eadem cum aceto cocta, & imposita splenem tumentem attenuant. Succus eius naribus infusus caput purgat, eius dolores mitigat. Item cum oleo puro decocta doloribus aurium opitulatur. Hederæ nigræ succus, aut summitas eius, si bibatur, amentes quoque homines facit. Quinque grana seminis eius cum oleo roseo in corio maligranati cocti, & auri dextræ infusa, sinistro denti medentur. Cathaplasmatibus imposita capillos nigrescaciunt. Similiter & vulnibus vtilia sunt. Huius folia cum vino combustionibus medentur, maculas imposita emendant. Summitates eius menstruis imperant. Post purgationem verò mulierum bibita generare non sinit. Succus eius naribus immissus putredinem narium tollit. Lachryma eius pediculos occidit, & capillos nudat, eunisosque renasci non sinit. In dentem cauum missum dolorem tollit, & ipsum corrumpit. Succus radicis eius cum aceto bibitus morsibus sphalangiorum occurrit. Est autem hedera, quam multi hasteron vocant. Flos eius cum vino bibitus austeto dissinteriæ medetur. Cathaplasmatibus adhibitus nascentia vulnera sanat. Cerotis admixtus medetur combustionibus, & vtiliter adhibetur antiquis vulneribus. Circa radices eius nascitur hipoquistis sidiæ rosæ similis, cuius vna pars alba, & altera rufa: hæc tunditur & exprimitur sicut Achacia, eaque in medicinis vtimur. Habet enim Achaciæ virtutem, sed paulo stipticam. Ad solutionem ventris & dissinteriam vtiliter adhibetur, spuentibusque sanguinem subuenit, & abstinet menstrua. Est & alterum genus hederæ, quod multi vocant alimon, frutex est supradictæ similis, habet folia longiora & integra, ac nescio quam pinguedinem super folia, huic virtus est in foliis stiptica, superiori similis, & ex ea laudanum colligitur. Huius siquidem hederæ folia caprarum hirci libenter manducant, quam cum depascere cœperint, pinguedo illa desuper folia existens, barbis eorum & humeris adhæret, ex quibus collecta laudanum faciunt. Quidam autem desuper ramos ipsius inter se funem extendentes trahunt, & si quid ex ipsa pinguedine funi adhæserint, colligunt, & ex eo pastillos facientes laudanum vocant.

De Ilice. Cap. LXX.

ISidorus. Ilex dicitur ab electo. Huius enim arboris fructum homines primum sibi elegerunt ad victum. Nam prius quàm vsus esset frumenti, glande vixerunt antiqui. Actor. Hæc est arbor, quæ in Daniele, iuxta Græcum idioma dicitur cinus, & lentiscus ibidem vocatur prinus. Ilicis autem fructus appellatur totus, sicut dicetur inferius, vbi agendum est de fructibus. Ambrosius. Ilices vmbrosæ verticem præferunt, & in Oriente comam hieme seruant. Arist. in lib. de Plantis. Ilex sicut & amigdalus fructificat melius in senectute, quàm in iuuentute. Plinius lib. 16. Ilex fert glandem sicut & quercus, & suber. Continentur hispido calice per genera plus minus. Item complectente folia præter ilicem, grauia, carnosa, & procera, sinuosa lateribus, nec cum cadunt flauescentia, vt fagi. Ilicis duo sunt genera. Ex his in Italia, folio vero multum ab oleis distant. Milaces a quibusdam Græcis dictæ. In prouinciis aquifoliæ sunt: ilicis vtriusque glans breuior est, atque gracilior, Homerus aculon appellat, eoque nomine distinguit a glande. Masculas autem ilices negãt ferre: iligna glans facit suem angustam, nitidam, strigosam, ponderosam. Nigidius tradit, nec ex alia solidiorem carnem nasci, sed duram: iligna sues tentari nisi detur paulatim, hanc verò nouissimam cadere. Mõtes amat ilex, sicut buxus. Arbor siluestrium generi folia non decidunt, ilici ac buxo & abieti. Ipsa quoq; folia sunt aquifolio & ilicum gñi aculeata. Nõ autem florent, sed tristes sunt, & annorum gaudia non sentiunt, nec vllo flore exhilarantur: ilex, & larix, & picea, & pinus anniferæ sunt: ilex & iuniperus sunt, in quibus nouus cum annotino pẽdet fructus: ilici est firmitas spissa, totaq; ossea est sicut morus & hebenus: ilex etiam flexibilis est, colore non ingrata, sed maximè his, quæ teruntur, vt rotarũ axibus fida, ad quos lentore fraxinus vtilis, sicut ilex duritia. Vaginæ quoque terebris vtilissimæ fiunt ex vlmo & fraxino & buxo & ilice. Ex his maior ad firmitatem causa tempestiuæ cæsuræ, quàm immaturæ. Ipsaq; sunt præcipua materies, ilex, & palma, therebinthus, buxum sambuci radix, populus & acer. Vrbe Romana vetustior fuit ilex in Vaticano. Vicina quoque luco est ilex, & ipsa nobilis. 35. pedum ambitu caudicis decem arbores metiens singulas visendæ magnitudinis, siluamque sola faciens. Adnascitur & viscus in ilice, sicut in quercu ac therebintho & robore. Idem in lib. 17. Ilicis & pinus, ac quercus stillicidia sunt ponderosissima. Ilex autem & robur & quercus, si angusta fuerit, decorticatio nihil nocet.

De Iunipero. Cap. LXXI.

ISidorus. Iuniperus Græcè dicta est, siue quia ab amplo in angustum finit, siue eo ꝙ conceptum ignem diu teneat, ita si prunæ ex eius cinere opertæ fuerint, vsque ad annum perueniant, pyro enim Græcè. i. ignis Latinè. Iuniperus autem alia parua est, alia magna. Plinius lib. 12. Piperis granum, cuius arbor in Italia nascitur. Iuniperi baccis mirè vim trahentibus adulteratur. Idem in lib. 16. Montes amat iuniperus, sicut ilex, ac therebinthus. Et siluestrium generi folia non decidunt iunipero, sicut nec abieti, vel cedro. Est autem iunipero spina pro folio. Iuniperi nõ florent. Quidã tñ earũ duo genera tradunt, & alterum florem non ferre. Quæ verò nõ floreat protinus ferre baccis nascentibus, quæ biennio hæreant, sed hoc falsum. Omnibusq; his dura facies semper. Sic & hominũ multis fortuna est sine flore. Iuniperus & ilex habentur anniferæ, nouus fructus in his cum annotino pendet. Rubet autem iuniperus, sicut & cedrus, eademq; virtus est iunipero, quæ & cedro, cuius materies oleo perũcta, nec ruinam nec cariẽ sentit. Vasta hæc in Hispania medulla eius vbicunque solidior etiam quàm & cedrus. Denique cariem vetustatemq; non sentit iuniperus, sicut nec cipressus aut cedrus. Iuniperi trabibus durãtibus super omnia memorantur in quodam templo ante bellum Troianum ędificato. Iuniperum cedrus, ac cipressus præcellunt odore, sed iuniperus eas præcellit ęternitate.

De Medicinis ex Iunipero. Cap. LXXII.

PLinius lib. 24. Iuniperus autem omnia cætera excalefacit, & extenuat. Huius duo sunt genera, maior & minor, vtraque accensa serpentes fugat. Semen eius stomachi, pectoris, lateris, doloribus vtile. Inflationes & algores discutit, tusses concoquit, & duritias. Tumores illitum sistit. Iterum aluum sistit baccis ex vino nigro potis, ventrisq; tumores illitis, vrinas ciet. Illinitur & oculis in epiphoris. Iterum miscetur antidotis oxiporis, daturq; conuulsis, ruptis, torminibus, vuluis, hischiadicis. Sunt qui, & eius semine perungant corpus contra serpentum ictus. Auicenna, Iuniperus est cipressus siluestris, & eius quidem alia est parua, alia magna. Hæc arbor multiplicatur in terris Romanorum, & in Occidente, & assumunt ex ea ligna ad fabricas magnas. Est autem calefactiua, subtiliatiua, carminatiua, & in solo fructu eius tamen hæc est stipticitas, non in reliquis partibus arboris. Vtilis est doloribus pectoris, & tussi, & inflationi stomachi, mundificat & aperit opilationes. Confert etiam præfocationi matricis, & eius doloribus & attritionibus lacertorum, expellit nocumentum puncturæ vermium venenosorum, & ex qualibet arboris ipsius parte facta suffumigatio effugat vermes venenosos. Ipsa quidem arbor est declinans ad caliditatem & siccitatem. Semen autem eius calidum est in primo, siccum in secundo. Idem, Abhel est fructus iuniperi similis zarui, sed vehementius niger, & est boni odoris & acuti. Arboris eius duæ sunt species. Vna cuius folia sunt vt cipressi, multas habens spinas quæ dilatatur, & non elongatur. Alia cuius folia sunt vt tamarisci, & sapor eius vt cipressi: sed fiecior est, & nimis calida: fructus iste vehementis resolutionis est, & inest ei desiccatio cum mordicatione, & stipticitas lenis. Eius puluerizatio confert vlceribus putridis. Cũ melle prohibet ambulationem, & vlcera denigrata, ponitur in oleis calefactiuis, & aromaticis. Nux eius distillatur in aurem, & confert surditati valde. Cortices, foliaq; iuniperi cum pipere valent venenosorum mordicationi. Platearius. Iuniperus calida est, & sicca in tertio gradu. Huius fructus in receptionibus ponitur. Qui in vere colligitur, & per duos annos seruatur: habet virtutem dissoluendi, consumendi. Vsus eius est contra fluxum ventris ex scamonea adhærente stomacho, & intestinis, contra stranguiriã, dissinteriam, & contra iliacam passionem. Ex lignis etiam iuniperi siccis fit oleum, modicum quidem, sed efficacissimum. Valetque contra quartanam, & contra iliacam passionem, contra splenticam, contra vitium lapidum.

De

De Larice. Cap. LXXIII.

ISidorus. Larix a castello laricino dicta est ex qua tabulæ tegu lis affixæ flammam repellunt, nec ex se carbones exustæ efficiunt. Plinius in libro 16. Larix est arbor ex siluestri genere, cui folia non decidunt, sicut nec abieti. Nulloque flore exhilaratur, protinus enim e flore fructus gignitur. Montes amat sicut & cedrus & teda. Et est quintum genus earum, quæ picem ferunt, cui situs idem & facies vt abieti. Huius materia longè præstantior incorrupta, vis humori contumax, rubeus præterea & odore acrior. Huic quoque plusculum erumpit liquoris, melleo colore atque lentiore nunquam durescentis. Sextum vero genus est teda, laricisque morbus est vt teda fiat. Omnia vero huius genera, quæ picem ferunt accensa fuligine immodica repente carbonem cum eruptionis crepitu expuunt, eiaculanturque longè, excepta larice, quæ nec ardet, nec facit carbones, nec alio modo ignis vi consumitur, quàm lapides. Omnia quoque illa perpetuo virent, nec facile etiam discernuntur in fronde etiam a peritis, tanta natalium mixtura est. Sed picea minus alta, quàm larix, illaq; crassior leuiorque cortice, folio villosior, pinguior & densior molliorque flexu, ac piceæ rariora sicciora que folia, & tenuiora & magis algentia totaque horridior est ac perfusa resina, lignum vero abieti similius, larix radicibus vstis non repullulat. In Macedonia laricem masculam viuat. Fœminæ radices tantum, vt fiat pix. Gignit & larix canchrin, sicut & abies, videlicet pillulam in medicina vim vrendi habentem, quæ continet nucleum pineis similem. Larix & abies, & robur germinationem intermittunt, tripartita ternaque germina edunt. Ideo & inter squamas corticem spargunt. In longitudinem excrescunt larix & abies atque palma, & siqua sunt vnistirpia. Radices sunt singulares larici, similiter & abieti. Larix iubet, fœmin amque mellei coloris habet, quam Greci vocant egida. Inuentum est pictorum tabellis immortalem, nullisque rimis fissilem. Larici & magis abieti succisis, humor diu defluit. Hæ sunt omnium arborum altissimæ atque rectissimæ. Communia vero sunt his atque pino, vt quadripartitos habeant venarum cursus, bifidos, vel simplices omnino. Fuit autem trabs ex larice longa pedum centum viginti, bipedali crassitudine, æqualis, qua intelligebatur altitudo reliqua vix credibilis fastigium ad cacumen æstimantibus. Cariem vetustatemque sentit larix tardissimè. In maritimis nauibus eam tradunt obnoxiam teredinibus. Pondus sustinere sunt validę larix & abies in transuersum positę. Larix in humore pręcipua, & alnus nigra. Viscus etiam dicitur in larice nasci, sicut & in abiete. Idem in libro 17. Seruntur autem semine, nec vnquam degenerant larix ac cypressus ac palmæ. Palladius libro 12. Larix ad materiam est vtilissima, ex qua si tabulas suffigas tegulis in fronte & extremitate tectorum, contulisti præsidium contra incendia. Nec enim flammas recipiunt, aut carbones creare possunt.

De Lentisco. Cap. LXXIIII.

ISidorus. Lentiscus dictus est, eo quòd cuspis eius lentus sit & mollis ac flexibilis. Huius fructus oleum desudat, cortex resinam, quæ mastix appellatur. Cuius plurima & melior in insula Chio gignitur. Ambrosius Si lentisci fructus aquę misceantur, in olei morem facili natura transfunduntur. Glossa super Danielem 13. Cinum latini dicunt lentiscum, & est arbor humilis. Cuius foliorum succus solidat scissuras labiorum, vel manuum. Plinius lib. 14 Lentiscus resinam fundit, quæ mastix dicitur, & vt vinum quoq; fiat lentisci baccę, vel lignum recens in musto decoquitur. Idem in lib 15. Cura quæ cornis, eadem & lentisco adhibetur, ne quid non hominis ventri natum esse videatur. Idem in lib. 16. Picem therebinthinam in referuenti sartagine coquunt, & hanc cæteris præferunt, proximam & lentisco ferunt. Idem in lib. 17. Quædam pęna emendantur, aut mortu excitantur, vt lentisci, & palmæ. Salis enim aquis aluntur. Idem in lib. 18. Iam semper viridis, semperq; granata lentiscus. Triplici solita est glandescere fructu: Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi.

De Medicinis ex lentisco. Cap. LXXV.

AVicenna vbi supra. Lentiscus calida est in tertio: humida in primo, & est abstersiua: resolutiua, attractiua, ex profundo corporis: & gummi eius sicut laudanum imponitur. Est aũt boni odoris, & ingreditur in odoramentis mulierum. Rob, i. vinum coctum lentisci, confert valde fluori oris & vlceribus eius. In ipsa quoque est virtus constringendi ventrem. Idem in eodem. Arbor masticis est composita ex aqueitate pauca, & terreitate plurima. Omnes eius partes stipticæ sunt sicut & masticis, & ex eius fructu fit oleum vehementis stipticitatis. Ambulatiua prohibet succus eius, & decoctio foliorum eius. Oleũ eius scabiei confert, etiam pecu dum & canum. Iterum succus & decoctio prædicta effunditur super vlcera, carnemque generat. Et super ossa fracta similiter, eaque restaurat. Decoctio radici eius & corticis confert tussi, ac sputo sanguinis, & apostematis bus intestinis, eiusque folia fluxui matricis. Diascorides. Lentisci semen & folia & corium & ramuli cum radice virtutem habent vnam, id stipticam. De cuius corio succus fit, ac de radice & de folijs, sic folia e thimo cortexque radicis in aqua vehementer decoquuntur ad spissitudinem mellis, & est aqua ipsa res stiptica. Daturque cum frigida pusca emoptoicis ac dissentericis. Et est solutioni ventris singulare præsidium illis. Fluxum matricis constringit, causas stericas curat, & ani propendentia. Elixatura foliorum eius est diuretica, de qua fractura frequenter fomentata celerius solidatur. Succus foliorum eius dentes commotos confirmat, si sæpius in ore teneatur, quia stipticæ virtutis est, & similibus causis prodest: ligno eius viridi dentes candidantur confricati: fit & eius semine oleum similibus necessarium, vt inferius dicetur.

De Licio & Lotho. Cap. LXXVI.

DIascorides. Licios est arbor, quæ exacanton est appellata, generans folia buxo similia, atque spinosa. Nascitur & in locis dumosis, idest spinosis. Huius folia & gummi & radix in vnum contunduntur & ex aqua dulci vsq; ad crassitudinem decoquuntur. Est autem desiccatiuæ virtutis, & composita ex contrarijs, videlicet habens vim extenuatoriam & digestatoriam, calidam & frigidam & modice stipticam. Ideoq; diaphoresim facit, proijciens & purgans, facit autem ad herpetas, & ad epatis vlcera, & etiam ad parotidas & vlcera putrida. Hæc est arbor vnde fit licium. Succus videlicet stipticus, intus colore rufus, ac deforis niger, gustu amarus, multipliciter ad medicinam proficuus, sicut in sequenti dicetur, vbi de succis ac gummis arboris tractabitur. Plinius lib. 16. Lothos siue faba Græca siluestris quidem, sed cerasorum penè natura, præcipuè domibus expetitur, ramorum petulantia, breui caudice, latissima spaciantium vmbra: nulli opacitas breuior, nec aufert solem hieme decidentibus folijs. Nullis cortex iucundior, aut oculos blandius excipiens. Nullis rami longiores, validioresque, aut plures, cortice pelles tingunt, radice lanas. Actor. Lothos ipsa arbor est iuxta Isidorum, quæ apud latinos dicitur mella, sicut dicetur & infra.

De Malabatro & malomello. Cap. LXXVII.

PLinius libro 12. Malabatron Syria dat, videlicet arborem folio conuoluto, colore arido, ex quo premitur oleum ad vnguenta. Fertilius est eiusdem generis ex Aegypto, laudatius etiam ex India venit. In paludibus ibi gigni traditur lentis modo, odoratius croco, nigricans, & scabrum, quodam salis gustu. Minus probatur candidum. Celerrimè situm in vetustate sentitur. Sapor eius nardo similis esse debet sub lingua. Odor vero in vino subferuefacti antecedat alios. Isidorus. Malomellum a dulcedine dicitur, eo quòd fructus eius mellis saporem habeat, vel quòd in melle seruetur. Actor. Eadem videtur arbor esse malomella, quæ & mella, de qua dicetur infra, licèt Isidorus de his separatim loquatur, ac pro duabus ponere videatur.

De Mirica. Cap. LXXVIII.

ISidorus. Mirice quam latini tamariciam vocant, ex amaritudine nominata est, quia gustus eius nimis amarus est. Hęc in solitudine & saxosa humo nascitur, ex qua etiam arbore maleficis artibus odia concitari dicuntur. Ambrosius. In miricibus natura expressit figuram in parte calliditatis. Sicut enim duplicis cordis viri vbique præsto sunt, & gratiam atque simplicitatem ad bonos prætendunt, vitiosis feminum verbis glutinantur. Sic & in locis inaquosis & in desertis quodam vsu contrario hæc virgulta nascuntur, vnde & Hieremias dubia morum ex mysterio miricibus comparat. Plinius libro 24. Miricem quam & amaricem vocant, arbitrantur quidam esse tamaricam, sed ad lienem præcipua, si succus eius in vino bibatur, huiusmodi splenetico cibum potumque dant in vasis ex ea factis. Hoc quoque affirmant si ex ea factis alueis bibant sues sine liene inueniri: vulgus hanc infelicem arborem vocant, eo q̃ nihil ferat, nec vnquam feratur. Corinthus, & quæ circa est regio brianeam vocat. Eiusque duo genera facit. Siluestrem planè sterilem, sed altera est mitior, quæ fert in Aegypto Syriaque abundanter lignosum fructum maiorem galla, asperum gustu, quo medici vtuntur vice gallę in compositionibus quas antheras vocant. Lignum autem & flos & folia & cortex in eosdem vsus adhibentur, quanquam remissiora. Datur sanguinem reijcientibus cortex tritus, & contra profluuia fœminarum. Celiacis quoque. Idem tusus & impositus collectiones inhibet. Foliorum decoctio ad dolorem dentium & aurium salubris est. Radix ad eadem similiter folia. Semen aduersus phalangias & & araneas bibitur efficax est contra serpentum morsus, præter aspidum. Necnon morbo regio pthiriasi lendibusque decoctum

infusum

infusum prodest. Actor. Nota ꝙ Plinius genestam & miricam pro duabus arboribus computat, nos tamen eandem miricam dicimus, quam vulgus genistam vocat. Tamaricam autem vel tamariscum aliud, de quo infra. Diascorides. Miricæ elixatura passarijs adhibita matricis humores prohibendo constringit, pediculos ac lendes perimit. Cinis eius similiter menstrua stringit. Foliorum elixatura cum vino bibita splenis dolorem compescit, dolori dentium subuenit. Ex eius ligno calix efficitur, in quo vtiliter bibitur.

De Mirabolano. *Cap.* LXXIX.

AVicenna. Mirabolanus est arbor magna, & quod est supra ipsam, est calidum in secundo, siccum in fine primi. Aqua foliorum eius interficit pediculos, & prolongat capillos. Flos eius aperit opilationes cerebri. Fructus eius valde nociuus est pectori: & stomacho malus est. Succus extremitatũ eius cum melle venenis omnibus resistit. Et succus fortasse eius etiam interficit. Aristoteles in libro de vegetabilibus. Omnibus autem arboribus cum primo plantatæ fuerint, dominabitur amaritudo vel ponticitas: quia fructus in principio non bene digestus est. Digestio enim est cum calore & humore. Mirabolanorum tamen arborum fructus in principio cum apparent dulces sunt, consequenter pontici, & in completione amari. arbor enim rara est, & in hora digestionis cum sint meatus ampli, sequitur calor humorem: & maturat fructum: ideo in principio dulcis est. Deinde calor attrahit siccitatem similem, & angustat meatus & poros. Vincuntq; frigiditas & siccitas calorem & humorem. Alteratur ergo fructus ad ponticitatem. Deinceps ascendit calor naturalis sursum: & adiuuat æquè calor solis extrinsecus. Vincent ergo calor & siccitas & erit fructus amarus. Plinius lib. 12. Mirabolanum Troglodytis & Thebaidæ & Arabiæ commune est: nascens vnguento: vt ipso nomine apparet. Fructus magnitudine auellanę nucis. Ex his in Arabia nascẽs cãdida syriaca appellatur. Contra in Thebaide nigra. Illa olei bonitate, sed thebaica copia. Inter hæc trogoditica vtilissima est. Idem in lib. 23. Palma quæ mirabolanum fert in Aegypto probatissima non habet modo reliquarum in balanis ossa: aluum ac menses cit in vino austrio: vulneraque conglutinat.

De Myrto. *Cap.* LXXX.

ISidorus. Myrtus à mari dicta est: eo ꝙ magis arbor littorea sit. Vnde Virgil. Littora myrtetis lætissima: & amantes littora myrtæ. Hanc libri medicorum aptam scribunt mulierũ necessitatibus plurimis. Palladius lib. 3. Mense Februario ex baccis myrthi, & lauri seminaria sunt facienda, vel si facta fuerint colenda. Ex lib. de nat. rerum. Myrthus est arbor, quæ calores nimios, aut frigora corporis tentare dicitur. Hæc alio nomine tamaricia vocatur. cuius decoctio, vel ex eius ligni vase bibitio valet contra opilationes splenis & epatis. Est & myrtus parua frutex potius quàm arbor: in humidis locis nascens, cuius flos est odoris iucundissimi. & ponitur in potibus qui fiunt ex aqua & frumento, vel ordeo. Ambros. Ripæ fluminum ad verbum Domini se myrtis vestire properauerunt. Glos. super Isai. 41. Myrtus est arbor aromatica: quæ fessa consolidat & reparat membra. Aristot. in lib. de plantis. Quæ in primis nascũtur in figura plantæ granorum. & postea fiunt arbores: vt planta, quæ dicitur, bacca caprarum, & quandoq; myrtus etiam, & malus, & pyrus. Harumq; multi & superflui sunt stipites ex earũ radicibus. Cum aũt frigus vicerit plantam: colorabit eam tantũ occultatione caloris in medio plantæ, & frigoris exterius in extremitatibus eius apparitione. Indeq; folia glauca sunt, nec cadunt vt myrti, ac oliuæ. Idem in lib. de animalibus. Prope aluear apum plantare conuenit myrtum, & amygdalum. Plinius li. 12. Veneri solet esse dicata myrtus, sicut Herculi populus. Idẽ. lib. 15. Succorum natura præcipuam habet admirationem in myrto: quoniam ex vna omnium olei viniq; bina genera sunt. Idem myrtidanum. Alius autem vsus baccæ fuit apud antiquos: anteq̃ piper reperiretur: libæ obtinens vicem: quodam etiam generoso obsonij nomine inde tracto, quod etiam nunc myrtatũ vocatur. Eademq; origine aprorum sapor commendatur: plerũque additis myrtis ad intinctus. Arbor ipsa in Europa tetriore cœlo, quod a ceraunijs montibus incipit primum celcei in Elpenoris tumulo visa traditur, eique nomen Græcum remanet quo peregrinam esse apparet. Idem in lib. 16. Folia myrto concaua sunt, & non occidunt. Fructum vero fert myrtus & lateribus ramorum & cacuminibus.

De Medicinali virtute ipsius. *Cap.* LXXXI.

DIascorides. Myrta frigidam habet in se extenuatoriam substantiam, calefacit & fortiter desiccat. Vna est alba, altera nigra. Folia earum & semen & succus stiptica sunt. Nigra vero plus stringit, vnde sanguinem excreantibus vel reijcientibus vtiliter datur. Stomaticis conueniens est, & vrinam mouet, scorpionum morsibus prodest. Coctura eius nigro vino mixta, capillos stringit cum polline vero tritici tumores oculorum compescit. Aegilopis etiam vtilis est. Grana eius contusa & expressa vinum faciunt, quod facit contra ebrietatem, quia cohærentis virtutis est. Valet & ad furfures capitis, & ad caua vulnera si frequenter inde lauentur. Plinius in libro vigesimoquarto. Myrtus satiua candida minus vtilis est medicinæ quàm nigra. Semen eis medetur sanguinem excreantibus. Item contra fungos in vino potum, vel pridie commanducatum odorem oris commendat. Datur & dissentericis denarij pondere in vino. Vlcera difficilia in extremitatibus corporis sanat cum vino sub feruefactum. Imponitur lippitudini cum polenta. Et cardiacis in mamma sinistra, & contra scorpionis ictus in mero, & ad vesicæ vitia capitisque doloribus. Et Aegilopis antequam suppurent. Item tumoribus. Succus seminis aluum sistit, vrinam cit. Ad eruptionem pustularum pituitæq; cum cerato illinitur, & contra sphalangias. Oleum est vt vinum ex eadem myrto quo nunquam inebriantur. Tormina sanat, fastidium abigit. Foliorum arentium farina sudores inspersa cohibet, etiam & in febre. Vtilis est celiacis & procidentiæ vuluarum. Sedis vitijs, vlceribus manantibus, igni sacro fotu. Capillis fluentibus folia fungis aduersantur ex vino trita. Cum cera vero articularibus morbis & collectionibus. Eadem in vino decocta dissentericis & hidropicis potui dantur. Siccantur in farina, quę inspergitur vlceribus, aut emorroidæ. Purgant & lentigines phterigia & paronichia & epinichida, condilomata, testes tetra vlcera. Item ambustam cum cerato, ad aures purulentas, folijs crematis vtuntur & succo decocto. Est & myrtus siluestris baccis rubentibus, sed breuitate satiua distat. Radix eius in honore est, decocta vino valet contra renum dolores pota, & difficili vrinæ præcipuè crassæ & grauiter olenti. Semen cum vino potum vel oleo vel aceto calculos frangit. Idem in aceto & roaceo tritum capitis dolorem sanat. Platearius. Myrtus frigida est in primo, sicca in secundo. Et est frutex, cuius fructus, scilicet myrtilli propriè competunt vsui medicinæ, folia & flores secundario. Fructus post maturitatem. Sole tamen desiccari folia debent, diutius flores seruari nequeunt. Habent autem virtutem constringendi ex ponticitate, & confortandi ex aromaticitate. Folijs in aqua pluuiali decoctis, fit fomentum cõtra inferia, propter dissolutionem & profluuium circa frõtem & tempora ad somnum prouocãdum in febre acuta, & etiam propter reuma & dolorem capitis ex caliditate. Contra fluxum, vel dolorem renum valet miro modo syrupus ex floribus, vel ex aqua decoctionis earum. Aqua etiam facta ex aqua pluuiali cum floribus myrti ad modum aquæ rosaceæ, multum valet contra prædicta, & contra sincopin. Puluis eius suppositus, vlcera consolidat.

De Picea. *Cap.* LXXXII.

ISidorus. Picea ex pinorum genere, differunt tamen vt pini specie. Nam aliam picin Græci, aliam vocant peucen, quam nos piceam dicimus, eo quòd deinde picem. Plinius libro decimosexto. Picea est arbor ramosa, cui ramorum est ordo sicut & abieti. Picea montes amat & frigora, feralis arbor, & indicio funebri ad fores posita, rogisque virens, iam tamen & in domos tonsili facilitate recepta. Hæc plerumq; plurimam interueniente candida gemma fundit resinam, thuri tam similem, vt mixta a visu discerni non possit. Huius arboris cortex est in vsu magno, sicut abietis & fagi ac tiliæ. Gignit quoque picea canchrin, videlicet pillulam in medicina vim vrendi habentem, quæ postquam folia ceciderint, hieme durat & continet nucleum pineis similem. Is hieme crescit, & aperitur pillula tota, caditque cum folia crescere ceperint. Huic etiam arbori folia sunt breui sera & crassiore, duraque sicut cypressis. Rami vero pœnæ statim a radice modici, velut brachia lateribus inhærent. Picea minus est alta quàm larix, totis panniculis minoribus atque gracilioribus, habet nucleos minimos ac nigros, propter quod Græci pthirophoron eam appellabant. In eadem quoque nucamenta sunt maribus compressiora, minusque roscida resina. Vt autem pix exeat, aperitur picea a parte solari, non plaga sed vulnere corticis ablati, cum plurimum hiatu bipedali, vt a terra cubito cum minimum absit, nec ipso corpori parcitur, vt in cæteris quoniam abstula, vel hastula in fructu est, verum hoc terræ proxima laudatur, altior amaritudinem affert, postea humor omnis e tota confluit in vlcus. Hæc picea folia pungentia, nulloq; flore exhilaratur, protinus enim fructus a floribus gignitur. Abies quidem circa solsticium floret. Pinus & picea germinatione. 15. ferè diebus præueniunt. Semen vero & ipse post vergilias reddunt: picea & pinus & alnus ad aquarum ductus in scobos cauantur, obrutæ terra pluris annis durant, cito vero senescunt si non integantur. Idẽ in libr. 17. Vmbra picearum quacumque attigerit, est venenum. Idem in libro 24. Piceæ & laricis folia trita, & in aceto decocta dentium

dentium dolori prodest. Cinis corticum eius intertrigini, & ambustis: potus aluum sistit. Vrinam mouet. Suffitu vuluas corrigit: piceæ folia priuatim iocineri sunt vtilia, dragmæ pondere in aqua mulsa pota. Denique siluas illas dumtaxat, quæ picæ ac resinæ gratia radantur vtilissimas esse ptisicis autumant. Vel his qui longa ægritudine vires non recolligunt.

De Pino & eius natura. *Cap.* LXXXIII.

ISidorus. Pinus ab acumine foliorum dicta est. Pinum enim acutum antiqui dicebant. Hanc aliã picin, aliam Græci peucen vocant, quam nos piceam dicimus, eo quòd picem desudet. In insulis Germaniæ huius arboris lachryma electrum gignit. Gutta enim defluens rigore, vel tempore, in soliditatem durescit, & gemmam facit. De qualitate sua & nomen accipiens, idest succinum, eo quòd succus arboris sit. Pinus creditur prodesse cunctis, quæ sub ea seruntur, sicut ficus nocere omnibus. Nuclei autem pinorum (vt ait Hipocrates) nimis calidi sunt, venerem commouent, stomachum & renes calefaciunt, vrinam purgant, ex dulci vino potati ventrem commouent. Ambrosius. Pinus comantes sunt, & in alta se cacumina efferunt: pinus & olea semper indumentum suum seruant, sed tamen folia sua sæpe commutant, nec ea quasi diuturna, sed quasi succedanea prætendunt. Arbores suę pulchritudinẽ perpetui vestitus integritate muneris obumbrantes. Palladius lib. 12. Pinus nisi in siccitate nõ durans, cui cõtra celerem putredinem comperi in Sardinia hoc genere prouideri, vt excisæ trabes eius aut in piscina qualibet anno toto mersę laterent, post operi futuræ, aut arenis obruerentur in littore, aut agrestionem qua rectè esset alternis æstibus reciprocans fluctus allueret. Aristo. in libro de plantis. Pinus multos habet cortices, in qua sicut & in palma semen deficit, cum fuerint debiles. Plinius libro decimoquinto. Pinea corona apud Isthmum victores coronantur. Idem libro decimosexto. Pinus est arbor in cacumine ramosa, cui folia sunt, vt cedro capillata. Sandula fit ex omnibus arboribus quæ fundunt resinam, sed minimè durans, pręterquam e pyreo. Ex arboribus picem ad vina condienda ferentibus. Pinus & pinaster folium habent capillamenti modo prætenuẽ, longum, & aculeatum mucrone. Fert autem pinus resinæ minimum ex ipsis nucibus interdum. Et larix, ilex, & picea nullo flore exhilarant nec versi colore nuncio promittunt annos natales ve pomorum recursus, protinus enim flores gignunt fructus. Iterum arbores quædam tribus annis ferunt ante maturitatem fructus, ex quibus etiam in admiratione maxima est pinus. Habet enim fructum maturescentem, habet & anno proximo venturum ad maturitatem. Ac deinde tertio. Nec arborum vlla auidius, s. promittit, quo enim mense nux ea decerpitur, eodem alia maturescit. Quæ autem in arbore se diuidunt, zamiæ vocantur, lędunt que cæteras, nisi detrahantur. Pinus quadripartitas venarum cursus habet, bifidos que vel omnino simplices. Pinus autem & cypressus aduersus cariem tineasque sunt firmissimæ. Pinus & picea & alnus ad aquarum ductus intus cauantur. Obrutę vero terra plurimis durant annis. Eædemq; si non integantur cito senescunt, mirum in modum fortiores si humor quoque extra superfit.

De virtute ipsius in medicina. *Cap.* LXXXIIII.

AVicenna. Pinus est arbor, in cuius cortice est stipticitas plurima, vnde sanat abrasionem quando ponitur super eã vt emplastrum. Confert etiam corticalibus, & eius puluerizatio confert adustioni aquæ calidæ. Consolidat etiam loca percussionis, sed eius folia ad hæc conuenientiora sunt, quoniam humidiora sunt. Puluerizata faciunt cohærere vulnera. Gargarismus ex decoctione corticis eius attrahit flegma plurimum. Et cum aceto valet ad dolorem dentium. Fumus eius confert casui palpebrarum; & corrosioni anguli lachrymalis. Granum eius confert tussi antiquæ, & retinet menstruum. Fructus eius cum semine cucumeris in vino prouocat, & confert vlceribus & vesicæ. Cortex eius ventrem retinet. Cortices foliorum eius si bibantur conferunt dolori epatis. Vermis viridis qui est in pino existit in natura & virtute cantaridis. Diascorides. Arboris pini aliam picin, aliam Græci peucen vocant, & specie quidem differunt, sed vnius virtutis sunt. Cortex eius virtutem habet redarguentem, idest stipticam. Attritionibus medetur. Et cathaplasmatibus mixta vulneribus corporis, & combusturis cicatrices ducit. Bibita ventrem stringit, & sanguis fluores cariemque superfluam reprimit. Folia eius eiusdem sunt virtutis, sed paulo minoris, quæ tusa & cathaplasmatibus addita tumores spargunt. Trita & in aceto bibita epaticis prosunt. Lignum etiam cortici simile in virtute: fumus eius propter attramentum scriptorum recens colligitur, vtiliter est tibiæ, prurigines palpebrarum compescit, lachrymam oculis siccando suspendit. Ambrosius vbi supra. Lachrymula pinus vulpes sibi medetur.

De Pinastro. *Cap.* LXXXV.

PLinius libro decimosexto. Pinaster nihil aliud est, quàm pinus siluestris, mira quidem altitudine, & a medio ramosa sicut pinus in vertice, copiosiorem dat ista resinam, gignitur & in planis. Easdem arbores alio nomine, per oram esse Italiæ, quas stipulas vocari arbitrantur plerique, sed graciles ac succinctiores, & enodes liburnicarum ad vsus, penè sine resina. Huic quoque arbori non decidunt folia, & est ex illis generibus cognatarum arborum in Europa, quæ picem ferunt ad vina condienda. Sunt enim sex, videlicet pinus & pinaster ac picea larix & abies & teda. Ex quibus pinus atque pinaster folium habent capillamenti modo prætenue, longum & aculeatum mucrone. Hæc autem omnia genera, scilicet quæ picem ferunt, accensa fuligine immodica, repente carbonem cum eruptionis crepitu exspuunt, eiaculanturque longè, excepta, quę non ardet larice. Idem in libro decimoquinto. Et genus pineæ nucis, quòd pythia vocant e pinastris, aduersus tussim remedij singularis, nucleos in melle decoctos taurini vocant aquicelos.

De Pistacia & pithio. *Cap.* LXXXVI.

ISidorus. Pistacia, dicitur, eo quòd cortex eius pomi nardi pistici habeat odorem. Huius virtus austera est & stiptica. In cibo autem sumpta stomacho fit accommoda. Plinius libro decimotertio. Syria peculiares habet arbores in nucum genere pistacia nota, cum aduersus serpentum morsus traduntur & cibo & potu prodesse. Palladius libro tertio. In mense Februario pistaciæ planta statim potest & inseri & planta castanearum aspergi. Idem in libro vndecimo. Pistaciæ seruntur Autumno mense Octobri & sobole & nucibus suis. Sed melius ipsa pistacia iuncta ponuntur mas & fœmina. Marem dicunt cui sub coreo, velut ossei longi videntur latere testiculi. Qui diligentius voluerit serere, pertusos qualiculos & stercorata terra repletos parabit, & in his pistacia terna constituet, vt ex omnibus germen quodcunque prodeat. Quòd vbi conualuit, planta transferatur mense Februario: amat locum calidum, sed humectatum, & rigatione gaudet, & soli inseritur therebintho mense Februario, vel Martio, vt alij, sed & amigdalo inseri posse autumauerunt. Palladius libro vigesimoquarto. Pithius est frutex similis piceæ, flore paruo purpureo, quam quidam in titimali numerant genere. Bilem & pituitam per aluum detrahit radix decocta. Folia eius in aceto decocta cutis emendant fur fures, mammas quoq; mixto thure decocto. Tormina ac serpentum ictus & in totum collectiones incipientes.

De Platano & eius natura. *Cap.* LXXXVII.

ISidorus. Platanus a latitudine foliorum dicta est, vel quia arbor ipsa patula & ampla est. Nam platos Græci latum vocãt. Huius arbor & nomẽ & formam expressit scriptura dicẽs. Quasi platanus dilatata sum in plateis. Est autem tenerrimis folijs ac mollibus & vitium similibus. Plinius lib. 11. Quis non miretur arborem vmbræ gratia tm̃ ex alieno petitam orbe. Platanus ea est, hæc per mare Ionium in Diomedis insulam tenuis eiusdem tumuli gratia prim um inuecta, in Siciliam transgressa, atq; inter primas Italiæ donata, etiam ad marinos vsq, peruecta, ac tributarium etiam detinens solum, vt gentes vectigal etiam pro vmbra pendant, tantumque postea increuit honoris, vt mero infuso enutriantur, eadem nunc in Athenis cubitorum 36. vnius a radice ramos antecedente, nunc est in licia clara socia gelidi fontis amenitate itineri apposita domicilij modo caua, 81. pedum specu vertice numeroso & se protegens ramorum arboribus vastis, instar agros longis obtinens vmbris. Est Gortinæ in insula Creta iuxta fontem platanus vna insignis, vtriusque monumentis linguæ, nunquam folia dimittens. Statimq; illi Græciæ fabulositas superfluit, Iouem sub ea cum Europa concubuisse. Est autem hominum natura nouitatis auida, multa genera platanis adijcere, quandoquidem arboris huius commendatio non alia maior est, quàm æstate solem arcere, hieme admittere. Idem in lib. 15. Inopia cogit aliquando luminum causa oleum fieri & e platani bacis aqua & sale maceratis. Virginius dicit platanum insitam cerasis. Idem lib. 16 Gignitur & in platano canchrin pilula, videlicet in medicina vim vrendi habens postquam folia ceciderint, hieme durans, nucleum similem pinis continens. Platano sunt folia diuisa, radices copiosæ, primo quidem fauonio germinat cornus, festinat & platanus. Arbores prostratas restitui plerumq; & quadam terræ cicatrice viuescere vulgare est. Hoc platanis familiarissimum quæ plurimum ventorum concipiunt propter densitatem ramorum, quibus amputatis onere leuiato in sua scrobe reponuntur. Est lenticia platano, sed madida, sicut alno, siccior autem vlmo & fraxino.

De Virtute ipsius in medicina. *Cap.* LXXXVIII.

DIascorides. Platanus est arbor frigidæ humidęque substantię, & ideo folia eius viridia trita & imposita inflammata genua

gentia curant. Cortex & pilæ cum sæpo, vel adipe vlcera vsta sanant. Item platani folia mollia elixata cum vino & cathaplasmata oculorum reuma suspendunt, & tumores reprimunt. Semen eius cum vino bibitum morsibus venenaticis occurrit. Axũgia mixta combustionibus medetur. Huius flos si in facie sederit maculam facit, ac si in aurem intrauerit, auditum perdere facit. Iterum eius folia tenera cum aceto medentur humidis gingiuis, dentiumq; dolori, quia cohærentis virtutis sunt. Solutionibus etiam epithimatibus mixta medentur. Plinius in libro 24. Platani aduersantur vespertilionibus: pillulæ earum in vino potæ prosunt omnibus serpentium & scorpionum venenis, & ambustis. Tusæ etiam cum aceto acri magisque scillitino, sanguinem omnem sistunt, & lentiginem & carcinomata addito melle emendant. Cortex in aceto dentium remedium est. Folia autem tenerrima decocta in vino albo oculorum vitio. Cinis pillularum sanat ambusta igni vel frigore. Cortex eius e vino scorpionum ictus restringit. Folia & cortex illiniuntur collectionibus & suppurationibus & decoctum eorum. Lanugo foliorum & oculis & auribus inutilis est.

De Populo & eius natura. Cap. LXXXIX.

ISido. Populus dicta est, eo quòd ex eius calce multitudo nascatur. Cuius genus duplex. Nam altera est alba, altera nigra. Alba populus dicta est, quia folia eius vna parte sunt alba, altera viridia. Est ergo bicolor, habens quasi noctis & diei notas. Generat etiam resinam quę electrum nominatur circa Eridanum fluuium, vel (vt alij memorantur) in finibus Syriæ. Ambrosius. Bicolor est populus arbor, videlicet coronis vmbrosa victricibus. Plinius libr. 16. Montes amat populus sicut & buxus, nec nisi in aquosis prouenit populus, sicut nec salix nec alnus. Vnitas vero foliorum cuiusque permanet in suo genere, præterquam populo & hæderæ. Tria sunt populi genera, videlicet alba & nigra, & quæ libica appellatur minima folio, ac nigerrima, fungisque enascentibus. Laudatissima alba, folio bicolor, supernè candicãs inferiori parte virens. Huic vero nigræ, quæ & Crotoni in iuuenta circinatæ rotunditatis sunt vetustiora in angulos exeunt. Econtra vero hæderæ angulosa rotundantur. Populorum folijs grandissima lanugo euolat. Populo albæ circumaguntur folia post solstitium, nec alio argumento certius intelligitur sydus confectum. Pediculo tremulo sunt populis folia, & ijsdem folis inter se crepitantia. Inter primas germinant populus & vlmus. Tardèque senescunt ea quorum est crispa materies, vt palma & acer ac populus.

De Virtute eius in medicina. Cap. XC.

DIascorides. Populus est arbor, quam alij leuce dicunt. Hæc fortiter calefacit. Humectat autem mediocriter. Huius cortex bibita hischiadicis medetur, & stanguirijs subuenit. Multi etiam dicunt, quòd eadem bibita cum rene vel vrina burdonis generare non permittit. Eius folia bibita post purgationem menstruorum, simili modo conceptum non admittunt. Succus foliorum eius doloribus aurium subuenit. Succus seminis eius melle mixtus caligines oculorum detergit. Item folia cum aceto cathaplasmata podagricis medentur. Semen vero cum aceto bibitum epilenticos curat. Resina eius virtute calidior est, & malagmatibus vtiliter miscetur. Aliqui etiam perhibẽt huius arboris lachrymum ladanum distilatum & coagulatum, succinum facere, quod tritum ac bibitum solutiones ventris constringit, & stomachum reficit, ac fluorem sanguinis reprimit. Plinius lib. 24. Populi albæ cortex potus hischiadicis & stranguiriæ prodest, foliorum succus calidus aurium dolori. Populus nigra efficacissima habetur, quæ in Creta nascitur. Comicialibus semen ex aceto vtile fundit, & illa resinam exiguam qua vtuntur ad malagmata. Folia podagris in aceto decocta imponuntur. Humor e cauis populi nigræ effluens verrucas & papulas attritu odoratus tollit. Populi ferunt & in folijs guttam, ex qua apes propolim faciunt. Gutta quoque aquæ propolis remedium quàm efficax est Constantinus vbi supra. Populus calida & sicca in primo gradu, aliquantulum habens ponticitatis. Coleram rubeam purgat, prodest eis qui dolorem habent in capite, aut apostema vel hydropisim, constipatos etiam ventres purgat.

De Quercu. Cap. XCI.

ISidorus. Quercus est arbor multum annosa, sicut legitur de quercu Mambræ, sub qua habitauit Abraam, quę fertur vsq; ad Constantini Regis Imperium per multa sæcula perdurasse. Quercus dicta, eo quòd ex ea soliti erant dij gentium quærentibus præcinere responsa. Huius fructus appellatur galla. Plinius libro 13. In alto mari nascitur quercus & abies cubitali altitudine, & ramis earum adhærent conchæ. Quercu etiam tingi lanas tradunt. Idem in lib. 16. Quercus glandem fert sicut esculus & robur & ilex & suber: Glans quercina diffusam atq; grauissimam facit suem, & ipsa glandium dulcissima. Fortius etiam lignum habet quercus, & incorruptius, quàm hemeris, quæ maximam glandem fert corijs perficiendis aptissima. Ramosa & ipsa, procerior tamen & crassior caudice. Quercus boletos probatissimos, robor autem & cypressus noxios. Descendit & in plana quercus sicut acer & cornus & fraxinus. In agro turno vbi vrbs Sibaris fuit, ex ipsa vrbe prospicitur quercus vna nunquam folia dimittens, nec ante mediam æstatem germinans. Quernã vero folia Cato iubet dari animalibus non per arida. Sũma sui parte steriliores sunt quercus & marisci, fici, iuglandes, sed summa sui parte fertilior est arbutus. Arbitror autem falsum vetustate minui radices arborum, visa est enim annosa quercus vi tempestatis euersa iugerum soli amplexa. Firma est in aquis quercus obruta. Eademque super terram torquendo sese rimosa facit in opera. In Põto iuxta Eracleam sunt quercus duæ ab Herculæ satæ. Viscum etiam adnasci dicunt in quercu, sicut in robore. Olea vbi quercus fossa sit male ponitur, quia vermes qui rauæ vocantur in radice quercus nascuntur, & transeunt. Quercus & robur quibus si angusta decorticatio fuerit nihil nocet. Cortice vero in orbem detracto moriuntur tardius robora & quercus. Porro quercus & ilex ac pyrus stillicidia sunt ponderosissima. Glossa super Isaiam. Quercu ariditate concussa defluunt folia. Vnde Propheta Iudæis. Eritis inquit velut quercus defluentibus folijs. Et iterum. Basan habet glandiferas quercus, qui non hominum sed porcorum est cibus. Vnde iuxta Prophetam. Dies domini veniet super quercu Basan. Palladius vbi supra. Quercus ad fabricæ materiam apta est, durabilis si terrenis operibus obruatur, & aliquatenus palis. Ex libro de natura rerum. Quercus dicitur quasi quernus, putredine enim difficile cedit in sicco seruata. Auice. Cinis quercus certorumq; lignorum stipticorũ retinet sanguinem. Diascorides. Cinis cum oleo mixtus & inunctus mouet sudores, hoc & cæteri præstãt cineres, sed magis quercinus, lixiuia quoque ex cinere quercus ad vsum medicinæ efficacissima est hominibus & pecoribus, quæ tensione pulmonis vexantur, & quibus aliqua venenata res obsistit. Bibita namq; salutem affert, vtilis etiam est vulneribus humectis & in fistulis. Et vulnera difficilia ad sanandum & callosa, longis temporibus sordida. Quotidie itaque lauanda sunt, & sic apto medicamine sananda, quia virtus lixiuiæ non sanat, sed ad sanitatem disponit vulnera.

De Ramno. Cap. XCII.

DIascorides. Ramnus est genus rubi, quam vulgo senticem vrsinam appellant, asperum nimis & spinosum. Diascorides. Ramnus est frutex quæ circa hortos nascitur. Huius virgæ longę sunt & spinosæ. Folia quoque longa & pinguissima atque læuia. Est autem ramnus alta, colorem habens album & subrussum, & virgas cubitis quinque, virtutem habet minimam. Semen eius latum est ac tenue reclusum in folle, sicut afodili. Omnium vero folia cathaplasmis adhibita, sacrum ignem corporis prohibent. Plin. lib. 24. Inter genera rubori. ramnus appellatur a Græcis candidior frutex. Is floret ramos spargens rectis aculeis, non vt cæteri aduncis. Alterum genus est siluestre nigrius rubentes ferens folliculos. Huius radice decocta in aqua fit medicamentum, quod licium vocatur. Semen secundas trahit. Alter ille candidior stringit, sed magis refrigerat, collectionibus & vulneribus accommodatior. Constantinus vbi supra. Ramnus frigida est in primo gradu, sicca in secundo, valet pustulis oris. Ventris dolorem & stomachi defectionem curat, cathaplasmatus erisipilam destruit. Succus eius oculorum collirio mixtus siue solus conuenit dolori oculorum, maximeq; pannorum albedini. Bibitus autem lapidem renum frangit.

De Robore. Cap. XCIII.

ACtor. Robur secundum Isidorum, generaliter dicitur ex omni materia quicquid est firmissimum. Nihilominus tamen & arbor quædam hoc nomine nuncupatur, de qua frequẽter Plinius loquitur. Plinius libro 16. Robur est glandifera sicut & quercus ac ilex, præter fructum & alia gignit plurima, fert enim & gallæ genus vtrumq;. Et quædam veluti mora, nisi distarent arida duricie, plerunque caput imitantia tauri, quibus inest fructus nucleis oliuæ similis. Nascuntur & in eo pillulæ nucibus non absimiles, intus habentes flocculos molles lucernarum luminibus aptos. Nam & sine oleo flagrant, sicuti galla nigra. Fert & aliam vtilem pillulam cum capillo, verno tempore tamen melligeni succi. Gignunt & alij ramorum eius pillulas, corpori non pediculo adhærentes, candicantes vmbilic s. Cętera nigra varietate dispersa, media cocci colorem habent. Apertis amara inanitas est. Aliquando & culices gignit. Necnon e folijs conuolutas pillulas, & in folio rubentes. Aquosos nucleos candicantes ac translucidos, quandiu molles sint, in quibus & culices nascũtur. Maturescunt immodum. Ferunt & robora canchrin pillulam in medicina vim vrendi habentem. Is crescit hieme, aperitur vere pillula tota, caditq; cum folia crescere ceperint. Tam multifera sunt, & tot res præter glandem robora pariunt. Sed & boletos

boletos, fuillosque nouissima irritamenta gulæ, quę circa radices nascuntur. Robora quoque viscum ac mella ferunt, vt auctor est Hesiodus, constatque rores melleos e cœlo cadentes non alijs magis insidere frondibus. Cremati quoque roboris cinerem introrsum esse certum est. Scandula quidem e robore fit aptissima, mox e glandiferis aliis, sed minime durans præterquam e pino. Montes & valles diligit robur, castanea, & abies. Sunt autem robori folia toto ambitu sinuosa. Et sunt eis etiam in caudice ipso iam densa ac rara, semperque latæ rariora, disposita myrto. Item robur, & abies, & larix non continuant germinationem, sed intermittunt, & tripartita trinaque germina edunt. Ideo & inter squamas corticē spargunt, quod oībus arborib. euenit in germinatione, quia rumpitur cortex prægnantium. Robori scissus est cortex non lenis, sed scaber. Radices copiosæ atque carnosæ, quas in profundum agit. Mollis ac pessima ligni pars etiam in robore facile putrescens, teredini obnoxia. Ideoque semper est amputanda. Robur & ilex, ac morus, & hebenus, & quæ sine medulla sunt, tota ossea sunt. Robur spissam habet materiem: eique nigricans color est. Tanta duritia inest robori, vt nisi madefactum non queat terebrari, & ne quidem sic quit adactus clauus auelli. Itaque cariem vetustatemque sentit tardissimè. sentit tñ teredinē cęsum in vere. Bruma vero neque vitiatur neque finditur. Aliàs obnoxium etiam, vt torqueat sese findatque, quod in subere tempestiueque cęso euenit. Defossum diu durat robur, sed aqua marina corrumpitur. Robur & olea in transuersum positæ incuruantur ceduntque ponderi. Viridia præter robur, & buxum pertinacius resistunt sectioni ferrarum, quia dentes æqualitate replent inerti. Sunt autem robora & inter se, & cum alijs glutino insociabilia. Viscus adnascitur & in robore, vt in quercu & ilice. Idem lib. 17. Insitorum omniū capacissima dicitur platanus, postea robur. Verum vtraque sapores corrumpunt, pedimenta sunt optima vitibus e robore oleaque. Præterea pomiferis quæ germinant, nec fructum ferunt, scissa radice lapis inditur, fertilesque fiunt. Hoc idem in amigdalis e robore cuneo adacto fit. Denique arbores quædam ablato in totum cortice moriuntur. Tardius autem robora, & quercus.

De Rododendro, & rosmarino. Cap. XCIIII.

ISidorus. Rododendron corruptè vulgo lorandrum vocatur: eo φ folijs lauri sit similis: flore vt rosa. Arbor enim venenata est, interficit enim altera, & medetur serpentum vexationibus. Plinius lib. 16. Rododendro vt nomine apparet, a Græcis venit. Alij nerium vocauerunt. Alii rodophanem vocauerunt. fronde sempiternum, rosæ similitudine, caulibus fruticosum. Iumentisq; capris & ouibus venenum. Idem tamen est homini contra serpentum venena remedium. Idem lib. 17. Rododendrum seritur propagine, sicut etiam semine. Idem in lib. 24. Rododendros ne nomen apud nos inuenit latinum: sed radophionem vocant aut nerium. Mirumque folia esse quadrupedum venenum, homini vero contra serpentes præsidium, addita ruta, & vino pota. Pecus etiam & caper, si aquam biberint, in quo folia ea maduerint, huiusmodi mori dicuntur. Diascori. Rosmarinum quod alij lithos vocant: est arbor quædam stiptica, & mediocriter extenuatoria & desiccatiua. Semen eius aut limatura ligni eius ad fluxum sanguinis mulierum, & dissintericos & celiacos facit. Si ex eā lauatur caput, capillos cadere prohibet. Plinius vbi supra. Rosmarini duo genera sunt. Alterum sterile, alterum cui caulis & semen resinaceum, quod canchris vocatur. Eius folijs est odor thuris. Radix vulnera sanat viridis imposita. Seditque procidentia condilomata emorroidos. Succus, & fruticis & radicis morbum regium, & ea quæ repurganda sunt. Oculorum aciem exacuit: semen ad vetera pectoris vitia datur potui. podagris illinitur cum farina erinea. Menses adiuuat, & ea quæ serpunt purgat, humidaque corporis vitia, collectiones, articulos contusos, perniones, pterigia, abundantiam menstrui in fœminis sistit: vuluęque ac sedis procidentia. Itemque oculos, & oris vlcera & genitalium. Actor. De rosmarino etiam dictum est superius inter herbas incultas, quia tanq; frutex medius esse videtur inter arbores & herbas.

De Salice & eius natura. Cap. XCV.

ISidorus. Salix dicta est, eo quòd saliat, id est crescat Arbor lenta vitibus viciendis habilis. Cuius seminis hanc dicunt esse naturam, vt siquis in poculis illud hauserit, liberis careat, sed & fœminas infecundas efficit. Est autem sicut populus & tilia mollis materiæ, & ad sculpturam aptæ. Ambro. Salices videntur nihil habere seminis. Habent tamen granum quoddam in folijs, quo terris commisso tanquam semine posito surgat arbor de surculo, & tanquam seipsum exuscitet de semine suo. Habet itaque granum illud virtutem radicis & seminis. vnde plerique hac ratione incrementum sui propagauerunt nemoris. Gl. super Isa. 44. Salix est arbor infructuosa, sed cito crescit, maximè si iuxa aquā sit. Aristo. in lib. de plant. Quædam in humido loco, quæda in arido, & quædam in vtroque, vt salix. Idem lib. de animalibus. Quædam arbores non fructificant: sicut viri pingues non multū spermatizant, talis est salix, & Romana nux. Idem in lib. 16. In aquosis tantum proueniunt salices & alni, longaq; folia sunt vtrique: inter primas germinant. Circumaguntur salicis folia post solstitium, nec alio argumento intelligitur certius sydus confectum. Ocyssime vero salix amittit semen antequam maturitatē sentiat oīno, & ob id frugiperda dicta est ab Homero. Sequens vero ætas scelere suo hanc sententiam interpretata est, φ semen salicis mulieris sterilitatis medicamentum est. Sed in hoc quoque nascenti natura prouidit, quòd depacto surculo incuriosius semē dedit. Vna tamen proditur ad maturitatem proferre solita, in insula Creta.

De Generibus salicum & eius cultura. Cap. XCVI.

IDem in eodem. Salicis vero plura sunt genera. Nam in proceritatem magnam iugis vinearum perticas emittunt, & baltheo vincula corticis pariunt, & aliæ virgas sequacis ad iuncturas lenticie. Aliæ vero prætenues viminibus texendis spectabili subtilitate. Rursus aliç firmiores corbibus agricolarum, & suppellectili. Plurimæ candidiores ablato cortice, lenique tractatu mollioribus vasis, quam vt e corio fiant, & etiam supinarum in delicijs cathedrarum aptissimę. Decidua salici fertilitas densiorque tonsura ex breui pugno neruis, quam ramo non, vt remur in nouissimis arbore curanda. Nullis quippe redditus est tutior, minorisve impendij aut tempestatum securior. Tertium ei locum attribuit Cato in æstimatione ruris, prioremque quam oliuetis, quamque frumento, vel pratis, nec quia desint alia vincula. Salici præcipua dos. Funditur enim græca rubens amerina candidior, sed paulo fragilior. Ideoque ligant nexu solido. In Asia tria genera obseruant, nigram vtiliorem viminibus, candidam agricolarum vsibus, tertia vero quæ breuissima est, hęlicem vocant. Apud nos quoque multi totidem generibus imponunt nomina. Nam viminalem vocant eandem, quæ purpurea. Alteram nicelinam a colore, quæ sit tenuior. Tertiam vero gallicam quæ tenuissima. Frigidissima sunt quæcunque aquatica, lentissima vero, & ideo scutis faciendis aptissima, quorum plaga se protinus contrahit, suumque vulnus claudit, & ob id contumacius ferrum transmittit. In quo genere sunt salix, ficus, tilia, sambucus, & populus vtraque. Leuissima sunt ex his ficus & salix, ideoque vtilissimę. Idem in lib. 17. Inuentum est surculos abscisos seri, quod primo sepis causa factum est sambucis & rubis depactis, mox & causa culturę salicibus & alnis & populis. Semen quoque natura inserere docuit, raptum auium fame deuoratum, solidoque alui tempore madido, cum fecundo fimi medicamine in mollibus arborum lectis abiecto, & ventis sępe in aliquas corticum rimas translato. Vnde vidimus in salice cerasum, & in ceraso laurum. In his autem quæ propter alias seruntur, & maximè vineas ceduo ligno, principatum optinent salices, quarum satio fit loco madido, tamen pedes duos ac semipedū refosso. Interuallo dicunt esse pedes senos trimæ. pedibus binis a terra putatione coercentur, vt sic in latitudinē se fundant, & sine scalis tondeantur. Salix enim est fecundior quo terræ propinquior. Has etiam omnibus annis iubent confodi, vel configi mense Aprili. Viminalium hæc est cultura. Perticalis autem & virga & talea seritur eadem fossura. Perticas autem cedi iustum est quarto ferè anno, & hæc autem senescentium præsartiunt propagine, locum pertica immersa, & post annum rescisa. Salicis viminalis iugera singula sufficiunt. 25. vineę iugeribus. Palladius lib. 3. In mense Februario plantæ salicis obruendæ sunt, & omnium generum, qua applicantur arbusto.

De Virtute salicis in medicina. Cap. XCVII.

DIascorides. Salix est arbor cuius folia glutinant vulnera cruēta. Flos etiam eius sine mordicatione desiccatiuus est. Cuius cinis cum aceto super callos pedum inductus eos tollit, & similiter verrucas emundat. Flos eius cum aqua bibitus omnem calorem libidinis frigescere facit. Auicenna. Salicis fructus & folia stiptica sunt sine mordicatione, & est in eis exiccatio sufficiens. Cinis aūt eius vehementis est exiccationis. Emplastrū ex ea factū retinet fluxum sanguinis. Ex folijs eius fissis egreditur gumma vehementis abstersionis subtiliatiua. Ex fructu eius & folijs fit emplastrum ad vulnera magna. Cinis eius formicam remouet quando linitur ex ea cum aceto quod est eius superius. Et eius aqua sedant soda. Succus foliorum vltimus est in cura saniei, quæ currit ex aure. Iterum fructus eius & aqua ponuntur super percussionē pupillę. Eius quoq; gummi valde confert visui debili. Aqua eius confert opilationi epatis & ictericię. Fructus eius confert habentibus fluxum sanguinis. Cōstantinus vbi supra. Salices frigidæ sunt in secundo gradu, siccæ in primo. Valent dolori capitis de calore, si in naribus mittantur. Succus eius vulnera solidat. Cortex eius vstus & cum aceto temperatus verrucas, & porros aufert. Sed lac corticis a salicibus florem habentibus eruti, visum clarificat, defectos confortat oculos. Succus frondium & pomorum

morum

morum potatus, mulieri vt concipiat, non permittit, bibitus sanguinem constringit. Plin. libro 24. Salicis fructus ante maturitatem collectus prodest sanguinem reijcientibus. Cinis corticis e ramis primis clauum & callum aqua mixta sanat. Vitia cutis in facie emendat, magisque succo suo admixto. Est autem trium generum. Vnum arbor ipsa gummi modo exudat, alterum manat cum flore in plaga exciso cortice trium digitorum magnitudine. Hic valet ad purganda, quæ obstent oculis. Iterumque ad spissanda, quæ opus sunt, atque ad ciendam vrinam, & ad omnes collectiones intus extrahendas. Tertius verò succus est detruncatione ramorum a falce distillans. Ex his ergo aliquis cum rosaceo in calice punico calefactus auribus infunditur. Iterumque folia cocta, & cum cera trita imponuntur podagricis: foueri neruos vtilissimum est cortice ac folijs in vino decoctis. Iterum folia contrita & pota intemperantiam libidinis coercent, atque in totum auferunt vsum eius sumpta. Denique flos tritus cum folijs furfures in facie purgat.

De Natura sambuci. *Cap.* XCVIII.

ISidorus. Sambucus est arbor mollis & parua. Plinius lib. 16. Sambuci habent acinos nigros & paruos, humoris lenti, inficiendo maximè capillo, qui & ipsi in aqua decocti manduntur. Idem lib. 15. Arborum quarundam fructus pediculis dependēt, vt pyri. Alia vero racemis, vt hederæ, atque sambuci. Idem libro 16. Sambucus germinat inter primas, & nudatur inter nouissimas. Et ex his, quæ hieme Aquila ex oriente concipiunt ordine naturæ florent primę siluestrium sambucus, cui medulla est plurima, & cornus cui nulla. Sambucus est arbor diuidua, nec ramosa, lentissima, & ideo scutis faciendis aptissima, cuius nimirum plaga se protinus contrahit, suumque vulnus claudit, & ob id contumacius ferrum transmittit. Sambuci atq; rubi generis sunt fungosi, aliter tamen quàm ferulæ. Quippe plus ligni atque succi est vtique sambuco, ex qua magis canoram buccinam tubamque credit pastor, ibi cæsæ, vbi gallorum cantum non exaudiat frutex ille. Idem libro 17. Inuentum est surculos abscisos serere, quòd sepis causa factum est sambucis & cotoneo rubisque depactis: ad palum vinearum firmissima est sambucus, taleisque seritur vt populus.

De virtute ipsius in medicina. *Cap.* XCIX.

AVicenna. Sambucus alba calidior est, quàm citrina, & quā purpurea, & est vniuersaliter in tertio calida & sicca. Est autem subtiliatiua humiditatum, senibusq; confert eius oleum. Delet autem pannum, & facit rubedinem eius odoramentum. Oleum eius confert senibus, & frigidis neruorum ęgritudinibus. Odor eius facit soda, cum hoc tamen resoluit soda frigidā a flegmate odorata. Denique purū eius oleum fluere facit sanguinem ex naribus calefactum cum ipsum odorat. Constātinus vbi supra. Sambuci calidi sunt in secundo, sicci in primo, dissolutiui ac neruorum mollitiui sunt, stomachum quoque molliunt, vomitum prouocant, & cathaplasmati mammillarum apostemata sanant. Sambuceolum quoq; scabiem ac pustulas & apostemata narium sanat, vulnera clausa aperit, euersaq; ad suā naturam conuertit. Aurium dolorem placat, bibitumque lumbricos & ascharides flegmaticos excludit, ac melancolicos humores purgat. Plinius libro 24. Sambucus habet alterum genus magis siluestre, quod Græci chameacten, alij hellon vocāt, multo breuius, vtriusq; foliorum vel seminis vel radicis decoctum in vino veteri, & ad ciatos binos potum stomacho inutile est, aluo detrahens aquam. Refrigerat etiam inflammationem maximè recentis ambusti, & canis morsum cum polenta, mollissimis foliorum illitis. Succus cerebri collectiones lenit infusus. Acini eius infirmiores, quàm reliquæ, capillum tingunt. Poti acetabuli mensura vrinam mouent. Ad omnia efficacior est, quæ minor. Radix eius decocta ac pota hydropicos exinanit. Folia in vino pota serpentum ictibus resistunt. Podagricis cum sepo hircino vehementer prosunt cauliculi illiti, ijdem in aqua macerantur, vt sparsi pulices necentur. Foliorum decocto si locus spargatur, muscæ necantur. Boa appellatur morbus papularum cum rubent corpora, sambuci ramo verberatur. Cortex interior tritus, ex vino albo potus aluum soluit.

De Saphato & sentice ac setha. *Cap.* C.

AVicenna. Saphatum est arbor Arabica & Armena, & est vnum de lacticinijs. Calida est in gradu tertio, & eius siccitas est in quarto. In ipsa est stipticas temperata, & confert impetigini linita. Super alcola quoque cum melle linitur & remouetur, ventrem soluit, & debilitat viscera, & est quædam species eius interficiens sedentem in eius vmbra. Caueatur ergo ab ea. Nam & lactis eius tres species, & interficit in duabus epar & pulmonem frangendo. Isidorus. Sentix dicta est a situ, eo quòd est terra inculta, in qua sentices, spinæque nascuntur. Maiores autem nostri omnem arborem spinosam dicebant veprem, eo quòd vi prendeat. Hieronymus super Isaiam. Setha est genus arboris nascentis in eremo, spinę albæ similitudinem habens. Cuius lignum imputribile & leuissimum, omnium lignorum tam in fortitudine, quàm in nitore soliditatem & pulchritudinem superat, vnde omnia ligna arcæ & tabernaculi facta sunt instrumento. Haimo ibidem. Ex hac arbore terra in qua nascitur, dicta est sethim, vnde dicuntur ligna sethim. Ex libro de natura rerum. Sethim est arbor nobilissima similis albæ spinæ, sed multo maior & altior crescit. Lignum eius album & leue non facile cedens igni, nec vnquam humore aliquo, vel antiquitate corruptibile, quòd adhuc patet in Archa Noe, quæ est supra montes Armeniæ.

De Sicomoro. *Cap.* CI.

ISidorus. Sicomorus dicta est, eo quòd folio sit similis moro. Hanc latini celsam appellant ab altitudine, quia non est breuis vt morus. Est autem sicomorus Græcum nomen, sicut & morus. Actor. Sicomorus interpretatur ficus fatua. Diascorides. Sicomorum multi sicamum dicunt, est arbor ingens, fico similis, habens circa folia pinguedinem plurimam, & folia celsæ similia, semen autem non tale. Ter aut quater in anno profert fructus. Semen vero in cacumine profert, vt ficus, sed & ipsis ramulis fructum fert dulcem, sicut ficus, & eius grana minuta, sicut fici. Hæc plurimum maturescit, sed immaturus calor inest ei. Nascitur apud Rhodos, sed non locis calidis. Huius fructu multi pro esca vtuntur, quia sanguinem plurimum gignit, ventrem mollit & cacostomachus est. Hæc arbor si lapide percussa fuerit, succum gummi similem emittit, sed in altum percussa nequaquam. Hic succus exiēs spongia, vel lana molli colligitur & in catino siccatur, & inde torrisci fiunt. Huius virtus est malactica & peracolectica, vulneribus diaforeticus est contra morsus venenatos bibitur & inungitur, tumores splenis compescit, & stomachi dolorem, frigus corporis non admittit. Idem succus diutius seruatus tēpore perit. Hæc arbor in Cypro nascitur virtute dissimilis superioribus. Semen habet sicamo simile, & vt coctimella dulce.

De Silere ac siliqua. *Cap.* CII.

PLinius vbi supra. Siler est frutex, cuius folia illita fronti, capitis dolores sedant, serpentes hunc fugiunt & ob id baculum ex eo rustici gerunt. Isidorus. Siliqua a Latinis corruptæ dicitur a Græcis xilicon, eo quòd frutex ligni eius sit dulcis, xilon quippe lignum dicitur, licon dulce. Huius arboris pomo succus expressus a Græcis Acacia dicitur. Plinius libro 13. Siliqua quam iones ceraunian vocant, fert pomum siliquæ. Idem libro 17. Siliquæ Græcè ac Persici est tempus serendi vel inserendi ante brumam per Autumnum. Idem in libro 14. Xiliqua Syriaca fit vinum. Ex lib. de natura rerum. Siliqua est arbor, ex cuius fructu dulci, succus expressus habilis est ad bibendum, sed ipse fructus magis est cibus porcorum, quàm hominum. Palladius lib. 3. Siliqua seritur mense Februario, vel Nouembri, & semine, & plantis, amat loca maritima, sicca, calida, campestria. Tū, vt ego expertus sum, in locis calidis fœcundior fiet, si adiuuetur humore: potest & taleis poni. Scrobem desiderat largiorem. Inseri eam mense Februario credunt aliqui in pruno, vel amigdalo. Siliquæ seruātur diutissimè, si expandantur in cratibus. Actor. Siliqua dicitur & arbor, & eiusdem fructus, & etiam quoddam leguminis genus, de quo videlicet dicetur inferius.

De Spina. *Cap.* CIII.

ISidorus. Spina in Aegypto celebratur circa Thebas duntaxat nigra. Quoniam incorrupta etiam in aquis durat, & ob id vtilissima nauium costis. Candida facilè putrescit, aculeus spinarum, & in foliis, semen in siliquis, coria perficiunt gallę vice. Flos & coronis iucundus, & medicamentis vtilis. Manat & gummi ex ea: sed præcipua vtilitas, quòd cæsa tertio anno resurgat. Aristot. lib. de vegetabilibus. Spinæ non sunt de genere, nec natura plantæ: sed humor & frigus ascendit, & cum eis parua decoctio, illudque coagulat Sol, & ex illo sunt spinæ. Fitque forma pyramidalis in spina, quoniam aer, cum elongatus fuerit ab aliqua planta, augentur partes eius cum extensione materiæ. Plinius lib. 12. In India est spina, sed deprehensa in lucernis igne protinus transiliente. India fert in spinis similitudinem piperis, amaritudine præcipua, foliis paruis, densisq;, cypri modo, ramis cubitorum trium, cortice pallido, radice lata, & lignosa buxei coloris. Hac in aqua cum semine excepta, in ęreo vase medicamentum efficitur, quod licione vocatur. Eadem spina & in Pelio monte nascitur, qua medicamentum adulteratur. Gens Indis contermina vocatur Ariana, cuius spinarum lachryma est preciosa, myrrhæ similis, accessu propter aculeos anxio. Lauri folia ibidem spina esse, tradita est, cuius liquor aspersus oculis cęcitatem omnibus animalibus infert. In Aegypto nascitur aspalathros spina candida, magnitudine arboris modicę, flore rosæ. Radix eius vnguentis expetitur. Tradunt in quocunque frutice curuetur arcus cœlestis, eandem

quæ-

quæcunque sit aspalathri suauitatē odoris emittere, sed in aspalathro inenarrabilem quandam existere. Huius probatio est in colore ruffo, vel igneo, tactuque spisso, & odore castoreo. Idem lib. 13. In Aegypto celebratur spina duntaxat nigra, quoniam in aquis durat, & incorrupta manet, & ob id nauium costis vtilissima. Candida verò facilè putrescit, aculeus spinarum & in foliis, semen in siliquis, quo gallæ vice coria perficiuntur. Flos eius iucundus est coronis, & medicamentis vtilis. Manat & gummi ex ea, sed præcipua vtilitas existit, quòd cæsa tertio anno resurgat. Nec obmittendum est etiam, quòd in Babylone seritur in spinis, quoniam non alibi viuit, & est sicut viscum in arboribus; sed illud in spina tantum, quæ regia vocatur. Mirumque, quòd eadem die germinat, quod iniectum est. Iniicitur autem ipso canis ortu, & arborem celerrimè occupat. Vinum ex ea condiunt, & ideo seritur. Spina hæc nascitur & Athenis etiam longis muris. Idem lib. 17. In Calabria est spina siluestris, quæ per insitionem vtiliter myrtos & sorbos recipit.

De Spina virtute in medicina. Cap. CIIII.

AVicenna. Spina alba frigida est, & sicca in primo. Confert mollificationi stomachi. Decoctio eius confert instrumentis iuncturarum & podagræ. Spina Iudaica calida est, subtiliatiua, resolutiua. Confert alcuzet & sputo sanguinis. Ex eius decoctione colluitur os ad dolorem molarum. Spina Aegyptiaca frigida est in primo, sicca in secundo. Exiccatiua est, & catarros abscindens. Confert apostematibus gutturis, & stomachi. Radix eius, & propriè semen eius vehementis sunt consolidationis. Idem in eodem. Zedeguaro est spina alba, quæ spinas habet similes folijs amomi, sed subtiliores & albiores, florem purpureum, semen rotundum. Stipes eius quandoq; peruenit ad duos cubitos. In ipsa est virtus resolutiua & aperitiua, propriéq; in eius semine, quod est calidum & subtile. In ipsa est retentio fluxus sanguinis, confert apostematibus flegmaticis & spasmo, & sputo sanguinis, solutioni antiquæ. Febribus flegmaticis longis, & omnibus febribus antiquis, debilitati quoque stomachi, & aperit opilationes. Masticata & posita super puncturam scorpionis attrahit venenum. Semen eius bibitum cōfert morsuræ venenosorum reptilium. Collutio oris ex eius succo facta sedat dolorem dentium. Radix eius est infrigidatiua exiccatiua cum resolutione quadam. Plinius libro 23. Spina Arabica spissat, stringitq; distillationes omnes, & sanguinis excreationes, mensiumq; abundantiam, etiam nunc radice valentior. Spinæ albæ semen scorpiones auxiliatur. Corona ex ea imposita capitis dolorem minuit. Huic similis est spina illa, quam Græci achanton dicunt minoribus multo folijs aculeatis per extremitatem, & arenosa lanugine obductis. Qua collecta etiam vestes quædam in Oriente fiunt similes bombicinis. Ipsaque folia, vel radices ad remedia bibuntur. Est & alia quam nos rubeam dicimus, qua lanæ tinguntur, pellesq; perficiuntur. In medicina vrinam cit, morbum regium sanat, hischiaticos ac paralyticos. Radix semenque menses trahunt, aluum sistunt, & collectiones discutiunt, contra serpentes rami cum folijs imponuntur folia eius capillum inficiūt. Est & paliurus genus spinæ. Actor. De achanto & rubea & paliuro superius inter herbas diximus, inter quas nimirum ponit eas Isidorus.

De Subere vel suberie. Cap. CV.

ISidorus. Suberies est arbor, ex qua validissimus cortex natatorius extrahitur, sic dicta quasi subedies, eo quòd fructus eius sues edunt. Porcorum enim sunt alimenta, non hominum. Plinius libro 16. Glandem fert suber, sicut quercus & ilex: fungosam carnem Nigidius tradit fieri subere, sicut esculo & robore. Tardissimo germine germinat suber ac concipit, & incipiēte hieme fructum emittit. Siluestrium generi folia non decidunt suberi ac buxo, & est cortex carnosus suberi ac populo. Suber tempestiuè cæsa torquet sese finditque. Cariem vetustatemque sentit hæc arbor tardissimè, sicut & iuglandes atque castaneæ. Cæterum in aquis non fluitat suber, si dematur cortex. Est autē suber arbor minima, glans eius pessima & rara. Cortex tantum in fructu præcrassus ac renascens, atque etiam in denos pedes vndique explanatus. Vsus eius maximè nauium anchoralibus, piscantiumque tragulis, & cadorum obturamentis. Præterea in hiberno fœminarum calciatu, quamobrem non infacete Græci cortices arborum appellant. Sunt & qui fœminam ilicem vocent. Et vbi non nascitur ilex, pro ea subere vtuntur in carpētarijs præcipuè fabricis, vt circa Helyn & Lacedæmonem. Nunc in Italia nascitur tota, aut omnino in Gallia. Idem in lib. 24. Suberis cortex tritus & aqua calida potus ex vino calido sanguinem excreantibus magnopere laudatur.

De Tamarice, siue tamarisco. Cap. CVI.

IDem in libro 16. Tamarix est arbor crassissima, habens folia nunquam decidentia. Plinius libro 24. Tamaricem arbitratur quidam esse miricem, de qua videlicet dictum est superius, quod multis modis valet ad medicinam. Auicenna. In tamarisco est stipticitas & apertio & mundificatio, absque vehementi exiccatione. Et eius aqua est abstersiua & desiccatiua, cuius abstersio plus est eius exiccatione, & eius exiccatio est cum stipticitate. Sed fructus eius vehementioris est stipticitatis. In tamarisco quidem est subtilitas pauca, & quandoque administratur loco viridis gallæ. Eius decoctio embrocatur ad pediculos, & interficit eos. Ex eius folijs emplastrū fit sup apostemata fluxa, eiusque fumus variolas exiccat, & vlcera humida. Quod ex eo tritum est, & eius cinis spargitur super adustionem ignis, fructus eius & cinis vlcera difficilia exiccant, & carnem additam corrodunt. Decoctio foliorum eius cum vino confert dolori dentium, ore ex eo colluto, prohibentque corrosionem eorum proprijs fructibus. Iterum eius fructus stat loco gallæ, & licij in ægritudinibus oculi, confert iterum antiquo sputo tamariscus, & propriè fructus eius. Rami eius in aceto dissoluti conferunt spleni, emplastro ex eis facto. Ad splenen quoq; bibitum vinū, in quo decocta sunt folia eius ac virgulta. Et ex eius ligno faciunt sibi splenetici vasa. Denique confert solutioni antiquæ, & ad fluxun matricis, sedeturque in eius decoctione, bibiturq; fructus eius, qui etiam confert morsui rutelæ. Platearius. Tamariscus calida est & sicca. Vinum decoctionis eius valet ad opilationem splenis & epatis, stranguiriam & dissenteriam. Est enim diureticum. Puluis eius in cibis positus ad eandem valet. Frequens eius bibitio in vase tali valet ad idem. Cortex maioris est efficaciæ.

De Taxo. Cap. CVII.

ISidorus. Taxus est arbor venenata, vnde & toxica venena exprimunt. Ex hac etiam arcus Parthi & aliæ gentes faciunt. Plinius libro 16. Arboribus picem ferentibus aspectu similis est taxus, minimè virens, gracilisque ac tristis, & dira, nullo succo, ex oībus sola baccifera noxio fructu mas, lætale quippe baccis in Hispania præcipuè venenum inest. Vasa etiam viatoria ex ea vinis in Gallica facta cōpertum est fuisse mortifera. Hanc Festius similacem a Græcis vocari dixit. Et in Archadia esse tam præsentis veneni, vt si qui obdormiant sub ea, cibumve capiant, moriuntur. Sunt & qui taxica hinc appellata venena dicant, quæ nunc toxica dicuntur, quibus sagittæ tinguntur. Repertum est autem innoxia fieri, si in arbore ipsa clauus æreus addicatur. Siluestrium folia non decidunt taxo, sicut nec abieti vel cedro. Deniq; cariem vetustatemq; non sentit taxus, sicut nec cypressus aut cedrus. Idem in libro 24. Taxi arboris fumus mures necat. Diascorides. Taxus est arbor palmæ similis & folijs altitudine. Nascitur in Hispania. In Italia quidem eius semine impinguantur gallinæ. Verum si homo inde gustauerit, solutionem ventris patitur. Taxus autem nascens in Calabria tantam vim habet, vt quisquis sub ea dormierit aut sederit, statim periculum vitæ sustineat, vnde illic sibi negant transeuntes viam.

De Teda. Cap. CVIII.

ACtor. Teda est arbor picea flammis ac luminibus apta. Ob quam causam, vt æstimo transsumpto nomine lampades siue faces dicuntur tædæ. Plinius libro 16. Sextum genus arborum picem gignentium est teda propriè dicta, abundantior succo, quàm reliqua, parcior liquidiorque, quàm picea, flammis ac luminibus etiam sacrorum grata. Hanc mares dumtaxat ferunt, & eam quam stacten Græci vocant odoris grauissimi. Laricis morbus est vt tæda fiat. Hæc autem, scilicet tæda, sicut & alia genera, quæ picem ferunt, accensa fuligine in modica, repente carbonem cum eruptionis crepitu expuunt, iaculāturque longè, excepta larice, quæ nec ardet, nec facit carbones, nec alio modo vi ignis consumitur, quàm lapides. Pix liquida in Europa e teda coquitur muniendis nauallibus, multosq; alios ad vsus, lignum eius conscisum, furnis vndique igni extra circundato ferro, vt in primis sudor canali fluat aquæ modo. Hoc in Syria cedrum vocatur, eaq; in Aegypto corpora hominum defunctorum perfusa seruātur. In teda cum humor manare desinit, ex alia parte cortex similiter aperitur, ac deinde alia. Postea vero vt pix eliciatur, arbor tota succiditur, & eius medulla vritur. Montes amat teda & larix sicut & cedrus.

De Therebintho. Cap. CIX.

ISidorus. Therebintus est arbor generans resinam, omnium resinarum præstantiorem. Ambrosius. Si therebinthi fructus aqua misceatur in olei morem facilè transfunditur. Glossa super 1. Reg. 17. Therebinthus est arbor, de qua resina lachrymę præstantissimæ manat, vnde medicinalis industria dissoluta conglutinat. Glossa super Eccl. Therebinthus est arbor breuis & fruticosa. Nascitur in Syria & in Damasco, flos est racemosus, sicut oliuæ sed rubens, habet folia densa, & folliculos emittētes quædam animalia quasi culices. Huius resina crassissima est, plenior quàm illa, quæ de cortice erumpit. Huius arboris masculæ sine fructu sunt. Fœminarum duo sunt genera. Alterius fructus rubet

het lentis magnitudine. Alterius pallet, nec faba grandior, odore iucundior, tactu resinosus. Plinius libro 12. In Cocco insula nasci traduntur therebinti, florem imbribus decussum terræ halitu animante. Idem libr. 13. Syria therebintum habet, & ex his mascula sine fructu est. Fœminarum vero duo sunt genera, alterum iubet fructus lentis magnitudine. . Alteri vero pallidus maturescit cum vite, non faba grandior, odore iucundior, tactu resinosus circa Idem Troadis. Sed & in Macedonia breuis est arbor hæc atque fruticosa. In Damasco Syriæ magna est. Materies eius admodum lenta, & fidelis ad vetustatem magni splendoris. Flos racemosus oliuæ modo, sed rubens, folia densa, fert & folliculos emittentes animalia quædam ceu culices, lentorēque resinosum, qui & corticem rumpit. Idem in lib. 14. Therebinti baccæ aut lignum recens in musto decoquuntur, sicq; vinum efficitur. In oriente therebinti fundunt resinam optimam ac tenuissimam. Iudaica quidem resina callosior. Therebintina quoque odoratior. Idem libro 17. Resinam therebintinam, vt fiat pix spissa, in feruenti sartagine ponunt, & hanc cæteris præferunt: vt fiat pix in Syria. therebinto cortices detrahunt. Ibi equidem, & e ramis & radicibus cum resina damnetur ex his partibus. Montes amat therebinthus atque iuniperus Nec folia decidunt therebintho, sicut nec cedro. Therebinthus in vere cōcipit, ac semen in messibus reddit. Non desunt, qui therebinthos Syriacas affirmant nigras. Viscum & in therebintho dicūt adnasci sicut in quercu & robore & ilice ac pruno siluestri. Idē libr. 24. Therebinthi folia & radix collectionibus imponuntur, decoctum eorum stomachum firmat. Semen in capitis dolore bibitur in vino, & contra difficultatem vrinæ, ventrem leniter emollit, venerem exiccat. Diascorides. Therebinthi folia semen & corium stiptica sunt. Semen eius cacostomachum est. Est enim calidum & diureticum, ventrem leniter stimulat, vino mixtum morsibus sphalangiorum occurrit. Huius resina omnibus resinis vtilior est.

De Tilia & tino. *Cap.* CX.

ISidorus. Tiliam vocatam dicunt, eo quòd vtilis est ad vsum telorum nitore & leuitate iaculandi. Est enim id genus materiæ leuissimæ, ad sculpturam vtilis. Plinius lib. 16. In arbore tilia differunt mas & fœmina. Nam & mari materies dura ruffior atque nodosa, sed odoratior cortexq; crassior, ac detractus inflexibilis. Nec fert semen aut florem, vt fœmina, quæ crassior arbor est materiæ candida præcellensque. Est autem mirum in hac arbore fructum a nullo attingi animalium, foliorum tamen corticisq; dulcem esse succum. Inter corticem & lignum tenues habet tunicas multiplici membrana, e quibus euocatur tiliæ vincula. Tenuissimum habet corium phillire coronarum lemnitis celebres, antiquorumque honore. Materies teredines non sentit, proceritate perquam modica, sed vtilis. Cortex est tiliæ in vsu magno sicut abieti & fago. Canchrin etiam gignitur in tilia, videlicet pillula vim vrendi habens in medicina, de qua dictum supra. Montes & valles diligit tilia, sicut & abies & castanea. Mirumq; quod euenit tiliæ vlmo quoq; euenit. Circumaguntur enim folia earum post solstitium, nec alio argumento certius intelligitur sidus confectum. Tilia est arbor molissima, eademque videtur & calidissima, corticem tenuem habet. Et paulo ante æquinoctium vernale germinat, sicut acer. Lentissima sunt & ideo scutis faciendis aptissima, quarum plaga se protinus cōtrahit vulnusque suum claudit, & ob id contumacius ferrum transmittit. In quo genere sunt tilia & sambucus ficus & salix & populus. Idem libro 17. Tilia cerasus & vitis corticem mittunt, sed non vitalem corpori proximum, verum eum qui alio subnascente expellitur. Et quibusdam vt platanis est cortex rimosus, tiliæ vero renascitur paulo minus, quàm totus. Idem in libro 18. Solstitium æstiuale folia tiliç vertit ad mille vsus petenda, & est confecti sideris signum. Idem in libro 24. Tilia lepras sedat. Cortex potus in aqua frigida aluum purgat. Imponitur & collectionibus lachryma & vulneribus ambustis. Humor in folliculis huius arboris nascens, cuti nitorem inducit, faciēque gratiorem præstat. Cauliculi foliorum primo vino decocti tumores sanant. Ex libro de natura rerum Tinus est arbor oriētis nobilissima. Cuius generis ligna Salomoni attulit Regina Saba. Sunt autem imputribilia spinosa & alba, fulgentia nimis, polita scilicet, & ad instar eboris relucentia. Arbor autem ipsa quasi pinus rotunda.

De Turbit. *Cap.* CXI.

PLatearius. Turbith est radix cuiusdam arboris in India & in Arabia nascentis, & est calida & sicca in tertio gradu. Eligenda est illa, quæ in medio est concaua, secundum longitudinem, non habens interius fustem. Quem si habet cum in medicina ponitur, extrahi debet. Hoc etiam de ea perhibetur, quòd non facile pulverizetur: per biennium durat propter nimiam eius violentiam: per se non datur, sed competenter inde medicinæ acuuntur. Virtutem habet dissoluendi, & humores ab extremis partibus attrahendi, ac præcipuè flegma. Valet cōtra iliacam passionem & arreticam & podagram, cum aliqua medicina competenti morbis huiuscemodi confecta. Puluis eius cum oleo rosaceo ad reprimēdum eius malitiam confectus, addito modico gummi Arabico ac melle despumato, carnem mortuam corrodit atque consumit. Auicenna. Turbith melius est album visibiliter, quàm citrinum. Et habet foramina sicut cannæ subtilis, planum, velociter frangibile, non crossum, perforatum est debile, sed eius rectificatio, vt fricetur cortex ceruiceus donec remaneat albus & quod contritum est de ipso commiscetur cum oleo amigdalino. Cōfert ęgritudinibus neruorum, solutione flegma educit plurimum. Et soluit aliquid ex humoribus parumper adustis, & hoc cum assumitur crudum. Econuerso autem decoctum secundum quosdam educit humorem crudum ex anchis. Et quod verius est, educit subtile flegmatis, & si cum zinzibere confortetur, vel aliquo, quod habeat virtutem acuitatis, educit crossum & crudum humorem. Constantinus vbi supra. Turbith est radix intus & extra æqualis, quę aliquando est albi atque citrini coloris. Inuenitur in Syria & in Arabia. Arbor eius est quasi ferula, quæ in tertio gradu est calida & sicca. Flegma frigidosque chymos ascosos humores purgat. Proinde vtilis est podagræ frigidæ ac dolori artetico, nocet tamen & angustiam facit stomacho. Vnde post inungi oportet cum oleo violaceo vel amigdalino.

De Vimine & vlmo. *Cap.* CXII.

ISidorus. Vimen vocari dicitur ideo, quòd vim multam habeat viroris. Natura enim eius talis est vt etiam arefacta abluatur, & virescat. Deinde excisa atque in humo fixa, radicibus sese ipsa dimergat. Vlmus nomen accepit, eo quòd vliginosis & humidis locis melius proficit. Nam in montanis & asperis minus lęta est. Plinius libro 14. Montuosa subeunt vlmus & malus, & inter frugiferas materia vitiumque amicitia recipitur vlmus. Græci duo nouerunt eius genera. Montuosam quæ fit amplior. Et campestrem, quæ fruticosa. Attineas Italia vocat excellentissimas, & ex his præfert Sicanas, quæ riguæ non sunt Alterum genus vocat gallicas. Tertium vrantes, folio densiore, & ab eodem pediculo numerosiore. Quartum vero siluestre, inter quas non ferunt attineæ. Vlmus est a radice brachiata atque in longitudinem excrescunt cypressus & vlmus, & si qua sunt vnistirpia. Vlmus inter primas germinat. Arborum quidē solę, quæ nullos ferunt fructus hoc est ne semen quidem, & vlmus & alnus & populus. Humor qui quasi sanguis est in arboris corticibus, non est idem omnibus. Sed vlmis saliuosus, vlmeam materiē cum effodies, luna descrescente eximito, post meridiē sine vento austro, tunc tempestiua erit, cum eius semē maturū fuerit. Est platano lenticia, sed humida, eademque vlmo siccior, sed ponderosior. Rigorem fortissimè seruat vlmus. Ob id vtilissima quassamentis portarum atque cardinibus, quoniam minimè torquetur, Permutanda tamen est, vt cacumen sit ab inferiori cardine, radixq; superior. Vlmis est firma materies, vnde Cato iubet fieri vlmeos & laureos vectes. Vlmus & fraxinus lente, s. panduntur, facile tamen flexibiles stantesque a circumcisura, siccitate tamen fideliores. Idem libro 17. Vlmorum vmbra lenis est, enutriens quæcunque occupat. In vlmo inserimorum iubet religio fulgurum. Nobilia vina in arbustis gignūtur. Primaque omnium vlmus propter nimiam frondem excipit. Vlmis detrahitur succus inutilis supra terram vsque ad medullam foratis, in senecta, & cum alimento sequuntur abundare nimio. Idem libro 18. Vlmi & populi serantur a die quo fauonius ceperit flare siue a die sexto. Idus Februarij, si ante prima solsticij ęstiualis die alia parte folia vlmi cœlum respiciunt, quā spectauerint pridie & est confecti sideris signum. Idem libr. 24. Vlmi folia & cortex & rami vim habent spissandi & vulnera cōtrahendi, cortex vtique interior.

LIBER XIII.

De Arboribus frugiferis. *Cap.* I.

ACtor. Postquam diximus de arborum natura in communi & etiam in speciali de arboribus communibus & incultis, vt de agrestibus atque siluaticis, restat dicendum de arboribus cultis ac frugiferis, & præcipuè de illis, quarum in humanos cibos sumuntur fructus, vt sunt amigdalus, pirus, esculus, cerasus, & huiusmodi. De quarum tamen fructificatione atque feracitate iam dictum est in superiori libro sub quadam generalitate. Harum etenim quædam, vt fruges in cacumine ferunt fructus. Quædam vt legumina, in lateribus.

Quædam

Quædam aũt & lateribus ramorũ, & cacuminibus, vt punica, piris, & ficus. Palma solũ fructũ habet in spatiis propendentẽ racemus. Reliquus, vt protegantur, est sub folio pomũ, excepto fico, cui foliũ est maximum, & vmbrosissimum, ideoq; supra illud est pomũ. Arbores quidẽ siluestres magis fructificant, q̃ hortenses, sed hortensiũ fructus sunt meliores. Quædã bis ferunt in anno, quædã ter, siue tertio, ita ꝙ primo fętu sequens euocatur fructus, sequenti quoq; tertius. Sunt aũt & in malis & in piris biferæ, sicut & præcoquæ. Quædam aũt summa sui parte sunt fertiliores. Quædã verò inferiori parte, vt fici & amigdalus. Quædã in senecta sunt fertilissimę. Quædã aũt in iuuenta, sed tardius maturãtes, ꝙ notatur in vitibus maximè. Nã vetustioribus vinũ est melius, sed nouellis copiosius. Celerrimè malus senescit, & in senecta deteriorem fructum gignit. Nam & minora proueniunt poma, & vermiculis obnoxia. In plerisque arboribus nõ statim post deflorationẽ sequitur fructus. Cornus circa Solsticium Autumni tpe. Quædã verò genera mali, piriq; incipiente iã hieme. Aegrotant aliquando & fructus in arbore, si necessariis tpibus imbres, aut tepores, aut flatus defuerint, aut è cõtrario abũdauerint, aut enim decidũt, aut deteriores fiũt. Est peculiare vitiũ oliuis, ac vitibus, ꝙ araneũ vocant, videlicet cũ velut telæ fructũ inuoluũt, vermiculationẽ verò mala & pira & similia q̃busdã annis sentiũt.

De Amigdalo, & eius natura. Cap. II.

Isid. Amigdala Græcũ nomen est, Latinè nux longa dr̃. Cũctis arboribus prior se flore conuestit, & ad ferenda poma arbusta cætera præuenit. Ex his aliæ sunt dulces, aliæ amarę. Sed agricolæ huic gñi sic mederi ferunt. Terebrant eius radicẽ, & in mediũ inserunt surculũ arboris, q̃ picea dr̃, quo facto succi amaritudo deponitur. Plin. lib. 16. Arbores quædã primæ germinant, & inter nouissimas nudãtur, vt amigdali & fraxini & sambuci. Ex his nempe, quæ Aquila hieme Oriente concipiunt, Primo oĩum amigdalæ florent mense Ianuario. Pomũ verò maturant mense Martio. Perditq; facillimè fructum ante maturitatem amigdala, sicut & ficus & palma. Amigdala siquidem & pirus, etiam si non pluat, sed cęlum austrinum, aut nubilum fiat, amittunt florem, & primos fructus, si cum defloruerint, tales dies fuerint. Deniq; pirus & amigdala fertilissimæ sunt in senecta. Idem in lib. 17. Arbores quædã, si cum defloruerint, protinus imbres sequantur, in totũ poma deperdunt, adeo, vt amigdalæ & pyri, etiam si oĩno cęlum nubilum fuerit, vel austrinus flatus amittunt fętus. Arist. in lib. de Plantis. Arbor amigdalus habet gummi, cũ cuius fructu statim fit semẽ, & operitur operculo, & a quibusdã seminibus malis arbores bonæ prodeunt, vt ab amigdalis amaris. Amigdalæ nempe stercore porcino, & aqua supra rigata meliorãtur, clauisq; confixæ gummi per multum temporis emittunt. Meliusq; fructificant in senectute, quàm in iuuentute. Ex libro de natura rerum. Amigdalus in locis calidis fructu abundat, frigidioribus autem locis arbor vetusta flore fœcunditatem negat.

De virtute ipsius in medicina. Cap. III.

Diascor. Arbor amigdali quoddã genus gummi excludit, ꝙ reiicientibus sanguinem saluberrimũ credit̃. Tussim quoq; mitigat, cũ mero datũ. Ea etiam vis cæteris arboris partibus inesse traditur, vt folia, vel cortex sumpta, aperiant, purgent, extenuent. Radix amigdalæ amarę elixa & trita, maculas multas limpidat & purgat, supposita quoq; menstrua prouocat. Illita fronti dolorẽ capitis tollit. Vino quoque mixto maculas corporis limpidat. Melli verò mixta putredines, & pascentia vulnera compescit. Item in morsum canis, cum melle manducata dolorẽ excludit, ventrẽ mollit, & somnum prouocat. Mixta cũ amilo, & menta sanguini medet̃. Nefreticis etiam, ac peripleumonicis, dissuriis & calculosis, epaticis quoq; tussientibus, & colli inflationib. opitulatur. Si autem a ieiuno amigdalæ sumptæ fuerint, inebriari hoĩem non finere dr̃. Item eius gummi stipticum est, emoptoicis bibitũ prodest. Cũ aceto mixtũ, ac perunctũ zernas limpidat, cũ vino autem acceptum tpali tussi subuenit, cum dulcore verò calculosis vtiliter datur. Constantinus in lib. graduũ. Radix amigdalæ amaræ puluerizata, & cũ aceto tpata, fit bonum vnguẽtum contra lentigines & impetiginẽ, omnesq; sordicies cutis, & maximè contra morpheã. Cũ vino potui data, tussim curat, lapidem frangit. Auicẽna. Arbor amigdalarum amararum, cum optimè teritur, atque cum aceto & oleo rosaceo permisceretur, & inde fit emplastrũ fronti, confert soda. Radix etiam eius cocta, & super pannum linita, fortis est medicina. Eiusdem gumma, gũmi Arabici dispositionibus proxima, constringit & calefacit. Plin. lib. 24. Amigdalæ amaræ radix decocta, cutem in facie corrigit, & colorem hilariorem facit. Nuces ipsæ somnum faciunt, & auiditatẽ, vrinã, & menses ciunt. Capitis dolori illinuntur, maximèque in febri, si ab ebrietate in aceto, & rosaceo ex aquæ sextario, & sanguine sistũt cũ amilo, & menta letargicis comicialibusq; ꝓsunt.

De Auellana. Cap. IIII.

Isid. Auellana dicta est ab Auellano vbi abundat, videlicet oppido Campaniæ, a Græcis autem appellatur pontica, eo ꝙ abundet circa Ponticum mare. Palladius de agricultura, lib. 3. Auellanæ nucibus suis sunt ponendæ, idest serendæ, vel plantandæ, nec amplius super terrã ducenda est, q̃ duorum digitorum crassitudine. Plantis tñ, & sobole expertus sum melius prouenire. Siue autem planta, siue semine, exeritur mense Februario, gaudetq; loco macro & humido & frigido & sabuloso. Porro nux auellana mense Iulio circa nonas est matura. Plinius lib. 16. Ferunt auellanæ villos compactali callo ad nihil vtiles. Idem lib. 17. Tempus autem statutum serendi, vel inserendi nucibus iuglandis & auellanis & pineis, atque castaneis est 7. Calen. Martij. Auicenna. De radice auellanæ frigidæ datur in potu ad pleuresim frigidam, & tussim antiquam, & sputum sanguinis, hæc in suppositorio menstrua prouocat, fœtum extrahit, solutione coleram nigram, & flegma educit. Ictericiam, & pannum sanat, & colicam soluit. Est etiam tiriaca morsui rutulæ, vel scorpionis.

De Bacco. Cap. V.

Diascor. Baccus. i. rubus omnibus nota est. Virtus ei stiptica est. Elixatura eius capillos inficit, ventrem abstinet, fluxum matricis stringit, morsibus venenaticis occurrit. Gingiuas a putredine seruat, tumores oris compescit, herpetas mũdat, acoras capitis purgat, tumores oculorum & condilomata soluit, emorroidibus supposita subuenit, stomaticis imposita medet̃, cardiacis opitulatur, flos eius cũ vino bibitus caliacis ac dissentericis prodest, flos eius albus, & caniculari ortu vigens. Ipse quoq; potui datus cum vino fluorem humoris cohibet. Illitus cum melle medetur oculorum lippitudini, & sacro igni. Huius ergo folia & flores, & mora leniter tingunt. Folia eius, & thimæ masticata hęc herpetas, vel alia vlcera in ore curant, & plagas glutinant. Mora eius matura mediocriter habent in se calorem. Immatura verò frigidam ac terrestrem in se retinent substantiam. Puluis ex ea factus, sicut de flore eius, desiccat, & facit ad dissentericos, & ad omne reuma ventris, & ad defectionem stomachi, sanguinem quoque expuentibus est vtilissimum. Radix eius stiptica est, & leptomeris. Ideoque nefreticis data, lapides rumpit. Est autem quædam species bacci, quæ communis est, & omnibus nota Alia verò, quæ dicitur idea, siue chymos mollis, ac lenis. Cuius succus cum vino, & melle sumptus ad superiora prodest. Mora cum vino sumpta sapientiam, vt antiquus dicitur, nutriunt. Ipsa verò cum melle, & pane trita mirificè rumpunt apostema.

De Castanea. Cap. VI.

Isid. Castanea dr̃, eo ꝙ fructus eius gemini in modum testiculorũ rotundi sunt, qui dum eiiciũtur quasi castrant̃. Hæc arbor simul vt excisa fuerit, tanquã silua expullulare consueuit. Plin. lib. 16. Castanea diligit montes & valles, sicut robur & abies. Nec amãt aquosa loca cypressi & castaneæ, sed sunt siccaneæ Castanea est aceris modo crispa, & est etiã eidem firmitas spissa. Itaq; cariem, vetustatemq; sentit tardissimè. In vere autem concipiũt castanea therebinthus, & aquifolium. Idem lib. 17. Semen ipsa serere docuit natura, cum decidẽs viuisceret terra exceptum. Nec aliter proueniunt iuglandes, atq; castaneæ, quibus est pro semine fructus ipse. Castaneam inseruit Corellius eques Romanus, suomet ipso surculo in agro Neapolitano. Hæc inter laudatas ab eo nomẽ accepit Postmodum hæres eiusdem libertus Corelianam inseruit. Hęc est inter differẽtia, ꝙ illa copiosior, hæc Correliana melior. Tẽpus vero statutum castaneæ, ac pineæ serendi est 7. Cal. Martij. Castanea pedamentis omnibus præfertur facilitate tractatus perdurãdi peruicacia regerminatione cedua. Salice quoq; lætior, quærit facilem solum, nec tñ arenosum, maximèq; sabulũ humidũ, aut carbũculum, vel tofi ẽt farinã, quamlibet opaco, Septentrionaliq;, & prærigido situ, vel et decliui. Recusat eadem Galliã rubricam Cretam, omnemq; terræ fœcunditatẽ, qua seri nuces diximus, sed nõ ꝓuenit, nisi maximis, nec nisi quiuis aceruatim satis pstringi solũ debet supra & mẽse Nouẽbri in Februariũ, quo solutæ sponte ex arbore cadunt, atq; subnascuntur. Interualla pedalia sint, vndiq; sulco dodentrali. Ex hoc seminario transferuntur in aliud, bipedali interuallo plus biennio. Sunt & propagines nulli quidem faciliores. Nudata siquidem tota radice in sulco prosternitur, & tunc ex cacumine supra terram relicto alia quoque ab radice renascitur, sed translata nescit hospitari, pauetque nouitatem, biennio ferè postea prosilit.

De Ceraso, & eius cultura. Cap. VII.

Actor. Cerasus est arbor, vt legitur, hastilibus apta, cuius gũmi ore detentũ & glutinosum arterias lenit, huius fructus cerasum dicitur. Plin. lib. 15. Cerasi in Aegypto nulla cura gigni potuere. Inter primas sunt, quæ in pomis colono annuam gratiam referunt. Virgilius cerasis vlmum insitum dicit. Laurea vero cerasa non ingratæ sunt amaritudinis insita lauro. Idem in libro 16. Cerasus aquosis gaudet montibus, sicut acer, tilia, & fraxinus. Huic cortex similis est libris, Post sambucum floret cerasus, sicut & pinus & prunus. Ramosarium arborum cerasus

nasus excrescit in trabes 40. cubitorum, & æquali per totum reperitur crassitudine duorum cubitorum. Iuxta Romã ægrè proueniunt castaneæ, cerasi quoque. Humor & cortici earum est, qui sanguis earum intelligi debet, ficis lacteus, cerasis vero gummosus. Lenticia est platano, sed madida, ceraso siccior, sed ponderosior, cerasus & fagus celeriter inarescunt. Alternant vero fructus quibus est lignum siccius, vt oliuæ, magis quàm quibus est carnosus, vt cerasis. Idem lib. 17. Semen inserere docuit natura raptum, auium fame deuorato, solidoque alui tempore madido, fęcundo fimi medicamine in mollibus arborum lectis abiecto, vel ventis quoque in aliquas corticum rimas translato. Vnde vidimus in salice cerasum, & in lauro platanum, & in ceraso laurum, & baccas simul discolores. Cerasi lib. dempto, finduntur que sole, & post brumam inseruntur. Cerasi quidem & amigdalæ habent vbique statutum tempus anni circa brumam serendi, vel inserendi. Iterum cerasus, & talea & vitis corticem mittunt non vitalem nec proximum corpori, sed eum qui alio subnascente expellitur. Vmbræ sunt enormes cerasis, sicut & lauris. Cerasos autem præcoces facit, & maturescere cogit, ordeacea stipula radicibus admota. Palladius libro secundo. Mense Ianuario, cerasus agrestis optimè inseritur.

De cidonio. Cap. VIII.

Diascorides. Cidonia, vel cidonius est arbor malorum cidoniorum. Huius folia virtutem habent medicinalem, collecta, & in lintheolo posita mundiore, purgata in vase vitreo mittuntur. Dehinc oleo recentissimo vas vsque ad lances impletur, ac pelle coopertum in loco vmbroso siccatur. Flos eius viridis, & siccus in cathaplasmatibus est stipticus: Tumores oculorum, & sanguinem tollit, fluxui matricis cum vino bibitus subuenit. Palladius lib. 2. Mense Ianuario tuberes inseruntur cidonio. Idem lib. 3. Cidonijs serendis plerique tempora diuersa dixerunt, tamen mihi vsu compertum est, in Italia circa vrbẽ mense Februario, vel inchoante Martio, plantis cidoniorum radicatas in pastinaco solo tenuisse, adeo velociter, vt sæpe sequenti anno, vt frugi gauderent, si positæ maioris status fuissent locis siccis, & calidis. Extremo Octobri, vel Nouembri, inchoante ponantur. Amant cidonia locum frigidum, humectum, sed in tepido statuantur, opus est illis rigatione succurri. Ferunt tamen statim mediocris situs inter naturam frigoris, & caloris, & in planis, & decliuibus prouenire, magis tamen inclinat, & deuexa desiderant. Serunt aliqui cacuminibus, & talea, sed tardius in vtroque prouentus. Ita ponendæ sunt largæ arboris cidoneæ, ne alteram quatientem vento, stillicidium tangat alterius. Dum minor est, vel ponitur, iuuetur stercore maiori, nec non cinere, vel certæ puluere semel toto anno radicibus misso. Nam poma in his, & cito matura, & maioris incrementi assiduus efficit. Rigandæ sunt quotiens cælestis negatur infusio, & circumfodiendæ. Locis calidis Octobri mense, & Nouembri; frigidis, Februario, & Martio. Nisi circumfodiatur assiduè, aut sterilis efficitur, aut poma eius degenerant: putanda est, sicut probaui, & a vitijs omnibus liberanda. Si arbor ægra est, amurca æqualiter aqua mixta radicibus debet affundi, aut calx viua temperata cum terra vel resina locularis pici liquidæ mixta, trunco arboris allini, vel ablaqueatę arbori circa radices imparis numeri poma cidoniæ pro magnitudine eius ponenda, & obruenda firmantur. Quod annis singulis factum, custodiet a vitijs, sed arboris longè derogabit ætati. Mense Februario cidonia inseruntur melius in trunco, quàm in cortice Recipiunt in se surculos prope omnis generis, punici, sorbi, omniumque malorum, quæ meliora producũt. Inserantur autem nouellæ arbores, quibus succus in cortice est. Si maior est circa radicem melius inseretur, vbi cortex, & lignum beneficio soli adhærentis humescit.

De Citro, & eius natura. Cap. IX.

Plinius lib. 13. Citrus est arbor apud Mauros Atlanti montis confines, quibus arbor, & cedri plurima, & mensarum insania, quas fęminæ viris contra Margaritas regerunt. Magnitudo enim amplissima vnius fuit, cõmissæ ex orbibus dimidiatis duobus a Rege Mauritaniæ Ptolemæo quattuor pedum, & semipedis per medium ambitum crassitudine quadrantali. Maiusque in ea miraculum est artis latente iunctura, quàm potuisset esse natura solidæ. Cuius materia erat tuber hoc est radicis vitium, maximeq; quòd sub terra totum fuerit laudatum, & rarius quàm supernè quæque gignuntur etiam in ramis, proprieque quod tanti emitur arborum est vitium quarum amplitudo ac radices ex orbibus æstimari possunt. Sunt autem cypresso fęminę etiam num siluestri similes folio, odore, caudice. Mensis præcipua dos in vena crispis, vel in vertice paruis. Illud oblongo euenit discursu, ideoque tigrinæ appellantur, hoc intorto, & ideo tales panthe rinæ vocantur. Sunt & vndatim crispæ maiori gratia, si oculos imitentur pauonum caudæ. Naufragia docuere, nuper quoque materiam hanc siccatam mari duricie, & maturitate incorrupta spissari, nec vllo modo vehementius. Nutriuntur optimè splendescuntque, manuque siccæ fricantur ab alienis maximè ne ab accolis lædantur, vt in his genitæ. Theophrastus magnum honorem huic arbori tribuit, memoratas ex ea referens templorum veterum contignationes, & in tectis quondam immortalitatem materiæ contra omnia vitia incorruptæ. Radice nihil est crispius, nec aliunde præciosiora opera. Idem in lib. 16. Anniferæ habentur cura, & iuniperus. nousque in his cum annotino pendet fructus. Citri radix maxima est spacio ac plenitudine. Idem lib. 17. Arbores citreæ proueniunt ex grano, & propagine. Diascorides. Citrus est arbor cui non est in omnibus partibus suis eadem virtus, nam semini inest acida, & per hoc stiptica. Denique prægnantibus fastidio laborantibus esui datum, stomachũ nausea vendicat. Tritum & in potatione vini datum lieni medetur, quærelis iecoris occurrit. Aqua tritum & inspersum humectis vulneribus adhibetur. Inde pernicionibus ex ea singulare præsidium est. Cortici etiam austerior natura, quæ quantum valeat ex ipso etiam odore testatur. Modicè sumpta vel in potatione calida diutius immersa beneficium naturæ digestionis operatur. Medicationis ventris purgatiuus. Succus eius admixtus turbationis periculum deruit. Ex citro fit antidotum nobile quod eximiè pectus exonerat, & dyapasion vocatur.

De Corylo, & corno. Cap. X.

Lapias. Corylus est arbor nucis auellanæ. Actor. De hac in libris philosophorum legisse me nihil memini. Fertur autem quòd si quis virgam coryli per medium findat, & ambas medietates lateribus suis, vel renibus suis applicando, diuisim manibus suis aliquandiu teneat, ita ꝙ vtriusque longitudo ante faciem eius, cum æquali distantia protensa mutuo sese respiciat, quadam vi naturali ambæ scissuræ paulatim ad se inuicem redibunt, & in vnam virgam iterum coibunt. Dr̃ autem auellana ſm Isid. ab Auellano Campaniæ oppido, vbi hæc arbor abundare solet. De huius autem fructu qui est eiusdem nominis dicetur inferius. Isid. lib. 17. Cornus est arbor apta hastilibus. Vnde Virgilius, bellis bona cornus. Hæc aũt & a Ceraso Põti ciuitate dicta est cerasus. Pli. li. 15. Cura cornis atq; lentisco adhibetur, ne quid non hoĩs ventri natum esse videatur. Idem lib. 16. Cornus, & ilex montes diligũt, & valles, & primo quidem fauonio germinat cornus proximè laurus. Ex his quæ hieme aquila exoriente concipiunt, ordine naturæ florent primę siluestrium, cui medulla est plurima sambucus, & cui nulla cornus. Circa solsticium reddit primo fructum cornus candidum, postea vero sanguineum. Ex eo genere fœmina post autumnum fert baccas acerbas, & ingustabiles animalibus cunctis, ligno quoq; fungosa est, & inutilis. Nec oĩbus arboribus adipes sunt, catnesve largę, sicut nec aĩalium acerrimis. Neutrum habent buxus, & cornus, & olea, nec medullam minimumq; sanguinis. Tota est ossea cornus, & ilex, & quæ sine medulla sunt. Cæteris est color nigricans, fulua cornus in venabulis nitet, incisuris nodata. Magna est etiam firmitas corno, quanquã videri non possit materies ꝑ exilitatem, sed lignum non alio penè quàm ad radios vtile rotarum, aut si quid in ligno sit cuneandum, clauisve ferreis figendum. Deniq; & infecunda in arborib. firmiora sunt fertilib. nisi quo in gñe mares ferunt, vt cornus atq; cypressus. Glutino vero non cohærent nisi natura similia. Itaque cornum maximè audit sorbus caprinus, & buxus. Diascor. Cornea est arbor semen habens oliuæ simile, sed paulo oblongius atq; viride. Qđ cũ maturum fuerit, obrussi coloris est, & ceræ simile, bonũ in se saporẽ hñs. Stipticum est, & ideo dissolutionẽ ventris ac dissentericos sanat. Huius arboris folia cũ ligno in foco missa sudationẽ reddũt, q̃ illita zernas apertas curant. Plin. lib. 24. Sudor virgæ arboris corni lamina candente ferrea exceptus non contingente ligno: illitaque inde ferrugo, incipientes lichenas sanat.

De Esculo. Cap. XI.

Isid. Esculus arbor glãdifera, inde vocata creditur, ꝙ olim hoĩes vixerunt eius fructib. Esculus. n. ab esca dicta est. Plin. ti. 12. Arborũ gña numinib. suis dicata perpetuo seruãtur, vt Ioui esculus. Idẽ in lib. 16. Ex esculo quippe Ioui sacra quondã Romæ Victores coronabantur. Glandẽ, quæ propriè intelligitur, ferũt esculus, robur, & cerrus, ilex, suber & quercus. Esculus aũt tm̃ autumno dat fructũ. Nigidius tradit fungosam fieri carnẽ esculo, & robore ac subere. Et si Virgilio credimus esculus quantũ eminet corpore, tm̃ descendit radice: Esculus humoris impatiẽs est. Cõtra vero adacta in terra in palustrib. alnus æterna est, onerisq; quãtilibet patiẽs. Idẽ in li. 17. Esculus similiter prouenit ad palum cesura, triennio senior, minus morosa nasci. In quacunq; terra serit̃ nascit̃ e Balano, sed non nisi esculi scrobe dodrantali, duorũ pedũ interuallis serit̃ leuiter quater anno. Hoc pedamentũ minimè putrescit, læsumque maxime fructificat. Ex libro de natura rerũ. Esculus est arbor spinosa & aspera cuius fructus est calculosus, hñs in se lapillos q̃nque. In arbore q̃dẽ est durus & acerbus sed collect⁹ mollescit & dulcis fit. Actor. Nõnulli putãt esculũ & mespilam

pilam eandem arborem esse, sed Isidorus, & Plinius videntur eas ponere pro duabus, ac separatim de illis loquuntur. Palladius libro 12. Esculus est ædificijs apta materies.

De ficu. *Cap.* XII.

ISidorus. Ficus a fœcunditate vocatur, feracior est enim cæteris arboribus. Nam ter quaterque per singulos annos fructum generat, & altero maturescente, alter oboritur. Hinc & caricæ a copia nominatę sunt. Ficus ægyptiaca fęcundior fertur, cuius lignum in aqua missum, ilico mergitur, & cũ in limo aliquandiu iacuerit, in superficiem extollitur, versa vice naturæ, quoniam madefactum debuit humoris pondere residere. Ficus a senibus in cibo sæpius sumpta rugas eorum fertur distendere. Tauros quoque ferocissimos ad arborem colligatos, repente dicunt mansuescere. Plinius li. 14. Vinum fit e fico quod dicitur fitices, quem alij palmi prunum, alij trocin vocant, aut si dulce esse nõ libeat, pro aqua tantundem vinaceorum adijciunt. Ex Cypria fico & acetũ fit præcellens, atque Alexandrino quoque melius vilium. Idem lib. 16. E reliquo genere pomorum ficus amplissima est. Quædamque & pyris in magnitudine æmula. Ficus Iudæa rubet oliuæ magnitudine, rotundior tamen, sapore mespilæ. Alexandrinam hanc ibi vocant, crassitudine cubitali ramosam, materia validam, lentam sine lacte, cortice viridi, folio tiliæ, sed molli. Onesicritus tradit in Hircania multum nostris esse dulciores serti lioresque, vtrique modios 270. singulæ ferant. Siquidem & Lidiæ quæ sunt purpureæ & mammillanę similitudinem mammarum habent. Iterum calli struciæ sapore præstantiores, ficorum omnium frigidissimæ. Colitur ficus arbor in foro ipso ac comicio Romæ nata, sacra fulguribus ibi conditis. Magisque ob memoriam eius quæ nutrix fuit Romuli ac Remi, conditoris appellata, quoniã sub ea inuenta est lupa infantibus præbens rumen, ita.n. vocabãt mammam. Idem in lib. 18 Multis arboribus folia decidunt antequam maturescant, vt serotino fico. Latissima quidem fico sunt folia & viti & platano. Nec fici vero nec caprifici vllo flore exhilarantur, protinus.n. fructus flores gignunt. In ficis & abortus mirabiles sunt, qui nunquam maturescunt. Facillime quoque ficus & palma fructum ante maturitatem perdunt. Post laurum & cypressum incipiunt florere punica, ficus etiam & vitis & olea. Gignentium autem fructus quædam ex lateribus ramorum & cacuminibus ferunt, vt ficus, & pyrus. Et ficui quidem folium maximum est & vmbrosissimum, ideoque supra id pomũ ei demum serius folium nascitur quam pomum. Arborum quædam sunt simplices, quibus est a radice caudex vnus & rami sequentes, vt ficus vitis, & oliua. Sunt autem radices copiosæ fico & platano & robori fluxuosoque meatu descendunt. Quidam breuitate radicum celerius senescere arbores putant. Quod coarguunt ficei quarum radices longissimæ ac senectus ocyssima. Non enim breuitate radicum arbores celerius senescunt. Humor cortici arborum est, qui sanguis earũ intelligi debet. Hic ficus lacteus est, & huic ad caseos figurandos coaguli vis est. Inferiori parte sunt fertiliores fici & iuglandes. Est autem quoddam genus ficorum in senecta fertilissimum. Idem in eodem. Lentissima sunt & ideo scutis faciendis aptissima, quorum protinus se contrahit plaga, suumque vulnus claudit. Et ob id contumacius ferrum transmittit. In quo genere sunt ficus, & salix, tilia, sambucus & populus. Franguntur citius, quam findantur, quibus pulpa non est, vt oleæ ac vites. Econtrario totum e carne corpus est fico.

De ficu Aegyptiaca & Indica & Cypria. *Cap.* XIII.

SOlinus. Ficus præcipua est Aegyptia, folijs moro comparãda poma non ramis tantum sed & caudice gestans. Vsque adeo suæ fœcunditatis angusta est, vt vno anno septies fructificet, vnde cum vnum pomum decerpseris, alterum sine mora protuberat. Materia eius in aquam missa subsidit, & cum diu in aqua subsederit, leuior facta subtollitur & versa uice quod in alio ligni genere natura non recipit. humore sicca fit. Plinius libro duodecimo. Indię ficus poma semper exilia habet, ipsa se semper ferens vastis diffunditur ramis. quorum adeo pondera curuantur in terram, vt annuo spacio ibidem infigantur, nouamque sibi propaginem faciant, circa parietem in orbes quodam opere topiario. Intra septem eam æstiuant pastores, opacam pariter & munitã vallo arboris, decora specie subter intuenti procul ve fornicato ambitu. Superiores eiusdem rami in excelsum emicant, siluosa multitudine, vasto matris corpore, vt quadragesimus passus pleręque orbe colligant. Vmbræ vero bina stadia operiant foliorum latitudo peltæ amazonicæ habet effigiem. Ea causa fructum integens, crescere prohibet; rarusque est, nec fabę magnitudinem excedẽs, sed per folia solibus coctus, prædulci sapore digno arboris miraculo gignitur circa Acesinẽ maxime amnem. Idem li. tertiodecimo. In Ægypto multa sunt genera arborum quæ non alibi, ante omnia ficus Ægyptia ob id nominata, arbor moro similis folio, magnitudine, aspectu. Pomum fert non ramis, sed caudice. Idque ipsum ficus est prædulcis, sine granis interioribus, per quam fęcundo prouentu scalpendo tantum ferreis vnguibus aliter non maturescit, sed cum factum est, quarto die demetitur, alio subnascente septeno ita numerosa partu, per singulas æstates multo lacte abundante. Subnascitur etiam si non scalpatur fętus, quater æstate, prioremque expellit immaturum. Materies proprij generis inter vtilissimas cęsa statim stagnis mergitur, hoc est eius siccari, & primo sidet, postea fluitare incipit, certoque eam fugit alienus humor, qui aliam omnem rigat. Cum maturare cęperit; tempestiuẽ habet signum. Huic similis est quædam quæ vocatur Cypria ficus in Chreta. Nam & illa caudice ipso fert pomum & ramis cum in crassitudine adoleuere. Sed hæc germina emittit sine vllis folijs radici similia. Caudex arboris similis populo, folium vlmo. Fructus quaternos fundit, totiens & germinat, sed crossus eius non maturescit, nisi inscissura emisso lacte. Suauitas & interior fici. Magnitudo sorbo similis. Siliqua quam Iones ceratoniam vocant, trunco & ipsa fertilis, sed pomo siliquæ. Ob id quidam Ægyptiam ficum dixere errore manifesto. Non enim in Ægypto nascitur, sed in Syria, Ioniaque circa Gnidum, atque in Rhodo, supercomantibus folijs, flore candido cum vehementia odoris, plantigera imis partibus. Ideo superficie flauescens, succum auferente sobole, poma antecedentis anni circa canis ortum detracto, statim alterum parit, postea florem per arcturum hieme fœtus eius nutriente.

De operatione fici arboris in medicina. *Cap.* XIIII.

DIascorides. Ficus alia est agrestis, alia visualis. Vtraq; & omni parte recorporatiuę virtutis est, magis autem agrestis. Folia eius cathaplasmata cum salibus, & aceto medentur scabriei, siue scabro. Quidam etiam asperitates oculorum ex eis fricandas probant. Lachrymus eius siue succus instillatus necationibus vel percussuris serpentum aptissimus probatur. Præterea impetigines lepras maculas, & podagras admixtus cathaplasmatibus curat. Aliter autem succus fit contusis, & expressis mollioribus ramis tpe quo fęcunditate infusa, grauidę videntur, sed necdum oculorum germina erumpunt. Hic succus in vmbra siccatur ac reponitur, & ex ipso lac limpidum coagulatur atque resoluitur. Denique ramo ipsius cum commouetur ventrifluę virtutis fit. Cinis autem exustorum ramorum eius admixtus aqua, & liquidus effectus, dissentericis inũctione medetur, & callosos vlcerum sinus curat. Spongijs & ex ipso madefactis, & depositis cancrenę curantur. Item veneno tentatis potui datur. Cũ oleo mixtus & inunctus sudores mouet. Hoc & cæteri pstãt cineres, sed magis quercinus. Candici vero quos olipicos vocant crudi medetur myrteis. Cocti vero neruorũ inuersiones & scroffas emolliũt, venena quoq; ad supficiẽ corporis euocãt. Idẽ. Cinis ficus ex hastis tñ effectus crescit quãtũ ei vetustas accesserit. Cãcrenas curat, putredines carnis depascit, purgare repellere vulnera põt. Recenti vulneri appositus paracollesim facit. Sãguinis inundationi vel coagulationi fert auxilium, de alto cadẽtibus subuenit. Apostematibus cũ aqua cęlesti coctus somẽto vtiliter adhibẽt. Celiacis ac dissẽtericis medetẽ Neruorũ cõtractionẽ soluit. Oleo admixto bibit[*] sudorẽ, puocat Sphalangionũ morsui bibitus opitulat. Reliqui quoq; cineres arborũ similem hñt efficaciã, & maxime triũ, oẽs aũt stipticæ sunt. Auicenna. In ramis fici tñ inest subtiliationis, ꝙ qñ caro coquit cũ eis dissoluit. Succus earũdẽ anteq̃ frõdescãt, valet ĩ dẽte corroso, & sunt ꝓpinqua virtuti lactis eius. Aqua cineris ligni corrosiua est, & mũdificatiua vlcerũ putridorũ antiquorũ, administrata cũ cortice granati sanat panariciũ & valet ad vlcera cruriũ fraudulẽta. Itẽ sup neruos dolorosos effunditur. In potu dat ad coagulationẽ lactis in vẽtre. Datur & oleo mixto, ei qui hẽt solutionẽ & dissenteriã. Folia eius recentia super morsum canis rabiosi posita cõferunt. Valẽt & scabiei & imponuntur sup vlcera crossã humiditatũ, & sup verrucam & morpheam. Cũ eisdem fricat asperitas palpebrarũ, & scabies earũ. Succus foliorũ eius exulcerat. Vehemẽtis est calefactionis, & abstersionis. Aperit orificia venarum ani.

De lauro. *Cap.* XV.

ISidorus. Laurus a laude dicta est, vnde & olim laudea dicebatur. Hac enim cum laude victorum capita coronabantur, eo ꝙ nunquam viriditatem deponat. Sola quoque arbor hæc vulgo fulminari minime creditur. Plinius li. 12. Apollini dicata est laurus. Idem in libro 15. Laurus triumphis proprie dicata est, gratissima domibus ianitrix Cæsarum Pontificumque. Sola & domos exornat, & ante limina excubat. Huius genera tredecim, & hanc quidem baccaliam appellant, quæ vulgatissima est, baccarumque fertilissima. Sterilem vero, qđ maxime miror, triumphalẽ eaque dicuntur triumphantes vti. Ipsa pacifera, vt quam prætẽdi etiam inter hostes armatos quietis indicium sit. Romanis est præcipuè leticiæ, victoriarumque nuncia, litteris additur, & militum lanceis, pilisque, fastes Imperatorum decorat. Ex his in gremio Iouis optimi maximi deponebatur, quotiẽs leticiam nouam attulit Victoria. Idque nõ q̃a perpetuo viret, nec quia pacifera est pręferenda vtiq; myrto & oleæ est. sed q̃a spectatissima in parnaso monte,

m, ideoque grata Apollini etiam putabatur. Assuetis eo dona mittere iam & regibus Romanis. Praeterea quia manu satarum ac receptarum in domos arborum haec sola fulmine non icitur. Ob has causas equidem crediderim honorem huic habitum in triumphis, quam quia suffimentum sit cędis hostium & purgatio vt tradit Massurius. Denique in prophanis vsibus pollui laurū & oleā, fas non est, Laurus quidem manifesto abdicat ignes crepitu, & quadam detestatione, interaneorum etiam vitia & neruorum ligno torquente. Tiberium Principem tonante coelo, ferunt ea coronari solitum contra metus fulminū. Cęsar quoque triumphans laurum in manu tenuit, & coronam in capite gessit. Ac deinde Imperatores Caesares cuncti, traditusque mos est ramos quos tenuerunt serendi, Et durant siluae nominibus suis discretę. Laurus etiam purificationibus adhibetur. Idem li. 16. Primo etiam fauonio germinat cornus, proxime laurus. Post cerasum autem & prunum florent cypressus & laurus, concipiunt enim hieme aquila exoriente. Lauro est cortex tenuis, radices vero crassiores, & inaequales, & superficie viuatiores, ac recto meatu non flexuoso, vt fici, descendentes. Rescisa etiam laetius fructificat. Huic arbori folia non decidunt, sicut nec oleae vel palmae ac similibus; calidae sunt laurus, & morus, & haedera omnesque quibus ad ignem excludendum fiunt igniaria. Teritur ergo lignum ligno, ignemque concipit attritu, sed nihil haedera praestantius, quae lauro teratur, laurumque terat. Velociter quidem senescit laurus, sed radicibus repullulat, sicut & punica & malus. Idem in li. 17. Laurus baccis seritur. Baccae siquidem eius mense Ianuario aquilonis afflatu siccante leguntur & expanduntur rarae, ne calefiant aceruo. Postea quidem fumo paratas ad serendum vrina madefaciūt. Idem in libro 18. Rubigo maxima segetum pestis lauri ramis medicatur in aruo defixis. Transit enim in earum folia ex aruis. Palladius in libro 3. Mense Februario ex baccis myrti & lauri seminaria sunt facienda, vel si facta fuerint excolenda.

De medicinis ex lauro. Cap. XVI.

DIascorides. Laurus alia est latior, alia tenuior, sed vtraque feruentis est virtutis, ac recorporatiuę. Harum elixatura est calida. Quae si in vasculo missa fuerit, ac desuper sedeatur, vesicae matricisque dolorem compescit. Huius viridis folia sunt stiptica, quae & tusa & cathaplasmatibus adhibita, vesparum & apum percussuram prohibent, omnesque tumores spargunt. Viridia bibita nauseam prouocant, stomachumque subuertunt. Huius bacca plus, quam folia calida est, virtutemque fortiorem habet, quae tusa, & in morem electuarij melle collecta, tussientes ptisicos, & thoracis reumatismum sanitati restituit, cum vino bibita scorpionum ictibus occurrit, maculasque nigras corporis detergit. Succus eius aurium surditatem manere non sinit, & sonos incongruos adhibita cum vino & oleo rosaceo compescit. Corium eiusdem arboris tritum & bibitum calculos frangit, abortum excludit. Epaticis praestat effectum cum vino bibitum. Succus radicis eius minus acer existit, & tamē amarus minusque stipticus, propter quod vesicae lapides rumpit. Tota denique arbor vires habet acriter calefacientes, ac relaxantes, & euaporantes. Plin. li. 23. Laurus excalefactoriam habet naturam in folijs, & cortice & baccis. Itaque decoctum ex his maxime e folijs prodesse vuluis, & vesicis conuenit. Illita vero vesparum crabrorum & apium, Item serpentium venenis resistunt, maxime sepis, dipsadis, & viperę. Prosunt & mensibus feminarum cum olea cocta. Cum polenta autem quae tenera sunt trita, inflationes oculorum cum ruta, testium cum rosaceo, capitis dolores, aut cum irino. Māducata post triduum terna, liberant a tussi. Eadem prosunt suspirijs, trita cum melle. Cortex radicis cauendus est grauidis. Ipsa radix calculos rūpit. Iocinori prodest. Folia pota fomitiones mouent, Baccae menses trahunt. Tussim ueterem & orthonoceam sanant binae detracto cortice in vino potę. Si & febris sit ex aqua, aut eligmate, ex aqua mulsa aut ex passo decoctae prosunt & ptisicis eodem modo & omnibus thoracis reumatismis, pituitam extrahunt. Aduersus scorpiones quaternae ex vino bibuntur. Epinctydas ex oleo illitae & lentigines, & vlcera manantia, oris & furfures. Cutis pruriginem succus baccarum emendat, & thiriasim. Aurium dolori instillatur cum vino vetere & rosaceo, peruncti eo fugiunt venenata omnia. Prodest & contra venenatorum ictus potus. Vide ibi plura alia. Auicenna. Laurus est arbor calida & sicca in 2. Cuius odor redolens. Oritur in locis montuosis, habens folia sicut myrti, nisi ꝙ maiora sunt. Et eius fructus est rubens. Virtusque illius est in folijs, & fructu ipsius. Grana eius sunt ad modum auellanę paruę. In ipsa tota est calefactio. Sed grana eius calidiora sunt folijs. Cortex vero debilior est & minoris caliditatis Et eius oleum calidius est oleo nucis. Confert autem laurus doloribus neruorum omnibus. Linitur super morpheam cum vino. Cum pane vero & sanich confert apostematibus calidis. Resoluit etiam soda. Et facit ad dolores auris frigidos. Tinnitui quoque confert & catarro. Confert iterum strictuę anhelitus, & difficultati dilationis deglutita cum melle similiter, & cursui superfluitatum ad pulmonem. Vrinam & menstrua prouocat. Confert etiam mordicationi scorpionis cum vino & rob. Et est bona pūctioni vespę & apis & omnino venenis omnibus bibitis. Cortex eius bibitus frāgit lapidem. Et interficit fętum propter suam amaritudinem. Cum vino autem odorifero bibitus confert dolori epatis. Decoctio foliorum eius confert aegritudinibus vesicae & matricis. Grana eius proprie valent cum melle ad vlcera pulmonis, & anhelitum dilationis. Item mollificant stomachum, & commouent vomitum. Lapidem quoque frangūt. Platearius. Laurus calida est & sicca. Cuius folia virtutem habent confortandi. Fructus ex aromaticitate dissoluendi & consumendi. Folia exiccata in loco vmbroso & non fumoso per annum in multa efficacia seruantur, fructus per duos annos. Fomentum ex aqua decoctionis foliorum factum, matricem mundificat & confortat. Conceptumque praepeditum a frigiditate adiuuat. Iterum valent folia contra dolorem colicum. Et contra dolorem stomachi ex frigiditate. Et contra frigidū reuma capitis. Ex baccis eius fit oleum quod dicitur laurinum, valens contra dolorem ex frigiditate & arteticos dolores. Razi. lar. i. laurus apostemati matricis, & punctuae scorpionis, ac dolori neruorum auxiliatur. Quod totum semen & oleum auxiliantur, fastidium tamen & vomitum faciunt.

De malo. Cap. XVII.

ISidorus. Malus dicta est, eo ꝙ fructus eius sit omnium pomorum rotundissimus. Ex his quaedam ex locis de quibus ablatae sunt, nomina acceperunt; vt malum maceanum, malum punicum &c. Ac illa vera sunt mala quae vehementer sunt rotunda. Ambrosius vbi supra. Vbi validior est fructus, & ualidiora sunt folia, sicut docet nos arbor malus. Nam crassioris protectionis vmbra, pomo plus possunt nocere. Aristoteles in libro de vegetabi. Nascuntur quaedam primitus in figuram granorum, & postea fiunt arbores, vt malus pyrus. Horum autem multi sunt superflui stipites, de radicibus eorum procedentes. Melior est autem insitio similium in similia proportionalia, sicut mali in pyrum quoniam optime proueniunt talia. Plinius li. 16. Nascuntur bifere in malis, & pyris, & est malus siluestris bifera, sequens eius fructus post arcturum maxime in Apricis. Germinat vero malus germine serotino, suber tardissimo. Ordine quidem naturae siluestrium florent primae sambucus, & cornus; Vrbanarum vero malus, & pyrus, ac cerasus, & prunus. Malo sunt radices angustę & breues, breuissima est vita malis, & fico, punicis. Senescunt quidem velocius, sed e radicibus repullulant malus, & punica & laurus. Celerrime malus senescit, & in senecta deteriorem fructum gignit; nam & minora proueniunt poma, & vermiculis obnoxia. Quin & in arbore nascuntur. Ante maturitatem quoque facillimè perdunt fructus, amigdala, malus, & pyrus. Cortici arborum humor est, qui sanguis earum intelligi debet. Malis quidem pinguis, & lentus, Vitibus & pyris aquosus. Illaque uiuacior cui lentior. Idem in lib. 17. Semine quamquam dissimili proueniunt ea quae modis alijs seruntur, vt uites, mala, & pyra. His enim est pro semine nucleus, non ipse fructus, & haec omnia tarda prouentu. Velociter quidem crescunt malus, & ficus, & punica, & tamen antecedunt diuitijs tardè crescentia. Nam in trimatu ferre incipiunt. Cato inseri praecipit mala & pyra in uere, & post solsticium diebus quinquaginta. Tempus autem malis aestiuis, & cotoneis est serendi post mediam hiemem in idibus Februarijs. Glosa super cantica. Malus ligna siluestria antecedit uisu, gustu, odore. Vnde scriptum est, Sicut malus inter ligna siluarum &c. Diascorides, Arboris mali foliorum succus cum vino bibitus, & cathaplasmata adhibitus, venenatis occurrit morsibus. Corium eius cōbustum & aquae mixtum lepras ex corpore mundat.

De malo granata & punica. Cap. XVIII.

ISidorus. Malus granata femini generis arbor est. Pomum vero neutri, scilicet malo granatum, flores malorum a Graecis quitinas dicuntur, Latini vero caducum uocant. Agrestium uero malorum flores Gręci balaustion dixerunt: quorum alij albi, alij purpurei, alij rosei reperiuntur, similes mali punici floribus. Ambro. ubi supra. Malo granata plerumque cito florent, & nisi congruis peritorum remedijs excolantur, ferre fructum non valent. Plerumque ua nescit interior succus, & foris eius species pulchra praetenditur. Glo. super iohel idest. Mala granatum est arbor medicinalis cuius poma rubea sunt, & ad edendum amara. Sic dictum quia fructus eius multitudinem granorū habeat. Eius cortici comparantur ecclesię genę q̄ sunt sancti patres in cantico canticorū; ubi dicit sponsa ad sponsum, sicut cortex mali punici genae tuae absque occultis tuis Pli. li. 16. Arborū gignentiū fructus, q̄dā ex lateribus ramorū & cacuminibus ferunt, ut punica & pyrus. Punica quidē facilime fructū ante maturitatē pdit, q̄ roribus et nimijs & pruinis florē amittit. Qua de cā ramos eius inflectūt, ne subrecti humorē infestū excipiāt atq; cōtineāt. Punica & laurus & malus velociter senescūt, sed e radicibus repullulāt. Idem li. 17.

Arbores

Arbores quæ fructus suos diutius continent, longioresque cibos desiderant. His & serotinæ vtiles sunt aquæ, vt punicis ac viti, & oleæ. Punica seruntur ramo pal. meatu prius laxato. Quæ cito occidunt velocia sunt, vt punica & ficus, & tamen diuitijs antecedunt. In trimatu enim ferre incipiunt, ostendentes & ante. Cato propagari tradit punicam, sicut & ficum & oleam. Vites & punicæ præcipuè riguis aluntur. Et vitis quidem tantummodo tonsuram quærit annuam. Punica vero & olea & myrtus alternam: quia celeriter fruticescunt. Inuenimus vitem & malum punicum stirpe fructum tulisse, non ramis aut palmite. Est igit & in arborib. prodigij locus. Si mala punica nascātur, acida ablaqueatis radicibus fimum suillum adhibent, eoque anno fiunt vinolenta, proxima vero dulcia futura. Alij vero vrina hominis aqua mixta rigandum censent quaternis annis singulis amphoris, aut aspergi cacumina vino Lazere diluto.

De Flore punici, idest balaustia. Cap. XIX.

DIascorides. Mali punici flores constrictiuę virtutis sunt, & exiccant, vt hipoquistidos, ac similia possunt. Agrestium autem flores Græci balaustion dicunt, quorum ali j albi, alij purpurei, alij rosei sunt & exiccati vehementer constringunt. Est etiā cuius flos cithima dicitur. Et est vehementissimè stipticus, vnde & dissentericos sanat, & vulnera recentia glutinat. Eadem & cortex illius facit. Constantinus ubi sup. Balaustia est, in secundo gradu frigida, & sicca, fluxum sanguinis arcet. Intestina vulnerata curat, ventrem confortat, humoribus ad eum fluentibus repugnat. Ægestionem constipat, humoribus egredientibus cum sanguine resistit. Puluerizata & super loca cutis vulneratæ posita, celeriter curat ea. Ore ipsius opozimate loto humores a gingiuis fluentes exiccantur. Dentesque mobiles confirmantur. Eadem cathaplasmata omnem crepituram solidat. Platearius. Balaustia, idest flos mali punici frigida est in secundo gradu. Valet contra dissenteriam, & fluxum ventris, & sanguinis e naribus, & ad vomitum colericum. Flores, & cortices maligranati, per duos annos seruari possunt, & habent virtutem constringendi. Puluis eorum valet contra prædicta. Auicenna. Balaustia flos est granati, siluestris persici, vel Aegyptij. Hæc quandoque rubea est, quandoque alba, quandoque rosea. Est autem glutinatiua, & omnem fluxum retinet, & generat melancoliam. Vtilis est gingiuæ sanguineæ. Fortes efficit dentes, motos consolidat, plagas, & vlcera, & percussionem puluerizata sanat. Item prohibet fluxum sanguinis. Stringit, & confert vlceribus intestinorum, & fluxui matricis, & sanguinis eius.

De Operatione eius in medicina. Cap. XX.

DIascorides. Malus punica est arbor vim habens stipticam. Elixatura radicis eius bibita lumbricos latos excludit. In ipso autem genere pomorum medici dissentiunt, quorum virtus quadrifariam diuiditur, sicut inferius videbis. Plin. lib. 23. In manibus rami punicorum serpētes fugant. Radix decocta succum emittit, qui tineas pellit. Est & siluestre punicum, cuius radices rubro cortice denarij pondere ex vino pote somnum faciunt. Malipunici corticis fumo culices fugantur. Isaac in dietis particularibus. Cortex maligranati cum radice in vino coctus & potatus, lumbricos, & ascarides, & cucurbitinos de ventre mortuos eijcit.

De medica vel malo Assiria & Meloflore. Cap. XXI.

ISidorus. Medica est arbor a medis primo asportata & inde dicta. Hanc græci cedromelam, latini citream vocant eo ꝙ eius pomum & folia cedri odorem habeant. Malum eius inimicum est venenis. Ipsaque arbor omni pene tempore plena est pomis, quæ in ea partim matura partim acerba, partim adhuc in flore sunt posita, quod in cæteris rarum est. Plinius lib. 12. Malus Assiria, quam alij medicam vocant, venenis medetur, folium est vnedonis incurrentibus spinis. Pomum ipsum aliàs non manditur. Odore præcellit etiam foliorum qui transit in vestes vna conditus. Arcetque noxia animalium. Arbor ipsa omnibus horis est pomifera, alijs cadentibus, alijs maturescentibus, alijs subnascentibus. Tentauere gentes illam ad se transferre, propter remedij præstantiam, fictilibus in vasis, dato per cauernas radicibus spiramento. Qualiter omnia transitura longius seri artissime transferrique quæ meminisse conueniet, vt semel quæque dicantur sed nō nisi apud medos, & in perside nasci volunt. Hæc est cuius gratia parthorum proceres incoquere diximus esculentis, commendandi alitus gratia. Nec arbor alia laudatur in medis. Isidorus. Meloflos est arbor Aphrica punica lingua vocata, ex qua profluit lentus succus, qui a loco amoniacus dicitur.

De mella vel mela. Cap. XXII.

ISidorus. Mella, quam græci lothon appellant, vulgo propter formam & colorem faba Syriaca dicitur, arbor est enim magna, fructum ferens commestibilem, pipere maiorem, gustu suauem. De qua in laude sapientiæ dicitur. Et super mella dulcis est. Plinius libro 13. Aphrica quæ vergit ad nos, insignem arborem gignit lothon, quam celtin vocant ipsam Italiæ familiarem, sed terra mutatam. Præcipua est circa syrtes atque nasamonas Magnitudo ei quæ pyro, quamquam Cornelius nepos breuem tradat. Incisuræ in folio crebriores, alioquin ilicis videretur, differentiæ plures sunt hæ quæ maxime fructibus fiunt. Magnitudo huiç fabç, color croci, sed ante maturitatem alius atque alius. Nascitur densus in ramis ad modum myrti, non vt in Italia Cerasi. Tam dulcis est in cibo, ut nomen etiam genti terræque dederit, nimis hospitali aduenarum patriæ obliuione. Ferunt ventris non sentire morbum, qui manducant eum. Melior est sine interiore nucleo, qui etiam osseus videtur in genere altero. Vinum quoque exprimitur illi simile mulso quod vltro denos dies negat durare idem nepos. Baccasque contusas cum siliqua dolijs condi ad cibos. Ligno color niger ad tibiarum cantus expetitur. E radice cultellis capulos breuesque alios vsus excogitauit. Radicem lothos habet mali cotonei magnitudine, opertum nigro cortice, qualis & castaneas tegit. Interius cādidum corpus, gratum cibis, sed crudum, gratius decoctum sine aqua, siue pruna, nec aliunde magis quam purgamentis eius sues crassescunt. Idem lib. 16. In plures ramos sunt dispersa, buxi & lotos transmarina. Idem in eodem. Lotos siue faba græca quam Romæ a suauitate fructus siluestris quidem, sed cerasorum pene natura lothon appellant, præcipue domibus expetitur, ramorum petulantia, breui caudice, latissima expaciantium vmbra, & in vicinas domos sæpe transilientium. Nulli opacitas breuior. Nec aufert solem hieme decidentibus folijs. Nulli cortex iucundior, aut oculos blandius excipiens. Nulli rami longiores, validioresque aut plures, vt dixisse totidem arbores liceat. Cortice pelles tingunt, radice lanas. Hæc arbor est tota ossea sicut ilex & morus, & ebenus. Cariem quoque vetustatemque non sentit, sicut nec buxus nec ebenus, & similia.

De Mespila. Cap. XXIII.

ISidorus. Mespila est arbor spinosa fructu similis malorum, sed paulo breuiori. Vnde appellata ab eo, ꝙ pilulæ formam habeant eius poma. Plin. lib. 15. Arbor mespilorum est de amplissimis. Folia eius antequam decidant rubescunt radices multæ & altæ, ideoque inextirpabiles sunt. Non fuit huius arboris genus, in Italia Catonis æuo. Idem in lib. 27. Mespilæ semine possunt sed tardo prouentu ac degenerantia & in sito restituenda. Auulsi vero quibusdam arboribus stolones vixere. Quo in genere & cum paruæ sunt auelluntur, partemque aliquam e matrisque corpore auferunt secum fimbriato corpore. Hoc modo plantantur punici, corili, mespilæ & mali ac fici, & quædam aliæ. Mespila in senectute morbo est obnoxia, & aliquando vermiculationem per se sentiunt mespila. Idem in libro 15. Malorum pirorumque generi iure annumerētur mespila atque sorba. Mespilis vero tria sunt genera. Primum est anthedon. Secundum vero setania. Tertium degenerat anthedoni tametsi similius est, quod gallicum vocāt. Setaniç maius est pomum, atque candidius acini, molliore ligno. Cæteris pomum minus, sed odore præstantius, & quod seruetur diutius. Palladius li. 4. Mespila locis calidis maxime gaudent, sed irriguis, & frigidis proueniunt, magis tamen sabulo pingui aut glareosa terra, cui permixta est arena vel argilla cum saxis. Serenda est talis mense Martio vel Nouembri, solo stercorato & subacto, ita vt vtrumque caput tale stercus obducat. Sūnt eius incrementa tardissima, amat putari atque circumfodi, & parço humore siccitates sæpe foueri. Seritur & semine, sed in longiorem spargitur ætatem. Si vermibus occupatur, stilo ęreo purgandæ sunt & amurca, vel humana vetere vrina, vel viua calce perfundendi, sed partius propter arboris noxam, vel aqua decocta lupini, sed putatur hinc arbor sterilis fieri. Fimus, & cinis vitium simul, si radicibus infundantur, sterilem reddunt. Si formicæ molestæ sunt, rubrica cum aceto & cinere temperata necabuntur. Si poma labuntur, frutex de eius radice præcisus in media trunci parte figatur. Inseritur mense Februario in se & in pyro & in melo, surculus tamen eius ex arbore media debet assumi. Nam de summitatibus vitiosus est. In trunco fissa inserenda est. Nam corticis macies ieiuna nil nutriet. Diascorid. Mespile folia & cortex. Idemque radicis cortex tusæ & impositæ, cuicumque tumori feruorique subueniunt. Trita & sicca cum melle cicatricem vulneri adducunt. Hausta cum vino dulci, sanguinem reijcientibus opem ferunt. Item que cum vino propinata, veneficij potionibus repugnant. Vesicam vrina largiori lauant.

De moro & eius cultura. Cap. XXIIII.

ISidorus. Morus a græcis vocatur quam latini rubum appellant, eo ꝙ fructus, vel virgult a ipsius rubeant. Est morus siluestris afferens fructus, quibus in deserto pastorum fames ac penuria confouetur. Huius folia si superiaceantur serpenti, fertur interimi. Plinius libro 16. Et quandoque fit insitio mori in dissimilibus generibus. Nam in multas arbores inseritur morus. Non temere visæ sunt in montibus iuglans, & morus: inter arbores quidem nouissima germinat morus, cum in primis folia dimittat. Tardissimè quoque senescit morus minime laborans fructu.

Totaque est ossea morus, sicut ilex & cornus, & ebenus. Cedrus quidem ac cypressus diu durant in opere positæ, proxime laudatur morus, quæ nigrescit etiam vetustate. Lentissima sunt quorum protinus se contrahit plaga, clauditque suum vulnus. Et ideo scutis faciendis aptissima, quia contumacius transmittunt ferrum, quo in genere sunt fici, salix, tilia, & morus. Et platano quidem est leticia sed madida. Eadem vero ceraso & vlmo & fraxino, & moro siccior, sed ponderosior. Mirum in moro succum quærunt medici ferre hora secunda die, lapide inscisus manat, altius fractus videtur succus. Serotino quidem germinatu florent celeriterque maturant, sicuti morus, quæ nouissima germinat vt banarum nec nisi exacto frigore. Ob id dicta sapientissima arborum, sed cum ceperit vniuersa germinatio subito erumpit Idem in li. 17. Morus talea seritur tantum, quoniam in vlmo ea inseri prohibet religio fulgurum, & mora quidem seri oportet vel inseri ab idibus Februarijs in æquinoctium. Idem lib. 18. Cumque morum germinare videris, postea timere nolito iniuriam frigoris. Palladius libro. 3. Amica est morus & vitis. Mori nascuntur ex semine, sed & poma & virgulta degenerant. Serenda est taleis vel cacuminibus, melius autē taleis sesquipedalibus, ex vtraque parte leuigatis, & fimo oblitis, cum locum paulo ante fecerimus, immergimus, & tegimus cinere terris admixto. Nō amplius quam quatuor digitis operimus. Seremus a mense Februario & toto Martio. Locis vero calidioribus Octobri postremo vel Nouembris initio, sed verno maxime die 9. Kalendas Aprilis: amat loca calida, sabulosa & plerunque maritima. In tofo vel argilla vix comprehendunt. Humor assiduus moris prodesse non creditur, fossionibus lætatur & stercore. Putrida in his, & arida post triennium sunt putanda. Plantam si robustam transferes mense Octobri vel Nouembri, si teneram Februario & Martio. Scrobes desiderat altiores. Interualla maiora ne vmbris premantur alternis: feracem lætioremque mori arborem ficu aliqui tradiderunt, si perforato hinc inde trunco singulos ramos inseramus therebinthi hinc, inde lentisci. Circa Octobris Kalendas morus ablaqueanda est, & radicibus eius vini veteris recentissimæ fæces infundendæ. Inseritur in fico & in se tantum sub cortice. Vlmo insita comprehendit, sed parturit magnæ infelicitatis augmenta.

De operatione ipsius in medicina. *Cap. XXV.*

PLinius lib. 23. Mora in Ægypto & Cypro sui generis abundant. Succus aduersatur venenis serpentum. Dissintericis prodest. Panos & omnes collectiones discutit, vulnera glutinat. Capitis, & aurium dolores sanat. Spleneticis bibitur. Illinitur contra perfrictiones. Celerrimè teredinem sentit. Nec apud nos succi vsus minor est. Aduersatur aconito & araneis in vino potum. Aluum sistit. Pituitasque & tineas, & similia vetris animalia extrahit. Hoc idem præstat & cortex tritus. Folia capillum tingunt cum fici nigræ & vitis cortice simul coctis in aqua cœlesti. Poma vero stomachū refrigerant. Isaac lib. 2. Mori radix cum aqua cocta & potata ventrem humectat, lumbricos & cucurbitos extinguit. Eadem valet ad dolorem dentium. Si in aceto ponatur, & ad solem siccata in puluerem redigatur, dentes perforatos, & putridos euellit apposita. Diascorides. Celsa quam multi siccaminum dicunt, latini vero morum, est arbor omnibus nota. Cuius semen cacostomachum est & ventrifluum, idest solutorium: Succus eius in vase æneo coquitur in sole vel igne positus, & fit stipticus. Huic si misceatur mel, medetur oris vulneribus pascentibus, & faucium tumorem tollit. Corium eius aqua coctum & bibitum ventrem soluit. Et lumbricos latos excludit. Eosque qui aconitum bibunt adiuuat. Folia eius tusa & imposita cum oleo combustioni medentur. Succus foliorum eius morsus sphalangionis curat. Corij quoque & foliorum eius coctura dentium dolorem tollit. Auicēna. Cortex arboris mori tiriaca est iusquiami. Lachryma eius soluit. Et in cortice eius est mundificatio & solutio, & eius solutio plurima est. Decoctio radicis eius valet mollificationi dentium & denti doloroso. Folia eius vtilia sunt ad squinantiam & præfocationem. Succus eorum bibitus confert morsui rutelæ. Item folia eius & folia vitis, & fici nigræ cum aqua pluuiæ denigrant capillos.

De Nuce iuglande. *Cap. XXVI.*

ISidorus. Nux appellata est, eo quod vmbra vel stillicidium foliorum eius proximis arboribus noceat. Hanc alio nomine latini iuglandem vocant, quasi Iouis glandem. Fuit enim hæc arbor consecrata Ioui. Cuius fructus tantam habet vim: vt missus inter suspectos herbarum vel fungorum cibos, quicquid in eis virulentum est excludat, rapiat, & extinguat. Plin. lib. 15. In nucibus inseruntur pruna, quæ dicta sunt nucipruna quæ faciem parentis succumque adoptionis exhibent ab vtroque appellata. Idem in lib. 16. Canchrin pilula vocatur, vrendi vim habens in medicina, quæ gignitur in nuce, & etiam in abiete, larice, picea, platano, tilia. Postquam folia ceciderint hieme durans, continet nucleum pineis similem. Is hieme crescit. Aperitur vero pilula tota, & cadit cum folia crescere ceperint. Siccaneæ sunt & sine aqua volunt esse iuglandes cypressi, castaneæ, Inter primas vero festinat germinare nux & vlmus, alnus, & platanus. In inferiori parte sunt fertiliores fici, & iuglandes: arbores prostratas restitui plerumque & quadam terræ cicatrice reuiuiscere est vulgare. Factumque hoc est, & in iuglandibus oleisque. Cariem vetustatemque iuglans, & castanea sentiunt tardissimē, facilè panditur iuglans, & fiunt ex ea trabes: frangi se prænunciat crepitu, quod in Andro accidit cum e balneis sono territi profugerunt. Idem lib. 17. Semen serere ipsa natura docuit, cum decidens exceptum terra viuisceret. Non aliter proueniunt castaneæ, & iuglandes. Tempus serendi statutum nucibus iuglandis ac pineæ atque castaneæ est a Kal. Martij. Seruntur autem nuces iuglandes porrectæ commissuris iacentibus, pineæ nucleis ferè septenis in ollas abditis perforatas. Sunt culicum genera molesta iuglandibus, qui nasci videntur ex humore dulci subdito corticibus. Vmbra iuglandium est grauis, & noxia etiam capiti humano, omnibusque satis. Vmbra quippe iuglandium pomorum, & abietis quacunque attigerit, non dubiē venenum est.

De cultura eiusdem & medicinali virtute. *Cap. XXVII.*

PAlladius lib. 2. Nucem seri oportet extremo Ianuario. Amat loca montana, humida & frigida, plerumque lapidosa. Pōt tū & locis tpatis iuuante humore nutriri. Serenda est nucibus suis, coque more quo & amigdalæ seruntur & hisdem mensibus. Sed quas Nouēmbri deponis aliquatenus in sole siccabis, ut exiccetur noxium virus humoris. Quas uero mense Ianuario uel Februario positurus es, aqua simplici pridie macerabis. Ponendę sunt aūt trāsuersę ut latus. i. cāna figatur in terra Cacumē ipsum cum pones in aquilonis partem diriges. Lapis subtus, uel testa ponenda est, ut radicē non simplicer sed repercussa dispergatur. Lętior fiet si sæpius transferatur. In frigidis locus bima. In calidis locis debet trima transferri. Radices plantarum, sicuti in alijs generibus solemus, in hoc genere resecare non debes, fimo bubulo ima planta cingenda. Sed melius cinis spargetur in scrobibus, ne calore stercoris aduratur. Et cinis creditur, vel corticis teneritudinē procurare uel fructuū densitatē. Altis scrobibus ꝓ arboris magnitudine defodi quæ erit, interualla maioraq; desiderat, stillicidijs foliorū suorum proximis, vel sui gn̄is nocebit arboribus. Dēt aliqn̄ circumfodi, ne caua fiat uitio senectutis. Canalis longus a summo trunco ad imum dēt excudi, sic beneficio solis & uenti durēscunt, q̄ in putredinē transibant. Si dura nux erit vel nodosa, cortex circūscidendus est, ut uitium mali decuciat humoris. Alij radicū sūma ꝑscidunt. Alij terebratę radici palū de buxo imprimūt, uel ęreū clauū uel ferreū. Si tarētinā facere uolueris solā nucis carnem laua, pp formicas obuolutam in seminario debebis obruere. Si ferentē iam hoc genus uelis mutare, lixiuio ꝑ annum continuum ter rigabis in mense, Cortex in nuce dimissus. maturitatis indiciū est, qualis dēt & poni Idē in li. 3. In Februario quoque nuces iuglandes conuenit seminariis recōdi, & ipsum genus inseri. Auicenna. Nucis folia cōstringentia sunt fluxū sanguinis, horū succus tepidus in aurē distillatur & cōfert saniei eius. Gūma quoq; nucis confert apostematibus calidis. Pli li. 16. Cachrin, ut dictū est, uocat pilula uim urendi hn̄s in medicina, q̄ gignit & in nuce. Idē in li. 24. Nuces iuglādes a capitis grauedine Greci uocauere. Etenim arborū ipsarū foliorūq; uires in cerebrū penetrant, hocq; minore momēto. Sed in cibis nuclei faciūt. Sūt aūt recētes iucūdiores. Siccæ uinosiores & stomacho inutiles difficiles cōcoctu dolorē capitis inferētes, tussientibus inimicæ & vomituris ieiunis. Apte tenasmo solo, trahunt. n. pituitā. Eedem ꝓsumptę uenenæ hebetant. Itē anginā cū ruta & olea. Itē aduersantur cepis. Leniuntque earū saporē. Auriū inflationi imponunt cū mellis exiguo. Itē cū ruta māmis & luxatis. Cū cepa aūt & sale & melle canis hoīsq; morsui. Cortex iuglandiū dissentericis ꝓdest. Folia eū aceto trita aurium dolori. Isaac. Corticis vel frondium arboris nucum unū exagium esui datū cū uino stranguiriæ optime subuenit, & si cum aceto potetur repugnat febribus rigorē habētibus.

De olea. *Cap. XXVIII.*

ISidorus. Olea est arbor pacis insignis, cuius fructus oliua, succus oleum dr̄. Ambrosius in Examerón li. 3. Semper indumentum suū seruat olea & pinus, sed tn̄ sæpe folia sua commutant, & quasi succedaneā ꝑtendunt sui pulchritudinem uestitus integritate uice muneris obumbrantes. Idem in li. 16. Ceruus ęger ramusculos oliuæ mandit & sanus fit. Glosa super Iob. 15. Oliua cū est in flore, si nebula immoderata tāgit, a fructu uacuatur. Vn̄ & de reprobo dr̄. Lędetur quasi in primo flore botrus eius, & quasi oliua proijciens florem suum. Ex lib. de natura rerū. Olea est arbor cuius succus est oleū, uiride & suaue, lumē oculis ꝑbens, & amicum infirmis. Prima eius gutta dulcissima, seda minus, tertia uero amara satis, & aspera gustu. In frigidioribus floret, sed non fructificat. Cuius flos odore mirabilis est, sed ualde noxius prægnantibus. Aristoteles in libr. de uegetabilibus. Oliuæ uno anno fru-

no fructificant, altero reficiunt. Oliuę priuantur sępe fructu, quia quando natura digesserit, ascendet primo de subtili quod non maturauerit. Eritque ille humor folia, & illa digestio flores, cumque maturauerit digestio, nascetur fructus, exibitque ad finem materiæ, secundum locum qui in eo est. Plinius lib. 8. Capræ oliuam lambendo sterilem faciunt, eaque ex causa Mineruæ non immolabatur. Idem in lib. 11. Oliuæ prouentu plurima examina gigni certum est. Idem in li. 12. Olea mineruæ perpetuo dicata seruatur. Oliua Indię sterilis est, præterquam oleastri fructu. In Arabia vero olea vocatur lachryma qua medicamentum conficitur a græcis euhemon dictum, singulari effectu contrahendis vulnerum cicatricibus. Idem in li. 15. Oleam Theofrastus negauit nisi intra. 40. milia passus a mari nasci. Fabianus negat eam prouenire in frigidissimis neque in callidissimis. Harum genera tria dixit esse Virgilius, orchites, & radios, & posias, nec desiderare rastros, aut falcem, vllamve curam, & in huiusmodi sine dubio solum maxime cœlumque referre, veruntamen attondentur, sicut etiam & vites, atque etiam interradi gaudent. Oleæ honorem maiestas Romana magnum exhibuit, idibus Iulij Turmas militum ex ea coronando. Minoribus quoque triumphis ouantes Athenæ victores oliuo coronant. Catonis placita de oliuis sunt hæc. In calido & pingui solo radium maiorem seri iubet. In frigido autem & macro liciniam. Pingui quoque aut feruenti eius oleum vitiari. Arboremque ipsam fertilitate consumi, musco prætera & robore infestari. Spectari oliueta in fauonium loca exposita solibus censet. Nec alio modo laudat oliuas optime condi. quam vel virides in muria vel fractas in lentisco. Laurus quidem perpetuo viret & pacifera est, sed ei vtraque olea perferenda est. Quanto autem bacca maturior est, tanto pinguior succus minusque gratus.

De Medicinali olearum virtute. *Cap.* XXIX.

PLinius lib vicesimotertio. Olearum folia commanducata, vehementissimè astringũt, purgant, sistunt. Imposita vlceribus medentur, & capitis doloribus illita cum oleo. Cum melle autem sanguinis profluuium e neruosis partibus cohibent. Succus eorum carbunculantibus circa oculos vlceribus procidentique pupillæ efficax, quapropter in collirijs additur. Nam & veteres lachrymationes sanat, & genarum erosiones. Eosdem & flos earum habet effectus. Succus fruticis recentis accensi distillans sanat lichenas, furfures, manantia vlcera. Ipsius oleæ cinis cum axungia humores sanat, extrahitque fistulis vitia & ipsas sanat. Auicenna. Humiditas currens a lignis oliuarum cum inflammatur conuenit scabiei & impetigini. Et fœx olei earum medicamen est apostematum calidorum in glãdulis, & proprie cum folijs suis. Item folia oliuæ decoquuntur in aqua agresti donec fiet sicut mel, & linitur super dentes corrosos, & euellit eos. Folia oliuarum siluestrium confernnt vlceribus ambulatiuis & fraudulentis, fœtidis, & formicæ. Sunt etiam bona panaricijs, & prohibent sudorem inuncta. Succus itidem foliorum confert egressioni oculorum & vlceribus corneæ ac fluxibus. Sed domestica conuenientiora sunt oculo quàm siluestria. Cum autem vult aliquid adurere ramos oliuarum & folia earum, oportet vt melle liniantur. Diascorides. Cinis ex oliuæ sarmentis acerrimus est, ex nucleo quoque puro acrior est. Ex hoc lixiuia facta vulnerum aufert carcinomata, & ex hac etiam sordida vulnera sunt aluenda.

De oleastro & olcomela. *Cap.* XXX.

ISidorus. Oleaster dictus est, eo ꝙ folijs sit oliuæ similibus, sed latioribus. Arbor est inculta ac siluestris amara & infructuosa, cui insertus oliuæ ramus vim mutat radicis, & vertit eam in propriam qualitatem. Lachryma oleastri duplex est. Alia .n. gummi similat sine vlla qualitatis . morsu alij ammoniacis guttam ex distillatione collectam ac remordentem. Palladius lib. 13. Si sine fruge luxuriant oleastri, palum, vt dictum est, radicibus infiges. Pli. lib. 8. Elephas cameleone concolori fronde deuorato, huic veneno suo occurrit oleastro. Idem li. 15. Athenæ victores olea coronantur, græci oleastro olimpiæ Oleum ficticium ex oleastro, & illud tenue multoque amarius, quam oleæ, & tantum ad medicamen vtile. Idem in lib. 16. In maritimis nauibus omnia teredini obnoxia esse tradunt, præterquam oleastrum oleam, Idem in lib. 23. Oleastri foliorum eadem est natura quæ & oleæ. Spodiũque e cauliculis vehementius inhibet, reumatismos sedat & inflationes oculorum. Purgat vlcera, alienata explet, excrescentia leniter erodit, siccat, & ad cicatricem perducit. In oleis autem peculiare est, ꝙ folia decoquuntur ex melle, danturque coclearibus contra sanguinis excreationes. Oleum tamen acrius, & efficacius. Et os quoque illo colluitur. Ad dentium infirmitatem imponuntur folia & paronichijs, & carbunculis, & contra omnem collectionem cum vino. Oleastri succus vtiliter auribus instillatur cum melle, vel etiam si prius effluat flore eius condilomata illiniuntur, & epinyctides. Ex oleastro cauliculi decocti & cum melle impositi cutem in capite ab ossibus recedentem comprimunt. Maturi in cibo sumpti aluum sistũt. Tosti autem & cum melle triti carbunculos rumpunt. Diascorides. Oleaster quam plerique oliuã ęthiopicam vocant, habet folia stiptica, cathaplasmis apposita vulneribus pascentibus medentur, & carbunculos sanant vnguibus panaricia tollunt. sordes vulnerum addito melle consumendo detergunt. Cutem capitis, & interrupta ossa reparant, dolorem oris masticata compescunt, profluuium mulieris, & omnem incõgruum occursum sanguinis sistunt. Succus eius appositus oculorum scaphilomata prohibent, & vulnera vultibus tollit, & reuma suspendit. Item collirijs miscetur nobilibus ob iuges lachrymarum fluores. Idem ex vino confectus ad saniem aurium facit. Lignũ huius oliuæ viride foco impositum & ardens humorem acrem atque recorporatiuum emittit, quod illinitum pthiriasim curat, & impetigines agrestis. idest zernas, & scabiem. Semen eius cathaplasmati adhibitum pascentia vulnera sanat, & furfures capitis, & pthiriasim atque putredines. Huius arboris lachryma duplex est. Alia enim gummi similatur sine vllo qualitatis suæ morsu, alia vero guttam ammoniaci ex distillatione collectam, medens obtusioni oculorum & cicatrici & albedini oculorum, impetigini quoque & lepræ. Vrinam etiam prouocat, & materiam seminis interius educit. Item huius arboris folia igni sacro medentur. Et cũ melle putredines cohibent, eorumque decoctio dissinteriæ apta probatur, ac vehementi fluori ventris. Item succus eius fluori sanguinis, & aurium humoribus, vel oris conuenit. Isidorus. Oleomella in Syria nascitur, sic dicta, eo quod ex trunco oleum defluat in crassitudinem mellis odore suaui.

De palma. *Cap.* XXXI.

ISidorus. Palma dicta est, quia manus victricis ornatus est, vel quia expansis est ramis in modum palmæ hominis. Est autem arbor insigne victoriæ procero ac decoro virgulto, diuturnisque vestita frondibus, & folia sua sine vlla successione conseruans. Hanc græci fenicem dicunt, eo ꝙ diu duret, ex nomine scilicet illius auis Arabiæ, quæ multis annis viuere dicitur. Hæc cum in multis locis nascatur, non in omnibus tamen fructus proficit ad maturitatem, frequenter autem in Ægypto & Syria: fructus eius sunt dactili, a digitorum similitudine nuncupati. Actor. Palma in inferioribus est gracilis, & aspera, in superioribus crossior lata & pulchra. Multo tempore peruenit ad incrementum, tardè enim proficit, vt crescat in altum. Centenarium facit fructum. Idem in lib. 23. Palmæ copia inclyta est iudæa. Sunt quidem in Europa, vulgoq; in Italia, sed steriles. Ferunt in maritimis Hispaniæ fructũ, sed immitem. In Aphrica fert dulcem, sed statim euanescentem. Contra in Oriente ex his vina, gentiumque aliquibus panis, plurimis vero etiam quadrupedum cibus. Quamobrem nulla est in Italia sponte genita, nec in alia parte terrarum nisi in calida, fructifera vero non nisi in feruida. Gignitur aũt palma leui sabulosaque terra, maiore in parte & nitrosa. Gaudet & riguis totoq; anno, cum bibere amet anno sitienti. A fimo quidam et lædi putant, & assyriorum pars aliqua si non riuis misceatur. Genera earũ plura. Et prima fruticem non excedentia, sterilem hẽt. Alicubi & ipsam fertilẽ, breuemq; ramis obire vmbra foliorũ. Tectoris vicẽ hæc parietibus in plerisque locis præstat cõtra aspergines. Coma oĩs in cacumine est, pomumq; non inter folia, sicut in cęteris, sed suos inter ramos palmitibus racemosum, vtraq; natura. s. vuæ atque pomi. Quædam in Syria & in Aegypto in binos se diuidũt truncos. In Creta vero in ternos. Quædamque in quinos. Earum gña sunt multa. Sterilibus ad macerias operaq; lautiora vtitur Assyria, totaque Persis. Sunt & ceduæ palmarum siluæ, rursus germinantes a radice succisæ. Dulcis est earum medulla in cacuminè quod cerebrum appellant. Exemptaque illa viuunt, quod non aliæ. Vocantur autem camepres, folio latiori ac molli, ad vitilia vtilissimo: e palmis prunæ viuaces, ignisque lentus. Idem in libro decimosexto. Palmæ folia non decidunt, & in Oriente funes validos e palme folijs fieri, eosque in humore vtiliores esse, tradunt. Apud nos autem palmę a matre integræ decerpuntur. Meliores enim sunt quæ nõ diuisæ fuerunt, & sub tecto diebus quaternis siccantur, mox in sole expanduntur & noctibus relictæ donec candore marcescant. Postmodum in opera diuiduntur. Palma & ficus facillimè perdunt fructus ante maturitatem. Solaque palma in spatis habet fructum racemis propendentem. Tardæ senescunt illa quorum est crispa materies vt palma, populus, & acer. In longitudine ramorum excrescit palma sicut abies, larix, cypressus, & vlmus, & siqua sunt vnistirpia. Cortex scaber robori & palmæ. Palma est arbor valida. In aduersum enim curuatur, & populus quidem contra inferiora omnia panditur. Palma econtrario formicatur. Palma Deli ab eiusdem Dei ętate conspicitur. Ambrosius in Examcron libro 3. Palma manus victoris ornatur. Ideoque dicit ecclesia. Ascendam in palmam, vt omnia inferiora relinquat, & ad superiora idest ad brauium Christi conscendat, & suaues fructus virtutis carpat: palma quoque semper viret non mutatione foliorum sed conseruatio-

ne. Glosa super Iob. 29. Palma quidem tarde proficit, sed in viriditate diu subsistit, vnde scriptum est. Sicut palma multiplicabo dies: contraque naturam aliarum arborum in imo gracilior existit, superius iuxta fructus crescescit, & inferius quidem est aspera, superius vero tactu, & visu pulchra.

De Sexus in ea discretione. Cap. XXXII.

AMbro. in examerou. In palmis discernitur a fœmina masculus, & est quod mireris in arboribus discretio sexus. Nam vides palmam, quæ dactylos generat, plerumque inclinantem ramos suos, & subijcientem, atque amplexus speciem prætendentem ei arbori, quam marem palmam pueri rusticorum appellãt. Illa ergo palma est fœmina, & sexum subiectionis specie confitetur. Vnde cultores præiaciunt ramis eius dactylorum, vel palmitum semina masculorum, quibus illi fœmineæ arbori: velut quidam sensus perfunctionis infunditur & experiti concubitus gratia præsentatur. Quo munere donato, rursus erigitur, & in veterem statum ramos suos, & comam attollit. Plin. lib. 13. Itaque (sicut dictum est superius) arboribus immo potius omnibus quæ terra gignit, herbisque etiam vtrumque inesse sexum diligentissimi naturæ tradunt. Nullis tamen arboribus quam palmis manifestius. Mas in palmite floret, fœmina circa florem germinat tantum spinæ modo Vtrisque autem prima nascitur pomi cato, postea lignum intus; hoc est semen eius. In Arabia languidæ dulces traduntur esse palmæ. Quamquàm Iuba apud scenitas Arabas præfert omnibus saporibus, quam uocant dabulan. Cæteri non sine maribus gignere fœminas, sponte edito nemore confirmant. Circa singulos nutare plures in eum pronas blandioribusque comis. Illum erectis hispidum, afflatu visuque ipso, & puluere etiam reliquis maritare. Huiusmodi arbore excisa fœminas viduas post sterilescere. Adeo veneris est intellectus, vti coitus etiam excogitatus sit ab homine. Ex maribus flore atque lanugine. Interim vero inspersо fœminis tantum puluere. Ex lib. de na. re. Palmæ videlicet mas, & fœmina nunquam fructificant nisi partes ita vicinæ sint, quòd ramis superioribus se inuicem inclinatis amplectantur, & hoc fit tantummodo tempore verno.

De Medicinali eius operatione. Cap. XXXIII.

AVicenna. Palma est arbor dactylorum: cuius omnes partes sunt stipticę. Plinius li. 23. Est autem viribus oleisque proxima nobilitas palmę. Inebriant recentes, capitis dolorem afferunt minus siccæ vtiles. Nec quantum videtur stomacho: tussim exasperant. Succum decoctarum antiqui pro hydromelite dabãt ęgris ad vires recreandas; ad sitim sedandam. In quem vsum pręferebant thebaicas. Sanguinem quoque excreantibus vtiles in cibo maxime. Nuclei palmarum cremati in fictili nouo cinere loto: spodij vicem efficiunt: miscenturque collirijs. Et caliblepheᵹa faciunt addito nardo. Palma quæ fert mirabolanum probatissima in Ægypto, Ossa non habet reliquarum modo in balanis. Aluum & menses cit in vino austero: & vulnera conglutinat. Palma elata sine state medicinæ cõfert gramina: folia corticem. Folia imponuntur præcordijs: stomacho: iocineri vlceribusque quæ serpunt; cicatr. ci repugnantia. Psoras cortex eius tener cum resina & cera sanat, diebus viginti decoquitur & ad testium vitia. Capillum denigrat, suffitu partum extrahit, datur bibendus renum vitijs; & vesicæ & præcordiorum, Capiti & neruis inimicus. Decoctum eius ventris fluxionem ac vuluæ sistit. Cinis ad tormina efficax potus in albo vino. Solinus. Palma Ægyptia dicenda res est. Odor ei idem qui & malis cidonijs. Sitim sedat: si prius quam matu rauerit decerpatur. Nam si matura sumatur: sensum intercipit; gressum præpedit, linguam retardat, obesisque officijs mentis & corporis ebrietatis vitium facit. Diasco. Palma quæ in Ægypto nascitur, semen habet mirabolano simile: coloris viridis: & odoris cidonio similis. Hoc ĩ vino austero bibitum corruptelam & fluxum sanguinis mulierum compescit. Cathaplasma quoque adhibita recentia vulnera paracollesim facit.

De Persico. Cap. XXXIIII.

ISidorus, Persicum dicitur: eo ꝙ eius arborem primus in Ægypto seruit Perseus; a quo se oriundos ferebant Ptolemei. Hęc in Persida fructum generat interfectorium. Apud nos autem suauem & iucũdum. Est autem arbor fœminini generis Persicus. Persicum autem neutri generis fructus. Itaque Persicus arbor est cui breuis admodum vita concessa est. Trium generum esse fertur: duracenus, & armeniacus, ac Persicus. Duracenus, est nuncupatus; eo ꝙ in gustu acorem referat pomum eius. Armeniacus eo quod primum aduectum sit ab Armenia genus eius. Persicus ꝙd sit: iam dictum est supra. Plinius li. 13. Ægyptus Persicam arborem sui generis habet pyro similem: folia retinentem. Huius fertilitas est assidua subnascente crastino fructu maturitas ethesiarũ afflatu. Pomum longius pyro inclusum Amigdalæ putamine, & corio: colore herbido. Sed vbi nux illi, huic pomum differens breuitate ac mollitie. Et quamuis blãdiatur prædulcis suauitas, non tamen innocuum. Materies vero bonitate: firmitudine nigritia quoque nihil differens a lotho. Idem in libr. 15. Persicæ arbores sero & cum difficultate transierunt ad loca remota a Perside, vt quæ in Rhodo nihil ferant, quod primum ab Aegypto earũ fuit hospitium. Idem in li. 16. Quædam loci vitio infructuosa fiunt, sicut in pharo siluacenda, quæ nihil fert. Persicæ quoque arbores in Rhodo florent tantum, Item in Tusculano Persica necnon & nuces gręce cum tedio inseruntur. Terracina siluis earum scatet.

De virtute ipsius in medicina. Cap. XXXV.

DIascorides. Persici folia constrictiuę virtutis sunt. Quæ siccata, & locis patentibus aspersa fluorem sanguinis cohibẽt. Item trita & imposita ventris animalia perimunt & expellunt. Eadem quoque sicca & in puluerẽ tusa recentes plagas, & cruenta vulnera claudunt. Gummi etiam gutta, quam persici truncus lachrymat, aluo fluenti medetur. Eadem cum vino mixta lapillos in vesica frangit. Trita ex aceto & cocta impetigines reprimit. Decocta cum croco tumores faucium mitigat, asperam atteriam lenificat, Toracis obstrictos sinus reserat, excreantibus sanguinem subuenit mirẽ, & vitia pulmonis expurgat. Isaac. Succus frondium persici potatus lumbricos & cucurbitinos eijcit. Si vermiosæ etiam apponatur auriculæ vermes occidit. Auicenna. Foliorum persici succus in aurem instilatus interficit vermes, & oleum eorum emigraneæ ac doloribus auris calidis, & frigidis confert. Earumque ex ipsis persicis, eorumque folijs fit emplastrum, quod vermes interficit ventris. Similiter si bibatur succus, & quæ sunt superiora eorum & foliorum ipsorum.

De Pyro & cultura eisdem & medicina. Cap. XXXVI.

ISidorus. Pyrus vocata videtur, eo ꝙ pomum eius in speciem ignis formatur, ab amplo enim incipit, & in angustum finit. Aristoteles in li. de vegetabilibus. Quædam in primis nascuntur plantæ in figuram granorum & postea fiunt arbores: vt malus, & pyrus. Multique sunt & superflui stipites, de radicibus eorum. Melior quoque est insitio similium in similia proportionalia, vt mali in pyrum, talia enim optime proueniunt. Melius etiam fructificat in senectute quam in iuuentute pyrus, sicut & amigdalus. Plin. vbi supra. Crispiora quæ nascuntur in montibus, exceptis malis & pyris. Tardius vero germinant pyri siluestres, quam cętera. Humor est etiam cortici arborum, qui debet intelligi sanguis earum, & hic est aquosus pyris ac viribus. Arborum gignentium fructus: quædam ex lateribus ramorum ferunt & cacuminibus, vt pyrus, & similiter punica, & ficus, & myrtus. Et quibusdam vt abieti & piceæ ramorum est ordo compositus: alijs autem inconditus, vt robori & malo ac pyro. Fertilissimæ sunt in senecta pyrus, & amigdala. At vero fructum ante maturitatem facillime perdunt malus, & pyrus atque similia. Idem li. 17. Nucleo seruntur mala & pyra, sed tardo prouentu ac degenerantia & insito restituenda. Cato & furcis crates altitudine hominis ad solem recipiendum iubet imponi. Et ad arcenda frigora culmo integi, sicque malorum semina atque pyrorum nutriri. Quidam paulo amplius, quam in pedibus nouenis feri iusserunt malos, vel etiam magis pyros. Breues autem sunt vmbræ quamuis magnarum arborum; ꝙ ramos in orbem circineut vt in malis ac pyris. Pyrum florentem licet inserere, & in Maium quoque mensem insitionem protendere. Mago pyra non eodem tempore omnia, quoniam neque floreant. Eodem oblonga rotundaque feri iubet ab occasu virgiliarum ad brumam. Reliqua vero genera hieme media ab occasu sagittæ subsolanum aut septẽtriones expectantia. Velocia sunt pyrus, ac ficus, & malus, & punica, & prunus, ac myrtus, & tamen antecedunt diuitijs. In trimatu enim ferre incipiunt. Ex his tamen est lentissima pyrus. Arbores si cum deflorue rint, protinus sequentur imbres, in totum poma depereunt, adeo vt amigdalę & pyri, etiã si omnino nubilum fuerit, austrinusve flatus, amittũt fetus. Vermiculationem per se quibusdam annis sentiunt mala & pyra, sicut mespila & punica. Auicenna. Pyrorum folia fluxui ventris colerico conferunt, Diascorides. Pyri folia vulneribus admota feruorem mitigant. Radix eius alligata diu conceptum impedire creditur. Aiunt & ipsa poma remouenda, quando partus incumbit. Si enim in eo loco fuerint difficulter vteri claustra reserari.

De pruno & eius medicina. Cap. XXXVII.

ISidorus, prunus a latinis ob colorem appellatur quæ alio nomine coquimella dicitur, alii a multitudine fructus enixi nixam appellant. Cuius generis Damascena melior est, a damasco oppido dicta, vnde prius est asportata, cuius solum pomum stomacho mederi probatur. Nam cætera noxia perhibentur. Hęc sola arbor gummi glutinosum & compactiuum distillat, quo & medici & scriptores utuntur. Plinius libro decimo tertio. Est prunus Aegyptia non dissimilis spinæ Aegyptiæ, pomo mespili. Bruma quidem maturescens, nec folia dimittens, lignum in pumo grande, sed corpus ipsum natura copiaque messium instar incolis, purgatum enim tundunt, & ossas eius seruant. Diascorides. Cocimella est arbor quam latini prunum vocant, omnibus nota.

Huius

Huius fructus iucundus est, & molliens ventrem, sed cacostomachus, verum ille qui in Syria Damasco nascitur, si succus fuerit eustomachus est, ventrem abstinet. In vino elixatus, & gargarizatus, vuam ac gingiuas curat, & fauces reumatizantes. Hæc etiam omnia facere potest agrestis cocimella. Nam sicca in dulcore cocta eustomacha est, & ventrem abstinet. Gummi quod in ea arbore nascitur paraplasmaticum & pingue, cum vino bibitum lapides vesicæ frangit. Cum aceto solutum zernas infantibus tollit, quia glutinosæ & compactiuæ virtutis est. Arefacta etiam eius folia constrictiuæ virtutis sunt, & fluoribus oris adhibita, cæterisque quæ opus habent, constringunt. Radix etiam & folia stipticam habent virtutem.

De Rubo. Cap. XXXVIII.

ISidorus. Rubus a latinis dicitur, eo quod fructus eius, vel virgultum rubet. Est enim morus siluestris fructum afferens, quibus in deserto pastorum fames consoluetur. Ambro. in hexa. Rubi folia serpenti superiecta eum interimunt. Aristot. in lib. de plantis. Planta quæ inter arbores, & minutas plantas est, multos in radicibus ramos habet vt rubus. Plinius libr. 16. Mora ferunt rubi & alio genere similitudinem rosæ, qui vocatur cinosbatos. Tertium genus ideum a loco græci vocant, tenuior est cæteris, minoribusque spinis, & minus aduncis. Flos eius contra lippitudines illinitur, ex melle ad ignem sacrum datur. Contra stomachi uitia bibitur ex aqua. Idem in libro 27. Inuentum est surculos abscisos serere, quod primo factum scepis causa est, sambucis rubisque depactis.

De virtute ipsius in medicina. Cap. XXXIX.

IDem in li. 24. Rubos nequaquam ad maleficia natura tantum genuit, sed ex eius mora hominibus, aut bestijs cibos dedit, vim habet siccandi & astringendi, gingiuis, tonsillis, genitalibus accommodati ssimi. Aduersatur emorroidi ac præsteri sceleratissimis serpentibus, flos aut mora scorpionum vulnera sine collectionem periculo iungunt, & vrinas ciunt. Caules eorum teneri tunduntur, indeque succus exprimitur, & mox in crassitudinem mellis sole cogitur singulari remedio contra oris, & oculorum mala. sanguinem excreantes, angines vuluas, sedes celiacos, potus, aut illitus. Oris quidem vitijs folia commanducata, & vlceribus manantibus in capite illinuntur. Cardiacis etiam imponuntur per se in mamma sinistra. Itemque stomachi doloribus, & oculis procidentibus. Instillatur eorum succus, & auribus. Sanat condilomata cum rosaceo cerato. Calculorumve ex vino decoctum præsentaneum remedium est. Item per se in cibo sumpti cymæ modo, vel decocti in vino austero, labentes dentes firmāt. Aluum sistunt, & sanguinis profluuia, dissintericis prosunt. Siccantur & in vmbra, vt crematorum cinis vuam reprimat. Folia etiam arefacta & contusa iumentorum vlceribus traduntur vtilia. Auicēna. Rubus est frigidus, & siccus, stipticus, desiccatiuus, cū omnibus partibus suis. Sed folia eius nihil minora sunt propter aqueitatem suam. Decoctio stipitum & foliorum eius tingit capillos. Emplastrum de folijs eius prohibet ambulationem fraudulentam formicæ. Et valet super Erisipilam, & confortat stomachum debilem. Quod ex eo exiccatum est stringit, & flos eius similiter. Radix quidem rubi subtilitatem habet cum stipticitate, & ideo frangit lapidem. Item rubus confert vlceribus, quæ sunt super caput, & consolidat vulnera. Confert etiam exituræ oculi, & sputo sanguinis. Et morsui animalis venenosi, quod dicitur Karites. Folia eius stringunt gingiuam, & sanant vlcera capitis, & alcola. Succus eorum sanat os calidum. Fructus etiam maturus, & succus fructus, ac foliorum eius sanant dolores gingiuæ. Plateavius. Rubi summitates dicit Constan. esse stipticas, Et valent contra vsturas, & calida apostemata. Vnde videtur esse frigidus, & siccus, licet a quibusdam dicatur calidus, & siccus. Valet & contra ruborem oculorum, & contra dissinteriam.

De Rubi speciebus. Cap. XL.

DIascorides. Rubi siue bacci, de quo videlicet sub hoc nomine dictum est supra, quædam est species communis, & omnibus nota. Alia vero quæ dicitur idea, siue chimos, mollis, ac lenis, cuius succus cū vino ac melle sumptus ad superiora prodest. Mora vero cum melle ac vino sumpta sapientiam (vt ab antiquis dicitur nutriunt. Ipsa cum pane & melle trita mirifice rūpunt apostema. Plinius, vbi supra. Inter medicamenta quæ stiptica vocantur, nihil efficacius rubi mora ferentis. Radice in vino decocta ad tertias partes, vt eo oris vlcera colluantur, sedesque foueantur. Tantaque vis eius est, vt ipse sponge lapidescant. Alterum est rubi genus in quo rosa nascitur. Pillulam castaneæ similem gignit præcipuo remedio calculosis. Alia vero est cynorhoda, quā volumine proximo dicemus infra: Cinabaton quam alij cinasbaton, alij neurasparton vocant, habet folium hominis vestigio simile, de qua scilicet iam dictum est supra sub hoc nomine. Rosa ruborum allopicias emendat cum axungia. Mora vero capillum tingunt cum oleo omphacino. Flos autem mori per messes colligitur, candidus, pleureticis præcipuus ex vino potus. Item celiacis. Radix decocta ad tertias aluum & sanguinem sistit. Item que dentes collutos ex eius decocto. Eodem quoque succo foueantur sedis, ac genitaliū vlcera. Cinis e radice deprimit vuam. Ideus rubus est appellatus, quoniam in ida & non alias nascitur. Est autem tenerior ac minor rarioribus calamis, & innocentioribus, sub arborum vmbra nascens. Huius flos cum melle illinitur epiphoris, & ignibus sacris, daturque ex aqua bibendus stomaticis. Porro cætera eadem præstat quæ supradicta. Denique & ramnus computatur inter ruborum genera, frutex candidior & fruticosior, de quo scilicet in superiori libro dictum est. Auicen. Species eius, quæ dicitur rubus canis, habet fructū quasi oliuam, habentem interius lanam, quæ cocta stringit ventrem, & abscindit cursum humiditatis antiquæ ex matrice, & confert emorroidinatis in ano ex quibus currit sanguis, facto ex eo emplastro. Ipse quoque & flos confert vlceribus intestinorum & solutioni, & frangunt lapidem subtilem in eis.

De Sorbo. Cap. XLI.

PLinius lib. 15. Sorbis quadruplex differentia, alijs enim eorum rotunditas mali, alijs turbinatio pyri, alijs ouata species ceu malorum aliquibus. Hæc obnoxia acri odore & suauitate iucunda cæteris vini sapor. Generosissima quibus circa pediculos folia. Quarum genus torminale appellant, remedio tantum probabile, assiduum prouentu, minimumque pomo, arbore dissimili, folijs penè platani. Non ferunt ante trimatum, ex vllo genere. Idem in li. 17. Sorbus est arbor, quæ non habet ossa, sicut nec carnem sambucus, & plurimam ambæ medullam. Sorbus arbor infestatur vermiculis ruffis pilosis, atque ita emoritur. Sorba semine & a radice planta & auulsione proueniunt, & in locis frigidis, & humidis. Item sorbis, & prunis statutum tempus inserendi est post mediam hiemem in idus Februarias. Palladius. Mense Ianuario Februario, & Martio, locis frigidis, calidis vero Octobri & Nouembri, sorba feruntur egregiè, ita vt matura in seminario ipsa poma pangantur. Ego expertus sum multas arbores ex pomis sponte progenitas, & in crescendo & in ferendo extitisse felices. Plantas etiam si quis ponere voluerit, habebit arbitrium dummodo calidis locis, mense Nouembri, temperatis Ianuario, vel Februario, frigidis Martio, inclinantem disponat. Amat sorbus loca humida: montana, frigidis proxima, solum pinguissimū cuius indicium certissimum si frequens vbicunque nascatur. Planta est transferenda robustior, scrobem desiderat altiorem, & spacia longiora, vt quod illi maximè prodest a ventis frequentibus agitata grandescat. Si vermes patietur infestos, qui in ea russi ac pilosi solent medullæ interna insectari, Aliquos ex his sine arboris iniuria detractos, vicino crememus incendio, creditur hoc genere, vel fugere, vel perire. Si minus ferre cæperit, tedæ cuneus eius radicibus inseratur, vel circa vltimam partem fossa facta, cumulo ingesti cineris adæquetur. Mense Aprili sorba inseruntur in se, in cidonio, in spina alba, vel trunco, vel cortice.

De Vite & eius natura. Cap. XLII.

ISidorus. Vitis dicta est eo, quod habeat vim citius radicandi. Alij vites, eo quod inuicem se vitis innectat, vicinisque arboribus reptando religentur. Est enim earum natura flexibilis, & caduca, vt quasi brachijs quibusdam quicquid comprehederint, stringant, hisque se erigant, & attollant. Vitis florentis odore nihil grauius. Si quidem de flore earum succus expressus, poculi genus conficit, vt voluptati sic & saluti. Ambro. in examerō li. 3. Quis non miretur ex acini viuaci vitem vsque; in arboris summū cacumen prorumpere, q velut quodā amplexu fouet, quibusdā brachijs ligat & circundat lacertis vestit, pampinis, sertis coronat vuarum. Quæ ad imitationem vitæ nostræ, primum vnam radicem defigit, deinde quia natura flexibilis est ac caduca quasi brachijs quibusdam, ita & clauiculis quicquid cōprehenderit stringit, hisque se erigit, & attollit. Ex lib. de natu. rer. Vitis est frutex inter omnia ligna fructu abundantior: cuius botriones præ ubertate ne cadant oportet sustentari. Itaque ligamen ex ipsa nascit quo videlicet in stipite alligetur. Arist. in lib. de animalib. Sāguis est materia totius corporis, & ob hoc in corporibus ualde macilentis non apparet aliquid præter venas, sicut accidit folijs vitis, & ficuum: quia quando desiccantur nihil apparet in eis nisi venæ. Acciditque uitibus multum fertilibus propter multitudinem cibi, quod corrumpuntur & diminuuntur fructus sui, sicut homines multæ carnis ac pinguedinis, non nisi modicum spermatizant, nec coitum nisi raro desiderant. Actor. Vitis est arbor humilis flexibilis & caduca. Quando floret odore suo venenata animalia fugat, laboriosè colitur, foditur propagatur, paxillatur ablaqueatur, & etiam ut magis fructificet purgatur. De hac quoque sunt vmbracula, vite infructuosa inter cetera ligna nihil inutilius, sicut scriptum est. Fili hominis quid fiet de ligno vitis, & cætera.

De

De vinearum Cultura. Cap. XLIII.

ACtor. Vinea (sicut iam dictum est) multipliciter atque laboriosè colitur videlicet plantatur vel seritur, foditur, stercoratur, propagatur, & etiam (vt magis fructificet) purgatur. Plinius libro. 17. Cato de omni cultura vitium ita præcepit, altissimam vineam facito, recteque alligato, ne tamen nimium constringas, & eam hoc modo curato. Capita vitium putato, circumfodito, arare incipito. vltra citraque sulcos perpetuos ducito. Teneras vites quam primum propagato, veteres quam minimum castrato, potiusque si opus erit deijcito, biennio vero post præscidito. Palladius libro primo. Vineis vtile solum per hæc signa cognosces. Si coloris, & corporis rari aliquatenus atque resoluti est. Si virgulta quæ protulit lenia sunt nitida procera & fœcunda, vt pyros siluestres, prunos, rubos, & huius cætera, neque torta hēat, neque sterilia, neque macra sterilitate langueant. Idem in lib. 2. Vineis ponendis, vt dictum est superius, videlicet in tractatu de natura terræ, solum nec spissum nimis debet esse, nec resolutum, propius tamen resoluto, nec exile nec lentissimum, tamen proximum lento, nec campestre, nec præceps, sed potius edito campo, nec siccum, nec vliginosum, modicè tamē roscidum, nec salsum nec amarum, quod vitium vina contristat sapore corrupto. Cœlum quoque mediocris qualitatis conuenit esse, tepidum tamen magis, quam frigidum, siccum potius, quàm nimis imbridum. Sed ante omnia vitis procellas ventosque formidat. Denique plagam spectare vinea debet locis frigidis Meridianam, calidis septentrionalem, tepidis Orientem. Si tamen austros, vel euros regio non habeat inimicos. Quod si hoc est ibi vitium, melius in aquillonem vineta dirigentur, vel in fauonium. Sed locus, qui pastinandus est, prius impedimentis, & omnibus elisis arboribus liberetur, ne post assiduo calcatu terra fossa solidetur. Si campus pastinetur, duobus & semis pedibus, si cliuus, tribus, collis præruptis quatuor, ne terra decurrat citius, vallis etiam duobus pedibus. Sed ager vliginosus, qui humores altius fossos eructat, non amplius, quàm in pedem & semis effoditur. Idem in li. 3. Vineæ quidem in prouincijs fiunt generibus multis, Sed optimum genus est, vbi stat vitis velut arbustula, breui crure fundata. Hic primo quidem calamo iuuatur, donec solidetur, sed altior sexquipede esse non debet, vt vbi robusta fuerit, sola consistet. Aliud vero genus est, in quo cannis pluribus circa depositis, ipsa vitis per cannas sarmentis ligatis, in orbiculos flectitur se sequentes. Vltimæ positionis est vitis per terram proiecta, si se diffundit. Hæ autem omnes in scrobibus ponuntur & sulcis.

De vineis veteribus ac nouellis. Cap. XLIIII.

PLinius li. 17. Vites in iuuenta fertilissimę sunt, tardiusque maturescunt. Et hoc maxime notatur in vitibus, ꝙ & vetustioribus est vinum melius, nouellis aūt copiosius. Idem in li. 17. Vineam veterem si transferre volueris, duntaxat brachium crassum licebit. Vitem nouellam resecari tutum erit, tempus vbi valebit. Vbi vero frōdere ceperit vinea, papinato. Vineas nouellas alligato crebro ne caules præfingantur. Et quæ iam in perticam ibit, eius pampinos teneros leuiter alligato, atque vt rectè stent porrigito. Nō est autem festinandum ad putationem nouellę, sed primo quidem in circulos materia colliganda est, nec nisi validę putatio admouenda. Palladius li. 3. Nouellam vitem Columella dicit a primo anno ad vnam materiam esse formandam, nec rescindendam totam, sicut Italiæ mos est, Anno secundo expleto, vel quia intereant vites in totum rescisæ, vel infœcunda sarmenta producant, quæ tamen amputato capite, pampinaria de duro cogunt exire. Quare iuxta ipsam commissuram veteris sarmenti vnam vel duas gemmas relinquendas esse, quod est merito in vincula fortiora seruandum. Et sane excipiendam calamis nouellam, vel exiguis palis, vt tertio anno robustiores possit accipere. Nam quadrima nouella, vbi lætum solum est, tres materias merito nutrire cogetur. Statim post putationem sarmenta descisa vineis, & rubi & impedimentum fossuris omne tollatur. Idem in libro. 4. In mēse Ianuario vinea nouella primo puluerizari debet, quod tunc ac deinceps per omnes Kalendas vsque ad Octobrem faciendum est, & hoc non solum propter herbas, sed ne tenera adhuc semina solidata terra constringat. Graminum quoque radices, quæ plurimum vitibus obsunt, extirpandę sunt. Tunc quoque locis frigidis fossio vinearum celebranda est, & palandę atque ligandæ sunt vites. Sed nouellæ mollibus vinculis alligādæ sunt, quia teneram ipsam vincula duriora præscidunt. Palus maioribus solidus, minoribus exilis ponatur propter vmbræ molestiam. Statuatur ab aquilone & plaga frigida spacio quatuor digitorum vel semipedis remotus a vite, vt circumfodi possit ex omni parte. Vineas veteres hoc mense aliquo altius a terra truncant reparationi studentes, sed vitiosum est. Nam plerumque vastior plaga sole putrescit & roribus. Quare hoc reparanda est genere. Prius ablaqueabitur altius, donec nodus eius appareat. Deinde infra terram supra nodum rescidetur, vt operta de frigore & de sole nihil timeat. Hoc faciendum est, si optimi generis est vitis, & altę posita. Alioquin melius erit sarmentis inserenda. Omnia supradicta extorquenda sunt primo mense locis calidis. Post idus autem ipsius locis frigidis. Idem in libro duodecimo. Mense Nouembri ac deinceps vinea vetus, quæ in iugo est aut pertula si robusto & integro trunco sit ablaqueata, fimo satietur, & angustius putata inter quartum & tertium pedem a terra viridissima parte corticis acuto ferramenti mucrone feriatur, ac fossa frequentius inscidetur. Nam (vt asserit Columella) ex eo loco germen plerumque producit, ac veniente uere fundit materiā qua vitis reparet.

De vitium putatione. Cap. XLV.

VItium in mense Februario locis frigidis aliquatenus, & temperatis est multa putatio. Sed vbi multæ sunt diuidantur. Et pars quæ in septentrionem respiciet verno putetur. Alia pars aduersa clementioribus plagis rescidatur autumno. Sed in putatione semper nitamur vt vitis fiat in cruce robustior, ne debili viticulæ duo duramenta seruemus. Auferenda sunt lenta intorta, debilia malis locis nata, sarmenta vocata. Etiam qui inter duo brachia medius nascitur debet abradi. Quod si pinguedine sua brachium quodcumque proximum debilitat, illi desciso ipso alter succedat. Erit tamen optimum putatori inferius sarmentū, quod bono loco natum fuerit, reparandæ vitis causa semper tueri & ad vnam vel duas gemmas relinquere. In locis clementioribus altius vitem licebit expandere. In exilibus, aut æstuosis, aut decliuibus, aut procellosis humiliorum cultura est habenda, locis pinguibus singulis brachijs vitium bina flagella dimitte, sed erit sapientis estimare vim vitis. Nam quæ altius colitur, & fœcunda est, plusquam octo palmites habere non debet, ita vt deseremus semper in inferiori parte custodem. Circa crus quicquid nascitur amputandum est, si non desideretur vinea renouari. Quod si truncus vitis sole aut pluuijs, aut noxijs animalibus, est cauatus, purgamus quicquid est mortuum. Plagasque eius amurca alumine & terra replemus, quod proderit aduersus prædicta. Cortex etiam rescisus, & pendens a vite tollatur, quæ res minorem fęcem reddit in vino. Muscus radatur vbicumque repertus, sed plagæ quas in duro vitis accipiet, obliquæ & rotundæ esse debebunt. Descisus (vt supra dixi) malę natis omnibus, & veteribus, nouellos, & fructuarios serua. Vngues etiam custodi siccos, & annotinos rescinde, & omnia quæ scabra vel vetera reperies. Hæc quæ altius coluntur, vt in iugo & pertula. Vbi quatuor pedibus super terram leuatæ steterint, quaterna brachia habeant. Si macra vitis erit, in singulis brachijs singula flagella dimittimus, si pinguis bina. Sed prouidendum est ne in vna parte sint sarmenta quæ seruas, quod cum fit vitis tanquam si fulgure tangatur, arescit. Relinquēda sunt sarmenta, neque circa durum, neque in summo, quia hæc velut pampinaria minus afferunt. Illa autem nimietate fœtus, onerant & longius ducūt. Quare in medio loco seruanda sunt q̄ tuemur.

De vitium propagatione. Cap. XLVI.

PAlladius vbi supra. Vites in Februario mense sunt propagandæ, sed vetus & exesa vinea, cuius duramenta longe processerunt (vt Columella dicit) mergis melius reparabitur, quam si infossione totius corporis obruatur, quod agricolis certum est displicere. Mergum dicimus, quotiens super terram sicut arcus relinquitur, alia parte vitis infossa. Nam (vt ait Columella) cum totæ stratæ sunt plurimis radicibus totius corporis fatigantur. Mergi vero post biennium rescinduntur, in ea parte qua supra est, & in loco iustas vites relinquent. Sed (vt agricolę asserunt) post biennium si rescindas, plerumque infirmas habent radices, & similes veteribus repente pereunt. Idem in libro vndecimo. Mense Octobri locis quibusdam iccirco propagatio melior est, quia firmandis radicibus vitis incumbit, cum proferendi palmitis eam cura non permouet. Idem in libro 12. In Nouembri quoque mense toto, locis calidis, & siccis, vel apricis, erit celebranda vitium positio, tunc & propago. Iure locisque frigidis nouellas vites circumfoderi & operire conueniet, & ante idus. Mergus hic est propaginis curuatura post triennium quam pressa fuerit a vite rescidetur. Pli. li. 16. Propagines (vt dictum est) docuit natura. Rubi namque curuati gracilitate simul & proceritate nimia, rursus in terra defigunt capita, iterumque nascuntur ex sese repleturi omnia, nisi resistat cultura. Præter vitem Cato propagari tradit, ficum, oleam, punicam, malorum omnia genera, lauros, prunum, platanum, nuces, auellanas, & pręnestinas. Propaginum uero duo sunt genera. Vnum fit ramo ab arbore depresso, in scrobem quatuor quoque pedum, & post biennium amputato flexu, Plantaque translata post trimatum, quas si longius ferre libeat, in vasis fictilibus defodere propagines aptissimum est, ut in his transferātur. Alterum vero genus fit luxuriosius in ipsa arbore, radices solicitando, traiectis per vasa fictilia ramis terraque circumpactis, atque hoc blandimento impetratis radicibus, inter ipsa poma & cacuminum summa.

De vitium insitione. *Cap. XLVII.*

PLinius vbi supra. Vitem Cato tribus modis inserit. Vno modo præsectam iubet per medullam findi, & in ea surculos exacutos addi, medullasque vniri. Altero modo si se vites contingant, vtriusque in obliquū latere contrario adraso, medullis adiūctis colligari. Tertium genus est terebrare vitem in obliquum ad medullam, calamosque addere longos pedes binos, & ita ligatū insitum intritaque illitum operire terra calamis subrectis. Item vitibus inserendis dedere tempus ab æquinoctio autumno ad germinationis initia. Duo quidem internodia medullam vitis includūt, quæ medulla siue vitalis anima ante se tendit longitudinem impellens, quamdiu nodi peruia patet fistula. Cū vero concreti transitum ademerint, repercussa erumpit ab ima sui parte iuxta priorem nodum, alternis laterum semper inguinibus, quorū dextrum ab imo intelligitur articulo, leuum in proximo, atque ita per vices, & hæc vocatur in vite gemma, cum ibi cespitem facit, & antequam faciat oculos in concauo, & in ipso cacumine germen. Sicque palmites nepotes vuæ folia pampini gignuntur. Mirumque firmiora esse in dextera parte genita. Hos ergo in surculis nodos quando feruntur siue inseruntur, medios oportet secari, ne profluat medulla. Oculi autem in arborum surculis proprie vocantur, vnde germinant, vnde vitis insitio cum vina florent optima est. Palladius lib. 4. Mense Februario calidis, & apricis locis celebratur insitio, quæ tribus fit generibus, sicut videlicet iam dictum est superius lib. 13. cap. 17. de diuersis speciebus insitionis. Mense Martio vineas oportet inserere, cum vites non aquato, sed spisso humore lachrymabunt. Seruabimus ergo vt truncus, qui inseritur, solidus sit, & alimento humoris exuberet, neque vlla vetustate vel iniuria laceratus. Tunc desisæ viti surculi qui inserendi sunt, sint solidi, rotundi, gemmis spissis, & pluribus oculati. Tres tamen oculi insitione sufficiant. Radendum est ergo sarmentum ad mensuram digitorum duorum, vt ab vna parte sit cortex. Aliqui non patiuntur nudam medullam, sed vites radūt, vt inscisura eusim possit in acumen exire, & corticata pars cortici nouæ matris aptetur. Infimus oculus, ita infigēdus est, vt trūco iunctus adhæreat. Qui oculus exteriorem partem debet aspicere, vinculo salicis infuso, & paleato luto desuper alligari, tegumentoque aliquo a ventis, & a sole defendi, ne hi quatiant, hic adurat: vbi calor temporis cœperit, ligaturæ ipsi penicello circa vesperam tenuis debet frequenter humor affundi, vt hoc alimento contra vim cœli torrentis animetur. Cum vero germen eruperit, & aliquod cœperit incrementum, calami adiutorio debet annecti, ne motus aliquis fragilem procedentis sarmenti quasset ætatem: vbi solidius quantulumcumque processerit, vincula oportet abscindi, ne adolescentia mollissimi germinis nodo duræ constrictionis angatur. Aliqui infra terram semis spacio effossæ viti surculos inserunt, & beneficio ingestionis accumulant, vt hæc quoque nouis sarmentis præter nutricis alimenta conueniant. Nonnulli circa terram melius asserunt inserendum, quia in altiore difficilius comprehendunt. Idem in li. 11. Mense quoque Octobri vites, & arbores locis calidissimis inserere cōsueuerūt aliqui.

De vinearum fossione. *Cap. XLVIII.*

IDem in li. 3. Vites in mense Februario locis maritimis, & calidis sunt fodiendæ, vel si prouinciæ consuetudo est exaranda, & in eis locis palandæ aut ligandæ sunt vineæ, prius quam gemma procedat, cuius contusione vel attritu grande periculum proueniat. Idem in li. 5. In mense Aprili locis frigidissimis, antę idus peraganda est vinearum fossio, & siqua restabunt de mense Martio. Idem in li. 8. Mense Iulio vites nouellæ mane & vespere iam calore deposito debent effodi, & auerso gramine puluerizari. Plinius lib. 16. Sulco vinearum pale satis, est longitudo latitudoque scrobibus ternorum in quamcumque partem. Altitudo in quocumque genere tripedalis sulcisque fimum miscere necessarium. Cliuosa scrobes poscunt altiores. In media scrobe oportet esse vitis radicem, sed ipsam solido innixam in Orientem æquinoctialem spectare. Plerique tota æstate post singulos rores vineam confodi iubent. Alij germinantem necant. Dicunt enim oculos decuti tactuque intrantium deteri. Ob id etiam procul omne pecus arcendum, sed maxime lanatū, eo quod facillime gemmas auferat. Inimicos & vua pubescente rastros. Satisque esse vineam confodi ter in anno ab æquinoctio verno ad Virgiliarum exortum, & canis ortu, & nigrescente acino. Quidam ita determinant. Veterem semel fodiendam a vindemia ante brumam. Cum alij quidem ablaqueare & stercorare satis putent. Iterum ab idibus Aprilis antequam concipiant, hoc est in sexto idus Maij. Deinde prius quam florere incipiat, & cum defloruerit, & variante se vua. Peritiores affirmant, si iusto sæpius fodiantur, in tantum tenerescere acinos, vt rumpantur. Et quæ fodiuntur, ante feruentes horas conuenit fodere, sicuti lutum nec arare congruum est nec fodere. Nec puluerē exiccatum fossione contra soles nebulasque prodesse.

De ablaqueatione vitium ac ligatione. *Cap. XLIX.*

PAlladius li. 3. Vites in mense Ianuario temperatis locis oportet ablaqueare, quod Itali appellant excodicare, hoc est circa vitis codicem de labro terram diligenter aperire, ac purgatis omnibus velut lacus efficere, vt solis teporibus vel imbribus prouocentur. Idem in li. 11. Post idus Octobris ablaqueanda est omnis nouella, seu in pastino, seu in scrobibus, aut sulcis, aut amputentur radices superuacuæ quas produxit æstate, quæ si valuerint interiores radices faciunt interire, & ita remanebit vitis in summitate suspensa, quę res eam facit frigori obnoxiam & calori. Sed hæ radiculæ non ad surcum debent resecindi, ne aut plures nascantur inde; aut noua plaga cor vitis impressa in secura vi algoris vratur. Resecindemus autem relicto digito pro spacio. Et si placida ibi hiems est, aspertas relinquimus vites. Si violenta, ante Decembris idus operimus. Si perfrigida aliquantulum columbini stercoris sub ipsa hieme circa viticularum vestigia largiemur. Quod contra frigus nimium Columella dicit toto esse quinquennio faciendum. Idem in libro 3. Vites (vt dictum est) in Februario mense locis maritimis, & calidis palandæ sunt aut ligandæ, priusquam gemma procedat, cuius contusione vel attritu grande periculum proueniat. Idem in lib. 4. Mense Martio locis frigidis vinearum fossio celebranda est. Et palandę ac ligandæ sunt vites, sed nouellæ mollibus vinculis alligandę sunt, quia teneras ea vincula duriora præscindunt. Palus maioribus solidus, minoribus exilis est ponendus propter vmbræ violentiam; Denique statuatur ab aquilone, & plaga frigida, spacio quatuor digitorum, vel semipedis remotus a vite, vt circumfodi possit ex omni parte. Plinius, vbi supra. Si per se vitis ordinabitur sine pedamento, quælecumque desiderabit amminiculum in initio, vt condiscat stare, ac recta surgere. Pedamentum quidam inter duas vites vtilius statui putant, & ablaqueantur ita facilius. Meliusque est iugo vineæ, si tamen & ipsi iugo sint vires, nec flatui regio infesta. In quadripartita quam proximum oneri amminiculum esse debet, ne tamen impedimentum sentiat ablaqueatio, non amplius abesse cubito, iubentur autem ablaqueari, priusquam putari. Optima viti pedamenta sunt e robore & olea, aut si non sint pali iunipero cypresso sambuco. In iugo saluberrima est arundo connexa fasciculis, durat quinis annis. Iuga quidem oportet ad pedamentum quam artissimo nodo vinciri, vitem aūt leui contineri.

De pampinatione atque rigatione. *Cap. L.*

IDem in eodem. Vitis pampinatio verna in confesso est, ab idibus Maij, inter dies decem vtique, antequam incipiat florere, & eam infra iugum fieri debere, de sequenti variantur sententiæ. Cum defloruerit aliqui pampinandum putant sub ipsa maturitate, nec hos detrahere conuenit pampinos, qui sunt cū vua, id enim vuas supplantat, præterquam in vinea nouella. Inutiles iudicantur in latere nati, nec ab oculo. Palladius in libr. 6. Mense Maio conueniens est pampinatio. Sed tunc oportuna cum teneri rami stringentibus digitis crepant, sine difficultate carpētis. Hęc autem vuas pinguiores efficit, & solis admissu maturitati consulit. Idem in libro 9. Mense quoque Augusto frigidis locis fit pampinatio, locis autem ardentibus, & siccis obumbratur potius vua, ne vi solis arescat, si aut vineæ breuitas, aut operarū facultas permittat. Plinius, vbi supra. Vites punicę rigationibus aluntur præcipue. Vitis autem emplastra non recipit, nec arbores cęterę quibus tenuis, & caducus est cortex atque rimosus.

De his quæ vitibus contraria sunt vel nociua. *Cap. LI.*

IDem in eodem. Vites algore intereunt, & hoc est vitium soli, quia non euenit nisi in frigido. Vrit quoque vineas suillum stercus, nisi quinquennio interposito, præterquam si riguis diluatur: syderatione quoque vexantur vineæ. Syderationis genus est in viribus deflorescentibus roratio, aut cum acini priusquam crescat, decoquentur in callum. Aegrotant & cum allere, vredine lesis attonsarum oculis, & hoc euenit calore intempestiuo. Fit etiam vitium culpa colentium cum præstringuntur, aut cum fossior iniurioso ictu verberabit, vel etiam subarator imprudens radices laxauit, corpusve desquamauit. Est & contusio quędā falcis hebetioris, quibus omnibus causis difficilius tolerāt frigora vel ęstus, quia in vlcus omnis iniuria penetrat a foris. Pessimum autem est inter omnia cum florescentem vitem & oliuam imber percusserit, quia fructus simul defluunt. Quorundam quidem natura vitem nō necat, sed lædit odore, vel succi mixtura, sicut raphanus, & laurus. Odit & caulem & omne olus, odit & corylum, nisi procul absint hæc, tristis ægraque remanet. Proprium syderationis est sub ortu canis siccatus vapor, cum insitæ ac nouellæ arbore moriuntur, præcipueque vitis, & ficus, vitibus præter syderationem ac vermiculationem morbus peculiaris est articulatio, quæ tribus accidit de causis, Vna vi tempestatum germinibus ablatis, altera in supinum excisis, tertia vero culturæ imperitia læsis. Omnes enim earum iniuriæ sentiuntur in articulis. Nocet etiam plerumque nimia fertilitas vitibus, & oleis. Circa vergilias inimi-

inimicissimus dicitur esse puluis oleæ viti, quia tunc est coitus earum. Per solstitia quoque vitibus imbres non conducunt. Arbores, quæ fructus suos diutius continent, longiorisque cibos desiderant, his & aquæ serotinę sunt vtiles, vt oleæ viti punicisque.

De remedijs morborum ipsarum. Cap. LII.

PAlla.lib.3. Vites quę lachrymarum nimietate tabescunt ac deplorando vim sui roboris quærunt a fructu, trunco earum lacerato, signum græci iubent fieri, & si minus proderit, rescindi iubent robor pingue radicum, vt afferat medicinam vulnus impressum. Tunc amurca insulta ad medietatem decocta & refrigerata plagæ excisæ perlinatur, & sub hac acetum acre fundatur. Idem in li.4. Vites ęgras, vel quibus arescit fructus circum fode, & vrinam veterem superfunde. Item cinerem sarmenti vel querci aceto mixtum subijce, vel inscisas circa terram refoueto lætamine, & illis quæ germinant fortiora demitte. Cum autem bidente vitis lędetur aut ferro, plagam ex terra iuncta est alline ouino stercore vel caprino. Tuncque terra mixta & circumfossa ligare curato. Si vero læsa est in radice, aperiens liquidum lætamen admisce. Idem in libro 10. Vitis cuius fructus humore putrescit, per latera pampinanda est ante tricesimum diem vindemiæ, solaque frons illa seruanda est, quæ in summitate posita solem nimium defendit a vertice.

De præparatione quarundam vitium specialium. Cap. LIII.

IDem in li.3. Vites tyriacę profectus est vt vinum eius vel acetum vel vua, vel sarmentorum cinis proficiat contra morsus omnium bestiarum. Fit autem sic. Sarmentum quod pangendum est, trium digitorum spacio in vna parte findatur, & sublata medulla ad eius vitem tyriacæ medicamen addatur. Tunc terræ mandetur vinculo diligenter astrictum. Aliqui eadem sarmenta iam medicamine satiata intra squillæ bulbum recondunt, & terris hac ratione committunt. Aliqui antidoti eius affusione radices vitis effundunt. Sane sarmentum si de hac vitæ sumatur ad transferendum potentiam materni medicaminis, non tenebit. Oportebit autem tyriacæ infusione assidua, vim succi senescentis interire. Est & pulchra species vuæ, quæ granis interioribus caret, hinc efficitur, vt summa iucunditate sine impedimento sorberi possit. Fit autem græcis auctoribus hac ratione per artem natura succedente. Sarmentum quod obruendum est quantum latebit in terra tantum debes findere, ac medulla omni sublata, & diligenter exculpta, interim membra diuisæ partis adunare, vinculoque constricta deponere. Vinculum tamen e papyro asserunt esse faciendum, & sic in humida terra esse ponendum. Diligētius quidem sarmentum reuinctum, quātum excisum est, inter squillæ bulbum demergunt, cuius beneficio asserunt sarta omnia comprehendere posse facilius. Alij tempore quo vites putant, sarmentum frugiferum putate vitis in ipsa vite quam ponunt, de alto sublata medulla excauant, non diuisim, & calamo affixo ligant, ne possit inuerti. Tunc opium quirinaicum, quod græci sic appellant, in excauata parte suffundunt, ex aqua prius ad sapę similitudinem resolutū, & hoc transactis octonis diebus semper renouāt, donec vitis germina nouella procedant. Et in granatis malis fieri hoc posse firmatur a græcis, & in cerasijs opus est experiri. Vt autem vitis botriones albos afferre possit & nigros, græci sic fieri debere iusserunt. Si vicinæ sint vites nigra & alba, cum putantur, sarmenta vtriusque inter se diuisa sic iunge, vt medios vtriusque generis oculos æ quando possis reddere vnitati. Tunc papyro ligabis stricto & molli atque humida terra curabis alliuire, & interiectis ternis diebus adaquare, donec germen nouæ frondis erūpat. Hinc ex erupto tpe si libuerit, genus efficiet perplura sarmenta.

De diuersis generibus vitium. Cap. LIIII.

PLinius lib. 14. Vitium genera innumera prodiderunt esse & infinitatem, Principatus amineis datur propter firmitatem. Quinque sunt earum genera, ex quibus Germana minor acino melius deflorescit, imbres tempestatesque tollerat. Non itē maior sed in arbore quam in iugo minus obnoxia. Gemellarum quibus hoc nomen vuæ semper geminę dedere asperrimus sapor, sed vires præcipuę. Ex his minor austro læditur. Alia ventis alitur, vt in vesunio mōte surrentinisque collibus in reliquis Italiæ partibus, non nisi arbori accommodata. Quintum genus lanatæ, ne feres miremur aut indos, adeo lanugo eam vestit. Prima ex amineis ocyssime maturescit atque putrescit. Apianis apes cognomen dedere, præcipuè illarum auidi. Ex his duo genera sunt, lanugine & ipsę pubescunt. Distant ꝙ altera celerius maturescit, quamquam & altera properante. Situs non respuunt frigidos, & tamen nullæ reliquarum celerius imbre putrescunt. Vina quidem primo dulcia austeritatem annis accipiunt, & rubra fiunt. Nulla magis vite gaudet. Græcula non inferior amineis bonitate prætenera acino, & vua tam parua, vt conualere & coli non possit, nisi in pinguissimo solo. Est aliquibus tantus locorum amor, vt omnem in his gloriam suam relinquant, nec vsquam totæ transeant. Quod in rhetica allobrogicaque, quam & picatā appellauimus euenit, domi nobilibus, nec agnoscendis alibi, fęcundę tamen bonitatis vitæ copiam præstant. Eugenia feruentibus locis, rhetica temperatis. Alobrogica frigidis, gelu maturescens, colore nigra. Sed etiam e nigris vina vetustate in album colorem transeunt. Palladius li. 3. Vitium genera plura sunt, locaque naturam plerisque vitibus mutant. Sol æ amineæ vndecumque sint vinum pulcherrimum reddunt, calidumque statum potius, quam frigidum sustinebūt, & de pingui ad macrum, nisi stercus adiuuerit, transferri nō possunt. Harum genera sunt duo, maior & minor. Sed minor citius deflorescit, ac melior internodijs minoribus, & grano breuiore. Si applicetur arbori, terram desiderat pinguem, si colatur in ordines mediocrem. Imbres contemnit & ventos. Maior sæpe viciatur in flore. Sūt & Apianæ præcipuæ. Vitium genera non attinet mirari, satis est ista genera dixisse. Industrius vir probata deligat, terrisque talibus, quæ imitari possunt illam, vnde sumuntur mandet. Thiriacæ vitis profectus est, vt vinū eius, vel acetum, vel vua, uel sarmentorum cinis, proficiat contra morsus omnium bestiarum. Isidorus. Labrusta dicta est a labris, id est extremitate terræ. Est enim vitis siluestris quæ in terræ marginibus nascitur. Ampelosleucæ siue brionia est quam latini vitem albam dicunt, siue a coloris qualitate, siue quia eius radix contrita, & corpori infricata teneriorem cutem & candidiorem reddit. Nam & succus baccarum eius lac vberibus reddit siccis. Ampelosmelana.i vitis nigra, eademque labrusta, folia habet hædere similia in omnibus maior quam vitis alba. Baccas similiter habens, quæ in maturitate nigrescunt. vnde & nomen habet. Argitis est græcula uitis generis albi fertilis, vastam materiam & breuem latumque folium mittens. Cuius fructus nisi primo tēpore colligas, aut in terrā decidet, aut humore putrescit. Viticionia vuas grandes magisquam multas habet, nomen inde sumens ꝙ multum vini fluat.

De magnitudine quarundam & fœcunditate. Cap. LV.

PLinius, vbi supra. Vites apud antiquos magnitudine quoque inter arbores numerabantur. Nam inde simulachra & tecta etiam faciebant. In urbe Populonio ex una conspicimus uite Iouis simulachrum tot annis incorruptum. Metaponti templum Iunonis vitigeneis stetit columnis. Num etiam scalis tectum Ephesiæ Dianæ scanditur uite vna Cypria, ut ferunt, quoniam illic ad præcipuam altitudinem exeunt, nec est ulli ligno æternior natura. Verum ex siluestribus hęc facta crediderim, qua uidelicet non quolibet anno tondebantur, ut modernæ. Hæ siquidem annua tonsura coercentur, & omnis earum uis (ut dictum est) euocatur in palmites, aut deprimitur in propagines. In agro Campano uites populis nubunt, maritatasque complexæ, & per ramos earum procacibus brachijs geniculato cursu scādentes cacumina ęquāt. intantum sublimes, ut uindemiator auctoratus rogum ac tumulum excipiat. Nullo fine crescunt, diuidique uel auelli potius nequeunt. Villas, & domos ambiri singularum palmitibus, ac sequacibus loris memoria dignū. Inter prima Valerianus quoque Cornelius existimauit. Vna uitis Romæ in Liuiæ porticibus subdiuales deambulationes umbrosis operculis opacat. Eademque duodenis amphoris musti fœcunda. Stat prouinciarum aliquarum per se vitis sine ullo pedamento artos suos in se colligens, ac breuitate crassitudinem pascens. Idem libro decimosexto. Vites quædam triferę sunt, id est ter in anno fructificant, quas ob id insanas uocant. Quoniam in his quædam maturescunt, quædam tergescūt, aliæ uero florent. Hoc euenit perpetuo in Frauennesi Aphricæ agro, sed hæc est fertilitas soli. Vitis sola bis parturit siue floret, scilicet cum primum vuam emittit & cum digerit. Breuis autem uita est uitibus, præcipueque fertilibus. Idem in libro decimoseptimo. Ante crassitudinem pollicarem imperare uiti temerarium est. Et (ut dictum est supra) nocet plerumque uitibus, & oleæ fœcunditas nimia. Itaque fœcunditas est inhibenda. Ea namque natura eius est, ut parere malit, quam uiuere. Quicquid materiæ adimitur accedit fructui, sed illa femina mauult quam fructum gigni, quam fructus caduca res est. Sic perniciose luxuriet, nec ampliat se, sed egerit. Sic ergo tēperetur modus ut crescere etiam malit quam parere. Aristote. in libro de animalibus. Multis uitibus fertilibus accidit propter multitudinem cibi, ꝙ fructus sui corrumpuntur, & diminuuntur, sicut homines multæ carnis non spermatizant, nisi modicum nec nisi raro desiderant coitum.

De vitis geniminibus & emissionibus. Cap. LVI.

ISidorus. Vitis sarmentum a serendo dictum est, quasi serimentum. Palmes est vitis materia mollis, qui per nouella brachia emissus fructum affert, & dicitur palmes a palma. Malleolus autem est nouellus palmes innatus prioris anni flagello. Sic dictus, eo ꝙ in parte qua decciditur, ex veteri sarmento promines, vtrinque mallei speciem præbet. Flagella vero dicuntur summitates vitium & fruticum, eo ꝙ flatu agitentur. Pampinus est folium cuius subsidio fructus vitis a frigore vel ardore defenditur, & contra omnem iniuriam munitur, qui ideo alicubi intersciscus est, vt & solem ad maturitatem fructus admittat, & vmbram faciat. Dicitur

citur autem pampinatus, eo quod palmite pendeat. Plinius vbi supra. Vitis sibi sufficit, mobili folio iactatu crebro solem vmbra temperans, eodemque ab imbre graui protegens. Inuenimus autem in arborum prodigijs vitem vuas protulisse sine folijs, Itemque vitem & malum punicum stirpe fructum protulisse non palmite, sed ramis. Isidorus. Capreoli dicti sunt, eo quod arbores capiunt, sunt enim cincinni siue vinculi quibus se innectere vites, & suspendere solent arboribus, quo adminiculo freti palmites ventos ac turbines continere queant, ac sine lapsu periculorum fructus suos sustineant, & sese vaga proceritate diffundant. Corimbi sunt anuli qui proxima quæque ligant & comprehendunt, ne longius laxati palmites ventorum flatibus dissipentur. Actor. Inter genimina quoque vitis præcipuum ac nobilissimum est vua. De qua uidelicet inter arborum fructus dicetur infra. Emittit & vitis tpe suo recisa lachrymam ad vsus medicinales proficuam.

De virtutibus earum in medicina. Cap. LVII.

Plinius li. 23. Vitis folio vel pampino capitis dolores, & inflationes corporum mitigantur cum polenta. Folia per se ardores stomachi ex frigida aqua, Cum farina vero ordei articularios morbos, Pampini triti & impositi tumorem omnem siccant, Succus eorum dissintericis infusus medetur. Ipsi quoque pampini sanguinem excreantibus prosunt in potu, & mulierum a conceptu defectioni diluti. Cortex vitium & arida folia vulnerum sanguinem sistunt, ipsaque vulnera conglutinant. Cinis sarmentorum & vinaceorum condilomatis, ac sedis vitijs medetur ex aceto, & igni sacro ex vino, Itemque luxatis, & ambustis, ac lienis tumori cum rosaceo & ruta & aceto. Dant & bibendum cinerem sarmentorum ad lienis remedia aceto conspersum in aqua tepida. Claniculæ ipse quibus vites repūt, tritę vomitionum consuetudinem sistunt ex aqua potæ. Vitium cinis cum axungia veteri contra tumores proficit, fistulas quoque purgat. Mox etiam neruorum dolores ex frigore ortos contractionesque persanat, contusas vero partes sanat cum oleo. Carnes excrescentes in ossibus cum aceto & nitro, Scorpionum & canum plagas cum oleo. Corticis per se combustis cinis pilos reddit. Lachryma vitiū quæ veluti gumma est, lepras, & lichenas nitro ante præparatas sanat. Eadem cum oleo sæpius illitis pilis, effectum habet psilotri, maximeque aqua quam vites exudant virides accensę, qua & tolluntur verrucæ. Razi in Almansore. Vitis folia vel capreoli trita, et emplastri more super calidos flegmones posita, dolentiq; capiti confert. Succus eorum debilitati ventrem & vomitum constringit. Gummi vero eius lapidem frangit, scabiemque eius remouet. Auicenna. Cinis ramorum vitis ponitur in medicinis cauterizantibus, Lachryma eius valet super verrucas formicales, & est vtilis scabiei & impetigini. Cinis vinacij eius, quod scilicet post expressionem remanet, cum aceto valet torsioni neruorum. Idem ponitur super emorroidas, & est tyriaca morsui viperæ. Cinis ramorum eius cum oleo ponitur super contusionem lacertorum, & mollificationem iuncturarum. Et quandoque bibitur cinis eius propter casum. Folia eius ponuntur in emplastro ad soda calida, idest dolorem capitis, Folia eius in emplastro cum sauith ordei idest ordeo fracto, cum aqua multa cocto, prohibent fluxum ad oculum super ipsum posita. Valent & ad apostemata stomachi & inflammationem eius. Succus etiam foliorum eius confert sputo sanguinis, & dolori stomachi ex caliditate & dissinteria. Lachryma eius quæ est quasi gumma bibitur cum vino, & frāgit lapidem. Fructus eius ano conueniens est. prouocat.n. & stringit.

De medicinis ex vitibus siluestribus. Cap. LVIII.

Vitis siluestris, & montana ramos habet longos ad modum domesticæ, folia vero sicut vuæ lupinæ domesticę, idest solatri, sed latiora. Flos eius pilosus est, fructus eius sicut vua quæ rubent ante maturationem, granum eius rotundum est. Eius folia statim cum nascuntur comeduntur. Vitis siluestris abstergit pannum & lentigines, ad quod domestica debilis est. Radix eius cum aqua aut vino bibita cōfert hydropisi, & solutione educit aquā. Item radix vitis nigræ & albæ, & siluestris, est ex summa medicinarum abstergentium sordes auris. Et est ex medicinis conficientibus surditati. Cortex eius, quæ siluestris est cum melle sanat gingiuam sanguineam, Lachryma eius forsan eradicat pilos cum oleo, & proprie quæ assumitur ex ramis eius recentibus cum inflammantur. Oleum autem eius fortius est omnibus oleis. Flos vitis siluestris vehementis est stipticitatis, Fructus eius prohibet apostemari vulnera. Bibitus autem confert sputo sanguinis, Vtilis etiam est stomacho & nauseæ, & conturbationi, & acetositati cibi. Plinius vbi supra. Labrusta quæ a Græcis ampelosagria dicitur, spissis & candicantibus folijs, geniculata, cortice rimoso, fert vuas rubentes cocci modo, quæ cutem in facie mulierum purgant. Et varijs coxendicum ac lumborum vitijs tusa cum folijs, & succo prosunt. Radix decocta in aqua & in vino choi humorem ciet alui. Ideoque datur hydropicis. Hanc potius crediderim esse, quam vulgus vuam taminiam vocat. Et ad expeditionem sanguinis quoque adhibent. Est huic similis, sed in salictis nascens, ideoque nomine distinguitur, cum eosdem vsus habeat, quæ salicastrum vocatur. Hæc aceto mulso trita efficacius tollit scabiem & pruriginem hominum & quadrupedum. Vitis alba est, quam Græci ampeloleucen vocant. Alij scaphilen. Alij melothron, Alij psilotrum appellant. Huius sarmenta longis, & exilibus internodijs geniculata scandunt. Folia vero pampinosa ad magnitudinem hædere diuiduntur, vt vinum. Radix alba grandis Raphano initio similis. Ex ea caules asparagi similitudine exeunt, qui decocti in vino aluum & vrinam ciunt. Folia & caules exulcerant corpus. Semen in vua raris acinis dependet succo rubente, postea croci. Nouerunt id, qui coria perficiunt, illo enim vtuntur. Psoris illinitur & lepris; abundantiam facit lactis cum tritico coctum & potum. Radix numerosis est vtilitatibus nobilis, Contra serpentium ictus duabus bibitur drachmis, trita vitia cutis in facie, varosque, & lentigines, & suggillata emendat & cicatrices. Eadem que præstat decocta in oleo decocto, datur & in comicialibus potus. Item mente commotis, & vertigine laborantibus drachmæ pondere quotidie anno toto. Et ipsa largior sensus purgat; ossa fracta extrahit in aqua imposita.

De vindemijs. Cap. LIX.

Palladius in li. 10. Vindemia mense Octobri locis tepidis atque maritimis est celebranda, frigidis autem apparanda in dolijs picandis. Hic erit modus vt dolium ducentorum congiorum duodecim libris picetur, ac deinde pro minoris æstimatione subducatur. Sed maturitatem vindemiæ cognoscimus hoc genere. Si videlicet expressa vua, vinacia quæ in acinis celantur, hoc est grana, fusca sint, & nonnulla propemodum nigra, quam rem naturalis maturitas facit; diligētiores in viginti libris picis vnam libram miscent optimę ceræ, quæ & odori proficit, & sapori, picemque lenitate permulcens, frigoribus eam non patitur dissilire. Picis tamē dulcedo gustu exploretur, quia sæpe vina eius amaritudine vitiantur. Idem in lib. 11. Mense Octobri optima est vindemia. Cuius tempore notanda est fœcunditas vitium, & notis quibusdam notanda, vt ex his ad ponendum sarmenta possimus eligere. Asserit autem Columella vno anno explorari sterilitatem non posse, sed quatuor, quo nomine cognoscitur vera generositas surculorum. Plinius in lib. 18. Vindemiam antiqui nunquam æstimauere maturam ante æquinoctium. Iam passim rapi cerno. Quamobrem huius tempora notis argumentisque signentur, leges ita se habent, vuam calidam ne legito, hoc est in eius siccitate, ac nisi imber interuenerit. Quam nec legito rorulentam, hoc est, si ros nocturnus fuerit. Nec prius quam sole discutiatur ros. Vindemiare incipito, cum ad palmitem pampinus procumbere ceperit, vel cum exempto acino ex densitate interuallum apparuerit, nou compleri acinum non augeri, acino plurimum referri, si contingat crescente luna vindemiare. Iugeribus viginti vnum sufficit torculum. Spaciosa melius premunt. Antiqui funibus vitisque loreis ea detrahebant & vectibus. Iustum vindemio tempus est ab æquinoctio ad vergiliarū occasum dies. 44. Sed iam & in Kal. Ianuarii, defectu vasorū vindemiantes vidi, pistinisq; musta condi vel vina effundi priora, vt reciperentur noua, alias dubia.

De hipomelide ac Zizifa. Cap. LX.

Palladius lib. 13. Ipomelides arbor est mediocris, flore candidulo. Seritur mense Decembri, nucleis in vasis positis. Mense autem Februario ipomelidis planta, sed pollicis magnitudine robusta transfertur breuissima scrobe, soluta terra. Plurimo stercore munienda est, quia cito arescit, si radices illius ventus afflauerit. Terram qualemcumque non respuit, amat loca tepida, aprica, maritima, & sæpe saxosa, statum frigidum reformidat. Inseri non potest exigua, dura æstate. Actor. Ipomelides (vt ex prædictis manifestum est) ipsa est quæ iuxta Isidorum superius pomelides dicta est. Item Palladius libr. 5. Zizifa locis calidis mense Aprili conserenda est. Frigidis autem Maio vel Iunio; amat loca calida, Aprica. Seritur ossibus, & stipite, & planta, crescit tardissime. Sed si plantam ponas Martio magis terra molli. Si ossibus seras in scrobe palmari, ita vt terna grana per scrobem cacuminibus ponantur inuersis, quibus in imo & in summo affundatur letamen & cinis, & herbis adnatcentibus manu planta liberetur erūpens. Cum pollicis soliditati similis fuerit, transferatur in locum pastinatum vel in scrobem. Terram diligit non nimis lætam, sed proximam tenui atque ieiunæ. Per hiemem prodest illi, vt circa codicem lapidum cumulus aggregetur, qui æstate debet auferri. Si arbor hæc tristis est, ferrea strigili subrasa, hilarior fiet, vel si fimū bubulum radicibus modicę & frequenter affundas. Actor. Hæc de arboribus frugiferis ad præsens sufficiant.

De arboribus aromaticis. Cap. LXI.

Dlascori. Aromata sunt, quæ sui odorem diffundūt. Nomen autem traxisse videntur siue ex eo quod aris imposita, diuinis inuocationibus apta putentur. Vel quod aeri inseri atque misceri probantur. Quid enim est odor, nisi aer contractus. Aristoteles in lib.

lib. de vegetabilibus. Arborum autem aromaticarum quarundam radix amara aut aromatica est, quarundam cortex, quarundam flores, quarundam lignum. Aliquarum vero partes omnes aromaticę sunt. Plinius libro. 12. Arabia quorundam generum distinctionem flagitat in arboribus, quoniam his radice, frutice, cortice, succo, lachryma, ligno, surculo, flore, folio, pomo, constat fructus. Ex Syria storacem reuehunt acri eius odore in focis abigentes florum fastidium. Cæterum non alia genera ligni sunt in vsu quàm odorata. Cibosque Sabei coquunt ligno thuris. Alij vero myrrhæ. Oppidorum vicorumque non alio existente, quàm ex aris fumo atque nidore. Ad hunc ergo sanandum storacem in pellibus hircinis vrunt, tectaque suffiunt, adeo nulla est voluptas, quæ non assiduitate sui fastidium pariat. Eundem vrunt, & ad serpentes fugandos in siluis odoriferis frequentissimos. Tradit Herodotus Arabes singula milia talentum annua thuris pensitasse Persarum Regibus. Non sunt eorum cinnamomum aut cassia, & tamen fęlix appellatur in Arabia falsi cognominis, & ingrati, quæ hoc acceptum superis ferat, cum plus ex eo inferis debeat. Beatum illa fecit hominem, etiam in morte luxuria, quæ dijs intellexerat genita, adhibens vrendis defunctis. Periti rerum astruxerunt non ferre tantum annuo fœtu, quantum Nero Princeps nouissimo pompæ suæ die concremauit. Aestimentur postea toto orbe, singulis annis tot funera, aceruatimque congestæ honor cadauerum, quę dijs, per singulas micas dantur. Actor. Postquam ergo arborum communium atque frugiferarum naturas descripsimus, superest vt etiam arborum aromaticarum, quas odoris præcipui suauitate nobili natura dotauit more solito videlicet secundum alphabeti nostri ordinem proprietates atque virtutes prosequamur. Ex libro de natura rerum. Arbores quidem eden præciosissimas: medicinales & aromaticas, in extremis ac excelsis ac temperatissimis partibus Orientis ab initio mundi plantauit in horto voluptatis Deus, quas magno chaos inter nostrum exilium, & ipsum Paradisum interposito tanquam ignotas describere non valemus.

De *Aloe*. Cap. LXII.

ALoe est arbor aromatica, quam nasci dicit Isidorus in India, & in Arabia. Dicunt tamen magister Iacobus de Victoriaco, & Platearius, quòd huius ligni arborem nemo comprehendere potuit, sed expulsione ventorum rami de montibus ex temporis vetustate cadentes, in flumine Babylonico retibus capiuntur. Vnde a quibusdam dicitur, quòd de terrestri Paradiso per Mediterraneos fluuios lignum aloes deferatur. Isidorus. Aloe est arbor odore suauissimi ac summi, quæ in India, & Arabia nascitur. Denique lignum eius vice thimiamatis altaribus adoletur, vnde & nomen traxisse creditur. Auicen. Xiloaloes est, venæ arboris quæ eradicantur, & sepeliuntur in terra, donec earum lignum, & cortex putrefiant, & remaneat xiloaloes purum. Vniuersaliter melius est, quod magis in aqua submergitur, natans vero malum est, priuatum vita, & Spiritu. Est autem (vt æstimo) calidum, & siccum in secundo, subtile, aperitiuum opilationum, frangit uum ventositatum. Remouet superfluitates humiditatum, viscera confortat, & prohibet iram. Confert valde cerebro. Confortat sensus, & etiam neruos, & acquirit eis vnctuositatem & viscositatem subtilem. Cor quoque confortat, & lætificat. Masticatio eius facit odorem oris bonum. Bibitum autem remouet humiditatem stomachi putrefactam, & cōfortat ipsum, & etiam epar. In ipso est virtus constringens naturam, & confert dissinteriæ, & melancoliæ. Constan. in Pante. Lignum aloe diuersæ naturæ est, sed tamen vniuersaliter est calidum & siccum, adiuuans cerebri stomachique humectationes, & defectiones eorum. Animam etiam & cor, & omnia interiora membra confortat. Platearius. Aloe lignum calidum est, & siccum in secundo gradu. Quod optimum est, cognoscitur ex eo, quòd valde ponderosum est, & nodosum, valdeque aromaticum, saporis subamari, coloris subnigri, vel subrubei, contritioni dentium non omnino resistēs. Dum etiam commasticatur, statim odor aromaticus videtur cerebrum attingere, & quodammodo implere. Stomachum confortat, digestionem procurat. Valet contra debilitatem cordis, & cerebri, contra Cardiacam passionem, & contra syncopin. Fructus eius per nares receptus cerebrum infrigidatum confortat, & calefacit, & vt breuiter laudes eius concludam, omnia membra totius corporis debilitata valde confortat.

De Amomo, & Aspalatro Cap. LXIII.

ISidorus. Amomum dictum est, eo quòd velut Cinnamomi odorem referat. Nascitur in Syria, & Armenia. Frutex botruosum semen reddens sibi connexum, flore albo veluti violæ, folijs similibus brioniæ, odore etiam bono somnos suauificat. Auicen. Amomum est arbor, sicut botrus ligni, sicut rete inuoluti. Florem habet in colore similem emathiti, folia sicut vitis albæ, coloris aurei. Color ligni eius, sicut hiacinthi boni odoris. Et est eius species viridis, & crossa, nascens in locis humidis, & eius odor, sicut odor rutæ. Et est species Aegyptiaca, quæ non est longa neque lata, neque debilis, neque grauis ad frangendum, immo vuealis, & eius vber exuberat super transitum vuæ. Est autem calidum, & siccum in secundo. Iuxta Diascoridem ex eo melius est album, aut ad rubedinem declinans, plenum semine, sicut botrus, grauis odoris absque fętore, coloris vnius, non diuersum, mordicans linguam, in quo non est contractio. Subtiliat, & maturat, & in ipso est stipticitas. Maturat quidem apostemata calida. Confert pleuresi frigidæ, aperit opilationes epatis, & est plurimæ digestionis. Membra expulsionis prouocat, & doloribus matricis confert. Grauat autem caput, facitque soda, & est de inebriantibus ac dormire facientibus. Eius decoctio vtilis est podagræ, & obtalmiæ calidæ, & bibitur ad ægritudines epaticas. In decoctione eius sedetur ad dolorem renum. Emplastrum ex eo factum cum bethorog, valet contra punctură scorpionis. Diascorides. Amomum est genus arborum, vel herbæ odoratissimæ, cuius frutex botro similis, in circuitu eiusdem arboris nascens, ramulos habēs siccos, & duros, virgulis similes, coloris subruffi. Huius autem triplex est species. Vnum appellatur armenum, cęteris melius, aurosi coloris, vel fului, odoris boni. Aliud quod dicitur melicon, viride & tactu leue, saporem habens origani. Tertium vero ponticum ruffum, & non lōgum, neque difficile, botrosum, semen habens plenum, & odore stipticum. Eligendum est autem recens, & album ponderosum. Quod masticatum quodam acumine mordet linguam, somnum præstat. Tumores etiam cathaplasmis adhibitum sedat. Cum ocimo quoque tritum scorpionum ictibus occurrit. Item fœminarum fluxus fomento compescit. Idem cum vua passa mixtum, & cathaplasmatum tumores viscerum sedat, & eius aqua tumentes oculos fomento releuat. Adulteratur autem herba ammonæ, quæ similis est ei, sed caret odore. Razi. Himene, idest amomū calidum est, & siccum. Opilationi epatis ex frigiditate proficit, dolorem matricis aufert. In capite tamen dolorem atque grauedinem, & schothomiam generat. Constantinus in libro graduum. Amomum calidum & siccum est in tertio gradu, prouocat menstrua, apozima eius potatum, optimum est epilenticis, vel freneticis, podagricis, & inflationem dissoluit. Plinius in lib. 12. Aspalathros in Aegypto nascitur, spina candida magnitudine arboris modicæ, flore rosæ. Radix eius vnguentis expetitur. Tradunt in quacunque frutice curuetur arcus cęlestis, eandem quęcunque sit aspalathro existere suauitatem odoris, sed in aspalathro quandam inenarrabilem. Quidam vocant sceptrum erisij, alij sceptrum elisci. Cuius probatio est, in colore ruffo, vel igneo, tactuque spisso, & odore castoreo.

De Balsamo. Cap. LXIIII.

ISidorus. Balsami arbor in Iudęa tantum intra terminos viginti iugerum erat. Postquam autem ea regione Romani potiti sunt. Etiam latissimis collibus propagata est, stirpe similis viti, foliis similis rutæ, sed albidioribus, semperq; manentibus. Arbor quidem balsamum dicitur, lignum eius xilobalsamum, fructus vel semen carpobalsamum, succus autem opobalsamum. Glosa super Cantica. Engaddi locus est, vbi crescit balsamum, cuius arbores, quia in modum vinearum excoluntur, vineæ Engaddi dicuntur. Plinius vbi supra. Omnibus odoribus præfertur balsamum. Vni terrarum olim Iudęæ concessum in duobus tātum hortis regiis, altero iugerum viginti non amplius, altero paucioribus. Nunc aūt implet colles vinearum modo, quæ sine amminiculis seipsas sustinent: properatque nasci intra tertium annum fructifera, folium proximè tuberi perpetua coma procerior, proceritas intra bina cubita subsistit. Huius arboris tria sunt genera. Primum aspectu incuruum, fruticosum, odoratius. Tenui, & capillacea coma, quod vocant anthericeum. Alterum scabro. Tertium eumeces: quia reliquis procerius leni cortice. Huic secunda bonitas. Nouissima autem antherico Ferro lædi vitalia odit, protinusque moritur. Eadem amputari superuacua patiens. Quapropter incidentis manus artifici temperamento libratur, ne quid vltra corticem violet. Lignum huius xilobalsamum vocatur, quod in vnguenti succo coquitur: ex hoc buxosum est optimum, quod est odoratissimum, & semine maximum, & ponderosissimum, mordens gustu, feruensque in ore. Adulteratur petreo hiperico, quod arguitur sua magnitudine, inanitate, longitudine, odoris ignauia, sapore piperis. Diascorides. Balsamus est arbor nimis calida & sicca, malogranato similis, ramosa, ramis tenuibus, & exalbidis. Inscinduntur autem eius truncus, & ramuli etiam per loca, & sic supponuntur vasa quæ lachrymum fluentem excipiant, cuius optimum est recens, sincerum, & exalbidum, austerū, & odore acutum, & pernitidum. Glosa super ecclesiasticum. Arbores balsami more vinearum excoluntur, & adminiculis sustinentur. Viti enim similiores sunt, quàm myrto, perpetuo coma insignes, duobus cubitis eminentes. Semen habet vini gustum, colorem ruffum. Ramis crassior quàm myrti, quæ

ti,quę & certo anni tempore fundant balsamum. Agricolę quoque acutis lapidibus, vel osseis cultellis solent inscidere. Nam ferri tactus noxius est, & per inscisiones manat succus odoris eximij, & lachrymis pulchre rorantibus. Lanis exceptus parua in cornua colligitur. Gratia aũt pręcipua est lachrymę, scda semini, tertia cortici debetur, minima uero ligno. Solinus. Balsama fisses vitibus stirpes hñt malleolis inseruntur, rastris nitescunt, aqua gaudẽt, amãt, amputari, tenacibus folijs sempiterno inũbrantur.

De medicinali virtute balsami. Cap. LXV.

COnstãtinus, vbi supra. Balsamus est arbor nascens in Iudæa, super terram vnius brachij vel paulo plus mensura. Cuius rami sunt rubeo viridique colore perfusi, quasi rami Titimalli, eiusque frondes sunt tenues, viridemque colorem habentes. In capite faciunt quasi gingiuas, parua præcedentes in modum piperis grana. Et ramorum eius fissuris quolibet anno in diebus canicularibus succus egreditur quasi lac titimalli. Rami autem & carpo & liquor medicinæ conuenientia sunt, liquor tamen est laudabilior. Carpo laudabilis. Rami vero minus cæteris. Omnes tamen calidi sunt & sicci in secundo gradu. Oleum aũt cæteris est calidius. Auicenna. Balsamus est arbor Ægyptia nascens tm̃ in loco qui dicitur oculus solis. Huius folia & odor rutæ similantur, sed ipsa declinãt ad albedinẽ. Statura eius vt arboris erusci. Et eius quidem oleum melius est semine eius. Semen vero fortius ligno ipsius in omnibus modis eius. Lignum.n. calidũ est & siccum in secundo, & semen parum calidius. Oleum aũt calidius est vtrisq; Aperit aũt opilationes, & confert visceribus crossis, & vlceribus capitis, & epilensię ac vertigini. debilitati quoq; digestionis, & ischiaticę. Mundificat caput & vlcera, & extrahit fracturas ossiũ. Bibitur eius decoctio propter spasmum. Item abstergit pannum oculi, & confert asmati crosso, stricturæ anhelitus ac dolori pulmonis. Mundificat stomachum, & confortat epar. Confert etiam dolori pungitiuo, & doloribus matricis. Resistit venenis, & cõfert morsui vipere. Semen eius confert peripleumonię & frigidi tussi.

De calamo aromatico. Cap. LXVI.

ISidorus. Calamus aromaticus a similitudine calami vsualis vocatur. Gignitur in India multis nodis geniculatus, fuluus, fragans spiritus suauitate. Qui cum frangitur in multas partes fit scissilis, similans gustu cassiam cum leui acrimonia remordente virtutis vnctualis, & feruentis. Diascorides. Calamus aromaticus in India nascitur, & est optimus colore ruffus, cum nodis spissis, & cum frãgitur scissilis, & arenosus apparet ac fuluus, odore suaui, gustu & viribus stiptico atque glutinoso. Plinius vbi supra. Iuncus odoratus nihil differt a cæteris sui generis aspectu. Sed calamus odoratus præstantior est. Odore statim e longinquo inuitat, mollior tactu, meliorque qui minus fragilis. Et qui a solo se potius, quam qui raphani modo frangitur. Inest autem fistulæ araneum, quod vocant florem, præstantior est cui numerosius. Reliqua probatio est, vt niger sit, dãnãtur albi. Melior quo breuior & crassior & lentus in frangendo. Calamo preciũ est in librã vnã, iunco in quinq;. Traduntq; iuncũ odorarũ in Cãpania inueniri.

De medicinis ex eo. Cap. LXVII.

AVicenna. Calamus aromaticus calidus est, siccus vsque ad secundum. Melior est ille qui est hiacyncthini coloris, propinquos habens nodos, qui in plurima frusta frangitur, & cuius canna plena re simili telæ araneæ, & in masticatione eius est acuitas. Et contritum est boni odoris, & est declinans ad citrinitatem & albedinem. Est autem subtiliatiuus, in ipso enim est substantia subtilis, sicut in pipere & cinnamomo, ac reliquis speciebus huiusmodi. In ipso est stipticitas pauca cum acredine. Et in eius substantia sunt terreitas & aereitas. Et est bonę commixtionis ad æqualitatem pertinens, sed eius exiccatio maior est. Confert occultationi sanguinis mortui, & contritioni lacertorum. Et aposte mati epatis, & stomacho ac tussi. Valet etiam ad tumorem, abstergit visum, apostemata resoluit. Membra expulsionis prouocat. Et cum semine apij confert renibus, ac distillationi vrinæ. Constan. vbi supra. Calamus est subtilis citrini coloris, suauis odoris, concauus desiccatiuus, & facillimẽ rumpitur, digitis constrictus. In India & Persia nascitur, sed laudabilior est Indicus. Est autem calidus, & siccus in secundo gradu. Valetque ad dolorem stomachi & epatis potui datus. Menstrua prouocat, & veteri tussi prodest, si suffumigium inde fiat. Ad stringendum quoque sanguinis fluxum valet. Platearius. Calamus aromaticus calidus est & siccus. Quidam reperitur in Persia qui citrinus est. Et eo ptifici non vtuntur. Alius in India, qui subalbidus est, & eo vtuntur. Est autem radix cuiusdam fruticis valde aromatica, calamo similis, quia concaua est. Cum enim colligitur, quoddam lignum quod interius est extrahitur. Eligendus est autem calamus subalbidi coloris, qui cum frangitur, non facile puluerizatur. Per tres annos seruatur. Habet virtutem confortandi. Puluis eius valet contra dolorem stomachi ex frigiditate vel ventositate. Ad digestionem stomachi confortandum datur puluis eius cum puluere cinnamomi, hoc etiam valet contra cardiacam.

De cassia lignea. Cap. LXVIII.

ISid. Cassia nascit̃ in Arabia, Virga robusti corticis & purpurei, est virtutis cinnamomo similis, sed inferior potentia, vnde pro cinnamomi vice duplex eius põdus in medicinis admiscet̃. Pli li. 12. Est cassiæ frutex iuxta cinnamomi cãpos nascens, sed in montib. crassiori sarmento, tenui cute verius quam cortice, quę cõteri & ex inanire, & in cinnamomo leuare precium est. Amplitudo frutici trium cubitorum est. Color eius triplex cum primum emicat candidus pedali mensura, deinde rubescit, addito semipede, vltra vero nigricãs, hæc pars maxime laudatur, deinde proxima, damnatur vero candida. Tum secãt surculos longitudine binum cubitorum, mox præsuunt recentibus corijs quadru pedum ob id interemptorum, vt illis putrescentibus vermiculi erodãt lignum & excauent corticem tutum amaritudine: probatur recens maxime, & quæ sit odoris mollissimi, gustuve quam maxime ferueus, potiusque lento tepore leniter mordens. Colore purpureo, quæque plurima minimum ponderis faciat breui tunicarum fistula atq; nõ fragili. Auicẽna. Casia calida est & sicca in secundo. Dicitur autem ꝙ est cortex radicis mori ascemij, & est plurium specierum Melior est illa quæ est rubei coloris, pura, plana, longi ligni, crossę cannæ, subtilis foraminis, solida, crossa, boni odoris, quæ mordicat linguam & cõstringit. Nigra vero mala est. Quod de ipsa administratur est cortex. In ligno enim eius nõ est bonitas. In ipsa quidem est stipticitas, & resolutio cum acredine, plurima subtiliatio, multaque inscisio propter acredinem suam adiuuat stiptica. Suaque resolutioue & solutiua iuuat, confortat membra. Resoluit apostemata calida & frigida in visceribus, confert pectori, & ponitur in medicinis oculi. Vinum in quo infunditur confert stomacho. Syrupus eius cõfert epati. Item prouocat membra expulsionis. Vtraque cõfert doloribus renum ac vesicæ. Crossas uentositates resoluit. Et ad potum datur ad venenum tyriæ. Constantinus in lib. graduum. Casia calida est & sicca in secundo gradu. Stomachum, epar, & omnia principalia membra confortat. Opilationem aperit. Crossos humores & ventositatem dissoluit. Vrinam & menstrua prouocat. Si vero medicinę laxatiuę misceatur, ad eijciendum crossos humores iuuat, cum melle temperata & super dura apostemata imposita, ea soluit & curat. Platearius. Casia lignea calida est & sicca ĩ tertio gradu. Eligẽda est quæ non facile frangit̃, sed plicatur. Et cum frãgitur colores habet intus subalbidos, distinctos, & plures subruffos. Saporem habẽt acutum dulcedini mixtum cum aromaticitate, & potest per decẽ annos seruari. Sophisticatur autem quandoque ex admixtione corticis capparis, sed discernitur, quia cortex capparis est subamari saporis. Virtutem habet diureticam ex subtili substantia consumendi ex qualitatibus, confortandi ex aromaticitate. Valet contra frigidum reuma, vel aliãs passiones capitis, & epilensiam, contra stranguiriam & dissenteriam & passionem renum, ac vesicæ, contra opilationes splenis & epatis, cõtra frigiditatem stomachi, contra fętorem oris, vel subascellarum, & corruptionem gingiuarum contra cardiacam pasionem & sincopin. Razi. Salegeha. i. Cassia lignea calida est & sicca. Visum acuit, & vrinam prouocat.

De cinnamomo. Cap. LXIX.

ISidorus. Cinnamomum dictum est, eo ꝙ cortex eius in modum cannę sit rotundus & gracilis. Gignitur autem in India & Æthiopia frutice breui, duorum tãtum cubitorum, colore subnigro vel cinereo, tenuisimarum virgarum. Nam quod in crassitudine distenditur, despectui est, quod autem gracilius prouenit eximium. Quod cum frangitur visibile spiramentum emittit ad imaginem nebulæ seu pulueris. Plin. in lib. 12. Cinnamomum frutex est duorum altitudine cubitorum amplissimus, palmique minimus quatuor digitorum crassitudinis, statim a terra sex digitis surculosus arido similis, cum viret non odoratus, origani folio, siccitate gaudens, imbre sterilior, ceu dirę naturæ. Gignitur quidem in planis, sed densissimis in vepribus, rubisque, difficilis collectu. Non metitur nisi permiserit Deus. Nec ante solis ortum vel post occasum metere licet. Sarmenta quondam sacerdos hasta diuidebat, deoque Ioui, partẽ reponebat. Reliquam vero partem mercator in massas condit. Est & alia fama, cum sole diuidi, ternasque partes fieri, deinde sorte germina discerni. Quodque soli cesserit relinqui, ac sponte conflagrare. Præcipua bonitas virgultorum est tenuissimis partibus ad longitudinem palmi. Secunda vero proximis, breuiore tamen mensura atque ordine. Vilissimum quod caudicibus vel radicibus est proximum, quoniam ibi minimum corticis, in quo summa gratiæ, Qua de causa præferuntur cacumina. Quidam cinnamomi duo tradiderunt genera. s. candidus, atque nigricans. Olim candidum præferebatur, nunc econtra nigrum laudatur. Varium quoque candido præfertur. Certissima vero æstimatione si scabrum sit atque vt inter sese tritum tarde fricetur. In primis aut molle damnatur, aut

cui

cui cortex albet. Auicēna lib. 4 Cinnamomi species nigra est bona, & est plana neq; nodosa. Montana est crossa & breuis, quod ex eo album est latum est inflatum, frangibilem habēs radicem, declinautem ad molliciem. Et quòd declinat ad viriditatem habet casiæ ligneæ odorem. Eius virtus durat tempore longo, si teratur & ex eo fiant torisci cum vino. Cinnamomi species ammomum est. Ex libro de natura rerum. Cinnamomum arbor aridæ similis est cum viret & floret, siccitate gaudet. Itaque sterilis imbre fit, fecundior autem in dēsissimis vepribus fit ac prouenit.

De Medicinis ex eo. Cap. LXX.

AVicenna. Cinnammomũ calidũ est & siccum in tertio Meliusq; est illud, quod est boni odoris, & acuti saporis, sine mordicatione, coloris puri non cōmixti. Et vt ait Diasco. melius est nigrum ad igneitatem & rubedinē declinans. Planum ramos habens propinquos subtiles, in quo sunt dulcedo & salsedo & mordicatio parua, nec est valde frangibile. Et ex eius quidē bonitate est vt vincat omnem odorem præter suum, & non sentiatur cum eo. Est aũt vltimum in subtilatione, attractiuum, aperitiuum, rectificans omnem putrefactionem & virtutem corruptã. Oleum eius calidum est valde, resolutiuum, liquefactiuum. Platea. Cinnamomum calidum est in tertio gradu, siccum in secundo. Eligendum est illud quod subtile est, acutum, habens odorē dulcedini mixtum, cũ multa aromaticitate & subruffum. Quod aũt subalbidum est aut nigrum, abijciendum. Per decē annos pōt seruari. Ex aromaticitate virtutem habet cōfortandi cerebrum. Ex glutinositate cōsolidandi. Contra debilitatē stomachi & digestionē debilē ex frigiditate valet puluis eius. Qui ēt competēter in salsamētis ponitur ad appetitum prouocandum ex superfluitatibus. Ad oris aromaticitatem commasticatur. Non enim adeo calidus est vt dissoluat, & os putrefaciendo corrumpat, sicut gariofilum & similia, quæ multum calida sunt. Ex horum n. vsu licet os ad tpus aromaticũ reddatur, in posterum tñ corrũpitur, quia ex caliditate dissoluũt, vnde fit putrefactio. Cinnamomũ aũt non est ita calidũ. Est tñ etiã conglutinatiuũ. Itē puluis eius valet ad nouas scissuras labiorũ, vel aliorum vlcerũ cōtra sincopin & cardiacã. Razi. Cinnamomũ calidũ est & siccũ. Stomachũ & epar corroborando, digestiuam virtutē adiuuat & ventositatē expellit. Isaac in 3. libr. Cinnamomũ calidũ est & siccũ in 3. gradu, stomachũ confortat, opilationes aperit, vrinam & mēstrua prouocat. Auicen. Cinnomomi operationes & proprietates. Vltimũ est in subtiliatione, attractiuum, aperitiuum, rectificans oēm putrefactionem, & oēm virtutem corruptorũ. Oleũ aũt eius calidũ est valde, resolutiuũ, calefactiuũ. Cinnamomũ ponitur super pannum, & maculas lentiginosas. Et est conueniens cũ aceto bothor leni, & impetigini & vlceribus. Confert & corizę, panno, & tenebrositati oculorum. Et tussi, hidropisi, & dolori matricis ac renũ & apostematibus eorũ, rigori quoq; febrium & morsui vermiũ venenosorum. Eius ēt oleũ mirabile est in tremore. Caput aũt grauat. Et ipsum mundat attrahēdo humiditates ex eo. Et aurium dolorē sedat. Lenificatiuum est & mundificat quod est in pectore. Aperit opilationes epatis, & confortat ipsum & stomachum & desiccat humiditatem eius. Diasco. Virtus est omni cinnamomo calida & diuretica, malactica & leptomerica & digestibilis. Potatũ cũ aqua secundinas mulierum excludit, & menstrua prouocat, meliusq; si myrrhæ fuerit admixtum, veneno potato vel morsibus venenatis occurrir. Caligines oculorum detergit. Cum melle tritũ maculas vel lentigines e facie purgat. Tussim sedat. Catarros mitigat, hidropicis medetur. Nefreticis ac diureticis vtiliter datur. Cinnamomi vero genera multa sunt. Sed omnibus melius est simile cassiæ masselaticę recens & nigrum, quod in vino missum soluit se, virgas habens teneras ac leues nodis plenas cum odore pleno quasi rutæ, acri, mordax gustu quasi nasturtij semen, cũ quadam salsitate & parua viscitudine, huius hastas cum fregeris, puluerem emitunt odore omnia vincētem. Quas cum a terra euulseris, radices eas sequuntur. Hæc est probatio cinnamomi. Est autem alterum genus montanum asperius statuq; breuius & crossius, colore subruffum. Pariter simile est cassiæ masselaticæ subnigrum colore, tactu lene, non multos habens nodos. Quartũ genus est album, fragile, in robore crossius, & est radicibus maius. Quintum genus est corio simile cassiæ, odore similiter, colore subruffum, hastas multas retinens, sed non odore plenum. Sextum genus, qđ appellatur lothos & mathos, sed nec virtutē, nec odorē habet. Septimum est, qđ a Græcis xilocinamomũ, idest lignum cinnamomi dr̃, radicem habens maiorem cum hastis nodosis, odore non suaue. Est ēt alterum genus quod aliqui pseudocinnamomum vocant, visu bonum, hastas habens crossas, odore & virtute inferius. Constantinus in libro graduum. Cinnamomum diuersum est. Est enim crossum quod de arboribus abscinditur, & gariofilatum, quod ramorum arboris suæ cortex esse dr̃ Omnia tñ calida sunt in tertio gradu sicca in secundo. Laudabilius est anthimum, quia stomachum confortat, & cum aromatizat, humiditatem eius desiccat, opilationem eius aperit, cibum digerit, flegma dissoluit, vrinam & menstrua prouocat. Et tussim de crossa humiditate & catarrum, sicut hidropisim, renum dolorē placat, & morsum reptilium. Et collirio mixtum superfluã humiditatem oculorum desiccat. Tritum & aceto temperatum impetigines & lentigines extirpat. Macer. Cinama tres species dicuntur habere, sed harũ. Est pciosa magis, quæ plus subtilis habetur. Et q̃ plus mordet mixta dulcedine linguam. Humores stomachi siccat, corroborat ipsũ. Et facit acceptas vt digerat ocyus escas. Sumptum curat epar, lotum quoq; menstrua purgat. Humida tussis eo sedabitur atq; catarrus. Hidropicis speciem, cui præbent timpana nomen. Sumpta non modicum reprimit renumq; dolorē. Reptilium morsus curat, sed iungitur illis. Quę curat oculos, humores curat aquosos. Si bene contritum, forti miscetur aceto. Liberat appositum, terra lentigine vultum. Sicque iuuat morbum qui ducit ab impetu nomen. Crossa magis species fluxus emorroidarum Stringit, aqua gelida bene si cōtrita bibatur. Tempore quo mundum patiens ieiunia fregit. De specie geminas hæc quærit portio dragmas.

De Cypro. Cap. LXXI.

DIascorides. Cyprus est arbor habens folia oliuæ similia: sed viridiora & paulo crossiora. Semen nigrum, & florem album, cum germine & odore bono. Huius folia masticata tumorem oris compescunt, quia virtutis cohærentis sunt, sed cætera eiusdem arboris cathaplasmata humores & tumores calidos tollunt: Horum etiam elixatura fomento combustis medetur. Eadem quoque succo struccij mixta, si caput assiduè fomentes, capillos inficiet. Flos eius cum aceto cathaplasmatibus adhibitus, dolorem capitis soluit. Glo. super cantica. Cyprus est arbor aromatica in Aegypto semine candido & odorifero. Quæ coquitur in oleo & exprimitur, vnde paratur vnguentum regale, quod Cyperus dicitur. Plinius in li. 12. Cyprus est arbor in Aegypto zizifi folijs, semine coriandri cādido & odorato, hæc in oleo coquitur & postea p̃mitur, idq; Cyperus dr̃. Optimũ est in Canopica in ripis Nili nata. Secundum Ascalone Iudeæ. Tertium Cypro Insula, odoris suauitate. Quidam hanc dicunt esse arborē, q̃ in Italia ligustrum vocetur. Idem in libr. 23. Ex Cypro fit oleũ, cuius natura excalefacit neruos & emollit. Folia stomacho illiniuntur. Et vuluæ concitatę succus eorũ apponitur. Folia quoq; cōmanducata recentia medentur vlceribus in capite manantibus & oris collectionibus. Decoctum earum ambustis & luxatis prodest. Rufant capillum tusa adiecto struccij mali succo, flos capitis dolores sedat cum aceto illitus. Vlcera putrescentia per se vel cum melle sanat. Odor autē floris olet, qui somnũ facit.

De Fistula. Cap. LXXII.

GLosa super Cantica. Fistula, quæ & calida arbor est aromatica, sed pauca, robusti corticis purpureiq; valet ad curandum viscerũ molestias. Glo. super Psalterium: Cassia, quæ & fistula dr̃, in aquosis dr̃ nasci. Crescit in immēsum. Auic. Fistula, quid est. Stipites albi pilosi similes polio, sed plus pilosi, immo quasi toti sunt pili. Et odor eius sicut myrrhæ. Est aũt calida declinās aliquãtulũ ad aromaticitatē. Diasc. Cassia fistula plures habet species, sed optima est Arabica, q̃ est aspectu gratissima, colore subrubeo corallo similis, tenuis, tactu lenissima, longa fistula, gustu submordax, nescio qua calefactione, odore aromatico plena & in ore missa, vini saporem subtrahens. Hæc habet hastam longã cum corio suo. Foliaq; similia piperis arboris. Est & altera subnigella, colore purpureo, odore plena, sed minimè suaui. Est iterum pseudocassia lappacio similis, nec in gustu suauis. Alia quoque platea, idest lata, q̃ siringos dr̃. Est enim lata, lenis, & mollis colore subalbida & scabrosa. Virtus cassiæ fistulæ calida est diuretica siccatoria, gustu submordax. Est etiam leptomeris, idest extenuatoria, satis acra, aliud habens stipticum, extenuat simul ac digerit, quæ in corpore superflua inuenerit, roborē imponit. Visceribus vtilissima est, vitijsq; toracis oĩbus, ad caligines oculorũ malagmatibus necessaria est. Cũ melle trita maculas vultus emēdat. Mēstrua prouocat, tumores intraneorũ bibita sedat. Cum aqua bibita morsibus venenatis occurrit, fomento renũ dolorem compescit. Eius suffumigatio matricē ad secessum deponit. Duplici pondere pro cinnamomo miscetur in antidotis, & est in omnibus vtilis. Auic. Cassia fistula, Alia & Chebulia, alia Aegyptia. Melior est illa quæ sumitur a cãna, & quæ est splēdidior & pinguior. Et melior canna ipsius est illa, q̃ splēdida est & plana. Aequalis est in caliditate & siccitate. Et est humida, resolutiua, lenitiua. Confert apostematibus calidis in visceribus, & propriè in gutture, qñ ex ea fit gargarismus cũ aqua solatri, & linit̃ super apostemata dura & cōfert eis. Liniunt̃ & ex ea podagra & iũcturæ dolorosæ. Qñ dissoluit̃ manibus ĩ aqua coriadri humidi cũ spuma psilij, & deinde fit ex ea gargarismus. Cōfert p̃focationi. Mũdificat epar, & cōfert ictericię & dolori epatis.

Est

Est lenificatiua ventris, & educit coleram adustam & flegma, & soluit sine nocumento, & absque mordicatione. Adeo quòd ipsa est conueniens prægnantibus, & soluit eas.

De Libano. *Cap.* LXXIII.

GLossa super Ecclesiasticum. Libanus, vt aiunt, est in Arabia cortice & folio lauro similis, succum amigdali modo emittens, qui thus dicitur, & bis in anno colligitur, autumno, & vere. Regio autem thurifera saba appellatur, vndique rupibus inuia, & a dextera scopulis maris inaccessa. Arbores sponte nascuntur, quibus inscisis lachryma fluit. Helinandus lib. 10. In Libano monte nascitur arbor thurifera. Huius virgulta, vt ait Solinus, non sunt publica, sed quod est apud Barbaros, nouum ius per successiones transeunt familiarum. Qui autem dominium huius arboris tenent, saeri Arabicè vocantur. Hi cum lucos istos metunt, vel inscidunt, non funeribus intersunt, nec congressibus fœminarum polluuntur. Iuba Rex scripsit intorto ea esse vimine, & perplexo ad aceris qualitatem. Amigdalæ vero succum fundere, inscidiq; ortu canis flagrantibus solibus. Actor. Itaque arbor ipsa dicitur, & libanus, & thus. Gutta verò dicitur, & thus, & olibanum, de qua scilicet sub vtroque nomine dicetur inferius. Auicenna libro secundo. Ex olibano administratur in medicinis minutum & cortices, & fumus, & partes arboris eius omnes, & propriè folia.

De Matir. *Cap.* LXXIIII.

PLinius lib. 12. Matir aduehitur ex India, cortex rubens radicis magnæ, nomine arboris suæ. Qualis ea sit, videlicet arbor incompertum habeo. Corticis melle decocti vsus ad dissentericos habetur in medicina præcipuus. Diascorides. Matir, vel machir est corium ligni veniētis de barbarico, coloris russi cum calore, solidoq; robore. Cuius virtus est stiptica & remordens, quàm maximè in gustu. Tusa & bibita emoptoicis & dissentericis & celiacis singularem præstat effectum. Ex libro de natura rerum. Matir, vel machis est arbor in India, corticie prope rubeo radice magna. Ex hac fluit gutta, quæ mastix dicitur, odorifera multum, coloris punicei. Hæc granomastix dicitur, eo quòd in modum granorum aliis guttis est admixta. Splendorem faciei confert, & eam pulchrificat. Adulteratur tamen thure, vel resina. Cortex arboris machis cum melle decoctus ad dissenteriam præcipuus est. Vim habet constringendi, confortandi, consumendi, conglutinandi, & consolidandi. Contra humores fluentes a capite, ad oculos, vel ad dentes. In alia vero significatione secundū alios dicitur macis flos muscatæ, vel cortex ipsam nucem continens. Actor. Hic videtur accipi macis pro lentisco, fortasse vitio scriptoris. Nam secundum Isidorum, & alios auctores, Mastix est gutta lentisci arboris, quæ dicta est granomastix. Hæc solum reperitur in India, sed melior est in Choo insula.

De Myrrha. *Cap.* LXXV.

ISidorus. Myrrha est arbor Arabiæ, altitudinis quinque cubitorum, similis spinæ, quam achantum vocant. Cuius gutta viridis est & amara, vnde nomen accepit. Gutta eius sponte manans preciosior est. Elicita corticis vulnere vilior. Sarmenta eius Arabes ignibus fouent. Quorum fumo satis noxio, nisi ad odorem storacis occurrāt, plerumq; morbos insanabiles contrahunt. Glo. super Exo. Myrrhæ arboris virgulas Arabes exurunt, vt melius pullulent, & fructificent. Huius arboris gummi propriè vocat stacte, myrrha vero abusiuè Plinius vbi supra. Myrrha multis locis Arabiæ nascitur, & est diuersi generis, conuehitur, & ex siluis laudata. Petuntq; eam etiam a Trogloditis Sabei transitu maris. Satiua quoque prouenit multum siluestri prælata. Gaudet rastris & ablaqueationibus melior radice refrigerata, arbori altitudo ad quinque cubita, nec sine spina, caudice duro & torto, crassiore, quàm thuris. Solinus. In saltibus Arabiæ myrrha prouenit, cuius radices vt virium rastris proficiunt. Ablaqueationibus gaudent. Nudatæ pinguiori lachryma fluunt. Sponte manans ex ea sudor preciosior est. Elicitus corticis vulnere vilior iudicatur. Cortex in vertiginem flexus, & spinis hispidus, folium licèt crispius, oliuæ tamen simile. Ex lib. de natura rerum Myrrha est arbor spinosa & aculeata, durior a radice, quàm reliqua sui parte. Corticem habet lenem, folium oliuę, sed crispius atque rotundius. Huius frondes & flores collecti, & ad Sole desiccati, habent efficaciam confortandi, & constringendi. Multum quoq; valent contra vomitum, ac fluxum ventris, & profluuiū sanguinis Huius gutta. f. myrrha viridis est & amara.

De Narda. *Cap.* LXXVI.

PLinius lib. 12. Nardus est frutex graui, & crassa radice, sed breui ac nigra, fragilique, quamuis pingui, situm redolente, vt cypressi, aspero sapore, folio paruo, densoque. Cacumina in aristas se spargunt. Ideo gemina dote nardi spicas, & folia celebrant. Actor. De hac, quia frutex est inter herbas & arbores media, iam inter herbas communes dictum est supra, & alio nomine dicitur spica. Macer. Esse gradu primo calidam, siccamq; periti Testantur spicam, quæ dicitur Indica nardus. Confortat potata iecur, stomachique dolores Mitigat, & renes: illius apozima purgat. Vesicam, iuuat vrinas, & menstrua pellit. Ictericis prodest, nociuis humoribus obstat. Quos caput transmittit, & fundit sæpe per anum. Puncturas aufert, & morsus interiorū. In stomacho clausum, solet hausta repellere ventum. Matricis nimium restringit subita fluxum. Cum gelida, si detur aqua sedare tumorem Dicitur & cordis, & nausea sistitur inde. Excitat hæc venerem cum vini sumpta liquore. Duritias stericas elixatura resoluit. Eius fomento per partes inferiores. Lumina si tepida foueantur sæpius illa. Affirmant acri prurigine libera reddi. Palpebræque pili bene confortantur eadem. Est nardi species, quæ celica spica vocatur. Celicarum tantum quæ nascitur in regione. Omnia quæ nardus valet indica, dicitur ista Posse, licèt vires videatur habere minores.

De Piperis arbore. *Cap.* LXXVII.

ISidorus. Piperis arbor nascitur in India, in latere montis Caucasi, quod Soli obuersum est. Folia habet ad iuniperi similitudinem. Cuius siluas serpentes custodiunt. Sed incolæ regionis illius, cum maturæ fuerint, eadem loca incendunt, & serpentes igne fugantur, sicque piper calidum colligitur, & inde ex flamma nigrum efficitur. Plinius vbi supra. Arbores, quæ piper gignunt, iuniperis nostris similes sunt. Semina a iuniperoo distant paruulis siliquis. Hæ priusquam dehiscant decerptæ, soleque tostę faciunt, quod vocatur piper longum. Paulatim vero dehiscentes per maturitatem candidum piper ostendunt, quod deinde tostum solibus colore rugisq; mutatur. Verum & his sua iniuria est, atque cœli, intemperieque carbunculantur, fiuntque semina cassa & inania, quod brechmasin sic significante abortum vocant Indorum lingua. Hoc ex omni genere asperrimum est, leuissimumq; & palidum, gratius nigrum, leniusq; vero candidum. Non est huius arboris radix, vt quidam existimauere, quam vocant zingiuerim, alij vero zingiberim, quanquam sapore simili. Id enim in Arabia & Trogloditica in villis nascitur, paruæ herbæ, radice candida. Piper longum facilè adulteratur Alexandrino sinapi. Arborem piperis iam habet Italia maiorem, Myrto non absimilem. Amaritudo grano eadem, quæ piperi myrteo creditur esse. Deest tosta illa maturitas. Ideoque & rugarum, colorisque similitudo. Adulteratur iuniperi baccis mirè vim trahentibus. Mirum piperis vsum adeo placuisse. Nam in alijs suauitas cœpit. In aliis species inuitauit. Huic quidem nec pomi, nec baccæ commendatio est aliqua. Sola in eo placet amaritudo, & hac in Indos peti. Quis est ille, qui primo cibis experiri voluit, aut cui in appetenda auiditate esurire non fuit satius. Vtrumque siluestre gentibus suis est, & tamen pondere emitur, vt aurum, vel argentum. Auicenna. Radicis piperis est proprietas, vt dicitur, conferre doloribus frigidis, & spasmo. Valde confert etiam podagræ. Eiusq; proprietas est iuuamentum conferre ventositatibus frigidis, & colericæ. Ex lib. de natura rerum. Piperis arbor in foliis & lignis habet iuniperi similitudinem. Huius siluas serpentes custodientes, igne fugantur, & ex flamma nigrum piper efficitur. Iacobus tñ aliam causam nigredinis reddit, q. s. piper collectum sine adustione in clibanum mittatur, vt diutius conseruetur, vel ne alijs partibus semina proueniant. Piperis arborem Italia habuit quōdam, vt ait Plinius: sed magnam, vt est myrtus, Indica verò parua est. Porro Italiæ piper amarum est, tosta quoque maturitas illi deest. Est & in Hispania piperis arbor, cuius fructus est amarissimus, & Indiæ piperi valde dissimilis. Nec vnquā verū piper nasci credimus, nisi in India, quæ mater verarum specierum est.

De Storace. *Cap.* LXXVIII.

ISidorus. Storax est arbor Arabiæ, similis malo cidonio, cuius virgulę inter caniculæ ortum cauernatim lachrymam fluunt. Plinius vbi supra. Stiracem Arabes ex Syria reuehunt, acri eius odore focis abigentes suorum fastidium. Cæterum nō alia ligni genera in vsu, quàm odorata, ciboscq; coquuūt Sabei thuris ligno. Alij vero myrrhæ, oppidorū vicorumq; nō alio, q̄ ex aris fumo, atque nidore. Ad hunc ergo sanādum storacem in pellibus hircinis vrunt, tectaq; sufficiunt. Eundem ad serpentes vrunt fugandos in odoriferis siluis frequentissimos, proxima Iudeæ Siria supra Fenicem gignit storacem circa gabala, & marathunta, Cassiumq; Seleuciæ montem. Arbor est eodem noīe, malo cotoneo similis, lachrymæ ex austero iucundiores, intus similitudo arundinis prægnansq; succo. In hanc circa canis ortū aduolant pennati vermiculi erodētes, & ob id scobo sordescit. Auicēna Lubne est arbor magna, cuius lignū & folia similia sunt arbori cidoniorū, & habet fructum album similem gallæ, in quo est granū pingue, & illud, quod est in ipsa melius est, ex quo oleū exprimitur. Huius arboris storax sicca est cortex. Cum autem inciditur arbor, exit lachryma, quæ dicitur storax liquida; vel mel lubne. Specierum storacis melior est illa, quæ per seipsam currit, mel-

lina, gummosa boni odoris. Adulteratur quandoque cum oliuis & melle, perueniens ad citrinitatem, & non est nigra sulfurea. Calida est in primo, sicca in secundo. Inest ei virtus maturatiua, lenitiua, calefactiua, resolutiua. Fumus eius est sicut olibani, & oleum, quod ex ea fit, lenificat fortiter. Confert duritiis in carne. Linitur super scabiem siccam & humidam, & etiam super bothor humidum & siccum cum oleis. Membra confortat, & prohibet spasmum, & contractionem iuncturarum bibita, & linita, & ponitur in oleis lassitudinis. Retinet, quod ex ea humidum est. Et quod ex ea siccum est catarrum. Ad corizam autem est vltima. Confert etiam tussi antiquæ, & flegmati ac dolori gutturis. Et clarificat vocem arteriaci cum lenitate vehemēti. Digerit autem & subtiliter lenit, vrinam & menstrua prouocat. Lenit duriciem matricis. Quod ex ea siccum est, ventrem stringit. Liquida verò cum amigdalæ gumma soluit, educendo flegma viscosum absque impedimento. Illud autem, quod ex granis eius egreditur, dicitur sciregi storacis siccæ, & huius gumma alba, & est gumma hæremitarum.

De Thure. Cap. LXXIX.

ISidorus. Thus est arbor Arabiæ immensa, atque ramosa, lenissimi corticis ramis ad aceris qualitatem, amigdalæ modo aromaticum succum fundens & album. Dicitur aūt thus a tundendo. Idem & libanum a monte Arabiæ vbi sunt Sabei. Nam mons eorum libanus dr̄; vbi thura colliguntur. Plin. vbi supra. Attolluntur in Arabia colles alti, in planaq; decurrunt arbores thuris natæ sponte terram argillosam esse conuenit: raris fontibus ac nitrosis. Attingunt & minici pagus alius: per quos euehitur vno tramite angusto, Hi primi commertium thuris fecere maximeq; exercent: a quibus & minieum dictum est. Nec prætera Arabum alij thuris arborem vident, Ac ne horum quidem omnes. feruntur. 300. non amplius esse familiarū: quæ id ius sibi vendicent: ideoq; sacros eos vocari ferunt: thura præter Arabiā non insunt alicui terræ, ac nec illi quidem vniuersæ. In medio eius sunt ferè attamite pago Sabeorum capite regni. Sabota in excelso monte, a quo octo mansionibus distat regio eorum thurifera. Saba appellatur, quod significare Græci mysterium dicunt spectans ortus Solis æstiui, vndique rupis inuia, & a dextera maris scopulis inaccessa. In æstu flagrantissimo circa canis ortum vindemia prior & naturalis esse dicitur, quia tunc maximè prægnans esse, tenuissimusq; tendi cortex arboris videatur, laxatur hic plaga, non adimitur. Indeq; prosilit spuma pinguis, quæ concreta densatur. Adulteratur apud nos resinæ candidæ gemma perquam simili. Probatur autem candore, amplitudine, frangibilitate, carbone, vt statim ardeat. Item in lib. 13. Thus Syriæ mascula fert, sterili fœmina. Ex lib. de natura rerum. Thus est arbor nobilis, immensa, atque ramosa, lenissimi corticis, folio piri minore, atque subrutilo. Naturalis eius vindemia est circa canis ortum, æstu. s. flagrantissimo, quando maximè videtur prægnans, tenuissimusq; cortex eius. Tunc itaque cortex minuto vulnere laxatur, exinde prosilit spuma pinguis, quæ concreta densatur, & obduratur. Secunda vindemia est in initio hiemis, sed quod tunc exit, ruffum est, nec priori comparandum.

De Gummis, & succis arborum. Cap. LXXX.

ACtor. Hæc de arborum natura diximus. Nunc restat de gummis, vel de guttis, siue succis ex eis profluentibus. Isidorus. Gumma, vel gummum Græcum nomen est, hoc enim illi dicunt gummi. Aristoteles in libro de vegetabilibus. Arbores quædam habent gummi, vt amigdali: planta siquidem, quæ lac emittit, lac in medio habebit, estq; calor subterius fortis, & vnctuositas fit. Cumq; calor digerere cœperit, vnctuositas in humorem istum vertetur, & ipsum coagulatione parua coagulabit. Sicque locus calefiet, & aqua vnctuosa similis lacti fiet. Tunc eleuabitur ab humore vapor, qui lac illud attrahet ad extremitates, & calorem apparentem retinebit humor. Cumque frigus apparens in arbore fuerit, coagulabitur lac, postquam a loco exierit, & inde gummi fit. Gummæ siquidem calidæ distillando egrediuntur, & cum aerem tetigerint, coagulabuntur. Quædam vero manent in loco temperato, & sunt similes aquis. Quædam manant & congelantur, similes lapidibus, vel conchis. Sed quod guttatim manat, remanens in forma sua, erit arbor, quæ dicitur alcafur. Quod autem alteratur, vt lapis erit in apparentia frigidum valde, & ipsum calor faciet apparere, cumque emanauerit, lapidescet, quod in terra calida fit. Plinius vbi supra. Gummi ex Aegyptia spina conuenit esse optimum, vermiculatum, colore glauco, purum, sine cortice, dentibus adhærens, Precium eius in libras 13. Deterius autem est ex amigdalis amaris & cerasis, pessimum vero ex prunis. Fluit & ex vitibus aptissimum infantium vlceribus, & aliquando in olea dentium doloribus. Vlmo etiam in Corico monte Ceciliæ ac iunipero ad nihil vtiles, & ex vlmi gumma nascūtur ibidem cul. ces. Fit etiam ex sarcocolla, sic enim vocatur arbor, gummi simile pollini thuris, pictoribus ac medicis vtilissimum. Ideoque melior est alba quàm rufa, & eius precium quod supra. Idem in lib. 14. Arborum succum manantium, picem, resinamque, aliæ in Europa feruntur, aliæ in Oriente. Asia quæ interest, vtrinque quasdam habet. Idem in lib. 16. Arbores quæ gummi gignunt, post germinationem aperiuntur, & gummi non nisi fructu detracto spissatur. Auicenna lib. 2. Gummi species calidæ sunt omnes. Est autem gummi stipticum, & glutinatiuū cum exiccatione. Tussim calidam lenit, & nocumentum vlcerum pulmonis expellit, vocem clarificat, stomachumq; confortat: & gummi eligendū est, quod melius est Arabicum, est enim purum habens ligni modicum.

Qualiter in eis variatur aqua nutrix omnium. Cap. LXXXI.

AMbrosius in Hexaimeron lib. 3. Vna quidem, & eadem est aqua, quæ est nutrix omnium, & in diuersas plerumque se mutat species. Aut inter florulenta discolor. Aut inter lilia fulgentior, aut inter rosas rutilantior, aut inter gramina liquidior, aut in palude turbidior, aut in fonte perspicacior, aut in mari obscurior. Assumpto enim locorum, quibus influit colore, decurrit. Rigorem quoque pari ratione commutat, vt inter vaporantia ferueat, inter vmbrosa frigescat, Sole repercussa æstuet, niuibus rigata glaciali humore canescat. Sed & sapor eius tempore conuertitur, vt nunc asperior, nunc amarior, nunc vehementior, nunc austerior, nunc dulcior, pro specie rerum, quibus infusa fuerit, qualitate varietur. Asperatur in maturioribus succis tuso corticis, nucis, foliisque contritis. Absinthio fit amarior, vino vehementior, aliis austerior. Veneno grauescit, melle dulcescit. Si autem lentiscus therebinthi quoque fructus, vel nucis interior misceatur in olei mollem naturam facilè transfunditur. Cum sit autem alitrix omnium virgultorum, diuersos singulis vsus ministrat. Si radices alat, vel nubibus fusa descendat, discretas omnibus vires dat, radicem impinguat, radicem prouehit, ramos diffundit, folia virescere facit, fructum alit, semina pomorum augere consueuit. Ergo cum eadem omnium nutrix sit, quædam arborum genera succus ferūt tristiores, alia discolores, alia tardos, alia præmaturos. Ipsę quoque inter se discrepant suauitates, alia suauitas in vinea, alia in olea, alia in ceraso, alia in fico, discreta in malo, dispar in dactylo. Tactus ipsæ aquæ, alibi lenis est, alibi asperior, plerumq; pinguior. Pondere quoq; frequenter distat & specie. Nā alibi leuior est, alibi grauior. Non est ergo mirū, si cum ipsa in se discrepet, discrepēt etiam inter se arborū lachrymæ, quæ eiusdem aquę alimonia generantur, & cū vna oīum sit causa, diuersus singulorum sit vsus, diuersa natura. Aliam vim habet lachryma cerasi, aliam lentisci, disparem quoque balsami guttam, odorata orientis ligna sudare produntur. Diuersum quoq; lachrymarū genus virgulta ferularum in Aegypto. Ac lilia quadā vi naturæ secretiores illachrymant. Quid autem referam. Clementem licet esse sermonē, quod electrū lachryma virgulti fit, & in tantam materię soliditatem lachryma durescit.

De Ammoniaca gutta. Cap. LXXXII.

ISidorus. Ammoniacus dicitur lętus succus, qui profluit ex arbore in Aphrica, quæ meloslos punica lingua dicitur. Plinius in lib. 12. Aethiopiæ Aphrica subiecta lachrymam ammoniaci stillat in arenis suis. Dicta ab ammonis oraculo, iuxta quod arbor gignit. Huius genera duo sunt. Trastomacho, quod masculi thuris habet similitudinem, & hoc maximè probatur. Alterum pingue & arenosum, quod pirama dicit. Adulteratur enim arenis velut nascendo apprehensis. Igitur, quàm minimis & purissimis glebis probatur. Idē in lib. 23. Ammoniaci lachrymā mollit, calefacit, discutit, dissoluit. Claritati visus in collitiis conuenit, pruritum cicatrices, albugines oculorum tollit, dentiumq; dolores sedat. Prodest dispnoicis & pleureticis pulmonibus, vesicis, vrinæ cruentę, lieni, ischiadicis potum. Articulis podagræ, cum pari pondere picis, aut ceræ, aut rosaceo coctum, aluum sistit, sed & duritias emollit. Platearius. Ammoniacum calidum est in secundo gradu, siccum in tertio. Hoc gummi valet cōtra tussim antiquam, humectam, & contra vitium splenis. Auicenna. Ammoniacum calidum est in fine tertij, siccum in primo. Aliquando nominatur id, per quod aurum adhæret, quia pergamena & libri eo deaurantur. In ipso sunt resolutio, & exiccatio fortes, mordicatio non fortis, apertio verò tanta vt currere faciat sanguinem ex orificiis venarum. Et ingreditur in rectificatione solutiuorū, In ipso est lenificatio, lenit asperitatem palpebrarū, & abstergit albuginem. Cōfert humiditatibus oculi. Confert etiā vulneribus malis, & corrodit carnem malā, & facit nasci bonam. Idem confert asmæ, & difficultati anhelitus, & eius dilationi, q̄n transglutitur cum melle, vel aquas ordei. Mundatq; vlcera velaminis. Et confert præfocationi, quæ est ex flegmate, & colera nigra. Bibitum quoque confert duriciei splenis, & epatis. Et similiter cum aceto linitum, & confert hidropisi. Linitum etiam & cathaplasmatum confert scrophulis, & nodis, & apostematibus.

matibus. Cũ melle, vel aqua ordei bibitum confert dolori ischiatice & iliorum iuncturarum. Item prouocat vrinam, ita vt sanguinem mingere faciat. Interficit ascarides, & solutione educit, exire facit embrionem, siue viuũ, siue mortuum, & menstrua prouocat. Cõstantinus in lib. graduum. Ammoniacum calidum est in tertio gradu, siccum in secundo. Mollitiuæ & dissolutiuæ virtutis est. Valet ischiaticis, podagricis & arteticis, purgat de viscoso flegmate potatum. Spleneticos curat cum oximelle. Emplastrum ex eo factum cum aceto compositum, & super splenem positum & epar durum, mox duritiã curat. Lumbricos & ascharides occidit. Vrinam & menstrua prouocat. Apostemata in articulis & in neruis nascentia, & crossas ventositates, & scrophas dissoluit. Si cathaplasmatum cum melle, & vino fuerit, albedinẽ oculorum detergit, & asperitates palpebrarum lenit.

De Asa fœtida. Cap. LXXXIII.

PLatearius. Asa fœtida est gũmi arboris in transmarinis partibus nascẽtis. Et est in quarto gradu calida & sicca. Aestiuo tpe colligitur, & quia maximè fœtet asa fœtida, fœtida dicitur, quantoq; fœtidior, tanto melior: diu absq; corruptione seruari valet, & in loco mediocriter sicco seruari debet, virtutem habet attrahendi, dissoluendi, consumendi. Pillulæq; ex ea formatæ, simpliciter autem cũ ouo sorbili, in sero exhibitæ, prosunt asmaticis ex humida causa laborãtibus maximè, vel cum syrupo violaceo dentur purgatione præcedente. Nec aliquid vehementer diuisiuum, aut valde siccum, vel frigidum, dari debet in pectore patientibus, nisi prius dialtea, vel butyro vngatur locus. Contra quartanam, vel quotidianam purgatione præcedente, asa fœtida in vino, & malo terræ cauato decoquit, & colatiuo melle addito, vel zuccaro ante horam accessionis patiẽti datur. Suppositorium ex asa fœtida, & galbano factum, vel ex asa sola prius oleo, vel melle, vel butyro inunctum, ne ledat interiora, miro modo secundinam educit, & menstrua. Vnguentũ ex asa & ammoniaco ac cera & oleo factum splenem mollificat & mundificat, lacq; coagulatum in mammillis soluit. Iterum asa forami dentis immissa, dolorem eius placat. Gargarismum factum ex aceto, & aqua decoctionis asæ, atque rosarum matricem tumefactam desiccat, præcedente tamen purgatione contra paralisim, & podagram & artecticam & apoplexiam & contra omne vitium ex frigida causa. Asa fœtida & petrolium simul ad ignẽ resoluuntur, & in tali liquore puluis castorei & euforbij, ac sulfuris viui apponuntur, additaq; cera cerotum efficitur, & in loco patienti supponitur, vel vnguento patiens inũgitur. Si vitio cerebri fiat epilensia, tunc inungatur patiens circa spatulas & spinam & collũ & etiam caput. Si vitio stomachi, tunc pars illa inungatur, contra alias etiam passiones inũgãtur loca simpliciter patientia. Vnguentum etiam ad podagram, ciragram, artheticã, ischiaticã, & cõtractionẽ, vel indignationẽ neruorũ ab Esculapio est inuentũ.

De Balsamo. Cap. LXXXIIII.

ISidorus. Balsami succus opobalsamum dicitur, de quo. s. sub hoc nomine plenius dicetur. Diascor. Balsami succus optimus est recens, & odore vehemens, sincerus, serenus, lenis, remordens, linguamq; mediocriter redarguens. Adulteratur autẽ oleo cyprino, vel lentiscino, vel balanino, siue myrtino, vel melle mixto. Sed optimum est, quod in aqua munda stillatum non protinus diffunditur, immo potius desidet, & postmodum totã aquã albidam facit, & lacti admixtum illud in caseum stringit. Habet autem vires acres, calefacit & relaxat, siccat, & extenuat. Hic succus opobalsamum dicitur. Plinius lib. 12. Balsami lachrymæ probatio est, vt sit pinguis, tenuis, ac modicè russa, & in fricando odorata. Secundus cãdido colore est peior viridi, crassusq; pessimus. Niger quippe vt oleum senescit. Maximè probatur, quod ante semen fluxit. Adulteratur seminis succo, vitiatur & oleo rosæ cypri, lentisci, balani, therebinthi, myrti, resina, galbano, cera. Cypria circulo cingitur. Summa autem eius probatio est, vt lac coagulet, & in veste maculas non faciat. Vt autem e ramo arboris fluat, vitro lapide, vel osseis cultellis inscidi-tur. Nam si ferro læditur, protinus moritur. Razi. Balsamum lapidem frangit, & pessarizatum ad impregnandum valet. Ex lib. de natura rerum. Liquor balsami super omnes liquores vim penetratiuam habet intantum, vt cum Sol incanduerit eius gutta in manu infusa sustineri non possit, sed statim penetrat.

De Bernica. Cap. LXXXV.

PLatearius. Bernix est frigidæ, ac siccæ complexionis in secundo gradu. Et est gummi cuiusdam arboris, quæ nascitur in partibus transmarinis. Tempore, siquidem æstiuo ex arbore illa quædam gummositas effluit, quæ actione caloris exiccatur & induratur, ac bernix appellatur. Huius tres sunt species. Quædam coloris est subcitrini, quædam subrussi, quædam subalbidi, & quæcunque sit eius species eligenda est vt bona, dummodo lucida sit, & clara. Habetq; virtutem ex gummositate sua conglutinandi, clarificandi, & conseruandi. Quod ex hoc satis patet, quia pictores supra colores alios eam ponunt, vt lucescat, aliosque colores conseruet. Diu seruari potest, & vsus eius talis est. Contra fluxum sanguinis e naribus puluis eius cum albumine oui confectus, temporibus & fronti superponitur, & hoc simpasma dicitur, quia fit ex conglutinantibus. Puluis etiam eius iniicitur naribus. Contra vomitum colericum ex puluere ipsius emplastrum ex olibano & oui albumine conficitur, ac pectoris furculæ superponitur. Idemque fit contra dissenteriam addito aceto, & pectini supponitur. Puluis etiam eius in ouo sorbili datur. Denique valet puluis eius contra solutionem interiorem, & exteriorem. Sed & Salernitanæ mulieres apponunt eundem ad clarificandum faciem.

De Bidella. Cap. LXXXVI.

ISidorus. Bidellæ arbores Indiæ, ac Arabiæ lachryma, melior est Arabica. Est enim lucida, subalbida, lenis, pinguis æqualiter cerea, & quæ facilè molliatur, nec ligno, vel terræ commixta, amara, boni odoris. Nam ex India sordida est & nigra & maiori gleba. Adulteratur autem addito gummi, qui non ita gustum amarificat. Diascor. Bidella lachryma est arboris, quæ in Armenia nascitur, & in modum resinæ manat. Probabilior est Arabica, quàm Indica. Potest autem calefacere, relaxare, & vt traditur, neruorum connodationes soluere, duritias mollire, sudorem mouere. Vrinam & menstrua prouocare, singultus, atq; ventositatem soluere, lapides in vesica frãgere. Miscetur etiam tyriacis medicaminibus, tumores soluit, duritias spargit, diuersim prohibet, tussim mitigat, morsibus venenatis occurrit, doloribus lateris subuenit, neruorum indignationem mixto vino, vel aqua depellit. Hæc omnia operatur, quia malacticæ & operatiuæ virtutis est, & ideo potest calefacere, stricturam relaxare, & ea quæ sinus & collectiones habent euaporare. Auicenna. Bdelliũ, aliud Iudaicum, aliud mechum, Iudaicum aliud est Siculũ, aliud Arabicum, quod est aliud a bdellio palmarum siluestrium, & ambo sunt ex palmis siluestribus. Mechum autem est ex fructu palmarum siluestrium. Melior duarum gummarum est illa, quæ est varia amara & clari saporis, & est munda a lignis, & est facilis resolutionis, boni odoris, cuius fumus habet odorem picis. Et cum antiquatur bdellium Iudaicum, egreditur a lenificatione ad exiccationem. Mechum est frigidum & siccum, & aliud calidum in fine primi. Lenitiuum & propriè Siculum. Et Arabicum exiccat tempus. Resoluit itaque sanguinem congelatum, & est lenificatiuum, maturatiuum, disrumpit ventositates. Et Siculum est vehementis lenificationis. Et Arabicum est siccius eo nisi recens. Resoluit apostemata dura, & propriè dissolutum cum saliua ieiuni, & similiter resoluit reliqua frigida, & valet ad plura alia. Actor. Bidella, vt æstimo, nihil aliud est, quàm bidellium, de quo superius inter arbores habitum est. Nam Isidorus non loquitur de bidello sub hoc nomine, sed tantummodo de bidella iungens lachrymam cum arbore.

De Borace. Cap. LXXXVII.

PLatearius. Borax est gumma cuiusdam arboris trans mare nascentis. Et est calida & sicca in medio quarti gradus. In æstate si quidem effluit quædam pura viscositas ex arbore illa, quæ caloris actione condensatur, & induratur. Effluit etiam quoddam impurum, & aliquantulum molle, ac fœculentum & terrenum. Est autem borax eligenda, quæ alba est, & dura, & lucida. Si verò superfluitates habeat abiicienda. Ad faciem clarificandum, & pannum remouendum, valet maximè, qui post partum fit, vel si fiat ex calore Solis. Puluis eius cum aqua rosacea conficitur, & facies illinitur. Ad mundificandum faciem ac depurandum conficiunt eam mulieres cum albo melle mixto & despumato, conficiunt etiam cum vnguento citrino. Sed & cum axũgia gallinacia resoluta, & puluere boracis vnguentum conficiunt, & facies illinunt. Ad menstrua prouocanda, & ad fœtum mortuum educendum, ac secundinam, fit ex borace, & succo contriti galli coctis simul in vino suppositorium.

De Camphora. Cap. LXXXVIII.

COnstantinus vbi supra. Camphora est gumma cuiusdam arboris in India, quæ in tertio gradu est frigida, & sicca. Calorem cephalicam, colericam, vel sanguinolentam passionem naribus applicata, vel cum sandalis & aqua temperata mitigat. Huius enim confectio principalia membra, sensusque propter calorem defectum confortat. Odor eius assuefactus extinguit libidinem, potata vero melius operatur. Porro assuefactio citius venire facit caniciem. Cum medicina diptica aliquantulum ex ea colericam solutionem purgat. Sternutatio vero ex eo, & succo palmæ prouocata, sanguinem de naribus fluentem constipat. Auicenna. Camphora plures habet species, inter quas est illa, quæ permixta est ex ligno suo, & ex eo, quod ex eodem ligno sublimatum est. Dixerunt autem quidam, quòd est arbor magna non faciens hominibus vmbram, cui leopardi adhærent. Non ergo nisi in noto anni tempore per-

uenitur ad eam, & est spongiosa marina, hoc est, secundū quod æstimauerunt quidam. Lignum eius multotiens vidimus, & est lignum album, frangibile, leue, in cuius rimis quandoque continetur aliquid de vestigiis camphoræ. Est autem frigida, & sicca in tertio gradu. Caniciem accelerare facit, & apostemata calida prohibet. Cum aceto fluxum sanguinis ex naribus prohibet, & soda calidæ confert. In febribus facit vigilias. Et calefactorum sensus confortat, & confert alcolæ vehementi. In medicinis etiam obtalmiæ calidæ confert, abscindit coitum, generatque lapidem vesicæ, ac renum. Et constringit fluxum ventris colericum.

De Cedria & colofonia. Cap. LXXXIX.

ISidorus. Cedria est cedri resina, quæ in conseruandis libris adeo vtilis est, vt ex ea perliniti, nec tineas patiantur, nec tpe consenescant. Plinius lib. 14. Cedros magna, quam Latini cedrelaten vocant, dat picem, quæ cedria dicitur, dentium doloribus vtilissimam, frangit enim eos, & extrahit ac dolores sedat. Diascorides. Cedria pix cedri est. Est autem illa probabilis, & vtilis, quæ est spissa & sapida, & in odore fortissima. In qua cum digitum tinxeris, pinguedine sua rarius defluit. Virtus est ei siccatiua & recorporatiua. Quapropter nimietate sui caloris inuncta pellibus vrit, & siccat. Caligines oculorum detergit, glaucomata cicatricesq; limpidat. In foramine dentium missa, vbi dolor fuerit, eos crepare facit, & ore diu retenta dolorē dentium excludit. Item sinanticorum causas curat, faucesque, si deintus vnxeris, tumores earum tollit. Pediculos & lendes inuncta pernecat. Cum sale & dulcore bibita morsibus serpētum occurrit, percussum leporis marini sanat. Strumaticis etiam inuncta medetur, vulnera pulmonis optimè purgat. Multi oleum ex cedria, dum coquitur, desuper cum penna colligunt, & scabiis, ac pediculis animalium prodest, vulneribus etiam adhibetur. Platearius. Colofonia est gumma cuiusdam arboris, quæ multa quantitate in Græcia reperitur. Vnde & pix Græca dicitur. Est autem calida in secundo gradu, sicca in primo. Eligitur illa, quæ nigra est, & interius lucida. Virtutem habet calefaciendi, & ex gommositate conglutinandi. Vsus eius ad pilos de facie tollendos, & faciem dealbandam. Et contra asma ex frigida causa.

De Dragaganto. Cap. XC.

IDem. Dragagantum est gummi cuiusdam arboris vltra mare nascentis. Humiditas enim effluens ex actione caloris desiccatur, & in gummi substantia mutatur. Est autem frigidum in secundo gradu, humidum in primo. Huius triplex est maneries. Est enim album quod melius est, si sit clarum & purum. Est & subruffum & citrinum, quod non est adeo bonum. In medicinis frigidis album ponitur. Subruffum autem, vel citrinū in calidis. Per annos quadraginta seruatur. Virtutem habet infrigidandi, mundificandi, humectandi, cōglutinandi. Vsus eius contra siccitatem pectoris. Contra calidam tussim, & siccam, contra sitim, contra fissuras oris & labiorum, & palati exulcerationem, vel excoriationem. Ad faciem dealbandam, & pannum superfluum remouendum, contra calida apostemata, contra combustiones, contra dissenteriam. Auicenna. Dragagantum est natura frigidum, ad siccitatem declinans. Virtus est ei sicut gummi, & in ipso similiter est pauca exiccatio, & ponitur in alcofol eo modo quo ponitur gummi. Constantinus vbi supra. Dragagantum frigidum est in secundo gradu, humidum in primo. In collirio mittitur, eoque tussis placatur, & asperitas cannalium pulmonis, & linguæ mitigatur, & vox clarificatur, & confortatur. Hoc etiam contra punctionem renum, & vesicæ vulneribus factum, vel ad scabiem valet, & asperitatem linguæ lenit. Repugnat & obstat acumini potionis, ne intestina vlcerentur.

De Euforbio. Cap. XCI.

PLatearius. Euforbium est gummi cuiusdam arboris crescentis in India. Est autem calida & sicca in quarto gradu, subruffi, vel citrini coloris. Habet virtutem laxandi, & contrahendi, attrahendi, & flegma purgandi. Valet contra artheticam, podagram & ciragram, & contra fistulas. Valet & epilenticis, & obliuiosis, & eis qui subito amittunt loquelam in febribus materia circa posteriorem partem capitis existente. Est etiam inde sternutatorium optimum, quo euacuatur a capite materia. Et præcipuè valet in litargia. Eius puluis naribus insufflatur. Vel puluis eius cum aqua rosacea resoluitur, & penna intincta naribus apponitur. Auicenna. Euforbium gummi calidum. Cuius virtus post tres annos, vel quatuor alteratur, & quod antiquatur, tendit ad pallidicatem & citrinitatem, nec dissoluitur in oleo, nisi cū difficultate, recens autem econtrario. Sed dixerunt quidam, ꝙ cum fabis excorticatis in vase positum, seruat virtutem suam. Quod de illo bonum est, recens est & clarum, citrinū ad pallorem declinans, acuti odoris, & vehementis acredinis. Aliud autem ab hoc adulteratum est cum sarcocolla & gummi. Huius virtus est subtilis, adustiua, & abstersiua, & recens vehementioris est calefactionis, quàm asa. Cum pipere & cinamomo ac similibus mixtum confert ischiaticæ, eiicitq; cortices ossium in vna die. Inungitur eo paralisis, & tremor, ac stupor, & confert valde. Collirium ex eo factum est abstersiuum. Sed perdurat eius mordicatio tota die. Ideoq; miscetur cum reliquis colliriis, aut cum melle. Confert aquæ citrinæ, & renum frigoribus, & colicam habentibus. Os matricis vehementer coarctat, ita vt medicinæ aborsum facientes fœtum eiicere prohibeat. Soluendo, vt dixerunt, educit flegma viscosum in vtrisque anchis, ac dorso, ac intestinis retentum. Interficiunt autem dragmæ tres eius in tribus diebus exulcerando stomachum & intestina. Et dixit filius Mesange, quòd eius rectificatio est, vt non multum teratur, & vt cum succo liquiriciæ misceatur, & cum oleo amigdalino liniatur. Dixerunt etiam quidam, quòd si cutis capitis a venenoso ver puncti, findatur & quod eam sequitur, vsquequo craneum appareat, & in ea ponatur hæc gummi tritum, non ei adueniet huius rei nocumentum.

De Gummi Arabico, & gutta. Cap. XCII.

PLatearius. Gummi Arabicum dicitur, eo quòd in Arabia reperitur, simile est dragagāto, & est calidum & humidum in gradu primo, excessus eius non determinatur ab auctoribus. Huius triplex est differentia. Vnum videlicet album, quod melius est, & tale est eligendum, quod clarum est. In frigidis ponendum est medicinis, & præcipuè in dragaganto. Est etiam citrinum, & subruffum, quæ similiter clara sunt eligenda, & in calidis medicinis ponenda. Cum autem simpliciter inueniatur gummi Arabicum album est ponendum. Habetq; virtutem relaxandi, humectandi, leniendi. Contra linguæ asperitatem in aqua, donec conglutinetur, & inde lingua humectatur atque fricatur. Contra vomitum ex defectu contentiuæ virtutis datur puluis eius cū puluere cinamomi. Contra fluxum mulieris datur puluis eius cum puluere sanguinis draconis in aqua calida. Fit etiam suppositorium aut pessarium. Idem & eodem modo naribus iniectum sistit sanguinis fluxū, vel inde fit sinapisma circa tempora. Contra siccam tussim & siccitatem pectoris datur aqua decoctionis ordei cum puluere gummi Arabici. Auicenna. Gummi species omnes calidæ sunt. Inter quas melius est gummi Arabicum, est enim, vt dictum est, purum habens ligni parum. Et est stipticum & glutinatiuum cum exiccatione. Constantinus vbi supra. Gūmi Arabicum similiter operatur vt dragagantum gummi, tamen siccius, ac stipticum magis, proinde confortat stomachū, & arcet sanguinis fluxum mixtum cum oui albumine, cōtra ignis vstionem fit optimum. Glo. super Eccles. Gutta quæ & ammoniaca dicitur quaslibet duritias curat, lachrymas stillat in arenis. Actor. Require de eo supra, vbi dictum est de ammoniaco.

De Charabe. Cap. XCIII.

EX sinonimis. Charabe vulgo labra vocatur, & dicitur gumma, licèt lapis esse videatur. Auicenna. Charabe gumma est tendēs ad citrinitatem, & albedinem, & quandoque declinat ad rubedinem, attrahit paleas & fracturas plantarum ad se, & ideo nominatur charabæ. f. rapiens paleas per se. Est aūt arboris gumma, quæ dr̄ nux Romana, quæ composita est terreitate subtili, & aqueitate sicca, & ipsa ergo est composita ex aqueitate tepida, & terreitate iam subtiliata. Natura est parumper calida, in secundo gradu sicca. Est autem restrictiua quippe sanguinis cuiuscunque loci fuerit. Eiusq; virtus similis est virtuti floris suæ arboris, sed eo frigidior existit. Confert tremori cordis cum aqua frigida bibitum, prohibetq; valde sanguinis sputum. Retinet vomitum, & ventris fluxum, materiasq; malas a stomacho prohibet, & cū mastice confortat stomachum. Cōfert etiam tenasmon, & vt dicunt quidam super apostemata calida suspensum cōfert eisdem.

De Lacta & licio. Cap. XCIIII.

EX sinonimis. Lacta quæ & alio nomine orobo dicitur, est gumma, de qua cum hominis vrina fit carminium. Constātinus vbi supra. Lacta est in secundo gradu calida & sicca, aperit opilationem epatis, ipsumq; confortat, & prodest ictericis. Quæ si fuerit lota melius operatur, quàm non lota. Diascor. Licium vnde fit arbor, est licios appellata, sicut videlicet dictū est supra. Eligendum est autem licium intus colore ruffo, deforis nigro, gustu amaro. Tale Indicum est, quod & melius est. Caligines oculis detergit, scabiem ac prurigmem oculorum, & reuma cōpescit. Antiquas sanies aurium purgat, faucium tumorem sedat. Stipticum. f. etiam gingiuis vulneratis prodest. Ragadies ex itineris attritione mirificè curat. Dissentericis ac celiacis potus clysterizatus medetur, tussimq; sanat. Emoptoicis cū aqua acceptū est singulare præsidium. Morsibus rabiosi canis in modū catapuciæ datum, subuenit. Capillos inficit. Panaricio vnctū sanat. Pascētium vulnerum putredines soluit. Mulieris profluuiū stringit. Adulteratur autē amurca cocta & admixta, vel succo absinthij, vel etiam felle bubuli. Constantinus vbi supra. Licium est calidum in primo gradu, siccum in secundo. Lentigines faciei mundat,

mundat, pustulas oris, & gingiuarum putrefactas curat, oculosque clarificat. Valet contra scabiem, & pruritum oculorum. Humiditatem ab auribus extrahit. Humores a matrice fluentes consumit. Potum autem suppositum diuturnam solutionem arcet, & intestina vulnera sanat. Actor. Licium est succus herbæ, secundum Platearium, ideo de ipso dictum est supra vbi de succis herbarum.

De Mastice. Cap. XCV.

ISidorus. Mastix est gutta arboris lentisci, quæ & granomastix dicta est, quia in modum granorum est. Melior autem in Chyo Insula reperitur, odoris boni candoris ceræ punicæ, vnde & splendorem guttis pulchrificat. Adulteratur autem interdum resina, vel thure. Plinius li. 12. Myrrha transit in masticem, quæ & ex alia spina fit in India. Item quæ iu Arabia vocant lamam. Sed mastice quoque gemina est, quoniam & in Asia, Græciaque herba reperitur, e radice folia emittens & carduum similem alo, seminis plenum, lachrymaque, quæ erumpit inscisa parte summa, vt vix dignosci possit a mastice vera. Nec non & tertia in Ponto est bituminis similior. Laudatissima veró Chya candida. Cuius precium in libras 20. Nigræ vero 12. Chya e lentisco traditur gigni gummi modo. Adulteratur autem vt thura, resina. Auicenna. Mastix alius est Romanus albus. Et alius est nabati ad nigredinem declinans. Melior est albus magnus & mundus. Eius rectificatio ipsius est resolutio, & in aceto per dies aliquos dimissio, deinde vero exiccatio. Calidus & siccus est in secundo, minoris tamē calefactionis & exiccationis olibano. Stipticus est ac resolutiuus, omnesq; partes eius, & arboris suæ sunt stipticæ, & in ipso est maior calefactio, quàm in arbore. Totumque de stipticitate ac lenificatione, & exiccatione est in ipso, & sine impedimento est subtile valde, & liquefacit flegma.

De virtute ipsius in medicina. Cap. XCVI.

DIascorides. Mastix est resina, qua ex arbore cino manat. Nascitur in asperis & petrosis locis, cuius alia est subuiridis. Alia est subalbida, sed optima est candidissima & perlucida, quæ diu maturatur, aliquatenus mollis. Adulteratur autem resina cypressi, vel nucleis pini, sed odore deprehenditur. Virtus ei stiptica, & malactica. Stomacho, ventrique, & intestinis, & epatis inflationibus vtilis est, copiosè calefaciendo. Rupturas tibiarum cum axungia sanat, sed etiam cicatrizatibus quoque miscetur medicaminibus. Isaac lib. 3. Mastix calidus est, & siccus in secundo gradu. Stomachum confortat, vrinam prouocat, digestionem adiuuat, stomachum de crossis humoribus mūdat. Platearius. Mastix eligitur, quæ clara est & alba, non obscura, vel terræ admixta. Virtutem habet constringendi, confortandi, conglutinandi, & consolidandi. Visus eius ad dentes relaxatos confirmandos, & contra humores defluentes a capite, ad oculos, & ad dentes. Contra vomitum colericum, & fluxum ventris colericum, vel ex acumine medicinæ factum. Aqua decoctionis eius tepida data, digestionem confortat, stomachum relaxat, & corroborat. Mastix etiam masticata dentes dealbat, & confirmat, superfluitatem vuæ consumit. Cerebrum depurat, quia excreare facit in multa quantitate. Auicenna. Mastix est minoris acuitatis ac spissitudinis, quàm reliquæ gummæ. Confert apostematibus viscerum, & ponitur in dentifriciis, & facit pulchritudinem. Nigrum autem nabati duritiis est conuenientius. Ipsumque confert apostematibus formicalibus. Eius masticatio extrahit a capite flegma, ipsumque mundificat, & similiter oris collutio ex eo facta, constringit gingiuas, confert tussi, & sputo sanguinis. Confortat epar & stomachum, & aperit appetitum. Confertque statim apostematibus stomachi, & epatis. Confortat & intestina. Confertq; fluxui sanguinis per inferiora dissenteriæ, atque rasuræ. Constantinus vbi supra. Mastix calidus est, & siccus in secundo gradu. Proinde stomachum calefacit, flegma dissoluit, appetitum excitat, ventositatem, apostemata stomachi, & tumores epatis, & intestinorum curat.

De Myrrha. Cap. XCVII.

ISidorus. Myrrha est gutta arboris myrrhæ viridis & amara, vnde & nomen accepit. Sponte manans preciosior est. Elicita corticis vulnere vilior iudicatur. Myrrha autem Tragoditæ ab insula Arabiæ dicta est, vbi melior & purior colligitur. Plinius vbi supra. Myrrhæ in plenum probatio est minutis glebis, nec rotundis in concretu albicantis succi & tabescentis, vt quę confracta candidos vngues habeat, gustu leniter amara. Secunda bonitas est intus variæ, pessimaq; intus nigra. Peior si sit etiam foris. Adulteratur autem lentisci glebis, & gummi. Itemque cucumeris succo amaritudinis causa, sicut ponderis argenti spuma. Reliqua vitia reprehenduntur sapore, gummi dente lentescentis. Facillimè vero adulteratur Indica myrrha, quæ ibi colligitur de quadam spina. Myrrha transit in masticem, quæ & ex alia spina fit in India. Itemq; in Arabia, quam vocant lamā. Auicenna. Myrrha est gumma super arborem crescens, quæ dimittitur, donec congeletur. Deinde colligitur. Melior est ista quæ non est admixta ligno, & cuius arbor boni odoris est. Adulteratur quādoque cum lacticinio pernicioso, & fit ipsa perniciosa, quod lacticinium alferisius dicitur, & est perniciosa arbor. Est autem calida & sicca, aperitiua, resolutiua ventositatum. In ipsa sunt stipticitas, & adhærentia, & lenificatio. Fumus eius vehementioris est subtilitatis absque mordicatione. Et est vt fumus olibani. Platearius. Myrrha est calida, & sicca in secundo gradu. Eligitur quæ citrina est, vel subrussa, interius aliquantulum lucida. Habet autem virtutem confortandi ex glutinositate, conducendo partes in vnum. Dissoluit & consumit mediocriter ex qualitatibus. Vnde & conseruat, quia quantum dissoluit tm̄ & consumit. Vnde & corpora antiquorum myrrha condiebantur, vt cōseruarent. Myrrha conseruatur per centum annos.

De Virtute ipsius in medicina. Cap. XCVIII.

AViceuna. Myrrha prohibet putrefactionem, & fętorem, & extrahit superfluitates crudas. Iuuat ad confortandum, & inspissandum capillos, abstergitq; vestigia vlcerum, & oris fętorem & ascellarum remouet. Confert apostematibus flegmaticis, consolidat & cooperit ossa nuda, administratur cum aceto super impetiginem, & sanat vulnera putrefacta. Abstergit albuginem, & vestigia vlcerum in oculo, & replet ea. Confert asperitati palpebrarum, & etiam tussi antiquæ, humidæ, & asmati, & anhelitui dilationis, ac doloribus lateris, & clarificat vocem propter suam abstersionem subtilem absque asperitate. Sub lingua quoque ponitur, & eius aqua glutitur, ad asperitatem gutturis. Mēstrua prouocat, & extrahit fętus ac vermes & ascarides propter suam amaritudinem. Vnius fabæ quantitas ex eo datur in potu ad vlcera intestinorum, & rasuram atque solutionem. Datur etiam potui cum vino ad puncturas scorpionum. Item faba ex ea accepta cum pipere, & aqua ad initiū rigoris febrium prohibet ipsum. Dicit Galienus, quòd odor myrrhæ sanis efficit soda nedum patientibus soda. Confert ipsa concussioni auris, & facit scotomiam, & somnum. Sparsa super vlcera capitis sanat ea. Nares ex ea liniuntur ad fluxos antiquos, & constringit eos. Caputpurgium ex ea fit, & mundificat cerebrum. Os ex ea cum vino & oleo colluitur. Et confirmat dentes valde. Prohibet corrosionem eorum, & stringit eos, ac remouet humiditatem eorum. Platearius. Pillulæ ex myrrha & storace calida dantur contra catarrum, idest fluxum humorum a capite, eadem valet ad digestionem confortandam. Contra viscosum flegma adhærens spiritualibus, vt in tussientibus, & contra asma. Vinum decoctionis eius valet contra fœtorem oris prouenientem ex fumositate stomachi. Et contra saniem stomachi, & intestinorum. Puluis eius vulneribus impositus putredinem consumit, & ea conglutinat. Contra vitium gingiuarum ex puluere eius fricantur gingiuæ, putredinem consumit, & consolidat. Fumigium myrrhæ per os receptum cerebrum confortat. Optima est myrrha illa, quæ est mundissima, & tactu quasi aspera, arida, fragilis, lenis, & globillis pusillis, & extrinsecus vnius coloris, intrinsecus autem subrubea veluti nebulas habens albicantes, odore suauis, gustu amara. Hæc quidem in montibus colligitur, sed altera melior, ac pinguior in planis inuenitur. Potest autem eius acrimonia vexabilis commouere corpus. Est etiam granalis & glutinatiuæ virtutis ac siccatiuæ. Diascorides. Myrrha dissentericos, & cęliacos, & humecta tussicula vexatos, & aurium fluores medicinaliter iuuat, oris fœtorem masticata pellit, cum alumine quoque pedorem alarum tollit, facit & ad lumbricos. Oris collutioni cū vino adhibita dentes, & gingiuas confirmat. Constantinus in libro graduum. Myrrha sub lingua missa dissoluta, & inglutita asperitatem cannalium pulmonis lenit, & vocem clarificat. Andromachus dixit. Myrrham mundificare vulnera, pectus, guttur, & omnia spiritualia in fabæ modum data. Item & visum clarificat, asperitatem palpebrarum lenit. Razi. Myrrha calida est, & antiquæ tussi congruit, vocem clarificat. Scothomiam tamen inducit, propterea dormire facit, menstrua prouocat. Scorpionum puncturis bibita confert.

De Opobalsamo. Cap. XCIX.

ISidorus. Opobalsamum est succus arboris balsami, & ideo cum adiectione significatur, quia cortex ligni percussus ferreis virgulis per cauernas eximij odoris guttam distillat. Cauerna enim Græcè dicitur ope. Huius guttam adulterant admixto oleo cyprino cum melle. Sed sincera probatur a melle, si cum lacte coagulauerit, ab oleo autem, si instillatur aquæ, vel admixta facilè fuerit resoluta. Præterea etiam si laneæ vestes ex ipsa pollutæ fuerint, non maculantur. Adulterata quidem neque cum lacte coagulat, & vt oleum in aqua supernatat, & vestem maculat. Balsama autem, si pura fuerint, tantam vim habent, vt si Sol excāduerit, sustineri in manu non possint. Platearius. Opobalsamum calidum est & siccum in secundo gradu. Tempore ęstiuo inscinduntur rami balsami aliquantulum cum cultello,

cultello, non penitus. Postea gutta inde emanans colligitur in vase vitreo scissuræ suspenso. Postea rami inscisi aliquantulum deficcantur & colliguntur, & dicuntur xilobalsamum. Virtutem habet calcefaciendi, & confortandi. Opobalsamum autem potissimam habet virtutem, sed quia charissimum est, multis modis sophisticatur. Quidam vendunt pro eo therebinthinam. Quidam autē admiscent. Alij verò oleum nardinum admiscent therebinthinæ. Sed Diascorides dicit, quòd si gutta opobalsami ponitur in lacte caprino, lac coagulatur & gutta descendit ad fundum. Sed multa sunt coagulantia. Sic ergo a sophistico dignoscitur. Opobalsamum citrinum est, & multum clarum. Si cũ stilo ponatur suauiter in superiori parte aquæ, ibi remanet. Est & alia probatio. Si panno imponatur subtilissimo & mundissimo, & post hoc abluatur aqua in vase mundissimo, quod purum est, ad vnam partem aggregabitur, velut viuum argentum. Si aliud gummi ibi fuerit in alia parte remanebit. Præterea si purum fuerit, pannus non inficietur. Eritque eiusdem ponderis, cuius fuit prius. Item si parum opobalsami ponatur in palato, cerebrum ita calefacit, ꝙ videtur succendi. Virtutem habet dissoluendi, cõsumendi, attrahendi. Opobalsamum cum vino matricis superfluitates mundificat, fœtum mortuum & secundinam educit. Datur & contra dissuriam, vel stranguiriam, vel lapidem vesicæ. Si etiã opilatio fuerit ex frigido humore contra dolorem iliacum, vel dolorem stomachi factum ex frigida causa. Contra quartanam & quotidianã facta prius purgatione, in his omnibus datur cum vino. Contra oẽs passiones capitis datur cum opiaca aliqua illi passioni cõgruenti. Contra oẽs cicatrices remouendas madefactũ cera opobalsamũ super cicatrices ponitur, & cũ cera per 10. dies seruatur. Contra vitiũ aurium parũ instillatur. Cõtra vitiũ dentiũ ex parte dolente aliquid in aure mittitur. Corpora mortuorum incorrupta conseruat, quia quantum dissoluit, tantum consumit. Actor. Ex prædictis patet, ꝙ arboris balsami succus non solum dr̃ opobalsamum, sed etiam balsamum, pp quod & de ipso iam alias sub nomine balsami superius est prælibatum.

De Pinea. Cap. C.

ISidorus. Pineæ lachryma in Germaniæ Insulis electrum gignit. Gutta enim defluens rigore, vel tepore in soliditatē durescit, & gemmam facit, quæ de qualitate & nomen accepit, idest succinum, eo ꝙ succus arboris sit. Pinalium autem resinarũ, alia liquida, alia arida, & afferuntur ex tirrena colofonia, vnde & nomen colofonia resina sumpserit. Actor. De colofonia dictum est supra, quæ dicitur & pix Græca. Nam pinus dicitur arbor picea, ſm Isidorũ, eo ꝙ picem desudet. Plinius lib. 24. Pinea resina capitis vulneribus optimè medetur. Diascor. Resinæ pineæ differũt non solum in ariditate & liquiditate, verum etiam in colore. Nã alia est alba, alia olea, alia melina. Sed ex aridis meliores sunt pitimiæ, quæ de Insulis Hispaniæ afferuntur. Et probabiles sunt, quæ melioris odoris fuerint, auream referẽtes qualitatem, atque perspicuam. Ex eorum pinguioribus lignis colligitur pix, quæ a Græcis cinamonos dicitur. Probabilis autem est splendens, lenis, munda. Medetur autem cum melle, vt electuarium datum ptisicis, anhelosis, sanguinem expuentibus, & ex torace, difficilibus excreationibus, venena curat, inflationesque turgentes, ac matricis duritias. Ad scrophas etiam purulentas facit concocta farinæ vrina puerili, putredines quoque circumscribit. Itē admixta vua passa, & melle hiatioues excalcat, quas Græci ragadias vocant in pede, siue pollice. Impetigines etiam, ac leprosos vngues despumat. Valet etiam secundum quosdam finaticis & ad glutinandos recessus, & ad serpent.s, & aurium fluorem.

De Pice. Cap. CI.

ISidorus. Pix, vt quidam volunt, a pino dicitur. Pinus enim picem desuda-. Cuius probabilis splendens, lenis ac munda. Platearius. Pix alia liquida est, quæ picia, siue picula dicitur. Et est calida & sicca in secundo gradu. Alia nagalis, quæ est minus calida & sicca. Dicunt tamen quidã, ꝙ liquida sit fæx naualis, quæ dum excoquitur pix liquida quasi fæx residet, sed hoc falsum. Fiunt enim ex diuersis arboribus, quarum frusta in quibusdam vasis excoquuntur, a quibus in alia vasa, quæ sub terra posita sunt, defluit liquositas a lignis resoluta. Plinius lib. 16. Pix liquida in Europa e teda coquitur naualibus muniendis, multosq; ad alios vsus. Lignum eius consciſum furnis imponitur vndique igni extra circundato, vt primus sudor aquæ modo fluat in cannalibus, hoc in Syria cedrũ dicitur. Cui tanta vis est, vt in Aegypto corpora defunctorum hominum eo perfusa seruētur. Sequens liquor crassior in picem funditur. Hæc rursum in cortinas æreas coniecta, aceto spissatur, & coagulata brucia vocatur, doliis ac cæteris vasis vtilis, ab alia pice differens colore rutilante, & quòd pinguior est. Zosippa resina de nauibus maritimis coagulatur in picem. Pix optima vbicunque ex apricis Aquilonis situ. Ex opacis horridior virusque præferens, frigida hiemem deterior, ac minus copiosa & decolor. Quidam arbitrantur in mõtuosis copia præstantiorem ac colorationem, & dulciorem fert, odore quoque gratiorem, dum resina fit, decoctam vero minus picis reddere.

De Medicinali eius operatione. Cap. CII.

PLinius li. 24. Picis natura excalefacit, explet, aduersatur priuatim ceraste morsibus cum polenta, sanat lichenas, aluũ soluit, excreationes pectoris adiuuat, carbunculos purgat, & vlcera putrescentia. Diascor. Pix liquida colligitur ex lignis pinguib. sed illa melior est, quæ est lucida, lenis, & munda, bibita venenis occurrit, tussietibus ac ptisicis opitulatur. Emoptoicis ac spasmaticis subuenit. Toracis pinguedinē electuarij more accepta dissoluit. Tumorem faucium sedat. Vuæ ac squinantiæ penna intincta medetur cum sale trita, ac cera imposita. Morsibus venenatis opitulatur. Zernas & vngues vlcerantes emendat. Sordida quoq; vulnera mundat. Item cum myrrha, thure, ac cera vulnera sine osse replet. Ragadias pedum iniuncta curat. Melli & vuæ passæ mixta carbunculis occurrit. Putredines vulnerum tollit. Medicationibus stipticis necessariè miscet̃. Pix dura melior est, si limpida & pinguior, & odoris boni fuerit, ac subrussi coloris, & resinæ similis, in vulneribus saniem remouet, alta vulnera replet. Papulis quoq; medetur, & medicaminibus adhibetur. Auicenna. Pix duarum specierum est, vna est marina liquida nigra, quæ ponitur in emplastris. Alia montana siluestris: & huius alia est liquida. s. ex arbore aliembuth, alia pini. Est autē maturatiua crossorum humorũ, abstersiua, calefactiua, & humida quidem vehementius maturatiua est, sicca vero fortius deficcatiua. Pix extirpat albedinem vnguis. Attrahit sanguinē ad membra, & impinguat ea propriè, cũ iteratur eius adhærentia, & euulsio subito cum violentia, linitur super fissuras pedum ac reliquorum membrorum, vt claudat eas. Emplastrũ ex ea facit nasci pilos in alopicia. Item lenit apostemata dura, propriè pix humida. Cum farina ordei valet super scroffulas. Item delet impetiginem, & generat carnem in vlceribus profundis, & mundificat ea. Confert apostematibus in lacertis, & tussi frigidæ, ac siccæ. Et vlceribus capitis, in pleuresi & peripleumonia sputũ facilè facit, & maturat cum oleo amigdalino. Prohibet sputum sanguinis, & vomitum sanici, humida palato illinita valet præfocationi. Item lenificatiua est. Et plurimus eius vsus soluit. Valet ad apostemata calida & dura in intestinis, & matrice, & testiculis. Et ponitur in medicinis vulnerum orificij vesicæ. Resistit venenis. Et confert, cum linitur super morsum viperæ. Constantinus vbi supra. Pix liquida calida est, & sicca in tertio gradu, contra venenum est cũ melle accepta. Valet vulnerib. pectoris & pulmonis, & tussim diuturnã habentibus. Gargarismus eius apostemata gulæ dissoluit. Pix quoq; sicca oĩa supradicta operatur, & sæpe in vnguētis ad vulnera recipitur. Platearius. Pix liquida virtutem habet dissoluendi, consumendi, laxandi. Ex picula fit vnguentum contra scabiē. Vsus etiã eius contra impetiginē & serpiginem & contra tineã. Contra splenem & frigida apostemata fit emplastrum ex picula cera & oleo resoluta. Pix eã naualis ponit̃ in emplastris.

De resina. Cap. CIII.

ISidorus. Resina Græci retinam vocãt. Nam resi Græci dicitur quicquid manat. Est enim lachryma sudore exhalata lignorũ, vt cerasi, lētisci, balsami, vel reliquarum arborum, siue virgultorum, quæ sudare proditur, sicut & odorata orientis ligna, vt gutta balsami ac ferularum vel succinorum, cuius lachryma durescit in gemmã. Prima est resina therebinthina omnium præstantior, hæc ex Arabia, & India, & Syria, Cipro, & Aphrica, ex insulis quoque Cicladibus affertur. Secunda est lentiscina, quæ mastix vocatur, & hæc de Chyo insula deportatur. Tertia pinalis, quæ ex Tirrena Calofonia. Plinius lib. 14. In Oriente optimam & tenuissimam resinam fundunt therebinthi. Deinde lentisci, quæ mastix dicitur: postea cypressi acerrimam sapore, liquidæ omnes extant. Crassior vero est, & ad pices faciendas cedrus. Arabica resina alba est acri odore, difficilis coquenti. India callosior, & therebinthina quoque odoratior. Syria attriti mellis habet similitudinē. Cypria antecedit melleo colore carnosa. Idē in li. 24. Resinę species duę sunt, sicca & liquida, sicca e pinu & picea fit. Liquida e therebintho, larice, lentisco, cypresso. Nam & hæ ferunt in Asia & Syria. Falluntur qui eam putant esse e picea, atque larice. Picea enim pinguem & succosam fundit. Larix gracilem ac mellei liquoris virus redolentem. Medici liquida raro vtuntur & in ouo fere. Diascor. Resina lachrymum est arboris. Omnis autem resina deficcat, & calefacit, & diuretica est. Alia quidem plus, alia vero minus. Meritoq; præcedit omnis resina de Cyno. Quæ ideo mastix nominatur, quia modicum stiptica est, vnde stomachum & ventrem & epar defectum corroborat, & inflationes eorum iuuat absque molestia. Aliquantulum autem habet acredinis, & ideo leptomeris est. Præterea therebinthina præcellit. Nã & ideo diaforetica est, plusquam mastix, ita vt scabies sanet, & ꝓfundas plagas ac vulnera magis repleat & purget,

De

De Sagapino, & serapino, Cap. CIIII.

PLatearius. Sagapinum, vel serapinum est in tertio gradu calidum & siccum. Est autem gummi cuiusdam arboris in transmarinis partibus, & in Græcia nascentis. Humiditas enim quædam fluens circa arborem induratur, ita quòd euelli quandoque sine cortice non possit. Et in loco sicco diu seruatur. Virtutem habet dissoluendi, consumendi, attrahendi, relaxandi. Contra Litargiam fumigium factum ex ipso & cornu caprino super carbones positis sternutationem prouocat, & cerebrum a flegmatica superfluitate mundificat. Idem quoque mundificatum, vt debet datum a smaticis laborantibus ex humiditate valet, præcedentibus tamen mollificatiuis, & materiæ digestiuis. Aliter Gentiana in aqua decoquitur ordei, in qua colatura & serapinum soluitur, & patienti datur. Suppositorium, vel fumigium ex eo factum contra præcipitationem matricis valet multum. Itemque fumus eius per os, & nares receptus multum valet ad suffocationem ipsius. Denique contra splenis duriciem ex eo fit vnctum, vel cerotum optimum. Siquidem in aceto per noctem ponitur, eoq; mane decocto & colato, addita cera & oleo, vnguentum efficitur. Auicenna. Serapinum est arboris gumma, in qua non est iuuamentum, sed in eius gumma, & dicitur, quod est quædam species galbani, quæ resoluitur & serapinũ fit. Melior est duarum eius specierum illa, quæ est spissior & clara, cuius pars interior ad rubedinem declinat, & velociter resoluitur in aqua. Non sicut id, quod adulteratum est cum galbano, quamuis galbano albo sit simile, & ꝙ melius est de eo est illud de Saphan. Est autem calidum in tertio, siccum in secundo, & est resolutiuum, carminatiuum, calefactiuum, abstersiuum. Confert paralisi, ac rupturæ lacertorum & chordarum eorum, soluitq; materias eorum, quæ sunt in vtrisque anchis. Clisterizatum & bibitum, similiter valet doloribus iuncturarum. Resoluit sodam frigidam, atque ventosam. Epilensiæ confert, & obscuritati oculi in alcofol, & crossitudini palpebrarum, ac vestigiis in oculo, & est de medicinis, quę sunt ad aquã descendentem ad oculũ. Tritaq; cum aceto & posita super ordeolum delet ipsum. Cõfert pectori, laterisq; dolori, & antiquæ tussi. Cum aqua rutæ valet ad malitiam anhelitus, fortiterq; mundificat pectus, & extrahit humores crudos. Confert iterum hidropisi, & aquam citrinam extrahit. Confert & colicę clisterizatum & bibitum, & dolori ventris pungitiuo. Extrahitque lapidem ex ambobus, & augmentum efficit in coitu. Confert quoque matricis doloribus. Prouocat menstrua cum hidromelle bibitum. Sed interficit fętum. Lenit cum facilitate ventrem, & extrahit viscosum humorem. Confert etiam febribus periodicis. In vino datur ad puncturam vermium venenosorum, & ad omnia venena mortifera. Eius operatio fortior est operatione galbani. Et quandoque confert delinitum in omnibus locis.

De Sanguine draconis. Cap CV.

PLatearius. Sanguis draconis est gumma cuiusdam arboris in India & Persia nascẽtis. Sic dictus, quia sanguini similis est. Eligitur autem subrubicundus & interius clarus, sicut minium, & sophisticatur quandoq; ex puluere minij cum alio succo indurato. Est autem frigidus & siccus in tertio gradu. Per annos 30. seruatur, virtutẽ habet constringendi. Contra fluxum sanguinis e naribus puluis eius imponitur, & nares cõstringunt, vt puluis adhęreat rupturæ venarũ. Vsus quoq; eius cõtra emoptoicã passionẽ, & cõtra dissenteriã. Cõstantinus vbi supra. Sanguis draconis est de arboribus in Perside & Armenia nascentibus, qui frigidus est, & siccus in initio tertij gradus. Loca de gladio, aliisq; rebus inscisa solidat, & vulnera intestinorũ curat, si ex eo clisterizetur. Ventrem cõstipat. Radices huius arboris de crossis viscerum humoribus & viscosis mundificatiuas esse Galienus affirmat. Aceto temperata morpheam & impetiginem inuncta sanat. Succus ex eo colliriis mixtus visum clarificat. Auicenna. Sanguis draconis est succus rubeus notus, non multum calidus. Dicunt etiam quidam, quòd est frigidus. Eiusque siccitas est in secundo gradu. Constrictiuus est, fluxumq; sanguinis prohibet. Vlcera & plagas recentes conglutinat, stomachumque confortat. Denique constringit, & dissenteriæ confert, anique fissuris.

De Sarcocolla. Cap. CVI.

AVicenna. Sarcocolla est arboris spinosæ gumma, in qua est amaritudo. Et bona est illa, quæ ad citrinitatem declinat, similis olibano. Et dicunt quidam, ꝙ est calida in secundo, sicca in primo. Est autem glutinatiua, & ideo consolidat, & carnem creat. In emplastris administratur, & in ipsa est virtus adhætere faciens, opilatiua & amara, pp hoc in ipsa est resolutio, & digestio. Caluiciẽ facit frequens potus ipsius, & propriè senibus. Omnia sedat apostemata emplastri more superposita. Corrodit mortuam carnem, recentesq; plagas consolidat, & restaurat corrosionem. Valet etiam ad aurẽ saniosam. Confert obtalmiæ, ac propriè lippitudini & fluxui oculi, propriè cũ lacte asinæ, humorem crudum, ac flegma crossum soluit, proprièq; ex ancha, & iuncturis. Platearius. Sarcocolla est in secũdo gradu calida & sicca, & est gũma cuiusdã arboris ex partibus transmarinis. Huius generis alia est in pulierem redacta, quæ facilè ex alterius pulueris admixtione sophisticatur. Alia verò crossa reperitur, diu seruat, ex glutinositate quã habet. Inest ei virtus constringendi & consolidandi. Eligenda est illa, quæ alba est, aut subalbida & gũmosa, quæ in maiori quantitate reperitur. Reducta in puluerem nõ valet. Ex illa emplastrum & albumine oui cõfectum, valet super tpa contra sanguinis e naribus fluxum. Contra maculam oculorum, puluis eius cum aqua rosacea conficitur & soli exponitur, donec aqua consumatur. Ex aqua rosarum iterum apposita, si fit ac tertio, vel quarto. Postea cum aqua rosacea, vel per se imponitur oculorum doloribus. Item puluis eius vulnera consolidat superposita. Denique contra tesnamon ex frigida causa valet fumus ex puluere ipsius posito super carbones a patiente per embotum receptus. Diascorides. Sarcocolla est velut lachrymum arboris & quasi resina, nascens in Persia, russa & gustu amara. Virtus est ei vulnerum peracollectica. Potest etiam lachrymas stringere, & quodammodo vultum hilarem facere, & oculorum reuma prohibere. Emplastris miscetur. Adulteratur autem gummi ac resina. Sed tactu facili deprehenditur.

De Stacte, & storace. Cap. CVII.

ACtor. Stacte dicitur gũmi, quod defluit ex arbore myrrhæ, quod etiam appellatur eodem nomine, videlicet myrrha, de qua dictũ est supra. Isidorus. Storax dicitur & dicta est, eo ꝙ sit arboris gutta profluens & congelata. Nam Græci stiriã guttam dicunt. Græcè autem stirax, Latinè storax dicitur. Arboris storacis virgulæ intra caniculæ ortum, cauernatim lachrymã fluunt. Distillatio enim in terra cadens immunda, sed cum proprij corticis scrobe seruatur. Illa autem, quæ virgis & calamis inhæserit, munda est, & albida. Dehinc fulua fit solis causa: estq; ipsa storax calamitis pinguis, resinosa, iucundi odoris, humecta, & velut mellosum liquorẽ emittens. Plin. lib. 12. Storacẽ Arabes ex Syria reuehunt acri eius odore focis abigentes suorũ fastidiũ. Cæterũ non alia ligni genera sunt in vsu, quàm odorata, cibosq; coquunt sabei thuris ligno, alij verò myrrhæ. Ad hunc & sanãdi causa, oppidorum vicorumq; non alio, quàm ex aris fumo, atq; nidore storacẽ in pellibus hircinis vrunt, tectaq; suffiunt. Eũdem & ad serpentes vrunt fugandos in odoriferis siluis frequentissimos, proxima Iudeæ Syria supra Fenicem gignit storacem circa gabala & marathunta & Cassiũ Seleuciæ montem. Arbor est eodem noĩe malo cidonio similis. Lachrymæ ex austero iucũdioris, intus similitudo arundinis prægnans succo. In hanc circa canis ortũ aduolant pennati vermiculi corrodentes, & ob id scrobę sordescit. Auicẽna in lib. 2. Storax gumma per se extracta est citrina, & cũ antiquatur, ad colorem aureum declinat. Quæ autem extrahitur a decoctione corticis ipsius arboris est nigra. Diascor. Storax est lachrymum arboris eiusdem nominis, cuius virgæ intra ortũ caniculæ scrobem ex se serræ similem emittunt, & cauernatim lachrymum fluunt. Eligenda est autem storax rufla, & pinguis, ac resinę similis, frustatim subalbida, & odore plena, quę cum malaxatione humiditatem emittit ex se melle similem. Est enim inscida naturaliter & odorata, calefaciens & molliens.

De virtute storacis in medicina. Cap. CVIII.

IDem. Storax ad tussim facit, & catarrum compescit, raucedinem faucibus detergit, aurium tinnitus prohibet. Sterilicis effocationibus, ac duritiis eius effectum præbet. Menstruis imperat, ventrem mollit, therebinthinæ mixta & glutita, malagmatibus quoque diaphoreticis, & acopis necessariè miscetur, fumigationem habet thuri similem. Et tantum vbique prodest, quantum masculum thus. Est & alba storax, quæ calamitis appellatur & Indica. Reprobatur autem nigra, fragilis, cantabrosa. Adulteratur autem arboris sectione, quam serraginem dicimus, aut mixto melle, & iris iliricæ puluere, cera, & adipe. Sed agnoscitur, ꝙ non sit acrimoniæ maioris. Et quia mollitiuæ virtutis est, duras matrices, neruorũq; duritias relaxat. Scrophas & vocis amputationes digerit, & brancos iuuat. Auicenna. Storax alia est humida, quæ extrahitur per se: alia, quæ cum decoctione: per se extracta est citrina, & cum antiquatur ad aureũ colorem declinat, & abundat. Quæ autem extrahitur e cortice est nigra, qm̃ extrahitur cum corticis decoctione, & ipsa quę extrahitur, est humida, & quę remanet, est sicut fęx & vinacia sicca. Suffumigatio storacis ponitur in omni re loco suffumigationis thuris. Melior est autem huius generis illa, quę est acutioris odoris. Calida in tertio, sicca in primo, lenificatiua est valde. Permiscetur cum medicinis laxitudinis, & catarro confert, ac corizæ. Confert etiam tussi & raucedini, caput autem grauat, & facit soda. Oleum eius confert duriciei matricis & menstrua prouocat. Storax sicca stomachi humorositati confert, ac ventrem secinet.

tinet. Platearius. Storax est calida in gradu primo, sicca in secundo. Et alia quidem est calamita, alia rubea, alia liquida. Quælibet illarum est gummi arboris in India nascentis. Storax liquida reperitur in Calabria. Storax vero calamita dicitur non a calamo, sed a calo, quod est bonum, & mita quod est gutta, quasi bona gutta. Per decem annos durat. Eligenda est illa, quę subrufa est, vniusque caloris per totum, & sapore põtica & subamara, quæ malaxari potest in cera. Quæ autem dulcem saporem habet, sophisticata est. Nam irim illiricam cum melle conficiunt, & storacem calamitam, vt sophisticetur, addunt. Sed discernitur, quia talis habet dulcedinem nimiam, & si manibus tractetur statim fit humida, & parum viscosa. Si vetus cum malaxatur, puluerizatur. Sed storax rubea plus accedit ad ruborem effectus similes habens. Storax vero calamita maior est efficacię. Virtutem habet ex ponticitate confortandi, & ex qualitatibus suis consumendi. Contra debilitatẽ ac frigiditatem cerebri & catarrũ ex ea mellum informatur & naribus imponitur. Caphala ex eadem facta super dentes laxatos & gingiuas confortat & confirmat. Emplastrum ex eadem oleo factum contra frigiditatem stomachi valet stomacho superpositum. Item cõtra frigiditatem stomachi, & contra frigidum reuma capitis dãtur pillulæ storacis. Suffumigatio ex eadem facta per inferiora prouocat menstrua. Valet etiam suffumigatio ex eadem facta per inferiora, si fiat, puta inferius contra matricis suffocationẽ. Si superius contra sui præcipitationem. Liquida storax in emplastris & vnguentis maximè contra tineam ponitur, & diutissimè seruatur. Contra tenasmon valet suffumigium ex ea factũ. Seruatur autem diutius storax rubea, quàm calamita.

De Therebinthina. *Cap.* CIX.

Isidorus. Therebinthina est resina, quam generat therebinthus, omnium resinarum præstantior. Diascorides. Therebinthina resinis omnibus præcellit. Nam & diaphoretica est plusquam mastix, ita vt scabies sanet, & profundas plagas, & vulnera magis repleat & purget. Eligenda est alba & limpida, vitreum colorem habens, & odorem therebinthi retinens. Plinius libro 24. Placet therebinthina odoratissima atq; lenissima nationum Cypria & Syriaca, vtraque mellis attici coloris. Sed Cypria carnosior sicciorq;. In sicca quærunt vt sit candida, pura, perlucida. In omni autem vt montana potius, quàm campestris. Item ab Aquilonio, quàm ab alio vento. Resoluitur autem resina ad vulnerum vsus & malagmata oleo. In potiones amigdalis amaris. Natura in medendo contrahere vulnera, purgare, discutere collectiones. Item pectoris vitia, therebinthina, illinitur, & eadem calida membrorum doloribus. Spaticis quoque illinitur in sole totisque corporibus. Platearius. Therebinthina est calida & sicca. Eligenda est alba, vel citrina in substãtia valde clara, & non fœculenta. Per annos decem durat. Virtutem habet dissoluendi, laxandi, & maturandi. Ad apostemata frigida maturanda super carbones ponitur, & emboto imposito fumus interius a patiente accipitur. Contra suffocationem matricis mulier fumum subterius accipit, ad præcipitationem eiusdem fumus per os accipitur. Suppositorium ex bombace factum, & ea intinctam matricem mundificat.

De Thure. *Cap.* CX.

Isidorus. Thus a tumendo dictũ est. Est autem succus aromaticus, quem arbor Arabiæ in modum amigdalæ fundit album, & masticatione resolutum velut in puluerem, & cum frangitur intus pingue est, ignique appositum facilè ardescit, & appellatur apud nos masculus, eo quòd sit natura rotundum in modum testiculorum. Reliquum vero planum & penè scabrosum minus optimum. Adulteratur autẽ admixta resina, siue gummi, sed proprietate sua dignoscitur. Nam thus igni impositum ardescit, resina fumescit, gummi vero calefactum liquescit. Plinius libro 7. Thus expectatur (vt dictum est supra) in Sabotha Arabiæ monte excelso, a quo octo mansionibus distat regio eorum thurifera Saba appellata, quod significare Græci mysteriũ dicunt, spectant ortus solis æstiui, vndique rupis inuia, & a dextra maris scopulis inaccessa. In æstu flagrantissimo circa canis ortum vindemia prior & naturalis esse dicitur, quia tunc maximè prægnans esse tenuissimusque rendi cortex arboris videatur. Secunda vindemia est vere, ad eam hieme corticibus incisis. Ruffum hoc exit, nec comparandum priori. Adulteratur apud nos resinæ candidæ gemma perquam simili. Probatur autem candore, fragilitate, amplitudine, carbone, vt statim ardeat. Item ne dentem recipiat potius, quàm in micas frangatur. Diascorides. Thus lachrymum est arboris, quæ Græcè Libanus dicitur, quod quidem de Arabia affertur cãdidum, quod autem de India subruffum, sed vtrumque masculum est. Et tertium valde minutum, quod manus dicitur, vel manna thuris. Adulteratur autem thus masculum picinia, idest pinali resina & gummi commixto. Sed in hoc deprehenditur, quòd non talem odorem emittit. Glossa super Ecclesiasticum. Thus bis in anno colligitur, in Autumno scilicet, & in vere. Sed autumnali collectioni præparatur inciso cortice in æstatis feruore. Inde prosilit spuma pinguis, quæ concreta densatur, nisi loci natura poscat tergere palma excipiente. Quod in arbore hæsit, ferro depectitur, ideo corticosum videtur. Purissimum, hoc est thus candidum. Secunda vindemia præparatur in hieme incisis corticibus. Rubrum hoc erit, nec comparandum priori. Nouellæ arboris veteris est odoratius, quod ex eo pependit rotunditate guttæ masculum vocatur.

De operatione thuris in medicina. *Cap.* CXI.

Razi. Thus calidum est & siccum, carnem in vulneribus creat, ventrem ac vomitum arcet. Intellectum acuit. De qua tamen si multa sumatur quantitas sanguinem adurit, & amentes & vigilantes efficit, tremori cordis auxiliatur. Diascorides. Thus valet ad ternas & araneas & combusturas & quassationes, & aurium mammarumque dolores, & intraneorum tumores. Verum si a sano bibitum fuerit maniam, vel etiã mortem incurrit. Porro manna thuris eligenda est alba, munda, frusta habens minuta. Cuius virtus olibano similis est, sed paulo fortior. Denique tumores oculorum & reuma suspendit, oculorumq; vulnera medendo limpidat. Simili modo facit fumus storacis ac myrrhæ, quia similes sunt, & virtus vna est. Constantinus vbi supra. Thus est calidum & siccum in secundo gradu. Calefacit & constipat, visum clarificat, recentia vulnera solidat. Fluxum sanguinis vbicunque sit constringit. Pessima vlcera in ano, vel in alio loco nascentia, si superponatur cũ lacte temperatum, dilatari non permittit, & crossum flegma dissoluit. Memoriam quoque corroborat. Item masticatum cum origano staphisagria, dissoluit flegma a capite extrahendo, & linguæ grauedinem alleuiat. Cum sepo anatis temperatum ad vulnera desiccanda fit optimum. Valet etiam ad vulnera propter adustionem ignis facta. Cum sapa dissolutum, & auribus instillatum mitigat dolorem earum. Macer. Thus calidum, siccumque gradu dixere secundo. Lumina clarificat laccinio si soluitur oui. Contritum, vel fęmineo cum lacte tepenti. Acri cum vino tritum pice lacteque mixtis. Vulnera præcipuè curare recentia dicunt. Pingui porcino mixtum medicabitur vstis. Admixtum melli panaricia decutit vnguis. Thus bene contritum vinoque tepente solutum. Affirmant auri multum prodesse dolenti. Tritum cum creta chimolea sicque rosato. Permixtum mammas dicunt curare tumentes. Nil credunt emptoicis magis auxiliari. Admixto vino si sumatur, vel aceto: Thus cum lacte recens muliebri si superaddas. Vlceribus fieri qui sæpe videntur in ano. Aut alio quocunque loco, medicabitur illis. Huic aloe iunges lachrymumque albuginis oui, Sic vt sit spissum, sectæ superaddito venæ. Aut his vulneribus nimio quæ sanguine manant. Nec soluas, nisi cum credas diuisa coisse. Si sit opus medicamen idem supperadde priori. Donec firmari valeat solidata cicatrix. Affirmat melius nil sistere posse cruorem. Vim memorem cerebri proprio confortat odore. Origano iunctum siquis commasticet ipsum. Humores nociuos capitis per sputa repellit Alleuat ista grauem capitis purgatio linguam Anseris aut anatis mixta pinguedinę thuri. Fit cathaplasma valens membris, quæ læserit ignis.

De Visco. *Cap.* CXII.

Diascorides. Viscus est lachrymum arboris lene & viride, deintus subruffum, & nihil habens asperum. Colligitur & de semine obrotundo arboris, quæ diros appellatur, habens folia buxo similia. Semen quidem primo lauatur, postea decoquitur. Multi vero masticando illud conquassant, fit etiam ex arbore mali maciani, & ex pyro, & diuersis arboribus. Aliquando in radice arborum & in frutice inuenitur. Virtus est ei diaphoretica, & malactica, & epimastica, & pecticę, pustulas corporis mundat, parotidis necessario miscetur, Omnibus etiam apostematibus resina & cera mixtis æquali põdere, auxiliatur. Thuri masculo mixtus vulneribus malis medetur. Splenem siccat, maximè cum calce & lapide gagatæ mixtus coctus & impositus. Auripigmento vero aut sandarace mixtus scabiosos excludit. Calce autem aut fęcibus vini mixtus virtutem acuit. Visculus in ramulis arborum nascens, a quodam volatili, idest turdela viscatur. Illud enim, quod in ramis ipsis formatur, conglutinatur, & inde nascuntur virgulæ plurimæ fitque viscus, qui in se viridis inuenitur. Est autem optimum quod in arbore quercu nascitur & est mundum, subuiride, putridum, & si extenditur non rumpitur, sed vt membrana extenuatur. Vires habet acres, & quæ duritias mollire possunt. Nam de profundo extrahit humores, non tamen subtiles, sed pingues. Non autem calefacit mox, sed diuturno tempore impositum vt taxia.

De Zuccaro & candi. Cap. CXIII.

ACtor. Zuccara & candi (vt fertur) vltra mare vel in Hispania ortum habet cannis, quæ zuccarinæ cognominantur. Oritur enim zuccara intra canam, sicut medulla intra sambucum vel arundinem. Isaac lib. 2. Zuccara calida est & humida in primo gradu: colat, dissoluit, & extenuat, ventrem humectat, absque vlla morsura stomachum mundificat. Nonnunquam tamen in coleram rubeam mutatur, si colericis detur propter eius dulcedinem, Sicut enim acetositatis acumen coleram rubeam extinguit, sic dulcedo rei acetosæ contraria, coleram rubeam augmentat & nigram. Platearius. Zuccarum est calidum, & humidum temperatè in gradu primo. Virtutem habet infrigidandi, & humectandi, relaxandi. & nutriendi. Fit autem zuccarum canna mellis in partibus transmarinis, & in Sicilia, & in Hispania. Nam versus festum Ioannis Baptistæ cannam mellis accipiunt incolæ, quæ ferè similis est alijs cannis, nisi quòd istæ sunt dulces & interius solidæ. Illę vero scilicet palustres concauæ sunt & insipidæ. Inscidunt enim has per minima frustula, & pistant, postmodum in lebete ponunt, & ad lentum ignem vsque ad spissitudinem bulire faciunt, & spumant. De qua videlicet spuma fit zuccarum sophisticatū, quod est alio leuius intus cauernosius, ac per hoc ab illo discernitur, Cum ergo zuccarum emitur tortella frāgatur & gustetur, Nam siquidem intus sit foraminosum valde, vel gustu non sentiatur valde dulce, sed quasi euanescit in ore, ac non crepet in commasticatione, id vanum atque spumosum noscitur esse. Bonum vero zuccarum faciūt residente spisso liquore præfato, qui ferè infrigidatus ponitur in vase rotundo. Sicque ponitur ad solem in eo, & tam per solis calorem, quàm per decoctionem longam durum fit & album zuccarum, quòd seruari potest per quinquennium, & hoc in loco non nimis frigido, nec multum calido. Cuius vsus in multis est necessarius, & in confectione medicinarum dandarum acutè febricitantibus. In syrupis si duæ sint libræ, vna sit aquæ. Si etiam multum sit de aqua, non nocet, propter diuturnam decoctionem. Et notandum, quòd zuccarū valet tussientibus & sitientibus, ac laborantibus, cum aquam in calida regione non habeant. Prodest etiam ptisicis consumptis & asmaticis positum in potibus eorum & in cibis. Reficit enim eorum extenuationem, reprimitque siccitatem.

De Eodem. Cap. CXIIII.

COnstantinus in Pante. Zuccarum temperatum, sed tamen aliqualiter calidum. Huius actio melli vicinatur, Cum farina coctum indigestiuum est, cum oleo amigdalino nutritiuū, Sed epatis constipationem facit, & in renibus lapides. Auicenna. Zuccarum est vniuersaliter in fine primi calidum, & in ipso humidum. Antiquum vero declinat ad siccitatē in primo, & est humidū in ipso, & quanto magis antiquatur, tanto plus exiccat. Est aūt absterfiuū, lenificatiuum, sed & sulimenū magis est lenitiuū, & propriè alfenid, immo mel arūdinis ac zuccarū nō sunt inferiores melle in abstergendo vel mundificando. Ipsum zuccarum quanto plus antiquatur, tanto subtilius efficitur. Ab arundine sicut gumma assumptum abstergit oculum, & est bonum stomacho, in quo colera non generatur, ipsum enim lædit, eo quòd ad coleram conuertitur. Lænit pectus, ac remouet asperitatem eius, & aperitiuum est opilationum. Sitim facit minorē, quam facit mel propriè antiquum, & generat sanguinem fœculentum, Flegma stomachi abstergit & soluit, propriè illud, quod super arundinem sicut sal inuenitur. Et sulimentum & rubeum vehementioris sunt lenificationis. Denique zuccarum qnq; inflat, & qnq; inflationem sedat, Zuccarū alhusar est manna cadens super alhusar, & est vt salis frusta, in ipso est cum absterfione & resolutione pōticitas, & amaritudo, & ex ipso quidē aliud est iamenum, aliud est agizium ad nigredinem declinans. Acuit visum, & est cum ponticitate absterfiuum. Confert pulmoni, & cum lacte camelę nouiter fœtæ confert hidropisi. Nec sitim facit vt reliquæ species zuccari, quia dulcedo eius est parua, & est bonum stomacho & epati, Confert quoque renibus ac vesicæ. Arundo zuccari in natura zuccari existit, & vehementioris est exiccationis. In ipso est iuuamentum ad vomitum. Ex libro de natura rerum. Zuccara calida est & humida. Sunt autē cannæ in partibus Hispaniæ, quę cum maturæ fuerint radicibus euelluntur, earumque summitates ad mensuram duarum palmarum abscisæ, ad speciem germinis terræ infiguntur. Reliquū vero cannarum per frusta scissum terunt, & liquorem in vasis recipiunt ac buliunt. Cum totus in spumam transire videtur, exhauritur, & in vasis reponitur, paleaq; cooperitur & superspergitur, Citrinum autem remanet, & multo calidius est, & ob hoc in acutis poni nō debet. Album vero frigidius est ac laudabilius & contra dolores pectoris valet. Siccum quoque pectus humectat. Valet etiam contra dolores capitis ex calida causa, & ad solutionem ventris.

De Penidijs. Cap. CXV.

DIascorides. Ex zuccaro conficiuntur penidię. Quarum virtus frigida est & humida. Arteriarum asperitatem cōmestę leniunt, oris & gutturis amaritudinem, & felis temperant. Siccè tussientes humectant, consumptis, ptisicis, & ardorem in stomacho patientibus, vt rodostomachæ solutæ & potatæ refrigerium præstant. Acutè quoque febrientibus & sintectis cum micis panis confractæ, ac solutæ calores, & siccitates intollerabiles reprimunt, Vocem etiam ex calore debilitatam cum draganto & alijs quibusdam sępius assumptæ reformant. Platearius. Penidiæ sunt calidæ & humidæ. Fiunt autem sic. Aqua zuccaro admiscetur, & fit decoctio quousque gutta lapidi superposita adeo induratur, vt statim inter digitos frangatur. Postea super lapidē politum ponitur vsque infrigidetur, & clauo asseri in pariete infixo superponitur, ibique manibus tractatur quousque dealbetur. Postea cū forpicibus in frustella quædā inscidunturac desiccantur, aspergendo desuper amidi puluerem, vt albi fiant penidiæ. Optimus est autem cibus iste laborantibus ex spiritualium apostemate, & contra tussim siccam. Valet etiam contra siccitatem pectoris in aqua ordei, & contra consumptionem per se datur, vel in cibarijs: contra scissuram labiorum, in aqua dragaganti penidiæ ponuntur, pennaque labia illiuuntur. Diapenidion, idest electuarium ex eis factum in acutis febribus maximè, vt pleureū, ac peripleumoniæ congruus est cibus, Auicenna, Penidij calidi sunt & humidi in primo, propriè albi, & sunt humidiores alijs, zuccaro crossiores. Lenitiui sunt ventris & vtiles tussi. Actor. Hæc de arboribus earumq; gummis & lachrymis collegimus: nunc restat, vt de fructibus earum ac succis fructuum dicamus, sed hæc libro sequēti reseruamus.

LIBER XIIII.

De Fructibus arborum. Cap. I.

ISidorus. Fructus dicitur a frumine, idest eminēte gutturis parte qua vescimur. Dicuntur autem propriè fructus arbotum & agrorū, quibus vtique vtimur. In animalibus vero abusiuè & translatiuè fructus vocatur. Poma dicta sūt ab opimo, idest ab copię vbertate. Omnia autem poma mollia dicuntur mala. Nuces quoque generaliter dicuntur omnia poma corio duro tecta, vt pineæ, nuces, auellanæ, glandes, castaneæ, amigdalæ. Ambrosius in Hexameron libro tertio. Quanta vero Domini prouidentia, vt vbi mollior fructus, ibi folij crassitudo validius tegumentum tuendo deferat pomo, quod videmus in ficulnea. Econtra autem vbi fructus validior est, ibi teneriora folia, vt arbor malus docet. Nam & ipsa protectionis crassioris vmbra pomo plus nocere posset, Deniq, docet pampinus naturæ gloriam & diuinam sapientiam. Videmus enim ita scissum ac diuisum, vt trium foliorum speciem videatur ostendere, media parte a cæteris distincta, vt & solem facilius admittat, & vmbram obtexat. Sicque vuæ præbetur munimen contra iniurias, vel aeris imbriumque violentiam, impedimentum non aufertur ad recipiendum solis calorem quo tepefacta alitur, coloratur, augetur, folium quoq; ficulneæ æquè prope, vt pampinus quadrifida diuisione interscinditur, quod eo quo maius est folium clarius videtur. Crassitudo ergo folij proficit ad tempestatis iniuriam repellendam, interscisio autem ad fructus gratiam vaporandam. Denique hoc genus pomi non cito grandinem, sed cito maturitatem sentit, quia & latere videtur aduersum iniurias & patere ad gratiam. Aristoteles in libro de vegetabilibus. Omnibus autem arboribus, cum primo plantatæ fuerint, dominabitur amaritudo, vel ponticitas, quia fructus in principio non bene digestus est, digestio siquidem est cum calore, & humore, ideo fructus in principio amari sunt, quia calor & humor in digestione completa non sunt. Huius signum est, quia amarum in ignem missum dulcescit. Mirabolanorum tamen arboris fructus in principio dulces sunt, consequenter pontici, & in completione amari. Cuius videlicet rei causa iam dicta est supra. Meliores autem sunt fructus arborum hortensium, quàm siluestrium. Plinus lib. 12. Arabia quandam distinctionem generum in fructibus flagitat, quia fructus his radice, frutice, cortice, succo, lachryma, ligno, surculo, flore, folio, pomo constat.

De Varietate fructuum. Cap. II.

AMbrosius vbi supra. Quis autem comprehendere possit varietatem specierum, generumque pomorum, singulorumque vtilitatem fructuum, quemadmodum ægris hominum viscer-

visceribus amariora poma medicentur, inflationem asperitatemque interiorem temperent, & quemadmodum humorum aspera pomorum cultibus temperentur, alia sunt poma quæ coquuntur, alia quæ testis & corticibus clausa complentur. Mala pyra vuarumque genera omnia nuda soli obiecta sunt. Nucis autem & nucleæ nucleique fructus & testa opertus & cortice. Alitur tñ & ipse calore solis ac nutritur, & quantū pineæ densitate nucleus absconditur, tm̄ calore solis nutritur. Alia quoq; species est masculorum fructuum, alia fœminarum sicut in dactilis. Aristoteles vbi supra. Fructuum quidam compositi sunt ex carne & osse & grano vt pruna, quidam ex carne & grano vt cucumeres. Quidam ex humore & grano, vt malagranata. Quidam corticem habet exterius & carnem interius. Quidam vero carnem exterius & granum interius. Et quidam corticem exterius & granum interius. Item quidam sunt in siliquis vt grana. Quidam in coopertura quadam & tela vt triticum. Quidam in carne vt dactyli. Quidam in casa vt glandes. Quidam in casis multis & testis, vt nuces. In quibusdam quoque fit statim semen cum coperculo quo operiuntur, vt dactyli & amigdalæ. Quidam non sic. Quidam etiam comestibiles sunt, quidam nō. Et quosdam animalia quædam comedunt, quosdam non. Item quidam cito maturant, vt mora & cerasa. Quædam vero tarde, vt omnes fructus siluestres, aut plures eorum a natura plantæ. Quidam quoque durabiles sunt, quidam non. Quidam citius putrescunt, quidam tardius. Quidam mollesiunt, quidam non. Quidam etiam venerem prouocant, quidam somnum. Quidam autem interficiunt: & quidam lac faciunt, quidam non.

Adhuc de eodem. Cap. III.

Plinius libro 15. Arborum quarundam fructus pediculis dependent, vt pyri. Alij vero racemis, vt vuæ palmæ. Alij pediculis & racemis, vt hæderæ atque sambuci. Magna est in baccis differentia. Cærasis pomum primo candidum, & ferè omnibus baccis. Mox alijs virescit. Rubet vero moris cerasis cornis. Deinde nigrescit moris cerasis, oliuis. Alia siliquis gignuntur, ipsis dulcibus, semenque complexis amarum, cum in pluribus semina placeant, in siliqua damnentur. Alia gignuntur baccis, quarum intus lignum, & extra caro, vt oliuis, cerasis. Aliquarum intus baccæ, foris lignum, vt in his, quæ in Aegypto dicimus gigni, quæ aūt baccis natura, eadē & pomis. Aliorū intus corpus & foris lignū, vt nucū. Alijs foris corpus, intus lignū, vt persicis & prunis. Putamine clauduntur nuces. Corio castaneæ, detrahitur hoc his, in mespilis manditur. Crusta teguntur glandes, cutæ vuæ, corio & membrana punica. Carne & succo mora constat, cute & succo cerasi. Quædam statim a ligno recedunt, vt nuces & palmæ. Quædam adhærent, vt oliuæ lauriq;e. Quarundam vero generi vtraq; natura est, vt persicis. Etenim duracinis adhæret corpus, vt a ligno auelli nequit, cum in cæteris facile separetur. Quibusdam nec extra, nec intus est lignum vt in genere palmarum. Aliquorum vero lignum ipsum in vsum & pomi vicem, vt genera nucis, quæ in Aegypto gigni dicimus. Quorundam extra gemina vitia geminantur, vt in castaneis & amigdalis, nucibusque iuglandibus. Quorundam vero natura est trigemina, corpus primum, deinde lignum, rursusque semen in ligno, vt in persicis. Quædam inter se sunt densæ, vt vuæ ac sorba, quæ racemis vel ramis circundata ex omni parte vuarum modo degranant. Alia vero sunt rara, vt persicis. Quędā alio ligno continentur, vt granata. Quędā pediculis dependent, vt pyra. Quædā vero racemis, vt vuæ & palmæ. Quædam & pediculis & racemis, vt sambuci & hæderæ. Alia ramo adhærent, vt in lauro. Quædam vtroque modo, vt oliuæ, quibus & breues pediculi sunt & longi. Quędam vasculis constent, vt mespila, & punica, lotosque in Aegypto & Eufrate. Iam vero diuersa est gratia fructuum & commendatio. Carne placent palmæ, crusta thebaicæ succo vuæ & caricæ, callo pyra ac mala, cartilagine mora, nuclei grana, cute caricæ quædam in Aegypto. Detrahitur hæc ficis vrentibus, vt putamen. Eademque in ficis maximè placet. In papyris & ferulis & alba spina pomum caulis ipse est. Quod in siliquis manditur, lignum est. Semen vero siliquæ nec lignum, nec corpus nec cartilago dici potest.

De Amigdala. Cap. IIII.

Isidorus. Amigdala (vt dictum est supra) Græcum nomen est Latinè nux longa dicitur. Cunctis arboribus prior se flore conuestit, & ad ferenda poma cætera arbusta præuenit. Ex his aliæ sunt dulces, aliæ amaræ. Sed agricolæ huic generi sic mederi feruntur. Terebrant eius radicem, & in medio inserunt surculum arboris, quæ picea dicitur, quo facto succi amaritudo deponitur. Palladius de agricultura libro secundo. Teneras nuces amigdalus creabit, si ante florem radicibus ablaqueatis per dies aliquot calida aqua irrigatur. Ex amaris dulces fiunt, si circumfosso stipite tribus digitis a radice fiat cauerna, per q̄ noxiū desudet humorem, vel medius truncus terebretur, & cuneus ligni melle oblitus imprimatur, vel circa radices suillum stercus affundas. Amigdala ad legendum maturitatem fatentur, cum fuerint spoliata corticibus. Hæc sine cura hominis seruantur in longum. Si difficulter corium dimittent, paleis obruta continuo relaxabunt. Item si decoriata aqua marina lauemus aut salsa, & candida fiunt, & plurimum durant. Græci asserunt nasci amigdala scripta, si aperta testa nucleum sanum tollas, & in eo quodlibet scribas, & iterum luto & porcino stercore inuolutum reponas. Idem libro octauo. In mense Iulio temperatis locis amigdala matura sunt ad legendum.

De Virtute ipsius in medicina. Cap. V.

Avicenna. Amigdala plurimum vnctuosa sunt, minus tamen, quàm nuces, cum tamen in eis sit vnctuositas plurima, cuius causa raucidantur. Nux autem velocioris digestionis est, & velocioris conuersionis ad coleram. In omnibus speciebus amigdalę est mandificatio & abstersio & apertio. Sed dulcis debilior est in apertione, quàm amara, quoniam est subtiliatiua, abstersiua, & per accidens est inflatiua: proprietates amaræ sunt, quòd ipsa omnino non constringit, & quòd vulpem interficit, & est medicina sine nutrimento. Dulcis vero bonum præbet nutrimentum, licèt paruum & impinguant amigdalæ. Cum melle liniuntur super ambulatiua & formicam, cum aceto & vino super impetiginem: vtiles valde sunt dolori auris, & sonitui, cum caput abluitur cum eis. Et cum acri vino purgant humiditatem, & furfures, & somnum faciunt. Item confortant visum, aperiunt opilationes epatis, & spleuis, & renum, conferunt morsui canis rabiosi. Dulces quoque conferunt colicæ propter suam abstersionem. Amaræ vero conferunt pano superpositæ, & super lentigines & cicatrices & percussiones, ante vinum bibitæ prohibent ebrietatem. Eædem cū amillo tritici conferunt sputo sanguinis, & tussi antiquæ, & asmati, & pleuresi. Aperiunt opilationes renum, & earum oleum mundificat renes ac vesicam. Et frangit lapidem propriéque cum ireos bibitum. Diascorides. Amigdala vtraque stipticæ virtutis est, vsui tamen medicinæ aptior est amara, quia stringit quamdiu viridis est. Dulcis autem minorem habet virtutem, quam amara. Quæ si manducata fuerit, diuretica est & leptomerica. Viridis cum corio edita fastidium tollit. Amigdala amara extenuatoriæ virtutis est, fel purgat, & de thorace atque pulmone per tussim iactare facit, quæ in eis pinguia sunt & glutinosa constipata. Etiam aperit & purgat epar, & splen, ac renes & colum. Ius radici eius cathaplasmatum & coctum fel purgat. Ipsa etiam arbor tota similem habet virtutem.

Adhuc de eodem. Cap. VI.

Isaac in dietis lib. 2. Amigdalæ dulces calidæ sunt, & humidæ in medio primi gradus. Habent autem (vt ait Galienus) amaritudinem propter sui saporitatem, quæ tamen in eis palam ostenditur accedentibus ad vetustatem, & fit earum actio velut nucum modicum sapore nutritiua. Duræ tamen fiunt, & crossæ substantiæ, digestioni inobedientes pro suæ vnctuositatis egestate. Non autem stomacho, velut nuces, sunt nociuæ, pectoris & pulmonis, renumque sordes mundificant, epatis constipationes reserant. Ideoque amaræ dantur pro medicina, dulces verò pro cibo. Oleum quoque melius est, quod ex eis cōficitur, quia corpus earum durum est. Amigdala autē virides laudabiliores sunt, propter earum aquositatem. Ideoque siccæ, si in aqua calida vna nocte fuerint excorticatæ, in actionibus viridibus erunt vicinæ. Porro si virides priusquam cortices habeant, edantur, gingiuas confortant, stomachum in eius calore refrigerant. Amigdalæ autem amaræ, calidæ, & siccæ sunt in medio secundi gradus, extenuant, perforant, suntque diureticæ, & crossorum humorum, ac viscosorum dissolutiuæ. Vnde pectus mundificant & pulmonem ex humoribus crossis flegmaticis. Epatis opilationem, & splenis aperiunt, ventositatem dissoluunt, vrinam prouocant, renum sordes mundificant, eorumque etiam constipationes aperiunt, putridos humores a corporibus expellunt, ventris dolorē mitigant, lapidem frangunt cum aceto temperatæ, facie lentigines abstergunt. Potui etiam datæ cum vino diuturnis febribus mitigationem præstant. Constantinus in Pantegni. Amigdalæ inter calidum, humidum, & frigidum temperatæ sunt, pectus adiuuant. Et pulmonem, cum sint colatiuæ, mundificant, mediocriter nutriūt. Cum ficubus siccis comestæ solubiles sunt, amaræ magis colatiuæ sunt. Pectoris mandificatiuæ, constipationem epatis ac splenis aperiunt, & vrinam prouocant. Idem in libro graduum. Amigdalæ amaræ calidæ & siccæ sunt in secundo gradu. Opilationem epatis ac splenis aperiunt, pectus & pulmonem de viscoso humore & crosso flegmate mundificant, vesicam & renes purgant, vrinam prouocant, crossam

ventosita-

ventositatem colicæ inflationis dissoluunt, pessarizatæ mēstrua prouocant, potatæ cum amilo & menta fluxum sanguinis arcent. Platearius. Amigdalæ amaræ contra asma & tussim ex frigiditate teruntur, & addito zuccaro ad reprimendum malum saporem. Contra surditatem ex humore, vel sanie, oleum ex eis auribus instillatur.

De Anacardo. Cap. VII.

PLatearius. Anacardi sunt in tertio gradu calidi & sicci. Sunt autem fructus cuiusdam arboris in India nascentis, ponderosi meliores sunt, diuq; seruari possunt, per triginta s. annos, nisi ponantur etiam in nimis humido loco. Per se sumpti mortem vel lepram inducunt. Contra obliuionem in aceto forti castoreū decoquitur, postmodum anacardi humorositas abiectis interioribus additur, & inde posterior pars capitis præcedente scarificatione inungitur. Contra morpheam vero saluia, & absinthiū & coloquintida puluerizantur, & cum anacardi succo conficitur, ac superponitur. Vel ista cum aceto conficiuntur, & decoctione facta, ex illis inde coctis emplastrum efficitur. Deniq; anacardi contra obliuionem valent & lepram curant. Sed & contra serpiginem & impetiginem cum anacardi succo conficitur auripigmentum, & abluto loco patienti superponitur alternatim vnguentum. Cauendum est autem, ne dimittatur ibi per longam moram, quia nimiam faceret dissolutionem & inscisionē. Auicēna. Anacardus est fructus similis ossi dactyli, & medulla eius similis medullæ nucis dulcis. Cortex eius rarus, frangibilis. Calidus est ac siccus in tertio gradu, habet intus mel viscosum odoriferum, quod est vlceratiuum apostematum. Adustiuū sanguinis & humorum. Decoctio eius eradicat verrucas & allopiciam flegmaticam sanat. Apostemata calida in interioribus commouet, frigori neruorum & mollificationi atq; paralisi atq; tortura confert. Corruptioni quoq; memoriç valet, sed tū alienationem & melancoliam cōmouet. Emorroides cū eo suffumigātur, & venena exiccantur. Constantinus vbi supra. Anacardi sunt in quarto gradu calidi & sicci, litargiæ valent, & omnibus capitis doloribus de humoribus frigidis venientibus. Memoriam custodiunt, neruos molles confortant. Soli vero accepti mortem aut lepram influunt. Oportet ergo vt eos tribuamus cum alijs odoriferis speciebus.

De Auellana. Cap. VIII.

ISido. Auellanæ, vel abellanæ cognominatæ sunt ab Abellano Campaniæ oppido, vbi abundant. Et hæ quidem a Græcis appellantur ponticç, eo ꝙ abundent circa Ponticum mare. Plinius vbi supra. Nucleis quidem iuglandis est distinctio quadripartita lignea interfecante aliàs intercursante membrana. Cæteris vero quicquid est nucleis solidum est, vt auellanis. Hæ eti am in Asiā & Græciam e Ponto venere. Ideoq; vocantur nuces ponticç. Has quoq; mollis protegit barba, sed putamini nucleisq; rotunditas inest solida. Hæ quoq; torrentur, vmbilicus illis est intus in ventre medio. Cato maximè laudat abellanas, traditq; virides seruari terra ollis conditas. Palladius lib. 3. Auellanæ (vt dictum est supra) ponendç sunt nucibus suis. Non amplius super terram ducenda est, quam crassitudine digitorum duorum. Plantis tū & sobolç expertus sum melius prouenire. Mense Februario seu planta seu semen exponitur. Gaudent loco macro humido frigido & sabuloso. Mense Iulio circa nonas auellana matura est.

De Virtute ipsius in medicina. Cap. IX.

AVicenna. Auellana declinat ad caliditatem quādam & siccitatem paruam. Huius terreitas & stipticitas maiores sunt quàm nucis, & est nutribilior nuceque solidior. Est & minus vnctuosa, tardiorisque digestionis. Generatur ex ea colera, & inflat, facitq; soda, & in cerebro facit augmentum. Tardæ digestionis est, & exiccat vomitum. Confert morsibus venenosis, propriēq; cum ficubus & ruta puncturæ scorpionis. Comesta vero cum aqua mellis confert tussi antiquæ, & adiuuat ad spuendum. Quod ex ea adustum est, tingit capillos. Cortex eius stipticus est, & stringit ventrem. Idem. Auellana linita super frontē puerorum delet variationem oculorum. Auellana Indica calida est & sicca, super scrophulas cum aceto conueniens est epithima. Confert etiam scabiei atq; pruritui. Fit etiam caput purgium ad torturam, & facit humiditatem e naribus currere, ac flegma fluere. Confert etiam emigraneæ & soda & epilensiæ atq; maniæ ac melancoliæ. Confert iterū aquæ in oculo & panno. Isaac in dietis lib. 2. Auellanæ nucibus frigidiores sunt & potentiores. Earum. n. corpora solidiora sunt & spissiora vnctuositate carentia. Hac de causa plus nucibus nutritiuæ sunt, tardiores tū ad digerendum. Inflationem in ventre generant, maximè si cum interiore cortice comedantur. Sed eo ablato fiunt digestibiliores, & vtiles, antiquam tussim habentibus. Valet & contra reuma. Contra venenum, contraq; allopiciam. Locisq; denudatis capillos reuocant. Plinius lib. 22. Nuces auellanæ capitis dolorem faciunt, & inflationem stomachi, & pinguedinem corpori conferunt. Papias. Nuces auellanæ virides stringunt, coctæ aūt minus. In cibo sumptæ capitis dolorem discutiunt, stomachiq; inflationem distendunt, corpori sano pinguedinem conferunt. Diascorides. Auellanæ in cibo sumptæ dolorem capiti incutiūt, stomachū inflatione distēdunt. Siccæ in vase fictili tostatæ, aliàs cōtritæ distillationibus vtilissimè offerunt. Alij tritas cum passo bibendas dederunt ad pulmonis & iecoris vitia sananda. Item allopicijs illitæ, capillorum damna restituunt. Constantinus in Pante. Auellanæ calidæ sunt & siccæ, ad dirigendum duræ, stomacho frigido grauissimæ, multum nutritiuæ. Quidam medici dicunt comedentes eos cum ruta ante cibos contra venenum, & contra reptilium morsus esse securos. Item manducatæ cum ficubus adiuuant contra reptilium morsus.

De Bacca. Cap. X.

PLinius lib. 15. Bacca, fructus lauri videlicet, non pediculis, vt pyra dependet, sed ramo adhæret, & primo quidem candescit, mox virescit, sicut & oliua. Palladius lib. 2. Ex baccis lauri oleum conficitur, sicut videlicet inferius inter olei species dicet. Idem in lib. 11. In Octobri mense postremo siccis & calidis locis ad oleum faciendum leguntur baccæ lauri. Razi in Almansore. Baccæ lauri calidæ sunt, scorpionum ictibus conferunt, & insufflatæ naribus, tyris. Diascorides. Bacca lauri calidior est, quàm folia, fortiorisque virtutis, quæ tusa & electuarij more melle confecta, tussim & ptisim ac toracis reumatismum sanitati restituit. Cum vino bibita scorpionum ictibus occurrit, maculas nigras corporis detergit.

De Beliricis. Cap. XI.

PLatearius. Belirici marini sunt frigidi & sicci. Sed eorum excessus non determinatur ab auctoribus. Sunt autem quasi embilici, & inueniuntur circa littus maris, ad faciem declarandum ponunt in vnguentis, vt in vnguento citrino, & vsus eorum ad faciem est talis. Puluis eorum subtilissimus cum axūgia gallinacea prius resoluta resoluitur, & hinc vnguentum efficitur, potest autem diu seruari. Auicenna. Belirici sunt embilicorum naturæ propinqui, eorumque medulla fortis est ac dulcis. Natura frigidi sunt in primo, sicci in secūdo. In ipsis est virtus subtiliatiua & virtus contractiua. Confortant stomachum cum aptatione & aggregatione, prohibentque mollificationem eius & humiditatem. Nihil est, quod ita præparet stomachum, vt bellirici faciunt, & fortasse ventrem stringunt. Apud quosdam etiam ventrem tantum leniunt. Ipsique conferunt ano & intestino recto.

De Berberis. Cap. XII.

PLatearius. Berberi sunt in secundo gradu frigidi & sicci, & sunt fructus arboris cuiusdam, rotundi aliquantulum, sublongi, & aliquantulum subnigri. Eligendi autem sunt continui non perforati. Valet contra febrilem discrasiam, vt in syrupis. Fit enim eorum decoctio in aqua, & addito zuccaro colaturæ, fit syrupus. Contra calefactionem epatis eorum succus cum solatri succo conficitur & epati superponitur. Contra dolorem capitis ex calore tota nocte in aqua macerari dimittitur, & mane in potu datur: per annos sex seruari potest. Constantinus in lib. graduum. Berberus est calidus & siccus in secundo gradu. Sitim de calore extinguit, epar stomachumq; cōfortat, & cathaplasmatus apostemata calida refrigerat.

De Capparo. Cap. XIII.

AVicenna. Capparus est fructus habens radicem, quæ est inscisiua, subtiliatiua, mundificatiua, aperitiua, & in eius cortice sūt amaritudo, atq; stipticitas, & acrimonia. Radix eius resoluit scrophulas & duricias, sic & ei⁹ folia. Cortices eius ponūtur super vlcera fraudulenta & sordida, & cōfert ischiaticæ atq; doloribus anchæ. Iidem quoque cortices masticati humiditatem e capite extrahunt, & dolorem in eo factum sedant. Ex eius succo quandoq; clystere fit, & confert paralisi ac stupori, membraq; propter stipticitatem, quæ est in ipsa constringit. Idem quoq; succus distillatur in aurem, propter vermes ipsius. Cortex radicis eius bibitus confert spleni ac duriciei illius. Et cum farina ordei more emplastri superpositus, educit ex splene materiam crossam melancolicam. Solutione quoq; humorem crossum & crudum educit, menstrua prouocat, & lumbricos ac vermes interficit in intestinis. Confert iterum emorroidibus, & quod ex eo sallitum est, sumptum ante cibum soluit. Est autem tyriaca contra venena. Constantinus in Pantegni. Cappari calidi sunt in tertio gradu ac sicci. Cum aceto comesti, constipationem epatis ac splenis aperiunt, stomachum mundificant, & deflegmant, solutionem ventris faciunt.

De Cardamomo ac carpobalsamo. Cap. XIIII.

PLinius lib. 12. Cardamomum simile est amomo & amomis nomine & frutice, semine oblongo. Metitur eodem modo & in Arabia. Quatuor genera esse ferunt. Viridissimum ac pingue, acutis angulis, contumax fricanti, hoc maximè laudatur

tur, proximum eius ruffo candicans, tertium breuius & nigrius, peius tñ varium & facilè tritum, odorisq; parui. Quod aũt verius costo vicinius esse debet, hoc & apud Medos nascitur. Plateatius. Cardamomum est fructus, vel potius semen cuiusdam arboris, & est calidum & siccum in secundo gradu. Maius melius est, & habet aliquantulum acuminis & dulcedinem etiam mixtam, per annos. 10. potest seruari. Virtutem habet confortãdi ex aromaticitate, dissoluendi, & consumendi ex qualitatibus. Valet contra sincopin & cardiacam passionem ex frigida causa, & ad debilitatem stomachi, id est digestionem confortandã. Ad appetitum prouocãdum, & contra vomitũ ex frigida causa, contraq; debilitatem cerebri. Hipocrates. Cardamomum habet calidam virtutem, & habet aliquid amaritudinis, quia lumbricos occidit, & scabies fortiter sanat. Isidorus. Carpobalsamum est fructus arboris balsami. Constantinus vbi supra. Carpobalsamum bibitũ pleuresi proficit, flegmaticis, tussientibus, schiaticis, epilenticis: vertiginem, scothomiam, & stranguiriam patientibus subuenit, morsus quoque reptilium curat.

De Cassia fistula. Cap. XV.

Plateatius. Cassia fistula calida est & humida ante omnem gradum, quia paruus est excessus eius ab optima temperantia. Est autem fructus cuiusdam arboris semina longa producentis. Tempore postea succedente elongatur & incrossatur. Exteriora in corticem caloris actione condensantur, medulla interius existente. In vna copula inueniuntur, 30. vel 40. Deligenda est, quæ crossa est, quia multũ humida est, & nigra, quia matura. Huius medulla electis seminibus ponitur in medicina purgatiua cũ reubarbaro, vel mirabolanis, vel huiusmodi. Habetq; virtutem leniendi, mundificandi, feruorem sanguinis mirabiliter mitigat, colore sanguinem depurat, vnde valet in acutis febribus. Cassia frigida cum aqua vel per se ante purgationẽ in febribus ventrem mollit, & aptum purgationi reddit. Auicenna. Cassia fistula alia est Kebulia, alia Aegyptia. Melior est illa, quę assumitur ex canna, & quæ est splendidior & pinguior. Est autem æqualis in caliditate & frigiditate, humida, resolutiua, lenitiua. Confert apostematibus calidis in visceribus, propriẽq; in gutture, si gargarizetur cum aqua solatri. Linita quoque super apostemata dura confert eis. Liniuntur etiam ex ea podagra & iuncturæ dolorosæ, mundificat epar, & confert ictericiæ ac dolori epatis. Lenificat ventrem, & educit coleram adustam & flegma. Soluitq; sine nocumento & mordicatione, vnde conueniens est prægnantibus, & soluit eas. In gargarismo quoque confert præfocationi. Constantinus in libro graduum. Cassia mediocris est virtutis inter siccum & humidum, coleram rubeam purgat. Acumẽ sanguinis extinguit, & apostema ex eo generatum dissoluit. Diascorides. Cassia fistula plures habet species, sed optima est Arabica, quæ est aspectu gratissima, colore subrubeo, corallo similis, tenuis, tactu lenissima, longa fistula, gustu submordax, nescio tamen qua calefactione, odore aromatico plena. Et in ore missa vini saporem subtrahens. Hæc habet hastam longam cum corio suo, foliaq; similia piperis arboris. Est & altera subnigella, colore purpureo, odore plena, sed minime suaui, maximè vero arti medicinæ necessaria. Est & tertia, quæ vocatur pierones, suaui odore. Et iterum pseudocassia lapacio similis, nec in gustu suauis. Alia quoque platea, idest lata, q̃ syringos dicitur. Est enim lata & mollis ac lenis, colore subalbida, & scabiosa. Virtus cassiæ fistulæ calida est, diuretica, siccatoria, gustu submordax. Est etiam leptomeris, idest extenuatoria, satis acra, aliquid habens stipticum. Extenuat simul ac digerit, quæ in corpore superflua inuenit. Ruborem imponit. Visceribus vtilissima est, vitijsque thoracis omnibus, ad caligines oculorum, malagmatibus necessaria est. Cum melle trita maculas vultus emendat. Menstrua prouocat. Tumores intraneorum sedat bibita. Cum aqua potata morsibus venenaticis occurrit, fomento renum dolorem compescit. Eius suffumigatio matricẽ ad secessum deponit. Duplici pondere pro cinnamomo miscetur in antidotis, & est in omnibus vtilis.

De Castanea. Cap. XVI.

Isidorus. Castanea dr̃, eo ꝙ fructus eius gemini in modum testiculorum intra folliculũ reconditi sunt, qui dum eijciuntur quasi castrãtur. Hæc poma ex omnibus nucibus fortissima fiũt. Nam in cibo sumpta difficilè digeruntur. Viridia stringunt, cocta autem minus. Plinius lib. 15. Oleum fit ex castaneis sicut ex amigdalis. Ipsasq; castaneas vocamus & nuces, quanquam generi glandium accommodatiores. His est armatum spinato, vel echinato calice vallum, quia glandibus inchoatum. Mirumq; est vtilissima esse, quæ tãta occultauerit cura naturæ. Trini quibusdã ex vno calice partus, cortexq; lentus. Proxima vero corpori membrana, & in his & in nucibus saporẽ, ni detrahatur infestat, has torrere gratius est in cibis modulantum. Laturas pręstanti ieiunio fœminarum quandam imaginem panis. Sardibus hæ primum prouenere. Ideoq; apud Græcos Sardianos appellant balanos. Nunc autem plura sunt earum genera, faciles tarentinæ, nec cibo sunt operosæ, planæ figura, rotundiorq; vocatur balanitis, maximè purgabilis, & sponte prosiliens. Minus tractabilis est tarentina, laudatior corelliana & ex ea facta, meterana quam rubeus cortex præfert, triangulis & popularibus nigris, quæ coctiuæ vocantur. Itaq; corio clauduntur castaneæ, sed hoc illis detrahitur, ac in mespilis manditur. Iterũ in castaneis nucibus iuglandibus interiora geminantur. Palladius libro 12. Castaneæ seruantur vel in tractibus dispositæ, vel intra sabulonem, ne inuicem tangantur immersæ, & in vasculis fictilibus conditæ, & loco sicciore defossæ, vel inclusæ virgeis ex fago receptaculis, & lutatę, vt spiracula non relinquas, vel ordei paleis minutissimis obrutę, vel palustri vlna figuratis densioribus sportis reclusæ.

De virtute castaneæ in medicina. Cap. XVII.

Isidorus. Castaneæ calidæ sunt in medio primi gradus, siccæ in secundo. Si sępe comedantur, inflationem & capitis dolorem faciunt, propter digestionis duritiam. Sed vt eis auferatur nocumentum, & stiptiores fiant assari eas oportet, vt earum corpus rarificetur. Quæ etiam pectoris & corporis siccitatem temperant, & vrinę difficultatem dissoluunt, si in aqua tepida infundantur, sed cũ modico sale terantur, & cum melle distemperẽtur. Prosunt ad rabidi canis morsum, siue anguiũ, siue hoĩs. Plin. lib. 23. Castaneæ ventris fluxiones vehementer sistunt, sanguinem excreantibus prosunt. Diascorides. Castaneæ ex omnibus fortissimum cibum corpori præstant, sed qui difficilè digeritur. In carbonibus coctæ, & in vase fictili sicco assatæ tussientibus prosunt. Aqua in qua cum cortice sua coquuntur, ciliacis, dissentericis, & sanguinem excreantibus bibenda vtiliter datur. Interior membrana, quæ fructum inter corticem discernit, ad tertiam partem in aqua decocta & potui data, fluxum alui mirè refrenat Constantinus in Pantegni. Castaneæ minus siccę sunt, quàm glandes, & inter calidum & frigidum temperatæ, inflatiuæ, coitum mouent, multum nutriunt, digestioni duræ sunt.

De Ceraso. Cap. XVIII.

Isidorus. Cerasum dictum est, eo quòd Luculus cum cerasum ciuitatem Ponti delesset, hoc inde genus pomi aduexit, & ab ipsa ciuitate cerasum appellauit. Hoc etiam ante Lucullũ erat in Italia, sed durum, vnde & cornum est appellatum. Aristot. in lib. de plantis. Cerasa & mora magis cito maturantur. Plinius lib. 15. Quibusdam fructibus est lignum intus & caro extra, sicut cerasis & oliuis, & est succus sanguineus cerasis. Cerasorũ aproniana maximè rubent. Acria vero nigerrima, Ceciliana vero & rotunda. Iulianis est gratus sapor, sed penè tantum sub arbore sua, adeo tenera, vt gestatum non tolerent. Principatus est duracinis, quæ Campania Pliniana appellat, in Belgica vero Lusitanis. Tertius his color e nigro ac rubenti, viridisque similis maturescentibus semper, laurea sunt non ingratæ amplitudinis insitę lauro. Idem in eodem. Cerasis pomum est primo candidum, mox rubet, deinde nigrescit. Siccatur autem sole, conditurq; cadis, vt oliuæ. Palladius libro 11. Cerasia vt sine osse nascantur, fieri docet Martialis. Hic dicit arborem teneram ad duos pedes rescindes, & eam vsq; ad radicem findes, medullam partis vtriusque ferro curabis abradere, & statim vtrasque partes in se vinculo stringes, & oblines fimo, & summam partem & laterum diuisuras. Post annum cicatrix ducta solidatur, hanc arborem surculis, qui adhuc fructum non attulerint, inseris, & (vt asserit) ex his sine ossibus poma nascentur. Cerasia non aliter quam in sole vsque ad rugas siccata seruantur.

De Medicinis ex eo. Cap. XIX.

Actor. Cerasia (vt legi) triplicis virtutis sunt: quibusdam austerus est sapor, quibusdam acidus, alijs dulcis. Austera ventrem restringunt, stomachum confortant. Acida inscidunt flegma abundantius stomacho oportuna: nam magis siccãt. Dulcia vero stomacho contraria: citius tñ per intestina fluũt. Diascor. Cerasij pomũ viride ventrẽ humectat, & prouocat: aridum verò siccat, & detinet: stomacho cõtrarium est viride, siccũ per q̃ vero vtile. Hoc quidã æstimant vrinam mouere. A paucis aũt auctoribus traditur, si mane recentia cũ nucleis suis deuorata sint: aluum copiosè fluere: & vt eadem causa etiam morbo pedes in triplici liberentur. Ex his & fit diacærasion, quod omnib. notum est. Galieno placet non vnam in omnibus cerasis esse virtutẽ. Nam in quibusdam sapor austerus est, in quibusdã acidus: & in quibusdã dulcis apparet: & austera quidem ad hoc valere vult: vt ventrẽ constringant; stomachũ vero confirment. Porrò acida iudicat stomachis flegmate abundantius oportuna. Magis enim siccant & densioris humoris crassitudinem insciduant. dulcia verò stomacho pronũciat aduersa: citius tñ defluere per intestina. Isaac. Cerasa (sicut & matura pruna) frigida sunt & humida in secundo gradu, conuertibilia, crossum flegma generãt, & vi-

& viscosum, in concauitate epatis & splenis. Icciro diuturnæ causæ sunt febris, omnibus modis sunt pessima. Ideo semper ante cibum accipi debent stomacho inanito. Nam post cibū stomacho pleno in superioribus natant, & in putredinem vertuntur. Oleum ex nucleis eorum expressum valet emorroidibus.

De Cidonio. *Cap.* XX.

Isidorus. Cidonium malum nomen sumpsit a quodam oppido, q est in Insula Creta, ex quo cidonium conficitur. Fit ē & eo vinum quo languentium desideria falluntur. Nam specie & odore & gustu cuiuslibet vini veteris imaginem repræsentat. Plinius libro 15. Mala quæ vocamus cotonea, Græci vero cidonia incuruatos (vt dictum est superius) trahunt ramos arboris suæ, prohibentque patentem crescere, plura sunt eorum genera. Chrisomella siquidem inscisuris distincta, colore ad aurū inclinato. Et quæ candidiora nostratia cognominata, odoris pstantissimi. Est & Neapolitanis honor suus, minora ex eodem genere scrutea vibrant odoratius serotino prouentu. Præcocia vero mustea. Scruteis autem cotonea insita, suū genus fecere muluianum, quæ sola ex his manduntur, vel cruda. Sunt præterea parua siluestria, scruteis odoratissima, in sepibus nascentia. Est autem cotoneis sapor asperrimus. His vt seruentur inclusis oē spiramentum adimendū est: aut ea incoqui melle oportet. Sunt qui ea cæra pontica illita melle demergant. Palladius lib. 3. Legenda sunt matura cidonia, quæ hoc more seruantur, vel inter binas tegulas posita, si luto ex omni parte claudantur, vel si defruto incoquantur aut passo. Alij, quæ maiora sunt fici folijs inuoluta custodiunt. Alij tm̄ locis exponunt, a quibus ventus excluditur. Alij cāna vel ebore in quatuor partes diuisa, sublatis omnibus, quæ in medio sunt, in vase fictili melle obruūt. Alij in melle sic integra dimittunt, in quo genere condiendi satis matura deliguntur. Alij milio obruūt, vel paleis separata demergunt. Alij plenis vino vasculis immittunt, vel vini & defruti ad seruanda cidonia æquum corpus efficiunt. Alij in folijs musti mergunt, atque ita claudunt, vt quod odoratum est, vitium vim in se contrahant. Alii in patina noua sicco gypso obruunt separata cidonia. Idem in lib. 11. Ad cidonicum conficiendum, in mense Octobri abiecto corio, mala cidonia matura in breuissimas & tenuissimas particulas rescindes, & proijcies durū quod interius habetur. Dehinc in melle decoques, donec ad mediam mensuram reuertatur, & coquendo pipere subtili consperges. Vel aliter succi cidoniorum sextarios duos, aceti sextarium vnum & semis, & mellis duos septarios misces & decoques donec tota permixtio pinguedinem puri mellis imitetur. Tunc triti piperis atq; zinziberis binas vncias miscere curabis.

De Proprietatibus eius in medicina & cibo. *Cap.* XXI.

Avicenna. Cidonium assatum melius est, magisq; confert. Natura frigidum est in fine primi, siccum in principio secundi. Est autem stipticum fortiter confortatiuum. Flos etiam eius est stipticus, & similiter oleum ipsius. Dulce minus est stipticum, & semen eius est sine stipticitate lenitiuum ipsumque prohibet superfluitatum ad viscera cursum. Sudorem retinet, & eius oleum fissuræ frigoris, & formicæ confert. Vlceribus quoque scabiosis idem oleum vtile est. Multa comestio cidoniorum generat dolorem neruorum. Assatum ponitur super apostemata calida oculi, eius succus confert dilatationi anhelitus, & oculis, & asmati, prohibetq; sputum sanguinis. Semen eius cōfert asperitati gutturis, & lenit cannam pulmonis confert vomitui & ebrietati, ac sitim sedat, stomachumq; superfluitatem recipientem confortat. Syrupus eius & ipsius infusio prohibet ebrietatem. Idem syrupus appetitum deletum aliās deiectum cōfortat & mortuum. Confortat etiam stomachum, & prohibet vomitum flegmaticum. Est autem prouocatiuum per accidens. Hoc enim ad eius constrictionem est consequens, & illud quod melle est elixatum vehementius est prouocatiuū. Veruntamen ventrem quandoque soluit, & non stringit, generatq; colicam, & ventris doloris pungitiuum. Dissenteriæ quoque confert, & fluxum menstruorum retinet. Confert iterum eius oleum renibus, vesicæ, & arsuræ vrinæ, post cibum soluit. Et cum ex eo plurimum sumitur ante digestionem, cibum extrahit. Isaac. Cidonia diuiduntur in duo. Crudum ac ligneum pessimum est ac terrestre durum ad digerendum. Crossos humores generat & crudos, sed nihil nutrit. Icciro abijciendum est. Maturatum autem vniuersaliter frigidum est in medio primi gradus, siccum in medio secundi. Præterea ponticitas & stipticitas in eo maior est, quàm in cæteris malis. Ideo valet ad sanguinis fluxum, & egestionem ac vomitum, confortatiuum est stomachi, si moratur in eo multum acceptum tamen facit fastidium, præsertim post cibū. Platearius. Mala cidonia idest coccina frigida sunt & sicca, virtutem habent constringendi & confortandi. Semina quoq; virtutem leniendi & humectandi, vnde ipsa mala dantur cocta vel cruda ad comedendum. Contra vomitum post prandium, contra fluxum sanguinis ex caliditate vel debilitate virtutis retentiuæ ante prandium. Aqua vero decoctionis seminum valet ptisicis & consumptis, vel ponitur in syrupis eorum. Valent & contra asperitatem linguæ.

De Citreo id est pomo citrino. *Cap.* XXII.

Palladius lib. 4. Citreum & in arbore potest per totum annū propemodum custodiri melius si vasculis quibuscūq; claudatur: si velis legere, atq; seruare nocteluna tacente debebis cū ramis foliatis capere, & discreta disponere. Alij singula vasis singulis claudunt, vel gypso alliniunt, & opaco loco ordinata custodiunt. Pleriq; in cedri scrobe, vel straminibus minutis, vel paleis tecta seruarunt. Auicenna. Citrum quid est, notum est. Cortex eius est calidus in primo gradu, siccus in fine secundi. Caro autem eius est calida in primo, & humida in ipso. Quidam tamen dixerunt, quòd est frigida & humida in ipso primo gradu. Caro eius inflat, & folia eius inflationem sedant. Eius flos subtilior, & eius acetositas est stiptica, frangens coleram rubeā. Semen eius & cortex resolutiua sunt, & ipse cortex in panniculis positus prohibet tineas. Et eius odor aeris corruptionem ac pestilentiam rectificat. Acetositas eius abstergit colores, vel colorem, & aufert pannum, quod ex eius cortice est adustum bonum est, ad albaras linitum eius decoctio bonum efficit odorem oris, & est impinguatiua corporis. Cortex etiam ipsius bonum efficit odorem in ore retentus. Eius acetositas valet impetigini illita, confert etiam oris torturæ. Et oculi remouetur ictericia, collirio facto ex eius acetositate. Item eius acetositas sedat tremorem calidum cordis, & nutrimentum bonum est gutturi ac pulmoni, sed mala est pectori. Medulla citri cocta cum aceto & potata sanguissugas deglutitas interficit, & eas educit. Caro eius est stomacho mala, inflatiua, digestione tarda. Platearius. Pomum citrinum diuersæ naturæ iudicatur propter diuersas sui substantias. Cortex enim eius est calidus & siccus, interior autem substantia est frigida. Media vero calida & humida. Cortex habet virtutem mundificandi, & ex aromaticitate sua confortandi, vnde & in ptiris ponitur eius puluis. Cortex hic crudus comestus digestionem ex frigiditate præpeditam confortat, & appetitū prouocat. Valet etiam cōtra cardiacam. Mediā substantiā quidam comedunt cum melle, sed digeritur male. Interior autem, scilicet acetosa cum carnibus, vel piscibus comesta, confortat appetitum ex humiditate circa stomachi os existēte præpeditum. Ponitur etiam in epithimatibus vt facilius penetrent, & in vnguento citrino vt magis extergat. Semina autem calida & sicca & diuretica, sed mihi videntur frigida & sicca, ex frigido & sicco nutrimento. Nutriuntur enim ex aceto in quo sunt, vnde virtutem diureticam habent ex subtilitate substantiæ. Contra opilationem splenis & epatis ex frigiditate detur aqua decoctionis seminum eorum.

De Cocco & coctano & cono. *Cap.* XXIII.

Plinius lib. 24. Coccum ilicis vulneribus ex aceto recētibus imponitur. Epiphoris ex aqua oculis sanguine suffusis instillatur. Est autem genus eius in Attica fere & Asia nascens, celerrimè in vermiculum se mutans, quod ideo scolecilon vocāt, improbantq;. Actor. Coctana ipsa sunt & cidonia, de quibus videlicet dictum est supra. Constantinus in Pantegni. Coctana frigida sunt & sicca, dolorem stomachi confortantia. Matura quidem stiptica, & ad dige ēdum dura Acida quidem frigidiora, dulcia & odorifera, inter calidum & humidum mediocria. stomaticos & cardiacos confortant, sed tantum neruis inutilia sunt. Isidorus. Conus cypressi fructus dicitur, qua rotunditas eius conum imitatur. Constantinus in libro graduum. Poma cypressi recentia nouam inscisionem solidant, crepaturæ valēt, mollia membra desiccant, humiditatem non naturalem attrahunt, virtutem & duritiam eis præstant. Platearius. Poma cypressi stiptica sunt & consolidatiua. Itaque contra fluxum ventris ex debilitate virtutis contentiuæ recentia comeduntur.

De Cubebe. *Cap.* XXIIII.

Platearius. Cubebe est fructus cuiusdam arboris in India nascentis, & est calida & sicca, sed tn̄ temperate, per 10. annos potest seruari. Eligenda est, quæ mediocriter habet saporē acutum cū multa aromaticitate, vnde valet contra sincopin. Puluis eius datur cū succo borraginis, contra frigidum reuma capitis, & ad cerebrū confortandum odoratur, & frequenter naribus apponitur. Contra frigiditatem stomachi & discolorationē ex frigiditate puluis eius in cibis datur. Razi. Cubebæ calidæ sunt, opilationem aperiunt, virides, poros mundant, guttur quoque mundificant, & ventrem stringunt. Auicenna. Cubebæ virtutis similis est rubeæ, sed subtilior. Et est fere calida & sicca perueniens vsque ad secundum. Est autem apertiua, subtilis, ad acuitatem declinis, nec ad hoc peruenit, vt ponatur loco cinnamomi. Bona est vlceribus putridis ac membris & gingiuis, bona est etiam alcola in ore putridis, clarificat vocem quando tenetur in

tur in ore. Et fortis est ad aperiendas opilationes in epate. Vias vrinæ mundificat, arenosam prouocat, renumque lapidem extrahit ac vesicæ.

De Dactylo. Cap. XXV.

ISidorus. Dactyli sunt palmæ fructus, a digitorum similitudine nuncupati. Quorum & nomina variantur. Nam alij appellantur palmulæ similes mirabolanis, alij thebaici, alij mucales, quos Græci & cariathos vocant. Aristot. in lib. de vegetabilibus. Succorum qui fructibus insunt, quidam dulces sunt ac meliores, vt dactyli, ficus. Item fructus quidam cum quibus statim semen fit aliquo operculo cooperiuut, vt dactyli. Plinius lib. 13. Palmarum semen, id est lignum, quod intra dactylos est oblongum, non vt oliuis orbiculatum, & in aluo media fissura plerisque vmbilicatum, vnde radix primum spargitur. Seritur autem paruum, & bina iuxta se composita semina, superq; totidē, qm̄ infirma singulis est planta, quaternæ vero coalescunt. Idem in lib. 15. Carne placent palmæ Crusta Thebaicæ, succo vuæ & caricæ. Dulcis nempe succus est palmis & vuis ac ficis. Palmæ fructus statim a ligno recedit, sicut & nux. Aegyptiæ palmæ id dactylis idem est odor qui & cidonijs. Sitim sedat, si prius, quàm maturauerit decerpatur. Nam si matura sumatur, sensum intercipit, gressum præpedit, linguam retardat, obsessis officijs mentis & corporis ebrietatis vitium facit.

De Proprietatibus eius in medicina vel cibo. Cap. XXVI.

RAzi. Dactyli calidi sunt & crossi, multumque nutrimentum præstant. Qui si sæpe comedantur, sanguinem crossum in interioribus generant, dentesque lędunt, & sanguinem ac sperma accrescere faciunt. Diascorides. Dactylus viridis stipticus est. Qui si multum comestus fuerit, dolorem capitis & ebrietatē facit. Sicci vero dactyli hemoptoicis & stomaticis ac dissintericis medentur. Cum cidonio cæterisque cathaplasmati vesicæ dolorem compescunt. Item dactyli cariothæ commixti asperitatem arteriarum deliniunt. Ossa dactylorum thebaicorū in cacabo cocta & in vino retenta, & lota, virtutem habent stipticam & periplasticam. Scaphilomata oculorum & vstionē tollunt. Cræscentia vulnera in cicatricem ducunt. Omnesque dactyli virtutem stipticam habent. Atticulos laxatos constringūt. Cathaplasmis adhibita hipocundrijs & stomaticis medentur, Eorum elixatura capillos inficit. Aqua vero eorum frequenter bibita nefreticorum ac vesicæ curando dolorem compescit. Reumatismum quoque stericum ventris abstinet. Cum resina vero & dactylis mixta scabiem curat. Isaac. Dactyli sunt calidi & humidi in secundo gradu, crossi sanguinis generatiui, & digeri difficiles, vrinam prouocantes: Sed his assuescentes epatis ac splenis patiuntur constipationem & tumorem: gingiuis & dentibus nociui sunt, dolorem in ore stomachi faciunt. Diuersas tamen actiones habent secundum regionum varietates. Qui in calida regione nascuntur, dulcissimi sunt & viscosi, proinde parum nutriunt, cito tamen digeruntur & ventrem humectant. Plus cæteris constipationem epatis & splenis, & nocumentum capiti oriq; faciunt. Qui autem in frigida, ficciores sunt, & minus omnibus nutritiui, ad dirigendum duri, a stomacho tardæ descendunt, cęteris tamen amplius stomachum confortant. Qui vero in mediocri immaturitate seruari nequeunt, quia inest eis quædam liquoris superfluitas, vnde corpus replent copia crudorum humorum, quæ sunt materiæ diuturnæ, & periodicæ febris ad dissoluendum inobedientes Constantinus in Pantegni. Dactyli bene maturati & non passi, calidi sunt & humidi, satis nutritiui, libidinem incitant. Passi vero solubiliores sunt, & magis coitum mouent, dolorem in capite generant, Non maturi vero, sed pontici, stomachi confortatiui sunt. Hos sæpe comedentes mali sunt sanguinis, & cito putrescentis. Idem in libro graduum. Oxiphenicia sunt dactyli Iudiæ, qui frigidi & ficci sunt in tertio gradu, purgant coleram rubeam & adustam. Bullientem sanguinem & incendentem refrigerant. Acutam febrem & colericum vomitum arcent.

De Emblico. Cap. XXVII.

IDem in libro graduum. Emblici sunt poma, quæ desiccantur in arbore sua, vt in alio loco tripliciter diuidantur & ab ossibus separentur. Horum sapor amarus & ponticus est. Eorūque natura in primo gradu frigida est & sicca. Stomachum & anum confortant. Emorroides habentibus subueniunt, & capillos ne cadant confirmant. Bellirici sunt eiusdem naturæ ac iuuamenti. Ideoque possunt ad inuicem commutari. Auicenna in secundo canone. Emblicus notus est, & est debilior mirabolanis nutritis, sed in eorum semita est. Cumq; lacte in funditur, sinem lem nominatur. Apud Iudæam est natura calidus. Et apud plures aliorum est in tertio frigidus. Apud Syreck Indum in ipso est calefactio, & forsitan veritas est, quod ipse siccus est, parum habens frigiditatis. Caliditatem sanguinis extinguit. Radices capillorum fortes efficit, ipsosque denigrat capillos. Neruis valde confert, oculosq; confortat, ipsumq; cor cōfortat & subtiliat, & augmentum intellectui præbet. Stomachū etiam confortat, & præparat ipsum. Sitim sedat, & cibi facit appetitum. Anum quoque confortat, & coitum excitat. Et apud quosdam stringit ventrem, verum quod ex ipso nutritum est, ventrem absque labore lenit. Emorroidibus confert, flegma ac melancoliam soluit. Platearius. Emblici fructus sunt, qui vltra mare crescunt. Melancoliam ac flegma purgant. Ideoque contra talium humorum ægritudines valent. Item contra emorroides, si puluis cum capsi barbasti succo distemperetur atq; superponatur. Item contra casum capillorum puluis emblici cum aloes puluere in oleo distemperatur, & caput inungitur. Et siquidem ex aperitione pororum ex caliditate cadunt capilli multum valet, quoniam eo coarctantur pori.

De Fagina. Cap. XXVIII.

PLinius lib. 16. Fagina glans omniū dulcissima est, qua homines obsessos oppido Chio durasse tradit Cornelius Alexander, nucleis similis, triangula cutæ includitur. Fagina glans muribus gratissima est, & ideo animalis eius vna prouentus. Glires quoq; faginat expetitur & turdis. Arborum fertilitas omniū fere alternat, sed maximè fagi. Huius folium tenue ac lenissimum, populo simile, celerrimè flauescens, & media parte plerumque gignens supernæ paruulam baccam viridem cacuminem aculeatam.

De Fico. Cap. XXIX.

ISidorus. Ficus (vt dictum est superius) a fœcunditate vocatur quia ter quaterq; per annos singulos fructus ipsa generat, & altero maturescente alter aboritur. Plinius lib. 15. De genere pomorum ficus amplissima est, quædamque & pyris magnitudine æmula. Ficus Iudæa rubet, oliuæ magnitudine rotundior tantum, sapore mespili. Alexandrinam hanc ibi vocant crossitudine cubitali, ramosam, materiæ validam, lentam sine lacte, cortice viridi, folio tiliæ, sed molli. Onesicritus tradit in Hircania multum nostris esse dulciores, fertilioresq;. Sūt & lidiæ, quæ sunt purpureæ. Et mammillanæ, quæ similitudinē mammarum habent. Item callistruciæ sapore præstantiores ficorum omnium frigidissimæ, ficis est succus dulcis, sicut & palmis & vuis, sed ficis lacteus in capite, non itē in corpore. Quædam in Aegypto cute carice, detrahitur hæc vt putamen virētibus ficis, quæ maximè placet in eisdem siccis. Aristotiles in libro de vegetabilibus. In quibusdam fructibus est humor, vt lac, sicut in ficubus, quibus est dulcis fructus atq; mellaris, sicut & palmis. Idem in libro de animalibus. Lac ex coagulo & lacte ficuum coagulatur, quoniam lac ficuum in lana aggregatur, dein de lana illa cum modico lactis abluitur, ac postmodum illud idem in residuo eijcitur, & cū admiscetur, lacti coagulatur. Ficubus ac cæteris dulcibus apes cibantur quando mel in aluearī remanens modicum inuenitur. Palladius lib. 4. Ficus quæ in mōtanis & frigidis locis nascuntur, quia minus lactis habent, ad siccitatē durare non possunt. Vsus illi in viridi est melioris magnitudinis & saporis acuti. Quæ nascuntur in campis & locis calidis pinguiores sunt, & in siccitate durabiles sunt.

De Ficorum custodia. Cap. XXX.

IDem in eodem. Ficus virides seruari possunt, vel melle ordinatæ, ne se inuicem tangant, vel singulæ inter viridem cucurbitam clausæ, locis vnicuique cauatis, & item tessera, quę secatur inclusis, suspensa eas cucurbita, vbi ignis non fit aut fumus. Alij missas ficos recentes minus maturas in nouo vase fictili lectas cum pediculis, & a se separatas recludūt, & in dolio vini pleno vas natare permittunt. Martialis dicit caricas per genera multa seruari, cum ratio vna sufficiat. Ergo hoc genere quo Campania tota custodit, seruare debemus. In cratibus ficus vsque ad meridiem expanditur, & adhunc mollis in qualum retunditur. Tunc calefactæ furnæ ad panis coquendi modum, superpositis tribus lapidibus ne ardeat qualus includitur etiam clauso furno, vbi decocta ficus fuerit sicut est calida, folijs suis inter vas fictile conditur densius pressa, & operculo diligentius obducitur. Sed pluuijs abundantibus crates soli si non possis expandere, sub tecto eas ita pones vt semipede erigantur a terra, & eas ad inuicem solus cinis subiectus vaporet, & subinde ficus siccat est diuisa tergatur, vt & ficorum folia siccentur & pulpæ, deinde sublata in cistellis seruetur, aut loculis, Alij maturas mediocriter ficus & diuisas in cratibus expandunt toto sole siccandas, sed recipiunt nocte sub tecta.

De operatione ipsorum in cibo & medicina. Cap. XXXI.

ISidorus. Ficus a senibus in cibo sumpta sæpius, rugas eorum distendere fertur. Isaac. Ficus cæteris fructibus est laudabilior ac nutribilior, humiditatis tamen suæ causa crossos creat humores. Ficus domestica viridis & cruda, idest non perfectæ matura minus calida est, magis autem crossa, propter dominationem terrestris partis in ea, habet tamen humores lactantes, qui acui-

nocumenti ei præstant & siccitatem in secundo gradu. Ideoque laudabilis est huiusmodi cocta, & cathaplasmate ex ea facto scrophulas & glandes dissoluit. Nitro & aceto commixta pustulis in capite valet, mixta cum melle ad morsionem canis. Cera adhibita apostema dissoluit. Ficus autem viridis perfectè matura minus sicca est, & magis calida. Calor eius est in primo gradu, humiditas & siccitas in ipsa temperie ex trium rerum compositione consistit. Semen eius nullius est nutrimenti. Cortex siccus est & durissimus ad digerendum. Caro autem nutribilior & solubilior. Hæc (vt ait Diascorides) calorem extinguit, sitim aufert, sudoremq; prouocat. Sicca ficus calida est in principio secundi gradus, & sicca in medio primi, quamobrem calefacit & sitim creat, & in colericos mutat humores. Cæteris tamen fructibus nutribilior est, minusque inflationis habet. Sed si superfluos humores inueniat in stomacho, dura fit ad digerendum. In corruptionem mutatur, inflationem ventositatemque generat, & pessimum sanguinem. In superficie corporis pediculos creat. Si autem humoribus corpus mundificatum inueniat, bene digerit, ac sanguinem laudabilem generat. Vrinam prouocat, pectusq; mundificat, & pulmonem. Renesque & vesicam crossis humoribus, non tamen inflationis & ventositatisque est libra. Valet ad apostemata, & ad tinnitus aurium. Plinius lib. 23. Fici succus lacteus aceti naturam habet. Itaq; coaguli modo contrahit. Podagris illinitur. Aluum soluit. Palpebrarum scabies emendat, & cum axungia verrucas tollit. Siccæ ficus stomachum ledunt, gutturi & faucibus vtiles, sitim afferunt. Aluum molliunt, vesicę vtiles sunt. Diascor. Ficus nimium comestę conturbant stomachum, ventrem deponunt, feruorem nutriunt, sitim prohibent. Platear. Ficus mollis cacostomacha est, quæ si ventrem soluerit; difficile abstineri potest, sudorem quoq; prouocat. Siccæ vero, q̃ caricę vocantur, stomacho sunt vtiles ac termanticę, sitim incitant, reumatismo stomachi ventrisq; contrariæ sunt, arteticis & gulę ac vesicæ & renibus prosunt, & asmaticis. Auicenna. Ficus melior est alba, deinde rubea, deinde nigra. Et quando vehementer maturata est, omnibus fructibus nutribilior, sed non est in robore, sicut carnes & grana. Et sicca quidem in operationibus suis laudabilis est, sed sanguis ex ea generatur non est bonus, & ob hoc pediculos facit. Verum si sit cũ nuce eius chimus fit bonus. Humida vero parum medicinalis est. Quæ sicca est, & propriè acris, fortis est abstersionis, maturatiua, resolutiua. Carnosa plurimę maturationis est. Et in ipsa sunt glutinatio, & infisio, & subtiliatio. Et siluestris acutior est & fortior in hoc. In ficu est lenificatio vltima, & expellit superfluitates ad cutem, facitq; sudare, & caliditatem sedat. Immatura linitur super verrucas & morpheam. Et acceptio eius rectificat colorem corruptum causa ægritudinum & apostematum calidorum mollium, & maturat carbunculos. Emplastrum ex ea fit apostematibus duris, & erisipilæ. Sicca quidẽ nocet apostematibus epatis & splenis propter suam dulcedinem. Sed quando apostema est durum non nocet neque confert. Verum si coniungatur cum subtiliatiuis ac resoluentibus valde confert. Item ficus quę est humida & sicca confert epilensiæ & asperitati gutturis. Aperit opilationes splenis & epatis, & est conueniens pectori & cannæ pulmonis. Velocis descensionis est, & velocis penetrationis pp suam dulcedinẽ. Eius administratio in vino multum iuuat in aperiẽdo vias cibi. Confert renibus & vesicæ. Et iuuat ad tollerandum retentionem vrinæ. Immatura posita super morsum canis rabiosi cõfert. Humida velocis est nutrimenti, & penetrationis in stomacho & in corpore. Sed iuxta Galienum mala est stomacho, sicca vero non. Decoctio ficus confert apostematibus gutturis, & ad radicem aurium, gargarizata cum cortice granati, sed & cum spuma synapis distillatur in aurem, in qua est tinnitus. Lac ficus coagulat liquefactionem sanguinis & lactis, & liquefacit coagulatum. Confert apostematibus difficillimæ solutionis, & scroffulis, & lacertis, & denti corroso. Idem cum melle confert panno humido, & crassitudini palpebrarum. Cum vitello oui mundificat matricem, & prouocat menstrua. Idem administratum extrahit a renibus arenam. Inunctum autem confert puncturæ scorpionis, & rutelæ similiter. Vinum ficus subtile est mali humoris. Prouocat autem vrinam & menstrua, & confert tussi antiquæ, ac doloribus pectoris, & apostematibus cannæ pulmonis. Potũ eius confert stomacho, & incidit appetitum cibi. Prouocat autem & lenit, & propter abstersionem suam velocis est descẽsionis & penetrationis. Cõstantinus in Pantegni. Ficus in primo gradu sunt calidæ, virides in secundo humidæ. Siccæ vero inter siccitatem & humiditatem temperatæ, mediocriter nutriunt, & sanguinem alijs fructibus æstiuis meliorem gignũt. Cito digeruntur, colatiuæ namque sunt, & solubiles sunt, maximè si maturæ sint, tussientes adiuuant. Pectus & pulmonem, vesicam ac renes mundant. Non maturæ ventositatem faciunt, maximèque ad digerendũ duræ sunt, siccæ vero meliores sunt.

De Fistico. Cap. XXXII.

AVicenna. Fisticus est quidam fructus testam habens & nucleum. Fisticum (vt dicitur) est vehementioris caliditatis natura, quàm nux & amigdala, & est in fine secundi calidum, licèt quidam æstimauerint esse frigidum. In ipso est humiditas, & ponticitas, & nutrimentum eius valde paruum. Aperit opilationes epatis propter suam amaritudinem & aromaticam sui virtutem. Bonum est stomacho, propriè asemium, grano pini simile, propter id quod est in ipso de amaritudine cum ponticitate. Epar mundificat, & aperit meatus nutrimenti. Eiusque oleũ confert dolori epatis ex crossa humiditate prouenientis. Nauseam prohibet, stomachiq; subuersionem, & os eius confortat. Ventrem non lenit neq; constringit. Confert morsui verinium venenosorum, propriè cum vino forti decoctum.

De Galla. Cap. XXXIII.

ISid. Galla est fructus quercus. Ex hac vna est agrestis omphatites dicta, parua forma, sed firmo corpore atque nodoso, q̃ medicaminibus & incaustis adhibetur. Altera balanis lenis ac leuis & nimium perforata, lucernarum tamẽ vsibus necessaria. Plinius lib. 16. Arbores, quæ glandem ferunt, omnes & gallam, hemeris optimam & corijs perficiendis aptissimam alternisque annis glandem, sed gallam huic similem lata foliam, sed leniorem, multoq; minus probatam, fert & nigram tingendis vtiliorem. Nascitur autem galla sole de geminis exeunte noctu semper erũpens vniuersa. Crescit vno die candidior, si æstu excepta est, protinus arescit, nec ad iustum incrementum peruenit, hoc est, vt fabæ magnitudine nucleum habeat. Nigra diutius viret atque crescit, vt interdum mali magnitudinem compleat, optima est commagena. Ex robore vero deterrima. Signum eius est, quòd cauernę translucent. Robur prę̃ter fructum plurima alia gignit, Namque fert vtrumq; genus gallæ, & quædam veluti mora ni distarent arida duricia, plerumq; caput tauri imitantia quibus inest fructus similis oliuæ nucleis. Nascuntur & in eo pilulæ nucibus non absimiles. Intus habentes flocculos molles lucernarum luminibus aptos, Nam & sicut galla nigra sine oleo flagrãt. Diascorides. Galla est semen dendrios, idest quercus, huius vna species est, quæ conficitis dicitur, & hæc minor est, sed melior, & virtute fortior, rotunda, grauis, nodosa, & sine pertusura. Alia vero leuis & pertusa. Ambæ stipticæ sunt abundanter & catascalticæ.

De Operatione gallæ in medicina. Cap. XXXIIII.

IDem. Gallæ palcenecia vulnera purgant, gingiuarum reuma suspendunt, & faucis medentur. In foraminibus dentiũ missæ dolorem tollunt. Combustæ & aceto extinctæ & sale aut vino profluuium sanguinis mulierum desiccãt. Earum elixatura procidenti ano adhibetur fomento, reumatismum stringit, capillos inficit. Item aceto vel aqua infusæ & in puluerem redactæ, & in vino datæ dissentericis prosunt. Vtimur etiam eis vbi nimis infrigidare necesse est. Platearius. Galla frigida est & sicca in quarto gradu. In Asia reperitur parua & non perforata. Inter has crossiores plus valent, habentq; virtutem constringendi. Valet contra fluxum ventris & dissenteriam. Contra fluxum sanguinis e naribus. Ad capillos albos vel canos denigrandos. Puluis quoque eius vulneribus superpositus ea consolidat &c. Auicenna. Gallæ sunt meliores immaturæ & ponderosæ ac duræ, Glaucæ vero molles virtutis sunt paruæ. Natura frigidæ sunt in primo, humidæ in secundo. Substantia earum est frigida, terrea, vehementer constringunt, & humiditates a cursu prohibent. Aqua earum capillos denigrat. Linita cum aceto super impetiginem auferunt eam, & puluis earum stratus super carnem additam remouet illam. Prohibent quoque cursum humiditatum corruptarum ad linguam & gingiuam. Cum aceto potę cõseruat in corrosione dentiũ, & puluis earum sparsus super aquã & bibitus ad vulnera intestinorum & fluxum antiquum. Constantinus in libro graduum. Galla frigida est in secundo, sicca in tertio. Huius quædam est nondum matura, quæ bullata est, nec perforata. Altera vero matura tumori ac rubori pertinens. Ideoque minus frigiditatis & stipticitatis habens. Hæc vsta sanguinolentę, vel egestioni, & de quocunque loco manauerit, sanguinis fluxui. Scissuras quoque calcaneorum sanat, & labiorũ fissuras curat. Denique valet galla locis quibus repugnatio & constipatio ac desiccatio sunt oportuna.

De Gariofilo. Cap. XXXV.

PLinius libro 12. Gariofilum tradunt in India gigni, piperis granis simile, grandius, fragiliusq;. Aduehitur autem odoris gratia. Fert & in spinis piperis similitudinem, præcipua amaritudine, folijs paruis, densisque Cypri modo, ramis trium cubitorum, cortice pallido, radice lata lignosaque buxei coloris, hac in aqua cum semine excocta in æreo vase medicamentum fit, quod licium appellatur. Platearius. Gariofili quidem ex origine perfecti acuti saporis sunt, & hi sunt calidi & sicci in tertio.

tertio gradu. Quidam remissiores habent qualitates, & hi in secundo gradu iudicantur. Sunt autem fructus cuiusdam arboris in India, qui maturi collecti per annos quinque seruatur. Per 10. vero sine corruptione, & hoc in loco sicco tpatẽ, q̃a in multũ humido putrescunt, in multum sicco arescunt & corrugantur. Eligendi sunt autem qui in superficie habent aliquantulam planitiem, & qui ex impressione vnguis aliquid humiditatis emittunt. Habent virtutem confortandi ex aromaticitate, dissoluẽdi & consumendi ex qualitatibus, ad dolorem stomachi ex frigiditate, vel ventositate. Conferunt & ad cerebrum confortandũ. Contra fluxum ventris ex acumine medicinæ. Contra cardiacã & sincopin. Diascor. Gariofilum calidum est, & siccum in secũdo gradu ponitur in collirijs, quia visum acuit. Potatum vero nauseam prohibet. Ptisicos iuuat. Huius arboris gumma vires habet, vt therebintina. Auicenna. Gariofilus calidus est & siccus in tertio, corporis odorem bonum efficit. Visum acuit, & confert panno. Confortat stomachum & epar, & confert vomitui ac nauseæ. Constantinus vbi supra. Gariofili calidi sunt & sicci in secundo gradu. Stomachum & epar & interiora confortant cum sua aromaticitate, ventrem constipant, cibum digerunt. Macer. Gariofilum dicunt calidum siccumq́; secundo Esse gradu, iecur & stomachum corroborat haustum. Et fermè cunctis valet interioribus ipsum. Vim digestiuam mirè iuuat, abstinet aluum. Accendit venerem si dragmæ pondere tritum, Potatum fuerit cum vaccæ lacte recenti, Vim memorem cerebri confortat sæpius haustum.

De Glande. Cap. XXXVI.

ISidorus. Glande vixerunt antiqui homines, antequam frumenti vsus esset. Vnde Poeta. Mortales primi ructabant gutture glandem. Plinius lib. 13. & quindecimo. Ex glande autem Aegyptia fit oleum odoris causa. Idem in lib. 16. Glandes multarum gentium etiam pace gaudentium esse constat opes. Nec non inopia frugũ arefactis farina mollitur, atq; in panis vsum spissatur. Quin & hodie quoq; per Hispanias secundis mensis glans inseritur. Eadem quoque dulcior in cinere tosta. Cautum est præterea duodecima tabularum lege, vt glandem in alienum procidentem fundum liceret colligere. Glandium genera sunt multa, distantque fructu, sapore, & situ, & sexu. Alia namque figura est glandi fageæ, alia quernę, alia iliginæ, atque inter se quoque generum singulorum differentiæ. Prętterea sunt aliquæ siluestres, aliæ placidiores, quæ culta iam obtinent. Iam etiam in montosis planisq́ue distant. Sicut & sexu mares & fœminæ, itemque sapore dulcissima omnium fagi, vt qua obsessi etiam homines durasse in oppido Chyo tradit Cornelius Alexander. Non datur distinguere nominibus genera, quæ alibi sunt alia. Quippe cum vulgo nasci videamus robur quercumque, esculum vero non vbiq;. Glandem, quæ propriè intelligitur, ferunt esculus & robur ac quercus & ilex & suber, ac cerrus. Continentur autem glandes hispido calice per genera plus minusve. Item complectente folia præter ilicem grauia, carnosa, procera, lateribus sinuosa, nec cum cadunt vt fagi flauescentia, pro differentia generum breuiora, vel longiora Glans optima quercui atque grandissima, mox esculo, nam robori parua. Cerro tristis, & horrida, echinato calice, sicut & castaneæ. Sed in querna fœminæ dulcior atque mollior, maris vero spissior. Maximè autem probantur latifoliæ, ex argumento dictæ. Distant inter se magnitudine, & cutis tenuitate. Itemque quòd alijs subest tunica rubigine scabra. Alijs protinus candidum corpus, alijs ouata figura, alijs rotunda, alijs acutior, sicut equidem & colos vel nigrior, candidiorve qui præfertur. Amaritudo in extremitatibus, & mediæ dulces. Quin & pediculi breuitas proceritasq́; differentiam habet. In ipsis vero arboribus, quæ maximam fert glandem hemeris est vocata, breuior, & in orbem comosa. Glans fagea suem facit hilarem, carnem coctibilem, ac leuem & stomacho vtilem. Iligna vero suem angustam, nitidam, strigosam, ponderosam. Porro diffusam atq; grauissimã facit q̃rna. Et ipsa glãdium æquè dulcissima, proximã tradit Nigidius cerream, nec ex alia solidiorem carnem, sed duram. Iligna dicit tentari sues, nisi paulatim detur, & hanc nouissimam cadere, fungosam vero fieri carnem esculo, subere, ac robore. Pallad. lib. 12. Mense Nouembri glandes legendæ atque seruandę sunt, quod opus fœminæ ac pueri facilè exercere possunt.

De Medicinali operatione glandis. Cap. XXXVII.

AVicenna. Glans est sicca in secundo, & frigida in primo. Stiptica est, eiusq; cortex interior stipticus est. Folia verò glandis vehementioris sunt stipticitatis & minoris exiccationis. In omnibus his est stipticitas. Et fluxus sanguinis prohibent, propriè q́; cortex eius interior, & omnia membra confortant. Secundum Galienum melior est glans & nutribilior omnibus granis, ita ꝙ propinquior est grano panis. glans cum hędi & porci adipe salita, confert duritiis. Eiusq; fructus in principio confert apostematibus calidis. Iterum adusta, & administrata vlcera prohibet ambulatiua. Plagas quoq; cohærere faciunt eius folia trita, & desuper puluerizata. Confert etiam sputo sanguinis, & humiditati stomachi. Constringit & confert dissenteriæ, & vlceribus intestinorum, & contra venena venenosorum. Vrinamq; multiplicat. Decoctio corticis eis cum lacte vaccino confert sagittarum armenarum veneno. Facit autem glans in capite soda, quia naturã constringendo vaporem coartat. Isaac. Glandes frigidę sunt in primo gradu, siccæ in secundo. Ideo difficiles sunt digestioni inobedientes. Ventrem constipant, sed tamen vrinam prouocant. Corporis nutritiuæ sunt quasi quędam grana. Tardè quoque de stomacho descendunt, & capitis dolorem faciunt, propter earum fumum in stomacho. Valent ad sanguinis fluxum, & contra venenum. Constantinus in Pantegni. Glandes, quæ & celsi, frigidæ sunt in primo gradu, siccæ in secundo. Stipticæ, ad digerendum duræ, multum nutritiuæ, menstruorum opilatiuæ.

De Iniuba. Cap. XXXVIII.

ISaac. Iniubæ calidæ sunt & humidæ in primo gradu. Parum nutriunt, & ad digerendum difficiles sunt. Stomacho nociuæ, & sanguinis flegmatici generatiuæ. Quæ tamen cum sint pótícæ & immaturæ sanguinis acumen extinguunt. Et si ad maturitatis tẽpus peruenerint, pectoris & pulmonis asperitatem humectant. Constantinus vbi supra. Iniubæ frigidæ sunt & humidæ, digestioni duræ, parum nutritiuæ. Aqua in qua coctæ sunt calorem & dolorẽ viscerum mitigant. Galienus tñ eas iniuriat, idest vituperat dicens. Sanitati custodiendæ, & infirmitati medicinandæ, nescio quomodo subuenire possint, hoc tñ scio, quia duræ sunt in digerendo. Auicenna. Iniubæ meliores sunt carũ maiores. Natura frigidæ sunt in primo, in siccitate & humiditate æquales, & quasi parum ad humiditatem declinantes, acuitati sanguinis calidi conferunt, & hoc, vt æstimo, quia sanguinem incrossant, eumque viscosum faciunt. Illi autẽ errant, qui eas clarificare sanguinem putant. De his autẽ Galienus ait. Non reperi iniubas in conseruanda sanitate, ac remouẽda ægritudine aliquid operantes, sed reperi digestioni difficiles.

De Malo. Cap. XXXIX.

ISidorus. Mala sic a Græcis sunt dicta, eo ꝙ sint pomorũ omnium rotundissima. Vnde & hæc sunt vera mala, quæ vehementer sunt rotunda. Ex his autem quædam nomina acceperunt ex locis, de quibus ablata sunt vt malummacianum, malumcidonium, malumpunicum. Plinius lib. 15. In vniuersum vero de pomis seruandis præcipitur. Pomaria in loco frigido ac sicco contabulari, fenestris Septentrionalibus sereno die patere, austros specularibus arcere. Aquilonis quoque afflatu poma magis deturpante. Colligi oportet mala post æquinoctium autumnale, nec ante lunam sedecimam, nec ante horam primã. Cadiua separari stramentis floreis paleisve substerni, raraq́; componi, vt limites peruij spiritum æqualem accipiant. Iterum mala quidã folijs ficulneis præterquam cadiuis iubent singula conuolui, cistisq́; vitilibus condi vel creta figulinarum illini. Aliqui mala in patinis fictilibus fluitantia, quo genere & vino odorem acquiri putant. Aliqui oĩa hæc in milio seruare malunt, plerique vero in scrobe duorum pedum altitudinis, arena substrata, & fictili operculo deinde terra operto. Creta quidem figulina etiam vuas illinunt, siccatasq́; sole suspendunt. Mala vero generosissima eadem ratione gypso vel cera crustant, quę nisi maturaue rint, incremento calicem rumpunt. Semper autem in pediculos ea collocant. Alij cum surculis ea decerpunt, quos in sambuci medullam additos subruunt. Alij singulis malis pirisq́; singula vasa fictilia assignant & opercula eorum picata dolio iterum includunt, necnon aliqui & in floccis capsisque, quas luto paleato illinunt. Alij hoc idem in patinis fictilibus. Aliqui & in scrobe subiecta arena, & ita sicca mox operiunt terra. Malis succus est spumeus & odor acutus.

De Proprietatibus malorum in medicina vel cibo. Cap. XL.

ISaac. Mala, quæ pontica sunt, & q̃ stiptica, frigidiora sunt & ficciora, & ad digerendum tardiora. Magis aũt confortatiua sunt stomachi, & constrictiua egestionis. Porro acetosa, quæ cæteris minus sicca sunt, subtiliora sunt, necesse est penetrabiliora esse. Quare acumen colerę extinguit, defectũ cordis & calorem confortant, sitim mitigant Item stomachum confortant, appetitum excitant, egestionem, vomitumq́; colericũ inhibent, maximè si ieiuni accipiant, quia cibi ante comesti ad locum decoctionis ea descendere prohibent, ideoq́; in superioribus narãt, os etiam stomachi superius comprimendo, inferius relaxãdo solutionẽ faciunt, Dulcia vero, quia temperata sunt inter quatuor qualitates media, frigido stomacho minimè nocent. Ad constrictionem, vel laxationẽ in manifesto non mutantur. Sunt & alia inter acidum & dulce media, quæ muza dñr. Horũ actio media est ad sitim tñ mitigãdum, coleræq́; acumen extinguendũ acido vicina

vicina sunt. Cardiacis vero quæ ex calore contingit, palam prosunt, pro sapore quem habent. Sunt & quædam in sapore aquosa, & abominabilia sunt, & fastidium faciunt, nec stomachum confortant, nec ventrem soluunt, nec sapiunt, nec iuuant. Diascorides. Mala æstiua sensit ita Diascorides, vt crederet flegma nutrire, fellis ardorem excitare, inflammationem mouere, neruosis partibus minime conuenire. Galienus autem non omnia reijcienda pronunciat, sed ea quæ sunt aquatici saporis, aut asperi, aut acidi, aut propter suauitatem dulcia occurrūt. Austera autem & stiptica quæ sola in hieme seruantur, & matura lecta salubriterque custodita proueniunt, etiam prodesse languentibus asserit. Denique in farina inuoluta vel in calido cinere discocta in querelis stomachi nauseantis vtiliter putāt offerri. Potest & malum maxime macianum sanguinem reijcientibus, pulmonis, & iecoris iniuriæ obnoxie subuenire. Melius tamen si nunquam ieiunis, sed post cibum detur. Vis ergo malis frigida est & humida. Quod eo maxime comprehēditur, quia succus eorum expressus facile transit in acorem. austera mala & acida trita & imposita recētia vulnera statim claudūt, tumores atque liuores ex aqua cocta, & cum axungia trita compescunt.

De malogranato. Cap. XLI.

ISidorus. Malogranatum eo dicitur, quod intra corticis rotunditatem granorum contineat multitudinem. Item & malum punicum a regione vnde fuit translatum. Plinius, vbi sup. Malis, quæ granata vocamus, sub cortice latet acinus. Aristoteles in libro de Plātis. Succorum quidam potabiles sunt, vt est succus malorum granatorum. Nam malagranata sunt ex humore & grano. A quibusdam autem seminibus malis arbores bonæ proueniunt, vt a granatis acidis. Isaac. Malagranata vtiliora sunt medicinę quàm esui. Nutrimentum quippe eorum & si laudabile est, tamen paruum est, propter subtilem digestionem. Quatuor partibus composita sunt, quæ omnes stipticæ sunt. s. cortice, carne, liquore, nucleo. Flos vero omnibus stipticior est & siccior. Frigidus est, sed diuersis modis secundū suos sapores, & liquiditates. Sunt nāque pontica acida Muza dulcia & in sapore. Similiter & liquor eius tenuissimus, & aquosus, & crossus, & paruus, & mediocris. Plate. Malorumgranatorum quædam dulcia sunt, & hæc temperate calida & humida: quædam acetosa, & hæc frigida & sicca. Possunt autem suspensa seruari per annum. Dulcia plus competunt esui, quàm medicinę, danturq; colericis, & febrientibus ex colera. Plus enim pōt humiditas calorem reprimere quàm caliditas intendere. Acetosā vero plus cōpetunt medicinæ quàm esui. Daturque succus eorū febricitantibus ex colera. Fit autem ex eodē succo & zuccaro syrupus ad modum acetosi, quem quidam oxizuccarā dñt. Flores & cortices maligranati per duos annos seruari pñt. Virtutem hñt constringendi. Puluis eorum valet contra vomitū colericū vel dissenteriicū. Idē quoq; cōtra fluxū sanguinis e naribus imponit. Razi. Malagranata dulcia nō infrigidāt, inflationē ac sitim faciūt, & gulā leniūt. Acetosa vero pectoris asperitatē faciunt, stomachū & epar infrigidāt. Colerā quoque rubeā ac sanguinis calorem extinguentia, febrem & vomitū extinguūt. Constantinus in Pātegni. Malagranata frigida sunt humiditate & siccitate mediocria. stomachū & epar cōfortāt, & abominationē remouēt. Dulcia vero iter calidū & hūidū tpata sūt grana eorū tussiētes ex calore adiuuāt.

De mespilo. Cap. XLII.

ISidorus. Mespila dicuntur, eo quod pilulę formam habeant. Plinius li. 15. Malorum pirorumque generi iure annumerantur mespila atque sorba. Mespilis vero tria sunt genera. Primum est anthedon. Secundum vero setania. Tertium degenerat, anthedoni tamen similius, quod gallicum vocant. Setaniæ maius est pomum atque candidius acini molliore ligno, cæteris pomum minus, sed odore præstantius, & quod seruetur diutius. Palladius libro. 4. Mespila ad seruandum leguntur necdum mitia, quæ & in arbore dui durabunt, vel in vrceolis picatis, vel in ordinem suspensa. vel vt quidam volunt, posca condita. Die serena legantur ac media, & paleis obruantur discreta, nec vicissim tactus afficiat. Vel cum pediculis lecta seminatura & salsa aqua per dies quinque macerata postea sæpe infundantur, vt enatent, sero & melle si nimis matura colligeris.

De operatione ipsius in cibo & medicina. Cap. XLIII.

DIascorides. Mespila semen habet rotundum & minutum matiano simile, quod habet ossa tria, propter quod & tercotum dicitur. Stipticum & eustomachum est, ac ventrem abstinet. Est & alia quæ nascitur in Hispania, quam multi epimelidem vocant, semen rotundum habens, hoc aptum est ad edendum, & stipticum, tardeque maturescit. Idem. Mespili fructus austerissimus est, & ante virtutem gustui ostendit. Fluxus ventris immodicos potissime detinet, & stomachum dissolutum vehementer astringit. Sunt etiam qui putant eum dentibus non leuiter subuenire, si in dolore mandatur. Isaac. Mespila frigida sunt & sicca in primo gradu. Stomachum confortant, colericam egestionem & vomitum auferūt, vrinam prouocant, ad medicinam magis quàm ad cibum pertinent. Parum. n. nutriunt, & crossum chimum generant, quæ ante cibum meliora sunt, quàm post cibum, quia stomachi confortatiua sunt. eiusque neruositati nō nociua.

De mirabolano. Cap. XLIIII.

PLatearius. Mirabolani fructus sunt arborum, & in India reperiuntur, eiusdem maneriei sunt, sed diuersorū effectuum. & diuersarum formarū. Horum species quinque sunt: Citrinus, chebulus, bellericus, emblicus, indus. Omnes frigidi sunt & sicci generaliter. Sed citrini frigidi & sicci in 2. gradu. Eligitur citrinus, qui crossus est & ponderosus, cum vero frangitur, gummosus, huius cortices abiectis nucleis in decoctionibus, vel in medicinis compositis ponūtur. Similiter chebuli. Sed alij cum nucleis ponuntur, vel quia nō possunt separari a nucleis, vel quia & par ui sunt nuclei. Citrini per decem annos seruantur, similiter & cęteri per multa tpa. Dicunt auctores quod oēs purgant coleram, quidam plus, quidam minus. Citrini principaliter purgant coleram, secundario flegma, chebuli e conuerso. Emblici autem & bellirici flegma & coleram. Aristoteles in li. de plantis. Mirabolanorum fructus in principio cum apparent dulces sunt, consequēter pontici, & in completione amari, sicut videlicet superius dictum est, vbi de arbore ipsa actum est. Constantinus in li. graduum. Mirobolani citrini sunt in primo gradu frigidi, coleram purgant, stomachumque confortant, in aqua calida infusi fortius sunt laxatiui. Dicunt quidam quod vnius arboris sunt indi & citrini, citrini quidem immaturi; Indi vero maturi; qui & ipsi sunt in primo gradu frigidi & sicci: vterque colerā adustā æque purgant, & stomachū confortant. Chebuli nascunt in Insula Indiæ, quæ bolus nūcupatur. Cęteris mirabolanis meliores sunt, & in primo gradu frigidi ac sicci sunt. Coleram & alios humores purgant, stomachumque cōfortant & superfluitatē humiditatum eius desiccāt. Ideoq; visus obscuritatem pp fumum a stomacho venientē clarificant. Sunt & melancolicis vtiles, & patientibus Emorroides.

De myrtilis. Cap. XLV.

PLatearius. Myrtili sunt fructus myrti, qui proprie competūt vsui medicinæ, folia autem & flores secundario fructus hi quanto recentiores tanto meliores. Virtutem habent constringendi ex ponticitate, confortandi ex aromaticitate. Valent contra fluxum ventris, & contra vomitum. Isaac. Myrtili frigidi sunt & sicci, habent modicum amaritudinis, & tenuem dulcedinem. Ideoque valent contra tussim de calore ortam, & contra fluxum sanguinis, & colericam egestionem. Et stomachi ac vesicæ confortatiui sunt Vrinam prouocant, & dolorem ventris mitigant. Nigri autem myrtili cæteris meliores sunt. Palladius libro 2. Mense Ianuario ex baccis myrti oleum & etiam vinum myrtinum conficitur, sicut videlicet inferius dicetur, vbi de oleo & de vino inter succos fructuum agetur.

De Moro. Cap. XLVI.

ISidorus. Morus Græcè latinè vocatur rubus, sicut dictum est supra, eo quòd rubeant fructus eius vel virgulta. Siluestris mori fructibus in deserto pastorum fames ac penuria consouetur. Aristoteles in libro de plantis. Fructus quidam cito maturantur, vt mora ac cerasa, & succorum qui sunt in fructibus quidam sunt potabiles, vt est succus mororum. Plinius vbi supra. Moris est succus in carne vinosus. Trinicolores, primo scilicet candidus, mox rubeus, maturis vero niger. In nouissimis florent, inter prima maturescunt, manusque succo tingunt. Matura ruunt, acerba minimum. Carne, & succo constant. Moro quidem & pyro ac myrto succus est vinosus, colorque succi moris ac cerasis est sanguineus. Palladius lib. 10. Ad diamororum conficiēdum agrestis mori succum facies paululum deferuere: Tuncque duas eius succi partes, & vnam mellis admiscebis, ac mixta curabis ad pinguedinem mellis decoquere.

De Mori proprietatibus in medicina vel cibo. Cap. XLVII.

PLatearius. Mora domestica quæ sunt sicomororum fructus, calida & sicca. Siluestria quæ sunt fructus rubi, frigida sunt & sicca. Virtutem habent dissoluendi, consumendi, mundificandi. Contra squinantiam, & vuam relaxatam & brancos, & vitia faucium, valet electuarium quod diamoron dicitur. Succus aliquantulum calefactus datus ventrem soluit, si constripatio sit ex frigida causa. Succus corticis, vel puluis eius cum melle datus lumbricos necat. Vinum decoctionis eius corticis intestina mundificat. Casula facta ex gummis eius circa dentem putrefactum sine dolore extrahit. Mora siluestria virtutem habent aliquantulum constringendi ex qualitatibus, & diuidendi ex aliquantula acetositate. Isaac. Mora celsi duobus modis sunt. Acria & matura frigida sunt & sicca, vim habent stipticam, stomachi & intestinorum confortatiuam. Ventrem constipant. Vnde multum valent ad Dyariam & Dissenteriam, maxime si colericæ sint. Succus eorum ad gutturis dolorem, vel faucium vel vuæ multum valet. Ma-

mra vero & dulcia calida & humida sunt, plus autem ad humiditatem pertinent, vnde cito e stomacho eijciuntur. Ventrem humectant, Vrinam prouocant. Si tamen in stomacho cibum ante se inuenerint, & eis obsistentibus commorentur, in corruptionem conuertuntur, & stomacho nocent & capiti. Si autem stomachum vacuum inuenerint, bene digerentur, sed parum nutriūt. Razi. Mora dulcia in caliditate temperata sunt, fastidium in stomacho faciunt. Acetosa vero frigida sunt, & quæ ventrem commouent, & sanguinem fortiter reprimunt. Auicenna. Mori duo sunt genera. Vnum dulce, alterum amarum. Dulce quidem calidum est & humidum. Acetosum ad frigiditatē & humiditatem decliue. In dulci vero velocitas descensionis, aut propter humiditatem suam, aut propter acredinem ei admixtam, stomacho nocet, quia cito in eo corrumpitur. Acetosum retinet oris & gutturis apostemata. Confert vulneribus fraudulentis. Nec nocet stomacho sicut dulce, quamuis in eo sit malitia, nec est in ipso nausea. Nutrimentum eius paruum est, & facit appetitū cibi, ipsumque facit lubricum, & extrahit. Et oīno descensus eius e stomacho velox est, ex intestinis aūt tardus. Oēs species mori comedēdę sunt ante cibum. Et in stomacho in quo non sit corruptio recipienda, & in oibus est prouocatio vrinæ. Morum sallitū & exiccatū retinet ventrem vehementer. Et confert dissenteriæ. Succus mori stipticus est, & proprie qn̄ decoquitur in vase æreo, prohibetq; fluxum materierum ad mēbra. Constantinus in Pantegni. Mora frigida sunt in primo gradu, humida in secundo. Bene matura solubilia sunt, immatura vero stiptica: a ieiuno comesta, digestibilia sunt & bonos humores generant. Ecōtra vero contraria, maxime cū in stomacho malos humores inueniunt, qa conuertibilia sunt.

De muza. Cap. XLVIII.

EX sinonimis. Muza est fructus paradisi, vt dicunt quidam, in quo comedendo peccauit Adam. Sed alij verius dicunt ꝙ peccauit in ficu. Fertur autem muza crescere in babylonia, alio quoque nomine Muza est opiaca. Isaac in dictis. Muza est calida in medio primi gradus, & humida in fine ipsius. Cerebrum humectat & ventrem. Pectoris & pulmonis lenit asperitatem. Est autem nutrimenti multi & crossi. Quæ assueta generat stomachi grauitatem, ac splenis & epatis opilationem. Vnde q eam manducant, post eius comestionem zinziber conditum, vel oximel accipiant, si tamen frigidæ naturæ sunt. Auicenna. Muza nota est. Nutrit velociter, ac lenificatiua est, multitudo eius generat opilationes, & addit in oculis ac flegmate, secundum complexiones. Confert adustioni ignis gutturis, ac pectoris. Stomacho quidem conueniens, sed multitudo eius valde grauis est. Augmentum in spermate facit, & vrinam prouocat.

De nuce iuglande. Cap. XLIX.

ISidorus. Nucem alio nomine latini vocant iuglandem, quasi iouis glandem. Tantamque vim habet, vt inter suspectos herbarum vel fungorum cibos quicquid in eis est virulentum excludat, rapiat & extinguat. Plinius, vbi sup. Nuces iuglandes quamquam & ipse nuptialium fescēninorū comites multum quidem pineis vniuersitate minores, eadēq; portione nucleo ampliores, nec non & honor his naturæ peculiaris gemino protectis operimēto puluinati primum calicis, moxque lignei putaminis. Quæ causa fecit eas nuptijs religiosas, tot modis fętu munito, quod est verisimilius, q̄ quia cadendo tripudiū faciant somnumve. Et has quidem e Perside a regibus trāslatas indicio sunt græca nomina. Optimum quippe genus earum Persicum atque basilicon vocāt. Et hæc fuere prima nomina. Carion a capitis grauedine, propter odoris grauitatē conuenit dictum. Tinguntur cortice earū lanæ. Ruffaturque capillus primum nucleis prodeuntibus. Idque compertum infectis tractatu manibus: pinguescunt vetustæ. Sola drīa generum est in putamine duro, fragili ve, tenui, aut crasso, simplici, aut loculoso. Solum id natura compactili operimento clausit. Sunt n. putaminū carinæ bifidæ. Nucleorumque illis quadripartita distinctio lignea intersecante mēbrana. Cęteris quicquid est, solidum est, vt in auellanis, & in ipso nucum genere, quas ante abellanas appellabant patrio noīe. In Asiam Græciamque venerunt e Ponto, & ideo ponticæ nuces vocantur: has quoque mollis protegit barba, sed putamini nucleisque rotunditas inest solida, hæ & torrentur. Vmbilicus est illis, intus in ventre medio. Tertia ab his natura amigdalis, tenuiore, sed simili iuglandiū operimento summo. Item secundo putaminis nucleus dissimilis latitudine & acriore callo. Clauduntur itaque nuces putamine. statimque recedunt a ligno sicut & palmæ. Sunt qui honori nomen interpretantur, & iouis glandem esse dicunt. Nuper audiui, consularem virum biferas etiam & iuglandes habere se nuces profitentem. Ex iuglandis nucibus fit oleum quod vocatur carmon. Ambros. Nucis fructus testa operitur, & cortice alitur vel occulitur, tamē & ipso calore folis nutritur. Palladius lib. 2. Nuces seruantur, vel paleis obrutę, vel arena, vel folijs suis aridis, vel arca ex ligno suo facta inclusæ, vel cępis mixtę. Quibus hanc vicissitudinem reddunt, vt eis acredinem tollant. Martialis expertum se ait, virides nuces tantum libratas putaminibus suis melle demergi, & post annum virides esse, & ipsum mel ita medicabile fieri, vt ex eo facta potio arterias curat & fauces.

De medicinali eiusdem operatione. Cap. L.

PLinius li. 14. Nuces iuglandes græci a capitis grauedine appellauerunt. Etenim arborum ipsarum foliorumque vires in cerebrum penetrant. Hocque minore momento, sed in cibis nuclei faciunt. Sunt autem recentes iucundiores, siccæ vinosiores, & stomacho inutiles, concoctui difficiles, dolorem capitis inferentes, tussientibus inimicæ & vomituris ieiunis. Venena hebetant præsumptę. Aduersantur etiam cępis, leniuntque earū saporem, aurium inflationi imponuntur cum mellis exiguo, putamine nucis iuglādis dens cauus impletur. Putamen combustum, & in oleo tritum aut vino, infantium capite perunctō, capillum nutrit. Ad alopiciam etiam eo sic vtuntur. Quo plures quis nuces ederit, carbunculis medetur. Cortex iuglandium dissentericis prodest, contra rabiosi canis morsum, nuclei a ieiuno homine commanducati illitique præsenti remedio esse dicuntur. Isaac. Nuces virides minus siccis calidæ, aliquantulum humoris habent, propter imperfectam maturitatem, stomacho tamen nociuæ sunt, quæ si a ieiuno comedantur cum obsomogaro & aceto ventrem humectant. Cum ruta manducatę contra venenum fiunt. Siccę vero nuces quanto a tempore eas producente elongantur, tanto earum humiditas consumitur, eisque, vnctuositas dominatur. Quæ tūc manducatę cito in colericos humores conuertuntur. Nuces auellanę minus nutribiles sunt, propter corporum suorum raritatem & vnctuositatem & viscositatis suæ copiam, & stomacho semper contrariæ sunt nisi inueniant eum frigidum vel temperatū. Tūc enim boni nutrimenti sunt stomacho, bonæque digestionis. Calidum vero stomachum habentibus, præstant vstionem & in colericos humores, ac fumosos mutantur, dolorem capitis faciunt, ac vertiginem oculorum. Vt aūt ab eis omne nocumentum auferatur, mundantur, & per vnam noctē in aqua calida ponuntur, vt partem humiditatis ab aqua sibi mutuēt, fiantque quasi virides. Si aūt in cibo cū ficubus edanť, cōtra rē venenosam corpus defendunt. Cathaplasma ex eis factum cum cępis, & sale & melle morsui canis rabidi proficit. Valent & contra apostema. Diascorides. Nuces siccæ duæ cū duabus caricis, & viginti rutæ folijs, addito grano salis pariter conterūtur, nullisque venenis opprimi poterit ea die qua quisque ieiunus acceperit. Circa Kal. & idus Iulij nuces fractæ vt arbori fuerint ademptæ cortice adhærente quassantur & his aluminis scissę li. 3. admiscentur, atque in nouo fictili vase imponuntur. Super hoc & olei boni librę tres infunduntur, & in loco nec humido nec sicco diligenter obruuntur. Post. xc. dies dabitur oleum quod fluentium damna restituet capillorum.

De nuce Alexandrina & Indica. Cap. LI.

DIascorides. Nux Alexandrina, quam multi Persicam dicūt, cacostomacha est & indigestibilis, coleram nutrit, dolorem capitis commouet. Tussientibus contraria est, & a ieiunis comesta, nauseam prouocat. Item comesta venenis est contraria. Cum caricis sumpta lumbricos latos excludit. Cathaplasmatibus adhibita, tumorem mammarum compescit. Cum melle & ruta laxationibus vtiliter adhibetur. Cum cępula & melle ac sale morsum canis sanat. Tusa cum corio & in vmbilico posita torminibus medetur. Corium eius combustum & tritum cum oleo & vino capillos infantibus inunctum bonos reddit. Alopicias limpidat, & emendat. Menstrua suspendit si caro eius combusta, cum aqua bibita fuerit. Nux Indica calida est & sicca, reperitur in India. Sanguinē bonum generat. Ex siccitate enim sanguis acuitur & subtiliatur, ex calore calescit. Est autem nux magna cuius interiora in medicinis ponuntur. Cortices per decem annos seruantur, hæc ventrem nutrit. Puluis eius cum succo ficuum siccarum in vino decoctarum, datur contra asma frigidum. Auicenna. Nux Indica bona est recens vehementis albedinis. Calida est in principio secundi, sicca in primo. In ipsa est humiditas superflua, & aqua quæ in ipsa est suauis est. Cumque non inuenitur aqua in ea, signum est ꝙ fit antiqua. Oleum quidem veteris confert doloribus dorsi & geniculorum & emorroidi. Grauis est autem hmōi nux stomacho, sed cum pauco nocumento suo boni nutrimenti est. Cortex medullę eius nō digerić, & ideo auferenda est. Cū antiquatur interficit vermes & ascarides, & solutione educit eos comesta.

De nuce muscata. Cap. LII.

PLatearius. Nux muscata calida est & sicca in secundo gradu. Et est fructus cuiusdam arboris in India nascentis. Qui tpe maturitatis colligitur, & per septem annos seruatur. Eligēda est illa quæ plana est, & in suo genere grauis. Quæ cum frāgitur non puluerizatur interius, & acuti saporis inuenitur. Si ista defuerint in medicinis non ponitur. Habet aūt virtutem confortandi ex aromaticitate & ex qualitatibus suis. Contra frigiditatē stomachi & indigestionem, & discolorationem ex frigiditate, data

data in mane multũ confert. Vinum decoctionis eius datur contra indigestionẽ stomachi, & epatis. Valet & contra dolorẽ stomachi & intestinorũ ex ventositate. Itẽ naribus applicata cerebrũ confortat & spiritualia. Auicen. Nux muscata est qualitatis gallæ, facile frangibilis, subtilis corticis, bonũ habens odorẽ & acutum. Calida & sicca in fine secundi, & in ipsa est stipticitas. Confert lentiginibus, & odorem oris efficit bonũ, confortat visum, epar & splen, & stomachũ, proprieq; os eius. Cõstringit aũt & prouocat & confert difficultati vrinæ, & cum in oleis ponitur confert doloribus & similiter in pessarijs, & prohibet vomitũ. Constantinus in libro graduum. Nux muscata calida est & sicca in secundo gradu: fœtidum os curat. Digestiuam vim confortat. Ventositatem expellit. Epatis & stomachi confortatiua est, & ventris constipatiua est. Vnde Diascorides. Nux muscata cutem ab impetigine, lentigine, scabie, mundificat. Splenis & epatis tumorem dissoluit.

De Macis. *Cap.* LIII.

IDem in eodem. Nucis muscatæ arboris ramorũ cortex est macis q̃ ab India venit. Cuius natura calida est & sicca in secundo gradu. Confortat epar & splen, stomachũ pariter, & eorum putredinẽ mũdificat. Sternutatio ex eo facta cum oleo violaceo curat emigraneam, q̃ fit de flegmate. Platearius. Macis calida est & sicca in 2. gradu, & ẽm quosdam flos est muscatę. Quod vi falsum esse, quia flores aut decidunt aut in fructus mutantur. Sunt autem cortices quidam qui reperiuntur circa nuces muscatas sicut circa auellanas, per annos. 10. seruantur. Habentq; virtutem confortandi ex aromaticitate, dissoluendi & consumendi ex qualitatibus. Eligendus est autem macis ruffus vel subruffus, acutum habens saporem cum aliquantula amaritudine. Qui vero nigricat terreus est, & qui saporem acutum non habet, abijciendus est. Contra cardiacam passionem datur puluis eius in cibo & potu. Ad cerebrum purgandum masticatur & in ore tenetur, vt fumositas inde resoluta, cerebrum penetret, ac superflua purget. Contra stomachi debilitatem & epatis ex frigiditate, & iliacam & contra vitium spiritualium & asmæ ex flegmate viscoso remedium optimum est, vt decoctio fiat ex macis & fœniculi succo, & in fine decoctionis modicum vinum addatur, sicq; coletur, & colatura patienti detur. Razi. Macis calida est & sicca: fluxum sanguinis intestinorum, vlcera & emorroides remouet. Auicenna. Macis, vt ait filius Mesangæ cortex est nucis muscatæ. Est autem similis folijs venosis compositis siccis declinans ad rubedinem & siccitatem & citrinitatem, & linguam sicut cubebe mordicans.

De Cæteris nucum generibus. *Cap.* LIIII.

IDem. Nux Romana vehemẽter calefacit in tertio, & desiccat in primo. Gũma eius est vltima calefaciendo. Et confert epilẽsiæ fructus eius cũ aceto. Nux thamarisci calida est in principio primi, sicca in fine eiusdẽ. Abscindit sanguinis fluxũ, & ex illa cum aceto colluitur os ad dolorem dentiũ. Eius quoq; decoctio valet duritiei splenis, si fiat cũ aqua & aceto. Nux cypressi emplastrum est rupturæ. Nux metel venenũ est, & stupefactiua est. Simile est nuci vomicæ. Eiusq; semen est semini citri simile. Cerebro est mala, cordi inimica. Pondus dauich vnius ex illa inebriat, & dragma vna ex illa sumpta venenum est diei suæ. Plate. Nux Romana est calida & sicca. Interioribus vtuntur medici, nõ cortice. Virtutem habet prouocandi vomitum, & purgandi flegma & coleram. Sed, quia cum angustia prouocat, talis est vsus. Si flegma, vel colera sit in ore stomachi, fit decoctio pulueris eius in aqua cum semine fœniculi. Et contra flegma datur aqua illa cum oximelle: contra coleram ve:o cum syrupo acetoso. Actor. Amigdala quoq; quæ latinè nux longa dicitur, & auellana & pinea, glandes & castaneæ quia corio duræ sunt tectæ, inter nuces iuxta Isidorum computantur.

De Nucleo. *Cap.* LV.

EX sinonimis. Nucleus qñ simpliciter ponitur, de nucleo pineæ intelligitur. Isido. Nuclei pinorum (vt ait Hipocras) minus calidi sunt. Ventrem cõmouent, stomachum & renes calefaciunt, vrinam purgant. Ex dulci vino potati ventrem mouent. Auicen. Nucleus habet in se stipticitatem & glutinationẽ. Quod de ipso adustum est, fraudulentis vlceribus confert, & abluitur, & extinguitur & in alcofol tuchiæ loco ponitur, retinetq; pilos palpebrarum, & facit eos nasci, & bonum est vlceribus. Idem Geloum granum est pini maioris quam nux. Et est melioris nutrimẽti, sed tardioris digestionis est. Et ex aquea terreaq; substãtia cõpositũ est, natura est tpatum, & in ipso est caliditas pauca. Eius digestio rectificatur cum melle in frigidatis, & cũ zuccaro in calefactis, & per hoc augetur bonitas nutrimenti eius. Sanat sciaticæ dolores, ac neruorum & dorsi, & valet mollificationi. Mũdificat pulmonẽ valde, & extrahit quod est in ipso de crossis humoribus & sanie, excitat coitũ, propriè qđ est ex eo nutritũ. Confert saniei & lapidi vesicæ. Confert ẽt scorpionis puncturæ. Constant. vbi supr. Nucleus est calidus in secundo, siccus in tertio. Lapides renum ac vesicæ frangit. Vrinam prouocat, & corpora de putridis humoribus purgat. Et secundum Galienum curam omni leproso certissimè præstat. Actor. De nuce quoq; pinea adhuc sub eo nomine dicetur infra.

De Oliua & eius speciebus. *Cap.* LVI.

ISid. Oliua est fructus oleę. Oliuæ aũt diuersis nominibus appellantur. Quædã.n. orcades dicuntur, & a similitudine testiculorum, quos Græci vocant orci. Radiolę autem dicũtur, eo ꝙ oblongę sunt in modum radiorum liciniæ, eo ꝙ optimum dent lumẽ. Nam licinis lumẽ est, vnde & lignũ nomẽ accepit, quia aptum est flammis & lumini. Syria dr̃ eo quòd de Syria allata, vel quia nigra. Volemus eo quòd volam idest mediam manum magnitudine compleat. Plin. lib. 15. Oliuæ constant nucleo, oleo, carne, amurca. Porro ex eadem oliua succi differunt. Primum omnium ex cruda & nondum inchoatę maturitatis, hoc enim sapore præstantissimo. Quin & ex ea prima vnda præli est laudatissima, ac deinde per diminutiones, siue, vt nuper inuentum est, exilibus tegulis pede tamen incluso. Quantoque maturior est bacca, tanto pinguior succus, minusque gratus. Optima vero eius ætas est ad decerpendum inter copiam bonitatemq; incipiente bacca nigrescere. Cæterum distat an maturitas in torcularibus, an ramis fiat. Vtrum etiam arbor rigua fuerit, an suo tantum bacca succo, nihilq; aliud, quàm cęli rores biberit: baccas oleæ liciniæ nulla auis appetit. Quædam sunt purpureæ in nigrum colorem transeuntes. Posiæ sunt & superbę præter iam dicta genera. Sunt & prædulces per se tantum siccatę vuisq; passis dulciores in Aphrica, sed rarę, & circa emeritam lusitaniæ. Palladius lib. 3. Oleæ baccarum genus neruosum est & plurium vocabulorum sicut Pasia, Orcas, Radius, Sergia, Licinia, Commenia, & cæteræ quas nominare non attinet. Pausia tamen oleũ quod reddit dũm viride est optimum: sed cito vetustate corrumpitur. Optimum Licinia dat, plurimum Sergia: sed de his generaliter hoc percepisse sufficiat, maiores baccas cibo, minores oleo profuturas.

De collectione oliuarum & expressione. *Cap.* LVII.

PLinius vbi sup. Oliuis, vt dictum est, optima est ætas ad decerpendum inter copiam bonitatemque incipiente bacca nigrescere. Malum est aũt expectare vt decidant oliuæ. Quidam perticis eas decutiunt, sed cum arboris iniuria, frequentisq; anni damno, quia ẽm antiquos olea nõ est stringenda vel verberanda. Itaq; qui cautissimè agunt arundine ictu leui deijciunt, nec aduersos percutiunt ramos. Sic enim alternare cogitur fructus decussis germinibus. Si verò expectetur vt cadant, hærendo vltra tp̃s suum absumunt alimentum venientibus, & detinẽt locum. Argumentum est, ꝙ nisi ante fauonium colligantur, nouas vires non resumunt, & difficilius cadunt. Primum ergo ab initio autumni colligitur opere nõ natura, posia cui plurimum carnis. Mox orchites, q̃ abundant oleo post radios. Nã quia sunt tenerrimę, has cito quidem occupat æstas & amurca cogit decidere. Quædam aũt colliguntur mense Martio callosę. Contra humorẽ pugnaces, & propter hoc sunt minimę, vt Licinia, Comenia. Sergia quæ dr̃ Regia ẽm Sabinosos, non ante fauonij flatum nigrescit, hoc est ad 6. Idus Februarij. Tunc arbitrantur eas maturescere, & ex his fieri oleũ probatissimum. Dicunt ẽt frigore sterilitatẽ fieri, sicut copiam maturitate, cũ illa sit bonitas nõ tp̃is, sed generis tardè putrescentis in amurcã. Similiter error est oliuã collectam seruare in tabulatis, nec priusquam sudet p̃mendi cũ omni hora oleum decrescat, amurca augeatur. Item error est publicus tumore oliuæ crescere oleum ęstimare. p̃sertim magnitudine copiã olei constare, demonstrent, quæ Regiæ vocantur ab alijs Bambiæ grandissimæ. In Aegypto minimus succus carnosissimis & olei exiguum. Decapoli vero Syriæ valde paruę, nec cappari maiores, carne tñ commendantur. Quamobrem transmarinę Italicis præferuntur in cibis, sed oleo vincuntur. Colimbades franguntur, herbarumq; viridium sapore condiuntur fiunt etiam præcoces siue præcoques feruenti aqua perfusæ quamlibet immaturæ. Mirumq; est dulcem succũ oliuas bibere, alio quoq; sapore infici. Idem in lib. 18. Vindemia facta oliua est rapienda, & quæ ad oleum pertinet, quæq; ad vergiliarũ occasum debent. Austrum vero flantem olueti metator vergiliarum occasu quadriduo caueat. Palladius lib. 11. Mense Octobri faciendum est oleũ viride de oliuis, sicut videlicet dicetur inferius in tractatu de fructuum succis. Plinius lib. 15. Cato laudat condi oliuas optimè orchites & posias, quàm vel virides in amurca vel fractas in lentisco.

De operatione oliuarum in medicinis. *Cap.* LVIII.

OLiuæ comlũbares in combusturis cathaplasmatæ, pustulas ebulire non permittunt, sordida vulnera purgant. Aqua in qua coquuntur gingiuis prodest, & dentes motos confirmat. Oliua ruffa ventrem abstinet, cacostomacha est.

Nigra vero stomachum versat, & bonā dyaforesim facit. Oculis contraria est, & capitis dolori. Assa & cathaplasmata pascentia vulnera curat, carbunculis quoq; medetur. Auicen. Vniuersaliter oliuæ calidæ sunt, & earum oleum ad humiditatem declinat temperatū. Immaturæ vero frigidæ sunt: & ligna eorum & folia frigida. Oliuæ parùmper nutriunt, & cum ex eis de aqua cōditis cum aqua & sale fit emplastrū ad adustionem ignis, non've sicatur, & purgat vlcera sordida. Aqua oliuarū salsitarum clisterizatur ad sciaticam. Gumma oliuarum abstergit oculum, & sordes vlcerum eius, & albuginem. Oliuæ cum dispositionibus suis difficilis digestionis sunt, & crossę earum subleuant appetitum, confortant stomachum, & generant humorem stipticū. Cū aqua calida, vel aqua ordei soluunt. Cum ruta coquuntur ad dolorem ventris pungitiuū & vermes, & conferunt colicæ apostemosæ. Oliuæ siluestres erisipilā, & formicam & apostemata calida soluunt. Gumma earum confert scabiei, & vlceribus & impetigini, & ponitur in emplastris vulnerum. Confert etiam dolori dētium corrosorum quando ea implentur. Oliuæ nigræ cum flore suo sunt ex summa vaporum qui fiunt asmati, & ægritudinibus pulmonis. Acetosæ magis receptibiles sunt digestionis, quàm oēs, & velocius. Constantinus in Pantegni. Olearum quædam emittit oleum, & hæc est magis nutritiua, quædam vero aquam & hæc stomachum confortant, præcipuè cum aceto comesta.

Adhuc de eodem. *Cap.* LIX.

ISaac. Oliuæ domesticæ sunt & siluestres. Domesticæ primo virides sunt & ponticæ. Deinde cum maturescere cœperint rubeæ, tādem cum perfectam maturitatem habuerint nigræ. Virides & immaturæ, aliæ sunt aquaticæ, quæ cęteris oliuis stomachi plus confortatiuæ sunt, sed tū ventris constipatiuæ, corporum minus oībus nutritiuæ, & ad digerendum tardiores. Aliæ quæ abusiuè vocantur aquaticę, prioribus nutribiliores, minusque stomachum confortantes, propter earum vnctuositates. Vnde facile a stomacho descendunt. Rubeæ autem stomachum cōfortant & ventrem constipant. Nigrę aūt idest perfectè maturę, calidæ sunt & humidæ, cito in humorum corruptionē inducuntur, stomachumq; molliunt, & ventrem humectant. Tritæ aūt & super loca igne vel aqua calida perusta positæ, vesicam vbi nascitur reprimūt. Plinius lib. 23. Oliuæ albæ stomacho vtiliores sunt, Ventri minus, præclarum habent antequam condiantur vsum, recentes per se cibi modo deuoratę, medentur arenosę vrinæ. Item dentibus aut attritis aut conuulsis. Nigra oliua stomacho inutilior est, ventri facilior. Capiti & oculis non conuenit. Vtraq; ambustis prodest trita & illita.

De Oxifenicia. *Cap.* LX.

PLatearius. Oxifenicia fructus est cuiusdam arboris in India nascentis, & assimilatur dactylis. Alio quoq; nomine dr̄ fęnicon & Indię dactyli & tamarindi. Est aūt frigidus & siccus in secundo gradu. Eligendus est, qui nec multum humidus, quia talis aut corruptus iudicatur, aut infectus. Eligēdus est, qui nigri coloris est, & aliquantulum acetosum saporem habet. In tempore maturitatis colligitur, ac cum seminibus conquassatur, & ad nos traducitur. Corticem habet tenerrimum, & semina interius, quæ non sunt in medicinis ponenda, sed in aqua resoluta colantur, per annos decem potest seruari. Habetq; virtutem purgandi coleram, & sanguinem mundificandi, eiusq; feruorem reprimendi, ac membra infrigidandi. In coctione ponitur, sed nunquam decoquitur, qm̄ potius in decoctionibus aliorum cū manibus comprimendo & malaxando resoluitur, & in colatura ipsius & cassiæ fistulæ puluis mirabolanorū citrinorū ponitur, talisq; colatura in mane datur. Aquæ etiā ipsius in qua resoluitur, multum in febribus proficit, quia corpus infrigidat, & materiam digerit. Constant. in lib graduum. Oxifenicia sunt Indiæ dactyli, qui sunt in tertio gradu frigidi & sicci. Coleram rubeam vstam purgant, bulientemq; sanguinem & incendentē refrigerant, acutam febrem & colericum vomitum arcent.

De Persico. *Cap.* LXI.

ISidorus. Persicam malum in Perside generatur interfectoriū, apud nos aūt suaue & iucūdum. Horum aliud præcox, aliud æstiuum. Plinius lib. 15. Persica nationum habent cognomina, Gallica & Asiatica post autumnum maturescunt, æstate pręcocea. Intra annos 30. reperta & primo denarijs singula venundata. Supernatia e Sabinis veniūt, popularia vndique. Pomū innocuū ægris expetitur, præciumq; singulis iā triceni nummi fuere, nullius maiorē. Fructuū quidam statim a ligno recedūt vt nuces & palmæ, quidā adhęrent vt oliuæ lauroq;, & quorundā generi vtraq; natura est, vt persicis, duracinis etenim adhęret corpus, e lignoq; auelli nequit, cū in cęteris facile separetur. Itaque quarundā natura est trigemina. Corpus est primū, deinde lignū, rursusq; semen in ligno. Odor succi malis est acutus, persicis dilutus. Persicis tū idest tertio generi, quod a persico dr̄, vel quod in Perside nascitur, nullus est succus, cū presertim duracina succo abundent. Pallad. vbi supra. Persica duracina cōdita in vrna, & melle, vel detractis ossibus, ficorū more in sole siccātur ac pendēt. Hęc sæpe vidi detractis ossibus duracina melle condita & saporis est iucūdi. Hęc bene seruantur si vmbilicū pomi gutta picis cadētis oppuleris, vt sic sæpe innatare cogantur vase concluso.

De Proprietatibus persicorum in medicina vel cibo. *Cap.* LXII.

ISaac. Persica frigida sunt & humida in 2. gradu, flegma generant. A ieiunis cibus eorū stomacho inutilis est, & negantur a medicis mēbra nutrire. Verum minimè grauis est, dū in intestinis non diu moratur, sed ad ima semper exitu celeriore festinat. Galienus suadet nunquā post cibū ea sumere, corrumpi affirmans si cæteris cibis innatauerint. Nucleus persicorum capitis dolori cū aceto & oleo tritus illinitur. Deinde persica maiora ventrem molliunt, maximè si matura fuerint. Immatura vero ventrem abstinēt. Eorū elixatura reuma stomachi ventrisq; cōpescit. Minora vero quę latini præcocia dicūt, eustomacha sunt & fastidiū tollunt. Auicen. Persica frigida sunt in fine secundi, & humida infra finem primi. Et humida quidē velocis sunt putrefactionis, lenificatiua & parum stiptica, insicca vero & siccata magis sunt stiptica. Immatura quoq; sunt stiptica: matura vero stomacho sunt bona, & faciunt appetitum cibi, sed post cibū debēt sumi, quia si pcedunt cibū comprimūt ipsum. Item matura ventrē leniūt. Immatura stringunt, & q̄ sicca sunt tardę digestionis sunt. Quæ licèt plurimi sint nutrimenti non tamen boni.

De Pinea. *Cap.* LXIII.

DIasco. Pinea fortissimus ex cibis nucleus est, humores optimos gignit, sitim sedat, acrimoniam stomachi temperat, vrinam purgat, veneris vsus (vt creditur) excitat. Cum resina quam gerit tusa & in vino decocta sanguinem excreātes sanat. Cortices arboris eius in vino decocti, potionem efficacissimam contra ventris tormina sumministrāt. Idē in arboris pini ramis fructus reperiuntur, qui coli dicuntur. Virtus est eis stiptica, & leniter calida. Tussim mitigant, & thoracis causas addito melle sanant. Item cum dulcore & semine cucumeris diureticis prosunt, renum ac vesicæ causas compescunt. Ardores vel dolores stomachi cū andgranę succo bibiti supprimunt, lassitudini corporis subueniunt, & reuma compescunt. Platearius. Pinea calida ē & humida. Qn̄ in medicinis ponit̄, super carbones aliquātulum comburitur. Post abietis duplicibus corticibus, & etiam quadam interiori pellicula nucleus exponitur. Virtutē habet lęniendi, humectandi, aperiendi. Optimus cibus est laborantibus in spiritualibus, etiam apostemate, vel frigido humore, asmaticisque sicce tussientibus, ethicis & consumptis. Sanguinem augmentat, libidinem excitat. Cortex exterior valet contra dissenteriam. Plinius libro 23. Nux pinea, quæ resinam habet, sanguinis excreationi medetur. Nuclei eius sitim sedant, & acrimoniam stomahi, renibus & vesicæ vtiles. Bilem etiam pellunt. Palladius vbi supra. Nuces pineæ vsq; in Nouembrem mensem in arbore esse possunt, & maturiores legentur, prius tamen legendæ sunt, quàm patescāt. Nuclei nisi purgati durare non possunt, tamen aliqui in vasis fictilibus nouis & terra repletis cum testis suis missos, asserunt custodiri. Actor. De hac quoque sub nuclei nomine dictum est paulo ante.

De Pipere. *Cap.* LXIIII.

ISidorus. Piper in India nascitur, cuius natura alba est, sed ex flamma & calore ignis nigrum & rugosum efficitur, sicut videlicet superius habitum est. Vnde de arbore piperis inter aromaticas dictum est. Piperis itaque diuersus est fructus. Nam quod immaturum, est piper longum vocatur: quod incorruptum ab igne piper album: quod autem cutem habet rugosam & nigram, exiguo calore trahit & colorem & nomen. Piper si leue est vetustum est, si graue nouellum. Vitanda est ergo mercatorum fraus. Solent enim vetustissimo piperi humecto argēti spumam aut plumbum aspergere, vt fiat pōderosum. Plinius li. 12. Arbores vt dictum est superius, quæ piper gignūt, iuniperis nostris similes sunt. Semina a iunipero distant paruulis siliquis. Hæ priusquam dehiscant decerptæ, tostæq; sole, faciunt quod vocatur piper longum, paulatim vero dehiscentes per maturitatem, candidum piper ostendunt, quod deinde tostum solibus colore rugisque mutatur. Verum & his sua iniuria est atq; cęli temperie carbunculantur, fiuntq; semina cassa, & inania, quod brechmasin vocant Indorum lingua sic significante abortum, hoc ex omni genere asperrimum est, leuissimūque & pallidum. Grauius nigrum, leuiusque vtroque candidum. Piper longum facillimè adulteratur Alexandrino synapi. Arborem piperis iam habet Italia maiorem myrto, nec absimilem amaritudine. Granorum deest tosta illa maturitas. Ideoque & rugarum colorisque similitudo. Adulteratur iuniperi baccis mirè vim trahentibus. Mirum piperis vsum adeo placuisse. Nam in alijs suauitas cepit, in alijs species inuitauit.

Huic

Huic autem nec pomi, nec baccæ commendatio est aliqua. Sola in eo placet amaritudo,& hanc in Indos peti. Quis ille,cui non fuerit satius esurire,quàm illud in cibo sumere. Vtrumq; siluestre gentibus suis est, & tamen pondere emitur, vt aurum, & argentum. Auicenna. Piper in primis, cum eleuatur eius fructus, est longum piper. Deinde separatur in grano piperis. Ideoq; piper longum est humidius, & corrodit ac mordicat parum post initium sui gustus. Radix eius est costo nigro similis, sed vehementius acris,& album est caliditatis, & humiditatis debilioris: dixerunt quidam, quòd nigrum iam exiccatum est, ceciditque virtus eius acuitatis, ac remansit in albo, quod non peruenit ad vehementiam exiccationis.

De Medicinali eiusdem proprietate. Cap. LXV.

ISaac. Piper calidum est, & siccum in quarto gradu. Valet humidis,& frigidis stomachis, si misceatur cum electuariis, optimum fit contra diuturnam tussim,quæ de crossis humoribus est, stomachum & pectus ac pulmonem de viscoso flegmate mūdat. Ventositatem ventris & inflationē aufert, vrinam prouocat. Platearius. Piper calidum est in quarto gradu, siccum in medio. Est autē fructus arboris in India. Quæ cum primo flores producit, flores in vnum reducuntur,& constringuntur in longum, fitque piper longum, quod macropiper dr̄. Postea producunt interius paruos fructus, qui leucopiper, idest piper album dicuntur, quia albi sunt, sed hi apud nos non habentur. Piper autem in tp̄e maturitatis collectū Saraceni ponunt in clibano, & vt diu seruetur, & vt in aliis partibus fructificare non possit. Efficacius est piper nigrum, quàm album, vel longum, seruaturq; per annos 40. Virtutem habet dissoluendi, consumendi. Puluis eius naribus impositus sternutationem prouocat, & cerebrum a flegmatica superfluitate mundificat. Idem puluis in cibis datus digestionem cōfortat. Vinum decoctionis eius, & ficuum siccarum a glutinoso humore spiritualia mūdat. Et miro modo valet contra asma frigidum. Piper albū posset poni pro nigro, si haberetur, quod diu seruatur. Piper longū per viginti annos seruatur,& amplius aliis confortat. Sanguineis & colericis non est vtilis vsus piperis, dissoluit enim,& quandoque lepram inducit. Puluis eius superfluā carnem corrodit. Diascor. Omne piper virtutem habet calidā, diureticā, leptomericam. Caligines oculorum limpidat Frigoribus periodicis medetur, morsibus venenatis occurrit. Assiduè comestum iter genitale præstruitur, maximè si post coitum comestum fuerit. Tussim & omnes causas thoracis celerrimè curat. Melle mixto squinanticis prodest, torsiones bibitum compescit. Piper fastidium tollit, digestionem celebrat, pice dura admixtum scrofas fauciū spargit. Addito vero nitro maculas limpidat. Eligendum est autem piper integrum, graue, plenum, & non marcidum. Auicenna. Piper calidum est,& siccum tendens ad quartū. In ipso est attractio,& resolutio,& abstersio. Et masticatur cum vua passa,& eradicat flegma viscosum. Et est ex sedatiuis dolorū, & calefacit neruos,& est conueniens sanis. Ipsum cum nitro abstergit morpheam,& extenuat. Ipsum cū pice resoluit scrofulas. Calefacit neruos & lacertos, adeo ꝙ in hoc nō est ei aliquid par. Cum aceto confert dentibus. Confert albugini positum in alcofol,& abstergit. Quando administratur in electuariis, est conueniens tussi,& doloribus pectoris. Et est conueniens positum cum melle in palato ad squinantiam, & mundificat pulmonem. Est digestiuum faciens appetitum. Et bibitum cum foliis lauri recentibus. Et confert dolori ventris pungitiuo,& inflationi, & est cū aceto bibitum,& linitum bonum apostematibus splenis. Et albū magis conueniens est stomacho,& vehementius cōfortat ipsum. Et lōgum piper facit cibum descendere facilè, prouocat vrinam, & eiicit fœtum. Et post coitum corrumpit semen cum fortitudine, & paucum eius prouocat vrinam,& multum eius soluit ventrem, ſm contrarium scamoneæ,& est exiccatiuum,& consumit sperma. Longum verò piper & album augumentū efficit in coitu pp̄ humiditatem suam superfluam. Et quando bibitur cū melle, & foliis lauri recentibus confert dolori ventris pungitiuo. Fricando fit inunctio ex ipso cum vnguento,& confert rigori. Ponitur illud, quod est album in tiriacis,& similiter longum piper, & confert morsui venenosorum vermium linitum cum oleo. Macer. Virtutis siccæ piper asseritur calidæq;. Tertius esse gradus conceditur huic in vtroque. Tres sunt huic species album, longumq;, nigrumq;. Sed quia sunt geminæ medicis tantummodo notæ. De specie nigrum dicam quædam mihi nota. Crudum, vel coctum sumptum, vel melle liquatum. Vim digestiuā stomachi, iecorisq; iuuabit Morsus pestiferos curat, fastidia tollit. Occurrit variis thoracis sæpe querelis. Quodq; mouere solet frigus periodica febris. Compescit febres, si sumitur ante tremorem. Cū lauri baccis, vel cum foliis bene tritis. Cum mero tepido potatum tormina sedat. Et scroffas reprimit admixtū cū pice dura. Et superappositum rectè quoq; iungitur illis. Et purgare solet oculos caligine dura. Admixtum nitro maculas cataplasmate delet. Vsu stercoris humani cum puluere tritum. Experti nihil vtilius hoc puluere dicunt: Nemo potest oēs piperis describere vires. Namq; piper fermè medicamine cuncta requirit. Antidotisq; solet preciosis pluribus addi. Huic puto tam paucas laudes de simplice dictas. Cum sit innumeris hoc dignum laude medelis.

De Pyro. Cap. LXVI.

ISidorus. Pyra videntur dicta, eo ꝙ in speciem ignis sint formata. Nam ab amplo incipiunt,& in angustum desinunt, hęc iumentis imposita, etiā si pauca, vehementer onerosa esse dn̄r. Plinius lib. 15. Pyra crustumiana præ cunctis cæteris sunt gratissima, proxima his falerna a potu, q̄m tāta vis succi abundat. Colorantur pyra magis Sole grandescuntq;. Turbinatior his est figura. Serotina in his ad hiemem vsque ad matrem pendent, gelu maturescētia. Condiuntur autem pyra vt vuæ,& totidem modis vino & aqua coquuntur,& pulmētarij vicem implent. Quod nō alia præter crotonea, strutea, seruanda sunt autem pira in vasis fictilibus picatis, quibus inuersis debent obrui inter scrobes. Tarentina serissimè legi. Aniciana in passo seruat. Pyra dependent pediculis. Quibus est succus vinosus sicut moris. Palladius lib. 3. Condienda sunt pira ita. Die placito descendēte Luna a 22. vsq; in octauā, eadē poma sicca,& manu lecta hora secunda in quintam, vel a septima in decimā, a caducis diligenter electa, integra, & prope dura,& aliquanto viridia, in picato vase clauduntur, ꝙ operculo tegitur,& deorsum os eius ei inclinatur, atq; obruitur eo loco, circa quem perennis aqua decurrit. Item quæ dura sunt in carne,& cute prius in aceto posita, vbi se mollire cœperint, in fictile vas bene coctum, picatumq; ponuntur, & operculo superueniēte gipsantur, & vas breui scrobe demergitur in eo loco, qui quotidie Sole tangatur. Plurimi pyra obruta inter paleas, aut frumenta seruarunt. Alij statim lecta cum tenacibus suis picatis vrceis condiderunt,& oribus vasculorum gipso, vel pice clausis, ipsa sub diuo obruta, sabulone texerunt. Alij pira, quæ se non contingerent in melle seruarunt. Item pira diuisa, & purgata granis in Sole siccantur. Aliqui aquam salsam, cum cœperit vndare calefacta, despumant,& ei postea frigidæ pyra seruanda demergunt, tunc exempta post tempus exiguum condunt vrceo, & eius oblito ore conseruant, vel nocte, & die in frigida salsa manere patiuntur. Post in aqua pura biduo macerant, deinde in sapa, vel passo, vel dulci vino mersa custodiunt.

De Operatione pyrorum in medicina, vel cibo. Cap. LXVII.

DIascor. Pyrorum species multæ sunt,& oēs stipticæ, vnde & cathaplasmata reuma compescunt,& a ieiunis comesta ventrem abstinent. Siluatica quidē acida sunt,& tardè maturescūt, plusquam cæteris stiptica sunt. Perhibent aliqui fungos venenū amittere, si cum piris cocti fuerint. Pyra trita recentibus admota vulneribus quidam sanguinem profluentem sistere credunt, & vulnus ad cicatricem perducere. Galienus vnam ex pluribus mixtā putat esse virtutem. Quædam enim ex his austera sunt, quædā dulcia, quædam acida esse deprehendit. Austera concedit stiptica,& constrictiua esse. Acidis autem aliquid,& caloris inesse, vnde plerumq; dissoluunt inhærentem stomacho flegmati densitatem. Dulcia vero, cum sint aquati, solutiq; saporis, nihil in se calidi, vel frigidi continere. Ex quibus singulis pro similitudine generum,& necessitate causarū ordinanda sunt, & subsidia medelarum. Austera quidē & acida in cibo sumpta, stomacho cōuenire existimāt, sed siti minimè cōgruere. In dulcibus autem vniuersa contraria. In piris quidē id notatur, ꝙ plusquā cætera corpus nutrire cœdantur. Aqua decoctionis earum mirificè fluxum ventris inhibet. Galienus affirmat pyra ieiunis oblata ventrem constringere, post cibū verò dissoluere. Auicenna. In pyris est terrestritas,& aqueitas. Illa quæ nominantur scenia, frigida sunt in primo, sicca in secūdo. Scenebrud tpatē humida, genitiuæq; naturæ, ac boni chymi valde. Oēs autē pirorū species stipticæ sunt, & intrant in emplastris retentionis materierum,& q̄nq; parumper abstergunt. Plurimus est humor eorū,& melior humore pomorū, consolidant vulnera, propriéq; siluestria exiccata. Sunt ēt stomachū pręparantia, propriéq; scenia stomachum confortant, & abscindunt tussim & colerā sedant. Præterea ventrem cōstringunt, propriéq; illa, quæ exiccata sunt. At verò colicam euenire faciūt pyra, ideoq; post ipsa bibendū est hidromel cū speciebus, qualia sunt piper & cinnamomū,& similia. Cinis speciei eorum vehementis stipticitatis, & tardæ maturationis, est cura fungorū mortificantiū,& minoratur nocumentū fungorū cum piris decoctorū. Pira quidē humorem generant viscosum, nō crossum laudabilē, paucarū superfluitatum. Tussi calidæ cum pultibus ordei cōferunt,& sunt digestionis bonæ, quia cito inflāt, & cito dissoluuntur in decoctione. Nutrimentum eorum non est multum, & cū viscositate, quæ in eis est, soluunt. Isaac. Pira sola ante cibum nociua sunt, hæc præsertim, q̄ stiptica sunt cū aquosa dulcedine. Diuiduntur autē. Nā quoddam domesticum, quoddā siluestre,& iterum domesticorum, quoddam crudum, quoddam maturum. Dome-

Domesticum crudum, ponticum crossum & durum est, nec nutrimento prodest, nec boni saporis est. Maturum autem est in primo gradu frigidum, in secundo siccum, generat humorem in stomacho diuersum, secundum sapores & complexiones suas, quæ diuersæ sunt. Quoddam enim ponticum est, quoddam stipticũ, quoddam dulce, quoddam aquosum, quoddam insaporum. Pôticum minus nutrit cæteris, sed plus egestionis facit. Vomitum colericum stringit, magisq; stomachũ & intestina confortat, per suam tñ asperitatem, crossitudinem & duritiã, neruis stomachi nocet. Diascor. Vituperant, vt diximus, pyra ieiunis accepta: sed hoc intelligimus, si non secundum necessitatem & medicinam, sed secundum gulæ appetitum vsque ad saturitatem assumatur, præcipuè si pontica fuerint: hæc enim crebro a ieiunis accepta, colericam generant passionem duram, & incurabilem. Secundũ medicinam autem a ieiunis melius, quàm saturis comeduntur. Saturis enim solubiliora sunt, & stomachum debilitant. Plinius lib. 23. Pirorum omniũ cibus etiam valentibus onerosus. Aegris quoque miro modo negatur. Decocta eadem mirè salubria, & grata præcipuè crustumina. Quæcunque verò cũ melle decocta, stomachum adiuuant: fiunt cathaplasmata e piris ad discutienda corporũ vitia, & decocto ad duritias vtuntur. Ipsa aduersantur boletis atque fungis, pelluntq; pondere & pugnante succo. Pirũ siluestre tardissimè maturescit. Côsciditur, suspensumq; siccatur ad sistendam aluũ. Quod & decoctum eius potum præstat, decoquuntur & folia cum pomo ad eosdem vsus. Platearius. Pira frigida sunt & sicca. Domestica minus frigida sunt, quàm siluestria. Matura autem minus, quàm immatura. Pira cocta vel cruda comesta post cibũ comprimunt, alia cibaria, & ita competẽter euacuant superfluum, ante cibum sumpta ventrem sistunt. Cocta cũ aqua pluuiali, & posita super os stomachi, vomitum ex colera debili coercent, posita super pectinem fluxum ventris stringunt.

De Pistatio. Cap. LXVIII.

Isidorus. Pistacij fructus in cortice odorem habet nardi pistici. Ideoq; sic est appellatus, huius virtus est austera & stiptica, & in cibo sumpta stomacho fit accommoda. Plin. lib. 12. In nucum genere pistacia nota prodesse aduersus serpentium tradũtur morsus & potu & cibo. Idem lib. 16. Pistacia in Italiam Vitellius primus intulit, simulq; in Hispaniam Flaccus Pompeius eques Romanus, qui cum eo militabat. Idem lib. 23. Pistacia eosdem vsus & effectus habent, quos pinei nuclei, prætérquã ad serpentũ ictus, siue edantur, siue bibantur. Platearius. Pistacia sunt fructus vltra mare nascentes similes pineis, & sunt calidi, & humidi. Horũ interior substantia ponitur in medicina, virtutem habet calefaciendi, humectandi, & leniendi. Contra frigiditatem pectoris valent comestæ vt amigdalæ, venerẽ nutriunt, & sperma augmẽtant. Diascor. Pistacia quæ nascuntur in Syria, scrobilibus sunt similia. Sumpta quidẽ eustomacha sunt, & cũ vino bibita morsibus venenatis occurrunt. Virtus eorum austera est, & stiptica, & ppea aromatis gratia credũtur inuenta, pp hoc etiam thoraci commoda esse dñr. Item pulmonis, ac iecoris vitia purgare. Palladius lib. 11. Pistacia seruntur Autumno mense Octobri, & sobole, & nucibus suis. Sed melius ipsa pistacia iuncta ponunt mas & fœmina. Marem dicunt, cui sub corio velut ossei longi videntur latere testiculi. Qui diligentius facere voluerit, pertusos calculos & stercorata terra repletos parabit, & in his pistacia terna constituet, vt ex omnibus germen quodcunque procedat.

De Pomo. Cap. LXIX.

Actor. Poma, sicut iuxta Isidorum dictum est supra, ab opimo, idest a copiæ vbertate sunt appellata, & gñaliter in fructibus omnia molla dñr poma, siue mala, sicut gñaliter nuces dñr omnia corio duro tecta. Palladius lib. 12. Græcis docentibus vuas, vel poma in vite, aut arbore, si diu seruare volueris vasculis clausa fictilibus ab vna parte pertusis diligenter a summo tecto suspende, quamuis poma & gypso cooperta in longam seruantur ętatẽ. Plin. lib. 15. In vniuerso, sicut iã dictum est de pomis seruãdis præcipitur pomaria in loco frigido ac sicco côtabulari, fenestris Septentrionalibus sereno die patere. Austro peculiarius arcere, Aquilonis quoq; afflatu poma rugis deturpante. Idem in lib. 17. Aegrotant & aliqñ poma per se sine arbore, si necessarij tpibus imbres, aut tepores, aut afflatus defuere, aut econtra abũdauere, aut enim decidunt, aut deteriora fiunt. Auicẽna. Poma quæ contracta sunt, frigidiora & humidiora sunt propter illud, quod habent de aqueitate. Pontica & stiptica & acetosa frigida sunt & crossa. Dulcia verò sunt quidem aquea, & quamuis in eis magis dominetur frigus, decliuiora tamen sunt ad caliditatem, quàm alia; & omnino illud, quod in substantia dominatur, est humiditas superflua, frigida, & fortasse illa. q̃ sunt vehemẽtioris dulcedinis in caliditate temperata sunt, aut declinant ad eam.

De Operatione pomorum in medicina. Cap. LXX.

Ambrosius. Poma ęgris hominũ vlceribus amariora medicãtur, & inflationem, asperitatemq; interiorem temperant, quemadmodũ rursus humorum aspera pomis dulcibus tpantur. Isaac li. 2. Poma cruda, immatura, dura, & lignea male nutriũt, stomacho nocent, & ibi dolorem generant, ex quo eiectũ venus vt oportet, non penetrat. Assuefactio eorum causa fit febris diuturnæ, & duræ dissolui. Quod de cæteris fructibus intelligẽdum est, qui in arbore sua non perfectè maturati sunt. Perfectè autem maturatum in arbore sua diuersum est pro diuersitate saporum suorum. Est enim stipticum est & ponticum, est acetosum, est dulce, est insaporum. Pontici substãtia frigida, est & sicca, terrestris, conueniens eis, quorum stomacho, calor, & humiditas dominatur. Stomachum & intestina confortat, in se tamen crossum est, digeri durũ. Tardè penetrat venas, inflationem facit, neruis nocet. Hæc est ei natura in suo corpore. Liquor autem eius laudabilior est, vel lenior. Iccirco stomachum & intestina confortat. Valet ad sanguinis fluxum, dissenteriam, colericam egestionem, & vomitum. Auicenna. In pomis est inflatio, propriè in eis, quæ dulcia non sunt. Poma insipida mala sunt, & parui iuuamenti, similiter & immatura. Generant flegma, ac putredines, & febres proprietate sui humoris, & suæ cruditatis. Humor acetosorum subtilior est humore stipticorum, & vinum quidem pomorum, & reliquorũ antiquum melius est, quàm recens, pp resolutionẽ malorum vaporũ ab eo. Folia eorum, & succus eorum côferunt inceptioni calidorũ apostematũ. Folia eorũ consolidant, & succus eorũ, quæ stiptica sunt, poma ipsa confortant cor, propriè odorifera. Côfortant ẽt debilitatem stomachi, assata in pasta côferunt paucitati appetitus. Sauich eorũ confortat stomachũ, & prohibet vomitũ. Quæ in massa assata sunt, côferũt ad vermes & dissenteriã, & q̃ ex eis dissenteriæ conuenientiora sunt, pôtica sunt. Côferũt aũt poma venis, siŕr & succus & folia eorũ. Assiduatio comestio pomorũ facit euenire dolorẽ neruorum, & propriè vernalia.

De Pruno. Cap. LXXI.

Isidorus. Pruna (sicut dictum est supra) a Latinis ob colorem sic sunt appellata. Cuius generis meliora sunt Damascena, ab oppido Damasco sic dicta, vnde prius arbor ipsa est asportata. Aristoteles in lib. de Plantis. Fructuum quidam ex carne & osse, & grano compositi sunt, vt pruna. Plinius lib. 13. Habet Syria pruna in Damasco monte nata, & mixta vtraque iam familiarem Italiæ. Ex mixtis in Aegypto, & vina fiunt. Idem in lib. 15. Ingens est turba prunorum versicolor, nigra, candicans, ordearia appellata a comitatu frugis eius. Alia eodem colore seriora, maioraq; asinina cognominata sunta vilitate. Laudatiora sunt nigra, cerina, atque purpurea, nec non ab externa gente Armeniaca, quæ sola & odore commendantur. Peculiaris impudentia nucibus est insitorum, quæ faciem parentis, succumq; adoptionis exhibent, ab vtroque appellata nucipruna. Hæc autem & persica & cerina, ac siluestria, vt vuæ Autumno cadis condita, ętatem sibi prorogant vsque ad alia nascentia. Reliquorum velocitas cito, putrescentium transuolat. Nuper in Betica cęperũt appellari malina insita malis. Aliaq; amigdalina, amigdalis. His intus in ligno amigdalæ nucleus est, nec aliud pomum ingeniosius geminatum est. Damascena, quæ a Damasco Syriæ cognominata, iampridem in Italia sunt nascentia, quamquam ligno grandiore, & carne exiliore. Nec vnquam in ruga siccata sunt, quia Soles sui desunt. Simul autem dici possunt populares eorum mixtæ, quæ & ipsę nunc cœperunt nasci Romæ sorbis insitæ. Palladius lib. 12. Pruna siccantur in Sole per crates loco licciore deposita, hæc sunt, quæ Damascena dicuntur. Alij in aqua marina, vel muria feruente recentia lecta pruna demergũt, & inde sublata, aut in furno tepido faciunt, aut in Sole siccari.

De Proprietate prunorum in medicina, & cibo. Cap. LXXII.

Isidorus. Prunorum (vt dictum est) meliora sunt Damascena, quæ videlicet sola stomacho mederi probantur, nam cætera noxia prohibentur. Isaac. Pruna parum nutriunt. Horum duplex est modus. Sunt enim alba & nigra. Alba sunt stomacho nociua. Digeri dura, exiguum solutiua, & quia crossa sunt comedi non debent, nisi grandia, & perfectè matura. Nigra diuidũtur, quia sunt domestica & agrestia, domestica verò trifariam. Est enim nigrum perfectè maturatum dulce. Est & crudum, durum viride ponticum: Est & russum medium maturitati & cruditati, habens in sapore quoddam acuminis. Primum est frigidum, & humidum in primo gradu. Stomachum humectat, & mollit. Ventrem soluit, coleram rubeam proiicit. Si tamen vtatur eo quis, stomacho nocet. Secundum genus pessimum est in cibo, & medicina. Durum est enim, ac stomacho noxium, minimè nutrit, atque fatigat. Tertium nigro frigidum est magis, humidum minus. Optima sunt carnosa, cortice subtili, & in sapore acredinem cum ponticitate habentia. Ante cibum sumpta non nocent. Agrestia stiptica minus sunt. Valent ad dyariam, & dissenteriam. Gummi eius valere quidam dicunt ad lapidem in vesica, si cum vino accipiatur. Si autem cum aceto tẽperetur, ad impetiginem valet. Platearius.

Pruna

Prima frigida sunt, & humida. Sunt autem alba, nigra, & rubea. Quę nigra sunt, & aliquantulum dura, plus valent, pręcipuè Damascena. Cũ colliguntur matura finduntur & asperguntur aceto, soliq; exposita desiccantur, & sic in vase ligneo per annũ conseruantur. Virtutem habent infrigidandi & leniendi intestina, vnde valent in acutis febribus ad constipationem vẽtris ex siccitate. Constantinus in Pantegni. Pruna & cerasa frigida sunt in primo gradu, humida in secundo. Acida frigidiora sunt & solubilia, sed dulcia magis. Sicca verò minus soluunt, quàm recentia. Sed tñ aqua coctarum, si cum zuccaro bibatur, satis est solubilis. Diascor. Pruni pomũ ventrem soluit, stomacho contrariũ iudicatur. Sed oẽ hoc incommodũ celerius digestione finitur. Galienus putat, Syriaca tm̃ pruna minus aluũ mouere, quia strictiora sunt, Hispana verò plus, quia dulciora. Itẽ ex oĩbus prunis, quę maiora & lata sunt & tenera, digestione faciliora, ventriq; molliendo accõmoda præsumit, minora vero omnino esse contraria.

De Punico. Cap. LXXIII.

ISidorus. Punicum malum a punica regione, vnde translatum est dicitur. Idem & malumgranatum, eo ꝙ inter corticis rotũditatem granorũ contineat multitudinem. Negant medici mali punici cibo corpora nostra nutriri, sed sic eo vtendum opinãtur, vt medicari potius, non alere videantur. Plin. lib. 3. Circa Chartaginem est malum cognomine punicum, siue malumgranatum, hoc in genera diuiditur, apyri non cui lignosus nucleus abest, sed candidior ei natura, & blandior est acini minusque amari, membranis distincti. Nucleos habentium quinque sunt species, dulcia, videlicet, acria, mitia, acida, vinosa. Corticis maior est vsus ex acerbis ad coria perficienda. Idem in lib. 14. Vinum fit ex punicis, quod rhoiton vocatur, & hi musto madidi exprimuntur. Palladius lib. 4. Punica mala seruantur, si picatis pediculis ordinata suspendas, aliter lecta integra in aqua marina, vel muria feruente mergantur, vt combibant. Post triduum vero siccentur, vt sub diuo nocte non maneant, post in loco frigido suspendantur. Cum volueris vti aqua dulci pridie macerabis. Fertur hoc vtile pomis recentibus ęmulari: Item si a tactu inuicem separata paleis obruantur. Item fossa fit longa & cortex eiusdem latitudinis paratur, cui mala acutis surculis suis affiguntur. Tunc inuersus cortex supra fossam ponitur, vt mala sine terræ tactu subtus pendentia, ab humore defendat. Item si inducantur argilla, & ea siccata loco frigido pendeant. Itẽ si seriola sub diuo obruatur, ita ꝙ habeat arenas vsq; ad medium, & mala cum tenacibus lecta imprimantur cannis singulis, vel sambuci virgulis, & ita separata in arenis figantur, vt ipsa quatuor digitis emineat ab arena, hoc & sub tecto in scrobe fieri potest, & vtilius est ad seruandum, si non ramo longiore tollantur. Aliter si in seriola, cui ad mediũ aqua immittatur, suspendantur mala, ne humorem tangant, & seria claudatur, ne ventus irrũpat. Item in loco intra dolium sic ordinantur, ne se inuicem tangant, & dolium desuper operitur.

De Medicinis ex eo. Cap. LXXIIII.

DIascorides. Punicorum malorum virtus quadrifariam diuiditur. Nam dulcia caloris aliquid continent, & ex hoc stomacho inflationem mouent, nec tutè febricitantibus dari valẽt. Acida stomacho commoda sunt. Vrinam mouent, pulmonem refrigerant, iecori blandiuntur. Vinolenta porro de superioribus singulis ęqua parte composita, mediam sibi vendicant potestatẽ. Acerba vero sunt illa, quorum coria curata facilè siccantis constringentisq; virtutis sunt, efferuentemq; pellunt trita tabem, & aspera consumunt. Cibus quidem ex punico nullus est. Nam si dentibus mandatur, succus ad stomachum solus hauritur. Rectè ergo tradiderunt, qui negant punico corpora nostra nutriri. Mala punicea, si in duas partes diuisa per triduum in aqua cœlesti madentur, hæc potui data celiacis sanguinem reiicientibus salutaris est, aluumq; miro modo sistit. Item punicum in olla noua, operculo illito, in furno vstum, & in puluerem redactum, atque in vini potatione perductum, celiacis ac dissentericis, & emoptoicis, & omnibus reumaticis causis succurritur. Plinius li. 22. Malum punicum in olla noua operculo illito in fumo tostum, & contritum, atque in vino potum aluum sistit, tormina discutit. Cortices eorum aduersantur scorpionibus. Nuclei tosti tasique stomachum iuuant. Actor. De hoc quoque dictum est supra diffusius sub maligranati nomine.

De Roba. Cap. LXXV.

AVicenna. Roba est auellana Indica calida, & sicca, & est fructus arboris auellanæ magnitudinis, papaueri similis, qui separatur a grano sicut nergil. Epitima est comueniens super scrophulas cum aceto. Confert etiam scabiei ac prurituì, disrumpitq; ventositates impediẽtes, in dorso, ad torturam quoque fit ex eo caputpurgium, & confert ei plurimum. Similiter ẽt confert soda & emigraneæ. Et est caputpurgium conferens epilensiæ, ac scotomiæ & maniæ, ac melancoliæ. In tortura expertũ est caputpurgium, quod currere facit humiditatem e naribus, ac fluere flegma plurimum, & remouet ęgritudinem infra triduũ. Oportet autem, vt patiens torturam moretur intra domum tenebrosam. Confert quoque ventositatibus crudis, & confert aquæ in oculo alcofol ex eo facto. Et propriè succus minoris eius, & ventositati assabel & panno, & caputpurgio facto ex ea cũ aqua amarici, Fit etiam alcofol ex ea cum anthimonio tortos habentibus oculos. Datur & in potu de radice ipsius cum vino ad pleuresim frigidam, & asma, & tussim antiquam, & ad sputum sanguinis ex pectore, propter id quod est in ipsa de stipticitate. Confert iterum passioni colicæ. Præterea datur ex illa in potu ad stomachum & dolorem matricis. Succus eius menstrua prouocat, & fœtum extrahit, ac solutione coleram nigram, & flegma, & aquositatem. Educit coleram ex corpore toto absque difficultate, ita quod sanat albaras, & pannum, & ictericiam, & resoluit colicam. Denique cõfert febribus quartanis, & est tyriaca morsui rutelæ, ac scorpionis. Quidam de ipsius cortice superiore, sicut lens accipiunt, & in puncturæ fissuram proiiciunt.

De Siliqua. Cap. LXXVI.

ISidorus. Siliqua est fructus arboris, quæ Græcè xilon dr̃, eo ꝙ eiusdem ligni dulcis fit fructus. Eiusq; pomo succus expressus a Græcis Acacia nuncupatur. Comestor. Siliqua fructus arboris a quibusdam esse dr̃, sonum faciens cum comeditur. Pli. lib. 14. Ex siliqua Syriaca fit vinũ. Idem in lib. 15. Haud procul a castaneis siliquæ prædulces abesse vñr, nisi ꝙ in his cortex ipse manditur, longitudo digitorum hominis est illis, & interim falcata latitudine pollicari. In siliquis autem, quod manditur quid nisi lignũ est. Semen earũ neque corpus, neque lignũ, neq; cartilago dici potest. Idem lib. 23. Siliquæ recentes stomacho inutiles, aluũ sistunt. Eædem siccatæ pariter sistunt, stomachoq; vtiliores fiũt, vrinã ciunt. Syriacas in dolore stomachi ternis in aqua sextariis decoquunt. Quidã ad dimidiũ, eumq; succum bibunt. Diascor. Siliquæ recentes stomachũ auertunt, siccæ vero in contrario possunt. Cibus earum ad vrinam proficit commouendam. Traditur ad stomachi dolorem non leue esse præsidium, si ternæ in aquæ sextario coquantur ad dimidium, isq; succus per dies quinque cõtinuos hauriat. Galienus de siliquis pessimè sentit, ꝙ vix digerantur, & ventrem constringant, & humores noxios nutriant.

De Sorbo. Cap. LXXVII.

PLin. vbi supra. Sorbis quadruplex est differentia. Aliis enim est rotunditas mali, aliis turbinatio pyri, aliis ouata species, velut malorum aliquibus, hæc obnoxia sunt acri odore, ac suauitate iucũda præcellunt. Cæteris vini sapor & sunt generosissima, quibus circa pediculos tenera folia. Quartũ genus appellant torminale, remedio tm̃ probabile, prouentu assiduum, pomoq; minimum, arbore dissimili foliis penè platani, nec ante maturum ferunt ex vllo genere. Cato & sorba condi tradit sapa. Palladius lib. 2. Sorba seruantur hoc genere, lecta duriora & posita, vbi mitescere cęperint, fictilibus vsq; ad plenum claudũtur, vrceolis gypso desuper tectis, & bipedanea scrobe loco sicco sub Sole merguntur ore peruerso, & desuper spissius terra calcatur. Item secta per partes siccantur in Sole, & seruãtur in vasculis in Hibernũ. Cum volueris vti, aqua feruenti macerata reuirescunt sapore iucundo, aliqui cũ pediculis suis viridia lecta suspendunt locis opacis & siccis. Item ex sorbis maturis, sicut ex pyro vinũ traditur fieri, & acetũ, alij sorba in sapa asserunt diu posse seruari. Diascor. Sorba pro medicamento magis, quàm pro cibo placet medicis pluribus esse sumenda, & quidem alba, & semicruda accepta vehementer solutioni ventris obsistunt, stomachum prægrauant. Veruntamen matura siccata subleuant stomachum, ac depellunt fastidium. Vulnera in craneis innata deliniunt. Quidã ex sorbo sicco subtiliter trito in pollinem vrinam soluerũt, & per polenta cum vino splene ac iecore laborantibus, maximèq; pulmonis molestiam sentientibus obtulerunt. Aqua in qua decocta sunt nõ minus prædictis causis succurrit potui oblata, & dissintericis medetur iniecta. Secundũ alios melius proficit sorbi polẽta si offeratur, & cum ouorum albuminis ęquali pondere cocta.

De Sumath. Cap. LXXVIII.

SVmath est cuiusdam arboris fructus similis granis, ex quibus tingitur pannus rubeus. Admixtione quoq; sumath sophisticantur illa grana. Est autem sumath frigidum in gradu secũdo, siccũ in tertio. Per annos quatuor seruatur. Virtutem habet constringendi, & incitat appetitum. Contra vomitũ ex calore spongia intincta in aceto decoctionis eius ori stomachi superponitur. Contra dissinteriam inferiorum intestinorum vitio factam, puluis eius cum aqua decoctionis ordei conficitur, ac per clistere iniicitur. Fit etiam emplastrum circa pectinem, ac renes ex eiusdem puluere, & oui albumine, & aceto. Si verò superiorum vitio fiat, aqua decoctionis eius, vel saltem puluis datur, & carnes in aqua decoctionis eiusdem decoquentur. Contra fluxum,

sanguinis e naribus medulla sambuci in succo sanguinariæ intingitur, & puluere sumath aspersa naribus immittitur. Contra emoptoicam passionem e vitio spiritualium dragagantum, & gummi Arabicum per noctem cum prædicto puluere dimittantur, & mastix cum aqua rosarum conficiatur, indeque pillulæ formentur, quas patiens sub lingua teneat, & paulatim transglutiat. Contra dissinteriam iterum ex vitio superiorum intestinorum puluis sumath in olla cum anathasia datur. Suppositoriũ quoque factum ex illa, vel tali puluere & anathasia contra fluxum valet menstruorum. Contra pruritum oculorum ex calore & humore lauantur oculi ex aqua decoctionis eius.

De Tamarindo & tubere. Cap. LXXIX.

ACtor. Tamarindi (vt dictum est supra) sunt idem, quod Indici dactyli, siue ox fenicia. Vnde de his quoque dictum est superius sub illo nomine. Auicena. Tamarindi meliores sunt teneri, recentes nondum senescentes, nec exiccati, & quorum acerositas vera. In secundo gradu frigidi sunt, & sicci. Sunt quoque solutiui. Conferunt multitudini vomitus, sitiq; in febribus. Stringunt stomachum ex multitudine vomitus mollificatum. Solutione coletam educunt, & febribus habentium syncopin, & conturbationem conferunt, proprièque quando necesse est naturam lenire. Palladius lib. 10. Tuberes seruntur in Septembri mense circa Calendas Octobris. Vel in Februario mense nucleo, vel sobole. Prosunt autem tuberibus ea, quæ mellis memorantur superius prodesse. Tuberes quidem seruabuntur, si nucleo, vel vrceolis picatis, & oblitis obruantur.

De vua. Cap. LXXX.

ISidorus. Vuæ dictæ sunt, eo quòd humore plenæ sunt. Nam humidum est, quod humores habet exterius, vuidum autem quod interius. Acina botrus est, racemus autem est botri pars. Palladius lib 3. Vitium genera numerare non attinet. Sed notũ est maiores vuas pulchræ speciei, grani callosi, & siccioris ad mẽsam feracissimas. Minores vero & cutis tenerioris, & sapore nobiliores, & maximè quæ citius deflorescunt, vindemiis esse seruandas. Idem in eo lem. Est & pulchra vuæ species, quæ granis interioribus caret. Hinc efficitur cytiaca, vt summa iucunditate sine impedimẽto sorberi possit. Fit autem Græcis auctoribus per artem succedentem natura, ea videlicet ratione, qua in tractatu de vite dictum est supra. Idem in lib. 7. Mense Iunio siluestres vuas, cum florent sine rore colligimus, & pendemus in Sole, ne quid restet humoris, & flos ad excutiendum siccior apparebit. Tunc cribrello spisso cribremus, vt grana non trãseant, sed flos solus decidat. Nunc in melle seruamus infuso, & cum diebus 30. fuerit conditum, temperemus eo genere & more, quo rosatum moris est tẽperare. Idem in li. 11. Græci dicunt si vuam irriguus, aliàs nimius imber infunderit, postea quàm mustum eius primo ardore feruebit, vt ad alia vascula transferatur. Ita propter naturæ grauitatem remanens aqua subsidet, & translatũ vinum purè seruabitur relicto quicquid se illi ex imbre miscuerat. Idem lib. 12. Græcis asserentibus, vt vuam serues in vite vsq; ad veris initia, circa ipsam vitem, quæ fructu plena est, loco vmbroso scrobem fodies altitudine pedũ triũ, latitudine duorum, & intus sabulonem, & ibi calamos figes, in quibus retorques assiduè sarmenta fructibus plena, & illæsis vitionibus alligabis, vt solem non contingant, & cooperies, vt imber eo penetrare non possit. Item Græcis docentibus, vuas vel poma in vite aut arbore, si diu seruare volueris, vasculis clausa fictilibus ab vna parte pertusis diligenter a summo tecta suspende, quamuis vt poma, & gypso cooperta in longam seruantur ætatem. Plinius lib. 18. Aridam colligi non oportet vindemiam, quam ante æquinoctium antiqui nunquam æstimauerunt maturam. Itaque iustum vindemiæ tempus ab æquinoctio ad vergiliarum occasum dies 44. & si ros fuerit nocturnus, nisi prius Sole discutiatur, non est inchoanda vindemia. Cumque pampinus ad palmitem procumbere cœperit, aut cum exempto acino, ex densitate interuallum non completi apparuerit, acinum verum etiam non augeri.

De multiplici vuarum differentia. Cap. LXXXI.

ISidorus. Vuæ quædam suburbanæ dicuntur, quia fructus earum ad escam, velut pomum in vrbibus venditur. Commendat enim eas & species & saporis iucunditas, ex quibus sunt præcoquæ, duracinæ, purpureæ, vnciariæ, dactyli, ceraunię, stephanitæ. Durabiles autem per totam hiemen fęniculæ, & numesianæ. Præcoquę dicuntur, eo quòd ante omnes Sole coquantur, & cito maturescant. Purpureæ a colore, vnciariæ a magnitudine. Ceraunię ab igneo rubore, stephanitæ a rotunditate. Quædã autẽ vino deseruiunt, ex quibus est aminea, dicta quasi sine minio, idest rubore, album enim vinum reddit. Amineæ duæ gẽmæ dictæ sunt, eo ꝙ duplices vuas mittũt. Aminea lagena, quia plus omnibus lanescit lanugine Rubiliana, quia eius materia rubet. Fecinea minuti acini est, & duræ cutis vuas habet. Nobilitate amineam sequitur, fœcunditate præcedit. Dicitur autem fęcinea, eo ꝙ plusquam cæteræ fęcis afferat. Apianæ vinũ dulce faciunt, q nisi cito colligantur pluuiis & ventis, & maximè apibus infestantur, quarum depredatione apianę dñr. Balanitę a magnitudine. Balanin enim Græcè grande vocatur. Biturica a regione dicta, turbines & pluuias & calores fortissimè sustinens, nec in macra terra deficiens. Huius meriti est & basilica. Elbolæ appellant, & variæ ab elbo colore, qui est ex nigro & candido, subalbi autem musti sunt. Pli. lib. 14. Vuarum gña differunt magnitudine, colore, saporibus, acinis. Innumera quoq; multiplicãtur vino, hic lucent colore purpureo, illic fulgent roseo, nitentq; viridi. Candicans enim color, nigerq; vulgares sunt. Durant aliæ per hiemes, pensili nodo concameratæ, aliæ in sua tm̃ anima continentur ollis fictilibus, & insuper inclusæ doliis stipatæ vinaceis circũsudantibus. Aliis gratiã, qui & vinis, fumus affert, fabrilis præcipuè fornacis, vt in Aphrica. Acinisq; passis datur nomen a patientia, conduntur & vuæ musto, ipsęq; vino inebriantur suo. Alię in musto decoctæ dulcescunt. Aliæ verò sobolem nouam in matre expectant translucidæ ac vitrũ. Affertq; acinis tandẽ duratricem illam firmitatẽ austeritas picis infusæ e pediculo. Apud thasos vitis thariace vocatur, cuius & vinũ & vua contra serpentum ictus medetur. Thasiã vuam Aegyptus vocat apud se prædulcem, quæ soluit aluum. Et est cõtraria in Licia, quæ firmat solutũ. Aegyptus etiã & echbolinã habet vuam abortiuos facientem. Idem in lib. 15. Dulcis est succus vuis, sicut & ficis & palmis.

De vua proprietatibus in medicina, & cibo. Cap. LXXXII.

COnstantinus in Panteg. Vuæ laudibus ficuum vicinæ sunt, multoq; meliores, pellem habentes tenuem, & multum interius humorem. Sunt enim solubiles, contrariæ vero contrarium. In dulcedine perfectæ calidæ sunt & humidæ. Acidæ & põticæ frigidæ & humidæ. Acerbæ verò frigidiores & sicciores: in hieme durantes nutribiliores sunt. Item vuæ cum cortice, & acinis comestæ ad digerendum duræ sunt. Sine his autem digestibiles, atque solubiles. Razi. Vuæ multum dulces calidæ sunt, minus tamen quàm dactyli, nec opilationem faciunt vt ipsi. Inflatiuæ verò & ventrem mouent, ac cito corpus impinguant, virgæq; erectionem augmentant. Quæ quidem ex eis coriũ habent subtile, citius descendunt & minus inflant. Acetosæ verò non calefaciunt. Auicenna. Omnis autem vua nocet vesicæ. Nutrimentum vuæ cum sua dispositione plus est nutrimento succi eius, sed succus eius vehementioris penetrationis est & descẽsionis. Isaac. Vuæ vineæ tempore, quo a vite carpuntur acceptæ, si stomachum inueniant malis humoribus & cibis vacuum, & fortè digerere, bene digeruntur, & in bonum sanguinem conuertuntur. Ventris solutionẽ adiuuant, corpusq; malis humoribus purgant. Ecõtra si stomachũ malis humoribus plenum inuenerint, & imbecillem digerere, in eo morantur inflationem generant, & in humores noxios conuertuntur, & fumum noxium plurimum creant. Appensæ autem & in aere ab humoris superfluitate desiccatæ, cæteris vuis fiũt laudabiliores, & subtilibus dietis cõuenientes, ab inflatione longæ sunt & fumositate, nec stipticæ tñ, nec solubiles.

De vua matura, & acerba. Cap. LXXXIII.

DIascor. Vua matura viridis comesta vẽtris solutionem facit & inflationem. Suspensa verò ponticitatem suam minuit. Porro immatura ventrem stringit, daturq; dissentericis. Isaac. Vua acerba, idest immatura, frigida est in tertio gradu, sicca in secundo. Tres habet in se substantias diuersas, granorum, corticis humoris. Granorum substantia sicca est, & dura, nullius conuersionis in egestione. Farina tamen ex eis facta si bibatur, stomachum confortat, colericam constringit egestionem, maximè si assentur. Cortex crossus & neruosus, nec conuertitur, nec nutrit. Humor autem propter stipticitatem suam, & ponticitatem durus est digeri, confortatiuus est stomachi, & epatis calorem extinguit, sitim aufert, acumen coleræ rubeæ mitigat. Vomitum, egestionemq; colericam stomachi, vel epatis propter virtutis cõtentiuæ defectionem constringit. Oculis appositus palpebrarum humores crossos desiccat. Valet etiam ad pruriginem oculorum & asperitatem. Diascorides præcepit extrahere succum, & ante dies caniculares ad Solem poni, donec spissetur vt mel. Hoc valet humoribns in gulam descendentibus, & ad gingiuas, & auriculas. Vua matura sanguinem laudabilem facit, & cæteris fructibus, sicut ficus melior est cibus, ficus tamen plus nutrit. Habet autem adhuc in se quatuor substantias. Ossa frigida sunt & sicca & stiptica & dura, habent tamen acumen, ob quod cito exeunt de stomacho ante conuersionem. Cortex frigidus est, & siccus, & ad digerendum durus. Vnde si vua simul cum cortice & ossibus comedatur, indurat egestionem, & inflationem, ac ventositatem generat, humoresq; longinquos a sanguine laudabili. Caro etiam vuæ inflatiua est in sui substantia. Razi. Vuæ acerbæ frigidæ sunt, ventrem stringunt, & coleram ac sanguinem reprimunt. Auicenna. Vua matura minoris est nocumenti, q̃ nõ matura. Qñ etiã non digeritur vua, nutrimentum eius crudum est.

De

De Cæteris uuarum varietatibus, & proprietatibus.
Cap. LXXXIIII.

IDem. Vua alba laudabilior est, quàm nigra, cum æquentur in reliquis proprietatibus. s. spissitudinis, subtilitatis, dulcedinis, & reliquorum. Dimissa quoque post collectionem duobus diebus aut tribus, melior est, q̃ statim collecta. Eadem enim hora collecta & inflatiua est, & mouet ventrem. Suspensa vero donec cortex eius detumescat, boni nutrimenti est sicut ficus, minoris tñ, sed ei similis in paucitate malitiæ, & vuam quidem stipticam spe atur, quòd resoluat appensio, acetosa vero non est ita. Isaac. Vuæ diuersæ sunt aut sapore, aut colore, aut subtilitate, vel crossitudine. Sapor alius est subtilis & aquosus, vicinus acerbitati. Alius crossus & dulcis, meliùq; vicinus. Alius medius. Crossus & dulcis calidior est, & generat sitim fortiorem. Crossioris est nutrimenti, ad digerendum durus, inflationem faciẽs, & rugitum, opilationem epatis & splenis. Subtilis & aquosus frigidior est, & digeri leuior, confortatiuus stomachi, & mundificatiuus a colericis humoribus, sitis mitigatiuus, & conueniens tẽperatis complexionibus. Melior autem sapor qui inter crossum & subtilem est medius. Sicut enim medium est saporum, ita & potestatum. Diuersitates in colore quatuor sunt, album, nigrũ, citrinũ, russum. Alba vua subtilis est, minus nutrit, facilè digeritur, venas cito perforat, vrinam prouocat: vini eius ebrietas cito venit, velociter transit. Nigra erossioris nutrimenti est & pluris, tardæ autem digestionis, tñ si bene digeratur, nutrimentum multum præstat, stomachum confortat. Russæ autem vel citrinæ superiorum sunt mediæ. Cuiuscunque autem vini ebrietas velociter venit, velociter & transit, & cuiuscunque tardè prouenit, & tardè transit.

De Vuapassa facienda. Cap. LXXXV.

EX libro de natura rerum. Vua in clibanum calidum ponitur, ibidem desiccata vuapassa dicitur. Vuampassam Græcam si facies, Meliores acini & dulcis & lucidi botriones, in ipsa vite torquebis, & facies sponte marcescere. Deinde sublatos in vmbra suspendes, & vuam districtam in vasculis cum penis substernes. Pampinos sicco algore frigentes & manu comprimis, ita & vuæ vas impleueris. Item pampinos addes nihilominus non calentes, & operculabis vas, ac statues in loco frigido sicco, quem nullus fumus infestet. Platearius. Ad vuampassam facienda quidam dimittunt vuam desiccari in arbore, & postea desiccant in sole. Salernitani autem eligunt meliora grana vuarum, & prius desiccant ad solem, postea in furno calido. Deinde abluunt cum vino dulci, & superaspergunt puluerem cymini & aliarum specierum aromaticarum, & ligant in folijs ficus, & sic seruant per tres annos. Dicuntur autem passuli, & habent virtutem leniẽdi.

De Proprietatibus ipsius in medicina & cibo.
Cap. LXXXVI.

AVicenna. Vuapassa est amica epati, & stomacho. Confert etiam renibus ac vesicæ. Vua quoque & vuapassa cum interioribus suis vtiles sunt doloribus intestinorum. Razi. Vuæ passæ, quæ in calore temperatæ sunt, bene nutrientes opilationem, vt dactyli faciunt, licèt ipsi plus, & fortius nutriant. Diascorides. Vuę passæ virtus eustomacha est & stiptica, fastidiũ tollit, cg otautibus vtilis est, ad aspredinem arteriarum dislenit, tussientibus & nefreticis subuenit. Vesicæ difficultatem spargit. Itẽ cathaplasmata cum pollinæ fabæ tumorem testium spargit, vino addito maculas nigras emendat, clauos corporis tollit, humorosa vulnera siccat, cancris quoque fert auxilium. Sine nucleo vero trita & imposita, podagricis medetur. Platearius. Vua passa calida & humida huius grana (sicut dictum est) dicuntur passuli, & habent virtutem leniendi. Valetq; comesti vel vinum decoctionis eorum contra tussim. Item in vino cocti & cathaplasmati valent contra frigida apostemata, & dolorem stomachi ex frigiditate Isaac. Vua passa est quasi ficus sicca, ad comparationem viridis. Est autem triplex. Quædam enim perfectè dulcis, quædam acerbitatem habens, quædam ponticitatem continens & asperitatem. Dulcis calidior est & humidior, maximè si nigra sit. Ideoq; media est inter mollitiuum & constipatiuum. Si malos humores in stomacho inueniat, temperat. Et morsionem mitigat, præsertim si carnosa sit & pinguis, corticis tenuis, nerui autem ossium exigui. Huiusmodi valet ad dolorem pectoris & pulmonis, & tussim mitigat, & renes mundificat & vesicam. Incommodum tamen est epati & spleni. Illa quæ acerbitatem habet minus nutrit, & dulcis frigididior est, sed minus humida, maximè si alba sit. Ideoq; stomachum confortat, calorem extinguit, ventrem constipat. Vua passa sine ossibus suis accepta commodior est tussientibus, & ad pectoris dolorem, pulmonis, & renum, ac vesicæ, ventrem soluit, sed epati nocet, ac spleni, præsertim si duriciem habeat. Accepta autem cum ossibus, stomachumque confortat, & splen & epar.

De Xilocaracta. Cap. LXXXVII.

ACtor. Xilocaracta quidam fructus dicitur, qui alio nomine lignum scriptum appellatur, & alio lignum vaginatũ, quia scilicet in vaginæ modum extenditur. Isaac. Xilocarata modicum habent dulcedinis multumq; stipticitatis. Horum substantia est crossa & lignea, digestioniq; inobediens. Sed cum viridia sunt, solubiliora, stomachoq; nociua. Sicca verò sunt stiptica, minusque noxietatis inferentia, hac videlicet de causa, quia liquores eorum parum habent acuminis. Vnde viridia sunt solubilia ventris. Cum autem desiccantur, liquorem amittunt in acumine, & fit eorum substantia terrestris, lignea. Proinde fit vẽtri causa constipationis, & vrinæ prouocationis. Est autem earũ pessimitas, quòd e stomacho tardè descendunt Propterea si assiduè commendantur, causa colericæ vel celiacæ passionis sunt. Vnde Galienus. Xilocaracta inquit vtinam non inuenissent in nostris partibus Assiriæ regionibus. Ibi namque solutiua sunt, & vt ad nos veniunt stiptica, corporique nociua fiunt.

De Ipomelide & zizifo. Cap. LXXXVIII.

PAlladius lib. 13. Ipomelides (vt asserit Martialis) sunt poma sorbo similia. Mediocri nascuntur arbore & candidulo flore. Huic fructui est dulcedo commixta cum sapore acredo. Seritur mẽse Decembri nucleis in vasculis positis. Terram qualemcunque non respuit, loca tepida, aprica, maritima, & sæpe saxosa amat, statum frigidum reformidat. Poma eius aut in picatis & minutis vrceolis, aut scrobe pomi, aut molles inter vuas vinaceis obruta seruabuntur. Idem in libro 5. Zizifum amat loca calida aprica, seriturq; ossibus & stipite atque planta. zizifa collecta matura, in longo fictili vase seruantur oblito, & loco ficciore composito, vel recentia lecta poma si guttis vini veteris perfundas, efficitur ne ea rugarum deformet attractio. Seruantur etiam delcisa cum ramis suis, aut sua fronde inuoluta atque suspensa. Actor. Hæc de fructibus arborum iuxta ordinem alphabeti collegimus, nunc restat etiam de succis fructuum, qui proprijs appellantur nominibus, & eorum proprietates, qui a Philosophis ac medicis describuntur, similiter differamus.

De Succis fructuum. Cap. LXXXIX.

ARistot. in lib. de Plantis. Succorum, qui fructibus insunt, Quidam potabiles sunt, vt succus vuarum & malorum granatorum, ac mororum & myrtorum. Quidam vnctuosi, vt fructus oliuæ, nucis & pineæ. Quidam etiam dulces, vt ficus, & dactyli. Quidam vero calidi & acuti, vt synapis & origani. Quidam autem amari, vt centaureæ & absinthij. Plin. lib. 15. Communia pomis, & omnibus succis saporum genera tredecim reperiuntur, dulcis, suauis, pinguis, amarus, austerus, acer, acutus, acerbus, fallus, acidus, præter hoc tria sunt genera mirabili, maximè natura. Vnum in quo plures pariter sentiuntur sapores, vt vinis. In his etiam & austerus, & acutus, & dulcis, & suauis, sentiuntur omnes alieni. Alterum est genus in quo sit, & alienus quidem, sed tamen & suus quidem, ac pecularis, vt in lacte. Siquidem inest ei, quod tamen iure dici non potest dulce, ac pingue, & suaue, obtinente lenitate, quæ ipsa succedit in saporis vicem. Nullus hic est aquis, nec succus quidem, vt tamen ipso fiat aliquis, ac suum genus faciat. Sentire quidem aquæ saporem vllum, succumve vitium est. Nam & ipse quidem aquis (vt dictum est) nullus est, aut si sentitur omnino vitium est. Mirũq; sine sapore esse, sine odore, sine succo, tria præcipuæ naturę elementa, videlicet aquam, ignem, & aera. Ergo succorum vinosus, pyro, moro, myrto, Pinguis oliuæ, lauro, nuci, iuglandi. Amarus amigdalis. Dulcis vuis, ficis, palmis. Aquosis prunis. Magna differentia est in colore succi. Sanguineus moris, cerasis, cornis, vuis etiam nigris. Item albis candidus, lacteus, in capite ficis, & in corpore non item. Item spumeus malis, nullis persicis, idest nullius coloris, cũ præsertim duracina succo abundent, sed quis vllum colorem eius dixerit. Sua sunt & in odore miracula. Malis est acutus, persicis dilutus, dulcibus nullus. Nam & vinum tale sine odore. Tenue odoratius, multoq; celerius ad vsum veniunt talia, quàm pinguia. Quæ odorata, in gustu non eadem sunt tenera, quia non sunt pariter odor & sapor. Quamobrem citreis est odor acerrimus, sapor asperrimus, quadam tenus & cotoneis, nullusque odor ficis.

De Achacia. Cap. XC.

ISidorus. Achacia Græcè dicitur succus pomorum arboris xilicon, quæ a Latinis corruptè siliqua dicitur. Platearius. Achacia est frigida, & sicca in tertio gradu, & est succus prunellorum immaturorum ab eis extractus, & ad Solem desiccatus. Virtutem habet constringendi, & confortandi. Vsus eius est cõtra vomitum colericum. Contra fluxum ventris. Cõtra fluxum e naribus. Contra calida apostemata. Diascor. Achacia est fructus arboris spinosæ, quæ nascitur in Aegypto maximè. Hic fructus velut oliua premitur, & succus in Sole siccatur. Est ergo Achacia optima, quæ leuis est ac subrussa, suauitate odoris subacida

acida, & gustu valde stiptica. Hæc enim maximè de immaturo fructu premitur, nigra vero de maturo fructu efficitur. Omnis Achacia inscidè stringit, ac nimis desiccat, abundanter etiam infrigidat. De tertio gradu est sicca, in secundo frigida. Idem succus collirijs vtiliter miscetur. Ignem sacrum extinguit, perniones sanat, pterigia oculis tollit, vulneribus ac tumoribus oculorum mirè proficit. Profluuium mulieris extinguit. Cadentibus stericis subuenit. Fluxum ventris prohibet bibita, vel supposita, capillos inficit. Constantinus in libro graduum. Achacia frigida est in primo gradu, sicca in secundo, habentibus erisipilam conuenit. Pustulas oris purificat. Anum exeuntem intus conuertit. Potui data, vel per clystere iniecta ventrem constipat, fluxũ sanguinis arcet. Collirijs multum vtilis est, & calida habentibus apostemata prodest.

De Oleo in generali, & eius natura. Cap. XCI.

Actor. Oleum iuxta Isido. ab olea dicitur, quia videlicet ab oleæ fructu præcipuum, hoc est ab oliuis exprimitur. Oleũ cæteris liquoribus superenatat, lucernis pabulũ ignis ministrat. Pulmentis condimentum præstat, vulnerum dolorem mitigat, cutem nitere facit. Ambrosius in Hexameron. Quid autem miramur, si Deo loquente caliganti mundo lux emicuit, quandoquidem siquis inter aquas mersus oleum ore emiserit, clariora faciat ea, quæ profundi tegebantur occultis. Plinius lib. 13. Optima vnguenta seruantur in alabastris, odores in oleo, quod eorum diuturnitati tanto est vtilius, quanto pinguis, vt amigdalis. Idem in lib. 15. Vetustas oleo tędium affert. Est autem optimum in Italia oleum, maximè agro venefrano, eiusq; parte, quę Licinianum fundit oleum. Augetur oleum ab Arcturi exortu ad 16. Kalendas Octobris, postea increscunt nuclei & caro. Cumque sitienti imbres copiosè accesserint, vitiatur oleum in amurcam. Omnino quidem secundum Theofrastum olei causa calor est, quare & in torcularibus, & in macellis multo igne quæritur. Oleum ipsum a pinguedinis vitio sale vindicatur. Existimatur & ebori oleum vtile esse vindicando a carie. Certè Saturni simulacrum Romæ intus oleo fuit repletum. Idem in lib. 16. Oleo cedri perunctum, nec rimam, nec cariem sentit. Glos. super Psalmum 108. Agonistæ quoq; oleo vnguntur, vt sint fortiores. Arist. in lib. de animalibus. Si vaccæ inungantur cum oleo & pice, valet contra dolorem pedum, & nocumentum niuis.

De Cella olearia. Cap. XCII.

Palladius lib. 1. Olearis cella meridianis sit obiecta partibus, & contra frigus munita, vt illi per specularia lumen debeat admitti. Ita & operias, quæ hieme futura sunt, vt nullus algor impediat, & oleum cum premetur adiutum temporibus frigore non valebit astringi. Tapetis & rotulis & prælo nata est forma, quam consuetudo dictabit. Receptacula olei semper munda sint, ne nouos sapores infecta veteri rancore corrumpant, ac si quis maiori diligētiæ studet subiectis hincinde cuniculis paui menta suspendat, & ignem suggerat fornace succensa. Ita purus calor olei cellam sine fumi nidore vaporabit, quod sæpe calore infectum corrumpitur & sapore.

De Virtute olei in medicina. Cap. XCIII.

Plinius lib. 8. Olei potu, quę corporī elephantis inhærescũt, decidere inuenio. Idem in lib. 12. Olei liquor membra recreat. Odorata vero & pinguis lachryma abietis ad domandum oleum additur in vnguentis. Idem in libro 15. Olei natura est corpus tepefacere, & contra algores munire, ac feruores capitis refrigerare. Veteri quoque oleo vsus est ad quædam genera morborum. Oleo vetustas tędium affert non vt vino. Vsum eius ad luxuriam Græci vertere vitiorum omnium genitores in gymnasijs publicando: hoc autem de oliuis exprimitur. Idem in lib. 23. Oleo omnium mollitur corpus, vigorem & robur accipit, omnia venena cohibet, tormenta pellit, & ventris animalia. Aluum soluit, vulnerarijs emplastris vtile, faciem purgat, inflationem sedat, vetus magis excalefacit corpora, magisque discutit sudores, Duritias magis diffundit, litargiacis auxiliatur, oculorum claritati confert. Capitis doloribus remedium est, & ardoribus in febri. Auicenna lib. 2. Omnes olei species corpora confortant, motum alleuiant, & extinctiuæ sunt. Glosa super Exodum 27. Olei pinguedine lassi recreantur, & infirmi, & lumen præstatur, idest nutritur.

De Diuersis olei speciebus. Cap. XCIIII.

Actor. Oleum itaque non solum ex herbis, herbarumque floribus conficitur, vt superius diximus, verum etiam ex arborum fructibus, verbi gratia. Oleum amigdalinũ, balsaminum, cyprinum, & similia. Plinius libro 15. Oleum facticiũ ex oleastro fit, id est tenue multoq; amarius, quàm oleæ, & tm̃ ad medicamentum vtile: fit & e cyci arbore in Aegypto copiosè id in aqua coquitur, innatansq; oleum tollitur, ac in Aegypto vbi abundat sine igne & aqua sale aspersum exprimitur, cibis fędum, lucernis vero exile. Fit & oleum e citro, cypresso, nucibusq; iuglandibus, quod carinon vocant, & e malis cedri quod cedreleon. Item ex lentisco, ex castaneis & sisama, atque oriza, hicth yophagi quoque faciunt e piscibus oleum. Inopia cogit aliquãdo causa luminum & platani baccis aqua & salo maceratis. Fit etiam oleum ex calamo, balsamo, cardamomo, nardo, gallico, sansuco, pannace, melilote, cinnamomi, radice omnium succis in oleo maceratis expressisq;. Fit & oleum e pice, quod picinum appellant. Cum coquitur enim pix velleribus supra eius halitum expansis atq; ita expressis. Probatur maximè oleum e pice brucia, quia pinguissima est ac resinosissima. Color est oleo fuluus, sponte nascitur in Syriæ maritimis, quod eleomelli vocant. Manat ex arboribus pingue, crassius melle, resina tenuius, sapore dulci, & hoc medicis vtile. Glosa super Exod. 27. Oleum fieri solet de myrto, de raphano, de nuce, ac de speciebus diuersis, sed nullum offerri licuit in tabernaculo nisi de oliuis.

De Oleo amigdalino. Cap. XCV.

Plinius vbi supra. Oleum amigdalinum (quòd aliqui neopũ vocant) fit ex amaris nucibus arefactis & in offam contusis, aspersum aqua, & iterum tusis exprimitur. Idem in lib. 12. Vnguenta quidem optima seruantur in alabastris odores in oleo, quod eorum diuturnitati tanto est vtilius, quanto pinguius, vt amigdalis. Idem in lib. 23. Oleum amigdalinum purgat, mollit corpora, cutem erugat, nitorem commendat. Varos cum melle tollit e facie. Prodest & auribus cum rosaceo & melle & mali punici germine decoctum. Vermiculosq; in his necat, & grauitatem auditus discutit, sonos incertos & tinnitus, obiter capitis dolores sedat. Medetur & oculorum furunculis, & a sole vstis cum cera. Vlcera manantia & surfures cum vino expurgat. Per se vero illinitum, capiti somnum allicit. Razi Oleum amigdalarum tpatum est: pectori, pulmoni, ac vesicæ, & renibus auxiliũ cōfert, fastidiũ facit, tardèq; descendit. Diascor. Oleum amigdalarum ad dolorē matricis valet, & ad dolorem capitis. Aurium quoq; dolorem mitigat & tinnitum compescit. Nefreticis ac diureticis bibitum prodest. Calculosis & asmaticis medetur. Maculas e facie tollit. Admixtum melli cicatrices vulnerum purgat. Cui & si lilij radices admiscueris, & cerotum ex oleo roseo feceris, rugas extendit. Caligines oculorum detergit, furfuręs emendat. Diascor. Oleum amigdalarum amararum calidum est, & humidum in secundo. Oleum amigdalinum & propriè amarum aperitiuum est. Cōfert apostemati mammillæ, & soda, & pulsationi auris, & tinnitui, & sibilationi in aure, & vermibus in ea factis. Vtile est spleni, sed grauat stomachum. Valet doloribus renum, & difficultati vrinæ ac lapidi, & doloribus vesicæ ac matricis. Item cum melle propriè, amarum & radix lilii & cera liquefacta conferunt rugis in facie, & panno, & huiusmodi, ac vestigiis & similibus. Valet etiam linitum cum decocto super squamas & furfures.

De Oleo balanino & balsamino. Cap. XCVI.

Diascorides. Oleum balaninum conficitur vt amigdalinum. Virtus est ei caractica. Lentigines vultibus tollit. Nigras maculas emendat. Ore acceptum euertit stomachum. Tinnitũ aurium compescit, & dolores sedat, adipe anserino admixto. Plinius vbi supra. Balaninum oleum repurgat varos, furunculos, lentigines, gingiuas. Idem in eodem. Oleum balsaminum longè præciosissimũ omnium. Contra omnes serpentes efficax, oculorum claritati plurimum confert, caliginem discutit. Item dipnoeas collectionesq; & omnes duricias lenit; Sanguinē densari prohibet. Vlcera purgat. Capitis doloribus tremulisque vtile. Febres cum horrore venientes perunctis leuiores facit. Vtendum est tamen modice; qm̃ adurit: augetq; vitio non seruato temperamento. Constan. vbi supra. Oleum balsami calidius est, quàm carpo vel rami: licet omnes calidi & sicci in secũdo gradu. Valet obscuritati oculorum, & epithimatum tollit horrorem febrium. Vrinam prouocat. diurnã tussim mitigat. & duritiã anhelitus peragorizat, materiã digerit: eáq; per cannales expellit.

De Oleo cypressino ac cyprino & citreo. Cap. XCVII.

Plinius vbi supra. Oleum cypressinũ eosdem habet effectus: quos & myrteum. Oleum etiam ex Cypro fit, cuius natura excalefacit, ac neruos tollit. Diascorides. Olei cyprini amurca vsque ad spissitudinem mellis cocta dolorem dentium tollit, & ad alia multa medicinaliter proficit, sicut videlicet videbit infra, vbi agetur de amurca. Plinius in eodem vbi supra. Cypros qualis esset, & quemadmodum ex ea fieret oleum docuimus. Natura eius excalefacit, emollit neruos. Plinius vbi supra. Oleum citreum ad illa proficit, ad quæ myrteum. Et nuce iuglandum, quod carinum appellamus, allopiciis vtile est & surditati aurium infusum. Item capitis doloribus illinitum, cæterum iners, & grauis saporis corpori. Auicenna in secundo canone. Oleum citri fit ex ipso & eius cortice fortius. Et factum ex flore ipsius est in omni capitulo debilius. Oleum ex cortice citri, neruorum valet mollificationi, & confert paralysi.

De

De Oleo laurino. Cap. XCVIII.

PAlladius lib.2. Oleum laurinum mense Ianuario ex baccis lauri conficitur hoc modo. Lauri baccas, quã plurimas, & maturitate turgentes in aqua calida bulire facies, & vbi diu feruerunt, olei quod ex se dimiserunt supernatantis vndam prunis leuiter cogentibus in vasa transfundes. Plinius libro.15. Oleum laurinum quidam baccis exprimunt tantum. Alij folijs modo, & alij cortice & folio baccarum. Necnon & storacẽ addũt alios que odores. Optima laurus ad id est latifolia, siluestris, nigris baccis. Idem in libr.23. Oleum laurinum eo vtilius, quo recentius, quoque viridius. Vis eius excalefactoria, & ideo spatiis, suggillatis, paralyticis, capitis doloribus inueteratis, distillationibus auribus in calice punici, calefactum illinitur. Platearius. Oleũ fit ex baccis lauri valens contra dolorem ex frigiditate, & artericos dolores. Diascorides. Oleum laurinum vtilissimum est, quod fuerit viride & subamarum ac insciduum. Virtus est ei calida malactica, & anastomacha. Laborem itinerum corporibus soluit. Neruorum indignationem compescit. In frigore necessarium est. Aurium dolorem mitigat. Catarrum sedat, dolorem quoque capitis tollit quod graui odore plenum est. Auicẽna. Oleum laurinum vtile est allopiciæ, & doloribus capitis antiquis, ventositates resoluit. Idem. Oleum laurinum resoluit lassitudinem & soda. Cum vino odorifero bibitum confert dolori epatis. Facit autem nauseam & vomitum, & horripilationi confert inunctum.

De Oleo lentiscino. Cap. XCIX.

PAlladius vbi supra. Olei lentiscini Ianuario mense matura confectio est, quæ fit taliter. Grana matura lentisci quàm plurima colliges, & vna die ac nocte supra se aceruata esse patieris. Deinde sportam granis plenam circumquaq; vasculo superponas, & aqua calida adiecta calcabis & exprimes. Tunc ex eo humore, qui defluxerit supernatãs oleum lentiscinum, sicut laurinum colligetur. Memento autẽ, ne rigore possit astringi, aquã calidam sæpe suffundere. Diascorides. De semine lentisci arboris fit oleum similibus causis vt aboris ipsius semen folia, & corium, & ramuli necessarium. Capillis cadẽtibus inunctum prodest, eo quòd calidam & stipticam vim habet. Huius arboris resina mastix vocatur, de qua videlicet dictum est supra.

De Oleo masticino & mellino. Cap. C.

ACtor. Oleum masticinum nihil aliud æstimo, quàm lentiscinum. Nam & arbor videlicet lentiscus, de cuius grano vel semine fit oleum, a mastice videlicet eius resina denominatur ab Auicenna. Sicut habitum est supra. Diascorides. Oleum masticinum conficitur sicut tamariscinum & crocinum, & aliæ multæ confectiones. Virtutem habet mastici similem. Facit autem ad causas itericas leuiter calefaciens ac submordens. Stomachi duritiã soluit, cerotis miscetur. Dissentericis ac solutioni vẽtris vtile est. Maculas tollit, faciem limpidat, odoratis confectionibus & corporatiuæ virtuti miscetur. Plinius libr.13: Oleũ melinum ex malis cotoneis fit, quod in vnguenta transit. Diascorides. Quidam ex cidonijs oleum, quod appellatur melinum faciunt, vehementer accommodatum ad ea corporis vitia, quæ stiptica virtute pellenda sunt. Maximè autem ex oleo sudores molesti solent detineri, & stomachi operta componi, vulneraque nata liniri.

De Oleo myrtino. Cap. CI.

PAlladius libro 2. Oleum quoq; myrtinum in mense Ianuario ex baccis myrti conficiunt hoc modo: vnciam foliorum per olei libram vnam mittes, & per vncias decem vini veteris heminam, & cum eo bulire facies. Iccirco & vino resperguntur folia, ne frangantur antequam coquantur. Plinius lib.15. Oleũ myrtinũ diuersimodè fit. Tunduntur baccæ asperſa calida aqua, mox decoquuntur, alij foliorum mollissima decoquunt in oleo & exprimunt. Et alij deiecta ea in oleum prius sole maturant. Fit & hoc ex myrto nigra. Et hæc mellior latifolia. Eadem est ratio & in satiua, sed præfertur siluestris minore semine, quã quidem oxymirsinem vocant. Alij chamemirsinem, quia coronę habet similitudinem. Hæc enim est breuis fruticosa. Oleo autem myrtino, mirum dictu, inest quidam vini sapor, simulque pinguis liquor præcipua vi ad vina corrigenda faccis ante perfusis. Retinet quippe fœcem, nec præter purum liquorem transire patitur. Datq; se comitem præcipua commendatione liquato. Idem in lib.23. Olei myrtei ratio similis est laurino, astringit, indurat, medetur gingiuis, dentium dolori, dissenteriæ, vuluæ exulceratæ, vesicis, vlceribus vetustis, vel manantibus cũ squama æris & cera. Idem eruptionibus, ambustionibus, attritas sanat & furfures, ragadias, condilomata, articulos luxatos, odorem grauem corporis: aduersatur cantaridi, bupresti, alijsq; malis medicamentis, quæ exulcerando nocent chamemirsine siue oximirsine. Diascorides. Oleum myrtinum eligendum est colore viride, odore plenum, gustu amarum, ac limpidum. Virtus est ei stiptica & sicca, facit autem ad scabië. Medicationibus miscetur vtiliter, attritionibus vtile est. Condilomata soluit, incongruos humores vt sudores ægri compescit. Auicenna. Oleum myrtinum constringit origines capillorum, & confortat eos ac denigras, vlceribus autem confert.

De Oleo nucum. Cap. CII.

AVicenna. Oleum nucum confert herpetæ, & erisipilæ, ac fistulis in partibus oculi. Oleum antiquarum nucum dolorem gutturis facit. Razi in Almansore. Oleum nucum vehementer est calidum ac dissolutiuum. Plinius vbi supra. Oleum fit e nuce inglandium quod carinum appellauimus, alopicijs vtile est & tarditati aurium infusum. Item capitis dolori illitum, cęterum iners, & graue sapore corpori. Actor. De hoc oleo.s. nucum iuglandium, quod maxime apud nos sumitur in vsum ciborum, mirum videtur q tam parum loquuntur antiqui libri medicorum, nisi quia tempore illo vel in partibus illis non erat in vsu communi, sicut in locis & temporibus nostris. Est autem talis eius natura qualis & nucum ipsarum, de quibus videlicet dictum est supra. Non tamen omnino propter pinguedinem vnctuosam quæ abundat in oleo.

De oleo oliuarum. Cap. CIII.

ISidorus. Oleum ab olea dictum est: quod ex albis oliuis fuerit expressum, vocatur spanum, a Græcis autẽ onphacion. Quod ex fuluis & nondum maturis viridæ. Quod autẽ ex nimium maturis commune. Oleum si quis inter aquas mersus ex ore miserit clariora facit ea quæ profundi teguntur occulto. Glosa super exodum.27. Oleum fieri solet de myrto, de Raphano, de nuce, ac de speciebus diuersis, sed nullũ offerri licuit in tabernaculo nisi de oliuis. Plin.lib.15. Oleum oleæ quidem cortice interciso odorem accipit. Odor autem in olea tenui est argutior, & is tamen in optima breuis. Cum siccitas, & imbres copiosè accessere, vitiatur oleũ in amuream, cuius color oliuam cogit nigrescere. Ideoque nigricia incipiẽte minimum est amurciæ, ante illam vero nihil. Nec est hoc maturitatis inicium, sed vitij proximum. Oleum crescere oliuæ carne falso arbitramur, cum succus omnis tunc in corpus eat, lignumque intus graudescat. Tunc ergo maxime rigantur & vbi cura sui sine multis imbribus accidit, oleum absumitur, nisi serenitas quæ corpus extenuet consequatur: omnino quidem olei causa calor est, vt superius dictum est.

De olei oliuarum expressione. Cap. CIIII.

IDem in eodem. Oleum quam acerbissimum diu tradunt fieri optimum, oliuamque e terra colligendam, si inquinata sit lauandam. Siccari vero triduo satis esse tradunt si gelent frigora, quarto die primi, & sale aspergi, oleum autem in tabulato minui, deteriusque fieri. Item in amurcam flagibus hæ sunt carnes, & inde fęces, Ideoque sæpe in die decapulandum, omnia hæc facienda sunt feruentibus clausisque torcularibus, & quam minime ventilatis. Ideo nec ligna ibi cędi oportere, ipsarumque e nucleis est ignis aptissimus, & e cortinis in labra fundendum, vt fęces & amurca liquentur, siscinas spongia tergendas. Vasa crebrius mundanda sunt, vt constet sinceritas pura, postea inuentum est, vt aqua feruenti lauentur, protinus prælo solidæ subijcerentur, sic enim amurca exprimitur, vt mox trapetis fractæ prementur. Palladius li. 12. Mense Octobri oleum viride faciendum est hoc modo. Oliuam quam recentissimam cum varia est colligis, & si diebus aliquot collegeris, expandes ne calefiat. Siqua ibi putris aut sicca est remoues, vbi vero compleueris modum factorij, sales tritos, vel nõ tritos, quod est melius in oliuam mittes, & per decem modios tres salis, & mollis primo, & sic salitam in nouis canistris esse patieris, vt pernoctet cum salibus, & ducat in se eosdem sapores, cum mane premi incipiat olei meliorem fluxum redditura, salis sapore concepto. Cannales sanè & oĩa receptacula olei calida aqua prius lauabis, vt nihil de anni præteriti rancore custodiant. Focos etiam non propius admouebis, ne olei saporem fumus inficiat. Idem in lib. 12 Oleum primum Liburnico simile fieri asserunt Græci. Si in pomo viridi violam siccam, & lauri folia, & Cypreum omnia simul tusa & subtiliter trita permisceas cum salibus torrefactis ac tritis, & diu in oleo iniecta perturbes. Dehinc tribus aut aliquanto amplius diebus cum quiescet vtaris. Græci conficiendi olei præceptis ista inferunt, tantum legendum esse oliuæ quantum nocte sequenti possumus exprimere. Molam primo oleo debere leniter esse suspensam. Ossa enim confracta sordescunt, quare de solis carnibus fit prima decoctio. Salinis canistros fieri debere virgultis: quia genus hoc oleum dicitur adiuuare. Nobilius erit quod sponte defluxerit. Sal deinde ac vitrum rubeum oleo nouo misceri, vt hæc res spissitudinem eius absoluat. Deinde cum amurca subsederit, oleum purum 30. diebus exactis in vasa vitrea transferri, secundum disciplinam fieri, sed mola fortiore quassari.

De ipsius olei purgatione. Cap. CV.

IDem in eodem. Oleum si sordet, frictos & adhuc calentes sales

sales iniici iubent, & diligenter operiri, ita mundum reddi post tempus exiguum. Si fuerit odoris horrēdi, virides oliuas sine ossibus tundi, & in olei metreta heminas duas mitti. Si baccæ defuerint, caules tenerrimos oleæ similiter esse tundendos. Nonnulli itaq; permiscent adiecto etiam sale, sed omnia inter lintheum clausa suspendunt, atque ita in vas olei dimittunt, postea tribus diebus exemptis auferunt, & oleum in vasa alia transfundunt. Quidam mittunt vetustum laterem torrefactum plerique ordeaceos panes breuiter figuratos, & raro lintheo inuolutos mergunt, & nouos subinde permuttant, vbi hoc bis aut tertio fecerint, sales iniiciunt, & in alia vasa translatū per paucos dies subsidere patiuntur. Quod si aliquod animal fortè inciderit, & oleum putredine ac nidore vitiauerit, iubent Græci coriandri manipulum in olei metreta suspendi, atque ita paucis diebus manere, si nihil de horrore decusserit, mutandum coriādrum donec superetur hoc vitium. Sed maximè proderit post senos dies in vasa munda trāsferre, melius si acetū ante texerunt. Quidam fęnigręci semen siccum tritumq; permiscent, vel incēsas oleāginas arbores in ipso oleo frequenter extinguunt, si acer bus odor fuerit vuā excremanda quam Græci gigartiam vocāt, præcipiunt tusa & in massam redacta mersari. Oleum rancidum Græci asserunt sic posse curari. Albam ceram mundo & optimo oleo resolutam, & adhuc liquentem in eo mitti iubent, tunc sales frictos calentes addi operiri atq; gypsari. Sic fieri vt oleum purgetur sapore, & odore mutato, oleum tamen omne in terrenis locis esse seruandum, & eius esse naturam, vt sale nitrove purgetur, vel aqua feruenti, si simul misceantur in vasculo.

De Medicinali eiusdem operatione. Cap. CVI.

ISaac. Oleum vero recens nouiter expressum ab oliuis nigris & maturis calidum & humidum mediocriter, stomachi mollitiuum, ventrem humectans, & cito in coleram rubeam traducitur. Oleum vero quod longè & diu ab oliuis exiuit, si ex oliuis fuerit immaturis, omni carebit malitia. Quod autem aliquid ponticitatis retinuerit, quoniam ea penitus ablata fit nocibile, citoq; in malos humores conuertibile, mollem quoque stomachum faciens, digestiuam tamen vim impedit. Quod si multo magis inueterauerit, vt saporis fiat asperioris, & horribilioris, inconueniens fit vsui, medicinæ tamen vtile. Vniuersaliter autem oleum laudabilius cognoscitur, si sit odoriferum, & saporis optimi. Cuius scilicet ponticitas sentitur in lingua acuminis indigens, qualitate stomachum confortat, & illud antiquo rosaceo assimilauerunt, atq; in multis passionibus vice olei dederunt. Diascorides. Oleum oliuæ sufficienter stringit, & inunctum capiti per singulos dies fluorem tenet capillorum, & sudores plurimos, caniciemq; retardat. Cantabrionem & acoras & lepras detergit, ac gingiuarum humores varios cohibet, ac motos reformat dentes. Oportet autem lanam melondam inuolutam oleo non feruente tingere, & tūc gingiuis apponere donec videantur albæ. Idem. Oleum quod de semicrudis oliuis fit, omphacion dicitur, condensat cutem. Plinius lib. 15. Oleo vetustas tædium affert, non vt vino. Est autem olei natura corpus tepefacere, & cōtra algores munire, feruores capitis refrigerare. Vsus eius Græci ad luxuriam vertere, vitiorum omnium genitores in gymnasijs publicando: hoc autem de oliuis exprimitur. Auicēna. Oleum quandoque exprimitur ex oliuis immaturis, & dicitur omphacinum, quandoq; ex maturis, & quandoq; ex rubeis inter illas medijs. Et huius operatio est inter illas duas res. Item quandoq; exprimitur ex oliuis domesticis, quandoque ex siluestribus. Et his autem melius est sanis onfacinum, & melior eorum gumma, est gumma siluestris, quę mordicat linguam. Onfacinum frigidum est & siccum in primo: oleum autem de oliuis vltimo maturis calidum est commensuratè, & declinat ad humiditatem, omnes autem olei species corpora confortant, motum alleuiant, extinctiueq; sunt: oleum oliuarum siluestriū est sicut oleum rosatum in plurimis intentionibus, conseruat capillos, & prohibet velocitatem caniciei cum administratur omni die. Confert gingiuæ sanguineæ, colluendo eos ex eo. Confirmatq; dentes motos. Item expressum de oliuis siluestribus immaturis confert vlceribus humidis & siccis, & scabiei.

De Amurca, id est olei fæce. Cap. CVII.

ISidorus. Amurca est olei pars aquosa a mergendo dicta, eo quòd oleo se mergat & fœx eius fit. Plin. vbi supra. Super oīa Cato laudibus celebrat amurcam, oleatia dolia cadosque illa imbui ne bibant oleum. Amurca subigi areas terendis messibus, vt formicæ desint. Quin & lutum parietum ac tectoria & pauimenta & horreorum frumenti. Vestiarium etiam contra teredines & noxia animalia aspergi, semina frugum perfundi, morbis quadrupedum & arborum illa efficaci ad medendum, ad vlcera interiora humani quoq; oris, lora etiam, & coria, omnia & calciamina, axesq; ea decocta vngi, atq; æramenta contra æruginem, coloris gratiaq; elegantioris & totam supellectilem ligneam & vasa fictilia. Item in amurcam (sicut dictum est supra) & flagibus hæ sunt carnes, & inde fœces. Ideoque sępius dic decapulandum est. Vt autem fœces amurca liquentur, vasa crebrius mundanda sunt, ac detergenda, vt constet sinceritas pura. Postea inuentum est vt aqua feruenti lauarentur, protinus prælo solidę subijcerentur. Sic enim oleum exprimitur, & mox trapetis fractæ premantur.

De Medicinali eiusdem virtute. Cap. CVIII.

PLinius lib. 23. Amurca gingiuis & oris vlceribus, dentium stabilitate, efficacissimè subuenit. Item ignibus sacris infusa. Nigræ oliuæ amurca vtilior. Item infantibus fouendis. Albæ vero mulierum vuluæ in lana admouetur, multoque omnis amurca decocta efficacior; Coquitur autem in cupreo vase ad crassitudinem mellis: vsus eius cum aceto, aut vino vetere, aut mulso, vt quæq; causa exigat, in curatione oris, dentium, aurium, vlcerum manantium, genitalium, rhagadum, vulneribus in lintheolis imponitur, luxatis in lana. Ingens hic vsus, vtiq; inueterato medicamento. Tale enim fistulas sanat. Illinitur podagris incipientibus. Item articularibus morbis. Auicenna lib. 2. Fœx olei ponitur in medicinis oculi, & vtilis est super ventrem hydropicis. Fœx olei oliuarum est medicamen apostematum calidorum in glandulis, & propriè cum folijs suis. Itē vtilis est sup ventrē hydropici, & consolidat vlcera accidentia in corporibus siccis. Quandoq; tamen permiscetur olei fęx cum cameleonta & scabiem sanat. Itaque conuenit etiam scabiei bestiarum, propriè in infusione lupinorum. Idem. Fęx expressionis olei est in primo caliditatis, & est consolidatiuus vlcerum accidentium in corporibus siccis.

De Vino. Cap. CIX.

ISidorus lib. 20. Vinum inde dictum est, quòd eius potus venas sanguine cito replet, hoc alij licum appellant, eo quòd bibentem a cura soluit. Aristot. in libro topicorum 4. Vinum ait Empedocles aquam putrefactam in lignis. Ambrosius lib. 3. Noe post diluuium vitem plantauit, quæ prius domini præcepto pullulauit, ac bibit de vino eius & obdormiuit. Deus autem præsciuit, quòd vinum sobrie potatum sanitatem daret, prudentiam augeret, immodicè vero sumptum ad vitia causas daret: creaturam dedit, sed abundantiam humano reseruauit arbitrio. Arist. in lib. de animalibus. Vinū serpentes valde diligunt, & ideo per ipsum venantur, cum imbibuntur. Plinius libr. 8. Mulæ calcitratus crebriore vini potu inhibetur. Duo sunt itaq; liquores humanis corporibus gratissimi, intus vini, foris olei, e genere arborum ambo sumpti. Idem in lib. 11. Vires dat vini potus, tantumque honoris increuit platanis, vt mero infuso nutriantur. Idem in libr. 14. In medicaminibus adeo magnum locum obtinent vina, vt per sese sint remedia. Vino hausto natura est calore viscera intus accendi, foris autem infuso refrigerandi. Idem in lib. 15. In vino pariter sentiuntur plures sapores, videlicet austerus, & acutus, & suauis & dulcis. Sanguineus est succus vuis nigris. Albis vero candidus. Odor nullus est succis dulcibus, nam & vinum tale est sine odore, tenue vero odoratus. Idem in lib. 18. Semina vino perfusa ante, minus æstimant ægrotare.

De Vini speciebus varijs. Cap. CX.

ISidorus. Vinum dicitur roseum, idest cum rubore, rosa enim rubet. Amineum vero quasi sine minio, idest sine rubore. Nā album est. Succinacium succinæ gemmæ simile, idest fului coloris. Limpidum vinum, idest perspicuum ab aquæ specie dictū, quasi limphidum. Limpha enim est aqua. Turbidum quasi terbidum, i. terra commixtum, quod est fœce. Falernum vinum vocatum est a Falerna regione Campaniæ, vbi optima vina nascūtur. Honorarium vinum, quod regibus & potentibus honoris gratia offertur. Crudum vinum est insuaue, quod serui potant. Conditum vocatur, quod non fit simplex, sed commixtione pigmētorum compositum. Gasetum vero a regione vnde defertur. Gasa enim oppidum est Palestinæ. Infertū vinum dicitur, quod altario offertur atq; libatur. Spurcum quod offerre nō licet, aut cui aqua admixta est, quasi spurium, hoc est immundum. Acidum, vel quia acutum, vel quia aqua mixtum. Vinū enim aqua mixtum cito in hunc saporem conuertitur. Plinius libro 13. Apamenum vinum mulso præcipuè cōuenit. Est enim hæc proprietas generum, vt dulcia inter se non congruant. In Ponto vinum quoddam prælatum cunctis, ante sextum non placet annum. Vinum Græcè bion dictum ad plurimos valitudinum vsus excogitatum, fit hoc modo. Vuæ palululum ante maturitatem decerptæ acri sole siccantur, ter die versatæ per triduum, quarto exprimuntur. Deinde cadis sole inueterantur, cui aqua marina largior miscetur. In Thessalia vasis musti in mare deiectis, quo genere præcox fit & vetustius. Omne vinum dulce est minus odoratum, & quo tenuius, eo est odoratius. Palladius li. 11. Vini naturam tali ratione discernunt: & hanc in eo volunt esse distantiam: vt quod dulce est grauius dicunt. Quod album aliqua-

aliquatenus falsum conuenire vesicæ: & croceo colori blanditur: digestioni accōmodum. Quod album & stipticum prodesse stomacho laxiori: transmarinum pallorem facere: & tantum sanguinem non creare. Vuis nigris vinum fieri forte, rubeis suaue. Albis vero plerumque mediocre.

De Cella vinaria & vasis. Cap. CXI.

IDem in libro primo. Vinariam cellam Septentrioni habere oppositam, frigidam, vel obscuro proximam, longè ab alueis, stabulis, furno, sterquillinijs, cisternis, aquis, & cæteris odoris horrendi, ita instructum necessarijs, vt non vitietur a fructu, sic aūt dispositam, vt basilicè ipsius forma calcatorium habeat loco altiore constructum, ad quod inter duos lacus, qui ad excipiēda vina hincinde depressi sunt, gradibus tribus ferè ascendatur aut quatuor. Ex his lacubus cannales fictilis inibi aliàs flucticulis fictiles circa extremos parietes currant, & subiectis lateri suo dolijs per vicinos meatus manantia vina defundant, si copia maior est, medium spacium cupis deputabitur, quas ne ambulatra prohibeant, a fellis altioribus impositas, vel supra dolia possumus collocare, spacio inter se largiore distantes, vt si res exigat, currentis transitus possit admitti. Quod si cupis locum suū deputabimus, is locus calcatorij similitudinem podijs breuibus & pauimento testaceo solidetur, & vt etiam si ignorata se cupa diffuderit, lacu subdito excipiantur non peritura vina, quæ fluxerint. Plinius libro 14. Cellæ vinariæ latus aut certè fenestras obuerti oportet in Aquilonem, vel vsque in exortum æquinoctialem, sterquilinia & arborum radices procul abesse cōuenit, omniaq; odoris euitandi, quoniam odor facillimè transit in vina, vicos etiam & caprificos abesse procul oportet. Ac dolijs etiā interualla dari, ne inter se serpant vitia, contagione vini semper ocyssima. Ventrosa doleis & patula minus sunt vtilia. Picari oportere protinus a canis ortu, postea sępius cellas oportet aqua marina, vel salsa perfundi, ac cinere de sarmentis aspergi, vel argilla aspsa myrrha suffiri. Imbecillissima vina demissis in terra dolijs sunt seruanda, valida expositis nunquam implenda, & quod superfit passo aut defruto perungendum admixto croco, pice veteri cum sapa sic coopercula doliorum medicanda, addito mastice & pice. Bruma vetant aperire, ac nisi sereno die, vetant & austro flante, lunave plena. Flos vini candidus approbatur, rubeus triste signum est, si non sit is vini color. Vasa incalescentia opercula ve sudantia ostendunt, Quod celeriter florere cęperit, odoremq; trahere nō diutinum fore. Circa alpes ligneis vasis vina condunt, circulisq; cingunt, & hieme gelida ignibus rigorem arcent, mirum dictu, sed aliqñ visum: Ibi ruptis quidem vasis stetere glaciatæ moles vini modo prodigij, quia vini natura non gelascit, sed aliàs ad frigus tantum stupet. Mitiores autem plagæ dolijs condunt, eaque toti terræ infodant, aut ad portionem situs. Itemque cœlum præbent. Albi vero tectis im positis arcent.

De Vini mutatione & emendatione. Cap. CXII.

IDem in libro 14. Vina in apothecis canis ortu quædam mutantur, postea sibi restituuntur, Aphrica gypso musti asperitatem mitigat, & aliquibus sui partibus calce. Græcia vero argilla, vel marmore, vel sale, vel mari leuitatem excitat. Italiæ pars aliqua pice ac resina condit musta. Non nusquā vero prioris anni vina fœce acetove condiunt. Necnon ex isto musto medicamina fiunt. Quod quidem vt dulcescat portione virium decoquitur, nec tale vltra annum durare proditur. Vinorum denique medicaminis tanta est cura, vt apud quosdam cinere reuftarentur, sed cinerem e sarmentis vitis præferunt aut quercu. Quin & aquam marinam eiusdem rei gratia ex alto iubent peti, ab Equinoctioq; verno seruari, aut certè nocte solstitio & Aquilone flante hauriri, vel si certa circa vindemiam hauriatur iubent decoqui, proprium est autem inter liquores vino mulcescere, aut in acetum verti. Actor. Pluribus etiam modis vina vitiata emendantur, sicut notum est plurimis, ex verbi gratia, si fortè mollescens incrassetur. Idem vinum per media lignorum fragmenta transfunditur, vt oleagina mollicies confringatur: vel labrustæ, vel lignorum serrata, vel similia.

De Vini proprietate in potu. Cap. CXIII.

ISaac in dictis libro 3. Vinum bonum dat nutrimentum corpori: sanitatem reddit & custodit, si accipiatur vt oportet, & quantum natura sustinere valet: digestionem confortat stomachi, & etiam secundam quæ est in epate. Nec vllus inuenitur cibus vel potus adeo naturalis caloris confortatiuus & augmentatiuus, sicut vinum, propter familiaritatis consortium quod habet cum natura: & quia calor eius similis est naturali calori: citoque conuertitur in naturalem & mundissimum sanguinem. Turbidum quoque sanguinem clarificat, & aditus totius corporis maximèque venarum aperit, & mundificat. Epatis opilationem aperit, tenebrositatem aufert, fumositatem tristitiæ generatiuam a corde expellit, totiusque corporis membra corroborat, sed animam ipsam facit obliuisci tristitiam, & angustiam, laborem, & dolorem, datq; ei lætitiam, & audaciam, ingeniumq; subtiliat. Igitur conueniens est oībus ætatibus, & omnibus regionibus, si tamen sumatur secundum sui quantitatem & bibētis consuetudinē, ac naturæ possibilitatē. Iuuenes enim & viri maiorem vini quantitatem sustinent, quàm mulieres & adolescentuli: vt decrepitis autem licèt optimum videatur ad confortandum corpora eorum, & augmentandum calorem naturalem, & excludendum humorum superfluitatem, tamen multo minus, quàm iuuenes eius tolerant quantitatem, propter defectum capitis, & corporis ac neruorum suorum mollicιem. Vinum mundum & purum si fuerit conuenit, vt hiemali tempore & frigida regione bibatur. In æstate vero calida regione vini paucitas aqua multū commixtū necessario cōgruet. Corpora.n. refrigerat & humectat pp aquam cōmixtā. Vnde antiqui assimilauerunt vinū thiriacæ naturæ, quia virtutē habet conseruatiuā naturæ proficuā. Calefacit.n. corpora frigida, & infrigidat calida. Sicca humectat, & humida extenuat, eius tamen calefactio & desiccatio est naturaliter humectatio & accidentaliter infrigidatio, quia cum sui subtilitate & peforatione portat aquam ad membra, qua necesse est infrigidari & humectari. Plus etiam sitis ab eo, quàm ab aqua extinguitur. Præsertim si causa sitis est calor & siccitas im membris a stomacho remotis, quia sui tenuitate ducit aquam ad eadem membra, vnde humectantur & refrigerantur, sitisque extinguitur. Diascorides. Omnis autem vini natura calida est, vires ac motum corpori parat, eo quòd calefacit & resumit ac reficit.

Iterum de eodem. Cap. CXIIII.

HAli in libro regalis dispositionis. Vinum calorem naturalem confortat, humores colericos temperat purgans per sudorē & vrinam. Membra dura humectat, appetitum iuuat & digestionem. Ventositatem quoque soluit, opilationem aperit, melancoliam mitigat, & hæc maximè facit his, qui temperatæ complexionis sunt, & inclinantur ad frigidum, si mediocriter sumatur. Nocet autem illi cuius complexio superabundat in calore, vel qui febrem patitur epatis, aut cephaleam, & cuius nerui debiles sunt. Quod si quis omnino nolit abstinere, bibat albū subtile cum aqua multa permixtum. Si enim ad dolorem capitis accelerat, statim post eius potum modicum cibi, siustaq; coctanorum comedat, vt ascensum vaporis ad caput arceat. Similiter & si stomachi debilitas per eius potationem accidat, ad coctana cum pauco musto transeat, aut frutum myrti recentem vel huiusmodi. Razi vbi supra. Vinum quidem stomachum & epar calefacit, inflationem dissoluit, & cibum digerit. Vrinam prouocat, & ventrem soluit, præter hoc & lætari, & gaudere animam facit, & hunc vltimum bonitatis eius modum nondum inuenimus, quod suppleat vicem eius. Sed in alijs operationibus eiusdem reperiuntur quædam, quæ suppleant vicem, licèt in eis debiliora sint.

De Vino bibendo moderatè. Cap. CXV.

COnstantinus in Practica libro 1. Vinum magni iuuaminis est custodiendæ sanitati, si oportunè accipiatur. Calorem enim naturalem confortat, & per totum corpus extendit. Colericos humores temperat, eosque cum sudore & egestione expellit: duritiā mēbrorū præ nimio dolore laboreq; extenuatorū humectat, cibos & appetere facit & digerere, humiditatem aquæ per membra totius corporis deriuat, & inflationem ac ventositatem dissoluit. Opilationem aperit, melancolicos humores temperat, animum confortat & lætificat. Hæc omnia facit si conuenienter potetur, prout necesse est qualitati & quantitati complexionis eorum. Nocet tamen calidissimis natura, & assuetè calorem in epate, & dolorem in capite patientibus, & neruos debiles habentibus. Quod si bibendi necessitate cogantur, albū & subtile, vel roseum multū, mixtum eligatur. Hali vbi supra. Dicit autem, quòd ex multi vini potatione passiones accidunt graues frigidæ, sicut apoplexia, spasmus, epilensia, emigraneum, obstupefactio, & his similia. Replentur enim ventriculi cerebri vaporibus vini, & quod ad illud de venis ascendit, vnde calor naturalis refrigeratur, & huiusmodi passiones generantur. Razi in quarta parte. Vinum temperatè bibitum nutrimentum penetrare facit, digestionem adiuuat, multęq; bonitatis causa existit in corpore, & in senibus quàm maximè. Superflue vero bibitum epati ac cerebro & neruis nocet, tremoremq; & spasmū & paralysim & apoplexiā ac mortē subitam generat.

De Vitanda ebrietate. Cap. CXVI.

ISidorus. Vinum antiqui vocabant venenum. Sed postquam inuentum est virus lætiferi succi, hoc vinum vocatum est, illud venenum. Vnde & Hieronymus in lib. de virginitate dicit, adolescētulas ita debere fugere vinum vt venenum, ne pro ætatis calore feruēti bibant & pereant. Inde est, quòd apud veteres Romanos fœminæ non vtebantur vino, nisi sacrorum causa certis

certis diebus. Plinius libr. 14. Androchides sapientia clarus ad Alexandrum Magnum scripsit, cohibens intemperantiam eius. Vinum potaturus Rex memento te bibere sanguinem terræ. Sicuti cicuta homini est venenum, ira & vinum. Quibus præceptis ille si obtemperasset, profecto amicos in temulentia non interemisset. Prorsus vt iure dici possit, neque viribus corporis aliud vtilius, neque aliud voluptatibus perniciosius, si modus absit. Romulus non vino, sed lacte libabat, & hoc propter inopiam rei. Nec vinum fœminis Romæ bibere licebat. Itaque cum vxor Egnati Merentini vinum e dolio bibisset, a marito fuste interfecta fuit, ipsumque Romulus cædis absoluit. Cato etiam propinquos fœminis dare iussit osculum, vt scirent, an olerent temeto, idest vino. Idem in libro eodem. Ebrij secreta quidem proferunt, alij mortifera loquuntur, & Solem Orientem non vident: hinc pallor, & pendulæ genæ, oculorum vlcera, manus tremulæ, somni furiales, & inquies nocturna. Præmium summum ebrietatis libido portentuosa, & iucundum nephas. Postero die halitus fœtidi ex ore, ac rerum omnium obliuio, morsq; memoriæ. Bibendi autem consuetudo auget auiditatem. Cõstantinus vbi supra. Cauenda est ebrietas, quæ mentis percussiua est, & qui morbo ptisico parati sunt, nisi caueãt, proculdubio ad eum peruenient. Aliorũ etiam morborum causa est, artheticæ .s. passionis, & tremoris, apoplexiæ, suffocationis, & subitaneæ mortis, quia ventriculos cerebri, & omnes venas replet. Vnde nullus locus, vel spacium restat, per quod calor naturalis dilatetur, sicut videmus in lucerna, quòd funditus oleo plena, lumen & suffocat & extinguit. Qui autem multum vinum bibere cupiunt, & tardè inebriari, parum manducant, & vtuntur cibis pinguissimis, & caulibus pinguibus. Caules enim ebrietati repugnant, quia humiditatem vini desiccant. Amigdalæ quoque amaræ (vt dicit Galienus) ante vinum comestæ ebrietati repugnãt. Sed syrupus absinthij valet ebrietati.

De diuersitate vini pro ætatis tempore. Cap. CXVII.

ISaac. Vinum diuersum est pluribus modis. Dicit Galienus, q vinum recens & torculari vicinum, calidũ est in primo gradu. Vetus autem septem annos transiens calidũ est in tertio. Mediocre vero, quod est a duobus vsque in quartum, calidum est in secundo. Quanto autem minus calidũ est vinum, tanto humidius comprobatur, & quanto calidius, tãto siccius. Diascor. Vina recentia vetustis calidiora sunt, & venerem procurant. Vina vetera, si multum bibita fuerint, pro nimietate virtutis neruis, ac sensibus contraria sunt, pro suauitate vero modicum bibitum, bonũ est, hoc ęgrotis tñ dandum nondum est. Mustum autem recens bibitum vẽtrem inflat, & indigestibile est, somniaq; nugacia inducit. Porro vinum medium noui veterisq; virtutem præcedit, vnde causis & vsui humano necessarium est. Palladius lib. 11. Vinum vero velut vetus effici dicunt de nouo. Si amigdala amara, absinthium, pini frugiferæ gummi, fęnum grecum simul fricas quantũ sufficere ęstimaris .i. pariter tundas, & ex his vnum ciatũ per amphoram mittas, & antiqua vina conficies. Si verò senseris peccatura, huic confectioni aloen, myrrham, crocũ, manna, singula modis ęqualibus tusa, & in puluerem redacta cum melle miscebis, & vno ciato vnam amphoram curabis. Anniculum quoque vinum, vt longam videatur simulare ętatẽ, meliloti vnciam vnam, glicisidæ vncias tres, nardi celtici tantundem, aloes epatici vncias duas, tundis & ternis, ac in sextariis quinquaginta coclearia fęx rotundæ, & vas pones in fumo. In album colorem vina fusca mutari asserunt, si ex faba lomentum factum vino quis adiiciat, vel ouorum trium lagenæ infundat alborem, diuq; commoueat, sequenti die candidum reperire. Quod si ex afra pisa lomentum adiiciatur eadem die posse mutari.

De diuersitate ipsius in colore. Cap. CXVIII.

ISaac. Vini iterum alia diuersitas est quintupla; vna color; secunda sapor; tertia odor; quarta liquor; quinta debilitas, & fortitudo. Color vini generaliter diuiditur quadrifariam. Sunt enim duo colores simplices .s. albus & niger, & duo ex his compositi .s. aureus, & rubeus. Palam autem intelligimus album & nigrum cæteris esse minus calida, sed albũ magis humiditati pertinet, quàm nigrum, pro sui subtilitate & aquositate sibi dominãte, & crossitate, ac terrestreitate nigro dominantibus, hoc testari vr̃ nigri ponticitas, albi quoque insipiditas, & aquæ vr̃ in sapore vicinari. Vina verò mediocres colores habentia quanto sunt ab vtraque extremitate remota .s. albo & nigro, tanto sunt calidiora, & quanto illis sunt propinquiora, tanto frigidiora, præter ruffum, quod est de nigris vuis, & aureum, quod est de albedine, calidiora sunt .s. in tertio gradu. Rubeum quoque nigro in crossitudine & duritia vicinum. Iccirco omnibus nutribilius est pręter nigrum: parum tamen vrinam prouocat, & tardè caput ascẽdit. Quod si ascenderit duram facit ebrietatem, dissolui difficillimam. Album subtile est, minusq; commixtionem suscipit. Est & sensui facile, cito digestiuum, velociter venarum perforatiuum, & vrinæ prouocatiuum, parum etiam nutrit propter sui leuitatem. Vnde caput ascendit, & ideo debilem facit ebrietatem, & cito dissoluendam. Nigrum vero huic contrarium est, quia crossius & durius ad digerẽdum, difficile ad penetrandum viam venarum, & vrinæ prouocatiuum, crossumq; dat nutrimentũ. Proinde tardè caput ascendit, fortem ebrietatem facit, & ad dissoluendum tardam. Diascorides. Album ac leue vinum eustomachum est, & digestibile, ad sanguinem citius digeritur. Nigrum autem ac spissum indigestibile est & citius inebriat, carnem addit, & ardorem facit. Ruffum vero medium est, cuius virtus media sanitati & ęgritudini vtilis est. Palladius vbi supra. Vitibus hanc esse naturam dicunt, vt alba vel nigra si redigantur in cinerem, vinoque adijciantur, ei vnamquamq; formã sui coloris imponere, vt ex nigra fuscum, cãdidum vero reddatur ex alba.

De diuersitate ipsius in sapore. Cap. CXIX.

ISaac. Vini diuersitas propter saporem quatuor modis est. Est enim dulce, & est acerbum, est & insipidum, est & in sapore & odore fortissimum. Dulce calidum est in primo gradu, siccũ in secundo. Aliquantulum tamen humiditati pertinet. Iccirco laudabile est in omni actione, nisi quia ventrem soluit, pulmonem quoq; adiuuat ad mundificandum, & expellendum ab eo fœcem, epatis dissoluit opilationem. Cauendum est tamen illis quibus generat sitim, eorum calorem augmentat, & humiditatem saliuæ desiccat & incrossat. Corpora etiam hydropisi apparata ab omni genere vini dulcis sunt cohibenda. Ponticum vero quod acerbum dicitur, durius est & grauius, tardiusque digeritur. Venas difficile perforat, neque vrinam neque egestionem neque sudorem prouocat. Non ergo bonum sanguinem generat, ventrem tamen & intestina confortat, stringit egestionem de stomachi defectione. Insipidũ autem melius est pontico, quia eius comparatione temperatum est. Vnde congruit calidas complexiones habentibus, maximè stomacho, parum tamen nutrit, citoq; per vrinam eijcitur. Fortissimum vero cæteris est calidius & fortioris actionis, citoq; ad caput ascendit, humoresque corporis ferueſcere facit, vnde fumus ad caput ascendens, nocet cerebro, mentem percutit. Cauendum est ergo his quibus calida dominatur complexio, nisi multum fuerit commixtum. Tunc enim si vt decet accipiatur, idest s̃m quod conuenit ætatibus, tẽpori, regionibus, & consuetudini, laudabitur, quia crossos humores dissoluit, & vias venarum de putredine mũdificat, & sanguinem clarificat. Senibus autem conuenit, maximè si puritati sit vicinum, quia calorem eorum confortat, crudorumq; humorum abundantiam dissoluit. Proinde conuenit eis quibus collecti crudi & crossi humores fiunt. Diasco. Vinum dulce citius acescit, stomachum inflat, ad vtilitatem vero renum ac vesicæ facit. Vinum salsum cacostomachum est. Caput scotomat, sitim incitat, ventrem mollit, neruis contrarium est, humorem desiccat. Pallad. vbi sup. Suaue vinum de duro facere docent, si ordeacei pollinis cyatos duos simul cum vino subactos mittas in vini vasculo, & hora vna esse patiaris. Aliqui vini dulcis fęces admiscent, aliqui addunt siccæ aliquantum, & vtuntur cum diu vasorum commotione miscuerint. Vinnm etiamfieri ad potandum suaue ita dicunt. Fœniculi, vel satureiæ singulorum cõgruum modum vino immergi, atq; turbari, vel fructum quem duæ nuces pineæ produxerint torrefactum & lintheo ligatum, mitti in vasculo, ac superlini, vsui esse quinq; diebus exactis.

De diuersitate in odore. Cap. CXX.

ISaac. Vini diuersitas propter odorem quadruplex est. Est. n. aromaticum cito perforans sensum odorabilem, in pelliculis cerebri stantem, hoc signat sui liquorem subtilem esse & temperatum, ab omniq; sorditie mundificatum, penitusque digestum, vnde sanguinem clarum generat & mundum. Cor confortat, animum lętificat, tristitiam & angustiam expellit. Est & vinum nullius odoris pro sui crossitie & grauitate, hoc illaudabilis est nutrimenti. Crossos humores augmentat, chimum turbidum & obscurum generat, vnde & tristitiam creat. Sed propter suam grauitatem non cito caput ascendit, & ebrietatem generat, quod si fecerit, durè tardèque dissoluitur. Est & vinum inter crossum & subtile mediocre, cuius odoris mediocris fit actio & passio bona vel mala, secundum quòd propinquum est vel remotum ab extremitatibus. Si enim remotum fuerit a bonitate, malum erit. Si a malignitate bonum. Quod si steterit in medio, mediocre. Est & vinum horribile & graue, quod odorem habet pessimum, cerebro nocet, mentem percutit, pessimũ sanguinem generat. Actor. Hæc dicta sunt de odore quem habet vinum ex se, idest naturali vel innata proprietate, sine alterius rei admixtione. Cæterum odorem accidentalem contrahũt vina pigmentorum pulueribus aut rebus alijs conspersa, vt gariofilatum, rosatum, & cætera, de quibus videlicet nonnulla dicentur infra.

De

De diuersitate in liquore. Cap. CXXI.

ISaac. Vini diuersitas propter liquorem triplex est. Aut enim subtile aquosum, aut terrestræ & crossum, aut mediocre. Primum semper inuenitur cum albedine & claritate, vnde faciliter digeritur, & venas perforat, & vrinam prouocat. Ideo febricitantibus vtile est, quia non fortiter calefacit, nec mentem percutit, nec cerebro vel neruis infert nocumentum. Secundum huic oppositum est, vnde & crossius est, & plus cæteris stomachum grauat, durum est digestioni, & difficile ad venas perforandas. Vrinam non prouocat, tardèq; ad caput ascendit propter sui fumi grauitatem & crossitiem. Ideo non facit ebrietatem, vel si facit, cito dissoluitur. Tertium quod mediocre est, & mediam obtinet virtutem. Diasco. Vinū album ac leue (sicut iā dictum est) eustomachum ac digestibile. Nigrum aūt ac spissum indigestibile. Vinum stipticum est indigestibile, ventrem stringit, & omne reuma intestinorum. Molle vero neruis valde contrarium est, veneremq; prouocat mediocriter. Actor. Vt autem dictum est superius iuxta Isidorum, limpidum dr̄ vinum id est pespicuum siue clarum, quasi limphidum. Limpha enim est aqua. Turbidum autem quasi terra id est fœce commixtum. Palladius vbi supra. Græci iubent aquam marinam mundam de puro aut quieto mari, quam anno ante complenerint, reseruari. Cuius talem dicunt esse naturam, vt & salsedine & amaritudine per hoc tēpus careat, & odore dulcis fiat ex ætate. Ergo eius octogesimam partem musto admiscent, & gypsi quadragesimā, post tertium deinde diem fortiter commouent, & pollicentur non ætatem solum vino, sed splendorem quoque coloris offerre. Oportet autem & omni die vinum moueri, & si tardius vindemia, frequens enim respectus faciet iudicare verum vendenda sit species, aut non.

De Diuersitate in fortitudine. Cap. CXXII.

ISaac. Vinum autem secundum fortitudinem & debilitatem diuisum est tripliciter. Nam fortissimum cunctis est calidius citoque caput ascendit, & mentem percutit, quia caput multis calidis replet fumis. Debilissimum autem actionem habet superiori contrariam, quod Hipocrates dicit & dixit vinum aquosum. Mediocre autem habet actionem, secundum quod est vicinum vel remotum a bonitate vel malignitate extremitatum illarum. Diasco. Vinum austerum id est forte ventrem prouocat, & citius inebriat. Molle vero neruis valde cōtrarium est, ac venerem prouocat mediocriter. Pallad. vbi sup. Vinum quidā asserunt ex molli forte sic fieri. Alteæ hoc est euisci folia vel radices, aut eius caulem tenerem decoctum immitti, aut gypsum, aut cineres ad conchulas duas, aut cypressi pillulas tres, aut buxi folia quantum manus ceperit, aut oppij semen, & cinerem sarmentorum, cuius commixtio corpus relinquit exile, omni soliditate detracta. Vinum vero ea die ex turbido & austero limpidum atq; optimum fieri, si grana piperis decem pistacia viginti adiecto modico vini simul conteras, & in vini sextarios mittas, diu omnibus ante commotis, tunc requiescere patieris, & colore vsui mox futurum. Item fœculentum statim limpidum reddi, si septem pini nucleos in vnum vini sextarium mittas, diuque commoueas, & paululum cessare patiaris. Mox sumere puritatem colariq; debere, & in vsum referri.

De Vino multiplici. Cap. CXXIII.

COnstantinus in Pantegni. Vinum quoddam est merum, quoddam de passis factum, quoddam mellitum, quoddam dactylicum, quoddam ordeaceum vel frumentinum, idest cereuisea. Merum vniuersaliter calidum est & siccum. Nouiter quidem e torculari tractum in primum transit gradum. Vetus autem augmentatur vel minuitur natura sua ex longitudine, vel propinquitate florum. Ex his q̄dam sunt subrussa, q̄dā citrina, q̄dam alba, q̄dā nigra, &c. Vina de passis facta superioribus vicina sunt. Meliora vero calidiora sunt & flcciora colerā generatiua, frigidis & flegmaticis iuuatiua, maximèq; si sint aromatica. Porro dactylica cęteris vinis crossiora sunt & nutribiliora, melancoliā pariunt, minusq; calefaciunt. Omnis aūt cereuisia de vino, vel quolibet grano facta, crossior etiam est, quàm vina dactylicæ, & ad digerendum durissima, & inflatiua, sed digerentes multum nutriat. Diasco. vinum italum quod Falernum dicitur maximè vetus digestibile est pulsum incitans, ventrem abstinet. Eustomachum est, vesicæ contrarium. Caliginem oculis inducit, multumq; bibitum totum corpus lædere potest. Vinum albanum fortius est falerno, gustu subdulce, ventrem mollit & digestibile est, neruis omnibus contrarium maximèq; capiti. Raz. vbi sup. Vinum & omne quod inebriat corpus calefacit. Vinum album & clarum, quod non multæ patitur aquæ commixtionem, minus est calidum, sed magis vrinæ prouocatiuum. Ignei vero coloris & amarum, quod magis potest aquam recipere, calidius est. Vinum itidem pingue ac dulce in quo est ponticitas, crossioris est naturæ, vinum nouum ignificationem magis generat, & venas citius implet.

De Agresta & omphacio. Cap. CXXIIII.

ACtor. Vuæ acerbæ succus agresta dicitur, ab agresto vel acerbo sapore, quē nos generaliter viride ius appellamus. Est autem frigidum & siccum, pectori nociuum, sed minus quàm acetum. Diasco. Vinum onphacinum sic conficitur in Lesbo ciuitate. Vuas in media maturitate colligunt, & in semetipsis maturescere post vindemias dimittunt, sicque calcant & exprimunt. Inde vinum collectum in vase nouo fictili reponunt, & in sole diebus aliquot suspendunt, huic est virtus stiptica & eustomacha. Indigestionibus subuenit, ventris solutionem stringit, prægnantibus desideriuun tollit. Tortionibus medetur, omnibusq; morbis bibitum occurrit. Idem. Omphacinū est succus albarum vuarum immaturarum, quæ ante dies caniculares sunt colligendæ, secandæ, ac reponendæ. Maximèque addita diligentia siccantur in æramine, Nam cum siccari cæperint, colligendum est illud quod desuper fuerit, curæ sit ne noctę ibi remaneant, nox enim siccis est contraria. Eligendum est autem russum & fragile ac stipticum & linguam submordens. Multi vero succum acinorum expressum colligunt, & siccantes reponunt. Acceptum omphacinum faucibus & gingiuis opitulatur, & si habent reuma desiccat, impositum vero cum melle & passo dolorem auriū mitigat, fistulas & vulnera pascentia mordicat, dissentericis & fluxui matricis vtiliter admouetur. Inunctum caligines oculis detergit, pruriginem palpebris tollit, empicis præstolatur, ac venæ ruptæ succurrit, hoc medicamen vtēdum est liquidum, non amplius, sed parum. Secundum alios est omphacinum morę siluaticę & immaturę succus, qui sole siccatus quousq; frāgi possit, in pastilos redigitur, & sic reponitur. Optimum est autē colore rubeastrum & fragile pastillum in gustu stipticum, linguam valde submordens, vnde stringit potenter & omne profluuium confestim retinet.

De Careno & sapa & passo. Cap. CXXV.

ISidorus. Vinum carenum dictum est, eo quòd feruendo parte musti amissa, quod remansit carenum est, cui contraria est sapa, quæ feruendo ad tertiam est redacta. Passum vero dr̄ quicquid ex vua passa compressum effluxerit, nam percutitur vua siccior ac decoquitur & inde pastum efficitur. Palladius vbi supra. In mense Octobri defrutum carenum & sapa congruè confici possunt. Cumq; omnia vno genere conficiātur ex musto, mundus his & virtutem mutauit, & nomina Nam defrutum a deferuendo dictum, vbi spissitudinem fortiter despumauerit, effectū est: carenum, cum tertia perdita duæ partes remanserint. Sapa, vbi ad tertias redacta descenderit. Quam tamen meliorem facient si cidonea simul cocta fuerint, & igni supposita ligna ficulnea. Passum vero nunc faciunt ante vindemiam. Quod Aphrica consueuit vniuersa conficere leue atq; iucundum, & quo ad condimentum si vtaris mellis vice, ab inflatione te vendices. Legantur ergo vuæ passæ quàm plurimum, & in fiscellis clausæ iūco factis aliquatenus rariore cōtextu, virgis primo fortiter verberentur. Deinde vbi vuarum corpus ius contusionis exoluerit cole superpositam sporta comprimuntur, hinc passum est quicquid effluxerit, & conditum vasculo mellis more seruatur.

De Musto. Cap. CXXVI.

ISidorus. Vinum statim e lacu sublatum dicitur mustum, dictumque creditur mustum, eo quòd in se terram limumque habeat mixtum. Nam mus terra, vnde & humus: cuius tanta vis feruoris est, vt vasa quamuis grandia eo plena absque spiramine repleta, illico disrumpat. Actor. Mustum validissimum est adeo, vt si aerem non habeat, vas etiam solidissimum penetret. Nempe feruet, ac se se tumultuosè commouet, & nisi respirationem habeat, in vase se continere non valet, dum autem sic paratur purificatur, & ad bibendum aptum efficitur. Palladius vbi supra. Mustum quod per pluuias frequentes leue est, sic curari iusserunt. quod probari gustu ipsius poterit. Omne mustum decoqui iubent donec pars eius vicesima possit absumi, meliusq; fieri si centesimam partem gypsi adijcias. Lacedęmonia vero ferunt eousq; decoquere, donec vini quinta pars pereat, & quarto anno vsibus ministrare. Vt autem fermentum mustorum serues, & nouo trunco purgato sariculum facies, & musto sub pedibus rapto curabis infundere, ita vt modico farris lagenā musti adijcias, deinde sole siccabis & iterū similiter infundis & siccas, hoc cum tertio fęceris, panes ex eo breuissimos admodum facies mustorum, & in sole siccatos vasculis nouis fictilibus recondis & gypsas, sicq; pro fermento quo tempore anni musteos facere volueris, hoc vteris. Isaac. Recens vinum pro humiditatis suæ abundantia, & caloris paruitate & propter ebulitionem, suique turbiditatem malos generat chimos, terribilia inducit somnia. Ventositatem & inflationem stomacho nociuam, & opilationem in vrinæ vijs creat.

De

De Mero. Cap. CXXVII.

ISidorus. Vinum autem putum significamus cum merum dicimus, sicut & aquam meram nulli vtiq; rei admixtam. Constantinus vbi supra. Merum vniuersaliter calidum est & siccum. Quod multum calidum est in custodienda sanitate, si in aqua sit mediocre. Calorem naturalem confortat & augmentat, ac per omnia corporis membra dispergit. Animam quoque refocillat, gaudium & audaciam præstat, virtutem etiam corporis augmẽtat. Coleram rubeam cum sudore expellit vel vrina, coleramq; nigram temperat, quia calefacit & humectat. Solida ergo ac dura membra & sicca ex labore & fatigatione nimia humectat, defectionẽ ægrotis tollit. Vires reducit. Corpora impinguat, quia virtutem appetitiuam confortat, digestiuam adiuuat, membra nimium sicca ex ægritudine diuturna humectatione aquæ ac cibi recreat. Vẽtositatem & inflationem dissoluit, si quis temperatè non ad ebrietatem biberit. Frequenter.n. inde inebriati varias infirmitates patiuntur, turbationem mentis, stultitiam virtutis, & animi defectionẽ, quia venis cerebriq; ventriculis repletis, calor naturalis extinguitur & infrigidatur, vnde apoplexia generatur, epilensia comitatur, paralisis sequitur, tremor succedit, & spasmus. Actiones aũt fieri diuersitates generant complexionum corporis & organi, cuius.s.meri natura quinque modis diuersa est, in colore, liquore, odore, in sapore, in tempore.

De Aceto & eius natura ac mira virtute. Cap. CXXVIII.

ISido. Vinum aqua mixtum cito redigitur in saporem acidũ, vnde dr̃ acetum quasi acidum, vel quasi aqueum, & acidum quasi aquidum. Isaac. Acetũ oẽ ex dulci vino fit. Nam cũ coquit̃ calore solis & aeris vt buliens non habeat vim qua custodiatur liquor eius & putrescit & in acetositatem vertitur. Platea. Acetum frigidum est & siccum in secundo gradu, penetratiuam habet virtutem & diuisiuam ex substantia, & constrictiuã ex qualitatibus. Si ponatur vinum bonum in vase, ita q̃ sit semi plenũ tñ & discoopertum sic põt fieri acetum vel etiam citius, si calefacias calibem vel lapides & pones in vino ore vasis remanente discooperto, vel si vas ponatur ad solẽ per duos dies vel tres. Vt aũt probetur acetum ponitur super terram, vel super ferrum, si bulierit bonum est, si n aũt non. Pallad. lib. 8. Fit & acetum scyllinum hoc modo. Squillæ albæ crudæ proiectis duris & quę extrinsecus sunt positis omnibus teneram medietatem ad libram, & sex vncias per minutas partes rescindes & in aceti acerrimi xij. sextariis merges, vas signatum xl. diebus patieris esse sub sole, post abiecta squilla acetum digestioni & saluti erit accommodum. Squillæ dragmas. 8. aceti sextario. 20. mittis in vasculo, & piperis vnciã vnam mente & cassię aliquantum & post tp̃us vteris. Plin. lib. 9. Gustu aceti fuerunt murenas in rabiem agi: Aceti quoq; vis & asperitas in tabem resoluit margaritas. Idẽ in lib. 10. Qua aceto macerata intantum emolliuntur vt per anulos trãseãt. Fęminæ porcorum tp̃e coitus intantum efferantur, vt hominem lacerent, candida maximè veste indutum, eaq; rabies mitigatur aceto, naturæ asperso. Idem in li. 15. E Cypria ficu fit acetum p̃cellens. Acetis aũt inest nequitiæ virtus magnos ad vsus Cerã accipientibus vasis compertum est acescere vina. Sed trãsferre in ea vasa in quibus fuerit acetum, vtilius est, quàm in ea in quibus fuerit dulce vel mulsum. Vitruuius de architectura li. 8. Ouum si in aceto diutius positũ fuerit, cortex eius mollescit, & dissoluitur. Item plumbũ, quod est lentissimũ & grauissimũ si in vase collocatũ fuerit, & in eo acetum suffusum dissoluetur plumbũ, & fiet cerusa. Es ẽt solidius natura si similiter curatum fuerit, dissoluetur, & fiet ærugo. Itẽ margarita nõ minus saxo silicea, quã nec ferrũ nec ignis dissoluere põt cũ ab igne percalefacta fuerit aceto sparsa dissilit & dissoluitur. Actor. De aceti quoq; proprietate dictũ est superius, vbi videlicet inter aeris impressiones dictum est de vaporibus & exhalationibus.

De Medicinali eiusdem operatione. Cap. CXXIX.

ISaac vbi sup. Vinum acidum vel acetum infrigidat in primo gradu, & desiccat in tertio. Vnde pp̃ suæ frigiditatis debilitatẽ perforat velociter corpus vsq; ad loca remota, & facit ibi quod in vino fecit. Est itaq; cõueniens ad mẽbra refrigeranda a stomacho remota, dissolutiuum est & attenuatiuum. Diuturnæ tussi ex flegmate occurrit. Nocet tñ nouę tussi maximè ex sicco exagitatę. Coctũ cũ cibis vel cũ aliqua re si mãducetur stomachũ cõfortat, appetitum excitat & augmentat, ac malis humoribus ad stomachũ fluentibus repugnat. Platea. Vsus aceti contra vomitum est, & fluxũ vẽtris. Sirupus acetosus valet ad tertianam, & duplicẽ tertianã, ac quotidianam de salso flegmate, diuidit. n. materã, fit aũt ex aceto & zuccaro, daturq; contra calidã materiam. Acetosum confortat appetitũ. Si inuenit stomachum plenum, tunc laxat. Si vacuum, stringit. valet contra debilitates ex ægritudine. Valet & cõtra litargiã & frenesim si fricatio fiat circa volas manuum & pedũ cum sale & aceto. Plinius lib. 23. Aceto summa vis in refrigerando, non tñ minor in discutiendo. Infusum terræ spumat per se haustum fastidia discutit, singultus cohibet, sternutamenta olfactu. In balneis æstus vini arcet, si ore contineatur, quin & si cum aqua bibatur, lepris, furfuribus vlceribusq; manãtibus, canis morsibus, scorpionum ictibus & scolopendrarũ murisaraneiq; medetur, & valet contra venena omnium aculeorum atq; pruritus. Item contra multipedum morsus. Sedis quoq; vitijs in sanguinis fluxione post excisos calculos medetur, ad conglobatum sanguinem bibitur & imponitur. Sistit aluum & reumatismos cum infunditur. Tussim quoq; veterem & gutturis reumatismos inhibet, orthopnoeam ac dentiũ labefactionem. Itemq; potum contra aspides valet. Vesicæ autem ac neruorum infirmatibus nocet.

Adhuc de eodem. Cap. CXXX.

AVicenna. Vinum acidum vel acetum ex caliditate & frigiditate compositum est, & ambæ eius substantiæ subtiles sunt. Frigida vero magis dominatur. Est autem fortis exiccationis, prohibetq; effusionẽ materierum ad interiora, & subtiliat, & incidit, prohibet etiam fluxum sanguinis, si est exterius, & super eum effunditur. Item prohibet apostema vbi est præparatio vt fiat, & adiuuat digestionem, aduersat̃ flegmati. Confert colericis, nocet melancolicis, prohibet ambulationem omnis apostematis, & confert panaritio & formicæ, & erisipilæ, & vlceribus ambulatiuis, & scabiei & impetigini, & adustioni ignis omni re velocius. Nocet aũt neruis. Valet cum sulphure super podagram. Confert soda calidæ qñ lana eo infusa super caput ponitur calida. Oris ex eo collutio confert morsui vel sanguinationi dentium. Vaporatio aceti confert difficultati auditus, & acuit ipsum, & resoluit sonitum. Linitur autem cum melle super occultationem sanguinis, quæ est sub oculo, sed eius assiduatio debilitat visum. Minorat autem vuam, & abscindit gargarismus ex eo fluxum humoris ad guttur. Sorbetur & ad sanguisusas & ad tussim antiquam, & ad difficultatem dilatationis calefactum, conuenit autem stomacho calido & humido, disrumpens appetitum, & adiuuans ad digerendum: eius quoque euaporatio resoluit hidropisim, eius autem assiduatio quandoque hidropisim adducit. Effunditur autem super morsus venenosorum. Et confert ei qui in potu sumpsit opium vel iusquiamum. Bibitur etiam qñq; calefactum post medicinas mortales & confert. Razi. Acetũ frigidum est & siccum. Quod & maximè efficit, & vires destruit, sperma quoq; minuit, & coleram nigram corroborat, rubeam vero coleram sanguinemq; debilitat, & cibos quibus admiscetur subtiliat. Diascorides. Acetum virtutem habet stipticam eustomacham, fastidium tollit. Omnem fluxum sanguinis bibitum, & reuma ventris impositũ abstinet, pulmentarijs coctum accipi debet. Recentibus vulneribus, gingiuis sanguinolentis opitulatur. Pascentia vulnera sanat. Fomento sacrum ignem & lepras compescit, araneas ac zernas & pterigia detergit. Cum melle superunctum liuores emendat. Aestuationes cum oleo & cum spongijs impositum iuuat. Podagricis cum hircina axungia impositum opitulatur.

De Fœce uini & aceti. Cap. CXXXI.

ISidorus. Vini fœx dicta est eo quod sese vasis immergendo affigat. Plinius lib. 14. Fœx vini siccata recipit ignes, ac sine alimento per se flagrat. Cinis autem vitri naturam habet, easdemq; vires, sed amplius est eo quod pinguior sentitur. Idem in lib. 20. Fœci vini tanta vis est descendentes in cupas enecet. Experimentum dimissa præbet lucerna, quàm diu extinguatur descensionis periculum denuncians. Illa miscetur medicamentis. Cum iridis pari pondere eruptionibus pituitę illinitur. Et sicca vel madida contra sphalangias, & testium mammarũq; inflammationes vel in quacunque parte corporis. Item cum ordeacea farina & thuris polline in vino decocta crematur & siccatur. Indeq; experimentum est legitimæ coctæ vt refrigerata linguam tactu videatur vrere. Celerrime exanimatur non incluso condita. Crematio multum ei virium adijcit. Vtilissima est ad compescendas lichenas furfuresq; cum fico decocta, sic & lepris & vlceribus manantibus imponitur, fungorum naturæ contraria est pota, & magis cruda. Oculorum medicamentis cocta & lota miscetur, in vino contra stranguirias bibitur. Cum expirauerit quoq; lauandis corporibus & vestibus vtilis. Fęx aceti pro materia acrior sit necesse est, multoq; magis exulceret. Resistit suppurationum incrementis, stomachum, intranea, ventrem adiuuat. Sistit earum partium reumatismos, & mulierum menses, pannos discutit nondum exulceratos & anginas. Cum cera sacros ignes vngues scabros aufert. E serpentibus contra cerastes validissima est cum polenta, cum melanthio autem contra cocodrili morsus & canis. Razi. Fœx vini calida & flegmones dissoluit. Fœx autem aceti non calefacit, sed flegmonum calorem super ipsos epithimata reprimit. Auicenna. Fœx melior & sanior est vini veteris, deinde quæ similis est ei. Fœx autem aceti fortior est omnibus alijs. Virtus eius abstersionis est stiptica. & adu-

& adusta est adustiua, & putrefactiua virtute alia. Aduritur autem sicut spuma maris in vitreata luto linita, aut in olla, donec albescat, & pulverizetur. Omnis autem fex administranda est, dum recens est. Vetus enim est debilis virtutis, & oportet vt in vase cooperiatur, & non appareat aeri. Adusta quidem administratur in vngue albificato cum gumma pini, & rectificat ipsum. Non adusta vero confert inflationi, & exiccat bothor, in quo sunt vlcera: prohibet fluxum materierum ad stomachum, & emplastrum ex ea cōfert fluxui sanguinis menstrui. Diascor. Vini fœx eligenda est vini stiptici, veterisq;. Fœx autem aceti fortior est, comburendæ verò sunt, sicut aliud enum. Nam ante siccatæ ponuntur super carbones in testa, quandiu ignescunt. Signum combustionis earum bonum est, qn albæ, ac velut exanimæ exeunt, linguæq; applicatæ exulcerant: virtus est ei caustica, & stiptica valde. Recentes vsui aptæ sunt. Nam vetustate virtutem perdunt, & etiam si a vento munitæ non fuerit, lauantur autem sicut pompholix: fœx non combusta pustulis prodest cū myrrha adhibita. Reuma ventris, & stomachi abstinet, matrices similiter stringit, super pectinem imposita, lactis humorem mamarum compescit. Combusta verò, & cū resina imposita leprosos vngues excludit. Oleo citonio mixta capillos ruffos vnctione facit. Lauata verò collyriis nobilibus pro modio miscetur. Cicatrices limpidat, & caligines oculis detergit.

De Tartaro, siue granella. Cap. CXXXII.

Platearius. Vinum quidem in doleo positum per ebulitionis motum terrestres partes in essentiam crossam mutat, quæ dolio adhærent: id tartarum appellatur, ac per annos 30. seruatur. Virtutem habet dissoluendi, extergendi, atque attrahendi. Sciendumq;, q̄ ex vino meliori est melius, ac purius est: ad scabiem, ac serpiginem litargiri puluis in aceto ponitur, & mane super ignem resoluitur: dehinc oleum nucum, & tartari puluis in duplo p̄dictorum imponitur, & ab igne statim deponitur, indeq; patiens inungitur. Porro staphisagriæ semen in aqua diu buliat, & ex aqua illa & tartaro commixtio fiat, hoc capitis furfuriscas renouet, ipso capite inde loto, vel inuncto. Item puluis eius pinguedinem cōsumit in cibis exhibitus. Datur autem hic puluis addito puluere masticis pp violentiam ipsius cum aliquo electuario delicato, vt dyapenidion, & similibus. Siquidem etiam hoc puluere cum aliquo electuario vtuntur Saraceni, sicut & nos laxatiuis. Actor. Id quod Plateariꝰ appellat Tartarum nos granellam dolij, vel alumen vocamus, de quo nihil aliud inuenisse me memini ab autoribus.

De vinis fictitijs, vel conditis. Cap. CXXXIII.

Plinius lib. 14. Quia laudatissima apud antiquos erant odore myrte condita, innumerabilia quoque genera vini fictitij sunt reperta. Omnia quidem ad vsum medicinæ pertinentia. In Archadia dr̄ vinum fieri, quod fœminis importat fœcunditatem, viris rabiem, ac in Achaia par um abigi vino ferunt, atque etiam si vuam edant grauidæ cum difficiliā in gustatu non fit. Troecenium vinum, qui bibunt, generare negantur. Tasij vnum vinum faciunt quo somnus concilietur, alterum quo fugetur: apud eosdem thasos vitis thuiace vocatur, cuius & vinum & vua contra serpentium ictus medetur. Palladius lib. 11. In condiendo vino aliqui Græcorum multum ad medietatem, vel tertiam partem vino adiciunt. Quidā resinæ siccæ tritæ vncias tres dolio immergunt, & promouent, & vina diuretica sic posse fieri, persuadent. Item vinum, quod salutare contra pestilentiam fit, & stomacho prosit fieri fertur hoc genere. In optimi musti metreta vna, antequam feruat, sufi absinthei. 8. vncias lintheo inuolutas dimittas. Id vinum refundas lagenis minoribus, & vtaris. Actor. Sunt autem & multa vinorum genera condita ex rebus, quibus conficiuntur vocabula sortita, verbi gratia, absinthiacum, arsarinum, camedricum, cameleacum, daucinum, diptannicum, eufagicum, gipsatum, mandragoreticum, nardinum, itquil t cum, isopacum.

De quarundam proprietatibus per nomina singulorum. Cap. CXXXIIII.

Diascor. Vinum absinthiacum, videlicet ex absintheo, ac resina, & vino confectum, aliquantulum virtutem habet eustomacham. Epaticis & nefreticis & ictericis medetur, digestionem temperat, fastidium tollit, dolorem stomachi compescit, tensuram hipocundriarum soluit, inflationibus stomachi subuenit, lambricos rotundos occidit & excludit, venenis opitulatur. Vinum asarinū, id est asaro mixtum, hidropicos & ictericos medicatur, dissuriæ quoque & epaticis, ac sciaticis præstat effectum. Vinum camedricum conficitur, sicut isopacū. Virtus est ei termantica & solutoria, dolori lateris, & ictericis medicatur, & inflationibus opem præstat, digestionem parat, hidropicos etiam in initio iuuat, & maximè votus factum. Vinum cameleacum conficitur ex camelea frutice, cum cœperit florere. Flores enim & folia collecta & tusa cribellantur, & in vrceolo cum vino missa, post duos menses funduntur, atque liquantur, hoc hidropicis & epaticis medetur lassa corpora reficis, & causis quibus stiptica medicamina necessaria sunt, vtiliter adhibet. Vinum daucinum. i. ex dauci radicibus confectum sanguinem reiicientibus subuenit, tussim & lateris dolorem cōpescit. Renū quoq; dolores iuuat, quassationibus, & de alto cadentibus medetur, & menstruis imperat. Vinū diptānicum. i. ex diptāno cōfectū oris fœtorē & stomachi cōpescit, menstruis imperat, secūdinas excludit. Vinū eufaginum, i. saluiacum sanguinē reiicientibus proficit, tussim laterisq; dolores compescit. Vinū gipsatū venenis oībus est contrariū. Est autem calidum, neruisq; cōtrarium acceptum. Caput ēt grauat, & totum corpus similiter, vesicæ quoq; inutile. Vinum mandragoreticum. i. ex corio radicis mandragoræ lino inserto confectū, addito dulcore dari debet, facitq; scaroticum. i. graue somnum. Vinum nardi agrestis. i. ex ea confectum dissuriis & epaticis præstolatur, stomachi etiā inflationibus opitulatur. Vinum nectareum, videlicet ex herba, quam alij menalion, alij medicam, alij simphicō, alij deamorestin, alij nectareā vocant confectum, dolorem stomachi compescit, vrinam prouocat, & causas thoracis medicando componit.

Adhuc de reliquis eorum. Cap. CXXXV.

Vinum picinū. i. ex pice liquida confectū. Virtutem habet termanticam & pecticā, vtile est intraneorum vulneribus. Tussim sedat, digestionem temperat, inflationibus medetur, asmaticis prodest, atq; laxationibus. Vinum picuinum, videlicet, quod resinā picuinā habet calidum, ac digestibile, emoptoicis, & vomitibus contrariū. Vinum prassiten. i. ex foliis prassij recentis confectū oēs causas thoracis soluit, & prassio simile est in virtute sua. Vinū rosaceum, videlicet rosis siccis, ac tusis in lintheolo ligatis, & in musto missis datur vtiliter febrientibus. Stomachi dolorē lenit, digestionē p̄stat, reuma quoq; ventris, ac dissenteriam compescit. Palladius lib. 6. Ad faciendum rosatū 5. libras rosæ pridie purgatæ in 10. sextarij vini veteris merge, & post 30. dies. 5. libras despumati mellis adiice. Idē in lib. 8. Vinum scillitæ sic faciendum. In Iulio mense Scillā de montanis, aut maritimis locis sub ortu caniculariū procul a Sole siccamus, ex hac in vini amphora vnius libræ mensurā mittimus, resectis tn̄ ante superfluis, & abiectis foliis, quibus pars extrema vallatur. Quidam velamina ipsa filo inserta suspendunt, vt vino infusa mergantur, & non admixta fœcibus post 40. dierū spaciū inserta, quæ appensa sunt, auferantur, hoc vini genus tussi resistit, ventrem purgabit, flegma dissoluit. Spleneticis proderit, acumen præstabit oculorū, concitabit digestionis auxilia. Diascor. Vinum scillecticum est vtile digestioni, escarumq; corruptioni. Vomitū & spissos humores stomachi compescit. Spleneticis & ictericis prodest, ventremq; soluit, hidropicis & dissuriis opitulatur. Inflationibus paraliticis, & stomaticis p̄stolatur. Venenatis etiam vtiliter datur, et a frigora, doloremq; lateris iuuat, menstrua prouocat. Hoc tn̄ vinum si dulce bibatur, neruis contrarium inuenitur. Hoc etiam caueatur, ne febrientibus, aut intraneis vulneratis detur. Vinum isopacū ad thoracis, & lateris dolores facit, tussim antiquam compescit, asmaticis & dissuriis opitulatur, frigora periodica prohibet, mēstrua imperat. Actor. Multa quoq; tpibus nostris increscente luxuria conficiunt alia vinorum genera, vt gariofilatum, spicatum, floratum, & similia. Palladius lib. 3. Porro conditum, vel absinthiacum, vel rosatū, vel violaceum procedere sponte fertur ex vitibus, vt natura suscipiat, quod procurare solet industria. Si sarmenta in vas aliquod semiplenum supradictis potionibus mersa ferueant, vt in vnam terram viuam simul resoluas ad lixiuij modū, donec oculi sarmentorū nitantur exire. Tunc eadem sarmenta germinantia in quo volueris loco vitium cæterarum more deponas.

De vinis pomorum, & primo malorum granatorum. Cap. CXXXVI.

Idem in lib. 11. Vina ex pomis in Octobri mense rectè conficiuntur omnia, quæ in locis suis leguntur. Vina pomorum omnium vtilia sunt necessitatibus medicinę, vt vinum, quod ex malis granatis, tusis, & expressis colligitur, donec ad tertiam redeat, decoquitur: hoc intraneorum reuma prohibet febrientibus, ac dissentericis vtiliter adhibetur, eustomachum est, & ventrem stringit. Idem. Maligranati (vt supra dictum est) omnis succus eustomachus est. Duo sunt eius genera, dulce, & acre. Dulcis succus est stomacho contrarius, ex parte calefaciens, sed inflationem faciens. Vnde contrarius est febricitantibus, est etiam virtutis diureticæ, & stipticæ, & anastomachæ. In vino etiam virtutē habet mediam. Idem succus expressus, & coctus admixtus melle vulnera percurat oris, & naturæ prætigia, & pascentia vulnera, recentiaque abducit, dolores dentium tollit. Palladius libro quarto. Vinum de malis granatis conficies hoc modo. Grana matura purgata diligēter in palmea fiscella mittis, in colea exprimis, & leniter coques vsque ad medietatem.

Cum refrixerint, picatis & gipsatis vasculis claudis. Alij succum non excoquunt, sed singulis sextariis singulas libras mellis miscent, & in prædicta vasa condiunt, & custodiunt.

De vino cidoniorum, & pirorum, atque malorum.
Cap. CXXXVII.

DIascor. Vinum cidonitem, quod. f. ex malis cidoniis abintus purgatis & insicsis musto commixtis conficitur, Virtutem habet stipticam, eustomacham, ventrem stringit, dissentericis opitulatur, epaticis ac freneticis, & dissuriis medetur. Idē. Fit ex cidoniis vinum, cuius colore desideria falluntur languentium. Nam sæpe gustu & odore cuiuslibet vini veteris imaginē repræsentat. Ideoq; Græci hoc hidromel appellant. Ex multis autem compositionibus melius est hoc, & vtilius traditur. Post æstus caniculares aqua, quæ per se ex imbribus Nouembris infunderit, mundo vase suscipitur, & in vmbra posita transfusa colatur. Tunc cidonia iustę maturitatis seminibus ex ligno interiore purgata, & in frusta cōscisa eidem aquæ immerguntur, & tamdiu cum ea relinquuntur, donec in succum transisse malorum vini colore probatur: hanc diligenter liquatam in vase seruari solenne est in loco absque fumo maximè, & Soli negetur accessus, si fieri potest. Itaque mense septimo licebit vti pro vino. Vinum quoque piratum fit de piris non valde maturis, sicut de cidoniis tritis. Palladius lib. 3. Vinum de piris fit, si contusa & sacco rarissimo condita ponderibus comprimantur, aut prælo, hieme durat, sed prima acescit ęstate. Acetum sic fit de piris. Pira siluestria, vel asperi generis matura in cumulo reseruantur per triduum, deinde mittuntur in vascula, cui montana aqua, vel fontana, vel pluuialis aqua miscetur, & opertum vas per 30. dies relinquitur, ac subinde quantum sublatum fuerit ad vsum aceti, tm̄ redditur aquæ ad reparationē. Liquamē de piris castimoniale sic fiet. Pira maturissima cum sale calcantur integro, vbi carnes eorum fuerint resolutę, vel in cupellis, vel in vasculis fictilibus picatis conduntur, post mensem tertiū suspensæ hæ carnes liquorem demittunt saporis iucundi, sed coloris albiduli: contra hoc illud proderit, vt eo quo saliūt vina nigella, pro aliqua parte permisceas. Actor. Vinum quoque fit ex diuersis speciebus malorum in locis, vbi hi fructus abundant, & est plurium inflatiuum, appellaturq; sicera vulgariter, sed sicera teste Isidoro communiter dr̄ omne quod inebriare potest.

De vino mespilato, & dactilico, ac virtute fructuum cæterorum. *Cap.* CXXXVIII.

DIascor. Vinum mespilatum, & siliquatum similes habent supradictis confectiones. Virtutem habent stipticam, & eustomacham. Itaque reuma intraneorum compescunt. Plinius lib. 14. Vinum quoque fit e palmis quo Parthi & Indi vtuntur, & oriens modio in tribus aquæ congiis macerato, & expresso. Diascor. Vinum dactylicum, siue palmaticum conficitur e dactylis maturis non primis missis in dolium musti in fundo perforatum, linoq; operculatum, post dies 21. lintheolus de cauerna tollitur, & vt liquet vinum spissum dimittitur, & in vase reponitur. Est autem dulce, virtusq; illi est suauis, & reumatismis est vtile, dolorem tm̄ commouet capitis, & est stipticum. Ideoq; stomachis medetur, ac celiacis & emoptoicis. Constantinus in Pantegni. Vinum dactylicum (vt supra dictum est) vinis cæteris crossius, & nutribilius est. Melancolicam parit, minusq; calefacit. Diascor. Vinum cedrinum conficitur ex cedria dulci aqua lota & musto immixta. Virtus est illi termantica & leptomerica, non febrientibus detur. Tussim veterem tollit. Dolorē lateris & thoracis compescit. Tortionibus & vulneribus intestinorū medetur, vulnera ventris curat, empicis & hidropicis pōto latur, lumbricos occidit, morsibus venenatis occurrit, dolores ēt aurium mitigat infusum. Vinum myrtinum cōficitur ex myrta matura, tusa, & expressa. Multi verò myrtā in Sole siccatā tundunt, cui admiscent aquā, & vinū austerū & diutius infundere dimittunt, postea exprimunt ac reponunt. Virtus eius est stiptica, & eustomacha. Reuma ventris, & stomachi abstinet, intraneorū vulnera curat, & capillos inficit. Palladius li. 2. In mense Ianuario vinū myrticē fit hoc modo. In vini veteris vrbicis sextariis decem mittis grana myrti confracta sextarios vrbicos tres, quæ sint 19. diebus infusa, postea expressis myrti granis colabis & in eo vino medium croci scrupulum, & folij vnum scrupulū mittis, & ex mellis optimi decem libris oīa temperabis. Idem in li. 3. In Februario verò mēsis initio myrtice aliter facies hoc modo. Mitte vini veteris decem sextarios in lagenam & baccarū myrti libras quinque miscebis. Cum 22. dierum spacio confusa transegerint, per quos vas quotidie conuenit agitari, tunc palmea sporta colabis, & prædictis decem sextariis mellis optimi fortiter triti pondo quinque miscebis. Plinius vbi supra. Vinum etiam fit e fico, quod sicites dr̄, aut si dulce esse non libeat pro aqua tantundem vinacearum adiicitur. E cypria, ficu fit & acetum præcellens, Alexandrino quoque melius.

De Visco. *Cap.* CXXXIX.

PLinius lib. 16. Viscum fit ex acinis, qui colliguntur tpe messium immaturi. Nā si accesserint imbres amplitudine quidem augentur, visco vero marcescunt, vel inarcescunt. Siccantē postmodum aridiq; condiuntur, & in aqua conditi putrescunt duodenis ferè diebus, vnumq; hoc rerum putrescēdo gratiam inuenit. Inde vero in profluente rursus malleo tusi, amissis corticibus, interiore carne lentescunt, & hoc est viscū pennis auiū tactu ligandis, iuglandis oleo subactum, cum libet insidias moliri. Actor. In summa notandū, q̄ viscus, siue viscum multipliciter accipitur. Siquidem & viscus nascitur, & viscus multipharię conficitur. Ideoq; de visco pluribus in locis in hoc opere tā gitur. Vnum est, q̄ videlicet de plantis, siue de terræ nascētibus colligitur. Nam viscus, sicut in tractatu de herbis communibus dictum est superius, est species plantæ, quæ nascitur in arboribus, verbi gratiā, ī robore, pruno siluestri, therebintho, quercu, & ilice. Sic etiam in arboribus crescit, ac viuit polipodium, & agaricum, ac serpillum. Propterea pro secundo, sicut in tractatu de gummis, ac succis arborum dictum est supra. Iuxta Diascoridem est lachryma arboris lenis ac viridis, intus obrussa, & nihil asperum habens. Colligitur & de semine obrotundo, qd̄ in arbore drios nascitur, habente folia similia buxo. Tertium est genus visci, quod non nascitur, sed ad corpora conglutināda ex diuersis rebus conficitur, verbi gratia. Ex grano frumenti, vel ex natatorio, quod inuenitur in quibusdam piscibus marinis, vel aliis etiam quibusdam rebus glutinosis. Fit etiam ex corticibus quarundam arborum ad capturam auium, vel muscarum. Denique (sicut dictum est superius) ex omni genere visci crescentis in arboribus ad aues capiendas per decoctionem fieri potest viscus. Hoc autem diximus occasione illius visci, qui ex acinis (vt dictum est) solet confici. Hæc itaq; nūc de fructibus arborum, ac succis eorum collecta sufficiant.

Quod nihil inutile terra germinat, vel producit. *Cap.* CXL.

AMbrosius in Hexameron lib. 3. Singula ergo eorum, quæ gñantur in terris, specialem quandam rationem habēt, q̄ pro vili portione complent vniuersam creaturæ plenitudinē. Alia ergo esui, Alia nascuntur vsui. Nihil vacat, nihil inane terra germinat, quod tibi putas inutile, aliis immo tibi ipsi frequenter alio vsu est vtile. Quod escam non adiuuat, suggerit medicinam, & sæpe, quæ tibi noxia sunt, auibus aut feris innoxium pabulum ministrant. Sturni vescūtur & conio, nec fraudi est eis, quia pro qualitate sui corporis venenum pabulis lætalis euadunt, dum vim eius frigidam præcoqua digestione præueniunt, priusquā vitalia ipsa prætentet: elleborum periti loquuntur escam esse coturnicum, eo q̄ naturali quodam tēperamēto sui corporis vim pabuli nocentis euitent. Nec illud præterit, q̄ conio plerunq; furores libidinum marcuerunt, & elleboro vetustæ passiones ęgri corporis solutæ. Non solum ergo nulla in his reprehensio creatoris, sed etiam incrementum est gratiarū. Siquidem, quod ad periculum putabas esse generatū, remedia tibi salutis operatur. Nam & id quod periculi est, per prouidentiam declinatur, & id quod salutis per industriam non amittitur. Actor. Hucusq; a principio sexti lib. profecuti sumus opera tertiæ diei, quæ omnia cū cæteris, quæ præcedunt ad dispositionē vtrunq; pertinent mundi. Nā & si plantæ mutantur per augmentum terræ, tñ fixæ adhærentes nequaquam mouentur de loco ad locum, ideoq; cum ipsæ sint certæ, dñr ad dispositionem terræ pertinere potius, quàm ad ornatum. Porro in libro sequenti prosequendum est opus quartæ diei, &c.

LIBER XV.

De Formatione cœlestium luminarium. *Cap.* I.

HVGO de sex diebus. Postquam in firmamento inter aquas posito ex ipsis aquis circumpositis tantus calor innatus est, vt per eum aquam stabilem in se contraheret, ac sic arida appareret, contigit naturaliter, vt ex illa multitudine aquarum ad firmamentum per tertiæ diei calorem contracta stellarum corpora crearentur. Comestor. Sic ergo quarto die, quæ disposuerat, Deus cœpit ornare rebus illis, quæ intra mundum congruis motibus agerentur. Plantæ ergo, quia terræ hærent, ad dispositionem eius magis quasi spectant, & sicut dispositionem sic, & ornatum a superioribus inchoauit. Fecit enim eadem die luminaria Solem & Lunam & stellas, vt Sol illuminaret diem. Luna vero & stellæ noctem, ne nox sine lumine indecora nimis esset, & vt operantes nocte sicut & nautæ & viatores solatiū luminis haberent. Sunt & quædam

dam auiculæ, quæ lucem Solis ferre non possunt, & ferè nocte pascuntur. Nec superfluit Sol, licet nubes lucida prius eius vicem ageret, quia illa tenuem, & insufficientem habebat lucem, & fortè nō nisi superiora illuminabātur, sicut nec modo stellæ: de illa nube traditur, vel ꝙ redierit in materiā, vnde facta fuerat, sicut stella, quæ apparuit Magis, & columba, in qua visus est Spiritus sanctus, vel ꝙ Solem semper comitetur, vel ꝙ de ea factum est corpus solare. Actor. Hæc autem tria luminarium genera ad ornatum firmamenti spectare dicuntur, secundum ꝙ firmamentum largè pro tota natura, quæ est inter spheram ignis, & cœlum aqueum sumitur. Sic autem distinguuntur, quia stellæ sunt altiores Sol medius Luna inferior esse ostenditur. Iterum Sol de luce plus habet, stellæ minus. Luna verò mediocriter. Non dico simpliciter, sed nobis, qm ex vicinitate sui ad nos maior est eius effectus, quàm stellarum, & maior apparitio sui luminis. Sed nihilominus, vt testantur Astrologi, Luna multum minor est, quàm terra. Minima verò stellarū fixarū notabilium maior est, q̃ tota terra, & per consequens, q̃ Luna.

De natura Solis, & eius magnitudine. Cap. II.

ISidorus lib 3. Sol dr, quia solus apparet obscuratis fulgore suo cunctis sydeibus. Huius ignem Philosophi dicūt aqua nutriri, & ex contrario elemento virtutē luminis, & caloris accipere, vnde accidit, vt sæpe videatur madidus & rorans. Cūq; igneus sit præ nimio motu suæ cōuersionis amplius incalescit. Solis autem magnitudo maior est terra, & ideo eodē momento quo orit' in Oriēte, simul & in Occidente æqualiter apparet. Sed ideo nobis quasi cubitalis vr, quia valde longè a nobis remotus est. Arist. in lib. Metheor. 1. Corpus Solis maius est corporibus reliquarum stellarum, & est velocis motus nobis propinquus, plusque habet potentiæ quam omnes aliæ stellæ ad caliditatem generandam, eamq; multum excitandam. Est autem Sol maior tota terra, & quædam etiam stellæ maiores sunt terra post Solē. Sol qn terrā inflammat motu suo super eā vapores ex vi caloris eleuat. Macrobius de somno Scipionis li. 1. Philosophi hoc maximè in omni circa magnitudinem Solis inquisitione consequi voluerunt, quanto maior possit esse quā terra. Herastotenes in lib. diuisionis sic ait. Mensura terræ septies & vities multiplicata mensurā Solis efficiet. Possidonius multo, multoq; sæpius. Sed vera ratione probatur. Solē octies maiorem esse terra. Secundus Philosophus. Quid ergo est Sol? oculus cœli, caloris circumitus, splendor sine occasu, diei ornatus, horarū distributor. Arist. in lib. Metheor. 2. Dixerunt quidam, ꝙ Sol cibatur. i. nutritur humiditatibus ascēdentibus ex diuersis locis in terra, vnde diuersificantur tpa ſm modum diuersitatis illarum humiditatū. Verū si cibaretur, Sol corrūperetur, & mutaretur, sicut mutat' ignis cibatus per augmētū & diminutionē, per debilitatē & fortitudinē. Nūc aūt sempiterno more est Sol ſm dispōnē suā. Pręterea si cibaret', oī die augmētatus inueniret'. Nec hoc ei esset propriū, sed cōitati stellarū. Inuenitur autem huic contrarium.

De Motu, vel cursu eiusdem. Cap. III.

AMbrosius vbi supra. Poli autem diuersa constituit Deus cursus sui tpa, ne si semper in eisdē moraretur locis, quotidiano vapore exureret. Isid. Sol cum igneus sit, præ nimio motu suæ conuersionis amplius incalescit. Mouetur autem per seipsum, non cum mundo vertitur. Nā si fixus cęlo maneret, oēs dies & noctes æquales essent. Sed hinc apparet eum per seipsum moueri, & non cum mundo verti, quia loco alio cras occasū, alio heri occidisse videmus eum. Spaciis ēt inæqualibus orbes annuos cōficit pp tpum mutationes. Ex ipso enim vicissitudines tpum distinguuntur & dies, & menses, & anni numerātur. Nā Oriens diem facit, Occidens noctē. Oriens enim per meridiem iter habet ad Occidētem, vbi postquā venerit, & Oceano se immerserit, per incognitas sub terra vias vadit, & rursus ad Occidentem recurrit. Qn autem per meridiem currit, vicinior terræ est; qn per Septentrionem, vel iuxta Septentrionem sublimius attollitur. Cui ideo Deus diuersos cursus instituit, ne eo semper in eisdē locis morante, quotidianus nos eius vapor consumeret. Nunc autem aeris temperies pro ratione tpum dispensatur, & ordo vicissitudinum, permutationumq; seruatur. Nam dum Sol ad superiora conscenderit, ver temperat; vbi autem ad summum æstiuos calores accendit, vt fruges maturitate durentur, & quæ humore veris incocta sunt, feruefacta maturescant. Rursum vero decidens, vel descendens autumno temperiē reddit, vbi vero ad inferiorem circulum redierit, ex glaciali compage cœli nobis rigorem hiberni frigoris derelinquit, vt iterū hibernis humoribus, & pruinis terra pinguescat. Circulum autem ab vno puncto in eundem peragit 19. annis. Ab hoc tā Luna, q̃ cętera sidera illuminari dnt. Eclypsim verò patitur cū Luna. 30. ad eādem lineam qua Sol vehitur peruenit, eiq; se obiiciens lumen eius nobis abscondit. Ex lib. de natura rerum. Solis motus circularis est, perpetuus & cōtinuus, plus moratur in signis æstiualibus, quàm in hiemalibus, quia circulus est eccentricus: huius corpus, cum positū est super spheram suam, cuius cuspis egressa est a cuspide signorum duobus gradibus, & dimidio, voluiturq; in eo volutione æquali. Huic duplex est motus. s. vnus ab Oriēte in Occidentem, & hic est accidentalis. Alius ab Occidente in Orientem, & hic naturalis. Naturali quippe motu contra firmamentum nititur, quotidie tamen cum firmamento ab ortu ad occasum refertur. Præterea motus eius ab Occidente in Orientem duo sunt, quorum vnus est ei proprius in suo circulo egressæ cuspidis, quo mouetur in omni die, & nocte ferè per vnum gradum. Alius est motus tardus, qui est spheræ Solis super axes circuli signorum, qui est æqualis motui spheræ stellarum fixarum in annis centum gradu vno. Ex his duobus motibus colligitur cursus eius, qui videtur in circulo signorum ab Occidente in Orientem, per quem abscidit circulum signorum in 365. diebus, & ferè quartam vnius diei.

De Multiplici eius effectu in rebus inferioribus. Cap. IIII.

DIonysius de diuinis nominibus. Diuinæ bonitatis imago significatiua est magnus iste Sol visibilis, qui omnia, quæ eum participare possunt, illuminat. Ad generationem sensibilium corporum committitur, & ad vitam ea mouet, nutrit, & auget, & perficit, & purgat, ac renouat. Mensura est, & numerus horarum, & totius tpis lux. Congregat dispersa, & conuertit ad se omnia visibilia mota, & omnia sensibilia eum desiderāt, aut s. mouendi, & illuminandi, & calefaciendi, & ideo comprehendi a lumine appetentia. Orig. super princ. Ioannis. Si quæris quomodo in verbo Dei vitaliter, & vniformiter, & causaliter omnia subsistāt, conspicare quomodo omnium rerum, quas huius mundi sensibilis globositas cōprehendit, causæ simul & vniformiter in isto Sole visibili subsistunt. Inde namq; formæ omniū corporum procedunt. Inde distantium colorum pulchritudo, & cætera, quæ de sensibili natura prædicari possunt. Considera multiplicem & infinitam seminum virtutem, quomodo numerositas herbarum, fructuum animalium, in singulis seminibus simul continetur, quomodo ex eis surgit formarum pulchra varietas, & huiusmodi naturalia exempla perspice. Palladius lib. 12. Medius planetarum fertur amplissima magnitudine, ac potestate Sol, nec modo tpum, terrarumq;, sed syderum etiam ipsorum cœliq; rector hic lucem rebus ministrat, auferttq; tenebras, hic reliqua sydera occultat, & illustrat, hic tpum vices, annumq; semper renascentem naturæ tpat, hic tristitiam discutit cœli, atque humani nubila serenat animi, hic suum lumen cæteris quoque serenat syderibus, præclarus, eximius, omnia intuens. Ambrosius in Hexameron lib. 1. Mare ipsum ideo ferunt salsam & amaram habere aquam, ꝙ ea, quæ fluminis in freta influat, calore absumatur, tamq; vapore diuino consumi, quantum quotidie ex diuersis fluuiorum cursibus inueniatur. Quod ex Solis quadā diiudicatione fieri perhibetur, qui quod purum ac leue est sibi rapit, & quod graue, atque terreum relinquit, ex quo remanet salsum illud & aridum, quod sine vsu, & suauitate potandi sit. Arist. in lib. Metheor. 2. Causa etiā prima mouēs terræ & aquæ vapores, vt ex eis eleuatis fiant impressiones aeris, est motus orbium stellarū. s. Solis & aliarum. Sol enim dum appropinquat his rebus, & elongatur ab his, causa est generationis, & corruptionis accidentium in illis. i. rerum huiusmodi, quæ in eis generātur, & dum calor eius ignit terram, eleuatur ex ea vapor siccus, atque in diuersas species separatur. Priscianus ad Cosdroe. Duplicem autem inflammationē faciēs est Sol, humidam, s. & fumeam, loca quibus appropinquat superaggrediens vaporem facit, longius aūt absistens frigiditatis cā fit, & aqua in aere cōsistens iterum in terrā defertūr. Per hoc ergo aquæ magis hieme fiunt, & noctu, quàm per diem, quia gelidiores diebus sunt noctes. Plinius lib 2. Celebrant Græci Anaxagoram Clazomenium Olimpiadis 78 2. anno prædixisse litterarum cœlestium scientia, quibus diebus saxum casurum esset a Sole. Idq; factum interdiu in Thraciæ parte ad eos flumen. Qui lapis nunc etiam ostenditur magnitudine vehiculi, colore adusto, cometa quoq; illis noctibus flagrante. Quod si quis pdicto credat, simul fateatur necesse est maioris miraculi diuinitatē fuisse Anaxagoræ, soluiq; verum natura intellectum, & confundi omnia, si aut ipse Sol lapis esse, aut vnquam lapidem in eo fuisse credatur, decidere tn crebro nō erit dubium. In Abidi gymnasio ex ea causa colitur, hodieq; modicus quidā, quem in media terrarum casurum idem Anaxagoras prædixisse narrat. Colitur & Casandriæ, quæ Potidea vocitata est, ob id deducta. Ego ipse vidi in Vocontiorum agro paulo ante delatum.

De Calefactione aeris in Sole. Cap. V.

SEneca de naturalibus quæstionibus. Aiunt autem niuem in ea parte aeris fieri, quæ prope terram est: hanc ergo plus hre caloris ex quatuor causis; vna, ꝙ cum omnis terrarū euaporatio multum in se feruidi, aridiq; habeat, eoq; calidior est, quo recen-

recentior. Altera verò, quod radij Solis a terra resiliunt, & in ei recurrunt. Horū ergo duplicatione proxima quæque terris calefiunt, quæ ideo plus hñt teporis, quia Solē bis sentiunt. Tertia est, ꝙ magis superiora perflantur, quæ autem depressa sunt, minus ventis verberantur. Accedit his ratio Democriti. Omne nempe corpus, quo solidius est, eo calorem citius concipit, & diutius seruat. Itaque si in Sole posueris ęneum vas & vitreum & argenteum, ęneo citius calor accedit, diutiusq; habebit. His enim inquit corporibus, quæ duriora sunt, & pressiora, necesse est minora esse foramina, ac tenuiorem in singulis spiritum. Sequitur ergo, vt quemadmodum minora balnearia citius calefiunt, sic & hic foramina occulta, atque oculos effugientia, & calorem citius sentiunt, & pp easdem angustias quicquid receperint, tardius reddunt. Oīs autem aer, quo terris propior est, eo crassior. Nā sicut in aqua, & omni humore ima fęx est, sic ēt in aere isto spississima quæq; desidunt. Ideoq; fidelius calorem receptum custodiunt. Editior autem aer, quo longius a terrarū colluuie recesserit, eo sincerior, ac purior est. Itaque Solē non retinet, sed velut per inane transmittit, ideo minus calefit. His ergo causis plerisque placuit in illa aeris parte niuem concipi, quæ terris vicina est, & ideo minus alligari, quia minore rigore coit. Nam vicinus aer plus habet frigoris, quàm vt in aquam vel imbrem transeat, & minus, quàm vt duretur in grandinem. Hoc itaque frigore nō nimis intento coactis aquis niues fiunt. Econtra vero quidam aiunt cacumina montiū eo calidiora esse debere, quo Soli propinquiora sunt. Sed hi mihi vñr errare, ꝙ alpes, & altissimos montes intm̄ crescere putant, vt illorū magnitudo sentire possit Solis viciniam, excelsa sunt enim ista nobis cōparata. At vbi ad vniuersum orbē respexeris, oīum humilitas est manifesta, atque intantum nihil attollitur, vt in collatione totius, nec vlla sit in maximis portio. Itaq; qui dicit altiorē mōtem magis calere debere, quia Solem propius excipit, ille dicere potest hoiem longiorem, citius q̃ pusillū debere calefieri.

De signis dispositionum aeris in Sole. Cap. VI.

EX lib. de præsagiis tempestatum sexto. Sol purus oriens ac non feruens serenū annunciat diem, pallidus autem grandinem. Si autem & occidit pridie serenus & oritur, tāto certior fides serenitatis hr̄. Croceus autem oriens, pluuias prædicit, idemq; ventos, cum ante ipsum exorientem nubes rubescunt. Quod si rubentibus interuenerit, & pluuias. Cum eius Oriētis, aut Occidentis radij coire vñr, pluuias designat. Circa Occidētem, cum rubescunt nubes, serenitatem futuræ diei spondent. Si autem in eius exortu spargātur partim ad Austrum, partim ad Aquilonem, puta licèt circa eum serenitas sit, pluuias tñ cū vento signãnt. Et siquidem in eius occasu pluat, aut radij nubes in se trahant, asperam in proxima die tempestatem signãt. Si autem in Oriente radij illustres eminent, quamuis circundati nube nō fuerint, pluuiam prætendunt. Si nubes ante Solis ortum globentur, asperam denunciant imbrem. Si ab exortu repellantur, & ad occasum abeant, serenitatem. Si nubes Solem circuncludant, qui nihilominus in se purus vnius orbis, & serenus relinquatur, tanto tempestas erit turbidior. Si verò duplex etiam orbis fuerit, tanto atrocior. Quod si ex ortu, vel occasu fiat, ita vt rubescant nubes, maxima ostendetur tempestas. Si non ambiunt, sed incumbant, a quocūque vento fuerit, eū portendunt, si a meridie & imbrem. Si oriens orbe cingatur, ex qua parte is eruperit, expectetur vētus. Si totus ęqualiter effluxerit, serenitatē dabit. Si ante ortū radij se ostendunt, pluuiā & ventum ptendunt. Si circa Occidentē candidus circulus erit, noctis leuem tempestatē, si nebula vehementiorem, si candente Sole ventum.

De Luna. Cap. VII.

ISidorus. Luna dicta est quasi lucina, & habet nomen deriuatum a Solis luce, eo ꝙ ab eo lumen accipiat, acceptumq; reddat. Huius magnitudo minor esse fertur, quàm Solis, nam cum Sol Luna superior sit, & tñ a nobis maior videatur, quàm Luna, iam si prope nos accessisset, multo maior, quàm Luna conspiceretur. Sicut autem Sol fortior. i. maior est, quàm terra, ita terra fortior Luna per aliqnā quantitatem. Secundus philosophus. Quid est ergo Luna? Cœli purpura, Solis ęmula, malefactorum inimica, solamen iter agentium, directio nauigantiū, signum solemnitatū, larga roris, præsagiū tempestatū. Arist. in lib. de animalibus. Sol quidem facit æstatē oī anno, Luna verò facit hoc omni tpe. Noctes plenilunio calidiores sunt, in diminutione lunæ, dies frigidiores. Comestor. Quod autem Luna in plenilunio facta sit, ex alia perpenditur translatione, quæ sic habet, & luminare minus in inchoatione noctis. In principio enim noctis non oritur Luna, nisi pansilenos, idest rotunda.

De lumine Luna. Cap. VIII.

ISidorus. Lunam quidam philosophi dicunt propriū lumen hr̄e, globiq; eius vnam partem esse luciftuam, aliā vero obscuram, & ita paulatim se vertendo diuersas formas efficere. Alij econtra aiunt Lunam nō suum lumen hr̄e, sed Solis radiis illuminari, vnde & eclypsim patitur, si inter ipsam & Solē vmbra terræ interueniat. Sol enim illa superior est: hinc euenit, vt qñ sub illo est parte superiore luceat, inferiore vero quā hēt ad terram, obscura sit, huius interlunium est tempus illud inter deficientem, & nascentem Lunam. Est autē tricesimus dies qua Luna non lucet, & ideo videri tunc non potest, quia Soli coniuncta obscuratur. Sed eodem momēto renascens, paulatim ab eo recedendo vr̄, Luna amissi ac recepti luminis gratia mēstruū spacia moderatur. Quæ ideo obliquo incedit cursu & non recto vt Sol, ne incidat in centrū terræ, frequenter patiat̃ eclipsim, vicinus est circulus terræ. Crescens aūt Orientē cornibus spectat, decrescens Occidētem meritoq;, quia occasura est, & amissura lumen. Alexander. Fallitur quoque quorundam litteratorum opinio, dum putant Lunā tanto magis accensam esse, quāto magis distat a Sole, cum enim per sex signa distat a Sole, dr̄ amphiriticos, siue pansilenos, cum autem est monoides, aut diathomos, aut triathamos, minus accensa vr̄, & quanto magis Soli vicinatur, tanto magis illuminatur, sir̄r ecōtrario. Sed vulgus superiorē eius partē nō attendit, nec illustratione eius solicitat̃. Idē. Radius Lunæ per angustū foramē parietis intrans, si ad vlcus caballi inoflatū peruenerit, mortē ei inducit, ꝙ nō faceret, si sub diuo stantē lux eū Lunæ passim occuparet. Albumasar. Præterea si sero, vel nocte qs diu sederit, aut dormierit in lumine Lunæ gñant̃ in eius corpore pigritia & laxatio, & excitatur in eo catarrus dolor capitis. Carnes ēt animalium de nocte sibi expositas Luna corrumpit, & mutat odorem, earumq; saporē.

De his, quæ Luna recipit a Sole. Cap. IX.

ARisto. vbi supra. Luna itaq; non habet oīno principium. s. agendi in inferiora, nisi pp commutationem, & receptionem luminis Solis, & sic efficitur quasi alius Sol. Alfraganus. Sol rationes oīum colorum habet in se. Cumq; Luna fuerit, cū Sole, tota eius medietas nobis exposita erit tenebrosa, quia terra est inter ipsam & Solem. Cumq; ambulās præcesserit Solem versus Orientem, obscurabitur versus Orientem, & augebitur lux eius versus Occidentem. Cumq; reflectetur lumen eius ad nos, itaque quanto plus elōgatur a Sole, tanto plus apparet nobis ex lumine in eius corpore s̄m motum suum, donec sit in Solis oppositione, & tunc tota eius medietas lucida erit nobis opposita, quia terra tunc erit inter Solem, & Lunam posita. Helinandus in Cronicis. Hæc facit ratio Lunam non hr̄e suū proprium lumen, cæteras omnes stellas lucere suo lumine, quia illę supra Solem locatæ omnes in ęthere purissimo sunt, in quo oē quicquid est, lux naturalis & sua est. Quæ tota cum igne suo, sphæræ Solis incumbit, vt cœli zonæ, quæ procul a Sole sunt, perpetuo frigore oppressæ sint, Luna verò, quæ sub Sole est, & cadacorum regioni luce sua carenti proxima, lucem non de suprapposito Sole, cui resplendet, hr̄e nō potuit. Terra quidē accepto Solis lumine clarescit tm̄modo, & nō relucet. Luna verò ad instar speculi lumē quo illustrat̃, emittit. Quāuis enim densius corpus sit, q̃ cætera cęlestia, multū tñ terreno purius sit acceptæ luci penetrabile, adeo vt eā rursus de se emittat, nullum tñ ad nos perferens sensum caloris. Nā lucis radius, cū ad nos de origine sua. i. de Sole peruenit, secū naturam ignis, de quo nascit̃, deuehit. Cū vero Luna corpori infundit̃. & inde resplēdet, solā refundit claritatē, nō calorē, vt apparet ī speculo igni opposito.

De his, quæ accidit secundum augmentum, vel diminutionem Lunæ. Cap. X.

ALbumasar. Crescente Luna crescit omne humidum, siue animatum, siue inanimatum, vt elementum. Ea quoq; crescente sunt animalium corpora fortiora, sicut patet in lupis, vnde tunc magis intēdunt venationi. Sunt etiam tunc reptilia venenosa magis nociua, & infirmi melius habentes. Præterea dū Luna est in augmento pili augmentantur, & crescunt in corpore. Omnino autem econuerso his omnibus contingit in Lunæ decremento, & in die, vel nocte, dum durauerit Luna, veniēdo ad medium cœlum ab Oriente egrediuntur tam marina, quàm reptibilia a suis receptaculis, & iterū inclinante Luna recōdunt se. Isid. lib. 13. Omnium autem clausorum in mari animalium, atq; concharum in incremento Lunæ, & in die, vel nocte membra turgescunt, defectu euacuantur. Luna enim, cū in augmēto fuerit, auget humorē, cū in defectu venerit, humores minuūtur. Muribus quoq; in plenilunio iecur crescit. Arist vbi supra. Spacia quoq; imprægnationis animalium oīum, & eorū vitæ sunt s̄m reuolutiones Lunæ. Plin. lib. 2. Aestus maris accedere, & reciprocare maximè mirum est, verum causa est in Sole, Lunaq;. Bisq; inter duos exortus Lunæ affluunt, bisq; remanāt, vel remeant vicenis, quaternisque semper horis. Omnia plenilunio maria purgantur, quædam & statuto tpe. Circa Messanā & Milias fimo simĩa expiātur in littus purgamēta. Cū incremēto eius augent̃ cōchilia, & maximè spiritū sentiūt, quib. sanguis nō est.

Sed &

Sed & sanguinem hoīum & cum lumine eius augeri, vel minui. Frondes quoq;, & pabula sentire in oīa eadē penetrante vi. Siccatur Solis ardore liquor, & hoc esse masculinum sydus accipimus, torrens cuncta sorbensq;. Sic mari latè patenti saporē incoqui salis. Econtrario ferunt Lunæ fœmineum ac molle sydus, atque nocturnum soluere humorem, & tradere non auferre. Id manifestum est, ꝙ ferarū occisa corpora in tabem visu suo resoluat, somnoq; sopitis torporem cōtractum in caput reuocet, glaciem refundat, cunctaq; humifico spiritu laxet. Arist. in lib. Meteor. 3. Iterum terremotus prouenit apud eclypsim per Lunā, quia calor Solis tunc non peruenit ad terram, & ideo coarctatur vapor, nec ascendit, sed agitatur, & mouetur terra.

De Motu, vel cursu Lunæ. Cap. XI.

ISid. Est autem Luna vicinior terræ, inde & breuiore orbe celerius peragit cursum suū, Nā iter, qd Sol in diebus 365. peragit. Ista diebus 30. percurrit. Vnde & antiqui menses Lunæ, annos aūt in Solis cursu posuerunt. Patitur autem eclypsim Luna 15. vsq; quādiu centrū, atq; vmbrā obstantis terræ exeat, videatq; Solem, vel a Sole videatur. Ex lib. de natura rerū. Luna est cursu Solis velocior, & nō est ei retrogradatio. Ideo quia Solem attingit, & occidit in Oriente manet, transitq; eum, & occidit in Occidente vespere. Mãsio aūt Lunæ appellatur arcus circuli signorū, siue spaciū illud, quod ipsa motu proprio ad ortū suū in crastinū describit. Hilpertus in cōputo. In quo aūt signo Luna moret quotidie, vel quot partibus a Sole per singulos dies elonget, hoc ordine inuestigabis. Sume semper ętatē Lunæ quotacunq; fuerit, & multiplica quater, ipsumq; rursus numerū ter ducito, & quot in summa repereris, tot partibus Lunā a Sole noueris separari. i. in eo loco esse, ad quem venturus est Sol per totidē dies. Itē Luna, ex quo prima dr̄, & a Sole recedit vsq; ad 15. quo lōgius ab eo recedere nō pōt, singulis noctibus quaternos pūctos lucis suæ cremēto addit, totidēq; punctos deinceps reproximando Soli ex altera parte circuli vsque ad 30. mutat.

De signis dispositionum aeris in Luna. Cap. XII.

EX lib. de præsagiis, & tpibus. Mira sunt p̄sagia Lunæ, quam obseruat Aegyptus, quartā maximè si resplēdens, exorta puro fulserit nitore, serenitatē creditur portendere. Rubicunda vētos, nigra verò pluuiā. In 15. cornua eius obtusa pluuiā, erecta, & infesta ventos signat, quarta tñ maximè Cornu nēpe Septētrionale acutū, rigidum, illū præsagit ventū, inferius Austrum. Vtraq; vero recta noctem ventosam. Si quarta die Luna recta fuerit, tempestatem magnā in mari pręsagit, nisi habeat circa se coronā, eamq; sincerā, qm̄ illo modo nō ante Lunā plenā hiematurā ostendit. Si plenilunio per dimidium pura fuerit, dies signat serenos, si rutila, ventos. Nigrescens & imbres. Et si orbe aliquo nubē incluserit, ventos designat, quā si ruperit, & surrexerint orbes gemini, maiorē tempestatē & minorē, ɱm qd, aut albi, aut nigri quidā interrupti, aut distracti orbes fuerint. Nascens Luna, si cornu superiori ab attracto surgit, pluuias decrescens dabit. Si plena circa se orbē habuerit, ex ea parte ventum ostendit, ex qua is maximè splendebit: si Lunæ in ortu cornua fuerīt crassa, designat tēpestas horrida. Si āt quarta habuerit vē ro Fauonio flāte hiemalis erit tota mēse. Si quidecima vehementius flāmæ apparuerint, asperas tēpestates portendit. Sūt & ipsius Lunæ 7. articuli quotiens in angulo Solis incidit plerisq; intra illos tantum obseruantibus præsagia hæc 5. 8. 11. 15. 19. 23. 25.

De Eclypsi Solis, & Lunæ. Cap. XIII.

EX sphera. Luna nihil habet luciditatis in se, sed corpus rotundum est ac politum, vnde radij solares eam illuminant, & ɱm appropinquationem, & remotionem eius a Sole fit eius augmentum, & decrementū. Nam qn̄ infra 15. gradus est vicina Soli, & ei supposita quia Sol multo altior est illa, tunc superior eius medietas tota illuminatur, & de inferiori nihil, vnde tunc nihil de illa videmus. Qn̄ autem incipit elongari ab eo vltra 15. gradus, tunc inferior eius medietas incipit illuminari, & hæc illuminatio nobis appares, sed minima, vnde tūc eam dicimus esse in nouilunio. Quanto magis autem elongatur a Sole, tanto plus illuminatur de inferiori parte, & minus de superiori. Denique qn̄ Soli opposita est, tota inferior medietas illuminatur, de superiori vero nihil, & tunc dicimus Lunā esse in plenilunio. Iterum autem appropinquans Soli paulatim illuminatur superius, donec Soli vicina 15. gradibus tota ex illa parte illuminatur, & tūc apud nos dr̄ esse in defectu. Eclypsis Solis semper habet fieri, qn̄ Luna in directo est opposita Soli in ecliptica. Sed quia citius mouetur, quàm Sol, cito transit ecliptică, vnde parum durat eclipsis Solis. Raro etiā contingit, quia Luna mouetur per epiciclos motu amfractuoso. Eclipsis autem Lunæ semper habet fieri oppositione Lunæ ad Solē. Qn̄ enim Luna plena est, & Soli opposita, tunc vmbra terræ opponitur in oppositam partem Soli. Sed qn̄ directè opponitur Soli in ipsa eclyptica, vmbra terræ, quę a lato incipit, & protēditur in acutum, peruenit vsque ad eam, & radios Solis impedit, ne eam illuminent, sed cito transit vmbram terræ, ideo parum durat eius eclipsis. Raro etiam fit, quia raro contingit, ꝙ opponatur Soli in ipsa ecliptica propter motum eius amfractuosum.

De Linea eclyptica. Cap. XIIII.

EX lib. de natura rerum. Eclyptica linea est, quæ diuidit Zodiacum in circuitu, ita ꝙ ex vna parte relinquantur sex gradus, & ex alia sex. Et dr̄ ecliptica, quia qn̄ Sol & Luna sunt linealiter sub ea, siue in superficie illius, contingit eclipsis. Tunc verò contingit eclipsis Solis, cū fuerit nouilunium, & Luna interponitur rectè inter aspectū nostrum, & corpus solare. Eclypsis verò Lunæ cōtingit in plenilunio, qn̄ Sol opponitur Lunæ diametraliter, & extra incidit media in eius diametro. Nihil enim aliud est eclypsis Lunæ, nisi interpositio terræ inter corpus Solis & Lunæ. Est autem eclypsis Lunæ generalis, si fuerit in capite, vel in cauda draconis. Particularis si prope caput, vel caudā. Et quia oppositio nō in quolibet plenilunio est in capite, vel in cauda draconis, Ideo nō est in quolibet plenilunio eclipsis. Item qn̄ est in capite, vel in cauda, vel prope, & fit in coniūctione cum Sole, vel in nouilunio, tūc fieri potest eclipsis Solis. Vnde patet, ꝙ in passione Dñi non erat naturalis Solis eclipsis, sed miraculosa, cū esset Luna quindecima. Solis autem, quàm Lunæ minus moratur eclipsis, quia Sol a Luna admodū cito prætéritur, Lunæ vero magis, quia vmbra magna est, cuius in transitione cunctatur. Et dicunt quidam Chaldæorum Astrologi, ꝙ caput, & cauda draconis est quædam nubes solida, quę non dissoluitur, quod apparet, qn̄ Luna obscuratur, hæc impedit radiū Solis, ne Lunā illuminādo attingat. Dr̄ autem cauda draconis, quia venenosa est, & nociua Isaac. Qn̄ eclipsis Lunæ est, nō in omni terra est, sed sicut qn̄ Solis est. s. in vno climate. Est autem eclipsis Solis, qn̄ Luna ad eandem lineam, qua Sol inuehitur ibidem se Soli obiicit. Alexander. Luna in veritate patitur eclipsim, Sol autem non, sed potius nos Solis propter Lunæ interpositionē. Plinius. Defectus Solis, & Lunæ vespertinos Orientis incolę non sentiunt, nec matutinos ad occasum habitantes.

Morale Seneca de spectaculo eclypsis. Cap. XV.

SEneca de naturalibus quæstionibus 60. Quādiu solita decurrunt magnitudine rerum, consuetudo subducit. Ita enim sumus compositi, vt nos quotidiana, etiam si ammiratione digna sint, transeant. Econtra vero minimarum quoq; rerum, si insolitè prodierint, spectaculum dulce fiat: hic itaque cętus astrorū, quibus vniuersi corporis pulchritudo distinguitur, populū non conuocat, at cum ex more mutatum est, omnium vultus in cęlo est. Sol spectatorem nisi defecerit, non habet, nemo Lunam obseruat, nisi laborantem. Tunc vrbes conclament, tunc pro se quisque vana superstitione trepidat. Quanto illa maiora sunt, ꝙ Sol totidem (vt ita dicam) gradus, quot dies habet, & annum circuitu suo claudit, ꝙ a Solstitio statum inclinat, ꝙ sydera abscondit, ꝙ terras, cum tanto maior sit, illas nō vrit, sed calorem suum intensionibus, ac remissionibus temperando fouet, quòd Lunam nunquam implet, nisi aduersam sibi, nec obscuratur. Hoc tñ non annotatur, quandiu ordo seruatur. Sed si quid turbatum, aut præter consuetudinem emicuit, spectamus, interrogamus, ostendimus: adeo naturale est, magis noua, quàm magna mirari. Idem in lib. 15. Quotiens autem defectionem Solis deprehendere volumus, pelues ponimus, quas aut oleo aut pice implemus, quia pinguis humor minus facilè turbatur, & ideo quas recipit imagines seruat, apparere autem imagines non possunt, nisi in liquido, & immoto. Tunc ergo notare solemus, quomodo Luna se Soli opponat, & illum tanto maiorem subiecto corpore abscondit, modo ex parte, si ita compețit, vt in latus eius incurrat, modo totum. Hæc autem dicitur perfecta defectio, quæ stellas quoque ostendit, & lucem intercipit, tunc s. cum orbis vterque sub eodem libramento steterit.

De Stellis, & earum varietate. Cap. XVI.

ISidorus. Stellæ, & sydera inter se differunt. Nam stella est quælibet singularis, sydera verò sunt stellis plurimis facta, vt hyades, plyades. Astra autem sunt stellæ grandes, vt Orion, Lucifer, Boctes. Sed hæc nomina scriptores confundunt, & astra pro stellis, & stellas pro syderibus ponētes. Stellæ non hn̄t proprium lumen, sed a Sole illuminari dnr̄ sicut Luna. Sunt autem immobiles, & cum cœlo fixæ perpetuo motu feruntur. Neque cadunt per diem, sed splendore Solis obscurantur. Ferūtur quidem sydera, quæ in cœlo fixa sunt, & cū cœlo voluuntur. Mouentur verò quædam vt planetæ. i. erraticæ, quæ cursus suos vagos, certa tñ diffinitione conficiunt. Stellæ pro eo, ꝙ per diuersos orbes cęlestiū planetarum feruntur, quædam celerius exortæ serius occidunt, quædam tardius exortæ celerius ad occasum perueniunt. Aliæ pariter oriuntur, & non simul occiduut. Oēs autem suo tpe ad cursum proprium reuertuntur. Stellæ quoq; diuersis interuallis distant a terra, propterea dispari claritate

magis minusve nostris oculis apparet. Nā multo maiores sunt his, quas conspicuas videmus, sed longius positæ paruæ a nobis vīr. Dictæ sunt autem stellæ a stando, quia fixæ sunt semper in cœlo ne cadant. Nam ꝙ videmus stellas e cœlo quasi labi, non sunt stellæ, sed igniculi ab ęthere lapsi, qui fiunt, dum ventus altiora petens, ęthereū ignem secum trahit, qui tractu suo stellas cadentes imitatur, nā stellæ cadere non possunt. Sydera vero dicta sunt, eo ꝙ nauigantes ea cōsiderando iter dirigūt ad cursus sui consiliū, ne fallacibus vndis, aut ventis alibi deducantur. Ex imagine mundi. Sunt autem oēs stellæ rotundæ, & igneæ, quarū dispositiones & cursus & loca & tpa solus Deus nouit, qui numerat multitudinē stellarum, & omnibus eius nomina vocans. Sapientes verò mundi nomina eis animalium, vel hominum imposuerunt, vt ab omnibus dignosci possent. Alexāder. Stellæ dispares sunt in proprietatibus, quæ remotæ sunt a terra scintillant, & qdā eorū vīr habere colorem argenteum, quædam aureū. De die non videntur, quia maius lumen confundit minus. Quædam earum quasi multitudine aliarū coronatæ sunt, quædam vero singulariter & solitariæ sunt. Ex lib. de natura rerum. Oīs stella in vertice capitis aspicientis existens minor vī, quàm alio cœli loco, & quanto magis a vertice capitis mouetur, tanto magis apparet maior, ita ꝙ in Oriente maior apparet, quàm in alio loco: est commune omnibus stellis remotis, & nō remotis, quod est propter crossos vapores, qui magis sunt in Oriēte.

De Stellarum origine. *Cap.* XVII.

HElinandus. Quod autem stellaria corpora ex aquis materialiter facta sint, certo argumento comprobari potest. Nā duo superiora elementa. s. ignē, & aerem ex natura sua ita absq; spissitudine esse, manifestū est, vt nihil horum ex se, & ex natura sua, nisi ex accidēte sui visu perceptibile sit, sed omne corpus visibile alicuius densationis est, quæ ex aqua, vel terra cōtingit. Sed terrea non possunt, vel per calorem, vel aliquo alio modo vsque ad firmamentum eleuari, hoc enim aquę naturæ propriū est. Omnia ergo illa, quæ in cęlo visibilia apparent, ex aquis materiale principium sortiuntur, cuiusmodi sunt & fulgura. Similiter ergo stellaria corpora. Item omne nutribile ex eodem nutriri, ex quo materialiter constat philosophia, vel physica testatur, sed corpora stellaria ex humore nutriri philosophi dicunt, ergo ex humore constant materialiter. Guil. de Conchis. Corpora stellarum ex quatuor elementis facta esse potest probari ratione. Quod enim inuisibilia sunt ex visibili contrahunt. Nulla quippe qualitas suum contrarium operatur, ex visibili ergo habēt, ꝙ vīr, sola verò terra, & aqua sunt visibiles, ignis & aer inuisibiles. Est ergo aliquid in eis ex terra, & aqua. Iterū cum tres habeant dimensiones, & visum repercutiant, solida sunt, sed ſm Platonem nulla sine terra est soliditas: amplius, quicquid nutrit ex eodē nutritur, ex quo materialiter constituitur, &c. Corpora stellarū ex humore Oceani nutriūtur. Quibus omnibus liquet, aliquid de terra, & aliquid de aqua in corporibus stellarū contineri. Quod autem sunt splendida & mobilia, ex splendidis, & mobilibus habent, igitur ex igne, & aere. Cōstant igitur ex quatuor elemētis. Sed tn̄ de superioribus ignis de inferioribus aqua in eis dn̄antur. Fortasse dicat aliquis, cū in aere sit humor spissior, quàm in igne, & etiam calor licet non tantus. Cur in aere similia corpora nō sunt facta. Cui ego rn̄deo, quāuis aer sit calidus, tn̄ cum hoc est humidus, vnde non potuit, quod in se erat, desiccando spissare, & sic lucidū, & visibile creare. Quod ex vulgari exēplo potes perpendere. Aqua enim superposita igni spissatur, & in lapideā substantiam mutatur. Si autem calido, & humido, veluti alicui aquæ bulienti superponatur, calefit, & non spissat. Vel iuxta Constantinū cū ista quattuor elementa binas habeāt qualitates, vnā ex se, alterā ex altero. Ignis ex se calidus est, a terra siccus. Aer humidus ex se, calidus ab igne. Aqua humida ex aere, sed frigida ex se. Terra vero sicca est ex se, sed frigida ex aqua. Quod verò alicui inest ex se, præualet illi, quod ex alio inest. Cum ergo in aere, sicut ex se insit humiditas, calor ex alio, pualuit in eo humiditas, vnde non potuit desiccando corpora stellarum creare. Cum enim vicinus sit terræ, si in eo stellæ essent, ex vicinitate terrā accederēt, nec aliqd ī ea viuere posset.

Opinio Albumasar, & Aristotelis de hac materia. *Cap.* XVIII.

ALbumasar. Auctoritate & ratione constat stellarū corporū substantiam, nec ex aliquo elementorum huius mundi effectā, nec ex pluribus omnino congestam. Si enim ex his essent ac elementaria, proculdubio necessariò consequeretur gn̄atio, & corruptio, augmenta, decrementa, resolutio, cæteraq; huiusmodi alterationes. Quæ cū illis aliena sint, tā circulorum cœlestium, quàm stellarum corporum substantias ex quinta, & quadā alia natura consistere ratio concludit. Qualitas autem eorū in forma. o. est. Sunt enim corpora sphærica perlucida naturali motu degentia. Arist. de cœlo, & mūdo, lib. 2. Stellæ sunt ex natura corporis quinti, quia positæ sunt in eo fixæ. Necessarium enim est, vt vnūquodq; corporum, sit ex natura corporis in quo est, sicut fixum. Ideo etiā dicimus, ꝙ orbiculatæ sunt, & rotundæ, quia sunt ex corpore quinto orbiculato. Caliditas autem, quæ venit ex stellis, & lumen est pp repercussionem, & fricationem aeris factam ex motu earum. De aptitudine namq; motus est, vt calefaciat & igniat etiam ligna, lapides, & ferrum. Et huius verificatio est, ꝙ in hastula sagittæ, qn̄ egreditur ex arcu, plumbum ex motu calefit, & ignitur, & cadit ex hastula. Si autē aer igni propinquior est, prior vtique & dignior est, vt calefiat, & igniatur quam res cæteræ, hunc ergo proculdubio calefacit motus. Qn̄ ergo exacuuntur, & igniūtur stellæ ex motu, ignitur ergo & aer, qui est in circuitu earum necessario, & qn̄ mouenē ex motu stellarū fit ignis quo calefiunt, & igniuntur. Præcipuè autem calefit, & ignitur aer, qui est prope nos. Ideoq; caliditas Solis est ſm modū propinquitatis, & elongationis eius a nobis.

Refragatio eiusdem opinionis. *Cap.* XIX.

GVil. de Conchis. Platonis opinio est omne corpus, vel vnū esse de quatuor elementis, vel quod est compositū ex eis, ignemque esse a lunari circulo sursum. Alia vero tria elementa infra ipsum. Arist. autem præter quatuor elementa vnam voluit esse quintam essentiā, quatuor verò elementa esse a Luna deorsum, quintā essentiam ab eadem sursum. In omnibus, quæ sunt infra Lunam has quatuor qualitates esse, calorem, frigus, humiditatem, siccitatem. In eis quæ sunt supra Lunam, nullā de his, eadem nec grauia, nec leuia esse, nec a centro, nec ad centrum mobilia, sed circa centrū, vt si Sol in medio aeris esset, nec ascenderet, sed circumuolueretur. Inde est, ꝙ semper a terra ęquali distantia corpora stellarum circūuoluuntur. Secundum hanc opinionem supra Lunam, nec calor, nec frigus, nec humiditas, nec siccitas, harum igitur locus est sub Luna. Inde nulla ibi est diuersitas, nulla mutatio, hāc quintam essentiam in ęthera, & firmamentum diuidit. Ex eadem in ęthere sex corpora splendida, quæ planetæ dn̄r, constituit, in firmamento infinita, quæ sunt stellæ infixæ. Stellæ ergo tā erraticæ, quàm fixæ ex quinta essentia, non ex quattuor constant elementis. Sed quomodo Sol, cū non sit calidus, fons sit caloris. Saturnus quoque, cum non sit frigidus, frigus generet in aere. Mercurius, cum nō sit humidus, Deus tn̄ humoris dicatur. Mars calidus est & siccus, Luna frigida & humida. Qui hanc sententiā immo dementiā tenere voluerit, si potest, fingat. Hoc ergo prætermittētes, aliud dicamus.

De situ, & magnitudine stellarum. *Cap.* XX.

IDē. In firmamento stellæ sunt. i. sub ęthere, vel in ęthere continentur, in quo infixæ dn̄r, non vt gemmæ in auro, sed quia in eo existentes semper in eadem eius parte vn̄r. Quarū motus, quia tardissimus est, a nobis discerni non potest. Plinius lib. 2. Interualla quoque syderum a terra multi indagare tentarunt, Solem abesse a Luna, vnde 20. partes, quantum ipsam Lunam a terra prodiderūt. Pythagoras autē vir sagacis animi a terra ad Lunam 125. stadiorum esse collegit. Ab ea vsque ad Solem duplum. Inde ad 12. signa triplum, vel triplicatum, in qua sententia & Gallus Sulpicius noster fuit. Thebit. Orbis in quo graditur Luna, est orbi terræ propinquior, sed habet altitudinem, luna enim, qm̄ inter illos habet orbē ab ea parte, qua est altior, & a terra remotior, sequitur orbis Mercurij, cuius proprietas est, sicut proprietas orbis Lunæ ſm progressionem Mercurij in eo. Inferior autem locus orbis Mercurij contingit altiorē locū orbis Lunæ. Secundū hunc quoq; modum sequuntur hos cæteri orbes ab ea parte, qua est altior locus eorum, orbis Veneris prius, post orbē Solis, deinde orbis Martis, post orbē Iouis, deinde orbis Saturni, post orbē stellarū fixarū, in quo sunt signa, & in quo est orbis signorū. Oīum autem orbiū quisq; cōtingit alterū, qui eum sequitur. Nulla enim ratione aliqua vacuitas est inter circulos. Pli. vbi supra. Nec verò hæc tanta debent existimari quanta cernuntur, cū nullum eorū esse minus Luna tā immensæ altitudinis ratio declaret. Helinandus. Non solū autē de Sole, & Luna, sed etiam de oībus stellis volūt probare, ꝙ omnes sint maiores terra. Gundisolinus. Oībus mundi corporibus maior est Sol, & post illum 15. stellæ fixæ. Tertius in magnitudine Iuppiter. Quartus verò Saturnus. Quintū locum obtinēt stellæ in ordinibus suis positæ. Sexto est Mars. Septimo terra. Octauo Venus. Nono Luna. Decimo Mercurius. Cum ergo minor ex stellis fixis maior sit terra, & tn̄ illa respectu terræ pūctualis appareat, multo fortius terra respectu cœli punctualis apparebit.

De Motu stellarum in generali. *Cap.* XXI.

PLi. vbi supra. Quis autem ęstates, aut hiemes quique in tpibus annua vice intelligūtur, syderū motu fieri dubitet. Ergo vt Solis natura temperādo intelligitur anno. Sic reliquorum syderū propria est quibusq; vis, & ad suam cuique natura fertilis. Aliæ sunt in liquorem soluti humoris fœcunda, alia concreti in pruinas, aut coacti in niues, aut glaciati in grandines, alia flatus teporis, alia vaporis, alia roris, alia frigoris. Isidorus vbi supra.

Numerus autem circularis stellarum est, per quem cognoscitur in quanto tp̄e circulum suum vnaquęque stella percurrat, siue per lõgitudinem, siue per latitudinem. Nam Luna 7. annis fertur explere circulũ suũ. Mercurius annis 20. Lucifer annis 19. Sol annis 9. Vesper 15. Phetontes 12. Saturnus 30. Quibus peractis ad reuersionẽ circuli sui eisdem signis, & partibus reuertuntur. Quędã sydera radiis Solis præpedita anomala fiunt, aut retrograda, aut stationaria. Ex sphera. Cœli formam sphericam esse per hoc compertũ est, ꝙ stellæ, quæ sunt in eius medio maiores describunt circulos, aliæ vero quanto remotiores sunt a mundi medio, tanto minores describunt, & talis est natura corporis spherici. Præterea stellæ, quæ sunt in mundi medio velocissimo cursu mouentur, quæ autem in extremitatibus firmamenti tardissimo, cum non lineares sint ad inuicem, quod non fieret, si firmamentum quadratum, vel longum esset. Oportet enim, ꝙ quæcunque sibi inuicem linearia sunt, in alio latere quadrati, dum ipsum quadratũ mouetur, ęquè cito moueantur.

De motu stellarum fixarum. Cap. XXII.

GVil. de Conchis. Omnium ergo stellarum septem de loco ad locum mouentur, quæ a Græcis planetæ, a Latinis erraticæ dñr. Reliquæ omnes semper in eodem loco existentes impetu firmamenti circa terram cum firmamento mouentur, vnde & in firmamento infixæ dicuntur, firmamentum hoc superiorem ętheris partem voco, in quo stellæ (vt supra dictum est) infixæ dictæ sunt, non vt gemma in auro, vel vt radius in rota. Sed quia semper in eadem illius parte consistunt. Nec moueat, ꝙ superius dixi, ęthera ignem esse, & eundem a centro moueri. Nunc autem ęthera moueri circa centrum, secumq; stellas infixas circum ferre. Alius est enim motus naturalis, alius accidentalis. Naturalis motus ignis est a centro, sed quia supra illũ nullus motus est, a centro moueri non potest. Porro, quia stare cõtra naturam est, vel descendere. Moueri ergo a centro est motus eius naturalis, circa centrũ accidentalis. Sed cũ in superioribus videatur nil corporeum sine suo motu proprio sustineri posse, nisi alicui solido sit infixum, quæri potest, vtrum illę stellæ, quæ nullo solido dicuntur iufixæ, motum habeãt proprium quo sustineantur: & sunt quidã, qui dicunt eas motu proprio moueri: ad hoc tm̃, vt sustineant se. s. in eodem loco. Alij dicunt de loco ad locum eas moueri more planetarum, nullum tamen motum earũ oculis nostris sentiri, quia tm̃ spacij in peragratione suorũ circulorũ consumunt, ꝙ vita hominis, quæ breuis est, etiam ad breue punctum tam tardæ ascensionis comprehendendum non sufficit. Et ego quoque dico eas de loco ad locum moueri, aliam tamen esse causam, quare motus, etiam si immortalis esset, homo sentiri nõ possit, quæ talis est. Omnis motus, vel per immobile, vel per minus mobile discernitur. Cum enim aliquid mouetur, si iuxta illud immobile, vel minus mobile videatur, cum illud præteriri, vel elõgari, aut propinquius ferri vr̃, motus sentitur. Sin autẽ extra illud, vel immobile, vel minus mobile videatur, non sentitur, quod per nauẽ currentem in mari probari potest. Motus verò stellarum per immobile, vel minus mobile sibi superpositum sentitur, per suppositum verò nunquam: vt signa per motum planetarum discernimus, modo enim sub hoc signo, modo sub alio vñr. Super prædictas verò stellas nil est visibile, ideo nõ est, quo motus earũ discerni possit. Mouentur ergo, sed infixæ dñr, quia motus earum non sentitur. Arist. Stellæ non mouentur per se, sed sunt quietę fixæ, in circulis suis cõpositæ, cum quibus incedunt, tm̃ enim circuli mouẽtur. Alfraganus. Stellæ fixæ tardiores sunt, quàm Sol, vnum gradum in centum annis in firmamẽto perficiunt, & ita in tribus milibus annorũ vnum signũ. Cumq; quodlibet signum habeat 30. gradus, & quilibet gradus 60. minuta, & duodecim sint signa, patebit in triginta sex milibus annorũ stellas fixas cursum suũ perficere, & hic est magnus annus, de quo dixerunt Philosophi.

De Planetis. Cap XXIII.

ISid. vbi supra. Quędã itaq; stellæ, ideo planetæ. i. errãtes dñr, quia per totũ mundum vario motu discurrunt. Vnde pro eo, ꝙ errant, retrogradę dñr, vel anomala efficiuntur. i. qñ particulas addunt & detrahunt, cæterum qñ tm̃ detrahunt, retrogradæ dñr. Stationem autem faciunt qñ stant. Planetæ ergo sunt stellæ, quæ non in cœlo fixæ sunt, vt reliquæ, sed in aere feruntur. Nam in Septentrionem interdum, interdum in Austrum, cõtra mundum, nonnunquã cum mundo feruntur. Quarum nomina Græca sunt, pheton, phetõta, phiriona, hesperus, stelbo: has Romani nominibus deorum suorum sacrauerunt. i. Iouis, Saturni, Martis, Veneris, & Mercurij. Decepti enim, & decipere volẽtes in eorũ adulatione, qui sibi aliquid ſm amorem præstitissent, sydera in cœlo ostendebant dicentes, quod Iouis illud esset sydus, & illud Mercurij, & cõcepta est opinio vanitatis hanc opinionem diabolus confirmauit, Christus euertit. Ex imagine mundi. In ęthere, quod purus aer dr̃, & perpetuo splendore latatur. Septem stellæ singulis circulis contra mundum feruntur, & ob vagum cursum planetæ, idest erraticæ dicuntur, hæ immensa celeritate firmamenti ab Oriente in Occidentẽ rapiuntur, tamen naturali cursu mundum contraire probantur, sicut musca, si in rota circumferetur, ipsa tamen proprio motu cõtra reuolutionem eius ire videretur, hi planetę nunc superius, nunc inferius propter obliquitatem signiferi vagantes, radiis Solis præpediti anomali, vel retrogradi, vel stationarij fiunt.

De Nominibus & proprietatibus singulorum. Cap. XXIIII.

PRimus itaque planetarum est Luna stellarum minima, sed ideo maior cæteris vr̃, quia terrę proxima in primo circulo fertur. Huius corpus est globosum natura igneum, sed aqua permixtum, vnde & lumẽ proprium non habet, sed in modum speculi a Sole illuminatr̃, & ideo Luna quasi lucina. i. a luce nata nominatur. Quod autem quasi nubecula in ea vr̃, ex aquæ natura esse dr̃. Dr̃ enim, ꝙ si aqua permixta non esset, terram vt Sol illuminaret, & ima ob vicinitatẽ maximo ardore vastaret. Globus eius multo amplior est terra. Hæc licèt quotidie violẽtia firmamenti ab Oriente in Occidentẽ feratur, tñ contra mũdum nitẽs omnia Zodiaci signa. 27. diebus peruagatur, vel peragratur. Circulum autem suum 19. annis perambulare affirmatur. Luna 4. si rubeat vt aurũ, ventos ostendit. Si in summo corniculo maculis nigrescit, pluuidũ mẽsis exordium. Si in medio plenilunium serenum. Secundus est Mercurius, qui & stelbon forma globosus, natura igneus, Lunam magnitudine vincens, lumen a Sole accipiens, signiferum 339 diebus percurrẽs. Tertius est Venus, q & hesperus Lucifer & vesper, rotũdus, igneus, contra mundum nitẽs vt Mercurius. Zodiacum percurrẽs 347. diebus. Quartus est Sol, forma sphericus natura igneus, magnitudine terram octies vincens, oĩbus stellis lucẽ præbens, hic ab Oriente in Occidentẽ impetu firmamẽti fertur. Sed contra mũdum nitens totum Zodiacum 365. diebus graditur. Circulum autem suum 28. annis percurrere creditur. Quintus est Mars, qui & pyrois, alias phiriona, globbosus igneus, percurritq; Zodiacum duobus annis. Sextus Iuppiter, qui & phetonta, rotundus, temperatus, Zodiacum peragrans 12 annis. Septimus Saturnus, qui & pheton sphericus. Zodiacũ 30. annis percurrens. Suus autem cuique color est, Saturno candidus, Ioui clarus, Marti igneus, Lucifero candens, Vespero refulgens, Mercurio radians, Lunæ blandus, Soli ardens. Mutant autem colores a circulis propinquis. Nam frigidior in pallorem. Ardentior in ruborem. Ventosus in horrorem. Ater in obscuritatem.

De Motu eorum per proprios circulos. Cap. XXV.

EX sphera. Planetæ ergo septẽ sunt, quorum altior & firmamento vicinior est Saturnus, postea Iuppiter, postea Mars, Sol, Venus, Mercurius, Luna, de quibus supra. Hi mouẽtur cõtra firmamentum, ad hoc vt dici solet, vt retardent eius impetum. Alioquin ex velocissimo motu illius posset destrui machina mundialis. Itaque in planetis duplex est motus. Motu enim violento rapiuntur a firmamento ab Oriente in Occidentem. Naturali vero contra firmamẽtum ab Occidente in Orientem. Oẽs aũt planetæ ecẽtricos hñt. i. circulos quosdã qui hñt centrũ suum extra cẽtrum terrę. Sol quidem motu corporis sui in medietate describit ecentricũ. Reliqui verò epicyclos. i. paruos circulos, vel potius spheras, qui terram non circueunt, sed tñ vnũ circulum: qui ecentricus dr̃, & eum centro suo describunt. Sol quidẽ directè mouetur cõtra firmamentum, iuxta illud Ouidij: Nitor in aduersum, &c. Omnes ergo planetæ præter Solem, qui progressiuus tm̃ dr̃, Dñr progressiui, retrogradi, stationarij. Progressiuus dr̃ planeta, qñ mouetur ab initio sui epicicli versus finẽ. Retrogradus vero qñ mouetur a fine versus principiũ. Stationarius qñ ĩcipit esse progressiuus, & desinit esse retrogradus, vel econuerso. Directus etiã dr̃, qñ mouetur in superiori parte epicycli. Indirectus verò, qñ in inferiori. Inter planetas autem duo luminaria principatũ habent. Ex lib. de natura rerum. Retrogradatio quinque stellarum est, cũ vnicuiq; earũ est circulus reuolutus. Cũ ergo fuerit stella in altitudine illius circuli, erit cursus eius in eo per partẽ Oriẽtis, qui suo cursu erit addens in circulo signorũ, & ex hoc contingit, ꝙ cum fuerit in inferiore parte circuli reuoluti currit ad partẽ Occidentalẽ, & cũ fuerit cursus hic, qui est ad partẽ Occidentalẽ, vr̃ planeta retrogradus. Soli ergo & Lunæ nihil horũ accidit. Horũ ergo vniuersi planetæ præter Lunã, cũ fuerint in superiore parte circuli breuis, mouentur contra cœlum. Cum autem in inferiori, cum cœlo. Gressus omniũ planetarum ſm seipsos ęquales sunt gradibus, qui fiunt in tp̄ibus ęqualibus, non tñ sic apparet in circulo signorum. Saturnus & Iuppiter & Mars tardiores sunt cursu Sole. Venus & Mercurius sunt cursus velocioris Sole Luna est cursu Sole velocior, & non est ei retrogradatio, sicut iam dictũ est superius. Ex imagine mundi. Omnes autem planetæ 532. annis circulos suos peragunt, & eosdem vt prius repetunt.

De distantia eorum ad inuicem. *Cap.* XXVI.

PОrro a centro terræ absides, idest circuli planetarum altissimæ sunt, Saturno aũt in Scorpione, Ioui in Virgine, Marti in Leone, Sole in Geminis, Veneri in Sagittario, Mercurio in Capricorno, Lunæ in Ariete. Medijs oĩum partibus & econtrario ad terræ centrum humillimę atq; proximę. A terra itaq; vsque ad firmamentum cęlestis musica mensuratur, ad cuius exemplar ẽt nostra fuisse affirmatur. In terra namq; fit tonus. Gama in linea. a. In Mercurio. b. In Venere. c. in Sole. d. In Marte. e. In Ioue. f. In Saturno. g. Profectò mensura musicæ inuenitur, dum a terra vsq; ad firmamentũ. 7. toni reperiuntur. A terra namq; vsq; ad Lunam est tonus. A Luna vsq; ad Mercurium semitoniũ. Inde vsq; ad Venerem semis. Et inde vsq; ad Solẽ tria semitonia. Inde vsq; ad Martem tonus. Inde ad Iouem semis. Et inde ad Saturnum semitonium. Inde vero ad signiferum tria semitonia, quæ. s. iuncta septem tonos efficiunt. Tonus autem habet. 15. dc. 25. miliaria. Semitonium vero septies, ccccxij. miliaria & semissem. Vnde & philosophi septem musas finxerunt, qm̃ a terra vsque ad cęlum septem consonantias deprehendunt, quas homini naturaliter insitas inuenerunt. Sicut enim hic mundus septem tonis, & nostra musica septem vocibus distinguitur, sic corporis nostri compago septem nodis coniungitur, dum quatuor elementis corpus, in tribus viribus anima copulatur. Vnde & homo microcosmus id est minor mundus dicitur, dum sic cum sono numeroque cœlesti musicæ par cognoscitur. A terra itaque ad Lunam sunt 15. dc. 25. miliaria. A Luna vero vsque ad Mercurium, 7. dccc. 12. miliaria, &c. Sunt ergo a terra vsque ad cœlum miliaria. c. & 9.

De Qualitatibus Saturni & Iouis & Martis. *Cap.* XXVII.

GVilielm. de Conchis. Summus itaq; planetarum dr̃ Saturnus, in peragratione zodiaci fere 30. annos consumens, vnde in fabulis senex fingitur. Hæc stella frigida & nociua esse dr̃. Hanc esse frigidam sic probauerunt astrologi, cum scirent Solem existentem in Cancro terras calore adurere, sentiebãt in aliquo anno minus solito id contingere. Scientes autem ex natura Solis hoc non esse, quæsierunt quis planeta in eodem signo esset cum illo, reperientes quòd Saturnus, dixerunt ipsum causam frigiditatis esse. Ac inquis. cũ oẽ corpus stellæ sit igneæ naturæ, qd̃ probat motus & splẽdor, quomodo potest esse stella frigida. Nõ enim illud probo, quòd quidam dicunt stellam Saturni inde frigidam esse, ꝙ aquis congelatis est vicina, sicut est Luna, ex vicinitate terræ & aquæ. Probatum est enim superius, aquas congelatas ibi non esse. Verũ inquam plures sunt ignis qualitates, quæ in quibusdam corporibus sunt diuisę, in quibusdam coniunctæ. Vt ergo est quoddam igneum calidum & non splendidum, sic est & quoddam splendidum & non calidum. Illa enim sola sunt calida, quæ alicui spissæ & humidæ materiæ in qua accendantur sunt vicina, hoc per solem potest probari, qui in conuallibus vbi aer est spissior, magnum exercet feruorem. In altissimis montibus propter aeris subtilitatem feruorem minime operatur, cuius rei sunt indicium niues perpetuæ ibi existentes. hac eadem ratione super Lunam feruor non potest esse præ nimia Aetheris subtilitate. Sed dicis, ergo super Lunam non est ignis. Dicit. n. Aristoteles non posse non calere. Aliud est calere, aliud feruere. Superior ignis calet, non feruet. vel cum Aristoteles hoc dixit de inferiore nostro igne iuxta vulgarem sermonẽ locutus fuit. Nomina porrò sumpta à qualitatibus, tribus modis rebus attribuuntur, vel propter sensum, vel propter effectum, vel signum. Cum ergo Saturnus dicitur frigidus, effectui deputatur. Quid autem miraris, si quod non est frigidum frigus facit. Cum etiam hoc quod est calidum frequenter hoc agit. Alia, Serpillum, quæ nemo dubitat esse calida, messores frigefaciunt. Calor ignis cũ sit siccus, nonne ferrum liquidum facit. Saturnus igitur si non est frigidus frigus generat. vel si Saturnum nec frigidum esse, nec frigus facere contendis, dic ꝙ frigus non facit, sed significat. Vnde propter illud, ꝙ frigus significat, frigidus dicitur. hæc eadem stella dicitur maliuola, vel quia facit, vel quia significat aliquid mali hominibus euenire, & maximè, quando est retrograda, vnde & in fabulis falcem deferre dr̃. Qui enim falcem gestat, si retrocedit, lædit. si antecedit non ita. Post Saturnum est Iupiter, in peragratione zodiaci 12. annos consumens: hæc stella est beniuola, quippe in qualitatibus est temperata, quod ex coniunctione eius cum Sole est probatum. Sed qm̃ inter Saturnum, & Martem quæ stellæ sunt maliuolæ, est media. Cum igitur in superiori, vel inferiori abside sui circuli existit, temperatur illorum nociuitas, & minuitur eius beniuolentia, vnde in fabulis dicitur: Iupiter Saturnum patrem mundo expulisse, quia vicinior factus Saturno, naturalem ei aufert nociuitatem. Dicitur etiam adulterando diuersos filios genuisse. Collocatus. n. inter planetas beniuolos & maliuolos, sicut hic Iouis cum Saturno, vel Marte in terrenis diuersa efficit. Tertius est Mars, stella calida & sicca, idemq; nociua, in biennio zodiacum peragrans. Sed inter duas beniuolas stellas, videlicet, Iouem & Venerem positus, eleuatus vel depressus in suo circulo ex eorum vicinitate minus est nociuus. In prelijs dicitur dominari, quia calorem & siccitatem, ex quibus est impetus & animositas, confert. Calidi nanque, & sicci sunt animosi.

De Causis retrogradationis. *Cap.* XXVIII.

CVm aũt naturalis motus planetarum sit ab oriente in occidentem, qũo retrogradari vel stare isti tres dicuntur, q̃ inde audiui expediam, nullum tñ de his affirmans. Dicunt ergo quidam, solem esse attractiuæ naturæ, cum isti planetę præcedunt solem si propinqui sunt, attrahit eos ad se, vt adamas ferrũ vel magnes. Sin aũt remotæ cogit illos stare, donec transierit illos. Alij dicunt eos nunquã stare videri tñ ꝙ stent. Cum enim igneæ sint naturæ necesse est ꝙ moueantur. Videntur aliqñ ex arsi & thesi stare vel retrogradari. Constat aũt inter astrologos vnumquodque de planetis prædictis qñque plus solito remoueri a terra, tuncq; eleuantur quandoque plus solito versus terras descendere, quod deprimi dicimus. Cum enim Sol sit fons caloris, casu aliquo superiora & inferiora deficcat. Vnde corpora istorũ plus solito leuia ascẽdunt. Si iterum ad nutrimentum sui plus solito humorem attrahat, reddit illa plus solito grauia, vnde plus solito descendunt. Sunt qui dicunt hoc ex qualitate circulorum cõtingere, quia in quibusdã locis deprimuntur, in quibusdã exaltantur, & deprimuntur circuli aliqñ rectè, aliqñ obliquè. Dum ergo recto modo exaltãtur vel deprimuntur, quia semper sub eadem parte signi esse dñr, stare creduntur, si obliquè retrogradi. Chaldæi aliã retrogradationis istorum rõnem reddiderunt, q̃ talis est. Est vnus circulus qui æqualiter distat a terra, sub quo planetę discurrunt, hic est zodiacus. Præter hunc cõem circulũ hẽt vnusquisq; triũ supiorũ planetarũ duos circulos. Vnũ ecẽtricũ, q in vna sui parte est remotior a terra, in alia propinquior, q circulus cõtra firmamentũ nititur. Alterũ epicyclũ qui totus supra pẽdet, hic positus in ipso ecẽtrico, quẽadmodũ & ipse contra firmamentũ nititur, in quo ipse planeta fixus motu ipsius cõtra firmamentum rapitur, quia ẽm ipsos planeta nõ mouetur, sed motu epicycli quo situs est voluitur. Scimus aũt ꝙ si maxima rota in qua esset cereus inextinguibilis accensus, super caput nostrũ ab oriẽte in occidẽtẽ moueretur, dũ illa pars rotæ in aqua esset cereus accẽsus esset superior, videret cereus ad oriẽtẽ moueri cũ eadẽ pars rotę descẽderet, videret ille cereus nec ad oriẽtẽ nec ad occidentẽ moueri, sed stare. Cum aũt eadẽ pars esset infima ab occidente ad oriẽtem videretur retrogradari ꝑdictus cereus. Cũ vero eadem pars rotæ ascenderet, videretur stare. Simile contingit in quolibet istorum planetarum, vnde & geminus est locus stationis, vnus progressionis, & vnus retrogradationis.

De Qualitatibus Veneris, ac Mercurij, & eorum dispositione. *Cap.* XXIX.

QVartus planetarum iuxta Platonem est Venus, stella videlicet tpata in qualitatibus, vnde & beniuola dr̃, modo in 13. mensibus, modo in 12. zodiacum percurrens. Dr̃ aũt cum Marte adulterata, quia in superiori parte sui circuli existens, facta Marti vicina, minus est beniuola. Quintus est Mercurius, fere in anno cursum suum perficiens, cum quo Venus adulterata dr̃, cũ s. in inferiori parte sui circuli se illius commisceat qualitatibus. Ideo aũt dixi iuxta Platonem, quia Aegyptij (quos secutus est Plato) dixerunt solem esse statim post Lunam, supra ipsum vero Mercurium, supra Mercurium Venerem. Chaldæi aũt (quos secutus est Tullius) volunt post Lunam esse Mercurium, supra quem Venus, supra quem Sol. Quodq; de ordine istorum trium diuersa senserunt, ex circulis eorũ cõtingit. Circuli nãq; Veneris ac Mercurij sunt epicycli. i. supra terrã existentes, nil de illa cõcludentes. Horũ circulorum centrũ est in Sole, s. il mercurialis in medio Solis, venereus supra mediũ. Dũ ergo Venus, & etiam Mercurius in superioribus circulorũ suorum existũt, verè supra Solẽ sunt. Cũ verò in inferioribus circulorũ suorum sunt, verè infra Solem sunt, semperq; Mercurius propinquior est Soli. Ad hoc itaq; respiciẽtes Chaldæi, ꝙ qñq; inferiores sunt Sole, tũcq; liberius appareant, Sol enim non tm̃ apparentię illorum oculis suprapositus, quantũ subiectus subducit. Ideoq; dixerunt Solem illis superiorẽ. Plato verò, & Aegyptij considerantes quantũ possint plus eleuari, viderunt, ꝙ Sol nõ eleuatur tm̃ quantum Mercurius, nec Mercurius quantũ Venus, & ideo Solẽ inferiorem Mercurio, & Mercuriũ Venere iudicauerunt. Cui sententiæ, videlicet, ꝙ Sol sit sub Venere, & Mercurio nos potius accedimus. Cũ enim Luna sit frigida, & inde necesse est, vt Sol, qui calidus est, & siccus, sit ei cõiũctus, quatenus ex calore Solis tꝑetur Lunę frigiditas, ex siccitateq; humiditas, ne cũ Luna terræ vicina sit, & in ea magis dñans, si distẽperati radij eius ad terrã venirẽt, illã distẽperarent. Præterea cũ Luna proprio careat splẽdore, illuminat a Sole. Oportet ergo, ꝙ fonti luminis subiecta sit sine medio.

De

De istorum retrogradatione. Cap. XXX.

Isti queadmodũ cæteri planetę ab occidẽte in orientẽ, impetu tñ firmamenti ad occasum & ortum quotidie referuntur. Sic enim soli cõcurrunt, vt Mercurius plus duobus & triginta gradibus ab eo non elõgetur, Venus plus. 45. Sed cum in id spacium veniunt, ad Solem recurrunt. Mercurius fere in anno zodiacũ circuit. Venus aũt in illo anno in quo frequẽtius stat & retrograditur plus 12. mẽsibus in circulo nõ consumit. Alio quoq; anno qñ rectior incedit. 11. Habent etiam matutinos & vespertinos ortus, quia qñ iuncti soli splendore illius occuluntur retrogradientes apparere incipiunt mane ante solem, quæ dr̃ matutina effulsio. Aliqñ solem præcedunt, tuncq; Sole merso apparere incipiunt, tuncq; dr̃ vespertina effulsio. Si ante Solem in ortum diu visæ applicant se ad Solem, & incipiunt non videri, dr̃ matutinus occasus. Achronico ortu nunquam oriuntur, quia nunquam integro diametro a Sole distant. Venus autem vna & eadem die ante Solem vr̃, tũc lucifer vocatur. In fine autem eiusdem post Solem vr̃, & tunc hesperus vocatur. Sed dicis. Cum planetę ẽm astrologos sint eiusdem velocitatis, circuliq; istorũ fere sint æquales, vnde poterit esse, quod Venus in principio noctis videatur post Solem, & in fine eiusdem ante Solem. At vt superius demonstratũ est, venus qñque Sole superior est, qñq; inferior. Vnde & post Solem vr̃ in vespere, & ante Solem in mane, non ergo localiter in finẽ & in principio eiusdem noctis, Solem ꝓcedit & sequitur, sed altitudine sua post ipsum & ante ipsum videtur. Quod nunquam contingit, nisi qñ Sole superior existit.

De Retrogradatione Solis & Lunæ. Cap. XXXI.

Solem ergo sicut & alios planetas ab occidente in orientem natnrali motu moueri generalis ferè sententia omnium philosophorum fuit. Cum enim Aries sit positus sic, quòd qñq; sit in medio cęli, inter illũ & oriẽtẽ est Taurus, deinde Gemini, post Cancer in oriẽte. Inter eũdẽ & occidẽtẽ sunt Pisces, post Aquarius, in occidẽte Capricornus. Si ergo Sol ab oriẽte in occidẽtẽ tẽderet, in signum versus occidentem positum id est in Pisces ab Ariete transiret, inde in cætera. Cũ autem ab Ariete in signa versus orientem, prius in Taurum, deinde in Geminos transeat, sine cunctatione iudicij ab occidente in orientem credatur moueri. Fuit etiam necesse quòd sic moueretur. Cum enim firmamentum ab oriente in occidentem tendat, si planetę illi non cõtracurrerent, tantus esset in terris impetus, quòd nil stare, vel viuere posset in eis. Vt ergo rapido motui firmamenti obuiarẽt, impetumq; illius temperarent in contrarietatem motus retorti sunt. Sed quamuis contra firmamentum moueantur, quotidie tñ ad occasum & ortum secũ illos refert. Cum enim Sol ab occidente in orientẽ motu proprio moueutur, nisi a firmamẽto rapto motu econtrario referretur, 6. mensibus continuè esset super terram, beneficijs noctis careremus. Alijsq; sex mensibus inferius currens hemisperium, ad nos non ascenderet, sicq; sex mensibus die careremus. Sed fortasse dicis, cum planetę sint extra firmamentum, quo modo possunt a firmamento referri, & maximè Luna, quæ est ab illo remotissima. Respondeo. Nonne superius probauimus igneni, vel æthera esse firmamẽtum. Illud quod homines in aquæ colore modo pellis extensum sibi confingunt nihil esse. Vnde etiam si extra firmamentum esset, impetu illius moueri posset. Impetu enim alicuius maximi, videmus minima quæ extra ipsum existunt frequenter moueri.

Falsa Opinio de concentu cœli. Cap. XXXII.

Ex imagine mundi. Deniq; signifer primus circulus. 12. signorum diuiditur in duodecim partes per latum, sub his feruntur, 7. planetæ, & hi septem orbes (vt dicitur) cum dulcissima armonia mouentur, ac suauissimi concentus eorũ circumitione efficiuntur. Qui sonus ad aures nostras ideo non peruenit, quia vltra aerem fit, & eius magnitudo nostrum auditum angustum excedit. Nulius enim sonus a nobis percipitur, nisi qui in hoc aere efficitur. Rabi Moyses. Dixerunt quidam plures cœlos facere sonum magnum & horribilem, & hoc per similitudinem, quia etiam corpora parua, quæ inferius sunt, in festinatione sua sonum magnum faciunt. Quanto magis corpora Solis & Lunæ atq; stellarum, quæ plus habent & magnitudinis & festinationis, vnde & Pythagorici voces suaues & concordes hoc habere crediderunt, & antiqui oẽs Hebræi cum Pythagoricis conuenerunt. Actor. Hoc ideo forsitan Iudæi dixerunt cortici litterę semper carnaliter & inaniter adhęrẽtes. Quia scriptum est in lib. Iob. Quis enarrabit cęlorum rationem, & cõcentum cęli quis dormire faciet. Verum hæc opinio a prudentibus viris nequaquam recipitur, quia cum sonus materialis absque resistentia rei solidæ nunquam fiat, in illo cęlesti spacio quo sydera voluuntur, vbi purissimus ac subtilissimus ignis, vt pote purum elementum totum occupat, sonus vel cantus fieri naturaliter posse negatur. Sed hinc oritur quæstio difficilis, qualiter in cœlo empyreo vbi proculdubio purissimæ & quietissimæ sunt animæ omnium sanctorum iuxta Beati Gregorij sententiã futura sit laus vocalis. Ob hoc autem præcipuè prædicta sententia de cœlorum concentu respuitur, ne antiquus ille superstitionis error de cultu cœlestium syderum, idest Solis ac Lunæ & vniuersæ militiæ cœli, tanquam non solum vitam & sensum ac motum, sed etiam numinis aliquid in se habentium, apud nos etiam locum habere videatur.

De Quatuor celis vel spheris habentibus stellas. Cap. XXXIII.

Rabi Moyses. Cęlum quidem Mercurij & Veneris olim inter astrologos in ambiguitate fuerũt, vtrum sub sole sit an supra Solem. Antiqui quidem opinantes eos esse supra Solem. Sed postea Ptolomeus ordinauit eos sub Sole. Qui autem supra Solem eos esse dixerunt, quinque spheras esse putauerunt. f. Lunæ spheram, quæ propinquior est nobis omni alia. Et spherã Solis, quæ supra illam est, & spheram quinq; stellarum erraticarũ, & spheram stellarum fixarum, & vltimum cœlum omnes circũuolans in quo non est stella. Sicq; numerus cęlorum siue spherarũ habentium stellas est quaternarius & super hos vltima spera. Dixerunt autem Philosophi quòd cęlum Lunæ virtutem habet cremẽtalem in elemento aquæ, & ad hoc dant pro signo crementum maris cum Lunæ incremento, & diminutionem similiter. In Sole vero manifestum est quomodo radius eius incrementum ignis mouet, sicut crementum frigoris in elongatione eiusdem apparet. Similiter & sphera stellarũ erraticarum cõparationem habet ad aerem in existendo principium qualitatũ eius, & in mouendo ipsum, & propter multitudinem mutationum istius spheræ, & ipsum motum. f. retrogradationis & stationis ac progressionis. Est in aere facilior transmutatio ẽm multos modos quàm in alio elemẽto. Sphera vero stellarũ fixarũ est principium motus in terra, & ideo põt esse, ꝙ tardetur motus terrę, propter tardationem stellarum fixarum in suo motu.

De Duodecim signis zodiaci. Cap. XXXIIII.

Ex imagine mundi. In medio aũt firmamenti sunt. 12. signa per transuersum disposita, ęqualiter per circuitum distincta. Horum dispositio Græcè dr̃ zodiacus, Latinè signifer, eo ꝙ in eo sunt signa quę animalium habent nomina. Zodian enim animal dr̃. Ex compoto. Sciendum est aũt, quod sol quolibet mense intrat signum aliquod, quod ẽm ecclesiam debet fieri. 15. Kalend. in quolibet mense. Ad sciendum autẽ ordinem & nomina signorũ dantur hi versus. Est Aries Taurus Gemini Cancer Leo Virgo. Libraq; & Scorpius arcitenens Capricorn. Aquar. Pisces. Igitur. 15 Kalend. Aprilis, qui dies est in Martio, Sol intrat Arietẽ, in quo signo mundus factus esse dr̃, & creditur. f. circa principium veris. 15. Kalend. Maij intrat Taurum, & sic per ordinem signorum & mensiũ. Licẽt ergo signa sint æqualia, sicut dicunt astronomici, nõ tñ ecclesia ponit ea æqualia Plures. n. dies qñq; sunt in vno signo, q̃ in alio, cum vnus mensis plures habeat dies quam alius, vnde plures erunt gradus vnius signi q̃ alterius. Gradus autem dr̃ spacium, quo Sol motu suo transit in zodiaco in die naturali. Et signũ dr̃ duodecima pars zodiaci. Ex iam dictis potest sciri, quoto gradu alicuius signi sit Sol in quocunq; die. Videndum est enim vtrum sit in mense autẽ 15. Kalend. vel post. Si dies de quo quæris in quo gradu sui signi sit Sol illo die, sit ante 15. Kalendas, computa quot dies transierunt a 15. Kalendas præcedentis mensis, & toto gradu illius signi quod sol tunc intrauit erit Sol. Si aũt dies illa est post 15. Kalend. vide quot dies bus post, & toto gradu illius signi qđ Sol tunc intrauit, erit Sol.

De Significationibus nominum eorum. Cap. XXXV.

Ex imagine mundi. Primum ergo signum est Aries, constans ex pluribus stellis, quia sicut Aries tota æstate in dextro, & tota hieme in sinistro latere cubat, sic Sol sub illo signo gradiens, dextram partem cœli perambulat. Secundum dicitur Taurus ob significationem, quòd Sol sub illo positus radiorum suorum cornua fortius erexit, & terram arabilem reddit. Tertium Gemini, quia Sol sub illo duobus amplius diebus, quàm sub alijs moretur. Quartum Cancer, & significat, quod sicut Cancer retrocedit, sic Sol ad illud signum veniens cursum suum retroflectit. Quintum Leo, designans sicut in anteriore parte calidæ naturæ est, & posteriore parte frigidæ, ita Sol in illo signo mensem Augustum prius facit calidum, ad extremum tepidum. Sextum est Virgo ob significationem, quia sicut Virgo non parit, sic & Septembris mensis illius signi nihil gignit. Septimum Libra, signans ꝙ Sol æquinoctium faciat, cum sub illo signo ambulat. Octauum Scorpius, pro signo grandinum positus, quæ illo mense. f. Nouembri in quibusdam terris crebrius facit. Nonum Sagittarius, designans crebros fulminum ictus, qui in Decembri contingunt in aliquibus locis. Decimum Capricornus, quia sicut capra alta petit, ita tunc Sol ad astra conscẽdit, extrema pars eius desinit in Piscem, quod significat finem illius esse pluuialem. Vndecimum Aquarius, signans quòd solutis

lutis nubibus vndosum est illud tempus. Duodecimum Pisces, quod tempus pluuiale designat.

De Ratione numeri signorum. Cap. XXXVI.

ALbumasar. Quicquid in hoc mũdo nascitur & occidit, ex quatuor elementis est compositum, tribus interstitijs educatum. s. principio medio & fine, quæ. s. tria in illa quatuor ducta duodecim producunt. Cum ergo huic numero signorum numerum respondere conuenerit, duodecim signa in zodiaco esse oportuit. Præsunt siquidem hæc signa quatuor elementis, eorũque tribus interstitijs. Sunt quippe stellarum loca non sua, seorsum substantia generationes eorum & corruptiones mouentia. Sed super inferiorem mundum oriendo & occidendo stellasque discurrentes recipiendo. Sic etiam elementa non per seipsa resoluuntur, rerum nec generationes aut corruptiones producũt. Sed & temporum alterationes, elementorum resolutiones, generationum quoq; causæ eadem consequuntur. Sic itaq; circuli signa, mundi præsunt quatuor elementis, eorumq; tribus interstitijs, vt re & numero necesse erat, quod expositione plenius vel planius constabit. Præest enim Aries igni, Taurus terræ, Gemini aeri, Cancer aquæ. Deinde initio repetito Leo item igni, Virgo terræ, Libra aeri, Scorpio aquæ. Deinde repetito ordine Sagittarius igni, Capricornus terræ, Aquarius aeri, Pisces aquę. Primus itaq; signorum ordo elementorum primum sortitur instertitium idest geniture initium. Secundus ordo secundũ, quod vita medium est. Tertius tertium. Sunt ergo de signis tria quidẽ ignea, tria terrea, tria aerea, tria aquatica. Præest enim Aries calido siccove generationi genituræ, vel vegetationi ad vitam, ad incrementum atq; nutrimentum animantium atq; graminũ apto. Leo minus tpato matutĩtiq; rerum status. Sagittarius nociuo corrumpenti dissoluẽtiq; animantium ac graminũ compagem. Taurus frigido sicco genituræ amico, vt agro fertili graminumq; & animantiũ nutrimentis. Virgo inutili & inepto, vt sint agri steriles, & id genus. Capricornus nociuo & dissolutiuo æquale est cęnum & terra grauis. Gemini calido humido temperato, suaui rerum genituræ fomentisq; apto, quales sunt odores suaues confortatiui. Libra crosso & turbulento, vt sunt venti & vapores pingues. Aquarius graui & corrupto, vt vaporibus fœtidis, grauiq; aeri. Cancer humido temperato dulci nihilominus rerum naturis & nutrimentis alias incremẽtis idoneo, quales sunt humores sustẽtatiui. Scorpius minus habili, quales sunt humores salsi animantium graminumque naturæ inutiles. Pisces corrupto distemperato & dissolutiuo, vt sunt lacunę & paludes obscenę. Quatuor ergo rerum generationibus præsunt & quatuor corruptionibus. Habentque ista signacula duodecim suas quoque vires & proprietates in diuersis accidentibus ex quatuor elementorum tribus interstitijs.

De Dispositione eorum. Cap. XXXVII.

GVilelmus de Conchis. Signorum itaq; talis est dispositio, quòd Cancer nobis est propinquius in confinio nostræ habitabilis & torridę zonę. Deinde Leo aliquãto descendit versus orientem, post Virgo, deinde Libra in medio torridę zonę existens, vltra quam est Scorpius, deinde Sagittatius, post quem est Capricornus a nobis remotissimus, deinde obliquè ascendendo est Aquarius, post illum Pisces, deinde Aries in medio torridę Libræ oppositus, supra quem est Taurus. Deinde Gemini, post Cancer, & illud signum in quo quilibet planeta est creatus, eius domicilium vocatur. Est ergo secundum Aegyptios Cancer domiciliũ Lunæ, Leo Solis, Virgo Mercurij, Libra Veneris, Scorpius Martis, Sagittarius Iouis, Capricornus Saturni, Libra Veneris. Sed quoniam adhuc restabant quinq; signa, minoribus planetis attribuerunt ea, concedentes Saturno Aquarium, Ioui Pisces, Marti Arietem, Veneri Taurum, Mercurio Geminos. Sol ergo & Luna singula habent domicilia, reliqui bina. Sed primum & proprium domiciliũ dicitur in quo est planeta creatus, reliquum dicitur secundum. Omnis planeta maiorem habet potestatem in proprio domicilio, quàm in alieno. Maiorem in proprio & primo, quam in secundario. Hęc quoque duodecim signa iuxta qualitates elementorum, astrologi in quatuor diuiserunt, asserentes Arietem Leonem & Sagittarium esse calidos & siccos. Taurum Virginem & Capricornum frigidos & siccos. Geminos Librã & Aquariũ, calidos & humidos. Cacrũ Scorpionem Pisces, frigidos & humidos. Quædam etiam masculini sexus, quædam fœminini esse dixerunt, quæ omnia quasi falsa & nugatoria prætererire duximus.

De Ratione ordinis eorum. Cap. XXXVIII.

ALbumasar. Mirantur autem nonnulli cur inter signa naturali ordine intermisso, post igneum non statim aereum, sed terreum succedit. Quibus huiusmodi ratio non ineptè respondet, quod elementa simpla calor, frigus, siccitas, humiditas, ipsa quidem corpora non sunt. Sed omnium corporum origo ẽt eorum quæ vulgo elementa dicuntur, quodq; licèt ex pluribus illorum congestum sit, singula tñ ex singulis superaut, vt in igne licèt calida & sicca, calor tm̃ superat, sic in terra licèt frigida & sicca, siccitas tñ exuperat, sic in aqua frigus. Demũ quoque humor in aere p̄põderat. Sunt.n. elementorũ calor & frigus actiua, siccitas & humiditas passiua. Et calor qdẽ rerũ gñationẽ agit, frigus aũt corruptionẽ. Ideoq; in signorũ cõpositione ab igne sumit initiũ, quia calor in igne superat, qui est principiũ generationis & motus animantiũ. Aqua vero vltimũ locũ tenet, in qua frigus p̄est, quod genituram corrumpẽs, vitæ internicies est, primaq; est in rebus generatio, postrema corruptio. Iccirco merito primam extremitatẽ ignis, secundã aqua sortitur. Item qm̃ oẽs animalis vitæ passiones inter principiũ & finẽ sunt. Actiua quidem principij & finis extremitates, passiua vero medium locũ obtinere debuerunt. Item cùm oĩs in mundo generationis cęlestia corpora causa existant, his aũt in ordine elemẽtorũ ignis proximus sit. Primum enim esse debuit elemẽtũ caloris, frigoris aũt qđ contrariũ erat vltimum. Qm̃ aũt vt in igne calor, sic in terra siccitas abũdat, post igneũ signũ, statim terrenum succedere debet, primo quidem pp cognationem. Est em̃ siccitas caloris cognatione quadã consequens. Deinde vero ex vtriusq; principalitate, vt em̃ inter actiua calor, sic inter passiua siccitas virtute quadã p̄cedit. Cum ergo in ordine signorum primũ locũ ignis, quartũ aqua possideat. Post ignem aũt secundo loco terra succedat, aeri tertium relinqui necesse est. Prætcrea cum signorũ virtus omnium gñationum causa existat. Gñatio vero maris & fęminæ coitu fiat, & actio quidẽ masculi, passio vero fęminæ. Sic ignea & aerea signa mascula, terrea vero & aquatica fęminea fore conueniebat, eo ꝙ inter elementa duo superiora. s. ignis & aer actiua sunt. duo vero inferiora passiua. Hac itaque ratione Aries masculinum signum est: Taurus fœmineum. Sicq; Gemini masculinum: Cancer fœmininum, & ita per ordinem. Item cũ signorum ordo quotidiana conuersione mundum ambiens, diei noctisq; vicissitudines alternet. dies vero calidæ sunt naturæ, noctes vero frigidæ. Noxq; diem immediatè sequatur: Arietem diurnum: Taurum nocturnum. Itemq; Geminos diurnũ, & Cancrum nocturnum esse ratio postulauit.

De multipliei diuisione signorum. Cap. XXXIX.

ALcabitius. Zodiacus ergo. i. circulus signorum diuiditur in duodecim partes æquales. & hæ partes vocantur signa. & referuntur ad imagines quæ sub eodem circulo sunt. Vnumquodque istorum signorum diuiditur in triginta partes æquales, quæ dicuntur gradus. Et gradus diuiditur in sexaginta minuta. & minutum in sexaginta secunda. & secundum in sexaginta tertia. Similiter q̃ subcadunt minuẽdo vsq; ad infinita. Et sex ex his signis sunt Septentrionalia. i. ab initio Arietis vsq; in finẽ Virginis. Et sex meridiaoa, idest ab initio Libræ vsq; in finem Piscium. Item sex ex illis dñr directè ascendentia. i. ab initio Cãcri vsq; in finem Sagittarij. Ex sex dñr tortuosè ascendẽtia. i. ab initio Capricorni vsq; in finem Geminorum. Et tortuosè ascendentia obediunt directè ascendentibus, hoc est duo signa q̃ fuerint vnius lõgitudinis a capite Cancri obediunt, sibi vt Gemini Cancro, Taurus Leoni, Aries Virgini, Pisces Libræ, Aquarius Scorpioni, & Capricornus Sagttiario. Et duo signa quæ fuerint vnius longitudinis a capite Arietis dñr concordantia in itinere. vt Aries & Pisces, Taurus & Aquarius, Gemini & Capricornus, Cãcer & Sagittarius, Leo & Scorpio, Virgo & Libra. Et vocatur medietas circuli, q̃ est ab initio Leonis vsq; in finem Capricorni medietas Solis, quia Sol in oĩ hac medietate habet principatum, sicut hñt alij planetæ in suis terminis. Et alia medietas, q̃ est ab initio Aquarij vsq; in finẽ Cancri vocatur medietas minima, & est medietas Lunæ, quia Luna similiter habet in hac medietate principatnm, sicut Sol in maxima. Et vocatur illa medietas, quę est ab initio Arietis vsq; in finem Virginis medietas calida. Et alia q̃ est ab initio Libræ vsq; in finẽ Piscium, medietas frigida. Et vocatur illa pars quarta circuli q̃ est ab initio Arietis vsque in finẽ Geminorum, quarta calida & humida, vernalis, puerilis, sanguinea. Et illa q̃ est ab initio Cãcri vsq; in finem Virginis dr̃ quarta calida & sicca, autũnalis, melãcolica, & signat initiũ mediocris ætatis. Et illa quæ est ab initio Capricorni vsq; in finem Piscis dicitur quarta frigida & humida. simul hiemalis flegmatica. Omnibus autem planetis qui feruntur in his signis, non quòd sint in eis, sed quia feruntur sub eis, hoc est in directo cornu altior & promptior circulo signorum. Et cursu tardior est Saturnus, deinde iupiter, Mars, Sol, Venus, Mercurius, Luna, quæ est terræ propior, & cursu omnibus velocior.

De Domibus planetarum in duodecim signis, & earum exaltationibus. Cap. XL.

HAbent quoq; planetę in his signis potestates quasdam per naturam, quasdam per accidens. Per naturam sunt hæ, domus, exaltatio, terminus, triplicitas, & facies. Domus hæ sunt, Aries & Scorpius domus Martis, Taurus & Libra domus Veneris,

ris. Geminis & Virgo domus Mercurij. Cancer domus Lunæ. Leo domus Solis. Sagittarius & Pisces domus Iouis. Capricornus & Aquarius domus Saturni. Signa aũt, in quibus dñ fuerint planetæ dñr gratulari. Et dñi eorũ, ſm Dorotheum ſunt hi. Saturnus, dum intrat Aquarium, gaudere dr. Et Iuppiter in Sagittario. Mars in Scorpione. Venus in Tauro. Mercurius in Virgine. Sol exaltatur in Ariete, hoc eſt in 19. gradu eius. Luna aũt in tertio gradu Tauri. Saturnus in 21. gradu Libræ. Iuppiter in 15. gradu Cãcri. Mars in 28. gradu Capricorni. Venus in 27. gradu Piſcis. Mercurius in 15. gradu Virginis. Caput draconis in tertio Geminorum, & cauda in quarto gradu Sagittarij. In ſeptimo autem ſigno ab exaltatione vniuſcuiuſque planetæ in ſimili gradu erit eius diſtantia, verbi gratia. Sicut Sol exaltatur in 19. gardu Arietis, ita in 19. gradu Libræ cadit, & ſic de cæteris. Ptolomeus autem ponit Arietem totum exaltationem Solis, & Taurum totum Lunæ, & ſic de cæteris ſimiliter.

De triplicitatibus eorum, ac terminis & faciebus. Cap. XLI.

TRiplicitates verò ſic diſtinguimus. Oĩa quidem tria ſigna, quę in vna natura vñt cõcordare, faciunt triplicitatẽ. Aries ergo & Sagittarius & Leo faciunt triplicitatem primam, quia vnumquodq; iſtorũ ſignorum eſt igneũ, maſculinum, diurnum, calidum. ſ. ac ſiccũ, colericum, ſapore amarum. Eſt ergo hæc triplicitas Orientalis, cuius dñi ſunt in die Sol, poſt Iuppiter, deinde Saturnus. Et in nocte Iuppiter, poſt Sol, deinde Saturnus, Triplicitas ſecũda eſt ex Tauro & Virgine & Capricorno, quia hęc ſigna ſunt fęminea, nocturna, terrea, frigida. ſ. & ſicca, melancolica, ſapore acida, meridiana. Huius autẽ triplicitatis domus eſt in die Venus, poſtea Luna, deinde Mars. Tertia triplicitas eſt ex Geminis & Libra & Aquario, quia hæc ſigna ſunt maſculina, diurna, ſanguinea, calida. ſ. & humida, & acria, accidentali autẽ ſapore dulcia. Cuius triplicitatis eſt in die dñs Saturnus, poſt Mercurius, deinde Iuppiter. Et in nocte Mercurius, poſt Saturnus, deinde Iuppiter. In mane eſt Saturnus, & in meridie Mercurius, in veſpere Iuppiter. Quartã verò triplicitatem faciunt Cãcer, Scorpio, Piſces: hæc enim ſigna ſunt fœminea, nocturna, ſeptentrionalia, aquatica, flegmatica, frigida & humida, ſapore ſalſa. Cuius triplicitatis dña eſt in parte prima diei Venus, in ſecũda Mars, in tertia Luna. In nocte Mars, poſt Venus, deinde Luna. Quatuor ergo ex his ſignis dñr mobilia. i. Aries, Cancer, Libra, & Capricornus. Et quatuor fixa. ſ. Taurus, Leo, Scorpio, & Aquarius. Reliqua vero quatuor. i. Gemini, Virgo, Sagittarius, & Piſces, ſunt communia. Dñr mobilia, quia qñ Sol intrat aliqđ iſtorum ſignorũ mouetur. i. mutatur tps. Fixa verò dñr, quia qñ Sol in eis eſt tps figitur. i. in eodẽ ſtatu perſeuerat. Alia cõia. i. medietas eorũ erit vnius tpis, & medietas alterius, verbi gratia. Qñ Sol ſignum Arietis ingreditur, mutatur tps. i. mutatur hiems in ver. Et qñ intrat Taurum figitur. ſ. tps vernale. Qñ verò Sol ingreditur Geminos, fit tps cõe. i. dimidiũ erit veris, & dimidiũ æſtatis, & ſic de cæteris. Habet quoque in vnoquoq; ſigno 5. terminos per diuerſos gradus diſpoſitos. Nã ab initio Arietis vſq; ad ſextum gradũ eiuſdem Arietis, eſt terminus Iouis. Et a 6. vſq; ad 12. terminus Veneris. Et a 12. vſq; ad 20. terminus Mercurij. Et a 20. vſq; ad 25. terminus Martis. Et a 25. vſq; ad 30. Saturni. Facies aũt ſunt hæ. Vnumquodq; ſignũ diuiditur in tres partes ęquales, & vnaquæq; pars ex 10. gradibus conſtat, & vocatur facies. Quarũ initiũ a primo gradu ſigni Arietis. Prima ergo eſt a primo gradu Arietis vſq; in 10. & datur Marti. Secunda vſq; ad 20. gradũ, & daĩ Soli, qui ſuccedit ei in ordine circulorũ. Tertia vſq; in finẽ prædicti ſigni, & eſt Veneris. Sir prima facies Tauri & Mercurij, & ſic per ordinem notantur & dñi iſtarũ facierum.

De virtutibus planetarum in eiſdem ſignis. Cap. XLII.

IAm tractauimus de poteſtatibus planetarũ in ſignis, quę ſunt domus, exaltatio, triplicitas, terminus, & facies. Nunc ergo tractemus de virtutibus, ſeu fortitudinibus eorum in ipſis. Nam dñs domus habet quinque fortitudines, & dñs exaltationis quatuor, & dñs triplicitatis. 3. & dñs termini 2. & dñs faciei 1. Intellige ergo ex hoc numero fortitudines planetarũ. Qui enim magis abundant in numero, magis abũdant in fortitudine. Quidã aũt pponunt terminũ triplicitati. i. volunt vt dñs termini ſit fortior dño triplicitatis. Sed iã ſuperius expoſuimus, in quo valet vnuſquiſque. Et in vnoquoque ſignorum ſunt gradus, qui dñr lucidi & tenebroſi, vacui. Ab initio Arietis vſque in tertiũ gradum ſunt tenebroſi, & a 3. in 8. & ab 8. in 17. tenebroſi, & a 17. in 20. lucidi, & a 20. in 24. vacui, & a 24. vſque in 29. lucidi, & a 29. vſque in finem Arietes vacui. Et in ſignis ſunt quidam gradus, qui dicuntur putei, cum fuerit planeta in aliquo iſtorum dicitur eſſe in puteo, vt 6. gradus arieti, & 11. &c. Item quidam gradus dicitur azamena, ideſt gradus debilitationis corporis. Eſt autem azamena quędam debilitas temporalis, vt eſt cęcitas, ſurditas, amiſſio membrorum. Cum ergo fuerit Luna in his gradibus in natiuitate alicuius pueri, accidet ei prædicta azamena ſecundum ſignum loci, & aſpectus, ſeu loca planetarum. Item quidam gradus dicitur augmentans fortunam.

De Qualitatibus, quæ planetis effectiuè non propriè attribuuntur. Cap. XLIII.

ASTrologus. Si ergo aliquis a me quærat quis ſit effectus vniuſcuiuſque planetæ. Reſpõdeo, quàm breui potero narratione cõprehendens vniuſcuiuſque planetæ effectus quoſdam proprios, ſm φ philoſophi inuenerunt eos certis experimentis & rõnibus neceſſariis. Dico ergo, φ Sol eſt calidus, ſiccus, igneus, colericus, maſculinus, aureus, regnãdi cupidus, auri ambitioſus, amans munditiam, grauis in eloquio, magnificus, carnoſus, pulcher facie. Has proprietates attribuũt philoſophi ſoli, & ſir cæteris planetis vnicuique ſuas, non quia tales proprietates inſint, vel ineſſe poſſint cęleſtibus ſubſtantiis, cũ non participent contrarietatem, nec ſexum in diuerſitate, nec effectum in animi mutabilitate. Sed quia cœleſtia corpora ſunt efficiẽtia, & ſignantia tales proprietates, & earũ renouationes, & defectiones in rebus mutabilibus mũdi inferioris alterabilis, & ſm oẽs partes ſui corruptibilis. Oĩa enim, quæ renouantur in mundo inferiori, pter ea, quæ cauſantur a ſuperiori facie rationis noſtræ, habent ſuas cauſas efficientes in mũdo ſuperiori inalterabili, & incorruptibili. Cuius demonſtratio eſt, quia oẽ quod eſt prius in potentia, & deinde exit in actum ab aliquo actuali, vel per aliquid actualiter exit de potentia ad effectũ, quapp oĩa renouata in mundo inferiori, cum fuerint potẽtia prius, q̃ actu, per actuale aliquod, qđ eſt ſemper in vno modo in ſe, ſed cõparatione ad effectũ aſr & aſr ſe hñs neceſſe eſt prodire in effectũ. Oĩa aũt corpora cęleſtia ſunt ſemp vno modo in ſeipſis ſe hñtia, renouãtia ſolũ corporationes ſituales, vt in ea videlicet, q̃ ſunt in mundo inferiori. Nec reperitur in vniuerſitate mũdi ſenſibilis aliud a corporibus cęleſtibus ſic ſe hñs. Manifeſtũ eſt ergo, φ oĩa in his renouãtur.

De Proprijs effectibus Solis. Cap. XLIIII.

SOl autem virtute ſua calefacit, & deſiccat mundũ inferiorẽ, & gñat vitam in naſcentibus vegetabilibus & animalibus, & augmẽtat in natis calorẽ, & ſpiritũ vitalem. Cuius ſignãtio eſt, φ cũ incipit aſcendere a tropico hiemali per pũctum vernalem ad tropicũ ęſtiuũ, renouatur gñatio in terræ naſcentibus, & animalibus pleriſq; vigoratur vis augmẽtatiua. Vnde ipſe eſt ſignator vitæ animalis, quæ viget per calorem temperatũ. Cum verò recedit a nobis, corrũpũtur pluraq; terrę naſcentia & animalia, & debilitatur vis augmẽtatiua, & nutritiua pp defectum caloris vitalis, & ſuperabundantiã frigiditatis deſtruentis. Experimẽtis ergo ſenſibilibus ſcitur, qm Sol eſt effectiuè calidus, & ſiccus. Ex hoc ſequitur, φ ipſe ſit igneus, & etiam φ colericus. Idẽ eſt colera in homine, qđ ignis in mundo. Et idẽ effector & ſignator vtriuſque. Cũq; caliditas etiam ſit actiua, & maritas ſit per actiuitatẽ, & fęmininitas per paſſibilitatem. Patet qũo Sol eſt actiuè maſculinus. Sol quoq; virtute ſua mouet fumũ ſulphureũ mundũ, & cõmiſcet cũ argento viuo mundo, & decoquit ea calore tpato, & ſic efficitur aurũ. Nihil enim eſt aurum, niſi fumus ſulphureus mundus commixtus argento viuo, decoctis calore temperato. Quod aũt hæc operatio ſit a virtute Solis, ſcitur per hoc, φ in locis quibus præfuerit Sol, & in annis quibus dñatur Sol, magis abundant monetæ aureæ. Quod aũt affectus animi attribuuntur planetis, intelligendum eſt de affectibus, quos habet homo per naturã, & nõ ex conuictu, aut ex conſuetudine, aut philoſophia. Nã affectus cauſantur ex planetis, quia planetæ ſunt effectores, & motores ſpirituum mouentium affectus. Secundũ namq; affectus animi mouẽtur ſpiritus, & ſm motus ſpirituum mouentur affectus, verbi gratia. Cũ iraſcitur homo, accenditur ſanguis & ſpiritus, qui ſunt in corde, & feruẽt ſpiritus ſeſe impellentes, & ſupra ſeipſos impetuosè inundantes, & cũ talis fuerit motus in ſpiritualibus a cauſa aliqua extrinſeca, erit ira in affectu, niſi refrænetur per bonos mores. Similiter in oĩ affectu animi eſt motus ſpirituum appropriatus illi affectui, quẽ efficit naturaliter, & ſignificat planeta aliquis, & ſcitur de vnoquoq; planetarum, quorum affectuum, & cuius figuræ corporalis ſit ſignator, per hoc, φ cõſiderauerunt philoſophi dñium planetarum in horis natiuitatum, & inuenerunt ſemper in natis ſub dominio Solis effectus vniuerſales, & figurã corporalem, quos ſupra diximus. Et ſimiliter in natis ſub reliquis planetis inuenerunt effectus & figuras, quas reliquis planetis ſuo modo illos deſcribentes ſecundùm proprietates vnicuique aſſignauerunt.

De Proprijs effectibus cæterorum planetarum. Cap. XLV.

REliquorum planetarum proprietates (vt vitem prolixitatẽ abſq; expoſitione) narrabo, quia perito in naturis & aſtronomicis ſufficiunt, quæ dixi in exponẽdis proprietatibus Solis. Ad exponendum ergo proprietates aliorũ. Eſt ergo Saturnus frigidus & ſiccus, accidentaliter tñ humidus & terreus, melancolicus, plumbeus, obſcurus, amans veſtes nigras, tenax, religioſus, agricolator. Iuppiter eſt calidus & humidus, temperatus, aereus, dulcis,

dulcis,ſanguineus,ſtagneus,ſperans,gaudens,liberalis,eloquēs, amans veſtes pulchras,rubeus , & pulcher, facie terram proſpiciēs. Mars eſt calidus & ſiccus,vehementer igneus,ferreus,inuidus,amans malitiā & caſtra,pugnas & cædes,turpis, malignus, incōpoſitus. Venus eſt frigida, humida, & tpata, habens de metallis latonem,fęminea,amans veſtimenta ornata & redimicula aurea & argentea,& cantilenas,gaudia & iocos,& ipſa eſt laſciua,dulcis loquelę,pulchra oculis & ſupercilijs,ſtudens cōpoſitionē formæ,corpus hñs lene, plenum carne, mediocris ſtaturę. Mercurius eſt calidus & ſiccus.Sed quia ſiccitas eius eſt multum paſſiua, ideo ipſe eſt frigidus cum frigidis,humidus cū humidis, & cum oī planeta conuertibilis in ſuas qualitates, habēs in metallis argentum viuum , eloquens, ingenioſus, ſtudens,amans ſcientias mathematicas , & diuinationes , corpus habens gracile, labia ſubtilia, completam ſtaturam. Luna eſt frigida & humida, flegmatica, fœminea, argentea, mediatrix mundi ſuperioris & inferioris , amans geometriam , & quicquid ei attinet, rotunda facie, mediocris ſtaturæ.

De ordinatione motuum eorum. *Cap.* XLVI.

CVm aūt quæritur vtrum in motibus planetarum ſit ordinatio. Hanc quæſtionem qm̄ eſt ambigua diuido. Pōt eñ hæc q̄ſtio quęrere,an in motibus ipſorum acciderit prius & poſterius in tpe.i.quod vnus planeta prius tpe motus fuerit , quàm reliquus. Vel pōt quærere, an motus eorum ſint ordinati ad inuicem ſecundum proportiones muſicæ commenſuratas. Si q̄ritur primū,dico ꝙ oēs ſimul incęperunt moueri. Oēs eñ ſpheræ ſimul tpe creatæ creant,& in creatione moueri cęperunt.Si q̄ratur ſm. Dico ꝙ oīs ſphera & oīs planeta,ſicut eſt ſuperior in ordine ſituali, ſic eſt prior natura motus ſuperioris , natura prior motu inferioris. Nō eñ mouet inferior,niſi participans virtutē ſuperioris.Si vero quæratur tertiū.Dico ꝙ in illorū motibus eſt ordinata proportio muſicæ, aliter eñ non eſſet mundus aptiſſimè & pulcherrimè compoſitus. Porro ſi quęratur,vtrum motus vnius planeta poſſit impediri per motum alterius . Reſpōdeo ꝙ in corporibus cęleſtibus non eſt contrarietas vel inobedientia, vel violentia, nec obuiant ſibi ad inuicē cęleſtia corpora , quare nullo modo poſſunt ad inuicem p̄pedire ſe in mouendo.Si autē intēdat hoc q̄ſtio quærere,an effectus vnius planetæ impediatur per alterum,manifeſtum eſt qm̄ hoc eſt verū,quia cū alicui planetæ opponitur planeta ſibi cōtrarius,aut ei cōiungitur a terno vel quarto,vel quaterno, vel ſextili aſpectu , impedit opus alterius. Sicut,v.g. cum Saturnus opponitur Marti in renouatione anni,aut coniungitur ei ſm aſpectum aliquem,& p̄fuerit Mars anno, diminuit calorem qui ex virtute Martis deberet prouenire in eodem anno. Vtrū aūt motus planetarū ſit circularis,hanc q̄ſtionem determinat Ariſt.in lib.de cęlo & mundo,& hæc q̄ſtio non eſt q̄ſtio,ſed ſuppoſitio in aſtronomia,huius aūt demōſtratio apud Ariſtote.hæc eſt. Simplicis corporis ſimplex eſt motus. Oīs aūt motus ſimplex,aut eſt circularis,aut rectus. Igitur planetæ cū ſint corpora ſimplicia,aut circulariter,aut rectè mouentur, ſed non mouentur ſm rectum , quia oē quod mouetur ſm rectum participat contrarietatem & eſt corruptibile. Planeta vero nō participat contrarietatē,nec corruptibilis eſt, quare, &c.

De Perpetuitate ipſorum. *Cap.* XLVII.

EX lib.de nat.re. Sicut ſuperius dictum eſt. Cęlum & oīa corpora ſupercęleſtia ſunt, quorū formæ cōtrarijs carent. Ideoque ingenerabiles & incorruptibiles ſunt,& ſubiectum eorū cōe non eſt, quia ſi hoc eſſet propriam formam nō haberet Nūc aūt propriam formam habet,quam & non ſeparabit . Formæ ergo ſupercęleſtium corporum exiſtunt in ſuis ſubiectis tali exiſtentia, ꝙ non diuiduntur per diuiſionem ſubiecti,& hoc ideo,quia iſtæ formæ non cōſtituuntur per ſubiectū,& abſtractę quidē adhuc ſunt in eſſe. Ideoq; neceſſe eſt vt forma, qua mouentur, ſit illa ad quā mouentur. In formis eñ conſtitutis per ſua ſubiecta differt,ꝙ.ſ. forma qua.ſ.ſubiecta mouent,nō eſt illa ad quā mouentur.Et oīs hmōi forma qua mouetur ad ſe ipſam perficiēdā, per aliam formam neceſſe eſt moueri,vt mouere ſuū ſit finitum, cū non moueat niſi cū mouetur.Et hoc eſt vnum eorū quæ mouerunt Ariſt. ad ponendum , ꝙ ſupercœleſtium corporum formæ non ſint per ſubiecta ſua conſtitutæ,quia tunc motus eorum eſſent finiti. Cæterū quodcūq; fit,finē accipere neceſſe eſt,& finalitas oīs corruptionis eſt.Oē aūt ꝙ corrūpitur ſoluitur in hoc ex quo eſt. Aſtrologus. Si ergo q̄ratur a me,qūo planetæ ſint natura diſſolubiles,& volūtate cōditoris indiſſolubiles. Rñdeo cū Aug. ꝙ non ſolum planetæ, ſed oīs creatura ex ſe ipſa diſſolubilis eſt atq; corruptibilis.Cuius rō eſt,quia oē quod eſt de natura ſua facit periodum in originem ſuam. Omnis autem creatura eſt ex nihilo, ideoque periodus eius eſt in nihilum . Veruntamen diuidendus eſt iſte terminus diſſolubile ſiue corruptibile . Dicitur enim corruptibile, quod ex ſe ipſo poſſibilitatem ad corruptionem habet,& ſic omnis creatura corruptibilis eſt. Nulla enim creatura ex ſe ipſa eſſe poteſt, quia ſola prima cauſa ex ſe ac per ſe eſt. Quapropter ex ſe ipſa omnis creatura eſt corruptibilis, ideſt ad corruptionem poſſibilis. Dicitur etiam corruptibile, ꝙ ex ſeipſo neceſſitatem habet ad corruptionem.Et ſic omne & ſolum illud dicitur corruptibile , quod participat naturali contrarietate. Bonitas autem conditoris eiuſque ſapientia & potentia tam immenſæ ſunt, quòd vnumquodque in optimo , quod ei poſſibile eſt ſeruant, niſi ipſum a conditoris bonitate ſe volūtariè ſubtrahat: eſſe autem melius eſt, quam non eſſe, perpetuū quàm eſſe temporale, propter hoc vnumquodque non habet in ſe neceſſitatem ad corruptionem, & quod non voluntariè a cōditoris bonitate ſe ſubtrahit , ab ipſa ſeruatur in perpetuo eſſe.

De Cooperatione omnium planetarum. *Cap.* XLVIII.

QVæri autem poteſt,vtrum oēs planetæ ſint ſicut vnum efficiens ad gñationem vniuſcuiuſq;,vel poſſit vnus illorum per ſe aliquid efficere. Ad hoc rñdeo quod omne quod efficitur in mundo inferiori ab omnibus planetis efficitur,& omnes participant in efficientia vniuſcuiuſque effectus, & etiam comparticipat eis in efficiendo ſingulare alicuius ſpeciei imago aliqua cęleſtis. Planetæ namq; ſunt effectores & ſignificatores vniuerſales, nec efficiunt aliquod particulare, niſi cum eis in efficiendo cōparticipet aliqua de cœleſtibus imaginibus , quæ.ſ.imagines ſunt effectrices ſpecierum ſpecialiſſimarum mūdi terreſtris. Demonſtratio aūt quòd oēs planetæ ſint ſicut vnum efficiēs, & non poſſit aliquis eorum per ſe agere in hæc inferiora, hæc eſt. Virtus inferius nō agit niſi per virtutem ſuperiorem.Sed & duo quæ diſtant aliquibus medijs naturaliter interpoſitis, non agūt vel patiuntur ab inuicem abſq; medio. Propter hoc nullus planeta inferior agere pōt in hæc terrena,niſi per virtutem ſui ſuperioris,nec ſuperior agere pōt in hæc terrena , niſi mediante ſuo inferiori . Vnumquodque igitur in mundo inferiori effectum ab omnibus planetis efficitur. Dicitur tamen effici proprio planeta illo qui maioris eſt ſuper illo virtutis in efficiendo.

De Operatione eorum in diſpoſitione embrionis. *Cap.* XLIX.

COnſtant.in lib.de cerebro.Habent igitur & ſeptem planetę aliquid in compoſitione embrij in ſpecie. Saturnus quidē frigidus eſt & ſiccus.Sua frigiditate primo menſe ſpermati grauitatem,& ſui ſiccitate compaginationem facit.Secundo Iuppiter calidus & humidus calefaciens confortando & humectando replens in longi & rotundi figuram ſperma producit. Tertio Mars calidus & ſiccus, calore corroborans,& ſiccitate inſcidēs, crura diuidit,& a lateribus brachia. Collum autem caputq; informat. Quarto vero Sol min⁹.Marte calidus,cor & epar creat, & creator animam ingerens naturaliter embrioni motum præſtat Quinto Venus frigida & humida oīa interiora informat. Aures,os,virgam,& pudicum circulum, manuum & pedū digitos diuidit. Sexto Mercurius ſm calidum & humidum frigidū & ſiccum ęquus, componit ſupercilia,oculos ſcindit , pupillam creſcere facit,capillos & vngulas producit. Septimo Luna frigida & humida,replens axungias,Carnes etiam & ſuperficiem replet, veniſq; arterijs humiditatem attribuens, toti corpori nutrimentum præſtat,& quia omnia perficit,ſi prægnās parturiat, ſalubre perdurat. Sed quia adhuc membra , quæ in eo ſunt, nec bene formata ſunt, indiget alio tempore ad id operis implendū. Ideo octauo Saturnus redit, & certa vice ſimul infrigidādo embrioni & matrici grauitatem infert, ſua ſiccitate humores extenuans,quibus embrioni nutrimentū partus attribuitur, & propter hoc nati in hoc tempore ægrè perdurant. Nono autem Iuppiter calefaciendo infrigidata, & ita replendo tenuia,embrium corroborat, & maternos aperit aditus , & ſic omnibus perfectis exitus conceditur.

Reprobatio fatalis conſtellationis. *Cap.* L.

ACtor. Huculq; de poteſtatib .& virtutib. planetarū dixiſſe ſufficiat. Prorſus eñ genethliaticorū, ſiue mathematicorū errorem cauere debemus , ne videlicet ea quæ in libero hoīs arbitrio conſtituta ſunt,neceſſitati fatalium conſtellationum inaniter immo peruicaciter aſcribamus. Fieri ſanè pōt, vt qm̄ inferiorum corporum diſpoſitio naturali lege creatoris voluntati ſubiecta ex ſuperiorum ſitu ac diſpoſitione quodāmodo dependeat,puer quilibet naſcens ſm complexionem ſigni vel ſyderis, in cuius diſpoſitione naſcitur, ad illos vel illos mores magis vel minus diſponatur, & hoc dumtaxat ſm corporis qualitatem. Siquidem corpus quod corrumpitur,aggrauat animam , & econtrario corpus diſpoſitum ſubleuat,& iuuat eam. Quod aūt fatali neceſſitate cogatur bene vel male agere,procul a ſana fide , qua credimus & hoīem voluntate propria male agere , vel libertate arbitrij grā Dei adiuta bene viuere,& Dei ſapientiam oīa ſuauiter rectèq; diſponentem inferiores cauſas pro voluntate ſua , & pro meritis hoīum commutare. Grego. in Homilia de Epiphania. Verum hæretici Præſilianiſtæ, qui vnumquemq; hoīem naſci ſub ſtellarum conſtitutionibus ęſtimant, hoc in adiutoriū ſui

erroris

erroris assumunt, quod noua stella exijt, cum in carne dominus apparuit, cuius stellam eius fatum fuisse putant. Sed si Euangelij verba pensemus, hoc vtiq; inducet, quod non puer ad stellam, sed ad puerum stella concurrit. Si dici liceat, non stella fatũ pueri, sed stellæ fatũ is, qui apparuit puer fuit. Sed absit a fideliũ cordibus, vt esse aliquid fatum dicant. Vitam quippe hominum solus conditor qui creauit administrat. Neque enim propter stellas homo, sed propter hominem stellæ factæ sunt. Et si stella fatum hominis dr̃, ipsis suis ministerijs subesse homo perhibetur. Certè cũ Iacob egrederetur de vtero, & prioris fratris plantam teneret, prior nequaquam perfectè egredi potuit, nisi subsequẽs inchoasset, & cum vno tempore eodemq; momento vtrumque mater fuderit, non tamen vna vtriusq; æqualitas vitæ fuit. Sed ad hæc solent rñdere mathematici, quia virtus cõstellationis est in ictu puncti. Quibus nos dicimus ecõtra, quia magna est mora natiuitatis. Si ergo in ictu puncti constellatio permutatur, necesse iam erit, vt tot dicantur fata, quot sunt nascentium membra. In Francorum terra regis ex genere prodeunt, quibus profecto nascentibus quis æstimet quanti eidem momentis ex seruili conditione nascantur. Item solẽt fateri mathematici, quòd quisquis signo Aquarij nascitur, piscator futurus sit, qui in Libra trapezeta. Sed piscatores (vt fertur) Gethulia non habet, trapezetas multæ prouinciæ ignorant. Quis ergo dicat, quòd in his signis nullus ibi nascatur, vbi huiusmodi artes non exercentur. Hæc de stella illa breuiter diximus, ne mathematicorum stultitiam indiscussam præterisse videamur.

Cur Magos per Stellam ad se dominus adduxit. Cap. LI.

IOannes Chrysostomus super Matthæum Homil. 6. Porro si fatalem cõstellationem Deus reprobauit, cur Magos per stellam in Nat. Chri apparẽtẽ, & non potius per Prophetas, vel p Angelum vocauit. Sed mira dispositione eorum saluti condescendens, per hæc eos vocabat, quæ eis familiaris consuetudo patefaciebat, hoc & Paulus imitãdo de inspecta ara gẽtibus disserebat proferens testimonia Poetarum. Iudæis etiam aliquãdiu sine interdicto circuncisionis. Christum annũciauit. Si ergo indignum æstimas, quòd Magi per Stellam vocantur, hoc modo quoque oẽs cæremonias, omnesq; ritus & sacrificia, baptismata, templumq; reprobabis. Siquidem hæc omnia sui originem de gentium occasione traxerunt. Sed tñ Deus ob deceptorum salutem per ea ipsa coli se passus est, per quæ illi dæmones ante coluerunt, & aliquandiu illa in melius inflectẽs donec a cõsuetudine sui eius amicitia ligati erãt, paulatim eos reuocaret, & ad philosophiam altiorem perduceret, sic fecit & Magis. Deniq; quos ad præsepe Stella præeunte perduxerat, non iam per Stellam, sed per Angelum alloquitur gradatim eos ad meliora perducens: hoc etiam legitur Philisteis fecisse. Nam diuinis eorum consilium dantibus de dimissione Arcę Domini in plaustro iunctis ad illud iumentis indomitis, &c. eorum præceptum populi regionũ impleuerunt. Dñs quoq; condescensione solita, diuinorum sententiam comprobauit, nec maiestati suæ putauit indignum ad effectum verba prophanorum perducere, idq; agere, vt illi viderentur fideliter illa persuasisse. Nam ad maiorem Dei gloriam pertinebat, si virtus eius ẽt testimonio inimicorum panderetur, & ipsi quoq; gentilitatis magistri consonam ferrẽt de Dei veri potestate sniam. In Phitonissa quoq; illud idem habet locum, tenuit namq; dispensationis tenorem cũ ad eius votũ suscitauit Samuelem, multaq; his similia videri dispensationibus Dei inuenimus. Nunc ergo ipsum dispensationis suæ morem & in Magis seruauit, quibus ingẽs & clarum ostẽdit astrum, vt eos de magnitudine & pulchritudine necnõ & de ipsa cursus nouitate admiratio moueret ad cultũ. Cuius nimirum nouitas tribus signis indicabatur. Primo quia ad meridiẽ ab oriẽte venit. Sic.n. iuxta locorũ sitũ palestina spectat ad Persidẽ, cum Solem & Lunã & astra cætera ab oriẽte in occidentẽ ferri videamus. Deinde quia nõ in nocte lucebat, vt cæteræ, sed clara luce ipsos quoq; Solis radios proprio suo fulgore superans. Tertio ex ipsa interpolatione lucendi. Nam vsq; ad Palestinam venientibus Magis quasi dux itineris semper apparuit. Cũ aũt Hierosolimam venissent, se abscondit, & iterũ exeuntibus apparuit, vsq; dum veniẽs staret supra locum vbi erat puer. Greg. vbi sup. Itaq; nato eodẽ Redemptore Angelus in Iudæa pastoribus apparuit, Magos adhũc adorandum, non Angelus, sed Stella perduxit, quia Iudæis tanquam ratione vtentibus rationale aliquid, idest Angelus pdicare debuit. Gentiles vero quoniam vti ratione nesciebant, ad cognoscendum Dominum non per vocem, sed per signa perducti sunt, quia & illis prophetiæ tanquam fidelibus, & istis signa tanquam infidelibus data sunt.

De Numero stellarum. Cap. LII.

ALbumasar. Inter supremum autem orbem terręq; globum medij circuli stelliferi continentur. Quæ scilicet Stellæ cum innumeræ sunt, electæ sunt ex omni numero notabiliores. 1029. e quibus sunt septem velociores cursusq; dissimilis, s. Saturnus, Iupiter, Mars, Sol, Venus, Mercurius, Luna, suisq; circulis feruntur, quapropter & erraticæ dicuntur. At vero. 1022. stabiles quia omnes vnius motus eiusdem circuli singulos gradus centenis fere peragunt annis. Depositæ sunt autem per sex ordines. Nam quæ reliquis omnibus lucis suæ quantitate nobiliores sunt, in primo ordine resident. Suntq; numero 15. his aut minus lucidæ, in secundo ordine. 45. Infra has in tertio ordine, 208 In quarto 444 In quinto 217. in sexto, 49. & præter has 5. nebulæ similes. Vnde & nubeculæ dicuntur 20. Nouem vero tenebrosæ sunt, quarum vna oblonga tanquam caudata. In hunc modum sunt ordinatę omnes ex. 1029. Deinde in 48. imagines omne cœlum permeantes compositæ sunt, quas Græcæ Latinæq; fabulę diuersis nominibus appellauerunt. Actor. Dixerũt autem quidam herbam non esse in terra, quæ non habeat in cęlo Stellam, quæ ipsam respiciat & crescere faciat. Cæterum vniuersitates Stellarum, quæ in cœlo sunt neminem æstimo scire mortalium, scriptura testante, quia numerari non possunt præ multitudine, apud illum ergo solummodo numerus earum notus est, de quo scriptum est. Qui numerat multitudinẽ Stellarũ, & omnibus eis nomina vocans. Et quippe non est magnum illi nosse numerum Stellarum a quo creatæ sunt. Apud quẽ nimirũ ipso testante, omnes etiam capilli capitis nostri numerati sunt.

De his, quæ ex situ vel motu Stellarum creantur in rebus inferioribus. Cap. LIII.

COnstant. in Pantegni. Aeris quidem mutatio propter Stellas est ex earum vicinitate ad Solem & longitudine. Si eñ Stella Soli vicina fuerit, aer calefit, quia calori Solis iungitur Stellæ calor naturalis, & augmentatur, maximè si Stellæ maiores sunt siue instabiles, vt Iupiter, Mars, Venus, siue stabiles, vt prothion, canicula, cor Leonis, oculi Tauri, & similes. Si vero Sole longè remoto, in simul ex Stellæ multæ conueniunt, similiter mutatur aer & calefit: & si quidem æstas fuerit, ardor erit multus, si hiems, paruus æstus. Cum autem hæ Stellæ longè sunt remotæ a Sole, nec super nos positæ, omnia contingunt cõtrariè, vt. s. paruus calor in æstate, multum frigus fit in hieme. Rabi Moyses, Dixerunt quoq; sapientes de gubernatione generationis & corruptionis, quòd fit per virtutes venientes a cœlis. Ab antiquis etiam dictum est non esse herbam in terra, quæ nõ habeat Stellam in cœlo, quæ eam respiciat & crescere faciat. Vnde dicitur in Iob. Nunquid nosti ordinem cœli, & pones rationes eius in terra. Albumasar. Sellarum motuum eam necessariã causam intelligimus: vt superioris essentiæ motus inferiores naturas ad agenda misceret: quæ. s. commixtio ad oẽm generationem necessaria erat. Superior. n. mundus inferiorem perpetuo ambiens, cum sibi alligatũ trahat motu suo mundi materias agitans actus in passiones miscet: generationum oĩum causas, & cęlestibus quidem non nisi circularis aptus erat motus, quia non nisi circularis est perfectus, qui cum tam principio quàm fine careat, nescio qua parte quietem admittat. Mundi vero inferioris corporum duplex est motus. Alter. s. rectus finem habẽs, quo cum perducantur sistunt, vt ignis & aeris sursum, aquæ, & terræ deorsum. Alter vero circularis, qui resolutiones & alterationes ex alteris in altera, rursus ex illis in ista circumagitat. Hunc itaq; motum ambientis mundi motus trahens in rerum generationes, & corruptiones agit. Sunt. n. generationes in elementis potentia. Resolutio vero ex alteris in altera genitutam actu instaurat v. g. In isto ligno est fumus in potentia quasi motus, quem etiam ignis in lignum agens actu ipso generat. Haud secus generatio quidem & corruptio est in elementis potentia: quas motus syderum elementa alterando in inuicem resoluens, & in rem ipsam perducit.

De Stellarum significationibus. Cap. LIIII.

PEtrus Comestor. Deniq; prædicta cœli luminaria, i. solem ac lunam, & sydera creator oĩum Deus non solum fieri voluit ad decorem & vsum luminis, sed etiam vt essent in signa, videlicet serenitatis & tempestatis, vel etiã, vt ex illis fierẽt signa maiora 12. secundum cursum eorum, & posset quis metiri spacium. 12. signorum & quædam signa minora plura his. Et dñr signa vel sydera, tũ quia magis diligentia signauit, & considerauit ea antiquitas, tum quia adhuc designant & considerant ea hoĩes ad tporum designationem. Nec dicendũ est (vt genethliatici, vel geneatici somniant) quod posita sint in signa euentuum & operum nostrorum. Aut quod status vitæ nostrę significent, aut moderentur. quod ẽt docent experimentis, quæ apotesemata vocant. Non. n. de cęlo credendum est his, qui alieni sunt a patre, qui in cœlis est. Isidor. Quædam namq; stellę ideo signa dñr: quia ortu, vel occasu suo certis stationibus tporũ qualitates signant. Has nautæ obseruant in gubernandis remigijs contemplantes earũ aciem, atq; fulgorẽ, quibus rebus status cœli futurus ostẽditur. Sed & omnes homines eas intendunt ad præuidendas aeris qua-

ris qualitates per æstates & hiemes vernalemq; temperiem. Ex lib. de Præsagijs tempestatum. Cū repente stellarum fulgor obscuratur, vt id neq; nubilo, neq; caligine accidat, graues tempestates denunciat. Si volitantes plures videbuntur quo ferantur albescētes, vētos ex his partibus nunciabūt. Si cursitabunt, certos & constantes. Si idē in pluribus partibus fiat inconstātes significant vētos. Si Stellarū errantiū aliquā orbis incluserit, imbrē protendit. Sunt autē in signo Cancri duæ paruæ Stellæ azelli, appellatæ, exiguū inter se spacium obtinentes. Nubecula quoq; quam appellant præsepiam, hæc cum in cœlo serena apparere defecerit, atrox hiems sequitur. Si altera earum aquilonam. s. caligo abstulerit, auster sæuit. Si austrinam aquilo.

De Stellis signiferis. Cap. LV.

ISidorus. Arcton signorum primus, qui in Ariete fixus 7. stellis in se reuolutis rotatur. Nomen est Græcum, quod Latinè vrsa dr. Quæ quia in modum plaustri vertitur, nostri eam Septētrionem dixerunt. Triones. n. sunt propriè boues aratorii dicti, eo q terram terant, quasi teriones. Septentriones non occidere axis vicinitas facit, quia in eo fixæ sunt. Arctofilax dr, quod arcton, idest elicen, idest vrsam sequitur, eandem & boetem dixerunt, eo quòd plaustro hæret, signum multis spectabile stellis, inter quas & arcturus est. Arcturus est stella post caudam maioris vrsæ posita in signo boetis, vnde & arcturus dicta est, quasi arctuzona, quia boetis præcordiis collocata est. Oritur autem autumnali tpe. Orion astrum ante Tauri vestigia fulget, & dictus est orion ab vrna id est ab inundatione pluuiali aut pluuiarū. Tempore. n. hiemis obortus, mare & terras aquis & tempestatibus turbat, hunc Latini iugulam vocant, eo q sit armatus vt gladius, & stellarum luce terribilis, atq; clarissimus, in quo si hæc fulgent omnia, serenitas portenditur. Si obscuratur huius acies, tempestas imminere cernitur. Hiades dictæ sunt a po tu hyan idest a vento & pluuiis. Nam pluuia Græcè hyatos dr. Ortu quippe suo efficiunt pluuias. Vnde & Latini eas succulas appellauerunt. Sunt autem septem in fronte Tauri & oriuntur tpe vernali. Pliades a pluralitate dictæ sunt. Sunt. n. stellæ 7. ante genua Tauri, ex quibus 6. videntur, nam latet vna: has Latini vergilias dicunt a temporis significatione, quod est ver qn oriuntur, nam occasu suo hiemem, ortu æstatem primæq; nauigationis tps ostendunt. Constantin. vbi sup. Stellæ quæ ortu vel occasu suo mutant aera temporum anni sunt pliades, canicula, cynozura, elyce. Vt autem Hypocras & Galienus testantur, pliades æstatis ac medendis temporibus oriuntur, hoc est in principio Maij. Earum quidem ortus est cum a Sole separantur. Occasus autem earum est hiemis seminandiq; principium. Cum aūt Sol ascendere incipit, & ipse quasi ad occasum tendere, canicula oritur 20. die Iulij. Cinosuræ autem ortus est inceptio autumni. Grego. in moralibus. Pliades stellæ vicinitate quidem sibi coniunctæ sunt, sed tactu disiunctæ. Vnde scriptum est. Nūquid coniungere valebis micantes pliades, aut gyrum arcturi poteris dissipare. Arcturus septem stellarum radiis fulgens, nocturna tempora sic illustrat, vt in arce cœli constitutus per diuersa se vertat, nec tamen occidat. Semper quidem versatur & nunquā mergitur, sed dum versatur, erigitur.

De Canicula. Cap. LVI.

ISido. Canicula stella, quæ & Syrius dr, æstiuis mēsibus in medio centro cęli est, & dum Sol ad eam ascenderit, coniuncta cum Sole duplicatur calor eius, & dissoluuntur corpora, & vaporantur. Vnde & ex ipsa stella dies caniculares dnr, qn & molestæ sunt purgationes: Canis aūt vocatur, eo q corpora morbo afficiat, vel propter flammæ candorem quem emittit, eo q huiusmodi sit, vt pię cæteris lucere videatur. Plinius lib. 2. Caniculæ exortu Solis vapores accēdi quis ignorat. Cuius syderis effectus in terra amplissimi sentiuntur, feruent maria, ex oriente ea fluctuant in cellis vina, mouentur, stagna. Origen. appellat Aegyptus feram, quam in exortu eius contra stare & contueri tradit, ac velut adorare cum sternuerit. Canes quidem eo toto spacio maximè in rabiem agi, nulli dubium est. Constant. vbi sup. Canicula (sicut dictum est supra) est ex stellis, quæ ortu vel occasu suo mutant aera tpum anni, hæc oritur vicesimo die Iulij cū æstas mediatur, & æstus maximus est. Ex cōputo. Ab hac ergo stella dnr dies caniculares, quæ sita est in frōte Leonis, prope quā est Sol in diebus illis. Sunt aūt in vniuerso 52. in quibus pp temporis crudelitatē, idest caloris intemperiem malum est minuere vel potionari. Qui quando incipiunt, & qn finiantur, his versibus insinuatur. Incipiunt Iulij pridie Idus caniculares. Septembris pridie nonarum fine resultant. Vel sic, & pridie nonas Septembris fine resultant.

De Lucifero. Cap. LVII.

ISido. Lucifer dictus est, eo q inter oīa sydera plus lucē ferat, vel habeat. Est autem vnus ex planetis, qui & propriè iubar dr, eo q iubas lucis effundat. Vesperus est stella occidentalis quam a Vespero Rege Hispaniæ cognominatam perhibent. Est autem & ipsa ex 5. stellis planetis noctem ducens, & Solem sequens. Fertur autem, quod hæc stella oriens luciferum, occidēs vesperum facit. De qua Statius. Et alterno deprehenditur vnus in ortu. Ex lib. de nat. re. Eadem stella lucifer & hesperus dr. Sed lucifer cum ante Solem vr in mane. Hesperus aūt qn post candem vr in vespere. Vnde quæstio est an in eodem anni tpe possit vna & eadem stella, & lucifer & hesperus esse, & dicūt quidam hoc esse non posse, cum enim paris velocitatis sit cum Sole & ferè in eodem spacio cursum suum perficiens, quomodo ergo in vna & eadem nocte vesper sequeretur Solem & in mane præcederet. In vno ergo tempore præcedit Solem, & tunc est lucifer, in alio sequitur, & tunc est hesperus. Alij dicunt eā in vno, & eodē anni tempore & ante Solis ortū, & post eiusdē occasum videri, non tñ eū pcedere vel subsequi, quia dicunt stellam illam altiorem Sole, vnde diutius in vespere videtur. & si Solem non sequitur citius in mane, & si illum non antecedat. Tertij dicunt Venerem & Mercurium eiusdem ferè coloris & quantitatis esse, semperq; Solem concomitari, ita vt vna præcedat reliqua subsequatur, præcedens in vespere propter Solis splendorem nō vr, sed subsequens post eius occasum apparet, econtra altera in mane vr præcedens, subsequens vero eius splendore occultatur.

De Cometa. Cap. LVIII.

ISidorus. Cometes est stella sic dicta, eo quòd comas luminis ex se fundat, qd genus syderis qn apparuerit, aut pestilentiā, aut famē, aut bella significat: eę Latinè appellantur crinitæ, quas stoici dicūt esse vltra 30. Et earum noīa, & effectus quidā astrologi scripserūt. Seneca de naturalibus quæstionibus lib. 4. Quādiu solita decurrunt, cōsuetudo magnitudinē rerū subducit. Ita enim cōpositi sumus, vt nos quotidiana ēt si ammiratione digna sunt, transeāt, econtra minimarū quoq; rerū si insolitæ pdierint spectaculū dulce fiant. Is itaq; cœtus astrorū, quibus vniuersi corporis pulchritudo distinguitur, populū non conuocat. Ac cū aliquid ex more mutatū est, oīum vultus in cęlo est. Sol spectatorē nisi defecerit non hēt. Nemo Lunā obseruat nisi laborantem. Adeo naturale est magis noua, q̃ magna mirari. Idem & in cometis fit. Si rarus & insolitæ figuræ ignis apparuerit, nemo non cupit scire quid sit, & oblitus aliorum de aduētitio quærit, ignarus vtrū mirari debeat, an timere. Non enim desunt qui terreāt, qui significationes eius graues pdicent. Itaq; sciscitantur, & cognoscere volunt, an sit sydus. Arist. ait cometas significare tēpestatem, ventorumq; & imbrium intemperantiā. Quid ergo, non indicas sydus esse, quod futura denunciat. Non enim sic tempestatis signum hoc est, quo futuræ pluuiæ putres fungos concrescere, vel sæuituri maris cū in sicco ludunt fulices. Sed quomodo æquinoctium indicat calorem, frigusq; flectentis anni demonstrat. Vt ita scias esse non statim cometes orituros vētos & pluuias minantur, vt Aristo. ait. Sed ad annum totum aspectum facit, vnde apparet illum non ex proximo quæ in proximum daret signa traxisse, sed habere reposita mundi legibus & cōpressa. Fecit hoc ille qui Patroclo & Euopisco consulibus apparuit, dumque ab Aristot. & Theophrasto prædictæ fuerunt maximæ & continuæ tempestates, vbique extiterunt. Ac vero in Achaia, & Macedonia vrbes terrarum motu perruptæ sunt.

Aristotelis sententia de cometis. Cap. LIX.

ARisto. in lib. Metheor. 1. Dixerunt quidam, quòd stellæ cometæ sunt stellæ multæ in orbem congregatæ, mobiles, nō fixæ. Cum enim sibi inuicem propinquant, vr apparere lumen oblongum continuum sicut coma. Alij dicunt, quod non sunt nisi stella vna ex mobilibus, quæ apparet in quibusdam horis. Qn enim orit, quasi sit parua, postea mutatur per colores. Vnde quibusdam horis vr sicut lumen quod diximus. Alij quoq; quod coma non est ex ea, sed quoniam mouetur in diuersitate loci sui videtur ei esse quasi coma lucida, quia lucet in humiditate aeris, & inde redit ipsum lumen ad aerem, & videtur oblongū. Quod accidit ei ex eo, quod Sol attrahit. s. vaporem. Hæc autē stella moratur longiori tempore, quàm reliquæ, & videtur, q sit ei coma ex parte Septentrionis & meridiei propter humiditatem, quæ est in illis duabus partibus aeris, & illi quidem sic opinati sunt. Nos autem videmus stellas cometas extra orbem stellarum fixarum. i. citra. Quod si essent ex stellis mobilibus, essent in orbe stellarum mobilium, non extra. Si aūt comæ earum essent ab aere, sicut dixerūt alij, oporteret q viderentur asq; coma, vel vt coma videretur in oī stella, q̃ fieret in hoc loco, & essent comæ infinitæ, sicut stellæ. Nos aūt inuenimus stellas cometas quinq; tm. Nec videntur tm ex parte Septentrionis, sed ēt in parte alia, & videntur iterum cum Sole in ortu suo æstiuo. Dico ergo, q stellæ comatæ sunt propter aerem continentē stellas, & inflammatum secundum propinquum continentē calorē ignis. Quando enim inflammatur, fit ignis, & continuatur cū lumine eius, & fit oblongum.

De

Opiniones Apollonij, & Ephigenis de eisdem. Cap. LX.

SEneca vbi sup. Apollonius ait cometas in numero stellarũ errantium poni, cursusq́; earum tenere. Ephigenes aũt ait eas videri potius accẽdi turbine quodam aeris concitati & intorti, multa secũ arida humidaq́; terris exhalatis versantis. Põt enim spiritus per angustia elisus accendere aerem supra se positum alimentis ignis idoneis plenum. Et (vt breuiter dicã) eadẽ rõne has cometas existimo fieri, qua fiunt ignes turbine eiecti. Hoc vnum interest, quod illi turbines ex superiori parte in terras deprimũtur, hi de terra in superiora eluctantur. Aduersus hoc multa dñr. Primum si ventus in causa esset, nunquam cometes sine vento appareret. Nunc aũt quietissimo aere apparet. Deinde si vento fieret, vento cederet, & si vento inciperet, vento cresceret, eo ꝙ esset ardentior, quo ille cõcitatior. Præterea ventus multas aeris partes impellit, cometes in vno loco apparet: & ventus in sublime non peruenit, cometæ aũt vñr supraire vẽtis. Ac inquit. Quicquid aridi, humidiq́; terra efflauerit, cum in vnum coit ipsa discordia corporũ spirituũ versat in turbine. Tunc illa vis vẽti circueuntis quicquid intra se cõprehenditur cursu accẽdit in modũ, ac tãdiu manet splẽdor ignis expressi quãdiu sufficiũt alimẽta, quibus desinẽtibus, & ipse subsidit: qui hoc dicit, non notat qualis sit cursus syderũ, & qualis cometarũ. Illorũ raptus & violentus, ipsisque ventus citatior est, cometarum autem leuis, & qui per diẽ noctemque quantum transierit abscondat. Præterea turbinnm motus vagus est & disiectus, atq; verticosus. Cometarum autem destinatum iter compositus carpens. Nõ.n. confusè nec tumultuosè incedunt, vt aliquis eos causis turbulentis & incõstãtibus pelli credat. Deinde ẽt si vertices isti comprehẽdere terrena humidaq́; & ex humili in altũ exprimere possent, nõ tñ supra Lunã efferrẽt. Oĩs.n. illis in nubilo vis est. Cometas aũt immixtas stellis videmus per superiora labẽtes. Itaq; verissimè nõ est in tm̃ spaciũ durare turbinẽ, qui quo maior est, maturius corrumpitur. Nemo quoq; toto die turbinem vidit, sed ne hora quidem. Iterum etiã si in summum procederet vbi syderibus interest, vtiq; ab illo motu qui vniuersum trahit, moueretur. Quid enim est illa conuersione mundi citacius, hac enim oĩum ventorum in vnum congesta vis dissiparetur, & etiam terræ solida fortisq́; compages, ne dum aeris torti particula. Itẽ manere non potest in alto ignis turbine illatus, cum ipse turbo non maneat. Quid autẽ de his cometis dicetur, qui senis mensibus apparuerunt. Præterea turbinis rotunda facies est, in eodẽ enim vestigio versatur & columnæ modo circumagẽtis se voluitur, ergo ignẽ qui inclusus est, similem quoq; illi esse oportet, hic aũt longus est & disiectus, nec simul in orbem coactus.

Item aliorum positiones de cometis. Cap. LXI.

EPhigenẽ ergo relinquamus, & aliorũ opiniones prosequamur. Illud tñ sciendum est in primis, cometas non in vna cęli parte aspici, nec in signifero tm̃ orbe, sed tã in ortu quã in occasu, frequentissimè tñ circa Septentrionem: Forma eius non est vna. Sed quamuis Græci discrimina fecerint, eorũ quibus in morem barbæ flamma dependet, & eorum qui vndiq; circa se velut comam spargũt, & eorũ quidẽ quibus fusus est ignis, sed in verticẽ tendens, isti tñ oẽs eiusdẽ naturæ cometæq́; rectè dñr, quorum cum post longum tp̃s appareant formæ, inter se eos cõparare difficile est. Nã & illo ipso tpe quo apparent inter se spectãtes de illorũ habitu nõ conueniũt, sed prout cuiq́; acutior acies aut hebetior est, ita dicit aut lucidiorẽ aut rubicũdiorẽ esse. Crinesque aut in interiora deductos, aut in latera demissos. Sed sint eorum aliquæ deferentiæ, siue non, eadem rõne stent cometæ necesse est. Illudq́; vnum cõstare debet p̃ter solidũ, aspici nouã syderis faciẽ circa se dissipatũ trahentis ignem. Quibusdam autẽ antiquorũ hæc ratio placuit. Cum ex stellis errantibus altera se alteri applicauerit, confuso in vnũ duorum lumine, longioris syderis facies redditur. Interuallum.n. qđ inter duas est, illustratur ab vtraq; & inflammatur. Sicq́; longus ignis efficitur. His rñdemus, certũ esse numerũ stellarum mobiliũ, & Solẽ in eodẽ tpe & has cometam apparere. Ex quo patet, nõ illarũ coitu cometem fieri, sed propriũ ac sui iuris esse. Itẽ si cometẽ stella stellæ superueniens faceret, momento esse desineret. Summa.n. velocitas trãseuntium est, ideo oĩs syderis defectio breuis est, quia cito illas idem cursus qui admouerat, abstrahit. Videmus ẽt Solem & Lunã cum obscurari cœperint, in breui liberari, quanto celerior esse disgressio debet in stellis tanto minoribus. At vero cometæ aliqñ senis mensibus manẽt. Præterea stellis intra signiferum cursus est, cometæ aũt vbiq; cernuntur. Nec magis certũ est tp̃s illis quo appareant, quàm locus vltra quẽ non exeant. Placet itaque nostris, cometas sicut faces, trabesq́; & alia ostẽta cęli denso aere creari. Ideo circa Septentrionem frequentissimè apparent, quia illis plurimũ est aeris pinguis. Ideo vero non stat cometes, sed procedit, quia ignium modo alimentum suum sequitur, & quamuis ad superiora visus sit, tñ deficiente materia retroiens ipse descendit. In aere quoq; non dexterã leuamq́; premit, nec illa est ei via Sed qua eum vena pabuli ducit, ille repit. Quare ergo per longum tp̃s apparet, & non cito extinguitur. Sex ergo mensibus hic quẽ Neronis principatu vidimus, spectandum se præbuit. In diuersum illi Claudiano circumactus. Illi etenim a Septentrione in verticem surgens, orientem semper obscurior petiit, hic ab eadem parte cępit. Sed in occidentem tendens, ad meridiem flexit, ibiq́; oculis se subduxit. Hinc ergo descendit imitante materia non itinere, cum hic in dextrum motus sit, ille in sinistrum. Omnibus autem stellis in eãdem partem cursus est.s. mundo contrarius. Hic enim ab ortu voluitur in occasum, illæ autem currunt ab occasu in ortum. Vnde duplex est illis motus, vnus quo eunt, alter quo se auferunt.

Sententia Seneca de eisdem. Cap. LXII.

EGo enim nostris non assentior. Non enim existimo cometæ subitaneum ignem esse, sed inter oĩa corpora perpetuæ naturæ. Primũ quidem, quia q̃cunq; creat aer breuia sunt. Nascuntur.n. in re fugaci & mutabili. Fluit.n. semper, & breuis illi quies est, nunc pluuius, nunc serenus, nunc inter vtrũq; medius. Nec fieri põt vt ignis certus in corpore vago sedeat, & tam pertinaciter hæreat. Deinde si alimento suo hæreret, semper descẽderet, eo enim aer crassior est, quo terris propior. Nunquam.n. cometes in imum vsq; demittitur nec appropinquat solo. Cæterum ignis pergit, quo illum natura sua ducit. i. sursum, aut quo trahit materia, cui adhæsit. Syderis aũt propriũ est orbẽ ducere, qđ an cometæ fecerint alij, nescio, duo nostra ætate fecere. Demũ vero oẽ quod causa tpalis accẽdit, cito interscidit. Nã & fax, & fulmen, & stella transcurrens, & quisquis est alius ignis aere expressus, in fuga est, nec apparet, nisi dum cadit. Cometes aũt sedem suam habet, & ideo nõ cito expellitur, sed spacium suum emeritur, nec extinguitur, sed excedit: ac inquit. Si erratica stella esset, in signifero esset. Si quis vnum limitẽ stellis ponit. Quis in angustum diuina cõpellit? Nempe hæc ipsa sydera, q̃ sola mouere creditis, alios & alios circulos habent. Cur ergo non ẽt aliqua sint, qui in proprium iter & ab istis remotũ secesserint. Cæterum cometes ẽt sic põt aliũ circulum habere, vt in signiferum tũ incidat aliqua sui parte. Sed cur inquis splẽdor eius longior, quàm cæterorum syderum apparet? Non.n. ad vnã inquã natura formã effectus & opus suum p̄stat, sed ipsa varietate se iactat. Eiusq́; potentiã ignorat, qui nõ ei aliqñ licere, nisi qđ sæpius fecerit putat. Cometas non frequenter ostẽdit, locũ aliũ illis attribuit, alia tpa, dissimilesq́; cæteris motus, voluit & his magnitudinem operis sui colere, siue amplitudinem eorum consideres, siue fulgorem, qui maior est cæteris atq; ardentior. Facies etiã insigne quoddam habet & singulare. Non in angustum comæ iactata & arctata, sed dimissa liberius ac multarum stellarum regionem amplexa. Denique Aristotel. ait, cometas significare tempestatem ventorum & imbrium intemperantiam. Quid ergo non iudicas sydus esse, quod futura denunciat.

Qualiter per cęli luminaria distinguuntur tempora. Cap. LXIII.

PEtrus Comestor. Præter causas superius expositas, ad hoc quoq; Deus luminaria fecit, vt essent in tẽpora & dies & annos. i. in distinctionem tpum dierũq́; & annorum. Non est.n. putandum, ꝙ tunc per ea inciperent esse tpa, quæ cęperunt cũ mũdo, sed quia per ea fit quatuor tpum anni distinctio. Sol quoque descendens ad Capricornũ facit solstitiũ hiemale, ascendens ad Cancrum æstiuale, inter vtrũq; pari distantia ab vtroq; æquinoctia facit. Ex Compoto. Est aũt tp̃s mora motus rerũ mutabiliũ. i. mora in qua mouentur res mutabiles. Arist. in lib. Physicorum. 4. Tp̃s quidam totius motum esse dicunt. Alij vero ipsam spheram, quia in tpe sunt oĩa & in totius sphera, verũ tp̃s est numerus motus ẜm prius & posterius. Tp̃s ergo non est in motu, sed id ẜm quod habet numerari motus: simul aũt & motus sentitur & tp̃s. Quod enim mouetur ex quodã in quoddã mouetur, & cũ sit magnitudo continua, & motus erit continuus, quantusq́; est motus, & tp̃s. Præterea vniuscuiusque mutatio & motus in ipso mutante est solum, tp̃s autẽ similiter & vbiq; & apud oĩa est. Amplius autem mutatio omnis aut tardior aut velocior est, tempus autem non, tardum enim & velox tpe determinantur. Velox.n. est quod in pauco tpe multum mouetur. Tardum, quod in multo parum. Tp̃s aũt non determinatur tpe, non est ergo motus. At vero non est tp̃s sine motu, nec econuerso. Nec solum motum tempore metimur, sed & motu tp̃s, imitatur eñ magnitudinem motus, hunc autem tp̃s, mensuratur ẽt magnitudine motus, & econuerso. Multam.n. dicimus viam, si processus est multus, & econuerso. Tp̃s inquam determinat motum, cum sit ipsius numerus vt dictum est. Ipsum autem nunc est cõtinuatio temporis, continuat enim præteritum & futurum, & omnino terminus temporis est. Est enim huius quidem principium, illius autem finis. August. super Genes. lib. 5. Factæ igitur

creaturæ

creaturæ motibus ab initio cęperunt currere tpa. Motus igitur si nullus esset, vel spiritualis, vel corporalis creaturæ, quo per pñs pteritis futura succederēt nullum esset tps omnino, potius ergo tps a creatura, quàm creatura cępit a tpe. Nec hoc dico quòd tps creatura non sit, cum sit motus creaturæ ex alio in aliud consequentibus rebus ſm ordinationem administrantis Dei oīa, quę creauit. Itaq; operum Dei quæ vsq; nunc operatur per volumina tpum explicandorum velut exordiū narrandi sumēs, ait scriptura, fons aūt ascendebat, &c. Idem in musica. lib. 6. Ab æternitate nullum est tps. Fabricantur tpa & modificantur & ordinantur ipsam æternitatē imitantia, dum cęli conuersio ad eadē redit, & cęlestia corpora ad idem reuocat, diebusq; & mensibus & annis ac lustris, cęterisq; siderū orbibus, legibusq; ęqualitatis & vnitatis & ordinationis obtemperat. Idem cōtra epist. fundamēti. Species itaq; nostris vocibus emissa præterit, & tñ sermo ex prętereuntium verborum discessione ac successione peragitur, & moderatis silentiorum internallis decenter, suauiterq; distinguitur. Ita ēt se habet temporalium naturarū infima pulchritudo, vt rerum transitu peragatur, & morte nascentiū distinguatur. Cuius pulchritudinis ordinem & modos si posset capere sensus noster, atq; memoria, ita nobis placeret, vt defectus quibus distinguitur, nec corruptiones vocare auderemus. Quid aūt in eius pulchritudinis parte laboramus, dū nos fluentia deserunt tpalia, q̄ diligimus, & peccatorū pęnas luimus, & æterna diligere cōmonemur. Alfraganus. Tps est numerus non quo numeramus, sed qd̄ numeratur. Nec solūmodo motū tpe metimur, sed & motu tps. Quę semper sunt, nō sunt in tpe, non. n. continētur sub tpe, nec eorū esse mensuratur tpe, eorum. n. esse est in tpe quorū esse mensuratur sub tpe, ita φ tps superfluit ab eis. In tēpore omnia fiunt & corrūpunt, & est tps corruptionis causa per se, generationis autem & ipsius esse secundum accidens. Ex lib. de natura rerum. Magni vero precij videtur esse tempus apud Deum, qui non per partes maiores vt terras per regiones, &c. sed per instantia distribuit ipsum.

De Quatuor anni temporibus. Cap. LXIIII.

TEmpora anni quatuor, ver, æstas, autumnus, & hiems. Isid. li. 5. Dicta sunt tempora a communionis temperamēto, eo φ inuicem se humore, siccitate, calore, & frigore temperent. Cōstat aūt post factum mundum ex qualitate cursus Solis tempora inter nos menses fuisse diuisa. Quorum etiam temporum talē veteres discretionē faciunt, vt primo mense ver nouum dicatur, secundo adultum, tertio præceps, sic de æstate & cæteris. Dictū est aūt ver a virore quia viret. Tunc enim post hiemē tellus vestitur herbis, & in florem cuncta prorumpunt. Aestas dr̄ ab æstu, idest a calore, & æstas quasi vsta, idest exusta & arida. Autumnus autem a tempestate vocatur, qñ & folia arborum cadunt & omnia maturescunt. Hiemem ratio hemisperij nuncupauit, quia tunc Sol breuiori voluitur circulo. Vnde & hoc tempus bruma dr̄ quasi brachin. i. breue, vel a cibo, eo φ tunc maior sit vescēdi appetitus, edacitas. n. Græcè bruma appellatur. Vnde & imbrumati dñr quibus fastidium est ciborum. Hęc tempora singulis ēt cęli partibus ascribuntur. Ver quippe orienti datur, quia tūc ex terris omnia oriuntur. Aestas vero meridiano, eo φ ea pars calore flagrantior sit. Hiems Septentrioni, eo φ frigoribus & perpetuo gelu torpet. Autumnus occiduo, quia graues morbos habet, & tunc omnia folia arborum defluunt. Vt autem Autumnus abundet morbis facit hoc confinium frigoris, & caloris, & repugnātia inter se cōtrariorū aerum. Ex cōputo. Horū quatuor temporū fines & initia ſm ecclesiam his versibus hñr. Festum Clemētis caput hiemis est venientis. Cędit hiemes retro cathedrato Simone Petro. Ver fugit Vrbanus æstatem Simphorianus.

De Hieme. Cap. LXV.

GVillelmus de Conchis. Mouetur ergo Sol & alij planetę ab oriente ad occidentē nō recto modo, sed obliquādo. s. modo descendendo ad australia, modo ad nostram habitabilē ascēdendo, vt quatuor anni diuersitates nobis operetur. Quod vt melius approbes, has diuersitates intimabo. Cum ergo Sol subintrat Capricornum, quod 15. Kalend. Ianuarij contingit. Sol eñ quodlibet signum 15 Kalend. intrat, eiq; mensi signum tale attribuitur, ex quo Sol illud intrat, quia tunc remotissimus est a nobis, nostra habitabilis frigore riget. Terra namque, & aqua naturaliter sunt frigidæ, & si qñ calefiant, fit hoc a propinquo Sole. Item cum nō sit quo rarescat aer frigiditate in nubes spissatur, quæ in pluuias dissoluuntur, fit anni pars, q̄ hiems vocat, estq; frigida, & humida. Incipit vero hiems ſm Græcos, & Romanos 7. Idus Nouembris, & extenditur vsq; ad Idus Februarij. Isido. tñ dicit illam 9 Kalend. Decembris incipere, & in 9. Kalendas Martij terminari. In hoc tempore pori superficiei terræ constringuntur frigore, & non pōt calore euaporare, hic intus remanens radices herbarum & arborum nutrit, vicemq; matris prægnantis obit. Crementum non confert, quia nec calor nęc humor, ex quibus est augmentum, propter frigoris constrictionem pōt per medullas arboris vel herbæ ascendere. Huic tempori assimilantur aqua, flegma, ætas decrepita. Sunt etenim frigida & humida. In eodem melius se habent colerici, melius iuuenes, peius decrepiti. Pessimę sunt infirmitates q̄ nascunt ex flegmate, vt est febris quotidiana, minꝰ malæ, q̄ ex colera, vt tertiana, vtile est in eodē augmētare cibū, sed minuere potū. Pori nāq; humani corporis ex frigiditate constringuntur, nec pōt calor euaporare, qui intus remanens plus cōsumit. Contra ergo interiorem defectum, necesse est infundere exteriorem refectionem. Ideo apud antiquos, Deus hiemis pinguis ventre pingebatur, & ab immunditia paludis spurius vocabatur. In eodem calidis vti & siccis vtile est. Sed fortasse dicis de potu qui fit ex aqua, constās est, quòd in hoc tempore debet minui. Sed potus vini quod est calidū & siccū, vnde frigiditati & humiditati hiemis repugnat, quare minuitur. Rñdeo, & si vinum naturaliter est siccum, tamē actualiter est humidum. Actualis vero humiditas ēt naturaliter siccis ignem extinguit, φ in oleo lampadis probari pōt. Igitur in hieme mediocriter est potandum vinum forte & rubeum.

De Vere. Cap. LXVI.

CVm autem Sol ascendendo vsq; ad Arietē peruenerit, quē intrat 15 Kalend. Aprilis nec nimis est nobis remotus nec nimis propinquus, vt pote in medio torridæ zonæ positus. Vnde aer nostræ habitabilis, nec nimis est calidus, nec nimis frigidus, nec nimis est humidus, nec nimis siccus. Sed inter quatuor qualitates temperatus, sicq; tempus anni quod ver vocatur. Veris vero initiū ſm Gręcos & Romanos est 7. Idus Februarij. Sed ſm Isidorum. 8. Kalend. Martij in hoc tpe anni pori superficiei terræ frigore hiemis prius clausi calore Solis aperiūtur. Sol vero ad radices herbarum & arborum penetrans, humorem quem ibi coadunatum hieme reperit, attrahit, herba vero, vel arbor suam inanitionem sentiens a terra attrahit humorem quem ibi sui similitudine adiuuante calore Solis transmutat, sicq; reuiuiscit, inde est φ quidam mensis huius temporis Aprilis dr̄, quia tunc terra pdicto modo aperitur. Est autē huius tpis proprium, φ sit quantum ad effectum primarum qualitatum variabile & inconstans, pluuiosum ex vicinitate hiemis, siccum vero ex vicinitate æstatis. Eadem rōne modo calidum, modo frigidum, inde est φ in Martio semper infirmant homines. Qñ enim corpora humana aperta sunt calore, frigus subito ortum ad interiora penetrat, & infirmitatem iuxta materiam præparatam generat. Sed si aliquis sibi in hoc tempore prouideret, tardius in illo, q̄ alio vel alijs infirmaretur. Sed fortasse dicis. Cum tempus hoc sit temperatum: vnde est, quòd si aliquis intret hiemē cum aliqua infirmitate, non tam sæpe moritur, quàm in vere. Respōdeo, infirmitates ex malis humoribus generantur & frequentissimè frigiditate hiemes astringuntur, ne possint defluere. Ex calore autem veris dissoluuntur, quibus per membra discurrētibus, succumbit homo & moritur. Huic tempori assimilantur, aer, sanguis, pueritia. Sunt enim calida & humida, in illo melius se habent melancolici, peius sanguinei, melius senes, peius pueri. Pessima est infirmitas, quæ venit ex sanguine, vt sinocha. minus mala, quæ est ex melancolica, vt quartana. In eodem est conueniens vti frigidis & siccis.

De Aestate. Cap. LXVII.

CVm autem Sol vsq; ad Cācrum ascenderit, quem intrat 15. Kalend. Iulij, ex propinquitate sui terram incendit & desiccat: Estq; æstas, quæ est calida & sicca. Cuius initium ſm Gręcos & Romanos est 7. Idus Maij, sed secundum Isidorum 9. Kalendas Iunij. Huius temporis est herbarum & arborum radices desiccare: consimile est igni, coleræ, iuuentuti. Hæc enim calida & sicca: in eo melius se habent flegmatici, peius colerici, melius decrepiti, peius iuuenes. Pessima est infirmitas, quæ venit ex colera, vt causon, tertiana: minus mala, quæ ex flegmate, vt quotidiana. In eodem vtile est vti frigidis & humidis, augmentandus est potus, cibus est minuendus. Cum enim pori corporis ex calore sunt aperti, euaporat calor naturalis. Vnde non ita bene cibus digeritur. Sed quia potus cito transit in sanguinem, augmentandus est. Sed fortasse dicis: istæ diuersitates ex propinquitate Solis contingunt. Sol vero existens in Leone tantum distat a nostra habitabili, quantum in Geminis, & in Virgine quantum in Tauro, in Libra quantum in Ariete. Cur ergo in tribus his, Ariete, Tauro, Geminis Sole existente est tempus calidum & siccum, cum existit in Libra frigidum & siccum. Respondeo Sol existens in tribus vernalibus signis ex propinquitate sui operatur calorem. Sed ex vicinitate hiemis præcedentis est humiditas. Cum est in Leone & Virgine, ex propinquitate operatur calorem. Sed quia ex calore veris & partis æstatis iam est humor desiccatus, ideo nō est quo tēperetur calor, nec est vnde sit humiditas. Inde fit tempus calidum & siccum.

De

De Autumno. *Cap.* LXVIII.

CVm vero ad Libram sol descenderit, quia iã desiccatus est humor,& extinctus calor.Calor.n.non nisi humore nutrit, quo deficiente extinguitur : operatur tps autumni frigidum , & siccum.Cuius initium est ſm Græcos,& Latinos 7. Idus Augusti,sed ſm Isidor.10.Kal.Septemb. huic assimilantur terra,melancolia,senectus,quia sunt frigida & sicca.In eo melius se hñt sanguinei,peius melancolici,melius pueri ,peius senes . Pessima est infirmitas, q̃ nascitur ex melancolia : minus mala,q̃ ex sanguine . Vt ergo gñaliter dicamus, in oĩ tpe pessima est infirmitas,q̃ fit ex humore simile tpi.Qualitate.n.tpis augmẽtatur morbi materia.Minus est mala,q̃ venit ab humore contrario tpi.Minuitur nãq; qualitate tpis materia morbi.In illo est vtile, vti calidis & humidis.Inequale est hoc tps ex vicinitate æstatis,& hiemis ex quo tpe ex succis fructuum tunc abundantium periclitãtur hoĩes indiscreti . Sed fortasse dicis . Sol existens in scorpione tm̃ distat a nobis quantum in Piscibus: in Sagittario q̃tum in Aquario.Quare ergo alias operatur qualitates in istis,alias in illis?Rñdeo,huius facilis est solutio. In pcedẽtibus nempe,i.in Sagittario,& Scorpione,quia calore æstatis desiccatus est humor : nãmq; sol medium torridę zonæ transiuit, est frigiditas & siccitas.in Aquario,& Piscibus , quia similiter est remotus a nobis : est frigiditas,sed quia iam dudũ defecit calor, qui aera desiccat: paulisper spissatur aer in nubes.fitq; tps humidum. Non solum aũt si sol nobis sp esset propinquus , vt est in æstate , & semper a nobis remotus,vt est in hieme,sequerentur inconuenientia.Sed ẽt semper si æquinoctialẽ lineã curreret, licet in ea existens operaretur temperiẽ,qua congaudent oĩa , maxima tñ sequerentur incommoda.Continuè namq; humiditas sub luna dñaretur,vñ aqua intm̃ cresceret,q̃ frequenter cathaclismum generaret.Nõ enim esset quod eã desiccaret. fructus ẽt sine quibus homo viuere non põt, ad maturitatem non peruenirent. Oĩbusq; bonis ęstatis autumni hiemis careremus.Ex lib.de p̄sagiis tẽpestatũ. Autũnũ serenum p̄sagit ver frigidũ.Si ver,& ęstas non sine aliquo refrigerio transierint: autũnũ serenũ,ac densum minusq; ventosum facient. Autumni serenitas ventosam hiemem facit.

De qualitatibus aeris secundum quatuor tempora.
Cap. LXIX.

COnstantinus in Pantegni, libro 5. Tpa anni sunt quatuor, quorum,vnicuiq; est aer proprius, ver inter calidũ & frigidum,humidũ & siccũ,mediè tẽperatus est. Quod maxime contingit ex sole per rectã lineam exeunte,q.s.ab vtroq; polo ęqualiter distat.Dñt tñ quidam veris naturam esse calidã , & humidam,quod si esset,qlibet res facilius in eo putrefieret,& morbos pessimos in eo generaret,sicut sæpe videre est in ventis meridianis,& pluuialibus æstiuis : caloris.n.& humoris complexio magnam in corporibus putredinẽ generat. Quõ ergo vernum tps calidũ est & humidum , cũ in eo oẽ corpus sit sanum,& oĩa initientur tpa,& ipsum sit tps augmentandi,sicut in hoĩbus pueritiæ,& adolescẽtiæ?Est aũt æstas calida & sicca : hoc.n.tpe sol gra ditur summa ascensione , nostrisq; capitibus oppositus calefacit quodlibet corpus . Autumnus vero est frigidus & siccus,sed magis in eo dñatur siccitas,quia ibi vicina est æstiui solis caliditas. Hiems aũt frigida,& humida est,sed magis in ea põt frigiditas, quia iã elõgauit se sol a capitibus nr̃is. Si ergo cõplexiones aeris in vnoquoq; sunt tpe, ſm quod natura sua expetit,& dictant homines ſm quod oportet,q̃tum ad morbos accidentes ex tpe, salubres esse necesse est Sinaũt morbus,qui inde nascitur, non caret pessimis accidentibus & molestationibus. Aer quidẽ naturalem suã complexionẽ exit,vel q̃titate, vt si æstas calidior sit, vel hiẽs frigidior,q̃ esse debeat. Vel in qualitatum suarũ mutatione : vt si æstas cũ debeat esse calida,fit frigida . Aut hiems naturaliter frigida,incipiat esse calida.Deniq; anni tpa naturas suas custodiunt.Cum ver inter calidũ & frigidũ sit tpatũ,& tps pluuiosũ. Aestas vero non calidissima paucas,& raras hẽt pluuias.Autumnus quoq; non siccissimus,& ipse aliqtulum pluuiosus. Hiems autem frigida & pluuiosa,mensuram tamen non excedat . Præterea ver assimilatur horæ tertiæ diei , æstas meridiei , autumnus vesperi , hiems vero nocti . Et quicunq; morbus in aliquo tempore nascitur hora diei sibi competenti magis nocet , & augmentatur .

De qualitatum prædictarum variatione.
Cap. LXX.

GVilhelmus de Conchis. Quãmuis hiems,vt prædictum est, sit naturaliter frigida,& humida : in principio tñ est magis frigida,minus humida : in fine magis humida, minus frigida,in medio ęqualiter.Ver aũt cum sit calidum,& humidum:in principio tñ magis humidum,minus calidũ : in fine magis calidum,minus humidum : in medio æqualiter.Aestas in principio magis calida,minus sicca,econtrario in fine,in medio ęqualiter. Autumnus in principio magis siccus , minus humidus & frigidus,in fine econtrario,in medio æqualiter.Sed fortasse dicis , cũ istæ sint naturales qualitates temporum , vnde est q̃ quædam æstas sit frigidior,altera calidior,vel siccior,& sic de aliis.Respõdeo,vt asserunt quidam philosophi. Alij planetæ alias suas æstates faciunt,& suas hiemes.Vnde si in æstate solis contingat hiẽs alterius planetæ,fit æstas minus calida, & sicca . Sin autẽ æstates concurrant, fit æstus solis calidus & siccus . Similiter si in hieme solis contingat æstas alterius planetæ , fit hiems minus frigida , & minus humida.Sed si hiemes concurrant , intenduntur qualitates hiemis. Eadem ratione de cæteris tpibus iudicat, vt dictũ est . Illorum planetarum quidam est calidus, quidam frigidus, quidam humidus , quidam siccus . Si ergo in hieme sit cum sole planeta calidus & siccus : fit hiems minus frigida & humida . Si vero in æstate fuerit cum sole planeta frigidus & humidus : fit æstas minus calida & sicca . Iccirco prudenti phisico semper est obseruandum , quæ signa sol obtineat , & quis planeta sit cum eo in eodẽ signo,vt in eo perpendat qualis futura sit æstas, vel alia tempora , vt contra futuram temporis qualitatem præsto sit medicamen .

De dispositione humanorum corporum secundum qualitates temporum. *Cap.* LXXI.

HYpocras. Ver tempus est suauissimum,minimeq; mortiferum ſm tempora veris,quæ extremitates sunt,pueri & eorum affines ætatibus bene degunt,& maxime sunt sani, cum autem æstas fuerit similis veri,sudores in febribus multis expectare oportet. Aestiuæ quartanæ, vt multum breues fiunt,autumnales vero longę,& maximę,q̃ ad hiemem coniunguntur. Autumnus pthisicis malus est.In autumno sunt ægritudines acutissimę maximeq; mortiferę . Hiems si fuerit austrina, & pluuiosa , & tranquilla. Ver autem siccum, & boreale: mulieres quibus partus ad ver incst , ex omni occasione abortiuntur. Si vero genuerint : morbidos & imbecilles fœtus pariunt,aut vt statim dissoluantur,aut tenues, ac morbidi viuant : si autem æstas sicca , & borealis fiat : autumnus vero pluuiosus, & austrinus , capitis dolores in hieme fiunt & tusses,& branchi , & corizæ, quibusdam etiam pthisis. Si vero borealis fuerit & aquosa : humidis quidem natura , vt mulieribus confert . Reliquis autem fiunt obtalmiæ siccæ & febres acutę , & corizæ diuturnæ. Mutationes temporum maxime generant morbos . Aegritudines quidẽ omnes in omnibus temporibus fiunt, maxime vero quædam secundum aliqua eorum & fiunt & acuuntur. Constrictiones api siccæ pluuiosis saniores sunt & minus mortiferæ. In siccis temporibus febres acutę fiunt. In pluuialibus autem , vt multum ægritudines fiunt & febres longę , ac ventris fluxus & putredines,& epilensiæ : & apoplexiæ , atque squinantes .

De his quæ obseruat ecclesia secundum quatuor Tempora.
Cap. LXXII.

EX compoto . In his ergo quatuor temporibus celebrat ecclesia etiam quatuor ieiunia, quę etiam vocat ieiunia quatuor Temporum,quæ quando celebranda sunt : scitur his versibus. Dat crux lucia cineres charismata dia . Vt sit in angaria quarta sequens feria, idest quarta feria sequens festum exaltationis Sanctæ Crucis habet ieiunium autumni. Sequens autem diem Luciæ ieiunium hiemis. Sequens autem diem cinerum ieiunium veris . Sequens diem Penthecostes ieiunium æstatis . In his quatuor temporibus fiunt solstitia,& æquinoctia. Solstitium æstiua'e fit in Cancro . hiemale in Capricorno . Aequinoctium vernale in Ariete, autumnale in Libra . Sicut enim testatur Beda , anno in quo natus est Dominus , & Ioannes Baptista solstitium æstiuale fuit in die Ioannis Baptistæ , & octauo gradu Capricorni . Vnde me, inquit Ioannes , oportet minui : illum autem crescere. Aequinoctia verò fuerunt in eorum annunciationibus octo gradibus Libræ, & Arietis . Nunc autem decem diebus ante prædicta festa sunt solstitia . Et decem diebus ante Annunciationes sunt æquinoctia. Quod docetur his versibus Solstitium decimo Christum præit,atque Iohannem . Et totidem sequitur parinoctia nuncius horum , id est annunciatio eorum. Cuius causa hæc est : Iulius & nos sequentes eum minus damus anno solari quinta parte vnius horæ. Nam sol zodiacum circuit in trecentis quinquaginta quinque diebus, & sex horis . Quinta parte vnius minus, quæ quinta pars in quinque annis vnam horam constituit : & in sex annis vnum diem . Et in mille & ducentis annis decem dies . Vnde cũ tot anni trãsierint ab incarnatione Domini , & etiam iam plures,decem diebus,& quatuor horis & tribus quintis,solstitia iam dicta festa præcesserunt .

De partibus temporis, & primo de momentis, & horis.
Cap. LXXIII.

ISido. Tempora aũt momentis,horis,diebus,mensibus,annis, lustris,seculis,ætatibus diuiduntur . Momentum minimum, atq; angustissimum tps, a motu syderum dictum est . Est enim extremitas

extremitas horæ in breuibus interuallis cum aliud sibi cedit atq; succedit. Hora Græcum nomen est & tñ Latinũ sonat. Est enim finis tpis, sicut & ora fines sunt maris, fluuiorum, vestimentorum. Guilhelmus de Conchis. Hora est spacium in quo dimidium signum oritur. Horæ æquinoctialis diei sunt æquales, horę vero aliorũ inæquales. Oĩs dies hẽt 12. horas, & oĩs nox. 12. Oĩ vero die sex signa oriuntur, & oĩ nocte sex alia. Nec obstat ꝙ dictum est zodiacũ diuisum esse in 12. ęquales partes, q̃ signa dñr, & quosdam dies esse prolixos, quosdam vero breues, sſr & noctes. Quãuis.n. signa q̃titate sint æqualia, q̃dam plus tñ aliis morantur motu eorũ. q̃dam oriuntur recta, & occidũt obliqua: q̃dã oriuntur obliqua, sed occidunt recta. Quę vero recta oriunť, plus in nascendo morantur, q̃ q̃ obliqua. Quod vulgari ſſitudine potes ppendere. Ex monte ergo opposito tres lanceæ ardentes incipiant ascẽdere, prima recta, scda transuersa, tertia obliqua, i. nec pęnitus recta, nec pęnitus transuersa. Quæ trãsuersa ascendet, statim tota apparebit. Quæ recta prius oñdet Mucronẽ, deinde Hastile ad vltimũ extremum finẽ. Sed q̃ obliqua plus morabitur, q̃ transuersa minus, q̃ recta. Sic est in signis. Signa vero æstiualiũ dierum oriuntur recta, signa vero noctium æstiualium obliqua. Vnde & q̃uis tot signa illis noctibus oriantur, quot illis diebus. breuiores tñ sunt noctes diebus. Econtrario est in signis hiemalium dierum, & noctium. In æquinoctialibus vero æqualia oriuntur, & occidunt, vnde dies & noctes adæquantur.

De distinctione horarum æquinoctialium in ortu, & occasu signorum, Cap. LXXIIII.

QVod vt melius ĩtelligas, dicã quot vnũquodq; signorũ moretur in ortu & occasu. Cancer ergo, ẜm Martianum, oritur duabus horis æquinoctialibus: & duodecima parte vnius horæ, occidit hora & deunce. Leo oritur duabus horis, & tertia par. occidit hora semis, & sexta parte horæ. Virgo oritur duabus horis, & dimidia & sexta parte horæ. Similiter libra, occidit hora & tertia parte. Ac scorpius diminuit ortũ, & auget occasum. Oritur.n. duabus horis, & tertia pte, occidit hora semis, & sexta par. horæ. Sagittarius oritur duabus horis duodecima parte horæ, occidit hora & deunce. Hæc aũt sunt signa sex, q̃ recta oriũtur, obliqua occidunt. Alia sex obliqua oriuntur, recta occidunt, vnde minus in ortu morantur. Capricornus nãq; oritur hora deunce, occidit duabus horis, & duodecima parte horę. Aquarius oritur hora, & dimidia, & sexta parte, occidit duabus horis, & quarta par. horæ. Pisces oriuntur hora, & tertia parte horæ, occidũt duabus horis & dimidia, & sexta parte horæ. Similiter & aries. Taurus oritur hora & dimidia, & sexta parte horæ, & occidit duabus horis, & tertia parte horæ. Gemini oriuntur hora deunce, occidunt duabus horis, & duodecima parte. Secundum eiusdem Martiani computationem, prolixior dies habet 14. æquinoctiales horas & sex minuta. Nox vero æquinoctialis habet horas 9. & dimidiam & tertiam partem vnius horæ.

De diebus in generali. Cap. LXXV.

ITaq; sicut iam superius habitum est, naturali motu ab occidente in orientem obliquę ascendendo contra firmamentum sol nititur, quotidie tñ accidentali motu ab ortu cũ firmamento ad occasum refertur. Existensq; super terram agit splendorem q̃ dr̃ dies. Et eodem modo existẽte illo sub terra in superiori parte est obscuritas, quæ dr̃ nox. Dierum tñ alius est naturalis, alius vsualis. Isidor. Itaq; dies ẜm Aegyptios inchoat ab occasu solis. Sed ẜm Persas, ab ortu solis. Scdm Athenienses a septima hora diei. Scdm Romanos à media nocte, tunc q̃n gallicinĩu est, quorum vox ostendit præconium. Dicti sunt autẽ dies a dijs, quorũ noĩa Romani quibusdam sideribus sacrauẽrunt. Primum.n. diẽ à sole appellauerunt, qui est princeps oĩum siderum, sicut idem dies caput est cunctorum dierum totius septimanę. Scdm a luna, q̃ soli & splendore, & magnitudine proxima est. Tertium a stella Martis, quę vesper vocatur. Quartum a stella Mercurij, quem quidam candidum circulũ appellant. Quintũ à stella Iouis quã Phetontem aiunt. Sextum à Venere stella, quam Luciferũ asserunt, quę inter oia sidera plus lucis habet. Septimum a stella Saturni, quæ sexto cœlo locata, 30. ann. fertur explere circulũ suũ. Proinde aũt ex his septem stellis noĩa gentiles diebus dederunt, eo ꝙ per eosdem aliquid sibi effici existimarent, dicentes se a Sole hre spiritum: a Luna corpus, a Marte sanguinem, a Mercurio ingeniũ & linguam, a Ioue temperantiam, à Venere voluptatẽ, à Saturno humorem. Apud Hebræos aũt prima dies dr̃ vna sabbati, quæ apud nos dies dñica, quem Gentiles soli dedicauerunt. Secunda sabbati, secunda feria, & sic vsq; ad sabbatum, quæ est septima a die dñico, quam Gentiles Saturno dedicauerunt. A fando aũt feriæ nuncupatæ sunt, eo ꝙ sit nobis tempus dictionis, i. in diuino, vel humano officio fandi. Sed ex his festi dies hoĩum causa, Feriati vero diuinorum sacrorum causa instituti sunt. Ex lib. de nat. rer. Dicunt aũt in anno tres esse dies, in quibus nunq̃ mulier nascitur, & virorũ qui nati fuerint in eis corpora nunq̃ vsque in diem iudicij putredine soluentur, ij sunt nouissimus dies Ianuarij, & duo primi, s. dies mensis Februarij. Aliæ sunt dies in quibus arboris incisæ lignum a vermibus erit securum, & si vas aliquod inde fuerit factum, quicquid in eo reponetur, absq; vlla corruptione seruabitur, ij sunt vltimi dies veneris Septembris, s. post 15. diem eiusdem lunationis. Similiter intelligendum est de duobus vltimis diebus veneris Lunæ.

De die naturali. Cap. LXXVI.

EX compoto. Dierum ergo, vt supra dictum est, alius est naturalis, alius vsualis, siue artificialis. Dies naturalis est spacium quo sol ducitur circa totam terram ab oriente ad occidentem. Et dicitur dies a dijs, idest planetis quos Deos putabant. Vel a dia, quod est duo, quia continet duo tempora, s. noctem & diem vsualem. Ex libro de natura rerum. Dies vna, & nox vna, fiunt a tẽpore quo oritur sol super nos ex nostro hemisperio orientis cũque vertit circulus superior donec iterum eum ducat ad eũdem locum. Vnde dicit philosophus, ꝙ dies est spacium vnius reuolutionis solis, & hic est dies naturalis. Dies ergo legitimus 24. est horarum, spacia duo concludens, s. meridianum, atq; nocturnũ. Sed vocatur dies a parte meliori. Abusiuè autem dies vnus spacium ab oriente Sole, vsq; ad occidentem. Ex compoto. Dies naturalis continet quatuor quadrantes, & quilibet quadrans sex horas, & hora. 5. puncta, & punctum 8. momenta, & momentum duodecim vncias, & vncia. 47. athamos, hunc ecclesia inchoat a media nocte, quia tunc ortus est verus sol Christus. Arabes & Astronomi a meridie, secundum quem procedunt tabulæ astronomicæ. Iudæi a principio noctis. Secundum illud, factum est vespere, & mane dies vnus. Communis autem plebs ab ortu Solis. Guilhelmus de Conchis. Philosophi naturalem diem in quatuor diuiserunt. Et a nona parte noctis, vsq; ad tertiam diei vsualis illum esse calidum & humidum dicebant, a tertia parte diei vsualis, vsq; ad nonum eiusdem calidum, & siccum. Ab illa vsq; ad tertiam partem noctis frigidum & siccum, & ab illa vsque ad nonam partem noctis frigidum & humidum. Inde contingit, ꝙ quædam infirmitates in diuersis partibus eiusdem melius & peius se habent ẜm prædictam rationem de temporibus.

De die vsuali, siue artificiali. Cap. LXXVII.

EX compoto. Dies artificialis est spacium quo moratur Sol in nostro hemisphério. Et dr̃ a Dyan, quod est claritas. Visualis autem vel artificialis, quia aspectus est artificibus & huiusmodi. Isidor. Dies ergo est præsentia solis, siue sol supra terram. Partes diei tres sunt. Mane, i. lux matutina & plena. dictum a manu, quia manum antiqui dicebãt bonum. Quid est.n. melius luce? Meridies dr̃ quasi medidies. i. medius dies, vel quia tunc purior est dies. Merum.n. purum dicitur. Sero vocatum est a seris clausis, quando iam nox venit, vt vnusquisq; somno tutior sit. Guilhelmus de Conchis. Visualis dies est spacium quo sol ab ortu vsque ad occasum refertur. Quem vt naturalẽ philosophi in quatuor diuiserunt. Prima.n. illius parte rubet sol. Secunda splendet. Tertia lucet. Quarta descendit & torpet. Inde est ꝙ in fabulis poetarum quatuor equi Phebo attribuuntur, noĩa prædictis proprietatibus conuenientia hñtes. Primus nempe eritens vel eous, idest rubeus dr̃. Secundus lacteus, i. splendens. Tertius lampas, i. ardens. Quartus philogeos, i. amans terram. In his vsualibus diebus tres in anno contingunt diuersitates. Aliquando nãq; sunt æquales noctibus, aliq̃n prolixiores, aliq̃n breuiores. Cuius ratio est aperta. Cum enim sol est in hiemalibus signis, tumor terræ, qui est in medio torridæ zonæ inter nos & ipsum positus causa est quare tardè illum videamus. & quare cito postq̃ viderimus oculis nostris auferatur. Inde breuis est splendor super terram & prolixa vmbra. Sed quando est in Cancro, & in alijs æstiualibus signis, quia citra tumorem terræ nascitur, mane cito videtur, & tardè oculis nostris aufertur. Inde prolixior splendor, vmbra breuis. Eodem verò in Ariete, vel in Libra existente, quia æqualiter distat a nobis, æqualiter est super terram, & sub terra: vnde æqualis est splendor & vmbra. Duo ergo æquinoctia sunt in anno, alterum quorum in Martio 12. Kalend. Aprilis: Alterũ est in Septembri. 12. Kalen. Octobris. Similiter duo sunt in anno solstitia. alterum quorum est in Decembri. 12. Kal. Ianuarij. Alterum in Iunio. 12. Kalen. Iulij. Primum dicitur hiemale, cuius dies est breuissimus octo horarum æquinoctialium & dimidiæ. nox prolixa. ab hoc vsq; ad solstitium æstiuale crescunt dies, à quo iterum tunc decrescere incipiunt. Et tunc est prolixa dies. 15. horarum æquinoctialium & dimidiæ. Ex libro de natura re. Quibuscunq; sol propior est, eis dies longior & calidior est, quibus autem remotior eis breuior & frigidior. Dies apparet longior eunti versus occidentẽ, quàm eunti versus orientem. Et, vt ait Hipocras, quoniam eadem die aliquando quidem æstus aliquando frigus fit, autumnales ægritudines expectare oportet. In febribus autem eadem dies cretica quibusdam est ad vitam, quibusdam ad mortem.

De no-

De noctibus. Cap. LXXVIII.

PLinius lib. 2. Noctem nihil aliud esse patet quam vmbram terræ, cuius figura non excedit latitudinem lunæ superque in mucronem deficit. Spatio quidem vmbras consumi volucrum indicant volatus prælalti, ergo confinium illis est terminus aeris, & initium ętheris. Supra Lunam omnia pura sunt, & diuturnę lucis plena. A nobis aũt per noctem cernuntur sydera, sicut in tenebris reliqua lumina pp has causas nocturno tpe deficit Luna. Non posset quippe totus sol adimi terris interiacente Luna, si terra maior esset q̃ Luna. Isid. Nox a nocendo dicta est, eo ꝙ oculis noceat. Noctis aũt & diei alternatio pp vicissitudinẽ dormiendi, & vigilãdi effecta est. Et vt operis diurni laborẽ noctis requies temperet. Noctis partes 7. sunt. s. crepusculum, vespere, cõticinium, intempestũ, gallicíniũ, matutinũ, diluculũ. Crespuculũ est dubia lux. Nã creperõ dubiũ dicimus, hoc est inter lucẽ, & tenebras. Vesper a stella occidẽtali vocatũ est, q̃ solẽ sequit̃ occiduũ, & tenebras sequentes pcedit. Conticiniũ est qñ oĩa silent, conticescere. n. silere est. Intempestũ dr̃ quasi sine tpe, i. sine actu humano p quem dignoscitur tps, est. n. mediũ noctis qñ nihil agi põt, & omnia sopore quieta sunt, vnde est intẽpestiuè venisti: ergo intempesta dr̃, quia caret tempore, i. actu. Gallicinium dictum est pp gallos lucis prænuncios. Matutinũ est inter abscessum tenebratum, & auroræ aduentum, sic dictum eo ꝙ inchoante mane fit. Diluculum dr̃ quasi iam incipiens parua diei lux. Quæ aurora dr̃ quasi corora. Est. n. primus splendor aeris, qui Græce dicitur eoos, diei scilicet clarescẽtis exordium.

De septimanis. Cap. LXXIX.

EX cõpoto. Septimana est spatiũ dierũ septẽ naturaliũ dicta a septẽ, & mane, vt sumatur pars pro toto. Idẽ spatiũ vocat̃ ebdomada ab ebda qđ est septẽ, & dyas qđ est dies, quasi septẽ hñs dies. Vel ab ebda qđ est septem, & modos qđ est mensura, & ẽm hoc ebdomada cõius est q̃ septimana. Põt. n. dici de quolibet mensurato per septenarium, siue sint dies, siue menses, siue anni. Vñ ĩ Daniele vbi dr̃, post 62. hebdomadas occidet̃ Chřus, sumuntur ebdomadæ annorũ, i. 62. anni. Sciendũ vero ꝙ septimanæ non pñt hẽre certa noĩa, quia nec hñt certa initia. Singulis. n. annis variãtur pp vnũ diẽ, vel duos qui supersunt integris septimanis. Iudæi principalẽ septimanę diem vocant Sabbatum quasi requiẽ, quia in eo Dñs requieuit ab oĩ opere qđ patrarat. Ecclesia vero principalẽ diẽ reputat primã feriam, q̃ vocat diẽ Dñicũ, quia Dñs multis eã dotauit priuilegijs, vtpote q̃a in illo natus, circũcisus, resurrexit, & Spũm sanctum misit. Ferias aũt dicimus, quia semper feriandũ est. i. cessandum a vitijs. Veruntñ Sabbatũ non vocamus septimã feriã, sed Sabbatũ, sicut & Iudęi. Credimus. n. & nos cum eis Dñm tunc requieuisse insuper & in sepulchro. Sexta vero feria vocatur parasceue, a para qđ est pre, & sceue qđ est paratio, quia tunc Iudæi præparant cibaria Sabbato, & tunc similiter præparatus est cibus Ecclesiæ, quo & militans modo, & triumphans tũc in futura requie perfruetur.

De Mensibus. Cap. LXXX.

MEnsis triplex est, vsualis, solaris, & lunaris. Vsualis est duodecimũ spatiũ Kalẽdarij. Solaris est spatiũ quo sol moratur in aliquo signo. Lunaris idẽ est qđ lunatio. Dr̃ aũt mensis a mene qđ est defectus, quia in singulis mẽsibus Luna deficit, vel a metiendo, quia his annũ mẽsuramus. Vel ẽt a mensa, quia singulis mensibus cibaria mensis apponenda, vt docẽt philosophi mutanda sunt. Isid. Mensis nomen Græcum est de Lunæ noĩe dictũ, Luna. n. Græce mene vocatur. Vnde apud Hebręos mẽses lunares non ex solis circulo, sed ex Lunæ cursu enumerant̃, qđ est de noua ad nouã. Aegyptij aũt primi pp Lunę velociorẽ cursum, & ne error cõputationis eius velocitate accideret ex solis cursu diem mẽsis adinuenerũt quo tardior solis motus facilius poterat cõprehẽdi. Ianuarius mensis a iano dictus est, cui fuit a Gentilibus consecratus, vel quia limes, & ianua sit anni. Vnde & bifrons idẽ ianus pingitur, vt introitus anni, & exitus demõstretur. Februarius dr̃ a februo, i. Plutone cui eo mẽse sacrificabatur. Ex compoto Februarius dr̃ a februis, quæ sũt oblationes factæ pro mortuis. Antiqui. n. illo mense faciebant memoriam aĩarũ. Vel a februo, i. Plutone quẽ tunc hostijs placabant vt parceret animabus. Vel vt quidã volunt a febribus, quia hoc mẽse de facili febricitant hoĩes. Martius dr̃ a Marte Deo belli, quem Romulus přem sũũ esse putabat. Vnde ab eo primum mensem anni sui nominauit. Isid. Vel dr̃ Martius, quia eo tpe cũcta animantia aguntur ad Martem, & ad concubendi voluptatẽ. Item appellatur & mẽsis nouorũ, quia anni initiũ est. Idem & nouũ ver ab initio, s. germinum. Aprilis dr̃ quia hoc mense omnia in florẽ aperiunt̃, quasi aperilis. Ex compoto. Vel Aprilis dr̃ quasi afrodilis ab afrodos quod est spuma. A qua dr̃ Venus frodissa, quia de spuma maris fingitur nata. Ab hac Romulus ẽm anni sui mẽsem nominauit, quia Venus mr̃ fuit oĩum Romanorum per Aeneam. Isid. Maius dictus est a maia matre Mercurij, vel a maioribus natu, qui principes erãt Reipublicæ. Nã hũc mẽsem maioribus, sequentẽ uero minoribus Romani consecrauerunt. Vnde & Iunius dr̃: antea. n. populus in centurias seniorũ & iuniorum diuisus erat. Iulius aũt, & Augustus de honoribus Iulij & Augusti Cęsarũ nũcupati sunt, nã prius quintilis, & sextilis vocabant̃. Quintilis quia quintus erat a Martio, quẽ principẽ anni testãtur etiam Romani. Sextilis quia similiter sextus. September nomen habet a septem, & himbre quia septimus est a Martio & himbres habet. Sic October, Nouember, atque December ex numero, & himbribus acceperunt uocabula.

De numero dierum in singulis mensibus. Cap. LXXXI.

QVot dies quilibet mensis habeat notatur his versibus. Sep. no. iun. au. triginta dato reliquis magis vno. Sed tenet in numero viginti februus octo. Cui si bisextus fuerit superadditur vnus. Cur aũt aliqui plures, & alıqui pauciores habeant, hæc est causa. Iulius qui duodecim menses in anno instituit, perficiens annum ex 365. diebus, & 6. horis. Hoc modo dies distribuit. Nam cum duodecim mẽses instituisset ex tricentis sexaginta, cuilibet dedit triginta, reliquos quinque ita distribuit. Ianuario vnum dedit qui ẽm eos erat supernis consecratus, vt haberet in diebus numerum faustum, i. imparẽ, quia binarius primo ab vnitate recedit quasi sectionem faciens, & iõ infamem eum dicebant, & ẽt quemlibet numerum ex puris binarijs compositum, omnem autem numerũ imparem faustum. Ideo Februario nihil dedit, vt sicut inferis consecratus fuerat, ita etiam numerum parem haberet. Martio dedit vnum & alternatim Maio vnum, Iulio vnum, & tunc superfuit unus dies, & quinq; menses. Hunc ergo diem medio illorum, s. Octobri dedit. Post hoc Augustus sextilem suo noĩe appellãs, noluit illũ habere infamem numerum dierum, & iõ. Februario vnum abstulit, & dedit Augusto, & tunc ne numerus faustus remaneret Februario, alium diem illi auferens Decembri dedit, & sic ei remanserunt 28. In bisexto aũt ut patebit post vnus dies ei additur, vt aliquo modo damnum eius compensetur. Oẽs aũt dies mensium 7. primis alphabeti litteris inscribuntur, a qua ergo quis mensis incipiat hr̃ his versibus. Altitonans Dominus diuina gerens bonus extat. Gratuito cęli fer, aurea dona fidei. Harum duodecim dictionum prima seruit Ianuario, & sic de alijs per ordinem. Quæ ergo est prima littera in dictione eadem est prima in mense cui deseruit dictio.

De Kalendis nonis, & idibus. Cap. LXXXII.

ISidorus. Kalendas, nouas, & idus propter dies festos Romani instituerunt, vel pp officia magistratuum: in his. n. diebus conueniebatur in vrbibus. Ex compoto. In quolibet ergo mense primus dies dr̃ Kalendis, quintus vel septimus dr̃ nonæ, tredecimus vel quindecimus dr̃ idus. Ab his etiam alij nominantur. Dicuntur autẽ Kalendæ quasi colendæ, quia tunc semper erat festum Iunonis. Vnde Ouidius. Vendicat ausonias Saturnia Iuno Kalendas. Vel a Kalo quod est voco, quia tunc vocabat præco populos ad nũdinas, & totiens dicebat Kalo, quot erant dies vsq; ad nonas. Vnde pluraliter dr̃ Kalendæ a pluribus vocationibus. Vel Kalendæ a Kalo quod est bonum, quia ad bonũ omen per totũ mensem habendũ, mittebant sibi tunc Romanæ encenia. Quintus vel septimus dies dr̃ nonæ, quasi nundinę, quia tunc inchoabant publicè conuentiones vel mercimonia. Vel a nouẽ, quia dies illæ nonus est ante idus in quolibet mense. Vel a non, quia nullius diei festum tunc erat. Vnde Oui. Nonarũ tutela Deo caret. Ideo aũt in aliquo mense quintus, & in aliquo septimus inchoat nundinas. Vel quia in kal. quorundã mensium duplex erat festum. Vnde Romani per duos, vel p tres dies solemnizantes non poterant statim ire ad nundinas. Et iõ in his oportet remotiores esse nonas a kal. q̃ in alijs mensibus. Vel ne prædones haberent certũ tps quo possent mercatoribus insidiari. Quartusdecimus, vel quindecimus dr̃ idus, quasi diuisio, iduo. n. est idẽ qđ diuido. Inde uidua quasi viro iduata. Oẽs aũt dies qui sunt inter Kalendas, & nonas uocantur noĩbus ordinalibus siue numeralibus cum hac adiectione nonas, v. g. Secundus dies Ianuarij dr̃ 4. nonas Ianuarij. Intelligitur cũ suppletione 4. s. die ante nonas Ianuarij. Sequẽs illum dr̃ 3. nonas. Postea pridie nonas. Non. n. dicendũ est scdo nonas, quia scds dr̃ a sequendo. Dies aũt ille non sequitur nonas, sed præcedit, & est idẽ pridie nonas, ꝙ priori die ante nonas. Oẽs uero qui sunt inter nonas & idus noĩantur ab idibus sili modo. Et q ab idibus vsq; ad finẽ mensis noĩant̃ a kal. sequentis mensis. Quot aũt dies noĩatos a nonis quot ab idibus, & kal. quilibet mensis habeat scitur his versibus. Sex nonas Maius, October, Iulius, & Mars. Quatuor ac reliqui, tenet idus q̃libet octo. Ianus, & Augustus necnon mensis duodenus. Denas, & nonas dñr habere Kalendas. Iulius, October, Maius epta decemq;. Iunius, Aprilis, September nec ne Nouember. Ter denas retinent februusque bis octo kalendas. Cui si bisextus fuerit superadditur unus.

De Diebus Aegyptiacis, & canicularibus. Cap. LXXXIII.

IN quolibet mense sunt duo dies, qui dicuntur Aegyptiaci, quorum vnus est a principio mẽsis, alter a fine. Quotus aũt sit a principio, & quotus a fine scitur his versibus. Argue discernẽs ad lucem coge loquelas. Ollas Abbatũ cole calibus excute gallũ. Horũ doctrina talis est: duodecim dictiones sunt hic duodecim mensibus seruientes. Prima Ianuario, & sic per ordinem. Quota est ergo littera dictionis in alphabeto, totus dies a principio mensis cui deseruit illa dictio, est Aegyptiacus. Verbi gratia. Argue deseruit Ianuario. Vnde cum a sit prima littera in alphabeto, primus dies illius est Aegyptiacus. Item quota fuerit prima littera secundæ syllabæ in alphabeto totus dies a fine illius mensis est Aegyptiacus G, aũt prima littera secundæ syllabæ est septima in alphabeto, vnde septimus dies a fine Ianuarij est Aegyptiacus, & sic de alijs. Sed notandum ꝙ hæc dictio ad, quæ est monasyllaba, primam litteram primo diei Aegyptiaco Martij attribuit, secũdam secundo. Dñr autem dies Aegyptiaci, vt quidam volunt, quia in his flagellauit Dñs Aegyptum. Quamuis enim tm̃ decem plagæ principales legantur, multæ tñ secundariæ feruntur. Secundum autem alios dñr Aegyptiaci, quia Aegyptij astrorum periti inuenerunt dies malę constellationis, quibus periculosum dicebant esse minuere, vel potionem sumere. Alij econtra, ꝙ inuenerunt eos bene constellatos. Et ideo notauerunt, vt opera talia potius fierent his diebus quam alijs. Alij dicũt ꝙ Aegyptij sanguinem suum his diebus fundebant dęmonibus, quorum errorem ne sequatur Ecclesia, cauet ab omnibus talibus. Hos tamen dies in Kalendariis denotat, non quia credat in his potius aliquid incipiendum esse vel desinendum quàm in aliis, sed propter commemorationem diei. Item sunt quidã dies caniculares in quibusdam mensibus, de quibus supra iam dictum est, qui qñ incipiant, & qñ finiantur scitur his versibus. Incipiunt Iulii pridi eidus caniculares. Septembris pridie nonarum fine resultant. Dicuntur autem caniculares a canicula quadam stella sita in frõte leonis, prope quam est sol in illis diebus. Sunt autem in vniuerso 52. in quibus propter temporis crudelitatem, i. caloris intemperiem malum est minuere vel potionari.

De annis, & primo de solari. Cap. LXXXIIII.

ISidorus. Annus solis est amphractus, cum peractis 365. diebus ad eadem loca siderum redit. Sic dictus quia mensibus in se recurrentibus voluitur. Vnde apud Aegyptios ante inuentas litteras indicabatur picto dracone caudam suam mordẽte, quia in se currit. Alij annum dicunt a ycoy ananeoy ἐτοy, i. ab innouatione, quia semper renouatur. Ex lib. de nat. rer. Annus est initiũ motus solis ex quibusdam locis circuli dum abscindit duodecim signa, & reuertitur ad locum in quo erat. Estq; quadripartitus ẜm naturam quatuor elementorum. Est enim ver calidum, & humidũ ẜm naturã aeris. Aestas calida, & sicca ẜm naturã ignis. Autumnus frigidus, & siccus ẜm naturam terræ. Hiems frigida, & humida ẜm naturam aquæ. Ex composito. Est autem annus solaris, & lunaris. Annus solaris est spatium quo circuit sol totũ zodiacum minus sex horarum itinere. Vel plus 18. si sit bisextus, & dr̃ ab am quod est circum, & eo is. Habet autem diuersa initia ẜm diuersos. Arabes, & Aegyptii a Septembre incipiunt, quia in creatione mundi legũtur arbores fructum habuisse. Numa vero, & Romani a Ianuario, quia tunc incipit sol nobis appropiare vel paulo ante. Iudæi a Martio, quia mundus in eo factus est. Nos omnes in aliquo imitantur compotistæ, quia a Septembre incipiunt regulares lunares, & epactas, & omnes annos lunares. A Ianuario vero aureum numerum, & quasdam litteras Dñicales. A Martio quoq; regulares solares, & concurrentes, & quasdam lrãs Dominicales. In anno solari sunt 52. septimanæ & vnus dies, vel duo si sit bisextus: propter illum diem variantur singulis annis initia mensium, & littera Dominicalis, & si bisextus sit, duplex erit variatio, secunda in festo Sancti Matthiæ. Vt ergo scire possent compotistæ qua feria quolibet anno quilibet mensis inciperet, inuenerunt duos numeros. Vnum inuariabilem, qui vocatur regularis ferialis. Alium uariabilem, qui dicitur concurrens. Primo de regulari dicendum.

De regulari solari. Cap. LXXXV.

EST autem regularis solaris numerus quidam ostendens qua feria quilibet mensis inceperit primo anno seculi, vel incipere debuerit. Quod dr̃ pro Martio, quia in primo anno non habuit initium, nisi post alios menses omnes. Legitur, n. mundus factus fuisse in Martio die qui dr̃ 15. Kalen. Aprilis, vel octauo Kalendas, vt alii volunt. Si ergo computes retrogradè per dies septimanæ vsq; ad Kalendas Martii, inuenies ꝙ 5. feria incepisset Martius, si mundus ante fuisset factus. Et hæc est causa quare Martius 5. habet pro regulari: dr̃ aũt regularis, quia inuariabilis & immutabilis est sicut regula, Nam quolibet anno idẽ sunt regulares mensium. Dr̃ aũt solaris ferialis, quia iunctus concurrenti facit inueniri qua feria quilibet mensis incipiat quolibet anno solari. Oritur ergo regularis in Martio, & oritur ex quinario, in quo Martius incepisset primo anno seculi, si mundus ante fuisset. Incepisset. n. quinta feria. Habito aũt regulari Martii, qui primus est, de facili hñr regulares aliorum mensium hoc modo, vide quot dies habet Martius supra 28. inuenies tres, quos iunge quinario, qui est eius regularis, & si crescit numerus vltra 7. residuum est regularis mensis sequentis. Cum enim in prædicta coniunctione crescant octo, abiectis septem, residuum, i. vnitas erit regularis Aprilis. Item Aprilis habet duos dies supra 28. Adde ergo binarium regulari suo, qui est vnitas, & crescit ternarius, qui est regularis Maii. Et sic semper per coniunctionem regularis & dierum quos habet mensis pręcedens super 28. excrescet regularis sequentis mensis, & semper abiicientur septem qñ numerus excrescit vltra septẽ, & residuũ erit regularis sequentis mensis. Quem aũt numerũ quilibet mensis pro regulari hẽat scitur his versibus. Est astris clara fulgentibus ara Deorum. Grata bonis extat gratissima cuiq; fideli. Hę sunt duodecim dictiones. Prima deseruit Martio, & sic per ordinem. Vide ergo quota sit littera prima dictionis in alphabeto, & totum numerum habebit pro regulari mensis, cui deseruit dictio; & quotũ numerũ pro regulari, tota feria incepit in primo anno seculi.

De concurrente. Cap. LXXXVI.

COncurrens est quidam numerus ondens quot feriis distet initia mensiũ ab initiis q̃ habuerunt in primo anno sęculi. Quotus. n. aliquo anno fuerit concurrens, tot annis distant mẽses ab initiis, v. g. hoc anno sex est concurrens. Monstrat ergo ꝙ mensis qui in primo anno sæculi incepit a prima feria, hoc anno incipit a sabbato. Sabbatum. n. per sex distat a prima feria, & qui tũc incepit a prima feria, modo incipit a die dñica, & sic de aliis. Dr̃ autem concurrens, quia sibi inuicem concurrit, sicut videbitur in formatione. Vel etiam ideo, quia cũ regularibus currit, vt monstret initialem feriam mensium singulis annis. Oritur aũt concurrens ab excessu illo qui est in anno solari supra integras septimanas, qui qñq; est vnus dies, qñq; duo. Primo ergo anno cicli solaris qui est, bissextilis est vnitas concurrens, quę. s. vnitas coniungitur diei, q̃ est in anno secundo vltra integras septimanas, & fit binnarius, qui est concurrens tertii anni, & quaternarius quarti. In quinto qui est bissextilis, additur binarius, quia tunc duo dies supersunt septimanis integris, & sic excrescet senarius, qui est concurrens anni quinti, & sic procede ad 28. annos, addendo semper vnum. In bissexto vero duas concurrenti pcedentis anni, & quod excrescit erit concurrẽs sequentis anni, nisi summa transeat septenarium. Quod si acciderit eo relicto residuum est concurrens, & inuenies ꝙ in 29. anno erit iterũ vnitas concurrens cũ bisexto, vnde iterũ redit ad principiũ. In 28. n. annis circularis fit hæc formatio, quia nunquã citra tot annos cadit bisextus supra quẽlibet septem cõcurrentiũ. Cõcurrens aũt ideo nõ excrescit supra 7. quia non sunt nisi septem feriæ. Nota ꝙ qñ septem est concurrens, illo anno habent menses eadẽ principia q̃ in primo anno sæculi habuerunt. Quælibet aũt feria distat a semetipsa per septẽ. Possunt aũt sciri formationes concurrentiũ per 28. iũcturas in quatuor digitis manus sinistræ excluso pollice, quia 28. loca notantur in eis iũcturis extrinsecus & intrinsecus & in summitatibus. Pone ergo vnitatem concurrẽtẽ cũ bisexto in radice indicis interius. In radice medii binariũ, medici ternarium, auricularis quaternariũ, & tunc rediẽs ad mediam iuncturã indicis tunc dices sextus cum bisexto, semper enim rediens ad indicem addes binariũ. Nam illi septem bisexti qui sunt in ciclo concurrentium cadunt in indice, & sic procede vsq; ad radicem auricularis exterius abiiciendo semper septẽ dum numerus transcenderit, & inuenies, quòd sex est concurrens vltimo anno in radice auricularis exterius, & tunc rediens ad radicem indicis interius duo addes. Cumque sic excrescat octauus, relicto septenario, vnitas, quæ remanet est concurrens cum bisexto, vnde iterum ille est annus primus.

De Littera dominicali. Cap. LXXXVII.

SIcut aũt in his 28. annis variantur concurrentes, & sic & litteræ dñicales. Primo. n. anno f. est littera dñicalis, secundo e. tertio d. quarto c. quinto pp bisextũ trãsiliẽ b. & a. est littera dñicalis. Sicq; semper retrogradando in locis indicis transilies vnã literam tenẽdo sequẽtem, & inuenies in radice auricularis exterius a. & tunc rediens ad radicem indicis transiliens g. & tenebis f. sicut in primo anno, & inuenies in his 28. annis bisextum cecidisse supra quamlibet litteram dominicalem. Isti 28. anni dñr ciclus solaris. Possunt autem concurrentes & litteræ dominicales, quæ per ciclum istum ordinantur sciri his versibus. Fert ea dux cor amat gens factor eum coluit bis. Ars gens est de corde bono gignit ferus ensis. Dicta beant aqua gẽs fors dat cũctis bonis actor. Hic sunt 28. dictiones 28. annis seruientes. Prima primo & sic per ordinem. Semper enim prima littera dictionis est dominicalis illius anni cui deseruit dictio, & sic dictio desi-

desinat in t,bisextilis. Scita littera dominicali de facili potuerint haberi cõcurrentes. Semper.n.dum f.est littera dominicalis, vnitas est concurrens, dum e.binarius, & sic ordine retrogrado vsq; ad g.cum qua est septenarius Vnde versus. A sex b.quinq; c.quatuor e.duo d.tres. Primus concurrens f.littera 7.est g. Item concurrens sciri põt his versibus. In quocunq; die celebratur festum Matthiæ. In tali numero concurrens seruiet anno. Vel aliter. Cõcurrens totus est f.quota Martis erit i. quotam feriam f. repręsentat in Martio, totus numerus est concurrens. Quia vero multa est vtilitas in tribus versibus dñicalibus p̃cedentibus si sciatur inueniri dictio. Ad hanc inueniendũ oportet scire quotus sit annus in ciclo solari. Ad qđ sciendum addendus est nouenarius numero annorũ Dñi, quia natus est Dñs in anno 10. cicli solaris. Ideo nouenarius qui p̃terit est addendus, & summa tota est diuidenda, per 28.& quod residuum fuerit, demonstrabit quotus sit annus cicli solaris. Si.n. vnitas remanserit primus est, si binarius secundus, & ita de alijs. Si aũt super 18. nil remanserit, vltimus est annus. Sed qm̃ hoc sine algorismo difficilè est inueniri, abijciendi sunt de annis Domini 1204. Illi enim dissimiles sunt in 28.40.ter. Residuo addatur 9.& si summa vltra 28. creuerit, abijciantur illi quotiens potuerint, & residuum monstrabit annum. Si nihil remanet vltimus est annus. Vnde versus. Desere Christi 1204. annos. Adde nouem reliquis aufer tunc octo viginti. Quot poteris vicibus, remanens tibi sit quotus annus solaris monstrat. Si nil remanet vltimus extat. Denique si vis scire de aliquo mense a qua feria incipiat, sume regulare eius & iunge concurrenti anni, & si summa fuerit citra 7. quotus exit numerus, tota feria ille mensis incipiet, si supra 7. abijciantur 7. & residuum idem ostendet.

De Bissexto. Cap. LXXXVIII.

BIsextus est dies quidã collectus in quatuor annis & sex horis singulorum quatuor quibus Sol moratur in zodiaco super integros dies. Dr̃ autem bissextus, quasi a bisse momentorũ collectus. Nam Sol moratur in quolibet signorum zodiaci 30. diebus & 30. trientibus horæ & 30. bisse momenti. Ex duodecies 30. diebus colliguntur tricenti & 60.dies ex 30. trientibu horæ colliguntur 10. horæ in quolibet mense. Duodecies autem decem horæ faciunt 100 & 20. horas, q̃ constituunt quinque dies ex 30. bisse momenti fiunt viginti momenta idest dimidia hora, duodecim autem dimidiæ horæ sunt sex integræ, ex his quarto anno cõstituitur vnus dies qui dr̃ bissextos, a quo & annus dicitur bissextilis. Collocatur autẽ in Februario dies ille, quia mensis ille vltimus est in anno solari, qui dr̃ incipere a Martio, & ponitur 7. Kalendas Martij Vnde versus. Bissextum Martis septenis pone Kalendis. Posteriori die celebrantur festa Matthiæ.f.7. Kalend. Martij. Cur autem non ponitur potius vltimo die Februarij cum in fine anni colligatur, causam require in computo. Si autem bissextus omitteretur, tñ accideret inconueniens, quòd initium anni vsualis, quod esse semper debet in Ianuario, circumiret oẽs menses anni iã in quarto anno inciperet annus, vltimo die Decembris. In 7. penultimo. Et ita in 134. annus inciperet annus in Kalend. Decembris, & eodem modo retrocedendo transit & omnes menses anni in 1460. annis. Si autem vis inuenire vtrum annus sit bissextilis, diuide annos dñi in quatuor partes æquales, quod si potes, annus præsens est bissextilis, sin autem, non. Vnde versus. In quatuor partes Dñi si diuidis annos. Nihil superfuerit, crede bissextus erit.

De Anno lunari. Cap. LXXXIX.

ANnus lunaris quadruplex dr̃. Primo modo spaciũ quo Luna circumit zodiacum, continens vigintiseptem dies & & octo horas, Secundo modo spacium quod est de vno nouilunio ad aliud, & est idem quod lunatio continens vigintinouem dies & dimidium. Cum.n. Luna post coitũ cum Sole recessit, & circumit suum circulum, cum ad primum punctum redierit, nõ inuenit solem vbi reliquerat. Sol.n. illis 27. diebus iam fere vnũ signum transierat, vnde cum non possit esse nouiluniũ nisi post Solis & Lunę coitum, Luna ad hæc sequitur Solem & consequitur eum duobus diebus & quatuor horis, ita vt iterũ sit in coitu, tunc statim p̃cedens incipit illuminari in parte inferiori, & fit nouilunium. Ad quod intelligendũ sciendum, ꝙ semper medietas Lunæ illuminatur a Sole, nisi fit eclypsis Lunæ, quæ medietas qñq; superior est, qñq; inferior, qñq; partim sic, partim aliter. Nouiluniũ igitur est qñ post coitum Solis & Lunæ in quo tota superior medietas illuminatur a Sole, Luna p̃cedens Solem. incipit illuminari ab eo in inferiori parte, & post apparere in occidente post occasum Solis, & ita magis ac magis recedens a Sole, suscipit magis ac magis lumẽ in inferiori parte decrescẽte s̃m candẽ proportionẽ Lunę partis superioris. Et cũ Luna magis nõ possit elõgari a Sole, qđ est in directa oppositione, & tũc tota medietas inferior illuminatur, & est pleniluniũ. Statimq; incipit iterũ appropinquare Soli, & quãto magis appropiauerit, tanto magis illuminatur superius decrescente inferiori lumine, donec iterũ cũ Sole coeat. Ex his patet ꝙ q̃libet lunatio habet 29. dies & dimidium. Sed computistæ volentes lunationes per dimidios dies distinguere, dederũt alij triginta dies. Alij 29.& sic semper alternatim. Oẽs ergo menses impares, vt sunt primus & tertius sumpto initio a Ianuario habent in lunatione 30. dies. Pares vero vt scđs & quartus, & alij habent in lunatione 29. dies. Vnde versus. Impar Luna pare, par fit impare mense. Et nota ꝙ lunatio semper est illius mensis in quo finit̃. Vñ versus. In quo cõpletur mensi lunatio detur. Hũc tñ versum quinq; falsificant embolismi. Ad sciẽdũ ista nouilunia singulis mensibus per 19. annos cycli decem nouẽnalis inuentus est quidam numerus a Iulio, vt dicitur, qui propter sui valorem dicitur aureus, vel quia aureis litteris olim scribebatur.

De Aureo numero & anno lunari communi. Cap. XC.

EST aũt hic numerus ab vnitate ad decemnouem ascendens, cyclo decemnouennali deseruiens, qui ostendit Lunam primam supra illam litteram cui inscribitur in Kalendario toto anno cycli decemnouennalis quot vnitates cõtinet ipse aureus numerus: verbi gratia, primo anno cycli decemnouẽnalis, vbicũq; in Kalendar. reperitur vnitas in aureo numero, ibi est Luna prima s̃m ecclesiam. In secundo anno vbi inuenitur binarius, & sic vsq; ad 19. a quo numero reditur ad vnitatem. Formatur autem hoc modo habito vno aureo numero, superadde 8.& coniunctũ erit sequens aureus numerus, nisi summa excedat decẽ nouem. Tunc.n.19 relictis residuum erit aureus numerus. Aliter vide si aureus numerus sit minor 12. Si sic, adde 8.& coniũctũ est aureus numerus sequẽs. Si vero fuerit 12. vel maior aufer 11.& residuũ erit sequens aureus numerus. Ponẽdus est aũt duplex aureus numerus in Februario, alioquin accideret duplex inconueniens, quia in anno bisextili lunatio Februarij tñ habebit 29. dies cum in illo anno semper debeat habere 30. Et etiam ꝙ lunatio Martij habebit 31. quantum nulla lunatio debeat habere. Quæritur ergo quare nouilunia ecclesiæ discordent a veris nouilunijs, dr̃cit.n. ecclesia sæpe Lunã esse primã, cũ sit tertia. Ad rudes sit hęc solutio, ꝙ Adã tertio die post Lunã factus, dum primo vidit eam, dixit eam esse primã, cuius & nos eius filij sequimur auctoritatem. Ad p̃dicta vtile est scire inuenire singulis annis quotus sit annus in cyclo decemnouẽnali, quia hoc scito scitur aureus numerus. Vt ergo hoc scias adde annis dñi vnitatẽ, & totã summã diuide per 19.& quod residuũ fuerit monstrabit quotus sit annus. Si vero nihil sit residuũ, vltimus est. Quod quia sine algorismo difficile est inueniri fiat aliter, ita ꝙ relinquantur de annis dñi 1216. Isti.n. sunt diuisibiles ĩ 19.60. quater & residuo adde vnũ, quia 2. anno huius cycli natus est dñs, & quantũ excreuerit mõstrabit quotus sit annus, donec transcendat 19. tunc.n illis abiectis residuũ ostendet annum. Vnde versus. Desere Chr̃i. 1208. bis annos. Adde monos reliquis tunc denos atque nouenos. Abstrahere si poteris, reliquũ tibi nunciat annũ. Si nihil est reliquũ, tũc vltimus annus hr̃. Tertio modo dr̃ annus lunaris cõis. Et est annus lunaris cõis spacium cõtinens 12. lunationes Vnde dr̃ cõis, quia cõicat duodenariũ cum anno solari. Sicut.n. ille cõstat ex 12. mensibus, sic & iste ex 12. lunationibus, & continet dies 354. vnde minor est anno solari 11. diebus, vel. 12. si sit annus epactalis, siue lunaris. Vltimus.n. annus lunaris propter saltum Lunæ tñ habet 353. dies nisi sit bisextus. Et propter excessum anni solaris super annum lunarem contingit variari ętatem Lunæ singulis annis. Ita ꝙ vbi hoc anno est prima, futuro anno vt sæpius erit ibidem. 12. Qñq; vero. 11. vel tredecima, sed quia pluries duodecima datur iste versus. Quinq; dies & sex adiungit Luna futura. Et est huius versus talis regula. Quota est hodie Luna addas vndecim, & tota erit anno sequenti, nisi summa transeat triginta. Quod si acciderit, illis relictis residuum erit ætas. Habet autem iste versus quinque vel sex instantias per duodecim menses anni. Alicubi enim non adduntur vndecim ad Lunam futuram, sed tantum 10.& quandoque 12.

De Regulari communi.. Cap. XCI.

PRæterea ẽt inuẽti sunt duo numeri per quos ætas Lunæ in Kalend. & per consequens in alljs diebus innotescat, quorũ vnus est inuariabilis, & dr̃ regularis Alter variabilis, & dr̃ epacta. Regularis lunaris est numerus oñdens quota sit Luna in Kal. mensium, in 1. anno cycli epactalis. Et inchoatur regularis a Septembre, qui habet quinque pro regulari lunari, quia Luna inuenitur quinta in kalend. eius in primo anno cycli epactalis. Ad quod probandum, sciendum est, ꝙ cyclus epactalis & ciclus decemnouennalis eodem annorum numero complentur, vterq; n. 19. annos cõtinet, sed epactalis p̃cedit decemnouennalẽ quatuor mẽsibus. Incipit.n. in Septẽbre, & decẽnouennalis in Ianuario. Dũ ergo ĩ Septẽb. est primus annus cicli epactalis, adhuc vsq; ad Ianuariũ durabit vltimus cycli decẽnouẽnalis. Vñ adhuc. 19. currit pro aureo numero vsq; ad Ianuarium. Sumatur ergo ille

aureus numerus, qui est 19. ante Septembrē vbi primo repertus fuerit, & inuenitur super quartam Iram a fine Augusti, & ita patebit Lunam esse quintā illo anno in Kal. Septemb. Et iō Septēb. 5. habet pro regulari. Ex hoc formantur alij hoc modo. Vide si mensis ille cuius regularem habes habeat plures dies quam sua lunatio, vel pauciores, vel tot: si plures, adde hoc qđ plus est regulari, & coniunctum erit regularis sequentis mensis. Si pauciores, deme hoc quo lunatio mensem excedit a regulari, & residuū erit regularis mensis sequentis. Illud aūt. s. q̄ dematur solum accidit in Februario, quia ille solus pauciores habet dies q̄ sua lunatio. Si vero tot habeat mensis quot lunatio, nihil mutabis, sed idē regularis erit sequentis mensis, v. g. Quinarius est regularis Septembris. September vero habet tot dies in mense, quot in lunatione vtrobiq; 30. Vnde idem quinarius est regularis Octobris, qui sequitur. October autem habet duos dies super suam lunationem, adde ergo binarium, ad regularem suum, qui est quinarius, & septenarius, excrescens erit regularis Nouembris, & sic de alijs mensibus, nisi q̄ in Februario vnitas qua lunatio excedit mensem subtrahitur a suo regulari, & residuum est regularis Martij. Quem vero numerum pro regulari lunari quiuis mensis habeat scitur his versibus. Aestuat exurit gramen grauat igne Kalendas. Igne Kalendarum lucet mihi nominis ordo harum duodecim dictionum prima deseruit Septembri, & sic per ordinem. Quotta ergo fuerit prima littera dictionis in alphabeto totum numerum habet pro regulari lunari mensis cui deseruit dictio Idem scitur hoc versu. Post e, bis g, bis & i, k, bis. Post manet ordo alphabeti, scilicet l, m, n, o.

De Epacta, & embolismo. Cap. XCII.

EPacta est quidam numerus collectus ex illis 11. dieb. quibus ann⁹ solaris lunarē excedit. Sic dicta ab epi, quod est supra, & acta, quasi Epacta. i. e illo superfluo anni solaris acta. Formantur autem. Sic. Primo anno cycli epactalis nulla est epacta, quia nullus eum in cyclo praecessit. Epacta enim cuiuslibet anni colligitur ex anno vel annis, praecedentibus. In fine ergo primi anni supersunt 11. dies in anno solari super lunare, & illi sunt epacta secundi anni. Iterum in fine secundi anni supersunt 11. quibus iunctis ad eiusdem anni epactam fiunt 22. qui sunt epacta tertij anni. In cuius fine iterum supersunt 11. quibus coniunctis ad epactam fiunt 33. Triginta ergo faciunt vnum embolismum siue lunationē embolismalem, quae tertio anno colligitur. Ideoq; annus ille dr̄ embolismalis, & habet 13. lunationes, s. suas 12. sicut & alij, & istam superadditam. Ternarius aūt qui remanet est epacta quarti anni, in cuius fine iterū adduntur 11 & fiunt 14. qui sunt epacta quinti anni, in quo iterū adde 11. & fiunt 25. q̄ sunt epacta sexti anni. In quo iterū 11. & fiunt 36. 30. ergo faciūt embolismum qui dat̄ sexto anno. Sex aūt quae remanent sunt epacta septimi anni, in quo iterum adduntur 11. & fiunt 17. quae sunt epacta octaui anni. In quo iterū 11. fiunt 28. q̄ sunt epacta noni anni. Tunc quia parū deest embolismo, s. binarius qui mutatur ab 11. noni anni, & fit embolismus q. datur 8. anno. Nouenarius aūt remanens in fine noni anni est epacta decimi anni, & sic sēper addēdo 11. inuenies emboli mū in anno vndecimo, & in 14. & in 17. & in 18. esse epactā vltimi anni. s. decemnouē. In cuius fine addūtur 12. pp saltum Lunae, tunc. n. annus solaris excedit lunarem 12. diebus. Additis ergo 12. ad 18. fiunt praecisè 30. q̄ remanētes anno 19. faciunt embolismalem. Vnde cū nihil remaneat nulla est epacta primi anni sequentis. Pōt aūt de facili inueniri epacta singulis annis sic. Vide quota sit luna 11. Kal. Aprilis, & totus numerus erit epacta. Vnde versus. Quae tenet vndena Aprilis Luna Kalendas. Epactae numerū monstrat per quēlibet annum. Dr̄ aūt embolismus ab embolon Graecè, quod est transcendens Latinè, quia ex praefato transcensu colligitur. Isid. lib. 6. Embolismi autem & cōes anni sic inueniuntur. Si. n. a 14. Luna Paschae praecedentis vsq; ad 14. sequentis 384. dies fuerint est embolismalis annus, si 354. communis.

De Saltu Lunae. Cap. XCIII.

EX compoto. Saltus Lunae est quidam dies collectus in 19. annis, & ex eo qđ de superfluo datur lunationib. subtractus a lunatione Iulij vltimi anno cycli Tunc vnum diem super quē alijs annis lunatio Iulij dr̄ 30. subtrahimus, non computantes eam nisi vigesimam nonam, Vnde saltus Lunae facit duas lunationes simul esse 29. dierum. Ideo aūt subtrahitur dies iste a lunatione Iulij, quia Iulius vltimus est in anno epactali inter menses habētes 30. dies in lunatione, & annus quidem epactalis s̄m menses semper incipit ante Septembrem 4. diebus, Oportet. n. omnes alios ibi incipere vbi incipit primus s̄m menses, & si nō s̄m lunationes: dr̄ tn̄ incipere a Septembre licēt incipiat 4. diebus ante. Sicut annus solaris dr̄ incipere in Martio, & tn̄ incipit 5. diebus ante a festo. s. Sancti Matthiae. Vide aūt quae sit epacta anni, & iunge regulari lunari mensis in cuius Kalendis aetatem Lunae quaeris, & quantū inde creuerit totta in Kalendis erit Luna, nisi summa transeat triginta. Quod si acciderit, illis relictis residuum idem ostendit. Veruntamen in cyclo epactali in 5. locis fallit haec coniunctio in tribus annis. Vnde versus. Octauo 11. postremo fallit epacta.

De Festis mobilibus. Cap. XCIIII.

SEquitur de festis mobilibus, qui quinq; sunt. s. Septuagesima, Quadragesima, Pascha, Rogationes, Penthecoste. Quodlibet istorū 35. dies hēt in quibus semper celebratur. Quo aūt illorum celebrandū sit indicant claues terminorū. Est. n. clauis terminorū quidam numerus qui debite inchoatus, & finitus indicat festum esse in proxima Dn̄ica sequente. Et dr̄ clauis per similitudinem, quia aperit introitū ad festum. Formantur aūt claues hoc modo. Prima clauis est 26. a qua formantur aliae sic. Adde 19. & coniūctum erit clauis sequens, nisi excrescāt 40. Quod si acciderit 30. residuum erit clauis, & sic formes alias vsq; ad vltimum annū. s. 19. Sunt. n. 19. claues 19. annis cycli deseruientes. Cum. n. veneris ad vltimum annum, inuenies clauē eius 38. quibus adde 18. & abiectis 30. remanent 26. quae sunt clauis prima. Sicut. n. ad epactam singulis annis addūtur 11. vltimo aūt 12. sic ad clauem singulis annis adduntur 19. vltimo aūt 18. De formatione aliarū clauiū a prima hn̄r versus hi. Tu vigintisex p̄ prima colligeclaue. Vt reliquas formes ter q̄nq;, & quatuor addes. Si quadraginta superāt triginta rescindes. Qui sequitur numerū pones pro claue sequēti. Possunt ēt formari in summitatib. quinq; digitorū hoc modo, vide quotus sit annus decemnouennalis, & consume numerum in summitatibus quinq; digitorū incipiens a pollice, & si terminatur in pollice adde 25. Si in indice 13. Si in medio. 31. Si in medico. 19. si in articulari 7. & si summa transierit ad 40. reiectis 30. residuum est clauis. Vnde versus. xxv. xiij. xxx. mo. nosq;. Vnde vigin, epta digitis p̄ clauibus apta. Vbi aūt incipiāt claues scitur his versibus. In Iano prima postremaq; Marte secūda Aprilis prima G, format ternaq; clauem. Oīum. n. festorū claues super G, incipiunt. Nam clauis Septuagesimae sedet super primā G. Ianuarij, Quadragesimae super vltimā. Paschae sup scđam G. Martij. Rogationū super primā Aprilis. Penthecostes super tertiā Aprilis. Vna aūt clauis anni seruit oībus festis. Incipe ergo clauē loco suo & cōputa tot dies quot vnitates hēt clauis, & vbi terminat̄ super illū diē dr̄ esse terminus festi, & proxima die Dn̄ica sequenti erit festū. Fallūt aūt claues Septuagesimae si sit bisextus, & claues terminentur in Sabbato, tunc. n. vnitas addetur claui, & Dn̄ica p̄xima sequēs erit Septuagesima. Idē accidit de Quadragesima si clauis terminetur ante bisextū vel ipsa die bisexti. s. super primū F, quod est vigilia Matthiae habens circa se 7. Kal. Ad Pascha aūt & sequentia festa inueniēda nunq̄ fallūt claues.

De Quibusdam versibus ad praedictorum scientiam vtilibus. Cap. XCV.

ITem Septuagesima potest his versibus inueniri. A festo stellae numerando perfice lunae 40. dies post Septuagesima fiet. s. Dominica proxima. Si cadit in lucem septenam sitq; bisextus. Lingue diem primum Dn̄i retinendo s̄m. Quotacunq; n. Luna fuerit in die Epiphaniae, illi aetati adde tot dies numerando quoad compleas 40. & proxima Dn̄ica sequens erit septuagesima, nisi quadragenarius terminetur in Sabbato, & sit bisextus, tunc. n. omissa proxima Dn̄ica sequens erit, & est septuagesima. Itē de Pascha habentur hi versus. Post Martis nonas vbi sit noua Luna requiras. Quae post q̄ fuerit his 7. pascha patebit. Erit. n. proxima sequente Dn̄ica. Item nota alios versus ad multa vtiles. Esse grauem nobis bello carnem caueamus. Bellum saepe gerens etenim puto deiicit hostem. Mox animae lucrum inuenies cum religiosis. His versibus primo possunt sciri anni embolismales & cōes, Si. n. dictio desinit in M, sequens dictio est anni embolismalis. Item per eosdem possunt sciri epactae. Si. n. dictio desinat in M, adde 4 ad numerum illum quem prima littera habet in alphabeto & coniunctum erit epacta. Si aūt non desinat in M, computa a prima littera dictionis per alphabetum vsq; ad 2. & illi numero adde 14. & coniunctum erit epacta, nisi excrescant 30. illa enim semper abijcienda sunt. Item per eos possunt sciri claues sic. Si dictio desinit in M, computa a prima littera dictionis per alphabetum vsq; ad 10. & ille numerus erit clauis. Si. n. desinit in M, adde 21. ad numerum quem hēt prima littera dictionis in alphabeto, & coniunctum erit clauis. Item termini Paschales possunt haberi per eosdem sic. Si dictio desinit in M, terminus Paschae erit in Martio toto die a fine Martij quota est prima littera dictionis in alphabeto. Si vero non desinit in M, terminus Paschalis est in Aprili toto die a principio Aprilis, quota est prima littera dictionis in alphabeto. Aduentus Domini ante 5. Kalen. Decembris esse nō pōt, nec post ternas nonas Decembris. Sed quaecunque illarum 7. litterarum quae ibi includuntur praesentabit Dn̄icā ibi erit Aduentus. Vnde versus. Aduentū Dn̄i nō est celebrare Decembris. Post ternas nonas nec quinas ante Kalendas. Item aliter de eodem Andreae festo vicinior ordine quouis.

uis Aduent. Dñi prima colit feria, hoc eſt dñica vicinior feſto B. Andreæ, ſiue ante, ſiue retro, ſiue ipſa die feſti erit Aduent. Dñi.

Cur in celebratione paſcha obſeruamus numerum lunarem.
Cap. XCVI.

AVguſtinus ad Ioui. 2. Poteſt autem quæri cur anniuerſarius dies paſſionis Dñi celebrandæ non ad candē diem redeat, ſicut & dies natiuitatis. Quia nimirum dies Natalis nõ in ſacro, ſed tñ in memoriã reuocare q̀ natus ſit celebratur. ideo tñ diē anni reuolutum quo ipſa res acta fuit, feſta deuotione ſignificari oportet. Sic aũt agimus Paſcha, vt non ſolum, quod geſtũ eſt, videlicet q̀ mortuus eſt Chriſtus & reſurrexit, in memoriã reuocemus, ſed etiam cætera q̃ circa ea teſtantur ad ſacri ſignificationem conuertere non ommittamus. Tranſitus quidem de morte ad vitam in Dñi paſſione, & reſurrectione ſignificatus eſt. Nam etiam Paſcha non a patin, quod Græcè pati dr̃ ſumptum eſt, ſed Hebraicum eſt, & interpretatur tranſitus: hic tranſitus nunc a nobis agitur in fide & ſpe. Vnde, ſi conreſurrexiſtis cũ Chr̃o, &c. tandem peragetur in noſtra reſurrectione. Vnde ſequitur. Mortui.n. eſtis, & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo. Et iterum. Cum Chriſtus apparuerit, tunc & vos apparebitis cum illo in gloria. Propter hoc ergo initium nouæ vitæ, quod in fide agimus induentes nouum hominem, quem iubemur inducre, & exuere veterem. Cum dr̃. Expurgantes vetus fermentum, vt ſitis noua conſperſio: qm̃ paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus. Primus menſis celebrationi Paſchæ attribuitur, qui etiã dr̃ menſis nouorum, & quia vero nunc in toto tempore ſeculi tempus tertium apparuerat. Primum.n. fuit ante legem, ſm ſub lege, tertium ſub gratia. In quo iam manifeſtatio ſacri prius occulti apparuit. Septenarius ẽt numerus qui ſolet in ſcripturis ad perfectionem myſticus apparere. Tertia hebdomada Lunæ Paſcha celebratur, i. die qui occurrit a xiiij. vſque ad xxj. Eſt etiam ibi aliud ſacramentum. Natalium rerum ſtudioſi ex ipſis cornibus Lunæ, quæ a Sole auerſa ſunt, ſiue creſcentis, ſiue decreſcentis coniecerunt eam a Sole illuſtrari, & quanto magis ab eo recedit, tanto magis ab ea parte, quæ terris apparet radios eius excipere. Et quanto magis ad eum poſt dimidium menſem ex alio ſemicirculo propinquat, tanto magis a parte ſuperiori quam terris auertit nõ poſſe radios excipere, & ideo videri decreſcere. Vel ſi habet lumen ſuum: illud habet ex vna parte in hemiſphe rio: quam partẽ recedens a Sole paulatim terris oñdit, donec totam oñdens quaſi augumenta monſtret, dum nõ addatur quod deerat, ſed perdatur quod inerat. Ac rurſum paulatim abſcondere qđ patebat, & iõ videri decreſcere. Sed quodlibet horum duorum ſit, illud manifeſtum eſt, quia Luna non augetur ad oculos noſtros niſi a Sole recedẽdo, neq; minuitur niſi ad ſolem ex alia parte propinquando. Attende ergo qđ in prouerbijs legitur: Sapiens vt ſol permanet, ſtultus aũt vt Luna mutatur. Et quis eſt ſapiens niſi ille Sol iuſtitiæ, de quo dr̃. Ortus eſt mihi Sol iuſtitiæ. & quis ſtultus niſi Adam in quo oẽs peccauerunt. Aĩa itaq; humana recedens a Sole iuſtitiæ, ſ. interna contemplatione incommutabilis veritatis, oẽs vires ſuas in terrena conuertit, & eo magis & magis obſcuratur in interioribus & ſuperioribus ſuis. Sed cum redire cęperit ad illum incõmutabilem ſapientiam, quanto magis ei appropinquat affectu pietatis, tãto magis renouatur de die in diem. Omniſque illa lux ingenij quæ ad inferiora vrgebat, ad ſuperiora cõuertitur, & terrenis quodammodo aufertur, vt magis magiſque huic ſeculo moriatur, & vita eius abſcondat cum Chr̃o in Deo. Mutatur ergo in deterius ad exteriora progrediens, in vita ſua proijciens intima ſua. Et hoc certe in eis qui terrena ſapiunt melius vr̃, cum laudatur peccator in deſiderijs animæ ſuę. Mutatur aũt in melius cũ intentionẽ & gloriam ſuã a terrenis, quæ in hoc ſeculo apparent paulatim auertit, & ad ſuperiora & interiora conuertit, & hoc certe in eis qui terrena ſapiunt deterius vr̃. Vnde dicturi ſunt: Hi ſunt quos aliqñ habuimus in deriſum, &c. Non ſolum ergo pp tempus tertium quod ſupra commemoraui, quia inde incipit hebdomada tertia, ſed ẽt propter ipſam tertiam conuerſionem ab exterioribus ad interiora a xiiij. Luna trãſitum hunc de Luna ſimilitudo aſſumitur ab alia vita in aliam, qui Paſcha noĩatur, voluit Spiritus ſanctus obſeruari vſque ad xxj. verum pp numerũ ſeptenarium, quo perfectio vniuerſitatis ſępe figuratur, qui ẽt ipſi Eccleſiæ attribuitur pp inſtar vniuerſitatis. Vnde. Ioan. in Apocal. ſcribit 7. Eccleſijs. Eccleſia vero dum adhuc in iſta mortalitate cõſtituta eſt, propter ipſam mutabilitatem Luna in ſcripturis appellatur. Vnde: Parauerunt ſagittas ſuas in pharetra, vt ſagittent in obſcura Luna rectos corde. Et orietur in diebus eius iuſtitia, & abundantia pacis, &c. Sed & Iudæi in Paſchæ celebratione hæc eadem obſeruant, ſcilicet menſem nouorum & Lunam a xiiij. vſque ad xxj.

De Sabbati circa idem obſeruatione. *Cap.* XCVII.

CVr ergo propter Iudęos hoc etiam obſeruamus vt Sabbatõ occurrat. Quia illud eorum Paſcha quo paſſus eſt Dominus occurrit, ut inter mortem eius & reſurrectionem medius eſſet dies Sabbati. Ideo eundem diem addendum patres noſtri cenſuerunt, ut & noſtra feſtiuitas diſtingueretur, & q̀ non fruſtra factum eſt ab illo, qui opportunam ſacro, quod commendare inſtituerat horam expectabat, cum diceret. Nondum venit hora mea, ſed ut in anniuerſaria paſſionis eius celebratione a poſteris ſeruaretur. Attende ergo ſacratiſſimum triduum crucifixi ſepulti ſuſcitati. Horum trium qđ ſignat crux in præſenti agimus uita. Quod autem ſepultura & reſurrectio, fide & ſpe gerimus. Nunc ergo dicitur homini. Tolle crucem tuam & ſequere me. Cruciatur aũt caro, qñ mortificantur membra noſtra, quæ ſunt ſuper terram, fornicatio, immunditia, luxuria, auaritia, &c. Vnde & alio loco. Verus homo noſter ſimul crucifixus eſt cruci, &c. Nunc ergo eſt tempus crucis cum facimus opera bona, ſed adhuc laborioſa, quorum merces eſt requies. Crucis latitudo eſt hylaritas uel tolerantia, de qua dicitur. Spe gaudentes: in qua figuntur manus, ideſt opera. Longitudo qua totum corpus extenditur, longanimitas. Altitudo, ſpes, retributionis. Profunditas ſecretum ſacramentum. Vnde Apoſtolus. Vt poſſitis comprehendere cum omnibus ſanctis, quæ ſit longitudo, latitudo, &c. Ea uero quæ nondum uidemus & tenemus, ſed fide & ſpe gerimus, in alio biduo figurata ſunt. Hæc enim quæ nunc agimus ſunt tãquam clauis pręceptorũ in Dei timore crucifixis. Sunt.n. claui præcepta, quibus in Dei timore configimur. Vnde, confige inquit, timore tuo carnes meas. Poſt hanc uitã erit requies, quæ ſignatur per ſepulturã Dñi in Sabbato, nec interrũpetur in reſurrectione, ſed clarificabitur. Quadrageſima ſanè ieiuniorũ hẽt auctoritatem, & in ueteribus ex ieiunio Moyſi, & Heliæ, & in Euangelio ex ieiunio Dñi. Vnde in perſona Moyſi lex apparuit, in perſona Heliæ Prophetiæ accipiuntur, inter quos in monte Dñs ẽt glorioſus apparuit, ut euidentius appareret, quod de illo dicit Apoſtolus. Teſtimonium habens a lege & prophetis. In qua ergo parte congruentius obſeruatio Quadrageſimæ conſtituetur, niſi cum finis atq; contigua dominicæ paſſioni ſit, quia in eo ſignificatur hæc uita laborioſa, cui opus eſt continentia ſiue ieiunium a mundi amicitia, quæ utiq; fallaciter blandiri, & illecebrarum ſucos circumſpergere atq; iactare non ceſſat. Numero aũt quadragenario uitã iſtã propterea figurari arbitror, quia denarius in quo eſt perfectio beatitudinis noſtræ, ſicut in octonario, quia redit ad primum: ita in hoc, quia creatura quæ ſeptenario figuratur, adhæret Creatori, in quo declaratur unitas Trinitatis per vniuerſum mundum tpaliter annuncianda, qui mundus quatuor ventis delimatur, & quatuor elemẽtis erigit, & quatuor anni temporibus variatur, decem aũt quater in quadraginta conſumitur. Quadragenarius aũt partibus ſuis computatis, addit ipſum denarium, & fiunt quinquaginta, tanq̃ merces laboris & continentiæ. Nec fruſtra Dñs poſt reſurrectionem quadraginta dies cum diſcipulis in hac terra, & in hac uita conuerſatus eſt, & poſtquam aſcendit in cœlum, decem diebus interpoſitis promiſſum miſit Spiritumſanctum, completo die Pentecoſtes, qui dies quinquagenarius habet alterum ſacr̃m, quia ſepties ſeptem quadragintanouem fiunt. Et cum reditur ad initium, quod eſt octauus, qui & primus dies quinquaginta complentur, qui celebrantur poſt Dñi reſurrectionem, tñ in ſignum, vel figuram non laboris, ſed quietis & letitiæ, pp hoc ieiunia relaxantur, & ſtantes adoramus, quod eſt ſignum reſurrectionis. Vnde in omnibus diebus dominicis id ad altare obſeruatur, & alleluia canitur, quod ſignat actionem noſtram futuram non eſſe, niſi laudare Dñm. Sicut ſcriptum eſt. Beati qui habitant in domo tua Domine: in ſæcula ſæculorum laudabunt te. Qui etiam dies quinquageſimus non tantum Euangelio commendatur, quia tunc temporis Spirituſſanctus aduenit, ſed etiam in Exodo. Nam ab immolatione agni quinquaginta dies numerantur vſque ad diem quo lex data eſt ſcripta digito Dei, qui ſignat Spiritumſanctum. Vnde vbi vnus Euangeliſta dicit. Si in digito Dei eijcio demonia, alius dicit. In Spiritu Dei. Et Magi in tertio ſigno deficientes, & ſcientes ſibi aduerſum eſſe Spiritumſanctum, dicunt: Digitus Dei eſt hic. Sicut enim conciliatus & placatus Spirituſſanctus requiem præſtat mitibus & humilibus, ita contrarius & aduerſus immites & ſuperbos inquietudine exagitat, quam inquietudinem muſcæ illæ breuiſſimę ſignauerunt, ſub quibus magi Pharaonis defecerũt dicentes. Digitus Dei &c. Contrarius eſt autem Spirituſſanctus omnibus ſua quærentibus, & per hoc iugum aſperum & ſarcinam grauem portantibus, nec inuenientibus requiem animabus ſuis, quia charitas nõ quærit quæ ſunt ſua. Vocantur aũt omnes ad illam requiem alterius vitæ, quo ab iſta tranſitur. Quod paſcha ſignat, in nomine Patris, & Filij, & Spirituſſancti. Ideo quinquagenarius numerus ter multiplicatus addito ad eminentiam ſacri ipſo ternario, in illis magnis piſcibus inuenitur, quos Dñs iam poſt reſurrectionem nouã vitam demonſtrans, a dextera parte leuare imperauit.

De cyclis annalibus. *Cap.* XCVIII.

EX computo. Sequitur de cyclis. Cyclus est spatium aliquod annorum in se rediens ſm aliquos numeros. Et dr̃ cyclus ꝑ duplicem syncopam quasi circulus. Sunt autem cycli sex. Vnus solaris continens 18. annos incipiens a Martio, idest 8. Kalendas Martij in festo Matthiæ, continens concurrentes, & regulares solares, & litteras dominicales, & annos bissextiles, & cõmunes. Secundus est cyclus decemnouennalis, constans ex 19. annis, qui inchoatur a Ianuario, continens in se aureum numerum, & claues terminorum. Tertius est cyclus lunaris, similiter incipiẽs a Ianuario, & habens annos 19. Incipit autem in tertio anno cycli decemnouennalis. Hunc Romani inuenerunt, vt scirent, qua hora luna a sole accenderetur. Sed quia hæc inuentio processu temporis falsificata est, nihil operamur secũdum istum cyclum. Quartus est cyclus epactalis, incipiens a Septembre, i. 5. Kalendas Septembris, habens similiter 19. annos continens in se regulares lunares, & epactas, & annos communes, & embolismales. Quintus est cyclus magnus constans ex quingentis 32. annis, secundum quem formatur tabula Dionysij. Sextus est cyclus inditionalis constans ex 15. annis, & continens Inditiones. Vnde videndum est, quid sit Inditio.

De inditionibus, & lustris, & Olimpiadibus, & Iubileis. *Cap.* XCIX.

OLim Romani toti ferè mundo imperantes instituerunt tributa sibi dari ab vniuersis prouincijs. Sed quia difficile erat singulis annis Romam venire a remotis partibus, statuerunt, quòd saltem singulis quinquennijs venirent indicentes, vt in primo quinquennio afferrent ferrum pro tributo ad arma fabricanda. Secundo quinquennio argentum ad militum stipendia. Tertio vero aurum ad honorem Romanorum exprimendum, & ita semper post aurum quod quindecimo anno ferebatur, circulus fiebat ad primum illorum annorum quinque, quibus completis ferrum ferebatur, & quia Romani sic indixerant illi anni inditio appellantur, & est inditio æquiuocum ad illos 15. annos, & ad quemlibet illorum. Potest autem sciri quotus sit annus in cyclo inditionis additis 3. ad annos Domini, & sic diuisa summa per 15. quotus remanet totus est annus. Si nihil, vltimus est. Idem scitur his versibus. Desere Christi 1205. ter annos. Tres reliquis iungas, quin denos inde rescindas. Quot possis vicibus inditio semper habetur. Per remanens si nihil remanet vltimus annus habetur. Lustrum dicebatur quinquennale spatiũ, quia censu in republica peracto venientibus nuncijs prouinciarum cum tributo, cum cereis & alijs pomposis expensis lustrabant ciuitatem. Isidorus lib. 5. Olimpias apud Græcos constituta est apud Heolidem Græciæ ciuitatem, Heolijs agentibus quinquennale certamen, quatuor medijs annis vacantibus. Ob hoc Heolidum certaminis tempus Olimpiadem vocauerunt quadriẽnio in vna Olimpiade supputato. Iubileus, Hebraicè dicitur remissionis annus, qui scilicet septenis annorum ebdomadibus, idest 49. annis texitur, in quo tubę clangebantur, & ad omnes reuertebatur antiqua possessio: absoluebantur debita, confirmabantur libertates. Hunc numerum etiam in diebus Pentecostes, & ipsi celebramus post resurrectionem Domini remissa culpa, & totius debiti euacuato chirographo, ab omni nexu liberi suscipientes adueniente in nos gratia Spiritus sancti.

De seculis, & ætatibus. *Cap.* C.

SEcula vero nationibus, siue generationibus constant, & inde secula dicuntur, quiá sese sequuntur. Abeuntibus enim alijs, alia succedunt, hoc quidam Iubileum dicunt, eo quòd Hebræus ille qui propter vxorem, & liberos suos amans Dominum suum aure pertusa seruitio subiugatus seruire iubeatur in seculum, hoc est vsque ad 50. annum. Aetas dr̃ plerumque & pro vno anno, vt in annalibus. Et pro 7. vt in hominibus. Et etiam pro centum, & pro quouis tempore. Vnde & ætas dr̃ tempus quod de multis seculis instruitur. Dicta est autem ætas quasi æuitas, idest ęui similitudo. Nam ęuum est ætas perpetua, cuius nec initium nec extremum scitur, quod Græci vocant eonas. Et aliquando quidem apud nos pro seculo. Aliquando autem ponitur pro ęterno, vnde & apud Latinos est deriuatum. Aetas autem propriè duobus modis dicitur: aut enim dicitur ætas hominis, sicut infantia, iuuentus, senectus, aut mũdi sicut illę sex, quarum discursus per generationes, & regna inspicitur. Actor. De his sex mundi ætatibus in fine huius operis Deo iuuante breuiter totius mundi temporalem cursum perstringendo, dicere intendimus. Hoc ergo de temporibus ad præsens dictum sufficiat, propter cœli luminaria quæ in signa, & tempora, & dies, & menses, & annos creata fuisse leguntur die quarto. Nunc ad sequentium dierum opera transeamus.

LIBER XVI.

De opere quinta diei, idest de formatione volatilium, & natatilium. *Cap.* I.

QVinta die ornauit Deus aerem volatilibus, & aquam natatilibus. Horum vtraq; ex aquis orta sunt: facilis enim est transitus aquæ in aera tenuando, & aeris in aquam spissando. Pisces vocat Moyses reptilia, quia impetu quodam totos se rapiunt vt serpentes. Non feruntur pedibus, vt ferę; his benedixit Deus sic. Crescite & multiplicamini, &c. Patet ratio cur sub eadem die factus est ornatus aeris & aquæ, quia scilicet hæc duo elementa tenent naturam mediam luminosi corporis, idest cęli vel ignis, & opaci, scilicet terræ. Vnde & in hæc conueniunt, quòd vtrunque est receptibile luminis, & obscuritatis, vtrumque rarefactibile & densabile, vtrumque etiam de facili in alterum conuertitur, vt dictum est. Ideo autem vtriusque ornatus ex vno productus est, scilicet ex aqua volatilia simul & natatilia, & non ex aere volatilia, cum sint ornatus aeris, quia in superiori parte iuxta regionem igneam est aer liquidus ac purus, ac tam tenuis siue subtilis, quòd nihil viuens possit ibi spirare nec respirare, ac per hoc neq; viuere, sicut patet in monte Olimpo: iccirco aer quantum ad illam sui partem non est ornatus animalibus, quia non possent ibi viuere, nec possent etiam auium corpora sustinere, sicut aer iste inferior crassus & humidus, qui suscipiens exhalationes humidas, & ventis cõcitatus condensatur in nubes, & effundit imbres. Hic ergo ornatus est suis animalibus, idest volatilibus, quæ possunt ex eo respirare ꝑꝑ crassitudinem humoris, & quorum corpora potest sustinere, sicut aqua piscium, dum ei pęnnis suis innituntur volando, sic pisces pinnulis suis aquæ natando. Et quia aer iste ratione humoris tenuis, quo contextus est, naturæ humidæ deputatur, i. aquę, & ideo dr̃ aqua cõe productiuum vtrorũq;, cum dr̃. Producant aquæ reptile, &c. Cęterum ad fieri vtrorumq; conueniunt aer & aqua, cęteris elementis adiunctis, quæ sunt extrema, scilicet ignis & terra. Et qm̃ aqua cedit in materialem naturam, aer in actiuam, in volatilibus aũt dominatur actiua super materiale, & in piscibus econuerso. Ideo congruè volatilia locum habitationis suę tenent aerem, pisces vero aquam. Vnde & piscium carnes sunt aggeneratiuæ humoris frigidi, volatilium aũt calidi secundum genus suum. Rectè ergo aqua commune productiuum vtrorumque dicitur, quia ex aquis eleuatis in vapores nubium existit materia volatilium, ex aquis vero pinguescentibus inferius materia piscium.

De natura auium in generali. *Cap.* II.

ISido. lib. ethimolog. 12. Aues dictæ sunt, eo quòd certas vias non habeant, sed per auia quæque discurrant. Alites aũt eo ꝙ alis alta intendant, & ad sublimia remigio alarum conscẽdant. Volucres aũt dñr a volando. Nam vnde volare, inde dicimus & ambulare. Dr̃ autẽ vola pedis, vel manus pars media. In auibus itaq; media pars alarum vola dr̃, quarum motu pennæ agitantur, inde & volucres appellantur. Aristote. in lib. de animalibus. Aues autẽ diuersificantur ſm magis & minus in suis membris. Oẽs hñt plumas, vel squamas, vel cortices, & alas, & rostrum, & in maiori parte collum sequitur crura, s. longum longa, & curtũ curta. Pręterquã in auibus hñtibus corium inter digitos. Et collũ earum sicut harundo piscatorũ, rostrum vero sicut hamus ad capiendum cibum. Hñt aũt vias nasi non diuisas manifeste prope os ꝑꝑ anhelitum. Et qm̃ incuruatę sunt & alatę, pondus capitis hñt paucum, & corpus angustum. Habent duos tm̃ pedes, quia in loco pedum anteriorum habent alas. Habent autem omnes aues pectus acutum & carnosum. Acutum quidem, quia si esset latum, multum aeris moueret, & esset grauis volatus, quanto ergo acutius est, tãto melius volant. Carnosum autem qm̃ acutum est debile, nisi habeat operimentum ex multa carne, & impulsione aeris lęditur in volando. Aues non habent dentes, sed loco dentium rostra. Palpebras habent membranales, nõ carneas, scilicet vt quadrupedia. Habent acutum visum necessario, quia vident a remotis. Claudunt oculum non nisi per palpebram inferiorem, cum ambulantia claudãt per superiorem. Lacertarum vero genus omnino non claudit. Aues habent pulmonem concauum spumę similem, & modicum. Habent & vmbilicum tempore partus, sicut & cętera animalia, sed crescentibus illis latet. Non autem mingunt aues, quia parum bibunt, & quod superest humidi transit in plumam. Auium generibus appropriatur carentia labiorum & dentium. Nec habent aures vel nasum, sed habent alia membra sensuum. Via nasi est in rostro, via auditus est in capite. Et nullum horum habet pilos, vel squamas, sed tantummodo plumas. In anteriori quarundam auium est papa,

vtin

vt in gallo ac perdice & columba. Nam quia non habet auis opus conueniens ad molendum cibum dentibus, habet huiuſmodi membrum, vt faciat hoc opus. Huius creatio eſt ex corio magno profundo, & eſt in eo cibus indigeſtus, & in quibus inuenitur iſophagus. Ex libro de natura rerum. Aues indigent multo viſu propter regimen vitæ ſuæ. Et quæ claudunt oculos ſuos, non claudunt eos niſi per palpebram inferiorem propter duritiam corij caput continentis. In locis ſpinoſis nidificant, nidoſq; rotundos & exterius aſperos, interius molles faciunt. Amiſſis pullis dolent, & tamen eiſdem locis reædificatã, percuſſæ in altum ſe eleuant. Et qñ de terra ſurgunt verſus ventum ſe erigunt, & caudis ſuis ſe regunt, aeremq; pennis volando perrumpunt.

De differentia auium multiplici. *Cap.* III.

AMbroſ. in hexame. Vnum autem eſt nomen auium, ſed genera diuerſa. Sunt.n quæ carnibus veſcuntur, ſunt quę paſcuntur in ſemine reperto, aliæ diuerſo, & fortuito cibo. Eſt & diuerſitas copularum, quarum gratia carent quæ rapinis intendũt, vt accipitres & aquilæ. Econtra vero grues & columbæ gaudent plurimorum connexione. Alię quoque ſunt incurię. Alię aduentitiæ. Aliæ ad manum ſe ſubijciunt, & herili menſe aſſueſcunt, tactuque mulcentur. Alię reformidant. Aliæ quoque eiſdem domicilijs quibus homines delectantur. Aliæ deſerta frequentant, & quærendi ſibi victus difficultatem libertatis amore compenſant. Aliæ ſtrepunt. Aliæ canunt. Columbæ ſimplices, aſtutę perdices, gallus iactantior, pauo ſpecioſior. Iterum aliæ diligunt in commune cõſulere, collatiſque viribus quandam rempublicam curare, & tanquam ſub rege viuere. Aliæ ſibi amant proſpicere, Imperium recuſare, & ſi capiantur indigno ſeruitio volunt exire. Aues vncos vngues habentes omnino non congregantur, & ſibi quæque prædantur. Quædam autem aggregatim volant, quaſdam etiam q ibuſdam locis negat natura, tãquam frugum fruticumve genera. Iſi dorus vbi ſupra. Aues ſicut differunt ſpecie, ſic & naturę diuerſitate. Nam aliæ ſimplices, vt columbę, alię vt perdix aſtutæ, alię ad manum ſe ſubijciunt vt accipitres. Alię reformidant, vt garamantes. Aliæ conuerſatione hominum, vt hirundo delectantur, aliæ vitam in deſertis ſecretam diligunt, vt turtur. aliæ ſolo ſemine reperto, vt anſer, veſcuntur, aliæ carnes edunt, & rapinis viuunt, vt miluus, aliæ ſunt incuriæ, quæ manent in locis ſuis ſemper, vt ſtrutiones, aliæ aduentitiæ quæ proprijs temporibus reuertuntur, vt ciconię & hirundines, aliæ aggregatim volantes, vt ſturni & cornices vel coturnices, aliæ ſoliuagę propter inſidias deprædandi, vt aquilæ & accipitres, aliæ vocibus ſtrepunt vt hirundo, aliæ dulciſſimos cantus edunt, vt cignus & merula, aliæ verba & uoces hominum imitantur, vt pſitacus, & pica. Ariſtote. Animalium quædam habent reges, eiſque obediunt, vt grues & apes. Auium quoque modus ſecundum operationes earum & regimen vitæ ſuæ diuerſificatur. Quædam carnibus veſcuntur, quædam grano, quædam vtroq;. Quædam ſe confricant ſuper terram in cinere, quædam frequẽtat natare, quędam vero neutrum faciunt, & quędam in cinere confricantur, ac ſe abluunt. Ex lib. de natura rer. In auibus ergo multiplex eſt differentia. Nam quædam earum ſilueſtres ſunt, quædam domeſticæ, quædam ſemetipſas regunt, quædam ſub moderamine degunt, vt grues. Magna quoque dña vocum, & etiam morum. Laſciuus eſt gallus, diligens pauo, libidinoſa columba, doloſa perdix atque zelopita, gallina domeſtica.

De eodem. *Cap.* IIII.

PLinius libro 14. Volucrum diſtinctio prima pedibus maxime conſtat. Aut enim habent vngues aduncos, aut digitos, aut ſunt palmipedes, vt anſeres, & aquaticæ ferè omnes. Et earum quę ſunt aduncorum vnguium, quędam ſunt diurnę, vt accipitres, & aquilæ, quædam nocturnæ, vt noctua, bubo, & vlulæ. Earum quoq; quædam carne tantummodo veſcuntur, vt accipiter ac niſus. Quædam non tantum carne ſed alio, vt cornix & coruus. De his autem videlicet vncorum vnguium auibus, plenius dicetur inferius. Secundum genus, ſcilicet digitos habentium, diuiditur in duas ſpecies, videlicet in oſcines, idest cantantes, & alites. Illarum generi cantus oris, his magnitudo differentiam dedit. In his ſcilicet oſcinibus eſt pauonum genus. Cantant enim pauo, & gallus, anſeres, & grues, ciconiæ, & olores, coturnices, & hirundines, glutis, & citramus, merula, & ochus, turtur, ac turdus, ac ſturnus, & huiuſmodi. Harum quędam perennes ſunt, vt columbæ, quædam ſemeſtres ſunt, vt hirundines. Quædam trimeſtres vt turdi, & turtures. Quædam in locis manentes ſunt. Quædam vt merulæ, & turdi, & ſturni in vicina abeunt, vbi pabulum hibernum petunt, aliæ quoq; vt turtures, & palumbæ abeunt, & in his quo incertum eſt. Magna quoque admiratio eſt circa alites, quædam mutant colorem vocemq; in anni tempore, ac repente fiunt aliæ, quod in grandiore alitum genere grues tãtummodo faciunt, nam in ſenectute nigreſcunt. Merula & lucinia colorem mutant & vocem. Turdus colorem. Meanthe ſtatutos habet dies latebræ exoriente ſyrio, prodit ab occaſu eius, quod miremur in ipſis diebus. Clarion quoque qui totus eſt lucens circa ſolſtitia procedit, hieme non viſus. Porro de palmipedibus, quod eſt tertium volucrum genus, dicetur inferius, vbi ſcilicet agetur de auium pedibus.

De Mutatione in colore, & plumis, & voce, & loco, & tempore. *Cap.* V.

ARiſtoteles vbi ſupra. Quarundam etiam auium colores, & voces diuerſificantur hieme, & æſtate. Babaron dulci ſono ſibilat in æſtate, & vox eius mala eſt in hieme. In gruibus color plumæ in iuuentute cinerius eſt, in ſenectute nigreſcit. Kikevero auis eſt, quæ diuerſis vocibus clamat, & ferè quolibet die vocem mutat. Turtures non apparent niſi in æſtate, quoniam in nido latent in hieme. Similiter Miluus, & Hirundo, vel latent in cauernis arborum, vel transferunt ſe ad loca calida. Lehe auis in æſtate manet in loco oppoſitionis auſtro & in vmbra, in hieme vero manet vbi ſol abundat. Præterea quod venantur aues in æſtate, diuerſum eſt ab eo quod venantur in hieme. Ex libro de natu. rer. Aues multæ ad volatum multum debiles, horrentes hiemem, ad conualles in locis calidis fugiunt, ſed ante receſſum ſuum ſe præmuniunt, vt multum comedant & impinguentur, ac per hoc hieme melius pati famis inopiam poſſint. Iacẽt enim plerǫ; per totam hiemem in ſpeluncis, & cauernis vallium calidis, quaſi ſemineces inuicem conglobatæ, viuuntque ſine cibo multo tempore conferente ad calorem multitudine. Poſt hiemem autem veniunt ſucceſſiuè, ſecundum debilitatem ſuam. Plinius libro 10. Hæc quoq; mira naturæ differentia, alia volatilia alijs locis negat, tanquam frugum fruticumve genera. Nam in receſſu quidem auium, & noctuæ paucis diebus latere traduntur, quarum genus in Creta inſula non eſt, & etiam ſiqua inuecta ſit emoritur. Bodos aquilam non habet. Perdices non tranſuolant Boetiæ fines in Attica. In Fidenuate agro iuxta vrbem ciconiæ, nec pullos, nec nidum faciunt. Oſcines vero mutãt colorem vocemq;. Merula quoque ex nigro rubeſcit. Lucinia æſtate ſuaui modulamine canit mox æſtu aucto in totum alia vox fit, nec modulata aut varia, mutatur & color. Poſtremo hieme ipſa non cernitur. Ficedulæ quoq,, & vpupę formam ſimul & colorem mutant. Philoſophus. Auis habens plumam albam non mutatur ad nigredinem, licèt econuerſo contingat. Aues generoſę (vt notum eſt) in caſis ex virgis factis mutatur. Quædam vero vix operoſa diligentia veteres plumas deponunt. Quibus ſic ſubuenitur. Serpens in frumento diu coquatur, quo videlicet frumento gallina nutrita, auis illa reficiatur, ſicque docenter mutatur.

De auibus rapacibus. *Cap.* VI.

AMbroſ. vbi ſupra. Aues quæ rapinis intendunt, copulæ gratia carent. Nam propter auiditatem prædandi, vel propter inſidias explorandi, nec ipſis inter ſe conuenit, & ideo copulam ſuam declinant. Refugit enim auaritia conſortia plurimorum. His ergo nihil eſt copulatorium præter iugale conſortium, & columbæ gaudent plurimorum connexione. Ariſt. vbi ſupra. Auis rapax eſt acuti viſus, qm̃ indiget vt cibum ſuum videat a remotis. Auis autem in terra manens, vt gallina non indiget acuto viſu. Auibus autem rapacibus maximè fluunt pennæ, & redeunt ad vigorem. Aquila cęteræq; rapaces aues non niſi duos pullos, vel ſemel in anno faciunt, & ſi plures pullificant, eos proijciunt. Item quod venantur aues in ęſtate diuerſum eſt (vt iam dictum eſt ſuperius) ab eo quod venantur in hieme. Non eſt autem auium vnius ſpeciei, vt ſe comedant. Paſſer & auiculæ multæ ſimiles paſcuntur vermibus. Aues carnem comedentes, & vncorum vnguium boni uolatus ſunt, habent ſiquidem plumas multas, & alas magnas ac fortes. Ex libro de nat. rer. Omnes aues prædatrices uenantur prædam alterius generis, quam de ſua ſpecie, & in hoc a piſcibus differunt. Solus niſus expers eſt pietatis huius. Huiuſmodi aues uidelicet carnibus ueſcuntur ac prædatrices, quando fugam ineunt, cum loris reuocantur.

De roſtris auium. *Cap.* VII.

ARiſtoteles vbi ſupra. Aues naſum non habent, quia roſtra earum duos terminos non habent, & ideo qm̃ indigent cibo & vigore, habent roſtra quaſi de natura oſſium. Nec uias olfactus niſi in roſtris habent. Loco ergo naſi, & labiorum, & dentium habent roſtra, & propter cibum, & propter uigorem. Diuerſantur autem ſecundum modum indigentiæ, & iuuamenti. Auium enim comedentium carnes roſtra ſunt incuruata, ut poſſent retinere quod tenent. Roſtra uero paruarum auium ſubtilia ſunt, conuenientia ad accipiendum grana. Earum quoq; quæ comedunt uermes, & quæ corium habent inter digitos, etiam multum in aqua morantur. Quædam etiam habent roſtra lata ad cauandum apta, ſicut porci inter animalia additamentum habent ad cauandum terram. Comedunt enim radices, & habent uitam porcorum ſimilem. Figura ergo roſtri eſt ſecundum quod competit

competit acquisitioni cibi, vt curuum in rapacibus ad discerpendum, longum in paludosis, ad extrahendum de profundo. Breue & rectum, ad accipiendum grana. Latum ad accipiendum herbas, & radices, & similia. In auibus non habentibus corium inter digitos mensura rostri proportionalis est mensuræ crurium. Nam si crura longa, longum est rostrum, si curta curtum. In auibus autem piscantibus collum est sicut arundo, idest linea piscatoris. Rostrum vero sicut hamus. Vultur quando senescit, elongatur eius rostrum superius, & arcuatur.

De Alis, & plumis. *Cap.* VIII.

ISidorus lib. 12. Penna dicta est a pendendo, idest volando. Volucres enim pennarum auxilio mouentur, quando aeri se mãdant. Pluma quasi piluma, eo ꝙ sicut pili in quadrupedibus, ita pluma in auibus. Aliæ sunt in quibus pennæ per ordinem fixæ velandi exhibẽt vsum sic dictæ, eo ꝙ his aues complexos alant ac foueant. Aristot. vbi supra. Aues ideo non mingunt, quia parum bibunt, & quod superest humidi transit in plumam. Omnes autem plumæ radices habent concauas vt cannę. Color autẽ plumæ quarundam auium mutatur ẜm mutationem temporũ, vt in gruibus color plumæ cinereus est iuuentute, nigrescit in senectute. Auibus autem maximè rapacibus fluunt pennæ, & redeunt ad vigorem. Bubonem vero ceteræ aues deplumant. Aues præterea carnem comedentes, & vncorum vnguium plumas habent multas, & alas magnas ac fortes. Quædam etiam aues aquaticæ plumam habent corpora sua tegentem, & peruenit vsque ad pedes. Estque conueniens ad natandum, quoniam est sicut remi, & alæ piscium. Strutio quoque multam habet plumam in inferiori parte corporis, sicut auis. Auis non volans propter grauitatem corporis, transit in ea pluma in crossitudinem corij, & ob hoc claudit oculos per palpebram inferiorem. Hirundo & ei similes aues sunt bonarum alarum, & minorum vel debilium pedum. Est autem & genus auium habens quoddam pręeminens in medio capitis ex pluma, & est sicut galea. Aues nidificantes eijciunt plumam. Et huius est causa diminutio humoris calidi & pinguis. Ob hoc ẽt econuerso non fluunt arborum folia, in quibus est humor pinguis. In senectute quoque pluma auium durescit, sicut & cortices vel cutes animalium, propter diminutionem caloris, & transitum humoris cum calore, frigus enim indurat & inspissat corpus, calor autẽ rarificat. Alæ duæ sunt in auibus loco duarum manuum in homine, & duorum pedum anteriorum in quadrupedibus. Aues boni volatus habent corpora parua, & alas magnas. Aues aũt mali volatus econtrario, vel si magnas habent alas, debiles sunt. Ægritudines auium cognoscuntur ex alis, quando turbatur situs earum. Perdix ad modum gallinæ super pullos incubat, & colligit eos sub alis. Grus dormiens caput sub alis reclinat, & aliæ quædam aues similiter. vultur ea quę venatur, vel cum quibus pugnat stupefacit alis percutiendo. Strutio non habet alas, sed figuras alarum, & sunt tenues sicut pili. Plinius lib. 10. Aquilarum pennæ mixtas reliquarum alitum pennas deuorant. Auicenna. In esca vero alarum meliores sunt alæ gallinarum.

De pedibus auium, & cruribus. *Cap.* IX.

ISidorus vbi supra. Inuenimus autem pedes auium quæ carne pascuntur, quasi incuruos ac sinuatos, veluti in prædam paratos. Ea vero quæ natandi consuetudinem habent & vsum, latos pedes habent, & membrana quadam illos digitos pedum sibi copulatos atque coniunctos. In quo admirabilis patet ratio naturę, vt & ille ad volandum vel ad rapiendum cibum vsum accommoda fulciantur, & istę ad natandum habeant adiumenta competentia, quo melius aquis supernatare valeant, & quasi remis quibusdam ita pedibus suis membranæ illius extensione latioribus aquarum fluenta propulsent. Plinius lib. 11. Auium quoque aliæ sunt digitatę, aliæ palmipedes, aliæ inter vtrumque diuisis abiecta latitudine. Sed omnibus quaterni digiti, tres in superiori parte, & vnus in calce, hic deest quibusdam longa crura habentibus. Aristot. vt supra. Rectè autem (vt dictum est) auis non habet nisi duos pedes, qm̃ habet duas alas loco pedum anteriorum. Pauca vero auium genera duos habent tm̃modo digitos in anteriore parte pedum, & duos in posteriori vt bubo. Quædam vero hñt calcar in inferiori parte pedum, & tales sunt grauis volatus, nec aliqua curuorum vnguium cum hoc cõicat. Quædam autem vt hirundo & eis similes bonas hñt alas & malos pedes. Quædam aues hñt longa crura, & hmõi causa est debilitas vitæ suæ. Natura namq; dat instrm̃ ẜm operationem suam qua indigetur, & non operationem pręparat, sed instrm̃. Itaq; auium gñi quę nec stant, nec natant in aqua, non posuit natura corium inter digitos pedum earum. Et quia mansio earum in terra est, longorum digitorũ sunt. Qm̃ ergo mali volatus sunt, cibus qui transibat in posterius pectoris, transit in crura, & ob id crementũ est, & fiunt magna. Itaq; qñ volat hmõi genus, vtitur pedibus loco posterioris pectoris & caudę, volatq; pedibus ad posterius extensis, & ẜm hunc modum fuit creatio crurũ conueniens sibi. Quædam aũt aues hñt pedes & crura curta, & qñ volant ad ventrem ea stringunt, ne per eos prohibeantur a volatu. Pedes aũt auium vncorum vnguium conuenientes sunt venationi & prędationi. Et oẽs aues longorum pedum hñt collum spissum & crossum, & volant extenso collo Si vero collum hñt longum ac debile, declinant ipsum in volando. Oẽs aues habent anchas, licèt quidam aliter opinentur. Et sunt anchę in parte ani, vt possint eleuare corpus. In cruribus auium non est caro ꝑꝑ eandem causam, qua nec in quadrupedum pedibus. Etiam in quolibet pede auiũ quatuor digiti sunt, pręterquam in strutione, quem opinantur non esse de gñe auium, ꝑꝑ diuersitatem suæ creationis. Et auis ista tres habet digitos in vtroque pede ꝑꝑ alas, & ꝑꝑ pondus, & ꝑꝑ hoc quod accidit auibus longorũ cruriũ. Habet quidem strutio duos pedes vt auis, sed vngulam fissam vt quadrupes. Ex lib. de na. rer. Omnia volatilia digitos quidem hñt, quædam continuos vt anser, quædam disiunctos, ut bubo uel pica. Omnes aues in aquis natantes pellem in digitis pedum habentes gregatim ambulant. Omnis auis habens crura longa, longum etiam habet collum. Quæ autem crura breuia, breue collum, exceptis his quę corium habent inter digitos, ut auca.

De vnguibus. *Cap.* X.

PLinius libro 10. Aues vncos vngues habentes omnino non congregantur: & sibi quæque prædantur. Sunt autem ferè omnes altiuolæ, præter nocturnas & magis maiores. Omnibus quibus alæ grandes, corpus exiguum, ambulant difficulter. In petris raro consistunt, curuatura vnguium prohibente: ex parte magna vescuntur carne tm̃modo. Cornix & coruus non solũ carne, sed alio. Sũt & vncorum vnguiũ aues quędam nocturnæ, vt noctua, bubo, vlulæ. Oĩum harũ hebetes sunt interdiu oculi. Picus & Martius est vncorum vnguium. Eędem quoq; aues infęcundæ sunt. Tribuit hoc auium generaliter natura: vt fęcundiores essent fugaces earum q̃ fortes. Ex lib. de nat. re. Aues vncorum vnguiũ boni volatus sunt. quæ hñt autem vngulam in crure, sicut gallus, praui debilisq; volatus. Item aues vncorum vnguium breuioris colli sunt, & curtioris linguæ. Denique aues huiusmodi, vt in plurimum paucorũ sunt ouorũ. Arist. vbi sup. Auis vncorum vnguium est acuti visus, quia videt cibũ suũ a loco remoto. Auium aũt huiusmodi pedes venationi, ac prędationi conuenientes sunt. Aues ponderosi corporis non hñt vngues curuos, quia nocerent eis. Inuoluerentur. n. super oĩa super quæ ambularent. Propter hoc siquidẽ non incedit auis vncorũ vnguiũ, vel male incedit, nec sedet super lapides: quia natura vnguium eius est contra duras res. Deniq. auium vncorum vnguium corpora parua sunt & subtilia ꝑꝑ alas, quia cibus trãsit in alas, quæ sunt vigor, & arma earum. Aues aũt quæ mali sunt volatus ꝑꝑ pondus corporis, & manent in terra, hñt vnguem rectum. Nam curuus vncus impedit incessum. Quædam loco alarum hñt alarum iuuamen vngues in cruribus conuenientes ad pugnandũ, in eundo fixæ super terram. Nulla vero auis hẽt vngues in pedibus, & crurib. quia natura nihil facit superflue. Strutio scissam hẽt vngulam, sicut quadrupedes. Itẽ aues vncorũ vnguium sociales esse non pñt, nec multum coeunt, nec potant aq̃ oĩno: pręter paucas. & parum bibunt. Super lapides quoq. diu nõ manẽt: quia durities lapidum nocet vnguium incuruationi. Itẽ aquila, & oẽs vncorum vnguium, statim vt pullos suos posse volare vident, percutiunt eos alis: & nido eijciunt, præter harum, i. cornicem, quæ cogitat de pullis etiã postq̃ volant. Aues vncorum vnguium breuioris colli sunt, & crossæ linguæ. Aues autem quædã rapacis vnguis transferuntur modicis diebus, vt miluus & glutis. Aues vncorum vnguium habent pedes fixos & fortes, & crura crossa, & acutum visum propter regimen vitæ suæ.

De Carnibus earum. *Cap.* XI.

AVes plus hñt carnis anterius, q̃ posterius. oẽs enim hñt pectus carnosum, quia cum sit acutũ, ratione supradicta debile esset, & impulsione aeris in volãdo læderetur, nisi ex multa carne operimentum haberet. Auic. Caro auis oĩno siccior est carne quadrupedis. Carnes pullorũ exiccant præfocatione, nisi acetosæ. Carnes magnarum auiũ, & anserum, & miluorum crossa est Anatis aquaticarum caro vehementis est humiditatis, in hoc propinqua carni ouinæ. Oẽs volucres magnę aquaticæ hñtes colla longa, vt pauo, & miluus, & quorum generatio est plurima horum caro melancolica est. Alæ vero crossarum exercitantium sunt boni chimi. Item caro auiũ magnarũ facit euenire febres. Auium carnes assatæ, vel non assatæ constringunt ventrem. Auic. Pellis, quæ intrinseca est in stomachis auium, & in gutturæ earum, præcipuè gallorum, siccata & trita, & bibita cõfert dolori stomachi. Isaac in dietis lib. 1. Volatilia subtiliora, & leuiora sunt oĩbus carnem hñtibus vniuersaliter, & digestibiliora oĩbus ambulantibus, minus tñ nutribilia. Sed siluestria minus domesticis sunt humida, & teneriorem carnem hñt. sunt etiam faciliora digestioni.

digeſtioni. Cauſa raritas eſt carnium pro laboris ſui nimietate, & aeris ſiccitate. Domeſtica tñ plus nutriunt, ac temperantiora ſunt pp ſui humiditatem laborisq; temperiem, & laudabilẽ ſanguinem generãt. Porro domeſtica campos inhabitantia ſunt meliora comedentibus in caſula pro ſui motu, & quia eſcas recipiunt, quæ ſuis naturis ſufficiunt. Rurſus volantibus cęteris ſturna ſubtilior eſt, & pulli perdicum, & pulli gallinacij, poſt hos perdix, faſianus, & gallina. Reliquis vero auibus duriores ſunt & croſſiores grues, pauones. Verum non oportet eas manducare, niſi mortui prius manſerint vna die in æſtate, vel tribus diebus in hieme, vt caro earum tenera fiat. Humidior autem cœteris anſer, anas, & ſturnus, & pulli columbini præcipuè ſi ſint in caſula nutriti. Iccirco croſſi ſunt, & ad digerendum duri, maximè ſi paludes & lacus inhabitauerint. Pulli aũt columbini meliores ſunt. Anſer ergo, ſturnus, & ſimilia ſtomacho nociuiora ſunt, grauant.n. & putrefaciunt eum pp humorem nimium. Nihilq; ex eis commodum eſt, præter alas & collum. Alię namq; diſſimiles ſunt eis, quia faciles ad digerendum, & a corruptione longe remotę, pro ſui laboris motusq; nimietate. Collum nihilominus eſt in labore. Quinẽt volatilia non hñt membra adeo depurata, vt collum & alas. Aues terreſtres meliores ſunt aquaticis, & inter aquaticas anates omnibus deteriores. Omnibus aũt auibus ſicciores ſunt turtures, & oĩbus calidiores ſunt paſſeres, alięq; paruæ aues. Stiptici ergo ſunt, & ſanguinis incenſiui. Teſtatur Gal. extremitates volatilium hoc eſſe ad comparationem totius corporis, qđ ſunt viſcera aĩalium ad eorum corporis operationẽ. Veter oĩum volatilium lacertoſus eſt durus ad digerendum, ſed ſi digeratur multũ dat nutrimentũ. Oĩbus ventribus anſeris venter laudabilior eſt, pp copiam humiditatis ſui aĩalis, poſt hunc gallinaceus. Similiter iecur & hepar anſeris ceteris nutribiliores ſunt, & conuenientiores. De alis & collo ſupra dictum eſt. Colla anſeris, & gallinæ meliora ſunt oĩum auium. Similiter volatilia caſtrata omnibus ambulãtibus meliora ſunt, vt galli caſtrati. Nam & laudabilius nutrimentum, & ſanguinem generant perfectum.

De Inceſſu & volatu auium. *Cap.* XII.

PLinius vbi ſup. Oĩbus animalibus certus & vnius modi ſuo cuiq; in genere eſt inceſſus. Aues autem ſolę vario meatu feruntur in terra & in aere. Aliq ambulant vt cornices; aliquæ ſaliunt vt merulę, paſſeres; aliæ currunt vt ruſticulæ ac perdices, aliæ pedes añ ſe iaciunt, vt ciconiæ, & grues, alię alas expandunt pendẽteſq; raro interualla quatiunt. aliæ crebrius: ſed & primas duntaxat penna aliæ, & tota latera pandunt. Quædã vero maiori ex parte cõpreſſis alis volant ſemelq; percuſſo. Aliæ quoq; gemino ictu aere feruntur, vel incluſum aerẽ iaculantur ſeſe premẽtes in ſublime, in rectum, in pronum, impingi aliquas putes, aut rurſus ab alto cadere has, illas ſalire. Quædã in ſublime protinus ſeſe tollũt, & e veſtigio cœlũ appetunt, vt anates, & q̃ huius generis ſunt. Grauiores aũt nõ niſi ex pro curſu, vel altiori tumulo immiſſæ non euolant, vt vultur, aliæ cauda reguntur, aliæ circunſpectant, aliæ colla flectunt. Nõnullæ veſcuntur ea, q̃ rapuere pedibus. Sine voce non volant multæ, aliæ in volatu ſilẽt. Quædam ſubrectę, pronę in latera obliqua: quædam, & in ora feruntur reſupinæ. Ambroſ. Omnibus autem auibus, & piſcibus eſt q̃dã cognatio, eo ꝙ vſus volandi ſpecies ſit natantis aquam natando, & aerem cæleri volatu ſecando, & vtriq; generi caudæ alarũq; ſuppetit remigium procedendo & iter ſuum dirigendo. Cauda ſiquidem aues ſe, vel ad ſuperiora adducunt, vel ad ima demergunt. Ariſtot. vbi ſupra. Auis habens vncos vngues non incedit, ſed ſedet ſuper arbores. Auium aũt quædam in volãdo pedes ad ventrem conſtringunt, quędã expandunt. Aues quędã ſunt boni volatus, vt quę comedunt carnes, & quę ſunt vncorũ vnguiũ, & ob hoc hñt plumas, & alas magnas, & ẽt fortes. Alijs ẽt dedit natura bonitatem volatus pp ſaltum. Et quia transferuntur de vna regione in aliam. Quædam vero mali volatus ſunt pp pondus corporis. Et quia vita earum eſt ex terra. Volatile quoq; qđ hẽt calcar in pede grauis volatus eſt. Aues (vt dictum eſt ſupra) boni volatus habent corpora parua, & alas magnas. Aues autem mali volatus econtrario vel ſi magnas habent tamen debiles ſunt.

De Peregrinatione ac manſione illarum. *Cap.* XIII.

AMbroſius. Sunt autem genera quædam auium emporia, quæ ſemper in locis ſuis manent. Alia vero aduentitia, quæ in alias regiones abeunt, ac peracta hieme reuertuntur. Sunt autem & alia quę peregrinantur a nobis æſtate ac redeunt hieme, ſiue quia hiemis tempore ad calidiora loca ſe conſerunt. Siue quia pleraque rurſus æſtatem in his locis exigunt quæ amœniora nouerunt. Conſideremus quoque diuerſas maris volucres, quemadmodum imminente motu ventorum ad tutiora, & tunc temporis dulciora ſe conſerunt ſtagna, & in abſcondito terrarum ſinu incognita ſibi rimantur alimenta. Ariſtoteles. Aues inter digitos habentes corium in aqua manent. Habentes autem digitos diuerſos, manent prope aquam & cibum ex terra capiunt, aues debiles in hieme frigida fugiunt ad valles quærendo calorem. Et in æſtate redeunt ad capita montium propter calorem. Omnes quæ ſunt pingues ante mutationem a locis frigidis ad calida, & in vere quidem magis feſtinant coitum, & inde commouentur a locis calidis ad frigida. Item aues agreſtes mutant loca manſionum ſecundum conuenientiam vitæ, & euaſionis pullorum, & quædam manent in lacubus, quædam in lapidibus, & ſciſſuris. Et quædam in montanis, quædam apparent de nocte, & fugiunt de die. Quædam etiam manent in vmbra & in locis oppoſitis vento. Hieme vero in locis in quibus abundat Sol. Dedit natura quibuſdam (vt dictum eſt) bonitatem volatus propter ſalutem, quia transferuntur de vna regione ad aliam. Quædam vero ſunt mali volatus propter corporum pondus, quia manſio earum eſt ſuper terram. Earum cibus eſt grana, & quod eſt in terra. Gloſa ſuper Hieremiam. Aues itaque ſua tempora norunt, vt ſciant quando ad calida loca feſtinantes debeant rigorem hiemis declinare, ac principio veris ad regiones ſolitas redire. Vnde ſcriptum eſt. Miluus in cœlo cognouit tempus ſuum, turtur & hirundo, & ciconia cognouerunt tempus aduentus ſui &c. Actor. De ſingulis autem huiuſmodi generibus dicetur ſigillatim inferius.

De Cibo, & potu auium. *Cap.* XIIII.

AMbroſius vbi ſupra. Quædam volucres (vt dictum eſt) carne veſcuntur. Quædam ſemine reperto. Aliæ diuerſo & fortuito cibo. Ariſtot. Auium quædam comedunt carnem, quædam grana, quædam vtrumque. Quædam vero proprium guſtabile, ſicut apes cibantur melle. Quædam in nocte (vt bubo) ſibi quærunt victum, quædam in die. Oẽs habentes uncos vngues cibantur carne, quædam etiam carnes comedunt, & tamen vncorum vnguium non ſunt. Quędam vero comedunt vermes, vt paſſer. Quædam animatis non veſcuntur, ſed cadunt ſuper ſpinas, & ex eis cibantur. Viuunt & ex fructu quædam aues, vt palumbi, & turtures. Quædam viuũt in ripis aquarum lacuum vel maris, & cibantur ex eis. Quarum autem digiti inter ſe quaſi corium habent in aquis manant, & inde uiuunt. Aues curuorum vnguium animalia oĩa comedunt, quæ uenari poſſunt. & ſanguine uiuunt. At vero ſe inuicem non comedunt, ſicut piſces faciunt. Aues vncorum unguium oĩno nõ potant, præter paucas. Tempora pluuioſa nocent auibus, quia nõ utuntur multo potu. Plin. lib. 10. Bibunt quidem aues ſicut cęteræ. Sed ex his quibus longa colla ſunt intus intermittentes & capite reſupinato veluti ſibi infundentes. Porphirio ſolus morſu bibit, omnemq; cibum aqua ſubinde tangens, deinde pede ad roſtrum uelut manu afferens. Grauiores omnes ueſcuntur fruge, altiuolę tantum carne. Inter aquaticas mergi ſoliti ſunt deuorare ea quæ reddunt cœteræ. Ambroſius. Auibus autem quæ carne ueſcuntur vngues aſperi curuatum os & acutum velociſque volatus ſunt, qm̃ rapto viuunt, vt facile poſſint prædam q̃ ſequuntur corripere, propeq; vel ore, vel vnguibus euiſcerare. Iorath in libro de animalibus. Nulli vero auium magis accidit caducus morbus quã paſſeri & coturnici, & his qui iuſquiamum comedunt. Ex lib. de nat. rer. Quædam aues guſtabile comedunt proprium, vt apes comedũt mel, & pauca de numero dulcium. Aues quæ comedunt carnes, non ouant, niſi ſemel in anno, præter hirundines, quæ ouant bis. Aues carnibus veſcentes maſculi comparibus pullos in nido reſouentibus certis horis cibos miniſtrant. Sed quoniam ille compares ſuos vtpote maioris virtutis reformidant ad illos pipiando, quaſi aduentum ſuum proteſtantes cum carnibus veniunt cibo que a matre ſuſcepto fugiunt. Aues (vt dictum eſt) vrinam non faciunt, quia multum ſiccę ſunt, multumq; de humoroſitate tranſit in plumas, & conſumitur per volatum, vnde nec veſicam habent. Philoſophus. Omnes aues collum habentes longum bibunt, & eleuant caput quouſque in ventrem aqua deſcendat. Omnes autem aues longum tractum faciunt in bibendo. præter gallum & hirundinem, & aues quæ in aqua manent. Aues vncos habentes vngues ideo non bibunt aquam, quia carnes comedunt, quæ ſunt humidæ magis quam aliarum auium cibi. Aues aquas claras & currentes diligunt, ſuper cadauer fętidum non cadunt, niſi ſaporem habeat bonum, tunc enim fœtorem non euitant. Aues vncos habentes vngues carne viuunt. Cœterę vero cibantur fructibus, & vermibus atque reptilibus.

De vocibus auium. *Cap.* XV.

AMbroſ. vbi ſupra. Volucrum autem aliæ vocibus tantum ſtrepunt, aliæ canorę ſunt, ſuauiq; modulamine delectantur. Quædam ex natura, quędam ex inſtructione diuerſorum obloquuntur diſcrimina vocum, vt cum auis locuta ſit, hominem putes eſſe locutum. Quòd expreſſa vox pſitaci, quam dulcis merularum magnum nobis eſt excitandæ deuotionis incentiuum cantus ipſe uolatilium. Quis.n. ſenſum hominis gerens non erubeſcat ſine pſalmorum celebritate diem claudere, cum ẽt aues minutiſſimæ dieũ ac noctium ortus proſequantur ſolenni deuotione

notione & dulci carmine. Repetit aues diuersæ auiariam suã in vespere, & in latibulis suis adducũt secum occasum diei canoro prosequentes carmine, ne immunes habeantur grãrum, quibus oĩs creatura collaudat creatorẽ suũ. Hẽt ẽt nox carmina sua, quibus hoĩum vigilias mulcere cõsueuit, decurso deniq; vel adorto tpe nocturno atq; diurno laudes referunt creatori suo. Plin. lib. 10. Minimę auiũ cardueles imperata faciũt, nec voce tñ, sed pedib. & ore ꝓ manibus. Est q̃ boum mugitus imitet̃, vt auis taurus appellata in Arelatẽsi agro, alioquin parua. Est q̃ equorũ hinnitus, vt anthus noĩe, herbę pabulo aduẽtu eorũ pulsa imitatur ad hũc modum vlciscens. Super oĩa aũt humanas voces reddit psitacus. Imperatores salutat, & q̃ accipit verba pronũciat, in vino pcipuè lasciua. Humanas quoq; voces reddit sturnus, luscinia, coruus. Quædã aũt, vt hirũdines nihil addiscunt, sed indociles sunt, q̃dã sine voce nõ volant, aliæ in volatu sẽp silent. Idẽ in lib. 11. Auiũ loquaciores sunt q̃ minores, & maximè circa coitus. Alijs in pugna vox est, vt coturnicibus, alijs ante pugnã vt pdicibus, alijs cũ deuicerũt, vt gallinacijs: hisdẽ sua, i. ꝓpria maribus, alijs eadẽ vt fęminis, sicut & lusciniarũ gñi, q̃dã toto anno canunt, q̃dã certis tpibus. Arist. vbi sup. Aues paruę multę sunt vociferationis, ita ꝙ inuicẽ quasdã suas intẽtiones cognoscũt, & hoc oẽs aues ſm magis & minus agnoscũt. Quædã ẽt aues ab alijs quasdã voces addiscũt. Auiũ aũt vociferatio magis est tpe coitus. Gallus vociferat post præliũ, & victoriam. Vultur quoq; clamosus. Kike auis est quæ vociferat diuersis vocibus, & ferè quolibet die mutat vocẽ. Quarundam ẽt auium voces, & colores mutantur in æstate, & hieme diuersantur. Ioaban auis est quæ imitando vocem equi stupefacit eum ac fugere cogit. Kolkis auis est in cuius morte vociferantur aues vociferatione dolorosa suaui. Strepitus apum & cicadarum non est vox, quia non anhelant, sed fit pp aliquarum partium confricationem. Fęmina cubeth audiens vocem masculi, & olfaciens ipsum ouis impletur. Quod ex auibus est latæ linguæ latitudine parua, loquitur. Et similiter quod ex eis est linguæ subtilis. Et in quibusdam generibus mas, & fęmina vociferant vno modo, quædam diuerso. Quorundam masculi dant voces, fęminæ non, vt gallus & mas coturnicum. Quædam vociferant dulce mas & fęmina vt hardon, & fęmina quiescit a voce cum incubat oua. Aues paruæ plus vociferant & loquũtur quam magnæ, & maximè (vt dictum est) coitus tempore. Isidor. Auiũ autem nomina a sono vocis constat esse composita, vt grues, coruus, cygnus, pauo, miluus, vlula, cuculus, graculus.

De Sagacitate quarundam auium. *Cap. XVI.*

Actor. Patet aũt mira quadam naturali solertia callere volucres in nidis construendis, in pullis educandis, in insidijs præcauendis, in mutationibus aeris ac temporis explorandis, & cognoscendis. In morborum quoq; remedijs adhibendis & huiusmodi, v. g. quædam (vt superius dictum est) pugnantes ad inuicem origanum siluestræ super plagas in remedium apponunt. Hirundo (vt legitur) in nidis construẽdis solertissima quoddam ẽt præscium habens lapsura deserit culmina, per fluxuosos circumitus volans, nunquam cęteris auibus efficitur præda, pullis suis cęcitate perfusis quodam medicamine reformat lumina. Hieme trans mare commorata, nouit aduentu suo nunciare veris initium. Plinius lib. 8. Cęlidoniam visui saluberrimam hirundines monstrauere vexatis pullorum oculis illa medentes. Ciconia origano in morbis sibi medetur. Idem in libro 10. Reddatur & coruis sua gratia indignationi quoq; populi Romani attestata nõ solum conscia. Tyberio Principe ex fętu supra castrorum edem genitus pullus in oppositam sutrinam deuolauit, etiam religione commendatus officinæ Domino. Is maturè sermonibus assuefactus omnibus matutinis euolans in castra, in forum versus, Tyberium, deinde Germanicum, & Drusum Cæsares nominatim, mox transeuntem populum Romanum salutabat. Postea ad tabernam remeans plurium annorum assiduo officio meritus. Tradendum putauere memoriæ quidem visum per sitim lapides congerẽtem in situlam monumenti in qua plurima aqua durabat, sed quæ attingi non posset, ita descendere pauentẽ expressisse tali congerie quæ potaturo sufficeret. Non est aũt omittendum cum de ingenijs disserimus, e volucribus hirundines indociles esse sicut e terrestribus mures. Idem in eodem. Auibus ingenia varia sunt maximeq; ad pastum. Nam caprimulgus de nocte aduolat vberibus caprarum pp lactis succũ. Quædã autem (vt dictum est) imperata faciunt nec tantum voce, sed pedibus & ore pro manibus, vt cardueles auium minimæ. Quædam etiam imitantur voces hominum, quædam animalium, vt equorum & boum. Alexander. Auis euitat laqueos, si ad superiora se conferat, & terrena superuolet. In superioribus enim nemo retia tendit, nemo laqueos abscondit.

De quarundam pugnacitate. *Cap. XVII.*

Arist. vbi sup. Aues ẽt quædã contra se inuicẽ pugnãt, quarũ vigor & arma sunt alę & vngues. Itaq, q̃dam earũ, vt dictũ est, hñt vngues curuos in pedibus venationi ac pdationis aptos, quædam vero in cruribus aptos ad pugnãdum in eundo fixæ super terram. s. vt gallus. Non est aũt auium vnius speciei vt se comedãt. Coruus & bubo sibi inuicẽ aduersantur in nidis. Bubonẽ quoq; multa pars auium odit, quæ & ipsum deplumant. Coruus amicus est vulpis, & iuuat eum cõtra inimicum suum, s. ascelon. Ascelõ. n. est auis, q̃ cum vulpe pugnat, ipsamq; deplumat & nocet, ac pullos eius interficit. Item coruus niger pugnat cũ asino, & tauro, volansq; super illos pungit eorũ oculos rostro. Palumbi quidẽ naturaliter diligunt se, pugnant tñ inuicẽ pro nidis. Aues autem cum pugnant inter se ponunt super plagas origanum siluestre. Plinius lib. 10. Dissident olores & aquilæ, coruus & cloreus noctu oua inuicem exquirentes. Simili modo coruus & miluus illo præripiente huic cibos, cornices & noctuæ, aquilę & trochilus si credimus, qm̃ rex auium appellatur. Noctue & cęteræ minores aues, rursus cũ terrestribus mustela, & cornix, & turtur, & pyralis, ichneumones, & vespę, sphalãges, & aranei. Aquaticę anates & gauiæ, harpæ & triorches accipiter. Sorices & ardeolæ inuicẽ fętibus insidiantes. Egythus auis minima cum asino pugnat, spinetis. n. se scabẽdi causa atterens, nidos eius dissipat, qđ illa adeo pauet, vt voce omnino rudẽtis audita, oua eijciat, pulli ipsi metu cadunt. Ergo aduolans vlcera eius rostro excauat: vulpes & milui. Escelon auis parua est, oua corui frangens, cuius pulli infestantur a vulpibus. Inuicem hæc catulos eius ipsamq; vellit, quod vbi viderint corui contra auxiliantur, velut aduersus communem hostem. Et achantis in spinis viuit. Iccirco asinos & ipsa odit, flores spinæ deuorantes. Idem in lib. 11. Auibus autem (vt dictum est) alijs in pugna vox est, vt coturnicibus, alijs ante pugnam, vt perdicibus, alijs cum vicerint, vt gallis.

De Nominibus, & naturis auium secundum alphabetum, & primo de accipitre. *Cap. XVIII.*

Isidorus vbi supra. Accipiter est auis animo plus armata quam vnguibus, virtutem maiorem in minori corpore gestans. Hæc ab accipiendo dicta, quia rapiẽdis alijs auibus auida. Ambr. vbi sup. Accipitribus nihil est copulatorium pter coniugale consortium, pp auiditatẽ pdandi, & pp insidias explorandi. Refugit. n. auaritia plurimorũ cõsortia. Accipitres durã aduersus filios proprios ferunt inclementiã habere in hoc, ꝙ vbi eo tentare principia volatus aduertunt, a nidis suis eos eijciunt, continuoq; eliminant. At si morantur, pennis eos propulsant atq; præcipitaut, alis verberant coguntq; audere qđ trepidant, nec vllum postera munus eis alimoniæ deferunt. Sed in hoc magis a tenero pullos suos instituere vñr ad prædam, q̃ partus abdicare compendiis. Cauent. n. ne in tenera ætate pigrescant, ne soluantur deliciis, ne ocio marescant, ne discant cibum magis expectare q̃ quærere. Ex li. de na. re. Accipiter siluestris multum ieiunare permittitur, & sic mansuescit. Qui vult accipitrem habere pinguem, det ei de carne bouis, vel porci, & hoc masculi. Qui macilentum, det ei gallinas iuuenes aqua madefactas. Qui temperatum, gallinas veteres. Qui expeditum in aucupando, faciat ei bonam vesicam gutturis, & includat eum in tenebris, cum lumine tñ modico, & aucupet diebus alternis. De sanguine quoq; volucrum tenerarum multas vires & audaciam sumit auis in aucupando affectum. Super lignum salicis aut abietis sedeat, eiq; balneum aquę frigidæ detur. Nec multum alas eius contingas, nisi pendeant e diuerso. Si vis vt accipiter leporem vel cuniculum capiat, hoc cum in iuuentute doce, & liga gizos in cruribus prope pedes, intericcto spatio vnius palmæ, sicq; capiet sine læsione.

De eodem. *Cap. XIX.*

Aristoteles. Accipiter in altissimis montanis nidificat, & comedit auium corda quas capit. Congrediens cum aue: quæ dr kokiæ conuincitur. Ipsa tñ pugnam non incipit. Fel habet in epate, & intestino tm̃, sicut & miluus. vterq; cubat 20. diebus. Pulli accipitris pingues sunt, & bonæ carnis valde. Vultur admiscetur in coitu cum accipitre masculo. Splen paruus est in auibus calidi ventris, sicut in accipitre & columba, & miluo. Plinius lib. 10. Qñ per mare veniunt coturnices, primã terræ appropinquantem rapit accipiter. Auis autem tinnungulus defendit columbas ab accipitre. Terret. n. accipitres naturali potentia intantum, vt eius vocem visumq; fugiant. Accipitris audita eius voce vitiant̃ oua, q̃ cubantur. Alibi vero accipitiũ genus in honore mensarũ est. Idẽ li. 11. In accipitre fel iungit̃ intestino, sicut in colũbis & murenis. Idẽ in lib. 20. Accipitres lactucam scalpendo, succoq; oculos tingendo, cum senserint obscuritatem, discutiunt. Idem in lib. 25. Centauream herbam triorchis nomine Theophrastus tradit a triorchæ accipitrum genere defendi, eamq; colligentes ab ipso impugnari. Idem in lib. 28. Cameleon accipitrum genus detrahere superuolantem ad se traditur, ac voluntarium præbere lacerandum cæteris animalibus. Glosa super Leuiticum. Accipitri assimilantur, qui mansueti videntur, sed cum potentibus & rapacibus rapere nituntur.

cuntur. Ob hoc accipiter in lege comedi prohibetur, Glosa sup Ioa. Strutioni quidẽ est immane corpus, & raræ pennæ. E contrario aũt herodio & accipitri, qui & aues reliquas transcendunt velocitate. Accipiter singulis annis austro flante pennam uetere⁻ deponit, noua nascẽte. Vnde scriptũ est: Nunquid ad sapientiam tuam plumescit accipiter &c. Philosophus. Accipiter auem quam ei sors contra noctem offert, tota nocte sub pedib. tenet. Sed illam ueniente sole, & famelicus auolare permittit. Et etiam si eandem aliàs obuiam uenans habuerit, non persequitur. Accipiter colorem oculorum mutat & rostrum. Panis cum necat secundum Augustinum.

De diuersis speciebus accipitris. Cap. XX.

PLin. lib. 10 accipitrum genera ex auiditate distinguuntur. Alij non nisi e terra rapiunt auem. alij non, nisi circa arbores, alij in sublimi sedentem, alij in aperto uolantẽ. Deniq; accipitrum genera. 16. inuenimus. Ex his circon altero pede claudũ. triorche quoq; dictum a numero testium, hunc Romani buteonem appellant. Esaloa aliàs epyleon Græci uocãt, qui solus omni tpe apparet. Cæteræ siquidem hieme abeunt. Nocturnus accipiter cymindis uocatur, rarus etiã in suis siluis interdiu minus cernens. Bellum internecium cũ aquila gerit, cohærentesq; sępe prenduntur. Cocyx ẽt ex accipitre fieri vr̃. Ex auiario. Duæ sunt species accipitris, domesticus & siluestris. Idẽ tñ diuersis tẽporibus põt esse siluestris & domesticus. Siluestris accipere cõsueuit domesticas aues, & domesticus siluestres. Siluestris quas rapit, continuo deuorat. Domesticus captas dño suo reseruat, qui earum uentres aperit, cordaq; accipitri in cibum tribuit, & interiora vẽtris cũ fimo eiicit, qui intus remanẽs putredinẽ carniũ cũ fœtore gignit. Accipiter corrigia ligatur in perrica, quam quasi cõpedes in pedibus habere cõsueuit, ne cũ uoluerit euolare possit. In sinistra manu gestari solet, vt in dextrã ad aliquid capiendum uolet. Vt autẽ dicit B. Greg. Agrestibus accipitribus moris est vt austro flãte alas expandant, quatinus eorum mẽbra ad laxandũ pennam veterẽ venti tẽpore concalescant. Cum uero uentus deest, alis cõtra radiũ solis expãsis, atq; percussis tepentẽ sibi auram faciũt. Sicq; poris apertis, vel veteres exiliunt, vel nouæ succrescunt. Domesticis aũt quo melius plumescere debeant, munita, ac tepentia loca requirunt. Ex auiario. Agrestis moris accipiter aues domesticas rapere consueuit, & captas occidit, cordaq; illarũ extrahit & comedit. Aristot. ubi sup. Accipitrũ modi sunt tres. Quidã qui colũbas non percutiunt, nisi super terram. Quidam nonnisi super arbores. Quidam uero non nisi uolantes in aere; quæ oĩa colũbæ agnoscentes, cũ horum aliquẽ uiderint ad locum se transferunt in quo genus illud non percutit. Ex lib. de nat. rer. Accipitrũ quatuor sunt genera. Primum est corpore magnum domabile multum: oculis uariis perlucidis, hilari uultu, crosso pede, longis unguibus, delitiosè comedens, oẽs aues inuadit, nullam timet. Secundum genus est priore minus, quod alietum dicere possumus, alas habens crossas, secundum quantitatem sui corporis breues & ungues crossos & oculos magnos & obscuros, non cito mansuescit. & ideo pluribus odiosum. Anno primo donationis parum ualet, secundo plus: tertio imitatione aucupat satis bene. Tertium genus est nisus, paruus quidem aliorum respectu, sed tamen velox, cito mansuescit, & delicatè nutriri uult, & leuiter aucupat. Quartum genus est frogellus, quem mansuetum dicimus, multo quidem minor, sed colore similis, sicut nisus accipitri consimilis est in dispositione habitus. & colore. Hæc auis cito mansuescit, & delicatè nutriri vult, ac leuiter aucupat. uelox ad uolatum.

De Medicinis ex accipitre. Cap. XXI.

PLinius lib. 29. Accipiter in rosaceo decoctus ad omnium vitiorum in oculis accidentium inunctiones putatur efficacissimus, similiter & fimi eius cinis cum attico melle. Idem in eodem. Fimus cenchridis accipitrum generis, ex melle oculorum albugines extenuat, & oculis claritatem facit. hanc Græci argema faciunt. Ex libro empyrices, Esculapij magistri Hipocratis. Adeps accipitris si teratur in oleo, vnctio quoq; inde facta caliginem oculorum tollit.

De Achante, & acredula. Cap. XXII.

EX libro de na. re. Achantis est auis parua, sed fęcunda. nam duodenos simul facit pullos, herbarum pabulo reficitur, & ob hoc odiosos habet equos quos vbi pascenti sibi superuenire uiderit, & herbas diripere, fugit & vindicat se vltione qua põt. Eorum hinnitus propriis uocibus imitans, ac deridens. Pli. lib. 10. Achantis intantum odit auem egithum, ut non coire credãt sanguinem eorum. Artor. Achantis iuxta Isidorum ipse est, qui apud nos uocatur carduelus, de quo etiam dicetur inferius. Isidorus. Acredula ipsa est luscinia, de qua .s. dicetur infra.

De Aeriophilone. Cap. XXIII.

EX libro de natu. rer. Aeriophilon, quasi amatrix aeris dicta, vulgariter aelion appellatã est. auis nobilissima, paulo maior aquila volatu potens, & alis velocissima, pennas habet subruffas caudamq; longã: vngues ac rostrum, & crura maxima: aeris ferena inhabitat intĩm, vt vix vnq̃ vel parũ in terra resideat, aut quiescat. Super nubes quoq; frequentius eleuatur: ita ꝙ uideri non põt ab hoĩe, cibumq; capit in aere, & hoc quoq; ꝑdantiũ auium more. Cui si se auis obuiã in aere tulerit mox ab eo corripitur, & de summo aere in terrã deiicitur. Nec ab hoĩe uideri põt, quis eã ab aere occisã deiecerit. hæc auis dũ adhuc in pullo est, & nec dũ cognoscit se, ab hoĩbus capiẽ, & domesticatur, & ad capturã instruitur. Sicq; natura eius ab alienatione siluatica mutatur, vt aliam conditionẽ non putet, nisi cum hoĩbus, & in domibus habitare, vbi nutrita est. vnde fit, vt contra consuetudinem aliarum auium nobilium absq; ligamentis in porticis, & in domibus maneat. Hæc auis capriolos, & hinnulos, capit vnguiũ laniatione oculis in bestia primũ excussis: sicq; terebrato cerebro vsq; ad vitę extinctionẽ: socialr̃ aũt duo volant, captãq; ꝑdam diuidunt.

De Agochile, & alauda. Cap. XXIIII.

AGochiles Arabicè dr̃ Latinè caprimulgus. Est. n. auis orientis magna, q̃ duo, vel tria facit oua. Capras lacte irriguas petit, earũ mãmillis se supponẽs, rostro lato, qđ ad hoc creatũ hẽt. Lac ex eis velut capreolus sugit. sed extunc in eis lac annihilať, earũq; mãmillę desiccantur. Dicit ẽt Plin. ꝓeadẽ suctione capręvisum perdunt. Actor. Alauda est auis parua oĩbus nota suo modulamine cantus. In æstate incipit in aurora, quasi nuncians ortũ diei. In hieme vero capitur, ꝓcipuẽq; tpe niuis. Ex lib. de nat. rer. Alauda est auis a laude dicta, quia mira iucunditate pennis exertis in aere vocis modulamine lętioris tpis aure congaudet. Nã obnubilato, vel pluuioso cęlo vix aut nunq̃ canit. Dic̃ in aurora venientẽ vocis iubilo ꝓdit. Sedens in terra vix, aut nunq̃ cantat. Sed in ascendendo canit. Paulatim quidem ascendit, sed instar lapidis subito descendit. In ascendendo aũt alas corpori coniungit, & leui motu cum cauda se regit. Accipitrẽ adeo timet, vt cum ab illo impetitur, in terra depressa sinus hoĩmi nuolet, vel eius manu capiendã se præbet, conscia satis misereri sibi potius hoĩem q̃ accipitrem. Nunq̃ impuris uescitur. Nunq̃ auroræ ortus ẽt accelerantis eam fallit. Alauda galeataq; & cyrrita dr̃: cæteris alaudis (vt ait Alexander) præferenda est in argutis sistematum distinctionibus. Est etiam ẽm musicos sistema vocis particula. Razi in Alman. Caro alaudæ quæ pileata dicitur, uentrem constringit, eiusq; ius ventrem fluere facit.

De Alieto. Cap. XXV.

ACtor. Alietus iuxta Plin. est sextum genus aquilæ, sicut plenius dicetur inferius. Scdm alios vero ẽm accipitris genus, sicut dictum est paulo superius. Et est auis immunda ẽm legẽ, ut in Leuit. legitur. Plin. lib. 10. Ex generibus aquilarum alietus tñ implumes etiã percutiens pullos suos. subinde cogit auersos intueri solis radios. & si quẽq; ex eis cõniuentẽ, humectantẽq;, i. lachrymantem aĩaduerterit ipsum e nido velut adulterinum, atq; degenerẽ ꝑcipitat. Illum vero cuius acies firma contra steterit educat. Est aũt alietus uolucris oculorũ acie clarissima sese ex alto librans. uisoq; in mari pisce, ꝓceps in eũ ruens, ac discussis pectore aquis rapiens. Alieti suũ non hñt genus, sed ex diuerso aquilarũ coitus nascunť. Id quidem quod ex his est natum in ossifragis genus hẽt, e quibus minores progenerantur vultures. & ex his magni, quæ oĩno non generant. Radulphus super Leuitic. Alietus rapina pascitur, sed quia viribus destituitur, minoribus tantum auibus quibus præualet, infestus est.

De Alcione. Cap. XXVI.

AMbrosius. Alcion est auis maritima, q̃ in littoribus fœtus suos edere solet. Nam in arenis oua sua deponit, medio ferè hiemis qñ maximẽ mare insurgit, & littoribus uehemẽtior fluctibus illiditur. qua excubante mare subito mitescit, & oẽs uenrorũ procellæ cadunt. Fouet aũt oua septem diebus, tũc pullos educit, quos aliis septem diebus enutrit. Vnde hos 14. dies nautæ ꝑsumptę serenitatis obseruant, quos Alcionides uocant: eo ꝙ alcione fouente, vel enutriẽte fœtus nullos ꝓcellæ motus horrescãt. Arist. Nidus alcion assimilatur pineæ, nisi tñ in colore, qm̃ eius color declinat ad ruborem. Figura eius assimilať ventosæ hñti collũ longũ. In medio loci dura est cõcauitas, ita etiam cum ferro acuto de facili non põt scindi. Introitus eius valde paruus. ideoq; non intrat ipsum aqua maris. Profunditas eius assimilať profundo spongiæ, & dubiũ est, ex quo cõponatur nidus ille. Est ãt opinio, ꝙ cõpositus sit ex spinis belonis aculeatis. Hæc auis post. 4. mẽses coire incipit, & tota uita coit. Pli. lib. 10. Alcion est auis paulo amplior passere, colore cianeo ex parte maiore tñ purpureis, & candidis admixta pẽnis, collo gracili, & procero. Hanc uidere rarissimũ est, nec nisi virgiliarũ occasu & circa solstitia septem diebus ante brumam nidos faciunt & totidem sequentibus pariunt. Dies fœtificationis earũ alcionides dicuntur, Placito mari per eos & nauigabili, maxime

mè ſiculo.In reliquis ſiquidem partibus eſt mitius. Alterũ genus earum magnitudine diſtinguitur & cantu minores in arundinetis canunt,piſcibus uiuunt,oua quina pariunt. Nidi earum admirationem habent pilæ figura paulo eminente, aure perquã anguſta, grandium ſpongiarum ſimilitudine ferroq; interſcidi non queunt,franguntur autem ictu valido,vt ſpuma arida maris,nec vnde conſigantur inuenitur.Ex lib.de nat.rer. Alcion eſt auis minutiſſima in mari habitans,& fętus faciens.Aues quædã domeſticæ,vt gallina,& columba, indiſcretis temporibus fętus faciunt,qm̃ ab hiemis intemperie tutæ ſunt.Hæc autem ſola inter aues ſilueſtres hiemali tempore fętificat. Huius nidus ferro nequit inſcidi,ſed ictu valido frangi, nec vnde conſigatur poteſt inueniri. Diciturq; alcion,quaſi ales oceani, eo ꝙ in hieme in ſtagnis oceani nidos facit,& pullos educat.

De Anate. Cap. XXVII.

ISidorus. Anas ab aſſiduitate natandi aptum nomen accepit. Ex quo genere quædam germanæ dicuntur,quòd prę cœteris nutriant. Plinius vbi ſupra. Aues uolando iaculantur ſeſe in ſublime,in rectum,in pronum. Impingi putes aliquas, aut rurſus ab alto cadere has,illas ſalire. Anates ſolæ quæque ſunt eiuſdem generis in ſublime ſeſe protinus tollunt, & e veſtigio cœlum petunt. Itaque in foueas quibus feras venantur delapſæ ſolæ euadunt. Idem in libro 18. Anates ac mergi cęteræque aquaticæ aues, pennas roſtro purgantes, ventum præſagiunt. Ex libro de natura rerum. Anas eſt auis aliquantulum maior gallo. Mas caput & collum viridis coloris habet, roſtrum vero latum,& alas albo viridi nigroque diſtinctas. Torquem habet album circa collum, pedes ruffos & latos,quibus in aquis ſubremigat.Nam aquis fluminum gaudet, difficileq; ſine his viuere valet,maximè cum eam cibi ſicci citius ingurgitant. Mares aliquando cum plures fuerint ſimul, tanta libidinis inſania feruntur, vt fœminam ſolam coeundo viciſſim ac certatim occidant. Horum pulli mox vt ouum exeunt tanta agilitate vigent, vtẽt ſi matrem mori vel alienari contingerit,ſine nutrice viuãt.

De cibo ac medicina ex anate. Cap. XXVIII.

ANas cocta pectore melior eſt quam ceruice,de qua Martialis ita dicit,Tota quidem ponatur anas,ſed pectore tantum ac ceruice placet,cętera redde coquo.Razi vbi ſupra. Caro anatis plures habet ſuperfluitates,& plus faſtidire facit, & maioris eſt caliditatis non tamen plus nutrit quam caro gallinacea. Plinius libro 29. Sanguis anatum ſpiſſatur ac ſeruatur vinoque contra mala medicamenta. Auicenna. Anas calidior eſt omnibus domeſticis auibus, & dicunt quidam ꝙ infrigidatum calefacit.Calefactum vero febricitare facit. Clarificat autem vocem. Augmentum facit in coitu,& ſperma multiplicat. Eius pinguedo maxima eſt in ſedando dolorem, pariterque mordicationem in profundo corporis. Et eſt melior cęteris auium pinguedinibus.Colorem quoq; clarificat.Caro eius impinguat,ventoſitates frangit.Tardatur autem in ſtomacho, & eſt grauis, proprieque anſeris,ſed quod in ipſa leuius eſt,& melius ſunt alæ. Cum aũt digeritur caro anatis & anſeris, nutribilior eſt omnibus carnibus auium.Idem.Caro anatis eſt vehementis humiditatis, & plurimi nutrimenti,ſed non adeo boni,vt gallinæ,& ſimiles. Ventres earum ſuaues ſunt, & epata bona, ac ſuauia in cibo,boniq; humoris.Idem,alæ letati, ideſt caro anatum emplaſtri more ſuperpoſita bona eſt neruis inflatis.Adeps anatis impinguatæ, panno linita confert.Idem.Epar anatis pinguis ſicut, & gallinę ſanius eſt cæteris: cerebrum eius eſt ex medicinis apoſtematum ani. Plinius lib.29.Sanguis anatum ponticarum aduerſus omnia mala medicamenta pollet ſpiſſatusque ſeruatur, ac vino diluitur. Quidam vero fœminam anatis efficaciorem putant. Item ſanguis infuſus cerebro profluenti valet ſimiliter,& adeps eius cum roſaceo coctus. Idem in libro 30. Anatum quoque maſculorum ſanguis aluum ſiſtit. Mirum vero traditur in torminibus anate appoſita morbum tranſire ventris,ipſamq; anatem emori.

De anſere. Cap. XXIX.

ISidorus.Anſeri nomen anas dedit per deriuationem, vel a ſimilitudine,vel quòd ipſa natandi frequentiam habeat, hæc vigilias noctis aſſiduitate clangoris teſtatur:nullum autem animal eſt quod ita odorem hominis ſentit ſicut anſer.Vnde & eius clangore gallorum aſcenſus in capitolio deprehenſus eſt.Ambr. Merito anſeribus debes Roma ꝙ regnas, dij tui dormiebant,& anſeres vigilabant, illis potius deberes ſacrificare quam Ioui. Cedunt enim dij ueſtri anſeribus a quibus ſe ſentiunt eſſe defenſos,ne & ipſi ab hoſte caperentur. Plinius libro 10. Anſeres in aqua coeunt,uere pariunt. Aut ſi bruma coire poſt ſolſtitium quadraginta prope. Bis anno ſi pr orem fętum gallinæ excludãt. Alias plurima oua 16.pauciſſima 7. Incubant fœminæ tm̃ tricenis diebus.Si vero tepidiores ſint 25. pullis eorũ vrtica contactu mortifera,nec minus auiditas,nunc quidẽ ſacietate nimia nunc vero ſuamet vi qñ apprehenſa radice morſu, ſępe conãtes auellere,ante colla ſua abrumpunt. Contra vrticam aũt eſt remediũ, ſtramento ab incubitu ſubdita radix earum. Anſeres aliena oua non excludunt.Incubanda ſubijci vtiliſſimum 9.vel 11.In Germania anſeres candidi,ſed minores ganzæ vocantur,prætiũ plumæ in libras denarij quini, eoq; deliciæ proceſſere vt ſine hoc in ſtramento durare iam ne virorum quidem ceruices poſſint. Anſerum fęminæ mutua inter ſe libidinis imaginatione concipiunt aut puluere: mirum in hac alite amor noſtriq; ſapiẽtiores eos iecoris bonitate nouerunt, quod fortilibus in magnam amplitudinem creſcit. Idem in lib.28. Anſeres continuo clangore intempeſtiuo diras tempeſtates præſagiunt. Ariſt.Anſeres ſunt aĩalia verecunda ſeque obſeruantia. Magni & parui anſeres,qui ambulãt more gregis,ſunt prope flumina,& lacus. Anſeres aũt parui volant congregatim. In anſeribus quoq; ſunt oua venti. Ex lib.de nat rer. Anſer vel auca eſt auis aquilæ magnitudinis. Huius gñis illæ quæ indomitę ſunt, & proprię libertatis,glauci coloris ſunt,& aeris alta petunt.Volant vt grues ordine litterato, & ſm̃ flatus ventorũ volatus ſuos dirigunt. Aquilone flante petũt auſtrum,ſatis conſcię frigidiora tpa imminere, vix a volatu ceſſant niſi cõmanducãtes interim depaſcãt.Adeo nãq; delectabilis eſt eis uolatus,ut raro dormiãt.Ac contra domeſticis aucis volatus eſt grauis, paſcere officioſiſſimũ, quieſcere ac dormire præcipuum,horas noctis,& fures clangore produt.Eſt in alpium mõtibus anſerum genus inter aues maximum,præter ſtrutionẽ, ſed adeo ponderoſum, vt manu capiatur immobile ſuper terrã. Anates & anſeres cęteræq, aues herba ſe purgant ſyderite.

De generatione anſerum,& impinguatione. Cap. XXX.

ANſeres vero coeunt vere, aut ſi bruma poſt ſolſtitium. Si quis ſubripiat eis oua,pariunt donec rumpantur,aliena vero non excludunt. In cubando vtiliſſimum eſt 9.aut 11. ſubijcere.Aliqñ ẽt ſine coitu ouant,ſed oua ſine pullis ſunt,pro pullis defendendis ſibilant. Contra pluuiam frequentius ſe balneant.Carnes ad digerendum duras habent.Q ñ impinguationis cauſa recluſæ ſunt,ſi vna ſola fruſtrata ſocietate relinquatur,prę triſtitia ſolitudinis vix vlterius impinguatur. Auca vt ẽt impinguetur incluſa, infra nouem dies terminũ impinguationis conſequetur, vltra quem non progreditur, ẽt ſi pluribus diebus includatur. Ariſt. Anſeres ouant,& ſine coitu.In aqua natant,vt in eis fiant oua venti.Palladius lib.1.Anſer ſanè,nec ſine aqua,nec herba facilè ſuſtinetur. Locis conſitis inimicus eſt, quia ſata & morſu lędit & ſtercore,pullos præſtat & plumas,quas & autumno vellere licet & vere. Vni maſculo ſufficiunt tres fœminæ. Albi fęcundiores ſunt,varij vel fuſci minus, quia de agreſti genere ad domeſticum tranſierunt. Incubant a Kalendis Martij vſque ad æſtiuum ſolſtitium. Plus parient,ſi gallinis oua ſupponas,extremũ partum iam vacaturæ matres educare permittunt. Gallinis ſicut pauonina, ſic & anſeris oua ſupponenda ſunt, ſed anſerina ne noceatur,ſuppoſitis vrtica ſubijciatur. Pulli decem primis diebus intus paſcendi ſunt,poſtea ſereno educi poterunt, ubi non fuerit vrtica,cuius aculeos formidant. Quatuor menſiũ bene ſaginantur,nã melius in tenera ætate pingueſcunt. Ter in die eis polenta dať,& large natandi licentia prohibeť. Loco claudi dũt obſcuro & calido. Sic maiores ſedo ẽt menſe pingueſcũt. Nam paruuli ſæpe 30.die ſaginantur, ſi ad ſatietatẽ milliũ infuſum præbeatur. Inter anſerũ cibaria legumen omne porrigi põt excepto heruo.Cauendum eſt aũt ne pulli eorum ſetas glutiant.

De cibo,& medicina ex anſere. Cap. XXXI.

AVicenna.Anſerum caro groſſa eſt. Adeps eorum allopiciæ confert, & ad fiſſuras faciei atque labiorum valet. Sedat quoque dolorem auris,& confert matrici. Alæ earum bonæ digeſtionis ac nutrimenti ſunt, nec ſunt niſi leues propter multitudinem motus, & exercitij ſui. Nec earum nutrimentum multiplicatur, niſi propter multitudinem carnium quæ in eis eſt.Plinius lib.29.Adeps anſeris cum melle impoſitus valet contra morſum rabidi canis.Sanguis eius contra leporis marini venenum contraque omnia mala medicamenta eſt vtilis. Adeps anſerum in vaſe æneo cum cinnamomo,& caſſia, & pipere albo, & herba quæ commagene vocatur,& calamo, niue multa obrutis,ac gelido rigore maceratis, ad vſum præclari medicaminis ſumitur,quod commagenum dr̃.Eſt & odore iucundum,medela vtiliſſimum,& ad confricationes, conuulſiones, cęteroſve ſubitos dolores,vnguentum pariter eſt ac medicamẽtum. Idem adeps cum butyro ſiſtit ſanguinem. Igni quoq; ſacro medetur anſeris adeps,eoq; carbunculus curatur. Item adeps vlcera linguæ labiorumque ſanat,& cutem in facie ſerenat dolorem, & grauitatem aurium ſedat. Cerebro profluẽti valet anſeris adeps cum roſaceo coctus,& ſimiliter ſanguis infuſus. Fel anſeris confert oculis contuſis, vt poſtmodum iſopo ac melle inungantur. Celiacis vero prodeſt,anſerum trium linguas in cibo ſumere. Eſculapius ubi ſupra.Adeps anſeris omnes duritias ſoluit.Idem cum ſucco cepę inſtillatus auri aquam illapſam eijcit.Diaſcorides.

rides.

rides. Anſerinus adeps ſummè mitificus eſt ob dulcedinem pinguedinis. Rimas labiorum curat, totiusq; vultus factas ex frigore rimas optimè ſanat, & aurium dolores.

De Aquila. *Cap.* XXXII.

ISidorus. Aquila ab acumine oculorum vocata eſt. Tanti.n. contuitus eſſe dr̄, vt cum ſuper maria immobili penna feratur, nec humanis pateat obtutibus, de tanta ſublimitate piſciculos natare videat, & inſtar tormenti deſcendens raptā prædam pennis ad littus pertrahat. Nam & contra radium ſolis fertur obtutum non flectere. Vnde & pullos ſuos vngue ſuſpenſos radijs ſolis obijcit, & quos immobilem aciem tenere viderit, vt dignos genere conſeruat, ſi quos vero obtutum inflectere viderit quaſi degeneres abijcit. Ambroſius. Aquilæ autem pullum abiectum fulica ſuſcipit, quæ Græce fęne dicitur, & eum cum prole ſua connectit, eodemq; quo fętus proprios maternæ ſedulitatis officio paſcit & nutrit. Idem Aquila cum ſit acuti viſus valde, cogit pullos ſuos antequam alas completas habeant ſolem aſpicere. Et ſiquidem oculi alicuius lacrimantur, aliqn̄ interficit ipſum. Aquila quoq; non redit ad ſuperfluitatē ſiue reliquias venationis ſuæ, vt aliqui pullorū comedāt ex illa. Iorath. Aquila eſt auis magna regalis, de qua dr̄, ꝙ vbicunq; viderit ex alto ſerpentem, magno ſtridore oppreſſum unguibus laniat, & poſtquam extracta de viſceribus venena mortifera decerpſerit, adhuc ſaucium deuorat, & virus quod inerat extinguit, veneno calore decocta, hoc quoque experimento aut contriſtatur aut gloriatur: vnam ſedem & vnum nidum ſemper habent. Ariſtot. Aquilarum fœminæ maioris corporis ſunt quam mares. Plin. lib. 10. Aquilæ rapta non protinus ferunt, ſed primo deponunt experteq; pondus, & tunc demum abeunt, oppetunt aūt non ſenio nec ægritudine, ſed fame, intantum ſuperiore roſtro accreſcente ut aduncitas aperiri non queat. A meridiano tpe operantur, & volant prioribus horis diei donec impleantur hominum conuentu fora, ignauę ſedent. Aquilarū pennę mixtas reliquarū alitū pennas deuorant. Negant vnq̄ ſolam hanc alitem fulmine exanimatam, & iō Iouis armigeram cōſuetudo iudicauit.

De eadem. *Cap.* XXXIII.

EX libro de natura rerum. Aquila habet alas rectas & extentas, ſed in ſummitate recuruas, dextrum pedem ſiniſtro maiorem, libenter ad ſolem cōuerſa ſedet. Sedens ſuos vngues ſemper reſpicit, ne recurui facti ſint. Super lapidem quoque non diu ſedet, ne acies eorum retundatur, hæc auium ſola non fulminatur. Oēs aues nobiles ea viſa pertimeſcunt. Illaq; die audaciam perdunt, nec ad prædam de facili volare pn̄t. De ſolo gyrfalco dr̄ ꝙ aquilam capit, & in hoc eius audacia culpatur tanquā maieſtatis rea, ꝙ reginam auium lędit. Aquila rapinam captam nō protinus fert. Sed primo deponit, expertaque pondus ſ̄m vires ſuas abit. Prædam quidem cœteris auibus partitur, eaſq; ſecum comedere patitur. Sed ſi cibus in medio poſitus ei non ſufficit, vnam ex conueſcentibus auibus rapit & comedit. Cornix aquilam inſequitur, ſed cum aquila diu diſſimulauerit eam tandem vnguibus apprehendit. Aquila etiam ſuo quaſi imperioſo clamore dr̄ aliarum auium motum retardare. Ieiunium diuturnū multa cibi quantitate ſumpta recompenſat. Quod aquilarum pennę aliarum auium pennis adiunctę cor rodant illas, ſępe expertum eſt in ſagittis pennatis, his & aliarum pennis in pharetra coniunctis. Actor. Aquila ergo arduos volatus h̄et, & in petris manet. Roſtrum, vt dn̄t ad petram terit. Eſt rex auium, ſicut leo ferarum, & bos iumentorum. Venatur columbas, & cœteras aues minores, vel mediocres. Ieiunat uſq; ad meridiem, & tunc ad prædam volat. In nido gemmā ponit, vt pullos a ſerpentibus defendat. Sola auium ſolem intuetur in rota. Pullos quoq; ad ſolis radiū probat: ſanguinē lambit, alas innouat, piſcatur piſces, & qn̄ ſtat reſpicit vngues, eſt autem fulua exterius, ſicut miluus. Clamoſa eſt, & de raptu viuit. Vnde verſus. Alta volat, manet in petris, roſtrum terit, eſt rex. Venatur, ieiunat, habet gemma, rota ſolis, Sole probat pullos, lambit, fons innouat alas. Fulua videns vngues piſces prædat, roboat vox.

De ſpeciebus aquilæ. *Cap.* XXXIIII.

PLinius. Aquilæ ex his quas nouimus aues, maximus honos, maxima & vis eſt. Harū ſex ſunt genera. Melenetos alias melenotes a Græcis dicta. Eademque in valeria minima magnitudine uiribus præcipua, colore nigricans. Sola aquilarum fœtus ſuos alit. Nam cœterę, vt dicemus fugant. Sola ſine clangore, ſine murmuratione. Conuerſatur autem in montibus. Secundi generis eſt Pigargus in oppidis, & in campis albicante cauda. Tertij Morphos quam Homerus, & parenon uocat, aliqui & plancum, & anatariam, cui uita circa lacus ſecunda magnitudine & vi: phemone Apollinis dicta filia dētes ei eſſe prodidit, mutę alias Catentiq; lingua, eędemq; aquilarum nigerrima, prominentiore cauda. Conſentit & Boetius. Ingenium eſt ei teſtudines raptas frangere e ſublimi iaciendo, quæ ſors interemit Poetam. Eſchilum prædictam ſatis, vt ferunt eius diei ruinam ſecura cœli fide cauentem. Item quarti generis eſt perceptûrus, eadem moratur per lacus uulturnina ſpecie alis minimis, reliqua magnitudine antecellens, ſed imbellis & degener, vtpote quam verberat coruus. Eadem ieiunæ ſemper auiditatis, & quærulæ murmurationis, ſola aquilarum exanima ferit corpora. Nam vt cæteræ cum occidere confidunt. Nec facit vt quintum quod genus geneſion vocatur, verum ſolumq; incorruptæ originis, media magnitudine, colore ſubrutilo, rarum cōſpectu. Supereſt alietus clariſſima oculorum acie ſeſe ex alto librans, viſoq; in mari piſce, præceps in eum ruens, & diffuſis pectore aquis rapiens. Illam quam tertiam fecimus, aquaticas aues circa ſtagna appetit, mergentes ſe ſubinde, donec ſopitas laſſataſque rapiat. Spectanda dimicatio aue ad perfugia littorum tendente, maximè ſi condenſa harundo ſit. Et aquila in deiectu alia abigente, & cum appetat in lacus cadente, vmbramq; ſuam nanti ſub aqua a littore oſtendente rurſus aue in diuerſa, & vbi minimè expectari ſe credat emergente. Hæc cauſa eſt gregatim auibus natandi, quia plures ſimul non infeſtantur reſperſo pēnarum hoſtem obcęcantes. Sępe & aquilæ ipſæ non tolerantes pōdus appræhenſum vna merguntur. Alietus tm̄ implumes ēt pullos ſuos percutiens ſubinde cogit aduerſus ſolis radios intueri. Et ſi cōniuētē flentēq; aīaduerterit, velut adulterinū, & degn̄em e nido ꝑcipitat. Illū vero cuius acies firma cōtra ſteterit, educat. Alieti ſuū genus non h̄nt, ſed ex diuerſo aquilarum coitu naſcuntur. Id quidem qđ his natū eſt, in oſſifragis genus habet, e quibus vultures progenerāt minores. Et ex his magni qui oīno nō generant. Quidam adijciunt genus aquilæ, q̄ barbatam vocant, thuſci vero oſſifragam. Tribus primis, & quinto aquilarū gn̄i medificatur nido lapis ethites, quem aliqui dixere gagiten ad multa remedio vtilis, nihil igne diſperdens. Eſt autem lapis ille prægnans, intus cum quatias alio in vtero ſonante Sed vis illa medica, non niſi in nido direptis. Primo ac 2. generi non minorum tm̄ quadrupedum eſt rapina, ſed etiam cum ceruis prælia. Multumq; puluerem volutatu collectum inſidens cerui cornibus excutit in oculos, eius pennis ora verberans donec in rupes præcipitet. Acrior eſt cum dracone pugna, multoq; magis anceps etiam ſi in aere, hic.n. aquilæ conſectatur oua auiditate malefica. At illa ob hoc rapit vbicunq; viſum. Illeq; multiplici nexu alas ligat, ita ſe implicans vt ſimul decidant.

De nidis aquilæ, & pullificatione. *Cap.* XXXV.

IDem in eodem. Aquilæ nidificant in petris, & arboribus, pariunt oua terna. Excludunt pullos binos. Viſi ſunt aliquando & tres, alterum expellunt tedio nutriendi. Quippe eo tpe ipſis cibum negauit natura proſpiciens ne oīum ferarum fętus raperentur. Vngues quoq; earum inuertuntur diebus his. Albeſcunt inedia pennę, vt merito partus ſuos oderint. Sed eiectos ab his cognatum genus oſſifragi excipiunt, & educāt cum ſuis. Verū adultos quoq; ꝑſequit̄ parens, & longe fugat, ęmulos. ſ. rapinæ. Alioquin & unum par aquilarum magno ad populandum tractu, vt ſatietur indiget: determināt ergo ſpatia, nec in proximo prædātur. Ariſt. Aquila ſuper oua ſua cubat 30. diebus, multūq; grauatur in nido, ſic vt venari non poſſit. Ideoq; plus q̄ duos pullos paſcere nō ſufficit. Vnde tertium ouum tertium pullum proijcit, ſtatim autem vt pullos ſuos poſſe volare videt, alis ſuis eos percutit, & a nido eijcit. Iorath. Aquila de pullorum ſuorum cibo ſolicita ponit amatiſtin in nido ſuo, & ab eis venenum fugat. Ex libro de naturis rerum. Aquila altiſſimis arboribus nidificat, vbi mala beſtia non accedat, pulloſq; cautè cuſtodiens non relinquit donec ſeipſos protegere ſciant ac valeant. Itaq; contra draconem, vel hoīem, vel aliud animal, ſi eos turbare, vel rapere voluerit, mira animoſitate pugnat, ſeque mortis periculo pro eis exponit, quos ēt in humeris ſuſtollit, vt eos prouocet ad volatum. Fertur ēt quiddam habere præſcium, ut quantumcunq; longè ſit a pullis aduenire ſentiat aduerſarios eorum. Docet ēt eos lambere ſanguinem. Lapidem æthitem habet in nido, qui uelut pręgnans fętum habet intus lapidem minutum ſonantem, & hunc contra calorem nimium, quem habet aquila natural̄r in nido h̄et, ne depereant oua decocta calore nimio, huic.n. lapidi calor ignis nocere nequit. Dn̄t & alij philoſophi, ꝙ duos lapides pretioſos nomine indes in ſuo nido collocat, ſine quibus parere non poteſt. Aquila multis diebus ieiunat, adultos pullos perſequitur, longe fugans, ęmulos, ſ. rapinæ. Eſt ēt aquilæ peſſimum genus, quod pullos ſuos ante tp̄us expellit tędio nutriendi. Ratio autem hęc eſt ſecundum Ariſtotelem, quia poſt incubationem adeo debilitatur, vt venari non poſſit, etiam ungues eius incuruantur, vt prædam tenere non valeat, albeſcunt alæ, & aggrauantur, vt uix poſſit uolare. Aquilæ pulli ſine clangore ſunt, & ſine murmuratione. Eſt aquila grandis in ſeptentrione habitans, duo faciens oua ſemper, ut dicit Plinius, in cacuminibus ramorum ſuſpenſa captoque

lepore,

lepore, vel vulpe minutatim ei corium detrahit, & oua sua in illo aliàs uillo inuoluit, ac sub calore solis ponit, itaq; relinquens ea non cubat. Sed quousq; naturali maturitate frangatur expectat. In egressu uero pullorum redit, & tunc eos vsque ad robur perfectum nutrit. Aristoteles. Aquila propter sui calorem ouis suis lapides interponit frigidissimos, ne oua suo calore dissipentur. Pullos suos radijs solaribus in alto oblatos, qui eos ferre nequeunt tanquam degeneres eijcit; natura tamen illis necessaria ministrat, diligenter pullos suos asportat tergo illis insidentes, & corpus proprium inter eos & sagittarium quasi scutum interponit, ut si necesse est, ictum suscipiat.

De Aquilæ senescentis renouatione. Cap. XXXVI.

Augustinus super Psal. 102. Aquila fertur dum senio grauatur, rostri immodicè crescentis unco, non posse os aperire, & cibum capere; & inde languescit, sed quodam naturali modo rostrum ad petram collidit, & rostri onus excutit; sicque ad cibum redit, & omnia reparantur ei, vt iuuenis fiat vnde, renouabitur ut aquilę iuuentus tua. Glo. super Mich. Aquila siquidem auiũ regina, certo tpe amissis plumis remanet implumis. Vnde Propheta: Dilata inquit caluicium tuum sicut aquila. Glosa super Ezech. Cum. n. senio afficitur aquila, plumas & pennas quibus ad prędam solebat ire amittit. Ex Papia. Phisiologus dicit aquilam hanc habere naturam, cum senuerit grauantur alæ eius, & obducuntur caligine oculi eius, tūc quærit fontē aquę viuæ, & contra eum euolat in altū vsq; ad ethera solis. Ibiq; alas suas incendit, simul & caliginem oculorum exurit de radijs eius. Tunc demum descendens in fontem se mergit, & statim tota renouatur, ita vt alarum vigore, & oculorum splendore, renouetur in melius. Ioratch vbi supra. Aquila senescentibus pennis, & hebetato visu ter sursum ascendens, visum suum, & alas contra Solem acuit, toties q; descendens in fonte silmoto se mergit, ac rostrum suum ad petram acuit. Sicq; tribus uicibus redit uisus eius, & plumæ ac rostrū. Cum adhuc quarto attentauerit, tunc moritur. Ex lib. de natu. rer. Aquila est auis magna, & nobilissima, vtpote auium regina, quæ cum senecta grauatur, super omnes nubes in sublime volat, & ex calore solis oculorum eius caligo consumitur, & mox impetu cū ipso caloris ęstu descendens aquis frigidissimis tertio immergitur. Indeq; resurgens statim nidum petit, & inter pullos iam robustos ad prædam in qualitate frigoris, & caloris quasi quadam febre correpta, quodam sudore plumas exuit, fouetur q; a pullis suis, & pascitur, donec pennas plumasq; recuperans innouetur.

De medicinis ex aquila. Cap. XXXVII.

Esculapius. Aquilæ fel cum melle suffusos sanat oculos. Plinius lib. 29. Oculis inunctis aquilę cerebro aut felle cum attico melle claritatem visus dicunt restitui. Idem in eodem. Aquilæ felle, quam diximus pullos ad contuendum solem expe sitis, mixto cum attico melle inunguntur nubeculæ, & caligationes atque suffusiones oculorum. Idem in lib. 30. Lumborum quoque dolori pedes aquilę in auersum a tussilagine euulsi alligantur, dexter quidem doloribus partis dextræ, sinister quoque leuæ: pręterea morbo regio resistit cerebrum aquilæ in cyathis vini tribus. Actor. Cæterum, vt dictum est superius, iuxta Plinium quibusdam aquilarum generibus inędificatur nido lapis ęthites, ad multa remedia medicinalia vtilis, nihil igne deperdens. Veruntamen illa medica uis non inest, nisi nido direptis. De hoc autem lapide lector requirat superius in tractatu de lapidibus insignioribus. Nunc de cęteris auibus iuxta ordinem alphabeti, vt cępimus seriatim prosequamur.

De ardea, & ardeola, & asalon, & asida Cap. XXXVIII.

Isidorus. Ardea dr̄ quasi ardua propter arduos volatus. Vnde Lucanus. Quodq; te ausa uolare ardea. Cum altius volauerit tempestatem significat, hanc multi tantalum vocant. Ambros. Ardea, quæ paludibus inhærere consueuit, notas sedes deserit, imbresque formidans supra nubes volat, vt procellas imbrium non sentiat. Plinius lib. 18. Ardea d m in medijs arenis tristis extat, diras tempestates prænunciat. Ex lib. de natura rer. Ardea licèt in aquis cibum suum quęrat, in silais tamen & altis arboribus nidum suum collocat. Fertur autem q pullos suos miro rigore nititur defendere. Accipiter eis infestus est. Sed ardea huic annum opponit, & stercus eijcit. Ad cuius tactum accipitris pennæ computrescunt. Vnicum habent sicut ciconia intestinum, plurimaq; earum colorem habent cinereum, quædam vero album. Est quoddam earū genus, quarū mares anguntur in coitu cum magna uociferatione, funduntq; sanguinē ex oculis præ dolore, nec minus ęgrè pariunt grauidę. Est & quoddam ardeæ genus distans a cæteris tantum rostri magnitudine, quod quidem semissem cubitum habet in anteriori parte, & plus quam tres digitos in latitudine, & ad hoc solum creatum vr̄, vt ex eo sibi victum cōmodius quærat, hæc auis piscibus viuit, quos eorum frustrato conamine rostro corripit, ac deglutit. Est & earum genus vt dicit Plinius, quod nō nisi vnum oculum habet, vnde videre possit. Inde fit vt ab aucupe citius capi possit. Pli. lib. 10. Ardeolarum tria sunt genera, s. leucon, asterias, pellos: hi angentur in coitu. Mares siquidem coeundo cum vociferatu sanguinem etiam ex oculis profundunt, nec minus ęgrè grauidæ pariunt. Sorices, & ardeolæ dissident inuicem fœtibus insidiantes. Idem in lib. 16. Inter ardeolarum aūt genera, quas leucos vocant, altero oculo tradunt carere. Ex lib. de natu. rer. Asalon est auis parua, quæ corui frangit oua, huius pulli a vulpibus infestantur. Ipsa uero vulpis catulos vellit, ipsamque vulpem, quod vbi coruus viderit auxiliatur vulpi, quasi contra communem hostem. Hæc auis in spinis viuit, & ob hoc asinos odit, flores ac folia spinarum deuorantes. Reperitur in diuersis codicibus variatum hoc nomen. Nam aliquando asalon, vt hic aliqn̄ assalon, aliquando aschelon, aliquando esolon, & fortasse errore, & vitio scriptorum varietas talis exorta est. Actor. asida iuxta Physiologum ipsa est strucio de qua dicetur infra.

De achaco, & auibus paradisi, & aurifrigio. Cap. XXXIX.

Achacus, de quo legitur in Leuitico, est auis ignota & peritis Iudæorum. Ex lib. de natu. rer. aues paradisi vulgariter sic appellantur, non quia de paradiso sint, sed ob insignem pulchritudinem: tanti namq; sunt decoris, & gloriæ, vt nullus eis color credat̄ deesse. Magnitudo earū est vt anserum. Vox ita dulcis, & pia, vt excitare possit in hoīe deuotionē & gaudium. Siqñ vero capta fuerit, & illaqueata, gemit, nec cessat plangere donec reddita fuerit libertati. Sup flumina Nili libēter habitat, & raro aliàs reperit̄. Sūt & aliæ aues in eisdē partib. eodē mō appellatæ, fusci coloris, & subtutili, minores q̄ monedulæ. Aues aūt paradisi vocant̄, quia nescitur vnde veniant, aut quo vadant. Non. n. coitus earum vr̄, sed certis tpibus aggregatæ, terras quas inhabitabāt trāsituræ relinquūt, & sic recedunt. Aurifrigius est auis sic dicta, quasi aurā frigiam sequens. Hēt vnū pedem cū uncis vnguibus ad prædandum, alterū vero latū ad natādum. Gyro multiplici vtitur in aere, nūc more ludentis, nunc more insidiantis vsq; dum prædam in aquis cernens impetuosè descendit, altero pede prædam rapiens, altero natante rapientem adiuuans.

De bartlathe, siue berneka. Cap. XL.

Bartlathes sunt aues de ligno crescentes, quas vulgus bernestas siue bernekas appellat. Fertur. n. q lignū de abiete marinis aquis madidū q̄n successu tpis putrescere cęperit humorē ex se crassum emittit, ex quo densato formāt̄ paruę spēs auiū ad magnitudinē alaudarū. Primumq; sunt nudæ, deinde maturantes plumescunt ac rostris ad lignū pendentes per mare fluitant vsq; ad maturitatē, donec se cōmouentes abrumpant, sicq; crescant, & roborentur usq; ad debitā formam. Harum multas & ipsi uidimus, virosq; fide dignos, qui eas adhuc pēdentes se vidisse testati sunt. Anseribus minores sunt, colorē hn̄t cinereū ac nigrū. Pedes vt anates, sed nigros. De his aūt Iacobus Achonēsis Epūs in Oriētali historia loquēs dicit, q arbores sunt sup ripas maris, de qbus hæc procreant̄ rostris infixis arboribus depēdentes, Tpe vero maturitatis ex arboribus decidunt, ac per incremēta proficientes, sicut aues cæteræ volare incipiūt. Veruntñ nisi decidētes cito aquas inuenerint, viuere nō pñt, qm̄ in aquis est nutrimētū earū, & vita. Notādū aūt q nō in ramorū sūmitatib. sed in arborū corticibus ac stipitibus pēdēt. Crescūt aūt arboris humore, & roris infusione, donec hn̄tes plumas, ac robur vitæ, corticibus abrūpantur. De his itaq; certū est q in orbe nr̄o circa Germaniam, nec per coitū gn̄ant, nec gn̄ant. Sed nec earū coitū apud nos vllus hoīam vidit. Vñ & carnib. earū ī Quadragesima nōnulli ēt Chr̄iani in nr̄a ætate in locis, vbi auiū huiōi copia ē, vti solebāt. Sed Innoc. Papa III. in Lateranensi Concilio gn̄alt hoc ultra fieri vetuit. Hęc volucres herbis, & graminibus, vt anseres viuūt. Potū vero differre sicca comedētes nullatenus pñt. Phil. Berneka q̄ ex arbore nascit̄, in qbusdā quoq; Flādriæ partibus inuenit̄. Hæc auis nō hēt superfluitatē, sicut nec arbores.

De bistarda, & bonosa. Cap. XLI.

Ex lib. de nat. rer. Bistarda est auis aquilinæ magnitudinis, qui uolatu tarda, bis aut ter saltum in terra facit antequam ad æthera subleuetur. Vnde & nomen habere dicitur. Vngues habet vt aquila, & rostrum aduncum, carnibus vescitur, non tamen in uolando prædam diripit, sed sicubi ouem aut aliud animal inoffensum inuenerit, plures earum aggregatæ inuentum deijciunt, & occidunt, sicq; carnibus eius satiantur, cadaueribus etiam libentissimè uescitur. Sola uero penè inter aues, quæ carne uescuntur, herbam depascit. In alis, & cauda albedinem habet, reliquo colore aquilam imitatur: Oua sua non in arboribus ponit, quoniam altè uolare non potest, sed in terra deponit, & illic ea fouet dum seges in fructu est. Bonosa est auis in Germaniæ partibus, habens carnem exterius nigram, interius albam, delicatam prope ad perdicis saporem. Habet autem fasiani magnitudinem. Cunque tempus venerem excitauerit,

uerit, maſculus hianti ore currit, donec ore ſpumet, tūc fœminę veniens ore ſpumam recipit, indeq; & concipit & oua parit.

De Bubone. Cap. XLII.

ISidorus. Bubo a ſono vocis compoſitum nomen habet, auis feralis, onuſta quidem plumis. Sed graui ſemper detenta pigritie, in ſepulchris nocte dieq; verſatur, ſemper commorans in cauernis. De qua Ouidius. Fœdaq; fit volucris venturi nuncia luctus. Ignauus bubo dirum mortalibus oēm. Deniq; apud augures malum portendere fertur. Nam cum in vrbe viſa fuerit ſolitudinem ſignificari dicunt. Plinius lib. 10. Bubo funebris & abbominatus publicis pręcipuè auſpicijs, deſerta incolit, nec tm̄ deſolata, ſed dira quoq; & inacceſſa, noctis monſtrū, nec cantu aliquo vocali, ſed gemitu. Itaq; in vrbibus, aut oīno in luce viſus dirum oſtentum eſt, priuatorum domibus inſidiantem plurimum ſcio non fuiſſe feralem. Volat nunquam quo libet, ſed tranuerſus auſertur. Habet aūt & bubo vngues vncos, vt noctua & vlula. Omniumq; oculi eorū interdiu hebetes ſunt. Illaphus tradit bubonem & noctuā & picum arbores cauare. Idem in lib. 11. Pennatorum aīalium buboni tm̄ & otto plumæ velut aures, cæteris vero cauernæ ad auditum. Radulphus ſuper Leuit. Bubo die deliteſcit, & noctu egreditur, eo q aues reliquas vereatur. Nam oībus odioſus eſt, vt viſus mox ab oībus conclametur vel et diſcerptatur. Ex lib. de naturis rerū. Bubo nomē habet a vocis ſono, fugit lucem, in eccleſijs habitat, & oleum de lampadibus bibit, ſtercoribus tamen eas defedat, oua quoque columbæ bibit, mures venatur, hac quoque volucres cæteræ capiuntur. Quando vero ab illis auibus, quæ in luce habitāt impugnatur, reſupina pedum vnguibus ſe defendit. Dicit enim Plinius, q a cauda de ouo exit, quia pondere capitis poſteriorem partem corporis fouendam matri applicat. Ariſt. Bubo ſicut & veſpertilio victū ſibi nocte acquirit, & cum paucis auium generibus, habet duos tm̄ digitos in parte pedum anteriori, & duos in poſteriori. Gyratq; digitum vnū ad poſt, & habet linguā magnam vnguesq; magnos aquilæ ſimiles, & vociferatur fortiter. Monedula pugnat cū bubone, quia bubo debilis eſt viſus apud meridiē. Ideoq; coruus ille rapit oua bubonis & comedit, coruus quippe fortior eſt de die, & bubo de nocte. Itaq; bubo & coruus inuicem ſibi aduerſantur in nidis. Coruus meridie comedit oua bubonis, & bubo nocte cōmedit oua corui. Cæteræq; aues circa bubonē volant, ipſumq; deplumant. Multa nanq; pars auiū eum odit. Auicen. Sanguis bubonis valde confert aſmati, ſimiliter et ius & caro ipſius. Phiſiologus. Cor bubonis ſi appoſitū fuerit mulieri dormienti in parte ſiniſtra, oia q geſſit, vt dr̄, narrabit. Plinius lib. 29. Bubonis pedes vſti cum herba pulmagine cōtra ſerpentes auxiliantur. Oculorum cinis eius collirio mixtus claritatem oculis facere promittitur. Idem in lib. 30. Freneticis quoq; bubonis oculorum cinerem imponunt.

De Buteo & botauro. Cap. XLIII.

EX libro de natura rerum. Botaurus eſt de genere accipitrū, ſed paulo nigrior, & tarda nimium pigraq; ad volandum, præda tn̄ viuit quam cum dolo vel languore aliquo aut pigritia detentam aſſequi poſſit. Hæc auis ſapore dulciſſima eſt. Botaurus eſt auis ſic dicta a ſono vocis, habet crura longa, collum extenſum, roſtrumq; longum & acutum, ſicut ardea, colore tamē diſtans ab illa, eſt enim terræ ſimillima, habitat circa ſtagna piſcium, cibi cupida, ranas etiam comedit & venenata, hæc ſola veris tempore pro cantu vocem horrificam edit. Nec hoc poſſe dr̄ niſi caput ſuum aquis immergat, vt intra ſe denſitas clemēti cōceptam vocem inſtar cuiuſdam tonittruationis ſonoram reddat. In littore ſub ardore Solis in loco vbi piſces frequentare nouit, adeo quieta ſtat, vt quaſi mortua appareat, vnde fit vt cautis piſcibus minus ſuſpecta ſit. Sed cum collum longum habeat, breue recuruitate facit, vt cum piſces incautius ei quaſi nihil præmeditanti proximauerint, illos ad ſe colli extenſione trahat. Cumq; laqueo ſe nouerit irretitam, quietem ſimulat, quā cū aduenicus auceps manu ſe capere putat, illa inopinanter correptū roſtri iaculo quo potenter valeat lanceando vulnerat. Idē quoq; dormiendo, & vigilando roſtrum longum acutiſſimum ad defendendum ſe ſemper erigit, & cum accipiter eum apprehendere vult, in eius roſtrum ad mortem ruit. Carnes eius cum ad ignem torrentur mirum odorem reddunt, & ob hoc in cibos diuitū ſæpius cedunt. Huius ergo ſagina medicaminibus vtilis eſſe dr̄. Phiſiologus. Botaurus quaſi bootaurus dr̄ eo quòd tauri boatum. i. mugitum imitari vr̄. Roſtrum enim in terra paludoſa defigit, & ad modum tauri clamores edit. Excluſos pullos ſtatim mater ſub aſcellis collocat. Vnum. ſ. ſub vna, & alterum ſub altera. Pulli vero materno corpori adhærentes, iuxta extremitates alarum roſtra producunt prominentia. Inceditq; mater pullos ſub alis fouens, natorumque roſtris prominentibus cibos dulciter commendans. Actor. Hæc auis mihi eſſe videtur onocrotalus, de quo dicetur inferius.

De Caladrio & Kalendra. Cap. XLIIII.

CAladrius vt dr̄, eſt immundus ſm legem, dicit Phiſiologus, quòd auis eſt tota alba, nullam partem habens nigrā, cuius interior fimus curat caliginem oculorum. In atrijs regum inuenitur, per hanc cognoſcitur de homine infirmo vtrum viuat an moriatur. Si enim ęgrotat ad mortem, mox hæc vt viderit eum, auertit ab eo faciem ſuam. Si autem non ad mortē, intendit illa faciem ſuam, & aſſumit omnes infirmitates eius, & diſpergit eas, & ſanatur infirmus. Ariſtoteles. Caladrius infirmum ſi mori debeat, non reſpicit, ſed ſi conualeſcere poſſit, & ipſum videre velit, ab illo omnem infirmitatem ad ſe trahit. Itaq; ille ſanus efficitur, & auis ęgra, ita quòd ſæpius pro eo moritur: hæc auis habet vnum os croſſum in cixure, cuius medulla oculos caliginantes ſi quis linierit, eos clarificatos boni viſus efficitur. Ex libro de naturis rerum. Caladrius eſt auis alba, quæ ſi ad infirmum ſanandum ducitur, omnes infirmitates eius intra ſe colligit, & in aere volans ibi eas comburit atque diſpergit. Pars interior fœmoris caliginem aufert ab oculis: has aues Alexander inueniſſe fertur in Perſide. Calendris eſt auis parua, prope conſimilis alaudæ, colore fuſca, plumis deſpecta, ſed mira modulatione vocis audientes lætificat. Omniumque voces auium expreſsè imitatur. Itaque qſi capta ergaſtulo includitur, ibi quoq; captiuitatis & calamitatis ſuæ oblita, vix vnam diei horam ſine cantu præterit, adeoq; ſpaciati diuerſis auium cantibus gaudet, vt nec cibi ſolicita ſit.

De Capone & caprimulgo. Cap. XLV.

ACtor. Capo dicitur gallus caſtratus, ſiue gallinaceus de quo ſcilicet plenius dicetur inferius, hi ideo caſtrantur, vt facilius impinguentur, ac teneriores comedantur. Dyaſcorides. Capones viui aperti & impoſiti morſibus venenatis occurrunt, ſi mutentur aſſiduè. Cerebrum caponis melius eſt cæteris. Acceptum in vino fluxum ſanguinis abſtinet. Pellis ventriculi eius ſicca tuſa & bibita euſtomacha eſt cum vino. Iuſcellum maximè minoris ęſtuationes ſtomachi miteſcit ſimpliciter compoſitum. Iuſcellum vero maioris artificialiter cōmpoſitum, Ventrem mollit, crudos humores, ideſt coleram nigram deponit. Vtile eſt temporalibus febribus, & typicis ægritudinibus, tremoribus, & inflationibus ſtomaticis, & artheticis, ſingulare præſidium eſt. Fel caponis albi magnæ virtutis eſt, facit ad effuſionem oculorum, & ad caliginem & aſpredinem palpebrarum. Plinius libro decimo. Caprimulgi appellantur merulæ grandioris aſpectu, nocturni fures ſunt, interdiu enim viſu carent. paſtorum ſtabula intrant, caprarum vberibus propter ſuctum lactis aduolant, qua videlicet iniuria vber emoritur, caprisq; cæcitas quas ita mulſere, oritur. Actor. Caprimulgus ipſe eſt quem Ariſtoteles agochilem vocat, de quo ſuperius dictū eſt. Ariſtoteles. Eſt auis montana modicum maior merula, aſtuti moris, raro videtur de die, nec bene tunc videt, ſed acuitur viſus eius de nocte, lac ex mammillis caprarum ſugit. Ideoque dicitur Agochiles, ſcilicet caprarum lac ſugens. Viuit autem nocte, manet in lapidibus de die.

De Carabdrione & carduelo & caliſta. Cap. XLVI.

RAdulphus ſuper Leniticum. Carabdrion eſt auis garrula, de qua legitur in Lenitico, quòd ſecundum legem ſit immunda. Actor, hæc auis ipſa eſt, quæ ſuperius dicta calendris eſt, falluntur autem qui hunc eſſe caladrium putant, vt ſuper Deuteronomium, dicit Gloſa interlinearis. Iſidorus. Carduelus dicitur, eo quòd ſpinis & carduis paſcitur. Vnde & apud Græcos achantis dicitur ab achantis, ideſt ſpinis quibus alitur. Augures aūt dicunt, & in geſtu & in motu & in volatu auium eſſe ſigna conſtituta. Plinius libro decimo. Carduelí minimæ auium imperata faciunt, nec voce tantum, ſed pedibus & ore pro manibus. Eſt quæ boum mugitus imitetur in Arelatenſi agro taurus appellata. Eſt quæ equorum hinnitus anthus nomine, herbæ pabulo aduentu eorum pulſa imitatur, ad hunc modum vlciſcens. Ex libro de natura rerum. Carduelus eſt auis parua, nigra, croceoque in corpore, rubeo vero in capite colore venuſtata. Mirum autem videtur quod hæc auicula carduorum acutis aculeis paſcitur. In hac ergo naturæ miraculum apparet, quæ talem aſtutiam ei dedit, quam nec boui nec aſino magnis animalibus impertiri voluit, vt videlicet ergaſtulo clauſa ſuppoſitam aquam ab imo per filum vaſculi ſuſpenſo ad ſe cum roſtro trahat, pedique filo interdum ſuppoſito cum attigerit vaſculū, ſitim potu ſedat. Cariſtę vt dicit Solinus, aues ſunt quæ impunè flammas inuolant, ita vt nec plumæ, nec carnes earum flammis ignium aliquatenus cedant.

De Ciconia. Cap. XLVII.

ISid. Ciconiæ quaſi cicaniæ a ſono quo crepitant dictæ ſunt, quē ſonū oris potius eſſe conſtat quàm vocis, quia cū roſtro quatiētē faciūt, hæ veris nūciæ, ſocietatis comites, ſerpētiū hoſtes, maria trāſuolāt, in Aſiā collecto agmine pgūt. Cornices eas

duces præcedunt,& ipse quasi exercitus prosequuntur. Ambro. Ciconias volantes exercitum credas cum signis suis pergere, sic oēs viandi comitandiq; ordinem seruant. Cornices autem deducunt eas,& dirigunt,ac stipant adeo, vt aduersus inimicas aues bellantibus auxiliari credantur.& proprio periculo aliena bella suscipere. Nam & cum vulneribus reuertentes manifesta quadā sanguinis sui voce.cæterisq; loquuntur indiciis, grauium se certaminum subisse conflictum. Solinus. Ciconias ferunt linguas non habere,& sonum quo crepitant oris potius q̄ vocis esse constat, nocere eis oībus quidem locis nephas ducunt. Sed in Thessalia vel maximè vbi serpentium immanis est copia,quos dum escandi gr̄a insectantur regionibus Thessalicis plurimū mali detrahunt. Ex lib.de nat.rer.Ciconiæ serpentium ex tio tantus est honor in Thessalia, vt capitale fuerat occidisse ciconiam, sicut & hoīem, multipharie namq; serpentibus insidiatur, eosq; comedit,& alia venenata,nec tñ moritur. Buffonē aūt non nisi in magna fame comedit,in quo naturale buffonis malū notatur. Vt autem ciconia caput hīc valde reumaticum, quia rostro eius contra venenata remedium est, hæ nidos suos annuo repetunt, & vnum se e fœtibus suis dño loci sub quo fœtificant, plumatum quasi tributum,vt fertur,deiiciūt. Sed fortè causa magis est tędium nutriendi. Abituræ aūt,vt dicit Solinus,in certo loco congregantur,ita vt nulla sui generis, nisi captiua relinquatur. In Asia campus est, vbi congregatæ commurmurant, & eam quę nouissimè venit. dilacerant, sicq; recedunt. Ciconia horas diei crepitatione sua diuidit,rostro aluū purgare nouit, vnde ad eius imitationē clystere Galienus adinuenit. In hieme latet in aquis: vere in siccum ascendit. Pli.vbi supra. Ciconiæ quonam e loco veniāt,aut quo se referant adhuc incompertum est. Elonginquo venire non dubiū,eodem modo quo grues,illæ hiemis,hæ æstatis aduenę. Nemo discedentium,aut venientium agmen vidit,vtrumq; nocturnis tpibus fit. Ciconiæ nidos eosdem repetunt, & genitorum senectam in vicem educant. Idem in lib.8. Ciconia quoq; origano sibi medetur. Idem lib.29. Ciconiæ pullum, quæ ederit negatur annis continuis lippire oculis. Ciconiæ quoq; ventriculus valet contra oīa venena. Idem in lib.30. furunculis etiā dr̄ mederi ciconiæ ventriculus ex vino decoctus. Diascor. Fimus ciconiæ cum aqua potui datus epilenticos curat.

De pietate Ciconiarum,& castimonia. Cap. XLVIII.

Ambrosius. Ciconiarum quoq; pietas & clementia considerãda est. Nam depositi patris artus per longęuū senectutis plumis nudatos circunstans soboles pēnis, pprijs fouet. Et quid dicā? collatitio cibo pascit,qñ et ipsa naturæ reparat dispēdia,vt hincinde senem subleuantes,fulcro alarum suarum ad volandū exerceant,vt in pristinos vsus dissueta membra reducant. Quis nostrum prem ęgrum non leuare fastidiat? Quis fratrē senem humeris suis imponat? At vero auibus graue non est, quod pietate plenum est. Vnde & auis hæc Romanorum vsu auis pia vocatur. Isidor. Eximia ēt illis est circa filios pietas. Nam adeo nidos impensius fouent,vt assiduo incubitu plumas exuant, q̄tum aūt tps impenderunt in fœtibus educandis,tm̄ & ipsę in vicem aluntur a pullis. Ex lib.de nat.rer. Ciconia dr̄ auis pia, cum enim antiquiores ciconiæ pennis amissis proprium sibi victum acquirere nequeant,iuniores frigida genitorum membra refouētes,eos in pastu procurant,donec ala fortis redierit. Nec dubium eas castitatis sectatrices esse,fœdusq; coniugij adinuicem seruare. Vnde fertur,ꝙ in eminentiori loco domus cuiusdam par vnū ciconiarum habitabat, vnde mare ad pastum recedente,frequēter alius mas adueniens fœminam adulterino coitu polluebat. At illa statim eminus in fonte se mergebat,sicq; scelus adulterij per aquæ lauamentum delens: marem proprium deludebat,huiusmodi factum dn̄s habitationis frequenter aduertit: & quadā die post adulterium eam à fonte ne lauaretur prohibuit, nec mora masculus a pastu rediens in fœmina sua scelus adulterij deprehendit,& ad horam dissimulans abiit. Reuersusq; secūda die maximam ciconiarum multitudinem secum adduxit, quæ singulæ adulteram aggressæ,miseram crudeli laniauerunt morte.

De Cigno. Cap. XLIX.

Isidor. Cygnus Græcè Latinè olor dr̄, eo ꝙ totus albus sit plumis,olon enim Græcè totum dr̄. Cygnus autem dr̄ a canendo,eo ꝙ carminis dulcedinem modulatis vocibus fundit. Ideoq; aū suauiter eum canere dn̄t,ꝙ collum longum & inflexum hēt, & necesse est eluctantem vocē per longum & flexuosum iter,varias reddere modulationes. Ferunt in hiperboreis partibus præcinētibus citharedis olores plurimos aduolare, aptè q; admodum concinnere. Nautæ vero sibi hanc auem bonam prognosim facere dn̄t,sicut Aemilius ait. Cygnus in auspiciis semper lætissimus ales. Hunc optant nautæ,quia non se mergit in vndis. Aristot. Cygnus est de genere auium corium inter digitos habentium. Manetq; in ripis lacuum,& in locis multarum arborum. Bonæ vitæ est,atq; naturæ,& senectutis bonæ, huiusmodi aues contra accipitrem pugnare non incipiunt. Sed si cum eis ille pugnare cœperit,pugnant cum ipso,eumq; vincunt. Plin.lib.10. Olorum morte narratur cantus flebilis falsis,vt arbitror, experimentis,iidem mutua carne vescuntur inter se. Iorath. Auis olor in dulci modulatione minimè delectatur,sed cū suauissime modulatur tūc signat, ꝙ morti suæ magis vicinatur. Ambr. Cygnea carmina sub graui terrore mortis imminentis delectant. Naturales edunt modulos cantilenæ quibus paludes resonant dulcissima suauitate. Cygnus proceriore collo vtitur, vt quia paulo corpore pigrior est, nec facilè aquarum interiora penetrare potest: ceruicem ad prædam extendat,eamq; de profundo rapiat.

Idem de eodem. Cap. L.

Ex libro de nat.rer. Cygnus habet plumas albas, sed carnes nigras,fortitudinem suam in alis: colericę complexionis est, & ob hoc iracundus. Dentes hēt in rostro minutissimos: vnde cibos inuadit,aliàs inscidit: Oneris impatiens est,nec libenter volat,sed in stagnis requiescere delectatur. cum vno pede natat,& cum alio se regit veli modo: cum piscibus nutritus,eis est innoxius. Super aquas nidificat: in pullis educandis solicitus. tpe coitus blandiuntur sibi inuicem mas & fœmina, & alternatim capita cum suis,s.collis inflectūt,velut amplexandi gratia. Nec mora, vbi coierint. mas conscius læsionis in fœmiua,fugit ab ea. At illa impatiens fugientē insequitur,nequaq̄ tñ rancor ille perseuerat in longum: imò læsione cessante pacificatur in aīo, ac a masculi persecutione cessans post coitum frequenti caudæ motu & rostri se aquis immergens purificat. Olores, siue cygni, qñ ad alia loca pabuli gratia migraturi sunt, congregati commeant tali ordine natandi,vt impetu rostrato ferantur quo facilius aera findant,q̄ si fronte implerent. A tergo quidem sensim se dilatant,& cuneo porrigitur agmen. colla pręcedentibus imponunt, fessoq; duce tergo illum recipiunt. cygnus in capite percussus facilè moritur,quæ tñ alias multas sustinere potest læsiones. Instante morte pennam in cerebro figit, & sic dulciter canit. naturaliter enim mortem suam in cātu lætitiæ iubilationisq; præit. Fulgentius in libro Mitologiarum. 2. Phisiologi ferunt huiusmodi auem ita conuitiis esse plenam, vt ea clamante taceant cæteræ aues quę præsto fuerint. Vnde & olor dictus quasi ab oligoria, quod latinè dicitur iniuria.

De Cynomulgo,& cispedo,& citramo. Cap. LI.

Isidorus. Cynomulgus est auis Arabiæ. sic dicta, eo ꝙ in excelsis nemoribus texit nidos ex fructicibus cinnami. Et quia non possunt ibi homines conscendere propter ramorum altitudinem & fragilitatem, eosdem nidos plumbatis iaculis appetunt,ac cinnama illa deponunt & præcijs amplioribus vendūt, eo ꝙ illud cinnamum magis, quàm aliud mercatores probent. Plinius lib. 10. In Arabia cinomulgus auis appellatur, cinnami surculis nidificat. plumbatis igitur eos sagittis decutiunt indignè mercis gratia. Aristotel. Cynomulgus passere modicum maior est,eiusq; color cęlestis est cum citrinitate,& colores isti sunt in eo distincti. Rostrum eius longum ad citrinitatem declinans,super arbores magnas ex cinnamomis,vt dicitur, sphericè componit nidum suum habens introitum paruum. Plinius. Cypsedi,siue cypseli plurimum volant,qui & apodes dicuntur, eo quòd vsu pedum careant, hirundinum specie, nidificant in scopulis,hæ sunt, quæ toto mari cernuntur. Nec vnquam tam longo naues tamque continuo cursu recedunt a terra, vt non circumuolitent eas apodes. Cætera genera resident & sistunt, his quies nisi in nido nulla, aut pendent, autem iacent, & ingenia ęque varia ad pastum. Aristo. Auium genus,quod pedes non habet,omni tempore apparet hæc auis longa gracilis,& paucę latitudinis,hirundini assimilatur. Nec inter illas leuiter distinguit: ista nidificat in æstate,& hoc post lapides, vt animalia fugiat & hoīes. Pli.lib.10. Citramus,aliàs cenchramus dr̄. aues remeantes comitata solicitat, ac perseueranter ad expectatas sibi terras peruenire festinat, easque noctu etiam itineris admonens excitat. Arist. Eokeramamor auis,de nocte cæteras aues clamat,eaq; audita sciunt venatores, ꝙ in locis sn̄is non remanebunt aues. Ex libro de naturis rerum. Citramus auis Asiæ recedentibus hirundinibus, ac ciconiis instante hieme comitans eas festinantior perseuerat,& præcedens solicitat.

De Cocice. Cap. LII.

Plinius vbi supra. Cocyx videtur ex accipitre fieri,tempore anni figuram mutans. Tunc enim non apparent reliqui accipitres,nisi diebus paucis. Ipse quoq; modico æstatis tempore visus, postea non cernitur. Est autem neque aduncis vnguibus accipitrum solus, nec capite similis illis, neque alio, quàm colore. At rictu columbæ potius. Alij habent, ac rictu columbæ potius similis est capite, & vnguibus. Quin absumitur ab accipitre: si qñ simul apparuerunt sola omniū auis a suo genere interempta. Mutat aūt & vocem, procedit vere. Occultatur ortu caniculæ. Semperque ponit in alienis nidis,maxime

xime palumborum, maiori ex parte ſingula oua, quod nulla quidem auis alia. Raro autem bina. Cauſa vero pullos ſubiic ē di putatur ꝙ inuiſam ſe ſciat cunctis auibus. Nam minutæ quoque illam infeſtant, itaq; non fore tutam generi ſuo ſtirpē opinatur, niſi fefellerit. Quare nullum facit nidum, alioquin trepidum aīal, educat ergo ſubditum adulterando fœta nixu. Ille vero auidus ex natura reliquis pullis cibos præripit. Itaq; pinguefcit, & nitidus in ſe nutricem conuertit. Illa vero gaudet eius ſpecie, miraturq; ſe ipſam, ꝙ talem peperit, ac ſuos eius comparatione damnat, vt alienos. Abſumi quoq; ſuos etiam ſe ſpectante patitur, donec corripiat ipſam quoq; iam volandi potens. Nulla tamen auium carnis ſuauitatem comparatur illi. Ariſtoteles. Auis cocyx paucorum ouorum eſt, vnius.ſ. aut duorum, quia natura eius valde frigida eſt.

De Columba. *Cap.* LIII.

ISidorus. Columbæ dictæ ſunt, eo ꝙ eorum colla ad ſingulas conuerſiones mutent colores. Aues manſuetæ & hoīum multitudine conuerſantes, ac ſine felle, quas antiqui venereas nuncupabant, eo ꝙ nidos ſuos frequentent, & oſculo amorem concipiant. Gloſa ſuper Cantica primo cap. Columba felle caret: roſtro non lædit, in cauernis petrarum nidificat, alienos pullos nutrit, iuxta fluenta manet. Meliora grana eligit, pro cantu gemitum reddit, gregatim volat, alis ſe defendit, viſum recuperat. Actor Columba. vt legitur, ſuper aquas ſedet, vt accipitrē præuiſa in aquis vmbra declinet. Phiſiologus dicit eas eſſe diuerſorum colorum, albi, nigri, fumini, rubei, aerei, cineritij, auroſi, ruffi. Eſt autem arbor in India noīe peredixion G ræcè, Latinè circa dextrā, cuius fructus dulcis nimis & ſuauis. Qua.ſ. arbore columbę delectantur, quia & eius fructu reficiuntur, & eius vmbra quieſcunt, ac ramis proteguntur. Eſt aūt draco crudelis columbarum inimicus. Sed adeo illam arborē euitat & timet, vt nec vmbræ appropinquare audeat. Sed ſi vmbra eius ſit in parte dextra, ille ſtat in ſiniſtra, & econuerſo, vt ſiquam viderit ex colūba modicū vel leuiter ex arbore ſegregatam, rapiat eam & deuoret. Sed columbæ ſciētes odiū eius in arborē ſe ibi concitant. Plin. Propriū eſt generi columbarum & turturū cū bibunt colla non reſupinare, largèq; iumentorum modo bibere. Viuunt aūt columbæ, & turtures octonis annis, viſoq; accipitre conſidunt, vel ſubuolant contra naturam eius auxiliantes ſibi. Quidam.n. accipitres rapiunt e terra tm̄ auem. Alij tm̄ circa arbores volitantem. Alij aūt in ſublimi ſedentē. Alij vero in aperto volantem. Ariſtot. In auibus calidi ventris eſt ſplen paruiſſimus latens viſum, vt in columba & accipitre. Item aues quædam confricantur in cinere, & abluunt ſe, vt paſſer & columbæ. Columba, ſicut coturnix & hirundo, fel habet adiacēs inteſtino. Columbæ ſicut turtures qñ potant caput non erigūt, donec ſufficiat. Ante coitū oſculantur. Diuerſitatē accipitrū cognoſcunt, & ab eis diuerſimodè cauent, vt ſupra dictum eſt.

De Eadem. *Cap.* LIIII.

EX libro de naturis rer. Colunba, vt dicit Beda, felle caret. Dicit tñ Ariſto. quod fel habet Non eo loco quo cætera animalia, ſed in inteſtino. Morticino non viuit, ſed puro grano, viſum recuperat nouem vicibus. In alta nidificat, vbi mala beſtia attingere non valeat, ſup aquas libenter requieſcit, vt ſitim ſedet, & vmbram accipitris venientis in aquis proſpiciat. Aliqñ vero ſola ſedet, colores ſuos varios circa collū admirans, alatū plauiu roſtroq; plumeculas fulcit, & in regimen volatus cōptioriſq; cultus pennas diſponit. Tunc niſus ſpeculator occultus congaudentē in huiuſmodi gloria, rapit. Columbæ calidiſſimę ſunt, & lapillos pp ſtomachi temperantiam comedunt, fimum ēt ardentem nimis hñt, quē & ipſę nido eiiciunt, & pullos eiicere docent Pennis eleuatis pugnant, & columbā errantem cum viderint, ſibi aggregant. Dicit Iacobus, ꝙ trans mare verſus oriētem columbæ ſunt, quæ nunciorū fungentes officio litteras dñorum ſuorum ſub alis breui ſpacio perlongè deportāt. Ideoque valde neceſſæ ſunt, maxime quando per terras inimicorū alii nuncij tranſire non audent. Columbæ proprium eſt inter aues non eleuare caput, quando potat donec ei ſufficiat.

De Columbario. *Cap.* LV.

PAlladius, vbi ſupra. Columbarium accipere poteſt ſublimis vna turricula in prætorio conſtituta, leuigatis & dealbatis parietibus, in qua columbæ recipiantur, ac nutriātur, cuius cellę duo ſubiecta cubicula fiant, vnum breue ac propè obſcurum, quo turtures claudi pñt, quos nutrire facillimum eſt. Aliud vero turdos nutriat. De quibus.ſ. duobus plenius locis congruis dicetur inferius. In columbariis a quatuor partibus feneſtrellæ breuiſſimę fieri debent, vt columbas ſolas ad introitum exitūq; pmittant. Nidi quoq; interius figurentur. A muſtelis tutæ fiāt, ſi inter eas vetus ſparcia proiiciatur. Inducunt alias ſi cimino aſſiduo paſcantur, vel hirti alarum balſami liquore tangātur. Rutæ ramulos plurimis locis oportet contra aīalia inimica ſuſpendere. Pythagoras in lib. Romanorum. Zab.ſ. craneum hominis antiquum, ſi ponatur in turre columbarum habitant in ea columbæ, atq; quieſcūt. Sed & ſi ponatur lac mulieris lactantis virginem ſuam a bimatu in carara tu ac ſuſpendatur in turri apud introitum & exitum columbarum, habitant ibi & multiplicantur. Pli. lib. 10. Columbis ineſt quidam gloriæ intellectus, vt noſſe credas colores ſuos, varietatemq; diſpoſitam, quę ēt ex volatu creduntur in cœlo plaudere varièq; ſulcare. Qua in oſtentatione, vt victæ præbentur accipitri implicatis ſtrepitu pennis, qui non niſi ipſis alarum eliditur humeris. Alioquin ſolito volatu multo velociorem ſpeculatur occultus fronde latro, & gaudentem in ipſa gloria rapit. Ob id cum eis habēda eſt auis tinnungulus dicta, q̄ illas defendet terendo accipitres naturali potentia, ita vt viſum eius vocemq; fugiant. Hac de cauſa præcipuus eſt columbis amor eorum, feruntq; ſi in quatuor angulis defodiantur in ollis nouis oblitis, non mutare ſedem columbas. multiuaga alioquin aue. Eſt.n. ars illis inter ſe blandiri, & corrumpere alias, furtoq; comitatiores reuerti. Quin & internunciæ in rebus magnis fuere, epiſtolas annexas earum pedibus obſidione Mutinenſi in caſtra conſulum mittente Decio Bruto. Quid vallum & vigilum obſidia, atque ēt retia amne prætenta, pfuere Antonio per cœlū eunte nūcio.

De Columbarum pudicitia. *Cap.* LVI.

IDem. Columbis pudicitia prima eſt, vt coniugij fidem non violent, cōem quoq; domum ſeruant. Niſi celebs, aut vidua domum non relinquit. Amor vtriq; ſobolis æqualis. Sæpe & ex hac cauſa caſtigatio pigrius intrante fœmina ad pullos. Parturienti ſolatia & miniſteria ex mare. pullis primo ſalſiorē terrā collectam gutture in ora inſpuunt, præparantes tēpeſtiuitatē cibo. Columbæ proprio rictu oſculantur ante coitū, pariunt ferè bina oua, natura moderāte, vt aliis fœtus ſit crebrior, aliis numeroſior. Ex lib. de nat. rer. Columba, vt fertur amiſſo corporali conſortio ſolitaria incedit, nec carnalē copulam vltra requirit. Certum eſt aūt, ꝙ aliquæ ſunt columbæ, quæ mares non nouerunt, aliæ vero quæ poſt habitos, atq; perditos remanſerunt viduæ. Palumbus eſt ſpecies columbæ, q̄ amiſſa corporali conſorte ſolitaria incedit, nec coniugalē copulam vltra requirit, ſed nec viride quicquam ad requieſcendum petit. Et ille quidem q̄ celibes aut viduæ manent cæterarum conſortium, vel domū vitant, ne vexentur a maſculis earum inquietationibus, fugiūtq;, & in parietinis habitant. Pli. vbi ſupra. Et etiam ex naturis rer. Imperioſos fœminæ mares ēt iniquos ferunt. Quippe ſuſpitio eſt adulterij q̄uis natura non ſit, tunc plenum querela guttur, ſæuīq; roſtro ictus, mox in ſatisfactione exoſculatio, & circa veneris preces crebris pedum orbibus adulatio.

De Generatione columbina. *Cap.* LVII.

EX libro de nat. rer. Columbæ pullos binos educant. ſemperque prius marem, & poſt triduum fœminam pariunt. Incubant mas & fœmina viciſſim, qm̄ amor ſobolis vtriq; frequenter æqualis. Incubat fœmina poſt meridiem, vſq; ad matutinū ac cætero tempore mas. Et 18. die excludunt. Inter pullos plerunq; inueniuntur, & oua. Dumq; alij euolant, alij erumpunt. Ipſi demum pulli trimeſtres fœtificāt. Columba valde grauatur in ouorum partu, ꝙ ſi parere tardauerit a mare percutitur. Mas adultos pullos a nido deiicit, ſed primo cum eis coit. Pall. vbi ſupra. Columbæ fœtus frequentant ſi ordeum torrefactum, vel fabam, aut eruum ſæpe conſumat. Ariſtot. Columbæ toto anno ouant & pulliſicant ſi fuerit locus manſionis calidus, & cibus paratus. Alioquin non niſi in æſtate. Earūq: pulli ſunt meliores in vere, & in autumno, peiores autem in hieme, & æſtate. Maſculus cum fœmina coit poſt vnum annum. Oua colūbæ ſunt albi coloris, ſicut & perdicis. Ouaq; venti ſunt in columbis, ſicut & in gallinis, ac perdicibus, & pauonibus & anſerib. Aues deniq; ponderoſæ boni uolatus ſunt generationis multæ ſicut columbæ. Palumbes quidem & turtures ouant bis in anno, columbæ vero decies. Columba ſenex coire non pōt, ſed tm̄ oſculatur, columba quoq; fœmina ſaltat ſuper fœminam, ſi non fuerit mas, & inuicem oſculantur. & ex illo quidem coitu oua faciunt, ſed non pulliſicant. columba cæteræ quoq; aues multi coitus plus cęteris oua faciunt, in quibus ſunt duo citrina pp cōgregationem duorum ſpermatum ex duobus coitibus colūbæ. mas p diē, fœmina p noctē oua cubant. circa pullos tñ fœmina magis ſolicita eſt. Itē colūba qñ vult pullos ſuos a nido eiicere coit cū ipſis. Deniq; colūba & perdix viuūt & cubant ann. 15.

De Carnibus columbinis. *Cap.* LVIII.

DIaſcorides. Columbæ volantes quidem leuioris ſunt digeſtionis ac melioris ſaporis quam pulli columbini. In pullis aūt qui volare non pñt, eſt caliditas & etiam croſſitudo pp humiditatem ſuperfluā, Oua uero colūbæ, mali ſaporis ſunt, & calida valde. Ex lib. de nat. re. Pulli colūbarū in autūno & vere ſaniores ſūt, qm̄ his tpibus grano maxime viuūt. Razi, vbi ſup.

Columbæ ficut passeres vehementis caliditatis sunt. sanguinem inflãmatum faciunt, & febrem. Auic. In pullis colũbæ q volare nõ pñt, est caliditas & humiditas superflua, & illę, q volare pñt, leuiores sunt. Isaac vbi supra. Pulli colũbini calidi sunt & humidi copiosè. Quãobrẽ crossum nutrimentũ dant. Quod eorũ grauitas ad volandum testatur, sed volare inchoantes illam amittunt grauitatem. Sicq; caro eorum leuior, & ad digerendum acceptabilior. Est autem conueniens flegmaticis, incõueniens colericis, & calidis natura. Iuuenes autem columbæ, & seniores duræ sunt digestionis. Illaudabile faciunt nutrimentum in parte nocumenti generatiuum.

De Operatiõe columbæ in medicina. Cap. LIX.

Esculapius. Columba occisa, & calida superposita, omni morsui subuenit. Sanguis eius valet oculis confertis infusus, prçcipueq; de subascellis tractus. Stercus eius omnes dolores soluit, & humores desiccat. Diascorides. Columbæ sanguis abscindit fluxum sanguinis narium, qui est ex velamine cerebri. Idem calidus distillatur super excoriationem contritam, & dolorosam. Plinius lib. 29. Caro recens columbę contra serpentes auxiliatur. Columbæ siluestris fimus valet contra potum argenti viui. Masculæ sanguis a vena sub ala inscisa, eximiè prodest oculis cruore suffusis. Idem in lib. 30. Fimus columbinus liuentia sanat, & sugillata. Eodemq; fimo ex aceto delentur stigmata. Celiacorumq; dolores mulcet tostus, & potus, & aluum sistit cum melle illitus. Idem iterum cum melle uerrucas tollit. Vim habet discussoriam per se, vel cum farina ordeacea, siue auenacea illitus. Hoc fimo carbunculus abolctur per se illito, vel cum semine lini ex aceto mulso. Sanguinem quoq; fluentem è naribus sistit sanguis columbinus, ob id seruatur concretus fronti illitus. Auicen. Sanguis columbæ confert podagræ, stercus columbarum calidissimum stercorum est, quæ administrantur in medicina, & earum quæ nutriuntur in domibus. Minoratur ab illarum stercore quę pascuntur. Est autem rubefaciens, & cum farina ordei resolutiuum est. Conueniens est super dolores iuncturarum, & valet impetigini. Cum melle vero, & semine lini vtile escare ignis persici, & ignis adustioni. Item cum semine erucæ valet ad soda quæ galea nominatur, & est ex medicinis bonum colorem efficientibus. Confert etiam dolori colicę cum administratur in clysteri. Hali in secunda parte regalis dispositionis sermone secundo. Sanguis columbæ prodest oculorum maculæ fluxuiq; sanguinis e naribus si instilletur fimus eius omni frigidæ medetur hidropisi, si cum aceto cathaplasmetur. Ex lib. de nat. re. Carnes columbæ recentes, & hirundinum simul & tritæ, vel concerptæ contra serpentes valent. Sanguis eius ala dextra acceptus oculo medetur impositus, est. n. acutus, & hẽt potentiam dissoluendi.

De coredulo, & cornice. Cap. LX.

Ex lib. de nat. rer. Coredulus dr̃ quasi cor edens, carne namq;, & præda viuens corde maximè inhiat saturari. Isidor. Cornix auis annosa apud Latinos Græco nomine appellatur. Quam aiunt augures hominum curas significationibus agere, insidiarũ vias monstrare, futura prædicere, magnum nephas hoc credere, vt Deus consilia sua cornicibus mandet: his inter multa auspicia tribuunt, & pluuias uocibus portendere. Vnde est illud, tunc cornix plena pluuiam uocat improba uoce. Ambrosius. Gaudent cornices plurimorum connexione. Ciconias per loca sua transeuntes deducunt ac dirigunt, & contra inimicas aues adiuuant. Cuius rei indicium est, ꝙ nullæ per aliquantulum temporis in locis illis residere reperiuntur. Et quia cum vulneribus reuertentes quadam aperta sanguinis sui voce graues se conflictus subisse testantur. Discant homines amare filios ex vsu, & pietate cornicum, quæ etiam volantes filios comitatu se duplo prosequuntur, & solicitæ ne teneri forte deficiant, cibum suggerũt, ac plurimo tempore nutriendi officia non relinquunt: discant etiam homines ex auibus hospitalia iura seruare, cum ciconijs cornicesetiam pericula sua negare non soleant. Plinius lib. 10. Cornices carne, & alio pabulo vescuntur, atq; duritiam nucis rostro repugnantem volantes in altum in saxa tegulas ve iaciunt iterũ ac sępius, donec cassam perfringere queant. Ipsæ ales inauspicatæ garrulitatis. Sola hęc volantes etiam pullos aliquandiu pascit. Cęteræ omnes ex eodem genere pellunt nidis pullos, ac volare cogunt, sicut & corui. Cornicem incumbantem mas pascit. Hoc quoq, auis genus a cauda de ouo exire tradunt, quia ponderc capitum peruersa oua posteriorem partem corporum fouendam matri applicant. Fuit in vrbe Roma cornix colore miro admodum nigro plura contextu verba exprimens, aliaque, & alia crebro addiscens. Idem in lib. 9. Cum autem terrestres volucres, & maxime cornix contra aquam clangorem dant, sese quia perfundunt himbrem præsagiunt. Ex libro de naturis rerum. Cornix in solstitio morbo corripitur, hæc nucibus libenter vescitur, hæ nobiles aues quasi hostes suos impugnant, sed illæ frequenter cum impugnãtibus multum detulerint tandem impatientia victæ lacerant importunas. Cornix pluuiam multo clamore prænunciat. Ouis columbæ insidiatur, vt ea dissipet, & exugat. Plin. lib. 29. Cerebrum cornicis coctum in cibo sumptum, capitis doloribus est remedium. Idem in lib. 30. Cornicis carnes esse, ac nidum illinire morbis longis putant vtilissimum.

De corno. Cap. LXI.

Isidorus. Coruus siue corax a sono gutturis nomen habet, eo ꝙ voce coracinet: fertur hæc auis ꝙ editis pullis escam plene nõ præbeat, priusquam in eis per pennarum nigredinem similitudinem proprij coloris agnoscat. Postquam aũt eos atros plumis aspexerit, in toto agnitos abundantius pascit hic prior in cadaueribus oculum petit. Plinius lib. 10. Corui pullos e nido pellunt, & volare cogunt pariunt cum plurimos quinos. Ore parere aut coire vulgus arbitratur, Aristot. negat: ante solstitium generant. Ægrescũt aũt sexagenis diebus siti maximè. Iorath vbi sup. Coruus per os concipit. Et quia pulli eius ante nigredinem completã non agnoscuntur a parentibus suis, clamant continuè post parentes, ꝙ in ore ipsorũ gñatur humiditas & spuma. Cui cũ supersederint muscæ atq; cinifex vt se reficiant capiunt illas, & cibant ab eis. Corui uenãtes cũ comederint oculos animaliũ, postea cũ pullis extrahũt cerebrũ, & comedũt ipsum. Glo. super Ps. 146. Pulli coruorũ dñr rore cęli vesci, & beneficio ætatis ignorãt paternas escas, i. fętores cadauerum. Gregorius in moralibus. Pulli coruorũ, vt fertur, anteq̃ nigrescant a parentibus vtcũq; neglecti inedia afflicti, huc illucq; vagantur in nido, ac ciborũ expetunt aperto ore subsidium. Vnde scriptũ est. Quis præparat coruo escam &c. Sed cũ nigrescere illi cęperint tãto eis alimẽta præbenda coruus ardentius requirit, quanto illos alere diutius distulit.

De Eodem. Cap. LXII.

Aristot. Corui semper apparent, & loca sua non mutant. Coruus, sicut & aquila, ouum vel pullum si plus quã duo euenerint, eiicit. Et est sĩr auis, q̃ pullum eius proiectum nutrit. Coruorum genus est pauci coitus, & paucę generationis. Mutant autem plumæ illius colores pp mutationem tpis in frigiditatem. sicut accidit & passeribus & hirundinibus, qui mutantur a nigredine tendentes aliquantulum ad albedinem. Iam. n. apparuit nisus & passer & coruus albus, quod non accidit a tpe generationis. Ambr. Corui quoq; gaudent plurimorum connexione. Ex lib. de nat. rer. Coruus auis clamosa nihil aliud sonare nouit q̃ cras cras. diuersas tñ voces format. f. 604. vt dicit Fulgentius, volando coit aliqñ. plures sp q̃ duos pullificat. Grauidus fieri dr̃, si eum ouum coruinum edere contigerit. Ore parere dñr, & concipere. Fœminæ coruorum oua solæ cubãt & mares eis escas dant. Pulli coruorum septem diebus absq; vlla cibi alimonia manere feruntur. Septima vero die nigrescũt, quorum nonnullos eiiciunt tædio nutriendi. Fortior est coruus de die, bubo de nocte, & vicissim oua sua comedunt. Corui parũ coeunt, sed multum osculantur ad inuicem, & putant quidam, ꝙ alio modo non coeant, sed hoc falsum est. Cadauere coruus vescitur. & vt dicitur a potu se abstinet: q̃diu ficus sui fructus dulcedine gloriatur. Vnde oui. Ac cibi dum lacteus pendebit in arbore ficus. A nullo gelido fonte bibentur aquæ. Plinius lib. 29. Anser & coruus ab æstate in autumnum morbo conflictari dñr. Ouum corui in æreo vase permixtum & illitum deraso capite nigritiam affert capilli, sed donec marcescat oleum in ore habendum est, ne & dentes simul nigrescunt. Atq; id in vmbra faciendum est, neq; ante triduum abluendum. Alij quoq; sanguine illius, ac cerebro cũ vino nigro contra alopicias vtũtur. Idem in lib. 30. Fimus quoq; corui lana adalligatus infantium tussi medetur. traduntq; porcos illum sequi, a quo acceperunt cerebrum corui. Ouum corui grauidis cauendum constat: qm̃ transgressus abortus facere dr̃. Esculapius. Corui cerebrũ concauo denti infusum rumpit, ac tollit mirabiliter dolorem.

De Sagacitate corui. Cap. LXIII.

Plinius libro 8. Coruus occiso cameleone, qui etiam victori nocet, lauro infestum uirus extinguit. Idem in libro 12. Tradendum autem memoriæ quidam putauere, visum coruum per sitim lapides congerentem in situlam monumenti in qua pluuiæ aqua durabat, sed quæ attingi non posset, ita descendere pauentem expressisse tali congerie quo poturo sufficeret. Idem in libro 18. Corui singultu quodam latrantes, seque concutientes, tempestatem præsagiunt, si tamen continuabunt. Si vero carptim vocem resorbeant ventosum himbrem signant. Actor. Reuera mira sagacitate coruus callere videtur. Nam etiam pecuniam sicubi reperit, eam, rostro latenter, & quasi furtiuè accipere, & diligenter abscondere fertur, & cui voluerit dare. Aristo. corui cum asino, & tauro pugnant, ac super eos volantes eorum oculos rostro pungunt. Coruus niger amicus est vulpis, & circa inimicum suum aschelon eum defendit. Aduersatur autem buboni. Vnde quædam species corui meridie comedit oua buboni. Et bubo nocte comedit oua corui. Ex libro de naturis rer. Est coruo-

Eſt cornorum genus in Oriente quod cum aſino, & tauro pugnat eiſq; fugientibus ſuper eos volat,ac ſic cum impetu eorum oculos impungit, & cũ potuerit eos excæcās roſtro dñis ſuis inutiles reddit.Itaq; per conſequens occiſi decoriantur, & eorũ cadauera volatilibus efferuntur ſicq; ab aue improba aĩalia fortia ſuperãtur.Coruus turres inhabitat,& ibidem nidificat citiſſimus eſt,mutationis aeris nuncius,& alia crocitationis voce prophetat aurã trãquillam,alia tempeſtatem.Coruus longæuus citiſſimè fit domeſticus,coruoſq; ſilueſtres inuitos retinet ac ſeducit.

De Coturnice. Cap. LXIIII.

ISidorus. Coturnices a ſono vocis dictæ ſunt,quas Græci ortigeas vocant,eo ꝙ viſę primum fuerunt in ortigia inſula: hæc ad veniendum tempora habent.Nam ęſtate depulſa maria tranſmeant.Ortigometra autem auis dr̃ quę gregem ducit,eamq; terræ propinquantem accipiter videns rapit, & propterea cura eſt vniuerſis ducem ſolicitare generis externi per quem prima diſcrimina caueant,cibos gratiſſimos habent ſemina venenorum. Quam ob cauſam veteres eis veſci interdixerũt, ſolũ enim hoc animal ſicut & homo,caducum morbum patitur. Ambro.lib.3. Elleborum periti loquuntur eſcam eſſe coturnicum,eo ꝙ naturali quodam temperamento ſui corporis vim pabuli nocentis euitent.Solinus.Coturnices æſtate depulſa cum maria tráſmeant impetus differũt,& metu ſpatij longioris vires ſuas tarditate nutriunt. Vbi aũt terram perſentiſcunt cateruatim coeunt, deinde conglobatę vehementius properant. Quæ feſtinatio plerumque exitium portat nauigãtibus.Accidit.n.noctibus,ut vela incidant, & præponderatis funibus alueos mergant, auſtro nunq̃ exeunt. Nam vim flatus tumidioris metuunt,plerumq; ſe Aquilonibus credunt,vt corpora pinguiuſcula,& ideo tarda facilius prouehat ſiccior ac vehementior ſpiritus.Plinius lib.10. Coturnix eſt auis parua,& cum ad nos venit terreſtris potius q̃ ſublimis. Semper aũt & antequam graues adueniunt, nec ſine periculo nauigantium,cum terris appropinquauerint.Quippe noctu ſępe vela inſcidunt,aliàs velis inſident,& nauigia mergunt. Iter eſt his per hoſpitia certa.Coturnices auſtro non volant humido,ſ. grauiore vento.Aura tñ vehi volunt propter pondus corporum, vireſque paruas. Aquilone ergo maximè volant orthigometra duce. Mares inter ſe dimicant deſiderio fœminarum.Comeſtor.Coturnix in ſinu Arabiæ præcipuè nutritur,& eſt auis regia,quam nos vulgo curelium dicimus a currendo. Ex lib.de nat.rer. Coturnix eſt auis quam vulgariter quiſtulam dicimus, hę ducem habent ortigometram,quam in maris tranſitu iam terræ,i.portui maris appropinquantes accipitres ſpeculati rapiunt, & iccirco cura eſt vniuerſis,vt externi generis ducem ſolicitent,ſ.cornicem per quã prima diſcrimina caueant, rariſſimas habent fœminas in genere auium, ſicut & pectines in genere piſcium. In hominum vero genere pauciores naſcuntur maſculi quã fœminę.Philoſophus. Coturnices habent fel adiacens inteſtino ſicut hirundines & columbę:his in pugna vox eſt.Auicenna.Ex comeſtione carnis coturnicum timetur ſpaſmus, & tetanus.

De crochilo. Cap. LXV.

EX libro de naturis rerum. Crochilos in Italia rex auium appellatur, omnium quidem eſt minima, ſed quanto minor tanto velocior,adeo animoſa,vt & contra aquilam audeat conatus acceptare.Homines quoque deludit,quia cum ſe propinquã quaſi manu capiendam obtulerit,caſſo hominis conatu,& labore impigra profugit. Araneis veſcitur,pullis fecunda eſt. Nam plurimos vno fetu producit, vno ſpecu vel antro in hieme multi conduntur,vt ad calorem turba conferente, calor qui paruus eſt in tam minimis corporibus augmentetur.

De cubeth. Cap. LXVI.

ARiſtoteles. Cubeth eſt auis luxurioſa,cuius mas ſi inuenerit oua fœminæ ſuæ frangit ea,ne fœmina ſit ſolicita circa ea, fœmina vero abſcondit ea. Quæ,ſiue coeat, ſiue non,oloſaciendo,vel audiendo ſubito ouat. Item ſi præſenſerit maſculum venientem,occurrit ei & coeunt. Mas quidem pedetentim ad fœminam accedit ſine ſtrepitu,ne alij maſculi ſentiant, & pugnẽt cum eo,nec coire permittant.Item maſculi pugnant inuicem, & victor cum victo coit,ac verſa vice ſi victor victus fuerit. Solitariè tamen, & occulte cœunt eligente victore locum ad hoc, & victo ſequente.Mas autem,& fœmina in voluptate ſua frequenter deprehendũtur, & cadunt in manus venatorum. Cumq; luxurioſa ſit auis iſta, ſinguli tamen mares ſingulas fœminas accipiunt.Cubeth ex ouis duas acies facit,& fœmina cubat vnam, & mas aliam. Sed & quando teſtę fiſſæ fuerint, vterq; circa pullos ſuos ſolicitus erit. Cumq; maioris ſit coitus ſicut & gallina, maiores habet teſticulos,nec habet nidum ſicut cœterę aues,ſed in locis planis vbi non nidificant aues manſionem facit ex ſpinis aliaq; materia propter accipitrem,& vulturem,& propter calorem.Excluſos autem pullos eijcit ſubito,quia non bene volare poteſt ad adducendum eius cibum. Nec ouat minus 10. & forte 12.Eſt autem mali moris & aſtuti. Aues quæ non poſſunt bene volare,ſed manent ſuper terram vt gallina,& cubeth conſricantur in cinere. Item aues ponderoſi corporis quæ non ſunt boni volatus,multam hñt ſuperfluitatẽ, multumq; coeũt & multorũ ouorum hmõi ſunt vt cubeth, & ſtrucio, & gallina. Actor. Cubeth idem vr̃ eſſe quod perdix,quę.n.hic de illa dicuntur,eadem penè de perdice dicentur inferius.Quod forte latuit tranſlatorẽ.

De cuculo. Cap. LXVII.

IS'dorus. Cuculi a voce propria nominati, tempus habent & ipſi veniendi miluorum ſcapulis ſuſcepti, propter breues, & paruos volatus, ne per longa aeris ſpatia fatigati deficiant: horum ſaliuæ cicadas gignunt. Oua paſſeris nido reperta comedunt, & ſua obiciunt. Poſt hæc illa ſuſcepta, & fouent, & nutriunt,hi alio nomine tuci dicuntur. Ex libro de natura rerum. Cuculus eſt auis improba, quæ vocem ſuam in cãtando non mutat,ſed ſuper eandem replicat. Auis pigerrima eſt, & loco non ſtabilis.Turturis ferè colorem habet, hieme plumis ſpoliari dr̃, intratq; terræ latibulum vel concauitates arborum, illic æſtate congerit,quo hieme viuit.Oua ſua in nido minoris auiculæ ponit, & de ouis illius totidem demit, ne dum illa numero ſuperflua inuenerit,quaſi aliena repudiet.Itaq; cuculus ab aliena matre cum pullis eius fotus & eductus, dum adhuc in nido inualidus ſedet,quadã tñ auiditate naturali cęteris pullis cibos rapit, & hac ſagacitate præ cęteris pingueſcit, atq; nitidior fit. In cuius elegantiam nutrix conuerſa, gaudet eius forma,miraturque ſeipſam,ꝙ talem peperit adeo deſipiens,vt magnitudine fœtũ a pullis minoribus non diſcernat, ſed omnes pullos ſuos in eius comparatione damnat. At vbi eum eduxerit, & ad robur volãdi nutrierit,ipſe viceuerſa,& in nutricem inſurgit,& inſequentem perimit.Plin.lib.18. Mutatur & cantus alitis temperie q̃ cuculũ vocant. Idem lib.13. Mirabile quoddam eſt de cuculo quo quis loco primum audiat alitẽ illam, ſi pes dexter circumſcribatur, ac veſtigium id effodiatur non gigni pulices vbicunq; aſpergat. Idem in lib.28. Cuculi fimus in uino decoctus, & potus morſui canis rabioſi confert Ariſtot. Cuculus ouis proprijs incubat, ſed vnum ouum in nido fulicæ ponens eiuſdem oua fugit.Illa vero futuri euentus ignara,ouum ſedula nutrix fouet. Sed cuculo excluſo, & poſtmodum adulto nutrix a nonnullis quãdoq; necari perhibetur.In æſtate volat & laſciuit. Idem ſemper in cantu repetens.In hieme iacet languẽs,& deplumatus ac buboni ſimilis.

De Diomedijs auibus. Cap. LXVIII.

ISidor.Diomedię aues a ſociis Diomedis appellatæ ſunt,quos fabulæ ferunt in eaſdẽ volucres fuiſſe conuerſos: forma fulicę ſiſes,magnitudine cignorũ,colore candido,duris & grandib. roſtris. Sũt aũt circa Apuliã in inſula Diomedia inter ſcopulos littorũ,& ſaxa volitantes.Iudicãt aũt inter ſuos & aduenas. Nã ſi Græcus eſt ꝓpius accedunt & blandiuntur.Si alienigena morſu impinguat,& vulnerant, lachrymoſis quaſi vocib.dolentes, vel ſuam mutationẽ,vel regis interitũ. Nam Diomedes ab illiricis interemptus eſt,hę aũt aues Latine Diomedæ vocant̃. Græci vero eos Herodios vocant.Plin.lib.10.Nec Diomedias præteribo aues.Iuba cataractas vocat, & eis eſſe dentes oculoſq; igneo colore.Cætero candidas tradens.Duos ſemper his duces.Alterũ ducere agmen: alterũ cogere.Scrobes excauare roſtro,inde crate conſternere & operire terra,q̃ ante fuerit egeſta.In his fætificare.fores binas oĩum ſcrobibus.Orientẽ ſpectare quibus exeat in Paſcua:occaſum quibus redeant. Aluũ exoneraturas ſubuolare ſp & contrario flatu. Hæ in ſolo loco totius orbis viſuntur in inſula quã diximus nobilẽ Diomedis tumulo, atq; delubro contra Apuliæ orã fulicarum ſiſes. Aduenas barbaros clangore infeſtant,Græcis tm̃ adulant̃,miro diſcrimine,velut generi Diomedis hoc tribuentes.Aedemq; eius quotidie pleno gutture madentibus pennis perluunt, atq; purificant. Vnde origo fabulæ Diomedis ſocios in earum effigies mutatos.Solinus.Diomedas aues inſula qua oram Apuliæ videt,& tumulo ac delubro Diomedis inſignis eſt,ſola gignit,cui eſt color candidus,ignei oculi,ora dentata,congregatæ volitant,duæq; duces ſunt. Quarum altera agmen præit,vt ductu certum iter dirigat,altera inſequit̃, vt inſtantia tarditatem vrgeat.Cum fætificum tempus adeſt,roſtro ſcrobes excauat, & ſuculis inuerſum poſitis ſubtercauata contegunt,& ne operimenta deſint.ſi fortè lignorum caſſa aliàs caſſia venti auferant, hanc ſtruem premunt terra quam egeſſerant,ſic nidos moliuntur bifori acceſſu. additus qui mittit ad paſtus in ortum deſtinatur, qui excipit reuertentes verſus occaſum eſt,vt lux & morantes excitet, & receptui non denegetur. Edem ſacram huiuſmodi ſtudio omni die celebrant, aquis plumas imbuunt & alis impendio madefactis rorulentæ confluũt, & ſic edem humore excuſſo purificant. Tunc pennis ſupplaudunt,& inde quaſi peracta religione diſcedunt.Ob hoc aues factos.Diomedis ſocios ferunt.Aluum autem exoneraturæ ad verſis flatibus ſubuolant,quibus proluuies longius auferatur.

De Egytho, & emeria, & ercinia. Cap. LXIX.

PLin. lib. 10. Egythus auis minima cū asino pugnat. Asinus quippe spinetis se causa scalpendi atterens, nidos eius dissipat. Quē adeó pauet auicula, vt oīno voce rudētis audita oua eiiciat, pulliq; ipsi metu cadant. Itaq; aduolans vlcera eius rostro excauat. Porro achantis egythū odit intm̄: vt corū sanguinem credant non coire. Iorath. Emeriæ sunt aues, quæ de nocte volātes illuminant aerē pp pęnarum suarum naturam. quæ magis in tenebris, q̄ in lumine lucent: sicq; produntur, & capiuntur. Isid. Ercinię aues dictę sunt ab ercinio saltu Germanię vbi nascunt̄, quarum pennæ adeo per obscurum emicant, vt q̄uis nox dēsis tenebris obtenta sit, ad præsidium itineris dirigendi iactę interluceant, cursusq; viæ pateat indicio plumarum fulgentium.

De Falcone. Cap. LXX.

IIdem. Falco dr̄, eo ꝙ incuruis digitis sit, hic Italica lingua capus dicitur a capiendo. Radulphus vbi supra. Herodius est quem vulgo falconem dicimus velox rapidusq; ad prædam. Ex lib. de natur. rer. Falco est auis nobilissima, volatu impetuosissima, & in custodia sui minus cauta. Ideoq; cum ad prædam dirigendus est, a domino suo retardatur, nec auis ei capienda ostenditur nisi prius aliquantulum elongetur, vt prædam cum impetu moderato subsequatur. In ardeæ captura duo falcones pariter relaxantur, quorum vnus summa petit, alius iuxta terrā inuolat, vt videlicet ille volantem ardeam impulsu præcipitet: iste vero præcipitatam accipiat. Aristo. Falco renes habet debiles, pectusq; robustum delitiosis vtitur cibis. Vnica versatione collum gyrat circulariter, pectore existente immoto adeo, vt oculi eius duo, centum argi luminibus ratione huius visus cuiusdam naturalis discretionis videantur ex æquo respondere. Prædæ quoq; quæ post tergum est prouidus inuigilat.

De Diuersis generibus falconum. Cap. LXXI.

EX libro de nat. rer. Falconum genera duo sunt. Vnum nobile, quod auem visu paruo naturaliter capit. Aliud ignobile, ac vile, quod nisi multo labore, & maceratione assuefactū hoc facit. Hoc vltimum genus cum ardeam ad terram impulerit, iamq; in promptu est, vt eam capiat. Ardea anguillam, vel alium piscem quem recentius vorauerat, euomit, & tunc falco libere eam volare permittens, ac munus fœtidum sibi oblatum præferens & gaudens ocius apprehendit. Non sic autem falco nobilis, sed eiectum munus vilipendens, auē dolosam seuerius punit. Habet autem falco os acutum, ac durū in pectore, quod ei natura prouidens indidit ad impulsionem prædę. Scripserunt Aquila Simachus & Theodocion epistolam Ptolemæo regi Aegypti: in qua tractauerunt de auibus nobilibus, & earum medicinis: de qua tm̄ hic pauca commemorare sufficiat. Falconum genera sunt octo. Primum est quod lanarium dr̄, & in duo genera subdiuiditur: quorum vnum habet caput, & rostrum crossa, pedes vt aquila, quod cum graui labore habilitatur ad aucupādum: habilitatum tn̄ in secundo & tertio anno egregium est in volatu. Alterum vero staturæ minoris est, & vile reputatur. Secundum genus falconum peregrinum dr̄: & hoc duabus de causis. Quarum vna est, quia semper de terra in terram peregrinatur. Secunda secundū opinionem falconiorum, ꝙ videlicet nescitur nidus eius, quia in altissimis præruptis montium nidos construunt, nec aditus ad nidum patet, nisi desuper a cacumine montium: homine per funem submisso. Tertium genus montanum dr̄ breue & spissum valde in corpore, & præcipuè est breuis caudæ, & spissæ, pectoris valde rotundi, & magni, & fortiū crurum & breuium respectu quantitatis corporis sui: nodosorum pedum & fortium vnguium, & hoc in consuetudine habet ꝙ frequenter respicit pedes. Et est in dorso & exterius in alis coloris cinerei Hoc genus ferum est, malorum morum & iracundum, inconstantis iræ. Quartum genus pedibus, & cruribus ceruleum, vnde & nomen accepit, hoc primo & secundo anno nobile, quinto anno vilissimum est. Quintum genus gracile & longū est in dispositione: exertissimum in volatu. Sextum genus superanicum dicitur, quod ferè habet similitudinem aquilæ, excepto eo, quod in pedibus, & alis & oculis gutteo assimilatur falconi. Septimum genus Britannicum est, quod omnium auium aucupantium obtinet principatum: vt nec vlla auis coram eo aucupari, vel etiam volitare audeat ipsa desuper volitante. hoc genus crura nodosa, pedes crossos, vngues crudeles, aspectum terribilē: flāmeos oculos, caput & pedes crossa, iuga, i. cōplicationes alarū magna, facillimè habilitatur ad volatum, multūq;, ac diu volare potest, delicatissimè pasci vult, & tm̄ ferè quantum aquila comedit, hoc genus esse credimus, qđ superius ariophilon diximꝰ. Octauū genus est, quod Herodius, aut vulgariter gyrfalcus appellatur, de quo inferius dicetur, hoc genus præcedēti cōius est, & carius hr̄ pp temperantiam cibi, ac vitæ. Porro triciolus aucupantiū volucrū minima, sed pro sexu, & natura sua ad aucupandū promptissima, falconū generib. adiungitur. Albertus in lib. de aīalibus. Genus falconū quatuor hēt ꝓpria. Primū figura corporis. Scđm color. Tertiū proprius actus. Quartus sonus vocis. Figura oībus conueniens est crossius hr̄e caput & rotundū, collū breuius, breuius rostrū, pectus maius cū osse in pectore acuto. Alas longiores: caudā contractiorem. Crura breuiora, & fortiora respectu sui corporis. Color conueniens est in facie hr̄e maculas nigras in maxillis, albas circa foueas oculorū vtrinq; & ex vtraq; parte rostri, & cilia hr̄e nigra, & cinereū, siue subnigrum in craneo, in dorso, in superiori parte colli, & exteriori alarum, sil'r in exteriori caudæ, vt in alis plenū esse varietate, quasi virgulatim descendentibus interruptis qn̄q; virgulis. Et ista varietas semper quidē hēt nigredinem pro colore vno. Scđs color est ruffus remissę rubedinis, & scđm quod sępius mutatur magis, ac magis albescit. Color aūt oculorū est croceitas, ita ꝙ rufedini appropinquet, & acies, siue pupillæ nigræ. Et color pedum optimus croceus multū vergens ad albedinē, & quo minus albescūt pedes, eo ignobilior est falco. & si vergit in colorē hiacinthinū, siue saphirū, est color ignobilis. Proprius actus eius est, impetu ferri in prædam. Et ideo cauendum est falconario, ne statim prædā falconi ostendat, sed potius aue aliquantum remota dimittat falconē. Sonus aūt vocis generaliter crossior & prolixior est ab acuto in grauius procedens. Genera scđm eū. x. quo ad nobiliores distinguuntur. Primū sacrū, qđ Simachus Britannicū vocat, aliàs aeliū, vel aeriophilū. Scđm girfalco. Tertiū montanū, siue montanarium. Quartū peregrinū. Quintū gybbosum paruū corporis quantitate, sed audacia & virtute mirabile. Gibbosū dictū eo ꝙ pp breuitatē colli ante iuga alarū suarū caput vix apparet. Sextū gradū nobilitatis possidet falco niger: aliquanto breuior falcone pegrino, sed in figura sil'is per oīa. Septimū locū sibi vendicat falco albus, qui venit a Septentrione, & mari Oceano, a regionibus Noruegię, & Sueciæ, & Ostomaniæ, & finitimis siluis & montibus. Octauū gradū falco rubeus obtinet, nō ꝙ in toto rubeus sit, sed quia guttæ, q̄ in aliis albæ sunt, in hoc genere sūt rubeæ & nigræ. Nonū genus est illud, qđ est hiacintini pedis, & azurini. Decimū, qđ minimū est q̄titate, vulgariter smirliū vocatū. Regimen aūt falconū in tria diuidit̄. Primū est regimē domesticationis, qđ duos in fines ordinat̄, quorū vnus est, vt assuescat manū hoīs. Alter aūt vt audax, & p̄ceps in captura auiū efficiatur. Scđm est regimē sanitatis, & maxime in hoc cōsistit vt cibet̄ cibo hora & q̄titate, quo, qua, & qn̄ siluester cibari consueuit, & p̄cipuè carne leui auiū, & adhuc calore vitę spirante, & vt teneatur inter maciē, & pinguedinē mediocris. Tertiū aūt est regimē infirmitatis, de quo ex p̄dicta ep̄la Aquilę Simachi, & Theodotionis. Albertus & liber de naturis, hæc q̄ sequūtur. Si infirmitas auib. crescit, in oculis, vnge illis oculos oleo oliuę. si albugo in oculo crescit: puluerē seminis fęniculi, & lac calidū mulieris immitte. Si p̄ senectute obscuratus fuerit, accipe habile ferrū, & coque, & pone sup nares vbi vertex cōiungit̄ oculo ad nares, si clausas nares habuerit, accipe puluerē piperis, & staphisagriæ, & insuffla eis in nares p q̄ paruā fistulā pennę, & fricabis postea solo puluere staphisagriæ palatū eius. si reuma in capite habuerit: pone rutā iuxta nares eius, & carnē quā comedit intinge in succo rutæ. Itē alleū tusū cū vino p nares eius immitte, & in loco obscuro resideat tota die, & eū p vnā diē ieiunare pmitte. si pabulā habuerit, accipe linguā eius, & cū puluere staphisagriæ cōdito melle frica eā, dabis ei butyrū comedere, si dicta nō valēt, puluis caulis desiccati ad idē valet. Si vltra modū clamosus fuerit, accipe vespertilionē, & piper tritū intus pone, & da ei comedere, si etiā aliā auē acceperis ad idē oberit. Qui nimiū clamat oneratus interius est sępe, si fastidiū habuerit sorices viuas ei dari facias. sil'r & catellū in proximo natū, anteq̄ videat: si cibū euomit freq̄nter accipe scamoneā in pōdere quartæ par. oboli, tm̄q; cimini & tritis istis asperge corū puluere carnes porcinas pingues, & da aui in cibū. si vero comedere nō pōt, accipe albumen oui, & in eo pone dictū puluerē, & ori eius iniice. Itē ad idē si cibū eiicit: accipe oua cruda & frāge in lac caprinū, postea facias hoc totū decoq̄, & da ter ad comedēdū accipitri, & saluabit̄. si pēnas mutare inceperit exime eū ab omni labore & cibum ei in abundantiam tribue. Quoties. n. esurierit, tot fracturas in pennis habebit, & in secreto naturæ notatur. Valent illæ glebæ virides substratæ sub pedibus & solis calor, nisi ingruerit magnus æstus. Si febres habuerit da ei succum artemisiæ, ter vel quater, & carnes gallinæ in cibū. Vel istud, liga ei tibiam dexteram fortiter, & in medio cruris apparebit vena, & illam diligentissimè minue. In eius crure quatuor venæ sunt, vna in anteriori. altera inferius, altera exterius, altera posterius super vnguē maiorem. Poteris autem scire si auis febricitat, si alæ dependent, & caput demissum teneat, & tremit, & quasi frigus ostendit in plumis, aut cibū cum fastidio sumit, aut auidè sumit & malè tn̄ inducit. Si valde sitit, accipe puluerē caulis leuistici, & cāuę đ aneto, & fęniculi, & coq̄ cū vino, & cōmisceas coclear mellis, & colaturam da ei bibere.

Vel iniice ori eius. Vel vna die da ei carnẽ linitam oleo rosarum frigidã. Si felle laborat, puluerẽ florum salicis sperge super cibũ eius. Si alæ pependerint, accipe de sanguine, & adipe anseris. De sanguine frica eius alas ad Solẽ, de carne anseris pingui da ei comedere. Itẽ melius, fel porci accipe, & inde ei alas perunge. Vel succo verbenæ cibum eius intinge. Ad idẽ succus saluiæ. Si alas gattosas habuerit, hederã terrestrem in aqua coque, & folia eius cocta, & bene contusa alis eius circũliga, iuxta latera, & cibum eius in eadẽ aqua tinge. Idẽ si pedes guttosos habet. Si tineæ comedant pẽnas eius carnes hircinas comedat in aceto tinctas, & alas eius aceto calido, & oleo laurino sæpius perfrica. Si pẽnã fractã extrahere volueris sine dolore, accipe sanguinẽ parui animalis galy. s. vel sanguinẽ muris rati, & vnge locũ pẽnę, & cadet. Et postea ex melle ad spissitudinem decocto fac virgulã ad modũ foraminis, vbi penna stetit, & iniice foramini, & exibit noua penna. Itẽ succo papaueris calido perunge pennas eius, & intinge cibũ eius eidẽ succo. Si os fractũ habuerit in crure, vel in ala. Aloe calidũ superliga, & dimitte vna die, & vna nocte. Itẽ fimũ galli in aceto coctũ superliga. Si inquieta sit auis, & in pertica, vel in manu gestantis, myrrhã in aqua coque, & ex ipsa aqua asperge corpus eius, & intinge cibũ eius vsq; nouies. Si infirmitate, quæ rana dr̃, infirmatur, succo arthemesiæ cibus eiusdẽ auis intingatur. Itẽ sanguine agni calido pedes eius perfrica. Vel vino tepido, in quo decoctæ sint vrticę, in ipso vino cibũ eius intinge. Si non põt fimare, fel galli da ei comedere, vel testudines albas decoctas. Si nimium laxat, succũ iusquiami modicũ da ei bibere, & intinge eodẽ cibũ eius. Si pediculos habet, accipe succũ absinthij, vel aquã decoctã cũ absinthio. Et ad Solẽ eo sedente infunde plumas eius, & corpus per totũ. Si lapidẽ in ventre nutrierit, da ei vnguentũ comedere, & butyrũ. Ad idẽ aloen herbã cũ puluere apij, & inuolue cordibus paruarũ auium, & da ei comedere. Sic poteris de oĩ medicina, q̃ datur auibus cõmodius facere. Sed multo ampliora de hac materia reperies, per Albertum tradita in libro suo de animalibus. Hæc in epistola prædicta de nobilibus auibus, & alia multa de medicinis earum leguntur.

De *Fasiano*. *Cap.* LXXII.

ISid. Fasianus a Faside insula dictus est, vnde primum asportatus est. Palladius vbi supra. Fasiani nouelli ad creandos fętus parandi sunt, qui anno superiori editi sunt. Veteres tñ fœcundi esse non pñt, fęminas ineunt Martio, vel Aprili, vel semel in anno fœtus creant. Viginti ferè ouis pariendi ordo cõcluditur, gallinæ his melius incubant. Ab aquæ prohibendi sunt accessu, ne pituita cõcludant. Farina triticea saginantur, vel ordeacea, huius farina in breuissimas offulas redacta, oleo aspersa leuigetur, & ita offulæ faucibus inserãtur, ne sub infima linguæ parte mergantur, quod si euenerit, statim peribunt: duabus fœminis vnus masculus sufficit, quia cæteras aues salacitate non ęquat. Ex lib. de natura rerum. Fasianus est gallus siluaticus, auis pulchra, val de pennis coruscis, instar ignis, ceruleus interdum, ac viridis, rubeisq; pennis interscribitur nitor. Aures geminas vĩ hr̃e in capite plumis extantibus, quas subrigit, qñ vult, atque submittit. Cristis autem in capite caret, & spiculis in cruribus, his tñ armis frustratus, animosus, & audax est. Quod sciens auceps scutum ex panno lineo facit, in cuius medio panniculum rubeum ponit, quem s. ruborem in albo gallus attentius contemplatur, insolitumq; miratur. Tunc auceps hærentem visu cernens, in dorsum retrocedere cogit scuti conamine, donec in retia e minus parata captiuum deiiciat. Hæc auis in aura pluuiosa tristatur, & tunc in rubetis, ac siluis latet. Circa vesperam, vel aurorã de silua egreditur, & tunc de facile venatur. Rostrum in terra figens abscondit, & sic absconditum se totum credit, pennas præ pinguedine mutat. Iterumq; sese renouat. Carnes habet subtiliores, ac leuiores cæteris auibus siluaticis, exceptis perdicum pullis. Plinius lib. 10 Fasianis in colchis geminas aures ex pluma submittunt, atque subrigunt. Idem in lib. 11. Renibus autem ex parte tantum altera intestino iungitur fel fasianis. Aristot. Fasiani tantum coitus tempore simul habitant, cæteris verò temporibus separatim, nec cito rubricatas habent barbas, vel in pedibus calcaria, sicut galli domestici, sed tractu temporis. Fasianus sic capitur, aliquando auceps panno, in quo hæc auis depingitur coopertus, fasiano se ostendit, qui sequens coopertum, nec fugientem, nec retrocedentem, tandem a socio aucupis in insidiis latitante reti inuoluitur.

De Fatatore. *Cap.* LXXIII.

EX libro de natura rerum. Fatator est auis in Oriente, quæ fœtuum procreandorum naturaliter cupida, tempus veris anticipat, quo scilicet aues cæteras solent initiare conceptus. Vnde fit, vt oua, quæ tunc facit, frigore corrumpantur, ne fœtuum habeant effectum; sed iterum sequenti tempore calido ponunt: & tunc pullos faciunt, quod est contra omnes ferè agrestes aues, quæ semel in anno ouant, atque pullificant.

De Fœnice. *Cap.* LXXIIII.

ISidorus. Fœnix est auis Arabiæ sic dicta, eo q̃ colorem fœniceum habeat, vel q̃ sit in toto orbe singularis, & vnica. Nam Arabes singularem, & vnicam fęnicem vocant: hæc quingentis, & vltra viuens annis, dum senuisse se viderit, collectis aromatum virgultis, rogum sibi instruit, & conuersa ad radium Solis alarum plausu voluntarium sibi incendium nutrit, sicque iterum de cineribus resurgit. Ambrosius lib. 5. Fœnix, cum finẽ vitæ sibi adesse animaduertit, facit sibi thecam de thure & myrrha, & cæteris odoribus, in quam impleto vitæ suæ tpe intrat, & moritur: de cuius humore carnis vermis exurgit, paulatimq; adolescit, ac processu statuti tpis alarum remigia induit, sicque in superioris auis speciem, & formã reparatur. Doceat ergo nos hæc auis exemplo resurrectionem credere, quæ sine exemplo, & sine rationis præceptione sibi insignia resurrectionis instaurat. Solinus. Apud Arabes fœnix nascitur, auis Aquilę magnitudine, capite onerato in comam plumis extantibus, cristatis faucibus circa colla fulgore aureo, postera parte purpureus, extra caudam, in qua roseis pennis interscribitur nitor ceruleus. Quinto Plaucio, Sex. Papinio Consulibus, Aegyptum fœnix inuolauit, captusq; anno 800. Vrbis Conditæ iussu Claudij Principis in Comicio publicatus, quod gestum actis etiam vrbis continetur. Plinius lib. 10. Senator Manilius maximis nobilis doctrinis doctore nullo auctor est neminem extitisse, qui viderit vescentem, sacrum in Arabia Soli esse fœnicem autem annis 660. viuere, senescentem cassia, thurisq; surculis nidũ construere, odoribus replere, ac superemori. Ex ossibus deinde, ac medullis eius nasci primo sicut vermiculum, inde fieri pullum, principioq; iusta funeri priora reddi, & in totum deferre nidum prope pacaiam in Solis vrbẽ, & in ara ibi deponere. Cuius salitis vita magni conuersionẽ anni prodit idem Manilius fieri, iterũq; signationes tẽpestatũ ac syderũ eodem reuerti, hoc autem circa meridiem incipere, quo die signum arietis Sol intrauerit. Et fuisse eius contrauersionis annum prodente se, Publio Lucinio, Marco Cornelio Consulibus 215. Cornelius Valerianus fœnicem deuolauisse in Aegyptum tradit. Q. Plautio. Sex. Papinio Consul. Allatumq; esse in vrbẽ Claudij Principis censura anno 800. Et in Comicio propositum, quod actis testatum est, sed quæ falsa esse nemo dubitarit, Ex lib. de naturis rerum. Fœnix est auis in orbe sine parte per annos 340. sola degens, caput hñs oneratum, vt pauo, caudamq; cerulei coloris, in qua roseæ pennæ interscribuntur varietate mirifica. Cumq; ętatis prouida grauescere cœperit, in altissimis Orientis partibus in arbore pulcherrima super amœnissimum fontem posita, altare quasi nidum instruit ex thure, myrrha, & cinnamomo, ac cæteris aromatibus. Tunc feruidos Solis orbes alarum agitatione in se concitans super struem ruit, ipsaque pariter accensa vermis ex eius cinere procreatur, qui in auem pristinam reformatur. Hanc autem dicit Isid. Heliopolim vrbem Aegypti mense Aprilis ingressam fuisse oneratis alis diuersis aromatibus, & struem sarmentorum accendisse, qui coniectus fuerat in sacrificium a sacerdote, ibique seipsam inter illa aromata combussisse prima die sequenti veniens sacerdos, ligna, quæ posuerat super aram combusta reperit, & scrutans cinerem, vermiculum odore suauissimo fragrantem inuenit, qui secunda die in auem formatus apparuit, quæ tertia in statu suo perfectissima, sacerdoti valefaciens euolauit.

De Ficedula, & filomena. *Cap.* LXXV.

ISidorus. Ficedulæ dictæ sunt, eo q̃ ficos magis edant. Panditur illo versiculo veteri. Cum me ficus alat, cum pascat dulcibus vuis. Cur potius nomen non dedit vua mihi. Plinius li. 10. Ficedulæ formam simul, coloremq; mutant, hoc tñ nomen hñt autumno, postea vero melancoriphi vocantur. Actor. Filomena est auis parua, canora, omnibus nota, quæ luscinia dr̃, de qua plenius inferius dicetur. Ex lib. de nat. rerum. Filomena dr̃ a filos, quod est amor, & mene, quod est dulcis. Hæc enim auis mira modulatione lætificat audiẽtem, gaudet ad ortum Solis. Præitq; lætitia venientem, verno tñ tpe cantat, hiberno nunquam. In initio quoque veris adeo suæ vocis amœnitate delectatur, vt rarissimè comedat, & hoc cum summa festinatione. Itaque certãt inter se tam pertinaciter, vt victa sæpe vitam finiat, prius deficiente spiritu, quàm cantu, vnde & dr̃ a filos, quod est amor, & mene, quod est defectus, quasi amore deficiens. Miramur igitur in tam paruo corpusculo tã pertinacem spiritũ, miramur in illo perfectã musicæ scientiã. Modulatus enim editur sonus, & nũc cõtinuo spiritu trahitur in longũ, nunc variatur in flexum, nũc distinguitur & cõcisio copulatur in torto, grauis, acutus, creber, extẽsus, vibrans, & aliqñ quidem medius, summus, imus. Meditantur interim aliæ minores, versusq; quos miremur, addiscunt, audit attenta discipula, redditq; vicibus cantũ. Intelligitur, emẽdatur, & a docente quodãmodo reprehenditur. Statim autem, vt coirę cęperit, vocis amœnitatem perdit. Et (vt dicit Plinius)

alia vox fit, mutatur & color. Ab exitu namq; verni temporis aucto æstu in totum alia vox fit, mutatur & color. Linguis earum tenuitas illa non est, quæ cæteris auibus.

De Fulica. *Cap.* LXXVI.

ISidorus. Fulica dicta est, eo ꝙ caro eius leporinam sapiat, lago enim lepus dr̃. Est auis stagnensis, habens nidos in medio aquæ, vel in petris, quas circundant, maximèq; profundo semper delectatur, quæ dum tempestatem præsenserit fugiens in vado ludit. Actor. Fulica (vt legitur) est auis magnitudine, & colore cygno similis, & grandi rostro. In scopulis littorum commoratur, has Latini dyomedias, Græci herodios vocant. Phisiologus. Fulica auis super omnes prudentissima, cadaueribus non vescitur, nec oberrat de loco ad locum, sed in vno loco permanet vsque in finem, ibique escam suam circa se colligit, & quiescit. Plinius lib. 11. Fulicarum generi dedit natura placabilem cristã, per medium caput a rostro residentem. Idem in lib. 18. Fulicæ matutino clangore tẽpestatem præsagiunt. Glo. super psal. 103. Fulicæ domus est fortis, sed non in excelsis. Vnde fulicæ, inquit, vel herodij domus, &c. Fulica enim est auis marina, vel stagnensis, cuius domus. i. nidus est petra in aqua, quæ tusa fluctibus frangit eos, sed non frangitur. Ex libro de natura rerum. Fulica (vt dicit Ambrosius) pullos Aquilæ nido deiectos reuerenda clementia cũ pullis suis pascit, ac nutrit, hominibus rationalibus exemplũ præbens, quanta debeant erga peregrinos & pauperes, ac tribulatos pietate moueri. Philosophus. Fulica est auis boni moris, nigra, anati similis, nisi quia minor est anate. In stagnis delectabiliter commoratur, esca & pace contenta. Vnde patet, si locũ inueniat, vbi pacem & escam habeat nõ inde recedit.

De Gallo. *Cap.* LXXVII.

EX libro de natura rerum. Gallus est auis faucibus, & capite cristata spiculis aduersis in cruribus armata, habet & quãdoque spicula gallinæ. Sed hoc errore potius, quàm opere naturæ: gallus nocte profunda cantat validius, & matutino leuius. Cantum enim cum vento fertur, & plusquam æstimari possit, longius auditur. Itaque cantu suo equos mitigat, camelos instigat, fantastica quoque propellere dicitur. Caudam sustollit, & ad modum semicirculi reflectit. Cum pennas circa collum erigit excutiens se audaciorem reddit, dormiturus in altum scandit, ac super vnum pedem requiescit, forma eius ecclesiarũ turribus insidet, & rostrum contra ventum conuertit: herbæ, quæ gallum reficiunt, animalia cætera occidunt: si in vno præcinctu atrij plures galli fuerint vnus deuictis cæteris dominatur, & superbus graditur, finisq; duello sæpe commorientibus est. Gallus idcirco leonibus est terrori, quia basilisco assimilatur, vt quidã volunt. Vel potius, vt credimus, naturaliter ei insitus timor galli. Gallinis mortuis gallus mœrore confectus, abstinet de cantu præ dolore. Gallus in ætate decrepita facit ouum ex se, vnde basiliscus procreatur. Sed in generatione hac oportet, vt multa cõcurrãt. In fimo namque calido, & multo ponit ouum, ibiq; fouetur vice patris, & post multo tpis exit pullus, & inualescit, sicut solent anatum pulli. Habet autem caudam, vt coluber, residuum verò corporis, vt gallus. Dicunt autem hi, qui creationem eius se vidisse testantur, ꝙ nulla est oui testa, sed validissima pellis in tñ, vt resistere possit ictibus validissimis. Opinio quoque quorundam est, ꝙ ouum illud galli coluber aut bufo fouet: sed hoc incertum est, hoc tñ in antiquorũ scriptis habemus, ꝙ basilisci quoddam genus, ex ouo galli decrepiti gñatur. Gallus cantu suo diem prænunciat, & somnolentos excitat. Et dr̃, ꝙ ita cantu suo horas distinguit, quia ex multo calore certis horis humores in ipso recipiunt ebulitionem, indeq; salsedinẽ, & sic pruritum, ex qua nascitur delectatio, per quam excitatur ad cantum. In maiori nocte maiores, ac fortiores cantus edit, & sui ipsius imaginẽ in speculo intuens, vires consumit, leui susurrio gallinas suas vocat ad esum grani. Deniq; inter aues mas, & nõ fœmina dãt voces, vt gallus, & coturnix. Gallus gallinã aduocatã pascit, & tũc eã ad labores imprægnationis, & partus cogit.

De eodem. *Cap.* LXXVIII.

GReg. in moralibus. Gallus diei nuncius, horas noctis discutit, & demum vocem exhortationis emittit. Cumq; cantus edere parat, prius alas excutit, ac seipsum feriens vigilantiorem reddit. Ambr. Est galli cantus suauis in noctibus, & vtilis, quasi bonus cohabitator dormientem excitat, & solicitum admonet. Viantem solatur, processum noctis signans: hoc canente latro suas insidias relinquit, hoc ipse Lucifer excitatus oritur, cælũq; illuminat, hoc canente mæstitiam trepidus nauta deponit, oĩsq; crebro vespertinis flatibus excitata tempestas, & procella mitescit, hoc deuotus affectus exilit ad precandũ, legendiq; munus instaurat: hoc postremo ipsæ ecclesiæ pastor Petrus diluit culpã ante cantũ galli tractam. Istius cantu spes omnibus redit. Aegris leuatur incommodum, minuitur dolor vulnerũ, febriũ flagrãtia mitigatur, reuertitur fides lapsis. Iesus titubantes respicit, errantes corrigit. Idem. Leo timet gallum, maximèq; album. Arist. Visi sunt autem galli, qui fœminas suas interficiebant. Deinde solliciti circa pullos suos regebant illos, & assimilabantur fœminis in nutriendo illos, ita ꝙ etiam in voce. Et nolebant coire, sed etiam patiebãtur. Plinius lib. 10. Galli vigiles nocturni, quos excitandis in opera mortalibus, rumpendoq; somnia natura genuit. Sydera norunt, & ternas horas interdiu cantu distinguũt. Cum Sole eunt cubitum. Quartaq; castrensi vigilia ad curas, laboremq; reuocant. Nec Solis ortum incautis patiuntur obrepere, diemq; venientem cantu nunciant, ipsum verò cantũ plausu laterum. Mortuis gallinis earũ mariti visi sunt in vicem succedentes, ac reliqua fœminæ more facientes, seq; cantu abstinentes: proximè gloriã sentiunt galli post fasianos. Imperitant suo generi, & regnum in quaque sunt domo, exercent, dimicatione pariter hoc inter illos, velut ergo tela agnata cruribus suis intelligant. Nec finis sæpe commorientibus. Quod si palma contigerit, statim in victoria canunt, seque ipsi principes testantur. Victus verò silens occultatur, ægreq; seruitium patitur. Et plebs tamen æquè superbè graditur, ardua ceruice, cristis celsa, cœlumq; sola volucrum aspicit crebro: in sublime quoque caudam falcatam erigens. Itaque terrori sunt etiam leonibus ferarum generosissimis. Desinunt etiam castrati canere.

De Gallinacio. *Cap.* LXXIX.

ISidorus. Gallus autem a castratione vocatus est. Nam inter aues cæteras huic soli testiculi adimuntur. Veteres autem abscisos vocabant gallos. In ventriculis gallinaciis gemma, quæ dicitur electorius, reperitur crystallina specie, magnitudine fabæ. Plinius vbi supra. Galli (vt dictum est) desinunt canere castrati. Quod duobus modis fit, lumbis adustis candente ferro, aut imis cruribus mox vlcere oblito figulina creta, facilius itaque pinguescunt. Mares auium inter se dimicant desiderio fœminarum, victum autem Venerem pati. Id quidem & gallinacius aliquando. Idem in lib. 11. Gallinaciis quoque natura dedit plicabilem cristam per medium a rostro residẽtem, sed spectatissimum corpore consertum, nec carnem ita esse, nec cartilaginem. Idem in lib. 22. Vuæ florem si edant gallinacij, vuas non attingunt. Pituita generis gallinacij, herba sabinæ traditur sanari. Idem in lib. 28. Gallinacios tradunt a vulpibus non attingi, si vulpis iecur aridum ederint, vel si pelliculas ex eo collo induta galli intererit. Idem in lib. 29. Gallinarum membra venenum auri sunt, ipsique gallinacio circulo eramento in collum addito non canit. Idem in lib. 30. Mustelæ cinis, si detur gallinaciis, tuti sunt a mustelis. Ex lib. de natura rerum. Gallinacius gallus testiculis viduatus dicitur, qui capo vulgariter appellatur. Fertur autem citius impinguari, qui a libidine arcetur. Cum gallinis quidem impinguatur. Sed nequaquam eas impinguando fœcundat, cum eis pascitur, sed non eas defendit. Non cantat, nec horas diei, vel noctis discernit. Igitur ad nihil vtilius est, nisi ad coquinam. Vnde satis eleganter quidam nuper ad clerum in synodo loquens ait. Transferetur, inquit, solina scriba, sicut gallus gallinacius, sed nusquam vtique, nisi ad coquinam diaboli, Et quare, quia non generat, neq; cantat. Aliquando gallus post triennium castratur, postea quinque, vel septem annis viuere sinitur, & sic in eius iecore lapis inuenitur electorius, quem, vt ibi conceperit, non postea bibit. Vnde & si quis hunc lapidem in ore suo habuerit, sitim extinguit. Huic aui quandoque plumæ in pectore suo extrahuntur, & vrticis ad nudum vritur, vt pullos vice matris foueat, & ob calorem quẽ & eis nudato corpori præstat. Itaque postquam frigoris præsidium, & vstionis medelam in pullorum suppositione se adeptũ esse cognouerit, maternum affectum cõcipiens, eos fouet, & pascit, formatq; s̃m morem gallinarum voces, vt confracta voce aduocet elongantes. Alexander. Gallinacius si bene vrticetur, ducet pullos suos ad modum gallinæ, quod (vt dicitur) nõ facit propter commodum pullorum, sed propter commodum proprium, vt ex pullorum calore faciat venenum vrticæ euaporare.

De cibo, & medicina ex gallo. *Cap.* LXXX.

EX libro de natura rerum. Galli carnes crossiores sunt ad digerendum, & minoris humiditatis, quàm gallinæ, vel gallinacij. Decrepiti tamen galli carnes teneriores sunt, quàm iunioris. Gallinacius autem habet carnes validiores omnibus volatilibus, bonum sanguinem generant, & optimum nutrimentum. Habet quidem eius caro quiddam viscositatis, sed in coquendo dissoluitur. Plinius lib. 19. Ius ex veteri gallo aluum dissoluit, validius prodest, & circa longas febres, & torpentibus membris, ac tremulis, & articulariis morbis, capitisque doloribus, & epiphoris, inflammationi vesicæ, & circa cruditates, atque suspiria. Præterea cerebrum galli potum valet contra rabidi canis morsum. Vnde etiam crista eius trita, & imposita, & fimus eius ruffus cum aceto. Ius eius valet circa veneficia mustelæ, & circa omnia aconita, modico addito sale.

Auicenna.

Auicenna. Gallorum (vt ait Ruffus) melior eſt ille, qui nondum cantat, antiqui vero mali ſunt. Teſticuli autem gallorum multum laudabiles ſunt, velocis digeſtionis, ius gallorum cõfert dolori ſtomachi ex ventoſitate, ius galli veteris cum polipodio & aneto cõfert colicæ valde. Docet aũt Galienus in decoctione gallorum veterum vt poſtquam nutriti ſunt, fatigentur faciendo eos currere vt cadant & decolentur. Deinde ventres eorum euacuati ac ſale impleti ſuantur, & coquantur cũ 20. kiſt aquæ donec veniant ad tres totillas, & bibatur, hoc ius confert aſmati. Confert ẽt tremori ac dolori iuncturarũ, ſed oportet vt coquatur cum polipodio, & aneto, & ſale. Item ius prædictum cum polipodio ſoluit melancoliam, & cum cardamomo ſoluit flegma. Qñq; vero coquitur cũ medicinis ſtipticis ad diſſenteriã, & cũ lacte ad vlcera veſicæ. Adeps galli, ſicut & cerui vehemẽtioris eſt calefactionis, gallinæ vero minus. Gallinæ fiſſæ ſuper cor ſuum, aut gallus ponuntur ſuper locum læſum a vermibus venenoſis, & quaq; hora permutãtur, prohibent nocumentũ venenorũ. In venenis ẽt bibitis ſorbetur eorum decoctio cum aneto & ſale, & euomitur. Pellis intrinſeca, q̃ eſt in ſtomacho & in gutture galli, ſiccata, trita, & bibita, cõfert dolori ſtomachi. Aeſcul. Cerebrum galli cũ vino bibitum, oẽs morſus deſtruit, & alia multa mirabilia facit. Sanguis eius leucomata oculorũ & cicatrices cũ aqua mixtus ſanat. Eius teſticuli cum aqua bibiti caducos liberant, ſi tñ a vino per decem dies abſtineant. Pellis interioris eius ventriculi cum vino trita prodeſt auribus, & bibita ventrem ſtringit, ſputum mouet, calculos frangit, ac per vrinã eiicit. Stercus eius cum aceto mixtum furunculos & canis morſus curat.

De Medicinis ex gallinacio. Cap. LXXXI.

PLinius lib. 29. Gallinacij carnes tepidæ appoſitæ, venena ſerpentium domant. Cerebrum quoq; ipſius in vino potum. Parthi malunt gallinæ cerebrum plagis imponere. Ius quoq; ex his potũ medetur præclarè, & in multis alijs vſibus eſt mirabile. Nam & pantheræ ẽt Leones perunctos eo non attingunt, præcipuè ſi & allium fuerit incoctum: aluum ſoluit, validius e veteri gallinacio. Prodeſt & contra longinquas febres & torpentibus membris tremuliſq́; & articularijs morbis & capitis doloribus. Epiphoris inflammationibus, faſtidijs, incipienti tenaſmo, iocineri, renibus, veſicæ. Contra cruditates, ſuſpiria. Itaq; ẽt faciendi eius extant præcepta. Efficacius enim cocti cum olere marino aut cibo aut cappari, aut appio, aut herba mercuriali, aut polipodio, aut aneto. Vtiliſſimè aũt in congijs tribus aquæ ad tres heminas cum ſupradictis herbis, & refrigeratum ſub diuo dari tempeſtiuis antecedente vomitione. Gallinaciorum fimus recẽs illitus alopicias replet. Fel candidi gallinacij ad ſuffuſiones oculorum valet. Fimus quoq; gallinaciorum rubeus luſcioſis illinitur. Laudatur & gallinacij fel, ſed præcipuè adeps contra puſtulas in pupillis, fimus etiam candidus in oleo veteri corneis pixidibus ſeruatur ad pupillarum albugines. Ventris gallinaciorum membrana, quæ abijci ſolet, inueterata, & in vino trita purulentis auribus valet. Idem in libro 30. Ius ex gallinacijs diſſenteriæ medetur ac tenaſmis. Sed veteris gallinacii ius vehementius ſalſum mouet aluum. Porro iecur gallinacii aſſum aluum ſiſtit. Omnium verrucas generum ſanat fimus gallinacius cum oleo & nitro. Sanguinem autem e naribus fluentem ſiſtit cerebellum gallinacium fronti illitum.

De Gallina & eius educatione. Cap. LXXXII.

ISido. Gallina dr̃ a gallo, ſicut a leone leæna. Huius membra (ferunt quidam) ſi auro liqueſcenti miſceantur conſumi. Plinius lib. 10 Gallinarum generoſitas ſpectatur criſta erecta interdum & gemina pennis nigris, ore rubicundo, digitis imparibus aliqñ & ſuper quatuor digitos tráſuerſo vno. Ad rem diuinam luteo roſtro, pedibuſq́; puræ non vñr. Ad opertanea ſacra nigræ. Eſt & pumilionum genus in his non ſterile, quod non in alio genere alitum, ſed quibus certa fœcunditas rara & incubatio ouis noxia. Idem in lib. 29. Si auro liqueſcenti gallinarum membra miſceantur conſumũt illud in ſe, ita vt dici poſſit auri venenum gallinas eſſe. Ex libro de nat. rer. Gallina domeſticis partib. ſuis corporis, ideſt a medio dorſi ſuperius verſus imum & a pectore ſubtus verſus imum ſimiliter duplicem habet pẽnam ex vna cãna naſcẽtem. Inimiciſſima gallinis eſt pituita, quæ maximè eſt inter meſſis & vindemiæ tp̃s. Medicina vero eſt penna per tranſuerſas nares inſerta, & per oẽs dies commota, vel cibus allium. Ariſtot. Aues in terra manentes & non volantes vt gallina, eiq́; ſimiles, non vident acuto viſu, & confricantur in cinere. Item, quæ ſunt maioris coitus habent maiores teſticulos, vt gallina & cubeth. Item gallinæ qñque pugnant cum gallis & vincunt eos, tunc eleuant colla & pectora ad ſuperius, & vociferant, ac ſuper mares ſaltant, & qñque criſtas habent paruas. Palladius vbi ſup. In gallinarum educatione fimo & puluere vtendum eſt ac cinere, præcipuè quæ nigri ac flaui coloris ſunt. Albæ vitandæ ſunt. Ordeo ſemicocto & parere ſæpe coguntur, & oua reddũt maiora. Pituita his naſci ſolet, quæ alba pellicula linguam veſtit extremam. Hæc leuiter vnguibus vellitur, & locus cinere tangitur. Alioq́; trito plaga mundata conſpergitur. Si amarum lupinum comedant, ſub oculis grana procedunt, q̃ niſi acu leniter apertis pelliculis auferantur extinguunt. Tunc ergo oculos earum portulacæ ſucco forinſecus, & mulieris lacte curari oportet, vel ammoniaco ſale, cui mel, & ciminum æquale miſceantur. Pediculos earum perimunt ſtaphiſagria & torrefactũ ciminum, paria & pariter tuſa cum vino & amari lupini aqua, ſi penetret ſecreta pennarum. Plinius vbi ſup. Inimiciſſima omni generi pituita, maximèque inter meſſis & vindemiæ tempus. Medicina in fame, & cubatus in fumo, ſi vtiq; ex lauro aut herba ſauina fiat. Penna per tranſuerſas inſerta nares, & per omnes dies mota. Cibus allium cum farre, aut aqua perfuſus, in qua lauerit noctua auis cum ſemine vitis albæ coctus.

De Impregnatione. Cap. LXXXIII.

ARiſtot. Gallina cum appetit coitum, ſedet ante gallũ. Coit aũt ſicut columba toto anno, præterquam in menſibus tropicorum. Poſt coitum habet horripilationes. Ex & cæteræ aues multi coitus plus omnibus faciũt oua habentia duo citrina, propter congregationem duorum ſpermatum. Harum quædã ouãt oua multa, & fortè duæ in die, & illæ cito moriuntur. Oua qñque venti ideſt nondum coeuntium, non ſunt niſi auibus ouantibus oua multa, ſicut in gallinis. Ouum gallinæ completur poſt coitum 11. die pro maiori parte. Gallinæ veteres ouant in principio veris, & oua iuuenis gallinæ ſunt maioris corporis. Cum aũt coeunt cum horripilatione ſe excutiunt. Multotiens quoq; palea cum ſpica roſtro. ſ. deferunt, & aliqñ etiam cum ouant hoc faciunt. Item aues ponderoſi corporis & nondum boni volatus, vt gallinæ, multam habent ſuperfluitatem. Ideoq́; mares earum multum coeunt, & fœminæ multam habent materiam. Plinius lib. 10. Villares gallinæ ouo ædito inhorreſcunt, ſeſe excutiunt, & circumactæ purificant, aut aliqua feſtuca ſeſe & oua luſtrant. Ex libro de natura rerum. Quotidie rapiuntur oua gallinis, nec propter hoc oua proferre deſiſtunt, quinetiam poſtquam in abſcondito poſuerunt, clamando raptoribus produnt. Modum autem in ouando excedentes moriuntur cito. Oua de quibus exituri ſunt maſculi, gallina gerit in parte ventris dextra. Ex quibus autem fœminæ, in ſiniſtra. Fœminam proferunt illa quæ in acuminis loco rotundiora ſunt. Oblonga vero & in fine acuta mares pariũt, & hæc ipſa gratioris ſaporis ſunt. Gallus gallinam aduocans paſcit, & tunc eam ad laborem impregnationis & partus cogit. In ouando namq; multum laborat, & tamen poſt partum cantat quærendo cibum, puluerem cum pedibus vertit, & ſic victum acquirit. Multæ gallinæ & pauones & anſeres oua venti faciunt, ideſt oua ſine coitu, quæ parua ſunt & inſipida, ac cæteris humidiora. Et ſi quis aliquod eorum poſuerit ad fouendum, non mutabitur modus eius, ſed manebit album atq; citrinum. A parte latiori primo exit ouum, & poſt ab acuto. Plinius auctor eſt, quòd eo die quo gallina ouum ederit, aſpidis ictu nõ moritur, imo percuſſis eſt medicina. Quædam gallinæ gemina oua pariunt, & geminos interdum excludunt. Philoſophus. Gallina ouat in omni tempore, præterquam in duobus menſibus tropicorum. Dum autem gallinæ pulueris fomento & crebra reſperſione fungentes vice balnei ſine coitu delectantur. Qua a pala ponunt, ſic dicta quaſi ſine pelle, ſed prolis gratiam non conſequuntur.

De Ipſius incubatione. Cap. LXXXIIII.

PLinius vbi ſupra, & ex lib. de natura rerum. Gallinis ſupponenda ſunt oua ſemper impari numero Luna creſcẽte a 10. vſq; ad 15. Qua incubari intra decem dies edita vtiliſſimum eſt. Nam vetera aut retentiora infœcunda ſunt, ſubiici autẽ debent impari numero. Quarto vero die poſtquam cœperint incubari, ſi eorum cacuminibus contra lumen in manibus apprehenſis, purus & vniuſmodi color perluceat, æſtimantur ſterilia, & pro illis ſupponenda ſunt alia. In aqua quoq; experimentum eſt. Nã ouum inane fluctuat iniectum aqua, ſubſidens vero plenum eſt. Subijcienda concuti experimento vetant, quia non gignunt cõfuſis vitalibus venis. Incubationi poſt 11. Lunam datur initium, quia prius inchoata ſæpe fallunt, & non proueniunt. Optima futura ante vernum æquinoctium. Poſt Solſtitium vero nata nõ implẽt iuſtam magnitudinem, tantoq́; minus, quanto prouenerint ſerius. Vniuerſaliter ſi gallinæ oua ſua non incubauerint, infirmantur. Et quædam gallinæ ſemper faciunt gemellos, ſemperque eſt vnus maior, alius minor. Gallina quando cubat in æſtate, citius excludit pullos, quàm in hieme. Nam in æſtate finduntur oua in 12. diebus, hieme in 30. Vniuerſaliter autem ſi gallinæ non cubauerint ſuper oua ſua, infirmantur & corrũpũtur. Poſtquam cubauerint oua ſua, per tres dies apparent ſigna pullorum. Porro gallina pullos ſuos ſequitur, ſicut & perdix. Pallad. vbi ſup. Gallinis (vt dictum eſt ſup.) & pauonis ſic & anſeris

feris oua conuenienter supponunt, sed anserina ne noceantur, suppositis vrtica subijcitur. Electæ pauonum nutrices sunt, quæ a primo Lunę incremento 9. diebus hēant 9. oua supposita 5. s. pauonina, & cætera sui generis, decima die oua gallinacea subtrahēda sunt, & iterum alia totidem gallinacia recentia supponenda, quot ablata sunt vt 30. Luna hoc est expletis diebus 30. possunt cum ouis pauonis aperiri. Oua vero pauonum, quæ gallinæ ubiecta sunt, sæpe manu conuertenda sunt, quia vix hæc ipsa facere valebit. Maiores tñ gallinas oportet eligere. Nam minoribus pauciora sunt supponēda. Fasianis quoq; gallinę melius incubabunt, ita vt 15. oua fasianina nutrix vna cooperiat. Cætera vero sui generis supponenda sunt.

De Generatione pullorum & educatione. Cap. LXXXV.

Actor. Gallina ſm August. ac cęterę volucrum fœminæ ouis suis incubando fouent ea, ibiq; calor ipse materni corporis in suo genere naturaliter cooperatur ad formanda pullorū corpora. Plinius vbi supra. Et ex lib. de natura rerum. Omnibus quidem ouis inest in medio vitelli parua velut sanguinea gutta, qđ esse auium cor existimāt, primum in omni corpore id gigni semper opinantes, hæc gutta in ouis salit, ipsumq; palpitat animal, & ex oī alio liquore oui, non incorporatur aliquid pullo. Cibus autem eius est in vitello vel luteo. Omnibus ictus caput, totoq; corpore maius est. Oculi compressi capite maiores. Increscente vero pullo, candor in medium vertitur, luteum circūfunditur 20. die. Si moueatur ouum iam viuētis intra putamen vox auditur. Ab eodem itaq; tempore plumescit ita positus, vt caput supra dextrum pedem habeat, & alam dextram super caput. vitellus interim paulatim deficit. Qui pars acuta caput continet pars autem rotundior posteriores pulli partes. In Aegypto homines oua stercore inuoluunt, & sabulo cooperiunt. Sicq; debito tempore sine fotura gallinæ complentur, & eis extractis testę finduntur, & pulli prodeunt. Item gallina, quando cubat in calida æstate findūtur ouorum testę per se, vt exeant pulli, citius quàm in frigido tempore, quædam semper gemellos faciūt. Sed vnus eorum paruus est, & alter magnus, quandoq; vero paruus a maiore compressus efficitur monstruosus. In Gallia visus est pullus gallinæ, cum duobus capitibus, & vno corpore, ambo cibū capiebant, & in vnum corpus traijciebant, quatuor pedes habebant, sed duo pendebant inutiles, cæteris currebat. Pulli celerius calidis diebus excluduntur, & contra animalia cætera sicut aues omnes in pedes nascuntur. Si subito tonat, sæpe fallunt. & accipitris audita voce vitiantur, remedium est contra tonitrus, clauus ferreus sub stramine ouorum positus, aut terra ex aratro. gallina circa pullos est solertissima. frangit eis panis aut farris minutias, eosq; confracta voce aduocat, qui quandoq; superbi blandas eius alas refugiunt, & sic alitibus præda fiunt. Augustinus de quæstionibus euangeliorum. Recte ergo mater nostra Dei sapientia gallinæ se comparat, quæ magnum affectum habet in filios suos, ita vt corū infirmitate affecta, & ipsa infirmetur, & quod difficilius in cæteris animantibus inuenies, alis suis filios protegens contra miluum pugnat. Actor. Notandæ sunt ergo proprietates gallinæ, quæ Christo conueniunt, & his versibus comprehenduntur. Simplex est volucris gallina domestica mitis, Hispida raucescit, affectu plena marcescit. Protegit, ægrotat, dux, pascit, pugnat, adunat. Pullis intendit, post omnia liberè scandit.

De Cibo & medicina ex gallina. Cap. LXXXVI.

Gallinarum in cibo melior est illa, quæ nondum parit oua, antiqua vero praua. Adeps pullorū calidior est, quàm gallinarum magnarum. Caro etiam gallinarum clarificat vocem & hisfidebeg pullorum stomachi sedat inflammationem. Cerebrū gallinarum prohibet fluxum sanguinis narium ex cerebri velaminibus accidentem. Caro gallinarum pullarum & in intellectu efficit augmentum. Alarum quoq; auium meliores sunt in cibo alæ gallinarum. Idem. Epar gallinarum pinguium sicut & anatum sanius est cæteris: gallinæ saginis (vt dī) super excoriationē contritam ac dolorosam calidus distillatur, & prohibet apostema generari. Idem. Adeps quidem galli, sicut & cerui vehementioris est calefactionis. Adeps aūt gallinæ minus calidus est, & asperitati linguæ confert. Oēs autem adipes leues, vt gallinæ & similium conferunt doloribus matricis. Antiqui vero mali sunt eis. Fimus gallinarum confert colicæ. Ipsum tyriacam esse fungis strangulantibus expertum est, & spuere facit humorē crossum. Oua gallinæ recentia cæteris ouis meliora sunt, & quod in eis melius est, est vitellus, qui et confert apostematibus calidis in aure. Plin. lib. 29. Cerebrum gallinæ Parthi plagis imponunt. Ius eius multis vsibus est mirabile. Fimus recens illius alopicias replet. Adeps illius purulentis infunditur auribus. Cæterum quo aliqui gallinas ederint die, non interficiuntur ab aspide. Carnes quoque percussis ab aspide cum sanguine testudinis illinire prodest valde. Idem in libro trigesimo. Membra gallinarum cocta & in oleo & sale data celiacorū dolores mulcent. Abstinere autem frugibus ante oportet, & gallinam & hominem. Adeps gallinæ custodit cutem in facie. Sanat et vlcera labiorū & linguæ. Omnia quoq; vlcera pedum sanat fimus gallinarum. Diascor. Adeps gallinaceus sicut & anserinus summè mirificus est ob dulcedinem pinguedinis. Mulierum causis vtiliter adhibetur. Rimas labiorum curat, & totius vultus frigore factas rimas optimè sanat, auriumq; dolores. Aesculapius. Ouū gallinæ valet ad omnem dolorem oculorum, et albumen infusum oculis sedat punctiones. Totum ouum combustum & cum vino vel aceto bibitum oēs fluxus stringit. Ouorum quinq; vitella bibita cum tribus vini ciatis emoroicis valent. Adeps gallinarum pustulas oculorū reprimit. Tibiæ quoq; cum pedibus coctæ & cum sale & oleo & aceto colli dolorem sedant. Stercus eius flegmones qui nascuntur in naribus impositum sanat.

De Girfalcone & gosturdo. Cap. LXXXVII.

Alexander. Girfalco venit a partibus transmarinis in cohorte multarum aucarum siluestrium, quarum vnam de nocte propter frigus pellens sub pedibus suis, aliam de die capit in cibis. Actor. Girfalco idem dī esse quod Herodius, de quo plenius dicetur inferius. Ex li. de nat. rer. Gosturdi sunt aues admodum paruæ, coloris terrei, cristam paruam ex plumis habentes in capite, nec aliarum auiū more volantes, sed vndosos fluctus imitantes, qui vento cogente, nunc alta, nunc ima petunt. De his fertur vulgo, q; earum oua in terra posita a bufone foueantur, e quibus cum exierint pulli, tunc primum eos parētes curant, eisq; cibos ferunt, quoadusq; volatus tentare possint.

De Glotte. Cap. LXXXVIII.

Isidorus. Glottis est auis Græcè sic nominata, quia longā exerit linguam, hæc instante hieme recedentibus hirundinibus atq; ciconiis blandiente sibi societate auidè cū eis iter aggreditur. Sed postmodum in volatu labore comperto pęnitētia ducitur, & qm incomitatam reuerti piget, sequitur aues aliquas, tanto tñ tedio tam paruisq; dietis, vt eam incompleto itinere hiems anticipet. Econtra vero citramus auis Asiæ festinantior perseuerat, & alias aues socias præit, redditq; sollicitas, & excitat de nocte somnolentas. Aristo. Aues galator. i. magnæ linguæ, linguā habet prominentem valde, & hæc adiungitur in redeundo cum gruibus & aliis auibus. Plinius lib. 10. Glottis quidem & cenchramus aliàs cithramus semper hinc remeantes, comitatum sollicitant, abeuntq; simul per sua signa. Glottis vero perlongam exerit linguam, vnde ei nomen, hanc initio auide blandita peregrinatione pęnitentia subit in volatu cū labore. Incomitatam reuerti piget & sequi. Nec vnquam plus vno die peragit. Sed hospitium in proximo deserit. Verum inuenitur & alia pręcedēte relicta anno per singulos dies simili modo. Cenchramus perseuerantior festinat etiam peruenire ad expetitas sibi terras. Itaque noctibus is eas excitat, admonetque itineris.

De Graculo. Cap. LXXXIX.

Isido. Graculi a garrulitate dicti sunt, non (vt quidam volūt) pro eo, quòd gregatim volant, cum sit manifestum eos ex voce nuncupari. Est enim loquacissimum genus, & vocibus importunum. Plinius lib 8. Gracula quoq;, sicut & aliæ quædam aues lauri folio annuum fastidium purgant. Idem in li. 18. Graculi sero a pabulo recedentes hiemem præsagiunt. Ex lib. de natura rerum. Graculus est auis nigra per totum corpus. Est enim de genere cornicis, licèt corpore minor, libenter in altissimis nidificat, & hoc in tāta multitudine, vt in vna sæpius arbore octo paria graculorum nidos construant. Optimæ namq; aues istæ sibi inuicem compatiuntur. Est autem auis clamosa nimium, maximè a coitus tempore, quem. s. coitum tempus excitat vernū. Amoris gratia masculus fœminam cibat. Carnes pullorum eius edibiles sunt, & maximè si excorientur. Hanc auem nonnulli falso opinantur eādem esse quam garrulum, sed multa inter eas est differentia. Nam graculus (vt dictum est) vnius est coloris, garrulus autem colore distinctus ex diuersis plumis. Dictus aūt est a garriendo, de vna namq; arbore in aliam garriendo trāsit, nec eam quisquam transire potest, contra quem nō garriat. Cęterarum etiam auium voces vel modulos non ad delectamenta lætitiæ, sed tantum ad garriendum dicitur imitari. Tanta plumarum varietate distinguitur, vt nullus ei cæterarum auium color deesse dicatur. Captus in iuuentute clauditur, vt articulata verba loqui doceatur, quæ etiam vbi cualescit magis garrire gestit. Et quandoque dum garrulitate intendens sibi nō prospicit, nisus eam inopinatè rapit. Frequēter insanire dicitur, ita quod plerumque inter furcatos arborum ramos se suspendit.

De Grippe. Cap. XC.

Isidorus. Grippes vocatur eo q; sit animal pennatum & quadrupes, hoc genus ferarum in hyperboreis nascitur mōtibus. Oī corporis parte leones sunt, alis & facie aquilis similes, equis vehementer infesti, nam & homines visos decerpunt. Solinus.

In Asia-

In Aſiatica Scythia terræ ſunt locupletes, inhabitab'les tamen. Nam cum auro & gemmis affluant, grippes vniuerſa tenent alites ferociſſimi, & vltra omnem rabiem deſæuientes, quorum immanitate obſiſtente, aduenis acceſſus rarus eſt. Viſos quippe decerpunt velut geniti ad plectendam auaritiæ temeritatem. Arimaſpi cum his pugnant, vt lapides qui ibi ſunt intercipiant. Ex quibus ſunt ſmaragdus, ſiamacus, & cryſtallus. Ex lib. de naturis rerum. Grippes eſt auis quadrupes, capite & alis aquilæ ſimilis, ſed multo maior, tamen in nido ſuo lapidem agatem ponit, nec dubium quin ad aliquod remedium, hi equis & hominibus maximè infeſti ſunt, & homines armatos prœliando ſuperant, & occidunt. Grippes dicuntur aurum effodere, & in effoſſi inſpectione gaudere.

De Grue. Cap. XCI.

ISidor. Grues nomen de propria voce ſumpſerunt tali enim ſono ſuſurrant. Hæ dum pergunt, vna ſequitur aliam ordine litterato, de quibus Lucanus. Et turba parit diſperſis littora pennis. Aetatem in illis color prodit, etenim ſenectute nigreſcunt. Ariſtot. Gruibus quoq; natura dedit placabilem criſtam per medium caput a roſtro reſidentem. Regem habent grues, eiq; ſunt obedientes. Grus dormiens caput ſub alis declinat, & ſuper vnum pedem ſtat. Habent autem rectorem grues, qui cæteris dormientibus & capita ſub alis reclinantibus excubat eleuato capite. Grues ad inuicem pugnant, ita ꝙ in hora pugnæ accipi poſſent. In gruibus color plumæ in iuuentute cinereus eſt, & nigreſcit in ſenectute. Plinius lib. 8. Grues ac ſimiles aues, iunco paluſtri medentur ſibi. Idem in libr. 18. Grues in mediterranea feſtinantes tempeſtatem præſagiunt. Grues autem ſilentio per ſublime volantes ſerenitatem. Idem in lib. 30. Gruum adeps incipientibus carbunculis tubera & quæcunque opus eſt emolliri efficaciter curat. Actor. Alibi quoque legitur, ꝙ grus cum veſpertilionem viderit fugit. Ex lib de natu. rerum. Per grues domeſticas aliæ capiuntur grues, habent carnes reliquis auibus grauiores Vnde occiſa grus vna die in æſtate, duobus in hieme ſeruari debet antequam comedatur, vt caro digeſtibilior fiat atq; tenerior. Razi. Caro gruis croſſa eſt, quæ & tardè digeritur, & ſanguinem melancolicum generat. Hali. Fel gruis calidum ſubtile ſi cum ſanſuci naribus inſtilletur, paraliſi prodeſt, & facit titillationem.

De Gruum volatu & peregrinatione. Cap. XCII.

ISidorus. Grues excelſa petunt, quo facilius videant, quas petant terras. Caſtigat autem voce, quæ cogit agmen, at vbi raucеſcit ſuccedit alia. Nocte autem excubias diuidunt, & ordinem vigiliarum per vices faciunt, tenentes lapillos ſuſpenſis digitis, quibus ſomnos arguant, quod cauendum eſt clamor indicat. Ariſtot. Grues præcipuè loca ſua poſt æquinoctium autumnale fugiendo hiemem dimittunt, & poſt vernale redeũt: vna eſt ꝗ clamat inter illas de nocte, cuius vocem cum audiunt venatores ſciunt, quòd non remanebunt in locis ſuis aues iſtę. Grues aũt in mediterranea fugientes tempeſtatem præſagiunt. Cum autem ad alia loca ſe transferunt, prius aſcenſione multa volando aſcendunt, vt conſiderent æqualitatem aeris ad quem transferre ſe volunt. Ambro. lib. 5. Amant grues peregrinari frequenter. In his etiam reſidentibus diſpoſitos vigiles cernas, alijs. n. quieſcentibus aliæ circumeunt & explorant ne ex aliqua parte tententur inſidiæ. Impleto autem tempore, vigiliarum illa quę hoc officium compleuit, in ſomnum ſe præmiſſo clamore componit, vt excitet dormientem, cui vicem officij traditura eſt, at illa non inuite & ſponte & impigrè ſomno excuſſo, vicem conſequitur. Et ſi quid cauendum fuerit vel viderit clamore hoc alijs indica. Hunc etiam ordinem volantes ſeruant, & hac moderatione omnem laborem alleuiant vt per vices ductus ſui munere fungantur, præcedit enim vna præſtituto ſibi tempore, deinde conuertitur ſequentię; ſortem ducendi agminis relinquit. Solinus. Manifeſtum eſt in Septentrionalem plagam hieme grues frequentiſſimas conuolare, euntque ſub quodam ſigno militiæ. Ne autem pergentibus ad deſtinata vis flatuum tentatur, harenas deuorant, ſublatiſque lapillulis ad moderatam grauitatem ſubarrantur, pontum tranſituræ anguſtias captaut. Cumq; contra medium alueum aduentaſſe ſe ſciunt ſcrupulorũ ſarcina pedes liberant, & ita nautę prodiderunt compluti ſæpe ex illo caſu imbre ſaxatili, harenas nõ prius reuomunt, quàm ſecuræ ſuę ſedis fuerint. Cocots omnium cura præfatigatis, adeo, vt ſi qua defecerit concurrant vniuerſæ, laſſataſq; ſuſtollunt, vſq; dum vires octo reparentur. Nec in terris cura ſegnior, excubias nocte diuidunt, vt ſit exſomnis decima, quęq; vigiles ponduſcula digitis ampl ctuntur, quę ſi fortè exciderint ſomnum coarguant.

De Eodem. Cap. XCIII.

EX libro de natura rerum. Grues volando ſe opponũt, fideſq; flatu præit caterua, quæ nunc volatu eſt prima, aliàs ſine liuore ſit poſtrema. Simulq; volãt oẽs ſub quodam militiæ ſignọ, & quia circa medium ponti alueum cum aduentaſſe ſe ſentiunt ſcropulorum ſarcina pedes liberant, inde quod eſt aliqñ crediderint nautæ ſaxatiles imbres deſcẽdere. Grues aliqñ vſq; ad extrema terræ volant, vt terram complexionibus ſuis aptam inueniant, ſemperque volando ſe vento opponunt. Dicit Ariſtot. ꝙ ad plagam Septentrionalem vltra Aegyptum in hieme veniunt, quibus Pigmei homines. ſ. cubitales occurrunt, & cũ eis pugnãt. Pugna gruum adeo fortis eſt & pertinax, vt manu capi poſſint. Qñ nubes pluuioſas proſpiciunt, clamant & vociferant, dum ducem ſuum celeriores captare volatus ſollicitant. Cum autem ſuper terram deſcenderint vt comedant, dux earum caput in altũ erigit, in cuſtodiam omnium, cæteræ vero ſecurę depaſcunt. Cũ vero grues ille dormiunt, alternis pedibus inſiſtunt. Fertur aũt, ꝙ poſt hiemem volantes a mõtibus orientis arenas aureas & auricalcum lapidem transglutiunt, & poſt in partibus tranſmarinis reuomunt. Vnde dixerunt qui experti ſunt, quod lapis quẽ grues euomunt, igne mediante tranſit in aurum.

De Harpia. Cap. XCIIII.

ACtor. Harpiæ dñr quædam aues maximæ, quæ nunquam ſatiantur manducando. Plautus in aulularia. Harpiæ digitos ad prædam exacuunt, curuis timendos vnguibus ſuper mẽſas aduolant, & qđ contingunt auferunt, quod relinquunt polluunt. Ex libro de natura rerum. Harpia eſt auis in ſolitudine iuxta mare Ionicum, fame rabida, fere ſemper inſatiabilis. Vngues habet aduncos, & ad rapiendum ac diſcerpendum ſemper paratos, faciem tñ habet hominis, ſed in ſe nihil humanæ virtutis. Nam ſupra modum humanum ferocitate craſſatur. Primũ hominem quem in deſerto viderit, occidere fertur, etiam inde cum fortuitu aquas inuenerit, faciemque ſuam in eis contemplata fuerit, mox ſui ſimilem hoĩem occidiſſe ſe perſpiciens, immodicè triſtatur, & hoc aliquando vſque ad mortem, plangitq; occiſum omni tempore vitæ ſuæ. Hæc auis licèt careat rõne, aliquando tamẽ domeſtica & docta loquitur humana voce.

De Herodio. Cap. XCV.

ISid. Herodios. Greci vocãt, quos Latini Diomedes, de quibus videlicet ſupra dictum eſt. Gloſ. ſuper Pſal. 103. Herodius eſt auis rapaciſſima, omnium volatilium maior, & aquilam vincit. Glo. ſuper Deut. Herodius vulgo girfalco dicitur, & rapit aquilam. Actor. Quod ergo ſupra poſitum eſt de falcone, ꝙ ipſe ſit Herodius, iuxta Radulphũ vř fuiſſe vitiũ ſcriptoris, vt vbi debuit poni girfalco ſubtracta prima ſillaba poneretur falco. Ex lib. de nat. re. Herodius qui & girfale (vt Glo. ſuper Leuit. dicit) in loco vbi aues immundę prohibentur, ſiue girfalcus (vt dicit liber rerum) appellatur, eſt auis inter omnes nobiliſſima, colore ceruleo, in maxima tñ parte corporis ad albedinem declinans, præterquam in pectore, & alis, vbi cęleſtem colorem euidentius imitatur, adeo fortis eſt vt aquilam capiat, adeo quoq; animoſus, vt cum poſt quinq; grues vel alias quaſq; aues in aere volantes fuerit dimiſſus, ab earum perſecutione non deſiſtit, donec oẽs ad terram ſucceſſiuè deijciat. Eſt autem canis ad hec educatus & doctus, qui Herodio deſuper volãte ipſas aues deiectas capiat & occidat. Herodius cum videt prædam, excutiens ſe animat, & diſcernit an ad capiendũ apta ſit. In altum quidem aſcendit, & cum impetu deſcendendo prædam deijcit, ad prædam etiam volando pedes pectori coniungit, & ſic prædam ferit: quam ſi primo impetu non capit, in altum conſcendit, & præ indignatione vix ad reclamatorem redit. Carnes crudas & ſeruatas non comedit, ſed recentes. Eſt genus girfalconum, quod cognominatur ſacrum, & hoc validius eſt, & habet colorem fuſcum. Herodius parui corporis eſt reſpectu alarum ſuarum.

De Ibice. Cap. XCVI.

ISidorus. Ibis eſt auis Nili fluminis, quæ ſemetipſam roſtro purgat, in anum aquam fundens, hæc ſerpentium ouis veſcitur, gratiſſimam ex eis eſcam nidis ſuis deportans. Solinus. Cũ Arabicę paludes pinnatorum anguium mittunt examina, quorum tam citum virus eſt, vt morſum ante mors quam dolor inſequatur, ſagacitate qua ad hæc valent aues ibices exercitatę, in procinctum eunt vniuerſæ, prius quam patrios terminos externum malum vaſtet, in aere occurſant cateruis peſtilentibus, ibique agmen deuorãt vniuerſum. Quò merito ſacræ ſunt, & illęſę pariunt. Sicq; non tm̃ intra fines Aegyptios proſunt, dum oua ſerpentium comedunt, vnde fetus noxiorum rareſcunt. Sed etiã externum malum aduẽniens (vt dictum eſt) deſtruũt, nigras ſolum peluſium mittit, reliquæ partes candidas. Phiſiologus. Ibis ſemper de nocte & die iuxta littora ambulat, quærens cadauer aliquod, quod ab aqua iam putridum eiectum ſit, refugiens altiores & puriores vndas, vbi mundi piſces habitant, quia natare neſcit, nec dat operam vt addiſcat, dum cadaueribus delectatur. Plin. lib. 10 Inuocant ibices ſuas Aegyptij contra ſerpẽtium aduentum. Glo ſuper Iſa. 34. Ibis. n. eſt auis aquatica, ſerpentibus inimica, Huiuſmodi aues Ioſephus a Moyſe delatas in bellum contra

contra Aethyopes narrat, quia serpentes abundant in terra illa, per quam aditus erat. Ex libro de natura rerum. Ibis est auis super nilum requiescens, aquam tñ nunquam ingrediens, sed electa cadauera comedens. Quæ cum cibis nimis constipata fuerit, rostro de naturæ secretis indigestibiles cibos detrahit. Mentiũtur planè qui dicunt ibices esse ciconias, nisi fortè dicant genus esse ciconiarum in orbe nostro ignotum. Nam ibices dicit Plin. habere rostrum aduncum, quod vtiq; de ciconijs nostris falsum est, quæ rostrum habent longum, directum, in summitate acutũ. Hæc auis ore parit, & eius oua siquis comederit moritur.

De Hirundine. *Cap.* XCVII.

ISidorus. Hirundo est auis garrula, per tortuosos orbes ac flexuosos circumitus peruolans, & in nidis construendis educãdisq; pullis solertissima, habens etiam quoddam præscium, qđ lapsura deserat culmina nec appetat. Dr̃ aũt hirundo, eo ꝙ cibos non sumat residens, sed in aere edat. Alijs aũt auibus non impetitur, nec vnquã præda est. Maria transuolat, ibiq; hieme commoratur. Nouit aũt pia auis annunciare aduẽtus sui testimonio veris initium. Plin. lib. 10. Abeunt hirundines hibernis mẽsibus. sola est auis carne vescens ex his quæ aduncos vngues non hñt. Thebarum tecta subire negantur, qm̃ vrbs illa sæpius capta sit. Nec Bizecis in Thracia propter scelera. Volucrũ soli hirundini flexuosi volatus & velox celeritas. Ideoq; nec a cæteris alitibus rapitur, nec nisi in volatu pascitur. E volucribus aũt hirundines sunt indociles, sicut e terrestribus mures. Idem in lib. 18. Hirundo iuxta aquam volitans, vt penna sæpe percutiat, tempestatem signat. Aristot. Hirundo sicut & turtur & miluus non nisi in æstate apparet, hieme.n.se transfert ad loca calidiora, vel latet in nido, vel in cauernis. Nocet autem apibus sola inter animalia carnem habentia & carnem comedentia, pullificant his in anno & binos. Cæteræ namque aues carnem comedentes non nisi semel in anno ouant & pullificant. Hirundo sicut coturnix & columba fel habet adiacens intestino. Habet etiam pedes debiles. Quædam enim aues sunt pedum debilium vel malorum pedum. Ideoque dicuntur habere non pedes vt hirundo. Item aues paruæ non hñt os stomachi latum neq; papum, sed hñt ventrem longum vt hirundo & passer. Accidit autem coruis & passeribus & hirundinibus ꝙ mutantur a nigredine tendentes aliquantulũ ad albedinem. Facit autem hirundo nidum ex luto. Ex lib. de natura rerum. Hirundo est auis leuissima, rostro paruo, cauda furcata, forma grata, nigredine decentissima, in vẽtre candida, sub gutture rufa, modicam habet carnem & nigrã plumas multas & alas magnas, ideoq; citũ habet volatum, diẽ pnunciando nunciat, dormientes excitat, & ad laudẽ creatoris inuitat. Apricos montium recessus hieme petit, ibiq; nuda & implumis reperitur aduentus sui tempora custodit, & aduentu suo veris initium prodit. Quædam in iecore lapidem celidonium portant, harum pulli in hoc cognoscuntur, si pro signo pacis ore ad os in nido conuersi sedent. Nam cæteri qui non habẽt aduersis posterioribus sedent. Hirundo volando pascitur culicibus ac muscis & apiculis. Hirundinis autem fimus si oculis inciderit vim habet efficacissimam ad obcecandum.

De Hirundinum pullificatione. *Cap.* XCVIII.

AMbrosius. Hirundinem accipiamus maternæ sedulitatis in filios grande documentum. Hirundo minuscula corpore, sed egregio pñublimis affectu. In nido constituendo tam sapiẽs est vt hominum domicilijs paruulos suos commẽdet, vbi nullus eos incursitet, ore festucas legit, & luto illinit, vt conglutinari possint, sed q̃ lutum pedibus deferre nequit, aqua pennas infundit, vt eis puluis hæreat & limus fiat, quo festucas sibi colligat & hærere faciat. Si qua vero eius pulli fuerint cæcitate perfusi, oculos vel compuncti, habet quoddam genus medendi, quo eorum lumina intercepto visui alias visui reformat. Plinius lib. 10. Hirundines nidos luto construunt, stramento roborant. Si qñ luti est inopia, madefactũ multa aqua pennis puluerem spargunt. Ipsum quoq; nidum plumis mollibus floccisq; cõsternunt tepefaciendis ouis, simulq; ne durus sit tenerioribus pullis. In fœtu summa æquitate cibos alternant. Notabili munditia pullorum egerunt excrementa. Adultos etiam circumagi docent & fores saturitatem.i.stercus emittere. Alterum est hirũdinum genus agrestium, q̃ raro in domibus diuersum figura, sed eadem materia confingunt nidos totos supinos faucibus in angustum porrectis, vtero capaci, mirum q̃ua peritia occultandis pullis habiles & substernendis molles. Tertium est earum genus q̃ ripas excauant, sicq; in terra nidificant, harum pulli ad cinerẽ combusti mortifero faucium malo multisq; alijs morbis humani corporis medentur. Non faciunt hæ nidos, migrantq; multis diebus ante si futurum est, vt auctus amnis attingat. Hirundini primo cæci pulli sunt & omnibus quibus est numerosior fœtus. In ventre pullorum eius repetiuntur Celidonii colore candido atq; rubenti. Philosophus. Hirundines (vt dictum est) ouant bis in anno, sed oua prima qñq; propter hiemem corrũpuntur. Posteriora vero cõplentur & faciunt pullos. Hirũdines & Passeres pullos incompletos faciunt, & pullificant pullos multos, pp hoc si extrahatur oculus hirundinis pulli dũ paruus est, iterũ crescit. Ex lib. de natura rerum. Hirundinis fœmina libidinis imagine concipit, aut puluere. Celidoniam (vt dicit Plinius) herbam.s. visui saluberrimam monstrauerunt hirundines, vexatis oculorũ pullis illa medentes. Hirundinum quædam nidificant in domibus, quædam in fenestris vitreis, quædam in abruptis montiũ. Et hæ qualitate & quantitate differunt. Pullus hirundinis auide clamat, & ieiunus, & de nocte. Si pullo hirundinis auferãtur oculi, alios natura restaurante recuperat. In eius ventre lapis inuenitur multis deseruiens vtilitatibus, vnus scilicet rufus, & alius albus.

De Medicinis ex hirundine. *Cap.* XCIX.

DIascor. Hirundinis pullum primo defectu primæ Lunæ aperiens inuenies in eo lapides duos. Vnum beneficum, & alterum maleficum. Sed cum aperis eum, caue ne terram tangat, hic in pelle vituli vel cerui positus, & in collo vel brachio sinistro patientis ligatus epilensiam curat, si hoc assiduè fiat. Hi comestæ quasi ficedulę gustum habent. Maiores autem hirundines si combustæ fuerint, puluis earum melle mixtus & inunctus, caligines oculorum detergit. Hæc etiam synãticis prodest, & vuæ fauciumq; tumorem compescit. Esculapius. Hirundinis cõbustio vel puluis pullorum eius combustorum morbos fauciũ curat. Vulneraq; linguæ & labiorum sanat. Hirundo in mulso cocta pectus optimè purgat. Cor eius si bibatur, idem operatur. Auicen. Hirundinis cinis, & maximè adusti, acuit visum. Et dr̃ ꝙ eius cerebrum cum melle confert principio aquæ. Palatum ex eius cinere tangitur ad synantiam, & confert. Similiter qñ salitur, & exiccata bibitur. Ait aũt Diasc. ꝙ qñ venter pullis hirũdinis finditur: in ipso duo lapides inueniuntur. quorum vnus habet colorem vnum. Alter vero plurimos. qui positi in pelle vituli nondum ad coitum incitati, & epilentici collo suspensi cõferunt. Auic. Hirundinum stercus valet albugini. & hoc ipsum esse mirabile sum expertus. Hali vbi supra Hirundo si supponatur locis in quibus est sanguis corruptus, aut serpedo, sanguinẽ illum malum fugit, hisq; manifestè proficit. Hirũdinum quoq; combustarum cinis si cum melle misceatur, & cathaplasmetur inde collum squinantiam patientis, cæteraq; apostemata gutturis prodest. Præterea si cum melle collirisentur, visum acuunt. Si vero hisę desiccentur, tritæq; bibantur suffocationem curant. Plin. lib. 28. Fimus hirundinis decoctus & potus cõfert morsui canis rabiosi. Idem in lib. 29. Hirundinum caro recens concerpta contra serpentes auxiliatur. Pulli earum combusti conferũt morsui canis rabiosi. Similiter & glebula ex hirundinis nido illita ex aceto. Palpebras quoq; dr̃ gignere pullorum cinis cũ lacte titimalli. Pulli hirundinum plena Luna excæcantur. Restitutaq; acie illorum capita comburuntur, & cineribus cũ melle ad oculorum claritatem, ac dolores, ac lippitudines, & ictus vtuntur. Idem in lib. 30. Vlcera linguæ labiorumq; sanant hirudines in mulso decoctæ. Vua & faucium dolor mitigatur hirundinum cinere cum melle. Hirundines in Sole seruatę ad anginam bibuntur, cui malo ẽt nidi posse mederi dñr. Comiciali morbo medetur cum thure sanguis hirundinum, vel cor recens deuoratum. Quinetiam e nido earum lapillus impositus statim retrahere dicitur, & alligatus in perpetuum tueri. Item hirundinis sanguine vel fellæ pili euelluntur.

De Koki, & kaki. *Cap.* C.

EX lib. de nat. rer. kikes est auis, quæ vocibus diuersis vocifferat, & quolibet ferè die vocem suam mutat. super arbores nidificat. & glandibus qñ maturę sunt cibum congregat sufficientem sibi. Educati vero pulli eius, & ad volatum roborati cibant parentes suos in senectute, faciuntq; eos manere in nidis absq; vllo labore. Kokis est auis in cuius morte (vt superius dictum est) vociferantur aues vociferatione dolorosa & suaui. Oẽs quoq; aues vncorum vnguium cũ viderint pullos suos volare posse, illos percutiunt, & a nidis eiiciunt. nec postquã completi fuerint, de illis solliciti sunt, præter kokis, quæ lõgo tempore de pullis suis cogitat, & cum eis volantibus volat, eisque ad comedendum dat. Actor. Idem alibi de cornice dicitur, vnde hanc auem æstimo cornicem esse.

De Lago, & laro, & lucidio. *Cap.* CI.

BOrath vbi supra, Lagus est auis aquatica, mergo vtcunque moribus contraria. Nam sicut mergus, tempestatẽ maris fugit, sic lagus in tempestate lætatur, & ludit. Esicius supra Leuit. Lagus est aĩal in terra, q̃ in aqua habitans. volat enim & natat. Actor. Hæc est auis (vt fertur) quæ vulgo vocatur rasse. Ex lib. de nat. rer. Lucidij dicti sunt quasi lucem dantes. Harum.n. auiũ pennæ per obscurum in nocte lucent. Vnde qui eas habent quã volunt

volunt præiactis luciferis pennis, harum gratia vas dirigunt. In hercinio Germaniæ ſaltu hæc auis habitat.

De Luſcinia. *Cap.* CII.

Actor. Luſcinia ipſa eſt filomena, vt in Papa legitur. Iſid. Luſcinia dicitur quaſi lucinia, quæ cantu ſuo ſolet ſignare diei ſurgentis exortum, eadem & acredula a Cicerone vocatur. Ambroſius. Luſcinia peruigil cuſtos cum oua quodam ſinu corporis & gremio fouet inſomnem longę noctis laborem cantilenæ ſuauitate ſolatur, quo poſſit non minus dulcibus modulis, vt mihi vr̃, quam fotu corporis oua animare quę fouet. Plinius lib. 10. Luſcinijs diebus ac noctibus continuis 15. garrulis ſine intermiſſu cantus eſt, denſante ſe frondium germine digna miratu auis. Primum tanta vox in tam paruo corpuſculo, tamque pertinax ſpiritus. Deinde in vna muſicæ perfecta ſcientia. modulatus editur ſonus, & nunc continuo ſpiritu trahitur in lõgum, nunc variatur inflexo, nunc diſtinguitur conſciſo, copulatur in torto, promitur, reuocatur, ex inopinato infuſcatur, interdum & ſecum ipſa murmurat, plenus, grauis, acutus, creber, extentus: Vbi viſum eſt vibrans, ſummus, medius, imus, breuiterq́, omnia tam paruulis in faucibus, quæ tot exquiſitis tibiarũ tormentis, ars hominum excogitauit. Nec idem omnibus, ſed ſuus cuiq́; cantus. Certant inter ſe palamq́; animoſa contentio eſt, victa morte ſæpe finit vitam, ſpiritu prius deficiente, quàm cantu. Meditantur aliæ minores, verſusq́; quos imitentur accipiunt. Audit diſcipula intentione magna ac reddit, vicibusque reticent. Intelligitur enim date correptio, & in docente quædam reprehenſio. Itaq; Cæſaris iuuenes habebãt Luſcinias Græco & Latino ſermone dociles. Præterea meditantes in diem, aſſiduèque noua loquentes. Viſum eſt ſæpe iuſſas canere cæpiſſe, & cũ Simphonia alternaſſe. Sed hę tantæ tamq́; artifices argutiæ a 15. diebus paulatim deſinunt, vt nec fatigatas dicere poſſis, aut ſatiatas. Mox æſtu aucto in totum alia vox fit, nec modulata aut varia, mutatur & color. Poſtremo hieme ipſa non cernitur: linguis earum tenuitas illa prima non eſt, quæ cæteris auibus: pariunt vere primo plurimum ſena oua.

De Linacho. *Cap.* CIII.

Ex libro de natura rerum. Linachos eſt auis acuti viſus valde, quæ & pullos ſuos antequam habeant alas completas percutit, & ad ſolem aſpicere cogit, & ſi cuius oculus lachrymetur, ipſum interficit, alios vero nutrit, hæc etiam marinis auibus cibatur, easq́; qñq́; deſuper in aere leuata natantes cõtẽplatur, quam illæ videntes ſe ſubmergunt. At illa prope aquas deſcendit, eas vſq; ad ſuffocationem in ſubmerſione manere cogit, & tunc plumis ad ſuperficiem aquæ deductas rapit.

De Meanta & mennotide. *Cap.* CIIII.

Meanta eſt auis marina maior anate, cinerei coloris, habens collum & crura breuia, glaucos oculos, roſtrum ex parte croceum, & ex parte rubeum, a ſono vocis dicta eſt, ſemper enim clamat. Cadauerum cupidiſſima eſt, & hoc humanorũ. Itaq; eminente tempeſtate maximè clamat, quaſi iam exultans præda cadauerum inuenta, oculum autem primo petit in cadauere. Iſido. Mennonides ſunt aues Aegyptiæ, a loco vbi mennõ perijt appellatæ. Nam cateruatim aduolare dicuntur ex Aegypto ad Ilium iuxta Mennonis ſepulchrum. Quinto enim anno illuc veniunt, & cum biduo circumuolauerint, tertio die pugnã ineuntes, viciſſim ſe vnguibus roſtriſq́; dilacerant. Plinius lib. 10. Auctores ſunt annis omnibus ex Aetyopia mẽnodides aues Ilium aduolare, & ad Mennonis tumulum cõfligere. Hoc idem anno quoq; quinto facere illas in Aetyopia circa Regiam Mẽnonis exploratum ſibi Cremucius tradit.

De Mergo. *Cap.* CV.

Isidorus. Mergus ab aſſiduitate natandi nominatur. Hi ſæpe demiſſo in profundum capite, aurarum ſigna ſub fluctibus colligunt, & pŭidentes ęquoris tempeſtatem ad littora cũ clamore tendũt. Vnde in pelago iam grauiſſimã eſſe tẽpeſtatẽ aiunt cũ ad littora mergi cõfugiunt. Plin. lib. 10. Mergi in arboribus plurimum terna pariunt, & vere nidificare incipiunt. Idem in lib. 11. Inſatiabilia vero animalia ſunt, quibus vẽtre protinus recto inteſtino, cibi tranſeunt, vt mergis. Idem in lib. 18. Mergi ſicut cæteræ aues aquaticę pennas roſtro purgantes, aut maria & ſtagno fugientes præſagiunt ventum. Ex libro de natura rerum. Mergus flumina ſtagnaq́; innatat, & piſces perſequitur, ſic dictus, eo ꝙ in aquis ſe mergat, diutius tñ ſub aquis morari non valet, qm̃ in aere ſpiritum recuperat, qñ percuti debet in aqua mergitur. Serenus Sulpitius tradit, ꝙ quędam earum ſpecies eſt, quam a re cornutam vocant, eo quòd rubeas plumas in capite inſtar cornuum habet. Contra omne genus auium pedes habẽt in cauda, ita vt cum in terra ſtant ſicut homo geſtu pectoris erigũtur. Has aues B. Martinus diuina virtute cogit aquam ꝯtra naturam ſuam deſerere, & arida loca deſertaque petere. Harum pulli ſtatim vt oua exeunt, tanto vigore pollent, vt ſi matrem eos perdere contigerit, virtute propria viuant, Et vt dicit experimentator, in hieme pinguiores ſunt pp aucitatẽ motus, omne enim animal ſerenu aere gaudet, & in eo plus vagatur.

De Merillone ac merope. *Cap.* CVI.

Merillo auis eſt non multo maior merula, colore quoque prope ſimilis, ſed roſtro, pedibus, vnguibusq́; diſſimilis, prædæ cupidus eſt. Sed quia paruus & parui roboris, paruarum auium eſt perſecutor: hi ſicut accipitres & Herodij ſocialiter volant, imbuiq́; quatuor ex illis poſſunt, vt cygnum hoc modo capiant, primus ex eis cygni caput inuadit, ſecundus & tertius ex vtroq́; latere binas alas, quartus vero collum & pectus, & ſic auis grauida cygnus anguſtijs circumſepta mouere ſe non valẽs, ab aucupe præuenta capitur & occiditur. Merops eſt auis habens in dorſo colorem cianeum, pectore ſubrutilum, in ventre pallidum, hæc naturali calore abundans antra ſeptem pedibus altitudinis in terra fodit, ibiq́; nidificat, ac fœtus facit, & eos vſq; ad robur debitũ illic abſcõditos paſcit & nutrit. Iſido. Meropes ſiue gaulos dicimus, qui parentes ſuos recondere atq; alere dicuntur. Iorath vbi ſupra. Meropes ſolliciti ſunt de pullis ſuis, & quando iam ſeneſcunt, & volare nequeunt, pulli fouent eos & alunt quouſque viuunt.

De Merula. *Cap.* CVII.

Isidorus. Merula antiquitus medulla vocabatur, eo ꝙ modulꝰ letur. Alij autem merulam aiunt vocitatam, quia ſola volat, quaſi mera volãs. Hęc cum in omnibus locis nigra ſit, in Achaia tñ candida eſt. Plinius lib. 8. Merula folio lauri faſtidium annuum purgat. Idem in lib. 10. Abeunt & merulæ in vicinia, ſed plumam non amittunt, nec occultantur niſi ſpe cibi, quo hibernum pabulum petunt. Merula ex nigra ruffeſcit. Aeſtate canit, hieme balbutit, circa ſolſtitium mutat, roſtrũ anniculis in ebur transfiguratur, dumtaxat maribus. Merulæ circa cillenem Archadiæ, nec vſquam alibi candidæ naſcuntur. Item incedentes ſalliunt aliquæ vt merulæ. Ex libro de natura rerum. Merula dicebatur olim medula, quia mirabiles vocis modulos reddit, maximè cum vernum tempus imminere proſpexerit. Nam hieme tacet, aut tm̃ balbutit. Olim merula fuit ſpectandum in clero miraculum, quæ arte humana edocta nouem notulas in ordine ſm̃ muſicam cantabat ita perfectè, vt nullus muſicorum eam aliquatinus imitari poſſet parilitate concordantiæ. Hæc auis croceum quantulumcumq; colorem habet in pectore, reliquũ vero corporis occupat nigredo. Merula domeſticata contra naturã carnes comedit, & hæc dulcius canit, libenter ſe balneat, & plumas roſtro purgat. Cumq́; nigra ſit & turpis, in delectationem mouet ſeipſam propter amenitatem vocis. Merula plumas non exuit ſicut aues cæteræ, ſed roſtrum ſuum ſingulis annis mutat in candorem, & in hieme vix poteſt volare pp pinguedinem. Eſt quoddam merularum genus cæteris multo maius, ꝙ agochile id eſt caprimulgi vocantur, vt dictum eſt ſuperius. Plinius lib. 10. Caprimulgi appellantur grandiores merulæ aſpectu, fures nocturni, interdiu viſu carent, intrant paſtorum ſtabula, caprarumque vberibus aduolant ſuctum propter lactis, qua iniuria vber emoritur, capriſq́; cęcitas quas ita mulſere oboritur. Hali vbi ſupra. Merularum fimus qui riſum comedunt, ſi tritus ſit & cum aceto diſtemperatus, morphææq́; nigræ ſuperponatur, eam extirpat ſic quoque lentiginem eluiat.

De Miluo. *Cap.* CVIII.

Isidorus. Miluus dr̃ quaſi mollis auis. ſ. viribus & volatu, rapaciſſimus tñ eſt, & ſemper domeſticis auibus inſidiatur. Plinius libro 10. Miluus rapaciſſima & famelica ſemper ales. Nihil eſculẽti rapit vnquam ex funerum ferculis, nec Olimpiæ ex ara. Ac ne ferẽtium quidẽ manibus niſi lugubri municipiorum immolantium: oſtento vr̃ autem gubernandi docuiſſe caudæ flexibus, in cœlo monſtrante natura, quod opus eſſet in profundo. Milui ex genere accipitrum ſunt, ſed magnitudine differunt. Milui & ipſi hibernis menſibus latent, non tñ ante hirundinem abeuntes. Traduntur autem a ſolſtitijs affici podagra. Ex libro de natura rerum. Miluus vngues pedum & roſtrum aduncum habet inſtar accipitris, ſed alas curuas & non rectas, in quo eſt ei diſſimilis, audax eſt in paruis, timidus in magnis. Fugatur a niſo, quamuis in triplo ſit maior illo. Circa macella excubat, & circa cadauera. Iecur eius medicinale. Plinius laudat. Gloſa ſuper Hierem. 8. Aues ſua tempora norunt, qñ. ſ. ad calida loca feſtinantes rigorem hiemis debeant delinire, & a principio veris ad regiones ſolitas redire. Vnde ſcriptũ eſt. Miluus in cœlo cognouit tempus ſuum, &c. Miluus non apparet niſi in æſtate, ſicut nec turtur & hirundo. In hieme namq; manent in nido, vel latent in cauernis arborum, vel ad loca calidora ſe trãsferunt. Iorath. Miluus cubicus cum a nido egreditur, in complemento alarum ſuarum aues magnas venatur. Cumq́; fortior ſit, magis debiles capit. In complemento autem virium ſuarũ muſcas & culices ac lumbricos terreſtres venatur, & tunc fame moritur.

ritur. Ex auiario. Miluus insidiatur auibus domesticis, maximeque pullis, & quos incautos viderit, statim rapit. Circa coquinas etiam & macella volitat, vt si quid carnis crudæ proijciatur foras velocius rapiat. Plinius lib. 29. Milui iecur ad inunctiones oculorum vitiorū laudatur. Idē in lib. 30. E nido quoq; milui surculus vitis alligatis ceruicibus neruis & epistotano auxiliari dī. Comicialibus etiam iecur milui deuoratum medetur.

De Monedula & muscicapa. Cap. CIX.

ISidorus. Monedula dī quasi monetula, quæ cum aurum inuenit aufert & occultat. Vnde Cicero pro Valerio Flacco. Non plus aurum tibi quàm monedulę committendum est. Arist. Monedula pugnat cum Bubone, quia bubo debilis est visus de die, pp hoc rapit coruus ille bubonis oua & comedit ea, sicut dictū est supra. Plin. In arbusto agro monedulæ nō sunt, nec octauū citra lapidē viuunt, sed exaliantur. Transpadana Italia iuxta alpes larium lacū appellat amenum arbusto agrū, ad quē ciconiæ non transmeant. Sicuti nec octauum citra lapidem ab eo. Immensa alioquin finitimo Insubrum tractu examina monedularum. Cui soli, s. aui mira est furacitas, præcipuè argenti & auri. Ex libro de natura rerum. Monedula quasi monetam tollens, aut diligens dī, auis est nigra, sed formosa, & grata, hominum voces in pullo edocta imitatur. In matutino cum ortu Solis solicitius aliàs sola citius discretius & tenacius retinere dī. Huius carnes pruritum capitis excitant. Nam & ipsa appetit in capite fricari. Muscicapa est auis maior columba, plumas habens vt lanarius, pedes & rostrum vt hirundo, quæ licèt oris rictum habeat amplissimū propter muscas & ciniphes, quibus solummodo vescitur, Rostrum tamen inter aues comparatione sui corporis habet paruissimum, & pedes similiter.

De Nicedula. Cap. CX.

NIcedula est genus corui, quæ pugnat cum bubone. Coruus enim oua bubonis rapit, quia parum videt in meridie, & ea comedit, sed bubo comedit oua corui similiter de nocte. Actor. Item dictum est antea de monedula, vnde vī idem esse. Sed fortè diuersitas illa nominis prouenit, ex vitio scriptoris.

De Nicticorace vel noctua. Cap. CXI.

ISidorus. Nicticorax ipsa est noctua, quia noctem amat. Est enim auis lucifuga, idest lucem fugiens, & solem videre non patitur. Noctua dī, eo quòd nocte circumuolet: hāc insula Cretensis non habet, & si veniat aliunde, statim moritur. Ambros. Noctua, quæ & nicticorax magnis & glaucis oculorū pupillis nocturnarum tenebrarum non sentit horrorem, & quo fuerit obscurior nox, eo crebrior volatus exercet inoffensos. Die aūt videre non potest, quia exorto splēdore visus eius hebetatur. Habet autem & noctua cantus suos. Glo. super Psal. Nicticorax est auis vigil, teter, coruus noctis habitans in parietinis, quæ vulgo ruinæ dicuntur, vbi parietes stant sine fundamēto, vnde scriptum est. Factus sum sicut nocticorax in domicilio. Glossa super Leuit. Noctua est auis rapax de nocte. Plinius lib. 10. Vncos vngues habet noctua, sicut & cæteræ nocturnę aues, vt bubo & vlula. Tradit autem Illaphas quòd noctua sicut & picus & bubo arbores cauat. Noctuarum contra aues solers est dimicatio. Maiore circundatæ multitudine resupinæ pedibus repugnant, collectæq; in arcum rostro & vnguibus totæ teguntur, auxiliatur accipiter collegio quodam naturæ bellumq; partitur. Noctuas sexagenis diebus hiemis cubare, & nouem voces habere, tradit Nigidius. Idem in libr. 18. Noctua quoque in imbre garrula vel sereno tempestatem signat. Ex libro de natura rerum. Nicticorax dī noctis coruus, lucifuga enim est, & nocte cibos suos q̄rit. Nam si de die volaret, a cæteris auibus impleretur. Nocte (vt vulgus opinatur) mortem hominum prędnūciare vī vocibus importunis, caput habet ingens, nec vt aues cæteræ formatum, rostrum habet aduncum, vt nisus, vngues humatos & asperos. In domicilijs & parietibus præcipueq; ruinosis, quæ sine tecto sunt libenter habitat, & pullos suos fouet, humanis vocibus delectatur, mares & omne genus earum persequitur, huius carnes paraliticos curant. Plinius lib. 29. Noctua est contraria apibus atque vespis scabronibus & sanguisugis. Huius cerebrum coctum in vino vel cibo sumptum remedium est capitis doloribus. Idem in lib. 30. Oua quoq; noctuæ per triduum in vino data, tædium eius adducunt ebriosis.

De Niso. Cap. CXII.

EX libro de natura rerum. Nisus est auis nobilis forma & robore, minor quàm Herodius, sed vnus est color plumarum ambobus, & tamen socialiter volare recusant. Nam inuidia fertur & fastu, & cum impetit auem, solus ambit honore victoriæ potiri, hoc quidem æstimari potest, & fortè merito, sed reuera magis credibile est, eum solum prædæ inhiare, ne dum in volatu socium habuerit, pastu quoque sodalem accipiat. Non tantum dubia fides est, nisum parem sui generis dedignari, & velut alieni generis auem persequi, & hoc contra omnium auium genus. Nam, vt dicit Aristo. Omnis auis in volatu prædam capiens, parcit sui generis auibus. Solus ergo nisus expers est generositatis huius, & hoc cum ipso homine, qui inter animalia terrestria animali sui generis insidiari nō cessat. Alexander. Nisus ac tricellus siue terciolus, locum eligunt in quo aues captas deplumant singulis diebus, multaque diligentia mundant, quamdiu compares ouis incubant, quibus & eas ministrant. Actor. Est autem terciolus aucupantium volucrum minima, sed pro sexu & natura sua ad aucupandum promptissima. Falconum generibus adiungitur.

De Onocrotalo. Cap. CXIII.

EX libro de natura rerum. Onocrotalus est auis, quæ simul multas in ventre recondit escas, & postmodum extrahit & manducat eas. Plinius. Onocrotalus similitudinem oloris habet, nec distare existimarentur omnino, nisi faucibus eius inesset alterius vteri genus, huc omnia inexplebile animal congerit, mira vt sit capacitas, mox perfecta rapina sensim inde os reddita in veram defert aluum ruminantis more. Hos Gallia septentrionalis proxima oceano mittit. Isidorus. Onocrotalon vocant aues rostro longo, quorum duo sunt genera. Actor. Onocrotalus (vt legitur) auis est rostro longo, similis cygno, sed maior. Porro iuxta Hiero. nisi fallor est auis illa, quæ fixo in palude rostro horrendē clamat, quæ etiam in Isaia vocatur vlula, quasi ab vlulatu. Et dī in vulgari botaurus, de quo dictum est supra, quæ etiam de profunditate terræ vel aquæ cibum trahere putatur. Alij putāt esse oriolum. Andreas autem dicit, quod Iudæi dicunt esse noctuam. Ex libro de natura rerum. Onocrotalus est in partibus orientis, quæ cum vocem edere voluerit, caput in aquis ponit, & illic instar rugitus clamorem emittit. In faucibus quosdam habet folliculos, in quo primo cibum concipit, & post horam in ventrem suum mittit, ibiq; eum digerit. Huius duo genera sunt. Vnum, s. aquatile, & aliud solitudinis. Sola hæc auium (vt dicit Aristot.) splene caret. Et vt dicit Isidorus multas simul escas recondit.

De Opimacho. Cap. CXIIII.

EX libro de natura rerum. Opimachus est contrarius serpentibus, & pugnat cum eis. Ophis enim serpens, machus pugnans. Actor. Opimachus (vt in Leuitico legitur) est ex volucribus immundis secundum legem, ex his videlicet, quæ gradiuntur quidem super quatuor pedes, sed habent longiora retro crura per quæ saliunt super terram. Aestimo autem hunc inter volatilia minuta debere numerari, sicut bruchum & locustam, quæ sunt eiusdem generis, sicut ibidem legitur. De attaco vero qui ibidem in eodem genere reputatur, nihil penitus alibi legisse me memini.

De Oriolo & ortigometra. Cap. CXV.

EX libro de natura rerum. Oriolus est auis sic dicta vulgariter a sono vocis, coloris aurei per totum, excepto quòd malas habet pennas, quadam cerulei varietate distinctas. Nidum in ramis arborum minutissimis mira subtilitate dependit, ita vt in aere solo pendere videatur de terra cernentibus. Ipsum quoq; nidum ab imbre camerat, ac densa fronde protegit. Isidorus. Ortigometra dicitur, quæ gregem coturnicum ducit. Vnde de hac dictum est superius in capitulo de coturnice. Plinius libr. 10. Coturnices aquilone volant maximè ortigometra duce, primam earum propinquantem terræ rapit accipiter, ac sæpe hinc comitatum sollicitant abeuntque.

De Osina & ossifrago. Cap. CXVI.

EX libro de natura rerum. Osina est auis magna vt cygnus, fluuios, ac piscinas inhabitans, rostrum habet magnum, & a gutture vsque ad pectus instar sacelli receptaculum longum & amplum, in quo magnā simul reponit copiam pisciū, vt, s. in tanta mole diffusa, natura non egeat, paulatimq; digestis in ventre cibis inueniat paratum, quod præbeat. Nunquam aues huiusmodi nisi in aqua diffusiori & piscibus abundanti habitant, quia citissimè paruam aquam etsi piscibus copiosam ingluuie sua vacuant. Isidorus. Ossifragus vulgo appellatur auis, quæ ossa ab alto dimittit & frangit, vnde & hoc nomen accepit. Plinius lib. 10. Alieti quidem suum genus non habent, sed ex diuerso aquilarum coitu nascuntur. Id autem quod ex alietis natum est, ossifragi genus habet. E quibus minores vultures progenerantur, pullos autē ab aquila deiectos ossifragi genus excipiunt, & cum suis educant. Idem in libr. 30. Ossifragi venter arefactus & potus confert his qui cibos non digerunt, vel si tm̄ manu teneant capientes cibum confert adalligatus, sed non cōtinuè. Vnum autem est ossifrago intestinum omnia deuorata cōficiens, cuius extrema pars adalligata prodest contra colum.

De Otho. Cap. CXVII.

PLinius libr. 10. Othus est auis bubone minor, noctuis maior, auribus plumeis eminentibus, vnde & nomen illi. Quidam Latinè asionem vocant, imitatrix aliarum auium ac parasita,

ſita, & quodam genere ſaltatrix, capitur haud difficulter vt noctua intenta in alio circueunte alio, quòd ſi ventus agmen aduerſo flatu cæperit inhibere, pondusculis lapidum apprehenſis, aut gutture arena repleto ſtabilitate volant. Idem in lib. 11. Itaque buboni & otho plumæ ſunt velut auris. Ariſtote. Denique quidam othum vocant bubonem. Deprenditur autem qñ venator incipit ſe mouere ad oppoſitam partem. Ex libro de natura rerum. Othus eſt auis, quæ vulgariter huans dicitur a ſono vocis. Nocte namq; huhu horrificè clamat, impropriè vocem humanam ſimulans, ita vt hominem contractum frigore clamare credas, Sed terra ſpeciales habet in quibus huiuſmodi voces ꝓfert. In cæteris auē vt in plurimum muta eſt. Hæc auis bubone minor eſt noctua maior, aduncum habet roſtrum ac pedes & eminentibus plumis habere vr̃ aures. Præda viuit, carnibus veſcitur, mures perſequitur, & ab auibus cæteris odio habetur.

De Palumbo. *Cap.* CXVIII.

ARiſtot. Palumbæ ſunt aues, quæ naturaliter ſeſe diligũt, pugnant tñ contra ſe pro nidis, eosq; ſibi inuicem auferunt. Hi ſicut & turtures in anno bis ouant, binosq́ue pullificant. Hanc quoque continentiam ſeruant, quòd ſi quis parem ſuum amiſerit, vlterius non coit, extra nidũ ſtercus eiiciunt, & cum eorum pulli creuerint ad hoc ipſum eos erudiũt, vt videlicet & ipſi eiiciãt. Eſt autem palumbus minor columba, nec domeſticatur vt columba. Color eius ad nigredinem declinat. Pedes eius rubei ſunt & aſperi. Viuũt autem ex fructu ſicut & turtur. Et palumbus ſemper apparet, turtur autem non. Huius generis fœminę non diligunt coitum. Plinius lib. 10. Cocyx de genere accipitris parit in alienis nidis, maximeq; palumbinis. Viuere palumbas ad triceſimum, reliquas & ad quadrageſimum Ariſtot. auctor eſt, vno tñ incommodo vnguium, eodem & argumento ſenectæ qui circa perniciem reciduntur. Cantus omnibus ſimi lis, idemq; terno perficitur verſu, præterquam in clauſulæ gemitu, hieme mutis, vere vocalibus. Pariunt autem cũ ſolſtitio, plurimumq; terna oua, nec plus quam bis fere, & quãuis tria pepererit nunquam plus duobus educãt, tertiũ irritũ eſt. Vrinum vocant, palumbes incubat fœmina poſt meridiana in matutinum, cętero mas. Iſidorus. Palumba eſt columba ſiluana videlicet auis caſta ex moribus appellata, eſt enim comes caſtitatis, cum amiſſo corporali conſortio, ſolitaria incedat, nec carnalem vltra copulam requirat. Auicen. Sunt autẽ palumbæ duræ carnis. Ex libro de naturis rerum. Palumbi fœmina incipit oua cubare a medio die vſque ad mane, mas vero reſiduo tẽpore. Mas palumbarum fugit terram ſalſam & humidam, ac ponit in os pulli vt aſſueſcatur cibo. Palumbes amiſſo corporali conſortio, nec viride quicquam in quo requieſcat petit, nec carnalem copulam vltra requirit. Actor. Palumbus eſt ipſa ſpecies columbæ, quæ vulgo ramaria dicitur, quia videlicet ramis arborum inſidere conſueuit, ibique nidificare.

De Medicinis ex palumbo. *Cap.* CXIX.

PLinius libro 29. Palumbinus ſanguis eximie prodeſt oculis cruore ſuffuſis. Idem in lib. 30. Palumbæ caro decocta in aceto diſſentericis ac celiacis medetur. Palumbi fœtus ex poſca decoctus aluum ſiſtit. Fimus palumbinus in faba ſumitur cõtra calculos, & alias veſicæ difficultates. Similiter & cinis plumarum palumbium ferarum ex aceto mulſo. Diaſco. Fimus palũbinus calidus & cauſticus cũ aceto tritus & impoſitus ſcrophas curat, & carbunculos rumpit. Mixto vero melle ac ſemine lini & oleo vt cathaplaſma adhibitus, combuſtionibus medetur, maximè vero fungos venenatos bibentibus præſidium eſt, id melius faciet ſi cum vino & aceto bibatur.

De Paſſere. *Cap.* CXX.

ISidorus. Paſſeres ſunt minuta volatilia a paruitate vocata. Oua paſſeris in nido reperta cuculi comedunt, & ſua obijciunt, & poſt illa ſuſcepta fouent & nutriunt. Plin. lib. 10. Paſſeri ineſt minimũ vitæ cui ſolacitas par. Mares negãtur anno diutius durare, argumento quia nullo veris initio appareat nigritudo in roſtro quæ ab æſtate incipit, fœminis vero longiuſculum ſpacium eſt. Idem in lib. 18. Peſtem a milio & panico ſturnorum paſſerum ve agmina ſcito abigi quadam herba cuius nomen eſt ignotum, in quatuor angulis ſegetis defoſſa, mirum dictum vt auis omnino nulla intret. Ex libro de natura rerum. Paſſer in tectis habitat, gregatim ad paſtum volat, omnibus auibus calidior eſt, cito digerit quicquid glutit. Vnde corpus eius nequaquam cibo ſumpto impinguat, ſed tñ ſuſtentat. Stercus & eius calidiſſimum eſt qñ emittitur. Supra modum quoque luxurioſus eſt, & in furorem citius concitatus, ſed nulla mora diſcordiæ. Dicit Ariſtot. ꝙ mas tñ vno anno viuit, fœmina vero diutius, quod de paſſeribus orientis credimus, nam & illa nigredo de qua dicit ꝙ eſt in collo maſculi, non eſt in eis qui ſunt apud nos. In Europa, ſed alba quędã in genis macula nigredine notata, & hi in vita perſeuerãt hieme & æſtate, ſicut & eorum fœminæ. Aetas paſſeris apparet in roſtro, quia iuuenis habet illud tenerum, & circa fauces croceum. Senex vero durum & nigrũ. In quibuſdam orbis partibus morbum caducum hæc auis patitur. Et hoc vt Ariſtoteles credit, quia ſemen iuſquiami comedit. Huius pulli cum euolare debent, vicini paſſeres cum eorum parentibus conatus ipſorum euolantium comitantur, vt imbecilles ſi neceſſe ſit plurium conſtipatione confortentur. Ariſtot. Paſſer habet vocem ſibi appropriatam, ſicut & turtur. Paſcitur autem & vermibus, ſicut & aliæ multæ conſimiles auiculę. Accidit paſſeribus ſicut & coruis & hirundinibus ꝙ mutantur a nigredine aliquantulum tendentes ad albedinem. Viſus eſt aliqñ paſſer albus, & ſimiliter coruus. Paſſeres cinere confricantur & abluunt ſe ſicut & columbæ. Preterea paſſeres quidam ſicut & hirũdines pullificant incompletos pullos: faciũtq; pullos multos. Glo. ſuper Pſal. 123. paſſer aliquo ſtrepitũ magnum faciente volat, ne laqueo venãtiũ capiatur. Vnde anima inquit noſtra ſicut paſſer, &c. Phiſiologus, paſſer eſt auis libidinoſa, ideoq; & a patiendo nomen ſortita, leuis, vaga, & aſtuta, fructibus humani laboris nociua, laqueos deprehẽdit gnara, fertur autem nidum de facili mutare & columbæ nidum auferre. Actor. Paſſer eſt auicula valde circumſpecta in tectis habitat, & in altis locis in petre foramine nidificat. Mas nigredinem habet circa os, fœmina vero albedinem. Fertur autem hæc auis muſcas venari, & morbum caducum pati.

De Cibo & medicina ex paſſere. *Cap.* CXXI.

AVicenna. Paſſeres omnes malæ carnis ſunt, & omnia quidem oua, ſed præcipuè oua paſſerum in coitu faciunt augmentum. Razi. Caro paſſeris calidiſſima eſt, & luxuriam commouet. Plinius libr. 30. Cinis paſſerum ſarmentis crematorum duobus coclearibus in aqua mulſa, regio morbo reſiſtit. Ex libro de naturis rerum. Paſſer vt dictum eſt, omnibus auibus calidior. Vnde caro eius ſtiptica eſt & ſanguinis incentiua. Stercus eius, vt dictum eſt, calidiſſimum eſt qñ emittitur, ſed citiſſimè infrigidatur. Hali. Oua paſſerum augent venerem. Fimus eius a lentigine purgat faciem, ꝙ ſi cum hominis ſputo diſtemperetur, eoq; varices cathaplaſmentur extirpantur.

De Pauone. *Cap.* CXXII.

ISidorus. Pauo ſicut & grus & alię quædam volucres, a ſono vocis nomen habet. Ariſtoteles. Item pauo viuit annis 25. pullificat poſt triennium ſemel in anno tñ 12. oua vel minus, poſt triennũ quoq; pennæ eius colorãtur, & producit eas cũ prima arbore folia eijciente. Deinde naſcitur ei pluma cum primo incipiunt follificare. Plinius. Pauo laudatus expandit colores aduerſo maximè Sole, quia ſic fulgentius radiant, omnesq; in aceruum contrahit pennarum quos ſpectari gaudet oculos. Itẽ cauda annuis vicibus amiſſa cum foliis arborum, donec naſcatur alia, cum flore pudibundus ac mærens quærit latebram. Ab autoribus autem non glorioſum tantũ hoc animal traditur, ſed & maleuolum. Viuit annis 25. Colores incipit fundere in trimatu. Actor. Pauo ſerpentinum caput habet, infirmum & cryſtatũ, vocem terribilem, carnes duras, pectus ſaphireum, caudam oculatam & longam, alas ſubruffas, pedes deformes, inceſſum ſimplicem, laudatus quidem caudam erigit, ſed viſis pedibus dimittit, qui cũ caudã erigit, & poſteriora nudat. Phiſiologus. Pauo ſuſpenſo greſſu nititur, & quaſi furtiuè pennas eijcit cum prima arbore, & poſtea renaſcitur ei pluma cũ arbores incipiunt fructificare. Ex libro de naturis rerum. Pauo eſt auis pulcherrima, & pulchritudinis amica. Collum habet longum & extentum colore ſaphireum, & pectus ſimiliter. In capite vero plumas deſuper inſtar coronæ, vel potius cryſtę, caudam quoq; longam & oculatam, qua cum laudatur extenta, ſi pedum deformitatẽ viderit, mox deponit. Sed & ſi a tacito ſpectetur, pennas omnes quas ſpectari gaudet contractis oculis abſcondit, a trimatu fundere colores gemmantes incipit, & tunc parit. Item nocte cũ euigilauerit, ſeq; in tenebris conſtitutum intueri non poteſt, clamans pauide, ſuam pulchritudinem amiſiſſe ſe credit. Idem clamore ſuo ſerpẽtes deterret, & omnia animalia venenata depellit, nec de facili prope habitare audent vbi vox illius frequenter auditur. Paulo qñ altè aſcendit pluuiæ ſignum eſt. Huius oua ſi gallinis ſubijciantur pulli exeunt. Nonnulli pauones album colorem per totum habent, & tamen gemmantes oculi qui in cæteris auro vel ſaphiro diuerſis coloribus nitent, in his etiam albo ſplendore diſcernuntur ac reſplendent. Pauones etiam habent deſerta ſiluestres, ſed nequaquam in nitore colore vel cauda domeſticis ſimiles. Nec mirum ſi caudatum eius pondus natura creaſſet, potius videretur oneraſſe volantes, quàm inexpertos honoraſſe gloria volucres.

De Pauonum generatione. *Cap.* CXXIII.

ISidorus. Pauo, ſicut iam dictũ eſt, pullificat poſt triennium, ſemel in anno ponẽs & cubans oua 12. tñ vel minus. Mas coit cum fœmina ſua etiam ſuper oua cubante, & pleruq; frangũtur.

tur. Ideoq; ponuntur aliqñ sub gallina ad cubandum. Ponuntur autem oua duo ibi, quia non possunt ab illis plus extrahere. Pauonis fœmina prima vice qua pullificat, facit oua octo, & qñque facit oua vẽti. Et postquam posuerit vnum ouum, stat duobus diebus aut tribus, & deinde ponit secundum. Palladius vbi supra. Pauones ab idibus Februariis calere incipiunt, faba leuiter torrefacta in libidinem prouocantur, si eis quolibet quinto die tepida præbeatur. Cupidinem quoq; coeundi masculus confitetur, quotiens circa se amictum caudæ gemmantis incuruat, & singularum capita occultatá pennarum locis suis exerit cum stridore procurrens. Plinius. Pauo a trimatu parit primo anno vnum, aut alterum ouum, sequenti quaterna, quina ve, cæteris duodena non amplius, intermittens binos dies ternos ve, parit & ter in anno si gallinis subijciantur incubanda, mares ea frangunt desiderio incubantium. Qua propter noctu & in latebris pariunt, aut in excelso cubantes. Et nisi molli strato excepta franguntur. Mares singuli quinis sufficiunt coniugibus. Cum singulæ aut binę fuere corrumpitur salacitate fęcunditas, partus excluditur diebus ter nouenis, aut tardius triginta. Phisiologus. Pauo suæ comparis oua dissipat & consumit, si ad illa accedere possit. Est enim inuidus teste Aristotele, prolem quoque propriam non dignatur agnoscere, antequam in cristam sibi similem ipsam venisse prospexerit.

De Ipsius educatione. Cap. CXXIIII.

PAlladius lib. 1. Pauones nutrire facillimum est, nisi fures illis aut animalia inimica formides, qui pleruṁq; vagati per agros sponte se pascunt, & pullos educunt, altissimasq; arbores in vespere petunt. Vna his cura adhibetur, vt incubantes per agros fœminæ quæ hoc passim faciunt, a vulpe custodiantur. Ideoq; in breuibus insulis meliori sorte nutriuntur. Masculi oua pullosq; suos velut alienigenas persequuntur, antequam illis cristarum insigne nascatur. Sed si oua pauonũ gallinis supponantur, excusatæ matres ab incubatione tribus vicibus per annum fœtus edunt, primus partus quinq; ouorum, secundus quatuor, tertius trium vel duorum esse consueuit. Sed electæ nutrices gallinæ debent esse, maioresq; gallinas oportet eligere, causa superius dicta. Oua quoq; pauonum gallinæ subiecta sæpe manu oportet conuertere, quia vix hæc ipsa valebit facere. Natos autem si a pluribus ad vnam velis transferre, dicit Columella, vni matrici 25. sufficere, mihi vero videntur. 15. satis esse, primis diebus far ordei conspersum pullis datur, postea caseus recens adijcitur, sed expressus, nam serum pullis nocet, locustæ quoque ablatis pedibus præbeantur, ita pascendi sunt vsq; ad sextum mensem. Deinde ordeum poterit præberi, tricesimoquinto tñ die postquam nati sunt, etiam in agrum tuto deiici possunt, comitante nutrice pascendi, cuius singultu reuocantur ad villam, pituitæ vero cruditates his remediis submouendæ sunt, quibus gallina curatur: maximum illis periculum est cum incipit crista produci. Nam patiuntur languores infantium similitudine, cum illis tumentes gingiuas denticuli aperiri nituntur.

De Virtute carnis eius. Cap. CXXV.

AVgustinus de Ciuit. Dei lib 21. Pauonis autem carni quis nisi Deus creator omnium dedit, vt non putresceret, etiam mortui. Hoc vtique cum auditum incredibile videretur, euenit vt apud Chartaginem hæc auis cocta nobis apponeretur. De cuius pectore pulparum quantum visum est seruari iussimus, qđ post tm̃ dierum spacium quantum alia quæcunque caro putresceret prolatum atque oblatum, nihil nostrum offendit olfactũ. Item repositum post dies plusquam 30. idem quod erat inuentũ est. Idemq; post annum, nisi quod aliquantum corpulentiæ siccioris & contractioris fuit. Idem in eodem. Cum ergo dicimus corpora damnatorum in gehenna sic esse puniẽda, vt & sine detrimento ardeant, & sine interitu doleãt, homines infideles qui rõnem a nobis de talibus flagitant, ipsi de multis rebus mirabilibus, quæ nobis in prompto sunt, rationem reddant, vt de carne non putrescente pauonis, cum putruerit & Platonis. Isidorus, pauonis ita caro tam dura vt putredinem vix sentiat, nec facile coquatur, de quo quidam sic ait. Miraris quotiens gemmantes explicat alas. Si potes hunc sæuo tradere iure coquo. Physicus. Caro pauonis diu reluctatur putrefactioni, & inobedientissima est digestioni. Diascor. pauonis autem fel magnæ virtutis est, eiusdem. s. cuius & perdicis, vel albi caponis, & scopii marini, ad effusiones oculorum valet & ad caliginem asprediemq; palpebrarum. Heirony. contra Iouini. Fimus quoq; pauonis feruorem podagræ dicitur mitigare. Plinius lib. 29 Itaque fimum suum resorbent pauones vtilitatibus hominum inuidentes.

De Pegaso & pelargo. Cap. CXXVI.

IDem in lib. 8. Pegasos vocant pennatos equos & cornibus armatos, quos Aethiopia inter alia multa monstra generat. Ex libro de natura eorum. Pegasus est animal magnum & horrendum in Aethyopia formam equi habens, & alas vt aquila. Sed multo maiores, caput cornibus armatum. Adeoq; monstruosum, vt ipso cuncta ferè animantia terreat. Cumque sit grauis corpore, alarũ adiutus remedio, fuga mirabili potius currit, quã peruolet, & aere colliso virtute pennarum ad instar turbinis vẽtos impellit. Escas multas deuorat, & inquiete mouetur. Infestus est animalibus, & homini maximè. Papias. Pegasus est auis quæ auriculas equi habet, pegasus quoq; dicitur bellorophontis equus, cuius velocitate chimera dicitur interempta. Hinc pegaseus fons musis dicatus quem pede fecit pegasus. Pegasum & fingunt pagani equum fuisse, qui de Bellorofonte pennis volauit, hic de sanguine Gorgonis natus fuisse fertur. Plinius libro 10. Pegasos æquino capite volucres, & griphes auritos rostri aduncitate fabulosos reor, illos in Scythia, hos in Aethiopia. Ambrosius. Pelargos ciconia dicitur, cuius vocabulo gratiarum relatio quam parenti reddit, nominatur. Actor. Ciconiæ siquidẽ, vt superius dictum est, quantum temporis impenderint fętibus educandis, tantum & ipsæ inuicem aluuntur a pullis suis.

De Pellicano. Cap. CXXVII.

ISidorus. Pellicanus est auis Aegyptia, habitãs in solitudine Nili fluminis, vnde & nomen sumpsit. Nam Canapos Aegyptus dr̃. Fertur eam occidere natos suos, eosq; per triduum lugere, deinde seipsam vulnerare, & aspersione sanguinis sui filios viuificare. Phisiologus. Pellicanus amator est filiorum nimis, qui cum cæperint crescere percutiunt parentes in faciem. At illi irati repercutiunt eos & occidunt, & per triduum lugent. Tertia die mater eorum percutiens costam suam, & aperiens latus suum, incumbit super pullos & effundens sanguinem suum super corpora eorum suscitat eos a morte. Huius duo sunt genera. Vnum in aqua habitans, & esca eius pisces sunt. Aliud in solitudine, & esca eius animalia venenata, idest lacertæ, serpentes, crocodili. Et vocantur onocrotali, idest rostra longa habentes. Actor. De onocrotalo iam dictum est superius, de quo tñ varia est opinio. Ex libro de naturis rerum. Pellicanus dicitur quasi pellem habens canam, idest plumas albas. In Aegypto circa Nilum habitat, & lacte crocodili viuit, quod vtique bestia præ nimia mammillarum abundantia in aliquo palustri loco in magna quantitate eijcit. Vnde & crocodilum libenter pellicanus sequitur: hęc auis macie semper afficitur, & quicquid glutit cito digerit, quia venter eius nullum habet diuerticulum quo teneat cibum; solum enim visceris habet ductum, qui ab introitu oris vsq; ad secreta naturæ pertingit, pullos suos sanguine lateris sui viuificat, cum eos propter importunitatem suam occiderit, vel a serpente qui eis insidiatur, interemptos inuenerit. Post sanguinis autem effusionem adeo debilitatur, vt exire de nido non valeat, sed eius pulli pro cibatione eius & sua exire compellũtur. Quidam tñ eorum segnes exire nolunt, & pereũt. quidam autem seipsos quidem pascunt, sed matrem penitus negligunt. Quod cum illa post conualescentiam viderit, pios filios nutrit, impios autem abijcit & contemnit. Aristot. Pellicanus est auis sic dicta, eo ꝙ pellis eius tractata canere videatur, hoc dum pullis applaudit, illi oculos ei eruere moliuntur, ideo ipsos occidit. At illa non modico dolore affecta, seipsam postea veste plumarum exuit, & rostro latus aperit, seq; sanguinis sui prodiga cruentat, quo pulli eius perfusi reuiuiscunt. Hæc auis macilenta est, quoniam vt dicitur tenso per viscera intestino, quicquid escarum accipit, sine aliqua decoctione transmittit. Indeq; fit vt adipe proprio minime farciatur, quæ paruissimo succo reficitur: non congregatim, sed solitariè volat.

De Perdice. Cap. CXXVIII.

ISidorus. Perdix de voce habet nomen, auis dolosa & immunda. Nam masculus in masculum insurgit, & obliuiscitur sexum libido præceps. Solinus, perdices sanè cum vbique sint liberę vt aues vniuersæ, in Boetia non sunt. Non. n. cum volant, sui iuris sunt, sed in ipso aere metas habent, quas transire non audeant, nec in atticum solum transmeant. Plinius lib. 8 perdices sicut & palumbes & graculi ac merulæ lauri folio annuum fastidium purgant. Idem in li. 11. In Paflagonia bina perdicibus sunt corda: perdices non pinguescunt sicut nec lepores, his ante pugnam vox est. Actor, perdix prope terram volat, quę cũ in multis sit astuta, in hoc dr̃ esse fatua, ꝙ sicubi possit caput abscõdere, credat se totã latere, & cũ ipsa neminẽ videat, putat quoq; neminẽ se videre. in hoc quoq; ꝙ alienos pullos fouet & nutrit; cũ eos citius amissura sit. Vnde Propheta Hiere. de illa in parabola dicit. Perdix fouit, q̃ nõ peperit, fecit diuitias & nõ in iudicio. In dimidio dierum suorum derelinquet eas & in nouissimo erit insipiens. Phisiologus, perdix oua perdit, sed eius mos est ouorum perditorũ dãmna resarcire alterius matris oua surripiendo. Ex libro de naturis rerum. Perdix est auis dolosa & luxuriosa, masculis pro fœminis dimicantibus, victi calcantur a victoribus coitu. De nocte conuersis posterioribus perdices sedent, & libidinis tempore linguis ad inuicem extensis præ desiderio

ſiderio coitus æſtuant. Cum autem in gurguſtio retiali ab aucupe capiuntur, vna alia ſequitur, nec diſcernit miſera ſequens vel retractat periculum iam captiuæ, ſociarum deluſa conſortio.

De Perdicum incubatione. Cap. CXXIX.

Solinus. Perdices nidos cõtinuant munitione ſolerti, ſpineis ſ.n. fructibus receptus ſuos veſtiunt, vt animalia quæ infeſtat arceantur aſperis ſurculorum aculeis, ouis ſtragulum puluis eſt, atque clanculo reuertuntur, ne indicium loci conuerſatio frequens faciat, plerumque fœminæ transferunt partus, vt mares fallant, qui eos ſæpiſſime affligunt impatientius adulantes, dimicatur circa connubium, victosq́; credunt fœminarum vice ſuſtinere venerem. Ipſas libido ſic agitat, vt ſi ventus a maſculis flauerit, fiant prægnantes odore. Tunc ſi quis hominum vbi incubant propinquauerit, egreſſæ matres venientibus ſe ſe ſponte offerunt, & ſimulata debilitate pedum, vel alarum, quaſi ſtatim capi poſſint, greſſus fingunt tardiores, hoc mendacio ſolicitant obuios, & eludunt, quoad profecti longius a nidis reuocentur, nec in pullis ſtudium ſegnius ad cauendum. Cum enim viſos ſe præſentiunt reſupinati glebulas pedibus attollunt, quarum obtentu tam calidè proteguntur, vt lateāt deprænenſi. Plin. lib. 10. Perdices ſpinæ frutice ſic muniunt receptaculum, vt contra feras abundè valeant, perdices ouis ſtragulum molli puluere cõtumulant, nec in quo loco pepererint incubant, ſed alio trāsferūt. neve cui frequentior cõuerſatio ſuſpecta ſit. Illæ quidem & maritos ſuos fallunt, quia libidinis intemperātia frangunt earum oua, ne cubando detineantur: tunc inter ſe pugnant mares deſiderio fœminarum, victum aiunt pati venerem. Trogus inquit. Capiuntur quoq; pugnacitate eiuſdem libidinis contra aucupis indicem exeūte in prælium duce totius gregis, capto eo procedit alter, ac ſubinde ſinguli. Rurſus circa conceptum fœminæ capiuntur, contra aucupem exeunte fœmina, vt rixando abigat eum: nec in animali alio par opus libidinis. Si contra mares fęminæ ſteterint, aura ab his flante prægnantes fiunt, hiantes aūt exerta lingua per id tempus æſtuāt, concipiuntq́; ſuperuolantium afflatu, ſæpe voce tm audita maſculi. Adeoq́; vincit libido & fętus charitatem, vt illa furtim, & in occulto incubans cum ſit fœmina, aucupe accedente ad marem recauat, reuocetq́; & vltro præbeat ſe libidini. Perdix in coitu rabie tanta fertur, vt in capite aucupantium frequenter cęcę metu ſedeant. Si ad nidum is cęperit accedere, procurrit ad pedes eius fęta prægrauē aut delumbem ſeſe ſimulans, ſubitoq́; in procurſu, aut breui aliquo volatu cadit fracta, aut ala, aut pedibus, aut procurrit iterū iam prehēſurum effugiens ſpe fruſtrans, donec in diuerſum abducat a nidis, eadem iam pauore libera, maternaq́; vacans cura, in ſulco reſupina gleba terræ ſe operit pedibus apprehenſa, perdicum vita durare exiſtimatur ad annos 16. Perdices non tranſuolant Boetiæ fines in attica. Ambroſius. Perdix eſt auis aſtuta, quæ alterius perdicis oua diripit, corpore ſuo fouet, ſed fraudis ſuę fructum habere non poteſt, quia cum pullos ſuos eduxerit, eos amittit, vbi enim vocem illius audierint quæ oua generauit, relicta ea ad illam ſe naturali quodam munere, & amore conferunt, q̄ veram ſibi matrem cognoſcunt. Ariſt. pdix ſi fuerit prope marem, & flauerit ventus impręgnatur. In coitu facit odorem fętidum. Ad modum vero gallinæ ſuper oua cubat, & ſuper pullos, & colligit eos ſub alis. Ex lib de na.re. Perdicū mater volat in circumitu venatorum quouſq; pulli ſui fugiant, & poſt fugam eorū fugit ipſa, tūcq́; vocat eos ſecura, &c.

De cibo ac medicina ex perdice. Cap. CXXX.

Perdicum carnes p̄ cæteris auibus ſilueſtribus ſaniſſimę ſunt. Huius auis pectus cum ſuperioribus ſunt valde ſapida, inferiora vero nō ita. Perdix teſtante Plinio non pingueſcit. Fel eius cum melle æquo pōdere prodeſt ad oculorum claritatem. Dyaſcorides. Fel perdicis eiuſdem virtutis eſt cuius, & pauonis, vnde valent ad effuſionem oculorum, & ad caliginem aſpredinemq́; palpebrarum. Hali. Epar quoq; perdicis ſiccatum diligēter tritum ac bibitum epilenſiæ prodeſt. Plinius lib. 29. Oculis contuſis valet perdicis fel cum ęquo pondere mellis. Per ſe quoque valet ad oculorum claritatem, quod in argentea pixide ſeruari iubent. Oua etiam perdicum in ęreo vaſe decocta cum melle vlceribus oculorum, & glaucomatibus medentur. Sanguis perdicis eximiè prodeſt oculis cruore ſuffuſis. Idem in lib. 30. Ius perdicum recreat ſtomachum. Morbo etiam regio reſiſtit cerebrum perdicis in tribus vini cyatis.

De pica. Cap. CXXXI.

Iſidorus. Pica dicitur quaſi poetica, eo q̄ verba in diſcrimine vocis, vt homo exprimat, per ramos enim arborum pendula importuna garrulitate ſonat, & ſonum humanæ vocis imitatur. De qua congrue quidam ait. Pica loquax circa Dominum te voce ſaluto. Si me non videas, eſſe negabis auem. Phiſiologus. Pica garrula breuitatem alarum cauda longiore recompenſat, nidum ſuum cum duobus foraminibus cõſtruit, per quorum vnum intrat, p alterum caudam emittit. In hoc autem cõmendabilis, q̄ curiæ vel horto in quo nidificat, proſpicit indennitati, & inſidias latitantium multo clamore prodit, ita vt a propoſito reuocentur infelici. Plinius lib. 10. Picarum genera quæ longa cauda inſignes appellantur variæ, proprium eſt his omnibus annis calueſcere, cum ſeruntur rapæ, expreſſior autem eſt loquacitas certo generi picarum. Adamant verba quæ loquūtur. Nec diſcunt tantum ſed diligunt, meditantesq́; intra ſemet curam atq; cogitatione intentionem non occulunt. Conſtant emori victas difficultate verbi. Ac niſi ſubinde eadem audiāt, memoria falli, quærentesq́; mirum in modum hilarari, ſi interim audierint id verbum. Nec vulgaris his forma, quamuis non ſpectanda. Satis illis decoris in ſpecie ſermonis humani eſt. Verum addiſcere alias negant, poſſe quàm quæ ex genere earum ſunt, quæ veſcuntur glande. Et inter eas facilius quibus quini digiti ſunt in pedibus, latiores his ſunt linguæ omnibus, quæ in ſuo genere ſermonem humanum imitantur, quamquam id in omnibus penè contingat auibus loquentibus: pica nouenos parit. Cumq́; diligentius nidum ab homine viſum ſenſerit, alibi oua tranſgerit. Ex lib. de nat. rer. Pica eſt auis calidiſſima alba & nigra varietate diſtincta, linguam habens latiorem, qua ſermonem imitatur humanū. Nidum ſuum inter loca ſpinoſa conſtituit, eumq́; terra interius, & ſpinis exterius in circumitu ſubtus ac deſuper diligentiſſimè ſepit, & munit. Artiſſimū vero tm̄ foramen per quod ingrediatur in latere relinquit, & hoc eo loco quo nidus inacceſſibilior eſt, quē cū ab hoīe viſum ſenſerit, oua trāsfert aliò cõmoditate digitorū iuuāte. Cumq́; laqueo ſe nouerit dephēſam, toto corpe qeta eſt, ſolo roſtro niſu laqueū aperire laborans, nec vſq; ad extremā deſperationē reliqua parte corporis mouet. Carnes pullorū eius ad acumē oculorum mādi dnr, q tñ niſi prius excoriati fuerint, facilè coctioni nō cedūt.

De pico, & pigargo. Cap. CXXXII.

Iſid. Picus a pico Saturni filio nomen ſumpſit, qui eo in auſpicijs vtebatur: ferunt.n. hanc auē quiddam habere diuinum illo indicio, q̄ in quacūq; arbore nidificauerit clauū, vel quicquid aliud fixū eſt hærere diu non pōt, qm̄ ſtatim excidat, vbi illa inſederit. Pli. vbi ſup. Picus martius eſt auis parua vncorum vnguiū in auſpicijs magna, pullos educat in cauis auium ſola. Adactus cauernis eos a paſtore cuneus admota quadam ab his herba elabi creditur vulgo: veſcuntur in hoc genere glande pomiſq; multi. Hæc auis in agro tarentino negatur eſſe. picorum aliquis ſuſpenditur in ſurculo primis in ramis cyati modo, vt nulla quadrupes poſſit accedere. Idem in lib. 11. Dedit & pico natura cryſtā plicabilem per medium caput a roſtro reſidentem. Ex lib. de na. re. picus martius eſt auis parua, aduncos vngues hñs, & arbores roſtro penetrans. Cumq́; ſupinus corticē arboris percutit ſubeſſe pabulum intelligit, pullos in arboribus cauis educat. In quas cū ſagittam, vel aliud tale quis miſerit, picus admota quadā herba ſtatim eijcit quantalibet vi ingeſtū ſit. Ex eorū gñe plures nigri ſunt, vt merula, crocei, vt orioli. Sed illi ſpecioſiores ac maiores, qui ſunt in vertice ruffi, in pectore crocei, circa collum viriides, in alis cerulei, in cauda choruſci. Picus in agro tarētino negatur uiuere. Huic proprium eſt ſemel in anno calueſcere, eo. ſ. tempore quo rapa ſeminatur. De hac aue quidam vr̄ verſum dixiſſe. Parua loquax uolucris, Dñm te voce ſaluto. Si me non videas, eſſe negabis auem. Pigargus eſt ſecūdum genus aquilæ ſecundum Plinium, de quo dictum eſt ſuperius.

De platea, & pluuiali. Cap. CXXXIII.

Plinius lib. 10. Platea eſt auis quæ ad aues in mari pro præda ſe mergētes aduolat, eorumq́; capita morſu corripit, donec capturam extorqueat, eadem cum deuoratis ſe conchis impleuit, calore ventris coctas euomit, atq; ita ex his eſculenta excreans teſtas legit. Ex lib. de nat. rer. Pluuialis eſt auis prope ad magnitudinem perdicis, varijs pennis ornata croceo, & albo nigroq́, diſtincta, aere ſolo viuere dr̄, huius argumentum eſt q̄ licet pingueſcat, nihil tamen vnquā in eius viſceribus inueniri poteſt. Baculos plumbatos habent aucupes, quos altius in aere iactantes deterrent aues, eaſq́; in imo uolare cogentes, retia ſuper terram tendunt, ac fugitantes capiunt.

De porphirione. Cap. CXXXIIII.

Porphirio eſt auis contra modum aliarum vnum pedem habens latum ad natandum, alium vero fiſſum ad ambulandum. In quo notatur q̄ vtroq; elemento gaudet, & in aqua natans vt anates, & in terra ambulans vt perdices. Hic ſolus pręter pſitachum pede ſuo inſtar manus aquam ſuſcipiens ad roſtrum defert & potat, ſeq; humano modo cibat, quia cum omni cibo, & cum ſolo morſu oportet vt bibat. Virtutem.n. appetitus habet debilem natr̄ in attrahendo cibum, & ſibi incorporādo: huius gñis laudatiſſimi ſunt, qui roſtrū habēt magnū, & crura plōga. Actor. Porphirio vt fertur idē eſt qd̄ pellicanus. Vnde in Deut. vbi ſm Hieronymi tranſlationē inter aues immūdas Por

phirio comedi prohibetur, iuxta 70. interpretes pellicanus ponitur. Plin. Bibũt aues ſuctu cæteræ, ſed ex his quibus lõga ſunt colla intromittentes capite reſupinato quaſi infundẽtes ſibi, ſolus Porphirio morſu bibit. Idem ex proprio genere oẽm cibum aqua ſubinde tingẽs. Deinde pede ad roſtrũ veluti manu afferẽs: laudatiſſimi ſunt ĩ Comagene. Roſtra his & plõga crura rubẽt. Baleares ẽt inſulæ nobiliorẽ ſupra dicto Porfirionem mittunt.

De Pſitaco. Cap. CXXXV.

ISido. Pſitacus in Indiæ littoribus gignitur colore viridi, torque pumiceo, grãdi lingua, & cæteris auibus latiore, vnde & articulata verba exprimit, ita vt ſi eam non videris, hoĩem locutũ putes. Ex natura autem ſalutat dicẽs aue, vel kere, cætera nomina inſtitutione diſcit, hinc eſt illud. Pſitacus a vobis aliorũ nomina diſcã. Hoc didici per me dicere, Cæſar aue. Solinus. Sola India pſitacum auem mittit cui roſtri tanta duritia eſt, vt cũ e ſublimi præcipitatur in ſaxũ, niſu ſe oris excipiat. Caput vero valens, vt ſi quando ad diſcendum plagis admonendus ſit, Nam pſitacus ſtudet ꝙ vt homines loquatur, claua ſaltem ferrea verberandus ſit. Inter nobiles vero & plebeos diſcretionem digitorum facit numerus, nã qui præſtãt quinos in pedibus habent digitos, cæteri ternos. Hæc auis cũ in pullo eſt, atq; inter alterum ætatis ſuæ annũ, quæ monſtrantur & diſcit velocius, & retinet tenacius: paulo ſenior & obliuioſus eſt & indocilis. Plin. lib. 10. Super omnia humanas voces reddũt pſitaci, & quidẽ ſermocinantes. India autem hanc mittit. Pſitacus eſt toto corpore viridis, torque tñ miniato in ceruice diſtincta. Imperatores ſalutat. & q̃ accipit verba pronuntiat, in vino præcipua laſciua. Capiti eius duritia eadẽ, q̃ roſtro: cũ loqui diſcit verberatur ferreo radio, aliter ictus nõ ſentit. Cum deuolat, roſtro ſe excipit, illi nititur, ac leniorem ſe ita pedũ infirmitati facit. Idem in lib. 11. Itaq; capitis oſſa pſitacis ſunt duriſſima. Ex lib. de nat. re. Pſitacus aquas alias quocunq; modo patitur, ſed pluuia moritur. Iccirco in montibus Gelboe nidificare fertur, quia raro, vel nunq̃ ibi pluit. Caudam ſuã ſummo ſtudio cuſtodit, pẽnasq; roſtro ſuo frequentius extergit. Auis eſt luxurioſa nimiũ, bibitq; vinũ, ſemetipſam pede cibat, & illo ori ſuo defert eſcas, ſicut homo manu. Phiſiologus. Pſitacus qui vulgo papagabio, i. principalis ſeu nobilis gambio dr̃, eoas ſiue indicas habitat oras. Monte quoq; Gelboe libenter inhabitat pp eius ſiccitatem, quia multa humiditate ſuperabundante in cute moritur, aliquãtulum ſimilis eſt obelo, & falconi. Virides habens plumas, pectus rotundum, roſtrum aduncum, tantæ fortitudinis, vt caueam ſuam niſi ex virgis ferreis frangat, hominis vocem imitatur. Miræ quoq; caliditatis eſt in excitando riſum. Homines etiam oſculari domeſticos conſueuit, admoto ſpeculo propria forma deluditur, & nunc gaudenti, nunc dolenti ſimilis efficitur. In aſpectu quoq; virgineo multum delectatur, & cum vino inebriatur.

De regulo. Cap. CXXXVI.

EX lib. de nat. re. Regulus qui, & parra quaſi auis parua dr̃, multa eſt in prole, & garrituſ. Condixerant aliqñ aues inter ſe, ſicut fabula refert vt illa pro rege haberetur, quæ ſublimi volatu omnes alias vinceret. Cumq; parra ſub aquilæ aſcella latitante, aquila omnes aues cæteras tranſcenderet, exiliens parra, inſedit aquilæ capiti, & inde ſe eſſe victricem aſſeruit. Fertur autem ꝙ eius corpus veru infixum, & ſeipſum in veru gyrat, etiam poſt fata quaſi regiæ non immemor nobilitatis.

De ſeleuride ac ſtrige, & ſtrophilo. Cap. CXXXVII.

PLinius li. b. 10. Seleutides aues vocantur, quarum aduentum precibus impetrant incolæ Caſini montis, fruges eorum locuſtis vaſtantibus, nec vnde veniant, quo ve abeant, compertum eſt, illis nunquam conſpectis, niſi cum earum præſidio indigetur. Actor. Idem inf. rius de ſeleutide iuxta librum de natura rerum dicetur, ex quo vitium ſcriptoris ex altera parte eſſe videtur. Iſidorus. Strix eſt nocturna auis, habens nomen de ſono vocis, qñ enim clamat ſtridet. De qua Lucanus. Quid trepidus bubo, quid ſtrix nocturna queruntur. Hæc auis vulgo dr̃ ama, vel amatrix, ab amando paruulos, vnde & lac fertur præbere naſcẽtibus. Actor. Nota hoc nomen ſtrix æquiuocum eſt ad auem illam, de qua dictum eſt, & ad beſtiam herinatio ſimilem, de qua dicetur inferius l co ſuo. Solinus. Strophilos eſt auis paruula, quæ dum eſcas affectat os crocodili paulatim ſcalpit, ac ſenſum ſcalpurigine blandiente, aditum ſibi vſq; in fauces eius facit. Quod conſpicatus ichneomon, beluam penetrat, populatiſq; viſceribus eroſa ex aluo exit.

De ſtrutione. Cap. CXXXVIII.

ISidorus. Strutio Græco nomine dr̃, eo ꝙ animal in ſimilitudinem auis pennas habere videatur. De terra tamen altius nõ eleuatur. Oua ſua fouere negligit, ſed proiecta tm̃modo fotu puluęris animantur. Vnde Dominus ad Iob. Tu forſitan in puluere calefacies ea: hæc a quibuſdam aſida vocatur. Phiſiologus. Strutio ſiue aſida pennas habet, ſed non volat, ſicut aues cęterę, pedes habet ſimiles camelo, & ideo Gręcè cameleon dicitur, hęc non ponit oua, donec oriatur ſtella vergilia nomine, quæ oritur circa menſem Iunium, qñ ęſtas eſt, tunc eleuans oculos in cęlũ, & videns eam aſcendiſſe, fodit in terram, & ponit oua ſua, & operit ea ſabulo, ſtatimq; aſcendens obliuiſcitur ea. Eſt enim animal obliuioſum, nec vltra redit ad ea, ſed quod eis fotura erat, calore corporis ſedens ſuper ea, hoc eis aeris temperies præſtare videt̃. Nam æſtate calefacta arena excoquit oua, vt educat pullos. Actor. Strutio aliqñ quidẽ alas erigit, ſed volare nequit, eſt enim ingens corpore, rara in plumis. Habet autem alas ſimiles herodij & accipitris, ferrum vero comedit. Ariſtoteles. De ſtrutione eſt opinio, ꝙ non eſt de genere auium propter diuerſitatem ſuæ creationis, partim enim quadrupedibus aſſimilatur, partim auibus. Non habet alas, ſed figuras alarum, quę volatui non conueniunt, quia non ſunt tenues vt pili, ſed ſicut quadrupedes: habet palpebras ſuperiores, & in eis pilos, habet iterum plumam multam in inferiori parte corporis, & duos pedes vt auis, ſed vngulam fiſſam vt quadrupes. Eſt enim magni corporis, cum auium corpora neceſſe ſit eſſe parua, alioquin volare non poſſunt. Tres habet digitos in vtroq; pede propter alas, & propter pondus. Cumq; ſit ponderoſi corporis, & non boni volatus, multam habet ſuperfluitatem, multumque coit, ſicut & gallina, & perdix.

De eodem. Cap. CXXXIX.

EX lib. de nat. rer. Strutio eſt auis penè beſtialis generis. Hẽt .n. pennas, ſed nunquam eis vtitur in volatu, alas habet tenues, & plumas velut pilos. In eundo alas erigit, adeoq; in terra currit, vt equos celeritate præcedat. Habet autem vngulas biſulcas ad compræhendendos lapides, quos emittit in fuga cõtra inſequẽtes: ferrum comedit, & digerit, quia calidiſſimæ naturæ eſt, & equum natr̃ odit, & miro modo perſequitur Equus ẽt illam in tm̃ odit ac timet, ꝙ eã videre non audet. Oſſiculum paruum ſub alis hẽt, quo ſe in latere pungit, & agitat, qñ prouocatur ad iram. In pectore vero magnum os & latum, ad protectionem magni corporis ſibi creatum. Porro ſtoliditas ei tanta eſt, vt cum frutice collum occultauerit, reliqui corporis latitudinem latere credat. Natr̃ aũt caluefcit, & ita plumas exuit, vt & nudus ferè remaneat. Sed corium hẽt fortiſſimũ, quo implumis protegitur ab importunitate frigoris. Corpus hẽt ferè ad magnitudinẽ aſini, ſtatura mediocris. Oua quoque eius adeo magna ſunt, vt ex trãſuerſo ſecta vaſa fiant ad bibẽdum pro amplitudine ſua. Phiſiologus. Strutio ſolo viſu ita fouet oua ſua in arena recondita, vt ex eis pulli egrediantur in lucem. Hæc inter aues cæteras duos tm̃ digitos continet, ad modum vngularum arietis, ita ꝙ de concauitate pedis ſui ſubtus quaſi de funda proijcit lapides ſuper hoĩem. Ferunt ẽt oculo vno intueri cęlum, & altero terram. Razi. Caro ſtrutionis omnibus groſſior iudicatur.

De ſtrutiocamelo, & ſturno. Cap. CXL.

PLin. Strutiocameli Aphrici, vel Aethiopici aues ſunt grandiſſimæ, & penè beſtiarum generis, altitudinem equitis inſidentis equo excedunt, celeritate vincunt, ad hoc demum datis pennis, vt currentem adiuuent, cætero non ſunt volucres, nec a terra tolluntur. Vngulæ his ceruinis ſimiles, quibus dimicant biſulcę, & comprehendendis lapidibus vtiles. Quos in fuga contra inſequentes ingerunt pedibus Coquendi ſine delectu deuorata mira natura. Sed non minus ſtoliditas, in tanta reliqui corporis altitudine cum colla frutice occultauerint latere ſe ſe exiſtimantium: præmia ex his oua pp amplitudinem pro quibuſdam habita vaſis, conosq; bellicos, & galeas ornantes pennæ. Actor. Vr̃ eſſe ſtrutiocamelus ſpecies ſtrutionis, vel ipſum ẽt genus, ſic appellari, quia ſicut dictum eſt ſupra pedes habet ſimiles pedibus cameli. Caluẽt aũt vt dicit Pli. li. 10. ſtrutiocameli. Ex lib. de nat. rer. Sturni ſunt aues paruę ad volandum extentæ fuſco nitentes colore. Cateruatim volant, & quodã orbe circũagũtur omnibus in medium tendentibus, & hoc pp accipitres qui eis inſidiantur. Veſpere quidẽ aggregantur, ẽt immenſis turbis cõmurmurant, nocte ſilent, aurora rubẽte murmur excitãt. Demũ vero diuiſæ per turmas ad cibum volant. Plin Eſt aũt, & ſturnus ex auibus loquentibus, vnde & cęſares iuuenes habebãt ſturnum loquentem. Raz. Sturnæ, vel ſturni caro groſſior eſt quam pulli vel coturnicis. Ventrem ſtringit, & multum nutrit.

De Tarda & tragopa. Cap. CXLI.

ISidorus. Tarda apud nos dr̃, eo ꝙ tardo, & graui volatu detenta, nequaquã vt cæteræ volucres, velocitate pennarum attollitur, Græcè aũt grandipes vocatur. Auicẽ. Oua auis tardę, ſm̃ quod dr̃, ſunt tinctura bona. Experitur hora quæ pręparata ſunt ad illud cum filo lanæ in eis penetrante. Idem ſtercus auis tardę confert impetigini. Ex libro de natura rerum. Tragopales eſt auis in Aethyopia ferruginei coloris, maior quàm Aquila. Caput habet vt fœnix, excepto ꝙ in eo cornua hẽt vt aries. Vnde illud armatum profert aduerſus omnes aues ſibi cõtrariates.

tes. Solinus. Tragopa est auis maior Aquilis, cornibus arietinis præferens caput armatum.

De Turdela & turdo. *Cap.* CXLII.

ISido. Turdela quasi minor turdus dr̃, cuius stercore viscum generari putatur. Turdi aũt a tarditate vocati sunt, hiemis enim confinio se referunt. Ex libro de natu. rer. Turdi sunt aues paruæ quidem corpore, sed prouidentia magnæ. In cacuminibus arborũ luto nidos ędificant, & penè contextim, i. continuè post coitum generãt, & mirũ quia 10. diebus oua in vtero maturescunt, & post ea pariunt. Plin. lib. 10. At abeunt & turdi in vicina. Sed hi plumã non amittunt, nec occultãtur nisi spe cibi quo hibernũ pabulũ petũt. Itaq; in Germania hieme turdi maximè cernunt. Et sũt aues trimestres sicut & turtures, his color ęstate circa collũ vari⁹, hieme cõcolor. In cacuminib. arborũ luto nidi ficãtes penè cõtextim in secessu gñant. Agripina cõiũx Claudij Cęsaris turdũ habuit, q̃ nũq̃ ante, sermonẽ hoĩm imitãtẽ. Pall. Turdi nutriendi sunt in cubiculo, ita q̃ includantur illæsi ac recenter capti, mixtis aliquibus ante nutritis, quorũ societate ad cibos ipsos capiendos pauidam nouæ captiuitatis mæstitudinẽ consolentur. Sit aũt locus mundus ac lucidus, & vndiq; leuigatus, in quo transuersæ figantur perticæ, quibus possunt post inclusum volatum sedere. Rami quoq; virides sæpe mutentur. Caricę tunsę mixtis pollinibus prębeantur, myrti ẽt, si facultas est, lentisci oleastri edere semina interdũ ad excludenda fastidia, maximèq; aqua tribuatur munda. Turdi nãq; si alẽdo sagineutur, & voluptatẽ cibi & redditum maximũ præstant, parcitate beneficiũ ministrante luxuria. Auicenna. Turdorum stercus comedentium rizi confert panno & morphææ & etiam impetigini.

De Turture. *Cap.* CXLIII.

ISidor. Turtur a voce nominatur, auis pudica, semperq; in montiũ iugis & in desertis cõmorãs. Tecta. n. hoĩnm & conuersationem fugit, & commoratur in siluis. Quæ ẽt hieme deplumata in truncis arborũ concauis habitare perhibetur, cuius econtrario columba, humana hospitia diligit, domorũ semper blanda habitatrix. Ambro. Turtur est auis pudica, q̃ vbi coniugalis proprij fuerit amissione viduata, coniunctionẽ iterare recusat, ne iura pudoris, aut cõplaciti viri fędera resoluat, & primus amor eam decipiens plus doloris ex morte, quàm suauitatis ex charitate dilecti generat. Discite ergo mulieres quanta sit viduitatis gratia, q̃ ẽt in auibus pdicatur. Turtur. n. nescit primam fidẽ irritam facere, quia prima connubij sorte amissa nouit castimoniam seruare. Hæc auis in nido suo folia squillæ superiacit, ne pullos suos lupus incurset. Nouit. n. q̃ hmõi folia lupi fugere consueuerunt. Ex lib. de natu. rer. Turtur socium diligit eoq; mortuo vel capto, incedẽs solitariè, siccis arborũ ramis insidẽs, gemẽs ac tristis, nulli auiũ est infesta, sed ad oĩum infestationes patiẽtissima. In locis tutissimis & delectabilissimis habitat, per totũ hiemem in concauis arboribus implumis iacet, verè aũt producitur: multæ quidem earum terras calidas hieme petunt, & multæ remanent, si locũ habeant soli oppositũ ad quiescendum aptum. Aliqñ ita debiles sunt naturaliter, vt manu capi possint. Oua sæpe terna pariunt, sed nũquã plusquã duos educãt, similiter & palumbi. Turtur ouat in vere bis & sæpe ter. Sed hoc qñ vnum par ouorum corruptum fuerit, aut casu perierit. Solaq; auium pullos suos de nocte pascit, huius alæ dextrę sanguis medicinalis est immissus oculis.

De Eodem. *Cap.* CXLIIII.

PHisiologus. Turtur sola æstate pinguescit, austro flante nõ bene volare põt propter ponderositatem corporis, quia vẽtus ille humidus est & ponderosus. Ideoq; volando fatigãtur ab illo vento, & pp fatigationem non vociferant, atq; tunc a venatoribus de facili capiuntur. Cumq; mouẽtur ab austro ad Aquilonem non habent rectorem, cum econuerso habeãt. Turtur & columba ſm Arist. & Pliniũ hoc habent propriũ, q̃ non erigũt caput qñ potant quousq; illis sufficiat. Arist. Turtur ex fructu viuit sicut & palumbus, palũbus aũt semper apparet, turtur autẽ nõ. Masculi quidem auium vniuersaliter viuunt plus, quàm fœminæ. Masculi tñ turturum, vt dr̃ priusquam fœminæ moriuntur, qđ ex illis cognitum est, qui in domibus creantur. Testiculi auium tempore coitus magnificantur, & hoc præcipuè apparet in perdicibus & turturibus. Turtur habet vocem sibi appropriatam, non apparet nisi in æstate, hieme namq; manet in nido, vel latet in cauernis arborum, vel ad loca calida se trãsfert. Aestate vero ad loca frigida. Sępe quoq; remanent hieme in locis suis, cum habuerint loca in quibus opponantur soli: vnico mari in tota vita sua associatur, eoq; mortuo nullo modo ſm admittit. Turtur sicut palumbus & hirundo bis in anno pullificant, & bina mas & fœmina cubant oua. Coit quidem turtur post tres menses, pręgnans est diebus quatuordecim, & totidem cubat. Viuit aũt & cubat, sicut & columba quindecim annis. Palla. Turtures vt alãtur breui & prope obscuro cubiculo claudendi sunt, quos nutrire facillimum est, quia nihil expetunt, nisi vt æstate qua sola maximè pinguescunt triticum aut miliũ mulsa maceratum semper accipiant, aqua sanè frequenter eis mundior debet offerri. Auicenna. Sanguis turturis calidus distillatur super aurem contritam & dolorosam. Plinius libro 19. Turturum sanguis eximiè prodest oculis cruore suffusis, fimus earum albugines extenuat oculorum.

De Vanello. *Cap.* CXLV.

EX libro de natura rerum. Vanelli sunt aues quas Plinius simphalides vocat, satis pulchræ, columbina magnitudine, cristato capite vt pauo, collo quidem colore viridi ac lucenti, reliqua vero parte corporis varietate distincta. Hæc auis cum hominem etiam a lõgè nido suo appropinquare senserit egressa, statim cum clamore occurrit. Sicque stulta dum hominem a nido suo amouere se credit, ipso clamoris indicio nidum prodit, quem progressus homo spoliare contendit.

De Vespertilione. *Cap.* CXLVI.

ARistot. Vespertiliones habent pedes sicut aues, & carent cauda, qm̃ sunt agrestes. Ipsorumq; alæ sunt membranales. i. corio indistinctæ, & si caudã habuissent, motum alarũ prohiberet, quia non sunt diuisa. Instar murium habent in vtraque parte mandibulæ dentes, & victum sibi de nocte acquirunt, vt bubones. Ambrosius. Vespertilio est animal volatile simul & quadrupes, dentibus etiam vtitur, qui in alijs auibus reperiri nõ solent. Parit autem vt quadrupedia, non oua sed pullos viuentes, crepusculo volare consueuit, volatque in aere non aliquo pennatum, sed membranæ suæ fulta remigio. Isido. Vespertilio dicitur, eo quòd lucem fugiens vespertino crepusculo circumuolet, præcipiti motu acta, animal murium simile non tã voce resonans quam stridore. Plinius. Volucrum animal parit vespertilio tantum, cui membrana ceu pennæ. Eadem sola volucrum lacte nutrit, vbera admouens geminos volitat amplexa infantes, secumque portat. Eidem coxendix vna traditur, huic in cibatu culices gratissimi. Idem in libro 11. Volucrum dentes nulli nisi vespertilioni, similiter lac & mammæ. Huius alæ articulos habent. Idem in lib. 29. Sanguis vespertilionis cum carduo contra serpentum ictus inter præcipua laudatur. Fel eius cum aceto contra murisaranei morsum est remedio. Cor eius contra salpingas valet, quod est genus formicarum venenatarũ. Idem in lib. 30. Vespertilionis caput aridum adalligatum arcet somnum. Huius quoq; sanguis illitus facit pilos non nasci. Denique iumentorum vrinæ tormina vespertilione adalligato finiuntur. Ex libro de natura rerum. Vespertilio quadrupedia cætera volatu excellit. In partibus Indiæ sunt vespertiliones columbis maiores, habentes quasi hominum dentes, hæ in faciem percutiunt homines, nares eis & aures aliaq; membra amputãtes. Fertur quòd hæc auis strepitum quærit, & sanguis eius depilat. Glosa super Deutero. Vespertilio circa terrã volat, & pẽnis ambulat, immunda est secundum legem. Auicenna. Vespertilionis lac, vt dicitur est vrina ipsius. In ipso autem est abstersio & vehemens calefactio. Vnguentum vespertilionis prohibet mammillas puellarum a magnitudine. Cerebrum eius cũ melle confert principio aquæ descendentis in oculum. Eius cinis acuit visum. Et scizati ait confert vngulæ & albugini.

De Vlula. *Cap.* CXLVII.

ISidorus. Vlula est auis a planctu & luctu nominata. Cum enim clamat, aut fletum imitatur aut gemitum. Vnde apud augures si lamentetur tristitiã, tacens ostendere fertur prosperitatem. Actor. Vlulæ, vt dicit Glosa super Isaiam, sunt aues magnitudinis coruinæ, maculis respersæ, quæ rostro in palude fixo horrendè stridunt, habentes vocem similem vlulatui luporum, vnde & nomen acceperunt, & vocantur Gallicè buhort. De hac iam superius dictum est, vbi de botaurio & de onocrotalo, quæ nomina sunt eiusdem.

De Vpupa. *Cap.* CXLVIII.

ISidor. Vpupa est auis spurcissima, cristis extantibus galeata, semper in sepulchris & humano stercore commorãs. Vpupa Græcè dicta, eo q̃ stercora humana cõsideret, & fetẽti pascatur fimo. Cuius sanguine qui se inunxerit dormitum pergẽs dæmones suffocãtes se videbit. Plinius lib. 10. Vpupa vt tradit Eculus Poeta formã simulq; colorẽ mutat, aliàs obscęna pastu auis, crysta visenda plicatili, contrahens illã subrigensq; per longitudinem capitis. Glosa super Leuiticum. Vpupa lugubris est, & luctum amans. Vnde & in lege comedi prohibetur, quia seculi tristitia mortem operatur. Phisiologus. Vpupæ pulli cum parentes suos senuisse viderint, ita vt neq; volare, neque videre possint, vetustissimas parentum plumas euellunt, & oculos eorum liniunt fouentque eos sub alis suis, donec crescant eorum pennæ, & reilluminentur oculi eorum, sicque mutuam vicem parentibus reddunt. Iorath in lib. de aĩalibus. Vpupæ pulli parentes suos fouentes anhelant super oculos ipsorum, vt vi-

sum recuperent. Pythagoras in li. Romanorum. Sanguis vpupæ illitus homini dormienti, dæmoniaca gignit fantasmata. Pennæ vero vpupæ positæ super caput hoīs sedant soda i. dolorem capitis. Huius ēt lingua super illū suspensa qui multam obliuionē patitur, ei confert. Ex lib. de naturis rer. Vpupa est auis admodū pulchra, sed immunda, vna tñ voce sicut & cuculus importuna est, hieme latet, & nuda est, vere producitur, huius parentes senescētes inter pullos iam adultos in nido plumas exuunt, & interim a pullis pascuntur, donec vires plumasq; recuperent. Alia quoq; vr̄ eis inesse pietas erga parentes suos. Cum. n. senio visum perdiderint, pulli notam naturaliter herbam colligunt, & eorum cæcatos oculos inde liniunt, vt visum recuperent. Huius auis cor malefactoribus & incantatoribus valere dr̄. Plinius libro 30. Vpupæ cor lateris doloribus prodest.

De Vulture. Cap. CXLIIX.

ISido. Vultur a volatu tardo nominatus putatur, magnitudine quippe corporis p̄petes volatus non habet, fertur penè vsque ad centum annos procedere. Vultures autem sicut & Aquilæ ēt vltra maria cadauera sentiunt. Altius quippe volantes, quę multa montiū obscuritate celantur, ex alto illi conspiciunt. Plinius. Vulturum p̄ualent nigri, nidos nemo attingit, ideo ēt fuere, qui putarent illos ex aduerso orbe volare falso. Nidificant. n. in excelsissimis rupib⁹. Vultur ac ferè oēs grauiores, nisi ex procursu vel altiori tumulo emissę nō euolant. Aquilæ quidem clarius cernūt, sed vultures sagacius odorant. Ambro. Vultures dr̄ sine concubitu generare & cōcipere. Solent ēt mortem hominis quibusdā signis annūciare. Cū. n. lachrymabile bellū acies inter se instruunt, multo vultures sequuntur agmine, & eo significāt, ꝙ multa hoīum multitudo bello casura sit futura p̄da vulturibus. Arist. Sicati cū vulture pugnat, & eius ossa frangit. Auis vero, q̄ dr̄ obrix non apparens de die, quia non est acuti visus venatur de nocte sicut vultur, & pugnat cū eo fortiter, ita ꝙ pastores multotiens ipsos deprehendunt. Glo. super Leuiticum. Lex vulturem comedi prohibet, qui bellis & mortibus gaudet. Ex li. de naturis rerū. Vultur est auis ponderosa, sed ad volandum admodum exerta, quamuis antequam in aerem eleuetur tres saltus faciat. Vnde q̄nq; agilitate canis intercipitur priusquā ad volandum saltibus consuetis in alta aeris erigatur. Itaq; si hominem viderit, libenter in terra graditur ob pōdus corporis, vnde & gradipes appellatur, volando cadauer olens respicit, & ad esum illius se deponit, in quo prius oculū petit. Et q̄m indifferēter ad omne cadauer se inclinat, pericula & laqueos venatorum non euitat, ideo facilius capitur. Exercitus aūt sequitur, vt mortuorū cadaueribus satietur. Vultur cum herodio pugnat, & in ipsum ruit. Sed cum herodius agilis sit, cum impetu ruenti cedit, auisq; grauida se retinere non valēs semetipsam occidit. Phisiologus. Sedet autem vultur in altissimo loco, quia retardatur in ascensu a terra ascendit intantum altissimum, vt videat loca remota. Ideoque dicitur, ꝙ solus vultur est auis Dei, hic etiam maiores aues rapaces vt accipitrem insequitur, tanquam prædationi suæ debitas, minoribus parcens alitibus.

De Eodem. Cap. CL.

ARistot. Vultur grauis est & mali moris, famelicus, & clamosus, venatur in locis a nido remotis valde, & vt videat loca remota valde, ascendit ad locum altissimum, ibiq; sedet, quia difficilis est ei eleuatio a terra. Ideoq; dr̄ ꝙ solus vultur est auis Dei. Deprehēdit aūt lepores, & paruos ceruos, & capras ac vulpes & aīalia cætera q̄ retinere pōt. Ea vero quæ venatur, vel cum quibus pugnat, alis percutit atq; stupefacit, & vnguibus vulnerat. Est aūt quædam auis, quæ cum videt eum timens descendit in aquam, seque submergens expectat, vt vultur a loco transeat. Sed vultur q̄m acuti visus est, videns eam in profundo nec recedit a loco superuolans, donec illa fatigata vel suffocata super aquā redeat, & tunc accipit eā viuam seu mortuā. Verumtñ q̄n venatur aliquid & apprehendit, non subito fert ad nidū, donec pondus eius tentauerit. Venatur autem vultur a meridie vsq; ad noctem, & ab ortu solis vsque ad ip̄s illud quiescit. Est autem fortis famis. Cumque famescit multum deprehendit.

De Multiplici vulturum genere. Cap. CLI.

IDem. Vulturum genera sunt plura, quorum vnus hargor, a quibusdam dr̄ abiachon, & est in locis multarum arborum, & q̄nq; ēt circa ciuitates. Volatq; ēt circa montana, & in locis multæ materiæ cibi pp confidentiam in ea. Aliud est genus, qđ planoior dr̄ Græcè, & est minus primo genere. Eiusq; māsio est in montanis, & in desertis. Porro secundum Homerum aliud est genus quod dicitur Græcè ianachor, nigri coloris quantitate minus alijs, sed maioris est vigoris. Et est vultur niger, qui proprie interficit lepores. Iste solus bono nutrimēto pullos suos nutrit, deinde illos extrahit, ipse quoque cito venatur. Itē aliud genus vulturum, quod est malarum alarum, inuenitur, quod a quibusdam Pigardus dicitur, habet caudam albam, & caput album. Eiusq; quantitas quasi vulturum aliorum medietas. Alas habet valde paruas, mediumq; sui corporis est longum, & manet in locis multarum arborum, hic percipiturus dicitur. Hiberq; ex malitia sicut cæteræ aues rapere cadauera mortua, sed nullum habet iuuamentum, coruiq; nigri & aliæ similiter aues deprehendunt, & eijciunt ipsum. Est autem grauis & mali moris, semperq; famelicatur, & vociferat. Aliud quoque genus, quod albaton dicitur, & est crossi colli, ampli pectoris, ac retortuosum alis. Manetq; in maris littoribus, & cum aliquid rapit secum fert ad pelagus. Est iterum, & aliud genus vulturū, quod Græcè dicitur crosilion, id est verum, hoc enim genus tantum est verū genus vulturū. Alia vero genera sunt admixta, vel a coitu vulturum & accipitrum, auiumq; maioris corporis generata, & iste vultur est valde magnus sesquarto maior oībus vulturibus. Habet fortè vocem, & citrinum colorem, non aūt vr̄ nisi raro.

De Generatione vulturum & educatione. Cap. CLII.

PLin. Vultures, vt supra dictum est, nidificant in excelsissimis rupibus, fœtus quidem sæpe cernuntur fere bini. Ombricius tñ aurulspicus in nostro æuo peritissimus parere tradit oua 13. vno ex his reliqua oua nidumq; lustrare, mox abijcere. Ex genere ossifragi vultures minores progenerantur, ex ijs vero magni qui oīno non generant. Phisiologus. Vultures quosdam dicunt concubitu nō misceri, ac sine copula concipere & generare, natosq; illorum penè vsq; ad centum annos vitam producere. Ambro. autem hoc vr̄ ad oēs extendere. Aristo. Vultur aūt, vt dictum est, nidificat in locis altissimis & multotiēs super arbores. Inuidet pullis suis cū impinguātur, nec pascit eos nisi de cibi sui reliquiis, & illos antequam volare possit eicit. Est aūt auis alia, q̄ proiectos illos cum pullis suis nutrit. Vnū par vulturum occupat vnum magnū locum, & ideo secum alios nidificare non permittit, est aūt longę vitæ, quod ex eo cognoscitur, ꝙ nidus eius semper idem manet. Cum vero senescit elōgatur rostrū eius superius & arcuatur, & in fine fame moritur. Iorath. Vulturis pulli dū impinguantur, pater eorū pinguedinē remouet ab eis percussione alarū atq; puncturis, sicq; macerantur, ne volatu deficiāt. Ex lib. de natu. rer. Vultur pullos suos quousq; possint volare nutrit, seq; pro eis periculo exponit, dū ēt fortiorem se volentē eos diripere suis vnguibus vulnerat, & & alis percutit. Post hoc eiiciens eos a nido locis in quibus nati sunt approximare vetat, cibi. s. æmula, q̄m vnū par vulturū magnum locū occupat. Nec vnquam vultur nido proximis locis, sed remotissimis docente natura pacis amica, ne vicinarum gentium odium contra se excitet. Quod ei de cibo superfluit, in nido reponit, vt inde se cibet & pullos, quia cibum de facili non acquirit. Quod si pullos suos ocyus impinguari viderit, dolet. Ideoque rostro eos in pedibus vulnerat, vt macilentos efficiat. Vultur cum adultus fuerit, matremque senem & ad volatū debilem viderit eam occidit.

De Medicinis ex vulture. Cap. CLIII.

ESculapius. Vulturis pennæ combustæ fugant serpentes a domo. Iecur eius tritū cum sanguine per 10. dies bibitum, caducos liberat. Sanguis eius cum succo marrubij caliginē oculorum sanat. Adeps eius dolorē oculorū sanat, & dolores neruorū euacuat. Diasc. Fimus vulturis medicinalis est, nā fumigiū eius secundinas expellit. Plin. lib. 20 Penna vulturis si scalpantur dētes, acidum faciunt halitum. Sāguis eius cum herbę cameleonis albę radice accedria tritus, herbaq; brasica cōtextus, lepras sanat: vulturis quoq; pulmo cōbustus cōfert sāguinē reijciētibus. Iecur vulturis tritū cum sanguine suo ter potū septenis diebus medetur comicialibus. S. Pr & cor pulli vulturini adalligatū. Adeps quoq; vulturinus cū ventre arefactus & cū adipe suilio inueterato tritus, neruorum dolores mitigat. Idem in lib. 29. Vulturis etiam fel ex aqua dilutum, albugines sanat oculorum.

De Iboz, & idrio, & isida, & xione, & zeleutide. Cap. CLIIII.

EX libro de naturis rerum. Iboz est auis visu debilis, quæ imitatur vocem equi, & quandoque super eum volans, eundem stupefacit, ipsumque fugere coit. Aristoteles. Iboz, ideo cum equo pugnat, quoniam ipsum a pascuis eiicit, & herbas comedit. Ideoque stupefaciens eum fugere cogit, & fortè interficit. Est autem auis pulchri coloris, & vita eius bona, manetque apud fluuios & margines eorum. Idros est animal volatile in Nilo flumine, satis inimicum crocodilo. Nam de natura & consuetudine cum viderit crocodilū in littore flu minis ore aperto dormientē, inuoluit se limo quo facilius possit eius faucibus illabi. Sicq; faucibus suis irrepens erosis crocodili visceribus, tandem inde viuus exilit. Ex lib. de naturis rerum. Isida a sono vocis dicta est. Auis quidem parua, sed pennarum venustate clarissima, in dorso colorem habet inter viridem & ceruleum. In pectore vero p̄fert imaginē carbonum ardentium. Duos tm̄ habet in pede digitos, vngues aduncos, sed

rostrum

rostrum paruum ac directũ. Circa aquas assidua est, pisciculis viuit, terrã rostro cauat, ibiq; nidum congerit, ac fętus facit. De hac opinat vulgus, quia si pellẽ cũ plumis aui mortuę detrahas, & parieti infigas oĩ anno plumas ac si esset in corpore commutabit. Actor. Xion est auis immunda ẽm legem, cuius natura non satis est nobis nota. Est aũt, vt legitur, de genere vulturũ, sed minor, quàm vultur. Ex libro de natura rerum. Zeleutidę sunt aues, vt dicit Plinius, quarum suffragium a Ioue Deo petunt incolę montis Casini cum a locustis fruges illius vastantur. Itaque a Deo missę locustas depopulantur, & vnde veniant quove abeant ignoratur.

De Generatione auium. *Cap.* CLV.

EX sacra Historia. Creatis aũt ex aqua volatilibus, dixit eis Deus. Crescite & multiplicamini super terram. Quod vtiq; dicere nihil aliud fuit, quàm virtutem generatiuam ad sui generis multiplicationem inserere. Plinius lib. 10. Generatio quidẽ auium simplex esse vr, cum & ipsa sua habeat miracula. Pẽnatorum infęcunda sunt generi, q̃ aduncos vngues hñt. Nulla ex his super quaterna parit oua. Tribuit hic auium generi natura, vt fęcundiores essent fugaces earum, quam fortes. Plurima pariunt strucio, camelli, gallinæ, perdices soli. Quædam oĩ tpe coeunt, vt gallinæ & pariunt, præterquam duobus mẽsibus hiemis brumalibus. Ex his iuuencæ plura, q̃ veteres, sed minora. Est aũt tanta fœcunditas, vt aliquæ & sexagena pariãt, aliquę quotidie, aliquæ bis in die, aliquæ intm̃ vt effetæ moriãtur. Volucrum aĩal parit vespertilio tm̃, & lacte nutrit vbera admouẽs. Columbæ pariunt oua bina, palũbus & turtur plurimum terna. Pauo a trimatu parit anno primo vnũ vel alterum ouũ, sequẽti quaterna vel quina, cæteris duodena. Accipiter parit ferè singulos, nunquã plus ternos. Is qui vocatur egolios quaternos. Coruus aliquãdo parit & quinos. Melancoriphus supra viginti parit, semper impari numero inæqualia, nec aliàs in pluribus tãta fœcunditas, maior tñ paruis est. Aristo. Auium coitus est modis duobus, aut fęmina humi cõsidente, vt in gallinis, aut stãte vt in gruibus. Auium genera coeũt in fine veris ac principio æstatis, & tunc ponunt oua, & pullos extrahũt. Sed alcion sua ponit in principio hiemis, & cubat 14 diebus antequam compleantur, vt dictum est superius. Sunt aũt q̃dam aues castæ, sicut illa, q̃ non coit, nisi semel in tpe. Oscines p̃ter exceptas faciunt fętus ante vernũ æquinoctiũ aut post autumnale. Ante solstitiũ quidem dubios, postea vitales. Gñatio multa non est in auibus boni volatus, neq; curuorum vnguium, qm̃ aues multorum ouorũ, multæ superfluitatis sunt. In auibus aũt vncorum vnguium transit superfluitas in alas & plumas & vngues, corpusq; earum est paruum, siccũ, acutum, sed aues ponderosi & non boni volatus, vt gallina & cubeth .i. perdix, & alia similia genera, multam habẽt superfluitatẽ, & ob hoc mares multũ coeunt, fœminæq; multam habent materiam. Columbæ vero quasi mediæ sunt inter vtrumq; genus. Sunt .n. boni volatus sicut vncorũ vnguium, & habent corpora sicut ponderosæ. Quoniam ergo boni volatus sunt, de necessitate transit earum superfluitas in plumas & alas. Ouaq́ue earum pauca sunt, idest bina, propter corpulentiã vero suam & calorem ventris ouãt multotiens .s. decies in anno, maximè, quia cibus earum de facili inuenitur. Aues aũt vncorum vnguium non nisi difficile cibum acquirunt.

Iterum de fęcunditate earum. *Cap.* CLVI.

ITerum aues modicę quanto magis pauescunt, tanto pluriũ ouorum sunt, quia corpora sua maioris sunt humiditatis, & eorũ crementum transit in sperma. Alia vero genera magis sicca sunt, ideo magis iracunda, qm̃ ira fortis non est nisi in corporibus multæ siccitatis. Gracilitas quoq; crurium in paruis auibus & debilitas cõuenit huiusmodi coitui & ouorum multitudini, sicut accidit hominibus, quia cibus ad crura transiens transit eis in superfluitatem spermatũ. Aues aũt vncorum vnguium hñt pedes fortes, & crura crossa pp vitæ suæ regimen, & nõ potant. Itaq; cum humor naturalis & accidentalis cõueniens sit gñationi spermatis, Aues huiusmodi non ouant ad plus, nisi ad quatuor oua. Deniq; sicut accidit arboribus, ꝙ quæ multũ fructificant cito desiccantur, quia cibus transit in semen, sic & gallinæ quædã quæ multum ouantes, & fortè duo in die, cito moriuntur, quia cibus transit in sperma. Item auium fœminæ non desiderãt coitum, sicut masculi, quia matrices earum sunt sub pariete prope renes, masculi vero contracti sunt interius, & indigent multo coitu pp spermatis multitudinem. Item aues paruæ, q̃ faciunt pullos multos, pullificant incompletos, non .n. generant cibum eorum gñationi sufficientem. Ideo si oculus pulli hirũdinis, dum paruus est extrahatur, iterũ crescet. Gallina & columba coeunt & pullificant toto anno, præterquã in tropicorũ mensibus. Turtur post tres mẽses coit, prægnans est diebus 14. & totidem cubat. Pauo pullificat post trienniũ. Sola hirũdo inter volatilia carnes comedentia bis in anno pullificat. Itaq; turtur & palumbus & hirundo bis in anno pullificant & binos. Columba sępe, pauo vero semel, gallina, & anser, & anas, & perdix, & fasianus simul multos. Aquila vero cæteraq́ue rapaces aues, non nisi duos vel in anno semel, aut si plures eos proijciunt. Est aũt auium vociferatio magis in tempore coitus. Perdix in coitu facit odorem fœtidum. Gallina post coitum horripilationes habet. Actor. De luxuria quoque & coitu columbæ & cubeth, idest perdicis multa superius dicta sunt.

De Nidificatione auium. *Cap.* CLVII.

ARistot. Hirundo qñ vult præparare nidũ, miscet cum palea lutum. Quod si lutũ non inuenerit intrat aquam & postea cinerẽ, sucq; domui parietes vt homo facit. Partes duras in fundamento ponit, & domum adeo magnã, vt sibi sufficere possit, extruit. Aues aũt graues non hñt nidum, vt aliæ, sed vadunt ad loca plana, ibiq; mansionẽ faciunt ex spinis & alia materia hoc pp accipitrẽ & vulturẽ & pp calorem. Quędã aũt ex auibus nidificãt in cauernis & lapidibus, & kiche auis nidificat super arbores ex lana & pilis. Cinnomolgus nidum suũ facit ex cinnamomo sphericè super arbores altas, ad quas nemo põt ascẽdere. Hacha kox .i. vpupa suum nidũ facit ex hoĩs stercore. Plin. vbi sup. Alcionum nidi figura, reliquarũ quoq; solertiæ nos admonet. Neq; .n. auiũ ingenia magis aliqua parte sunt admiranda. Hirundines vt supra dictum est, luto cõstruunt, stramẽto roborant. Si qñ inopia est luti, madefactũ multa aqua pennis puluerẽ spergunt, Ipsum quoq; nidum mollibus plumis floccisq; construũt tepefaciẽdis ouis, simul ne durus sit infantibus pullis. Alcionũ quoq; nidi admirationẽ hñt. Pilę figura paululũ eminẽti ore per quàm angusto grandium spongiarũ similitudine. In genere vitæ riparum est, cui nidus ex arido musco sic absoluta pila perficit, vt inueniri non possit aditus. Picorũ ars surculo primis in ramis suspenditur cyati modo, vt nulla quadrupes possit accedere. Galgulos quidẽ ipsos pedibus dependentes somnũ capere confirmãt, quia tutiores ita se esse sperant. Iã publicũ quidẽ oĩum est, tabulata ramorum sustinendo nido proinde eligere cameraq; ab imbri aut fronde protegere densa. In Arabia cinnamolgus cinnami surculis nidificat. Plumbatis igitur eos & sagittis decutiũt indigenæ mercis gratia. In schitis auis q̃dam magnitudine otidis binos parit in pelle leporina semper in ramorũ cacuminibus suspẽsa. Picæ cũ nidũ suũ ab homine uideri sentiũt, alibi oua transferunt. In auibus aũt quarũ digiti non sunt accomodati complectendis ac trãsferẽdis ouis hæc traditur solertia mirabilis. Surculo quippe super oua sua bina imposito, ac ferruminato alui glutino, subdita ceruice medio ęqua vtrimq; libra deportant aliò. Nec his minor solertia q̃ cunabula in terris faciunt, prohibente corporis grauitate sublimia petere. Merops nidificat in specu defossa sex pedum altitudine. Perdices sic muniunt receptaculum spina & frutice, vt contra feras vallantur abundè. Ouis quoque stragulum molli puluere contumulant, nec in quo loco peperint. incubant.

De Generatione ouorum. *Cap.* CLVIII.

ISidorus. Omnium aũt volucrum genera bis nascuntur. Primum .n. oua gignuntur, inde calore materni corporis formãtur & animantur. Plinius lib. 10. Volucrum animal parit vespertilio tantum, solaque pullos lacte nutrit admouens vbera. In terrestribus autem oua pariunt serpentes. Aristoteles. Quædam animalia generant animalia non distincta neque formata, & qđ ex his habet sanguinem facit oua. Cumq; generatur animal ex aliqua parte oui, residuum erit cibus nati. Oua duos colores habentia, non sunt penitus rotunda, sed ex vna parte acuta propter diuersitatem, quæ semper in eis est, ex albo in quo est principium. Estq; pars oui acuta inferiori parte durior, quia debet custodire principium, qđ est in ouo & exit vltimo pars acuta, quia cum matrice est continuata. Ex animalibus ouantibus auiũ genera faciunt oua cõpleta, duræ testæ, nisi accidat occasio pp infirmitatẽ. Et oua quidem ex spermate fiunt, & hñt duos colores album & citrinum. Et aĩalibus quidẽ quorũ natura calidior est, distincta sunt illa duo, & citrinum maius est albo & terrestre. In animalibus aũt humidioribus & minoris caloris, album maius est & humidius, sicut accidit habitantibus in locis aquosis, & q̃ abundant arboribus. Tale est & genus pisciũ, vnde nõ est in eis album separatum propter paruitatem caloris, & multitudinem partis frigidæ terrestris, sed est quasi mixtio ex albo & citrino, & ideo colorem vnum habet. Oua quoque venti duos habent colores. Non est causa diuersitatis colorum mas & fęmina, tanquam album sit ex mare, citrinum ex fęmina. Sed ambo sunt ex superfluitate fœminæ, & est pars calida, pars vero frigida. Cumq́ue fuerit in eis calor multus, separabuntur ibi duo colores. Cum autem modicus non poterit ibi diuidere. Sperma vero maris sustentat tantum. Ideoq́ue prius apparent oua parua alba, postea fiunt citrina, propter multitudinẽ mixtionis sanguinis.

De Complemento eorum. Cap. CLIX.

Apud complementum autem ex it color, & fit album in circumitu citrini, sicut humor ebuliens circumquaque, qm album naturaliter calidum est, & in eo calor aiæ. Citrinū aūt intra, quia terrestre. Deniq; si quis oua multa miscuerit, & in vesica ponens decoxerit, inueniet citrinum in medio, & album continens ipsum. Crescit autem ouum, sicut crescit embrio per receptionē cibi, qui vadit in matricē per vmbilicum. Testa vero, q̄ est in circumitu oui, quidē mollis est, & postea durescit, non tñ multum, quia ponēti dolorē induceret. Cū vero exit coagulatur, & efficitur dura subito, qm infrigidatur. Exit aūt acuta pas vltimo, quia continuata est cū matrice. Et ſm hūc modū accidit ēt seminibus arborum, & granis q̄ comedūtur: vbi.n. est aggregatio duarū partium vt fabæ & similium, ibi est principiū in cōplemento, & ibi principiū seminis. Igitur exitus ouorū cōtrarius est exitui aialis, qm exitus aialis est super caput & principiū, ouum aūt exit quasi super pedes Et causa est huius continuatio cū principio.i. matrice. Gallinæ quidem & colūba cæteræq; multi coitus aues plus oībus faciunt oua, in quibus sunt duo citrina pp congregationem duorum spermatum ex duplici coitu, & in talibus ouis inueniuntur gemelli. Oua quoque quadrupedum sunt duræ testæ, & habent duos colores, & calida sunt & complentur ex calore terræ & temporis.

De natura ouorum. Cap. CLX.

Isido. Oua dicta sunt ab eo, q̄ sint vuida, vnde & vua dr̄ eo q̄ intrinsecus humore sit plena. Nam humidum est, quod exterius humorē habet, vuidum q̄d interius. Oua aūt quædā inani vēto concipiuntur, sed non sunt generabilia, nisi q̄ fuerint masculino concubitu concepta, & seminali spiritu penetrata. Ouorū vim tantam esse dicūt, vt lignum eo perfusum nō ardeat, ac nec vestis quidem contacta aduratur. Admixta quoq; calce glutinare fertur vitri fragmenta. Plinius vbi sup. Oua quidem aceto macerata in tm̄ emolliuntur, vt per annulos transeant. Seruari ea in lomento, aut hieme in paleis, æstate in furfuribus vtilissimum est. Sale aūt exinaniri creduntur. Idem in lib. 29. Firmitas putaminis tanta est, vt recta, nec vi nec pondere frangatur. Nec nisi parum inflexa rotunditate tota. Et ne quid ouorū gratiæ desit candidum ex his admixtum viuæ calci glutinat vitri fragmēta, tantaq; est vis vt lignū ouo perfusum non ardeat, & ne vestis quidē aduratur. Arist. in libr. de vegetabilibus. Ouū in aqua dulci mergitur, in salsa vero natat. Idem in lib. de animalibus. Dispositio citrini in ouo est, sicut dispositio matricis a qua exit cibus embrionis, q̄ est in matrice. Tela extrinseca est sāguinea. Testa vero dura nō est nisi ouorū custodia, pp occasiones, quæ possent eis accidere cum exeunt extra. Citrinū tempore frigoris congelatur, & postquam calefactum fuerit hūmidū efficitur. Album vero non congelatur ex frigore, sed fit magis humidum, & cum assatur fit durum. Porro apud generationem pulli inspissabitur, quia sustentatio pulli est ex ipso. Citrinū autem est cibus pulli. Ideoq; citrinum & album distincta sunt telis propter diuersitatem naturæ. Pulli aūt in ouis exeunt ex parte acuta, per quam sunt oua cum matrice continuata. Vt autem dictum est oua auium completa sunt duræ testæ, oīaque habent duos colores, album. s. & citrinum. Oua vero piscium vnius coloris sunt, & non sunt completa, quia recipiunt cremētū extra.

De Varietate ouorum. Cap. CLXI.

Idem. Oua volucrum quædam sunt dura, quædam mollia sicut gallinarum. Oua quoq; diuersificantur in colore ſm diuersitatē auium, quia q̄dam sunt albi coloris, vt columbarum ac perdicum. Quædam citrini, vt prope paludes manentium. Quędam vero sunt quasi picta & quædam rubea. Auium ēt existentium circa fluuios oua diuersantur ab ouis in sicco manentium, quia citrinum in istis est magis, quàm duplum ad citrinū auiū prope ripas cōuersantium. Item oua diuersantur in figura, quia q̄dam sunt acuta, q̄dam lata, & prius quidem exit latū, post acutū. Diuersantur quoq; ſm aialium genera, quia q̄dam faciunt, oua cōpleta, sicut aues & quadrupedia, pluraq; serpētium genera, quædam vero nō cōpleta, sicut pisces & mollis testæ, & malachiæ. Omnia.n. oua istorum generū postquā ouantur crescūt. Siquidē & quadrupedia q̄dam ouant, vt lacertulus & chencra, idest crocodilus & tortuca. Plinius vbi sup. Itaq; non solū aues gignunt oua sed etiam quadrupedes, vt cameleon & lacerta, vipera terrestrium sola intra se parit oua, vt pisces, vnius coloris & mollia. Ouorum autem alia sunt candida, vt colūbis & perdicibus. Alia pallida vt aquaticis, alia punctis distincta, vt meleagridum, alia rubri coloris, vt fasianis cencrhidis. Intus autē omne ouum volucrum bicolor. Piscium vero vnius coloris, in quo nihil candidi. Auium oua ex calore fragilia sunt. Serpentium ex frigore leuia, piscium ex liquore mollia. Quæ oblonga sunt oua gratioris saporis esse putas Oratius Flaccus, ferminam edunt, quæ rotundiora gignuntur, cætera vero marem. Item oua aceto macerata in tantum emolliuntur, vt per anulos transeant.

De operatione ouorum in cibo. Cap. CLXII.

Avicenna. Gallinæ recentia cæteris ouis meliora sunt, & q̄d in eis est melius est vitellus. Meliusq; earum artificium est, vt non cum aliquo coagulentur. Post oua gallinarum sunt oua auium, quæ cursu eius procedunt. Oua vero anatis & similium, mali humoris sunt. Razi vbi sup. Oua elixata & indurata plus nutriunt. Ad digerendum autē duriora sunt, tardiusque de stomacho descendunt. Mollia vero velocius, quæ his a quibus sanguis multus effluxit, ac vires imminutæ sunt conferunt. Isaac in dictis. Oua hoc sunt in animalibus volatilibus, quod sanguis & sperma sunt in animalibus ambulantibus: sicut.n. sanguis & sperma sunt materia oīum ambulantium, & nutrimenta, ita oua sunt materia & nutrimenta volatilium. Oua.n. volatilium masculis succumbentium hæc duo dnt in se retinere, sperma videlicet & nutrimentum. Proinde velociter & multum sunt nutrientia & confortantia, velociter nutriunt propter substantiæ subtilitatem suiq; liquoris temperamētum. Corporis sunt confortatiua, quia quanto plus calor naturalis in eis operatur, tanto magis induratur, sicut fieri videmus in exterioribus. Quanto.n. calor ignis in eis operatur, tāto indurari incipiunt. Nutrimentum multū dant, quia tota substantia eorum mutat, membris oīno non assimilatur pro sui natura humanæ naturæ. Maximèq; eorum vitella, quia in calore & humiditate sunt tpata, magis vnr esse humanæ similia cōplexioni. Sed tñ si assentur ab igne calorem suscipiunt & siccitatē, vnde fiunt desiccatiua, minusq; caloris refrigeratiua. Si vero fuerint cū aqua elixa humiditatē sumunt. Proinde fiunt minus desiccatiua, magisq; caloris mitigatiua. Albumen aūt eorum aliquantulū frigidū & crossum, vnde est durum ad digerendū. Pætereа oua inter se quatuor modis discrepāt. Primus pro animaliū eit naturis & eorum ætatibus. Secundus propter longinquitatem tpis ouorū in aere manentium. Tertium est artificium coctionis eorum. Quartus si plusquam oportet vel minus coquantur.

De operatione ipsorum in medicina. Cap. CLXIII.

Avicenna. Oua quidē ad æqualitatē tendunt, sed ipsorū albumen ad infrigiditatem, & vitellus ad caliditatē, & ambo humida sunt, præcipuèq; albumen. Ex his aūt fortiora sunt oua anseris & strucij. In ipsis est stipticitas, proprièq; in vitello eorū assato. Albumen aūt sedat dolores mordificatiuos, propter sui glutinationem. Coagulata quidem tardioris sunt digestionis & plurimi nutrimenti. Ex his aūt meliora sunt sorbilia in aqua cocta. Suntq; velocioris penetrationis. Ex albumine oui factū epithima prohibet ac remouet corruptionem coloris a Sole: vitellus assatus ac tritus est epithima vtile panno ac nigredini. Oua autem auis tardæ, secundum quod dicitur, bona sunt tincturæ nigræ, & experitur hora qua præparara sunt ad illud cum filo lanæ penetrante in eis, & dimittitur donec consideretur an nigrescat. Item oua ponuntur in emplastris apostematum & in clysteribus, propter vlcera apostemata. Liniuntur quoq; cum oleo super erisipilam. Conferunt etiam adustioni ignis & aquę. Leniunt neruos, & conferunt omnibus doloribus iuncturarum & corize, asperitati quoque pectoris & gutturis. Oua sorbilia tussi conferunt & pleuresi, & ethicæ, raucedini vocis ex caliditate, & stricturæ anhelitus, ac sputo sanguinis, propriè cum sorbetur vitellus tepidus. Oua cocta in aceto prohibent fluxum ventris, ac dissenteriam. Asperitatē quoque meri ac stomachi, & effusionem materierū ad stomachū & intestina. Et eorum vitellus confert vlceribus renum ac vesicæ præcipuèq; si sorbeatur crudus. Oua assata super cinerem sine fumo conferunt solutioni ventris ac dissenteriæ, si comedantur cum aliquibus stipticis & aqua agresti. Conferunt etiam asperitati intestinorum ac vesicę. Albumen oui sedat dolorem oculi. Vitellus autem cum croco & oleo rosato valde confert eius percussioni. Et cum thure linitur super frontem propter oculi fluxus. Albumen iterū si sorbetur crudū cōfert fluxui sanguinis & mictui sanguinis. Oua oīa præsertim passerum augmentū faciunt in coitu. Hali ouum album frigidū humidū prodest obtalmiæ calidæ si oculo instilletur, & ēt tussi, quæ est ex humorum acumine, asperitati quoque gutturis si sorbeatur totum sorbile, & ignis adustioni, si super locum frangatur. Cortices ouorum si abluti diligenter terantur, & eis oculus fricetur, in quo sunt pustulæ vel vlcera, elimat albedinem ex eo.

De Eodem. Cap. CLXIIII.

Plinius lib. 29. Oua cū lanis imponunt fronti contra epiforas. Nec opus est aliud, quàm ex ouo candidum infundi ac pollinē thuris. Oua quoq; per se infuso cādido oculis epiphoras cohibent, vrentesq; refrigerant. Infantibus aūt contra lippitudines admixto recenti butyro, vix aliud remediū est. Eadem cū oleo trita ignes sacros leniunt folijs betę superligatis. Ouorum

candido

candido in oculis etiam pili reclinantur hamoniaco trito, & mixto. Et vari in facie cum pineis nucleis ac melle modico admixto. Ipsæque; facies illitæ non vruntur. Ambusta aquis si ouo statim occupentur, pustulas non sentiunt. At quidā admiscent farinam ordeaceam, & parum salis. Vlceribus aūt ex ambusto cum ouorum candido tostum ordeum & suillo adipe mirè prodest. Eadem curatione ad sedis vitia vtuntur. Infantibus ēt si quid ibi procidat. Ad pedū rimas ouorū cādido decocto cū cerulæ duorum denariorum pondere, pari spumæ argenti, exiguo deinde vino. Ad ignem sacrum candido ouorum trito cum amilo. Aiunt & vulnera candido glutinari. Calculosq; pelli lutea ouorum cocta vt indurescant admixto croco modice. Item melle ex lacte mulieris illita dolores oculorum mitigant. Vel cum rosaceo & mulso lana oculis imposita, vel cū trito apij semine ac polenta in mulso illita luteum oui deuoratum liquidum, ita vt non attingatur dentibus, prodest tussientibus. Toracis distillationibus, & fauciū scabritiæ. Priuatim contra emorroidum morsum illinitur, crudum quoq; sorbetur oui luteum, & prodest renibus, vesicæ, rosionibus, exulcerationibus, cruentaque excreantibus. Quinq; ouorum lutea in vini hemina sorbētur. Dissentericis cū iure sui putaminis & succo papaueris, aut vino dantur. Celiacis vero cum vuæpassæ pinguis pari pondere & malicorio per triduum æquis portionibus. Et alio modo lutea ouorum tritum lardi veteris & melle quadrantibus. Vini veteris ciatis tribus trita ad crassitudinem mellis, & cum opus sit auellanæ nucis magnitudine ex aqua pota. Item ex oleo fricta terna totis ouis pridie maceratis in aceto. Sic & illinita lienicis. Sanguinem autem reijcientibus cum tribus ciatis mixti vtuntur eiusdem ad lientia si vetustiora sint cum bulbis ac melle. Sistunt & menses mulierum oua cocta, & e vino pota. Inflationes quoq; vuluæ cruda cum oleo, vel vino illita. Vtilia sunt et ceruicis doloribus cum anserino adipe & rosaceo. Sedis ēt vitijs durata igni, vt calore quoq; prosint, & cōdilomatis cū rosaceo Item ambustis durata in aqua mox in pruna putaminibus exustis cum luteo ex rosaceo illiniuntur. Fiunt & tota lutea, q̄ vocant fitista cum triduo incubata tolluntur. Stomachum dissolutum confirmant pulli ouorum cum gallæ dimidio, ita vt ne ante duas horas alius cibus sumatur. Dant & dissentericicis pullos in ipso ouo decoctos admixta vini austeri hemina, & pari modo olei polentæq;. Membrana putamini detracta, siue crudo, siue cocto, labrorū fissuris medetur. Putaminis quoq; cinis in vino potus sanguinis eruptionibus. Ac comburi sine mēbrana oportet, sic fit & dentifriciū. Idem cinis & mulierū menses sistit cum myrra illitus. Oua quoq; tota adiuuant partū cum ruta, & aneto & cimino pota e vino. Scabiē corporū, & pruritū, oleo ac cedria mixtis tollūt. Vlcera quoq; humida in capite ciclamino admixta. Ad puris & sanguinis excreationes ouum crudum cū porri sectiui succo pariq; mensura mellis Græci calefactū hauritur. Dantur & tussientibus cocta, & trita cū melle, & cruda cū passo oleiq; pari modo. Infunduntur & virilitatis vitijs singula cum ternis passi amilique semiuncia a balneis. Aduersus ictus serpentium cocta tritaque adiecto nasturcio illiniuntur: fauciū tumorem cum transmeant calefactu fouent, solaque in cibo alunt, nec onerant, & simul vini vsum ac cibi hn̄t. Maceratorum in aceto molliri putamē diximus, talibus cū farina in panem subactis, celiaci recreantur. Quidam ita resoluta in patinis torrere vtilius putant, quo genere non aluos tm̄, sed & menses fœminarum sistunt. Aut si maior sit impetus cruda cum farina ex aqua hauriuntur, & per se lutea ex his decocta rursum in aceto donec indurescant, iterumq; contrito pipere torreantur ad cohibendas aluos. Fit & dissentericis remedium singulare ouo effuso in fictili vase nouo, eiusdemq; oui mensura, vt paria sint oīa melle mixto mox aceto. Item oleo confusis crebroque permixtis quo fuerint ea excellentiora, hoc præsentaneum remedium erit. Alij eadem mensura pro oleo, & aceto, resinā adijciunt rubentem, vinumq; & alio modo temperant, olei tm̄ mēsura pari pineiq; corticis duabus sexagesimis denariorum. Vua eius qd̄ rhum diximus mellis obolis quinq; simul decoctis, ita vt cibus alius post quatuor horas sumatur. Torminibus quoq; multi medentur oua bina cum alijs piscis quatuor simul terendo, & hemina vini calefaciendo, sicq; potando.

De Ouis venti. *Cap.* CLXV.

ARistot. vbi supra Fit autem in auibus qnq; conceptio per se, & faciunt oua venti. Sed hoc non accidit, nisi in auibus multæ generationis, vt in gallinis, & perdicibus. Non autem in auibus boni volatus, neq; in auibus curuorum vnguium. Aues quæ ouant ex vento, recipiunt ventum in vere. Nec sunt oua venti, nisi pp materiā spermētalem, q̄ est in fœminis, & sunt imperfecta, qm̄ indigent semine maris. Oua quoq; venti, sicut & cætera duos habent colores, & plura sunt ouis conuenientibus gn̄ationi, sed minora, quia non sunt completa. Minoris ēt delectationis sunt, qn̄ comeduntur propter multitudinem suam, quia quod digestum est in omnibus rebus dulcius est, & delectabilius, sic ēt oua piscium non complentur sine maribus. Dicunt autem aues non ouare priusquā semel coeant. Si vero semel coierint, semper erunt in eis oua, sed praua valde. Propter hoc dixerunt quidam, ꝙ oua venti fiunt ex residuo coitus. Sed hoc falsum est. Vidimus enim pullos gallinæ, & aucas paruas, quibus erant oua sine coitu. Fœminæ quoq; cubeth.i. perdicum siue coeant, siue non olfaciendo mares, vel audiendo voces eorum implentur ouis. Columba quoq; fœmina saltat super fœminam, & si non fuerit mas, inuicem osculantur, atq; ex illo coitu faciunt oua, sed non pullificant. Sine semine namq; maris oua conceptui non conueniunt. Oua itaq; venti sunt in gallinis, columbis, perdicibus, pauonibus, & etiam anseribus. Nec alterantur sub eis, sed qualia f .. talia manent. Plinius li. 10. Irrita oua, quæ hypenemia di .. us, aut quæ mutua fœminæ inter se libidinis imaginatione concipiunt, aut puluere, non columbæ tm̄, sed & gallinæ, perdices, pauones, anseres, chenalopeces. Sunt aūt sterilia, & minora, & minus iucundi saporis, & magis humida. Quidam ēt vento putant ea generari, vnde ēt zephyri appellantur. Hæc autem fiunt tantummodo vere. Vrina fiūt in cubatione derelicta, quæ alii cinosura dixere.

De Incubatione ouorum. *Cap.* CLXVI.

IDem in eodem. Oua incubari intra decem dies edita vtilissimum est. Vetera, aut recentiora infœcunda sunt. Subijci impari numero debent. Quarto die postquam cœpere incubari, si contra lumen cacumine ouorum apprehenso.s.manu, purus, & vniusmodi perluceat color, sterilia existimantur esse, proq; eis alia substituenda fore. Sed in aqua experimentum est. Inane enim fluitat. Itaq; sidentia, i. plena subiici volunt. Concuti vero experimento vetant, qm̄ non gignant confusis vitalibus venis. Incubationi datur initium post nouam Lunam, quia prius inchoata non proueniant. In palumbis incubat fœmina post meridiem in matutinum, reliquo vero tempore masculus. Anseres in aqua coeunt & incubant fœminæ, tm̄ tricenis diebus 25. si tepidiores sint. Aliena oua non excludunt. Coruus incubat aliquando diebus quinis, & totidem parit. Serpentes etiam excepta vipera oua contexta in terra cubant, & anno sequenti fœtū excludunt. Crocodili vicibus incubant mas & fœmina. Cornicem incubantem mas pascit. Aristoteles. Auium quædam fœminæ solæ cubant, & mas prouidet eis cibum. Aliæ partiuntur tps cubandi Aliæ quoq; ipsa oua, & alia quidem cubat mas, alia vero fœmina. Turtures vero mas, & fœmina cubant oua. Columbæ quoq; cubant ea, mas per diem, fœminæ per noctē. Pauo cum fœmina coit, etiam super oua cubante. Cubeth aūt auis luxuriosa, si inuenerit oua fœminæ suæ frangit ea, ne fœmina solicita sit circa illa. Ipsa tn̄ cubeth.i. perdix duas acies aliqn̄ facit ex ouis, & fœmina cubat vnā, mas aliam. Cumq; testæ fissæ fuerint, vterq; circa pullos suos sollicitus erit. Gallina si non incubauerit super oua sua, infirmantur, & corrumpuntur. Qnq; vero in sterquilinio, vel in terra calida, vel etiam sub puluinari, vel in sinu complentur ad pullificandum, quasi gallina incubāte. Est auis, quę non cubat oua sua, sed inuoluit ea corio vulpis, vel leporis donec frangantur. Oua, quæ gallina cubat in æstate finduntur in 18. diebus, hieme vero in 25. Aquila, & anser, & cæteræ aues magnæ cubant. 30. diebus. Mediocres. 20. vt miluus, & accipiter. Oua quadrupedum calida sunt, & complentur ex calore terræ, quia super terram ouant, & ex calore temporis propter fortitudinem suam. Ideoque sedens super ea facit hoc, non propter incubationem, vt aues, sed propter custodiā. Oua autem auium pp debilitatem suam indigent calefactione.

De corruptione eorum. *Cap.* CLXVII.

AVes vncorum vnguium, paucorum (vt dictum est) sunt ouorum, & multotiens inuenitur vnum corruptum, quia modus iste est auium calidæ naturę. Deniq; oua prima quarundam auium bis ouātium corrumpuntur propter hiemem, & oua posteriora complentur, pullosq; faciunt, vt hirundinum. Gallina quoq; (sicut iam dictum est) si non incubauerit super oua, infirmantur & corrumpuntur. Tonitrus autem in hora cubationis superueniens oua corrumpit, in tempore quoque calido corrumpuntur, sicut & vinum turbatur. Quod accidit in ambobus propter partes suas terrestres. In ouis.s. propter cirrinum, in vino propter fecem, quæ cum eo miscetur. Rectè autem accidit hoc auibus ouantibus oua multa, quia non est facile in omnibus calor sufficiens. Accidit autem auibus vncorum vnguium, quoniam ouant ouum vnum aut duo, & multotiens vnum corruptum. Natura namq; citrini multū calida est in istis, & quasi contraria naturæ albuminis, & vadit ad humiditatē, q̄ est in ipso albumine quasi ebuliret. Plinius lib. 10. Si in cubatu tonuerit, oua pereunt, & accipitris audita voce vitiātur. Remediū vero contra tonitruū est, clauus ferreus sub stramine ouorum

ouotũ positus, aut terra ex aratro. Præterea concuti ea experimento vetant, quia non gignant, cõfusis intra vitalibus venis.

De Complemento pullorum in ouis. Cap. CLXVIII.

AVgust. super Gene. Sicut autem superius iam dictum est, cũ oua foueantur ab alitibus super ea incubantibus, calor ille materni corporis ẽt in formandis pullis adminiculatur, per quendam in suo genere dilectionis affectum. Aristo. Oua qñ ponuntur in terra, calefiunt & complentur per se, sicut in Aegypto, quia ibi terram aperiunt, & ea ponũt in stercora. Sępe quoque ponuntur oua in vasis calidis, & sic extrahũtur pulli ab eis. Ex ouis quidem gñatio pullorum diuersatur ẽm tempus generaq; auium, in gallinis.n. postquam cubauerint, per tres dies apparent signa pulli, & in maioribus quidem hoc fit post multos dies, in minoribus post pauciores. In hoc tpe citrinum ascendit versus acutũ, ad locum illum a quo incipit fissura, apparetq; in albo simile guttæ sanguinis, qđ est cor, & mouetur ẽm motum aĩati. Cum aũt transierunt 10. dies gñationis pulli, complebitur pullus, & erunt manifestæ oẽs partes eius. Habetq; caput maius toto corpore, oculi tñ nõ vidẽt illo tempore, in die. 20. quasi fistulat pullus, & si moueretur ouũ, ille moueretur. Cumque ante decem dies frangitur ouũ, inuenitur caput eius supra crus dextrũ, ante hoc tempus est quasi dormiens, & eius oculi tremulãt nec vociferatur, & in eius oculis & corde inuenitur ampulla, & quasi anhelãs. Multaq; gallinarum, & colũbarum aliarumq; auiũ oua ẽt coitus pullos nõ faciunt. Plin. lib. 10. Oĩbus ouis medio vitellis inest parua velut sanguinea gutta, quod cor auium existimant. Primum in oĩ corpore id gigni opinãtes. Oĩbus autem intus caput est maius toto corpore, oculi compressi capite maiores, in crescente pullo, candor in medium vertitur luteum circumfunditur, vicesimo die si moueatur ouum. Iãque viuentis intra putamen vox auditur. Ab eodem tempore plumescit, ita positus, vt caput supra dextrum pedem habeat. Dextram vero alam supra caput, vitellus paulatim deficit. Aues omnes in pedes nascuntur contra, quam reliqua animalia.

De Nutrimento pullorum. Cap. CLXIX.

ARistoteles. Sic ergo ex ouis auium generatio fit, cum fęmina super ea sederit, eaque calefecerit, quoniam ex vna parte oui animal exit, & residua crementum recipit: quoniam siquidem auium creatio non potest interius compleri, posuit natura cibum pulli in ouo citrinum. s. quemadmodum in animali lac in mammilla. Principium enim generationis pulli est ex albo oui, quia principium animæ est ex calido, cibus autem est ex citrino, idest vitello. Album enin naturaliter est humidum, & in eo est calor animæ. Et citrinum quidem congelatur, album vero nõ. Et primũ quidem quod generatur ex membris est cor, & vena magna, ex qua fit ramificatio in duos vmbilicos, quorũ alter procedit ad telam continentem citrinum, alter ad telã cõtinentem alas, & est sub tela testæ. Per vnum ergo accipit pullus cibum, ex citrino. s. alter aũt extenditur & peruenit vsq; ad telã cõtinentẽ pullũ, & assimilatur secũdinæ. Tela quidẽ extrinseca sanguinea, qñ eius dispositio est, sicut dispositio matricis, & in circumitu citrini est secundina testa oui, & assimilatur telæ cõtinenti matricem, quasi coopertorium, quia cooperit embrionem & matricem.

De Exclusione pullorum. Cap. CLXX.

CVm autem creuerit pullus, diminuetur vmbilicus, quia debet animal illinc exire. Residuum vero citrini, & vmbilici quod peruenit ad citrinũ, exit vltimo, quia natus statim debet hr̃e cibum. Eritq; citrinum adhuc intra cum vmbilico, ideo quia nõ põt habere cibum ex matre, nec põt cibũ statim acquirere. Complentur aũt cito pulli in diebus calidis, quia tũc tp̃s calidum adiuuat digestionẽ creationis. Cum aũt (vt dictũ est) ante dies decẽ frãgitur ouum, inuenitur eius caput supra crus dextrũ. Oua longa acuti capitis producũt mares, rotunda, & obtusa fęminas, & ex ouis quidem duorum citrinorũ, quę ex duobus spermatibus proueniũt, si fuerit tela diuidens inter sperma primi coitus, & sperma secundi, pulli gemelli procreantur. Si vero continua fuerit, erit pullus monstruosus. Isidor. Pulli dñr oẽs auium fœtus recenter nati, eo quòd polluti sint, vnde ẽt vestis nigra pulla dr̃. Plinius lib. 10. Aues autẽ oẽs in pedes nascuntur contra, quàm reliqua animalia. Traditur tñ noctuam, bubonẽ, picum, arbores cauantem, trogonem, cornicem a cauda de ouo exire, quia pondere capitum peruersa oua posteriorem partem corporum fouenda matri applicent. Idem. Pulli celerius excluduntur calidis diebus. Ideoq; æstate fœtus educitur vndeuicesimo, hieme vero 25. Hirundini cæci primo pulli, & omnibus ferè quibus numerosior est fœtus.

De Educatione pullorum, & carnibus eorum. Cap. CLXXI.

QVod aũt ex animalibus est intelligentius, magis habet solicitudinem circa filios. Itaq; post complementum remanet inter parentes & filios amicicia, sicut accidit in hominibus, & quadrupedibus. Non est consuetudo, vt mares soliciti sint circa filios, sed fœminæ magis. Columba tñ cum pullificauerit, statim mas regit pullos. Et si fœmina tardet ad illos redire, percutit eam mas, & ad nidum redire cogit. Aquila vero proiicit ouum, vel pullum, si plus quàm duo euenerint, similiter & coruus, sed est auis quæ pullum Aquilæ proiectum nutrit, & est, quæ pullum coruorum. Item Aquila, & omnes aues vncorum vnguium statim, vt vident pullos suos posse volare, percutiunt eos alis, & eiiciunt a nido, p̃ter haum i. cornicem, q̃ cogitat de pullis, ẽt postquam volãt. Aues quoq; grauis volatus eiiciunt pullos suos, qñ graue est eis adducere cibum. Est auis, q̃ cogit pullos suos, Solem aspicere, & cuius oculus primum lachrymatur interficit ipsum, & inde cibat cæteros. Vultur qñ auis famelica est, inuidet pullis suis cum impinguantur, nec pascit eos, nisi de cibi sui reliquiis, ipsos quoq; eiicit antequã volare possint. Sed est auis, quæ proiectos illos nutrit cum pullis suis. Isaac in dietis lib. 1. Pulli sunt leuioris digestionis cæteris volatilibus domesticis, & laudabilem sanguinem generant, appetitus confortatiui, & omnibus naturis conuenientes. Actor. Columbini pulli cuius naturæ sint dictum est supra vbi de columba. Hæc de auibus dicta sufficiant.

LIBER XVII.

De Generatione piscium. Cap. I.

EAdem die creati sunt pisces, qua & volucres, videlicet die quinto, & ex eadem materia, quoniam ex aqua. Ideo enim sub eadem die factus est ornatus aeris, & aquæ, quoniam hę duo elementa tenent naturam mediam luminosi corporis, id est cœli, vel ignis, & opaci, scilicet terræ. Vnde & in hoc conueniunt, quod vtrumque luminis & obscuritatis est receptibile, vtrumq; rarefactibile, & cõdensibile, vtrumq; in alterum de facili conuertibile. Sicut ergo aer ornatus est suis aĩalibus. i. volatilibus, q̃ possunt ex eo respirare pp̃ crassitudinem humoris, & quorum corpora possit sustinere, sic & aqua suis, idest natatilibus, quæ pinnulis suis nituntur aquæ natando, sicut aues pennis suis aeri volando. Et quoniam aer iste inferior ratione humoris tenuis quo contextus est, humidæ naturæ deputatur, ideſt aqueæ: ideo dicitur aqua commune productiuum vtrorumque, vbi legitur. Producant aquæ reptile aĩæ viuentis, & volatile super terram, &c. Isidorus. Ideo autem, quæ in aquis natant reptilia dicuntur, quòd reptandi speciem habent, vel naturam. Quædam vero genera piscium, ideo amphibia dicuntur, quia ambulandi in terris vsum, & natandi in aquis officium habent. Amphion enĩ Græcè vtrumq; dicitur. Nam in aquis, & in terris viuunt, vt pote crocodili, hippotami, idest equi fluuiales. Cætera vero piscium genera viuere sine aqua non queunt, quia emergendi spiritus & respirandi naturalis eis non suppetit, sicut hominibus qui huiusmodi aeris spiramine vtuntur. Quod enim nobis est spiritus, illis est aqua, quæ viuendi ministrat substantiam.

De Corporibus, & membris eorum. Cap. II.

ARistoteles in libro de animalibus. Piscium genus imperfectum est in membris exterioribus, quia non habet alas, nec pedes, nec manus, & corpus eius continuum est cum capite & cauda. Omnes quidem modi piscium habent caput anterius, & posterius caudas non separatas. Nullum vero genus piscium habet collum, aut virgam, siue testiculos, aut mãmillas, præter delphinum. Nec vias coitus habent manifestas, nec instrumentum manifestum sensus, præter oculos. Carent enim auribus, & naribus, sed habent vias tantum auditus & odoratus. Nec habent palpebras pilosas, quia palpebræ ipsorum duri corij sunt. Oculi piscium duri sunt propter crassitudinem aquæ. Non habent palpebras, quia nec habent aliud prohibens, sicut animalia, quæ habitant in aere, habent quasi prohibentia infinita. Habent autem linguã, sed non diuisam, quæ sensus humiditatum est in animalia aquoso paruo tempore. Cibusque festinè transit in ventrem, quia non potest in ore diu manere, extraheretur enim humiditate per aquam. Et si quis non declinauerit os ad vnam partem, non apparebit lingua. Eadem etiam causa dentes omnium piscium acuti sunt, præter escarum, quia scilicet propter humiditatem cibum in ore diu tenere non possunt. Omne quoque os quo indigetur ad vigorem, est multæ fissuræ, sicut animalium acutorum dentium, & piscium. In quibusdã aĩalibus inuenitur fel super epar, & quibusdã ab intestino pendet, quia natura fellis est ex natura ventris inferioris, & manifestatur prope in piscibus, quia pisces omnes habent

habent fel. Et omne animal oculos habet, præter marina, coriũ durum in modum testę habentia. Omniaq; animalia marina pedes habentia multos habẽt pedes. Quædam aĩalia marina nõ hñt auriculas, vt delphin & calane. Quædam habent aures discoopertas, vt cheleti, & halan. Ea quippe, quæ magni corporis sunt, habent aures manifestas, & sunt boni auditus. Item animalia magna, quæ sunt in mari, vt delphinus & balena, habent mammillas, & lac. Aĩalia vero ouãtia, vt pisces, non hñt illa. Itẽ quidam hñt orificiũ in opposito, quidam in anteriori', quidam in dorso, sicut delphini. Et illi quidem qui comedunt carnem, habent orificia bonæ operationis. Qui vero non comedunt, habent orificium paruum paucæ operationis. Omnia quidem aquosa, quæ habent os & caput inferius, & pastum ex parte inferiori, habẽt exitum superfluitatis superius in dorso, vt ericius marinus. In piscibus ouãtibus natura creauit spinam. Quædam ẽt genera hoc proprium hñt, ꝙ spinæ, graciles sunt in carnibus ossium eorum. Item genera piscium carent voce, quia carent pulmone. Præterea quidam hñt corium corticibus plenum, & quidam asperum. Nullum aũt istorũ generum habet testiculos, nec extra, nec intra, sicut nec aĩal carens pedibus. Delphini quidem & similia: quæ magni corporis sunt, non hñt brãchos, sed cannam, quia pulmonem habẽt, & cannalem, vt dicetur infra.

De Dentibus, & linguis piscium. *Cap. III.*

DEntes (vt dictum est) oĩum piscium acuti sunt, vt serra, præter vnũ genus, s. escarum, & in pluribus quidem linguis, & palatis piscium dentes sunt, quia pisces aquã cũ cibo recipiunt. Quapp subito cibus vadit ad ventrem, nec diu manere põt in orificijs eorum. Ideoq;, ne intret aqua ventres eorum, & impleat illos, pp hoc oĩum eorũ acuti sunt dẽtes, vt cito cibum abscindant, & in locis diuersis ferant, quia cũ multitudine dentium fit abscisio cibi citius in partes paruas, & hoc erit loco mollificationis. Dentes quoq; pisciũ incuruati sunt, quia vigor illorũ est in eis. Itaq; pisciũ genus hẽt dentes, præter quosdam paruos, vt quod Gręce dr̃ escarã. Ideoq; dr̃, ꝙ iste solus ruminat, hac videlicet causa, qm̃ aĩal dentes hñs in vtraq; mandibula, non ruminat. Et oẽs qdem pisciũ dentes acuti, vt possint abscindere cibũ ac diuidere, quis abscisio illa sit mala, & incõpleta, quia nõ põt cibus in ore suo manere longo tpe. Ideoq; pisces molares non habẽt, & si haberent ociosi essent. Quædam gña duos habentia culmos aperiunt, & claudunt eos, vt pecten, & mooz. Pisces (vt dictum est) hñt linguã, sed non diuisam, & hñt in parte mẽbrũ simile linguæ ad vsum sensus cibi. At in pisce non apparet lingua, nisi multa inspectione, quia gulosi sunt valde. In pluribus aũt est palatũ carnosum, & quidam stomacho carẽt oĩno. Quidam vero stomachũ hñt paruũ pp decoctionis cibi iuuamentũ. Quidam ẽt pisces non hñt ventres carnosos sicut uentres auiũ. Et quidã in vẽtribus hñt partes promĩnẽtes, in quibus deponũt cibũ. Et ista quidẽ mẽbra in piscibus inueniunt superius, in auibus aũt inferius, apud intestini cõplementũ. Quidam itaq; dẽtes hñt acutos subtiles. Et quidã hñt additamẽta sicut muscæ, per quæ cibũ accipiũt. Et hæc ita fortia sunt, ut his qñq; testã aliorũ aĩalium perforent. Marina q̃dam duræ testæ fortẽ hñt linguam. Marinum aĩal quod dr̃ kolki oẽs dentes habet acutos, & ẽt ponit unũ super aliũ, sicut genus suũ diuersatur a generibus pisciũ, quia pisces (vt dictum est) hñt dentes acutos. Et nõ est in istis aĩal hñs duas acies dentium. Pisces non hñt propriè linguas, sed momentũ simile spinæ non absolutũ extentum, in quibusdam ẽt nõ apparet oĩno lingua, sed inuenitur linguæ locus, lenis, continuus, non apparens, nisi p magnã oris apertionem.

De branchis piscium. *Cap. IIII.*

HAbent pisces quiddam in animalibus proprium, naturam, s. branchorum. Et horum quidam habent branchos paucos, quædam multos ſm ꝙ calor cordis est paucus, vel multus, quia semper calor ponit motum ueolociorem ac fortiorem. Et ob hoc habentes branchos multos viuere possunt in terra multo tempore. Omnẽ animal recipiens humidum habet branchos, & sæpe vadit ad terram. Quidam vero piscis aqua sordida strangulatur, quia branchi eius sunt parui, & ideo piscatores turbant aquam quando volunt ipsum venari: quorundam piscium branchi sunt spinosi, quorũdam cartilaginosi, qui conuenientes sunt motui. Sunt autem parui, tenues, & extenti. Pisces (vt dictum est) multos habentes branchos viuere possunt in terra longo tempore. Omnesq; modi quorum creatio similis est creationi serpentium, quia non indigent multa infrigidatione. Igitur habent pisces proprium, auriculas, s. in capite, idest branchos, per quos attrahunt aquam, & reijciunt. Et quidam eorum habent duos, quidam quatuor in vtraq; parte flexos. Delphin (vt dictum est) & similia magni corporis non habent branchos, sed cannam, quia pulmonem habent, & cannalem. Nullum autẽ ex piscibus potest habere branchos, & anhelare simul. Sub branchis in kabari pediculi multi inueniuntur, a quibus interficiuntur. Plinius lib. 9. Pisces branchos habentes non existimant, quidam anhelitum reddere, ac per vices recipere, vt Aristot. Idem in libro eodem. Piscium alij branchias habent multiplices, alij uero simplices. Per has quidẽ emittunt aquam in ore acceptam. Ambr. in exameron. Pisces branchos habent sicut nos pulmonem, quas nunc quidem explicant, & aperiunt, nunc implicant, & operiunt, sicque aqua suscipitur, & transmittitur ac penetrat, & munus respirationis per eas implere videtur.

De pinnulis, & caudis eorum. *Cap. V.*

NAtatilia quędam habent alas, siue pinnulas, & quædam habẽt alas quatuor, duas, s. in facie, i. in latere, & duas in dorso, ut piscis carthea dictus. Quædam uero duas habent alas, ut omnes pisces longi ac lenes, sicut anguilla, & murena. Porro quædam non habent alas, ut cheleti. Nullumque quod ex eo est amplum habet caudam, ut baschea maris, & illud genus nõ natat, nisi per amplitudinem corporis eius. Rana uero marina habet alas, & omnia quorum finis amplitudinis ad stricturam declinat. Omnes autem pisces marini habentes pedes natant cum eis, & cum alis, ut totum genus malachiæ, idest mollis carnis, & ex carne tantum. Et hoc genus uelociter mouetur in natando, ita ꝙ a ripa procedit ad pelagus, ut archosis, ac genus multorum pedum: karabo ex piscibus duræ carnis mouetur cũ sua cauda motu ueloci, sicut motu alarum suarum. Theuchea uero, i. crocodilus mouetur, & natat cum suo pede, & cauda, & quicquid de minori confertur ad maius. Alæ piscium ad natandum conuenientes sunt, quia remis similia sunt. Ideo aũt alas habent, quia non ambulant, cum pedes non habeant. Nec est possibile piscibus habere quatuor alas, & duos pedes. Pisces aũt quidam hñt branchos & pedes, & non habent alas omnino, sed caudam latam non spissam. Quidam verò pisces lati corporis habẽt quatuor alas, duas in ventre, & duas in dorso. Porro quidam pisces longi non habent alas in dorso, neque pedes. Quidam uero piscis longi corporis non habet alas, nec natat, nisi p flexionem corporis, quia mouetur in aqua, sicut serpens repit in terra. Pisces qui habent alas tñ, quia eorum creatio est longa, similis creationi serpentium, quæ vtuntur flexibilitate sui corporis loco duarum alarum. Quidam habent duas alas, tñ in dorso, qui non prohibentur a natatione, pp corporis longitudinẽ. Quidam hñt alas prope caput quia, s. non hñt longum corpus. Qui uero serpentibus assimilantur, non habent alas, ut murena. Et eadem est causa, quare serpentes non hñt pedes. Vtũtur .n. hmõi flexibilitate corporis loco duarum alarum, & ob hoc in terra repunt, & longo tpe viuũt. Habent aũt oẽs modi pisciũ caudas non separatas. Plin. vbi supra. Pinnarum vero piscium discrimina fiunt, q̃ pedum vice piscibus datæ sunt. Nullis quidẽ supra quinas, quibusdam binæ, quibusdam trinæ, aliquibus nullæ. In fucino tñ lacum piscis est, qui pinnis octonis natat. Binę quidem oĩno longis sunt, vt lumbricis, & anguillis, & congris. Nullæ vero murenis, quibus nec branchæ sunt. Hæc oĩa flexuoso corporũ impulsu ita vtuntur mari, vt serpentes terra. In sicco quoq; repunt, ideoq; talia ẽt viuaciora sunt. Et e planis quoque aliqua, vt pastinacæ, pinnas non habent. Ipsa quippe latitudine natant. Sed & quæ appellantur mollia, vt polippi, non habent, quia pedes illi pinnarum vicem præstant. Ambros. vbi supra. Sicut enim auis aerem volatu celeri secat, ita piscis aquam natando incedit, & vtriq; generi caudæ alarumq; remigium suppetit. Itaq; pisces ad priora se alis subrigunt, & vlterius procedunt. Caudæ quoq; gubernaculo, vel quo velint facilè se conuertunt, vel impetu quodam e regione iter suum dirigunt.

De Vita, & memoria piscium. *Cap. VI.*

COmestor. Motabiles aũt dñr aĩæ piscium, & auiũ respectu aĩæ hoĩs, illæ namq; mouentur de esse ad non esse, illa vero non, quia perpetua est. Isidorus. Pleriq; putauere, ideo aĩam nõ viuam, sed animarum uiuarum reptilia pisces appellatos esse, ꝙ eis nulla memoria sit, nec aliqua vita velut ratione vicinior, sed fallit eos experientia minor, nam pisces habere memoriam certissimum est, quod ipse sum expertus, & experiantur, qui põt, & uolunt. Nam quidam fons magnus in Bellensium regione refertus est piscibus, vbi solent hoĩes desuper intuentes eis aliquid iacere, quod sibi, vel præripiant confluentes, vel inter se diripiant concertantes. Quo pastu assuefacti, deambulantibus super oram fontis hominibus, Ipsi quoque cum eis gregatim natando eunt, & redeũt expectantes, vnde aliquid iactent, quorum præsentiam sentiunt. Plin. lib. 11. Aquatilia in ipso spiritu viuẽtia sensum habent victus ac gñationis, & operationis, atq; ẽt de futuro curam, auditum, olfactum, & gustum, eximia pręterea naturæ dona solertiã, animum, & artem. Ambro. vbi supra. Itaq; vnusquisq; piscis vsu naturæ impresso, tãquam in patriæ finibus se retinet, & vltra incolas prodire suspectum habet. Aliqua tñ piscium gña non ingenij facilitate loca mutant, sed fouendi

uendi partus necessitate. Opportuno tpe ex diuersis locis ad plurimos sinus maris, quasi cōi consilio conuenientes, coniuncto agmine aquilonis flatus captant, & mare septentrionale petūt, & Propontidem sinum uiolento impetu intrant. Quis piscibus hæc annunciauit loca, pręcepta, tempora? Quis tribuit dispositionem viandi, comeandi ordinem, metas, & tempora reuertendi? Agnosce quis ille sit Imperator, qui sensibus vniuersorū suū effundit Imperium, qui non solum magna penetrat, sed per minima quoq; se diffundit. Diuinæ legi piscis obsequitur, & homines contradicunt. Piscis solemniter obaudit mandata cœlestia, & homines irrita faciunt Dei præcepta. Ad ponti fretum in æstate transeunt, eo q̄ sinus sit dulcior, quia Sol non tandiu in hoc freto imoratur, vt omnem aquā dulcem exhauriat, atq; potabilem, qua maritima delectantur. Itaq; nouit piscis tempus pariendo, nouit tempus eundi ac redeundi naturę inspiratione, quæ vera est magistra pietatis. Actor. Habent ergo pisces aīam sensibilem, sicut & aues, cæteraq; animalia, quia non tm̄modo viuunt, sicut arbores, sed habēt memoriam, sensum, appetitum. Aristoteles. Est autem marinum animal, quod cōe est inter naturam arborum, & animalium. Nam, quia q̄nq; absolutum est, ac cibatur, & sentit conuenientia sibi, vtiturq; asperitate corporis sui propter saluationem, cōicat cum animalibus. Quia vero non dormit, & est applicatum lapidibus, cōicat cum arboribus, nec habet superfluitatē manifestam. Idem in libro de morte, & vita. Animalia quidem aquatica breuioris sunt vitæ, quā pedibus gradientia, quia humida sunt, & aquosa, & tale velociter corrumpitur, quia frigidum est ac dēsabile. Animal ēt, quod est sine sanguine pp eandem causam cito corrumpitur. Idem in libro de animalibus. Illa tamen piscium genera quorum generatio est, vt serpentum, longo tempore viuunt in terra, quia non multum indigent refrigeratione, f. vt murena, & anguilla.

De sensibus eorum. *Cap. VII.*

IDem in eodem. Visus paucus est in animalibus palpebra carentibus, quorum oculi non clauduntur, vt spiritus uisibilis adunatus confortetur, & quiescens recreetur, vnde paucus est eorum visus, quia oculi eorum sępissime aperiuntur, & foras visus emittitur, hoc in marinis bestijs inuenitur. Pisces extremos discernunt colores. Vnde piscatores non utuntur colobijs albis, neq; nigris, neq; rubeis. Est autem piscis cuius aspectus in dextra parte acutior est, quamuis non sit naturaliter acuti aspectus. Pisces etiam audiunt, vnde & videmus ipsos a sono fugere. Item, & odorant. Ideoq; rem habent quælibet genera pisciū venationi suæ appropriatam, qm̄ disconuenientem ipsi olfaciunt, & fugiunt. Et quidam per fętida deprehenduntur. Cumq; piscatores uolunt, ut exeant pisces in lapidibus manentes confricant ora cauernarum lapidum sallis, quæ cum illi olfaciunt cito exeunt ac deprehenduntur. Quidam etiam pisces diligunt odorem rerum combustarum in fumum. Ideo cremantur sepiæ carnes, compræhendunturq; per odores earum. Pisces quoq; gustabilia sentiunt. Ideoq; plures eorum venantur aliquid quod in cibo diligunt. Habent, & tactus sensum, ideoq; plures eorum non tangunt vas quo venantur, nisi sit nouum. In oībus quoq; animalibus sensus visus est supra sensum auditus, & sub visu olfactus, maximeq; in modis piscium, qm̄ audiunt, & olfaciunt, & non habent in capite aliud instrm̄. Animalia magni corporis in mari, habent aures manifestas, & sunt boni auditus. Ex lib. de nat. rerum. Pisces in noctibus æquè sicut in die cernunt. Plinius lib. 10. Pisces quidem auditus nec membra habent, nec foramina. Audire tamen eos palam est, vt patet, cum eos plausu congregari feros ad cibum consuetudine in quibusdam viuarijs spectetur, & in piscinis cęsaris genera piscium ad nomen venire quosdam singulos. Itaq; produntur etiam clarissimè audire mugil lupus salpa chromis, & ideo in vado uiuere. Olfactum his esse manifestè patet, quippe non omnes eadem esca capiuntur, & priusquam appetant odorantur. Quosdam & speluncis latentes sallamento illitis faucibus scopuli piscator expellit, velut sui cadaueris agnitionem fugientes. Sētinæ quidam nauium odorem fugiunt procul, maximè tn̄ piscium sanguinem. Conueniunt quoq; ex alto ēt ad quosdam odores, vt ad sepiam vstā, & polippum, quę ob id ce guntur in vasis. Idem in lib. 9. Pręgelidam hiemem oēs sentiunt, sed maximè qui lapidem in capite habere existimātur, vt lupi, coracini, sciena, pagri. Cum hiemes aspere fuerint multi cęci capiuntur, his itaq; mensibus iacent speluncis conditi. Aristot. Pisces licèt non habeant certa instrumenta olfactus, olfaciunt tn̄. Quidam. n. fugiunt cum olfecerint maximè sanguinem piscium, vel qn̄ vas venantium fuerit vetus, vel sordidum. Quidam ēt habent auditum, vnde in quiete oportet eos uenari. Venantur autem pisces ante ascensionem solis, quia tunc non vident. Quidam etiam in hieme uaduntà profundo maris ad superficiem prope terram quærendo calorem, & in vere reuertuntur ad profundum.

De anhelitu, & somno piscium. *Cap. VIII.*

PLinius lib. 9. Pisces branchos habentes non existimant quidam anhelitum reddere, ac per uices recipere, vt Aristoteles. Accedunt apud me certę efficaciæ, vt credam, etiam omnia in aquis spirare suæ naturæ sorte. Sępe annotata est æstiuo tempore piscium quædam anhelatio, & alia tranquillo uelut oscitatio. Ipsorum quoq; qui sunt in aduersa opinione de somno piscium confessio. Quis enim sine respiratione locus somno. Prętérea bullantium aquarum sufflatio lunæq; effectu. Cōcharum quoq; corpora augescentia super omnia est, quod esse piscibus auditum, & odoratum ex aeris vtrinq; materia dubium non est. Odorem quippe non aliud, quam infectum aerem intelligi posse. Quamobrem opinetur quisq; de his, vt ei libitum fuerit. Miratur Archadia suum exocetum appellatum ab eo, q̄ exit in siccum causa somni. Circa clitorium vocalis hic traditur esse sine brāchis. Idem in lib. 10. Aquatilium quoq; exiguum quiddam, etiam qui de cæteris dubitant, dormire tn̄ existimant, non oculorum argumento, quia non habent genas, verū ipsa quiete cernuntur placida, seu soporata, nec alia, quam caudas moueutia, & ad tumultum aliquem pauentia, plani vero piscium in vado ita dormiunt, vt manu sępe tollantur. Aristoteles, vbi supra. Somnus piscium plus est de nocte, quam de die, ideoque instrumento tres dentes habente figuntur, & non mouentur. In somno quiescit piscis, & non mouetur ex eo, nisi cauda solummodo motu modico. Si vero aliquid prope ipsum motum fuerit, cito euigilat, & fugit. Plures autem pisces, & animalia marina dormiunt super terram, arenam, & lapidem, in maris profundo. Ex lib. de natu. rer. Omnes pisces, & animalia mollis testæ (vt dicit Aristot.) modici somni sunt. Quòd tamen dormiant, per clausionem palpebrarum non perpenditur, quia palpebras non habent, sed quia manu capiuntur, & in somno ferro tridente percutiuntur.

De alimento piscium. *Cap. IX.*

ISidorus. Pisces dicti sunt a pascendo. Nam pleriq; herbis pascuntur, ac minutis vermibus. Alij se inuicem deuorant, & minor apud illos esca maiorum est. Non autem ut bos, & ouis ex una tm̄ parte dentes habent, sed vtræq; partes armatæ sunt dentibus, quos ideo depressos, & acutos habent, ut edant cito, & sine aliqua mora transmittant, ne si diutius cibum versarent, aquarum illuuione dentibus eorum esca possit auferri ac dilui. Deniq; non ruminant, excepto escaro, qui solus in his ruminare perhibetur. Ambro. Pisces non vt animalia terrena nutriuntur, nec manus humani tactu, & alimento, vllove delinimento delectantur, & tamen in viuarijs suis seruantur. Herbis pleriq; vermibusq; vescuntur, & quidam se inuicem deuorant, suaque carne pascuntur. Minor apud illos esca maioris est, ac rursus ipse maior a validiore deuoratur, fitq; simul in vno ventre prędæ vindictæq; consortium. Arist. vbi supra. Pisces in maiori parte carnem comedunt, omnesq; cibantur pullis suis tempore pullificationis. Piscium quidam habent orificium in opposito, quidam in dorso, sicut delphini, & omnes modi qui dicuntur cheleti, nec recipiunt cibum, nisi quando reuertuntur super dorsum. Quod non fecit natura propter salutem tantum, sed vt retardent se in accipiendo cibum, qm̄ hoc genus animalia comedit & habet additamentum tenue, pp hoc non potest esse bonæ abscisionis. Si enim esset leuis comestionis, cito moreretur, pp nimiam repletionem. Animalia testea immobilia cibant se ab aqua dulci. Et animalia mollis testę comedunt herbas, & quodlibet, vt cancri lapidosi. Omne uero malakie, i. molle creatum ex carne tm̄, comedit carnem. Et animalia quædam, s. marina, vt cheleti, & onagri, atq; cætera vescuntur carne tantummodo, quædam herbis, quædam stercore ac luto. Omnesq; pisces sese comedunt, præter saltaleon. Quidam. n. non comedit carnem omnino, & quidam cibatur aceno, ideoq; ponderosus est, ac sępe natat, vt carnis suę lutum abluat. Nullum marinum animal comedit pullos suos, & iō multiplicatur. Cum aūt complentur, ab illis comeduntur. Quidam piscis cum hēt timorem, abscondit caput suum in corpore suo, & occultās caput comedit carnem. Quidam vero ruminat, vt quadrupes, & alios venat pisces cū natant super aquam. Quidam ex aqua sordida strangulatur, quia branchi eius sunt parui, & iō turbant aquam, qn̄ volunt eam venari. Motus piscium fit ad koykōz pp cibum & pastum, qui bonus est ibi, & utilis pp aquæ dulcedinem. Ex lib. de na. re. Oēs pisces maris inuicem se comedunt, excepto quodam animali, quod Arist. saltaleon vocat, & hoc iō, quia carnem nō comedit oīno. Quidam vero applicantur ad petrā, & absoluuntur qn̄ quærunt nutrimentum, & hoc nocte, post redeunt ad petram. Quidam cauernas in arena parant, quidam in luto, & tn̄ os emittunt. Omnes pisces cibantur a pullis suis tempore pullificationis. Parui quoq; comeduntur a magnis. Quidam piscis ex aqua clara cibatur, & aqua turbida strangulatur.

De

De Piscium impinguatione. Cap. X.

ARistoteles. Pluuiæ conferunt piscibus, præterquam paruis, tempora vero sicca nocēt piscibus, sicut & humida uolatilibus. Maior itaq; pars generum piscium impinguatur in annis pluuiosis, quia tūc inueniunt cibum multum, & aqua pluuiæ valet omnibus illis, sicut cōuenit terræ plantis. Qm̄ ergo maior pars piscium ad pluuias mutatur, ob hoc in fluminibus, & lacubus impinguantur. Et ex aquis pluuiarum eis maximè conuenit aqua pluuiæ æstiualis, præcipuè vero si Ver, & Aestas, & Autumnus pluuiosa fuerint. Et vīr cū annus hoībus bonus fuerit, tunc impinguantur pisces, sed non in locis frigidis. Multa quoq; pluuia quosdam pisces excæcat, non ex multitudine pluuię ipsius, sed ex frigore. Multa pluuia cōuenit oībus testei corij, quia inde mare dulcius efficitur. Oībus inq̄ testei corij cōuenit aqua pluuialis, præterq̄ vni, s. torcholich, quia si gustauerit, morietur illa die. Cōueniunt ēt ad impinguationē propria loca piscibus, qm̄ aliqui prope terrā, & quidam in profundo maris impinguātur, & quidā in ambobus. Quidam aūt impinguanť in locis in quibus est viridis aquæ nubes, & cū ibi depræhēsi sunť sunt meliores. Pisces qui carnes comedūt, cibū in aqua viridi multū inueniunt. Non aūt impinguantur pisces in locis frigidis. Omnes pisces lapidosi pingues sunt, pisces qui latēt in profundo maris in hieme, post eius latentiam impinguantur valde. Quidam impinguantur vento septentrionali, vt pisces longi, & ob hoc deprǣhenduntur in æstate multi. Quidam autem impinguantur vento meridionali, vt pisces ampli.

Qualiter elementum aqua sit in eis connaturale. Cap. XI.

ISidorus. Quædam genera piscium (sicut iam supra dictū est) ideo viuere sine aqua non possunt, quia emergendi spiritus, & respirandi naturalis non suppetit, sicut hominibus, qui huius aeris spiramine vtuntur, quod enim nobis est spiritus, illis est aqua, quæ viuendi ministrat substantiam delphini, quidem & similia magni corporis non habent branchos, sed cannam, quia pulmonem habent, & cannalem, propter exitum aquæ, qñ accipiunt cibum in aqua, nullusq; ex eis potest habere branchos, & anhelare simul. Locus aūt cannalis est in anteriori cerebri. Et hoc quidem genus anhelat, qm̄ ex animalibus magnis est, & indiget multo calore ad iuuamentum motus. Ideoq; pulmonem habet sanguine plenum, & naturali calore. Et s̄m vnum modum est illud animal agreste caretq; pedibus, & accipit cibū ex humido, sicut aquosum. Mouentur pisces (vt dictum est) ad koykoz propter pastum qui est ibi bonus, & vtilis, pp aquæ dulcedinem. Plinius lib. 9. Piscium oē genus pręcipua celeritate adolescit, maximè in Ponto. Causa est, amnium multitudo dulces aquas inferentium. Pisces modicis himbribus gaudent aluntur q;. Quippe & arundines quamuis in palude natæ non tn̄ sine imbre adolescunt. Et vbicunq; pisces in eadem aqua fuerint assidui, si non affluat exanimantur. Ambr. Bona mater est aqua piscibus, sine qua non est viuere. Nec a suæ parentis consortio separari, nec a suæ alitricis munere discerni. Quod enim nobis est spiritus aeris, hoc aquæ est illis. Pisces oua gignunt, & aquis fouenda committunt. Non nidos, vt aues texunt, non diuturni fotus laborem induunt, nec cū sui molestia nutriunt, quin potius ouum cadit, quod aqua suæ quodam naturæ gremio, quasi nutrix blanda suscipit, & animal celeri fotu reddit.

De mansione piscium in aqua, vel terra. Cap. XII.

ARistoteles. Aquosa vero dicuntur animalia duobus modis. Vno modo, quia mansio eorum, & nutrimentum est in aqua, & aquam interius recipiunt ac reuomunt, nec sine ipsa viuere quærunt, sicut pluribus accidit piscibus. Alio modo, quia licēt mansio eorum ac nutrimentum sit in aqua, non tamen recipiunt aquam intus, sed aera, & quæ interius recipiūt aquam maris, non gustant aliud de agresti. Quædam autem viuunt in aqua, deinde mutantur in aliam formam, & viuunt extra. Quædam vero in aqua viuunt, quia ad petrā applicata sunt. Et horum quædam a petra cui applicantur non descendunt, nec separantur, nisi ab aliquo per attractionem ex insperato ad motum cogantur. Quædam vero sic sunt applicata, ꝙ qñ quærunt nutrimentum suum sunt absoluta. Multa quoq; absoluta sunt, at non mouentur a locis suis. Item quædam manent in ripa, quædam in luto, quædam in arena. Item quædam animalia (vt dictum est) manent in aqua, nec viuere possunt extra, vt tortucæ aquosæ, crocodilus, hippotam, & ranarum genus. Quædam vero manent in aqua, & pariunt, vel creant in terra, & quædam in terra manent, & cibantur aqua. Delphinus, & balena, & omnia cannas habentia quibus anhelant, manent in aqua. Media sunt inter ambulantia & marina, & in vtroq; cōicant, quia recipiunt aquam per cannam, & aerem per pulmonem. Hæc animalia pp cibum, & cum cibo aquam recipiunt. & habent instr̄m, s. branchos loco anhelitus, quo aquam eijciunt, humiditatem cibi recipientia cannas habent. Malakie ac mollis testę recipiūt cibi humiditatem, & sunt marina s̄m aliū modum, s. pp complexionem corporis, & vitā. Pisces lapidosi manent pares mas cum fœmina. Quidam ēt piscium manent in cauernis. Plin. vbi sup. Theophrastus tradit circa Babylonis rigua fluuijs descēdentibus in cauernas aquas habentes quosdam remanere pisces. Inde ad pabula exire pinnulis gradientes crebro motu caudæ, contraq; venantes in cauernas suas refugere, & in his obuersos stare. Capita eorum esse ranæ marinæ similia, reliquas partes gobiorum, branchias, vt cæteris piscibus. Tradit etiam in Ponto vnum genus esse quod extremas sectetur fluminum aquas, sibiq; cauernas in terra faciat, & in his viuat etiam reciprocis amnibus siccato littore. Effodi ergo motu demum corporum viuere eos approbant. In Paphlagonia quoq; pisces gratissimos cibis, terrenos altis scrobibus effodi, in his locis in quibus nullæ restagnant aquæ.

De conuersatione piscium per aqua loca diuersa. Cap. XIII.

ARistoteles. Aquatilium animalium, quædam manent in aqua marina, quædam sunt fluminea, quædam stagnea, & quædam vt ranæ paludosa. Marinorum vero quædam sunt pelagalia, quædam littoralia, quædam petrosa. Quædam etiam marina in hieme prope ripas sunt, æstate vero in pelago, qm̄ aliquando calorem, & aliqñ frigus quærunt. Vnde quidam in hieme vadunt a profundo maris prope terram quærendo calorem, & quidam fugientes a locis, quæ propè terram sunt intrant profundum maris fugiendo calorem. Iterum prope terram est profundo melius, quia ibi est bonus pastus. Propter ascensionem enim Solis oriuntur ibi molles arbores. Loco quoq; prope terrā magis tēperata sunt. Et iō carnes pisciū ibi conuersantiū fortiores sunt. Multi vero pisces latitant in cauernis, nec deprehenduntť oīno, nisi in tpibus determinatis. Quidā (vt dictum est) in profundo maris latēt in hieme, & post latentiam impinguanť valde. Et quidam sibi cauernā parāt in arena, quidam in luto, nec emittunt, nisi os tm̄modo. Non aūt latent in maiori parte, nisi in hieme. Pisces itaq; mollis testæ, & qui manent in lapidibus, latent in cauernis diebus frigoris fortis. Quidam vero manent æstate in cauernis, vt glaucus quasi per sexaginta dies, ac deprǣhenditur post ascensionē canis. Conueniūt, itaq; loca propria piscibus, qm̄ aliqui prope terram, & aliqni in profundum maris, & quidam in ambobus impinguantur. Diuersitas vero regionum diuersat pisces, non tm̄ in cibi abundantia, sed in multitudine coitus, & impregnatione, & in partu, sicut plantas, & arbores, & animalia. Ideoq; plures frequenter pisces ouant in quibusdam locis, & in quibusdam non. Plin. vbi supra. Itaq; hibernis mensibus iacent in speluncis conditi, maximè hippurus, & coracinus. Hieme non capi, præterquam æstatis diebus paucis, & eisdem semper. Item murena, & orphus cōger, perce, & saxatiles omnes terra quidem, hoc est vado maris excauato condi per hiemes, torpedinem pistam soleāq; tradunt. Quidam rursus æstus impatientia medijs feruoribus sexagenis diebus latent, vt glaucus, aselli, auratæ. Fluuiatilium sylurus caniculę exortu syderatur, & alias fulgore sopitur. Hoc ēt accidere in mari Cyprio putant, & alioquin totum mare sentit exortum eius syderis, quod maxime in bosphoro apparet. Algæ enim, & pisces superferuntur ab imo versa omnia. Multi quidem in Propontide pisces æstiuant, & Pontum non intrant rumbi solummodo. Vera littera Plinij est. Item soleæ cum rombi intrent, nec sepia est cum reperiantur loligo. Saxatilium desunt turdus, & merulę, sicut cōchilia cum abūdant ostreæ. Oīa vero hibernant in mari Aegeo. Pontum intrantium soli non remeant trichiæ. Sed hi soli in histrum amnem subeunt, & ex eo subterraneis eius venis in Adriaticum mare defluunt. Itaq;, & illic descendentes, nec vnquam subeuntes e mari visuntur. Isidorus. Illud sanè non sine quadam dote naturæ manere piscibus putant, ꝙ vnumquodq; genus pręscripta sibi domicilia habet, quę sui generis nullus excedat, nec alienus incurrat. Hoc quoq; genus piscium in illo sinu maris alitur, & gignitur, illud in alio. Deniq; non reperies confusa piscium genera, sed quod hic abundat, alibi deest. Nec tn̄ aut interclusa montibus copia, aut fluuijs interlabentibus transitus impeditur. Sed vsus naturę impressus est, tanq̄ patrię finibus vnumquemq; se retinere, & vltra incolas prodire suspectum. Sunt tn̄ aliqua piscium gn̄a, q̄ non ingenij facilitate loca mutant, sed fouendi partus necessitate. Pergunt. n. æstatis tpe ad fretum Ponti, eo ꝙ reliquo maris sinu hic sinus dulcior fit. Non. n. tandiu Sol ipsi freto, q̄diu cęteris immoratur, eaq; causa fit, vt nō oēm aq̄ exhauriat, quę dulcis, & potabilis fit. Hęc ergo causa Pontū illis facit gratiorē, in quo, & gn̄are, & partus emittere possint, quia teneri fœtus labore alienę regionis ferre vix possent, quos illic fouet aeris magna clementia. Itaq; peracto munere, oēs simul eo quo uenerant agmine reuertuntur. Quis piscibus hæc loca annunciauit, aut percepta tempora, vel dispositionem viandi quis tribuit?

Nimirum

Nimirum ille qui sensibus vniuersorum imperium infundit, qui mutis animantibus disciplinæ naturalis ordinem tribuit.

De variatione piscium secundum anni tempora. Cap. XIIII.

PLinius, vbi supra. Mutant colorem candidum in hieme menæ, i. pisces quidam, & fiunt æstate nigriores. Mutant & phicis reliquo tempore candida, vere varia. Eademq; piscium sola ex alga nidum facit, & in nido parit. Omnes hiemem prægelidam sentiunt, sed maximè qui lapidem habere in capite existimantur, vt lupi, sciena, & pagri. Cumq; hiemes aspere fuerint, multi capiuntur cæci, quidam hieme iacent speluncis conditi, maximèq; hyppurus, & coracinus. Hieme non capi, vado maris excauato per hiemes condi torpedinem, & soleam tradunttur. Quidam vero æstus impatientia medijs latent feruoribus, vt glaucus & asellus. Caniculæ exortu pisces superferuntur, & cætera, vt supra. Aristoteles Garamen piscis est valde mollis, sed ventus, & frigus induiat ipsum, sicut & arborem, sed & ipse putrescit in locis valde calidis. Marina quædam in hieme ac vere prope ripas sunt, æstate in pelago, qn̄ aliqn̄ calorem, aliqn̄ frigus quærunt. Genus quoddam ex quo karabo generatur antequam oua ponat, est carnis bonæ, & malæ post. Hoc quoq; genus ad modum serpentis exuit spolium in vere. Animalia quædam viuunt in aqua, deinde mutantur in aliam formam, & viuunt extra. Tempora sicca (vt dictum est) piscibus nocent, pluuialia iuuant eos, & impinguant. Piscibus in capite lapidem habentibus hiems nocet, quia lapis infrigidatur in capite, & coagulatur. Pisces cum accidit glacies moriuntur, & ob hoc in fluuijs, & lacubus depræhenduntur. Aestate quoq; depræhenduntur, maximè pisces longi, quia impinguantur vento septentrionali. Piscis rodem de die natat, & de nocte quiescit, nisi nox lunaris fuerit, tunc enim natat, & non quiescit.

De vario motu piscium. Cap. XV.

AQuatilia quædam natāt per capita sua, vt karabo quædam vero cauda, & quædam sunt inambulantia, vt genus cancrorum cuius natura est aquosa. Quædam etiam natant socialiter, quædam solitariæ. Omnes marini pisces, qui habent pedes natant cum eis, & cum alis, sicut totum genus malakie, idest mollis carnis, quod. s. genus velociter in natando mouetur: karabo ex piscibus duræ carnis mouetur cum sua cauda motu veloci, sicut motu alarum suarum. Crocodillus autem mouetur cum cauda sua, & pede Est etiam piscis de genere ostreę, i. testę durę, qui cauda natat, & repit. Quoddam animal marinū habet dextrum pedem paruum, & sinistrum magnum. Ideoq; cum ambulat fert totum corpus super sinistrum. Alæ piscium conuenientes sunt ad natandum, quia sunt in modum remorum. Quidam vero piscis longi corporis non habet alas, nec natat, nisi per flexionem corporis. Mouetur siquidem in aqua, sicut repunt serpentes in terra. Quædam autem aquatilia petrę applicata sunt, nec ab ea separantur, nisi ab aliquo per attractionem ad motum cogantur, Quædam vero sunt ad petram applicata, sed qn̄ quærunt nutrimentum suum sunt absoluta. Multa quoq; sunt absoluta, & a locis suis non mouētur. Est quoddam applicatum testæ forti applicatione, & cum aer clarus fuerit, hoc aīal erit absolutum, & ambulabit. Cumq; venti mouebuntur, applicabitur petris, & quiescet nec mouębitur. Quidam vero piscis qui non mouetur, vt echeleti, habet simile radicibus in terra crescentibus Quidam etiam sine radicibus oriuntur, & si moueantur a locis suis moriuntur. Quidam piscis a mari ascendit ad flumen, & paludes, vt castonom. Alij aūt econuerso, vt halom. Rodem (vt dictum est) natat de die, & quiescit de nocte, nisi nox fuerit lunaris. Pisces sicut & aues mouent mandibulam superius, & inferius tm̄, quia motus ille conueniens est ad mordendum, & ad scindendum. Motus aūt in latus est cōueniens generi pisciū. Est piscis qui ceno cibatur, ideoq; ponderosus existens sæpe natat, vt carnis suæ lutum abluat. Animalia marina duræ testę ambulant, & pascuntur, & a testa capita extrahunt, & qn̄ timuerint ipsum reponunt. Piscium greges habent rectorem, & mouentur ad locum vbi bonus est cibus, & pastus pp aquæ dulcedinem. Ambr. Quædam piscium genera fouendi partus necessitate mutant loca. Oportuno tempore ex diuersis locis ad plurimos sinus maris, quasi communi consilio conueniunt, agmine coniuncto. Flatus aquilonis captant, mare septentrionale petunt, & Propontidem sinum uiolento impetu intrant, multaq; maria transeunt, vt aliquam vtilitatem generi suo quærant ad Ponti fretum (vt supra dictum est) in æstate transeunt, eo ꝙ sit dulcior sinus, quia Sol non tandiu in hoc freto moratur, vt aquam dulcem exhauriat omnem, atq; potabilem, qua maritima delectantur. Vnde & flumina sequuntur, & ad superiora ascendunt, sicque pisces alieni generis frequenter in fluuijs capiuntur. Illic pro congruentia loci temporisque sętificant, ac teneros fœtus nutriunt, quo peracto, simul omnes eo quo uenerant agmine reuertuntur.

De morbis ac senectute illorum. Cap. XVI.

PLinius. Aegrotare singulos pisces manifestum facit aliquorum macies, cum eodem genere capiantur, alij præpingues. Senectutis aūt eorum indicium est duritia squamarum, quæ nō sunt omnibus similes. Scribit Seneca, piscem in cęsaris piscinis coniectum expirasse post 40. annum. Arist. Siccitas (vt dictum est superius) nocet piscibus, quibusdam ēt nocet pluuia, quia cœcat eos qn̄ fuerit multa. Non autem apparet infirmitas pestilentialis in piscibus, sicut in hominibus, ac cæteris animalibus, quibusdam tn̄ piscibus accidunt infirmitates propriæ. Sunt & pisces qui moriuntur cum a dracone mordentur. Draco quippe marinus est venenosus. Sunt & pisces qui apud canis ascensionem moriuntur calore. Sub kabari branchis (vt supra dictū est) multi pediculi inueniuntur, a quibus interficitur. Iterum pisces cum accidit glacies moriuntur, & pp hoc in fluuijs, & lacubus appræhenduntur. Est ēt piscis habens in capite lapidem cui nocet hiems, qm̄ infrigidatur in capite lapis, & coagulatur, sicq; piscis ille cadit, i. moritur. Piscis qui dr̄ gladi, & est scorpioni similis pūgendo, magnum dolorem inducit piscibus alijs. Ideoq; multotiens saliunt, sicut delphinus salit suo aculeo punctus. Pręterea quidam pisces (vt dictum est supra) qui & sine radicibus oriuntur, si moueantur a locis suis moriuntur. Garamen autem piscis valde mollis putrescit in locis valde calidis. Animalia quædam marina exuunt senectutem. Nam astocom, & karabo coria sua exuunt aliqn̄ in Vere, aliqn̄ in Autumno. Oēs quoq; cōcedunt, ꝙ ea, quæ sunt mollis testæ senectutem exuunt. Dr̄ ēt hoc illis, quæ sunt testei corij accidere, quia cum exuerint, efficitur testa sua mollis valde. Pisces senes mali sunt ad salliendū, quia maior pars eius, quod continebatur in ventre, iam est dissolutum. Cognoscitur autem senectus piscium ex magnitudine, & ex duritia testarum. Ex lib. de natu. rer. Pisces in glacie moriuntur, olei quoq; gustu extinguuntur.

De inimicitia quorundam ad inuicem. Cap. XVII.

PLinius vbi supra. Sunt autem in piscibus inimicitiarum, atq; concordiæ miracula. Mugil & lupus mutuo flagrant odio. Conger & murena caudas inter se prærodunt. Polippum intm̄ locusta pauet, vt si iuxta viderit, omnino moriatur. Locustam conger, rursus polippum congri lacerant. Nigidius auctor est, prærodere caudam mugili lupum, eosq; statis mensibus esse concordes. Oēs aūt viuere, quibus sic caudæ amputentur. Amicitiæ vero exempla sunt ad inuicem habere societatem. Balenæ masculus qn̄que pręgraui superciliorum pondere obrutis eius oculis infestantia magnitudine vada prænatans demonstrat, oculorumq; vice fungitur. Arist. Multis generibus pisciū conuenit semper cū multis sociorū esse. Quidam separantur, & solitantur per se. Multis. n. non est possibile cum aliquibus sociorum esse. Quidam. n. diligunt se ad inuicem, & quidam non, Oēs autem piscium greges habent rectorem. Piscis (vt dictum est) qui dr̄ gladius, scorpioni similis, pungendo magnum dolorem alijs piscibus inducit, ita ꝙ eos salire facit. Delphinus de hac causa salit. Seneca de naturalibus quæstionibus lib. 8. Babillus auctor est, cum ipse præfectus obtineret Aegyptum, eradicato hostio Nili, quod est maximū, sibi spectaculo fuisse. Delphinorum a mari concurrentium, & crocodilorum a flumine aduersum agmen, agentiū velut pro partibus prælīū Fugax aīal audaci, & audacissimū timido, ac crocodili ab aīalibus placidis morsuq; innoxijs inscidunt. Cum. n. his superior corporis pars dura sit, & impenetrabilis, ēt maiorum aīalium dentibus, inferior tn̄ est mollis, & tenera. Hanc delphini spinis, quas dorso eminentes gerunt submersi, aut in aduersum enisi diuidebant. Rescisis ergo hoc modo pluribus, cæteri velut acie versa refugerunt. Ex lib de nat. rer. Frequenter quoque visi sunt karabones ambulare, sicut greges, & ad inuicem bella partiri. Huius enim generis monstra fortissimè pugnant inter se, sicut arietes, mutuoq; se multitudine sociorum aduersæ partes. Fiunt aūt in hmōi aīalibus bella, sicut & in cæteris, quatuor de causis, s. pp naturalē superbiam, pp cibum, pp coitum, pp fœtū. Et oēs quidē piscium greges habent rectorem. Nullus aūt piscis ex præda viuens socialiter natat, vt lucius, & sui similes. Omnes aūt pisces maris inuicem se comedunt, excepto vno, vt supra dictum est.

De diuersis generibus piscium. Cap. XVIII.

ARistoteles. Malakie dicitur genus piscium, quod est mollis carnis, creatum ex carne tantum. Habet ex membris extrinsecis pedes, & caput quod est inter ventrem, & pedes. Omniaq; huiusmodi quatuor pedes habent diuisos inter duo, præter vnum genus quod dr̄ multorum pedum. Malakie natant per capita sua, & omnia testem mollem habentia, sicut karabo. Et animalia quædam ambulantia, sicut genus cancrorum, quia natura eius est aquosa. Malakie genus augmentatur in locis calidis, & magis est in pelago, quam prope ripas, præcipueque in locis vbi multiplicantur aquæ insipidæ. In corpore malachię non

non est os, nec vlla pars terrestris distincta per se. Animalia marina duræ testę ambulant, & pascuntur, & a testa capita extrahunt, & qn̄ timuerint, ipsum reponunt. Sunt & in mari quædã in quibus dubium est, vtrum animalia sint, vel plãtę, sunt enim continua cum locis in quibus inueniuntur, & corrumpuntur si ab illis mutentur. Omne quoque corei testei simile est plantæ, cum animali tñ cõfertur ambulanti. Et ex eis est, quod omnino sensu caret, & quod debilem sensum habet. Animalia testea immobilia se cibant a dulci aqua. Et est piscis (vt dictum est) habens in capite lapidem, eiq; nocet hiems, quia lapis in capite infrigidatur, & coagulatur, sicq; piscis cadit, i. moritur. Piscium (vt dictum est) quidam sunt marini, quidam fluuiales, quidam lacuales, & quidam habent os in opposito, quidam in anteriori, quidam in dorso. Quidam a loco suo mouetur, quidam non. Piscis (vt dictum est) qui dr̄ garamen, est mollis valde, sed ventus, & frigus indurat ipsum, sicut arboribus accidit, & ipse in locis valde calidis putrescit. In quibusdam marinis non est sanguis, vt est sępia, & karabo, & omnia, quæ plures habent quatuor pedibus. Plinius vbi supra. Tria genera sunt aquatilium sanguine carentium. Primum, s. quę appellantur mollia. Deinde crustis tenuibus contecta, postremo testis duris conclusa. Mollia sunt lolligo, sæpia, polippi, & cætera huius generis, de quibus, s. dicetur infra. Silicea testa inclusis fatendum est nullum esse sensum, vt ostreis. Eadem quoq; natura, quæ frutici est multis, & olothyris, pulmonibus, vt stellis. Denique piscium species sunt 74. præter crustis intecta, quæ sunt 30. Isidor. Inter hoc autem amphinia sunt quædam genera piscium, sic dicta (vt iam dictum est supra) quia & in terris ambulandi habent vsum, & in aquis natandi habent officium.

De diuersis figuris piscium. Cap. XIX.

PLinius vbi supra. Marinorum piscium alij sunt, vt rumbi, soleæ, passeres, qui a rumbis situ tm̄ corporum differunt. Alij longi, vt murena, conger. Ideoq; pinnarum quoq; fiunt discrimina, quæ pedum vice datę sunt piscibus. Nullis supra quinas quibusdam trinæ, quibusdam binæ, aliquibus nullæ. In Fucino tm̄ lacu piscis est, qui octonis pennis natat. Binæ omnino longis, vt lumbricis, & anguillis, & congris. Nullæ vero vt murenis, quibus nec branchiæ. Hæc omnia flexuoso corporum impulsu, ita mari vtuntur, vt serpentes terræ in sicco, ideo etiam viuaciora talia. E planis ẽt aliqua non habent pinnas, vt pastinacæ. Ipsa enim latitudine natant, & quę mollia appellantur, vt polippi, quia pedes illis pinnarum vicem præstant. Planorum piscium quidam pro spina cartilaginem habent, vt rapæ, pastinacæ, turpedo, squatinæ, & quos bouis, lamiæ, aquilæ, & ranæ, nominibus appellat Græcia, quo in numero sunt squali quamuis non plani. Omnia talia carnosiora sunt, & supina vescuntur. Cumq; cæteri pisces oua pariant, hoc solum genus, vt ea quæ cetæ appellant, animal parit, excepto quam ranam appellant. Certissima securitas est planos pisces vidisse, quia nunquã sunt vbi maleficæ bestiæ, qua de causa vrinantes sacros appellant eos. Aristoteles. Pisces longi non natant, sed serpunt in aqua, sicut serpentes in terra, longoque tempore uiuunt. Pisces longi (vt supra dictum est) impinguantur uento septentrionali, & ideo in æstate deprænhenduntur eorum multi. Pisces autem ampli impinguantur vento meridionali.

De multiformi specie ipsorum. Cap. XX.

ARistoteles. Animalia in aqua manentia multiplicioris formæ sunt, quam in terra, quia natura humidi conuenientior est creatio, quam terra, maximeque animalia marina. Nam & in mari sunt animalia corpulenta, plusquam in aqua dulci, quia natura maris est calida, & habet communicationem in oĩbus partibus, s. terra, humido, & vento. Ambr. Aduerte homo quanto plura in mari, q̃ in terra sunt, numera si potes oĩum piscium gña, vel minutorum, vel maximorum. Quid attexã ẽt merulas, & turdos, & pauos. Quorũ colores in auibus videmus expressos, vt nigri meruli, paui diuerso dorsa, & colla picta sunt turdi albo varij, & cętera quorum terræ sibi spẽs, & noĩa vendicauerunt. Nã prius in mari diuersisq; fluminibus ista cęperunt. Siquidem aqua prior aĩarum uiuentium reptilia diuino nutu imperata produxit. Adde & hanc gratiam, ꝙ ea quæ timemus in terris, in aqua innoxia sunt, leo terribilis in terris, sed dulcis in fluctibus. Murena quam ferunt aliud habere noxium, esca præciosior est. Rana horrens in paludibus, decora in aquis, omnibus ferè præstat alimentum. Mustelæ grauis in terris odor, in aquis suauis. Quid loquor coruorum, quid ẽt luporum teneritudines, Nescit hos lupos agnus timere. Tanta est aquarũ gr̃a? quarũ vitulos fugiant, & leones. Quid ẽt purpuras memorem, q̃ regũ cõuiuia, cœnã, amictus induunt? Aquarũ ergo est, qđ in regibus adoratur. Adde porcos maris ẽt videns gratos, quia nihil est cõe, qđ non aqua abluat, vnde cões eos, sicut in terra æditos, æstimare non pñt. Plin. lib. 9. Quòd aũt in aquis cõplura sunt maiora ẽt terrestribus aĩalia. Causa euidẽs est humoris luxuria. Alia fors alitũ quibus vita pendentibus. In mari aũt tã latè supino molliq; ac fertili accremẽto accipiente causas genitales sublimi, semperq; pariente natura, pleraq; ẽt mõstrifica reperiuntur, perplexis, & in semet aliter, atq; aliter, nunc flatu, nunc fluctu cõuolutos seminibus, atq; principijs, vt vera fiat vulgi opinio, q̃cqđ nascitur in parte naturę vlla, & in mari esset præterq̃ multa q̃ nusq̃ alibi, rerũ qđẽ non solũ aĩaliũ simulachra inesse, licet intelligere intuẽtibus, vua, gladiũ, serras. Cucumim vero, & in colore, & in odore similem, quo minus miremur equorũ capita in tã paruis eminere cocleis. Piscium spẽs sunt 74. præter crustis intecta, q̃ sunt 30. piscium sanguine carentium tria sunt gña (vt dictum est supra) horũ mollibus caput est inter pedes, & in vẽtre, pediculi octoni. Sepiæ aũt, & loligini duos pedes ex his lõgissimi, & asperi, qbus ad ora admouẽt cibos, & in fluctibus se velut anchoris stabiliunt, cæteris cirricũ quibus venãtur. Ex lib. de na. re. Piscium alij branchias habent multiplices, alij simplices. Et alij quidem per capita sua natant, alij per caudas. Quidam vero pisces (vt ait Plinius) natr̃ tantæ leuitatis sunt, vt nisi capita maxima portione corporũ haberent, in aquis mergi non possent. In profundo maris multa piscium genera sunt, quæ nunquam, aut vix ad visus hoĩum exeunt. Est piscis armatus, ad modum militis, & est piscis monachum repræsentans.

De diuersis tegumentis piscium. Cap. XXI.

PLinius lib. 9. Aquatilium quoq; tegumenta plura sunt. Alia corio, & pilis teguntur, vt vituli, & hippotami. Alia corio tm̄, vt delphini. Cortice, vt testudines. Silicum duritia, vt conchæ, & ostreę Crustis, vt locustę. Crustis, & spinis, vt echini. Squamis, vt pisces. Aspera cute, vt squatina, qua lignũ, & ebora polliuntur. Molli, vt murenæ. Alia nulla, vt polipes. Quæ pilo vestiuntur, aĩal pariunt, vt pristis, balena, vitulus. Itẽ pilo carentium duo oĩno sunt, quæ aĩal pariunt, delphinus ac vipera. Piscium (vt prædictum est) gña crustis intecta sunt 30. senectutis inditium est squamarum duritia. Arist. Piscium ac serpentium quidam hñt corium lene, quidam asperũ, quidam squamosum, quidã vero spinosum. Quidã ẽt piscium corium hñt corticibus plenũ. Habentes aũt corium lene pauci sunt. Cheleti vero corticem hñt, sed asperũ, quia creatio eius est cartilaginosa, atq; spinosa. Pars. n. terrestris transit in corium natr̃. Aĩalium quidem sanguinẽ non habentium, quoddam est malakie, i. molle carens testa, & eius caro est extra. Qđ aũt durũ est exterius in modum sepiæ, quoddam est mollis testæ, vt cancer, quoddam vero est duræ testæ, vt ostrea, & anulosum. Est aũt piscis de genere ostreæ, i. duræ testæ, qui cauda natat, & repit. Animal aũt quod dr̃ thico, mulꝰ superfluitatis est, magis q̃ aĩalia cętera, quia totũ corpus eius est absconsum in testa. Creatio vero testę eius est inter creatiõe testæ, & corij. Testa eius est applicata lapidibus, & in eius corpore sunt duæ viæ paruæ, quæ difficile vñr, & per eas recipit humiditatem. Cumq; finditur corpus eius, inuenitur vna tela, cuius creatio numerosa est in circuitu testę, & in illa tela est caro. Eius autem caro nõ assimilatur carni alicuius aĩalis marini. Tela vero extensa est ex vtraq; parte vsq; ad vias extrinsecas, s. viam per q̃ recipit humiditatẽ, & viam per q̃ eijcit, & p vnam earũ recipit cibum suũ. Diuersitas inter aĩalia durę testæ & arbores hæc est, ꝙ humidũ est propinquius vitæ suæ, & aqua propinquior est eis, i. conchilibus, q̃ terra. Et ob hoc natura aĩalium durę testæ propinquior est vitæ, q̃ arbores. Et sicut est cõparatio arborũ ad terram, sic est aĩalium durę testę ad humidum. Aĩalia quoq; duræ testæ, ac mollis frigidæ naturæ sunt, & non habent sanguinẽ. Oĩa gña duræ testæ partem hñt carnosam intra testã, præter iricium marinũ. Et quædam sunt asperæ testæ. Quædam hñt testas laneatas, & diuersificantur in spissitudine, & gracilitate. Marina duræ testæ ambulant, & pascũtur. Quidam pisces habẽtes oua gracilia & rara sunt debilis corticis. Quod aũt ex eis est longi corporis caret cortice, nec ouat. Cortices piscium incrassantur, & durescunt pp eorum salutem. Et quod in eis magis macilentum, ac senex fuerit, durioris est corticis. Ex lib de na. re. Quidam pisces in cauernis latẽtes eijciunt senectutem, i. corium. Qui autem testei corij sunt non ex vitio senectutis in vere, & autumno. In mari occidentali pisces sunt, ex quorum pellibus homines ampla, & pulchra sibi vestimenta faciunt.

De carnibus piscium, & adipibus eorum. Cap. XXII.

AVicenna. Omnis piscis natura frigidus est, & humidus. Quidam tñ calidi sunt ad comparationem aliorum. Saliti quidem calidi sunt, & sicci, & quanto plus antiquantur, tanto plus in ambobus augmentantur. Pisces recẽtes gñant flegma aquosum, & mollificant neruos, nec cõueniunt, nisi stomacho valde calido. Et sanguis eorũ ad subtilitatem declinat. Spẽs pisciũ salitorũ extrahunt ea, quæ carni infixa sunt. Aqua piscium salitorũ confert vlceribus, & abluit ea a sanie. Capita piscium salitorũ exiccatorũ cõferunt vuæ apostemosæ. Comestio

ſtio tureſulæ cum eſt recens acquirit cęcitatem oculo, imo & omnes piſces. Gluten vero piſcium apponitur ſorbitionibus, & prohibet ſputum ſanguinis. Omnis piſcis recens comeſtus dum calidus eſt, augmentat in coitu Qñ clyſteriſatur cum ſuccis ſalitorũ multotiens, confert valde dolori anchæ. Oĩa iura piſcium leniunt ventrem. Capita ſumeros ſalitorum aduſta ponuntur ſuper morſum canis rabioſi, & puncturam ſcorpionis, & confert. Similiter & omnes piſces, & iura eorum. Ius omnis piſcis confert venenis bibitis, & puncturis. Ariſt. Piſces autem ſenes mali ſunt ad ſaliendum. Plin. lib. 32. Oĩum autem piſcium fluuiatilium marinorumq; adipes liquefacti oleo admixto melle, oculorum claritati plurimum conferunt. Auicenna. Adeps piſcis confert aquæ oculi, & acuit viſum cum melle. Diaſcorides. Adeps piſcium fluuiatilium melle mixto ſolutus in ſole caligines oculorum detergit. Auicenna. Cola de piſcibus calida eſt, & ſicca, glutinatiua, & exiccatiua. Ponitur in ſimplaſmatibus, & in medicinis albaram. Linitur quoq; ſuper ſahaphat, & confert veſicæ aduſtioni. Ponitur ẽt in emplaſtris vlcerum capitis, & ſcabiei vlceroſæ. Item in potu cum aceto datur ad ſputum ſanguinis. Hali. Piſces dormitantes ſi ponantur ſuper illum, qui cęphaleam patitur, proderit illi. Adeps quoque piſcis liquefactus, ſi melli miſceatur, & collitiſetur, elimat viſum, & confortat. Prodeſtq; aquæ incipienti in oculo. Ex libro de nat. rerum. Carnes piſcium in dorſo, & anterius duriores ſunt cœteris partibus corporis. Omnes piſces lapidoſi pingues ſunt. Et omnes quidem piſces qui per amplitudinem natant, vt bothe, & pectines, vento meridionali flante impinguantur. Qui vero in longum extendunť, vt lucij, flante ſeptentrionali. Pulmone marini piſcis ſi fricetur lignum, ardere videbitur ſicut & oleum. Vnde & ex quorundam pulmonibus oleum fieri conſuetum eſt.

De Multiplici carnium eorum diuerſitate. *Cap.* XXIII.

ISaac. Oĩs aũt piciũ natura natř eſt frigida, & humida, flegmatis generatiua, conueniens calidam, & ſiccam complexionem habentibus, & macidis, maxime in æſtiuo tempore, & calidam inhabitantibus regionem. Inconueniens eſt frigidis, & humidis complexionibus, & carnoſis, maximè ſi molles fuerint. Natř enim corpus eorũ infrigidant, & humectant: variantur autem piſces ſ̃m diuerſitatem aquarum in quibus habitant. Et ſ̃m diuerſitatem ventorum in quorum plaga ſunt. Ariſtot. Loca prope terram magis temperata ſunt. Et ideo carnes piſcium ibi conuerſantium fortiores ſunt. Prope quoq; terram eſt profundo melius, quia bonus eſt in eo paſtus, pp aſcenſionem enim Solis oriũtur ibi molles arbores, maximè in hortis. Carnes vero piſcium qui in profundo maris ſunt magis humidæ ſunt. Omneſq; lapidoſi piſces ſunt pingues. Siccitas tpis nocet piſcibus. Maior vero pars eorum impinguatur pluuioſis temporibus. Tunc enim multum inueniunt cibum. Ipſa etiam aqua pluuiæ valet eis omnibus, & ob hoc impinguantur in fluminibus, & lacubus, maxime cum conuenit eis aqua pluuię æſtiualis. Quidam autem impinguantur in locis, in quibus eſt nubes aquæ viridis. Piſces. n. qui carnes comedunt, multum in aqua viridi cibum inueniunt, vnde & ibi depræhenſi meliores ſunt Quidam etiam impinguantur vento ſeptentrionali, vt piſces longi. Quidam vero meridionali, vt piſces ampli. Non aũt impinguantur in locis frigidis. Piſces teſtei corij, ac mollis teſtę cum impinguantur boni ſunt, quidam vero piſces ecõtrario ſunt. Oẽs aũt piſces habentes cotices, cum pulliſicant, in maiori parte mali ſunt Piſces quoq; veteres mali ſunt. Piſces fluuiales, & lacuales boni ſunt poſt pulliſicationem, & coitum, maximeq; ſi multũ habuerint cibum. In oĩbus aũt generibus piſcium mares ſunt meliores fœminis eorum. Iſaac. Diuerſitas quoq; piſcium per artificium coctionis multifariam diuiditur. Aut enim aſſi comeduntur, aut cum oleo frixi, aut cocti in aqua, & oleo, & condimentis, aut ſola aqua elixi. Aſſi quidem, & frixi minoris ſunt viſcoſitatis, & humiditatis. Vnde ſi neutrum ſunt humefactiui ſunt, duriores ad digerendum, vtpote ſtomachum grauantes. Aſſi tamen frixis laudabiliores, quia frixi quiddam habent viſcoſitatis propter oleum. Piſces aũt cum oleo, & aqua, & ſimilibus præparati, ſunt cęteris digeſtibiliores, & ventris ſolutiui. Cum aceto cocti, erunt refrigeratiui, minus tamen humefactiui, qui vero cum aqua ſola elixantur, ſunt omnibus laudabiliores, qm̃ eorum viſcoſitatem aqua coctionis in qua cocti fuerant abſtulit, pręcipuè ſi manducentur cum oleo obſoma garo menta, apio, ruta, carui pipere, zinzibere, & conſimilibus,

De electione piſcium meliorum ad eſum. *Cap.* XXIIII.

AVicenna. Piſces meliores ſunt illi, qui non ſunt magni valde, nec habent carnem duram, nec ſiccam, & in quibus nõ eſt pinguedo ſuperflua, nec croſſa, nec acris, nec muſtilago, nec malus ſapor, vel odor, & quibus non cito fętor aduenit cum ab aqua ſeparantur. Ex piſcibus duram carnem habentibus eligitur minor. Ex mollibus autem ille, qui maior eſt ad terminum aliquem. Et ille quidem, qui carnem habet duram ſallitus, recens melior eſt. Item ſ̃m locum meliores ſunt illi, qui morantur in locis petroſis. Deinde qui in arenoſis, & aquis dulcibus, in quibus non ſunt ſordes, nec ſunt limoſæ, nec lacuales, nec campeſtres. Item illi qui morantur in aquis diſcoopertis flatui ventorum ſuper ſe, meliores ſunt eis, qui ſunť econtrario, & qui morantur in locis multarum agitationum, & vndarum, meliores ſunt illis, qui habitant in aquis ſtantibus. Marini piſces optimi ſunt, & ſubtilis carnis, præcipuè cum eorum habitatio eſt in littoribus petroſis, vel ẽt arenoſis, & illi quidem, qui de mari vadunt ad flumina dulcia, quorum curſui contraria eſt aqua, natura ſubtiles ſunt, & plurimi exercitij. Porro ſ̃m cibum meliores ſunt illi, qui cibantur herbis bonis, & radicibus, q̃ illi qui comedunt ſordes proiectas e ciuitatibus, & radices plantarum malarum, quamuis ſint in vltimo boni ſaporis. Modus aũt melior comedendi piſces eſt aſſidabeg, i. condimenti, ſicut cum aceto, & hmõi. Deinde illorum, qui aſſati ſunt ſuper teſtam. Frixi vero cõuenientes ſunt habentibus fortem ſtomachum. Et aſſati quidem nutribiliores ſunt, & tardioris deſcenſionis, elixati autem econtrario. Quorum decoctio illa melior eſt, vt coquatur aqua, donec ferueat, deinde proijciantur in eam. Ex ſallitis meliores ſunt recentes. Deinde propinqui termino quo ſalliti ſunt. Aqua in qua elixantur piſces ſalliti vehementis eſt mundificationis, & ponitur in clyſteribus exiccationis.

De venatione, ſiue piſcatione piſcium. *Cap.* XXV.

ARiſtot. Piſces (vt dictum eſt) qm̃ auditum habet, oportet eos in quiete venari. Venantur autem melius ante Solis aſcenſionem, quia tunc non bene vident. Quodlibet aũt genus piſcium habet rem venationi ſuæ appropriatam. Plures enim aliquid diligunt, quod eis in cibo eſt cognitum, & venantur per ipſum. Fugiunt aũt ad quorundam olfactum. Plures illorum non tangunt vas quo venantur, niſi ſit nouum. Quidam vero per fętida depræhenduntur. Multi vero piſces latent in cauernis, & non depræhenduntur omnino, niſi temporibus determinatis. Qñ glacies accidit, piſces moriuntur, & pp hoc fluuijs, & lacubus depræhenduntur. Cum aũt venatores volunt, vt piſces in lapidibus manentes exeant, ora cauernarum lapidum cũ ſalſis confricant, & tunc cito piſces egrediuntur, ſicq; depræhenduntur. Quidam vero diligunt odorem rerum combuſtarũ, & fumum, & ideo cremantur ſepiæ carnes, ac comprehenduntur piſces per odores earum. Quidam aũt cum ſenſerint vocem ac ſtrepitum fugiunt ad profundum. Quidam piſcis ex aqua ſordida ſtrangulatur, quia branchi eius ſunt parui, & ideo turbant aquam qñ volunt eum venari. Quidam vero qñ timet, abſcondit in corpore ſuo caput ſuum. Et quidam, vt pecten, ſi quid appropinquauerit pedibus eius, ſubito claudit oculum. Piſces longi, maximè depræhenduntur in æſtate multi, qm̃ impregnantur, vel impinguantur vento ſeptentrionali. Plin. lib. 9. Oẽs fęminæ piſcium ouis grauidæ facile comprǣhẽduntur, gregatim ferè vagantur ſquamoſi, cuiuſcunq; generis, capiuntur ante ortum Solis. Tunc. n. fallitur piſcium viſus, noctibus quidem illuſtribus cernũt æque ſicut in die. Aiunt & ſi gurges iteretur intereſſe capturæ, itaq; plures ſecundo tractu capi, q̃ primo. Guſtu olei maximè vberrima eſt captura piſcium Sole tranſeũte piſciũ ſignum. Cumq; aſperę fuerint hiemes, multi capiuntur cęci.

Adhuc de eodem. *Cap.* XXVI.

EX lib. de nat. rer. Quidam aũt piſces venantur in cauernis, maximeq; vbi locus calidus fuerit. Sed & qñ deſiderant cibum, exeunt modicum ad paſcendum, maximeq; apud Lunæ complementum, & tunc venantur eos. Quidam vero manentes in lapidibus exire coguntur per hoc, ꝙ eorum cauernæ cum ſalſis confricantur. Eſt aũt piſcis, quem cum aliquis extrahere vult a loco ſuo, conſtringit ſe, ac difficile extrahitur. Quod ẽt facit qñ percutit ipſum vnda, vel ventus fortis, & ſi pars illius ceciderit, de reſiduo creſcet, quale eſt ipſum. Qñ mare inſpiſſatur, ſæpe plures piſces vno reti depræhenduntur. Quidam vero piſces non intrant in vas vetus ac ſordidum, ſed in nouũ veniunt, & a remotis. Quidam ẽt capiuntur per odorem rerum combuſtarum, & facientium fumum. Piſcatores venantur piſces a mari in hieme ad flumen fugientes, fouea facta prope ripam, ita ꝙ riuus a ripa decurrat ad foueam. Superponunt enim ligna, & herbam, ſicq; per viam riui piſces intrantes depræhenduntur. Porro in æſtate, venantur eos, ponentes in medio flumine ligna multa, & lapides, ita ꝙ aqua tranſire poteſt, faciuntq; in eo vnum orificium, in quo ponunt inſtrm̃ concauum, ſicq; prendũt eos per ipſum. In reti vero ſunt quædam, quæ natř ad ima tendunt, vt plumbum, quędam vero leuia, q̃ retę ab imis eleuant, & natare faciunt. Itẽ piſces dormientes manu capiũtur, & in ſomnis ferro tridente (vt dictum eſt) percutiunť, meliuſq; capiũtur ante Solis ortũ, quia tũc maximè fallitť viſus eorũ. Quidam ẽt qñ fęſuficant infirmanť, & ob hoc eo tpe facilius plerumq; capiuntur.

pinnur. Quidā nō tangunt vas quo venantur, nisi recens sit, hñt enim sensum tactus. Alij vero, qui non hñt, citius capiuntur. Est aūt & modus venationis piscium, vt fiat fossa iuxta fluuiū, ita ꝙ aqua ingrediatur, ibiq; ligna ponantur, tunc. n. pisces a fluuio ve niunt, & ibi ꝑ quietem delitescunt, maximeq; in hieme. Oīs pi scis (vt dictum est) natūr hñs in capite lapidem, hieme magis læditur, q̃ qui non hēt, quia lapis ille cerebrum infrigidat. Ob hoc ingruente frigore pisces huiusmodi profunda petunt. Actor. In summa nota, ꝙ pisces aliqñ capiuntur reti, vel sagena, aliqñ hamo, aliquando polidente, aliquando lutre, aliquando gurgustio, siue nassa, aliquando calatho, aliquando viuaris siccatione.

De Luxuria hominum in captura, & esu piscium. Cap. XXVII.

Seneca vbi supra lib. I. Incredibilia sunt opera luxuriæ. In cubili natant pisces, & sub ipsa mensa capitur, qui statim in mē sam transferatur. Parum recens vr̄ mulus, nisi qui in conuiuæ ma nu moritur, obseruatur morientium color, quem in multas muta tiones mors ipsa luctante spiritu vertit. Rubor primum, deinde pallor suffunditur, longa somniculosæ inertisq; luxuriæ expecta tio. Nolunt attingere, nisi eodē die captum, qui ipsum (vt aiunt) mare sapiat. Ideo cursu aduehitur, ideo gerulis cum anhelatu, & clamore properantibus via datur, & ad mortem muli cōcurritur: quo peruenere delitiæ, ad hunc fastum peruenit delicatorū venter, vt gustare non possint, nisi quem in ipso conuiuio natantem palpitantemq; viderunt, & oculos anteq̃ gulam pascunt. Quotidie subtilius & elegantius aliquid excogitat luxuriæ furor vsitata contemnens. Audiebamus nihil esse mulo saxatili melius, ac nunc audimus nihil esse mouente formosius. Da mihi, inquit, vitreum in manus, in quo exultet, ac trepidet mulus. Vide quomo do rubor omnium minio acrior exardescat. Vnde quas per latera venas agat. Hi itaq; non sunt ad popinam dentibus, ore, ventre contenti, sed oculis quoq; gulosi. Pli. vbi sup. Iā quidē ex tota rerum natura damnosissimū ventri mare est, tot modis, tot mēsis, tot saporibus piscium, quorum pretia capientiū periculo fiunt.

De Nominibus piscium. Cap. XXVIII.

Isidor. Pecoribus quidem, ac bestiis, & volatilibus antea hoīes imposuerunt nomina, q̃ piscibus, quia prius visa & cognita sunt. Piscium vero postea paulatim cognitis generibus nomina instituta sunt, aut ex similitudine terrestrium animalium, aut ex specie ꝓpria, seu moribus, seu colore, vel figura, aut sexu. Ex simi litudine terrestrium animalium, vt ranæ, vituli, leones: ex morib. terrestrium, vt canes in mari à terrenis canibus, eo ꝙ mordeant, & lupi, eo ꝙ improba voracitate alios persequantur. A colore, vt vmbræ, quia ex colore vmbræ sunt. Et auratæ, quia in capit. suo auri colorem hñt. Et varij, à varietate quos vulgo tructas vocant. A figura, vt orbio, quia rotundus est, totusq; in capite constat. A sexu, vt masculus eo ꝙ sit ipsius balenæ masculus. Eius. n. coitu concipere hæc belua perhibetur. Hinc & masculi cochlearū dñr, quarum lacte cōcipiunt ostreæ. Itaq; animalium in aquis viuentium nomina 144. Plin. ait diuisa in generibus beluarum serpen tium terræ, & aq cōium cancrorum, concharum, locustarum, pelotidum, polipporum soleatum, atq; locustarum, vt est loligo, & sibi similia. Ex quibus & multa quodam intellectu naturæ temporum suorum ordinem agnoscunt. Actor, multa quidem genera piscium, præcipueq; fluuialium, atq; stagnantium apud nos in vsu satis hñr, de quibus nihil in philosophorum libris scriptū reperitur, vel fortitan aliis nominibus nobisq, ignotis apud eos appellantur, vt Salmo, Lucius, Teuchia, Pertica, Vendesia, Gardo, Gobio, & cętera.

De Naturis piscium in speciali secundum ordinem alphabeti, & primo de abremone, & achande, & accipendro, albierem, alphoram. Cap. XXIX.

Ex lib. de natu. rer. Abremon, aliās abarenon est piscis, vt dicit Arist. multum fœcundus ouis, nec aliorum ea more contactu n aris parit, sed naturali quodam instinctu ventrem suū ad arenam fricat, quæ contactu aspera est, & gustu salsa. Sicq; oua cōcepta parit, & post tempus debitum fœtus educit. Iorath in libro de animalibus. Piscis abren ho a tempestatis maris, natos suos in ventre saluat, & post tempestatem euomit eos. Idem Achandes piscis solicitus de pullis suis nauibus maris adhæret, sicque propter ipsum omnino fiunt immobiles naues. Ex lib. de na turis rerum. Accipender est, vt dicit Plinius, piscis apud antiquos nobilissimus, qui solus contra morem omnium piscium habet squamas toto corpore ad os versas. Plin. lib. 9. Apud antiquos piscis nobilissimus habitus accipender, vnus omnium squamis ad os versis, contra aquam nando meat, nullo nunc in honore est, quod quidem miror cum sit rarus inuentu, quidam eum elopē vocant. Albirem est piscis marinus habens cutem adeo spissam, & duram ac firmam, vt ea milites vtantur pro galeis. Alphoram est piscis, qui non gignitur, sed in loco lutoso, vbi non est aqua, ex ipsius luti putredine in modum vermiculi creatur. Postea cum ascenderit aquam, crescit in piscem, durat autem modico tempore, citoq; dissoluitur.

De Allece. Cap. XXX.

Isidorus. Allec piscis est ad liquorem salsamentorum idoneus, vnde & nuncupatus. Actor. Fertur autem allec ex puro aqua elemento viuere, sicut salamandra ex igne. Plinius, lib. 39. Allece scabies pectoris sanatur infusa per cutem inscisam, & contra canis morsus, draconisve marini prodest. Ex lib. de nat. rer. Allec est piscis marinus admodum paruus in occiduo mari, quod Mediterraneum est inter maiorem Britanniam, & Germaniam. Cūque vnumquodq; ferē genus piscium marinorum habeat tēpus suum, in quo solo fit bonum, ab Augusto vsq; ad Decembrem, qui cum recens captus fuerit delicatiorem cibum præbet. Salsus autē in vsum hominem vltra, q̃ alij pisces sanus durare potest. Omnium quoque ferē piscium solus aqua viuit tm̄. Nec nisi in aqua viuere potest. Nam statim, vt aeris serena contigerit, expirat. Nec vlla mora est inter contactum aeris, & expirationem. Oculi eius instar luminis de nocte lucent in mari, sed horum vir tus cum ipso pisce moritur. Vbicunq; super aquas in mari lumen vident, gregatim adnatant. Et hoc astu dum ad retia dictis temporibus alliciunt, quasi parati ad capiendum diuino munere inuisus hominum deducuntur. Hibernis autem temporibus secreto maris vsque ad tempus debitum absconduntur, & hoc circa Germaniam.

De Anguilla. Cap. XXXI.

Isidorus. Anguilla dr̄ ab anguis similitudine, huius origo ex limo est. Vnde & quando capitur adeo lenis est, vt quanto fortius presseris, tanto citius labatur. Ferunt autem orientis fluuiū Gangen anguillas tricenis pedibus gignere. Item anguillæ vino necatę, qui ex eo biberint, tædium vini hñt. Plin. lib. 9. Anguillæ octonis viuunt annis: Durant & sine aquis diebus senis aquilone spirante, austro paucioribus. At hiemem in exigua aqua non tolerant, neq; in turbida. Ideo circa Vergilias maxime capiūtur, fluminibus tn̄ præcipue turbidis, pascuntur noctibus, exanimes piscium solę non fluitant. Porro vice pedum pinnæ datæ sunt binæ piscibus omnino longis, vt anguillis, & congris. Item anguillæ scopulis se atterunt, eaq; strigmenta viuescunt, nec alia est earum procreatio. Diutius autem cæteris viuunt anguillæ aquis exemptæ. Idem in lib. 10. In anguillis omnibus, nec est masculinum, neq; fœmininum genus, quæ nec animal, nec ouum ex se generant, sicut neutrum est, & ostreis genus, cæterisq; vado, vel saxo adhærentibus. Ex lib. de naturis rer. Anguilla ex aliorum piscium limo nasci dr̄. Difficulter excoriatur, duriffimam habet mortem, quæ etiam excoriata viuit, ad vocem tonitrui commouetur. Aquis claris fluuialibus gaudet, & in absconsione pliadæ ma ximē capitur, quia tunc ex ventis oppositis aqua turbatur, ad pisciculos inferioris potestatis rapax est, maxime tamen cum in semine reperiuntur. Exanimis sola piscium non fluitat, nisi cum aquis putrefacta dissoluitur, plus alio cibo decoquitur, aliter noci uus est cibus eius: ad ignem assata plus competit, quia malitia eius illic euaporatur, pinguedo eius auribus medetur.

De Aranea, & ariete, & arimi. Cap. XXXII.

Isidorus. Aranea genus est piscis, dictum, eo ꝙ aure feriat. Hēt enim in ea st mulos quibus percutit proximātes. Auic Aranea marina, vr̄ ꝙ dispositiones eius propinquæ sint dispositionibus scorpionis. Huius itaq; morsus, cæterorumq; reptilium mari norum venenosorum, dixerunt curandos esse cum tiriacis, quib. curatur venenum frigidum, & cum medicinis rutelarum, & tiriaca earum. Plinius lib. 9. Araneus aculeo spinæ in dorso obnoxius est, ac venenosus. Aries est piscis, qui crassatur, vt latro, nunc grādiorum nauium in salo stantium occultatus vmbra, si quem nandi voluptas inuitet, expectat, nunc elato extra aquam capite piscantium cimbas speculatur, occultusq; adnatans mergit. Escu lapius, in lib. de animalibus. Arimi, siue arimi piscis, cum homo viderit eum inebriat, & mouet eum ad rixas, & cōtentiones postquam vero comederit placatur ira eius.

De Aspidochelone & aurata. Cap. XXXIII.

Phisiologus. Aspidochelone Græce dicitur belua quædam in mari, quæ Latinē dicitur aspidotestudo. Est autem cætus magnus habens super corium suum tanquam sabulum, quod est iuxta littus maris. Vnde plerumque eleuato dorso suo super vndas a nauigantibus nihil aliud creditur esse quam insula. Itaque applicantes, & descendentes super eam, figunt palos, alligant naues, accendunt focos ad coquendos cibos. Iste vero vbi sentit odorem ignis mergit naues in profundum. Alia quoq; huius beluę natura hæc est, quando esurit, aperit os suum, & quasi quendam odorem bene olentem exhalat de ore suo, quem sentientes minores pisces, confluunt in os eius, Quod vt impletum fuerit, claudit, & eos transglutit. Aurata dicitur, ex eo quòd in capite suo auri colorem habet.

De Balena.

De Balena: Cap. XXXIIII.

ISidorus. Balena est immensæ magnitudinis bestia, ab emittendo, & fundendo aquas vocata. Cæteris enim bestiis maris altius iacit vndas. Balin aũt Græcè dicitur emittere. Plin lib. 9. Balenas in Gaditano Oceano non ante brumam conspici tradunt. Condi autem ęstatis temporibus in quodam sinu placido, & capaci, mirè gaudentes ibi parere, hoc scire orchas infestam his belua, & cuius imago nulla repræsentatione alia possit exprimi, q̃ carnis immensæ dentibus truculentæ. Irrumpunt ergo in secreta vitulosq; illarum, aut fœtus, vel etiam nondum grauidas morsu lacerant, incursuq; ceu liburnicarum rostris fodiunt. Illę vero ad flexum immobiles, ad repugnãdum inertes, ac pondere suo oneratæ, tunc quidem in vtero graues, pariendive pęnis inualidæ, solum auxilium nouerunt in altum profugere, seq; toto Oceano defendere. Econtra orcæ laborant occurrere, seq; opponere, & cauatis angustijs trucidare, in vada vrgere, saxis illidere. Spectãt huiusmodi prælia, ceu ipso mari sibi irato, nullis in sinu ventis. Fluctibus vero ad anhelitus, ictusq;, quantos nulli turbines voluãt. Ora balenæ hñt in frontibus. Ideoq; summa aqua annatantes, in summa nimbos efflant. Balenis branchiæ nõ sunt, sicut nec delphinis. Hæc duo genera fistulis spirant, quæ ad pulmonẽ pertinet Balenis a fronte, delphinis a dorso. Item quæ pilo vestiunt animalia pariunt, vt pristis, balena, vitulus. Idem in lib. 10. Balenæ, ac delphini dormiunt. Nam etiam stertentes audiuntur. Solinus. Indica maria balenas vltra spacia quatuor iugerum habent. Sed quos fascituras nuncupant. Qui enormes supra molem ingẽtium columnarum vltra nauiũ antennas se extollunt, haustosq; fistulis fluctus, ita eructant, vt nimbosa alluuie plerunq; nauigãtium alueos deprimant. Ex lib. de nat. rer. Balenæ branchias non habentes fistula spirant, quod raro in marinis animalibus inuenitur, fœtus suos gestant cum infirmantur, & inualidi sunt, & si parui sunt, eos in ore suscipiunt. Hoc idem imminente tempestate faciunt, & post tempestatem illos euomunt. Quando pp defectum aquæ fœtus impediuntur, ne matrem sequantur, mater aq̃ in ore receptam instar fluuij ad eos eiicit, vt sic inhærentes terræ liberet, adultos etiam diu comitatur. Adolescunt autem celeriter, & decem annis crescunt.

De borbotha, & botha, & brenna. Cap. XXXV.

BOrbothæ sunt pisces quidam fluuiales, aliquatinus anguillis similes, lubricæ namq; sunt, & excoriantur, sicut anguillæ. Corium habent nigrum esu dulcem, & hepar prę omnibus piscibus melius, & efficacius. Caput magnum respectu corporis, os amplum, & latum valde. Cum autem ætate duodecim annos excesserit, in corpus magnum crescit. Et tunc nomen eius mutatur, & solaris vocatur, de quo inferius dicetur. Bothæ sunt pisces fluuiales, qui non natant, nisi per amplitudinem corporis. Tenuissimi namq; sunt, & lati valde. Pinnas habẽt in circumitu lati corporis, impinguantur vento Meridionali flante. Cumq; venatur hic piscis a piscatoribus, fundũ aquæ petens aq̃ supra se turbat, vt videri nequeat. Maximeq; corpore strato cum terræ adhæret, supra dorsum terræ simillimus est. Maculas autem in dorso rubeas habet. Alexander. Brena est piscis fluuialis, qui cum videt sibi lucium imminere declinat ad cęnosa, aquarum limpiditatem quas habet a tergo perturbans.

De cancro. Cap. XXXVI.

ISidorus. Cancri vocati sunt, quia conchæ sunt, crura habentes, inimica ostreis animalia. Eorum enim carnibus viuunt miro ingenio. Tradunt autem quidam decem cancris cum ocimi manipulo alligatis, omnes qui ibi sunt scorpiones ad eum locũ coituros. Duo sunt tamẽ genera cancrorum, fluuiales, & marini. Ambrosius. Cancer ostreis vescitur, sed quia ostreum clausum nulla vi aperire potest. Periculosumq; est si chelã eius includat ad argumenta cõfugit, & insidias noua fraude molitur. Explorat. n. si qñ ostreum remotis in locis ab omni vento contra solis radios dipticum illud suum aperiat, vt aere libero viscerum suorum voluptatẽ q̃dam capiat, & tunc clanculo calculum immittens ostreæ conclusionẽ impedit, sicq; aperta claustra reperiens, tutò chelas inserit, visceraq; interna depascit. Pli. lib. 9. Cancri e mollibus hieme aprica littora sectantur. Aestate in opaca gurgitũ recedunt, hieme læduntur, autumno & vere pinguescunt, & plenilunio magis, qa nocte sidus tepido fulgore mitificat. Cancris vita longa, pedes octoni. Ois in obliquum flexi. Fęminæ primus pes duplex, mari simplex. Præterea bina brachia denticulatis forcipibus. Superior pars in primoribus his mouetur, inferiore immobili, dextrũ brachium in omnibus maius: dimicant inter se, vt arietes, aduersis cornibus incursantes. Contra serpentium ictus medentur. Cancri sicut & locustæ marini, mensibus quinis latent, & occultantur eodem tpe. Ambo veris principio senectutem exuunt, more anguium, renouatione tergorum. Locustæ quidem viuunt petrosis locis, cancri vero mollibus. Aliqñ cõgregantur vniuersi, & euincere non valent os Ponti. Quamobrem ẽgressi circumeunt, apparetq; tritum iter. Porrò in pauore retrorsum pari redeunt velocitate. Sole cancri transeunte signum, & ipsorum cancrorum cũ exanimatum sit corpus, in scorpiones transfigurari narrantur in sicco. Cancri, & locustæ coeunt ore. Idem in lib. 11. Cancrorum odore si iuxta apes coquantur, exanimantur. Cancri in obliquum aspiciunt, fragili crusta oculis rigentes inclusis. Octoni sunt pedes polippis ac sepiis, & loligini, & cancris, qui brachia mouent in contrarium, pedes in orbem, aut in obliquum. Idem rotundi soli animalium, cætera binos pedes duces habent: cancri tamen quaternos.

De eodem. Cap. XXXVII.

ARistoteles. Cancer habet octo pedes, per quos mouetur æquali motu, caret sanguine, durũ habet extra, & intus molle. Nec est illud durum conteribile, imò recipit ignem. In ripa maris, quod est intra Iudæam inueniuntur cancri parui, qui dñr milites propter velocitatem cursus, tm̃ enim currunt, ꝙ deprehendi non possunt. Et cum aliquis finditur non inuenitur in eius corpore caro, vel superfluitas omnino, quia pascua non hñt. Genus cancri, quod dr̃ cantel, habet decem pedes cum aculeis. Et pedes omnium generum, siue octo, siue decem, siue duodecim flectuntur ad latera, sicut pedes animalis anulosi. Aculei vero cuiuslibet habentis ipsos flectuntur ad interius. Genera cancrorum hñt duos aculeos, & duos pedes, & aculeus dexter est acutior sinistro ac fortior, vt in pluribus. Cancer minor, i. mas fœminam ascendit retro, & tunc ad ipsum declinat fœmina super latus tũcque completur coitus. Fœminæ maiorum membrorum sunt, q̃ masculi, & distantia coopertorij maior est, q̃ in masculis. Et coeũt per locum superfluitatis: nullum illorum habet membrũ intrans corpus alterius. Cancer paruus generatur ex terra & limo intra loca vacua testarum aliorum animalium. Cumq; creuerit aliquantulum, mutat se ab illo loco ad testam maiorem. Cancer, & karabo in senectute exuunt spolium. Vterq; accipit pisces in ꝓfundo maris cum duobus suis labijs, & diuidit eos in duas partes, & ducit ad os suum. Cancri duos hñt dentes ex primis anterioribus, inter quos est membrum, quod assimilatur linguę, deinde orificium, deinde stomachus paruus respectu magnitudinis corporis, & post stomachum venter & intestina. Sunt & alij dentes in quibusdam cancris. Hñt cancri duo labia, i. additamenta non ad ambulandum, sed loco manuum ad accipiendum ac retinendum, & ori adducẽdum. Non manent in loco prope terram, sed in fissuris & foraminibus lapidum. Quod eis est pelagosum. Habent pedes multum debiles propter paucitatem ambulationis. Cancri tpe in quo non bene pñt ambulare, non expoliantur semel, sed multotiens. Ex lib. de nat. rer. Cancer pedes habet, & brachia forcipesq; pro manibus, retrogradus est, nec vnq̃ ante faciẽ suam ambulare nouit. Mares duas hñt spinas inter ventrem, & caudam, quibus fœminæ carent. Quæ oua in ventre hñt, ictibus serpentium medentur. Coitus tempore mas ascendit in dorso sup fœminam. At illa motum eius sentiens a tergo coire volẽtis, inclinata super latus ad ipsum se conuertit. Sicq; coitus cõpletur, latent in hieme mensibus quinis. Veris tpe senectutem exuũt velut anguis. Cancer lacte potatus, sine aqua viuit multis diebus. Cum autem senuerit, duos lapides albi coloris intermixto rubore inueniuntur in eius capite, quos tantæ virtutis esse dñt, vt in potum dati, cordis punctiones sanant. Cancri corniculis suis pugnant inter se, sole cancri signum transeunte. In occidentis mari, vt dicit Solinus, cancri sunt, qui hoĩes appręhensos submergunt. Habent autem terga dura velut crocodili. Cancer mutat colorẽ cum coctus fuerit, quia qui viridis, aut niger erat, rubeus fit.

De operatione cancrorum in cibo, vel medicina. Cap. XXXVIII.

AVicenna lib. 2. Cancer marinus propriè dr̃ illa species cancri maris, quæ habet omnia membra dura, vt lapis. Quod ex eo adustum est subtilius est reliquis adustis, & abstergit dentes, & delet pannum ac lentigines. Vlcera quoq; desiccat, & confert scabiei. Item prohibet lachrymas, & resoluit cum sale vngulam. Fit quoq; ex eo collirium, & fricatur cum eo scabies palpebrarum. Prohibet etiam quartanam. Cancer fluuiatilis cõfert exterminatis valde. Testa cancri marini subtilior est, q̃ testa clibani. Exiccatiua est, & abstergit pannum, ac lentigines, & scabiẽ. Cancer fluuialis est difficilis digestionis, ac plurimi nutrimenti, & ipsum quidem rectificat. Decoctioq; cum melle extrahit spinas, & acutas res infixas carni, sed marinus est subtilior. Præterea cinis eius fissuris ex frigore bonus est, & quod ex eo adustum est ponitur in medicinis morpheæ, ac panni, & confert. Item cancer fluuialis resoluit apostemata magna, cum ponitur super ea. Caro eius confert ptisi, propriè cum lacte asinæ, & ius etiam ipsius. Cinis eius ani fissuris est bonus. Et confert morsui scorpionum ac rutelæ, emplastri more superpositus, aut comestus. Idem quoque cinis cum melle confert ad morsum canis rabiosi bibitus. Ex testa cancri marini fit cerotum super scrophulas. Emplastrum

plastrum ex ea factum est fortis consolidationis, & confert vlceribus. Ipsaq; scabiem abstergit. Idem in lib 4. Cancer fluuialis cum lacte, vel eius decoctio bibitur super morsione venenata. Sanantur etiam strumæ cancro fluuiali cocto, vel combusto ex melle. Cancri huiusmodi triti ex aqua poti aluum sistunt. Vrinam cient in albo vino ademptis brachijs. Calculos etiam pellunt cum myrrha triti. Porro de asinino maximè lacte triti rupta conuulsaq; sanant. Idem in aqua, & oleo triti perunctis ante accessiones in febribus prosunt. Marinorum, & fluuialium cineres, aqua feruenti combusta cum cera sanant. Et pilos hęc curatio restituit: fluuiales triti extrahunt tela inhærentia corpori. Succus eorum cum ordeacea farina sanat in auribus, vel in alia parte corporis vlcera.

De Eodem. Cap. XXXIX.

PLin. lib. 32. Cancrorum cinis cum oleo ad lepras valet. Ius eorum contra dorienium hr̄ efficacissimum. Cinis eorum potus, prodest ex morsu canis rabiosi pauore periclitantibus. Cancri fluuiales triti potique ex aqua recentes, contra venena omnia prosunt, priuatim contra scorpionum ictus cum lacte asinino, vel etiam caprino. Sed & cinis eorum seruatus, prodest contra venena, & contra canis rabidi morsus. Minus in his omnibus marini prosunt, vt Traxilius autor est. Nihil autem aquè aduersari serpentibus quam cancros, suesq; percussas hoc pabulo sibi mederi. Cum Sol sit in cancro, torqueri serpentes ictibus scorpionum, carnes fluuiatilium cochlearum resistunt crudæ, vel coctę. Quidam ob id salsas quoq; asseruant imponunt in ipsis plagis. Cancri aculos alligatos collo mederi lippitudini dicūt. Item cancrorum fluuiatilium succus cum farina ordeacea, vulneribus auriū efficacissimè prodest, Rupta quoq; & conuulsa fluuiatiles triti in asinino lacte maximè sanant. Isaac lib. 3. Cancros, & omnes pisces conchas habentes testatur Galienus esse solubiles propter salsitatem eorum, & acumen. Proinde stomacho nociua sunt, maximè neruositati suæ.

De caucio, & capitato, & carpera. Cap. XL.

EX lib de nat. rer. Caucius qui, & glanis auertus mordet hamos inescatos, nec eos deuorat, sed spoliat. Actor. Secūdum Plinium per g, & l, in prima syllaba scribitur, vt glaucius. Capitatus est piscis admodum paruus, habens caput prope ad reliqui corporis magnitudinem, os quoq; rotundum & amplum, hic in fluuijs habitans libenter sub lapidibus, & inter saxa delitescit. Carpera piscis est quasi squamis aureis in lacis, vel fluuijs, sic dicta, quasi quæ carpens parit, cum enim oua in ventre ad pariendum apta dictante natura præsenserit, marem suum adit, & ore innuit pulsu leui, vt adiuuet paritura, tunc ille loco seminis lac emittit, quod illa suscipiēs ore, statim oua parit in sobolem profutura. Nam oua parere nequit, nisi prius ore semen receperit. Semen aūt cum receptum fuerit non solum ad partum iuuare vr̄, sed etiam ad oua concipienda, & formanda, vnde soboles in anno futuro speratur. Semini carperę nōnunquam in anno primo natiuitatis niger vermiculus quidam post aurē suam tabificus innascitur, & hoc sępius post Augustum, eaq; tabe moritur. Remedium est aqua dulcis, & fluuialis, cuius soboles paucis aquis prouenit, si in singulis fossi decem cubitorum recenter factis ponantur singulæ carperæ cum patribus suis ante partum proximè. Opinio vulgi est earum sic sobolem prouenire. Sed postquam pepererint eximuntur Soboles quoq; trium, vel quatuor mensium tp̄e roborata, fossis reiecta reponitur, vbi habet crescere cum perfectis. Habet hic piscis astutias multas, vt reti capiendus euadat, cum enim rete intrauerit, circumiens foramen quærit, quod si non inuenerit, saltare nititur in auras liberas super rete, ut extra cadat. Aliqñ sub reti refugium quærit. Aliqñ herbā ore tenet in fundo aquæ, vt rete superueniens elidatur. Aliqñ etiam a superis veniens cum impetu caput in limo fortius figit, vt. s. rete per caudam transiens captione frustretur. Huius cerebrum ſm augmentum, & decrementum Lunæ crescere, vel decrescere dicitur. Et licèt hoc sit in omni pisce, in hoc tamen magis, sicut inter quadrupedia, in lupo, & cane.

De ceto. Cap. XLI.

AMbrosius. Cetus est piscis infinitę magnitudinis, vt si qñ supernatent fluctibus, ambulare insulas putes. Vnde nec in littoribus, sed Athlantici maris profundo videri feruntur, vt in eorum conspectu nautæ in locis illis nauigandi præsumptione reuocentur. Idem. Cete grandia, videlicet æqualia montibus corpora, vltra terminos orbis terrarum norunt mare, ꝙ nullæ interpolant Insulæ, vbi nauigandi vtilitatis gratia mare intercludit audaciam, continere se feruntur, & tanquam solum patrium diligunt. Idem. Cete quoq; sicut delphines ac focæ, mustelæ ac canicula, viuos ædunt fętus de suo corpore. Et si quenquam insidias erga illos moliri præsumpserint, eos tuentur, Aetatis tenerę pauorem affectu materno comprimūt. Oraq; aperiunt, & innoxio illos dente suspēdunt. Interno quoq; corpore recipere ac genitali aluo feruntur abscondere, donec illos ad securitatem deferant, aut sic corporis obiectu custodiant. Actor. Cetus, vt fertur, qñ ludit in mari, signū est tēpestatis. Idē & Balena dr̄. Huius generis est aspidochelone, de quo dictū est supra. Iorath, vbi sup. In ceto magis terrestris, quàm aquea dn̄atur natura. Quando enim senescit, radices, frutices, & arbusta super se colligit, quæ crescunt super ipsum, & multiplicantur.

De eodem. Cap. XLII.

EX lib de nat. re. Cetus est piscium maximus, habens os in fronte magnum, & patulum, & oris meatus strictos. In iuuentute dentes habet nigros, in senectute albos. Hi pisces aliquando fluctus haustos, ita eructuant, vt alluuie nimbosa, plerumque classem nauigantium deprimant. Sed & cum in mari tempestas oritur, se super flactus attollunt, vt commotionibus ac turbinibus naues mergant, arenas aliqñ dorsis sustollunt, in quibus ingruente tempestate nautæ terram se inuenisse gaudentes, anchoris iactis falsa firmitate quiescunt, ac ignes accensos belua sentiens, subito commota se mergit, & homines cum nauibus in profundum trahit. Cetus postquam ætatem annorum trium excedit, cum balena coit, & in ipso mox coitu virtute virgæ genitalis emutilatur, ita ꝙ vltra coire nequit Sed intrans alti maris pelagus intantum excrescit, vt nulla hominum arte capi possit, infra tres igitur annos ætatis suæ capi potest. Capiuntur autem sic. Piscatores locum vbi cetus est notantes, illic congregantur cum nauibus multis, factoq; circa eum fistularum ac tubarum concentu, alliciunt insequentem, quia gaudet hmōi sonis, cumq; iuxta naues hęrentem sono modulationis attonitum cernunt, instrumentum quoddam ad instar rastri dentibus ferreis acuminatum, in eius dorsum clam proijciunt, clamque diffugiunt. Nec mora si certum vulneris locum dederit fundum maris cetus petit, seq; ad terram dorso fricans vulneribus ferrū violenter impellit, quousq; perfossa pinguedine viuam carnem interius penetrauerit. Sicq; ferrum subsecuta salsa maris aqua vulnus intrat, ac vulneratum perimit. Mortuum ergo super mare resluitantem piscatores cum funibus adeunt, & ad littus cum magno tripudio trahunt.

De cibo ac spermate ceti. Cap. XLIII.

CEtus autem, vt legitur, non comedit, vt alij pisces masticando, cibumq; dentibus comminuendo, sed tantummodo glutiendo, & intra corpus retinendo. Ex lib. de nat. re. Habet enim oris meatus, vt dictum est, strictos, vnde non nisi paruos pisciculos deglutit, quos odorifero anhelitu suo attrahens ac deuorans in ventrem suum mittit. Habet enim in gutture quandam pellem membranę similem, quę multis meatibus perforata, non sinit quicquam magni ingredi ventrem. Iorath. Cum autem cætus sperma proijcit in coitu suo cum fœmina, quod superfluit ex ipso spermate, supernatat aquæ, & colligitur ambra. Platearius. Ambra dicitur esse sperma ceti, idest balenæ Et est calida, & sicca in secundo gradu. Est autem alba, & si inueniatur coloris gipsei melior est. Sophisticatur autem cum puluere ligni aloes, & storace, & musco, & quibusdam alijs. Sed hoc agnoscitur, quia sophisticata potest malaxari, vt cera. Ambra vero non potest. Habet autem virtutem confortandi, & valet contra sincopin, & epilensiam. Auicenna. Ambra, vt æstimo, est manatio fortis in mari, melior est grisea fortis, deinde varia, post citrina. Et adulteratur cum gipso, & cera, & laudano. Nigra specie mala est. Multotiens autem assumitur ex ventre piscis, qui eam comedit moritur. Est autem calida, & sicca, & videtur esse calida in secundo gradu, sicca in primo. Confert autem decrepitis, propter subtilitatem suæ calefactionis. Confert autem cerebro, & sensibus, & cordi. Constantinus in lib. graduum. Ambra de ventre cuiusdam maximæ bestiæ egreditur. Quidam tamen dicunt, ꝙ in fundo maris nascitur: calida, & sicca, in secundo gradu existens, frigidas naturas confortat.

De conchis. Cap. XLIIII.

PLinius lib. 9. Concharum genera firmioris sunt testæ, in quibus magna varietas apparet ludentis naturæ. Tot colorum differentiæ, tot figuræ, inter quas principatum tenent margaritæ. Isidorus. Conchæ, & cochleæ inde vocatæ sunt, quia deficiente Luna cauantur, idest euacuantur. Omnium enim clausorum maris animalium, atque concharum incremento Lunæ membra turgescunt, defectu euacuantur. Nam Luna cum in augmento fuerit, auget humorem, & cum in defectum venerit, humores minuuntur. Conchæ autem primæ positionis nomen est. Cochleæ vero per diminutionem quasi conchulæ. Concharum multa genera sunt, inter quas & margaritifera, quæ ecclola dr̄, de qua videlicet inferius dicetur. Fulgentius, in lib. Mitilogiarum. Concha marina toto corpore simul aperto miscetur in coitum, sicut iuba refert in Phisiologis. Hali, vbi supra. Sadephum, idest concha marina melius est albū. Razi in Almansore. Conchę marinę adustæ abradendo pur-

gant dentes. Ex non adustis, aut attritis emplastrum factum, adustionem ignis sanat.

De Cochleis, *Cap. XLV.*

PLin. lib. 9. Cochleæ aquatiles terrestresq; sunt exerentes se domicilio, binaq; ceu cornua protendentes contrahentesq;, oculis carent. Ideoq; corniculis earum prætentant iter. Idem in lib. 30. Cochlearum cibus stomacho est vtilis. Sed in aqua oportet eas intacto earum corpore subferuefieri, mox in pruna torreri, & e vino garoq; sumi: laudatissimę sunt Aphricanæ, & ex Insulis caprearum. Nuper hoc compertum plurimis prodesse. Id quoq; obseruant, vt numero impari sumant. Virus tñ earũ grauitatem halitus facit. Prosunt & sanguinem exreantibus dempta testa tritæ in aqua potæ. Laudatissimę aũt sunt Aphricanę. Siculę modicè, qm̃ magnitudo duras facit, & sine succo. Balearicę quas cauaticas vocant, qm̃ in spelũcis nascũtur laudatę, & ex Insulis caprearum. Nullæ vero earum cibis gratæ, neq; veteres, neq; recentes, fluuiatiles, & albæ virus habent, ~~nec~~ non siluestres stomacho vtiles, aluumq; soluunt. Econtra vero sunt stomacho vtiliores marinæ. Efficacissimę tñ in dolore stomachi, laudatiores tñ traduntur quæcunq; viuæ cum aceto deuorare. Cochleę in cibo his quos aĩus inquietat, aut quorum alienatur mens, aut quibus vertigines expressi sunt ex cyatis passi tribus conferunt. Singulæ quoq; cochleę contritę, & cum sua testa calefactæ in potu datæ, Item cibi ipsarum cochlearum in typsana decoctarum laudantur doloribus laterum. Eædem quoq; sistunt aluum, Inflammationem discutit cibus earum. Et eædem in cibo sumptæ accelerant partum. Quartanis dñr mederi cochleæ fluuiales in cibo recentes. Eædem aũt venerem concitant sale asseruatæ, & in potu ex vino datæ. Oĩum cochlearum cinis spissat, & calefacit. Item cinis cochlearum cum melle, quæ passim inueniuntur latæ, & minutæ vitia tollit e facie. Prosunt & cochleæ sanguinem excreantibus, dempta testa tritæ in potu aquæ. Efficacissimæ vero sunt quædam in stomachi dolore cum aceto deuoratę. Cochleę crudę deuoratę, vel tritæ cum aqua tepida cyatis tribus, si sorbeãtur tussim sedant. Lumborum quoq; medentur dolori cum suis testis contritæ, & in vino cum pipere coctæ. Cinis earum cum vino sumptus dissentericis est vtilis, & ex vino austero potus aluum sistit. Idem quoq; cinis, s. cochlearum, quæ viuæ cõbustæ sunt, oĩa sanat vlcera pedum. Addito semine lini, & vrticę cũ melle linitum, comiciales sanat. Cochleę latæ potæ pedum, & articulorũ dolores dñr tollere. Quædam ẽt contusæ, & impositæ vtiles sunt ad arundines, & alia tela quæcunq; corpori extrahenda sunt. Idem in lib. 32. Ictibus scorpionum carnes fluuialium cochlearum resistunt crudæ, vel coctæ. Quidam ob id salsas quoq; obseruant, & imponunt ipsis plagis. Præcipuut & cochleæ crudæ carnem tritam bibere ex aqua calida in tussi cruenta.

De congro, & corem, & coruo. *Cap. XLVI.*

EX lib. de nat. re. Conger est piscis marinus, vt murena longus, sed corpore multo maior, hic vento flante vehementi, impinguatur, & eius carnes dulcissimæ sunt ad edendum. Cum murena cęterisq; piscibus inimicitias habet, & intantum robustus est, vt polippum fortitudine dentium laceret. Pli. lib. 9. Conger est piscis longus, vt anguilla, vel murena, flexuoso impulsu corporis, ita mari vtens natando, vt serpens terra rependo. Conger, & murena mutuo odio flagrant, caudam inter se prærodentes. Congri mensibus Hibernis iacent in speluncis conditi, nec capiuntur nisi diebus æstatis. Pinnæ, quæ vice pedum datæ sunt piscibus, binæ sunt oĩno longis, vt anguillis, & congris. Polippum sua rodere brachia falsa opinio est, id enim a congris euenit ei. Nam polippum lacerant congri. Polippum vero locusta pauet, locustam conger: in siccum repant ẽt congri. Esculapius vbi supra. Corem piscis est, qui tempore pluuiæ in cauernis occultat se. Nam dum pluuia cadit super eum, & haurit eam, excęcatur, & postea moritur. Isido. Coruus a cordis voce dictus est, quia pectore grunit, suaq; voce proditus capit. Iorath, vbi sup. Pisces, qui dicuntur corui, qñ pullificant, voce sua produntur, quia semper gemitus, vel grunitus proferunt, & sic capiuntur.

De dentrice, & die. *Cap. XLVII.*

EX lib. de na. re. Dentix, alias dentrix, vel pagrus a re nomen habet, quia dentes habet magnos multos ac duros, quibus crassatur in ostreas, & pisces innocuos. Actor. Nota ergo, ꝙ dentix idem est, quod pagrus, de quo ẽt loco suo dicetur inferius. Dies est piscis marinus, vt dicit Aristoteles, sic dictus, quia post perfectionem suam non viuit, nisi per vnam diem: habet tamen alas duas, & duos pedes, & sanguine caret.

De eceloa. *Cap. XLVIII.*

ISidor. Eceloa dr̃ concha margaritifera, in cuius carne, s. præciosus calculus solidatur. De his enim tradunt hi, qui de animantium naturis scripserunt, ꝙ nocturno tpe littora appetunt, & ex cœlesti rore margaritam concipiunt, vnde, & eceloe nominantur. Solinus. Conchæ certo anni tpe luxuriante conceptu faciunt rorem velut maritum, cuius desiderio hiant, & cum maximè linquitur himber lunaris, oscitatione quadã hauriunt humorẽ cupitum. Sic ergo cõcipiunt grauidæq; fiunt, & de saginæ qualitate redit habitus vnionis. Nam si clarum fuerit quod acceperunt, candicant orbiculi. Si vero turbidum, aut pallore languent, aut ruffo innubilantur, ita de cœlo magisquam de mari partus habent. Deniq; quotiens aeris matutini semen excipiũt, fit margarita clarior magis, quotiens vespere, fit obscurior. Si repente micauerit choruscatio, motu corrumpuntur intempestiuo, clauesq; formidine, subito vitia contrahunt abortiua. Aut enim paruuli fient scrupuli, aut inanes, hic lapis in aqua mollis est, duratur exemptus. Nũquam vero simul inueniuntur duo, vnde & vniones dicuntur. Hmõi conchis talis est sensus, vt partus suos maculari timeant. Itaque cum Sol feruescens emiserit orbes, ne calore nimio fuscentur lapides, conchę in profundum subsidunt, huic tamen prouidentiæ opitulatur ætas. Candor enim senecta deperit, & grandescentibus conchis margarita flauescit. Piscantiũ quoq; timent insidias, & ob hoc inter scopulos frequentius delitescũt. Gregatim natãt, & quæ magis inter illas experta est gregem ducit, quæ si capta fuerit, cœteræ diffugiũt.

De ethenai, vel echino. *Cap. XLIX.*

ISidorus. Ethenais paruus & semipedalis pisciculus, nomen sumpsit ex eo ꝙ nauem adhærendo retineat. Ruant licèt venti, sęuiant procellæ. Nauis tamen radicata in mari stare vr̃, nec moueri, non retinendo, sed tantummodo adhęrendo: hunc latini mora appellauerunt, eo ꝙ cogat stare nauigia ipsa. Pli. lib. 9. Ethenai carinis adhærente naues tardius ire credũtur, inde nomine imposito. Quam ob causam amatorijs quoque veneficijs infamis est, & iudiciorum ac litium mora, quæ crimina vna laude pensat fluxus grauidarum vtero sistens, partusq; continens ad puerperium, tñ in cibos non admittitur. Mucianus dicit hũc esse muricem purpura latiorem, nec asperso ore, nec rotundo, nec in angulis prodeunte rostro, sed concha simplice in vtroq; latere sese colligente. Trebius niger dicit eum pedalem esse, & crassitudine quinque cubitorum, naues morari. Hanc quoque vim esse illius in sale seruati, vt aurum quod in altissimos puteos deciderit, admotus extrahat, documentum immensum, & occultum potentia semetipsam vincẽte natura. Idem in lib. 32. Heu vanitas humana cũ illa rostra nauium ære ferroq; ad ictus armata, semipedalis pisciculus inhibere possit, ac tenere deuincta: fertur tenuisse prætoriam nauem Antonij properantis circumire suos, & exhortari, donec transiret in aliam. Itaq; Cæsariana classis impetu maiore protinus eum pertransijt. Tenuit ẽt nauem Gaij principis. Quidamq; exilientes de naui inuenerunt gubernaculo adhærentem pisciculum, ostenderunt Gaio indignanti hoc fuisse, quod retineret ipsum, cum quadringẽtorum incederet obsequio remigum. Qui tunc eum postea viderunt, limaci magnæ similem dixerunt. Idem in lib. 9. Hunc arbitratur Arist. pedes habere, ita posita pinnarum similitudine. Arist. Piscis paruus in mari, prohibet nauem recedere potentia naturali, pluresq; hoĩes ipso vtuntur in multos ad odium, & amorem. Alæ illius assimilantur pedibus, nam reuera pedes non habet.

De eodem. *Cap. L.*

AMbrosius. Echinus est animal in mari exiguum vile, & despicabile, hic tamen cum ventorum procellã præsenserit, calculum validum arripit, eumq; velut saburram vehit, & tanq̃ anchoram trahit, ne excutiatur a fluctibus, sicq;, qui non potest se suis viribus liberare, alieno regitur pondere. Quo iudicio ẽt nautæ velut signum futuræ perturbationis capescunt, & sibi præcauent, ne hos imperitos turbo inueniat. Maximas quoque nauium plenis currentes velis in medijs fluctibus quasi radicatas sistit, nec sine munere creatoris, tantum ei potest suppetere virtutis. Plin. vbi supra. Echini sunt ex genere cancrorum, in quibus spinæ pro pedibus. Ingredi est his in orbem volui. Itaq; detritis sępe aculeis inueniuntur. Oua omniũ amara, quina numera. Ora in medio corpore in terram versa. Tradunt sęuitiam maris eos præsagire, correptisq; lapillis operiri. Mobilitatemq; pondere stabilientes nolunt volutatione spinas atterere. Quod vbi vident nautici, statim nauigia pluribus anchoris infrenant. Alex. Echinus ergo in medio maris stabilimẽtum dat alij, quod non potest dare sibimetipsi. Sibi enim a lapillis mendicat, quod nauibus abundanter tribuere potest. Ex lib. de na. re. Echinus est pisciculus spinas habens pro pedibus, sicut cancer, alas autem sub ventre, quę pedibus assimilantur. In ore uero dentium loco graues aculeos. Hoc aũt supra modũ mirabile est, ꝙ cũ sit semipedalis non ulla uiolentia, sed adhæsione tñ nauẽ 200. pedum cum suis intus ponderibus retinet, ita ꝙ nec ad punctũ moueri valet. Nec est alia rõ in tam stupendo prodigio, nisi ꝙ Deus in creaturis prædicetur mirabilis. Piscis iste comedi non põt, quia hominem a statu dispositionis suæ dissoluendo mortem infert.

De

De Medicinis ex eodem. Cap. LI.

Diascor. Echini marini sapor customachus est, ventrem mollit, & diaforeticus est. Hmôi corium crudum miscetur vtiliter medicaminibus, aut scabijs. Combustum vero sordida vulnera purgat, crescentia quoq; vulnera residere facit. Pl. lib. 22. Ethenas, vel echinus grauidis adalligatus vsq; ad maturitatem continet lubricos partus, idq; asseruatur sale. Idem quoq; piscis venerē inhibet. Præterea cōtra doricniū echini maximè prosūt, & his qui carsati succū biberunt præcipuè eius iure sumpto. Idē ēt ex aceto epinictidas tollunt. Echini cum spinis suis contusi, & e vino poti calculos tollunt, & aliàs in cibo ad hoc proficiūt. Echinorū testæ cōtulæ ex aqua illitę incipiētibus pānis resistūt. Echini quoq; viuētes vsti, & in vino dulci potati ꝓfluuia sistūt. Echini cinis cū carnibus suis cremati cū oleo alopicias replet.

De effimerone, & escaro. Cap. LII.

Iorath vbi supra. Effimeron piscis est, qui sine coitu nascitur, & cum per tres horas diei vixerit moritur. Isidorus. Escatus dictus est, eo q̄ solus escam ruminare perhibetur, alij enim pisces non ruminant. Tradunt autem hunc ingeniosum esse, inclusum quippe nassis, non fronte erumpere, nec infestis viminibus caput inserere, sed auersum caudę ictibus crebris laxare fores, & ita retrorsum redire. Quem luctatum eius si forte alius escarus extrinsecus videat, apphēsa mordicus cauda, nisus erūpētis adiuuare dr̄. Pli. lib. 9. Escaro vel scaro principatus nūc dat, q̄ solus pisciū ruminare dr̄, herbisq; vesci nō alijs piscibus. Carpathio mari, maximè frequens. Promontoriū troadis lectū nunq̄ sponte trāsit. Inde aūt aduectos a Tiberio Claudio Principe, Optatus elipartius pfectus classis inter ostiensē, & cāpanię orā sparsos disseminauit, quinquennio ferè cura est adhibita, vt capti redderentur mari. Postea frequētes inueniuntur in littoribus Italiæ non ante ibi capti. Idem in lib. 11. Omnibus piscibus sunt dentes serrati præter scarū, cui. s. vni aquatilium, pleni: hic vtit̄ prioribus pedibus, vt manibus cibum ori admouētibus.

De exoceto. Cap. LIII.

Idem in li. 9 Exocetum suum Archadia miratur, appellatum ab eo, q̄ in siccum somni causa exeat. Ex lib. de nat. re. Exox est piscis Danubij maximus, ita vt vix in biga trahi possit ab equis quatuor, aut tribus, vnum hēt intestinum, ossa pauca, & parua in corpore cartilaginosa potius, q̄ solida, sed in capite multa fertur hēre ossa. Carnes vero fertur hēre dulcissimas gustu, vel spē carnibus porci simillimas. Per oē corpus lenis est, nec aliquid asperitatis in corpore, vel in moribus hēt, sed est mitissimus ac timorosus. Quippe qui nec a minimo pisciculo se defendere pōt, sed statim agitatur ad fugam. Huic sturio libentissimè, iocandi grā se affricat. Quē exox statim, vt sentit, a latibula fugit, q̄ sibi solet ad tutū in littoribus effodere, sed qnq; sturio importunus eicit latitantem, sequiturq; fugiētem, & quia magni sunt ambo, nec ēt in validissimis aquis latere pñt, discurrendo, & ante se aquas agitādo, sæpe simul a piscātibus capiunt̄. Piscis iste captus vino fortissimo, vel lacte potat̄, qa vino inebriatus viuere pōt plurimis diebus, & hoc, vt ad remotas terras cibi grā deferat̄. Bibit aūt vini sextaria quatuor anteq̄ inebrietur.

De Fastaleone, & fastem, & fice. Cap. LIIII.

Aristot. Fastaleon est genus piscis, quod solum inter cętera gña genus suum non comedit. Nam oēs pisces sese comedunt, præter fastaleon. Iorath in lib. de animalibus. Fastē piscis est, qui cum in ore suo coarctat aquā, fit ex eo dulcis. Vnde pisces minores sequuntur illam in os ipsius, ille vero sic eos capit, atq; deglutit. Plin lib 9 Ficis est piscis, qui colorem suum mutat, reliquo tempore candida, vere autem varia. Eadem sola piscium ex alga nidum facit, atq; in ipso nido parit.

De gardone, & gladio, & glauco. Cap. LV.

Actor. Gardo piscis est fluuialis, gratissimi saporis dendesiæ similis, sed per ruborem oculorum ab ea discernitur. Vterq; autem mediocris quantitatis est. Isid. Gladius dictus est, eo q̄ rostro mucronato sit, & ob hoc naues perfossas mergit. Arist. Hastaleos, alias hastaros, i. gladius marinus est similis scorpioni, & æqualis araneæ, & inducit magnum dolorē piscibus. Ideq; saliunt multotiens. Nam & Delphinus pp dolorē salit, quia sub pinna pungitur eius aculeo, qui gladius vocatur. Plin. lib. 9. Est paruum aīal scorpionis effigie, aranei magnitudine, hic se, & thymo & ei, qui vocatur gladius, crebro delphini magnitudinem excedenti sub pinna aculeo affigit, tantoque dolore infestat, vt naues sæpenumero exiliant. Isid. Glaucus a colore dictus est, eo q̄ sit albus. Græci enim album glaucon dicunt, hic æstate raro apparet, nisi tm̄ in nubilo. Plin. vbi supra. Quidam. n. pisces æstate impatientes, sexagenis diebus medijs latent feruoribus, vt glaucus, & ascellus. Arist. Quidam etenim pisces in cauernis manent in æstate, sicut glaucus per 40. dies, ac dephęnditur post ascensionem canis.

De gobione, & grano. Cap. LVI.

Actor. Gobio est pisciculus fluuialis albus, sed nigris maculis respersus. Quem quidam dixerūt vesci cadaueribus, sed a piscatoribus dephēditur hoc esse fabulosum, quin potius dñr in aqua liquidissima cōuersari, & pabulo nutriri, in cibo tñ viles ac despicabiles reputatur, quia aquosi, & minimè solidi. Ex lib. de na. re. Gobio pisciculus est forma rotūda, squamis paruis argento similibus, hic vbi aquas arenosas lapillulis in nutrimentum hēt accommodatiorem vtiq; cibum præbet. Granus est piscis marinus, qui contra naturam oīum aīalium vnum oculum in summo capitis hēt, quo superintēdens semper insidias cauet.

De Hamio, & hirundine. Cap. LVII.

Isidor. Hamio piscis est saxatilis, dextra sinistraq; lateribus, virgis puniceis perpetui alijsq; discoloribus designatur, & dictus est hamio, quia nō capitur, nisi hamo. Pli. vbi sup. Amiā, siue hamiam vocant piscem, cuius incremētum diebus singulis intelligitur cum thynnis, hæc & palamides in Pontum intrant gregatim ad dulciora pabula cum suis quęq; ducibus. Ex lib. de na. re. Hamius est piscis saxatilis, vt ait Isidorus, i. lapidem gerit interius, hic admodū speciosus est, habens in vtroq; latere quasi virgulas perpetuo colore puniceas, reliquo vero corpore diuersis qdē, & gratis coloribus, totus in modū pāni serici variatus. Hirūdo maris similis est aui huius nois, hęc ad modū loliginis in aqua manat, vt piscis, & alas hñs ad amena eleuatur ętheris.

De icino marino. Cap. LVIII.

Isidor. Icinus marinus ab icino terrestri nomen traxit, quem vulgus ericiū vocat, cuius testula dr̄ spinis aculeata in modū castaneorū, qñ adhuc opertæ de arboribus cadūt. Caro eius mollis, & minio similis. Actor. Icinus ipse est echinus, de quo dictū est supra. Idem ēt vr̄ esse ethenais, licèt Isidorus, de his agat separatim, tanq̄ de duobus, idem ēt dr̄ ericius, siue iricius. Ex lib. de na. re. Ericius est piscis marinus, hñs caput, & os inferius, vt ait Arist. & exitū superfluitatū superius, qd̄ est cōtra morē aīaliū cęterorum. Vtitur aūt spinis loco pedū. Eius anteriora separata sunt, & inferiora continua, horrori est cęteris piscibus, quia spinis hispidus, vnde nō defacili fit vlli pisciū præda. Carnes eius vehementer rubeæ sunt, colore minio similes, vt dicit Plinius.

De eodem secundum Aristotelem. Cap. LIX.

Ericius marinus non hēt carnē. Nam oīa quidem aīalia durę testæ partem habent carnosam intra testā in ventre, præter iricium marinum, hic. n. caret oīno carne, & hoc est ei proprium. Hēt aūt in ventre partes nigras. Et huius genera multa sunt, ex quibus est genus, quod comeditur, in qua oua multa inueniuntur. Alia aūt sunt duo genera, quæ inueniuntur in pelago, & sunt pauca, & ex his est aliud genus corporis magni, aliud parui, multarumq; spinarū, & durarū. In quadam regione Græcię est ericij genus albæ testæ ac spinę, & ouorū qd̄ est maius cæteris generibus. Iricius qui comeditur, multū mouetur, & hēt signū in spina manifestum. Oīaq; iricij gña habēt oua, sed in quibusdam sunt parua, & non comeduntur. Iricius debiliter audit, minusq; aīali ex testa corium habenti, ac super pedes ambulanti. Oīa aīalia durę testę apparent plena ouis in vere, & similiter in autumno, præter iricium comestibilem, iste siquidē apparet in quolibet tpe, maximèq; in complemento Lunæ, & diebus caloris, & hoc præter quosdam loci cuiusdam, qui non generant, nisi hieme, suntq; parui corporis plena ouis. Sunt aūt in vētribus iricij oua multa distincta, & quodlibet per se ponit̄ in vna tela, suntq; nigri coloris, & in oībus gñibus parua. Iricius propriè calidus est, quia testa circundat eū. Sed qm̄ est aīal sanguinē habens, iō sentit frigus multum, & indiget calore. In oī genere sunt oua æqualia numero impari, s. quinq;. Similiter, & numerus dentium, similiter & ventrium. Et oua quorūdam sunt maiora, quorundam minora. Est aūt circumquaq; rotundi corporis iricius, & vtitur spinis, sicut aīalia cætera pedibus, & manibus. Iricij caput, & os sunt inferius, & exitus superfluitatis superius, s. in dorso. Habet aūt quinque dentes, & inter illos partes carnosas loco linguæ, post illam orificium stomachi habet. Deinde ventrem diuisum in quinque plenos superfluitate. Iricij genus est ex inferiori parte continuum. In parte vero superiori, vbi spinetum est, separatum, & vtitur spinis loco pedum, & magnitudo spinarum ex hoc est, quia crementum corporis transit in eas, propter paucitatem caloris naturalis. Nam, quia cibus non digeritur, generatur in corporibus eorum multa superfluitas. Pili autem, & similia non nisi ex superfluitate generātur. Durities spinarum, & esse earum est, sicut lapis propter multitudinem frigiditatis congelatam. Ob hanc enim accidit, vt crescentes iricij terrestres fiant, valde duri similes lapidi, maximè in parte septentrionali, quoniam ibi sunt huiusmodi iricij plusquam in meridionali, & in parte multorum ventorum plusquam in plano, quia plus infrigidantur in huiusmodi locis, & exit ab eis humor, qui cum calore dissolui-

tur, quia non potest esse ericius fine calore, frigus autem non indurat tantum, sed inspissat corpus.

De Kalao, & kakora, & kilok. Cap. LX.

Kalaoz est piscis maris, specie multiformis, pluuia, quæ cæteris piscibus ad vitæ remedium, & impinguationis iuuamen esse solet, huic pro exitio datur. Nam si multa pluuia fuerit oculis cęcatur, ac per consequens cum cibum quærere non possit, fame moritur. Kaikora vero piscis est, qui postquam deprǽhenditur multo uiuit tempore, & cibat se ex se, quia super eius intestina est nidor aquæ. Kilok est piscis marinus, in testa multum aspera latens, cuius orificium est in medio corporis. Sentit autem quicquid ei appropinquat, & applicatur lapidibus cū suis pedibus posterioribus. Anterioribus aūt quibus pro manibus vtitur, quicquid per eum transit ex piscibus, deprædatur. Si quid vero trāsit, quod nequaquam vincere se posse credit, tumescit, seque cōtrahit, & adhæret fortius lapidi cui applicatur.

De leone, & lepore. Cap. LXI.

Isidorus. Leo marinus dictus est a similitudine terrestris. Ambrosius. Leo terribilis est in terris, sed dulcis in fluctibus. Lepus est animal timidum in terris, in mari formidabile, nam citam, & quæ non facile possit auferri, corruptelam inuehit. Isid. Lepus a similitudine leporini capitis nuncupatus est. Plinius. Venena dira non cessant in lepore, qui in Indico mari est tactu pestilens vomitum dissolutionemq; stomachi protinus creat. Idem in lib. 32. Lepus marinis venenū est in cibo vel potu datus. Nullum est animal quin eius tactu intereat. Homo tactus ab eo, piscem olet, & moritur, & lepus similiter ex eo tactus moritur. Sic vterq; alteri venenum est. In India non capi viuentem affirmant. Auicenna in 4. canone. Lepus marinus est venenosus, si de ipso in potu datur, accidunt constrictio anhelitus, & rubedo oculorum, tussis sicca, sputum sanguinis, difficultas vrinæ, minctus sanguinis, vrina violacea, & egestio similiter, vel dolor in stomacho, vomitus superfluus coleræ, & sanguinis, hictericia, & angustia, ac dolor renum, sudor fœtidus, horror cibi. Et cum videt ęger pisces terretur ab eis, & inuenit saporē fœtidi piscis in ore suo, & in eructuatione cum salsedine. Plures aūt, qui ex eo euadunt, in ptysim cadunt. Cōfert aūt eius curationi lac caprinum, quod est iuuamentum vltimum. Lac quoq; asininū, & lac mulieris ex mammilla, & ius cācri fluuialis, & ericius assatus aut sanguis eius, fortes aūt medicinæ sunt calamentum fluuiale calidum recens, & sanguis anseris, & vrina hōis antiqua, &c. Signum vero sanitatis est, qn̄ videns pisces non terretur ab eis, & comedit. Cunq; cadit in ptysim, curetur ptysis.

De medicinis ex lepore marino. Cap. LXII.

Auicenna in secundo canone. Lepus marinus est animal ostreatum, lutosum, declinans ad rubedinem aliquantulum. Sanguis eius calidus est mundificans pannum. Caput eius adustum generat pilos in alopicia propriè cum adipe vrsi, & in Tyria valde. Cum autem ex eo fit emplastrum, sicut est abradit crines, & pilos. Item abstergit visum emplastri more superpositum, & sicut collirium. Numeratur autem inter medicinas venenosas, & interficit cum vlceratione pulmonis. Plin. lib. 32. leporis marini fęminam si mulieres grauidæ aspexerint, stomacho nauseante statim abortum faciunt. Remedio est mas, ob id induratus sale, vt in brachialibus habeatur. Lepus marinus venenatus quidem est. Sed eius cinis in palpebris pilos inutiles euulsos cohibet. Idem lepus strumas sanat, ita vt celeriter remoueantur. E lepore quoque marino recenti, iubent quidam podagram fricari. Sanguis eius, & fel si necetur in oleo, valet contra carbunculos, & carciomata.

De locusta. Cap. LXIII.

Phisiologus. Locusta marina iuxta Plinium quatuor habet cubitos in lōgitudine, hieme læditur, autumno, & verè pinguescit, & plenilunio magis. Plin. lib. 9. Locustę pisces crusta fragili muniuntur. In eo genere, quod caret sanguine, latent mensibus quinis. Similiter, & cancri, qui eodem tempore occultantur. Et ambo veris principio senectutem more anguium exuūt, renouatione tergorum. Cæterum in vndis natant, locustæ reptātium more fluitant. Si nullus ingruat metus, recto meatu cornibus, quæ sunt rotunditate præpilata ad latera porrectis, & eisdem erectis, pauore obliquæ in latera procedunt. Cornibus inter se dimicant. Vnum hæc animalium, nisi viuum aqua feruenti incoquatur, fluida carne non habet callum. Viuunt autem huiusmodi locustæ in petrosis locis. In Indico mari locustæ quaterna cubita implent. Polippum intantum locusta pauet, vt si iuxta viderit, omnino moriatur. Locustam quoque conger inimicus lacerat. Ex lib. de natu. rer. Locusta fluuialis econtrario, quam locusta campestris pedes anteriores habet longiores, nec ruminat, in anteriori parte, sicut animalia cætera, sed ad posterius, scilicet in extremo stomachi sui, cum dentibus in ventre sibi hærentibus.

De lucio. Cap. LXIIII.

Actor. Lucius est piscis fluuialis ore lato, & dentibus acutissimis, minorum piscium deuorator. Cui tn̄ parca squamis, & branchijs asperrimis armata resistit, vt non ei præualeat, nec dentibus eius præda fiat. Vescitur aūt lucius venenosis, vt busfonibus, & hmōi, & tn̄ infirmis dr̄ esse in cibo sanus. Si qn̄ nassa, in qua inclusus fuerit, ex aqua leuata, & lucem diei viderit, raro, vel nunq̄ accidit, vt postea diutius remaneat, sed quęsita sibi via euadit. Ex lib. de natu. rer. Lucius est piscis, vt dicit liber rerum, qui & lupus aquatilis appellatur: hic si fluuiales aquas cibumq; pro vita sufficientem habuerit, per successis temporū in longitudinem maximam eualescit. Cibus eius sunt pisces, & quicquid ranarū more repit. Piscem ad magnitudinē prope sui comedit. Nā vbi victū subegerit, caput primū ore deuorat, quo d gesto paulatim adit sequētia donec totū cōsumat. Pari quoq; gnīs sui parcere recusat, vel ob naturalē crudelitatem, vel quia auidus est cibi, rapineq; impatiens. Nā & propria femina persequitur, vbi piscis formā susceperint. Est aūt piscis quidam habēs acres squamas, & pinnulas acutas, quē si lupus aquaticus per caput apprehēderit, cito trāsglutit. Si vero a parte caudæ non pōt, qm̄ in cōtrariū aspera rigescūt. Lucius in cerebro lapidē crystal lo simē gerit, sed hoc cū euū in lōgū duxerit. Imprægnat hic piscis (vt dicit Arist.) flante vēto septentrionali, sitr & pisces, q in longitudinē eualescūt, fęmina pręgnās aquas ascēdit quanto pōt remotius a loco suo in quo habitare cōsueuit, ibiq; oua parit, vt filij sui non sint ei impedimētū prędę. Et hoc pp crudelitatē naturalem, vel pp cibi rapinęq; inuidiam, Alij dixerunt, ꝙ ascenderet pp dulciorē aquā, qm̄ aqua tāto semper est dulcior, quanto fonti proximior. Lucius tātæ auiditatis est, vt piscē, quē totū quantitas eius deglutire non sustinet, dimidiū incorporet.

De lupo. Cap. LXV.

Isid. Lupus a voracitate appellat', in quo lupo terrestri assimilatur, quia. s. improba voracitate alios persequit'. Est aūt piscis captura ingeniosus. Nam, & reti circūdatus fertur arenas arare cauda, & ita conditus transire rete. Plin. lib. 32. Lupus marinus in prouidendo minus hēt solertiæ, sed magnū robur in pęnitēdo. Nam, vt hæserit in hamo, tumultuoso discursu laxat uulnera, donec excidāt insidię. Idem in lib. 9. Prægelidam hiemē oēs sentiūt pisces, sed maxime, qui lapidem in capite existimantur habere. vt lupi, & pagri. Cumq; asperę fuerint hiemes, multi capiuntur cæci. Luporum uero sunt laudatissimi, qui appellantur lanati cādore molliticq; carnis. Meliores sunt lupi in amne uberi inter duos pontes, q̄ alibi. Piscium lupus bis in anno parit. Nigidius est auctor lupū mugili caudā prerodere, eosdemq; mēsibus æstatis cōcordes esse. Idem in li. 10. Produ̇tur, ut dictū est, mugilis, & lupus clarissimè audire. Et iō in uado uiuere. Idē, in lib. 32. Tradit et Ouidius lupū reti circundatum, cauda arenas arare, atq; ita conditū transire rete. Arist. Lupi marini cū intrāt pelagus, postea redeunt, & ascendūt superius magna velocitate, sicut delphinus. Omnes autē lupi magnorum corporum anhelant, aerem attrahentes. Ambrosius. Lupi deniq; in mari sunt teneri quos nescit agnus timere. Et secundum Isaiam simul pascuntur lupi, & agni.

De Megare, & milagine. & miluo. Cap. LXVI.

Ex lib. de nat. rer. Megaris est piscis marinus duarum palmarum longitudinis. Vilis habetur in partibus in quibus capitur, sed cum ad remotiora salsus reducitur raritas eius pretium facit. Recenter tn̄ captus, & sine sale delicatiorem cibum edentibus facit. Est aūt, vt fertur, nociuus pcipuè febricitantibus. Vn̄ Poeta dicit. Et megaris noxius oīs erit. Iorath, vbi sup. Milago cum eius pulli volant, sigñatio est super tēpestatē maris. Isid. Milago piscis est sic noīatus, quia super aq̄ euolat. Quotiens autē cernitur extra aq̄ volitans tempestates mutari designat. Ex lib. de nat. rer. Milago volitat super vndas, in signum lætitiæ, ꝙ cessauit tēpestas, hoc contra morem aliorum pisciū, & monstruorū marinorū, q oriente tēpestate vn̄r quasi super aquas ludere. Pli. lib. 9. Miluus subit in summa maria, piscis ex argumento appellatus lucerna, linguaq; ignea per os exerta tranquillis noctibus relucet. Attollit e mari sesquipedalia ferè cornua, ab hisque nomen traxit. Iorath. Miluus piscis qn̄ grauidus est, visus hoīs fupefacit, & obfuscat, atq; in eo, qui videt ipsum, luxuriā ꝓuocat.

De Mugile. Cap. LXVII.

Isidor. Mugilis ex eo nomen habet, ꝙ sit multum agilis. Nam vbi dispositas senserit piscatorum insidias cōfestim retrorsum rediens, ita rete transilit, vt volare piscem videas. Plinius lib. 9. Mugilum natura ridetur in metu, capite abscondito, totos se occultare credentium. Iisdem tamen tanta facilitas, vt in Phenice, & Narbonensi prouincia coitus tēpore e viuariis marem linea lōginqua per os ad branchias religata emissum in mare, eadēq; linea retractum fœminæ sequantur ad littus, rursusque fęminā mares partus tpe. In Narbonēsis prouinciæ, & in Nemusiensi

siensi agro, stagno, Latera appellato, vbi hoies delphini societate, & mugilum piscantur. Populus.n.e littore q̃to pōt clamore Simonem conciet ad spectaculi euentum cuius desideria delphini celeriter exaudiunt, aquilonis flatu vocē prosequente, austro vero tardius ex aduerso referente. Et tum quoq; ex improuiso in auxiliū aduolant acies, q̄ propere apparet, ꝓtinus disponitur in loco, vbi in mugilum coniecta est pugna opponunt sese ab alto trepidosq; in vada vrgent. Tunc piscatores retia circundant furcisq; subleuant. Mugilum tñ nihilominus velocitas transilit. At illos delphini excipiunt, & occidisse ad præsens contenti, cibos in victoriam differunt. Mugilus, & lupus odio flagrant mutuo. Iuxta Nigidium lupus caudam mugilis prærodit, eosdemq; concordes esse mensibus æstatis. Mugiles aliorum piscium vim timentes super naues exiliunt, & tam ꝑcipuę velocitatis sunt, vt transuersa nauigia interim superiactent. Idem in lib. 10. Produntur autem mugil & lupus clarissime audire: ideoq; in vado viuere. Idem in lib. 32. Mugil scit in esca hamū esse, atq; insidias non ignorat, tanta tñ est ei auiditas, vt cauda verberando cibos excutiat. Iorath. Mugilis est piscis velocissimus in aquis fluminalibus, sed natr incautus. Nā deridetur eius stultitia, cum in metu capite absconso, totum corpus absconsum, ac securum credit, hic cum lucio inimicitias habet hieme tm̃, & huiusmodi causa creditur, quia tunc rarus est cibus pro quo dimicant. Aestate verò abundant, & ideo tunc ad concordiam rediguntur. Pli. in lib. 32. Cinis e capite mugilum, & mulorum schiaticos liberat.

De Multipede. *Cap.* LXVIII.

EX lib. de nat. rer. Multipes piscis marinus est, a re nomē hēt, huic pedes a latere procedunt, in hieme coit, & inter cæteros pisces sibi nidum ex surculis construit, ꝑ duos menses ouat, & hoc vnum ouū tm̃ ad instar nucis paruum, fœmina per 40. noctes sedet, & ouum a se editum fouet, ex quo fiunt pisces innumerabiles. Quod si non esset, multum eorum genus decresceret, quia seipsos inuicem consumunt, & multæ comestionis sunt. Multipes astutia magisq; fortitudine vincit charabo monstrum marinum, quod validū est, ac robustum. Cuius victoriæ signum est. Nā dum simul capti in reti repariuntur, charabo frequenter mortuus inuenitur, aut læsaliter vulneratus Est etiam quoddam genus multipedis naturaliter astutum, quod in aquæ superficie nata, & dorsi testam ad solem ponit, vt desiccetur ac durior fiat, sic vt salsas maris aquas, & aduersa scopulorum pati valeat. Actor. Multipes ipse est polippus iuxta Plinium, de quo plenius dicetur inferius, vbi de monstris marinis agetur.

De Mulo. *Cap.* LXIX.

EX lib. de natu. rer. Mulus, vel mullus est piscis marinus, vt ait Plin. modicæ quantitatis gr̃a nobilitatis, in esum tm̃ datus nobilibus. Rarissimus tñ est, quem septentrionalis tm̃ gignit oceanus. Horum tñ genera plura sunt. Quidam alga & ostreis, ac limo, cæterorumq; pisciū carne vescuntur. Nobiliores aūt in inferiori labio, vel labro gemina barba insigniuntur. Victusq; eorū est, quod iuxta ripas aeris serenitate concreuerit. Mulum nobilē expirantem numerosa colorū varietate spectari proceres gulæ narrant. Seneca, de naturalibus q̄onibus, lib. 7. Incredibilia, sicut iā superius dictū est, sunt opera luxuriæ, in cubili pisces natāt, & sub ipsa mensa capitur, qui statim in mensam transferatur. Parū recens vr̃ mulus, nisi qui in conuiuæ manu moritur. Obseruatur morientium color, q̄q; in multas mutationes mors ipsa luctante spiritu vertit. Robur primū, deinde pallor suffundit, longa somniculosæ inertisq; luxuriæ expectatio. Nolunt attingere, nisi eodē die captū, qui ipsum, vt aiunt, mare sapiat: ideo cursu aduehitur. Ideo gerulis cū anhelitu, & clamore ꝓperātib. via dat, & ad mortē muli concurrit. Quo peruenere deliciæ? Audiebamus, nihil esse mulo saxatili melius. Ac nunc audiuimus, nihil esse morientе formosius. Da mihi, inq̄t, vitreū in manus, in quo exultet, ac trepidet mulus. Vide q̄to rubor oī minio acrior exardescat, vide quas p latera venas agat. Hi, itaq; non sunt ad popinā dentibus, ore, & ventre cōtenti, sed oculis gulosi. Oculos.n. anteq̄ gulā pascunt. Pli. lib. 9. Ex reliqua nobilitate, & gratia maxima est, & copia mulis, sicut magnitudo modica, binasq; libras pōderis raro admodū exuperant, nec in viuariis piscinisq; crescunt. Septētrionalis tm̃ hos, & ꝓxima occidentis parte gignit oceanus. Cætera eorū gn̄a plura. Nā & alga vescunt, & ostreis, & limo, & aliorū pisciū carne, & barba gemina insigniunt inferiori labro. Lutariū ex his vilissimū gn̄is appellant, hūc sp comitat sargus noīe alius piscis, & cenū fodiēte eo excitatū deuorat pabulū, nec littoralio. gr̃a laudatissimi cōchilū sapiunt. Nomē his Fenestella a colore molliū calciamentorū datū putat. Pariūt ter in anno. His certè totiens fętura apparet. Mulū expirantē versicolori quadā & numerosa varietate spectari, ꝓceres gulæ narrāt, rubentiū squamarum multiplici mutatione pallescētē, vtiq; si vitro spectetur inclusus. Mulū. 80 librarū in mari rubro captū, Lucinius Mucianus ꝓdidit, q̃ta mercatura cū luxuria suburbanis littorib. inuentū est, & hęc natura, vt alibi alij pisces principatū obtineant. Idē in li. 32. Mulus tactu leporis marini tenerescit, & gratior vtilorq; fit. Isid. Mulus vocatus est eo, q̄ mollis fit, atq; tenerrimus, cuius cibo tradūt libidinē īhiberi, & oculorū aciē hebetari, hoīes verò, q̄ his sæpe pasti sūt, piscē olēt. Mulo ī vino necato q̄ inde biberint tędiū vini hn̄t. Alex. Mulus hoīs fimo delectatur, adeo, vt in ipso iaceat, & tincturam caro piscis ex fimo mutuetur.

De Medicinis ex mulo. *Cap.* LXX.

PLin. li. 32. Mulus contra pastinacas, & scorpiones terrestres, siue marinos, & dracones, atq; spalangia prodest illitus, aut in cibo sumptus. Eiusdēq; recentis e capite cinis contra oīa venena valet, & priuatim cōtra fungos. Itē ū cinis e capite mulorū attritus ischiaticos liberat. Cōburitur aūt in vase fictili, & cū melle dn̄t illini. Mulos aūt in cibo inutiles neruis inuenio. Eorū quoq; cibo tradūt oculorum aciē hebetari. In menstruis vero mulierum auxiliatur mulus. Inueterati muli, & in potione triti, vomitationes concitant. Mulorum salsamenti cinis carbunculos discutit. Mulus autem in vino necatus, vt dictum est, his qui biberint inde, vini tædium affert.

De Murena. *Cap.* LXXI.

ISidor. Murenam, Græci murenā vocant, eo q̄ plicet se in circulos, hanc fœminini tm̃ sexus tradunt, & a serpente cōcipe. Ob id à piscatorib. tanq̄ a serpente sibilo euocatur, & capit. Ictu fustis difficulter interimitur, ferula vero protinus, aīam eā hr̃e in cauda certum est. Nā capite percusso vix interimitur, cauda statim exanimatur. Plin. lib. 9. Murena est piscis longus, molli cute intectus, hieme latet, nec capitur, nisi diebus æstatis, sicut cōger, & oēs saxatiles. Exit in terrā, sicut & polippus, huic ęmula est mustella. Quibusdam piscibus datę sunt pinnæ vice pedū, quibusdā vero nullæ sunt, vt murenis, quibus nec branchię. Hæc flexuoso impulsu corporum, ita mari vtuntur, vt serpentes terra. In sicco quoq; repunt. Murena quocunq; mense parit, cum cæteri pisces statuto pariant. Oua eius citissimè crescunt. In sicco littore elapsas, vulgus coitu serpētium impleri putat. Arist. Zimirum, aliàs hr̃ minirum vocat marē, qui generat. Discrimen autē esse, q̄ murena varia & infirma sit, Zimirus vnicolor & robustus, dentesq; extra os habeat, ferunt aceti gustu ꝑcipuè eas in rabiē agi. Inuenit in hoc aīali documenta sęuitiæ Vedius pollio eques Romanus ex amicis D. Augusti, viuariis earum immergēs dānata mācipia, nō tanq̄ ad hoc feris terrarum non sufficientib. sed quia in alio genere totum hoīe distrahi spectare non poterat. Pli. lib. 32. Pitheas tradit murenā cum hamo capta sit, se inuertere, & spina quā in dorso cultellatā hēt lineam p̄secare. Licinius macer tradit murenas sexu esse tm̃ fœminini, & concipere a serpētibus, & ob id sibilo à piscatoribus, tanq̄ serpentibus euocari, & capi. Idem, lib. 9. Viuarium autē murenarum primus excogitauit Chirrus, qui mille murenas in vna triumphali cęna appendit. Nam permutare quidem pretio noluit aliave merce. In Gallia septentrionali murenis omnibus in dextera maxilla septenæ maculæ sunt ad formam septentrionis aureo fulgentes colore, duntaxat viuētibus, pariter cum anima extinguuntur. Tenuissimum est his tergus econtra vero anguillis crassius. Polipporum generis onigena dicta graui capitis odore, ob hoc murenis eam maxime consectantibus. Item murena melior est in Sicilia, quàm alibi. Huius oua in mari crescunt celeritate summa. Odio mutuo flagrant conger, & murena, caudam inter se prærodentes. Idem in libro 32. Murenam irretitam maculas appeti ipsas consciam Zeretis, ac lubrici tergi multiplici flexu rete laxat donec euadat, vt tradit Ouidius.

De eodem. *Cap.* LXXII.

EX lib. de natu. rerum. Murenæ, sicut dicit Plin. libenter se tenent in arundinis, & ligna, vt si forte reti concludantur flexu multiplici euadant, hæ morsum venenosum habent, sed capitis eorundem cinere morsus sanatur. Periculosum est eas in cibum sumere, nisi prius in vino optimè ac diutissimè decoquantur, & speciebus aromaticis, maximeq; pipere condiantur, uenenoso namq; abundat humore, unde nec de facili cedunt coctioni. Item murenā iuxta Basilium, vipera ex aquis in siccum euocat ad coitum. Iorath. vbi supra. Murena non a suo sibi simile, sed a serpente sibilo ad siccum euocata concipit, nec aliquid tamen serpenti, sed sibi simile gignit. Ambr. Vipera quidem ad littus maris sibilo murenam euocat. Venenumq; suum uomit, illa statim uenit, & cum eo coit. Et post vipera venenum suum resumit. Cæterum murena quam aliquid habere noxium ferunt esca præciosior est. Plinius vbi supra. Murenæ morsus, capitis ipsius cinere sanatur. Lichenas etiam, & lepras soluit murenarum cinis cum ternis obulis mellis.

De Murice. *Cap.* LXXIII.

ISidorus. Murex est cochlea maris, ab acumine, & asperitate dicta, quæ alio nomine cōchilium dicitur, eo q̄ circumscisa

ſciſſa ferro, lachrymas purpurei coloris emittat, ex quibus purpura tingitur, & inde oſtrum appellatū eſt, ꝙ hæc tinctura ex humore teſtę elicitur. Mucianus aūt tradit muricem echineum, de quo, ſ. dictum eſt ſupra. Pli. li. 9. Murices conchæ marinæ ſunt, q̄ latēt circa canis ortū tricenis diebus, & ſtatuto tpe exeunt, ptioſum liquorē tingendis veſtibus in mediis faucib. hn̄t vtilē. Sed is color in ſola vena candida reperitur. Reliquū verò corpus ſterile eſt. Viuis quoq; tm̄ hic color exprimitur, quia morientes cū vita ſuccum euomunt, non hn̄t ſphericū os, neq; rotundū, nec in angulos prodeunte roſtro, ſed ad conchę modū vtroq; latere clauditur. Idem, in eodem. Aīalia marina, q̄ ſunt duræ teſtæ, vt murices, aut purpurę ſaliuario lentiore proueniunt, ſicut aceſcēte humore culices, atq; ſpuma maris incaleſcente cum admiſſus eſt imber, & hæ pariunt in vere. Idem, in lib. 32. Muricum teſtę cinis vtiliter cum melle illinitur vlceribus capitis. Idem quoq; cinis bonum eſt dentrificium, & maculas purgat in facie mulierum cū melle illitus, & cutem quę erugat, extendit ſeptenis diebus illitus, ita vt octauo candido ouorum foueat. Idem ex oleo valet ad parotidas, & ſtrumas. Pannisq; reſiſtit vtroq; modo, ſiue opus ſit incipientes diſcutere, ſiue coctos emittere. Item muricum cinis cum oleo tumores tollit. Cinisq; teſtarum earum cum melle mammas mulierum efficaciter ſanat.

De Mure ac muſculo, & muſtela. Cap. LXXIIII.

PLinius lib. 9. Mus marinus ad terram exit, ibiq; foſſam faciēs oua parit, ac rurſus terra obruit. Poſt 30. vero diem rediens, iterum foſſam aperit, & fœtus in aq̄ ducit. Horum fœtus inter initia viſu carent, ſicut fœtus oīum ferè aquatilium. Iſido. Muſculus dictus eſt, eo ꝙ ſit balenæ maſculus. Eius. n. coitu hæc bellua concipere perhibetur. Sunt autem muſculi cochleæ quorum lacte concipiunt oſtreæ. Plin, li. 9. Amicitiæ ſunt exempla muſculus & balena. Qn̄q; pgraui ſuperciliorum pondere, obrutis eius oculis, infeſtantia magnitudinem in vada poatans demonſtrat, oculorumq; vice fungitur. Idē in lib. 11. muſculus marinus, quę balenam antecedit, nullos hēt dentes, ſed pro his ſetas intus, ob id ēt hirſutam dn̄t appellatā. Idem in lib. 9. muſtelæ piſces mēſe deputantur, quas inter alpes lacus rethia bigrantinus ęmulas murenis generat. Ariſto. muſtelæ, ſicut delphinus, & foca viuos fœtus de corpore ſuo educit, & cum partus ediderint, ſi erga ſuos catulos inſidias quenq̄ moliri præſenſerint, ipſos tuentur, ætatis tenerę pauorē affectu materno cōprimunt, oraq; aperiunt, & innoxio dente partus ſuos ſuſpendunt. Interno quoq; corpore recipere, ac genitali aluo feruntur abſcondere, donec illos ad ſecuritatem deferant, aut ſui corporis obiectu defendant.

De Narco, & nautilo, & nube. Cap. LXXV.

NArcos teſtę Ariſtot. tantę virtutis eſt piſcis, vt mediante lino, & calamo ad manum piſcatoris hamum tenentis accedat ſtupor, & inſenſibilitas. Immo & totum corpus obſtupeſcit, niſi citius hamum deiiciat. Inde eſt ꝙ ēt ſoporifera, vt papauer, & huiuſmodi cætera dn̄r narcotica. Plin. li. 9. Nautilos, q̄ ab aliis vocatur pompilos, inter præcipua miracula maris computatur. Nam ſupinus in ſumma ęquorū peruenit, ita ſe paulatim ſubrigens, vt emiſſa omni per fiſtulam aqua velut exoneratus ſentina facilè nauiget. Poſtea prima duo brachia retorquens, membranam inter illa mirę tenuitatis extendit, qua velificante in auras cæteris brachiis ſubremigans, media cauda, vt guberna culo ſe dirigit. Ita vadit alto liburnicarum gaudens imagine, ſi quid pauoris interueniat hauſta ſe mergens aqua. Ex lib. de nat. rer. Nubes ſecundum Ariſtotelem, eſt piſcis, in aqua viuens, applicatus ad petram. Aqua non deſcendit, nec ſeparatur, niſi per attractionem inſpirationis coactus.

De Orbe, & oſtrea. Cap. LXXVI.

ISidor. Orbis dictus eſt a figura, ſ. quia rotundus eſt, & totus in capite conſtat. Plin. lib. 32. Duriſſimum eſſe piſciū conſtat eum, qui orbis vocatur, rotundus eſt ſine ſquamis. Iſidor. Oſtrea dicta eſt a teſtis, quibus mollicies interior carnis munitur. Gręci enim teſtā oſtream vocant, oſtrea vero neutro carnes fœminino dn̄r. Eſt aūt in oſtrea pretioſiſſima margarita naturaliter infixa, quæ maris aqua in ea ſolidatur. Quæ etiam difficile apud reges inuenitur, & in littoribus quaſi vilis iacens, a vulgo ſaxis aſperis, & cautibus colligitur. Ex lib. de nat. rer. Oſtreum, vt dn̄t Ambroſ. & Iſidor. quandoq; teſtam aperit, vt clementioris auræ delitiis glorietur. Sed cancer inſidias ei repentinas prætendit, & lapidem inter eius teſta proiicit, ne illas coniūgere poſſit, & ſic oſtreæ carnes corrodit. Oſtreum ſiquidem in ſiccum, vel in ſicco iacens, iam vt in domo conchas in tempore ſucceſſionis maris aperit. Plin. lib. 9. Silicea teſta incluſis fatendum eſt nullum ineſſe ſenſum, vt oſtreis putreſcente limo proueniunt, ac ſpuma, circa nauigia diutius ſtante defixosq; palos, & ligna. Nuper compertum in oſtreariis humorem his fętificum effluere in modum lactis. Idem in lib. 10. In marinis oſtreis auditum eſſe non eſt veriſimile, ſed ad ſonum dn̄r ſe mergere. Tactus quidē ſenſus ineſt omnibus etiam quibus alius nullus. Nam & oſtreis, & terreſtribus vermibus, quo exiſtimauerim omnibus ſenſum ineſſe guſtus. Idē in li. 11. Oculi quidem oſtreis nulli, quibuſdā concharū dubij. Idē in lib. 32. Oſtreæ dulcib. aquis gaudent, & vbi plurimi amnes influunt. Gignuntur tn̄ & in petroſis, carentibusq; dulciū aquarū aduentu. Grādeſcunt ſideris ratione circa æſtatis initiū multò lacte prægnantia & latentia, & vbi ſol penetrat in vada. Hęc vr̄ ratio quare minora in aliis locis reperiūtur, opacitas. n. phibet incrementū, triſtitiaq; minus appetunt cibos, variantur corporib. Hiſpania ruffa, in illirico fuſca, nigra, & carne, & teſta circeis pcipua, in quacunq; gente, vbicunq; habentur ſpiſſa, nec ſaliua ſua lubrica, craſſitudine potius, q̄ latitudine ſpectanda, nec in luto, nec in arenoſis, ſed ſolido vado capta ſpondilo breui, non carnoſo, nec fibris lacinioſo, ac tota in aluo. Gaudent, & peregrinatione transferriq; in ignotas aquas, in indico mari reperiuntur pedalia.

De Medicinis, & oſtrea. Cap. LXXVII.

OStreæ ſpecialr̄ contra venena leporis marini aduerſantur, eisq; menſarū diuitum palma tribuitur, ſtomachū vnicè reficiunt, faſtidiis medentur. Additque luxuriam frigus obrutis niue, ſumma montiū, & maris ima miſcens. Aluū leniter emolliunt, coctaq; mulſo tenaſmo, qui ſine exulceratione ſit liberant. Veſicarum ēt vlcera repurgant. Cocta vero in conchis ſuis ſicuti venerint clauſa mirè diſtillationibus proſunt. Harum teſtę cinis vuā ſedat, & tonſillas admixto melle. Eodē modo parotidas, pannos, mām̄arumq; duritias, vlcera capitū ex aqua. Cutē aūt mulierū extendit. Inſpergitur & ambuſtis, ac dentifricio placet. Pruritibus, & eruptionibus pituitæ ex aceto medetr̄. Oſtreæ crudæ ſi tundantur ſtrumas ſanāt, & perniones pedum. Ariſt. Eſt aūt piſcis de genere oſtreæ, ideſt teſtę duræ, qui cauda natat, & repit. Diaſco. Oſtreæ porphiræ, vnde purpura tingitur, cochleæ ſunt, quę vſtę deſiccatiuæ virtutis ſunt, quibus & cęterarum cochlearum virtute ſunt ſimiles. Nam & ego eis vſus ſum in reumatica, & diuturna, & quæ difficile concarnantur vulnera, & caua, & nimia profunda, quas vſtas appoſui cum adipe veteri.

De Pagro, pauo, pectine, & perca. Cap. LXXVIII.

ISidor. Pagrus piſcis eſt, quē Græci fagrū, ideo nuncupant, ꝙ duros dentes hēat, ita vt oſtreis in mari alatur. Actor. Pagrus, & ipſe eſt dentix, de quo dictū eſt ſuperius. Pli. lib. 9. Oēs quidē piſces pgelidā hiemem ſentiunt, ſed maxime, qui lapidē hr̄e in capite exiſtimātur, vt lupi, & pagri. Cūq; aſperæ fuerint hiemes, multi ex eis cæci capiuntur, ſicut de lupo iam dictū eſt ſuperius. Ex lib. de nat. rer. Pauus maris dictus eſt à pauone volucre, qm̄ ei ſimilis eſt in coloribus. Dorſo. n. & collo pictus eſt colore diuerſo. Pectines maris armantur vnguibus, lucent in tenebris ignium more. In magnis frigoribus, & magnis æſtibus reconduntur, q̄ tpatum aerē oportet eos hr̄e, vt viuant, cum exceſſum paſſionū in elementis vrgues eorum non pati valeant. Ariſt. Aīalis marini, quod dr̄ pecten, pedibus ſi quid appropinquauerit oculum ſubito claudit. Pli. vbi ſup. pectines ſponte naturæ arenoſis pueniunt. Actor. Perca eſt piſcis fluuialis varij coloris, curſu velociſſimus, ſquamis, & pinnulis acutis, & aſperrimis armatus, q̄bus etiam ſe defendit contra piſces maiores, ne prædantes eam inuadant: præ cæteris piſcibus fluuialibus, & ſtagnenſibus infirmis in cibo præcipuè conuenit. Alexander. Perca videns ſibi lucium imminere, horret pinnis, & ſic euadit.

De Pinna, & plaice. Cap. LXXIX.

PLin. lib. 9. Pinna eſt piſcis concharum generis, naſcitur in limoſis ſubrecta ſp, nec vnq̄ ſine comite, quem pinnotherem vocant. Alij pinnophilacem, i. ſuilla parua, alicubi cancer, dapis aſſectator. Pandit autem ſe luminibus, orbum corpus, intus minutis piſcibus præbens. Aſſultant alij protinus, & vbi licentia audac a creuit, implent eam. At illa ore cōpreſſo quicquid concluſerit exanimat, partemq; ſocio tribuit. Quo magis miror exiſtimaſſe quoſdam, aquatilibus nullum ineſſe ſenſum. Ex lib. de nat. rer. Pinna de genere concharum eſt, corpusq; rotundum habet: Mas & fœmina ſocialiter ambulant. aperit pinna conchas ſuas ad lunam, ſeq; paruis piſcibus offert quaſi mortuam. Qui protinus exultantes: vbi licentia, ſicut dictum eſt, audacia creuit, implet eius conchas. Mox vero pinna ſe plenam ſentiens, apprehenſum quicquid incluſerit exanimat. Actor. Plais eſt piſcis notus, & vſitatus apud nos, planus, ſ. & bicolor. Nam ex vna parte albus, ex altera niger, de quo ſicut & de pluribus alijs, nihil in prænominatis authoribus reperi, niſi forte aliis nominibus vocentur ab eis, quàm a nobis.

De Porco marino. Cap. LXXX.

ISidor. Porcus marinus eſt, qui vocatur ſuillus, quia dū eſcam quærit, more ſuis terram ſub aquis fodit. Circa guttur enim habet oris orificium, & niſi roſtrum arenis immergat paſtum non colligit. Ex lib. de natura rerum. Porcus maris eſt piſcis eſibilis, porco terreſtri ex magna parte ſimilis. Nam & caput habet ſimillimum,

similimum,& membra in corpore, costasq; simili modo dispositas. Tota fere caro eius in pinguedinem trāsit. Lingua eius absoluta est, vt porci, sed voce differunt. Circa guttur orificium habet,& escam in fundo maris fodiens quærit. In eius dorso quædam spinæ sunt, venenum efficacissimum hñtes, & punctionibus suis valde cruciantes. Sed fel eorum puncturis remedio est. Pli. in lib. 32. Inter venena piscium, sunt porci marini, spinæ in dorso cruciatu magno læsorum. Remedio autem est limus ex reliquo corporis piscium eorum.

De Pungitiuo. *Cap.* LXXXI.

EX lib. de nat. re. Pungitiuus vero est omnium fere pisciū minimus, quibusdam spinis ſm nomen suum pungens. Mas in eis circa fauces rubeus est. fœmina verò illa rubedine caret. Ambo vero maculis nudati sunt, hos vulgus opinatur sine semine in aquis crescere. Et quod mirabilius est. Alios etiam horum semine propagari, vnde & hunc piscem matrem piscium vocant. Dicunt enim si stagnum nouum fiat, nullusq; piscis immittatur. Hos pisciculos anno primo in eo inueniri,& anno secundo diuersi generis pisces ex eisdem propagari.

De Purpura. *Cap.* LXXXII.

PLin. lib. 9. Purpura florem illum tingendis vestibus expetitū in mediis hēt faucibus, liquoris hoc minimi est in candida vena, vnde pretiosus ille bibitur nigrantis rosæ colore sublucēs. Reliquum corpus sterile. Viuunt aūt purpurę plurimum annis septenis. Latent, sicut murices circa canis ortum tricenis diebus. Mutuoq; attritu lentorem cuiusdam cerę saliuant, similiter & murices. Purpuras aūt viuas capere contendunt, quia cum vita sua succum illum euomunt,& maioribus quidem conchis detracta concha auferunt. Minores vero cum testis frangunt, ita demum rorem eum excipientes Tyrij lingua purpurę longitudine digitali, qua pascitur perforando reliqua conchilia tanta est aculeo duritia. Aqua dulci enecantur, & sicubi flumini immerguntur, alioquin captę etiam diebus quinquagenis viuunt saliua sua. Conchę oēs celerrimę crescunt, pcipueq; purpuræ, anno magnitudinem implent. Capiuntur aūt purpurę paruulis rarisq; conchis textu veluti nassis in alto iactis. Inest autem his esca clusiles mordacesq; cōcharum, quales videmus has femineces, sed mari redditas auido hiatu reuiuiscentes. Appetunt eas purpuræ, porrectisq; linguis infestant, at ille aculeo extimulato claudūt sese, comprimuntq; mordentia. Ita pendentes auiditate sua purpurę tolluntur,& vena præfata eximitur, laus summa in colorē sanguinis concreti aspectu nigricans. Idemq; suspectu refulgēs. Concharum ad purpuras,& conchilia eadem est materia, sed tēperamēto distaut, duo sunt genera. Buccinum minor concha dr, ad similitudinem eius buccinæ qua sonus editur, alterum purpura vocatur, caliculatim procurrente rostro, & caliculi latere introrsus tabulato quo lingua proferatur, propterea clauatū est ad turbinem vsq; aculeis in orbem septenis ferè, qui non sunt in buccino. Sed vtrisq; sunt orbes totidem, quot hñt annos. Buccinum non nisi petris adhæret, circaq; scopulos legitur, purpuræ alio noīe vocantur pelagiæ. Plura sunt earum genera, pabulo & solo discreta, lutense putri lino & algense. Vtrisq; melius Teniē se in Tenei maris ora collectum. Hoc quoq; tñ etiā leuius, atque dilucius. Calculosę appellantur a calculo maris mirē apta cōchiliis,& longē optimo purpuris. Dilutense, i. vario soli genere pastum. Alga enutritum vilissimum. Purpuras aūt capi post canis ortum est vtilissimum, aut ante verum tēpus, quia cum fœtificauere suos habent fluxus. Tantoq; vis succi maior, quanto recentior. Quæ durioris testę sunt, vt murices, ac purpuræ lentore præueniunt spuma maris incalescente cum admissus est imber. Item purpurę conuiuia regum adornant, amictus imbuunt. Aquarum ergo est, quod adoratur in regibus,& aquarum est illa species, q fulgent in vestibus. Ex lib. de nat. re. Purpurę sunt conchæ marinæ, quæ verno tpe congregantur, & attritæ liquorē ore saliuant, quem in mediis faucibus hñt. Horum piscium conchę, infra annum magnitudinē implent, q si ante in crescendo transcurrant vim libidinis auferunt, nec vltra coire pñt, vt in tpe pretiosum liquorem pariant. Vnde summa diligentia primo anno detrahuntur eis conchæ, vel confringuntur ne crescant, hoc liquore vestis purpurea tingi solet, qui color nigricantis rosæ more sublucet. Purpuræ ſm Plinium fętidis odoribus capiuntur, & cum femineces fuerint mari redditę reuiuiscunt.

De Medicinis ex purpura. *Cap.* LXXXIII.

PLin. lib. 33. Purpuræ contra venena prosunt: harum testæ cinis vtiliter cum melle illinitur vlceribus capitis. Idē quoq; cinis cum melle efficaciter sanat mulierum mămas: pannis ēt resistit vtroq; modo: idem cinis, siue opus sit incipientes discutere, siue coctos emittere. Purpurarum, siue muricum minora genera sunt efficaciora,& oris halitum custodientia. Diasc. Purpura maritima & blata appellatur, quia quasi blitula sanguinis apparet: huius virtus sicca est, vnde vulnera putrida gingiuarū in puluerē redacta & imposita, purgat & cicatrizat Et si in eis mala caro supereręuerit, puluerizata adhibita depascit eam & extirpat, hoc & eius vngalę combustæ faciunt. Eędem vngulæ & coopertorium conchilij album fumigata, castorei odorem habent, ac fumigatione sua ictericis effocationibus laborantes librant. epilenticos curant: bibita ventrem mouent. Conchilium ipsum combustum omnia supradicta facere nouit.

De Raithe,& raha. *Cap.* LXXXIIII.

EX lib. de nat. re. Raithę q rais gallicē dr, est piscis maris inter pisces nobiles reputatus, admodum vilis, & hoc vbi est piscium copia: propemodum rotundus est,& in longitudine,& latitudine ferè æqualis. Oculos hēt horribiles. Os quoq; desormitate liuidum,& hoc non eo loco quo pisces cæteri, sed loco ventris: vbi vero caput & oculi sunt os non hēt. Caudam habet prælongam, vt coluber: & in ea spinulas quasdam acutas valde. Habet & qñq; in capite lapidem, nec credimus q natura creauerit eum inutilem. Huius carnes indigestibiles sunt, vt carnes bouinæ. Impinguatur (vt dicit Aristot.) vento meridionali flāte. Iorath. Est autem piscis noīe rahas stupefaciens, ita q cum reti portatur, peruenit stupor eius ad manum qua portatur. Hic occultatur in arena & luto. Venaturq; totum quod ex piscibus appropinquat ei,& quia stupefacit eos, ita q non possunt moueri, ipseq; consequitur illos,& comedit eos.

De Rana marina. *Cap.* LXXXV.

AMbros. Rana horrens in paludibus, decora in aquis, in quibus omnibus ferè præstat elementis. Arist. Rana marina habet alas, sicut & oīa cætera, quorum finis tendit ad strícturam. Habet ēt branchos ad vnam partem declinantes, asperos, spinis similes,& coopertorium hēt. In ranis maior est fœmina, sicut & in cæteris ouantibus, vt in lacertis, ac serpentibus. Hēt rana marina supra oculos partes pendentes quasi pilos, habentes capita rotunda, quas ei præparat natura cibi causa. Cum enim rana mouet aliquid aquosum cum luto,& arena, tunc partes illas quæ sunt quasi pili erigit: easq; cum piscibus paruis inuoluit,& ad orificium suum cum eis adducit, sicq; comedit. Et si per partes illas, q sunt super oculos, non venatur, qñ deprehenditur debilis & ęgra inuenitur. Ex his etiam, q latent est rana: cūq; latuerit, vadit ad viride super aq̄, & cibatur piscibus paruis, qui sunt in ea: Rana continuæ generationis est, & ouat extra vnum ouum completum tñ. Et est duræ testæ, pp salutē quā exterius indiget: huius causa est natura sui corporis, quia caput eius est in q̄titate multiplex ad suum corpus, & est spinosum. Ideoq; non recipit pullos suos in vltimo. Oēs autem pisces nutriunt filios suos, præter rana. Plin. lib. 9. Rana sicut & quædam cætera marina cartilaginem habet pro spina. In coitu superuenit prioribus pedibus alas fœminæ mare apprehendente posterioribus clunes, sicut & testudo. Piscium vero diuersa genera nō coeunt insimul, pter squatinam & ranam: ex quibus nascitur piscis parte priori ranæ similis. Nec parua est solertia ranæ, q in mari piscatrix appellatur. Eminentia quippe sub oculis cornicula turbato limo exerit, assultantes pisciculos pertrahens, donec tam prope accedant, vt in eos assiliat. Idem in lib. 32. Ranarum marinarum ex vino & aceto decoctarum succus contra venena bibitur,& contra ranæ rubetæ venenum. Ranarum adeps instillatus auribus statim dolores tollit. Ranæ quoq; singulæ in aceto decoquuntur, vt dentes inde colluantur, & succus in ore contineatur. Quædam etiam ranarum binarum corpora præscisis pedibus in vino macerant, & inde collui dentes labentes iubent. Hæc aūt oīa efficaciora sunt ex rana marina. Ossiculus e cauda ranæ marinæ ad strumas valet, ita vt non vulneret. Idq; quotidie faciendum est, donec percurrētur. Auic. in 3. can. Rana marina rubea (sicut narrauerunt sapientes) maligna est, inuadens aīalia. Nam ex longinquo ad ea salit, vt mordeat, & si mordere non potest, exufflationem nociuam ad ea sufflat. Ex eius morsu accidit apostema magnum,& perditio velox. Cura eius est cum tyriaca magna, & quod est eius generis. Actor. Rana marina rubea venenosa est,& eius potu accidit obfuscatio coloris, & apostematio corporis,& alia multa incommoda. Idem. De hac & aliis ranarum speciebus dicetur infra plenius in tractatu de vermibus.

De Rombo. *Cap.* LXXXVI.

PLin. lib. 9. Rombus est piscis planus, sicut passer,& solea: hi à passeribus tm̄ sita corporum differunt. Dexter hic resupinatus est illis, passeri lęuus. Idem in lib. 32. Rombi carnes tritæ,& ex aqua mulsa datæ febricitantibus proficiunt. Ex lib. de nat re. Rombus est piscis magnus,& fortis,& astutus, sed tardus. Hic quoq; piscis, vt rana marina simili modo deprædatur. Nā in limo turbato absconditus, pinnas exertas mouet, & vbi pisces approximare viderit, mox eos corripit & deuorat. Argmī est eius solertiæ, quia cum sit tardissimus omnium piscium, mugilum tamen velocissimum in ventre sæpissimè reperitur habere.

De Salmone. Cap. LXXXVII.

PHisiologus. Salmo dr̃ a saltu: caudam enim ore replicat, & reflectit, firmiter eam ore tenens donec saltus agilitate locũ etiam abruptũ conscendit. Sed nec colore multum valet, aut sapore, anteq̃ gustauerit mare. Ad quod tendens contra fluminis impetum, a proposito non desistit, quousq; reficiatur. deinde ad nota domicilia reuertitur. Ex lib. de nat. re. Salmo piscis est in longitudinẽ, & latitudinem magnam excrescens. Robore quoq; fortis est, sed ponderosus & grauis. omnisq; quam hẽt agilitas a potentia virtutis eius est, potiusq̃ a leuitate corporis: hic, vt dicit Pli. olim præferebatur omnibus piscibus fluuialibus, & maxime in Aquitania. Carnes eius rubeæ sunt, quæ licet dulces & gratę sint valde: tñ satietatẽ cito manducantibus ingerunt. Piscis istę fœtus facit, nec diu viuere põt in aquis dulcibus stagnorum, nisi liberum habeat trãsitum ad dulces vndas fluuiorum. Quinetiã vbi in transitu sepẽ, vel aliquid huiusmodi obstaculum inuenerit, caput caudæ coniungit. flexoq; corpore peruolat ad optata. Hoc ipsum ẽt facit cum irretitum se senserit. Salpa piscis est obscenus & vilis. Hic miraculum sui præbet, vt nunquam decoqui possit, nisi prius fortiter fuste, vel ferula verberetur.

De Scolopendra, & scorpione. Cap. LXXXVIII.

PLinius lib. 9. Scolopendiæ marinæ terrestribus similes, quas centipedes vocant, hamo deuorato oĩa interanea euomunt, donec hamum egerant: deinde resorbent. Isido. Scorpio dictus est, quia lædit dum manu tollit. Tradunt aũt decem cancris cũ manipulo ocimi alligatis, oẽs qui ibi sunt scorpiones, ad eum locum congregari. Arist. Scorpio marinus ouat in vere latis, & iterum autumno. Pli. lib. 9. Cancri mortui in Scorpiones figurantur in sicco. Idem in libro 20. Mentæ succus contra scorpiones marinos sumitur. Idem in lib. 32. Mulus etiam illitus, vel in cibo consumptus contra scorpiones marinos sumitur, & auxiliatur. Scorpionis aũt marini fel alopicias replet. Fel marini scorpionis ruffi cum oleo veteri, aut melle attico incipientes suffusiones discutit. Iterũq; fel scorpionis marini cicatrices tollit. Scorpius marinus necatus in vino, & oboli pondere potus vesicæ vitia & calculos sanat. Lapis quoq; qui inuenitur in scorpionis marini cauda. Cum sol est in Cãcro torquentur serpentes ictibus scorpionum. Ictibus scorpionum carnes fluuiatilium cochlearum resistunt crudæ, vel coctæ. Quidam ob id salsas quoq; obseruant, & ipsis plagis imponunt. Diasc. Scorpiones maritimi colerã deponunt. suffusiones oculorum detergunt, caligines & glaucomata tollũt. Idem. Marini scorpij fel magnam habet virtutem, & ante fella quadrupedũ primum: facit aũt ad effusionem oculorũ, & ad caliginem, & ad aspredinem palpebrarum. Auic. in 2. can. Cerusa stagni confricata super marini scorpionis puncturam, confert. idem in 4. Ex morsu scorpionis marini accidit inflatio ventris & forma hidropica, & quandoq; ventositatis exitus absq; voluntate. Cura eius est cura draconis marini, & rutelæ.

De Sepia. Cap. LXXXIX.

ISidor. Sepia dr̃, quia sepibus interclusa, facilius capitur: in coeundo obscęnum genus. Nam ore concipit, sicut vipera: huius atramenti tanta vis est, vt lucernæ additum, Aethiopes videri, ablato priori lumine quidam tradunt. Plin. lib. 9. Sepia piscis est ex genere mollium sanguine carentium, quibus caput est inter pedem, & ventrem, oĩbus pediculi octoni. Sepię, & loligini pedes duo ex his longissimi & asperi, quibus ad ora admouent cibos, & in fluctibus se velut anchoris stabiliunt. Cæteri curti, quibus venantur. Sepię coeunt linguis inter se brachia componẽtes, & in contrarium natantes, & ore pariunt. Sepia oĩbus mensibus parit oua. Oua eius glutino atramenti ad speciem vuæ cohęrentia. Masculus ea prosequitur afflatu, aliàs sterilescunt. In terreno inter arundines, aut sicubi enata alga parit, & 15. die excludit. Sepię, nec ossa sunt, nec spinæ. Ad odorem vitæ sæpius pisces conueniunt, & ob hoc in nassis ponitur, vt inde capiantur. Trebius dicit in littore carceie sepias esse duorũ cubitorum. Nec viuunt vltra bimatum. Sepiarum generis mares varij sunt, & nigriores constantiæq; maioris, hi percussę tridente fœminæ auxiliantur. At fœmina icto mare fugit. Ambo autem ubi se senserint appræhendi, effuso attramento quod pro sanguine his est, infuscata aqua absconduntur. Ex lib de natu. rer. Sepia concipit ore, sicut & uipera. Oua eius dura sunt, hec non natant in mari nisi par & par, masculus & fęmina. Omni tempore ouant, & in 40. noctibus oua sua complent. Fœmina cum ouat, mas ea sequitur, & super oua semen insufflat, ut uiuificentur. Aristotel. Sepia membrum habet sub ore positum, quod dicitur mastim, in quo est sperma magnum, & quando accidit timor, eijcit illud in aquam, & turbat eam. Habet etiam in interiori suo vasa duo plena ouis in albedine similia grandini. Corpora uero marium magis aspera sunt quam fœminarum. Pullus sepiæ continuus est cum ouo in anteriori corporis parte. Nec potest aliter esse, anterior enim pars, & posterior in eodem loco conueniunt.

De medicinis ex sepia. Cap. XC.

DIascorides. Sepia cum attramento suo cocta cacostomacha est, ventrem mollit. Quod molle est ossis eius collirijs cacromaticis necessariè miscetur. Item ossa tusa oniguinem dentibus tollunt. maculas carnis integro colori restituunt. Glaucomata hoĩm, vel aĩalium in oculis sufflando maxime cum sale ad sanitatem perducunt. Item os eius tritum, & cum aqua bibitum, thoracis vitiis, & asmaticis, oĩno prodest. Plin. li. 32. Oculorum tumorem ruboremq; sepię cortex cum lacte mulieris illitus sanat, & per se scabritias emendat. Cinis eiusdem corticis cicatrices oculorum sanat, & albugines iumentorum emendat. Sepię in cibo soluunt, earumq; testę ex aqua salsamentorum inhærentia corpori tela extrahunt. Medentur & lentigini cæterisq; vitiis ex ossibus sepiarum vstis. Idem cinis & carnes excrescentes tollit, & humida vlcera. Platearius. Os sepiæ, quod in eius ventre inuenitur, ad albandos dentes valet, si puluere eius subtili in panno lineo posito fricentur. Ad faciem quoq; dealbandã puluis eius cum vnguento citrino conficitur.

De sfungia siue spongia. Cap. XCI.

ISidor. Sfungia dicta est a fingere, i. nitidare, vel extergere: vnde Cicero. Et fingebatur sfungiis sauguis, i. extergebatur. Aĩal aũt esse docetur cruore petris inhærente. Vnde & dũ abscindit: sanguinẽ remittit. Nam alia sunt viuentia in aquis, quæ discurrunt, vt pisces. Alia quæ stant fixa, vt ostræ, icinus, sfungiæ. Ex his aliæ mares dñr, eo ꝙ tenues sint fistulæ, spissioresq;. Aliæ fęminæ, quæ maioribus fistulis, ac perpetuis sunt. Aliæ duriores sunt, quas Græci appellant tragos, & nos hircosas dicere possumus ob asperitatem sui. Nouissimum genus earum penicilli vocatur, eo ꝙ aptę sunt ad oculorum tumores, & ad tergendas lippitudines vtiles. Candidæ sfungiæ cura fiunt. Per æstatem enim ad solem sternuntur, & sicut cera punica candorem bibunt. Plin. lib. 9. Sfungiorum tria sunt genera, vt accepimus spissum ac prędurum & asperum tragos id vocatur spissum & mollius, magis tenue densumq; ex quo penicilli Achilleum, nascuntur omnes in petris. Aluntur conchis, pisce, limo. Intellectum his inesse apparet, quia vbi auulsorem senserint, contractæ multo difficilius abstrahuntur, hoc idem fluctu pulsante faciunt. Esca eas viuere manifestè conchæ minutę in his repertæ ostendũt. Circa Turonem vesci illis auulsas ẽt aiunt, & ex relictis radicibus recrescere in petris. Intersunt autem fistulæ quædam inanes quaternæ ferè, aut quinæ, per quas pasci existimantur. Subesse autem membrana quædam radicibus earum intelligitur: viuunt longo tpe. Idem in lib. 31. In sfungiis sunt mas & fœmina. Salis spuma tinctè per æstatem ad Lunam & pruinas sternuntur inuersæ, i. qua parte adhæsere vt bibant candorem. Aĩal esse docuimus cruore petris inhærente, auditu eas regi narrant aliqui, & ad sonum cõtrahi exprimentes abundãtiam humoris, nec auelli petris posse. ideoq; abscindi, & saniem remittere. Aquilonares cæteris præferunt. Sfungiæ contra solem aptè capita protegunt. Idem in lib. 32. In mari Campaniæ vicino panem abiectum rapiunt, & ibidem ad nullum cibum in quo hamus sit accedunt.

De medicinis ex ea. Cap. XCII.

ISidor. Sfungiarum genus mollissimum penicilli vocantur, eo ꝙ aptę sint ad oculorum tumores, & ad extergendas lippitudines vtiles. Plin. vbi supra. Aquilonares (vt dictum est) sfungias cæteris præferunt, nec vsq̃ diutius durare spiritum medici asserunt. Harum genus nobilissimum penicilli, tumores oculorũ sedant ex mulso impositi; Abstergendæ quoq; lippitudini vtilissimi. Imponuntur & ipsę sfungiæ epiphoris ex posca, & ad dolores capitis ex aceto calido. Recentes discutiunt, molliunt, mitigant. Veteres autem vulnera glutinant. Vlcera quoq; humida, & similia impositæ siccant. Fracturæ & vulnera sfungiis vtilissimè fouentur, quia sanguis rapitur in secando, vt perspici possit curatio. Imponuntur uulneribus nunc siccæ, nunc ex aceto aspersę, nunc vino, nunc ex aqua frigida. Ex aqua verò cœlesti impositæ, vulnera recentia siccant, nec patiuntur intumescere. Imponuntur eriam ad apostemata discutienda, decocto melle perunctæ, & articularis iterum ex aceto salso madidæ, vel ex posca, si feruęat impetus ex aqua eadem e callo salso madidæ. Imponuntur quoq, contra scorpionum ictus ex aceto. In vulnerum autẽ curatione vicem implent succidę lanæ, nisi ꝙ lanæ molliũt, sfungiæ vero coarctant, & vitia vulnerum rapiunt. præterea sfungię circumligantur hydropicis siccæ, & stomacho prosunt impositæ. Item ex aceto vel aqua frigida impositę sanguis profluuium sistunt, & liuorem ab ictu recentem ex aqua salsa calida sæpius immutata tollunt. Testium quoq; tumorem, ac dolorem ex posca auferunt. Ad canũ morsus vtiliter imponuntur ex aceto conscisæ, aut aqua frigida, vel melle humectatæ. Cinis Aphricanæ cum porri succo sanguinem reiicientibus, haustu salis ex aqua frigida prodest. Idem quoq; cinis Aphricanæ ex posca tumorem discutit. Omnium autem cinis cum pice crematarum sanguinem

guinem vulnerum sistit. Item sfungiæ cinis cum oleo, vel aceto illitus, fronti tertianas tollit. Idē in li.33. Infantiū quoq; siriasim, idest capitis vlcera sfungia frigida cerebro humefacto sanat.

De Solari, & solea. Cap. XCIII.

EX libro de nat.re. Solaris dictus est, eo ꝙ in sole libenter in ripis fluminum iacet: caput hēt magnum, orificium latum, cutē nigram ac lubricam, qualis est anguillarum. Epar hēt dulcissimum, & esibilitate pcipuū, in vastitatem, ac longitudinem maximam crescit. Plin.lib.9. Solea est piscis planus, sicut & rubus. Isid. Solea a figura denoīata est, eo.s.ꝙ calciamentorum soleis assimiletur. Actor. Solea piscis est marinorum piscium iuxta medicos infirmis in cibo suauissimus, quia minus cæteris flegmaticus. Est etiam sapore gratus.

De Spinachia, & squatina. Cap. XCIIII.

EX lib.de nat.re. Spinachia corpore quidē est pusilla, sed vtilissimè vndiq; spinis extantibus minuta, a morsu cuiuslibet alterius piscis est tutissima. Isido. Squatus dictus, eo ꝙ squamis sit acutus: vnde & eius cute lignum politur. Pli.li.11. Squatina est ex piscium genere, qui pro spina cartilaginem hñt. Oīaq; talia carnosiora sunt, & supina, vescitur. Diuersa piscium genera, non coeunt insimul, pter squatinā & ranam, ex quibus nascitur piscis, parte priori ranæ similis. Et nomen ex vtroq; cōpositum apud Græcos trahit. Pisciū quidam ter in anno pariunt, quidam bis, vere & autumno. Ex planis sola squatina bis, autumno, occasuq; Vergiliarum. Squatina vero intra se parit oua pmollia, in aliū locum vteri transferens, ibiq; excludens. Simili modo & oīa q̄ appellauimus cartilaginea, ita fit vt sola piscium & aīal pariant & oua concipiant. Ex lib.de nat.rer. Squatina piscis est in mari, quinq; cubitos hñs longitudinis, & caudam pedalem: hic abscondirus in limo pisces corripit subito. Cutem tam asperam hēt, vt ex ea lignum, & ebora poliantur: pilus ipsius cutis breuis & niger est. Hunc adeo durum natura creauit, vt ferri, vel calibis acumine vix incidi possit.

De Stella, & sturione. Cap. XCV.

PLin.lib.9. Stellam in mari sapiētia claros auctores video mirari: cuius figura hæc est, parua admodum caro intus: extra duriore callo, huic tam igneum feruorem esse tradunt, vt oīa in mari cōtacta adurat: oēm cibum statim peragat. Idem in li.31. Carnes aūt marinæ stellæ contra marini draconis ictus valēt appositę. Ex lib.de nat.re. Stella piscis est in mari occidentali, cuius figura est ad modum stellæ: hæc cum aliquod aīal comederit, mox inuenitur in eius ventre durum, quasi bis coctus panis. Sturio est piscis magnus habitans in aquis fluuialibus, q̄ magnæ sūt & diffusæ. Viuere diutius non pōt in stagnis, nisi ad dulces fluuiorum aquas transitum habuerit. Cibi parum, aut nihil admittit in corpore. Cui quippe cibus in nutrimentum, sufficiens est ipsa sola aeris serena tranquillitas. Quapropter & modicum habet ventrem, ac propemodū solidus in loco ventris, sicut in reliqua corporis parte. Hēt intestina, licēt parua respectu suæ magnitudinis. Epar vero satis magnum, & adeo dulce, ꝙ vix comedi sine stomachi abominatione possit. Vnde eius felle, quod cōtiguum est: epar fricari solet, vt excessus dulcoris in epate temperetur excessu amaritudinis in felle. Ore caret, & illa pars integra est: q̄ in cæteris aīalibus os occupare solet, nec nisi modicum sub gutture foramen habet clausum: cum voluerit apertum aeris serenitati. Austro citius impinguescit, Aquilone vero flante subsidet in profundis. Idem in lacte positus diu, sicut in aqua viuit.

De Teucha, & titimallo, & torpedine. Cap. XCVI.

ACtor. Teucha piscis est fluuialis, vel stagnēsis, oībus notus: in limo, sicut anguilla nutritus, vnde & eius coloris est, s. lutei, siue nigri. Vterq; piscis dulcis saporis est, sed malę digestionis. Isidor. Titimalus nomen ex flore accepit. Timū quippe flos appellatur. Nam cum sit specie gratus & sapore iucundus, tñ sicut flos fragrat, & corpore odores aspirat. Torpedo dicta est, eo ꝙ corpus torpescere faciat, si eum quisq; viuentem tangit. Narrat Plin. ꝙ ex Indico mari torpedo etiam e longinquo si hasta virgaq; attingatur, quatenus præualidos lacertos torpescere, q̄libet ad cursum veloces pedes alligari. Tanta enim vis est eius, vt etiam aura corporis sui afficiat membra. Pli. lib.9. Torpedo sicut & squatina est ex genere piscium, q̄ cartilaginem hñt ꝓ spina. Oīa talia carnosa sunt, & supina vescuntur. Tradunt torpedinem excauato maris vado condi per hiemem, circa æquinoctiū parit. Octogenos hēt fetus: oua intra se parit pmollia in alium vteri locū transferens, ibiq; excludens. Simili modo & oīa, quæ appellamus cartilaginea, vt rapa, pastinaca, squatina, & similia. Ita fit vt sola piscium, & aīal pariant, & oua concipiant. Nouit torpedo vim suā, ipsa non torpens, mersaq; in limo se occultat. Pisces, qui securi natantes obtorpuere corripiens: huius iecori teneritas nulla præfertur. Idem in lib.32. Torpedo emollit aluū in cibo sumpta, & lieni medetur imposita, procidentis quoque morbum interanei quoq; prohibet apposita. Deniq; si torpedo dum sol est in Libra capiatur, triduoq; sub diuo asseruetur, faciles efficit partus. Postea quotiens infertur, felle viuæ torpedinis illito genitalia concitantur. Huiusmodi quoq; cerebrum cum a lumine luna sexta illitum medetur genitali mulierum.

De Trebio, & tructa. Cap. XCVII.

EX lib.de nat.re. Trebius est piscis niger, pedalis tñ in longitudine, hñs tñ quinq; digitos in crassitudine. Hanc ei vim inesse Plin. recitat, vt pars eius in sale seruata, aurum quod in altissimos puteos ceciderit admota extrahat, ac fluctuare faciat: hic colorē candidum in hieme mutat, & æstate nigrior fit. Solus inter oēs pisces ex alga nidificat, & oua ī nido parit. Trebius est in oceano, qui duro naues perforat rostro. Actor. Tructa exterius quidem varia est, sicut & pertica, sed interius rubea. Quæ quidē (vt fertur) q̄diu minoris ætatis, & corporis existit: in aquis tñ dulcibus nutritur, & tructa vocatur. Cum autem excreuerit, & descendens vsq; ad confinia maris de salsedine illius biberit: salmo efficitur, quod tñ verum esse nequaq̄ ab oībus asseritur. Est aūt vterq; piscis delitiosus & sapidus. Ex lib. de nat.re. Tructa piscis est habitans in fluuiis dulcibus, qui magno impetu currunt de mōtibus. Squamas hēt vt salmo, carnesq; simillimas, sed multo esibiliores: & hoc in æstate tñ a mense Iulio, vsq; ad Nouēbrē: hieme verò carnes habet albas, vt cæteri pisces, minorisq; saporis: maculas habet in dorso croceas, atq; sanguineas.

De Venth, & vipera, & vmbra. Cap. XCVIII.

VEnth piscis est vulgariter sic dictus: Latinè vero aristosus, quia aristis innumeris armatur caro eius, ita vt incōmodè edi possit, & non sine fastidio: vnde pauperum cibus est, tanquā oīum piscium esibilium vilissimus. In aquosis dulcibus frequenter habitat, in his tñ q̄ fluxu & refluxu maris amaricantur. Capitur aūt sic: Retia tenduntur in longum aq̄, vel in transuersum: & ante retia super aquas instrm instar arcus, ita vt fluitet super vndas: In superiori aūt eius parte nola suspenditur, cuius sonū piscis audiens gregatim aduentat, tinnitum nolę stultus sequens. Et hoc indicio patet, quia sensum hūt auditus: incidentes ergo in retia, capiuntur multitudine magna. Vipera marina piscis est paruus: paulo plusq̄ cubiti vnius. In capite super oculos vnum cornu fert paruum, acutum & mortiferum. Eo nāq; quæcunque vulnerat, veneno inficit: quod cauentes piscatores, capto pisce caput ei amputant: Reliquum verò corpus in vsus hominū cedit. Isido. Vmbra dicitur à calore, eo ꝙ sit color vmbræ.

De Vranoscopo, & vrtica, & vulpa. Cap. XCIX.

PLin.lib.32. Vranoscopus vocatur ab oculo quem hēt in capite, a quo subter & supra intendit. Alio noīe gallio nuncupatur. Huius fel cicatrices sanat, & carnes oculorum superuacuas consumit, vt dicit Menander in comediis. Idem in lib.9. Vrtica noctu vagatur, noctuq; mutatur. Carnosæ frontis est: carne vescitur. Vis eius pruritu mordax, eadēq; q̄ terrestris vrticæ. Contrahit ergo se q̄ maximè rigens, ac prænatante pisciculo frōtem suam spargit, complectens quem deuoret. Aliàs marcenti similis: & iactari se passa fluctu algæ vice, contractos pisces contrituq; petræ scalpentes pruritum inuadit Eademq; noctu pectines & echinos perquirit. Cum autem admoueri sibi manum sentit, colorem mutat, & contrahitur. Tacta vredinē mittit: paululumq; si fuerit interualli absconditur. Ora ei radices esse traduntur, & excrementa per summa tenui fistula reddi. Et his ergo inesse sensum arbitror, qui nec aīalium, neq; fruticum, sed tertiā quandam ex vtroq; naturā hñt, vrticis dico & spongiis. Aristot. Animal genus, quod Græcè dr̄ akalabia, & creditur esse vrtica maris, est iungens alias iuuenes per se. Nec hēt testam, sed eius curatio est sicut carnis. Et hoc genus sentit & rapit quicquid appropinquat manibus, & applicatur lapidibus cum suis pedibus, sicut aīal multorum pedum. Et fortè tumescit corpus eius, q̄ñ applicatur alicui rei. Hēt autem orificium in medio corporis eius, & venatur quicquid transit per ipsum ex piscibus paruis, & comedit iricium & pecten, i. plais. Nec in eius corpore superfluitas inuenitur oīno, & in hoc assimilatur arboribus. Pli.lib.9. Vulpes marinæ in periculo capturæ glutiūt non tñ hamū, sed amplius vsq; ad infirma lineæ, q̄ facilè prærodant. Actor. Hæc de piscibus dicta sunt, qui pure naturam ac speciem piscis habent.

De monstris marinis. Cap. C.

PLin. vbi supra. In mari aūt tam latè supino molliq; ac fertili acremento accipiente causas genitales sublimi, semperq; pariente natura: pleraq; esse monstrifica reperiuntur, perplexis & in semet aliter, atq; aliter, nunc flatu, nunc fluctu conuolutis seminibus, atq; principiis, vt vera fiat vulgi opinio, quicquid nascatur in parte naturæ vlla ēt in mari esse, præterq̄ multa, quæ nusq̄ alibi. Rerum quidem non solū aīalium simulachra inesse licet intelligere intuentibus, vuam, gladium, serras. Cucumini vero & in colore & odore similem: Quo minus miremur equorum capita in tam paruis eminere cochleis. Plurima aūt & maxima aīalia in Indico mari esse, ex quibus balenæ quaternū iugerum:

gerum: pristes ducenum cubitorũ. Quippe ibi locustæ quaterna cubita implent. Anguillæ quoq; in Gãge amne tricenos pedes. Cediosij amnẽ Arabin accolunt: Alexandri Magni Classiũ Præfecto prodiderunt. In domibus fores maxillis beluarum facere, ossibus tecta contignare, ex quibus multa quadragena cubitorũ reperta sunt longitudinis. Exeunt & pecori similes beluæ, ibi in terram & pastæq; radices fruticum remeant. Maximum aũt aĩal in Indico mari pristis, & balena est. Nereidæ falsa opinio nõ est, squamis modo hispido corpore ẽt, in qua humanam effigiem hñt. Nam & hæc in littore spectata est: cuius morientis ẽt gannitum tristem accolę audiuere longè. Et diuo Augusto legatus Galliæ cõplures in littore apparere Nereidas exanimes scripsit. Auctores habeo in æquestri ordine splendẽtes, visum ab his in Gaditano oceano marinum hoĩem toto corpore absoluta similitudine ascendere nauigia nocturnis tpibus, statimq; degrauari quas insederit partes, & si diutius permaneat ẽt mergi. Tiberio Principe contra littus insularum Lugdunensis prouinciæ trecentas amplius beluas reciprocans oceanus destituit mirę varietatis & magnitudinis: nec pauciores in Santonum littore. Interq; reliquos elephantes marinos, & arietes candore tm̃ cornibus assimilatis: Nereidas verò multas. Tauranius prodidit in Gaditana littora beluam expulsam, cuius inter duas pennas vltimæ caudæ cubita. 16. fuisse. Dentes eiusdem. 120. maximi dodrantium mensura, minimi semipedum. Bestiæ cui dicebatur exposita fuisse Andromeda, ossa Romæ asportata ex oppido Iudæ Ioppe ostẽdit inter reliqua miracula in ædilitate sua M. scaurus, longitudine pedum 40 altitudine costarum Indicos elephantes excedente, spinæ crassitudine sexquipedali. Ex li. de nat. re. Oẽ aũt marinũ aĩal, & omne genus pisciũ, quod ambulat p consequẽs anhelat.

De Abune. Cap. C I.

AHune monstrum est maris, gulosius cũctis marinis beluis: præda viuit, & in crassitudine corporis sui vertitur ei quicquid comedit: vnde quia stomacho caret, venter eius, qñ comedit multum extenditur, & inflatur supra modum, & cũ amplius extendi nequit, pisces p os eiicit, & hoc de facili, quia cum collo careat, sicut & cæteri pisces, os eius contiguum est ventri. Est aũt adeo crassum aĩal, ꝙ qñ periculum timet, pellem, & carnes suas cũtrahens replicat, & extremitates sui corporis intra se, sicut iricius abscondit, ita vt non appareant. Quod tñ aliqñ sine sui detrimento non facit. Mortem.n. adeo timet; ꝙ cum periculũ senserit nõ laxari, nec abscedere bestiam, q̃ in insidiis latet, nequaq̃ caput foras extrahit, quod intra corpus suum abscondit, sed cũ affligitur fame, carnes suas deuorat, magis eligens in parte absumi, quàm præda facta beluis in toto consumi.

De Barchora. Cap. C I I.

BArchora est aĩal marinum, hñs officium præ oĩbus animalibus fortissimum. Nam & lapidem si in ore suo acceperit, eũ frangit: hæc qñq; ad ripas exit, & herbas depascit: & qñ oportet in aq̃ reuertitur, ibiq; submergitur, ne cutis dorsi eius a sole exiccetur: & ad nutum debitum deflectere se non possit. Pisciculos quoq; comedit, & per illos deprehenditur. Piscatores namq; pisciculos paruos viuos filo consutos in mare proiiciunt, qui dum effugere non valent, sed insimul fluitant, animalis prædicti morsibus patent. At ipsum animal dum vnum post alium transglutire laborat, interim occupatus deprehenditur.

De Caab, & cane marino. Cap. C I I I.

CAab est aĩal marinum, hñs pedes paruos respectu sui corporis, quod vtiq; magnum est. Sunt aũt pedibus vaccæ similes, horum vnus longus est, cartilaginosus, osse carens, quo vtiť loco manus in oĩbus. Per ipsum.n. eradicat, quod vult, & cibaria per eum accipit, eaq; ori suo reddit. Et cum natat in aqua spirat in ea. Sed spirando anhelitu suo aq̃ in corpus suum trahit, qua cũ repletus fuerit, ad aerem recurrens eam reiicit, & sic respirat. Canis est marina belua, terribilis & hostilis omni animanti, quod eius verberibus cedis, robustissimos hẽt branchos, clauorũ modo formatos. Hi venãtur per mare greges piscium, instar canum in terra feras venantium, excepto ꝙ latrare nequeunt, sed pro latratu afflatum horribilem hñt. Insequẽtes ergo piscium greges ad loca angusta coarctant, & sic in coarctatos crudeli morte grassantur. Piscatores vero loca notantes in quibus absconditi pisces à fuga latebant, retibus capiunt circumclusos. Hæ vero beluæ difficulter multis tridentibus confici possunt. Isido. Canis marinus a similitudine morum canis terrestris dr̃, eo. s. ꝙ mordeat. Auic. Fel canis aquæ dixerunt esse venenum, de quo si quis comederit quantitatem lentis vnius interficit post hebdomadam. Sed cura eius est, vt bibatur butyrum coctum vaccinum cum gentiana Romana, & cinnamomo & iterum coagulum leporis.

De Celethi, ac ceruleo. Cap. C I I I I.

EX lib. de nat. re. Celethi ꝓm Arist. est animal marinum, quod præter morem aliorum oua in matrice sua gñat. Quibus illic debito tpe fotis, exeunt vermes ex illis. Quos cum pepererint incredibili celeritate fiunt animalia perfecta parentibus similia. Cor hẽt magnum, & tñ est valde timorosum. Grauiter dormit, ita vt manu capi possit. Aristo. Celethi est ex aĩalibus carnẽ comedentibus. Celethi quidem hẽt oua, vnum completum intra, quod & parit extra. Cæteri vero pisces ouant extra oua incõpleta, excepta rana marina. Oua hæc post paruitatem cito crescunt, sicut vermes, qui generantur ex aĩali paruo valde, deinde crescũt per se. Celethi non hẽt alas, sed habet simile radicibus in terra crescentibus. Generat aũt multotiens, s. sex mensibus. Exit a profundo maris, & pullificat prope terram, quod facit pp calorem, & vt a pullis suis auferat timorem. Ex lib. de nat. re. Ceruleũ est monstrum in flumine Gange instar cancri hñs brachia longitudine septem cubitorum, quibus elephantem corripit, & vndis submergit. Pli. lib. 9. In Gange Indiæ Statius sabosus haud modico miraculo affert: vermes branchiis binis sexaginta cubitorum ceruleos, qui nomen à facie traxerunt: his tantas esse vires, vt elephantos ad potum venientes mordicus comprehensa manu abstrahant in profundum.

De Chilone, & circho. Cap. C V.

EX lib. de nat. re. Chilon inter oĩum animalium genera nõ pascitur, sed tm̃ humiditate viscosa, q̃ exit ab eo, cibatur & nutritur. vnde fit, vt hoc animal semper sit ieiunum, & in corpore validum. Nam & in fœminis videmus plus posse differri ieiunium per multos dies q̃ in viris, pp superfluitates humidas & viscosas, q̃ magis abundant in eis, i. fœminis. Circhos, aliàs Crichos hẽt cutem testeam, lenem, nigram, & in aliqua parte rubeã: fissuras duas in pede, q̃ tres digitos faciunt, pedem dextrum habet paruum, sinistrum verò magnum. Et ideo cum ambulat, totum corpus fert super sinistrum, aere claro absolutus incedit. Commotus autem ventis applicatur lapidibus, & immotus quiescit. Cuicunq; verò rei adhæret, forti applicatione adhæret. Et hoc mirũ est, quòd claro quidem tempore sui potestatem suam habet, tempestuoso autem debilitatur & infirmatur.

De Crocodilo. Cap. C V I.

ISidor. Crocodilus a croceo colore dictus est. Gignitur in Nilo, & est aĩal quadrupes, in terra & in aqua valens: longitudine plerunq; viginti cubitorum: dentium & vnguium immanitate armatum, tantaq; cutis duritia, vt q̃uis fortium ictibus lapidum tergo repercussus sit, non sentiat. Nocte in aquis, die humi quiescit. Oua in terra fouet. Masculus & fœmina vices seruant. Hunc quidam pisces serratã hñtes cristam, tenera ventriũ desecantes interimunt. Solus ex aĩalibus superiorem maxillam mouere dr̃. Auic. Morsus aũt crocodili regitur, sicut morsus canis rabiosi cum attractione veneni, a quo morsus ipse vacuus non est, q̃uis crocodilus saluus sit à veneno, vel rabie. Plin. in lib. 23. Contra morsum crocodili valet cum melantio fęx aceti. Idem in lib. 26. Potamogicon herba crocodilis aduersatur: ideoq; secum hñt illam, qui eos venantur. Pli. lib. 32. Adipem ẽt & fel colũbæ aquaticæ hñtes, qui crocodilos venantur, mirabiliter adiuuari dñr. Contra crocodilorum verò morsus seruatis piscibus salsamenta comedere prodest. Solinus. Crocodilus malum quadrupes linguam non hẽt: maxillam superiorem mouet. Morsus eius horribili tenacitate conueniunt stipãte se pectinatim serie dentiũ. Qualia anseres edit oua. Metatur locum mdo naturali prouidẽtia. Nec alibi fętus ponit, q̃ quo Nili crescentes aquæ non possint peruenire. In partu fouendo mas, & fœmina vices seruãt. His ichneomon & delphines aduersantur. Habitant in insula Nili hoĩes forma perexigui, sed audacia eousq; pertingunt, vt crocodilis obuios se offerãt. Nam hæc monstra fugientes sequũtur formidant resistentes. Capiuntur ergo, & metu perdomiti victores suos inequitantes dorso vehunt. Hanc ergo insulam & hanc gentem vbicunq; odoris iudicio persenserint, procul fugiunt. In aqua obtusius vident, in terra acutissimè. Hieme cibũ nullum capiunt. Phisiologus. Crocodilus siqñ inuenerit hominem, & potest eum vincere comedit eum, & postea super eum plorat. Solus in animalibus oris superiora mouet, & inferiora manent immota. De stercore eius fit vnguentum vnum, quo vetulæ, & rugosæ mulieres facies suas perungunt, fiuntq; pulchrę donec sudor defluens faciem lauet.

Item de eodem. Cap. C V I I.

EX libro de nat. re. Crocodilus lingua caret: os patulũ & aptum hẽt, & hiatum, vsq; ad aures. Per diẽ in terra quiescit, adeo immobiliter, vt nisi consuetudinẽ eius præcognoscas, mortuũ illum credas. Oculis clausis dormire se similat. & aues hiatu suo pabuli gr̃a inuitat, quas ad escam descendentes perimit, & transglutit. Quidam hoc animal, sicut vrsam semper crescere crediderunt. Circa Nili ripas habitat, in insula gens hoĩum parua quidem, sed animosa, his beluis inimica: soli enim innatare flumen audent, in quo crocodili habitant, saliuntq; supra dorsa eorum, & illos inquietant: hiantibus ergo beluis resupinato capite sessores dextra leuaq; clauam in ore hiantium quasi pro freno tenent,

tenent, & in terram captiuos agunt, solaq; esse voce territos euomere recenter absumpta corpora cogunt. Hoc aial auulso corde postea viuit aliquantulum, quod est vtique contra naturam omnium animalium, quæ vitam habent a corde: huius carnes Saraceni manducant. Aristot. Crocodilus in aqua conuersatur, non tñ recipit aquam intra se, sed aerem, & parit extra. Habet sanguinem, duosq; pedes maiores, & caudam. Omniaq; talia sunt fissi pedis, multorumq; digitorum, & participant instrumentum sensus in lingua, præter crocodilum, cuius lingua similis est linguæ quorundam piscium. Hoc ēt animal non habet aures, sed foramina tm̄, q̄ sunt viæ auditus. Nec hēt mamillas, nec testiculos, nec virgam apparentem extra, sed intra, nec habet pilos, sed per totum corpus est corij squamosi. Habetq; dētes magnos & acutos & distinctos, habet ēt oculos similes porcorum, & habet culmos. In aqua quidem debiliter videt, quia spissior est aere. Sed eius visus extra aquam est acutus valde. Maior est eius mansio in die super terram, & nocte in aqua, qm̄ aqua calidior est de nocte, quàm aer extra. Vnicum habet ventrem, sicut & cætera quadrupedia ouantia, vt hardon & lacertulus. Trochilos auis os eius apertum intrat, & eius dentes mūdificat, illorumq; sordibus se cibat. Crocodilus aūt in hoc sentiens iuuamentum, non nocet eis, sed cum vult eas extrahere, mouet collum, nec eas comedit. Solus ex animalibus sanguinē habentibus lingua caret. Nam quia est animal agreste, locum quidē linguæ habet, & qm̄ aquosum lingua caret. Huius squamę sunt sicut natura ossium, & multis ossibus fortiores. Ideo aūt commouet superiorem mandibulam tm̄, quia pedes eius cū sint parui valde, non sunt conuenientes ad accipiendum & retinendum. Ideoque natura parauit ei loco pedum, duabus operationibus conueniens orificium. Item propter indigētiam pulmonis habet collum, recipitq; cum canna spiritum. Plinius li. 8. Crocodilus plerumq; duodeviginti cubita excedit magnitudine. Vnguilis hic quidem armatus contra omnes ictus cute inuicta. Parit oua, quę transferens extra locum illum incubat semper præ diuinatione quadam, quòd ad illum summo auctu eo anno Nilus aggressurus est. Nec aliud animal ex minore origine in maiorem crescit magnitudinem. In ventre quidem est ei mollis tenuisq; cutis. Ideoq; territi seu delphini mergunt, aluumque illius pinna cultellata, quam in dorso tanquam ad vsum huiusmodi habent, secant. Sicq; illum præda tanquam in suo tantum amne regnantem abigunt, & quanquam impares viribus astu tali perimunt. Crocodilum saturum cibo piscium, & semper esculento ore in littore somno datum parua auis, quæ trochilos ibi vocatur, rex auium in Italia inuitat ad hiandum pabuli sui gratia, mox dentes eius & intus fauces, ad hanc scabendi dulcedinem hiant. In qua voluptate somno pressum conspicatus ichneomon per easdem fauces, vt telum aliud immissum erodit aluum.

De Medicinis ex crocodilo. Cap. CVIII.

IDem in libr. 28. Crocodilorum genus cui vita est in aqua & in terra communis, dentes e maxilla dextra dextro lacerto adalligati, coitus stimulare dñr. Canini quoque dentes arcent febres. Lapillos etiam in ventre illius exemptos aduersus horrores febriū venientes pollere tradunt, & ob hoc Aegyptij suos ægros ipsius adipe perungunt. Alter vero minor illi valde similis in terra tantummodo consistit, odoratissimis floribus viuit. Ob id eius diligenter exquirunt intestina odore iucundo referta. Crocodileam vocant oculorum vitiis cum pori succo inūctis & contra suffusiones vel caligines vtilissimam. Illita quoq; ex aqua tollit a facie lentigines maculasq; omnes. Contraque comitiales morbos bibitur ex aceto mulso binis obolis. Apposita quoque menstrua mouet. Optima vero friabilis candidissima & leuis cum teratur inter digitos fermentescens. Cæterum eius felle inunguntur oculi ex melle contra suffusiones. Intestinis ac reliquo eius corpore suffiri vulua laborantes tradunt salutare, velleribusq; circundari eiusdem infectis vapore. Corii vtriusq; cinis ex aceto illitus his partibus quas secari opus sit, aut nidor cremati sensum omnem scalpelli aufert. Sanguis vtriusq; claritatem visus dat, & inunctis oculorum cicatrices emendat. Corpus ipsum exempto capite ac pedibus elixum manditur hischiadicis. Et tussim veterem sanat præcipuè in pueris. Item lumborum dolores. Adipem habent quo tactus pilus defluit, hic perunctos a crocodilis tuetur. Cor eius valet ad quartanas. Diasco. Fimus crocodili terreni collectus, & succus adhibitus gratum vultum ac niueum facit, maximè si albus ac lenis fuerit, & in aqua missus cito se soluerit. Auicenna in secundo libro. Stercus crocodili valet albugini oculi.

De Delphino. Cap. CIX.

ISido. Delphini certum habent vocabulum, q voces hominū sequantur. Vel q ad Simphoniam gregatim conueniunt. Nihil in mari velocius istis. Nam plerumque salientes naues transuolant. Qñ aūt præludunt in fluctibus, & vndarum se molibus præcipiti ferunt, tempestates significare vñr. Hi propriè simones nominantur. Plin. lib. 9. Velocissimum omnium animaliū, non solum marinorum, est delphinus, ocyor volucre, acrior telo, ac nisi multum infra rostrum os illi medio, pęnè in vētre foret, nullus piscium celeritatem eius euaderet. Sed affert moram prouidentia naturæ, quia nisi resupini atque conuersi non rapiunt, quæ causa præcipuè velocitatem illorum offendit. Nam cum fame concitati in ima vada fugientem persecuti piscē diutius continuerint spūm, vt arcu emissi emicant ad respirādum. Tantaq; vi exiliunt, vt plerumq; nauium vela vento transuolent. Abducuntur tricenis diebus circa canis ortū, occultanturq; incognito modo. Quod eo magis mirū est, si spirare in aqua nequeunt. Solent in terram erumpere incerta de causa, nec statim tellure tacta moriuntur, multoq; ocyus fistula obturata. Lingua est his cōtra naturam aquatilium, mobilis, breuis, & lata, haud differens suille. Pro voce gemitus humano similis, dorsum repandum, rostrum simum, quam de causa simonis nomen oēs agnoscunt. His branchiæ non sunt, sicut nec balenis, vt supra dictum est. Idem in eodem. Quæ pro spina cartilaginē habent, carnosiora sunt, ac resupina vescuntur, vt delphinus. Et hoc genus solum vt cetæ animal parit, excepta rana, nam cæteri oua pariunt. Aristo. Delphinus non habet fel, viuit annis 120. vel plus. Probatur aūt hoc cum captus est, & amputata cauda dimittitur. Sicque post multa tpa inuenitur, prægnans est 10. mensibus, & crescit 10. annis. Item delphinus spirat, quod alij pisces non faciunt, non aūt in aqua, sed in superficie aquæ. Item velocior est, & leuior omnibus animalibus. Non habet spinas, sed ossa. Nec virgam habet prominentem extra, sicut homo, & equus, sed intra. Et quamuis habeat auditū, non tñ instrumentum auditus omnino manifestum, mammillas hēt non supra, sed propè iuncturas. Nec conos manifestos, sed duo profunda cannalibus assimilata, quibus lactat fetus. Parit æstate tm̄modo, & ambulat sub pelago pullis suis sequentibus eum longo tpe. Recipit aquam per cannam, sicut marina, & aerem per pulmonem, sicut ambulantia. Ideo aūt non habet spinas, sed ossa, quia generat animalia. Quædam aūt orificium oris habent in opposito, quædam in anteriori, & quædam in dorso, vel in ventre, sicut delphinus, & oē genus animalis quod dr̄ celethi, hm̄oi non accipiunt cibum, nisi qñ reuersantur super dorsum. Et hoc fecit natura non propter salutem, sed vt retardetur in accipendo cibum, qm̄ hoc genus animalia comedit. Et habet additamentum tenuę rotundum, nec est bonæ abscisionis, quia cito moritur per nimiam repletionē. Testiculi eius, & omnium marinorum magni corporis sunt intra corpus, quia natura corij eorum non est conueniens propter duritiam ad cooperiendum eos, si essent exterius.

Idem de eodem. Cap. CX.

PHisiologus. Delphini oculos habēt in dorso, & ora in parte opposita, vnde non bene prædam suam capiunt pp distortionem oris a parte oculorum. Hinc est, q ora sua conuertunt ad cœlum, & dorsum oculosq; ad terram, vt prædam suam cōsequantur. Imminente tempestate ludunt apparentes in vndarū superficię. Subsidium vero naufragantibus exhibuisse dñr. Ferūtur ēt plorare qñ capiuntur. Plin. lib. 10. Delphini dormiūt, ita q etiam stertentes audiuntur. Idem in lib. 11. Delhpinus aures non habet, quem tñ audire manifestum est, nam & cantu mulcetur. Idem in lib. 18. Delphini flatum ex qua parte veniat præsagiunt, mari lasciuientes, & iterum aquam spargentes, itemq; tranquillitatem turbantes. Idem in lib. 8. Delphini quorū dorso tanquā ad hunc vsum cultellata inest penna, crocodilos qq impares viribus, astutia tñ interimunt. Ex lib. de na. re. Pro voce gemitus est illis humano similis, & hoc quia pulmonem habent, & venam asperam, & eorum lingua non est absoluta, nec eorum labia proueniunt, vel prominent ad distinguendam vocem. Aures non habent, sed aurium loco foramen. Horum aūt olfactus, nec vestigia quidem habet, cum tñ sagacissimæ olfaciunt. Dormiunt super aquas, vt possint audire stertere. Viuunt vsque ad annos 140. Mulcentur musica, vnde Artionem cythari stam in mari nautis interficere parantibus, obtinuit ab illis, vt prius cythara caneret. Ad cuius cātum delphinorum gregibus congregatis, cum in mari se proiecisset, ab vno exceptus est & ad littus prouectus. Solus delphinus (vt dicit Aristoteles) inter pisces fellæ caret. Solinus. Delphines plerumque salientes vela nauium transuolant, & quoquo eant coniuges euagantur. Catulos edunt. Decimus mensis facit partum maturum. Contra naturam aquatilium soli linguas suas mouent. Aculeatæ sunt pinnæ dorsuales. Cum ira subiacet, inhorrescunt, cum animo conquieuerint quibusdam receptaculis operiuntur. Spirare eos in aquis negant, & vitales auras non nisi in aere supero respirare. Certum habent vocabulum, quo accepto vocantes sequuntur.

quuntur. Nam propriè Simones noīantur, voces hoīs aquilonis flatu celerius hauriunt. Contra spirante austro auditus obstruuntur. Mulcentur à musica. Gaudent cantibus tybiarū: & vbicunq; simphonia est gregibus aduentant. Est autē delphini genus in Nilo, quorum dorsa serratas habent cristas. Hi crocodilos studio eliciunt ad natandum, demersique astu fraudulento ventrium subternantes secant tenera & interimunt.

De amore delphinorum ad prolem, & adinuicem.
Cap. CXI.

ARistotel. Delphinus valde diligit filios suos, & ideo longo tpe pascit eos. Solus inter pisces aīal cōpletum generat, & hēt mammillas, lac atq; fetus. Plin. lib. 9. Delphini coniugia vere agunt, decimo mense pariunt, æstiuo tpe tm̄. catulos interdū binos vberibus nutriunt. Atq; ēt gestant fœtus in infantia infirmos, quin & adultos diu comitantur, magna erga partum charitate, adolescunt celeriter, decem annis ad summā peruenire magnitudinem creduntur. viuunt & tricenis, quod cognitum præscissa cauda experimentum. Solinus. Delphini vberibus fœtus alunt: teneros in faucibus receptant, inualidos aliquātisper prosequuntur. Ex lib. de nat. re. Delphini solo ęstatis tpe pariunt Hiberno nunq̄. Mares fęminis parientibus catulos deuorant, sed mr̄es cū fœtibus se occultant. Diligunt. n. eos tenerrime, lōgoq; tpe ducunt post se, & illi sub aqua mr̄es sequuntur. At vbi ad robur ætatis perueniunt, nisi sint validę, eas ēt mr̄es persequuntur. Fętus eorū (vt dicit Arist.) cito crescunt, & semper crescunt vsq; ad ann. 10. sed 10. mensibus cōpletis coeunt, & impregnantur. Delphini parui semper simul sunt tanq̄ greges, & hn̄t duos magnos delphinos custodes, q si quis eorū mortuꝰ fuerint alij super scapulas eum efferunt, ipsumq; custodiunt, ne ab alis piscibus comedatur, donec tēpestate maris ad littus eiiciatur. Inuicem. n. se miro modo diligunt. Vnde Pli. testante narratur, q delphino capto a rege Charię, conuenit ingens multitudo reliquorum ad portum vbi delphinus legatus tenebatur, quib. plangentibus, & quasi miseratione poscentibus, rex eum dimitti pcepit. Delphinos sequitur aliorum piscium multitudo, quod scientes piscatores venantur pisces vbi illi transierunt. Si quis carnes delphini comederit, & in mari lapsus fuerit, si a delphinis inueniatur statim ab eis deuoratur. Si vero non comederit, super rostra eum eleuantes ad terram trahunt, & ab alis piscibus defendūt. Arist. mortuo deniq; delphino, cęteri delphini cōcurrūt, ipsūq; circūdātes in pfunda deferunt, atq; sepeliūt, ne a piscibus comedat.

De Familiaritate delphini ad hominem. *Cap.* CXII.

ACtor. Delphinus frater hoīs dr̄, qa moribus humanis quodāmodo assimilatur. Hinc. n. exēpla multa in diuersis auctorib. leguntur. Pli. vbi sup. Delphinus non tm̄ hoīs amicum aīal. verum & musica arte mulcetur simphoniæ cantu, & pcipuè hidrauli sono. Delphinus hoīem nequaq̄ vt alienum expauescit, sed obuiā nauigijs venit, exultans alludit. certat ēt & q̄uis plena pterit vela. In Narbonēsi prouincia, & in Nemusiēsi agro stagnum est laterna appellatum, vbi cum hoīes delphini societate piscantur, innumera vis mugilum statuto tpe angustis faucibus stagni in mare erūpit obseruata æstus reciprocatione, qua de causa prendi non queunt retia, q̄ molem ponderis nullo modo tolerent, ēt si non solertia insidietur tpi. Simili ratione in altum protinus tendunt, quod vicino gurgite efficere: locumq; solum pandendis retibus habilē effugere festinant: qd̄ vbi aīaduertere piscantes: concurrit aūt multitudo tpis guara & magis ēt voluptatis huius auida. Populus. n. e littore Simonem clamat, cuius desideria delphini exaudiunt aquilonis flatu vocē prosequēte, austro vero tardius ex aduerso referēte. Et tunc ex improuiso in auxilium aduolant. Acies ppere apparet, ac protinus dispōnit in loco vbi coniecta est pugna opponunt sese ab alto, trepidosq; in vada vrgent. Tunc piscatores retia circundant, furcisq; subleuant. At mugilum nihilominus velocitas transilit. At illos delphini excipiunt, & occidisse ad pn̄s contenti, cibos in victoriā differunt; opere plium feruet: includitq; retibus se fortiter vrgentes gaudent: & ne id ipsum fugam hostium stimulet, inter nauigia & retia, hoīesve natantes sensim elabuntur, vt exitus nō appareat. Solinus. D. Augusto principe in Cāpania, Delphinum puer fragmentis panis primo allexit, & intm̄ consuetudo valuit: vt alendum ēt se manu illius crederet. Mox cum puerilis audacia perstitisset, eum inter spacia Lucrini lacus euectauit. Vnde factum est, ut a Baiano littore puerum equitantem, vsq; Puteolos veheret. Hoc p annos plurimos tandiu gestum est, donec assiduo spectaculo desineret esse miraculum. Sed vbi puer obiit, sub oculis publicis desiderij mœrore delphinus interiit. In Aphrico quoq; littore delphinus ab Hipponensibus pastus est, tractandumq; se pbuit, impositos quoq, frequenter gestitauit. Proconsul ēt Aphricæ Flauianus, ipse eum cōtigit, & vnguētis delibuit. Qui odoris nouitate absopitus, aliquantisper p exanime iactus est, multisq; mensibus destituit à solita conuersatione. Apud Iasum, vel ialisum vrbē Babyloniæ puerum delphinus adamauit, quē cum post assueta colludia impatientius sequeretur recedentem, arenis inuentus hæsit. Alexand. autē Magnus illum amorē numinis fuisse interpretatus, pfecit puerum Neptuni sacerdotio. Iuxta eandem vrbē alium puerum per marina sr̄r insidentem cum vndosior fluctus necauisset, delphinus ad terrā reuexit, & velut reatum suum fateretur, pęnitentiam suam morte mulctauit, nec amplius in profunda reuerti voluit.

De Medicinis ex delphino. *Cap.* CXIII.

PLin. lib. 32. Delphini cinis ex aqua illitus lichenas, & lepras sanat. Porro exulceratione sequi debet curatio, q̄ pducit ad cicatricē. Quidā vero delphinum in fictili donec pinguedo sissis oleo fluat, ponunt, vel coquunt ac perungunt. Circuitus autē febrium tollit delphini iecur ante accessionē gustatum. Adeps delphini liquatus, & cum vino potus hidropicis medetur. Gingiuis autem atque dentitionibus plurimum confert dentium delphini cinis cum melle, & si dente ipso tangantur gingiuę. Idem adalligatus pauores tollit repentinos.

De Dracone marino. *Cap.* CXIIII.

ISidorus. Draco marinus in branchiis aculeos hēt ad caudā spectantes. Qui dum percusserit, quaqua ferit, venenum fundit: vnde & vocatus est. Ex lib. de natu. rer. Draco marinus est monstrum crudelitate horridum instar draconis terrestris in longitudine extēditur. alis caret: caudam hēt tortuosam, caput sm̄ magnitudinē corporis paruum, sed hiatum oris horridum: squamas & cutē duram. Pinnas autē hēt pro alis, quibus vtitur in natando, vno impetu magna maris spacia transcurrit: & hoc potius robore virium q̄ remigiis pinnarum. Pestifer est oībus, & ēt piscibus morsus eius. Mortē. n. infert. Cinis autem ossium eius dolores dentium sanat. Pli. lib. 9. Draco marinus captus, & immissus in arenam cauernā sibi rostro mira celeritate excauat. Idem in lib. 27. Absinthium aduersatur draconi marino. Idem in lib. 32. Carnes ēt stellæ marinæ valent contra marini draconis ictus impositæ. Imponuntur quoq; contra eum salsamenta ex aceto. Idē draco marinus ad spinæ suæ qua ferit venenum, ipse pdest impositus. Auic. in 4. can. Morsus draconis marini similiumq; magni corporis serpentium curatur, inquantum est vlcus tm̄, non inquantum est venenum, de quo sit curandum. Draconis quidē marini morsus (vt dixerunt) liniatur cum sulphure & aceto. Cōferunt ei adeps crocodili emplastatus, & plumbum fricatum super ipsum. Idem in lib. 2. Draco marinus, vt ait Gal. finditur, & ponitur super morsum suum, & confert. Succus etiam absinthij confert eius morsui. Stagni quoque cerusa confert super puncturam eius confricata.

De Equo marino, & equonilo, & equo fluminis. *Cap.* CXV.

ISidor. Equi marini vocati sunt, eo q prima parte equi sunt. postrema verò soluuntur in piscē. Ex lib. de nat. re. Equus marinus est monstrum fortissimum, nihil extra aq̄ pōt, vt dicit Aristotel. sed statim, vt aquarum caruerit natura, carebit & vita. Aliorum piscium carnib. viuit. In pugna crudele est, sed hoīem timet, & contra eum parari bella formidat. Equonilus (vt dicit Michael) monstrum est ingens ac ferocissimum, in Nilo habitans. Crura pedes & vngues hēt, vt crocodilus, sed multo maiora. Humanarum mortium cupidissimum est: nā cum ei nauis in portu occurrerit: vnum pedē in terra figens, altero nauē in anteriori arripiens facillimè scindit, vel inclinatā aliqn̄ mergit. Vn̄ in locis in quibus habitat immanis multitudo hoīum perditur per eum, sed hoc malum rarissimè inuenitur. Nullis capi posset instr̄i nisi reti ferreo ex catenis apud Damascenos in hoc opus fabricato. Captum quoq; malleis tm̄ ferreis occiditur. Pellis eius vnius cubiti spissitudinem hr̄e dr̄, tantæq; esse duritiæ, vt nullo iaculo & armatura penetrari possit. Equus fluminis (vt dicit Aristot.) est monstrum in oriente, forma mirabili, sublimis faciei. Crines habet vt equus, pedes fissos & sotulares, vt vacca, caudam vt porcus. Corium eius valde crossum est: interiora eius, vt equi: magnitudo autem vt asini: hinnit vt equus, in terra, & in aquis æqualiter manere dicitur.

De Felco, & foca, & galata. *Cap.* CXVI.

FElcus, qui & vitulus marinus appellatur, cutē hēt pilosam, albis nigrisq; maculis distinctam. In terra pecudum more parit, & nunq̄ geminis plures educat. Fętus ēt lactat mammis, nec ante. 12. diem in mare deducit. his in sono mugitus est. Nullum aīal grauiori somno pmitur: vnde dextris pinnis quibus vtuntur in mari, vim somniferā inesse dn̄t, si cuiusq̄ capiti subdantur. Difficulter autē (nisi capite eliso) interficiuntur. De hoc ēt aīali illud mirabile fertur, q eo mortuo & excoriato pilus in pelle vbicunq; fuerit, naturali quodam instinctu put mare se gerit. Nā si mare turbatum in fluctus surrexit, & pilus sīr erectus exurgit. Si vero mare pacificatum fuerit: pilus in planum sternitur: sicq, maris status in re insensata & morticina deprehenditur. Isid. Focas, siue bocas dn̄t esse boues marinos, quasi boacas.

boacas. Ex lib. de nat. re. Foca bos est marinus, aial, s. in suo genere fortissimum, aiosum & iracundum, non tm ad alia aiantia, sed et ad sua domestica. Sępe. n. cum fœmina sua pugnat, donec eam interficiat. Interfectam autē a loco eiicit, & sic aliam superducit, nec sic cessat eas fœminas superducere, donec eum cō tingat propria morte defungi, vel a fœmina sua superatum interimi. Nec mutat locum suum de facili, sed illic semper manet, vbi eum natura condiderit. huius pernicie ęmuli filij rapina viuunt. Diasc. Coagulus focæ marinæ virtutem hēt castoreo similē. Epilenticis pdest. Mulierum quoq; ftericis, i. pfocationibus mricis bibitum valet. Probatur aūt sic vtrum de foca sit coagulus, si coagulus agni solutus in aq̄ vna hora dimittatur, nec se digerat, & post hæc aqua ipsa coagulus focę perfundatur. Nam si ea accepta soluatur verus non est. Verus enim accepta aqua non se soluit. Ex lib. de natu. rer. Galata extra morem omnium animalium, cū fœtus in aluo suo viuere senserit, illos extrahit. Et siquidem eos ad vitam maturos inuenerit, foris relinquit. Sin autem eos in matricem, vt foueantur reponit.

De Karabone, & Kilone. Cap. CXVII.

Karabo stercore viuit & luto: fœdaturq; cibo, pp hoc aial ponderosum est: caudam hēt latā. Et ideo qn̄ pugnat leuiter se vertit. Huius. n. generis monstra fortissimē pugnant inter se, velut arietes, muniuntq; se multitudine sociorū aduersæ partes: vnde frequenter visi sunt ambulare sicut greges, adminicćq; bella partiri. Fiūt aūt in animalibus bella quatuor de causis, s. pp naturalem superbiā, pp cibum, pp coitum, pp fœtum: sicut gallina pp fœtum cum coruo pugnat, & anser cum cornice. Aristo. Karabo sicut & cancer sanguinem non hēt: durum hēt extra, & molle intra, nec est nutribile illud durum, imò recipit ignē. Accipit aūt pisces, sicut cancer in profundo maris cum duobus labiis suis, eosq; in duas partes diuidit, & ad os suum ducit. Item karabo & oīa quæ testem mollem hn̄t, per capita sua natant. karabo ex piscibus durę carnis mouetur cum cauda sua motu veloci, sicut motu alarum suarum. Est aūt genus quoddam ex quo generatur karabo, quod est bonę carnis anteq̄ oua ponat, postea verò malę. Hoc genus exuit spolium in vere, sicut serpens. Ita cancer, & karabo senectutem exuunt, & q̄ mollis testæ sunt. Marinum aial mollis testę karabo coit, & imprægnatur, & malachiæ silr accidit. Karabo & sibi sile in genere, s. aial mollis testę, ouant coitu. Silr est generatio malachiæ, vt sepia, & sibi sile. Maresq; karabo tm̄ custodiunt oua. Malachiæ aūt ouat extra, & mas eiicit super fœminas sperma, sicut mares piscium super oua. Ex libro de nat. re. Karabo secundum Aristo. est piscis, qui qn̄ timet retrocedit, quando vero non timet ambulat ad anterius naturaliter. Kylon est animal marinum, quod contra naturæ cōis ordinem habet epar in sinistro, splen in dextro. Nam in omnibus animantibus terræ magnis & paruis est econuerso.

De Kolki. Cap. CXVIII.

Aristot. Kolki est marinum aial hn̄s dentes acutos, & etiam ponit vnum super alium. Sic enim genus suum diuersatur a generibus piscium, quia pisces hn̄t quidam dētes acutos, & non est in eis aial duas hn̄s acies dentium. Actor, kolki ipse est felchus, de quo dictum est paulo supra, idemq; vitulus marinus, de quo dicetur infra Ex lib. de nat. re. Kolki est aial in terra, sicut in mari manens: cartilaginosum hēt corpus, vt sepia. Ossaq; minus debito robusta: vnde fit vt præ infirmitate crurium aliqn̄ vix ambulare possit, seq; in pedibus sustentare. Ambulatio ergo ipsius est potius ex vigore spiritus & leuitate corporis q̄ ex virtute. Dentes hēt acutos valde, caudam paruā, vt ceruus, renes vt vacca. Venter eius sanguine caret, quia duæ venæ, quæ ramificantur super renes, vsq; ad ventrem in eis non perueniunt. Cætera verò corporis mēbra sanguinem hn̄t, qui nunq̄ ingelatur: hoc animal habet quatuor pedes, & hn̄t inflectiones digiti quinq; in vtroq; pede: figuraq; pedis est, vt cauda piscis. In aquis spirare non valet, dormit aūt ppe mare super terrā. ibiq; fœtus suos parit duos, aut tres. Transacto verò die 12. post partum sequitur fętus matrem suam ad mare. & hoc multotiens in die, vt aquis marinis assuescat. hoc animal mammillas habet, vnde fœtus lactet. Vox eius est sicut tauri: maximèq; cum interficitur, difficulter autem interimi potest, nisi cum malleis.

De Leuiathan, & ludolachra, & loligine. Cap. CXIX.

Leuin, siue Leuiathan est piscis serpentinus de quo, s. inferius dicetur in tractatu de serpentibus. Ludolachra est aial natura & forma mirabile, duas hn̄s alas in facie, duas in dorso, quibus mira velocitate nititur, quocunq; volūtas eam impulerit. Loligo est monstrum in quo natura lusisse vr̄. Nam cute squamosum: cum gregibus piscium maris profunda scrutatur. Cum aūt aquas fastidierit, leuat se cum alis pennigeris quas in hoc illi natura dedit, & cum volucribus ęthera scandit. Sed quia flatus ventorum sustinere non pōt: post modicum vbi ventis concutitur, ad aquas redire cogitur, & in profundū relabitur. Pli. lib. 9. Loligo est piscis mollis sanguine carens, sicut & sepia, pediculis octonis. Caput hēt sicut & sepia inter ventrem & pedes. Sepiæ & loligini pedes duo ex his longissimi sunt & asperi, quibus ad ora cibos admouent, & in fluctibus se velut anchoris stabiliunt. Loligo etiam volitat extra aq̄ se efferens. Sepia quidem in terreno parit inter arundines: ac in alto conseruata edunt loligines Item loligines sicut & sepiæ coeunt linguis, brachia inter se componentes, & in contrariū natantes. ore quoq; pariunt. Loligines ēt in littore Carceiæ mirę magnitudinis sunt, sed in mari nostro qnq; cubitorū, nec ossa, nec spinas hn̄t. Idem in lib. 18. Loligo volans signum est tēpestat s. Isido. Tradunt in oceano Mauritaniæ tantam multitudinem loliginum ex aqua euolare, vt ēt naues demergere possint. Phisiologus. Loligo capitur aliqn̄ quinq; cubitorum. Caput habet inter pedes & ventrem. Vltra duos annos rara est earum vita. Aliquod earum genus asperrimum est, quæ pugnaturæ turmis se munientes stabiliunt.

De Monacho marino, & monocerote. Cap. CXX.

Ex lib. de nat. re. Monachi maris dicti sunt, quia caput hn̄t in modum monachi recenter rasi, coronā desuper rasam & candidam, & circulum in modum crinium super loca aurium: faciē tn̄ non habet in toto similem homini, quia nasum habet pisci similem, & os naso continuū. Cæterum in inferioribus hēt formā piscis. Hoc monstrum hoīs super ripas maris ambulantes libenter allicit, & coram eis super aquas ludit. Quod si hoīem admirātem propinquare viderit, appropinquat & ipse, & si datur facultas, hoīem rapit, & traiicit in profundum, sicq; carnibus eius satiatur. Monoceros est monstrum marinum hn̄s in fronte cornu maximum, quo naues obuias penetrare possit ac destruere, & hominum multitudinem perdere. Sed in hoc pietas creatoris humano generi prouidit, quia cum tardum animal creatum sit, naues eo viso possunt effugere.

De Nereide, & orcha. Cap. CXXI.

Nereides sunt beluæ marinæ toto corpore hirsutiis hispidę. Hntq; speciem aliq̄ formatam cum hoīe. Horum aliqua cum mortalis conditionis imitatrix emori debet, auditur pcul gemitus eius ac planctus. Actor. De his autem superius dictum est plenius in cap. de monstris marinis, & ēt de orchis, in cap. de balenis. Ex lib. de natu. rer. Orcha monstrum marinum est, vt aīt Plin. cuius imago nulla pōt exprimi repræsentatione, nisi ꝙ sit moles carnis immensæ: hæc balenas graui odio persequitur. dentibus truculentis secreta fœminarum irrumpit, ac morsu lacerat. Illę verò ad flexū immobiles, ad repugnandum inertes, pondere suo oneratæ, ac pinnis inualidæ, solum nouerunt auxilium in altum mare refugere: seq; toto oceano defendere. Econtra verò orchæ in malitia pertinaces laborant fugientibus occurrere, & incautas angustijs trucidare: in vada vrgere: saxis illidere, &c.

De Perna, & pistro, & platanista. Cap. CXXII.

Perna mōstrum est magnum, quod ostrearum more nascitur inter conchas colorem ceruleum hn̄tes, & inter illas vestitur nobilissimo vellere, fuluo nimis, ac rutilo: vnde vestes pretiosæ conficiuntur in decorem & ornatum virorum, ac mulierum, Pepla quoq; capitibus fœminarum. Pister est in illa parte oceani, quæ Galliam respicit. belua tantæ altitudinis, vt attollēs se super fluctus ingentis columnæ similitudinem præferat, altiorq; nauium velis, diluuium quoddam eructans pauefaciat fluctuātes. Platanista belua in Gange fluuio Indiæ nascitur, rostrum hn̄s delphini, caudam 16. cubitorum longitudinem habentem. Quibus socię sunt beluæ, quas statios vocant, branchiis binis. His tanta vires inesse dicunt, vt elephantes ad potum veniētes morsibus suis infestent, & eorum promuscides abstrahant.

De Polippo. Cap. CXXIII.

Aristot. Polippus, siue multipes habet iuuamentum squamositatem pedum: per illam enim inuoluit omne, ꝙ sibi appropinquat. Aial tm̄ hn̄s sanguinem, habet cerebrum, nisi hēat aliud membrum cerebro conueniens, sicut animal multipes ac sibi simile. Membra vētris in sepia, & multipede consimilia sunt in figura & tactu. Multipes habet sperma in superiori parte, & accidit ei spermatis exitus ex timore, sicut etiam accidit ei pp timorem, quod mutatur in colore. Quicquid comedit aggregat in cauernis vbi manet. Et postq̄ omne idoneum sibi comederit, tūc testas residuas & cortices etiam cancrorum eiicit. Mutatur color eius, & colore lapidum, qui sunt prope illum fit coloratus, quod ei accidit cum timuerit. Multipedes in maiori parte non viuūt per duos annos, quia cum ex illis aliqua humiditas exierit: moriuntur naturaliter. Et silr accidit fœminis post partum, ꝙ stupefactæ fiunt: & ideo moriuntur. Marinm vero carnes durescūt, & viscosantur. Multipes habet quatuor medios pedes magnos, & in totum habet octo. Paruum quidem habet corpus, & quod in corpore natura diminuit, augmentat in pedibus: habet additamenta per quæ anchorat, & per ipsa mouetur, sicut nauis, ac pe eadem appræhendit, quicquid à se remotum fuerit. Membrum quoque

quoque qd hēt vt sustentet, strictum est pp paruitatem corporis, nec visui manifestatur. Est autē frigidum natr pp corporis sui longitudinem. Multipes vincit & comedit karabonē. Ionagros aūt multipedem. Solinus. Polippi quidem in mari sunt, sicut cameleontes in terra, cuicumq; reiq; proximauerint, lenitate cutis assimilantur, licèt in natura sua sint glabrea. Plin. lib. 9. Polipporum multa sunt gnā, terreni maiores, q̄ pelagici. Oīa branchijs vt pedibus ac manibus vtuntur. Cauda vero quæ bisulca est, & acuta in coitu. Est aūt polippis in dorso fistula qua transmittūt mare, camq; modo in dextram partem, modo in sinistrā transferunt: natant obliqui in caput, quod prædurum est sufflatione viuentibus. Cæterum per brachia velut acceptabulis dispersis, eo hausto quodammodo cui adhæserunt tenēt supini, vt auelli non queant, vada vbi appræhēdunt. Et grandibus minor est tenacitas. Soli mollium in siccū exeunt dūtaxat asperum, nam lenitatem odere. Vescuntur conchiliorū carne, quorū conchas cōplexu crurium frangunt. Itaq; præiacentibus testis eorū cubile depręhenditur. Polippi binis mensibus conduntur. Vltra bimatū non viuunt: pereunt aūt tabe semper fœminæ celerius, & ferè a partu. Mutat polippus colorem ad loci similitudinē, maximeq; in metu ipsum brachia sua rodere falsa opinio est. Id.n.a congris euenit ei, sed renascuntur eis sicut caudæ lacertis: molli teguntur cute, sicut & murenæ. Pinnas nō habent, sed pedes earum loco. Polipporum generis onigena dicta graui capitis odore, ob hoc maximè murenis eam consectantibus. Piscium sanguine carentium, vt dictum est supra, Primum genus est eorum quæ appellantur mollia, vt polippus, & loligo ac sepia, his caput est inter pedes, & in ventre pediculi omnibus octoni. Idem in lib. 10. Non potest a petris auelli polippus. Idem cunicula admota protinus ab odore resilit.

De Polippi sagacitate. *Cap.* CXXIIII.

ISidorus. Polippus, i. multipes plurimos nexus habet, ingeniosus est, hamum appetens brachijs complectitur, non morsu, nec prius dimittit, quam escam circumroserit. Ambr. Polippus vadoso in littore petram nactus ei affigitur, atq; eius nebuloso colore terga obductus plurimos pisciū sine vlla suspitione fraudis adlapsos, dum natando non præcauent, & saxum opinātur, cassibus furtiuę artis includit, & sinu quodam suæ carnis intercipit. Habet enim nexus plures quibus irretit, quicquid in scopulos suæ fraudis inciderit. Ex lib. de nat. re. Polippus est piscis tantam habens virtutem in brachijs, vt nautam aliqn̄ de naui incautè stantem vi rapiat, & in mare trahat, eiusq; carnibus satietur. Carnibus.n.libenter vescitur. Supinus adhæret scopulis, & auelli nequit: cui si fœtida res admota fuerit, ab eius odore protinus resilit. Hi in mari iuxta Venetiam frequētissimi sunt. Arist. Multipes (vt dictum est) karabo vincit, ipsumq; comedit. Vnde, & si ambo simul in vnum rete capiantur karabo pp comitatum eius mortuus inuenitur. Ionagron aūt multipedem comedit, cumq; pp ipsius viscositatem vincit, at in or.kom, qui locus valde frigidus est neq; karabo, neq; multipes est. Plin. lib. 9. Polippus cum aliàs brutum aīal habeatur, vt ꝙ ad manum hominis adnatet, in re quodammodo familiari callet. Oīa siquidē in domum comportat. Deinde rosa carne putamina egerit, adnatantesq; pisciculos ad eā venatur. Deniq; polippum locusta intm̄ pauet, vt si iuxta eum viderit moriatur. At polippū congri lacerāt. Magna est solertia polippis aīalibus, videlicet hebetissimis. Trebius niger prodidit polippos esse concharum auidissimos. Illas ad tactum comprimi præscidentes brachia eorū, vltroq; escam ex prædante capere, carent conchæ visu omniq; sensu alio quam cibi, & periculi. Insidiantur ergo polippi apertis, impositoq; lapillo extra corpus ne palpitatu eijciatur, ita securi crassantur, extrahuntq; carnes. Illæ vero se contrahunt, sed frustra discuneatæ, tanta est polippi solertia: præterea negat vllum atrocius esse animal ad cōficiendum hominem in aqua, luctatur.n. complexu, & sorbet acceptabilis, ac numeroso suctu detrahit eum. In naufragos vrinantesve impetum capit, sed si inuertatur elanguescit vis, exporrigunt enim se resupinati.

De Polipporum generatione. *Cap.* CXXV.

IDem in lib. 9. Polippi crine vno fęminæ naribus annexo coeunt, & in terram verso capite, & in hieme, vere aūt pariunt, fęminæ aliqn̄ super oua incubant, aliqn̄ cauernam cancellato brachiorum implexu claudunt. Pereunt aūt (vt dictum est) polippi semper tabe, & fœminæ celerius a partu ferè, ita ꝙ vltra bimatum non viuunt. Arist. Multipes caput super terram ponit, pedesq; cum fœminæ pedibus extendit, ita ꝙ coniunguntur orificia venarum suarum, sicq; complent coitum suum, & hoc faciunt in hieme, ouant aūt siue pariunt in vere. Caput maris longius est capite fœminæ, per duos menses nidificat, & vnum ouulū tm̄modo simile fructui nucis ouat, atq; ex ouo illo multi oriuntur pisces sine numero. Cumq; ouauerit fœmina, sedet super oua. Ideoq; malæ carnis est in illo tempore, quia non pascitur, neq; saturatur. Oēs tn̄ pisces apud principium impręgnationis boni sunt, ēt multipes. Oua vero ponit in aliqua re testea vel profunda, illa quoq; oua pendent a nidi capite, & sunt tot quot vas maius capite fœminæ ab eis imprægnatæ possunt implere. Finduntur aūt post dies 50. & exit ab eis paruum aīal multipes, qd ambulat sicut aranea, nec apparet membrorū eius figura, sed tota eius apparet forma. Propter debilitatem vero, & paruitatem talia cito corrumpuntur. Fęminis (vt dictum est) accidit post partum ꝙ stupefactæ fiunt, & undas non sentiunt, nec de facili rem pedibus accipiunt. Earumq; caro viscosa efficitur, nec aliquid venātur, & iō moriuntur. Marium vero carnes durescunt, & viscosantur. Itaq; non viuit hoc aīal duobus annis, huius rei argm̄ est, ꝙ qn̄ pariuntur parui multipedes in vere, & autumno, non inuenitur ferè aliquid de magnis, cum parum ante illud inueniretur multum ex eis. Et dr̄, ꝙ cū ouant natant, & mares ac fęminę debilitantur intm̄, vt a piscibus paruis comedantur, & in cauernis facilè depręhenduntur, quod tn̄ non accidit eis ante pullificationē. Hoc aūt non accidit iuuenibus, & paruis, immo fortiores sunt magnis. Ex lib. de nat. rer. Polippi verso in terram capite coeunt, oua atq; tā multa fœcunditate faciunt, ꝙ hoīs occisi testa capi non pñt, superq; sedentes, & incubantes quasi cancellatis brachijs cameram faciunt.

De captura ipsorum uel uenatione. *Cap.* CXXVI.

POlippus vel multipes cornu cerui vel storacis sicci fumo deluditur, & depræhenditur, quia diligit ipsum, & ob hoc intrat vasa venātium. Ex ipso ēt assato in hamo posito venatores multos capiunt pisces. Multipes, & karabo si simul irretiti fuerint, karabo mortuus inuenitur. Plin. lib. 9. Mirè siquidem oīa marina odorem polipporum expetunt, qua de causa piscatores eos nassis illiniunt. Lucullus narrat, ꝙ Carteiæ in cetarijs polippus quidam assuetus erat exire in lacus eorum apertos e mari, ibiq; pisces, & salsamenta populari. Custodes aūt æstimantes ꝙ alij fures caperent pisces, fecerunt ibi magnas sepes. Polippus vero per vnam magnam arborem transcendebat, nec nisi canū sagacitate percipi poterat, tandem custodes indignati redeuntē polippum noctu circumuaserunt, concitatiq; nouitatem expauerunt, prius etenim inauditum erat, qualiter odore diro afflatuq; terribili, qualiter ēt extremis crinibus, & branchijs clauarum modo canes flagellans cum ipsis pugnabat. Aegrè itaque multis tridentibus confici potuit. Ostenderunt Lucullo caput eius dolij magnitudine capax amphorarum 15. barbasq; vix vtroq; brachio posse complecti clauarum modo torosas, longasq; pedum 30. Acceptabulis siue caliculis vrinalibus peluium modo dentes vero magnitudini respondentes. Reliquiæ vero asseruatæ pondo 700. perpendere. Idem in lib. 32. Polippo tuso, & illito sanguinem sisti putant.

De scilla, & serra. *Cap.* CXXVII.

EX lib. de na. re. Scilla monstrum est habitans in eo mari qd Italum vsque, & Siliciam intercludit. Nautis quidem, & oībus hominibus inimicum est, & eorum sanguine carnibusq; delectatur. Caput & pedes habet ad modum virginis formata, sicut syrenes, & rictus, & oris hiatum ac dentes horridos, vterū bestialem, & delphini caudam. Miræ fortitudinis est, nec in aqua facilè vincitur, in terra vero prope imbellis est. Habet & vocem aliquantulum musicam, ipsaq; belua carmine mirificè delectatur. Isid. Serra dicta est, quia serratam habet cristam, & subtus natans nauem secat. Phisiologus. Serra est marina belua pēnas habens immanes, quæ cum viderit in mari nauem velificantem, eleuat pennas suas, & contendit velificare cum naue. Vbi aūt cucurrerit stadijs 30. vel 40. laborem sustinens deficit, & pennas deponēs ad se trahit. Vndæ vero maris eam iam lassam reportant ad pristinum suum locum in profundum. Ex lib. de na. re. Serra cristam habet serratam, quasi nauibus occultè supernatans eas in fundo secat, vt intrante aqua homines astutia dolosa mergat, eorumq; carnibus satietur. Alia quoq; est eiusdem nominis marina belua ingens, pinnasque latissimas habens, quibus contra naues velificare contendit.

De stinco. *Cap.* CXXVIII.

STincus est belua circa Nilum frequētissima, crocodilo similis, sed forma multo minori, & angustatępestates præuidet, obturatisq; qua spiraturus est uentus cauernis, ex alia parte fores aperit, huic quoque vilosior cauda pro tegumento est, & eius carnibus infecta pocula vini, veneno extinguunt. Auicēna. Stincus est guaril de Nilo, qui capitur in Aegypto. Et æstimauerunt quidam ꝙ fit de partu crocodili. Melius aūt de ipso est illud quod est in parte renum, auget qn̄q; coitum, ita vt non sedetur, nisi sorbitione iuris lactucarum, & lentium. Diascorides. Stincus est animal quod inuenitur in India, quadrupes, & simile lacertę, sed longius atque ventrosius, hoc autem fallitur, & ad veternos vsus facit, si caro eius ex vini cyato potetur. Nam si plus sumatur, neruos lædit.

De

De Sirena. Cap. CXXIX.

PHisiologus. Sirenæ sunt aīalia mortifera, vsq; ad vmbilicū figurā hoīs habentia, extrema vero pars, vsq; ad pedes volatilis & piscis habet figuram. Musicum quoddam ac dulci sonum melodiæ carmen canūt, ita vt auditus hoīum longè nauigantiū ad se trahāt, nimiaq; suauitate prolixę modulationis aures eorū ac sensus delinientes in somnū vertāt. Tunc demum cū vident eos grauissimo somno sopitos, ignaros ac per insipientiā suā deceptos inuadunt, & carnes eorum dilaniāt. Ex lib. de na. rer. Sirenæ sunt aīalia mortifera, q̄ a capite vsq; ad vmbilicum hn̄t figuram mulieris improceræ magnitudinis horrenda facie, crinibus capitis lōgissimis atq; squalentibus. Apparent aūt eū fętibus quos in brachijs portāt, māmis etenim fętus lactāt, quas in pectore magnas hn̄t. Has qn̄ vident nautę multū timēt, eisq; lagenam vacuā proiiciūt, & ipsa cū lagena ludit, donec nauis p̄trāseant: reliquā vero partē corporis hn̄t vt aquila, & in pedibus vngues ad laniandū habiles. Porro in fine corporis hn̄t squamosas pisciū caudas quibus vt remigijs in gurgitib⁹ natāt. Quoddā ēt musicū ac dulcissimū melos hn̄t in voce, quo delectati nauigantes & attracti resoluuntur in somnum, sopitiq; sirenarum vnguibus dilacerantur. Sed nōnulli nauigātium sapienti vsi cōsilio, fortiter aures suas obturāt, & sic immunes trāseūt, ne mortifero sirenarū cātu illiciantur ad somnū. hæ quidem beluæ in quibusdā profundi gurgitis insulis, & aliqn̄ in fluctibus cōmorantur. Et qd̄ de lagena dictū est, illi testati sunt, qui eas se vidisse dixerunt. Sirenas tn̄ has non in veritate beluas, sed meretrices quasdā Isido. fuisse describit, q̄ trāseūtes ad egestatem deducebāt. Sed & philosophi & sanctorū expositorū nonnulli cōtrariū sentiūt, vera mōstra marina esse dicētes. Sunt & sirenæ serpētes in Arabię partibus habitātes, equi cursu validiores, quarū ēt qdā alas habētes volare possunt: harum tn̄ virus est, & sic efficacissimū ad nocēdū morsum, vt ante mors, quā dolor sequatur.

De Testeo. Cap. CXXX.

TEsteum est monstrū marinū, sic dictū, quia testeam habet cutē. In Arabico mari nascitur, & aliqn̄ infirmatur, ex eo ꝙ calor interius in corpore pp cutis spissitudinē atq; duriciem respiraculum hr̄e non pōt. Cū aūt infirmatur, aquas dulces petit, & ex eis per aliquod tp̄s bibit, earūq; mutatione cutis efficitur subtilis, & resudat a poris angustiis & cōualescit. Sanatū ergo reuertitur ad aquas salsas, & ad primam suam dispositionē redit. Quod aqua dulcis in mari sit, sic probari pōt. Accipiatur vas cereum, & ex omni parte claudatur, vacuumq; proiciatur in mare, per spacium diei & noctis, postea plenū aqua dulci reperietur. Hoc animal maximum est in mari rubro.

De Testudine marina. Cap. CXXXI.

TEstudines marinæ pecudū more coeunt, & in terrā egressæ, oua vsq; ad centum, ouis anserum similia pariunt, q̄ & quidā ab illis tn̄ oculis spectando foueri dicunt. Isido. Testudo autem dicta est, eo ꝙ tegmine testæ in modum cameræ adoperta est. Horum quatuor sunt genera, quorum vnū est de quo hic agitur, testudo marina. Aliud vero est testudo lutaria, de qua in tractatu de vermibus agetur infra. Quin ēt ibidem dicetur plenius de oībus testudinum speciebus. Solinus. Traciæ populi marinas testudines capere gaudent, quarum tanta est magnitudo, vt superficies earum domū faciat, & numerosam familiam non arcte receptat. Plin. lib. 9. Testudines tantæ magnitudinis indicū mare emittit, vt superficie singularum habitabiles casas integant, & inter insulas rubri p̄cipuè maris his nauigēt cymbis. Capiuntur aūt multis quidē modis, maximè euectæ in summa pelagi eminēte toto dorso per tranquilla fluitantes, q̄ voluptas liberè spirādi intm̄ fallit oblitas sui, vt solis vapore siccato cortice nō queant mergi, inuita fluitent oportunè venantium p̄dæ. Testudines spirāt & dormiunt. Ferunt aūt & pastu egressas noctu, auidèque saturatas lassari, & vt remeauerint matutino tp̄e summa in aqua obdormiscere. Id prodit sterrentium sonitus, leuiterq; singulæ capiuntur a ternis hoībus. A duobus siquidē in dorsum vertitur. Tertius laqueū iniicit, sicq; a pluribus ad terrā trahitur. In pheniceo mari capiūtur sine vlla difficultate, vltroque veniūt statuto anni tp̄e in amnē eleutherū, fusa multitudine: quidā oculis spectādo quoq; oua ab his foueri putāt, fęminas q; coitū fugere, donec mas festucā imponat aduersæ, aliās ori auersæ. Troglodytæ cornigeras hn̄t, vt in lira annexis cornibus latis mobilibus quorum remigio in natādo se adiuuāt. Sunt etiā terrestres in desertis Aphricæ roscido viuētes humore. Cortice testudines integuntur, in coitu superueniūt, ouaq; illarum in sicco maturantur. Dentes non sunt testudini, sed rostri margines acuti, superiori parte inferiorē claudente pixidū modo. In mari conchilijs viuunt, tāta ori duritia vt lapides cōminuāt. In terrā egressæ in herbis pariunt oua ouis auiū similia ad centena numero, eaq; defossa extra aquas, & cooperta terra incubant noctibus, educunt aūt fętus annuo spacio. Idem in lib. 11. Testudini marinæ lingua nulla, nec dētes, sed rostri acie comminuunt omnia, & quamuis prægrandem habeant pulmonem sub tuto tegmine, habent tamen sine sanguine. Oua parientiū renes habet testudo sola, quæ & omnia quoque habet alia viscera. Item oua parientibus est fibulus obruptus testudini, serpentibus autem longus.

De Thinno. Cap. CXXXII.

EX lib. de na. rerum. Thinnus est monstrū marinū, caudam habens duorum latitudinis cubitorū. In mari fœtificat tm̄, sed in terrā exit ad pastum. Est aūt thinnus f̄m Isido. nomē Grecum. hic aūt iuxta Plin. naues ob curiositatē videndi vela vento agitari persequitur, & eo stupore intm̄ afficitur, vt ēt tridente in eū iacto, terrore non moueatur: hiberno tp̄e latet gurgitibus, pinguescit intm̄, vt vita longissima per triennium fit. Plin. li. 9. In indico mari magna est thinnorum multitudo. Inuenimus in præcipua magnitudine thinnum talenta 15. pependisse, eiusq; caudæ longitudinē duo cubita & palmū. Mares sub ventre non hn̄t pinnam. Intrā te magno mari pōtum verno tp̄e gregatim, nec alibi fętificant. Cordila partus appellatur, qui fętas redeūtes in mare autumno comitatur, limosę vero aut e luto palamides incipiunt vocari, & cū annuū tp̄s excessere thinni oculos hn̄t hebetes, aspectuq; saxi cuiusdā miri candoris a vado ad sūma perlucentis repente territi, aduersus Bizancij promontoriū præcipiti agmine petūt. Bizācij vero magna est captura. Opperiuntur aūt aquilonis flatum, vt secundo fluctu e Ponto egrediantur, nec nisi Pontū Bizancium intrantes capiuntur. Bruma nō vagantur, vbicūq; deprehensi vsq; ad æquinoctiū hibernant ibi. Pinguescunt aut intm̄ vt dehiscant. Tinnorum captura est a vergiliarum exortu, ad arcturi occasum. Reliquo tp̄e hiberno latēt in gurgitibus imis, nisi tp̄e aliquo euocati, aut plenilunijs. Dextera ripā intrant, leua exeunt. Id accidere existimatur, quia dextro oculo plus cernant, vtroq; natura hebete, vita longissima his biennio. Idem in lib. 10. Thinni iuxta ripas, aut petras, dormiunt. Solinus. Plurimus thinnus est in Ponto, nec alibi fœtificant. Nusquam enim citius adolescunt, scilicet ob aquas dulciores ingrediuntur veris tēpore dextro latere, læuo exeūt.

De Medicinis ex thinno Cap. CXXXIII.

DIascor. Thinnus salsus si plurimum fuerit comestus mitigat viperæ morsus. Cataplasmatibus adhibitus medetur caninis morsibus. Plinius lib. 32. Thinni adipe recenti Attalus ad oris vlcera est vsus. Psilotrum est thinni sanguis & fel ac iecur siue recentia siue seruata. Iecur etiam tritum atq; mixtū cedro plumbea pixide asseruatum. Emendatque palpebras psilotrum mutilibus pilis exemptis in vestigia euulsorum instillatum.

De Tortuca. Cap. CXXXIIII.

EX lib. de natu. rerum. Tortuca maris est monstrum ingens, formatum ad instar tortucæ terrestris, sed eius magnitudinem in inmensum excedens. Nam octo cubitorum est eius longitudo, quatuor latitudo. Clippeum habet quo contra iacula tegitur. Ad instar visualis scuti triangularē, sed multo maiore, vtpote qnque cubitorū. Crura ēt habet magna, vngues magnos, & digitos in pede maiores quàm sint in leonibus. Fortitudine quoq; & audacia mirabiliter viget, quippe quæ tres homines inuadere non timet. Fortitudine quoq; frustratur, si dorsum ad terram vertatur. Difficulter enim surgit in dorsum conuersa propter latitudinem clippei, quo a dorso tanta belua includitur. Aristoteles. Tortuca postquam comederit viperam comedit origanum agreste ne moriatur.

De Vacca & vitulo marino. Cap. CXXXV.

EX lib. de nat. rerum. Vacca marina monstrum est magnum ac validū, & ad iniurias iracūdū, nō habet oua, sed facit fętū, vnū quidem sæpius, vel duos ad plus, fętum tenerè diligit, & secum ducit vbicūq; vadit. Viuit hoc aīal 30. annis, qd̄ probatū est amputatis eorum caudis. Isido. Vitulus marinus a similitudine terrestris dr̄. Aristo. Vitulus marinus habet corpus durum & carnosum, ideoq; grauiter interficitur, nisi cum vulnere in maxilis: vox eius est vt tauri. Quatuor habet pedes, nō aūt auriculas, quia regimen vitæ illius & māsio est in aqua. Nā si essent ei auriculæ super vias positæ, multū humorem reciperent, ac motū & natationē in aqua prohiberent. Aīal generant cōpletum. Eiusq; partus est omni tp̄e sicut hominis, & p̄cipuè tp̄e partus caprarum. Plinius lib. 9. Vitulus marinus pilo vestitus est. Parit animal in terra more pecudū. Nūquam parit plures geminis, fętum non ante 12. diem in mare deducit, ex eo subinde assuefaciens. Interficiuntur difficulter nisi capite eliso. Ipsis in sono mugitus, vnde & nomen vituli accipiunt. Tn̄ disciplina & voce populū salutāt, & nomine vocati respondēt. Nullum animal grauiore somno premitur: pennis quibus in mari vtuntur, humi quoque pedum vice serpunt. Pelles eorum ēt detractas corpori, sensum æquorum retinere tradūt, semperq; æstu maris recedente inhorrescere. Præterea dexteræ pinnæ vim soporiferam

inesse

infesse, subditamq; capiti somnum allicere. Idem in lib. 2. Pauidi fulminum tutissima putant tabernacula de pellibus beluarū, quas vitulos marinos appellant, eo q hoc solum aīal e marinis fulmen nō percutiat, sicut nec e volucribus aquilam. Suetonius in lib. 2. de 12. Cæsaribus. Octauianus Augustus licèt nō minus seuerus, quam facilis & clemens patronus ac dñs esset, tonitrua fulguraque paulo infirmius expauescebat, ita vt semper & vbiq; pellē vituli marini pro remedio circumferret. Plinius lib. 32. Expauescentibus morsum canis rabidi faciē perungunt adipe vituli marini. Idē quoq; adeps lichenas & lepras soluit. Coagulū eiusdē vituli comitiales bibūt cum equino lacte vel asinino. Eodem coagulo in litargiā vergentibus ad olofactum vtuntur. Theutonicos adiuuat. Idē coagulū ex vino sumptū. Item adeps vituli marini instillatur inguinaribus inter mortuarū fulue vitio, & cum coagulo eiusdem in vellere imposito. Actor. Vitulus marinus, vt supra dictum est, ipse est felchus, de quo plenius actum est, ipse est quem vocat Aristoteles chochi, de quo etiam superius dictum est.

De Ippotamo. *Cap.* CXXXVI.

EX lib. de natura rerū. Ippotamus est belua in terra nascens, sed in aqua & terra æqualiter potens. Elephantibus plerūque maior. Rostrum habet resupinum, dētes aduncos, noctibus segetes depascit, ad aquas quasi retro gradus pergit, libentius aūt præ cæteris partibus corporis in pedibus vulnera recipit. In Nilo habitat, & in partibus Indiæ præcipuè reperitur, ex eius cute tornantur hastæ. Isidorus. Ippotamus vocatus est, eo quòd sit equo similis dorso, iuba, & hinnitu, rostro resupinato a primis dentibus, cauda tortuosa. Die in aquis commoratur, nocte segetes depascit hunc Nilus gignit. Solinus. Ippotamus vngulas habet bifidas noctibus ad depascendas segetes pergit auersus astu doloso, vt fallente vestigio reuertēti ei nullæ insidiæ pparentur. Idē cum nimia satietate distenditur arūdines recenter cæsas petit, per quas tādiu obuersatur, quoad stipitū pedes acuta vulnerent, vt profluuio sanguinis leuiet saginā, plagā deinde cæno oblinit, vsq; dum vulnus conducatur in cicatricem.

De Eodem. *Cap.* CXXXVII.

ARistote. Ippotamus, i. equus fluuialis habet equinos crines, fissos pedes, sotulares vt vacca, & est sine facie, habēs in pedibus kahad. Cauda eius vt porci, hinnitus vt equi, magnitudo vt asini. Coriū eius crossum valde, ideoq; parantur ex eo sotulares & corrigiæ. Interiora eius assimilantur interioribus equi, & asini. Et licet in terra maneat, sine aqua tñ viuere nō pōt, sicut tortuca & rana marina & crocodilus. Plinius lib. 8. Ippotamus est in Nilo belua altior crocodilo, vngulis binis in modū bouis, dorso equi, & iuba, & hinnitu, rostro resupino, cauda torta, & dentibus aprorum aduncis, sed minus noxiis, tergoris ad scuta galeasq; impenetrabilis, præterquam si humore madeat, hic in quadā parte medēdi magister extitit, assidua nāq; satietate obesus exit in littus, recentem arundinū cæsurā speculatur, & vbi acutissimū videt stipitem imprimens corpus, venam quandam in crure vulnerat, sicq; profluuio sanguinis aliàs morbidū corpus exonerat, & plagam limo rursus obducit. Idem in libro nono. Non solum autem corio, sed & pilis integuntur ippotami, sicut & vituli marini. Idem in lib. 11. Corii vero crassitudo talis est ippotamis, vt inde tornentur hastæ cum ingenio quadam medica diligentia. Idem in lib. 28. Cinis corii ippotami cū aqua illitus, pannos sanat, adeps eius febres frigidas. Pellis eius e sinistra parte frontis adalligata ventrem inhibet, & eiusdem cinis alopicias explet. Testiculi dragma ex aqua bibitur contra serpentes, fimus suffitus dentes e parte leua, dolorem dentiū scarificatis gingiuis sanat.

De Zedroso, & zidrach, & zephio. *Cap.* CXXXVIII.

EX libro de natura rerum. Zedrosi beluæ marinæ sunt Arabiam incolētes. Quarum ossa adeo magna sunt, vt fores in domibus & palatiis tigna & alia structuræ necessaria de illis cōmodè secentur, 40. namq; cubitorum magnitudinis reperiūtur. Zidraach est monstrum forma mirabile, quod prætendit malitiam in sua figuratione, sed innocuum reperitur. Caput habet, vt equus, sed forma minori, corpus autem ex omni parte draconi simillimum est, totumq; diuersimodè coloratum. Caudā habet longam sm quantitatem corporis sui, gracilem & tortuosam, vt auguis, pinnas quoque habet sicut piscis aliquis. Zephius est marina belua valde formidabilis, & omnium animalium generi valde dissimilis, forma singularis, huius namq; caput si videris monstruosum est omnino. Si oris abissum, fugies velut imaginem mortis: si oculos, horrebis: si reliquum corpus, nihil in rebus simile te vidisse fatebris.

De Zitirone. *Cap.* CXXXIX.

ZItiron monstrum est, quod vulgus militē vocat, & est ingens atq; fortissimum. In anteriori parte quasi formā armati militis pręfert, & caput quasi casside galeatum, & cute rugosa & dura ac firma nimis. Ab eius collo dependet scutum longum, & latum ac magnum, & interius cauum vt in eo possit cōtra ictus pugnantium more defendi. Est enim forma triangulare, firmiter duritiaq; tam validum, vt vix vnquam possit iaculo penetrari. De collo eius & de spondilibus venæ qdam ac nerui fortissimi protenduntur in humerū, quibus prædictū scutum pendet in scapula. Brachia quoq; fortissima nimis habent, & quasi manum bisulcam, cum qua validissimè percutit, vnde fit vt difficulter nimis ab homine capi possit, & si captus fuerit difficulter etiam necari, nisi cum malleis poterit.

De Sexu piscium. *Cap.* CXL.

ACtor. Hæc de nominibus piscium ac monstruorum aquatilium & naturis breuiando transcurrimus, nunc ēt de sexu ac generatione illorū pauca subiiciamus. Ex lib. de nat. rerum. Piscīū fœminę maiores sunt maribus ac longiores, & carnes duriores habēt. Ante tps partus & coitus mares ac fœminæ vagantur, natātq; per greges simul. Tpe vero coitus & partus ambulat par cum pari. Oēs autem ordinem seruant naturæ in sexu & in genere. Nunquam. n. videbitur piscis cum alterius generis pisce coire. Nullus piscis habet collum, aut virgam, aut testiculos, aut mammillas, vt dicit Aristo. De his tñ excipimus delphinum, & cetum, & cætera monstra maris, & hoc est, quia sibi simile generant, vnde & mammillas habent, quibus fœtus lactant, non tamen supra sed iuxta iuncturas. Itaque non eminent, sed habent duo cannalia quibus egreditur lac, & filii matres sequuntur. Masculi piscium habent vias semine plenas, ita quod videtur sæpius extra decurrere, licet aūt fœminæ sint masculi lōgiores & carne duriores, masculi tñ fœminis sunt meliores, pter habahot, & non dico fœminas nisi sm nomen, qm in veritate non sunt ita, sed diuersi sunt in aspectu. In quibusdam siquidem piscibus non sunt mares ac fœminæ, sed quædam genera sunt tm̄modo fœminæ. Phisiologus. Fœminarum aquatilium aliæ commixtione masculi tantummodo concipiunt & pariunt catulos, aliæ ponunt oua sine masculi susceptione concepta. Nūquam vero reperitur in piscibus innaturalis coitus, nec vna species vnquam accedit ad speciem alterius generis, nisi murena. Veruntamen & murenam non excipit philosophus. Vnde sm ipsum vr quod murena nō sit piscis. Aristot. Piscium in quibus mares ac fœminæ sunt, mares habent vas in quo est semen, fœmina vero matricem, nec complentur eorum oua, donec exeāt extra, & tunc sequuntur ea mares, & eiiciunt sperma super illa, vt virtutē suam recipiāt & crescant. Marinum vero animal duræ testæ, non habet marem aut fœminam. Quædam ēt duri corij sunt, vt arbores, qm ex eis est quod generat sine coitu maris & fœminæ. Plinius lib 9. Piscium fœminæ maiores sunt, quàm mares. In quorundam vero genere non sunt mares omnino, sicut in erithinis & cromibus. Omnes. n. ouis grauidę capiuntur. Idem in lib. 10. In anguillis ēt omnibus, nec est masculinū nec fœmininum genus, q nec aīal nec ouū ex se generant, sicut neutrū est & ostreis genus, cæterisq; vado, vel saxo adhærentibus.

De Multiplici generatione piscium. *Cap.* CXLI.

ACtor. Piscibus itaque sicut & auibus ab initio creationis suæ benedictionem propagationis sui generis dedit etiā Deus dicens. Crescite & multiplicamini & replete aquas maris. Ambrosius. Piscium alij oua generant, vt varij maiores quos tructas vocant, alij viues fœtus de corpore suo emittunt, vt mustelæ, caniculæ, ceti, delphines, focę, & huiusmodi. Et qui oua generant, non nidos texunt, vt aues. Nec sic cum molestia nutriunt, sed aquis oua fouenda committunt. Ipsaqs aqua fœtus animat & creat tanquam blanda quædam mater animantium. Vt ergo ouum cadit, aqua quodam naturæ suæ gremio, quasi blanda nutrix illud suscipit, & animal celeri fotu reddit, continuo enim iactu parentis animatum cecidit, & piscis exiuit. Qui autem viuos fœtus emittunt, cum partus ediderint, si quid fortè terroris præsenserint, insidiarumque circa catulos quēquā moliri, quo tueantur eos, vel teneræ ætatis pauore, vel materno amore comprimant, aperire ora & fœtus suos innoxio dente suspendere, interno quoque corpore recipere ac genitali aluo feruntur abscondere, atque iterum fotu quodam eos sui caloris animare, & spiritu alere, tutosque in vno corpore viuere donec aut securitatē deferant, aut obiecto suo corpore natos suis periculis defendāt. Quis humanus affectus hāc pisciū pietatē imitari possit? Ecce natura seruat ī piscibus, qđ nō seruat ī hoībus. Arist. Animalia magna ex marinis generāt animal, vt delphinus & ex his etiam, quæ gignunt animalia prius in matrice sua generant oua. Quæ quando perficiuntur quiddam ex eis simile vermi efficitur, & quando vermis ille paritur, recipit formam perfectam, fitque ex huiusmodi marinum animal, qđ Græcè chele dicitur. Marinum animal duræ testæ non coit omnino, sed crescit ex limo & putredine. Vniuersaliter enim omne, quod est duræ testæ, generatur in limo per se. Quidam autē

ex

ex piscibus generantur in arena, quidā in lapidibus, quidam natando super aquam. Et quidā qui non mouentur, sicut cheleti, habent simile radicibus in terra crescentibus. In quodam loco ab aquis desiccato, cum incipit canis apparere, aufertur inde limus & putredo. Et cum ibi reuertitur aqua, pisces parui qui nō habent ouum, aut sperma generantur, sicq; per se sine coitu & ouis oriuntur, & quidā a limo, quidā ab arena, quidā per putrefactionem, quæ est super aquas, vt affrom, qui est ex aqua, qn̄ moritur alius ab eo generatur, quidā etiam piscis a terra generatur, cuius signū est, quia qn̄ tempus frigidū est venari nō pōt. Cum aūt dies clarus fuerit, ascendit de terra & calorem petit, & tunc venari potest. Quidā vero pisces sunt ex spuma, quæ venit ex aqua pluuiæ, & dicuntur spumosi, visiq́; sunt in illa spuma ebulire, sicut ebuliunt vermes in stercore. Cumq; fuerit annus pluuiosus & calidus, erit abundātia generis istius. Plinius lib. 9. Pectines ac vituli sponte naturæ in arenosis proueniūt. Quæ autem durioris sunt testę, vt murices, purpureæ saliuario lentore, sicut acescente humore culices atq; suma maris incalescente cū admissus est himber. Quæ vero siliceo tegmine operiuntur, vt ostrea putrescente limo, aut spuma circa nauigia diutius stante defixosq́; palos & lignum maxime. Nuper cōpertū in ostreis humorē his fetificum lactis modo effluere. Anguilę se scopulis atterunt, eaq́; strigmēta viuescūt, nec alia est illorū procreatio, ex squatina & rana simul coeuntibus nascitur piscis parte priori ranę similis. Cætero vero genera nō cōmiscent̄. Tradit Theophrastus circa Eracleā Lyco amne recedēte, ouis relictis in limo generari pisces q̄ ad pabula petenda palpitēt exiguis branchijs.

De coitu piscium. Cap. CXLII.

IDem in eodem. Pisces attritu ventrum coeunt, tanta celeritate, vt visum fallant. Delphini & reliqua cete simili modo & paulo diutius, fœmina piscis coitus tempore marem sequitur, ventrem eius rostro pulsans. Sub partu vero mares sequuntur fœminas, similiter earū oua vescentes, nec satis est generationi per se coitus, nisi editis ouis inter se versando mares & fœminæ vitale asperserint virus. Non omnibus id contingit ouis in tāta multitudine, alioquin maria & stagna replerentur, cum singuli vteri innumerabilia cōcipiant. Plani piscium quibus cauda nō obest, aculeatiq́; vt testudines, & raye in coitu superueniūt, polippi crine vno fœminæ naribus annexo. Sepiæ ac loligines linguis inter se brachia componentes, & in contrariū natantes ore & pariūt, sed polippi verso in terrā capite coeunt. Reliqua mollium tergis, vt canes & squillæ, locustæ. Cācri ore, ranę vero superueniūt superioribus pedibus alas fœminæ mare apprehendēte posterioribus clunes, pariunt minimas carnes nigras quas gyrinos vocant, oculis tamen & cauda insignes, mox pedes figurantur cauda findente se in posteriores. Mirumq́; semestri vita resoluuntur in limū nullo cernente, & rursus vernis aquis renascuntur quę fuere natę, perinde occulta ratione cum omnibus annis id eueniat. Diuersa vero piscium genera non coeunt insimul, præter squatinā & ranam, ex quibus nascitur priori parte similis ranę. Et nomen ex vtroq; compositū apud græcos trahit. Aristoteles. Omnes masculi pisciū habēt semen, præter quendā qui dicitur habalom, nec habet sperma vel oua. Pisces velocis sunt coitus, coeunt enim cum vnus alterū tangit, & sperma velociter eiiciunt, & sicut animalia cætera retinent anhelitum ante spermatis emissionē, ita & pisces tuncaquā maris nō recipiunt, & qn̄ faciunt hoc citius corrumpuntur. Habēt autem vias sicut homines, sperma est in vltima partium seminę. Itaq; pisces magni aliquādo coeunt, & appropinquant in locū qui dicitur vmbilicus, & ex illa via extrahit mas sperma, fœmina oua. Malachye & vacca & aquila, & lamiæ marinæ coeunt dorso ad dorsum. Fœminæ sequuntur mares tempore luxurię, & coitus, semenq́; per os, vt dicitur, accipiunt, ipsumq́; sub ventre ponunt. Genus quidem Malachye, vt sepia & mollis testæ, vt charabo & similia sunt ex coitu. Eorumq́; coitus sicut annulosorū tardior est, quia sanguine carēt, ideo naturā frigidā habēt. Nec faciūt nisi duo oua in æstate, q̄a matrix in eis in duo diuisa est. Quidā piscis generat sine coitu. Piscis aūt dictus renobarē ex coitu duarū specierū generatur. Ambrosius. Nullus pisciū cōmiscet̄ alteri, sed q̄libet suo generi, titimall⁹ titimallo, lupus lupo, scorpena quoq; suo generi seruat immaculati castitatē cōnubij.

De piscium impregnatione. Cap. CXLIII.

ISido. Fœminarū in piscibus aliæ, sicut prædictū est, cōmixtione masculi concipiunt, & catulos pariunt. Aliæ oua sine masculi susceptione concepta ponunt, quæ ijdem masculi in sequenti fœminis sui iactu perfundunt, & sic generabilia fiunt. Quæ aūt semine maris perfusa nō fuerint, sterilia perseuerant, aut putrescunt. Arist. Sicut ergo in quibusdā fœminis auiū sunt oua venti. Sic & in generibus pisciū sunt oua per se, nec conueniūt generationi præter illa sup quæ mas eiicit sperma, nō oēs aūt pisces fœtum faciūt vno tēpore, nec est tēpus impregnationis eorū æquale. Quidā. n. per xxx. dies impregnantur, & quidam. xx. diebus, oēsq́; pullificāt ad certū tempus Quidā vero habent paruos vermes alatos in matricibus, q̄ destruūt impregnationē ante pullificationis tēpus. Errāt aūt qui fingunt fœminas cōcipere pisciū, trāsglutiēdo sperma mariū. Quorū errorē adiuuat velocitas coitus pisciū, nec cogitant, quia quod intrat in os trāsit in stomachū, nō in matricē, & necessario digerit̄, ac cibus efficit̄. Marinū aīal mollis testæ, vt karabo, coit & impregnat̄. Similiter accidit, & Malachyę. Pisces testei corij ac mollis testę cū impregnant̄ boni sunt. Cū aūt elōgat̄ impregnationis tēpus quidā boni sunt q̄dā mali. Oēs aūt pisces ouāt p̄ter cheleon, q̄d generat aīal. Ex lib. de na. re. Non aūt inueniunt̄ oua nisi in illis qui coeūt. Quidā pisces impregnant̄ in vento australi, q̄dā aquilonari. Pisces paludū impregnant̄ ex maiori parte post q̄nque menses. Omnes aūt pisces generaliter post vnū annū fętificant.

De ipsorum ouatione. Cap. CXLIIII.

ARistoteles. Oua nō inueniuntur in piscibus nisi in his qui coeunt, & quādoq; sine coitu inueniunt̄, vt in fluuialibus. Maiorq́; pars ouorū, vt dicit̄ a fœmina transglutit̄. Oua multa in humido damnant̄, nec saluātur ex eis nisi q̄ ouantur in locis vbi fœtus eiicitur. Sed nec ex ouis fętus fit, nisi ex eis super quæ mas sperma suū eiicit. Cū aūt ouauerit fœmina, sequit̄ eā mas, & sup oua eiicit sperma, quodq; ab ipso spermate tangit̄, piscis paruus efficitur. Mas piscis manet in loco, vbi ouat fœmina oua multa custodiēs dū vagat̄ fęmina, masculus leginom manet. xl. vel. l. diebus sup oua sua, quia nō cito cōplent̄, nec pisces qui ex eis fiūt. Oua oīa quæ tangunt̄ ex spermate cito apparēt magis alba post diē vnū, & post tp̄s modicū apparēt in eis oculi pisciū. Maior pars ouorū damnat̄ cū fœmina ouat vagādo. Illa quoq; oua q̄ exeūt in cursu aquę, dānant̄, nisi cadāt in aliquā materiā. Oēs pisces corticales. i. squamosi ouāt. Vulpes marinæ ac tortucę, q̄ dn̄r leues, habēt oua in medio matricis, sicut canes marini. Oua pisciū nō sunt duorū colorum separatorū, albi. s. & citrini, sed vnius coloris quasi ex vtroq; mixti. Nec sunt cōpleta sicut auiū, sed incōpleta, quia recipiunt crementū. Itaq; pisces eiiciūt oua incōpleta, p̄ter modū qui dr̄ rana. Cōplent̄ aūt extra, & huius cā est, q̄a pisces multorū sunt ouorū. Ideoq́; natura pp multitudinē eorū cōtradicit extrinsecæ corruptioni. Et q̄dā genera pisciū crescūt anteq̄ ouent, vt genus q̄d dr̄ aculeus, ouaq́; hm̄oi generis magna sūt, q̄a natura q̄to diminuit ī multitudine, tāto augmētat in magnitudine. Pisces. n. aīalia generātes, prius ouāt interius. Oēsq́; pisces ouāt p̄ter cheleon q̄ generat aīal, q̄ ēt primo ouat in se. Errāt vero q̄ fingūt ꝙ fœminæ pisciū trāsglutiūt oua mariū, q̄a in eodē tp̄e inuenit̄ sperma in maribus, & oua in fœminis. Crementū quoq; spermatis maris & fęminę est ī eodē tp̄e, nec ouant fœminæ subito, sed successiue, nec mares eiiciunt sperma subito, sed successiue: Consumit̄ aūt sperma mariū cum ouis fęminarū. Generatio Malachyę vt sepię, ac similis, & aīalis testę mollis, vt karabo, custodiūt oua tm̄modo. Malachiæ ouat extra, & mas eiicit sup fęminas sperma, sicut mares pisciū super oua. Oua pisciū in mari crescūt, q̄dā summa celeritate, vt murenarū, q̄dā vero paulo tardius. Fœmina, vt dictū est, ouāte, subito mas sequit̄ oua & eiicit sperma sup illa, vt fiāt aīalia. Ex masculo. n. est primus mot⁹. Itaq; cōplemētū ouorū auiū & pisciū nō erit nisi ex maribus, sed auiū intra, pisciū extra, rōne prædicta. Malachie ac mollis testę nō faciūt, nisi duo oua in ęstate, q̄a matrix in eis ī duo diuisa est. Pullus sepiæ cōtinuus est cū ouo in anterioris corpis parte. Nec pōt aliter esse, anterior. n. pars & posterior in eodē loco cōueniūt. Cheleti q̄dē ouat intra ouū vnū cōpletū, & parit extra. Alij vero pisces ouāt extra oua incōpleta, p̄ter ranā marinā, q̄ ouat extra vnū ouū cōpletū tm̄, & est duræ testæ ꝓpter salutē, qua exterius indiget. Huius causa est natura corporis, quia caput eius est in quantitate multiplex ad suum corpus, & est spinosum, ideoq́; nō recipit pullos suos ī vltimo. Oua hæc post paruitatē cito crescunt, sicut vermes q̄ generātur ab animali parui valde: Deinde crescūt per se. Crescūt aūt ꝓpter calorē spermaticū, quia superfluitas hæc similis est fermento.

De pullificatione. Cap. CXLV.

IDem. Semper partus pisciū, vt iam dictū est supra, mas sequitur fœminā & transglutit, vt dicitur pro maiori parte oua. Et ex ouis remanentibus fit generatio piscium. Cum autē efficiuntur in piscibus animalia intra, ponuntur in tela subtili, eruntq́; in principio oculi eorū magni. Pisciū vero q̄ generantur ex vermibus, sunt partes inferiores primo maiores, & ī fine generant̄ oculi & caput. Et qn̄ priuat̄ humiditas, q̄ est in ouo, tunc nō cibat̄ pullus. Cūq; modicū creuerit, cibat̄ ab aqua riui. Pisces paludū ac fluuiorū pullificant in ripis fluuiorū ac lacuū, ac præcipue vbi materiā inueniūt arborū & cannarū. Quidā vero pullificāt in loco cuius ꝓfunditas ē vnius stadij. Parui pullificāt in locis vbi est aqua pauca, & p̄cipue vbi sunt radices salicum, aut aliarū arborū vel cannarū. Item quidā pisces marini

pullificant in ripa fluuij, quia locus ille calidus est, nec est ibi vẽtus, & recipiunt in se dulces aquas. Est quidam piscis cuius oua, qñ venit hora partus funduntur in suo interiori, ac deinde exeunt pulli. Pisces ex ouis paruorum piscium generati, crescũt in tribus diebus: & oua quæ tanguntur a multo spermate, crescunt in vna die. Piscis qui Græcè dr̃ hallam: oẽs suos in loco aquæ multæ pullificat, & trahit eos post se sicut gregem. Quidã vero, qui dr̃ tylon pullificat prope ripam maris: in locis in quibus semper ventus percutit, & hoc genus in modum gregis discurrit. Quidam autem partus tempore vadunt ad loca paucæ aquæ. Vnam fœminam aliqñ sequuntur mares. 12. vel 13. Diuersitas aũt regionum diuersat pisces etiam in multitudine coitus & impregnatione & partu: sicut plantas & arbores, & alia. Ideoq; plures sæpe pisces ouant vel pariunt in quibusdam locis: & in quibusdam non. Ex animalibus aquosis illud, quod est magni corporis, est paucorum filiorum, & quod parui corpori econtra multorum. Pullificatio quidem piscium est magis in mari quieto a ventis, & calido, & vbi multas recipit aquas dulces: omnesq; pisces nutriunt pullos suos præter ranam. Quidam verò cibantur pullis suis tempore pullificationis. Delphinus solus inter pisces generat animal hñs mammillas, & lactat catulos suos. Plin. vbi supra. Pisces stagna & amnes transeunt vt tutos fœtus edant, vbi non sunt, qui partus deuorent: fluctusq; minus sæuiant. Piscium sola phycis ex alga nidificat, & in nido parit. Torpedo fœtus octogenos habens inuenitur. Ea quæ intra se parit oua præmollia in alium vteri locũ transferens, ibiq; excludens. Simili modo cætera quæ sunt cartilaginea. Ita fit vt sola pisciũ & animal pariant, & oua concipiant. silurus mas solus omnium edita oua quinquagenis sæpe diebus custodit, ne absumantur ab alijs. Cæteræ vero fœminæ in triduo excludunt, si mas attigit. Acus, siue belone vnus piscium dehiscente pp multitudinem vtero parit, & a partu sanatur aliàs calescit vulnus. Omnium aũt aquatilium fœtus inter initia visu carent. Ambro. Igitur alij pisces oua generant, & aquis fouenda committunt, vt varij & huiusmodi. Alij fœtus viuos de corpore suo edunt vt mustelæ, caniculæ, cetæ, delphinus, ac focę, & huiuscemodi, sicut iam superius dictum est. Ex lib. de na. re. Maior piscium pars in ripis fluminum fętiçat si afflit eis, qñ in eo loco non est ventus, & est in se calidus. Pisces parui fętificant vbi pauca est aqua, & præcipue circa radices salicum, vel aliarũ arborũ. Plurima verò pars ouorum occasione multimoda perit, quia si omnia prouenirent, multiplicarentur nimis. Itaq; præcipue qñ fœmina ouat vagando, maior pars ouorum perit. Quidam aũt pisces vt pullificant infirmantur. Et quidã hñt vermes in matricibus, qui destruũt pullos.

De Temporibus ouandi, & pullificandi. Cap. CXLVI.

ARistoteles. Non autem vno tempore omnes pisces ouant, vel fętificant. Scorpio marinus ouat semel in vere, & iterum in autumno: quidam ouat semel tantummodo, sed quia ponit oua successiuè, putant homines eum bis ouare, & primo quidẽ ouat in vltimo hiemis, & finit in principio. Marina quædam ouant omni tempore, & oua parua faciunt huiusmodi fœminæ. Postea finduntur ac crescunt cito valde. Inde omnium ouorum marinorum piscium festinum ac velox est crementum. Quidam ouãt super terram inter graciles herbas & virides, quæ in aqua sunt. Quidam apud cursus fluuiorum. Et quidam in pelago maris; & hoc tm̃ in tempore veris. In tempore vero autumnali non ouant, nisi parum, sed quidam ouant in hieme, quidam in æstate, & quorundam vt fascaroz pars quædam ouat in hieme, quædam in æstate. Et quidam generant multotiens: sicut cheleti multotiens in sex mẽsibus. Quidã vero pisces bis in anno, vt galeon sic dictus in Græco. Denique pisces ouantes non faciunt fętus, nisi semel in anno præter sachadon paruum, qui pullificat bis in anno: malachiæ ouant super terram. Et quidã alij pisces super lapidem. Quidã pisces cũ pullificant infirmantur. Quidam ante pullificationem multum in motu vagantur: & postq̃ pullificauerint, quiescũt. Quidã in matricibus hñt vermes paruos alatos: qui destruunt impragnationẽ ac pullos. Pisces in profundo maris existentes pullificant in æstate, quia tunc non deprehenduntur. Pli. lib. 9. Quædã anni tpe gignuntur, & in humore sicut in terra, verè pectines, limaces, hirundines eodẽ tpe euanescunt. Piscĩ lupus & trichias bis in anno parit, & saxatiles oẽs. Quidã ter pariunt, vt mulli calchis cyprinus. Quidam bis, vt sargi. s. vere, & autumno. Ex planis squatina sola autumno occasu Vergiliarũ. Plurimi piscium tribus mensibus Aprili, Maio, Iunio. Salpæ autumno. Spari, & torpedo circa ęquinoctium: molles vero: sæpia oĩbus mensibus. Itẽ polippi hieme coeunt. Locustæ ac reliqua tenuioris crustæ oua super oua ponunt vel pariunt, & ita incubant. Sæpia in terreno parit inter arũdines, & in alto cõseruata aliàs cõserta oua edunt loligines. Itẽ purpura & murices pariunt verè. Echini ęquidem oua plenilunijs hñt in hieme, & cochleæ nascuntur hiberno tpe. Ambr. Nouit itaq; piscis pariẽdi tpa, nouit tps eundi, ac redeundi, naturæ inspiratione, quæ vera est pietatis magistra. Oportuno tpe ex diuersis locis ad plurimos sinus maris agmine cõiuncto, quasi cõi consilio conueniũt: & mare Septentrionale petunt Ad Pontum fretũ in æstate transeunt, eo ꝙ dulcior sinus existat, quia sol tandiu in hoc fretu immoratur, vt omnem aquam dulcem, atq; potabilem qua maritima delectantur exhauriat. Illic pro temporis & loci congruentia fętificant, & teneros fętus nutriunt, quo peracto simul omnes eo, quo venerant agmine redeunt.

LIBER XVIII.

De Opere sexta diei: & primo de animalibus. Cap. I.

GVilhelmus de Conchis. Piscibus itaq; & auibus effectu superiorum ex aqua creatis, vbi fuit tenuior aqua ex istorum creatione, & superiorũ calore est desiccata. Sed superficies terræ, quæ ex superposita aqua erat lutosa, ex calore buliens diuersa aĩalium genera ex se creauit. Et si aliqua ex parte dñabatur caliditas ignis: inde colerica nata sunt aĩalia, vt leo. Si frigiditas terræ, melancolica, vt bos. Si aquæ flegmatica, vt porci. In orientali quippe regione est factum. Est enim cæteris regionibus tpatior. Comestor. Ornatis ergo cunctis superioribus mundi partibus, i. cęlo, & aere, & aqua: tandem sexta die ornauit Deus infimam partẽ, i. terrã, producens ex ea tria genera aĩalium, s. bestias, reptilia, iumenta. Sciens Deus hoĩem per peccatum casurum: in pœnam laboris dedit ei iumenta ad opus, vel esum. Reptilia verò & bestiæ sunt ei in exercitium. Sed quæritur de his & alijs nociuis animantibus, vtrum creata sint nociua: an primo mitia: postea facta sint nociua. Rñdetur, ꝙ primo creata sunt mitia: sed post peccatum facta sunt nociua homini: tribus de causis, s. pp hoĩs punitionem, correctionem, instructionem. Punitur enim homo cũ læditur ab his, vel cum timet lædi, quia timor maxima pœna est. Corrigitur his, cum scit ista sibi accidisse ꝓ peccato suo. Instruitur cũ admirando opera Dei: magis, s. admirans opera formicarum q̃ onera camelorum, vt cum videret homo hæc minima sibi posse nocere, recordaretur suæ fragilitatis, & humiliaretur. Forte diceret aliquis, ꝙ quædam aĩalia lædunt alia, qui nec inde puniuntur, nec corriguntur, vel instruũtur. Sed etiam in his instruitur homo per exemplum, quia ad hæc creata sunt, vt alijs sint in esum. Sed forte obijciet, ꝙ etiam in mortuos homines sæuiunt. Ac per hoc instruitur homo, ne aliquod genus mortis horrescat, quia per quoscunque transeat meatus, nec capillus de capite eius peribit.

De Pecoribus in generali. Cap. II.

ACtor. Priusq̃ assignemus animalium terrestium naturam singulorumq; membrorum anathomiam in generali, conuenit, vt de singulis per se generibus: ac singulorum generũ speciebus, differamus in speciali more nostro, ẜm ordinem alphabeti. Illud enim ad pñs pp fastidium longitudinis euitandum, vtiq; pterimus, & sequenti operi diligentius, atq; diffusius prosequendum reseruamus. Nunc ergo de illis generibus, quæ præcipue in adiutorium hoĩs facta sunt, i. de pecoribus & armẽtis, quos etiam ob hãc causam iumentorum noĩe scriptura appellat, exordium capiamus. Isidor. lib. 12. Pecorum nomen accõmodari propriè his aĩalibus solet: q̃ sunt aut ad vescendum apta, vt oues & sues, aut in vsus hoĩum cõmoda, vt equi & boues. Generaliter tñ omne animal pecus à pascendo vocatur. Iumenta aũt dicta sunt, eo ꝙ labores hominum, vel onera iuuent: vel subuectando vel arando. Item & armenta, vel ꝙ sint armis apta, i. bello, vel ꝙ his homines vtuntur. Alij armenta tm̃ boues intelligunt ab arando dicta, quasi aramenta, vel ꝙ sint cornibus armata; discretio aũt est inter armenta & greges. Nam armenta equorum & boum sunt. Greges vero ouium & caprarum. Plin. lib. 9. Pecus potu pinguescit: & ideo sal est illis aptissimum. Idẽ in lib. 24. Onera pomorum a iumentis statim sentiuntur, ac nisi prius ostendantur eis, quis pauca, ilico sudant. Solinus: Armenta gentis garamantum obliquis ceruicibus pabulantur. Nam si recta ad pastus ora dirigant: officiunt prona ad humum cornua obnixa. Valer. Max. de gestis & dictis memorialibus lib. 1. In Cephalonia insula, cum omnia vbiq; pecora vsu aquæ quotidie recreentur: in ea pecudes maiore ex parte anni ore aperto ex alto ventos recipientes, sitim suam extinguunt.

De eisdem in speciali secundum ordinem alphabeti, & primo de agno. Cap. III.

ISidorus. Agnum Gręci vocant à po tu agno quasi pium. Latini aũt hoc oĩno nomen eum hře putant, ꝙ p̃ cęteris aĩantibus matrẽ agnoscat, adeo vt etiam si i magno grege errauerit, statim balatu

balatu vocem parentis recognoscat. Ambrosius. Agnus simplicissimus cum a matre q̃sq; aberrat, frequenter eam balatu absentem excitat, multisq; licèt versetur in milibus ouium, recognoscit vocem parentis & festinat ad eam. Nam quamuis cibi & potus desiderio teneatur, transcurrit tñ aliena vbera: licèt humore lactis grauida exundent: solusq, materni lactis fontes requirit Plinius libro.8. Multi hibernos agnos præferunt vernis, qm̃ magis interfit ante solstitium, quàm ante brumam firmos esse, solumq; hoc animal vtiliter bruma nasci. Castrari vero agnos ni si trimestres, præmaturum est. Idem in lib.18. Porrò decrescen te luna castrandi sunt agni, vel arietes, sicut iuuenci & hedi, ac verres. Aristoteles. Agnus si renes eius sepo circunquaq; cooperiantur morietur. Palladius vbi supra lib.15. Agnorum prima generatio est in mense Nouembri, sed agnus natus, maternis vberibus statim admouendus est manu, prius tñ exiguum lactis in, quo spissior est natura mulgendum, quod pastores colostram vocant, hoc enim agnis, nisi auferatur, nocebit, ac per biduum natus cum matre claudatur, & tunc septis obscuris calidisq; seruetur. Item secluso paruulorum grege, matres in pascua mittantur. Sufficit autem priusq̃ in mane procedant, & cum saturæ reuertuntur ad vesperam, agnis vbera haurienda permittere. Qui donec firmentur: intra stabulum furfuribus, vel medica herba, vel si est copia farina ordei pascantur, ingestũ donec conseptis pabulum per ætatis robur matribus habere possint commune.

De Multiplici agni vtilitate. *Cap.* IIII.

Actor. Agnus est animal omnium simplicissimum & mansuetissimum, quia nec vlla fraude, nec astutia callet, nec vlli dentibus, vel cum vnguib⁹ nocet. Item patientissimũ, quia & immolandus non clamat, & tondendus silet. Item ad plures vsus vtilissimum. Nam & lac præbet ad nutrimentum, & lanam ad vestimentum, & carnes ad esum, corium quoq; ad calciandum, vel ad scribendum, & fimum ad agrum impinguandum, & fœcundandum. Est autem & animal mũdum ẽm legem, quia & ruminat, & findit vngulam, lupum vero naturaliter timet, & horret & fugit. Merito ergo, & pp prædictas tot bonas proprietates, voluit Christus præ omnibus bonus in agno præcipuè figurari, sicut spiritus sanctus in colũba. Isaac in dictis. Agnus quidẽ lactans in viscositate vicinus est porcis siluestribus pp vicinitatẽ vuluæ, & humiditatem lactis, quo nutritur. Proinde caro eius non est laudabilis, quia indigestibilis & lubricitate sua de stomacho descendit. Indigestibilis autem præcipue, si comedentes stomachum humidum ex defectu habeant. Ideoq; Galienus vituperauit lactantes agnos, annuales vero mediocrem hñt cõplexionem inter lactantium humiditatem & iuuenum siccitatem. Ideo cæteris sunt meliores & ad digerendum faciliores. Sanguinem enim meliorem generant: maximeq; iuuenes iuuant calidam & siccam complexionem hñtes, & calidam & siccam regionem inhabitantes. Ex lib. de nat. rer. Caro agnina robustis & sanis est valde bona, sed infirmis infirma, quia licèt a stomacho facilè descendit, difficillimè tamen a membris soluitur, ideoque viscosum humorem generat. Pli. lib.29. Coagulum agni contra oĩa mala medicamenta pollet, & contra marinorum morsus, vel ictus valet. Auic. Sanguis agni sanat epilensiam cum vino. Coagulum enim eius a venenis & morsuris omnibus sanat.

De Apro. *Cap.* V.

Isidorus. Aper a ferocitate vocatus est, Ablata, f, littera & p, subrogata, vnde & apud Græcos, siagros, i. ferus dr̃. Omne. n. quod ferum est & immite, abusiuè agreste vocamus. Porci agrestes valde bellicosi sunt tempore coitus, & ingeniantur, vt coria sua sint eo tempore dura, quia se cum arboribus confricant, & postea lutum intrant: illudq, desiccant. Ij inde præliantur, intñ vt vnus, aut ambo moriantur, vrsus quoq; pugnat cũ porcis agrestibus. Est autem perıracundus & insipiens, nec bonorum doctrinam morum recipiens, nullaq; mutatio accidit in eo etiam si castretur. Apri quoq; fœmina castratur: ita q̃ non indigeat coitu, vt cito impinguetur, sed prius biduo cibus prohibetur. Pli. lib.8. Apris in coitu est asperitas plurima. Tunc inter se dimicãt arborum attritu costas indurantes seq; luto tergorantes. Fęminę quoq; in partu asperiores sunt ferè similiter in omni genere bestiarum. Apris maribus non nisi anniculis est generatio. Apri nõ sunt in Creta insula nisi in Aphrica, Apris in India cubitales dentium flexus gemini in rostro totidem in fronte, sicut vituli cornua exeunt. Idem in 11. Apro dentes exerti sunt. Raro fœminæ & tñ sine vsu. Itaq; cũ apri percutiant, fœminæ sues mordent. Maribus plures q̃ fœminæ dentes: caudæ vt hircis. Aprorũ sanguis non spissatur. In li.8. Hedera sibi apri in morbis medentur, & cancros vescendo maxime mari eiectos. Idẽ in lib.11. Apros tardè, ac ceruos, nec nisi ad infantia educatos mitigari mirum est. In Macedonia muti traduntur apri. In Pamphilia verò, & Sicilia montuosis salamandra ab ijs deuorata, qui ederint moriuntur. Phisiologus. Aper agitatus cum fugere cogitur, ictũ non repetit: dens apri ab eo separatus eo viuente acumen suum retinet, quod cum mortuus est amittit. Ex lib. de nat. rer. Aper bestia fortis nigri coloris, quæ nullam bonorum morum doctrinam recipit vnq̃, sed semper fera ac ferox est: dentes hẽt magnos & recuruos insicisionibus aptos: in quibus hoc mirabile est, q̃ viua quidem bestia possunt idem, quod ferrum: Mortuę vero detracti vim insicisionis amisisse probantur. Hoc animal si mane anteq̃ mingat à venatoribus impetatur defacili lassatur. Si vero ante, vel interim dum venatur vrinam fecerit, difficulter capturæ cedit. Veruntñ etiam lassatum nõ cedit, sed in posterioribus subsistit & atrocitate rigida lassitudinem dissimilat. duellum offerẽs venatori: ferire tñ in hominem, vel inuadere noņ pręsumit nisi prius ab illos ictum acceperit. Caueat aũt homo sibi, quia nisi primo ictu pungentis cuspidis lætale vulnus inter armum & laterales costas dederit: periclitari de vita poterit: nisi fortè iuxta ad refugium arborem inueniat quam ascendat: aut in humiliori loco reliqua terræ planicie totis membris se premat. auersi enim ac recurui dentes eius, quibus quasi quibusdam atrocissimis armis valent ad inferendam mortem, non possunt quenquã nisi elatum & rectum attingere. Sustinebit tñ pedum illius conculcationem, quousq; sic iacenti a proximo succurratur. Aper cunctas bestias præcedit auditu: a dextris habet os ad modum scuti, quod venabulis & macheræ opponit.

De Medicinis ex apro. *Cap.* VI.

Plin. lib.8. Apri cerebrum contra serpentes laudatur cum san sanguine. Iecur etiam inueteratum cum ruta potum, & vino: adeps quoq; cum melle resinaq;. Simili modo & iecur verrinum exemptis duntaxat fibris quatuor obolorum pondere, & cerebrum ex vino potum. Item cerebrum apri vel sanguis verendorum medetur carbunculis. Iecur eius lętargicos excitat. In iecore fœminæ apri inueniuntur lapilli, qui contriti & in vino poti calculos pellunt. Apri pulmo ebrietatem arcet: assus eo die a ieiuno sumptus. Fel aprinum strumas discutit, lienem quoque sedat potum. Idem cũ adipe pulmo impositus perniones sanat. Vlcera quoq; serpentia sanat fel aprinum cum resina & cerusa. Cinis maxillarum apri sanat vlcera, quæ serpunt. Idem quoque confert fractis. Lardum eius elixum, atq; circumligatum mira quoq; celeritate solidat ea. Apri vrina & ipsa vesica pro cibo sumpta: vesicæ calculorumq; cruciatibus medetur. si prius vtrunq; fumo maceratur. Item apri vesica si assa mandetur vrinæ cohibet incontinentiam: hidropicis auxiliatur apri vrina, vel etiam vesica paulatim in potu data. Efficacius quæ inaruerit in vesica sua. Item apri vrina ex aceto prodest comiciali morbo. Prodest etiam testes aprinos bibisse ex equino lacte, vel ex aqua. Vrina quoq; apri in vitro seruata aurium dolori vitijsq; medetur. deniq; tam grauis est apro vrina, vt effugere non sufficiat: nisi egesta, ac ea velut deuictus opprimatur. Vnde illa exuri eos traditur. Aprini fimi cinis inspersus potioni tepidi vini, dissintericis medetur. laxatis quoq; valet idem fimus, verrisq; spuma recens ex aceto: in fimo quidem suis est vsus efficacior, quæ nõ peperit, in apris quoq; multo præstantior. Vsus axungiæ valet ad emolliendas excalefaciendas discutiendas purgandasq; confricatis membris itinerum lassitudines. Ex lib. de naturis rerũ. Fimus apri recens & calidus præcipuum est remedium contra fluxum sanguinis e naribus.

De Ariete. *Cap.* VII.

Isidorus. Aries apo tu arios, i. a mare vocatus est. Vnde apud nos gregibus masculi mares dicuntur, siue q̃ hoc pecus a gentilibus primum aris immolatum est. Vnde est illud. aries mactatur ad aras. Arist. in libra cito apparent cornua in capitibus arietum, & vt ait Homerus cornua sunt etiam in capitibus fœminarum arietum. Apud septentrionem vero non hñt arietes cornua in quodam loco. Animalia, quæ hñt cornua fissuras hñt in vngulis naturaliter, vt taurus, ceruus, & aries. Et vt in pluribus aries dux gregis est. Pastores enim in grege ponunt arietem vnum rectorem: sicque docent eum a pueritia, quod cum clamauerit eum pastor proprio nomine anteriorat se. Aesculapius in libro de mitil. Elephas cum arietem viderit timet eum & fugit. Plinius libro octauo arieti naturale est agnos fastidire senectam ouium consectari. Et ipse melior senecta & vtilior. Eius ferocia cohibetur cornu iuxta aurem terebrato. Dextro teste præligato fœminas generat læuo mares hũc autem castrari nisi quin quimestrem præmaturum est. Idem in codẽ. Aries cuius coloris sub lingua venas habuerit, eius & lanitium in fętu est, variumq; si plures fuerint. Idem in 11. libro. Arietum generi cornua data sunt in amfractum conuoluta. Idem in 18. arietes decrescente luna castrandi sunt. Actor. Aries dux gregis cornu socium impetit & primo retrocedit vt melius cornibus feriat.

De Arietibus ad coitum admittendis. *Cap.* VIII.

Palladius libro 8 Arietes mense Iulio eligendi, & admittẽdi sunt cãdidissimi mollibus lanis, in quibus non solũ corporis candor

candor conſiderandus eſt, ſed ēt lingua, q̄ ſi maculis fuſcata ſit, variegata in ſobole reddit. De albo plerumq; naſcitur fętus colons albeans. De fuſcis vero ſicut aſſerit Columella nūquā creari pōt albus. Eligendus eſt autē aries altus, procerus, ventre promiſſo, & lanis candidiſſimis tecto, cauda lōgiſſima, velleris depreſſi, fronte lata, teſtibus magnis, ætatis primæ qui tn̄ vſq; in annos 8. pōt vtiliter coire: admittēdi ſunt aūt vt dictum eſt mēſe Iulio, vt nati fętus ante hiemem conualeſcant. Ariſtot. aſſerit ſi plures maſculos creari velis, admiſſurę tpe halitum ſeptentrionis eligendum, & contra eundem ventum greges eſſe paſcēdos. Si fęminas auſtri flatus captandos, & in eum paſcua dirigenda, ſicq; matres incautas dirigas vt mortuarum vel vitioſarum numerus nouella ſobole reparetur. Nonnulli vero duobus ante mēſibus arietes a coitu reuocant, vt facile libidines augeat dilatio voluptatis. Quidā aūt eos ſine diſcretione coire permittunt, vt hoc eis genere per annum totum fętura non deſit. Ariſto. Aries vnius anni coit, ſed debile quid generat: arietes ante tp̄s coitus ſimul ambulant, tpe vero coitus ſe diuidunt, & pugnant, propriamq; vocem habent, qua ſeſe tempore coitus clamant.

De Vſu eius in cibo & medicinis. *Cap.* IX.

ISaac. Arietes hn̄t carnes calidiores, ac minus humidas, quā ſunt carnes ouium, ac duriores ad digerendū. Arietes in iuuentute manentes minoris ſunt humiditatis, & viſcoſitatis pp ætatis ſiccitatem eorum complexioni dominantem. Iccirco eorū caro melior eſt agnis & ouibus, quia ſi bene digerunt, bonū & multum ſanguinem generant, maximè ſi caſtrati ſunt, quia caliditas & humiditas eorū tpatę ſunt, vnde boni ſaporis ſunt, niſi qn̄ ſunt decrepiti, qui proculdubio peſſimi ſunt, & non caſtrati ſunt eis meliores. Omnes enim decrepiti in calore naturaliter defecti ſunt. Qui defectus prouenit ex ætate & teſticulorū indigentia, annuales mediocrem habent complexionē, inter lactantiū humiditatē, & iuuenum ſiccitatem. Iccrico cęteris arietibus meliores ſunt, & ad digerendum faciliores. Sanguinem. n. meliorem generant, & maximè iuuant iuuenes calidā & ſiccam complexionem habentes, & calidam & ſiccā regionē inhabitātes. Decrepiti vero vt dictum eſt cæteris deteriores ſunt. Oīa. n. decrepita ſm̄ gn̄ationem ſiccā frigidiora ſunt, & ſicciora. Sūt ergo lignea & inſipida. Sed licèt pp ſenectutē ſint illaudabilia, tn̄ quia calida & humida naturaliter cęteris decrepitis meliora ſunt. Auicen. Caro arietis aduſta linitur vtiliter ſuper morpheā & ſuper impetiginem Confert ēt morſibus ſerpentium ac ſcorpionū, ēt cum fimo canis rabioſi. Cinis eiuſdem cōfert albugini oculi. Arietis pulmo calidus ſuperpoſitus ſanat excoriationem calcanei ex calciamento. Eſculapius. Arietis liquor qui a pulmone decocto diſtillat, tertianas, & renū morbum in eis natum ſanat. Plin. lib. 29. Ius ex carne arietum valet contra cātharidas. Hali. Arietis fel aurium dolori, qui eſt ex frigiditate medetur.

De Aſino. *Cap.* X.

ISid. Aſinus a ſedendo dictus eſt, quaſi aſedus quia priuſquā equos caperent homines huic præſidere ceperunt. Aīal quippe tardum, & nulla rōne renitens ſtatim vt voluit hō ſibi ſubſtrauit. Plinius lib. 8. Aſinus opera gerit munifica arādo quoq;, ſed mularum maximè pro generatione, patria ſpectatur in his, arcadibus in Achaia, in Italia reatinis, aīal frigoris maximè impatiēs. Mares in remiſſione operis deteriores ſunt. Partus eis charitas ſumma, ſed aquarum tędiū maius. Per ignes ad fętus tendunt. Itemq; ſi riuus minimus interſit, horrent, ita vt pedes omnino tingere caueant. Nec niſi aſſuetos fontes potant, qui ſunt in pecuarijs, atq; ita vt ſicco tramite ad potū eant, nec pōtes tranſeunt, per raritatem plantarum tranſlucentibus fluuiis. Mirumq; dictu, ſitiunt, & ſi mutentur aquæ, vt bibant cogendi exonerandi ve ſunt. Idem in lib. 11. Ex corpore aſini mortui naſcuntur ſcarabei: aſino ſanguis eſt pinguiſſimus ſicut homini tenuiſſimus. Pilus longior eſt aſinorū quam equorum caudis. Sed ſetoſus veterinis. Craſſiſſimum eſt lac aſinę, vt coaguli vice vtātur. Conferre aliquid & candori in mulierum cute exiſtimatur. De numero ſolipedum, animal vnicorne eſt aſinus indicus tm̄. Idem in lib. 24. aſinis ferulæ gratiſſimę ſunt in cibo, cęteris aūt iumentis præſenti veneno. Qua de cauſa id animal libero patri aſſignatum eſt, cui & ferula victima. Ariſt. Aſinus habet ſoleas ſicut & equus, nec habet fel omnino, ſed habet ſanguinem ſpiſſum ac nigrū valde ſicut taurus. Aſinus & aīalia cætera magni cordis timida ſunt plus oībus aīalibus, timet frigus, felle caret, ſpinas comedit qn̄ molles ſunt, multum coit, minus tn̄, quàm equus. Et ſi non inceperit generare poſt eiectionem poſteriorū dentium, nō generabit oīno. Comedit fructus, herbis paſcitur, & aqua impinguatur. Quantoq; plus ex aqua bibit, tanto plus eius cibus proficit, vnicum habet ventrē ſicut & cætera ſoleas habentia. Infirmatur ſæpe infirmitate q̄ dr̄ millide, & eſt prius in capite. Curritq; flegma multum e naribus, & ſi deſcēderit ad pulmonē moritur. Aſina ſicut & vacca multū euacuatur menſtruis, propter magnitudinem corporis. Vrſus cū aſino pugnat, quia carnem crudam comedit. Coruus quoq; cum eo pugnat, & ſuper ipſum volat, ei nocet, ac pungit oculos eius roſtro. Aſinus indicus ſimul habet cornu & ſoleas, contra morem animalium cæterorum. Actor. Aſinus eſt animal ſtolidum, tardum, & luxurioſum. Crucem habet in anteriore dorſi parte ſuper humeros, & ibi debilior eſt. In poſteriori autem ſuper renes, ibi fortior eſt: horribiliter clamat, lappas comedit, ſonum citharæ, vt fertur, diligit, triticum fert, & non comedit.

De eodem. *Cap.* XI.

EX lib. de nat. rer. Aſinus eſt aīal deforme vile ac deſpectum, grandi capite, longis & latis auribus, corpore macilēto, neſcium impinguari. In humeris ſtigmata Chr̄i portat crucis. Eſt ergo aſinus aīal manſuetū, & diſcordię neſcium, onoriferum, & non rebellans ſarcinis ēt vltra q̄ ferre poſſit ſibi impoſitis, brutum & irrationale ſuper oīa aīalia. Inceſſu quoq; pigrum & tardū, patiens & inter verbera duriſſimū, per viam incedēs obuiātibus cedere neſcit. poſt menſes 30. coit, ſed niſi poſt annos tres gignit, ſpinas libenter comedit, frigidus eſt naturaliter, & frigoris impatiēs, maximè tpe conceptus. Ideoq; non gn̄atur in locis frigidis & in Schotia & in regionibus propinquis, nec in ęquinoctio ſicut coeūt equi, ſed in æſtate. In terra quoq; ſeptentrionis, q̄ eſt frigidiſſima, nō inuenitur, qm̄ illic viuere non pōt. Geſtat aūt in vtero per annū integrū. Aſini pullus aliquantulū decoris hēt in iuuētute, ſed quāto plus ſeneſcit tāto turpior fit. Aſinā ſi iuxta pullū ſuū poſitā amoueas, pullūq; ſeq cohibeas, in eodē loco remanebit, nec ad quinq; paſſus aliàs greſſum mouebit, ſed mater vbi eū dimiſerat expectabit. Aſinorū oſſa p̄ cęteris canora ſunt, vt dicit Plin. Aſinę lac candidiſſimū eſt, & cādori in cute cōferre aliquid exiſtimatur. Vnde inuenitur, ꝙ Popea Neronis cōiux in lacte aſinæ ſe balneabat. Idē quoq; calidū dentes confirmat, & eorū dolores ſedat. Aſini ex maiori parte infirmantur in vno latere, reuma hn̄tes, ſi fluat e naribus interius ſuper pulmonē moriuntur. Ambr. Aſinus piger, & ad p̄dā expoſitus. ſenſuq; tardior, docet nos viuaciores eſſe debere, nec deſidia corporis animiq; pigreſcere, ſed ad fidē confugere, quæ onera grauia ſolet alleuiare. Phiſiologus. Aſinus eſt aīal onerifcrū, mancipiū ſeruituti addictū, reſpectu multitudinis laborum, quos ſuſtinet, parum gratiæ cōſequitur, vocē hoīs conſuetā intelligit, & nouit iter quod ſæpe ambulauit, interdum ꝙ fit dux agitatori ſuo cū errauerit. Cum aūt videt lupū veniētē reſpicit in lumbum, & ſic improuiſus a lupo comprehenditur. Iſaac. Aſinina caro ſi comedat̄ difficile digeritur, ſtomacho nocet, vomitūq; facit. Subtilioris tn̄ eſt nutrimenti, quam equus. Equus autem ſubtilioris camelo, mulus cæteris deterior.

De Aſinorum generatione. *Cap.* XII.

ARiſto. Aſinus coit poſt triginta menſes, ſed non generat antequā compleantur anni tres, aut duo aut dimidius. In coitu aūt eiicit ſperma velocius, q̄ equus. Aſinæ vero maris ſperma non recipiūt, ſed ipſum ilicet mingunt. Et equę ſimiliter. Ideoque poſtquā coierit aſinus aſina corrigiis percutitur, ac ne mingat prohibetur, habet aūt mammillarū diſtinctiones ſub aſcellaria ſicut camela & equa. In regionibus frigidis non generatur aſinus, quia naturaliter ſentit multū frigus. Ideoq; non coit in æquinoctio, ſicut equus, ſed introitu æſtatis, vt in tpe calido fit aſelli generatio & partus quia pariūt in tpe ſimili tpi cōceptus. Impregnantur. n. per vnum annū. Natura vero aſini eſt frigida, & frigidū eſt eius ſperma. Vnde ſi coierit equus cū aſina ex aſino impregnata, non corrūpitur conceptum. Si aūt coeat aſinus cum equa ex equo impregnata, corrumpetur cōceptum, pp frigus ſpermatis aſini. Itaq; ſi coierit equus cum aſina ſaluabitur mixtio propter calorē vnius. ſ. ſpermatis equi, ſperma ſiquidem aſini vt dictum eſt frigidū eſt, materia vero equæ calida eſt. Cūque miſcetur calidum cū frigido fit temperatum, & erit ex eis conceptum. Cum aūt aſini ſperma fuerit magis frigidū, nō generabitur ex eo niſi difficile, vel generabitur ſterile. Plin. lib. 8. Aſinus eſt aīal maximè frigoris impatiens. Ideo non generatur in Ponto, nec æquinoctio verno admittitur, ſed ſolſtitio. Aſinę partus a triceſimo menſe ocyſſimus a trimatu legitimus. Totidem quot equæ & iiſdem menſibus, & ſimili modo. Raro geminos parit. Paritura lucem fugit, tenebras quærit, ne conſpiciatur ab homine. Gignit tota vita quæ eſt ei ad triceſimum annum. Partus eſt illis vt dictum eſt charitas ſumma, per ignes ad fœtus tendunt. Aſina, quæ non priuſquam dentes pullinos iaceat cōceperit ſterilis intelligitur, & quæ non primo initu generare ceperit. Idem in libr. 11. Aſinæ vero prægnantes continuo lacteſcunt, a fetu mammas dolent. Ideoque 6. menſe partum arcent, cum equę toto anno ferè præbeant. Pullos earū biduo a partu maternum lac guſtaſſe letale eſt.

De Medicinalibus ex aſino ſumptis. *Cap.* XIII.

AVicen. vbi ſup. Aſinus ſanat lepram, contracti ex ſiccitate

ſedent in iure carnis eius,& caro et eius iuuat. Epar eius aſſatū, & a ieiuno comeſtū, confert epilenſiæ, ſimiliter & eius vngula aduſta. Cinis carnis & epatis eius cum oleo valet ſuperpoſitus fiſſuris frigoris. Item cinis epatis eius cum oleo, valet ſuper ſcrophulas. Dr aūtē ꝙ eius vrina confert dolori renum. Vrina vero ſilueſtris aſini, ſicut Galienus ait, lapidem in veſica frangit. Sanguis aſini prohibet fluxum ſanguinis narium ex velamine. Adeps eius valet ad veſtigia cutis. Vrina aſini confert vlceribus ambulatiuis, & humidis, & dolori renum. Stercus eius in omni curſu ſanguinis adminiſtratur. Odoratur quidem ad fluxum ſanguinis narium fortem, & exprimitur humiditas eius in narem ac retinetur. Item ſtercus aſini paſcentis ſiccum cum vino, valde bonum eſt puncturæ ſcorpionis: lac ēt aſinarū minus butyroſum exiſtens ſubtile eſt, & aquoſum, valet tuſſi, extenuationi, ac ſputo ſanguinis, & hidropiſi, ac duritiei ſplenis, ventrē lenit, & ethicę bonū eſt. Fertur ēt ꝙ cum os ex eo colluitur confirmat dentes, & gingiuam. Non eſt aūt conueniens habentibus ſoda, & vertiginem, & tinnitū, propriēq; dormire ſupra ipſum, & vniuerſaliter nocet habentibus capita debilia. Eſculapius. Sanguis aſini cum vino potatus, febres quotidianas ſanat, tribus vel quatuor guttis illius datis, lac eius valet laſſeſcentibus, ſuſpirioſis, tremuloſis, diſſentericis tenebroſorum oculorū vlceribus. Adeps eius coitum commouet. Splen eius cum aqua tritus, & mammillæ appoſitus attrahit lac. Diaſcorides. Adeps aſininus dr cicatrices concolorare, lac eius ventrem mollit, & ore receptum dentes gingiuaſq; confirmat. Vulnerationes quoq; ventris ac reumatiſmum optimè curat. Locium eius bibitū freneticos ſanat. Hali. Aſini pulmo, & pulli eius ſi deſiccatus teratur ac bibitur attractioni ſpiritus ac tuſſi prodeſt. Epar aſini domeſtici ſi comederit eū epilenticus, prodeſt ei. Aſini fimus ſi opprimatur eo ſanguinis fluxus de venarū, vel arteriarum inciſione amputat eū vel ſtringit. Pari modo ſi de aqua eius inſtilletur itaribus ſanguinis fluxum patientibus ſtringit omnino: lac aſinæ medicaminibus letalibus obeſt, & inteſtinorum vlceribus prodeſt ac tenaſmo, ſic quoq; prodeſt lac ouium, ſed minus.

De Eodem. *Cap. XIIII.*

PYthagoras in lib. Romanorum. Et Plinius lib. 28. Anulum ex vngula & cruribus aſini nigredinem non habentis, ſi induat epilenticus prohibet ipſum ne cadat. Præterea ſi domum ſuffumiges aſini pulmone mundas eam ab oī reptili ac ſerpente. Aſini accenſo pulmone oīa venenata dicūtur fugere. Aſinino quoq; lacte poto venena reſtinguuntur, peculiariter ſi hoſcianū potum ſit, aut viſcum, aut cicuta, aut lepus marinus, ſed recenti vtendum eſt, nullum enim celerius euaneſcit. Onagris vero oīa ſunt efficaciora: aſini oſſa confracta, & decocta contra leporis marini dantur venena, aqua quæ relicta eſt ex potu aſini pota, dolorem capitis ſedat. Vngulæ aſini cinis ſtrumas diſcutit ex oleo vel aqua illitus. Fimus quoq; feruens ex aceto. Item vngulę aſininæ cinis ex lacte ſuo inunctus cicatrices oculorum, & albugines tollit. Aſini iecur reumatiſmos ſanat cum petroſelino partibus duabus, & nucibus tribus ac melle tritum, & in cibo ſumptum. Item iecur admixta modicæ panacę inſtillatum in os infantes tuetur a comicialibus, & alijs morbis. Pellis ēt aſini iniecta, impauidos infantes facit: huius cerebrum ex aqua mulſa infumatum comiciali morbo prodeſt, vel vngularum eius cinis coclearibus binis toto menſe potus. Item vngulę aſininæ abortum partum euocant, viuentem.n. necant, aſininæ carnes ptyſicis medentur e iure ſumptæ, aſininæ medullæ ſcabiem hominis maximè abolent, & eius vrina cum luto ſuo illita. Sępum aſini cicatrices nigras ad colorem reducit. Aſini renes in mero triti ac poti incontinentiam prohibent. Item inueterati ac triti, & in vino inebriati veſicæ medentur, & calculos expellunt. Aſini vrina circa canis ortum maculas in facie tollit, lactis eius potus cum melle diſſentericis prodeſt valde. Tenaſmos, i. crebra, & inanis egerendi voluntas tollitur poto lacte aſinino. Fimus eius letargicos excitat naribus illitus ex aceto. Idem recens impoſitus profluuia ſanguinis mirē ſedare dr. Eiuſdem quoq; fimi cinis illitus ſanguinem ſiſtit. Efficacior aūt eſt vis e maribus aceto admixto, & in lana ad oē profluuiū impoſito. Medetur quoque morbo regio fimus aſinini pulli quem primum edidit a partu fabæ magnitudine datus e vino, & hoc intra diem tertium.

De boue. *Cap. XV.*

ISid. Bouem Greci boeten dnt, Latini trionē vocant quaſi terionē, eo ꝙ terram terat, cuius latitudo pellium a mento ad crura, palearia dnr a pelle quaſi pellearia, qd eſt ſignum generoſitatis in boue. Boum in ſocios eximia pietas eſt. Nam alter alterum inquirit, cū quo ducere collo aratra conſueuit, & frequēti mugitu piū teſtatur affectū ſi forte defecerit. Ambr. Bos comparem ſuum diligēs requirit, & ſi mutetur alius trahere iugum neſcit. Porro impendente pluuia boues ſe tenere nouerunt ad præſepia. At vbi naturali ſenſu mutationem celi collegerint, foras ſpectant, & vltra præſepia ceruices ſuas extendunt omnes vna ſpe, vt prodire ſe velle teſtentur. Helinandus. Eſt in ſylua hircinia bos cerui figura, cuius a media fronte inter aures vnū cornu exiſtit excelſius, magiſq; directum, ijſq; nobis nota ſunt cornibus ab eius ſummo ſicuti palmæ ramiq; diffunduntur. Eadem eſt fœminæ mariſq; natura, eadem forma magnitudoque cornuum. Pli. lib. 8. Bobus indicis camelorum altitudo ineſſe traditur, cornua latitudine quaternorum pedū. Sunt autem indici boues vnicornes, atq; tricornes. In ipſa quoq; ſunt boues ſolidis vngulis vnicornes. Tauris minora quam boum ſunt cornua atque tenuiora. Boues animalium ſoli, & retro ambulantes paſcuntur, apud garamantes quidem haud aliter, vita fœminis 15. annis longiſſima maribus viginti, Robur in quimatu: lauatione calidæ aquæ leguntur pingueſcere, & ſiquis inciſa cute ſpiritum arundine in viſcera adigat.

De eodem. *Cap. XVI.*

IDem in lib. 5. Boues, & aīalia quibus continui ſunt dentes bibendo ſorbent vt equi. Idem in lib. 11. Superiores priores dētes non ſunt bobus, ſicut nec ouibus, & oībus ruminantibus, boues aūt mutant dentes. Horū caudis eſt longiſſimus caulis atq; in vna parte hirtus. In gnē boum fęminis tm̄ vox grauior, cū in oī alio gnē ſit exilior ꝙ̄ maribus. Theofraſtus probat boues piſce vesci, ſed non niſi viuente: boum attritis vngulis aruina vngendo cornua medentur agricolæ. Adeoq; ſequax earū natura eſt, vt in ipſis viuentiū corporibus feruenti cera flectantur inciſaq; naſcentium in diuerſas partes torqueātur, vt ſingulis capitibus quaterna fiant. Idem in lib. 18. Eſt in Narbonenſi prouincia nobilis fons orge noīe, in quo naſcuntur herbę intm̄ bobus expetitæ, vt eas merſis capitibus totis quærant. At illas in aquis naſcentes certum eſt non niſi imbribus ali. Idē in lib. 23. Oleū bobus per nares infuſum donec ructet inflationē ſedat. Idem in lib. 25. Elleboro aūt nigro boues necantur, ioq; id cauent cum candido veſcātur. Idem in lib. 28. Boum vero morbis medētur ſępum ſulfur vinū, allium ſilueſtre, ouū coctū. Boues in cyprino cōtra tormina ſibi medentur excrementis hoīum. Pedibus quoque boum medetur ſi cornua prius iam pice liquida perungant. Idem in lib. 30. Bupreſtis aīal ſimile ſcarabeo fallit bouem inter herbas, deuoratumq; tacto felle ita inflammat vt rūpat. Idē in lib. 31. Sal tollit boum ſcabiem illitus datuſq; lingendus. Idē in lib. 23. Rana parua muta, & ſine voce viridis ſi hauriatur, ventrem boū diſtendit. Boues cęlum olfacientes ſeq; lambentes cōtra pilum tempeſtatem ſignant. Ariſtot. Bos coit poſt annum, & forte poſt octo menſes. Poſt biennium autem prægnans eſt nouem menſibus: viuit annis quindecim, caſtratus autem viginti. Actor. Bos eſt animal mundum ſecundum legem ad immolandum, & ad comedendum, quia ruminat, & findit vngulam. Paleas comedit, iugo premitur, ſtimulo cogitur, terram arat.

De bobus comparandis, & eligendis. *Cap. XVII.*

PAlladius de agricultura lib. 4. Boues in Martio comparandi ſunt, quia necdum ſagma corporis plena, vt celare poſſint fallaciam venditoris, aut vitia ſua, aut ad repugnandū domitura, contumacē pleni roboris exercere fiducia. Hæc aūt in bobus ſpectanda ſunt, vt ſint nouelli, quadratis, & grādibus membris, ac ſolidi corporis, muſculis vbiq; ſurgentibus, magnis auribus, latę frontis, & criſpę, labris oculiſq; nigrantibus, cornibus robuſtis, ac ſine curuaturæ prauitate, lunatus patuliſq; naribus, & reſiccis, ceruice choroſa atq; compacta, palearibus largis, & circa genua fluentibus, pectore grandi, armis vaſtis, ventre nō paruo porrectis lateribus, latis lumbis, dorſo recto, & plano, cruribus ſolidis neruoſis, & breuibus, vngulis magnis, caudis longis ac ſetoſis, pilo totius corporis depreſſo ac breui, rubei maximè coloris aut fuſci. Melius aūt boues de vicinis locis cōparabimus quæ nulla ſoli aut aeris uarietate tententur. Aut ſi hoc deeſt, de locis ſimilibus ad ſiſia transferamus. Illud aūt in vniuerſo curandum eſt, vt viribus ad trahendum comparentur æquales, ne valentioris robur alteri procurret exitium. In moribus hæc conſideranda vt ſint arguti, manſueti, timentes hortamen clamoris, & verberis, cibi appetentiores, ſi regionis rō patitur nullus melior cibus eſt, ꝙ̄ viride pabulum: vbi vero deeſt, eo ordine miniſtretur, quo pabuli copia, & laborum coget acceſſio. Plinius lib. 8. Non autem degeneres æſtimandi ſunt boues etiam minus laudato aſpectu, plurimum lactis alpinis, quibus minimum corporis plurimum laboris, capite non ceruice iunctis. Syriacis non ſunt palearia, ſed gibbus in dorſo. Carici quoque in parte Aſię fędi ſunt viſu, tubere ſuper armos a ceruicibus eminente, laxatis cornibus, excellentes in opere narrantur. Cæteri nigri coloris candidi ve ad laborem damnantur.

De bobus edomandis, & iugo præparandis. *Cap. XVIII.*

PAlladius vbi ſupra. Boues eodem quoque menſe domandi ſunt trimi, quia poſt quinquennium bene domari non poſſunt, ætatis repugnante duritia. Capti ergo ſtatim domētur,

quì quidem prius cum teneri fuerint, assiduè frequenti manus attrectatione mansuescant. Sed stabulum noui boues largioribus spacijs habere debent sic, & ante stabulum loca nullis concludantur angustijs, & producti non aliqua vitientur offensa. In ipso vero stabulo asseres transuersi a terra septenis pedibus alti configantur. Ad quos boues ligentur indomiti. Tunc eliges absolutam tempestatibus, & impedimentis omnibus diem qua capti perducantur ad stabulum, quorum si nimia fuerit asperitas, vno die ac nocte inter vincula mitigentur atq; ieiunia. Tũc appellationibus blandis, & illecebris oblatorum ciborum non a latere neq; a tergo, sed a fronte accedens bubulcus commulceat, naresq;, & terga pertractet, mero subinde conspergat. Hac tamen cautione, ne aliquem calce contingat aut cornu, quod vitium si in primordijs effectum sibi cessisse senserit, obtinebit. Tunc mitigans os, & palatum salibus frica, & in gulam dimitte præsulsi adipis libiales offas, & inde sextarios singulos cornu infundente per fauces, quæ res intra triduum totius sæuitiæ irã resoluet. Aliqui eos inter se iungunt, ac docent onera tẽtare leuiora. Et quod vtile est, si arationi parantur, subacto prius loco exercendi sunt, vt nouus labor tenera adhuc colla non quasset. Expeditior aũt domandi rõ est, vt asperum bouem mansueto & valido boui coniungas, quo ostendente, facile ad omnia cogentur officia: si post domituram decumbit in sulco, non afficiatur igne nec verbere, sed potius cum decumbit, pedes eius ita ligentur vinculis, vt nõ progredi possit aut stare vel pasci. Quo facto siti ac fame lassatus, carebit hoc vitio. Plinius vbi supra. Domitura boum est in trimatu, postea sera, aute præmatura. Optimè vero cum domito iuuencus imbuitur, socium enim laboris, & agriculturæ hoc animal habemus. Apud priores traditur quidam fuisse damnatus, quia bouem occiderat suum, actusque fuit exilium tanquam colono suo interempto.

De carnibus bouinis. Cap. XIX.

ISaac in dietis. Bouina caro ad comparationem carnis pecudum siccissima est, ideoq; sanguinem generat crossum, & turbidum, & melancolicum, multumq; dat nutrimentũ. Inobediẽs est digestioni, tardeq; de stomacho eijcitur, & ventrẽ constipat. Quòd si eo assueti melancolicę complexionis fuerint, fiunt splenetici, vel quartanarij, vel hidropici, vel scabiosi, vel leprosi, sẽm complexionem quam præparatam ijs morbis inuenit. Vituli tamen lactentis caro laudabile generat nutrimentum, facilis est digestionis, quia calor eius, & humiditas in quantitate multa est, pro vuluæ vicinitate, & lactis bibitione. Iccirco bonum facit sanguinem. Coleram rubeam expellit de stomacho, maximè si comedẽtibus calor naturalis dominetur. Aegritudinem autem exeuntibus, licèt non noceat, grauis est tamen digestioni propter defectionem virtutis eorum.

De operatione bouis in medicina. Cap. XX.

AVicenna. Bouinum fel cum nitro, & thimolea valet ad furfures, cum caput eo lauatur. Idem quoq; fel aperit orificia emorroidarum, ex eodem cum melle linitur palatum ad præfocationem. Diascorides. Lac bubulum oris vulnera recentia ducit ad sanitatem. Fimus boum iuuat ad apum, & vesparũ ictus. Hidropicus etiam illitus ex eo iuuatur, si ad solem multum iaceat desiccatur. Maximum vero beneficium præstat fimus masculi bouis stericis mulierum, fumigatus propendentibus. Plin. lib. 28. Bouis sępum cum adipe anserino, & ocymi succo vlcera oris ac rimas sanat. Item contra ea quæ ex vlceratione venena enecant sępum bubulum auxiliatur. Medulla quoq; bubula ex crure dextro priore trita cum sanguine, pilis palpebrarumq; vitijs, & angulorum occurrit. Si vero grauitas sit audiendi fel bubulum prodest cum vrina capræ vel hirci. Talus bouis accensus dentes cum dolore labentes confirmat admotus. Eiusdem quoq; cinis cum myrrha boum est detrificium. Lien bubulus in melle datur, & illinitur ad lienis dolores. Lac bubulum cæteris medicacius est. Bubulo siquidem lacte cuncta venena expugnari tradunt vomitione. Præterea tenasmus poto lacte bubulo tollitur. Stomachũ exulceratum lactis bubuli potus reficit, eiusq; rosiones caro bubula mixta aceto, & vino cocta, ad hominis etiam morsum bubula caro cocta, & imposita efficax est. Canum scabies sanatur sanguine recenti bubulo. Iterumq; cum inarescat illito, & postero die abluto cinere lixiuio. Hali. Fel bouis tinnitibus, & auris sonitui medetur, si cũ bombace supponatur. Si cum oleo mixtus instillatur auri, mitigat dolorem ex frigido. In locio quoq; boum si infundat se homo, optimum est stomacho dolenti ex frigido. Prodest ẽt emorroidis. Fimus boum cathaplasmatus super apostemata crossa dissoluit ea, si vero comburatur, & naribus insuffletur, sanguinis fluxum ab eis sedat. Præterea si cathaplasmetur eo modico cum butyro ventri hidropici manifestissimè medetur. Sed si puncturæ vespium cathaplasmetur prodest. Iecur bouis si comburatur, & bibatur, ventris solutioni prodest, & fluxui sanguinis. Os quoque bouile si comburatur, dentes commotos ex se fricatos solidat. Et si cum squingibin bibatur splenem liquefacit, appetitum coitus excitat, ac lepre prodest.

De bubalo, & bisonte. Cap. XXI.

ISido. Bubali per deriuationem vocati sunt, eo ꝙ sunt similes boum, adeo indomiti, vt præ feritate iugum ceruicibus non recipiant, hos Aphrica procreat. Ex lib. de na. re. Bubalus est animal boue maius, & altius corpore, nigrum colore, hẽt cornua longa, tortuosa, collum longũ, caput ingens, mẽbra macilenta, caudam paruam, aspectũ beniuolum ac simplicem. Sed summæ pernicitatis atq; crudelitatis est, cũ ad iram fuerit prouocatum. Vsibus humanis accõmodatissimũ est, fortitudine maxima pollet. Bubalus patiens est laboris, pilos hẽt paucos, vocẽ terribilẽ, frontẽ asperrimã, cutẽ durissimam, pede spargit terram. In eius nare anulus ęreus cum funiculo ponitur, vt facilius hoĩ cedat in opus qđ ei fuerit impositum. Quòd si onus est graue, & vltra volũtatẽ suam imponatur, statim commotus in terra sternitur. Nec facile ictibus ad surgendum cogitur, nisi alleuiato onere quo grauatur: hic alio noĩe bisontes dr̃, de quo dicit Solinus, ꝙ bestia est boui similis. Lac bubalinũ facile ventrẽ emollit, vulnera recentia sanat, & ijs qui venenũ hauserint prodest. Fel ẽt eius medicinale est, quia vulnerũ cicatrices sanat, mixtumq; lacti dolores aurium sedat. Solinus. Bisontes in septentrionali plaga sunt boues veris similes, setosi colla, iubas horridi, vltra tauros pernicitate, capti assuescere nesciũt, hos imperitum vulgus bubalos vocat. Pli. lib. 8. Germania Scithiæ contermina gignit insignia boum ferrarum genera iubatos bisontes, & velocitate excellentes vros, quibus omnibus imperitum vulgus nomen bubalorum imponit, cum id Aphrica gignat vituli potius ceruice quadam similitudine. Idem in lib. 11. Bubalorũ sanguis non spissatur. Hali. Coagulum pulli bubali cõtra potum cicutę prodest, eique qui comedit fungos: vrina bubali si contrita misceatur myrrha aut oleo, & in aure ponatur dolorem eius ex frigido mitigat. Diascorides. Fimus bubali pascentis impositus tumores vulnerũ tollit, & schiaticæ passioni cõuenit. In cathaplasmatibus positus duritias ac scrofas purgat, & pustulas soluit.

De camelo. Cap. XXII.

ISido. Camelis nomen dedit, siue ꝙ quando onerantur vt breuiores, & humiles fiant, accubant, quia Gręci cami humile, & breue dicunt, siue quia curuus est dorso, cami enim Græcè curuum signat: hos licèt & aliæ regiones mittant, sed Arabia plurimos. Differunt aũt sibi. Nam arabici bina tubera in dorso habent, reliquarũ regionum singula. Mittit & bactria regio fortissimos camelos nunq̃ atterentes pedẽ. Solinus. Cameli bactriues nunq̃ pedes atterunt, quia sunt illis reciprocis quibosdam pulmunculis, & carnium pulpis vestigia carnulenta. Alij quidem sunt oneri ferendo accommodati. Alij vero perniciores. Sed illi non vltra iustũ pondera recipiunt, nec isti amplius q̃ solita spacia egredi volunt. Oderunt equinum genus. Sitim ẽt in quatriduũ tolerant. Verũ cum occasio bibendi data est, tm̃ implentur quantũ satiet desideria præterita, & in futurũ diu prosit, lutulentas aquas captãt, puras refugiũt. Deniq; vbi cenosior liquor fuerit, ipsi assidua conculcatione lutum excitant vt turbidetur. Durant aũt in annos centum, nisi forte in peregrina translati, insolentia murati aeris morbos trahant. Plin. lib. 8. Camelos inter armenta pascit oriens, quorum duo genera bactriæ, & Arabiæ differunt, ꝙ illi bina habent tubera in dorso ij vero singula, & sub pectore alterũ cui incũbant, dentiũ superiore ordine vt boues carent, in vtroq; genere. Idem in lib. 11. Cameli soli ex ijs quæ non sunt cornigera, dentes priores non hñt in superiorum maxilla. Leo tm̃, & camelus pedatim gradiuntur, hoc est vt pes sinister non transeat dextrũ, sed subsequatur, camelo tali sunt similes bubali, sed paulo minores. Est enim aĩal bisulcum, discrimine exiguo, pes simus vestigio carnoso vt vrsi. Qua de causa in longiore itinere sine calciatu fatiscunt. Ex lib. de nat. rer. Cameli quatuor vẽtres habent. Primus recipit cibum crudum. Secundus aliquantulum digestũ. Tertius magis digestũ. Quartus completè digestum. Ambr. Camelus cum altior sit, vt herbis pasceretur minutissimis, longiora vsque ad terram colla sortitus est ad vsum pastionis. Basil. lib. 8. Camelus habet tenacem malorũ memoriam, deniq; si percussus fuerit, diu dissimulato dolore, cum opportunum tp̃s reperit, illatam protinus iniuriam reponit. Audite ergo hoĩes iracũdi, cui bestiæ similes habeamini.

De Eodem. Cap. XXIII.

ARistoteles. Cameli sunt, sicut animalia cornuta, quia ventres eius sunt, sicut habentium cornua. Et quia cibus illius spinosus est, necessario fuit eius lingua carnosa propter duriciem palati. Natura ergo vtitur palato, sicut parte dentium terrestri. Ideoq; ruminat camelus, sicut animalia habẽtia cornua, quia ventres habet sicut illa. Creatio vero dentiũ eius est, sicut animalis habẽtis cornua. Cameli est propriè dorsi gybbositas, & ali-

& aliqñ duas habet. Camelus non habet fel distinctum, sed venas paruas, in quibus est fel. Sub pede eius est multa carnositas, & in eius fissura coriũ simile ei, quod est in pedibus anserũ: ideoq; qñ multum habet ire, fiunt ei sotulares. Cum aũt ambulat prius mouet pedẽ dexterũ, viuit triginta annis & plus, quidam etiã viuunt centum annis, his etiam rabies accidit sicut & quibusdam aliis animalibus. Mingunt ad posterius, sicut & leones. Nam cameli virgas hñt ad posterius, & caudas ad modum asinorum. In quolibet pedum est genu, super quod flectunt pedem. In vtroq; pede est caba sise cabæ vaccini pedis, quia paruum est respectu corporis. Cameli patiuntur sitim per quatriduũ, & postea bibunt multum, huic animali natura dedit magnitudinem corporis in modum iumenti, sicut & elephanti. Animal quoq; cuius cibus est ex materia lignea, & spinosa: multos habet vẽtres. & in hoc genere est camelus. Ex lib. de nat. re. Camelus est animal deforme, gibbosum, habens collum longum, crura poplexa, lentũ incessum, & dum graditur, nunq̃ pedes atterit: immundũ animal ſm legem, qm̃ vngulam quidem habet, sed nõ diuidit eam. Cũ aũt onerandi sunt paululum super genua percutiũtur, & statim ad onera flexis ceruicibus inclinantur, aquas puras refugiunt, lutulentas bibunt, & hoc gratia nutrimenti, omne enim elementum quantum plus commixtũ est alijs, tanto plus nutrit, & econtrario: irati cameli strident horribiliter. His etiam rabies accidit, & podagra, de quibus facillimè moriuntur. Non aũt vngulas eiiciunt, sed vehementissimo dolore grauantur, qñ duras, & laboriosas vias incedunt. Ideo enim in pedibus hñt de forti corio sotulares. Ordeum cito transglutientes reseruant, vt rursum ruminãdo tota nocte manducent. Camelis hęc pietas inesse dr̃, vt si in grege, vel stabulo aliquis ægritudinę detentus nõ manducet, alij compatientes abstineant. Ili qui recti cameli dicuntur, vnum tantum habent in dorso gibbum. Est autem & aliud genus eorum, quos Dromedarios vocant, cursu mirabili vigentes, & bina tubera in dorso habentes.

De Vsu camelorum in prælijs. *Cap.* XXIIII.

SOlinus. Camelorum fœminæ ad bella præparantur, putantq; validiores eas fieri, si castratione à coitibus arceantur. Camelę cum homines eis vtuntur ad præliandum castrantur, quia tũc non impinguantur. In locis quidam altissimis habitantes, tria milia camelorum hñt homines currentium velocius q̃ equus, & hoc non accidit eis, nisi propter amplitudinem passus. Plin. lib. 8. Camelos (vt dictum est) hñt Bactria, & Arabia differentes. Oẽs autem in his terris iumentorum dorso funguntur, & equitatu in prælijs, velocitas his, vt equus, sed sua cuiq; mensura, aut vires. Nec vltra spacium assuetum procedunt, nec plus onere instituto recipiunt. Vegetius, de re militari, lib. 3. Camelos apud veteres aliquantulæ nationes in aciem produxerunt. Sed hoc genus animalium arenis quidem tolerabile, sic aptum, nam confusas etiam in puluer vento vias, absq; errore dirigere memorantur. Cæterũ præter nouitatem hoc si vti videatur, inefficax bello est.

De Generatione camelorum. *Cap.* XXV.

CAmelorum mares habent virgas ad posteriorem partem: vnde auersi coeunt. Sunt autem virgæ neruosæ, ac duræ: vnde ex eis arcuum chordæ fiunt. Coitus tempore solitudines, aut secreta petunt. Idem. Camelus est valde malus tempore coitus. Et si quod animal, vel homo tempore hoc appropinquauerit ad eũ, lædit ipsum. Coit autem post triennium, tp̃e luxuriæ solitarius est cum fœmina ferus, ac siluestris, & coeundo per totam diem equitat. Sed cum aliàs luxuriosus sit, erga matrem continens est, vnde in quadam in ciuitate cooperiebatur camelæ caput, vt eius pullus super eam saltaret. Qui cooperto matris capite, super eã saltauit, & cooperimento sublato, matrem agnoscens, turpitudinis opere quod cęperat intercepto, descendit, ipsumq; ingeniatorem mordens interfecit. Camela prægnans est per annum, post partum quoq; quiescit a coitu per annum, vnum tantum filium facit, sicut elephas, equus & omne animal habẽs soleas. Solinus. Cameli genituræ cupidine efferantur, adeo vt sæuiant, cum tenerem requirunt. Plin. lib. 10. Camelus coit auersus, sicut & cæteræ quibus auersa sunt genitalia. Solitudines, aut secreta petunt, hoc tp̃e nulli interuentio datur sine pernicie. His coitus tota die, vt illis tm̃ quibus est solida vngula, singulos gignunt. Fœminæ quatuor habent mãmillas, vt vaccæ. Duodecim mensibus ferunt. & in vere pariunt, iterumq; post annum impletę a partu.

De Medicinalibus ex camelo. *Cap.* XXVI.

AVicenna. Caro cameli prouocat vrinam. Adeps, qui est in gybbo cameli suffumigatus confert emorroidibus. Cameli cerebrum exiccatum, & cum aceto bibitum confert epilensiæ. Ad idem valet eius sanguis. Qui etiam siccatus, & frixus retinet fluxum, cum vino quoq; bibitus sagittæ Armenæ nocumento confert. Post purgationem vero menstruorum potatum iuuat ad impręgnationem, & confert pręfocationi matricis. Idem Auic. Lac camelarum fętarum est subtile, & valde aquosum, nec facit opilationes, sicut cętera, propter paucitatem caseitatis, & abstersionem aqueitatis illius. In ipso est sallẽdo, quia cameli diligunt acetosum, & hoc est melius lac. Dr̃ autem, ꝙ est vehementis tarditatis in stomacho, & in superioribus ventris. Ex ipso non timetur sordities, sicut ex cæteris, nisi raro. Confert autem asmati, & frequentiæ spiritus, hydropisi quoq; valde nocet, cæterum splenetico, & epatico, sed confert. Excitat desiderium cibi, & facit tussim, menstrua prouocat, ventrem lęnit, & confert emorroidibus. Vrina cameli confert hydropisi, confert etiam vehementer fœtori narium, & aperit opilationes colatorij cum virtute vehementi, ablutione ex ea facta confert furfuribus. Stercus cameli mundificat, & destruit verrucas, abscindit fluxum sanguinis ex naribus. Et qñ bibitur cum medicinis epilensiæ confert. Item resoluit bothor & vlcera, scrophulas quoq; fortiter. Sedat etiam dolores iuncturarum, & apostemata eorum. Plinius lib. 24. Cameli cerebrum arefactum, & potum cum aceto, caducis medetur. Fel quoq; melle potum hoc idem facit. Vrina eius vtilissima fullonibus: vlceribusq; manantibus. Seta eiusdem contorta quartanis prodest. Fimi eius crispant capillum cum oleo. Dissintericis quoque prodest illitus potusq;, quantum tribus capiatur digitis, & caducis morbis. Cauda eius arefacta soluit aluum. Diasc. Fimus camelinus albus cum melle tritus, & impositus tumores reprimit, & vulnera delitata permundat. Hali. Sanguis cameli fricatus dissinteriæ, & solutioni chronicæ, potuiq; veneni lac cameli prodest corruptioni complexionis, augetq; venerem.

De Capra. *Cap.* XXVII.

ISidorum. Capram à carpendis virgultis quidam dixerũt, alij ꝙ captet aspera. Nonnulli à crepitu crurium, vnde eas creas appellatas, quæ sunt agrestes capræ. Aristo. vbi supra. Capra est animal ruminans, quod tñ habet dentes in vtraq; mandibula. Capræ in pastu cito mouentur à locis suis, quod non oues faciũt, & accipiunt summitates herbarum tm̃. Qñ mouentur post meridiem plus aquæ potabunt, & qñ salem ante partum comederint, multum fluxum a mammillis habebunt. In Teutonia caprarum auriculæ sunt quantitatis vnius palmæ, maiorisq; fellis in quantitate mirabili. Capræ naturaliter veloces sunt, ideo pastores non ponunt eis rectorem. Capra non bene videt in die, sed acuitur eius visus de nocte. Habet aũt aliqñ oculos dissimiles in colore: qñ sagittata fuerit, pulegium ceruinum quærit & comedit, vt extrahatur sagitta. Si quis villo ad abigẽdam cęperit caprã, aliæ subito eriguntur, & id aspiciunt vultu stolido. Est autem capra præda vulturis. Plinius lib. 8. Capræ traduntur de nocte non minus cernere, q̃ interdiu. Ideoq; ceprinum iecur si vescatur, restitui vespertinam aciem his quos noctilopas vocant. Capras in occasum decliui sole in pascuis negant contueri inter sese, sed auersas iacere, reliquis autem horis aduersas, & inter se cognitiores. Dependet omnium mento villus, quem aruncum vocant, quo si quis apprehensam ex grege vnam trahat, cæteræ stupentes spectant. Morsus earum arbori exitialis est. Oliuam quoque lambendo sterilem faciunt, eaq; ex causa Mineruę immolabantur. Huiusmodi aĩalis, i. capræ solertiam. Mucianus sibi visam prodidit in ponte prætenui duæ sibi e diuerso obuiauerunt, quæ cum non possent præ Pontis angustia se in partem vertere, nec retrocedere præ longitudine in exilitate cęca, torrente rapido minaciter subterfluente, vna decubuit, & altera per eam transiuit. Capræ in Sicilia, sicut oues vilio tonsili vestiuntur. Capris in Aethyopia vita est vsq; ad annos vndecim, in orbe reliquo plurimum octo. Oculos suffusos capra iunci puncto sanguine exonedat, capri vero rubi. Idem in lib. 11. Oculi capræ de nocte splendent lucemq; iaculantur. Pili acute crassi exeunt hircis, fœminis aũt tenuiores. Item mares caprarum plures habent dentes, q̃ fœminæ. Nec hñt capræ dentes præter priores, geminos habent. Et binas in fœminibus mammas, nec alibi sicut & oues. Idem in lib. 16. Rododendios herba capris venenum est. Idem in lib. 25. Elleborũ autem nigrum capras purgat comestum. Idem in li. 25. Elleborum autem nigrum capras purgat comesium. Idem in lib. 25. Picus & capra si folia roddoendros in aqua manducant, vel aquam biberint, mori dñr. Ex lib. de nat. rer. Capra est animal barbatum longis, & acutis cornibus, pascitur in conuallibus, & in montibus, & in ramis arborum quod ore potest attingere, sed morsus earum (vt dictum est) exitialis est arbori. Mel vero lambentes capræ moriuntur, herbis venenatis viuunt. Constantinus vbi supra. Si capræ ex vasis tamarisci biberint, aut comederint, non habebunt splenem. Serapion in libro de simplici medicina. Vidi, inquit, Gal. capras lingentes tamarisci frondes, & inueni eas sine splene, quasdam vero vidi lingentes serpentes pelle deposita, & post albescentes minus senescere.

De generatione caprarum. *Cap.* XXVIII.

PLinius lib. 8. Capræ pariunt & quaternos, sed raro admodum, ferunt quinque mensibus vt oues, veneno pinguescunt, pinguedine sterilescunt. Mutilum in vtroque sexu vtilis est, pri-

est primus in die coitus non implet, sequens efficacior, deinde concipiunt in Nouembri. vt Martio pariantur gentibus virgultis. Anniculæ, semper bimæ in trimatu inutiles pariunt. Cum ... impregnantur sunt pinguiores, sicut & oues. Mares q̃ maximè ... longis auribus infractisq; armis, q̃ villosissimos probant. Fœminarum generositatis insigne laciniæ corporibus e ceruice binæ pendentes. Non oibus cornua, sed quibus sunt, in his & indicia annorum per incrementa nodorum. Multis maior est vbertas lactis. Auribus eas spirare non naribus, nec vnq̃ febre carere. Archelaus auctor est. Ideo fortassis aïa his, q̃ ouibus ardentior, cali dioresq; earum concubitus tradunt. Arist. Caper vnius anni coit, sed debile quid generat: in Aethiopia propriè capra viuit ann. II tota vita coit, & gemellos parit, & sicibus conueniés est, caper virtuosus erit. Capra sicut & ouis si impregnatur contra impetum venti Septentrionalis parit marem, si contra Meridionalem parit feminam: cum aūt non soleat esse lac in animalibus ante impregnationem, in quibusdam regionibus non expectatur impregnatio capræ, sed eius mammilla cum vrina fricatur, & ex primo, quidē sanguis, deinde quasi sanies, postea verò lac bonum, non peius lacte impregnatarū. Est aūt auis, quæ sugit vbera caprarum, & adnihilatur lac & exiccatur. Ex lib. de nat. rer. Capra lacte abundat, & lac eius suauissimum est, sed vt coagulatum fuerit vitiatur, nā caseus ex eo factus ad nihilum penè vtilis est. Capra geminos aliqñ parit, sed ad modum rarò, fert quinq; menses, & vt ouis, vtilius in Nouembri concipit, vt in Martio pariat. Cæteris annis pariunt, & noxio frigore abortiunt. Palladius lib. 12. Capras ... optimè pōt educare, sed eligenda est capella magni corporis, crassis cruribus, breui collo, plenaq; ceruice, auribus flexis, & grauibus: paruo capite, nitido, ac spisso, longoq; capillo, magnis vberibus. Nec multæ capræ, sicut oues claudēdæ sunt vna statione, quam & luto carere conuenit, & stercore. Quod ... maiores mares generant, haud transeundum est. Sed vltra octo annos non sunt matres seruandæ, quia genus hoc languore sterilescit, & ætate.

De Carnibus caprinis in medicinis ex earum corporibus.
Cap. XXIX.

ISaac. Capræ & boues cum carnes habeant crossas digestioni inobedientes, & calor quiete viuentibus fit imbecillis, necessario ab eis non digeruntur, nisi cum lactantes sunt. Tunc. n. digestioni obediunt, pp carnium suarum teneritatem, & ætatis paruitatem. Hirci quoq; peioris sanguinis generatiui sunt, quàm capræ. Arist. Capra malam hēt carnem pp pinguedinis paucitatē. Ideoq; Græci vocant capras, vitibus sterilibus similes. Auic. Caprina caro est sicca, & difficilioris digestionis, quā ouina, nec est multum bona, sed eius humor fortassis malus est valde Porrò hircina caro mala est absolutè, facitq; febres quartanas euenire. Pli. lib 28 Caprinæ carnes in rogo tostæ, comicialibus dantur ad remedium ægritudinis suæ. Actor. De carnibus aūt hædinis, quæ bonæ sunt etiam in cibo, dicetur inferius, vbi agetur, de hędib.

De Medicinis caprarum. *Cap.* XXX.

ESculapius. Capræ cerebrum cum melle carbunculos in vētre sanat. Sæpum eius omni morsui, & læsuræ subuenit. Axungia quoq; eiusdem cum rosis mixta pustulas, quæ in nocte grauescūt tollit, hoc ēt auribus instillatum surdos sanat. Caseus eius impositus oēs punctiones, atq; dolores reprimit. Pili eius vsti fluxus ... sedant Vngulæ eiusdem tostæ, & cum pice liquida tritæ, & ... allopiciam curant: lac eius bibitum arteriacum liberat, vermes occidit, pruriginem, & morsus sanat. Sanguis eius eadē facit, & venenum ... itum extinguit, locia eius bibita hydropicos sanant. Stercus eius omni dolori interius, & exterius valet. Ex lib. de nat. re. Cornu capræ adustum si ante nares vere caduci teneatur, statim cadit. Auic. Cornu capræ adustum, & albificatū dētes fortiter abstergit, stringitq; gingiuam, & sedat inflate gingiuæ dolorem Cum ex cinere vngulę caprinę cum aceto linitur. allopiciæ confert valde. Pellis caprinæ rasura super cursum sanguinis posita retinet eum. Dr̄ ēt q̄ recens pellis capræ candida posita super viperæ morsum attrahit venenum. Adeps caprinus stiptïcior est omnibus adipibus. Confert mordicationi intestinorum, & vlceribus eorum, & est fortior in cura vlcerum intestinorum, q̃ porcinus, pp congelationis eius velocitatem. Porcinus tñ mordicationem sedat vehementius. Item adeps caprinus confert cantaridibus. Hepar caprarum, & propriè hircorum detegit esse epilentici. Et qñ epilenticus ipsum comedit, epilensiam incurrit. Aqua epatis caprini confert panno comesta, & in alcofol posita, & inclinatio super vaporem eius. Sanguis capræ bibitus cum melle confert dissinteriæ. Item exiccatus & frixus retinet fluxū. Plin. lib. 28. Capræ cornu, vel pilis accensis fugari serpentes dñt. Cineremq; ex carne potum, & illitum valere contra morsus eorum. Idem quoq; cinis sudores inhibet. Sanguis capræ cum medulla decoctus contra venena toxica sumitur. Idem ēt sic datur dissintericis, & auxiliatur hydropicis. Iecur capræ contra papilionē, qui luminibus aduolat proficit, assum quoq; celiacis subuenit. Corium eius cum pilo suo decoctum, vel succo epoto lieni medetur. Fel caprinum cum creta cymolea & aceto allopicias emendat. Idem quoq; fel cum melle sumitur contra cal gines, vngularum eius cinere cum pice, fluens capillus continetur. Ictibus vero serpentum, qui efficacius mederi desiderant, occisæ capræ desectam aluum cum fimo intus reperto statim illigāt. Laudabiles quoq; sunt medullæ hircinæ, & caprinæ. Diasco. Adeps caprinus cæteris magis est stipticus pascuarum causa, vnde dissintericis clysteribus miscetur. Ius fellis eius etiam ptisicis auxiliantur. Bibentibus quoq; cantarides subuenit. Fel caprinum adhibetur fistulis cum succo porri, adhibetur ēt medicaminib. vulnerū, & ea sine tumore sanat. Tyriacis ēt admiscetur antidotis iuncto melle, dolorem testium veretriq; suspendit. Leprosis & his qui furfures habent in capite admixto nitro conuenit.

De Cæteris medicinalibus ex capra procedentibus.
Cap. XXXI.

ACtor. Caprinum lac (vt legitur) post fœmineum est temperatissimum, quod etiam patet ex sequentibus. Auicen. Lac caprinum temperatum est. s. in subtilitate, & crossitie. Ideo minus nocet visceribus, q̃ aliud, quia plurimum eius quo pascit̄ constrictiuum est. Confert catarris, ac retinet eos, & ipsorum acredinem meliorat, vlceribus quoq; palati confert, & tussi extenuationi ac sputo sanguinis, & vlceribus vesicæ, vtile est ēt ethicæ, & hydropisi ac duritiei splenis. Vrina caprarum domesticarum, & montanarum confert neruosis, & propriè spasmo & extensioni. Eadem sola & cum myrrha sedat dolores auris, valet etiā hipposarchæ vrina præcipuè montanarum. Stercus caprarum habet in se virtutem attractiuam, attrahit enim venenum vespæ. Stercus caprarum siccū cum lana prohibet fluxum matricis. Ex eo quoq; rectificatio per decoctionem in vino nigro, fit emplastrum morsui viperæ facientis sitim. Resoluit etiam scrophulas fortiter. Itē in omni fluxu sanguinis administratur, adustum autem subtilius fit, & non calidius, & hoc conuenit allopiciæ. Item stercus valet excoriationi, & cum aceto super adustionem ignis, cum cera & oleo roseo. Idem cum adipe porci conuenit podagræ superpositum, & super sciatycam. Valet etiam duritijs iuncturarum, & etiam apostematibus earum, propriè cum aceto mixtum. Plin. lib. 28. contra serpentum ictus valet lactis caprini haustus cum vua aminea, vel vrina, vel aceto. Item caseus eius cum origano impositus, vel sæpum cum cera. Milleq; præterea ex hoc aïali remedia demonstrantur, quod equidem miror, cum febribus carere negetur, amplior quoq; potentia feris eiusdem generis. Idem in eodem. Lac caprinum stomacho est accommodatissimū: quia fronde magis, q̃ herba vescuntur, eo lienes sanantur, eodem potu cum sale ac melle aluus soluitur, pinguissimum fit butyrum ex ouibus & capris. Ius caprinum contra cātaridas valet, & lac similiter, hoc quoq; lacte tradūt lendes tolli, fimo cū melle allopicias expleri. Caseus caprinus recens valet his, qui viscum biberint, siccus autem ex aceto ac melle purgat vlcera, sæpum caprinum cum calce strumas, vel fimus caprarum ex aceto bono decoctus, hunc etiam fimum ex vino illitum laudant cōtra rabiosi canis morsum. Capræ sæpo in pulte alicacia prisim, & tussim sanari tradunt. Costis vero fractis laudatur vnicè. Caprinus fimus ex vino veteri aperit, extrahit, persanat. Item capræ fimus illitus epiphoris valet, & cōtra dolores oculorum medulla. Idem etiam in aceto cum melle decoctum neruorum doloribus putant vtilissimum. Diasc. Lotium caprinum bibitum calculos frangit & excludit. Idem in vase coctum, & cum lanis pessarijs adhibitum dolores stericos curat. Oculorum quoq; vulnera tollit. Fimus caprinus acris est, & diaforeticus in virtute. Auic. Laudanum (vt alibi iam dictū est) humiditas est pendens in pilis caprarū pascētiū, & barbis earū. Est autē subtile valde maturatiuū humiditatū crossarum viscosarum, resolutiuum, attractiuum, calefactiuum, aperitiuū orificiorū venarum, & cætera, quæ superius dicta sunt.

De Caprea. *Cap.* XXXII.

PLin. lib. 8. Capreæ transfigurantur in plurimas similitudines. Sunt enim capreæ, sunt rubicapræ, sunt ibices, sunt & origes soli à quibusdam dicti contrario vestiti pilo, & ad caput verso. Sunt & dammæ & pigargi & strepsicerotes, multaq; alia & dissimilia. Sed illa alpes, hæc transmarini situs mittunt. Capreæ, vel ibices pernicitatis mirandæ sunt, q̃q̃ onerato capite, vastis cornibus gladiorumq; vaginis, in hæc se librant, vt tormento aliquo rotati, in petris potissimum, & monte aliquo in alium transilire cupientes, atq; recursu pernici quo libuerit exultant. Idē lib. 11. Natura cornua dedit ramosa capreis, sed parua, nec decidua fecit. Huius animalis sanguis non spissatur. Natura rubris capreis cornua dedit in dorsum adunca. Isidorus. Capreas agrestes creas dicunt, quas Græci, eo q̄ acutissimè videant rectè pandorces appellauerunt. Morantur enim in excelsis montibus, & q̄uis de longinquo sint, vident tñ omnes qui veniunt. Eædem & capræ, eædem, &

dem,& ibices quasi auices, eo ꝙ ad instar auium ardua,& excelsa teneant,& inhabitent: ita vt de sublimi vix humanis obtutibus pateant, vnde & meridiana pars ibices aues vocat, qui Nili fluentis inhabitant. Hæc itaq; animalia (vt diximus) in petris altissimis commorantur, vt si qñ ferarum, vel hoĩm aduersitatẽ persenserint, de altissimis saxorum cacuminibus sese pcipitant, & in suis se cornibus illæsa suscipiunt. Ambr. Capra, vel caprea solo odore noxia declinat, vulnerata diptanum petit,& de vulnere sagittas excludit, huius sanguine hausto leopardus sanatur. Aristo. Agrestes capræ sagittis percussæ quærunt pulegium ceruinum, vt illas extrahant à corpore. Est autẽ capra vulturis præda. Ex libro de nat. re. Capra siluestris, q̃ & capreola, vel rupicapra dr̃, bestia sæua est in comparem sui generis. In alias aũt bestias timida, ac mansueta nimis. Hæc in insula Creta, qñ vulnerata est, pulegium quærit, quo comesto sagitta de corpore exilit: vix autem capi potest, quia celerrima est, & cum a canib. premitur, ad montes altissimos confugit. Plurima inter mares est discordia pp fœminas & hoc tempore coitus. Diasc. Fimus capraru͂ siluestrium cu͂ vino bibitus ictericos sanat, cum folio spicanardi bibitus menstruis imperat Reliquos sanguinis fluxus cum aceto impositus abstinet, combustus,& tritus cum aceto, vel oximelle allopicias sanat. Axungiæ mixtus podagris medetur. Actor. Item de caprea sub ibicis nomine dicetur inferius, vbi de ibice.

De Capro. Cap. XXXIII.

CAper est duplicis generis, domesticus ac siluestris, de quibus loquuntur auctores confusè, sicut de capra & caprea, propter ipsius generis similitudinem ac nominis vnitatẽ. Arist. Finduntur capri pedibus in duo & in extremo illarum partiu͂ sunt sotulares vngulorum loco. Somniat caper, sicut & homo. Caper vnius anni coit, filius autem quem primo genuerit melior est & crossior post generatis, quod non est in animalibus cæteris. Capri multum impinguati non multum coeunt, nisi raro, pp hoc macrificant eos pastores ante coitum. Capri vocem hñt propriã qua se clamant, quia tempore coitus se diuidunt,& pugnant. Caper mullos habet ventres, sicut & vaccæ,& oues, malam habet carnẽ propter pinguedinis paucitatẽ. In Teutonia quidam capri detrahunt caudam, vsq; ad terram: in quadam etiam regione tondentur capri, sicut oues in aliis locis. Pli. lib. 8. Caper oculos suffusos exonerat sanguine, puncto rubi, capra vero iunci. Palladius, vbi supra. Admittendus aũt caper eligendus est, cui sub maxillis duæ vñr pendere verruculæ, magni corporis, crassis cruribus, breui plenaq; ceruice, auribus flexis,& grauibus, paruo capite, nitido spisso longoq; capillo, ad meundas fœminas, & ante anniculu͂ congruus, nondum durat vltra sexennium. Capella quoq; similis eligenda est corporis, sed vberibus magnis. Ex lib. de nat. rer. Inuentus est aliquando caper vtranq; naturam habẽs, sicut in Hermofroditis hominibus accidit. Caper siluestris est animal sagacissimum, altos montes amat,& homines de longè ambulantes, si venatores sint, an viatores spectat. Auicenna. Fel capri confert cecitati propr. ẽq; montani.

De Ceruo. Cap. XXXIIII.

ISidor. Ceruus dictus est Apo tu ceraston, i. cornibus: cerasta. n. Græcè cornua dñr. Plin. lib. 8. cerui mulcentur fistola pastorali & cantu, fugiunt audito canum latratu, ceruus ad omnia stupet. Ideoq; facilius obuium se prabet sagittantibus. Dentibus in his senecta declaratur, senex enim paucos habet, aut nullos, nec in cornibus imis alioquin ante frõtem prominent senibus, sicut iunioribus. Idem in lib. 10 Aquila cum ceruis præliatur, multũq; puluerem co lectum insidens cornibus excutit in oculo, pennis ora verberãs, donec in rupes præcipitat. Nec vnus hostis acrior est illis: horum fœminæ virum non tolerant,& ea de causa ingrediuntur in conceptum. Cerui vicissim ad alias transeunt, & ad priores redeunt. Idem in lib. 11. Nec alibi maior lasciuia natura lusit animalium armis, ceruisq; cornua sparsit in ramis. His tñ cornua sunt solida, & omnibus annis decidua. Nec supernè primores dentes cerui hñt. Qui verò putant eos in cornua absumi facili coarguuntur ceruarum natura, quę dentes superiores non habẽt, nec mares, nec tñ habent cornua: cæterorũ ossibus adhærent cornua, Ceruorum tantummodo cutibus enascuntur: ceruis in capite sunt vermiculi sub inanitate linguæ, & circa articulum quo caput humero iungitur numero 20. produntur. Ceruis aures sunt scissæ ac velut diuisæ, ceruis sunt renes quaterni, ceruorum aĩa, i. flatus serpentes vrit, eorumq; sanguis non spissatur. Glos. super Cantica canticorum. Cerui caligaturi oculis serpentes comedũt, & fonte hausto visum recuperant, ac superflua deponunt. Aristote. Ceruus est animal timidum, cornua quidem habens, & fissuram in vngulis. Dentes eius declinant ad inferius, habet quatuor dentes in vna parte oris,& in alia quatuor per quos molit, habet etiam duos magnos alios, quę sunt in masculo maiores,& in fœmina minores. Vox masculi crossior est,& altior, q̃ fœminæ. Masculus vociferatur multum tempore coitus,& fęmina qñ timet. Ceruus itaq; sicut & cætera magni cordis animalia timidus est, vocem vulpium timet. In sibilo autem,& cantu delectatur, itaq; sibilantem,& cantantem sequitur,& alius eum occidit, vnde cum aures erectas habet, insidias subsequentis aduertit, postquam verò demiserit non aduertit. Item cerui pugnant, & victus obedit victori obedientia forti, cum autem impræ gnatur ceruus, latet propter venatores. Intestina cerui valde fœtida sunt, vnde non comeduntur a canibus, nisi sint valde famelici. Sanguis cerui non coagulatur fortiter, sed leniter, sicut lac, in quo coagulum non miscetur. Solus animalium mutat cornua, quorum eiectio fit semel in anno cum fuerit ceruus biennis, deinde oriuntur alia. Si castretur ante crementum cornuum, non ei oriuntur,& si post, nunq̃ amplius crescunt, nec illa eijciunt, pro alleuimento eiiciunt cornua, quia dura sunt solida & ponderosa. Nullum animal agreste videtur ruminare, præter ceruũ, hic non habet fel epati applicatum. Habet autem pedes dues fissos, & in extremo vngularum loco sotulares, sicut & capri, & oues. Vrsus pugnat cum ceruis, cerui quoq; ad inuicem pugna forti percutientes sese cum cornibus,& deuictus obedit victori. Ex libro de nat. re. Ceruus est animal velocitate mirabili, frontem habens ramosis cornibus asperatam. Quorum creatio fit, si biennis fuerit, tunc vsq; ad sex annos pro ætate ramos augent. Deinde numerosiora fieri non possunt, sed maiora. Solum hoc animal cornua mutat, & supra modum gloriatur. Habet vnum vermem in capite, qui eum ferè vexat assiduè. Sed & omne animal, & ipse homo vermem habet sub lingua.

De Inimicitia cerui cum serpente. Cap. XXXV.

PLinius lib. 8. Ceruis cum serpente pugna est, inuestigant cauernas, nariumq; spiritu attrahunt renitentes. Ideo singularis odor abigendis serpentibus est, adusto ceruino cornu. Contra morsus vero præcipuum remedium ex coagulo hinnuli matris in vtero occisi. Isidor. Cerui serpentium inimici, spiritu narium ipsos de cauernis extrahunt, & superata veneni pernicie ip orũ pabulo reparantur. Ambros. Coluber itaq; fugit ceruum, ceruoq; cibus est venenum. Phisiologus Ceruus vbi serpentem agnouerit esse, implet os suum aqua, effunditq; in foramine, deinde cũ quodam oris sui spiramine serpentes foras attrahit, & pedibus suis conculcans ipsum interficit. Ceruorum autem duo sunt genera, vnum quod vt inuenerit serpentem in cauerna, vbi latitat, flatum immittit, vt exeat & egredientis collum percutiens hinc, & inde occidit eum & deuorat. Postea vero propter tumorem ad aquas purissimas currit, ac venenum euomit, sed inter hunc tumorem pilos mutat,& cornua abicit. Aliud est genus, quod si serpentem inuenerit occidit, & post victoriam ad montem, vbi pabulum inueniat tendit. Plin. lib. 18. Ceruos exitio serpentibus esse nemo ignorat, extractos mandentes. Nec ipsi quidem spirantes tñ aduersantur, sed membratim quoq;. Nam eorum cornu si vratur, serpentes nidore dñr fugari, ac e summo gutture vstis ossibus congregari. Pelles eius subtractæ securos præstant ab illo metu somnos. Sanguis ẽt cerui valet contra serpẽtes. Fugiunt omnino cerui quoq; dentem hñtes, aut perunctos medulla, sepo, vel illius tactu. Coagulum eius ex aceto potum ab ictu serpentis reddit securum. Et si tractatum sit, eo die serpens non ferit.

De Ceruorum sagacitate. Cap. XXXVI.

ARistot. Ceruus est animal sapiens, de quo etiam opinantur, ꝙ inter animalia quadrupedia discretius sit, quia super viã vbi se non applicãt animalia, prope homines parit. Pli. lib. 8. Ceruis quoq; sua malignitas est, q̃uis placidissimo animaliũ, vrgente vi canum, vltro confugiunt ad hominem, & in pariendo semitas minus cauent humanis vestigiis tritas, q̃ quæ secretę sunt ac feris oportuna. Maria tranant gregatim natantes, ordine porrecto capita sua præcedentium clunibus imponentes, vicibusq; ad terga redeuntes, hoc maximè notatur a Cilicia Cypru͂ traiicientibus. Nec terras vident, sed in earum odore natant: his cum serpente pugna est, vt supra dictum est. Bene quoque bono suo inuidentes, dextrum cornu negant inueniri, tanq̃ prædictum aliquo medicamento. Idq; mirabilius est, ꝙ cum omnibus annis & in viuariis mutent, defodi ab his putant, fœminæ quoq; cerui purgant ante partũ herba, q̃ seselis dicitur,& sic facilius pariunt. Febrem hoc animal non sentit, quin potius huic medetur tumori. Ambrosius. Ceruus cum nondum habet cornua, tamen fronte prælludit, & ea quæ nondum expertus est, tela minatur, vel minitatur. Ceruus quando ægrotat ramusculos oleæ comedit, & sanus fit. Isidorus. Cerui (vt dictum est) serpentium inimici, cum infirmitate grauari persenserint, spiritu narium eos extrahũt de cauernis, & superata veneni pernicie, eorum pabulo reparãtur. Diptanuum herbam ipsi prodiderunt. Nam eo pasti sagittas acceptas excutiunt. Mirantur autem sibilum fistolarum, arrectis auribus acute audiunt, sub missis nihil: sed quando immensa flumina, vel maria transnatant capita clunibus præcedentium supponunt, sibiq; inuicem succedentes, nullum laborem ponderis sentiunt.

tiunt. Solinus. Cerui acceptis canum latratibus, secundum ventum vias dirigunt, vt odor cum ipsis recedat. Si maria tranant, nō aspectu petunt littora, sed olfactu. Infirmos ponunt in vltimo & lassorum capita clunibus per vices sustinent. Ex lib. de natu. rer. Cerui cornua in aquis mutant, quia dextrum cornu medicaminibus vtile nolunt reperiri ab homine, cum autem serpentem vorauerit, veneno æstuante permotus ad fontem aquarum festinat: amat enim aqua dulci purissima associari.

De Ipsorum venatione, *Cap.* XXXVII.

Aristoteles. Ceruus mas cum impinguatur latet, vt non ipse propter pinguedinem venetur. Cerua quoq; cum filijs suis vadit ad loca latentia, sicut fissuras lapidum, quæ non hn̄t, nisi vnum introitum. Venatura aūt ceruorum est s̄m hunc modum, homines duo vadunt simul ad venandum, quorū vnus sibilat, & cani, ceruusq; sequitur cantum, quia delectatur in ipso, & tunc alius traiicit ipsum venabulo. Et siquidem auriculæ cerui fuerint eleuatæ audiet fortiter, statimq; cognoscet illū, qui traiicere volet, si vero fuerint demissæ non cognoscet. Plin. lib. 8. Cerui mares soluti desiderio libidinis, auidè pabula petunt, at vbi præpingues se senserint, latebras quærunt, fatentes incommodum pondus. Alias verò semper in fuga quiescunt, stantes quoque respiciunt, & cum prope ventum est, rursum fugæ præsidia repetunt, fugiunt autem latratu canum audito secunda semper aura, vt habeant cum ipsis vestigia. Fistula vero pastorali mulcentur, & cantu, cæterum animal simplex est omnium rerum miraculo stupens, in tm̄, vt equo, vel buccula propius accedente, hominem iuxta venantē non cernat, aut si cernat arcum ipsum sagittasq; miratur. Porro diptamnum herbam extrahendis sagittis potentem cerui monstrauere, eo perculsi telo pastu herbæ illius eiecto. Vrgente quoque vi canum vltro ad hominē confugiunt. Glosa super cantica. Cerui canibus insequentibus per dumeta cornibus dorso impositis illæsi euadunt. Ex lib. de natu. rer. Dn̄t venatores, quia si ceruus à canibus insecutus, aquas bibens intrauerit, a lassitudine refocillatur, & ad cursum reparatur.

De Ceruorum generatione. *Cap.* XXXVIII.

Glosa super Cantica. Cerui tēpore amoris, a patria discedūt, & tunc alter clunibus alterius capite imposito se sustentāt, ordinatè incedentes, primoq; fatigato vltimus succedit. Plin. vbi supra. Cerua in pariendo semitas minus cauet, vt dictum est, humanis vestigijs tritas, q̄ quæ secretæ sunt, ac feris oportunę. Conceptus earum post arcturi sydus, octonis mensibus ferunt partus interdum & geminos, à conceptu separat se, at mares relicti, rabie libidinis sæuiunt, & fodiunt scrobes. Tunc rostra eorum nigrescunt, donec aliqui abluant imbres. Iam vero soluti desiderio libidinis, auidè pabula petunt. Ceruæ (vt dictum est) purgantur ante partum herba, quæ dicitur syle, & sic vtero faciliore vtunt. Idem in lib. 28. Tradunt quoq; ceruas cum se grauidas senserint deuorare lapillum, in excrementis repertum, qui adalligatus custodit partum. Aristo. Ceruus (vt dictum est) masculus vociferatur multum tempore coitus. Cerua non potest coitum pati ꝓpter duritiem virgę maris, recipit autem fugiendo. Cerua paritura prius dracōteam comedit: cum vero parit, subito comedit secundinam fętuum antequam cadat ad terram, & est eius secundina venenum. Parit aūt super viam, qm̄ ad locum illum animalia se non applicant propter homines. Post partum vero filios ad loca latentia vnum introitum habentia ducit. Vnde cum aliis animalibus pugnare pn̄t. Ex lib. de nat. rer. Ceruorum mares statuto veneris tempore sæuiunt libidinis rabie. Fœminæ vero concipiūt ante arcturi sydus, i. Augusto exeunte: ac Septembri intrante. Separant autem se conceptus tempore. Parit autem cerua in via calcata, & cum fętu suo currit sequendo ventum, ne si curreret obuiam vento, ventus vaporem eius deferens nunciaret iter suum insequentibus eam, vt moreretur. Porrò iuxta Solinum cerui teneros fętus studiosè occulunt, & absconditos inter profunda frōdium, vel herbarum pedum vbere castigant ad latendum. Cūq; maturuerit ad fugam robur, exercitio cursus docent, ac per abrupta salire assuescunt.

De Morbis, ac senectute eorum. *Cap.* XXXIX.

Plinius lib. 7. Ceruus quandoque fit intestino dolore ita infirmus, vt rumpatur interius. Febrium morbos (vt dictum est) hoc animal non sentit, quinetiam huic medetur timori. Cerui quoque à sphalangio percussi, quod est araneæ genus, aut aliquo simili, cancros edendo sibi medentur. Isidor. Cerui cum infirmitate grauari persenserint, spiritu narium serpentes de cauernis extrahunt, ac superata veneni pernicie, illorum pabulo reparantur. Herba quoque diptanno pasti sagittas acceptas excutiunt. Ambros. Cerui quoque (vt dictum est) quando ægrotant ramusculos oleæ comedunt, & sani fiunt. Solinus. Cerui ꝓ ætate ramos augent. Item incrementum in sexennes perseuerat. Denique numerosiora fieri vltra non possunt, sed crassiora, quæ quidem castratis, nunquam crescunt, nec tamen decidunt, patuit eos nunquam febrescere. Dentes verò monstrant in eis senectutem, cum aut pauci inueniuntur, aut nulli. Ad dignoscendā vero eorum viuacitatem Alexander Magnus torques plurimos ceruis inuexit, qui post annum centesimum capti, necdum senij indicium præferebant. Glos. super psalmum. 41. Ceruus senio grauatus excrescentibus pilis, & cornibus, serpentem naribus haurit, quo hausto æstuat veneno, vnde fontem ad bibendum ardentissimè desiderat, quo hausto pilos deponit, & cornua. Ex lib. de naturis rerum. Ceruus senex (vt ait Aristoteles) dentes non habet, vel paucos habet. Venatores autem pro experimento certissimo prodiderunt, ꝙ ceruo ad ætatem grauidam veniente, osse capitis sub oculo terebrato naturaliter vespe concretæ ac formatæ interius ex humore superfluo, vel (vt alij autumant) ex medulla ꝓdeunt euolantes. Et tunc dicunt eum non posse diutius viuere, nisi secundum ꝙ supra dictum est innouetur. Aliquando etiam eodem modo vespas dicunt prodire concretas e naribus cerui.

De Carnibus ceruinis, & adipe, & sanguine. *Cap.* XL.

Isaac. Ceruina caro dura est ad digerendum, & melancolica, sed tn̄ diuersa s̄m complexiones & ætates, sicut de boue diximus. Nam lactantes cæteris decentiores, iuuenes autem duriores, decrepiti vero pessimi. Sed iuuenes si castrati fuerint, meliores sunt, quia calore temperantur & siccitate. Auicenna. Carnes ceruorum cum crossitudine sua velocis sunt descensionis, & faciunt euenire febres quartanas. Idem, caro cerui confert spasmo, & adeps sist, qui scilicet adeps vehementis calefactionis est. Et linimentum ex eo factum venenosa fugat. Aristoteles. Epar vero cerui valde malum est, quia corpus eius valde malę complexionis est. Solinus. Patuit ceruos, nunquam febrescere, quam ob causam confecta ex medulla ipsorum, & vngula, sedant calores hominum languentium. Legimus plurimos matutinis diebus ceruinam carnem degustare solitos sine febribus longæuos fuisse, quod demum proderit: si vno vulnere fuerint interempti. Plin. lib. 25. Omnes animalium medullæ molliunt, complent, siccant, excalefaciunt, laudatissima vero ceruina. Idem in eodem. Cerui medulla liniendo sanantur vlcera, sanguis eius aluum sistit. Diascorid. Sanguis cerui perunctus araneas, & vulnera mala compescit. Hali vbi supra. Sanguis cerui siccatus, valet contra venenum, quod sagittis supponitur.

De Ceruorum cornibus. *Cap.* XLI.

Aristoteles. Ceruus solus habet cornua solida radicitus, & dura, solusq; mutat ea quolibet anno, scilicet postquā fuerint completa. Deiicit enim propter necessitatem, & propter pondus, habetq; iuuamentum ad velocitatem corporis, nā multa ramificatio cornuum magis ei nocet, quàm iuuat. Eiicit autem ea, vbi graue est inuenire. Vnde prouerbium. Vade vbi ceruus eiicit cornua. Præcipuè verò cornu cerui dextrum, sinistrum enim aliquando inuenitur, abscondit enim ipsum, vnde putatur, ꝙ in eo sit aliquod magnum iuuamentum. Eiectis autē cornibus non apparet, qm̄ armis caret. Itaq; timens lupos latet, nocte verò exit ad pascua, cumq; redeunt cornua, sub sole stat quasi maturans, & desiccans ea, cum autem creuerint, experitur ea confricando ad arbores, & tunc exeunt securè, qm̄ habent arma. Olim deprehensus est ceruus, super cuius cornua creuerant ederæ, scilicet ex arborum fricatione iuxta Plinium, & hoc accidit, quia cornua tunc erant mollia, profunditates in se concauas habentia. Solus ceruus (vt dictum est) habet cornua dura, non concaua, cæterorum namq; sunt vacua. Cornua eius vsq; ad sex annos augmentantur, & extunc ætas illius cognoscitur. Senex autem cognoscitur, quia dentes non habet. Quidam tamen dentes habent, sed paucos. Plinius libro 8. In ceruis cornua mares habent, soliq; animalium annis omnibus statuto veris tempore amittunt. Latentq; amissis velut inermes. Indicia quoque ætatis in illis gerunt, singulis annis adiicientibus ramos, vsque ad sexennes. Ab eo tempore similia reuiuiscunt, nec potest ætas discerni, sed dentibus senecta declaratur. Non decidunt castratis cornua, nec nascuntur: quandiu carent his, noctibus procedunt ad pabula. Erumpunt autem renascentibus tuberibus, primo aridæ cuti similia. In crescentia solis vapore durant.

De Medicinis ex cerui cornibus. *Cap.* XLII.

Ceruis (vt supra dictum est) cum serpentibus pugna est. Ideoq; singularis serpentibus abigendis odor est adustum cerui cornu. Plinius. Cornu ceruini vsti nidor comicialem morbum, siue caducum deprehendit. Eiusdem cornu cinis illitus ex aceto, vel rosaceo dolorem capitis sedat. Idem cinis dentes mobiles fricando, vel colluendo confirmat, eorumq; dolores mitigat. Idem quoq; valet crudi cornu farina. Item cinis prædictus reumatissimos sanat, & sanguinis excreationes curat. Celiacis ac dissentericis medetur tribus digitis in potione aquæ acceptus. Tinearum quoque genera, idest vermes, pellit potatus. Regio morbo prodest ex vino. Vlcera quoq; sanantur eo, vel medulla cerui (vt dictum est) liniendo. Solinus. Ex cornibus autem cerui,

dextrum

dextrum efficacius eſt ad medelam. Si nero angues fugare geſtias vtrumve vras. Quodq; vſtum præterea nidore ſuo vitium aperit ac detegit, ſi cui morbus ineſt comicialis. Actor. Quia vero cornu dextrum (vt dictum eſt) ad medelam efficacius eſt, Iō dicit Plinius, ꝙ ceruus hoc bouo ſuo inuidens, homini cornu dextrum abſcondit ne queat inueniri. Idem quoque dicit lib. de nat. re. Ariſtoteles, vero dicit eum abſcondere cornu ſiniſtrum, tanquam in eo ſit aliquod iuuamentum. Auicen in 2. can. Cornu cerui aduſtum donec albeſcat, abſtergit dentes fortiter, ſtringitq; gingiuam, & ſedat inflatæ gingiuæ dolorem. Item cornu cerui, & capræ aduſtum, & albificatum, ſicut ſal ablutum prohibet materiam ab oculo. Cornu cerui aduſtum ablutum confert ſputo ſanguinis, & diſſenteriæ. Item detumeſcere facit latus, nec ſtomacho nocet, & confert ictericiæ. Eſculapius. Cerui cornu oēs humores exiccat, & in collirijs ponitur. Combuſtū dentes ex eo fricatos confirmat. Puluerizatum, & cum vino bibitum caducos ſanat, & fluxus ventris reſtringit ac lumbricos occidit, ꝙ ſi aduratur in domo, ſerpentes odorem illum fugiunt.

De cæteris ex ceruo medicinalibus. Cap. XLIII.

PHiſiologus. Ceruorum lachrimæ collectæ, & oſſa inuenta in corde ipſorum apta ſunt potui cordis pulſu laborātibus. Platearius. In corde cerui reperitur quoddam os in ſiniſtra parte, in qua eſt quædam concauitas, ad quam ſplen habet reſpiraculum, & emittit ſuperfluitatem, quæ ibi propria ſiccitate in ſubſtantiam mutatur oſſuoſam. Illud eſt de ſanguine cordis ſubruffam, habet virtutem deputandi fumum melancolicum. Datur & contra cardias, & ſincopim, & contra emorroides. Eſculapius. Præterea ſi quis in corio cerui voluitur, ſerpentes non timet: medulla quoque cerui dolores ſedat. Hali. Coagulum cerui contra potum cicuræ, & fungorum eſum prodeſt. Vrina cerui ſplenis dolorem adiuuat. Ventoſitati ſtomachi, & inteſtinorum prodeſt. Auribus inſtillata medetur earum vlceribus. Inſtillato quoq; naribus illius, qui odoratu priuatus eſt, manifeſtius prodeſt, hac etiam ſi caput lauetur furfures extirpat. Teſtes cerui ſiccati, & in vino ſumpti tyriç morſum iuuant. Extremitas vero caudæ cerui ſi bibatur interficit. Auicen. in 4 can. Extremitas vero caudæ cerui venenum eſt, & ipſam bibenti accidit anguſtia vehemens, & ſincopis, & mors. Sed cura eius eſt, vt euomat cum butyro, & aneto, deinde in potu dentur auellanæ, & fiſtici, & forluſaharagi confecta ſimul. Plin lib. 28. Pulmo ceruinus cū gula ſubarefactus in fumo, deinde tuſus ex melle tuſſim ſanat. Coagulum cerui ex aceto ſanguinem ſiſtit; hinnuli vero coagulum matris vtero execti ſummis præfertur remedijs.

De cuniculo. Cap. XLIIII.

ISidorus. Cuniculi ſunt genus agreſtium animalium, ſic dicti quaſi caniculi, eo ꝙ canum indagatione capiantur, vel a ſpeluncis excludantur. Plin. lib 8 Leporum genera ſunt, quos Hiſpani cuniculos appellant. Varro auctor eſt a cuniculis ſuffoſſum in Hiſpania oppidum. Cuniculi fœcunditatis innumeræ ſunt, famemq; Balearum inſulis populatis meſſibus afferunt, certumq; eſt Balearicos aduerſus eorum prouentum auxilium militare a diuo Auguſto petijſſe. Fetus ventrem exectos, vel vberibus ablatos nō repurgatis interaneis in cibatu gratiſſimos habet, laurices vocant. Magnaq; propter eorum venatum in terris eſt gratia. Inijciunt eas in ſpecus, qui ſunt multifores in terris, vnde & nomen animali, atq; ita eiectos ſupernè capiunt. Auctor eſt Archelaus quot ſint corporis cauernæ ad excrementa lepori totidem annos eſſe ætatis. Varius certè numerus reperitur. Idem vtranq; vim ſingulis ineſſe. At eos ſine mare æquè gignere benignaq; circa hoc natura. Innocua, & eſculenta generauit animalia fecunda. Ex lib. de na. rer Cuniculus eſt beſtia lepore minor, colore, & forma prope temen ſimilis. Hæc in antroſa habitacula terram fodiens nocte vineta frugeſq; depaſcit. Mane vero antrum ingrediens os eius æquat terrę puluere, per intrinſecus, ne ſuperuenientes homines per diem eius habitaculum deprehendant. Vbicunque habitant cuniculi multiplicantur nimis, quia ſæpius in anno pariunt, cumque aliqui ex eis aliquid illic aduerſi ſenſerint, alias fugiunt. Nec mori cæteri ſociorum iniuria dedignati, locum cum illis dimittunt. Hi auerſis poſterioribus coeunt, qm̄ illis auerſum eſt membrum genitale. Iſaac: Cuniculus vim habet diſſoluentem, propriè etiam ſtomachum confortat, ventrem diſſoluit, vrinam prouocat, vtilius quoque eis, qui elephantico morbo apparati ſint.

De damula, & dromeda. Cap. XLV.

ISidorus. Damula vocata eſt, eo ꝙ de manu effugiat, timidum animal, & imbelle. Vnde Martialis. Dente timetur aper, defendunt cornua ceruum. Et imbelles damæ, quid niſi præda ſumus? Gloſa ſuper Parabol. Damula eſt animal mundum, velox, perſpicax. Vnde ſcriptum eſt. Eruere quaſi damula de manu, &c. Plinius vbi ſupra. Damæ raro manſueſcunt, cum ferę iure dici non poſſint. Complura namque ſunt nec placida, nec fera, ſed mediæ inter vtrumque naturæ, vt in volucribus hirundines, apes in campo, in mari delphini. Idem in lib. 11. Natura dedit cornua damis in aduerſum, erecta autem rugarumque ambitu contorta, & in leue veſtigium exacuta, vt liras decerent. Auicenna in 2 canon. Damulæ caro more emplaſtri ponitur ſuper dolores iuncturarum. Eadem cum vino miſcetur, & bibitur propter epilenſiam, vel ſoda. Item exiccata cum vino in potu accepta confert venenis. Hali. Virga damulæ ſiccata trita, & bibita morſui ſerpentium prodeſt. Idem facit, & virga cerui. Iſidorus. Dromeda genus eſt camelorum, minoris quidem ſtaturæ, ſed velocioris, vnde & nomen habet. Nam dromos Græcè curſus, & velocitas appellatur. Centum enim, & amplius miliaria vno die pergere ſolet. Quòd ſcilicet animal ſicut bos, & ouis, & camelus ruminat.

De edo, ſiue hædo. Cap. XLVI.

EDus ab edendo dictus eſt. Parui enim pinguiſſimi ſunt, & ſaporis iocundi. Inde, & edulium vocatur. Pallad. vbi ſupra. Edis autem nutriendis ſupra lactis abundantiam edera, vel lentiſci cacumina ſæpe præbenda ſunt. Plinius lib. 8. Edi Luna decreſcente caſtrandi ſunt, ſicut & vituli. Idem in libro 28. Sanguis edi recens cum aceto acri feruens potus ſanguinis excreationes iuuat. Eius pulmo ebrietatem arcet, & vrinæ incontinentiam cohibet. Quidam etiam carnem edorum recentem cum pilo ſuffumigant, eodemq; nidore ſerpentes fugant Vtuntur & ipſorum pelle recente ad plagas. In profluuio mulierum vtile putant eorum pilos ſuffumigari, & in profluuio ſanguinis edi coagulum bibi. Edi coagulum prodeſt contra viſcum, & contra cameleonem, album ſanguinem, & taurinum. Idem ex aceto ſanguinem ſiſtit. Capræ quidem ſanguis (vt dictum eſt ſupra) decoctis cum medulla ſumitur contra venena toxica. Edinus autem ſanguis contra reliqua. Fœminum edi cinis inteſtina rupta mirè ſanare traditur. Edi quanto fuerint a natiuitate remotiores, tanto erunt deteriores. Econtra autem eſt de fetu porci. Nam fetus ſiccæ quanto fuerit natiuitati propinquior, tanto erit melior, humidæ vero deterior. Edi, ſiue capri dum lactantes ſunt, digeſtioni obediunt, propter carnium ſuarum teneritudinem, & ætatis paruitatem Econtrario eſt de carnibus caprinis, vt ſuperius dictum eſt. Auicenna. Caro quippe caprarum veterum croſſi nutrimenti eſt, ac vehementis calefactionis, & difficilis digeſtionis. Caro vero parui melior eſt, ſicut edi, hæc enim ſubtilioris nutrimenti eſt, magiſq; ſuſceptibilis digeſtionis. Idem. Caro edina minorum eſt ſuperfluitatum arietina. Et etiam omnis animalis ſiccę complexionis caro melior eſt parui, quam magni, vt caro edi. Coagulum edi ſanat a veneni omnibus morſuris. Sanguiſq; edi recens, antequam coaguletur acceptus, & cum aceto tribus diebus bibitis calefactus valet, vt quidam teſtificati ſunt, & ad conſeruandam mamillam, ita vt remaneat ſtans. Renes edi lactantis laudabiliores ſunt renibus cæteris. Hali. Coagulum eduli contra potum cicutæ prodeſt, eique qui fungos comedit.

De equo. Cap. XLVII.

ISidorus. Equi dicti ſunt, eo ꝙ quando quadrigis iungebantur, æquabantur, pareſq; forma, & ſimiles curſu copulabantur. Caballus autem antea dictus eſt a cauo, eo ꝙ gradiens vngula impreſſa terram concauet, quod reliqua animalia non habent. Inde & ſonipes, quia pedibus ſonat. Plinius lib. 8. Scytę per bella fœminis equorum vti malunt, quoniam vrinam curſu non impedito reddunt. Viuunt mares annis aliquando quinquagenis, fœminæ minore ſpacio. Eædem finem creſcendi capiunt quinquennio, mares anno addito. Idem in lib. 10. Animalia quibus continui dentes ſunt, in potu ſorbent, vt equi, & boues. Idem in libro 28. Equis adalligati dentes luporum infatigabilem præſtare dicuntur curſum. Ariſtoteles. Equus oculos habet diuerſi coloris vnius ab altero. Nec eſt oculorum varietas niſi in hominibus, & equis. Contra naturam etiam omnium animalium eſt, ꝙ cum ſeneſcit equus dentes eius albeſcunt. Item equus felle caret. In corde equi, & vaccæ ſunt oſſa. Ibis auis eſt, quæ odit equum, & vocem eius imitando ſtupefacit ipſum, ac fugere cogit, & forte interficit. Equus diligit aquam turbidam ad bibendum, ſicut vacca claram. Gloſa. Ideo Aegyptus fortè abundat equis, quia Nilus turbidus eſt. Idem Ariſtoteles. Deniq; ſi fuerit aqua clara plerumque turbat equus illam pede. Multum quoque diligit per aquam natare. Habet fel epati applicatum, ſicut ceruus, & mulus. Voces equorum diuerſificantur ſecundum ætates. Nam in primo ſunt debiles. Sed vox maſculi maior eſt, in ſenectute firmātur voces, & fiunt maiores. Et quando coire incipiun, terit vtriuſque vox maior, fœminę tamen clarior. Item animalia dentes æquales habentes, quæ non ex eis faciunt ſerram, ſugunt aquam vt equus, & taurus. Animalia quoque ſoleas habentia, ſicut equus, & mulus, & aſinus vnicum habent vterum: animal fiſſuris pedum carens,

rens,& paucos filios habens,distinctionem habet mammillarũ sub ascellaria,sicut equa,& camela. Lac equæ, & asinæ non est conueniens,vt fit casei materia. Natura ordinauit caudas equorum longas cum pilis,& iubas in collo,deditq; pro iuuamento velocitatem equis. Somniat ẽt equus,sicut homo,& taurus,& caper,& canis:pugnat autem,& tpe dentes mutat,non tñ omnes simul. Ex lib.de nat.rer. Sola quidem animalium equus ac ceruus,& vacca habent in corde ossa cartilaginosa,& hoc propter sui magnitudinem,vt.s.cor suis ossibus sustentetur. Esculapius in lib.de miril. Si calcauerit zosach,i. equus vbi vestigium fuerit dorim,i.vrsi,accidit stupor eius pedi. Renatus Vegetius de re militari lib. Equorum setæ de caudis ac iubis ad balistas vtiles asseruntur,licet arcus vel balistæ cæteraq; tormenta, nisi funibus neruilibus intenta,nihil prodesse dicantur.

De ingenio,& affectu equorum. Cap. XLVIII.

Solinus. Equis inesse iudicium,documentis plurimis est patefactum. Nam equus Alexandri Bucifalus cum ab equario suo aliàs molliter sederetur,accepto Regio stratu neminẽ vnq̃ alium præter dñm vehere est dignatus. Documenta eius in prælijs plura sunt, quibus Alexandrum crudissimis certaminibus ope sua extulit. Equus Caij Cæsaris nullum præter Cæsarem dorso recepit,cuius priores pedes,facie vestigij humani tradunt fuisse. Regem Scitharum, cum singulari certamine interemptum, aduersarius victor spoliare vellet,ab eius equo calcibus morsuq; laceratus est. Affectum ẽt equinum lachrimæ probant. Deniq; interfecto Nichomede Rege, equus eius inedia vitam expulit. Inimicos ẽt partis suæ norunt, ita ꝙ hostes inter prælia morsu petunt. Verum hi mores in equorum genere præstantissimo reperiuntur. Nam qui infra nobilitatem sati sunt, nulla documenta sua præbuerunt. Voluptatem in his inesse, circi spectacula prodiderunt. Quidam enim equorum, cantibus tybiarum,quidam saltationibus,quidam colorum varietate,nonnulli ẽt accensis facibus ad cursus prouocantur. Isidor. Equorum quidam hostes in bello sentiunt, adeo vt aduersarios morsu petant. Aliqui ẽt proprios dños recognoscunt, obliti mansuetudinis si vincentur. Aliqui præter dñm dorso nullum recipiunt. Interfectis,vel morientibus dñis,multi lachrymas fundũt. Solum enim equum fertur pp hominem lachrymari, & doloris affectum sentire, vnde in Centauris equorum & hominum natura permixta est. Solent ẽt ex equorum,vel mestitia, vel alacritate, futurum euentum dimicaturi colligere. Alexander. Certissimũ autem est, ꝙ equi generosi suos dños affectuosè diligunt,quod patuit in equo Rodati, qui mortuo Carolo Magno monachus apud Melde effectus, post multa tempora irruentibus Paganis, equum quẽ ibidem deposuerat insilijt. Quem gaudenter equus, licet iam grandæuus suscepit, portauitq; gratanter,quousq; de hostibus suis triumphauit. Et hic erat de illis,qui nullum sessorem præter dñm proprium admittere voluit. Plin.lib.8. Equis est cognationum intellectus, & in grege prioris anni sorore libentius,q̃ matre comitatur. Inuenimus equum, detracto operimento oculorum,cognito cum matre coitu, præerupta petisse, atq; exanimatum fuisse. Et eadẽ causa equam in agro reatino, laceratumq; aurigam pariter inuenimus. Equus ergo est animal fidelissimum ante homines sicut & canis. Pugnam præsagit, & amissum dominum luget, Tantaq; illi docilitas est,vt vniuersus Sybaritani exercitus equitatus, ad Symphoniæ cantum saltatione quadam inueniatur moueri solitus.

De generatione ipsorum. Cap. XLIX.

Aristoteles. Equus,& equa plus diligunt coitum quam animalia cætera,præter hominem. Equa quoq; furit concupiscentia coitus,olfaciendo seinuicem ore ad os concupiscentiam prouocant. Masculus supra matrem suam non salit. Vnde equus aliquando,sicut supra dictum est,matrem suppositam agnoscẽs,subito fugit,seq; præcipitauit. Coit autem equus duum,vel trium annorum,sed debile generat. Fortis autem est a quatuor annis vsq; ad vicesimum, & fortis est quousq; generat. Tota vita sua coit. Et vsq; ad annos 30. vel vsq; ad 35. viuit. Equa vero vsq; 40. Equus cum equa coit etiam impraegnata. Nullaq; fœmina post impraegnationem recipit coitum,nisi mulier,& equa. Equus implet matricem fœminæ non determinatis diebus,sed aliquando vno,vel duobus,aut tribus, vel amplius. Et est equorum coitus iuuenum ante tempus determinatum, si bonum habuerint cibum. Non est lædens coitus æquorum,sicut coitus taurorum. Partus equarum melior est,quam omnium aliorum quadrupedum. Apparetq; præcipuè in equabus,& vaccis menstruum. Plinius vbi supra. Ad generandum quidem paucis animalium minor fertilitas est,quàm equis. In hoc genere grauida stans parit:præter cæteras fœtum diligit, amissa parente in armenti grege,reliquæ fetæ cibum educant. Coitus equinoctio verno, partum in eo genere vndecim mensibus ferunt, duodecimo gignunt. Constat in Lusitania circa Vlixipponem oppidum,& Tagum amnem equas stante Fauonio obuersas, animalem concipere spiritum, idq; fieri partum,& ita gigni pernicissimum, sed triennium vitæ non excedere. Idem in lib. 10. Equi singulos gignunt, sicut cameli,& elephanti. Equarum iubas tonderi præcipiunt,vt asinorum coitum patiantur humiliatę,comantes enim gloria superbire,a coitu solę animaliũ equæ, currũt ex aduerso ad aquilonem austrumve, prout marem, aut fœmina concepere. Colorem illico mutãt rubiore pilo,vel quicumq; sit pleniore. Equos,& canes ac sues initum matutinum appetere. Fœminas aũt post meridiem blandiri diligẽtiores tradunt. Item equas post vnum aut tertium diem ab enixu admitti vtiliter putant,coguntq; inuitas. Solinus. Equarum libido extinguitur iubis tonsis. In quarum partu amoris nascitur veneficiũ, quod in frontibus præferunt recentes editi,fuluo colore, caricis magnitudine simile,hippomanes nominatum. Quod si perceptum statim fuerit,nequaquam mater pullo pręber vbera velicanda. Quo quis acrior fuerit, speiq; maioris, eo profundius nares mersitat in bibendo. Mas (vt dictum est) ad bella nunq̃ producitur apud Scytas, eo ꝙ fœminæ exonerare vesicas, & in fuga possunt. In proximis Vlixipponis oppidi equæ lasciniunt mira fęcunditate. Nam aspirante Fauonij vento concipiunt, & sitientes viros,aurarum spiritu maritantur. Edunt ergo equę,& ventis conceptus. Sed hi nunquam vltra triennium æuum trahunt. Ex lib.de nat.re. Equa sterilis intelligitur esse,si non primo coitu cęperit generare. Impraegnata vero quandoq; facit abortum, si ante nares eius candela cerea extinguatur.

De emissarijs ad equas admittendis. Cap. L.

Palladius lib.4. Equi vero admissarij saginati ante vel pasti mense Martio,generosis equabus admittendi sunt, & repletis fœminis, iterum ad stabula colligendi. Neq; tamen æqualem numerum omnibus debemus exhibere, sed æstimatis viribus vniuscuiusq; admissarij submittenda sunt pauca, vel numerosa coniugia. Quę res efficiet,admissarios non parua ætate durare. Iuueni cum equo,& viribus formaq; constanti,non ampliusq; duodecim, vel quindecim debemus admittere pro qualitate virium suarum. Eadem in equabus consideranda sunt, maximè vt sint longi,& magni ventris,& corporis,sed hoc in generosis seruetur armentis. Cæteræ passim toto anno inter pascua dimissis secum maribus impleantur. Equarum natura est partum spacio duodecimi mensis absoluere. Illud in admissarijs est seruandum, vt membris aliquibus spacijs separentur, propter noxam furoris alteram. Sed his armentis pascua legantur pinguissima hieme. Aprica frigida,& opaca prouideantur æstate, nec adeo mollibus locis nata, vt vngularum firmitas de asperitate nil sentiat. Si equa marem pati noluerit,trita squilla naturalia eius infecta libidinem concitabunt. Deinde grauidæ non vrgeãtur, nec famem frigusq; tollerent, nec inter se locis comprimantur angustis. Plinius lib.8 In equorum genere partum vndenis mensibus ferunt,duodecimo gignunt. Coitus verno æquinoctio bimo vtrinq; vulgaris, sed a trimatu firmior partus. Generat mas ad annos 33. vtpote cum a circo post 20. annum mittantur ad sobolem. Zenon in lib. de animalibus. Equa fęta cum odorat quod est in fępo renũ vaccæ,egreditur partus eius.

De pullis equorum nutriendis,atq; domandis. Cap. LI.

Plinius. Equinum autem fętum mater præter animalia cætera diligit,quem ore terram attingere posse negant triduo proximo,quam genitus fit. Aristot. Genus equorum naturaliter speciem suam diligit,ita ꝙ equa mortua, pullum eius relictum aliqua nutriendum suscipit. Aliquando quidem accipit eum equa sterilis,sed quia non habet lac,periclitatur pullus. Pullus equi posteriori parte pedis caput suum tangit, equus autem nõ potest. Palladius vbi supra. Generosas equas, & quæ masculos nutriunt, alternis annis submittere debebimus, vt pulli puri sint,& copiosi lactis robur infundant. Cęteræ passim replendæ. Aetas incipientis admissarij quinti anni initio esse debebit. Fęmina rectè,& bima concipiet,quia & post decennium,quod ex ex ea nascetur erit tardum. Pulli equarum nati manu tangendi non sunt,quia eos tactus lædit assiduus. Quantum ratio patitur,defendatur a frigore. In pullis pro ætatis merito, ea sunt consideranda,quæ signum bonæ indolis monstrant,quæ in matribus,vel patribus spectanda pręcepi. Dabit,& hilaritas,alacritas,agilitasq; documentum. In Martio domandi sunt pulli,nisi tempus bimæ ætatis excesserint. Consideranda sunt autem magna longa nigra musculosa,& arguta corpora, testiculi pares, exigui,& cætera,quæ in patribus dicta sunt. Mores, vt vel summa quiete facile concitentur,vel excitata festinatione non difficile teneantur:ætatis consideratio talis, Bimo,& sexto mensium,dentes medij superiores cadunt. Quadrimo canini mutantur,infra sextum annum molares superiores cadunt. Sexto anno quos primo mutauit exequat, septimo anno omnes dentes eius explentur. Latent hinc ætatis notę, sed prouectioribus

bus tempora cauari incipiunt, supercilia canescere, dentes plerumque prominere.

De Melioribus equis eligendis. Cap. LII.

EX lib. de na. re. Equi vniuersis ferè partibus orbis generãtur, sed illi præcipui qui in Scythia,& Capadocia, hi ad sonitũ buccinæ gaudent,& congressionibus gloriantur. Horum libido iubis tonsis extinguitur. Harum enim gloria ad coitũ agitantur. In equis præcipuè, & oĩ genere iumentorum aures indicia animi præferunt. Marcidæ fessis, nutantes pauidis, ęgris resolutæ, furentibus subrectæ. In coloribus equorum niger est optimus, Rufusq; vel glaucus. Albus ẽt plerumq; bonus. Cæteri vero deteriores iudicantur. Isidorus. In generosis equis (vt aiunt veteres) quatuor expectuntur. Forma, pulchritudo, meritum, & color. Forma, vt sit validum corpus, & solidum robore, conueniens altitudo, latus longum, maximi, & rotundi clunes, pectus latè patens, corpus omne musculorum densitate nodosum. Pes siccus ẽt cornu concauo solidatus. Pulchritudo, vt sit exiguum caput, & siccum, pelle prope ossibus adhærente, aures breues, & argutæ, oculi magni, nares patulę, erecta ceruix, comę densę, & cauda, vngularum soliditas, fixa rotunditas. Meritum, vt sit animo audax, pedibus alacer, trementibus membris, quod est indicium fortitudinis, quiq; ex summa quiete facile concitetur, vel excitata festinatione non difficile teneatur. Motus equi intelligitur in auribus, virtus in membris trementibus. Color hic præcipuè expetendus, badius, aureus, roseus, myrreus, glaucus, scutulatus, canus, candidus, guttatus, niger. Sequenti aũt ordine varius ex nigro badioq; distinctus. Reliquis varius color, & cinereus deterrimus. Badium aũt antiqui vadium dicebant, quia inter cætera animalia fortius vadat. Ipse est, & spadix quem fęnicatum vocant, & dictus spadix a colore palmæ, quam siculi spadicam vocant. Glaucus est velut oculos pictos habens, & quodam colore perfusos. Canus, qui ex colore candido, & nigro est. Scutulatus dictus est, propter orbes quos habet candidos inter purpuras, myrteus autem est pressius in purpura.

De vsu equorum in prælijs. Cap. LIII.

ACtor. Equus aũt (vt ait Salomon) ad diem belli paratur, cuius videlicet nobilitatem, & audaciam describit Dominus ad Iob, ita loquens. Nunquid præbebis equo fortitudinem, aut circundabis collo eius hinnitum. Gloria narium eius terror, terram vngula fodit. Exultat audacter in occursum pergit armatis, contemnit pauorem, nec cędit gladio feruens, & fremens, sorbet terram, nec reputat tubæ sonare clangorem, vbi audierit buccinam, dñr quoq; procul odorate bellum exortationem ducum, & vlulatum exercitus. Tales (vt dictum est) præcipuæ in Scythia, & Capadocia soleut esse aĩalia, alia quoq; documenta in præijs superius dicta sunt in capitulo de ingenio, & affectu equorum, & similiter de electione meliorum. Dicit aũt Aristoteles, ꝙ cum equus audit illius cum quo præliatur hinnitum, cognoscit ipsum. Solinus. In bellis equi suæ partis inimicos norunt, adeo vt inter prælia hostes morsu petant. Ad bella nunquam Scythę mares producunt, eo ꝙ fœminæ exonerare vesicas ẽt in fuga possunt. Renatus Vegetius in libro de re militari primo. Equorum salitio non solum a Tyronibus, sed ẽt a stipendiarijs militibus districtè superexacta est. Tantaq; cura huius rei solet esse, vt non solum a dextris, sed ẽt a sinistris partibus, & insilire condiscerẽt de silice, hoc enim assidua meditatione faciebant, vt. s. sine mora in tumultu prælij ascenderẽt, qui tam studiosè in pace se exercebant. Idem in lib. 3. Equi cataphratiati pp munimenta, & arma, quæ gerunt a vulneribus quidem sunt tuti, sed pp impedimentum, & pondus armorũ faciĕ est ipsos capi, quia frequẽter cõtra dispersos pedites, quam contra equites in certamine sunt obnoxij. Melius tamen ante legiones positi, vel cum legionarijs mixti sunt, quando comminus hoc est manu ad manum pugnatur, quia acie hostium sępe rumpunt.

De viuacitate equorum, & morbis. Cap. LIIII.

ISido. Equorum viuacitas multa est. Exultant enim in campis, odorant bellum, excitantur sono tubæ ad præliandum, voce accensi ad cursum prouocantur. Dolent cum victi fuerint, & exultant cum vicerint, & cætera, quæ superius dicta sunt. Est ergo ætas longęua equis Persicis, & Epyroticis, ac Siculis in annos quinquaginta. Breuior aũt Hispanis, & Numidis, & Gallicis. Solinus. Aetas longior est maribus. Legimus equum in annos 70. vixisse. Arist. Equus solus aĩalium in senectute canescit, præter hominem. Est enim canities quidam modus debilitatis humoris in cerebro, paucitasq; digestionis, & tñ apparet in equis pp tenuitatem ossium capitis. Fortis (vt dictum est) equus a quatuor annis vsq; ad 20. & forte est quod generat, viuit vsq; ad annos 30. vel 35. Equa vero vsq; ad 40. Contra naturam vero omnium aĩalium est, ꝙ cum senescit equus albescunt dentes eius. Ex lib. de na. re. Equus habet dentes 40. quorum primos amittit a natiuitate mense 30. vtrinque binos, & anno sequenti totidem illis proximos. Quidam tñ dñt, ꝙ in nostro orbe (vt dicit Plinius) a quinto anno incipiente binos amittit, qui anno sexto renascuntur. Septimo vero habet renatos oẽs dentes, & immutabiles. Porro in senectute albescunt, vt dictum est. Plin. lib. 8. Equum annis 75. proditur vixisse, huic aũt fere qui, & homini morbi sunt. Idẽ in lib. 11. De carnibus aũt equorũ vespę scabronesq; nascuntur. Idem in lib. 28. Tradunt equas mẽstruo tactas dum grauidæ sint abortum pati quin, & aspectu oĩno quamuis procul visas. Damnatur aũt inter venena tñ fel equinum, ideoq; flaminio sacrorum tangere non licet equum, quamuis Romæ publicis sacris immoletur. Idem in lib. 32. Equorum scabiem extenuantur ranę in aqua decoctæ, donec possint illini, aiuntq, ita curatos postea non repeti. Arist. Equis pascentibus accidit podagra, & eijciunt sotulares, nouiq; nascuntur eisdem. Item cum pascuntur in domibus, accidit eis illeos. Et hmõi signum est, ꝙ adunantur membra posteriora pp constrictionem. Item equus abscinditur, qñq; a comestione, & cum minuatur ei iuuabitur Item equis accidit humorum contractio, cuius signum est, ꝙ oẽs extenduntur venæ, similiter caput, & collum, & grauat eos ambulare. Accidit in eis cõgregatio veneni. Et accidit eis ẽt infirmitas alia in ore, quæ dr̃ formi. Cuius signum est, ꝙ palatum cadit, & eius anhelitus calidus fit, hæc infirmitas caret remedio, nisi curetur per se. Accidit equis rabies. Cuius signum est, ꝙ tunc declinant eorum aures ad colli partes. Est & infirmitas vesicæ. Cuius signum est, ꝙ non possunt mingere, trahuntque coxas suas, & sotulares. Equa impręgnata cum olfecerit candelam extinctam, abortiet.

De diuersis equorum generibus, & equifero, & equiceruo. Cap. LV.

ISidorus. Equorum tria sunt genera. Vnum generosum, prælijs, & honoribus aptum. Alterum vulgare, atq; gregarium, ad vehendum, vel equitandum aptum. Hos antiqui veredos dixerunt, quasi vehentes redas, i. ducentes. Tertium ex permixtione diuersi generis ortum, quod ẽt dr̃ bigenerum, quia ex diuersis nascitur, vt mulus. Plinius. Ex Asino enim & equa mula gignitur mense tredecimo, alias in labore viribus eximium, ad tales partus equas, nec quadrimis minores, nec decennibus maiores legunt, arcentq; vtrumq; genus ab altero narrant, nisi in infantia eius generis, ꝙ ineant lacte hausto. Quapropter subreptos pullos in tenebrise quarum vberi, asinarumve eculeos admouẽt, Itaq; quod obseruatum est ex duobus diuersis generibus, nata tertij generis fieri, & neutri parentum esse similia, ipsaq;, quæ ita nata sunt, non gignere in oĩ animalium genere. Iccirco mulas non parere. Theophrastus tñ in Cappadocia parere tradit, & esse id aĩal ibi sui generis. Isidor. Centauris aũt species vocabulum indidit, i. hominibus equo mixtis. Quos quidam equites tessalorum fuisse dicunt. Sed pro eo ꝙ discurrentes in bello velut vnum corpus equorum, & hominum viderentur, inde Centauros fictos asseruerunt. Dicunt itaq; quædam fabulosa portenta hominum, quæ non sunt, sed ficta in causis rerum. Idem. Equiferos aũt illos dicimus equos, qui de agresti genere orti sunt, & proinde ad vrbanam dignitatem transire non possunt. Ex lib. de na. re. Equiceruus est animal Orientis ad magnitudinem cerui, sed habens in pedibus soleas, & in collo pilos, vt equus per scapulas descendentes. Cornua mas habet, his fœmina caret. Arist. Equiceruus inuenitur in regione Gręcię secundum quosdam circa Phasidem. Pilos habet sub colli domestico, qui barbę assimilantur, & cornua hinnuli cornibus similia.

De medicinis ex equo. Cap. LVI.

DIascorides. Equorum, i. admissariorum sanguis medicaminibus causticis admiscetur. Lac equinum ventrem mollit, & hominem turbat. Fimus caballinus, & crudus, & combustus sanguinem abstinet profluentem. Hali vbi supra. Coagulum equi solutioni Chronicæ prodest, & intestinorum vlceribus. Fimo equorum si vaporetur mulier, secundam fœtumq; mortuũ educit. Esculapius. Equæ lac bibitum matricis laborem sedat, & caducos eijcit. Caseus eius ventrem reprimit, & torsiones tollit, coagulum eius cum vino propinatum omnes dolores sedat. Stercus equi siccum aspersum sanguinem sistit, auribus instillatum dolorem tollit. Auicenna in 2. can. Sanguis equi adustius est putrefactiuus totusq; debilis digestionis, præcipuè qui crossius est. Lac equarum sicut & lac camelarum partui uicinarum subtile est, aquosum, & ventrem lenit: coagulum equi conueniens est fluxui antiquo, & vlceribus viscerum ac fluxui. Corium pulli equi si aduratur, & linatur ex eo cum aqua super bothor, in frigidat eas. Dr̃ quoque ꝙ additiones illę, quæ sunt in genu equi tritę, & bibitę cum aceto sanant soda, & epylensiam. Stercus etiam equi facit operationes stercoris asini. Pli. lib. 28. Sanguis equorũ & equarum præterquam virginum vim habet stipticam. Erodit, marginat, vlcerat: carne ac fimo equi in agro pasti vtuntur ad plagas. Equino lacte leporis marini venena expugnantur, & toxica, cæterum si magna sit aurium grauitas, equi spuma, vel

eius

eius fimi recentis cinis, cum rosaceo instillatur. In equi corde inuenitur os maximis dentibus caninis simile, quo dentes dolentes fricantur. Hippomanes quoq; dentibus medetur cinis equinæ vngulæ ex oleo, vel aqua illitus strumas discutit fimusq; feruens ex aceto. Lienem vero sedat lingua equi inueterata ex vino. Coagulum eius aluũ soluit, & lactis equi potus. Item equi coagulum celiacis, ac dissintericis prodest, etiam si sanguinem detrahant, vel fimi eius cinis, ac dentium eiusdem tunsorum farina: vesicæ autem medentur, & calculos expellunt lienes equini ex mulso, vel vino poti quadraginta diebus. Prodest, & equinæ vngulę cinis in vino, vel aqua. Itẽ lactis equini potus datur morbis comicialibus. Vlceribus, quæ serpunt, inspersus sanguis equi carnes arrodit stiptica vi, & iterum fauilla fimi equini inueterati. Partum mortuum eiicit lyen equi ex aqua dulci potus, aut vngularum suffumigatio, vel fimus aridus.

De hirco Cap. LVII.

ISidorus. Hircus est lasciuum animal, & petulcum, & semper feruens ad coitum. Cuius oculi ob libidinem in transuersum aspiciunt, vnde & nomen traxit. Nam hirci secundum Suetonium sunt oculorum anguli. Huius natura adeo calidissima est, vt adamãtem lapidem, quem nec ignis, nec ferri materia domare valet, solus huius cruor dissoluat. Maiores hirci cunfij dicuntur, a fluuio cunfe in Libia, vbi grandes nascũtur. Actor. Est etiã hircus anima fœtidum, vt dicit Isaac, si sumatur in cibum peiorem sanguinem generat, quàm capra. Plin. lib. 8. Mares caprarum, id est hircos quàm maxime simos, ac longis auribus, infractisq; armis, quàm villosissimos probant. Idem in libro 11. Pili acute crassi exeunt hircis, tenuiores autem feminis. Item caprarum mares plures habent, quàm fœminæ dentes. Idem in libro 28. Hircis rabiem, si mulgeatur barba, mitigare dicunt. Eadẽq; præscisa non abire illos in gregem alienum. Hircino sanguini tanta vis est, vt feramentorum subtilitas non aliter acuatur, aut induretur, aut scabricia poliatur, vehementiusq; quàm lima. Palladius, libro 12 Hirci mense Nouembri admittendi sunt, vt fœtum primum fouere possit veris exortus. Sed caper (vt superius dictum est) eligendus est, cui a maxillis duæ videntur pendere verruculæ, magni corporis, crassis cruribus, breui plenaq; ceruice, auribus flexis, & grauidis, paruo capite, nitido spisso, & longo capillo, ad ineundas fœminas, & ante anniculum congruus, non autem durat vltra sexennium. Capella similis corporis, sed magnis vberibus est eligenda. Ex libro de naturis rerum. Capræ mas, idest hircus est animal animosum, ac bellicosum, & robustum. In fronte autem, & carnibus est illi maxima fortitudo.

De operatione hirci in ciborum remedio. Cap. LVIII.

AVicenna. Hircina caro mala est absolutè, & facit euenire febres quartanas. Sanguis apostemata calida cito maturat, & administratur post congelationem. Idem potatus frangit lapidem renum. Frixus autem, & cum vino bibitus armenæ sagittæ nocumento confert. Epar hircorum detegit esse epilentici, nam quando epilenticus ipsum comedit, epilensiam incurrit. Aqua hepatis caprini confert comesta, & in alcofol posita, & inclinatio super vaporem eius. Hircinus adeps vehementioris est resolutionis, quàm cæteri. Fel hircinum carnem malã eradicat, confert vlceribus in aure crescentibus. Confert etiam super elefantiam, & varices positus. Fel hirci siluestris est tyriaca morsibus venenosis. Calcaneus hircinus, idest os calcanei eius (vt dicitur) cum oximelle aufert splenem, & excitat coitũ. Isaac in dietis. Hircina caro peioris etiam sanguinis est generatiua, quàm caprina. Sanguis calidus hirci perunctus (vt dicit Diascorides) araneas, & mala vulnera compescit. Hircinum sepum solutorium si cum sanguineo villo solutum fuerit, & lanis succidis impositis podagricis opitulatur. Maxime si crocum acceperit. Fel hircinum inunctum crossitudinem palpebrarum tollit. Et strumaticis conuenit. Lanis autem adhibitum, & in vmbilico positum: infantium ventrem soluit. Plinius vbi supra. Hirci sanguis in carbone decoctus lieni medetur, eo quòd luscios os quidam sanari putant, vel capræ iecore decocto in vino austero. Iecur hirci calidum illitum lepras tollit, sicut elephantiasin fel caprinum. Item iecur hirci calidum illitum lentigines tollit, admixto cum spongiæ cinere, & viuo sulphure, vt mellis sit crassitudo. Morsus canis rabiosi hirci iecore imposito medetur. Sepum hircinum cum helsines parte æqua sinapis tertia podagris medetur. Mulieri tædium fit amoris vrinæ hirci pota admixto propter fastidium nardo, vt Eschines tradit, sanguis caprinus (vt supra dictum est) cum medulla hydropicis auxiliatur. Efficacius autem si hircus lentisco pascatur.

De Ibice. Cap. LIX.

IDem in libro 8. Ibices, siue capreæ sunt animalia de caprarum genere pernicitatis mirandæ, quanquam onerato capite cornibus vastis, gladiorumq; vaginis. In hoc ita se librant, vt tormento aliquo rotati in petris potissimum, & monte aliquo in alium transilire cupientes, atque recursus pernici, quo libuerit exultant. Ex libro de naturis rerum. Ibex est animal paruum, velocissimum, in capite vastis cornibus oneratum, in petris commorantur, ibiq; fœtus faciunt, de quo videlicet plenius dictum est iam superius. Est etiam ibis genus volucris, de quo nihilominus dictum est superius in tractatu de auibus: vnde est ille versus: Ibex est animal, lauis ibis, & inuidus ibis. Itaque de ibice animali dictum est superius sub capreæ vocabulo in hoc eodem libro, vbi scilicet agitur de pecoribus.

De Hinnulo. Cap. LX.

ISidorus. Hinnuli sunt ceruorum filij, sic ab innuendo dicti, quia scilicet ad nutum matris absconduntur. Solinus. Cerui namq; (sicut dictum est supra) teneros fœtus studio occulunt, idest abscondunt, inter profunda frutica arborum, vel herbarũ, vel eos pedum verbere castigant ad latendum. Cumq; maturauerit ad fugam robur exercitio docent cursus, assuescunt salire per abrupta Hinnuli vero in vtero suæ matris occisi coagulũ aduersus venena est munificum. Auicen. Coagulum hinnuli ceruorum sanat a venenis, & morsuris omnibus. Actor. Hinnulus quoque (vt legitur) agilis est, cursu velox, visu perspicuus, vngulam findit, in excelsis moratur, & in summis pascitur. Vnde scriptum est. Similis esto dilecte mi capreæ hinnuloq; ceruorum super montes Bethel. Ambros. in Hexameron. Hinnulus cornua nondum habet, & tamen fronte præludit, & ea, quæ nondum expertus est tela minatur. Aristoteles. Ceruorum hinnuli si castrentur ante crementum cornuum, non oriuntur eis cornua, si vero post ortum cornuum, non crescunt, nec amplius eijciunt ea. Ex libro de naturis rerum. Hinnulus cerui ab homine captus, & ad modicum in vinculo ductus sequitur ilum etiam non ligatus.

De Lepore. Cap. LXI.

ISidorus. Lepus, quasi leuipes, quia velociter currit, velox enim est animal, & satis timidum. Ambrosius. Lepus hieme albescit, æstate in colorem suum redit. Plinius libro 7. Leporum plura sunt genera. In alpibus candidi sunt, quibus hibernis mensibus pro cibatu niuem esse credunt. Certè liquescente ea rubescunt annis omnibus. Leporum generis sunt, & quos Hispania cuniculos appellat, fœcunditatis innumeræ, famemq; Balearibus insulis populatis messibus inferentium. Inijciunt eas in specus, qui sunt multifores in terra. Vnde & nomen animali, atque ita eiectos superne capiunt. Idem in libro 10. Vnum animal digitos habentium herba alitur lepus, sed & fruge. Idem in lib. 11. Patentibus oculis dormiunt lepores, & non pinguescunt, sicut nec perdices. Animalium vilissimus est lepus, tradit q; Trogus ei pilos esse in buccis intus, & in pedibus. Aristoteles. Lepus vtique multorum pilorum est, & intra mandibulas pilos habet, & in pedibus similiter. Solus in his, qui dentes habent in vtraque mandibula, coagulum habet. Lepus fœmina quandoque matrem equitat coitus tempore. Est autem pili mollis, sed valde tenuis. Cor habet magnum, sicut & animalia cætera, quæ timida sunt. Vultur leporem deprehendit, & interficit. Lepores etiam si ad terram Ithacam inferantur, non viuent, sed aliquando reuerti ad mare videntur. Ambrosius. Lepores cognouimus hieme albescere, æstate autem in colorem suum redire. Quod ideo dicimus, vt in resurrectione futura bonorum immutationem credamus. Actor. Lepus est animal mollissimum, debile, timidum, ac fugitiuum, auriculatum, habet crura retro longiora, vnde & facilius ascendit, quàm descendit. Immundus est secundum legem, quia non ruminat, sed quidem vngulam diuidit. In petra cubile suum collocat, apertis oculis dormit. Habet autem simul vtrunque sexum. Vnde Terentius Comicus. Tu te, inquit, es lepus, & palpamentum quæris, quasi dicat: Ex quo nunc fœminæ, nunc maris vsurpas officium, quidnam, quod palpes quæris mulierem. Habet autem lepus labia semper in motu.

De eodem. Cap. LXII.

EX libro de naturis rerum. Lepus celeritate vigens, inter bestias timidissimus est, vnde & raro, nisi in nocte exit ad pastum, tempore messis exultat, & mouetur ad ludum. Testante Plinio, nunquam pinguescit. Si autem intra tecta domus nutriatur cum hominibus, & motu velocitatis careat, innaturalis crassitudo super ren eius crescit, & moritur. Multus itaque motus in animali pinguedinem minuit, quam vtique ex multo cibo posset contrahere. Lepus cum omnium præda nascatur, oportuit, vt supra modum multiplicaretur. Vnde solus ferè animalium fœtum pariens, alium interim in vtero pilis vestit, alium sine pilis, & alium in semine repositum simul gerit. Itaque dicit Basilius, quod vbicunque cęperint habitare, non facile deletur eorum genus. In aliquibus autem regionibus iuxta Ambrosium, hieme albescunt, & æstate in colorem pristinum redeunt.

Fertur,

Fertur, quòd mustela cum lepore ludit, & tandem lassati guttur dentibus apprehendens acerrimè stringit. Qui morsum sentiēs, euadere fugiendo conatur, sed doloso pondere aggrauatur. Tandemq; corruentem improba bestiola necat, & manducat. Lepus autem sexum suum per annos singulos mutat. Phisiologus. Fœmina leporis equitat marem in coitu. Pedibus leporis granula auri colliguntur, ne pereant. Non autem sit os tuum plenum pilis, sicut os leporis interius, sed sint pedes tui pilosi subtus sine pondere, sicut pedes leporis, ne lædantur in saltu. Alexander. Ferunt leporem caracterem sexus nobilioris habentē, lepusculos in vtero gestare. Nunquid Hermafroditus est? Addunt etiam ꝙ postquam semel conceperit, & lepusculis etiam grandescere incipientibus iterum concipit.

De medicinali leporis operatione. Cap. LXIII.

ISaac. Lepus licèt siccus sit, & crossum sanguinem generet, melior tamen est hircis, & capris iuuenibus. Proinde conuenit siccas habere volentibus complexiones. Contrarius vero est tenuem dietam seruantibus. Auicenna. Lepus siluestris frigidus est, & siccus, stomachum mundificat. Sanguis eius mundificat pannum, & cinis capitis eius medetur alopiciæ. Cerebrum eius assatum confert tremori accidenti in successione ægritudinis. Itē cum eodem cerebro gingiuæ puerorum inunguntur. Proprietas, quæ in ipso est, velociter oriuntur dentes, & facilè exeunt sine dolore. Coagulum eius melius est omnibus coagulis in specie, hoc cum aceto bibitum confert epilensiæ. Idem cum aceto Tyriaca est venenis. Item sanguis leporis frixus confert dissinteriæ, & apostemati intestinorum, & resolutioni antiquæ, veneno quoq; sagittæ armenæ. Caro leporis calida est, & sicca, assata bona est vlceribus intestinorum. In iure carnis eius sedent podagrici, & habentes dolorem iuncturarum. Et eius operatio proxima est operationi iuris vulpis. Sanguis leporis calidus, morpheæ pannoq; suppositus, confert eis. Idem cibo maturat apostemata calida, & apostemata leuia. Diascorides. Sanguis leporis perunctus araneas, & vulnera mala compescit. Pulmo leporis oculorū dolores mirificè tollit, superpositus, & ligatus. Item contritus, & illinitus perniones, & pedes a calciamentis læsos sanat. Locium leporinum cum spicanardi, & aqua bibitum hidropicos curat. Infantibus vrinam prouocat, ventrem mollit, dolores aurium cōpescit. Idem. Cerebellum leporis comestum, tremorem corporis tollit. Tritum comestum dentes infantium confirmat. Caput eius combustum cum sepo vrsino, & vt cathaplasma adhibitum alopicias emendat. Coagulum eius bibitum abstinet menstrua, fluxum sanguinis stringit. Epilenticis medetur, venenis subuenit. Cum aceto lac in mulierum mammis coagulatum dissoluit. Bibitum quoq; morsum viperæ nocere non sinit. Succus eius calidus perunctus, maculas emendat. Itē cerebrum leporis tritū, & potatū submeliosos emendat, & vrinam emittere non patitur.

De eodem. Cap. LXIIII.

RAzi phisicus. Leporina caro plus alijs melancoliæ generatiua est. Phisicus. Coagulum leporis frigidum est & siccum, virtutem habet constrictiuam ex frigiditate. Abstergendi & mundificandi ex proprietate lactis. Constringit quemlibet fluxum. Et confortat membra: maximam habet vim contra epilensiam. Aesculapius. Leporis pulmo super oculos positus dolorem tollit. Cor eius recens collo suspensum: quartanarios iuuat. Siccatum contritum & bibitum caducis conuenit. Fel eius oculos claros facit. Renes exiccati & bibiti calculos pellunt. Sanguis cum aqua calida idem facit. Zenon vbi supra. Ei cui aduenit rigor ex febre, si suspendatur cor leporis, aut pes soricis confert. In ægritudinibus quoq; colicis orcob, id est coagulum leporis super patientem suspensum iuuat eum. Aristoteles. In animalibus, vt dictum est, in vtraq; mandibula dentes habentibus nō inuenitur coagulum, nisi in lepore tantum: valet coagulum cōtra fluxum ventris, & maximè leporis. Plinius libro 28. Coagulo leporis ex aceto quidam vtuntur contra scorpionem & murem & araneam, eoq; perunctos aiunt non feriri. Valet idem cōtra marinorū morsus, vel ictus. Et contra sanguinem tauri haustum. Et contra venena antidotis additur: per aurem infusum, valet contra dolorem dentium. Confert etiam grauitati auditus: eoq; vbere illito sistitur infantium aluus. Cerebrum leporis in vino continentiam vrinæ cohibet. Eiusq; testiculi tosti, vel coagulum cum anserino adipe in polenta: Renes quoq; illius inueterati calculos pellunt, & pedes eius adalligati podagris conferunt. Cinis pili leporis confert pedibus frigore adustis. Eiusq; pulmo contusis dissectus, aut pulmonis cinis. Sanguinem quoque sistit coagulum leporis & pilorum eius cinis. Leporinus cinis cum oleo myrteo sedat dolorem capitis. Somnos fieri lepore in cibis sumpto arbitratur Cato. Fimi quoq; leporini cinis in vino tepido confert dissentericis.

De Mulo. Cap. LXV.

ISidorus. Mulus ex Græco tractum habet vocabulum, eo, ꝙ iugo pistorum subactus tardas molendo ducit in gyrum molas. Iudæi asserūt, quod Anas abnepos Esau greges equarum ab asinis in deserto fecerit primos ascendi. vt mulorum inde noua contra naturam animalia nascerentur. Plin. lib 8. Ex asino siquidem & equa, sicut dictum est supra, gignitur mula mense 13. videlicet animal ad labores viribus eximium. Ad tales partus equas, neque quadrimis minores, neque decennibus maiores, legunt. Arcentq; vtrunque genus ab altero narrant: nisi in infantia eius generis, ꝙ ineant lacte hausto. Quapropter surreptis pullis in tenebris equarum vberis, asinarumve eculeos admouent. Itaq; obseruatum est ex duobus diuersis generibus nata tertij generis fieri: & neutri parentum esse similia. Eaq; ipsa, quæ ita nata sunt non gignere in omni animalium genere. Icirco mulas non parere: mulæ calcitratus inhibetur vini crebriore potu: Mulum annis octuaginta vixisse Atheniensium monumentis apparet: hoc aīal maxime frigoris impatiens est: Ideoq; non generatur in Ponto, nec æquinoctio verno, sicut pecora cætera, sed solstitio. Idem in lib. 30. Vngulæ mularum tm̄ a venenis, vel veneno stigis aquæ quo perijt Alexander Magnus, non produntur, sed omnis alia materia. Idem. Mulas non calcitrare cum vinum biberint. Alexander. Mulus est animal versutum. retrocalcitrando quippe mulioni insidias prætendit, ac pede magistrum suum eum stimulantem percutit. Stimulis etiam inobediens est, cumq; villam cernit in qua se pernoctaturum putat: repente claudicans impotentem se esse vlterius progredi mentitur. Sed ascensor cui note sunt fraudes ipsius crebra iteratione calcarium potentiam pristinam ei restituit. Phisiologus. Mulus est quasi medium inter equum & asinum, cui qui insidet quasi temperantia vehitur. Nam qui superbia vehitur, quasi vehitur equo: qui pigritia, quasi asino: hoc aīal omni tpe domesticatur, sicut & homo. Ex lib. de nat. re. Mulus ex asino & equa genitus: habet quædam asini propria, s. aures longas: hinnitū horridum, crucem in humeris, pedes exiguos, & corpus macilentum. Reliqua vero, vt habet equus. Mulæ nunq̄ cōcipiunt, quia menstrui superfluitas in eis cum cibo transit in nutrimentū corporis. Item sanguis quo natura non indiget, exit cum superfluitate vesicæ. Est & alia ratio, q̄m hoc animal extra naturam generatum est: & eius natura diuersificata est, in equo, qui calidæ naturæ est, & asino qui summæ frigiditatis. Itaque in fœtu diuersificè generato & male complexionato, non potest esse cōcordantia partium & ordinata natura, vt quasi ex propria, sibi simile generet qui mulam propriam generis sui substantiam habet. Itaque in annalibus Romanorum mulas peperisse, prodigij loco habitum est.

De eodem. Cap. LXVII.

ARistoteles. Mulus est animal pilosum: in eo vicinantur anteriora colli vsq; ad partem capitis & spatularum extremitatem. habetq; iubas, sicut & equus. Nec habet fissum pedem, sed in extremo pedis soleam. Eiicit dentes, sicut equus & asinus: habetq; fel epati applicatum. Comedit & ipse fructus, herbisq; pascitur: & ab eo equa impregnatur. Quantoq; potat ex aqua plus tāto magis proficit ei cibus. Pilos habet molles, splenem strictum, sicut homo & asinus: ventrem vnum, sicut & cætera soleas habentia. Mularum genus eiicit humiditatem menstrualem, quod non faciunt cætera quadrupedia, pedes ad posterius flectentia. Corporaq; mularū magna sunt, quia superfluitas menstrui transit in creationem & cibum corporū. Sanguis quo non indiget cum vesicæ superfluitate egreditur. Ideoq; muli nō olofaciunt mularum vrinas, sicut aliæ bestiæ habentes soleas: deniq; mulorum genus coitu æstuat, q̄uis muli & mulæ non possunt generare: possibile tamen est, ꝙ impregnetur mula: sed raro, quod accidit in tpe præterito: sed nutriri non pōt ac cibare, quousq; cōpleatur eius creatio: mas vero gnāre pōt in quibusdam tpibus, quia calidior est q̄ fœmina. Et quod generatur ex eis extraneum, occasionatum erit. Mulus cum sit magni cordis: est timidus, nec habet fel omnimodè, sicut equus & asinus.

De Mulorum generatione. Cap. LXVII.

PLin. vbi sup. Muli vt dictū est, in solstitio generantur. Partus a tricesimo mēse ocissimus, sed a trimatu legitimus. Mulas tradunt non parere. Theophrastus aūt eas in Cappadocia parere tradit, sed esse id aīal ibi sui generis. Gn̄antur ex equa & onagris mansuefactis mulæ veloces in cursum: duritia eximia pedū, verum rugoso corpore, indomito aīo, sed generoso. Onagro aūt & asina genitus oēs antecellit. Ex lib. de na. re. Ex asino quidē & equa, vt dictum est generatur muli. Ex asina vero & equo burdones siue burduli. Pall. li. 4. Si quē ergo mulorū genus creare delectat, eq̄ magni corporis, solidis ossibus & forma egregia debet eligere, in qua nō velocitatem, sed robur exquirat. Aetas a quadrima vsq; in decennē huic admissura iusta conueniet. Si asinus eq̄ fastidiat admissus ostensam prius asinā, donec coeundi voluptas solicitetur, adhibemus, qua subducta, eq̄ libido incita-

ta non spernet,& raptus illecebris generis sui in permixtionem consentiet alienam. Si morsu furens lędit obiectas,aliquatinus labore mitescat. Creantur ex equo & asina,vel onagro & equa, sed generosius nullũ est huiusmodi aīal, q̃ quod asino creante nascetur. Vtiles autem admissarij nascẽtur ex onagro & asina, quæ post in sobole secutura agilitatẽ fortitudinemq; restituāt. Admissarius tñ asinus sit huiusmodi,corpore amplo,solido,musculoso,strictis & fortibus mẽbris, nigri, vel murini coloris ac rubei.Qui tñ si diuersi coloris pilos in palpebris aut auribus geret variabit. Minor trimo, maior decenni non debet admitti. Annicula mula debet a matre depelli, & per montes asperos pasci, vt inueniens laborem in tenera ætate assuescat, & solidata non contemnat. Minor uero asellus maximè agro necessarius est,qui & laborem tolerat, & negligentiam propemodum non recusat.

De Medicinis ex mulo. *Cap.* LXVIII.

AVicenna. Mulorum pellis ac similiũ cinis ponit̃ super adustionem ignis. Et vlcera calida qñ non sunt cum apostemate.Est etiam medicamẽ excoriationi pedum a calciamentis, atq; coxarum & fistulis. Belbetus in li.de sensibus. Si domum fumigaueris cũ vngula muli sinistra,nõ remanebit in ea sorex. Plinius lib 28. Cinis ungularum muli vel mulæ ex oleo mirteo alopicias replet. Esculapius. Auriculæ mulæ, & burdonis testiculi, si ferantur a muliere,non concipiet.

De Oue. *Cap.* LXIX.

ISidorus Ouis molle pecus lanis,& corpore inerme,caro placida, ab oblatione dicta.sẽo ꝙ apud ueteres in initio non tauri sed oues in sacrificio mactarentur. Ex his quasdam bidentes vocant,eo q̃ inter octo dentes duos altiores habẽt,quos gentiles maxime in sacrificium offerebant.Actor. Ouis odore narium solo sibi noxia declinat,sub aduentu hiemis insatiabiliter herbam rapit. Aristoteles.Oues cæteris animalibus magis quietę sunt,& propinquiores hominibus. In eis abundat priuatio intellectus plusquā in cæteris animalibus quadrupedibus, habent pedes fissos in duo,& in extremo sotulares ungularum loco sicut caper ac ceruus, habẽt lac plusquā indigeant fœtus, sicut & vaccę cõuenit,vt sit materia casei,præcipue iac vtrunq;. Renes ouium impinguantur cito. Impinguantur autem potu, ideoq; pastores sæpe dant eis sal. Sed cum eis pinguedo multiplicatur in renibus,moriuntur. Oues in theutonia caudā habẽt magnam,ita ꝙ vnius cubiti est eius longitudo. Inter animalia vero cætera dant oues lac multo tp̃e.s.p septem menses. Pastores docent oues ambulare festinas ad auditum alicuius uocis. Idem etiam cognoscunt quæ possint hiemem pati,q̃n illa debilis est,quæ glaciem a se non excutit.In libia cito apparent cornua in capitibus arietum. Et secundũ q̃ dicit Homerus cornua sunt & in capitibus fœminarum. Ouiũ ocul: sunt nigri,& magis q̃ aliorum aīalium. Pinguedo illarũ maior est pinguedine aliorũ,vaccę & capræ & oues habent multos ventres. Ex lib.de naturis rerum. Oues impinguantur multũ bibentes,hoc & magis post meridiem,si biberint aquam turbidam, pinguedine vero sterilescunt.Itẽ oues ad pastũ in locis aridis ductæ,viuũt diutius.In locis aũt palustrib' si frequẽter Pascua sumpserint,morbide fiunt,nec diu viuere possunt.In maio vero, vel post maiũ,si ros melleus sup gramina nocte ceciderit, eas cito mori dicunt. Sed in augusto si spicas siccas vsq; ad satietatem comederint,& postea biberint,illico disruptis visceribus moriunť. Ouis de domo incensa,vix eijci põt, & si eiecta fuerit nisi ui retineatur in ignẽ recurrit. Boni generis oues sunt,quæ pastorem proprium ab alijs recognoscunt, & fures fugiunt. Pastores solent ouibus dare sal in cibum, vt plus bibant ac per hoc lacte magis abundent. Signum quoq; sumunt earum,quæ durare possunt,in hieme glacialem aquam earũ caudas proijciunt.Nam illa quę excutit fortis,quæ vero non excutit in omnibus debilis.

Adhuc De eodem. *Cap.* LXX.

PHisiologus Oues plerunq; fortes exeunt ad loca deserta,& manent sub pluuia.Nec mouent, donec pastor ad eas veneerit cum arietibus,& tunc sequuntur arietes ipsos. Lauantur aũt oues ex aqua clara,pastores cognoscunt oues,quæ possunt hiememt tolerare,quia quæ ex illis debilis est,non excutit glaciem a se, ouis morbida gregem maculat. Ex pelle quoq; ouis occisæ nunq̃ fit bonũ pergamenum, nec vnquā ex pelle crassa. Ouis non sentit nec dolet tonsuram velleris pascitq; tondentem se lacte & carne.Pythagoras in lib.romanorum,oues & animalia quadrupedia domestica,cum viderint oculum adip.i.lupi eradicatũ, timent & fugiunt. Belbetus vbi sup.Oues si comedant ex herba vbi coeunt sanguissugę in eis generantur,& epar illarum comedũt,pestilentia quoq; in omnibus pecoribus accidit, cum in vere ac postremo ęstatis araneæ p herbas agrorum pullificãt in telis suis. Quæ.n.ex eo gustauerit moritur Palladius lib.8. Magna est pecoris gratia vel in placamento deorum vel in vsu vellerum,vtq; boues hominum sumptus excolunt, ita corporum tutela pecori debetur.In oue satis generositatis ostenditur, breuitate crurum, ventris vestitu. Quibus.n.nudos esse videris ventres tapitas vocabant,damnabanturq;.Infirmissimum pecori caput, quamobrem aut a sole auersum pasci cogendum est. Stultissima quippe animalium lanata.Quo timuerunt ingredi, vno cornu rapto sequentur,vita his longissima decem annis. In ethiopia tredecim. Actor.Manifestũ est,ꝙ ouis simplex est, quieta,mansueta multum, nullum lædens, timida, ruminat, & vngulā findit,aridis vescitur, lac & carnes prebet ad esum, lanam ad indumentum, pellem ad scribendum, & ad alios plures vsus. Fimum quoq; ad solum impinguandum & fecundandum, hæc quippe in phisica vocantur pecora, siue pecudes,& carnes earum carnes pecorum siue pecorinæ, sicut patebit inferius.

De Diuersis generibus ouium. *Cap.* LXXI.

EX libro de na.rerum. Ouiũ quatuor sunt genera.Quędā.n. ad pastum longius ire nõ valent & hęc hortis ac riuis indigent.Quędam etiam fętę sunt & graues,quę indigent,vt pastorem solicitum habeant, qui fętas portet ne grauentur in transitu.Quædam etiam pingues & validę sunt pariter pastore indigent,qui eas procuret,vt nunquam salubri careant pastu ne deficiant & moriantur.Quædam autem excurrentes & vagę sunt & hæc quoq; pastore indigẽt,qui eas virga vel manu corripiat & reducat ad gregem. In multis autem orbis partis, vt dictum est,oues faciũt duos fętus,& maxime in Æthiopia. Comestor. Natura ouium Mesopotamiæ & Italiæ eadẽ esse dicitur, ita vt bis in anno pariant. Vnde poeta.Bis grauidæ fętus.i.verni meliores sunt.Vltimi vero.i.autumno concepti deteriores. Similiter etiam illi qui in extremitate veris,q̃a in tarde appetentibus coitum,minus viget natura. Vnde in serotina admissura, non ponebat Iacob virgas in cannalibus, sed tantũ in prima, vt in eorum aspectu oues tales fœtus conciperẽt. Valerius maximus lib. 1.Porro.sicut iam dictũ est sup.in cephalia insula cum omnia vbique pecora vsu aquæ quotidie recreentur, in ea pecora maiore ex parte anni, ore aperto, ex alto ventos recipientes, sitim suā extinguunt.Plinius vbi supra.Est in hispania & maxime corsica non multũ absimile pecore genus musmoniũ.caprino villo q̃ pecoris velleri propius,quorũ e genere ouibusq; natos prisci vocauerunt vmbros.Siriæ cubitales ouium caudæ,plurimumq; in ea parte lanificæ. Ouiumq; deinde summa genera duo sunt,scilicet tectum,& colonicum. Illud mollius hoc in pascua delicatius cum rubis tectum vescatur.

De pastu ouium. *Cap.* LXXII.

EX libro de naturis rerum. Ouis, vt superius dictum est,iuxta Ambrosiũ in aduentu hiemis ad escam inexplebilis, & insatiabiliter herbam rapit, eo ꝙ asperitatem hiemis præsentit,vt se prius herbæ pabulo farciat,q̃ gelu adurẽte deficiat, herbam quidem depascunt sæpe oues radicitus Arbores autem si depauerint vix vnquā proficient. Morsus etiam illarum arboribus multis est exitialis.In locis aridis pastę diutius viuunt. Aristoteles. Quibus in autumno cucurbitę paratę cum sale dantur ad multiplicationem lactis.Impinguantur autem lenticula & palea cum sale. Impinguantur etiam aquam bibendo. Et in æstate quidem valet eis aqua septentrionalis frigida. In autumno vero aqua meridionalis tepida. Iuuat eas pastus in fine diei, motusq; per itinera, labore vero macrescunt, ouis vel agnus si renes eius impinguantur, vt sepo circunquaq; cooperiantur, moritur,vnde quia propter bona pascua sepum in renibus multiplicatur. Ideoq; plerumq; oues a suis pascuis mutantur, vt non accipiant plus necessario. In Ægypto sunt oues magnæ valde, quia ibi multum habent cibum. Palladius libro 12. Pascua ouillo generi vtilia sunt, quæ vel in noualibus, vel in pratis siccioribus excitantur, palustria vero noxia sunt, siluestria damnosa lanatis, salis tamen crebra cõspersio vel pascuis mixta, vel cannalibus frequenter oblata, dicunt leuare fastidium.Nam per hiemẽ si penuria est,fœnũ, vel paleæ, vel vitia, vel facilior victus vlmi seruatis frondibus prębeat,aut fraxini. Æstiuis mensibus pascantur sub lucis initio,cum graminis teneri suauitatem roris mixtura commendat. Quarta hora calescente potus luti fluminis, aut putei præbeatur, aut fontis. Medios Solis calores Vallis, aut arbor vmbrosa declinet. Deinde vbi flexo iam die arbor infringitur,& solũ primo himbre vespertini roris humescit, gregem reuocemus ad Pascua. Sed canicularibus,& æstiuis diebus,ita pascẽdę sunt oues,vt capita gregis semper auertantur a Solis obiectu. Hieme autẽ vel vere, nisi resolutis gelicidijs ad Pascua prodire non debent. Nam pruinosa herba huic generi morbos creabit, ac tunc semel adaquare sufficiet. Græcas oues, sicut asianas,vel tarentinas,moris est stabulo potius nutrire, quàm campo, & præclusis tabulis solum,in quo claudentur insternere,vt sint tuta cubilia

propter

propter iniuriam preciosi velleris,ne humor reddat elabent. Sed tribus per annum totum diebus: aprico die, lotas oues vngere oleo oportebit, & vino,propter serpentes,qui plerumq; sub præsepibus latent,cedrum vel galbanum,vel mulieris capillos, aut ceruina cornua,frequenter vri oportet.

De generatione Ouium. *Cap.* LXXIII.

ARistot. Ouis post annum coit,& vsq; ad 9.annos parit,vel vsq; ad 11. siue tota vita sua si bene custodiatur, oues aq̃ salsam potantes,anteriorant coitum. In coitu facies ad septentrionem vertere debent,vt mares concipiant. Et si quidem albæ venæ fuerint sub lingua eius faciet fœtum album,si nigræ nigrum,si duos similiter duorum coloru͂,& si rubei rubent. Versus Thraciam sunt duo flumina, quorum vnum potatum ante coitum,facit colores agnorum nigros, & aliud albos, aliud quoque rubeos. Cum autem impingnantur capræ, & oues sunt pigriores. Viuit autem ouis propriè in Aethiopia. 14.annis, & capra 11. pariuntq; gemellos. Et si cibus conueniens est aries, vel caper erit virtuosus: ouis & capra si impregnantur in loco contra impetum venti septentrionalis, pariunt mares. Si vero contra meridiem, pariunt fœminas: ouis quidem si acciderit tonitruus,& sola remanserit impregnata abortiet. Plin. vbi sup. Ouinum coitus est occasum arcturi,i.a tertio idus maias: ad aquilæ occasum.i.vsq; in 13.Kalend.Augusti. Generant partum diebus centu͂ quinquaginta, postea verò concepti sunt inualidi, & post id tempus natos cordos vocabant antiqui. Tonitrua solitariis ouibus abortus inferunt. Remedium est eas congregare, vt cœtu iuuentur. Aquilonis flatu mares concipi debent, Austri fœminas,atq; in eo genere arietum maxime spectantur ora, quia cuius coloris sub linguis habuere venas,eius lanificium in fœtu est,variumq; si fuerint plures: immutatio aquarum potusq́, variat. Ambrosius. Ouis autem inter multa millia agniculoru͂ solum agnoscit suum filium,vnus est balatus,eademq; species plurimorum,illa tn͂ suum a cæteris discernit fœtum pastor errat in ouium discretione, falliturq; specie, sed ouis non fallitur pietate. Vnus odor est omnibus. Sed tn͂ habet natura domesticu͂ odorem suum quem soboles speciali quadam proprietate redolere vr͂. .Ex lib.de nat.rer. Quod si iuniores oues festinant ad coitu͂: pessimum est signum,q̃ pestis sit inter illas. Similiter ouis antiqua,si post tempus debitum,quærit coitum, malum est signu͂. In multis orbis partibus oues faciunt duos fœtus & maxime in Aethiop a: sicut autem agnus matrem propriam inter alias oues balatu cognoscit, sic mater agnum cum eum odoratur in cauda vberibusq; admittit.

De Carnibus ouinis. *Cap.* LXXIIII.

ISaac. Ouina caro siue pecorina calidior est ac siccior porcina. Bobus etiam & capris calidior est & humidior,vnde tenerior est,& ad digerendum facilior, & a stomacho facillimè descendit,ventrem magis caprina, & ouina humefacit, minus tamen q̃ porcina humida est,non enim habet humiditatem digestioni repugnantem sicut porcina,nec humiditatem lubrificantem, vt ante excoctionem egrediatur. Sed tamen eius nutrimentum diuersum est,secundum ætatis & complexionis diuersitatem. Diuersitas nutrimenti ex ætate quadruplex est. Est enim lactans,& annualis,vel iuuencula. Adulta siue iam completa & decrepita. Lactans viscosa est & indigestibilis. Iuuencula minoris est humiditatis,atq; viscositatis. Adulta vero mediocris complexionis. Decrepita vero deterior cæteris,quia frigidior,atq; siccior:ideoq́ue lignea & insipida. Oues comestæ viscosum flegma generãt, nisi manducantes siccæ complexionis existant. Auic. Ouina caro bona est,quæ cum caliditate est subtilis, & siccior est omnino carne quadrupedis. Actor. De carnibus arietinis & agninis iam dictum est superius,quæ videlicet animalia cum oue sunt eiusdem generis, carnes tamen in cibo diuersificantur pro differentia sexus vel ætatis.

De Torsione ouium,& lana. *Cap.* LXXV.

PAlladius lib.5. Oues in locis calidis mense Aprili oportet tonderi, ac serotinos fœtus eodem mense signari. Idẽ. Porro in locis temperatis mense Maio ouium tonsio est celebranda. Sed tonsas oues hoc vnguine medicari oportet. Succum decocti lupini, fæces vini veteris,& amurcam, pari mensura miscebis, & in vnu͂ corpus oĩa redacta curabis allinere. Post triduu͂ deinde si mare vicinu͂ est,littori mergantur extremo, si in mediis terris pascimus,aqua cœlesti cum sale paululum decocta sub diuo debebit pecorum tonsa & vncta membra diluere. hoc.n.modo curatum pecus toto anno,nec scabrum fieri dr͂,& plixas lanas creare fertur ac molles. Plin. vbi sup. Oues non vbiq; tondentur, sed durat quibusdam locis mos vellendi lanæ,& per se coactæ vestẽ faciunt,& si addatur acetum ferro resistu͂t,imò vero ẽt ignibus. Syriæ vt dictum est supra. cubitales sunt ouium caudæ, plurimumq; lanificij in ea parte lanarum: nigræ nullum colorẽ bibunt. Aristot. Lana ouium quas comedit lupus,post tonsionem illius panni plus recipiunt pediculos. Ex lib. de natu. rer. Oues quæ plurimum in caudis lanatæ sunt,bonitate spectabiles sunt, harum lanæ probantur eximiæ subtilitate velleris, & recuruata crispitudine,atq; condensitate. Isidor. Lana a laniando,i. vellendo dicta est. Hinc & vellus dictum,quia prius lanæ vellerentur,non tonderentur. Mineruam aiu͂t Gentiles primam lanificij vsum monstrasse. Hanc ẽt telã ordinasse & lanas colorasse perhibent Quam etiam multis ingeniis præditam fuisse dicunt.

De Vsu lanæ in medicina. *Cap.* LXXVI.

PLinius lib.29. Ouium lanæ præter cultum & tutelam contra frigora,Succidæ plurima præstant remedia. Ex oleo vinoq; aut aceto: pro ut quæq; mulceri, morderiq́, opus sit,& adstringi laxarive,luxatis membris dolentibusq; neruis impositæ, & crebro suffusæ,halitus quoq; oris gratiores facere traditur confricatis dentibus,ac gingiuis admixo melle: prodest & freneticis suffitu. Sanguinem in naribus sistit cum oleo rosaceo & allio indito modico: auribus obturatis spissius. Vulnera ex vino, vel accto,vel aqua frigida & oleo aspera sanat. Succida lana imposita subditaq; mulieribus mortuos partus euocat. Sistit etiam profluuia earum,ac canis rabiosi morsibus inculcata post diem septimum soluitur. Eadem nitro,sulphure,oleo,aceto, pice liquida: feruentibus tincta,q̃ calidissima bis in die imposita, lumborum dolores sedat. Laudatissima omnis e collo. Cinis eius illinitur attritus, vulneratis,ambustis,& in oculorum medicamentis additur. Item in fistulas auresq; suppuratas: vis eius stiptica est efficacissimèq; genas purgat. Genitalium quoq; vitiis confert. Diascor. Lanæ succidæ bonæ sunt de collo quidem molles sunt & vtiles: femorumq; vulneribus & fracturis, vel liuoribus vtiliter adhibentur. Infusæ aceto, & oleo,aut vino plus malacticæ sunt: dolores capitis tollunt. Cicatrices indurant, lana combusta in concha lauatur, & si quid resederit,collyriis admiscetur. Succi lanæ virtus est calida plerotica vulnerum malactica. Suppositus cum lanis & melle,ac butyro menstruis imperat, secundinas excludit,anserino sæpo addito dolorem aurium curat. prurigines ciliis tollit. aspredinem & scabiem palpebris limpidat. Capillis fluentibus occurrit. Succus ipse si in testa noua igne lento comburatur,donec igne pinguedo finiatur. Huius cõbustionis puluis collirijs miscetur. Triobolo vno cum vino accepto morsibus venenatis occurrit. Celiacis,ac dissintericis medetur. Fluxum sanguinis mulieris stringit. Sanguinem coagulatum soluit. Toracis vulnera purgat,mulieremq; post partum bibitus fęcundam facit. Isopos autem appellatur illa pinguedo, quæ ex succidis lanis colligitur & malagmatibus pessariisq; miscetur. Auicenna. Isopus est humida sordicies aggregata super lanam illorum ouium in Armenia pascentium, & sternitur super herbas titimallorũ & accipit virtutes & lac earu͂. Calida est in quarto,humida in primo: maturatiua est & resolutiua. Resoluit apostemata dura cum ex ea fit emplastrum. Linita vero & bibita confert frigiditati epatis & apostematibus oculorum. Resoluit duritias, quæ sunt in partibus vesicæ & matricis, & confert frigiditati earum & renum.

De Cæteris vtilitatibus ouis. *Cap.* LXXVII.

EX libro de natu.rerum. Omnia quæ in oue sunt,vtilia sunt, scilicet lana, pellis, caro, sed & fimus ouium omnium animalium fimo melior iudicatur. Hali. Ouis caput si coquatur, & clistere cum eius iure fiat,intestina inferiora & renes humectat,corpus impinguat,venerem auget si ex calido & sicco ablata est. Epar ouis assatum & comestum ventrem stringit. Fimus ouium si tritus cum aceto distemperetur,varicibus formicalibus medetur,prodestq; carnibus superfluis. Plinius lib.29. Coagulum pecoris & similiter ius ex carne arietis valet contra cantaridas. Prurigines quoque tolluntur a capite felle ouilo cum creta cimolia capiti illito donec marescat: lac ouis etiam valet multis cum calidum fuerit: valet contra omnia venena exceptis his qui bupestrem,vel aconitum biberint. Fel quoq; pecudis cum melle aures purgat. Iecur oculis cruore suffusis prodest. Fimi pecudum cinis cum oleo cyprio,ac melle allopicias replet. Auicenna. Pellis ouis recens ponitur super percussionem in hora, idest statim,& prohibet ex ea nocumentu͂. Est etiam conueniens vlceribus fraudulentis,& scabiei ac prurituі. Fimus pecudis,idest ouis confert erisipilæ. Adustum vero præcipuè confectum cum aceto linitur super morsum canis rabiosi. Item cum aceto cõfert verrucis formicalibus. Et super adustionem ignis cum cera,& oleo rosaceo. Lac ouium crossum est & pingue, caseitatis & butyrositatis plurimæ. Iuuat sputum sanguinis plus etiam quàm caprinum. Isaac. Lac pecorinum grauius est in odore quàm vaccinum, & ideo magis flegmaticum. Diasc. Caseus ouinus plus cæteris nutrit,& minus ventrẽ stringit, quia pigritiuus est.

De Porco. *Cap.* LXXVIII.

ISidorus. Porcus dicitur, quasi spurcus. Ingurgitat enim se ceno, luto immergit, limoque illinit, hinc & spurcitiam, vel

vel spurios dicimus: horũ pilos setas vocamus à sue dictas: vnde & sutores vocantur, eo ꝙ ex setis suant. Aristo. Porcus habet pilos crossos, propter crossitudinem cutis, & splenem similẽ spleni hominis, & ventrem sifr, i. intestina. Fluxus autem ventris in eo caret remedio, habet autem vnicum ventrem, sicut animalia cætera dentes in vtraq; mandibula & vngulas fissas habentia. Culmos hñt mares: fœminæ culmos prominentes non habent, nec nisi propter acuitatem mordent. Porcus dentes in vtraq; mãdibula habet, nec eiicit omnino dentes, habet & in pedibus sotulares. Cor eius est pauci sanguinis, habens diuisionem iuncturæ, pugnat vero cum lupo, & si vnus ei oculus extrahatur, in maiori parte morietur: scorpiones mordent porcos nigros, & interficiunt eos. In quibusdam regionibus venter porci magnus est, & pedem fissum non hñt: porcus iracũdus valde, qñ in eius sanguine multi sunt pili, i. res subtiles ad modum pilorum: porcus plus omnibus animalibus radices comedit, & eis cito impinguatur, serpentes ẽt comedit. Ex lib. de nat. rer. Porcus, i. aper domesticus est bestia sæua & immunda, & obscenis locis gratissimè commoratur. Inter hos vnus semper fortior dominatur cæteris, & si fortior illo superuenerit, fortitudine victoriam obtinere nititur, moxq; victo cedente, victor reliquis dominatur. Cuius stercore totus grex accurrens, vsq; ad rabiem animatur, & in eorum ira periculosum est incedere. In vltimo lunæ defectu cerebrum in porco plusquã in alio animali fertur decrescere. Actor. Porcus non ruminat, & ideo inter immunda secundum legem reputatur. Mundis & immundis indifferenter vescitur, in luto delectatur. Rostro lutum suffodit, horrẽdè grunnit, præcipuè autem vno percusso cæteri grunniunt, & quasi compatientes illuc conueniunt. Sed statim obliti sui planctus, ad lutum vel ad cibũ redeunt. Fertur autem nullum corpus animalis interius & dispositione & numero partium sic assimilari humano corpori, sicut corpus porci, vnde phisici, vel alij interiora humani corporis inuestigantes porcorum interiora quasi quoddam exemplar inspiciunt. Phisiolog. Oculi porci naturale figmentum hñt ita, vt in terram necessitate semper intendat. Porcus, vt fertur plerunq; moritur, si vnus ei oculus extrahatur. In partibus Hierosolymis sunt porci miræ magnitudinis, habentes dentes vnius cubiti.

De Porcorum cibo. *Cap.* LXXIX.

EX lib. de natur. rerũ. Porci proprium est terra subacta escam quærere, & oretenus lutosis, ac vilibus insudare. Mundis. n. & immundis, vt dictum est, indifferenter vescitur & luto delectatur. Arist. Porcus inter animalia quadrupedia est, habens additamentum rostri latum ad cauandum terram, & comedẽdum radices: plus enim omnibus animalibus radices comedit, & eis cito impinguatur, serpentes etiam comedit. Ventrem habet maiorem canis ventre, hñtem in se inuolutionem, vt sit decoctio cibi longo tempore. Impinguatur autem cum ordeo, ac milio & palea, præcipuè vero quiete impinguatur, & deliciatur, & impinguat illum cibus diuersus, adiuuatq; cibus compositus. Et quidam cibi eum inflant, quidam carnem, quidam pinguedinẽ generant. Delectatur autem in comedendo glandes, quæ reddunt humidas eius carnes, culmos duos habet. Fœmina vero eius impregnata si multum de glandibus comederit; abortiet: porco etiam valent ciceres. Ordeum bonus est cibus salientibus masculis. Ordeum quoq; coctum fœminis impregnatis. Cibi porci sexta pars transit in pilos & sanguinẽ, & similia. Pallad. lib. 3. In porcis autem præter alia illud etiam commodum reperitur, ꝙ immissi vineis, nec dum turgentibus vel post vindemiam gramine præfecto diligentiam fossoris imitatur.

De Generatione porcorum. *Cap.* LXXX.

ARistot. Porcus octo mensium coit, sed tunc debile quid generat. Multos filios facit, propter multitudinem spermatis: cætera bisulca paucos faciunt, viuit autem vsq; ad annos 15. Cũ impinguatur coire potest omni tempore: æstate & hieme nocte & die: porca prægnans est quatuor mensibus, fertilis est in fœtu, parit enim 20. filios, & lactare non sufficit: per totum ventrẽ habet mammillas, & non omnes æquales. Quarum primam, i. subascellarem dat primo filio. porco solicitante fœminam illa aures erigit, & antequã demiserit, non consentit. porcus multos filios facit propter multitudinem spermatis. Multotiens etiam in anno parit: pp calliditatẽ & abundantiam cibi: post octo menses saltat porcus: & porca vnius anni parit. In quibusdã verò regionibus: porcus post quatuor menses coit, & porca post sex parit. Cũ autem parit macrescit. Item porca si prius fuerit virgo pariet filios pauci corporis. Et cum ad 15. annos peruenerit nõ pariet. Et si multum pinguis & in delicijs fuerit, tunc lac eius post partum erit paucum. Item meliores sunt porcæ filij, qui nascuntur in eius iuuentute: meliores quoq; qui nascuntur in hieme: deteriores autem qui in æstate, parui, & macri, & humidi. Ex libro de nat. rer. Porcus habet potestatem coeundi multum præ alijs animalibus: si tñ pinguis sit, porcę autem intantum efferari dũr in coitu, vt hominem lanient: maxime candida veste indutum. Castrantur autem rescisa iuba: sicq; celerius pinguescunt, à coitu abstinentes. Si multas glandes comederit, qñ impregnatum est, aborsum faciet. Qñ multas habet fętus lac paucissimũ: pessimæ vero sues sunt qui natos filios laniant. In calidis regionibus melior est fœtus porcæ in hieme q̃ in æstate. In frigidis autem contrarium, & hoc propter intemperiem regionum. Phisiologus. Agrestes porci tempore coitus bellicosi sunt: & vt habeat durum corium confricant se arboribus, & postmodum intrant lutum. Deinde lutum illum deficcant, postea pręliantur in tantum, vt ambo aut vnus eorum moriatur. Coit autem porcus mane, sed quod agrestis generat postquam intrat ætatem malum est.

De Morbis eorum. *Cap.* LXXXI.

ARistot. Porcis accidunt tria genera ægritudinum, vna videlicet, quæ dr̃ brancos, & est apostema in auricula & mãdibula, in alio quolibet membro, accidit tñ sæpe in pedib. ita caro illius loci corrumpitur, & transit corruptio paulatim, donec perueniat ad pulmonem, & postea moritur: hæc infirmitas cito augmentatur, & statim in principio qñ cognoscitur, abscidatur membrum in quo est, aliter sanari non potest. Secunda est ponderositas & dolor in capite & ex ipsa moritur maior pars porcorum. Tertia est fluxus ventris, & hanc opinantur non hr̃e remedium. Infirmitas auricularum accidit qñ dolor est grandis. Cum autem porcus est crassus, iuuat eum comedere mora. Iuuat etiam eum balneum & aqua calida. Minuatur quoq; vena, quę est sub lingua. Porcis mollis carnis contingunt pustulæ in crure, & collo, & spatulis, sæpe quoq; in lingua, & subascellaribus. Et si eradicentur pili sui capitis, exhibit e radicibus pilorum quasi venenum: valent ei ciceres & ficus in cibo: delectatq; comedere glãdes, redduntq; carnes suas temperatas & humidas. Quod si impregnatæ porcæ comederint multũ de glandibus abortiẽt, sicut oues. Porcus cum mordetur a scorpione, parum sentit, & si post morsum intret aquam, cito morietur. Actor. Ad ægritudines quoq; porci pertinere vr̃, ꝙ vt superius dictum est, vno oculo perdito citius moritur, & quod porca quando parit macrescit.

De Carnibus porcinis. *Cap.* LXXXII.

ISaac. porcina caro multum nutribilis est. Bonum generat chimum, ventrem humefacit propter humiditatis suæ copiamq; viscositatis, vrinam tñ prouocat, & tenui dieta vtentibus est inconueniens: diuersæ tñ qualitatis est, propter ætatum suæ complexionis varietatem. Lactantes. n. cæteris humidiores sunt, & ideo conuertibiles in malos humores, & in putredinem. præcipuè tñ si stomachum malis humoribus inuenerint præoccupatum. Sed stomachũ forte habentibus vtiles sunt, quia bene digeruntur, & perfectum dant nutrimentum: humidis verò natura sunt pessimi; maxime si stomachus eorum malis humoribus plenus sit. Flegma enim viscosum generant, & inde podagram. ilij dolorem, lapides in renibus, paralisim, & similia ſm cõplexiones & naturas quas inueniunt. Adolescentes autem meliores quidem sunt, & bene nutribiles: laudabilem. n. sanguinem generant. Iuuenes autem cæteris meliores maximè si castrati sunt: decrepiti vero pessimi. Sunt enim frigidi & duram carnem hñt, ligneam & insipidam, quibus assueti incidunt melancoliam, & diuturnas febres, vt quartanã. Caro porcina cæteris animalibus est frigidior & humidior, maxime domestica, quia siluestris ad comparationem domesticæ calida est & sicca: vnde minoris est nutrimenti. Domesticam ergo non oportet accipi nisi raro. Et solum extremitates eius comedantur, vt pedes & nates, quæ semper in motu sunt, sed & comedentes debent post cibum exercitari. Quiete autem viuentibus cauenda sunt siluestria, multo magis & domestica. Auicen. Caro porci siluestris & domestici ſm quod dr̃, est velocis digestionis ac descensionis: & fortis nutrimenti, viscosi & crossi. Dicunt autem Christiani & eorum imitatores, ꝙ melior caro siluestris est caro porci syluestris, quia cum hoc, ꝙ leuior est carnibus domesticis: fortis ac plurimi nutrimẽti est, & velocis digestionis, & est melior q̃ põt esse in hieme. Porcelarum vero caro parui nutrimenti est: pp fortitudinem suę resolutionis & vehementiã humiditatis. Ex lib. de. na. re. Porcinę carnes in æstate nociuæ sunt, ad comedendum vsq; ad æquinoctium autumnale, quia dormit porcus calido tpe plusq̃ cõpetit naturæ. Adeo aut inhiat somno maxime porcus debilis, ꝙ nisi interim excitetur, quasi somno litargico morietur.

De Diuersis porcorum medicinis. *Cap.* LXXXIII.

AVicẽna. Porci sanguis & hominis similes sunt in omni re: similiter & carnes amborum: ita vt quidam vendiderunt carnem hominis pro carne porci, & latuit, donec in ea inuenti sunt digiti hominis. Sanguis tamen porci debilioris est virtutis sanguine hominis. Fel porcinum cæteris fellibus debilius est: solutiuum tamen est mali chimi. In ipso est quædam stipticitas, & generat sanguinem melancholicum

licum tardæq; digestionis esse, dicitur propter stipticitatem suam. Adeps porcinus valet ad apostemata, & ad ignis adustionem. Confert & puncturæ vermium venenosorum, sedatq; mordicationem intestinorum vehementius etiam q̃ caprinus. Stercus porcinum cum aqua & vino confert sputo sanguinis, & dolori lateris. Item stercus siccum cum aceto bibitur ad infirmitatem lacertorum Cum cerοto quoq; ponitur super contorsionẽ in neruis & super duricias oẽs. Diascor. Adeps porcinus salitus vetus & calidus maturatior est. Qui cum vino lotus fuerit, plen reticis est vtilis ac matrici, & ignis adustionibus, cũ cinere mixtus aut cum calore tumores tollit, & vulnera ad sanitatẽ perducit. Fel porcinũ lanis adhibitum & in vmbilico positum ventrem soluit infantium. Hali. Fel porcinum prodest vlceribus aurium. Adeps porci minus calidus est, q̃ leonis, sed declinans ad humidum, maturans & humectans. Prodestq; venenosorũ morsui. Pulmo quoq; porci & agni combustus & puluerizatus prodest ocrearum excoriationi. Epar siluestris porci cum aceto comestum prodest morsui reptilium. Os cauillæ porci si comburatur, & fricentur eo dentes, solidantur, prodest etiam propriè torsioni & inflationi ventris: locium porcorum prodest albedini oculorum. Sed eius proprietas est vt lapides frangat & cætera.

De Sue. Cap. LXXXIIII.

ISidorus. Sus dicta est, eo φ pascua subigat, i. terra subacta escas inquirat. De qua Horatius. Est amica luto sus. a sue autẽ dictæ seta, vnde & sutores vocãtur, eo φ ex setis suant. i. consuant pelles. Solinus. Scenitæ in Arabia, qui in tentoriis cilicinis habitant, suillis carnibus prorsus abstinent. Sanè huius animalis genus si illic inuentum fuerit ilico moritur. Plin. lib. 8. Sues pinguescunt sexaginta diebus, sed magis inedia tridui ante sagi nationem orsa. Animalium hoc maxime brutum. Castrantur feminæ post inediam bidui prioribus alias pernis suspensæ, recisa vulua, celeriusq; pinguescunt ita. Semel in anno gignunt. Suem oculo amisso, putant cito extingui. Aliquibus vita est ad quindecim annos: aliquibus ad vicenos, verum efferantur alias obnoxium genus morbis anginæ maxime & strumæ. Index suis inualidæ cruor in radice setæ dorso euulsæ, caput obliquum in incessu. Penuriam lactis præpingues sentiunt, & primo fœtu minus numerosæ sunt. In luto volutatio huic generi grata: intorta cauda. Id etiam notatum facilius iacere in dextrũ, q̃ in læuum detortam. Idem in lib. 10. Equos & canes ac sues initum matutinum appetere. Fœminasq; post meridiem blandiri diligentiores tradidere. Sues quoq; tantum in coitu ore spumã fundere. Verremq; subantis audita uoce, nisi admittatur, cibum vsque in maciem non capere. Fœminas in tantum efferari ob coitum, vt hominem lacerent, maxime candida veste indutum. Rabies ista mitigatur aceto naturæ asperso. Auiditas coitus putatur ex cibis fieri, sicut viro eruca, pecori cepa. Quadrupedum prægnantes arcent venerem præter equam, & suem. Solidipedes & bisulci sues omni cibatu & radicibus aluntur. Idem in lib. 11. Apro quidem exerti sunt dentes, raro autem fœminæ, & tamen sine vsu. Itaque cum apri percutiant fœminæ sues mordent. Maribus quoq; plures sunt dentes q̃ fœminæ, sicut in capra, & homine. Suibus dentes nunquam decidunt. Guttur hominii tantum & suibus intumescit, aquarum quæ potantur plerunq; vitio. Animalium plerisq; pinguedo sine sensu est: quam ob causam sues spirantes a muribus tradunt rosas. Sus habent plures mammas toto ventre, duplici ordine. Generosæ quidẽ duodena. vulgares autem minus bimis. Primogeniti in quaque parte suis, primas premunt Et si escæ sunt fauci proximæ, tũ suã qsq; nouit in fœtu, quo genitus est ordine, eaq; alitur nec alia. Detractu alumno suo illa sterilescit ilico, ac resilit. Tunc ex oĩ turba relicto vno, sola munifex, q̃ genito fuerat attributa descendit. Caudam sues intorquent. In illirico quibusdam locis vngulas solidas hñt. Idẽ lib. 25. Elleborũ nigrũ sues necat: itaq; id cauent, cũ candido vescantur. Idẽ lib. 29. Salamandra à sue mandiť dñante eadẽ, illa rerũ dissidentia venenũ eius extingui primum oĩum ab his, q̃ vescatur illa verisimile est. Idẽ lib. 31 Sues a serpentibus percussæ, cancros edendo sibi medentur. Ex lib. de nat. re. Sus apro sæuior venatori occurrit cũ morsu, ictus acerrimè iterante, cum vt superius dictũ est, porcus agrestis ictũ non iteret.

De Verribus ad sues admittendis. Cap. LXXXV.

PLinius vbi supra. Suillo pecori partus bis in anno. Tempus vtero quatuor mensium, numerus fœcunditatis ad vicenos, sed educare nequeunt tam mul os. Mares non vltra trimatũ generant. Fœminæ senectute fessæ cubantes coeunt. Palla. Mense Februario verres maxime fœminas inire debebunt. legendi sunt vasti & ampli corporis, sed rotundi potius q̃ longi, ventre & clunibus magnis, rostro, breui ceruici glandulis spissis libidinosi, anniculi, qui vsq; ad quadrimos inire fœminas pñt. Scrofas longi lateris debemus eligere, & quibus ad sustinendum fœturæ onus magnus se venter effundat. cætero vertibus similes. Sed in regionibus frigidis densi, & nigri pili, in tepidis qualescunq; proueniunt. Fœmina tandem vsq; in annis septem partus onera gestare sufficiet. Ad concipiendum annicula debet incipere. Quarto excepto mense pariunt vbi quintus incipiet. Incipiunt autem vt dixi, mense Februario, & solidioribus herbis nati, & stipula succedente pascantur. vbi facilitas est transigendi, venditis qui subinde nati sunt, celerior matribus fœtura reparatur. Genus hoc omnibus locis haberi põt, melius tñ agris palustribus q̃ siccis: pcipuè vbi arborum fructuosarum silua suppetit, q̃ subinde maturis fructibus alterna per annũ mutatione succurrat. Maxime locis graminosis, & cannarum iuncis radiceq; nutriuntur. Sed deficientibus alimentis: per hiemẽ nonnunquã præbenda sunt pabula glandis, castaneæ, vel frugum vilia excrementa cæterarum. Verno magis cum lactent: nouella viretia plerunq; solent porcis nocere. Neq; gregatim claudendæ sunt porcæ more aliarum pecudum, sed haras interstitio sub partibus faciemus: quibus mater cũ porculis claudatur: vt alumnum gregem tutiorem ipsa defendat à frigore. Quare a superiori parte detectæ sint, vt liberè numerũ pastor exploret & oppressis a mre fœtibus sæpe subueniat subtrahendo. Curabit autẽ vt fœtus proprios cum vnaquaq; recludat, plus vero q̃ octo sicut Columella dicit, nutrire non debet. Mihi vero vtilius probatur experto, porcam cui pabula suppetunt, vt plurimum sex nutrire debere, quia licet plures possint educare: tamen numero frequenter sicca deficiet.

De Medicinis suillis ac verrinis. Cap. LXXXVI.

PLinius lib. 28. Suis cerebrum, atq; sanguis medetur. carbunculis verendorum. Medulla eius oculos fricari contra lippitudines recipiũt. Fel quoq; suis aurium dolori medetur a vitiis. Idem etiam potum lienem sedat. Cum adipe verò pollino impositum perniones curat. Maxillarũ eius cinis vlcera, quæ serpunt sanat. Vngularum quoq; ipsius cinis potione inspersus vrinæ incontinentiam cohibet, & vesica eius combusta & pota. Lardum elixum, atq; circumligatum ossa fracta mira celeritate solidat. Lac suillum dissintericis necnon ptisicis est vtilissimum. Eodẽ lacte poto cum mulso adiuuantur partus mulierum, per se vero potum deficientia replet vbera puerperarum. Eiusdem animalis lien, si inueteratus ex aqua illitus mammis abundantiã facit. Medela suis hausta coitum stimulat. Pulmo eiusdem assus eo die a ieiuno sumptus ebrietatem arcet. In iecore suis inueniunť lapilli, qui contriti & in vino poti, calculos pellunt. Adipi suillo magna fuit laus apud antiquos. Inueteratur duobis modis, aut cum sale, aut sincerus; tanto vtilior quanto vetustior. Græciq; axungiam vocant. vsus est ad emolliendа, & calefacienda discutienda purgandaq; ambustis & confricatis membris: iterum lassitudines & fatigationes leuat. In fimo suis innumeri vsus. Quamobrem ne de alia loquamur sue: multo efficacior fœmina, & quæ non peperit: multo vero præstãtior in apris est. Fimus suis sub tecto calefactus & tritus cum oleo valet ad tumores. Idem succus illitus sanat vlcera, quæ serpunt. Idem quoque fimus recẽs vel inueteratus cum farina illinitur ferro factis vlceribus. Fimi suilli cinis inspersus potioni vini tepidi medetur dissintericis: Sanguis si profluat iumentis, suillus fimus ex vino infundendus est. Luxatis quoq; valet fimus suillus, ac verris spuma recens ex aceto. pustulis quoque confert fimi suilli cinis ex aqua illitus. Contra serpentes valet iecur verrinum & cerebrum ex vino potum.

De Tauro. Cap. LXXXVII.

ISidorus. Taurus Græcum nomen est, sicut & bos. Ferunt aũt φ taurini haustus sanguinis est homini letalis. Ambr. Haustus quidem sanguinis taurini lætalis est homini, nec adeo putandum est laboriosum aĩal debuisse non nasci, aut sine sanguine generari, cum eius virtus sit ad cultum agrorum vtilis, ad vsum plaustrorum habilis, ad alimoniam suauis. Plin. lib. 8. c 53. Tauris minora bobus cornua sunt, atq; tenuiora. Tauris in aspectu generositas torua fronte, auribus setosis. Cornibus in procinctu dimicationem poscentibus, sed tota comminatio prioribus in pedibus stat: ita glisc ente alternos replicans pedes ac spargens in altum arenam, solumq; aĩalium eo stimulo ardescens. Vidimus ex imperio dimicantes rotari cornibus, cadẽtes excipi & iterumq; resurgere, modo iacentes in humo tolli, atq; etiã curru citato velut bigis aurigas insistere. Actor. Taurus est animal luxuriosum, petulãs, ferox, & cornu petens, armentum tuetur, & fœcũdat. Arist. Taurus sicut & porcus tpe iracundiæ, & coitus vel de indiscretè iracundus est: qm in eius sanguine multi sunt pili. Ob hoc ẽt audax est pp iracundiam: q̃ mouet calorem. Sanguis quoq; tauri citius omnibus sanguinibus congelatur siue coagulatur. Est enim spissus ac niger valde. Corui pugnãt cũ tauris, & volant super eos, ac pungunt oculos eorum rostro. Taurus mutat dentes post duos annos, & non omnes simul, sicut equus.

Vrsus aliqñ se super taurum proijcit, & super dorsum illius cadit, Cumq; taurus vult eum ferire cornibus, tenet cornua manibus, & spatulis, & tunc ipsum in terra prosternit. Taurus comedit fructus, & impinguatur a fructibus ventositatem generantibus vt ordeo, & faba. Et ẽt pinguatur cibis dulcibus, vt ficubus, & vuispassis. Vel si quis corium eius fiderit, & insufflauerit eum, postea det ei ad comedendum. Impinguatur ẽt multum si remanserit sine coitu. Multis annis viuunt tauri, in maiori parte 15. annis. Et si castrentur 20. Aĩalia dentes æquales habentia, q̃ non ex illis serram faciunt, aquã sugunt, sicut taurus, & equus, verum tauri faciunt contrarium equis, quia nolunt aquã bibere, nisi claram, & frigidam. Equi vero diligunt turbidam. In Aegypto sunt aĩalia quædam valde magna, vt tauri, & oues, quia .s. ibi sunt bona cibaria. tauri ẽt aliqui pilos habent super spatulas, sicut cameli. Somniat & taurus, sicut caper, & canis: tauri sicut, & capri, & ante tp̃s coitus simul ambulant, & tempore coitus se diuidunt, & pugnant. Cornua taurorũ siluestrium propinquiora sunt nocumento suo q̃ iuuamento. Pugnat. n. cornibus cum eo quod est debilius, qñque fugit lupos ac debiliores se.

De Eodem. *Cap. LXXXVIII.*

PLinius vbi sup. Tauri si coitum in dexterã partem habeant, mares, vt tradunt, generantur, si vero in leuã fęminas, conceptio peragitur initu vno. Quæ si forte pererrauerit, post viginti dies marem fęmina repetit. Idem in lib. 11. Cornua vero dedit natura tauris infesta. Et in hoc quidem genere tribuit ẽt fęminis, maribus tñ in aliis multis. Idem in lib 2. Lasere herba tauros inflammat naribus illitis. Idem in lib. 23. Caprificus, & collo ferocium taurorum circundata, intm̃ eos compescit vt immobiles pręstet Idem in lib. 28. Taurinus sanguis recens venenum est, ac contra hoc venenum auxiliatur edi coagulum. Idem in lib. 39. Nitrum quoq; cum lasere datur his qui sanguinẽ tauri biberint. Ex lib. de na. re. Taurus est aĩal robustum, & inter oẽs bestias sociales satis mansuetum, prætérq̃ ad eas quæ rapacitate cæteris aduersantur, hi simul adunati creberrime pugnant, & in præliando linguas exertas habent, dentibus nil agunt, sed tñ cornibus, frontem habẽt validam ad oẽ prælium. Membraq; in eis fortiora sunt caput, & collum: pp hæc iuga ligantur eis in capite, & in humeris sicut equis. Et carne quoq; cartilaginosa, & forti est eorũ collũ, & ob hoc inflexibile quodammodo ad pondus debitum a: quam claram libenter bibunt, & cum herbas depascunt radices non lædunt, sed hoc tñ quod in superficie apparet sumunt. Qui si castrati libidine arceantur, meliores sunt, aptiq; ad oẽ opus, & maximẽ ad iuga fiũt. Tauri cornua si calefiant, ad libitum flecti possunt. Solus aĩalium taurus est, qui stimulo ardescit. Quanto senior est tanto teneriores hẽt carnes, si fuerit impinguatus: bos habet neruos cordis fortiores ac duriores aĩalibus cæteris, taurus tñ fortiores hẽt. Taurus si manserit multis annis sine coitu multum impinguatur, & cum venerit excessus subito morietur. Arist. In amphiros custodiunt tauros annis 9. ne coeant, & hoc non faciunt, nisi in principio chorusca tionis crescant. Phisiologus. Taurus vero timens tonitrua, in principio choruscationis remanet in prato pascens, voce vero fugit. Taurus siluestris ligatus ad arborem fici mansuescit, & cætera.

De tauris indicis. *Cap. LXXXIX.*

ISidorus. Taurus Indicus est fului coloris, pernicitatis volucris, pilorum in contrarium versorum. Caput quando vult circumflecti, tergi duricia cœlum omne respuens immitis feritate. Rabanus. Indicus taurus immitis feritate, grandi capite, & oris rictu ab aure vsq; ad aurem patescente. Solinus. Indici tauri cornua circumflectunt, flexibilitate qua volunt, tam immiti feritate sunt, vt capti aĩas furore proijciant. Plin. &c. Apud Indos sunt atrocissimi tauri siluestres, maiores agrestibus, oculis ceruleis, & pilo in contrarium verso, rictu ad aures dehiscente. Feras oẽs venantur, & ipsi non aliter quam foueis capti, feritate semper intereunt. Ex lib. de na. re. Tauri indici grande caput, & setas condensas, & horridas habent. Conferunt cornua sua flexibilitate qua volunt, vel ad libitum, vel ad pugnam, & ea deponunt vel producunt: habent & aliud iuuamentum, scilicet eiectionem stercoris in longinqua cuius calore, & fœtore canes, & venatores retardantur. Sunt & in oriente boues qui vnum tantum cornu habent, Alij vero qui tria: hi non habent vngulas fissas, sed equorum more solidas.

De tauris ad vaccas admittendis. *Cap. XC.*

ARistoteles. Taurus pascitur solus, nisi cum appropinquauerit tempus coitus, tunc enim cum vaccis pascitur, & contra masculos omnes præliatur. Pugnant quidem tauri post vaccam, & victor salit super fœminam, vacca vero fugit coitum, propter virgæ maris duriciem. Pli. Tauri generationẽ quadrimi implent. Patiunt autem mense decimo. Quicquid ante genitum est inutile est. Pall. lib. 4. Itaque mense Martio qui vult armenta construere, tauros tenera ætate his signis debet submittere, vt sint alti, & ingentibus membris, ætatis mediæ. Et magis qui in iuuentute est minor, quam qui decliuat in senium, torua facie, paruis cornibus, thorosa vastaq; ceruice, vẽtre substricto: vaccas ẽt tunc maximẽ parabimus, sed eligemus forma altissima, corporis longi, vteri capacis, & magni, alta fronte, oculis nigris, & gradibus, pulchris cornibus, & præcipuẽ nigris, aure setosa, palearibus, & caudis maximis, vnguis breuibus, & cruribus nigris, & paruis, ætatis maximẽ trimæ, quia vsque ad decennium fętura ex his procedit vtilior, nec ante ætatem trimam tauros his oportet admitti. Sed erit studium diligentis, amotis senioribus nouella subinde conducere, & steriles aratro, ac laboribus deputare. Græci asserunt, si mares creare velis, sinistrum tauri in coitu ligandum est testiculum. Si fœminas dextrum. Tauros tñ diu abstinendos, vt cum tp̃s est, acrius in causas dilati feruoris incumbant. Sed his armentis hieme maritima, & aprica loca, æstate opaca paremus, ac frigida, montana maximẽ, quia melius frutectis, & his herba internascente saturantur, quia quamuis circa fluuios rectẽ propter loca amena pascantur, Fętura tñ aquis tepidioribus adiuuatur, vnde magis vtilius q; pascentur vbi pluuialis aqua tepentes format lacunas. Tolerat tñ frigus hoc armenti genus, & potest facilẽ hibernare sub diuo. Quibus tamen septa fieri propter iniuriam grauidatũ conuenit laxiora. Stabula vero vtilia sunt strata saxo, aut glareis, aut arenis, deuexa aliquatenus, vt humor possit elabi, parti meridianæ obuersa, propter flatus glaciales, quibus aliquis resistere debet obiectus. Idem in lib. 8. Mense quoq; Iulio maximẽ tauris submittendæ sunt vaccæ, quia decem mẽsium partus sic poterit maturo vere concludi, & certum est eas post vernam pinguedinem gestientes Veneris amare lasciuiam, vni tauro quindecim vaccas Columella asserit sufficere posse. Curãdũq; ne concipere nequeant nimietate pinguedinis. Si abundantia pabuli est in regione qua pascimus, potest annis omnibus in fęturam vacca submitti. Si vero indigetur hoc genere, alternis temporibus onerandæ sunt, maximẽque si eędem alicui operi seruire consueuerunt.

De diuersis ex tauro medicinis. *Cap. XCI.*

ESculapius. Tauri cornu serpentem fugat, & sanguis eius eos interficit, maculas quoq; faciei delet. Fel eius cũ melle, & balsamo, oculorum vitia curat. Sępum eius cum resina, & cera duritias omnes mollit. Medulla eius cum uino temperata tremulosos curat. Fimus eius tumores atq; duritias soluit. Plin. libr. 28. Tauri felle cum Aegyptio alumine tepefactis alopicias illinunt. Ad ulcera quoq; capitis ex eodem felle cum oui albo collyria fiunt aqua quæ dissoluta per quadriduum inunguntur. Idem addito nitro lepras, & furfures tollit, pterigiaq; digitorũ, idem fel aridum aqua calida dissolutum aufert, eodem felle col lui dentes confert. Felle taurino ulcera sanantur. Idem quoque cum succo porri fistulis immittitur. Recentes etiam plagas ferro factas curat illinitum glutinum taurinum liquefactum tertio die solutũ. Item glutinum aqua calida resolutum inflationes sedat, mulierum quoque purgationes adiuuat fel taurinum lana succida appositum. Taurinus sanguis aridus tritus parotidas comprimit, sedis vitijs medetur. Taurinum fel in lintheolis concerptis rimasq; ad cicatricem perducit. Inflationibus quidem in parte illa medetur sępum sanguis taurinus aridus tritus. Podagris etiam valet vrsinus adeps taurinumq; sępum, hidropicis auxiliatur fimi taurini liquor. Eodemq; fimo malas rubescere aiunt. Vlcera vero capitis manantia efficaciter sanat tauri vrina. Auicenna in secundo canone. Fel taurinum confert vlceribus in aure recentibus. Etiam vlceribus ani. Fitque ex eo linimentum ad dolorem matricis ac testiculorum, & ponitur super apostemata ossei. Est autem tyriaca morsibus venenosis vrina tauri cum nitro dissoluta, & in aurem subtiliter distillata, sedat dolorem eius, ablutioneque ex ea facta confert furfuribus. Stercus tauri propere uermes effugat venenosos ac cimices, quando fit cum eo suffumigatio. Ex eodem quoque suffumigatio fit eminentiæ matricis. Sanguis tauri calidus super apostemata dura linit. Idem in lib 5. Sanguis tauri recens uenenum est, ipsumque qui biberit accidit ei difficultas anhelitus, & dolor branchos & meri & rubedo linguæ, & frusta sanguinis congelati in dentibus ac gingiuis, & nausea uehemens, & angustia deinde in lingua apparet corrosio, deinde perducit ad præfocationem, & spasmum, oportet itaque properare ad clistere, & solutionem ventris, uomitus enim periculosus est: quoniam enim quandoque expellitur, cuius expulsio qñq; non toleratur, & ideo præfocat. Dandæ sunt aũt medicinæ conferentes in congelatione sanguinis, ut ficus immature plene crude, semen caulis &c. Diascorides. Fel taurinum mixto felle hircino sinanticos curat, uulnera & cicatrices sanat, mixtum lacti dolores aurium mitigat, plusque mixto lacte mu-

ęte mulierum. Sanguis taurinus diaforeticus est, & malacticus, duritias soluit, & cathaplasma adhibitus medetur, &c.

De vacca. Cap. XCII.

ISidorus. Vacca dr̃ quasi boacca. Est enim ex qualitate mobilium nominum, sicut leo leena, draco dracena. Aristoteles in lib. de animalibus. Vacca est animal mansuetum, & iracundiæ paucę, multæ vero insipientiæ. Huius renes in aspectu quasi compositi sunt ex pluribus paruis renibus, ventres habet multos, vt cibi compleantur vsus, & quod diminuitur ex eo propter digestionem habet ventrem post alium. Primus ergo venter cibum recipit crudum, secundus digestum, tertius iam digestione melioratum. Quartus vero bene digestum. Cornua vaccæ si calefiant, in oẽm partem declinant. Cornua fœminarum sunt fortiora cornibus masculorum. Desiderium coitus vaccarum manifestatur per tumorem inguinum, & continuos mugitus earum, vaccis quæ sunt in armentis accidunt infirmitates duæ. Podagra. s. quia pedes earum astringuntur, sed ex hac non moriuntur, & si vngantur earum cornua vtiq; sanabuntur. Alia vero crocator, quæ cum accidit velociter anhelitus suus reuertitur, & hæc febribus in hominibus assimilatur, huius infirmitatis signum est qñ demittunt auriculas, & non comedunt, citoq; ex illa moriuntur. Cum aũt impinguatur vaccæ pigriores sunt, hę pascuntur ad posterius. Vacca in corde habet os, sicut equus, propter cordis magnitudinem. Et mammillas quatuor vt camela. Vox eius, & maximè vaccculæ grossior est q̃ bouis masculi, cum in cæteris aĩalibus sit ecõtrario: ad potandum diligit aquã claram, equus turbidam. Pugnant tauri post vaccam, & victor salit super eam. Cum aũt debilitatur pp multitudinem coitus, iterum victus pugnat cõtra illum, & qui vincit, fœminam salit. Ipsa vero fugiendo non sustinet coitum, vt supra dictum est, & tempore coitus domari non potest. Vaccę & rectorem habent, & viuunt diutius pp bonum pastum. Quòd si vaccæ separetur a grege perditur, qm̃ a bestiis comeditur. Vacca siluestris habet cornua declinantia adinuicẽ, & ob hoc dedit ei natura iuuamẽtũ aliud, s. eiectionem stercoris in remotũ, vt ab ipso detineat venator. In regione Græcię circa phasidam abundant agrestes vaccæ. Sunt aũt nigræ, fortes valde, pedes in duas vngulas fissas habentes, & crines longos faciesq; declinantes. Lac vaccæ inter alia spissum est valde, habet aũt lac, sicut & ouis, plusquam fętus indigeat. Ideoq; conueniens est, vt ex illo caseus fiat. In regione quæ Græcè dr̃ Ephesis sunt vaccæ paruæ, a quibus subtrahitur lac in multitudine. Sunt vero pascua quædam in tantia, quæ mutliplicant lac, vt fabæ, quæ conueniunt vaccæ, & capræ. Vacca circa coitum sequitur taurum, & salit super ipsum. Ipsiusq; tauri saltus super illam grauis est, ita q̃ ipsam incuruari oportet. Tempus aũt coitui conueniens, & partui est post duos annos. Tempusq; impręgnationis vaccæ sunt nouem menses, & partus erit in decimo. Cumque vaccæ multotiens fętificant, multam hieme futuram esse pluuiam significari putant. Viuit autem vacca pro maioris parte 15. annis. Vaccæ, & asinæ menstruant, & euacuantur multum, pp magnitudinem corporum. Ex lib. de na. re. Vaccas grauidas Plinius ferre negat præterquã in dextro vuluæ sinu, & cum geminos ferunt menstrua apparent, & in vaccis, & in equabus, præcipuè in calidis regionibus, vbi magis abundant humores ac superfluitates in animalibus. Sed ipsa menstrua egeruntur, quandoq; per vesicam in vrina. Vrina vaccæ acuta est valde. Vacca in pr̃ato pascens tempore tonitrui fugit a facie chorusćationis, tauro remanente, & non timente.

De carne vaccina, & lacte. Cap. XCIII.

RAzi. Vaccina caro crossa est, multumq; nutrit, sanguinem fętidum, & crossum generat, non congruit nisi ijs qui multo vtuntur exercitio: ab hac oportet illos abstinere quibus accidunt ægritudines melancolicæ. Auicenna in 2. can. Vaccina caro plurimi nutrimenti est, crossa, melancolica, generans ægritudines melancolicas. Quod melius eius est, est caro vitulorum. Caro vaccina generat morpheam, cancrum, scabiem, impetigines malas, lepram, elephantiam & varices, ac febres quartanas. Item caro vaccina, & reliquæ carnes malæ faciunt euenire alienationem propter exiccationem, & incrossant splenem. Ius vaccinæ carnis acetosę solutioni colericę bonũ est, abscindit. n. ipsam. Carnem vaccinam dissoluunt cortices melonum, qñ. s. cum eis decoquitur. Melius aũt tp̃s in qua comedatur est ver, & principium æstatis. Ex lib. de na. re. Caro bouina sicca est, turbidumq; sangninem, & crossum generat, multum tñ nutrit, sed tardè digeritur, nisi cũ vino, & allio sumatur. Vaccarũ lac valde spissum nec de facile per frigus ingelatur, sed aquositas ab eo segregatur, residuumq; crossum efficitur. Per ignem aũt incrassatur. In regione Ambedor magni corporis sunt vaccæ ita, q̃ oportet mulgentem in pedes stare, hęc supra modum lactis abundantiam præbent, sed & canes in illa regione magni sunt, & animalia oĩa præter asinos. Auic. Lac vaccinum plurimi butyri est, crossum, & pingue plusquam ouinum. Isaac. Lac vaccinum minus cæteris est aquosum, & acutum, ac magis nutritiuũ. Stomacho cõuenit, membra confortat, calorem epatis, & stomachi refrigerat. Est ẽt bonum ad alia butyrositate remota. Nam ad bibendum datum calidiorum humorum morsoras mitigat, calorem natr̃em confortat, & temperat, carnem augmentat, diarriam colericam aufert tenasmon colericum, vulnera intestinorum, & vesicæ, & matricis adiuuat. Sic aũt dandum est, & erit optimum, vt tantum aquæ frigidæ apponatur quantum lactis erit, & tam diu coquatur, donec aqua tota auferatur. Et quotiens hoc feceris tanto melius his actionibus erit.

De medicinis ex vacca. Cap. XCIIII.

AVicenna in 2. can. Vaccinum fel fortius est cæteris fellibus quadrupedum. Ponitur in emplastris ad vulnera quæ sunt erisipila, dolorisq; vehementis. Crura vaccina, i. ossa crurũ adusta fluxum sanguinis abscindunt, & solutiones vẽtris. Stercus vaccinum est ex his, quæ dantur pulmoni, & pthisi, & similibus. Ex eo fit emplastrum super sciaticam. Item cũ aceto super exituras calidas positum sedat eas. Conuenit ẽt apostematibus, quæ post aures sunt. Colla de corio vaccino linita cum aceto super impetiginem, & scabiem excoriabilem cum non est vehementis profunditatis confert. Sifr, & linita cũ melle, & aceto super vulnera, adusta quoq; & lota valent ad curationem lędium. Bali. Sanguis vaccę si super vulnus infundatur sanguinem stringit. Arist. Vaccæ cornua si calefiant in omnem (vt dictum est) partem declinant, & siquidem vngantur cum oleo ac pice valẽt contra dolorẽ pedum, & contra niuis nocumentum. Pli. lib. 28. Vaccinum etiam iecur cęliacis atque dissentericis medetur.

De veruece. Cap. XCV.

ISid. Verucx a viribus dictus est, q̃ cæteris ouibus sit fortior, vel eo q̃ sit vir, idest masculus, vel q̃ vermes in capite habeat, quorum excitati pruritu se inuicem concutiunt, & pugnantes cum magno impetu feriunt. Ex lib. de na. rer. Verucx siue aries habet cornua in modum circuli replicata, quibus gregem defendere nititur. Ex naturali feritate dextro pede terrã percutit, qñ irascitur, aut stupet, vel timet, & hoc maximè amoris tempore: per dimidium annum iacet super vnum latus, & per dimidium super aliud. Carnes eius calidiores sunt & minus humidæ, quã ouiũ ac duriores ad digerendum. Agnus vero natr̃r lupum abhorrens, licẽt nunquam eum viderit, statim fugit, qui tñ equo uel alio animali uiso, nec fugeret, nec timeret. Carnes eius non facilè egestioni cedunt, facilè tamen a stomacho descendũt, sed a membris difficillimè soluuntur. Nam uiscosum humorem generant. Agnus aũt anniculus laudabilior est propter humiditatis, & siccitatis temperiem. Oĩa quæ in oue sunt utilia sunt, s. lana, pellis, caro, lac. Diascorides. Adeps ueruecinus similẽ habet uirtutem porcino. Stericas aut ani causas utiliter curat, & combustis opitulatur. Fel ueruecinum lanis adhibitum, & in umbilico positum ventrem soluit infantium. Fimus ueruecinus cũ aceto vt cathaplasma impositus, maculas nigras emendat: nascentes clauos corporibus tollit. Ignem acrum impositum curat. Cum cera, & oleo mixtus combustionibus medetur, &c.

De vitulo. Cap. XCVI.

ISidor. Vitulus, & vitula à viriditate dicti sunt, i. a viridi ætate, sicut virgo. Vitula, ergo parua est, & nondum enixa. Nam enixa iuuenca est aut vacca. Iuuencus aũt dictus eo q̃ iuuare incipiat hoĩum vsus in excolenda terra, vel quia apud Gentiles Ioui semper nisi iuuencus immolabatur, nunq̃ taurus. Nam in victimis ẽt ætas consideratur. Pall. lib. 5. Mense Aprili nasci solent vituli, quorum matres abundantia pabuli iuuentur, vt sufficere possint tributo laboris, & lactis. Ipsis aũt vitulis tostũ molitumq; milium cum lacte misceatur farraci more p̃bedũ. Arist. Partus vitulorum dñt esse decem mensium, & si ante hoc tempus pariatur non viuet, qm̃ eius vngulæ non complebuntur. Si castretur vitulus, viuere potest uiginti annis, & amplius: si saltem fortè fuerit eius corpus. Solus vitulus inter omne genus animalium grauiorem habet uocem uocibus seniorum boum. Nam cætera quidem oĩa vocem habent acutiorem in iuuentute, crossiorem in senectute. Cum aũt inierint vituli mares ætatę saltantur, ac sine fęminis vsq; ad tp̃s coitus pascuntur. Cum aũt appropinquat tp̃s coitus, iam non solus, sed cum vaccis pascitur. Incipit coire post duos annos, sed tunc eius filij sunt pauci, debiles, & parui. Plin. lib. 8. huic soli omnium animalium quibus procerior est cauda, non statim nato, ut cæteris, est consumatæ mensurę, crescit enim donec ad ima perueniat vestigia. Quamobrem in vitulo uictimarum probatio consistit ut articulorum suffragines contingat, breuiore non litant.

De vitulis castrandis. Cap. XCVII.

PAlladius lib. 6. Vituli aũt Maio castrandi sunt, sicut Mago dicit, tenera ætate, ut fissa ferula testiculi comprimantur, & pau-

& paulatim confracti resoluuntur: Sed hoc luna decrescente, verno vel autumno fieri debere præcipit. Alij ligato ad machinam vitulo, duabus angustis regulis stagneis, sicut forcipibus, ipsos neruos appræhendunt. Qui Græcè cremascere dñr. Hiis compræhensis tentos testiculos ferro resecant, & ita relcidunt, vt aliquid de his capitibus neruorum suorum dimittatur hærere. Quæ res, & sanguinis nimietatem prohibet, & non oīno iuuencos subducto robore virilitatis effœminat. Nec dimittendum est, quod plerique faciunt, vt statim castratos coire compellant. Nam certū quidem est ab eis generari, sed ipsos fluxu sanguinis interire, vulnera vero castratorum cinere sarmentorum, & spuma linentur argenti. Castratus abstineatur a potu, & cibis pascatur exiguis. Ac sequente triduo præbeantur ei teneræ arborum summitates, & frutecta mollia, & herbæ virides, comę dulciores saginatoriæ, aut fluuiales. Pice ēt liquida, mixto cinere, & modico oleo post triduum vulnera diligenter vrgenda sunt. Sed melius genus castrationis sequens vsus inuenit. Alligato enim iuuenco atque deiecto, testiculi stricta pelle claudantur atque ibi regula lignea premente, descidantur ignitis securibus vel dolabris. Vel quod est melius, formato ad hoc ferramento, vt gladii similitudinem teneat. Ita enim circa ipsam regulam acies ferri candentis imprimatur vnoquoque ictu sic moram doloris, beneficio celeritatis absumit, & vstis venis ac pellibus fluxu sanguinis strictis, plagam cicatrix quodammodo cum ipso vulnere nata, defendit. Aristot. Vituli post vnum annum castrandi sunt. Alioquin parui erunt. Castrati vero diutius viuunt. Plinius libro 18. Porro decrescente luna castrandi sunt iuuenci.

De medicinis ex uitulo. *Cap. XCVIII.*

IDem in lib. 28. Vituli carnē ad hominis morsum imponunt, nec ante quintum diem soluunt. Oēs quidem medullæ molliunt, explent, siccant excalefaciunt. Inter cæteras aūt laudabilis est vitulina. Sæpum quoque vitulinum capitis vlceribus cum sale tritum laudatur vtilissimum. Sed & ad oris vlcera, & rimas sępū vituli vel bouis cum adipe asinino vel ocini succo sanat. Præterea testium tumor cohibetur sæpo vituli, addito nitro, vel etiam fimo eiusdem ex aceto decocto. Inflationibus quoque quę fiunt in parte sedis, medetur sępum vituli cum ruta. Item contra venena quæ exulceratione enecant auxiliantur sæpum vituli, contraque aconita, & cicutas. Fel vituli calefactum cicatrices nigras extenuat. Vlcera quoque capitis manantia fel vituli efficaciter sanat. Quo ēt cum aceto calefacto lędines tolluntur. Lyen vituli cum melle in vino decoctus ac tritus, & illitus, vlcera manantia sanat. Vituli quoque fimus in vino decoctus intestinorum vitijs prodest. Eodem fimo suffumigare percussos a scorpione est eis vtile. Vituli fimus, qui non de herba gustauerit, medetur podagris. Et hidropicis auxiliatur, fimus vituli masculi illitus. Igni quoque sacro illinitur fimus vituli recens. Eiusdem fimi cinis illitus ex aceto, sanguinem sistit. Varricum quoque dolores sedat cinis eiusdem fimi cum lilij bulbis decoctis addito melle modico. Et omnia inflammata, & suppurationes minantia. Podagris quoque prodest, & articularijs morbis e maribus pręcipuè vitulis.

LIBER XIX.

De Bestijs. *Cap. I.*

ISidor. Bestiarum vocabulum propriè conuenit leonibus, pardis, tigribus, lupis, ac vulpibus, canibus ac simijs, ac cæteris quæ vel ore vel vnguibus sęuiunt exceptis serpētibus. Bestiæ autem dictæ sunt a vi qua sæuiunt. Feræ vero sunt appellatæ, eo q desiderio suo ferantur naturali vtentes libertate. Liberè enim huc illuc vagantur, & quo animus duxerit, eo feruntur. Aristoteles. Pugna bestiarum non est nisi pp cibum, & pp mansionem, & pp fœminam. Ex lib. de nat. re Fiunt in animalibus bella quatuor de causis, videlicet pp naturalem superbiam, pp cibum, pp fętum. s. defendendum. Auic. in 4 can. Bestiarum quædam morsu grauant ēt sine rabie, quia venenū in dentibus hñt, vt cattus, & cocodrillus, & hmōi. Quædam ēt in rabiem incidunt vt canis, dr ēt q vulpes rabiosa fit, & mustela sifr. Mult quoque ſm quosdam rabiosi facti sūt, & dños suos momorderunt, & insaniam quæ ex reliquis rabiebus accidit, incurrerunt. Leopardus aūt, & leo isti rapaces, & eis similes, non sunt sicut canes salui & homines īmo dentes eorum, & vngues vacui non sunt, sunt aūt venenosi. Qua pp oportet vt curentur morsus eorum, & vulnus vnguiū eorū in primis cū attractione, deinde cōsolidatione, sed in eorū quidem attractione sufficit res parua. Sudor bestiarū venenosus est, & ex eius potu fit facies viridis, & apostematur, & currit ex corpore sudor fętidus vt ascellarum. Cura eius est vomitus cum aqua tepida, & tiriaca de terra sigillata Hali. Vrina vero bestiarum arteticis est remedium. Actor. Quædam aūt sunt aīalia, quę q medīū locū inter bestias, & pecora tenere, vel ad vtrumque genus cōiter pertinere vñr. Nam v.g. cōstat aprum maximè dentibus sæuire, quem tñ iuxta Isidorum inter pecora computauimus, quia hominibus aptus est ad vescendum. Origem quoque Plinius feram vocat, & Hieronymus, quem tñ Deutronomij liber inter aīalia munda, & ad vescendum apta computat. Plura quoque talia repe riuntur aīalia. Vnde Plinius (vt dictum est supra) damæ inquit raro mansuescunt, & tñ ferę de iure dici non pñr. Cōplura nāque sunt nec placida nec fera, sed mediæ inter vtrumque naturæ, vt in campo apri. In mari delphini. Dicto. n. de pecoribus iuxta ordinem litterarum alphabeti, consequenter de bestiis secundum eundem ordinem prosequi Deo iuuante intendimus.

De ahane, & alche, & aloi. *Cap. II.*

EX lib. de na. re. Ahane ſm Aristot. est animal magnitudine cerui, contrà consuetudinem omnium animalium habens fel in auribus simile felli hominis in colore, & est amarum valde, causatiuum vehementis iræ, ferocitatisque. Helinandus. Alches est animal in silua hercinia, harum consimilis est capris figura, & varietas pellium, sed magnitudine paulo antecedunt. Mutila sunt cornibus, & crura sine nodis, articulosque non hñt. Nec quietis causa procumbūt, neque quo afflictę casu ceciderint erigere se se aut subleuare pñt. His sunt arbores pro cubilibus, ad eas se applicant, atque ita paululum reclinantes quietem capiunt. Quarum ex vestigiis cum animaduersum a venatoribus fuerit quo se recipere loco consueuerunt, eo loco a radicibus subruūt, aut abscindūt arbores, tm̄ vt summa species, vel stirps earū stantium relinquatur, huc cum se consuetudine declinauerint, infirmas arbores pondere affligūt, atque vnà ipsę concidūt. Est alche mulis comparanda, adeo propenso labro superiore, vt nisi recedens in posteriora vestigia pasci nō queat. Gangamma Insula e regione Germanię mittit animal quale alches, & cuius sicut nec elephantis flecti nequeunt suffragines. Ideoque non cubat, cum dormiendum est, sed somnolentam arbor tm̄modo sustinet, quæ prope casum minatur, vt fera ruinam faciat, dum assuetis fulcimentis innititur, ita capitur. Alioquin eam mancipare difficile est, quoniam nullo rigore poplicum in comprehensibili fuga pollet. Actor. Hæc bestia eadem quæ & maclin esse videtur, de qua scilicet inferius dicetur.

De anabulla, & anthaplone vel aptalo, & aukacinore. *Cap. III.*

ANabulla bestia est Aethiopiæ, collum habens vt equus, pede, & crura velut bos, caput vt camelus, albas habet maculas, colorem rutilum valde, membra singula distinguentē. cumque tanto decore sit animal respersum, pellis multum spectabilis, carius venditur ad luxum oculorum. Anthaplon vel aptalos animal simile capriolę, fętidum nimis, cui non potest homo approximare. Et habet duo cornua acuta valde, quasi duas falces, & recuruata sunt: hoc animal cū sitit, accedit ad Eufratem, vt bibat, & cum biberit, adit dumetum quoddam vitium minutis uirgulis, & subtilibus consitum, ut ibi quasi ludendo se in illis uiminibus confricet. Quo fit ut in illis illaqueetur, ita q se inde non possit auellere. Et tunc uocem magnam emittit, quā cū audit uenator irruens in ipsum occidit illud. Ex lib. de nat. rer. Aptalon est animal acerrimum, ita ut uenator ei non possit appropinquare, habet aūt longa cornua serrę figuram habentia, ita vt possit ēt arbores magnas, & altas secare, & ad terram deponere. Cumque sitit uenit ad flumen Eufratem, & bibit. Est aūt frutex qui Græcè dr herecinie habens uirgulta subtilia, & prolixa ad quæ ludens cornibus suis obligat ea uirgultis eius, sicque diu clamans auditur, & a uenatore occiditur. Aristot. Aukacinor est animal æquale catulo leuerario, huius intelligentia maior est cum est paruus, quàm cum est magnus.

De bonacco. *Cap. IIII.*

SOlinus. Bonnacon est animal quod in locis Frigiæ nascitur, huic taurinum est caput, ac deinceps omne corpus, iuba tantum equina. Cornua uero tam multiplici flexu in se recurrentia, ut siquis in ea offendat non uulneretur, sed quicquid præsidij monstro illi frons negat, aluus sufficit. Nam cum in fugam se uertit proluuie citati uentris fimum egerit per longitudinem trium iugerum. Cuius ardor quicquid attigerit, adurit. Ita egerie noxia submouet insequentes. Actor. Forsitan hoc animal idem est quod uacca siluestris, de qua dictum est supra secūdum Arist. quæ habet cornua declinantia ad inuicem. Nā & boues siluestres siue bubali alio noīe dīr bisontes, ut superius dictū est. Arist. Bonnacus est animal in cathonia in quodam monte tauro simile, sed & in eo crinis descendens ad duas partes

partes spatulatum, huius pili molliores sunt q̄ equi, & breuiores, crines eius oẽs continui sunt, & vsq; ad oculos perueniunt. Et qui ex pilis eius sunt inferius lanę assimilantur. Pili vero qui sunt super eius frontem conueniunt, vsq; dum separentur ſm discrimen. Color eius est rubeus, & forte erit ad nigredinem declinans. Huius vox assimilatur voci tauri, nec habet dentes superiores, sicut nec taurus. Habet duos sotulares, & caudam breuẽ respectu corporis, & cauat terram. Habet & corium multos ictus patiens, huius caro dulcis est, & ideo deprehenditur. Cumque percutitur fugit, & quiescit. Cum autem debilitatur pugnat, & stercus per quatuor passus eijcit. Cum vero tempus partus eius appropinquat, adunantur ex eo genere multi, priusque circa ipsum stercus congregant, & ipsum quasi murum ponunt. Est autem animal multi stercoris.

De Caco. *Cap. V.*

EX lib. de na. re. Cacus est monstrum in Archadia totum setosum vt porcus. Et vt scribit Adelinus philosophus, anhelitu suo pectore flammas eructat, i. spiritum flammeum, maximè cum ira fuerit permotum. Hic in antris super tiberim cōmoratur, & inuadit subito taurorum & vaccarum greges per caudas tres vel quatuor apprehendens, & vi suæ fortitudinis in antrum occulte trahens gressu retrogrado, ne. s. de facili possit inuestigari. Nec solum animalibus est infestus, sed buboni grauissimè insidiatur, cum tamen ipsum hoĩem plurimum timeat. Si quæritur quō de aĩalis ore flamma possit euomi, tam efficax, vt proximè contrectata aliàs contacta comburat, & non ipsum corpus animalis flamma tali absumatur. Respōderi potest, quia cum anhelitus adhuc in visceribus animalis per membra varia latè diffusus est, est tepidus, vsquequam non exuberatur in flammas. Sed eructuatus continuatur ac multiplicatur in obiectum aliquod corpus, virtutemq; recipit comburendi, sicut videmus per medium berilli lumen solis multiplicare radios, & in summo mucronis acumine radiorum ignis virtutem in subiectam materiam suscipere, ignemq; effici violentum, huic animali similia fuerunt illa, de quibus in lib. Sapientiæ legitur, q̄ ignes ex ore suo spirabant.

De cameleonte. *Cap. VI.*

ISid. Cameleon non hẽt vnum colorem, sed diuersa varietate conspersus est, vt pardus. Huius cameleontis corpusculum ad colores quos videt, facillima conuersione variatur, cum aliorũ aĩalium non sit ad conuersionem facilis corpulentia. Rudolphus super Leuiticum. Cameleon in infirmitate mansuetum esse se fingit, cum aliàs sit immansuetum animal. Glosa super Leuiticum. Cameleon aĩal est natum ad deridendum, dolosum, rapax, ingluuiosum, & iō ſm legem immundum. Ambr. Cameleon diuersas species, colore vario fertur mentiri. Arist. Cameleon est aĩal valde timorosum, pp quod in multos colores mutatur. Causa vero timoris eius paucitas est sanguinis, & caloris. Vnde ẽt valde macer est, & vocatur leo terræ. Huius facies est sicut aĩalis ex porco, & simia compositi. Vngulas habet similes vnguis auium vnguibus. Alteratio coloris eius fit, qñ corium eius insufflatur. Manet in cauernis sicut lacertulus. Solinus. Per oẽm Asiam cameleon plurimus est, animal. s. quadrupes, facie qua lacerti, nisi crura recta, & longiora ventri iungerentur, prolixa cauda, eademq; in vertiginem torta. Hamati vngues, subtilique aduncitate. Incessus vero piger, & idem fere qui testudinum motus. Corpus asperum cute, qualem ex crocodilis deprehendimus. Subducti oculi, & recesso cōcauo introrsum recepti, quos nunquam nictatione obnubit. Visum non circularis pupillis, sed obtutu rigidi orbis intentat. Hyatus eius æternus, ac sine vlus illius ministerio. Quippe cum neq; cibum capiat, neq; potu alatur, nec alimento alio q̄ hausto aeris viuat. Color varius, & in momento mutabilis, ita vt cuicunq; rei se coniunxerit concolor ei fiat. Colores duo sunt, quos fingere non valet. Rubeus & candidus. Cæteros facilè mentitur. Corpus penè sine carne. Vitalia sine lyene, nec nisi in corculo pauxillum sanguinis deprehenditur: latet hyeme, producitur vere. Impetibilis est coraci, a quo cum interfectus est, victorem suum perimit interemptus. Nam si vel modicum ales ex eo ederit, illico moritur. Sed corax habet præsidium ad medelam natura manum porrigente. Nam cum afflictum se sentit, sumpta fronde laurea recuperat sanitatem. Idem. In terra ergo cameleontes in mari polipi, cuicunq; rei approximauerint similes fiunt. Cutis enim eorum lenitas æmulatur proximantia.

De eodem. *Cap. VII.*

PLinius lib 8. Camaleontem quamquam frequentiorem India gignit figura, & magnitudo erat lacerti, nisi crura essent recta, & excelsiora. Huius latera ventri iungūtur vt piscibus, & spina simili modo. Eminet rostrum, in vt paruo sit haud absimile suillo. Cauda eius prælonga in tenuitatem desinens, seque vipereis orbibus implicans. Vngues adunci, motus tardior, vt testudini. Corpus asperum vt crocodilo. Oculi eius in recessu cauo, tenui discrimine, prægrandes, & corpori concolores. Nunq̄ eos operit, nec pupillæ motu, sed totius oculi versatione circũaspicit. Ipse celsus, hiante semper ore. Solus animalium, nec cibo, nec potu alitur, sed aere tantum. Circa caprificos ferus innoxius alioquin. Et coloris natura mirabilior. Mutat eum namq; subinde oculis, & cauda, & toto corpore. Redditque semper quæcunq; proximè attingit, præter rubrum candidumq;, defuncto pallor est. Caro in eius capite, & maxillis, & ad commissurā caudæ admodum exigua, nec alicubi toto corpore. Sanguis in corde, & circa oculos tm̃. Viscera sine splenæ. Hibernis mensibus latet, vt lacerta. Idem in lib. 11. Cameleonis oculos tradunt circumagi totos. Est aũt pulmo cameleoni portione maximus, & nihil intus aliud. Idem in lib. 28. Cameleon similis est magnitudine crocodilo, spinæ tm̃ vitio ac recuruatura, & caudæ amplitudine distans. Nullum aĩal pauidius existimatur, & iō versicoloris esse demutationis. Vis eius maxima est contra accipitrum genus. Detrahere namq; superuolantem ad se traditur, & voluntarium præbere lacerandum cæteris animalibus.

De medicinis ex cameleonte. *Cap. VIII.*

CAmeleon quoque multa in se fertur habere vtilia medicinæ. Caput eius, & guttur si roboreis lignis accendātur himbrium ac tonitruum concursus facere Democritus narrat. Item iecur in tegulis vstum. Reliqua ad veneficia pertinentia quæ dicit, tanq̄ falsa existimantes obmittemus, præterquā in risu coarguentium. Oculo eius dextro si viuenti eruatur, albugines cũ lacte caprino tolluntur, lingua quoq; adalligata pericula puerperij Eundem salutarem esse parturientibus circa domum. Sin vero domibus inferatur perniciosissimum. Linguam si viuenti exempta sit, ad iudiciorum euentus pollere. Cor eius aduersus quartanas est proficuum, lana nigra primæ tonsuræ illigatum. Pes prior dexter in pelle hiene adalligatus brachio sinistro, dicitur prodesse contra latrocinia terroresque nocturnos. Item dextram mamillam contra formidines pauoresq;. Sed & pedẽ eius sinistrum in furno torreri cum herba eiusdem nominis, addito vnguento pastillis factis inde, si credimus, fertur hominem inuisibilem facere. Dextra quoq; maxilla sicut & pes valet contra formidines ac terrores. Eius felle glaucomata, & suffusiones corrigi creditur, propriè tridui vnctione, creditur etiam eo lienibus instillato serpentes separari, & ad alia multa.

De camelopardo. *Cap. IX.*

ISidorus. Camelopardus est dictus, eo quòd cum sit vt pardus albis maculis super aspersus, collo equo similis pedibus bubulis, capite tamen camelo similis est. Hunc Aethyopia gignis. Plinius lib. 8. Camelorum aliqua similitudo in duo transfertur animalia. Nabuna siquidem Aethyopes vocant bestiam collo similem equo, pedibus & cruribus boui, capite camelo, albis maculis, colorem rutilum distinguentibus, vnde & camelopardulus appellata est. Hæc primum quidem dictatoris Cæsaris circensibus ludis Romæ visa est. Ex eo subinde cernitur aspectu magis quam feritate conspicua. Quapropter, & ouis, ferè nomen inuenit.

De cane. *Cap. X.*

ISidorus. Canis ex Græco nomen habere videtur. Græcè enim cynos dicitur, licet eum a canore latratus quidam appellatum existiment, horum natura est extra homines esse non posse. In canibus duo sunt fortitudo, & velocitas. Arist. Canis est animal iracundum, & applaudens hominibus, pilosum secundũ vniuersum, sicut porcus, & vrsus, habet dentes superius, & inferius, & ventrem vnum, ac post ventrem intestinum. Multos habet fętus, multasque fissuras in pedibus, & multas mamillas, sicut & porcus. Quinque digitos habet in pedibus anterioribus, & quatuor in posterioribus, sicut leo, & lupus. Fimum etiam habet siccum, sicut & lupus, splenem longum, sicut homo & porcus, præterea somnus, & vigilia, crementum, & corruptio, & vita, & mors, cæteraque accidentia ex sensibus sunt in canibus, sicut in equis, & hominibus: dentes non eijciunt canes, nisi culmos, idest anteriores, & hoc vno modo eiiciunt illos mas, & fœmina post quatuor menses. Ideoq; dicunt quidam quòd ipsi non eiiciunt dentes, alij vero quòd mutant omnes. Fugit autem canis demissis auriculis. Canis habet ventrem, i. stomachum ventri hominis similem, quamuis amplior homini sit Canis non eiicit dentem aliquem donec ægrediatur in loco suo similis. Nec sunt cogniti canes iuuenes a senioribus nisi per dentes, quia dentes iuuenum albi sunt, & acuti, senum vero nigri, & obtusi. Alex. Canis aĩal est immundum, rediens ad vomitum, iracundus, latratu horendus. Canem extraneum lacerans, ossa corrodens. Quæ cum habuerit, consortium alterius canis refugit. Solus autem nomen suum cognoscit. Phisiologus. Canis viuere non posse fertur sine homine. Cum autem fluuium transnatauerit, carnẽ in ore vel tale quid tenẽs, & viderit

vmbram carnis os aperit,& dum aliam habere sperat,ipsam quã tenet perdit Idem applicatus intestinis hominum, vel hominis vulnerati vulneribus alligatus ea curat. Lingua ẽt eius vlcera sanat. Vox eius ætate intrante altior est,& crossior quam in principio. Pythagoras in lib. Romanorum. Si portauerit secum homo lignum,quo fuerit hominis vstulatum os, non latrabunt, nec resurgent canes aduersus eum. Cæterum si posueris in vino alicuius hominis lapidem,quem canis rabidus momordit, iracundus,& contentiosus erit qui biberit.

De Eodem. *Cap.* XI.

EX lib.de nat.re. Canes masculi non lędunt canes fœminas de facili. Consuetudo canũ indigna est,ꝙ pulcherrima quæque ac virentia loca fœde deturpant. In mingendo autem crus eleuant,& vrinas suas odorant. Nam quædam ex eis aliquando suauis sunt odoris,& hoc aĩal multũ afficitur odore suaui, maximeq; in hmõi canum vrinis,& ob hoc ẽt inuicem posteriora sua odorant. Dixerunt plurimi canem si extra hominum habitationem sit,furia agitari Canis lingua medicinalis est,lambendoq; sua vulnera,vel aliena sanat. Qui si vulnus proprium attingere lingua non possit,pedem lambit,& saliuæ medicamine delinitum ad vulnus apponit,certus de medicamine,quod linguę suæ natura indidit. Plin.lib.11. Canes habent plures mammillas toto ventre duplici ordine. Medulla non est in cruribus canum sicut iumentorum. Mutantur dentes lęoni,& cani,sed nõ nisi canini appellati. Impetus eorum sęuitia mitigatur ab homine humi considente. Pli.lib.29. Antiqui catulos lactantes adeo puros existimabant ad cibum,vt ẽt numinibus placandis vterẽtur eis vice hostiarum. Porro sicut anseres honorem meruerę capitolium defendentes silentibus canibus,ita canes supplicia annua furca sambucea arino alias arbore fixi pẽdunt, qui vrinam suam in vrinam canis egesserit,torporem lumborum sentit. Auicenna in 2.cano. Aqua casei canes impinguat valde,& nutrit eos bene. Actor. Canis ergo,vt legitur,cęcus nascitur, lunaticus est,odoratu multum viget. Dentes habet acutos,& os fissum valde,mordet,& lingit,non ruminat,sed rodit. Ad vomitum redit, priusquam recubet lectum circuit. Bolismum patitur, idest rapidissimam famem.

De canis sagacitate. *Cap.* XII.

EX lib.de na.re. Canis est bestia docibilis ad omnem ludum, dñm suum diligit,& eius hospicium vigilando custodit,noctéq; latratu nocentes prodit. Est ẽt quoddam genus canũ, qđ odoratu fures intelligit, & a cæteris hominibus implacabili odio discernit. Isid. Nihil autem sagacius canibus. Plus enim sensus cęteris aĩalibus habent. Nam soli noĩa sua cognoscunt, recognoscunt dños suos,& diligunt,& eorum tecta defendunt. Pro dñis suis se morti objiciunt solitariè, & voluntariè cum eis ad prædam currunt. Corpus dñi sui ẽt mortuum non relinquunt. Ambr. Canis est aĩal sagax, quod vbi vestigium lupi, vel leporis inuenerit,argumenta quædam ad cum directa semita insequendum colligit,ad diuerticulum semitę venit,singularumq; semitarum exordia tacitus percunctatur,vt per odorem agnoscat,in quam partem diuerterit. Huic ẽt aĩali insitum est natũr,impartitę alimoniæ memoriam seruare, gratiamq; referre,ac solicitas excubias pro dñorum salute protendere. Solinus. Canes soli noĩa sua recognoscunt, itinerum meminerunt. Aegyptij canes nunquam e Nilo nisi currentes lambunt,dum a crocodillis insidias cauent. Pli.lib.8. Canes soli dñm suum nouerunt, ignotumq; si repente veniat,intelligunt. Itinera quamuis longa meminerũt. Soli domesticam agnoscunt vocem,nec vlli memoria est maior præter hominem. In venatu est illis solertia, & sagacitas plurima,vestigia feræ scrutatur canis,atq; persequitur. Comitantem ad feram inquisitorem trahens loro, & quamuis aquam transiliens se occultasse ventum,& odorem captat,& rostrum ad cubilia protendit. Idem in lib.25. Inueniunt canes canariam herbã, qua fastidium deducunt, eamq; in nostro conspectu mandunt, sed ita vt nunquam, quæ sit intelligatur, quia iam depasta cernitur,mederi quoq; sibi quadam herba dr̃ percussus a serpente, sed illum hoĩe spectante non decerpit ex sua malignitate. Vomitiones quoq; hoc aĩal vr̃ hoĩ monstrasse. Arist. Cum.n.infirmatur canis,radicem alicuius herbæ comedit ad vomẽdũ. Phisiologus. Canis cætera bruta in tribus excellit. In discernendo, amãdo,seruiendo. Discernũt.n.dñm ab extraneis, nec eos quos insectatur odit,sed pro eo quẽ amat zelat,& ex conscientia sollíciti amoris inuigilat. Mos eius est cum pastore alludere,gregẽ nosse,insidiantes feras persequi. Huic soli a natura insitum est, voluntariè ad quod præparatur ingeri,& per quandam obedientiæ formulam sola disciplinati timoris expectatione suspendi, donec ad peragendi licentiam nutu vel signo mittatur.

De affectu canum ad dominos suos. *Cap.* XIII.

SOlinus. Canes dños suos æqualiter omnes diligunt, sicut exemplis patet. In epyro namque dñi percussorem in cętu agnitum latratũ canis prodidit. Iasone licio interfecto canis eius aspernatus cibum inedia obijt. Lysimachi regis canis flammã se iniecit,accenso rogo dñi,& pariter igni absumptus est. Garamantum regem ducenti canes ab exilio reduxerunt,prælfantes aduersus resistentes. Colofonij,& Castabalenses in bella canibus ductis primas acies instruebãt. Appio, Iunio, Publio, Silio, consulibus damnatum dñm canis dum abigi non posset comitatus in carcerem,mox percussum vlulatu prosecutus est. Cũq; ꝓp hoc ex miseratione ei potestas cibi fieret ad os defuncti escã tulit,vltimo vero abiectum in tyberim cadauer adnatans sustentare est conatus. Pli.lib.8. Ex animalibus,quæ nobiscum degunt fidelissimos accepimus ante oẽs homines, & equos, & canes. Aduersus latrones quoq; pugnasse pro dño suo canem, confectumq; plagis a corpore non recessisse volucres ac feras abigentem. De alio quoq; in epyro habemus, & agnitum in conuentu percussorem dñi, laniatu atq; latratu adactum vt cogeretur fateri scelus. Ambr. Nullum aĩal tam tenax esse beneficij potest, vt canis,& memor gratię. Quandoquidem pro dño suo, & latrones insilire, & extraneis nocturnos accessus nouerit prohibere,mori pro dominis,& commori dominis sunt parati. Sępe ẽt illatæ necis euidentiã canes ad redarguẽdum reos indicia prodiderunt. Nam Antiochiæ in remotiore orbis parte ferunt virum necatum,qui canem sibi haberet adiunctum. Hunc enim quidam miles prędandi studio interfecerat,& in alias partes cesserat,iacente aũt cadauere inhumato frequens spectantiũ vulgus astabat,canis aũt vultu lachrymabili erumnas dñi sui deflebat. Is vero qui necem intulerat humani ingenii uersutia quo præsumptã fidẽ asciret innocentiæ,ad illã circũspectantis populi coronã,quasi miserans accessit. Tunc canis sequestrato paululum doloris quæstu,audaciam vltionis assumpsit, & appræhẽsum tenuit,ac velut epilogo quodam miserabile carmẽ immurmurans vniuersos in lachrymas conuertit, fidemq; probationi attulit,quia solum eum ex plurimis tenuit,nec dimisit.

De diuersis generibus canum. *Cap.* XIIII.

PHisiologus. Canum aũt genera sunt plura. Alij enim ad capiendum feras siluarum inuestigant, alii volucres, alii vero greges,alii domos custodiunt. Ex lib.de na.re. Tria sunt genera canum,horum nobilissimi sunt leporarij aliàs leuerarii, quibus forma elegantior,& ad cursum celerior,aptiorq; venatui, hi pectore valentes sunt,latratus edere nesciunt, & nisi producantur ad cursum,infra domum se continent. Alii sunt apti venatui, longis auribus ac depẽdentibus,hi odore, & importunis latratibus bestiam insequuntur,coguntq; ad lassitudinem, donec eã in manus venatorum vel leporariorum deiiciant. Et q̃ iussu venatorum insequi cęperint,non relinquunt, ẽt si multas alias inueniunt. Tertium genus est quod oĩbus cõiter in custodiã datũ est. Et hi licèt cæteris rusticiores,tñ in ministerijs hoĩum sunt aptiores. Ex his aũt,quidam sunt magni,quidam medij,quidã vero parui. Sunt & minutissimi caniculi,quos matronę nobiles in sinibus suis portant. Oẽs hi domos latratu defendunt,& alienis importuni sunt. Cum ante mensas iacent,ita se deponunt aliàs disponunt,vt vno oculo largam dñorum suorum manum obseruent,altero vero vt hostium domus videre queant. Arist. Canibus leporariis accidit proprium, ꝙ magis pñt saltare cum labore quàm in quiete. Coit aũt leuerarius 8.mẽsium,viuuntq; leuerarij mares fere annis decem, & leuerarii fœminæ duodecim. Maior aũt pars cęterorum canum 14 In leuerarijs fęminæ magis conuenientes sunt instructioni q̃ masculi. Leuerarij magni nasi sunt olfactus boni. In Aegypto sunt canes valde parui, quia cibus eorum paucus est ibi. Item canes qui oues sequũtur in quantitate diuersantur. Pli.lib.10. Laconici,i.leuerarij canes viuũt annis denis,fœminæ duodenis. Cætera vero genera quindecim annis aliqñ,& viginti. Idem in lib.11. Degeneres autem canum reflectunt caudam sub aluum. Solinus. Apud Albanos nati canes feris anteponuntur, tauros frangunt, leones premunt,detinent quicquid obiectum est. Ex quibus causis meruerunt annalibus tradi. Legimus petenti Indiam Alexandro a Rege Albaniæ canes duos missos,quorum alter sues sibi, & vrsos oblatos eousq; impreuit,vt offensus degeneri præda ignauo similis diu accubaret,quem per ignorantiam velut inertem Alexander imperauit extingui. Alter vero monitu eorum qui donum prosecuti fuerant,leonem missum necauit. Et mox viso elephante notabiliter exultans beluam primo astu fatigauit. Deinde cum summo spectantium horrore terræ affixit. Huius generis canes crescunt ad formam amplissimam terrificis latratibus,vt rugitus insonantes. Hæc canibus albanis sunt propria, reliqua vniuersis communia, dominos enim omnes æqualiter diligunt,& cætera quæ superius dicta sunt.

De sexu canum. *Cap.* XV.

PHisiologus. Canes (vt dictum est) masculi non de facili lædunt canes fœminas, & ita fit in pluribus generibus bestiarum.

ftiarum. In omni autem genere animalium masculi plus fœminis viuunt,exceptis leuerarijs,in quibus accidit contrarium. Arist.Leuerarij quippe viuunt annis ferè decem,leuerariæ duodecim.In leuerariorum quidem genere plus viuunt fęminæ maribus,pp laborem ipsorum masculorum.In aliis autem plus viuunt mares fœminis.Item in leuerariis fęminæ leuiores sunt ad instruendum.Canes fęminæ cum applicantur ad ætatem coitus hñt signa,sicut homo,qñ earum mammillæ intumescūt, & inuenitur in eorū pectore cartilago,sed hoc difficile est cognoscere,nisi exercitato:maribus aūt nō accidit hoc,sed in maiori parte crus eleuant in mingendo,& hoc nō nisi post sex vel octo mēses faciunt, & vniuersaliter postquā rigescunt. Oēs aūt fęminæ sedent, qñ mingunt. Quędā tñ fęminæ videbantur aliqñ crus eleuare in mingendo. In canibus fœminis lac inuenitur ad 5. dies ante partum, & in quibusdā per septē,earūq; lac post partū est conueniens.Leuerarria lac habet post coitum per 30. dies, & primo quidem est spissū, postea subtiliatur. Estque lac caninum spissius omni lacte, præterquam porcorum & leporum.

De Generatione ipsorum. Cap. XVI.

IDem.Canis est multorum filiorum,multarumq; mammillarum.Canis sicut & porcus octo mēsium coit,sed debile quid generat.Toto ferè vitæ suæ tpe coit,& vsq; ad annos 14.viuit, prægnans est 40.diebus,vel 70. vel 90.Parit autē catulos quinque vel sex,pōt & duodecim.Leuerariæ vero octo pariūt. Et mares ac fœminæ semper vtuntur coitu,dum viuunt.Acciditq; leuerariis, ꝙ magis possunt saltare cum labore, quàm in quiete. Monstruositas accidit aīalibus multas fissuras pedū habentibus, plusquā aliis propter multitudinem filiorum, & quia filios pariūt incompletos,vt est canis,|quia parit in maiori parte cęcos. Ex tygride (sicut dr̄) canes indici generantur,nec veniūt a coitu primo,sed tertio, & dr̄ quòd ille qui est primi vētris siluester erit.Accidit ēt alicui ꝙ canes cum lupis coeunt ac leuerarios gignunt.Item aīalia quorum natura propinqua est adinuicem sicut canes & vulpes ac lupi,coeunt adinuicē,vnde putant de canibus Indiæ, ꝙ ex cane lupoq; gignantur. Plin.lib.8.Et tygribus ēt canes Indi concipi volunt, & ob hoc in siluis coitus tpe fęminas alligant,ac primo secundoq; fętu nimis fęroces gigni putant.Tertio demum educant, hoc idē ex lupis galli, quorum greges suū quisq; ductorem e canibus hñt, & illum in venatu comitatur,eiq; parent,nam inter se quoq; magisteria exercent Idem in lib.10.Leuerariæ vel laconicæ octo mensium vtrinque generant 60.diebus,& plurimum tribus mensibus portant. Cæteræ aūt canes coitum patiuntur & semestres.Implentur omnes vno coitu,& q̄ ante iustum tp̄s cōceperint, diutius cęcos hñt catulos,partus duodeni sunt quibus numerosissimi,cæteris autem quini vel seni, aliqñ autem & singuli, sed id prodigiosum putāt, sicut oēs mares & omnes fęminas gigni:primos aūt mares pariūt, in cæteris alternant.Ineuntur & a partu sexto mense, octonos pariunt leuerariæ, propriaq; laboris est alacritas in eo genere.Cætera canum genera viuunt annis.15. aliqñ & viginti.Nec tota ætate|sua generant, sed ferè a duodecimo desinunt. Ex libro de natura rerum. Octauo mense generare incipiunt canes, & anno.12.desinunt.In medio coitus vtrinq; cohærent ex nimio libidinis ardore. Ferunt autem diebus 60. prodigiosum putatur, si catulum vnicum canis ediderit.

De Catulis ac cecitate ipsorum. Cap. XVII.

CAnes omnes cęci nascuntur,& manent cęci duodecim diebus. Quidam aūt per menses tres.Plin.lib.8.Quidam tradūt si gignatur vnus solus,nono die cernere, si gemini 10. Idēque in singulos adici totidemque tarditatis esse ad lucem dies, optimus in fętu est, qui cernere nouissimus incipit,aut quē primum fert in cubile fęta: canes itaq; catulos cęcos gignunt, & quo largiori lacte aluntur, eo tardiorem visum accipiunt, nūquam tñ vltra diem 21.nec ante 57.Idem in li.10.Canes (vt dictum est) fęminæ,q̄ ante iustum tp̄s conceperit filios diutius habent cæcos.Catulique oēs totidem diebus existimantur in vrina crus attollere ferè semestres.Id aūt est signum consummati roboris.s.in masculis, fœminæ vero hoc idem faciunt sedentes. Phisiologus.Canis natus qñq; videt ante sextum diem,qñq; & vt in plurimum non ante nonum.Qñq; etiā nō ante sedecimū, quod totū ideo est, quia viscosa humiditas cū caliditate remissa, quæ inest ei in palpebris,debili calore naturali,qui est ætatis primę consumi nō potest.Pōt autem consumi calore,qui vigoratur ætate maiori. Iuuenēs canes dentes hñt acutos & albos, senes autem nigros & obtusos.Isid.Canum aūt sunt propriè catuli per diminutionē dicti. Abusiuè tñ dn̄r catuli quarumlibet bestiarum filii.Licisci autem dn̄r canes nati ex lupis & canibus, cum inter se fortè miscentur. Solent (vt dictum est) indi fęminas canes in noctu in siluis alligatas admittere ad tigrides bestias,a quibus insiliri & nasci ex eodem fętu canes adeo acerrimos & fortes,vt complexu leones prosternant. Aristot.Deniq; quodlibet aīal quadrupes multas in pedibus habens fissuras, vt canis ac leo & lupus & vulpis filios cæcos generant, & vtrinq; separantur oculi eorum,& vident.Leuerarij fęmina impregnatur sexaginta circiter dies,quod est sexta pars anni,& tunc eius filij duodecim diebus stāt cęci.Itemq; saltat eam masculus post partum sexto mense, vel fortassis ante.Et quędam impregnantur septuaginta diebus, quod est quinta pars anni. Earumq; filij ad quatuordecim dies sunt cæci. Quædam vero per tres menses,qđ est quarta pars anni, & illorum filii per 17.dies erunt cæci. Esculapius. Catulus canis ante nonum diem occisus & mūdatus coctus & comestus,intestinorum dolorem in ęternum curat. Plinius libro 30. Præcordia siue exta hominis dolentia sanantur, si catulus lactans partibus dolentibus apprimatur, & morbus in eum transire dr̄. Comicialibus quoq; morbis cōfert ex myrrha & vino catulus lactens sumptus absciso capite & pedibus. Platea.in lib.de simplici medicina.Contra frenesim valet catulus per dorsum inscisus, vt porcus, abiectis interioribus & capiti impositus, ita quòd in eo remaneat cor epar & pulmo.

De Aetatibus & morbis canum. Cap. XVIII.

EX lib.de nat.rer.Canum genera (vt dictum est supra) viuūt annis quindecim, Aliqñ & viginti. Nec tota sua ætate gignunt,sed anno primo incipiūt, & circa duodecimū desinunt. Porro in oī animalium genere mares (vt dictum est) plus fœminis viuunt,excepto genere canum leuerariorum, in quibus mas decem annis viuere pōt,fęmina duodecim, & hoc propter laborem, & in hoc genere semper vtuntur coitu dum viuunt mares ac fœminæ. Aristo. Canes cogniti non sunt a senibus iuuenes, nisi per dentes,quia dentes iuuenum albi sunt & acuti,dētes autem senum nigri & obtusi.Canes menstruant per quinq; dies,& in hoc tpe apostemantur ora matricum earū,nec appetunt coitum,post partum ergo crossam humiditatem multam flegmaticam eijciunt,& propter hoc eorum corpora macrescunt.Præterea canibus accidunt infirmitates canities & squināntia canina, & podagra. Squinantia canes interficit,& pauci eorum euadunt a podagra. Monstruositas ēt (vt dictum est) accidit canibus, & huiusmodi animalibus multas habētibus fissuras in pedibus pp multitudinem filiorum, & quia pariunt filium incompletum, nam & canis parit filios in maiori partes cæcos. Cum autē infirmantur canes, comedunt alicuius herbę radices ad euomendum. Actor. Est autem ēt inter canum ægritudines lunaticus morbus & rabies, de qua dicetur postea. Plinius lib.36 Odor autem ex argentifodinis inimicus est omnibus aīalibus,sed maximè canibus. Idem in lib.34. Halitus quoq; fornacum plumbi noxius ac pestilēs sentitur, sed ocyssimè canibus.Auicen.in 4. canone. Elleborus etiam interficit canes, & muscus similiter.

De Latratu canum. Cap. XIX.

ACtor.Canum vox dr̄ latratus, sicut vulpium gannitus, bonum mugitus, equorum hinnitus. Plinius in lib.25. Peristeros herbā qui hñt a canibus eos latrari negant. Idē in libr.28. Eos quoq; qui linguam hyene in calciamento habent sub pede tradunt magi a canibus non latrari.Idem in lib.29. Cor caninū habentes fugiunt,& non latrant canes.Lingua quoq; canina in calciamento pollici subdita, vel cauda mustelæ viuenti abscissa non latrant canes eum qui hoc habet. Pytagoras in lib.Romanorum. Si portauerit secum homo lignum quo fuerit hominis os vstulatum,nec latrabrunt,nec consurgent canes aduersus eū. Actor. Est ēt ranunculus viridis modicus, qui calamites dr̄, de quo dici solet, ꝙ si proiiciatur in os canis, reddit eum mutum, vnde ab effectu mutus dr̄.Vnde in Ecclesiastico dr̄. Exenia aliàs encenia & dona excęcant oculos iudicum, & quasi mutus in ore canis aduertit corruptiones eorum.Huiusmodi ranūculus super arbores corilos frequenter reperitur, ibique assiduè carabdrion voces emittit, sed & torteli de posca proiecti in ore canum impediunt eorum latratum. Cuius rei satis apparet causa, scilicet humiditas posce viscosa.

De Morsu eorum ac remedijs contra eum. Cap. XX.

AVicen.in 2.canone. Canis non rabiosus si momorderit aliquem locus aceto statim aspergatur, manuque multotiens quassetur. Deinde super ipsum nitrum cum aceto ponatur, omnibusq; tribus diebus remoueatur:vel curari potest cum cepa ac sale, & ruta, & fabis, & amigdalis amaris,cum melle vel arnoglossa. Plinius lib. 20. Folijs cuiuscunque peponis satiui cum vino,canis morsus sanatur. Cepæ quoq; siluestres ex aceto illitæ vel siccæ cum melle ac vino,ita vt post tertium diem soluantur, eosdem curant. Allium quoq; ad morsus canum & vulnera imponitur cum melle. Præterea fęniculi siluestris radicem in succo vel cum melle multi contra morsus canis solent illinire. Idē in lib.22.Vrtica morsibus addito sale medetur. Boleti ēt eisdem ex aqua illinuntur. Idem in lib.22. Acetum canis morsibus medicinale est. Aceti quoq; fęx cum melotio contra eosdē prodest. Item fici ramorū teneri cauliculi imponuntur cuti. Surculo quoque

que caprifici coagulatur in caseo lac qui morsus canis sanat. Pręterea folia caprifici mollissima canis morsus recentes cum vino sanant. Amigdale quoq; cum melle. Nuces etiam iuglandes cū cepa & melle & sale canis hominisq; morsus curant. Idem in lib.28. Aggrauant quorundam vulnera introitu eorum qui vnquam lęsi fuerunt dente canis aut serpentium. Virorum autem capillus medetur ex aceto canis morsibus. Vrina quoq; propria cuiq; maximè prodest, confestim perfuso canis morsu. Idem in lib.29. Lapis ēt morsus a cane vsq; in prouerbium venit discordiæ. Idem in lib.31. Nitrum valet contra morsus canis addita resina cum aceto illitis.

De Medicinis ex cane. Cap. XXI.

Esculapius. Canis sanguis potatus tremulosos liberat. Caput eius vstū tritū & puluerizatū, vel eius caro neruosa & ficus, morsus canis si bibat sanat. Puluis dētiū eius dolores dētiū ac gingiuas curat. Cor eius potatum canes a latratu detinet. Fel eius cū melle curat oculos. Lac eius bibitū pilos & capillos crescere nō sinit, cū melle vel vino datum mox fœtū mortuum eiicit. Dens ex eo tactus cito emittitur, & cicatrices oculorum extenuat. Adeps eius podagram & aurium dolorem sanat. Auicē. Sanguis canis prohibet ortum pilorum euulsorum, vt scripsit. Gall. Vrina quoq; canis administratur super verrucas. Testiculus canis est sicut testiculus vulpis, resoluit apostemata flegmatica, mundificat vlcera, prohibetque formicam dilatari, & aperit fistulas & incarnat vlcera fraudulenta corrosiua. Confert ēt alcola, & qn̄ vir maiorem amborum sumit fit fortior masculus. Mulier vero si sumat debiliorem fit magis femina. Dr̄ ēt, ꝙ ille qui est humidus facit augmentum in coitu. Siccus autē ipsum abscindit, & vnusquisq; amborum destruit alterius operationē. Stercus canis ex ossibus nutriti confert cum melle vlceribus antiquis. Idē in palato cū digito ponitur ad squinantiā. Cōfert aūt solutioni & vlceribus intestinorū clysterizatū aut bibitum in lacte decocto cum ferro aut lapidibus. Diascor. Lac primi partus canis capillorum ortus amputat, & in vtero infantes excludit. Lotium caninum addito nitro aut medicamine facto lepras, & prurigenes tollit. Fimus caninus in canicularibus diebus collectus, & siccus bibitus, ventrem abstinet cum vino. Albus vero fimus eiusdem arcuato morbo medetur. Plinius lib.29 Sanguine canino nihil præstantius contra toxica putant. Canino felle cum melle curabat Apollonius oculorum suffusiones, item albugines. Canini lactis instillatio dolorē & grauitatē aurium sedat. Adipe canino lendes a capillis tolluntur. Idem in lib 30. Canina cutis cuilibet digito circundata distillationes sedat. Fel caninum podagris confert penna illitum, verrucas oīum generum sanat vrina canis recēs illita. Fimiq; cinis cum cera. Ambro. Oīs quoque fera ęgra hausto canis sanguine curatur.

De Cane rabioso. Cap. XXII.

Phisiologus. Canis qn̄q; postquā comedit de cadauere mortuorum insanit, & tunc limphas reformidat, vnde morbus hominis a cane rabido vulnerati limphaticus dr̄: præterea canis, sicut aliæ quædam bestiæ, linguam attenuat lābendo, cuius saliua si linguæ sanguinem attigerit in rabiē agit. Isaac in viat. Canis (vt dictum est) naturaliter frigidus & siccus est, cui nigra dominatur colera, vnde ex sui abundantia immutata & putrefacta & toto corpore dn̄ans ita corrupta, necesse est ꝙ rabidos faciat, & maximè in autumno & vere. Plinius li.2. Caniculæ exortu vapores solis accendi quis ignorat, canes quidē toto eo spacio maximè in rabiem agi nulli dubium est. Idem in lib.8. Canum rabies ardente Syrio pestifera est hominibus lætalisq; ita morsis est aquæ meatus. Quapropter obuiam itur per 30. dies gallinaceo maximè fimo canum cibis immixto, vel si præuenerit morbus veratro. Auctor est Columela, si quadragesimo die, quā natus sit canis castretur morsu cauda, summus eius articulus auferatur sequenti numero exempto, nec caudam crescere, nec canes rabidos fieri. Idem in lib.29. Est & vermiculus in lingua canū, qui vocatur a Gręcis lytta, quo exempto infantibus catulis, nec rabidi fiunt, nec fastidium sentiūt. Mali vero huius tanta vis est, vt vrina quoq; canis rabiosi calcata maximè noceat vlcus habentibus. Remedium est equi fimus aspersus aceto calefactus, & in fico impositus. Est iterum limus saliuæ sub canis rabiosi lingua, qui in potu datur, & limphaticos aliàs hydrophonos fieri non patitur. Saliuntur & carnes eorum qui rabidi fuerint ad eadem remedia in cibo dandæ. Idem in li.30. Canum qui rabiem præferunt cinis capitum crematorum sine carnibus dentium doloribus medetur ex oleo Cyprio, per aurē cuius e parte dolent instillatus, lateris quoque doloribus per se illinitur canis rabiosi caluariæ cinis potioni inspersus. Auicen. vbi sup. Sanguis autē canis rabiosi cōuenit eiusdē morsui, & veneno sagittæ Armenæ. Epar canis rabiosi datur in potu morsui eius, & confert, prohibet ēt meatum aquæ. Idem in 4.cano. Canis rabies accidit, q̄ est conuersio complexionis ad melancoliā malignam venenosam. Et accidit ei conuersio hæc, aut ex aere, aut ex cibo & potu. Ex aere quidem, quia calor vehemens adurit humores eius. Vnde fit rabiosus in autumno, vel frigus vehemens congelat sanguinem eius faciens decliuem ad nigredinē, & inde fit rabiosus in vere. Ex cibo autem & potu, quia sanguinem interfectorum lambit, & ex cadaueribus comedit, & ex aquis putredinis bibit. Quamobrem melancolia putrida impletur, & eius complexio alteratur, sicut accidit leprosis &c.

De Signis rabiei in cane. Cap. XXIII.

Isaac in viatico. Canis vero rabidus signis huiusmodi potest cognosci, qm̄ alii canes eum fugiunt, & profugus & solinagus nutat quasi ebriosus, oris aperti, linguæ dependentis. Saliua nimia semper de ore currit. Oculi eius sunt inuersi & rubicundi, auriculæ inuersæ: cauda inter coxas, oculi aperti, & cum de lapide siue de aliquo alio obiecto offenditur dentes concutiens frendet & stridet, & cuiuslibet rei visæ repugnans, etiam vmbræ suæ latrat. Quem cum canes vident fugiunt, & eum timentes super ipsum latrant. Auicen. vbi supra. Canis (vt dictum est) qn̄q; rabiosus fit, qm̄ ex cibo vel potu putrido melancolia impletur, eiusq; complexio alteratur, sicut leprosis accidit. Et qn̄que corpus eius apostematur, & color eius ad cineritatem conuertitur. Ipse quoque famen patitur, & non comedit nec bibit. Sed qn̄ obuiet aquæ timet, & abhorret eam, & tremit. Et multiplicatur eius horripilatio, & est in cute faciei suæ Immo qn̄q; moritur ex ea timēdo. Accidit ēt ei multa tenebrositas oculorū, & est semper solitarius, ignauus, non agnoscens dominum suū. Oculos habet vehementis aspectus & horribilis, & extrahit linguam, & currit de ore eius saliua spumosa. Fluit ēt nasus, capite iam demisso, & auribus mollificatis, quare mouet eas ambas. Iamq; curuatum est dorsum eius, & inclinatum ad latus. Vnde vr̄ iā tortus & ad superiora & ad latus. Et si firmatur cauda eius, ambulat timidus, decliuis, quasi sit ebrius, tristis, angustiosus, pręceps cum passu, & cum apparet ei forma aliqua, vt parietis, vel arboris, vel aīalis, currit contra eam inuadendo ipsam, nec pacificatur eius inuasio cum latratu ad id quod inuadit, secundum consuetudinem canum, sed tacitus est & squalidus. Et quando latrat, videbis canes ab eius via fugere. Quod si præsens fuerit alicui eorum, repente hic blanditur ei, & obediens fit inter manus eius, & conatur ab eo fugere.

De Morsu canis rabiosi. Cap. XXIIII.

Ex libro de natu. rer. Canis rabidi morsus limphaticus dr̄, & sic cognoscitur. Emplastrum de nuce bene pistata factum, & super locum vulnerum per vnam diem, & noctem positum, postea esurienti gallo, vel gallinæ detur, si post esum biberit, nō est morbus rabidi canis, si vero moritur, licèt non statim, salubre consilium est, vt vulnus patulum seruetur, & cicatricibus nihil superinduatur. Mirum autem, quòd aliquis a cane rabido morsus, quandoq; catulos lingit, & latrat. Auicenna, vbi sup. Cum autem canis rabiosus mordet hominem, primo quidem non apparet nisi vulnus dolens, sicut cætera vulnera, sed post dies aliquot apparent in eo corruptæ cogitationes, & somnia, cæteraq; signa, de quibus.s. dicetur infra. De mirabilibus autem dispositionibus est, ꝙ promptus est ad mordendum hominem, quem si momorderit post commotionem suam accidit illi hoī illud idem quod accidit ei.i. eadem rabies. Et quandoq; quidem huiusmodi canis morsus interficit inter hebdomadam, si multum vsq; ad sex menses. Spacium vero tpatum est quadraginta dies. Aristot. Animalia omnia a cane rabido morsa, furiunt p̄ter hominem. Plinius lib.8. Canum rabies (vt dictum est superius) est homini pestifera, lætalis quoq; morsus eius. Pythagoras vbi supra. Si quis autem posuerit in vino alicuius hominis lapidem, quem canis rabidus momorderit, iracundus & contentiosus erit qui biberit.

De Signis eiusdem morsura. Cap. XXV.

Avicen. vbi sup. Canis (vt dictum est) rabiosus cum hominē mordet, primo quidem non nisi vulnus dolens simpliciter apparet. Post dies aliquot apparēt in eo coruptæ cogitationes, & somnia, & dispositio quasi ira, & murmuratio, & commixtio rōnis, & responsio absq; quæstione, & vides in eo spasmari extrema eius contrahendo ea ad se. Inest ei singultus, & sitis, & siccitas oris, & fugit ex pillura, & amat accensionē luminis. Qn̄que lumen abhorret, & eius membra rubent propriéq; facies, & raucescit vox eius, & plorat in timore aquæ, & quotiēs ei approximatur aqua, imaginatur canem & timet ex eo. Qn̄q; vero non terretur, sed nauseat eam, & qn̄q; diligit volutari in terra. Quæ ideo dixit Ruffus ei accidere, quia cōplexio eius iam diligit siccitatem. Ideoq; abhorret contrarium, præterea accidit ei proiectio spermatis absq; desiderio, & qn̄q; perducitur ad sudorem frigidum, & sincopin, & mortem. Quandoque vero moritur ante has dispositiones sitiendo, & qn̄que desiderat aquam, deinde proclamat ex ea cum ei obuiat, & qn̄q; sorbens ex ea, stran-

strangulatur per eam & moritur. Item quandoq; latrat sicut canis, & est quasi raucus, qnq; autem vox eius abscinditur, & fit sicut apoplecticus, qnq; vero mingit pinguedinem in qua sunt res carnosæ mirabiles, quasi parui canes, qnq; mingit nigrũ, & qnque retinetur eius vrina nec mingere põt. De mirabilibus autẽ dispositionibus eius est, ꝙ promptus est ad mordendum hominem, & eum aliqñ rabidum facit, aliqñ interficit, vt prædictum est. Idem in codẽ. Sumatur aũt nux regalis aut alia, & ponatur super vulnus morsurę canis, & vna hora dimittatur. Deinde gallinæ proijciatur, si eam renuit, patet ꝙ canis rabiosus sit qui momordit. Et si comedit eã & moritur, tũc canis iterũ est rabiosus. Eodẽ etiã modo potes idem probare si frustum panis cum eo, qđ currit ex illo vulnere linias, & canibus proiicias, nã si renuerint eũ, patet canis rabidi fore morsum. Isaac vbi supr. Certum vtriq; signũ morsuræ huius est, vt buccella panis linita (vt dictum est) canibus proiiciatur, talibus somnia sunt terribilia. In somni expergefactione sunt timorosi, sine causa irascuntur, stupidi, & cõtinuè circumspicientes, inspici ab aliquo non patientes. Qui cũ incidunt in passionem timent aquam, & quasi canes latrant, & rauci fiunt timentes cum in aquam inspiciũt, aut etiam tremẽtes cadunt, quibus nisi medicina succurratur moriuntur.

De Remedijs contra eum in vsu medicinæ. *Cap.* XXVI.

AVicen. in. 2. can. Canis rabiosi morsui confert hoĩs vrina super illum effusa. Confert ẽt aqua cepæ si liniatur super ipsum, vel emplastratur ex eo cum ruta & sale, ex nuce quoq; ac cepa fit emplastrum super eundem morsum. Item linitur super eũ stercus pecudis adustum, pcipuè cum aceto confectum. Sanguis ẽt canis rabiosi iuxta Diascori. valet eiusdem morsui. Triticum quoq; tritum & puluerizatum, eidem est iuuamẽtũ. Item epar rabiosi canis morsui datur, & confert, ipsumque meatum aquæ prohibet. Amigdalę quoq; conferunt eidem, & folia cucumeris, & similiter fœniculi radix trita & superposita. Ficus ẽt immatura, vel folia eius recẽtia. Deglutitio ẽt mellis est cum cura rabiosi canis. Ex prassio cum sale fit emplastrũ ad eius morsum. Confert ẽt caro ostreæ eius morsui. Similiter gentiana cũ vino, vel caro arietũ adusta similiter cum vino, vel capilli hoĩs in emplastri modum superpositi cum aceto Præter ea mel calefactum cũ oleo rosato deglutitum. Idem in. 4. cano. Vulnus hoĩs a rabioso cane morsi non permittas vsq; ad dies. 40. consolidari, sed dilata & aperi & in primis occupare in trahendo ad exteriora, quia quando trahit humores ad interiora, cum eis venenum trahit. Cepæ autem & allia venenis resistunt, eaque abscindunt & a corpore repellunt.

De Eodem. *Cap.* XXVII.

PLin. li. 20. Canis rabiosi morsui brassica siluestris imponitur quæ erratica dr̃, melius si cum lasere & aceto acri. Olusacrũ quod hypposelinum vocant, eidem morsui potum & illitũ medetur, vel ẽt rutæ succus ex vino bibitur. Foliaq; trita vel commanducata cum melle vel sale vel cum aceto ac pice decocta imponũtur. Item eundem morsum folia fici ex aceto restinguunt. Idem in lib. 28. Vulnera canis rabiosi morsu facta circũcidunt vsq; ad carnes viuas, admouentq; vituli carnem, & ius eius carne decoctum potui dant, vel ipsam cum calce tusam. Hirci iecore imposito nec tentari affirmant metu aliquo, laudant & capręfimum ex vino illitum cuculiq; & hirundinis decoctũ ac potũ. Idem in lib. 29. In canis rabiosi morsu tuetur a pauore aquæ cinis canini capitis vulneri illitus, idem ẽt in potione proficit, & quidã ob id edendum illud dederunt. Est ẽt limus saliuæ sub lingua canis rabiosi, qui si in potu datur, limphaticos fieri non patitur. Item ex cerebro galli succurritur, sed eo tñ anno prodest deuoratum. Crista ẽt galli contrita efficaciter imponitur & anseris adeps cũ melle, valet quoq; cũ aceto impositus. Fimus galli pulliq; hirundinum combusti membrana ẽt anguiũ verealias vernatione exuta cum cãcro masculo trita. Præterea succida lana morsibus canis rabiosi inculcata imponitur, & post septimũ diem soluitur. Item contra limphaticum morbũ vtilissimè iecur eius qui in rabie momorderit datur crudum, si fieri põt mandẽdum, sinautem coctum, vel coctis carnibus ius ipsum. Idem in lib. 32. Imponuntur & salsamenta piscibus seruata cõtra canis rabiosi morsus. Item hmõi morsu potum expauescentibus adipe vituli marini faciẽ perungunt. Idẽ in lib. 34. Vstione ferri morsus canis rabidi sanantur, expauescentesq; potum præualente morbo, vsta plaga illico liberantur. Idem. Plin. li. 8. Ad morsum rabidi canis remedium nuper repertum est radix rosæ siluestris, quæ cynorhoda appellatur. Hali. Epar etiam canis rabiosi si assetur & comedatur, manifestẽ prodest morsui canis.

De Castore. *Cap.* XXVIII.

EX lib. de nat. rerũ. Castor est aĩal ad modum canis pontici, longum. s. & gracile. Dentes habet acutissimos, pellem delicatam ac nobilem, quæ quanto nigrior est tanto pciosior. Colores in pilis habet velut taxus, sed pili subtiles sunt & pulchri. Non potest diu sustinere alias subsistere nisi caudam in aqua teneat, quam habet vtiq; piscium caudæ similem, saporemq; eius & speciem. Vnde & a Christianis in ieiunio comeditur. Pars. n. caudæ ipsius edibilis est; pars vsibus interdicta, residuũ aũt eius est caro, ipsaque cauda longitudinis cubitalis est pinguedinem multam habens, pedes aũt posteriores habet vt anser, & si maiores & cum vnguibus, anteriores aũt vt canis. Hæc. n. illi natura parauit, vt & posterioribus velut auis in aqua nataret, & anterioribus in terra sicut quadrupes ambularet, Isido. Castores a castrando dicti sunt, nam testiculi eorum apti sunt medicaminibus pp, quod cum venatorem persenserint ipsi se castrant, & virilia sua morsibus amputãt. De quibus Cicero in Scauriana. Redimunt se a parte corporis, pp quod maximè expetuntur. Iuuenalis. Qui se eunuchum fecerit cupiens euadere damna testiculi. Ipsi sunt & fibri, qui ẽt pontici canes vocantur. Solinus. Castor lutheri similis est aĩal morsu potentissimum, adeo vt cum hoĩem inuaserit conuentum dentium nõ prius laxet, quàm ossa fracta concrepuisse persenserit. Plinius lib. 8. Castor est aĩal horrendi morsus. Arbores. n. iuxta flumina vt ferro cedit, hoĩs parte comprehensa nõ anteqũ fracta concrepuerint ossa, morsu resoluit. Cauda pisciũ his, cætera species lutheri, vtrumq; aquaticum, vtriq; mollior pluma pilus. Iorath in lib. de animalibus. Castor aĩal aquaticum ac terrestre, quod ex hoc genere fortius est, debiliorem sibi in seruitutem redigit, morsuq; testiculos & eius folles præscidit, vt leuior in fugam conuertatur.

Iterum de eodem. *Cap.* XXIX.

EX lib. de natu. rer. Castores (vt dicit experimentator) in grege viuunt, & simul ad siluas pergunt lignaq; dẽtibus abscindentes ad cauernas suas ea miro modo referunt. Vnum enim ex castoribus pro vehiculo resupinatum pedibus eleuatis in terram proiciunt, & inter crura eius abscisa artificiosę componunt, & sic eum trahentes cauda ad propria tecta deducunt. Verũ iniuriam talem non faciũt his qui inter illos educati sunt, sed illis qui de alienis partibus ad se venerunt, hos enim in seruitutem sub certa custodia redigũt. Aliorum tñ opinio est, ꝙ hoc illis faciant, qui senectute laboribusq; confecti dentes obtusos habẽt, & qui lingua secare non valent. Tales ergo in seruitutem redactos per absumptionem pilorum in dorso venatores agnoscũt, eosq; pietate commoti illæsos abire permittũr. In duplices autẽ vsus ligna secata habent. Nam & corticem comedunt, & ex lignis habitacula valde artificiosa faciũt. Amaris quidem arborũ foliis & corticibus castor ꝓ summis delicijs vescitur, vnde & tota eius caro, & si bono, tñ amaro odore perfundit. Comesturus autem corticem in posterioribus pedibus residet eleuatus, & anterioribus pedibus ligna tenes, eam tantum partem comedendo decorticat, quam inter pedes tenebat, quod autem extra pedes est abiicit, & non curat. Domum vero suam ædificat super aquas, faciens in ea mansiones diuersas, vt cum aquis excrescentibus, vel decrescentibus ascendat & descendat. Cum autem castor arborem secat, dentibus ictu dato eminus ab arbore currit, vt vitet casum eius, & hoc tamdiu, vel tam sæpe facit, donec crebris ictibus percussa ceciderit.

De Venatione castoris. *Cap.* XXX.

PHisiologus. Castor cum eum venator persequitur abscisos testiculos ante faciẽ eius proiicit, & venator habens, quod ab eo cupiebat, vltra non sequitur. Si aũt alius venator eum sequatur, erigit se, & ostendit virilia se non habere, & sic euadit. Est aũt animal mansuetum nimis. Ex libro de natu. rer. Huius animalis venatio fit hoc modo. Canis ad hoc instructus in aquã proiicitur, qui ad foramen mansionis illius perueniens ingreditur, nec cedit castor morsibus donec a venatoribus artificiosa illa mansio confringatur. Quod autem dicitur castorem iam castratum erigere se, iamq; testiculos amputatos esse venatori ostendere, plurimi esse falsum dicũt, in illis castoribus qui apud nos sunt, quia testiculi castoris non exterius eminent, sed intus in ventre iacent, sicut renunculi. Egerit autem sicut auca. Fel ẽt euomit, vt Plinius dicit, ad multa vtile medicamenta. Præterea, quòd dicitur se ipsum castrare, quando venatores insequentes præsentit, sibique præscidere testiculos vt euadat, Platearius negat, præsertim cum cum magis venentur homines propter pellem, quam propter testes, etiam cum ipsum animal non sit tantæ discretionis. Fel eius (vt dictum est) ad multa vtile est. Eius quoq; coagulum sedat morbum caducum.

De Castoreo. *Cap.* XXXI.

PLatearius. Castoris testiculi abscisi in vmbroso loco suspensi desiccantur, vt in vsum medicinæ reseruentur, & dñr castoreum. Bonum aũt castoreum. i. non sophisticatum, habet saporem mediocriter acutum. Glutinosum est, & saporem habet multum horribilem, neruos intricatos & pelliculis adhærentes. Per annos sex in magna efficacia seruari põt, melius tamen est quãto recentius. In medicinis ponitur abiecta pellicula exteriori,

virtutem

virtutem habet dissoluendi,attrahendi,& maximè neruosa loca confortandi. Cõtra epyli. & alias frigidas passiones capitis,datur castoreum cum succo rutæ in potu, vel decoctionis eius vinum. Cõtra paralisim linguæ puluis eius sub lingua ponitur donec per se resoluatur & consumatur. Cõtra paralisim totius corporis datur vinum decoctionis eius & rutæ & saluiæ. Contra litargiam prouocatur sternutatio ex castoreo,cerebrum commouet,& confortat. Diascorides. Castoreum testiculi sunt animalis,quod castor dr̃,& sæpe aquaticam,sępe vero terrenam sustinet vitam. Optimum est ponticum,quod fit interius cereum, & obstrusum membranulis naturalibus: quidam autem testiculos adulterantes immittunt vesicis, cum ammoniaci gutta sanguine castoris conspersa. Eligẽdi sunt ergo qui inuncti sunt ex vna radice sibi cohærentes,pleni, inscidi, fragiles, ipsis folliculis se tractus separãtes. Purgari.n.debent,& medium ipsum medicaminibus misceri. Calefacit autem castoreum & desiccat & attenuat:illis ergo qui ex plenitudine spasmum patiuntur, aut tremore neruorum vtilissimũ est. Quibus aũt hoc contingit ex inanitate vel siccitate contrarium. Vitia quoq; pulmonis emendat, & humidum frigidumq; cerebri humorem cum pulegio. Cũ vino bibitũ inflationes tollit,torsionibus medetur, potiones venenatas nocere non finit. Litargicis singulare pſidiũ est. Tremori & cõtractionib⁹ & oĩbus neruorũ causis delitũ & vnctũ medet̃: virtus.n.ei termãtica est & recorporatiua,mixtũ malagmatibus & acopis paraliticis seu schiaticis & his similibus subuenit.

De Eodem. Cap. XXXII.

AVicen. Castoreum habet corticem subtilem, qui quolibet tactu frãgitur. Est aũt subtilius & fortius oĩ quod calefacit & desiccat. Inflationem resoluit & illinitũ corpus calefacit, cõfert vlceribus perniciosis,ac neruis, ac tremori, & humido spasmo, ac stupori,& paralisi. Confert ẽt obliuioni & litargiæ cum aceto & oleo rosaceo,surditatiq; frigidæ ac ventositati in aure dissolutũ in oleo nardino. Attractio p̃ nares ex fumigatione ipsius cõfert apostematibus pulmonis & infirmitatibus eius. Bibit̃ cũ aceto pp̃ singultũ,& facit sitim. Delet dolorẽ vẽtris pũgitiuũ cũ aceto bibitũ,vẽtositatẽ resoluit, mẽstrua prouocat, secũdinã & fętũ extrahit. Confert morsui paruorũ venenatorum,& qđ ex eo declinat ad nigredinem est venenum, ita ꝙ interficit qñq; in vna die. Plin.lib.32. Castoreum.i.castoris testes dicit Sestius esse paruos,substrictos,spinæ adhærentes,nec sine aĩalis vita posse adimi. Adulterari vero renibus eiusmodi qui sunt grãdes,cũ veri testes parui admodum reperiuntur:hi per se poti ex aqua freneticis sunt vtiles,litargicos ẽt odoris suffitu excitant, & cum pulegio secundinas eijciunt,ac menses ciunt. Medentur quoq, vertigini,tremulis,spasticis,neruorum vitijs,hischiaticis,stomaticis, paraliticis. Oĩbus perunctis vel triti ad crassitudinem mellis cũ semine vrticæ aliàs viticis & aceto rosaceo. Sic & contra comiciales valent sumpti. Poti vero contra inflationes, tormina, venena. Aduersus quippe scorpiones bibuntur ex vino. Aduersus sphalãgias & araneos ex mulso,ita vt vomitione reddãtur,aut vt retineãtur cum ruta. Aduersus chalcidas cum myrrite,aduersus cerasten & præsteras cum panace aut ruta ex vino. Aduersus cęcos serpentes cum vino. Priuatimq; contra viscum ex aceto auxiliatur. Aduersus aconitum ex lacte aut aqua. Aduersus elleborũ albũ ex aqua mulsa nitroq;, medetur & dentibus cũ oleo triti, & in aurem ad cuius partem dolor est infusi. Claritatẽ visus faciunt inuncti cum melle attico. Cohibent ẽt singultus ex aceto. Idem in eodem. Capitis vlceribus confert castoreum cũ peucedano & rosaceo. Oculorum quoq; claritati cũ melle,auribus ẽt vtilissimum est cum succo papaueris, rigoremq; ceruicis mollit,cũ pipere ex mulso mixto ranis decoctis ex oleo & sale vt sorbeatur succus,in aceti mulsi tribus ciatis comicialibus datur ieiunis. Iuuat etiam castoreum tremulos, si perungantur oleo. Idem ex mulso potum prodest purgationibus fœminarum, si tamen supergrediatur grauida,faciet abortum,valet etiam ad alia plura in medicina. Actor. Cætera itaq; de castore & castoreo require inferius vbi agitur de fibro.

De catoblepa & catto. Cap. XXXIII.

PLinius lib.8. Catoblepa appellatur fera modica & iners iuxta fontem Nigrin,qui est apud hesperios Aethyopes,vt pleriq; estimauere, Nili caput. Fera hæc cæteris quoq; mẽbris iners caput tm̃ prægraue ægrè fert,id deiectum semper in terrã. Aliàs internitio est humani generis, oĩbus qui oculos eius viderint confestim expirantibus. Eadem & basilisci serpentis est vis. Solinus. Iuxta fluuiũ Tygrim nascitur catoblepa,modica & iners bestia,pestilenti aspectu. Isido. Catus.i.ingeniosus, a Græco venit. Musio est appellatus, eo ꝙ muribus infestus sit. Hunc vulgus cattum a captura vocat. Dicunt alii quòd captat idest videt. Tam.n. acutè cernit,vt fulgore luminis noctis tenebras superet. Auicenna. Ex catti morsu qñq; accidit dolor vehemens, & viriditas in corpore, & curatio eius est curatio communis. Iuuatur autem emplastro cepæ,vel calamenti siluestris. Razi. Catti siluestres ex fumo rutæ & amigdalarum amararum fugiunt. Hali. Carnes catti calidæ sunt & siccæ, medentur emorroidarum doloribus, renes calefaciunt, dorsi doloribus prosunt. Esculapius. Stercus catti vel cattæ cum synapi & aceto allopiciam curat. Actor. Idem & musio siue murilegus appellatur, de quo etiam plenius infra dicetur.

De Cepho & centrococa. Cap. XXXIIII.

PLinius lib.8. Cæphos Aethyopia mittit. Quorum pedes posteriores humanis pedibus & cruribus:priores manibus sunt similes. Hoc animal Roma postea non vidit, nisi in ludis Pompeij. Solinus. Tempore dictatoris Cæsaris monstra Romæ visa sunt, q̃ cæphos dicunt̃, horum posteriores pedes crure ac vestigio humanus mentiuntur attus, priores hominum manus. Phisiologus. Centrocota est, q̃ bestias vniuersas pcedit, huius corpus asini, clunes cerui, pectus & crura leonis similitudinẽ hñt, oris hiatum vsq; ad aures vastum, imitatur autem hoĩs vocem. Plinius vbi sup. Crocutas Aetyopia inter alia monstra generat velut ex cane lupoq; conceptos, omnia dentibus frangentes, protinusq; deuorata ventre conficientes, Idem in eodẽ. Hyene coitu leæna Aethyopica parit crocutam, hominum pecorumq; voces imitantem. Acies ei perpetua in vtraq; oris parte nullis gingiuis continuo dente, quæ ne occursu contrario hebetetur, capsarum modo includitur. Solinus. Crocuta nunquã aciem orbium commouet, sed in obtutum sine nictatione intendit, in ore gingiua nulla, dens simus atque perpetuus.

De cirogrillo. Cap. XXXV.

ROdolphus super Leuit. Cirogrillus est animal spinosum, & ericio simile. Actor. Alibi legitur, ꝙ maius sit ericio, spinosum tñ,vnde patet,quòd quidam falso dixerunt hunc esse cuniculum. Alibi quoq; legitur, quòd cyrogrillus ipse sit ericius vel erinacius, animal videlicet porcelli formam habẽs, sed spinosum de quo plenius dicetur inferius. Vnde in Psalm.103. vbi legitur in nostra trãslatione,petra refugium erinacijs, Alia translatio habet cyrogrilis. Glossa super prouerbia Salomonis. In prouerbiis quoq; vbi iuxta translationem nostram legitur. Lepusculus plebs inualida, qui collocat in petrã cubile suum. Alii pro lepusculo habent cyrogrillum. Et est animal non minus ericio, simile muri & vrso, cuius in palestina magna est copia in foueis & in petrarum cauernis. Hinc in Psalterio vbi dicimus. Petra refugium erinaciis, alii ponunt leporibus alii cyrogrillis. Sed quidam hic pro lepusculo ericium habent. Hiero. enim verbum Hebræum saphan interpretatur, & cyrogrillum, & ericium,& leporem. Esicius super Leuit. Cyrogrillum animal debile quidem, sed rapax, & mortiferum esse dicunt.

De Duran. Cap. XXXVI.

EX lib.de nat.rer. Duran (vt dicit Aristo.) est aĩal velox atq; fortissimum,quod a venatoribus insecutum, cum euadendi desperatione frangi cęperit,astutia naturali stercus intorquet valde contra canes insequẽtes se,eosq; retardat putridę egestionis odore. Actor. Fortassis ẽt hoc nomine videlicet duran vocatur bestia, q̃ superius iuxta eundem Aristo. bonacus siue bonacon est appellata, & ipsa est (vt vr̃) siluestris vacca, de qua dicit Aristo. ꝙ habet cornua cõtra seinuicem inclinãtia. Et ideo natura dedit ei aliud iuuamentũ,videlicet eiectionẽ stercoris in remotũ, vt ab ipso venatorẽ detineat, ne ad eam prope accedat.

De Eale. Cap. XXXVII.

SOlinus. Eale est animal apud Indos,alias vt equus,cauda elephanti,nigro colore,maxillis aprinis, cornua præferens vltra cubitalem modum lõga,ad obsequium cuiuslibet motus accommodata. Neque enim rigent si vsus exit præliandi. Quorum alterum cum pugnat,prætendit,alterũ replicat, vt si ictu aliquo alterius acumen offenderit,acies succedat alterius,hyppotamis comparatur,& ipsa sane aquis fluminum gaudet. Plin.lib.8. Eale magnitudinem habet equi fluuiatilis, cornua mobilia, q̃ alterna sistit in pugna, variaque & obliqua. Ex libro de natura rerum. Eale est bestia cuius corpus est quasi equi, maxilla vero sicut apri, nigro colore horrens, in aqua & in terra æqualiter potens, habet cornua maxima, quorum pugnans aliud reflectit post terga. Quo quidem obtuso illo videlicet vnde pugnauit, reliquum ad pugnam dirigit.

De Elephante. Cap. XXXVIII.

ISido. Elephantem Græci a magnitudine corporis vocatũ putant, eo ꝙ formam montis pferat. Græcè.n.mons elephon dr̃, apud Indos aũt a voce barro vocatur, vnde & vox eius barritus,& dentes eius ebur. Solinus. Horum duo genera sunt, nobiliores indicat magnitudo, minores nothos dicunt. Truncos edunt, lapides vorant, gratissimas habent palmas in cibatu. Indicos elephantes timent Mauri, & quasi paruitatis suæ conscii, aspernantur ab his idem. Impatientissimi sunt frigoris. Siquis tamen cameleontem vermẽ deuorauerit, oleastro sumpto pesti medetur.

medetur. Durissimum dorso tergus est, venter mollis, setarũ hirsutiæ nullæ. Aristo. Elephantorum aliqui potant oleum, & aliqui non. Et qui potãt oleũ, si in eorum ventre fuerit ferrum extrahitur per olei potum. Elephas quoq; bibit vinum, & qñ bibere non põt, medicinas cũ oleo decoquũt, & ei bibendũ tribuũt. Hoc aĩal est valde fluuiale, manetq; prope fluuios, ac mergit se in aqua, ita q eius additamentum est super faciem aquæ ac per ipsum spirat. Nec põt multum durare natando, pp ponderositatẽ corporis. Natura quippe dedit in iuuamẽti modũ elephanto magnitudinẽ corporis, sicut & camelo. Magnitudo etenim corporis ꝓhibet occasiones ab aĩalibus. Elephas ergo oĩbus maior est, quia nascitur magnus sicut canis, & crescit annis sexaginta Viuit aũt annis 200. qñq; 300. Huius habitatio in desertis est, arbores magnas fortitudine sua prosternit, culmisq; suis parietes deiicit magnos. Plinius li. 8. Elephanti gaudent amnibus, & circa fluuios vagantur, cum alioquin nate nõ possint, propter corporum magnitudinem. Palmas excelsiores fronte prosternunt, & ita iacentium assumunt fructum. Ore mandunt, spirant, & bibunt, & odorant, haud impropriè appellata manu. Traditur elephas vestigio hoĩs animaduerso, priusquã hoĩem, intremiscere insidiarum metu, subsistere olfactu, circumspectare, iras proflare, nec calcare, sed eretum proximo tradere. Illum sequenti nũcio simili vsq; ad extremum, tunc agmen circumagi, ac reuerti, aciemq; dirigi, adeo oĩum odori durare virus illud maiori ex parte, ne nudorum quidem pedum. Elephanti gregatim semper incedunt, ex oĩbus minimè soliuagi, ducit agmen natu maximus, cogit ætate proximus. Ex lib. de nat. rer. Elephas non nisi lacessitus nocet, muscas eius dorso insidentes cute in rugas cõtracta necat, & hoc illis pro villo caudæ est. Hoc animal (vt dictum est) valde fluuiale est, qm in India vbi generantur semper habitant super fluuios. Et quando purgari vult in aquis vsq; ad promuscidem se immergit, per hanc enim spirat.

De Humanitate & obedientia elephantorum. Cap. XXXIX.

ARistot. Elephas est aĩal mãsuetum quod cito domesticatur, & obediẽtior atq; disciplinatior est oĩbus aĩalibus, vnde instruitur ẽt adorare regem, & in hoc oĩbus melior est aĩalibus. Plinius vbi sup. Magna quoq; narratur eorũ clementia, nec nisi lacessiti nocẽt. Equitatu vero circumuenti infirmos aut fessos siue vulneratos in medium agmen recipiunt, ac velut imperio, vel rõne per vices subeunt, capti celerrimè mitificantur ordei succo. Domantur rabidi fame verberibusq;, aliis elephantis admotis, qui tumultuantem cathenis coerceant. Ambr. Ita videbatur natura nihil robustius elephantis habere genitũ, nihil tã terribile, tam procerum, & hi tamen hominum ad nutum seruiunt, naturamq; suam humana institutione deponunt. Docẽtur vt paruuli, seruiunt vt infirmi, verberantur vt timidi, corriguntur vt subditi. Obliuiscuntur quod nati sunt, & quod iubentur induunt. Dumq; in mores nostros trãseunt, proprios motus perdũt. Phisiologus. Elephas dũ arte hoĩum succisis arboribus, ingẽtia mẽbra cõmittit, tãto põdere suppinatus propriis viribus surgere nequit, quia pedes eius nullis instituuntur articulis, sed humano solatio surgit, cuius arte iacuit. Itaq; belua suis gressibus restituta, memor esse beneficii nouit in magistrum, quem sibi subuenisse agnoscit. Ad ipsius arbitriũ gressus mouet, eiusdem voluntate cibos capit. Deniq; vice manus promuscidẽ tendit magistro, profutura gratanter accipit, quia se illius cura viuere posse intelligit. Flatum suum dolori capitis humani mederi dr̃, quẽ rogatus exhalat. Dũ aũt ad aquas venerit p cauũ aliás eannam promuscidis in pluuię modũ imbrem postulatus effundit. Deniq; motu corporis a diuersis postulat, qđ magistro porrigat, & cõpẽdia nutritoris alimenta sua putat. Quod si aliquis postulata præbere contempserit, collectaculo vesicę patefacto tantam dr̃ aluuionem egerere, vt in eius penates fluuius quidam videatur intrasse, contemptum vindicans in fętore. Scurriliter ludentes despicit, honestum aliquid gratanter attẽdit. Solinus. Inest autem illis clementiæ bonum. Nã si per desertum hoĩem fortè vagabundum viderint, vsq; ad notas vias ductum præbẽt, vel si in cõstrictis pecoribus occursitent, itinera sibi blãda & placida manu faciũt, ne quod aĩal obuiũ interimant. Conflictu fortuito si fortè pugnatur, nec mediocrẽ habent curã sauciorum.

De Sagacitate ipsorum. Cap. XL.

ISidor. Elephanti siquidem intellectu & memoria multa vigent, gregatim incedunt, motu quo valent homines salutant. Solinus. Elephanti iuxta sensum humanũ intellectus habent, memoria pollent, syderum seruant disciplinam, luna nitescente gregatim amnes petunt, mox quoq; liquore aspersi solis exortum motibus quibus possunt salutant, deinde in saltus reuertuntur. Gregatim oberrant, & natu maximus agmem ducit, Aetate vero proximus sequentem cogit: flumen transituri minimos antemittunt, ne maiores ingressu alueum atterant, & profundos gurgites depressis vadis faciant. Cum venatu premũtur, vtrosq; dentes pariter effringunt, vt ebore damnato, nõ requirantur, hanc. n. sibi causam inesse periculi sentiũt. Plinius lib. 8. Elephãtis est intellectus patrii sermonis. Et imprimis obedientia officiorũq; q̃ didicere memoria. Amoris & gloriæ voluptas, immo q̃ ẽt in hoĩe rara est probitas, prudentia, ęquitas. Et qđ ad docilitatem attinet, regem adorãt, genua submittunt, coronas porrigunt. Indicis Arabici minores, quos nothos appellant. Germanici Cæsaris munere gladiatorio quosdã ẽt motus inconditos edidere saltantium modo. Item narrãt in maritimis Aethyopię quinos elephantos inter se cratium modo implexos erectis promuscidis alias capitibus vehicãtes, ad meliora Arabiæ pabula fluctibus vehi. Plin. Elephas cameleone concolore fronde deuorato, occurrit oleastro huic veneno suo. Ex libro de de nat. Elephanti teste Cassiodoro, oĩum quadrupedũ superant intellectum, vnde non dubitat elephas primo aspectu adorare, quem cunctorum intelligit rectorem esse. Cui si tyrannus appareat, inflexus permanet: farinam similæ minutissimo puluere permixtam separat optimè, ita q farinam in pastum colligens nihil admittit de puluere: læsi vero dicuntur offensam seruare, longoq; tempore post iniuriæ vindictam reddere.

De Pugna elephantorum cum draconibus. Cap. XLI.

SOlinus. Elephantorum cum draconibus iugis est discordia. Deniq; insidiæ hoc astu ꝑparantur. Serpentes prope semitas delitescunt, per quas elephanti assuetis callibus euagantur, sicq; prioribus prætermissis postremos adoriuntur, ne qui antecesserint opitulari queat, primumq; pedes nodis alligant, vt laqueatis cruribus impediant gradiendi facultatẽ. Nam elephanti nisi præuẽti hac spirarum mora, vel arboribus se, vel saxis applicãt, vt pondere nutabundo attritos necent angues. Dimicationis vero præcipua causa est, q elephantis (vt aiunt) frigidus sanguis inest, & ob id a draconibus auidissimè torrente captantur æstu, quamobrem nunquam inuadunt eos, nisi potu grauatos, vt venis propensius irrigatis, maiorem sumãt de oppressis satietatẽ. Nec aliud magis quàm oculos petũt, quos solos expugnabiles sciunt, vel interiora aurium, eo q is tm̃ locus promuscide defendi non põt, itaq; cum biberint sanguinem, dum ruunt beluæ, dracones obruuntur. Sic vtrimq; fusus cruor terrã imbuit, fitq; pigmentum quicquid soli tinxerint, quod tynarim vocãt. Plinius vbi supra. India cum elephantis perpetua discordia bellantes tam magnos habet dracones, vt eos circumflexu facili ambiant, nexuq; nodi perstringãt Itaq; cõmoritura dimicatio, dum victus corruens, complexum elidit pondere. Idem in eodem. Dracones primum cauda gressus elephantium alligant, & illi nodos manu resoluunt. At hi caput in nare condunt, pariterq; spiritũ percludunt, & mollissimas partes lancinãt, quia sanguis elephantis frigidissimus, ob id æstu torrente præcipuè a draconibus expetuntur. Dracones autem tanti sunt, vt totum sanguinem capiant. Nam elephantos ab illis ebibi siccatosque concidere, & dracones inebriatos opprimi commorique certum est. Rinoceros etiam impugnant elephantem cornu petens aluum, quem scit esse molliorem.

Qualiter homines vtuntur elephantibus in prælijs. Cap. XLII.

ISido. Elephãtorum genus in rebus bellicis aptum est. In his em̃ Persæ & Indi ligneis turribus collocatis, tanquam de muro iaculis dimicant. Vegetius renatus de re militari li. 3. Elephãti in ꝓlijs magnitudine corporũ, barritus horrore, formæ nouitate, hoĩes quoq; conturbant, aduersus quos diuersa resistendi excogitauerunt genera armatorum. Curio in Lucania gladio manũ, quam promuscidẽ vocãt, vni abscidit. Et bini cathastriati equi inngebantur ad currum, quibus insidentes longissimos contos in elephantes dirigebãt. Præcipuè velites antiqui aduersum elephantos ordinauerunt. f. iuuenes leui armatura, corpore alacri, qui ex equis optimè missilia dirigebant. Latius tñ contra eos inferius ꝓfigitur ferrũ, vt in magnis corporibus maiora sint vulnera. Illud additũ est, vt funditores cũ fundibolis & fundis rotundis lapidibus destinatis, hos per quos regebantur elephãti cũ ipsis curribus affligerent, atq; mactarent quo nihil tutius inuenitur. Præterea venientibus beluis, quasi irrupissent aciem, spacium milites dabant. Quæ cũ in agmen mediũ peruenissent circunfusis vndiq; armatorũ globis, cũ magistris absq; vulneribus capiebãtur illęsę. Solinus. Magnũ in rebus bellicis vsum elephãti ministrãt. Indi gensq; Persarũ ferox bellis, validaq; sagittis elephantis quasi grandibus turribus septi, procedunt in medius campis, de his tanquã de muro dimicantes, & velut in specula positi magis spectant bella, quàm subeant. Elephanti siquidem intollerabili impetu in hostes ruunt, nec repelli, vel retardari possunt, velut montes quidam immobiles in prælijs versantur, mugitus fragore confidentiam omnium perturbant. Et nec nudi quidem facile ferro penetrabiles sunt, muniti vero lorica fine sui periculo secant acies, turmasq; conterunt, dẽtibus quoq; suis tanquam naturalibus spiculis semper armati sunt, & pro-

promuscide sua quicquid inuoluerint frangut. Quicquid et pede presserit, velut quodam lapsu ruinæ ingentis exanimant.

De eodem. *Cap.* XLIII.

EX lib. de natu. rer. Elephanti ergo in bello quoq; promuscide vtuntur, & in ea capiunt hoies, partibus suis aduersantes. Sunt enim bellicosi & audaces nimis, maximè cum eis in prelio sanguis vuæ vel mori ostenditur, intollerabili (vt dictum est) impetu ruunt in hostes, vt nullo bellorum agmine, nulla militũ constipatione, nullo clipeorum obiectu retardentur. Cumq; vociferantur, per os vociferatio est horribilis, quia cum multo spiritu. Persæ & Indi cum his pugnare solent, turres ligneas cum armatis, 40 vel 50. super eorum dorsa portãtes. Itaq; legitur, ꝙ Alexander Magnus contra Indos pugnaturus, ęreas statuas impleri iussit prunis ardentibus, quas elephanti putantes homines esse labia protendentes comburebant. Statimq; cæperunt fugere, de cætero neminem audentes contingere. Alia vice grunnitu ac stridore porcorum, cum sonitu buccinarũ multos elephantes superauit, eo ꝙ talibus assueti non fuerant. Elephanti confligẽtes vna nõ mediocrem sauciorũ curam hñt. Nam fessos & sauciatos in medium ipsorum recipiunt. Auicen. Iuuantur hoies in pugna & elephantũ fęminis sicut masculis, sed corpora fęminarum minora sunt, quam marium & cum hoc et audaciæ sunt minoris. Elephas aũt (vt dictum est) tantæ fortitudinis est, vt cũ suis culmis prosternat magnos parietes, & cum sua fronte magnas arbores. Plin. lib. 7. Elephantes phaleris argenteis maximè gaudent & gloriã appetunt, domiti militant. Ac turres armatorũ in hostes ferunt, magnaq; ex parte conterunt, ijdem tñ suis et minimo terrentur stridore, vulnerati ac territi semper retrocedunt, haud minore partiũ suarũ pernicie. Indicũ elephantẽ pauent africi, nec audent contueri. Nã & maior magnitudo est Indicis. Elephanti alterius dẽtis mucroni ne sit hebes in pliis parcunt. Alterius operario vsu radices fodiunt, ac molles impellũt. Tpe Hannibalis vnus homo cõtra elephãtum in arena pugnauit, & magno dolore penorum interficit. Elephantorum promuscidem facillimè amputari patuit experimentis præliorum Pyrri. Circa hos itaq; cura belli summa est, mirumque pudore victus vocem victoris fugit. Phisiologus. Vt autem animentur ad prælium ostenditur eis vuæ sanguis. Sed si veniat porcus coram eo grunniens, totam animositatem amittit.

De Coitu elephantorum & generatione. *Cap.* XLIIII.

ELephanti concupiscentiam fętus in se non habent, sed tpe quo volunt filios procreare, vadunt ad orientem vsq; in proximum paradisi, vbi inueniant mandragoram, de cuius fructu prior gustat fęmina, deinde masculus eius suasione, & tunc cõueniunt, & concipit fęmina. Tpe vero partus ingreditur aquã vsq; ad vbera, & ibi parit super aquam, pp draconem qui insidiatur ei. Ex si extra aquam pareret, fętum eius deuoraret. Masculus quoq; non recedit ab ea dum parit, pp serpentem qui inimicus est eius sicut draco. Nã huius aĩalis ossa & pellis in quocunq; loco incensa fuerint, statim odor eorum serpẽtes fugat, & quodlibet venenosum non accedit. Solinus. Venerem ante annos 10. fęminæ ante quinq; mares nesciunt. Biennio coeunt quinis nec amplius in anno diebus, non prius ad gregarium numerum reuersuri, quàm viuis aquis abluantur, propter fęminas nunquam dimicant nulla enim adulteria nouerũt. Isid. Elephãti auersi coeunt, cum aũt parturiunt, in aquis & insulis fętus dimittunt pp dracones, qui eis inimici sunt, & ab eis implicati necantur. Biennio aũt fętus portant, nec amplius quàm semel gignunt, nec plures, sed vnum tñ. Viuũt aũt annis trecẽtis. Apud solam Aphricam & Indiam elephantis prius nascebantur, nunc hos sola India gignit. Aristo. Elephas coit in agresti loco maximè prope fluuios fęmina sedet, mas equitat super illã. Fęmina post annum 10. vsq; ad quidecimum coit, mas aũt post quinquenniũ, & hoc in vere. Vnicum filium gignit, sicut equus & camelus. Fęmina per duos annos impregnatur. i. in vtero trahit pp extremitatẽ magnitudinis concepti. Impregnata quoq; a masculo non tangitur omnino, & post partum cessat triennio. Parit aũt fętum similem vitulo duorũ vel trium mensium. Elephanti tempore coitus efficiuntur siluestres, domosque dirimunt, & alia miranda multa faciunt. Iorath. Elephantes partum suum in desertis locis conseruant propter draconem, qui dum ipsum inuenit, subito interficit. Plinius. Elephanti præ pudore nunquam nisi in abdito coeunt. Huius generis fęminæ multo pauidiores sunt. Annis decem vulgus existimat gestare in vtero. Arist. autem biennio, nec amplius, quàm singulos semel gignere. Cæteris animalibus inter se propter fęminas perniciosa sunt prælia, his nulla, non quia desit eis vis amoris, nec mirum his amorem inesse, quibus est memoria. In India maximè circa tempus coitus elephanti efferantur, & Indorum stabula dentibus sternunt. Quapropter illos arcent coitu, fœminarumque pecuaria separant, quæ haud alio modo, quàm armentorum habent. Ex libro de natura rerum. Solinus ait elephantem semel parere. Sed reuera ter vel quinquies parit in ętate.

De Membrorum elephanticorum creatione. *Cap.* XLV.

ELephas statim vt nascitur apparent dentes subito cũ eo generati, sed non apparent dentes magni, donec iuuenescat. Huius lingua valde parua est, & interius valde, nasus eius longus ac fortis, felle caret, nec multos in pedibus anterioribus digitos habet. Nec habet pedes fissos vel soleas habentes, sed pp grauedinẽ corporis posuit natura pedes eius fortes ad portandum corpus tñ. Ideoq; non vtitur anterioribus pedibus loco manuũ, sicut aĩalia cætera. Pedes eius anteriores multo sunt posterioribus maiores. Flectẽs duos pedes sedet, ac fulciens latus alterum dormit. Circa coxas. n. iuncturas alias, quatuor enim iuncturas flectit Pes sinister in aĩalibus non est leuis motus, pręterquã elephanti. Digiti pedum eius non sunt diuisi diuisione manifesta, sicut in aliis animalibus, & habet quinq; digitos in pedibus posterioribus. Fęminas duas habet mammillas, non in pectore, sed prope. s. sub ascellaria. Et est mammilla elephantis valde parua, non conueniens magnitudini sui corporis. Ideoque non apparent in vtroq; latere. Mares qñq; duas mammillas habent. Fęmina duas habet tñ, quia non parit nisi vnicum filium. Nec sunt prope coxas, quia fissi pedis est aĩal, sed in parte subascellari sunt, qui proprius est locus mammillarũ. Elephas intestinum habet inuolutũ, villosum. Ideoq; putatur, quòd habeat quatuor ventres, nec habet alium stomachum. Totumq; suum interius simile est interiori porci. Epar eius est quadruplo maius epate bouis, & similiter est residuũ sui interioris. Splen eius respectu sui corporis est modicus. Oẽ animal habens pedes fissos, habet digitos, pter elephantem, qui hẽt quidem digitos sũtura latẽti coniunctos. Non. n. fissi sunt, & ideo nõ hñt vngues oĩno. Itaq; natura dedit eis fortes multum, ad portandum corpus tam ponderosum. Situs virgæ elephanti similis est situi virgæ equi, sed parua est, non conueniens corpori suo. Eius testiculi non apparent extra, sed sunt prope renes intra. Ideoq; velocis saltus est in coitu. Huius inquam testiculi sicut & tortucæ & ericij, sunt. n. intra corpus, quia cutis animalium illorum nõ est conueniens ad cooperiendum. Fel non habet elephas distinctum, sed venas paruas, in quibus est fel. Ex lib. de naturis rerũ. Elephanti cadentes surgere non possunt, qm̃ ossa solida sine iũcturis habent. Vnde & crura tybiasq; flectere non valent nisi in iuuentute. Crura vero æqualia habent in crossitudine. Instar stipitum ab imo pedis vsque ad ventrem. Pedes vero rotundos ad instar pomi. Quoniam dum gradiuntur, & pondere sui corporis, & virtute suæ fortitudinis, altissimè pedes suos imprimunt terræ, ita vt periculosum sit aliis animalibus, vt equis & tauris, post eos ambulare.

De Eodem. *Cap.* XLVI.

PLin. vbi supra Elephanto durissimum tergus est dorsi, ventres molli. Setarum vero nullum tegumentum, nec in cauda quidem, præsidium abigendo tędio redditur muscarum. Idẽ in lib. 11. Elephanto dentes ad manducandum quatuor sunt, pter illos qui prominent, masculis quidem reflexi, fœminis aũt recti ac proni. Ventres elephanti sunt 4. cætera vero suibus similia. Elephantorum tergora impenetrabiles hñt pelles. Cum tñ inter oĩa quadrupedia subtilitas animi perhibeatur illis præcipua. Testiculi sunt eis occulti parentium lumbis abhærentes intus, ob hoc in venere. i. coitu ocyssimi. Ambrosius. Elephanto parua ceruix est respectu corporis. Genua non flectit, vt rigidioribus cruribus quasi columnis tanta membrorum machina sustineri possit. Calcaneum leuiter incuruat. Rigent cætera pedũ a summo vsque ad imum. Fulcitur aũt hincinde maximis trabibus, vt in somno aliquantulũ reflectatur, quia pes eius nulla cõiunctione artuũ distinguitur. Ad hæc fulcra siũt mansuetis tñ. Feris aũt & agrestibus imminet periculũ, arbori siquidẽ innixi aut costas fricant, aut in somno sese relaxant. Quę aliqñ vincta atq; inflexa tanto corpore frangitur & elephas corruit, nec se põt eleuare, sed ibi iacens interit, aut gemitu suo proditus sternitur, dum ventrem cæteraq; exteriora non facile solẽt aliqua penetrare tela. Deniq; artus elephantis sunt compacti nõ vt nobis distincti, quo sint robustiores quam hoĩs. Phisiologus. Elephas nec se, vt nos in anchos aliqñ deponit, nec genua flectit, sed solũmodo calcaneum leuiter incuruat. Residuũ vero corporis nequaquã. Oculi eius parui, sed grauiter se mouentes. Scurriliter quidẽ ludentes despiciunt, honestum aliquid gratãter attendunt. Cutis vlcerosis vallibus exaratur, a qua leprosorũ passio. s. elephantia nomen accepit. Cutis hæc in tantam duriciem solidatur, ut illam osseam esse putes. Nulla deniq; vi trãsmittitur, nullo feri acumine penetratur. Ideoq; Persarum Reges illam ad bella traxerunt, quia nullis ictibus pulsata cedit. Venter aũt elephanti, & quæ iuxta sunt, mollia sunt. Interius simile est interiori porci, ac per consequens interiori hominis.

De

De Promuscide: *Cap.* XLVII.

ISido. Elephanti rostrum promuscidis dr̄,qm̄ illo pabulū ori admouent,& est angui similis,vallo munitus eburneo. Arist. Elephāti nasus longus & fortis, & vtitur eo loco manuū in accipiendo cibum & potum, & in oībus quibus indiget,in eradicatione quoq; arborum. Itaq; membri huius creatio fuit in eo mollis atq; flexibilis, vt possit retinere cibum quem accipit extra, & adducit ad os.Item pp anhelitum,& pp traditionem eius in exitu,& pp mãsionem eius in aqua posuit natura additamētum illud longū, potens inuolui & duplicari. Itaq; priuauit ipsum natura vsu pedū,vtitur aut illo additamento,sicut vtuntur aīalia pedibus anterioribus. Huic nasus est quasi calcaneus ex cartilagine creatus, quo vtitur loco manus. Per hūc cibos & potus accipit & ori suo reddit,ac per ipsum dño suo, quod voluerit. Solusq; aīalium hoc facit. In aqua quoq; cū natat eo inspirat, & aquam eicit, huius siquidem animalis natura conueniēs ad habitandum in desertis & prope aquas,vt sit cibus eius in humido. Et qm̄ est aīal habens sanguinem & difficile ambulat a loco sicco ad humidū, pp hoc indiget anhelitu multo,ƒm corporis eius magnitudinem. Deniq; sicut hoīes in aqua submergentes se,præparāt instrumentū sibi quo anhelāt in aqua longo tpe,vt perueniat illis aer in humido mediante isto instrumēto, sic ēt ingeniata fuit natura dando elephantis additamēta longa , q̄ illi super aquam eleuant, qn̄ natant, ad aerem attrahendum,vtuntur ēt his vociferando. Sed elephas qnq; vociferatur per os siue naso,& tunc eius vociferatio est cū multo spiritu,sicut qn̄ magnus inanhelat homo.Cum autem ex parte nasi vociferauerit, tunc sicut fistula dulcisona erit.Plin.lib.11.Elephas circa nares ore ipso sternutamento similem elidit somnum, per nares autem rauciati turbarum. Anima siue anhelitus elephantis serpentes extrahit. Ambrosius. Equus quidem & bos prolixiora colla sortiti sunt, qm̄ herbas pascunt. Elephas vero quia cunctis eminentior inclinare se non pōt ad pascendum, habet promuscidem.i.rostrum in anguis similitudinem, ad colligendum cibū, & largo potui humorem infundendum,quę videlicet promuscidis est concaua, vt ad restinguendam tātæ bestiæ sitim in plenos lacus hauriat.Ex lib.de natu. rer.Elephas ergo animal videlicet magnum & robustum habet rostrum decem cubitorū prominens quasi amplum intestinum., ex carne cartilaginosa, & dura,quod promuscidem vocant,& vtitur eo loco manus ad oēm actum habituato.Vnde & per hunc cibum & potum capit & ori suo reddit.Nam & vinum,quod natura libenter bibit sibi datum, promuscide sorbet,oriq; infundit, & tunc palato iucūditatem sentiens, ore mulcebri congratulatur danti &c.

De Aetatibus & morbis & nocumentis elephantorum. *Cap.* XLVIII.

PLinius lib.8.Elephantorum iuuentus ab anno 60 incipit, viuuntq; plures annis ducentis, & quidam ēt tricentis.Frigoris impatienta sunt, inflationem & profluuium alui sentiunt. Olei potu tela,quæ corpori eorum inhæserant, inuenio decidere, a sudore vero facilius adhærescere.Animalium maximè murem oderunt,& cruciatum in potu maximum ab hirundine siue sanguisuga,cum in ipso amne cannali se fixe fixerit, sentiunt. Draco, vt dictum est supra,contra elephantem pugnat,oculosq; maximè petit, ita fit vt plerunq; cæci & fame ac mœroris tabe confecti reperiantur elephāti.Rinoceros quoq; impugnat cornu aluum petens quem scit esse molliorem. Elephantis terram edisse tabificū est, nisi sępius mandant.Elephas cameleonte verme casu deuorato, occurrit oleastro huic suo veneno. Setarum nullum hn̄t tegumentum,nec in cauda quidem præsidium abigendo tędio muscarum.Solinus. In elephantis candore dentiū iuuentus intelligitur,quorū alter semper in ministerio est.Alteri parcitur,ne hebetatus assiduo repercussu minus vigeat, si fuerit dimicādum.Cum aūt venatu pmuntur,vtrosq; pariter affringunt, vt ebore damnato non requirantur. Hanc.n. sibi causam inesse periculi sentiunt: viuunt annis tricentis impatientissimi frigoris.Odorem muris maximè fugiunt. Ambro.Elephas itaque tauros formidat, murem timet. Nec amplius miror elephātem , quia procerus est quam murem , quia elephanti tricentis & amplius annis feruntur vitam producere,quia cum artus habeāt cōpactos,non distinctos, si diu steterint aut velocius cucurrerint, aut iugiter ambulauerint eorū genua vexātur & plantæ. Esculapius ex lib.de sensibus.Elephas cū Arietē viderit,timet illum & fugit. Aristote.Elephantis nocet ventus, & si comederit elephas terrā,morietur,nisi fuerit ad hoc assuetus,& fortè lapides transglutiet. Accidit aūt eis & infirmitas inflatiua, pp quā nō possunt vrinam aut stercus eiicere, cum aūt vexatur elephas ex eo q̄ non dormierit, eius spatulæ cum oleo & aqua vngantur & curabitur. Si vero doluerint eius spatulæ,caro porcina assata super scapulas illius ponatur, & sanabitur. Accidit eis qnq; dolor iuncturarum, & cōtra hoc iuuat eos potus aquæ calidæ, & gramina submersa in melle. Istę namq; duę res prohibent fluxum ventris. Si quis eorum habuerit in ventre ferrum, extrahitur per olei potum. Cumq; bibat elephas vinum, qn̄ bibere non pōt, accipiunt medicinas,& cum oleo decoquunt,eique dant illud ad potandum. Per annos sexaginta crescunt, & tunc frigus & hiemem ventumq; frigidum sentiunt. Ex libr.de nat.rer.Elephantis vt dictum est, multum nocet ventus, ac per hunc infirmitates contrahunt.Elephas si terram comederit, moritur. Aliqui tamen assueti sunt comedere,nec inde moriuntur, quia præualet in eis ipsa consuetudo, quæ est altera natura.Vinum quod libenter potant, qn̄ bibere non possunt, signum est, quòd infirmantur, & ideo medicina purgandi sunt.

De Venatione ipsorum. *Cap.* XLIX.

ACtor.Elephas in tibiis iuncturas non habet, & vt legitur in bestiario, dormientes elephanti nunquam recumbunt,sed cū labore defatigati sunt,arboribus magnis applicati se recreāt, & in ipsis suffulti dormiunt. Quod eorum venatores attendētes locum & arbores notant, easq; penè succidunt.Quibus cū elephantes initi ƒm consuetudinem suam putant,ruunt arbores, & elephanti cum eis ad terram prosternuntur,sicq; capiūtur.Cum enim elephas ceciderit, surgere non valet.Sed ad eius barritum elephantes plerumq; cæteri currunt,& cum se incuruare ac sociū erigere non possunt, gemunt pariter & barriunt.Paruuli vero elephantes prout valent se se cum sua promuscide supponētes, aliqn̄ erigunt,sicq; illum de manu venatorū liberant.Ideo aūt maior elephas cadens surgere non valet,quia ossa solida sine iuncturis habet. Vnde tibias & crura flectere non pōt,inuenis tn̄ pōt.Plinius lib.8.Elephantos capit Aphrica vel India foueis , in quas aliquo decrante , cæteri protinus congregantur, molles ramos deuoluunt,aggeres construunt, omniq; vi extrahere conantur. Dentium causa,pedes eorum iaculantur.Ambr. Elephanti, vt supra diximus,siluestres arbori inixi aut costas fricant aut in somno se relaxant. Quæ aliquando victa,tantoque corpore inflexa frangitur , & elephas coruens ibiq; iacens interit, aut gemitu suo proditus sternitur. Quidam etiam propter ebur insidias eis parant . Arbores resciudendo aliquantulum ex illa parte, qua se frequentius applicare consueuerunt,vt illis se reflectentibus facilius ruant. Ex libro de naturis rerum. Elephantes audito hominis vestigio post se, nec prius viso, intremiscunt, & insidiarum metu subsistunt. Sic autem capiuntur, duæ puellę virgines in desertum vbi habitant nudę pergunt vna ferens vrnam, altera gladium . Quibus alta voce cantantibus cum audierit elephas prope accurrit, moxque naturali instinctu virgineæ carnis innocentiam recognoscit,& amoris dulcedine castimoniam in eis veneratur, earumq; pectus & vbera lambēs, mirificè delectatur & in soporē resoluitur. Nec mora puella cū gladio tenerum eius ventrem perfodiens ruentis sanguinē fundit, altera vero fusum in vrna suscipit , hoc sanguine regalis purpura tingitur . Est & alia eorum venatio teste philosopho.

De Ipsorum domesticatione. *Cap.* L.

ARistoteles . Elephantem enim domesticum equitat homo venator elephantes alios quærendo. Quos vt comprehenderit, elephantibus domesticis aliquos ex siluestribus percutere quousq; obediant,pręcipit.Cumq; comprehenditur elephas rector super eum saltat. Ipsumque instrumento quod pelte assimilatur , percutit, & tunc subito quiescit, & quamdiu rector super eum est obedit. Cum autem descendunt rectores , quidam eorum domesticantur, quidam non, & ideo quousq; quiescant ligantur pedes illorum anteriores. Omnibus tamē animalibus agrestibus elephas domestitior & obediētior est,ac bene recipit instructionem,intelligitq; vt iam superius dictū est. Plinius vbi sup.Elephanti domātur rabida fame ac verberibus,aliis elephātis admonitis alias admotis, qui tumultuantes coerceant cathenis,aliasq; circa coitus maximè efferantur,& Indorum stabula sternūt dentibus,quapp illos coitu arcent.Fœminarūq; pecuaria separant,q̄ haud alio modo,quàm armentorum hn̄t.Domiti vero vt supra dictum est,militant, & turres armatorū in hostes ferunt,magnaq; ex parte orientis bella conficiunt. Solinus. Elephāti vt dictū est,qn̄ capti venerint in manus hoīum,ordei succo hausto mansuescunt. Ex lib.de nat.rer.Itaq; venatores,vt supra dixit Arist.in deserto q̄rētes elephātos siluestres,cū eos inueniūt, domesticis pcipiūt illos psequi , ac percutere quousq; obediant,& defatigati stando quiescāt. Tunc venatores illos ascendunt & percutiunt,ac pungunt,& mouent eos ad hoc,vt hoīes timeāt,ligantq; pedes eorū anteriores, quousq; mãsuescat.Mãsuescunt aūt & domesticantur citius agrestibus aīalibus . Est & alius elephantum domesticādi modus.In primis captus a venatore percutitur,multisque verberibus tribulatur. Alius qui vult eū hre sibi obedientē accedit, eūq; de manu verberantis eruit. Quod aduertēs elephas in manibus eius mãsuescit,eumq; liberatorem sui recognoscens, semper ac diligens ei obedit.

De

De Ebore. Cap. LI.

Actor. Elephanti parum habent de carnibus, multumq; de ossibus. Ipsum autem os, quod dicitur ebur, candidum est, planum, lucidum, frigidum, quantoque vetustius, tanto rubicūdius, & hoc in dentibus consistit. Solinus: Candore dentium intelligitur, sicut dictum est, iuuentus elephantorum. Quorum alter in ministerio est semper, alteri vero elephas parcit, ne assiduo repercussu hebetatus minus vigeat, si dimicādum fuerit. Cumque venatu premuntur, vtrosq; pariter dentes affringunt, vt ebore damnato non requirantur: hanc etiam, vt iam dictum est ante, sibi causam periculi sentiunt inesse. Plinius vbi supra. Elephanti siquidem, vt dictum est, a venatoribus circumuenti, sciunt prius prædam expetendam in se, solam in armis suis esse, quæ Iuba cornua vocat, cumque fessi fuerint, impactos arbori dentes frangunt, prædaque se redimunt, dentes autem deciduos aliquo casu vel senecta diffodiunt, hoc solum ebur est. Amplitudo vero dentium iam raro præterquam ex India reperitur. Ex libro de natura rerum. Elephas, vt dicit Plinius, quatuor habet dentes intus ad mandendum, præter illos qui prominent, masculis reflexi, fœminis aūt recti aut proni. In his est pcipua nobilitas eboris, q non in cæteris ossibus corporis habetur. Cui.s.ebori si pannus superponatur, igne superposito pannus non exuritur, sed naturali frigiditate eboris extinguitur.

De Diuersis medicaminibus ex elephante. Cap. LII.

Elephanti sanguis & maximè masculi fluxus reumatis sistit. Fumo quoque qui fit ex vngula & pilis elephantis, animalia quælibet venenata fugantur. Platearius. Elephas habet ossa quædam solida vt dentes, & hæc nō cōburruntur, sed ad diuersa officia reseruantur. Quædam vero sunt medullam habentia, & hæc combusta dicuntur spodium frigidum in tertio gradu, siccum in secundo. Sophisticatur autem quandoq; ex ossibus canis combustis, quādoq; ex marmore combusto, sed id est minus ponderosum. Vnde illud eligendum est, quod est subalbidum, & valde leue, & continuum. In syrupis ponitur ad infrigidandum. Puluis eius cum succo plantaginis datus valet ad dissenteriam & emoptoicam passionem. Contra profluuium quoq; puluis eius naribus impositus sanguinem sistit. Dicit tamen Auicenna, quòd spodium est radices cannarum adustæ. vt autem dicit Hieronymus. Segmenta eboris in varias medelas assumuntur. Plinius libro vigesimooctauo. Sāguis elephantis præcipuè maris reumatismos omnes sistit, dissentericis quoq; prodest. Rasura siue ramentis eboris cum melle attico, vt aiunt, nubeculæ in facie tolluntur. Promuscidis tactu capitis dolor euacuatur, efficacius si & sternutet. Dextera pars promuscidis cum lemma rubrica alligata impetus libidinum stimulat. Sanguis etiam hischiadicis prodest. Iecur autem comicialibus morbis. Auicenna in secundo canone. Adeps elephantis cum ex eo fit linimentum, fugat venenosa. Fimus eius suppositus vt fertur, prohibet impregnationem. Hali. Fimus elephantis si vaporetur eo venter febrē patientis prodest, sed si cum lana submittatur mulieri, non concipit.

De Enchire. Cap. LIII.

Ex libro de natura rerum. Enchires est animal in oriente tauro simile, sed habens longos crines ad scapulas descendentes sicut equus, cornua vero multum recuruata, & ad pugnandum habilia, caudamque breuem respectu corporis. Corium valde durum & ictuum patiens, huius etiam caro dulcissima est. Cum venatores fugiens debilitatum fuerit pugnat, & in pugna stercus eiicit per quatuor passus causa timoris est, enim animal multi stercoris. Deinde cum appropinquat ei tempus partus, multa eiusdem generis animalia circa ipsum adunantur, & egerentes aggregant stercora ad instar muri in circuitu eius. Actor. Videtur autem enchires eadem esse bestia, quæ superius duram, vel bonnacon iuxta Aristotelem est appellata.

De Enidro & enitra. Cap. LIIII.

Isidor. Enidros est bestiola ex eo nuncupata, quòd in aquis versatur & maximè in Nilo. Quæ si crocodillum dormientē inuenerit, volutat se primo in lutum & intrat etiam per os eius in vētrem, & carpens omnia intranea eius sic vt moritur, hæc ichneumon Græcè vocatur, sicut inferius sub hoc nomine ichneomon dicetur. Ex libro de natura rerum. Enitra est animal modicum in Germania, mas & fœmina, cumulos in terra facientes, congerunt cibos in æstate, quibus viuant in hieme. Fœmina naturaliter ciborum est auida, ac prodiga. Mas econtra super modum parcus & auarus, vnde & aditum obstruit, ne fœmina cibos attingere possit. At illa naturaliter callida foramen occultum ex alia parte facit per quod furetur, quod auiditati suæ sufficiat. Sicque fit vt masculus parcus macie tabescat. Fœmina vero pinguedine rutilescat.

De Erinacio & ermineo. Cap. LV.

Erinacius qui & cirogrillus, est aīal, porcelli formam hn̄s, sed spinosum vbiq; præterquam in ventre. Vndiq; vero spinis suis clauditur pp insidias, difficulter se videndum pbet atq; palpandum, sed qn̄ in aquam calidam mittitur, statim ea delectatus in planam membrorum delectionem ostensionemq; resoluitur, & sic inoffensè vr̄, atq; palpatur. Hic, vt dicit Aristo. obtusius audit omni aīali habente testam in capite. Nam ex resultantia, q fit in testa sonus auditur. Ericius habet quinq; dētes & inter eos, membrū carnosum, spinis vtitur loco armorum, sicut bos cornibus. Nutrimentum.n. corporis eius in spinas transit pp paucitatem caloris, qui digerere cibum nō sufficit. Ob hoc em̄ multa superfluitas in eius corpore generatur, & ex qua pp frigiditatem multam spinæ duræ generantur sicut lapides. Ericius pinguis est & medicinalis. Solus hēt duos anos, per quos feces emittit. Solus aūt inter aīalia generantia quadrupedia testiculos habet prope renes, sicut aues. Nā cætera in anteriori parte hn̄t: huius speciei mas & fœmina stando coeunt applicati, & adinuicē coniuncti, & hoc pp spinarum aculeos qui in eius dorso sunt. Si.n.a dorso coirent aculeis seinuicem pungerent. Plin. Præparant hiemi & erinacii cibos. Nā supra iacentia poma spinis affixa volutati, vnum non amplius tenentes ore portant in cauas arbores: iidem mutationem aquilonis in austrum condentes se in cubile psagiunt, vbi vero senserint venantem, ore cōtracto, pedibusq;, & omni inferiori parte qua raram & innocuam hn̄t lanuginem conuoluuntur in formā pilę, ne quid comprehēdi possit præter aculeos. In desperatione vero vrinā ex se reddunt tabificam, tergori suo spinisq; noxiam, gnari pp id se capi. Quamobrem exinanita prius vrina venari ars est, tunc.n. pcipua dos tergioris corrupta fragilis est putribus spinis atq; deciduis. Ex lib. de naturis rerum. Erminius est bestiola de genere mustelarum, sed forma minor, & color dissimilis in hieme candet instar niuis propter extremitatem caudæ. Aestate vero tantum in ventre candet, & dorso fuscus apparet. Mures persequitur, carnibus vescitur. Harum bestiolarum pellibus hominum curiositas vti solet ambitu supremo in vestibus.

De Falena & fibro. Cap. LVI.

Falena est aīal, quod naturali quadam indignatione superbiā in hoīe detestatur. Itaq; si congrediendi occasionem acceperit, pugnæ constanter insistit, victorq; superbiæ inclementer nititur hoīem decerpere. Contra vero si in homine obuio ex fuga & timore signum humiliationis deprehenderit, interdū subsistit, & illū euadere permittit. Solinus. Fiber per vniuersum pontum plurimus est, quem castorem dicunt, lutheri similis est, animal morsu potentissimum, adeo vt cum hominem inuaserit, conuentum dentium non prius laxet, quam ossa fracta concrepuisse persenserit, vt videlicet iā superius dictū est. Plin. li. 8. Fibri pōtici periculo vrgente testiculos ipsi amputant sibi, gnari ob hoc ipsum se peti medicamentū. Ad comiciales quoq; morbos valet eius coagulum. Idem in libro 31. Fibris victus est in terris. Castorea testes eorum dicuntur, quos ab ipsis amputari fertur, cum capiuntur. Sestius medicinæ diligentissimus illos esse paruos, substrictos, & adhærentes spinæ dicit, nec adimi sine animalis vita posse, asserit. Adulterari vero renibus eius qui grandes sunt. Valent autem ad multam medicinam, sicut iam dictum est supra. Vrina quoque fibri resistit venenis, ob id additur in antidota, optimèque seruatur, vt aliqui æstimant, in vesica sua. Idem in lib. 22. Podagricis confert fibrinis pellibus calceari, maximèq; fibri pontici. Aqua vero feruenti cōbustis prodest fibrinarum pellium cinis. Idem quoq; cinis cum pice liquida narium sistit profluuia, succo porri mollitus extrahit inhærētia corpori tela. Actor. Cætera vero de fibro & eius medicinis iam superius dicta sunt sub nomine castoris.

De Furone & furunculo. Cap. LVII.

Isid. Furo a furuo dictus est, vnde & fur. Tenebrosos.n.& occultos cuniculos effodit, & eiicit prædam quā inuenerit. Aris. Furonum fœminæ sunt obedientes ad coitum valde, clamantq; mares ad coitum tp̄e luxuriæ. Nec coeunt mares cū fœmina retro, sed mas eleuatur & fœmina equatur subiacendo. Ex libr. de nat. rer. Furunculus testes putorio valde consimilis est, paulo amplior quàm mustela. Inter album & buxeum colorē habet, & est aīal aiosum ac ferox. Ferrum nimis vltra quam in viribus ei natura cōceditur. Ad hoc edocetur vt antris quibus cuniculi delitescūt, a venatoribus imponatur, qui foueā audacter penetrat, impetitque morsibus bestiolā, donec angustiatā in retia expulsam deiiciat. Nec hanc tm̄modo bestiam oderunt, sed quicquid aīalium spirare vr̄, quantumcumq; magnum sit pro viribus impetūt, nō pro desiderio carniū, quibus vtiq; non vescuntur, sed voluntate malignādi, vel pro sanguine bestiarū, vt aliqui dicunt, quē vtiq; in potu libēter accipiunt. Coire dn̄r prostrati. Fœmina si marē nō habet, qn̄ luxuria stimulatur tumescit & moritur. Partu quidē

fœcunda

fecunda est, vtpote septem vel octo fetus simul edens, portat in vtero quadraginta diebus. Et cum nati fuerint catuli cæci sunt diebus triginta, a tempore verò quo videre incipiunt vsque ad 40. dies venari incipiunt.

De Gali & genetha. Cap. LVIII.

GAli est animal multæ audaciæ, cum serpentibus pugnans. Mures enim libenter comedit, & ipsum genus serpentium carnibus murium viuit. Ideo quasi cibi sui æmulos serpētes persequitur, & cum eos deuictos comederit, mox rutam quæ serpētibus aduersa est comedit, hoc animal ad septemtrionalem partem ingressus fouearum suarum facit, vt vento sibi contrario non fatigetur. Genetha est bestia paulo maior vulpecula, colorē habens inter croceum, & nigrum. Maculas interdum nigras ordinatè in pelle dispositas habet. Māsueta satis est bestia, nisi fuerit iniuriis lacessita. Nec ad ardua cōcēdit, sed in humilibus locis & super riuos aquarū deambulat, ibiq; cibum cū esurit, q̄rit.

De Hericio. Cap. LIX.

ARistoteles. Hericius est animal spinosum, cuius sensus apparet multotiens contra ventos septemtrionales, & meridionales. Foramina namque facit in terra è contra in opposito ventorum. Plinius li. 8. Huius cute vestes expoliunt. Isidorus. Hericius est animal spinis coopertum, quod inde nominatur, quia subrigit se, quando spinis suis clauditur, quibus vndique protectus est contra insidias. Nam statim vt aliquid persenserit primū se subrigit, & in globum conuersus, in sua se arma recolligit, & ita spinoso defenditur tegmine, vt nec contingi quidem possit. Huius prudentia quædam est, dum vuam de vite absciderit, supinus sese super eam voluat, & sic eam exhibet natis suis. Iorath. Hericius cum spinis dorsi colligit fructus. Si quid autem ex huius cibo ceciderit, residuum a se totum reijcit ac reuertitur, ut spinas suas repleat, sicut prius, hunc autem lupus timet ac fugit. Ambrosius. Hericius siue iricius futuri prouidens, geminas sibi respirandi vias munit, vt scilicet quando boream flaturum collegerit, septētrionalem obstruat. Quando notho cognouerit aeris nubila detergi, in septemtrionalem conferat se, vt flatus obuios declinet Gregor. in moralibus. Hericius vel iricius cum capitur, caput & pedes & omne corpus ut est videtur. Sed mox vt apprehensus fuerit, in sphæram seipsum colligit pedes introrsus trahit caput abscondit, & intra tenentis manus totum simul absconditur, quod totum simul videbatur.

De Medicinis ex hericio. Cap. LX.

AVicen. Hericius alius est terrenus habens spinas sagittales. Alius marinus & est species piscium habentium ostrata. Vtriusque cineres sunt abstersio, & resolutio, & acuitas, & exiccatio. Adeps hericii prohibet effusiones ad viscera, similiter & eius epar. Caro eius confert scrophulis, & prauis & duris nodis, & morsui vermium venenosorum. Item confert hericius malicioei complexionis, & quod ex eo salitum est cum oximelle, bonum est hidropisi. Quod adustum est de cute hericii, confert alopiciæ mixtum cum pice. Cinis cutis eius confert ulceribus sordidis. Et mundificat carnem additam. Terrenus hericius bonus est stomacho, ventrem lenit & prouocat. Quod de eo salitum est cōfert alopiciæ, caro eius confert lepræ propter vehementiam resolutionis eius. Eadem confert extenuationi, & febribus antiquis. Confert etiam puero qui in lecto mingit, ita q͂ assiduatio comestionis eius fortasse faciet, vt vrina cum difficultate egrediatur. Eadem verò salita confert paralisi & spasmo, & omnibus neruorum ægritudinibus & elephātiæ. Cum oximelle quoq; confert dolori renum. Cutis hericii marini ponitur in medicinis scabiei, & eius caro valde confert scroffulis. Hali. Hericij carnes si cum hausali, idest squillæ aceto cōprimantur, elephanticis prodest, & exilibus corpore, & spasmum habentibus, & repletionē. Sed arteticis valet, & dolores in renibus patientibus, & hidropicis. Congregat enim virtute dissolutionis ac spissationis. Hericii fel vlcerum quæ sunt in oculis maculas extirpat. Elephanticis quoq; si biberint prodest: huius coriū siccatū, & cum melle distemperatum, si cathaplasmetur alopiciæ prodest. Ex li. de natu. rerum. Carnes hericii vim habēt desiccatiuam & dissolutiuā, proprieq; stomachū cōfortant, ventrē soluūt, vrinā prouocant, vtiles sunt his qui ad lepram & elephantiam dispositi sunt.

De Hiena. Cap. LXI.

SOlinus. Hienā nutrit Aphrica: huic cū spina riget collū cōtinua vnitate flecti nequit nisi toto corpore circumacto. Multa de ea mira sunt. Primum q͂ sequitur stabula pastorum, & auditu assiduo addiscit nomen quod exprimere possit ad humanæ vocis imitationem, ut in hominem astu accitū nocte sæuiat, vomitusq; humanos mentitur falsis singultibus, sollicitatosq; canes sic deuorat. Qui fortè si venantes vmbram eius dum sequūtur, si attigerint, latrare nequeūt voce perdita. Eadem hiena inquisitione corporum sepultorū busta eruit. Præterea pronius est marem capere. Fœminis. n. est ingenita callidior astutia, varietas multiplex inest oculis colorumq; mutatio. In quorū pupillis lapis inuenitur, quē dicunt tali potestate prædictum, vt cuius hoīs linguæ fuerit subditus, prædicat futura: præterea hiena quodcunq; aīal ter lustrauerit, mouere se non pōt, vnde & magicā ei scientiā inesse dixerunt. In Aethiopiæ parte coit cū leæna, vnde nascitur monstrū cui leucrocuta vel crocuta nomen est. Aristo. Hiena aīal est magnitudine lupi. In cuius collo sunt pili, sicut in collo equorū. Pilos habet duros vel fortes super oīa spondilia. Pastores & canes singultando, quasi esset canis deludit, & sic pecora comedit. Ipsos. n. homines & canes deludens deprædatur, & sepulturas cauat, qn̄ talem carnem comedere desiderat. Ex li. de nat. rer. Hiena duas habet naturas, maris. s. & fœminæ, colorē cum voluerit variat, & in sepulchris mortuorū semper habitat, gemmam portat in oculis, vel, vt aliqui dicunt, in fronte. Pli. li. 8. Hienis vtranq; naturam esse alternis annis mares, alternis fœminas fieri, & parere sine mare, vulgus credit, Aristoteles negat. Collū & iuba cōtinuitate spine porrigitur, nec nisi circumactu totius corporis flectitur. Idem lib. 11. Hienæ oculi transeunt in mille colores, eiusq; ceruix rectis ossibus riget. Idē in li. 28. Hienam magi ex omnibus animalibus in admiratione maxima posuerūt, cui & magicas artes dederūt, vimq; vt ad se hoīes mēte alienatos alliciat. Præcipuè vero pantheris esse in metu hienæ dicuntur, vt ne resistere quidē conētur, & aliquid de corio eorū habentē non appeti. Mirumq; dictu, si pelles vtriusq; suspendātur contrariè, pantheræ pilos decidere. Cū autē venantē fugiūt, ad dexteram declinant, vt prægressi hominis vestigia occupent. Quòd si successerit alienare mētem, vel ex equo decidere hominem. Et si detorserit in læuā, deficientis argumentū esse, capturamq; facilem. Glosa super Hieremiam. Hienæ nocturna bestia mortuorum deuorat cadauera, de sepulchris etiā effodit corpora, cunctisque sordibus vescitur, cuius immundiciæ populus Israel comparatur. Vnde & per prophetam a domino dicitur. Nunquid spelunca hienæ hæreditas mea mihi.

De Medicinis ex hiena. Cap. LXII.

HIeronimus contra Iouinianum. Hienæ fel oculorum claritatem restituit, stercus eius putrida curat vulnera. Pli. li. 28. Cutem quoque capitis hienæ, dicunt capitis dolori alligatā prodesse, lippitudini vero fel eius frontibus illitum aut ne omnino lippiatur coctū cum attici mellis cyatis tribus, & croci vncia illitum. Sic & caligines discuti, & in claritatem suffusiones excitari Melius autem inueterato medicamento, & in Cypria pixide asseruato. Eodem quoq; argemia sanari & scabricias in oculis excrescentia. Item cicatrices: glaucomata vero iocineris recentis in assati sanie cum despumato melle iunctis dētes eius dentium doloribus ex tactu prodesse, vel alligatos ordine humeros, humerorū, & lacertorū doloribus. Eiusdem quoq; dentes si de sinistra parte eruti sint illigatos pecoris aut capri pelle stomachi cruciatibus, pulmones in cibos sumptos celiacis, ventriculis cinerem cum oleo illitum. Neruis medullas e dorso cum oleo veteri ac felle. Febribus quartanis iecur degustatum ante accessiones. Tremulis isciadicis, exilientibus, & quibus cor palpitet, aliquid mandendum ex eius corde, ita vt partis reliquæ cinis, cū cerebro hienæ illinatur, venerem stimulari eius genitali ad sexus suos in melle sumpto. Etiam si viri mulierū coitus oderint. Spinæ illius articulum primum in remediis habent comicialiū. Adipe illius accenso, serpētes fugari dicūt. Palato eius arefacto, & cū Aegyptio alumine calefacto, aut ter in ore permutato, fetores, & vlcera emēdari, Eos aūt qui linguā in calciamento sub pede habeāt, a canibus nō latrari. Sinistra quoq; parte cerebri naribus illata, morbos pnīciosos mitigari, siue hoīum siue quadrupedū Frontis quoq; coriū fascinationibus resistere. Iecur potū torminibus, & calculis mederi. Cor in cibo potu ve sumptū oībus doloribus corporū auxiliari. Medullas quoq; spinæ doloribus ac neruorum lassitudini renum, multaquia huiusmodi.

De Histrice. Cap. LXIII.

HIeronimus contra Iouinianum. Histrix in Aethiopia frequentissime herinatio similis est, spinis tergum hispida. Quas plerumq; laxatas emittit iaculatione voluntaria, vt assiduis aculeorum nimbis aliàs iaculis canes vulneret ingruētes. Plinius li. 8. Histrices generat India & Aphrica spina contectas ac herinatiorum genere, sed histrici longiores aculei, & cū intēdit cutem missiles, hibernis autem mensibus se condit. Quæ natura est multis, & præcipuè vrsis. Ex li. de nat. rerum. Histrix est bestia quæ vulgo porcus spinosus dr̄, circa marina habitat, & in cauernis montiū nō nunquam, qn̄. s. iuxta marina refugium nō habet, in terra & aqna potenter valet. Ira eius ad vindictam citissima est, vnde plerumq; iaculis e tergo sponte laxatis, canes vel homines vulnerat proximantes. Aristoteles. Animali quod dicitur porcus spinosus, loco pilorum sunt spinæ sui corii, & cooperiunt ipsum ut pili. Sunt etiam illi sicut arma, quibus ipsum quærentem deprehendere, torquet.

De Icino & inachli. Cap. LXIIII.

ISido. Icinus est animal terrestre, quod vulgus ericium vocat, a quo & icinus marinus nomen traxit. Actor. De icino marino qui & echinus appellatus est, superius in tractatu de piscibus sufficienter dictum est. Icinus aût terrenus similiter pluribus appellatur nominibus. s. echinus & ericius & hermacius. Quæ, s. nomina qnq; scribuntur cum aspiratione, qnq; sine illa, & ideo de hoc aiali in pluribus locis dictum est. Dialco. Echini terræ coriũ cõbustum & pice liquida commixtum, alopitiis medetꝰ. Carnes eius cũ oximelle bibitę nefreticis singulare est psidium, ipposarcidis, & hidropicis contractis, & strumaticis, & caleticis siccat interraneorum reuma. Iecur eius in testa siccatum in feruenti sole atq; repositũ & inunctum oĩa supradicta mirifice sanat. Plinius li. 8. Inaclin in Scadmauia ferunt nullo suffraginũ flexu, ideo non cubantem, sed arbori in somno acliuẽ, eaq; incisa ad insidias capi, alias est velocitatis memoratæ, labrum eius superius est prægrande, & ob id retrograditur in pascẽdo ne in priora tendens inuoluatur. Actor. Inaclin alio nomine videtur eale dicta, de qua dictum est supra.

De Lamia & lauzani. Cap. LXV.

EX lib. de nat. rer. Lamia, sicut dicit liber rerum, est aĩal magnum & crudelissimum. Nocte siluas exit, & ortos intrat, arbores frangit, earumq; ramos dissipat & hoc per brachia fortia nimis ad oẽm actum habilia. Cũq; superuenerint homines ad prohibendum, pugnat cum eis, & mordet eos, hoc aũt in eius morsu mirabile est, vt Aristote. refert, quòd homo sauciatus lamię dentibus, non sanatur a morsu, donec rugientis bestiæ vocem audierit. forsitan istę sunt lamiæ de quibus Hiere. dicit Lamiæ nudauerunt mammas, &c Ibi namq; dicit Glo. ꝙ lamia est bestia ferocissima, q̃ tamen fętibus teneris petẽtibus lac præbet. In quo Iudæos crudeliores ostendit esse lamijs, quia paruuli petierunt panem, & non erat qũi frangeret eis. Hoc aĩal Hebraicè vocatur ledith. Et Iudæi quidam suspicantur vnam esse de furijs, q̃ parcę dñr, eo ꝙ nulli parcunt. Audiui quòd lamiæ bestiæ sint in oriente circa partes illas, quæ continent turrim Babel, in campo Senaar, & eæ maiores sunt capris, irriguæ lactis supra modum, domesticantur ab hoĩbus, vt ducãtur ad Pascua, vtiles enim sunt in abundantia lactis. Glos. super Isa. Lamia pedes habet equinos, cætera vero capris conformia, de qua dicit Propheta. Ibi cubauit lamia & inuenit sibi requiem Glo. super Trenos. Lamia dr̃ quasi lania, quia durior & crudelior est suis fętibus, quã cæteræ bestiæ, fertur. n. eos laniare, & tñ eos lactare, sicut scriptũ est lamiæ nudauerũt mãmas &c. Ex li. de na. re. Lauzani est aĩal a cuius crudelitate nulla bestia esse tuta põt. Nã & ipsum leonẽ oĩbus formidabilẽ deterit, suo tñ generi parcit, in cætera crassatur, quæ reliquas bestias depręda. Et cũ hoc scelus in aliis persequatur, propriæ tñ iniquitatis non meminit, &c.

De Leone. Cap. LXVI.

ISido. Leo vocabulũ habet inflexum ex Græco, leo si quidem Græcè rex interpretatꝰ Latinè, eo ꝙ sit princeps oĩum bestiarum. Aristo. vbi sup. Leo est animal audax, forte, largum, nobile, magnanimũ: huius generis mas habet comas. Leo est ex aĩalibus quadrupedibus, q̃ fissa sunt in extremitatibus, vncos habet vngues & incuruatos. Mingit ad posterius, & in modũ canis eleuat crus. Cũq; os suũ aperit, odor ab illo exit, animal est multorum digitorum, habet quinq; digitos in pedibus anterioribus, & quatuor in posterioribus vt linx & canis & lupus. Item oẽ animal dentes habens superius & inferius, habet ventrẽ vnũ vt leo, & post ventrẽ intestinum. Animal iterũ habens sanguinẽ & generãs animal vnũ, habet ventrẽ vnũ tantũmodo, vt leo & canis & homo. Leæna duas tm̃ habet mammillas paruas in medio ventris non conuenientes magnitudini sui corporis, & huius causa est, non quia paucorum filiorum est, sed quia modici lactis: Cibus enim in corpus transit, qui nõ nisi raro comedit, & carnem edit. In ossibus leonis non est medulla nisi parua, propter hoc fingitur, quòd non est eis omnino medulla. Dentes habet acutos diuisi situs, & ponit vnum in alio. Omniaque hmõi animalia fissioris sunt oris. Totum autem interius leonis assimilatur interiori canis. Itaq; leo comatus est. Serram dentium habet, & fissurã oris terribilem. Ossa habet valde dura, ita ꝙ si confricentur ad inuicem, exibit ex eis ignis, sicut ex lapidibus. Nec est in eis medulla, nisi in osse coxę & focilis, sab armo vsque ad cubitum. Os colli leonum continuum est, & in eo nõ est annulositas, leo & camelus cum ambulant prius dexterum pedem mouent. Plinius libro. 8. Leonum mares vrinam crure sublato reddunt, grauem odorem, nec minus halitum. Rari sunt in potu, vescuntur alternis diebus. Triduo cibis carent, vt possint in mandendo solida deuorare, nec capiente auiditatem aluo, conıectis in fauces vnguibus extrahunt, vt si fugiendum sit non in satietatem habeat. Color autem leonum niger est in Syria tm̃. Mirum vero pantheras & pardos ac leones & similia condito in corporis vaginas vnguiũ mucrone ne refringantur, aut hebetẽtur incedere, auersisque falculis currere, nec nisi in appetendo protendere. Idem in lib. 2. Mutantur dentes leoni, sed non nisi canini appellati, leonibus est lingua felibus himbricęq; asperitatis, ac limę similis attenuansque lamben do cutem hominis. Leo tortuosos habet talos. Leo tantum, & camelus pedatim incedunt. Hoc est vt pes sinister non transeat dextrum, sed subsequatur pilus caudę leonis est in infima parte vt bobus. Esculapius. Sarim idest leo eum dormit, si qua nauis eum gestauerit, mergitur plus solito. At vero dum euigilat leo, tunc eius redit portus. Ex lib. de naturis rerum. Leo fœtidus est maximeque in ore, dormiens apertos habet oculos. Cum autem dormit in naui periclitatur nauis.

De Virtute leonis siue fortitudine. Cap. LXVII.

ISidorus. Leonum virtus est in pectore, firmitas in capite, animos eorum indicat frons & cauda. Aristoteles. Leo ergo est animal forte, vt diximus, dentes habens acutos, vt serram, & fissuram oris terribilem, ossaq; durissima, ac penè omnino non medullata. Nec in omnibus ossibus est medulla, sed in his tantummodo quæ sunt concaua, & fortasse non est in quibusdam concauitas sicut in ossibus leonis, habet ergo ossa spissa, & fortia, quia non est eis medulla, nisi parua, & ideo fingitur ꝙ omnino nulla. Itaq; si confricentur ad inuicem ossa leonis, exibit ab eis, vt dictum est ignis. Plinius. lib. 8. Vrso quidem est caput inualidissimum, quod ècontra leoni est fortissimum. Idem in li. 11. Ceruix riget leonibus rectis ossibus, his medulla in femorum & brachiorũ ossibus paucis admodum est exigua, cæterum ossibus tanta duritia, vt ignis elidatur inde velut a silice. Ambro. Ideo autem natura leonibus sicut & vrsis & tigribus angustiora formauit colla, quia in terra ceruicem & ora non deiiciunt pascendi gratia, sed aut ceruum inuadunt, aut bouem ouemque discerpunt. Ex li. de natu rerum. Virtus leonis est in pectore, & in pedibus, & in cauda. Ossa eius maiora sunt aliorum ossibus animalium, tantæq; duritiæ, vt ex eorũ mutua collisione ignis emicet, sicut e silice. In his tamen est concauitas parua, nullaq; medulla nisi rarissima. Os colli eius, & caro colli cartalaginosa, vnde potest ad tergum vel in partem collum flectere. Aliqui putauerunt, quòd hoc esset indignationis causa, vel stoliditatis, ignorantes causam ossis in collo continui, fortitudine celeberrimus est, natura vero grauis, & propter hoc difficilem habet digestionem. Cumque valide currit, propositi cursus metas transit, quoniam in vehementia spiritus se retinere nequit. Leo nũquam crassus vel sagina inuenitur oneratus. Interiora eius assimilantur commodè canis interioribus. Ossa eius duriora sunt ossibus aliorũ aĩaliũ præterquam delphini. In anteriori parte est calidæ naturæ, in posteriori frigidæ. Sic & Sol cum est in Leone.

De Leonis ferocitate. Cap. LXVIII.

AMbrosius. Leo naturæ suę ferocia superbus aliarũ ferarum quasi rex cõsortia dedignatur. Sed nec vlla ei fera sociare se audet, cum eius voci tantus insit terror naturaliter, vt etiam animantia quæ per celeritatem impetũ eius euadere possunt, rugĩeti eius sonitu velut quadã vi attonita, atq; icta deficiãt. Qui etiam cibum fastidit hesternũ, & ipsas escæ suæ reliquias auersatur. Gallũ vero & maximè album veretur. Cũ autem ægrotat simiam quærit & deuorat, qua sanari valeat. Ex li. de nat. re. Deniq; ad leonis rugitũ aĩalia oĩa figũt gradum etiã quæ eũ nunquã viderunt, vel experta sunt. Ex hoc iubente natura, quæ timorẽ eis indidit leonis. Huius crebrior est ira: nã & aliqñ cum immoderatus est furor interius, igneo cruore, & iracũdię calore consumi dr̃ & interimi. Proinde in principio quidẽ suę terram cauda verberat, & in cremento terga cũ quodã incitamẽto flagellat. Ita leonis capiti arte tali sedatur. Verberatur catulus corã eo, creditq; illius exẽplo se debere timere hoĩem, quem in canis coertione videt potentẽ, hinc in prouerbio dr̃ ꝙ pulchre castigatur, qui per aliũ se castigat. Non solũ aũt rugitu suo cæteras terret feras, sed & prædæ semper inhiãs, caudę suæ descriptione sup faciẽ pulueris aut niuis ꝓ tractæ circulũ describit, cuius circũferentiã transire nõ præsumũt bestiæ inclusę. Pli. li. 8. Leo saltu insilit dũ insequitur, quo in fuga nõ vtitur. Leæna cũ pro catulis dimicat fęta, oculorũ aciẽ in terra defigere traditur, ne expauescat venabula. Glos. super Amos. Nũquid ait rugiet leo in saltu nisi habuerit præda. Leo cũ famẽ patitur si videt prædam, dat rugitum, qua voce audita feræ stant fixo gradu stupefactæ.

De ipsius audacia & nobilitate. Cap. LXIX.

PLinius ubi supra. Leonũ animi index est cauda, sicut & equorum aures. Nã & has notas generosissimo cuiq; natura tribuit. Immota ergo est cauda leoni placido clemens blandiẽti, quod rarum est, crebrior enim iracundia eius, cuius cauda in principio terra verberatur & in cremento terga ceu quodã incitamento flagellantur, vis summa in pectore. Ex omni vulnere siue vngue impresso, siue dente, ater profluit sanguis, iidem

satiati

satiati innoxij sunt. Generositas in periculo maximè deprehenditur. Non in illo tñmodo, ꝙ spernens tela diu se solo terrore tuetur ac velut contestatur. Cogiturq; non tanquã periculo coactus sed tanquam iratus. Illa nobilior animi significatio, quòd qualibet magna canum vel venantium vrgente vi, vel contemptim resistẽs cedit in campis, & vbi spectari põt. Idem vero vbi virgulta siluasq; penetrauerit, acerrimo cursu fertur velut turpitudinem deputans absconsionem. Dum sequitur, vt dictũ est, insilit saltu, quo in fuga non vtitur, vulneratus obseruatione mira percussorem nouit, & in quantalibet multitudine appetit. Eũ vero, qui telũ quidẽ miserit, sed non vulnerauerit, correptũ raptatũq; sternit, nec eũ vulnerat. Cęterũ dolis caret ac suspitione, nec limis intuentur oculis, aspiciq; simili mõ nolunt.

De eius humilitate & docilitate. Cap. LXX.

ISido. Leonum circa hominem est natura, vt nisi lęsi nequeât irasci. Patet eorum misericordia exemplis assiduis. Prostratis.n. parcunt, captiuos obuios repatriare permittunt, hoĩem nõ nisi in magna fame interimunt. Plinius vbi supra. Leonum clementiæ indicia multa sunt. In viros potius quàm in fęminas sęuiunt, infantes non nisi in magna fame perimunt. Leoni tm̃ ex feris clementia in supplices, prostratis parcit vbi sęuit. Credit libia intellectum ad eum præcum peruenire. Captiuam certè reducem audiui referre multorum in siluis impetum a se mitigatum alloquio ausę se dicere fęminam profugam, infirmam, supplicẽ, animalis omnium generosissimi cæterisq; imperantis indignã eius gloria prædam. Ambrosius. Leones quoq; iugum subeunt, & dociles sunt, & ij homini seruiunt, naturamq; suam humana institutione deponũt. Obliuiscuntur quod nata sunt, & quod iubentur induunt. Denique docentur vt paruuli, seruiunt vt infirmi, verberantur vt timidi, corriguntur vt subditi. Dumq; in mores nostros transeunt, motus proprios deperdunt. Ex li. de natu. rer. Leo nisi læsus facile non irascitur, sed cum vltro concitatur, confringit totaliter aduersantem. Refert Plin. ꝙ Siracusanus in Syria leone obuio suppliciter voluntate pauore attonitus, cum vndique refugienti se leo opponeret eiusq; vestigia quasi adulando prolamberet, in ipsius pede vulnus animaduertit, extractoque surculo eum cruciatu liberauit. Similiter & helpis cum obuio leone ad arborem confugisset, hianti ore leo ante eum vlulans indicabat, ꝙ os auidiori morsu dentibus inhæserat. Quod ille cernens approximauit, & impedimentum ab hiantis ore medio tulit. Cuius manu se curatum cernens leo gratias referebat quodammodo blandiendo. Cauda quidem blandienti & placiti est immota, sed hoc rarum, crebrior enim iracundia, homini vel etiam humilianti coram ipso parcere dicitur, etiam cum acerrima fame agitatur, vnde parcere subiectis sciunt nobilissimi leones.

De Diuersis generibus leonum. Cap. LXXI.

ISidor. Leonum breues & iuba crispi, sunt imbelles. Longi vero & coma simplici, acres, animos eorum indicat frons & cauda. Virtus eorum in pectore, firmitas in capite. Solinus. In terra Aphricæ plurimæ quidem bestiæ, sed principaliter leones tenent. Qui, vt Aristoteles perhibet, soli ex eo genere, quod dentatum vocant, vident protinus cum nascuntur. Quorum trifariam genus scinditur. Nam breuiores & iuba crispi, plerumque ignaui sunt & imbelles, longiores & coma simplici, magis acres. At hi quos creant pardi in plebe remanent iubarum inopes. Pariter omnes a sagina percunt. Primum, quòd alternis diebus potum alternis cibum capiunt, ac frequenter si digestio non est insecuta, diem solitæ cibationis superponunt. Tunc & carnes iusto amplius deuoratas cum grauantur insertis in ora vnguibus sponte protrahunt, sane & cum fugiendum est in satietate idem faciunt. Plinius libro octauo. Leoni tunc est præcipua generositas cum armos & colla vestiunt iubę. Id enim ætate contingit e leone conceptis. Quos vero generauerunt pardi, semper hoc carent insigni, similiter & femina. Europa longè viribus præstantiores habet leones his quos Aphrica, & Syria gignunt. Leonum duo sunt genera compactiles ac breues crispioribus iubæ, pauidiores sunt, quam longo simplicique villo, suntque vulnerum contemptores. Generositas autem in periculis maximè deprehenditur, vt iam dictum est superius: vitam his longam esse docet, quod plerique dentibus inueniantur deficere. Polibus. Emiliani comes hominem ab his appeti refert in senecta, quoniam ad persequendas feras vires non suppetunt, & tunc Aphricæ vrbes obsidere, eaque de causa crucifixos vidisse se cum Scipione, quò cęteri metu pęnę similis abstererentur eadem noxa.

De Venatione ipsorum. Cap. LXXII.

PHisiologus. Leo cacumina montium amat ire. Et cum a venatoribus quæritur, ordinem eorum sentit, suaq; vestigia cauda tegit, vt per ea venatores eum inuestigare nequeant. Pli. vbi sup. Ardui quondam operis erat leones capere, foueisq; maximè, principatu Claudii casus rationem dedit pudendam penè talis ferę nomine pastoris getuli cuiusdam sago contra ingruẽtis impetum obiecto. Quod spectaculum in arenã protinus trãslatum est. Vix quoque credibili modo tanta illa feritate torpescent, quamuis iniectu leui operto capite, ita vt deuinciatur nõ repugnans, qm̃ omnis vis constat in oculis, quo minus mirum sit, a Lisimaco Alexandri iussu simul incluso leonem strangulatum fuisse. Isidorus. Leones septi a venatoribus terram contuẽtur, quo minus conspectis venabulis terreãtur. Rotarum timẽt strepitus, sed ignes magis. Cum dormierint vigilant oculi. Cum ambulant cauda sua cooperiunt vestigia sua, ne venator eos inueniat. Solinus. Leones cum a canibus premuntur, contemptim retrocedunt, ac subsistentes interdum, ancipiti recessu timorem vel fugam dissimulant. Id autem in campis etiam nudis & patentibus agunt. Nam in locis siluestribus quasi testem ignauiæ absconsionem reformidant, quantum etiam possunt, fuga se subtrahumt. Et quidem cum insequuntur, saltu visum adeunt. Cum fugiunt salire non valent. Gradientes vero mucrones vnguium vaginis corporũ claudunt, ne attritu acumina retundãt, Et hoc adeo custodiunt, vt non nisi auersis falculis currant.

De Generatione leonum. Cap. LXXIII.

EX lib. de natu. re. Leones adeo sunt calidæ naturæ, vt omni tpe desiderẽt coire. Fęminis magna libido coitus. Et ob hoc maribus ira, hæc habet in pectore duas mammillas in medio. ventris, & has paruas respectu sui corporis. Et hoc ideo quia modici lactis est, cibus.n. in corpus transit, & quia non nisi raro comedit, nec nisi carnem crudam & prædalem ꝗ non facile in carnis suæ materiã transit. Solinus. Leones aũt auersi coeunt. Leęne primo fetu quinq; catulos pariunt & educãt. Deinde per singulos numero detrahunt annis in sequentibus & postremo cũ ad vnum materna fecunditas redit, sterilescunt in ęternum. Plinius. Magna leonibus fęminis libido coitus, & ob hoc maribus ira. Odore coitum pardi leo in adultera sentit, totaque vi in penam insurgit Iccirco aut culpa leęnę flumine abluitur, aut longius comitatur. Semel autem edi partum, vtero vnguium acie lacerato in enixu, video vulgum credidisse. Aristot. autem tradit leęnam primo fętu quinq; catulos parere, ac per annos singulos vno minus ab vno sterilescere. Cum autem leęna pro catulis, vt dictum est, dimicat fęta, oculorum aciem in terram defigere traditur, ne expauescat venabula. Traditur informes leonũ fętus, minimasq; carnes magnitudine mustellarum esse initio. Semestres vix ingredi posse, nec nisi bimestres moueri. Aristot. Animalia fissorum pedum generant filios non completos, & fortè patenter indistinctos, occasionatos, vt vulpis & lupus ac leo. Denique quodlibet animal quadrupes habens multas fissuras in pedibus, vt leo & canis ac lupus & vulpes generant filios cæcos, & extra separantur oculi, & vident. Causa vero paucitatis generationis leonis hæc est, quia cibus in sperma nõ transit. Cumque iuuentus transierit & diminuetur sperma, generatio penitus cessabit. Itaque leęna primo parit sex vel quinque, deinde quatuor, deinde tres, deinde duos, & post hoc vnum, postea vero nullum. Phisiologus. Porro leęna catulos suos mortuos parit, sicque tribus diebus custodit donec veniẽs pater eorum in faciem eorum exhalet, vt viuificentur. Isidorus. Leo & leęna cum genuerint catulum, tribus diebus & noctibus dormire fertur. Tunc deinde patris fremitu vel rugitu velut tremefactus cubilis locus, suscitare dicitur catulum dormientem. Iorath. Leo nimium solicitus de se & catulis suis dormit apertis oculis quasi vigilantibus, vestigiaque sua terram cauda spargens operit vsque ad antrum suum.

De Aetatibus & morbis ac nocumentis eorum. Ca. LXXIIII.

PHisiologus Leonum itaque fetus producti vsq; in diem tertiam sunt mortui. Nã leones quidem calidissimi ac siccissimi sunt natura, quod probat eorum nobilitas & fortitudo cũ audacia & iracundia. Fętus autem humiditatem habent ex generis temperie, quæ siccitate cõplexionis & caliditate viscosior redditur, & maximè circa cerebrum dominante siccitate, & sibi animali spiritu cooperante. Vnde cum opilantur nerui, spiritus non possunt ingredi, nec virtutes ad actiones suas mouere. Parentibus ergo rugientibus circa fętum spiritus per os & aures, & poros capitis ingredientes, præbent fetui motum. Porro senectam in leonibus defectio probat dentium, vt ait Solinus. Cum autẽ leo sit omni bestię formidabilis, exiguo tamen aculeo scorpionis agitatur, & eum vbicumq; viderit velut hostem vitę suæ fugit. Onagrũ venatur eumq; naturaliter adit, fugit etiã ignẽ, vel eũ qui portat illum, fugit & a strepitu rotarum. Timet gallũ & eius cantum, maximeq; gallũ album. Leo ex hoĩs visu febricitat. Et sanus esse vr̃ in hieme, sed in qualibet febricitat ęstate. Deniq; febre semper quartana febricitat, & tũc maximè carnes symiæ appetit, vt sanetur. Idẽ etiã hausto sanguine canis ægritudini suæ medetur. Razi in Almansore. Leo & pro murę fugit,

pro ligno quoq; quod dr̃ sethim timet. Elleborus etiam & sqilla canes & leones plurimasq; beluas interficiunt. Esculapius in lib. de membris. Ceterum si super cortices quercus calcauerit zarim.i. leo formidabit còntinuo. Ambros. Leo rex ferarum exiguo scorpionis aculeo exagitatur, & veneno serpentis occiditur. Eximia leonis pulchritudo per comãtes ceruicis thoros excutitur, cum subito a serpẽte os pectore attollitur. Itaq; coluber ceruum fugit, sed leonem interficit. Leo veretur gallum, maximè album. Cum autem ægrotat simiã quærit & deuorat, que sanari valeat. Ex lib. de nat. rer. Leonis vt supra dictũ est, crebrior est ira. Et aliqñ cum sit immoderatus furor interius, igneo cruore, & iracundiæ calore consumi dr̃ & interimi Plin. lib. 8. Creditum est a moriente leone humum morderi, lachrymamq; leto dari, atq; hoc tale tanquam seuum animal rotarũ orbes circumacti, currusq; inanes, & gallinaciorum cristę cantusq; magis terrent, sed maximè ignes. Vita leonibus argumento longa esse docẽtur, quia pleriq; dentibus deficere reperiũtur. Polibius Emiliani comes in senecta hominem ab his appeti refert, eo ꝙ ad feras persequendas non suppetant vires, & tunc Aphricæ vrbes obsidere, eaq; de causa crucifixos se cum sp. one vidisse, vt cæteri absterrerẽtur eadẽ noxa metu similis pœnę. Aegritudinẽ fastidii captum sentit, in qua medetur ei contumelia in rabiem agente annexarum lasciuia simiarum. Gustatus deinde sanguis in remedio est, &c.

De Medicinis ex leone. Cap. LXXV.

ISaac Leonina caro cæteris est calidior, crossa, grauis & difficilis. Si comedatur, dolorem & torsionem in ventre generat. Esculapius. Leonis caro fantasticos sanat, aurium dolori & omni aliis valet. Si quis sederit super pellem leonis, recedẽt ab illo emorroides. Qui vero linit corpus suum sepo renum leonis, terrentur ab eo lupi. Hali. Adeps leonis calidior est cæteris & fortioris dissolutionis in apostemata dura. Diasco. Adeps leoninus oĩbus quadrupedibus calidior est, & minus extenuatorius. Vetus aũt factus a seipso calidior fit, Dr̃ aũt venenis esse cõtrarius, cum vino adhibitus bestias oẽs expellit. Et est repercussibilis odoris, quo serpẽtes persequitur. Auicenna. Adeps leonis resoluit duritias apostematum. Plinius li. 28. Leonis adeps cum rosaceo cutẽ in facie custodit a vitijs. Cãdoremq; seruat, & sanat adusta niuibus, articulorum quoq; tumores: & magorũ vanitates perunctis eo adipe faciliorem gratiam apud reges populosve promittũt, præcipuè tñ eo pingui quod sit inter supercilia, vbi esse nullũ põt. Idem ẽt adeps cũ rosaceo quotidianis febribus prodest, eo ꝙ perunctos eo bestiæ fugiũt. Fel eius aqua addita claritatẽ oculis inunctis facit, & cum eiusdem adipe comiciales morbos leui gustu discutit, & vt protinus qui sumpsere cursu id digerant. Cor in cibo sumptum quartanis medetur.

De Leopardo. Cap LXXVI.

ISid. Leopardus ex adulterio leęnę & pardi, siue leonis & pardæ nascitur, & tertiam originem efficit. Sicut & Plin. dicit, ex huiusmodi coitu degeneres partus creari, vt mulus ex equa & asino. Ambr. Hic cum æger fuerit, agrestis capreę sanguinem bibit, & vim languoris euitat. Alliũ vero fugit. Deniq; sic vbi aliquis allium confricauerit, ille exinde exilit nec resistit, quia odorem eius sustinere non põt. Ex lib. de natura rer. Leopardus est aĩal quod ex leęna & pardo generatum est, colore subrussum, maculas habens nigras per totum. Fœmina mare fortior est. Cũ pardus bestia crudelissima sit, aliqñ quidem domesticatur, sed nunquam sic, vt suæ crudelitatis obliuiscatur. Domesticatur, aũt ad venandum. Itaq; cum ad ꝓdam in venatione ducitur, relaxatur, quã si quarto vel quinto saltu capere nequiuerit, ferociter iratus subsistit. Et nisi statim venator furenti bestiã aliquã obtulerit cuius sanguine placet, in ipsum venatorẽ vel in quoslibet obuios irruit. Impossibile est. n. eum placari, nisi in sanguine. Sed in hoc prouidi sunt venatores, vt agnos penes se vel alia animalia semper habeant, quibus iratos placant, huic autem furenti qui resistere vult, inter manus allia fricet, & statim ille resiliet, quia odorem allij sustinere non valet: hic cum venenosum aliquid comederit, stercus hoĩs quærit, eoq; comesto sanatur. Phisiologus. Leopardus est animal leoni simile in capite ac membrorum dispositione, licèt non sit tam magnus nec tam robustus, hic ab hoĩe ita domesticatur, vt eo sicut cane ad venandum vtatur. Qui nequaquam ꝓdam capit currendo, sed saltum faciendo. Et si quidẽ in secundo, vel in tertio saltu ꝓdam non ceperit, indignando sibi prorsus eam dimittit. Hic interna ægritudine detẽtus agrestis capreæ sanguinẽ bibit, & vim languoris euitat. Arist. In animalibus masculi fęminis fortiores sunt exceptis vrso & leopardo, in quibus opinãtur, ꝙ fœminæ fortiores sint & audaciores. Ambros. Pardus coloris varietate motus varios prodit animæ suæ. Vnde Hieremias, si potest inquit pardus varietates suas mutare &c. Auicen. in 2. cano. Fel leopardi venenum est ex eo bibenti. Cui vomitus & tyriaca propria subuenit. Idem in 4. canone. Leopardus etiam & leo isti rapaces & ei similes non sunt sicut canes salui & homines, immo dentes eorum & vngues vacui non sunt a natura venenosa, quapropter oportet vt currentur morsus & vulnus vnguium eorum in primis cum attractione. Deinde cum consolidatione. Sed in eorum quidem attractione sufficit res parua. Esculapius. Leopardus cum hominis craneum viderit, fugit. Razi. Herba quoq; quæ leopardi herba dicitur, leopardus terretur. Et herba, quæ leopardum strangulans dicitur, interficitur.

De Leonthophono & leucrocuta. Cap. LXXVII.

ISidorus. Leonthophonos est bestia modica, ex eo vocata quia capta exuritur, eius cinere aspersæ carnes & positæ per compita semitarum, leones necant, si quantulumcunq; ex illis sumpserint. Solinus. Propterea leones eas naturali odio premunt, & vbi facultas datur morsu quidem abstinent, sed dilaniatas pedum nisibus exanimant. Plinius libro octauo. Leonthophonon accepimus paruum animal vocari, nec alibi, quàm vbi leo gignitur nasci. Quo gustato a leone, tanta ei vis inest, vt cæteris quadrupedum imperitans illico expiret. Huius itaque corpus exustum aspergunt alijs carnibus polentæ modo insidiantes feræ, necantq; illam tam contrario feris cinere. Igitur haud immerito hunc odit leo, visumq́ue frangit & citra morsum exanimat. Ille vero econtra vrinam spargit, prudens hanc quoque leoni exicialem. Solinus & Plinius libro octauo. Leucrocuta velocitate præcedit feras vniuersas. Ipsa est asini ferè magnitudine, ceruinis clunibus, collo, cauda, pectore, & cruribus. Leonis caput melium bisulca vngula, ore vsq; ad aures dehiscente alias rescisso, dentium locis osse perpetuo, hanc quoque feram humanas voces tradunt imitari. Nam voce loquentium hominum sonos æmulatur, apud Indos inuenitur. Actor. Videtur leucrocuta eadem esse bestia, quæ superius vocata est centrocuta, vel est crocuta siue cherocruta. Et fortassis ex scriptoris vitio prouenit hæc nominum variatio.

De Lichaone & linciscо. Cap. LXXVIII.

SOlinus. Lichaonem mittit Aetyopia, lupus est ceruice iubatus, & tot modis varius vt nullum colorem illi dicant abesse. Ex libro de natura rerum. Lichaon in orientis partibus est bestia, quam in genere luporum nonnulli ponunt, sed lupo lõgior est, & habet crura breuiora ac dissimilia, ceruicem quoque iubatam & multiphariam coloris varietatem. Saltu velox, & innocua homini. Venatu viuit, habitum mutat secundum tempora. Nam hieme hirsuta est & pilis horrida, æstate vero nuda. Actor. Sed a Plinio hoc genus thoes dicitur. Nam de lichaone sic inquit. Plinius lib. 8. In Indis ex his, quæ pilo vestiuntur, nec aliud mutat colores, nisi lichaon cui iubata traditur ceruix. Actor. Et de thoe iam dictum. Ex lib. de naturis re. de lichaone continuat. Plinius in eodem. Nam thoes luporum id genus est, procerius longitudine, breuitate crurum dissimile, velox saltu, venatu viuens, innocuum homini, habitum non colorem mutat. per hiemes hirti, æstate nudi. Ex lib. de natura rerum. Linciscus animal quadrupes est, vt dicit experimentator in libro suo, quod ex cane & lupa nascitur. Est enim vterq́ue parens adeo luxuriosus, vt odio naturali sibi contradicente, quod est inter canem & lupum, in copulam tamen conueniant, propter luxuriæ delectamentum. Sicq́ue fit vt fetus attrahat sibi colorem & mores vtriusq;. Plinius vbi supra. E lupis galli canes concipi volũt, quorum greges suum quisq́ue ductorem e canibus & ducem habent. Illum in venatu comitantur, illi parent. Isidorus. Lincisci dicuntur, vt ait Plinius, canes nati ex lupis & canibus, cum inter se forte miscentur.

De Lince. Cap. LXXIX.

ISidorus lib. 12. Linx dictus est, quia in luporum genere numeratur bestia maculis in tergo distincta, vt pardus, sed similis lupo, vnde & ille licos, iste linx. linces ait secundum Pliniũ extra fœtum vnum non admittere. Algazel super de sensu & sensato. Maximè vero linx animal mouetur secundum sensum visus. Nam viso suo res solidas penetrat, & si aduenit ei res transparens, cito excæcatur ab ea. Ex libro de natura rerum. Linx adeo perspicaces oculos habet, vt subtilitate visus etiam solida corpora penetret. Constat enim quòd oculus in humido situs est iuxta philosophum. Tria vero sunt in aqua, scilicet aquea humiditas, diaphaneitas, & lucis perspicuitas, & hanc vltimam cõicat cum natura cęlesti. Et hæc vltima depuratio a materia est in natura lucis. Qñ ergo lux est vltima perspicacitas in corpore terminato si ponitur aquæ substantia in vltima sui depuratione, quantum ad perspicuitatem in oculo lincis poterit penetrare corpus solidum & obscurum. Linx habet linguã serpentis similem, sed maiorem, quã in longitudine magnã porrigit, & collũ circũagit. Vnges hẽt grandes, vnicum fętũ facit, & vrina eius in gemmã durescit. Alexander. Linx acumine visus prospicui nouem fertur parietes penetrare, adeo vt si

quis

quis nouem interpositis parietibus carnẽ crudã deferat, incedẽs iuxta parietẽ. Linx sequitur incedẽtẽ. Statq; illa, illo stante qui carnem defert. Nonnulli tñ in rerũ naturis instructi potius hoc ascribũt olofactus, q̃ visus virtuti. Plin. li. 28. Peregrinę sunt lin ces, q̃ clarissimè oĩum aĩaliũ cernũt, vngues lincum oẽs cũ corio tradũt in carpato efficacissimè exuri, eoq; cinere poto præpucia virorum, eiusdem aspersu fœminarum libidines inhiberi.

De Vrina lincis. Cap. LXXX.

ISidor. Lincis vrinam præciosi lapidis in duritiã conuerti dicũt, qui ligurius appellatur. Quod & linces ipsas sentire hoc argumento comprobatur. Nam egestũ liquorem arenis contegunt, inuidia quadam naturæ, ne talis egestio transeat in vsum humanum. Plinius lib. 8. Lincum humor redditus vbi gignuntur glaciatur, arescit ve in gemmas carbunculis similes, igneoque colore fulgentes ligurium vocatas, atq; ob id succino etiã a plurimisq; ita generari prodito, nouere hoc faciuntq; linces & inuidẽtes, vrinam terra operiunt, eoq; celerius solidatur. Idem in lib. 28. Pruritus corporum vrinæ lincis stillicidio traditur inhiberi. Eademq; prodesse monstratur & vngulatum dolori. Solinus. Vrinam lincis in duritiam præciosi calculi coire fatentur qui ligurium dr̃. Huic lapidi ad succinum color est pari spiritu attrahens appropinquantia. Dolores renum placat, regio medetur morbo. Iorath. Linx habet formam, vt lupus. Lapisq; ligurius ab eius vrina distillata septẽ dierum spacio generatur. Diascorid. Locum lincis quem ligurium vocant, mox vbi minxerit lapis fit, dolores stomachi tollit, & vẽtris abstinet reumatismũ. Actor. De hoc lapide videlicet ligurio qui ex lincis vrina congelata creatur, & eius virtute, vel efficacia, dictum est plenius supra in tractatu de lapidibus præciosis.

De Locusta Cap. LXXXI.

EX lib. de natu. rer. Locusta est animal quadrupes, paruum ad cuniculi ferè modũ, caput hẽt carnosum & magnũ & comestibile, habitatq; circa partes Hierosolymæ. Vnde Ioannes Baptista huiusmodi carnibus animalium vescebatur. Quidam tñ dicunt q circa Iordanis solitudines est herba dulcis ad edendũ, quæ locusta vocatur, & huiusmodi cibo non locustis animalibus Ioannes vtebatur: hoc animal gregatim incedit. Vnde Salomon ait. Regem locusta nõ habet &c. Quod vtiq; de locustis vermibus intelligi non põt, q̃ in multo timore sunt, & non per turmas, sed solitariè incedunt. Dicit. Aristot. q fœmina quædã locustam nutriuit ab eo tempore quo iuuenis & parua fuit, quã cum creuisset per se & sine masculo impregnatam inuenit.

De Lupo. Cap. LXXXII.

ISido. Lupus Græcè licos a morsibus appellatur, eo q rapacitatis rabie quicquid inuenit trucidet. Quidam lupos vocatos dicunt quasi leopos, eo q quasi leoni in pedibus sit illis virtus, vnde & quicquid pede presserint, nõ viuit. Est aũt bestia rapax, & cruoris appetens. De qua rustici aiunt hoĩem vocem perdere, si lupus eum prior viderit. Vnde subito tacenti dr̃, lupus in fabula est. Certè si se prius visum senserit, ferocitatis audaciam deponit. Isido. lib. 9. Habet aũt lupus dentes inæquales, vnde & eorum morsus vehementer obest. Glos. super Lucam. Lupus natura corporis rigidus, de facili se inflectere non põt. Impetu suo fertur, & ideo frequenter illuditur. Esculapius. Cepas agrestes si calcauerit zebet. i. lupus grauatur crus eius, fugit aũt lupus iricium. Quod si quis corpus suum linierit cum sepo renum leonis, vel cum eius fimo inunxerit, terrentur ab ipso lupi. Pythagoras. Oculum vero lupi eradicatum cum viderint quadrupedia domestica, timent & fugiunt. Et si quod animal minxerit supra vrinam lupi calidam non concipiet vnquam. Actor. Lupus vetidissimus est & rapidus, horrendum habet vlulatum. In vespere autem maximè esurit. Vnde scriptum est. Iudices eius lupi vespere nõ relinquebant in mane: propriè vero timet ignẽ. Fm Aristo. Lupus omni tempore agrestis est, sicut & leo, & vrsus: est & fortis & astutus. Vnde cerui amissis cornibus latent, & pascũtur de nocte, quia lupos fugiunt. Et ipsi tñ lupi aliqñ fugiũt demissis auriculis, sicut & canes. Et fm Homerum lupus quamuis vigil sit, timet ignẽ & fugit. Virga eius est ex osse, sicut & vulpis & huiusmodi. Aĩal est multorum digitorum, habet, n. quinq; digitos in pedibus anterioribus, & quatuor in posterioribus, vt leo & canis, & linx & lupus. Item animal pilosum habet caudã breuem paucorum pilorum, sicut accidit lupis. Animalia quoq; dentium acutorum carnes comedentium, os multũ aperiunt, vt fortius mordere valeant. Ob hoc oris luporum apertio maxima est. Lupi membra interiora debilia sunt, & de facili corruptionẽ in suis vulneribus recipiunt. Residuum autem corpus eius multas percussiones patitur. Caput ẽt eius forte. Ossa masculorum fortiora sunt dentibus fœminarum. Dentes luporum fortes, ac culmi eorum sunt vnci ad scindendum atq; molendum & ẽt ad vigorandum: habet aũt lupus dentes superius & inferius, facitq; fortam in dentibus, vnum habet ventrem sicut homo & leo & canis & vrsus & post ventrem intestinum. Porro venenum aconitum interficit pantheram & ẽt lupum. Plinius lib. 9. Lupo sicut & capræ splendent oculi lucemq; iaculantur. Dexter lupi dens caninus in magnis habetur operibus: lupo ac leoni & hienę tantummodo ceruix est singulis rectisq; ossibus rigens. In vesica lupi nascitur lapillus qui syrtites vocatur. Ex libr. de naturis rerum. Lupus est animal rapacissimum & fraudulentum, hunc nonnulli canem siluestrem esse dixerunt, quia forma eius canis, vlulatusq; consimilis, sed latratu caret. Audax est magis eorum genus, quod breue, quam quod longum est. Cerebrum eius crescit & decrescit secundum statum Lunæ. Quod licèt in omnibus quadrupedibus, in lupo tamen & in cane plus, villus autem lupi in carne vermiosus est.

De Astucia luporum. Cap. LXXXIII.

AMbrosius. Lupus si primo hominem viderit, vocem ei eripit & eum tanquam victor vocis ablatę despicit. Si autem se præuisum senserit ferociam deponit, & currere nequit, folia squillæ odit & fugit, q̃ turtur in nido suo ne lupus pullos suos incurset, ponit. Glosa super Lucam: Lupus etiam ouibus insidiatur, ouile circuit, canis somnum, & pastoris desidiam vel absentiam explorans. Si quam vero apprehenderit, guttur inuadit, & vitalibus vulnus infligit Solinus. Cauda lupi villus inest amatorius perquam exiguus, quem spontaneo damno abijcit, quam capi metuit, nec habet potentiam nisi viuenti detrahatur. Aristoteles. Lupi cum e cauernis exeunt, prius draconteã comedũt, linguaque masticant, quasi ad acuendum dentes. Cum autem fugiunt, filios secum deferunt. Et si venatores ipsos deprehenderit, super arbores saltant ibique iacent. Porro si lupus fugiẽs viderit multos venatores ipsum augustiantes, ambulabit paulatim ac retro aspiciet. Et si quidem fugere necessarium fuerit, curret & non saltabit Eiusque cursus est continuus, sicut canis cursus. Si autem aliquod animal fugiendo inuenerit super ipsum cadit. Ex libro de naturis rerum. Lupus aliquando folia salicis in ore colligit, & sub illis se abscondit, vt capras ad folia venientes latenter capiat. Item cum inter folia incedit, ne percipiatur ex sonitu lingua pedes suos lambit & sic eos lubricos & humidos facit. Fertur etiam, quòd cum ouem rapuerit insequente pastore, dentibus eam non lædit, sed super dorsum suum eam suauiter iacere facit, ne forte si læsionem illam sentiret ouis dum se ipsam moueret, lupi fugam retardaret: lupi dicuntur inter se rapinam ęqua diuisione diuidere. Lupus per sepem transiens occultè insidiaturus ouibus, si fortè pede strepitum fecerit, mox pedem quasi reum mordet. Intrans ouile omnes occidit oues, antequam aliquam ad comedendum attingat. Escas superstites in terra fodit. Aliquando vero domesticatur, & cum hominibus ludit, vt catulus. Venatores tamen naturaliter fugit nec odij perpetui obliuiscitur & pristrinæ dolositatis in agnis & huiusmodi animalibus comedendis. Quoddam etiam genus lupi profert humanas voces, & sic deludit pastores. Canes quoque decipit singultiendo quasi esset canis, nonnunquam vero canis & lupus aliqua societate amica confœderantur adeo, vt & ipsi fures nocte pariter caulas ingrediuntur.

De Malitia & noxietate ipsorum. Cap. LXXXIIII.

PHisiologus. Lupus, vt dictum est, hominem quem prius viderit, conticescere facit, quia radios oculorum suorum in eum mittit, & desiccat spiritum eius visibilem. Qui desiccatus desiccat alios hominis spiritus, & illi tandem desiccant arterias, & sic homo raucus efficitur. Lupus obtusum de die visum habet, nocte clarius videt. Qui si te prior videns tibi vocem abstulerit, Solue amictum tuum, vt sermonem resoluas. Si verò te insequitur, paulatim vt tibi insidietur, ipso vidente signum aliud medium inter te & illum pone, & illaqueationis metu subsistet. Cum autem ouile lupus ingreditur, non est contentus vna oue strangulata famem sedare, sed omnes strangulat pro posse. Plinius lib. 8. In Italia creditur luporum visus noxius esse, vocemq; homini quem priores contemplantur ad præsens adimere, hos autẽ inertes paruosque Aphrica & Aegyptus gignunt. Asperos trucesq; frigidior plaga. Aristot. Lupus est fortis & audax & seuus non timorosus. Si tamen inueniatur qñ comedit famelicus, ferocissimus est, & si saturatus quodammodo sine fame, quiescit. Et aliquando sine ira domesticatur, immo cum amore valdeq; diligit ludere: prope mare quod dr̃ palus meotida, veniunt lupi ad loca piscatorum propinqua. Et si dederint eis pisces, non eis nocebunt. Sin aũt corrumpunt retia, cum eas super terram ad exiccandum extendũt. Lupi qñ senuerint frequenter accedunt versus ciuitates, & nocẽt hoibus, quia iã venari nõ possunt: lędit aũt lupus dẽtibus & vnguibus. Pythagoras. Si quis induat pellem ouis quàm lupus comedit, nõ cessat in eo scabies, vehemẽsq; pruritus. Si vero ponatur pellis ouis cum pelle lupi abraditur lana de pelle ouis. Denique si ten-

datur chorda lupi vel intestini eius cum ouium chordis, rumpit eas, & aufert omne temperamentum ab eis, vulnera eius quæ ex morsu eius & vnguibus accidũt, valde mala sunt, quia virus ab eis exit, ac per ligamenta in spongiam quæ super ipsa ponitur, transit. Medicina vero contra hæc vulnera eadem est, quæ & cõtra morsum rabidi canis. Si qñ vero lapidatur, primum iactantem lapidem considerabit. Et siquidem lapis ei nocuerit intendet in illum vt interficiat ipsum. Si vero ei non nocuerit, tunc etiam intendit in eum, non tamen nocebit ei cum vnguibus, nisi modicum velut irritando ipsum. Glosa super Actus Apostolorum. Lupi sæuiores sunt vicina nocte citati ad rabiem diurna fame. Vnde scriptum est. Velociores erunt lupis vespertinis Lupi rectè intelliguntur hæretici, callidi videlicet in fraude, fortes in disputatione, crudeles in occisione. Vnde Apostolus ad Ephes. Intrabunt inquit lupi rapaces in vos.

De Cibis eorum. Cap. LXXXV.

ARistot. Lupi famem quidem diu portant & post longa ieiunia multum deuorant. Lupus gulosè comedit sine masticatione, & vna die ꝙ ad tres dies sufficiet. Non aũt comedunt nisi carnes, post medicinam aliquam accipiunt cõtra infirmitates & vomitant, & sanantur. Lupus famelicus audax est, & qñ comedit, ferocissimus est, vulnera quæ infligit, sicut canes rabiosi sunt, & eadem illis est medicina. Itaq; comedunt etiam homines qñq; lupi, maximè illi qui sunt solitarii. Cumq; multas carnes comederint ac sine abscisiõe & masticatione trãsglutierint, manent sine cibo duobus diebus, quia multũ saturantur in vna commestione, viuitq; aqua modica, & egerit similiter diebus tribus. Eiusque fimus est siccus, sine aquæ humiditate, sicut canis stercus. Et exit cum eo fortis ventositas ab inferiori parte, & vrina eius olofacit, propter hoc vt canes, olofaciunt arbores. Oris lupi apertio maxima, vt fortior sit morsus eius, quia comedit carnes. Comedit ẽt pisces, vt superius dictum est, immo & dr̃ ꝙ lupi comedunt aliqñ terrã, non aũt comedunt aliquid de herbis, nisi vt prædictum est, causa mediciuæ. Lana ouium quas lupi comedunt, eius panni pediculos plus recipiunt. Plinius lib. 8. Lupum aiunt in fame terra vesci: huic ẽt quamuis in fame mandenti, aiunt, si respexerit obliuionem cibi surripere, digressumq; aliud quærere. Idem in lib. 11. Insatiabilia sunt aĩalium quibus a ventre protinus intestino recto cibi transeunt, vt lupis ceruariis. Ex lib. de naturis rer. Lupus nequaquam pinguescit, quia cibos vorat, quos sine masticatione transglutit, & ideo non trãseunt in corporis nutrimentum. Ob hoc ẽt frequenter accidit ei infirmari, manetq; sine cibo per biduum pp digestionem cibi, viuit aũt aqua modica, quia non iuuat potus cibum indigestum. Stercus ẽt omnino siccũ & difficulter egeritur. Vrina eius olofacit, leuat aũt pedes vt canis qñ mingit. Cũq; infirmatur, terram & herbas pro medicina comedit, statimq; vomit, & sanatur, hoc idem facit canis cum infirmatur. Nullũ enim animal quod carne vescitur herbas impunè comedit, præter hominem & vrsum. Præterea lupus in fame terram comedit. Tunc quoq; cibo terræ se onerat, cum bouem aut equum aut animal huiusmodi robustum inuadere quærit. Id nempe per nares inuadit, & cum animal excutere illum a se voluerit, doloso pondere defatigatur, & in terram victum cadit. Tunc comesta terra se exonerat, & ad prædam redit: dicitur autem lupus hominem non comedere nisi prius aliquo casu de cadauere hominis occisi comederit, quod per arma fortassis exanimatum inuenerit, tunc enim illectus humanæ carnis dulcedine, non formidat hominem impetendo periculum incidere.

De Generatione & ætate luporum. Cap. LXXXVI.

ISido. Lupi toto anno non amplius quam duodecim dies coeunt. Ex lib. de nat. re. Lupi virgas osseas hñt, anno per duodecim dies coeunt, & solum eo tpe gregatim incedunt. Vlulant quoq; pariter vno præcinente, & cæteris conclamantibus, magisq; tunc formidabiles & infesti sunt. Luporũ vero catuli aliqñ quidẽ arte magistra mansuescunt sed interdum artem vincit natura. Vnde relicto magistro genus suũ repetunt. Arist. Lupus coit sicut canis, tpe coitus qñ filios habet, valde malus est. Qđlibet aũt aĩal quadrupes hñs multas in pedibus fissuras vt canis & leo & vulpis & lupus filios generat cæcos. Extra vero separantur oculi & vident. Itaq; vulpis & leo ac lupus filios pariunt nõ distinctos, occasio natos. Aĩalium quorum natura est ad inuicẽ propinqua simul coeũt, maxmè si nõ diuersantur in aspectu & magnitudine, suntq; ẽm impregationis spaciũ cõuenientia. Et hmõi oĩa sunt in canibus & lupis & vulpibus. Vnde quidã putant de canibus Indiæ ꝙ generãtur ex cane & lupo. Canes autẽ & lupi & aĩalia q̃ fissos hñt pedes multa fissura, ponũt filios multos. Interdũ canes cũ lupis coeunt, & leuerarios generant. Qñ senescunt ad loca ciuitatibus proxima vadunt, vt facilius pdam inueniant, quã iam difficillimè venari possunt. Vita nãq; lupi est longissima, & in senectute dentes perdit. Vnde deprehensus est aliquando lupus claudus cui plures erant dentes confracti, quod erat signum senectutis.

De Diuersis generibus luporum. Cap. LXXXVII.

ISid. Lupos Æthiopia nutrit ceruice iubatos & tanto varios, vt nullum colorem illis abesse dicant. Solinus. Aethiopicis lupis proprium est, ꝙ insiliendo ita nisus alitis habent, vt non magis proficiant cursu, quàm in saltu, homines tamen nunquã impetunt. Bruma comati sunt, æstate nudi, hos autem thoes vocant. Plinius libro 8. Inertes lupos paruosque Aphrica & Aegyptus gignunt, asperos trucesque frigidior plaga. Euantes inter autores Græciæ non spretus tradit, Archadas scribere ex gente antei cuiusdam sorte familia electum ad stagnum quoddam regionis eius duci, vestituque in quercu suspenso tranare, & abire in deserta transfigurarique in lupum, & cum cæteris eiusdem generis congregari per annos nouem. Quo in tempore si homine se abstinnerit, reuerti ad idem stagnum, & cum tranauerit effigiem recipere ad pristrinum habitum, addito nouem annorum senio. Mirum est quo procedat Græca credulitas. Nullum tam impudens mendacium est, vt teste careat. Homines siquidem in lupos verti, rursusque sibi restitui falsum esse confidenter æstimare debemus. Sunt lupi qui ceruarii vocantur, qualis e Gallia in Pompei Magni arena spectatus est, huic quamuis in fame mandenti si respexerit obliuionem cibi surripere aiunt, digressumque aliud quærere, scilicet præsentis copiæ oblitum. Thoes luporum genus est procerius longitudine, breuitate crurium dissimile, velox saltu, viuens venatu, homini innocuum. Idem in libro 11. Lupi vero ceruarii, vt supra dictum est, insatiabiles sunt, quibus nimirum a ventre protinus intestino recto cibi transeunt. Aristoteles. Cabonecia lupus est comatus vt leo. In Græcia lupus est, qui dicitur maricorion, i. manticora, tres acies dentium habens superius & inferius. Item iuxta aliquod mare genus luporum quoddam ad piscatores accedit, & si dederint eis de piscibus non eis nocent. Sin autem eorum Retia quando exponuntur ad exiccandum obseruant, ipsisque absentibus ea dilacerant. Alicubi vero canes cum lupis coeunt. Luporum quidam est rotundus, quidam vero longus & asperi eius pili. Eorumq; genus audacius quod breue est, quã quod longum est. Actor. De genere quoq; luporum sunt lichaõ & linx & lyciscus & hiena, vt superius dictum est.

De Medicinis ex lupo. Cap. LXXXVIII.

PLinius lib. 8. Lupi caudæ vulgo creditur inesse amatorium virus exiguo in villo, eumque qui capiatur abiicere, nec idem valere aliàs pollere nisi direptum viuenti. Idem in libro vigesimoquinto. Lardum lupi medicinale est. Fel eius prodest capitis vlceribus cum sinapi pari modo illitum. Iecur lupinum ex vino tepido tussim sanat. Adipe lupino contra lippitudines fricari præcipiunt oculos. Idem adeps illitus vuluas mollit, earum dolores iecur: iocinoris quoque dolores lupi iecur aridum ex mulso sedat. Testes lupini strumas discutiunt. Lupi quoque carnes edisse perituris prodest. Ossa in extremitatibus lupi reperta collo medentur brachio adalligata. Lupi quoque excrementis circumliniri prodest oculorum suffusiones. Et eorum cinere cum attico melle inungi obscuritates. Eadem alligata dentes mobiles confirmant, eorũq; dolores mitigant. Itẽ illitus adeps e lupis otimè mollit oẽs duritias corporis. Lupi dẽs adalligatus pauores infantium prohibet, dentientiq; morbos. Equis ẽt alligatus infatigabilẽ cursum (vt dicitur) pbet. Equos aũt rumpi tradunt, qui sub equite sequuntur vestigia luporũ. Lupos ẽt in agrum nõ accedere traditur, si vnius capiti pedibus infractis cultroq; adacto paulatim sanguis circa fines agri spargatur, ipseq; in eo loco ex quo ceperit tradi defodiatur, aut si vomerem quo primus sulcus eo anno in agro ductus sit excussum aratro focus lariũ quo familia cõuenit absumat, ac lupum nulli aĩalium nociturũ in eo agro quamdiu id fiat. Rostrum lupi inueteratum veneficijs resistere aiunt, ob idq; villarum portis pfigunt. Ex lib. de na. re. Lupi cor, si desiccetur ac seruetur, multũ fieri dr̃ aromaticum. Idem cõbustũ contritum & potatum iuuat epylenticum, si nulla patiens postmodũ luxuria maculetur. Phisiologus. Epar lupi siccatum & tritum & cũ dulci vino sumptũ, facit ad oẽs distẽperantias. Et epatis propriã iuuat substantiam. Esculapius. Lupi caro cocta & esa phantasticos sanat. Adeps eius & fel quantum canis. Hali. Epar lupi siccatum diligenter tritũ ac medicaminibus epatis doloris admixtum, manifestè cõfert. Pellis lupiculi si suspendatur ei, qui a rabido cane percussus est, non timebit aquam, fimus albi lupi colicæ prodest. Auicen. in 2. cano. Caro lupi mala est. Caro cñ luporum habentium rostra & vngues oculo confert & confortat ipsum. Valet etiam emorroidis, sed abhorret eam stomachus. Phisicus. Nec solum lupi sanguis, sed etiam fimus confert in colica passione. Pythagoras. Homo in passione sua qua Lunam senserit canini dentes adib, id est lupi, curant eum.

De

De Luthere. Cap. LXXXIX.

EX lib. de nat. rer. Luther est aïal astutum & maliciosum, magnitudine musilegi, forma prope consimili, p̄terquā in capite, colore fuscum, & in nigrum pellem nitens, cui mollior pluma pilus est, cuius nitor non de facili cedit vetustati, vnde de pelle ipsius fiunt ornatus circa collum in vestibus virorum ac mulierum. Hæc bestia circa stagna & fluuios habitat, ibiq; foueas habet, & fetus facit. Piscibus viuit quos mirabili frequentia venatur. Qui licèt sub aquis diu viuere possit, respiraculum tamen ab aere trahit. Vnde qn̄q; auiditate prædæ gurgustium .i. nassam ingreditur. Et quia tunc nec per introitus locū redire, nec nassam tā cito discerpere possit spiritum in aere recuperare non valens, in aquis suffocatur. Adeo vero ciborum cupida est & auara, quòd pisces captos in specu suo tanto cumulo congregat, vt ex putredinis eorum fetore non solum foueam, sed etiā aerem inficiat. Quod nō sine periculo sui quidam experti sunt, qui hanc bestiam capere voluerunt. A piscatoribus aliquando domesticatur & arte inducitur, vt pisces suo circumitu cogat pericula retium ingredi, suoq; iuuamine capi. Vnde magnum emolumentum dominis suis præstare videtur.

De *Mammoneto & manticora.* Cap. XC.

MAmmonetus est animal simia minus, in dorso fuscum, in ventre candidum, caudam hn̄s villosam, & collū ita crossum, vt caput. Vnde captum nō ligatur per illud sicut cæteræ bestiæ, cum laqueus id tenere non possit, sed per ventrem. Habet aūt propriissimè faciem humanæ similem, nigram duntaxat & sine pilis, a collo desuper frontem. Nec est nasus ore continuus, sicut in simia, sed certum spacium inter vtrumq;, sicut in hoīe. Inter has bestias & simias odium est implacabile, bellumq; frequens & licet viribus non præualeant, astutia tn̄ & animositate bellandi simijs præferuntur. Tenaci quoq; & ingenti memoria pollere dr̄. Solinus. Manticora inter bestias Indiæ nascitur triplici dentiū ordine coeunte vicibus alternis. Facie hominis, glaucis oculis, colore sanguineo, corpore leonino, cauda velut scorpionis aculeo spiculata. Voce tam sibila, vt imitetur modulos fistularum, tubamq; concinnētem. Humanas carnes auidissimè affectat. Pedibus sic viget, saltu sic potest, vt eam remorari, nec spacia extentissima possint nec obstacula latissima. Plinius li. 8. Apud Indos Ctesias scribit nasci manticoram s. bestiam triplici dentium ordine pectinatim coeuntium, facie & auriculis hominis, oculis glaucis, colore sanguineo, corpore leonis, cauda scorpionis modo spicula infigente, & voce fistularum ac tubarū mixtos concentus imitante. Est aūt velocitatis magnæ, humanum corpus appetens præcipuè. Auicenna. In partibus Indiæ lupus quidam est, qui Græcè dr̄ maricorion, Latinè s. manticora. Tres habens dentium acies inferius & superius. Est autem magnus & pilosus, eiusq; pedes vt leonis, facies & oculi & aures vt hominis. Fusci sunt eius oculi, & color eius est rubicundus, vt minii. Cauda eius est vt Scorpionis agrestis. Et in ea est rubedo. Ipseque pilos eiicit, & loquitur, & hinnit. Vox eius est vt vox tubę, & velociter currit sicut ceruus, estque agrestis hominem comedens.

De *Melone & meloso ac monocerente.* Cap. XCI.

ISidorus. Melo dictus est, vel quòd sit rotundissimo mēbro, vel quòd fauos petat, & assiduè mella captet. Est autem animal qua drupes armatum vngulis. Glosa super Epistolam ad Hebræos. Melo vel melotus est animal, quod & taxus dicitur, cuius pellis hispida valde melota vocatur. Vnde de quibusdā sanctis antiquioribus legitur. Circuierūt in melotis. De hoc ergo inferius plenius dicetur. Plinius libro octauo. Melibus autem in metu solertia hoc est, quòd cute sufflata desistente ictus hominum & morsus canum arcent. Ex libro de natura rerum. Melosus est bestia valde magna, quæ truculentos hostes persequitur, tanquam ad hæc creata. Rictus habet ingentes, dentes quoq; fortes & prominentes, cum quibus audacter bella cū aduersariis partitur, hæc cum hominibus fortibus terribilis sit, puerorum tamē innocentiam & eorum paruitatem mirabiliter perhorrescit, eorum verbera fugit. In quo dignè magnificentia innocentiæ comprobatur. Monoceros est monstrū, equino corpore, ceruino capite, cauda suilla, pedibus elephantis, mugitu horrido, cornu tamen vno s. acutissimo in medio frontis armatum. Captum quidem perimi potest, sed nunquā domari. Immo vt dicit Iacobus, quòd nunquam viuum in hominis potestatem venit, quia vinci se cernens, furore vitam exuit. Phisiologus. Monoceros est animal pusillum, hædo simile, acerrimum, habens vnum cornu in capite. Plinius libro octauo. Asperrimam feram monocorontem reliquo corpore equo similem, capite ceruo, pedibus elephanto, cauda apro, mugitu graui, vno cornu nigro media fronte duorum cubitorum eminente, viuam capi negant.

De Musione. Cap. XCII.

ISidorus. Musio (vt supra dictum est) cattus est appellatus, eo ꝙ muribus sit infestus. Ex libro de natu. rer. Musio siue murilegus aut catus Græcè dicitur, quasi astutus, animal est immundum ac venenosum, & omne murium genus persequitur, cum bufonibus quoq; pugnare dicitur. Quorum licèt venenatis aculeis repugnetur, non tn̄ necatur. Mures captos primo lusibus afficit, post hoc illusos comedit. Oculis carbunculosis tam acutè cernit, quòd ēt in antris tenebrosissimis velut in luce mures cōspicit. Dentes habet ad modum serræ. Pilos autem circa os habet, quibus ablatis audaciam perdit. Blanditiis gaudet, loca calida diligit, vnde præ nimia pigritia pellem suam comburit, hominis manu contrectari gaudet, & ad ludum facillimè prouocatur. Loturam faciei lambendo prioribus pedibus imitatur. Libidine impatientissimè acenditur, & libenter coitus tēpore siluester efficitur. Sed cum siluescere domesticus ceperit, aures illi amputantur, vt scilicet aurium locis infusioni patiētibus guttas noctis ac pluuiæ non possit sustinere, sicq; domus tecta cogatur repetere. Non solum autem cum prædictis animalibus, verum inter se musiones crudelissimè pugnant, & hoc frequētius vt terminos consuetos suæ venationis obtineant.

De *Musquelibet & musco.* Cap. XCIII.

MVsquelibet est bestia orientis, capreolæ magnitudinē habens. In cuius vnguine crescit apostema de collectis humoribus. Quod cum maturatum fuerit, collidit illud & fricat ad arborem, sicque soluitur, & discurrit sanies, ibique condensatur & induratur, & huiusmodi substantia muscus vocatur. Omnis etiam caro eius & stercus dicitur muscus, sed ille multo melior est, qui ex apostemate currit. Muscus odore perdito virtutē suam in fetoribus & latrinis recuperat, contra fœtorem eluctatur, & sic quasi luctamine reuiuiscit.. Valet contra syncopin & cordis debilitatem, cerebrique, & epatis, & stomachi. Constantinus in libro gradunm. Muscus pustula est in ventre cuiusdam animalis nascens, capreoli similis, quod est in India, quæ coagulata & plena, animali quempiam ad palum vel arborem scalpente se necessario cadit. Huius natura calida est & sicca in secundo gradu. Ideoque congruit senioribus in hieme, membra quidem defecta aromatizando confortat, timorem melancolicum amputat, & audaciam præstat. Quidam autem dicunt musco non inuento castoreum ęquipollere. Idem in Pantegni. Muscus maior est in aromatibus, calidus & siccus in tertio gradu. Membra deficientia confortat, sternutationes de musco etiam contra paralysim adiuuant. Auicenna. Muscus est folliculus animalis sicut gazel, nisi quia habet duos dentes albos ad interiora flexos sicut duo cornua. Calidus est & siccus in secundo gradu, subtilis & confortatiuus. Confert sodæ frigidæ, & confortant cerebrum temperatum, & cor, & sanat tremorem eius, & melancoliam ex sollicitudine. Confortat etiam oculum, & exiccat humorem eius, & abstergit albuginem subtilem, & etiam tyriaca venenorum, propriéq; napelli. Diasc. Muscus calidus est in secundo gradu, siccus in tertio. Mittitur etiam in colliriis & pilulis seu pulueribus oculorum, cuius vires albugines oculorum extenuant, noxium humorem desiccant. Inunctum capitis grauedinem depellit, eiq; vires p̄stat, quia confortatiuum est. Dat solaciū membris omnibus, & fortitudinem auget ossibus. Scotomiam ex abundanti humore natam emendat, somnum inuitat, venerem stimulat, cor & omnia viscera confortat, in modum cataplasmæ impositum.

De Onagris. Cap. XCIIII.

ISidorus. Onager interpretatur asinus ferus, onos quippe Græci asinum vocant agrion ferum, Onager 25. die Martij 12. vicibus in nocte rugit, similiter in die, & in hoc cognoscitur æquinoctium esse. Eius quoque rugitibus per singulas horas rugientis numerus horarum cognoscitur. Actor. Onager (vt legitur) in solitudinibus & in altis habitat, vbi propter beneficiū ventorum diuisus a potu viuit. Vnde Hieremias. Onagri inquit steterunt in rupibus, traxerunt ventum quasi dracones. Plinius libro octauo. Aphrica multitudinem asinorum siluestrium fundit. Onagri mares singuli fęminarum gregibus imperitant, & libidinis ęmulos timent. Ideoque grauidas custodiunt & natos mares morsu castrunt. Econtra grauidæ latebras petunt, & parere furtim cupiunt, gaudentq; libidinis copia. Ex onagro mansuefacto & equa generantur mulæ veloces in cursu, eximia duritia pedum (vt dictum est supra) corpore rugoso & indomito animo, sed generoso. Ex onagro autem & asina genitus mulus omnes antecellit. Iorath. Onager æquinoctiali tempore per horas diei 12. & similiter noctis vociferatur, terrā pedibus terit, & fodit, & tunc ad sitim & fugam prouocatur. Ex li. de naturis rer. Onager inter omnia aīalia odit hoīum frequentiam & habitationem, nec domari pōt. Sitis impatiens est, aquā limpidissimā bibit, nec de facili aliam. Hic industria naturali

qn̄ canes eũ insequuntur, emittit stercus suum canibus odoriferum, circa qd̄ illos detentos illudit, & euadens ad tutiora fugit. Fœmina gaudet libidinis copia, modumq; non seruans, per hoc sępe masculo fit odiosa. Masculi fęminas non habentes tpe coitus, in montes ascendunt, & desiderio libidinis ęstuantes ventũ naribus attrahunt, ac vehementer rugiunt, ita quod aĩalia cętera horrore cõcutiunt. Onager inter aĩalia cætera fertur cor habere pinguissimum. Et quantum patiens est domitum tm̃ cum siluis retinẽtibus efferatur scenum. Dolet cum dies ęquatur noctę, vellet. n. noctem die longiorem esse. Glosa super Osee. Asinus siluestris domestica non tenet pascua, sed sponte vagatur p deserta & solitariam diligit habitationem Cui similes sunt qui recedentes a Deo diuersa idola fabricant, & ob hoc a Deo deserti sunt. Vnde scriptum est, Onager sibi solitarius Effraim.

De Diuersis generibus onagrorum. Cap. XCV.

EX libro de natura rerum. Onager Indiæ magnum est aĩal ac crudele, formam asini habens, & vnum solum cornu in fronte, durum nimis & acutum ac longum ad bestias cõtrarias debellandas, & hoc habet in medio capitis. Soleas etiam fortes & acutas habet, vt iuuamen naturale, quod in alterius cornu defectu perdidit, in eis recuperet. Hi tantæ fortitudinis sunt, vt ingentia saxa de rupibus euellant, & hoc ad nihil aliud nisi vt fortitudinem suam ad saxarum molem attentent. Plinius libro octauo. Onagri in Frigia & Licaonia præcipui sunt. Pullis eorum ceu præstantibus sapore Aphrica gloriatur, quos lalisiones appellant. Isidorus. Onagros etiam habet Aphrica magnos & indomitos & in deserto vagantes. Singuli etiam fœminarum gregibus præsunt. Nascentibus masculis zelant. Testiculos eorum morsibus detruncant, quod cauentes matres eos in secretis locis occultant.

De Medicinis ex onagro. Cap. XCVI.

AVicenna. Onagri fel idest asini siluestris eradicat morum, & confert super apostematum vestigia linitum. In emplastris etiam erisipilę ponitur, ac prohibet ipsam. Idem propriè super elephantiam & varices confert. Caro dorsi asini siluestris cũ oleo emplastratur super dolores iuncturarum. Adeps eiusdem panno linita confert. Eadem adeps cum oleo costino bona est dolori renum & dorsi ex ventositatibus crossis. Vrina quoque asini siluestris (vt Galienus ait) lapidem in vesica frãgit. Actor. Vngula siluestris asini si comburatur & bibatur epilensiæ prodest. Cinis eius si misceatur oleo oliuæ, scrophulas dissoluit. Et si cathaplasmetur super alopiciam prodest. Idem facit & virga cerui.

De Onocentauro & orasio. Cap. XCVII.

EX libro de naturis rerum. Onocentaurus est animal monstruosum & natura biforme, capite. s. asinino, & corpore velut humano. Faciem habet setis horridam. Manusq; formatas habiles ad omnem actum. Dum vocem promit quasi loqui incipit. Sed insueta labra vocem humanã formare non possunt. Hic ẽt post insequentes se ligna vel lapides mittit, vt Experimentator dicit hoc monstrum dicit. Adelinus Philosophus inter cæteras bestias ab initio non fuisse tale creatum, sed aliqñ & alicubi casualiter ex adulterina commixtione generari. At huic opinioni contradicunt plurimi. Orasius animal in anteriori parte altum & eminens valde, ita vt extenso capite viginti cubitorum altitudinem possit attingere. In posteriori vero parte demissum est instar cerui. Collum habet extensum, caput equinum, licèt minus, pedes autem & caudam vt ceruus. Pellẽ vero sic omni colorum genere diuersimodè variatam, vt homo frustra tentet artificio naturalem eius pulchritudinem imitari. Nec ignara videtur proprię venustatis, nam cum homines viderit circumstare, vertit & inuertit se ex omni parte, vt omnium obtutus in admirationem sui conuertat, huic enim natura dedit decorem super omnes bestias in colore: hoc animal nostris temporibus a soldano Babyloniorum transmissum est Imperatori Friderico.

De Orige. Cap. XCVIII.

ACtor. Orix est animal immundum ſm legem, iuxta librum Deuteronomij. De quo etiam dicit Isaias. Dormierunt sicut orix illaqueatus, &c. Hunc quidam putauerunt esse glirem, sed glis videtur potius inter mures deputari, & ideo eius esus in lege prohibetur. Hiero. super Isaiam dicit origem esse genus bestiæ nascẽtis in eremo, quæ laqueo venatoris capitur. Videtur autem esse de genere caprarum, per ea quæ superius sunt dicta iuxta Plinium, nam capræ transfigurantur in multas similitudines. Sunt enim capræ, sunt rupicapræ, sunt etiam ibices, sunt & origes. Plinius lib. 2. Origem appellat Aegyptus feram, quã in exitu caniculæ contra stare & contueri tradit, ac velut orare cum cernuerit. Idem in lib. 8. Sunt origes soli a quibusdam dicti contrario pilo vestiti, & ad caput verso. Idem in 10. In Aphrica maior pars ferarum non bibunt æstate præ inopia imbrium, quam ob causam capti mures lybici, si biberint, moriuntur. Origem perpetuo sitientem Aphrica ex natura loci potu carentem præbet mirabili modo ad remedia sitientium. Nam getuli latrones eo durant auxilio repertis in eorum corpore saluberrimi liquoris vesicis. Ex libro de natura rerum. Orix est bestia caprę magnitudinis, hirco ex parte similis, villum habens sub mento. Hæc in illa parte Aphricæ, quæ caret aqua generatur, & ideo perpetua siti ardet. Admirabile vero remedium sitientium latrones Getulię terræ aqua carentis certissimis experimentis prodiderunt, quo hõ in siti eo duraret auxilio, qui illo saluberrimo liquore vesicis dictarum bestiarum infuso pro parte modica vterentur. Hæc bestia (sicut Aegyptii tradunt) in exortu caniculæ naturaliter tripudiare videtur compage corporis eius visibiliter sentiente, quòd imber & frigus abijt, instentque vapores ignei solis, vt vestiatur terra floribus, herbasque proferat & fructus. Est autem frigoris impatiens. Vnde, nec frigus, nec niues de facili sustinere potest.

De Panthera. Cap. XCIX.

ISidorus. Panther dictus est, siue quòd omnium animalium sit amicus, excepto dracone, siue quia ex sui generis societate gaudet, & ad eandem similitudinem quicquid accipit reddit. Pan enim Græcè omne dicitur. Est autem bestia minutis orbiculis superpicta, ita vt oculatis ex fuluo circulis nigra & alba varietate distinguatur. Glo. super Osee. Nihil leone fortius, nihilque panthera velocius. Ideo per Prophetam ait dominus. Ego quasi panthera Effraim, & quasi leo domui Iuda. Phisiologus, Panthera est animal preciosum & mansuetum nimis, solũ draconem non habet amicum. Hæc cum cibis variis satiata fuerit, spelunca sua se recondit & dormit. Post triduum exurgens mox rugitum magnum emittit cum odore suauissimo quasi omniũ aromatum, quem audientes bestiæ omnes, quæ longè, & quæ prope sunt, ad odorem illum confluunt, & sequuntur pantheram quocunq; ierit. Solus draco audiens, & vim odoris non ferens in seipso timore contrahitur, & in cauernis terraneis fugiens obturpescit, & manet immobilis. Plinius lib 8. Panthera & tygris prope bestiarum solæ speculantur macularum varietate. Pantheris tradunt in armo maculam esse Lunæ similem crescentem in orbes, & cauantem pari modo cornua, nunc varios & pardos qui mares sunt appellant in omni genere creberrimo in Aphrica Syriaq; Quidam ab his pantheras solo candore discernunt. Mirum vero pãtheras & leones ac similia (vt dictum est supra) condito in vaginas corporis vnguium mucrone, ne refringantur & hebetẽtur incedere, auersisq; falculis currere, nec nisi in appetendo protendere. Idem in libro 11. Habentq; pantheræ quatuor mammas in medio ventre. Mares autem in omni genere fortiores sunt fœminis, præterquam in pantheris & vrsis. Idem in libro 28. Hiena (vt dictum est supra) terrorem infert pantheræ, vt nec ei conetur resistere. Et si quis aliquid ex corio eius secum habeat, non appetitur a panthera. Mirumq; dictu, si pelles vtriusque contra sese dependeant pantheræ pili decidunt. Solinus. Pantheræ numerosæ sunt in Hyrcania. Tradunt earum odore & contemplatione armenta mirè affici, & nisi eas præsentiscant properato conuenire, nec terreri nisi sola oris toruitate, quam ob causam pantheræ abscõditis capitibus, quæ corporis reliqua sunt, spectanda prębent, vt greges stupidos in obtutum secura vastatione populentur. Sed Hircani, vt hominibus intentatum nihil est, frequentius eas veneno quam ferro necant. Ex libro de natura rerum. Panthera est animal varium ac speciosum nimis. Sunt qui tradunt huic in armo maculam esse Lunæ similem, & interdum crescere rotundam, & ad Lunæ mutationem variari. Auicenna. Panthera & pardus quando venenum comederunt, stercus hominis quærunt & comedunt.

De Generatione ac venatione panthera. Cap. C.

ISidorus. Panthera semel omnino parturit, cuius causæ ratio manifesta est. Nam cum in vtero matris coaluere catuli, maturisque ad nascendum viribus pollent, odiunt temporum moras. Itaque oneratam fœtibus vuluam tanquam obstantem partui vnguibus lacerat, & effundit illa partum seu potius dimittit dolore cogente. Ita postea corruptis & cicatricosis sedibus genitale semen infusum, non hæret acceptum, sed irritum resilit. Nam & Plinius dicit aĩalia cum acutis vnguibus frequenter parere non posse. Vitiantur. n. intrinsecus se mouentibus catulis. Phisiologus. Pantheris venandis insistẽtes Hyrcani, veneno carnes illiniunt, easq; per compita semitarum spargũt, vt illarum esu pantheræ seducantur. Sed illę dum excrementa hoĩs deuorant euadunt. Plinius lib. 8. Pantheras per carnes aconito fricatas veneno barbari venantur, scilicet per compita semitarum eas spargentes. Quas vbi ederint pantheræ, fauces earum illico occupat angor. At fera contra hæc excrementis hominis sibi medetur, & aliàs tam auida eorum, vt a pastoribus ex

industria

industria in aliquo vase suspensa altius, q̃ vt queat saltu contingere: iaculando petendoq; defigi; & postremo expirare. Alioquin v uacitatis est tam lenis, vt etiectis interaneis diu pugnet. Tradit Demetrius phisicus iacentem in media via pantherā hominis desiderio repente apparuisse patri cuiusdam philinis assectatoris sapientiæ. Illumq; pauore cœpisse regredi: feram vero circumuolutari piè blandientem, seseq; mœrore conflictantem sēta siquidem erat: catulis procul in foueam delapsis. primum ergo mirationi fuit non expauescere, proximum ei curam intendere. Secutus itaq; quæ trahebat vestem vnguium leni iniectu, vt causam doloris intellexit: simulq; salutis suæ mercedem, catulos exemit, eaq; cum his prosequente vsq; extra solitudines deductus est lęta, atq, gestiente, vt facile appareret gratiam referre, & nihil in vicem imputare, quod etiam in homine rarū est.

De Parandro, & parda. Cap. CI.

SOlinus. Parandrum nutrit Aethiopia boum magnitudine: bico vestigio, ramosis cornibus, capite ceruino, vrsi colore, pariter villo profundo. Hunc parandrum affirmant habitum metu vertere, & cum delitescit, assimilem fieri cuicunq; rei proximauerit, siue saxo alba sit: seu frutecto, virens, siue quem aliū modum præferat. faciunt hoc idem in mari polippi, in terra cameleontes. Sed & polippus & cameleon glabra sunt, vt pronius sit cutis lenitatem proximantia ęmulari. In hoc autem est nouū, ac singulare hirsutiam pili colorum vices facere, hinc euenit vt difficulter capi possint. Isidorus. Pardus secundus post Pantherem est, genus varium, ac velocissimum & præceps ad sanguinē Saltu.n. ad mortem ruit, ex adulterio pardi, & leęnę leopardus nascitur: & tertiam originem efficit. Ex libro de naturis rerum. Vt dicit Magnus Basilius. Pardus est bestia torua, & acuta nimis in impetu corporisq; motibus auium conueniens habet, & varium in colore. Saltu potius quam cursu prædam insequitur. Vnde sæpius accidit, vt vehementi saltu ruat ad mortem. In Aphrica propter inopiam aquæ congregantur diuersæ ferę ad amnes: ibique Leænæ bestijs varijs, vel vi, vel voluntate miscentur, & inde pardi procreari dicuntur. Solinus. Pardorum adulterinis coitibus lęnarum partus degenerantur, & ab eis equidem leones, sed ignobiles generantur. Plinius libro octauo. Odore pardi coitum sentit in adultera leo: totaque vi consurgit in pœnam: iccirco aut culpa flumine abluitur, aut longius comitatur. Nunc varios & pardos, qui mares sunt, appellāt in omni genere creberrimo, vt in Aphrica, & Syria: Quidam ab his pantheras solo candore discernunt. Idem in lib. 10. In Aphrica insciduat arbore condensa pardi: earumq; ramis occultati in prætereuntia desiliant, atque e volucrum cęde crassantur. Ambrosius. Pardus coloris varietate prodit morus varios animæ suæ. Vnde propheta Hieremias. Si potest inquit pardus mutare varietates suas. Aristoteles. Pardus (vt dictum est) sicut & panthera, quando venenum comedit, stercus hominis quærit, & comedit.

De Piloso, & pirolo, & putorio. Cap. CII.

EX libro de naturis rerum. Pilosus (sicut Glosa dicit super Isaiam) est animal quod in hominis figura superius incipit: sed inferius in pedes bestiæ desinit: qualem beatus Hiero. in vita Pauli eremitæ primi describit, ꝙ superius sit homo frontem asperam habens cornibus, & in caprarum pedes desinens. Satyros, vel faunos, vel incubos vocari talia monstruosa. Asserit idem non esse dubium istud monstrum in oriente esse captum & in Alexandriam missum: & inde mortuum saleq; infusum, ne à calore dissolueretur, deportatum fuisse Constantinopolim, vt ab Imperatore videretur. Nostra ætate delata fuit Regi Franciæ bestia ad magnitudinem canis. Caput quidem non multum distabat a capite canis: cætera corporis membra, vt homo prorsus habebat. Crura quidem nuda vt homo, manusq; brachia, collum album ac nudum habebat: carnibus coctis vescebatur. Ita decenter & modeste manibus capiebat cibum, & ori suo inferebat, vt nullus dubitaret in hoc, quin humanum modum in talibus haberet. Erectum vt homo stabat: sedebat vt homo. Puellis & fœminis libentissimè iungebatur. Et in sexu viri & fœminæ discretionem habebat. Genitale membrum vltra quam corporis quantitas exigebat habebat magnum: furijs igitur agitatum hoc animal crudelissimè mouebatur, & in homines sæuiebat. Cæterum cum placatū esset: instar hominis mitissimè & decentissimè se gerebat, & mulcebatur alloquiis, & colludentibus applaudebat. Pirolus est bestia parua, maior quidem, sed non longior quam mustela: colore rubea, sed in ventre candida. Mira agilitate viget: in arboribus habitat, & fœtus fouet. Inquiete se gerit, & de arbore in arborem saltu potius quam volatu transit, quamuis aliquando cauda pro pennis vtatur. Caudam enim villosam prope ad sui magnitudinem habet, cuius ad vsum saltu mouetur. Et si quando gratia pastus aquam transire cupit, Lignum admodum leue super aquam cōgerit. Cui supersidens quasi velum nauis caudam suam erigit: sicq; vento flante velificans ligno transuehitur. Aestate cibum congerit: quo viuat in hieme. Viuit autem nucibus, & cibo quidulcis est libentius vescitur. Putorius a putore dictus est: quia nimium fœtet. & hic maxime cum irascitur. hic sicut & taxus habet crura in sinistro latere breuia, in dextro longiora. Ardua domorum inhabitat & penetralia: gallinarum ac pullorum cupidissima est. Talibus enim viuit. Cūq; gallinam capit aut pullum, caput in initio petit, vt hoc deuicto in cęteris eius membris laborare difficilè non sit. Pathyo animal est, quod natura ad videndum & mirandum in orbe creasse vr. Corpus eius quasi rubro sanguine coloratum est. Relucetq; visu mirabili, dū radiis solis obiicitur. Et mirum in modum cum viuente bestia hæc relucentia videatur, mortuæ mox bestiæ pulchritudo tanta subtrahitur: quasi indignum sit morticinium tanto virtutis decore pollere: non tamen penitus subtrahitur mortuæ decor innatus, cum rubor satis pulcher in pelle permaneat. Ossa huius bestiæ fortissima sunt ac durissima. Nerui vero adeo validi ac fortes, vt nisi eis violentia magna fiat de facili non rumpantur. Credūt nonnulli hanc esse eandem bestiam, cuius genus quidam occidentalium gentilium quasi Deos adorant. Tales enim bestias coloris rubei nutrire dicuntur illi gentiles, dantq; eis in cibum delicatissima fercula, & adorant eas. tenentq; captiuas in thalamis. & has summopere custodiunt, ne extra terram suam aliquatenus efferantur. Et in hoc lex capitalis sancita est. Sunt autem ad magnitudinem canum. Pegasus animal magnum est & horridū in Aethyopia, equi formam habet, alas vt aquila, sed multo maiores. Caput armatū cornibus habet, adeo monstruosum, vt ipso cuncta ferè animantia terreat. graui corpore fuga mirabili. Alarum remigio adiuti potius currunt quàm prouolant: & colliso aere virtute pennarum ad instar turbinis impellunt ventos. multas escas deuorant: inquiete mouentur, infesti sunt animalibus: & hoc maxime homini.

De Rangiuero, & rosurella. Cap. CIII.

RAngiuer est animal de genere ceruorum, vel dammarum, habitans in Noruegia, magnum corpore, fortissimum robore, fuga præceleri. Ex re nomen habet, quia rangiuer quasi ramos gerens. In capite namq; tres ordines gerit cornuum in modum virgultorum: quorum duo maiora cæteris habet eo loco quo ceruus, sed maiora & longiora, vtpote cubitorum quinq; ramos augens ad numerum q̄nq; quindecim. Alia vero duo rectè in medio capitis, & hæc ferè, vt cornua dāmæ lata, duntaxat, ramusculis circunstantibus: breuibus tñ. Porro alia duo contra frontem habet cornua non cornibus, sed ossibus, q̃ in scapulis esse solent prope consimilia. His itaq; cornuum ordinibus armata contra aduersarios: decus etiā admirationis auget in bestiis monstruosis. Rosurella est animal circa aquas habitans vt frequenter, mustela maius & pirolo minus, in dorso subrussum in ventre candidum. In terra facit habitacula, digerit stercus odoriferū valde, & musco simile in odore, sed impar virtute, & odoris violentia: visus hominum fugit: vno tñ in loco stercus illud congerit. Et hoc mirum in bestia, quia bonum suum præsto omnibus accipiendum ponit, quo videatur bonum non inuidere.

De Rinocephalo, & rinocheronte. Cap. CIIII.

PHisiologus. Rinocephalus ceruicem habet equinam cū vniuerso corpore: flammis quas in ore aspirat, homines perecit. Isidor. Rinocerō Græcè Latinè interpretatur in nare cornu. Idē & monoceron, i. vnicornis, eo ꝙ vnū cornu in media fronte hēat pedū quatuor, ita acutū & validū, vt quicquid impetierit, aut ventilet, aut perforet. Nā & cū elephantis sæpe certamen hēt, & in ventre vulneratū prosternit: tantæ aūt dr̄ esse fortitudinis, vt nulla venantium virtute capiatur. Sed sicut asserūt, qui naturas animaliū scripserunt virgo & puella ꝓponitur, q̃ venienti sinū aperit, in quo ille oī ferocitate deposita, caput ponit, sicq; soporatus velut inermis capitur. Solinus. Ante ludos Gnei Pompei rinocerontem Romana spectacula nesciebant. Cui bestię color buxeus: cornu in naribus vnicū & repandū, quod subinde attritū in mucronē exit, eoq; aduersus elephātes pliatur. Par ipsis lōgitudine; breuior cruribus, aluū natr̄ petens, quā solā intelligit ictib. suis puiā. Idem. Atrocissimus monoceros, monstrū mugitu horrido, equino corpore, elephantis pedibus, cauda suilla, capite ceruino. Cornu a media fronte eius ꝓtenditur splendore mirifico. Ex li. de na. re. Rinoceros, qui & monoceros: hr̄e dr̄ in media fronte cornu robustissimū in longitudine quatuor pedū. Eoq; aduersus elephantes pliatur, natr̄ aluū petens, quā solam intelligit ictib. suis peruiā. Cū aūt à venatoribus capitur, ex sola indignatione superbū animal moritur. Plin. lib. 8. Eisdem ludis & rinoceros vnius in nare cornu qualis sæpe visus. Alter hic genitus hostis elephanto, cornu ad saxa limato, præparat se pugnę In dimicatione aluum maxime petens, quā scit esse molliorem: longitudo ei par. Crura multo breuiora, color buxeus.

De Sciuro

De Sciuro, & scurulo, & strige. Cap. CV.

PLinius li.8. Sciurus hac solertia viget, quod tempestatem praeuidet Obturatisq; qua spiraturus est ventus cauernis, ex alia parte fores aperit decretas, villosior ei cauda pro tegumento est. In hieme pabulum alijs prouisum: alijs vero pro cibo somnus est. Scurulus a currendo dictus est. Hic fluuium transire cōsueuit, vtens assere vel cortice pro naue, & cauda pro velo. Strix est animal in Aphrica erinacis simile, vocatum à stridore spinarum: quas tergo laxatas emittit, vt canes vulneret insequentes. Solinus. Strix in Aphrica & India generatur, animal videlicet spinosum, longiores habens aculeos, quàm erinacius, hibernis autem se condit mensibus. Actor. Hanc aestimo esse eandem feram quā Solinus & Plin. addita in principio, y, littera cum aspiratione vocant hystricem vt superius diximus. Ipsa est enim porcus spinosus, siue (vt vulgo dr) spicatus. Dicit enim Plin. lib.8. Hystrices generat India & Aphrica spina contecta, ac erinaciorum genere, sed hystrici longiores aculei: & cum intendit cutē missiles. Ora vrgentiū figit canū, & paulo longius iaculatur. hibernis autē mensibus se condit, quae natura multis & ante omnia vrsis.

De Simia. Cap. CVI.

ISidorus. Simiae nomen Graecum est, i. pressis naribus. Vnde simias dicimus, eo quod suppressis naribus sint. & facie foeda rugis turpiter folliculantibus, licèt & capellarum sit pressum habere nasum. Alij simias Latinè vocatas arbitrantur, eo quod multa in eis similitudo rationis humanae sentitur, sed falsum est hoc: hae enim elementorum sagaces noua luna exultant, media & caua tristantur. Aristoteles. Simiam mixtae naturae esse quis dubitat: naturae enim hominum & naturae quadrupedū conueniens est. & vtitur itidem pedibus sicut & manibus, quia compositae sunt ex manu & pede. Simia ergo est vnum ex animalibus, quae communicant in naturis, scilicet hominis & quadrupedis. Simiae nō sunt pilosae anterius. Earumq; cilia sunt curta & subtilia valde. Habent enim dentes anteriores etiam molares sicut homo: & in palpebris cilia. Caetera verò quadrupedia non habent pilos, nisi in superiori tantummodo. In pectore simiae sunt mammillae paruę, & in eis coni duo. Eius quoq; brachia sunt vt hoīs, sed pilosa. Flectit manus & pedes, vt homo. Sed manus hēt minores, & ēt digitos & vngues, vt homo. Ambulat super pedes quatuor. Et qnq; erigitur tēpore modico. Non habet anchas, vt aīal bipes, nec caudam vt quadrupes. Vmbilicum prominētem non habet, sed ille locus in eo durus est. Foeminae vulua est vt mulieris. Masculi virga vt canis. Illa tamen species simiae, quae dicitur kiboz caudam habet. Interius vero eius sicut & interius hominis omnino. Plin. lib.11. Simiarum genera perfectam hominis simulationem continent. Facie, naribus, auribus, palpebris, quae solae quadrupedum & inferiorem habent genam. Nā mammas etiam in pectore & brachia, & in contrarium crura similiter flexa, similiter in manibus etiam vngues, digitos, longioreq; medium: pedibus paulutum differunt. Sunt enim vt manus prolongi, sed vestigium palmae simile faciunt: his quoq; pollex & articuli vt hominum, praeter genitale tantum, & hoc in maribus. Viscera quoq; interiora omnia ad exemplar. Idem. Ea quae animal generant, genua ante se flectunt, & suffragium artus in aduersum. vrsis autem & simiarum generi contrarium, ob id minime pernicibus, quia quadrupedum parientibus verior littera Plinij habet. Oua parientibus quadrupedum crocodilo. & forte per errorem lectum est, quia pro oua. Idem in lib.23. Simias & quadrupedes quibus sunt digiti, crescere negant assuetas potu meri. Ex lib. de nat. rer. Simia est bestia condensa villo in exterioribus membris super omnia animalia similans humani corporis dispositionem. Interius autem nullam cum homine dispositionē hēs communem, aut omnibus animalibus minorem: ergo oēs ferè bestiae mammillas habent in posteriori contra renes, vt eas inferius positas fętus attingere possint, & promptas habere cum velint. Homo verò & simia habent eas in pectore, quia natura dedit eis manus habiles ad omnem actum, quibus eleuare possint foetus a terra, & aptare illos ad vbera. Hoc autem illi deest humani corporis, quia caret vmbilico. virga quoq; masculi est, vt virga canis. Calcaneum habet in pedibus, & propter hoc erigitur, vt homo, stat & currit quandoq; sed hoc non potest nisi modicè, quia natura bestiam hanc condidit, in faciem esse prostratam. Nam solus homo naturaliter erectam habet staturam: haec bestia gestu inquieta est, morsu ferox, cauda caret, & prae caeteris animalibus gustu viget. Nuces & poma libenter comedit, sed cum in eis corticem amarum reperit, totum proiicit, sicq; propter amarum dulce respuit. In India dicit Plin. esse simias toto corpore candidas. Alex. Simia domestica dominum suum agnoscit, post multa reuertentem annorum curricula.

De Riculositate simiarum. Cap. CVII.

PLinius. Simias mira solertia visa singula quoque facere: nam visco inungunt laqueos, calcariq; venantium imitatione tradunt. Mucianus tradit eos & latrunculis lusisse fictis. Ex lib. de naturis rerum. Simia ad omnem ludum docibilis est, & ad ferocitatis obliuionem. Nunquam tamen sic est mansueta, vt non sit rabida. Libenter cum pueris ludit, & si copia data fuerit: eos aliquando strangulat. Si quis eam lęserit, diu cōtra eum rancorem custodit. Ingenio pollent, & aemulantur quicquid videt. Vnde facilius incidunt in manus venatorum. habitant autem in arboribus vel rupibus. At vbi eas venatores viderint, acceptis calciamentis hominum vadunt & sedent in locis vbi ab illis videri possint. Induuntq; calciamenta illa pedibus suis, ac diligētius ligant. & post haec exponentes ea sub arbore relinquunt, & procul abeunt: tunc simiae descendentes, quod eos facere viderunt imitantur, sicq; calciatae capiuntur. Solinus. Omne lati fundum quod inter Aegyptum, Aethyopiam, Lybiamq; diffunditur, quantumcūq; lucis opacum est, varium impleuit simiarum genus. Nec sine ingenio ęmulandi sunt, quo facilius in manus hominum veniunt. Nam dum auidè venantium gestus affectāt: relicta consulto visa vngilla, quod mendacio factum vigent, oculos suos oblinunt, & ita obducto visu pronum est eas corripi. Immoderatè foetus suos amant.

De Foetibus simiarum ac speciebus earum. Cap. CVIII.

PHisiologus. Simia cum geminos peperit, vnum diligit, & alterum odit. Si quando autem a venatoribus quaeritur, ante se illum quem diligit amplectitur, & alterum quem odit collo portat. Sed cum bipes eundo lassa fuerit, proiicit volens quem diligebat. seruatq; nolens quem odio habebat. Isidorus. Simiae foetus quos amant ante se gestant: neglecti circa matrē hęrent. Horum genera quinque sunt. ex quibus arcopetici caudas habent. Sfingiae villosae sunt conis: mammis prominentibus: dociles ad feritatis obliuionem. Cinocephali & ipsi similes sunt simiis, sed facie ad modum canis: vnde & nuncupati sunt. Satyri facie grata, & gesticulatis motibus inquieti sunt. Callitrices toto penè aspectu à caeteris distant. Sunt enim in facie producta barba, & lata cauda. Solinus. Cinocephali e numero simiarum: in Aethyopiae partibus frequentissimi sunt: violenti ad saltum feri morsu. Nunquam ita mansueti, vt non sint magis rabidi. Callitrices in toto diuersę sunt a caeteris, has quidem capere nō arduum, sed proferre rarum. Non enim viuunt in altero quam in Aethyopia, hoc est suo coelo. Plinius lib.8. Simiarum quoque genera figura hominis proxima, caudis inter se distinguuntur. Cornelius distinguit luna caua tristes esse, quibus in eo genere cauda sit, noua vero exultationem adoriri. Namq; defectum syderum, & caeterae pauent quadrupedes. Simiarum generi praecipua est erga fętum affectio. Gestat catulos, quos mansuefactae intra domos perperere, omnibus demonstrant, tractariq; gaudent, gratulationem intelligentes, itaque magna ex parte complectendo necant. Efferacior cinocephalis est natura, sicut mitissima satyris. Callitrices aspectu differunt a caeteris, barba est in facie, cauda latè diffusa priori parte. Hoc animal negatur esse nisi in eo quo gignitur cęlo Aethiopiae. Oesei, aut Indi simias toto corpore candentes venantur.

De Tarandro. Cap. CIX.

PLinius vbi supra. Tarandrus est animal cui magnitudo quę boui est, caput magis ceruino nec absimile. Cornua ramosa, vngula bifida, villus magnitudine vrsorum. Cumque libuerit sui coloris esse, asini similis est. Tergori tanta duritia est vt toraces ex eo faciāt. Colorum omnium arborum, florum, fruticum, locorumq; reddit, in quibus metuēs latet. Ideoq; raro capitur. Hoc ergo animal ferarum mutat colores, nec aliud ex his quae pilo vestiuntur, nisi in Indis, & Licaon, cui iubata traditur ceruix. Nam thoe quod est luporum genus longitudine procerius, breuitate crurum dissimile, saltu velox, venatu viuens innocuū homini, habitum, non colorem mutat, per hiemes hyrtus, aestate nudus. Actor. Hoc animal quod Plinius vocat tarandrum, idem esse aestimo, quod iuxta Solinum vocaui parandrum, quod vitio scriptoris attribuendum puto, & quae debeat esse littera capitalis. s. vtrum. p. vel. t. incertum habeo.

De Taxo. Cap. CX.

TAxus est animal agreste, magnitudinem ferè vulpis habens in corpore, sed humilioris staturae, quia tibias habet curtas, pilum habet grisei coloris, cutem durum atq; fortissimā, dentes acutos, & cum a canibus, vel caeteris animalibus infestatur, se ipsam resupinat, & dentibus pedibusq; repugnat. Fertur autem huic vulpes quodammodo esse contraria, vulpes enim nunquam sibi foueam parat, sed foueam taxi per dolum occupat. Cum enim eum exisse inde scit ad introitum vadit, & ibi stercorat sicque taxo propter immunditiam locum deserente, vulpes eum occupat. Idem dicitur, & melo siue melota de quo

dictum

dictum est supra. Ex lib. de na. re. Taxus est animal magnitudine vulpis, habet crura breuia, nec in vtroq; latere æqualia, sed in sinistro breuiora. Vnde fit vt in valliculas rotę, quas attritione currus faciunt, positis pedibus dextri lateris valenter currat sicq; suos persecutores effugiat. Pellem habet villosam, & setis rigidam, albis nigrisq; pilis contextam. Phisiologus. Taxi mansiones sibi subterraneas labore parant, & vnum taxum eligunt, terrę pedibus suis effossę vectorem, itaq; supinatus quidem, extensisque cruribus, & erectis supra ventrem suum terra effossa accumulatur, oneraturque per pedes ab alijs exportatur. Totiensque hoc faciunt, quousque domus latitudo habitatoribus sufficere possit.

De Medicinis ex taxo. Cap. CXI.

EX lib. de nat. re. Taxi sagina Luna crescente augetur, decrescente minuitur, ita ꝙ si occidatur in vltimo Lunæ defectu, non inuenitur: hmōi sagina conficiuntur vnguenta, quibus sedantur renum dolores, membrorumq; læsiones, & hoc mirum ꝙ bestia licèt ex vna parte sit medicinalis, morsus tamen eius plerumq; grauissimus est, & exitialis. Sed huius ratio est, quia viuit scabronibus, & animalibus quæ in terra repunt, ac venenifera sunt. Ideoq; dentes eius inficiunt. Quamquam & sine cibo venenoso, luporum ac vulpium, & multorum aīalium dentes esse venenatos experientia comprobauit, vnde morsus luporum bestiis inflicti, ferro calido aduruntur, ne morsus vtiq; nociuus, contrahat corruptionem. Cibus autem venenatus internorum mediante natura bene disposita, in optimam materiam transit. Et quod est ex parte veneni, digestio propellit, reliquum vero purgat, & in nutrimentum carnis mundificatæ transmittit, hac itaq; ratione fit vt sagina sit medicinalis, & morsus exitialis. Quod melius in tyro serpente qui veneniferis vescitur, & tamen carnes eius in tyriacam confectę, venenis omnibus opponuntur. Esculapius. Adipe taxionis inuncti febrientes sanantur. Cerebrum eius cum oleo coctum omnes dolores curat. Eiusq; testiculi cum melle cocti, libidinem accendunt.

De Tygride. Cap. CXII.

ISidorus. Tygris vocata est propter volucrem fugam, sic enim nominant Persi, & Indi sagittam. Est bestia varijs distincta maculis, virtute & velocitate mirabilis, ex cuius nomine tygris fluuius appellatur, eo ꝙ rapidissimus sit omnium fluuiorū. Has aūt magis hircania gignit. Phisio. Est aūt tygris animal sæuissimum, & incomparabili rabie sæuiens, præcipuè qñ raptis catulis insequitur venatores. Arist. Nam tygribus sicut & vrsis, & leonibus angustiora formauit colla, quia viuunt carne, nec in terras ceruicem, & ora deijciunt pascendi gratia, sed aut ceruum inuadunt, aut bouem ouemq; discerpunt. Nihilq; tam ferum q̃ leones vel tygrides sunt, & tñ hæc homini plerumq; seruiunt, suamq; naturam humana deponunt institutione, sicut dictum est supra de leonis institutione. Tygris vbi vacuum raptæ suæ sobolis cubile inuenerit, illico raptoris vestigijs insistit. At ille quamuis equo vectus fugaci, videns tñ velocitatem ferę se non posse effugere, vbi se ei contiguum viderit, spheram de vitro proijcit. At illa imagine sui illuditur, & sobolem putans impetum reuocat, colligere fetum desiderans. Rursus vana spe retenta totis se viribus ad compræhendendum equitem fundit, & ita iracūdiæ stimulo velociter fugienti imminet. Ille iterum sphæræ obiectu sequentem retardat, nec tñ sedulitatem matris memoria fraudis excludit. Cassam versat imaginem, & quasi lactatura fetum residet. Sicq; pietatis suæ studio decepta, & vindictam amittit, & prolem. Solinus. Tygres fuluo nitent, & hoc fuluum nigricantibus segmentis interundant. Auersę coeunt, adeo veloces sunt, ꝙ nihil tā longum est, qđ non in breui penetrent, nihil adeo antecedit, vt non illico assequantur. Maximè aūt eorū potentia probatur, cum catulorum insistit raptoribus, Succedant sibi equites licèt, & astu quantolibet emoliri prędam velint, nisi in præsidio maria fuerint, frustra est ausum oē. Notantur frequentissimè, siqñ latrones suos renauigantes vident, in littore irrita rabie tenuari velut propriā tarditatē voluntaria ruina castigantes. Plin. lib. 8. Tygris, & panthera prope bestiarū solę macularū spectantur varietate. Nam cæteris vnus ac suus vnicuiq; gñi color est. Tygrum Hyrcani, & Indi ferūt aīal velocitatis tremendæ, maximèq; dum capitur cognitæ. Tygris totus fetus, qui semper numerosus est ab insidiatore rapitur. At vbi cubile vacuum fęta reperit, maribus.n. sobolis cura non est, fertur præceps odore vestigans, raptor appropinquante fremitu abijcit vnum ex catulis. Tollit illa morsu, & pondere etiam ocyor acta remeat. Itemq; consequitur ac subinde, donec eo in nauim regresso irrita feritas sæuit in littore, &c.

De Tragelapho, & tragodita. Cap. CXIII.

ISid. Tragelaphi a Græco nominati sunt, qui cum eadem specie sint vt cerui, villosos tñ hñt armos vt hirci, & prolixis mēta hyrsuta barbis, qui nō alibi sunt quam circa Phasidem. Plin. Tragelaphus est eadem specie barba tm̄, & armorū villo distās, quem tragelaphon vocant, non alibi q̃ iuxta Phasin amnē nascens. Helinandus 11. lib. Dictus est aūt tragelaphus quasi hircoceruus. Nam tragos hircus, laphos ceruus. Est aūt quantitate, & forma ceruo simillimus, sed villosos habet armos vt hircus. Actor. Idem, & platocerus dr̄ lata. s. habens cornua. Ex lib. de na. re. Tragodita sola inter bestias deiectis cornibus obliqua ceruice pascitur, vt magis videatur herbam sic ore attractam secare, quam aliorum animalium more carpere, habet .n. cornua longa per decliuum capitis, & maxillarum ad terram vsq; dependentia, quę prohibent eam in terra iuxta morem pascere.

De Vario, & vnicorne, & vncia. Cap. CXIIII.

VArius est bestiola de genere piroli, paulo amplior q̃ mustela. In arboribus habitat, & fetus facit, a re nomen habet. In ventre namq; candidus est. In dorso colorem habet cinereum, elegantem atq; spectabilem. Harum pellibus in ornatu vestiū gloriantur homines vtriusq; sexus. Ipsa tñ bestiola minime gloriatur in pelle propria, necdum in aliena. Vnicornis est animal paruum, sed corporis fortitudinem habens crura breuia ad suā magnitudinem, ferrum non timet. In excelsis montibus vastissimisq; solitudinibus commoratur. Vncia est animal sęuissimum, non altius cane, sed longius corpore, canibus inimicum valde. Prędam non comedit, nisi eam in altum portet, sed qñ ad arborem venit, ad supremum eam ramum defert, eamque pendendo comedit. Cum aūt in calore coitus existens aliquem vulnerauerit, mures super ipsum conueniunt, ac super eum mingunt, & moritur. Vnde quidam ab ea vulneratus se per barchā in mari portare fecit, & mures ad mare venerūt, vt ad eum accederent, sed pp mare nō poterant. Huius aīalis fel mortiferū est.

De Vro. Cap. CXV.

VRi sunt boues agrestes, adeo fortes, vt arbores, & armatos milites in cornibus eleuent. Isid. Vri dicti sunt a poton orion, i. a montibus. Sunt boues aūt agrestes in Germania, habentes cornua intm̄ protensa, vt regijs mensis insigni capacitate ex eis gerulæ fiant. Solinus. Vri sunt in Germania, quos imperitū vulgus bubalos vocat, cum bubali penè ad ceruinam faciem in Aphrica procreentur. Istis aūt quos vros dicimus, tantina cornua intm̄ protenduntur, vt dempta ob insignem capacitatem inter regias mensas potuum gerula fiant. Helinandus lib. 26. In hircinia silua Germaniæ sunt vri, hi sunt magnitudine paulo infra elephantos, specie, & colore, & figura tauri. Magna vis eorum est, & magna velocitas. Neq; homini, neq; feræ quam perspexerint parcunt. Hos studiosè foueis captos interficiunt, & relatis in publicum cornibus quæ sint testimonio magnam laudem ferunt. Sed assuescere ad homines, & mansueti fieri, nec patuuli quidem excepti possunt: amplitudo cornuum, & figura, & species multum a nostrorum boum cornibus differt. Hæc studiosè conquisita a labris argento circumcludere, sicque his in amplissimis epulis pro poculo vtuntur.

De Vrso. Cap. CXVI.

EX lib. de nat. rer. Vrsus dr̄ quasi orsus, s. in ventre, sed extra completus, & hoc ideo quia præmaturè parturitur. Vnde lingendo informatur. Est autem vrsus animal sęuum nimis deforme membris. Indifferenter comedit carnes, & fructus terræ vel arborum, pp humiditatem corporis. Formicas etiam cancros instinctu naturali pp medicinam infirmitatis naturalis. Arbores ascendit, vel pp metum, vel pp cibum, alucaria frangit, & earum fructus comedit, aquam vorat potius quam bibit, hieme parum ambulat, vere autem procedit. Et tñ tunc præpingues sunt maximè mares. Sed hyberno tempore parum valde dormiunt, huius anhelitus ita pestilens est, vt eius halitu contactum nulla attingat fera, ociusq; putrescunt afflata. Sanguis eius paucissimus est præterquam circa cor. Coctæ carnes eius increscere videntur, ut dicit Plinius, quod est contra omnium carnium morem. Vrsus inter omnia fere animantia semper quam diu uixerit crescit. Vnde inueniūtur ursi magni, atq; fortissimi. Vrsos habet orbis cōiter nigros, sed nonnullæ partes habent albos, & hos ita magnos ut in quindecim cubitorum longitudinem eualescant. Vrsa fortior est quam ursus, & audacior, & astutior, citiusque domesticatur, habet quatuor māmillas. Arist. Vrsus est animal habens dentes superius, & unum uentrem inferius, ac post uentrem intestinum sicut & lupus. Est autem in aliquibus animalibus venter maior, ut in porco, & urso. Manifestum est autem ꝙ ursus agrestis hieme latet, sed utrum hoc faciat propter frigiditatem an propter aliud, quæstio est. Mares enim, & fœminæ in tempore illo pingues sunt ualde, ita ꝙ de facili moueri non possunt. Fœmina quidem eo tempore in cauernis parit qnousque filios extrahere uoluerit, quod erit post initium tertij mensis ac ueris. Suaque latentia est ad minus per dies 40. & dr̄ per 14. dies non mouetur omnino, nec uenantur ipsam nisi raro, his etiam diebus non comedit aliquid. Vnde si qui

Qui venatur eos isto tpe, inuenient intestina eorum vacua, & vt dr, propter priuationem cibi efficiũtur quasi cõcreta. Animaliũ fœminæ vniuersaliter maribus sunt debiliores præter vrsum, & leopardum, in quibus opinantur, q fœminæ fortiores, & audaciores sunt, habet autem vrsus mammillas quatuor. Isidorus. Vrsis caput est inualidum, sed vis maxima in brachijs, & lumbis, vnde & interdum erecti sistunt. Ambro. Vrsis angustiora colla data sunt, quia non pascuntur herbis in terra, sed carnes animalium comedunt. Plin. lib. 8. Inualidissimum est vrso caput, quod leoni fortissimum. Ideo vrgente vi præcipitaturi se ex aliqua rupe, cooperto manibus capite iaciuntur, ac sæpe in arena colapho infracto moriuntur. Cerebro veneficium esse Hispaniæ credunt, occisorumq; in spectaculis capita cremant testato, qm̃ potum in vrsinam rabiem agat. In Aphrica non sunt vrsi. In creta quoq; insula nõ sunt vulpes nec vrsi. Idẽ in lib. 11. Vrsis medulla nulla est, pedes autem in vestigio sunt carnosi. Caudæ vero paruæ sunt animalibus villosis, vt vrsis: mares in oĩ genere fortiores sunt feminis, preterquam in pantheris, & vrsis. Vrsæ mammas gerunt quaternas. Solinus. Vrsi numidi cæteris præstant. Messala lucius vrsos numidicos centum, & totidem Aethiopicos venatores in circo Romano habuit. Idq; spectaculum inter memorabiles titulos annotari fecit. Esculapius. Si calcauerit sosach, i. equus vbi vestigium fuerit douin, i. Vrsi accidit stupor eius pedi. Alex. Vrsus quodam murmure vtens, pedes sugit tanquam alimenta quædam sumat ex eis. Vrsus excoriatus expresse videtur hominem nudum repræsentare.

De astutia vrsi, & sæuitia. Cap. CXVII.

Solinus. Vrsi insidiantur aluearibus apium. Cumq; gustauerit mandragoræ mala, formicas vorant ad recuperandam sanitatem. Si qñ tauros adoriuntur, sciunt quibus potissimum partibus minorantur. Nec aliud quam cornua vel nares appetunt. Cornua quidem vt pondere defatigent. Nares vt actior sit dolor in loco teneriore. Arist. Itaq; pliatur vrsus (vt dictum est) non solummodo cum ceruis, sed et cum agrestibus porcis. Et quandoq; super tauros se proijcit, ac super dorsa eorum cadit. Cumque taurus vult eum ferire cornibus, ipse cornua spatulasq; tenet manibus. Tunc prosternit ipsum in terram, & ambulat super pedes posteriores erectus, comeditq; carnes eius. Plin. vbi supra. Ingrediuntur vrsi bipedes. Auersi arborem ditipiunt, tauros adoriuntur, cornibus illorum pedibus omnibus suspensi eos pondere fatigant, nec in maleficia est alteri animalium solertior stultitia. Glosa super trenos Hieremiæ. Est ergo vrsus bestia fera, & fraudulenta, capite quidem infirma, sed in brachiis, & in membris fortissima. Vnde Propheta. Vrsus ait insidians factus est mihi. Glosa super Daniel. Danieli quoque sub regni Persarum typo monstrata est bestia similis vrso, qui. f. vrsus est victu parcissimus, sed fortis, & seuerus Glosa super Osee. Vrsa denique nihil esse dr̃ sæuius cum catulos perdiderit, vel cum cibo indiguerit. Vnde & Dominus per prophetam comminando peccantibus dicit. Occurram eis quasi vrsa raptis catulis. Ambr. Vrsa Insidiãs fera fraudis plena, fertur informes vtero partus edere, sed eos lingua fingere, & in similitudinem sui formare: sauciata quoq; sibi mederi nouit, & vlcera sua herba quæ flomos dr̃ Grecẽ solo attactu curare. Ex lib. de na. re. Vrsus quidem hominem nunquam impetit, nisi ab ipso prius ictum acceperit. Graui autem cæde affectus, & vulneratus herbam flomum vulneribus applicando mederi se nouit. Præter vulnera vero, & letales ictus oẽs lesiones lambendo pedes fertur educere. Preliantur autem non solum cum ceruis, & porcis agrestibus, sed etiam cum tauris. Taurum vero sine cornibus non facile vincit. Ambulat autem erectus quando vult, & cum brachijs luctatur. Pugnat etiam cum vulpe, & asino. Comedit enim carnem crudam. Et hanc fertur esse pugnæ causam. Formicas autem, & cancrum vorat propter medicinam. Solinus. Numidi vrsi cæteris præstant rabie duntaxat, & villis profundioribus. Nam genitura par est quoquo genitis.

De Generatione vrsina. Cap. CXVIII.

Vrsi coeunt non sicut quadrupedes alij, sed apti amplexibus mutuis, velut humanis coniugationibus copulantur, desiderium veneris hiems suscitat. Secreto honore mares grauidas reuerentur, & in eisdem licet foueis, partitis tamen per scrobes secubationibus diuiduntur. Vterum dies tricesimus liberat. Vnde euenit, vt præcipitata fecunditas informes creet partus. Carnes itaq; pauxillulas educit, quibus color candidus, & oculi nulli, & de festina immaturitate tm̃ rudis sanies, exceptis vnguium liniamentis, has lambendo sensim figurant, & interdum appectoratas fouent, vt assiduo incubito calefactæ animalem spiritum trahant. Interea cibus nullus. Sanè diebus primis quatuordecim matres in somnum ita concidunt, vt nec vulneribus excitari queant. Enixæ quaternis mensibus latent, mox egressæ in diem liberum, tantam patiuntur lucis insolentiam: vt putes obsitas cæcitate. Isidorus. Rectè ergo vrsus dr̃ quasi orsus, eo q ore suo formet fetus. Vnde, & illud. Sic format lingua fetum cum protulit vrsa Sed hoc immaturitas partus facit. Pli. lib. 8. Vrsi hibernis se mensibus condunt. Horum coitus hiemis initio nec vulgari quadrupedum more, sed ambobus cubãtibus complexisq;, deinde secessus in specus separatim in quibus pariunt die tricesimo, plurimum quinos. Hi sunt candida informisq; caro, paulo muribus maior, sine oculis, sine pilo, vngues tm̃ prominent, hanc lambendo paulatim figurant. Nec quicquã rarius hoĩes quam parientem videre vrsam. Ideo mares quadragenis diebus latent, fœminæ quaternis mensibus. Specus si non habent, ramorum fruticumq; congerie ædificant impenetrabiles imbribus, mollique fronde constratos. Primis diebus bisseptenis graui somno premuntur, vt ne vulneribus quidem excitari queant. Tunc mirum in modum veterno pinguescunt. Illi sunt adipes medicaminibus apti, contraq; defluuium capilli tenaces, ab his diebus resident, ac priorum pedum suctu viuunt. Fetus rigentes apprimendo pectori fouent, non alio incubitu quam oua volucres. Mirum dictu credit Theophrastus per id tps coctas quoq; vrsorum carnes si asseruentur increscere. Cibi tunc nulla argumenta, tunc minimum humoris in aluo inuenitur. Sanguinis exiguæ circa cor guttæ tantummodo, nihilq; sanguinis inest corpori reliquo: procedunt vere, sed mares prępingues cuius rei causa non prompta est. Quippe nec somno quidem saginatis, præter quatuordecim dies vt diximus. Exeuntes autem herbam nomine charon alias aron laxandis intestinis alioquin concretis deuorant, circaq; surculos dentium ora prædomant. Oculi eorum hebetatur crebro, quo maximè causa fauos expetunt, vt cõuulneratum ab apibus os leuent sanguine grauedinem illam. f. oculorum. Idem in lib. 11. Animalia quorum in digitos pedum fissura est diuisa, eo sunt in fœtus numerosiora, hęc & partus inchoatos pariunt, in quo genere vrsæ, & vulpes ac leænæ sunt. Informia namq; pariunt, rarumq; est uidere parientes. Postea lambẽdo fœtus calefaciunt, & sic ea figurant, plurimumq; quaternos pariũt. Ex lib. de na. re. Vrsa nimirum est calida valde, quod docet motus eius continuus. Est itaq; matrix eius calida multum, & sicca. Vnde desiccantur cocillidones quibus fetus alligatur matrici, & ob hoc rumpitur. Ioq; nascuntur fetus informati. Alijs placet matricem humidam esse multum, vnde & cocillidones rumpi dicunt. Et hac etiam de causa non potest fetui forma imprimi, eo q humidum non bene retinet impressionem.

De Venatione vrsi, & captura. Cap. CXIX.

Vrsus hoc modo capitur: uenatores arborem concauam notantes, in qua melleos fauos congesserint apes, malleum ingentis molis ibi quodam fune suspendunt, ita q foramẽ per quod aditus est ad fauos obstruunt. Indeq; sub arbore palos ex acuto in terram figunt. Cum ergo ursus mellis cupidissimus in illum malleum appensum inuenerit irascitur, & pedentẽ eijcere nititur. Sed malleus ad locum rediens, eum reuerberat. Cumq; sæpius hoc fit, ursus tandem ictibus mallei fatigatus, & uictus, ut & mellis (vt dictum est) auidus in palos acutos sub arbore defixos cadit, sicque uenatores obseruantes deiectum capiunt uel occidunt. Plerumq; uero uenatores facta fouea in qua uolunt ursum cadere, ut ibi capiatur, uel occidatur, uiam, quę uersus foueam tendit spargunt melle, ut ille lingendo sequẽs uiam mellicam, tandem incidat in foueam. Cum autem capitur, si nõ ad nutum hominis mansuescit, oculi eius ęre candenti excęcantur. Dum n. ęs candens respicit, quasi sensibiliter uisum amittit.

De Medicinis ex vrso. Cap. CXX.

Isaac. Vrsina caro uiscosissima digestioniq; inobediens pessimum dat nutrimentum, unde plus pertinet medicinæ quãm cibo. Phisiologus. Fel ursi calidum est, & siccum, ualet contra epilempsiæ, & paralisim. Debet autem fel cum folliculo suo ab epate separari, & ita suspendi, & desiccari, per duos annos seruatur. Esculapius. Si oculos douin. i. ursi eradicaueris, & supra sinistrum hominis adiutorium ligaueris, eius quartanam mitigabunt. Pli. lib. 28. Oculorum suffusiones circumlini prodest ursino felle: pterigia quoque digitorum sedat admixto melle. Item in aqua sumptum laxat spirandi meatus. Vrsinus sanguis pannos, & apostema in quacunq; parte discutit. Adeps ursi medetur podagris, tauri nunque se[...]um pari pondere, & cerę. Idem adeps admixta rubrica sanat in tybijs, & cruribus vlcera, lumborum quoq; dolores, & alia quæcunq; opus est molliri, conuenit ursino adipe fricari, deniq; testes ursini comicialibus conferunt comesti. Auicenna. Adeps ursi confert alopiciæ. Diascor. Dicitur adeps ursi capillorum incrementis prestare, & alopicias emendare. Fel ursinum ut electuarium datum, epylenticis medetur. Item lanis adhibitum, & in umbilico positum infantium uentrem soluit. Actor. Vt autem dictum est superius iuxta Plinium, Vrsi primis diebus 14. graui somno premuntur. Tuncq;

mirum

mirum immodum ueterno pinguescunt. Et illi sunt apti medicaminibus adipes. Contraq; papillæ defluuium tenaces.

De Vulpe. *Cap.* CXXI.

VVlpes est animal dolosum, aues etiam domesticas, vt gallinas, isidiosè rapit, & deuorat. Villos habet vberes, & altos, caudamq; magnam, fertur autem ꝙ vulpes nunquam facit sibi foueam, sed foueam taxi dolose occupat. Cum enim scit taxũ exijsse de fouea, accedit ad introitum, & ibi stercorat, sicq; propter immunditiam fugit taxus, & vulpes occupat locum eius, hanc insequuntur venatores pp pellem, non pp carnes, quæ sunt inutiles. Plin lib. 8. In Thracia vulpes locis rigentibus animal alioquin solerti auditu, gelatos amnes lacusq; non nisi ad pastus ituri redituriq; transeunt. Itaq; obseruatum est vulpe aure ad glaciem apposita coniectare gelu crassitudinem. Idem in lib. 10. Vulpes sicut & vrsæ ac leænæ fetus inchoatos edunt, informia enim pariunt, tatumq; est videre parientem. Postea vero lambendo fętus calefaciunt, & figurant, plurimũ aũt quaternos pariunt. Idem in lib. 11. Vulpibus genitalia sunt ossea, sicut & lupis, & mustelis. Idem in lib. 24. Vulpes si ederint amigdalas, nec e vicino aquam lambere contigat moriuntur. Idem in lib. 28. Gallinacios aũt tradunt a vulpibus non attingi, qui vulpis iecur aridum ederint, vel si pellicula ex eo collo induta galli intertierit similia quoque in felle mustelæ. Aristot. Vulpis est animal ingeniosum, & malarum operationum, habet virgam ex osse, coit ad terram proiecta. Vrsus, & kitokos auis. s. vncorum vnguium cum vulpe pugnant, quia carnem manducant. Tyrus autem, & vulpes, amicantur amboq; in cauernis terræ manent. Vultur quoq; vulpem depræhendit. Omne animal quadrupes habens multas fissuras in pedibus, vt canis, & vulpis ac leo, & lupus generat filios cęcos. Extra vero separantur oculi, & vident. Item animalia quorum natura propinqua est adinuicem, maximeq; si non diuersantur in aspectu, & magnitudine, ac ẽm impręgnationis spacium conuenientia sunt, ad inuicem coeunt. Hæc aũt sunt in canibus, & in lupis ac vulpibus. Vulpinm vocem timent cerui. Ascelon auis est quæ cum vulpe pugnat, eam deplumat, & nocet, & pullos eius interficit. Coruus autem amicus est vulpis, & iuuat eam contra ascelon. Est & auis quæ non cubat oua sua, sed inuoluit ea corio Vulpis aut leporis donec frangantur. Ambrosius in Hexameron. Vulpes est animal odio dignum, propter rapinam, despectum pp infirmitatem. Incautum suæ salutis dum insidiatur alienis: vulpes lachrymula pinus sibi medetur, & tali remedio mortis imminentis spacia profert. Auicenna in 4. canone. Vulpes quoque sicut & alia quædam animalia efficitur rabiosa. Ex lib de na. re. Vulpes est animal fętidum, maximeq; in ore, & ẽt posteriori parte imminẽte mortis periculo. Succum qui de pino fluit in cibum sumit, sicq; salutem recuperat, & æuum vitæ in longum protendit. Habet enim vulpes in terra foueas ad tutamen, sed plerumq; capiuntur in eis. Nam venatores vbi eas delitescere nouerint in foueis paruos, catulos arte doctos immitunt, qui foueæ summitatẽ penetrantes, eas latratu produnt. Ibiq; deconttra venatores fodiunt, sicq; iacentem vulpem attingunt, & capiunt. Vulpes si amigdalas comedent, mori dr̃. Calefactionem epatis æstali tempore patitur, vnde sanguis ad exteriora fluens eum releuat, & cutis eius vlceratur, & per hoc pili de corpore ipsius caduat, sicut ait Constantinus in viatico vulpes in fame prę angustia latratus canum imitari dr̃, hoc est cum esurit, nec inuenit quod manducet, fingit se mortuam, & resupina flatum attrahit lingua protracta, tunc aues incautè descendentes quasi ad cadauer, aperto suo ore rapit, & deuorat. Coeunt autem vulpes in latere proiectæ, maremque fœmina amplexante. Catuli vero vulpium in vtero materno gestati pelliculam vnguibus penetrant ventris materni.

De Vulpis dolositate. *Cap.* CXXII.

ISidor. Vulpes rectè dicta est, quasi volipes. Est enim volubilis pedibus, & nunquam rectis itineribus, sed tortuosis amfractibus currit fraudulentum animal insidijsque decipiens. Nam dum non habuerit escam, fingit mortem, sicq; descendentes aues quasi ad cadauer rapit, & deuorat. Phisiologus. Vulpes quã esurit, nec inuenit quod manducet, inuoluit se in rubra terra, vt appareat quasi cruenta, & proijcit se in terram, retinetq; flatum suum. Quam videntes aues non spirantem, & quasi eructatam, linguamq; eius ore eiectam, putant esse mortuam. Tunc descẽdentes ad sedendum super eam, illa rapit, & deuorat eas. Ex lib. de nat. rer. Canes etiam quandoq, vulpes euadit, dum se canem inter canes consimili latratu fingit, & dum se ramo suspendit, canes errare cogit, qui vestigia sequuntur incertos. Consueuit aũt canes ac venatorem deludere, dum gregem caprarum intrãs, vnam ex eis occupat, eius dorso insiliens. Sic enim per cursum capræ fugientis propter insperati, & odiosi sessoris terrorem euadit. Nam, & aliæ capræ sequuntur, quas cum venator turbari timet, odorinsequos, i. canes odorem vulpis sequentes reuocat. Capta quoq; in pedica quandoq; morsu sibi pedem pręscidit, vt vel sic euadat. Cum vero fuga nulla patet, se mortuam simulat, vt a pedica extracta fugam arripiat. Cum autem (vt dictum est) taxi habitacula sua præparauerint, absentibus illis accedit vulpes, & intrat eorum labores. Signumq; turpe nouorum hospitum relinquit, vt egestionis putore fouea polluta uilescat. Et reuera taxus fętorem detestans locum dimittit, sicq; dolosa bestia illum occupat. Vulpes cum eam canis insequitur, & affectam appræhendere nititur, villosam caudam suam per insequẽtes ora trahit. Sicq; canem deludit, donec ad cõdensa siluarum attingere possit. Maximè vero domesticis animalibus insidiatur. Leporem quoq; venatur, & primo quidem cum ipso ludit, deinde dentibus eum attentat, & tandem capit, nisi lupus effugiat. At nonnulli lepores eius malitiam experti fugiunt ludum eius tanquam inimici. Vulpes fugiens amfractuosis cursibus fertur, ne a venatoribus eius vestigia percipiantur. Dñt & vulpem lacus gelatos transituram, aure apposita glaciei coniectare spissitudinem, nec audere trãsire, nisi sufficienter inuenerit fortem.

De Medicinis ex vulpe. *Cap.* CXXIII.

VVlpis carnes si comburantur, valent asmaticis cum vino sumptæ Sanguis, & adeps eius multum confert aurium doloribus. Hali. Vulpes si cum oleo decoquatur oliuæ, oleum hoc nodis, & duritię quę fiunt ex artetica prodest. Adeps vulpis cum oleo sisani, i. ireos liquefactus aurium dentiumq; medetur doloribus. Pulmo eius cum aceto causali compressus attractioni spiritus, & asmati medetur. Fel vulpis acuit visum, & prodest in principio aquæ, quæ descendit ad oculum. Plin. lib. 28. Vulpes decocta donec ossa tantum restent medetur podagris. Linguam vulpinam habentes in armilla lippituros negant. Iecur vulpis aut pulmo in vino nigro meatus spirandi laxat. Idem quoque pulmo cinere siccatus, & in aqua potus prodest lieni vitiato. Adeps eius confert capitis vlceribus. Testes quoq; vulpini parotidas comprimũt. Auicenna. Vulpes in aqua cocta, & embrocata iuncturæ dolorosæ confert vehementer. Adeps eius in aurem distillatus sedat dolorem eius. Ad hoc enim euacuatiua est valde. Item eius pulmo siccus confert asmaticis valde. Pellis eius calidior est cæteris, & hac iuuantur humectati propter eius resolutionem. Testiculus vulpis calidus est in primo, & humidus in ipso, & est in eo humiditas superflua. Confert spasmo, & thetano qui sunt in posterioribus ex paralisi, facit appetitum coitus, & adiuuat ipsum propriéq; cum vino, & stat loco stinci. Diascorides. Pulmo vulpis siccus, & cum vino nigro potatus asmaticis subuenit. Adipes eius collecti, & soluti dolores aurium mirificè curant. Esculapius. Pulmo vulpis assatus in prunis ac bibitus splenem consumit suspiriosos sanat. Cor eius cursui sanguinis, & recursui valet. Fel eius aures, & oculos curat. Cum melle ualet ad faciei maculas, & ad surditatem aurium cum lactè mulieris. Iecur eiusdem esum vel cum vino bibitum cęliacos sanat, & oculos ex eo suffumigatos atq; cum aqua calida salsa lotos clarificat. Splen eius bibitum torminosos mirabiliter curat. Adeps eiusdem auribus, & membris podagricis prodest. Sepum eius tremulosis, & omni dolori valet. Renes eius cum melle cocti faucium dolores pellunt. Testiculi quoque eius podagram sæpe fricatam fugant, & gingiuarum panniculos dissoluunt. Idem in oleo veteri cum bitumine cocti atq; suppositi suffocatam matricem sanant: auribus etiam ac spleni, & alopiciæ valent. Item pellis eius circumuoluta pedi podagrico sanat eũ. Cerebrum eius infanti si sępe datum fuerit nunq̃ caducus erit.

De Ichneumone, & hippotamo. *Cap.* CXXIIII.

ISidorus. Ichneumon Græcè vocatur, eo ꝙ odore suo salubria ciborum, & venenosa prodantur, de quo draconcius ait. Præscidit suillis vim cuiuscumq; veneni. Dictus est autem suillis a feris, hic etiam serpẽtes insequitur. Qui cum aduersus aspidem pugnat, caudam erigit quam aspis maximè incipit obseruare quasi minantem, ad quam cum vim suam transfert decepta corripitur. Arist. Ichneumon cum videt serpentem qui dr̃ hoscom, non pugnat cum eo quousq; clamet adiutores. Et quia timent a morsu serpentis, intrant aquam, & post arenam, deindẽ cum serpente pugnat. Plin. lib. 8. Habet animal aspis internecinum bellum cum ichneumone. Notum est autem animal hac gloria, maximè in Aegypto natum. Mergit se limo sępius, siccatq; sole. Mox vbi pluribus eodem modo se corijs loricauit, contra aspidem in dimicationem pergit, caudaq; se attollens ictus irritos auersus excipit, donec obliquo capite speculatos inuadat in fauces. Nec hoc contentus aliud haud mitius debellat animal, scilicet crocodillum. Hunc enim somno pressum conspicatus, per fauces vt telum aliqd immissum rodit aluũ. Actor. De hoc require supra vbi de crocodillo dictum est in fine. hanc bestiã, s. ichneumon eandem esse patet, quam vocat Isidorus enidros, de qua superius diximus. Ex lib. de na. re. Hippotamus in terra nascitur,

scitur, licèt in aquis sicut in terra potens sit, & habitet. Caudam habet tortuosam, dentes pruriginosos, dorso & hinnitu similis equo, de quo supra plenius dictum est in tractatu de monstris marinis, & piscibus. Plin. lib. 8. Hippotamus etiam in quadam medendi parte magister existit, assidua namq; satietate abesus exit in litus recentes arundinum cęsuras perspeculatus, atq; vbi acutissimam videt stirpem imprimens corpus venam quandam in cute sua vulnerat. Sicq; profluuio sanguinis morbidum alias corpus exonerat, & plagam limo rursus obducit.

De Zubreno. Cap. CXXV.

EX lib. de nat. rer. Zubro est bestia de genere taurorum siluestrium, fortissima maximaq;, vtpote quindecim cubitorum longitudinis. Tantæ quoq; velocitatis est, vt stercus, quod cum impetu egerit, retroacta in cornibus recipiat, ac longius post terga proijciat. Hoc itaq; stercore egesto largissimè persequentes canes excęcat atq; debilitat, & penitus inutiles reddit. Pilos habet subnigros, cornua maxima trium cubitorum, ampla supra modum, ita vt ad mensas diuitum gerula fiant potuum. Cum ergo hominem aut canem obuium habuerit, in cornibus subtollit eum, & tam diu in altum proijcit, iterumq; in cornibus recipit, donec penitus interimat conquassatum, hăc quidam propter eius velocitatem dicunt esse tygridem, sed falso. Nam tygris est bestia satis modica, & habitat in oriente, hæc autem reperitur in Bohemia. Quæ a venatoribus hoc astu decipitur, nec est ars alia venandi qua defacili possit capi, lassato zubrone primitus a canibus, venator ei se circa arborem magnæ molis opponit, quem zubro videns ad arborem accurit, eamq; cornibus, & fronte cingens putat stolidus, ꝙ venatorem obruere possit, interim venator semper arbore protectus luctantis latera cu spide perfodit, & sic humanis viribus inuincibilem sapientia deijcit, aliud autem est zubronum genus quod poloni thurones dicunt. Forma quidem minus, sed velocitate prestantius.

De Minutis bestiolis, & primo de mure. Cap. CXXVI.

ACtor. Hucusq; de iumentis ac bestijs diximus. Præter has vero maiores bestias sunt & minutę quędam bestiolæ, quę partim reputari possunt in genere bestiarum, partim in genere vermium, vt sunt mures, glires, migale, mustela, rattus, sorex, talpa, & siqua sunt similia. De his ergo restat dicendum, quæ omnia generaliter videntur esse de genere murium, & primo de mure in generali, cuius tamen vocabulum sorici vulgariter est appropriatum. Isidorus. Mus est animal pusillum, cui Græcum nomen est. Quicquid autem ex eo trahitur latinum fit. Alij dicunt mures, eo ꝙ ex humore terræ nascantur. Nam mus terra dr̄, vnde & humus. His iecur plenilunio crescit, sicut quædam maritima augentur, quæ rursum decrescēte Luna deficiũt. Plinius lib. 8. Mus est animal semiferum, i. nec placidum, nec ferum, sed mediæ inter vtrumq; naturæ. Incolas domorum mures posuerunt, hi conduntur hieme, genitoresque suos senecta fessos alunt insigni pietate. Senium hibernia quiete finitur. Conditi namque, & hi cubant, & rursus æstate iuuenescunt. Idem in libro eodem. Sicut e volucribus hirundines indocibiles sunt, sic e terrestribus mures. Auctore Aristotele, & Alexandri Magni militibus generatio murium lambendo constare, non coitu dicitur. Ex vna genitas 120. tradiderunt. Apud Persas vero prægnantes, veneris patientes, & vtero parientes repertas, & salis gustatu fieri prægnantes opinantur. Itaque desinit esse mirum, vnde vis tanta messes populetur murium agrestium. In quibus illud quoque adhuc latet, quonam modo illa multitudo repente occidat. Nam nec exanimes reperiuntur, nec extat qui murem hieme in agro effoderit. Plurimi itaq; ad Troadem proueniũt, & iam accolas inde fugauerunt prouentus eorum siccitatibus tradunt. Idem in lib 11. Murium aliqui habent fel. Et plerisque animalium pinguedo sine sensu est, quam ob causam sues spirãtes a muribus tradunt adrosas. Idem in lib. 16. Muribus fagi glans dicitur esse gratissima, & ideo animalis vna prouentus est. Idem in lib. 29. Nullum animal estimatur minus docile, vel minoris intellectus quam mus.

De Mure. Cap. CXXVII.

ARistoteles. Mus sicut & animalia cætera magni cordis, timidus est. Mures etiam habent habitacula, sicut & talpę. Animalia in Lybia non assueuerunt potare aquam in æstate, propter paucitatem aquarum. Et propter hoc si mus potauerit aquam morietur. Inueniuntur animalia quædam ruminantia, dentes in vtraq; mandibula habentia sicut mures. Item animalia quædam parua multos filios ponunt sicut genus murium. Et in quibusdam animalibus eiusdem generis quandoque inuenitur fel, quandoque non, vt in mure, & in homine. Nam quidam homines habent fel manifestum super epar, & quidam non. Auis quædam galy pugnat cum serpentibus mures comedentibus, qm̄ & ipsa mures comedit. Item aliquod animal quod facit ferram dētibus, accipit aquam lingua sicut mus. Ambrosius. Elephantus formidabilis tauro murem timet. Ex lib. de nat. re. Mus est bestiola panis cupida, & eorum quę ex frugibus ad humanos vsus fiunt. In perquirēdis cibis solertissima, pro quibus etiam nulla plerumq; vitat pericula, eorumq; cupidine duriores solidasq; materias demollitur. Porro si aquam biberit moritur, quia valde humidę naturę est. Plinius dicit murem lybicum non bibere. Quia vero certum est murem mingere, probabile est eius cibum in vrinam verti, sicut homines quidam fere nihil bibunt, & tamen mutatis in liquidam substantiam cibis vrinam plurimam faciunt. Mus plurimos caseos in vno loco reperiens omnes attentat, & illum quem optimum inuenerit comedens, deteriores damnat. Odor murium elephantos vexat. Harum subito multitudinem oriri, ac repēte occidere manifestum est, nec tamen exanimes reperiuntur. Lapillos etiam candidos cum earum fętibus inueniri frequenter certum est. Vnde vulgus edocuit eas non posse parere, nisi præsente lapillo. In Aegyptiacis Thebis si pluuias largiores æstiuo tempore cęlum suderit, mox infinitis muribus regio tota repletur. Muribus in plenilunio iecur crescit, Luna quoq; plena voces edunt, in nouilunio mutæ sunt. Hæc dubium est in quibusdam partibus esse mures albos, ruffos autem nonnullos. Glosa super Leuitic. 11. Mus in terra mouetur, & inter polluta reputatur. In quo scriptura ingluuiem prohibet, quia mus pro ventris ingluuie nulla pericula cauet.

De Diuersis generibus murium. Cap. CXXVIII.

PLinius lib. 8. Murium plura genera sunt in regione Cyrenaica. Alij lata fronte, alij acuta, alij erinaciorum genere pungentibus pilis cum candidi prouenere lætum faciunt ostentum mures, & ipsos hieme cōdi. Autor est Nigidius, sicut glires quos censorinæ legis principes Q. scaurus, & M, in consultu nō alio modo cenis admittere quam cochilia, aut ex alio orbe conuectas aues. Idem Theophrastus auctor est, in Gyaro insula cũ incolas fugassent, ferrum quoque rosisse, constat id quod iacturam quidem, & ad calibes fecere in ferrarijs officinis. Aurarijs quidem in metallis, ob hoc aluos eorum excidi, semperque id furtum deprædhendi. Idem in lib. 10. Tradunt autem muribus obituris uermiculum in capite gigni. Aegyptijs muribus durus est pilus sicut erinatijs. Idem bipedes ambulant, sicut alpini. Idem in lib. 8. Conduntur & alpini mures, quorum magnitudo media est, pabulo autem ante in specubus coniecto. Quidam autem narrant alternos marem & fęminam supra se complexo fasce barbæ supinos cauda mordicus appræhensa inuicem ad specum detrahi, & ob hoc illo tempore detritos esse dorso. Sunt & his pares in Aegypto. Similiterq; resident in clunes, & binis pedibus gradiuntur, prioribus autem vt manibus vtuntur. Ex lib. de natd. rer. In Oriente mures, vt dicit Iacobus, ad modum vulpium magni sunt, qui animalia perimunt, & homines licèt non occidant, morsibus tamen molestant. In Arabia mus magnus inuenitur, cuius pedes anteriores sunt magni, scilicet vnius palmæ, posteriores autem vnius digiti.

De his cum quibus mures fugantur. Cap. CXXIX.

PLinius lib. 8. Mures abiguntur a frugibus cinere mustelæ vel feiis diluto, & semine sparso, vel in aqua decoctarum. Sed huius animalis virus redolet etiam in pane, ob id felle bubulo attingi semina vtilius putant. Idem in lib. 20. Cucumeres aguini dicti vel erratici decoquuntur, & ex hac decoctione sparsa mures non attingunt. Allium valet contra venenatum murium morsum, maluæ quoque contra omnes aculeatos ictus sunt efficaces præcipuè muris. Idem in lib. 22. Cameleonis herbæ succus additis aqua & oleo mures in se contrahit ac necat, nisi protinus aquam sorbeant. Idem in lib. 24. Taxi quoq; arboris fumus, necat mures. Idem in lib. 25. Elleborum etiam polentæ admixtum mures necat. Idem in libro, scilicet 26. Porro si cerebrum mustelæ coagulo addatur, dicunt caseos a muribus nōn attingi. Idem in lib. 27. Item aconitum e longinquo mures odore necat. Idem in lib. 22. Affodillum alias asphodelum est de clarissimis herbarum, cuius radice mures fugantur, cauerna vero præclusa moriuntur. Razi in Almansore. Mures de domo calchento fumigata fugiunt. Ex squama vero ferri vel gallia metallina vel ex elleboro moriuntur si ex aliquo, s. istorum cum farina conspersio comederint. Auicenna in 2. cano. Squilla est cepe muris sic nominata, quia murem interficit. Item argentum viuum interficit murem. Oleum autem absinthei cum infunditur in aqua encausti mures librum non corrodunt. Idem in 4. cano. Murem interficit litargirum, & elleborus, & idem elleboros, ac semen iusquiami albi, & radix caulis. Sunt ex his cepa muris, & scoria ferri. Ad effugandum autem mures mus masculus excoriatur, & in domo dimittitur, aut castratur, aut cauda eius abscinditur. Sed excoriatio fortior est. Et dicitur, ꝙ si vnus eorum ligato pede cum filo ligatur ad paxillum in domo, reliqui effugiunt. Item qñ ponitur super cauernam eorum

chiran,

chiran, i. pix fugiunt ab ea. Similiter ex felle tauri, & ex asa fugiunt, & ex fumo formicarum. Palladius de agricultura. Mures si amurcam spissam patinæ effuderis, & in domo nocte posueris adhærebunt. Necabũtur autem si elleboro nigro caseum, vel panem, vel adipes, aut polentam permisceas, & offeras. Agrestis quoque cucumeris, & coloquintide suffuso sic necebit. Aduersus mures agrestes Apuleius asserit semina bubalo felle macerands antequam spargas, nonnulli folijs rodaphanes aditũ eorum claudunt, qui corrosis his dum in exitum nituntur intereunt. Mures rusticos si querno cinere aditus eorum obtures, a tactu frequenti scabies occupabit ac perimet.

De Medicinis ex mure. Cap. CXXX.

AVicenna in 2. ca. Mus assatus, & siccatus, & infanti datus ad comedendum, abscindit saliuæ fluxum ab ore eius Conuenerunt etiam omnes in hoc ꝙ mus si fundatur, & ponatur super puncturam scorpionis sanat eam. Sanguis muris eradicat verrucas Stercus autem eius super alopiciam confert, propriéq; adustum, & cum cepe linitum. Cum thure vero, & aqua mellis bibitum frangit lapidem. Item suppositum, soluit ventres puerorum. Et quando cum aqua coquitur, & sedet in ea qui difficultatem vrinę patitur, cõfert ei. Plinius lib. 26. Muris illito fimo cohibetur virorum venus. Idem in lib. 29 Aduersus serpentum ictus valent dissecti mures impositi. Et si musaraneus iumenta momorderit, mus recens cum sale imponitur. Murium fimus alopicias replet iuxta Varronẽ, ad vlcera quoq; alta capita murium, fel murinum, & fimum cum elleboro, & pipere illini iubent. Capitis doloribus remedio est, murina pellis cremata ex aceto cinere illito, murini capiti caudęq; cinere inunctis claritatem visus dicunt restitui, multoque magis cinere muris siluestris. Præterea murium cinis cum melle instillatus, vel cum rosaceo coctus, aurium dolores sedat. Et si aliquod animal intrauerit, præcipuum remedium est murium fel aceto dilutum. Idem in libro 30. Cinis ex murino fimo dolori dentium mederi traditur. Pulmonum vitijs medentur mures Aphricani maximè detracta pelle, in oleo, & sale decocti, atq; in cibo sumpti. Oculi quoq; pannos murium fimus aperit, admixto polline thuris: podagris iuuant mures impositi, cinisq; muris siluatici cum melle ad cicatricem vulnera producit. Sanguis murinus recens illitus, vel mus ipse diuulsus verrucas sanat. Cerebrum muris ex aqua potui datum freneticis prodest. Arundines ac tela, & alia quæq; corpori infixa extrahit mus, dum sectus impositus est: murinus fimus pluuia dilutus mammas mulierum a partu tumescentes reficit. Hali. Murium capita combusta, & trita, si cineres eorum cum melle misceantur, alopiciæ prosunt, capillosq; producunt, horum quoq; fimus cum oleo oliuæ cathalasmatus alopiciæ prodest, pueris autem quorum ventres constipati sunt subimmissus eos mollit. Et si ex eo collinisentur oculi album extirpat. Esculapius. Mures paruuli cum vino pilos crescere non sinunt. Ex lib. de nat. re. Fimus muris vehementer laxat, vnde & tutamen medicinam ex eo acuunt.

De Glire. Cap. CXXXI.

ISidorus. Glires dicti sunt, quia pingues eos efficit somnus. Nam glisci dicimus crescere: hieme autem tota dormiunt, & immobiles quasi mortui iacent, sed æstiuo tempore reuiuiscunt. Plinius lib. 8. Glires conduntur hieme, in messia silua Italiæ nõ reperiuntur nisi in parte. Idem in lib. 16. Glires fagus saginat, & glande sua. Idem in lib. 29. Oculis cinere gliris inunctis claritatem visus dicunt restitui. Præterea glis detracta pelle intestinisq; exemptis in vase nouo discoquitur melle, mediciq; malũt e nardo vsque ad tertias partes decoqui, & ita seruari, atq; cum opus sit strigili tepefacta infundere, constat enim aurium deplorata vitia eo remedio sic sanari. Ex lib. de na. re. Glis est animal modicum coloribus albo nigro subruffo variatum, per totam hiemem dormit, & quasi pila contractus in vnum iacet, miroq modo iuxta Isidorum ipso somno pinguescit. Interea sopito vitali spiritu nulla est ei commotio. Sed hoc mirum est, quia si sopitum animal ad aeris serena deferatur, paulatim inter manus tenentium conualescente spiritu resoluitur. Itaq; veris intrante tepore cum sol radios emisit, naturali more ad robur redit. In arboribus velut in terra currit, & pomorum succo cupidius delectatur: huius pinguedine decocta, si inungantur membra, paralisim timentibus, vt dicit Plinius profuturum.

De Migali. Cap. CXXXII.

ACtor. Migale bestia quæ cameleonti similis esse dicitur. Rudolphus super Leuiti. Migale dicitur quasi mus gulosus. Est autem, & fraudulentus Nam cum dolo rapit quæ postea ventri committit. Auicenna vbi supra. Migalem esse dixerunt animal minus mustela. Color eius ad cineritatem declinus est cum subtilitate, & tenuitate, lõgitudo oris eius est ad vltimum, & labium eius in vltimo. Cumque videt animal, salit ad ipsum, & cum testiculis eius suspenditur. Dixerunt autem quidam, ꝙ habet formam, & colorem muris. Verum muscida eius est acuta, & oculi parui, dentes eius habent tres ordines, quorum alij super alios torti sunt retorsione parua ad superiora. Ex eius morsu dolores accidunt vehementes, punctura in corpore, & apparitio ruboris in locis secundum dentes eius, & accidunt in circuitu morsus vesicæ plenæ humiditate sanguinea super bases fuscas. Quandoque autem peruenit res ad puncturam in intestinis, & difficultatem vrinę, sudoremque frigidum corruptam. Cum ergo cadit caro corrupta, curetur uulnus curatione sua.

De Mustela. Cap. CXXXIII.

ISidorus. Mustela dicta est quasi mus longus, nam & telum a longitudine dictum est, hęc ingenio subdola domibus vbi nutritur, catulos suos transfert, mutatq; sedem. Serpentes, & mures persequitur, duo sunt autem genera mustelarum. Alterum. n. siluestre est distans magnitudine, quod Græci ictidis vocant. Alterum in domibus oberrans. Falso autem opinantur qui dicunt mustelam ore concipere, & aure partum effundere. Phisiologus. Dicuntur autem mustelæ peritę esse medicinæ, ita vt si forte fętus earum occisi fuerint, & eos inuenire potuerint, rediuiuos faciant. Ambrosius in Hexameron. Mustelæ grauis est odor in terris, in mari suauis. Terrena se nouit fętore vlcisci, hęc non minorem gratiam habet capta quam libera. Plinius lib. 8. Mustela medetur sibi ruta cum serpentibus dimicatione conserta, mustelæ virus exitio est basilisco, hunc enim interficit cauernis facilè cognitis sola tabe, & illa simul odore moriunturq;, & naturæ pugna conficiunt. Idem in lib 11. Mustelis genitalia sunt ossea. Idem in lib. 18. Mures (vt supra dictum est) abiguntur a frugibus cinere mustelæ vel felis diluto, & sparso semine, vel in aqua decoctarum, sed redolet huius animalis virus etiam in pane, & ob id vtilius putant attingi semina bubalo felle. Idem in lib. 20. Contra serpentium ictus efficax ruta probatur esse, cum mustelæ rutam prius edendo se muniãt cum serpentibus dimicaturæ. Idem in libro 28. Hienę tali sinistri cinere decocto cum sanguine mustelæ perunctos omnibus odio venire tradunt. Felle vero cameleontis in aquam coniecto mustelas contrahi dicunt. Fel caprinum contrarium veneficijs ex mustela rustica factis. Idem in lib. 29. Mustela quæ domibus oberrat catulos suos, vt auctor est Cicero, quotidie transfert, sedem mutat, serpentes persequitur. Stellionum vero fel tritum in aqua, mustelas congregare dicitur. Porro non latrant canes caudam mustelæ quæ abscisa sit dimissæ habentes. Item veneficijs ex mustela siluestri factis contrarium est ius gallinacei veteris largè haustum, oculis mustelæ puncto erutis aiunt visum reuerti. Idem in lib. 30. Cinis mustelæ si detur gallinaceis, & columbis tutos esse dicunt a mustelis. Præterea si cerebrum mustelæ coagulo addatur, caseos negant vetustate corrumpi aut muribus attingi. Auicenna in secundo canon. Ex immatura ficu cum herba fit emplastrum super mustelæ morsum. Idem in lib. 4. Est autem mustelæ morsus velocis doloris. Contra quem fit emplastrum cum cepis, & alijs. Amborumque comestio cum vino puro, & cum farina herbi. Odor autem rutæ mustelam effugat.

Adhuc de eodem. Cap. CXXXIIII.

EX lib. de natu. rer. Mustela est bestiola subdola, catulos sedulè nutrit, eosque de loco ad locum sępius transfert, ne forte inueniantur. Hæc rupes, & cauernas inhabitat, diutissimè dormit. Quando cum serpente pugnare vult, agresti ruta se munit, proinde super omnem medicorum artem perita esse dicitur, ita vt si mortuos fętus suos inueniat, per herbam naturaliter notam rediuiuos faciat. De hac Clemen. Papa dicit ꝙ ore concipit, & aure parit. In Proselena insula mustelæ non transeunt, & si fuerint illatæ moriuntur. In Boetia quoque quæ Lebedia dicitur, illatę statim fugiunt. Harum genera duo sunt, quorum maius ictides dicitur In ventre candet. In dorso rubet. Mustela, vt dictum est, serpentes persequitur, adeo vt ipsum basiliscum interimat, sed eo interfecto commoritur, ipsum quidem intrantem basilisci cauernam fugit basiliscus, sed mustelą insequente occiditur. Sic ergo breuis corpore, sed astutia magna, & animositate, vincit etiam animalia magna agilitate corporis. Gnara quoque venatrix est murium, idest rattorum in quantitate suum corpus excedentium, & tam argutè quam nociuè promptissima est vltrix iniuriarum. Alexander. Mustela vero animalium læsa quorundam veneno, herbarum salubrium virtute sibimet festinanter succurrit. Quinetiam tantum habet salubrium herbarum delectamentum, vt fętus suos reanimare putetur, præterea friuolum est quod dicitur, ab imperitis mustelam ore concipere, & aure parere. Constantinus vbi supra. Mustelæ morsus nimium dolorem infert patientibus, & color plagæ illius est liuidus.

De

De Medicinis ex mustelis. Cap. CXXXV.

ESculapius. Mustelæ cinis,& sanguis eius elephantitiosos sanat.Hali. Carnes ebenars,i.belulæ vel mustelæ,si comprimantur cum hausali aceto epilensiæ prodest, huius quoq; venter si eductus sale condiatur, & in vmbra siccetur,ac cum vino decocto bibatur epilensiæ prodest,& morsui venenosorum,resistitque medicaminibus pessimis, si aũt in olla comburatur ænea, cinis eius podagricis medetur.Cerebrum eius siccũ si bibatur,epilensiam iuuat Sanguis eius cathaplasmatus super scroffulas, dissoluit eas,fertur & artetic̨ prodesse. Plinius lib.29. Mustel̨ siluestris fel contra aspides dr̃ efficax,cætero venenum. Hæc autem quæ in domibus oberrat sale inueterata datur ex ea percussis denarij pondus in tribus cyatis. Contra toxica quoq; valet mustela vulgaris inueterata binis dragmis pota. Item mustelæ cinis suffusionem oculorum sanat. Cerebrum eius coctum tritum,frontiq; illitum,epiforas sedat, siue per se, siue cum polline,siue cum thure,sic & solatis prodest,idest sole corruptis.Idẽ in lib.30 Humeri doloribus cinis mustelæ cum cera medetur. Iocinoris quoque doloribus medetur, mustela siluestris in cibo sumpta,vel eius iocinera. Sanguis mustelæ podagris confert, cum plantagine illitus.Viuæ quoq; combust̨ cinis ex aceto, & rosaceo si pẽna illiniatur,vel si cera, & rosaceo admisceatur fel caninum,ita ne manu attingatur,sed penna illiniatur. Morbis comicialibus prodest mustelæ cerebrum inueteratum ac potũ, & iecur eius. Testiculi quoque vel ventriculus inueteratus cum coriandro. Præterea cinis mustelæ ex aqua potus freneticis prodest.Elephantiam quoque sanat,& mustelæ cinis,& sanguis.

De ratto,& sorice. Cap. CXXXVI.

ACtor.Rattus,& sorex species sunt.Et tamen sorici nomen muris communis vulgariter appropriatur, & contrario rattus in medicorum libris quasi proprio nomine mus vocatur.Vnde & medici fimo ratti ad alopicias vtuntur,qui tamen videlicet rattus venenum in cauda gestare dr̃. Est autem rattus duplicis generis,scilicet terrestris,& fluuialis. Ex lib.de nat.re. Rattus est murium genus,multo cæteris maius.Hi adeo perniciosi sunt cum libidine accenduntur, vt si eorum vrina partem aliquam hominis nudam attigerit,carnes eius vsq; ad ossa putrescere faciat,nec vulnus in cicatricem vlterius inducitur.Isid. Sorex Latinum est vocabulum, sicut dictum est, eo ꝙ animal huiuscemodi rodat,& in modum serre præscidat. Belbetus vbi pra.Si domum suffumigaueris cum vngula muli sinistra, non remanebit in ea sorex. Plinius lib.11. Aures soricis sunt pilos̨. Diascorides. Fimus autem soricis cum aceto tritus alopicias emendat,cum rore marino tusus ac bibitus calculos excludit.

De talpa. Cap. CXXXVII.

ISidorus.Talpa dicta est eo,ꝙ perpetua c̨citate tenebris damnata sit, est.n.absque oculis, semper terram fodit,& humum egerit,& radices subter frugibus comedit, quam Græci affalata vocant. Rudolphus.Talpa est animal cæcum quod dicunt ex terra simul ac pluuia creari. Aristo. Animalia quædam habent habitacula,sicut talpa,& mures,formica,& aues. Oĩa animalia quæ sibi similia gignunt,habent oculos præter talpam quæ priuata est oculis,secundum quod apparet,nam ipsa omnino non videt. Sed,& si quis sciderit in ea corium quod est super loca oculorum,& inuestigauerit,inueniet oculorum loca, & nigredinem eorum ẜm dispositionem oculorum.Quare non accidisset ei occasio,& priuatio luminis, nisi in principio partus propter fixionem cutis super oculos. Itaque genus talpæ non habet visum,quia non habet oculum manifestum. In Boetiæ loco qui dicitur eohomonia inueniuntur talpæ,& in lebadiki non inueniuntur omnino, quamuis loca sint propinqua inter se. Et si quis ad illam regionem ferat talpam non cauabit terram,neq; viuet. Plinius lib.8. Talpæ in Leucadia Boetiæ illatæ solum ipsum fugiunt,quæ iuxta in orchomeno arua tota subruũt. Quarum e pellibus cubicularia stragula vidimus, adeo ne religio quidem a portentis submouet delitias.Idem in lib.10. Talpa est animal quod obrutum terra tam denso videlicet ac surdo naturæ elemento, liquidius tamen audit quam homo, cum omnis vox in sublime tendat. Idem in lib.11.Quadrupedum talpis visus non est,oculorum tamen effigies inest si quis prætentam detrahat membranam.Idem in lib.17.Multi talpas amurca necãt, quæ arboribus nocent. Palladius vbi supra. Talpas Græci hoc modo persequuntur,nucem perforari iubent vel aliquod pomi genus soliditatis eiusdem,ibiq; paleas, & cedria cum sulphure sufficienter includi. Tunc omnes paruulos aditus ac reliqua talparum spiramina diligenter obrui, vnumque foramen quod amplius est reseruari. In cuius aditu nucem intus incensam si ponitur vt ab vna parte flatus possit accipere, quod ab illa diffundat parte. Et sic impletis fumo cuniculis, talpas vel fugere protinus vel necari.

Adhuc de eodem. Cap. CXXXVIII.

IOrath. Talpa radicibus herbarum nutritur, & ex illis per hiemem reficitur. Cumq; peruenerit ad lucem solis,& aerem tunc moritur. Cum autẽ effoditur, si contra impetum venti effoditur, sentit ipsum qui effodit,ac se occultat in terra. Glosa super Leuit.De his qų mouentur in terra inter immunda reputatur talpa,videlicet animal c̨cum de terra genitum. Ex lib.de natu.rer. Talpa est animal paruum,nigrum,& c̨cum,de terra genitum,compluta,& lutulenta,sed corrupta,huius pellis multorum pilorum est,& suauis valde,sed teterrimum colorem habet. In terra habitat,vermium esca viuit,in fame quoq; terram comedit. Aliquando vero terra siti arente egreditur, sed quia c̨cum est ad locum vnde exijt,redire nescit, vnde plerumq; fit vt anticipatum occidatur,licèt autem c̨ca sit,habet tamen in ipso oculorum loco quandam nigredinem, & in medio eius pupillam oculorumq; colorem ad dispositionem, sed corio tectam. In quo consideranda est prouidentia creatoris, qui bestiolæ in tenebris,& in terræ latibulis habitanti dedit oculos ad plenum formatos,& tamen lumine priuatos, vt & vtilitati, vel necessitati satisfaceret,& naturæ decus omnino non negaret: licèt autem terra tam denso videlicet ac surdo elemento obruta, omni tamen animali liquidius audit, quod in hoc vtique magis mirum est, quoniam omnis sermo in sublime contendit.

De medicinis ex talpa. Cap. CXXXIX.

TAlpa combusta in puluerem, & sparsa cum albugine oui super faciem,remedium est contra lepram. Sanguis eius si super caput pilis nudatũ delinatur,pilos redire cogit,vt dicitur. Auicenna. Stercus quoque talpæ magni iuuamenti est ad curationem alopiciæ. Hali. Sorices magni,idest talpæ si findantur, & super scorpij percussionem ponantur,sanat. Plinius lib.30. Magi cunctorum animalium maximè mirantur talpas cecitate perpetua damnatas,tenebrisq; defossas,& sepultis similes. Iudicant tamen nullum animal religionis capacius,si & tamẽ quicquam probabile inuenitur,nisi ꝙ murisaranei morsibus aduersantur,cum sit vtrumque terra obrutum. Actor. Fertur etiam, ꝙ cinis talpæ combustæ valet contra fistulam, videlicet ad eius putredinem consumendam. Huc vsque de iumentis ac bestijs diximus. Nunc restat de tertio genere terrestrium animalium,scilicet de reptilibus.

LIBER XX.

De Reptilibus in generali. Cap. I.

PEtrus comestor. Reptilia cum bestijs,vt supra dictum est,homini sunt in exercitium sicut iumenta in adiutorium. Reptilium autem tria sunt genera,videlicet serpentia vt colubri,qui costarum vi se rapiunt. Repentia vt lacertæ, vel bottacæ, quæ pedibus repunt. Trahentia, vt vermes,qui ore se trahunt. Aristoteles in lib.de animalibus. In animalibus ouantibus ac generantibus vermes fœmina maior est vt in lacertis, & ranis serpentibus,& araneis. Vermes qui generantur ex animalibus cibantur prius,deinde non recipiunt cibum,sed remanent immobiles, sicut qui dicuntur apidem, & sunt coloris aurei. Animalia squamosa sicut lacertulæ ac serpentes comedunt indifferenter herbas,& carnes. Viuunt autem hmõi,& manent in lapidum parietumq; rimis,& in locis angustis. Porro caudæ serpentium atq; lacertorum crescunt postquam abscisæ sunt. Andromachus in lib.de tyriaca.Natura ingeniauit vt magnificaret mandibulas,& dilataret os reptiliũ rapacium, & habentium venena, vt esset ei facilius, & conuenientius in rapina.Vnde magnificatio mandibularum,& dilatatio super vehementiam virtutis,& audatiam eorum.Archides in lib. de vene. Ex confectione arnoglossæ ac zedim reptilia congregantur, & ex eo reficiuntur. Porro si sputum hominis quando ieiunus est cum aristologiæ puluere misceatur, reptile quod ex eo gustauerit moritur.

De serpentibus in communi. Cap. II.

ISidorus. Serpens dicitur,quia occultis accessibus serpit, nec apertis passibus, sed squamarum minutissimis nisibus repit. Illa autem quæ quatuor pedibus vtuntur vt lacertæ, & stelliones,non serpentes, sed reptilia nominantur. Serpentes autem etiam reptilia sunt,quia ventre,& pectore reptant. Quorum tot venena quot genera, tot pernicies, quot species, tot dolores, quot colores habentur. Aristoteles in lib.de animalibus.Serpentes abscondunt se,& latent in terra. Sunt autem medij inter animalia sanguinea agrestia,& aquosa,plus enim manent super terram, & pauci in aqua. Sunt quidem in mari varia serpentium genera,nec manent in profundo, sed prope ripam. Accidit

cidit serpentibus quod & pullis accidit hirundinũ, quia videlicet si quis eis perforauerit oculum & excęcauerit, reuertetur visus iterũ. Caudæ quoq; serpẽtium, vt dictum est, crescunt postquã abscisæ sunt. Plin. li. 8. Aĩalibus in hiemes quibusdam prouisum est pabulũ, & aliis pro cibo somnus. Sola serpentium vipera dr̃ condi terra. Cæteræ autem arborum vel saxorum cauernis vel cauis & aliàs vel annua fame durãt algore modo dẽpto. Oĩa vero secessus tpe veneno orba dormiunt. Idem in libr. 11. Sibilus serpentibus est longus, affectus autẽ indicia sunt ẽt in serpentibus immitissimo animalium genere. Ex lib. de nat. rerum. Serpentes hieme latent saxis vel arboribus concauis ac sine cibo durant. Verno tpe prodeunt. Natura feruidi sunt. Vnde postquam infriguerint, parum aut nihil nocent. Itaq; nocte minus, quam die lædunt, quia nocturno rore frigescunt. Hiemali frigore in nodos torquentur, æstate vero resoluũtur. Ambro. Pulchritudo leonis eximia per comantes ceruicis choros excutitur, cum sublato pectore serpens attollit ora.

De Anathomia serpentum. Cap. III.

ARist. Serpẽtium intestina & interiora similia sunt aĩalium quadrupedum ouantium præcipuèq; lacertuli. Non tñ hñt testiculos. Matrices aũt habẽt duas in duo diuisas. Est autẽ partium vtraq; procedens ad superius in vtraq; parte spinæ. Serpentes magni squamas hñt duras & alijs fortiores, quia natura est, sicut natura ossium. Hoc genus non habet palpebram superiorẽ, nec claudit oculos, quia cutis eius durior est cute auiũ. Nec indiget visu acuto, qm̃ in lapidibus & foraminibus ac fissuris est mansio eius. Huius aĩalis caput in duo diuisum est. s. in partem capitis superiorem, & mãdibulã inferiorem. Collũ vero non habet serpens, sed aliud collo conueniens, quia non est eo membrum extremitatibus notis distinctum. Dentes serpẽtium acuti, diuersi, cõiuncti ẽm serram. Linguæ eorũ subtiles sunt, longæ nigræ, bifurcæ, i. duos habentes aculeos. Collum nõ hñt distractum. Animalia quidẽ pedibus carentia, sicut serpentes, assimilantur lacertis longi corporis. Sed q̃dam illarum hñt pulmonem, quia anhelant, quædã vero non, sed branchos loco pulmonis. Nullumq; istorum generum etiã habet vesicam, præter tortucam, qm̃ humiditas illorum parua est sicut auium, & trãsit in squamas. Omniaq; hmõi habent vnum ventrẽ, sicut aĩalia dentes hñtia in vtraq; mandibula. Habent ẽt interiora mẽbra parua sicut carẽtia vesica. Mẽbra quidẽ interiora serpentiũ stricta sunt & longa ẽm creationẽ sui corpis, nec assimilantur aliorum aĩalium interioribus membris. Nullũ aũt genus serpẽtiũ habet pedes, sicut nec vllum genus piscium. Nullũ genus serpẽtiũ habet testiculos, sed habet vias sicut sunt viæ pisciũ. Canna pulmonis eorum est lõgissima, & similiter stomahi eorum. Extremũ cannæ est post os. Venter strictus est similis amplo intestino. Post ventrem hñt intestinũ subtile perueniẽs ad exitum superfluitatis, prope collum hñt cor paruum, longũ, reni simile in aspectu. Post cor est pulmo in quo sunt partes nẽruosę, subtiles inuolutę, longę pẽdentes a corde. Post pulmonem est epar longum, extensum. Splen vero paruus est ac rotundus, sicut splẽ lacertuli, hñt fel aũt simile felli piscium, & est super epar in magnis super intestinum in paruis. Costas hñt multas ęquales numero dierũ mensis. s. trigiuta. Membrum hñt cõueniens pectori, sed non hñt mammillas, nisi vias hñt prope os pp anhelitũ, & illæ viæ nõ sunt manifestè diuisæ. Linguas hñt valde lõgas, & extẽdũt eas valde, ita ꝙ extrahũt ab ore. In quibus hñt duos ramos subtiles in extremis suis ad modum pilorum, propter insaturitatem naturæ ipsorum. Et est in eis sapor humiditatum duplex, quia sensus gustus in eis est duplex. Vias etiam habent a quibus exit superfluitas sicut animalia cætera, sed non habẽt exitus vrinæ viam, quia non habent vesicam. Plinius libr. 11. Serpentibus sicut & canibus & piscibus sunt dentes serrati pectinanter coeuntes, ne contrario atterantur occursu, lingua vero tenuissima & trisulca serpenti, coloris atri, idest nigri.

De Generatione ipsorum. Cap. IIII.

ARisto. Serpentum oĩum genera reliqua faciunt oua. Tyrus aũt generat animalia. Et in matricibus serpentiũ diuersitas est ad matrices cęterorum aĩalium, & ad seinuicẽ. Matrix nẽpe serpentiũ incipit ab inferiori parte & procedit ad superius ex vtraq; parte spinæ, vtraq; vero partiũ similis est viæ procedenti ad partẽ parietis. Et in ea sunt oua ẽm acies posita. Cũq; serpens ouat, non omnia continuè simul ouat. Et matrices quidem serpentiũ super ventrem sunt intus & extra. Matrices vero generantiũ animalia sunt prope spondilia. Porro animalia lęuitatis magnæ, quasi applicantur adinuicem reuoluto coitus tpe. Serpẽtes itaq; implicantur reuolutæ, ꝙ putabit aspiciens vnum corpus capita duo habens esse. Carent vero testiculis pp longitudinem corporis. Et animalia, q̃ non habent testiculos pp melius, sed pp necessitatem solum velocis sunt coitus sicut natura serpentiũ. Inuoluũtur aũt in coitu serpẽtes adinuicem, nec hñt virgam quia non habent crura, sed habent vias sicut sunt viæ piscium, pp longitudinem vero corporis nõ nisi difficile aptantur ad coitum, & separatio ipsorum est tardior separatione pisciũ. Plura quidem serpentiũ genera faciunt oua completa. Ouant siquidem serpenres prius interius oua perfecta, & postmodum ex ouis extra generant aĩalia. Et illud aĩal ouat exterius non pp calorem, sed pp frigus. Porro genus serpentium multorum est ouorum, nec inuenitur in eis mõstruositas nisi raro, pp matricis figuram, qm̃ ipsorum oua sunt disposita ẽm aciem in matrice propter longitudinem suam, iam tñ apparuit serpens capita duo habens. Plinius lib. 10. In terrestribus oua serpentes pariunt, oua quoq; cõtecta in terra incubãt, & anno sequenti fętum excludunt. Coeũt aũt complexu adeo inuicem cõuolutæ sibi, vt vna biceps possit existimari. Anguem gigni ex medulla spinæ hoĩs accipimus a multis. Porro fabulo sas reor quas vorãdo aues tradit Democritus, quarum sanguine confuso serpens ginatur, quẽ quis ederit alitũ colloquia intellecturus sit. Isid. De mortui hoĩs medulla q̃ in spina est, ẽm Pythagoram & Ouidium serpens creatur, vt sicut per serpentẽ mors hominis, ita & hominis morte serpens gignatur.

De Cibo eorum. Cap. V.

ARistot. Serpens de terra viuit, & animalia squamosa, sicut lacertulæ ac serpentes, indifferenter comedunt herbas & carnes, serpentesq; desiderãt indifferẽter comedere & sunt pauci potus aquæ. Diligunt aũt valde serpentes vinum, propterea venantur per ipsum, qñ imbibuntur. Sugunt ẽt animalis ad qđ applicantur humiditatem, & exit residuum per eiectionem. Et frequenter humiditatem sugunt, residuumq; dimittunt. Diu vero viuere possunt sine cibo. Et hoc a serpentibus illis cognoscitur, qui Apothecariis venduntur. Plinius vbi supra. Serpentes draconum comedunt oua quadam arte spectanda, aut eñ solida hauriunt, si iam fauces capiũt, quæ deinde in semet conuoluti intus frãgũt, sicque putamina excutiunt: aut si tenerior est catuli adhuc ætas orbe apprehensa spira ita sensim vehemẽterq; præstringunt, vt amputata parte quasi ferro, reliquam, quæ amplexu tenetur sorbeant. Simili modo etiam auibus deuoratis solidis contentione plumas & ossa reuomunt. Cumq; occasio est vinum præcipuè appetunt & potant, cum alioquin exiguo potu indigeant. Eędem autem minimo nulloque cibo penè cum seruantur inclusæ. Deniq; nullum iuterit venenatum siti vel fame, quia neq; caloris habent vim, neq; sanguinis, nec sudoris, quæ auiditatem naturalem sale augent. In quo genere magis exitialia extant, si genus suum ederint antequam noceant. Ambr. Serpens fęniculi pastu cæcitatem repellit, moritur autem si sputum hominis ieiuni gustauerit. Ex libro de netu. rer. Omnis serpens indifferẽter carnes & herbas comedit, parum vero bibit, nec habẽt exitum vrinæ, sed potus superfluitas consumitur naturali calore, qui maximus est in eis.

De Motu & viuacitate ipsorum. Cap. VI.

SErpens linguam mouet tanta celeritate, quòd triplicem cum vna sit videtur habere. Serpentium corpora valde sunt humida. Et quocunq; vadunt, viam humore designant. Cumque pedibus careant, costis tñ & squamarum nisibus repunt, quas a summo gutture vsq; ad ima alui parili modo dispositas habent. Squamis. n. innituntur quasi vnguibus, & costis quasi cruribus, vnde quacunq; parte corporis ab aluo vsq; ad caput ictu aliquo collisa fuerit, debilis reddita cursum habere non poterit. Nam vbicunque ictus ille inciderit, spinam per quam costarum pedes ac motus corporis agebantur, soluit. Serpentes aũt diu viuunt, quia deposita veteri tunica senectutem deponunt, & in iuuentutẽ redeunt. Eorumq; tunicæ dñr exuuię, qm̃ his exuunt se. Arist. Serpens cum ambulat, flexione quam facit, eleuat a terra partem corporis vnam & aliam ponit super illam. s. terram. Est aũt genus serpentium simplex in caueis habitans, sanguinem naturaliter habens, & est squamosi corporis, reptatione super ventrem suũ ambulãs: serpentes mouere possunt caput ad posterius quiescente corporo, & quia spondiliũ eorum armillæ createę sunt & cartilagiue. Ideoq; sunt flexionis bonæ. Et hoc in serpentibus factum fuit pp melius, vt corpus suum longum & strictum aspicerent posterius, quia non habẽt pedes nec instrumentum ad accipiendum cibum, & ad custodiendum quod est posterius, nec auxiarentur in capitis eleuatione, nisi posterius valerent aspicere: hoc itaque datum est eis ad custodiam sui corporis, qm̃ est imbecille. Plinius lib. 11. Porro si quis oculos eruat serpentium catulis renasci eos tradunt, sicut & hirundinum pullis. Serpentibus etiam & lacertis caudæ renascuntur amputatæ. Ex lib. de natu. rer. Serpens longo tempore viuit, quia in senectute carnes suas ieiunando consumit. In Hibernia nullus serpẽs viuere potest, sed nec aliud venenatum. Quin etiam vbicunq; terra de Hibernia allata super animal venenatum proiecta fuerit, ilico moritur.

De *Aſtutia eorum.* *Cap.* VII.

ISidorus. Serpens aſtutus eſt, nam in naturalibus bonis, quæ nobis & irrationabilibus animantibus videmus eſſe communia, quadam viuacitate ſenſus excellit ſerpens. Vnde & legitur, quòd ſerpens erat ſapientior cunctis animantibus terræ. Dicit Plinius, creditur, quòd ſi ſerpentis caput etiam cum duobus euaſerit digitis, nihilominus viuit, vnde & totum corpus obiicit pro capite. Idem in libro. 17. Serpentes etiam guſtu feniculi deponunt annuam ſenectutem. Auicenna in ſecundo canone. Serpentes de cauernis ſuis poſt hiemem egredientes, fricãt oculos ſuos ſuper feniculum, vt illuminentur. Phiſiologus. Serpens cum ſenuerit, caligant oculi eius. Et ſi voluerit nouus fieri abſtinet ſe a cibo. 40. diebus & noctibus, donec pellis eius relaxetur in eo. Tunc quærit in petra ſciſſuram anguſtam, & inde ſe vehementer anguſtat, ac corpore contribulat, ſicque deponit ſenectutem, & nouus efficitur. Cum autem ad fontem bibere venit non ſecum affert venenum ſuum, ſed in cubili ſuo illud deponit, & ſic aquam indeficienter bibit. Hominem ſi viderit nudũ timet, inueſtitum inſilit. Ex libro de naturis rerum. Serpens caput abſcondens totum ferienti corpus obiicit. Nam ſi caput euaſerit, amiſſo corpore nihilominus viuit. Viuit autem, vt dictũ eſt, longo tempore, quia cum ſenuerit, carnes ſuas ieiunando cõſumit. Donec cute laxata macie per foramen petræ tranſiens veterem pellem deponit, ac iuuentutem induit. Exuit autem pellẽ a capite prius. Alexander. Serpens vt dictum eſt, feniculi paſtu cęcitatem exceptam expellit. Itaque vbi oculos ſibi obduci ſenſerit nota remedia petit, nec fraudatur affectu.

De *Venenis ſerpentium.* *Cap.* VIII.

ISidorus Serpentium tot ſunt venena, quot ſunt genera. Tot pernicies quot ſpecies, tot dolores, quot colores habentur. Omnes autem ſerpentes natura ſua frigidæ ſunt, nec percutiũt niſi quando caleſcunt. Nam quando frigidæ ſunt nullum tangunt. Vnde & venena earum plus de die quàm nocte nocent. Torpent enim noctis algore, & merito, quia frigidæ ſunt nocturno rore. In ſe enim adducunt vaporem corporis gelidæ peſtes. & natura frigidæ. Vnde & hieme in nodis torpẽt, æſtate ſoluuntur. Inde eſt, quòd quicunque ſerpentium veneno percutitur, primum obſtupeſcit, & poſtea vbi in illo calefactum ipſum virus exarſerit, ſtatim hominem extinguit. Actor. Platearius tamen in libello qui dicitur, liber iſte tractat de tyriaca, dicit, ꝙ venenum quoddam eſt frigidum, & quoddam calidum, omne tamen ſiccum. Auicenna quoque ſentit contrarium. Auicenna in quarto canone. Quidam æſtimauerunt, ꝙ venenum ſerpentium etiam viperarum ſit frigidum, ſed error eſt. Nam illud qđ accidit ex frigore morſo ab eis, eſt propter mortificationem caloris innati per contrarietatem veneni. Calor enim innatus eſt, qui calefacit corpus ſua ſparſione, & inflammatione. Cum autẽ non eſt calor innatus, & ſi inflammetur cor igne leui, non oportet tamen vt propter ipſam calefiant extremitates. Ex libro de naturis rerum. Cum autem venenum ſit mors homini, eſt tñ vita ſerpenti. Vnde ingreſſurus quidem aquas ſerpens venena deponit, exiens autem reſumit. Quòd ſi fortè caſu quolibet amiſſa venena non inuenerit, caput terræ frequenter allidens moritur præ dolore. Dicit autem Plinius, quòd nihil aliud eſt venenum, quàm fel ſerpentium. Inde ad venas ſub ſpina, & poſtmodum ad os peruenit, vel ad caudam, vt ſcorpionibus.

De *Nocumentis & remedijs* *Cap.* IX.

ACtor. Serpentis venenum, ut dictum eſt, quod eſt vita ſerpenti, mors eſt homini. Iſidorus. Venenum autem dictum eſt, eo quòd per venas vadit. Infuſa enim peſtis eius per venas, vegetatione corporis aucta diſcurrit, & animam exigit. Vnde non poteſt venenum nocere, niſi ſanguinem hominis tetigerit. Lucanus. Noxia ſerpentum eſt admixto ſanguine peſtis. Omne autem venenum frigidum eſt, & ideo anima, quæ ignea eſt, venenum fugit. Fertur autem, ꝙ ſerpens hominem nudum cõtingere auſus non ſit. Ariſto. Morſus ſerpentium diuerſatur ſecundum loca. Eſt enim draco in Aethiopiæ terra ex quo generatur tyrus, vnde accipitur entikon, & contra illud non eſt medicina, & in loco qui dicitur kilkiar aliàs akiar ſerpens eſt paruus, a cuius morſu lapide in ſepulchris regum antiquorum ſanantur. Submergunt enim lapidem in vinum, & dant illud vinum ad potandum, denique omnium animalium venenum habentium morſus eſt valde malus; & maximè ſi comedant ſe inuicem, ſicut comedit draco ſcorpionem. Pli. li. 8. Animalia quædam vt ſerpentes indigenis innoxia ſunt, aduenas interimunt. Idem in libro 13. Syria peculiares habet arbores in nucum genere piſtatia nota., coctaque traduntur aduerſus ſerpentum morſus, & cibo, & potu prodeſſe. In Aſia & Græcia frutices epicactis quem alii embolinem vocant foliis paruis, quæ pota contra venena proſunt ſicut herices contra ſerpentes. Idem in libro. 16. Fraxini quoque folia ſucco expreſſo ad potum, & impoſita contra ſerpentes ſunt opifera. Rododendron iumentis, & capris, & ouibus eſt venenum, ſed idem homini remedio eſt contra venena ſerpentum.

De *eodem.* *Cap.* X.

COnſtan. in pantegni lib. 8. Serpentium venenum calidum eſt, & qui mordentur nimium dolorem in illo loco patiũtur. Poſtea verò dolor ſecedit ad totum corpus. In loco morſus duo foramina ſeparata videntur, quæ ſunt dentium illorum locus, poſt ab ipſis humiditas quaſi olerum currit, deinde humiditas fumoſa. Et in circuitu loci eſt apoſtema calidum pati, qđ habet ruborem, & liuorem ac veſicas, & quaſi ab igne combuſti ſint corporis color mutatur. Abominationem & uomitum colerę patiuntur, & defectionem ac tremorem, & frigidum ſudorem. Caro comeditur, & de membro in membrum corroditur, de gingiuis quoque ſanguis effluit, & ſtringitur. Ex libr. de na. re. Qui ueneno interficitur, primitus obrigeſcit. Poſtquam autem venenum fuerit calefactum, hominem ariditate ſitis interficit. Terra ſerpentem homine percuſſo, ſicut Pli. dicit, amplius non recipit, ſed poſt paululum moriturus pęnas luit. Itaq; ſerpens non plures interimere poteſt quàm ſolum vnum, niſi ſalamandra tantum. Priſtianus ad Coſdroe. Non omnibus animalibus reptilia nociua ſunt. Nam & ſues & cerui ſerpentes comedunt, & alij ab aliis innocui deuorantur. Multaque alia inuenire eſt, quibuſdam quidem ſalutaria, quibuſdam autem nociua, talemque ad ſe iuuicem habitudinem habentia connaturalitatis. & fugę. Schiticum venenum ex viperæ, & hominis ſanie compoſitionem habet, quo tingunt ſagittas ad velocitatem plagæ mortiferæ. Canum verò morſus, & luporum cum rabiãt ex alio effectu nociui ſunt. Auicenna in ſecundo canone. Serpẽtis puncturæ confert furfur ſuperpoſitus emplaſtri more. Prodeſt etiam allium cum vino bibitum. Denique galbanum tyriaca eſt venenis ſerpentium. Iterum planta, quæ dicitur agnus caſtus, ſemen eius bibitum confert ſerpentium morſibus. Idem in quarto canone. In morſuris venenatorum prohibetur conſolidatio vulneris vſque ad horam ſanationis ægri a malitia veneni. Ex his autem, quæ ſuper puncturas venenatorum liniũtur, eſt petroleum cum butyro cocto, vel caſtoreum cum oleo. Succus etiam porri quem aqua non tetigit, & calamentũ fluuiale optime venenum attrahit, & ſulfur cum vrina. Item gallus & gallina dum viui ſcinduntur, & cum eis punctura vel morſus emplaſtratur, aſſiduè quoque permutatur, & adminiſtratur.

De *multiplici varietate ſerpentium ac nocumentis ipſorum.* *Cap.* XI.

ARiſtoteles. Serpentium, ſicut & piſcium, quidam habent leue corium, quidam verò ſquamoſum, quidam & aſperũ, & quidam ſpinoſum. Plures manent ſuper terram, & pauci in aqua. In mari quoque ſerpentes ſunt ſimiles ſerpentibus terræ, præterquam capita, quia caput in eis eſt duriſſimum, & aſperũ. Priſcianus ubi ſupra. Serpentium quidam in morſu venenum inferunt, quidam punctione, aut etiam quadam occulta virtute ſiue ſpiritu, aut voce vel aſpectu, ſicut in quibuſdam aliis animalibus, & faſcinantibus hominibus accidit. Quædam etiã ex natura venenoſa ſunt, quædam ex tranſlatione, & quædã quidem præcipitium inferunt, quædam paſſionem, quædam verò periculum. Sciẽdum quoque qm̃ & loca & tempora, & eſcę differentem faciunt morſuum varietatem, hieme namque cum foueas intrant, aut continuo poſt foueam infirmantur, morſus ferè innocui ſunt. In montanis autem & aſperis locis velut aridis, & calidioribus, omnes mordaciores ſunt, quia ibi fortiores. In altera verò parte humidi ſunt & diſſoluti. Per hoc etiam circa coitum plurimum ſęui. Sed a qualicumque eſca poteſt argumentari quis eorum impetum, & fortitudinẽ. Quædã autem reptilia non ſolum mordendo, ſed etiam flatu per media arua, & ligna aut lapides nocent, & interimunt. Talis & quorundã mordentiũ virtus eſt, vt ſi radicẽ arboris momorderint, omnis arbor folia proiiciat. Dicunt ſerpentem paruum, qui vocatur ieronos apparere raro circa theſſaliã, & veluti ſola voce vrẽs interimit. Dũ autẽ apparet fugiũt viperæ, & ſerpentes, & alia omnia. Plinius vbi ſupra. Serpentium innumera ſunt genera, aliis inſunt ſquamæ, aliis vero picturæ, omnibuſq; virus exitiale. Nec eſt fateri, verum rerum natura largius mala genuerit, an remedia.

De *Eodem.* *Cap.* XII.

AVicen. vbi ſupra. Serpentium quidam vehementis ſunt acuitatis, non morantes ſcilicet interficere ex ſua diſpoſitione ultra tres horas. Nec morſus eorum curantur, ideſt prouidentur vel cauentur, quia muti ſunt ideſt in ſilentio clã mordentes. Nec ad eorum morſus valet niſi inſciſio membri ſtatim, aut combuſtio membra vltima penetrans, & comburens venenum, & conſtringens meatus, & quandoque in eorum curatione confert poſtea vomitus ſuper repletionem ex piſcibus ſallitis, & poſt hoc curationes aliæ ſuccedũt. Ex horum genere ſunt

basiliſcus

basiliscus, hirundo, aspis sicca, serpens qui vocatur expuens, & cornuta. Morsus tamen basilisci nulla curatio. Aliud autem est genus viperarum, quarum species iterum tamen diuersæ sunt. Ex his enim sunt viperæ alesilati & de eis sunt viperæ quercinæ, & viperæ facientes sitire, & reliquæ quas dicturi sumus. Accidit iterum serpentibus diuersitas non in specie sed secundum conuenientiam in specie vna, verbigratia, propter sexum. Nam masculi pauciores habent dentes, & plus veneni, & acutius: licèt quidam dicant, quòd fœminæ deteriores sunt propter similitudinem dentium suorum. Item propter ætatē, quia senes deteriores sunt iuuenibus. Item propter corpus, quia magni deteriores sunt paruis vel curtis, cum species eorum sit vna: vel propter locum, quia illi qui inhabitant montes, & loca inaquosa, deteriores sunt eis qui in littore vel plurium aquarū loca. Item propter dispositionem suam in repletione, & vacuitate. Nā illi qui sunt famelici deterioris sunt veneni. Item pp passiones eorum animales, qm̃ irati, & audaces sunt eorum deteriores. Item propter tempus, quia venenum eorum in æstate est deterius.

De Monstruosis serpentibus. Cap. XIII.

PHisiologus. Serpentes in Aethiopia esse dicūtur alas habētes. Sunt & quidam serpentes piper album comedentes, lapides præciosos in capitibus habentes, qui singulis annis inter se præliantes, sese mutuo ex parte magna interficiunt. Quidam etiam serpentes habent cornua in frontibus velut arietes, quibus ventilando percutiunt homines Aristoteles. In Aethiopica terra sunt serpentes, vt dictum est, alas habentes. Iamque apparuit serpens capita duo habens. Nec tamen inuenitur monstruositas in serpentibus, nisi raro, propter matricis figuram, quoniā ipsorum oua sunt disposita secūdum aciem in matrice propter longitudinem suam. Ex libro de naturis rerum. Aristoteles loquens de serpentibus orientis, quæ bina habent capita, dicit causam monstruositatis huius esse in spermate, vt si duo spermata continentur in vna matrice, nullusque paries inter ea distinguat, ambo verò serpentis capita cibum capiunt, & in vnum corpus transmittunt. Ambo etiam in diuersoria serpunt. Solinus. Indicis serpentibus enormitas tanta est, vt ceruos, & animantium alia ad parem molem tota hauriant, quin etiam oceanum indicum quatenus est penetrent, insulasque magno spatio a continenti separatas, populandi gratia petant. Plinius vbi supra. Megastenes quoque scribit in India serpentes in tanta magnitudine adolescere vt solidos hauriāt ceruos taurosque Methrodorus verò circa rhindacum amnem in ponto, vt superuolantes quamuis alte perniciterque haustu raptas absorbeant alites. Nota est in punicis bellis ad fluuium bagradam a Regulo fuit serpens. 120. pedum longitudinis, vt oppidum aliquod expugnatum balistis atque tormentis. Obuiam serpentes cantu extrahuntur, atque in pęnam coguntur. Orosius lib. 4. Regulus bellum carthaginense sortitus iter cum exercitu faciens, haud procul a flumine Bagrada castra constituit. Vnde cum plurimos militum aquandi necessitate descendentes ad flumen, serpens mirę magnitudinis deuoraret. Regulus ad expugnandam bestiā cum exercitu profectus est. Sed cum nihil in eius tergo proficiētibus iaculis, & omnium telorum irrito impetu, quæ per horrēdam squamarum cratem quasi per obliquam scutorum testudinē labebantur, mirumque in modum ne corpus læderent, ipso corpore pellebantur, insuper magnam multitudinem morsu cōminui, & impetu proteri, halitu etiam pestifero exhalari videret, balistas deferri iussit per quas molare saxum spinæ eius incussum compagem totius corporis soluit. Nam serpens costis, & squamis instructus, & in qualibet parte corporis ictus inciderit, & spineam soluit per quam costarum pedes, & motus corporis agebantur. Vnde etiam hic serpens qui tamdiu iaculis tot inuulnerabilis obstitit, ad vnius ictum saxi debilis cessit, ac mox circumuenta telis facile oppressa est. Corium autem eius Romam deductum, quod fuisse. 120. pedum spacio ferunt, & aliquandiu cunctis miraculo fuit.

De his quæ contraria vel noxia sunt serpentibus. Ca. XIIII.

ARistoteles. Serpentibus animalia quædam infesta sunt, vt porci, qui serpentes comedunt. Est etiam gali animal, qđ cum serpente pugnat, & rutam comedit, quia serpenti contraria est, & etiam odor eius. Præterea gali auis quædam in maiori parte pugnat cum serpentibus comedentibus mures. Est etiam animal quoddam in Aegypto, quod cum videt serpentem quendam, non pugnat cum eo quousque clamet adiutores. Et quia timet a morsu serpentis, aquam intrat, & postmodum arenam. Deinde cum serpente pugnat. Cæterum hominis saliua cōtrariatur animalibus venenum habentibus. Plinius libro octauo. Quorundam hominum odore qui Syri vocantur serpentes fugantur. Idem in libro decimo. Cornu quoque cerui odore fugātur serpentes. Cæterum se librat araneus filo super caput serpentis, sub vmbra porrectæ arboris tantaque vi cerebrum morsu apprehendit, vt serpens subinde stridens vertigine rotata ne filum quidem pendentem rumpere aut fugere possit, nec finis ante mortem est. Idem in libro vndecimo. Locustę quoque serpentes necant. Cæterum se liberant cum libuerit singulę faucibus eorum mordicus apprehensis. Item elephantorum anima, id est flatus vel halitus serpentes extrahit, ceruorum autē vrit. Suibus serpentes in pabulo sunt, quæ aliis venena sunt. Vespæ quoque vescuntur auide serpentibus, quo alimento mortiferos faciunt ictus. Idem in libro. 12. Apud gentes cedrosas est herba præcipui odoris referta inimica serpentibus, quarum ictu moriendum est protinus. Galbanum de Syria sincerum si vratur, eius nidore serpentes fugantur. Item in libro. 18. Fraxini tanta vis contra serpentes extat, vt ne matutinas quidem vel occidētales vmbras quamuis longissimę sint, serpens huius arboris attingat, sed procul ipsam fugiat. Experti prodimus si fronde illius gyro circuncludat quis, serpentem, & ignem, in ignes potius, quàm in fraxinum fugere serpentem. Mira naturæ benignitas prius, quam eæ prodeant fraxinum florere, nec ante conditas folia dimittere. Denique contra serpentes opifera sunt fraxini folia succo expresso ad potum, & vtero imposita. Isidorus libro duodecimo. Fertur etiam de serpente, quòd hominem nudum non audet contingere. Item in libro. 16. Lapis gagates incensus fugat serpentes Idem in libro 17. Raffani semine macerato quisquis manus suas infecerit serpentes impune tractabit.

De Eodem. Cap. XV.

AMbrosius. Serpentem interimunt rubi folia eidem superiecta. Sputum etiam hominis ieiuni si serpens gustauerit moritur, itaque si sputo suo ieiunus homo terrenum interficit serpentem, merito & ieiunio interficit spiritualem. Razi vbi supra. Serpentes expelluntur, si domus cum cornibus cerui vel vngulis capræ, vel galbano, vel pice, vel bdellio, vel lignis malorum granatorum, vel capillis humanis suffumigetur, vel si ex aqua in qua sal ammoniacum dissolutum fuerit roretur. De hac etiam aqua si in eorum foraminibus immittatur fugiunt. Auicenna secūdo canone. Ex planta quoq; quæ dicitur agnuscastus facta suffumigatio, & eius folia fugant venenosa. Item in 4. canone. Ex illis etiam quæ fugant serpentes ex suffumigationibus sunt cornua cerui, & radix lilii, piretrum, sulphur. Sinapis quoque serpentes interficit, & qñ ponitur super semitas eius ab ipso refugit. Iterum serpentem occidit ieiuni sputum in os eius proiectum, proprieq; qñ sumit in ore suo sal ammouiacū. Palladius de agricultura li. 1. Serpentes prope omni austeritate fugātur, & nocentes spiritus innocentia fumi graue olentis exagitat, vramus galbanum, vel cerui cornua, radices lilii, capræ vngulas, hoc genere monstra noxia prohibentur. Ex li. de natu. re. Serpens hominem nudum fugit, etiam odorem bonū, quo plerumque necatur. In hibernia nullus serpens viuere potest, sed nec aliquid venenatum. Quin etiam vbicumque terra de hibernia allata super animal venenatum proiecta fuerit, ilico moritur. In Syria angues non lædunt. In lacedemonio monte hospites a scorpionibus non læduntur, indigenas autē interimūt.

De Medicinis ex serpentibus. Cap. XVI.

AVicen. in. 2. can. Serpentis in carne est exiccatio fortis, & in cute etiam vehemens, sed calefactio non est vehemens in carne eius. Caro fęminæ melior est, & melior cutis eius est cutis masculi: proprietas carnis eius est, ꝙ ipsa facit penetrare superfluitates ad cutem. Ideoq; comestio eius facit pediculos, & corrumpit. Vnde cuidam accidit ex comestione eius, & exitura magna in collo. Quā cū apparuisset exiuit caro eius tota in pediculos cōuersa. Itē eius caro cū in vsu habetur, prolongat vitam, cōfortat virtutē, & conseruat sensus ac iuuētutē. Confert aūt lepræ magnificè, & alopiciæ. Caro & ius eius post extremitatū suarū ꝓiectionē prohibent augmentationē scroffularū, & similiter eius cutis, hæc ēt cōferūt doloribus neruorū. Itē ius & caro eius cōfortāt visum. Cutis eius in vino cocta, & in aurē distillata, sedat dolorē eius. Ex aceto quoq; in quo cutis ipsa decoquitur, ad dolorē dētiū os colluitur. Dyascorides. Tunica colubri in vino cocta & in ore distillata, sedat dolorē eius, & dolori dētiū medetur. Est ēt adiutoriū oculorū, maximè tunica de vipera. Hali. Coriū serpentis si siccetur, & terratur, coliriū ex eo factū acuit visum. Item si cum aceto buliatur, doloribus succurrit dentium.

De Anguibus. Cap. XVII.

ISidorus li. 12. Anguis autem est vocabulum omni serpentiū generi, quod plicari, & torqueri potest. Inde etenim anguis dictus est, quòd angulosus sit, & nunquam rectus. Anguibus vniuersis hebes visus est, raro in aduersum contuentur, nec frustra cum oculos non in frontibus, sed in temporibus habeant, adeo vt citius audiant quam aspiciant. Plinius libro octauo. Angues exuunt senectutem. In Syria circa Eufratis ripas

maxime dormientes angues syros non attingunt, aut etiam si calciatos momorderint, illi malesicia non sentiunt. Alijs tamen cuiuscunque gentis hominibus infesti, auide, & cum cruciatu eos exanimant. Quamobrem & syri nequaquam illos necant. Anguis hiberno situ membrana corporis obducta fœniculi succo impedimentum illud exuit, nitidiusq; vernat, exuit autem à capite primum, nec celerius quàm vno die & nocte replicans, vt extra fiat membranæ, quod fuerit intus. Item hiberna latebra visu obscurato maratro herbæ sese affricans: oculos inungit ac refouet: si vero squamæ obtorpuerint, spinis iuniperi se scabit. Idē lib. 10. Anguem ex medulla hominis spinæ a multis nasci accepimus. Pleraq; enim occulta & cęca origine prouenīūt etiam quadrupedum genere: sicut salamandra nunquam nisi magnis imbribus proueniens & serenitate deficiens: hæc autē ex non genito genita, nihil quoque gignit, nec est in ea masculinum genus, vel fœmininū, sicut nec in anguillis omnibus, quæ nec animal, nec ouum ex se generant. Neutrum est & ostreis genus, & cæteris adhærentibus vado vel saxo. Actor. Ecce postquam de serpentibus in generali dictum est: nunc de singulis serpentibus & serpentium generibus more nostro secundum ordinem alphabeti dicendum est.

De Afferato, & assundio. Cap. XVIII.

Avicenna vbi supra. Afferati & alterati, id est saliens & volans de primo, quod hic habetur afferati in Auicenna habetur, cafezati serpentes sunt parui, breues, minuti, qui quandoque occultātur in arboribus insidiantes, vt proiiciant se ad transeuntes: horum genus vidi. Callidi valde sunt, & ad rubedinē declinantes, ex eorum morsu accidit, vt dicitur, dolor vehemēs, & totum corpus pertransit: quo etiam mors accidit. Cura eorū cura communis est: vt cura viperarum. Affudius & sabrin pro primo in quibusdam originalibus habetur aufudius, vt dixerunt sapientes, sunt duo serpentes arenosa corpora habentes, & super capita eorum puncta alba & nigra, & quandoque sunt nigri & rubei & albi. Super eorum capita sunt squamæ albæ incisæ, eorumq; incessui strepitus inest propter siccitatem corticum ventrium ipsorum. Et sunt grauis motus, æqualium dentium. Horum morsus disrumpit poros & meatus naturales, faciens ex eis fluere sanguinem, ita quòd ex angulis etiam oculorum. Et comprimitur in sanguine & sputo sanguinis & fluxu sanguinis narium & vomitu & dolore in stomacho. Et dixerunt, quòd locus apostematur, ac denigratur, & currit ex eo res parua aquosa: & soluitur venter & constringitur anhelitus, & difficultas vrinæ fit & absconditur vox & membra mollificantur, & vincit super corpus dispositio obliuionis. Et accidit spasmus, & cadunt dentes, & moritur patiens. Cura autem eorum ex parte proxima est curæ viperarum.

De Ansibena, & Armena. Cap. XIX.

Isidorus. Ansibena dicta est, eo quòd habeat duo capita, vnum in loco suo, alterum in cauda currens ex vtrque capite tractu corporis circulato. Hæc sola serpentium frigori se committit: prima omnium procedens. De qua Lucanus. Et grauis in geminum vergens caput ansibena: huius oculi lucent veluti lucernæ. Plinius libro 8. Ansibene caput est geminum, hoc est & ad caput, & ad caudam: tanquam parum esset ore vno fundi venenum. Iorath vbi supra. Ansibena serpens frigori committit se: vigil & solicitus de ouis suis valde cum ea cubat, Nam dū quædam pars eius dormit, altera tunc vigilat. Et cum per semitam incedit, duo capita regit, nunc; caput anterius, nunc vero posterius consequitur. Est alius super calcaneum ambulans in coitu suo, & super caudam suam. Actor. De huiusmodi monstris serpentium, videlicet capita duo habentibus, dictum est iā superius secundum Aristotelem in capitulo de monstruosis serpentibus. Auicenna. Armena est serpens: proprietates habens reguli proprietatibus proximas, non enim interficit morsu tantum, sed visu & sibili sui auditu. Quodcunq; animal mordet dissoluitur: & quodcunque ei appropinquat ex animalibus moritur. At vero quantitate dixerunt eum a regulo differre. Aestimauerunt enim quòd est ab vno cubito vsque ad cubitum & semis: & dixerunt quòd morso ab eo non confert aliquid. Si vero aliquid confert ei, tunc semen papaueris, & castoreum: hoc enim iam quidam testificati sunt.

De Aspide. Cap. XX.

Isidorus. Aspis dicta est, eo quòd morsu venenato interimat: as enim Græci venenum dicunt: huius diuersa sunt genera, & dispares effectus ad nocendum. Fertur, quòd aspis cum incantatorem pati cœperit, qui eam quibusdam carminibus euocat, vt eam de cauerna educat. Illa cum exire noluerit vnam aurem in terra premit, alteram cauda obturat & operit, ac voces illas magicas non audiens ad incantatorem non exit. Ex generibus aspidum sunt dipsa, ipnalis, emorrois, præster, seps. Phisiologus. Aspis si momorderit hominem, statim eum cō sumit, ita vt liquefiat totus more serpentis. Glosa super Iob. 22. Aspis est paruus serpens: vipera prolixioris est corporis. & venenum aspidis conciтē, vipera tardius occidit: vnde scriptum est. Caput aspidum suget, & occidet eum lingua viperæ. Andromachus vbi supra. Aspidis habitatio est in sicco: & in locis in quibus non est aqua. Et hæc est quandoque cineritia: quandoque citrina: Aspis est serpens cerulei coloris, cuius dentes super modum longi sunt: ita quòd extra os sicut apro apparent. Morsu venenum immittit & spargit: vnde & nomen accepit. Virtute quorundam verborum incantatur: ne veneno interimat: vel vt quidam dicunt, vt quietè capi possit: & gemma de fronte eius auferri, quæ naturaliter in eo nascitur. Aspis non nocet afris, vel syris. Vnde pueros ex eo natos eis obijciunt. quos si læserint tanquam adulterinos proijciunt. Sinautem, eos tanquam suos nutriunt. Auicenna. Aspis est ex serpentibus surdis: hæc sicca dicitur propter vehementiam siccitatis suæ cutis, & est in quantitate sua inter tres cubitos & quinque. Color illius cineritius, & ad citrinitatem decliuis: oculi eius sunt vehementis luminis, & interficit a duabus horis vsq; ad tres. Quem autem momorderit, alteratur color eius & stupefit: ac multiplicatur eius singultus: & infrigidantur membra eius. Palpebræ quoque eius clauduntur, & profundè dormit. Ad eius morsionē est iuuatiuum emplastrum cum calce, ac melle & oleum.

Adhuc de eodem. Cap. XXI.

Actor. Aspis habet cum ichneumone internitium bellum, iuxta Plinium, sicut iam superius dictum est. Plinius lib. 8. Aspidum colla intumescere nullo ictus remedio asseritur, præterquam si partes contactæ confestim amputentur. Vnus est huic animali tam pestifero sensus, vel potius affectus. Coniuga fermè vagantur, nec aspidi, nisi cum compari vita est. Itaque alterutra interempta in interfectorem sequitur altera incredibilis vltionis cura, vnumq; illum in quantolibet agmine populi, notitia quadam infestat. Omnes difficultates perrumpit, spatio permeat, nec nisi amnibus arcetur, aut præceleri fuga illius: Non est autem fateri vtrum rerum natura largius mala an remedia genuerit: ideo primum hebetatos oculos huic malo dedit: eosq; non in fronte, nec ex aduerso cernere, sed in temporibus fecit. Excitatur itaque sępius auditu quàm visu. Idem in libro 10. Recitatur & de aspide traditum à Philarcho miraculum. Is enim auctor est aspidem, cum ad mensam cuiusdam veniens in Aegypto aleretur, assiduè catulos enixam: quorum ab vno filium hospitis interemptum. Illam vero reuersam ad consuetudinem cibi culpam intellexisse & catulo necem intulisse, nec postea in tectum id reuersam. Idem in libro 11. Aspidum dentes in os vergentes sunt: ne cibi excidant, nullum habentium adminiculum retinendi, sed duo sunt in superiori parte dextra leuaque longissimis tenui fistula perforati, venenum infundētes, vt scorpionum aculei. Idem in libr. 9. Aspides a se percussos torpore, & somno necant, omnium serpentium minime sanabiles. Venenū eorum si sanguinem, aut vulnus recēs attingit, statim interimit. si autem inueteratum vlcus tardius, decætero quantalibet copia potum, non nocet, ei vero rabifica vis est. Itaq; occisa morsu eius altera animalia, cibis sunt innoxia. Cunctarer ex his in proferendo remedia, nisi Varro prodidisset, aspidum ictus efficacissimē sanari hausta a percussis ipsorum vrina: mustelæ quoq; siluestris fel contra aspides efficax est. Solinus. Plures variæq; sunt aspidum species, vt dypsas, ipnalis, emorrois, præster, sunt autem ammodatæ, est & cenchris elephantiæ chercitra chamedra contes. Postremo quantus nominum tantus est numerus mortium. Monstra hæc sibilant & vt ferunt affectus habent, nec temere ni si coniuges euagantur, altero capto vel occiso vter superfuerit efferatur: subtiliora sunt capita fęminis, aluusq; tumidior, pestis nocentior, masculus æqualiter teres sublimior, atq; mitior. Phisiologus. Aspidem Lucanus somniferam vocat, quia vulneratus ab ea somnum morti continuat. Fertur autem sic incantari. Dæmones discurrunt cum verbis ad serpentes, & infectione interiori hoc faciunt vt serpentes ad nutum eorum moueantur, ac sine læsione tractabiles exhibeantur.

De Basilisco. Cap. XXII.

Isidor. Basiliscus Gręcè, Latinè regulus interpretatur, eo ꝙ rex serpentiū sit, adeo vt videntes eū fugiant, quia olofactu suo eos necat. Nam & hominem, vel si aspiciat, interimit, siquidē & eius aspectu nulla auis volans illæsa pertransit, sed quis pcul sit, eius ore cōbusta deuoratur. Polinus. Prope Aegyptū est solitudo inaccessa, quæ basiliscū creat, malū in terra singulare. Neq; enim hominis tm̄ vel aliorū animantium exitijs datū est, sed terrę adētum quoq; ipsius quam polluit, exurit vbicunq; ferale sortitur receptaculū. Deniq; extinguit herbas, necat arbores, ipsas ēt corrumpit auras spiritu pestilenti, mouetur media corporis parte:

media

media vero arduus est,& excelsus, sibilum eius etiam serpentes perhorrescunt,& cum acceperint,qua possunt fugiunt. Quicquid morsu eius occiditur,non depascit fera, nō attrectat ales. Mustelis tamen vincitur,vis autem nec defuncto quidem deest. Deniq; basilisci reliquias Pergameni comparauerunt, vt ędem Apollinis manu insignem, nec araneæ intexerent,nec alites inuolarent. Phisiologus. Edes nimirum in quibus aliqua corporis basilisci particula reseruatur, nec serpentes ingrediuntur, nec aues fędant, nec intexunt araneæ,media parte sui corporis serpit,media vero arduus est,& excelsus. Plinius lib. 8. Basilisci vis est, vt omnes qui oculos eius viderint,confestim expirent. Hunc Cyrenaica generat prouincia, duodecim enim non amplius digitorum magnitudine. Candida in capite macula, vt quodam diademate insigni,serpentes omnes sibilo fugat, nec flexu multiplici,nec vt reliquæ corpus impellit,sed celsus,& erectus in medio incedit. Necat frutices non modo contactas, verum & afflatas. Exurit herbas, rumpit saxa. huic tali monstro mustelarum virus exitio est,adeo naturæ nihil placuit esse sine pari, interficiunt eos cauernis facile cognitis sola tabe. Necant & illi simul odore moriunturq;, & naturę pugnā cōficiunt. Idem in lib.29. basilisci sanguinem qui & olofactu serpentes alios necat,& visu hominem, magi miris laudibus celebrant coeuntem picis modo,& colore dilutum cinnabri clariorem fieri. Attribuūt ei successus petitionum a potestatibus, & a dijs ęt precium,& in morbis remedia. Quidam id Saturni sanguinem appellant. Iorath vbi supra. Basiliscus omne animal super quod anhelat, statim interficit. Et omne animal præter mustelam naturaliter ipsum fugit. Nam illa eum consequitur, & vincit,morsuque suo inficit,& sic interficit.

De basilisco. *Cap.* XXIII.

AViceen.in 4.ca. Basiliscus est serpēs qui solo visu interficit, & auditu vocis suæ. Hunc ait quidā vocari regulū,quia caput hēt coronatū. Cuius longitudo duorū palmorū est,& caput acutū valde,oculi rubei. Color eius ad nigredinē, & citrinitatē decliuus:hic adurit totū super qd incedit,nec in circuitu cauernæ eius oritur aliquid, & cū habitationi eius opponitur auis, cadit,non sentit ipsum aliqd aīal quin terreat,& si propinquus fuerit stupescit,ita ꝙ nō mouet:sibilo suo qn exhalat eū interficit,& ille quoq; moritur sup quē visus eius ex longinquo cadit. Corpus aūt illius quē mordet liquefit,& inflat,& currit virus,& statim morit. Oīs aūt morit,qui illo mortuo appropinquat,raroq; euadit,qui eius vicinitati pręsensit. At vero possibile est in quibusdam horis,vt quis tāgat eū virga ſm Plin. moritur q; qui sic eū tangit,& hoc mediante virga. Vnde tetigit eū miles quidam cū lancea sua,& mortuus est ipse,& equus illius,hic serpēs multiplicatur in terra Arorch, & Nubia. Signū ergo eius morsus est si videris mortuū subito absq; causa primitus apparente, propriè qñ est in loco vbi scitur illud aīal esse,nec est prorsus vlla curatio. Ex lib. de na. re. Basiliscus hoīem si primo viderit,solo visu eum interficit,quia radij oculorum eius spūm hoīs visibilem corrumpunt. Quo corrupto cæteri quoq; spūs corrūpuntur,qui a cerebro,& vita cordis descendunt, & sic homo moritur:serpentem vero si prius viderit,serpens extinguitur, vt dicit Iacobus Aconensis vbicūq; cinis eius fuerit delinitus, nec araneæ possunt intexere,nec venenifera quęlibet attrectare, dr̄ argentum cinere eius delinitum mutari in colorem aureum. De hoc iterum aliquid dicetur inferius sub reguli nomine.

De generibus basiliscorum, & remedijs contra illos.
Cap. XXIIII.

BAsiliscus interdum ex gallo nascitur, quia gallus in ætate decrepita, facit ouum ex se,vnde basiliscus procreatur. Sed in generatione hac oportet vt multa cōcurrant. In fimo namq; calido,& multo ponit ouum, ibique fouetur vice patris,& post multū temporis exit pullus, & inualescit, sicut solent anatum pulli. Habet aūt caudam vt coluber, residuum vero corporis vt gallus. Dicunt aūt hi qui creationem eius se vidisse testantur,ꝙ nulla est oui testa,sed validissima pellis, intm̄ vt resistere possit ictibus validissimis. Opinio quoq; quorundam est,ꝙ ouum illud galli coluber aut bufo foueat,sed hoc incertum est, hoc tamen in antiquorum scriptis habemus,ꝙ basilisci quoddam genus ex ouo galli decrepiti generetur. Philosophus. Tria sunt genera basiliscorum primus alocrisus qui criseus dr̄ hic quod viderit insufflat,& incendit. Secundus stellatus,qui & crysocephalus,i.capitis aurei,hoc quod viderit pauescit,& occiditur. Tertius emathitis,i. sanguineus vt minium, & ipse capite aureo, hoc quod viderit vel percusserit defluescit, & ossa per se remanent, hos omnes facile obtinet qui herbam basilicam secum habuerit. Isidorus. A mustelis quoque basiliscus vincitur, quas illic homines inferunt cauernis in quibus delitescit, itaque eo viso fugit,quem illa persequitur,& occidit. Nihil enim parens ille rerum sine remedio constituit.

De beemoth, & bero, & boa. *Cap.* XXV.

IOrath. Beemoth serpens quodcunq; animal cinxerit cauda, ligat ipsum quousque morsibus interficit. Ex lib. de nat. re. Berus inter omnes serpentes nequior est,& astutior, murenam sibilo marinam ad littus euocat,eiq; blanditur, & eam ad copulam concitat. Quę mollis animo coitum patitur,sed ad exitium sui,quandoque nam aduersarijs intercepta,priusquam ad aquas reuertatur,occiditur. Boa est anguis in kalabria quæ sugendo lac vaccarum in immensam molem conualescit, in tantum vt ceruos bouesque solidos transglutiat. Huius generis fuisse creditur ille quem regulus Romanorum dux apud Aphricam centum & viginti pedum longitudinis interfecit, pellisque detracta Romæ ad spectaculum est delata. De hoc scripsit Plinius, ꝙ quando capiebatur oportuit adhiberi balistas, & tormenta varia sicut in expugnatione castrorum. Isidorus. Boa est anguis Italiæ immensa mole, hæc persequitur greges armentorum,& bubalos, & plurimo lacte irriguis vberibus se innectit ac sugens interimit. Inde ergo a boum depopulatione boas nomen accepit. Iorath. Boas vt lac de vberibus sugat pecora consequitur, & quod sugerit, postea moritur. Solinus. Calabria boas gignit, hic anguis in immensum, vt ferunt crescit. Captat primo gregem,vel greges bubalos,& vberibus lactè irriguis se innectit, suctuque continuo saginata longo in seculo ita sellebri satietate vltimo exuberatur, vt obstare magnitudini eius nulla vis queat. Postremo depopulatis animalibus regiones quas obsederit, ad vastitatem cogit. Diuo denique Claudio principe vbi vaticanus ager est, in aluo occisę boę spectatus est solidus infans.

De cæcula, & chelidro ac chenchri. *Cap.* XXVI.

ISidorus. Cęcula dicta est eo ꝙ parua sit, & non habeat oculos. Chelidros serpens est,qui & chersidros,qui in terris, & in aquis moratur. Nam cherson Græci dicunt terram,idros aquam: hic terrā per quam graditur fumare facit, quam Macer sic describit. Seu terga expirant spumantia virus, seu terra fumat, qua teter labitur anguis. Et Lucanus. Tractique via fumante chelidri. semper autem directus ambulat,nam si torserit se dum currit,statim crepat. Solinus. Calabria chelidris frequentissima,boam quoque gignit. Isidorus. Cenchris serpens inflexuosus est,qui semper rectum efficit iter,de quo Lucanus. Et semper recto lapsurus limite cenchris.

De ceraste. *Cap.* XXVII.

IDem. Cerastes dictus est,eo habeat cornua arietum similia, cerasta enim Græci cornua vocant. Sunt autem huic quadrigemina cornicula,quorum ostentatione velut esca illiciens solicitata animalia perimit. Totum enim corpus arenis tegit, nec vllum indicium sibi præbet nisi ex illa parte qua inuitatas aues,vel animalia capit. Est autem flexuosus plusquam alij serpentes, ita vt spinam non habere videatur. Ex lib. de natu. rer. Cerastes est serpens octo cornua in capite habens, ex quibus fieri solent manubria cultellorum ad mensas Imperatorum, quia sudore produnt venenum appositum. Auicenna. Cornuta est genus serpentium surdorum,cuius longitudo est ab vno cubito vsque ad duos, & super caput eius sunt duæ eminentiæ, quasi duo cornua. Color corporis eius est cinereus,& venter eius sicut squamæ siccæ duræ,quæ strident super terram cùm strepitu. Dentes eius sunt æquales,non recurui, plurimum aūt eius est in locis arenosis. In locis quidem morsus eius sentiuntur quasi acus aut claui infixi in eis. Et dixerunt ꝙ continuatur eius corpori grauitas maxima. Et eius labia inflantur, & accidunt ei vertigo,& tenebrositas oculorum,& destruitur rō. Curę aūt eius appropriatur,vt semen raphani cū vino in potu detur.

De colubro. *Cap.* XXVIII.

ISidorus. Coluber ab eo dictus est ꝙ colat umbras,vel ꝙ in lubricos tractus flexibus sinuosis labatur. Nam lubricum dicitur quicquid labitur,dum tenetur,vt piscis serpens. Ambros. Coluber autem,& ceruum fugit,leonem interficit. Phisiologus. Colubri pellis quæ exuitur,in oleo decocta mirè aurium dolorem mitigat. Actor. Patet de colubro verum esse in speciali quod supra dictum est de serpente in generali,videlicet ꝙ exuuijs suis depositis per foramen petrę transiens senectutem suam deponit,sed prius ieiunādo carnes suas subtiliat,vt eidem transitui habilior fiat. Est autem longus vt anguilla, tortuose incedens,& sibilans. Transeuntibus insidiatur, & mordens lingua venenum infundit. Vnde scriptum est,fiat Dan coluber in via. Et alibi. Qui dissipat sepem mordebit eum coluber. Plin. lib. 33. Contra rubetę venena auxiliatur coluber viuens in aqua Huius adipem aut fel secum habent,qui crocodilos venantur, eosque mirè his adiuuari testantur, idris a Græcis uocatur coluber viuens in aqua,de quo scilicet dicetur infra. Diascorides. Tunica colubri in uino cocta dolori medetur dentium. Est etiam oculorum adiutorium.

De dracone. Cap. XXIX.

PHisiologus. Draco super omnes serpentes maximus,& super omnia terræ animantia. Qui quandoq; super aerem fertur ipsum concitando, ac vehementer impellendo. Isidorus. Draco maior est cunctorum animantium super terram, hunc Græci dracontam vocant, vnde & deriuatum est in Latinum, vt draco diceretur. Qui sæpe a speluncis abstractus in aerem fertur,& propter eum aer concitatur. Est autem crystatus, ore paruo,& artis fistulis, per quas spiritum trahit, & linguam exerit. Gignitur autem in Aethiopia, & in India in ipso incendio iugis æstus. Actor. Draco iuxta Isidorum apo to idochete, quod & videre dr̄, quia cæteris animantibus acutius videt. veris autem draconibus, vt ait Solinus, ora parua sunt, & morsu non dehiscentia, sunt autem sine pedibus, & in speluncis requiescūt. Leuiathan iuxta Gregorium fertur esse draco in terra serpens, in aquis natans, in aere volans. Auicenna. Minor specierum draconum est, vt dixerunt, quinq; cubitorum, magni vero 30. Sunt autem draconi duo oculi magni,& sub inferiore mandibula est eminentia, sicut mentum, quare sunt ei dentes plurimi, multiplicantur in partibus Nubiæ,& sunt in regione Asiæ. Indi vero sunt magni valde, facies habent citrinas,& nigras, ora vehementis amplitudinis. Supercilia cooperiunt oculos eorum,& super eorum colla sunt squamæ, & in qualibet mandibula tres dentes. Vidi ego quendam huius generis, super cuius collum in latitudine descendente erant pili crossi. Plinius lib.8. Dracones Aethiopia generat Indicis pares vicenū cubitorum. Id modo mirum vnde Iuba cristatos crediderit. Asadhei Aethiopes narrant in maritimis suis quaternos,& quinos inter se cratium modo implexos velificantes erecti capitibus ad meliora pabula Arabiæ vehi fluctibus. Draco verno tempore nauseat, sed hoc malum siluestris lactucæ succo restringit. Ex lib.de nat.re. Draconis mansio frequenter est in speluncis propter æstum naturalem sui corporis, & propter accidentalem Solis, qui maximus est in partibus orientis. Raro enim inuenitur hoc animal nisi in calidioribus orbis. Itaq; libenter etiam in rupe lapidea speluncam sortitur. Circam turrim Babel, & in desertis illius antiquę Babylonis ac ruinis eius maximi dracones habitare dicuntur, quorum vox ac rugitus homines terret, ad 25. cubitos, & amplius crescens sępius eualescit, ad senium autem,& debitam magnitudinem veniēs sine cibo tempore multo viuit. At vbi comederit non de facili satiatur. In abyssis terræ, sicut dicit Augustinus, aliquando draco moratur, & cum in aere sentit humiditatem, egreditur,& super aera fertur, magnis alarum remigijs aerem concitans,& impellens. Alis quidem pellicea volubilitate extantibus,& secundum corporis sui magnitudinem latè diffusis, vbicunque moratur, aerem inficit. Quoddam genus eorum pectore super terram repit, aliud vero pedes habet, sed hoc rarius inuenitur. Aristoteles. Draco cum infirmatur comedit fructum cherascon cum lacte.

De Pugna draconis cum elephante ac cæteris. Cap. XXX.

AMbrosius. Draco elephantem ligat, cuius ruina mors victoris est, & ideo summè in vtrumq; certatur, ille vt pedem alliget, in quo casus victi sibi nocere non possit, iste ne posteriori pede extremus vel calce capiatur angusto, vbi vel ipse se non queat explicare. Et draconem vestigio graui proterere, vel sequentis elephantis auxilium non habere. Pli. vbi sup. India dracones habet, & elephantes perpetua discordia bellantes, tantæ magnitudinis, vt facili circumplexu elephantes ambiant, noxioq; nodo perstringant. Commoritura dimicatio victusq; corruens complexum elidit pondere. Primo quidem draconis cauda gressus elephantorum alligāt, sed illi nodos manu resoluunt. At vero dracones in nares ipsos caput condunt, pariterq; spiritum pręcludunt, & mollissimas partes laniant. Idem obuij depræhensi in aduersos se erigunt, oculos maximè petunt. Ita fit, vt cęci, & fame ac meroris tabe confecti reperiantur. Est & alia dimicationis huius fama, videlicet elephantis sanguinem frigidissimum esse,& ob id a draconibus expeti, pręcipuè æstu torrente. Quamobrem in amnibus mersos insidiari bibentibus, artatisq; alligata manu, morsum in aurē defigere, quoniam his tantum locus defendi non possit manu, ipsosque dracones esse tantos, vt totum sanguinem capiant. Itaque elephantes ab his ebibi, siccatosq; concidere,& dracones inebriatos opprimi commoriq;. Idem in lib.10. Aquilæ quoq; satis est pugna cum dracone, multoq; magis anceps ēt si in aere. Arist. Vultur etiam,& draco præliantur. Quia comedunt animalia. Iorath. Est arbor zilanim quam draco timere consueuit,& fugere, in cuius fructu delectantur columbæ. Et siquidem arboris vmbra venit ad orientem, draco fugit ad occidentem. Si vero ad occidentem draco fugit ad orientem. Sic itaq; columbis insidiatur,& ipsas interficit,& deuorat, cum ab arbore separatur.

De Nocumentis draconum. Cap. XXXI.

ISidorus. Draco vim in cauda non in dentibus habet,& verbere potius quam ictu nocet. Innoxius autem est a venenis, sed ideo huic ad mortem faciendam venena non sunt necessaria, quia si quem ligauerit occidit, a quo nec elephas tutus est sui corporis magnitudine. Nam circa semitas delitescens per quas elephanti solito gradiuntur. Crura eorum solidis nodis illigat, ac suffocatos perimit. Arist. in lib. de animalibus. Est in terra Aethiopiæ draco ex quo tyrus generatur, & ex illo entichon accipitur, contra quod non est remedium. Omniumq; animalium venenum habentium morsus est ualde malus, maximèq; si se comedant inuicem, sic comedit draco scorpionem. Item de proprietatibus elementorum. In diebus Philippi Regis via in monte Armeniæ fuit de qua rex interrogauit, cur super illam nullus transiret, quin mortuus caderet. Socrates ergo speculum de calibe contra illum posuit, in quo duos dracones magnos vidit. Qui aperuerunt os suum,& egrediebatur corrumpens aerem fumus ex orificijs eorum. Rex vero præcepit ad montem illum exiri, & ipsos interfici, sicque saluatus est locus ille. Actor. Dracones, vt dictum est cum in aera sustolluntur, aer propter eos concitatur,& lucet sicut ignis. De his Lucanus. Vos quoque qui cunctis innoxia munera terris, serpitis aurato nitidi fulgore dracones, pestiferos ardens facit Aphrica ducitis altum aera cum pennis armentaq; tota sequuti, rumpuntq; ingentes amplexu verbere tauros. Nec tutus spacio est elephas datis omnia leto. Nec nobis opus est ad noxia fata veneno. Narrat Petrus Damianus de quodam agricola, qui quadam die valde mane surrexit, & videns draconem enormis magnitudinis, lignum putauit, fessusq; super eum vt requiesceret sedit, quem mox indignata bestia deglutiuit. Draco iuxta Hieronymum Hebraicè dr̄ leuiathan, sicut inferius dicetur, vbi.s. de leuiathan agetur. Ex lib. de nat. rer. Draco (vt dictum est) venenum non habet, ore quidem dehiscit, sed dentibus non nocet. Morsus tamen eius pessimus,& si paruus, quia venenifera comedit. Visus etiam draconis intollerabilis est hominibus, ita vt quandoque sola eius visione terreantur ad mortem. Cauda quoque si quid ligauerit occidit, auram etiam spirando inficiens flatu mortifero pestem ingerit.

De vtilitatibus ipsorum. Cap. XXXII.

SOlinus. Draconum ex cerebris exciditur dracontias lapis, sed lapis non est nisi detrahatur viuentibus. Nam si obeat prius cum anima simul euanescit duricies sola. Phisiologus. Graminibus quidem medicatis dracones dormire coguntur, sicq; lapis acquiritur, cuius vsu reges orientales præcipuè gloriantur. Draconum adipem fugiunt venenata, nec ipse draco habet venena. Draconis capite prosperam,& fortunatam domum promittunt facere. Oculis eius inueteratis,& cum melle tritos inunctos, non expauescere ad nocturnas imagines etiam pauidos. Ex lib. de nat. rer. Ex cerebro draconis inopinate percussi,& adhuc in pleno vigore palpitantis, extrahitur dracontias lapis lingua eius, & fel in vino decocta remedio sunt his, qui vexantur ab incubis, eorum corporibus ex hoc inunctis, draconis caro vitrei coloris est, ac vescētes illa refrigerat. Hinc est ꝙ Aethiopes in feruida plaga manentes, draconis carne libenter vescuntur, adeo quoque auaritiæ sitis in immensum creuit, vt institores quibusdam carminibus draconem ad tempus mansuetum reddant, eiusque tergo insidentes freno ipsum regant, vsque dum in Aethiopiam perueniant. Isidorus libro 19. Cinnabarum aiunt esse draconum sanguinem dum implicant elephantos. Ruunt enim beluæ,& dracones obruuntur. Quorum cruor fusus terram inficit, fitque pigmentum quicquid solum tinxerit. Est autem puluis coloris rubei, quo scilicet utuntur pictores ut cæteris coloribus. Inde cinnabarum ex dracone, & barro, idest elephanto cognominatum dicunt. Actor. Porro sanguinem draconis quo phisici utuntur in medicinis, aiunt gummi cuiusdam arboris, sic dictum propter sanguinis similitudinem, ut superius dictum est.

De draconcopede. Cap. XXXIII.

EX libro de nat. re. Draconcopedes serpentes magni sunt,& potentes, facies uirgineas habentes humanis similes, in draconum corpus desinentes. Credibile est huius generis illum fuisse, per quem diabolus Euam decepit, quia (sicut dicit Beda) uirgineum uultum habuit. Huic etiam diabolus se coniungens, uel applicans, ut consimili forma mulierem alliceret, faciem ei tantum ostendit,& reliquam partem corporis arborum frondibus occultauit. Augustinus super Genes. Dicitur autem serpens ille callidissimus fuisse, uel secundum alios sapientissimus non propriè sicut in bono solet accipi sapientia Dei, uel angeli, uel animæ rationalis, sed translatiuè sicut apes, uel formicas dicimus sapientes, propter opera sapientiam imitantia, quamuis serpens non anima rationali, sed spiritu diabolico, quo ple-

nus

nus erat possit sapientissimus dici. Mali enim angeli quamuis superbia deiecti, natura tñ excellentiores sunt omnibus bestijs, propter eminentiam rationis. Serpens enim non intelligebat verba, nec rationalis est facta. Quod enim verbis magorum, vel incantatorum serpentes trahuntur de latebris, diabolica est vis. Quod permittitur ad memoriam illius primi facti, vt sciatur quia cum hoc genere familiariter sit ei locutus. Est autem ille serpens sicut asina Balaam, sed hoc fuit diabolicum, illud angelicum: boni enim, & mali angeli similiter operantur, sicut Moises, & Magi Pharaonis.

De Dypsade. Cap. XXXIIII.

ISidorus. Dypsas est genus aspidis, qui Latinè situla dr, quia quem momorderit siti perit. Tantę autem exiguitatis esse fertur, vt dum calcatur non videatur. Cuius venenum extinguit antequam sentiatur, vt facies præuenta morte, nec tristitiam indicat morituri. De quo poeta, signiferum iuuenem tyrrenis sanguinis aluum. Torta caput retro dypsas calcata momordit, vix color aut sensus dentisq; fuit. Andromachus. Dypsas cum aliquem pungit, inflammatur in eo caliditas valde superflua. Indeq; accidit ei vehemens sitis, & adustio inflammata, nec bibere cessat aquam, donec corpus eius scinditur, & sic moritur. Helinandus lib. 11. Dicitur dypsas situla per contrarium. Vas enim quod situla dicitur, sitim aufert. Hoc infert, sicut pharetra dicitur quæ mortem infert, & feretrum quod fert, vel aufert mortuum. De his ait Lucanus dicens. Stabant in margine siccæ aspides, & in medijs sitiebant dypsades vndis. Et post pauca de illo quem torta caput retro dypsas calcata momordit. Lucanus refert. Ferroq; aperire tumentes sustinuit venas, at os implere cruore. Legi in quibusdam Glos. antiquis super Deuteron. sic: dypsas est genus serpentis pede, & semis longus, & duorum palmorum. Phisiologus. Dypsas etiam torrida dicitur, quia vulneratus ab ea tanto feruoris ęstu succenditur, vt nulla aquarum abũdantia sitis eius compescatur. Dicitur etiam eadem ex causa situla, de qua dicetur infra. Auicenna. Serpentis facientis sitim secundum quosdam longitudo est palmi vnius, & super corpus eius sunt vestigia nigra plurima. Caput eis est paruũ, & collum crossum, a quo incipit creatura eius vsq; ad caudam subtilem, inceditq; quatiendo caudam suam. Est autem in littoribus, & accidit morso ab eo, vt aduratur venter eius, & inflammetur adeo vt non satietur aqua, nec bibere cessat absq; exitu alicuius rei per vrinam aut sudorem, ita ꝙ inflatur venter eius totus, & aqua currit in venis eius. Huius autem regimen post communia regiminum est indesinenter eum facere bibere oleum plurimum, & euomere, deinde clysterisare cum his quæ educunt fęces, & humiditates.

De Emorroide, & enidro, & excedra. Cap. XXXV.

ISidorus. Emorrois est aspis ex eo nuncupatus, ꝙ sanguinem sudet, qui ab eo morsus fuerit, ita vt dissolutis venis quicquid vitæ est, per sanguinem euocet. Græcè enim emath sanguis dicitur. Alexander. Emorrois ergo rectè dictus est a sanguine, eo ꝙ ab eo punctus nimium emittit sanguinem, vnde mulier menstruata dicitur emorroissa. Isidor. Enydros est coluber in aqua viuens. Græci enim aqua hydor vocant. Excedra dicitur hydra Græcè, s. draco multorum capitum, qualis fuit in Lerna palude, prouinciæ Archadiæ. Latinè vero dicitur excedra, eo ꝙ vno cęso tria excrescebant (vt dicebatur) capita. Actor. De hac ergo plenius dicetur in loco congruo secundum ordinem capitalium litterarum, vbi de hydra tractabitur. De hac enim Hiero. in prooemio Esdræ contra detractores suos loquens versum poeticum tractat dicens. Licet excedra sibilet, victorque. Si non incendia iactet, nunquam meum iuuante Christo silebit eloquium, & præscisa lingua balbutiet.

De Glandosa, & gnatrice. Cap. XXXVI.

COnstantinus vbi supra. Glandosa serpens est, cuius morsus est putridus, & de qua pessimus odor eminus egreditur. Dicunt autem quidam, ꝙ pedes super illam incedentis excoriantur. Et apostema in crure patitur, illius quoque qui ei medetur manus excoriantur. Qui vero hunc serpentem occiderit, odor eius putridus fit, & omnem nisi solius huius fętoris perdit: huius morsus significatio est, ꝙ in illo loco subsequitur apostema cum rubore, vesica illa membra circundat, aliquando summatim currit sanguis quasi aqua dolorem quoque patitur in ore stomachi. Isidor. Gnatrix est serpens aquam veneno inficiens. In quocunque enim fonte fuerit, eum veneno immiscet. De quo Lucanus est gnatrix violator aquæ.

De Iaculo, & ipnali. Cap. XXXVII.

IDem. Iaculus est serpens volans, de quo Lucanus. Iaculique volucres. Exiliũt enim in arboribus, & dum aliquod animal obuium fuerit, iactant se super illud, & perimunt, vnde & iaculi dicti sunt. Iorath. Iaculus serpens volatilis, animal quodcunque occurrit ei dum volat interficit. Et est alius quo sine sensu doloris animal moritur. Alius qui si quem tetigerit dolore diuno fatigabitur, & postea moritur. Ex lib. de nat. rer. Iaculus est serpens, qui volans alis arbores subit, & in eis delitescit. E quibus vi maxima turbinatus penetrat animal quodcunq; obuium inuenerit. Ipnalis est serpens ab aspide genus trahens, qui somno quos mordet interimit, veneno enim immittit somnum, quo nullo impulsu deserit infectum. Hunc Cleopatra sinistro brachio suo apposuit, iuxta suum Antonium se collocans, vt eius attactu dormiret, & vitam quieta morte finiret.

De Leuiathan. Cap. XXXVIII.

ACtor. Leuiathan iuxta Hieron. Hebraicè dicitur draco. Fertur autem ꝙ draco, & in terra serpit, & in aquis natat, & in aere volat, vnde etiam in Isaia tribus nominibus appellatur, s. serpens, & cetus, & leuiathan. Loquens enim in spiritu de diabolo sub leuiathan typo, ita dicit idem Propheta. In die illa visitabit Dominus in gladio suo duro, & grandi, & forti super leuiathan serpentem vectem, & super leuiathan serpentem tortuosum, & occidet cetum qui in mari est. Iorath. Leuin vel leuiathan pisci aspedo, i. ceto frequenter insidiatur, & pugnat cum eo, omnesq; pisces maris qui pugnam vident inter illos subito ad caudam ceti confluunt, etsi quidem cetus ab illo deuictus fuerit, morientur & ipsi statim. Quos enim cauda cinxerit, mox deglutit. Quòd si cetus superari non potuerit, tunc leuin a faucibus suis fętidissimum odorem cum aqua emittit. Cetus autem econtrario, & respuit, & odorem fętidissimum repellit, & sic se suosq; saluat, & defendit.

De Nepa, & obite. Cap. XXXIX.

PHisiologus. Nepa quibusdam placet serpentem esse fęmineam, quæ in hora libidinis æstuantis mari suo compari caput præscidens ipsum necat. Vnde & ipsa in partu necantur viceuersa. Sic ergo eadem est nepa, quæ & vipera, sic dicta, quasi vi pariens. Cum enim prope partum est, catuli matris visceribus corrosis, erumpunt cum interitu ipsius matris. Actor. De hac ergo specie plenius dicetur infra, vbi agetur de vipera. Isidorus. Obites dicta est eo ꝙ arenæ colorem habeat. De qua poeta, quam sparsis pictus maculis theophanus obites concolor exustis atque indiscretus arenis admotus, &c.

De Padera, & paria, & prestere. Cap. XL.

EX lib. de na. re. Padera est serpens in Germania ad crossitudinem humani brachij, colore in ventre aureo, & dorso virenti. Huius flatus adeo noxius esse dr̃, vt si virgam recenter cesam ori eius adhibeas corticem eius flatu suo faciat in vesicas felleas ebullire. Sed & fulgentem gladium si ori eius adhibeas lingua veneno eum inficit, & vsq; ad summum gladij percurrens tetro ceruleoq; colore afficit, ac si flamma violenta corriperetur. Hic cum hominem in pede percusserit, uenenum & ad cætera membra per momenta decurrit, & hoc præ nimio excessu caloris eiusdem naturæ, cuius & ignis, qui semper ascendit. Cum autem ascendens cor tetigerit, tunc homo cadit, & moritur. Contraq; remedium est, ut homo percussus in pede, suspendatur in altum per pedes demisso capite, sicq; uenenum nequit ascendere, sed infectus locus exciditur, & per medicamenta sanatur. Isid. Parias est serpens quæ semper in cauda ambulat, & sulcum facere vr̃. De qua Lucanus: quo cõtentus iter cauda sulcare paras. Præster est aspis qui semper ore patenti, & vaporãti currit. Vnde Poeta. Oraq; distendens auidus fumantia præster, hic quem percusserit, distenditur enormiq; corpulentia necatur, extuberatum enim putredo sequitur. Alex. Præter est serpens fumum exhalãs, & in morsu suo tumorem tantum homini læso adducens, vt humana prorsus forma pereat, &c.

De Regulo. Cap. XLI.

ISidorus. Regulus ipse est basiliscus, s. serpens longitudine semipedalis, albis maculis lineatus. Idem & sibilus dicitur, quia sibilo occidit, antequam mordeat vel exurat. Reguli sicut, & scorpiones arentia quæque sectantur, & postquam ad aquas venerit Hydrofabas, & limphaticos faciunt. Glosa super Isaiam 14. Regulus ipse rex serpentium, qui solo visu vel flatu absorbet volucres, occiditque homines. Vnde, & de Achab, & filio eius Ezechia sic loquitur Proheta. De radice colubri egredietur regulus, & semen eius absorbens volucrem. Est autem regulus serpens pennatus, vnde vbi iuxta translationem nostram legitur volucrem absorbens, in Hebræo iuxta Hieronymum legitur, serpens uolans. Actor. Hinc etiam alibi per eundem Prophetam dicitur. In terra tribulationis, & angustiæ leęna, & leo, ex eis uipera, & regulus uolans. Andromachus in libro de confectione tyriacæ. Regulus qui & basiliscus, serpens est subalbidus, super cuius caput sunt tres pili. Quem cum uidet aliquis pauloposi moritur, & quando sibilat moritur, qui audit sibilum eius. Omnis quoque bestia de illo mortuo comedens, statim moritur. Et est malignior serpentium, nec aptus tyriacę. Iorath. Regulum si quod animal viderit,

De dracone. Cap. XXIX.

PHisiologus. Draco super omnes serpentes maximus,& super omnia terræ animantia.Qui quandoq; super aerem fertur ipsum concitando, ac vehementer impellendo. Isidorus. Draco maior est cunctorum animantium super terram, hunc Græci dracontam vocant, vnde & deriuatum est in Latinum, vt draco diceretur. Qui sæpe a speluncis abstractus in aerem fertur,& propter eum aer concitatur. Est autem crystatus, ore paruo,& artis fistulis,per quas spiritum trahit, & linguam exerit. Gignitur autem in Aethiopia, & in India in ipso incendio iugis æstus. Actor. Draco iuxta Isidorum apo to idochete, quod & videre dr̃, quia cæteris animantibus acutius videt. veris autem draconibus, vt ait Solinus, ora parua sunt, & morsu non dehiscentia,sunt autem sine pedibus, & in speluncis requiescũt. Leuiathan iuxta Gregorium fertur esse draco in terra serpens, in aquis natans,in aere volans. Auicenna. Minor specierum draconum est, vt dixerunt, quinq; cubitorum,magni vero 30. Sunt autem draconi duo oculi magni,& sub inferiore mandibula est eminentia, sicut mentum, quare sunt ei dentes plurimi, multiplicantur in partibus Nubiæ,& sunt in regione Asiæ. Indi vero sunt magni valde, facies habent citrinas,& nigras,ora vehementis amplitudinis. Supercilia cooperiunt oculos eorum,& super eorum colla sunt squamæ, & in qualibet mandibula tres dentes. Vidi ego quendam huius generis,super cuius collum in latitudine descendente erant pili crossi. Plinius lib.8. Dracones Aethiopia generat Indicis pares vicenũ cubitorum. Id modo mirum vnde Iuba cristatos crediderit. Asadhei Aethiopes narrant in maritimis suis quaternos,& quinos inter se cratium modo implexos velificantes erecti capitibus ad meliora pabula Arabiæ vehi fluctibus. Draco verno tempore nauseat, sed hoc malum siluestris lactucæ succo restringit. Ex lib. de nat. re. Draconis mansio frequenter est in speluncis propter æstum naturalem sui corporis, & propter accidentalem Solis, qui maximus est in partibus orientis. Raro enim inuenitur hoc animal nisi in calidioribus orbis. Itaq; libenter etiam in rupe lapidea speluncam sortitur. Circam turrim Babel, & in desertis illius antiquę Babylonis ac ruinis eius maximi dracones habitare dicuntur, quorum vox ac rugitus homines terret,ad 25. cubitos, & amplius crescens sępius eualescit, ad senium autem,& debitam magnitudinem veniẽs sine cibo tempore multo viuit. At vbi comederit non de facili satiatur. In abyssis terræ, sicut dicit Augustinus,aliquando draco moratur, & cum in aere sentit humiditatem,egreditur,& super aera fertur, magnis alarum remigijs aerem concitans,& impellens. Alis quidem pellicea volubilitate extantibus,& secundum corporis sui magnitudinem latè diffusis,vbicunque moratur,aerem inficit. Quoddam genus eorum pectore super terram repit,aliud vero pedes habet, sed hoc rarius inuenitur. Aristoteles. Draco cum infirmatur comedit fructum cherascon cum lacte.

De Pugna draconis cum elephante ac cæteris. Cap. XXX.

AMbrosius. Draco elephantem ligat, cuius ruina mors victoris est, & ideo summè in vtrumq; certatur, ille vt pedem alliget, in quo casus victi sibi nocere non possit, iste ne posteriori pede extremus vel calce capiatur angusto, vbi vel ipse se non queat explicare. Et draconem vestigio graui proterere,vel sequentis elephantis auxilium non habere. Pli. vbi sup. India dracones habet, & elephantes perpetua discordia bellantes, tantæ magnitudinis, vt facili circumplexu elephantes ambiant,noxioq; nodo perstringant. Commoritura dimicatio victusq; corruens complexum elidit pondere. Primo quidem draconis cauda gressus elephantorum alligãt,sed illi nodos manu resoluunt. At vero dracones in nares ipsos caput condunt, pariterq; spiritum pręcludunt, & mollissimas partes laniant. Idem obuij deprehensi in aduersos se erigunt, oculos maximè petunt. Ita fit, vt cęci, & fame ac meroris tabe confecti reperiantur. Est & alia dimicationis huius fama, videlicet elephantis sanguinem frigidissimum esse,& ob id a draconibus expeti,pręcipuè æstu torrente. Quamobrem in amnibus mersos insidiari bibentibus,artatisq; alligata manu, morsum in aurẽ defigere, quoniam his tantum locus defendi non possit manu, ipsosque dracones esse tantos,vt totum sanguinem capiant. Itaque elephantes ab his ebibi, siccatosq; concidere,& dracones inebriatos opprimi commoriq;. Idem in lib. 10. Aquilæ quoq; satis est pugna cum dracone, multoq; magis anceps ẽt si in aere. Arist. Vultur etiam,& draco præliantur. Quia comedunt animalia. Ioarh. Est arbor zilanim quam draco timere consueuit,& fugere, in cuius fructu delectantur columbæ. Et siquidem arboris vmbra venit ad orientem, draco fugit ad occidentem. Si vero ad occidentem draco fugit ad orientem. Sic itaq; columbis insidiatur,& ipsas interficit,& deuorat,cum ab arbore separãtur.

De Nocumentis draconum. Cap. XXXI.

ISidorus. Draco vim in cauda non in dentibus habet,& verbere potius quam ictu nocet. Innoxius autem est a venenis, sed ideo huic ad mortem faciendam venena non sunt necessaria, quia si quem ligauerit occidit, a quo nec elephas tutus est sui corporis magnitudine. Nam circa semitas delitescens per quas elephanti solito gradiuntur. Crura eorum solidis nodis illigat,ac suffocatos perimit. Arist. in lib. de animalibus. Est in terra Aethiopiæ draco ex quo tyrus generatur, & ex illo entichon accipitur,contra quod non est remedium. Omniumq; animalium venenum habentium morsus est ualde malus,maximèq; si se comedant inuicem, sic comedit draco scorpionem. Item de proprietatibus elementorum. In diebus Philippi Regis via in monte Armeniæ fuit de qua rex interrogauit, cur super illam nullus transiret,quin mortuus caderet. Socrates ergo speculum de calibe contra illum posuit,in quo duos dracones magnos vidit. Qui aperuerunt os suum, & egrediebatur corrumpens aerem fumus ex orificijs eorum. Rex vero præcepit ad montem illum exiri, & ipsos interfici, sicque saluatus est locus ille. Actor. Dracones,vt dictum est cum in aera sustolluntur, aer propter eos concitatur,& lucet sicut ignis. De his Lucanus. Vos quoque qui cunctis innoxia munera terris, serpitis aurato nitidi fulgore dracones,pestiferos ardens facit Aphrica ducitis altum aera cum pennis armentaq; tota sequuti, rumpuntq; in gentes amplexu verbere tauros. Nec tutus spacio est elephas datis omnia leto. Nec nobis opus est ad noxia fata veneno. Narrat Petrus Damianus de quodam agricola, qui quadam die val de mane surrexit, & videns draconem enormis magnitudinis, lignum putauit,fessusq; super eum vt requiesceret sedit, quem mox indignata bestia deglutiuit. Draco iuxta Hieronymum Hebraicè dr̃ leuiathan,sicut inferius dicetur,vbi.s. de leuiathan agetur. Ex lib. de nat. rer. Draco (vt dictum est) venenum non habet,ore quidem dehiscit,sed dentibus non nocet. Morsus tamen eius pessimus,& si paruus,quia venenifera comedit. Visus etiam draconis intollerabilis est hominibus, ita vt quandoque sola eius visione terreantur ad mortem. Cauda quoque si quid ligauerit occidit,auram etiam spirando inficiens flatu mortifero pestem ingerit.

De vtilitatibus ipsorum. Cap. XXXII.

SOlinus. Draconum ex cerebris exciditur dracontias lapis, sed lapis non est nisi detrahatur viuentibus. Nam si obeat prius cum anima simul euanescit duricies sola. Phisiologus, Graminibus quidem medicatis dracones dormire coguntur, sicq; lapis acquiritur, cuius vsu reges orientales præcipuè gloriantur. Draconum adipem fugiunt venenata, nec ipse draco habet venena. Draconis capite prosperam,& fortunatam domum promittunt facere. Oculis eius inueteratis,& cum melle tritos inunctos,non expauescere ad nocturnas imagines etiam pauidos. Ex lib. de nat. rer. Ex cerebro draconis inopinate percussi,& adhuc in pleno vigore palpitantis, extrahitur dracontias lapis lingua eius, & fel in vino decocta remedio sunt his, qui vexantur ab incubis, eorum corporibus ex hoc inunctis, draconis caro vitrei coloris est,ac vescẽtes illa refrigerat. Hinc est ꝙ Aethiopes in feruida plaga manentes, draconis carne libenter vescuntur,adeo quoque auaritiæ sitis in immensum creuit, vt institores quibusdam carminibus draconem ad tempus mansuetum reddant, eiusque tergo insidentes freno ipsum regant,vsque dum in Aethiopiam perueniant. Isidorus libro 19. Cinnabarum aiunt esse draconum sanguinem dum implicant elephantos. Ruunt enim beluæ,& dracones obruuntur. Quorum cruor fusus terram inficit,fitque pigmentum quicquid solum tinxerit. Est autem puluis coloris rubei, quo scilicet utuntur pictores ut cæteris coloribus. Inde cinnabarum ex dracone, & barro,idest elephanto cognominatum dicunt. Actor. Porro sanguinem draconis quo phisici utuntur in medicinis, aiunt gummi cuiusdam arboris, sic dictum propter sanguinis similitudinem,ut superius dictum est.

De draconcopede. Cap. XXXIII.

EX libro de nat. re. Draconcopedes serpentes magni sunt,& potentes,facies uirgineas habentes humanis similes,in draconum corpus desinentes. Credibile est huius generis illum fuisse,per quem diabolus Euam decepit, quia (sicut dicit Beda) uirgineum uultum habuit. Huic etiam diabolus se coniungens, uel applicans, ut consimili forma mulierem alliceret, faciem ei tantum ostendit,& reliquam partem corporis arborum frondibus occultauit. Augustinus super Genes. Dicitur autem serpens ille callidissimus fuisse,uel secundum alios sapientissimus non propriè sicut in bono solet accipi sapientia Dei, uel angeli,uel animæ rationalis,sed translatiuè sicut apes,uel formicas dicimus sapientes,propter opera sapientiam imitantia, quamuis serpens non anima rationali,sed spiritu diabolico,quo plenus

nus erat posset sapientissimus dici. Mali enim angeli quamuis superbia deiecti, natura tñ excellentiores sunt omnibus bestijs, propter eminentiam rationis. Serpens enim non intelligebat verba, nec rationalis est facta. Quod enim verbis magorum, vel incantatorum serpentes trahuntur de latebris, diabolica est vis. Quod permittitur ad memoriam illius primi facti, vt sciatur quia cum hoc genere familiariter sit ei locutus. Est autem ille serpens sicut asina Balaam, sed hoc fuit diabolicum, illud angelicum: boni enim, & mali angeli similiter operantur, sicut Moises, & Magi Pharaonis.

De Dypsade. Cap. XXXIIII.

ISidorus. Dypsas est genus aspidis, qui Latinè situla dr, quia quem momorderit siti perit. Tantę autem exiguitatis esse fertur, vt dum calcatur non videatur. Cuius venenum extinguit antequam sentiatur, vt facies præuenta morte, nec tristitiam indicat morituri. De quo poeta, signiferum iuuenem tyrrenis sanguinis alumn. Torta caput retro dypsas calcata momordit, vix color aut sensus dentisq; fuit. Andromachus. Dypsas cum aliquem pungit, inflammatur in eo caliditas valde superflua. Indeq; accidit ei vehemens sitis, & adustio inflammata, nec bibere cessat aquam, donec corpus eius scinditur, & sic moritur. Helinandus lib. 11. Dicitur dypsas situla per contrarium. Vas enim quod situla dicitur, sitim aufert. Hoc infert, sicut pharetra dicitur quæ mortem infert, & feretrum quod fert, vel aufert mortuum. De his ait Lucanus dicens. Stabant in margine siccæ aspides, & in medijs sitiebant dypsades vndis. Et post pauca de illo quem torta caput retro dypsas calcata momordit. Lucanus refert. Ferroq; aperire tumentes sustinuit venas, at os implere cruore. Legi in quibusdam Glos. antiquis super Deuteron. sic: dypsas est genus serpentis pede, & semis longus, & duorum palmorum. Phisiologus. Dypsas etiam torrida dicitur, quia vulneratus ab ea tanto feruoris ęstu succenditur, vt nulla aquarum abũdantia sitis eius compescatur. Dicitur etiam eadem ex causa situla, de qua dicetur infra. Auicenna. Serpentis facientis sitim secundum quosdam longitudo est palmi vnius, & super corpus eius sunt vestigia nigra plurima. Caput eis est paruũ, & collum crossum, a quo incipit creatura eius vsq; ad caudam subtilem, inceditq; quatiendo caudam suam. Est autem in littoribus, & accidit morso ab eo, vt aduratur venter eius, & inflammetur adeo vt non satietur aqua, nec bibere cessat absq; exitu alicuius rei per vrinam aut sudorem, ita ꝙ inflatur venter eius totus, & aqua currit in venis eius. Huius autem regimen post communia regiminum est indesinenter eum facere bibere oleum plurimum, & euomere, deinde clysterisare cum his quæ educunt fęces, & humiditates.

De Emorroide, & enidro, & excedra. Cap. XXXV.

ISidorus. Emorrois est aspis ex eo nuncupatus, ꝙ sanguinem sudet, qui ab eo morsus fuerit, ita vt dissolutis venis quicquid vitæ est, per sanguinem euocet. Græcè enim emath sanguis dicitur. Alexander. Emorrois ergo rectè dictus est a sanguine, eo ꝙ ab eo punctus nimium emittit sanguinem, vnde mulier menstruata dicitur emorroissa. Isidor. Enydros est coluber in aqua viuens. Græci enim aqua hydor vocant. Excedra dicitur hydra Græcè, s. draco multorum capitum, qualis fuit in Lerna palude, prouinciæ Archadiæ. Latinè vero dicitur excedra, eo ꝙ vno cęso tria excrescebant (vt dicebatur) capita. Actor. De hac ergo plenius dicetur in loco congruo secundum ordinem capitalium litterarum, vbi de hydra tractabitur. De hac enim Hiero. in procemio Esdræ contra detractores suos loquens versum poeticum tractat dicens. Licet excedra sibilet, victorque. Si non incendia iactet, nunquam meum iuuante Christo silebit eloquium, & præscisa lingua balbutiet.

De Glandosa, & gnatrice. Cap. XXXVI.

COnstantinus vbi supra. Glandosa serpens est, cuius morsus est putridus, & de qua pessimus odor eminus egreditur. Dicunt autem quidam, ꝙ pedes super illam incedentis excoriantur. Et apostema in crure patitur, illius quoque qui ei medetur manus excoriantur. Qui vero hunc serpentem occiderit, odor eius putridus fit, & omnem nisi solius huius fętoris perdit: huius morsus significatio est, ꝙ in illo loco subsequitur apostema cum rubore, vesica illa membra circundat, aliquando summatim currit sanguis quasi aqua dolorem quoque patitur in ore stomachi. Isidor. Gnatrix est serpens aquam veneno inficiens. In quocunque enim fonte fuerit, eum veneno immiscet. De quo Lucanus: est gnatrix violator aquæ.

De Iaculo, & ipnali. Cap. XXXVII.

IDem. Iaculus est serpens volans, de quo Lucanus. Iaculique volucres. Exiliũt enim in arboribus, & dum aliquod animal obuium fuerit, iactant se super illud, & perimunt, vnde & iaculi dicti sunt. Iorath. Iaculus serpens volatilis, animal quodcunque occurrit ei dum volat interficit. Et est alius quo sine sensu doloris animal moritur. Alius qui si quem tetigerit dolore diu no fatigabitur, & postea moritur. Ex lib. de nat. rer. Iaculus est serpens, qui volans alis arbores subit, & in eis delitescit. E quibus vi maxima turbinatus penetrat animal quodcunq; obuium inuenerit. Ipnalis est serpens ab aspide genus trahens, qui somno quos mordet interimit, veneno enim immittit somnum, quo nullo impulsu deserit infectum. Hunc Cleopatra sinistro brachio suo apposuit, iuxta suum Antonium se collocans, vt eius attactu dormiret, & vitam quieta morte finiret.

De Leuiathan. Cap. XXXVIII.

ACtor. Leuiathan iuxta Hieron. Hebraicè dicitur draco. Fertur autem ꝙ draco, & in terra serpit, & in aquis natat, & in aere volat, vnde etiam in Isaia tribus nominibus appellatur, s. serpens, & cetus, & leuiathan. Loquens enim in spiritu de diabolo sub leuiathan typo, ita dicit idem Propheta. In die illa visitabit Dominus in gladio suo duro, & grandi, & forti super leuiathan serpentem vectem, & super leuiathan serpentem tortuosum, & occidet cetum qui in mari est. Iorath. Leuin vel leuiathan pisci aspedo, i. ceto frequenter insidiatur, & pugnat cum eo, omnesq; pisces maris qui pugnam vident inter illos subitò ad caudam ceti confluunt, etsi quidem cetus ab illo deuictus fuerit, morientur & ipsi statim. Quos enim cauda cinxerit, mox deglutit. Quòd si cetus superari non potuerit, tunc leuin a faucibus suis fętidissimum odorem cum aqua emittit. Cetus autem econtrario, & respuit, & odorem fętidissimum repellit, & sic se suosq; saluat, & defendit.

De Nepa, & obite. Cap. XXXIX.

PHisiologus. Nepa quibusdam placet serpentem esse fęmineam, quæ in hora libidinis æstuantis mari suo compari caput præscidens ipsum necat. Vnde & ipsa in partu necantur viceuersa. Sic ergo eadem est nepa, quæ & vipera, sic dicta, quasi vi pariens. Cum enim prope partum est, catuli matris visceribus corrosis, erumpunt cum interitu ipsius matris. Actor. De hac ergo specie plenius dicetur infra, vbi agetur de vipera. Isidorus. Obites dicta est eo ꝙ arenæ colorem habeat. De qua poeta, quam sparsis pictus maculis theophanus obites concolor exustis atque indiscretus arenis admotus, &c.

De Padera, & paria, & præstere. Cap. XL.

EX lib. de na. re. Padera est serpens in Germania ad crossitudinem humani brachij, colore in ventre aureo, & dorso virenti. Huius flatus adeo noxius esse dr, vt si virgam recenter cesam ori eius adhibeas corticem eius flatu suo faciat in vesicas felleas ebullire. Sed & fulgentem gladium si ori eius adhibeas lingua veneno eum inficit, & vsq; ad summum gladij percurrens tetro ceruleoq; colore afficit, ac si flamma violenta corriperetur. Hic cum hominem in pede percusserit, uenenum & ad cætera membra per momenta decurrit, & hoc præ nimio excessu caloris eiusdem naturæ, cuius & ignis, qui semper ascendit. Cum autem ascendens cor tetigerit, tunc homo cadit, & moritur. Contraq; remedium est, ut homo percussus in pede, suspendatur in altum per pedes demisso capite, sicq; uenenum nequit ascendere, sed infectus locus exciditur, & per medicamenta sanatur. Isid. Parias est serpens quæ semper in cauda ambulat, & sulcum facere vr. De qua Lucanus: quo cõtentus iter cauda sulcare paras. Præster est aspis qui semper ore patenti, & vaporãti currit. Vnde Poeta. Oraq; distendens auidus fumantia præster, hic quem percusserit, distenditur enormiq; corpulentia necatur, extuberatum enim putredo sequitur. Alex. Præster est serpens fumum exhalãs, & in morsu suo tumorem tantum homini læso adducens, vt humana prorsus forma pereat, &c.

De Regulo. Cap. XLI.

ISidorus. Regulus ipse est basiliscus, s. serpens longitudine semipedalis, albis maculis lineatus. Idem & sibilus dicitur, quia sibilo occidit, antequam mordeat vel exurat. Reguli sicut, & scorpiones arentia quæque sectantur, & postquam ad aquas venerit Hydrofabas, & limphaticos faciunt. Glosa super Isaiam 14. Regulus ipse rex serpentium, qui solo visu vel flatu absorbet volucres, occiditque homines. Vnde, & de Achab, & filio eius Ezechia sic loquitur Proheta. De radice colubri egredietur regulus, & semen eius absorbens volucrem. Est autem regulus serpens pennatus, vnde vbi iuxta translationem nostram legitur volucrem absorbens, in Hebræo iuxta Hieronymum legitur, serpens uolans. Actor. Hinc etiam alibi per eundem Prophetam dicitur. In terra tribulationis, & angustiæ leęna, & leo, ex eis uipera, & regulus uolans. Andromachus in libro de confectione tyriacæ. Regulus qui & basiliscus, serpens est subalbidus, super cuius caput sunt tres pili. Quem cum uidet aliquis paulopost moritur, & quando sibilat moritur, qui audit sibilum eius. Omnis quoque bestia de illo mortuo comedens, statim moritur. Et est malignior serpentium, nec aptus tyriacę. Iorath. Regulum si quod animal viderit,

derit, vel audierit, hydropicum efficitur, & moritur. Actor. De hoc autem serpente, idest regulo plenius dictum est superius, vbi agitur de basilisco.

De Salpiga, & scitali ac sepe. *Cap.* XLII.

ISidorus. Salpiga, vel salpigna serpens est quæ non vr. Scitalis dicta est eo, φ tanta tergi varietate præfulget, vt notarum gratia retardet aspicientes, & quæ reptando pigrior est, quos assequi non valet, miraculo sui stupentes capit. Tāti autem feruoris est, vt etiam hiemis tempore exuuias corporis feruentes exponat. De quo Lucanus, & scitalis Persis etiam nunc sola pruinis exuuias positura suas. Solinus. Scitalis hiemalis exuuias pruina ponit. Isidor. Seps est exigua serpens, quæ non solum corpus, sed & ossa veneno consumit. Cuius poeta sic meminit. Ossaq; dissolués cū corpore tabificus seps. Idem seps est tabifica aspis, qui dum momorderit hominem statim eum consumit: ita vt liquefiat totus more serpentis. Lucanus: parua modo serpens, sed quasi nonnulla cruenta mortis habet tantum, & c. & post eripiunt omnes animam, tu sola cadauer.

De Situla, & spuente ac sirena. *Cap.* XLIII.

EX lib. de nat. re. Situla serpens est paruus, & malicosus, qui hominem siti interficit, hic tanta varietate refulget, vt intuentes pulchritudine retardet, & quem natura dedit reptando pigriorem, miraculo stupentes detinet, quos assequi non valet. Est autem tanti feruoris, vt & in hieme pellem deponat, huius morsu qui tangitur, igneo correptus ardore, succenditur. Actor. Situla genus est aspidis, quod Græcè dr̄ dypsas, de quo plenius dictum est supra. Auicenna. Spuens dr̄ quidam serpens, quia sputo suo interficit illud super qđ cadit, quod. s. sputū proijciunt dentes eius constricti super alios. Odor ēt sputi ipsius interficit: longitudo eius est vsq; ad duos cubitos, & color eius cinericeus ad citrinitatem declinans, & illum quem mordet interficit antequam redeat. Quem enim mordet sine sensu remanet, & sine motu quietus, & profundo dormiens post saltus continuos, & clausionem oculorum, & torsionē colli, & spasmum, & pulsum inordinatum, & non sentit dolorem intestinorum, & intromittit digitos in guttur suum, vt euomat. Isid. Syrenæ sunt in Arabia serpentes cum alis, q̄ plus currunt q̄ equi, sed ēt volare dn̄r. Quarum tn̄ virtus est vt morsum ante mors insequatur q̄ dolor.

De Taranta, & tortuca. *Cap.* XLIIII.

PHisiologus. Tarantę serpentes sunt modicæ quantitatis, a quibus puncti vehementer angustiantur. Et nisi tyriaca eis subueniatur qnq; anxietate moriuntur. Ex lib. de na. re. Tortuca de gn̄e serpentium quidam esse volunt, veneno quidem in vita caret, sed nequaq̄ post mortē. Nam renes eius (vt dicit Ambr.) si quis post mortem nudo pede calcauerit, veneno statim inficitur. Est aūt duorum pedum, caput habens vt bubo, caudam vt scorpio, duobus scutis durissimis quasi testis tegitur, quibus adeo se induit, vt difficulter ēt validissimis ictibus perimi possit. Ouat vt galliua, sed oua eius ad comedendum sunt nociua. Tortuca fęmina (vt dicit Arist.) non habet nisi vnam viam exitus superfluitatis, quamuis habeat vesicam cōtra oīum aīalium naturā habētium plumas, aut squamas, aut corticem. Nam ista oīa non hn̄t vesicam. Actor. Tortuca dr̄, & testudo, quia testę tegminibus adoperta est in cauernæ modum. Harum plurimæ sunt aquaticæ, de quibus iā dictū est superius in tractatu de piscibus. Quędam vero terrestres, quę & siluestres dn̄r, nec sunt venenosę, sed ab hominibus comeduntur. Arist. Tortuca est aīal quadrupes, habens linguam, & pulmonem, ac debilem vocem, hēt pulmonem paruum, & siccum, nec sitit, sed abstinet se a potu longo tpe. Epar habet malum valde, quia corpus eius est complexionis malæ, habet vesicam, & facit oua completa. Animal autem quadrupes ouans habet instrm̄ sensus, vt os, & nasum, & auriculas, quę non sunt ei quasi vię cannæ pp cutis duritiem. Quod manifestum est in tortuca, & in serpentibus magnis, & in crocodillis. Item animalia in cauernis latentia non eijciunt senectutem, nisi ea quæ corium habent subtile, non testeum, vt tortuca. Nam & ipsa manet in cauernis. Animal plumam aut squamas, aut corticem habens non habet vesicam, pp paucitatem potus, & quia superfluitas aquæ transit in plumas, & alia, præter tortucam, quia pulmo tortucæ maximè carnosus est, & sanguineus, quia similis pulmoni vaccæ. Tortuca cum comederit viperam, comedit origanum agreste. Cuius locum antea signat, eiusq; radicem eradicat. Cum autem venit, & radicem non inuenit moritur. Actor. Nota φ tortuca ipsa est testudo terrestris, de qua dicetur inferius inter species vermium, propter limacē, qui vermis est, & est genus testudinis. Ambr. Testudo visceribus pasta serpentis, cum venenum aduerterit, origanum sibi semper medicinam exercet salutis. Auicenna in 2. canon. Sanguis testudinis siluestris sanat epilensiam cum vino. Fel eius distillatus in nares epilenticorum, & odoris eius cum naribus attractio confert epilentico. Ad præfocationem quoque palatum eo linitur cum melle. Ouum eius valet ad tussim infantium, eius fel quoque ad scrophulas valet illinitum.

De Tyro. *Cap.* XLV.

PHisicus. Tyrus est serpens, qui vltra mare in Hiericho inuenitur, cuius carnes sunt calidæ, & siccæ. Venenosus quidem est, sicut cæteræ serpentes, habet tamen virtutem expellendi venenum, horum venenum calidum est, & siccum. Inueniuntur quidem tyri in mane, propter aeris frigiditatem penè mortificati, vnde a quibusdam iudicantur frigidi. Sed in antidotario Arabico inuenitur, φ sunt calidi, & hanc mortificationem habēt propter pororum apertionem illic intrante. Aristo. Serpens qui dr̄ tyrus, vbicumque nidum inuenit, pullos comedit, oua transglutit. Cumq; aliquid in cibo acceperit erigitur, & transglutit. Deinde constringitur, donec perueniat illud quod transglutitur ad inferius, quia stomachus eius est subtilis, & paruus. Multa quidem animalia sanguinem habentia se abscondunt, vt tyrus, & lacertula Illorumq; animalium quę in cauernis latent, quædam eijciunt senectutem, quæ. s. habent corium subtile non testeum. Tyrus autem prius corium quod est inter oculos expoliat, ita φ ille qui non cognoscit hoc accidens, tyr cęcum esse putat. Deinde corium capitis aufert, totumq; vsque ad caudam in vno die, & vna nocte, suaq; expoliatio est sicut exitus embrionis, qn̄ finditur ab eo tela. Est in terra Aethyopiæ draco, ex quo generatur tyrus, vt dictum est supra, & ex illo accipitur enticon, contra cuius venenum non est medicina. Inuenitur & tyrus quidam dictus a quibusdam kakiem, quē fugiūt serpentes magni. Quantitas eius est quasi cubitus, & habet pilos super totum corpus. Cumq; mordet aliquid, omnia subito quę sunt in circuitu morsus putrefacit. Inuenitur ēt paruus tyrus in India, cuius morsus est ita fortis, vt non inueniatur contra ipsum medicina. Tyrus, & vulpes amicantur inter se, amboque manent in cauernis terræ. Animalia quædam pedibus carent, & animal generant, vt tyrus, & cheleti. Tyrus siquidem animal generat, sed prius in suo interiori ouat. Deinde ex illo efficitur animal interius antequam exeat.

Adhuc de eodem. *Cap.* XLVI.

EX lib. de nat. re. Tyrus est serpens in partibus Hiericho circa solitudines Iordanis infestus auibus, & animalibus, maximè ouis auium, quæ cum ipsis auibus comedit. Huius carnes confectæ cum quibusdam admixtis, oē toxicum venenum expellunt, quam confectionem tyriacam dicunt. Ferunt aūt nonnulli hunc ante passionem Christi nullum habuisse remedium, maximèq; fuisse hominibus infestum. Ipsa vero die passionis vnum ex eis infestissimum circa partes Hierusalem casu fuisse comprehensum, & ad Christi latus fuisse cruce suspensum, atq; ex illo die totum illud serpentis genus accepisse virtutem contra omne venenum. Tn̄ contra venenum ipsius tyri quod ticon alias thithicon dr̄, tyriaca nihil valet. Et hoc veneni genus, i. thithicon quod est irremediabile malum, accipit draco de ipso tyro. Tyrus senectute confectus hoc modo pellem suam deponit, excoriat prius corium quod inter oculos est, ita vt si nescias bestiam cæcam putas. Deinde corium capitis aufert, quo facto reliqua pars corporis facilius spoliatur, & cum spoliatus fuerit, habet modum, & formam embrionis. Tyrus ouat intus, & antequam egrediatur fit animal, & generat sibi simile. Achildes in lib. de venenis. Venenum tyri serpentis aliorum venena expellit. Constantinus Tyrę venenum calidum est, qui ab ea mordetur, dolorem nimium in loco morsuræ patitur, & cætera quę de serpentium venenis in generali dicta sunt supra. Est autem tyria quæ vocatur esinus, cuius collum sursum erigitur, & extenditur, & de ore sanguis sputatur, plaga quam morsu facit, parua nimis est, quasi acus perforatio, paruumq; sanguinis ab ipsa effluit, nec apostema vel tumorem facit. Qui aūt ab ea mordentur obscuritatem visus patiuntur, & dolorem totius corporis, & sensus perditur, nec euadunt ab ea morsi. Est, & tyria quę vocatur pychronis parua quidem, sed colli latioris, quę si quem momorderit molliciem in carne sicut hydropis facit, & caro eius ex humiditate cadit.

De Tyri carnibus, & tyriaca. *Cap.* XLVII.

HAli. Tyriarum carnes quæ captæ sunt in locis laudabilibus, ac veris temporibus, postq̄ abscideris a parte capitis, & caudæ longitudinē quatuor digitorum, venena desiccant, ab oībus superfluitatibus interiora mēbra purgāt, & ad exteriora corporis educūt, ac per sudorē acutè dissoluunt. Prosunt ēt humoribus crossis, ex q̄bus fiunt lepra, & morphęę, & elephantia, morsuiq; venenosorū, ac letabilibus medēt potionibus. Phisiol. Tyri venenum pp leuitatem sui facile petit extrema, s. caput, & caudam. Vnde capite, & cauda abscisis quatuor digitis, considerata tn̄ longitudine, illud qđ mediū est optimè lauatur, & bene decoquitur quousq; spinę possint separari, quibus abiectis terit, & inde trocisci formant. Actor. Tyrus idē esse fertur, qđ vipera. Nam,

ra. Nã,& auctores in medicina loquẽtes de carne serpẽtina,vel tyriaca conficienda, raro vel nunquam de tyro sub hoc nomine faciunt mentionem,sed de vipera. A tyro verò denominatione dr̃ tyriaca. Isidorus li.4. Tyriaca est antidotũ serpentium,quo venena pelluntur,vt pestis peste soluatur. Auicenna in 5. cano. Tyriaca affarath.i.a morte liberans sublimior est & melior medicinarum compositarum pp multitudinẽ sui iuuamenti, propriéq; in venenis qui sunt ex puncturis vel morsibus, vt serpentiũ,& scorpionis,& canis rabiosi. Venenis etiã bibitis interficiẽtibus. Ad ægritudines quoq; flegmaticas,& melancolicas,& febres earũ,atq; ventositates malignas,& ad paralisim, & ad apoplexiã, & epilensiã,& torturã ac tremorẽ, & maniã,& ꝓpriè ad leprã. Confortat etiã cor & stomachũ, & acuit sensus,& appetitus,alleuiat anhelitũ,& delet pulsus cordis, & retinet sputum sanguinis. Confert doloribus renum ac vesicæ, & vlceribus intestinorũ,frangit lapidẽ in vesica,propriè valet etiam duricias intrinsecas in epate splene & in aliis. Ex li.de na.re. Tyriaca cum ex tyri carnibus admixtis quibusdã sit confecta, oẽ aliud venenum extinguit,sed contra venenum ipsius tyri nihil prodest.

De Vipera. *Cap.* XLVIII.

Ambro. Vipera nequissimum bestiæ genus est, & super oẽ, quod serpentini generis est astutior. Pli.li.8. Serpentiũ vipera sola terra dr̃ condi,cęteri verò arborũ vel saxorũ cauis. Idẽ in li.11. Viperæ cauernas tm̃ habẽt loco aurium,quę tñ audiũt, his dentes conduntur gingiuis. Scythæ sagittas tingunt viperino sanguine & humano sanè,irremediabile id scelus est, quia mortem illico leui tactu affert. Ambrosius. Siquis etiã os viperæ recens calcauerit, grauius quàm venenũ phibetur nocere,& immedicabile vulnus serpere. Phisiologus. Vipera cum senuerit, impeditis oculis eius vt nõ videat., ieiunat. 40. diebus ac noctibus,donec laxetur pellis eius. Tunc vadens excisum petræ quærit, & per ipsum transitũ facit,sicq; expoliatur vt iuuenescat Razi. Fertur de vipera,ꝙ si boum zamored oculi eius intueantur, illico eliquantur,& a capite fluunt. Auicenna vbi supra. Viperæ sunt serpentes habentes capita plana & lata collũ minutum ac subtile valde,quorum caudæ curtæ sunt strepitũ facientes ac sonitũ in incessu,Capiuntur aũt a medicis in fine veris, & principio æstus,vt inde trocisci fiant. Quibus tñ oẽs conueniunt viperæ,sed flauæ,& de flauis fęminæ. Itẽ in secũdo can. Viperæ post hiemem de cauernis egredientes oculos suos sup fęniculũ fricant,vt illuminentur. Vrina hoĩs vtiliter effunditur sup morsũ viperæ,propriéq; viperæ petrosæ. Idẽ in quarto cano. Viperarũ deteriores sunt masculi, fęminæ sunt incolumiores. Et morsus quidẽ fęminæ cognoscitur p inuentionẽ fixionis pluriũ dentiũ quàm duorũ in parte qua momordit. Egreditur autẽ a principio rei ex loco dentiũ sanguis,deinde virus feruens, & fortassis incipit aquosus,deinde spumosus,deinde vt ærugo æris. Et tũc q̃dẽ conuertitur ad substantiã veneni,& colorẽ eius, & dolet locus. Deinde perambulat dolor eius,& apparet apostema calidũ, rubeum habens bothor,& vesicas,sicut ex adustione ignis. Et accidit in visceribus inflãmatio, in corpore rubedo cum rigore,deinde sudor frigidus, & corruptio coloris ad viriditatẽ decliuis, & commotio vertiginis,& frequentia anhelitus, & nausea, & singultus &c. Et plurimũ quidem moritur in tribus diebus,qñq; autẽ vsq; ad 7. post radices autẽ cõmunes in curatione, Fortior huius curatio est ad tyriacã de viperis properare. Aristo. Tortuca comedit viperã,& tũc radicem origani siluestris comedit, cuius locũ antea signat. Alioquin moritur in tribus diebus, si radicẽ illã non inueniat. Glosa super Iob. 20. Vipera prolixioris est corporis quàm aspis,tardiusq; veneno suo occidit. Ex lib.de nare. De vipera dicit Phisiologus,ꝙ habet faciẽ humanam vsq; ad vmblicũ ab vmbilico verò vsq; ad caudã crocodilli figurã. Meatus digestibilis quasi foramẽ acus est,& ideo more cęterarũ concipere nõ põt,sed tm̃ per os. Cauernas habet loco auriũ, & tres dentes tm̃. Morsus eius tumorem,& inflationem inducit,& irremediabilis esse perhibetur. Hic serpens in hieme in terra conditur. Ambrosius,& Basilius Sacri Doctores referũt,ꝙ si quis viperæ mortuæ renes incaute calcauerit, grauius quàm venenũ perhibetur nocere,& irremediabile uulnus serpere.

De Generibus viperarum. *Cap.* XLIX.

Andromachus in lib.de confectione tyriacæ. Viperarum ac serpentium tria sunt genera. Ex his enim est, quæ dr̃ aspis, cuius habitatio est in sicco,& in locis aquosis. Hæc qñq; cinerea est,qñq; citrina. Aliud genus dr̃ hirundineum, quia simile est colori hirundinum. Ex his etiam est,quæ dr̃ spuens,& sic nominatur, quia venenum suum expuit super hominem. Est iterũ alia species aspidi similis, cuius habitatio quandoque est in aqua,& illa nominatur hydra,quandoq; vero est in sicco, & hic nominatur terrestris,scilicet non aquosa,& hæc species minor est aspide, sed capitis latioris. Item ex speciebus viperarum est illa quæ astros dicitur,quæ cum videt aliquem,collum suum extollit,& mensurat an consequatur hominem, deinde salit super ipsum,& expuit venenũ in ipsum & faciem eius, statimque interficit eum. Huius autẽ viperæ species sunt tres. Vna dicitur sersin, alia selidosa, tertia vero basilida. Et cum huiusmodi vipera fertur semetipsam interfecisse Cleopatra Aegypti regina. Cum enim Augustus vicisset Antonium eius amantem, voluit Cleopatram capere viuam, vt eam Romanis ostenderet, ipsamque propalaret. Quæ postquàm id comperit, volens inimici manus euadere,serpentem prænominatum accepit, ipsumque mãmillæ suæ sinistræ adhibuit, quia cor in latere sinistro esse cognouit, punxit ergo eam serpens,statimque mortua est. Quidam vero dixerunt, ꝙ illa se interficere volens brachium suum momordit, donec sanguis exiuit, postea de veneno huius viperæ quod apud se habebat accepit, ipsumque super vulnus proiecit, & statim mortua est. Nos quoque viperam hanc in Alexandria vidimus, & velocitatem interfectionis eius. Cum enim iudex aliquem nobilem iudicat ad mortem, uolentes eum subito interficere adducunt huiusmodi viperam,& faciunt ut ipsa circa pectus pungat eum, statimque moritur.

De Generatione ipsorum. *Cap.* L.

Isidorus. Vipera dicta est,eo ꝙ vi pariat. Nam cum vẽter eius ad partum intumuerit,catuli non expectantes maturam naræ solutionem, corrosis eius lateribus inde erumpunt cum matris interitu. Lucanus. Viperei coeũt abruto corpore nati Fertur autem ꝙ masculus ore inserto viperæ semen expuat. Illa autem ex voluptate libidinis in rabiem versa, caput maris ore receptũ præscidit. Ita fit vt parens vterque pereat. Masculus dum coit, fœmina dum parturit. Ex vipera autem fiunt pastilli qui trocisci dicuntur a græcis. Ex libro de natu.rer. Viperæ mas cum inter omnia ferè serpentium genera crudelior sit, ad fœminam tamen suam blandus est, ut dicunt Ambrosius,& Basilius Absentem namque fęminam mas requirit,& blãdo sibilo proclamat. Et ubi comparem aduentare senserit,uenenum euomit ob reuerentiam eius,honorans gratiam nuptialem. Ambrosius. Vipera vbi coeundi cupiditatem assumpserit murenæ maritimæ notam sibi copulam requirit,vel nouam præparat. Progressaque ad littus,sibilo testificante sui præsentiam ad coniugalem complexum illam euocat. Illa autem euocata non deest, & uenenato serpenti vsus suæ coniunctionis expetitos impartitur. Cum autem sibilo murenam euocat,uenenum suum vomit, & post coitum illud resumit. Plinius lib.10. Viperæ mas (vt prædictum est) coeundo fœminæ caput in os inserit,quod illa dulcedine voluptatis abrodit. Terrestrium vipera sola intra se parit oua vnius coloris,& mollia, vt pisces,tertia die intra vterum catulos excludit, deinde singulos singulis diebus parit. 20. ferè numero. Itaque cæteri tarditatis impatientes perrumpunt latera matre occisa. Cæteræ serpentes contecta oua in terra incubant, & fętum sequenti excludunt anno. Idem in libro 21. Porro vipera prægnans vene no impresso dentium repulsu virus fundit in morsus. Est autem vulua viperæ,& intra se parientibus duplex.

De quibus viperis conficienda sit tyriaca. *Cap.* LI.

Avicenna in 5. cau. Viperæ non omnes (vt dictum est) trociscis medicinalibus conficiendis conueniunt, sed flauæ ac de flauis fęminæ Quarum signum est,ꝙ masculi in omni latere dentem vnum habent, fęminæ verò plures. Oportet autem deuitari cornutas uarias,& aspides ad albedinem declines. Nec capiantur ex piscinis,& littoribus fluuiorum,& marium,neq; petrosæ,quoniam in eis sunt quærcinæ sitim facientes,sed capiantur in loco longinquo ab humositate, nec illæ quæ sunt debilis motus,sed quæ velocis habentes caput eleuatum, & aspectum audaciæ. Andromachus vbi supra. Ex omnibus serpentium generibus viperæ tantum eliguntur in tyriaca,quia genera serpentium in radice sunt tria. Quidam enim habent venenum fortæ velociter interficiens,vt basiliscus, & aspis ac quercinus serpẽs. Alij vero debiles ac pigri sunt, nec multum lędũt, nec omnino interficiunt, sed dolorem ac læsionem, & apostema in loco puncturæ faciunt. Inter hęc est medium genus viperę,quia nec sunt multi veneni, nec iterum debiles valde. Eliguntur & fęminæ, quia minoris veneni sunt in sua quantitate. In omnibus enim generibus animalium fęminæ frigidiores sunt masculis, eisq; natura ingenitauit,& multitudinẽ frigoris, vt multiplicetur humiditas in eis,& vt minoretur resolutio ac diminutio ex earum corporibus, quia humiditate superflua indigent, quę cibus est ipsarum fetibus. Ideoq; fiunt masculi pluris caliditatis ac siccitatis, quàm fęminæ,& maioris iræ,vindictæq; velocioris, & pluris veneni ac fortioris. In fęminis autem est venenum debile & minimum,quia non est in eis caliditas vincens generans venenum, & iterum, quia humiditas vincens extinguit acuitatem veneni earum, atq; alleuiat ipsum. Ideo autem fęminis plures fiunt dentes, quàm masculis, quia masculi propter multitudinem ac virtutem veneni eorum non indigent, vt sint eis dentes

plusquam

plusquam duo: fęminę autem ècõtrario vt eradicatione dentiũ ęquitiret ei quod est in masculis ex veneno. Eliguntur aũt flauę pp bonitatem complexionis huius coloris, quia non est malę qualitatis sicut niger, nec virtutis debilis sicut albus, sed ęqualis, niger enim signat vehementiam inflationis & cõbustionis. Albus vero debilitatem & paucitatem caliditatis & multitudinem humiditatis. Flauus autem inter hos medius est æqualis. Oportet ẽt vt sint velocis motus, facilis incessus, ac festini saltus. Sint q̃ue capita earum alta, & ad superiora subleuata. Hæc.n. est significatio virtutis caliditatis earum & magnæ virtutis in earum corporibus, & ꝙ ipsæ mundæ sint ex superfluitatibus. Oportet ẽt vt earum oculi trahant ad rubedinem, & sit aspectus earũ vehemens & acutus, & irati similis, hoc.n. totum signat vehemẽtiam naturalis caliditatis & sanitatem corporis. Alioquin oculi earum essent citrini vel albi, pp paucitatem sanguinis in corporibus suis. Item oportet vt habeant capita cum rotunditate plana, latorum syncipitum, quod est signum vhementiæ fortitudinis. Item vt sint rugati ventres earum, quod est signum vehemẽtiæ virtutis, & paucitatis superfluitatum. Mollicies enim est propter debilitatem, & superfluitatem multimodam.

De Ipsorum præparatione. Cap. LII.

AVicen. vbi sup. Viperę cum ad hoc capiuntur, non morẽtur si possibile est, & abscindantur a parte capitis 4. digiti, & similiter a caudæ & ani. Quod si cucurrerit ex ea sanguis plurimus, fueritq; plurimus in illa dispositione motus, & mors ipsius tarda, tunc est & electa. Si econtrario mala. Cumq; mortua est extrahuntur viscera eius, propriè q; fel ipsius, & abluatur cũ aqua & sale, ablutione exquisitissimè facta, deinde decoquatur in aqua & sale, & si cum ea fuerit anetum, non erit malum in ea decoctione discoquente, cum qua leuis fiat collectio carnis eius ab osse ipsius. Deinde mundificetur ab osse caro, & teratur in mortario, & p̃cipiatur illi qui facit illud, & odoret oleum balsami, & inungat ipsum super digitos. Cum ergo contrita est misceatur cum tortellis ẽm descriptiones diuisas, & non eligatur supra descriptionẽ Andromachi, deinde fiant ex ea trocisci minuti, & exiccentur in vmbra, & reponautur in repositorio, nec radius solis oĩno super eos cadat, vel ante exiccationem, vel post, quia sol expoliat a virtute appropiata carnibus viperarum interficiente venena, q̃ sunt ex morsione & ebibita. Andromachus. In vere capiendæ sunt viperæ, quia tunc fortes sunt, per caliditatem aeris temperati, & nutriuntur cibis conueniẽtibus sibi. Et hoc ex locis mari propinquis, quia vehementioris sunt siccitatis, nec in eis superfluitas & humiditas multa est, q̃ virtutem carnium earum debilitet. In quibus.s. locis sint plantæ & arbores, vt sint eis ex illis cibi conueniẽtes. Nec qñ captæ sunt dimittantur, sed statim abscindantur & mundentur, quia quãto plus morantur venenum earum acuitur, & in deterius alterantur. Nã & hoĩs ieiuni sputum venenum est quo interficiantur ẽt scorpiones, & si mordet aliquid ieiunus, non sanatur morsus eius. Abscinduntur autem capita earum, quia plurimum in eis generatur & aggregatur venenum, propriè q; in orificijs, earumq́ue venenum non est aliud nisi sputum ipsarum. In reliquo aũt corpore non est penitus venenum, aut ex illo parum: abscinduntur & caudæ, quia in eis est malę qualitatis, & aggregantur in eis superfluitates multæ. Attrahunt enim caudę sordes ex toto corpore, per multitudinem motus sui, multitudo namq; motus causa est attractionis. Ideo piscium partes, q̃ caudas eorum sequuntur, pluris sunt nutrimenti. Refutantur ergo caudæ propter superfluitatum aggregationem, & propter carnis paucitatem. Excoriantur etiam ex causa simili, quia de proprietate cutis est, vt recipiat oẽs superfluitates corporis, & ad hoc eam natura p̃parauit, vnde quia natura vult, vt interiora membra mũdet ex nocumentis, fit ipsa cutis sparsa super totum corpus debilis, vt cũ aggregantur superfluitates corporis, quas natura expellit ex interioribus membris, non repellat eas per fortitudinem suam ad membra, q̃ sunt in profundo corporis. Immo cum recipit totũ quod ad ipsam expellitur, quod ex eo tenue ac subtile est, possit exire paulatim per resolutionẽ corporis sui, & quod crossum est ex ipso remaneat in ea necessario. Sic quod tantummodo corrumpantur ipsa, vt non corrumpat interiora membra. Nam vt ipse ait Hiprocas, corruptio cutis exterioris, conueniens interioribus est membris. Cutis ergo tyriacę non conuenit, tum propter eius debilitatem, tum quia superfluitates crossæ, quæ non possunt resolui, adhærent ei & corrumpunt eã. Zyrbus ẽt & viscera extrahuntur ab eis, propter aggregationẽ omnium superfluitatum in intestinis, & quia zyrbus est vehementioris calidtatis & adustionis. Nã in intestinis retentæ sunt superfluitates stercoris, & in fellibus est colera rubea, & in splenibus nigra & in epatibus sanguis immundus permixtus cum colera. Sal vero cum ea permixtum decoquitur, vt intra carnẽ profundetur, & sic ab ea cum aquæ humiditate venenum resolnat. Super prunas decoquitur, vt eius decoctio spaciosa sit cum æqualitate. Spaciosa quidem, vt non aduratur. Cum æqualitate, vt non ex parte, sed ex toto coquatur. Prunarum enim calefacio est æqualis cum temperamento. Signum autem in decoctione separatio est ossis a carne. Panis autem cum ea miscetur, vt eius humiditas ne putrefiat tyriaca exiccetur, ac per ipsum panem venenum remanens resoluatur.

De Diuersis medicinis ex vipera & contra eius morsuram.

Cap.. LIII.

AVicen in 2. cano. Viperæ adeps prohibet (vt quidam dixerunt) descensum aquæ in oculum. Caro viperæ cõfert leprę. Item funditur & ponitur super morsum ipsius viperæ, sedatq; dolorem. Viperæ pellis adusta & linita super alopiciã confert. Item adeps viperæ recens confert panno, & aquæ, & vt non nascantur pili euulsi ex palpebris. Porro super morsuram viperæ prosunt dẽtes hoĩs triti vel adusti & pulnerizati, iterumq; oleũ balsami, & similiter colloquintidæ radix, vel emplastrũ ex heruo, costus quoq, bibitus cum vino vel absinthio. Item pix linita, & vrina hominis bibita. Fertur ẽt ꝙ pellis capreæ recens calida cum ponitur super viperæ morsum attrahit venenum. Præterea butyrum venenis resistit, præcipuè cum ex eo linitur super viperę morsum. Fimus ẽt capratum montanarum cum aceto decoctus ac bibitus valet contra viperę morsus. Idem in li. 4. Vinum in quo cadit vipera, cõfert venenosorum mordicationi. Plinius lib 29. Viperæ caput impositum ei quod percussit vel ẽt alteri sine fine prodest. Si quis etiã baculo sustineat ipsum in vapore, aiunt eum futura p̃cinere. Si quis exustæ viperæ cinere illiniat se, Nigidius auctor est, ad percussum serpentem reuerti necessitate naturæ. Scythæ caput viperæ dissecant inter aures ad eximendum lapillum, quem ab ea territa deuorari aiunt, alij toto capite vtuntur. Fiunt aũt ex vipera pastilli qui a Græcis vocãtur tyriaci. Eximuntur intranea & liuor spinæ, reliquo corpore in patena cum aqua & aneto discocto, ac spinis exemptis additaq; similagine. Sicq; pastillis siccatis in vmbra ad multa vtũtur medicamenta. Quidam ẽt non tm̃ corpus, sed ẽt adipem cũ oleo decoquunt ad medietatem redigentes, cum opus sit trinis stillis eius additis in oleum perunguntur, vt oẽs bestiæ fugiant eos. Præterea constant contra omnium serpentium ictus quamuis insanabiles ipsarum serpentium exta imposita auxiliari. Eosq; qui aliquando viperę iecur coctum hauserint, nunquam postea feriri a serpente. Cinis pellis viperinæ alopicias explet cellebernimè, viperam quoq; viuam in nouo fictili combure addito fęniculi succo, & oculos inunge vtilissimum est ad effusiones & caligines, fit & collirium e vipera in olla putrefacta vermiculisq; enatis cum croco tritis. In olla ẽt cum sale exuritur quem lingendo claritatem oculorum consequuntur, & stomachi totiusq; corporis tẽpestiuitates, hoc sal & pecori datur causa salutis in antidotum contra serpentes. Quidam viperis vtuntur in cibis. Primum oĩum occisę statim salem in os addi iubẽt, donec liquescat humor quatuor digitorum mensura vtrinq; p̃scisa, exẽptisq; exterraneis discoquunt in aqua aut oleo sale & aneto, & omnibus aut statim vescuntur, aut a pane collinunt vt sępius vtantur. Ius p̃ter supradicta pediculos ex corpore toto expellit atq; pruritus summæ cutis. Effectum ẽt ostendit & per se capitis viperini cinis, valet quoq; oculis inunctis. Idemq; adeps similiter viperinus. Porro de felle non audacter suadeo, quæ p̃cipiunt, quia non est aliud venenum serpentium. Diasco. Adeps viperinus suffusiones oculorum & obtusiones & caligines, mixta cedria tanti ponderis, & melle attico & oleo veteri curat. Alarumq; pilos inunctis nasci non sinit. Ex lib. de natuis rerum. Exta viperę valent contra omniũ serpentiũ ictus, vt dicit. Plin. Tunica eius quã proiicit cũ innouatur, in vino cocta, dentibus & oculis medetur, adeps eius caliginem oculorum tollit.

De Hydra. Cap. LIIII.

ISid. Hydra dr̃ draco multorum capitum, qualis fuit in Lerna palude prouinciæ Archadiæ, hæc Latinè excedra dr̃, eo quòd vno cæso tria capita excrescebant, sed hoc fabulosum est. Nam constat hydrã fuisse locum euomentem aquas vastantes viciñã ciuitatem, in quo vno meatu clauso multi erumpebant. Quod Hercules videns loca ipsa exussit, & sic aquæ meatus clausit. Nã hydra ab aqua dicta est, hydros aũt est aquatilis serpens, a quo icti obturgescunt. Cuius quidem morbum boam dicunt, eo ꝙ fimo bouis remedietur. Plin. lib. 32. Enydros (vt dictum est supra) vocatur a Græcis coluber viuens in aqua. Huius quatuor dentibus superioribus in dolore superiorum gingiuas sacrificant, inferiorum in inferioribus. Aliqui vero canino eorũ tm̃modo contenti sunt. Phisiologus. Hydrus in Nilo habitat, & est statu minutior crocodilo. Cumq; videt eum in littore dormientem aperto ore vadit & inuoluit se in luto, quo facilius possit illabi faucibus eius. Crocodillus ergo subito eum viuum transglutit, qui dilaniãs oĩa viscera eius, viuus & illæsus ab eo exit. Ex lib.

de

de nat.rer. Est aũt hydros (vt scribit Plin.) pulcherrimmus anguium in orbe terrarum. Huius serpẽtis iecur ad percussorum remedium seruatur. Fabulosè vero dicta est hydra serpẽs, cuius cum vellet caput Hercules amputare, statim duo subcreuerunt, & sic semper amputatis quibusdam alia statim subcreuerunt. Hæc de serpentibus dicta sunt, sequitur de secundo genere reptilium, idest lacertis.

De Genere lacertorum. *Cap.* LV.

ISidor. Lacertus est reptilis genus, sic vocatus eo ꝙ habet brachia & quatuor pedibus innititur. Genera vero lacertorum plura sunt, vt botracha, salamandra, saura, stellio. Actor. In eodem genere non immerito reputantur rana & bufo. Nam & Botracha videlicet similis est ranæ, & rana dr̃ Botracha Græcè. Aliqñ vero sumitur Lacertus siue lacerta, pro Botracha, videlicet genus pro specie. Aristo. Lacertarum genus omnino non claudit oculum. Lacertulæ apes & oẽ animal annulosum hieme latent in caruernis. Lacertulæ vero manent in rimis lapidũ & parietum in locis angustis. In his fęmina maior est. Sicut in Ranis ac serpentibus & araneis. Hñt testiculos spondili applicatos. In coitu ita reuolutę, sicut & serpentes implicantur, vt vnum corpus capita duo hñs esse videantur, vnicum habent vẽtrẽ. & eorũ caudæ crescunt postquam abscisæ sunt. Animalia squamosa sicut & lacertulæ ac serpentes indifferenter comedunt herbas & carnes. In Arabia inuenitur lacertula maior cubito. Aranea multotiens lacertã venatur, & prius incipit texere super ipsum, donec orificium eius fortiter ligetur. Deinde vadit ad ipsum & mordet eum quousq; moriatur. Hoc animal oua completa facit, eiusq; pulmo paruus & siccus cum inflatur tumescit. Plin. libr. 8. Lacertę quotiens cum serpentibus conseuerint pugnam vulneratę herba diptanno ad serpentium ictus præcipuè se refouent. Idem in lib. 10. Quadrupedum oua gignentium lacertas ore parere, vt vulgo creditur, Aristo. negat. Nec incubant eędem oblitę quo in loco sint enixæ, qm̃ huic animali nulla est memoria, itaq; per se catuli erumpunt. Idem in lib. 11. Lacertis est bifida lingua & pilosa. Palpebræ tñ in superiori gena. His plerumq; sunt geminę caudæ. Idem in libro 17. Contra erucas & mala ne putrescant viridis lacertæ felle tangi cacumina iubent. Idem in li. 29. Lacerta in vino pota, ipsa morsus suos sanat. Ex lib. de natu. rer. Lacertam potius vermem dicunt, quam serpentem, quia clementius ferit, sibilat tñ vt serpens, & caudam habet consimilem, linguamq; bifidam & pilosam. Pedibus vero graditur. Vno ex duobus capto reliquus efferatur. Huic animali nulla est memoria, & ideo non cubat, oblita quidẽ in quo loco sit enixa, per se erumpunt catuli numero vndeni. Quidam dicunt fętus a matribus deuorari, vno relicto, qui se matris clunibus imponit, & hic vltor fratrum parentes suos occidit. Lacertæ sunt in India numero pedũ, 24. colore fulgẽti. Est & de genere lacertarum bestiola quædam forma sed colore dissimilis, quę caudam habet nigrã, & araneis siluestribus vescitur. Iorath vbi sup. Lacerta cum senuerit obscurantur oculi eius & excęcatur. Tunc contra Solem ad eius radios intendit, & oculos suos aliquandiu tempore matutino per foramẽ dirigit, quousq; redeat visus eius, ac perfectè videat vt prius. Glo. super Leuit. 11. Lacerta immundum animal ẽm legem, in sepulchris habitat, & incõstantiam vitæ signat. Auic. in 2. can. Lacertæ natura stellioni vicina est, sed melior. Sanguis eius confortat visum. Stercus eius albugini confert oculi & pruritui, & visum acuit, coloremq; bonum efficit. Idem in 2. cano. Lacertæ caro mortificans est, & ei qui bibit eam, accidit apostema linguæ, & pruritus, & dolor capitis, & adustio & tenebrositas oculorum.

De Borace & botracha. *Cap.* LVI.

EX lib. de natu. rer. Borax est genus bufonis quod in capite portat gemmam sui nominis, hic vulgo crapondina vocatur, sed qñ bufoni viuo & palpitanti extrahitur, tunc ipse lapis in medio sui oculum habere dr̃. Cum aũt aliquamdiu mortuo extrahitur, tunc malitia veneni oculus extinguitur, & lapis viciatur. Phisiologus. Borax de genere bufonis est, hic pp veneni quantitatem qñ tangitur inflatur. Cum aranea pugnat, & ab ea vincitur. Nam cum illa frequenter pupugerit, ille se vindicare non valens, in tantum inflando se extuberatur, quòd medius crepat, & moritur. Huius morsus pessimus est, & insanabilis efficitur. Gemmam in fronte nutrit, pro qua occiditur, & quæ ab ipso animali borax appellatur. Quando extinctum habet oculum, herba speciali vtitur, in qua visum recuperat, ruta vero interficitur, humida loca & marcida libenter inhabitat, odit claritatem solis, nec eum de facili videre patitur, nocte ambulat, & hoc magis per vias hominum tritas vestigijs, per diem vero latet in abditis. Odorem florentis vineæ fugit, & prope cubitalem magnitudinem aliquando crescit. In Hispanię partibus illud præcipuè boracis genus habitat, quod lapidem in fronte portat. Isidorus. Botracha dicta est, eo quod habeat ranæ speciem. Nam Græci ranam botracham vocant.

De Bufone. *Cap.* LVII.

ACtor. Bufo est animal venenosum omnibus notũ, quod vĩ ab auctoribus dici rube, vel crassancium, de quo dicetur inferius. Est aũt bufo frigidissima bestiola, & aspectu fętidissima, ꝗ fertur habere cor in gutture, vnde nec de facili interficitur, nisi per medium guttur transfigatur. Ex putredine aũt vel corruptione terræ nasci putatur. Ex lib. de natu. rer. Bufo ẽt reptile venenosum habet visum pestilentem, attactum sordidum. Terra vescitur, & hoc pondere & mensura. Quantum.n. in anteriori pede concludere põt, hoc illi pro cibo quotidiano est. Timet.n. ne sibi terra pro cibo deficiat. In Galliæ partibus est bufonis genus, quod cornutum dr̃, quia cornisare vĩ. Vnde a sono vocis sic appellatur. Colores habet duos, tetrum & croceum. Hi vero prodeunt, & tunc voces tubarum edunt, duoq; & duo voces tubarum reddunt inuicem. In sola Gallia vociferi viuunt, elati vocem perdunt & muti sunt. Phisiologus. Bufo est animal horroris, quod nunc cum aranea, nunc cum lacerta, qñq; vero cum colubro, vel ẽt cum serpente prælium subit. Lęsus aũt veneno alterius animalis venenosi, a plantagine medelam accipit. Saluia libenter vescitur, cuius radicem venenositate nonnunquam inficit. Hinc est, q. areola saluię, ruta cingi debet, cuius ros bufoni mortalis est. Lapis in capite bufonis inuentus, & ab homine gestatus, veneni malitiam arcet. Ex bufone quoq; per combustionem in puluerem redacto cum sibi relinquitur bufo viuus regeneratur, nec tantum vnus, sed etiam plures.

De Gamaleone. *Cap.* LVIII.

GAmaleon siue cameleon est aĩal quadrupes, hñs faciẽ quasi lacertę, caudam prolixam & tortuosam, corpus asperũ, cutem qualis est in crocodillis, profert autem ex cute quasi lanã quandam de qua zonæ contextæ comburi non possunt. Est autem animal pigrum incessu, sed victorem suum interfectus perimit. Nam cum ales ex eo comederit, illico moritur. Hoc idem animal dr̃ & salamandra Græcè, & ẽt (vt quidam volunt) stellio Latinè. Sed fortasse diuersæ sunt species, quamuis eiusdẽ generis, sicut capræ & capreæ & rupicapreæ. Vnde Isido. cameleontem ponit in genere bestiarum, salamandram ac stellionem tanquam diuersas species in genere lacertorum. Plinius aũt dicit stelliones habere quodammodo naturam cameleonum. De his ergo plenius dicetur infra, vbi agetur de salamandra, quæ. s. salamandra, quandoque vocatur & salamandra sicut etiam cameleon dici videtur, & gamaleon siue cameleon.

De Rana. *Cap.* LIX.

ISido. Rana a garrullitate vocata est, eo ꝙ circa genitales paludes strepit, & sonos vocis importunis clamoribus reddit. Ex lib. de nat. rer. Ranarum coitus magis est de nocte, quam de die, & in eorũ coitu magna est mora, multumq; seminis effundunt. Ranas habet mare, quæ alas habent, & omnis piscis fętus nutrit, præter ranam. Auicenna in 4. cano. Venenum ranæ cognoscitur per abominabilem saporem, sicut leporis marini per odorem. Sunt ranæ fluuiales virides, & marinæ rubeæ, vtræque venenosæ. Earum potu accidit obfuscatio coloris, & apostematio corporis ẽm semitam molliciei & adustio in gutture & ore, difficultas anhelitus & tenebrositas oculorum, & vertigo ac fętor oris. Qñq; etiam accidit spasmus, aut tetanus, & qñq; vẽtris solutio, dissenteria & nausea, & vomitus, ac permixtio rõnis, & syncopis. Et qñq; sperma & vrinam & menstrua sine voluntate expellit: eius quoq; qui euadit ex eis non soluantur dẽtes, immo cadunt. Horum curationi cõferunt vomitus, & exercitium plurimum, & balneum, & inunctio cũ oleis calidis, & vinum plurimum, & radices arundinis, & similiter cyperũ, & calamus aromaticus cum vino, & oẽ quod confert hydropisi. Sũt aũt & ranæ citrinæ, ex quibus abscinditur appetitus cibi, & acetat eructuatio, & corrumpitur color. Fitq; syncopis & nausea & vomitus ac dolor stomachi, & apostematur venter & crura. Harũ cura proxima est curæ pdictarum. Plin. li. 32. Est rana parua & viridis & muta, ꝗ forte si hauriatur bouem distendit. Hæc in arundinetis & herbis maximè viuit. Carnes eius supponuntur oculorum doloribus, huius corporis humorem spiculis densum claritatem oculis inunctis narrant afferre. Ranarum carnibus in hamum additis, purpure alliciuntur: canes vero quibus in offa rana viua data sit, latrare negantur.

De Diuersis ranarum speciebus. *Cap.* LX.

ISidor. Ranarum quædam aquaticę dñr, quædam palustres, quædam rubetæ. Ob id quæ in vepribus sunt, grandiores cunctarum. Aliæ calamitę vocantur, eo quòd inter arundines & frutices viuunt, minimę omnium & viridissimę, mutæq; & sine voce sunt. Agredulæ autem sunt ranæ paruæ, in sicco vel agris morantes, vnde & nuncupatæ. Strabus super Exod. Tria sunt genera ranarum. Vnum fluuiale & vocale. Alterum minutum

natum quod calamitũ dicitur, quod si in os latrantis canis proiiciatur, statim obmutescit. Tertium maximũ quod rubetum dr̃, pessimum & venenosum, quod vulgo crassantium dicitur. Ex libro de naturis rerum. Rana vermis est, quandoq; colore viridis: sed illa, quæ rubet, deterior est, loquax est, & vocibus importuna, vocem habet propriam coax, nec aliud quicquam dicere põt nisi cum premitur aut leditur, tunc enim mutat vocem, & instar muris emittit exilem. Huius vocis ratio ẜm Aristote. ex hoc perpendi põt, ꝙ ore clauso & inflatis lateribus consonat gutture, ad syllabam vero ax os aperit & instar follium latera reprimit, vt fortiori spiritu vox elata promatur, multiplicat vocem, quando posuerit æqualiter in aqua mandibulam inferiorem & extenderit superiorem. Cum autem ambas extenderit, eius oculi sicut candelæ lucent. Timet omne quod spirat. Et ab omnibus odiosè haberi suspicatur. In Augusto mense nunquam potest os suum pro quolibet ministerio cibi, vel potus, vel vocis aperire. Quod si etiam manu, vel baculo tentaueris, difficulter aperire poteris. Est & rana viridis ac paruula coriens cognominata, quæ arbores ascendit, ibique inter folia requiescit, hæc naturali præsagio pluuias in nubibus sentiens, fortiter clamat, futuræ scilicet inundationis nuncia, reliquo vero tempore vix vsquam cantat. In ora canum proiecta eis vocem demere putatur.

De Medicinis ex ranis. Cap. LXI.

PLinius lib. 22. Ranę iecur geminum esse dicunt, abicique formicis eam partem quam appetant oportere, & illam contra omnia venena quæ ex ipsis fiant, & si viuæ concrementur in olla, cinis earum cum melle allopicias replet, ac melius cum pice liquida, singulæ quoq; ranæ in aceto decoquuntur, ita dentes dolentes colluantur, & in ore succus contineatur. Ius ranæ in patinis decoctæ, tussim fertur sanare. Cor earum cum melle tritum medetur dissintericis, morbo quoque regio salsamentum earũ valet cum pipere, ita vt abstineatur reliqua carne. Podagris & articularijs vtile est oleum in quo decocta sunt intestina ranarum. Item ranæ myrrhino decoctæ oleo, carnibus abiectis, perunctos liberant quartanis. Cor earum adalligatum frigora minuit febrium. Si tumeant aures, ranarum adeps instillatus statim dolores tollit. Vermes innati in homine ranarũ tolluntur felle, prodest & febri ranum fellium cinis. Ignes sacros ranarum viuentium ventres impositi restinguunnt, pedibus posterioribus pronas adalligari iubent, vt crebriore anhelitu prosint, ad sanguinem quoq; narium sistendum ranarum cinerem illiniunt, vel sanguinem arefactum. Syriasim siue capitis infantium vlcera, rana inuersa efficacissimè sanat adalligata. Iecur ranæ calamitis in pellicula gruis adalligatum venerem excitat Equorum scabiem ranæ in aqua decoctæ donec illini possint extenuant. Ranis ex oleo & sale decoctis vt succus sorbeatur, tetano medetur. Efluuialibus ranis si carnes edantur, vel ius decoctarũ si sorbeatur, prosunt contra leporem marinũ, & contra serpentes, & contra scorpiones ex vino. Auicenna in secundo canone. Cinis ranæ positus super sanguinis locum, retinet eum. Idem confert apostematibus cordarum iuncturarũ supereffusus. Rana cum sale & oleo decocta dicitur esse bezabar lepræ ac vermium venenosorum comesta. Ex decoctione ranæ fluuialis os ad dolorem dentiũ colluitur & sedatur. Corpus ranæ petrosę & propriè pinguedo eius facilem facit dentiũ radicationem, ipsaque dentes eijcit animalium qñ sumunt eã.

De Rubeta. Cap. LXII.

ACtor. Rubeta siue rubetum (vt dictum est) pessimum est ac venenosum ranæ genus, quod vulgo crassantium dr̃. Plin. li. 8. Ranæ rubetę, quarum & in terra & in humore vita est plurimis referte medicaminibus deponere ea assiduè ac resumere pastu dñr, venena sibi tm̃ reseruantes. Idem in lib. 11. Rana insidiarium est vitæ. Idem in li. 25. Sunt venena ranis maximè rubetinis. Porro Arthemisia prodesse traditur contra ranam potã. Idem in lib. 28. Marsion Smirneus tradit sputo rumpi rubetas, aliasq́; ranas, & si ranam quidem saliua sua asperserit oculum, præcipuum remedium est lac mulierum. Idem quo contra morsum eiusdem bibitur & instillatur. Iecur cameleonis cum rubete pulmone illitum pilos detrahit. Idem in lib. 32. Succus ranarum marinarum ex vino & aceto decoctarum bibitur contra rubetę venenum. Dictę sunt autem rubetę, quia in vepribus viuunt tm̃, grandissimè cunctarum geminis velut cornibus plenæ veneficiorum. Mira de his certatim tradunt auctores, ossiculo quod est in dextro latere in aquam feruentem iniecto, refrigerari vas, nec postea feruere. Canũ impetus eo cohiberi, amorem & iurgia in potione addito cõcitari. Venerẽ adalligato stimulari. Rursus a dextro latere feruentia refrigerari, & hoc in agnina pellicula recenti adalligato quartanas & alias febres sanari, eoq; amorem inhiberi, podragris articularisq; morbis cũ adipe veteri prodest rubetę cinis. Porro nerui rubetę lacerto dextro adalligati, venerem concitant, amorem vero finit rubeta in recenti corio pecoris adalligata, eadem aqua excocta potui data, suum medetur morbis, vel cuiusq; ranę cinis. Ex lib. de nat. rer. Rubeta diuersis referta medicaminibus, qñ vult deponit ac resumit, & hoc assiduè in pastu facere dr̃, venena vero nunquã deponit, sed tanquam arma sua penes se reseruat, habent gemina cornua veneficiorum plena. Mira de his certatim narrant auctores. Carnibus earum in hamum positis, præcipuè purpuras allici certum est. Contra venena marini leporis & rubetę cinis earum remedio est in aqua potatus.

De Salamandra. Cap. LXIII.

ISidorus. Salamandra dicta est, eo ꝙ contra incendia valeat. Cuius inter omnia venenata maxima vis est. Cætera enim singulos feriunt hæc plurimos pariter interimit. Nam si arbori irrepserit, omnia poma veneno inficit, & eos qui ederint occidit. Quæ etiam si vel in puteum cadat, vis veneni potantes interficit. Ista contra incendia repugnans, ignes sola animalium extinguit Viuit enim in mediis flammis sine dolore & consumptione. Nec solum non vritur, sed extinguit incendium. Plinius libro decimo. Salamandra est animal lacertæ figura, stellatum occulta & cæca origine, nunquam nisi magnis imbribus proueniens, & serenitate desinens: huic tantus est rigor, vt ignem tactum extinguat, non alio modo, quàm glacies, eiusdẽ sanie, quæ lactea ore vomitur, quacunq; parte corporis humani contacta, toti defluunt pili. Idque quod contactum est colorem in vitiliginem mutat. In his non est masculinum genus aut fœmininum. Item in libro vndecimo. Venenatis pasta noxia fiunt & ipsa. Apros in Pãphilia, & in montuosis Cyliciæ salamandra ab his deuorata, qui ederint moriuntur, nec vllus est in odore vel sapore intellectus. Idem in lib. 29. Panis coctus lignis a salamandra contactis interficit. Ex libro de natura rerum. Salamandra quam nonnulli cameleontem idest, leonem terræ vocant, Est animal quadrupes, faciem habens lacertæ, vel (vt dicit Aristote. faciem habet inter faciem porci & simiæ. In igne viuit, & incendium extinguit, profert etiam quandam lanam pallidam, de qua contextæ zonæ comburi non possint. Est autem splene carens, & contra omnia animalia iecur habet in sinistra parte, In extis quoque viscerum magna est in eo varietas a cæteris animalibus, macra est valde, quia parum habet de sanguine. Ideoque timorosa est valde, quia diminuitur in ea calor, qui est incentiuus audaciæ. Timor etiam eius causa est, quòd color eius sit varius ac per momenta mutabilis. Oua gallinarum more gignit, & ex eis fętus producit. In hoc autem genere non est masculus neque fœmina, sed omnes gignunt. Alexander Papa (vt fertur) ex huius animalis lana vestimentum habuit, ꝙ cũ ad munditiam aliquando lauari deberet, non aliis aquis abluebatur, nisi quòd in ignem proiiciebatur, & per ignem candescebat.

De Salamandra nocumento ac remedio. Cap. LXIIII.

AVicenna vbi supra. Salamandra species est mordicantium, accidunt ex eius potu dolores vehementes in ano, & apostema sicut hydropisis, & in ventre spasmus, & vrinæ retentio. Idem in eodem. Salamandra estimatur esse bestia lacertæ similis habens quatuor pedes, & caudam curtam, & quòd ipsa non aduritur, sed si proiiciatur in larem extinguit ignem. Accidit autem ex eius morsu dolor vehemens & inflatio in corpore, & grauitas linguæ, & punctio eius, & tremor ac stupor. Multotiens etiam accidit nigredo membri secundum figuram rotundam & casus eius. Cura eius (vt quidam dixerunt) est cura cantaridum. Et propium quo curantur est, vt in potu detur resina pini cum melle. Detur etiam decoctio lilii cum foliis vrticę. Quidam vero dant ranas coctas, & de iure earum in potu. Plinius libro trigesimosecundo. Testudinis marinæ carnes admixtæ ranarum carnibus, præclarè contra salamandras auxiliantur. Diasco. Salamandræ virtus stiptica est & calida, rectèq; miscetur medicaminibus stipticis, & improbos capillos qui sunt in palpebris amputat. Seruatur autem sic, exenteratur, caput & pedes ei tolluntur, sicq; quod remanet in melle mittitur, & cum opus fuerit in vsum assumitur.

De Saura & stellione. Cap. LXV.

ISid. Saura lacertus est, qui qñ senescit excæcantur oculi eius, & intrat in foramen parietis aspiciẽtis cõtra orientẽ, & ortũ solis intendens illuminatur. Stellio nomen inditum habet de colore, est enim tergo depictus lucẽtibus guttis in modum stellarum, de quo Ouidius, aptumq́; colori, nomen habet variis stellatus corpore gutis. Hic scorpionibus adeo cõtrarius esse traditur, vt eo viso, pauorem his afferat & torporem. Plinius lib. 7. Theophrastus auctor est, stelliones quoq; sicut & angues senectutem exuere, protinusque deuorare, præripientes comiciali morbo remedia. Eos pestiferos ferunt in Græcia, innocuos esse in Sicilia. Idem in libro vndecimo. Cameleonum stelliones

quodammodo

quodammodo naturam habent, rore.n.viuentes. Stelliones putant innocuos esse duntaxat his qui, & ipsi carent sanguine. Pariuntur aūt vndeni. Quidam ab ipsis decē arbitrantur deuorari, vnum modo solertissimū relinqui, qui se ipsius matris clunibus imponendo tutus, & a cauda, & a morsu loco fiat, atq; hunc esse reliquorum vltorem, qui postremo genitores supernè conficiat. Idem in lib. 30. Stellione nullū animal fraudulentius, hunc inuidere homini tradunt, & inde stellionum nomen in malum esse translatum dicunt: sic eum capiunt, æstatibus obseruant cubile ipsius quod est in locis hostiorum, vel cardinibus fenestrarū, aut in cameris, vel sepulchris. Ibi vere incipiente fissis arundinibus textas opponūt casas, quarum angustiis ēt gaudet, eo facilius exuens torporem circundatum, sed eo relicto remeare nō potest. Glosa super parab. 30. Stellio non habet alas, & ideo manibus nititur, &c. Rodulphus super Leuitic. Stellio, & lacerta sunt animalia infirma, malitiosa tñ, & reptilia venenata. Ex lib. de na. re. Stellionis venenum mortiferum est, contra illud remedium fit ex tritis carnibus scorpionis. Fel eius in aqua tritum mustelas occulto quodam instinctu congregare dr: hic scorpioni maxime contrariatur, seq; inuicem odio naturali insequuntur. Sed quia stellio maior est atq; validior, hunc miro modo scorpio timet, ita vt eo viso sudore frigido perfundatur.

De Medicinis ex stellione. Cap. LXVI.

Plinius lib. 29. Stellio visus pauorem infert scorpioni, & torporem sudoris frigidi, vnde & ipsum oleo putrefaciunt, vulneraq; a scorpionibus facta perungunt, sed & tritus scorpio stellionum aduersatur veneno. Fit & malum e stellionibus medicamentum, nam eo mortuo in vino, qui biberit, lentigine faciem eius obducit, ob hoc in vnguento necant illum pelicum formæ insidiantes. Sed contra hoc est remedium oui luteum, & mel, & nitrum. Fel quoq; stellionum in aqua tritum mustelas congregare dr. Idem in lib. 30. Stellioni nihil in comicialibus morbis præfertur remedio. Cinis ēt ex ipso factus in aceto potus, & tunica quam exuit pota confert. Auicenna in 2 canon. Guaril. i. stellio longam habet caudam, & paruum caput, & non est lacertus. Nam lacertus aut raro, aut nunquam est nisi in turibus. Caput ēt, & corpus eius ab illo sunt diuersa, sed fortasse proximus ei est in natura. Caro eius multum calida est. In ipso est virtus extrahens surculos, & spinas. Sanguis eius valet albugini oculorum. Adeps eius fortiter impinguat, caro quoq; eius, & proprie quasdam mulieres. Stercus eius sicut, & lacerti valet ad albuginem oculi. Confert ēt panno, & lentiginibus, colorem efficit bonum. Idem quoq; stercus tritum eradicat verrucas. Epar stellionis super molares corrosos positum sedat dolorē eorum. Idem in 4. cano. Caro stellionis mortificans est, quandoq; cadit in vino, & moritur in eo ac dissoluitur, fitq; vinum illud sicut venenum, & ei qui bibit ipsum accidit vomitus, & dolor oris stomachi vehemens. Stellio qñ mordet, dimittit in loco morsus sui dentes paruos, subtiles, nigros. Nec cessat dolere locus, & prurire, donec auferantur cum seca, vel cucullo transeunte super eos, & eos assumente, & colligente. Quandoque autem eos extrahit oleum, & cinis. Deinde fugatur locus, & ponatur in aqua calida, q̄ si magnificetur dolor in morsu, tyriaca tutelæ detur in potu. Hali. Papion idest stellio gladus si cum aceto, & cicere coquatur, artericæ prodest manifeste. Fimus stellionis a facie lentigines extirpat, & ab oculis albuginem eliminat. Actor. Hæc de lacertorum generibus sufficiant. Sequitur de tertio genere reptilium, i. de vermibus.

De Vermibus in generali. Cap. LXVII.

Isidorus. Vermis est animal quod plerunq; de carne, vel de ligno, vel de quacumq; re terrena, siue vllo terreno concubitu gignitur, licēt nonnūquam, & de ouis nascantur, sicut scorpio. Vermis aūt non vt serpens apertis passibus, vel squamarum nisibus repit, quia non est ei spinæ rigor vt colubri, sed in directum corpusculi sui partes gradatim porrigendo contractas, & contrahendo porrectas motum explicat, sicq; agitatus perlabitur. Arist. Vermium reptatio super ventrem est. Animalia quædam generant vermes, & horum quidam in hora ipsa generationis mouentur. Quidam non nisi post dies. Muscæ quidem generant vermes. Et ex coitu apicularum fiunt vermes ouis similes. Porro quæ generantur ex vermibus ab animalibus generatis non completa sunt, deinde extra crescunt. Et quod habet figuram sicut vermis, magnum fit qñ crescit, fitq; figura eius sicut ouum, quia cortex, s. cutis continens induresit. Illo quoq; in tempore mobilia sunt. & manifestatur hoc in vermibus qui generantur ex vespis, & apibus, & in eis qui generantur ex oleribus. Vermes qui generantur ex animalibus cibantur prius, deinde cibum non recipiunt, sed remanent immobiles, sicut apiculæ quæ coloris aurei sunt. Quidam autem vermes habent in se quo cibantur, & eijciunt superfluitatem cibi, sicut pulli vesparum, vel apium. Quidam ab extrinseco, sicut vermes olerū, & aliorum modorum. Principium crementi vermium est ex parte superiori, & cibus ex inferiori. Ambrosius. Vermis Indicus niger fertur conuerti primum in speciem caulis, post fieri bombilius, & post laxis, & latioribus folijs videtur pennas assumere. Ex his folijs illa mollia fiunt, quibus vestiuntur qui in domibus regum sunt. Plinius li. 11. In Gange Statius sebosus affirmat esse vermes brachijs binis, sexaginta cubitorum, ceruleos a facie nominatos, de quibus scilicet iam superius dictum est inter monstra marina, & adhuc dicetur infra. Idem in libro 29. Terreni vermes triti plagę scorpionum prosunt impositi, multaque alia ex his remedia inueniuntur, propter quæ in melle seruantur.

Item de eodem. Cap. LXVIII.

Actor. Vermes dicuntur propriè, qui nascuntur ex putredine, itaq; de carne, vel de terra nascuntur, sine coitu, & concupiscentia. Natura eorum est, singulis moueri momentis, silentio repunt, mordent, & penetrant: viles, & abiecti sunt, frequenter pedibus conculcantur. Eorum origini sal resistit. Ideoq; carnes, & alij cibi saliuntur. Achildes in lib. de venenis. Si hortus ex elixatura vermium aspergatur, tunc fructus eius vermes, qui comederint, cito morientur. Ex lib. de nat. re. Insecta dr omnis vermium propagatio, nullus aūt insectorum, i. vermium, vt dicit Plinius, habet sanguinem nisi in modica quantitate. Quidam vermes sine pedibus sunt, vt serpentes, & hi per terram repunt. Alij nec ossa, nec pedes habent, & hi potius quasi rugis quibusdam subtilissimis in cute extensis se trahunt. Alij duos habent pedes, alij quatuor, & hi currunt, & aliquantulum sanguinis habent. Alij vero plusquam quatuor pedes habent, & hi ēt currunt, sed oīno sanguine carent, quia sanguis transit in nutrimentū multorū pedum, vel quia motus ipsorum pedum annihilat sanguinem. Oē genus vermium hēt humorem velut saniem pro sanguine. Est aūt aliud vermium genus, quod pedes habet, & graditur, & nihilominus pinnas habens, vel potius mēbrana volando ad æthera sustollitur, & hi folijs arborum maximè viuunt, eaq; dentibus rodunt, nōnulli quoq; vermium ex genere volantium minimè rodunt, sed potius ex humidis viuunt, vermes aūt gnalr ẛm nutrimentum elementorum colores vel potentias sortiuntur, vt qui multum habent de elemēto ignis, aera sursum petunt. Qui multum de aqua vel terra, natlr tardiores sunt. Secūdum hoc.n.creaturarum visibilium ordo disponitur. In Celidoniæ regione, sicut dicit Augustinus, in quibusdam aquis natlr feruentibus sunt vermes sicut in aqua frigida sunt pisces. Et extra feruentem aquam cum veniunt in frigido moriuntur. Licēt aūt vermis nomen conueniat vermibus vniuersis, specialiter tamen vermis appellatur ille, qui de pura, & munda terra nulla seminis commixtione generatur, quo etiam in deceptione, vel captura piscium hamus inescatur. Et huic se Dominus de virgine natus per Prophetam se comparat dicens: Ego autem sum vermis, & non homo.

De Diuersa vermium origine. Cap. LXIX.

Isidorus. Vermes sunt aut terræ, aut aquæ, aut aeris, aut carnium, aut frondium, aut lignorum, aut vestimentorum, propric aūt vermis in carne putrida nascitur. Tinea in vestimētis, eruca in olere. Teredo in ligno, tarmus in lardo. Vermes carnium sunt emigraneus, lumbricus, ascaride, costi, pediculi, pulices, lendes, tarmus, ricinus, vsia, cimex ventris. Emigraneus est vermis capitis, lumbricus ventris siue intestinorum, dictus quasi lumbicus, quia labitur, vel q̄ in lumbis fit. Vsia vermis porci sic dictus eo q̄ vrit. Nam vbi momorderit adeo locus ardet, vt vesicæ fiant. Ricinus vermis est canis vocatus, quia hæret in auribus canum, pediculus capitis, tarmus lardi. Ex lib. de natu. rer. Vermium multa genera, cum æstate incipiunt, & cum æstate desinunt, quia potius in corruptione nascuntur quam ex semine. Aliud autem est genus quod incipit cum æstate, & cum posuerit semen in arboribus, aut domicilijs cum æstate vitam finit, manentq; parētibus mortuis semina per hiemem, & verno tempore prodeunte aeris serenitate solisq; calore animantur ad uitam. Aliud quoq; genus est, quod hieme conditur latetq; velut mortuum, & cum venerit ad ęstatem renouatur ad vitam. Petrus Comestor. Quæritur autem de quibusdam huiusmodi minutis animātibus, quæ vel ex cadaueribus, vel ex humoribus nasci solēt, vtrum sexta die creata sint. Horum quidem sex genera sunt. Nam quædam ex exhalationibus esse habent, vt bibiones ex vino, papiliones ex aqua. Quædam ex corruptione humorum, vt vermes in cisternis. Quædam ex cadaueribus, vt apes ex iumentis, scarabei, & scabrones ex equis. Quædam ex corruptione lignorum, vt teredines. Quædam ex corruptione fructuum, vt gurguliones ex fabis. De his ergo dicitur, quia quæ sine corruptione nascuntur, vt illa quæ ex exhalationibus tunc facta sunt, quæ vero ex corruptionibus post peccatum ex rebus corruptis orta sunt.

De

De Anulosis. LXX.

ACtor. Ex his autem quædam dicũtur anulosa, quoniam eorum corpora quasi per quosdam anulos videntur esse formata & distincta, quorum etiam quædam sunt volatilia vt apes: quædam gradientia vt formicæ, & illi qui propriè dicuntur vermes. Eadem quoq; genera s͡m Aristotelem dicuntur & rugosa, secundum Plin. insecta. Aristot. Animal anulosum dr̃ & rugosum, quia rugationes habet in corpore, anterius & posterius: hoc genus sanguinem non habet, & anulositas eius, aut est in vẽtre, aut in dorso, aut in vtroq;. Nec est in huiusmodi corporibus os separatum per se, neq; caro, sed aliud cuius creatio est inter carnem & ossa. qm̃ huiusmodi corpora s͡m eundem modum dura sunt intra & extra. In his autem quæ longi corporis sunt multorum pedum est æqualiter anulositas. Animalium anulosorum nouem modi sunt, quorum sex congregantur, vt greges, ex quibus sunt vespæ & apes. Genera vero solitaria sunt tria. Omnia quidem anulosa manent in cauernis suis in hieme, nisi sint domestica. Et quædam ibi manent diu, quædam parum. Apes in cauernis manent in diebus magni frigoris, manentq; post occasum pleiadum vsq; ad tempus veris. Anulosa quædam senectutem exuunt: & ex his quæ alas habent coopertas. Et quæ animalia pariunt: telam eiiciunt. Quæ autem vermes pariunt, id quod fallator dicitur eiiciunt. sic̃ accidit vespis & locustis. In corpore animalis anulosi non est pars vlla terrestris per se distincta, sed collatum ad os carnosum est, ad carnem vero terrestre. Omnia hæc habent tria membra, s. caput & ventrem, & tertium quod est inter illa, sicut in aliis est pectus & dorsum: & illud membrum in pluribus est vnum. Item animalia corporis anulosi multi laboris sunt, vt formicæ & apes & araneæ. Plin. lib. 11. Insecta sunt immensæ subtilitatis animalia, nec vsquam rerum natura magis quàm in minimis est tota. Et iure insecta sunt appellata ab inscissuris, quæ nunc ceruicum loco, nunc pectorum, & alui præcincta separant membra tenui modo fistula cohærentia. Aliqua vero non tota inscisura rugas ambiente, sed in aluo, aut supernè tm̃ imbricatis flexilium vertebris, nusquã alibi spectatiore naturæ rerum artificio. Ex libro de natu. re. In anulosis minus est mas, maius fœmina. In apibus ac vespis vndiq; inscisiones apparent, quoniam in his non est respiratio, neque pulmo, sed tota per totum aerem nutriuntur. Ideoque & oleo infusa corrumpuntur poris obstructis, acetoq; confestim immisso reuiuiscunt exitibus apertis.

De Pedibus eorum. Cap. LXXI.

ARistoteles. Pedes animalis anulosi corporis ad latera flectuntur, & aculei flectuntur interius. In eis autem, qui longi sunt corporis & multorum pedum, est æqualiter anulositas: & huiusmodi animalia viuere solent aliquantulum post abscisionem capitis, vt dicetur infra. Quædam ex anulosis faciunt coitum cum ambulant: & habent pedes posteriores anterioribus maiores. Et quædam faciunt coitum, ac flectunt pedes posterius, vt quadrupes, & horum corporum creatio non est sicut caro intra testam, sed inter illa. Ideoque non habent os, vel spinam, nec saluabuntur nisi per corporis duritiam, & hic modus habet corium, quod est subtile membranum. Item animalium anulosæ cutis quædam habent multos pedes, propter sui tarditatem & naturale frigus, vt læuior sit eorum motus: Ideoq; fuit animal frigidum naturaliter multipes: propter longitudinem sui corporis, & propter multitudinem carnis corpus eius anulosum fuit, multosque pedes habuit. Quod autem ex eis est parui corporis & paucę carnis, pauciores habet pedes aliis, & maxime id, quod solitarium est volatile. In quorundam huiusmodi animalium corporibus duo pedes qui sunt in anteriori, maiores sunt, quia duri sunt oculi eorum, nec acuto visu cernunt: & non possunt accipere volatum, nisi per virtutem pedum anteriorum, sed hoc facit muscarum genus, & modi qui assimilantur apibus. Pedes autem posteriores sunt maiores quàm medij propter ambulationem, & vt eleuentur a terra cito, cum volare voluerint, & quod ex his coit, hoc manifestius facit, vt locusti ac pulices. Nam ista pedes constringendo flectunt. deinde illos extendunt, & sic a terra eleuantur, necessaria siquidem est flexio in pedibus declinans ad interius. Pedes autem anteriores talis dispositionis esse non possunt, omnesq; illi modi sex pedes habent cum duobus pedibus per quos coeunt. Plin. vbi sup. Insectorum pedes quibus sunt in obliquum mouentur, & quorundam extremi longiores foris curuantur, vt locustis. Insectorum pedes primi longiores sunt, duros oculos habentibus, vt subinde tergant eos pedibus, sicut in muscis notamus. Quæ autem ex his nouissimos habent longos saliunt, vt locustæ. Omnibus autem his semipedes: araneis quibusdam prælongi accedunt bini, & internodia terna singulis.

De Quorundam alis. Cap. LXXII.

ARistoteles. In anulosis itaque quædam habent alas, vt apes & vespæ: quædam autem non, vt formicæ. Est etiam genus, quod volat nocte, & apparet igni simile. Item alas habentium quædam non habent nisi duas tantum, vt muscæ. Quædam vero quatuor, vt apes. Sunt & quæ habẽt cooperturam cortici similem. Nullaque istarum alarum habet cannam, sicut auium alæ. Et quædam illorum maculas habent supra oculos, vt apiculæ. Nullum habens alas membranatas habet aculeum. Illa vero quæ duas habent alas tantum, pungunt aculeo, qui est in interiori capitis sui, sicut muscæ, ac mustiliones, muscæque bestiarum. Volatilia solitaria parui corporis & paucæ carnis pauciores habent pedes cæteris. Quæ aũt in comitatu volant: habentq; quatuor alas, & sunt leuis corporis, vt apes & similia: habentque duos pedes in dextra: & in sinistra, nec plusq̃ quatuor pedes hñt, vt volatum suum nõ prohibeãt. Quod autem ex animalibus huiusmodi paruum est alas duas habet tm̃, vt genus muscarum. Quodq; ex istis est paruum hñs regimen vitæ suæ fixum, habet multas alas, sicut apum, alæq; ipsius sunt membranales, sicut vespæ, vt saluentur alæ. Et qm̃ animal illud est fixum pauci motus, accidit ei citius occasio, q̃ boni motus animalibus. Aliquæ ipsius fissa est in domo, nec habet id quod assimiletur cannæ, & sunt alæ membranales, non plumatæ. Et necessario illa separatur a corpore tela, qm̃ infrigidatur in eis pars carnosa. Ac per istam anulositatem cõgregatur corpus, efficiturq; curtum, postq̃ fuerit longum. Et quod eis non est inuolutum, efficitur valde durum, qñ in se constringitur, & adunatur. Quod manifestum est in vespa, quia qñ timet nõ mouetur, & valde dura efficitur. Non aũt potest aĩal esse duas tm̃ hñs alas & aculeum potest hr̃e, quia debile est & carens sanguine. Quodq; multarum alarum est habet eas pp magnitudinem corporis & pp vigorem cũ membris, quæ sunt posterius, s. qui est loco armorum pp acumen eius. Plin. vbi sup. Insecta sunt multa & multigena terrestriũ volucrumq; vita. Alia quidem, vt apes sunt pennata. Alia vero gradientia, vt formicæ. Alia vero vtroq; modo vt locustę, aliqua pennis pedibusq; carentia. Quædã itaq; pennas gerunt binas, vt muscæ, quædam quaternas vt apes, quędam & mẽbranis volant, vt cicadæ. Quaternas habent quæ aculeis in aluo armantur. Nullum cui telum est in ore pluribus q̃ binis aduolat pennis. Illis enim vltionis causa datum est, & his auiditatis, nullis eorum pennæ reuiuiscunt aulsæ, nullumque cui aculeus in aluo est bipennæ. Insectis omnibus pennæ sunt sine scissura, nulliq; nisi scorpioni cauda.

De Quorundam aculeis. Cap. LXXIII.

ARistot. Animalia quædam anulosi corporis hñt aculeum propter fortitudinem & iuuamentum. Quod autem ex huiusmodi non habet aculeum: in anteriori parte corporis habet dentes quosdam ad accipiendum, & quosdam ad sentiendum, vt formicæ & genus apum. Non autem potest animal esse duas tm̃ hñs alas, & aculeum in posteriori corporis habere, qm̃ est debile, & carens sanguine. Nullumq; alas habens membranales aculeum habet. Illa vero quæ duas hñt alas tm̃ pungunt aculeo, qui est in anteriori capitis sui, vt mustiliones ac muscæ bestiarum. Itaq; anulosa quædam hñt lanceam interius, vt vespa, quædam exterius vt scorpio, qui longam habet caudam, & duos aculeos. Nullũ animal in posteriori lanceam hñs alas duas habet tantummodo, sed quatuor. Sicut autem dictum est anulosorum pedes flectuntur ad latera. Aculei vero flectuntur ad interiora. Item anulosa quædam hñt membrum per quod sentiunt cibum extra sicut aculeum, per ipsum enim attrahunt & gustãt cibum, quod manifestum est in muscis & apibus sibiq; similibus: & huius membri natura mollis est & vacua. Per hoc enim membrum muscæ bestiarum perforant corium bouis & animalium cæterorum, habet enim virtutem labiorum & linguæ, & quibusdam intra dentes est aculeus iste. Itaq; in quibusdam est aculeus apud locum linguæ, & in quibusdam apud locum caudæ. Et quædam intra corpus, quædam exterius. Nam si aculeus apum, ac vesparum esset exterius, de facili corrumperetur propter debilitatem & sui gracilitatem. Et si aculeus esset extra, sicut aculeus scorpionis, esset causa ponderositatis. Aculeus qui assimilatur linguæ, est ad attrahendum cibum, sic est nasus in elephante conueniens ad fortitudinem & cibi vsum. Quod autem in posteriori corporis habet aculeum, habet eum ibi, quia quasi arma mouet illum. Apis qñ pungit eijciens aculeum moritur: quia non potest aculeus exire, nisi exiret eius intestinum. Plin. vbi supra. Quibusdam insectorum aculei sunt hebetes, nec ad punctum, sed suctum, vt generi muscarum, in quo euidens est linguæ fistula, nec sunt talibus dentes. Aliis autem cornicula ante oculos ignauia prætenduntur, vt papilionibus. Nullum vero cui telũ in ore sit, pluribus q̃ binis aduolat pennis. Aculeũ apibus dedit natura ventri consertũ ad vnum ictũ, asilo & culici

& qui-

& quibusdam muscis pro lingua sunt aculei. Oibus his quibus aculeus in ore fistulosus ex his, nec lingua, nec dentes sunt.

De vita insectorum, siue anulosorum. Cap. LXXIIII.

ARistoteles. Animalia corporis anulosi præcipuè multorũ pedum, ac longi corporis, viuunt aliquantulum post abscisionem capitis, nisi naturæ frigidæ sint, ac cito infrigidentur propter paruitatem corporis. Nam & nos videmus sæpe, ꝙ scinduntur in duo, & viuunt aliquanto tempore. Quod quidem erit si caput amputetur cum pectore, aliter vero minime. Omnia vero anulosa cum inunguntur oleo moriuntur, & etiam cũ eorũ caput oleo iungitur: & contra solem imponuntur. Plinius vbi supra. Insecta nonnulli sanguine carere prodiderunt. Multiq; spirare negauerunt: id quoq; ratione persuadentes, eo ꝙ per interiora viscera nexus spirabilis non inesset, itaq; dixerunt ea viuere sicut arbores frugesq;. Sed plurimum interest viuat aliquid an spiret. Eadem ex causa, nec sanguinem dixerunt his esse, qui nullis sit corde carentibus ac iecore. itaq; nec quibus desit pulmo spirare: itaque vocem etiam his negant esse in tanto cicadarum sono: & apum murmure: item insecta non videntur neruos habere, nec ossa, nec spinas, nec cartilaginem, nec carnes, nec pinguia, nec crustam quidem fragilem, vt quædam marina: neque iure dicatur cutis: sed mediæ cuiusdam naturæ corpus inter hæc omnia. Nec aliud iterum intus, nisi admodum paucis intestinum implicatum. Itaque diuulsis sic est præcipua viuacitas: & partium singularum palpitatio. Nam quæcunq; est vitalis ratio, illa non certis inest membris, sed toto in corpore: minime tamen in capite, solumq; non mouetur nisi auulsum cum pectore. In nonnullo autem genere plures pedes sunt, & quibus plurimi ex his diutius viuunt diuulsa, sicut in scolopendris videmus. Oleo quidem non apes tantum, sed omnia insecta exanimantur, præcipuè si capite vncto in sole ponantur. Item ex insectis pennata quidem autumno moriuntur ferè: tabani etiã cæcitate. Muscis autem humore exanimatis, si cinere condantur vita redit. Actor. Dictum est iam superius, ꝙ apes, ac vespæ oleo infusæ corrumpuntur poris obstructis: acetoq; confestim immisso reuiuiscunt exitibus apertis.

De Sensibus ac vocibus eorum. Cap. LXXV.

ARistoteles. Omnium huiusmodi animalium genera habẽt oculos, nec aliud instrumentum sensus manifestum omnino. Et quædam illorum, vt dictum est, habent membrum linguę simile. Quodlibet autem eorum habet membrum per quod recipit cibum: & quandoq; quidem molle, quandoq; durũ: hoc autem membrum est in modo carenti lancea loco armorum, nec est in animali dentes habenti nisi in paucis modis. hoc membro muscæ, ac mustiliones pungunt, & sanguinem extrahunt: habẽt quidem anulosi corporis animalia omnes sensus, sentiunt enim remotæ subtili sensu, sicut apum genus: Quædam etiam olfactu sulphuris moriuntur: & si quis sulphur & origanum agreste puluerizauerit super domos formicarum, inde fugabuntur. Anulosa quædam habent sanguini conueniens, & maioris ac subtilioris intelligentiæ sunt aĩalibus hñtibus sanguinem, vt apes, formicæ, & huiusmodi. Item animal anulosum anhelat per telã parietis, sentitq; modos odoris. Horum autem quædam oculos hñt, & palpebris carent. Ideoq; natura creauit oculos eorũ maxime mobiles: habetq; aĩal huiusmodi membrum inter os, per quod sentit cibum, sicut genus formicarum: animal pulmone carens & modicum aquæ potans, vesica caret, nec recipit aquam in potum, sed propter cibum vt anulosa & pisces. Anulosa quoque non hñt venas, nec anhelant, nec nisi membrũ quod cordi necessario conuenit hñt. Mẽbrũ.n. in quo est aĩæ sensus, & quod est causa vitæ, necessarium est, vt sit in principio mẽbrorũ corporis in oĩ aĩante. Et oĩa quidem hmõi hñt mẽbra cibi cõueniẽtia, sed in locis diuersantur, quia loca, q̃ cibos recipiunt variantur. Deniq; in animali anuloso inuentum est membrum: in quo est sensitiua virtus inter caput & residuum corporis, quod cõtinet caput: huiusmodi animalis strepitus, est in corporis interiori, nec est per spiritum exeuntem: quia non anhelat, ut patet in apibus & huiusmodi. Ex his aũt sunt dulcem hñtes vocem, vt par uũ animal, quod assimilatur locustę, & quod sibilat nocte. Oĩum autem istorum strepitus & sibilus fit per telam sub pariete in loco abscisionis corporis in duobus, vt patet in apibus, & similib⁹. Ista quippe non faciunt strepitum nisi volando, in extendendo alas & contrahendo, & hoc per aerẽ intra corpus & alas cadentem. Siĩr faciunt & locustæ: hmõi aũt animalia dormiunt, quia quiescunt de nocte, & non vociferant, quia non vident, q̃uis omnium aĩalium duros oculos hñtiũ sit debilis visus. Itaq; si quis applicauerit candelam de nocte videbit eas quiescere. Est autem animal quoddã genus huiusmodi, quod dat vocem de nocte, & nõ habet os, sed membrum longum, quod supra caput nascitur simile linguę & illud membrũ fissum non est, nec aliqua superfluitas in ventre aĩalis est. Plin. vbi sup. Insecta, vt dictum est: immensæ subtilitatis sunt animalia: neq; vsq; rerum naturæ magisq̃ in minimis est tota: habẽt huiusmodi sensus & oculos tactum, atq; gustatum, aliqua & odoratum, pauca & auditum.

De generatione ipsorum. Cap. LXXVI.

ARisto. Ex anulosis quædam generantur ex coitu, q̃dam per se, & q̃dã faciunt vermes: & illud quidem generatũ quod habet figuram sicut vermis, q̃n crescit fit magnum, & eius figura sicut ouum, quia continens, s. cutis indurescit, & tunc est immobile. Cuius causa est, quia natura quasi præparat creationem ouorum ante tempus suum propter priuationem cõplementi. Vermes.n. crescunt post illud crementum, & generant ouũ molle: & hoc accidit aliis generibus, quæ non ex coitu generantur, sed ex lana. Oẽs isti modi primo non mouentur. Et cũ deficcatur cortex ea continens ac finditur, tunc exeunt sicut aĩalia cõpleta exeunt ex aĩalibus, & exitus eorum est in tertia generatione. Volatilia quidem ex eis maiora sunt, q̃ ambulantia: Et hoc apud multos homines mirabile est, ꝙ. s. vermes, qui generantur ex aĩalibus cibantur prius: deinde non recipiunt cibũ, sed manent immobiles, sicut apiculæ quæ sunt aurei coloris, & ex vermibus vespæ. Natura quidem ouorum q̃n completur non crescit, sed in prima creatione crescunt & recipiunt cibũ quousque diuiditur quod interius est: & tunc sunt oua completa. Quidam autem vermes in se habent id quo cibãtur: & eijciunt a se superfluitatem cibi: sicut pulli vesparum & apum. Quidam vero cibum accipiunt ab extrinseco, sicut vermes oĩum aliorum generum. Anulosa quæ faciunt coitum cũ ambulant, posteriores pedes anterioribus maiores hñt. Quædam vero coitũ faciunt, & pedes ad posterius sicut quadrupedes flectunt. Item animal anulosum in hieme coit, si cõueniens ac meridionalis ventus fuerit. Maximeq; illa quæ nidificant, vt formica & musca. Non autem separantur aulosa nisi grauiter, quia coitus multũ durat in eis, vt patet in muscis & araneis. Hoc genus à posteriori coit, & minus super maius, i. mas super fœminã ascendit. Pinguescunt in tpe suæ generationis, maxime si tps veris calidum & humidum fuerit. Quædam ergo anulosa ex coitu sunt, & animalia sibi similia gignunt, quædã vero coeunt & generant dissimile in gñe: quia vermes faciunt tm̃, nec sunt ex aĩalibus: sed quædam ex humiditatibus, & quædã ex rebus siccis, vt apicula & musca & cantaris: q̃dam aũt non sunt ex aĩalibus, neque coeunt, vt culices & mustiliones & hmõi: quorundã fęminæ maribus imponunt mẽbrũ recipiens sperma, & hic modus inuoluitur adinuicẽ iu coitu longa mora. Cũq; separantur cito pariunt, & non nisi rem incompletã, q̃n oẽs isti modi vermes gignunt. Itẽ modi, qui non semper spermatizant ligantur adinuicem diu, donec compleatur sustentatio suscepti, sicut coeunt animalia corporis anulosi. Plin. vbi supra. Insectorum plurima vermiculum procreant: nam & formicæ similem ouis generant.

De Apibus. Cap. LXXVII.

ISidorus. Apes dictæ sunt, vel pro eo, ꝙ se pedibus inuicem alligent, vel quia sine pedibus nascuntur, nã postmodum & pedes, & pennas accipiunt, &c. Aristot. Apis est aĩal anulosi corporis, hñs membrum, vel additamentum ab ore exiens, per qđ gustat, & cibum contrahit, ac recipit, sanguine caret, dentes aliorum aĩalium dentibus siĩes habet. In comitatu volat, & est leuis corporis, hẽtq; quatuor alas: duosq; pedes habet in dextera & duos ĩ sinistra, nec plusq̃ quatuor hẽt, ne volatũ suũ prohibeat. hoc aĩal non recipit aerẽ, non anhelat: aĩalia multos cibos comedentia sunt diuersi coloris in parte maiori corporis: Ideoq; color apum est vnus, color aũt vesparum diuersus. Comedunt mel maxime in necessitatis tpe. Vnde q̃n incipiũt infirmari apparet mellis diminutio, quia videlicet comedunt ex eo, nec reparant ipsum: bonos odores diligunt, & aquis currentibus delectantur. Plin. lib. 11. Aculeum apibus natura dedit ventri consertum. Ad vnũ ictũ hoc infixo quidam eas statim emori putant. Aliqui nõ nisi intantum adacto vt intestinum quippe assequatur, sed fucos postea esse, nec mella facere, sed vt castratis viribus pariterq; & nocere & prodesse. Est in exemplis equos ab his occisos. Gaudent vero plausu tinnituq; æris, eoq; conuocantur. Idem in lib. 25. Apes in melle mortuæ, vlceru labra duriora emolliũt. Actor. Apes munditiam diligunt, frigus & fœtorem ac fumum odiũt. Gregatim volant, circa opus suum sollicitæ sunt, & ociosas abijciunt, exterius asperæ, intus dulcedinem habent, cito læduntur & lædunt, amisso aculeo inutiles sunt.

De excellentia apum. Cap. LXXVIII.

PLin. lib. 11. Apibus inter oĩa insecta principatus existit. Solis ex eo genere hoĩum causa genitis mella contrahũt, succũq; dulcissimũ, ac subtilissimũ & saluberrimũ, fauos & cerã confingunt. Similem ad vsus vitæ laborẽ tolerant, opera conficiunt. Rẽpub. sempq; cõcilia priuatim ac duces gregatim hñt. Quodq; mirũ sit maxime & mores hñt, nihilq; nouerũt qđ non sit cõe. Aristot. Apis plusq̃ aĩalia cætera munda est. Ideoq; stercus suum eijcit

eijcit volando, quia multum fętet. Odor.n.fętidus apes grauat, dulcis aũt eas delectat. Ambro. Apes quasi quandã rempublicã curare vñt: hæ solæ in omni genere animantium cõem oĩbus sobolem habent, vnam incolunt mansionem. Cõis oĩbus labor est, communis cibus, communis fructus, cõis volatus, cõis generatio. Ex lib.de natu.rer. Apes cæteris animalibus præminẽt dignitate & vtilitate, præclaris dotibus & nobilitate, vigẽt agilitate, strenuitate, animositate, ingenij subtilitate. Oĩbus virginalis integritas corporis, quæ subito maximum examen filiorum emittit. Virgilius 4. Georg. Solæ cões natos consortia tecta Vrbis habent, magnisq; agitant sub legibus æuum. Et patriam solę ac certos nouere penates. Venturæq; hiemis memores æstate laborem Experiuntur, & in mediũ quæsita reponunt. Nãque aliæ victu inuigilant, & fędere pacto, Exercẽtur agris, pars intra septa domorum. Narcissi lachrymam, & lentum de cortice glutem, Prima fauis ponunt fundamina, deinde tenaces Suspendunt ceras, aliæ spargentes adultos. Educunt fętus, aliæ purissima mella Stipant, & liquido distendunt nectare cellas Sũt quibus ad portam cecidit custodia sorti. Inq; vicem speculantur aquas & nubila cęli. Aut onera accipiunt venientium, aut agmine facto, Ignauum fucos pecus a præsepibus arcent. Omnibus vna quies, operum labor omnibus vnus.

De Solertia earum. Cap. LXXIX.

AMbro. Apis cum infirma sit corpore, valida est vigore sapientiæ & virtutis more: Quis.n.architectus apes docuit, examina discreta laterum qualitate componere, ac tenues inter domorum tecta ceras suspendere, mella stipare, & intexta floribus horrea nectare quodam distendere. Aristot. Apes a remotis sentiunt quod non nisi ex subtili sensu faciunt. Quædam ad operationem in principio diei exeunt, & quædã donec expergefiant aliæ quiescunt. Deinde volant & exeunt simul ad operandum. Cum autẽ reuertuntur vociferant prius, deinde paulatim quiescit earũ strepitus, donec vna illarum remaneat volans & circumiens, quasi iã esse tp̃s dormiendi significet. Deinde quiescũt simul oẽs. Maiorem quippe habent intelligentię subtilitatẽ multis animalibus habentibus sanguinẽ. Hiemẽ cognoscũt, quia tunc non exeunt, nec volant ab aluearibus, sed interea vagãtur, sicq; pluuiam futurã custodes agnoscunt. Cumq; aũt intra aluearia pẽdent ex se se significatur, ꝙ ab alueari volunt discedere. Oẽs aũt stercus eiiciunt in volãdo, vel in parua & propria sibi domo. Plin. lib. 11. Itaq; quantulum pŏt esse in tantulis estimemus postea ingenium in eis. Conduntur hieme, nã vnde vires ad pruinas & niues aquilonumq; flatus perferendos? Conduntur aũt tertio Idus Octobris vesperi. s. occasu vergiliarum, & latent vltra exortũ, ante fabas florentes non exeunt ad opera & labores, nullusq;, cum per cęlum licuerit, ocio perit dies. Primũ fauos construunt, ceras fingũt, hoc est domos cellasq; faciunt, deinde sobolem, postea vero mella, ceram, ex floribus, melligenẽ e lachrymis arborum, q̃ glutinum pariunt. Gerulæ secundos flatus captant, & si oriatur procella, apprehẽsis lapillis pedusculo se librant, iuxta vero terrã volãt in aduerso flatu vepribus hebetato. Miras in eis obseruationes operis, cessantium inertiam notant, mox & morte punientes castigant, miraq; operis mundicia. Amoliuntur de medio omnia, nullęq; iacent spurcitiæ inter opera. Quin & operantium excrementa intus, ne longius recedãt in vnum congesta locũ, turbidis diebus & operis ocio egerũt. Cũq; aduesperascit in alueo minus ac minus strepũt, donec vna circũuolet eodẽ quo excitauit bõbo vel murmure, quasi quietem imperans capere castrorũ more. Et tunc omnes repente conticescunt. Quodq; mirum sit maximè mores habent, nihilq; nouerunt nisi commune.

De Generatione apum. Cap. LXXX.

AMbros. Apes nullo concubitu miscentur, nec libidine resoluuntur, nec partus doloribus quatiũtur, sed integritatẽ corporis virginalem seruantes, subito maximũ filiorum examen emittunt. Actor. His Ambrosij verbis contradicere vñr sermones Arist. Plin. vbi sup. Apes q̃mo fętus progenerent magna inter eruditos fuit disceptatio harum.n.coitus nunquam est visus. Plures existimauerunt oportere cõfici compositis floribus. Et aliqui coitu vnius qui rex in examine quolibet appellatur, ipsumq; solum marem esse p̃cipua ne fatiscat.i.deficiat magnitudine. Ideo fętũ sine eo non edi, apesq; reliquas tanquam marem fęminas comitari non tanquã ducẽ. Quam probabilẽ aliàs sñiam fucorũ euentus coarguit. Quæ.n.ratio vt idẽ coitus alios perfectos, imperfectos generet alios, proprior, vel prior existimatio fieret, ni rursus alia difficultas occurreret. Quippe nascuntur aliqñ in extremis fauis apes grãdiores quæ cęteras fugant. Oestrus vocatur hoc malum quonã modo nascens si ipse se fingunt. Quod certum est gallinarum modo incubant, id q̃d exclusum est, primum vermiculus vr̃ candidus iacens transuersus, adhærensq; ita vt pascere videatur. Rex statim mellei coloris, vt electo flore ex omni copia factus, neq; vermiculus sed statim pẽniger. Cętera turba cum formam capere ceperit, nimphe vocantur, vt fuci, sirenes, atq; cephenes. Si quis alterutris capita demat priusquã pennas habeant pro gratissimo sunt pabulo matribus. Tempore procedente instillant cibos atq; incubant tum maximè murmurantes, caloris vt putant faciendi gratia necessarij excludendis pullis, donec ruptis mẽbranis, q̃ singulos cingunt ouorũ modo vniuersum agmen emergat. Spectatũ hoc Romę consularis cuiusdã suburbano alueis cornu lanternæ trãslucido, factis: fętus infra 45. diẽ peragitur. Fit aũt in fauis quibusdam qui vocatur clerus amare duritia, cerę, cũ fętũ inde nõ eduxere morbo vel ignauia siue naturali infęcunditate, hic est abortus apum. Arist. Nos aũt dicimus ꝙ apes ex apibus generantur, qñ coeunt adinuicem. Et reges generantur ex regibus. Aliæ apes ex adulteriusmodi apibus, aut omnes ex regibus aut ex kikenæ, & his quæ dñr fęminę apum. Apes assimulantur regibus in aculeo & vigore, kikenes aũt regibus in magnitudine, & si aculeum haberent reges essent. Necessario vero debent esse reges ex aliquo. Cumq; non sint ex apibus, neq; ex kikene, necessario debent esse apes ex regibus. Ex apicularum coitu vermis ouis similis erit, & non generabitur ab eis aliud aĩal si sic remanebit. Itaq; fœtus apũ nec suo generi assimilantur, nec ab eo diuersantur, quia vermes ab eis egrediuntur. In prima creatione apum & similiũ est pars inferior parua, superior magna. Nec accidit monstruositas api ac vespæ, quia cuilibet earũ pullus est in foramine per se. Qm̃ ergo reges creati sunt pp conuenientiam generationis semper remanẽt intra domos, & nihil operãtur, & hñt magnũ corpus pp generationem, alioquin nisi generatio apum esset ex eis, non dimitterentur intra domos & nihil kikenes aũt sunt mares apum ociosi, quia nõ hñt membrum conueniens pugnę pp grauitatem corporis. Apes vero magnitudinis mediæ sunt inter istos duos modos, & s̃m hũc modũ cõuenientes sunt creationi pullorũ, sicut aũt accidit lęęnæ, ꝙ parit. v. filios, deinde pauciores, quousq; peruéniatur ad vnũ, sic accidit regibus apũ, ꝙ primo gñant multos, postea paucos, quia diminuuntur superfluitates, q̃ sunt in corpore, ꝙ aũt gñatio apũ fit ex coitu. s. inter reges & apes signum est quia in foraminibus domorum inueniuntur. Isido. Apes, vt supra dictũ est, vno modo dñr, eo ꝙ sine pedibus nascuntur, nã postea quàm natæ sunt & pedes & pẽnas accipiũt. Has vero pleriq; experti sunt de boũ cadaueribus nasci, nã pro eis creandis vitulorum occisorum carnes verberãtur, & ex putrefacto cruore vermes creantur, qui postmodum apes efficiuntur. Isid. Apes ex corio taurino recondito in terra nascuntur, ex corio aũt asini vespæ, ex stercore muscarum eruca, ex attriplicibus ranæ, ex aere infecto anhelitu culices.

De Pullis earum. Cap. LXXXI.

ARisto. Apes e foliis atq; herbis ore suo prolẽ legũt, subitoque maximũ examen filiorũ emittunt, & cum aues cæteræ vix in anno fętus singulos edãt, apes geminos creãt, & duplici cæteris fęcunditate p̃ponderant. Aristot. In annis pluuialibus multiplicantur valde pulli apũ, quia propter humiditates multiplicantur superfluitates in corporibus regum. In annis autẽ tpatæ complexionis diminutio fit in pullis. Fertur autẽ ꝙ cum amittitur in aliquo loco pullus, rector subito q̃rit ipsum quousque inueniat, quia cognoscit eũ ex odore ipsius kikin. Et cozaliàs corh, & fortasse intelligit, oestrũ inter apes nihil faciũt, sed aliorum operationes corrũpunt. Ideoq; bonę apes eos vincũt, & eorũ rectores interficiunt, qñ illi pullos apũ extrahunt. Apes quidẽ postquam cerã faciũt, pullificare incipiũt, cũq; pullificant non est prohibitũ, quin adunentur in eadem cera pulli & mel ac kikines.i.mares apum. Rex apũ nõ exit aluearia nisi cũ apum stipatu magno, & ipse est in medio. Exit aũt in tribus diebus antequam pulli exeant. Deinde paucæ apes exeũt, & circa aluearia volãt. Cũq; adunabuntur pulli, volabunt & separabuntur inter se, ibique caterua vna cum quolibet regẽ. Plinius vbi supra. In extremis autem fauis aliquando nascuntur apes grandiores, quæ cæteras fugant. Oestrus vocatur hoc malum. Ruptis autem membranis, quæ singulos cingunt pullos apum ouorum modo emergit agmen vniuersum. Porro fœtus intra dies 45. peragitur. Protinus autem educti quadam disciplina cum matribus operantur, regemque iuuenem æqualis turba comitatur. Reges inchoantur plures nec desunt postea soboles ex his cum adulta esse cepit concordi suffragio deterrimos negant ne agmina distrahant.

De Sexu & ætatibus earum. Cap. LXXXII.

ARisto. Apum in genere sicut & in cęteris annulosis minus est mas & maius est femina. Fęmina vero rectoris dupla est ad apem meliorem, mares aculeis carent, & q̃nq; quasi cum aculeo pungere volunt, sed non possunt, apes autem mares interficiuntur, cũ angustatur locus in quo sunt. Multitudo nãq; ma-

masculorum in alueari nō facit eas magis negociosas. Corpora iuuenum in apibus sunt mollia, & veterum dura. Genus apū quod est forte, facit mel durum, & dicitur ꝙ sunt iuuenes apū, quia non exercentur in arte, præterea iuuenes nequaquā pungunt fortiter, sicut veteres. Plinius vbi supra. Quidam apes existimant progenerari coitu vnius qui rex in quolibet appellatur examine, & hunc solum esse marem, præcipua ne fatiscat, idest deficiat magnitudine. Ideoque sine illo fœtum non edi, apesque reliquas tanquam marem fœminas nō tanquam ducem comitari. Ex libro de naturis rerum. Dicitur ꝙ si rector apū viuus fuerit mares erunt ex vna parte. Si vero mortuus fuerit, mares erunt intus cum fœminis. Denique mares cum sint solitarij occupāt domos plures domibus apum, & mares faciunt sibi multotiens domos. Meliusq; stat apibus, quando pauci secum masculi sunt, quoniam apes magis negociosas non faciunt. Corpora iuuenum apum mollia sunt, & veterum dura. Iuuenes etiā apes nequaquam fortiter pungunt sicut & veteres. Apes autem senes dulcius mellificant quàm iuniores, qm̄ experientiā habēt.

De Regibus apum. *Cap.* LXXXIII.

APum rectores duorum sunt modorum, melior est rubeus, alius autem est niger. Fœmina rectoris dupla est, ad fœminas apum. Ambrosius. Apes regem sibi ordinant non sorte sed iudicio, & quamuis sub rege positæ tamē liberæ sunt, quia prærogatiuam tenent iudicij, & fide deuotionis affectum & regem ipsum tanquam a se constitutum diligunt, hic autem rex naturæ claris formatur insignibus, vt & magnitudine corporis præstet & specie. Et quod in rege præcipuum est morum mansuetudine. Nam & si habet aculeum, eo tamen nō vtitur ad vindictā. Sunt enim leges naturæ non litteris scriptæ, sed moribus impressæ, vt leuiores sint ad puniendum, qui maxima potestate potiuntur. Sed apes quæ legibus regis non obtemperant, pœnitentiæ condemnatione seipsas mulctant, vt aculei sui vulnere moriantur. Deniq; ipsum regem suum summa protectione defendunt, & pro eo perire pulchrum putant. Incolume rege iudiciū mutare, nec mentem flectere nesciunt. Eo autem amisso, fidem seruandi muneris derelinquunt, ipsæq; sua mella diripiunt, eo ꝙ is interemptus sit qui principatū muneris habuit. Non Indi, non Sarmatorum populi, tantam quantam apes deuotionis reuerentiam obseruant. vt nullæ e domibus exire audeant, nec aliquos adire pastus. nisi rex fuerit egressus, & volatus sibi vendicauerit principatum. Aristoteles. Apes sicut & grues habent solicitos circa se reges, quibus sunt obedientes. Rectores apum duorum sunt modorum, melior rubeus est, alius vero niger. Fœmina rectoris dupla est ad apem quę melior est. Si rex de aluearibus ceciderit, apes subito ipsum erigunt, ac sub ipso sustētamentum ponunt. Domus in quibus manent reges, non sunt nisi in fine. Eorumq; numerus est multus. apes sunt ex regibus, & reges per se generantur. Quoniam autem reges, vt dictum est supra, creati sunt propter generationis conuenientiā. semper remanent intra domos, & nihil operantur. habentq; magnū corpus propter generationem. Hi quasi patres percutiūt. & extrahunt apum mares. Bonū est enim vt filios ociosos castigent patres. Sunt autem reges pauci, & apes quæ generantur ab eis. qm̄ in ptima vice generant multos, & in secunda paucas; eo ꝙ superfluitates quæ sunt in corpore minuuntur. Reges apum non exeunt aluearia, nisi cū omnibus apibus. Quia si amittatur apicula, quærit eam rector apum volatu circa ipsam. Præcipue quoque moriuntur apes, si fuerint rectores multi. aliquando regem suum dimittunt, & ad regem qui pluribus præest transfugiunt, Et si insequitur eas rex primus, ipsum interficiunt.

Adhuc de eodem. *Cap.* LXXXIIII.

SEneca in lib. de clementia. Apes iracundissimę ac pro corporis captu pugnacissimę sunt, & aculeos ī vulnere relinquūt. Rex ipse sine aculeo est. natura ei telum detraxit, & iram eius inermen reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingēs, pudeat ab exiguis animalibus mores non trahere cum tanto moderatior animus hominum esse debeat, quanto vehementius nocet. Pli. lib. xj. Rectore a peste consumpto, mœret plebs ignauo dolore, non cibos conuehunt. non procedunt. tristi tamen murmure circa corpus eius glomerantur. & ni subueniatur, fame moriuntur. Apum fœtus educti, quadam disciplina protinus cū matribus operantur. regemq; iuuenem æqualis turba comitatur. reges plures inchoantur, nec postmodū ex his soboles desinit, cū adulta esse ceperit. Duo sunt genera eorum, niger variusq; melior, forma semper egregia, & duplo quàm cæteræ maior, huic breuiores pennæ, crura recta, nigrior in fronte macula quædā, candidans diademate, multū quoq; differunt a vulgo nitore. Nec constat inter autores an rex solū nullum habeat aculeum, maiestate tm̄ armatus. an dederit quidē eum natura, sed tātum illi negauerit vsum eius. Hoc aūt constat Imperatorem aculeo non vti, miraq; circa eum obedientia plebis. Cum procedit, vna est totū examen, & circa eū conglobatur, cingit, protegit, cerni non patitur. Reliquo tēpore quo cū in labore est populus, ipse intus operā circuit, exhortanti similis. Solus immunis. Circa eū quidā satellites, lictoresq; assidui custodes. foras ꝓcedit auctoritate, non nisi migraturo examine. Idq; aliquot diebus intelligitur ante murmure intus strepente, tēpestiuum diem eligentium apparatus indicio, siquis alam ei detruncet. examen non fuget. Cum processere se quæq; proximam illi cupit esse, & in officio conspici gaudet, fessum humeris subleuant, validius fatigatum ex toto portant. si qua lassata defecerit vel aberrauerit, odore prosequitur. Et ibi cunctarum castra sunt. vbicunque ille cōsederit semper duce patresq; totum agmen tenetur, quo amisso agmen ad alios magistros dilabitur. Esse vtique sine rege non possunt. Inuitę autem eos cū fuerint plures interimunt, potiusq; nascentium domos dirimunt.

De speciebus apum. *Cap.* LXXXV.

APes autem sunt rusticæ, siluestresq;, horrido aspectu, multo iracundiores, sed opere ac labore præstantes, sunt & vrbanæ quarum duo genera, optimæ sunt breues variæq;, & in rotūditatem compactibiles. Deteriores vero longæ, & quibus similitudo vesparū. Deterrimæ autem ex his pilosæ. In Ponto q̄ sam apes albæ sunt, quæ bis in mēse mella faciunt. Circa Thermodoontem fluuium duo sunt genera earum. Aliarū quæ mellificant in arboribus, aliarū sub terra triplici cerarū ordine, q̄ sunt vberrimi prouentus. Aristoteles. Apum plura sunt genera, apis bona est parua & rotunda, in sese densa, constricta. Est apis cubi similis longa, & est kako lati ventris magna kakin omnibus sunt maiores, ponderosæ, aculeos nō habētes. Apes illæ sunt bonæ, q̄ faciunt mel subtile. Forte genus apū facit mel durū. Apes parui corporis meliores sunt, & artificiosius ædificant, laborisq; patientiores, & plus mellificant ex floribus montanis, faciūtq; mel subtile, hnt aūt alas subtiles & color earū niger est, & sunt quasi cōbustę. Sunt aūt apes q̄dam solitariæ ociosæ, q̄ volando p aera, quasi exercētes se cū apibus operosis intrāt aluearia, & comedunt mel, sed apes q̄dē operosæ pugnāt cū ociosis, & interficiūt eas, maximeq; reges apū hoc faciūt, & extrahunt eas de aluearijs. Melius estenim vt patres castigēt filios ociosos. Apes aūt ornatę de numero sunt illarū, q̄ nihil faciūt ex mellibus. Apes ꝓueniętes ex his q̄ pascunt flores mōtanos, minores sunt ac fortiores, plusq; laboris patientes. Apes verò nascentes ex his quę flores hortolanos sugunt, cōtrario modo se habent.

De uita earum & uoce vel sono. *Cap.* LXXXVI.

ARistoteles in lib. de morte & vita. Apes longioris vitæ sunt cæteris animalibus maioribus. Ex li. de animalibus. Apum strepitus in interiori corporis non est per spiritū exeuntē, quia non anhelant, harū enim sibilus fit per telā sub pariete loco abscisionis corporis. i. diuisionis in duo, nec faciunt strepitum nisi volando. s. alas per aerem inter ipsas & corpus cadentē extendendo, & contrahendo. Non aūt vociferant de nocte. Ambrosius. Habent etiā apes in rauco vocis suæ murmure suauitatem, cū pulmonem respirandiq; vsum nequaquā habere prodantur, sed aereo vesci spiramine. Deniq; si quis eas oleo casu perfundat prope necantur, eo ꝙ obstructis poris aereum illud spiramen haurire non possunt. Continueq; si quis acetū his superfundat, illico reuiuiscunt, eo ꝙ cito vis aceti poros illos qui cōtinuiore alias magis continuo olei humore obstruuntur aperire dicitur. Plinius vbi sup. Insectis nō vocē sed sonū putāt esse intus meāte spiritu & incluso sonante. Aliqua vero murmur edere, vt apes. Receptū est enim muscas & apes duobus sub pectore cauis spiritū mobili occursant mēbrana intus attritu eius sonare, itaque post laborē diurnū cū aduesperascit, vt dictū est, strepunt minus ac minus in alueo, donec vna circūuolet quasi capere quietem imperās, codē quo excitauit bombo. Gaudēt verò plausu ærisq; tinnitu, eoq; cōuocantur, quo manifestum est his quoq; inesse sensum auditus. Effecto q̄dē opere, deducto fœtu, functæq; omni munere, exercitationē tn̄ solenē habent, spaciatęq; in aperto & in altū datæ gyris volatu editis, tunc demū ad cibū redeunt. Vita his est lōgissima, vt ꝓspere inimica & fortuita cedant, septenis annis vniuersa. Alueos nunq̄ durasse ꝓditur vltra x. annos. sunt q̄ apes mortuas reuiuiscere putāt, si intra tectū hieme seruent. Deinde sole verno torreant. In totū veto amissa reparari putāt ventrib. bubulis recentibus cū fimo obrutis. Virgilius aūt. corpe iuuencorū exanimato, natura mutāte in alia q̄dā ex alijs

De cibo earum & potu ac somno. *Cap.* LXXXVII.

ARistoteles. Apum vita & nutrimentum super terram est earumque gustabile proprium est mel, diligunt dulcia, nec sedent super fœtida., vel mali saporis vel odoris. Odor fœtidus eas grauat, & odor dulcis delectat. Ideoque id quod olet, pungunt, stercusque suum volando, quia multum fœtet,

ret,eiiciunt.Itaq; folę fuper rem fętidam non cadunt Aquas et claras & currentes diligunt.Non aūt omnino venantur, fed operantur,ac cibum deponunt; habent & alium cibum qui kokizon dr, & est ita dulce ficut ficus. Ipsum super ciura adducunt,ficut & ceram ferunt. Cum aūt extrahitur mel de alueari, dimittēdum est quod in hieme ad cibum sufficiat apibus, alioquin aluear damnabitur. Apū enim cibus in hieme ac vere est ex melle. Parant et sibi cibum alium, quandoq; inducto marmore, quod assimilatur cerę.Præterea custodes alueariam propter paucitatem mellis remanentis, qñq; cibant apes ex ficubus,alijsq; dulcibus.Debent autem mel dimittere ſm multitudinem apum,quia si dimiserint multum,postea non multum operabuntur.Et si fuerit modicum,segnescent ad operandum. Bibunt aūt ex proximo fluuio si eum habuerint & non ex alio, alioquin potabunt in alio loco, nec bibunt quousque pondus eiicerint, quod super se afferunt. Plinius lib.11.Apes de cithisi flore nunquam pabula contingere prodit Aristomachus.Idem in lib.14. Apianis vitibus apes cognomen dedere, præcipuè illarum auidę.Idem in libr.21.Apum causa oportet serere timū, rosam,violas,lilium,fabam,papauer,& huiusmodi. Horum.n. florum auidissimæ sunt,& etiam sinapis,;quod miremur, quia florem oliuę nō attingunt.Porro si cibus apibus deest, vuaspassas siccas vel ficus tusas ad fines earum ponere vtile,est,vel lanas tinctas passo,vel aqua mulsa madentes, gallinarum etiam nudas carnes,iidem cibi æstate sicca flores tollente sunt præstādi.Aristote. Animalia quidem anulosa dormire manifestum est, per hoc quod apes quiescunt,& non vociferant de nocte.Nam si quis applicauerit eis candelam de nocte videbit eas quiescere.Quædam ergo in principio diei ad operationem exeunt, q̄dam vero donec expergefiant, aliæ quiescunt, deinde volant, & ad operandum simul exeunt, ac reuertentes vociferant. Deinde paulatim strepitus earum quiescit, donec vna illarum remanet volans & circumiens quasi iam tempus esse dormiendi significet, deinde quiescunt simul omnes.Plinius li.21. Apes a bruma arcturi exortu aluntur somno diebus 60.fine vllo cibo Et ab arcturo ad æquinoctium vernum tepidiore tractu iam vigilant, sed etiam tunc alueo se continent, seruatosque ad id tempus repetunt cibos.

De Mansionibus earum. Cap. LXXXVIII.

ARisto.Apes assignatas sedes incolunt,domicilia inenarrabili arte componunt,apis est ex animalibus hñtibus habitacula, sicut formica & mus & talpa, apes manent in cauernis in diebus magni frigoris, nec de præparato cibo comedunt aliquid.Signum huius, quia cum a foramine suo exiet aliqua illarum,vr̄ quasi paruum, & nihil est in eius interiori. Manetq; post occasum pliadum, vsque ad tps vernum. Deseruntur autē domus marium, si mel fuerit modicum. Quodq; inuenitur in domibus apū est aut pulli,aut mel,aut kikenes.Itaq; prius incipiunt ex cera facere domos apum, deinde cum altemon multum fuerit,domos regū, deinde domos kikicon qñ mel fuerit multum, & incipiūt ędificare sub parietibus aluearis supra,nec cessant descēdere paulatim donec perueniant ad aluearis ima, & vna domus habet duas portas,quarum vna est exterius, alia interius,habentq; locum introitus & exitus.Domus aūt ceræ, quæ sunt cera coopertæ, cera plenæ sunt maiori parte. Domus autem in quibus manent reges, non sunt nisi in fine. Plinius vbi supra. Apes domos primum plebeis exędificant, deinde regibus. Sic autem prouentus largior speratur, contubernia & fucis adiiciuntur hæ cellarum minimę, sed ipsi maiores apibus. Regias domus Imperatoribus futuris in vna parte aluei extruūt,amplas, magnificas,separatas,tuberculo eminentes.Quod si exprimatur,soboles non gignuntur. Sexangulæ oēs cellæ, a singulorum pedum opere. Solstitio cum thimus florere incipit & vna præcipua est cellarum materia.

De Apibus inuestigandis. Cap. LXXXIX.

PAllad.lib 5.Apes mense Aprili locis aptis quærendæ sunt. Sed loca mellisflua indicant apes si circa fontes frequentissimæ pascantur. Nam si rariores videbuntur in his locis, mellificari vtiliter non potest.Quod si frequentes aquātur,vbi sunt examina earū hoc genere possumus inuenire. Ac primo quàm longè sunt exploremus ac proximè.Rubricam liquidam breui vasculo infusam geramus, & obseruemus fontes aut aquas vicinas. Tunc dorsa apum bibentium tangat illo liquore,tincta testicula atq; ibidem moremur.Si cito reuersæ fuerint quas tinxerimus, hospitia earum proxima esse notemus, si tardè spatio longiore submota pro mora temporis ęstimamus, ad proxima facile venis,ad longinqua hoc genere perduceris. Cannę vnū internodium cum suis rescides articulis, & in latere aperies,ibi mel exiguum, vel defrutum mittes, & iuxta fontem pones. Cū ad eū cōuenerint apes atq; ingressæ fuerint prius odorem foramen pollice claudes opposito, & vnam tantum patieris exire, cuius fugam persequere ea tibi partem demonstrabit hospitii. Cum ipsam ceperis non videre, alteram continuo dimittes, & sequeris. Ita subinde singulę dimissę te faciunt vsque ad locum examinis peruenire. Aliqui mellis breuissimum circa aquas vasculum ponunt, de quo cum apis aquanda gustauerit,ad commune pabulum pergens alias exhibebit. Quarum frequentia subinde crescentem notata reuolantium parte vsque ad examina prosequaris. Quod si examen in spelunca reconditum, fumo eiicietur,& cum exierit ęris sonitu territum,in frutice, vel in aliqua siluę se parte suspendet, & ita admoto vasculo recipietur. Si vero in cauę arboris ramo fuerit,acutissima serra idē ramus supra infraq; descisus, & nuda veste coopertus, poterit afferri & inter aluearia collocari. Vestigantur aūt mane,vt tota die sufficiat ad sequēdū. Nā vespere peracto opere ad aquas plerumq; non redeunt.Vasa aūt quibus recipiuntur perfricanda sunt citreagine, vel herbis suauibus, & conspergenda imbre mellis exigui.Quod si verno fiat & circa fontes,aluearia sic tincta ponantur locis quibus apum frequentia est, multitudinem sibi sponte conducent,& si tamen seruari a furibus possunt.

De apibus collocandis. Cap. XC.

EX libro de nat.rer.Apes vt dictum est,meliores sunt paruæ rotundę in sese densæ atq; constrictæ,facientes mel subtile. Palla.li.1.Apes si emēdę sunt,prouideamus vt plena cōparentur aluearia. Quā rem, vel inspectio,vel murmuris magnitudo,vel frequentia monstrat commeantis examinis. Ex vicina potius quam longinqua regione,ne aeris nouitate tententur.Si vero longius aduehendæ sunt,collo nocte portentur,nec collocare, nec aperire aluearia,nisi vespere instante debemus,speculemur deinde post triduum ne omne ianuas suas egrediatur examen, hoc.n.signo fugam meditantur assumere. Cætera.n. suo vnaquæq; reddemus. Tñ creduntur non fugere si stercus primogeniti vituli alliniamus oribus vasculorum. Apibus stationem nō longè a dñi edibus vel in horti parte secreta & aprica & a vētis remota & calidiore locare debemus, quæ in quadratam constitutam mensuram fures & accessus hominum pecudumq; submoueat,sit abundās floribus, quos vel in herbis vel in fructicibus vel in arboribus procuret industria. Herbas nutriat,origanum, thimū, violas agrestes, affodilum,amaracū, iacinctum qui iris vel gladiolus dr̄ similitudine foliorum,narcissum, crocum,cæterasq; herbas suauissimi odoris & floris.In fructibus vero fint rosæ,lilia,violę flauæ,rosmarinus,hederę. In arboribus zizifa, amigdalus,persicus, pirus,pomiferęq; arbores,quibus nulla amaritudo respondet floridę succo.Siluestria vero, glādifera,robora,terebinthus,lentiscus,cedrus,tilia,ilex minor, & thimus, sed taxi remoueantur inimici, sint aūt arbores a septentrionali parte dispositæ,frutices atq; virgulta ordines suos sub materijs exequantur,herbas deinde plano,post frutices conseremus. Fōs vel riuus huc conueniat ociosus, qui humiles transeundo format lacunas,quas operiant rara & transuersa virgulta sedes tutas apibus præbitura cum sitient Aristo.Apibus in hieme conuenit locus calidus, in æstate frigidus. Aluearium quoq; foramina clauduntur propter fortem ventū ne ingrediatur. Oportet etiam prope aluear plantare mirtum & pirum montanum, & pisa & fabas & papauer & amigdalas. Plinius libro 21. Oliuæ florem non attingunt apes, & ideo ab eis procul esse debet. Aliqua vero seri conuenit proximè, quæ examina euolantium inuitent, nec longius patiantur abire. Arborem quoque cornum oportet cauere, quia moriuntur, degustato eius flore. Remedium his est sorba contusa e melle, & hominis aut bouis vrina vel malipunici grana vino amineo conspersa. At vero genestas aluearijs conseri grauissimum est.

De Examinibus excipiendis & custodiendis. Cap. XCI.

PAllad.lib.2. Apum Iunio mense vltimo noua egrediuntur examina. Ideo custos esse debet attentus, quia nouellæ apes vagantibus animis facile nisi seruentur effugient. Exeūtia quidē in aditu suo morantur vno aut duobus diebus, q̄ statim nouis aluearijs excipiēda sunt. Obseruabit aūt custos assiduus vsq; ad octauā vel nonā horā, quia post hæc tpa nō facile fugere aut emigrare cōsueuerunt,quamuis aliæ statim & procedere & abire non dubitent:signa fugę hęc sunt,ante biduum vel triduum acrius tumultuantur & murmurant.Quod vbi aure apposita frequenter explorator agnouerit, solicitior aduersum hæc esse debebit; solēt hoc signū & cū pugnaturę sunt facere, quarū pugnas cōpescit puluis, aut mulsæ aquæ imber aspersus. Inest illis ad originis sui reparandam concordiam dulcis auctoritas, sed cum se agmina sic pacata in ramo vel quocūq; loco suspenderint, si vnius vberis eductione pendebunt noris, aut vnum regem esse vniuersis, aut reconciliatis omnibus manere concordiam; si vero duo, vel plura vbera suspendens se populus mutatur, & discordes sunt, & tot reges esse, quot velut vbera videris, confitentur, vbi globos apum frequentiores videris,

videris,vncta manu succo mellis fosilli vel apii,reges requiras, sunt autem paulo maiores,,oblongæ magis quàm cæteræ apes, rectioribus cruribus neq; grandibus pennis,pulchri coloris & nitidi,leues sine pilo,nisi forte pleniores quasi capillum gerunt in ventre,quo tñ non vtuntur ad vulnus. Sunt alij fusci atque hyrsuti, quos oportet extingui & pulchriorem relinqui. Qui si frequenter vagatur cum examinibus, ereptis alis reseruetur, hoc.n.manente nulla discedit, sed si nulla nascantur examina duorum vel trium multitudinem vasculorum in vnū conferre possumus.Dulci tñ liquore conspersas apes atq; inclusas per triduū tenebimus,apposito cibo mellis,& exigua tñ spiracula relinquamus in cella. Arist. Apes strepitu delectantur,& ab eo cōgregātur. Nec hoc faciunt nisi pp delectationem, aut pp timorem. Cum aūt intra aluearia pendent ex se se,signat ꝙ ab alueari volunt discedere, quod vbi sentiunt custodes irrorent intra aluear dulce. Plinius lib. 11. Apes non effugiunt si aluei melisophillo perunguntur,nulloque in flore magis gaudent,& scopis eius examina facillimè continentur. Idem quoque præstantissimum contra ictus earum.

De Eisdem supplendis vel reparandis. Cap. XCII.

PAllad.vbi sup. Apum deniq; si vellis alueariam cui per aliquam pestem multitudo subducta est populi adiectionem reparare,considerabis in alijs abundantibus ceras fauorum, & extremitates,q̄ pullos habent,& vbi signū nasciturí regis inueneris cum sobole sua rescides,& in id aluearū pones.Est autem hoc futuri regis signum. Inter cætera foramina, quæ pullos continent vnum magis ac longius velut vber apparet. Sed tunc transferendi sunt, quando erosis cōoperculis ad nascendum maturi capita nituntur exeri. Nam si immaturos transtuleris, interibunt, si autem se subitum leuabit examen, strepitu æris terratur, aut testulæ,tunc ad alueariuum rediet, aut in proxima fronde pendebit, & inde in nouum vas herbis consuetis & melle conspersa manu contrahatur aut trulla,& cum eo loco requieuerit, vespere inter alia collocetur.

De Processu apum ad operandum. Cap. XCIII.

ARistot. Apes congregantur, vt greges. Et quędam in principio diei ad operationem exeunt. Quædam donec expergefiunt,aliæ quiescunt. Deinde volantes simul ad operandum exeunt, ociosas vero extrahunt, plusq; laborant, quando fames accidit eis & in principio veris, reges earum creati sunt propter generationis conuenientiam, semper intra domos remanent, & nihil operantur, sed & Kekenes qui sunt mares apum,ociosi sunt ex causa superius dicta. Ambro. Nullæ autem apes e domibus audent exire, nec in aliquos procedere pastus, nisi rex primus egressus sibi vendicauerit principatum volatus, processus autem earum est per rura redolentia, vbi horti sunt inhalantes floribus,fluensq; riuus per gramina,herbisq; dulcibus prima ponunt castrorum fundamenta. Plinius lib. 11. Apū ignauia fumo crebriore excitatur ad opera. Nam vbi incubauere fauos faciunt liuidos, rursusque fumo inficiuntur nimio. Operis aūt ratio interdiu ad portas more castrorū statio, quies vsq; in matutinum,donec vna excitet omnes gemino,vel tripli ci bombo vt buccino aliquo,tunc si dies mitis futurus est, omnes prouolant,ventos.n.& imbres prædiuinant,seq; tunc tectis continent. Apes ante fabas florentes non exeunt ad opera & labores,nullusq; cum per cęlum licuerit ocio perit dies. Binis limitibus circa singulos actus incedūt,vt alijs intrēt,alij s exeāt. Cunq; aduesperascit strepunt minus ac minus in alueo, donec vna circumuolet quasi quietem capere imperās, eodem quo incitauit bombo, & hoc castrorū, more tuncq; conticescunt omnes repente. Cæterum effecto penitus opere, educto fœtu functæ omnium munere, exercitationem solemnem habent, spatiatæque in aperto, & in altum datę gyris volatu editis, tunc demum ad cibum redeunt.

De Diuersis officijs earum. Cap. XCIIII.

ARisto. Apes ordinantur ad opera diuersa. Nam flores adducunt quædam, aliq̄ mollificant ceram, & aliq̄ adducunt aquam. Earumq; operationes tempus determinatum non habent,sed cū habuerint res conuenientes subito pparant & in sereno tpe operantur assiduè. Ambr. Cernas oēs certare de munere. Alias victui q̄rendo inuigilare. Alias solicitam castris custodiam adhibere, alias quoq; futuros imbres explorare,& nubium concursus speculari arce,alias decursas ceras fingere,alias rorem infusum floribus ore colligere,nullam tñ alienis insidiari laboribus,& raptu vitam q̄rere, atq; vtinam raptorū insidias non timerent,hñt tñ spicula sua, & inter mella fundunt venenum, si fuerint lacessitę animasq; ponunt in vulnere. Plinius vbi sup. Cumq; ergo agmen ad opera processerit,aliæ flores pedibus aggerūt, aliæ aquā ore,guttasq; lanugine totius corporis Adolescentiores ad opera egrediuntur,vt supra dictum conuehāt,seniores aūt intus operātur. Quæ flores cōportant,prio-

ribus pedibus onerantur,& propter ipsum natura sunt scabra, pedes priores rostro,totæq; onustæ remeant sarcina aggrauatæ. Excipiunt illas ternæ quaternæq; exonerant, sunt.n. & intus officia diuisa. Nā aliæ struunt,aliæ poliunt,aliæ suggerunt,aliæ cibum ex eo quod allatum est parant, non enim vescuntur separatim,ne inæqualitas operis & cibi fiat & temporis.

De Pugnacitate ipsarum. Cap. XCV.

AMbro. Apes,vt dictum est, habent spicula sua quibus venenum fundunt inter mella, si fuerint lacessitæ,animasq; ponunt in vulnere ardore vindictæ. Isidor. Apes exercitum ac reges hñt,& plia mouent. Aristo. Apes non fugiunt aliquod animal, sed quædam illarum fugiunt alias,quia pugnāt adinuicem,& si quid appropinquauerit,interficiūt ipsum si potuerint. Moriuntur aūt qn pungunt, quia non potest exire aculeus nisi exierit intestinum. Et multotiens nocet ei quod ab apibus pungitur,nisi locū exprimat,& ab eo aculeū extrahat. Nā & ex apis punctura interficiuntur animalia magna, sicut de quodā equo visum fuit aliqñ. Porro rectores apum nunquam pungunt,sed illę qñq; illo dimisso si eas insequatur,ipsum interficiunt,& ab aluearibus extrahūt, siquidē & kkin & coreh inter apes nihil faciunt,sed operationes aliarū corrumpunt.Ita bonę apes illos vincunt,multosq; rectores eorum interficiunt,quia pullos ipsarum extrahunt,& tūc oēs illi discedunt. Pugnant ēt apes cum volentibus ab eis extrahere mel. Item apes breuiores pugna fortiū longis pugnāt,& ab aluearibus ipsas eijciēdo laborāt. Deniq; si qd non est ex aluearibus ad eas intrauerit , interficietur ab eis. Quādā itaq; sigillatim sedentes aspiciunt ne quid extraneum intret,qđ si per negligentiam earū intrauerit,vix euadet. Pli. vbi sup. Apes quoq; si cibus defecerit in alueo,impetū qñq; faciunt in proximas rapinæ proposito. At illę dirigunt aciē cōtrario. Si custos adsit alterutra pars quē suis fauere senserit,nō eum appetit. Ex alijs ēt sępe causis dimicāt. Easq; acies cōtrarias Imperatores duo instruūt. Maxima est rixa in cōuehendis floribus,& suos quibusq; euocantibus. Quæ.s.dimicatio iniectu pulueris aut fumo tota discutitur, lacte vero vel aqua reconciliatur. Idem in lib. 20. Asparago trito ex oleo perunctum ab apibus pungi negant. Contra illarum aculeos rutæ succus e vino bibitur,& folia trita imponuntur vel māducātur. Succo ēt eius peruncti ab eis feriri negantur. Idem in li. 21. Apibus cuspides natura dedit venenatas,aduersus quas succo maluæ vel foliorū hæderæ perungi est salutare, vel percussos eas bibere. Idē in lib. 23. Contra apes vinum remedio est. Sed & decoctū ex folijs lauri sumptum resistit venenis. Idem in lib. 24. Gutta quoq; propolis ex aqua remedium, quam efficax est, populi namq; guttam in folijs ferunt, ex qua propolim apes faciunt. Idem in li. 29. A scorpione percussi, nunquam ab apibus postea feriuntur. Auicenna in secundo canone. Decoctio alteę cum aceto commixto, vel cum vino confert apis puncturę liniendo. Item oleum lauri confert ei. Idem in quarto canone. Apis habet dispositiones proximas vespæ, nisi quia dimittit aculeum in punctura, & cura eius est cura vesparum proxima.

De Operationibus apum. Cap. XCVI.

ISido. Apes in officio mellis generandi solertes sunt, & inenarrabili arte domicilia componunt. Arist. Apes non venātur, sed operantur,aducunt in aluearibus suis quo indigent ad pręparationem ex modis florum. s. glandis & salicis & aliorum, in quibus est glutinositas aliqua, & illiniunt ex eo superficiem aluearis propter animalia nocentia. Et strictificant introitus aluearijs, si fuerint ampli. Deinde congregant mel, & incipiunt ex cera facere domos apum. Deinde domos regum, deinde aliorum , & incipiunt ædificare sub parietibus aluearis supra,nec cessant descendere paulatim donec perueniāt ad eius ima, vnaquæque domus habet duas portas vnam interius,aliā exterius. Cumque volat apis non intendit ad flores diuersos , ex vno id quod indiget colligit,& ad aluear redit. Plinius lib. 11. Apes primum fauos construunt & ceram fingunt, hoc est ex cera cellas faciunt. Deinde sobolem,postea mella. Ceram floribus melligenem ad lachrymis arborum,quæ glutinum pariunt, vt salicis, vlmi,arundinis succo, gummi resina,& huiusmodi;his primum aluear intus totum vt tectorio quodam illiniūt, & aliis amarioribus succis contra bestiarum auiditates id se facturas, consciç,quod ab eis concupisci possit. Deinde his quoq; fores latiores circumstruunt.

De Fauo. Cap. XCVII.

ISido. Apes itaq; fauum ex varijs floribus condunt,textisq; ceris innumera prole castra replent. Ambro. Apes fauos ordinant in castrorum modū, in quibus minutæ ac rotundæ cellulę sui connexione inuicem fulciuntur. Opus suaue d. floribus herbisque dulcibus confectum. Quis architectus docuit eas exagonia cellarum indiscreta, laterum æqualitate componere, ac tenues inter domorum septa ceras suspendere,mella

ftipare, & intexta floribus horrea nectare quodam distendere. Plinius vbi supra. Faui superiori parte affixi paulatim etiam lateribus simul hærent & vnà pendent. Aluum non contingūt, nunc obliqui, nunc rotundi, qualiter alueus poposcerit, aliqñ & duorum generum, cū examina duo concordibus populis dissimiles ritus habuerint. Ruentes ceras pilarum instar interius a solo fornicatis fulciunt, vt sit aditus ad farciendum. Primi ferè tres versus inanes struuntur, ne promptum sit quod furantē inuitet. Nouissimi vero maximè melle implentur, ideoq; auerso alueo faui eximuntur. Sexangulæ omnes cellæ a singulorum hæ pedum opere. Ex libro de naturis rerum. Fauus autem iuxta Isidorum dicitur, eo quòd comeditur magis, quàm bibitur. Fagæ enim Græcè comedere dicitur. Fauus autem dulcis & sapidus, quia mel intra ceram continet.

De Cera. Cap. XCVIII.

ARistot. Apes a floribus accipiunt ceram, & cum pedibus anterioribus congregant eā, dehinc ad pedes medios illā mittunt, deinde ad coxas pedum posteriorum, postea volant cū ipsa & tunc manifestatur ponderositas in ea. Ex lib. de natu. rerum. Cera itaq; in fauo latet, quæ pura est & odorifera, pabulum luminis, & materies litterarum, mollis est, & tenax, & fragilis. Indurata vero ad ignem mollescit, & quamlibet formam impressam recipit. Isidorus lib. 6. Ceræ litterarum materies paruulorum nutrices, ipsę dant ingenium pueris, primordia sensus, quarum studium primi Græci tradidisse probantur. Plinius vbi supra. Apes ceras ex omnium arborum satorumq; floribus confingunt, excepta rumice ac chenopode, falso excipitur spartū, quippe cū Hispania multa in spartarijs mella herbam eam sapiunt, oleas falso arbitror excipi, quippe oliuæ prouentu certum est plurima examina gigni. Nullis vero fructibus nocent. Idem in libro 21. Cera fit expressis fauis, sed ante aqua purificatis ac triduo in tenebris siccatis. Quarto die liquatis igne in nouo fictili aqua fauos tegente. Tunc sporta colatis rursus in eadem olla coquitur cera cum eadem aqua. Excipiturque alia frigida vasis melle circumlitis. Optima est cera, quæ vocatur punica, proxima, quæ maximè fulua odorisq; mellei pura. Natione autem, pontica, quam cōstare equidem miror inter venenata mella, deinde vero Cretica est. Plurimum enim ex propoli habet, post has Corsica, quoniam ex buxo fit, habereq; aliquantulā vim medicaminis putatur. Punica fit hoc modo, ventilatur sub diuo sæpius cera fulua. Deinde feri, & in aqua marina ex alto petita addito nitro. Inde lingulis eligunt florē, idest cādidissima quæq;, transfunduntq; in vas, quod exiguum marinæ habeat frigidę, & rursus marina decoquunt separatim, deindę vas ipsum refrigerant. Et cūm hæc ter fecere, vinacea crate sub diuo siccant sole Lunaq;, hoc enim candorem facit, si sic siccatur. Et ne liquefaciāt protegunt tenui lintheo. Candidissima vero fit post insolationem etiam non recocta. Punica medicinis vtilissima. Cera nigrescit addito cartarum cinere, sicut anchusa admixta rubet, variosq; in colores pigmentis trahitur ad reddendas similitudines & innumeros mortalium vsus parietumque etiam & armorum tutelam.

De Operatione ceræ in medicina. Cap. XCIX.

IDem in libro 21. Apum omnis cera mollit, & calefacit, explet corpora. Recens melior est in sorbitione datur dissentericis, fauique ipsi. Dyascorides. Cera vtilis est russa, & pinguis, & odorata, mellis odorem habens, & munda, vt est Pontica & Cretica. Alba cera & pinguis secundam habet virtutem, virtus est omni ceræ termantica & plerotica, miscetur succis & pultibus propter dissentericos confectis, adiuncto ad eam aliquid mellis quo decoctio fiat comestibilis. In modum pisi accepta coagulatum lac mammis soluit. Vires habet omnis cera relaxandi duritiasque mollit. Est enim media inter calidum & frigidum, siccum & humidum, vnde materia est aliorum medicamentorum, quoniam ex ea construnguntur epithimata & alia. Cera propolis vtilis est russa, & odorata, sicut storax, & mollis non valde, quam manibus, si volueris, duces, vt storacem, virtus est ei calida & pispatica, id est adiutoria & recorporatiua & mollitiua. Infixas corpori stirpes eiicit, fumigatio eius ori aperto veteribus tussibus medetur, zernas emendat. Hæc in vase apum inuenitur, vbi apes corpora fricant. Vires habet ceræ similes, sed efficaciores. Calefacit enim nimis. Et proiectoriam & extenuatoriam habet substantiam. Auicen. Cera dicta est in capitulo, demum addit in coitu & prouocat.

De Melle. Cap. C.

ISidorus libro vigesimo. Ab apibus mel Græcè nomen habere probatur, nam apis Græcè melles dicitur. Prius autē mel la de rore erant, & inueniebantur in arundinum foliis. Vnde Virgilius. Hactenus aerei mellis cœlestia dona. Si quidem huc vsque in India & Arabia colligatum reperitur ramis inhærens in similitudinem salis. Omne autem mel dulce, sardum tamen amarum est absinthii causa, cuius copia regionis eius apes nutriuntur. Plinius libro vndecimo. Est autem initio mel vt aqua dilutum, & primis diebus feruet, vt musta, seq; purgat, vicesimo die crassescit, mox obducitur membrana tenui, quæ feruoris ipsius spuma concrescit, hoc apes rapiunt diebus serenis, venitq; hoc ex aere & maximè syderū exortu, pręcipuęq; ipso Syrio explendente fit, nec omnino prius vergiliarum exortu temporibus sublucanis. Itaq; cum aurora prima inueniuntur arborum folia melle roscida. At siqui matutino Augusto sub diuo fuere, vnctas liquore vestes, capillumq; concretum sentiūt. Siue ille est cœli sudor siue quædam syderum saliua, siue purgātis se aeris succus, siue aq est, & purus ac liquidus suæq; naturæ. Nūc aūt ex altitudine tanta cadēs, multumq; dum venit sordescens, & obuio terræ halitu infectus. Præterea a fronde pabulisque potus & in vtericulos apum congestus, ore enim eum vomunt. Ad hæc etiam succo florum corruptus, & alueis maceratus, totiensque mutatus, magnam tamen affert cœlestis naturæ voluptatem. Fumo enim inficiuntur apes nimio, quam iniuriam celerrimæ sentiunt mella vel minimo contactu roris arescentia. Idem in libro 12. Fluit autem mel horis matutinis. Idem in libro vigesimoprimo. Mellis prouentum sperant apiarii largè florescente thymo, qui circa solstitia floret eum decerpunt & apes. Attici mellis in orbe toto summa laus est, vnde & thymum translatum est. Aliud in Creta miraculum mellis. Mons est carina nomine milia passuum ambitu, intra quod spacium muscæ nō reperiuntur, ibiq; natum mel nusquā attingunt, & hoc experimento singulare medicamentis expetitur. Ambrosius. Apes mediis castrorum vallibus humorem infundunt roris, qui paulatim in mella cogitur processu temporis, & coalitu cerę florumque odore suauitatem mellis incipit fragrare. Qui scilicet apum fructus non personarum discernitur diuersitate, sed regibus pariter ac mediocribus equali dulcescit suauitate. Nec solum est voluptati, sed etiam saluti, fauces obdulcat, vulnera curat, interius quoque visceribus medicamentum infundit. Aristoteles. Mel propriè apum est gustabile, & est cibus earum in hieme ac vere. Cumque mel custodes ab alueis extrahunt, illę mel ipsum propter pietatem quam super illud habent vltra solitum comedunt, cumque flores apparent, tunc faciunt mel, & ideo tunc mel confectum custos extrahere debet, quia loco illius subito facient aliud mel. Herbę autem a quibus accipiunt illud sunt corona regis, myrtus, Penthafilon & aliæ multæ. Apum genus quod dicitur forte, facit mel durum. Et dicunt hoc facere iuuenes apum, quia non exercentur in arte. Est autem paruus vermis in aluearis profundo inuentus, qui quando crescit texturam in araneæ modum similē facit, & dominatur super totum aluear. Ideoq; mel putrefacit.

De Diuerso mellis genere. Cap. CI.

PLinius libro 11. Ap mellis tria sunt genera in quocunque tractu suæ prouincia. Vernum e floribus constructo fauo, quod ideo Anthinum vocatur, hoc quidam attingi vetant, vt largo alimento valida soboles exeat. Alia ex nullo minus apibus relinquunt, quia magna sequitur vbertas magnorum exortu syderum. Qui vero diligentiores sunt, ex hac vindemia duodecimam partem apibus relinquunt, dies statutus inchoandi tricesimus ab educto examine, ferèque Maio mense includitur hæc vindemia. Alterum genus est mellis æstiui, quod ideo vocatur horeum a tempestiuitate præcipua ipso Syrio explendescente, post solstitium diebus 30. ferè. Item ab exortu, sed nobilium maximè sideris cuiuscunque, aut cęlestis arcus, si non imbres sequantur, sed ros tepescat solis radiis. Medicamenta gignuntur non mella oculis vlceribus internisq; visceribus dona cęlestia, æstiuum mel oē rutilum, vt ficcioribus confectum. Aptissimum in æstimatione e thimo coloris aurei, saporis gratissimi, cum fit palam doliolis pingue, æstiua mellatione decimā partē Thasio Dionysio placet apibus relinqui, si pleni fuerint aluei. Si vero minus pro rata portione. At siquidem inanes ideo non attingi, huic vindemiæ atlici signū capri ficialē dederunt diem Vulcano sacrum. Tertiū est genus mellis minimè probatū, siluestre. f. quod vocant ericeū, conuehitur post primos imbres autumni, cū erica sola floret in siluis, ob id arenoso simile, hæc itaq; mellatio fine vindemię vergiliarū occasu, Idibus Nouembris ferè includitur, relinqui apibus ex ea duas partes rō persuadet. Idem in li. 12. Sacaron fert Arabia, sed laudatius est in India. Est aūt mel in harundinibus collectum. Sunt & arbores occhi dictæ ficis similes in Hircaniæ conuallibus, ex quibus mel defluit matutinis horis duabus. Glosa super Matthæum 3. Mel siluestre in deserto erat esca Iohannis, quod scilicet ille inueniebat, de truncis vel de herbis.

De Mellis electione & probatione. Cap. CII.

AVicenna in 2. cano. Apum mel melius est, quod est verę dulcedinis, boni odoris, declinās ad acredinem & ad rubedinem,

ne, nō subtile & viscosum. Et melius est vernale, deinde æstiuū, hiemale vero malum. Est ēt genus mellis acre venenosum. Plinius libro 11. Mel ibi optimum vbi optimorum doliolis conditur florum videlicet. Atticæ regionis hic & siculę hiemeto & hibla ab locis mox Callimne insula. Sorbetur autem optimum ac minimè fronde infectum, e folijs quercus & harundinum. Summa quidem bonitatis natione pluribus modis constat, alibi namq; faui cera spectabiles gignuntur, vt in pelignis Siciliæ. Alibi copia mellis, vt in Creta, & in Cypro, & Aphrica. Alibi vero magnitudine, vt septentrionalibus, in Germania quippe visus est 8. pedū longitudinis fauus in caua parte niger. Mel plenilunio vberius capitur, sereno die pinguius. In omni melle quod per se fluxit, vt oleum mustumq; appellaturq; tacitum, maximè est laudabile. Aestiuum omne rutilum, vt diebus confectum siccioribus. Aptissimum in æstimatione e thimo coloris aurei, saporis gratissimi, cum sit palam doliolis pingue e rore spissum marino. Quod autem cōcrescit minimè laudatur, thimosum non coit, & tactu prætenuia fila mittit, quod primū grauitatis argumentum est. Abrumpi vero statim ac resilire guttas vilitatis habetur indicium. Sequens probatio est, vt sit odoratum, & ex dulci re glutinosum, perlucidum. Aristo. Mel bonum simile est auro, album quoq; melius nigro. Valet ad ægritudines oculorum & exituras. In annis fertilibus multiplicatur mel, & est tempus mellificandi cum flores apparent, ēt extrahendi de aluearibus, tunc enim fit subito nouum multum. Vernale mundius est & dulcius, & omnino melius autumnali. Ex cera quoq; noua melius, nam ex veteri rubeum est, & corrumpitur sicut vinum ex vtribus. Item mel inferius mundius est.

De Operatione mellis in cibo & medicina. Cap. CIII.

AVicen. in 2. cano. Apum mel calidum est & siccum in primo. Mel autem thabarzed & de cannis est calidū in primo, non aūt siccum, sed fortè humidum in primo. Virtus mellis est abstersiua, aperitiua orificiorum venarum, resolutiua humiditatum. Expellit humiditates ex profundo corporis, prohibetque putrefactionem & corruptionem carnis, linimentum ex eo factum prohibet pediculos & lendes, & vtrosq; interficit. Item mūdat vlcera sordida profunda, & abstergit tenebrositatem visus, & confortat auditum. Coctum autem donec incrossetur, facit adhærere vulnera recentia. Coctum vero cum aneto sanat impetiginem. Gargarismus ex eo sanat præfocationem, aqua mellis confortat stomachum & facit appetere cibum. Mel cannarum lenit ventrem. Mel autem thabarzed non lenit, & mel quidem cuius spuma non est eiecta, inflat & soluit ventrem, sed qnq; stringit flegmaticos & nutrit plurimum. Decoctum cum aqua prouocat vrinam plurimam. Mel calefactum cum oleo rosato bibitum cōfert morsui vermium venenatorum, & ei qui bibit opium. Deglutitio quoque illius est cura morsus canis rabiosi. Plinius lib. 22. Mellis quidem ipsius natura talis est, vt putrescere corpora non sinat iucūdo sapore atq; non aspero. Alia quàm salis natura faucibus tonsillis angine omnibus oris desideriis vtilissimum. Arescētiq; in frebribus linguæ. Iam vero peripneumonicis & pleureticis datur eius decoctura, & vulneribus a serpente percussis, & contra venena fungorum. Stomachum inflat, bilem auget, fastidium creat, oculis per se inutile aliqui arbitrantur. Idem in lib. 22. Mel in quo apes mortuæ stant, contra mel venenatum valet. Item oculis est vtilissimum. In vino potum remedium est vitiorum, quæ gignuntur e cibo piscium. Idem in libro 30. Mel in quo mortuæ sunt apes præcipuè sanat vomitiones, dissintericis ēt medetur, eodemq; tormina curantur. Idem in lib. 22. Rursus quidam angulos exulceratos melle tangi suadent, auribus instillatum cum rosaceo lendes & fœda capitis animalia necant, vsus despumati semper aptior est, stomachum tñ inflat, & bilem auget, fastidium creat & oculis per se inutile aliqui arbitrantur. Constantinus in Pantegni lib. 5. Mel calidum & siccum in secundo gradu, frigidæ complexioni congruum, flegmaticis & senibus bonum sanguinem generat, calorem naturalem confortat, colericis & iuuenibus nocet, quia coleram rubeam generat calidosque morbos & acutos & maximè in æstate. Colatiuum est, & inde laxatiuum. Acutum est etiam & inde sitim facit. Actor. De melle quoque superius habes in tractatu de rore cœli, &c.

De Diuersificatione mellis multimoda. Cap. CIIII.

AVicenna. Apes quidem colligunt mel, quod est ros occultus cadens super flores, ac super huiusmodi cætera. Eleuatur enim vapor, & conuertitur & maturatur in aere, & incrossatur in nocte, & mel factum cadit. Diuersificatur autem secundum ea super quæ cadit, quæ sunt arbor & lapis, & manifestum ipsius colligunt homines, occultū autem apes, vt eo nutriantur & ipsum reponant. Aestimo autem, quòd apum labor in ipso aliquam habeat impressionem. Isaac. Mel calidum & siccum in secundo gradu aliquantum habet acuminis, quod ab apum natura acquisiuit. Ideo inscidit & mundificat cacothimia & de interioribus corporis malorum humorum copiam per poros cutis abijcit. Venarum sordes optimè detergit. Ideoq; frigidis & humidis bene cōuenit, & præcipuè senioribus. Cito enim in eis sanguinem generat, calidis vero inconueniens est, maximè si eorum complexio sit sicca, quia eorum corporibus acumen incendiosum donat, & in humores colericos mutatur, si vero mutatur in humorem sanguineum, non tamen eum laudabilem facit, sed calidiorem. Nullisq; eorum corporis dat nutrimentum. Calefactum autem si cum Oleo roseo misceatur, tussim mitigat. Vrinæ difficultatem soluit, & vētrem humectat, Decoctum impetiginosa loca suppositum mundificat. Cum farina fabæ temperatum lentigines abstergit. Mel autem apum calamentum cæteraq; edentium calidū & siccum est. Ideo cōuenit epilenticis, paraliticis, & putrefactos dissoluit humores. Vulnera saniosa mundificat. Rursus absinthium & similia pascentes, faciunt mel præ cæteris mundificatiuum, aperitiuum, maximè constipationis stomachi & epatis, & splenis. Iccirco hidropicis confert cum lacte camelæ, vel sero caprino potatū. Quod si dispumatum potetur, valet contra canis rapidi morsum. Præterea mellis actio variatur secundum diuersos accipiendi modos. Quidam enim accipiunt crudum, quidam coctum, & diutesimodè coquunt. Mel crudum mādūcantibus inflationem & ventositatem generat, asperitatem pectoris propter sui acumen augmentat, vomitum & egestionem producit, mel cum aqua multa coctum tenuius est & humidius. Vnde nihil in eo reperitur acuminis, proinde a suauitate dulcedinis suæ minuitur, & ventrem humectum facit, non inflat, nec vomitum prouocat, sed edentium corpora cito perforat, ac velociter nutrit, pectoris asperitatem lenit, & vrinam abducit. Coctum vero sine aqua & dispumatum minus cæteris habet acuminis. Est tamen eius actio vicina præcedenti, veruntamen vrinæ difficultatem non dissoluit.

De Aqua mulsa cæterisque poculis mellicis. Cap. CV.

PLinius lib. 22. Aquæ mulsæ duo sunt genera, recentis & inueteratę, hæc in ægrotantium cibis valet viribus recreandis ori stomachoq; mulcendo, ardores refrigerando, ventrem mollit. Anhelitus siue spiritus transitum lenit. Omnesq; impetus animi cibo emollit. Vtilis est tussientibus. Calefacta vomitionē inuitat, contra venenum infunditur, longa vetustate transit in vinum stomacho vtilissimum, neruisq; contrarium. Mulsum ex vino veteri est vtilissimum, reuocat cibi appetitum, aluum mollit potu frigido pluribus, calido sistit. Corpora auget multisq; longam auget senectam, vigor enim animi corporisq; custoditur intus mulso, foris oleo. Idem in libro eodem. Aqua mulsa contra venenum psimithij salutaris addito oleo, contra hioscyamum quoq; cum lacte asinino. Isido. lib. 20. Mulsum quasi ex melle mixtum. Est. n. potio ex aqua & melle quam Græci vocant melliceratum, porro vinomellum est mustum melli admixtum & vehemēter agitatum atq; commotum. Oximellum vero appellatur, eo ꝙ aceti & mellis admixta materia conficiatur. Vnde & dulcedinem retinet, & acorem Rodomellus dicitur eo ꝙ in rosę succo mel admiscetur, dicitur & medus, quia ex melle fit quasi melius. Razi in Almansore. Potus ex melle factus vehementer calidus & colerę rubeæ generatiuus est, frigidas tamen ægritudines patientibus confert.

De Melle venenoso. Cap. CVI.

PLinius lib. 21. Apum quoq; sunt & mella quædam in Hispania & venenata, Heracliæ in Ponto quibusdam annis perniciosissima existunt ab eisdem apibus facta. Herba siquidē est alba vexatio quidem iumentorum est, sed præcipuè caprarū egelothron appellata. Huius flore concipiunt noxium virus aquoso vere marcescens. Itaq; fit vt in omnibus annis sentiatur hoc malum. Venenati mellis signa sunt, ꝙ omnino non densatur, ꝙ color magis rutilus est, odor alienus, sternutamenta protinus mouens. Quod ponderosius innoxio, qui ederint, humi se proijciunt refrigerationem q̄rentes. Nā & sudore diffluunt. At contra hmōi remedia sunt mulsum vetus e melle optimo & ruta, sallamenta quoq; si reijciantur crebro sumpta. Certū est aūt id malum per excrementa ēt ad canes peruenire, eosq; similiter torqueri, mulsum tñ ex eo inueteratum constat innocuum esse, fœminarumq; cutem nullo melius emendari cum costo sugillata & aloe. Aliud ēt genus mellis in eodem Ponto viget ex annona mellis, quod ab insania quam gignit menomenon vocant. Istud existimatur contrahi a flore rododendri, quo scatent siluæ. Gensque illa cum ceram in tributum Romanis mittebat, nequaquam tamen mittebat, vel vendebat mel, quoniam exitiale erat. In Perside quoque & in Mauritania Cæsariensi Getulia cōtermina Massilis venenati gignuntur faui. Ipsis etiam apibus, vt dictum est supra cuspides venenatas dedit natura aduersum quas remedium maluæ succo, aut foliorum ederæ

ædere perungi salutare est, vel percussos eas bibere. Idem in lib. 29. Contra venenatum mel valet mel in quo mortuæ sunt apes. Auicen. in 2. canone. Odor mellis acris & venenosi sitire facit, aufert rationem. Sed & eius comestio facit ablationem rationis subito, & sudorem frigidum, eius autem cura est comestio piscis salliti, & bibere aquam mellis & vomere cum eo. Idem in quarto. Mel quod affertur plurimum de regione Heracliæ, malum est ac venenosum. Est acutum, sternutare faciens odorantem ipsum, & habere sincopin, sudoremq; frigidum & accidentia mala. Cura vero eius est, sicut iusquiami nigri, scilicet vt comedat rutam & pisces sallitos, ac potet syrupum aumeli, nec cesset comedere aut vomere quantum possibile est ei.

De Aluearibus apum fabricandis atque purgandis.
Cap. CVII.

PLinius lib 21. Apum aluearia sunt optima cortice. Secunda vero ferula. Tertia vero vimine. Multi ea & e speculari lapide fecere, vt operantes intus spectarent, aluearia si circumliniãtur fimo bubalo vtilissimum est. Operculum a tergo esse. Etiã opus est deambulatorio, vt properatus intus sit prosper si magnus sit vterus aluea riis, prouentus aũt sterilis, ne operandi desperatione curam abiciant; id paulatim reduci oportet fallente operis incremeotp. Alueos iterum vtile est hieme operire stramento, crebroq; suffiri maximè fimo bubalo Item aluearia cõuenit orientem æquinoctialem spectare, aquilonem vero euitent, nec fauonium minus. Pallad lib. 1. Aluearia meliora sunt quæ cortex formabit raptus ex subere, quia non transmittunt vim frigoris aut caloris. Possunt tñ ferulis fieri. Si hæc desint salignis viminibus fabricẽtur, vel ligno cauatæ arboris, aut tabulis more cuparum, fictilia deterrima sunt, & hieme gelantur, & æstate feruescunt, sed podia ternis alta pedibus fabricentur, ꝑꝑ lacertas cæterorumq; animalium noxam, quibus est moris irrepere, & supra hæc podia aluearia collocẽtur, ita vt non possint imbre penetrari, spaciolis inter se patentibus segregata, angustus tñ aditus admittat examina, propter frigoris & caloris iniuriam, sane ventis frigoribus altus paries resistat, qui locum possit defensis sedibus apricare. Aditus oẽs soli opponantur hiberno, qui in vno cortice duo vel tres esse debebunt, ea magnitudine, quæ apis formam non possit excedere, sic enim noxijs animalibus ingressu resistetur angusto, vel si apes obsidere voluerint, exeuntes alio cum non defuerint vtentur egressu. Idem in lib. 4. Martio mense circa kalendas Aprilis curandi sunt aluei, & oĩa purgamenta tollantur, & sordes quas tp̃s contraxit hibernum, & vermiculi & tineæ & araneæ quibus corrumpuntur vsus fauorum, & papiliones qui vermiculos stercore suo faciũt nasci, tunc fimus incensi sicci bubali stercoris adhibeatur, qui est aptus apum saluti. Quæ purgatio frequenter vsque in autũni tempora celebretur, hæc omnia cæteraque efficies castus, & sobrius, & alienus ab aliis vel a cibis acribus & odoris immundi, atq; omnibus sallamentis. Idem in lib. 5. Mense quoque Aprili purganda sunt aluearia sordibus, & papiliones qui maximè tunc abundant florentibus maluis, sicut videlicet inferius dicetur, vbi de papilionibus agetur.

De Aluearibus apum castrandis. *Cap.* CVIII.

IDem in lib. 8. Apum aluearia mense Iunio castrantur, quæ matura esse ad mellis redactnm signis præsentibus edocentur. Primum quidem si plena sunt, apum subtile murmur audimus. Nam vacuę sedes fauorum velut concaua ędificia voces quas ceperint, in maius extollunt. Quare cum murmuris sonus magnus & raucus est, agnoscimus non esse idoneas ad metendum crates fauorum. Item cum fucos a sedibus suis, qui sunt apes maiores grandi intentione detrahant, matura mella testantur. Castrabuntur aũt aluearia matutinis horis cum torpent apes, nec caloribus asperantur. Fumus admouetur ex galbano & arido fimo bubalo, quem in pultario factis carbonibus conuenit excitare, quod vas figuratum sit, vt velut inuersum in fibuli angusto ore fimum possit emittere atq; ita cedentibus apibus mella rescinduntur, ad examinis pabulum hoc tempore pars fauorũ debet quinta dimitti. Sanè putres ac vitiosi faui de aluearibus auferantur. Tune mella conficimus congestis in mundissimum sabanum fauis, ac diligenter expressis. Sed antequam premamus, partes fauorum corruptas, vel pullos habentes rescidemus. Nã malo sapore mella corrumpunt. Mel recens paucis diebus apertis vasculis habẽdum est, ac in summitate purgãdum, donec refrigeratio musti calore feruea t. Nobilius mel erit quod ante expressionem secundam velut sponte profluxerit. Hoc ẽt mense ceram conficimus, quæ in vase ęneo feruẽti aqua pleno, minutè conscisis fauorum reliquiis mollietur, & deinde in aliis vasculis sine aqua resoluta digeretur in formas. Idem in libr. 11. Mense quoq; Octobri aluearia castrabuntur more quo dictum est. Quæ tñ opportet inspicere, & si abundãtia est demere, si mediocritas partem mediam pro hiemis inopia relinquere, si vero sterilitas apparet in cellis, nihil prorsus auferre. Arist. Cum apparrent flores, tũc mel vt dictum est faciunt apes. Ideoque tunc debet custos mel extrahere de aluearibus, quia tunc subito mel facient loco illius, at in extrahendo mel relinquendũ est, quod apibus ad cibum in hieme sufficiat, aliqñ damnabitur aluear. Debet aũt custos eis dimittere de melle ꝫm multitudinẽ apum, quia si multum dimiserit eis mel, nõ operabuntur postea multum, & si fuerit modicum segnescent ad operandum. Cęterum qñq; propter paucitatem mellis remanentes custodes, cibant apes ex dulcibus, vt ex ficubus & ex huiusmodi aliis. Plin. lib. 11. In eximendis fauis est dispensatio necessaria, quia desperant apes aut moriuntur, aut effugiunt cibi inopia. Econtra vero ignauiam affert copia. Cumq; mella eximuntur, Apes abigi fumo vtilissimum est, ne irascantur, aut ipse mel auide vorent. Præcipitur autem vt loti purique mella eximant. Furem quoque oderunt apes, ac mulierum menses, idest menstrua. Idẽ in lib. 21. Cum eximitur mel, exitus oportet genesta aut alba vite p̃cingi, ne diffugiant apes, vasa vero mellaria & fauos aqua lauari p̃cipiunt, hac decocta salubrerimum acetum fieri dicũt.

De Vtilitate ipsorum aluearium in medicinis. *Cap.* CIX.

AVicen. in 2. cano. Apum aluearia proficiunt & in medicina. Nam sordicies earũ calefactiua est in fine secundi. Melior est ex eis viridis. Abstergit autem cum ęqualitate, & attrahit valde. Abstergit quidem impetiginem, & extrahit surculos & spinas, hæc quoq; ponitur loco ammoniaci. Idem in eodem. Mum purum est, paries domorum apum, in quibus oua faciũt & pullos, & aduenit in eis mel. Mum vero nigrum est sordes fenestrarum forinsecarum. Est autem mum natura æquali lenitiuum. Replet vlcera sordicie, & humectat per accidens, quia conglutinat & opilat poros, & est materia emplastrorum infrigidantium & calefacientium omnium. In ipso est maceratio parua, & aliquantulum resolutionis ex multitudine resolutionis mellis. Et in mum quidem nigro est attractio vehemens ex profundo. Attrahit enim surculos & spinas carni affixas. Et in ipso sunt subtilitas, & mundificatio pauca, & lenitas vltima. Lenit autem neruos, & duritiam apostematum. Confert ẽt asperitati pectoris linitum & propriè deglutitum, valet quoq; ad vlcera intestinorum. Dicitur etiam quòd extrahit venena, & ponitur super vulnera sagittarum venenosarum. Mum quidem nigrum odoris sui fortitudine facit sternutationem. Aristoteles. Apes in aluearũ circumitu in extremitate introitus includunt illud quod micoz dicitur, & est valde nigrum quasi fex, quod de cera exit, eiusq; odor est valde acutus, & valet vsturis. Plinius lib. 11. Propolis quæ est tertia in aluearibus crusta, magni vsus est ad medicamenta. Grauis est odore, vt qua pro galbano vtantur pleriq;. Plinius libr. 22. Propolis alueorum aculeos & omnia infixa corpori extrahit, tubera excutit, dura concoquit. Neruorum dolores mulcet. Vlceraque iam desperantia in cicatricem claudit.

De His quæ contraria sunt apibus vel nociua. *Cap.* CX.

PAllad. lib. 4. Apibus nocet plerumq; felicitas sua, nam si nimiis floribus annus exuberat, dum solam curam generandi mellis exercent, de prole nil cogitant, cuius ommissa reparatione populus idem labore confectus extinguitur, totius gẽtis exitio. Itaque cum mellis nimietatem videris ex florum grãdi & cõtinua messe defluere, interiectis trinis diebus clauso foramine, non eas patiaris exire. Ita ad generandum sobolem conferentur. Isidorus. Apes fumo fugantur, tumultu exasperãtur. Plinius libro 11. Oderunt apes fumum, mulierumque menses. i. menstrua, vnde cum mella eximuntur, fumo abiguntur. Oderunt ẽt odores fędos, sed & infectos. Itaque vnguenta redolentes infestant. Ipse plurimorum animalium iniurijs obnoxię, impugnant eas eiusdem naturę degeneres vespæ & scabrones, & e culicũ genere qui vocantur muliones, populantur irũdines, & q̃dam alię aues, insidiantur aquantibus ranæ, maximè cum sobolem faciunt, rubetę quoq; vltro veniũt adrepentesq; floribus opertos suflant, ab hoc spacio prouolant, confestimq; abripiuntur, nec sentire ictus apum ranę traduntur. Inimicę & oues difficile e lanis earum se explicãtibus. Caucrorum ẽt odore si quis iuxta coquat exanimantur. Inimica & echo est resultanti sono, qui pauidas alterno pulset situ. Inimica & nebula. Aranei quoq; vel maximè hostiles cum pręualuerint vt intexant, alueos enecant, papilio ẽt ignauus adauolitat pestifer, accensis luminibus. Nec vno modo, nam & ipse ceras depascitur, & relinquit excremẽta quibus teredines gignuntur. Filo ẽt aranea quocunq; incesserit alarum maximè lanugines obtexit. Nascuntur & in ipso ligno teredines, quæ p̃cipuè ceras appetunt. Infestat ẽt eas auiditas pastus, nimia florum satietate verno maximè tempore aluo cita. Idem in libro 28. Adeps fugere certum est aluea riis menstruo tactis. Ambrosius. Siquis apes oleo casu perfundat, prope necantur, eo quòd obstructis poris

aereum

aereū illud spiramen haurire non possunt, vt videlicet superius dictum est. Aristo. Apes in operatione debilitantur per hoc, quod a paruis bestiolis patiuntur. Illę siquidem apibus nocent, sed apes illas interficiunt & extrahunt. Animal quod circa candelā volat, eiicit fauos in terrā cum inspirat. Et apes quidem nō pugnant illud, sed fugit cum apes suffumigauerit. Vespæ quoq; & hirundines & ranæ apibus nocent, quæ deprehendunt eas qn̄ potant. Apes vero non fugiunt aliquod animal, sed quędam illarum fugiunt alias, quia pugnāt adinuicē. Coycanos introitum apum obseruat, & in eo fortiter oppugnat, vt exeant. Et si aliqua euolauerit, deprehendit eam & comedit. Nec ab apibus ei nocetur, sed ab aluearijs custode fortassis interficitur. Præterea nocet apibus appropinquare vespis & ouibus. Multitudo quoq; masculorum negocia impedit apum. Tpora ēt pluuiosa nocent apibus. In aluearijs inuenitur vermis, qui in modum araneæ telam facit, & dn̄atur super totum aluearium, & putrefacit mel. Sunt & apes solitariæ quędā & ociosæ, q̄ volando per aera quasi exercentes se, cū apibus operosis intrant aluearia, & comedūt mel, sed apes operosæ cū ociosis pugnāt, & eas interficiūt, ac de aluearijs extrahunt, maximèq; reges earum hoc faciunt.

De Morbis apum. *Cap.* CXI.

EX li. de nat. re. Apibus ęgritudines accidūt pro maiori parte in aluearibus fertilibus, & accidit eis infirmitas ex quiete ipsarum, & ex stercore aluearium. Cūq; infirmantur, plus comedunt, quàm ante solebant, pp pietatem quam hn̄t super mel. Moriuntur aūt ex multis casibus, præcipuè si rectores multi fuerint, & vnusquisq; rexerit turbam vnam. Et si aliqua pars in alueari moriatur, extrahunt illam residuæ. Habent quidem apes bestiolas nascentes aliàs nocentes paruas, & si fuerint apes fortes interficiunt illas & extrahunt. Aliæ vero apes in operatione debilitantur, & per hoc quod ab illis bestiolis patiuntur. Palla. li. 4. Mense Martio maximè apibus solet morbus incumbere. Nam post hiberna ieiunia titimalli & amaris vlmi floribus qui prius nascuntur auidius appetitis solutionem ventris incurrūt & pereunt nisi affueris velocitate remedij. Præbebis ēt maligranati cum vino amineo grana contrita vel vuę passæ cum rore Syriacō & austero vino, vel simul oīa leuigata & incocta vino aspero, quæ deinde in ligneis cannalibus refrigerata ponantur. Itē rosmarinus aqua mulsa decoctus cōgelatur, & in imbrice ponitur succus huiusmodi. Quod si horridę vīt, atq; contractæ torpere silentio, & mortuorū corpora frequenter efferre, cannalibus ex canna factis, mel cum gallæ puluere vel siccæ rosæ coctū debebis infundere. Illud ante oīa expediet, vt putres partes fauorū, vel vacuas ceras quas aliquo casu examen ad paucitatem redactum non valebit implere, semperq; rescidas acutissimis ferramentis subtiliter, ne mota alia pars fauorū, cogat apes domicilia concussa deserere. Arist. Infirmantur apes præcipuè cum ex arochcki intumescunt flores, quia tps illud siccum. Moriuntur aūt cum oleo caput earū inungitur, & contra solem ponūtur. Apis ala cum abscinditur, non orietur iterum, & cū eiicit aculeum moritur. Moriuntur ēt apes, si multi fuerint eorum rectores. Aegritudines ēt accidūt sæpe ex aluearīū fertilitate. Aliqn̄ aūt ex quiete, vel ex alvearium fętore. Plin. lib. 11. Apum sanitas existimatur hilaritate ac nitore. Nam & mortuos sua seu giunt natura, quorum index est torpens tristitia, funerantiumq; more comitantur exequias. Rege illarum peste cōsumpto plebs męret dolore ignauo, non cibos conuehens, non procedēs. Tristi tm̄ murmure circa corpus glomerātur, & nisi tunc eis subueniatur, fame moriuntur. Sunt & operis morbi cum fauos explent cleron vocant. Iidem blasphigoniam si fętum non peragant. Oleo autem exanimantur pręcipuè, si vncto capite in sole ponantur. Aliqn̄ sibi causas mortis contrahunt, & ipsę cum mella senserint eximi vorantes illud auide. Idem in eodem de vocabulis operis. Prima fundamenta operis metyn vocant periti. Secunda pissoceron. Tertia propolim inter coria cerasq; magni ad medicamina vsus. Metis crusta est prima saporis amari. Pissoceros super eam venit picantiū modo ceu dulcior ceræ initium populorumq; mitiori gummi. Propolis crassioris iam materię additis floribus, nondum tn̄ cera, sed fauorum stabilitamētū, qua oēs frigoris aut iniurię aditus obstruuntur, odore ēt nūc graui, vt qua plerīq; pro galbano vtantur, præter hæc conuehetur rihithace, quam alij sandaracam, alij cherinthum vocant, hic erit apum dum operantur cibus, qui sæpe inuenitur in fauorum inanitatibus sepositus, & ipse amari saporis, sed plenus humoris cibus. Gignitur autem rore verno & arborum succo gummi modo. Aphrici minor, austri flatu nigrior, aquilonibus melior, & rubeus plurimum in Græcis nucibus.

De Aranea. *Cap.* CXII.

ISido. Aranea vermis est aeris, ab aeris nutrimento nominata. Quæ exiguo corpore longa fila deducit, & telæ semper intēta, nunquam laborare desinit, perpetuum sustinens in arce suspendium. Aristote. Aranea gustabilē habet propium, viuitq; de venatione muscarum. Cum. n. patitur famem, muscę captę fugit humiditatem, eius; vita non est nisi humiditate illa. Aranea q̄ Gręcè dr̄ felidrom, generatur in domibus apum, & nocet eis, corrumpens mel, facitq; texturam in circuitu domorum illarū. Plinius lib. 11. Araneæ suctu viuunt diffidentq; vespæ & phalangia & araneæ. Idem in libro eodem. Araneæ maximè sunt hostiles apibus. & cum præualuerint, vt intexant, alueos enecāt. In araneis pnostica sunt, nam in cremento amnium futuro telas suas altius tollunt. Præterea sereno non texunt, sed tn̄ nubilo frequenter texunt. Ideoq; multitudo aranearum signum est imbrium. Fęminam putant esse quæ texit, marem qui venatur, sicq; paria fieri merita. Coniugio araneæ cōueniunt clunibus: puluis creat tineas in lanis ac vestibus, pcipuè si araneus vna includatur, sitiens enim oēm absorbet humorem, & sic ampliat ariditatem. Araneis quibusdam prælongi pedes bini antecedunt, & internodia singulis trina sunt. Glo. super Psal. 38. Aranea corpus habet tenuæ, nec stat in terra, sed in alto telas inanes texēs viscerum egestione. Ipsa quoq; aranea calidum quoddam & infirmum est, leui tactu deficiens. Vnde scriptum est. Tabescere fecisti sicut ara. a. e. Glos. super Psal. 79. Aranea texit inanes telas, vt dolo capiat muscas. Sic nos in annis nostris studemus dolosis & inanibus occupationibus laborantes. s. in rebus corruptibilibus, vnde anni nostri sicut aranea meditantur non operantur. Ex lib. de nat. re. Aranea succo viuit, & ideo nulla fame interit. In caput serpentis sub arboris vmbra porrectæ aranea filo se librat, tantaq; vis est morsus ipsius. vt eius cerebrum vsq; ad finem mortis apprehendit: humiditatem crossam & siccam substantiam fugit aranea, delectatur autem media & temperata. Phisiologus. Aranea seipsam euiscerat vt contexendis cassibus non desit materia. Fœmina quidem texit & parit, mas venatur. Aranea dorsum suum ad terram in somno dormiens, & faciem versus cęlum conuertit. Dormitq; in aere dependens a filis quę texuit. Tumorē ex araneæ morsu prouenientem sedat emplastrum de muscis factū doloris loco superpositum. Actor. Aranea vt legitur, dr̄ quia aeris infusione in frondibus nutritur. Hęc sex habet pedes, & seipsam euiscerat, & de visceribus suis texit telas vnde capit muscas, veneno tabet. In aere se suspendit, muscas quas capit irretit. Turgida est & quasi tota in ventre. Multæq; proprietates eius notantur his duobus versibus. Crossa retro, succinta breuis virus timet ignem. Pro muscis pendens vixere texit opus.

De Araneorum generatione. *Cap.* CXIII.

ARistot. Araneæ non nisi grauiter separantur, quia coitus in eis multum durat. Cumque coire voluerint, fęmina per filū telæ attrahit marem, & mas postea fæminam. Nec cessabit attractio, donec coniungantur, & mas super ventrem fęminæ ponitur. Modus ille coitus est in eis propter rotunditatem ventris, maximèq; fit in fine veris, & æstatis principio, quia coitum desiderant in tpe illo. Cumq; paritur aranea, subito interponitur in textura. Et exitus eius ab interiori, non est sicut exitus superfluitatis, vt Democrites dixit, sed ipsam velut a corpore corticem eijcit. Plinius lib. 11. Araneis est fœtus inequalis vt barbarus, alius euolat, alius in infantia est, alius in vermiculo, & autumno non verno hæc oīa maximè crescunt plenilunio. Vespæ, quæ ichneumones vocantur, sunt autem minores quam aliæ vnū genus ex araneis spalangium appellatū perimunt, & in nidos suos ferunt, deinde illiniunt, & ex his incubando genus suum procreant. Coniugio aranei cōueniunt clunibus, pariunt vermiculos ouis similes. Pariūt aūt oīa in telas expāsa, quia saliunt atq; ita emittunt. Sphalangia tm̄ in ipso specu incubat magno numero. Qui vt emerserit matrem consumit qnq; & patrē. Pariūt autem & tricenos, cęterę pauciores, & incubant triduo. Consumantur aranei diebus quater septenis. Philosophus. Aranea inuoluit oua sua intra telam valde spissam. Cumque filii peruenerint ad completionem, aperiunt telam suam per mordicationem. Coeunt aranei in veris fine, quędam tamen in autumno & in hieme, libidinis tempore mas & fœmina localiter distantes, ligant pedes suos cum filo, & alternatim alliciunt se inuicem per attractionem, quousq; perueniunt ad amplexum.

De Venatione aranea. *Cap.* CXIIII.

EX libro de naturis rer. Aranea de visceribus suis subtilissima retia texit, euisceratque se pro captura muscarū adeo frequenter, vt prorsus vacuata morte deficiat. Cum autem satiata fuerit, his quæ retia inciderint, quod superfluum est diligenter irretit, vt non euadat, sed cum iterum esurierit, cibum iam captum & paratum inueniat. Aristoteles. Aranea sicut & formica cæteraq; animalia anulosa est multi laboris, & est etiam artificiosior cæteris anulosis. Texit autem & in textura sua stās expectat quousq; bestiola aliqua cadat in telā, & tūc salit super ipsam, & prændit eam, fertque ad locum in quo deponit.

deponit. Si quid aũt in telã sic inciderit, vt rumpatur, non venatur aranea, donec illud qđ ruptum est reparauerit, apud occasum solis & ascẽsum venatur reparata textura, qm̃ isto tpe maximè in eius telam inuoluũtur bestiolæ. Venatur ergo aranea, sed non deponit cibum. s. ad multum tp̃s, sicut formica. Magna quidem aranea sub tela suspendit se ne a bestiolis videatur. Minor aũt extendit aliquã texturæ suæ partem, & latens in ea, venatur bestiolas, q̃ cadunt in eã. Venatur & lacertulũ paruulum, quia prius incipit texere super ipsum donec forti ligatione liget eius orificiũ. Deinde vadit ad ipsum & mordet eum donec moriatur. Sugit aũt humiditatem bestiolarum quas capit, & reliquum dimittit. Phisiologus. Aranea cũ venatur per figurã ad similitudinẽ retis ordinatam, ponit sedẽ suam in medio eiusdẽ figurę, velut in centro superficiei circularis, vt inde muscarum illaqueationes in oĩ reti sui parte percipiat, ad quod videlicet centrũ colliguntur oẽs lineę circũferentię retis sui per fila ligantia ipsas ex transuerso, bestiolam vero incidentem inuoluit in textura quousq; debilitetur. Deinde fert eã ad locũ, in quo ponit ea quæ deprehendit, & qñ patitur famem, humiditatem illius sugit, in qua vita eius existit. Cũ aũt esurit reuertitur ad venandum, prius tñ reparans quod de textura fuerit ruptum.

De *Diuersis aranea generibus*. Cap. CXV.

PLin. libr. 10. Aranearum plura sunt genera, sphalangia ex his appellãtur, quorum noxii morsus corpus exiguum, varium, acuminatũ, ingredientium ad saltum. Altera eorũ species nigri prioribus cruribus longissimis, omnibus internodia terna in cruribus luporum modo. Minimi nõ texunt. Maiores in terra cauernarum exigua vestibula præpandunt. Tertium eorũ genus erudita operatione conspicuum. Orditur telas, tantique operis materiæ vterus ipsius sufficit, siue ita corrupti alui natura statuto tpe, vt Democrito placet, siue est intus quędã lanigera fertilitas, tam moderato vngue, tã tereti filo, & tam æquali deducit stamina, ipsa se pondere vsus. Texere aũt a medio incipit circinato orbe subtegmina adnectẽs, maculasq; paribus semper interuallis, sed subinde crescentibus, ex angusto dilatãs indissolubili nodo implicat. Cumq; captura inciderit, quàm vigilans & paratus ad cursum, licèt extrema hæreat plaga semper in medium currit. Ex quo sic maximè totum concutiendo implicet. Scissa protinus reficit ad polituram sartiens. Arist. Araneæ multa sunt genera. Vnũ est simile, quod Græcè dr̃ Locoz, & est genus quoddam paruum, diuersi coloris, acutum, saltãs. Aliud aũt maius, & nigri coloris, anteriora crura habens longiora, & est tardi motus, multiq; saltus tpe coitus. Alia vero residua, q̃ Apothecarii ferunt, aut oĩno nõ mordent, aut debiliter. Genera vero locoz multa sunt. Vnum eorũ est paruũ, aliud magnũ. Paruum quidem non texit, magnum autem asperum est & malum, texitq; prope terram. Intra foramina stat, & manens in textura sua spectat, donec aliqua bestiola incidat. Deinde super ipsam salit, eamq; præcidit. Inuenitur & aliud genus maculatum in vere sub arboribus paruam texturam & malam texens. Est aliud genus isto discretius, quod fila texturæ prius extendit, eamq; in terminis ponit. Deinde inter extremitates istos in medio texit, texturãque sufficientem imponit, & præparat locum venationi conuenientem. Ipsa aũt in mediũ quasi speculator venit, & si qua bestiola inciderit, subito mouetur, & a loco suo exit, ligatq; illam, & inuoluit textura donec perueniat ad debilitatem, postea fert illam ad locum in quo deponit, & humiditatem eius sugit cum esurit.

De Morsu aranea. Cap. CXVI.

PLin. libr. 10. Aranea (vt dictum est) filo librat se super caput serpentis porrectæ sub vmbra arboris suæ. Tantaq; vi morsu cerebrum eius apprehendit, vt stridens subinde ac rotata vertigine, ne filum quidem desuper pẽdentis erumpere adeo non fugere queat. Nec finis ante mortem est. Auic. in 2. cano. Ex morsu araneæ accidit plurima ventositas in ventre, cũ horripilatione & frigore extremitatum, & erigitur virga. Ex hmõi medicinis sunt nigella & vinum & ruta sicca. Constant. in Pãtegni. Araneorum species multæ sunt, quæ vbi mordẽt dolorẽ multum faciunt, ruborem, frigidum sudorem, & citrinum colorẽ. Aliqñ quasi stringuirię in vrina duritiem ac virgæ extensionẽ intra inguina & genua, resinositatem in stomacho, linguæ extẽsionẽ, vt eorũ sermo discerni nõ possit. Vomit humiditatem quasi araneæ telam, & ventris emollitionem similiter, si aqua calida infundatur, dolor dimittitur, si autem exeat reuertitur. Alia species in loco quem mordet dolorem facit & ruborem, sub diafragmate constipationem, in vrina frigiditatem, in virga quoque extensionem.

De *Tela aranea*. Cap. CXVII.

ACtor. Araneæ tela (vt patet ex prædictis) de visceribus eius procedit. Euiscerat. n. se texendo illam adeo frequenter, vt prorsus euacuata deficiat in mortẽ. Est aũt tela eius inanis ac debilis, & modico vento dissipatur ac dissoluitur. Vnde de Hiprocrita legitur, ꝙ sicut tela aranearum fiducia eius. Multis tñ eadem tela proficit medicaminibus, sicut habetur ex diuersis auctoribus. Auic. in 2. can. Araneæ crossę alba tela cum oleo rosaceo in aurẽ distillata, dolorem eius sedat. Itẽ araneæ tela posita super vulnera stringit fluxũ sanguinis. Vlcera quoq; & vulnera prohibet apostemari. Dixerunt & quidam, ꝙ araneæ tela quibusdam emplastris mixta, & super frontem & tpora posita sanat febrem tertianam. Fracto capite aranei tela ex oleo & aceto imposita non nisi sanato vulnere abscedit. Araneæ telam vires habet constringentes, admixta quibusdam vnguentis temporibus imposita febres curat. Sanguinem defluentem retinet. Supposita vulneri non cauo prohibet saniem fieri. Sine tumore vulnera seruat, cum oleo roseo cocta dolorem aurium mitigat. Album opus araneæ, idest alba tela corio ligatum, & collo suspensum, quartanas (vt dicitur) tollit.

De *Bibione & blatis*. Cap. CXVIII.

ISido. Bibiones sunt qui in vino nascuntur, quos vulgo mustiones a musto appellant, vnde Affronius. Cum a me expectasset fabulare incipis, ex ore bibiones inuolant in oculis tuis. Blactæ a colore dictę sunt, siquidem & comprehensæ manum tingunt. Vnde & blateum colorem dicunt, hoc animal lucem non patitur videre contrarium muscæ. Musca enim est lucipeta, blata vero lucifuga. Ex lib. de natu. rer. Blata vermis est qui lucem videre nõ patitur, vnde per noctem tñmodo ambulare consueuit. Pallad. de agricultura. Blatæ sunt apibus inimicę, sicut & lacertæ. Vnde hmõi aĩalia & his similia oportet apũ castris vel aluearibus longè fugare, qui vult apes bene cõseruare Plinius lib. 11. Lucent ignium modo noctu laterum & cluniũ colore lampyrides, nec pennarum hiatu refulgentes. Nunc vero cõpressu eodem obumbratæ non ante matura pabula, vel post defecta conspicuæ. Econtrario tenebrarum alumna est blatis natura, lucemq; fugiunt, & inualidiores & in balneis maximè humido vapore prognatæ vel progenitæ. Idem in libr. 20. Herbæ cunilaginis obiecto manipulo tradunt ad eam conuenire blatas oẽs de tota domo. Idem in lib. 29. Blatam auulso capite vna cum rosaceo tritam auribus mirè dicunt prodesse. Alij vero binas ternasq; in oleo decoctas auribus efficacissimè scribunt mederi, & in lintheo tritas imponi. Plura fecerunt earum genera, vnum. s. molles, quas in oleo decoctas efficacissimè illini verucis experti sunt. Alterum genus Mylochõ appellauere, circa molas nascitur, & his detracto capite attritis sanasse lepras, Musa & picton in exemplis reliquerunt. Tertium genus ex odoris tędio inuisum exacuata clunie cum pisseleo tradunt sanare vlcera aliàs insanabilia, & strumas & pannos 21. diebus impositas, percussa contusa cachoethæ scabiẽ, furunculosq; detractis pedibus pinnisq; curant. At Hercule Diadorus & morbo regio & orthopnoicis restitisse tradunt cum resina & melle. Humanissimũ eorũ cinerẽ crematorũ in cornea pixide seruant ad hos vsus, tradunt q; tritas reumaticis & orthopnoicis infundendas clisteribus, corpori quoq; infixa extrahere illita cõstat.

De *Bombice*. Cap. CXIX.

ISido. Bombex est frondium vermis, ex cuius textura bombicinum conficitur. Hoc aũt nomine appellatur eo ꝙ euacuetur dum fila generat, & aer solus in eo remaneat. Plin. vbi supra. Bombices telas aranearum modo texunt, ad vestem luxumq; fęminarum, quę bombicina vocatur. Bombicum genus est in Assyria proueniens, nidos luto fingunt, salis specie applicatos lapidi, tanta duritia, vt spiculis perforari vix possint, & ceras largius quàm apes faciũt. Deinde maiorẽ vermiculum, & in Choo insula traduntur nasci cypressi, therebinthi, fraxini, quercus, florem imbribus decussum terræ halitu animante, fieri aũt primo papiliones paruos nudosq;, mox frigoris impatiẽtia villis inhorrescere, & aduersus hiemem tunicas sibi densas instaurare, pedum asperitate radentes foliorum lanuginem in vellera. Phisiologus. Bombex vermis est faciens sericum si losum de ore suo in quo sepeliat se, ad hoc vt renascatur completus. Et postquam reiecerit omne quod stercoratum est, ac fęculentum ac nigrum de corpore suo, tunc corpus eius translucens est, cum aspicitur ad Solem. Foliis quidem celsi vescitur, q̃ vulgo morus dr̃. Sed postquam operari ceperit, escam renuit, Delicioso labori operam diligentem impendens. Calathi vero parietes industrius textor circuit, lanam educens crocei coloris, quæ niuei candoris per ablutionem efficitur antequam artificialis tinctura superinduatur. Consummato aũt opere nobilis textoris, thecam in opere proprio inuolutam centonis subintrat ianuam similis Papilioni. Semina postea minuta eiicit ex naturæ penatibus secretis, quæ per hiemem reseruantur, vt aere clementiore redeunte, carni humanæ admota in sinu fomenta suscipiant, vsq; dum natura motum seminibus animatis conferat animalem. Incrementa vero suscipiunt postea,

tam

tam virtute naturæ, quàm beneficio ciborum. Idem vermis etiã lanificus appellatur, ex lana serica, quam de propiis visceribus operatur, De quo etiam inferius dicetur. Sericum, porro putrida vulnera combustum mundat, & confortat. Et si cum sale comburatur, rubiginem dentium curat.

De Brucho. Cap. CXX.

Rodulphus super Leuit. Bruchus modicus est, & fului coloris. Bruchus vocatur fętus locustæ antequam habeat alas. Deinde cum incipit volare parum dr̃ athelabus. Cum vero pleniter volat dr̃ locusta. Est autem bruchus multo grauior, quam locusta vel athelabus, quia iacens in vno loco radicitus rodit fructus. Ex libro de naturis rerum. Bruchus olera herbasque ac frondes arborum amaro morsu depascit, nullumq; in luco remedium est, vbi bruchorum multitudo concurrit. Plus ergo lædit, quàm locusta, sed minor est corpore, quàm adlacta, minusq; in saltu valet. Est autem adlacta colore quidem dissimilis, salit tamen, & crura retro habet lõgiora vt locusta. Oua vero edit, ex quibus fętus verno tempore procedunt.

De Bufone ac bupreste. Cap. CXXI.

Bufo inter alios vermes deputatur reptiles, venenosum ac visu pestilẽs bufonẽ tñ & rana superius in genere lacertorũ deputauimus, eo ꝙ quatuor lacertis siue brachijs inniti rependo videantur, vnde & ibi de vtroque plenius diximus. Isido. & Plinius lib. 30. Buprestis est animal paruum in Italia simillimũ scarabeo, longipedum, fallit inter herbas, bouem maximè, vnde & nomen habet. Deuoratumq; tacta felle ita inflammat, vt rumpat. Plinius li. 23. Oleum venãtinum contra buprestim valet, ex aqua per se lotum vomitionibusq; redditum. Idem in libr. 30. Buprestis cum hircino sepo illita lichenas tollit ex facie smetica vi. Idem in libro 28. Lac resistit veneno buprestis. Idem in lib. 31. Si buprestis pasta sit nitrum, ex aqua vomitiones euocat. Ex libro de naturis rerum. Cum autem bos buprestim inter herbas iacentem deuorauerit, ac fel eius tetigerit, ita inflammatur atque tumescit, vt protinus rumpatur laceratis visceribus.

De Cantarida. Cap. CXXII.

Actor. Cantarida vermis est terrenus, qui humano corpori statim vt applicatus fuerit, adustione sui vesicas efficit humore plenas. Ex libro de natura rer. Cantarides sunt vermes, qui in summitate ramorum fraxini vel alni ex humore in foliis generantur, colorem viridem habent, auro sub solis radio micant, sicut erucæ conualescunt, sed & alas perfectè concipiunt. Per diem volant, nocte vero pariter in vnum globum cõgregantur. Circa mensem Augustum de nocte ad remediũ colliguntur, & in aceto mersæ necantur, mortuæ vino superfuso & super menbrũ quodcunq; sub vasculo cereo instar ciphi formato positæ adustionem suscitant, & vesicam sui applicatione, quæ. s. vesica cum acu aurea, vel acumine festucæ in locis plurimis perforatã, malum humorem eiicit. Tantumq; valet eius eiectio per annos quindecim, quantum aliquod cauterium infra annum. Auicenna in secundo canone. Cantarides sunt acutè mordicatiuę, facientes puncturam ac dolorem in membris accidere, vesicam vlcerant vlcerositate dolorosa & apostemante. Apostemant etiam virgam, & pectinem, & partem eius cum inflammatione vehementi. Cum hoc etiam accidunt qñq; solutio ventris cum adrasione, & syncopis, & permixtio rõnis, & grauitas. Plurimum lęsionis earum est in vesica.

De Virtute cantaridum in medicina. Cap. CXXIII.

Idem in 2. cano. Cantarides calidæ sunt & acutissimæ, quæ licèt scabiei conferant, vesicam tñ si multa sumatur ex eis, quantitas, vulnerant, aut sanguinem mingere faciunt & interficiunt. Ex his autem accepta paua quantitas, vrinam vehemẽter prouocat, & morpheæ albæ adeo intensæ vt lepra putetur, cum aceto epithimatæ remedium afferunt. Diascorides. Cantarides virtutem habent putrificam, sunt autem ad repositionem bonæ, quæ in triticea segete colliguntur, & in vas fictile missę, ligato desuper panno super cacabum imponuntur, vbi acetum buliat, cuius vapore eædem inclusæ necentur. Postea lino inseruntur, & in vase non picato reponuntur. Meliores quidem sunt variæ, crossæ, longiores. Quæ positę super testam & combustę virtutem habent stipticam & calidam, vnde medicaminibus miscentur, quæ valent cancrosis leprosis siue zernosis, & menstruis imperant. Quæ vero circa rosas colliguntur, infirmiores sunt, & vnius coloris, quas faciunt tñ in aliquibus antidotis. Hali vbi sup. Cantarides calidi & acuti prosunt prurigini, pediculos necant, lepræ medentur, si cum aceto superponantur. Plinius lib. 29. Cantarides aduersantur ac resistunt oĩbus formicis, & etiam salamandris. Palladius vbi sup. Deniq; contra animalia, quæ vitibus nocent, cantarides quas in rosis inuenire consueuimus, oleo mersæ, in tabem resolui patiendę sunt. Et cum putandæ sunt vites, hoc oleo falces perungendæ sunt. Porro ne cantarides vitibus noceant, in cote qua falces acuuntur ipse conterendæ sunt.

De Ceruleo ac ceruo volante. Cap. CXXIIII.

Actor. Ceruleus (vt aiunt Solinus & Statius sebosus) vermis est mirabilis in Gange fluuio abundans. Habet enĩ brachia bina longitudinis sex cubitorum, quibus etiam elephãtem corripit, vndisq; submergit. Sed qm̃ hic vermis ingens ac monstruosus est & aquaticus, Ideoq; superius eum inter monstra marina vel aquatica deputauimus, ibiq; de illo plenius diximus. Ex lib. de natu. rer. Ceruus volans fertur esse genus cicadę, hunc tñ experimentator scrabronem vocat, sub alis (vt dicit) crossioribus alas habet, subtiles ac tenues sicut bruchus. Circa vesperam potissimè volant, & volando strepitum faciũt. Habent cornua medicinalia grandia prælonga bisulca dentata & lucida quasi forcipibus in cacumine cum libuerit ad morsum coeuntibus. Crura vero lõga & reflexa, lucent ignium more noctu partes laterum & clunium colores pinnarum refulgentes, aliquando compressæ obumbratur; amputatum caput earum viuit diutius sine corpore, sed & ipsum corpus sine capitę, sed non tandiu sicut caput.

De Cicada. Cap. CXXV.

Cicadæ vermes sunt, quorum genera duo sunt, quædam paruis locustis similes sunt, & hæ domos inhabitãt, eaq; loca quę magis calida sunt, vbi. s. ignium feruor est. Aliud vero genus atrum colore papilionibus simile: fertur ẽt ꝙ earum genus est, quod nos ceruos volantes dicimus, & hoc Experimentator supra scabrones vocat, sicut iam dictum est. Cicadæ habent in pectore quoddam aculeatum, linguis simile, quo rorem lambunt. Ipsum vero pectus fistulosum habent, & hoc dulciter canunt. Mares quidem canunt, fęminæ silent, supinę coeunt. Oua candida sed corrupta. In terra fæturæ locum excauant, ibiq; prolem faciunt. Ambro. In exiguo cicadarum gutture dulcis est cãtilena, quarum cantibus ęstu medio rumpunt arbusta, eo quòd magis canent meridianis caloribus; quo puriorem aerem spiritu attrahunt, eo cantus clariores reddunt. Isido. Cicadæ ex cuculorum sputo nascũtur, eę in Italia apud Regmos mutę sunt, nec vsquam alibi. Nam alibi dulciter canunt, quarum cantibus medio ęstu arbusta rumpuntur. Plin. lib. 11. Cicadæ non nascũtur in raritate arborũ, nec in frigidis aut vmbrosis nemoribus, pennatum illis natura, quæ apibus, sed pro corpore amplior. Cicadæ tm̃ viuunt rore, quarum duo sunt genera, minores, quæ primæ proueniunt, quæve sunt mutæ & nouissimæ pereunt. Sũt aũt multæ quæ canunt, & vocantur achetæ, & quæ minores ex his sunt tetigometræ, sed illę magis sonorę. Mares canunt in vtroq; genere, silent fęminæ. Gentes his vescuntur ad orientẽ, ẽt Parthi opibus abundantes. Ante coitum mares præferunt, a coitu fęminas, circa solsticium est coitus ipsarum. Ouis earum corruptis quæ sunt candida, coitur supinus. Est illis asperitas in dorsu præacuta qua fæturæ locum excauant in terra. Fitq; primo vermiculus, deinde ex ea quę vocatur tetigometra, cuius cortice rupto circa solstitia euolant noctu semper, primum nigræ atq; duræ, vnũ hoc ex his quæ viuunt, & est sine ore, sed pro eo quidam est aculeatum linguis simile, & hoc in pectore quo rorem lambunt. Pectus ipsum est fistulosum, hoc vt diximus canũt achetæ. De cætero nihil est in ventre. Excitatę cum subuolant, reddunt humorem, quod solum rore ipsas ali est argumentum. Solis eisdem nullum est ad excrementa foramen. Oculis tam hebetes, vt si quis digitum contrahens ac remittens his appropinquet, transeunt velut folia, quidam alia duo genera earum faciunt. s. surculariam quæ fit grandior. Et frumentariam quã alii auenariam dicunt, apparet. n. simul cum frumentis arescentibus: cicadis sicut & apibus linguę prolongę, & contractu putantur stridorem edere. Quidam vero negant vocem insectis esse in tãto cicadarum sono, & apum murmure. Solinus. Nusquã alibi cicadę mutę sunt quam regmo, quod est a loci tanto miraculo, cum vicinæ quæ sunt Locrensium, vltra cæteras sonent.

De Cicendela & cimice ac cestro. Cap. CXXVI.

Isido. Cicendela genus scarabeorum est, sic dictum, eo ꝙ gradiens vel volans lucet. Ex libro de natura rerum. Cicendela est vermis in Italia nocte volans, & inter noctis tenebras fulgidus radians, ita vt si eum in tenebris videas exhalationem scintillarum putes. Isidor. Cimex autem ex vermibus carnium est, vt superius dictũ est. Dictus aũt est cimex ex similitudine cuiusdam herbæ, cuius fętorem habet. Auicenna in 2. cano. Ex fraxino capita inflata sicut granata egrediuntur, in quibus est humiditas de qua cimices oriuntur. Cum enim capita huiusmodi aperiuntur, cimices ex illis egrediuntur. Cimices autem effugat propriè stercus tauri, quando cum eo fit suffumigatio. Idem in quarto. Effugantur etiam cimices, si fiat linitio cum oleo de raphano, vel si fiat ex serraturis ligni pini aut cum nigella suffumigatio vel cętera, quæ de culice simul ac cimice dicentur

centur infra. Razi in Almansore. Cimices ex fumo paleæ & ex fumo vacini stercoris & quam maximè ex fumo calami & nigellæ fugantur. Palladius vbi supra. Hortis quoq; cimices nocent, extinguuntur autem amurca & felle bubalo lectis, aut locis earum perunctis, vel foliis ædera tritis ex oleo vel incensis sanguisugis. Isidorus. Cosdros Græci appellant eos, qui extremis fauorum partibus maiores creantur. Quos aliqui reges putant dictos eo quod castra ducant.

De Culice. *Cap.* CXXVII.

CVlex ab aculeo dictus est, eo ꝙ sanguinē sugit, habet.n. in ore fistulā in modum stimuli, quo carnem terebrat, vt sanguinem bibat. De quo quidam ait, Parue culex pecudum custos tibi plura merenti. Aristo. Animal corporis anulosi membrum habet, per quod cibum sentit, & quædam habēt hoc membrum extra, sicut aculeum, cuius natura est mollis & vacua, per ipsum gustant, & sentiunt, & cibum attrahunt. Culices autem & muscę minimę bestiarum per hoc membrum perforant hominis corium, & aliorum animalium. Ex libro de natu. rer. Culex acida petit, & dulcia fugit, lucem diligit, ita ꝙ ad lumen aliquando se vrit. Nomen habet ab aculeo quo sanguinem sugit. Plinius libro 10. Culices acida petunt, ad dulcia non aduolant. Vespertilioni culices sunt in cibatu gratissimi. Idem in libr. 11. In tam paruis atq; tantillis aliàs tam nullis, quæ ratio, quanta vis, tam inextricabilis perfectio, vbi tot sensus in culice collocauit, sed sunt alia dictu minora. Sed vbi visum in eo prætendit, vbi gustatum applicauit, odoratum inseruit, vbi vero truculentam illā & portione maximam vocem ingenerauit. Qua subtilitate pennas adnexuit, pedum crura prælongauit. Ieiunam cauam sicut aluum disposuit, auidamque sanguinis ac potissimum humani sitim accendit. Telam vero perfodiendo tergori quo ingenio spiculauit, atq; in capaci cum cerni non possit exilitas ita arte reciproca generauit, vt esset pariter fodiendo acuminatum, sorbendoq; fistulosum. Itaq; aculeus est in ore culici, sicut & quibusdam muscis. Impugnant autem apes e culicum genere, qui dicuntur muliones. Caprificus generat ficarias culices. Idem in lib. 17. Sunt & culicum genera quibusdam arboribus molesta, vt glandibus & fico, qui nasci videntur ex humore tunc dulci subito corticibus. Caprificatio maturat ficum, in qua culices nasci crossis est manifestum. Cum enim euolauere, non inueniuntur intus grana, quæ apparent in eos versa. Exeundi tanta est auiditas, vt erumpant pleriq;, aut relicto pede aut pēnę parte. Est & aliud genus culicum, quos centrinas vocant, similis fucis apum ignauia malitiaq; cum pernicie verorum & vtilium, ipsos enim interficiunt, atque ipsi moriuntur. Idem in lib. 19. Napis quoque culices innascuntur.

De His quibus effugantur culices & necantur. *Cap.* CXXVIII.

IDem in eodem. Culices infestant hortus riguos, & præcipuè si ibi aliquæ sint arbustulæ. Sed galbano fugantur accenso, lupinorum crematorum fumo culices necantur. Idem in libro 32. Absinthio quoq; ex aceto perunctos culices abiguntur, eiusque fumo si vratur. Idem in libr. 33. Fornacum etiam omnium metallorum fumus sentitur noxius ac pestilens muscis & culicibus. Ambrosius. Culices nō tangunt hominem, si absinthium cum oleo coquat, & eo se perungar. Palladius. Contra culices ac limaces in hortis, vel satis amurca recens, vel ex cameris fuligo spargitur, galbano quoque infuso aut sulphure fugantur. Auicenna in quarto canone. Ad effugandum culices & cimices fit suffumigium cum serraturis ligni pini, aut cum nigella. similiter cum myrto sicca, & cum sulphure, & bdellio, & spina fœtida, & stercore vaccino, & cūm foliis cypressi, aut nuce eius. Item ad idem aspergitur domus ex decoctione radicis lupinorum, aut ex decoctione nigellæ, aut absinthii, aut rutæ.

De Cynomia. *Cap.* CXXIX.

ISidorus. Cynomia Græcè dicitur musca canina. Nam canis Græcè cynos dicitur. Ex libro de natura rerum. Cynomia est musca canina, catulorum auribus importuna. Quam licet catulus frequenter excutiat, semper tamen importunè reuolat. Vbi autem eum pigrum ad excutiendum inuenerit, vsque ad sanguinem & vulnera procedit. Actor. Cynomia est illa musca grauissima, qua percussa est Aegyptiorum populus in quarta plaga. De hac enim in Exodo legitur, Venit musca grauissima in domos Pharaonis ac seruorum eius, & in omnem terram Aegypti, corruptaq; est terra ab huiusmodi muscis. Per hanc enim secundum Glosam canini mores significantur, in quibus humanæ mentis voluptas, idest libido arguitur. Sic enim & cinifes quibus in tertia plaga percussi sunt Aegyptii significant inquietudines mundanorum, qui prouocatores rixarum amatores calumniantium non admittunt quietem spiritualis Sabbati. Vnde Psalmista, Dixit & venit cynomia.

De Engula & eruca. *Cap.* CXXX.

EX libro de natura rerum. Engula est vermis a re nomen habens. Habet enim semper in sanguine caput, continuèque sugens ita intumescit, vt medius crepet. Non enim exitum superfluitatis habet, hic a quibusdam pediculus siluestris dr̄. In iumentis nunquam sed in lupis & canibus frequenter gignitur. Eruca est vermis longus multis distans pedibus, colore varius. Olera & arborum folia depascitur. Circa tp̄s Septembris cœlesti rore vel imbre perfusus mutare subito colorē & formam dr̄, vt qui pedibus repebat innumeris, volare possit conceptis alis. Vniuersa consumit, ipsa demum consumitur. Eruca postquam in sumitatibus arborum instar bombicis contexta reliquit, sequenti æstate vermibus coalescunt. Quædam vero tecta domorū intrantes, mutata forma penitus & colore sub aura in parietibus pendent, ibiq; in nihilum rediguntur. Eruca per carnem hoīs transiens, eam inficit, ac post se pustulas relinquit. Et hoc est veneni signum, & si non est efficax ad magnum malū. Isido. Eruca est frondium vermis in olere, vel pampino inuoluta, ab erodendo dicta, de qua meminit Plautus. Imitatus nequam bestiam maleficam inuolutam in pampino. Implicat se item, nec auolat vt locusta, vt huc illucq; discurrens semipasta dimittat, sed permanet parituris frugibus, & tardo lapsu pigrisq; morsibus vniuersa consumit. Plin. lib. 17. Erucæ multo imbre animalia dira nascuntur, & aliæ frondem, aliæ florem erodunt, ac depastam arborem turpi facie relinquunt, hoc malum oritur tp̄e humido & lento. Pallad lib 2. Contra erucas semina quæ spargenda sunt semperuiuæ succo, vel erucarum madefaciunt sanguine. Aliqui vero cinerem de fico super erucas spargunt, nonnulli squillam in horto serunt, vel aliqui etiam mulierem mēstruatam nudis pedibus contra erucas & cætera noxia hortum circuire faciunt, aliqui fluuiales cancros intra hortum plurimos & pluribus locis affigunt.

De Formica. *Cap.* CXXXI.

ACtor. Formica est animal paruum, sollicitum, prouidum, & sagax. Terrā de cauernis egerit, arcto calle incedit, grano pascitur. Isido. Formica dicta est ab eo ꝙ forat micas farris. Arist. Formica est animal anulosum sine alis, & sine sanguine, & est ex aīlibus, q̄ cū socijs suis manēt, & ex his q̄ habitacula habent, sicut mures & talpæ. Formica sicut & musca coit in hieme si conueuenieus aer fuerit & ventus meridionalis flauerit, habet intra os membrum per quod sentit cibum, anulosa siquidē animalia quæ non habent additamentum in anteriori corporis aculeo simile, habēt aliud membrū in ore sicut formicę. Quodque non habet in anteriori corporis aculeū, habet dentes quosdam ad accipiendum, & quosdam ad retinendū, vt formica & genus apū. Formicæ generatio fit ex aīalibus sibi similibus. Formicæ terram ad domificandum extrahunt. Regem non habēt, multiq; laboris & industriæ sunt, laborant & in nocte cum plena est luna, cibumq; suum deponunt, & semper ambulant vna via. Plinius libro sexto. Silices formicarum itinere vidimus attritos, & in opere semitam factā, ne quis dubitet quid possit in qualibet re quantulacumq; assiduitas. Sepeliunt inter se viuētium solę præter hominem. Et in insectis habet intus linguā formica. Idem in lib. 17. Pillulæ e cypresso fęmina, mas.n. non gignit, collectæ siccatur sole, ruptæq; semen emittunt miræ formicis expetitum, ampliatoq; miraculo tantuli animalis cibo na talem absumi tantarum arborum. Idem in lib. 18. Segniterq; & contra industriam suam, formicæ absconditæ concursantes, aut oua progerentes, tempestates aeris significāt. Ex libro de natu. rer. Formica est animal miræ prouidentiæ sibi, hæc sola inter aīalia senio fortificatur & crescit. Formicæ labores cōicant vt apes, sed apes cibos faciunt, eæ vero condunt. Efferunt etiam mortuos suos atq; sepeliunt, & hoc solæ inter oīa aīalia præter hominem faciunt. Formica in suo genere fortissima est, pondus enim fert æquale sibi in quantitate. Granum frumenti solum colligit, non ordei. Plin. lib. 11. Formicæ vermiculum gignunt similem ouis, Et apes quidem vtiles faciunt cibos, eæ vero condunt, ac siquis cōparet onera corporibus earum, fatetur in illis portione vires esse maiores. Gerunt ea morsu, maiora auersæ postremis pedibus moliuntur humeris obnixæ.

De Formicæ solertia. *Cap.* CXXXII.

ISidorus. Formicæ solertia multa est, prouidet.n. in futurū, & præparat in æstate, quod comedat in hieme. In messe.n. eligit triticum, ordeum non tangit, & dum pluit eis super frumentum, totū eiicit. Dr̄r in Aethiopia esse formicæ ad formam canis, quæ arenas aureas pedibus eruunt, quas custodiunt, et ne quis auferat, captantesque ad necem persequuntur. Ambr. Formica cum sit exigua, maiora suis viribus audet, nec ad operandum seruitio cogitur, sed spontaneæ prouidentiæ proposito, futura alimentorum subsidia sibi præstruit, de alienis laboribus sibi messem recondit, Et cum agricola plerumq; egeat, illa non

la non

ia non indiget. Nulla sunt ei clausa horrea, nullæ impenetrabiles custodię. Nouit ẽt explorare serenitatis tempora. Nam cum aduerterit madidatos imbre fructus suos humescere, explorato diligentius aere, qñ iugem possit seruare temperiem, aceruos suos reserat, & de cauernis foras humeris suis portat, vt iugi sole propria frumenta siccentur. Deniq; nunquã illis diebus imbres erumpere de nubibus videbis, nisi cum fruges suas horreis proprijs formica reuocauerit. Phisiologus. Formicæ exeuntes de spelunca sua ambulãt ordinatę quærentes grana. Et cum aliqua illarum spicam inuenerit, ex odore intelligit, vtrum tritici sit an ordei. Si ordei, transit donec inueniat spicam tritici, tunc accedens sursum in spicam granum deponit, sicq; singulæ singula grana in ore deferunt ad speluncam. Aliæ aũt vacuæ eis obuiantes non dicunt eis, Date nobis de annona vestra, sed vadunt q̃rentes per earum vestigia donec inueniãt, & similiter deferant. Recondentes aũt grana in spelunca diuidũt illa media ne germinent. Arist. Formicarum manifesta est operatio, laborant (vt dictum est) ẽt nocte, apud complementum Lunæ non venantur, sed cibum deponunt, & vna via semper ambulant. Multa namq; animalia carentia sanguine subtiliora sunt quibusdam habentibus sanguinem, vt apes & formicę. Plin. lib. 10. Cibum formicæ condunt in annum. Idem in 11. His reipublicę rõ est, & memoria, & cura, semina cõdunt abrosa, ne rursum in frugem exeant a terra. Maiora ad introitum diuidunt, madefacta quoq; imbre proferunt & siccant. Operantur etiam noctu in plenilunio, cessant aũt interlunio. Et quoniam e diuerso conueniũt, altera alterius ignara, certi dies, ad recognitionem mutuã nundinis dantur. Quæ tunc earum concursatio, quàm diligens cum obuijs collocutio quædam ac percunctatio. Glo. super Parabolas 6. Tantillum animal, formica, videlicet, principe carẽs, rationis expers, natura duce, in posterum sibi prouidet. Vnde scriptum est. Vade ad formicam o piger &c. Ex libro de natu. rerum. Formica frumenti granum eligit, & si compluturn in fossa sua fuerit, illud exponit vt siccetur, sicque iterum reponit ipsum vsq; ad tempus. Vt autem granum conseruet absque germine fertur ipsum in tres partes diuidere.

De His quæ contraria sunt formicis. *Cap.* CXXXIII.

PAllad. vbi sup. Formicæ autem quoniam hortis satisq; nociuæ sunt, abiguntur si origano ac sulphure tritis foramen earum aspergatur. Iterum si coclearum vacuas testas vsseris, eoque cinere foramen earum inculcaueris. Præterea contra formicas, si foramen in horto habent, noctuæ cor admouetur, si autẽ foris veniunt, omne horti spacium cinere aut cretę candore signetur. Achilles in lib. de venenis. Cum intromiseris in antrũ formicarum azath id est vespertilionem cohęrentem, illæ formicæ non exibunt antrum, nec per ipsum amplius colligent cibum. Locus ẽt cui sanguis menstruus fuerit aspersus, nunquã ad eum accedent formicæ, & arescunt ex eo plantę. Plinius li. 10. Styracis origani aut calcis aut sulphuris odore necãtur formicæ. Idem in lib. 11. Ranarum altera fibra rubetarum a formicis non attingitur, propter venenum, vt arbitrantur. Idem in lib. 17. Arborum pestes sunt & formicæ, has abigunt rubrica & pice liquida perunctis caudicibus, necnon & pisce suspenso iuxta in vnum locum cõgregant, aut lupino trito cum oleo linitis radicibus. Idem in lib. 19. Si rigui nõ sint remedium est, limo marino vel cinere foramina earum obturare, sed heliotropio herba siue solsequio necantur efficacissimè. Quidam & aquam diluto latere crudo his putãt inimicam. Idem in lib. 30. Est formicarum genus venenatum, non eas nouere in Italia, quas solifugas apellat Cicero, vel salfugas betica. His contrarium est cor vespertilionis, sed & cantarides resistit omnibus formicis. Aristot. Si quis acceperit sulphur & origanum agreste, & puluerizauerit super mansiones formicarum, dimittent illas, & fugient. Similiter etiam fugiunt a fumo storacis sicci. Razi in Almansore. Formicæ ex alkitram, & ex sulphure, & ex assa fętida fugantur, & si ex istis mittatur aliquid in earum foraminibus, morientur. Porro si ex eo circa foramen epithma fiat, non exibunt. Ex libro de naturis rerum. Domus formicarum ex sulphure & origano agresti fumigata formicas effugere cogit ab illa.

De Maioribus formicis. *Cap.* CXXXIIII.

SOlinus. Formicæ (vt dictum est) dicũtur esse in Aethyopia ad formam maximi canis, quæ araneas aureas pedibus quos leoninos habent, eruunt, ac ne quis auferat custodiunt. Plinius libro vndecimo. Formicę in regione septentrionalium Indorum, qui dardæ vocantur, e terrę cauernis egerunt aurum, quibus color felium, magnitudo Aegypti luporum. Erutum ab eis hoc aurum tempore Hiberno, Indi furantur feruore æstiuo conditis propter vaporẽ in cuniculos formicis. Quę tamen odore sollicitatę prouolant, crebroque quamuis camelis præuelocibus fugientes lacerant. Tanta pernicitas est his feritasq; cum auri amore. Phisiologus. Qui volunt a formicis Aethyopicis aurũ abripere, accipiunt equas cum pullis suis & fame affligunt tribus diebus, denique pullos earum ad littus aquæ religant, quæ currit inter eos & formicas. Et equas agunt trans aquam illam impositis clitellis super dorsum earum, quæ vbi vident trans flumen herbas virentes, pascuntur per campos vltra flumen. Formicæ autem videntes scrinia & clitellas super dorsum earum, comportant in eas aureas harenas volẽtes eas ibi recondere, vesperascente autem die postquam satietæ sunt equæ & auro onustæ, pullos suos audientes præ fame hinnientes regrediuntur ad eos cum auro multo. Ex libro de natu. rer. In India sunt formicæ circa mõtes aureos vulpibus maiores fortes ac sæuę nimis, pedes quatuor habentes, & in pedibus hamatos vngues. Tãtæ vero fortitudinis sunt, vt visos homines discerpant. Bestias autem de facili non lædunt satis consciæ, quod aurum illud quod ipsę custodiunt inuitis non auferant. Ad plectendũ ergo temeritatẽ auaritię illic a Deo collocatæ sunt bestiæ.

De Formicoleone. *Cap.* CXXXV.

ISidorus. Formicoleon ideo sic vocatur, quia formicarum est leo, vel quia formica pariter & leo. Est enim animal paruũ, formicis satis infestum, quod in puluere se abscondit, & formicas frumenta gestãtes interficit. Proinde autem formica & leo vocatur, quia alijs aĩalibus est vt formica, formicis aũt vt leo. Glo. super. Iob. Mirmicoleon, idest formicarum leo, est paruum animal, quod clam insidiatur formicis, & easque comedit, volatilibus autem & alijs animalibus a quibus comeditur, formica existit. Vnde mirmicoleon perijt, & cætera. Ex li. de natura rerum. Formicarum leo qui mirmiculeon dicitur, vermis est de genere formicarum, sed multo maior. Qui dum adhuc paruus est & inualidus robore, pacem ac modestiam simulat, sed cum vires acceperit, pristrina consortia despicit, & vnam maiorum turbam comitatur. Itaque inualescens audacia formicis ad vsus conueniens laborantibus insidias delitescit, & qui sibi nihil in æstate parauerat, in hieme labores earum diripit ac destruit.

De Fuco. *Cap.* CXXXVI.

ISido. Fucus est maior ape, vel maior apis, minor scrabrone. Et dictus est fucus, eo ꝙ alienos labores edat, quasi fagus, vel focus. Depascit enim quod non laborauit. De hoc Virgilius ait. Ignauum fucos pecus a præsepibus arcet. Oriuntur aũt fuci de mulis mortuis. Arist. Kikines (vt dictum est) ab apibus solitarium est, nec operatur, sed viuit ex eo, quod operantur apes. Ipseq; & pulli apum cibantur a melle, & quasi se exercentes volant in aere. Deinde ad aluearia reuertuntur & cibantur. Plinius lib. 10. Apes primum domos plebeis ędificãt, deinde regibus. Si speratur largior prouentus, adijciũtur contubernia & fucis. Ex quidem cellarum minimę, sed ipsę maiores apibus. Sunt aũt fuci sine aculeo, velut apes imperfectę, nouissimèq; a fessis, & iam emeritis inchoatę, serotinus fętus, & quasi seruitia verarum apum, quamobrem imperant his, primosq; in opera expellunt, tardantes vero sine clementia puniunt. Nec tñ in ore, sed in fœtu quoq; adiuuant eas, multum ad calorem turba conferente. Certè quo maior fuerit multitudo earum, eo maior fiet & prouentus examinum. Cumq; mella ceperint maturescere, abigunt eos. Et trucidant multę singulos aggressæ. Nec id genus nisi vere conspicitur, fucus ademptis alis in aluearium reiectus ipse adimit cæteris. Porro si desperatur prouentus, tunc fucos abigunt. Proprium his genus esse aliqui æstimauere, sicut furibus inter illas grandissimis, sed nigris, lataque aluo, sic appellatis, quia furtim mella deuorent. Certum est ab apibus fucos interfici, qui vtique regem non habent. Et quomodo sine aculeo nascantur, in quæstione est.

De Grillo & gurgulione. *Cap.* CXXXVII.

ISido. Grillus a sono vocis nomen habet, hic retro ambulat, terram terebrat, stridet noctibus, venatur eum formica circumligata capillo in cauernam eius coniecta, efflato prius puluere ne se abscondat, & ita formicæ complexibus trahitur. Hali in libro regalium dispositio. Locustę longę, idest grilli, si collo suspendantur quartanam patienti prodest. Plinius lib. 29. Grillus prodest prurulentis auribus cum terra sua effossus. magnam huic animali perhibet Nigidius auctoritatẽ, magi quoque maiorem. Auriculæ parotidæ prosunt grilli siue illiti, siue adalligati. Idem in libro 30. Strumis quoq; suadent illinire grillum cum terra sua effossum. Porro contra calculos & alias difficultates vesicæ prodest grillum aqua calida dilutum sumere: præterea grillorum crematorum fauilla ex oleo perducit ad cicatricem vlcera. Petrus Comestor. Gurgulio vermis est, qui nascitur in corruptione fabarum, sicut tinea ex corruptione olerum, teredones ex corruptione lignorum. Isidorus. Gurgulio dicitur, quia penè nihil est aliud nisi guttur.

De Lanifico & limace. *Cap.* CXXXVIII.

EX libro de natura rerum. Lanificus vermis est longus, maculosus, ex multis distans pedibus, sparsim colore albus, hic lanam sericam ex propriis visceribus operatur, & arboris mori foliis vescitur. Qui.s. cibus mediantibus ipsius visceribus in lanã eam vertitur. Itaq; lanæ suæ fusos in ramusculis faciunt, & in circuitu sui operantur, ita vt perfectis fusis vndiq; in opere suo includantur post hoc exitum sibi faciunt in summitate fusorũ, egredientesq; natura mirabili mutati prorsus apparent a forma priori, adeo vt vermes qui repebant innumeris pedibus, habentes alas iam apti sunt ad volandum. Demum venerẽ ineuntes diebus tribus coeunt, quo peracto masculus moritur, fœminæ vero ordine iterato oua parit innumera, substrato sibi panniculo vel albo vel rubro. Deinde emoritur, tunc panniculus cum ouis suscipitur, & vbi non possit hiemis attingere frigus reponitur, postea calore veris inualescẽte oua ad solem exponuntur, & calore fouentur, donec animata in vermes formẽtur. Duos tñ colores lana naturaliter in verme suscipit, albũ.s. & croceum. Cęteri vero artificio fiunt. Dr̃ quòd oua de panno in exceptione supposito vel album colorem vel croceum trahunt. Isidorus. Limax est vermis limi, dictus eo ꝙ in limo nascatur, vnde & sordibus semper & immundus habetur. Actor. De hoc plenius infra dicetur, vbi de testudine agetur.

De Locusta. *Cap.* XXXIX.

ISido. Locusta dr̃, eo quòd longis pedibus sit veluti hasta, vnde & tam maritimam, quam terrestrem Græci Hastago vocant. Arist. Locustæ non faciunt strepitum, nisi volando in extendendo alas & contrahendo per aerem inter alas & corpus cadentẽ. Senectutem exuere accidit locustis sicut & vespis, quorundã annulosi corporis pedes posteriores sunt maiores, quam medii propter ambulationem, & vt eleuentur cito a terra cum volare voluerint. Quod autem ex eis coit, hoc manifestius facit, vt locustæ ac pulices, ista namq; pedes constringẽdo flectũt, deinde illos extendunt, & sic a terra eleuantur. Necessaria.n. est flexio in pedibus declinans ad exterius. Pedes autẽ anteriores non possunt talis esse dispositionis. Et oẽs isti sex habent pedes cum duobus pedibus, per quos coeunt. Plinius libr. 11. Insectorum pedes quibus sunt in obliquum mouentur, & quorundam extremi longiores foris curuantur, vt locustis. In India ternũ pedum longitudinis esse traduntur, cruribus & fęminibus serrarum vsum præbẽtes cum inaruerint. Est & alius eorum obitus. Gregatim sublatæ vento & in maria aut stagna decidunt & moriuntur. Fortè hoc casu euenit, non vt prisci existimauere, madefactis nocturno humore alis. Iidem quippe nec volare eas noctibus, propter frigora tradiderunt, Parthis hæ in cibo gratę. Vox earum ab occipitio proficisci videtur. Et loco in commissura scapularum quasi dentes existimantur habere, ipsosq; inter se terendo stridorem edere, circa duo æquinoctia maximè, sicut cicadæ circa solstitium. Locusta sanè minimè creditur sonare, sed pennarum sonum esse. Insectorum, quæ nouissimos pedes habent longos saliunt, vt locustæ. Ambro. Locustæ foliis oliuæ abrosis se liberant ab ægritudine. Ex lib. de natu. rer. Locusta dicitur quasi loco stans, colore viridis est, caput habẽs formatum vt equus, os ad modum quadranguli, aculeum pro cauda, crura longiora, & ad seipsam reflexa, vnicum intestinũ sanie & immũditia repletum. Locustæ a vento australi generãtur septentrionali moriuntur & aquilonari. Floribus arborũ amigdalorũ citius impinguantur. Infirmitatis suæ remedium habẽt, nam folia lauri abrosa, eas ab ægritudine liberant, mutuo se comedunt, maioresque minores deuorant, hoc animal est leue ac mobile, cuius alacer volatus, sed cito deciduus. Strabus. Locusta dicitur quasi longa hasta, quia longiora retro habet crura. Gregor. Locustæ plusquam animalia cætera minuta frugibus nocent, & ideo linguas adulantium figurant, quæ mentes bene operantium corrumpunt, & ad appetitũ laudis declinant. Glo. super Iob 39. Locustæ cum se in aerem attollere conantur, primum se cruribus impellentes subleuant, & postmodum alis volant. Et matutinis quidem horis vix a terra se subleuant. Cum autem æstus exarserit, altius volant. Vnde scriptum est. Nunquid suscitabis eum quasi locustas?

De Generatione locustarum. *Cap.* CXL.

ARistot. Locustam vociferantem habuit mulier quædam, eamque nutriuit paruam. Cum autem creuit, ipsam per se impregnatam inuenit. Et hoc argumentum est, ꝙ fęmina quælibet sperma naturaliter habent. Animalia quædam anulosi corporis coeunt. Eritq; ex animalibus sibi similibus generatio eorum, sicut accidit animalibus carentibus sanguine, vt sunt locustæ ac vespæ & formicæ. Plinius vbi supra. Locustæ pariunt in terram demisso spinæ caule oua condensa autumni tempore, ea durant hieme sub terra, anno sequenti exitu veris emittunt paruas nigrantes, sine cruribus pennisq; reptantes. Itaque vernis aquis oua intereunt, sicco vero maior est prouentus. Alii duplicem earum fętum geminumq; tradunt exitum, vergiliarũ.s. exortu parere. Deinde ad ortum canis obire, & alias renasci. Quidã vero arcturi occasa renasci tradunt, matres cum pepererint eas mori certum est, vermiculo statim circa fauces innascẽte, qui eas strangulat. Eodem tempore mares obeunt, tam friuola ratione morientes, serpentem cum libuerit necant singulæ faucibus eorum mordicus apprehensis. Non autem nascuntur nisi in locis planis & rimosis. Circa duo maximè æquinoctia coitus est locustarum, sicut cicadæ circa solstitium. Coitus locustarum qui insectorum oĩum quę coeunt fęmina portãte marem vltimo caudæ reflexo tardoq; digressu. In omni hoc genere mares fœminis sunt minores. Idem in lib. 29. Locustæ autem minimę, i. minores athelabi dictę, aduersantur apibus ac vespis, & scabronibus atq; sanguisugis. Ex libro de natu. rer. Locustæ (vt dictum est) a vento australi generantur, septentrionali & aquilonari moriuntur. Circa solstitium est coitus earũ. Oua condensa in autumno pariunt, quę tota hieme durent, & exitu veris erumpunt. Fętus forma pusilli sine cruribus pennisq; reptantes mori eas cum pepererint certum est. Glo. super Iohel. Bruchus vocatur fętus locustæ antequam alas habeat. Deinde cum incipit parum volare athelabus dicitur. Cum vero pleniter volat, locusta vocatur. Multoq; grauior est bruchus quam locusta vel athelabus, quia iacens in vno loco radicitus comedit fructus. Glosa super Naum. 3. Bruchus autem & athelabus & locusta incalescente Sole auolant, teste Propheta.

De Nocumentis earum. *Cap.* CXLI.

PLinius vbi supra Locustas certum est maria longinqua trãsire, continuata plurimarum dierum fame, maximèq; miramur, ꝙ propter externa pabula nouerunt tam remota petere loca, mira pestis, nam & grandiores cernuntur. Tantoq; pennarum stridore volant, vt aues esse credantur, solemq; obumbrant, populi autem vbi a longè veniẽtes spectãt solliciti sunt, ne suas terras operiãt. Nã vbiq; dira messibus nube terras contegunt, multa contactu adurentes, & omnia morsu corrodunt, vt fruges tectorumq; fores. Aliquando autem vento sublatę in maria vel stagna decidunt. In Cirenaica regione lex est has ter in anno debellandi, primo quidem oua obterendo, deinde fœtum, & tandem adultas. Desertorisq; penis adiudicatur, qui ab hac lege cessauerit. Italiam ex Aphrica maxima sæpæ infestant cohorte, populo sæpe ad sibilina coacto remedia confugere metu inopiæ. In Lemno Insula certa pręfinita est mensura, quam singuli enecatarum ad magistratus referant. Graculos ẽt ob id colunt, aduerso volatu earum exitio ac neci occurrentes. Tot orbis partibus malum id vagatur. In Syria quoq; militari Imperio necare coguntur accolæ, & eas debellare, Parthi vero eas in cibum sumunt. Ex libro de naturis. rerum. Locusta est animal dente noxium, & cum regem non habeat ordinatum ducit exercitum. Hoc animal (vt dictum est) plusquam cætera inimica frugibus nocet. Ambro. Locusta collecto agmine occupans latitudinem regionis, non nocet habitando, nec fructus depascitur, nisi signum acceperit diuinæ præceptionis, & tunc exequitur vltionem cælestis offensionis, hanc auis Græcè dicta seleuthis, vel zeleutis ad remedium data insanabili pastu deuorat, & plagam extinguit. Glo. super Amos 7. Locustę cũ in principio imbris serotini. i. verno tempore qñ cuncta virent, & oĩs ager parturit, veniunt, cuncta fere cõsumunt. Glo. super Naum, 3. Locustæ in frigore torpent, in calore volitant. Porro athelabus modicis pennis reptans potius, quàm volans, vbicunq; sorti tur, vsque ad puluerem cuncta consumit, quoniam abire non potest donec pennę crescant; porro bruchus & athelabus & locustæ incalescẽte sole ad alias regiones aduolant, nec meminerunt sepis in quo tempore frigoris sederant, vnde scriptum est. Custodes tui quasi locustæ, & paruuli tui quasi locustæ locustarum, quæ consident in sepibus in die frigoris. Sol ortus est, & auolauerunt, & non est cognitus locus earum vbi fuerint.

De Remediis contra eas. *Cap.* CXLII.

GLosa super Isaiam 33. Locustę fossis obruuntur ne a vento in mare rapiantur, & ad terram deiectæ ex ouis, quæ viuæ cõceperant, ẽt bruchos in morte gignant. Vnde dr̃ per Prophetam. Cõgregabuntur spolia vestra, sicut colligitur bruchus, velut cum fossæ ex eo fuerint plenæ. Plinius libr. 10. Seleucides aues vocantur, quarum aduentum ab Ioue præcibus impetrant Cassini montis incolæ, locustis fruges eorum vastantibus. Idem in lib. 11. Lemnii certa mensura sibi præfixa singuli locustarum enecatarum ad magistratus referunt. Ob id quoq; graculos colunt, quoniam aduerso volatu earum exitio necaturi occurrũt. Palladius lib. 1. Opinio Græcorum est, si nubes locustarum repẽte surrexerit, latentibus infra tecta cunctis hominibus, eã posse transire. Quod si & obseruãtes homines sub aere deprehendãt, nullum fructum noceri si continuo omnes ad tecta confugiã

Pelli

Pelli & dicunt amari lupini aut agrestis cucumeris aqua decocta si muriæ mixta fundatur. Ac estimant aliqui locustas, vel scorpiones posse fugari, si aliquo ex his vtantur in remedio.

De Medicinis ex corporibus locustarum. *Cap.* CXLIII.

Actor. Locustæ sicut & animalia cætera plura in se habent medicinalia, corporis humani morbis curandis vtilia. Plinius lib. 30. Locustarum pedes cum sepo hircino triti lepras sanant. Auicenna in 2. can. medicinæ. Locustæ meliores sunt crossæ, quæ alas non habent, & hæ assantur & comeduntur propter puncturam scorpionis. Pedes locustarum eradicant verrucas, vt dicitur. Ex rotundis autem earum 12. grana sumentur, abiectisque capitibus & extremitatibus earum, ponitur que cum eis parum myrti siccæ, bibunturque propter hydropisim sicut sunt. Item conferunt guttationi vrinæ & difficultati eius. Fitq; cum eis suffumigatio, & confert difficultati ipsius, ac præcipuè mulieribus. Fitque cum eis vaporatio emorroidibus. Stercus locustarum panno confert, & morphex, &c.

De Lumbrico. *Cap.* CXLIIII.

Isidorus. Lumbricus est vermis intestinorum, sic dictus quasi lubricus, quia labitur, vel eo quòd in lumbis sit. Horum tria sunt genera. Rotundi longi & lati. Plinius libro 11. Intra hominem tineæ tricenum pedum, aliquando & plurium in lōgitudine, iam in carne inueniuntur exanimi, viuentium quoq; hominum capillo. Qua fœditate & Silla dictator & Alcman ex clarissimis Græciæ Poetis obiere, hoc quidem & aues infestat. Aliquando interimit phasianas, nisi puluerantes sese. Pilos habentium Asinum immunem hoc malo credunt, & oues tantū. Hali in libro regalis dispositionis. Lumbrici nascuntur ex humoribus flegmaticis putrescentibus in intestinis, vbi nascitur calor extraneus, hos impossibile est nasci de sanguine vel colera rubea. Nam colera rubea cum amaritudine & acuitate ac siccitate sua huiusmodi occidit animalia. Sanguis autem de venis vel arterijs non exit, & si exierit, apostema gignit cum passionibus alijs, vnde passionem hanc habent pueri flegmaticam & crossam humiditatem habentes cum dieta sua crossa & purgādi negligentia. Maximè vero in autumno hæc passio nascitur ex fructuum comestione. Huius species sunt tres. Vna lumbricorum, qui quasi rami portulacæ sunt, & in intestino subtili nascuntur propter nimiam humiditatem cibi, quæ in eo adunatur. Sunt & alij lati, sicut semina cucurbitæ, plurimum in intestino crosso maximè; morbo, Sunt etiam alij minuti vermuli, sicut qui fiunt in aceto, plurimum in erecto nascentes intestino. Lumbricorum accidentia sunt tortura, abominatio, punctura, maximè cum intestina propter humectationem subtiliata sunt. Nam lumbrici de eorum humectatione trahunt, qui si creuerint in intestinis virtus deficit, quia Chylos ea nutriens ad lumbricos nutriendos vadit, vnde deficit humiditas corporis, strident dentes, labia pruriunt, abominationem habent & vomitum. Aliquando autem vsque ad stomachum ascendunt, & cum vomitu.

De Multipede. *Cap.* CXLV.

Isidorus. Multipes est vermis terrenus, ex multitudine pedum vocatus, qui contractus in globum complicatur. Nascitur sub petris ex humore & terra. Aristoteles. Animal anulosum longi corporis & multorum pedum equalem habet anulositatem, & viuit aliquantulum post capitis abscisionem. Item per fumum storacis sicci multipes deluditur ac deprehenditur. Ex libro de natura rerum. Multipes a re nomen habet, & sanguine caret. Hoc animal dicit August. aliquando coram ipso allatū, eoq; spectante in multas partes concisum, & tamen vnaquæq; pars vixit ab alijs partibus separata. Auicenna. Vermis rubeus qui est sub vrceis aquæ, plurimos habet pedes, & cum tangitur rotundatur. Si palatum ex eo cum melle tangitur, valet contra præfocationes, & similiter cum comeditur. Confert etiam asmati, & ad dilationem anhelitus, secundum quod dicitur. Item vermis multipes cum vino bibitus confert ictericiæ, & difficultati vrinæ.

De Musaraneo. *Cap.* CXLVI.

Isidorus. Musaraneus est animal perexiguum in Sardinia araneæ forma, quæ solifuga dicitur, eo ꝙ diem fugiat, in metallis argentariis plurima est occulto reptans, & per imprudentiam supersedentibus pestem facit. Plinius lib 8. In Italia muribus araneis venenatus est morsus. Eosdem autem vlterior apennina regio non habet. Iidem vbicunq; sunt orbitam si transiere moriuntur. Idem in libr. 20. Murisaranei morsus foliorum aridorum brasicę farina sanatur. Erucæ quoq; semen scorpionum & murisaranei venenis medetur. Idem in lib. 22. Cinis & ordei morsibus aduersatur murisaranei. Idem in libr. 23. Item acetum murisaranei morsus sanat haustum. Idem in lib. 27. Absinthium etiam aduersatur murisaranei morsibus. Idem in lib. 27. Leporis coagulum ex aceto valet contra muremaraneum, Idem in libr. 29. Murisaranei morsus sanatur agnino coagulo poto vngulæ arietinæ cinere cum melle. Item mustelæ catulo Item si iumenta momorderit mus recēs cum sale imponitur, aut vespertilionis fel ex aceto. Ipse quoque musaraneus contra se remedium est diuulsus & impositus. Optimum quidem erit si imponatur ipse, qui momorderit Sed ad vsum hunc seruant alios, oleo vel luto circumlitos. Præterea contra morsum eius est remedium terra ex orbita. Ferunt enim orbitam ab eo non transiri torpore quodam naturæ. Idem in libr. 30 Murisaranei morsibus aduersantur talpe terraque orbitis depressa, vel semen erucæ. De solifuga quoq; dicetur infra.

De Musca. *Cap.* CXLVII.

Isidorus. Musca ex Græco venit, sicut & mus, eæ sicut & apes necatę in aqua aliquotiens post vnius horę spacium reuiuiscunt. Aristoteles. Animalia duas alas habentia tantum pungunt aculeo, qui est in interiori sui capitis, vt muscæ & mustiliones. Cumq; quodlibet anulosum habeat membrum per, qđ sentit cibum, muscæ ac mustiliones hoc membro pungunt, & sanguinem extrahunt. Musca sicut & apis non facit strepitum ac sibilum, nisi volando, s. alas per aerem inter ipsas & corpus cadentem extēdendo & contrahendo. Musca & formica non sunt nidificantes. In hieme coeunt si aer conueniens fuerit, & ventus meridionalis flauerit. Non autem separantur in coitu nisi grauiter quædam anulosa, quia coitus in eis multum durat, vt patet in muscis & araneis. Musca habet aculeum sicut apis extra, cuius natura est mollis & vacua, per ipsum gustat & sentit ac cibum attrahit, habet itaq; dentes muscarum genus & apum, qui non sunt similes dentibus aliorum. Animalia quædam nascentia nec suo generi assimilantur, nec a suo genere diuersantur, vt muscæ & apiculæ. Nam & ex istis oriuntur animalia quorum natura non est similis generi a quo sunt, immo vermes ab illis exeunt. Actor. Muscæ (vt fertur) ex immunditia nascuntur, immundis adhærent, & loca immunda frequentant Inquietę sunt, & importunæ & infestæ, pungitiuæ ac tumultuosæ. Ex libro de naturis rerum. Musca proteruè volat, & circumuolando strepitum facit ex aere circumagitato. Inter alas rostrum habet quasi cannā concauā, pedibus posterioribus alas acuit, anterioribus autem rostrum & caput, lucem diligit, nec in tenebris ambulare nouit. Ad calorem se libentius confert, humidis insidet, cruorem appetit, salsa & aspera fugit, albaq; & mundiora libenter coinquinat. Carnes recenter cęsas vbicūque tetigerit statim vermes insequuntur, qui corrumpunt infectas, hoc maximè diebus canicularibus, infesta est omni animali, & maximè homini: ex corruptione fimi generantur muscę, in aqua mersæ reuiuiscunt expositæ, hieme latent extinctis similimę. Et in Augusto prouolant importunæ. Vermiculos autem nigros ac duros edunt, e quibus muscæ proueniunt.

De Eodem. *Cap.* CXLVIII.

Plinius lib. 10. Musca præcipuè pabulum est aui dictæ hema topodes. Quędam vero generant aliquid coitu, sed inperfectum est ac dissimile, & ex quo nihil amplius gignitur, vt vermiculos muscæ. Idem in libro 11. Muscę binas gerunt pennas. Vespes muscas grandiores venantur, & amputato his capite reliquum auferunt corpus. Insectis aliquibus sunt in ore pro lingua aculei, quibusdam hebetes nec ad punctum, sed ad suctum vt muscarum generi, in quibus lingua fistula euidens est, nec sunt talibus dentes. Muscis humore exanimatis si cinere condantur, vita redit: insectorum pedes primi longiores sunt oculos duos habētibus, vt subinde tergant eos pedibus, sicut in muscis notamus. Idem lib. 21. Est mons in Creta carina nouem milium passuum ambitu, intra quod spacium muscæ non reperiuntur, ibiq; mel nusquam attingunt. Idem in libro 24. Muscæ quidem necantur, si locus foliorum sambuci decoctione spargatur. Idem in lib. 25. Elleboro quoq; muscæ necantur albo, trito, & cum lacte sparso. Idem in libr. 27. Porro literas a muscis tuetur, attramentum librorum ex diluto absinthij temperatum. Idem in libro 29. Alopicias replent capita muscarum recentia folio ficulneo prius asperata, alij sanguine vtuntur muscarum alij decem diebus cinerem illarum illiniunt cum cinere carthę, vel etiam nucum, ita ꝙ tertia pars sit e muscis Idem in lib. 34. Halitus fornacis plumbi qñ decoquitur muscis & culicibus noxius ac pestilens sentitur. Auicenna in 4. canone. Muscas interficit arsenicum quando de illo ponitur aliquid in lacte, & fugiunt muscæ. Interficit etiam eas fumus eius, & fumus thuris, atque decoctio ellebori nigri. Hali vbi supra. muscæ prosunt oculorum doloribus, & casui palpebrarum, quæ si comburantur & cum melle super alopiciæ loca ponantur capillos producūt.

De Opimacho. *Cap.* CXLIX.

Ex libro de naturis rer. Opimahus est vermis corpore admodum exiguus, sed audacia animi & ingenio robustus nimis. Dicitur autem cum serpentibus habere certamen, & in-

genio

genio præliandi vitam defendere. Cumq; corpore sit exiguus, ac viribus impar, exercitio tñ pugnæ serpentem vincit fortiorē se, vincitque securus audacia potius, quàm naturali fortitudine. Actor. Hunc tamen, quia in Leuitico inter volatilia numeratur, superius inter volucres deputauimus, ibiq; nonnulla de illo inseruimus. Sed quia corpore (vt dictum est) admodum exiguus est, rectius arbitror eum sicut apes & muscas in numero vermium esse deputandum.

De Papilione. Cap. CL.

ISidorus. Papiliones auiculæ sunt, quæ maximè florentibus maluis abundant, quæq; stercore suo vermiculos nasci faciunt. Plinius libr. 11. Papilio ignauus & inhonoratus luminibus accensis aduolitans, pestifer apibus infestus est non vno modo, nam & ipse ceras depascitur, & relinquit excrementa, quibus teredines gignũtur, q̄ ceras appetunt. Quibusdā insectis cornicula protendũtur ignaua vt papilionibus. Idē in li.20. Genus cognatū apibus bestiolas necat innascẽtes, vt araneas & papiliones. Tollũtur aũt papiliones cũ maturescit malua noctu in terlunio, sereno cęlo, cũ lucernis accensis ante alueos, in eandem flammam sese ingerunt. Idem in lib.28. Papilio lucernarum luminibus aduolans inter mala numeratur medicamenta. Huic est contrarium iecur caprinum. Ex libro de natura rerum. Papiliones sunt vermes volantes, qũi maximè floribus innitũtur, & ex eis cibos capiunt. Post Augustam coeunt, & masculo moriente post coitū fęmina ædit oua, quibus æditis moritur. Quidam vero per hiemem durant, & in æstate vermes faciunt, qui calore solis ac nocturno rore inualescentes, alas concipiunt euolantes. Palladius libro 5. Papiliones quoniam apibus obsunt, mense Aprili necandæ sunt. Tunc enim maximè abundant florentibus maluis, quos hoc genere intercipiemus. Vas ęneū miliario simile, idest altum & angustum vespere inter aluearia collocemus, & in fundo eius ponamus lumen accensum, illuc & papiliones conuenient, & circa lumen volitabunt, & angustia vasculi ab igne proximo interire cogentur.

De Pediculo. Cap. CLI.

ISidorus. Pediculi sunt vermes cutis a pedibus dicti. Vnde pediculosi dicti sunt, quibus pediculi in corpore efferuescũt. Ex lib. de naturis rerum. Pediculi dicuntur a numerositate pedum, hoc malum ex ipsa hominis carne creatur indubitanter, & tamen inuisibiliter. Hos nonnulli de sudore hominis, alij de poris & euaporationibus gigni dicunt. Contra hos præcipuum remedium esse dicitur frequens ablutio corporis marinis aquis, aut vehementius salsis, vel argentum viuum in oleo oliuę diutius bulitum, & zonam ex eo intinctam portare. Hali. Accidit autem peregrinanti copia pediculorum in corpore propter sudorem & puluerem, ac balnei paucitatem. Quod cum euenerit, corpus eius cathaplasmetur cum argento viuo, occiso cum oleo, adiuncta Aristologia longa, & defalo; mane quoque balneum ingrediatur, & corpus eius fricatione valida mundetur, caputq; cum Carthania blito, & boraco lauetur. Razi vbi sup. Pediculorum generationem prohibent vsus balnei & lauacri, pannorum frequens mutatio, propriéque vt pannus qui carni adhæret lineus sit, tardè namq; pediculis repletur. Huiusmodi pediculos generatos interficit argentum viuum extinctum, si oleo misceatur, ex oleoq; fila lanea inungatur, quæ super se aliquis appendat, aut ex eis se cingat. Auicenna in 2. cano. Staphisagria cum arsenico pediculos interficit, & similiter argentum viuum extinctum. Idem in 4. Pediculus vulturis (vt ait Galienus) paruus est, a quo non cauetur, & forte non videtur morsus eius. Facit autem erũpere sanguinem per vrinam, & per nares, & in ano, & in stomacho per vomitum, & ex pectore, & pulmone, & radicibus dentium, & q̄nq; non recipit medicinam. Huius morsui confert lac dulce.s. caprinum, & butyrum crudum, & terra sigillata, & portulaca & reliqua extinguentia.

De Pulice. Cap. CLII.

ISidorus. Pulices vocati sunt, eo quòd in puluere magis nutriuntur. Patet pulicem esse vermiculum nigrum & minutum quidem, sed valde pungitiuum, maximè autem tempore æstiuo & pluuiali. Ex libro de naturis rerum. Pulices atro colore de puluere calefacto, & postmodum humore corrupto procreari dicuntur. Saliunt potius, quam volant, nocte quam die magis hominem infestant, & nisi vehemens torpor aut somnus grauis in membris sit, se tueri non potest. Cum quis manum adhibet, celerius fuga dilatabuntur, nec inueniri queunt. Vbi vero quies esse creditur, celerius ad infestandum redeunt, hominē morsu pungunt, ac virtute faucium sanguinem attrahunt, eoq; tam subtiliter reficiuntur, vt integra pelle, q̄ media est, sanguinē tantum per poros & euaporationes excipiant. In carne tamen cui insident vestigia relinquunt aere humectato. Terraq; adlenta maiori virtute crassantur. Contra pulices optimum remedium est omni vespere corpus absinthio fricare, vel herba eadem cum oleo cocta corpus perungere, prætera si frigus, scilicet circa Iunium mensem fuerit, cito pereunt, nec earũ prouentum copia reliquo æstatis tempore erit. Pulex in duas partes diuisa reuiuiscit. Razi vbi supra. Pulices cum herba, quæ dr̃ canthar in lecto posita fuerit, nec salire nec mouere possunt se. Si vero aqua in qua tribuli cocti fuerint domus roretur, pulices omnino destruentur. Aqua similiter in qua ruta coquitur ant oleander eos interficit. Auicanna vbi supra. Ad effugandum pulices aspergitur domus cum infusione coloquintidæ, tunc.n. saliunt & fugiunt, & similiter ex decoctione rubi. Dixerunt autem quidam, quòd quando sanguis hirci ponitur in fouea in domo, apud eum congregantur, deinde moriuntur. Smiliter aggregantur super lignum linitum ex adipe ericii, & fugiunt ex odore caulis & foliorum oleandri. Est etiam herba nota iecũcimeu, scilicet herba pulicum, quæ cũ in lecto ponitur, inebriat eos & stupefacit. Ideoq; non viuificantur. Palladius vbi supra. Pulices fugantur amurca per pauimenta frequenter aspera, vel cimino agresti cum aqua trito, vel cucumeris agrestis semine aqua resoluto sepe infuso.

De Pirali & rana & ricino. Cap. CLIII.

PLinius libro. 11. Piralis siue pirotes, vel pirausta est musca maioris magnitudinis, & quæ in Cypri ærariis fornacibus e medio igni volat pennatum quadrupes, quamdiu est in igne viuit. Cum euaserit longiore paulo volatu tunc emoritur. Ex libro de naturis rer. In Cypri partibus est muscarũ genus quadrupes, quæ pennatæ sunt, & molto maiores, quàm nostræ. Et piralæ dicuntur, quoniam in fornacibus e medio ignium volant impunè. Et quidem mirabile est, quòd quamdiu in igne sunt viuunt. Cum autem extra volauerint paulo longius, moriuntur. Actor. Rana quoque vermis est, vt superius dictum est, quam tamen pari ratione qua buffonem superius in genere lacertarum deputauimus, ibique de illa plenius disseruimus. Isidorus. Ricinus est vermis canis, sic dictus, eo quòd hæret in faucibus canum, cinos enim Græcè canis est.

De Rutela. Cap. CLIIII.

AVicenna vbi supra. Rutela, vt ait quidam, est animal simile araneæ, quæ vocatur Alphehed, & est venatrix muscarum. Species eius sunt multæ secundum Galienum. Est enim quædam rubea, rotunda, quædam autem alba, rotundum habens ventrem, paruum os, stellata, & ipsa est acuti dorsi cum lineis lucidis. Quædam vero citrina, pilosa. Et quædam vuea, scilicet ad nigredinem declinans. Quædam etiam cuius mediũ capitis & pedes sunt breuia decliua ad posteriora. Quando vult pungere super pedes suos se proiicit, & q̄n bibere vult humiditatem paucam euomit. Quædam vero formicalis, formicæ.s. similis, habens collum rubeum, caput nigrum, dorsum album, punctata diuersis coloribus est. Quædam etiam vespalis rubea, scilicet vespæ similis. Item quædam in eis dr̃ al kelenati, vel alkursunati propter paruitatem suam, & est rotunda, paruum habens os, subalbidum ventrem, albos pedes multorum pilorum. Cæteris autem deterior est Aegyptiaca maligna, ventrem habēs magnum, & est ei caput simile animali quod volat in circumitu candelæ, vnicuique autem eorum propria sunt accidentia. Ex morsu quidem rubeæ dolor paruus accidit velocis sedationis. In nigræ autem aut variæ morsu, fit fortis dolor cum horripilatione & frigore & tremore & grauitate in coxis, & pruritu aut putrefactione ventris ac fluxu eius. In stellatæ quoq; morsu fit dolor fortis cũ pruritu & horripilatione ac stupore & grauitate capitis, ac mollificatione corporis. Ex vuea vero dolor accidit vehemens in loco percussionis, & frigoris totius corporis, & horripilatio ac tremor & spasmus, & sudor currens frigidus, & abscisio vocis ac stupor in toto corpore, & apostema in ventre, tẽsio in virga & pectine, vomitus & vrina turbida. Ex morsu citrinę fit dolor fortis valde, tremor ac sudor frigidus cũ inflatione ventris & multotiens interficit. Formicalis autem morsus est vehemens, parum dolorosus, sed eo accidunt vesicatio corporis, & grauitas linguæ. Ex vespali vero somnus dominans profundus & spasmus accidunt, apostemaq; in loco & debilitatio genuum. Porro al kursunati idest herbina maligna est. Cuius accidentia sunt de genere accidentium vueæ, sed difficiliora. Aegyptiaca quoq; maligna est, & facit accidere dolorē capitis vehemētem & profunditatem somni, & succedit ei mors. In cura morsuum ipsorum administratur canon vniuersalis de attractione & suctione, & linitur cum aqua salsa, danturq; tyriacæ dictæ in capitulo scorpionum. Balneum & tina velociores sunt res in sedando dolores eorum. Cum enim humectantur in tina dolor sedatur, & cum egrediuntur ab ea redit. Vnde oportet, ut iugiter & omni hora balneentur.

De Sanguisuga. Cap. CLV.

ISidorus. Sanguisuga est uermis aquatilis, sic dicta, eo quòd sanguinem sugat. Ceno alitur, potantibus insidiatur. Cumque

que illabitur faucibus, uspiam adhæreſcit, ſanguinem haurit, & cum nimio cruore maduerit, euomit quod hauſit, ut recentiorem denuo ſugat. Ex libro de naturis rerum. Sanguiſuga eſt vermis aquatilis oſſibus carens, & pedibus, ac pennis, hominem impetit ac beſtias, vt ſanguinem eorum ſugat. Cuius ſatietate nimia mortem ſibi ſępius acceſſit. Os habet ad modum trianguli, vnde & vulnus relinquit. Cumque carni adhæſerit, quanto magis trahitur, tanto fortius inſidet, donec rumpatur. Itaq; ſanguinem putridum extrahit & alium ſanando ſe ipſum occidit. Quidam autẽ his vermibus minus ſapienter ad ſuperfluum corporis ſanguinem hauriendum ſe præbẽt, niſi corruptionem nimiam inſentiãt. Nam & in homine ſano, nobiliorem ac bene digeſtum ſanguinem extrahunt. Meliores aũt ac minus nociu dñr illę, quæ rugatæ ac lineatæ in dorſu ſunt, deteriores vero, quæ nigræ: ſanguiſuga cũ vrticis ac tribulis pungitur, vt venenum euomat. ſ. quod in beſtiis aut bufonibus aut ſerpentibus aquaticis hauſerit. Auicenna in 2. can. Aliqñ quædam aquæ ſanguiſugas habent paruas, quarũ occultatio difficile facit ab eis cauere. Ideo deglutiuntur & aliqñ pendent in manifeſto gutturis, quandoq; interiori parte meri, qñque vero perueniunt in ſtomachum. Cumq; diu moratur ſugit ex ſanguine quantitatẽ magnã, ſicque creſcente illius corpore, quantitas eius apparet, ei ergo in quo ſuſpenditur accidit anguſtia & triſticia, ac ſputum ſanguinis. Et quandoque quidem curatur cum medicinis gargariſmorum, ſi fuerint prope guttur. Cum eis vero, quæ vomitu & ſolutione vermes educunt, ſi fuerit ſtans in profundo, & in ſtomacho.

De Operatione illius in medicina. Cap. CLVI.

Hieronymus. Sanguiſuga ſi faucibus hæſerit, fumo eius excepto ſtatim euomitur, & vrinæ difficultas huius appoſitione laxatur. Auicen. in 2. cano. Dixerunt Indi quòd in quarundam natura ſanguiſugarum exiſtit venenoſitas, ab illis ergo cauendum eſt, quæ magna capita habent, vel quæ lanuginẽ & quæ colores antimonialis & nigros, vel quarum color viridis, aut ſimilis inaclion, ideſt aut diuerſorum colorum. In his etiam oĩbus exiſtit venenoſitas, & ex eis proueniunt apoſtemata, & ſincopis, & fluxus ſanguinis, & laxitas, & vlcera mala, ſed neque capiendæ ſunt ex aquis malis, in quibus limus aluei niger eſt, ac cenoſus, ſtatimq; motus turbat aquam, & fętet, immo colligendæ ſunt ex aquis occalibus, in quibus morantur ranæ quarum color viridis ſit, & tendantur ſuper eas duo fila colorẽ arſenici habentia, & ruffæ, rotũdæ coloris epatis, & q̃ ſimilãtur paruę locuſtę, & q̃ muris ſimiles exiſtũt & minuta & parua hñtes ca, ita. Iſtæ oẽs eliguntur ad minuendũ ſanguinẽ ſuperfluum de corpore, nullæ vero magis eligendæ, quam ventres rubeos hñtes, & dorſum viride, præcipuè ſi fuerint ex aquis currentibus: extractio quidem ſanguinis a ſanguiſugis facta, profundior eſt illa, quæ fit cum ventoſis, & earum appoſitio cõfert ægritudinibus intercutaneis, ſed antequam apponantur, per vnum diem colligendæ ſunt, & ſi fieri poteſt conſtrictione faciendum eſt, vt quod in earum ventribus eſt, euomant, & interim donec ponãtur, modico ſanguine agni vel alterius animalis nutriantur, poſt hoc viſcoſitas earum atq; ſordicies cum aliquo ſpongioſo corpore mundentur, & ipſe locus vbi ſunt apponendæ lauetur cum baurachọ, ideſt nitro, ac fricatione rubificetur. Deinde in aquam dulcem proiectæ mũdentur, & ſic apponantur. Quod autem efficit eas volũtarias ad ſe ſuſpendendũ, eſt vt locus luto vel ſanguine liniatur. Cumq; plenæ fuerint, & eas proicere volueris, pulueriza ſuper eas parum ſalis, aut cineris, aut baurath, aut ſithæ combuſtæ, aut lini, aut ſpongiæ combuſtæ, aut lanæ combuſtæ, & cadent.

De Scabrone. Cap. CLVII.

Iſidor. Scabrones a cabo, ideſt caballo vocati ſunt, eo ꝙ ex eis creentur. Sicut autem ſcabrones naſcuntur de carnibus equorum putridis, ita ex eis iterum ſæpe naſcũtur ſcarabei vnde cognominati ſunt. Plin. libr. 11. Apes impugnant ſcabrones eiuſdem generis degeneres. Sunt qui putẽt in totum amiſſas reparari ventribus bubulis recentibus cũ fimo obrutis. Virgilius, Iuuencorum corpore examinato ſicut equorum, veſpas & ſcrabrones, ſicut aſinorum ſcarabeos, mutante natura, quædam ex aliis in alia. Scabrones cauernis ac ſub terra nidos faciũt, & horum omnium cellæ ſexangulæ. Scrabronum ſiluestres in arborum cauernis degunt, hieme, vt cætera inſecta, conduntur. Vita bimatum non tranſit. Ictus eorum haud temere ſine febri nõ eſt. Auctores ſunt ter nouenis punctis interſici hominem, aliorum vero qui mitiores ſunt vñr duo ſunt genera. Opifices quidem minores corpore, qui moriuntur, matreſq; biennio durant hi & clementes. Nidos vere faciunt fere quadrifores, in quibus opifices generantur, his educatis, alios deinde maiores nidos fingunt, in quibus matres futuras producant. Itaq; producti opifices munere funguntur & paſcunt eas. Latior matrum ſpecies, dubiumq; eſt an habeant aculeos, quia non egrediuntur, & his ſunt ſui fuci. Quidam opinantur his omnibus aculeos ad hiemem decidere. Porro, nec ſcabronum nec veſparum generi reges ſunt aut examina, ſed ſubinde renouatur ſobole multitudo. Idem in li. 20. Siſimbrium ſilueſtre naſcitur in riguis, naſturcio ſimile. Et vtrunq; aduerſus aculeata animalia efficax eſt, vt ſcrabrones. Idem in lib. 24. Vinum quoq; contra ſcrabrones remedium, lactiſque ficulnei natura venenis eorum aduerſatur. Idem in lib. 28. A ſcorpione aliqñ percuſſi nunquã poſtea feriuntur a ſcrabronibus. Idem in libr 29 Noctua ſcrabronibus eſt contraria. Pici quoq; Martij roſtrum ſecum habentes non feriuntur a ſcrabronibus. Aduerſantur & locuſtarũ minimę ſine pennis quas athelabos vocant. Idem in li. 31. Aduerſus ſcrabrones ſalis natura cum aceto valet. Ex libro de natura rerum. Scabronum cellæ ſexangulares ſunt, ceræ vero cortice araneoſæ. liber de naturis allegat ibi Pliniũ, cuius vera litera eſt. Cætera autem cortice. Nam a principio ſic continuat. Veſpæ in ſublimi e luto nidos faciũt & in his ceras, ſcrabrones cauernis ac ſub terra. Et horum omnium ſexangulæ cellæ Cætera autem cortice. Araneis fętus & ipſe inæqualis eſt, & barbarus, alius euolat, alius in infantia eſt, alius in vermiculo. Et autumno non verno omnia hæc carnes veſcuntur, in plenilunio creſcunt hieme reconduntur. Auctores dicunt interfici puerũ bimum ter nouenis pũcturis ſcrabronum. Scrabrones ac veſpæ nequaquam reges ſicut apes habent, & ideo periculis plurimis ſubiacent, horridos ſonos ac murmura depromunt, & hoc magis in cauis locis. Horum mella ſunt humanis vſibus inutilia, quæ qui rapere voluerit, ſtulto periculo ſe ſubdit, nam eorum aculeis iaculatur. Actor. In genere quoque ſcrabronum ponit experimentator illos quos ceruos volantes appellauimus, de quibus iam dictum eſt ſuperius. Et ſcias, ꝙ in Plinio & libro de naturis a. c. non ab, inchoat crabrones.

De Scarabeo. Cap. CLVIII.

Iſidor. Scarabei dñr, eo ꝙ carnibus equorum putridis ſæpe naſcuntur. Tauri vocãtur ſcarabei terreſtres ricino ſimiles. Cicendela quoq; ſcarabeorum genus eſt, vt ſuperius dictum eſt. Plinius lib. 11. Quibuſdam inſectis pennarum tutelæ cruſta ſuperuenit, vt ſcarabeis, quorũ penna tenuior atq; fragilior exiſtit, his negatus eſt aculeus, ſed in quodam eorum genere grandi cornua prælonga, biſulcis dentata forficibus in acumine, cũ libuerit, ad morſum coeuntibus. Infantum remediis ex ceruice ſuſpenduntur, hos Nigidius vocat Lucanos. Aliud eorum rurſus eſt genus, qui e fimo ingẽtes pilas auerſis pedibus volutãt, paruoſque in his contra rigorem hiemis fœtus ſui vermiculos nidulantur, alii magno cum murmure vel mugitu volitant, alii focos & prata crebris foraminibus excauant, nocturno ſtridore vocales. Ex eodem genere rutilant ſcarabei prægrandes, qui tellurem aridam fodiunt, fauoſque paruæ ac fiſtuloſæ ſpongię modo medicato melle fingunt, ſunt qui putant ſcarabeos aſinorum examinato reparari corpore, naturæ quædam ex aliis in alia mutante: ſcarabei roſam appetunt. Idem in libr. 18. Scarabeus paruus cantaridis frumenta rodit. Idem in lib. 28. Menſtruoſa mulier ſi ſegetem ambiat nudata, ſcarabei decidunt & animalia noxia. Idem in libro 30. Viridis ſcarabei natura contuentium exacuit viſum. Ideoque contuito eo ſculptores gemmarum aquieſcunt. Tauri, vt dictum eſt vocantur ſcarabei terreſtres ricino ſimiles, nomẽ eis dedere cornicula, alii pediculos terræ vocant, qui ſtrumis impoſiti conferunt. Auicen. vbi ſupr. Oleum in quo fricatur ſcarabeus, valet ad dolorem auris in ea effuſum, ſimiliter & corpus eius optimè contritum.

De Scinife. Cap. CLIX.

Iſidorus. Scinifes ſunt muſcæ minutiſſimæ, aculeis permoleſtæ, quibus tertia plaga ſuperbus Aegyptiorum populus eſt cæſus. Origenes ſuper Exodum. Hoc animal pennis ſuſpenditur per aera volitans, ſed ita ſubtile & minutum, vt oculi viſum niſi acutè cernentis effugiat. Corpus cui inſederat, acerbiſſimo ſtimulo terebat, vel terebrat, vt quam volantem videre quis non valet, ſentiat ſtimulantem. Gloſa ſuper eodem. Scinifes natæ ſunt in terra Aegypti de limo, muſcæ ſcilicet minutiſſimæ & inquietiſſimæ, inordinatè volantes, atque in oculos ruentes hominum requiem auferunt, & dum abiguntur redeunt. Gelbetes in libro de ſenſibus. Extende pilum a zuchi equi ſupra portam domus non ingredientur domum illam ſcinifes dum ſtat in ea pilus. Ex libro de natura rerum. Scinifes ſunt vermes minuti volantes, qui pecudum anhelitum ſequuntur, & homines maximè. Pungunt autem aculeis dormientes acri ſatis dolore pro poſſe. Vnde in locis vbi abundat earum proteruitas, homines delicati circa lectos ſuos retia tam ſubtiliter laqueant, vt per hæc ſcinifes ad nocendum tranſire non valeant.

De

De Scorpione. *Cap.* CLX.

ISidorus lib.xij. Scorpio vermis est terrenus,qui potius vermibus ascribitur nō serpentibus,animal armatum aculeo,& ex eo græce vocatum,ꝙ caudam figat,& arcuato vulnere venena diffundat,propium est autem scorpionibus, ꝙ manus palmam non feriant. Idem in lib.xj.Pleraque per naturā recipiūt murationem,& corrupta transformantur in diuersas species,sicut de equis scarabei,de mulis locustæ,de cācris scorpiones,vnde Ouidius.Concaua littorei,si demas brachia cancri. Scorpius exibit caudaq; minabitur vnca. Aristoteles. Scorpionū genus est longę caudę, & habet lancea exterius habetq́, scorpio duos aculeos.In Persia non sunt scorpiones magni & mali.Sed tales sunt in multis locis alibi,ita ꝙ si hominē vel aliud animal mordeant ipsum interficiunt. Cumq́ue mordent porcos nigros,interficiunt eos. Animal quod habet aculeū,in posteriori corporis habet illum,quia ipsum quasi arma mouet.Scorpiones,quia repunt & aculeum habent,necessario habent extra,& est vigori conueniens.Ex lib.de natu.rernm.Scorpio blandū & quasi virgineum dicitur vultum habere,sed habet in cauda nodosa venenatum aculeum,quo pungit & inficit proximantem.Ferit autē obliquo ictu & inflexo,nulloq; momento meditari cessat & occasiones inuenire feriendi.homini autem ab eo percusso putatur remedio esse cinis eius potatus cum vino. Solus insectorum scorpio caudā habet,& brachia,& spiculū in cauda. Duos habet aculeos, vt dicit Aristoteles. Terra viuit,& in vere ouat, & in Autumno similiter. Pariunt vermiculos ouorum specie, quos cum parens deuorare voluerit, illi immunes sunt,quia se clunibus matris imponunt.Porcus niger si a scorpione percutitnr,proculdubio moritur. Alterius vero coloris porcus euadit quandoque, etsi non semper. Plin.lib.x. Scorpiones de terra viuunt. Idem in lib.xj. Scorpiones terrestr es vermiculos ouorū specie pariunt.pestis importuna veneno serpentium,nisi ꝙ grauiore supplicio lenta per triduum morte cōficiunt. Virginibus lætali semper ictu, & fœminis fere in totum.viris autē in matutino exeuntes cauernis priusquam aliquo ictu fortuito ieiunū egerant venenum.semper cauda est in ictu, nulloq́ue momento meditari cessat,nequado desit occasione,ferit obliquo ictu,& inflexo. Idem in lib.xij. Cum sol est in cancro torquentur serpētes ictibus scorpionum. Glosa super Eze.2. Scorpiones arcuato vulnere ac fistulato aculeo percutiunt. Vt eadē plaga & cutē aperiant,& venena effundant.Glosa sup Lucā.Ecce inquit dominus,dedi vobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones;sunt enim scorpiones,qui cauda insidiantur occulte. serpentes qui dente lædunt aperte.Ipsorum venenatus aculeus retro est timendus. Glosa super Apocal, scorpio blandus facie cauda pungit occulte, non sentitur quando pungit, sed postea venenum effundit.

De diuersis speciebus scorpionum & morsibus vel ictibus eorum. *Cap.* CLXI.

PLinius li.xi. Scorpionibus Apollodorus autor est geminos quibusdā aculeos esse,maresq́; sæuissimos.Nam coitum his tribuit,intelligi autem gracilitate & longitudine.Venenū omnibus medio die cum incanduere solis ardoribus. Item cum sitiunt inexplebiles poru Venenum ab his fundi candidū Apollodorus autor est in ix.generibus descriptis per colores maxime superuacuos semper autem.vt dictum est. cauda in ictu est. nulloq́; momento meditari cessat, nequando desit occasione ferit obliquo ictu & inflexo. Constat & septena caudę internodia seuiora esse,pluribus.n.sena sunt. Hoc malum Aphricæ volucre etiam Austri faciunt,pandentibus brachia, vt remigia subleuātes Apollodorus idem plene quibusdam inesse pennas tradit.visuntur tamen aliquando in Italia,sed innocui multisq́; aliis locis,ut circa Pharū in Aegypto. In Scythia vero interimunt etiā sues alioquin viuatiores contra venena talia. Auicenna in 4. canono. Scorpionum,vt dixerūt quidā,fęmina masculo maior. Masculus extenuatus est & minutus,fęmina vero pinguis & magna, sed aculeus fœminæ subtilis est, masculi vero crossus est. Quibusdā autē scorpionibus,vt ęstimant quidā.aculei duo sunt, quia dimittunt duo foramina in punctura sua, & infrigidatur punctura & calefit reliquum corpus.& iterum sudor infrigidat᷑. Est enim scorpio cum alis magnis,quē volantē multotiens ꝓhibet ventus,ita ꝙ cadat.Quare vadit cū eo ad regionē. In spōdilibus quidē caudæ scorpionū est diuersificatio.Quidam.n.sex spondiles hn̄t,quorū malitia fortis fit in tp̄e ortus alschara,& morsus eorū interficit.Quidā vero pauciores, Et estimauerunt qdam ꝙ scorpiones ix. colorū sunt,albi,citrini, rubei,cineritii ferrandi,virides,quidā aūt aurei nigras caudas habentes,& qdā vinosi coloris, de quorū percussione sentiunt punctura acus,& dolor nociuus. Quidā vero fumosi,de quorū morsuris ꝓuenit & permixtio rationis. Cōstantinus vbi supra. Scorpius qui vocatur Restellatinus paruus est & non habet caudā rerro restellatam.Hic plurimum nutritur vbi zucatum efficitur. Quem vero momorderit,dolorem non patitur in primis, sed in secunda & tertia pessima patitur accident;a,sicut in lingua tumotem,mingere sanguinem,tremorem,cordis defectionem,& angustiam, multiq́ue de morsibus huiusmodi moriuntur.

De accidentibus puncturæ vel morsui scorpionis. *Cap.* CLXII.

AVicenna vbi supra. Scorpionis autem puncturæ accidit ab hora apostema rubeum,& dolor protensus. Et qn̄que inflāmatur, qn̄que infrigidatur. & imaginatur apud eum ꝙ corpus eius comprimatur cum pilis salis,& accidit pūctura sicut acus. Sequuntur autem sudor & tremor labii ac frigus eius,& ex pusillo cum vomitu rei viscosæ,quę congelatur sup ipsum & horripilatio & ruptura pilorum, & tremor ac frigus extremitatū, mollificatio quoq; torius corporis, & eminētia amborū inguinū,ac tensio virgę,& inflatio in vētre. Ascellarū apostemata,& eructatio plurima. Quia si fuerit scorpio vehementis maliciæ, erunt accidentia mala valde.Fit enim punctura,sicut cauterium in adurendo,totumq́ corpus rigorē patitur cū frigore.Humiditas viscosa sup labium eleuat᷑,& sup ipsum congelatur,similiter humiditas currit ex oculis,deinde lippa coagulatur in angulis. Incrossatur lingua,strident dentes,& qn̄q; quidē sup alios componuntur nec aperiunt᷑.Egreditur ēt anus,& apostematur priapus. Plinius lib.xi Scorpioni sunt aculei venenū infundentes, quibus vt dictū est,nocet hominibus,quosdā occidit serpentes. Ambrosius. Leo rex ferarū exiguo scorpionis aculeo exagitat᷑, ac veneno eius occidirur. Cōstantinus vbi sup.Scorpii venenū frigidū est.Vnde q̄ mordentur,quasi niuē frigidā percussionem patiunt᷑,locus cito tumet. & ruborē atq; duriciē habet & extensionē, ardorē aliqn̄ & frigiditatē,aliqn̄ dolor augmentat᷑,aliqn̄ mitigat᷑,& est quasi punctara acus,aliqn̄ faciunt defectionē, si sup arteriā ceciderit,aliqn̄ epilēsiā si in neruū inciderit. Ex li. de nat.rerū. Sole,vt dictū est,existēte in cancro, iuxta Plinium torquētur serpentes ictibus scorpionū. Cū aūt mordēt porcos nigros interficiuut eos, & eo citius, si cito aquā ingrediuntnr.

De remedijs cōtra scorpiones ac medicinis eorum. Cap. CLXIII.

PAlladius vbi snp. Scorpiones existimāt aliqui posse fugari,si aliqui ex eis vrantur in medio domus. Auicenna in 2.canone.Sputum hominis ieiuni scorpiones interficit.Itē raphanum scorpioni aduersatur, ita ꝙ si frustum raphani ponatur sup eū morit᷑.Eius ēt aqua in hoc experta est,& fortior est. Deniq; si scorpio momorderit aliquē qui raphanū comederit,nec ei nocebit. Idē in li.4. Scorpiones qnidē expellunt suffumigationibus arsenicū & raphanus inscisns. De quo si fiat apud foramen eorū suffumigatio nan timet᷑,ꝙ egrediantur cū eo. Scorpiones aūt interficit sputum ieiuni hoīs calidæ cōplexionis sup eos ꝓiectum,& raphanus masticatus, & succus eius cū tangit eos & folia ipsins. Ibdorus li. ii.Genicularis herba susternitur ob vim scorpionū repellendā. Rasi in Almansore. Scorpiones fugantur si domus cum asini vngula,& sulphure,galbanoq́; suffumigetur. Oleum quoq; si fusum fuerit in eorū foraminibus,inde non exibunt vlterius.Item asa fœtida si in aqua dissoluatur,& domus ex ea roretur,non ibi approximāt, præterea si multi ex eis capiantur,& domus ex eis suffumigetnr, oēs alii fugient. Plinins li.xxviii.A scorpione aliqn̄ percussi nunquam postmodum a scrabronibus aut vespis apibusve feriuntur. Idem in lib. xxix.Stellio adeo scorpionibus contrarius est, vt eo viso pauorem in his inferat & torporem,proprium est scorpionū ꝙ manus palmam non feriunt,nec nisi pilos attingunt.

De his quibus puncturæ morsus sanantur. *Cap.* CLXIIII.

IDem in lib.xxviii. Scorpionū ictus sanāt sordes ex auribus. Viros ēt ab his percussos coitu produūt leuari, fœminas autē venere lædi. Idē in lib.xxix. Lapillns qnaliscūq: ab ea parte qna in terra erat,plagæ appositus scorpionis dolorē leuat. Cinis quoq; fimi gallinarū alleuiat, draconis ēt iecur vel lacerta diuulsa,vel mns diuulsus iuuat.Itē vermes terreni triti &impositi.Scorpio & ipse suæ plagę impositus aut assus in cibo sumptus aut potus in meri ciathis duobus. Idem iu lib.xxxii.Ictibus scorpionum carnes fluuiatilium coclearum resistunt crudę vel coctæ.Quidā ob id salsas quoq; asseruant,& ipsis plagis imponunt. Auicenna in ii.canone. Scorpionis autē morsui confert succus absinthii,fructusq; myrti cū vino potus cōfert puncturę illius.Idem radix albe spinę si masticetur & ponatur sup morsnm vel puncturam scorpionis venenū attrahit. Oleum quoq; balsami cum lacte bibitū confert. Et iterū auellana cū ficubus & ruta prodest,similiter granū pini cū ficubus & dactilis.Itē herba gentiana huic puncturæ est vltima medicina.Polium ēt confert.Et radix coloquintidæ super oīa valet. Itē emplastrum ex amonio cū herba rog factū,ad hoc ēt crossæ locustæ quæ alas nō habent assantur & comeduntur, ob id ex herba

ba maiorana cum aceto fit emplastrum vel myrrha cum vino datur ad bibendum fit etiam emplastrum ex sale cum lini semine, ad idem confert scamonea bibita vel linita. Confert etiám fur eidem puncturę. Itemq; calamentum siluestre, mus quoq; si findatur, & ponatur super huiusmodi puncturam, sanat eã, ad idem valet lac ficuum. Lac quoq; lactucæ siluestris in potu datũ, oleumq; lauri cũ vino & arob. Itẽq; lilium. Cancer fluuialis cõfert scorpionũ morsibus emplastri more superpositus, ant comestus. Deniq; galbanum est tyriaca venenis scorpionum. Idẽ in.4. canone. Scorpionis punctura curatur per canones communes, & per vaporationem cum sale & milio & similibus.

De medicinis ex ipsis scorpionibus. Cap. CLXV.

PLinius lib. 11. Scorpio si momorderit hominẽ putatur esse remedio cinis ipse scorpionis potus in vino. Idẽ in lib. 29. Scorpio tritus veneno stellionum aduersatur. Siquidem & ipse stellio, vt supra dictum est, scorpionibus adeo contrarius est, at eis pauorem visus eius inferat & torporem. Ipse quoq; scorpio suę plagæ auxiliatur inpositus, aut assus in cibo vel in potu sumptus. Auicenna in.2. canone. Oleum scorpionum valde confert dolori aurium. Idem in.4. Scorpio etiam ipse est emplastrũ bonum ad scorpionẽ, & iterum cauda eius, & etiam planta quæ dicitur planta scorpionis, propter similitudinem quam habent cum eo. Idem in.5. Scorpiones etiam in naturis suis contrarij sunt lapidibus generatis in renibus & vesica, sicut carnes viperæ contrariæ sunt venenis serpentium atq; ceterorum reptilium venenosorum. Itaq; cinis scorpionum frangit lapides, & facit eos in vrina statim descendere. Dyascorides. Scorpius etiam crudus tritus & inpositus percussuræ suæ suorumq; contrarius est.

De seta, & simultate ac solifuga. Cap. CLXVI.

EX lib. de naturis rerum. Seta est vermis, vel. vt quidam volunt, serpens a re nomen habens. Est enim tenuissimus instar setę, fere cubitalis longitudine, durus, & albus nihil differens vtraq; extremitate, quippe cui caput nõ est, sed serpit vtrobiq;, hic in aquis corruptis nec tamen fętidis nascitur, adeo durus est, ꝙ vix pede conteri potest. Huius veneni tanta vis est, vt ab homine potu haustus elanguere eum & tabescere faciat, donec eum diro cruciatu vita exuat. Ex papia. Simultas est propriè vermis in capite arietis, qui dum mouetur facit eum repedare. Ex eodem. Simultas est vermis in capite animalis cornua habentis, commouens eum ad feriendum cornibus. Isidorus. Solifuga ipsa est musaranens de quo supra dictum est. Solinus. Sardinia quidem absq; serpentibus est. Sed quod alijs locis serpens est, hoc est solifuga sardis agris, quæ occulte reptat, & per imprudentiam super se insidentibus pestem facit huic incommodo accidit herba sardonia, quæ in deffuuijs fontanis prouenit largius insto, hæc si edulio fuerit vescentibus neruos contrahit, deducit ora rictu, vt qui mortem opperunt intereant facie velut ridentium. Econtra quicquid aquarum est, varie commodis seruit, sane calidi fontes & salubres aliquot locis efferuescunt, qui medelas afferunt, aut ossa fracta solidant, aut a solifugis insertum venenum abolent, aut etiam occultas ægritudines dissipant. Et qui oculis medẽtur, etiã arguendis furibus valent.

De sphalangione. Cap. CLXVII.

ACtor. Sphalangion iuxta plinium est quoddam aranei genus, sicut dictum est superius. Cuius videlicet morsus noxius est, corpus exiguum, varium, acuminatum, hic ex araneorum generibus tantum in ipso specu incubat magno numero, qui vt emerserit, matrem consumit, quandoq; etiam patrem Contra sphalangionum morsus remedia sunt multa particularia, de quibus per diuersa loca dictũ est superius. Plinius li. 10. Diffident vespę & sphalangæ & araneæ. Idem in lib. 18. Nascitur quasi morbus quidam in heruo sphalangion aranei generis bestiola, si hiems sit aquosa. Idem in libro. 29. Sphalangium italiæ ignotum plurium generum est, vnum est simile formicæ, sed multo maius est ruffo capite, nigra vero reliqua corporis parte, albis in tercursantibus respersus guttis, & acerbior est huius quam vespæ ictus, maximeq; circa furnos & molas viuit. Et in remedio est si alterum eiusdem generis percusso ostendatur & ad hoc ipsum seruantur cum mortui inueniuntur, sed & cortices eorum contriti ac poti medẽtur. Aeque sphalangion greci vocant inter genera araneorum, sed distinguunt lupi nomine. Tertium genus est eodem sphalangij nomine, araneus lanuginosus, capite grandissimo, quo dissecto inueniuntur intus vermiculi duo, qui adalligati pelle mulieribus ceruina, ante solis ortum præstant eis ne concipiant. Cecilius in commentarijs reliquit, vis ea anima est, quam solam ex omnium tacito dixisse phas sit, quoniam aliquarum fœcunditas plena liberis, tali venia indiget Vocatur & ehachino nigro similis, ore minimo sub balbo, pedibus breuissimis tanquam imperfectis, dolor a morsu eius qualis a scorpione, vrina similis araneis textis. Idem erat Asiortion, nisi distingueretur virgulis albis, huius morsu genua labefactantur. Omnibus autem peior est ceruleus, lanugine nigra, caliginem concitans, & araneosos vomitus. Deterior etiam est a scrabrone pennis tantummodo differens, hic & ad maciem perducit Mirmecion formicæ similis capite aluo nigra guttis albis distinguentibus. Vesparum dolore torquet. Tetraganthij duo genera habent, peior medium caput distinguente linea alba & transuersum altera, hic oris tumorem facit. At cinereus posteriori parte candicans, lentior, minime autem noxius calore, qui telas muscis in parietibus latissime pandit. Contra omnium vero morsus remedio est gallinaceorum cerebrum cum piperis exiguo potum. Item formicæ quinq; potæ, pecudum quoq; fimi cinis illitus ex aceto, & ipsi aranei quicumq; putrefacti in oleo. Ex lib. de natura rerum. Sphalangia est araneæ genus morsu venenosum, corpore exiguum & acuminatum. Nares hominum pecudumq; libenter ingreditur. Cumq; ceruos in siluis percusserit, nisi cancros in cibum sumant, de vita sua periclitantur, hæ specus incubant, & oua multa numero pariunt Statimq; vbi fœtus erumpunt, patrem & matrẽ cõsumunt, adiuuat enim pater fętus incubare.

De spoliatore colubri ac stella. Cap. CLXVIII.

EX libro de naturis rerum. Spoliator colubri est vermis coloris aurei, qui etiam virorem ad vmbram habet, hic paruus & inualidus cum sit anguem astutia decipit, & inde nomen accepit. Nam ibi colubrum ad ęstum cubare viderit, per caudam eius ascendens ad caput, transcurrit. Cumq; prius quasi fricando permulcet, & demum morsibus carnes eius aggreditur, anguis læsa fugit, persecutor insequitur, ac lætali morsu insistit, donec interiora cerebri penetret, ac perempti carnibus satietur, hic a quibusdam vermis aureus dicitur. Dicit autem Aristoteles de vermibus coloris aurei, quòd quando nati sunt, primo quidem a parentibus cibantur, deinde sine cibo permanent diebus multis, & ita iacent immobiles, vt mortui videantur. Post tempus autem a natura præfixum reuiuiscunt, sibiq; prouisuri ad pastum surgunt Stellæ figura vermis est, vt dicit Plinius, qui nocte vt stella lucet, nunquam nisi magnis imbribus prouenit & serenitatem adesse signat, huius tantus rigor est, vt ignem tangens non alio modo quam glacies extinguat, huius sanie si caro hominis contacta fuerit, toti capilli defluunt. Idq; quod contactum est colorem in virorem mutat, hi vermes nihil gignunt, neç est in eis mas vel fœmina.

De tabano. Cap. CLXIX.

ISidorus. Tabanus vulgo, qui & latinè dicitur asilus, & græcè oestrus, est animal volatile armentis aculeis suis permolestum. Plinius libro 11. Aliquandò nascuntur in extremis fauis apes grandioresque cæteras fugant. Oestrus vocatur hoc malum, & incumbant modo gallinarum. Id quod exclusum est primo vermiculus candidus vr iacẽs transuersus, & adhærẽs ita, vt pascere videatur, multa siquidem insecta nascuntur aliter, q̃ locustę; atq; in primis asilus insidet ex rore hic raphani folio, primo vere & sole spissatus in magnitudinem milij cogit, inde vermiculus paruus oritur, & tridua eruca: mox vrica quæ adiectis dieb. crescit immobilis cortice duro. Atq; ad tactum aranei tantum mouetur, hęc eruca quam chrysalidem appellant, rupto deinde cortice, volat papilio. Ex ligno ẽt tabani nascuntur cæcitate aũt moriuntur. Ex li. de natura rerum. Tabanus ipse est asilus, ve quo propheta Oseæ iuxta. 70. interpretes loquitur. Nã vbi legitur in editione nostra: quasi vacca lasciuiens declinauit Israel, reperitur in translatione 70. Sicut vacca asilo percussa.

De Thamur & tabula. Cap. CLXX.

EX lib. de na. re. Thamur dicitur vermis Salomonis. Nam Salomon cum marmor parium ad edificationem templi de remotis partibus conuehi præcepisset, conscius prohibitionis legis quæ vetuit altaris ędificandi lapides ferro inscidi, quæsiuit experimẽtum in vermibus quod ars humana nesciuit. Nam pullum strucionis in vitreo vase reclusit, quẽ cum videret strucio, & habere nequiret, naturaliter agnitam artem attentas, ad desertum cucurrit, rediẽsq; vermiculum tulit, cuius sanguine vitrum liniuit; & cõfractum est, sicq; fœtum eripuit quod vidẽs Salomon, hoc experimento eodem genere vermis inscissione durissimi marmoris vsus est. Tabula vermis ẽ quadrupes in terra & aqua ęqualiter viuẽs. In terra qdẽ velocissimè currit, sed magis sup aquas ita ut lõgos aquarũ tractus impetu trãscurrat. Interdũ tñ subsistit, & virib. lassus respirat, hoc ãt ĩ eo mirabile ẽ, quod currens super aquas sicco corpore, pedibusque manet. Qui si etiam diu sub vndis violenter teneatur, non tamen humectatur, aut morietur.

De Teredine. Cap. CLXXI.

ISidorus. Teredonas græci vocant lignorum uermes, eo quod terendo lędant, hos autem latini termites dñt, quos in importuno tempore cęsę arbores gignũt. Ex li. de na. re. Teredo

est vermis ligni caput habens rubeum,& corpus albū. Successione lignum perforat,& in puluerem illud redigendo domum sibi edificat,lignum consumendo se purificat, & in puluerem illud eiicit. In orientalibus partibus pauca ligna vermes generāt. In partibus autem Italiæ,Germaniæ,Galliæ,Hispaniæ,ferè omnes arbores excepta quercu & tilia , & paucis aliis . Et hoc mirum est,ꝙ buxus & alba spina, quæ ferè arborū durissimæ sunt, vermes generāt. Tilia vero cum sit arborū tenerrima,vbicunq; sub sicco ligna eius seruantur nequaquā ex eis vermes crescūt, sed perpetua sine vermibus manent. Glosa super regū.2.Dauid tenerrimo ligni vermiculo comparatur, quia vermiculus ligni tener quidem & fragilis ac modicus apparet, Fortissimus tamē lignum terit & consumit: Ideoq; a terendo teredinis nomen accepit. Pli.lib.11. Teredini ad perforanda robora cum sono teste natura dentes affixit etiam potissimū ligno cauatum facit. Papilio luminibus accensis aduolutans,apum ceras depascitur, & excrementa relinquit,ex quibus teredines gignuntur. Idem in lib.17. Mollis ac pessima ligni pars etiā in robore facilè putrescens, teredini est obnoxia. Ideoq; semper amputabitur.Laricem in maritimis nauibus teredini tradunt obnoxiā omniaq; præterquā oleastrum & oleam. Teredinum infestantium quatuor sunt genera,quorum vnum genus capite ad portionē grauissimo dentibus rodunt, hec tantummodo sentiuntur in mari, nec aliam putant teredinem propriè dici. Terrestres autem vocant tineas,Culicibus vero similes triphas.Quartū est & e vermiculorum genere. Quorum quidem alij putrescente succo, ipso materiæ, alij patiuntur sicut in arboribus. Ex eis qui cerastes vocant cum erasērit vt se circunagat, alium generat, hæc nasci prohibent in alijs amaritudo, vt in cypresso, in alijs duricia,vt in buxo.

De testudine. Cap. CLXXII.

ISidorus. Testudo vermis dictus est, eo ꝙ tegmine testæ in cameræ modum adopertus est,morphos quod est tertium genus aquilæ, testudines raptas frangit e sublimi iaciendo. Actor. Testudinis quidem plura genera sunt, sed illa quæ in luto nascitur propriè testudo lutaria siue limax appellatur, & hoc in genere vermium deputatur. Ex lib de nat.rerum. Testudo vermis est de corruptione graminū per excedens humidū & calidum tempus. Animal tardum est & multo sanguine crassum, harum aliquę rubeę sunt, alię albę,alię nigrę, alię croceę, secundum mutationes aeris & corruptionis, hæc miro modo ex sputo quod lubricum est & crassum, format sibi habitaculuum osseæ vel potius marmoreæ substantiæ mirabiliter testudinatū, quia calore solis paulatim durescit in lapidem. Cumq; volutabris palustribus mersa sit,curare cum antidoto proprio se nouit, herbarumq; vires se scire ostendit. Nam,vt refert Ambrosius, visceribus pasta serpentis, cum serpere sibi venenum aduerterit origano sibi medetur,si vero sal sup eam aliquis proiecerit, ferè tota liquescit in nihilum, & vix de illa reperies aliud, quam sagimen quod vtile est ad medelam.Phisiologus. Limax est testudo in limo nascens,terramq; comedit. Quatuor habet cornua, sed duo longiora. In rependo cornua extendit, sed quam cito tangitur,cornua retrahit,& se ipsam in se flectit,hieme latet,vere prodit r. Sanguis eius poros claudit,& ne pili crescant efficaciter impedit. Confracta & contrita in quibusdam vulneribus, sanat apostemata.

De quadruplici testudinum genere. Cap. CLXXIII.

ISidorus. Testudinum quatuor sunt genera,scilicet terrestres, maritimi, lutariç, id est in cęno & paludibus viuentes, & fluuiatiles,scilicet,qui in aqua dulci viuunt. Tradunt aliqui quod incredibile est, tardius ire nauigia dextrum pedem testudinis vehentia. Testudo visceribus pasta serpentis,cum venenū aduertit sibi subrepere,origano medicinam suæ salutis exercet. Pli.li.2. Sunt testudinū genera terrestres,marinę,lutarię,& quæ in aqua dulci viuunt. Terrestrium carnes suffitionibus propriè magicisq; artibus refutādis cōtra venena salutares produntur. Plurimę sunt in Aphrica: hæc ibi amputato capite pedibusq; pro antitodo dari dñr. Et ex iure in cibo sumptę strumas discutere,& lienes tollere atq; morbos comiciales. Sanguis earū claritatē visus facit. Suffusionesq; oculorū tollit,& cōtra serpētiū omniū & araneorū ac similiū & ranarum venena auxiliatur. Sanguine seruato in farina pilulis factis & cū opus sit inungi datis. Felle testudinum cum attico melle glaucomata in vino prodest, & scorpionū plagę instillari. Tegumenti cinis vino & oleo subactus, pedū rimas & vlcera sanat. Squamę ex summa parte derasę,& in potu datę,venerē cohibent. Quod eo magis mirū est,quia totius tegumēti farina tradit libidinē accendere. Marinarū carnes sorbent in stomachi doloribus admixtę ranarum carnibus cōtra salamandras præclare auxiliant. Sanguine autē alopiciatū inanitas,& prurigo, omniaq; capitis vlcera curantur. Instillatur & dolori auriū cum lacte mulierū. Aduersus morbos cōmiciales manditur cū polline frumēti. Fel testudinū claritatem facit oculorum, cicatrices extenuat,tosillas sedat,& agninas & omnia oris vitia. Valet & cōtra salamandras.Testudo lutaria lata & incurua est,ingrata visu. Ex hac quoq; tamen aliqua cōtingunt auxilia. Carnes eius vsum habent contra paralisim & articularios morbos. Fel vero extrahit pituitas sanguinemq; vitiatum. Sistitur ab eo remedio aluus aquę frigidę de potu. Quarti generis testudinū,scilicet,quæ sunt in amnibus diuulsarum pinguia quartanis valere dicuntur. Sanguis instillatus cerebro capitis dolores sedat. Itemq; strumas. Palladius vbi supra. Vt olera quidē animalia infesta nō generent, in corio testudinis omnia semina quæ sparsurus es, sicca, vel mentē locis pluribus maxime inter caules sere. Porro contra limaces vel amurcam recentem,vel ex caminis fuliginem sparge.

De tinea. Cap. CLXXIIII.

ISidorus.Tinea est vestimentorū vermis,sic dicta,eo ꝙ teneat & eo vsq; insidiat quo erodat. Inde & pertinax eo ꝙ eandē rem identidē vrgeat. Ex lib.de naturis rerū.Tinea est vermis ex aere corrupto in vestibus ex humore marcido,q in lana eorum est procreatus.Adeoq; insidet vt eas erodat. Plinius lib.11. Puluis tineas creat in lanis & vestibus,præcipue si vna includaꝭ araneus. Sitit.n.& oēm absorbens humorē, ampliat ariditatē, hæc & in cartis nascitur. Est aūt genus earum tunicas suas trahentiū quæ coclec modo,sed cum harū pedes cernunꝭ spoliati expirant. Idē in lib.17. Vexant ficorū semina tineę,cōtra quas remediū est in eadē scrobe defodere lentisci taleam,inuersa parte quæ fuit a cacumine. Idem in lib.28.Tinearū genera pellit cornu ceruini cinis. Glosa sup Oseæ.5.Tinea vestimentū, & putredo ligna lente corrodit. Sed tinea citius q̃ putredo cōsumit, vnde de captiuatione decē & duarū tribuū dñs per prophetā dicit.Ego quasi tinea Effraim,& quasi putredo domui iuda.Greg. in moralibus,lib.4.Tinea de veste nascitur,& eandē vestem ua scendo corrumpit de qua oritur. Vnde dicit scriptura ꝙ qui terrenū habent fundamentū, consumentur velut a tinea. Homo nanq; velut tinea cōsumitur, cum de ipso.i.de carne quæ est vestis animę tentatio carnalis oritur,vnde conteraꝭ. Tinea quoq; damnum facit,& sonitum nō facit,sic mentes iniquorum, quia damna sua considerare negligunt, integritatem quasi nescientes perdunt,quasi ergo a tinea consumitur,quia non sonitu culpę morsum tolerant dum quanta vitæ innocentiæ detrimenta patiantur,ignorant. Vnde & ibidem rectè subiungitur. De mane vsque ad vesperam succidentur. de mane vsq; ad vesperam peccator succiditur,dum a vitæ suæ exordio,vsq; ad terminum iniquitatis perpetratione vulneratur. Auicenna in 4.canone. Pannos a tinea prohibet absinthium & similiter calamentum, & etiam cortices citri.

De vespa. Cap. CLXXV.

ISidorus. Vespa est animal exiguum volatile,aculeis venenosum, quæ dicitur de putridis asinorum carnibus nasci, sicut fuci de mulis,scrabrones de equis, & apes de vitulis. Aristoteles. Vespa est animal anulosum volatile,quod aerem non recipit,id est non anhelat,suaq; vita & nutrimentum est circa stercus & carnes. Et est de animalibus quæ manent cum sociis suis sicut formica & apis,habet autem lanceam interius,sicut scorpio exterius. Sanguine caret, alasq; membranis coopertas habet. Accidit vespis senectutē exuere. Apesq; nocentur a vespis propriè,ideoq; nocet apibus illas appropinquare. Itaq; custodes alueorum deprehendunt vespas per hunc modum;accipientes ollam,carnes in eam ponunt, & cum in eā multę vespę ceciderint,eam cooperiunt, ac super ignē ponunt,habet autē aculeum intra corpus vespa, sicut apis, quia si esset extra de facili corrumperetur propter debilitatem sui. Siquis vespę pedes acceperit, eamq; dimiserit vagari cum alis, tunc volant circa ipsam vespę carentes aculeis, habentes autem aculeos non volant super ipsas,propter hoc multoties in hieme deprehenduntur in sepulturis. Ex libro de naturis rerum. Vespæ ex equinis carnibus aliquando procreantur. In plenilunio magis crescere dicuntur,harum vita circa stercus est.Ceras quidē faciunt, sed non ex collectione florum,& ob hoc inutiles sunt.

De diuersis generibus vesparum. Cap. CLXXVI.

ARistoteles. Vespę duplicis sunt generis: vnum est agreste, quod non est in montanis,nec pullificat in terra,sed in arboribus, & est maius quam vespa domestica, longius, ac nigrius,& fortius, pungitq; forti punctura, huius etiam aculeus maior est aculeo alterius generis respectu sui corporis, harum vitæ tempus est anni duo, & multoties cum abscinduntur arbores in hieme exeunt ab eis vespæ volando,quia tunc latitant in arboribus, & ibi est semper eorum mansio: Vespæ autem domesticæ duo sunt genera. Vnum genus illarum sunt rectores,& dicuntur mutira,aliud dicitur argilta quæ non viuit duobus annis,sed omnes moriuntur apud præsentiam hiemis,quod apparet

apparet ex hoc, quia cum hiems incipit, argiltæ accidit infirmitas.s. capitis euacuatio, & si fuerit hiems fortis nõ apparent omnino. Rectores aũt qui mutira dñr apparent hieme tota, & nidificant in terra, vnde multi viderunt eas terram cauantes, & nunq̃ videntur argiltæ hoc facientes. Genus vesparũ quod dicitur mutirẽ, lata sunt & ponderosa, crossioris corporis q̃ kikenes, & propter earum ponderositatẽ nõ sunt virtutis bonæ, nec possunt multum saltare. Apparet aũt nobis ꝙ rectores habent aculeũ similẽ illi, qui est in rectoribus apum, sed nõ extrahunt eum, nec pungunt aliquid per ipsum. Itẽ quędã vespæ nõ habẽt aculeũ, aliæ vero habẽt: aculeis carentes minores ac debiliores sunt, nec pungũt, habentes aũt aculeum magnæ sunt & fortes, ideoq; dicunt a quibusdã mares, fœminę vero, aculeis carentes. Visæ sunt aliquando vespæ coire cum alio vesparum genere, vt cum agrestibus domesticæ. Et videbatur, ꝙ vna quidem aculeum habebat, sed vtrum alia similiter haberet incertum erat.

De cibis & mansionibus ipsarum. *Cap.* CLXXVII.

VEsparum cibus est ex floribus & fructibus. Sæpe quoque viuunt ex cibis animaliũ. Muria venatur in fine hiemis, & plures earum venantur circa calem, venanturq; mutira prope aggeres magnos, & altissima loca, oẽsq; videntur cum aculeis. Non aũt congregãt vespæ flores, nec cibantur ex eis sicut apes. Sed cibus earũ in maiori parte est ex carne. Ideoq; circa stercora manẽt, muscasq; magnas deprehendũt & caput earũ abscindunt, corpusq; ferentes cum ipso volant, fructus etiã dulces comedunt. Nidos sub terra faciũt, & vt formicæ terrã extrahunt, aliæ quidẽ paruos faciunt nidos, aliæ magnos. Cumq; aluearia fuerint fertilia, duos aut tres fauos extrahunt, & nõ deponunt, vt dictũ est, sicut apes faciunt, sed hieme manent in aluearibus. Ideoq; plures earum moriuntur, nec in vno nido plus rectore vno, sicut habent apes in aluear vno. Cumq; aliquis ex iribeon a nido suo amittitur, oẽs propè locũ aliquẽ in quo sunt pascua cõgregantur, ibiq; nidum sibi faciunt, & apparet cera quæ in maiori parte est extrà, atq; in vno nido rectorẽ vnum ponunt. Cum autẽ rector ille creuerit & exierit accipiet iribeom secum & ponet in quadã illius nidi domorũ. Plinius lib. 11. Vespæ in sublimi e luto nidos faciunt, & in his ceras. Scrabrones cauernis aut sub terra, & horũ sexangulæ cellæ. Apes nullum corpus attingunt, nec carne vescuntur. Sed vespæ muscas grandiores venantur, & amputato capite reliquum corpus auferũt. Vespæ quæ ichneumones vocantur, & sunt minores q̃ aliæ, vnũ genus ex araneis perimunt: sphalangiũ appellatum, & in nidos suos ferunt, deinde illinunt & ex his incubãdo genus suũ procreant. Omnes autem carne vescuntur, serpentem quoq; auidè comedunt, quo scilicet alimento ictus mortiferos faciunt.

De generatione ipsarum. *Cap.* CLXXVIII.

VEsparum generatio fit hoc modo: rectores in æstate cõuenientem locum quærunt, & in eo paruas domos ex cera quatuor habentes portas vel simile faciunt, & in eis vespæ gignuntur, non illæ quæ mutirem dicuntur. Cum aũt istæ creuerint, generantur post aliæ maiores istis. Et cum creuerint illæ, generantur & aliæ, propter hoc sunt kikenes in fine autumni multæ & magnæ, habentq; rectores scilicet, qui dicuntur mutira & illud nõ generat kikines, sed mutiras. Eruntq; magni vermes in quatuor foraminibus cõtinuis, & sunt frequenter foramina plusquã quatuor, in quibus sunt rectorum pulli. Cumq; pulli creuerint, adducẽt seruientes eis vnde cibentur, qđ apparet nobis ex hoc, quia rectores seruientiũ non volant sed in domibus manent. Cumq; moriuntur rectores earũ qui anno præterito illos regebant, rectorẽ nouũ super eas ponunt. Vespæ multiplicantur in locis suis & in regionibus asperis. Suntq; sub terra, & parant nidos ex terra & luto, atq; omnes attingũt ab vno principio, sicut generantur res ab aliqua radice. Vermes aũt ex vespis generantur, sicut ex apibus, vespæ rubeæ ac citrinæ non generant nisi ex vespis quæ mares dicuntur. Et ipsæ prius præparant domos in quibus maneant, ipsasq; emendant. Cumq; coiunt adinuicẽ generantur pulli vesparũ, multoties.n. apparuit coitus earum. Non autem apibus ac vespis monstruositas accidit, quia quilibet pullus earũ in foramine per se existit. Actor. Dicuntur etiam, vt habitum est supra iuxta Isidorum, vespæ de putridis asinorum carnibus nasci, sicut de mulis fuci. Præterea iuxta Plinium quędam vespæ sphalangiorum genus perimunt, & in nidos suos portant, deinde illinunt, & ex his incubando genus suum procreant.

De punctionibus earum. *Cap.* CLXXIX.

COnstanti. vbi sup. Vespæ & apes eis quos pungunt tumorem calidum & ruborem faciunt, rostrumq; earum remanet vbi tangunt, & aliquando morsi sudorẽ patiuntur & abominationẽ, labro istigationẽ, inguinũ tumorem, virgę erectionẽ. Auicenna in secundo canone. Vesparum puncturæ bonum est polium emplastri more superpositum. Similiter folia siluestris maluæ sedant illam emplastrata. Item stercus caprarũ attrahit vespæ venenũ. Ex sale quoq; cum aceto & melle fit emplastrũ ad puncturã vespæ, sed & oleũ lauri confert eius mordicationi. Idem in lib. 4. Effugiunt autẽ vespæ ex suffumigatione sulphuris & aliorum, nec propinquãt ei qui linitur ex altea vel succo maluę & oleo. Porro accidunt ex morsu vespæ dolor & rubedo & apostema, ex vespis magnis est genus capam nigram & aculeos plurimos habens, ac per hoc interficiens, magnæ siquidem maioris sunt prorsus cautelæ, magisq; perniciosæ. Ideoq; perducunt ad spasmũ, & ad debilitatẽ genuum, sed & in paruarum quoq; morsu quandoq; tumor magnificatur. Nam plerunq; faciunt accedere vesicas, & grauant linguam. Cura vero eius in succis infrigidantibus ac refrigeratiuis potibus, porro de ipsius epitimatibus est aqua maluę. Althæa quoq; confert, ac ficus, & acetũ, & lutum. Stercus etiã vaccinũ confert cum aceto pprie. Itemq; folia fimbrij, & folia lauri recentis, & viriditas quæ accidit super cursum aquæ, præterea si hora vna in aqua calida dimittatur, deinde subito ad aquam salsam cum aceto mixtã permutetur, statim sedabitur. De fricationibus autẽ eius sunt muscę, quia dolorẽ sedant. Aristoteles. Agrestis vespa pungit forti punctura, aculeus siquidẽ illius maior est aculeo alterius generis respectu sui corporis, quædã vero carentes aculeis minores ac debiliores sunt, & illæ nõ pungũt. Plinius lib. 11. Vespæ serpentem auide comedunt, ex quo alimento mortiferos ictus faciunt. Idem lib. 20. Folia vero rutę trita ex vino sumpta, valent contra vesparum aculeos. Maluę quoq; satiuę ac siluestres contra omnes aculeatos ictus præcipue vesparum sunt efficaces. Trita vero qualibet earum oleo peruncti ante, vel eas habentes nõ feriuntur a vespis. Idem in lib. 21. Melissophilum contra vesparum ictus est præstantissimũ. Idem in lib. 33. Vinum contra vespas est remediũ, lactis quoq; ficulnei natura, & decoctũ ex folijs lauri resistit venenis earũ. Idẽ in li. 28. A scorpione pcussi, nunq̃ postea feriuntur a vespis. Idem in li. 29. Noctuę a vespis nõ feriuntur, locustarũ etiã minimę quos vocãt atelabos vespis aduersantur. Salis quoq; natura valet ex aceto contra vespas.

Liber 21.

De vniuersali natura animalium. *Cap.* I.

POSTQVAM de animalium natura, sigillatim proprietates eorum speciales assignando breuiter differuimus, superest, vt etiam eorum naturam in vniuersali per singulas quoq; partes, & membra totam eorum anathomiam describendo, vt supra in principio superioris libri promisimus, impleamus. Aristoteles. Diffinitur autem animal quod habet sensum, & prius primum sensum, idest tactum. Animalia quidem generantur in terra & aqua, quoniam in terra est pars aquæ, & in aqua pars aeris, & in eis est calor animę. Aliquo etenim modo dicimus, ꝙ omnes istę res plenę sunt virtute animæ. Itaq; creatio corporis est propter animam, membra vero creata sunt propter operationes. Quando igitur animal siue membrum caruerit anima, non remanebit animal, neq; membrum vere, sed tantum in figura & forma. Perfectius quidem animalium naturaliter est, quod maioris caliditatis est & humiditatis, & quia calor est causa crementi, & rectificat animalium corpora, propter hoc homo est erectioris corporis, & animal generans animal plus cæteris quadrupedibus. Animalia vero naturaliter frigida, sunt magni timoris, & accidit animalibus propter timorem, effusio ventris vel vrinę. Animalia sanguinis calidi subtilis & mundi communicatiora sunt in sapientia, & audacia, & similibus. Ira vero fortis non erit nisi in corpore multę siccitatis. In quibusdam animalibus est sanguis & in quibusdam alia humiditas conueniens sanguini, scilicet humiditas incompleta, sicut venenum, & omne quidem habens sanguinem & generans animal, habet omnia sensus instrumenta, pręter genus talpę. Item omne animal anhelans habet pulmonem & cannam & stomachum. Denique accidit omnibus animalibus, ꝙ emittunt vocem. Alia quoq; res communis est, scilicet appetitus coitus, & delectatio, & etiam garrulitas, strepitusq; multus tempore coitus pręter hominem. Item omnia animalia mouent mandibulam inferiorem præter centhelia, quod mouet superiorem. Item omne animal generans sibi simile animal dentes habet, & masculina plurium dentium sunt quàm fœminina. Animalia cornuta superius nõ habent dentes, nec aliquod animal habet simul dentes acutos vel dentium culmos & cornu. Omne animal habens serram dentium comedit carnes, & quæ comedunt carnem crudam, in omnibus animalibus pugnant.

De multimoda diuersificatione animalium. Cap. II.

ANimalium modi diuersantur secundum vitæ suæ regimen & operationes & nutrimentũ, horũ quædã vadunt, quædã repunt, quædã solitaria sunt, quædã cum similibus suis coniuncta, quædã semper in locis suis manent, quædã aliqñ recedunt. Item quædã venatiua sunt, & quædã suum cibũ accumulantia. Item quædam habitant in rimis lapidũ, & parietum, quædã in foueis, quædã super terrã. Iterum quædã taciturna sunt, quædã strepunt, quædã rugiunt, quædã etiã pulchrè canunt. Itẽ quędã bellicosa sunt, quædã magnæ refrænationis, quędã audacia vigent, vt leo, quædã astutia, vt serpens, quædã mansueta sunt vt vacca, quædam iracunda vt aper. quædã cito domesticantur, vt elephans, & quædã etiã hoĩbus applaudunt, vt canis. Omnibus aũt aĩalibus est vnũ genus cõmune. s. sensus, quædã habent oĩa membra, quædã non. Quædã pariunt animalia cõpleta, quædã vermes & quædam oua. Idem in lib. de vegetabilibus. Sunt & animalia q̃ sexu fœmineo carent. Et sunt q̃ non generãt: Sunt & q̃ motum nõ habẽt. Et sunt quædã diuersorũ colorũ. Et sunt quæ crescũt. Et sunt quæ prolẽ sibi dissimilẽ faciunt. Pli. lib. 8. animaliũ. Alia qdẽ in vtero matris gestant, alia vero ex nõ genitis generant, vt mures agrestes, & Salamãdræ, & quæcũq; æstas aut ver statutũq; tẽpus anni generãt. Ex his etiã quædã nihil gignũt, vt Salamãdræ, nec est in his masculinũ genus, aut fœmininũ, sicut nec in anguillis oĩbus, q̃ nec animal nec ouũ gignunt.

De corporibus animalium. Cap. III.

ARistoteles. Corpus animalis diuiditur in duo, superius & inferius, dextrum & sinistrum, anterius & posterius. Declinatio vero corporis brutorũ necessario fuit ad terrã propter custodiam. Et posuit eis Natura loco manuum pedes anteriores. Fueruntq; necessariò duo pedes antè, & duo post. s. simul quatuor pedes in omnibus illis generibus, vt possint ferre pondus. In oĩbus etiã his anterius corporis maius est posteriore, præterq̃ in homine, quia pars superior corporis eius est temperata respectu inferioris, & minor quidẽ est in senibus, q incuruantur ex ætate, econtra vero in pueris. s. ꝙ pars superior inferiori ponderosior est, & ob hoc incedũt curui, nec possunt eleuare corpora sua. Cum autem iuuenescit homo, pars inferior augmentatur. Animaliũ vero quadrupedũ dispositio est econuerso. s. ꝙ inferior pars est prius valde magna, cumq; aũt iuuenescunt crescit pars superior, propter hoc eleuatio corporis multorũ equorum maior est in anteriori, q̃ in posteriori, & pullus equi tangit caput suũ posteriori pede, cum aũt intrat ætatẽ nõ põt hoc facere. Itaq; crementũ partis superioris secundũ diminutionẽ est inferioris. Genus etiam auiũ ac pisciũ plus habet carnis in superiori. i. in anteriori corporis parte, propter hoc animalia oĩa minoris intellectus sunt, q̃ homo, & etiã pueri respectu seniorũ, quia qñ pondus est ex parte superiori minuit intellectũ. Item qñ fuerit calor in animalibus minor, & pars terrestris maior, necesse est, vt corpus illius animalis sit minus. i. maioris declinationis ad terrã, habebitq; multos pedes, & qñ complebit hoc erit sine pedibus, & repet super terram, eritq; membrũ in quo est prima virtus versus terram. s. caput, nec habebit sensum, sed virtus eius erit inferius, sicut est in arboribus, quia pars eorũ inferior superiori maior est, & in extremitatibus pectus hominis latum est, & hoc facit rectũ, qm̃ humeri positi sunt in lateribus. In quadrupedibus non põt hoc esse. s. latitudo pectoris, propter extensionẽ pedũ anteriorũ, & ꝑpter ambulationẽ. Ob hoc etiam nõ habet animal quadrupes duas mãmillas in pectore, quia strictũ est. Itẽ homo recti corporis est, ideo coxas & crura habet multum carnosa. Abstulit. n. natura a superiori parte corporis eius carnẽ, & addidit eam sup inferiorẽ, propter pondus corporis, & vt sit corpus rectũ. In aliis aũt animalibus coxæ & crura carne priuant, & sunt ex ossibus ac neruis ad portandũ corpus, & quatuor eorũ pedes sunt quatuor sustentamenta, pp hoc nascit aĩal quadrupes stans sine labore, homo vero nõ põt esse rectus longo tpe, sed indiget corporis quiete. Animalia magni corpis vnũ filiũ generãt. Parui vero corporis multos. Magnis etenim, cibus in crementũ corpis transit, nec remanet ex eo nisi modicũ.

De membris animalium. Cap. IIII.

IN corpore animalis sunt tres modi compositionis. Prima scilicet mixtio elementorũ in membris consimilibus. Secunda mixtio consimiliũ in officialibus. Tertia organorum ex dissimilibus, sicut manus cõponitur ex neruis, & ossibus, & huiusmodi. Sensus quidẽ prius est in oĩbus membris consimilibus, operationes aũt in membris organicis, sunt p virtutẽ sensus & motus & appetitus animaliũ. Necessariũ est ergo, vt sit membrũ in corpore recipiens illa principia, qm̃ ergo recipiens est omnia sensata. s. cor, debet esse ex simplicibus, & qa motor est & principium appetitus, debet esse organicum, hoc membrũ in animalibus sanguine carentibus est illud quod assimilatur cordi. Cor aũt diuiditur in partes consimiles, sicut vnumquodq; aliorum membrorũ interiorũ, & illorum omniũ natura sanguinea est, quia situs eorũ est sup vias venarũ, & vacuitas est inter ea. Omnia ergo membra corporis cõposita sunt ex venis in q̃bus currit sanguis, in corde verò est principium venarum, & prima virtus creans sanguinẽ, membra quidẽ creata sunt propter operationes, sicut corpus propter animã. Et dicit membrũ sanum, cum sine diminutione cõpleuerit opus suũ, & cum ꝑpter opus suũ nõ fuerit debilitatũ. Sicut aũt corpus animalis in duo diuiditur. s. in dextrũ & sinistrũ &c. sic & pleraq; membrorũ dupla sunt, vel numero, sicut duo renes, & quorumlibet sensuũ instrumenta, vel si non duo numero, tñ in duo distincta, vt cor vnum duos habet vẽtriculos, & pulmo duas pennas, & hepar similiter, quãuis de splene sit opinio dicentiũ, ꝙ sit hepar impurũ, lingua quoquo vna est, sed distincta, & sic vnum animal est quasi duo. In quibusdã animalibus sunt oĩa membra interiora. In q̃busdã nõ. Et membra q̃ cõueniũt in numero, in quibusdã animalibus diuersant in esse. Cor enim est vniusmodi in oĩbus animalibus. Hepar in q̃busdã fissum est multis fissuris, & in quibusdam nõ oĩno, maximèq; hepar pisciũ, & quadrupedũ ouantiũ, & auiũ, qm̃ istorũ corpora sunt rõne respirationis ac dissolutionis, & nõ est in eis malũ superfluũ multũ. Ideoq; multa felle carent, oĩa mẽbra interiora intromittunt in telam ea cõtinentẽ, quia coopertorio indigẽt & telæ natura talis est, vt sit lenis & spissa ad patiẽdũ occasionẽ. Et sit carnosa, ne attrahat ad se superflua. Omnia animalia habent duo membra cõmunia. s. membrũ per qđ recipiunt nutrimentũ, & membrũ per quod eiiciunt. Aliud quoq; membrum cõmunicans ad qđ vadit nutrimentũ post ingressum eius in os, q est venter. Omne ergo aĩal habẽs vesicam, habet & ventrẽ non aũt ecõuerso. Hepar autẽ & splen possunt decoquere cibũ qm̃ ex sanguine sunt, & habẽt calorẽ multum. Hepatis qdẽ situs est in dextera, splenis in sinistra. Renes vero sunt, ad colandũ superfluitatẽ humidi qđ currit ad vesicam, & quia calor naturalis regit corpus, sicut Princ pes regionẽ, ideo oẽ animal habens sanguinẽ habet cor & hepar. Cor ad seruandum calorẽ sicut in fornace, & hepar ad digerendũ, animal anhelans habet & tertiũ membrum. s. pulmonẽ. Membra magni corporis sunt caput collũ clibanus, idest totũ qđ est inter collũ & finẽ ventris, duo quoq; brachia, & pedes maiores. s. ab ancha vsq; ad articulos. Cõstantinus in pantegni. 2. parte. Vnũquodq; autẽ animal habet corporis instrumenta virtuti animæ competentia. Nam leo cum sit animi audacis & iracundi, corpus habet forte & graue, in pedibus vngues, & acutissimos in ore dentes. Lepus autẽ cum sit timidissimus habet membra leuitate nimia fugæ aptissima, homini quoq; fecit natura manus, vt in eis operaretur, in quibus digiti multi sunt & diuisi vt per eos magna & minima possent retineri. Hepar fecit rubeum prout competebat creando sanguini. Mammillas & testiculos ad creandũ lac & sperma fecit alba: hoc modo fecit omnia membra propriis actionibus conuenientia.

De capite. Cap. V.

PLinius lib. 11. Nunc per singulas partes corporũ membratim animaliũ tractetur historia. Caput habent cuncta quæ sanguinẽ, quædam autem & capita cristata. Aristoteles. Pars capitis in qua est origo capillorũ dicitur olla: pars eius anterior sinciput, posterior occiput, medium vero summitas. Sub sincipite quidẽ est cerebrum, in occipite vero est vacuũ. Testa capitis creata est ex osse duro, quod continet corium & caro, in hac est sutura naturalis, quæ in mulieribus est vna circundans. Virorum autem capita multas continent suturas. Solus homo caput habet rectum & eleuatum præ cæteris animalibus. Fuitq; caput creatũ sine carne, vt esset melioris sensus, & perfectioris ac velocioris. Nam si esset multæ carnis, esset operatio cerebri contraria operationi naturali, propter quam creabatur, scilicet ad infrigidandum cor, nec in eo possent esse sensus, si esset cerebrũ sicut aliquod superfluitatũ. Principiũ vero sensus est in corde, & duo quidẽ ex sensibus sunt continui cum corde, gustus scilicet & tactus. Tres vero residui sunt in capite, visus. s. in anteriori circa cerebrum, auditus in posteriori quod est vacuum. Olfactus autẽ anterius in medio trium instrumentorũ. Item si esset caput carnosum, esset & ponderosum, cum econuerso in omnibus animalibus esse debeat eleuatũ & rectum, ꝑpter hæc tria ergo nõ est caro in capite. s. propter subtilitatem sensus, & operationẽ cerebri, & ipsius capitis leuitatem. Quod autẽ inferius est sub sutura capitis facies dicitur, non rectè tamen nisi in homine, pars vero faciei superior frons. Omne animal habens caudam pilosam, habet caput paruum, & mandibulas magnas, homo vero maius habet caput comparationi sui corporis. Pueri minoris sunt intellectus, quia caput crossum habent & ponderosum: Serpentis proprium est mouere caput ad posterius: reliquo corpore quiescente, & hoc sibi datum est ad custodiam sui corporis, quoniam imbecille est.

De

De Vertice & Cerebro. *Cap.* VI.

PLinius vbi sup. Vertices bini hoīum tantum, aliquibus capitibus ossa plana & tenuia sine medullis. Serratis pectinatim structa cōpagiuibus, ꝑfracta nō queunt solidari. Sed exēpta modicè non sunt lætalia in vicem eorum succedente corporea cicatrice. Infirmissima sunt vrsis, durissima psitacis. Cerebrũ hñt oīa animalia, quæ sanguinẽ, sed homo portione maximũ & humidissimũ, omnium viscerũ frigidissimũ, duabus supra subterq́; mẽbranis velatum, quarũ alterutrã rũpi mortiferum est. omniũ aũt cerebro medio insunt officula parua, vni homini. s. in infantia palpitat, nec roboratur anteq̃ primum sermones exordiũ, hoc est viscerum excellẽtissimũ, proximumq́; telo capitis, sine carne, sine cruore, sine sordibus, hic habet sensuum arcem, huc venarum a corde omnis vis tẽdit, hic desinit vel definit. hic culmen altissimum, hic mentis est regimen, ab eo ꝓficiscitur somnus, hinc capitis mutatio. Quæ cerebrũ non hñt, nõ dormiunt. Aristoteles. Omne animal habẽs cerebrũ habet ipsum in anteriori parte capitis, quia sensus in anteriori sunt, & etiã cor cui ex directo debet esse cerebrum. Cerebrum autẽ & cor indigent multa custodia, quia in eis est præcipua virtus vitæ. Cerebrum est valde frigidum plus cęteris membris, & est magis priuatum sanguine quàm aliquo alio humore, quia nullus in eo sanguis apparet, nec est in eo vena magna vel parua. Est autem membrum diuinum, cuius operatio est intellectus & sensus, nec posset supra se ferre pondus alterius membri, quia pondus grauat intellectus motum. Itaque cerebrum est instrumentum sensus. Eiusq́; natura est ęterna, & cum nullo mẽbro cõtinuatur. homo quidẽ respectu sui corporis maius habet cerebrum cęteris animalibus. Cerebrum quoq; viri maius est cerebro muliebri.

De Cerebro. *Cap.* VII.

IDem. Quia vero medulla est continua cũ cerebro. Multi putant ꝙ cerebrum sit principiũ medullę & spondilium, sed veritas contradicit, quia natura cerebri diuisa est a natura medullæ, quæ calida est. Et ob hoc medulla spondilium. i. nucha continua est cum cerebro, quia natura semper laborat in dando virtutem adiuuantem, & eiicientem distemperãtiam cuiuslibet mẽbri per suum contrarium, & ponit illam propè ipsum. Ideoq; etiam ingeniata est natura ponere cerebrum in opposito cordis, quia non potest esse membrum in aliqua complexione per se sine contrarietate alterius. Itaq; cerebrum ex terra & aqua compositum est, & eius tactus est valde frigidus, propter hoc omne animal habens sanguinẽ, habet cerebrũ nec habetur ab alio. Animal itaq; multipes & hmõi genera, calida sunt ꝓpter priuationẽ cerebri. Cerebrum ergo meliorat complexionẽ caloris & ebulitionis cordis, vt habeat cor temperatum calorem in vena maiori & ardori, quarum peruentio est in tela continente cerebrum, id est pia matre. Et vt non accidat cerebro nocumentum ex calore, venę continentes ipsum, spissæ sunt graciles & sanguis mundus subtilis. Itaq; si cerebrum complexione tẽperata frigidius fuerit, accidẽt catarra, quia vapor fumi sursum ascẽdit & infrigidatur, sicut accidit generatio pluuiarum ex vaporibus, quia vapor per calorem ascendit, & cum ad aerem frigidum peruenerit sustentatur & alteratur, & fit aqua ꝓpter frigiditatem, deinde cadit inferius. Quando vero cerebrũ exiccatur, vel humescit plusquã debet, nõ facit opus suum, sed infrigidatur corpus, & accidit amissio intellectus & infirmitas, & mors, quia calor cordis & primi membri multus est & de facili læditur ab alijs, & sensus est festinus valdè & immutatur, vel concurrit aliquid ex sanguine cerebrum continenti. Somnus est etiam in animali cerebrum habente, quoniam infrigidat cibum venientem ad ipsum ex cursu sanguinis. Calor vero cum sanguine fugit & aggregatur ad inferius, & tunc efficitur somnus. Isaac in dietis libro primo. Cerebrũ dicit Aristoteles in libro de animalibus calidum esse naturaliter, & frigidum accidẽtaliter, proinde humidum est & crossum viscosum, abominabile, appetitũ corrũpit in stomacho, citòq; in putredinem vertitur. Auicenna. Cerebrũ frigidum est & humidum, generat flegma, & humores crossos, leuitq́; ventrem, facit autem nauseam apud digestionem suam ac delet appetitum, & oportet vt comedatur cum seminibus, qui vero post cibum vomere vult, sumat ipsum super cibum suum. Est aũt tardæ digestionis inuolutum faciens stomachum. Meliora quidem sunt cerebra volatilium, & propriè montanorum. Ex cerebris autem quadrupedum, cerebrum arietis, deinde vituli.

De Cornibus. *Cap.* VIII.

ARistoteles. Cornua naturaliter sunt in aīalibus generãtibus aīalia, in alijs trãsumptiuè, creata aũt sunt propter vigorẽ & iuuamẽtum. Quædam aũt hñt cornua debilia, nec ad vigorẽ, nec ad pugnã cõuenientia. Itaq; oẽ animal fissi pedis multę fissurę nõ habet cornua, qm̃ aliũ habet vigoris modum, pluraq;

fissas vngulas hñtia habent cornua, etiam quædam habentia soleas. Animalia quibus natura non dedit alium modum iuuamenti, sicut dedit velocitatem equis & ceruis. Elephãti & camelo magnitudinem corporis. Culmos prominentes porcis, rectè autem animalia soleas habentia nõ habent cornua, quia natura posuit vigorẽ in soleis, & priuauit caput a cornibus, nisi forte habeant vnũ cornu, sicut asinus Indicus. In capite debẽt esse cornua non in alio mẽbro, quia pondus magnũ esset ꝓhibens operationes, & non esset per ipsa iuuamen aliquod. Ceruis tñ cornua durissima sunt & solida pp necessitatẽ, ea deiiciunt pp pondus. Eiiciunt aũt vbi graue est inuenire, eisq́; eiectis nõ apparent cerui, qm̃ carent armis. Aliorũ autẽ animalium cõcaua sunt ꝓpe radicẽ. Residuũ vero durũ est, qm̃ illud cõueniens est ad impellẽdũ. Ramificatio vero cornuũ sicut est in ceruo, ꝓpinquior est nocumento q̃ iuuamento. Itaq; fœminæ ceruorũ hñt dentes masculorũ & tñ cornua non hñt, quia non sunt ad iuuamen eis, sicut nec in masculis. Itẽ solus ceruus omni anno cornua mutat. Omne animal cornua habẽs, naturaliter vngulas diuidit. Animaliũ cornutorũ lac coagulatur, aliorũ vero nõ. Item animalia cornuta non habent dentes superius, & ideo ruminãt, & masticare non valent. Nec hẽt animal aliquod simul dentes acutos vel culmos dentiũ & cornu excepto lepore. Sola aīalia cornuta coagulũ hñt. Colores qdem cornuũ & vnguium & solearũ sunt secundum colores corij & pilorũ. Colores autem dentium secundum colores ossium, & sic dentes Æthiopum, sicut eorum ossa. Item cornua magis applicantur corio & fixa sunt super ipsum, quam super os, & ob hoc forte quædam animalia mouent cornua sicut auriculas.

De eodem. *Cap.* IX.

PLinius vbi supra. Cornua quidẽ multis & aquatilium & marinorum & serpentium varijs data sunt modis, sed quæ iure cornua intelligantur quadrupedi tantum generi, nec alibi maior naturæ lasciuia lusit animalium armis sparsis, hæc quorundam in ramos vt ceruorum. Alijs vero simplicia tribuit, vt in eodem genere sybulonibus ex argumento dictis. Aliorum finxit in palmas digitosq́; emisit, vnde platicerotas vocant. Dedit ramosa capreis, sed parua, nec decidua fecit. Conuoluta vero in amfractum arietum generi. Infesta vero tauris. In hoc quidem genere & fœminis tribuit, in multis tantum maribus. Rupicapris in dorsum adunca, dammis in aduersum. Erecta autem rugarumq́; ambitu contorta, & in leue fastigium exacuta, vt lires decerent, strepsiceroti, quem addace Aphrica appellat. Mobilia autem vt aures Frigiæ armentis. Trogloditarum vero in terrã directa, qua de causa obliqua ceruice pascuntur. Aliis etiã singula, & hoc in medio capite vel naribus. Aliis ad incursum robusta, alijs ad ictum pluribus modis spina conuersa, connexa, omnia in mucronem migrantia. In quodam genere pro manibus ad scabendum corpus. Cochleis ad prætendendum iter. In corpore cornua hæc sicut cerastis aliquando & singula, cochleis semper bina, & vt prætendantur, ac resiliant. Vrorum cornibus Barbari Septẽtrionales potant, vrnasq́; binas capitis vnius cornua implent. Alii præfixa his pila crispitant. Apud nos in lamina secta transflucent, atq; etiam lumẽ inclusum latius fundunt, multasq́; alias ad delitias conferuntur, nunc tincta, nunc sublita, nunc quæ cerostrata picturæ genere dicuntur. Omnibus autẽ caua & in mucrone demum cõcreta sunt, ceruis tm̃ tota solida & omnibus annis decidua. Boum attritis vngulis cornua vngẽdo aruina medẽtur agricolæ. Asinus Indicus vnico armatus est cornu. Bisulcis bina insunt. cæterorum ossibus adhærẽt, Ceruorũ tm̃ cutibus enascuntur. Hali. cornua omnia desiccatiua sunt, cornu capræ & cerui combustum firmat dẽtes commotos, gingiuas solidat. Si autem ex eis diligenter tritis collirium fiat, eliminant vitium, oculoq́; prosunt, ad quem materiæ fluxum faciũt, sed post combustionem abluenda sunt. Si vero cum vino terantur, ac super dentes ponantur, confortant eos & producunt. Cinis eorum si lauetur diligenter, & bibatur, dissenteriæ prodest & excoriationi, porro si non combustum in aceto coquatur molarium doloribus prodest. Si vero tritum bibatur percussioni Tyriæ prodest, & si cum dragagantho bibatur, dolorem vesicæ mitigat.

De Auribus. *Cap.* X.

ARistoteles. Aurium compositio est ex cartilagine & carne. Pars auris interior dicitur seposa, & exterior rotunda dicitur concosa. In interiori quidem est foramen tortuosum simile armillę spiralis. Finis autem auris est in osse, & similis in creatione formę auris. Omnisq́; sonus & tinnitus deuenit ad ipsum, & ab ipso reuertitur ad cerebrum. Exit enim a cerebro vena vna, & peruenit ad aurem dexteram atq; alia ad sinistrã, & motus aurium est super eas. Omne animal habens aures, habet eas mobiles, pręter homines. Omne vero squamosum &

volatile nõ habet aures,sed foramen tantum & viam auditus, animalia marina magni corporis habent aures manifestas, & sunt boni auditus. Cum enim aurium creatio manifesta fuerit, & tela continens, idest timpanus auditus tenuis, erit acutus auditus. Auriculæ mediocres bonitatem significant. Auriculæ vero prominentes & magnæ stoliditatem signant & garrulitatẽ. Albertus. Quadrupedia non habent aures in medio capitis, sicut homo, sed in superficie super caput retro, & hoc duplici ratione. Vnam ponit Auicenna, quia.s.talia caput habent dependens, & ideo libere non perueniret aer commotus ad aures nisi essent in eminenti, nec bene possent audire. Iuxta terram enim turbationes multæ sunt sonos impedientes. Vnde campanę altius suspensæ vbi aerem liberum attingunt melius sonant, & remotius audiuntur. Alia ratio est, quia in his mandibula inferior est valde longa & magna pertingens vltra medium capitis locũ impediens congruã in medio positionem auriũ. Ideoq; natura optime ordinãs omnia, inuenit eis altum locũ. Cæterum aures animaliũ prominentes multum eriguntur ac reflectũtur a posteriori capitis versus anterius, quia nerui audibiles diriguntur ad capitis anterius. Ideoq; natura vt reflectio soni fiat ad eandem partẽ, erexit aures retro, vt percussus sonus retro veniat ad ante. Cuius signũ est ꝙ animal a mox, vt audiunt sonum, caput ergũt, & faciem versus eũ dirigunt, eo ꝙ venientẽ ad ante melius audiunt, q̃ a retro. Nam ab ante planus est soni ingressus, sed retro per carnis prominentiã impeditur. Porro aues ꝓpter duo nõ habent aures prominentes, vnum est quod aues impedirentur in volatu suo, eo ꝙ multũ caperent ventũ. Aliud est ꝙ in volatu fieret multa repercussio aeris ad aures, ac per hoc esset sonus cõtinuus, & ex hoc acciderent incõuenientia duo.s. ꝙ ex sono continuo auditus confunderetur, & ꝙ ex continua cerebri cõmotione, auis interficeretur. Plin. vbi supra. Aures tantum hominum immobiles sunt. Animalium alijs maiores, aliis minores. Ceruis tamen scissæ sunt, ac velut diuisæ, soricibus pilosæ, vitulo marino ac viberis cauernæ tantum insunt aurium loco. Pennatorum animalium buboni tantum & otto plumæ velut aures. Cæteri autem cauernæ ad auditum. Simili modo squamigeris atque serpentibus. In equis & omnium iumẽtorum. genere indicia animi præferunt, marcidæ fessis, nutantes pauidis. subrectæ furentibus, resolutæ ægris.

De Fronte & supercilijs. *Cap. XI.*

IDem in eodem. Facies quidem homini tãtum, cæteris os aut rostra. Frons & aliis inest, sed homini tantum tristitiæ, hilaritatis, clementiæ, seueritatis index in assensu eius. Aristoteles. Frons est superior pars faciei, quæ sinciput & oculos interiacet. Facies tamen non recte nominatur nisi in homine solo. Frons magna signat ponderosum declinantem ad stultitiam. parua vero significat bonitatem motus operationum.s.animæ, & qñ fuerit lata signat prauitatem discretionis. Quando vero rotunda iracundiã. In fronte supercilia sunt quæ demissa significant inuidum, & cũ fuerint recta sicut linea, significatur mollicies ac fœminea fluxibilitas. Quando vero fuerunt arcuata, quousq; coniungantur ad conum nasi, significatur leuis ac subtilis & studiosus in omnibus operibus suis. Quando vero arcuositas illa decliuis fuerit ad tpa vel gibbositates genarum, significatur negligens & male disponens. Supercilia quidẽ creata sunt, vt ꝓhibeant humiditates, quæ ad frontem a capite descendunt. Palpebræ vero, vt prohibeant quod cadit sup oculum ab extrinseco, sicut sepes prohibet introitum in hortum. Supercilia super ossa posita sunt, & ob hoc augmentantur in eis pili apud senectutẽ. Plinius vbi supra. Supercilia homini & pariter & alterne mobilia sunt, & in his pars animi. Negamus annuimus hoc maxime indicant. Fastus superbia alibi receptaculum, sed hic sedem habet. In corde irascitur, hic subit, hic pendet.

De Oculis. *Cap. XII.*

ARistoteles. Sub supercilijs vero sunt oculi. partesq; eorum sunt palpebræ superior & inferior. Ad hoc quidem creatę, vt prohibeant, quod cadit super oculũ ab extrinseco. Intra oculum aũt humiditas illius per quã videtur est pupilla, & quod sequitur eam dr̃ nigredo oculi. quod aũt est extra illã nigredinẽ, albedo. locus aũt oculorũ conueniens est exitui spermatis. Itẽ partium oculi sunt & anguli.s.apud conum nasi, & gibbositatẽ genarum, & lachrymale superius & inferius. Cũq; lachrymale, & quod sequitur angulũ oculi fuerit paruũ & subtile. signat malitiam dispositionis & consuetudinis & figurę.s.oculi. Quando vero locus ille fuerit multæ carnis. sicut accidit oculis milui, significatur astutia & formidatio mala.i. appetitus decipiẽdi alium cũ timore ne decipiatur ab alio. Item oculi mediocris quantitatis, significant bonitatẽ discretionis intellectus. si fuerint profundi significatur acuitas in oĩbus animalibus. Si autẽ ꝓminentes significatur perturbatio discretionis, & malitia dispositionis, si vero mediocres signũ est bonitatis. Item si multæ apertionis fuerint & paucę clausurę, significatur stultitia & inuerecundia. si vero multæ clausuræ, significat ꝙ multũ sit mobilis, leuis discretionis, non fixus in operationibus. Qñ vero mediocris inter duo, significatur bonitas ẽt dispositionis & discretionis in oĩ opere vel tpe. Via qdem oculorũ ꝑuenit ad venas, q̃ sunt circa cerebrũ, & ẽt exeunt vię ab auriculis, & continuant cũ posteriori capitis. Oculus ꝓfundus benè videt ẽt a remotis, q̃a motus eius nõ diuiditur neq; cõsumitur, sed virtus visibilis exiẽs ab eo rectè vadit ad rẽ visam. Oculus verò ꝓminens, non sic. Cũq; extra oculũ non fuerit coopertoriũ necessariò debilitatur visus. Creatio quidẽ oculorũ est ex aqua, & ex multitudine humoris fit color niger. Cũ aũt fuerit humor modicus, fit color glaucus, sicut patet in mari. Itaq; oculi glauci nõ sunt acuti visus in die neq; in nocte, quia glaucitas pp paucitatem humorum magis disgregatur ex luce solis. Oculi verò nigri minus in nocte propter multitudinem humorum, quia lumen noctis debilius est, & etiam humor vniuersaliter grauis motus de nocte, & motus oculi est ex claritate, non ex humiditate.

De Palpebris. *Cap. XIII.*

PAlpebrę, vt dictũ est. sunt partes oculorũ superior & inferior. omne animal sibi simile gignẽs hẽt oculos ꝑter talpã, & habet palpebras similiter & coopertoriũ sensus visus. Nam quia natura oculi creata est ex humiditate, ĩdiget ista custodia, & vt sit visus acutus valde. homo claudit oculũ plus oĩbus animalibus, quia tenuis corij. super palpebrã. n. est coriũ continẽs ipsam, & ob hoc non consolidat palpebra, neq; prępuciũ, quia sunt coriũ sine carne. auis non claudit oculũ, nisi ꝑ palpebram inferiorẽ, & eius clausura debet esse valde festina, qm̃ aues necessario indigent acuto visu, q̃a vidẽt a remotis, p̃cipueq; aues vncorũ vnguiũ. ambulantia vero claudunt oculũ ꝑ superiorẽ, lacertorũ genus omninò non claudit. animal quadrupes ouãs, est squamosi corii, & quod vinciatur capiti eius est valde durũ, pp hoc non hẽt palpebrã in superiori parte, sed tm̃ inferiorẽ habentẽ carnẽ & duriciẽ & extensionẽ ad claudendũ oculũ conuenientẽ. Piscis, & alia animalia anulosi duriq; corii maximè carent palpebris, ꝓpter duriciẽ corii, qm̃ opus palpebrarũ debet esse festinũ. sed loco huius opertorii, atq; custodię habẽt duros oculos, & ob hanc duriciẽ vident debiliter. omnia deniq; animalia habentia pilos habent palpebras. Aues autẽ & squamosi nequaquam, nec habent pilos in palpebris, nisi in superiori tãtum, præter hominem qui habet in vtraq;, quia natura semper parat iuuamentũ animali nobiliori. Omne animal claudit oculum ne cadat aliquid super eum, & hoc non ex voluntate, sed ex natura. Ex libro de naturis rerũ. Omne animal habens palpebras claudit eas in somno, pręter leporem & leonem.

De diuersitate oculorũ in diuersis generibus animaliũ. C. XIIII.

PLinius vbi supra. Subiacent oculi superciliis, pars corporis p̃ciosissima, vt lucis visu vitã a morte distinguant, non autẽ omnibus animaliũ. hi etenim ostreis nulli. quibusdã concharum dubii, pectines enim si quis digitos aduersum hiantes eos moueat, contrahuntur vt vidẽtes. & olentes fugiunt admota ferramenta. Quadrupedum, talpis visus non est, oculorum effigies inest, siquis prętẽtam detrahit membranam, inter aues autem ardeolarum genera, quas leucos vocant, altero oculo carere tradũt. Cocleis oculorũ vicẽ cornicula bina p̃tẽtatu adimplẽt, nec lumbricis sunt vlli vermiumvè generi. Oculi homini tm̃ diuerso colore sunt. Cęteris in suo cuiq; genere similes. Et equorũ quibusdam glauci. Oculi vnicolores nulli sunt, sed cũ candore oĩbus mediusculo differentes. Nec vlla ex parte maiora animi indicia cunctis animalibus, sed hoĩum maxime.i. moderationis, clemẽtię, misericordiæ, odii, amoris, tristitiæ, lętitię. Contuitu quoq; multiformes sunt, truces, torui, flagrãtes, graues, trãsuersi, limi, submissi, blãdi, ardẽt, incẽdunt, humectãt, cohibent. Profecto in oculis animus inhabitat. Hinc illę misericordię lachrymę. Hos cum osculamur. animũ ipsum videmur attingere. hinc fletus & rigantes ora riui. Quis ille humor est in dolore tam fecundus & paratus. aut vbi reliquo tpe. animo aũt videmus, aĩo cernimus. Oculi ceu vasa q̃dam visibilem eius partẽ accipiunt, atq; transmittũt. Sic magna cogitatio obcęcat abducto intus visu. Sic in morbo comiciali aĩo caligante aperti nihil vident. Quin & patentibus dormiunt lepores. Tenuibus multisq; mẽbranis eos natura cõposuit. callosis contra frigida caloresq; in extremo tunicis. quas subinde purificant lachrymationũ saliuis. lubricos propter incursantia & mobiles, vni animalium homini deprauãtur. vnde cognomina scabionũ & petorum ab eisdẽ, qui altero lumine orbi nascerent, coclites vocant. Quis parui vtrinq; ocelli lucini iniurię cognomen habuere. Nocturnorũ aĩalium velut feliũ in tenebris fulgent. Caprę lupoq; splẽdẽt & lucẽ iaculant. Vitulo marino & hyene in mille colo-

le colores transeunt subinde. Quin & in tenebris multorum piscium refulgent sicut aridi robustiq; caudices vetustate putres. Non conniuere diximus quæ non obliquis oculis, sed circum acto capite cernerent. Cameleonis oculos ipsos circumagi totos tradunt. Cancri in obliquum aspiciunt. Crusta fragili inclusis rigentes. Locustis squillisq; magna ex parte sub eodem munimento præduri eminent. omnia talia quorum duri sunt oculi minus cernunt, quàm quorum humidi. Serpentium catulis & hyrundinum pullis siquis ernat, renasci tradunt. Insectorũ omnium & quibus testatia & operimenta sunt, oculi mouentur sicut quadrupedũ aures. Quibus operimenta sunt fragilia his oculi duri. Omnia talia & pisces & insecta non habent genas, nec integent oculos. Omnibus autem membrana vitri modo translucida obtenditur. Mulieribus etiam infectæ quotidiano tanta est decoris affectio, vt tingantur oculi quoq;. Alia de causa hoc natura dederat ceu vallum quoddam visus & prominens munimentum circa occursantia animalia, aut alia fortuitu incidentia. Defluere autem & meritò venere abundantibus.

De Oculis. *Cap.* X V.

Aristoteles. Oculi puerorum apud generationem virides sunt. deinde mutantur ad naturam in eis vincẽtem. Oculi aliorum animalium non habent nisi vnum colorem, sicut oculi vaccarum, qui nigri sunt; & oculi ouium, qui sunt aquosi magis quàm aliorum animalium. Oculi vero equorũ inter animalia sunt diuersi coloris, & fortè vnus oculus erit glaucus, alius ei contrarius, quod non accidit in alijs animalibus præter hominem. Causa glaucitatis oculorum in pueris est, quoniã ista mẽbra sunt in eis debiliora quàm alia, & glaucitas oculorũ in homine & equo. s. vt sit vnus oculus hominis vel equi glaucus & alius non, eadem est cum illa, qua homo tantum & equus in senectute canescunt. Nam canicies est quidam modus debilitatis humoris in cerebro, & paucitatis digestionis, & similiter glaucitas. Cum ergo natura fuerit debilis ad decoquendum quod est in vtroque, & decoxerit quiddam, & quiddam non, tunc accidit, vt quidam oculus glaucus sit, quidã non. capra quandoq; sicut & equus habet oculos dissimiles in colore. Ex libro de naturis rerum. Oculi hominis appropinquant sibi secundum magnitudinem ipsius, plusquã cæteris animalibus. Animalia omnia marina oculos habent osseos, & corium durum, quoniam aqua salsa subtilia & leuia penetraret, nec possent subsistere nisi natura pelles alijs fortiores haberent. Quædam animalia melius vident nocte quàm die, quoniam oculi eorum albissimo abundant humore. Vnde magis spiritus in diffunditur, sicq; discretio videndorum amittitur, nocte verò colligitur.

De Genis & Naribus. *Cap.* X V I.

Plinius lib. 11. Genæ quadrupedibus in superioribus tantũ. Volucribus in inferiore, & quibus molle tergus, & serpentibus, & quadrupedibus quæ oua pariunt vt lacertæ. Strucio camelus alitum sola. vt homo. vtrinq; palpebras habet. Nec genæ quidem omnibus, ideo neq; nictationes his quæ animal generant. Grauiores alitum inferiore gena conniuent. Eædem nictantur ab angulis membrana obeunte. Columbę & similia vtraq, conniuent. At quadrupedes quæ oua pariunt, vt testudines, cocrodili, inferiori tantum sine vlla nictatione propter præduros oculos. Extremum ambitum genę superioris antiqui cilium vocauere. vnde & supercilia. hoc vulnere aliquo deductũ non coalescit. In paucis humani corporis membris. Infra oculos malę homini tantum, quas prisci genas vocabant, duodecim tabularum interdicto, radi a fœminis eas vetantes, pudoris hæc sedes. Ibi maxime rubor ostenditur. Infra eas hylaritates, risumq; indicantes buccæ. nasus altior est homini tantum, quem noui mores irrisione subdola dicauere. Non alij animalium nares eminent. Auibus, serpentibus, piscibus, foramina tantum ad olfactus sine naribus. Aristot. Nasus est instrumentum sensus odoratus & anhælitus, & via sternutationis. quando multiplicatur in cerebro ventus, & exit ex insperato, anhælitus verò qui ex ore præter necessitatem est, & est fœdus, & inconueniens, quia per naturam exit nisi per nares. Nasus autem est boni sensus & motus, & paries, qui est in medio eius est ex cartilagine. Transitus vero anhælitus & mustilaginis est vacuus. & hoc quidẽ instrumentum. s. olfactus, dicitur nasus in animalibus habentibus duas voces longas. In alijs autem diuisum est propè maxillas. Nasus elephantis est mẽbrum longum & forte, molle ac flexibile, per quod adducit cibum ad os, & vtitur eo loco manuum in omnibus quibus indiget, etiam in eradicatione arborum. Et quando natat, eleuat illud addidamentũ sursum ad attrahendũ aerem. leuerarij longi nasi, sunt boni olfactus. Aues autẽ & serpentes & alia animalia ouantia sanguinẽ habentia, habent vias nasi non diuisas, manifeste propè os, propter anhælitum. Et potest dici φnõ habent nasum, sed tantum rostra, quasi de natura ossium in quibus sunt viæ olfactus. loco ergò nasi, oris, & dentium habent rostrum, & propter cibum, & ꝑpter olfactum vel anhælitum. Cætera vero animalia anhælantia anhælant per cãnas, aut per branchas. Animal autem anulosi corporis anhælat per telam parietis, ac sentit odores. Isaac. Nares frigidæ sunt & siccæ. sunt enim cartilaginosæ, ideoque difficiles ad digerendum, & parum nutrimenti faciunt.

De Ore & Labijs. *Cap.* X V I I.

Aristoteles. Os & partes quæ in eo sunt, & instrumẽta sunt, & ad vsum cibi conuenientia; quoniam quidem animal quod cibatur, indiget incisione cibi in partibus paruis, & hæc incisio non est causa digestionis cibi omninò, sed velocioris digestionis. Operatio quidem oris est mittere cibum ventri, qui digerit eum calore naturali. Os quo indigetur ad vigorem, est multæ fissuræ, vt in lupis ac cæteris venantibus, & rapicibus piscibus; homo autem in cõparatione sui corporis, parui oris est. Animalia verò dentium acutorum os habent multum fissum. Labia sub naribus creata sunt ex carne boni motus, propter salutem & custodiam dentium. Et vt conueniant ad exitum sermonis, & ad gustandũ humiditates. Plin. vbi supra. Labia sunt a quibus brochilabrones dicti sunt. Et os probũ durius animal gignentibus. pro ijs cornea & acuta volucribus rostra. Eadem rapto viuentibus adunca, collecto recta herbas rodentibus, limumq; ruentibus redunca, vt sunt generi lata in vsum iumentis vice manus ad colligenda pabula. Ora apertiora laniatu viuentibus. mentum nulli præter hominem nec malæ. Maxillas crocodilus tantum superiores mouet. Terrestres quadrupedes eodem quo cæteræ moræ; præterquam in obliquum. Isaac. Labia in cibis auribus laudabiliora sunt, quia auriculæ de cute & cartilagine sunt compositæ. Cartilago verò nisi de iuuenibus sit animalibus & bene coquatur, erit indigestibilis. Si verò de lactante & bene cocta sit, digestibilis erit.

De Lingua. *Cap.* X V I I I.

Aristoteles. Lingua creata est mollis carnis, & quandoq; lata, quandoq; stricta. Si verò mediocris, in hoc est laudabilis, quia conuenientior bonitati motus, & interpretationi vocabulorum. Quædam enim dicuntur per linguæ percussionem, quædam & labiorum cõiunctionem. Lingua quidem hominis absoluta est valde, mollis & lata, vt vtatur duabus operationibus, primo. s. sensu & gustu humiditatum. Omne nanq; corpus molle conueniens est ad bonitatem sensus tactus, nec erit gustus, nisi per aliquem modum tactus. Lingua ergo, est instrumẽtũ sensus gustus, sed ille sensus non est nisi in extremitate eius. Quod enim ex ea amplum est minoris est sensus, præterea quando lingua fuerit absoluta lata, & mollis, potest sermocinari bene, quoniam extẽditur & extrahitur ac gyratur ore circunquaq; modis diuersis. Ideoq; etiam auis latæ linguæ proferre potest aliquas litteras magis quàm aues strictæ linguæ. Linguæ verò animalium ambulantium & ouantium habentium sanguinem nõ iuuant ad vociferationem, quia duræ sunt & ligatę non absolutę, sed valent ad gustum. Linguę porrò serpentium & lacertorũ longę sunt, & extenduntur extensione magna, habent. n. duos ramos in extremis suis, sicut pili. propter insaturitatem naturę ipsorum. & ideo sapor humiditatum in eis est duplex. Pisces autem hñt linguã, sed non diuisam, quia sensus humiditatũ est in animali aquoso paruo tpe. Cibus. n. festinè transit ad ventrem, quia non põt in ore diu manere, qm̃ extrahitur humiditas eius per aquã. siquis non declinauerit os ad vnã partẽ, non apparebit lingua. Item in capitibus aĩaliũ omniũ sub lingua vermis est in ꝓfundo eius. Ideo mẽbrum est inquietũ. Plin. vbi supra. Linguę non omnibus eodẽ modo. Tenuissima serpentibus & trisulca vibrans, atri coloris. si extrahas, prælonga, lacertis bifida & pilosa. Vitulis quoq; marinis duplex. Sed supradictus capillamenti tenuitate. Cęteris ad circumlambenda ora. Piscibus paulominus quàm tota adhęrens. Crocodilis tota. Sed in gustatu linguę vice carnosum aquatilibus palatum. Apibus etiã prę longa eminens, & cicadis. Quibus aculeus in ore fistulosus, ijs nec lingua, nec dentes, quibusdam insectis intus lingua, vt formicis. Cęterum lata elephanto, Reliquis in suo genere semper absoluta. Homini tantum ita sępe constricta venis vt intercidi eas necesse fit. Intellectus sapor est cæteris in lingua, homini & in palato. testudini marinę lingua nulla, nec dentes, sed rostri acie comminuunt omnia. Leonibus ac Pardis omnibusq; generis eius etiam felibus imbricatę asperitatis, & limę similis, attenuansq; lambendo cutem hominis. Quę causa etiam mansuefacta vbi ad vicinum sanguinem peruenit, saliua inuitat ad rabiem. Ranis prima cohæret. Intima absoluta a gutture qua vocem mittunt. Mares tum vocantur Ololygones, stato id tpe euenit, cientibus ad coitum fœminas. Tũ siquidem inferiori labro demisso ad libramẽtũ modicæ aquę receptæ in fauces palpitante

pitante sibi lingua vlulatus elicitur. tunc extenti buccarum sinus perlucent, oculi flagrant labore propulsi. Quibus in posteriori parte aculei, his & dentes & lingua. Isaac. Lingua inter lacertos & teneram carnem mediocris est. iccirco sola comesta dat nutrimentum molle & mediocre. Aristoteles. Omnia quidem animalia habent appetitum cibi. Animal anulosi corporis habet tale membrũ per quod sentit cibum intra os, sicut genus formicarum. & alia multa testei corii Quædam etiam eorum habẽt illud membrum extra sicut aculeum, & eius natura mollis est & vacua, per ipsum gustat & sentit & attrahit cibum, sicut patet in Muscis, & Apibus, atque similibus.

De Maxillis & Dentibus. *Cap.* XIX.

ACtor. Maxillę, vt ait Isidorus, per diminutionem a malis dicuntur, sicut Paxillus a Palo, Taxillus a Talo. Mandibulæ verò sunt maxillarũ partes. s. a mandendo dictæ, cõtinent enim dentes. Aristot. Omne animal habens caudã pilosam, habet caput paruum & mandibulas magnas. Homo quidem & Quadrupedes amouẽt mandibulas superius & inferius & in latus. quia mordent, masticant, & ruminant. Aues autẽ & Pisces mouent superius atq; inferius. sed non in latus quia non masticant, sed solum mordent. Omne animal mouet inferiorẽ mandibulã ꝑter Cenchelia quæ mouent superiorẽ. Plin. li. xi. Maxillas Crocodilus tm̃ superiores mouet. Arist. Dentes habet omne animal generans Animal sibi simile. Qualitas quidem & quantitas dentium hominis conuenientes sunt ad loquẽdum, & maximè anteriores. In quibusdã aũt Animalibus natura dentium est ad vtendum cibo. In quibusdã ad vigorẽ contra nocumẽta. Et q̃dã habent dentes acutos, fortes, intrantes sese in modum serræ. vt non obtundantur. Quædã verò duos culmos prominentes, vt Porci; & horum modorum vnus est ad vigorẽ, alius ad pugnandum. Nullũ animal habet vtrunq; simul, quia Natura nihil agit superfluè. propter hoc non habent Porci culmos prominentes, nec mordent, nisi per acuitatem dentium. Natura siquidẽ non dat membra vigori conuenientia, nisi animalibus indigentibus illis, vt aculeum, vngues, cornua, culmos prominentes, & similia. Itaque non est aliquod Animal quod habeat simul dentes acutos vel dentium culmos & cornu. Animalia quoque cornuta superius dentes non habent. Animalia dentium acutorum hñt os multæ fissuræ. quia indigent eo ad vigorẽ. Et oẽ Animal habens serram dentiũ comedit carnes. Et qm̃ animalium masculi fortiores sunt q̃ fœminæ fortè ꝓdicta mẽbra vigori. s. cõuenientia erunt in masculis tm̃. vel in masculis fortiora, q̃ in fœminis. Ob hoc mares Ceruorum habent cornua, fœminæ non. Inter cornua quoq; Thaurorũ; & Vaccarum diuersitas est & in cornib. Ouiũ, similiter dentes Pisciũ acuti sunt præter Scarum, quia pp humiditatem in ore cibum diu tenere non pñt. Sunt etiam incuruati, quia vigor illorũ in eis est. Aues autẽ non hñt dentes, sed rostra loco labiorum & dentium. Serpentium dentes acuti sunt, diuersi coniuncti. Ceruus senex dentes non hẽt, vel paruos habet. In India legitur esse Lupi genus hñs tres acies dentium inferius & superius. Est & Animal quoddã quod aperit os, & intrãtes Auiculæ mundãt dentes eius, cibantes se sordibus eorũ. Animalia masculina plurium dentium sunt, q̃ fęminea, sicut patet ĩ hoĩbus, porcis, & capris. In aliis autẽ nõ apparet. & illa quidẽ q̃ multorũ sunt, longę vitæ sunt vt in pluribus. Quæ verò paucorum separatorum, breuis vitæ. In animalibus quæ carent dentibus superius coagulatur lac. lac verò dentes habentis in vtraq; mandibula, nequaquam.

De Dentium varietate. *Cap.* XX.

PLinius vbi supra. Dentium tria sunt genera, serrati, aut continui, aut exerti. Serrati pectinanter coeuntes, ne contrario occursu atterant, vt serpentibus, piscibus, canibus. Continui, vt hoĩ, equo. Exerti Apro Hyppotamo elephanto. Cõtinuorũ qui digerunt cibũ lati sunt & acuti. qui cõficiunt duplices. qui discriminãt eos canini appellant, hi sunt e serratis longissimi. Continui, aut in vtraq; parte oris sunt, vt equo. aut supiores primiores nõ sunt, vt bobus ouibusq́; q̃ ruminãt. Capræ superiores nõ sunt, ꝑter primores geminos. Nulli exerti sunt quibus serrati. Raro insunt fœminæ, & tñ sine vsu. Itaq; cũ Apri percutiant, fœminæ sues mordent. Nulli cui cornua, sunt exerti, sed oẽs sui cõcaui. Cæteris verò solidi. Pisciũ oĩbus serrati. ꝑter Scarũ, huic vni Aquatiliũ plani. Cæterũq; multis eorũ in lingua & toto ore vt turba vulnerũ molliant. q̃ attritu subigere non queunt. Multis & in palato, atq; ẽt in cauda. Præterea in os vergentes ne excidant cibi nullũ hñtibus retinẽdi adminiculũ. Similes aspidi & serpẽtibus, sed duo in superna parte dextera leuaq; lõgissimi tenui fistula perforati, vt Scorpionũ aculei venenum infundentes. Nõ aliud hoc esse q̃ serpentium, & inde venis sub spina ad os ꝑuenire, & has per ventrẽ diligentissimi Auctores scribunt. Quidã vnum esse eũ, & quia sit aduncus resupinari cum momorderit. Aliqui tunc decidere eum rursusq́; recrescere facilẽ decussu, & plerisq; ternos. Viperæ dentes gingiuis conduntur, hæc eadẽ ꝑgnans veneno impresso, dentiũ repulsu, virus fundit in morsus. Volucrũ nulli dentes, ꝑter Vespertilionem. Camelus vna ex his q̃ nõ sunt cornigera, in superiori maxilla priores nõ hẽt. Cornua habentiũ nulli serrati sunt. Et Cochleę dentes hñt, indicio est a minimis earũ derosas vites. At in marinis crustata & cartilaginea priores hñt, Itẽ Echinis quinos esse, vnde intelligi potuerit miror. Dentiũ vice aculei insectis. Simiæ dentes vt hoĩ. Elephanto intus ad manendũ quattuor, ꝑterq́; eos qui prominẽt. Masculis reflexi, Fœminis recti atq; proni. Masculus marinus qui balenã antecedit nullos hẽt. sed ꝓ his setis intus os hirtũ & linguã ẽt ac palatũ. Terrestriũ minutis quadrupedibus primores bini, vtrinq; longissimi. Cæteris cũ ipsis nascunt, hoĩ postq̃ natus est 7. mẽse. Ex lib. de Naturis rerũ. Omne animal dentes hñs serrales haurit aquã lingua. Animalia dentes ęquales habẽtia sugẽdo trahunt aquã in ventrẽ. Aĩalia multorum dẽtiũ longę vitæ sunt in pluribus, paucorũ aũt breuis. Itẽ animalia ruminantia nõ hñt dentes nisi ex vna parte quia nõ erat necesse. Cũ. n. ruminãt cũ deliberatione masticãt, & cibos trãsmittunt. Oĩa vero animalia q̃ in aqua manent & dentata sunt. cõstipatos & acutos dentes hñt, vt citius inscidant & in ventrem trãsmittant, ne aquarũ ablutione esca eorum dentibus auferat.

De eorum mutatione. *Cap.* XXI.

PLinius lib. xi. Reliquis animaliũ dentes ꝑpetui manent, mutant hominі, leoni, iumento, cani, & ruminantibus. sed leoni, & cani, non nisi canini appellati, Lupi dexter caninus in magnis habetur opibus. Maxillares qui sunt a caninis nullũ animal mutat, hoĩ nouissimi qui gemini vocant, circiter vicesimũ annum gignuntur, multis & octogesimo. fœminis quoque, sed quibus in iuuẽta nõ fuere nati, decidere in senecta & mox renasci certũ est. Zanclen Samothracenũ ciuẽ cui renati essent post centũ & quatuor annos, Mucianus visum a se ꝑdidit. Maribus plures q̃ fœminis in hoĩe pecude caprisve. Timarchus. Nicodis filius Papij duos habuit ordines maxillarũ. Frater eius non mutauit primores, ideoq; ꝑteriuit. est exẽplum dentes hoĩ in palato gigni, canini amissi casu aliquo nunq̃ renascuntur. Cæteris senecta rubescunt, equo tm̃ candidiores fiunt. Aetas veteranorũ dentibus indicatur. Equo sunt dẽtes numero xl. Amittit xxx. mense primores vtrinq; binos. Sequenti anno totidem ꝓximos cũ subeunt dicti columellares. Quinto anno incipiẽte binos amittit, qui sexto anno renascunt. Et septimo oẽs habet & renatos & immutabiles. Equo castrato prius nõ decidunt dẽtes, Asinorũ genus xxx. mẽse similiter amittit, deinde senis mẽsibus Quod si nõ prius pepererint, q̃ decidãt postremi, sterilitas certa. Bobus bis mutantur. Suibus decidunt nunq̃. Assumpta hac reseruatione senectus in equis & cæteris veteranis intelligitur dentiũ brochitate, supciliorũ canicie, & circa ea lacunis, cũ ferè xvi. annorũ existimant. Hoĩum dentibus quoddã inest virus, nã & speculi nitorẽ ex diuerso nudati hebetant, & colũbarũ fœtus implumes necant. Reliqua aĩalia q̃ serratos hñt, sæuissima dentibus. Arist. Hõ eijcit dentes, sed anteriores tm̃, & nõ molares. Equus quoq; & mulus & asinus dẽtes eiiciunt, Porcus nõ eiicit omnino. Canis vero non eiicit aliquẽ, donec egrediat in loco suo similis. Aĩalia quoq; agrestia culmos eiiciunt. Nã de anterioribus dubitat. Nõ aũt cogniti sunt canes iuuenes a senibus nisi ꝑ dentes, q̃a iuuenũ albi sunt & acuti, senũ nigri nõ acuti. Oẽ animal cũ ꝓcedit in ætate nigrescunt dẽtes eius, ꝑter equũ, cui econtrario albescũt. Elephas cũ generatur apparent dentes subito generati cũ eo, dentes vero magni non apparent. donec iuuenescunt. Dẽtes qui nascuntur intra gingiuã, nõ oriuntur in viris & mulieribus, nisi post xx. annos. & fortè in quibusdam mulieribus post annos 70. & origo eorum est cum magno dolore, maximè quando intempestiuè oriuntur &c.

De Collo & gutture. *Cap.* XXII.

COlli creatio propter anhelitum est. & propter cibũ. In collo nanq; sunt Trachea propter anhelitum, & Isophagus ꝑ quem intrat cibus ad ventrẽ. Animal si non habet collum, non habebit pulmonẽ. Potest quidem esse situs ventris post situm capitis, sed non potest esse situs pulmonis post situm capitis, quia inter ea debet esse canna, per quam diuidatur aer, per concauitatem pulmonis. qm̃ instrumentum anhelitus longum est. Isophagus autem carnosum est, & habet extensionem ad modum nerui, & ampliatur, vt sit obediens ad introitum cibi. Canna vero & vena aspera corpus est cartilaginosum, quia creatio eius non est propter anhelitum tantum, sed etiam propter vocẽ. Et vox debet esse dura & lenis, vena aũt magna quæ corã Isophago est posita, magno exposita est nocumento, quia siquid in eã ex cibo ceciderit erit causa strãgulationis & multæ occasionis. propter hoc natura posuit super orificium cãnæ coopertoriũ, s.

Epiglo-

Epiglotum. Et est mébrum super radicé linguæ, quod aperitur apud indigentiam anhelitus & claudítur, vt non cadat in eam cibus. Quod si neglexerit animal & anhelauerit comedendo & bibendo, cadatq; in cannam aliquid de cibo, accidit tussis & strangulatio. fuit autem necessario locus cannę corá Isophago, quia mébrum nobilius & melius dignius est, vt sit in parte anteriori, & non in posteriori, & similiter in dextra non sinistra, & in superiori non inferiori, nisi sit alia res nobilior prohibens ipsum ibi esse. Cor autem positum est in anteriori pectoris, & in anteriori cordis est oís sensus & motus. Principium vero vitæ & anhelitus per cannã & pulmonem vadit ad anterius cordis, quod auté intrat Isophagum, vadit in ventré. Os colli leonum est continuum, & non est in eo anulositas. Serpentes non hñt collum distractum in maiori parte. Auium colli magnitudo, sequitur magnitudiné crurium. Excipiuntur aút natantes, hñtes corium inter digitos. In auibus piscantibus collum est sicut arũdo, rostrum sicut hamus. Ex lib. de naturis rerum. Quibusdam animalibus longiora colla formauit Deus, vt equis, camelis, & elephantibus, & hoc vt ad vsum pastionis extendant. Cum. n. altiora sunt animalia, non possent aliter herbis minutissimis pasci. Animalia quoq; ruminantia feré oía longum collum hñt. Quibusdam vero breuiora dedit & angustiora, vt Leoni ac Tigribus, quia non in terram pascendi gratia ceruicem & ora deflectunt, sed aut ceruũ inuadunt, aut bouem, vel oué decerpunt. Plin. vbi supra. Tõsillæ in homine sunt in sue glandulæ. Quod inter eas vuæ nóíe vltimo dependet palato hoíum tñ est. Sub ea minor lingua. Nulli oua generantium. Opera eius gemina duabus interposita fistulis. Interior earũ Epiglosis appellatur arteria ad pulmonem atq; cor pertinens. hanc operit in epulãdo ac voce illac meante, ne si potus cibus ve in alienum deerrauerit tramité, torqueat. altera exterior est, appellatur Sane gula, qua cibus atq; potus deuoratur. Tendit hæc ad stomachũ, is ad ventrem. hanc per vices operit cum spiritus tñ aut vox cómeat, ne restagnatio intempestiua alui obstrepat. Ex cartilagine & carne arteria, gula neruo & carne cóstat. Ceruix nulli nisi quibus vtraque hæc. Cæteris collũ quibus tñ gula. sed quibus ceruix e multis vertebratisq; orbiculatim ossibus flexibilis ad circũspectũ atticulorum nodis iungitur. Leoni tñ & Lupo, & Hiene, singulis rectisq; ossibus rigés. Cætero spinæ adnectitur. spina lumbis ossea, sed tereti structura per media foramina a cerebro medulla descendente. Eandem ei esse naturam quam cerebro colligunt. qm prætenui eius mébrana modo incisa statim expiratur. Quibus longa crura, his longa & colla. Ité aquaticis quamuis breuia crura habentibus simili modo vncos vngues. Guttur homini tantũ & suibus intumescit aquarum quæ potantur plerunq; vitio. Summum gulæ fauces vocantur, postremum stomachus. Hoc nomine est sub arteria iam carnosa inanitas adnexa spinę ac latitudinem ac longitudinem lagenæ modo fusa. quibus voces non sunt, nec stomachus quidem est, nec colla, nec guttur, vt piscibus, & ora ventribus iunguntur. Testudini marinæ arteria & stomachus denticulatus callo in modum rubi ad cõficiendos cibos decrescentibus crenis quicquid appropinquat vẽtri. Nouissima asperitas vt scobina fabri.

De armis & Pectoribus & Costis. Cap. XXIII.

ACtor. Armi iuxta Isidorum proprie sunt quadrupedum sicut humeri hominum. Sunt aút armi duo animali, quorum dexter dicebat in lege armus separationis, quia in separatione mébrorum hostiæ legalis primus ab ea separabatur, & tanquã cæteris membris dignior in partem sacerdotum deputabat. Tradunt etiã quidam ꝙ formatio corporis animalis in vtero matris ab humero dextro inchoatur. ijs anteriores pedes animalium cũ cruribus suis, sicut humeris hominum manus cum brachijs innectuntur. Arist. Homo quia pluris est intellectus super animalia cætera, natura dedit ei manus sicut dantur fistulę fistulatori, vt possit eis vti diuersis modis, quia cum sit valde intelligens, multis indiget instrumentis. Itaq; manus non est vnũ instrumentum, sed multa, cætera qnidem animalia nõ hñt, nisi vnum modum vigoris, nec possunt alium habere vel arma sua mutare. homini vero manus est sicut vnguis & vngula, & lancea, gladius, & alia instrumenta. quia facere potest omnia ista. In animalibus autem natura posuit loco manuum pedes anteriores. Itaq; animal multos digitos habens in pedibus, vtitur anterioribus, sicut homo manibus, quia pugnat cũ eis, & eijcit a se nocumentum. Animal autem hñs soleas facit hoc cum posterioribus, quia anteriores non sunt ad hoc conuenientes. Simia vtitur manibus sicut pedibus & manibus quia compositæ sunt ex manu & pede. Elephas naso vtitur loco manus in accipiendo cibum & potum, & hoc in omnibus in quibus indiget, etiam in eradicando arbores. Manus sinistra in hominibus nõ est leuis motus, nec pes sinister in animalibus, preterquã in elephante. Plinius vbi supra. Pectus pręcordijs & vitalibus natura circumdedit homini tantum latum reliquis carinatum. Aristoteles. Pectus est homini latum, in quadrupedibus hoc auté esse non potest, propter extensionem pedum anteriorum, & propter ambulationem. Ideoque non habent mammillas in pectore solus ergo homo pectus habebit latum. Cætera nanque animalia habent angustum: Pectus hominis paucæ carnis est. Aues autem pectus carnosum & acutum habent, ratione supradicta. Plinius vbi supra. Costæ homini tantum octonæ, Suibus denæ, cornigeris. xiij. Serpentibus 30.

De Mammillis. Cap. XXIIII.

ARistoteles. Mãmillas habent animalia quædam in pectore, quędam in ventre, quædam prope coxas. Mulieres quidem in pectore vbi costæ concurrunt propter amplitudinem loci, & a se inuicem diuisas, quia carnosæ sunt, & locus ille carnosus. Et in maribus quidé propter ambulationem. in mulieribus autem propter cibum fœtus. Et in annis nubilibus incipiunt increscere. Cætera vero animalia non poterant eas habere in pectore ante pedes anteriores, propter grauitatem, quia motum ꝓhiberent. Animalia quidem paucorum filiorũ habentia soleas & cornua duas tantum mammillas hñt prope coxas. Animal vero multorum filiorum multæq; fissuræ in pedibus, habet mãmillas multas, sicut canis & porca. Quoddam habet duas tñ. in ventre sicut læena. Cuius causa est non, quia sit paucorum filiorum, sed quia modici lactis est. Cibus eius transit in corpus, quia comedit nisi raro, & comedit carné. Elephas vero fœmina duas tantum habet, quia tãtum vnicum parit fœtum, & habet eas in subascellari, quia locus primus est mãmillarum. Non aút ꝓpe coxas. quia fissi pedis est. Non enim animal fissi pedis põt esse, mãmillas habens prope coxas. Item quædam animalia multas habent mammillas, & multum lac, vt Porca. & hoc habet proprium ꝙ primam mammillam dat primo filio. Primæ veró mãmillæ sunt ꝓpe subascellaria, & propter hoc habet illic elephas fœmina duas mammillas, vt dictum est. Mammillæ autem animalium multorum filiorum sunt in ventre, quia multæ sunt, multis enim indigent, & quoniã in lãtitudine non possunt esse plusquã duæ. sũt in latere dextro & sinistro. Situs earum est in longitudine ventris. Aíal autem carés multis fissuris in pedibus & manibus, habens paucos filios, habet distinctionem in mãmillis apud ascellaria, vt camela & equa & asina. Quoniam huiusmodi animalia non pariunt nisi vnum. Similis est etiam dispositio in habentibus sotulares, vt in ceruа, vacca, capra, & similibus. Causa huius est. quia corporis incrementum est in parte superiori, & ob hoc indigent cibo pluri. Alia vero pars econtra, propter hoc posuit natura mammillas in parte illa.

De eodem. Cap. XXV.

MAmmillæ sunt in animali, quod generat animal, & in animali habéte pilos, vt est homo vel equus. & in animalibus quadrupedibus. Et in marinis magnis, vt in Delphino & kcky. Et totum lac animalis est in mammillis. Animalia vero ouantia, non habent mammillas, vt pisces & aues. Item prædictorũ animalium fœminæ omnes habent mammillas, quorundam vero mares non habent. Equi quando matribus assimilantur, habent mammillas. Quando vero patribus nõ habent. & quorundam marium mammillæ magis apparentes sunt, maximeq; habentium corpora humida & leuia. In quorundam etiam mariũ mammillis est lac, sed paucum: declinatio vberis ad inferius ante partum signum est multitudinis lactis. Lac animalium multas mammillas habentium, non conuenit ad caseum. Plinius vbi supra. Mãmas homo solus e maribus habet. cætera animalia mãmillarum vnotas tantum. sed nec fœminæ quidem in pectore nisi quæ possunt partus suos attollere. Oua gignentiũ nulli, nec lac nisi animal parienti. Volucrum vespertilio tantũ. Fabulosum enim arbitror de strigibus vbera eas infantium labris immulgere. Esse quidem in maledictis iam antiquis strigem conuenit. sed quæ sit auium constare non arbitror. Quibus solida vngula, nec supra geminos fœtus, hæc omnia binas habent mammas, nec alibi quàm in fœmoribus. eodem loco bisulca & cornigera. Boues quaternas, & capræ binas. Quæ numeroso fœcunda fœtu, & quibus digiti in pedibus hæc plures habẽt toto vẽtre duplici ordine, vt sues generosę duodenas. vulgares binis minus, similiter canes. Alia vẽtre medio quaternas, vt Pantherę, alia binas vt Leænæ, Elephas tantũ sub armis duas, nec in pectore, sed citra in alis occultas. Nulla in fœminibus digitos habentium, primi geniti in quaq; parte suis primas premunt, & si escæ sunt faucibus proximæ, tamé suam nouit qsq; in fœtu quo genitus est ordine, eaq; alitur nec alia. Detracto illa alumno suo sterilescit ilico ac resilit. Vno veró ex omni turba relicto, sola munifex quæ genito fuerat attributa descendit. Vrsæ mammas quaternas gerunt. Delphini binas. in imo aluo,

papillas

papillas tantum nec euidentes, ſed paulo in obliquum porrectas, nec aliud animal in curſu lambitur. Balenæ quoq; & vitulæ mammis nutriunt fœtus.

De Corde. *Cap.* XXVI.

ARiſtoteles. Cor eſt in omnibus habentibus ſanguinem. Vaſa nanq; ſanguinis venæ ſunt. & harum principium eſt cor, vnde venæ videntur exire a corde, non tranſire per ipſum. Natura verò creationis cordis eſt ex venis, & eſt ex genere venarum. Situsq; eius eſt conueniens ad ſuũ eſſe prius. quia poſitũ eſt in loco ſuperiori & anteriori. quod nobilius eſt ordinatum in loco nobiliori naturaliter, ſ. in medio corporis, quo indigetur neceſſario, hoc enim eſt inter membrum recipiens cibum, & membrum per quod exit ſuperfluitas. quoniam his duobus membris & tertio in quo eſt vitæ principium indiget omne animal. Illi vero qui finxerũt, ꝙ principium venarum in capite ſit, errauerunt, quia ponunt multa principia diſtincta eſſe in loco frigido. Vbi autem poſſibile eſt vnam radicem eſſe, melius eſt ꝙ multa principia facere. Cor itaq; quia principium venarum eſt concauum ad recipiendum ſanguinem, & ſpiſſum ad cuſtodiẽdum principium motus. Et in nullo membro eſt ſanguis ſine venis, niſi in corde tantum. Nec venit ad cor ex alio loco, quia fons eſt & principium ſanguinis, & mẽbrum recipiens ſanguinem. venæ vero cannales vel alueí: & hoc patet quia cauſatio cordis primo apparet ſanguinea, & eſt principium motus rerũ delectabilium, ac ſenſibilium. & vniuerſaliter motus cuiuſlibet ſenſus ex ipſo incipiunt. & ad ipſum redeunt. Debet ergo eſſe vnum, & in medio tanq̃ principium, quia locus ille conuenientior eſt, & medium & vnum. Virtusq; eius expãditur ad omnia membra ſecundum vnum modum. Et hoc apparet etiam p ſenſum, quia cor apparet in corpore embrionis in initio ſuę cauſationis, & videtur moueri inter alia membra quaſi animal. quia principium eſt naturæ animalis habentis ſanguinem. Poſitum eſt autem cor in anteriori pectoris, vt non infrigidetur cito, ꝓpter hoc fuit cauſatio pectoris paucæ carnis. poſterius vero maioris carnis. habet enim coopertimẽtum multum ex parte dorſi. Et in alijs quidem animalibus poſitum eſt cor in medio pectoris. In homine vero declinat ad ſiniſtram, vt ſit infrigidatio ſiniſtræ partis æqualis infrigidationi dextræ, quia ſiniſtra pars in homine frigidior eſt, quàm in alijs animalibus. Iterum pars acuta cordis eſt in oppoſitione capitis, & eſt in ea motus. Cor diuiditur in partes conſimiles, ſicut vnumquodq; aliorum membrorum interiorum, quæ oĩa ſunt in habentibus ſanguinem & non in alijs. Omniumq; illorũ natura ſanguinea eſt, quia ſitus eorum eſt ſuper vias venarum, & vacuitas eſt inter ea. Oĩa itaq; membra corporis compoſita ſunt ex venis, in quibus currit ſanguis. In corde eſt principium venarum, & prima virtus creans ſanguinẽ. In corde animalis magni ſunt tres ventres, & in paruí corporis, duo, quia locus eſt receptionis ſanguinis puri. Principia nãq; venarum in corde ſunt duo, ſ. vena magna, & adorti, quia natura ſanguinis diuiſa eſt in duo. Melius autẽ eſt vt ſint tres ventres quatinus ſit vnum principium cõe, & eſt mediũ ſingulare. In vẽtribus quidem qui ſunt in parte dextra, ſanguis eſt multũ calidus, ob hoc dextra pars calidior eſt q̃ ſiniſtra, & ſanguis in ſiniſtra minor eſt atq; frigidior. Habent aũt ventriculi ſanguinem temperatum in quantitate & qualitate, & eſt valde humidus. & ita debet eſſe in membro in quo eſt prima virtus. In cordibus autem debet eſſe diuiſio quæ aſſimilatur futuræ. In cordibus equi & vaccæ ſunt oſſa, eſt & in corde cerui.

Item de eodem. *Cap.* XXVII.

COrda diuerſantur in magnitudine & paruitate. mollicie & duricie. Corda nanq; animalium habentium ſenſum mollia ſunt, carentium vero ſenſu dura. Item animal magni cordis timidũ eſt. vt aſinus, ceruus, lepus, mulus, ſicut. n. paruus ignis in domibus magnis minus calefacit quàm in paruis. ſic calor paruus in corde magno nõ põt ipſum implere. quia dilatatur, & ob hoc efficitur ſanguis frigidior. propter hoc etiam non erit pingue animal magnorum ventriculorũ, nec animal magnarũ venarum. ſed econtrario potius. Animal autẽ habens cor mediocre, magis eſt audax. Item cor inter omnia mẽbra interiora nõ poteſt dolorẽ pati, nec infirmitatem fortẽ. Quando nanq; corrumpitur principium, in nullo adiuuantur membra reſidua. & huius ſignum eſt, quia in corde mortui naturaliter nunq̃ apparet infirmitas. ſicut apparet in aliis membris interioribus, vt in renibus lapides, aut vulnera aut apoſtemata. ſimiliter in hepate vel pulmone. Oẽs ergo occaſiones quæ accidunt animalibus, non apparent in eo. Cor & cerebrum indigent cuſtodia, quoniã in eis eſt præcipue virtus vitæ. Principium autem vitę & omnis ſenſus a corde eſt. Accipiter corda comedit auium quas capit. Plinius vbi ſupra. Cor animalibus aliis eſt in medio pectore. homini tantũ infra leuam papillam turbinato mucrone in priora eminens. Piſcibus ſolum ad os ſpectat. hoc primum naſcentibus formari in vtero tradunt, deinde cerebrum, ſicut tardiſſime oculos, ſed hoc primum mori, cor nouiſſime, hinc præcipuus calor. Palpitat certe & quaſi alterum mouetur. Inter animalia molli firmoq; opertum membranæ inuolucro, munitum coſtarum & pectoris muro, vt pateat præcipuum vitæ cauſam eſſe & originem. Prima domicilia intra ſe animo & ſanguini præbet ſinuoſo ſpecu. & in magnis animalibus triplici. In nullo non gemino. Ibi mens habitat. Ex hoc fonte duæ grandes venæ in priora & terga diſcurrunt, ſparſaſq; ramorum ſerie ꝑ alias minores omnibus membris vitalem ſanguinem rigãt. Solum hoc viſcerum vitijs non maceratur, nec ſupplicia vitæ trahit. Læſumq; mortem ilicò affert. Cæteris corruptis vitalitas in corde durat. Bruta exiſtimantur animalium quibus durum riget. Audacia quibus paruum eſt, pauida quibuſdam prægrande. Maximum autem eſt proportione muribus, & lepori, ac ceruo, pantheræ, muſtelis, hyenis, & omnibus timidis aut propter metum maleficis. In Paphalagonia bina perdicibus corda, in equorum corde & boum oſſa reperiuntur interdum auguria. Id per ſingulos annos in homine ad binas drachmas ponderis ad quinquageſimum annum accedere. Ab eo detrahi tantundẽ, & ideo non viuere hominem vltra cẽteſimum annum defectu cordis Ægyptij exiſtimant, quibus mos eſt cadauera ſeruare medicata, hirto corde gigni quoſdam homines produnt, nec alios eſſe fortiores induſtria, ſicut Ariſtomenem Meſſenium q trecentos occidit Lacedemonios. Ipſe autem conuulneratus & captus ſemel per cauernam latomiarũ euaſit anguſtias vulpiũ aditus ſequutus. Iterum captus ſopitis cuſtodibus ſomno ad ignem euolutus lora cum corpore exuſſit. Tertiò capto Lacedemonij pectus diſſecuere cauſa videndi, Hirſutumq; cor repertum eſt. negatur poſſe cremari cor in his qui cardiaco morbo obierunt, negatur & veneno interemptis. Iſaac vbi ſup. Cor duræ ſubſtantiæ eſt, tardeq; de ſtomacho eiicitur, ſed tamen cũ bene digeritur, multum & bonum dat corpori nutrimentum.

De Pulmone. *Cap.* XXVIII.

ARiſtoteles. Pulmo eſt inſtrumentum anhælitus, & principium motus eius eſt in corde. Ipſe eſt pręparatus ad amplitudinem in introitu aeris propter molliciem & vacuitatem & concauitatem & magnitudinem ſui corporis. Cumq; inflatur intrat aer, & cum conſtringitur exit aer. Quia vero pulmo conueniens eſt pulſui cordis, non inflatur, eleuatur multum. Pulſus autem cordis non accidit præcipuè niſi in homine, quoniã homo ſperat & timet. Animal ambulans habet pulmonem, qm̃ indiget infrigidatione: Et animal habens ſanguinem, eò magis indiget, quia maiorem habet calorem. Animal vero carens ſanguine, ſufficit ei de infrigidatione ſpiritus naturalis, qui eſt in eo. Sanguis qui eſt in pulmone non eſt fixus, ſed ille q eſt in corde fixus eſt. Omnia animalia anhælantia pulmonem habent. Anhælant autem omnia ambulantia, & etiam quædam aquoſa, ſicut delphi, & omnes lupi marini magnorum corporum, quoniam attrahunt aerem. Multa quoq; animalia communis naturæ ſunt, aquoſa. ſ. & ſiluestria, & anhælitus eſt complementũ vitę illorum. Animal generans habet pulmonem magnum multũq; ſanguinis, ꝓpter calorẽ naturæ. Pulmo vero animalis ouantis eſt paruus & ſiccus, aues habẽt pulmonẽ modicum concauũ ſpumæ ſimilem. huiuſmodi ergo animalia non multũ ſitiunt, & abſtinent a potu longo tpe ꝑꝑ paucitatem caloris. Infrigidantur. n. ex motu pulmonis, quia motus eius adducit multum aeris. In animalibus generantibus animal pulmo diuiſus eſt in duo, ꝑꝑ hoc putant multi ꝙ habeant duos pulmones. Plin. vbi ſup. Sub corde eſt pulmo ſpirandi officiũ attrahens, & reddens animã. Iccirco ſpongioſus ac fiſtulis inanibus cauus. pauca eũ hñt aquatilia ac cætera oua pientia exiguũ, ſpumoſum, nec ſanguineũ, ideo nõ ſitiunt. Eadẽ eſt cauſa quare ſub aqua diuranæ & phocæ vrinent. Teſtudo quoq; q̃uis ꝑgrandẽ & ſub tegumẽto hẽat, ſine ſanguine tñ habet. Quãto minor hic corpibus, tãto velocitas maior. Cameleoni portiõe maximus, & nihil aliud intus. Auic. Pulmonis nutrimentũ paruũ eſt, declinans ad flegmaticũ, In ipſo eſt cõſtrictio vẽtris, & eſt eius digeſtio facilis. ſũt aũt pulmones medicinales, vt arietis, vulpis, & leporis. Iſaac vbi ſup. Pulmo facilis eſt digeſtionis, & velociter de ſtomacho eijcitꝰ ꝑꝑ leuitatẽ & raritatẽ ſubſtantiæ, ꝓinde cæteris membris minus generat nutrimentũ, flegmatico pertinet humori.

De Hepate. *Cap.* XXIX.

ARiſtoteles. Hepar eſt principale mẽbrũ in oĩbus aĩalibus habentibus ſanguinẽ, & eſt ad decoquendũ & digerendũ. Hepar enim & ſplẽ poſſunt decoquere cibũ, quia ſunt de ſanguine, & habent calorem multum. Eſt autem opinio, ꝙ ſplen ſit Hepar impurum. In animali vero, carenre ſplene, vel habente ſplenem valde paruum quaſi punctum, inuenitur. Hepar in

in duo diuisum, & maior pars est in dextra, minor in sinistra. Et q̃a situs hepatis est in dextra. Situs splenis erit ĩ sinistra. Quorum natura hepatis sana, eius fel modicum est. Hepar hominis simile est hepati tauri. Auicẽna. Hepar est tardi incessus ĩ venis nisi hepar auatis pinguis, humor ab hepatib⁹ generatus crossus est, & sanius ex eis est hepar anatis & gallinarum pinguium. Idem. Præter hoc autem sunt & alia quædam hepata medicinalia, vt hepar capræ, & canis etiam rabiosi. Isaac vbi supra. Hepar omnibus membris crossius est & durius ad digerendum. sanguinem tamẽ generat laudabilem. Nutribilius est etiã carne pinguedinem habente, sed lactãtium hepar cæteris melius. Gallinæ vero melius lactantibus.

De Splene. *Cap.* XXX.

ARistoteles. Splen est in corporibus animalium accidentaliter & non necessariò. quia. s. non est vas nutrimẽti, sed superflui, & assimilatur superfluitati. s. ventris & vesicæ. propter hoc etiam est paruus in quibusdam animalibus, maximeq; in auibus calidi ventris, vt in columba, accipitre, miluo, & animalibus ouantibus quadrupedibus & in multis habentibus cortices. s. carentibus pedibus, quia superfluitas corporis declinat ad partem carnis, & de parte carnis procedit ad partem plumarũ. Attrahit quidem splen ex vẽtre superfluitatem humiditatis, & decoquit ipsam quia creatio est sanguinea, & si quando multũ attrahit hoc erit causa exiccationis ventris. Causaq; duriciei splenis est propter aggregationem humidi in eo. Similiter etiã accidit eis qui mingunt multum, ꝓpter extractionem humidi extra locum suum. Splen hominis est simile spleni porci. Splen autem habentium cornu & vngulam fissam, rotundus est. habẽtium vero multas fissuras in pede longus, & habentium soleas medius. Plin. vbi supra. Ventri adnectitur splen in sinistra parte aduersus iecur cum quo locum aliq̃n permutat. sed prodigiose. Quidam putant eum inesse parientibus oua. Item serpentibus admodum exiguum. Ita certè apparet in testudine & crocodilo & lacertis & ranis. Cynocephalo aui non esse constat, neq; his quæ careant sanguine peculiare cursus impedimentum aliquando in eo. Quamobrem inuritur cursorũ laborantibus. Et per vulnus etiam exẽpto viuere animalia tradunt. Sunt qui putant adimi homini simul risum. intemperantiamq; ioci cõstare lienis magnitudine. Auicẽna. Splenum melior est Splen porci, & tñ est mali chimi. In ipso est q̃dam stipticitas, & generat sanguinẽ melancolicũ. tardeq; digestionis, ꝓpter stipticitatẽ suam.

De Iecore & Felle. *Cap.* XXXI.

PLinius vbi supra. Iecur in dextera parte est, in eo quod caput extorum vocant magnæ varietatis. Et bina iocinera leporibus circa briletum & tharnen & in Cheronneso ad ꝓpontidem. Mirumq; translatis alio interit alterum. In eodem est fel, non omnibus datum animalibus, in Euboee chalcide nullũ pecori. In naxo prægrande, geminumq;, vt prodigij loco vtrinq; aduenæ. Equi, muli, asini, cerui, capræ, apri, cameli, delphini. nõ habent, murium aliqui habent, hominum paucis non est, quorum valitudo firmior, & vita longior. Sunt qui equo nõ q̃dem in iecore, sed in aluo esse putent. Et ceruo in cauda, aut intestinis. Ideo tantum habent amaritudinem, vt a canibus non attingantur. Est autem nihil aliud quàm purgamentum pessimi sanguinis. Certè iecur nulli est nisi sanguinem habentibus. Accipit hoc a corde cui iũgitur funditq; in venas, sed in felle nigro insaniẽ causa est homini. morsq; toto reddito, hinc in mores crimen bilis nomine. adeo magnum est in hac parte virus cum se fundit in animum. Quin & toto corpore vagum, colorẽ quoq; oculis aufert. Illud quidem redditum etiã Athenis. Nigrescũtq; contacta eo. Ne quis miretur id venenum esse serpentium. Carent eo qui absinthio vescuntur in Ponto. sed renibus ex parte tantum altera intestino iungitur, vt coruis, coturnicibus, fasianis. Quibusdam intestino tantum vt columbis, accipitri, murenis. Paucis anium in pectore. Serpentibus portione maxime copiosum, & piscibus. Est autem toto plerisq; intestino, sicut accipitri, miluo, præterea in pectore est cæteris auibus. Vitulis quoque marinis ad multa quoq; nobile. Taurorum felle aureus dicitur color. Murium iecusculis fibræ & numerum lunæ dierum in mense congruere dicuntur. totidemq; inueniri, quotum eius lumen fit. Præterea bruma increscere. Cuniculorum exta in betica gemina sæpe reperiuntur. Ranarum rubetarum altera fibra a formicis non attingitur propter venenum vt arbitrantur. Iecur maxime vetustatis patiens, centenis durare annis obsidionum exempla prodidere. Omnia quidem principalia viscera mẽbranis proprijs ac velut vaginis inclusit prouidens natura.

Iterum de Felle. *Cap.* XXXII.

ARistoteles. Animalia quædam habentia sanguinem habẽt fel, in quibusdam inuenitur super hepar, in quibusdã ab intestino pendet. Quoniam natura felis est ex natura ventris inferioris, quia videlicet superfluum est. Omnes vero pisces fere habent fel. Quædam autem animalia fel non habent omnino, sicut equus, mulus, & asinus. Camelus quoq; non habet fel distinctum. sed venas paruas in quibus est fel. koky vero non habet fel neque delphinus. In eodem etiam genere in quibusdam inuenitur fel, & in quibusdam non, vt in homine & in mure, quædam enim habent fel manifestũ super hepar, & quædã nõ. similiter accidit & in capris, & in ouibus. Videtur autem nobis ꝙ sit fel sicut residuum corporis, & vt fex quę aggregatur in vẽtre & intestinis. & fortè vtitur natura superfluis aliquo modo causa iuuamenti. In illis itaque quorũ hepatis sana natura est, & natura sanguinis est dulcis, aut non inuenitur fel. aut inuenitur in venis valde gracilibus, aut in ventre. In quibusdam propter hoc hepar eorũ carẽs felle, boni coloris est & dulcius alijs. Quãdo vero habuerit aliquod animal fel super hepar inuenit pars, hepatis quæ sub felle valde dulcis. si ergo fellis substantia fuerit ex superfluo, cõtrarium erit cibo, quia superfluitatis cõplexio debet esse cibo contraria. Itaque amarum dulci contrarium est, & sanguis est dulcis, Fel autẽ amarum. Fellis ergo causa non est propter aliquid, sed est superfluum, sicut flegma crudum. & fex ventris. Et impossibile est ꝙ appropinquent cordi tales humiditates, quin. s. statim occidant, quia non potest pati fortes infirmitates omnino. Hepar autẽ huiusmodi superfluitatem habet propter necessitatem. Omnia genera piscium & volatilium, & omne ouans, & quadrupes habet fel secundum maius & minus, & fortassis erit in vijs subtilibus extẽsis ab hepate ad intestinum, & tunc illæ viæ fętidæ sunt, forte vero erit in intestino superiori, & forte in medio, & fòrte in inferiori. sic accidit generi volatilium. Quædam enim ex eis habent fel in ventre, quædam in intestino. vt columbæ & coturnices, hyrundines & garriones. quædam autem in hepate & intestino tãtum. vt accipiter & miluus. Ceruus vero secundum opinionem multorũ habet fel in auricula. Anaxagoras ait, q: fel est causa infirmitatũ acutarum, carentia verò fellis boni coloris, & priuatio fellis putatur causa longæ vitæ.

De Medicinis ex felle. *Cap.* XXXIII.

AVicenna. Fel omne calidum est & siccũ in quarto, & fortiora quidem fella quadrupedum sunt fel vaccinum. deinde fel ad hubnati. lupi, fel vrsi. deinde caprioum post ouinum & magis incolume fellium auium est fel galli. Reliqua autem fella auium sunt fortiora fellibus quadrupedum, quandoq; comparantur rapaces eorum cum pascentibus & venantes cum feris siluestribus. & fel quidem forte valde viscosum est, fel rapacium proprieq; magnorum. Et ex eis electum est illud cuius color citrinus est naturaliter. quod autem pure rubeum est, malum est. debilius vero cæteris est porcinum. Porrò fel piscis qui scorpio nominatur, & testudinis fortius est fellibus quadrupedũ. est autem omne fel abstersiuum. & diuersificatur secundum masculũ & fœminam, & secundum dispositionem sitis ac famis, & dispositionem satietatis & dispositionem quietis & exercitij. Fel mixtum cum nitro & gumma pini & chimolea confert scabiei vlcę rosæ. & fel vaccinum ponitur in emplastris cõferentibus vulneribus, quæ sunt ab erisipila & doloribus vehemẽtibus & fel hircinum eradicat carnem malam, & necessitas quidem vlcerum in hoc, vt eis adhibeatur, fel fortè ac debile. diuersificatur secũdum horas suas, & secundum mundificationem ac sordidationem eorum. Omne fel confert obscuritati visus, & fel quidem rapacium proprie siccum confert in initio aquæ & dilatationi pupillæ. Nec conceditur vt administretur, nisi post mundificationem corporis ac capitis. Item omne fel confert stricturæ narium. opilationes aperiendo valde quæ sunt in colatorio. Omne quoq; fel solutorium, & quando linitur, & quando supponitur. specialiter autem quorundam fella medicinalia sunt, vt bouis, asini, tauri, vaccæ, hirci, capræ, testudinis, & marini scorpionis. Diascorides. Virtus oĩ fellis termãtica est, & inscida, sed aliqbus plus aliqbus minus. Magna q̃dẽ est virtus fellis maritimi scorpionis, perdicis, pauonis, caponis albi, caprioli. Oĩum istorũ fel la virtutem vnam habẽt, faciuntq; ad oculorum effusionem, & ad caliginem, & asperdinem palpebrarum. Veruecinum autẽ, hircinum, porcinum, & vrsinum, secundũ virtutem habent, post taurinum, & hæc omnia lanis adhibita atq; in vmbilico polita, infantiũ ventrẽ soluunt maximeq; si in ano ponatur. Taurinũ aũt ad multa est vtile. Fella deniq; maioribus optanda sunt iu passionibus, nam lepras & cantabricen cum cimolea medẽtur.

De Ventre. *Cap.* XXXIIII.

PLinius vbi supra. Subest venter stomachum habentibus, cæteris simplex, ruminantibus geminus. sanguine carentibus nullus. Intestinus enim quibusdam ab ore incipiens quadã via eadem reflectitur, vt sepię & polippo. In homine annexus est infimo stomacho similis canino. his solum animaliũ inferior

parte

parte angustior. Itaq; & sola vomūt, quia repleto pp angustias supprimitur cibus, quod accidere non pōt his quorū spaciosa laxitas, eum ad inferiora transmittit. Deniq; magis auidi sunt ciborum, quibus ab alueo longius spaciū. Iidē minusq; solertes, quibus obesissimus venter. Auibus venter carnosus est callosusq;, ventriculi atq; intestina pingui omento integuntur præterq̃ oua gignentibus, Aues quoq; geminos sinus habēt. Quædam vnū quo merguntᷣ recentia & guttur. Alterū in quē ex eo dimittunt concoctione maturata vt gallinæ, palumbes colūbæ, pdices. Cætera fere carent eo, sed gula patentiore vtuntᷣ, vt gracculi, corui, cornices. Quædā neutro modo. Sed ventrē pximū hñt, quibus plonga colla & angusta vt porphirioni. Vēter solipedū asper & durus. Terrestriū alijs dēticulatę asperitatis. Aliis cancellatim mordacis. Quibus neq; dētes vtrinq;, nec ruminatio, hic conficiuntᷣ cibi, hinc in aluū delabuntᷣ. Medio hæc vmbilico adnexa oībus. In hoīe ille infima parte simile suillo, a græcis appellatᷣ colon, vbi dolorū magna causa est. Angustissima canibus. Qua de causa vehementi nisu, nec sine cruciatu leuāt eā. Insatiabilia animaliū quibus a vētre ptinus recto intestino trāseunt cibi, vt lupis ceruariis, & inter aues mergis. Vētres & elephanto quatuor. Cætera suibus similia. In ventre hyrundinū pullis lapilli candido, aut rubenti colore qui chelidonii vocantᷣ magicis narrati artibus reperiuntᷣ. Et in iuuencarū ventre pilæ rotunditate nigricans tophus, nullo pōdere, singulare vt putant remediū ægrè parientibus, si tellurē non attigerit. Aristoteles. Sub pectore est vēter, pueniens vsq; ad locū exitus supfluitatū. Est.n. mediū cōuincans inter mēbrum p quod nutrimentū recipitᷣ, & illud p quod eiicitur. Et in quolibet, aīali sunt hæc tria. Nō aūt possibile fuit vt poneret natura ventrē supra cor in quo est virtus prima, neq; supra ƺm mēbrū. i. cerebrū in quo est opatio intellectus. Præter parietē ergo est vēter in aīalibus habētibus Isophagū. In carētibus aūt est post os applicatus cum eo, & post ventrē est intestinū. Aīal generans aīal, hñs dētes in vtraq; mādibula, siue habeat soleas, vt equus & mulus, siue findat vngulas, vt porcus, siue multorū digitorū, vt hō leo & canis, habet vnū ventrē. Animal aūt in superiori mādibula dentibus carens, & hñs cornua, & cuius cibus est ex materia lignea spinosa, multos hēt ventres, pp hoc, & cameli venter talis dispositionis est, q̃uis careat cornibus, hēt.n. dentes creatos sicut aīalia cornuta. & ob hoc ruminat sicut illa, & vētres eius sicut illorū, & quia cibus eius spinosus est, necessario fuit eius lingua carnosa, pp duriciē palati, natura siquidē vtitur palato, sicut parte terrestri dentiū. Venter aūt primus in istis aīalibus recipit cibū crudū. secundus digestū. tertius recipit eū in meliori digestione. quartus bene digestū, & hoc aīal dicitur ruminans, qm̄ os stomachi recipit a parte oris, & procedit ad partē pulmonis ac p parietē transit, quousq; pueniat ad ventrē maiorem, & quod est intra ventrē illum est asperum. Deinde est alius eidem applicatus, & post tertium quartus longus, villosus lenis, & post intestinum.

De eodem. Cap. XXXV.

EX libro de naturis rerum. Omne ergo animal habens sanguinem & quatuor pedes habet quatuor ventres. Proprie tamen dicitur venter, illa corporis pars quæ cuncta vniuersaliter interiora sua diffusione circundat, hæc crassitudine sua quādoque tātam enormitatem excedit, vt mortem inferat nutrienti. Itaque omnia quæ vicinantur ventri parua sunt, vt non tumorem ventris impediant pptter cibum animalis. Omnis quidem vēter recipiens superfluitates humidas, recipit & siccas, sed non ecōuerso. Nā omne quod habet vesicā habet & ventrem, sed nō conuertitur, vt patet in auibus. In his aūt venter recipit superfluitatem humidi & sicci temperati, & p vnū exitum eijcit. Insatiabilia sunt animalia quibus a ventre protinus intestino recto cibi transeunt, vt mergi, lupi, pellicanus. Causa ergo vētris est pptter cibum vt digeratᷣ. Itaq; natura ventris in animalibus est, quod terra terræ nascentibus, & omne animal ruminans, habet quatuor ventres. Aues etiam ad ventrem hñt additamentū quod dicitur papum. s. vesicam gutturis. Nam qm̄ aues dētibus carent, cibus in papo morando pparationem recipit, quam in aliis animalibus masticando reciperet. Ob hanc causam aues ēt plures stomachos hñt depressos & fortes, vt facilius posset digeri, quod non pōt masticari. Animalia quoq; quæ ruminant, carent dentibus in mandibula superiori. Qm̄ ergo masticare nō possunt, ruminant, & multos hñt ventres. Pisces etiam qm̄ non masticant, habent additamenta ad ventres. Venter hominis. i. stomachus assimilatur ventri canis quāuis amplior sit. Item venter hominis, i. intestinum, assimilatur ventri porci. Fluxus aūt ventris in porco caret remedio. Auicenna. Vēter animalis parui nutrimenti est, & mali chimi, & tardę digestionis. Ventres autem auium qñ digeruntur melioris, & plurimi nutrimenti, præcipueq; gallinarum & anserum. AEstimāt autem ꝙ tunica ventrium animalium interior exiccata, confert ori stomachi, ac dolori eius, proprieq; ventris galli.

De Vmbilico. Cap. XXXVI.

ACtor. Vmbilicus est membrum quo mediante adhærent fœtus vtero materno, & accipit inde nutrimentum. Arist. Omne animal generans animal & ouans habet vmbilicum tēpore partus, & cum crescit animal latet vmbilicus. Vmbilici creatio non est nisi cortex continens venas. Nam natura binas magnas venas a corde extrahit, ex quibus exeunt venę subtiles ad matricem peruenientes, & in earum circuitu est coopertoriū corii, qm̄ indigent saluatione, pp earum debilitatem, quę, s. venæ in animalibus magni corporis multæ sunt, in mediocribus duæ, in paruis aūt vna, ex hac recipit embrio cibū sanguineū. Dum aūt embrio paruus est & impotens accipere cibū, multum erunt venæ amplæ. Cū vero creuerit, diminuentur & adunabuntur in se. Crementū itaq; mēbri cuiuslibet est ex parte vmbilici, quia in aīalibus est virtus aīæ pascitiuæ, qua cito emittit vmbilicus ad matricē cocilidones, sicut radices arborum, & qñ iam nō potuerit cibari sufficienter, s. conceptus p vmbilicum pp magnitudinem, tunc præparatur lac, vt supra dictum est, &c.

De Coagulo. Cap. XXXVII.

PHysicus. Coagulum est stomachus animalis, sic dictum, quia lac coagulare facit. Extrahitur autem ab animali antequā incipiat herbas comedere, & sallitur ac conseruatur. Aristot. Coagulum non inuenitur, nisi in ventre animalis ruminantis adhuc sugentis & leporis. Omnia ergo animalia vnum ventrē habentia carent coagulo, quia lac habent tenue, & ideo nō coagulatur. Lac vero multos habentium ventres coagulatur, & inuenitur coagulum, non in duobus primis ventribus, sed in tertio qui est ante vltimum. Animal vero pilosi pedis caret coagulo, quia pascitur herbis multæ humiditatis. Dioscorides. Coagulus omnis acræ virtutis est, & diaforeticæ & extenuatorię & stiptice. Vnde ad omne profluuium aptissimus est. Lac in ventre coagulatū vel vesica, potatus dissoluit. Id tñ plus oībus leporis coagulus si fumigetur facit. Triobolo vno cum vino acceptus, morsibus venenatis occurrit, celiacis ac dissentéricis mire prodest. Coagulus agninus vitulinus & caprinus oēs vnam habent virtutem, cum vino bibiti stomacho venenum excludunt, Lac coagulatum soluunt. Coagulus focæ marinæ similem castoreo virtutē habet. Epilenticis prodest & matricis præfocationibus, tunc aūt ex his animalibus coagulū collige, dum adhuc breuitate naturæ non pñt pascere. Omnis coagulus tantam habet virtutem, vt constricta relaxet, & laxa constringat. Auicēna. Coagulum omne calidum est & siccum, & igneum & subtilitatiuū & delicatiuum. Resoluit oē cōgelatum sanguinis, & lactis caseati, & humoris crossi. Et coagulat oē liquidū, & inscisiuū, prohibetq; cursum omnē ac fluxum sanguinis mulierum. Dicit Gallenus, vt nō administretur quod ex coagulis acutum est, in loco vbi necessaria est constrictio. Coagulum omne bibitum epilensiæ confert, & proprie camelinum, resoluit quidem sanguinem cōgelatum in pulmone & in stomacho. Lac quoq; caseatum in stomacho resoluit bibitum cum vino, sed ipsum est malum stomacho. Post purgationem autē menstruorum si bibatur vel supponatur iuuat ad impregnandum, & confert præfocationi matricis proprieq; camelinum. Confert ēt vlceribus intestinorū, & proprie coagulum pulli equi. Omnia vero cōferunt iusquiamo nigro, maximeque coagulum hædi & hinuli ceruorum, ac vituli & agni, & sanant a venenis, morsurisq; omnibus. Ex coagulis autem melius est in specie coagulum leporis.

De Intestinis. Cap. XXXVIII.

ACtor. Intestina iuxta Isidorum sic dicuntur, eo ꝙ interiore corporis parte cohibētur, quæ iccirco longis nexibus in modum circulorum ordinata sunt, vt escas susceptas paulatim digerant, & superadditis cibis non impediantur, hæc etiam viscera dicuntur. Aristoteles. Intestina diuersificātur secundum diuersitatem vētris. In quibusdam.n. animalium intestinum est simplex. i. vniforme, & cum dissoluitur assimilatur in partibus. Et forte pars intestini quæ ventri vicinatur exit amplior, quæ vero termino. i. ano strictior, pp hoc exit superfluitas canis cum dolore. In quibusdam vero animalibus est econuerso, & hñt inuolutionem multam, sicut in habentibus cornua: Et magnitudo ventrium illorū maior est, similiter & intestini pp magnitudinem corporum. Omnia nanq; corpora habentium cornua magna, sunt propter humiditatem vsus cibi, & habent telon & partem intestini, quod orbon dicitur. Deinde vero efficitur intestinum strictius inuolutum, & deinde rectum, donec perueniat ad locum exitus superfluitatis. Animal vero gulosum non habet in intestino multam amplitudinem in eo quod vicinatur inferiori ventri, quia ibi manet superfluitas, vt non exeat subito. Omne vero animal cuius intestina vasa sunt ampla, & cuius

intestinum

intestinum est rectum, valde gulosum est, quoniam exitus cibi cito fit,& sic ipsum cito appetit.

De Renibus. Cap. XXXIX.

RENES creati sunt, vt sit operatio vesicę melior & perfectior. Nec vtitur natura renibus,nisi ad superflui humidi exitum per venas.In omnibus itaq; renibus est profunditas,& maximè in quibusdam animalibus propter multitudinem cibi, & in eis est fex propter colamentum humiditatum in ipsis.Ob hoc etiā plus fętentes sunt aliis membris interioribus. Ex medio siquidem eorum exit quasi superfluum & vadit in duas vias fortes, quousq; perueniat ad vesicam. In renibus sunt virtutes essentiæ conuenientes,& in eis multum sepum, proprieq; plus aliis mēbris interioribus propter calamentum superfluitatis, quia sanguis qui remanet ibi post colamentum est bonæ digestionis.Et complementum bonitatis dig. st onis sanguinis, est pinguedo, quæ tamen nō est in corpore renum', sed extra circundans eos, propter salutē verò,fuit creatio renum calida, quia cum sint ex vltimis interiorum membrorū , indigent calore magno,& etiā pinguedine multa propter digestionē humidi , quia pinguedo conuenientior est digestioni, & calor digerit. In omnibus autē animalibus,ren dexter minoris est pinguedinis, quam sinister, & altior illo,ita q attingit hepar, quia natura membrorū quæ sunt in parte dextra leuior est,& maioris motus. Motus vero cō tradicit virtuti coagulatiuæ pinguedinis,quia dissoluit pinguedinem. Oues quādo multiplicatur in renibus earum pinguedo, cito moriuntur:harum.n. pinguedo maior est quàm aliorū animalium,& renes earū cito impinguantur. Pinguedo.n.in animalibus pinguibus humida est.Humiditas ergo quę est in renibus comburitur,& mouet vētositatem, ex cuius dolore cito moriuntur, quia dolor transiens per viam maiorem & adorti, cito peruenit ad cor. Viæ nanq; procedentes ab istis ad renes sibi cō tinuantur succedendo. Itaq; cum augmentantur dolores renū, cito ducunt ad mortē. Renes hominis valde duri sunt plus aliis membris, & assimilantur renibus vaccæ, quasi essent ex multis renibus paruis,nō ex carne leui equali sicut renes ouiū,& aliorū quadrupedum, propter hoc dolor renum hominis difficilis est curationis,quando infirmatur,quia infirmitas est quasi in multis renibus. Plinius vbi supra. In brileto & tharne quaterni renes ceruis,econtra pennatis squamosisq; nulli, de cætero summis adhærēt lumbis. Dexter hominibus est latior,& minus pinguis,sicciorq;. Vterusq; autē pinguedo e medio exit,prterquam in vitulo marino. Animalia in renibus pinguissima. Oues quidem lætaliter circum eos concreto pingui aliquando in eis inueniuntur lapilli. Renesq; habent omnia quadrupedia quæ animal gignunt,oua parientium testudo sola quæ & alia omnia viscera,sed homo bubulis similes velut e multis renibus compositos. Pectus hoc & ossa præcordijs & vitalibus natura circūdedit,ac ventri quem necesse erat increscere, ademit nulli animalium circa ventrem ossa. Auicenn. Renes natura sunt æquales ad siccitatem tendentes.Parui nutrimenti,difficilis digestionis, & horridi saporis, humor eorum malus est,laudabiliores eorū sunt renes hædi lactentis. Isaac vbi supra. Renes duobus modis sunt illaudabiles, vno propter substantiæ suæ corruptionē, duriciem & crossiciem. Alio quia eorum nutrimentum fuerat pinguedo vrinæ,vnde sanguinē generant crossum & pessimū.

De Vesica. Cap. XL.

ARistoteles. Quoniam autē operatio renum & vesicæ vna est,de natura quoq; illius sciendum est,& videtur quidem naturā dedisse vesicam animalibus habentibus pulmonem sanguineum tantum. Quodlibet.n.animal habens pulmonem multum sitit,& ob hoc indiget cibo non sicco tantum, sed humido plusquam sicco,necesse est ergo, vt habeat membrum recipiens istam superfluitatem,& hoc est vesica. Animal vero pulmone carens & potans modicum aquæ, caret vesica,non.n.recipit aquā in potum,sed in cibum,sicut animal anuloli corporis & pisces. Animal quoq; plumam,aut squāmam,aut corticem habens nō habet vesicam propter paucitatem potus, & quia superfluitas aquæ trāsit in plumas,& alia,præter tortucam, quia pulmo tortucæ maxime carnosus est sanguineus, similis pulmoni vaccæ. In carentibus aūt vesica caro ad renes extensa separatur in partes. Quarū creatio similis est creationi renum in quibusdam auibus. Serpentes ergo & lacerti non hñt vesicam,quia humiditas eorū parua est,sicut auium & transit in squamas. Plin. vbi sup. Infra aluum est a priore parte vesica, quæ nulli oua gignentiū i est pter testudinem. Nulli nisi sanguineum pulmonē hñti. Nulli pedibus carentiū. Inter eā & aluū arterię ad pubem tendētes, q̄ ilia appellātur. In vesica lupi lapillus qui sirites appellatur. Sed hominum quibusdam diro cruciatu subinde nascentes calculi & setarum capillamenta. Vesica mēbrana constat quæ vulnerata cicatrice non solidescit,neq; qua cerebrū aut cor inuoluitur.

De Coxis & Pedibus. Cap. XLI.

ACtor. Coxæ iuxta Isidorū dicuntur quasi coniuncti axes, ipsis enim fœmora mouentur. Quorum concaua vertebra vocantur , quia capita fœmorum in eis vertuntur. Aristoteles. Crurium gracilitas atq; debilitas conuenit coitui,quia cibus illuc transiens,transit in spermaticam superfluitatem. Viri quoq; multorum pilorum apud coxas,& in parte pedum inferiorum, multi sunt coitus. Coxæ hominis & crura multū carnosa sunt, quoniam homo recti corporis est,vt ergo sit declinatio corporis,& via ad partem superiorem , abstulit natura ex illa parte carnem & addidit inferiori propter pōdus corporis, & vt sit corpus rectum. Coxæ vero & crura animalium carne priuata sunt, & sunt ex ossibus & neruis ad portandum corpus. Quatuor autem pedes,quatuor sustētamenta sunt , propter hoc nascitur animal quadrupes stans sine labore. Homo vero non potest esse rectus longo tempore,sed indiget corpus quiete. Animalia cætera mammillas habent apud coxas,homo vero in pectore. Pedes ergo animalium s. maiores ab ancha vsq; ad articulos paucæ carnis sunt,præter hominem qui duos habet pedes. In cęteris vero loco manuum posuit natura pedes anteriores,his enim necessarij fuerunt quatuor pedes, vt possint ferre tanti corporis pondus. Et animal quoddam habens multos digitos in pedibus,vtitur anterioribus,sicut homo manibus,quia pugnat cum eis,& eijcit a se nocumentum. Animal autem habens soleas facit hoc cum posterioribus , quia non sunt anteriores ad hoc cōuenientes,propter hoc animalia multorum digitorum, sicut leo,linx,canis,lupus, habent quinque digitos in anterioribus,& quatuor in posterioribus. Quædam vero animalia hñt quinque in posterioribus , quia quasi repunt incedendo, & ob hoc super multos vngues sustentantur,& fit motus eorum velocior ac leuior, & vt eleuentur eorum latera a terra , sicq; etiam caput eleuetur. Pedes autē animalium pares sunt. In omnibus animalibus carentibus pedibus , & habentibus duos pedes, aut quatuor est sanguis. Quæ autem plures habent,carent sanguine. In pedibus quidem quadrupedum est diuersitas,quia quædā habent soleas tantum. Et quædam sotulares. Quædā vero sunt fissi pedis, Soleæ sunt in animalibus magni corporis. Pars enim terrestris quæ in eis transit in soleas loco cornuum & dentium, & sunt soleę sicut vnus vnguis loco multorum vnguium , propte hoc huiusmodi animalia nō habent chaab in pedibus pro maiori parte , & ideo motus flexionis pedum eorum posteriorum difficilis est. Habentia vero sotulares habent in pedibus chaab,& ideo pedes eorum leuioris sunt motus, nec habent soleas. Animal autem habens multos digitos non habet chaab. Si enim haberet,non esset multorum digitorum. Sunt ergo sotulares in pluribus pedibus habentium chaab.

Adhuc de pedibus. Cap. XLII.

SVb pede cameli est carnositas multa , & in fissura pedis est corium quale in pedibus anserum . Ideo quando multum habent ire fiunt eis sotulares . Leo & camelus cum ambulant prius mouent pedem dextrum . Pes sinister in animalibus non est leuis motus,prterquam in elephante. Pedes elephantis anteriores multo maiores sunt posterioribus. Flectens enim duos pedes sedet & fulciens latus alterum dormit. Nequit enim flectere quatuor . Quadrupedia nata statim eleuāt se super pedes, & incedunt. Pullus equi caput suū posteriore pede tangit,equus autem non potest. Recte vero non habet auis nisi duos pedes, quia duas habet alas loco pedum anteriorū. Strucio duos quidem habet pedes, vt auis , sed vngulam fissam, vt quadrupedes. Manus simię composita est ex manu & pede. Recte autem homo habet pedes magnos valde respectu corporis sui , quia debent pedes qui ferunt corpus habere magnitudinem & latitudinem,& digitos. Magnitudo quoque digitorum pedum econtra magnitudini digitorum manuum. Operatio nanq; manuū est accipere & retinere,& ob hoc digiti manuū longiores sunt. Operatio vero pedum est ad fugiendum & ad portandum pondus,& ob hoc fortis sunt creationis. Porro fissura finis pedum melior est,nam si non esset fissura digitorum multotiens accideret occasio toti membro, propter hoc etiam sunt vngues in extremo digitorum manuum ac pedum ad custodiendum.

De membris genitalibus & primo de testiculis. Cap. XLIII.

ARistoteles. Terrestrium solus homo bipes. Huic manus sunt intus carnosæ. extra vero neruis & cutæ constant,digiti articulos habent ternos, pollex binos , & digitis aduersus vniuersis flectitur,per se vero in obliquum porrigitur crassior cæteris , huic minimus mensura par est , duo reliqui sibi,inter quos medius longissime protenditur. Quibus ex rapina victus quadrupedum quini digiti in prioribus pedibus , reliquis quaterni. Leones,lupi,canes & pauca in posterioribus quoq; quinos vngues habent, vno iuxta cruris articulum dependente.

Reliqua

Reliqua quæ sunt minora digitos quinos. Brachia non omnibus paria esse. Animalia quædam vt manibus vtuntur priorum ministerio pedum, sedentq; ad os illis admouētia cibos, vt sciuri. Vngues sunt his omnibus, quibus & digiti. Sed simiæ imbricati. Hominibus autem lati sunt vngues, rapacibus vnci, cæteris recti. Omnia digitos habent quæ pedes, excepto Elephante, huic enim informes sunt, numero quidem quinque, sed indiuisi ac leuiter discreti. Vngulisq; non vnguibus similes & pedes maiores priores. In posterioribus articuli breues. Idem poplices intus flectit, hominis modo, cætera animalia in diuersum, posterioribus articuli pedibus quam prioribus. Nam quæ generant animal ante se genua flectunt & suffragium artus in diuersum. Hominum genua & cubiti contraria. Item vrsis & simiarum generi ob id minime pernicibus. Oua parientibus quadrupedum crocodilo. Laceris priora genua post curuantur, posteriora in priorem partem, sunt autem crura his obliqua humani pollicis modo, sic & multi pedibus præterquā nouissima salientibus. Aues & quadrupedes alas in priora curuant, suffragines in posteriora. Hominis genibus quædam & religio inest obseruatione gentium, hæc supplices attingunt, ad hæc manus tendunt, hæc vt aras adorant, fortassis quia inest his vitalitas. Nanq; in ipso genu vtriusq; commissura dextra leuaq; a priore parte gemina quędam buccarum inanitas inest, qua perfossa ceu vinculis spiritus fugit. Varices in cruribus viro tantum mulieri rarò. Omnia animalia a dextris incedunt partibus, & sinistris incubant, reliqua vt libitum est gradiuntur. Leo tamen & camelus pedatim, hoc est, vt sinister pes non transeat dextrum, sed subsequatur, pedes homini maximi: fœminis tenuiores. In omni genere suræ homini tantum & crura carnosa. In quadrupedibus solidas habent vngulas, quæ non sunt cornigera. Pro his ergo telum vngula est illis. Auicenna. Pedes generant humorem viscosum nō crossum, sed laudabilem, & paucarum superfluitatum. Significatio bonæ digestionis eorum est velocitas inflationis eorum ac dissolutionis in decoctione. Sed nutrimentum eorum non est multum. Conferunt autem tussi calidæ proprie cum pultibus ordei, soluunt cum sua viscositate. Isaac in dietis libro primo. Pedes secundum medicinam sunt vtiles, pectoris.n. & pulmonis asperitatem leniunt & contra tussim siccam valent. Adiuuant etiam patientes discorationes in vesica, quos etiam si manducauerint qui disenteriam patiuntur, intestinorum vulnera solidantur, & solutionē accidentaliter stringunt. Natura.n. eorum lubrificatiua est, propter viscositatem quā habent. Pedes tñ anteriores posterioribus meliores sunt, propter fundamentum caloris naturalis eis vicinās. Sed omnibus extremitatibus animalium pedes meliores sunt. Aristoteles. Omne animal habens digitos, habet vngues. Sunt autem vngues vt dictum est in extremo digitorum manuum ac pedum ad custodiendum.s. ne toti membro accidat occasio, vngues tamen hominum vnci non sunt sicut cæterorum, sed vt cooperiant extremitates. Omne animal habens vngues curuos cibantur carne, aues mali volatus habēt vnguem rectum. Nam curui impedirent incessum. Actor. De auibus autem vncorum vnguium iam superius dictum est.

De Membris genitalibus & primo de Testiculis. Cap. XLIIII.

ARistoteles. Testiculorum dispositio diuersatur in animalibus habentibus sanguinem, quidam enim mares carent testiculis omnino, sicut genus piscium atque serpentium. Nec habent nisi duas vias in quibus est semen tantum, quidam vero testiculos habent intra corpus propè renes, & de illis exeunt duæ viæ ad exitum spermatis, quæ in vno loco congregantur. Tales enim viæ reperiuntur in omnibus animalibus ouātibus recipientibus aerem, & habentibus pulmonem sicut in tortuca & lacertulis & in omnibus generibus squamosi corij, quædam autem animalia testiculos habent pendentes vt homo, quædam prope anum vt porcus. Sicut autem quodlibet animal recti intestini gulosum est in cibo, sic quodlibet animal habens vias spermatis & carens testiculis cito coit, & quod est huic dispositioni contrarium, est magis castum, sicut animal inuoluti intestini minus est gulosum. Natura testiculorū est de natura ossiū, vt sint vasa istius superfluitatis. Et cum abscinduntur, vie contrahuntur ad superius. Ideoq; non potest animal castratum facere filium, quia viæ non sunt fixæ secundum propriam viam. Animalia vero quæ non habent testiculos propter melius, sed propter necessitatem solummodo, sunt velocis coitus, sicut genus piscium ac serpentium. Pisces enim coeunt cum vnus tangit alium, & eiiciunt sperma velociter, & sicut accidit hominibus & in alijs generibus, ꝙ retinent anhelitū ante emissionem spermatis, sic & piscibus accidit ꝙ non recipiunt tunc aquam maris, & quando hoc faciunt citius corrumpuntur. Pisces autem vias habent sicut homines, quia sperma est in vltima partium fœminæ, serpētes inuoluuntur in coitu, quia carent testiculis & etiam virga, quia non habent crura. Testiculis autem carent propter longitudinem corporis, quoniam infrigidaretur sperma propter tardationem exitus sui.

De virga & matrice. Cap. XLV.

MEmbrum vero marium coitui conueniens.i. virga, inter omnia alia membra crescit & minuitur sine aliqua subiecti lęsione. Substantia.n. eius talis est, vt possit ei augmentum & diminutio conuenire. Ideo nanq; creatio eius est ex neruo & cartilagine, & extenditur a vento illo adueniēte, & augmentum quidem eius conueniens est coitui. Diminutio vero in alijs operationibus. Quædam fęminæ quadrupedum mingunt retrò, vt est elephas, leo, camelus, & animal pilosum. Non potest autem soleas esse habens & mingens retrò. Matrices in omnibus animalibus habent duas partes, sicut diuiduntur testiculi marium in duo. Multum etiam diuersantur matrices quoniam animalia quæ generant animal, intra habent matrices super ventrem, sicut vacca, capra, canis, & similia, quia non debet esse pondus super matricem omnino propter salutem, & propter crementum. In animalibus autem facientibus oua imperfecta, sicut in omnibus piscibus ouantibus est matrix sub ventre, & sub loco renum, quia crementū ouorum non prohibet aliquā operationem naturæ, eo ꝙ extra complentur. Pisces siquidem eijciunt extra oua imperfecta, & ibi crescunt. Cuius causa est, quia multorum ouorum sunt, nec potest ea natura in interiori complere pp multitudinem. In muliere matrix in inferiori est.

De cauda. Cap. XLVI.

CAuda animalis est ad custodiam membri vnde exit superfluitas. Ideo posuit eam natura super illud. Homo quidē non habet, sed anchas, sed nullum animal quadrupes habet anchas, sed caudam, quia coxę & crura hominis multum carnosa sunt. In cæteris autem animalibus carne priuantur, & sunt ex ossibus & neruis, & horum omnium ferè vna est causa, quia.s. homo recti corporis est, vt supra dictum est in capitulo de coxis, propter hoc homo nō habet caudam, quia cibus eius transit in carnem coxarū & crurum, habet ergo anchas & cauda caret. Animal vero quadrupes est econtrariò, quia multitudo carnis est in superiori parte, propter hoc non habet anchas & caudam habet. Animal vero quadrupes est econtrario, ideo etiam crura habet valde crossa, sicut homo. Cibus.n. qui transibat in coxas, transit in caudam. Simia quoq; quia forma eius communis est inter formam hominis & quadrupedis, non habet anchas. In caudis multæ sunt differentiæ, nec vtitur eis natura solum ad custodiendum anum, sed ad iuuamentum. Omne animal habens caudam pilosam, habet caput paruum & mandibulas magnas: oues in theoria caudam habent magnam, ita ꝙ latitudo eius est vnius cubiti. Scorpio duos habet aculeos in cauda. Est autem piscis de genere ostreæ, qui cauda natat & repit. Plinius lib. 11. Caudæ propter hominem ac simias omnibus ferè animalibus oua gignentibus pro desiderio corporum. Nudæ hircis & apris, paruæ & villosæ vt vrsis, setosæ prælongæ vt equis, amputatæ lacertis & serpentibus renascuntur. Piscium meatus gubernaculi modo regunt. Et in dextrum ac leuum motæ, vt remigio quodam expellunt. Aristoteles. Sunt qui ceruo fel esse putant in cauda vel intestinis. Ideo tantam habent amaritudinē, vt a canibus non attingantur. Auicenna. Extremitas caudæ cerui venenum est, & ipsam bibenti accidit angustia vehemens, & sincopis, & mors. Isidorus lib. 12. Murenam habere animam in cauda certum est. Nam capite percusso vix interimitur, cauda statim exanimatur.

De tegumentis animalium & primo de pilis. Cap. XLVII.

PLinius vbi supra. Animalia quæ pariunt animal pilos habent. Quę oua, pennas vel squamas, aut corticem, aut testā, vt testudines, aut cutem puram, vt serpentes, pennarum caules omnium auiū pręcisę non crescunt, vulsæ renascuntur. Membranis volant fragilibus insecta. Humectantibus hyrundines in mari. Siccis inter tecta vespertilio, horum quoq; alæ articulos habent. Pili a cute exeunt crassa hyrti, fœminis tenuiores. Equis in iuba largi. In armis leoni. Dasipodis in buccis intus & in pedibus. Quæ vtraq; Trogus & in lepore tradidit, villosissimus animalium lepus, pubescit homo solus, quod nisi contingat sterilis est in gignendo, seu masculus seu fœmina. Pili in homine partim simul, partim postea gignūtur. Cōgeniti aūt non desinunt, sicut nec fœminis magnopere. Inuentę tamē quędā defluuio capitis inualidę, velut languidiores cum menstrui cursus stetere. Quibusdam post genitę. Viris sponte non gignuntur. Quadrupedibus pilum cadere atq; subnasci annuum est, viris crescunt maxime in capite mox in barba. Rescisi non vt herbæ ac cætera inscisura augentur, sed a radice exeunt, crescunt & quibusdam morbis maxime tussi, & in senecta, defunctorum quoq; corporibus, libidinosis congeniti maturius

terius defluunt, at nati quidē celerius recrescunt, quadrupedibus senectute crassescunt lanæq; rarescunt. Quadrupedum dorsa pilosa sunt, & ventres glabri. Aristoteles. Solus homo lenis corporis, veruntamen nullum animal est multorum pilorum in capite præterquā homo, quia cerebrum eius comparatione sui corporis plus est humidum, quam cæterorum animalium. Caput etiam paucæ carnis est, & ex pluribus suturis, & ob hoc indiget custodia capillorum. Itē homo apud pubem pilos habet, cęterorum animalium partes illæ nudæ sunt. Viri multorū pilorum apud coxas & in parte pedum, multi sunt coitus. Impubes castrati non barbescunt. Barbati vero si castrentur imberbes fiunt. In cæteris quoq; locis pili rarescunt, præterquā in pectine. Nam & mulieres habēt pilos. Corpora tamen fœminarū molliora sunt & leniora paucioribq; pili corporibus marium. Pilorū nuditas & maxime in pectore, signū est naturalis frigiditatis. Pili decaluatis non redeunt. Causa vero priuationis caluiciei in cæteris animalibus minus quam in homine est, quia cerebrum eorum parum humidum, & ideo nō debilitatur calor in eius decoctione. Nam in homine accidit caluicies propter diminutionem humoris calidi & pinguis. Dali vbi supra. Pili quidem medicinales sunt, lana cōbusta desiccatiua est, acuta, subtilis, carnem liquefacit, quæ in vlceribus est. Sic quoq; capilli si combusti supponantur adustionis ignis loco prosunt. Cilicium etiam combustum, & super anum puluerizatum, ad suum eum locum conuertit. Omnes capilli combusti, & cum aceto triti, si supponatur morsui rabidi canis optime prosunt. Sic autem lana vel capilli comburendi sunt, vt eis fictile vas impleatur, & operculo proforato cooperiatur, & sic igni apponatur.

De diuersitate pilorum. Cap. XLVIII.

ARistoteles. Diuersantur autem pili secundum duriciem & molliciem, longitudinem & breuitatem, lenitatem & asperitatē, multitudinē & paucitatē & secundū colores & ætates maxime in hominibus. Causa vero differentiæ pilorū est ex parte cutis, non.n. pili generantur ex corpore, sed ex cute, quando dissoluitur humor qui in ea est, & efficitur vapor. Ob hoc pili crossi generātur ex cute crossa, & tenues ex tenui. Cumq; cutis porosa fuerit & spissa, erunt etiam pili crossi, propter multitudinem partis terrestris, & amplitudinem viarum. Cum vero multū continua fuerit, tenues ac subtiles erunt, propter strictu-ram viarum. Itē quando humor qui est in cute fuerit aquosus ac velocis siccitatis, nō erunt pili magni vel longi. Cū fuerit vero humor crossus ac pinguis, erit econtrario. Nam pingue, non cito desiccatur. Ob hoc ergo erit animal crossæ cutis crossorū pilorū, sicut pilis porcorum crassiores sunt pilis vaccarū. Itaq; longitudo pilorum capitis hominis est, quia cutis ipsa valde pinguis est, & est in ea multus humor. Crispitudo autem & lenitas propter vaporem accidunt. Cum autem vapor fuerit fumosus, calidus & siccus, capilli fiunt crispi, quia vadunt ꝑ duas vias contrarias. Pars.n. terrestris vadit ad inferiorem partem, calor autē ad superius, sic inuoluuntur pili & crispi fiunt propter debilitatem suam, possumus etiam dicere, ꝙ hoc accidit propter paucitatem humiditatis pilorum, & multitudinem partis terrestris, quæ desiccatur ex aere continēti, & corrugatur, sicq; crispa efficitur, hoc enim accidit leni, quando humiditas quæ est in eo dissoluitur, sicut accidit pilis ex igne, quando corrugantur & inuoluuntur. Et huius signum est, ꝙ pili crispi sunt plus humidi, quam lenes. Quod enim siccum est, durum est. Pili vero lenes non fiunt in animalibus, nisi ex multitudine humorum. Humor nāq; lubricādo decurrit donec ad pilos perueniat, propter hoc eorū pili qui morant in Tracia, lenes sunt, quia cōplexio eorū est humida. Et aer cōtinēs eos est humidus. Æthiopes vero crispi sunt propter siccitatem cerebri, & aeris cōtinentis.

De eodem. Cap. XLIX.

QVædam animalia sunt crossæ cutis, gracilis pili propter gracilitatem viarum. Talis dispositionis sunt pili ouiū, & quædam animalia sunt mollis pili non valde tenuis, sicut sunt pili leporum. Sunt.n. in manifesto cutis, & ideo non habent longitudinem. Et accidit illis sicut ei quod componitur ex lino, quia molle est, & non habet longitudinem. Oues autem manētes in regione coeleuata duros habent pilos, quia frigiditas indurat per congelationem atq; desiccat, & quando calor exprimitur, humiditas cum eo dissoluitur, & fiunt pili cutis terrestres ac sicci. Vnde & ericij quorum mansio est in mari frigio, spinas habent multas ac duras cū sint parui corporis. Et magnitudo spinarū ex hoc est, quia crementū corporis trāsit in eas pp paucitatem caloris naturalis. Nam quia cibus non digeritur, generatur in corporibus eorum multa superfluitas. Pili autē & similia nō nisi ex superfluitate generantur. Duricies aūt spinarum & esse earum est sicut lapidis propter multitudinē frigiditatis congelati. Ob hanc causam accidit, vt crescentes pili fiāt terrestres valde duri similes lapide, maxime in parte septētrionali, qm̄ ibi sunt huiusmodi ericij plusquā in meridionali, & in parte multorū ventorū plusq̄ in plano, qa plus infrigidantur in huiusmodi locis, & exit ab eis humor, q cum calore dissoluit, quia non potest humor esse nutritiuus sine calore. Frigus autem nō indurat tm̄, sed inspissat corpus & condensat, calor vero rarificat: propter hoc etiam animalia pilos habentia quando senescūt, eorū pili plusquā prius indurescūt. Sed & pluma auiū & cortex vel cutis animaliū crossiora ac duriora sunt in senectute, propter diminutionē caloris, & transitum humoris cum calore: animalia, viri propriè calui fiunt, non tamen omnes &c. vt dicetur inferius in tractatu de homine.

De coloribus pilorum & mutatione eorum. Cap. L.

COlor capillorū ac pilorū in animalibus est secundū colorem cutis, in homine verò non. Nam quidā habent coriū album valde, & pilos nigros valde: huius causa est, quia cutis hominis valde tenuis est plusquā aliorū animaliū respectu corporis, & ideo pilos mutare non pōt, sed color cutis alterari pōt in nigredinē ex sole & vētis. In cęteris aūt animalibus cutis habet virtutem, quasi terræ, propter spissitudinē suā, & ob hoc alterantur pili cum alteratione cutis. Color tamen capillorū nō diuersatur in homine, præterquam albedo quæ accidit eis non solū in senectute, qđ fit naturaliter absque cutis albificatione, sed ēt aliqn̄ ex infirmitate, & tunc arbescunt cum albedine corij, qm̄ infirmitas illa in cute est, & ideo cū albescit cutis necessario albescūt & pili. Canicies autē naturalis & propter debilitatē caloris, q exit a corpore, & abūdantiā frigoris. Nā senectus infrigidat & desiccat corpus, vapor autē vel cibus terrestris est, qui in pilis, qn̄ nō bene digeritur putrescit ex calore aeris cōtinentis, & ex illo generant cani. Omnis.n. putrefactio est ex calore non naturali, sed accidentali, & hoc accidit aquæ & terræ, oībus corporibus & similibus. Causa vero albedinis caluorū est, quia in oī vapore terrestri, est virtus aeris crossi, & si congelatur vapor erit ex eo glacies vel canicies, si vero putrefiat erit corrugatio, pp hoc erūt illa duo accidētia in manifesto corpis, corrugatio.s. & canicies, in infirmitatibus aūt est canicies, qa calor debilitat in decoctione cibi. Cibus.n. ad quodlibet mēbrū corpis puenit, & digeritur ex calore naturali, q est in eo. Cū ergo debilitatur ille calor corrumpitur cibus, & tunc mēbro accidit occasio vel infirmitas, & inde canescunt pili. Cū ergo redit sanitas reuertit virtus, & pili nigrescunt. Vnde rectè pōt appellari infirmitas talis senectus accidentalis, senectus verò infirmitas est naturalis. Pili temporū prius canescunt, posterius.n. capitis vacuum est ab humiditate, quia nō est in eo cerebrū. In parte vero sinciptis est multus humor, nec cito putrescit. Tp̄a vero sunt inter illa duo accidētia, quia nō est in eis modicus humor ita ꝙ digeratur, neq; multus ita vt non putrescat, propterea eorū pili ante alios albescunt. Causa vero priuationis caniciei in cæteris aīalibus, est secundū causam caluiciei q̄ diximus, quia cerebrū eorū est modicū humidum, & ob hoc nō debilitatur calor in eius decoctione. Equi inter alia animalia canescunt, propter tenuitatē ossiū capitis. Vnde percussio q cadit super illa ossa mortalis est, & maximè quæ cadit in temporibus. Pili ruffi citius albescunt quā nigri, qa ruffitas & albedo sunt quasi infirmitates accidentes pilis, & omne quod debilitatur ex animalibus citò canescit. Fingūt aūt quidā, ꝙ grues qn̄ senescunt nigrescunt, huius mutationis causa est, quia natura plumæ earū alba quidē est & qn̄ senescunt, in earū pluma multiplicat humor, ac cito putrescit. Signum vero ꝙ canicies fit quidā modus putrefactionis, & nō siccitas, vt quidam dicūt, est, quia pili cooperti canescunt cito. Coopertoriū nanq; prohibet ventū vel expirationē, euentatio vero eijcit putrefactionem, & forte exibunt pili albi a radice, ac nigri in extremitate. Forte vero albescūt extremitates illorū, quia paucus est ibi calor. Pili albi in corporibus cęterorum animalium ab homine naturaliter sunt, & non ex infirmitate.

De causis diuersitatis colorum in pilis. Cap. LI.

DIuersitas colorum duplex est, aliquādo ex toto genere, sicut in pauone & in leone quia color omniū leonū vnus. Quādoq; vero nō ex toto genere, sed qdā diuersi coloris sunt, sicut accidit capris vaccis, & columbis Et aīalia quidē multorū colorū mutantur secundū colores plusquā vnū colorem habentia, quia color mixtus est ex vtroq;, & hoc est ex toto genere, qa s. in natura est, vt nō vnū tm̄ colorem recipiat, sed diuersos, quia natura velocis est mot⁹ in transferēdo.s. eos in alios Genus aūt aīaliū vnius coloris est ecōtra, quia non mutāt colorem nisi ꝑpter infirmitatē, & hoc raro. Iam.n apparuit cubeg.i. perdix albus & nisus, & passeres albi, & coruus, sed non accidit hoc a tempore generationis. Alteratio quidē animaliū quę sunt naturaliter multorū colorum, multoties accidit pp diuersitatē aquarum, nam aquæ calidæ faciunt pilos albos, & frigidæ nigros, sicut accidit ēt arborū generibus. Et huius causa est qm̄ in aquis calidis est spiritus plusquam aqua, & cum aqua clarefit, efficitur albedo.

albedo ex ea, ficut accidit fpumæ In atandaria funt duo flumina, quorũ vnũ facit colores agnorũ nigros, aliud albos. Fluuius aũt qui vocatur afchamida cos facit rubeos. Colores itaq; pilorum diuerfantur pp infirmitates, & fecundũ ætates & fecũdum naturã. Et albedo quidem qñq; accidit ex calore naturali, qñq; accidẽtali. Fit.n. ex vaporali calore retẽto in oĩbus mẽbris. Iõq; calor eius qđ eft fub ventre aĩalis non attributi vni colori magis albus eft quam alterius, pp multitudinẽ caloris in illo loco. Caro ẽt eius faporofior eft, pp eandem caufam. Digeftio.n. quæ nõ eft nifi ex calore, carnẽ facit faporofam. Et ifta etiã eft caufa animalis attributi vni colori. f. albi vel nigri. Nã calor & frigus funt caufa naturæ cutis & pilorũ. In quolibet.n. mẽbro calor eft proprius. Item quędam auium agreftiũ quadrupedũ genera mutant colores fecundũ temporũ mutationes, ficut hominibus accidit alteratio fecundũ ætates. Nam diuerfitas temporũ fortior eft diuerfitate ætatũ. Itẽ animalia comedẽtia multa genera cibo rũ, diuerfi coloris funt in maiori parte, propter hæc apum color vnus eft. Color autem vefparum rubearũ & citrinarũ diuerfus. Recte nanque diuerfa fuperflua generantur ex diuerfo cibo, & ex illis fuperfluis generantur cutis & pili cortex & pluma.

De cute. *Cap.* LII.

CVtis eft in quibufdam animalibus tenuis, & in quibufdã croffa, in quibufdam dura, & in quibufdam fpiffa. Cuius diuerfitatis caufa, diuerfitas humorũ eft, humor.n. aliquãdo aquofus eft aliquãdo croffus. Et humor quidẽ qui eft in manifefto corporis qñ diffoluitur in vaporẽ refiduũ durũ ac membranale efficitur. Ex cute vero pili generãtur, qñ diffoluitur humor qui in ea eft, & efficitur vapor, pp hoc ex cute croffa, generantur croffi pili, tenues ex tenui, ficut iã fupra dictum eft. Quædam tñ animalia croffæ cutis funt gracilis pili, pp ftricturã viarum fiue gracilitatem, quam neceffario fequitur gracilitas pilorũ. Ideo pili ouium talis funt difpofitionis. Frigus autẽ vt dictũ eft corpus non tantum indurat, fed etiã infpiffat, calor vero rarificat. Ob hoc animaliũ cutis croffior eft & durior apud fenectutem, propter diminutionem caloris, & tranfitum humoris cũ calore. Item in animalibus color pilorũ eft fecundũ colorẽ cutis. In homine vero non ratione fupradicta, homo folus recipit titi lationẽ caloris, qa coriũ eius eft valde tenue. In corporibus aũt fenum cutis rugofa eft. Apri coria fua indurant affidua fricatione ad arbores, quando pugnare volunt. Pifcium ac ferpentium quidã habent corium lene, quidam fquamofum, quidã afperũ, quidam fpinofum. Serpens autem eijcit fenectutẽ per excoriationem corij Eft auis quæ non cubat oua, fed inuoluit ea corio leporis aut vulpis, donec frangantur. Auium palpebræ mẽbranales funt, alæ quoq; vefpertilionum. Auibus natantibus pofuit natura coriũ inter digitos, cęteris autem nõ. Camelus ẽt in fiffura pedũ habet fimile corium. Plinius lib. 11. Bouũ corijs glutinum excoquitur, taurorumq; præputium. Sunt qui fubtilitatẽ animi conftare non tenuitate fanguinis putent, fed cute. Et operimentis corporum magis aut minus bruta effe, vt oftreas teftudines boum tergora, fetas fuum obftare tenuitati innati fpiritus, nec purũ liquidumq; trãfmitti. Sic & in homine cum craffior callofiorve excludat cutis. Quæ vero ratio crocodilis fi nõ cruori fed duritiæ tergoris tribuatur & folertia. Hyppotami corij craffitudo talis eft vt inde torneentur haftæ, alias torreantur efcæ. Elephantorum quoq; tergora impenetrabiles fectas habent, cum tamen omnium quadrupedum fubtilitas omni præcipua perhibeatur illis. Ergo cutis ipfa fenfu caret maxime in capite, vbicunq; per fe ac fine carne eft vulnerata non coit, vt in bucca ciliõq;. Auicenna. Pelles vel cutes meliores funt animalium lactentium, propter humiditatem illorum. Nutrimentum earum purum eft vifcofum & propinquum nutrimento pedum. Sunt autem pelles animalium medicinales, ouina, caprina, ferpentina, mulina quoq; & fimiles, & pellis auium: Intrinfeca colla de corijs calida eft & ficca in primo. Ineft ei virtus glutinatiua & exiccatiua, linitur fuper faha phat, & confert veficis adultioni. Adufta vero & lota valet ad curationem ledinum. Rami in almazore. Glutem de corijs antiquis confert faciei puftulis, quæ cum duricie cutis ac rubore exiftunt. Ramici quoq; initianti & emoproicis auxiliatur. Diafcorides. Corium vetus combuftum & tritum & cathaplafmatibus adhibitum combuftionibus & tortionibus valet. Item folez calciamenti veteris vftæ, viridia vlcera fanant. Deficcatiuus.n. eft cinis earum.

De carne. *Cap.* LIII.

ARiftoteles. Caro eft inftrumentum tactus & primum iftius fenfus, ficut pupilla oculi fenfus vifus. Neceffarium eft autem hunc fenfum effe in corpore & inftrumento corporeo, magifquam alia fenfus inftrumenta. Manifeftum eft enim quòd animalia omnia non funt creata, nifi propter iftum fenfum. Item caro eft primum membrum, & eft per fe corpus animalis. Omniaq; membra alia dico offa nerui corium, vngues pili & cætera, funt propter falutẽ corporis molis, i. carnis. Caro hominis præ cæteris animalibus habet coxas carnofas, quia recti corporis eft, & ideo coxæ, quæ illud ferunt debent habere magnitudinem & latitudinem. In cæteris autem animalibus carne priuantur. Ifidorus lib. 20. Carnes dictę funt, quia caræ, vel a creando. Vnde a gręcis creas vocantur, hę poft diluuiũ hominibus in vfum conceffæ funt, quibus antea lignũ pomiferum & herba feminalis tantum in efcam datæ fuerunt. Auicenna. Caro eft cibus cõfortãs corpus & magis propinquæ conuerfionis ad fanguinem cibis cæteris. Affata vel in patella cocta ficcioris eft nutrimenti. Elixata vero humidioris. Pinguedo autem & adeps mali nutrimenti funt & pauci & fubleuant cibum, nec eft in eis conueniens, nifi parua quantitas fecundũ menfuram qua delectet. Caro quidem pinguis lenit ventrem, cũ paucitate fui nutrimenti, & velocitate fuæ conuerfionis ad fumofitatẽ & coleram, velociterq; digeritur. Caro vero fallita quamuis humida fuerit in principio, vehementiorẽ habet exiccationem quã omnis caro, & nutrimentum eius paruũ eft. Melior eft autem & nutribilior caro quæ eft circa os, & dextra melior ac leuior finiftra, & quæ in medio lacertorum mundior eft carne neruorum. Caro vero laxa fuper quã non eft neruus fortaffe fuauis eft, & proprie quę eft pp generationem lactis, vt caro mamillarũ, aut faliuæ vt caro radicis linguæ. Minus vero bona eft quæ ad hoc creata eft, vt fit fuftentaculũ, ficut q texit intra venas hepatis, & caro cordis ac radicis ei*. Mãmilla qdẽ nutrimẽtũ bonũ eft, fed fi fit in ea lac croffum eft. Tefticulorũ vero melior eft alijs. Caro illorum natium mala eft in digeftione & nutrimẽto calidior & croffior quam pinguedo. Omnis aũt animalis ficcæ complexionis caro parui. i. iuuenis melior eft, vt hędi, hæc.n. bona eft. Caprina vero non valde bona. Hircina vero mala eft abfolutẽ. Caro lactentis a lacte laudabili bona eft, a nõ laudabili mala. Debet etiã confiderare difpofitiones aĩaliũ & in ętate, & in loco fui paftus, exercitij fui, & reliquorũ huiufmodi.

De differentia carnium in cibo & medicina. *Cap.* LIIII.

ISaac in dietis lib. 1. Carnes animaliũ quædam humanã naturam nutriunt, quę complexioni eius vicinæ funt, vt porcinæ agninæ hædulinę Quędam vero mortiferæ & repugnatiuæ, aut ex calore nimio, vt tyriæ & ferpentes & fimilia, vel frigore magno, vt fcorpiones & araneæ. Quædam aũt funt mediæ. i. nec fimiles nec contrariæ, fed tamen repugnatiuæ, & ideo nociuæ, vt ericius, vel pes, lepores, & fimilia, quorũ nutrimenta funt vel fętentes a complexionibus humanis funt peffima, non tñ mortifera. Teftatur hoc grauitas odoris fuæ carnis, & vicinitas fętoris. Inde Galienus. Quorum animalium carnes graues funt differentes, quorum vero non fimiliter, humanis naturis funt viciniores. Nutrientes autem in duo diuiduntur, filuaticas. f. & domefticas. Item in 3. Animalia filueftria calidiora funt, & ficciora funt vel indigeftibliora, illaudabile nutrimentum generant propter multitudinem motus & laboris eorum & propter calorem & ficcitatẽ aeris inhabitati. Sunt ergo non boni nutrimenti, pręter fola filueftria caprina. Nã fuperfluitate celeris motus & laboris quẽ affuefcunt, eorũ naturalis temperatur frigitudo. Nimiõq; eorũ exercitio faporis carnium eorum & odoris grauitas amputatur. Adiutorium etiam virtutis digeftiuæ datur, vt. f. caro facillimẽ digeratur & optimẽ. Cætera vero domeftica animalia ad filueftrium comparationẽ calorẽ & ficcitatẽ habẽt temperatiorẽ, propter fuam quietudinem, & aeris temperiem, proinde nutribiliora funt & laudabiliora, croffiora funt tñ & duriora ad digerendũ Rurfus animalia diuidũtur in mafculina, & fœminina & caftrata. Mafculina funt fęmininis calidiora, & minoris humiditatis, funt ẽt laudabiliora, & digeftioni faciliora. Fœminina aũt minorẽ habent calorẽ, & maiorem humiditatẽ. Iccirco ad digerendũ tardiora funt. Caftrata vero quamuis pp humiditatẽ fęmininis vicina funt, in calore tñ difcordãt, qa calor eorũ inter vtrũq; fexũ eft mediocris. f. maior q̃ fœminarũ, & minor quã mafculorũ Iccirco digeftibiliora funt fęmininis.

De eodem. *Cap.* LV.

RVrfus vnũquodq; animalium mafculinorũ & fœmininorum, aut eft lactens, aut decrepitum, aut iuuentute perfectum. lactens naturaliter calidum eft & humidum, cæteris omnibus teneriorem carnẽ habens propter fanguinẽ naturaliter fuæ complexioni dominantem. Verum animalium quædam in fuo genere humida funt, vt porci & pecudes, horũ itaq; lactentes neceffario ex duabus partibus habent humiditatem, ab ætate. f. & complexione. Quare quod ex eis generantur vifcofum eft digeftioni difficile tamen a ftomacho defcendit, fed non facile a membris diffoluitur, vifcofum generans flegma, maximẽ fi non fuerint de mafculis animalibus. Quod fi fuerint in fuo genere animalia ficca, vt bouina & caprina complexionum earum ficcitas cum ætatis humiditate temperatur. Vnde funt leuiora & digeftioni congrua, maximẽ fi mafculina funt. Ideoq; lacten-

lactentium caprina & bouina laudabiliora sunt porcinis & pecorinis,quę omnia quidem laude indigent. Animalia autem in iuuentute manentia calidiora sunt lactentibus.Est etiam eorum caro siccior pro suę natiuitatis remotione.Vnde si etiam naturaliter sicca sint, vt boues & capræ,siccitatem habent e duabus partibus,ætate.s.& complexione. Sunt ergo dura & indigestibiliora,ad dissoluendum tarda.illaudabile quoq; nutrimentum dantia:q̃ si in eo genere humida sint, vt pecudes & porci, naturalis eorum humiditas cum ætatis suæ siccitate comparatur. Iccirco iuuenes porci & pecudes meliores sunt iuuenibus bobus & capris.Animalia vero annalia sunt inter lactentium humiditatem & iuuenum siccitatem mediocria,& ideo laudabiliora quia temperata.Meliora tamen animalia quæ sunt naturaliter calida,q̃a calor eorum adiuuamẽtum dat suę digestioni, vnde laudabilius dant nutrimẽtum, propter hoc animalia porcina & bouina cęteris meliora sunt,quia naturalis calor est vehemẽtior & dominantior,potrò decrepita aĩalia licciora & duriora,quia naturalis eorum calor defectissimus est, & eorum vicinitus humiditas finienda,& quia digestiua eorum virtus est defecta, accidentaliter acquisitam habent humiditatem,crudã,& innaturalẽ. Ideoque ad digerendum difficilia sunt & ad dissoluendum tarda.Nã illaudabilem chimum vtpote viscosum flegma generant.Tamẽ si calida naturaliter fuerint minus nociua sunt. Et econtrario si fuerint,pẽssimam inferunt lęsionem.pecudes sunt calidiores bobus capris & porcis,humidiores, etiam bobus & capris, minus tamen porcis humidę.Porcina enim caro cæteris animalibus est frigidior, & humidior maxime domestica.

De carnibus extremitatum animalium. Cap. LVI.

Extremitates animalium, quia carent omni pinguedine,tarde digeruntur sunt enim de substantia cutis & neruorum. Sed quia sunt in motu & labore digestibiliores sunt neruosis membris & immobilibus. Paruum tamen est eorum nutrimentum: Pedes secundum medicinam sunt vtiles, pectoris enim & pulmonis asperitatem leniunt. Et contra tussim siccam valent. Adiuuant etiam patientes discoriationes in vesica. Quos enim si manducauerint qui dissenteriam patiuntur intestinorum vulnera solidantur, & solutionem accidentaliter stringunt.Natura enim eorum lubrificatiua est, propter viscositatem quam habẽt. Pedes tamen anteriores posterioribus meliores sunt,propter fundamentum caloris naturalis eis vicinans.Labia auribus laudabiliora sunt, quia auriculæ de cute & cartilagine sunt compositæ. Cartilago uero si de iuuenibus sit animalibus, & bene coquatur, erit indigestibilis. Si uero de lactente & bene cocta sit digestibilis erit, sed omnibus extremitatibus animaliũ pedes meliores sunt. Nares frigidæ sunt & siccæ. Sunt enim cartilaginosę. Ideoq; difficiles ad digerendum, & parum nutrimentum faciunt. Lingua inter lacertos & teneram carnem mediocris est. Icciirco sola comesta dat nutrimentum molle & mediocre. Cerebrum dicit Aristoteles in libro de animalibus calidum esse naturaliter, & frigidum accidentaliter. Proinde humidum est & crossum,& viscosum, abhominabile, appetitum corrũpit in stomacho,citoq; in putredinem vertitur. Cor duræ substantiæ est, tarde de stomacho eijcitur Sed tamen cum bene digeritur multum & bonum dat corpori nutrimentum. Pulmo facilis est digestionis & velociter de stomacho eijcitur, propter leuitatem & raritatem substantiæ. Proinde ceteris membris minus generat nutrimẽtum & flegmatico pertinet humori.Hepar omnibus crossius est,& durius ad dirigendum,sanguinem tamen generat laudabilem. Nutribilius est etiam carne pinguedinem habente. Sed lactentium hepar cæteris est melius.Gallinę uero melius lactentibus. Renes duobus modis sunt illaudabiles. Vno modo propter substantiæ suæ corruptionem, duriciem,& crossiciem. Alio modo quia eorum nutrimentum fuerat pinguedo vrinæ. Vnde sanguinem generant crossum & pessimum.

De Neruis & cartilagine. Cap. LVII.

Plinius lib. vndecimo.Nerui orsi a corde bubuloque circum uoluti similem naturam habent & causam in omnibus lubricis applicati ossibus, nodisque corporum qui vocantur articuli. Alibi interuentu, alibi ambitu, alibi transitu ligantes, hic teretes, illic lati, vt in unoquoque poscit figuratio, nec hi solidantur incisi, mirumque vulneratis summus dolor, præfectis nullus. Sine neruis quædam animalia sunt vt pisces. Arterijs enim constant. Sed neque hæ molli piscium generi, ubi sunt nerui, interiores conducunt membra,superiores reuocant. Aristo. Virtus animalium omnium non est nisi in neruo, propter hoc iuuenes in animalibus pueris fortiores sunt,quia nerui puerorum & iuncturæ fortes non sunt similiter neque senum, propter debilitatem quoque neruorum voces animalium castratorũ similes sunt uocibus fœminarum. Venæ quidem post abscisionem iunguntur, non autem nerui. Cartilaginis & carnis eadem est natura, nec diuersatur nisi secundum magis aut minus, & quando abscinditur os, vel cartilago non crescit. In animali ambulante est cartilago sine medulla, si enim esset medulla distincta efficeretur mollis mustilaginosa. Nam uero spõdilium celeti idest piscis cuiusdam, cartilaginosa est & in ipsa est medulla, quia propter humiditatem oportet esse sustentamentum molle, non siccum. Pars autem terrestris illius animalis transiuit in corium. In animali generante animal sunt ossa multa similia cartilagini quibusdam locis, ut in auribus & naso. Isaac vbi supra. Cartilago si de iuuenibus animalibus sit, & bene coquatur indigestibilis erit. Si uero de lactente & benè sit cocta digestibilis erit. Plinius ubi supra. Vituli marini cartilaginem habent, non ossa. Item omnium articuli ac nares quę modicum eminent flexibili mollicia naturæ prouidentia ne frangerentur. Cartilago rupta non solidescit nec præscissa ossa recrescunt præterquam veterinis ab vngula ad suffragines.

De ossibus. Cap. LVIII.

Isidorus libro vndecimo. Ossa sunt corporis solidamenta. In his omnibus positio roburque consistit, & vbique cute visceribusque obtecta celantur. Actor. Ossa sunt pars corporis durissima & solidissima, & foris candida sunt intus medullata, pars corporis durissima & solidissima, foris candida sunt intus medullata, fracta uero resolidari non valent. Aristoteles. Ossium creatio fuit propter carnem. Nam & qui fingere volunt animal ex luto, corpus aliud durum sub illo ponunt, deinde lutum super ipsum componunt,sic fecit natura per ossa. Posita ergo sunt ossa sub partibus carnosis.In membris quidem motis propter constrictionem.In membris autem quæ non mouentur ad custodiam, sicut costa continens pectus. Non enim fuit creata costa,nisi ad salutem continentiũ cor.Ossa vero quæ vicinantur ventri parua sunt,ut non prohibeant tumorem uentris propter cibum animalis, & propter impregnationem quæ accidit fęminis.Ossa quidem animalis generantis animal intra & extra sunt secundum eandem dispositionem in duricie ac fortitudine.Et valde maiora sunt ossibus animalis quod non generat animal respectu sui corporis.Animal magnum indiget magno sustentamento, & fortiori ac duriori, maximeque si fuerit animal forte viuens ex venatione. Ossa quoque masculorum fortiora sunt ossibus feminarum,& maximè quando fuerit animal ex comedẽtibus carnes,sicut leo,cuius ossa valde dura sunt. Vnde si confricentur ad inuicem, exibit ex eis ignis,sicut ex lapidibus, nec est in eis medulla, nisi in osso coxę, & focillis scilicet ab armo vsque ad cubitum. In animalibus autem habentibus sanguinem & non generantibus aliud animal, natura paulatim mutauit creationem ossium. In auibus namque fecit ossa debiliora cæteris. In piscibus autem ouantibus creauit spinam. Ossa quoque serpentium sunt de natura spinæ piscium,nisi sint serpentes valde magni.

De Eodem. Cap. LIX.

In animali ergo carente ossibus est membrum aliquod conueniens naturæ ossium,ut spina in piscibus,& cartilago in quibusdam animalibus.Hoc autem iuuamentum in quibusdam sanguine carentibus est intra corpus, & in quibusdam extra, sicut in animalibus mollis testæ, vt sunt cancri, & duræ testæ, ut ostreę. Pars enim ea custodiens est extra. In anulosis autem & malichie idest in animalibus causatis ex carne tantum, ut est sepia, non est os, neque ulla pars terrestris per se distincta. Sed ut non sit corpus huius velocis corruptionis posuit natura creationem eius inter carnem & neruum, ut sit molle sicut caro, & habeat extensionem sicut neruus. Natura ossium assimilatur naturæ venarum, quoniam utrunque continuum est exiens ab vno principio. Principium quidem venarum est cor,ossium uero spondile.Spondilia namq; custodiunt rectitudinem corporũ animaliũ. Et quia necessarium est,ut reflectantur corpora, ligata sunt & alia ossa continua cum spondilibus. In animali quoque habente manus & pedes, in extremitatibus manuum & pedum sunt loca conuenientia ad introitum quorundam in quædam.propter hoc extrema quorundam concaua sunt, quorundam prominentia,& ligata sunt cum neruo.Per sensum vero tactus ossium est sicut tactus rerum consimilium,ut sunt vngula, solea,cornu & rostra auium.Os nec incuruatur,nec inflectitur, nec comeditur, nec recipit diuersitatem colorum.s.naturaliter. Post abscisionem quoq; nec crescit,nec solidatur.Os colli leonũ continuum est, & non est in eo anulositas. In cordibus equi & vaccæ sunt ossa,nõ autem in cordibus aliorum animalium, nisi in corde cerui.Auicenna.Ossa adusta sunt desiccatiua & resolutiua:horum quædã medicinalia esse dicuntur,ut calcaneus porci & hirci similiter & crura vaccæ, & ossa hominis.

De Medullis. Cap. LX.

Aristoteles. Medulla est naturæ sanguineæ, est enim superfluitas cibi sanguinis ex quo cibantur ossa recentia

tia & spinę animalium, propter hoc inter ossa retenta est, nec generatur nisi a sanguine bonæ decoctionis, & multi quidem putant quòd cerebrum est principium medullæ ac spondilium, quia medulla est continua cum cerebro, sed contradicit veritas; quia natura cerebri diuersa est a natura medullę quæ calida est, vt superius dictum est. Medulla quidem aĩalis multę pinguedinis est valde pinguis. Et medulla Aĩalis hñtis dẽtes in inferiori mandibula tm̃ similis est zirbo. Aĩalis autẽ hñtis dẽtes in vtraq; mandibula similis est pinguedini. In ossibus fortibus ac spissis sicut sunt ossa leonis, non est medulla: & si est, parua est: quia cibus transit in ossa. Nam medulla est superfluitas cibi vt dictum est ex quo generantur ossa. In ossibus itaq; leonis & porci nulla vel modica est medulla. Glosa illius. In leone puto pp nimiam siccitatẽ, & calorẽ consumentẽ. In porco vero pp nimiã humiditatẽ & frigus nõ coagulans. Plinius li. 11 Medulla vr esse a iuuẽta rubens, in senecta albescens: nõ nisi cauis hec ossibus, nec iumentorũ cruribus aut canũ. Quare fracta non feruminantur. Est aũt pinguis his quibus adeps. s. Sepo sa cornigeris. Neruosa & in spina tm̃ dorsi ossa non habentibus: vt pisciũ generi. Vrso nulla Leoni in femorum & brachiorum ossibus paucis exigua admodũ. Cęteris. n. est tanta duritia vt ignis elidatur: velut silice his dura q̃ non pinguescunt. Asinorũ ad tubas canora. Delphinis ossa non spinę: aĩal. n. pariunt. Serpẽtibus spinę. Aquatilium mollibus nulla, sed corpus circulis carnis iunctũ, vt Sepiæ, atq; Loligini. Isaac vbi supra Medulla spõdilis ad comparationẽ medullę ossiũ frigidissima est & humidissima, q̃ si bene digerat. crossius & plus cerebro dabit nutrimentũ. Medulla tñ ossium saporosior est, sed fastidiũ facit. Bene tñ digesta multũ generat nutrimentũ. Auicẽna. Medulla calefactiua est abstersiua: mulciq; nutrimẽti: si digerat. Ex his cõuenietior est medulla vituli & cerui deinde tauri: post caprarũ: deinde ouium. Et medulla quidem hircorũ & taurorũ proprie nõ castratorũ siccior est. Medulla vero extremitatũ est pinguior. Medulla duriciebus ac lapidositati bona est illa quidẽ quę est vt vituli & Cerui, nõ sic Hircorũ siluestriũ: illorum. n. sicca est & nõ bona. Conturbat aũt medulla stomachũ: ac delet appetitũ. Suppositoriũ ex medulla laudabili confert duriciei matricis. Dr̃ ẽt ꝙ linimentum ex ea, propterque ex medulla ossium Ceruĩ. fugant vermes venenosos. Hali. Oĩs medulla ossium emollit dura mẽbra & asperitatẽ, prodest fissuris manuum ac pedum, laudabilior autẽ est Ceruina: post quã Vitulina, dehinc vero Taurorũ & Caprarũ. sunt. n. hę plurimũ siccę.

De Pinguedine. Cap. LXI.

ARistoteles. Pinguedo & zirbus differunt ẽm superfluitatẽ sanguinis: qm̃ vtrunq; est sanguis coctus pp meliorationem cibi. Et huius signum est, quia non inueniuntur nisi in animali fertili bonę dispositionis. Pars namq; pinguedinis cõicat cum ignę & aere: & hoc non inuenitur in animali carenti sanguine. Quantum augmentatur pinguedo tantum diminuitur sanguis, & quando est pauca in mẽbris animalis iuuat, quia non prohibet bonitatem sensus, & adducit sanitatem ac fortitudinem. Cum vero multiplicatur nocet & corrumpit aĩal. ita ꝙ si totum corpus efficiatur pinguedo, necesse est vt moriat. Nam Pinguendo quidem & zirbus sunt in membra in quo est sensus tactus. i. in carne, sanguis vero non hẽt sensum, & ob hoc nec Pinguedo nec zirbus, quia non sunt nisi sanguis bonę decoctionis. Ergo si totum corpus efficitur tale: non habebit sensum: ꝓpter hoc senescit animal multę pinguedinis, quia sanguis eius est paucus: eo quòd transit in pinguedinem Corruptio namque in senectute non est nisi paucitas sanguinis, & multarum occasionum, quia recipit citius ex frigido & calido.

Adhuc de pinguedine ac sepo & adipe Cap. LXII.

ITerum animal multæ pinguedinis paucæ generationis est: aut nullius omnino: ꝓpter candẽ causam, quia sanguis qui efficeretur sperma, transit in pinguedinem. Quod prope pupillam oculi est in omnibus aĩalibus est multi sepi. In renibus etiã est multum sepi, & pinguedinis: plusquam in alijs membris interioribus, pp colamentũ superfluitatis, quia sanguis q̃ remanet ibi post colamentum, est bonę digestionis & complementũ bonitatis digestionis est pinguedo & zirbus. Pinguedo tamen nõ est in corpore renum, sed extra, circundans eos in omnibus animalibus. Ren dexter est: minoris pinguedinis quàm sinister, rõne superius dicta Sed Oues quando multiplicatur eis pinguedo in renibus, moriuntur. Impinguantur autem Oues potu: & ideo Pastores sępe dant eis sal, & lanæ sunt. Porcus vero radicibus impinguatur cito, & cum impinguatur porcus coire põt omni tpe. hieme & æstate, nocte & die. Animal latæ venæ non impinguat, & d aĩal gracilis venæ. Pisces aũt in pluuiosis temporibus impinguantur. Pingue nõ cito desiccatur: motus autem dissoluit pinguedinem. Omne animal multi sæpi: pauci seminis est. Homines etiam & Mulieres valde pingues raro generant ex renibus magna pinguedine ligatis impedimẽtũ habẽtes. Hali vbi supra. Oĩs pinguedo calida est & humida. Sed variæ sunt actiones earum ẽm naturam aĩalium ex quibus sunt, & ẽm cibum & ætatẽ, & sexum castratosq; & testes habentes. Dyascorides. Oĩs Adeps virtutem habet calidam & humidã: & oĩs adeps recens sine sale malaxat & indulcat pinguedinis causa. obtũdit et venena eiusq; viscellum contra quodlibet venenũ iuuat. Vetus aũt vel sallitus vel aromatibus conditus recorporatiuæ virtutis est, sed spãliter ꝑ Animalibus vel Pascuis. Alius magis vel minus laxatiuus siue mirificus inuenitur, oĩs tamen duricies emollire potest. Porcinus quidẽ calidus est: Taurinus aũt calidior & Dyaforeticus & Malacticus. Est etiam Stipticus sicut & Bubalinus magis autem Caprinus pascuarum causa. Auicenna. Adeps Anatis valde subtilior est & calidior adipe gallinæ. Adeps autem Galli & Cerui vehementioris sunt calefactionis. Adeps Vaccæ medius est inter Leoninum & Caprinum. In his autem omnibus adeps masculi fortiorem. Hircinus autem vehementioris est resolutionis.

De Differentia prædictorum inter se. Cap. LXIII.

HElinandus li. decimo. Adeps dicitur pinguedo animalis interior, ut sepum in Bobus & Ouibus ac cæteris ruminãtibus & axungia in Porcis. Comestor. Pinguedo enim exterior videlicet, quæ super carnem est, dicit proprie aruina vel lardus. Quę autem carni admixta proprie pinguedo. Quę vero in intestinis adeps. Est aũt adeps triplex videlicet adeps vitalium. i. cordis & ventris. Adeps iecoris. i. hepatis quem reticulum dicimus, quia inuoluitur ad modum retis. Et adeps renum. hi tres adipes in sacrificijs de pecoribus olim a sacerdote legali adolebantur super altare. plinius, animalia cornigera una parte dẽtata, & quę in pedibus talos hñt sepo pinguescunt. Bisulca vero scissisve in digitos pedibus & nõ cornigera, adipe. Quædam nõ pinguescũt vt lepus, perdix. Steriliora uero cuncta pinguia & in maribus & in fœminis. Senescunt celerius præpinguia. Oĩbus animalibus quoddam in oculis pingue. Adeps cunctis sine sensu qui, nec arterias nec venas hñt, plerisq; animalium est pinguendo sine sensu. Quam ob cãm sues spirantes a muribus tradũt rosas. Qui & L. Apronij consularis viri filio detractos adipes leuatũque corpus immobili onere. Isaac vbi supra. Pinguendo est mixta cum carne & ossibus, sicut quæ in costis & cauda & huiusmodi locis inuenitur, adeps vero a carne & ossibus, sicut axungia, & quæ in renibus sunt, adeps autem crossior est pinguedine, & cum carne mixta fastidiosior & solubilior, ambo etiam fastidium inferẽtia, cibique in stomacho mollientia, habentq; proprietatẽ super oẽs cibos natandi & cibũ viscosum crossum digestioniq; inobedientem faciendi, atq; falsam saturitatem generandi, ꝑpetuoq; si cum dulcibus comedantur. Vnde rufus. Quęcunq; inquit mẽbra pinguedinis habuerint abundantiam, parum nutrimẽti suggerũt corpori. Pars enim pinguosa pro sui lubricitate stomachũ & intestina egreditur decocta. Actor. Item de sepo dictum est superius, in capitulo de animalibus ruminantibus, de adipe quoq; & pinguedine in capitulo de carnibus.

De Arterijs & venis. Cap. LXIIII.

PLinius lib. vndecimo. Inter hos. scilicet neruos latent arteriæ. s. spũs semitæ, ijs innatant venę. i. sanguinis riui. Arteriarum pulsus in cacumine maxime membrorum euidens index fere morborum in modulos certos, legesq; metricas per ætates stabilis, aut citatus aut tardus descriptus ab Eriphilo medicinę uate miranda arte. Etenim obseruatione crebri aut lãguidi ictus gubernacula vitæ temperat medicus. Arterię carent sensu, nam & sanguine Nec oẽs vitalem continent spiritum, præcisisq;, torpescit tantum pars ea corporis, aues nec venas nec arterias hñt. Item serpentes, testudines, lacertæ minimumq; sanguinis, veneni prætenues postremo fibras super totam cũtem di spersæ, adeo in angustam subtilitatem tenuantur vt penetrare sanguis non possit. Aristoteles, in li. de somno & vigilia, venæ sunt locus sanguinis, harum uero principium est cor. Idem in libro de animalibus Quoniam anima vna est in actu, conueniẽs vt unũ membrũ sit, in quo est virtus. i. calor vitalis. Est ergo calor sanguinis ex vno principio. s. ex corde, quia in eo est principiũ sensus & primus calor. Itaq; venæ sunt ex vno principio. Et vena quædã magna nobilior adorti. i pulsatili. quia posita est in anteriori. Adorti aũt in posteriori. Et rectum est ut eat cursus sanguinis in venis & in toto corpore naturaliter, quia sustentatio cuiuslibet membri ex sanguine est, & hoc assimilatur canalibus aquæ præparatis in hortis, quæ exeunt ab uno fonte vel vno principio & diuiduntur prius per canales, & illæ iterum per alias, ita quòd vna uenit ad quenlibet locum. Ex superfluitate vero paruarum venarum exit sudor, quãdo calefit corpus, & aperiuntur orificia earum. Vena quædem maior procedit a ventriculo maiori ex parte superiori dextra, in quo semper est sanguis, & transit ꝑ mediũ colli, ꝓfundũ. Adorti aũt exit a uentriculo medio, nec participat corde sicut pdicta, & eius interius strictus est. Creatio venæ maioris est ex tela & corio. Alterius aũt ex neruo.

Cere-

Cerebrum vero caret omnino ſanguine in omni animali: & ideo non eſt in eo vena magna vel parua. In nullo mẽbro ſanguis eſt extra venã, præterquã in corde. Animal latæ venæ non impinguaẗ: ſed aĩal gracilis venæ. Venæ quidẽ poſt abſciſionẽ coniunguntᷣ, nõ aũt nerui. Natura venarũ magnarũ nõ apparet in corporib. mortuorũ, qa ſubito cõtrahunẗ in exitu ſanguinis.

De ſanguine. *Cap.* LXV.

ITem in eodem. Sanguis eſt in omnibus animalibus carentibus pedibus, aut in habentibus duos pedes, vel quatuor tm̃. Quæ verò plures habent, ſanguine carent. Igitur in quibuſdam animalibus eſt ſanguis. In quibuſdam autem alia humiditas cõueniẽs ſanguini. ſ. humiditas incompleta, ſicut venenum. Et humiditàs declinans ad pallorem, quę aſſimilatur aquoſitati intus. In habentibus ſanguinem, omnia membra corporis compoſita ſunt ex venis, in quibus currit ſanguis. In corde autem eſt principium venarum: & prima virtus creans ſanguinẽ. Et debet eſſe ex cibo quẽ recipit. Nec in alio membro ſanguis eſt extra venam, præterquã in corde. Sanguis terreſtris coagulatur, aquoſus autem non. In quodã itaque ſanguine eſt res ſubtilis, ſicut pilus, & eſt naturæ terreſtris. Tale animal iracundum eſt, & audax, pp iracundiã, quæ mouet calorem, & efficitur ſicut carbo ignitus tpe iracundiæ, pp hoc porcus & taurus ſunt iracũdi valde, qm̃ in eorum ſanguine multi ſunt hmõi pili. Sanguis quoque tauri citius omnibus ſanguinibus congelatur, ſiue coagulatur. In quodã verò ſanguine non ſunt hmõi pili, vt in ſanguine ceruorũ, & ob hoc talis ſanguis non coagulaẗ. Animalia multæ aquæ. i. ſanguinis aquoſi, quæ naturaliter infrigidantur, multi ſunt timoris, quia timor infrigidat animal. Aĩal quoque ſanguine carens maioris eſt timoris, & ob hoc non mouetur niſi modicũ. Aquoſitas verò ſanguinis eſt illud, quod eſt ex co ſubtile, quia nõdũ digerebatur, vel quia corrũpebatur. Sanguis ſemper eſt in corpore, dũ viuit animal. Et oẽ corpus ſanguineũ cito putrefit, maximè circa oſſa. Oẽ aĩal multi ſanguinis eſt multi ſeminis. Menſtruũ aũt eſt fluxus ſanguinis animalis. Mulier ergo, quia maioris eſt ſanguinis in interiori, q̃ fęminę aliorum animalium, pp hoc accidit ei menſtruũ. Ob hoc etiam minus infirmatur, q̃ vir. Guſtus ſanguinis naturaliter dulcis eſt, cũ fuerit ſanus, & color eius rubeus non multum ſpiſſus. Quantũ aũt pinguedo augmentatur, tm̃ ſanguis diminuitur. Dormiens ſi pungatur, nõ exibit tm̃ ſanguinis, quantũ ſi vigilaret, Quia tũc in manifeſto modicus eſt, in occulto vero multus. Item omnia animalia ſanguine carentia minoris corporis ſunt habentibus ſanguinem. Et oẽ ſanguine hñs, & gñans animal, habet omnia ſenſus inſtrã præter genus talpæ. Ex lib. de nat. rer. Quod ait. Ariſt. Animalia pluſquã quatuor pedes hñtia, ſanguinem non hrẽ, ĩtelligitur de ſanguine ordinato per venas, hinc vermes & pediculi vel pulices non habent, & venis carent. Anima brutorũ ſanguis eſt. Sanguis autem gelatus conuerti ſolet in carnẽ, & caro corrupta redit in terram. Meritò ergo tabida eſt anima iumentorũ. Eſt ergo ſanguis humiditas naturalis ſemper remanens in habentibus ſanguinem. Et non eſt ſanguis vitalis, niſi in venis & in corde. Guſtus eius eſt dulcis, & color eius rubeus, niſi ſit corruptus. Oẽ aĩal hñs ſanguinẽ habet cerebrũ, dormit, & vigilat, & ambulat. Auic. in 2. can. Sanguis quorundam animalium medicinalis eſt, vt ſanguis equi, tauri, cameli, aſini, hirci, capræ, agni, cerui, cani, leporis, lacerti, teſtudinis, ranæ. Auiũ quoque vt columbæ, turturis, bubonis, veſpertilionis. Eſt etiam ſanguis menſtruus mulieris. Oportet autem vt ſanguis, qui adminiſtratur in medicinis ex animalibus ſanis aſſumptus ſit, in cuius colore non dominetur humor, neque putredo.

De diuerſitate ſanguinis in animalibus. *Cap.* LXVI.

ARiſt vbi ſupra. In ſanguine nempe ſunt differentiæ. Quidam enim ſubtilior eſt, quidã ſpiſſior. Quidam mundior, quidam turbidior, quidam frigidior, quidã calidior. Sanguis ſpiſſus pluris cibi eſt corpori, & minoris ſenſus. Mundus verò maioris eſt ſenſus, & cõuenientior intellectui ac frigidior. Similiter & ſanguis, qui eſt in membris ſuperioribus, diuerſatur ab eo, qui eſt in inferioribus ſm has drĩas, pp hoc apes, & hmõi animalia maioris intelligentiæ ſunt habentibus ſanguinem. Meliora quoque ſunt animalia ſanguinem habentia ſubtilem, mundum, calidum, quia cõuenientiora ſunt in ſapientia, & audacia, & ſimilibus: Membra quoque ſuperiora diuerſantur ab inferioribus ſm iſtam drĩam. Et membra maris a membris fœminæ. Et membra dextræ partis a ſiniſtra. Neceſſarium autem eſt, vt cibetur omne quod creſcit. Itaque venæ accipiunt cibum a ventre, & ſunt quaſi vaſa ſanguinis. Et qñ non cibatur animal ſanguine, vel eo quod conuenit ſanguini macilentum erit, & malæ diſpoſitionis. Quando verò cibatur bene creſcit, & eſt bonæ diſpoſitionis: & ſiquidem fuerit cibus ille clarus ac bonus, erit corpus ſanum. Si vero malus infirmum. Pli. lib. 11. Sanguis quibus multus & pinguis iracundia. Maribus, quàm fœminis nigrior eſt. Et in iuuenta magis, quàm ſenio, & inferiore parte pinguior, magna & in eo vtilitatis portio. Emiſſus ſpiritum trahit ſecum, tractum tñ non ſentit. Animalium fortiora quibus ſanguis craſſior. Sapientiora ſunt quibus tenuior. Timidiora quibus minimus: at quibus nullus hebetia. Taurorũ ſanguis celerrime coit atque dureſcit, ideo peſtifer, potu maximè. Aprorum ac ceruorum, caprarumq; & bubalorũ oſum non ſpiſſatur. Pinguiſſimus aſinis, homini tenuiſſimus, his quibus plus, quàm quaterni pedes nullus. Obeſis minus copioſus, qm̃ abſumitur pingui, profluuiũ eius vni ſit, in naribus homini. Aliis nare altera. Aliis vtraque. Quibuſdam per inferna. Multis per ora ſtatuto tpe. Hoſtiæ ſiquidem abundantiorẽ fundunt, ſi prius biberint, Quæ animalium cæteris tpibus latent, tunc ſanguinẽ nõ hñt, præter exiguas admodũ circa corda guttas miro opere naturæ, ſicut & in hoĩe ius eius ad minima momenta mutatur, nõ modo tm̃ in ore materia ſuffuſa, verum ad ſingulos animi habitus, pudore, ira, metu, palloribus plurimis modis. Itẽ roboris, alius enim iræ, & alius verecundiæ. Nam in metu refugere, & nuſquã eſſe certũ eſt. Multisq; nõ transfluere transfoſſis, quod homini tm̃ euenit, morbi ẽt oẽs, morsq; ſanguinem abſumuit. Actor. Hæc de ſingulis partibus, vel membris animaliũ ſimilibus ac diſſimilibus breuiter diximus. Nunc de cæteris animalia conſequentibus. i. alimentis eorũ ac ſenſibus, & motibus, ac gñationib. & ſuperfluitatibus ſubiungamus.

LIBER XXII.

De potu & cibo animalium. *Cap.* I.

ARiſt, vbi ſupra. Igitur omne animal habet appetitum guſtus ſaporis cibi, & appetitus non eſt niſi ad dulce & delectabile, ac perdigeſtum valde. Quod enim digeſtum eſt in omnibus rebus dulcius eſt, & delectabilius. Quod autem modicum eſt, citò digeritur. Neceſſarium quidem eſt, vt cibetur oẽ quod creſcit, & hoc a ſicco & humido. Quorũ digeſtio eſt per fortitudinẽ caloris. Venter itaq; ſuperior & inferior digerunt cibũ calore naturali. Animal verò ruminãs habet quatuor ventres, vt ſupra dictũ eſt. Operatio quidẽ oris eſt inſcidere cibũ, & mittere ventri, vt melior ac velocior ſit eius digeſtio. Venæ autẽ accipiunt cibum a ventre, & ſunt quaſi vaſa ſanguinis. Animal anuloſi corporis habet tale membrũ, per qđ ſentit cibũ intra os, ſicut genus formicarũ, & alia multa teſtei corij. Horũ q̃dam hñt membrum illud extra, ſicut aculeum eius, quia natura mollis eſt & vacua, & per ipſum guſtat ac ſentit, & attrahit cibũ, vt patet in apibus & muſcis & ſimilibus. Elephas vtiẗ naſo loco manus in accipiendo cibũ & potũ. Oẽ aĩal recti inteſtini valde guloſum eſt, qa cibus valde velociter egrediẗ, & ſic iterũ cito appetiẗ Similiter & aĩal hñs in inteſtino multã amplitudinẽ. Aĩal aũt guloſum pp nimiũ appetitũ, ante maſticationẽ traiicit cibũ. Oẽs piſces pp diminutionẽ vſſts cibi, eiiciũt ſuperfluitatẽ cibi crudã & indigeſtã, & ob hoc valde ſunt guloſi. Aĩalia multos cibos comedẽtia diuerſanẗ in coloribus. Modi nãq; ciborũ cauſæ ſunt diuerſitatis colorũ. Qm̃ ex diuerſo cibo diuerſa ſuperflua fiunt: pp multitudinẽ aũt cibi, fructus in arboribus, & fętus in aĩalibus corrũpitur. Quodlibet aĩalium genus rẽ ſibi appropriatã diligit, & aliã odit. Oẽ aĩal hñs ſerrã dentiũ comedit carnes. Aſinus comedit ſpinas, qñ molles ſunt. Porcus verò comedit ſerpentes. Itẽ porcus plus oĩbus aĩalibus comedit radices. In his velociter impinguaẗ. Lupi nõ comedunt niſi carnes p̃ter medicinã aliquã, quã accipiunt infirmãtes, & vomitãt, ac ſanantur. Comedit aũt lupus ſine maſticatione, & vna die, quod ad tres ſufficit. Cabonctia lupus eſt comatus vt leo, cadauera verò de ſepulchris extrahit, & comedit. Paſſer & auiculæ multæ ſimiles paſcuntur vermibus. Formica cibũ reponit. Apes quoque comedunt mel in tpe neceſſitatis, & delectantur aquis claris currentibus. Piſces pullis ſuis cibanẗ, tpe pullificationis. Vaccæ diligunt bibere aquã claram, equi verò turbidã. Oues impinguantur potu. Aues vncorũ vnguiũ non potant niſi paucæ & parum: Ex lib. de nat. rer, Omne animal dentes hñs ſerrales haurit aquam lingua. Animalia dentes ęquales habentia ſugendo trahunt aquam in ventrem. Cauſa verò, cur aues ũncorum vnguium non bibunt aquã, hæc eſt, quia carnes comedunt, quæ magis humidæ ſunt, quàm cibi aliarum auium. Oẽ animal vorans cibos, vt leo, vel lupus macilenti corporis eſt, qm̃ vbi nõ eſt ciborum maſticatio, malè tranſeunt in naturam. Omnes beſtiæ grauiores fruge veſcuntur, agiliores autem carne. Plinius lib. 8. Inſatiabilia verò ſunt animalia, quibus a ventre protinus inteſtino cibi tranſeunt, vt lupi, cerui, & inter aues mergi.

De diuersitate pastus animalium. Cap. II.

PLinius lib. 10. Venenis capreæ, & coturnices pinguescũt placidissima animalia. Serpentes autem ouis. Spectanda quidem draconum arte, aut enim solida hauriunt, si iam fauces capiunt, quæ deinde in semet conuoluti frangunt intus, & putamina extussiunt aliàs excutiunt. Aut si tenerior est & catuli adhuc ætas, orbe apprehensa spira ita sensim vehementerq; præstringunt; vt amputata parte ceu ferro, reliquam quæ complexu tenetur sorbeant. Simili modo auibus deuoratis solidis contentione plurima & cætera oua reuomunt. Scorpiones terra viuũt. Serpentes cum occasio est, vinum præcipuè appetunt, cum alioquin exiguo indigeant potu. Eędem minimo & fœnè nullo cibo cum aduersantur inclusiuè, sicut aranei quoque alioquin suctu viuentes. Nullum interit fame aut siti venenatum. Nam neque caloris vim habent, neq; sanguinis, nec sudoris, quæ auiditatē naturali sale augent. In quo genere omnia magis exitialia, si suum genus æderint, antequam noceant. Condit in thesauros maxillarum cibum spongionum & satirorum genus, mox inde sensim mandendum manibus exprimit. Et quod formicis in annum solemne est, his in dies vel horas. Vnum animal digitos habentium herba alitur lepus, sed & fruge. Solidipedes & bisulci sues omni cibatu & radicibus. Solidipedum volutatio propria. Serratorum dentium carniuora sunt omnia, vrsi & fruge, frõde, vindemia, pomis viuũt & apibus, cancris etiam & formicis. Lupi etiam terra in fame; pecus potu pinguescit Ideo sal ipsis aptissimum. Ruminãt præter iam dicta siluestrium cerui, cum à nobis aluntur. Omnia autem iacentia potius quàm stantia, & hyeme magis quàm æstate septenis ferè mensibus. In potu autem quib. serrati dentes labunt. Et mures hi vulgares quamuis ex alio genere sunt. Quibus continui dentes sorbent, vt equi boues. Neutrũ vrsi sed aquam quoq; morsu vorant. In Africa maior pars ferarum æstate non bibũt inopia imbrium. Quam ob causam capti mures libici, si biberint moriuntur. Animalium quoq; alia, alios sapores appetunt, alia dentib. prædantur: alia vnguibus, alia altitudine ruunt, alia acumine excauant, alia rostri aduncitate capiunt: alia sugunt, alia lambunt, sorbent, mandunt, vorant, nec minor varietas in pedũ ministerio, vt rapiant, detrahant, teneãt, premant, pendeant, tellurem scabere nõ cessent. Idem in lib. 11. Apri sunt in Pamphilia & Ciliciæ montuosis Salamandra ab his deuorata, qui ederint moriũtur, nec intellectus vllus in odore vel sapore. Vespę serpentes auidè vescuntur, quo alimento mortiferos ictus faciunt. Teofrastus prodit boues quoq; pisci vesci, sed non nisi viuente. Hominum cibus vtilissimus simplex. Aceruatio saporum pestifera, & condimenta perniciosiora. Difficulter autem perficiuntur omnia in cibis acria, nimia, & auidè hausta, & æstate quam hieme difficilius: & in senecta quàm in iuuenta. Vomitiones homini ad hæc in remedium excogitatę, frigidiora faciunt corpora. Inimicę oculis maxime aut dentib. Somno concoquere corpulentiæ quàm firmitati utilius. Ideo athlethas ambulatione malunt cibos perficere. Peruigilio quidē præcipuè vincuntur cibi.

De animalibus ruminantibus. Cap. II.

ARistoteles. Animalia quæ ruminant, carent dentibus in mandibula superiori, quoniam ergo masticare nõ possunt, ruminant, quatuor ventres habent, vt superius dictum est. Animalia cornuta ruminant. Camelus quoq; ruminat, quamuis careat cornibus, quia dentes habet serratos, sicut animalia cornuta, & ideo ruminat sicut illa, & ventres eius sunt sicut illorum. Isidorus; Ruminatio dicta est à rumine eminente. s. gutturis parte, per quam dimissus cibus reuocatur à certis animantib. Helinandus in Cron. lib. 10 Adhęlardus Anglicus phisicè quærit, vnde contingat, quòd animalium quædam ruminant, quædam non. Quod sic soluit. Animalium quædam calidæ naturæ sunt, quædam frigidæ. Quæ calida sunt perceptos cibos melius digerunt, & in sanguinem facilius cõuertunt Quæ vero frigida sunt peius Omne enim quod mutatur calore leuius, quàm frigore conuertitur Habet enim ignis quasi proprium, vt cuncta dissoluat. Illa itaque animalia quę calidum habent stomachum, cibos suos facile coquunt. Quæ verò frigidum dum cibos vertere ex defectu caloris nequeunt eos ad dentes reuocant, vt ibi secũdo triti, facilius emoli queant, vt boues, capræ, cerui, & similia. Quorum naturam frigidam ostendit & pinguedo durior & solidior, quam vulgus sepum vocat. Animalia verò calidiora molliorem habẽt pinguedinem, vt potè magis decoctam, quam vulgus in communi vsu vnctum vocat. Adhoc autem sic obijcitur, si frigiditas causa ruminationis est, ergo equus & asinus qui secũdum Phisicos melancolici sunt, ruminare debent. Ad quod ipse respondet, quòd non adeo frigida sunt, & habent stomachum aliquanto calidiorem, & dentes ad molendum efficaciores. Sed cõtra dicitur, quod oues calidę sunt, quæ tamen ruminant & sepum habent. Ad quod ille respondet, quòd quamuis calidæ naturæ sint, tamen laborem ruminandi facit eis dentium pęnuria, quæ non nisi duos habent, vnde & bidentes appellantur, & tàm modici caloris sunt, vt etiam sepum ad modum melancolicorum habeant. Quid si inquit quæratur, cur homines quidam frigidi non ruminent Habent dentes efficaces ad molendum, & omnes generaliter respectu animalium calidi dicuntur. Quorum tamē quidam adeò frigidos stomachos habent, vt cibos sumptos non digerãt, sed male retineant, & non multo post prandium indigestos reijciant. Sunt autem hæc tria pariter comitantia, ruminare, sepum habere, à posterioribus prius accumbere, ex eadem causa. i. frigiditate orientia. Frigiditas autem non æqualis omnibus adest membris. Maior est enim in posterioribus à corde remotis. Igitur & grauitatē maiorem eis inesse necesse est, & ideo ab eis prius accumbunt, & prius surgunt. Quicquid enim quiescit, ideo id facit, vt vires resumat, quas ei labor minuerat, hæc enim animalia per quietem viribus reparatis, dum vires illę recentes efficaciores sunt, illam partem suæ molis aggrediuntur prius leuare, quę ponderosior est. Sicut quilibet operarius recēs & virosus primum grauia, ni fallor, ad disponendum aggredit. Deinde cum fatigatus fuerit leuiora. Actor. Aliam rationem de bidentibus supra posuit Isidorus, vbi dictum est de ouibus.

De vocibus animalium. Cap. IIII.

ARistoteles, Vox est per pulmones & tracheā. Vocis autem distinctio per linguam. Animalia quædam sunt grauis vocis, quædam medię, quædam etiam paruæ, & quædam pulchræ, & quędam econtra. Causa acuminis & grauitas vocis est secundum alterationem ætatum, quia vox animalium iuuenum est acutior quàm senum. Vituli tamen econtra est. Voces quoq; fœminarum omnium aliorum animalium acutiores sunt siue graciliores quàm marium, sed voces vaccarum econtra, vox grauis est ex motu tardo. Acuta verò ex veloci. Grauitas itaq; vocis est ex magnitudine moti & ex fortiori virtute motiua, quia si virtus moti superat virtutem motoris. i. cannæ, necessario motus moti grauis erit. Si autem econtra, tunc erit velox, fortis autem propter fortitudinem suam. Et forte voces infirmorum & fœminarum ac iuuenum acutæ sunt, quia propter debilitatem mouent aerem paucum, & quod paucum est mouetur velociter. Vox autem velox est acuta. Vaccæ autem & vituli quæ mouent rē multam, faciunt grauem vocem, voces masculorum & fęminarum apud principium exitus spermatis alterantur. Et quia virtus animalium non est nisi in neruis, Voces animalium castratorũ propter debilitatem neruorum, similes sunt vocibus fœminarum. Voces ergo masculorum mutantur quando coeunt, vel cũ euentilantur, aliàs euirantur vel enuchantur. Itaque mutatio vocis significatio est motus ad coitum. Res quoque communis est animalibus omnibus præter hominem, garrulitas, & strepitus multus tempore coitus maximèq; in auibus, vt supra dictum est. Omne animal tempore coitus vocat comparem suum per vocem propriam, & specialiter rana. Aues paruę sunt multæ vociferanis, ita quòd quædam agnoscunt intentiones quorundam vociferando. Strepitus autem apum & cicadarum non est vox: quia non anhælat, sed fit propter aliquarum partium confricationē, locutio vero soli homini appropriatur.

De eodem. Cap. V.

PLin lib. 11. Vocem non habere nisi quæ pulmonē & arterias habent, hoc est nisi quæ spirant Arist. putat. Iccirco & insectis sonum esse non vocem intus meante spiritu & incluso sonante. Alia murmur edere, vt apes Alia cum tractu stridorem vt cicadas, recepto. n. intus vt duab. sub pectore cauis spiritu mobili occursante membrana, intus attritu eius sonare viscera sat notũ est. Cęteraq; simul cũ volatu & incipere audiri & desinere vt muscas apes. Sonũ. n. attritu, & interiore aura, non aĩa reddi. Aquatiliũ pectines stridere cũ volãt mollia & crusta intecta vocē nec vllũ sonum habere. Sed & cæteri pisces quamuis pulmone & arteria careãt. nõ in totũ sine vllo sono sunt. Stridorē cũ dētib. fieri cauillant. Et is qui caper vocat in acheloo amne grũnitum hēt. Oua pariētib. lõgus. Testudini abruptus, ranis sonus sui generis, nisi & in his ferēda dubitatio ē, quod mox in ore concipit nõ in pectore. multũ. n. in his refert & locorũ natura. Mutæ in Macedonia tradunt. Muti & apri. Auiũ loquaciores sũt quam minores & circa coitus maximè. Alijs in pugna vox, vt coturnicib. Alijs ante pugnã, vt perdicib. Alijs cũ vicere, vt gallinaceis. Eisdem sua marib. Alijs eadē vt fœminis vt lusciniarũ generi. Quædã toto anno canũt quędã certis tēporib. Elephas circa nares ore ipso sternutamento similē elidit sonũ. Per nares aũt tubarum raucitari. Bobus tm̃ fœminis vox grauior est. In alio oĩ genere exilior quam marib. In hoĩe ēt castratis. Infantis nascentis nulla vox auditur antequam totus emergat vtero. Primus sermo anniculo ē. Semestris locutus est. Cresi filius in crepũdijs, quo prodigio totũ id concidit regnũ. Qui celerius fari cęperint, tardius ingredi incipiunt. Vox roboratur à tredecim annis, Eadē in senecta exilior. Neq; in alio

in aliō aīalium sępius mutatur. Mira de voce digna dictu. Eadem recto vel concauo parietū spacio quamuis leui sono dicta verba ad alterum caput perferi si nulla inæqualitas impediat.

De varietate vocum in diuersis generibus Animalium. C. VI.

EX libro papie. Sciendum autē q̄ vox articulata hominū est tantum, quæ scribi potest. Confusa est autem quæ scribi non potest, vt hominis gemitus, bouis mugitus, & huiusmodi. Nam vocem tam mutorum aīalium q̄ hoium esse declarantes, aiunt aquilas clangere, accipitres pipiare. vultures pulpare, Coruos crocitare vel craxare, Miluos lupire vel nigere. Oleres drensare. Grues gruere. Ciconias glocolare vel crocolare. Pauones paupulare. Anseres glutire vel sclutere verius sic lingere. Gallos cucurrire vel cantare. Anates tetrissicare. Turtures & columbas gemere. Palumbos paucitare. Cuculos cuculare. Perdices cacabare. Graculos fringulire. Noctuas cacubire. Merulas fundire vel zinziare. Turdos trutilare vel soccitare alias surcitare. Sturnos pallitare. Hirundines fritinire vel mitmitrire, vel vt quædam dicunt mirmirire. Passeres cinciare. Apes bōbire vel bōbilare. Cycadas fricunire vel frinicare. Feras etiā proprias voces hāe vt Leones fremere. Tigrides racharare alias ratanare. Pardos feltre. Pantheras caurire. Vrsos vrcare vel seruire. Apros frendere. Linces lincare. Lupos vlulare. Serpentes sibilare. Elephantos barrire. Onagros mugilare. Ceruos rugire. Tauros mugire. Equos hinnire. Asinos rudere. Porcos grunnire. Verres quiritare vel curricare. Arietes lorcitare alias lorectare. Oues balare. Gyrcos mictire vel miclire. Edos bebare. Canes mutire vel latrare. vulpes gannire, Catulos glattire vel glatilare. Lepores vagire. Mustelas trinolare. Mures mincare vel pipicare. Sorices desticare, Ranas rabire vel coaxare.

De sensibus animalium. Cap. VII.

ARistoteles. Principium sensus in corde est. Omniumque sensuum motus a corde incipit, & ad ipsum redit. Duo sēsus continui sunt cū corde. s. gustus & tactus. Tres vero residui sunt in capite. sensus visus in oībus animalibus est supra sensū auditus, & subtus olfactus. Maxime etiam in generibus Pisciū, qui audiunt, & olfaciunt. Et recte sensus visus est circa cerebrū, quia natura huius sensus est frigida, & humida. Est. n. aqua ex humiditatib. claris valde, & claritas eius, est fixa remanens. Nec debemus opinari, q̄ visus sit ex igne, & aqua, sicut fingit Empedocles, s. ex aqua, & nō ex igne. Necesse, est etiam, vt sit subtilior sensuum prope membrum cuius sanguis melior est, & purior. i. cor. Cerebrū ergo instrumentum sensus, per quod in anteriori sentitur, & ob hoc est in anteriori capitis, & quia sensus iste debet esse in corde, cor autem in anteriori corporis. Et sensus quidem, est p membra sanguinea. Instrumentum autē auditus est aereum, & posuit illud natura in medio rotundi capitis in posteriori, quod vacuum est, quia nō audit recte tantum, sed circunquaq;. Visus autem est in anteriori, qm̄ aīal debet videre ad anterius. Olfactus vero non est nisi per attractionem aeris, in animali nasum habente, & hoc instrumentum est in anteriori capitis in medio trium instrumentorum, quasi vna trutina posita, pp motum anhelitus. Oīa quoque aīalia gustū habent saporis cibi, & huiusmodi sensus, est apud transglutientē, id est hisophagi apertionē. Quod autem digestum est, dulcius est, & delectabilius. Aīalium sensus corda mollia sunt, non habentium vero dura. Plinius libro decimo. Ex sensibus quidem, est ante cætera homini tactus, deinde gustus. Cæteris vero superatur a multis, Aquilæ clarius cernunt. Vultures sagacius odorant. Liquidius audiunt talpæ, obrutæ terra tam denso ac surdo naturæ elemento, præterea vocem oīum in sublime tendere sermonem exaudiunt, & si de his loqueris intelligere etiam dicuntur, & profugere. Auditus cui hominum primo negatus est, huic & sermonis vsus ablatus. Nec sunt naturaliter surdi, vt non ijdem sint & muti. In marinis ostreis auditum esse non est verisimile, sed ad sonum mergere se solent. Ideo, est silentiū in mare piscantibus. Pisces quidem auditus nec membra habēt, nec foramina. Audire tamen eos palam est, vt patet, cum plausu congregari feros ad cibum consuetum in quibusdam viuariis spectetur. Et in piscinis Cęsaris genera piscium ad nomē venire quosdam singulos. Itaque produntur etiā clarissime audire mugil, lupus, salpha, chromis. & ideo in vado viuere. Olfactum his esse manifestum patet. Quippe non oēs eadē esca capiuntur, & priusquām appetant odorantur. Quosdam & speluncis latentes salsamento illitis faucibus scopuli piscator expellit, velut sui cadaueris agnitionem fugientes. Conueniuntq; ex alto etiam ad quosdā odores vt sepiam vstam, & Pylopiū, quæ ob id coguntur in nassas. Sentinę quidē nauiū odorem fugiunt procul. Maxime tñ piscium sanguinem. Non pōt petris auelli polipus. Idē cunicula admota ab odore protinus resilit. Purpurę quoq; fętidis capiuntur. Nam de reliquo Animalium genere q̄s dubitet? Cornu ceruini odore serpētes fugantur. Sed maxime styracis, origani, aut calcis, aut sulphuris fornice necātur. Culices acida petunt ad dulcia non aduolant. Tactus sensus omnibus est, etiam in quibus nullus alius, Nā & ostreis, & terrestribus vermibus, quo existimarim omnibus sensum gustus esse. Cur enim alios alia sapores appetunt?

De proprietate tactus, & visus. Cap. VIII.

ARistoteles vbi supra. Tactus est primus sensus. Aīal ergo, est, quod habet sensū, & prius primū sensum. s. tactū. Caro vero, est instrumentum tactus, & primum istius sensus, sicut pupilla visus Iste sensus necesse est, vt sit in corpore, quàm alia sēsus instrumenta, quia manifestum est, oīa alia membra nō esse creata nisi pp hunc sensum. Homo vero melioris est sensus. i. tactus oībus alijs aīalibus, & ideo caro eius mollis est. Homo quoque, & quadrupedia coitū desiderantia subitò spermatizāt, q̄dam per simplicē, & leuē tactum, quædam per solum visum. Aīalia multi motus necessariò indigent multo visu. Oculi glauci nō sunt acuti visus in die, nec oculi nigri in nocte, ratione supradicta. Et generaliter qn̄ fuerit visus debilis, nō pōt videre lucidas, quia patitur ex eis, & mouetur humor motu multo. Visus autem acutus erit ex humore temperato in quātitate, sic. n. non prohibebit motū colorū pp paucitatem, nec grauabit pp multitudinem, nec solum aūt humor causa est acuminis visus, sed & cutis, quæ super pupillā est, quia debet esse clara valde. Iecirco debet esse tenuis pp leuitatem motus visus, & ēt lenis, vt non sit in ea ruga, & efficiatur supra oculū quasi vmbra, pp hoc enim visus senum acutus non est. quia cutis eorum rugosa est. Debet etiam esse alba, quia nigrū non pōt esse clarum. Quædā aīalia sunt acuti visus, quædā non, Acutū aūt in visu, & auditu, & olfactu dupliciter dr̄. aut, quia videt a remotis, aut quia differentias rerum visarum bene descernit, qn̄quidē fuerit humor qui est in pupilla mūdus, tēperatus, & motus eius temperatus. eiusdē tunica tenuis, & oculus profundus, bene videt a remotis, quia motus eius non diuiditur neque consumitur. sed exiens ab eo virtus visibilis recte vadit ad rem visam. Oculus autē prōminēs non bene videt a remotis. Cū. n. extra oculū non fit coopertoriū: necessariò debilitatur. Visus non pōt ante remotis videre, nisi debiliter, Aues vncorū vnguiū sunt acuti visus, qa valde videt cibū suum ante remotis. Aues aūt in terra manētes, vt gallina, nō indigent acuto visu. Homo qn̄ fuerit multi coitus, debilitatur eius visus. Ex lib. de na. rerū. Quędā aīalia melius vidēt nocte q̄ die, qm̄ in oculo plures sunt humores, vnus. s. albus & clarus, p quē visibilis spūs diffundit. Alius vero niger p quē cauet ne humor albus ac splēdidus nimiū disgreget. Illa ergo aīalia q̄ minus in die vidēt, in albissimo humore abundāt. Vñ fit vt magis spiritus diffundat, & tōne diffusionis in die discretio videndorū amitit. Nocte vero pp tenebras spūs colligit, & ita discretio maior efficit. Nā & nos cū aliquid discrete videre volumus, supercilia stringimus, vt collect⁹ oculi spūs nō vaget.

De tribus reliquis sensibus. Cap. IX.

ARistoteles vbi supra. Auriū creatio si manifesta sit, & tela continens. i. tymeanū auditus fuerit tenuis, acuti auditus erit. Et similiter de olfactu. Vię nāq; oīum sensuum extendunt ad cor, vel ad mēbra cordi cōuenientia. Et instrumentum auditus plenum, est spiritu naturali, quia spiritus naturalis facit in venis motū pulsatilē, itaque facit in naso motum anhelitus, & in aure similiter motū auditus, pp hoc addiscuntur res p sensum auditus, & homo dicit quod audit, quia sicut intrat sermo per aurē, ita etiam exit motum vocis exerendo p linguam. Cum autem gemit alius gannit. i. oscitat homo, debilitatur eius auditus, quia principio instrumenti huius sensus. i. mandibulæ positū est super membrū in quo est spiritus, & cū eo mouetur, id est cum motu mandibulæ, qn̄ spūs mouetur in instrumento in quo est. Et hoc accidēs. i. grauitas auditus, accidit in temporibus humidæ complexionis. Causa ergo bonitatis auditus, & olfactus erit pp munditiam instrumentorum illorum & telarū continentium. Si. n. instrumenta hæc habeant coopertoriū extrinsecū, sentient a remotis, qm̄ iste sensus, id est virtutes eorū exeunt ab instrumentis sicut aqua a canalibus, propter hoc leuerarij longi nasi sunt boni olfactus. Similiter, & auditus habentium auriculas bonę creationis, & inuolutionis, erit acutus. Sēsus aūt hominis ex rebus, & vocibus, & odoribus remotis debilior est, quàm in aliis animalibus respectu sui corporis, De prope vero melius discernit differentias colorū, & odorū, & vocū: quoniam instrumenta sensuum istorum in hoīe valde munda sunt nec est in eis ex parte terrestri nisi modicum. Auditus ēt, & olfactus sicut & visus si fuerit valde patuli, debilitant. Femina cubech. i. perdicis audiens masculi vocē, & ipsum olfaciēs ouis impletur. Mulieres aūt, & eq̄ abhortiūt ad olfactū cādelę.

De vi Animalium motiua. Cap. X.

IN libro de anima. De motu quoq; potest aliquis dicere, q̄ cognatus est sensui in Animali: diuulgatum est tamen, q̄ Anima-

Aĩalium quoddã est habens sensum tãgendi virtutẽ: & nõ mouendi sicut species Cõchilium. Dicimus autem quòd duplex est motus: voluntarius, scilicet motus localis qui est de loco ad locum. Et motus contrahendi, & retrahendi membra animalis: ex quo non prouenit motus totius de loco suo. Itaque impossibile est Animal habere sensum tangendi: quin habeat in se motum aliquo modo. Quomodo enim sciretur habere sensum tangendi, nisi videretur in eo motus aliquis refugiendi contactum vnum, & apperendi aliud? Exemplum ergo de Cõchilibus in hoc valeat. Videmus enim motus constrictionis & dilatationis & reflexionis & extẽsionis in partibus: quàmuis a loco suo non descendant: & ex hoc cognoscimus, quia tactu sentiunt: videtur ergo quòd quicquid habeat actum habet in se motum voluntarium, aut in se aut in partibus suis. Philosophus. Excepta quidem motiua rotionali, quæ est in homine: videlicet in intellectu practico, qui non est situs in organo. Et in Animalibus motiua: quæ sita est in organo: & hoc secundum duplicem modum. Quędam. n. sita est in organo interiori videlicet fantasia. quædam vero in exteriori videlicet illa motiua q̃ est in neruis ac musculis membrorum mobilium. Sed hoc iterum duplicem habet modum: quædam enim secundum obiectum ordinatur ad virtutes animales: quæ sunt intellectus & fantasia & sensus: vt illa quę est in pedibus & manibus musculis oculorum atque palpebrarum: & huiusmodi. & hæc per somnum immobilitatur: eo ꝙ fundata sit sup virtutem sensibilem quæ est in membris illis. vnde & primo immobilitatur sensus, ac per consequens motus. Quędam autem ordinata est ad virtutes naturales: vt est illa quæ est in mẽbris genitalibus: & hæc non semper in somno ligatur. Somnus quoque nõ est fantasię vinculum, quia non est nisi vinculum exteriorũ. Sed & intellectus practicus quia non est in organo situs, non immobilitatur p somnũ nisi per accidens: sicut nec intellectus speculatiuus. Est itaque somnus passio sensus primo & virtutis motiuę per cõsequẽs. Eędẽ etenim sunt vię spiritus sensibilis & motiui. eademque organa vtriusque virtutis: & virtus motiua fundatur in sensu.

De Somno & vigilia. *Cap. XI.*

ARistoteles. Sõnus est in animalibus habentibus cerebrũ: qm̃ infrigidat cibum venientem ad ipsum ex cursu sanguinis. Calor autẽ cum sanguine fugit ad inferius, qui cũ in inferiori loco aggregatur fit somnus. Itaque quadrupedũ ẽt aĩalium capita grauant̃ ante somni tps. Somnus vr̃ esse medium inter viuere & non viuere. Itaque si pungatur corpus dormientis non exibit inde tantum sanguinis, quantum si vigilaret. quia tunc in manifesto est modicus, interius autem multus. Piscis etiam in somno quiescit: nec mouetur ex eo nisi cauda, & hoc modicum. Idem in libro de Vegetabilibus. Vigilare est effectus sensus: dormire vero debilitas eiusdem. Et quando cibatur animal vapor ascendit ad caput, & dormit. Cum autem idem vapor consumitur, vigilat. In quibusdam Animalibus est hic vapor multus: quæ tamen parum dormiunt: & dormitio est compressio motus: & compressio motus, est quies rei motæ. Idẽ in lib. de somno, & vig. Vigilia & somnus animalium propria sunt Si autem vigilare in nullo alio est, quàm in eo quòd sentire, manifestum est quòd in quo sentiunt, in hoc & vigilant. Somnum itaque dicimus esse passionem quandam sensibilis particulæ: velut vinculum sensus: & imbilitatem quandam. solutionem autem remissionemque vigiliam. Itaque somnus, est primi organi sentiendi interceptio, vt agere non possit. Ideo autem plantis non inest, quia sine sensu, nec somnus, nec vigilia est Quibus vero inest sensus, & tristari, & gaudere: quibus autem hęc, & concupiscentia. Plantis vero nihil horũ inest. Tactus autem passio somnus est, & vigilia. ideo, & omnibus inest animalibus Nam, & tactus solus omnibus inest animalibus Cumque organum tactus impotens fuerit: necesse est organum omnium sensuum habere defectum. Requies autem & somnus quasi propter salutem animalium existit. Quietem enim omni quod natum est moueri, cum non possit semper, & continuè moueri cum voluntate necessarium est inesse, atque vtile. Nã, & opus suum facit nutritiua particula, magis in dormiendo, quàm in vigilando, tanquàm nihil egens ad hoc sensibus, moueri etiam quenquàm, & aliquid facere sine robore, possibile non est. Vigorem autem facit spiritus perseuerantia in respirantibus. Plinius, lib x. In terrestribus omnia, quæ cor habent dormire manifestum est. Aquatilium quoque exiguũ quiddam. etiam qui de cęteris dubitant dormire tamen æstimant nõ oculorum argumento: quia nõ habent genas. Verum ipsa quiete placita cernunt̃ ceu soporata: nec alia q̃ caudas mouẽtia, & ad tumultũ aliquẽ expauentia. De Thynnis confidentius affirmatur. Iuxta ripas siquidem, & petras dormiunt. Plani autem Piscium in vado: vt sępe manu tollantur. Nam Delphini Balęneque stertentes ẽt audiuntur. Insecta quoque dormire silentio apparet: quia nec luminibus quidem admotis excitãtur. Homo genitus premitur somno per aliquot menses: deinde longior in dies vigilia: Somniat statim infans. Nã, & pauore expergiscitur, & luctum imitatur. Quidã vero nunquàm, quibus mortiferũ fuisse signum contra consuetudinem somniorũ inuenimus exempla. Magnus hic inuitat locus, & diuersis refertus documẽtis. Verũ ne sint aliqua præscita animi quiescentis? Qua fiant rõne, an fortuita res sit, vt pleraque? Et si exemplis agatur profecto paria fiant. A vino & cibis proxima atq; in redormitione vana esse visa prope cõuenit. Est aũt somnus nihil aliud q̃ aĩi in mediũ sese recessus. Præter hoĩem somniare equos, canes, boues, pecora, capras, palã est. Ob hoc credit̃, & in oĩbus q̃ aĩal pariũt. De his q̃ oua gignũt ĩcertũ, ẽ, sed dormire ea certũ ẽ.

De diuersis causis somni. *Cap. XII.*

ARistoteles. vbi supra. Non, est aũt somnus quælibet impotentia sensibilis particulæ: sed ex vaporatione circa nutrimentũ fit passio hæc. Necesse. n. quod euaporatũ est eousq; impelli. Deinde cõuerti, & transmutari. Calor aũt aĩalis ad superiora natus est ferri, & cũ in superioribus locis fuerit: subitò reuertitur, deorsumq; refertur, deorsumq; descẽdẽdo, calores propellit, grauat, & dormire facit Ideo maximè fiunt soĩa post nutrimenta. Nã repente tunc multa humiditas & corpulẽta sursum fertur. Cũ ergo stet, grauat, & dormitare facit Cũ ergo repẽdo deorsum, & reuertendo pellat calores, tunc fit somnus, & aĩal dormit. Horũ signũ, est, ꝙ oĩa somnifera grauedinẽ capitis faciunt, & potus, & cibus opium, mandragora, vinũ, loliũ, & quę deorsum feruntur, & qui dormitant hoc vidẽtur pati ꝙ nõ possunt leuare caput & palpebras. Et post cibaria maximè somnus fit. quia multa a cibis euaporatio est. Ex laboribus ẽt accidit somnus, & a quibusdã ægritudinibus, quæcunque. s. a superfluitate calida, & humida sunt, vt febris, & litargia. Amplius aũt & prima ætas soĩum facit, pueri nanque vehęmenter dormiunt, eo ꝙ nutrimentũ oẽ ferat̃ sursũ. Vnde & in his fit augmentũ. cuius signũ, quia excedit magnitudo superiorũ inferiora in prima ætate. Ob hanc. n. causã, & epilẽtici fiunt. Similis. n. est somnus Epylensię, & accidit pluribus huius passionis principiũ dormientibus, quia cũ multus ferat̃ spiritus sursũ, descẽdẽdo rursus venas tumefacit, q̃bus coarctat porum, vbi respiratio fit. Ideo pueris vina nõ cõferunt, neq; nutricibus, sed Aquaticũ & modicũ oportet bibere. Vẽtosũ. n. est vinũ, & hoc magis merado. Oĩnò aũt somni amatores sunt, q̃ occultas venas hñt, vt vani, & magna capita habẽtes. Nam venę eorũ angustię, vt non facile defluat, quæ descendit humiditas. Manifestas autem venas habentes, non sunt somnolenti, pp facilem fluxum pororum. Neque Melancolici, quia infrigidatus est intus locus, quare nõ fit multitudo eius euaporationis. Nigra. n. colera cũ naturaliter frigida sit, nutritiuum etiã locum frigidũ facit. Patet ergo quòd somnus est conuentus. i. congregatio quædam caloris intrinsecus, & naturalis reciprocatio. Ideoq; multus est motus dormiẽtis. Post cibũ aũt somnus fortissimus est, cũ vinum & alia huiusmodi calida somnifera sint. Causa verò dormiendi caliditas sit. Ex glosa super eundẽ librũ. Ecce hic tangit Aristoteles quadruplicẽ cãm somni, vnã, quæ est causa per se, scilicet euaporatio cibi, tres vero p accidens. s. labor, ægritudo q̃dam, & prima ętas. Deinde ostẽdit q̃uo infrigidatio, & aggrauatio sẽsuũ fit cã soĩ.

Adhuc de eodem. *Cap. XIII.*

ARistoteles. vbi sup. Venter vero cum sit vacuus calidus est. Repletio vero infrigidat pp motũ. i. cibus replens infrigidat pp casum eius in ventrẽ, & sic quidẽ in capite pori, & loca calida infrigidantur sublata. i. sursum lata euaporatione. Amplius multo. s. incidente nutrimento. Id quo subleuat calor, sicut ignis suppositis lignis refrigidat̃ & languescit, quousque digeratur. Fit. n. somnus. vt dictũ est, dũ corpulentũ sursũ fertur a calore per venas ad caput. Cũ verò amplius non possit, sed multitudine excedit quod eleuatũ est, iterũ repellit̃ ac deorsũ fluit. Et aũt locus circa cerebrũ, oĩum quę sunt in corpore frigidissimus. Vnde in eleuatione calidi ad cerebrũ superflua quidẽ euaporatio in flegma redigitur. Nutritiua vero deorsum congesta fertur, & refrigeratur quod calidum est. Expergiscuntur autem cum digestio facta fuerit. Et discreti quoque sunt corpulentior sanguis, atque purissimus. Est autẽ tenuissimus quidem, & purissimus sanguis in capite, dẽsissimus autem ac turbidissimus q̃ inferioribus partibus. Glosa. Sicut ergo ex infrigidatione & immobilitate sensuum creatur somnus, sic ex dissolutione infrigidationis post cõpletionẽ nutrimẽti, & post separationẽ sãguinis puri ab impuro fit vigilia. Et q̃dẽ partes superiores nutriuntur ex purori sãguine. Interiores aũt ex crossiori & minus puro. Vñ, q̃a maximè post nutrimẽti oblationẽ sãguis fit indiscretus, quare & somn⁹ fit, & tunc coaceruat̃ sãguis hoc idẽ purissimũ sursũ. illud aũt turpidissimũ deorsũ. Qđ cũ acciderit expgiscũ-

tur

tur nutrimenti absoluta grauitate. Actor. Itaq; præter quatuor supradictas sõni causas adducũtur & aliæ. s. caloris subtractio, vt in studij circa aliquid attentione, de quibus plenius dicetur in tractatu de anima. Auicenna quoq; dicit ꝙ cura vel pauor, quandoq; somnum inducit. Quidam etiam addunt languorem, sed hæc causa reducitur ad ægritudinem & laborem.

Vtrum in omnibus animalibus sit causa somni euaporatio nutrimenti. Cap. XIIII.

CVm autem prima somni causa ſm Aristotelẽ sit euaporatio alimenti, & omnibus animalibus cõis sit somnus. Manifestum est eãdẽ causam participari a cunctis animãtibus. Nam & quædam aliæ somni causæ, sicut labor, & prima ætas, & infirmitas non causant somnum, nisi per actum nutrimenti. Dicit. n. philosophus, ꝙ labor colatiuus est nutrimẽti ex multiplicatione caloris, qđ videlicet nutrimentum eliquatum eleuatur ad cerebrum, & inducit somnum. Prima ẽt ætas eo, ꝙ in ipsa nutrimentum eleuatur ad superiora, & caput grauat. Similiter & languor ex lassitudine, ex hoc, ꝙ calor subtractus a membris exterioribus, multiplicatur circa locum digestionis, dissoluitq; nutrimẽtum illic inuentum, & eleuatur ad caput, ac sic inducit somnum. Sic ẽt est de alijs causis. Vnde patet, ꝙ omnes agunt actione nutrimenti, & hoc vt dictũ est in cunctis aĩalibus. Sed forte obijcit aliquis, quia somni principiũ est a corde, & hepate, ac cerebro, vel membris similibus a quibus procedit euaporatio nutrimenti. Nulla quoq; euaporatio causa est somni, nisi illa, quæ primo calida est a calore digestiuo, & postea infrigidata cerebri frigiditate. Sed in quibusdam animalibus non est caput, neque cerebrum, sicut in illis, quæ tm̃ habẽt tactus sensum. Vnde nõ est in eis euaporatio sursum in capite infrigidata, & ideo non omnibus dormientibus vniuersalis est prædicta causa. Respondere possumus, ꝙ in omni animali est cerebrum, vel membrum cerebro simile, sicut expressè habetur in lib. de animalibus. Nec oportet, ꝙ illud membrum habeat oẽs operationes cerebri. Alioquin animalia hm̃oi haberẽt sensum cõem, & memoriam, & fantasiam, qđ falsum est: vt. n. legitur in principio Metaphysicæ, Natura sensum habentia sunt animalia, & ex sensu quibusdam eorum memoria, quibusdam nõ. Vnde patet, ꝙ quædam animalia carent memoria. Cũq; iuxta Philosophũ memoria sit passio sensus cõis, probatur ẽt ex hoc, ꝙ careant sensu cõi. Et hoc concedunt quidam inducentes ẽt rõnem, quia s. sensus cõis est ad duo, videlicet ad discernendum sensata cõia, quæ tactu minimè sentiuntur. Et ad conferendum sensata propria. Vnde cum in hm̃oi animalibus sit solus tactus, frustra inesset illis sensus cõis, quantum ad vtrumq; suum actum. Nos aũt dicimus, ꝙ sicut animalia hm̃oi deficiunt in numero sensuum exteriorum, sic ẽt in numero interiorum. Vnde non habent, nisi sensum cõmunem debilem, & exiguam fantasiam. Dicimus ẽt, ꝙ sensus cõmunis non tantum confert sensata diuersorum sensuum, sed etiam sensata eiusdem sensus, vt calidũ & frigidum, lene, & asperum. Nec enim verum ꝙ sensus communis per tactum non accipiat magnitudinem. Alioquin nec acciperet ẽt calidum in aliqua magnitudine existens. In talibus ergo animalibus accipit sensatum proprium, qđ est magnitudo, licet indeterminata, & cõponit sensata tactus inter se &, cum magnitudine. Est ẽt in eis fantasia discernens nociuum, & conueniens, licet debiliter. Vnde si dicat Philosophus, ꝙ habẽtia solum tactum non hñt fantasiam. Intelligendum est, ꝙ nõ hñt completam, eo ꝙ non mouentur, nisi ad rei pñtiam. Ad quem tamẽ motum exiguntur tria, scilicet, fantasia, nociuum, vel conueniens determinãs, & sensus cõis sensatum cũ magnitudine componẽs & sensus proprius apprehẽndens. Si aũt obijcitur, ꝙ hm̃oi animalia sint immobilia ſm locum, Dicendum est, ꝙ licet non procedant de loco ad locum, mouentur tamen motu dilatationis, & constrictionis. Nam constringuntur ad tactum nociui, & dilatantur ad tactum conuenientis. Sine enim hoc motu, vt dicit Auicenna, nullum est animal, nec potest dignosci, nisi per motum illum.

Quod animalia quædam impinguantur somno, etiam cessante alimento. Cap. XV.

CVm autem ſm Aristotelem nullum sit animal, qđ semper vigilet, vel qđ semper dormiat. Nutritiua semper quidem agit in vigilantibus, & magis ẽt in dormientibus. Sic. n. ait idẽ Aristoteles in libro de somno, & vigilia, ꝙ opus suum facit nutritiua particula in dormiendo, magis q̃ in vigilando. Nutritur. n. magis tunc & augetur animal, tanquam nihil agente sensu. Vnde & quædam animalia vt glires, per totam hyemem, vt supra dictum est, dormiunt, miroq; modo iuxta Isidorum somno pinguescunt. Intrante aũt veris tpe, cũ sol radios calidos emiserit, naturali more ad robur redeunt. Dicit Arist. in lib. de aĩalbus ꝙ quædam aĩalia & quidã serpentes pñt diu sine cibo viuere, & ideo latent in cauernis q̃nq;. Auicenna quoq; dicit in li. de animalibus ꝙ sunt quædam squamosa sicut serpentes & conchea, quæ manent in locis suis quatuor mensibus in hieme, & nihil comedunt. Similiter vrsus & ericius q̃nq; abscondunt se. Vrsa quoq; q̃nq; abscondit se per 40. dies, & aliq̃n per multos menses. Vnde & tunc parit, cuius experimentum est, ꝙ non benè dignoscitur de partu eiꝰ & ꝙ filii eius sunt valde macilẽti, q̃n sunt parui, hm̃oi vero animalia cũ abscondũt se, vel dormiunt, vel non quiescit in eis nutritiua, nisi ſm acceptionem nutrimenti exterius. Sunt. n. quædam frigida debilitq; caloris, non habentia multã famem. Causa nanq; famis, est dissolutio nutrimenti vehemens. Causa vero dissolutionis, est paucitas materiæ, ac subtilitas eiusdem, & raritas pellis caloq; naturalis fortis, calor quoq; aeris adiuuans extrinsecus, & similiter motus. Iccirco cũ aliqđ istorũ deest, aut plura, quædam animalia quæ sunt gulosa pp appetitũ, contrahunt multas superfluitates quas naturalis calor debilis non põt dissoluere, præcipuè q̃n non iuuãtur calore exteriori, nec motu. Hm̃oi ergo animalia pp multã superfluitatẽ frigidam contractam, & calorem naturalẽ debilẽ, tpe frigido efficiuntur pigra valde, ac desiderantia quietẽ & immobilitatẽ sui corporis, & ideo abscondunt se, & siquidẽ in aliquibus eorum fuerit calor adeo fortis, vt illas superfluitates cõsumere possit, ac dissoluere toto tpe absconsionis suæ, tunc animalia ipsa attenuabuntur ac debilitabuntur. Si verò adeo debilis, vt non possit natura decoquere, tunc indecocta superfluitas frigiditate intestinorum coagulatur in aruinam, & sic efficiuntur animalia pinguiora tpe absconsionis. Porro ſm ꝙ calor põt hoc facere, vel citius, vel tardius, ſm hoc, & tps absconsionis eorum, vel breuius est, vel longius. Hoc accidit ẽt plerũq; in aliquibus hoĩbus, ac præcipuè mulieribus, si fuerint immobiles ſm locum, sicut in ciuitate Paduana quędam abstinuit diebus 40. Sciendum quoque ꝙ virtutes quædã animæ mouent organa sua proprio motu ipsius animæ, & non natura, vt virtus motiua ſm locum, & virtus sensitiua. Et quia talis motus non est de natura organorum ſm compositionem ex elemẽtis ideo pœnam inducit & laborem organis. Ex hoc ergo nascitur desiderium quietis & immobilitatis, sicut in vigilia desiderium somni. Quædam virtutes mouent organa ſm naturam ipsorum organorũ, & ille motus semper organis est delectabilis, sic mouẽt omnes virtutes potentiæ vegetabilis, ac præcipuè nutritiua. Ideo dicit Philosophus, ꝙ motus generationis nutribilis est naturam assequens in mouendo, & si ergo quiescat in somno virtus sensitiua motiua pp desiderium quietis rõne prædicta, virtus nutritiua tñ sicut dictum est supra nunquã cessat ab actione sua. Vnde dicit Philosophus de generatione & corruptione, quòd nutritur quidem corpus, quousque soluitur & corrumpitur, sed non semper augmentatur.

De somnijs animalium. Cap. XVI.

ARistoteles in lib. de animalibus. Somniat quoq; non homo solus, sed equus & canis, & taurus, & caper. & omne animal generans simile sibi, quod manifestum est ex latratu canis in somno. Idem de somno & vigilia lib. 2. Sensibilia quidẽ ſm vnũquodq; organũ sentiẽdi sensum in nobis afficiũt, & q̃ ab eis passio fit, nõ solũ inest organis sentiẽdi, dũ sensus agũt. Sed & dũ abeunt manet in eo, q̃ Phantasticũ est. Phantasia. n. est a sensu ſm actum motus. In Phantastico aũt somniũ est. Est itaq; somnium Phantasma a sensu exteriore præacceptum in Phantasia repositum. sensui vero interiori & phantasiæ in somno, non tam verum q̃ deceptorium obiectum. Recedente nãq; sensibili extrinsecus, cõmanẽt simulachra sensibilium intrinsecus. Circa hoc aũt facile decipimur cũ in passionibus existimus vt trepidus in timore, & qui amat in amore, ita vt videatur hic a modica similitudine hostes videre, ille vero dilectũ. Eodẽ mõ & in ira & in oĩ concupiscentiã. Quantoq; laborant vehementius in his passionibꝰ, tanto magis decipiuntur. Magis aũt apparẽt somnia in nocte q̃ die, quia sub die operãtur sensus & intelligentia somnia repellũtur & exterminantur sicut iuxta multũ ignẽ minor, sic & tristitiæ & oblectationes paruæ secus magnas. Post acceptionẽ aũt nutrimẽti imediatẽ & oĩno teneris existẽtibus velut pueris, nõ fiũt somnia. Multus. n. est motus pp eã q̃ ex nutrimẽto est caliditatẽ, quibusdã vero cõturbatę visiones apparẽt vel monstruosę, & deteriora somnia velut melãcolicis & febricitãtibus & malè valentibus. Oẽs. n. hm̃oi passiones multũ motũ faciũt, & turbationẽ. s. circa cerebrũ. Plinius lib. 10. Somniat statim infans, nã & pauore expergiscitur, & suctũ imitatur. Est aũt somnus nihil aliud q̃ animi in mediũ sese recessus, post hoĩem somniasse equos, canes, boues, pecora, capras palã est. Ob hoc creditur & in omnibus quæ animal pariunt. De his autem quæ oua gignunt incertum est. sed dormire ea certum est.

De ingenijs & affectionibus animalium. Cap. XVII.

ARistote. vbi supra. Sensus aĩalium est ſm ingeniũ eorũ. Quædã aũt hñt cogitationem fortiosẽ & magnã partem

memoriæ. Intelligere aũt oportet mores magis in paruis aĩalibus q̃ in magnis, & plus in auibus. Animalia quidẽ sanguinis calidi subtilis ac mundi cõicãtiora sunt in sapientia, & audacia,& similibus. Aĩalia vero naturaliter frigida sunt magni timoris. Ira aũt fortis non est nisi in corporibus magnæ siccitatis. Aĩalia magni cordis timida vt Ceruus, Asinus, Mulus,& lepus. Quod ex aĩalibus magis intelligentius est, magis hẽt sollicitudinem circa filios. In medendis ẽt proprijs morbis, vel læsionibus hñt aĩalia multa quãdã peritiam naturalem, Lupi nanq; & Canes cum infirmant̃, comedunt alicuius herbæ radicem vel aliã medicinã, vt euomant,& sanantur. Caprea sagittata quærit pulegium ceruinum, vt extrahatur sagitta. Pardus & Panthæra cũ venenum comederint, stercus hoĩs quærunt & comedunt. Tortuca cum Viperam comederit, origanum agreste comedit: alioquin moritur. Aues similiter cum ad inuicem pugnant, origanũ agreste super plagas ponunt. Galy est aĩal quod cum Serpente pugnat,& comedit rutam, quia Serpenti cõtraria est ẽt odor eius. Draco cũ infirmatur, comedit fructũ cherafton cũ lacte. Plinius vbi supra Reddatur & Coruo sua gratia. Tradendum putauere memoriæ quidã visum per sitim lapides congerentem in situlã monumenti in qua pluuia aquam dabat, sed quæ attingi nõ posset, ita descendere pauentem expressisse tali congerie, quantum potui sufficeret. Non est aũt omittendũ dũ de ingenijs disseruimus, ẽ volucribus Hyrundines indociles esse. Et ẽ terrestribus Mures, cum Elephanti iussa faciant: Leones iugum subeant. In mari ẽt Vituli totq; piscium genera mitescãt. Actor. Sunt ẽt inter aĩalia quædã in prouidendis sibi necessarijs solertia, vt Formica. Quædã dolosa, vt Vulpes. Quædã cibi appetentiora vt Canis. Quædã ad coitũ feruentiora, vt equus Quædam mitiora vt Ouis. Quædã iracundiora, vt Leo,&c. de quibus dictũ est supra.

De appetitu & motu animalium. Cap. XVIII.

AVgustinus super Gen. lib. 9. Omnis anima siue rationalis, siue irrationalis visis mouetur, sed anima rationalis volũtatis arbitrio vel consentit visis, vel non consentit. Irrationalis aũt non habet hoc iudicium, pro eo tñ genere atq; natura viso aliquo tacta propellitur, nec in ptãte vllius animæ est, quin illi visa veniãt, siue in sensus corporis, siue in ipsum spiritũ interius, quibus visis appetitus moueatur cuiuslibet animantis, ac sic cum ea visa per angelorum ministerium desuper ministrãtur peruenit iussio Dei, non solum ad homines, vel ad Aues & Pecora, sed etiã ad ea quæ in aquis latent, sicut ad Cetum qui conglutiuit Ionam. Nec solum ad illa maiora, sed etiam ad Vermiculum. Nam & hunc legimus diuinitus iussum, vt radicem cucurbitæ roderet, sub cuius vmbraculo Propheta requieuerat. Aristoteles in 4. de anima. De motu vero locali quo moueť aĩal, manifestum est, quia non est a potentia vegetabili, siue a virtute nutritiua. Semper. n. motus huius fit pp aliquid, & est aut cum phantasia, aut appetitu. Nihil. n. moueť nisi, aut p desiderium ad aliquid, aut per fugã ab ipso, nisi motus eius sit violentus. Similiter aũt neq; quod sentire põt, i. virtus sensitiua, est mouẽs aĩal de loco ad locum. Multa nanq; aĩalium sunt, quæ sensum hñt, & tñ nõ mouentur omninò, sed in eodem loco quiescẽtia sunt. At vero nec rationatiua, siue cognitiua pars quæ vocatur intellectus speculatiuus est mouens. Speculatiuum. n. nihil intelligit actuale, nec dicit de fugiendo & imitabili, i. quod fugiendũ sit aut imitandũ. Amplius extendente se intellectu practico & dicente, ꝙ aliquid fugiendũ sit, aut imitandũ, non moueť, s. malus homo ẽm intellectum, sed facit illud, quod conuenit delectationi, q̃a non potest se retinere. At vero nec appetitus est mouẽs. i. non dominatur in eo motus omninò vel semper Abstinentes. n. appetunt & concupiscunt, nec tñ operantur ea, quorum hñt appetitũ, sed sequunť intellectũ. Sed sciẽdũ ꝙ duo sunt motiua ẽm locum: appetitus. s. & intellectus. Intellectus dico q̃ ratiocinatur pp aliquid, s. actuale bonũ, & practica est. Et forte quis posuerit phantasiam, sicut intelligentiã quandã. In alijs. n. animalibus, i. brutis, nec intelligentia, nec rõ est, sed phantasia, s. loco cognitionis aut intelligentiæ. Intellectus oĩs quidẽ rectus est, appetitus aũt & phantasia & recta sunt,& nõ recta. Ideoq; appetitiuũ semp mouet. Intellectus aũt supple nõ semp, q̃a non mouet nisi ad rectum. Et illud ad quod mouetur appetitiua pars, aut bonũ est, aut vr̃ bonum. Porrò phantasia cum mouet, non mouet sine appetitu, sed & intellectus sine appetitu non videtur mouens. Vnum ergo est mouens, quod est appetitiuum, vel appetitus.

De naturali pietate Animalium, & concordia & inuicem. Cap. XIX.

IDem in libro de Animalibus. Congregãtur Animalia ad inuicem non solum vnius generis, sed ẽt quæ consimilem hñt pastum. Q̃n pastus ille multum abundat. Coruus amicus est Vulpis,& iuuat eum contra inimicum suum. Genus equorum naturaliter speciem suam diligit, ita ꝙ equa mortua pullũ eius relictum alia nutriendũ suscipit. Palumbi quoq; naturaliter se diligunt. Est aut aĩal cui si aliud appropinquauerit ad nocendũ, multi de specie sua, & maximè magni conuenient ad defendendum. Mortuo delphino circundant alij delphini, ne comedant pisces mortuum, & deferunt eũ in profundum atque sepeliunt. Kokas est auis, in cuius morte vociferãtur aues eiusdem speciei vociferatione dolorosa atque suaui. Turtur mortuo cõpari suo, nullo modo ẽm admittit. Pulli laclã in senectute parentes suos cibant. Macokam autem cibant parentes suos, non solum in senectute, sed in omni tempore ex quo incipiunt posse. Quod ex animalibus intelligentius est, magis habet solicitudinem circa filios, fœminæ plusquam masculi. Columba tamen cum pullificauerit, statim mas regit pullos, & si fęmina tardet ad eos redire, percutit eam ac redire cogit. Pisces omnes nutriunt pullos suos præter ranam. Specialiter autem delphinus pullos suos diligit,& ideo longo tempore eos nutrit. Aues econtra grauis volatus pullos suos deijciũt, quia graue est eis adducere cibũ. Aues ẽt vncorum vnguium statim vt vident pullos suos post se volare, percutiunt & a nido eijciunt præter haum quæ cogitat de pullis, ẽt postquam volant. Est aũt auis quę pullum aquilæ proiectũ nutrit,& ẽt quæ pullum corui. Plinius lib. 10. Amici sunt pauones & columbæ, turtures & psitaci, merulę & turdi, cornix & ardeolæ, contra vulpium genus communibus inimicitijs harpæ, & miluus, contra triorchi. Idem in li. 9. Amicitiæ quoque exempla sunt, vt balena & musculus, qui quandoque prægraui superciliorum pondere obrutis eius oculis, infestãtia magnitudinem vada prænatans demonstrat, oculorumque vice fungitur.

De naturali discordia quorundam animalium, & pugna ad inuicem. Cap. XX.

IDem in lib. 10. Sunt in animalibus bella quædam & amicitiæ ad inuicem. dissident olores & aquilæ, coruus & cloreus noctu oua inuicẽ exquirẽtes. Simili modo coruus & miluus illo percipiente huic cibos. Cornices & noctuæ. Aquilæ & trochilus, si credimus, q̃m rex auium appellatur. Noctuæ & cæteræ minores aues. Rursus eum terrestribus, mustela & cornix. Turtur & piralis, ichneumones & vespæ. Sphalanges & araneæ. Aegyptus auis minima cum asino. Spinis. n. se scabendi causa atterens nidos eius dissipat, quod adeo pauet, vt voce omnino rudentis audita, oua eijciat. Pulli ipsi metu cadunt. igitur aduolans vlcera eius rostro excauat. Vulpes & milui. Angues & mustelæ, & sues. Esalon auis parua est, oua corui frangens, cuius pulli infestantur a vulpibus. Inuicem hæc catulos eius, ipsamq; euellit. Quod vbi viderint corui, contra auxiliantur, velut aduersus cõmunem hostem,& achantis in spinis viuit. Icirco asinos & ipsa odit, flores spinæ deuorantes: Dissidẽt thæos,& leones,& minima æquè ac maxima. Formicosam arborem sorices cauent. Librat araneus se filo in caput serpentis porrectæ sub vmbra arboris, tantaq; vi morsu cerebrum apprehendit, vt stridens subinde & vertigine rotata, ne filum quidem pendentis rumpere, adeo non fugere queat, nec finis ante mortẽ est. Plinius lib. 11. Sunt & in aquatilibus inimicitiarum miracula. Mugil & lupus mutuo odio flagrant. Conger & murena caudas inter se prærodentes. Polipum intantum locusta pauet, vt si iuxta viderit omnino moriatur. Locustam conger. Rursus congri polippum lacerãt. Nigidius auctor est prærodere caudã mugili lupũ, eosdẽq; statutis mensibus concordes esse. Oẽs aũt viuere quibus caudæ sic amputenť. Aristoteles. Amicitia quidẽ & inimicitia aĩalium ad inuicem accidunt cã cibi & vitæ. Nec est pugna bestiarũ nisi pp cibum,& pp mansionem & pp fœminã. Oĩa itaq; aĩalia tpe coitus bellicosa sunt. Similiter si cibus paucus fuerit, pugnant & eijciũt se inuicem. Pugnant tauri post vaccam,& victor salit super fœminam: Quæ comedunt carnẽ crudam in oĩbus aĩalibus pugnant,& dicuntur diuinatores, ꝙ aĩalia cum inter se diuiduntur prælium significãt. Cum vero se inuicem sequunť, pax erit. Coruus niger pugnat cum asino & tauro, volansq; super ipsos, pungit oculos eorum rostro. Ibim est auis quæ odit equũ, eiusq; vocem imitando stupefacit eum: ac fugire cogit & forte interficit. Aschelon auis cum vulpe pugnat, eamq; deplumat & nocet ac pullos eius interficit. Coruus aũt amicus est vulpis,& inimicus buboni. Bubonem quoque magna pars auium odit.

De armis quibus vtuntur ad pugnandum, vel ad tuitionem. Cap. XXI.

IDem. In quibusdam animalibus, vt superius dictum est, creata sunt cornua pp vigorem & iuuamentum. quædam autem animalia habent cornua debilia, nec ad vigorem, nec ad pugnam conuenientia. Quædam vero omnino non habent, quia natura dedit eis alium modum vigoris,& iuuamenti, vt velocitatis equis, & ceruis, magnitudinem corporis elephantis,& camelis, culmos prominentes porcis. Quibusdam etiam posuit vigorem in soleis, & ideo eorum capita priuauit cornibus, nisi forte habeant vnum cornu sicut asinus indicus. Multitudo vero ramificationis cornuum in ceruis, nocumento suo propinquior

pinquior est, q̃ iuuamẽto. Ideo datum est eis aliud iuuamentū. s. velocitatis cursus, vt dictū est. Vacca quoq; siluestris habet cornua declinantia ad inuicem. Et ob hoc ei natura dedit aliud iuuamentum. s. eiectionem stercoris remotè. i. longè, vt ab ipso de detineatur venator. Elephas ẽt habet nasum longum & fortem, quo vtitur loco manus in accipiendo cibum & potum, & in omnibus quibus indiget, ẽt in eradicando arbores. Animal quoq; multos habens digitos in pedibus, vtitur anterioribus, sicut homo manibus, quia pugnat cum eis, & eiicit a se nocumẽtum. Aĩal vero soleas hñs, facit hoc cū posterioribus, qm̃ anteriores non sunt ad hoc cõuenientes. Animalia quidẽ cætera nõ hñt nisi vnum modū vigoris, nec pñt aliū habere, vel arma sua mutare. Homini vero manus non est vnū instrumentū, sed multa, quia põt ea vti in multis, secundum multos modos, vt in loco suo dicetur. Est itaq; sicut vnguis & vngula, gladius & lancea, & alia instrumenta, quia facere põt oĩa ista. Auium carnes comedẽtiū, rostra incuruata sunt, vt possint retinere qđ tenẽt. Vigor. n. earū in rostro est, habent etiam aues vncorū vnguium plumas multas, & alas magnas ac fortes: aliis aūt dedit, natura bonitatem volatus propter salutẽ. Quædam etiam alarum loco iuuamentum habent vngues in cruribus, conuenientes ad pugnā, eundo fixas super terrā. s. vt Gallus. Nulla vero Auis hẽt vngues in pedib⁹, & in crurib⁹, qa Natura nihil facit superflue.

De eodem. *Cap.* XXII.

GRegorius Nisenus in lib. de imagine. Leo quidem, & aper & si quid simile sufficienter pro salute sua virtutem naturaliter possidet. Insunt tauro cornua, pernicitas lepori, ceruoque saltus ac certus intuitus. Et aliis Aĩalibus magnitudo, cæteris verò prominens oris officium. Volatilibus quoq; pennarum officium, & Apibus aculeū, cunctisq; prorsus, vnū naturale præsidium constat esse collatū. Solus aūt Homo naturalibus tegumentis nudus, inermis, ẽt inops oĩumq; necessariarū rerū egentissimus, in hãc vitā producitur. Et iuxta id qđ cernitur miseratione potius q̃ felicitate dignus esse vr̃. Non. n. productione communū armatū, non vnguium, vel dentium acuitate munitur, nec aliquo aculeo læuferū vulnus infundit. Nec pilis corpus obtegitur. Sed, & his qui currendi velocitate pemineт, pinguior, & illis, qui mole corporis eminent tenuior, his quoq; qui naturalibus armis pcellunt, despectior esse cognoscitur. Verūtñ per id qđ eius naturæ deesse creditur, certa datur occasio, qua subditorū oĩum dñium consequatur. Nam si hmõi adminicula corpori suo naturaliter attributa haberet, Primū quidẽ bestiis similis existeret, deinde in aliis dñatum exercere negligeret, quorū nullis prorsus adiutoriis indigeret. Itaq; corporis nostri tarditas equorū nobis adhibere prouidẽtiā fecit, & ad cohibẽdas vltione bestias, id qđ nobis defuit, Canū natura suppleuit, ꝓ cornib. ãt vel vnguib. Natura forti⁹ ac penetrabili⁹ ferrū inuẽtū ẽ.

De motibus membrorum & extremitatibus animalium.

Cap. XXIII.

ARistoteles. Animalia multi motus necesse est vt indigeant multo visu. Motus aūt dissoluit pinguedinẽ & virtuti coagulatiuæ pinguedinis contradicit. Omne animal hñs sanguinem, si habeat extremitates ordinatas ad motū, non habet nisi quatuor, sicut in hoĩe sunt duo pedes, & duæ manus. In Auibus duo pedes & alæ duæ. In Quadrupedibus quatuor pedes. Piscibus quatuor pinnulæ. In Serpentibus aūt & quibusdã Piscibus, quia longi corpis sunt, quatuor non sufficerent, & ob hoc extremitatibus hmõi carẽt. Vnde Serpentes per terrā reptant. Pisces aūt longi per aquam repunt, & non natant. Serpentis proprium est mouere caput ad posterius, reliquo corpore quiescente. Oculi multę apertionis stultitiā signant, & inuerecundiā Oẽ Animal fere claudit oculū, nõ voluntate, sed natura, ne cadat aliquid super ipsum. Sed Aues claudunt oculum per palpebrā inferiorẽ, ambulantia per superiorem. Lacertorum vero genus oĩno non claudit. Homo claudit oculum plus omnibus animalibus, quia tenuis est corii. Omne Animal hñs aures, habet eas mobiles præter hoĩem. Elephas nasum mouet vtens eo loco manus, vt supra dictū est. Omne Animal mouet mandibulam inferiorẽ præter Focha. i. Crocodillū, qui mouet superiorẽ. Homo quidẽ & Quadrupedia mouent mandibulas inferius & superius, & in latus, quia mordent & masticant vel ruminant, Aues aūt & Pisces inferius & superius sed non in latus, quia non masticant, sed solum mordent, sinistra manus in hoĩbus, & pes sinister in animalibus, non est leuis motus, præterquā in Elephãte. Elephans flectit duos pedes & sedet, ac fultiẽs latus alterum dormit. Nequit. n. flectere quatuor. Leo & Camelus cum ambulant. prius mouent pedẽ dextrū. Itẽ quadrupedia nata, statim se eleuant super pedes & ambulant. Pullus equi caput suū posteriori pede tangit, equus aūt non põt. Augustinus de ciuitate Dei li. 14. Obmitto ꝙ animalibus quibusdam naturaliter insitum est vt tegmen quo corpus omne vestitur, si quid in quocūque loco eius senserint abigendū, ibi tm̃ moueãt, vbi sentiunt, nec solū incidentes muscas, sed ẽt hærentes hastas cutis tremore discutiant. Nunquid quia id homo nõ põt, ideo creator omniū quibus voluit animantibus dare non potuit. Sed & hoĩum quorundam naturas nouimus ipsa raritate mirabiles, de corpe suo facientiū, quæ alii nullatenus pñt, & audita vix credūt. Sunt. n. qui & aures singulas mouent, vel ambas simul. Sunt qui totam cesariẽ immoto capite ad frontẽ deponunt, reuocantq; cū volunt. Sūt qui eorū quæ incredibiliter varia & plurima vorauerunt, paululum præcordiis contrectatis tanq̃ ex sacculo qđ placuerit integerrimū proferunt. Quidā ẽt vocem auium pecorūq; & aliorū quorūlibet aĩaliū sic imitantur & exprimunt, ꝙ nisi videantur, oĩno discerni non pñt. Nonnulli ẽt ab imo sine vllo pedore ita numerosos pro arbitrio sonitus edūt, vt ex illa quoque pte cantare videãtur. Expertus sum hoĩem solere cū vellet sudare. Notū est quosdā cū volunt vbertim lachrimas fundere.

De sexu animalium. *Cap.* XXIIII.

ARistoteles. Mas & fęmina sunt principia generationis animalium. Diffinitione quidẽ Mas est qui generare põt. Femina vero quæ põt in se generare, vel potius q̃ generat ex alio. Non. n. generat fęmina per se, qm̃ ipsa indiget principio motus qui est ex masculo. Fęmina vero est sicut materia. Et in coitu quidẽ natura ex mare & fęmina facit vnū, ideo fit animal vnū. Dicit aūt Empedocles, ꝙ causa generationis masculi est matrix calida. fęminæ vero frigida &c. sicut dicet̃ infra. Adolescẽtes quo que plus generãt fęminas, & senes similiter & qui corpora hñt humida. Glosa. Quia omnes tales malè digerunt q̃. s. indigestio causa immediata est & necessaria, superius aūt assignatę, nec ꝓximæ sunt, nec necessariæ. Arist. Omnia mẽbra interiora maribus & fęminis eadẽ sunt, præter matricẽ. Oĩum aĩalium fęminæ gracilioris vocis sunt q̃ masculi, pter vaccā. Voces aūt masculorū mutantur cū emutilant̃. Masculi quoq; fęminis fortiores sunt nisi in vrso & lepardo, in quibus est contrariū. Itaque membra vigoris non sunt, vel minus sunt in fęminis. Quibus aūt indigent necessario sunt & in eis. Cerebrum viri maius est cerebro mulieris. Masculina quoq; plurиū dentiū sunt q̃ fęminina, sicut patet in hoĩbus & capris & porcis. Mulier & equa super oẽs aĩaliū fœminas diligunt coitū &c. sicut dicet̃ infra. Vniuersaliter aūt dico mares siluestres añ tp̃s coitus non pasci cū fœminis. In oĩbus citius in ventre formantur mares q̃ fęminæ. Post partū vero citius crescunt & senescunt fęminæ q̃ masculi. Non est aūt consuetudo mariū, vt sint soliciti circa filios, sed fœminarū. In interiori mulier maioris ẽ sanguinis, q̃ fęminæ aliorū animalium pp qđ accidit ei menstruū ob hoc ẽt infirmatur minus q̃ vir. Omnis aūt animaliū fœmina mingit ad posterius, & mari naturaliter fœmina contraria est. Fęminæ ceruorū nec hñt cornua nec dẽtes. koky est animal cuius fœmina simul habet virgā & vuluam. Si homo hẽt membrum maris & fęminæ, erit vnū principale, aliud non. Razi in Almasore. In oĩbus aĩalium generibus fœminæ magis abiectum hñt aĩum, & minus vim patiẽtes sunt, & timidiores, ac deterius morigerati, citiusq; conuerti pñt, & citius sedantur, maioris quoq; caliditatis sunt, ꝓcipites & inuerecundæ, caput hñt paruum, faciẽ & collum subtilia, pectus & spatulas angusta, carinasq; subtiles, coxas aūt vterūq; crossas hñt, & nates similiter. Crura vero gracilia, manus & pedes tenues. Plinius lib. 8. Ex animalibus aūt, quædā sunt, quæ nihil gignunt, vt salamandræ, nec est in his masculinū genus aut fœmininum, sicut nec in anguillis omnibus, quæ nec animal nec ouum gignunt. Actor in Metaphisica quidẽ dicit Arist. masculinū ac fœmininū sexum omnibus animalibus accidere, sed in lib. de animalibus excipit quoddā genus piscis in quo nuq̃ visus est masculus. Quod necesse est contingere pp similitudinẽ partium ipsius piscis. Cum. n. corpus aĩatum oĩno est simile in partibus, vel minimā hẽt diuersitatẽ, tunc cibi superfluum ab vltima digestione procedit ad proferendū tale corpus, nec est necesse, vt a virtute organi specialis recipiat vltra hoc aliquẽ influxum. Ideoq; cum organa generationis influentia specialẽ virtutẽ superfluo quartæ digestionis, faciant distinctionẽ maris ac fęminæ, nõ põt in hmõi animali distinctio sexus esse. Et dicūt quidā experimentatores ac phisici, ꝙ hoc genus piscis est anguilla, i qua nūq̃ apparuit mascul⁹ nec fęmina.

De animalibus castratis. *Cap.* XXV.

ARistoteles. Animalia omnia castrata mutantur in naturā fœminarum. Nec solū corpus, sed & animus eorum effeminat̃, vt parū distent a fęminis. Itaq; pp debilitatẽ eorum voces castratorum similes sunt vocibus fęminarum, & siquidem castretur puer. i. impubes, non orientur ei pili in loco vbi debẽt crescere. Si vero castretur post somnum pollutionis orient̃ pili pectinis tm̃ sed pauci subtiles & graciles. Deniq; cū homo castratur, aut non crescūt in eo pili qui crescunt vltimo aut eiicit eos, si castratus fuerit post originẽ eorum, præter pilos pectinis,

nis, quia mulieres ēt habent pilos in pectine. Caluicies quoq; nulli castrato accidit, propter alteratione complexionis sui corporis ad complexionem feminæ. Quando castrantur animalia quadrupedia mutātur figuræ corporis eorū, prætereā in porcis agrestibus. Omnia nanq; animalia si castrentur in iuuentute, maiora efficientur. Si vero post perfectionem non augumentabuntur. Cerui si castrentur ante crementū cornuum nō orientur eis cornua. Si vero post non crescunt amplius, nec eiciunt ea. Vituli castrantur post vnum annum. Quod si tpe illo non castrentur, parui erunt. Si aūt in castratione vituli acciderit apostema in loco fissuræ, cremabunt testiculū, ponentq; ciuerem super illud. Multotiens ēt abscinditur in porcabus matrix, vt non indigeant coitu sed cito impinguent. phibent aūt a cibis duobus diebus, & tunc posterioribus pedibus suspendunt, abscinditurq; ab eis id qd dr Antaron, & est locus vbi sunt testiculi marin. Cameli quoq; quibus vtuntur hoīes ad pliandū, castrātur, quia tunc nō impinguantur. Qm aūt mas ac femina sunt principia generationis aīaliū, cū corrumpit membrū coitu conueniens, alterabitur cū eo residuum corporis. Necesse est.n. illud alterari cū alteratione sui principij. Animal castratum non pōt facere filiū, quia quādo testiculi abscinduntur, viæ spermatis ad superius contrahuntur. Accidit tamen, quòd quidā taurus coiuit subito postq castratus erat, quia viæ nōdum erant cōtractæ.

De generationibus animalium. Cap. XXVI.

PEtrus Comestor. Quod in Genesi pmisit scriptura dixisse dñm auibus & piscibus. Crescite & multaplicamini, ēt de his animalibus q sexta die creata sunt intelligendū est, licet nō sit scriptū: hęc est cōis causa creationis oīum. Arist. in lib. de aīalibus. 2. Actio quæ magis est conueniens naturæ oīs viuētis, est generare sibi simile in specie. Animal quoq; facit aīal, & planta plantam, quatinus ipso semper diuino participent. i. ipsam diuinitatis perpetuitatē imitentur ēm q pñt. Oīa.n. appetunt illud. s. diuinum, & ipsius causa agūt, quæcunq; agunt ēm naturam, qm ergo cōicare non pñt. ipso semper & diuina continuatione, quia nihil corruptibiliū contingit vnum, & idem numero permanere, secundū qd pōt participare, vnūquodq; sic cōicat, hoc quidem magis, illud vero minus, & sic permanet nō illud idē, sed suū simile, numero quidē nō vnum, specie aūt vnū. Idē in lib. de aīalib. Animalia quidē generātur in terra & aqua, qm in terra est pars aquæ & in aqua pars aeris, & in eis est calor animæ. Generatio aūt aīalium ex suæ naturæ specie diuersātur. Quædā nanq; generant & emittunt animal completū, s. non magnitudine sed forma sicut animalia soleas & sotulares habentia. Ex piscibus quoq; delphinus. Et omne animal simile sibi generans hēt dentes & sanguinem. Animalia nanq; sanguine carentia non generant simpliciter. Quædā vero generant animal incompletum. id est non distinctum neq; formatū, vt animalia fissi pedis multa fissura. Et quod ex istis habet sanguinem, facit oua. Quod aūt eo caret, facit vermes, qui paulatim in sua specie complentur, vt apes. Vermes quidē & oua diuersantur, qm in ouis animal ex vna parte generatur, & residuū erit nato cibus. Vermes aūt totaliter transeunt in substantiam generati, & quædam oua completa faciunt vt aues, & quadrupedia, vt tortuca, lacertulus, & plura serpentium genera. Quædam autem incompleta sicut pisces mollis testæ, & malachię.

Adhuc de eodem. Cap. XXVII.

ARistoteles. Sustentatio quidē. i. generatio aīaliū duræ testę, quorundā fit per se, quorundam per aliam virtutem exeūtem ab eis, i. a generantibus, sicut in arboribus, quædam generant ex seminibus, quædā ex arborū stipite, quædā ex ramis. Omne aūt generatum per se, generatur ex putrefacto admixto cum suo aquoso, quia quod ex superfluitate primæ sustentationis remanet, congregatur, & formam suscipit. In his putrefactū est quasi mater, & calor cęlestis quasi motor, vel pater. Est aūt in mari multa pars terrestris, a qua duræ testæ generantur, quia pars cōtinens conceptū, circunquaq; congelat & indurat, sicut cornua & ossa cōgelantur. Et istæ res non liquescunt in igne, sicut nec ossa. Nec vllū istorum generum visum fuit coire, nisi genus qd dr kailion. Nec adhuc visum est, vtrum istiusmodi generat sint ex coitu, an nō. Horū, i. aīalium duræ testæ, quorū, i. testa nec aqua, nec igne mollificat, cibus erit ex mēbro, sicut eius qd generatur ex ouis, eorūq; cremētū sicut vermiū. Principiū.n. crementi vermium est ex superiori parte, cibus aūt ex inferiori. Hoc manifestum est in prima creatione apum sibiq; similium, quia pars inferior parua est, superior aūt magna. Sic & animal duræ testæ crescit prius ī parte superiori, fitq; anterius illius partis & membrum qd caput dr, maius residuo corporis. Plinius. li. 10. Anguē ex medulla hoīs spinæ gigni a multis accipimus. Pluraq; . n. occulta & cęca origine pueniunt, ēt quadrupedū genera sicut salamādra, aīal lacerti figura stellatū, nunq nisi magnis imbribus pueniens & serenitate deficiens, hæc aūt ex nō genito genita, nihil quoq; gigni, nec est in ea masculinū genus vel fœmininum, sicut nec in anguillis oībus, quæ nec aīal, nec ouum ex se generant. Neutrum est & ostreis genus, & cæteris adhærentibus vado, vel saxo. Quæ aūt per se generantur, sicuti mares, & fœminæ, descripta sunt, generant quidem aliquid coitu, sed imperfectum ac dissimile, ex quo nihil amplius gignat, vt vermiculos muscæ. Porro generatio auiū simplex vr esse, cū & ipsa habeat sua miracula, sicut dictum est supra in tractatu de auibus. Ex lib. de naturis rerum. Porro vermium sunt multa genera sicut ēt dictum est superius. Nascuntur ex corruptione potius, q ex semine. Vñ cū æstate incipiunt & cum æstate desinunt. Aliud aūt est genus q cum æstate quidē incipit, & cum posuerit semen in arboribus, aut domicilijs, cū æstate vitam finit. Manentque parentibus mortuis semina per hyemen & vere tpe prodeunte, aeris serenitate solisq; calore, animātur ad vitā. Aliud quoque genus est quod hyeme conditur, latetque velut mortuum, & cum venit ad æstatem renouatur ad vitam.

De coitu animalium. Cap. XXVIII.

COnstantinus in lib. de coitu. Creator ergo volens genus animalium firmiter ac stabiliter permanere, & non perire, per coitum illud ac per generationem disposuit renouari. Tria vero sunt in coitu, appetitus ex cogitatione fantastica ortus, & spūs, & humor. Appetitus ab hepate Spūs a corde, Humor a cerebro. Nam cū delectabilis motus fit in coitu, dū oīa membra corporis per motū calescunt, per calorem eliquatur humor, qui est in cerebro, & eliquatus attrahit per venas, quæ per aures ducuntur ad testiculos, & inde per virgā in vulua iacitur. Vnde Hippocras dicit. Quibuscunq; venæ, quæ post aures ducuntur, excisæ fuerint, semine cum effuso gignere non præualent. Si vero aliquid emiserint non est semen, sed aquosus humor. Vnde nullus conceptus fieri pōt. Arist. vbi supra. Gracilitas quidē & debilitas crurium conuenit coitui, quia cibus illic transiens, transit in spermaticā superfluitatem, hinc & auis parui corporis multi coitus est, & multorum ouorum, quia crementum transit in sperma. Viri quoq; multorum pilorum apud cossas & in parte pedum inferiorum, multi sunt coitus. Sed qn fuerit homo multi coitus, debilitantur eius oculi. est & aīal qd grauiter coit. Vnde femina in coitu vociferatur, & exit ab eius oculis sanguis, & grauiter parit. Omne animal coitus tpe comparem suum vocat per vocem propriam, & specialiter rana. In coeuntibus aūt voces mutantur, vñ vocis mutatio est motus ad coitum significatio. Actor Multa quoq; animalia de diuersis modis coeundi superius dicta sunt, per diuersa capitula.

De diuersis temporibus coeundi. Cap. XXIX.

ARistoteles. Homo, & animalia viuentia cū homine coeūt omni tpe. Sed omne quadrupes magis desiderat coitū in vere. Homo naturaliter incipit coire post duo septēnia, sed nondum generat, nisi raro & debile. Cessat aūt menstruum in muliere post annos quadraginta, sed in aliquibus manet ad quinquagīta. Nec vsquā visa est mulier, quæ post annos quinquaginta peperit. Viri quoq; generant vsq; ad annos, 60. & forte vsq; ad 70. Aries & caper vnius anni coeūt & maxime aper, sed debile quid generant. Canis & porcus octo mensium coeūt, sed debile quid gignunt. Ouis post annum coit, & vsq; ad annos. 9. parit, vel vsq; ad 11. i. tota vita sua, si bene custodiatur. In Aethiopia prope viuit ouis annis. 14. Capra. 11. totaq; vita sua coeunt ac gemellos pariunt, si cibus est conueniens, & aries vel caper virtuosus. Equus duorum annorum vel trium coit, sed debile quid gignit. Fortis est aūt a quatuor annis vsq; ad 20. & qd generat forte est. Coit autem & viuit vsq; ad annos. 30. vel. 35. Equa vero vsq; ad annos. 40. viuit, & coit, & coitū desiderat vsque ad furiam. Asinus post menses. 20. coit, post duos aūt annos vel duos & dimidium gignit. Camelus coit post annum, cuius femina prægnans est per annum. Elephas masculus post annos quinque coit, femina post. 20. quæ prægnans est per annos duos. Impregnata vero non tangitur omnino a masculo, post partū vero quiescit triennio. Porcus coit oī tpe, s. hyeme & æstate, die ac nocte. Porca vero prægnās est quatuor mēsibus. Bos coit post annū, & forte post octo menses: post bieniū aūt īpręgnat.

De luxuria, & continentia animalium. Cap. XXX.

IN omnibus quidē animalibus ē appetitus, & delectatio coitus. Mulier aūt & equa diligunt coitum super omnes fœminas valde. Nam equa coitū vsq; ad furiam desiderat. Vniuersaliter autem dico mares siluestres ante tps coitus cum feminis non pasci. Accidit aūt in hominibus & quadrupedibus coitū desiderātibus ad tactum, vel ad visum subito spermatizare. Aīalia bellicosa sunt tpe coitus masculi adinuicem, cum ante hoc fuerunt pacifica. Pugnant tauri post vaccam, & victor salit sup fœminam. Apri quoq; tpe coitus inuicē pugnant vsq; ad mortem. Vacca aūt tpe coitus domari non pōt. Fugit aūt coitū pp duriciam virgæ maris. Camelus tpe coitus ferus est ac siluestris, &

& est solitatius cum fœmina, plusquam coeundo tota die equitat. At vero aues vncorum vnguium non multum coeunt. Turtur vnico mari tm̃ associatur in vita, & palumbus non coit, si parē suū amiserit. Cubech quoq; cū sit auis luxuriosa, singuli tñ mares singulas fęminas accipiunt Elephas, vt dictū est, prægnantem fœminam non tangit. Ipsa fœmina post partū triennio quiescit. Sed & camela post partum ipso coitu quiescit per annum. Camelus cū luxuriosus sit, tñ matrem suā non cognoscit, aliquãdo vero cooperto capite matris eius, super eā saltauit & operimento sublato matrē agnoscens turpitudinis opere qd̃ ceperat intercepto descēdit, & ingeniatorē interfecit. Similiter cū equo fiebat q matrē suppositā agnoscēs, fugit, & se pcipitauit. Plinius, lib. 10. Serpentes coeunt complexu, adeo circumuolutę sibi, vt vna biceps existimari possit. Viperę mas caput in os inserit fœminæ, qd̃ illa dulcedine voluptatis abrodit. Crocodili vicibus incubant mas & fœmina, hominum tm̃ primi coitus pęnitentia augurium, s. vitæ a pęnitenda origine. Cæteris animalibus statuti sunt per tpa anni cōcubitus. Homini, vt dictū est omnibus horis dierum noctiumq;. Cæteris satietas in coitu, homini prope nulla. In hoīum genere maribus diuerticula veneris excogitata sunt, omnia scelera naturæ, fœminis vero abortus, quantum in hac parte multo nocentiores, q̃ feræ sumus. Viros auidiores veneris in hyemę. Fęminas æstate Hesiodus prodidit. Tradūt sues coitu spumā ore fundere verrem subātis audita voce, nisi admittat̃ cibum nō sumere vsq; in maciem. Fœminas in tm̃ efferari, vt hominē lacerent candida maximè veste indutū. Rabies aūt hæc aceto mitigat̃ naturæ asperso. Auiditas coitus putatur ex cibis, sicut viro eruca, pecori cepa. Quadrupedes prægnantes venerem arcent, præter equam & suem.

De fecunditate, & sterilitate animalium. Cap. XXXI.

ARistoteles, vbi supra. Omnia quidem animalia in quibus est mas & fœmina, generantur ex coitu maris, & fęminæ. Et omne animal specie differens a generantibus, natura sterile est, vt multorū genus. Animalia quoq; multæ pinguedinis cito senescunt, & parum generāt, hītq; multas occasiones. Animalia vero quædā sunt multorum filiorū, sicut est omne animal fissi pedis multa fissura, vt canis & lupus. Animalia quoque parua sicut mures. Quædam aūt vnius, vt elephas, equus, camelus, & omne animal hñs soleas. Animalia quoq; habentia duas vngulas, excepto porco, qui multos facit filios. In animalibus siquidem magnis sperma transit in cibū corpis, nec remanet ex eo, nisi modicum, ex quo generant vnicū filiū. In paruis aūt natura diminuit a cremento corporis, & ponit in sperma. Possunt ēt animalia parua simul esse in eodem loco. s. matrice, qd̃ non possent animalia magna. Magnitudo ergo est huius rei causa, nō soleæ, vel sotulares, aut fissura pedum. Hoc etiam accidit in animalibus aquosis, & auibus, quia qd̃ est ex eis magni corporis est paucorū filiorū, & ecōtrario. Similiter, & in arboribus accidit. Si mirari licet quomodo animalia parua ex vno coitu multos concipiunt, & non potius vnum magnū, huius causa est, quia spermatizant plusq̃ vni creationi sufficiat. Quodlibet genus animaliū habet determinatā magnitudinē ad quā peruenit, nec illam pertrāsit. Ob hoc ēt ex illa superfluitatē spermatis & materiæ creantur multi, non vnus Pōt. n. masculi virtus creare & sustentare fęminę superfluitatē in multas partes, ēt si temperantia sit in vtroq;. Sed & in animalibus magnis vnum filium generantibus, sicut si mas multū spermatizauerit fœmineq, superfluitas multa fuerit, creabuntur ex eis ēt duo filij. Homo vero est inter illa genera duo. Naturaliter. n. vnū generat, sed pp calorē & humiditatē corporis forte multos generabit, quia natura spermatis est calida & humida. Ex vno itaq; coitu si multū spermatizabit, & cū sperma diuidetur, multi filij generabuntur. Animal pilosum ex parte pedum & coxarū vt lepus fęcundo concipit, & parit filios completos propter multitudinē spermatis. Ob q̃ ēt causam viri multorū pilorū multi sūt coit⁹.

Adhuc de eodem. Cap. XXXII.

IDem Quando vero natura diminuit in multitudine, addit in magnitudine, & econtrario, quia nihil agit superflue. Porcus itaq; 20. filios generat, & sæpe in anno Canis quoq; simul. 12. Et sæpe leæna, primū. n. generat sex vel quinq; deinde quatuor deinde de tres, deinde duos & post hoc vnū, tandē vero nullū. In Aethiopia pariunt oues & capræ gemellos. Similiter & in auibus generationis diuersitas est, vt superius dictū est. In ouis quoque gemelli fiunt in quibus duo citrina sunt. Animalia magna fere nulla impręgnantur post primam imprægnationem, huius causa est. quia superfluitas transit in crementum primi concepti, quod oportet esse magnū, quia conceptus magnus est, vt filius elephantis est sicut taurus. Animalia vero multorum filiorum post primam imprægnantur, cuius causa est paruitas corporis, scilicet fœtus, & amplitudo matricis & abundantia spermatis ac menstrui, & hoc ēt accidit mulieri quia conuenientiā habet cum animalibus multorū filiorū, pp multitudinem superfluitatis. Nec est inter animalia magna, q̃ post primū coitū recipiat f̃m, nisi mulier & equa, & hoc pp magnitudinē matricis, & duritiem materiæ ipsius. Sed non cōplebitur fecundus cōceptus pp cibi paucitatem. Itaq; hæc genera duo diligunt coitū pp sensibilitatē matricis. ac neruositatem. Plinius li. 10. Omnia animalia quo maiore corpore, eo minus fęcunda, singulos gignunt elephant., cameli, equi. achantis duodenos auis minima. Super cuncta vero murīū fęt9 quamquam auctore Aristotele & Alexandri magni militibus, generatio eorū lābendo constare non coitu dicatur. Ex vna genitas 120. tradiderunt, & salis gustatu prægnantes fieri opinantur.

De temporibus impregnationis animalium. Cap. XXXIII.

ARistoteles In animalibus non est lac añ imprægnationē. Omnis aūt modus habet tempus fertilitati suæ conueniēs & bonitati suæ dispositionis. Itaque cū ventus septentrionalis fuerit, generantur mares. Cū aūt meridionalis fęminæ, sic accidit in ouibus & capris. Si. n. imprægnantur contra impetū venti septentrionalis pariunt mares, si contra meridionalē, fęminas. Nulla vero fœmina recipit coitū post imprægnationē nisi mulier & equa. Et tpa quidē imprægnationis aliorum animalium determinata sunt, hoīum vero multa sunt & diuersa. Spacia imprægnationis aliorum animalium determinata sunt nō f̃m vitas eorū sed f̃m magnitudinē animalis concepti, quia nō pōt aīal corporis magni modico tpe creari, propter hoc elephātis imprægnatio per biennium prolongatur. Recte vero spacia imprægnationis & vitæ oīum generū aīalium distincta sunt, f̃m stellarū reuolutiones & tempora secundū hoc numerata. Nam & venti non mouentur aut quiescunt nisi f̃m reuolutiones solis & lunę. Videmus aūt mare & omnia aquosa stare & moueri f̃m motum & quietē ventorū, & necesse est vt motus rerū viliorum sequatur motus nobiliorū. Deniq; calores & frigiditates tpati conueniunt modis generationis, & post hoc conueniunt corruptioni. Naturaliter ergo erit numerus tpum generationis & complemēti eorū, f̃m reuolutiones stellarum. Itaq; camela prægnans est per annum, elephantis fœmina per annos duos. Vacca vero. 9. mensibus. Porca quatuor mensibus. Canis aūt fœmina. 60. diebus aut. 70. vel 110. Delphini fœmina decē mensibus. Mulier prægnans est mensibus 9. 7. vel 8.

De distantia mulieris pregnantis a fœminis cæterorum animalium. Cap. XXXIIII.

IDem In pluribus quidē mulierum dispositio peioratur imprægnationis tpe, cæterarū vero fœminarū non. Mulier & equa ad olfactum extinctæ candelæ abortiunt, propter cibī quoq; multitudinē, & fructus in arborib⁹, & fętus ī animalibus corrumpitur. Mulieres ēt prægnātes citius ob quietem aborsum patiuntur, quia propter hoc accidit eis mala dispositio, dū in eis multa superfluitas congregatur. In laborantibus aūt non sic, q2 labor multū facit euaporare de superfluo, ita q̃ mulier tpe partus anhelitum suū retinere potent. Quod cū fecerit, partus facilis erit, & qñ non, econtrario erit. Fœminæ vero cæterorū aīalium remanent multæ fertilitatis corporis longo tpe post imprægnationem. Ideoq; non accidit eis aborsus. Præterea mulieres multum menstruant. Animalia cætera non multum vel nihil. Quædam aūt mulieres. in principio imprægnationis fatigantur multū & ægrotant pp retentionem menstrui, quia pp paruitatem concepti non consumitur in eis superfluitas, q̃ magis in vltimo consumitur in cibo. s. fœtus, & tunc eorum corpora meliorabūtur. In cæteris aūt animalibus est superfluitas pauca, temperata f̃m indigentiā crementi concepti. Infirmitas quoque q̃ mola dr̃ accidit mulieribus imprægnatis, & nō alijs animalibus, quia matrix mulieris est continua respectu aliorū animalium, & sanguis qui in eo congregatur multus est. nec digeri pōt. Cum ergo sustentatio concepti fuerit ex vapore & humore malæ digestionis, tunc frustum in matrice generatur, qd̃ mola dr̃. Mulier infirma & dolorosa non pōt imprægnari. qd̃ si imprægnatur, fœtum corrumpit. Non aut emimprægnatur fœmina proprie nisi qñ locus i. matrix ad motum aptus fuerit.

De transfusione seminis in preparatione embrionis. Cap. XXXV.

ARistoteles. Sperma quidē exit ab animali spissum & albū, & postq̃ infrigidatur efficitur humidum & aquosum, causa albedinis eius non est nisi spuma. Spuma. n. est albi coloris, quia sustentantur ex partibus paruis & ampullis latentibus, & qñ fuerint ampullæ tenuiores atque latentiores fit spuma magis alba. Sic & oleū qñ cū aere admiscetur inspissatur, & scoria argenti cum oleo & aqua admixta propter aerem mixtum clarescit & crescit, sicut accidit spumæ & niui, quia nix ēt spuma est. Aqua quoq; quando cum oleo admiscetur inspissatur & albescit, quia aer intrat in ipsam ex motu, & ex ipso etiam oleo multum aeris intrat. In pinguedine nanq; olei nihil est ex

ex aqua & terra,sed ex aere,propter hoc natat super aquã, qm̃ aer,qui in eo est,defert ipsum quasi esset in vtre.In tp̃e vero frigiditatis inspissatur quidem,sed non coagulatur propter aerẽ. Deniq; scientes antiqui naturam spermatis esse spumosam,nominauerunt ẽt Deam spermatis spumosam.s.venerem.Non aũt exit sperma ex toto corpore, nec sic sicut pars generati, sed est sicut motor & forma. Nec sperma viri conuenit quantitati animalis,sed qualitati.Cum spermate vero exit spũs,qui est virtus principij animæ, habetq; sperma in conceptu animam potentia,sed non actu. Matrix vero semen maris attrahit propter calorem,qui in ea est, ipsumq; sustentat.Cum aũt substentatum fuerit, & qđ exit a fœmina per virtutem maris.sicut accidit in lacte per virtutẽ coaguli,quia natura lactis & coaguli eadẽ est, ex bit humiditas in circuitu corporis,cuius partes terrestres cũ desiccatę fuerint, efficientur continentes conceptum,vt nõ sit animal in humiditate,sed ab ea distinctum. Siccantur aũt necessario quando calefiunt,& post infrigidantur. Harũ quædam vocantur secundinæ,quæ.s.fętum retinent immediatè. Quædã vero telæ,quæ prohibent humiditatẽ,ne intret secundinã. Huiusmodi est istud in animalibus generantibus animal & ouantibus.Cum aũt conceptum hoc modo sustentatum fuerit,accidit ei quod & seminibus accidit.s. herbarum & arborum. In his nanq; prima virtus.i.vegetatiua mouens cũ in actu apparuerit, quæ prius in potentia fuit,tunc oriuntur rami,& radices exeũt, per quas cibũ attrahit,qm̃ & arbores indigent creatione & cremento. Secundum hunc ergo modum fiet & crementũ omniũ membrorum concepti.Post primam virtutem quæ in ipso est. Iam enim viuit, quasi vita simili vitæ arboris.

De impressione formarum visarum in conceptu. Cap. XXXVI.

HIeronimus super Genesim.Iacob vt legitur, posuit virgas varias añ oculos ouium,vt ex duplici desiderio vel feruore.s. bibendi & cocundi,tales fœtus conciperent quales vmbras arietũ & hyrcorum ascendentium super eas in aquarũ speculo contemplabantur. Nec mirum hanc in conceptu fœminarum esse naturam.s.vt conspectę imagini similem sobolẽ cõcipiant in extremę voluptatis æstu,cum hoc ẽt in equarum gregibus apud hispanos fieri dicatur. Quintilianus quoq; matronam accusatam,ꝙ Aethiopẽ peperisset,ex imagine conspecta hoc ei accidisse argumentans defendit.In libris Hipocratis legitur, ꝙ quædam suspicione adulterij fuerat punienda, eo ꝙ pulcherrimum peperisset vtriq; parenti dissimilem, nisi memoratus medicus soluisset quæstionem,monẽs quærere ne forte talis pictura esset in cubiculo.Qua inuenta mulier a suspicione liberata est.Augustinus li 11. de trinitate.Si cum magna auiditate respiciatur res exterior, sicut fit in libidinosis aspectibus fœminarum,non solum ipsum visum, sed etiã cæterũ corpus animantis vehementius afficit,& vbi non resistit durior pinguiorq; materies,in similem speciem & colorem commutat.Vnde licet videre corpusculum cameleontis ad colores quos videt,facillima conuersione variari. Aliorum aũt animalium quorum non est ad conuersionem facilis corpulentia,fętus plerumq; ꝓdunt libidines matrum tales, quale est illud, qđ cũ magna delectatione conspexerint, quanto.n. teneriora & formabiliora sunt primordia seminũ, tanto efficacius & capacius sequuntur intentionem vel appetitum aĩæ maternæ,& fantasiam quæ in ea facta est per corpus,qđ cũ auiditate conspexit. Arist. vbi supra.In Thracia sũt duo flumina quorũ vno potato,oues pariũt nigros,alio vero potato,pariũt albos,ẽ ẽt aliud de quo rubeos.

De distinctione sexus in embrione. Cap. XXXVII.

ET quoniam embrio priusq̃ in matrice cõpleatur eius creatio,distinguitur mas & fęmina.Dubium est vtrum illa differentia sit ex mare aut ex fœmina, an ex locis matricis, quia mas erit in parte dextra, fœmina vero in sinistra. Dicit aũt Empedocles ꝙ sperma cadens in matricem calidã fit mas, in frigidam vero fit fœmina. Democritus ponit, ꝙ ſm maiorẽ & minorem abundantiã spermatis exeuntis a mare fit ista differentia.Porro quidã hoĩes fingunt,ꝙ si pars dextra testiculorũ ligata fuerit generabitur fœmina,si sinistra masculus,qđ ẽt dicebat Lucanus,sed hoc rectum non est,qm̃ animalia multa sine testiculis generantur,vt carentes pedibus, sicut genus pisciũ & serpentes.Sermo aũt illorũ qui fingunt ꝙ calor & frigus est causa generationis maris & fęminæ.Et ẽt illorũ qui fingunt ꝙ causa huius est exitus spermatis a parte dextra vel sinistra, est aliquid differentię secundum aliquem modum. Dextra nanq; pars est sinistra calidior,& qđ calidius est,magis est digestibile, sed hoc est causam remotam assignare. Secundũ vero causam propinquã mas & fœmina distinguuntur per fortitudinẽ quandam & debilitatẽ, siue per digestionẽ seminis & indigestionẽ. Sperma nanq; põt aliquid digerere,& si hoc est in eo principiũ mouens,necessario erit mas. Est.n. sperma quasi operans,& materia fœminæ quasi patiens. Et cũ oẽ digestum non nisi per calorẽ distinguatur,necessario sunt mares aĩalium fœminis calidiores.Cum ergo primũ vincere non põt,sed debile ad digerẽdum est pp caloris paucitatem, nec embrionẽ causare põt ad suæ formæ similitudinem.i.masculini sexus. Vnde necessario fit alteratio ad contrarũ. Fœmina vero mari contraria est, & qm̃ hi duo diuersantur in virtute, necesse est vt diuersentur ẽt in instrumento,quia natura dat oĩ membro simul instrumẽtum & virtutem,habetq; mas instrumentum suum.s.membrum coitu conueniens,& fœmina suum.s.matricem. Cũ aũt alteratur aliquod membrum principale,necessario ẽt alteratur sustentatio totius animalis,vt patet in castratis,& non dr̃ mas nisi quia põt. Fęminæ vero debilitas attribuitur. Fortitudo aũt & debilitas attribuitur cibo; qm̃ non sunt nisi digestio & indigestio cibi vltimi. Causa ergo illius.s.maris & fœminæ est prima virtus existens in membro, in quo est principium caloris naturalis. pp hoc est sustentatio cordis ante sustentationem aliorum mẽbrorum,siue sit illud quod creatur mas siue fœmina.

Adhuc de eodem. Cap. XXXVIII.

SPerma aũt est vltimi cibi superfluitas. i. cibi pertranseuntis in quodlibet membrum. Nec est differentia inter sermonem dicentis, ꝙ sperma exit a quolibet membro, & dicentis ꝙ sperma transit in quodlibet membrum. Cumq; semen maris vincens fuerit,filius patri similis erit,qm̃ eũ ad formam suã adducet.Cũ vero victum fuerit,ibi ad formam contrariam.i fœminam.Et hoc testantur accidentia.Nam adolescentes & senes plus generant fœminas q̃ cæteri,quia calor in illis.s.adolescentibus,nondum completus est. In his aũt.s. senibus diminutus est.Corpora ẽt humida.i. flegmatica, quorũ creatio similis est corporibus mulierum,generant fœminas.Item cum ventus septentrionalis flauerit,generatur mas.Cũ vero australis siue meridionalis fœmina,quia tũc corpora sunt humida, pp hoc sperma multiplicatur & indigestũ manet. Dicunt aũt pastores, ꝙ mares & fœminæ generantur nõ pp ventum septentrionalẽ & australẽ tm̃, sed ẽt pp aspectum ad partes illas. Alteratio ergo forte parua erit causa frigoris & caloris,quæ sunt cã diuersitatis generationis. In hominibus aũt occasionantur plus mares concepti, q̃ fœminæ,quia pp calorem naturæ maioris sunt motus,& ob hoc eis accidunt læsiones & fracturæ.In cæteris animalibus nõ est sic.Propter hoc ẽt.i. pp fortitudinem caloris est diuersitas in complemento creationis masculorum & fœminarum,in genere hominis,qđ nõ apparet in cæteris animalibus, quia non est diminutio fœminis brutorum a maribus. Itaque mares in matricibus mulierum distinguũtur in minori tp̃e q̃ fęminæ,quia fœminę frigidiores sunt,& ob hoc debiliores. Fęmineitas aũt occasio naturalis est.propter frigus ergo tarde distinguuntur, quia distinctio quidam modus est digestionis, calor aũt digerit.Post partum vero citius crescunt fœminæ q̃ mares, citiusq; senescunt,similiter propter naturæ suæ debilitatem. Omnes enim res minores ac debiliores citius ad complementum perueniunt. Cum aũt mulier impręgnatur gemellis.& fuerit mas vnus, alter fœmina,non erit æqualis eorum distinctio, sed maris distinctio prius fiet. Ob hoc etiam minus saluabũtur, idest citius aborsum patientur. Non sic autem accidit in animalibus cæteris: pp dictas aũt causas, quidam filiorum assimilãtur patri & matri secundũ totum corpus, & quidam non; quidam etiam patribus & non auis, & forte econuerso.Forsitan etiam erunt mares fœminis similes,& fœminæ maribus.Quidã vero nulli parentum assimilantur,sed naturam habent a genere suo extraneam. Sed quando vincit motus primi generantis,& bene operatur in superfluitate menstrui,ita ꝙ completur forma embrionis ex motu maris,tunc erit natus mas patri similis.

De formatione membrorum animalis. Cap. XXXIX.

OMnia vero animalia principiũ hñt intra,propter hoc apparet cor prius distinctum in omnibus animalibus habẽtibus sanguinem; quoniam ipsum est principium mẽbrorum consimilium ad inuicem,qđ enim habet generationẽ augetur cibo, vt vltimus cibus non est nisi sanguis,vel qđ ei conuenit.Vasa vero sanguinis venæ sunt,& harũ principiũ est cor. Qm̃ ergo aĩal imperfectũ necessario cibũ accipit ex alio loco.s. a matrice,pp hoc natura duas venas extrahit a corde magnas, ex quib⁹ exeũt venę subtiles ad matricẽ peruenientes,& ex eis fit vmbilic⁹.Est.n. vmbilicus vena in qbusdã vna,& in quibusdam multæ. In quarũ circuitu est coopertoriũ corij,qm̃ indiget saluatione pp earũ debilitatẽ.Cor ergo est primũ mẽbrũ in aĩalibus hñtib⁹ sanguinẽ;in alijs aũt ẽ mẽbrũ ei cõueniẽs. Hoc ẽt patet p hoc,qa virtus spũalis vltimo remanet in corde quasi natura via circulari ꝓcedat,membraq; interiora sunt ante exteriora,& prius apparet eorũ magnitudo.Pars quoq; superior distinguit,q̃ est a pariete ad superius,& est maior respectu inferioris, quæ apparet non distincta.Inferior nanq; non est nisi per superiorem, & ob hoc in embrionis creatione prius apparet caput

& oculi

& oculi valde magni, ꝙ autem est sub vmbilico paruum valde. Cæterum animal quod anhelat, dum est in interiori matricis, recipit ibi distinctionē, nec anhelat ante pulmonis creationem. Generatio uero membrorum consimilium in partib. sustentatur ex calore & frigore. Quædam. n. coagulantur ex calido, quædā ex frigido. Ex venis ergo & vijs quæ sunt in quolibet mēbro. s. a corde procedentes, peruenit cibus ad sua loca. Et primum quidē ꝙ erit ex illo cibo, erit caro vel membrum sibi conueniens. Sustentatio uero carnis est ex frigore, propter hoc dissoluitur ab igne. Membra vero terrestria in quib. est pauca humiditas & calor, qñ calefiunt, exit ab illis illa humiditas, atque dissoluitur ex multitudine terrestri, sicut vngues, cornua, sotulares, & soleæ: pp hoc mollificantur in igne, & quædam ex humiditate. Ex calore vero interiori desiccantur venę & ossa: & ob hoc ossa non dissoluuntur ab igne, sicut nec vas fictile, quia sunt quasi res assatæ in fornace. Ossa ergo concurrunt ex calore generationis. Frigus ergo ē cibus caloris, quia natura ambobus vtitur. Sic natura itaq; diuersimode operatur singula membra, eritq; caro mollis, neruus siccus attrahens, & ossa sicca velocis fracturæ. Corium autē fit à calore carnis facientis exhalare humidum frigido restringēte, sicut accidit in rebus decoctis quando super eis eleuatur aliquid declinans ad siccum. Nec est inter corium & testam differentia, nisi quòd in testa plus est de terrestri.

Adhuc de eodem. *Cap.* XL.

OMnia vero membra prius terminos & signa recipiunt. Deinde vero colores & duriciem ac molliciem. Nam & signator. i. pictor vel sculptor imaginum prius signat, & postea colores supponit. Quoniam ergo in corde dēt esse principium sensuum & oēs virtutes animales, ideo creatꝰ prius. pp calorem vero cordis & exitum venarū ab eo, posuit natura mēbrum frigidum in eius opposito. s. cerebrum ad illius calorem temperādum. Et ob hoc creatur caput post creationem cordis: Cuius. s. capitis magnitudo maior est quàm aliorum membrorum, & oculi prius apparent magni valde, qui tamen vltimo creantur. s. post alia membra. Horum causa est, quia cerebrum magnum est & humidum ex prima creatione, nec vllum membrum in capite frigidum est & humidum vt cerebrū & oculus, propter cerebrum ergo caput est valde magnum, & pp humiditatem apparent oculi prius magni; sed complentur in vltimo, quia completio cerebri non nisi difficile fit. Frigiditas. n. & humiditas quę sunt in eo, nō desiccantur nisi valde tarde, hoc accidit oīb. animalib. magnum habentibus cerebrum maximeque hominib. Ob hoc in eis locus sincipitis est valde humidus, nec etiam duratur nisi vltimo. In infantib. quidem os sincipitis est valde molle, quia cerebrum hñt magnum & humidū, maiusq; cerebris aliorum animalium: vnde non possunt caput longo tēpore fere pp pondus cerebri. Creatio ergo oculorum & complementum fit post longum tps. pp retardationem digestionis humiditatis cerebrum continentis. Itaq; quodlibet animal habēs multas fissuras in pedibus, vt canis, leo, lupus, & vulpes, generant filios cæcos: extra vero separantur oculi & vident. Oculorum aut creatio non erit nisi ex cibo. Membra quidem nobilia dominantia cōicationem habentia ex primo motore, cibū hñt mundum bonæ decoctionis. s. primum cibū. Membra vero quibus necessario indigetur, & eorum creatio pp ista, cibum habēt peiorem. Porro natura tanquam rectificator & rector ēst, quia cibum mundum, bonum valde dat membris nobilibus, & quod ex eis superfluum ac malum est, dat membris seruilibus. Ex materia ergo valde munda, creantur infra sensus corporea. Ex superfluitatibus vero sustentantur pili, cornua, soleæ, vngues, & similia, pp hoc vltimo erit eorum creatio, quando. s. in corpore fuerit superfluitas sustentans. Natura dentium vero est sicut natura ossium. Verumtamen inter ossa cætera dentes solūmodo crescunt quandiu viuit animal, aliàs enim cito consumerētur. Nam & dentes animalium multum comedentium, & magnis dentibus carentium, cito teruntur. Differunt ēt hi ab ossibus; quoniam ossa cætera creantur ex prima sustentatione corporis id est spermate. Creatio vero dentium ex vltimo, id est ex cibo. Crementum autem cuiuslibet membri ex parte vmbilici, vt supra dictum est. In hominibus citius formantur in ventre mares quam fœminæ. Si masculus est conceptus figuratur in diebus 40. sed fœmina quasi in 70.

De monstruosis fœtibus animalium. *Cap.* XLI.

ARistoteles. Quandoque vero cum motus virtutis agentis debiles fuerint, & non vicerint materiam, remanebit quidem vniuersalitas & erit animal, sed habebit forte caput arietis aut tauri, aut aliud huiusmodi, & forte generabitꝰ vitulus habens caput hominis, vel agnus caput tauri. Huiusmodi monstruositas accidit quandoq; secundum modum hunc, i. per coitum diuersorū in specie, vel etiam p modum impregnationis, i. concubitus, s. innaturalis. Dr̄ autem aliquid monstrum pp membrorum suorum multitudinē, & formæ suę diuersitatē, quia fortè multorū pedū erit, vel multorū capitū. Democritus fingit, ꝙ monstruosus est filius pp duo spermata in matrice cōtinuata, & hoc verum est in auibus, maxime in gallinis, vnde in ouis inueniuntꝰ qñq; duo vitelli, pp spermatū congregationem. Itaq; cū nullus paries inter eos distinxerit, tūc generabitꝰ ex eis pullus monstruosus hñs vnū caput & vnū corpus, sed quatuor pedes & quatuor alas: quia pars superior prius ex albo creatꝰ, & ex citrino cibatꝰ, deinde pars inferior creatꝰ posterius, & cib. est vnus non p parietes distinctus. Si vero fuerit tela diuidēs inter sperma primi coitus & secundi, erunt duo pulli. Sic ergo ex coitu sup coitū generantꝰ filij gemini, vel monstruosi. Iā. n. apparuit serpens hñs duo capita pp eandem causam, quia serpens ēt ouat, & est multorū ouorum, non aūt inuenitꝰ in eis mōstruositas, nisi raro pp figurā matricis, qm̄ eorū oua disposita sunt in matrice secundū aciē, pp suā longitudinē. Porro apib. & vespis non accidit hoc, quia quilibet eorū pullus est in foramine p se.

De eodem. *Cap.* XLII.

ITaq; debemus opinari, ꝙ accidit monstruositas ex materia, & ob hoc inuenitꝰ in generantib. multos filios, & maxime in ouib. & capris. In mulierib. aūt & in cæteris nō nisi raro. In aīalib. quoq; fissorū pedū multis fissuris accidit magis q̄ in alijs, pp multitudinem filiorū, & quia non pariunt filiū cōpletū vt canis q̄ vt pluries parit cæcos. Multitudo nanq; prohibet cōplemētū creationis, & illa diminutio procedit qñq; ad creationē monstruosam, q̄ accidit ex errore operationis naturæ. Et fortè paritꝰ filius hñs multos digitos, vel vnum tm̄, & similiter in alijs membris. Forsitan aūt habebit virgā & membrū mulieris, ꝙ accidit mulierib. & capris. Iam ēt apparuit caper hñs in crurib. suis cornua. Huiusmodi alteratio & diminutio inuenitꝰ etiā in mēbris anteriorib. quia quorūdā creatio qñq; diminuta est, qñq; aūt inuentū est animal carens corde & hepate, s. forte carebit splene vel forte habebit vnicū renem, vel duo fella, forte vero hēbit splen in dextro, & hepar in sinistro. Hoc totum sicut dix mus, visum fuit in cōpletis viuis aīalib. Sed quod exit a natura modico tpe viuit, & quod multū a natura recedit, nō viuit, max me si in mēbris principalib. alteratio naturæ fuerit. Causa vero generationis geminorū eadē est cū causa mēbrorū superfluorū. In prima nanq; conceptione cū in aliquo mēbro sustentatur multa materia. s. plusquā dēt, accidet ꝙ illud mēbrum erit maius aliosicut digitus, manus, vel pes: & forte si diuidetur materia, fietq; ex eis creatio geminorum, sicut accidit radicib. arborū, quas tangit ictus fulminū, qm̄ in duo diuiduntꝰ, & ex vna radice sustentatio duarū arborū efficitꝰ. Illud quoq; quod accidit quibusdā, vt habeant naturam maris & fœminæ, fit etiam ex declinatione superflui seminis ad illam partem, cuius, scilicet materiæ pars vincitur, pars vero non, eritque membrum vnum principale, & aliud non. Denique sciendum quòd portētosa accidentia animalium signa sunt futurorum.

De animalibus bigeneribus. *Cap.* XLIII.

ISidorus in animalibus aūt bigenera dñr, quę ex diuersis nascūtur, vt mulus ex equa & asino, Burdo ex equo & asina, Ibrides ex apris & porcis, Tityrus ex oue & hirco, Musino ex apra & ariete, est aūt dux gregis. Iudęi asserunt ꝙ Ana nepos Esau equarū greges ab asinis in deserto primus fecerat ascēdi, vt mulorum inde contra naturam animalia noua nascerent. Onagros quoq; ad hoc admissos esse ad asinas, & ipsum istiusmodi reperisse concubitum, vt velocissimi ex his asini nascerētur. Sic & Iacob contra naturam colorum similitudines procurauit. Nam tales fœtus oues illius concipiebant, quales vmbras arietum de super ascendentium in aquarum speculo contēplabantur. Deniq; & hoc ipsum in equarum gregibus fieri fertur, vt generosos obijciant equos visibus concupiscentium, quo eorum consimiles concipere & creare possint. Nam & columbarū dilectores depictas ponunt pulcherrimas columbas in locis qbus illæ versantur, quo rapientes visu similes generent. Inde est ꝙ quidam grauidas mulieres iubent nullos intueri turpissimos animalium vultus, vt cynocephalos & simias; ne visibus occurrentes similes fœtus pariant. Hanc enim fœminarum esse naturam, vt quales prospexerint siue mente conceperint in extremo æstu voluptatis dum concipiunt, talem & sobolem procreent. Etenim animal in vsu venereo formas extrinsecus transmittit intus, earumque variata typis rapit earum species in propriam qualitatem. Itaq; industria humana diuersum quoque animal in coitu coegit, sicque adulterina commixtione genus aliud reperit. Solent enim & Indi fœminas canes noctu in siluis alligatas admittere ad tigrides bestias, a quibus insiliri & nasci ex eodem fœtu canes adeo acerrimos & fortes dicunt, vt complexu leones prosternant. Dicuntur & lycisci, vt ait Plinius, canes nati ex lupis & canibus, cum inter se forte miscentur. Leopardus quoque ex adulterio leænæ & pardi nascitur. Plinius libro 10.

Equarum

Equarum iubas tonderi præcipiunt, vt aſinorum coitum patiantur. Ariſtoteles vbi ſupra. Omne autem animal ſpecie differens generantibus, natura ſterile eſt. Gloſa. Sicut mulus, & burdo, non enim oportet vt generent ſimile, cum ad id ſufficiat permixtio ſpecierum. Natura nãque nihil agit ſuperflue. ſed neque diſſimilia generare poteſt, ſic enim per diſſimilia curſus eſſet in infinitum, quod reſpuit natura.

De Naturali partu animalium. *Cap.* XLIIII.

ARiſtoteles. Omne animal paucos filios generans facile põt eos creare, ſed huiuſmodi pariũt aĩalia completa, vt habentia ſoleas vel ſotulares. Animalia vero fiſſorum pedum generant filios non completos, & habent multos, roſque creare poſſunt in principio, cum autem creuerint non paſcunt eos, ſed pariunt, ſicut animalia faciunt quæ pariunt vermes, fortaſſis ergo parient filios non diſtinctos, occaſionatos, ſicut vulpes, leo, & quidam iſtorum filiorum erunt cæci. Porca verò generat multos filios, completos, quia natura eius eſt inter duos modos prædictos. Illud enim animal non eſt magnũ, ſicut animal habens ſoleas. Sed cibus qui tranſire debet in corpus, tranſit in ſuperfluitatem ſeminis, completque quod concipit propter bonitatem ac fertilitatem ſui corporis. Eſt enim ſicut arbor plantata in terra pingui multum cibum habenti. Quædã ergo animalia generant incompletos propter diminutionem cibi, ſicut patet in filiis, quos generant mulieres in menſe ſeptimo. In hoc etiam impregnationis tempore diuerſificantur in homine, & in alijs. Mulier namque ſeptimo menſe parit, & in nono, & fortè in octauo, ſed in maiori parte moritur. Mulieribus propriè in tempore partus accidit fortis dolor. Cæteris autem animalibus non. Omnes autem animalium filii quando pariuntur dormiunt propter conſuetudinem dormiendi in matrice. Et in ventre quidem vſque ad tempus partus caput habent conuerſum ſuperius, quando verò mouentur ad partum, vertunt caput inferius. Igitur naturaliter exitus omnium animalium eſt ſuper caput, quia pars ſuperior maior inferiori, ſicut accidit trutinæ, quia ponderoſius ad terram declinat.

De eodem. *Cap.* XLV.

PLinius vbi ſupra. Terreſtrium vipera ſola intra ſe parit oua vnius coloris, & mollia vt piſces. Tertia die intra vterũ catulos excludit, deinde ſingulos ſingulis diebus parit 20. fere numero. Itaque cæteri tarditatis impatientes latera perrumpunt occiſa parente. Cæteræ ſerpentes contexta oua in terra incubant, & fętum ſequenti anno excludunt. Ocyſſime pariunt, quæ plurimos gignunt. Quo maius eſt animal, tantò diutius vtero formatur, diutius geſtantur quibus longiora vitæ ſpacia. Neque creſcentium tempeſtiua ad generandum ætas. Quæ ſolidas habent vngulas, ſingulos, quæ biſulcas geminos pariunt, quorum in digitos pedum fiſſura diuiſa eſt, eo numeroſiora in fętu. Sed ſuperiora omnia perfectos edunt partus, hæc inchoatos. In quo genere ſunt & Leænę, vulpes, & vrſæ. Informia magis quidem quàm ſupradicta. Poſtea lambendo calefaciunt fętus, & figurant, pariunt plurimum, quàm ternos. Cæcos autem gignunt canes, lupi, pantherę, thoes. Canes qui antè iuſtum tẽpus conceperint, diutius cæcos habent catulos. Daſipodes omni menſe pariunt, & ſuperfętant ſicut lepores. Nam daſipus & lepus tantum ſuperfętant, a partu ſtatim implentur, concipiuntque, quãuis vbera ſiccante fœtu pariunt non cæcos. Quæcunque animal pariunt, in capita gignunt, circumactu fœtu ſubnixum. Alia in vtero porrecta, quadrupedes geſtantur extẽſis ad longitudinem cruribus, & ad aluum ſuam applicatis. Homo verò in ſemet conglobatus inter duo genua naribus ſitis. Quadrupedũ oua gignentiũ lacertas ore parere, vt vulgo creditur, Ariſtotiles negat. Neq; incubant oblitæ quo ſint in loco enixæ. Quoniam huic animali nulla memoria. Itaque per ſe catuli erumpunt.

De cremento animalium, & ætate, *Cap.* XLVI.

ARiſtoteles. Crementum animalium non eſt, niſi ab eo in quo naturaliter delectantur, & illud a quo generantur, idem eſt cum eo a quo creſcit, id eſt cibus. Piſces pluuialibus tẽporibus impinguantur, & vniuerſaliter nihil bene creſcit niſi pluuia imbibatur. Fœminæ citius creſcunt, & ſeneſcunt quàm maſculi. In hominibus tamen, vt dictum eſt, citius formantur mares, quàm fęminę. Corpus viri creſcit quinq; annis quaſi ſm medietatem ſui crementi. Elephas creſcit annis quadraginta, & magnus eſt præ omnibus animalibus. Poſterius minus eſt, quàm anterius, præterquam in homine in quo pars ſuperior proportionalis eſt inferiori, minor etiam in decrepitis, ſed in pueris èconuerſo, propter hoc infantuli non poſſunt eleuare ſe, quia ſuperius maius eſt, & ponderoſius inferiori earũ. Cum verò iuueneſcunt, pars inferior ſupercreſcit. In quadrupedibus èconuerſo. Dũ.n. naſcuntur, pars inferior maior eſt ſuperiore, deinde ſuperior pars ſupercreſcit. Ideo quadrupedia nata ſe erigunt ſtatim, & incendunt. Ob hoc etiã pullus equi poſteriori pede caput ſuũ tangit, equus autẽ factus non põt. Similiter, & aues, & piſces plus habẽt carnis anterius, quàm poſterius, propter hoc ergo omne animal minoris eſt intellectus, quàm homo, quia pondus ſuperioris partis diminuit intellectũ, pp eandem quoq; cauſam pueri minoris intellectus ſunt, quia caput habent groſſum, & ponderoſum. Aĩalia magni corporis vnum filium generant, & aĩalia parui corporis multos, quia multus cibus in crementũ corporis tranſit, & ideo remanet ex eo niſi modicũ. ſ. vnde ſperma generatur. Qđ vero natura diminuit in multitudine, addit in magnitudine, & èconuerſo, nihil.n. agit ſuperflue. Pueri non hñt cauſam ſpermẽtalẽ. Vnde nec calueſcunt ſicut nec mulieres. Homo aũt, & equus in ſenectute calſcunt cauſa ſupra dicta. Cætera vero animalia nequaquam. Iuuenes in animalibus fortiores ſunt pueris, quia iuncturæ puerorum fortes non ſunt, nec eorum nerui, ſimiliter neq; ſenum, vox quoq; iuuenum animalium acutior eſt voce ſenum, excepto vitulo, in quo accidit contrarium. Itẽ in iuuene ſanguis eſt tenuis, & aquoſus, multus. In ſene verò, ſpiſſus, niger, paucus. Animalia pilos habentia qñ ſeneſcunt, indureſcunt eorum pili. Similiter & in auibus plumæ. Cortices verò ſiue cutes animalium incroſſantur, & indurantur tunc, pp diminutionem caloris, & pp tranſitũ humoris cũ calore magis indurantur. Frigus eñi non indurat tñ, ſed etiã inſpiſſat corpus atq; condenſat. Aĩal multę pinguedinis cito ſeneſcit, & patũ generat, multaſq; habet occaſiones, in prima ætate, & in ſenio, & infirmis nõ eſt ſperma. Gloſa. In prima quidem ætate, quia cibus tranſit in crementum corporis. In ſenio verò, & infirmis, propter debilitatem vel paucitatem caloris.

De Superfluis humiditatibus animalium. *Cap.* XLVII.

ARiſto. in lib. de vegetabilibus. In omni animali & planta, & minera finita humoris materia prouenit ſiccitas loco humoris, pp victoriã indigeſtionis. Digeſtio.n. eſt vbi humor, & calor qñdoq; terminum conſequentur. Eritq; indigeſtio in lapidibus, & mineris, in animali vero, & planta non ſic, quia partes earum cõpactæ ſunt, vnde & ab eis fluxus venit, in mineris non eſt fluxus neq; ſudor, quia partes earũ raræ non ſunt, ideo nihil ab eis egreditur, ſicut ab animali, & plãta ſuperflua quædam, quia calor humorem ad extremitates trahit, diſpergiturq. materia per oẽs partes eius, & qđ ſuperfluit, emanat. Sicut.n. in balneo calor humorem trahit, qui in vaporem cõuerſus eleuatur, & qñ ſuperfluit, vel ſuperfluum fuerit, in guttas conuertitur. Sic in animali, & planta ſuperfluitates aſcendunt, & iterum deſcendunt in actionibus ſuis. Idem in li. de animalibus. In animalibus quidem magni corporis neceſſe eſt modicum eſſe ſuperfluum, & ideo paucę ſunt generationis, quia ſuperfluum tranſit in magnitudinem corporis indigentis multo cibo. Omnia ſuperfluą habent in corpore loca nota, ut ſuperflui cibi ſicci locus eſt inteſtinum inferius, & ſuperflui humidi veſica. Locus autem ſpermatis matrix, & loca coitui conuenientia teſticuli ſcilicet & virga. Locus verò lactis vbera. Eſt & aliud de corpore exiens nõ ſm viam ſuperflui quo indigetur, ſed ſecundũ viã diſſolutionis, nec habet in corpore naturalẽ locũ, ſed vagat caſualiter. ſ. vt ſudor, & hmõi.

De Sudore. *Cap.* XLVIII.

EX ſuperfluitate quidem humida paruarũ venarum exit ſudor, nec fit niſi qñ calefit corpus, & aperiuntur orificia venarũ. Iã verò quibuſdam hoĩbus accidit ſudor ſanguineus pp malitiã cõplexionis, quia corpus eorũ valde rarũ fuit, & paratũ ad fluxũ, ſanguiſq; valde humidus, & aquoſus pp debilitatẽ caloris in venis paruis. Sanguis.n qñ digeritur, inſpiſſatur. Color verò non poteſt digerere pp multitudinem ipſius cibi. Auicẽna in ſecundo canone. Sudor eſt aqueitas ſanguinis plus colericum admixtũ eſt, & eſt digeſtus, quàm vrina. Eſt.n. ſuperfluitas unctuoſitatis, & humiditatis poſt digeſtionẽ vltimã. Vrina eſt ſuperfluitas ſecundæ digeſtionis. Diuerſificatur autem calor ſm animalia, & in ipſo eſt reſolutio non pauca. Sudor athletarum confert apoſtematibus inguinis, & ea reſoluit. Sudor ſiccus luctantium cũ oleo de alchana reſoluit apoſtemata mammillæ, cum oleo verò roſato ponitur ad cõgelationem lactis in mammilla. Præterea ſordicies luctantiũ, quæ cõgregatur in corporibus eorũ, qñ inunguntur oleo, & permiſcentur pulueri, ſiue q̃ cõgregatus ſuper parietes ex vaporibus, & ſudoribus earum reſolutiua eſt ſciaticæ. Confert etiam duriciei matricis. Idem in 4. canone. Sudor beſtiarum venenoſus eſt, & ex eius potu fit facies viridis, & apoſtematur, & currit ex corpore ſudor fœtidus, & ex aſcellis. Cura eius eſt uomitus cũ aqua tepida; & tyriaca ex terra ſigillata.

De Lachryma, & ſaliua. *Cap.* XLIX.

ACtor. Lachrymam, vt ait Iſidorus, quidã a laceratione mẽtis dictã putant, quia. ſ. ex dolore mentis ſolet procedere,

dere, ipsamq; quodãmodo doloris affectu laceratã ostendere. Sed hoc dumtaxat in hoĩe rationali mente prędito, veruntamẽ cæterorũ etiã aĩaliũ nonnulla ex affectu consimili reperiũtur fleuisse. Est aũt lachryma stilla vel gutta liquida, lucida, vel salsa, ex oculis profluens, aliqñ quidẽ ex ira, & indignatione, aliqñ ex cordis vel corporis angustia vel dolore, aliqñ ex pietate vel cõpassione, aliqñ verò ex desiderio, vel gaudio, vel amore procedens. Isidorus in li. etymologiarum. Solũ equũ fertur pp hoĩem lachrymari, & doloris affectũ sentire, Interfectis itaque vel morientibus dñis suis multi lachrymas fundũt. Gregorius in moralib. Saliua in os a capite labitur, ab ore verò ducitur ad ventrẽ dũ glutitur. Aui. in 4 cano. Saliua diuersificatur ẽm spẽs, & cõplexiones singulariũ. Virtus eius oĩno maturatiua est resolutiua, abstergit pannũ, & lentigines, ac sanguinẽ mortuũ, venenis quoq; resistit, & sputũ hoĩs ieiuni scorpiones interficit. Item fricatur impetigo cũ saliua hoĩs ieiuni, & caphora. Eadem quoque dum distillatur in aurem a vermibus lęsam, eos interficit, & statim educit.

De Vrina. Cap. L.

ARistote. vbi sup. Oĩs aĩaliũ fęmina mingit ad posteri⁹. Ex maribus aũt quadrupedum, quæ mingunt retro est elephas, leo, camelus, & animal pilosum. Non potest autem esse animal hñs soleas, & mingens retro. Aues nõ mingunt, quia parum bibunt, & quod superest humidi trãsit in plumã. Similiter neq; pisces, & generaliter, nec aliquod ouãs. Auicenna vbi supra. Vrina calida est, & sicca. Omnis aũt abstersiua est. Itaq; Morphęã abstergit, confert doloribus neruosis, & præcipuè vrina caprarũ domesticarũ, & montanarum, propriè spasmo, & extensioni vel tetano. Item in vase æreo coagulata confert albugini, & scabiei, proprieq; vrina puerorũ. Similiter, & cocta cum porris. Fex vrinę confert Erisipilę supposita. Confert etiã linita scabiei, & Sahapha, & vlceribus venenosis, vlceribus pedũ. Ex vrinis quidẽ magis iuuatiua est vrina Cameli Arabici. Vrina verò hominis est cęteris, ea tñ debiliores sunt vrinæ porcorũ domesticorũ castratorũ, & ex eis fortiores sunt antiquæ. Porro vrina hominis castrati oĩs generis vrina debilior est. Ex vrinis autẽ magis abstersiua est vrina hominis. Sũt autem vrinæ medicinales humana, asinina, camelina, caprina, taurina, porcina, canina, leporina, lyncea, de quibus inferius locis suis dicetur.

De Stercore, & sterquilino. Cap. LI.

IN libro etymologiarũ. 11. Stercora sunt sordes quæ ex animalis purgatione diffluunt. Haly. Fimus oĩs est calidus, & siccus, virtus eius variatur ẽm animal de quo est, cibũq; eius naturam. Auicenna. Stercus oẽ calefactiuũ est, resolutiuũ, & siccatiuũ. Diuersificantur aũt stercora ẽm diuersitatẽ specierũ animaliũ, imo qñq; ẽm diuersitatẽ indiuiduorũ speciei vnius, & propriè hoĩum. Stercus quidẽ anatis non administratur pp superfluitatẽ suę caliditatis. Stercus etiã accipitris, & cristatellæ cęteraũq; rapaciũ raro administrat, qa supflua sũt valde. Administrat aũt in medicina stercus hoĩs, equi, cameli, asini, bouis, capræ, porci, canis, locustæ, talpæ, muris, lacerti, crocodili. Ex auibus verò gallinæ, colũbæ, ciconiæ, tardę, turdi, palũbi, vulturis, & hirundinis. Aug. in li. de moribus manichęorũ. Quid stercore aspernabilius? tatã tñ agris vtilitatẽ affert, vt eius inuẽtori stercucio, a quo ẽt stercus nomẽ accepit, diuinos honores Romani deferendos putarẽt. Palladius de agricultura li. 1. Stercus auiũ maximè necessariũ est agriculturæ, excepto anserũ lætamine, qd satis oĩbus inimicũ est: Stercorũ cõgestio locũ sũũ tenere debebit, qui abundet humore, & pp odoris horrenda a pętorij cõuertatur aspectu, humor. n. abũdans hoc pstabit stercori, vt si qua in eo sunt spinarum semina, putrefiant. Stercus asinorũ primũ est maximè hortis, deinde ouiũ, & caprinũ, & iumẽtorũ. Porcinũ verò pessimũ. Cineres optimi. s. colũbinũ feruidissimum. Cæterarumq; auiũ satis vtile excepto palustrũ. Stercus qđ anno requieuerit segetibus vtile est, nec herbas creat, si vetustius sit, minus proderit. Pratis vero recentia stercora pficient. At vber herbarũ, & maris purgamenta si aquis dulcibus lauentur, mixta reliquis vicem stercoris exhibebunt, & limus, quem scaturiens aqua vel fluuij incrementa respuerint.

De Spermate. Cap. LII.

ARisto. Sperma dicebant antiqui illud esse, qđ ex toto corpore exit, p hoc ẽt id pbãtes, quia maxima est in ea delectatio, & quia ex perfecto generatur pfectũ, similiter ẽcontrario. Et quia geniti generantibus assimilantur, non in creatione naturali tñ, sed ẽt in accidentibus, multiq; geniti maculas habent similes generãtibus, & in eisdẽ locis. Nos aũt dicimus esse sperma. qđ habet naturã essendi, conueniens toti, & nõ exiẽs a toto. Dicebãt illi q sperma est dissolutio corporis. Nos autẽ dicimus ipsum esse superfluũ quo indigetur, & melius est, q sit vltimũ. Qđ. n. ẽm viã superflui fit, & nõ ẽm viã dissolutionis, signũ est, qm aĩalia magni corporis sunt paucæ generationis, quia necesse est, vt sit in eis multũ dissolutũ, & paucũ superfluũ, rõne supra dicta Oẽ quoq; qđ dissoluitur a corpore, corrũpitur, naturã suã mutat, præterea dissolutũ nõ habet in corpore naturalẽ locũ, sed vagatur casualiter. Itẽ dissolutio semper debilitat, exitus aũt spermatis alleuiat. Et nõ exit a viro sperma tñ, sed sperma cũ superfluitate, q mala est, & infirma pp hoc hoĩes multi nõ generãt. Non est aũt sperma in iuuenibus pp crementũ, sperma namq; transit in crementũ corporis. Nec est etiã in senibus pp indigestionẽ, quia natura non põt benè digerere, sed nec in infirmis, pp debilitatẽ. Quidã aũt sunt multi spermatis, quidã pauci, quidã verò nullius, nõ pp infirmitatẽ sed pp contrariũ, qñ. n. sani sunt, & multæ carnis non spermatizãt nisi modicũ, nec coitũ desiderãt nisi raro, simi iter, & accidit mulieribus, superfluũ nãq; in corporibus pinguibus digeritur, & transit in pinguedinẽ. Huiusmodi occasio etiã accidit in vitibus fertilibus pp multitudinẽ cibi, qa fructus earũ diminuuntur, & corrũpũtur, Itaq; capri, qa qñ multũ impinguãtur, non coeunt nisi raro, pastores sapientes macrificãt eos antè coitum, similiter & cultores vitibus fertilibus faciunt. Igitũ manifestum est, q sperma est superfluũ cibi, quo indigetur, & cibi vltimi, cibi sanguinei. s. qui per membra spargitur, & magnũ eis vigorẽ dat Ideoq; sperma corpus debilitat, cumq; digeritur, & decoquitur, exit mutatũ, & alteratũ. s. albũ, nõ in colore sanguinis, nisi exierit indigestũ. Qñ aũt vir multum coire satagit, exit sperma sanguineũ. Rectè verò filij patribus, & parentibus similes sunt, qm id qđ a membris exiuit, simile est ei, qđ remansit. Itaq; sperma, quamuis in eo nulla appareat membrorum distinctio, potentia tñ simile est cuilibet membro. Sperma multiplicat in corpore cuius cõplexio calida est, & humida. Oẽ animal multi sæpi pauci seminis est. Hõ verò inter alia aĩalia comparatione sui corporis est multi seminis, humor quidem naturalis, & accidentalis conueniens est generationi spermatis. Calor itaq; solis, & calor animalis sunt in spermate, &c.

De Menstruo. Cap. LIII.

IDem. Menstruũ in fęminis simile est spermati in maribus. Nec est aliud, quã sperma indigestũ, sed non est conueniens generationi, quia si fuerit sperma non erit menstruũ, & ẽcõuerso. Huius signũ est, q natura fęminarũ debilis est, & minoris caloris, earũq; corpora molliora sunt, & leuiora, pauciorisque pili corporibus mariũ. Minora quoq; sunt eis in omni genere aĩalium generantium aĩal, Nec est exitus menstrui, nisi in istis generibus tñ. Sed generatio spermatis, & menstrui nõ fit ẽm eãdẽ viã. Nec est fętus ex cõmixtione duorũ spermatũ, quia multotiens imprægnatur mulier sine delectatione tpe coitus, & qñq; spermatizant vir, & mulier, nec tñ ab eis aliquid generatur, nisi in matrice fuerit humiditas tẽperata ex residuo menstrui, pp hoc omnino non parit mulier, qñ menstruat, neq; qñ multum menstruat. Aĩalia ouantia non menstruant pp corporũ siccitatẽ. Aĩalia verò q generãt aĩal, eijciunt humiditatem, præterquam in illis, quę occasionantur in generatione, sicut est genus mularum. Fluxus autem sanguinis non manifestatur in fœminis aliorum animalium, sicut in mulieribus. In interiori namq; mulier est maioris sanguinis, quàm fęminæ cæterorũ: & ob hoc accidit ei menstruũ. Ob hoc etiã minus infirmatur quàm vir. Lactantes omnino non menstruant vel modicum. Quæ verò menstruo carent, vt plurimum steriles sunt.

De Lacte. Cap. LIIII.

ISido. li. 11. Lac a Græco deriuatũ est pro candore. Græci n. album Leucon dicunt. Lac verò, & sanguis sunt, qđ nutrit, & qđ nutritur. Nã lacte nutrimur, sanguine viuimus. Caseũ aũt vocari quasi careũ, eo qđ careat sero. Nã oẽ serũ ei deducitur, vt ponderibus arguatur. Ex lib. de natu. re. Lac est humiditas in animalibus separata post imprægnatiõnẽ. Qñq; tñ vt dicit Aristoteles erũpit etiã in masculis, sed non apparet pp creationis eius spissitudinẽ. Lac mulierũ nigrarũ melius est, quàm albarum. In capris aũt est cõtrariũ. Aristoteles. Oues præcipuè inter oĩa animalia dant lac per multũ tps. s. per. 8. menses, quędam verò pascua minuunt lac, & quędã multiplicant, ut ea q sunt inflatiua, sicut faba, quæ capræ conuenit, & vaccæ. Signũ vero multitudinis lactis antè partũ est declinatio vberis ad inferius. Piscitũ Delphinus habet lac in mammillis, & lactat fœtus. Isaac in dietis. Lac temperatã habet cõplexionẽ in calore, & humiditate, quæ sunt in primo gradu. Vnde minus q̃ pisces humidum est, flegmatisq; generatiuũ, vicinũq; est sanguini, nec aliud est nisi sanguis secundo coctus in vberibus. Habet tñ a mammillis albedinẽ, saporitatẽ, & habilitatẽ. Idem lac tripliciter diuiditur, aut. n. dulce est vicinitus mammillas exiens, aut acidũ iã diu mullum, aut horũ mediũ. Dulce minus calidũ est, quàm in medio primi gradus, & in initio secundi. Qđ mõstrat eius saporitas, & sanguinis saporis vicinitas, ac facilis in cum matu-

mutabilitas. Vnde & minus, quã pisces est humidũ, & a plegmatè longè remotũ. Itaq; laudabilius est eius nutrimentum, & carni cæterisq; mēbris facile assimilandũ. Nõ aũt est accipiendũ lac.nisi corpus sit tẽperatũ, & stomachus exinanitus de cholericis, & phlegmaticis humoribus. Corpus.n.si his sit mundatũ, & lac benè digestũ multum nutrimentum dat, laudabilẽ sanguinem generat, carnem augmentat, & totum corpus laudabiliter humectat, exteriora tenerat, & pulchra facit. Vnde Rufus. lac bibentes ieiunos esse oportet, & bibatur calidum cum exit vbera: nec aliquid commedatur quousque digeratur, & labor, & motus nimius caueatur. Si enim cum nimio motu stomachi inuenerit de fectionem, eijcitur lac antequam digeratur, si verò fortitudinem inuenerit in corruptionem mutatur.

De Lactis origine. Cap. L V.

ARisto. Lac aĩalis totũ est in mãmillis. Mãmillæ verò sunt in aĩali, qđ generatur vel interius vel extra. Mulieres lactantes, & impręgnatæ non menstruant, quia natura lactis, & sanguinis menstrui eadẽ est. Nec põt ita materiare natura, ꝙ duobus sufficiat.s.exitui menstrui, & lactis. Sed qñ superfluitas illa transit in aliã partẽ, abscindetur ab alia: nisi accidat contrariũ naturæ. Et qñ quidẽ iam non potuerit esse cibus concepti ꝑ vmbilicũ pp magnitudinẽ, tunc ꝑparatur lac, & iterũ cũ transitus cibi non fuerit ꝑ vmbilicũ statim constringuntur venæ super quas posita est tela, q̃ dr̃ ombilicus, pp hoc exit natura extra. Iccirco non dr̃ esse lac ante tp̃s partus, nec multo post, nisi contra naturã accidat. Qm̃ ergo tp̃s partus aliorũ aĩalium non diuersatur, erit digestio, & complementũ lactis in illo tpe. Tp̃s autem partus mulierũ diuersatur, & ideo necessariò debet esse lac bonũ post septimũ mensem. Iam.n.non auferret ab ea pars bonæ digestionis, q̃ accipiebatur antea, & non indigetur illa. Cibus.n.omnium animalium non est nisi dulce, valdeq; digestum, & qđ ex eo remanet salsum est, & malæ digestionis. Iccirco lac ante tp̃s illud tale est, tunc verò congregatur lac bonum in mãmillis fœminarũ, & in locis superioribus pp ordinẽ sustētationis, qm̃ in loco qui est supra parietẽ, est principale mẽbrũ in quo est vita, & locus superior proprius est cibo, & superfluo Ex istis ergo locis, pp cãs dictas, erit etiam superfluitas sperma tis.q̃ est ex natura sanguinea. In illo quidẽ genere animalium erit lac ante impregnationẽ, nec est iuuatio in primo aut in vltimo. Fœminæ verò quæ non imprægnantur, qñq; lac habent in mãmillis ex herbis quas comedũt, & hoc raro accidit. In q̃busdã etiã regionibus nõ expectat impregnatio capræ, sed fricatur eius mamilla cũ vrtica, & exit primo sanguis, deinde sanei simile, postea verò lac bonũ nõ peius lacte impgnatarũ. In mamillis quoq; mariũ qñq; reperitur lac, sed paucũ cũ exprimitur, & si fortè multũ exprimatur, hoc accidit paucis, & raro.

De Multiplici lactis diuersitate. Cap. L VI.

ISaac. Lac diuersificatur quatuor modis, aut ſm naturam animalis, aut pascuæ suæ, aut tpibus, anni, aut nouitate, & vetustate. Ex natura animalis, qa aut est ex temperato animali bene carnoso, & huius melius est, maximè si ab vberibus noniter mulgeatur. Aut ex animali infirmo, & malę cõplexionis & macro, & huiusmodi peius est, & illaudabilẽ sanguinẽ generat, maximè si diu mulsum fuerit. Ex pascuis aũt diuersat, quia alia ex teneris, & recentibus herbis pascuntur, & hæc aquosũ, & subtile lac habent, & stomacho nociuũ. Alia ex siccis, & ramorũ extremitatibus, hæc habent lac minus aquosum, nõ solutiuũ, sed stipticum, & stomachi confortatiuũ vt capræ. Ex tpibus anni diuersatur lac, qa in veris initio subtilius est, & aquæ assimilatur, tũc.n.animalia vicina sunt partui, & aquosi humores adunantur in matrice, quibus necesse est admisceat. Ideoq; hoc tpe aquosum est nociuũ stomacho, fastidium mouens, & vomitum, stomachi asperitatem emolliens, & lubricans. Vnde & ventrem laxat. Sed post.40.dies vsq; in fine veris, & in initio æstatis illa humiditas crossa consumitur, & obediẽs actioni temperatur. Perfectè.n.mamillis iam digeritur, & laudabile ac nutribile efficitur. In fine verò ęstatis, & initio autũni calor aeris augmentat sicq; minoratur humiditas, & fit lac crossum, durum ad digerendum, ac stipticum. Vnde hæc lactis sp̃es in stomacho maximè coagulatur, & infirmitates pessimæ generantur, qa fumo capiti ascendente fiunt suffocationes anhelitus, & dolet caput oẽ. Si autem ad finem autumni peruenerit, iam humiditas sua substantialis propius cõsumitur, & incrossatur. Ex nouitate, & vetustate diuersatur, qa aut nouiter mulsum est, aut iam diu, aut mediũ. Nouiter mulsum magis calidũ est, & tẽperatũ, tñ naturæ animalis fit viciniũ. Vnde laudabilior, & nutribilior erit cibus, maximè acceptũ ſm qđ oportet. Lac verò iam diu mulsum naturam dulcis lactis egressum ad frigidinem accessit iam, & siccitatem naturalem, sicut acetum ex vino, ad qđ cũ lac deuenerit, ad digerẽdũ tẽperato stomacho durum est? Quanto ergo durius frigido: Calido tñ stomacho ſm medicinam prodest parum vel paucũ, multũ sumptũ, crossum & malum dat nutrimentũ. In renibus, & vesica lapidẽ generat, & arenam. Non tamẽ sicut dulce coagulatur in stomacho, quia iam duæ qualitates sibi ablatæ sunt humiditas, & calor. Vnde aufertur & coagulatio. Lac aũt inter hæc mediũ tardius est, q̃ dulce ad digerendum, & velocius quàm acidum. Ablata ergo butyrositate nutribilius erit alio lacte, & vaccinum maximè.

De Lacte meliori eligendo, Cap. L VII.

AVicenna. Lac melius est, qđ ex vbere sugendo bibitur, & illud ex eo melius, qđ est vehementis albedinis, æqualis essentiæ, qđ super vnguem distillatũ figitur, & nõ currit, & cum pastus ipsius animalis bonus est, & in ipso lacte non sapor extraneus, vt amarus vel acris, nec odor horribilis. Et oportet vt administretur statim vt mulgetur, antequam conuertat. Hal y. in 2. parte regalis dispositionis. Lac melius qđ est mundæ albedinis, temperati liquoris, de sano corpore animalis, qđ nec nimis est a partu longinquũ. Diascorides. Lac simplex bonum est, solutorium ventris, & bonos nutriẽs humores, sed inflationẽ stomachi facit, & interioribus molliciem. Est autẽ bonum lac niueum, & pingue. Et melius est vernale, q̃ æstiuale. Oẽ lac coctum ventrem stringit, & maximè si lapides in illo cocti fuerint. Lac coctum vulneribus intestinorum cõfert. Lac verò cum melle temperatum, & parte aquæ, valet causis intestinorum renum, vesicæ, prurigini quoq; & cacochimiæ, huic & sal adhibendum est, quia sal inflari ventrem non sinit. Lac q̃dem magnificũ est ad nutrimẽtũ, & maximè cũ calor naturalis in eo est, & primũ quidẽ lac mulierũ benè nutritarũ. Post hoc aũt ouiũ lac cõtrariũ est spleneticis, hepaticis, neruis oĩbus, & febrientibus, & capitis doloribus, & scotomaticis, & epilẽticis. Si tñ veluti purgatorium detur, non lædit, sicut lac artificiose decoctũ. Habet aũt oẽ lac murcã, q̃ per decoctionẽ separat, hæc si accepta fuerit, vẽtrem plus mollit, maximeq; melancolicis, & leprosis prodest. Lac recens contrarium est venenis acceptis & calorem habentibus. Et bibentibus cantarides aut iusquiamũ prodest. Oẽ autem lac melius iuuat si sugatur, quia plus nutrit, & nõ facile corrũpitur. Lac mox mulsum oẽs inflationes bibitum paragorizat. Item oẽ lac ad oculorum acre reuma valet, & si deforis cum oui vitello, & oleo roseo in inflammatione oculorum ponitur, somnum facit, & dolorem mitigat.

De Lacte malo ac venenoso. Cap. L VIII.

AVicenna vbi supra. Lac acetosum frigidum est, & siccum crudi humoris, & tardæ digestionis valde, fluxum colericum, & sanguineum constringit, & multotiens ethicas febres expellit cum aufertur eius butyrum, & fit ita ꝙ bene digeritur. Idem in 3. canone. Lac corruptum, qđ in via acetositatis conuertitur ad putrefactionem aliam venenum est, & ab eo generatur vertigo, & sincopis, & punctura in ore stomachi, qñq; & accidit ex eo colerica passio mortifera. Cura autẽ eius vomere cũ aqua mellis, deinde potare vinum purum cum diapiperon, & vaporare stomachum cum oleo nardino. Præterea lac qñq; congelatur in stomacho pp aliquam causarum lędẽtium congelantium, aut ꝑparationẽ forte in ipso lacte aut pp coagulum ebibitum. Et accidunt ex eo sudor frigidus, & sincopis, & febres rigoris. Et est huiusmodi congelatio veneum, sicut congelatio sanguinis, est.n.ex genere illius. Ex ipsa iterum accidit frigus corporis, & paruitas pulsus, & præfocatio constringens anhelitum, qñq; verò inflammatio ventris. Ad huius curationẽ dat in potu calamẽtum siccum, & statim resoluit ipsum pp virtutẽ suã, qa ꝓhibet etiã a coagulatione lac mulctũ & conseruat ipsum. Datur etiam in potu de coagulis aliquid. Ipsum namq; resoluunt, aut ꝑ vomitum vel solutionẽ educũt.

De Coagulatione lactis. Cap. L IX.

ARistote. Quædam animalia multum habẽt lac plusquam quo fœtus indigeat. Et est conueniens materia casei, maximeq; lac ouis, & vaccæ. Aliud verò lac nõ est conueniẽs ad caseum, & maximè animalis multas mamillas habẽtis. Coagulatur autem lac, & coagulo, & lacte ficuum. Lac namque ficuum aggregatur in lana, deinde abluitur illa lana cum modico lactis. Postea lac illud ibi residuum eijcitur, & cum admiscetur ei coagulatur. Lac verò multi casei plurimi cibi est, & quanto densius est tanto caseacius. Lac cornutorum animalium coagulatur, aliud autem non. Lac per frigus non coagulatur, sed aquositas ab eo separatur. Residuũ vero fit spissum atq; crossum, per ignem autem incrassatur. Item lac animalis carentis dentibus superius coagulatur. Lac verò dentes habẽtis in vtraque mandibula nequaquam, sicut nec eius sepum, & eius lac tenue est atque dulce. Lac cameli tenuissimum est respectu aliorum. Et ipsum sequitur lac equæ, & post asinæ, lac vaccæ spissum est valde. Et est conueniens materia casei lac ouis, & vaccę, lac quoque capræ bonum est. Palladius vbi supra. Coagulandũ autẽ est lac coagulis agni vel hædi, vel etiã pellicula, quæ solet pullorum

pullorum uentriculis adhærere, uel agrestis cardiui floribus, uel lacte ficulneo. Pli. lib. 28. Sicuti e lactis vsu vtilissimũ cuiq; maternum concipere, nutricis exitiosum est. Hi sunt.n. infantes q colostrati appellant, densato lacte in casei speciẽ. Est aũt colostra prima a partu spongiosa dẽsitas lactis. Maxime aũt alit qđcunque humanum, mox caprinũ. Vñ fortassis fabulæ Iouem ita nutritum dixere, dulcissimum ab hoĩs camelinũ, efficacissimũ ex asinis. Magnorũ aĩalia & corporũ facilius reddit. Stomacho ac cõmodatissimum caprinum, qm̃ fronde magis q̃ herba vescũtur. Bubulum medicacius. Ouillum dulcius & magis alit. Stomacho minus utile, qm̃ est pinguius. Oẽ autem vernum, aquatius æstiuo, & de nouellis, probatissimum vero qđ in vngue hæret nec defluit, Innocentius decoctum, pcipue cum calculis marinis. Aluus maxime soluitur bubulo. Minus inflat quodcunque decoctum. Sanat vuas, lichenas. Ad oẽ vtile contusa aut luxata, maximẽ renes, vesicã, interanea, fauces, pulmones, foris pruritũ cutis, eruptiones pituitæ cibi, aut potus abstinentia. Nam ut in Achaia bubulum biberent pthisici synctæriciq; diximus in rõne herbarum. Sunt inter exempla q asininũ bibẽdo liberati sũt podagra chyrograve. Medici speciẽ, vnã addidere lactis generibus, qđ schiston appellauere. Id fit hoc modo: fictili nouo feruet maxime caprinum, ramisq; ficulneis recentibus miscet, additis totidem cyathis mulsi quot sint heminæ lactis. Cum feruet, vt circunfundatur, præstat cyathus argenteus cũ frigida aqua demissus ita ne quid infundatur. Deinde igni demptũ refrigeratio ne diuidit, & discedit serum a lacte. Quidã & ipsum serum iam multo potentissimum decoquunt, ad tertias partes, & sub diuo refrigerant. Bibit aũt efficacissimẽ heminis per interualla sanis diebus quinq; a potu illius solitis gestari, dat comicialibus, melancolicis, paraliticis, in lepris, Elephantijs, articularibus morbis. Infundit quoq; lac contra rosiones a medicamentis factas. Et si vrat dissenteria decoctũ cũ marinis lapillis aut cũ ptisana ordeacea. Itẽ cõtra rosiones intestinorũ bubulum aut ouillum utilius, recens quoque dissentericis infundit. Ad collũ aũt crudũ. Item vuluæ, & contra serpentium ictus, pthisicis, cantaridum, aut salamandræ, aut buprestis, aut phithocampes venenis. Priuatim bubulum his quæ calastrum biberit aut cicutã, aut dorienium, aut leporẽ marinum, sicut asininum, contra gypsum & cerusam & sulphur & argentũ viuum. Itẽ duræ aluo in febri. Gargarizatur quoque faucibus exulceratis vtilissimẽ, & bibit ab imbecillitate vires recolligentibus quos atrophos vocant. In febri ẽt q̃ careat dolore capitis, pueris ante cibũ lactis asinini hæminam dari conuenit, aut si in exitu cibi rosiones sentiant. Antiqui in arcanis humerum. Sed hoc si non esset habuerunt e caprino. Actor. Est aũt coagulũ, ut superius dictũ est, stomachus aĩalis, sic dictũ ex eo q lac coagulari facit. Extrahit aũt ab aĩali anteq̃ incipiat herbas comedere, & salitur, & cõseruatur ad vsum prædictum.

De triplici substantia lactis. Cap. LX.

ISaac. Lac itaq; compositũ est ex tribus substantijs in virtute & actione diuersis, vna subtiliatiua & mundificatiua. Altera crossa & opilatiua, tertia mollitiua & ignatiua. Quod aquosum est acutum est & subtiliatiuũ. Caseata substantia est frigida & crossa & opilatiua. Butyrosa & mollificatiua & vnctuosa. Cuiuscunque ergo lactis maior est aquositas, salubrius est alio, minoris nocumenti ẽt si sæpe accipiat, qa crosso sanguine generando remouetur. Inde Galienus. Qđcunq; lac subtile est & aquosum, sicut asininũ & caballinum non sanguinem crossum generat. Qđ vero plus abundat ad caseũ sicut vaccinum & pecorinum sanguinem facit crossum, tñ naturaliter plus vaccinũ. Quodcũq; aũt in tribus substantijs est tẽperatũ, sicut fœmininum & caprinũ, pfectũ generat nutrimentũ & temperamentum. Vñ antiqui elegerunt serum caprinũ. Lac cũ sua substantia butyrosa mutat in fumositatem & genera colerica, qa butyrũ naturaliter est nutrimentũ caloris. Crossities vero casei in acetositatem mutatur & putredinẽ. Vñ non est accipiendũ nisi corpus sit tẽperatũ, & stomachus exinanitus de colericis & flegmaticis humoribus, sicut iam dictũ est superius. Auice. in 2. Canone. Lac compositum est ex soluẽte qđ est eius aqueitas, & constringẽte, qđ eius caseitas. Et colustra quidem est tardæ digestionis, & crossi humoris, tardęque descensionis. Mel autẽ ipsum rectificat & acquirit ex ea corpus plurimum nutrimentum.

De sero. Cap. LXI.

DIascorides. Serum habet vim purgatoriã educens ventris humores. Isaac vbi supra. Substantia lactis aquosa & acuta, sicut iã dictũ est supra crossos humores inscidit atque subtiliat, lauat quoque viscera, mordet intestina, & mouet adhibita velociter expellendo. Ideoq; ventris solutiuum est, & est laudabilis aquositas lactis in his quæ suauiter mundificare vis. Maxime si in corpore interiori uel exteriori cute sunt humores putridi & corrupti uel acuti melancolici de incensione coleræ rubeæ uel sanguineæ. Cuiuscunq; ergo lactis maior est aquositas salubrius est alio & minoris nocumenti, sicut iã dictũ est. Auice. ubi supra. Aquositas lactis calida est, subtiliatiua, lauatiua, solutiua, & in ipsa non est mordicatio. Itẽ aqua casei impinguat habentes cõplexionem calidã & siccã, cum eius potu soluunt pp causam suã. Nõ aũt eos impinguat, nisi qa humectat, & qa malum humorẽ extrahit, et ob hoc nutrimẽtũ rectificat. Itẽ delet pannũ et cicatrices linitum, et qñq; confert eis ẽt bibitũ. Soluendo aũt educit colerã adustã et epithimo soluit melancoliã adustã. In corporibus quoq; calidæ complexionis excitat coitum. Item in aqua casei est caliditas quædam, eo q in ipsa sunt nitrositas acquisita ex sanguine primum, et pars colerica, impinguat ualde canes et nutrit eos. Potus eius cũ medicinis mundificatiuis melancoliæ confert et panno. Eadem recens cocta cum tanto vino quanta ipsa est in cortice granati donec consumatur, prohibet spasmũ faciei. Item soluendo educit coleram et adiuuat eius abstersio propter nitrositatem suam, mixta uero melle fit magis lauatiua. Bibitur etiam propter scabiem.

De caseo. Cap. LXII.

ISidorus. Caseum vocat quasi careum, ex eo q careat sero. Nã oẽ serũ ei deducit vt pondus arguat. Palladius vbi supra. Caseus mense Maio coagulandus est lacte sincero, cui serũ oẽ deduci dẽt, ut et põderibus arguat, vbi vero solidari cęperit, i opaco ponendus est loco aut frigido, et subinde pressus adactis pro acquisita soliditate ponderibus, trito ac torrefacto sale debet aspergi, et iam durior vehementius primi. Post aliq̃t dies soliditate iam formulæ per crates ita statuant, ne inuicẽ se unaquæq; contingat. Sit aũt loco clauso, et a uentis remoto, ut teneritudinẽ seruet atq; pinguedinem. Vitia casei sunt, si aut siccus sit, aut fistulosus, qđ euenit si aut parũ prematur, aut sales nimios accipiet, aut calore salis uratur. In recenti cõficiendo aliqui nucleos uirides pineos terunt, atque ita lacte mixto gelant. Aliqui timũ tritum et frequenter colatum cõgelãt. Qualecunq; et saporẽ uelis, efficere poteris, adiecto qđ elegeris cõdimẽto, seu piperis seu cuiuscunque pigmenti. Isaac li. 1. Caseus ex tribus substantijs cõponit, una ex lactea, alia ex coagulo, tertia ex sale. Lac quoq; sicut diximus cõponitur. s. caseitate, butyrositate, et aquositate, pter q̃ diuisionẽ et caseus incidit triplicitatẽ, aut.n. recens est et aquosus, aut vetus et parũ aquosus, aut inter humiditatẽ recentis et siccitatẽ ueteris medius. Coagulum.n. uirtute sui acuminis et caloris ad siccitatis in eo dñatur, q bus sua finitur humiditas. In recẽti uero non sic finitur. Et si.n. coagulum cuilibet caseo insit inseparabiliter, recenti tñ insensibiliter pp humiditatis suæ multitudinem. Idem in li. 3. Caseus vniuersaliter pessimus est stomachi grauatiuus, digestionis difficilis. Ideo sæpissime illo utentes colicam inscidunt passionem. Et lapides in eorum renibus generantur, sed tamen diuerso modo est. Caseus recens minus calidus est cęteris et acutus. Vnde uicinus est frigiditati et humiditati quasi in primo gradu, qđ est pp humectationem lactis aquositate in se continentẽ, quare cæteris nutribilior est, et uẽtrẽ humefacit absq; vllo stomachi nocumẽto, pcipue si sale careat. Vetus aũt et siccissimus acumen et calorẽ hẽt palã pp sal et coaguli siccitatẽ. Proinde cito in fumositatem et colericos humores conuertit, qđ duobus modis contingit, unus est, quia eius unctuositas in propatulo est, ob eius aquositatis carentiam. Alius pro acumine, qđ acquisiuit coagulo et sale. Ideoq, stipticus est et uitãd', qa nõ ẽ bon' ad nutrimẽtũ, nec ad bonũ sãguinẽ gñrãdũ, nec ad uẽtrẽ humectãdũ. Case' ergo iter nouũ et uetus mediocris, fit laudabilis fm aliquarũ extremitatũ vicinitatẽ.

Adhuc de eodem. Cap. LXIII.

AVicenna, ubi supra. Caseus melior est medius inter illum q extendit ut uiscus, et frangibilẽ, ambo quidẽ mali sunt, et q sapore priuatus est, et declinans ad dulcedinẽ. Factus aũt ex acetoso melior est eis. Casei malitiã augmentãt subtiliãtia, qa faciunt ipsum penetrare, dũ eũ impellunt. Et caseus caprarũ q̃ uescuntur subtiliatiuis est melior, q̃ earũ q̃ nil et robelijs. In ipso est abstersio, et ex eo fit emplastrum obtalmiæ, et extremitati palpebræ percussę. Generat autẽ lapidẽ in renibus et uesica, proprieq; humidus. Sed confert ulceribus intestinorũ, proprie assatus, et prohibet solutionẽ. Coctus aũt in aqua et in potu datus ablactantibus lac earum multiplicat. Dr ẽt q caseus cum colamento montano super uenena epithimat. Caseus recẽs frigidus est et humidus in ij. nutritiuus et impinguatiuus, et comeditur post ipsum mel. Caseus qdẽ recens non sallitus prohibet plagas apostemari, lenit naturã, et eius aqua soluendo educit colerã. Salitus aũt non uetus uelocior est indigestione et descensione. Verũ salitus et non salitus malus est stomacho. Dixit tñ Dioscorides, q recens stomacho bonus est sed illud est ex eis in q bus ambiguitas est. Caseus autẽ uetus calidus est, abstersiuus, mundificatiuus, et humorem colericum efficit comestus. Bonus est autem ulceribus malis, et vulneribus leuibus recentibus. Recens autem fortior est in hoc, et prohibet eorum apo-

stemationem. Item vetus cum oleo ualet in emplastro super duriciem iuncturarum. Valet etiam secundum Galienum ad podagram, & contractionem membrorũ, & alijs quoq; doloribus valet. Caseus antiquus sallitus calidus est & siccus, extenuat apostema, & bothor. Salsus aũt non vetus est inter vtrunq;. Diascorides. Caseus viridis sine sale eustomachus est: Pingues facit humores, carnes replet, ventrẽ mollit. Elixus aũt & assus ventrẽ stringit, tumoribus oculorum medeť, liuores tollit. Sallitus autẽ maciẽ pinguibus facit. Cacostomachus est, quia facit ardorẽ, & maxime bubalus, q tñ coagulatus oĩbus tumoribus medeť suppositus, & oculis maxime. Caprinus qdem stringit, & ẽt bubalus, sed plus ardorẽ facit, qa siccior est. Ouinus qdẽ plus nutrit, & minus uentrẽ stringit, qa pinguis est. Item sallitus ventrem mollit, vetus aũt stringit, aqua vero casei canes impinguat. Pli. lib. 11. Caseus non fit ex vtrinq; dẽtatis, qm̃ eorum lac nõ coit. Idem lib. 28. Sestius eosdem effectus equino caseo quos bubulo tradit. Stomacho vtiles, qui non sunt salsi .i. recentes. Veteres aluum sistunt corpusq; minuunt, stomacho vtiliores. In totũ salsa minuunt corpus, alunt mollia. Caseus recens cũ melle suggillata emendat. Mollis aluũ sistit. Sedat tormina pastillis in vino austero decoctis. Rursusq; in patina tostis cũ melle, qđ saprum vocant, qui cum sale, & sorbis siccis cũ vino tritus potusq; medetur celiacis. Genitalium carbunculis caprinus tritus, & impositus. Itẽ acidus cũ oximelle. Ex lib. de naturis rerũ. Quia ergo dicit Galienus, caseum generaliter esse malũ, de substantia caseata pura est intelligendũ. Nam ex triplici lactis substantia caseus est, serum quidẽ bonum est, & butirum melius. Caseus aũt perfectissimus. Itaque caseus lacti uicinus, & crassus ac butyrosus, bonus est, & sanis sanus, vnde dicit. Plin. Zoroastrẽ in deserto solo caseo vixisse annis viginta ita temperate, vt non sentiret dolorem alicuius morbi.

De butiro. Cap. LXIIII.

ISaac li. 1. Butirum, vt dictum est, naturaliter nutrimẽtũ est caloris, & est butirosa substãtia mollificatiua, & vnctuosa. Idem in lib. 3. Est aũt butyri natura quasi pinguedinis, quæ est cũ carne, & ossibus cõmixta, propterea vulneribus pulmonis, pectoris, & diafragmatis est conueniens. Mundificat. n. & colat, & vulnera ad maturitatẽ perducit. Gingiuis ẽt infantiũ dolentibus pp dentes nascentes, dat mitigationẽ. Quod si cũ melle mixtũ potui deť, fit cõtra venenum. Et assuefactũ stomacho nocet, qa villos eius & asperitatẽ mitigat vel mollificat. Auicẽ. ubi supra. Butirum calidum est, & humidum in primo, maturatiuum, resolutiuum, mollificatiuum, & eius resolutio est in corporibus teneris vel medijs, nõ duris. Fumus eius exiccatiuus est, & facile cõstringit, & est sedatiuus dolorum materiarũ effusarũ ad mẽbra. Linitur ex eo corpus ac uenter, & nutrit, & impinguat. Confert vlceribus neruorum, & implet ac purgat vlcera. Confert ẽt tussi frigidæ & siccæ, proprieq; cum amigdalis & zuccaro. Similier in pleuresi & peripleumenia. Sputũq; facile facit & maturat, phibet aũt sputum sanguinis. Et confert vomitui sanguinis & sanici, qñ cũ melle lambitur. Itẽ cum eo bibuntur medicinę, quę sunt ad exituras uelaminũ cerebri, & apostemata radicũ auriũ, & narium, & oris, & gingiuæ, & ad colla. Liniť ẽt ex eo caro gingiuarum infantium, & facilis fit ortus dentiũ. Itẽ lenificatiuum est, plurimus eius vsus soluit. Ex eo quoq; clistere fit ad apostemata calida & dura in intestinis & matrice, & poniť in medicinis vulnerum orificij vesicæ. Resistit aũt venenis, præcipueque cum eo linitur morsus viperæ. Diascor. Butyrum ouium melius est, quia colore subrussum & pinguius est. Oẽ tñ digestibilẽ habet virtutem. Et qa virtus eius malactica est, ventrẽ mollit, ad siccitatem pulmonum iuuat. Cathaplasmatibus miscetur & tumentia vulnera reprimit. Pruriginem tollit capitis. Neruorumque dolorem. Vulnera sordida purgat, & replet. Carnesq; superfluas increscere vulneribus non sinit. Morsus serpentium lõgius arcet & dissentericis ac lientericis & ad colli vulnerationes ano suppositum valet. Butirũ quidem in lucerna pro oleo ponitur, & sic fumus eius colligitur, huic virtus siccatoria est, oculorum reuma sicca & cicatrices eorum sanat. Plin. lib. 28. E lacte fit & butirum barbararum gentium laudatissimus cibus, & qui diuites a plebe discernat, plurimum e bubulo & inde nomen. Pinguissimum ex ouibus fit, & ex caprino, sed hieme calefacto lacte æstate expresso tantum, crebro iactatu in longis vasis angusto foramine, spiritum accipientibus sub ipso ore alias præligato. Additur paululum aquæ vt acescat. Quod & maxime coactum in summo fluit, at id exemptum addito sale, oxigalia appellant. Reliqua decoquunt in ollis. Ibi quod supernatat butirum est oleosum natura, quod magis uirus respuit, hoc præstantius iudicatur: Pluribus compositionibus miscetur inueteratũ. Natura eius astringere, mollire, replere, purgare. Oxigalia fit & alio modo acido lacte addito in recens, quod dum acescit, utilissimum est stomacho.

De vniuersali proprietate lactis secũdum medicinam. Cap. LXV.

AVicenna vbi supra. Lac qdẽ nutrimentũ est & æquat chimos, confortat corpus & abluit. Itẽ lac ppinquę digestionis est, cũ sit generatũ in sãguine, q est in summo digestionis, cui superuenit digestio quędã alia, q̃uis sit ex mẽbro qđ ad frigus declinat. Non. n. nutriť ab eo. s. mãmilla nisi fiat in dispositione cibi, qui indiget digestione plurima. Sed qñ dñať ei caliditas bona, reducit ad naturam sanguinis æqualis uelociter, pp declinationẽ aũt suã frigus flegmaticus nocet, qa caliditas eorum conuertit ipsum ad sanguinẽ sicut dẽt. Magis aũt consistẽtibus conuenit, q̃ adolescentibus calidæ cõplexionis, qa conuertiť in ipsis ad coleram. Senibus vero confert, eo ꝙ humectat, & remouet pruritũ q est eis pprius. Sed oportet ut iuueniť ad ipsum digerendũ cum melle Lac cũ melle bibitũ interiora vlcera mũdat ab humoribus crossis, eaq; maturat & lauat. Et est boni chimi, facit ẽt exuberare sanguinẽ. Oẽ aũt lac facit opilationes & proprie in hepate, nisi lac camelarũ fętarũ, & similiũ pp paucitatẽ caseitatis, & abstersionem aquositatis eius. Nocet aũt fluxũ sanguinis habentibus, nec est bonũ uisceribus. In substantia qdem sua uelocis conuersionis est, & pprie ad caliditatẽ, nec est aliqd nocibilius corpori q̃ malũ lac. Plurimus eius usus generat pediculos. Sed ipsum abstergit cicatrices fędas in cute linitũ. Et bonũ colorẽ efficit bibitum. Multotiens tñ facit accidere sordes. Nocet ẽt dentibus, & concauat, & consumit eos, & pprie cũ frigidę complexionis sunt, laxam efficit gingiuã, facit ẽt caliginem uisus. Verũtñ cum mulgetur in oculo, confert obtalmiæ, & asperitati. Est ẽt conuenientius pectori q̃ capiti & stomacho. Medeť vlceribus pulmonis, & extenuationis. Et gargarizatum cõfert pfocationi & squinantiæ, & apostematibus vuæ & amigdalarum. Nocet tñ habentibus tremorem cordis humidum. Nocet ẽt spleneticis & hepaticis, & indigentibus regimine subtiliatiuo, præter lac camelarũ fætarum, hoc. n. non nocet, sed iuuat. Itẽ lac facit euenire lapidem. Et decoctum donec cõsumať eius aqueitas constringit uentrẽ, ac fluxũ sanguinis per interiora retinet. Omne pterea lac crossum excitat colicã & generat lapidẽ ppr eq; colustra. Itẽ lac excitat coitũ, ita ꝙ ẽt acetosum & mesit .i. aqua lactis in corporibus calidę complexionis, hoc facit eo ꝙ humectat & inflat, & sępe uentrem lenit. Decoctum aũt in quo carbones extincti sunt & calefactum cum lapidibus ignitis & laminis ferri, proculdubio uentrem stringit. Itẽ lac confert rasuræ intestinorum, & potui medicinarũ mortaliũ. Est aũt cura obliuionis siccæ, ac tristitię & alienationis. Multotiens quoq; sanaň illi qbus accidũt apostemata mala, & carbunculi, & scabies & prurit⁹ bibitone lactis, cũ in eorũ cõplexionibus nõ fuerit qđ ipsũ corrũpat & cõuertat ad colerã. Nocet aũt hñtibus apostemata intrinseca. Lac recẽter mulsũ crossũ multotiẽs facit incurrere febres.

De diuersitate lactis secundum differentiam animalium. Cap. LXVI.

DIuersificatur autem lac ſm species aĩalium, & ſm ætatem, ut si est paruũ aut magnum, aut mediocre. Et ſm formã, ut si est lenis carnis aut duræ, extenuatũ aut pingue. albi coloris aut alterius. Nã debilius dr̃ oẽ lac albi aĩalis & est uelocioris descẽsionis. Et uaccinũ qdẽ lac multũ hẽt butyrositatis. Lac uero camelarũ partui uicinarũ minus & ẽt caseitatis, & est subtile ualde. Lac siĩr asinarũ & equarũ subtile. Caprarũ uero tẽperatũ. Ouiũ aũt crossum & pingue. Itaq: caseitas in lacte camelino pauca est, postea in equo, deinde in asino, & ob hoc raro caseať in stomacho et superioribus uẽtris plus q̃ aliud. Et lac qdẽ oĩs aĩalis cuius impręgnatio plixior impręgnatione mulieris malũ est. Quapp pportionale est illud qđ est pximũ, sicut uaccinũ. Et sicut lac uernale aquosum cõparatione ad æstiuũ, sic et lac aĩalis cuius pastus est ripa, uel terra limosa. Plãtæ siquidẽ ueris aquosæ sunt, cõparatæ ad plãtas ęstatis, et quãto magis ęstas accedit ad autumnũ, tanto fit lac magis crossum. Et illud meli⁹ est qđ est in medio ęstatis. In ipso tñ timeť, ꝙ calor illud cõuertat postq̃ potatũ fuerit, hoc aũt in uere non timeť Ventrẽ quidẽ leniunt pprie lac equinũ, camelinum, et asininũ, deinde uaccinũ, post caprinũ, et quãto plus minuiť aqueitas. Isaac vbi supra. Oĩum aũt lac laudatissimũ est, quod est subtilissimũ, ut fœmininum, Secũdo asininũ, post capcinum. Asininum tñ est ita in subtilitate uicinũ. Crossissimũ est plus nutritiuũ uaccinũ, dehĩc porcinũ. Magis aũt caseatum est porcinum, q̃ uaccinum, plus aquaticum porcinum, post hoc camelinum, tunc caballinum et asininum. Tẽperatius et in tribus substantijs mediocrius fœmininũ, secundo caprinum. Nã oẽ lac naturã et cõplexionẽ aĩalis cuius est, imitať. Si ergo est de crosso animali, crossum erit. Si de subtili, subtile. Vt autem ait Galenus, lac porcinum grauius est in odore q̃ uaccinum, et iõ magis flegmaticum. Actor. Sunt autẽ species lactis medicinalis, ſm Auicennã uaccinum, ouinum, caprinum, camelinum, equinum, asininum, caninũ, muliebre. De quibus fere omnibus locis congruis iam dictum est superius.

Plinius

Plinius lib.11.Mulieri ante septimum mensem pfusum lac inutile.Ab eo mense quo vitalis est partus, salubre. plerisque autē totis mãmis atq; ēt in alarū sinus fluit. Cameli lac mulgeť ne iterum grauescat suauissimum hoc existimať ad vnã mensurã tribus aquæ additis Bos ante partū non hẽt. Ex primo semp a partu colostra fiunt,ni admi sceať aqua in punicis modū coeunt duritia.Asinæ pgnantes continuo lactescunt. Pullo earum ubi pingue pabulū, biduo a partu,maternum lac gustasse lætale est. Genus mali vocatur colostratio Tenuissimū camelis,mox equa bus,Crassissimum asinæ, vt coaguli vice vtanť. Conferre aliqd & candori in mulierum cute existimať.Omne autem igne spi satum humore feruescit.Bubulum caseo fertilius, q̃ caprinum, ex eadem mensura pene altero tanto. Quæ plures quaternas mammas habent caseo inutilia.Et meliora, quæ binas.

De vita,& morte animalium. Cap. LXVII.

ARistoteles in libro de vita & morte. Aĩalia alia longioris vitę sunt,alia breuioris.Ignis aũt & aqua,& his pxima cã sunt gñationis & corruptionis.Quæcunq;.n.composita sunt naturã earū participant ex qbus sunt,corrumpunť ergo aĩalia, qa sub sunt contrarijs.A contrario.n.solū contingit corrũpi.Impossibila est aũt materiã habẽti non inesse cõtrariū. Mox.n.cū potentia inest cõtrariū possibile materiæ. Iõ longioris vitæ aĩaliū sunt hõ & elephas.Et similiter maiora,sicut frequentius est dicere lõgioris uitæ sunt q̃ minora. Oportet aũt accipere qđ aĩal natura calidū est,& humidū & hmõi iuuentus.Seniũ aũt frigidū est,& ēt siccū,& moribundū. Vñ oportet humidū non leuiter.i.de facili esse siccabile,sed pingue.Neq; iterū paruū humidū:qa defacili paruū humidū siccabile est. Itaq; magna aĩalia, & plantæ longius viuũt. Rõnale est.n.maiora plus hñe humidū. Duæ aũt causæ longioris vitæ sunt.s.quale,& quantum,ideſt caliditas & humiditas,& horum quantitas. Est aũt in quibusdam calidum & pingue, qđ simul facit & non cito siccari, & non cito frigescere.Interimiť aũt hmõi,aut ęgritudine,aut natura,aut ēt dieta,aut ēt ætate.Oportet ergo calidum & humidum nõ sit superfluum esse,contraria est.n.naturæ superfluitas,& corruptiua. Vñ & supereffusa multaq; semina cito senescunt.Amplius quæcunque masculinorū fatigantia sunt, cito senescuut. Desiccat.n. labor,senectus aũt sicca est naturaliter. Sed in hoĩe masculina fœminis plus uiunnt,qa masculus fœmina calidior est,pp eadẽ ēt cãm,q̃ in calidis locis sunt,lõgioris uitæ sunt q̃ q̃ in frigidis. Quia uero semẽ superfluitas est, lõgioris uitæ est mulus equo, & asino,ex quibus est,& fœminæ maribus, si accidunt masculi, dū passares breuioris uitæ sunt fœminis.Alimentū aũt accipientia,ut plantæ,& aĩalia corrumpunť, consumunt.n. seipsa.Nã sicut multa flãma cõburit,& corrũpit paruã in alimentū assumẽdo.Sic & phisicus calor.i.naturalis primū digestiu⁹ est,cuius est digestio cõsumit materiã in qua est. Aquatica aĩalia breuiores uitæ sunt q̃ pedibus gradiẽtia, qa humida sunt & aquosa,& ta le ueolociter corrumpit,qa frigidum est,& densabile, & ēt aĩal, qđ est fine sanguine pp eandẽ cãm cito corrũpiť. Apes aũt longioris uitæ sũt alijs aĩalibus maioribus. Idem in lib.de aĩalib⁹. Elephas uiuit annis 200.& forte 300. Equus aũt uiuit usque ad annos 30.uel 35.equa uero usque ad 11.Bos masculus uiuit annis 15.castratus aũt 2..Camelus uiuit annis 30. & plus.Canis usq; ad 14.Porcus usque ad 15. Ouis in Ethiopia ppe uiuit annis 14.Capra uero 11.Delphinus uiuit annis 120.uel pl⁹, qđ pbať qñ captus amputata cauda dimittiť, & sic post multa tpa iueniť.Pauo uiuit 25.annis.Colũba & tortur 15.Homo uero diutius oĩbus aĩalibus uiuit pter Elephantẽ. Hoĩs aũt longęuitas non est,nisi qa complexio eius assimilať aeri contineñti.Infans natus infra 7. menses oĩno non uiuit, natus aũt in 8. forte uiuit,sed ut in plurimũ moriť.In corporibus mortuorū nõ apparet nã venarū magnarū, qa subito cõtrahunť ĩ exitu sanguinis. Capilli qdẽ post mortẽ magis duri sũt,& siťr accidit ĩ vnguib⁹.

Quæ animalia in quibus regionibus non sunt. Cap. LXVIII.

PLinius lib.8.Hoc quoq; mirū est,naturã non solū alijs dedisse terris aĩalia,sed in eodem quoq; situ qđã aliquibus locis negasse.In mesia silua Italiæ, non nisi in parte reperiunť hi glires.In licia dorcades non transeunt montes syris uicinos. Onagri montẽ q̃ Cappadociã a Lyciã diuidit.In hellesponto in alienos fines non cõmeãt cerui. Et circa arginusam elaphū montẽ non excedũt,auribus ēt in monte fissis.In pordoclene insula viciniã mustelæ non transeunt.In boecia leucadia illatæ solū ipsū fugiũt.Quæ iuxta in orchomeno tota subruunt talpæ arua,quarū ex pellibus cubicularia uidimus stragula.Adeo ne religio qdẽ a portentis submouet delicias.In ithaca lepores illati moriũtur,extremis qdẽ in littoribus. In ebuso in littoribus cuniculi scatent iuxta Hispaniam, balearesq; cirenis mutæ fuere ranæ. Iliatis e continente uocalibus durat genus earum, in Italia muribus araneis uenenatus est morsus. Eosdem ulterior appennina regio non habet. In olympo Macedoniæ monte non sunt in creta insula. Ibi quidem nec vulpes vrsive, aut ullum omnino maleficum aĩal,præter sphalangiū.In Aphrica nec apri sunt,nec cerui,nec capreæ, nec ursi.Iĩ uero aĩalia indigenis innoxia aduenas interimunt. Sicut serpẽtes pareu..r in myrinthe quos terra nasci prodiť.Nam in Syria angues circa Eufratis maxime ripas dormientes syrios non attingunt. Aut ēt si calcati momordere,non sentiunť maleficia. Alios vero cuiuscunq; gentis infesti auide, & cū cruciatu exanimantes.Quãobrem & syri eos non necant.Econtra uero in aletenio cariæ monte Aristotęles tradit a scorpionibus hospites non lædi,indigenas interimi. Solinus.Scenicæ in Arabia quæ in cilicinis tentorijs habitant, suillis carnibus prorsus abstinent. Sane si hoc genus aĩalis illic inuectū fuerit,illico moriť. Psytacū auem sola india nutrit.Isidorus.Illud quoq; sine quadã naturæ dotæ manere piscibus nõ putant,q vnumquodq; genus eorū præscripta sibi domicilia habet q̃ sui generis nullus excedat, nullus alienus incurrat. Hoc quippe genus pisciū in illo sinu maris alitur,& gigniť,& illud in alio.Denique non reperies confusa genera piscium, sed qđ hic abundat,alibi deest. Et ille sinus maris cephalos alit,ille lupos. Et ille sexatiles locustas.Ex libro de naturis rerū. Diuersificanť ēt animalia ſm loca in quibus habitant,ut porci qui in locis calidis manent,nigros habent pilos,duros,& crispantes.Qui uero ĩ frigidis stratos molles atq; pẽdẽtes, sic & lana ĩ ouib⁹.Actor. Hæc de aĩalium natura in generali & in spec.e dicta sufficiant.

LIBER XXIII.

De causis hominis creandi. Cap. I.

EX glosa super Genesim.Facta igiť & ornata habitatione mundana,homo tanquam habitator oĩum erat creandus.Isidorus in sententijs.Omnia quidem sub cęlo pp hominem facta sunt, homo autem pp seipsum.Inde & oĩa per figuram ad eius similitudinem referunť. Cõia quidem homini patet oĩa naturalia esse, atque in eo oĩum rerū naturam consistere. Vniuersitatis creaturæ homo magna quædã portio est tantoq; gradu cęteris excellentior,quãto diuinæ imagini uicinior.Arist. in 2.lib.Phisico. Vtimur ergo tanq̃ pp nos oĩbus quæ sunt, sumus.n. & nos quodãmodo finis oĩum. Hugo in libro de tribus diebus. Deus hoiem pp se fecit, non q ipse indigeret hoĩe,sed ut hoĩ, quia melius dare nihil potuit seipsũ fruendū daret.Aliã uero creaturã sic fecit,ut & subiecta homini esset p condõnem, & seruiret ad utilitatẽ. Hõ ergo quasi in quodã medio collocatus, hẽt sup se Deũ,subter se mũdum.Et corpore qdẽ deorsū mũdo iungiť,spũ aũt sursum ad Deū subleuať.Necesse ergo fuit,ut uisibiliū cõdõ ita ordinareť quatinus in eis hõ foris agno sceret, quale esset inuisibile bonū qđ intus qrere dẽret,hoc est,ut subtus se uideret, qd supra se appeteret. Comestor. Sicut aũt factus est hõ pp Deū .i. ut ei seruiret,ita mũdus factus pp hoĩem.s.ut ei seruiret.Positus ergo est in medio hõ,ut seruireť ei,& ipse seruiret, ut acciperet utrũq;,& refflueret totū ad bonū hoĩs & qđ accipit obsequiū,& qd impendit.Ita.n.uoluit Deus sibi ab hoĩe seruiri, ut ea seruiente non Deus, sed hõ seruiẽs iuuareť & uoluit ut mundus seruiret hoĩ, ut exinde siťr iuuareť hõ. Totū igiť bonū hoĩs erat,& qđ factū est pp ipsum,& pp qđ factus est ipse.Oĩa.n.ut ait apostolus nostra sunt. s.superiora & æqualia & inferiora.Superiora qdẽ nr̃a sunt ad pfruendū,ut Deus Trinitas.Aequalia ad cõuiuẽdū.s.angeli,qui & si mõ sunt superiores, in futuro erunt æquales, & modo nr̃i sunt,qa ad usum nobis sunt,sicut res dñorū dr̃ esse famulorũ non dño sed qa sunt ad usum eorū. Ipsiq; angeli in qbusdã scripturæ locis nobis seruire dñr.dū pp nos in ministerio mittunť.Petrus Lũbardus.Qđ igiť interdũ in scriptura reperiť de hoĩe q factus sit pp reparationẽ angelicę ruinę, non ita est intelligẽdū quasi non fuisset homo factus si non peccasset angelus, sed qa inter alias causas pcipuas hæc ēt nonnulla extitiť. Boetius in lib.de Trinitate. Qm̃ igiť illius supernæ ciuitatis, cuius ciues angeli sunt,numerū imminutū noluit cõditor pmanere,ex terra hoĩem formauit,ac spũ uita aĩauit,rõne cõposuit,arbitrij libertate decorauit,vt qa supior natura p supbiæ malū perierat ima.i.ferior suba p humilitatis bonū ascẽderet ad supna.

De hominis formatione. Cap. II.

COmestor.Dixit ergo Deus, faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, &c.loquitur pater ad filiū & spiritum sanctum,uel est quasi uox cõis trium personarū faciamus & nostram. Factus est autem homo ad imaginẽ & similitudinẽ Dei quantū ad aĩam, sed imago Dei est in essentia eius & rõne, qa spũs est,& rõnabilis ut Deus, similitudo aũt in uirtu-

uirtutibus,quia bona iusta,sapiens.Cum imagine pertransit homo,quia illā habet homo ēt & in peccatis existens Similitudine uero priuaƭ sæpe.Masculū, & fœminā creauit eos,hoc quātū ad corpus, qđ tñ dr̃ creasse pp animā. Eos aūt dicit pluraliter ne andregenos .i. hermafroditos factos putaremus. Tñ ēt ƒm corpus est homo quodāmodo ad imaginē Dei, qm̄ os homini sublime dedit,ut Deum,& cælestia uideat,& imiteƭ,uñ cū q̄situ esset a quodā philosopho ad quid homo factus esset.rn̄dit,ut contēplareƭ cœlū,& cœli numina. Formauit dn̄s Deus hominē de limo terræ, & inspirauit in eo spiraculū uitæ. Ad carnē spectat,qđ dicit,formauit hominē de limo terræ, ad animā uero, quod dr̃ inspirauit in faciē,&c.quasi diceret corpus fecit de terra,animā de nihilo.Alia translatio hēt,& insufflauit, quod non est incongruum de Deo,vt quidā putauerunt,cū fauces,& spiritum non habebat.Dr̃.n.inspirauit.i.spūm fecit.Similiter insufflauit.i.flatū,hoc est animā fecit.Vñ in Isaia dicit.Oēm flatum ego feci.Quod aūt dr̃ in faciem, per synegdochen a parte intelligit totū:totū.n.hominem animauit,sed faciem tanq̄ partē digniorem,quia sensuum capacem solam nominauit, eandem aūt animam ēt spiraculum uitæ nominauit, quia per eā homo spirat,& uiuit.Et post dicit,animam uiuentē in se, idest in perpetuitate uitæ mentem non mutabilem, ut animā pecodis.Hunc locum non sane intellexit Plato dicens Deum animā creasse, sed angelos corpus formasse,ut ibi dij deorū quorum opifex pater,q̄; ego.Quod aūt quidam asserunt animā ex diuina essentia factam,stare non pōt,quia tunc nullo modo peccare posset.Alij distinguunt inter spiraculum uitæ,& animā. Spiraculū uitæ dicentes spiritum sanctū,quē & tunc datū homini asserunt ēt ad prophetandum.Alij ēt distinguunt,spiraculum uocantes quendam spiritum corporeum in corpore animalis, qui & quinque sensus operatur in eo.Qui ēt paulatim extinguiƭ in eo.Et dum moriƭ animal in aliqua parte corporis,adhuc sentiƭ spūs ille,cū in alia extinctus sit.Factus est aūt homo in uirilitate mortalis, & immortalis.i.potens mori,& potens non mori, & anima corpori prius formato infusa.Sed quærit utrum in ipso corpore dū infunderetur creata,uel extra creata fit,& datum fit ei naturaliter uelle incorporari. Quicquid circa illam actum fit,de post creatis dictum est, quod in ipsis corporibus cum infunduntur creantur.

De dignitate, vel nobilitate conditionis humanæ. *Cap.* III.

IN tribus aūt notatur hominis dignitas in sua cōditione.Primo,quia nō solum factus est in genere suo,ut prædicta.Sed quia ēt imago est Dei.Secundo quia cum deliberatione factus est.In alijs siquidē corporibus,dixit & facta sunt.In hoc tāquā inter se deliberantes personæ aierunt,faciamus.Tertio, ꝙ dn̄s statuens est animaliū,ut esset ei,quē futurū mortalē Deus sciebat,in alimentum,indumentum,& laboris adiumentū.Ante peccatum.n.herbas,& fructus arborū dedit Deus in escā hominibus,& animalibus,& quod in escā inde colligiƭ, quia ante peccatum nīl noxiū aut sterile terra ꝓduxit. Et nota,ꝙ in maximis,ut in leonibus perdit homo dn̄iū,ut sciat se amisisse & in minimis.Et in muscis perdidit,ut sciat uilitatē suā. In mediis habet dn̄iū ad solatiū,& ut sciat se habuisse. Augustinus super Genesim li.6.In hoc ēt homo bestijs excellentior est,ꝙ ad imaginē Dei creatus est.Non tñ hoc ƒm corpus, sed ƒm intellectū mentis,q̄uis in ipso corpore habeat quādā ꝓprietatē,q̄ hoc indicet ei.s. erecta statura factus est,ut hoc ipso admoneret nō sibi terrena esse sectāda,uelut sunt pecora,quorū uoluptas omnis ex terra est.Vñ in aluū cuncta prona atq; ꝓstrata sūt.Congruit ergo & corpus eius animæ rōnali non ƒm figuras, & lineamēta mēbrorū,sed potius ƒm id,qđ in cęlū erectum est,ad intuenda q̄ in corpore ipsius mundi superna sunt,sicut anima rōnalis dēt erigi in ea,q̄ spūalibus natura maxime excellunt , ut q̄ sursum sunt sapiat,non q̄ sup terrā.Ouid.in lib.Methamorph.Pronaq; cum spectant aīalia cætera terrā.Os hoī sublime dedit, cælūq; uidere Iussit,& erectos ad sidera tollere vultus. Bernardus Siluester in Megacosmo.Quærēti Empedocles cur uiueret, nquit ut astra cōspiciā,cęlū subtrahe,nullus ero.Seneca ad Lucillū in Epist.65.Vetas me cælo interesse,si iubes me capite demisso uiuere.Maior sum.i.ad maiora genitus,q̄ ut corporis mei sim mācipiū.Qđ eq̄dē nō aliter aspicio,q̄ uinculū aliqđ libertati meę circundatum,cuius cōtēptus certa libertas est. Seruiāt ergo deteriora melioribus.Ambro.in Exhameron lib.6.Cū ergo cæteris animātibus sint quaterni pedes,bini aūt auibus, hō hēt tm̄ duos,qa quasi de uolatilibus est,q alta uisu petat,& quasi quodā remigio alarū uolitet sublimium sagacitate sensuū. dicatq;. nr̄a conuersatio in cęlis est.Augu st.in lib.q̄onū 83.Inter multa documēta q̄bus oñdiƭ pt.hominē rōne bestijs antecellere hoc unū est,ꝙ beluę ab hominibus domari,& māsuefieri pn̄t,hoīes a beluis nullo modo.Oīs ēt creatura in hoīe numeraƭ.Corporalis,q̄ per locū distendiƭ,aīalis q̄ uiuificat corporalē, & spūalis,q̄ regit aīalē,& tūc bn̄ regit,cū ipsa se regendā Deo subijcit.Gregorius Nazanzenus Eps. Deus igiƭ hoīem factū uelut alterum quendā mundum in breui magnū.atque exiguo totum,in terris statuit.Aīal,qđ hic q̄dem instituaƭ.sed alio trāsferaƭ. Aīal qđ imitatione Dei Deus efficiaƭ.Aristo.in metaphysica lib.x.Anaxagoras quoq; dicebat,ꝙ hō est mēsura oīum rerū.Idē in libro de aīalibus.Nobilissimus , & altissimus aīaliū apud nos notior ac magis fixus est homo, cuius etiam partes principaliter creatæ sunt,& positę ƒm creationem, & situm totius mundi.

De imagine Dei in homine. Cap. IIII.

ACtor. Porro excepta illa potissima Trinitatis imagine , q̄ est in mēte hoīs,in qua cōicat cum angelo.In quinq; specialiter imaginē Dei gerit homo . Primum eīt auctoritas dn̄ationis,qa sicut Deus est oīum Dn̄s.s.cælestium,terrestriū,& infernorum,sic & homo mundo sensibili platus est.Secundum auctoritas principij,qa sicut Deus est principium oīum per creationē, sic Adā oīum hominum per gn̄ationē. Tertium qa sicut Deus hēt conuenientiā cum oībus,uel econuerso.Vñ, & dr̃ mū dus archetypus,sic & homo uñ dr̃ microcosmos. Quartum, qa sicut Deus finis est oīum,sic & homo totius creaturæ, q̄ ꝓpter ipsum facta est . Vñ licet primus omnium sit ƒm ordinē rōnis, ultimus tñ ƒm ordinē naturæ,qa ultimus omnium creatus est. Quintum,qa sicut Deus est ubiq; totus in maiori mundo . Sic & aīa hoīs in suo mundo.i.in corpore humano. Itaq; non exprimit scriptura de angelo,ꝙ ad imaginē Dei factus sit,sed tm̄ de hoīe,qa in pluribus assimilaƭ Deo,q̄ angelus.Licet angelis magis assimileƭ quantum ad simplicitatē intellectus , uel qa forte maius de Deo dr̃.s.ꝙ sit lux, & hoc sufficit ad exprimendā dignitatē illius,uel ēt qa de angelo nihil dicit scriptura,qđ uideatur eius nobilitati derogare . De hoīe aūt dicit uile q.d.s.ꝙ ƒm corpus sit formatus de limo terræ.Ideoq; oportuit eius dignitatem infamari, q̄ est ex parte aīæ . Mulier quoq, licet ꝑdita sit rōne sicut uir.dr̃ tñ esse gloria uiri,non autem imago Dei.eadē ratione qua nec angelus,& etiam maiori.s.uiro subdita est.non dn̄a oīum,& quia non est origo oīum sicut ille , & qa non est a Deo facta immediate,sed formata de uiri latere . Et quia non habuit ab initio rationem ita limpidam sicut uir.Vnde a diabolo seducta est , non uir.Item propter duplex misterium scilicet Christi,& Ecclesiæ superioris & inferioris partis rationis . In utroque enim præfertur uir mulieri.

De proprietatibus hominis. *Cap.* V.

AVgustinus in libro de ordine.Est autē homo aīal rationale mortale.In hoc,ꝙ rōnale discerniƭ a bestijs. In hoc, ꝙ mortale a diuinis.Aris.ubi supra.Loquutio soli hoī appropriaƭ, homo quoq; solus inter aīalia ridet, cui titillatio risum ēt præter uoluntatem adducit.Solus autem recipit titillationē, qa corium eius est ualde tenue , uñ & præ cæteris aīalibus melioris est tactus.Hoīs membra ƒm naturā sunt , & maxime mēbrum superius.i.caput,qa conueniētiā hēt cum toto superiori.i.mundo.Nec est aīal eleuati capitis,nisi homo.Qui ideo erecti corporis est,qa natura eius calida est,& calor efficit crementū ƒm eādē uiam.In cæteris animalibus color pilorum est ƒm colorem cutis,in hoīe uero non.Itē homo solus est multorū pilorum in capite,qa cerebrum eius plus est humidus cōparatione sui corporis,q̄ cęterorum animalium.Caput ēt eius paucæ carnis est, & sic melioris ac ꝑfectioris sēsus,& est ex pluribus futuris. Ob hoc indiget custodia capillorum.Hēt aūt & pilos apud pubem, cum cæterorum aīalium partes illæ nudæ sint:ꝓprium hoīs est in senectute canescere , nisi ꝙ accidit hoc ēt equis:cæteris autē aīalibus non.Itē homo solus hēt pilos in utraque parte palpebrę,cætera tm̄ in superiori. Nec oculorū uarietas est,nisi hominibus & in equis . Oē animal habens aures habet eas mobiles ꝑter hominem.Itē homo in cōparatione corporis sui parui oris est.In hoīe pars sinistra superior est q̄ in cæteris aīalibus, & in oībus aīalibus posterius minus est anterius præterq̄ in hoīe, in quo pars superior ꝓportionalis est inferiori.Minor est ēt in decrepitis,sed in pueris econuerso. Ideoq; infantuli non pn̄t eleuare se,qa superius eorum maius est ac ponderosius inferiori. Cū uero iuuenescunt pars inferior supercrescit. In quadrupedibus autē econuerso est, & ideo statim nata se erigunt, & incedunt, ob hoc ēt pueri minoris intellectus sunt, qa caput habent grossum,& ponderosum . Qm̄ aūt homo super aīalia cætera pluris est intellectus,natura dedit ei manus,ut eis in multis uti posit. Non est.n.manus unum instrm̄,sed multa,ut dicet infra.Manus autem sinistra in hoīe non est leuis motus, sicut nec pes sinister in aīalibus præterq̄ in elephante. Solus homo pectus habet latū & paucæ carnis,animalia uero cætera angustū. Cætera quoque animalia mammillas habēt infra pectus apud coxas,mulier aūt in pectore.Cūq; cæteris aīalibus cor in medio sit, in hoīe declinat ad sinistrā,ut.s.partē sinistrā temperet,q̄ in eo superior est, q̄ in cæteris animalibus. Splen hominis simile est spleni porci.

Venter

Venter eius,idest stomachus assimilatur uentri canis,quis amplior sit animaliū pedes.s.maiores.i. coxę modicæ carnis sunt, præter hominem. Homo inter animalia cætera, comparatione corporis,modici seminis est,animalia cætera caudā habent, homo vero non,sed anchas. Ideo caro eius mollis est, præ cæteris animalibus,post hūc aūt gustus.Cæteri verò sensus, hebetiores sunt in eo,q̄ in cæteris aīalibus.Homo claudit oculū eius, plus omnibus animalibus,quia tenuis est corij.Plinius lib.11.Terrestrium solus homo bipes est, huic aūt pedes maximi sunt, sed fœminis teneriores.In omni quoq; genere suræ homini tm̄, & crura carnosa,homini tm̄ pectus latū cęteris carinatum,facies homini tm̄,cæteris os aut rostrum:frons,& alijs inest,sed homini tantum tristitiæ,& hylaritatis clementiæq;, & seueritatis index.Mentum verò nulli præter hominem nec malę.

Cur Deus in homine spiritum rationalem vniuit terreno corpori. Cap. VI.

PEtrus Lumbardus.Cum aūt maioris dignitatis esse videret anima,si absque corpore permāsisset,pōt tn̄ dici,q̄ ideo voluit eam Deus vniri corpori, vt in humana cōditione nouū exemplum beatæ vnionis ostēderet,quæ est inter Deum, & spiritū,in qua toto corde diligitur, & facie ad faciem vr̄.Ob hoc, & animæ corporibus vnitæ sunt,vt in eis Deo famulantes maiorem coronam mereantur.Hugo in libro de spiritu, & anima. Fecit ergo Deus hominem de limo terræ, & inspirauit in faciē eius spiraculum vitæ dans ei sensum,& intellectum,vt per sensum lutum sibi sociatum uiuificaret, ac per intellectū regeret, ut ēt per intellectum ingrederet, & contēplaret Dei sapientiā, & per sensum foris egrederet, & contemplaret opera sapiētiæ. Intellectu intus illustrauit, sensu foris decorauit: ut in utroque refectionem inueniret,intus ad fælicitatem, foris ad iucunditatem. Ex carne igit̄ & aīa constat homo, in utroque bonum suū habet in quo gaudet.Bonum aīæ Deus est,cum affluentia dulcedinis suæ.Bonū carnis mundus est, cum abundantia iucunditatis suæ.Quicquid oculis corporis vr̄:pp corpus factū est,corpus pp aīam,aīa pp Deū. Vita corporis aīa est, uita aīæ Deus est.Igneus est illud uigor,ac cælestis origo spiritus uitæ,& limi terræ.Sanè sine miraculo non fuit, q̄ tam diuersa, & ab inuicē diuisa potuerunt coniungi,nec minus mirabile fuit,q̄ limo nr̄o Deus se ipsum coniunxit,ut sibi inuicē unirent Deus limus tāta sublimitas,& tanta uilitas.Nihil.n.Deo sublimius, & nihil limo uilius. Mirabilis fuit coniunctio prima,mirabilis,& secūda, nec minus mirabilis erit tertia,cum homo,& angelus,& Deus, unus erunt spiritus.Si.n.tam disparem naturā carnis & aīæ ad unam confœderationem Deus coniungere potuit, nequaquam erit ei impossibile rationalem spiritum,qui usque ad consortiū terreni corporis humiliatus est, cum eodem corpore glorificato,ut sit ei gloriæ,qđ fuit sarcinæ ad consortium bonorū spirituum,qui in sui puritate perstiterūt,exaltare atque ad suæ gloriæ participationē sublimare,subijciat ergo corpus animo,animus Deo,& unus spiritus erit cum eo. Mercurius Trimegistus ad asclepium.Solū igitur aīal homo duplex est eiusque pars illa simplex,quā uocamus diuinæ similitudinis formam.Isidorus Etym.lib.11.Abusiuè aūt pronunciat ex utraque substantia totus homo i.ex societate aīæ & corporis. Nam pprie homo ab humo.Græci autem hominem antropō appellauerunt,eo q̄ sursum spectet subleuatus ab humo, & ad cōtemplationē artificis sui.Duplex est aūt homo.s.interior,& exterior.i.aīa, & corpus.

De anima humana. Cap. VII.

CAssiodorus in lib.de aīa.Anima pprie hoīs dr̄,non ēt pecudis,quia illorū uita in sanguine constituta nosciť,hic uerò,quia immortalis est aīa,rectè appellat̄, quasi a uena.i.a sanguine longe discreta, quia ēt post mortem corporis perfectā eius constat esse substātiā. Alij uero aīam appellatā dicunt, eo q̄ animet corpus ac uiuificet. Hæc mox,ut data fuerit,ineffabili conditione corpus suum diligit,carcerē suū amat, pp qđ libera esse non pōt.Doloribus eius uehemēter afficiť, ad eius casus trepidat,& formidat interitum, q̄ mori non pōt.Ipsius quoque carnis salubri tēperatione perfruit̄ , sensuum delectationibus pascitur,& licèt ijs rebus nullatenus ipsa uescat̄, illis tamē subductis,graui mœrore conficiť. Desiderans non sibi naturaliter ac cōmoda,sed adiunctis artubus profutura. Huic subrepūt plerunque uitia rōni contraria,qn̄ aīa dilecto corpori indulgentius remittendo locum præbet peccato, si qđ fortasse uulnus acceperit statim condolet,quia ibi substantialiter inserta est. Aristoteles in j.lib.de aīa.Diffiniunt oēs aīam tribus,motu.s.& sensu,& incorporeo. Moueť autem aliquid aut ẜm se, sicut nauis, aut secundum alterum,vt nauta in naui,sic, & anima videlicet in corpore,maximè verò vr̄ ipsi animæ esse propriū intelligere.

De nobilitate ipsius, & virtute. Cap. VIII.

ISTud aūt,quod agit anima,est ualde nobile, videlicet intelligere.Impossibile igiť est,ut aliquid nobilius , ac principalius sit,quàm aīa,habet.n.esse rationabilissimum, ac nobilissimū,& proprium ẜm naturam.Idem in lib. 3. Anima est quodā modo omnia,quæ sunt.Omnia nanq; sunt aut intelligibilia,aut sensibilia.Est aūt scientia.i.aīa sciens,quodammodo oīa scibilia, sensus aūt sensibilia.Itaque ẜm q̄ diuiduntur res,ita sciēcia,& sensus,quia potentia , & actu sunt.i.oīa sensibilia sunt in sensitiua actu,uel potētia,& oīa intelligibilia similiter in intellectiua.Verunt̄ non ipsę res in aīa sunt,sed eorum formæ,uel species.Igitur aīa sicut manus est,manus.n. est organū organorū,& intellectus est species specierū,sensus quoq; species est sensibiliū, diuidentibus aūt partes aīæ si potentias eius diuidant, ac separent multæ sunt ualde.Vegetabile, sensibile,intellectiuū,appetitiuū, deliberatiuū. Ex libro fontis vitæ. Aīa scientiæ subiecta est, & ipsa est assequutrix oīum rerū uiribus suis, quæ penetrant omnia.Itaque sicut ille est uirtus receptibilis formarū sensibilium, sic anima uirtus est receptibilis formarum intelligibiliū.Hugo, vbi supra.Creata est igiť anima magna a magno, recta,a recto, eo magna,q̄ capax æternorū,eo recta,q̄ appetens de aspectu diuino supernorū.Eo beata,quo Deo unita.Anima nanque quam Dei pietas respicit,humilitas subijcit,pęnitētia reducit,iustitia deducit,obedientia concucit , perseuerantia perducit, deuotio introducit, puritas iungit,charitas unit,habet igiť anima amorem in se,quo semp pōt stare cum Deo,uel redire. Solus.n. est amor ex cunctis sensibus,& affectibus animæ in quo potest , & si nō ex æquo auctori suo rn̄dere, uel de simili mutuam uicem rependere.Nā & si minus amat, quia minor est,tn̄ si ex toto diligit se,nihil deest,ubi totū est. Nobilis creatura est anima.Ciuitas nāque Dei est,de qua tā gloriosa dicta sunt. Ciues huius sunt naturales uigores tanq̄ indigenæ,quorū distincti sunt gradus.Superiores sunt quidem intellectuales sensus,medij rationales,infimi animales.Intellectuales sunt tanq̄ animæ consiliarij dicentes ei.Deum time, & mandata eius obserua . Rōnales sunt tanq̄ milites, qui hostes concupiscētiarū impugnant p arma iustitiæ.Animales sine sensuales tanq̄ rustici , & artifices q̄ corporalibus rudimētis insistūt,& corpori necessaria ministrāt.

De quibusdam eius diffinitionibus. Cap. IX.

ACtor.Videndū est ergo de anima,primo qđ sit,& hoc dupliciter.Primo,quid sit ẜm diffinitionem,deinde quid sit ẜm rem,& hoc dupliciter. primo quantum ad fieri, qđ est eius originem cōsiderare.Deinde quantū ad esse, & hoc dupliciter. primo quantū ad esse ipsius absolutū,ut q̄ ipsa sit substātia simplex & incorporea,q̄ sit vna in tribus potētijs , quod sit imago Dei,postea uero quantū ad esse comparatū.s.ad corpus suum,& ad extremū de uiribus eius.Iohannes Damascenus. Anima igitur est substantia uiuēs,simplex,& incorporea,corporalibus oculis ẜm pprīā naturā inuisibilis,immortalis,rōnalis, intellectualis,infigurabilis,organico utens corpore,& huic uitæ,augmentationis,& sensus,& generationis tributiua, non hn̄s præter se ipsam intellectū,sed & partē sui ipsius purissimā. Sicut.n. oculus in corpore ita in anima est intellectus,arbitrio libera est, uolūtatiua,& operatiua uoluntate uertibilis,qm̄ creabilis. Aristo.in 2.lib.de anima.Dicamus ergo unūquodq; genus rerū esse substantiā,& huius aliud qđē materiā aliud formā ac speciē.Tertiū uero,qđ est ex his.Est aūt materia quidē potentia . Species aūt endelichia.i.actus,qđ aūt ex utroque est animatū.Igiť anima est actus primus physici corporis organici potentia uitā habentis.Vn̄ non oportet q̄rere si anima & corpus unū sunt,sicut nec de cera & figura, nec omnino de materia , & eo cuius est materia.Glosa Organicū aūt illud corpus est, in cuius qualibet parte diuersa ẜm speciē anima est principiū diuersarū operationum ẜm speciē.In uisu nāque,& auditu,& hmōi anima diuersas habet operationes ẜm speciē. Arist.ubi supra.Materia quidē ẜm se non est hoc aliquid. Secundū speciē uero dr̄ hoc aliquid.Itaque oculus est materia uisus, quo deficiente nō est oculus,nisi æquiuoce sicut lapideus aut depictus.Debet igiť accipere,qđ in parte est,& in toto uiuente corpore.s.ad hoc ut sit organū,uel corpus organicū.Anima denique.i.qua uiuimus, & sētimus,& mouemur , & intelligimus primum . Alexander in libro de motu cordis . Anima est substantia incorporea intellectualis illuminationis a primo ultima relatione perceptiua. Seneca.Anima est spiritus intellectualis ad beatitudinem in se,& in corpore ordinatus.Plato.Anima est substātia incorporea mouens corpus. Bernardus Cartusiensis . Anima est res incorporea rationis capax uiuificando corpori accommodata . Hugo ubi supra.Anima est substantia spiritualis simplex,& indissolubilis,inuisibilis, & incorporea,passibilis atque mutabilis carens pondere figura , & colore . Augustinus in libro de quantitate animæ.Anima est substantia rationis particeps regendo corpori accommodata.Remigius.Anima est substantia incorporea regens corpus.

De Diuersis rationibus vel modis animam diffiniendi. Cap. X.

ACtor. Ad videndū autem distinctè quid sit aīa sm̄ diffinitionē substantiæ. Notandum, ꝙ substantia creata quędam est spiritus, & nō anima, sicut Angelus. Quædam anima non spūs, vt sensibilis in brutis, & vegetabilis in plantis. Quædā aīa est spūs, vt anima rōnalis. Est.n. spūs ꝑ naturam rōnalem, per quam separabilis est a corpore. Et est aīa ꝑ naturam vnibilitatis in corpore. per quam corpus animando viuificat. Quædā verò nec spūs est, nec anima, vt quælibet alia creatura. Diffinitur ergo aīa qn̄q; vt spūs, sicut in libro de motu cordis, vt dictū est hoc mō. Anima est substātia incorporea intellectualis, & illuminationis a primo vltīma relatione ꝑceptiua. Angelus nanq; prima relatione suscepit lumē a primo, quia statim cū creati fuerunt, illuminati sunt a suo principio. Vnde ipsa illuminatio est eis connaturalis, & coæua. Aīa verò non prima, sed vltima relatione, quia non sm̄, qđ exit a suo principio per creationem, sed sm̄ accessum ad ipsum, vt ad finem, est in ea receptio luminis, hoc autem dico de illuminatione naturæ non gratiæ vel gloriæ. Qn̄q; verò diffinit᷑ vt aīa, & hoc dupliciter, quia cōparatur, & vnitur corpori dupliciter vno tanquam motor mobili, vel nauta naui. Scd̄m hoc a remigio sic diffinitur. Aīa est substantia incorporea regens corpus, Nam & si aliqn̄ Angelus vniatur corpori assumpto vt motor, non tn̄ vt rector, nec vt motor naturalis, sed vt voluntarius, humanus autem spūs corpori coniungitur vt regno suo rex, eiq; quadam necessitate naturalis amoris, & gubernationis alligatur, & inclinatur. Alio mō vnitur ei tanquam actus, & ꝑfectio ipsius, & forma. Scd̄m hoc ab Aristotele sic diffinitur in libro de aīa. Aīa est actus primus corporis physici, organici, potentia vitā habentis, ibi dr̄ actus ꝑfectio rei. Quæ quia duplex est. s. ꝑfectio sm̄ habitū vt rationalitatis in puero, & hic est actus primus, Et sm̄ actū vt in viro, qui pōt rōne vti, & hic est secundus. Aīa dr̄ actus primus ad differentiā secundi. Corpus autem physicū. i. naturale, dr̄ ad differentiā corporis artificialis, vt est statua vel domus. Potentia vitā hn̄s ad differētiā ignis lapidis & hmōi. Organicū verò dr̄ ad differentiam corporis naturalis. Potētia vitā habētis, qđ adhuc imperfectū est, & ob hoc actioni aīæ incongruū, vt est semē, & partus nōdū formatus. Præterea qn̄q; diffinitur vt spūs, & aīa, & hoc dupliciter, vno mō ꝑ cōparationē ad creaturas generaliter, & sm̄ hoc ab Augustino sic diffinitur. Aīa est oīum similitudo. Alio mō ꝑ cōparationē ad corpus, cuius est perfectio, & sm̄ hoc etiā ab Augustino sic diffinit᷑ in libro de quātitate aīæ. Aīa est substātia q̄dā rationis particeps, regendo corpori accommodata. Alio modo per cōparationē ad Deū, & hoc dupliciter, q̄a vel ī relatione ad Deū sm̄ qđ est principium, & sm̄ hoc sic diffinitur. Anima deiforme spiraculum vitæ. Deiforme. s. quātum ad vim rationabilē. Spiraculum quantum ad sensibilem. Vitæ quantum ad vegetabilem. Vel in relatione ad Deum, vt ad finem, & sm̄ hoc diffinitur sic a Seneca. Anima est spiritus intellectualis ad beatitudinem in se. & in corpore sociatus vel ordinatus.

De Origine animæ. Cap. XI.

VGo vbi supra. Anima non est credenda pars, sed creatura Dei. Neq; enim de substantia Dei, vel de qualibet elemētorum materia, sed ex nihilo est creata. Si.n. ex semetipso De⁹ eā fecisset, nequaquā vitiosa aut mutabilis vel misera esset. Si āt ex elemētis facta fuisset ēēt corporea. Cū itaq; īcorporea sit ignotā hn̄s originē initiū habet, finē nō habet. Et cū sit spūalis naturæ, nihil habet mixiū cōtextūq; terrenū. nil humidū aereū, vel igneū, nullū habet colorē, nullo loco continet᷑, nullis mēbris circūscribit᷑, nullo spacio diffinit᷑, sed ita est cogitanda, & intelligenda sicut sapientia iustitia, & cæteræ virtutes ab omnipotente creatę. Philosophus. Dixerunt autem quidam, quòd exitus animæ vegetabilis est secundum propagationem ex traduce. Exitus aīæ sensibilis secundū motionē & influentiam cęlorum. Exitus verò animæ æternalis per creationem. Exitus animæ vegetabilis ab eo, qđ est principiū productionis secundi post primā conditionē vegetabilium. Exitus aīæ sensibilis non a virtute corporea cęli, sed a virtute mouēte cęlū, quæ est virtus intelligentiæ siue Angelica, quæ intelligētia cū sit incorporea benè pōt esse principiū incorporeæ substantiæ. Exitus vero aīæ rōnalis solū est a virtute diuina. Et ꝑꝑ hoc dicit Aristoteles, ꝙ solus intellectus diuinitus ab extrinseco aduenit. Anima enim sensibilis, & si adueniat ab extrinseco quemadmodum dictū est, non tn̄ diuinitus per creationem. Tradit autem Augustinus animam Adæ cum Angelis sine corpore creatam fuisse, postea sponte ad corpus accessisse, quia naturaliter inditum ei fuerat hoc velle. Alij verò dicunt eam creatam in corpore, sed quicquid de illa æstimetur certissimè de alijs tenendum est, quòd in corpore creato infundūtur. Nec illa prę̄scia fuit operis sui futuri iusti vel iniusti.

De simplicitate eiusdem in compositione. Cap. XII.

ARistoteles in Metaphysica lib. 8. Anima quidem & esse animæ idem, homo vèrò & esse hominis non est idem. Philosophus. Est autem propriè loquendo duplex materia scilicet materia ex qua fit aliquid, vt in generabilibus. Materia ex qua est aliquid, & si non fiat vt est in cælestibus. Ideo ibi est quantitas absque contrarietate. Communiter autem loquendo notandum, ꝙ est materia in qua, & est materia ex quā est aliquid, vel ex qua fit. Quod autem est in anima se habet per modū materiæ in qua, q̄a sm̄ hoc est receptibilis, & passibilis, & perfectibilis sm̄ scientiam, & virtutem. Quo est verò se habet per modum formæ. Iuxta illud Boetij de Trinitate. In omni eo, qđ est citra primum, est hoc, & hoc. Sciendum ergo, quòd partes entis essentiales dicuntur dupliciter, vno modo dicuntur, quod est, & quo est, & istæ inueniuntur in omni eo, qđ est citra primum, in omni scilicet creatura. Quæ cum sit ꝑ participationem ens non sua essentia, non est bona per essentiā, sed per participationem ipsius summæ bonitatis, quam habet ex ordine ad ipsam. Ideo differt in creatura quod est bonū, & quo est bonum, hoc est bonitas. Similiter ergo erit differens in ente creato, quod est, & quo est. Præterea oē ens creatū est ens a Deo de nihilo. Igitur in eo quod dicitur quod est, creatura intelligitur, quę est ens de nihilo. In eo aūt qđ dicitur, quo est, intelligitur essentia a Deo, siue quā accepit a Deo. Secundū primū modū est in creatura potētia receptiua, & passibilis, iuxta sm̄ modū potētia actiua. Alio mō dicuntur partes entis essentiales materia, & forma, & eę solū inueniūtur in illis solū, quę a Deo sunt de aliquo. Corporalia ergo, quæ sunt de aliquo cōpositionem habent materię, & formæ. Materia enim est, de qua est aliquid. Fnrma verò per quam est aliquid. Dicendum ergo, quòd spiritualia, & anima rationalis compositionem habēt ex partibus essentialibus, quæ partes sunt, quod est, & quo est, q̄a sunt a Deo, & de nihilo, & non habent compositionem, quæ est ex materia, & forma propriè dictis, quia non sunt a Deo creata de aliquo. Sic ergo a Boetio intelligatur hoc, & hoc, & dyasse quando in monade a Beato Dionysio. Et secundū hoc recipere, & agere in anima differens est, scilicet recipere per naturam eius, quod dico, quod est, agere verò per naturam eius quo est. Sic intelligendum est, quòd compositio essentialis pręcedit accidentalem.

De eodem. Cap. XIII.

ACtor. Est igitur anima simplex, non tn̄ ita vt careat omni compositione. Est.n. compositio multiplex partium ad totum, & hæc diuersificatur sicut & partes, sunt eñ partes integrales, vt partes, & tectum, & fundamētū in domo. Essentiales vt materia, & forma in cōposito. Artificiales vt statua, & figuratio. Quædā etiā sunt partes multitudinis, ut in numeris: quædam magnitudinis, vt in continuis. Secunda cōpositio est accidentium ad subiectum, quæ dr̄ concretio. Tertia potentiæ ad actum. Quarta causæ ad effectum, & hæc etiam variatur sm̄ quadruplex genus causæ. s. vt dicatur compositū, qđ est ab alio vt in materiam, vel ad aliud vt ad finem. Oī tali cōpositione Deus caret, vnde simpliciter, & omnino simplex est. Angelus autē, & aīa primo genere compositione partiū carēt, sed tres alias habent. Habet igitur aīa, qđ est & quo est in sui compositione, id est potentiam passiuā siue receptiuam, quæ se habet ad modum materiæ, & actiuam, quæ se habet ad modū formæ. Sed hæc in aīa differunt solum rōne, & nō re, quia sm̄ substantiam suam est vtrumq;. s. & passibilis siue receptiua, & ēt actiua, & ita sm̄ idē. In rebus aūt corporeis differūt, & re & rōne. Angelus quidē cōpositionē habet creationis, & etiā causalitatis. s, ad efficientē, & finē Et etiā cōparatio eius ad nihilū ex quo est, quædā cōpositio est. Aīa verò plures habet etiā, quā Angelus, qui cōponitur alij. s. corpori ad faciendū vnū. s. hominē. Præterea vnus Angelus alio & vna anima alia simplicior est, scd̄m maiorem accessum ad diuinæ naturæ simplicitatem. Hugo in primo lib. Dydascolion. Probata sentētia apud philosophos animā ex cunctis naturæ partibus asserit esse cōpactā, quia. s. siue per sensus ad sensibilia exeat, siue ꝑ intelligentiam ad inuisibilia ascēdat, ad seipsam rerū similitudines trahēs regirat, sectaq; in orbes geminos motus glomerat. Pythagoricū nāq; dogma erat, similia similibus cōprehēdi, vt. s. aīa nisi ex omnibus composita foret, nullatenus omnia comprehēdere posset. Nec tn̄ existimemus viros ī rerū natura peritissimos hoc de simplici essentia sensisse, ꝙ ulla se partium quantitate diffunderet. sed ut eius mirabilē demōstrarēt potentiā. Dicebant ex omnibus naturis eā constare, nō scd̄m cōpositionē, sed scd̄m cōpositionis rōnem. Neq; eñ hæc omnium rerū similitudo aliunde vel extrinsecus venire est credenda, sed ipsa potius eam in se, & ex se natiua quadam potentia, & propria uirtute capit. Itaque omnium capax, & rerum omnium similitudine

insignia,

insignia,oĩa esse dr̃,& ex oĩbus cõpositionem suscipere, non integraliter,sed virtualiter ac potentionaliter omnia cõtinere.

De Virtute anima in tribus potentijs. Cap. XIIII.

IDem in libro de spũ, & aĩa. Aĩa igitur spũs intellectualis, rõnalis,semper viuens, semper in motu,bonę malęq; voluntatis capax,ẽm benignitatẽ creatoris,atq; ẽm sui operis officium variis nuncupatur, nominibus. Dr̃ nãque anima dũ vegetat,spũs cum contemplatur, sensus dum sentit,&c. Per concupiditatem appetit,per irascibilitatem temnit,p rationabilitatem inter vtrumq; discernit. Nec p partes diuiditur, cũ sit simplex,nec aliud,nec minus est rõ vel substantia, quàm aĩa, nec aliud,nec minus est ira vel concupiscentia, quàm aĩa,sed vna eadẽq; substantia ẽm diuersas potentias diuersa sortitur uocabula. Genandius in diffinitionibus Ecclesiasticorũ dogmatum. Non igitur aĩas duas esse dicimus in hoĩe,sicut Iacobus,& alii Syrorum dicunt,vnam animalem,qua corpus animetur, quæ & immixta est sanguini. Aliam verò spiritualem, quæ rationẽ ministret,sed vnã eadẽque dicimus esse, quæ & corpus sua societate viuificet,& semetipsam sua rõne disponat. Actor. Vna est aĩa in hoĩe,cuius potentiæ sunt vegetabilis,sensibilis,rõnalis,in vna substantia fundatę. Vr̃ quidem Aristoteles velle, qđ corpus hoĩs in utero matris prius vegetetur,quàm sentiat, & prius etiam in eodem sit sensus,quàm intellectus. Nõ tñ oportet qđ ibi sint tres animæ, vel incorporeæ substantiæ, sed vna quæ prius habuit solam vim vegetandi,& tandem vim intelligendi. Prima est quasi materialis dispositio ad secundam recipiendã, & secunda ad tertiã, quæ est vltima pfectio siue cõpletio. Vnde & sola dr̃ aĩa. Ideoque etiam licet videatur puer esse aĩal antequam hõ,quia corpus habet,& aĩam sensibilem antequam rõnalem,non ob hoc sequitur, qđ sit asinus vel capra, vel aliqđ aliorũ ab hoĩe,quia nõdũ est aĩal perfectũ, Illud.n.qđ habet materiale est ab vltimo cõpletiuũ.i.ab intellectu, qui est vltima perfectio corporis. Est.n.cõpletissima oĩum virtutũ,quę sunt in corporibus,& est in corpore mediante sensibili,quæ tñ non est medium per modum materialis dispositionis ex toto, quia exercet operationes suas in corpore. Nec est mediũ rõnis vel intellectiuæ ad hoc,vt sit,sed ad hoc vt sit in hoĩe. Vnde illa destructa, destruitur & ista,nõ in se,sed in hoĩe.i.ad hoc vt nõ sit in hoĩe. Itaque illæ duæ,quæ sunt quasi materiales ad tertiã, corrumpunẽ cũ corpore.s.in morte,& tertia manet ab alijs separata,& ab ipso corpore. In viuentibus quoq; nihil phibet eã ad operationes intelligibiles rapi, nec ob hoc ab alijs potẽtiis oĩno separari,sed ea ex toto illuc cõuersa, sicut in raptu Pauli,remanẽt aliæ duæ,penes quas cõsistit regnũ corporis,& p quas cõseruat̃ in esse vitali. Patet igr̃, qđ aĩa est vna ĩ tribus potẽtijs, q̃a cũ idẽ sit in hoĩe earũ pfectibile.s.vnus hõ ẽm rẽ, vna quoq; earũ erit pfectio ẽm substãtiã. Præterea cum est triãgulus in quadrãgulo, nõ differt in substãtia,immo idẽ sunt. Igĩ similiter vegetatiuũ cũ est in sensitiuo,& vtrũque in rõnabili,nõ differũt ẽm substãtiã. Itẽ si essent multa ẽm substãtiã,& ẽm potẽtiã,& in vno genere,actus vnus non impediretur p actũ alterius. Occupata ergo aĩa rationali circa sensibilia,non impediretur ad spiritualia. Item essent tres animæ,qđ damnatur in li.de Ecclesiasticis dogmatibus. Concedendũ ergo est eandem substantiã in homine esse vegatabilẽ, sensibilẽ, & rationalem,secundum potentiam tamen differentem.

Responsio ad obiectiones contrarias. Cap. XV.

FVerunt tamen qui dixerunt tres substantias incorporeas inesse sicut tres vitas.s.vitam vegetabilem,sensitiuam, intellectiuam. Habet enim homo substantiam incorporeã, qua uiuit,crescit.& nutritur, & hoc ex traduce per generationem,in qua conuenit cum plantis,habet substantiam incorpoream qua sentit ex cœlo,& stellis, secundũ quã conuenit cum brutis. Habet,& substantiam incorpoream,qua viuit, & intelligit,immediatè a Deo per creationem, & quãuis sint tres substantiæ,non tres aĩæ in homine, quia anima est nomen perfectionis,& ideo substantia vegetabilis non est aĩa, nisi in plãtis quarum est perfectio, sensibilis non nisi in brutis. In homine autem sunt quasi materiales ad rationalem,& rationalis est cõpletio. Et ideo in primo sola est anima in homine aliis existẽtibus,vt dispositionibus materialibus ad ipsam. De vnione autẽ illarum quidam adducunt exemplum in radiis ignis, & solis, qui quandoque uniuntur in aere in quo nõ est nisi quasi vnus, & hoc propter eorũ simplicitatẽ,Et sicut cõtingit, quòd radius ignis cum igne corruptibilis est, radius solaris cum sole incorruptibilis. Sic duæ corrumpuntur in corpore.s.vegetabilis, & sensibilis,tertia remanet cũ separatur a corpore, vt radius ab aere. Dicunt etiam cum Aristotele, quòd prius tẽpore est ipsa vegetabilis cũ semine qua nutritur ac crescit. Inde cũ creuerit subsequatur per influẽtiam corporis cælestis sensitiua. Vltimò verò infunditur per creationem rationalis, vt perfectio vltima.

Illud ergo,qđ ante rõnalis infusionem est animatum,& sensibile,imperfectum est,& materiale ad vltimũ cõpletiuum Non sunt igitur illę tres in hoĩe differẽtes spẽs vel substantiæ, quia vna est dispositio materialis ad aliam. Ideo vna, & simplex est anima,quia vna est perfectio vltima. Si autem obijcitur, q nõ est eadem substantia corruptibilis,& incorruptibilis,& sensitiua quidem corrumpitur,rõnalis autem non. Respõderi potest, q sensibilis in hoĩe corrumpitur, nõ secundum essentiam,nec secundum potentiã, sed tantũmodo ẽm actũ s.cũ aĩa separatur a corpore. Vnde in libro de anima,& spũ legitur, q aĩa secum trahit imaginationem in separatione. Si igitur iterũ obiicitur,q non est eadẽ substãtia separabilis,& inseparabilis mixta corpori,& non mixta. Rñdeo,q misceri corpori ẽm operationẽ virtutis alicuius,& non misceri ẽm operationẽ alterius: vel separari ẽm actum, & non separari ẽm habitũ, vel vtrumq; ẽm diuersas potentias nihil prohibet esse vnius substantiæ.

Adhuc De eodem. Cap. XVI.

SEd adhuc obijciunt, q non est eadem substantia prius tpe, & post tpe. Vegetabilis autem prior est tpe sicut patet in semine,& in embrione,qđ prius vegetatur,q̃ nutriatur, crescit antequã anima rõnalis infundatur. Ad hoc dici põt, q est vegetatiua disponens,& vegetatiua perficiens. Vna est forma in fieri,alia in esse. Prima traducitur,& seminatur cum corpore. Secunda verò infunditur rõnali anima. Prima ergo transit cõpleto fieri, id est corde formato,& organizato. Et similiter distinguẽdũ est de sensibili. Tertiò sic obiiciunt substantiæ separabilis non est potentia inseparabilis. Ergo anima rõnalis non est potentia vegetabilis,& sensibilis. Rñdeo vt supra, quia potentia sensibilis in hoĩe aliter est,quàm in brutis. Nã in brutis cum sit forma substantialis,& incorporea,non est separabilis a corpore,nec ẽm potẽtiam, nec ẽm actum. In hoĩe verò cũ sit substantia,& potentia animæ rõnalis,separabilis est ẽm actũ non ẽm potentiã. Itaq; ẽm oẽs philosophos, & naturales aĩa rõnalis est vna substantia incorruptibilis, ex qua fluunt quædã potentiæ operantes in instrumentis corporalibus, & quædam operantes sine instrumentis corporalibus, vnde corruptio non est ex parte ipsius animæ,sed ex parte organorum,& est corruptio operationis,nõ potẽtiæ operantis. Nã & ẽm philosophos intellectus practicus innititur corpori,eo q actuale bonum nõ acquiritur sine operatione corporis. Nec tñ ideo dicimus ipsũ corrumpi ẽm substãtiã corrupto corpore,vel esse diuersæ substantiæ ab aliis partibus animæ rationalis, Corruptio.n. hæc accidit ex parte corporis,& non ex parte partium animæ,sicut & debilitas operationis accidit ex debilitate organi, non ex debilitate virtutis organi. Dicit.n.philosophus, q si senior accipiat iuuenis oculũ,videbit vtiq; sicut iuuenis Itaq; potentiæ animę rõnalis etiam separatæ,ibidem quoq; sunt in substantia animę sed ẽm operationes ex organis deficientibus corrũpuntur. Infunditur autem animæ rõnalis substantia secundum se totam per creationem corpori organico,& in quibusdã partibus eius operatur opera vegetatiue,in quibusdã sensitiuè. Vniũtur autem tria in anima rationali tripli modo.s.ut potentia, & actus vt prima causa & consequentia,vt partes virtuales in toto.

De Imagine, & similitudine trinitatis in anima: & primo in sensu. Cap. XVII.

AVgu.de Trini.li.11. Sicut autem interior hõ intelligentia ita exterior sensu præditus est. In hoc ergo exteriori q̃ramus,quo possumus quandam Trinitatis effigiem si non expressiorem,tñ fortassis ad dignoscendum faciliorem. Sensu igitur corporis exterior hõ præditus corpora sentit,& ille sensus quinq; partitus est. Sed qđ vnus eorũ nobis renunciat, hoc etiam in cæteris valet. In visu igitur hæc tria dignoscenda sũt. Primo res ipsa quam videmus,quæ vtiq; iam esse poterat,& tã quam videretur. Deinde visio,quæ non erat, prius quàm rẽ istã obiectam sensu videremus. Tertiò,qđ in ea re,q̃ vr̃, quamdiu vr̃.sensum detinet oculorum.i.animi intentio. In his non solũ est manifesta distinctio,sed etiam discreta natura, & cũ sensus non procedat ex corpore illo,qđ vr̃,sed ex corpore sentientis, & animantis,cui anima suo quodam miro mõ cõtemperatur, tñ ex corpore,qđ vr̃,giguitur visio.i.sensus ipse formatur, vt iã non tm̃ sensus,qui etiam in tenebris est integer dum est incolumitas oculorum,sed etiam informatus sit,quæ visio vocat̃. Gignitur ergo ex re visibili visio,sed non ex sola, nisi adsit & videns,quocirca ex visibili & vidente gignitur visio, ita sanè ut ex vidente sit sensus oculorum,& aspicientis atq; intuentis intentio,illa tñ informatio sensus,q̃ visio dr̃,a sola re visa imprimitur,qua detracta nulla remanet forma:, q̃ inerat sensui dum adesset illud,qđ videbatur. Sensus tñ remanet,qui erat & prius quàm aliquid videretur,velut in aqua vestigium tãdiu est, donec ipsum corpus,qđ imprimitur inest, quo ablato nullũ erit, cum remaneat aqua,quæ erat, & antequam formã illam cor

pus caperet. Ideoq; sensum non gignit res visibilis, gignit tñ formam velut similitudinem suam in sensu. Sed formam corporis, qđ videmus, & formam, quæ ab illa in sensu videntis fit, per eum sensum non discernimus, quia tanta coniunctio est, vt non pateat discernendi locus. Sed rõne colligimus, nequaquam nos sentire potuisse, nisi fieret in sensu nõ aliqua similitudo conspectui corporis. Neq;.n.anulus cum ceræ imprimitur, ideo nulla imago in eo facta est, quia nõ discernit, nisi cũ fuerit separata. Horum itaq; trium primum.s.res ipsa visibilis non pertinet ad animantis naturam, nisi cum corpus nostrũ cernimus. Alterum autem ita pertinet, vt & in corpore fiat, & per corpus in anima. Fit.n.in sensu, qui neq; sine corpore est, neq; sine aĩa. Tertiũ verò solius animæ est, quia voluntas est. Cum igitur hæc tria tam diuersas habeant substantias, tñ in tã tam coeunt vnitatẽ, vt duo prima vix intercedente iudice rõne discerni valeant.s. spẽs corporis, q̃ vr̃, & imago eius, quæ fit in sensu.i.visio. Voluntas autem tantam habet vim copulandi hæc duo, vt & sensum formandum admoueat ei rei, quæ cernitur, & in ea formatum teneat. Et si tam violenta est, vt possit vocari amor aut cupiditas, aut libido, etiã cæterum corpus animantis vehementer afficit, & vbi non resistit durior pigriorq; materies in similem speciem coloremq; commutat. Licet videre corpusculum cameleontis ad colores quos videt, facillima conuersione variari. Aliorum animalium, quia non est ad conuersionem facilis corpulentia, fetus plurimumque produnt libidines matrum tale quale est illud, qđ cum magna delectatione conspexerint. Q̃m.n.teneriora atq; formabiliora sunt primordia seminum, tam efficaciter atq; capaciter sequuntur intentionẽ maternę aĩæ, & quæ in ea facta est fantasia per corpus, quod cupide aspexit, sicut patet in exemplo de Iacob.

De Imagine Trinitatis in memoria vel imaginatione.
Cap. XVIII.

POrro etiã detracta spẽ corporis, quæ corporaliter sentiebatur, remanet in memoria eius similitudo, quo rursus volũtas aciem conuertat, vt inde formetur intrinsecus, sicut ex corpore subiecto sensibili sensus extrinsecus formabatur, atq; ita fit illa Trinitas ex memoria, & interna visione, & q̃ vtrũq; copulat voluntate. Quæ tria cũ in vnũ coguntur, ab ipso coactu cogitatio dr̃, nec iam in his tribus diuersa substãtia est. Sicut aũt rõne discernebatur spẽs visibilis, qua corporis sensus formabatur, & eius similitudo, q̃ fiebat in sensu formato vt esset visio. Alioquin ita erant coniunctæ vt omnino vna, & eadẽ putaretur, sic fantasia illa cũ animus cogitat spẽm visi corporis cũ constet ex corporis similitudine quã memoria tenet, & ea q̃ inde formatur in acie recordantis animi, tñ sic vna, & singularis apparet, vt duo quidẽ esse non inueniantur nisi indicãte rõne, qua intelligimus aliud esse illud, qđ in memoria manet &̃ cũ aliũde cogitamus, & aliud fieri cũ recordamur, id est ad memoriã redimus, & illic inuenimus eandem spẽm, q̃ si iã nõ ibi esset ita nos oblitos esse diceremus, vt oĩno recolere nõ possemus. Si aũt voluntas, quæ hac atq; illac fert, & refert aciem formandã, coniungitq; formatã ad interiorẽ fantasiã tota confluxerit, atq; a sensibus corporis animi aciẽ oĩno auerterit, atque ad eã, quæ intus cernitur imaginẽ penitus cõuerterit, tanta funditur similitudo spẽi corporalis expressa in memoria, vt nec ipsa rõ discernere sinatur. Vtrũ foris corpus ipsum videatur, an intus tale aliquid cogitetur. Vnde memini me a quodã audisse q̃ tã expressã, & quasi solidã spẽm feminei corporis in cogitãdo cernere soleret, vt ei se quasi misceri sentiens, etiã genitalibus flueret. Sed multũ differt vtrũ sopitis corporis sensibus sicut sunt dormientiũ, aut ab interiore cõpage turbatis, sicut sũt furentiũ, aut alio quodã mõ alienatis sicut sunt ꝓphetãtiũ, cũ intentio quadã necessitate incurrat in eas, quæ occurrũt imagines, siue ex memoria, siue ex alia vi occulta ꝑ quasdã spiritales mixturas spiritalis substantiæ, an sicut sanis interdũ contingit etiã vigilantibus, sicut iã cõmemorauimus. Nõ aũt tm̃ cũ appetendo in talia voluntas intenditur fiunt illę impressiones imaginũ, sed etiã cũ deuitandi, & cauendi cã rapitur in ea cõtuẽda quæ fugiat. Vnde nõ solũ cupiendo, sed etiam metuendo infertur vel sensus ipsis sensibilibus, uel acies animi formanda ipsis imaginibus sensibiliũ. Itaq; aut metus, aut cupiditas quãto vehementior fuerit, tantò expressius formatur acies siue sentiẽtis ex corpore, qđ in loco adiacet, siue cogitantis ex imagine, quę memoriæ continet. Qđ ergo est ad corporis sensum aliquid corporis in loco, hoc est ad animi aciẽ similitudo corporis in memoria. Et qđ est aspiciẽtis visio ad eã spẽm corporis, ex qua sẽsus format, hoc est visio cogitantis ad imaginẽ corporis in memoriã constitutã ex qua format acies animi. Et qđ est intentio volũtatis ad corpus visum visioneq; copulandã, ut ibi quædã vnitas triũ fiat, quamuis eorũ sit diuersa natura, hoc est eadem volũtatis intẽtio ad copulãdũ imaginẽ corporis, quę est in memoria, & visione cogitantis.i.forma quã cepit acies animi ad memoriã rediẽs, vt fiat, & hæc quædam vnitas ex tribus nõ iã naturæ diuersitate discretis, sed vnius, & eiusdẽ substantiæ, qa hoc totum intus est, vt totum vel commune vnus animus.

De Fallacia Trinitatis exterioris hominis secundum quam homo conformatur huic seculo. *Cap.* XIX.

ANima itaq; rõnalis deformiter viuit cũ ſm Trinitatẽ exterioris hoĩs viuit.i.cũ ad ea, quæ forinsecus sensum corporis formant, non laudabile voluntatẽ, qua hæc ad vtile aliquid referat, sed turpẽ cupiditatẽ qua his inhærescit accõmodat. Sicut autẽ cũ forma, & spẽs corporis interierit, nõ põt ad eã reuocare voluntas sensum cernentis. Sic cũ imago quã memoria gerit obliuione deleta est, non erit quo animi aciem formandã voluntas recordando retorqueat. Sed qa ꝑualet animus non solũ oblita, verũ etiã non sensa, nec experta cõfingere ea, quæ nõ exciderũt augmentãdo, minuendo, & cõmutando, & pro arbitrio cõponendo, sæpe imaginatur quasi ita sit aliquid, qđ aut scit non ita esse aut nescit ita esse. In quo genere cauendũ est ne aut mentiat, aut decipiat, aut opinet, vt decipiatur. Quibus duobus malis euitatis nihil ei obsunt imaginata fantasmata, sicut nihil obsunt experta sensibilia retenta memoriter, si neq; cupide appetantur si iuuant, neq; turpiter fugiant si offendunt. Cũ autem in his volũtas relictis melioribus auide volutat, immunda fit, atque ita, & cũ absunt ꝑniciosè, & cũ adsunt perniciosius cogitantur. Male itaq; & deformiter viuitur secundum Trinitatem exterioris hominis, quia illã Trinitatẽ, quæ licèt interius imaginet exteriora tñ imaginat, sensibiliũ cã vtendorũ peperit, nullus.n.eis vti possit etiã bene, nisi sẽsatũ rerũ imagines memoria tenerent. Et nisi pars maxima voluntatis in superioribus habitet, eaq; ipsa, quæ cõmodat siue foris corporibus, siue intus imaginibus eorũ, vbi quicquid in eis capit ad meliorẽ, & veriorẽ vitã referat, atq; ĩ eo fine, cuius intuitu hæc agenda iudicat acquiescat. Quid aliud facimus, nisi qđ nos Apostolus facere ꝓhibet, cum dicit: Nolite conformari huic seculo. Quapp nõ illa Trinitas est imago Dei, nec tamen oĩno dissimilis. Cũ.n. Deus fecerit oĩa bona valde, nõ ob aliud nisi qa ipse summè bonus est, profectò inquãtũ bonũ est qcqđ est, habet non nullã similitudinẽ ipsi⁹, & si naturalẽ, vtiq; rectã & ordinatã, & si vitiosam, vtiq; turpẽ atq; peruersam. Nam & aĩæ in primis suis peccatis non nisi quandã similitudinem Dei superba, & præpostera, & seruili libertate sectantur. Itaq; nec primis parentibus nostris persuaderi peccatũ posset nisi diceretur. Eritis sicut dij. Illa autem sola imago Dei est, qua solus ipse superior est. Ea quippe prorsus de illo exprimitur, inter quã & ipsum nulla interiecta est natura.

Quod in sensu non sit vera Trinitatis imago. *Cap.* XX.

VIsionis ergo illius idest formæ, quæ fit in sensu cernentis quasi parens est forma corporis ex qua fit, sed parens illa non vera, vnde nec ista vera proles est, neque enim idẽ omnino gignitur, quia aliquid aliud corpori adhibetur, ut ex illo formetur idest sensus videntis. Quocirca id amare alienari est. Itaque voluntas, quæ vtrunque coniungit quasi parentem, & prolem magis spiritualis est, quàm vtrumlibet eorum, nã corpus illud, quod cernitur, omnino spirituale non est, visio verò, quæ fit in sensu habet admixtum aliqđ spirituale, quia sine anima fieri non potest, sed non totum ita est, quia ille qui format corporis sensus est. Ideo autem nec prolem visionis possumus dicere voluntatem, quia erat antè visionem, nec quasi parentẽ, quia non ex voluntate, sed ex viso corpore formata, & impressa est. Finem forrasse voluntatis, & requiẽ possumus dicere visionem ad hoc duntaxat vnum. Neq; pp hoc nihil aliud uolet quia videt aliquid qđ volebat. Non itaque ipsa omnino voluntas hominis, cuius finis non est nisi beatitudo, sed ad hoc vnũ interim uoluntas vidẽdi finem habet visionem, siue id ad aliud referat siue non. Tanquam si quisque velit videre cicatricẽ, ut inde doceat vulnus fuisse. Aut si velit videre fenestram, vt ꝑ fenestram videat transeuntes. Omnes tales voluntates suos proprios fines habent. qui referuntur ad finem illius volũtatis, qua volumus beatè viuere, & ad illam peruenire vitam, quæ nõ refeatur ad aliud, sed amanti per se ipsam sufficit. Rectæ ergo sunt voluntates, & omnes sibimet religatæ, si bona est illa, quo cunctæ referuntur. Si autem praua est, prauæ sunt omnes, & ideo rectarum voluntatum cõnexio iter est quoddam ascendẽtium ad beatitudinem, quod certis velut passibus agit. Prauarum hæc atque distortarum voluntatum implicatio uinculum est, quo alligabitur, qui hoc agit, ut proijciatur in tenebras exteriores. Beati ergo qui factis ac moribus cantant canticum graduum, & vę his qui trahunt peccata, velut restem longam. Sic est autem requies voluntatis quam dicimus finem, si adhuc referatur ad aliud, sicut possumus requiem dicere pedis esse in ambulando, cum ponitur, vnde alius imitatur quo passibus

passibus pergit, sic cum aliquid ita placet, vt in eo cum aliqua delectatione voluntas acquiescat, nondum est tamen illud quo tenditur, sed & hoc ad aliud refertur, ut deputetur non tanquã patria eius, sed tanquam refectio, vel mansio viatoris.

Quòd Nec infantasia similiter, vbi fit infinita trinitatũ alternatio. Cap. XXI.

PОrro in alia trinitate illam speciem quę in memoria est, quasi parenté dicimus eius quæ fit in fantasia cogitãtis, sed nec illa vera parens, nec alia uera ꝓles est. Quamuis enim forma quæ est in acie recordantis ex ea fiat, quæ inest memorię, tñ ipsa acies non inde existit, sed erat ante illam. Difficilius iam plane discernitur, vtrũ uoluntas q̃ memorię copulat visionem, nec parẽs nec proles sit alicuius eorum, qñquidem utrumque ita cõiungit vt tanq̃ vnum singulariter appareat, vt discerni nisi rõne possit, atq; illud primũ videndũ est, nõ esse voluntatem reminiscendi, nisi vel totũ vel aliquod eius rei quã reminisci volumus in penetralibus memorię teneamus. Quod.n.omni ex parte obliti sumus, ab eo nec reminiscendi voluntas exorit. Vñ intelligi põt, voluntatem reminiscendi ab his rebus q̃ memoria cõtinentur procedere. Adiunctis his simul q̃ mõ per recordationẽ credendo exprimũtur.i. ex copulatione rei cuius recordati sumus, & visionis q̃ inde facta est in acie cogitantis cũ recordati sumus. Ipsa q̃ vtrunq; copulat voluntas requirit aliud quod quasi initium est atque contiguum recordanti. Tot igitur huius generis trinitates, quot recordationes sunt, quia nulla est earum vbi hęc tria non sint. Quia vero non potest acies animi simul omnia quæ memoria tenet uno aspectu contueri, alternãtur vicissim trinitates cogitationum, fitq; illa innumerabiliter numerosissima trinitas.i. quæ facultatem numerantis excedat, nec tñ infinita, si numerus in memoria reconditarum rerũ non excedat. Sed hinc etiã aduerti põt aliud esse quod recõditum memoria tenet, & aliud quod inde in cogitatione recordantis exprimit, quamuis tñ vtriusq; copulatio vnũ & idem videatur, quia meminisse non possumus corporum species nisi tot quot sensimus, & quãtas sensimus & sicut sensimus. Ex corporis enim sensu eam in memoria cõbibit animus. Visiones aũt cogitationum ex his quidẽ rebus q̃ sunt in memoria, sed tamen infinite multiplicant & variant. Vnum quippe solem memini, quia sicut est unũ vidi. Si aũt voluero duos vel tres, vel quot volo cogito, sed ex eadem memoria qua unũ memini, format acies multos cogitantis, & tñ memini, si.n. maiorẽ vel minorem q̃ vidi memini, iam non memini quod vidi, & ideo nõ memini. Maiorem tñ pro voluntate cogito vel minorẽ q̃ memini & uidi. Quadrũ ẽt cogitare in promptu mihi est, cũ rotundũ meminerim, & cuiuslibet coloris cũ solẽ viridẽ nunq̃ viderim, & ideo nec meminerim, atq; ut solẽ ita cetera, hę aũt rerũ formę q̃a corporales sũt errat q̃dẽ animus cũ eas opinat eo mõ foris eẽ, q̃uo intus cogitat, vel cũ iterierit foris, & adhuc memoria retinent, vel cũ aliter ẽt q̃ meminimus cũ recordãdi fine, sed cogitãdi varie formant.

Quòd non solum vera sed etiam ficta per trinitatem memoria uel imaginationes aduertuntur. Cap. XXII.

SAepissime tñ credimus ẽt uera narrãtibus quę ipsi sensibus perceperunt, quæ cum ipso auditu qñ narrant, cogitamus, nõ uŕ ad memoriã retorqueri acies, vt fiant visiones cogitãtium, atq; illa trinitas nõ hic vŕ expleri, quę fit cũ species in memoria latens & uisio recordantis tertia voluntate copulant. Sed si intelligentius cõsideremus, nec tunc excedit memorię modus Neque.n.vel intelligere possem narrantẽ, si ea q̃ dicit, & si contexta tunc primũ audirẽ, non tñ generaliter singula meminissẽ, qui.n.mihi narrat aliquẽ montẽ silua exutũ, & oleis indutum ei narrat, qui meminerim species & montiũ, & siluarũ, & olearum, quę si oblitus essem, quid diceret oĩno nescirem, & ideo narrationẽ illã cogitare nõ possem, ita fit vt oĩs q̃ corporalia cogitat, siue ipse fingat aliquid, siue audiat, aut legat, vel pręterita narrãtẽ, vel futura pronunciantẽ, ad memoriã suã recurrat, & ibi reperiat modũ atq; mẽsurã oĩum formarũ quas cogitans intuent. Ita neq; colorẽ quẽ nunq̃ vidit, neq; sonũ quẽ nunq̃ audiuit, nec aliquid q̃d nunq̃ sensit, põt quisq̃ oĩno cogitare, ac si corporale aliquid, ꝓpterea nemo cogitat nisi quod sensit, quia nemo corporale aliquid meminit nisi quod sensit, sicut in corporalibus sentiendi, sic in memoria est cogitandi modus. Sensus.n. accipit speciẽ a corpore, quod sentit & a sensu memoria, a memoria vero acies cogitantis. Voluntas porro sic adiungit sensum corpori, sic memoria sensui, sic aciẽ cogitantis memorię. Quę aũt conciliat illa atq; cõiungit, ipsa ẽt disiungit & separat.i. volũtas. Sed a sentiendis corporibus motu corporis separat sensus corporis, ne aliquid sentiamus, velut sentire desinamus, ut cũ oculos ab eo quod videre volumus auertimus, uel claudimus, vel aures a sonis, & sic de alijs. Ita motu corporis agit volũtas, ne sensus corporis rebus sensibilibus copuletur, & agit hoc quantũ põt. Nam cum in hac actione ꝑꝑ conditionẽ seruilis mortalitatis difficultatẽ patit, cruciatus est cõsequens, vt uoluntati nihil reliqui fiat nisi tolerantia. Memoriã uero sensu voluntas auertit, cũ in aliud intenta nõ ei sinit inhęrere pręsentia. Nam mihi sępissime euenit, vt perfecta pagina vel epistola, nesciam quid legerim & repetam: in alio quippe intẽtio nutu uolũtatis nõ sic est adhibita memoria sensui corporis, quemadmodũ ipse sensus adhibitus est litteris. Ita & ambulãtes intẽta in aliud volũtate, nesciunt q̃ transierũt. Iam porro ab eo q̃d in memoria aĩ est, aciẽ velle auertere, nihil est aliud q̃ inde non cogitare. In hac igit distributione ubi quatuor species reperiunt, volũtas quasi ꝓlem cum parente ter copulat. Et vndecũq; ꝓcedat, nec parens nec proles dici põt.

Quòd Ex his qua meminimus conijcimus aut fingimus ea qua non vidimus Cap. XXIII.

ET enim si non meminimus, nisi quod sensimus, neq; cogitamus, nisi quod meminimus, cur plerũq; falso cogitamus, cũ ea q̃ sensimus, nõ utiq; falso meminerimus, nisi q̃ volũtas illa q̃ coniunctricẽ & separatricẽ huiusmodi rerũ demõstraui, formãdam cogitãtis aciẽ per cõdita memorię ducit, vt libitũ est. Et ad cogitanda ea q̃ nõ meminimus ex eis q̃ meminimus, aliud hinc, aliud inde ut sumat appellat, q̃ in unã uisionẽ coeũtia faciũt aliquid q̃d ideo falsum dicat, quia vel nõ est foris in rerũ corporearum natura, vel non de memoria vŕ expressum, cũ tale aliquid nos sensisse meminimus. Quis.n. vidit cignũ nigrũ, facile est tñ figurã illã q̃ vidẽdo nouimus, nigro cãdore ꝑfundi quẽ ẽt in alijs corporibus vidimus, & quia utrunq; sensimus ẽt vtrunq; meminimus. Quapropter dũ cõiũcta cogitamus, q̃ sigillatim sensã meminimus, videmur nõ id q̃d meminimus cogitare, cũ id agamus moderante memoria, vñ sumimus oĩa q̃ multipliciter & uarie ꝓ nostra voluntate cõponimus. Nã neq; ipsas magnitudines corporũ quas nunquam uidimus, sine ope memoriæ cogitamus. Quantũ.n.spacij solet occupare ꝑ magnitudinem mundi noster obtutus, intantũ extẽdimus quaslibet corporũ moles, cũ eas maximas cogitamus. Et rõ quidẽ ꝑgit in ampliora, sed fantasia nõ sequit. Quippe cũ infinitatẽ quoq; intueri rõ nõ renũciat, quam nulla visio corporalia cogitantis appręhendit. Eadẽ rõ docet ẽt minutissima corporalia infinite diuidi. Cum tñ ad eas trinitates vel minutias ꝑuentũ fuerit, quas uisas meminimus, exiliores minutioresq; fantasias iam nõ possumus intueri, quãuis rõ nõ desinat ꝑsequi ac videre. Ita nulla corporalia nisi q̃ meminimus, aut ex his q̃ meminimus cogitamus, sed q̃a numerosę cogitari posũt, q̃ sigillatim sunt expressa memorię, vŕ ad memoriã mẽsura, ad visionẽ vero numerus ꝑtinere, q̃a licet innumerabilis sit multiplicitas taliũ visionũ, singulis tñ in memoriã ꝑscriptus intransgressibilis modus. Mensura igit in memoria, in visionibus numerus apparet, sicut in ipsis corporibus est mensura q̃dã, cui numerosissime coaptat sensus videntiũ, & ex uno visibili multorum cernentiũ formant aspectus. Ita ut ẽt vnus ꝑꝑ duorũ oculorum numerũ plerunq; vnã rem specie geminata videat. In his igitur rebus vñ visiones exprimuntur, quędã mensura est. In ipsis autem visionibus est numerus, voluntas autem quæ illa coniungit & ordinat, & quadam vnitate copulat, nec sentiendi aut cogitãdi apetitum, nisi in his rebus vñ visiones formant, acquiescens collocat, ponderi similis est. Quapropter hęc tria mensuram numerũ & pondus etiã in cęteris rebus oĩbus aduertamus.

De Imagine trinitatis in mente. Cap. XXIIII.

HVgo vbi supra. Aĩa rõnalis ex imagine Dei hẽt rõnem, & ex similitudine charitatẽ. Charitas vero in semeptisa repręsentat trinitatẽ. Hanc in præsenti fides sequitur, spes in cęlũ vsq; comitat, charitas perenniter amplexatur. Appareat ergo similitudo dei in moribus ꝓ natura, in operibus ꝓ iustitia, in uirtutibus pro gratia, ut moribus natura perornet, vt & iustitia operibus cõprobetur, vt gr̃a virtutibus compleat. Actor. Trinitatis imago est aĩa quo ad memoriã, intelligentiã, & uoluntatem, vel amorẽ, & hoc triplici similitudine, quia. s. hęc tria sunt vna essentia, una uita, & cũ ad se inuicẽ referunt sicut illę tres ꝑsonę, & ẽt quia æqualia sunt, & quia se inuicem capiunt. In his tñ etiã triplex est dissimilitudo. s. quia ita sunt in hoĩe vno, quę tñ nõ sunt homo. Et quia homo habens illa tria non est tres, sed una persona. Et quia sunt hoĩs vnius: non autem homo vnus. Alter autẽ assignatur in aĩa hęc imago. s. quantũ ad mentẽ, & sui notitiam & amorẽ. De mẽte.n.sui notitia nascitur, quia si super seipsam reflectatur sciet quid est, & q̃ imago dei est, a quo est, & ad quẽ finẽ est. Et ex vtroq;. s. mente & sui notitia procedit amor suipsius. Hec quoq; tria ęqualia sunt, & se inuicẽ capiunt. Similitudinem autem dei aĩa habet in se, quo ad uirtutes & effectus earũ. Nam etsi deo non conueniat credere vel sperare, proprius tñ effectus fidei est assentire primę ueritati super oĩa, & ꝑꝑ se, quod vtiq; facit deus, etiam verius q̃ homo. Effectus spei est deo cõfidere super oĩa, & ꝑꝑ se, hoc ẽt facit deus. Similiter & de effectu charitatis, q̃d est diligere. Sed tñ similitudo multiplex est. Prima oĩmode identitatis, qua filius dei similis est patris. Secunda pro-

proprietatū confirmitatis,de qua.s.dicit Aristo.Propriū est qua litatis ſm eam ſimile vel dici.Tertia repręſentationis,qua.s.aliquis patri ſuo ſimilis dicitur , quando mores eius imitatur . Et hoc vltimo modo aſſimilatur deo homo, ſcilicet diſcreta operatione, quæ eſt virtutis effectus.

De Similitudine omnium rerum in anima. Cap. XXV.

HVgo vbi ſupra.Porro ſicut mundus iſte.s.viſibilis quinque partita quadā diſtinctione eſt ordinatus,terra.s.aqua,aere etherie ſiue firmamento,ipſoq; ſummo cęlo,qđ empyreū vocāt. Sic aīę in mundo ſui corporis peregrināti quinq; ꝓgreſſus ſunt ad ſapientiā,ſenſus.s.imaginatio,rō, intellectus & intelligentia. Quinq; .n. progreſſionibus rōnalitas exercet ad ſapientiam , & quatuor effectibus ad charitatē. Aīa igitur ad ſimilitudinē totius ſapientię facta,oīum ſimilitudinem in ſe gerit,vñ & a philoſofo diffinita eſt oīum ſimilitudo. Habet ſiquidē in ſe vires,qui bus oīa inueſtigat,& oībus ſimilis exiſtit,cū ſit una.Similis terrę per ſenſum,aquę ꝑ imaginationē,aeri per rōnē, firmamento per intellectū cęlorū,cęlo per intelligentiā.Similis eſt lapidibus per eſſentiā,arboribus ꝑ uitā. Aīalibus per ſenſum & imaginationē,hoībus per rōnem. Angelis ꝑ intellectū, deo ꝑ intelligentiā. Et ſicut deus oībus eſt capabilis & participabilis,ſic aīa capax eſt oīum.Ex li. fontis vitę. Subſtantia ſimplex forma eſt oīs rei . Intelligentia igit & aīa non apprehendunt res,niſi per formas ſuas,& forte non coniungūtur niſi cum formis,ꝑꝑ ſimilitudinē & conuenientiā eorū in genere.Itaq; ſicut ille virtus eſt receptibilis formarū ſenſibiliū, ſic & aīa virtus eſt receptibilis formarū intelligibiliū. Tu vero ſi res viſibiles ponas intelligibiliū exemplū , apud te facilis erit imaginatio rerū intelligibiliū Oīs aūt forma vnit id quod imaginat per eā, deniq; poſtquā intelligentia non hēt ꝓpriā formę in ſe, & eſt apprehendēs oīum formarū ſemp, neceſſe eſt vt formę rerū oīum ſint ſibi formę . Ex li.de cauſis.Oīs intelligentia plena eſt formis,ſcitq; qđ eſt ſupra ſe,& qđ eſt ſub ſe,intelligit res ſempiternas,ꝗ non deſtruuntur, neq; cadunt ſub tępore.Ex li.Aristo.de aīa.3.Eſt igit aīa(ſicut iam dictū eſt ſupra)quodāmō oīa ꝗ ſunt.Oīa nāq; ſunt aut intelligibilia aut ſenſibilia.Verumtñ in aīa nō ſunt ipſę res , ſed earū formę vel ſpecies. Itaq; ſicut manus eſt organū organorū, ſic intellectus eſt ſpēs ſpērum, ſenſus quoq; ſpecies eſt ſenſibilium.

De Differentia animæ humanæ ad brutalem & ad Angelum. Cap. XXVI.

HEnnadius vbi ſupra.Solū aūt hoīem credimus aīam habere ſubſtantiuā,ꝗ etiam exuta corpore viuat,& ſenſus ſuos & ingenia uiuaciter teneat.Non.n. cū carne moritur, qm̄ (ut dictū eſt) non carne ſeminat. Aīaliū aūt aīę ſubſtantiuę nō ſunt,ſed cū ipſa carne carnis viuacitate naſcunt, & cū carnis interitu finiunt.Ideoq; nec rōne regunt,ſic Plato & Alexand.putant,ſed ad oīa naturę incitamēta ducunt.Hugo vbi.ſupra Senſum quidē & imaginationē cū ceteris aīalibus cōia habemus , vident ſiquidē viſibilia,& viſorū recordant.In quibuſdā ēt ſenſibus nos ſuperant,qm̄ iuſtū fuit, vt quibus nihil dandū erat in intellectu,aliquid amplius daret in ſenſu.Et ecōtrario tanto maior neceſſitas inducit homini exercendę rōnis, quāto maiorem defectū patit ſenſualitatis. Ratio aūt inde incipit , vnde aliquid occurrit,qđ nobis cū aīalibus nō ſit cōe. Actor. Aīa quoq; humana in hoc differt ab angelo , quia corpori eſt nubilis, & quia non hēt diſtinctionē ꝑſonalitatis, & quia uim quandā hēt cōponendi & diuidendi intelligibilia cū ſenſibilibus , quā non habet angelus.Et quia licet inter eā & deū nihil eſt mediū quantū ad naturā,& ēt quātū ad ęternā fruitionē,eſt tñ quātū ad ꝑſentem illuminationē quā ipſa recipit ab angelo, angelus aūt a deo. Itē quia aīa ad beatitudinē ordinata eſt in ſe & in corpore, angelus aūt tm̄ in ſe.Et notādū ꝙ cū ꝑſona ſit naturę rōnalis indiuidua ſubſtantia,in tribus tm̄ eſt ꝑſonalitas.Vñ ſequit ꝙ triplex eſt diſtinctio ꝑſonalis.In deo.s.tm̄ ſm originē. In angelo tm̄ ſm qualitatē.In hoīe ſm vtrunq;.Quia & ſm qualitatē vnus differt ab alio.Et ſm originē vnus eſt ab alio , ſicut in ꝑſonis diuinis, vbi hęc diſtinctio tripliciter variat.Aut.n.eſt origo & nō hēt originē,& ſic eſt in patre.Aut hēt originē,& eſt origo,& ſic eſt in filio.Aut hēt originē, & non eſt origo , & ſic eſt in ſpiritu ſancto. Ecce diſtinctio ꝑſonalitatis in tribus ꝑſonis ſm tres differētias. Quarta vero differentia ꝗ faceret quartā ꝑſonam.s. ꝙ nec eſſet origo,nec haberet originem,ibi eſſe non poteſt. Talis enim perſona increata eſſe non poſſet,quia diſtinguibilis ab alijs non eſſet,ſed hec eſt diuina eſſentia,quæ nec diſtinguit nec diſtinguitur, ſed communiter congruit perſonis. Harum autem omnium perſonalium diſtinctionum nulla in anima reperitur.

De quantitate animæ. Cap. XXVII.

ESt autem aīa in ſingulis partibus corporis tota , quantum ad totalitatem eſſentię idest perfecti eſſe , non tamen tota idest ſecundum omnē ſui potentiā vel virtutē ſiue operationem. Multitudo aūt potētiarum non infert maioritatem vel minoritatem in anima,ſed multiplicitatem . Tanta eſt igitur in ſui corporis vna parte vel in duabus,quanta in omnibus, ſed nō tam multiplex.Non eſt ergo proprie quanta quantitate,ſed uirtute,& hec quantitas penes operationem attenditur.Prima aūt eius operatio eſt viuificare,alię vero fiunt illa mediante. Aliter etiam poteſt dici quanta,ſcilicet quantū ad certum naturę ſuę terminum vel modum quem habet omnis creatura , quia ſolus deus eſt immenſus . Auguſtinus in li. de quantitate animæ . Si figurarum planarum optima circulus eſt,in quo nihil eſt puncto potentius,quod impartabile eſt.Quid mirum ſi anima neq; corporea ſit neque alicuius quantitatis, cum tamen & tātum ualet in corpore,ut penes eam ſit regimē oīum membrorum,& quaſi cardo quidam in agendo cunctarū corporaliū motionū. Sic.n.& pupilla quaſi quidā punctus oculi eſt,in qua tñ tāta vis eſt vt ea dimidiū cęlū,cuius ineffabile ſpaciū eſt, ex aliquo eminēti loco cerni colluſtrariq; poſſit.Oculus ēt aquilę ꝗ noſtro breuior eſt, cum illa tam ſublime volat , vt ēt a nobis in tanta luce difficile cernatur,latentē videt ſub frutice lepuſculū , & piſcē ſub fluctibus. Non eſt ergo mirū,ſi ratio incorporalis, ꝗ aſpectus eſt aīæ, tot imagines & tantas contineat , cum corporalis oculus tanta comprehendat ēt in beſtijs . Si uero magnitudio corporis magnipendenda eſſet,plus nobis ſaperent elephanti,& aſini plus apibus. Nō ergo aberrat a uero aīam carere oī corporea magnitudine, ꝗuis quaſlibet corporū magnitudines imaginari queat.

Quòd Creſcente corpore anima non creſcit,niſi forſitan in virtute & diſciplina. Cap. XXVIII.

SIc autē quæritur quō aīa non creſca pueris creſcentibus & proficientibus,cum ratio & intelligentia in eo creſcatur.Ad hoc ſic rñdetur . Virtus eſt æqualitas qđā uitę,rōni vndiq; conſentiens.Si aūt virtus ęqualitas eſt, ſimilior eſt illis circulus quā quęlibet alia plana figura.Hinc eſt illud Horatij, cū ſapientem deſcribit Fortis in ſe ipſo,totus teres atq; rotundus. Si ergo circulus non qualitate ſed æqualitate cęteris figuris prēſtat,quāto magis uirtus non magnitudine ſed congruentia rationū atq; cōcordia cęteras affectiones animi ſuperat.Cum aūt puer proficit laudabiliter,non ad aliud ꝗ ad virtutē ꝓficit.Et ſi aliud eſt profectus,aliud magnitudo,aliud maius , aliud melius, utiq; pueri cū creſcendo ꝓficiant , in aīa nō maiores ſed meliores fiunt. Si aūt id faceret membrorū magnitudo,eo quiſq; prudētior eſſet, quo longior.Sed quęritur quomodo ꝓfectus ille temporū ſpacio,licet non mēbrorum fiat? Ad quod rñdeo,ꝙ nec ipſa corpora ex tēpore habent vt creſcant, cū multotiens inueniantur annoſiora breuiora,non ſolū in ſenibus,ſed ēt in pueris.Vis.n.creſcendi in corporibus eſt,nō in tęporibus,in quibuſdam.s.naturę numeris occultis,& ad dignoſcendū difficilibus . Eſt aūt uirtus & potentia quoddā genus magnitudinis , ſm quā magnus fuiſſe dr̄ non ſolū Hercules gigas, ſed ēt Alexan.quinq; pedalis ſtaturę.Itē quęritur,quare eſt hoc,ꝙ puer infans non loquitur,ſed creſcendo hoc aſſequitur?Ad quod rñdeo,ꝙ aīa non creſcendo ſed diſcendo hoc aſſequitur . Si aūt dr̄ creſcere diſcendo , ergo obliuiſcendo decreſcit.Eſt tñ peritia creſcendi genus, & creſcit aīa diſcendo,dediſcēdo decreſcit,ſed tranſlato uerbo.Magni tamē refert,qualia ſint illa ꝗ diſcit. Nā ſicut in corpore tria ſunt genera incrementorū,unū neceſſariū,quo naturalis conuenētia implet in mēbris.Alterū ſuperfluū , quod integra valitudine in mēbris augetur,ut ſeni digiti & ſimilia.Tertiū noxiū,vt gibbus & quilibet tumor, qui expugnata bona valetudine ſupercreſcit. Ita in animo ſunt quædā quaſi naturalia incrementa, cū honeſtis & ad bene beateq; viuendū accōmodatis diſciplinis augeri dr̄.Cū uero ea dicimus,ꝗ mirabiliora ꝗ vtiliora ſunt,quāquam nonnullis rebus plurimū oportuna de ſecūdorum genere ſuperfluorum dicenda ſunt.Non.n.ſi tibicen(vt Varro auctor eſt)ita populū delectauit,vt rex fieret,ideo noſtrum animum nullo artificio augendum putare debemus,quia nec maiores ꝗ humani ſunt dentes habere vellemus , ſi audiſſemus ꝙ aliquis dentium morſu hoſtem ſuum occidiſſet.Noxium uero genus eſt artium, quo animi valetudo ſauciatur.Nam odore & ſapore mirabiliter dijudicare pulmenta;& quo lacu piſcis captus ſit, uel quotenne vinum ſit noſſe miſeranda quędam peritia eſt.

Quòd Nec fortitudo corporalis conſiſtat in incremento corporis vel ætatis. Cap. XXIX.

ITem quęritur quomō vires aīę ſm ętatem aliqn̄ creſcant,ſicut & vires corporis,ꝗ ipſius aīę ſunt?Ad quod rñdeo:Vires non magis eſt in corporis uel ętatis incremētis ꝗ in exercitatione ex conformatione membrorum.Inde eſt ꝙ pueri & iuuenes multo plus itineris conficiunt ſine defectu & fatigatione quam athletę fortiſſimi , & quam ipſi poſtea cum ſe ad ſtudia tradiderint.In ipſis quoque luctatoribus non tam faciunt vires magnitudo corporis quam nodi quidam & thori lacertorum & nerui figuraque congruens,quæ tamen omnia parum ualent,niſi vis artis exercitationis accedat.Vnde ſępe maiores a minoribus

bus in certamine virium vel cursu superantur. Hinc etiam celeberrime vulgatum est, hominem tollendo quotidie vitulum par uum egisse, vt cum etiam taurum sine sensu maioris oneris, qđ paulatim additur, tollere ac sustinere possit. Dum aũt quorundã aĩalium maiora corpora eo amplius aliquid habent virium, quo maiora sunt, inde est, quia naturali lege cedunt pondera minora maioribus, nnn mõ cum ad propriũ locũ suapte nutu ferunt, vt humida & terrena corpora in ipsius mundi medium, qui est infimus cursus, aera & ignea sursum versus. Nec ẽt cum aliquo tormento aut iactu aut inpulsu in aliena ire coguntur. Nam si ex alto dimiseris duos lapides disparis quantitatis, citius maior ad terram perueniet. sed si ei minor subijciat, eo ꝙ ineuitabili ter occupetur, cedit profecto simulq; in solum deducitur. Item si maior sursum iacularetur, & minor in terrã iactaretur, minor repulsus ire cogeretur in cęlum. Multum tñ interest, quanto in se agantur impetu. Nã si minor aliquo vehementi tormento iactetur, & maior languidus, quãuis ab eodem resiliat, retardat illum tñ, aut etiam retro agit, pro mõ ictuum & põderum. Huic rõni congruunt vires aĩalium, pondus.n. corporis nutu aĩę actũ multũ ualet magnitudine ꝓpria, sed vittus aĩę ad mouendum corporis pondus neruis quasi tormentis vtitur. Neruos autem uegetat nobilioresq; efficit siccitas calorq, moderatus, laxat aũt & infirmat humidus rigor. Vñ est ꝙ per somnũ qui frigidus & humidus est membra languescunt, & conatus expergefacti mulro est debilior. Ideoque nihil est fractius, & eneruius litargicis. Econtra uero quidam frenetici quibus vigilię, & vini vis & acutę febres. i. tot calida, plus nimio neruos tendunt atq; durant, maioribus viribus sunt, quã cum erant integra valetudine cum eorum corpus ægritudine sit attenuatius & exilius.

Quòd Anima de viribus corporis non crescat. **Cap. XXX.**

HIc igitur nutu aĩę, & neruorum quodam machinamento, & pondere corporis, cum fiunt ea quæ vires vocãtur voluntas nutum exhibet, qui ꝓnior fit spe vel audacia. Retunditur autem timore, & multo magis desperatione. Nam in metu cum aliqua spes subest, vehemẽtiores vires apparere solent. Machinamentum vero & configuratio quædam corporis coaptat, temperatio modificat, valetudo cõfirmat exercitationis industriam, pondus dat moles membrorum, quã ętas & nutrimenta cõparant, instaurant aũt sola nutrimenta. His oĩbus qui ęqualiter ꝓualet, mirandus est viribus, & tanto est alius alio ualidior, quanto plus eum ista deficiunt, fitq; sępe ut pertinaci nutu, melioreq; machinamento, alius quamuis paruum corporis pondus egerit, alium maiori mole præditum uincat, rursusq; nõ nunquã tanta moles est, vt ẽt si imbecilliore nisu agatur, obruat tñ paruum aduersarium multo vehementius imitentẽ. Nõ ergo crescit aĩa cum puer crescit in viribus. Nam cum puero nutus sit integer ad trahendum aliquid vel repellendum. Veruntamen propter recentem minusq; perfectam cõfirmationẽ adhuc sunt inhabiles propter humorem qui in illa ætate exuberat. Marcidi propter nullam exercitationem languidi. pondus vero corporis adeo est exiguum, ut ne ab alio quidẽ impactum grauiter vrgeat, oportunius ad accipiendam quam ad inferendã molestiam. Hęc autem postea omnia per ętatem adduntur corpore non anima crescente. Item si anima crescit de viribus corporis, quibus solum nutum accommodat, quanto magis crescere dicẽda est de copia doctrinarum, quam ipsa sola possidet? Quod si crescit anima cum uires illę crescunt, decrescit ergo cum deficiunt, ut in senecta, & in labore studiorum. Sed hisdem temporibus doctrinę augeri solent & extrui. Nihil aũt eodem tempore simul augeri potest & minui. Non ergo crescit anima de uiribus maioribus in maiori ętate. Alioquin dicenda erit crescere de insania & frenesi, de quibus plerunq; vires crescunt.

Quòd Anima corpori non commensuratur, licet per totum diffusa sentiat. **Cap. XXXI.**

POst hęc quæritur cur aĩa sentit vbiq; corporis si non tanta est, quanta & corpus. Ad quod respõdeo. Sensus est passio corporis per se ipsam non latens aĩam. Potentior aũt & melior est aĩa quam totum corpus. Si igitur oculi tãtum per aĩam possunt, ut ibi sentiant ubi non sunt, quanto magis hoc ipsa põt aĩa. i. ut aĩa ibi sentiat ubi non sit localiter diffusa, qñ quidem oculus qui corpus est visũm non in loco suo patitur, qđ tñ nunquam sine aĩa pateretur, demq; si magnitudo corporis magnipendenda esset, elephas hoĩe plus saperet, odore autẽ & sapore mire pulmenta diiudicare, & quo lacu piscis captus sit, vel quo territorio vinũ nosse miseranda quippe quędam peritia est. Et his artibus cum quasi creuisse aĩa ur, quia neglecta mente defluxit in sensus, nihil aliud q̃ tumuisse uel etiam cõtabuisse indicãda est. Idẽ in li. de mortalitate aĩę. Moles quidẽ oĩs qui occupat locũ nõ est in singulis partibus tota, sed in oĩbus. Quare alia pars eius alibi est, & alibi alia. Aĩa uero non mõ uniuersę moli corporis, sed ẽt vnicuiq; particulę illius tota simul adest. Partis enim corporis passionẽ tota sentit, nec in toto tñ corpore. Cum enim quid dolet in pede oculus aduertitur, lingua loquitur, manus admouetur, quod non fieret, nisi id quod animę in eis partibus est, & in pede sentiret, nec sentire quod ibi factum est, absens posset. Non.n. nũcio aliquo credibile est fieri nõ sentiẽte qđ nũciat, quia passio q̃ fit nõ per cõtinuationẽ molis currit, vt ceteras aĩę partes q̃ alibi sunt latere nõ sinat. Sed illud tota aĩa sentit qđ in particula pedis fit, & ibi tm̃ sentit vbi fit. Tota igit̃ singulis partibus simul adest, q̃ tota simul sentit in singulis. Nec tñ hoc mõ adest tota, vt candor vel alia huiuscemodi qualitas in vnaquaq; parte corporis tota est. Nam quod in alia parte patitur candoris immutationem, potest ad candorem qui est in alia parte non pertinere. Quapropter secundum partes molis a se distantes, & ipse a se distare conuincitur. Non autem ita esse in anima per sensum, de quo dictum est, probatur.

Quòd Animę & lacertarum ac vermium incorporeę sunt & indiuisibiles. **Cap. XXXII.**

IDem in li. de quantitate aĩę. Sed hic quæritur de caudis lacertarũ, quæ amputatę a certo corpore palpitant, quę palpitatio mirũ est si sine aĩa fiat. Si aũt fit per aĩam, qm̃ aĩa nullũ habet spaciũ, quæ ẽt pręscidi cum corpore põt. Ad quod rñdeo, ignem & aerẽ q̃ duo per aĩę ꝓsentiã tenent in corpore terreno & humido, ut oĩum quatuor fiat contẽperatio, dum post eiusdẽ aĩę abscessum ad superna euadere ac se mouere expediunt illa corpuscula, tanto cõcitatius quãto plaga recentiore subito erũpũt, deinde motum languescere. Postremo desinere dum minus minusq; fit quod effugit, ac deinde totũ euolat. Sed huic rõni obuiat qđ nuper aspexi in vermiculo qui multipes appellatur, Hunc.n. cũ unus de adolescẽtibus, quos ego in Liguria docebã, uerso stilo quẽ tenebat, medium ꝑcussisset. continue ambæ partes corporis ab illo vulnere in contraria discesserunt, tanta pedũ celeritate ac nihilo imbecillore visu, quam si duo huiuscemodi animantia essent. Quo miraculo exterriti, causęq, curiosi, attulerunt eadẽ frustra ad me & alipiũ adhuc alacriter currẽtia. Neq; nos parũ cõmoti, ea currere in tabula quaqua versum poterant cernebamus, atq; unũ ipsorũ stilo tactũ cõtorquebat se ad doloris locũ, alio nihil sentiẽte sed suos alibi motus peragẽte. Quod plura tentauimus quatenus id valeret, atq; vermiculũ immo iã vermiculos in multas partes conscidimus. Ita oẽs mouebantur, vt totidẽ separatim natos, ac sibi quoq; vixisse putare possemus, nisi a nobis id factũ fuisset. Sed nihil est, ꝙ istum vermiculũ pueriliter timeamus, quamquam viuacitatis & numerositatis eius causam non valeamus afferre: cum nobis constet multis rationibus animam non contineri loco, & ideo nullius talis esse quantitatem qualem cernimus in corporibus.

Ostensio Eiusdem sententię per exemplum. **Cap. XXXIII.**

CVm sonus ad aures pertineat significatio ad mentẽ, sic est in aliquo noĩe sonus & intelligentia, uelut in animãte corpus & aĩa. Et cũ nomẽ per litterã tanquã ꝑ partes diuidi põt, intelligentia non põt, quia nec longa nec lata est, & cũ noĩe ita diuidit, quasi dilaniato corpore aĩa discedit, qñ significationem quã habuerit perdit. In quibusdã tñ noĩbus uiuũt partes literarum, quasi frusta corporũ aĩa non diuisa, ut in hoc noĩe lucifer, quod in duas partes sectũ in utraq; uiuit uel potius quasi uiuit. Non.n. eandẽ uitã. i. significationẽ hẽt diuisum quã integrũ. Sũt aũt locus & tempus duo qdã, quibus oĩa quę sequunt occupant, vel potius q̃ occupant. Quod oculis sentimus, ꝑ locũ diuiditur, quod auribus, per tẽpus. Sicut aũt ille uermiculus plus loci totus quàm pars eius occupabat, ita maiorẽ tẽporis morã tenet, cũ lucifer dr̃, q̃ si luci tm̃ diceret. Quare si hoc uiuit significatione in ea diminutione tẽporis q̃ diuisio illo sono facta est, cum eadẽ significatio diuisa non sit. Non.n. ipsa ꝑ tẽpus distendebat, sed sonus, ita existimandũ est secto uermiculi corpore quãquã in minori loco pars eo ipso quo pars erat uiueret, nõ oĩno aĩam sectã, nec loco minore minorẽ esse factã, licet integri animantis mẽbra oĩa per maiorẽ locũ porrecta simul possederit. Non.n. locũ ipsa, sed corpus quod ab eadẽ agebat tenebat, sicut illa significatio nõ distenta ꝑ tẽpus, oẽs tñ noĩs literas suas moras ac tẽpora possidentes, uelut aĩauerat atq; compleuerat. Actor. Ex his uerbis Augustini patet, ꝙ etiam animę lacertarum incorporeę sunt indiuisibiles. Vnde constat, quòd immateriales sunt, & de nihilo factæ. Quod si uerum est, etiam in singulis animalibus singulę animę creantur nouę, non nascuntur de traduce.

De Loco anima corporali. **Cap. XXXIIII.**

CAssiodorus in li. de Aĩa ergo tota est in partibus suis, nec alibi minor, alibi maior, sed alicubi intentius, alibi remissius ubi tñ uitali intentione porrigit colligit in unũ & copulat, mẽbra sua nõ finit diffluere uel contabescere, quæ uitali uigore custodit. Huius ergo susceptę ꝓsentia corporis uita est. Mors aũt eius abscessus. In corpore aũt posita, ubiq; cogitatione quasi distendit, nec tñ a se uel a corpore discedit, sed in seipsa tanquam in

in magno currens spacio peruagat. Actor. Anima esse dr in loco multipliciter. Dr enim esse aliquod in loco ꝓprie per circūscriptionē, & sic cōuenit soli proprie. Minus aūt proprie per diffinitionē, vel per determinationē, & sic conuenit angelo & aīę separatę, quia ita est vterq; alicubi quod nō alibi. Tertio mō per pręsentiā in operatione, & sic dr deus eē oī loco. Aīę aūt cōueniūt oēs isti modi. Primus tn̄ non est ꝓprie, sed per accidens. s. inquātum est corpori, & corpus quidē ꝓhibet aliud corpus a loco in quo est, sed nec aīa corpus, nec ecōtrario. Verū sicut corpus vnū aliud, sic aīa animā ꝓhibet a loco suo, quia separantur ab inuicē & essentia & operatione, & loco, vn̄ non pn̄t duę aīę in eodē corpore esse, nihil tn̄ ꝓhibet dęmonē esse in humano corpore, licet aīa sit in qualibet eius parte, quia aīa est ibi ꝑ unionē dęmō aūt nequaquā, ideo pn̄t ibi simul esse. Quidā ēt dicunt, ꝙ dęmō in vacuitate ventris vel capitis est, ubi anima nō est. Vugo ubi supra. Aīa si corporea eēt, partibilis esset, & partes haberet, nec tota simul in vno loco eē posset. Nullū. n. corpus totū simul aūt tangi aut tangere potest. Aīa vero in quibusq; suis motibus vel actibus tota simul adest. tota videt, tota tangit. tota discernit, tota meminit &. Quodāmō tn̄ loco circūscribit, q̄a in carne claudit. Ideoq; & in loco esse & locata dr, quia dū alicubi præsens est, alibi nō est. Nec tn̄ corporalē dimensionē aut circūscriptionē habet, quia corporalis quātitatis expers est, sed quia per præsentiam & operationē in loco cōcludit, localis & ipsa dr, non tn̄ sicut corpus, cui ꝯm locū principiū & mediū & finis assignat, nec ita ꝑ spacium loci sistit aut mouet, & maiore sui parte maiorē locum & breuiorem occupet, minorq; sit in parte quam in toto. Per omnes quippe corporis particulas tota simul adest.

Adhuc De eodem. *Cap.* XXXV.

ACtor. Notandū ergo ꝙ esse in loco per diffinitionē conuēnic aīę ratione substantiæ, quæ est terminata & finita. Vn̄ ei conuenit ita esse alicubi, quod non alibi, ad differentiā diuinę substantię, quæ interminata est & infinita & ideo vbiq;. Et hic modus essendi in loco cōuenit aīæ separatę. Esse vero per ꝑsentiā in loco ei cōuenit ꝑꝑ operationē. Vn̄ Iohan. damascenus de angelo dicit, ꝙ ē vbi operat. Esse ꝑ vero in loco ꝑ circunscriptionē ei cōuenit ꝑ accidens. i. ꝑ eā quæ est ad corpus vnionē. Debet ergo ipsi esse in loco per determinationē rōne substātiæ. Esse per ꝑsentiā rōne operōnis. Esse ꝑ circūscriptionē, sed ꝑ accidēs rōne corporis. Itē notandū ꝙ hæc tria se habēt hoc mō, vt eē per ꝑsentiā ponat solū coexistentiā rei & loci. Esse uero per determinationē ponat coexistentiā, & ēt superaddat terminationē & distinctionē. Esse vero ꝑ circūscriptionē superaddatis dimēsionē. Cū ergo dr deus est in loco per ꝑsentiā, sensus est, quia nō abest loco, sed est simul cū illo, ita vt hoc quod dico simul cū illo, nō notet paritatē. Cū vero dr angelus est in loco ꝑ determinationē vel aīa sensus est, ꝙ nō abest loco, imo ꝑsens in illo & non in alio. Cū vero dr corpus in loco est ꝑ circūscriptionē, sensus est, ꝑsens est cū illo loco ens in illo loco & non in alio, & ēt in tanto ita ꝙ in minori vel in maiori loco est. Esse ergo in loco per ꝑsentiā nō excludit pluralitatē loci. Esse vero in loco ꝑ determinationē excludit pluralitatē loci, & ēt minoritatis vel maioritatis loci assignationem. Esse aūt per circūscriptionē excludit tm̄ loci pluralitatē. Igit aliquid dr esse in loco corporali ꝯm tres modos. Primo vt sit in loco vt nō determinet ei locus corporalis, & sic dr deus est in loco corporali. Secundo vt determinet ei locus corporalis nō quantū ad substantiā, sed quantū ad operationē, & sic spūalis. s. substantia creata. Tertio mō ut determinet ei locus corporalis, & quantū ad substantiā, & quantū ad operationē, & sic substantia corporea. Cū. n. diuina substantia nullā depēdētiā habeat ad locū corporalē, nec quātū ad eē, nec quantū ad operari, nō determinabit sibi locū corporalē. Spūalis vero substantiæ quantū ad operari determinat locus corporalis, maxime rōne illarū operationū, quas facit in corpus vel ꝑ corpus, q̄ quidē operationes habēt suā depēdētiā, & quātū ad esse, & quantū ad operari a cōtinēte corpore. Ideoq; determinatur ei locus quantum ad substantiam, & quantum ad operationem.

De Loco eiusdem spirituali. *Cap.* XXXVI.

POrro intellectualis locus dr dupliciter. s. simpliciter & ꝯm quid. Simpliciter qđ est corporale in se, sed tn̄ rōne contenti dr spirituale. Secūdū primū modū ponit locus spiritus creati dupliciter. Vno mō vt nihil sit extra qđ continet, & hoc mō ponitur locus spiritualis substantię terminatio siue finis suę virtutis & potentię. Cuiuslibet enim spiritus creati est & potentia finita & essentia, nec est ista positio mirabilis. In genere. n. corporum est aliquod corpus cōtinens & nō cōtentū ab aliquo extra, sed se ipso cōtentū & terminatū, ut ultimū cęlū. Multo ergo magis hoc est possibile in substantia spūali incorporea. Alio mō ponitur locus spūalis ut sit aliquid extra cōtinēs, & sic ipse increatus spūs ꝯm quēdam modū pōt dici locus spūalis, in quo habēt quiescere, & ad quem moueri, & in quo contineri & saluari spirituales substātię. Nec accipit ꝯm ambitum dimensionis continentia, sed secundum ambitū virtutis, intra quem ambitum currunt spirituali motu animę & angeli. Et quod dr de angelis ꝙ extra mittant, intelligendum est non extra ambitum huius virtutis diuinę, sed quia egrediūtur extra ambitū illius, i quo maxime relucet sua operatio. s. cęli empyrei. Sic ergo duobus modis ponitur locus spūalis per se. s. terminās intra locus proprius. Continens extra locus cōis. Secundū quid aūt dr locus. s. spūalis locus corporalis in quo operat spūalis substātia, sed corporalis est in se & simpliciter, spūalis vero rōne operationis substantię spūalis in eo. Et locus hoc mō dictus non est locus per se, sed ꝑ accidens. Nam ipsa operatio ꝑ illud dr esse in loco, & iterum ꝑ operationem spūalis substantia. Vn̄ ibi intercedit duplex mediū, siue duplex ꝑ aliud, & ideo duplex per accidens. Dicitur ergo deus locus vt continens cōe nulli appropriatū, & differentia nulla est ex parte cōtinentis, sed ex parte contentorum ab eo. Sicut enim prima causa est in omnibus causatis ꝯm vnū modū & dispositionem. Res aūt causatę non sunt in ea ꝯm unam dispositionem, quia non ęqualiter participant bonitatem causę, vt dicit philosophus. Sic diuina substantia quantum est de se ꝯm ambitum uirtutis, uno modo continet spirituales substantias creatas. Ipsę tamen quantum est de se diuersum habēt ordinē in ambitu virtutis diuinę, & sic differt circunscriptio ipsarum spūalium substantiarum. Verum licet prima essentia sit continens omnes spiritus circunscriptos, non tn̄ habent in ea proprie circūscriptionem differentem, quia non habent longitudinem & latitudinem & profunditatem, secundum quam in ea diuersi spiritus creati situentur intelligibiliter, sicut est de loco corporali, sed habent ambitum virtutis in operatione: intra quē possunt currere diuersę animę, & angeli qui dicunt extra mitti respectu cęli empyrei.

Iterum De Vtroq; *Cap.* XXXVII.

CVm autem dicat Diony. ꝙ duo lumina indistincta sunt in eodem loco, non tn̄ confusa, multo magis spūales substantię esse videntur. Sed si locus dicatur sensibilis, dico ꝙ pn̄t esse in eodem loco. Si vero intellectualis, distinguendum est. Nā aut dr vt communis locus, quemadmodum dr deus locus, & sic iterum nihil prohibet esse in eodem loco. Aut dicitur vt locus proprius, & hic qui attenditur quantum ad terminum uirtutis, vel etiam qui ꝯm figurationem operationis, & ꝯm hunc modū non pn̄t esse duę spūales substantię in eodem loco, quia non operant ꝯm idem in eodē loco, ut dicit Damasce, quemadmodū non est possibile duas animas rōnales eē in vno corpore. De luminibus respondetur, ꝙ non est simile, quia non sunt corpus, sed corporum formę. Nihil aūt prohibet plures formas esse in eodem susceptibili, quarū vna ab alia distincta est. Spūales autem substantię sunt hoc aliquid: & iterum si ponerentur corpora esse, nō se quereretur ꝙ spūales substantię possent esse in eodem loco spūali, sed ꝙ in minimo loco corporali. De dęmoniacis dico, ꝙ nihil ꝓhibet dęmonē & animā esse in corpore ꝯm diuersam omnino operationem. Anima. n. est in corpore vt perfectio, & motor uoluntarius, dęmon aūt vt motor violentus. Itaq; spūalis substātia non est in loco corporali, nisi per accidēs ratione vnionis ad corpus, vel rōne operationis in corpus. Cum aūt locus animę dicat vel per se vel per accidens. Locus animæ qui est per se idem est in anima separata & coniuncta, quia huius locus ponit terminatio & finis suę virtutis & substantię. Vnde in li. de anima & spiritu. Sicut deus vbiq; est in semetipso, sic anima vbiq; est in semetipsa, quodammodo, & per hoc ibi est anima post corpus, ubi erat agens in corpore, sicut & deus ibi est modo, ubi fuit priusquam fieret mundus. Vbi etiam foret, si mundus non esset. Si uero dicatur locus per accidens, qui scilicet est corporalis, dicendū, ꝙ spūalis substantia dr esse in loco corporali, non solū ratione operationis, ubi. s. operatur ꝯm potentiā actiuā, sed etiam rōne passionis, vbi. s. operatur secundum potentiam receptiuam idest ubi suscipit passiones gaudij vel pęnę. Ibi ergo determinatur locus animę separatę, in quo suscipit lætitiam uel pęnam, vt cœlum empyreum, & purgatorium, vel infernum.

De Motu animæ locali. *Cap.* XXXVII.

ARisto. in li. de anima. De motu locali quo mouetur anima, manifestū est, ꝙ non est a potentia vegetabili, siue a uirtute nutritiua. Semꝑ enim motus huiusmodi fit ꝑꝑ aliquid, & est actu cū fantasia, aut appetitu. Nihil. n. mouet nisi aut ꝑ desideriū, aut per fugā ab ipso, nisi motus eius sit violētus, vt supra dictum est. Actor Cū aūt locus substātię spūalis dr tripliciter. s. locus cōis intellectualis. i. ipse ambitus diuinę virtutis. Et locus ꝓprius per se. s. ambitus ꝓprię uirtutis. Et per accidens locus corporalis, ubi opat: primo mō nō mutat locū, sed mutat in loco, q̄a inter ambitū diuinę virtutis decurrit. Scđo mō nō mutat locū, nec mutat in loco, q̄a nō relinquit ambitū proprię virtutis. Ter-

tio

tio modo mutat locum, & mutat in loco. Sed aliud est mutare locum aliud moueri per locum Nam quod mouetur p locum, per loci spacium distenditur, ut pars parti se cômetiatur, & sic solum corpus mouetur per locum. Quod verò mutat locum p cedit de loco ad locum, sed non est necesse, q distêdatur per spacium loci. Spiritualis ergo substantia non mouetur per locû, quâuis mutet locum, qa non habet de se partem cômetientê parti corporali, eiusq; motus est subitus, & totus simul. Porro anima qsi a corpore separat, localiter mouet. Dr tñ per locum non moueri, quia nô trâsit per locû eodem mô quo corpus, ita. s. vt pars se cômetiat parti, cum spûalis substantia partê non habeat cômetientê se parti corporali. Dr êt moueri per têpus quia modo est in vno loco, & iã in alio. Motus aût eius est subitus & simul totus. Quodãmô tñ (vt dictum est) loco circumscribitur, quia in carne clauditur. Ideoq; & in loco esse, & locata dr, quia dum alicubi præsens est, alibi non est. Nec tñ corporalem dimensionê aut circûscriptionê habet, quia corporalis quantitatis expers est. Sed quia per præsentiã & operationem in loco concluditur, localis & ipsa dr, non tñ sicut corpus, cui êm locum principium & medium & finis assignatur. Nec ita spacium loci sistitur aut mouetur, ut maiore sui parte maiorem locum, & breuiorê occupet. minorq; sit in parte q̃ in toto. Per oês quippe corporis particulas tota simul adest. Ex libro fontis vitæ. Locus nô est nisi applicatio superficiei corporis ad superficiê alterius corporis. Substantia vero simplex locum non occupat, & omne quod non habeat eam distat secundum essentiam ab omni.

Quod Rationalis anima non sit virtus organica siue corporea. Cap. XXXIX.

Actor. Quia vero dicit Iohânicius q de ordinatiua & côpositiua virtute procedunt fantasia in fronte, cogitatio in cęrebro, memoria in occipitio. In li. quoq; de differêtia spûs & aię legitur, q intellectus & prouidentia & cogitatio fiunt per speciê quæ est in ventriculo priori capitis & in medio, rô êt debilitatur media capitis cellula debilitata. Ex his huiusmodi videri pôt alicui q anima rônalis cû suis uiribus sita sit in organa vel in organis, ac p hoc q sit organica virtus atq; corporea. Sed sciêdum q rô uel intellectus in media cellula capitis, & in spiritu mediæ cellulę dr esse, nô quia sit actus illius partis corporis, sed quia spês abstrahit a fantasmatibus, quæ tanq̃ in vehiculo sunt in spiritu cellulę illius. Porro êm Auicennam & Algazelê duę sunt causę quibus anima retrahitur ab actu intelligendi in corpore, in dolore capitis lęsiuo vna, quia de natura ipsius animæ est, ut cum multû circa unû occupat, ab alio retrahat. Maxime uero occupatur circa id quod maxime monet, dolor aût lęsiuus medię cellulę maxime mouet, & ideo retrahit animã ab actu intelligendi & ratiocinandi. Sicq; per accidens impediri contingit in corruptione cellulę capitis, & non per se. Alia uero causa, quia motus animę fortiores excludunt debiliores. Cû aût corrumpitur caput anterius uel posterius confortatur fantasia uel memoria. Nam si corruptio fiat anterius per frenesim aliquid aliud, multa erunt ibi fantasmata, & inordinate fortiterq; mouêtia. Eritq; retractio animę ab actu rônis ac memorię. Si uero nimis sicca sit & frigida côplexio cerebri, tunc memoria confortatur in parte posteriori, & fantasmata tenent fortissime. Tûcq; iterû fiet retractio rônis ab actu suo. & sic iterû p accidês impedit usus rationis, sicut in freneticis, & maniacis, ac melâcolicis. Tertiã quoq; causam possumus addere, uidelicet q licet intellectus ratio non sit uirtus in organo sita tñ accipit ab illis, quę sitę sunt in organo, ut a sensibus, & fantasia. Ideoq; illis impeditis per corruptionem impedit êt actus intelligendi per accidens & non per se. Si aût obiciatur q êm Aristo. intellectus egrediês de potentia in actum, ut frequenter lassatur, quia frequentia intelligendi inducit ei lassitudinê, quod etiã probat per experimentû, lassatio uero sicut dicit Auicenna, non fit nisi per inobedientiã organi ad uirtutem mouêtem, sicq; ur intellectus esse uirtus in organo sita corporali. Responderi pôt, q lassitudo quidê accidit ex frequenti intelligere, non propter intellectum ipsum, sed propter illa quæ antecedenter ordinantur ad ipsum, ut sunt motus fantasmatum & discursus spiritus animalis, qui nimis calefacit ac desicat caput, causatque lassitudinem.

Rationes collecta ad idem probandum. Cap. XL.

Quod autem rônalis anima non sit uirtus corporea uel organica, multis qdem signis & rônibus pbabilibus, & etiã necessarijs pôt ostendi. Nam quæcunq; uirtus est corporea. i. actus alicuius organi p se debilitatur eiusdem organi debilitate, & confortatur bona ipsius habitudine, quod per inductionem patet in omnib. uirtutibus in organo situm habêtibus. Virtutes autem animę rationalis, nequaquam per se debilitantur, alicuius partis corporis debilitate, nec per se iuuantur bona ipsius habitudine. Quod patet p hoc, q species impressa in organo corporeo semper est particularis. Rationes autem veri, uel boni, quæ sunt in anima rationali sunt uniuersales Ergo uirtutes eius per se non sunt corporeę. Item nulla uirtus corporea se appræhendit, uel instrumentum suum, sicut patet per inductionem omnium. s. sensuû interiorum & etiam exteriorum, ut imaginationis ac cęterorum. Tales enim uirtutes non apprehendût nisi organo corporis aliquid passo. Nullum ergo organum patit a se ipso, nec a uirtute quæ est in ipso. Sic enim semper pateret. Cum igitur intellectus ac cęterę uirtutes animę rationalis apprehendant se, & omnia instrumenta uirtutum, patet quod non sunt uirtutes corporeę. Pręterea uirtutes corporeę nihil apprehendunt, nisi sub diffinitione ac motu sicut patet in tactu. Ethichus. n. non sentit calorem suum, licet maior sit q̃ febricitantis, eo q iam quasi uersus est in naturam, & assimilatur mêbris. Intellectus autem cæterę q; uirtutes animæ rônalis appræhendunt quicquid est in ipsis, siue sit qualitas rationalis, siue adueniens. Item secundum Aristote. nulla uirtus hñs in organo situm, appræhendit omnia. Non enim talium instrumenta complexionata sunt, nisi ad appræhendendum sensibilia, ut speciem qualitatis sensibilis & figurã quantitatis. Intellectus autem appræhendit omnia, diuidens inter subiectum accidens, ac determinãs rê subiecti per eius substantialia. Ergo separatus est ab omnibus, non habens organum complexionis alicuius. Item omnis uirtus corporea lęditur ab excellenti appræhenso, ita q postea minus appræhendit. Quod fit duobus modis, uno. s. quando res mouet plus quã uirtus mobilis sit, & sic lęduntur omnes appræhensiuę exteriores ab excellenti sensibili appræhenso Alio modo ex frequentia ipsius uirtutis corporeę, sicut ex frequenter imaginari lęditur imaginatiua, & alię interiores organicę. Et ex frequenter intelligere & rationari efficitur anima rationalis habilior & mobilior ad hoc ipm. Similiter excellêti intellecto melius intelligit minus intelligibile. Præterea omnis corporea uirtus nobis côis est cû animalibus cæteris. Nam bruta quædam habent oês sensus & uirtutes quæ determinantur in tribus cellulis capitis. Anima uero rônalis cum suis uiribus inest solum hominibus, in quorû capitibus non determinatur illi cęllulę terminus. Præterea uirtutes corporeę confortantur, & accipiunt quasi generationem uel augmentum, p processum temporis, êm q alteratur côplexio sui organi, & debilitat in senectute, qñ. s. iam non sit sufficiens restauratio deperditi in organis. s. a. 40. uel 50. annis & ultra. Illo aût têpore intellectus ac cęterę uirtutes rônales aię, sun in maximo sui robore. Nô est itaq; uirtus corporea rônalis aĩa.

Alia Rationes ad idem necessaria. Cap. XLI.

Prędictis rônibus ac signis probabilibus addi possunt & alię ad idem demonstrandum necessariæ. Quicquid enim est perceptibile specierum indiuisibilium corporis quantitati quanti diuisione, ipsum est incorporeum & indiuisibile. Nã si detur oppositum, tunc erit aliquid corporeum ac diuisibile specierum indiuisibilium susceptibile. Quod eo patet falsum esse, quia species p accidens diuiditur subiecti diuisione. Anima uero rationalis secundum uires suas est specierum indiuisibilium susceptibilis. Si. n. species intelligibiles diuiderentur, aut diuiderêtur per se, aut per accidens. Si per se, cum nihil diuidatur per se, nisi quantum essent species quantitatis continuę uel discretę. Neque enim sunt linea uel superficies, aut corpus uel tempus aut locus nec oratio uel numerus. Si uero per accidens diuiderentur, tunc diuiderent diuisione eius quod per se diuiditur. Et êm hoc intellectus haberet situm in partibus quantitatis. Ex quo duplex inconueniens sequeretur. Vnum q intellectus esset corpus, qd iam improbatû est multis rônibus. Alterû uero q uniuersalia q̃ sunt in anima, essent ibi per accidens situm habentia. Cumq; oê situm habens eo modo quo habet, habeat figuram determinatã, secundum hoc omnia uniuersalia figurę determinatę essent. Et sic uniuersalia esset particularia. Homo. n. in figura determinata nô côuenit omni homini, sed alicui singulari, ut Socrati uel Platoni. Item intelligere contingit abstractum, quod a materia & appêditis materię & consequentibus illam est separatum. Cum ergo intelligibile non habeat, nisi duplicem comparationem scilicet ad intellectum, & ad rem cuius est species intellecta, huius separationem oportet fieri de intelligibili ex altera comparationum istarum. Non autem fit ex illa quæ est ad rem, quia res frequenter est cum materia, & appendicijs materiæ, ac consequentibus eam. Relinquitur ergo quod fiat ex illa comparatione quæ est ad intellectum. Cum igitur huiuscemodi separatio simplex etiam, & immateriale, & incorporeum esset dat intelligibili, propter intellectum necesse est intellectum per se ac primo esse simplicem & incorporeum, similiter & animam rônalem. Præterea quęcunq; uirtus est potens super corporea & incorporea, ipsa est incorporea. Nulla quippe uirtus corporea siue sit animæ, ut sensus exterior uel interior siue corporis, ut calidû uel frigidû, extendit extra corpus sibi obiectû. Virtus aût aiæ rônalis potês est sup utraq; in apprehendêdo. Intelligibi-

ligibilium.n. quædam sunt corporea,quædam incorporea, licet omnia incorporea, sunt inquantū intelligibilia.Oēs hę rōnes ꝓbabiles ac necessariæ sumptę sunt ab Auicena & Algazele.Quibus etiā alias possumus adicere.Nā virtus materialis aīæ sensibilis delectat in medijs,corrumpit in extremis.Sed virtus intus intelligibilis non sic.Non.n.fatigatur intelligendo. Et si intelligat valde intelligibilia,non ideo minus intelligit alia. Post oīs virtus materialis debilitatur per recessum ab eo in quod agit, vt virtus calefaciendi,sed intellectus indifferenter se habet,siue intelligibile sit propinquum siue remotum.

De Vnione animæ ad corpus. *Cap. XLII.*

AVgusti.in li.de aīa & spiritu Deus itaq; sola charitate,nulla sui necessitate rōnales spūs creauit,vt eos suę beatitudinis participes faceret,aliosq; in sua puritatæ in cęlo cōfirmauit. Alios aūt propter superbiam in infernū pręcipitauit, atq; alios ad ꝓbādū humilitatem terrenis corporibus sociauit vt ad vitę sensum luteam naturā vegetarent Habent nāq; in natura sua quandā vnibilitatem, ſm quā viuificandis corporibus appropinquat.In qua quidem nihil suę puritatis deponit.Cum aūt delectatione corporis afficiuntur quasi quādam corpulētiā inde trahunt,quæ puriorem eorū naturam corrūpit. Et hoc uitium quāto altius eis corporibus inhęserit, tanto difficilius eas a corporibus discendentes deserit. Qm̄ non tollitur actio,et cū tollit causa passionis, nisi ab huiuscemodi fęculentia se in hac vita mūdare studuerint. Actor. De vnione quidem aīę ad corpus vr̄ ꝙ aīa pōt considerari dupliciter.Vel ut est substantia, & sic proprie dicitur spiritus,& est in corpore per coexistentiā tantum,non per informationem, vel vt est forma & sic dicitur aīa quasi animās & perficiens corpus.Secundum hoc est in eo,ut ꝑfectio in suo ꝑfectibili sicut forma in materia. Vnde destructo corpore,destruit aīa inquantū forma,non tamen inquantum est substantia.i.spiritus, Quod autem dicit Augustinus animā non esse in corpore vt formam in materia, intelligendum est secundum omnem modum, quia scilicet anima separatur a corpore, secundum ꝙ est substantia. Forma vero secundum rem nullo modo separatur a materia.

De Modo illius vnionis. *Cap. XLIII.*

ITaq; non est anima vnita corpori per modum continuationis,quia continuatio terminum habet secundum quē res alteri coniungitur,nec est per totum illud cum quo continuat. Anima autem est per totum corpus absq; termino & situ.Vnde dicit Augustinus ꝙ nō est in corpore sicut vinū in utre,sed tota toti corpori coniuncta est. Eadem rōne nec per modum contiguitatis,sed nec per modum mixtionis, quia in mixtione oportet esse partiū diuisionem & quia non pōt quodcunq; quantocūque misceri.Aīa vero quātocunq; cōiungitur corpori.Similiter nec ꝑ modū impressionis.Impressum.n. nō subsistit sine eo cui fit impressio,sicut patet in forma impressa statuę vel sigillo, sed per modū agglutinationis. Quando.n. egredit vel excidit semē ab hoīe in pueri generatione, quidā spūs qui dr̄ ędificator vel artifex simul egreditur, qui dispositiones acquirit in corpore priusquā aīa infundat, & quasi ad eā recipiendā corpus habilitas vel coaptat,sicq; duo illa in vnū agglutinat.Sunt aūt vnum, non vt continuum vel indiuisibile sed vnum ratione,nō quia eadem sit ratio vtriusq;,sed quia illa faciunt vnum cuius est una ratio.s.hominē.Est aūt triplex vnitas in corporibus, prima quę surgit ex duplici dependentia, scilicet materię ad formā & ecōuerso. Et talis est in eis q̄ sunt ingenerabilia & incorruptibilia, vt corpora cælestia.Hæc est maior vnitas in corporibus,quæ scilicet nec materiam separari finit a forma,nec econuerso. Secūda quæ consurgit ex vnico respectu vel dependentia. s. formæ ad materiam,& non econuerso,talis est in omnibus corruptibilibus.Et hæc est minor quæ.s.materiam separari finit a forma, & non econuerso,vt quando ex igne fit aer,perit forma ignis, & manet materia transiens in illā formam. Tertia qua aliqua duo ita coniunguntur,vt vtrunq; separabile sit, & hęc est minima, talis est inter animam & corpus. Veruntamen miro modo cum homo habeat in se continuare superiora & inferiora,hanc triplicem vnitatem habet in se secundum diuersa.Prima enim est in anima ſm se cōsiderata.Secūda in corpore.Tertia in toto hoīe.

Quod Nequaquam sine medio possit fieri illa vnio. Cap. XLIIII.

CVm autem anima rationalis maxime distet a corpore, quia simplex est & incorporea,& incorruptibilis. Corpus vero compositum,& corporeum & corruptibile,non possunt vniri nisi per medium conueniens siue per media. Hugo in tractatu de vnione spiritus & corporis.Vtiq; si nihil inter spiritum & corpus medium esset,neque spiritus cum corpore, neq; corpus cum spiritui conuenire potuisset.Multum enim distāt inter duo hęc.Est ergo quiddam quo ascendit corpus vt appropinquet spiritu,& rursus quiddam quo descendit spiritus, vt appropinquet corpori.Id quo ascendit corpus altius est corpore. Et iterum id quo descēdit spiritus,infertus est spiritu, sed ipsa corpora sunt alia superiora,alia inferiora,alia suprema,& corporeā naturam pęne transcendentia.Similiter & spiritus sunt alij superiores,alij vero infimi,& pęne in fra spiritualem naturam prolapsi,vt in hunc modum ima cum summis copulentur. Ex lib. fontis vitę.Spissum quidem subtili non coniungitur,nisi per medium conueniens vtriq; extremorum, nec recipit eius impressionem nisi per medium,sicut corpus humanū non recipit actionem animæ rationalis, nisi per medium spiritus animalis. Vis etenim animalis effluit a virtute rationali:cuius sedes est cerebrum in neruos & lacertos,per se vero notū est, quia qnicquid ab alia fluit,eiusdem generis est cum eo a quo fluit,quamuis in dispositione diuersa sint nec fluit quicq̄ ab aliquo nisi sibi simili.

Qualiter In homine supremis infima connectuntur. Cap. XLV.

HVgo vbi supra.Pone ergo primum eorū quæ infima sunt vt ab his incipiens ordine ad superiora conscendas, Sunt igitur in hoc mundi corpore quatuor elementa,proprijs qualitatibus distincta.Primum.i.terra,sola per se immobilis est,quia moueri non potest nisi extrinsecus impellatur.Reliqua tria mobilia sunt,hoc tamen interest, ꝙ aqua teneri potest vt non moueatur,aer & ignis non potest.Rursum aer ad statum teneri nō potest,ad præ sentiam potest.Ignis nec ad statū tenetur, vt non moueatur,nec ad præsentiam vt non elabatur. In se omnē motum habens & ex se.In his ergo quatuor quæcunq; a sensu plus longè sunt,magis a natura corporum recedunt, & ad naturā spiritū accedūt Hinc est quòd aer, quia præ sui subtilitate videri non potest spiritus appellatur.Sed ignis qui ipso longè subtilior est & mobilior, & non sicut aer extrinsecus terrena corpora afflando mouet, sed interius vegetando viuificat, magis proprie spūs vocatur.Sed quædam tm̄ vegetat,sicut arbores, quædā aūt vegetat & sensificat,sicut bruta aiantia.In quibus quædam sensum tantum habent,quædam aūt & sensum & imaginationem. Cum itaq; sensificari maius sit,quam vegetari tm̄, constat profecto hanc vim subtiliorē esse,vbi sensum præstat,quam vbi solum vegetationem.Vbi auem magis subtilis est,magis incorporeę naturę approximat.Nihil autem in corpore altius vel spirituali naturæ vicinius esse potest,quam id vbi post sensum & supra sensum vis imaginandi concipitur, quod quidem in tantum sublime est,vt quicqu d supra illud est aliud nō sit quam ratio. Ipsa itaq; vis ignea quæ extrinsecus formata sensus dicitur.Eadem forma vsq; ad intimum transducta,imaginatio vocat.Forma nanq; rei sensibilis per radios visionis foris concepta, operāte natura ad oculos vsq; retrahitur atq; ab eisdem suscepta visio nominatur.Deinde per septem oculorum tunicas, & tres humores transiens nouissime purificata & colata introrsum ad cęrebrum vsq; transducitur et imaginatio efficitur.Postea eadem imaginatio ab anteriori parte capitis ad mediam trāsiens,ipsius animę rationalis substantiam contingit,et excitat discretionē, intantum iam purificata et subtilis effecta,ut ipsi spiritui immediatę coniungatur,ueraciter tamen naturam corporis retinens. Sicut enim de spiritu corpus nō nascitur,sic nec de corpore spiritus,tamen quod summum est in corpore,propinquum est spiritu, et in ipso uis imaginandi fundatur super quam est ratio. Quod enim imaginatio extra substantiam animę rationalis sit, argumentum est ꝙ bruta animalia vim habēt imaginandi,hæc est itaq; imaginatio similitudo sensus in summo corporalis spiritus et in imo rationalis,corporalem informans, et rationalem contingens.

De quatuor rebus ad prædictas vniones cōuenientibus.Cap.XLVI.

AD considerationem medij uel unionis humani corporis et animæ notanda est conuenientia et distantia vtriusque substantię.Est.n.in hoīe substantia quædam simplex et incorporea,sed corruptibilis,scilicet anima sensibilis.Quod enim simplex sit,patet per hoc, quòd potest abstrahere species materia,per quas ipsa fit cognoscitiua. Hęc ergo conuentum cū corpore,et anima rationali.Sed cum anima in duabus dispositionibus,scilicet in eo quòd simplex et incorporea.Cū corpore autē in una scilicet in hoc ꝙ est corruptibilis, unde necesse est hanc esse mediam inter animam rationalem et corpus. Et est quasi materialis dispositio ad recipiendum animam rationalem in corpore,cuius perfectio est anima ipsa rationalis. Et iterum alia quędam substantia,quę est incorporea sed composita, et incorruptibilis.s.anima uegetabilis. Et hęc præcedit animam sensibilem, et est quasi materialis dispositio ad recipiendum animam sensibilem in corpore, quę est eius perfectio,hęc autē nō habet nisi unicam conuenientiam cum anima rationali, scilicet incorporeitatem.Non enim est simplex,cum non sit cognoscitiua,neque incorruptibilis,cum non sit separabilis a corpore,sicut nec anima sensibilis. Exigitur ergo utranque coniungi corpori ad hoc ut ei coniungatur anima rationalis Item ex parte corporis similiter inueniuntur dispositiones quę habent conuenien-

nien-

nientiam cum anima rationali. Est enim quoddam corpus simplex & incorruptibile.s. corpus supercęleste, quod nunquam ab hominis operatione siue generatione separatur. Vnde dicit Aristo.ꝙ homo generat hominẽ & sol. Et est corpus simplex sed corruptibile.s.elementum. Hæc ergo exiguntur tãquam media conuenientia ad coniunctionem animæ rõnalis cum corpore.s. anima sensibilis, & anima vegetabilis, & spũs qui est a natura corporis superioris,& etiam calor elementalis. Spũs aũt qui est in natura corporis superioris, triplex est. Est enim quidam qui dicitur animalis,& hic est in cerebro. Quidam vitalis,& hic est in corde. Quidam naturalis & hic est in hepate. Qñ ergo generatur homo triplex iste spũs egreditur cum semine, & operat̃ in corpore antequam infundatur anima acquirendo organizationem. Et quando infunditur anima ex ipsa relinquitur quædam qualitas in corpore etiã propter organizationem scilicet q̃dam complexio,quæ qñ incipit deficere incipit pariter deficere & homo. Cum autem hi tres spũs sint a natura corporis supercęlestis, ut dictum est,sicut corpus supercæleste continue mouetur,ita & per virtutẽ contentam in his tribus mẽbris principalibus est motus indeficiens & continuus, scilicet in cerebro,in corde & hepate. Ad coniunctionem autem animæ sensibilis cum corpore non exiguuntur tot dispositiones, cũ non habeat tantã oppositionem cũ corpore. Item pauciores adhuc exigũtur adaptationes ad coniunctionem animæ vegetabilis quia pauciores habent inter se oppositiones. In corporibus autem non exigitur nisi elementorum cõmixtio. Si autem obijcitur ꝙ forma se ipsa vnit̃ materię,ergo & anima se ipsa corpori, & non p medium. Respondeo ꝙ quædam sunt formę primę,quędam mediæ,quędam vltimę. Primę.formę absq; medio coniunguntur materię,vt est corporeitas. Vltimę per medium coniunguntur, & talis est aĩa rationalis,est.n.vltima forma naturalium. Medię autem & quandoq; coniunguntur per medium,& quãdoq; sunt media,& quasi dispositiones materiales ad aliarum coniunctionem. Verbi gratia, potentia sensibilis per medium coniungitur suo subiecto.s.mediante potentia vegetabili,vt dispositione materiali,& hoc quãdoq; est ultima perfectio,sicut in brutis: qñq; aũt ipsa eadem in nobiliori subiecto. i. in hoĩe est medium, & quasi dispositio materialis ad compositionem potentię intelligibilis siue.animæ rationalis,licet ergo anima rationalis sit vt forma,non tamen eam per se necesse est coniungi,quia non est corporis forma prima sed vltima.

De alio modo distinguendi medium prędictæ vnionis. Cap. XLVII.

PHilosophus. Est igitur anima rõnalis natura simplex non cõtraria.i.non habens contrarium, incorporea, cognoscitiua, non dependẽs.i.absolutę libertatis. Porro econtrario corpus humanum est natura compositum,contrarium.i. ex contrarijs,corporeum,obtusum,dependens.s.ab anima, tanquam a suo rectorę,hę sunt ergo quinq; oppositiones siue distãtiæ. Ideoq; a tam distantium naturarũ vnionem necesse est media quatuor intercurrere,quibus conuenientissima proportione sibi inuicẽ coniũctis,ambę naturæ quinq; distantijs seiunctę valeant copulari. Quia uero media debent æqualem habere conuenientiam cũ extremis, duo ex illis quatuor esse debent ex parte animę, & duo ex parte corporis. Ex parte animæ sunt natura sensibilis & vegetabilis. Est enim natura sensibilis simplex,& non contraria, incorporea,& cognoscitiua,dependens. Simplex quidem est,alioquin species & imagines sensibiles in ea facerent distantiam & replerẽt eam. Est & incorporea,caret.n.dimẽsione,nec est in maiori,quam in minori corpore. Non cõtraria uero.i. non habens contrarium sicut elementa,vel non ex contrarijs sicut elementatur. Cum enim ipsa ex natura susceptiua sit oĩs contrarietatis corporalis,ut secundum tactum calidi & frigidi, secundum uisum albi & nigri,& sic de cæteris,in se nullam habet contrarietatem. Depẽdens etiam est non solum natura rationali,quæ rectrix ipsius est in hoĩe,sed etiam a natura vegetabili, cui unitur tanquam materię,& per quãm operatur. Porro natura vegetabilis est simplex,non contraria,incorporea, obtusa, dependens. Simplex quidem ad differentiam compositionis,quę est in elementatis ex elementis. Non contraria vero, ad differentiam cõtrarietatis quæ est in elementis ratione qualitatum contrariarum. Incorporea quoq; ad differentiam naturę cæli,& corporũ cęlestium quæ quamuis non sint ex elementis composita, nec contrarietati subiecta,corporea tñ sunt. Obtusa vero ad differẽtiã naturę sensitiuę,q̃ est cognoscitiua. Dependens aũt ad differentiã naturę rõnalis quę est absoluta. Hæc ergo sunt duo media ex parte animæ. Et ex parte quoq; corporis duo sunt,unum pertinẽs ad cęlestẽ naturã.i.ad quintã essentiã,qđ dr̃ spũs,& uocatur a philosophis uehiculũ uiriũ animę. Est aũt corpes subtile spũale, diffusum in concauitate membrorum a natura quintæ essentię. Vnde motus eius a fontibus est,sicut motus irradiationis & illuminationis a corporibus luminosis. Et dicuntur fontes principalia & radicalia mẽbra,scilicet cor,cerebrũ,& par, secundũ quę distinguit̃ triplex differentia spũs, id est naturalis in hepate,vitalis in corde,aĩalis in cerebro. Aliud uero mediũ pertinet in ęqualitate & temperantia,quę est in sanguine. Est itaq; spũs natura simplex,non contraria,corporea, obtusa,dependens. Simplex est quia cõposita non est ex elementis: Corporea vero ad differentiã naturarũ uegetabilis, sensibilis,& rõnalis. Obtusa quoq; ad differentiam sensibilis,& rationalis. Dependens autẽ ad differentiam rõnalis. Natura uero elementaris est simplex, contraria,corporea,obtusa,dependens. Quę oĩa dicunt̃ ad differentiã prædictorũ. In his ergo vide naturalem ordinem & proportionẽ. In principio quidẽ natura est rõnalis tanquã vnũ extremum,deinde uero media ordinantur. Primum, scilicet natura sensibilis. Secundum vegetabilis. Tertium natura spiritus cęlestis. Quartum natura elementaris. Vltimum uero est natura elementati corporis, quod medijs armonia decentissima dispositis copulatur cum natura animæ rationalis.

De Differentia vnionis animæ in homine & in animalib' in planta. Cap. XLVIII.

POrro de differentia vnionis animæ rõnalis in hominibus, & sensibilis ac vegetabilis in aĩalibus,& plantis. Dicendũ, ꝙ vnio aĩæ rõnalis ad corpus,est per depẽdentiã ipsius corporis ab ea,& non econuerso. Vnio vero vegetabilis & sensibilis est per dependentiã corporũ ab eis,& econuerso. Hinc est ꝙ sola rationalis est separabilis,& manet separata. Ad hoc poni põt exemplum in luce ignea & solari. Lux.n. solaris in radio vnitur aeri, non tñ eius esse dependet ab aere, sed potius aer a luce tanq̃ ab eo pfectibile. Vñ destructo aere,remanet adhuc radius, quod videri potest per interpositionẽ alicuius corporis transparentis in loco aeris vt crystalli,remoto.n.aere, remanet idem radius illuminans crystallum Sic est in vnione aĩæ rationalis ad corpus. Lux aũt inflãmata vnit̃ subtiliori materiæ, q̃ est vapor resolutus a corpore inflãmato, & est radiosa. Veruntñ lux siue in carbone siue in flãma, dependet & vnit̃ materię ita ꝙ deficit ipsa deficiente materia Itaq, secũdũ tres differentias lucis corporeę uisibilis,in carbone s.& in flamma & in aere,potest intelligi triplex differentia lucis incorporeę quæ est in aĩa corpori vnibili,ut anima vegetabilis in plantis cogitetur ẽm modum lucis in carbone,eo ꝙ vnitur corporibus plantarum crossis ac terrestribus,& ad motum localẽ ineptis. Hæc est radiosa per cognitionem ut in ea fulgeat cognitionis lumẽ Aĩa uero sensibilis cogitet̃ ut lux in flãma,q̃ corporibus subtilioribus vnit̃, & aptioribus ad motũ,& est radiosa,hæc duę ẽm naturã a corporibus dependentes sunt,& ideo cum eis deficiunt. Aĩa deniq; rõnalis cogitetur ut lux naturę cælestis incorruptibilis in aer radians. Sic enim & ipsa in humano corpore,hoc tñ excepto,ꝙ lux unius radij determinat sibi partẽ aeris aliquã,plusquã aliam. Sed unus & idẽ radius põt diuersas aeris partes illuminare,quod aĩæ rõnali non conuenit, quæ est lux incorporea incorruptibilis Nam vna rõnalis aĩa determinat̃ ad corpus,nec est possibile, vt aliud corpus splendore suo perficiat, sicut mentiti sunt hæretici dicẽtes,aĩas de corpore ad corpus reuolui. Fortassis aũt requirit̃ ẽt ex parte corporis sensibilis natura lucis nobilioris ad unionẽ disponens in aĩali quam in planta, & in homine, q̃ in bruto. Est enim differẽtia lucis cęlestis & ẽt ordo, ẽm nobilitatẽ essentię lucis. Nã sup lucẽ cęli syderei est lux cęli aquei siue crystallini & supra utraq; lux empyrei. Cum ergo constat ꝙ influentia lucis cæli siderei disponat corpora vegetabiliũ ad susceptionẽ uitę vegetabilis. Influentia lucis nobilioris quę est cęli aquei disponet corpora sensibilium ad dispositionẽ uitę sensibilis, quæ ẽt forte propter virtutẽ q̃ est ex receptione impressionũ imaginum, quæ necessaria est in apprehensione sensitiua dicta est aquea siue crystallina. Influentia uero lucis nobilissimæ, quæ est empyrei, disponet corpus humanum ad susceptionem vitę nobilissimę,quę est anima rationalis.

De Perfectione ipsius organi.i.corporis humani. Cap. XLIX.

COrpus autem non solum humanum uel animalę, sed esse vegetabile constat ex quatuor elementis, & quinta essentia accurrente ad unam armoniam in eis conciliandam, alioquin nec esset corpus vnibilis,cum elemẽtalis natura sit habens contrarium,& omnis contrarietas repugnet vnionis rationi. Verum cum anima rationalis perfectissima sit inter omnes naturales formas,humanum quoq; corpus eiusdem formę perfectibile oportuit esse perfectissimum cęterisq; perfectius Elemẽta nãque cum sint materialia respectu corporum elementatorũ imperfectiora sunt illis. Inter elementata vero quędam corpora sunt,in quorum generatione tantum exigitur elementorũ mixtio ut mineralia,quędam in quibus non solum requiritur mixtio,sed etiam complexio vt uegetabilia, quędam etiam in quibus pręter hęc duo requiritur organorum siue membrorum compositio,vt aĩalium corpora. Cum ergo elementorum mixtio

tio materialis ſit reſpectu complexionis, & ipſa cōplexio reſpectu compoſitionis,& hæc oīa reſpectu humani corporis, imperfectiora ſunt corpora mineralia vegetabilibus,& hęc aīaliū corporibus,iſtaq; oīa corpore humano. Præterea cum aīa ſit oīum ſimilitudo,quia ſimilitudinē rerū oīum nata eſt cōpręhendere, ſcilicet ſpūalium per ſe, corporalium uero mediante corpore, neceſſe eſt, ut ipſum corpus mediante quo recepit oīum corporalium ſimilitudines habeat ſimilitudinē oīum, quod fieri non poſſet niſi ex oībus corporibus compoſitū eſſet. Deniq; cū corpus unibile animę debeat eſſe organicū, impoſſibile eſt vt ſit ſimplex & vnius naturæ. Porro nō erit vltima actio nutritiuæ per naturam elementarem, quæ eſt habens contrarium, ut dictum eſt,ſed per cœleſtem quæ eſt natura lucis & quinta eſſentia. Organum quidem & inſtrumentum in hoc conueniunt, ꝙ vtrunq; eſt illud quo artifex opus ſuum exercet.Sed in hoc differunt,ꝙ inſtrumentum ſeparatum eſt ab artifice ſecundum eē, licet cōiunctum ſm operationem,vt dolabrum vel ſecuris. Organum vero coniunctum eſt ſm vtrunq;, ut pupilla virtuti uiſiuę.Et tunc operatio nō attribuitur organo,nec virtuti,ſed tertio quod ex his coniunctis efficitur. Vn̄ propriè non eſt dicere virtus viſiua uidet,vel pupilla videt, ſed oculus videt,q ex utroque conſtituitur. Corpora uero mineralia vnibilia non ſunt, licet in eorum cōpoſitione concurrat lucis natura concilians elementorum contrarietatē. Cum enim actiones animæ non ſint vnius modi reſpectu corporis, ſed multorū modorum.ſ.nutritiua,generatiua,&c. neceſſe eſt etiam organa ipſa differre. Itaq; corpus animale quod eſt organicum,nō erit vnius modi ſcilicet vt ſimilis ſit in toto & in partibus,quia ſi in toto ſimile eſſet nō niſi uno modo per illud anima ſuum opus exercere poſſet. Igit̄ corpora mineralia non ſunt animalia, quia lux in eis eſt ſecundum vnum modum armoniæ conciliantis elementa in toto & in partibus. Corpus organicum neceſſario multiplicis eſt armonię ut congruat operationibus animæ.

De Naturali fœdere amborum. Cap. L.

HVgo in li.de anima & ſpiritu.Quadam igitur amicitia anima corpori coniungitur, ſecundum quam nemo carnem ſuam odio habet.Nam licet eius ſocietate pregrauetur, amat tamen carcerem ſuū,& ideo libera eſſe non poteſt.Doloribus eius vehementer afficitur, & formidat interitu, quę mori non poteſt. Oculorum ſpeculatione depaſcitur, ſonoris delectatur, cibis ſuauiſſimis iucundatur, odoribus larga epulatione reficitur.Et licet his rebus nullatenus ipſa utatur,graui tn̄ męrore affligit̄ ſi ſubtrahantur. Hinc & nonnunquā ſub repunt vitia contraria rationi,dum anima ſe dilecto indulgentius remittendo locum noſcit̄ præbere peccato. Carni nāq; ita vnit̄ aīa,ut cum carne ſit una perſona,unde ſalua proprietate vtriuſque naturæ,adijcitur carni,quod aīæ eſt,& aīę quod carnis eſt. Exinde fit aīa originali culpę obnoxia quam caro contrahit, & aīę refundit.Caro nimirum contracta de carne per legē concupiſcentiæ, quam cito viuificatur, originalis culpę vinculo premitur, eiuſq; affectionibus aīa quæ carnē uiuificat aggrauatur. Deniq; fatigatur corpus cogitationibus mentis,afficitur & mēs in corpore doloribus corporis. Conuenientiſſima ergo media ſunt carnis & animę ſenſualitas carnis, quæ maximè ignis eſt. Fantaſia ſpiritus quę igneus uigor dr̄.Vnde Virgili.de aīalibus loquens ait.Igneus eſt illis uigor,& cęleſtis origo. Caſſiodorus vbi ſupra. Tempera igitur bone artifex organum corporis noſtri,ut armonię mentis poſſit aptari,nec ſic roboretur,ut ſuperbiat,nec ſic langueſcat,ut deficiat.Childebertus cęnomanenſis. Caro certè viuificationis officium amat,tantamq; cum eo pacē pepigit,vt ſiquid ei contrarium nouerit,& implicabili odio abhorreat,& curioſa ſimilitudine auerſetur. Hinc eſt ꝙ illi quoq; qui cum Paulo clamant, cupio diſſolui & eſſe cū Chriſto, mortem tn̄ ideo formidant,quia caro hic aīę lętatur officio, Chriſtus mori uenerat,& tn̄ dicebat, pater ſi fieri pōt tranſeat a me calix iſte Idem cum remotus a diſcipulis ꝓlixius oraret,vſq; ad ſudorē ſanguinis anxietate turbatus eſt paſſionis. In quibus uerbis nihil aliud intelligendū eſt,q̄ quædam conuificatio carnis,q̄ ſic ineat ei lege naturæ, vt tn̄ bonum non impediret obedientiæ.Auguſtinus ſuper geneſim li.20.Deniq; dubitandum nō eſt & raptam hoīs a corporis ſenſibus mentē,& etiā depoſita carne per mortem, non ita videre poſſe incōmutabilē ſubſtantiā dei, ſicut vident angeli ſancti,ſiue alia latentiore cauſa,ſiue ideo qa ineſt ei quidam appetitus naturalis corpus adminiſtrandi,quo retardatur quodammodo, ne tota intentione in ſummum illud cęlum pergat,quamdiu non ſubeſt corpus, cuius adminiſtratione appetitus ille conquieſcat.

Quod fœdus illud quandoq; moleſtijs irrumpitur. Cap. LI

CHildebert⁹.Quę cū ita ſint,tm̄ tn̄ amorē,tāq; germanū fędus corporis & aīę plerūq; ſuperueniētes irrūpūt moleſtię, quibus excitata caro ad viuificationis odium, ſpūm ſolicitat ad conſenſum, qa ſicut illecebrarū deſiderio, ſic etiā ꝑnicioſa cōmouet̄ anxietate ſolicitudinū. Quibus dū venatrix illa deliciarum diu ſubeſſe,diuq; fatigari formidat,paulatim incipit cedere vitæ, placetq; viuificationis gratiā obiurare, cuius obſequia permixtis incōmodis amareſcūt.Naſcit̄ inde turpis ac ridiculoſus mortis appetitus,nequā.ſ.ꝓgenies, & q̄ more vipereo ſuoſq; plerumq; ſuffocat,& extinguit genitores, nōnullos etenim quoque tp̄a habuere, quos uel in aquas vel ad laqueum egit dolor amiſſę pecuniæ.Nā de ueteribus qd loquar,quorum mortes ſimili ꝓuocatas inſania veridicis aſſertionibus nequaq̄ poetę tacuerunt. Num recolis idem te atteſtatum cum affectatę mortis originē ſuppoſitis decantares verſiculis. Cum placet carni,ꝙ viuificatur,ametq; hoc animæ obſequium, tn̄ euenit vt diuturnis fracta malis vitam faſtidiat,abdicet annos.Malit obire ſemel, q̄ ſæpius, atq; ſuprema morte rapi,q̄ tot pereuntibus eſſe ſupſtes. Sed licet his inſtet,nō eſt homicida voluntas. Donec declinet, faueatque uxorius illi Spūs,hæc & ſtimulis blanda lite ſubacta. Gignit̄ exceſſus,qa dum caro clamat eāq; ſpūs exaudit conſenſu culpa creat̄.Inq; creando nephas,caro fit uir,ſpūs uxor.Actor Manifeſtū eſt autē,ꝙ ꝑdictum corporis, & aīæ fędus,& qn̄que moleſtijs irrumpat̄,nequaquā tn̄ penitus rumpitur,qm̄ quidem iuxta ſententiam Auguſtini, aīa etiam exuta deſiderat incorporari.Sed nec ſimpliciter interrumpit̄, quia nec in ipſis moleſtijs anima corpus ipſum abhorret,ſed tm̄ moleſtias corporis. Vnde etiam illi qui hmōi moleſtijs fatigati uitam ſibi extorſerūt,nequaquam propriè corporis uita,ſed potius eius moleſtia carere uoluerunt,ſicut ècontra Apoſtolus diſſolui cupiens, & eſſe cum Chriſto,nequaquam ꝓprie ſimpliciterque diſſolui optabat, ſed exoptatum ſequens præmium,de quo ſecurus erat.

De Modo eſſendi animæ in corpore. Cap. LII.

PHiloſophus.Modus eſſendi animā in corpore eſt ſm triplicem comparationem.Vna eſt, q̄ perfectionis eſt ad ꝑfectū. Alia,q̄ eſt motoris ad motum ſiue artificis ad organū. Tertia radij luminis ad illuminatum.Secundum primum modū eſt in toto,ita ꝙ in nulla parte.Non.n.eſt perfectio alicuius partis, ſed ipſius totius inquantum hmōi. Vnde nota, ꝙ quædam ſunt ita perfectiones totius, ꝙ etiam quarumlibet partium ſm eundem modum,ut in omnibus corporibus quorum eſt eadem ſpecies in partibus,& in toto. Qd̄ ita totius,ꝙ nullius partis, & talis perfectio eſt anima ſm omnem ſui differentiam.ſ.uegetabilis, ſenſibilis,rationalis.Vnde quælibet plāta ita eſt planta,ꝙ nō aliqua pars eius.Ita etiam eſt de quolibet animali, & homine. Porro ſm modum alterum ita eſt in toto anima, ꝙ in qualibet parte,quia operatio uirtutis motiuæ inuenitur per totū corpus. Nam quia non eſt uirtus ſine ſubſtantia in qua eſt,erit ſubſtantiæ aīæ per totum corpus tota,& in qualibet parte corporis, & hoc eſt,quod dr̄ in lib.de ſpiritu,& anima.Sicut Deus ubiq; eſt totus in toto orbe,& in omni creatura ſua,ſic anima ubique tota,& in toto corpore ſuo,tanquam in ſuo etiam quodam mūdo. Intentius tn̄ eſt in corde, & in cerebro, quemadmodum Deus præcipuè dr̄ eſſe in cœlo.Secundum tertium modum eſt ſeparabilis a toto,& a qualibet parte,nec maior in maiori, nec minor in minori,quemadmodum radius luminis ſeparabilis eſt ab aere illuminato,nec in minori minor,nec in maiori maior. Ariſtoteles in lib.de anima.Videtur autem pluribus animam nihil ſine corpore pati neq; facere,nec omnino ſentire, omneſque paſſiones eius uident̄ eſſe cū corpore,ut deſideriū timor,gaudium, triſtitia,amor,& odium. Similiter.n.cum his cōpatitur corpus, dicere igitur animam iraſci ſimile eſt ac ſi dicatur animam texere uel ędificare, meliuſque eſt non dicere animam miſereri uel addiſcere,ſed hominem in anima,ſiue per animam.

Qualiter anima corpus vegetat & ſenſificat. Cap. LII.

HVgo ubi ſupra.Anima non aliter, quàm ſol lucem diei uitam tribuit carni cum uenerit, mortem efficit cum recedit. Cumque ſit incorporea per ſubtiliorem naturam ſui corporis,ideſt per ignem,& aerem, quę in ipſo quoque mundo præcellentia ſunt corpora ſpiritui ſimiliora corpus adminiſtrat.Iſta ſiquidem priora accipiunt nutus animę uiuificantis,eo quòd incorporeę naturę ſunt propinquiora, quàm humor,& terra,& ut ad eorum proximum miniſterium tota moles adminiſtretur.Vnde non eſt ſine his duobus uel in corpore ſenſus,uel ab anima ſpontaneus motus.Ignis,& aer, quia leuia ſunt,mouent terram,& aquam, quę grauia ſunt. Quapropter corpora poſt animę abſceſſum moueri non uidemus,quia ignis, & aer, quę duo per animę pręſentiam tenentur in corpore terreno,& humido, ut omnium quatuor fiat tēperatio, poſt eiuſdem animę abſceſſum ad ſuperna euadunt, ac ſeſe expediunt. Igitur anima pręſentia ſua corpus uiuificat, & ſic colligata eſt ei,ut nec cum uelit ſe inde ſegregare poſſit, nec retinere cum iuſſionem creatoris audierit. In uita ſiquidem animę conſiſtit uita corporis,& de morte corporis deſcēdit mors animæ.Sicut

enim

enim anima vita sua facit carnem viuentem, & de fonte suæ naturæ irrigat eã animando: sic caro per corruptelam materiæ suę animam si cupiditatibus illicitis illigauerit, occidit. Et cũ altera naturæ videatur alterius, trãsit vnaquaq; in victricis naturã. i. vt aut carnem spiritualẽ aĩa virtutibus suis præstet, aut animã carnalẽ caro victrix eius efficiat. Anima tñ de morte nihil hr̃e põt nisi per vitia carnis ei propinatum fuerit, nec caro aliquid de vita retinere potest nisi ab aĩa fuerit irrigata. Nec altera in alterius naturam transire põt, nisi aut vitijs infecta aut virtutibus deserta fuerit. Sensim quoq; aĩa progreditur ad corpus mouendum & viuificãdum. In corpore duo foramina sunt quibus ſm naturalẽ contẽperantiam influit & effluit oẽ quo idem corpus vegetatur ac regitur. Sunt & quædam vtriusq; similia, s. corporis supremum, & spiritus infimum: in quibus sine naturarũ confusione, personali tñ vnione facile coniungi possunt. Similia quippe similibus gaudent. Vnde anima quæ natura spiritus est, & caro quæ natura corpus est, in suis extremitatibus facile atq; conuenienter vniuntur, vt iã superius dictum est, hoc est in fantastico animæ, quod nõ corpus, sed simile corpori est, & sensualitate carnis, quæ ferè spiritus est, quia sine anima fieri non potest. Sicut. n. animæ supremum, quod est intelligentia, seu mens imaginem ac similitudinem sui superioris. i. Dei gerit. Vnde & eius susceptiua esse potuit, & ad vnionem personalem, ẽt qñ ipse voluit, absq; nulla mutatione naturæ suscepta fuit. sic supremum carnis, i. sensualitas animæ gerens similitudinem, ad personalem vnionem eius essentiam suscipere potest. Ita in viuificatione descendit anima ad corpus. Præsentia nanque sua illa viuificat, colligit in vnum, atq; in vno tenet, defluere atque contabescere non finit. Congruentiam eius atque modum seruat non tm̃ in pulchritudine, sed etiã in crescendo atq; gignendo.

Qualiter anima corpus sensificat. Cap. LIIII.

ITaque corpus humanum ex quatuor elementis compositũ est, sed in carne & ossibus terra maxime apparet pp terrenã soliditatem. Aqua in humoribus, aer in pulmone continetur. Iccirco semper in motu est, quia ventilabrũ est cordis, ne nimio calore cor consumatur & dissoluatur. Sedes ignis est in corde, & ideo inferius est latum, & superius acutum, quia formã ignis retinet. Quædam aũt ignea vis aere temperata a corde ad cerebrum ascẽdit; ibiq; purificata & colata per oculos, aures, nares, cæteraq; instra sensuum, foras egreditur, & ex contactu exteriori formata, quinq; corporis sensus facit. Quorum tactus ab anteriori parte cerebri ad posteriorem transiens, & inde per ceruicem ac medullam spinæ descendens, per totum corpus diffunditur. Itaq; sensus corporis sic fiunt, quod est in corpore subtilissimum, & ob hoc animæ similius, & vicinius q̃ cætera. i. lux primum per oculos ipsa diffunditur: eminens de radijs oculorũ ad visibilia intuenda. Deinde mixtura quædam. Primo cum aere ponitur. Scđo cum aere & caliginoso, ac nebuloso. Tertio cũ corpulentiore humore. Quarto cũ terrena crassitudine, sicq; quinque sensus cũ ipso sensu oculorũ perficit, vbi ipsa sola excellit. Isti sensus, quia in sola facie prælocati sunt. Ideo scriptum arbitror, qm̃ in faciem Deus insufflauit homini spiraculum vitę, cũ factus est in animam viuentem. Anterior quippe pars posteriori merito præponitur, quoniam ista ducit & illa sequitur. Ab ista sensus, ab illa motus, sicut consilium præcedit actionem.

De naturali animæ cognitione. Cap. LV.

ANima quidem a creatore principium hñs ex quo est, perfecta est in genere suo. Vnde ex quo est sciret oĩa q̃ ab hoĩe sciri possunt, nisi grauitas carnis esset. Quod p primũ hoĩem q ante corruptionem humanitatis ex quo fuit perfectè hẽt scientiã humanã probari põt. Sed corrupta humanitate, ex quo coniungit̃ corruptioni corrumpit̃, nec proprietates suas põt exercere, donec vsu, & experientia, & alicuius doctrina excitata incipit discere: veluti si quis cum acie subtili oculorũ in tenebrosa detrudatur, videre tñ non põt ibi nisi prius assuescat tenebris, & lumen accendat̃. Augusti. de Trin. li. 14. Anima ẽt paruuli infantis se nosse credenda est, sed intenta nimis in eas res quas p corporis sensus tanto maiore quãto nouiore cępit delectatione sentire, nõ ignorare se põt, sed cogitare se non põt. Ita. n. in oẽs corporis sensus quantũ sinit illa ætas se quasi coartat, vt quicquid per carnẽ offendit vel allicit hoc solũ abhorreat vehemẽter vel appetat. Sua vero interiora non cogitat, nec admoneri põt vt hoc faciat, quia nondum admonentis signa nouit vbi p̃cipuum locum verba tenent. In oĩ quidem tpalium rerum sciẽtia, quædã cognoscibilia cognitionẽ tpe antecedũt, sicut sunt ea sensibilia quæ iã erant in rebus anteq̃ cognoscerent̃, vel ea oĩa, quæ per historiã cognoscuntur. Quædã vero simul esse incipiũt velut si aliquis sonet vbi adest auditor. Sed siue sic, siue sic cognoscibilia cognitionẽ gignunt, cognitione vero facta, cum ea quę agnouimus posita in memoria recordatione reuisuntur, quis nõ videat priorem esse tpe in memoria retentionem, q̃ in recordatione visionem, & huius vtriusq; tertia voluntate iunctionem? Porro aũt in mente non sic est. Neq;. n. aduentitia sibi est, quasi nõ ibi fuerit, antequã seipsã cognosceret, cũ pfecto ex quo esse cępit, nunq̃ sui meminisse, nunq̃ se ĩtelligere vel amare desistit.

De multiplici eius operatione. Cap. LVI.

IOannes Damascenus. Operationes aũt animæ sunt & naturales, & artificales. Operatio. n. est naturalis vniuscuiusque substantiæ virtus & motus innatus. Dicuntur autem & operationes gestiones & actus, vt loqui, ambulare, comedere, bibere, & huiusmodi. Sed & passiones naturales multotiens dicuntur operationes, puta fames, sitis, atq; talia. Dicitur rursus operatio & opus virtutis, quod Græci apotelesma dicunt, i. effectũ. Chilcebertus cenomannensis. Vis animæ septem proprios sibi vendicat actus Viuificat, sentit, varias amplectitur artes. Corrigit excessus, virtutibus instat in ipsam. Dirigit intuitum deitatem gaudet in illa. Seminibus quoq; prius inest animalia bruta Participant aliunde nostræ proprietatis. Tres sunt & superum, superi tamen anteferuntur. Ex actu primo vegetant̃ corpora crescunt, Prouenit inde vigor, nexus, complexio motus. Et status & species, & cõuenientia quædam. Ex alio tangit, videt, audit, gustat, odorat. Odit amat petit apta sibi, contraria vitat. Soluit̃ in somnos, in somnia mente vagatur. Præteriti meminit, venturis instat, agitq; Plurima, quæ sensu & non ratione geruntur. Tertius ingenuas aliasq; perambulat artes. Quæque vel ingenium, vel disciplina ministrat. Colligit & vario profectu mẽtibus hæret. Quartus ab illicitis reuocat, residensq, reatus. Abiurare docet, extunc agnoscere sese. Incipit inq; nouumniti ac transire decorem. Dicimus è quinto naturæ lege teneri. Res inconcessas virtutis amore cauere. Concessis aliquot etiam sine teste carere. Sextus in aspectum solis lucisq; supernæ penè parem animam rapit immaculatam. Septimus astringit, stabiliq; subarrat amore. Collateratque Deo quàm dotem tam speculetur. Quos thalamos, quis cultus, eam quæ festa serenent. Quis dicat speciosa veni. dixere beatæ, Maioresque animæ, nec eis tamen aut ea virtus Aut ea lingua fuit, quibus hęc aperire liceret. Excedit sensus vndecunque recondita merces. Primus itaq; naturæ actus est viuificatio, secundus sensus. Tertius ars, quartus correctio, quintus virtus, sextus contemplatio, septimus quies, hos actus si carnis desiderijs impediri negas, profecto vel penitus infra hominem defecisti, vel supra hominem profecisti. Qui solus tam libere beatus es, vt eam concupiscentiam nescias, quæ aduersus præfatos actus & innumero militat exercitu, & diuerso triumphat affectu. Neque enim in omnes animas par ei licentia est. Ipsa quoque actus nec eodem tempore omnes, nec omnes eadẽ infestantur molestia. Alij quippe in ortu quasi seges in gramine præfocantur. Alij iam in prouectu velut in spicis grana. q̃ feruor nimius exurit. inanescunt. Est etiam quod illos intrinsecus impugnet, quod illos extrinsecus euacuet.

De ipsius passibilitate. Cap. LVII.

ACtor. Passibilis aũt est anima non solum corpore inclusa, sed etiam à corpore separata, sicut dicetur infra. Augustinus de ciuit. Dei lib. 14. Sunt quidem quatuor animæ perturbationes, quibus omnis morum humanorum vitiositas continetur. De quibus Virgilius mentionem faciens, de animabus inclusis corporibus ita loquitur. Hinc metuunt, cupiunt, gaudentque, dolentq;. Nec auras suscipiunt clausæ tenebris & carcere cœco. Et postquã de terrenis moribundisque membris hæc dixit, sequutus adiunxit. Quin & supremo cum lumine vita relinquit, i. cũ die nouissimo vita præsens eos relinquit. Nõ tñ oẽ malum miseris nec funditus oẽs Corporeæ excedunt pestes, &c. Iohãnes Damascenus. Dicitur autem æquiuoce passio. Est enim passio dicta quæ animalis est, vt concupiscentia, & ira quam sequitur voluptas & tristitia, sequitur enim passionem ipsa tristitia, & non ipsa passio est tristitia. Nam insensibilia quidem patientia non dolent. Nõ igitur passio est dolor, sed passionis sensus. oportet autem esse hanc dignam ratione. i. magnam vt sensui subiaceat. Itaq; cõiter ac generaliter passio animalis est quã sequitur voluptas atq; tristitia. Animalium deniq; passionum terminus est hic. Passio est motus appetitiuæ virtutis sensibilis, in imaginationes boni vel mali, vel vt dicit Remigius. Passio est motus irrationalis animæ per susceptionem boni vel mali. Susceptio nanq; boni mouet concupiscientiam. susceptio vero mali iram. Sed & secundum alium modum operatio dr̃ passio. Nã operatio quidẽ est motus qui est ſm naturam. Passio vero q̃ præter naturã. Scđm hanc igit̃ rationẽ operatio dr̃ passio. cum non ſm naturã mouetur siue ex se ipso, siue ex alio. Itaq; cordis cui ſm pulsus est motus naturalis existens, operatio est. Qui vero secundum saltus est immoderatus existens, & non secundum naturam, passio est non operatio. Non omnis aũt motus pass., vocat̃ passio, sed q vehemẽtiores sũt, & in sensus pcedẽtes. Nãq̃ parui sũt, & insensibiles nõdũ passiones sunt. Oportet siquidem

dem paſſionem hr̃e magnitudinem ratione dignam: quia parui motus latentes ſenſum: non faciunt paſſionē. Philoſophus. Sciēdum vero ꝙ eſt actio corporis in corpus: & eſt actio ſpiritus in ſpiritum. & eſt actio corporis in ſpiritum. Actio corporis in corpus eſt per contactum. Actio aũt ſpiritus in ſpiritum eſt per applicationē, ſicut accidit in demoniacis: quod aĩa patitur a dęmone, qui coniungitur ei per applicationem ad corpus: cuius ipſa eſt perfectio. Actio vero corporis in ſpiritum eſt per colligationem ipſius ſpiritus ad corpus: non per contactũ: vt patet in colligatione animę & corporis. Et quamuis inter illa non ſit qualitas communis: eſt tamen relatio & inclinatio communis. Inclinatio enim anima appetitu eius & amore naturali: & econuerſo. ratione cuius eſt quaſi ſymbolum ad corpus.

De multiplici eiuſdem paſſione. Cap. LVIII.

ACtor. Vt ergo de paſſionibus animę plenius veritas eluceſcat. Notandum ꝙ paſſio duplex eſt, videlicet naturalis, & innaturalis. Porrò naturalis multipliciter dr̃. Primo modo & generaliſſimè paſſio idē eſt quod receptio. Vnde oē receptibile eſt paſſibile: & hoc modo ēt Angelus & aĩa ſunt paſſibiles per naturam. Generaliter aũt ſecũdo modo paſſio eſt motus ex alio in aliud. Et hoc modo ēt aĩa cuius per naturam eſt paſſibilis intellectus & cum tpe paſſibilis eſt per naturam. Tertio modo dr̃ paſſio ſpecialiter, ſ. aĩalis, quam diffinit Iohannes Damaſcenus motum appetitiuæ ſenſibilis in imaginatione boni vel mali. vel ſm Remigium. Paſſio eſt motus irrationalis partis aĩæ per ſuſceptionem boni vel mali. Motus aũt hmõi ſi fuerit moderatus eſt aĩæ per naturam. Porrò innaturalis paſſio non eſt aĩæ ex natura: ſm quod dicit Damaſcenus. Paſſio eſt motus præter naturam: ſiue ex ſe, ſiue ex alio. Sic. n. dr̃ paſſio cum contrarietate ac diſconuenientia receptibilis & recepti. Et huius paſſionis reſpectu dr̃ paſſibilitas ad patiendum potētia remota: vel neceſſitas ad patiendum potentia remota: vel neceſſitas ad patiendũ potentia proxima: paſſibilitas aũt ad patiendum eſt ex origine de nihilo, & hæc non eſt pęna ſed defectus. Vnde paſſibilitas ſic dicta non eſt ex natura, vt eſt natura, ſed ex conditione creaturæ; vt eſt nihilo facta. Neceſſitas vero ad patiendum eſt ex culpa. Si aũt quæratur vtrum aĩa ſit paſsibilis ſm oēm vim ſuam: dicendum eſt, ꝙ paſsio quædam ex imaginatione boni vel mali ſenſibilis eſt in aĩa ſm partem irrationalem. Paſsio vero ex ſuſceptione boni vel mali intelligibilis eſt in ea ſm partem rationalem. Quamuis ergo intellectui nihil contrarium ſit, nec pęna ex coniunctione diſconuenientis vel contrarij. Eſt tñ paſsibilitas ex ſeparatione conuenientis, & hic modus magis conuenit paſsioni rationali. Alius vero paſsioni ſenſibili. Verum in aĩa ſubiecta Deo, videlicet ſuo ſuperiori, nõ erit paſsibilitas ſm partem ſuperiorē ab aliquo inferiori: ſed à ſuperiori recedens ꝑ culpã, iuſte patitur ab inferiori pœnam, vt dicit Auguſtinus in lib. ciui. Dei. Dolet & patitur anima tripliciter. Primo. n. dolet in corpore: vt cum corpus læditur, ipſa condolet & cõpatitur. Scd̃o modo dolet ſola q̄uis exiſtens in corpore, qñ. ſ. ex aliqua cã inuiſibili triſtis eſt ĩ corpore incolumi. Dolet ēt extra corpus, ſicut dolebat ille diues apud inferos conſtitutus. Eſt itaq; paſsio duplex, ſ. ſubiectionis & cõpaſsionis. Paſsio ſubiectionis eſt naturæ infirmioris quēadmodum a fortioribus patiunť infirmiora ſicut ab igne ligna. Paſsio cõpaſsionis eſt naturæ fortioris: quemadmodum patitur dñs in pęna ſerui: & mater in pœna filij. Et hoc modo patitur aĩa in paſsione corporis, videlicet compatiendo.

De paſſibilitate anima coniuncta, & ſeparata. Cap. LIX.

POrrò ſicut aĩa duobus modis patitur in corpore: vno modo per viam colligationis ad corpus, qñ. ſ. dolendi cã eſt a corporis læſione. Alio modo per viam comprehenſionis, qñ. ſ. comprehendit inconueniens aliquod triſtabile. Sic & ſeparata duobus modis patitur ab igne. Vno modo. ſ. per viam colligationis ad ignem: ſm ꝙ dicit Auguſtinus in præfato li. de dęmonibus: adhærebunt inquit dæmones licet incorporei corporeis ignibus cremandi modis ineffabilibus: accipientes ex ignibus pœnam, non dantes ignibus vitam. Alio modo per comprehenſionis viam: ſm quod ponitur ſimilitudo formarum imaginabilium, quæ mouēt fantaſiam. Vnde & Dialogo Gregorij dr̃, ꝙ ex igne viſibili ardor inuiſibilis trahitur, vt per ignem corporeum mens incorporea cręmetur. Hinc ēt in huius rei typo de Aegyptijs in lib. ſapientiæ legitur: perſonæ triſtes illis apparentes pauorem eis præſtabant. Apparebit. n. illis ſubitaneus ignis terrore plenus. Ex quibus colligitur ꝙ ignis habet vim: vt ex ipſo imagines in aĩa terribiles ac triſtabiles imprimãtur, vel per ipſum in aĩa ſimilitudines terribilium, quas ſecum traxit detinentur vel exercentur. Si aũt obijcitur: ꝙ natura corporalis non eſt potens vel dominans ſuper incorporalem. Reſpondeo ꝙ hoc quidē verum eſt, ſi natura incorporalis cuſtodiat ordinem naturalem. Si vero non cuſtodiat ordinem, ordine tranſmutato corporea efficitur dominans ſuper illam: vide ergo ꝙ aĩa corpori colligata perficit illud modis duobus. Vno modo vt agens in corpus vel per corpus. Alio modo vt recipiens a corpore ac per corpus. Primum eſt virtutis perfectionis. ſ. agere. Secũdum imperfectionis & infirmitatis, ſ. recipere, hoc ſecundo modo vnitur igni: nõ vt ignem animãdo perficiens, ſed vt ab igne pœnam recipiens. Si aũt obijcitur: ꝙ non eſt aliqua conuenientia ignis ad aĩam. Dicēdum ꝙ imò cõe aliquid eſt ibi: prout in libro de anima & ſpiritu dicitur, ꝙ. ſ. affectio inordinata dilectionis corporalium informat animam ad quandam corpulentiam, ex qua. ſ. eſt ei ſeparatæ conuenientia quædam ad corpus afflictiuum. i. ad ignē.

De ſeparatione anima à corpore. Cap. LX.

COrpus quidē cõſtat ex officialibus membris, officialia ex cõſimilibus, cõſimilia ex humoribus, humores ex cibis, cibi ex elemētis. Et nihil horum eſt anima, ſed in iſtis tanq̃ organis agit. Ac per hoc corpori cõſuitur & huic vitæ in qua factus eſt homo in animam viuam. Quæ cum temperata & ordinata fuerint & congruum viuificationi: nunquam anima recedit. Si vero diſtemperata & confuſa fuerint in vita, recedit anima ſecũ trahens omnia, ſenſum. ſ. imaginationē, & rationem, intellectũ, intelligentiam, & concupiſcibilitatem & iraſcibilitatem. Et ex his ſm merita afficitur ad delectationem ſiue ad dolorem. Corpus aũt quod prius integrum tanquam organum contemperatum & diſpoſitũ erat, vt melos muſicum in ſe contineret, & motum reſonaret, nunc confractum & inutile eregione iacet. Anima vero recurrentibus ad regiones ſuas elemētorum partibus, non habens vbi vires ſuas exerceat, requieſcit ab his tm̃ motibus quibus corpus per locum & tp̃s mouebat. Ipſa per tp̃s illocaliter mota, qm̃ & ſi organũ perit: ſed non melos. Auguſtinus ſuper Geneſim lib. 12. Si autem quæritur cum anima de corpore exierit: vtrum ad aliqua corporalia loca feratur cito. Reſpondeo non eam localiter ferri niſi cum corpore. Porrò vtrum habeat aliquod corpus cũ ex hoc corpore exierit: oſtēdat qui pōt: ego autem non puto. Ad ſpiritualia vero loca pro meritis fertur, vel pœnarum vel gaudiorum. Actor. Anima quando à corpore ſeparatur localiter mouetur, dicitur tamen per locum non moueri, quia non tranſit per locum eodem modo quo corpus. ita. ſ. vt pars commetiatur parti: cum ſpititualis ſubſtantia partem non habeat commetientem ſe parti corporali. Dicitur etiã moueri per tempus, quia modo eſt in vno loco, & iam in alio: Motus autem eius eſt ſubitus & ſimul totus.

De ſtatu & loco anima ſeparata. Cap. LXI.

HVgo vbi ſupra. Anima dum carne exuta eſt, videt, viuit, audit, & oēs ſenſus ĩgenua viuaciter tenet, vt pote pura, ſubtilis, cita, & perpetua. Et ſicut Deus vbiq; eſt in ſemetipſo, ſic anima vbique eſt quodammodo in ſemetipſa. Ac per hoc ibi eſt anima poſt corpus, vbi erat in corpore agens. Incorporea quidem eſt anima, poteſt tamen habere ſimilitudinē corporis non corporalem, ſed corpori ſimilem: & corporalium omnino membrorum cum de corpore egreditur. Sicut. n. ad ſpiritualia pro meritis fertur, aut ad loca pęnalia ſimilia corporibus: qualia ſæpe demonſtrata ſunt his qui rapti ſunt, cum & ipſi in ſeipſis ſimilitudinem quidem gererent corporis ſui, per quam poſſent ad aĩalia ferri, & talia ſimilibus ſenſibus experiri. Animæ ſiquidem quæ corporibus viuentes per dilectionem rerum viſibilium corporalibus imaginibus afficiuntur, à corporibus exeuntes in eiſdē imaginibus tormenta patiuntur: propter hoc enim corporalibus ibi paſsionibus teneri poſſunt: quarũ à corruptione corporalium affectionum hic mundatę non fuerunt, quoniam corpulentiam de corporis dilectione traxerunt. In eiſdem ergo locis in quibus culpam commiſerunt, puniuntur. Studeat ergo anima in hac vita ſe ab huius fęderantia mundare: quatenus cum hinc exierit, inde nihil corporeum ſecum trahat: & à corporali paſsione immunis exiſtat. Auguſtinus vbi ſupra. Animam quidem corpoream non eſſe me planè profiteor ſcire: habere tamen ſimilitudinem corporis & corporalium omnino membrorum poſſe quiſquis negat, poteſt negare animam eſſe: quę videt in ſomnis vel ambulare ſe, vel ſedere, vel hac atq; illac ferri greſſu: vel etiam volatu: quod ſine quadam ſimilitudine corporis non videtur poſſe fieri. Proinde ſi hanc ſimilitudinem & apud inferos gerit non corporalem, ſed corpori ſimilem. Ita & videtur in locis eſſe non corporalibus, ſed corporalium ſimilibus, ſiue in requie, ſiue in doloribus. Idem in encheridion. Tempus itaque quod inter hominis mortem & vltimã reſurrectionem interpoſitũ eſt. aĩas abditis receptaculis contineri. ſicut vnaqueque digna eſt, vel requie, vel ærumna, pro eo quod ſortita eſt in carne cum viueret.

De immortalitate anima ſecundũ aſſertiones ſanctorũ. C. LXII.

GRegorius in Dialogo libro quarto. Quod autem poſt mortem carnis viuat anima: patet ratio, ſed fidei admixta. Homo nanque ſicut in medio creatus eſt, vt eſſet inferior Angelo, ſuperior iumento, & etiam haberet aliquid com

munę

mune cũ summo. aliquid cũ infimo, immortalitatem. s. spũs cũ Angelo, mortalitẽ vero carnis cũ iumento. Hugo vbi. supra. Immortalis est aĩa, ne a creatoris similitudine discrepare videat. Non. n. pot. rat esse imago Dei & similitudo, si mortis termino clauderetur. Itaq; ẽm quendã modũ vitę quã nullo mõ amittere põt immortalis est. Secũdum vero quãdã mutabilitatẽ qua põt vel deterior fieri mortalis est. Petrus in itinerario lib 3. Ecce nonnulli Deũ blasphemantes, & omnem vitã suã in iniustitia & voluptate ducentes in lectulus suis defuncti sunt, & inter suos honorabiliter sepulti. Alij vero Deũ timẽtes & colentes, & cũ omni iustitia & sobrietate viuentes pro iustitiæ obseruantia in desertis interierũt, ita vt nec sepultura digni haberentur. vbi est ergo iustitia Dei, si anima immortalis non est, quæ si bene egerit & pie præmia, si aũt impie pęnas in futuro consequetur? Actor. Vtiq; cũ certum sit Deum esse iustum, consequens est, vt animæ post mortem viuãt, ac pro meritis suis recipiant qđ hic vtiq; nõ sentiũt. Cassiod. in lib. de aĩa. Aĩa deniq; rõnaliter ẽt à philosophis ꝓbatur esse immortalis, qa cum viuificet aliud in semetipsa vtiq; viuit. Et quia nõ est armonia, neq; cõstat ex pluribus sed simplex est natura, qa a cõtrarietate originali nõ corrũpit, & qa seipsã mouet. Nos aũt veredica lectione ipsamque ĩmortalẽ esse facile approbam⁹, qm̃ ad imaginẽ & simitudinẽ actoris sui facta legit, q vtiq; viuit sẽp ac phẽnitatẽ custodit.

De quibusdam medijs ad probandum animã immortalitatem. Cap. LXIII.

Actor. Certe sicut probat Augustinus in lib. soliloquiorum Veritas est immortalis, cum ergo proportionaliter in nobilitate se habeat comprehensiuũ. Anima quæ nata est & habilis ad comprehensionem veritatis, erit & ipsa immortalis. Præterea cuius actus est sine corpore & substantia põt esse sine corpore. Aĩa vero intellectu cernit formas, quæ nec corpora sunt, nec habẽt formas corporibus similes, vt mẽtẽ ipsam & eius affectiões. Cum igitur actus eius sit sine corpe, & ipsa viuere põt sine corpore. Idẽ cõijci põt ex ordine & cõnexione rerũ, quę est aurea cathena Pythagorę. Nam inter creaturas est quædã simplex & incorruptibilis, & intellectiua, vt Angelus. Alia his cõtraria habens, vt cætera. Necesse est aũt extrema per mediũ cõiungi, oportet igit esse mediã ex vtroq; compositã. s. ex simplici & composito, &c. Et hoc est homo, in quo connexionis ordo completur, sed quod est in eo corruptibile corpus est, ergo anima est incorruptibilis. Item intellectus hoĩs & Angeli non differunt nisi in modo apprehendendi. Idem. n. cognoscũt sed differenter. s. intellectus hominis nisi per speciem astractam, quia corpori coniunctus est: Angelicus aũt non sic. Et est in se incorruptibilis, ergo & intellectus hoĩs, quia gratia cõiunctionis nõ põt corrumpi substantialiter. Ergo cũ separatur a corpore non destruitur nisi modus ille, quia gratia coniunctionis non habet aliud. Item omne qđ intelligitur, aut est vniuersale, aut est substãtia indiuidua separata a materia corruptibili. Intellectus aũt intelligit se. Et non primo modo, ergo secundo. Sed nota quòd ad hoc intelligendum exiguntur tria. Nã intellectus agens abstrahit species a fantasmatibus, & abstrahendo vnit cũ passibili qui est recipiẽs. Formalis aũt dr̃ quæ recipitur. Inter has aũt tres differẽtias solus intellectus formalis destructibilis est, quia acquisitus est & to'li põt, & ẽm diuersa intellecta diuersus est. Ideo destructibilis est, & hoc ex parte copis habet. Ex quo aĩa multas recipit passiones, & contrahit obliuionem & hmõi. At vero quia intellectus agens species à materia & materialibus dispositionib⁹ abstrahit. Passibilis aũt abstractas recipit. Intellectus ẽm vtraq; differẽtiã est separabilis, ac p hoc ĩcorruptibilis.

De eodem. Cap. LXIIII.

PRęterea omne quod naturæ legibus subijcitur habet unam uiam determinatã ad quam cogitur, & solum quod tale est, corruptibile est. Aĩa vero non cogitur, sed libera est. Item in potentia intellectiua maior est assimilatio creaturæ ad creatorẽ, quam in perpetuitate essendi, quam tñ dedit Deus corporibus celestibus. Cui ergo dedit & minoiẽ. s. animæ rationali. Præterea nulla virtus materialis mouet ad non esse subiecti sui, nec inclinat illud vt cõmutet esse pro bene esse. Anima vero rationalis est hmõi, imperat enim mori pro bono fine. Itẽ omne corruptibile debilitatur ẽm accessum ad sui tpis terminum. Sed anima rationalis non debilitatur per accessum & senium, immo magis fortificatur eius operatio quantum ad vim intelligibilem, quia in antiquis est sapientia. Iterum cum nobilius sit esse formæ, quam esse materiæ. Sed in esse materiæ incorruptibilis est materia prima. s. ille, igitur in esse formæ incorruptibilis erit forma vltima, s. aĩa rationalis, quæ est perfectio dignissima. Præterea sicut se habet ille ad omnes formas sensibiles & corruptibiles, & ita se habet substantia intellectiua ad formas intelligibiles & spirituales. Ergo sicut ille est incorruptibile corruptione corpali. Ita est substantia rationalis corruptione spirituali, quare & multo minus corruptione corporali, cum ad eã propter subtilitatem essentiæ suæ corruptio corporalis nõ possit attingere. Relinquitur ergo eam esse incorruptibilem & immortalem. Item omne quod naturaliter mouetur, non est naturali possibilitate prohibitum a fine ad quem mouetur, quia nullus motus naturæ naturaliter frustra est Sed anima rationalis naturaliter mouetur per appetitum ad felicitatem, & beatudinem perpetuam, non ergo naturaliter prohibetur ab illa, sed si esset mortalis naturaliter prohiberetur, ergo immortalis.

Assertiones Platonis & Aristotelis de eodem. Cap. LXV.

MAcrobius de somnio Scipionis libro secũdo. In phedone platonis, quem transtulit Cicero, validissimis argumentis anima immortalis asseritur, & potest omnis ratiocinatio in vnius syllogismi compendium ita redigi. Anima ex se mouetur, quod ex se mouetur principium motus est, quod autem principium motus est natum non est. Et quòd natum non est, immortale est, anima igitur immortalis est. Actor. Aristoteles quoque in secundo libro de anima, vbi loquitur de anima vegetabili ac sensibili, secundum quod eas contingit diuidi diuisione corporis in animalibus & plantis, subiungit de intellectu hoc modo. De intellectu autem ac perspectiua potentia nihil adhuc manifestum est. s. ꝙ ita sit in corpore sicut vegetabilis ac sensibilis, sed videtur alterũ genus esse animæ. Et hoc solum contingit separari, sicut perpetuum a corruptibili. Ecce ex his verbis Aristotelis habetur, ꝙ intellectiua potẽtia non sit in aliquo corporis organo. Ac per hoc ꝙ sit virtus incorporea, & ꝙ in corruptione corporis intellectus separaretur, sicut perpetuum a corruptibili. In eodem quoque libro dicit, quòd anima non sit à corpore separabilis aut prius quidem eius secabilis. i. separabilis apta nata est, manifestum est. Quarundam. n. partium actus est ipsa. Ac vero secundum quasdam nihil prohibet separari, ptopter hoc. s. quòd nullius corporis sunt actus, sic autem est corporis actus anima, sicut nauta nauis. Ex his verbis causa duplex habet. Cur anima rationalis a corpore separetur. Anima quippe secundum genus suum est actus corporis, & partes quædam animæ sunt actus quarundam partium corporis, vt vegetatiuum ac sensitiuum, & ideo non separantur. Anima vero rationalis nullius corpis est actus nec partis corporis. Hæc igitur est vna causa vel ratio ꝙ a corpore separatur. Alia vero causa est, ꝙ ipsa est in corpore sicut nauta in naui sedens ac mouens nauem. Nauta quippe separatur a naui, licet actũ regiminis nauis non habeat extra nauim. Similiter & anima separatur a corpore, licet tñ non regat corpus qñ separatur. Iterum idẽ in primo lib. dicit. ꝙ intellectus videtur substantia quædam esse, & non corrumpi. maxime cũ non corrumpatur ab illa quæ in senio est debilitata. Ecce hic habetur ratio probabilis, quòd intellectus sit substantia incorruptibilis. Si. n. corrumperetur corruptione corporis, tunc maxime corruptione senij, eo quòd illa sola sit corruptio secundum naturam iuxta Aristotelem. Vnde & amplius ait, quòd antiquatur & senescit prope interitum est.

Assertiones aliorum Philosophorum de eodem. Cap. LXVI.

PLinius in li. de spermate. Sicut ergo lux solis quæ est incorruptibilis, officium suum complens nullam patitur diuisionem. Sic & anima quæ incorruptibilis est. Sicut ẽt lumen solis qđ est corruptibile separatur ab aere, & ab omniũ oculorum intuitu sine corruptione, sic & anima sine sui corruptione separatur a' corpore. Porphirius. Non est aũt mirum, animam quæ substantia est incorporea posse separari a corpore, cum ignis quoq; qui est substantia corporea corruptibilis a lignis quibus est vnitus separari possit, in suam naturam reuerti sine sui corruptione. Ex lib. de differentia spũs & aĩæ Spũs quidẽ, ille qui corpus est subtile, quod oritur ex corde, ac fertur in venis pulsus ad corpus viuificandum, oritur. s. ex cerebro. similiter in neruis vt operet sensum, & motũ separatus a corpe perit. Opra quoq; aĩę q in organo fiũt, visus & auditus, & hmõi pereũt cũ ipsa separatur a corpe. Ipsa vero aĩa nõ perit in semetipsa. Isaac in li de diffinitionibus. Cũ itaq; tres ordines sint aĩatũ. s. rõnalis, & bestialis, & vegetabilis, omnibus excellentior est rationalis eo quòd ipsa creata est ex intelligentia & de illius natura. Ob hoc factus est homo rationalis discipline perceptiuus discernens inter bonum & malum, & inter illa per quæ saluandus sit vel damnandus. Idem in explanatione diffinitionis philosophię. Philosopia quędã est assimilatio operibus creatoris ẽm veritatẽ humanitatis Hoĩs ergo finalis cã specialis est vt vnio aĩæ cũ corpe sit ad hoc vt hoĩ manifestet veritas rerum pticulariũ, vt discernat inter bonũ & malũ, faciatq; qđ expedit viuẽs in sãctitate & iustitia, quousq; remuneret, & cõiugat splẽdori intelligentiæ ac pulchritudini sapientię, fiatq; spũalis cõiunctus splẽdori causato ex veritate creatoris sine medio, qđ est padisus eius, ac retributio & bonitas summa sublimitasq; inte-

gra,& pulchritudo eius perfecta:propter hoc dixit Plato,quòd philosophia est cura mortis,& solicitudo.

Item aliorum ad idem. Cap. LXVII.

Averrois super librum methaphisicæ.11. Anima rõnalis manet post mortem,& finis prosperitatis eius erit,si cõingatur primò motori. Auicen. Anima quidem in corpore degens dum fortunata fuerit pp habitudinem recipiendi infusionem ab intelligentia agente, & confidentur locata pp sui cohęrentiã insolubilem,supersedet a negocio regendi corpus, & ab his,quæ cõueniunt sensibus. Non tñ cessat corpus eã retrahere,& impedire ac prohibere a perfectionę cohærendi cũ ea. Cum aũt liberatur a corporis occupatione post mortẽ, remouetur velamen,& prohibens,duratq; spiritualiter cohærentia,qm̃ aĩa permanet spiritualiter,& intelligentia agens spiritualiter,& infusio ex parte illius ex largissima. Algazel.2.lib. Cum ergo separata fuerit aĩa a corpore, durabit eius cohærentia cũ intelligentia agente,perficieturq; eius dispositio ac delectabitur in delectatione. Cuius esse non põt explicari sermone. Porro in hoĩe malo post mortem amisso rei desideratę instrumento manet desideriũ eius,& amor in aĩa,& hoc est cruciatus eius ineffabilis. Quòd.n.aĩa rõnalis post mortẽ maneat ex hoc constat,ꝙ non deducitur de materia,nec est in sperma te potentia,sed causatur a substantia separata. Non ergo destruitur,materia quæ corpus est destructa, quia non destruitur forma destructione materiæ, nisi q̃ p transmutationem educitur de ipsa. Actor. Alpetagoras etiã in principio Astrologiæ suæ dicit de quodam philosopho mortuo, ꝙ locus eius est inter Sanctos. Quod vtiq; quia non posset esse, nisi aĩa maneret post mortẽ, patet eũ intellexisse aĩam immortalẽ esse. Similiter Ptolomeus in almagesti dixit,ꝙ sciẽtia stellarũ in actionibus,& honestatibus morum laudabilium ducit hoĩem ad diuini studij perseuerantiã,& coniungit ipsum ei qđ est aĩæ simile pp bonitatẽ formæ, & assimilat creatori suo,facitq; cælestem pulchritudinẽ diligere,qđ patet eũ in statu post mortẽ intelligere,qa antea dixit,qa nõ est mortuus, q̃ sapiẽtiã viuificauit.

Rationes Prisciani ad idem. Cap. LXVIII.

Priscianus ad Cosdroe regẽ psarũ. Si habet anima operationem sine corpore omnino ibi & essentiã habebit separatim,proprium aũt est aĩæ virtus rõnalis, p q̃ irrationali vitæ dominatur, ꝓpriũ ẽt eius est,diligẽs eorũ, q̃ sunt scientia.f.diuinorũ,& intelligibiliũ, p vtraq;.n.philosophi digni sunt, & circa cõtẽplationẽ,& circa actũ. Philosophari aũt nihil aliud est,q̃ & vitã hr̃e mundã,& incõtaminatã naturã, & scientiam eorũ,q̃ verè sunt nõ errãtẽ. Scire aũt ea, q̃ sunt, nesciẽtes prius semetipsos,impossibile est. Necessariũ est aũt cognoscẽtes seipsos naturã incorporalẽ hr̃e, & familiariter ad id qđ cognoscẽdũ est se habẽtẽ. Nullũ.n corporũ seipsum cognoscere consueuit,nec omnino ad seipsum cõuerti. Oĩs aũt cognoscentis est cõuerti ad cognoscibile,& ideo seipsũ cognoscentis ad seipsum cognitiuã operationẽ cõuersam esse, necessariò quoque separatã essentiã hr̃e. Igiť aĩa philosophãs,& incorporalis est, & separata corporibus. Cõsequẽter nec soluiť, nec cũ corpore perit. Itẽ aĩa cuicũq; corpori adest,vitã ei semp infert, ergo nõ recipit vitæ cõtrariũ, qa semp eã habet ẽm esse suũ,& naturaliter. Cõtrariũ aũt vitæ mors est. ergo aĩa immortalis est. Addidit ẽt Ptolomeus aliquid maius,si.n.nec ipsã quã infert vitam põt iterũ aĩa recipere, multomagis eius cõtrariũ.i.mortẽ, hñs eĩn eius cãm cõnaturalẽ,nõ ea indiget.i.vita. Etenim nihil omnino causaliũ indigẽs est causatiui, meliores semp hñs virtutes his quas causatiuo largiť. Nã & ignis nõ caliditatẽ recipit, q̃ a se calefactis infert,sed hãc connaturalẽ habet, ac per hoc multomagis nec frigiditatẽ,q̃ est ei contraria. Itẽ oẽ qđ sua malitia non corruperit,hoc ab alterius corrũpi impossibile est. Solũ.n.vniuscuiusq; corruptiuũ est ipsius malũ. Aĩæ aũt malitia maior est morte corporis, vt indisciplinatio,intẽperãtia,iniustitia,& hmõi,his aĩa nõ corrũpiť,nec eius vita macerať, ergo incorruptibilis est. Idẽ aĩa a seipsa mouetur,qa vita est,& alijs eã tradẽs,p totã seipsã viuit Et ẽm ꝙ vita est mouet, ẽm verò, ꝙ viuit moueť,est igiť,& mouẽs,& motũ viuẽs,& vita prius in seipsã operãs,& tota in totã seipsã intrãs,& est alijs cã motus, seipsã primo mouens autẽ de sola rõnali dicimus. Irrationalis eĩn quasi fantasiã ꝓpriè motionis habet cũ alio.i. cũ corpore, & nõ per seipsã mota est,quod aũt a seipso moueť causale immortalitatis ostendiť. Igitur anima rationalis est immortalis.

Exempla quorundam philosophorum ad idem. Cap. LXIX.

Lactantius in li.de falsa sapientia. Multi etiam e philosophis,qa æternas esse aĩas suspicabanť,tanquã in cęlo migraturi essent sibiipsis manus intulerũt vt. Crisippus, Zeno,Empedocles,& ex Romanis Cato. Actor. Plato etiã de immortalitate aĩæ librũ cõposuit, quẽ cum legisset Cherobrotus ambraciensis e muro se pcipitem dedit p̃ desiderio vitæ melioris. Tullius in li. de senectute. Apud Xenofontẽ Cyrus maior moriens hoc dixit. Nolite arbitrari o mihi carissimi filij, me cũ a vobis discessero nũquã aut nullũ fore. Nec.n.dũ eram vobiscũ aĩum meum videbatis, sed eũ esse in hoc corpore ex eis rebus quas gerebã intelligebatis E undẽ igiť animũ esse creditote,ẽt si nullũ uidebitis. Nec verò clarorũ virorũ post mortẽ honores ꝑmanerent,si nil ipsorũ animi efficerent, quo iustius memoriã sui teneremus. Mihi qdẽ nunquã persuaderi potuit, animos dũ in corporibus essent mortalibus viuere,cũ excessissent ex his emori Nec verò tũc animã esse insipientẽ,cũ ex insipienti corpore exisset,sed cum oĩ admixtione corporis liberatus purus, & integer esse cepisset,tunc esse sapiẽtẽ. Neq; me vixisse pęnitet,qm̃ ita vixi, vt non frustra me natũ existimẽ. Et ex vita ita discedo tanquã ex hospicio, non tanquã ex domo. Cõmorandi.n.natura diuersorium nobis,nõ habitãdi dedit. O pclarũ diẽ,cũ ad illud diuinorũ animorũ cõciliũ cetũq; ꝓficiscar,cũq; ex hac turbę colluuione discedã. Proficiscar.n. ad Catonẽ meũ,quo nemo vir melior natus est, nemo pietate p̃stãtior,cuius a me corp⁹ est crematũ,qđ cõtra decuit ab illo meũ. Aĩus verò eius non me deserens,sed expectans,in ea profecto loca discessit,quo mihi ipse esse cernebat remeandum.

Rationes ad idem. Cap. LXX.

Actor. Et.n.in lib.de morte,& vita ꝓbat philosophus, ꝙ non fit corruptio nisi tribus modis. Corrũpiť.n.qđ compositũ est ex cõtrarijs ab actione cõtrariorũ agentiũ, & patientium. Et hoc p corruptionem tollitur in parte non in toto. Sic corrumpiť ementum,& elementatum remanente materia,& nõ forma. Fit ẽt corruptio cõtrarij a cõtrario,& hoc tolliť in toto sicut sanũ ab ęgro. Sic ẽt corrũpitur habitus p priuationem. Tertio ẽt mõ fit corruptio p accidens eius qđ nõ habet contrariũ. Ex hoc,ꝙ est in corruptibili p se, sicut in materia vel in subiecto. Anima verò rõnalis vt patet primã corruptionis cãm non habet,qa non ex contrarijs agentibus, & pacientibus. Neq; secundam,qa nõ habet cõtrarium. Sed neque tertiam,quia sicut habeť in li.de animalibus,cũ operatio principiorũ fuerit corporalis,nõ possũt illa principia,esse sine corpore. Econtrario igiť si operatio principiorũ nõ est corporalis, principia erunt sine corpore. In cã qppe immediata si affirmatio cã est affirmationis,& negatio negationis. Vt aũt superius dictũ est operatio animæ intellectiuæ est sine corpore, & ipsa igitur sine corpore. Nõ ergo est in ipso sicut in materia vel in subiecto,sed sicut in moto,& ita nõ corrũpitur p accidẽs corporis corruptione. Præterea,qđ corrumpiť corruptione alicuius alterať ẽt p accidẽs alteratione ipsius. Aĩa verò rõnalis nõ alterať p accidẽs alteratione corporis dicente Aristo. ꝙ intellectus ẽm se alterať corporis senio vel debilitate. Nõ ergo corrumpiť ẽt p accidens ipsius corruptione. Idẽ argui ẽt põt ex cõsideratione potentiarum aĩæ. Potentiæ qppe ex obiectis cognoscunť, Cum igiť ꝑpetuum sit obiectũ intellectus, & intellectus erit ꝑpetu⁹. Nam spẽs in aĩa p hoc, ꝙ est in intellectu sicut accidens in subiecto,corrumpiť qdem p obliuionem,sed hoc mõ non est obiectum intellectus. Est autem obiectum intellectus per hoc ꝙ est rõ rei,& natura,& sic non corrumpiť,hanc rõnẽ innuit Aug.in li.soliloquiorũ,vbi ꝓbat animam esse immortalem,ex hoc ꝙ est subiectum veritatis, cum veritas sit immortalis. Iterum vniuersale est intelligibile. Est autem vniuersale semper & vbiq;, aut ergo ẽm ꝙ est in re,aut ẽm ꝙ est in intellectu. Constat autem,qa non primo modo, qa in re est in materia. Materia verò diuiditur contrahendo,& sic nõ potest esse vbiq;. Similiter etiam subiecta est transmutationi, & ita non potest semper esse. Necesse est itaq; vt secundum ꝙ est in intellectu separante a materia,& loco,sit semper & vbique. Per hoc autem est perpetuum. Ab intellectu igitur habet,quod est perpetuum. Intellectus ergo perpetuus est alioquin perpetuitas a transmutabili secundum quòd est transmutabile causaretur, & oppositum ad esse iuuaret oppositum.

Adhuc ad idem. Cap. LXXI.

Item. Intellectus de natura sua omne, quod apprehendit expoliat a transmutatione, ac tempore causisque transmutationis, & temporis. Vnde dicit philosophus, quòd intellectus est simplex,& immixtus. Nulli habet commune, per hoc ergo, quòd separatus est a transmutabili,& temporali materia ipse est potentia omnia. Quod non est verum de aliqua potentia in organo corporali sita, ut habitum est supra. Præterea quicquid in aliquo recipitur vt in subiecto,recipiť secundum potestatem recipientis,& nõ recepti, quod probatur per inductionem omnium agentium,quorum actus a suis passiuis recipitur secundum potestatem patientiũ, verbi gratia. Calor solis aliter recipitur a semine plantæ,& aliter a semine animalis,& aliter ab elemento. In elemento enim est rarificans tm̃. In semine autẽ plantæ dissoluit,& pullulare facit. In semine verò

ne vero aīalis diſſoluit,& format,& ſic eſt de alijs. Igitur & intelligibile recipit̃ in intellectu ſm p̃tatem intellectus & nō intelligibilis. Cum ergo omne intelligibile recipiat̃ ſub ratione ſimplicis ac perpetui & intrāſmutabilis. igitur &c. Itē in lib. de cauſis habet̃, ꝙ oīs aīa nobiles tres habet operationes. ſ. diuinā, intelligibilē, & animalē. Exponit cōmentator, ꝙ habet diuinā, inquantum eſt à cā cauſante ipſam. Intellectualem aūt, in quātū eſt cauſata a prima cauſa poſita ſuper inſtr̃m intelligibile, in quo. ſ. de lumine ſuo influit intelligibilia. Animalem vero habet in cōparatione ad corpus. Porro q̃libet ſubſtātiā ſequit̃ operatio ſua naturalis, & quęlibet ſubſtantia ponit̃, poſita ſua operatione naturali. Vnicuiq; aūt ſubſtantiæ naturalior eſt operatio illa, quā habet in cōpatione ad prius, a quo accepit eſſe ad ſubſtantiā, q̃ illa quā habet in cōpatione ad poſterius. Cum igitur aīa, vt dictū eſt, operationem diuinam intellectualē habet in comparatione ad prius, animalem vero in comparatione ad poſterius. Et cauſæ priores non poſſunt deſtrui. Anima quoque nō deſtruetur in operatione diuina, & intellectuali. Huic rationi conuenit Auicenna in 6. lib. de naturalibus, vbi dicit, ꝙ hoc nomen aīa non eſt nomen illius rei, quam nominat ex eſſentia eius vel ex prędicamēto in quo cōtinetur, ſed ex accidēte qđ accidit. ſ. animare corpus, anima quippe ab animando dicit̃.

Reſponſio ad obiectiones contrarias. Cap. LXXII.

SI autem cōtra prædictas rationes obijciatur quòd deſtructo perfecto, deſtruitur eius perfectio: Anima verò eſt perfectio corporis. Reſpondeo quòd reuera ratio perfectionis inquantū perfectio, eſt eſſe in perfecto, nec eſt ſine illo. Sed ſubſtantia rei perficientis bene pōt eſſe ſine illo, ſicut in caſu propoſito. Veruntamen aīa rationalis ſm quādam ſui partē eſt perfectio corporis intrinſeca & organo coniuncta, vt ſm potentiā vegetabilē ac ſenſibilē, & ſm illas ſui partes deſtruitur quantū ad actus ſuos deſtructo corpe, ſicut iam ſuperius dictum eſt. Porro ſm aliam ſui partē eſt perfectio corpis extrinſeca ab illo. i. non cōmixta corporis organo. Et hæc non deſtruit̃ organo deſtructo. Porro ſi obiciat̃, quòd corruptio nihil eſt aliud q̃ formę naturalis ſupra materiā corruptio, & iccirco in corruptione hoīs videtur deſtrui forma eius naturalis quæ eſt aīa rationalis. Rñdeo, quòd inualida eſt iſta ratio. Nam ꝓpoſitio quidē vera eſt de formis, q̃ non ſunt ſubſtantiæ per ſe exiſtentes. Aīa vero rationalis forma talis non eſt, vt ex ſupradictis manifeſtum eſt. Porro ſi obijciat̃ iterū quòd nulla ſit operatio aīæ ſine corpe, qa ſm Ariſtote. Non eſt intelligere ſine fantaſmate, & fantaſma non eſt ſine corpe, & aliqua operationū aīæ eſſet ſine corpore, nulla potius q̃ intelligere. Sicq; videt̃ nec principium aliquod illarū operationum eſſe ſine corpe. Rñderi pōt, quòd intelligere quoddā eſt ex fantaſmate, quoddam nō, ſicut oſtendetur in ſequēti opere. Siquidem, vt philoſophi dicunt, & intellectus poſt mortem erit per conuerſionē ad intellectū agentem. Et dicit Ariſt. in ſuo li. de ſomno, & vig. ꝙ ēt in ſomnis qñq; fiunt intelligētiæ verę præter fantaſmata. Cuius cauſa determinabit̃ infra, quia. ſ. per illuminationē ſubſtantiarū ſeparatarum fiunt quædam ſomnia.

Iterum ad idem. Cap. LXXIII.

ITerum aūt obijci poteſt, quia quicquid diſponit̃ diuerſimode diuerſa corporis complexione illud eſt forma, non ens ſine corpore, non enim forma diuerſificat̃ in opationibus ſuis ex materia, niſi quia eſt ex illa, nec habet eſſe ſeparatū ab ipſa. Aīa vero rationalis diuerſimode diſponitur diuerſa cōplexione corpis, vt. n. ait Ariſto. in li. de anima. 2. Molles carne videmus bene aptos mente, & duros carne male aptos mēte. Et ita videtur aīa rationalis eſſe forma non ens ſine corpe. Ad hæc dici pōt, quòd aīa rationalis nō alteratur permixtione corporis, niſi inquantū accipit a fantaſmate, & hoc eſt per accidens. Vnde per ſe non alteratur, & ideo non ſequit̃, quòd deſtruatur. Si aūt adhuc obijcitur, quòd in eccleſiaſte dr̃, vnus eſt interitus hominis, & iumentorū, & æqua vtriuſq; cōditio, ac cæteræ q̃ ſequūtur, & iterū, vnus & ſtulti & meus occaſus erit. Rñdeo quòd ibi loquitur Salomon concionando. Ideoque ſubinfert, quòd hoc quoq; vanitas eſt. De philoſophis quoq; ſolet obiici quod dicit Hippocras in afforiſmis. Quicūq; dolentes aliquid corpis plurimum dolere non ſentiunt, his mens ęgrotat. Nam ſi mens egrotat cum corpore, videtur ēt commori. Ariſtoteles quoque dicit in li. de morte, & vita. Corruptis animabus corrūpitur doctrina & ſanitas quæ ſont in animabus. Verū Hipocras ibi vocat mentē virtutē animalem in organo ſitā. Et hæc non ægrotat corpori niſi per accidens. Inquātum. ſ. a morbo impeditur ſenſum influere, ſicut accidit in cancro, vbi ſenſum intercipit frigiditas melācholiæ, itaq; efficit̃ locus inſenſibilis. Quod aūt hęc virtus ægrotet ꝑ accidēs, patet per Ariſtotelis dictū in primo li. de anima, videlicet qđ ſi ſenior accipiat oculū iuuenis videbit vtiq; ſicut iuuenis. Quod aūt dicit Ariſtoteles in libro de morte, & vita, intelligit de aīa quæ non ſeparatur a materia & organo, vt eſt vegetabilis, & ſenſibilis, vtraq; etenim deſtruitur deſtructione corporis. De rationali vero probat ipſe quòd nō eſt ita in corpore. Et ideo ei non conuenit modus ille corruptionis.

Qualiter intelligi debeat immortalitas animæ. Cap. LXXIIII.

MAcrobius vbi ſupra Sciendū eſt aūt ꝙ duobus modis immortalitas intelligit̃, aut ideo eſt immortale qd, qa ꝑ ſe nō eſt capax mortis, aut qa ꝓcuratione alteri⁹ a morte defendit̃. Actor Tribus de cauſis dr̃ aliquid corruptibile, vel quia cōpoſitum eſt ex contrarijs, uel per applicationē contrarij, ac per dñium. & iſtę duæ cauſæ nō ſunt generales, cū omne creatum naturaliter deſibile eſt, ſed tertia. ſ. quia de nihilo eſt. Sic ēt aīa & Angelus naturaliter deſibiles ſunt. Notandū igit̃ qđ Deus ſolus immortalitatem habet per eſſentiam, quia idē eſt eſſentia ſua qđ īmortalitas ſua. Aīa vero rōnalis habet ſm Hienymū ꝑticipationē, q̄ attēdit̃ ſm imaginis vel ſimilitudinis rōnē. vnde in li. de aīa, & ſpiritu legitur, ꝙ immortalis eſt anima ne a ſimilitudine ſui creatoris diſcrepare videatur. Cū ergo dicit Ioannes Damaſcenus de Angelo, ꝙ ipſe eſt ſm grãm, non natura ſuſcipiens immortalitatem, naturā appellat originē de nihilo, grãm vero donū ſimilitudinis vel imaginis ex quo immortalitas eſt, & in aīa, & in Angelo. Sciendū tñ eſt, ꝙ anima, conſiderata ſm originē ſuā. ſ. inquantū habet eſſe poſt nō eſſe, ex natura ſua corruptibilis eſt, quia apta eſt redire ad non eſſe, niſi voluntas primi impediat. Conſiderata vero ſm eſſentiā ſuā vel ſubſtantiā eſt incorruptibilis, quia eius ſubſtantia non eſt ex contrarijs, nec aliquid eius naturæ contrariū habet, a quo poſſit corrumpi. Similiter conſiderata quātū ad formā quæ eſt potentia intelligendi, quia intellectus capax eſt omniū formarū intelligibiliū, q̄ per ſe ſunt incorruptibiles. Similiter ſi cōparetur ad finē ſuū, quia ſcilicet data eſt ei virtus ſpeculatiua & motiua per quā pōt ſe ordinare ad ſummum bonū, ſed in hoc ēt voluntate primi incorruptibilis manet ad magnitudinem pęnæ, vel præmij. Et ex creatione quidem habet, vt ex actione alterius quidem nō poſſit corrūpi, niſi ex actione Dei. A relatione vero ad finem habet, quòd Deus velit eam non corrumpi.

De quorundam philoſophorum errore ſuper animarum reuolutione. Cap. LXXV.

AVguſtinus de ciui. Dei lib. 10. Platonem vero ſcripſiſſe certiſſimum eſt, animas hominum poſt mortem reuolui vſq; ad corpora beſtiarum. Quam ſententiam. Porphirij doctor tenuit Plotinus, eandem tenuit & Macrobius. Hęc autem animarum reuolutio, ideo credita eſt a quibuſdam Platonicis, quia ipſi credebant animam eſſe coæternam, & mundum ipſum: & hoc ideo, quia ſciebant animam immortalem neceſſario ſemper eſſe victuram. videbaturque eis, quòd ſempiternum eſſe nihil poſſet, quod ſemper antea non fuiſſet. Helinandus lib. 8. Et quoniam ſciebant animam in hoc mūdo non poſſe ſine corpore viuere, putabant eam ante diſpoſitionē huius corporis aliud habuiſſe, & adhuc poſt iſtud aliud habituram eſſe. Quia vero corpus hominis immortale poſſe fieri, nec legerant, nec audierant, animas ſemper ad mortalia corpora redituras putabant. Hunc aūt errorem apud græcos, vt ait Hieronymus, Pythagoras inuenit, qui ſe primum fuiſſe Euforbium, ſecundo Dalidem, tertio Hermocinium, quarto Pyrrhum, ad extremum Pythagoram dixit. Vbi forte dicendum eſt reuolutionem animarum fieri de quadrupedibus in auiculas, qñ apes naſcuntur ex putrefactis boū cadaueribus, iuxta illud Ouidii, de boue. mille animas vna necata dedit, & notandū quòd non dixit mille animas natas eſſe de vna, ſed de ipſo boue. i. de bouis cadauere, cuius animam iam necatam fuiſſe teſtatur, & de necata anima viua propagari non poteſt. Anima autem pro animato poſuit methonomicę contentum pro continente.

De erroris eiuſdem cauſa vel origine. Cap. LXXVI.

VNde autem tantus error accipere potuit initium niſi ex peruerſa ſuggeſſione dæmonum? Quorum omnis conatus eſt perſuadere hominibus, neminem ex ſuis operibus æternaliter condēnandū, neq; aliā beatitudinem ſperandā eſſe homini, q̃ vitæ huius fęlicitatem, vt damnationis æterne timore poſtpoſito, viuat ſicut equus, & mulus in quibus non eſt intellectus. O quanti ſunt etiam hodie qui vellent poſt mortem aut reuerti in nihilum ſecundum Epicurum, aut ſecundùm Platonem, aut Pythagoram in iumentum conuerti. Auxit autem hunc errorem, & ſparſit in vulgus quarundam fortaſſis animarum apparitio damnatarum, quæ diuino iudicio olim ſuis aut notis aut extraneis in formis beſtialibus apparebant, vt aut earum corrigerentur exemplo territi, aut grauius damnarentur admoniti nec correcti. Sic enim apparuiſſe refert Papam Benedictū iuniorē Petrus Damianus dicēs. Gimbertus alias Humbertus archieps mihi narrauit, ꝙ Benedictus iunior nepos Bñdicti maioris, poſt mortē appuit cuidā Vaſco alias Vagulo iuxta molēdinū equo inſidenti, & iter agenti, apparuit aūt in ſpecie animalis mon-

struosi. Cuius aures, & cauda asini erant, cętera vrsi Cumq; Vascus tremefactus fugā iniret, clamauit monstrum illud. Noli inquit. O vir expauescere: scito me fuisse hominem sicut tu es. Sed quia bestialiter vixi, post mortem præferre speciē bestię merui. Ad quē ille. Quisnā fuisti: ego ait ille solo noīe benedictus fui, q nup apostolicā sedē indignus obtinui. Cui vacsus qd habes retributionis? Nunc inqt vsq; ad diē iudicij per dumosa & squalētia loca sulphurea, & fetida buliētia rapior & ꝑtrahor, post iudiciū vero corpus meū, simꝫ cū aīa irremediabilis cruciatus, & irreuocabiꝫ olla gehēnalis baratri me deglutiet: ita, vt mihi nulla spes in posterū recuperationis restet. post hæc verba disparuit. Fuerat aūt teste eodē Damiano benedictus ille, vel potius maledictus ab ipso pōtificatus sui primordio vsq; ad finē vitæ in luxuriæ cęno cōuersatus. Et ideo incipiebat ab auribus asini ꝑferre speciē, & ī caudā desinebat, duxerat ēt totā vitā suā reliquā carnalē, & iccirco p cętera vrsus erat. Potuit ergo fieri, vt aīæ carnaliū corꝑalibus exutę frequēter antiqtus in mōstruorū similiū figuris apparerent: & qa ꝑferrebāt quasdā similitudines bestialiū corporum, putatæ sunt a rudibus hoībus vera gestare corpora bestiarū. Magi quoq; & malefici, q ante aduentū solis iustitię totū suis tenebris orbē nebulabāt, qbus ēt illustres reddebanť stupentibus cunctis ad insolita magisq̄ indignātibus ad illicita, huic errori per sua ꝑstigia vires nō modicas ꝑstabāt. Nā cū vel se, vel alios in diuersas spēs trāsformarent, putabat eos īperitū vulgus diuina quadā virtute alternatis vicib. de humana natura in bestialē ruere, & rursus qn̄ vellēt de bestiali in humanā resurgere: sic ille iuppiter magorū celeberrimus, & totius sceleris officina, apud vulgꝰ ignobile arcē diuinitatis obtinuit, qm̄ ad ꝑpetrādos incestus nepharios se ī quaslibet formas deformauit. Ouidi. hāc snīas irrisit dicēs. Seu q̄tū scelus est in viscera viscera condi. Alteriusq; animantem animantis viuere loco.

Qualiter animæ corporibus exutæ patiuntur in inferno.
Cap. LXXVII.

AVgustinus super Gen̄. li. 12. Animā plane sicut iā dictū est, certū est nō esse corꝑeā, sed tn̄ corꝑis corporaliūq; membrorū, vt in sōno patet habere similitudinē, quā videlicet similitudinē si & apud inferos gerit ibi quoq; videtur esse in loco nō corꝑali, sed simili corꝑali: qđ si ita est, ideo inferi sub terra esse dicuntur: qa cōgruēter in spiritu p illas corporaliū rerū similitudines sic demōstranť, vt qm̄ aīę defunctorū inferis digna carnis amore ꝑcceauerūt, hoc eis per illas corporaliū rerū similitudines exhibeať, qđ ipsi carni mortuæ solet. s. vt sub terra recordatur. Deniq; inferi eo ꝙ infra sint latinè sic appellātur. Sicut aūt ꝭm corpus si ponderis sui ordinē teneāt inferiora sunt oīa grauiora, ita ēt ꝭm spūm inferiora sunt omnia tristiora. Vn̄ ēt in gręca lingua origo nominis quo inferi appellanť, ex eo qđ nihil suaue habeant resonare ꝑhibetur. Siquis aūt putat aīas exutas locis corꝑalibus cōtineri, cū sint sine corꝑe nō deerunt qui faueant, & diuitē illū sitientē contendant in loco corꝑali fuisse, ipsamq; aīam linguā corpoream ꝑparasse, ac stillā de digito Lazari cupiuisse. Sed melius est dubitare de occultis q̄ litigare de incertis. Gregorius in dialogo lib. 4. Sicut aūt electos beatitudo lætificat: ita credi necesse est, ꝙ a die exitus sui reprobos ignis exurat. Nam si viuentis hominis incorporeus spūs tenet, in corpore, cur & non post mortē spūs licet incorporeus ēt corporeo teneať igne, dūq; peccatorem diuitē damnatū veritas in ignibus ꝑhibet, quis iā sapiēs reproborū animas teneri ignibus neget? Cæterū si diabolus, & angeli eius cū sint incorporei, corporeo sūt igne cruciādi. Quid mirū si animæ, & anteq̄ recipiāt corpora, possunt corporea sentire tormenta? Hugo de sacramentis lib. 2. Quidā aūt putāt animas corporalibus pęnis cruciari nō posse, nisi p corpora, & in corporibus manētes. Quapropter a corꝑibus exutas nullas alias pęnas sustinere credūt nisi eas solū quas intus cōscientia accusatrix irrogat. Sed si læduntur, dū cędunť indutę, cur non lędanť cū cędantur exutæ. Si affici possunt, qn̄ inter ipsas, & illud a quo afficiuuť mediū est illud p qđ afficiunť, nōne ꝑbabile omino est, multo magis eas affici debere, qn̄ illi a quo afficiuntur imediate coniunguntť? Tn̄ hoc vbiq; quærendū non est, vt qđ credere iubemur, nostra semper rōne discutere conemur. Scriptura sacra magistra fidei nrę hoc nobis dicit, qd amplius quęrimus? B. Greg. dicit, ꝙ in eo ipso ardēt, ꝙ se ardentes vident. Poterat ēt Deus sine materialibus elementis aīabus cruciandis sensum doloris dare, sed dignū est vt in eis puniātur in quib. peccauerūt. Greg. in homilia de diuite, & lazaro. Ex hoc aūt qđ ardentis in inferno diuitis postq̄ de ipso spes sublata est, animus ad propinquos recurrit. patet, quia reproborum animas pęna sua qn̄q; ad charitatē erudit, vt iam tūc ēt suos spiritualiter diligant, qui hic dum peccata diligerēt nec amabant. Seruať ergo diuiti ad pęnam & cognitio pauperis quē despexit, & memoria fratrū quos reliquit, vt de visa gloria despecti, & de pęna inutiliter amatorū amplius torqueať.

De his, quæ patiuntur in purgatorio. *Cap.* LXXVIII.

HVgo, vbi supra. Maxima, itaque tormenta locū habent in imo, maximeq; gaudia in summo Media vero bona, & mala mixta sunt in medio, i. in hoc mundo. Est aūt & alia pęna post mortem, q̄ purgatoria diciť, cuius locū omnino determinatus non est, nisi, quia multis exemplis, & reuelationibus animarū in eiusmodi positarū sæpe monstratum est in hoc mundo illam exerceri. Et fortassis ꝑbabilius erit, vt in his potissimum locis singulæ pœnā sustinere credanť, in quibus culpam commiserunt. Itaq; de perfectè quidem bonis dubium nō est, quin egredientes statim ad gaudia transeant. Similiter, & de valde malis, quin sine mora ad inferni tormenta descendāt. De imperfecte quoque bonis certū est, quòd nunc interim quibusdam pœnis vsq; ad pleuā videlicet purgationem a venturis gaudijs differuntur. Gregorius in dialogo, libro 4. De quibusdam etenim leuibus culpis ante iudicium esse credendum est ignis, pro eo quòd veritas ipsa dicit. Si quis in spūm scm̄ blasphemiam dixerit, nō remittetur ei neq; in hoc seculo, neq; in futuro. Hac. n. snīa datur intelligi quasdam culpas in hoc seculo, quasdā in futuro laxari. Bern. Clareuallen. Est itaque regio quædam expiationis, vbi. s. animæ corporibus exutæ cruciantur ad tp̄s, vel calore ignis, vel rigore frigoris, vel alicuius grauitate doloris. Ibi pius pater filios glorificandos in manu tentatoris relinquit, non quidē ad occisionem, sed ad purgationem. Ad illos nobis transeundum est per cōpassionem, quibus iuncti fuimus per humanitatem. Surgā igitur illis in auditoriū, interpellabo pro eis ieiunijs, & orationibus, & sacrificio singulari. Huiusmodi. n. officijs, potest earū pęnitētia resecari, & pęna finiri. Augustinus, in Encheridion. Neq; enim negandum est animas defunctorum pietate viuentium releuari cū pro illis, vel in ecclesia elemosinæ fiunt, vel sacrificium offertur mediatoris. Sed hæc illis tm̄modo prosuut, qui cū hic viuerent, vt hæc sibi postea prodesse possent, meruerunt. Est. n. quidam viuendi modus nec tam bonus, vt requirat ista post mortem, nec tam malus, vt ei non prosint ista post mortem. Est aūt in bono talis, vt ista non requirat. & est rursus in malo talis, vt nec his cum hęc vita transierit adiuuari valeat. Quocirca meritum omne comparatur in vita præsenti, quo post illam possit quispiam grauari, vel releuari. Cum ergo sacrificia altaris, vel elemosiuarū quarumcunque pro valde bonis offeruntur, sunt gratiarum actiones, pro non valde malis propiciationes. Si autem pro valde malis, etiam si nulla sint adiumenta mortuorum, sunt tamen qualescunque consolationes viuorum, quibus vero prosunt, vel ad hoc prosunt, vt sit plena remissio, vel certte, vt tolerabilior sit ipsa damnatio.

De his, qui iam requiescunt in Paradiso.
Cap. LXXIX.

AVgustinus ad Ianuariū, li. 2. Quod aūt nunc fide ac spe gerimus, & vt ad id perueniamus, dilectione satagimus, est animarum requies quædam ab omni labore molestiarum omnium sancta, atq; perpetua. In eam nobis ex hac vita fit transitus, quam dominus noster Iesus Christus sua passione præmonstrare, ac consecrare dignatus est. Inest aūt in illa requie non desidiosa segnicia. Sed q̄dam ineffabilis tranquillitas agnitionis ociosæ. Sic. n. ab huius vitæ operibus in fine requiescatur, vt in alterius vitæ actione gaudeatur, sed quia talis actio in Dei laude agitur, sine labore membrorum, sine angore curarum, non sic ad eam fit transitus per quietem, vt ipsi quieti succedat, i. non sic esse incipit actio, vt esse desinat quies. Neq;. n. redditur ad labores, & curas, sed permanetur in actione quod ad quietem pertinet, nec in opere laborare, nec in cogitatione fluctuare. Quia ergo per quietem ad primam vitam reditur, vnde anima lapsa est in peccatum; præterea sabbato requies significatur. Illa vero prima vita, quæ a materia sabbati quem diem dominicum figurari dicimus. Quære. 6. dies Genesim legens iuuenies septimū sine vespera, quia requiē, sine fine significat, deniq; de solo sabbato dictū est, & sanctificauit diē 7. Amant. n. requiē, siue piæ animæ, siue iniquę, sed qua perueniant ad id qđ amant plurimę nesciunt, nec aliquid appetūt ēt ipsa corꝑa ponderibus suis, nisi qđ aīæ amoribus suis. Nā sicut corpus tam diu nititur pōdere, siue deorsum versus, siue sursum, donec ad locū quo nititur veniēs cōquiescit, sic & aīa affectione, & multa quidē corpus delectāt. s. nō est in eis ęterna requies, nec saltē diuturna: & pręterea magis sordidant animam, & aggrauant potius, vt sincerum eius pondus quo in superna nititur impediant. Cum vero anima se ipsa delectatur, adhuc superba est, quia se pro summo habet, cū superior sit Deus. Cū aūt in Deo delectatur ibi verā certā, & ęternam inuenit requiē, quā in alijs q̄rebat nec īuenibat. Quia ergo charitas, i. amor Dei diffusa est in cordibus nostris, per spūm sanctum, qui datus est nobis. Ideo sanctificatio. 6. die commemorata est, vbi requies commendatur,

vt

ut omnia, quæ bene operamur non habeant intentionem, nisi in futurum requiem sempiternam. Ideo dicitur, spe gaudentes, ut uidelicet futuram requiem cogitantes in laboribus hylariter operemur. Idem super Genesim, libro 12. Inest autem, vt supra dictum est, animæ deposita carne quidam naturalis appetitus administrandi corpus, quo retardatur quodammodo, ne tota intentione in summum illud cœlum pergat donec appetitus illic conquiescat.

Qualiter animabus exutis ea, quæ fiunt apud nos innotescunt. Cap. LXXX.

PEtrus Lumbardus. Vt aũt dicit Augustinus super Psal. 108. licet animabus defunctorum cura sit de charis, sicut de illo diuite legitur, qui dũ apud inferos pateretur, habuit curã de quinque fratribus suis viuis, non tñ ideo consequens est illos scire, q̃ circa charos suos hic agunt, vel læta, vel tristia. Veruntñ incredibile non est sanctorũ aĩas, quæ in abscondito faciei Dei veri luminis illustratione lætant, in eius contẽplatione intelligere illa, quę foris aguntur quantũ prodest, vel illis ad gaudiũ, vel nobis ad auxilium. Si. n. de illis angeli a Deo per eius verbũ petitiones nostras discunt, & quid de illis implendũ est, vel nõ, cur non credamus, & aĩas sanctorum Dei faciẽ contẽplantiũ in eius veritate intelligere preces hoĩum, & q̃ implendæ sint, uel non. Adeo quippe adiuncti sunt veritati supernæ, vt nil pter eius voluntatẽ queant velle: intercedunt igitur ad Deum pro nobis, & merito, dũ earum nobis suffragant merita, & affectu dũ implere cupiunt vota nostra. Quæ tñ non faciunt, nisi cũ illa in Dei voluntate implenda didicerint. Hugo, vbi supra. Certũ est itaq; sanctorum aĩas in secreto diuinæ contẽplationis constitutas eorum, quæ foris aguntur tm̃ scire, quantũ vel illis ad gaudiũ, vel nobis ad auxilium constat prodesse. Quid amplius vis? Times ne forte non orent, qui semper orant? Quo non orabunt pro te, q̃n tu oras eos, qui, & q̃n tu non oras, orare tñ non cessant? sed non audiunt iniquis, & ego in ventum verba effundo. Quid est audire, nisi scire vnũ lumen, in quo & audiunt ad percipiendũ, & vident ad cognoscendum? in quo si quid forte foris agit, qd̃ modo interim non audiunt, aut vident, misterium est dispensationis, non detrimentum fœlicitatis. Glosa super Cantica Canticorum. Ergo, inquit, quæ habitas in hortis, amici auscultãt te, fac me audire vocẽ tuam, in hortis habitare, hoc est in viriditate spei ac bonorum operũ permanere. Talibus igitur dr̃ a dño, amici, i. angeli quos tibi adiutores dedi, ac spũs iustorũ, qui iam cum Deo sunt, & pro fratribus orant, auscultant te, quasi internuncij inter me & te: ideo fac me audire vocem tuã, s. in oratione, dum non potes mihi iungi per præsentiam, ita age vitam, vt quicquid vel voce, vel opere oraueris dignũ sit a me exaudiri.

De quibusdam animabus, quæ post mortem viuentibus apparuerunt. Cap. LXXXI.

AVgustinus in libro de cura pro mortuis gerenda. Cum aũt defunctorum aĩæ viuis aliq̃n ũnr apparere, credibile est hoc fieri eis nescientibus mortuis, & istas esse operationes angelicas per dispensationẽ puidentiæ Dei bene vtentis, & bonis, & malis f̃m altitudinẽ iudiciorum suorũ inscrutabilẽ, siue hic instruant mentes mortalium, siue fallant, siue consolent, siue terreant, prout vnicuiq;, vel præbenda est misericordia, vel irrogãda vindicta, si rebus viuentiũ interessent aĩæ mortuorũ, & ipsæ nos q̃n eas videmus, alloquerentur in somnis, vt de alijs taceã, meipsum pia mater mea nulla nocte desereret, q̃ terra mariq; secuta est, vt mecum viueret. Absit. n. vt facta sit vita fœliciore crudelis, adeo, vt q̃n cor meũ aliquid angit, ne tristẽ filium consolet, quẽ unice dilexit, quẽ nunq̃ mœstũ uidere voluit. Denique si mortui sciunt ea, q̃ in humanę vitæ calamitate cõtingunt, qd est qd̃ pijssimo regi Iudæ flẽti in conspectu Dñi p magno bñficio pmisit Deus, q esset ante moriturus, ne videret mala, q̃ illi populo, & loco uentura minabat. Sed diceret aliquis. Si nulla est mortuis de viuis cura, quõ diues ille apud inferos vocabat Abraham, ut mitteret Lazarũ ad fratres suos, q. ageret cũ eis, ne & ipsi venirent in locũ tormentorũ? Sed nunquid, q. a hoc dixit, ideo q. d agerẽt tunc fratres vel quid paterent sciuit? Ita fuit illi cura de viuis, q̃uis quid agerẽt oĩno nesciret, sicut nobis cura est de mortuis, q̃uis q. d agant oĩno vtiq; nesciamus. Sed rursus occurrit, quõ Abrahã q. d hic ageret nesciebat, vbi Moysen & Prophetas, i. libros eorũ quibus hoĩes obediendo tormenta deuitarẽt esse sciebat, vbi deniq; diuitẽ illũ nouerat in delicijs, pauperẽ uero vixisse in miserijs, q. a dixit fili recordare, &c. Verũ hæc non cum agerent in viuis, sed eis mortuis potuerit, Lazaro indicante cognoscere, ne falsum sit, qd̃ ait Propheta, Abraham nesciuit nos: proinde fatendũ est, nescire quidẽ mortuos, quid hic agat, dum hic agitur, postea uero audire ab eis q̃ hinc ad eos moriendo pergunt, non quidẽ oĩa, sed q̃ sinuntur indicare, qui sinuntur ẽt ista meminisse, quæ illos quibus hæc indicãt oportet audire. Pñt etiam spũs mortuorũ aliqua, quæ hic aguñt

spiritu Dei reuelante cognoscere pñtia, uel præterita, uel futura, sicut hic Prophetæ, nec ipsi oĩa, sed quæ illis esse reuelanda prouidentia Dei iudicat. Mitti quoq; ad uiuos aliquos ex mortuis, sicut econtrario Paulus ex viuis in Paradisum raptus est. Nam & Samuel Propheta defunctus viuo regi Sauli etiam futura prædixit. Vnde & liber Iesu filii Sirach continet in laude Patrum, quòd mortuus Samuel prophetauit. Et Moyses qui in Deuteronomio legitur mortuus, in Euangelio cum Helia qui mortuus non est, legitur apparuisse viuentibus.

LIBER XXIIII.

Vtrum anima sit suæ vires, atque potentiæ. Cap. I.

ACtor. Dicto de anima f̃m esse suum absolutum, & f̃m esse comparatum ad corpus, restat dicendum de viribus eius, s. ab inferioribus f̃m quas unitur corpori, uel administrat corpus incipiendo, de hinc ad superiora progrediendo. De his tamen in generali præmittenda sunt duo, s. utrum anima sit suæ uires, uel potentiæ. Deinde uero, vñ sit distinctio uirium aĩæ. De primo dicunt aliqui, q anima dupliciter potest considerari, uno modo ut est quædam substantia. Alio modo, ut est substantia naturalibus habitibus disposita, f̃m primum modum est aĩa suæ potentiæ, f̃m alium uero minime. Habitus quippe naturales super essentiã addentes distinguunt illã a potentijs. Alij uero dicunt, q idem est oĩno aĩa, qđ suæ potẽtiæ. Sed differt tm̃modo rõne, qđ hr̃ in libro de aĩa & spiritu. Anima cũ tota meminit, tota est memoria, cum tota vult, tota est uoluntas, &c. Dicunt ergo q est potentia, quæ est accidens in re cuius est potentia. Et est potentia, quæ consequitur essentiam, sicut eius pprietas. Et est potentia, quæ est ipsa essentia adijciens quandã relationem ad actum, v. g. Potentia recipiendi similitudines colorũ est accidens pupillę, deficit enim in ea per senium. Potentia calefaciendi in igne est sequens essentiam ignis, & ab hoc inseparabilis. Porro naturalis potentia recipiendi formam est in materia, ut ipsa materiæ substantia, uel essentia. Quantomagis ergo potentiæ ipsius aĩæ sunt ipsa anima? Sed adijciunt relationẽ ad actus differentes, penes quam s. relationem non est differentia potentiarum f̃m rationem. Alij porro dicunt q in nullo alio a primo est idem rei essentia, qđ sua potentia. Et ita ponunt, q nec in aĩa est idẽ essentia, qđ sua potentia, dicunt tñ q idem est in substantia. Sicut. n. non est idem esse, & operare, ita nec essentia aĩæ est potentia. Essentia quippe animæ est per quã aĩa est absolute, essentia uero potentiæ est id per qđ aĩa est ad aliud efficiendũ, uel recipiendũ. Dicunt tñ q idem sunt in substãtia, eo q sine suis potentijs, nec subsistat, nec ẽt intelligat aĩa, nec ipsæ potentiæ sine aĩa. Identitas igitur, quæ ponitur in libro de anima & spiritu, referenda est ad substantiã, diuersitas ad essentiã.

Vnde sit distinctio virium animæ. Cap. II.

DIstinguuntur autem a seipsis aĩæ uires non per actiones, sicut causa, uel per organa, uel per obiecta. Cognitio tñ distinctionis uirium est aliq̃n f̃m differentiam actionum, vnde dicit philosophus, q actus præuij sunt potentijs, & obiecta actibus f̃m rationem cognoscendi. Quædam autem uires differũt in organo, & actu, & obiecto. Accidit uirtutibus, sicut potentijs, q differunt in organo. Actionum uero differentium in fortitudine ac debilitate, uelocitate, & tarditate principaliter est una uis, sed uni ui accidit, ut actionem suam faciat fortiorem, uel debiliorem aliquando secundũ quod fuerit actio, aliquando uero secundum idoneitatem, uel defectum instrumenti, & aliquando f̃m prohibentiam extrinsecus, quæ uel addunt, uel diminuunt ad operationem uirtutis. Actionum etiam differentium secundum priuationem, & habitum principium est una uis, quia priuatio, & habitus nata sunt circa idem fieri. Actionum quoque differentium secundum comparationem sui ad contraria principium est una uis ratione consimilis, quia contraria similiter nata sunt circa idem fieri. Sed actionum in genere differentium duplex est differentia, quædam enim differunt in genere ultimo, siue proximo, quod diuiditur in species specialissimas, & secundum hunc modum differunt actiones in genere uidere, & gustare. Quædam autem in genere remoto, & hoc modo differunt in genere sentire, & intelligere. Itaque differentia actionum in genere propinquo differentiam ostendit uirium in specie, sicut uidere, & audire circa uires sensibiles uisiuam, & auditiuam, intelligere ac uelle circa uires intelligibiles cognitiuam, & affectiuã. Differentia uero actionum in genere remoto differentiam ostendit uirium in genere, sicut apprehendere & mouere differentiam uirium apprehẽsiuæ ac motiuæ, sensi-

re, & ratiocinari differentiam sensitiuę, & rationalis, quæ sunt genera ad alias. Sic ergo manifestum est, secundum quam dr̃iã actionum fit dr̃ia virium, & similiter intelligendũ est de differẽtia obiectorum. Differentia namque virium cognoscitur per dr̃iam actionum per obiecta, vel ex obiectis ẜm distinctionem, quæ posita est. Nota ergo ꝙ est potentia operans sine organo, & sine obiecto, & hæc est prima potentia Dei. Nõ enim cognoscit res per ipsas res, vel similitudines in rebus, sed cognoscẽdo seipsum. Eodem modo potentia operandi ipsius est sine organo, nec requirit materiam quasi subiectum. Et est potentia operans habens organum, & obiectum, sicut potentiæ animæ operans per corpus, vt potentia visiua organum pupillam, & obiectum colorem, vt videat. Et est potentia operans sine organo: non tamen sine subiecto, vt potentia intellectiua. Differẽtia igitur obiectorum secundum illum modum qui dictus est, semper comitatur dr̃iam virium. Sic ergo manifestum est, vnde fit distinctio virium in anima. Est enim distinctio ex seipsis, sed cognitio distinctionis est ex actionibus, & obiectis.

De viribus animæ, quibus commiscetur corpori. *Cap. III.*

HVgo in libro de anima, & spiritu. Habet autem anima vires quo ad se, & habet vires quibus corpori admiscetur, virium autem quibus commiscetur corpori, prima est naturalis, sc̃da vitalis, tertia vero aĩalis. Deus trinus, & vnus, verus ac perfectus omnia tenet, omnia implet, oĩa sustinet, oĩa superexcedit, ac circumplectitur. Sic anima tribus his viribus per totum corpus diffunditur, non locali distensione, sed vitali intẽtione. Naturalis virtus operatur in hepate sanguinẽ, & alios humores quos per venas ad omnia corporis membra transmittit, vt inde augeantur, & nutriantur. Vis ista quadrifariam diuiditur, in appetitiuam, retentiuã, expulsiuam, & distributiuam. Appetitiua, quæ necessaria sunt corpori appetit. Retentiua vero sũpta detinet donec ex illis decoctio, vel digestio fiat. Expulsiua vero, nociua & superflua expellit. Distributiua bonos ciborum humores omnibus membris distribuit, prout cuique expedit. Istas vires habent omnia animalia. Vis vitalis est in corde, quę ob temperandum feruorem cordis aerem hauriendo, atque reddendo, vitam & salutem toti corpori tribuit. Aere nanque puro sanguinem purificatum per totum corpus impellit per venas pulsatiles, quæ arterię vocantur, & quarum motu temperantiã atque distemperantiam cordis physici cognoscunt. Vis animalis est in cerebro, & inde vigere facit quinque corporis sensus. Habet etiam voces edere, membra mouere. Tres nanque sunt vẽtriculi cerebri, vnus anterior, a quo est omnis sensus, & alter posterior, a quo est omnis motus, tertius inter vtrunque est medius, i. est rationalis. Istæ vires tam corporis, quàm animæ dici possunt, quia ab anima in corpore fiunt.

De virtute naturali, & eius speciebus. *Cap. IIII.*

HAli in libro regalis dispositionis. Virtus naturalis incipit ab hepate, tenditq; non pulsantes in omnia corporis membra venas dans illis virtutem hanc: huius triplex est dr̃ia, s. virtus generans, & nutriens, & pascens. Generans dr̃ illa, quæ fætũ ex spermate, & in menstruo sanguine generat, huius actio est a momento, quo sperma cadit in matricem, vsque ad generationis fætus complementum. Nutriens est illa, quę facit crescere membra, huius actio est a principio generationis fætus, vsq; ad perfectionẽ iuuentutis & tunc deficit. Porro natura pascẽtis virtutis est mẽbris afferre substantiã eorũ substantiæ similẽ, restaurans, q̃ illis dissoluunť. Huius actio est a principio gñrationis, vsq; ad mortẽ ipsius aĩalis. Virtuti generanti seruiunt duæ, s. immutans, & informans. Immutans est illa, q̃ spermatis substãtiã, & menstruorũ sanguinẽ, in quęque mẽbra fętus immutat. Huius actio p quatuor est, fiuntq; variarũ membra substãtiarũ. Nã si p calorẽ, & humiditatẽ operať, caro ꝓcedit. Si p calorẽ, & siccitatẽ caro cordis. Si aũt in frigido, & humido, cerebrũ ꝓducit. Si in frigido & sicco, ossa videbis oriri. Erit aũt eius actio ẜm qualitatũ augmentũ, & diminutionẽ in oĩbus reliquis mẽbris, sequunturq; deinceps mẽbra, q̃ operať virtus, cõplexionesq; ipsas sequunť qualitates quatuor, ex habitudinibus visis, tactis, odoratis, & degustatis. Sunt aũt qualitates visæ, vt color rubeus calorẽ sequens, albus frigidũ comitãs, qualitates vero tactus, vt durũ, & molle, q̃ humidũ sequunť, & frigidũ, leuitas calorẽ, grauitas humiditatẽ, subtilitas calorẽ, crossicies frigiditatẽ. Gustus aũt, & sapor dulcis calorẽ sequiť. Acerbus frigiditatẽ. Olfactus aũt, vt odores iucundi, & fætidi. His aũt virtus immutans vtiť ẜm quãtitatẽ vnicuiq; mẽbro necessariã. Differunt aũt virtus immutans prima, & secunda, prima nanq; suas operať actiones in tpe generationis fætus, trãsferens. s. mẽstruorũ sanguinẽ, & sperma a tenuitate ad crossiciẽ, eorũq; substantiã alterãs in mẽbrorũ singulorũ substãtiã, & est eius actio p quatuor qualitates. Secunda vero substantiã sanguinis immutat in substantiã mẽbri, qđ iã generatũ est, & cõpletũ, assimilatq; in eis, & inhærere facit. Virtus aũt informans est, q̃ mẽbrũ vnũquodq; format, & figurat ꝓut cuiq; necesse est, & cauat ea, quibus necessaria sunt foramina, asperat ea quibus necesse est asperitas. Leniẽdã quoque lenit, & vniẽda coniungit. Hæ duæ virtutes, prima. s. immutãs, & informans nõ cessant operari donec forma fætus, & imago cõpleať: perficiť aũt fætus si masculus est 30. diebus aũt 35. si fæmina in 40. Virtus nutriẽs generanti seruit in augmentando mẽbra fætus extendens ea. s. in lõgũ, & in latũ, & altum, huius actio est a principio gñationis vsq; ad finẽ iuuẽtutis, q̃ est annorũ 35. tunc. n. ab actione sua deficit: virtus pascens nutriẽti seruit, cibũ fætus immutãs eiq; inhærere faciẽs, & assimilãs. Quæ nisi nutriẽtis actionẽ adiuuaret, fieret eius extẽsio qua mẽbra distẽderet, sicut vesica q̃ inflať, & tumescit, eiusq; ꝓfundũ est vacuũ.

De quatuor virtutibus virtuti pascitiuæ subseruientibus. Cap. V.

VIrtuti vero pascenti quatuor virtutes seruiunt, q̃ singulis membris insunt, & p quas eorũ est essentia atq; pmansio. s. attrahens, retinens, & secũda immutans, & expellens. Attrahẽs est illa, quæ de cibis ad vnumquodq; mẽbrũ attrahit id qđ ei cõpetit, & conuenit, sicut ad carnẽ tpatæ cõplexionis trahiť sanguis. Ad ossa vero, qđ ad frigidũ, & siccũ declinat. Ad cerebrũ vero, qđ ad frigidũ, & humidũ. Eodẽ quoq; modo, superfluitates contrahunt vasa, q̃ illis parata sunt, vt fel a sanguine superfluitatẽ colericã, splen vero nigrã, renes aquositatẽ. Operať hæc aũt virtus actionẽ suam p calorẽ, & siccitatẽ, cũ caloris sit attrahere, siccitatis vero magis, q̃ humiditatis in trahendo durare. Fit aũt attractio tripliciter. Primo modo ex necessitate euacuationis & consecutionis eorũ, quę vacuanť. Sicut cũ homo fistula sugit aquã in vna extremitate impositam, aqua nanque fistulam ingrediť causa euacuationis eius ab aere. Secundo modo p calorẽ, sicut ignis attrahit oleũ in lucerna positũ. Tertio modo per potentiam naturalẽ, sicut magnes ferrum. Et hoc tertio modo attrahunt materias sibi cõpetẽtes. Virtus retinens est, quæ in ipso membro retinet, qđ ei cõuenit, donec digerať, & immutet sicut cibũ retinet stomachus, sperma quoq; matrix, huius actio magis fit per frigidũ, & siccũ. Virtus immutans est, quæ illud mẽbro conueniens immutat, & in substantiam mẽbri conuertit, eiq; assimilat, & conglutinat: huius actio fit p calorẽ, cũ eius natura sit immutare, & maturare. Virtus expellens est, q̃ superfluitates eorũ, quę virtus attrahens attrahit, a membro expellit, cum ei non cõueniant, huius actio magis fit per calorem, & siccum. Horum quatuor virtutum vna pascentis actioni propria est. s. immutans, secunda, quę vocať digerẽs, q̃ cibũ assimilat cibato, sicut quæ sanguinis immutat substantiam in carnis naturam. Tres alię aũt. s. attrahens, retinens, & expellens tanq̃ seruientes sunt digerenti. Natura etenim attrahentem in membro parauit, vt cibũ ei configuratũ, & conuenientem ad ipsum pertraheret Quẽ virtus immutans transformat eiq; vnit. Quẽadmodũ in plantis fieri conspicimus, q̃ cum in vna terra eademq; rigenť aqua, vnaquæq; tñ quod sibi cõpetit, & configuratũ est, & ex terra, & ex aqua contrahit, immutansq; virtus, q̃ in eis est assimilat earum essentię, qđ attractũ est. Vñ videmus agricolas in terris salsis sępius blitum seminare cũ eas ad dulcorem volunt reducere, quia natura bliti salsa est, & terræ salsuginem ad se trahit naturę suę competentẽ, fitq; terra iucundior, qm̃ eius euanescit salsugo, sic, & portulaca substantiam acerbam, & oẽs alię plantæ naturę suæ, configuratum attrahunt ex terra. Eadẽ quoque ratio est in oĩbus corporis membris, sicut dictum est. Porro secundũ ꝓximitatem naturę membri, & materię, q̃ ad illud venit, opus habet natura spacio tpis in eius mutatione cõplenda: sicut caro, quia naturæ sanguinis proxima est, paruo indiget tempore ad illius in se mutationem celebrandam. Ossiũ natura, qm̃ a natura sanguinis est longe remota, necesse habet natura longius habere spacium in eis ex sanguine generandis. Ob hoc ergo virtutem retinentem in vnoquoque membro fecit, qua teneat id, quod ei configuratum est, eo tpis spacio, qđ illius oportunum est immutationi, vt membro simile fiat, ne fortè fluxiuum non stet in membro: præterea, quia reliquiæ quædam materię, quę ad membra deuenit supersunt non eis consimiles, necessaria quoque fuit virtus expellens, quę superfluitates illas a corpore depelleret atque mundaret.

De actione virtutis digestiuæ. *Cap. VI.*

ACtio igitur huius cibi propriè fit per virtutem secundam immutantem, quę, & digerens dr̃. Quę. s. actio est augmentum, & coniunctio, & assimilatio. Membrum enim, qđ pascitur, cum per venas ad ipsum peruenerit sanguis: necesse habet illum oĩbus suis partibus immorari, donec omnes augeantur, & vt id, qđ ad ipsum venit membrum ei cõmoretur, ac conglutinetur, & assimiletur. Signum quidem augmentationis est corpus ethicorum, qđ in nullo penitus augeť. Conglutinationis autem corpus hidropicorum, qui hiposarca laborant. Et si .n. augetur, augmentum tñ hoc eis non conglutinatur, quia sũt

eorum corpora tenuia, & aquosa, in quibus calor naturalis nihil operatur, quo immixta illis materia conglutinet. Ideoque, fatua est, & a membris decurrit. Assimilationis vero signū est lepra: corpus.n. leprosi cibo quidem augetur, qui & ei conglutinat. Sed non assimilat pp debilitatē virtutis immutantis secundi, vel quia cutis ad quam humor flegmaticus peruenit, immutatq; virtus a cōuertendo illū in sanguinē deficit. Propter hęc igitur, quæ dicta sunt, Hipocras nomē cibi tribus sententijs declarat. Aitn.n. esse cibum, qui augmentat, & conglutinat, & assimilatur; & cibum, qui augmentat, & conglutinat, sed non assimilat; & cum quoque qui nō tum est cibus: sicut est ciborum, & saguinis succositas. Nam ad omne membrum peruenit cibus duobus tpibus. Stomachus n. tpe quo cibos digerit, qd naturæ suæ proximum est: ex eis sumit, vt in essentiā suam alterans illo pscat. hinc etiā sanguis ab hepate mittit p venas, quæ ab hepate ad exteriorem eius tunicam veniunt, & ille quoq; pascit. Eodē modo tpe transitus cibi, qd in eo subtilius est, vaporisque naræ propinquius, os, & nerui sumunt, eoq; nutriunt. Sed, & saguis ad ea venit ex hepate p venas, quæ ab ipso a radicibus germinantur, eoq; nutriunt. Intestinorum aūt substantialia ex eo, q ad ipsa a stomacho, & per ea ad hepar mittitur, sumūt quis necessariū est, ipsiusq; sāguis ab hepate mittit per venas, quæ in ea finduntur quo pascunt, & eorum substantia auget. Similiter, & intestina crossa ex purgamēto ciborum, qd eis competit sumunt, & pascunt, eisq; sanguis continuat per venas, quæ ipsis exterioribus eorū iungunt. Ad hepar aūt a stomacho cibus mittit tpe quo in stomacho cibus digerit, qa trahit cū hepar p venas quibus stomachus & ipse cōtinuantur. & que illi aliās: postquam in stomacho cibus decoctus ab ipso in intestina descēdit, ad oīa vero reliqua mēbra cibus ab hepate mittit per venas, q ab ipso ad illa diffunduntur quo cibi succositas ad hepar intestinis mittit, anteq digerat, & sanguis fiat, subiunguntur que illis illis cibus per easdem venas, postquam digestio facta est, & in sanguinem conuersus. Horum igit oīum membrorum singulū trahit ad se cibum: aut a membro debiliori, vt ab hepate cor, & ab intestinis hepar, & a venis nō pulsantibus stomachus. Aut a fortiori se, sed in quo plurima est materia, qua tota nō indiget, vt stomachus ab hepate trahit: cū ipse sit vacuus, & hepar multū habeat sanguinem, vt eo pascat. Expellit et membrū superfluā materiam, quæ in eo est, ad id, quod in eo debilius est, vt stomachus ad intestina aut in propinquiora mēbra, vt si materia collecta sit in stomachi superioribus, eam ad os vomitu expellit. Si autem ab inferioribus ab intestina, per solutionē demittit. Per hanc itaque virtutem naturalem, idest digestiuam cibi regimen est, & materiarum, quæ sunt in corpore.

De actionibus attractiuæ, & retentiuæ, virtutum in stomacho. Cap. VII.

QValiter aūt cuiusque naturalium virtutū actio fit in corporis mēbris, duobus Galeni proponimus exēplis, in stomacho. s. & matrice, eo φ in his amplius sensui naturales pateant actiones. Attractionis actionē transglutiendi tpe patet esse in stomacho. Primo qdē ex motu meri, & stomachi, qn̄ magna est cibi necessitas, vterq; cibū ad se ore trahit, curtatur que meri, & stomachus ad superiora ascendit nimio cibi attrahendi desiderio. Vn̄ plura videmus aīalia quibus & meri breue est tpe quo cibum sumunt, & stomachus eorum intm̄ ascēdit, vt ori copulet. Quod fit cū & os latū est, & ipsa aīalia gulosa. Deniq; videmus meri cū ei dulcis ac delectabilis cibus porrigit ipsumq; stomachum cū citissimē trahere: intm̄ vt hepar quoq; velocius illū a stomacho trahat pp delectationē, & naturæ suæ ppinquitatē: vn̄ & si qs alium cibū post dulcem comederit, & deinceps vomat, inuenit, qd vomitus expellit vltimo dulce, qm̄ illud in fundo sui stomachus traxerat. Si aūt abominabile porrigit, & meri & stomachus illud expellit, nec transglutiendi, nisi in quadam difficultate aditum parant. Præterea homo et capite demisso, & pedibus ad superiora reuolutis optime cibum transglutit, & ad stomachum, qui superior est, pu-hit. Ex his patet, φ in stomacho virtus naturalis sit, q qd illi configuratū est, & conueniens ad ipsum trahit. Retinens quoq; virtus, & in stomacho, & intestinis apparet, quia cū cibus ad ipsum peruenit: stomachus sup cū vndiq; stringit, eiusque inferiora clauduntur, locus. s. qui ianitor dr̄, tāta quidē artatione, vt nihil etiā nō et humidi possit effluere, sicut apparet qn̄ ipsa hora, qua alicui animaliū datus est cibus, eius interiora inquirunt. Inuenit nanque stomachus super cibum complicatus, & ianitor constrictus, & quasi colligatus. Sic quoque si idem fiat, postquam in intestina cibus ea stomacho descendit, reducta inuenientur intestina: super ea, quæ in ipsis sunt in ciborum purgamenta eisque inherentia.

De actione digestiuę virtutis in eodem. Cap. VIII.

DIgerentis actio virtutis est cum principijs retinētis, stomachus nāq; cibum per meri ad se tractū statim retinens incipit mutationē. Cuius actio duab⁹ causis fit vna est, vt ei cibus competens fiat: idq; qd in eo sibi conueniēs, & naturæ suæ proximum est sumens operimētis, & tunicis suis addat. Altera est, vt hepati facile fiat ipsū immutare, & in substātiā sanguinis vertere: sicut & os quadā alteratione prius cū immutat, quo stomacho facilis eius immutatio fiat. Non.n. repente pōt aliquid sed paulatim in contrariā mutari qualitatē. Ideoq; panis non statim, vt in corpus intrauerit sanguis fieri pōt, sed in ore quidē prius aliquatenus alterat, qd patet ex eius reliquijs inter dentes remanentibus, quorū putridus odor fit, induuntq; gingiuarū ac dentiū qualitatē carnis qualitatibus similē. Immutant igit in ore cū substantia carnis, q in ore est, occurrunt, & flegmati admiscent, qd digestiū ē, eiq; calor datus est. vn̄, & impetigines ac serpedines curat, & vlcera qdā maturat, scorpiones quoque necat, hac igit rōne, & cibus immutat in ore, dehinc vero stomachus circūamplectens eius substantiā, quas habet imprimit qualitates, eiusq; naturali calore cibus immutat, dū in eo quoq; flegmati humido admiscet. Fit aūt in eo maior immutatio q in ore, qa calidior est q os pp coleras ad ipsum influētes, & qa locus eius mēbris calidis est vicinus. A dextris.n. est illi hepar, & a sinistris splen, a superioribus cor, & dyafragma, a posterioribus spinę lacerti. Sic ergo stomachus cibū immutās digerit, & ad intestina subtilia mittit, ubi et immutatione quadā alterat. Porro hepar illū p venas, q inter ipsū, & intestina implicitæ sūt, & irretitæ trahit, eūq; immutās sanguinē facit. Nā, & in hepate maior fit immutatio, q fuerat in stomacho, qa multo calidior est ipsius cōplexio. Sanguinea est.n. natura eius, & ferè sanguis coagulatus. Cū igit ad eū succositas cibi peruenerit, ipsam naturę suæ assimilat, & in substantiā suā cōuertit. Simili rōne, & venę ab hepate sanguinē attrahūt, eumq; mēbris distribuūt, & fit facillima cibi immutatio, substantiæ assimilatio. Patet igitur & in stomacho, & in omnibus membris immutantem esse virtutem, quæ cibum in eorum alterat naturam.

De actione virtutis expulsiuæ in eodem. Cap. IX.

EXpellentis actio virtutis incipit, cū retinētis pariter, & immutantis desinit. Stomachus.n. cū cibos digesserit, & qd sibi opus est assumpserit, reliquū, qd inconueniēs est, & ipsū grauat, ad intestina expellit. Tunc.n. eius superiora ad os ipsius reducta plurimū artant, & inferius aperitur ianitor, quo cibus egrediat. Tunc illū intestina subtilia attrahūt, sumuntq;, qd in eo sibi necessariū inueniunt. Huiusq; cibi succositatē, & mesaraice, & hepar ab intestinis trahūt. Iam vero tunc intestina subtilia ad crossa purgamēta cibi mittunt, a quibus. s. purgamētis, & crossa similiter, qd sibi necessarium est sumunt, reliquū vero quo grauant ad exteriora ppellunt: eadē rōne, & oīa mēbra cū ex cibo, q ad ea mittit, qd sibi necessariū est sumpserint, reliquū eius abominabile est, & onus graue. Ob hoc illud ad mēbrū cui cōuenit expellunt. Expellit aūt stomachus, qd ad se trahit, cū ei nocere incipit, aut pp nimiā copiam aut pp eius corruptionē, qn̄ quidē nimietate grauat expellit grauantia, aut vomitu sicut cōtingit ebrio, aut solutione sicut fit in fastidio. Qn̄ vero cibus, vel potus corruptus est, & alteratus in eam, qua pungit stomachus qualitatē, expellit eū, aut vomitu, siquidē in ore stomachi supernatauerit, aut solutione, si fundo eius immersū fuerit. Sic igit in stomacho ostendit esse virtus expellēs intm̄, vt & in vomitu stomachus a loco suo ad superiora deferat, & intestina nōnulla secū trahat. Et in egestione simul cū intestinis, quæ vicina sunt eis inferius, viscera moueant lacertorū vētris motu, quo intestinis ad expellēdū grauantia ferant opē, nōnunq et intestinū rectū, virtute motus expellētis, a loco suo euellat, sicut tenasmon patientibus cōtingit. Expellit et hæc virtus, a mēbro in mēbrum nocentes materias intm̄, vt ossa quoq; superfluitates, quæ in eis oriunt, postq super ea caro pducta fuerit, expellant, & a corpore emittant. Patet igit, esse quatuor virtutes pdictas naturales in stomacho, & in oībus reliqs mēbris eodem modo.

De actionibus prædictarum quatuor virtutū in matrice. Cap. X.

IN matrice siquidem fecit natura virtutem attrahētem; qua suprema ad se traheret, pter generandi necessitatem, quod in ipso momento concubitus apparet. Retinens quoq; virtus in ea esse oñdit, ab hora conceptus vsq; ad horam partus. Matrix.n. cum ad se sperma cum desiderio traxit, congregat super illud, eo φ ei in amore sit, vn̄ & vndiq; super illud firmiter constringit, & angustat os eius intm̄, vt nec acus illud intrare possit. Sed & actio virtutis immutantis eodem tpe manifestat ex ipsius immutatione spermatis in varias membrorum fętus substantias eorumq; qualitates, & figuras. Porrò virtutis expulsiuę duobus temporibus actio manifestat. s. qn̄ fætus, ipse cōpletus est, ac perfectus, vel qn̄ mortuus. Cū.n. mēbra fuerūt cōsumata, virtus retinens imminuta qescit, & expellētis initiū fit ad emittendū. s. fætum, qd fit, aut septimo aut octauo mense, aut certè vsque ad decimum. Matrix quidem fætū completum pellit, &

commouet

commouet duabus ex causis, vna est quia matricē grauat, & ob hoc a se eum expellit, altera quia plurimo cibo indiget, nec inuenit Ideoq; turbatur fętus, & pedibus calcitrat, donec operimenta sua disrumpat. Egreditur ergo prius humiditas conclusa, superfluitates.s. fętus, vt sudor, egestio & urina, superfluitas quoq; sanguinis mēstruorum, quæ cum super matricis corpus infusa fuerit, lędunt ac pungunt, & tunc ad exteriora fętum expellit Exitus quoq; fętus a matrice cū mo tuus est, duabus ex causis fit, aut quia rubiginem acutam illic parit, quæ matricem pūgit, ita ꝙ eam a se expellere cogit. Aut q̄a quoduis operimētorum rumpitur, & matricis corpus superfluitatibus diffusis pūgitur, & ob hoc ad expellēdum aīatur. Ex his igitur quę in stomachi & matricis actionibus exposita sunt, clarum est in omnibus membris quatuor esse virtutes naturales quæ naturæ deseruiunt in omnibus quæ necessaria sunt, & ad sanitatis confirmationem, & ad membrorum medelam. Ideoq; Hipocras ait naturam morbos curare, cuius signum est, ꝙ in pluribus emissiones paruę sine aliqua cura cicatrizantur, & nōnulli dolores sola tolerantia nullo curati medicamine sedantur. Hęc de naturali uirtute dicta sint.

De virtute vitali agente. *Cap. XI.*

PORro vitalis virtus est per quam est vita eiusq; fundamentum & origo & fornax est cor. a quo incipit, & ad omnia corporis membra per arterias mittit, vitāq; ministrat. Hęc virtus bipertita est. Quædam.n.est agens, per quam.s. cordis & venarum pulsantiū dilatatio fit, eorūq; reductio ad caloris naturalis custodiam. Alia vero est patiens per, quā.s.ira fit & excellentia & indignatio. De agente primum dicemus. Itaq; cordis venarum & pulsantium dilatatio est motus eorum localis a medijs ad extrema, & terminorum ipsorum capita sicut follis fabris mouetur, si artifex illum tenens aerem per ipsum contrahit. Dilatatur enim a sui medio in omnes partes eum terminātes. Reductio vero eorum est motus localis contrarius. Primo scilicet ab extremis ad centrum, in tm̄ ut testimoniorum capita sibi occurrant sicut & uter fabri, cum artifex emittit aerē ab illo. Omnes.n.eius extremitates in medium redeunt, & inuicem sibi occurrunt. Horum itaq; duorum motuum quisq; per agentem virtutem est, sicut in utre est exitus aeris & ingressus per artificis actionem. Non enim vt quidam arbitrati sunt, cordis & arteriarom motus ꝑꝑ aerem est, sicut utrē ventus & aer mouet sed per attrahentē uirtutē, q̄ quasi locum artificis obtinet, qui aerem inducit in utrem. Virtus nanq; per quam dilatatio fit, ipsa est per quam aerem cor a pulmone attrahit. Ingressus autem aeris ad pulmonē mediatione pectoris fit. Est enim lacertorū qui inter costas sunt, dilatare pectus & reducere. Cūque dilatatum fuerit, dilatat̄ pariter & pulmo, sequiturq; actū hunc aeris ingressus ad pulmonem, & tūc cor aerem trahit, hac etiam virtutę pulsantes venę trahunt aerem a corde, diciturq; huius aeris ingressus respiratio, virtus autem per quam reductio fit ipsa est per quam fumosę superfluitates a corde expellūtur, ac purgantur, & ab eo ad pulmonem emittuntur. Lacerti nanq; qui sunt inter costas cum reducuntur, cor ipsum & venę pulsantes reducuntur eaq; q̄ in eis est operante virtutę artant̄, quasi fumosa superflua & emittuntur, & huius actus expiratio dr̄. Hanelitus autem spiratio uocatur. Et sciendum est ꝙ uenę pulsantes in dilatatione quæ quidem cordi proximę sunt, aerē & sanguinem subtilem a cordis vacuitate necessitate trahunt. Reductionis enim tempore & sanguine euacuantur & aere Cū autem dilatantur venit ad illas & aer & sanguis easq; replet. Quę autem cuti proximę sunt, ab exterioribus aera trahunt. Quę uero inter cor & cutem medię consistunt, earum est a venis nō pulsantibus sanguinem qui in eis est subtilior ducere, hæc est igitur virtutis assignatio, per quā dilatatio fit, simulq; reductio, per quas vtrasq, fit hanelitus & spiratio.

De Vita in genere. *Cap. XII.*

ACtor. Quod autem virtutis vitalis per quam est uita, fundamentum & origo & fornax sit cor, testatur etiam Salomon. Omni inquit custodia serua cor tuum, quoniam ex ipso vita procedit. Hinc ergo inserendum estimo de vita quid sit, & a quo, & cuius sit. Alexander. Quid sit vita s̄m diffinitionem, dicit beatus Bernardus in lib. de libero arbitrio. Vita est internus & naturalis motus, tantum uigens intrinsecus. Et hæc est diffinitio substantialis, in qua motus quasi ꝓ genere ponitur. Internus uero & naturalis pro differentijs uitam distinguentibus ab actu, qui est extrinsecus, & ab illo qui est præter naturā siue non naturalis. Alia uero est philosophi diffinitio talis. Vita est primus & continuus actus uiuentis. Hæc assignata est in relatione ad subiectum. In qua.s. supra prædictam additur comparatio ad uiuentē siue uiuificatum. Tertia quoq; scripta est in libro de motu cordis. Vita est inquit primus actus aīę in motu corporis adaptati ad mouēdū. Hæc assignat̄ in relatione ad subiectū dispositū, in qua.s. additur cōparatio ad corpus aptatum ad motū siue ad mouendū. Quarta est Ambrosij in li. de bono mortis. Vita inquit est spirandi munere frui. hæc assignata est in relatione ad actū vitę conseruatiuū & manifestatiuum. Vita.n. aīalis conseruatur & manifestatur ꝑ spirationē. Vn̄ scriptū est de hoīe, ꝙ inspirauit deus in faciē eius spiraculū vitæ. Quinta est in cōmento libri de intelligentijs, & est talis. Vita est ꝓcessio ꝓcedēs ab ente quieto & sempiterno, & primus motus, hæc assignat̄ in relatione ad primū principiū & hoc gn̄aliter exprimēdo cōparationē vitæ ad ens sempiternū, a quo vita ꝓcedit. Sexta Dionysii ariopagitę, vita inquit est theophaniarum.i. diuinarū apparitionū ꝓcessio ab ente quieto & sempiterno, hæc assignata est in relatione ad primū principiū, & spāliter s̄m respicit esse gratuitū, ad qđ spectāt apparitiones siue illuminationes diuinę, q̄ dicunt̄ theophanię. Aliud quodq; cōsiderandum est in rōne p̄dictarū diffinitionū, videlicet ꝙ q̄dā respiciūt uitam generaliter, ut illa quā diximus esse philosophi. Et illa quā assignat cōmentator libri intelligentiarū. Quædā uero spāliter respiciunt vitā naturalē, ut illa q̄ est Bernardi, & illa q̄ est in libro de motu cordis. Quædam etiam specialius uitam sensibilem, vt illa quæ est Ambrosij. Quædam specialissime uitam rationalem, ut illa quæ est Dionysij.

Vtrum Vita sit substantia vel accidens. *Cap. XIII.*

QVid autem sit vita s̄m rem q̄stio est. Vtrū videlicet substantia sit vel accidens. Cum.n.vita sit forma siue perfectio viuentis, sicut aīa aīantis, s̄m illud alibi, viuere est uiuentis esse, accidens uero non sit forma vel perfectio substantiæ siue essentiæ, vr̄ ꝙ vita non sit accidens, sed substantia. Econtra uero cū uita sit motus, sicut patet ex p̄dictis diffinitionibus, nullusq; motus sit substantia, patet ꝙ uita non sit substantia. Prętera mors est priuatio uitę: ergo uita est habitus & oppositus, non est ergo substantia. Nos quoq; dicimus, ꝙ uita non est substantia loquendo ꝓprie, quia.s. non ex illis quæ s̄m ordinationē prædicabiliū linearē sunt in genere substantiæ. Porro s̄m ꝙ extenso noīe dicuntur substantiæ vel potius substantialia q̄ aliquo mō reducunt̄ ad illa q̄ per se ordinant̄ in illo genere, dici pōt substantia, vel potius substantiale. Modus.n. reducēdi ad genus multiplex est. Na quædā reducunt̄ ut principia, sicut ad genus substātiæ materia & forma. Iuxta illud Boetij. Relictis extremis agit̄ de medio.i.de substantia cōposita. Sic ēt pūctus reducit̄ ad quantitatis genus. Quædā aūt reducunt̄, vt substantiales differentiæ. Quædā ut potentiæ q̄ reducunt̄ ad genus illud in quo est substantia eorū, quorū sunt illę potētię, ut ad genus illud in quo est aīa potētiæ aīæ. Quædā ēt vt actus ꝓprius ac primus, qui dicit esse illius cuius est actus. s̄m ꝙ esse dr̄ entis actus. Et hoc vltimo mō vita reducit̄ ad illud genus, in quo est uiuēs, qđ innuit philosophus dicens. Viuere est viuentis esse. Et quidē uerū est ꝙ nullus motus ꝓprie loquendo est substantia, veruntm̄ s̄m ꝙ motus concernit actū p̄dicto mō sumptū, videlicet ꝓut dr̄ actus primus & ꝓprius, qui tangit esse illius cuius est actus & s̄m ꝙ substantia extenso noīe dr̄ substantiale, vel ad substantiā reducibile. Sic aliquis motus substātia est, vt p̄ostensum est. Cęterū est priuat o q̄dā qua priuat̄ esse simpliciter. Quędam vere qua esse partis vt cæcitate priuat̄ esse oculi. Oculus.n.cæcus non est oculus, nisi æquiuoce dictus, sicut oculus erutus. Illa ergo priuatio qua priuat̄ eē partis priuat habitū sibi oppositum, qui est accidens. Illa vero priuatio qua totū rei tollit̄ esse, nō priuat habitū eo mō habitu sumpto, quo priuatio & habitus opponuntur priuatiuę neque habitum qui est accideus. Et talis priuatio est mors, quæ priuat esse siue actum proprium & primum ipsius rei siue substantię.

Vtrum vita sit anima ipsa. *Cap. XIIII.*

AMbrosius in libro de bono mortis ostendit, ꝙ aīa nō pōt mori, quia vita est, ac ꝑ hoc contraria morti. Vn̄ aīa inquit est vita, quō igit̄ pōt mortē suscipere cū sit contraria? Sic igitur dicere vr̄ expresse, ꝙ vita sit aīa ipsa. Idē ēt ꝓbat ibidē hoc mō. Cui aīa infundit̄ vita infundit̄, & a quo discedit aīa, discedit vita. Aīa igit̄ est uita. Cęterū in li. de motu cordis dr̄, ꝙ aīa simplex est, & ex ea tm̄ aīal viuit Cū ergo vita sit illud quo viuit aīal, idē erit uita qđ aīa. Itē Isidorus in li. de summo bono dicit, ꝙ vita corporis est aīa. Philosoph. quoq; vult ꝙ aīa viuat seipsa. Aīa igit̄ est vita corporis & sua. Deniq; si aīa uiuit aut se ipsa quidē, aut alio viuit. Si alio tunc similiter de illo est quæstio. Vtrū uiuat aut nō. Si nō viuit, sequit̄ quod nulli uitam tribuit. Si aūt viuit aut se ipso aut alio. Et similiter restat q̄stio de illo alio. Si ergo nō est in infinitū ꝓcessio, relinquit̄ ꝙ ipsa vel aliud quo viuit, viuit seipso. Porro si nō est aliud quo viuat aīa, patet ꝙ viuit se ipsa. Ipsa est ergo vita sua. Itē aīare est uiuificare, & aīari viuificari. Aīa igitur est uita. E contra uero nihil creatū est actus suus, siue actus egrediens a se. Cū ergo vita sit actus egrediens ab aīa, sicut habetur in li. de motu cordis, ꝙ

animę

aīæ primus & continuus actus est vita: patet ꝙ vita nō est aīa. Itē aliud est, qđ ab aliquo infunditur, & aliud à quo infundiť. At Ambrosius in libro de bono mortis, sic de aīa loquitur. quō substātia eius interire possit, cū aīa sit quæ vitā īfundis. Ex his ergo patet, ꝙ vita nō est aīa, nec ecōuerso formaliter loquēdo, qđ & nos cōcedimus dicentes, ꝙ aīa est causa vitæ in corpore, & causa vitæ in ipsa, est causa ipsius aīæ. Vnde vita qua viuit anima in se, non est cā vitæ suæ, sed illud qđ est causa ipsius aīę. Cū ergo dicit Ambro. ꝙ aīa est vita, ibi præiudicatur effectus de causa. Nec dř propriè mors aīæ contraria, sed eo modo quo incontingentia vel incōpossibilia. Et hoc patet ex serie verborum ipsius Ambrosij. Dicit.n. ꝙ anima non moritur sicut nix calorē non recipit, quia statim resoluitur. Similiter & lux tenebras nō recipit, quia statim eas discutit. Infuso quippe lumine tenebrarū horror aufertur, & sicut igne admoto rigor niuium desinit. Sic & anima, quæ vitam causat, mortem non recipit.

Qualiter anima dicatur esse vita. Cap. XV.

Anima ergo dř vita per concomitantiā causalitatis, vt patet ex ipsis Ambrosij verbis. Et licet aīal viuat tñ ex anima, nihilominus aīal viuit & vita. Nā qm̄ animalis vita est ab aīa, per hoc ꝙ dř aīal viuere tñ ex anima non excluditur quin ipsum viuat vita. Cū.n. dř animal viuit tñ ex aīa notatur pręcisio causæ primæ siue principalis, & hoc intelligēdū est rōne vitæ partis aīalis. s. corporis. qm̄ animal rōne totius viuit vita, sed rōne partis. i. corporis vita aīa: aīa quippe non viuit. s. formaliter loquendo, licet effectiuè, sed viuit vitā. pręterea cū dř animal viuit vita, & animal viuit anima, habito respectu ad idē. s. ad animal rōne corporis, notatur rō diuersa causalitatis. In prima quippe rō causalitatis formalis. In secūda effectiuæ, anima.n. est causa vitæ in corpore effectiua, vita vero est ipsius viuentis forma. Cęterū & si corporis vita sit aīa, vt vult Isidorus, quia tñ hoc est intelligendū p concomitantiā causalē, non ex hoc sequitur, ꝙ sit anima p identitatē essentialē & aīa quidē dř viuere se ipsa. quia vitæ principium est in ipsa. nec est aliquo extra ipsam sicut est de vita corporis, quæ est ab extrinseco. s. ab anima teste Ambro. Dicit.n. ꝙ aīa causat vitā in corpore. i. facit, ꝙ vita sit in corpore. Notandū ergo ꝙ dupliciter est viuere se ipso, aut vt se toto, aut vt sui aliquo. v.g. Aliter viuit aīa se ipsa, aliter vita. vita quippe viuit se ipsa tota sicut est, vnde viuere vitæ ipsius esse est. In vita quippe non est aliqđ, qđ vita non sit. Aīa vero viuit seipsa. i. aliquo sibi intrinseco, vt pote formali principio, quod non est alterius naturæ, q̃ ipsa. Ideoq; non sequitur ex hoc ꝙ aīa sit uita. Si.n. hęc esset vera necessatio oporteret, ꝙ idē in eo informans, & informatū esset. i. ipsa & forma sua. Ideq; illi esse, ac viuere, quia vita viuit seipsa, hoc aūt dico de rōnali aīa. Vnde quoq; Bern. super Cantica. Vita inquit aīæ est viuens, sed non aliunde q̃ seipsa, ac per hoc nō tā viuens q̃ vita, vt propriè loquamur de illa. Hinc est ꝙ infusa corpori corpus illud viuificat, vt sit corpus illud viuens de vitę pñtia. Vñ liquet ꝙ nec vnitę quidē corpori est idē viuere quod esse, cū à se minime possit viuere. Nec sequitur hmōi argumentatio. Aīa viuit seipsa, & viuit vita. ergo ipsa est vita, est.n. simile: Aīal mouetur motu, & mouetur à seipso, ergo aīal est motus. Animal quippe dř moueri seipso. i. ab aliquo principio sibi inseco, & tñ dř moueri motu formaliter loquēdo. Eadē est in aīa & vita rō. Deniq; cū dř, animare est viuificare, potius est hmōi pdicatio p concomitantiā, q̃ per formā vel essentiā: sicut.n. esse hoīem tangit formam consequentē totū cōpositū, ita respectu animæ, & corporis esse viuū, animatū vero vel animari tangit pfectionē partis, q̃ est altera pars cōpositi. s. corporis. Sicut ergo non sequitur si esse perfectū aīa rōnali, est esse perfectū humanitate, ꝙ aīa sit humanitas qa pfectū anima rōali est homo rōe partis. pfectū aūt humanitate est homo ſm se totum, ita non sequitur, si animare sit viuificare, ꝙ anima sit vita. hmōi.n. consequentia per locū a coniugatis tenet in prædicatione formali.

Vtrum vita sit animæ potentia. Cap. XVI.

Habito ꝙ vita propriè loquendo non sit aīa, restat quærere vtrū sit aliquid ipsius aīæ, & primo vtrum sit eius potētia. Nā super librum ethicorū commentator dicit, ꝙ vita plantæ potentia est, quæ nutrit, & augmētat, & generare facit. Vita vero aīalis est potentia sentire faciens. Illamq; habet tam delectans q̃ tristans. Præterea cū aīa viuat non alio aliquo, sed seipsa, sicut probatū est supra, aut viuit se tota, aut aliqua sui potentia. Si se tota, ſm hoc non poterit vita sua priuari, & ita nec mori quod si esset, anima quęlibet immortalis esset, qđ vtique falsum est. Si vero aliqua sui potentia, relinquiť ꝙ vita sit eius potentia. At econtrario vita in eodē aīali est vnica & indiuisa multiplex vero potentia. Non est ergo vita potentia. Præterea non est potentia visiua, nec sensitiua, & ita de alijs. nā si esset aīa potentia, aut esset potentia q̃libet, aut vna tm̄, aut duæ, vel tres. Si q̃libet tunc visiua potentia, vita esset, quod falsum esse patet, sic.n. corrupta visiua corrūperetur vita. Si oēs simul, tūc planta vel brutū animal vitam non hřet. Sed solus homo qui oēs animę potentias insimul hēt. Si vero esset aliqua tm̄ vna, tunc aut sola sensitiua, & tūc non viueret planta, aut solū vegetatiua, tunc non esset diuersa plātę, & aīalis vita. quod vtiq; falsum & contra Arist. Si vero duæ, vel tres simul, vt vegetatiua, & sensitiua, tunc non esset planta viua. Et similiter inferre possumus de cæteris obuiationib. Ex his vero vř ꝙ vita non sit potētia, verū cum vita multipliciter dicatur, vt inferius ostendetur. in vna quidē vita pōt dici potentia extenso noīe. s. eo modo quo virtus potentia dř. licet.n. qñq; dicant idē potentia & virtus. Id tñ magis propriè dř potentia, quod ab actu est remotū. Virtus vero quod actui magis coniunctū. Secundū hoc ergo concedimus, ꝙ vita est potentia siue virtus. Vnde in libro de motu cordis hř, ꝙ omnium potentiarum animæ prima est vita: quam ēt quasi primam cæterę sequuntur, & sine qua nullam cęterarū inesse est possibile. Ibidem ēt dř ꝙ prima virtus. i. vita certum præcipue organum vendicauit. Et hęc est fortasse virtus vitalis, vt vř ex Auicennæ verbis. Vita.n. quæ est esse viuentis efficacio re virtute. vigens in organo primo. i. in corde, motu ipsius alijs operatiuis virtutem operandi ministrat. Ideoq; dicitur virtus cordis, & hoc plane in præfato libro determinatur. vbi motus. cordis omnium aliarum virtutum esse principium ostenditur.

Quod ipsa sit potentia, vel virtus indiuisa. Cap. XVII.

Ad id ergo quod obijcitur in contrariū, ꝙ. s. in eodem animali vnica, & indiuisa est vita, multiplex aūt potentia dicimus, ꝙ est alia potētia ab illis quæ diuiduntť, quia nec est virtus apprehēsiua, nec motiua quarū vtraq; diuidiť Neq; vero diuiditur cīs potētia. sicut illa q̃ hēt esse determinatū in vltima dřia. Ideoq; nō sequitur, si vita est indiuisa, & potētia diuisa ꝙ vita nō sit potētia. Rō vero cur vita manet indiuisa, nec diuidiť, vel multiplicať sicut virtus, vel potētia, vna est, ꝙ illa quidē ab animæ substātia in corpus egrediť immediate p indistantiā ab esse. Vnde viuere dř viuentis esse. Ideoq; sicut esse in eodē manet indiuisum, sic & vita indiuisa. Hæc est igitur rō. quare manet indiuisa ſm ꝙ ad actum primū refertur, a quo viuens esse dř. Alia vero est ſm ꝙ refertur ad actū qui distinguiť p sensū, & motū prout sibi determinat ad organū vnū, s. cor. Vñ Auicē. Vitalis, inquit virtus est illa. q̃ conseruat esse spūs qui vehiculū existit sensus, & motus. Ipsumq; reddit aptū ad eorū impressiones recipiendas cū ad cerebrū peruenerit, eumq; potentē dare vitā vbicunq; expandiť facit. Et huius quidē virtutis sedes, & operationis eius processus est cor. Vñ nec in relatione ad actū primū quo perfectibile suum perficit, neq; in relatione ad organum quo egrediūtur operationes illius in esse est diuisibilis. Nec ēt in relatione ad motorē: imoq; egrediunť operationes illius in esse ex immediata coniunctione cū primo motore. Ideo decet indiuisa esse. Vñ in lib. de motu cordis scriptū est. Sēper eīm motori est proximū quod ab eo est primū. Omnisq; virtus quo magis accedit principio, est perfectior, multitudine, ac diuisione minor potentia & vnitate pręstantior, perseuerantia, & operatione accōmodatior, essentia integrior sibiq; sufficiētior: hæc aūt non reperiunť in potentijs, siue virtutibus quę diuiduntur. Itaque vita nec est vna potentia, nec duæ, nec oēs simul, sed alia a cæteris q̃ est prima & quasi aliarū origo. Vñ Auicēna. Quēadmodū inquit ex humorū spissitudine ſm aliquam complexionē substantia spissa quæ mēbrū est, aut pars mēbri generatur, ita ex humorū vaporib. eorumq; subtilitate ſm aliquam cōplexionē substātia generatur subtilis, quæ spiritus appellať. & hic quidē spiritus qñ ſm cōplexionē quam debet hře prouenit, ad hanc virtutē recipiendam pręparatur. Deinde vero alia omnia membra præparat ad recipiendum oēs alias virtutes. s. animales, ac reliquas virtutes equidē animales, nō perueniunt in spiritu & membris, nisi postquam peruenerit hæc virtus uitalis. Ideoq; licet virtutes animales alicuius mēbri destruantur, viuum tñ adhuc existit, nisi hæc virtus in eo destructa fuerit. Et dicuntur hæ virtutes animales ab anima communiter.

Cur inter vires animæ non agit Aristoteles de vitali sicut Auicenna. Cap. XVIII.

Verum si vita est animæ potentia diminutus esse vř Aristoteles in libro de anima potentias animæ distinguendo, nec istam inter cæteras assignando. Si uero non est, tunc eīm vř esse superfluus Auicen. cæteriq; periti in medicina, qui uirtutem uitalem inter alias ponunt uirtutes. At vero alterius intentionis est medicus, Alteriusq; philosophus in eorum determinatione, quæ ad animā referuntur: Medicus.n. primo, ac per se intendit de illis, q̃ animā conseruant in uita, vel vnione cū corpore, pp quod eius est proprie, ac per se de vita profundius, ac perfectius inuestigare, ac determinare. Phisicus aūt siue philosophus intendit de illis quibus peruenitur in animæ cognitionē, hoc est de obiectis, & actibus, & potētijs exterioribus,

quæ

qua scilicet respiciunt motum, ac sensum exteriorem. Vnde de vita sufficienter determinat Arist. in 2. de anima s̃m intentionem eius in cōparatione.s.ad subiectum illius. i. philosophicū corpus. Ibi nanq; determinat q̃ corpora phisica participant animam, & quæ recipiant alimentum, & augmentum, ac detrimentum. Et in comparatione ad cām suā.s.animam, ubi determinat, quòd non est actus corporis nisi habentis vitam. Et ēt in ordine naturæ. Quia vero intentio medici est circa vitam p̃ se. Ideo de vita multiplicius quā phisicus habet determinare. Vnde medico determinare conuenit, & de vita s̃m ꝙ est actus, & de virtute vitali, & de alijs ad vitam pertinentibus, quæ non oportuit a phisico determinari. Possumus aūt dicere, ꝙ vbi dr̃ in libro de anima, multipliciter, aut ipso viuere &c. Illa multiplicitas viuendi est a virtute vitali, vnde fit ibi comparatio actuū ad uitā siue virtutē consequentium: prout est quodammodo causa illorum: cum aūt dr̃ ꝙ anima viuit, aut se tota, aut aliqua sui potentia, dicimus, ꝙ neutro modo ꝓprie loq̄ndo, sed aliquo sui.s.suo quo est. Si autem obijcitur, quòd omnis actus à substantia exiens aliqua potentia mediante in esse egredit̃, sola enim essentia prima agit seipsa: & ita sicut actus videndi exit ab anima mediante potentia visiua, sic vr̃ quòd actus viuendi procedat mediante vita, quæ est aliarum potentiarū prima. Respondemus, quòd illud subiectum, omnis actus exiens a substantia egreditur in esse mediante aliqua potentia, non est verū de actibus primis, qui exeunt in esse ex coniunctione substantialis formæ cum sua materia siue perfectibili. Anima siquidem vnit se cum sua materia nulla interueniente dispositione media. Ex cuius scilicet vnione relinquitur aliquis actus in corpore; scilicet actus animandi siue viuendi.

Qualiter vita sit actus animæ. Cap. XIX.

QVod aūt vita sit actus animæ dicit Arist. in lib. Ethicorū expressè. In libro quoq; de motu cordis scriptum est, quia primus actus animæ vita est. In eodem ēt legitur, ꝙ æqualis, & continua est vita, & primus actus formæ ex quieto & sempiterno fluens. Cæterum Bernar. in lib. de libero arbitrio, sicut dictū est supra, dicit, ꝙ vita est internus, & naturalis motus, &c. Cum igitur in actione firmetur omnis motus, relinquit̃ ꝙ vita sit actio, vel actus. Ambrosius quoq; dicit, ꝙ vita est spirandi munere frui. Porrò frui est quidā actus. Nos quoq; dicimus, ꝙ vita est actus formaliter loquendo siue essentialiter, & actus primus atq; continuus substātiæ nobilis. Nā oē quod primo p̃ficit, est actus primus. Vita vero est id quod primo p̃ficit. Ideoq; dr̃ esse viuentis. Præterea, oēs actus rei uiuentis vitā subijciunt, vel supponunt quasi radicē & principiū. Vnde in lib. de motu cordis legitur. Potentiarū hæc prima distantia est, ꝙ vitā quasi primā, vel præuiā cæteræ sequuntur. Cæterū vita est actus continuus. licet. n. viuens aliorū actuū interpolationē recipiat, non tñ vitæ: quia vero vita est forma inter oēs nobilissima, nō potest esse actus cuiusq; substātiæ: sed est actus primus & continuus substantiæ nobilis. vnde quia nobilitas substantiæ consistit principaliter in duobus.s.in mouendo, & in cognoscendo, pp hoc oēs diffinientes animā q̃ est nobilis substantia, solēt eā diffinire penes motū & cognitionem. & dicit philosophus in 1. lib. de anima, vita igit̃ est actus primus continuus nobilis substantiæ mouentis, vel cognoscentis, vel vtrunq; faciētis.

Responsiones ad obiecta in contrarium. Cap. XX.

SI aūt obijcitur in contrariū, ꝙ vita est perfectio viuentium, actus vero cum sit accidens non pōt esse perfectio taliū. dicimus, ꝙ est primus actus formę substantialis, & actus cōsequēs ad primū. Et actuum quidē consequentiū est aliquod accidens. non tñ actus primus, qui est perfectio substantiæ est accidens, qualis actus est vita. Si fortassis obijciat aliquis, quia legitur in lib. de motu cordis. Primus & continuus actus animæ est vita, quæ motu cordis efficitur, quod aūt efficitur motu cordis, accidēs est. R̃ndemus, ꝙ vita multipliciter dr̃. Q̃nq; dr̃ actus primus simpliciter siue perfectio viuentis, qua.s.in cōiunctione animæ, & corporis talis, ipsum corpus viuificatur: Alio modo dr̃ potentia inquantū vigens abundanti virtute in corde motu ipsius alijs operatiuis virtutem opandi ministrat. Tertio mō dr̃ actus, vel operatio vitæ. Sicut ergo intellectus nomine q̃nq; intelligit̃ intellectiua potentia, q̃nq; actus eiusdē accidentalis, vt qui prouenit ex rerū extrinsecarū cōprehensione. sic ēt est de vita. Vnde vita q̃nq; nominat vitę actū.s.accidentalē, siue secundū. Et hoc mō vita est accidens de qua dr̃, ꝙ motu cordis efficitur. Nam in corde quidē est anima mouens, & ex hoc motu vita efficit̃, q̃ effectus est huius motus. Vr̃ tñ ꝙ ibi loquat̃ philosoph' de uita q̃ est primus actus, quia dicit ꝙ primus, & cōtinuus act' animæ vita est. Ad hoc aūt dici pōt ꝙ vita quidē perficit viuentē, & sic dr̃ actus primus. i. perfectio prima, cæterisq; operatiuis ministrat operandi virtutē, mediantibus virtutibus siue spiritibus vitalibus & operationibus, siue motibus, quæ exercet organo primo, mediante.s.corde. Secundū hoc dr̃ virtus, siue potentia, & pōt dici prima. Prȩter hos aūt modos dr̃ motus vel actus, quo cæteris operatiuis ministratur operandi virtus. Secundum hunc modū dr̃ actus primus.s.rōne prioritatis, ac præcessionis actuū cæterarū operatiuarū. Aliter ēt intelligi posset illud verbū, vita motu cordis efficitur, eo.s. mō quo aliq̄d in effectu suo effici dr̃, vt vita dicatur effici. i. extra fieri. s. effectu suo. i. in operibus viriū operatiuarū, q̃ ab ipsa vita principiū h̃nt, & potentiā operandi. hoc mō sumeretur vita in significatione prima, p̃ hæc itaq; p̃nt solui & multa, q̃ cōtra prędictā sententiā possunt obijci. Nā actus est signū vitæ, & nihil est signum sui ex quo vr̃ actus vitæ esse. Et dicimus vt quidam dicunt, ꝙ vita q̃nq; dr̃ continuatio esse viuentis. q̃nq; ipsa vis continuatiua, q̃nq; ipsa cōparatio, vel actus sequens, qui est eiusdē vis effectus, & signum continuationis illius. Itaque dicimus ꝙ vita est signū vitæ, secundum quod vita sumitur in diuersis acceptionibus.

Quod vita diuersimode sumpta sit actus & potentia. C. XXI.

FOrtassis dicet aliquis, ꝙ cū vita potentia sit, non pōt actus esse. quia differunt actus, & potentia. Cæterum cū oīs actus sit alicuius potentiæ. Non vr̃ aliqua potentia esse, cuius vita sit actus, nisi forte dicatur, ꝙ hæc sit vitalis virtus, sed nō pōt esse actus virtutis vitalis, q̄m illa posterior est vita, quæ dr̃ esse viuētis. Deniq; vita, nec vr̃ esse actus primus, neque secundus. Primus quidē non est, quia talis actus ipsa aīa est. Quod patet ex illa diffinitione Aristo. Aīa est actus primus philosophici corporis organici potentia vitā habentis. Secundus quoq; non est, quia talis actus accidens est. Ideoq; viuentis esse non est, ac p̃ hoc nec est vita. Ad hæc itaq; dicimus. Quod vita sicut ex prædictis patet, secundū diuersas acceptiones, & potentia, & actus est. Nec hoc incōueniens videatur esse, quia simile repetitur in intellectu cęterisq; potētijs aīę. Iā vero supius dictū est, ꝙ nō oīs actus alicuius ē actus alicuius potētiæ, sed excipit̃ actus primus a quo est esse. Actus igit̃ aīandi nō est ab aliqua aīæ potētia, sed potius ab ipsa eius essentia qua vnitur īmediate cū corpore se ipsa, non mediante potentia, vel dispositione aliqua. Porro alio modo est actus primus aīa, & alio mō vita. Cum. n. actus. quidā sit vt scientia: quidam, vt considerare, vt dicit philosophus. Vita in quantum hmōi est actus, vt considerare, non vt scientia. Cōsideratis igitur oībus actibus existentibus, vt considerare, quorum principium est aīa, primus oīum est vita. Primus inquam natura, vt a quo non conuertitur consequentia, & primus, vt a quo motus, & operationes h̃nt alia. Vñ in libro de motu cordis determinat̃ ꝙ vnū est organū primū.s.cor, & vnus est actus primus, & ab his est motus, & opatio aliorū. Vel pōt dici aliter, ꝙ aīa est actus primus simpliciter. Vita vero est actus primus sequens vnionem aīæ cum corpore. Ad hoc aūt dicendum est, ꝙ duplex est genus formæ in genere formarum, q̃ sunt substantię. Quædam enim est forma, quæ substantia tm̄ est, quædam vero quæ substantia, & motor est, & talis forma est aīa. Et ex coniunctione quidem animæ cū tali corpe in quantum est substantia est esse aīatum. Ex coniunctione vero aīæ cum tali corpore in quantū est motor est esse viuum. Ex eo siquidem ex quo aliquid se motum habet, ex hoc viuum siueviuens est. Dico aūt ex se propter grauia, & leuia, q̃ motū h̃nt nō ex se, sed a generante vel prohibens remouente. Est itaq; vita primus actus sequens vnionem aīæ in corpore, in quantū aīa est motor, & actus primus, relictus ex coniunctione animę cum corpore, in quantum anima est huiusmodi.

Quod vita sit habitualis potentia. Cap. XXII.

CVm aūt habitus sit qualitas difficile mobilis, vt dicit Philosophus, vr̃ ꝙ vita ēt sit habitus. A vita quippe dicimur viuentes, sicut a scientia scientes, & qualitas est, vt Arist. testatur, s̃m quam quales dicimur. Quod aūt difficile mobilis sit, patet ex hoc, quia non est separabilis a viuente dummodo aīa corpi vnita sit. Cæterum habitus est, quo habilitatur potentia, vel virtus ad exitum in opus, vel actum sibi conuenientem. Vt autem superius habitum est, per vitā habilitant̃ potentiæ vel vires animales ad exeundum in opera vel actus conuenientes. Denique habitus tollitur priuatione, sic & vita morte. Ex his oībus ergo colligi pōt, ꝙ vita sit habitus. At obijci pōt in partē contrariā ꝙ habitus consistit in distantia ab actu. Vita vero nequaquam. Cæterum habitus actiuū habile reddit ad actū, vel opus, vita vero, vt dictum est supra, est ipse actus. Deniq; cum vt supus habitum est vita sit potentia, vel uis aīæ non videtur habitus esse, At vt supra iam tactū est, vita dicit̃ multipliciter. Dicitur enim actus primus, & hoc dupliciter, quia vel vt actus dicit esse viuētis substantiale vel accidentale. Dicit̃ ēt potentia vel virtus nomine extenso, quæ rōne alicuius proprietatis habitus, dici pōt vis vel virtus habitualis.s. pp facilitatē vel habitualitatem exeundi in actus sibi proprios. Sicut enim liberum arbitrium, potentia dr̃ habitualis, propter hmōi facilitatem, sic & virtus vitalis

lis pōt dici virtus habitualis, propter habilitatē exeūdi in actus suos, & continuandi se in eisdē. Nō est aūt habitus sumendo habitum propriè, licet quodammodo habeat ꝓprietatem habitus vel potius habitualis potentiæ, nec est verum, ꝙ vita sit qualitas difficile mobilis. Non enim ſm vitam dicimur quales, ſm quòd quale dicit accidens & qualitatem, sed secundum quòd dicit substantiā vel dr̄iam substantialē. Nā viuens licet modum qualitatis videat̄ sonare: res tñ, quæ subest illi modo dicit substantiam vel substantiale. Porro licet vita quodāmodo expediat vel habiliter potentias animales ad exeundum in proprias operationes, non propter hoc habitus dici debet. Secundum hoc enim vna potentia, vel habitus potentiæ vnius esset habitus alterius. Potentia quippe vel habitus cognitiuę affectiuam reddit habilem quodammodo ad exitum in actum suum, quia cognitio excitat, & habilitat eā ad amandū, Sed cum aliquid additū est ipsi potentiæ, vt inhærens eidē, disponens illā, & habilitans, & in actum propriū efficiens facilem, illud rectè dici pōt habitus. Nō sic aūt est de vita quæ nimirū est quasi radix vigoris ipsarū potentiarū, & ēt esse illarū mediante quoq; spiritu vitæ, vel potius irradiatione virtutis vitalis ad potentiarum organa iuuātur ipsa operatiua. Vnde in libro de motu cordis scriptum est. Motus, & sensus vitæ obnoxij sunt, ex ea enim sunt. Dr̄ ergo vitā potentias expedire, & tantos ad effectus vel actus suos faciles efficere. Mors vero propriè nō est priuatio sed potius corruptio vel destructio. Priuatio.n. aptitudinem relinquit ad habitum priuatione sublatū At vero vita morte sublata: nō relinquitur aliqua naturalis aptitudo ad illā ex aliqua.s. aïæ influētia. licet ſm aliquos ex ordine diuinę iustitię relinquatur aptitudo, & appetitus aliqs ad eādē siue ad vnionē corpis cū aïa.

A quo vita effectiua. *Cap.* XXIII.

QVod aūt vita sit a creatore tanq̄ a causa immediata, patet dicente scriptura. Formauit hoīem Deus de limo terræ, & in spirauit in faciē eius spiraculū vitæ. verum hoc de vita hominis intelligitur, de qua ibi scriptura diuina specialiter loquitur. Sciēdū est autē quòd est aliquid quod viuit ex se & in se & per se, vt vita prima quæ Deus est. Et est aliquid quod viuit in se, ac p se, sed nō ex se, vt Angelus & aïa siue spiritus rōnalis. Est iterum aliquid quod viuit in se, sed non ex se, neque per se, vt anima sensibilis. Et illorum quidem quæ viuunt per se, & in se, quædam possunt vitam aliis communicare, vt aïæ rationales organicis corporibus potentia vitā habentibus. Quædā vero non pñt, vt Angelici spūs. Sic ergo quædā sunt quæ per se viuunt, vt Angelici spūs, & rōnales, quædam non per se sed solū participando vitā illis mediantibus, quæ per se viuunt, vt corpora humana. Dicimus ergo quòd vita illorū quę per se viuunt est immediate a Deo, sicut eorum substantia vel essentia. vita vero illorum quæ viuunt participādo vitā mediantibus illis quæ viuunt per se non est immediate a Deo, sed illis mediantibus quæ viuunt per se: quod ergo scriptum est de hoïe, inspirauit Deus in faciem eius spiraculū vitæ, non intelligitur de vita eorū, quæ vitam participant mediantibus alijs, sed de vita illorum, quæ viuunt per se. Nam per spiraculū vitæ signat̄ aïa rōnalis, siue vita rōnalis animæ. Vñ & ibidē glosa exponit, quòd in spirauit.i. vita rationali eū animauit. Hinc & Augustinus super Genesim ad litterā ita dicit. Cur aïa ipsum Dei flatū dicere dubitemus, dum intelligitur esse de natura Dei atq; substantia? Sed hoc ipsum est sufflare, quod est flatū facere. Quod aūt flatū facere, hoc est animam facere. Et dr̄ anima in quantum vita participatur in corpore vel à corpore ea mediante, spiraculum vitæ Methaphoricè ad similitudinem inspirandi interius, & expirandi exterius. Vita enim q̄ ab anima est motus est reciprocus & in se reflexus. Vitalis enim animæ motus est quædam de se spiritalis egressio, & in se reciproca reuersio &. Ex hac reciprocatione motus aïæ in se, sequitur motus cordis qui in se reciprocatur. Mouetur enim cor continuè ſm systolem, & dyastolem, siue secundum dilatationem, & constrictionem, imitans, vt pōt p dilationem corporalem extensionem virtutis animę vitalis, & per constrictionē corpalē reciprocationem spiritalē, & sequitur ex motu cordis naturaliter motus inspirationis, & respirationis. Quia ergo anima secundum quod est vita, est quædam sui de se spiratio, in se reflexa, mouens proportionaliter corpus cui vnitur, sicut motor & forma, & primo primum membrum organicum, non inconuenienter dicitur spiraculum vitæ.

Quod infatigabilis sit actus vitæ. *Cap.* XXIIII.

POrrò actus vitæ siue qui vita est, infatigabilis est, vñ in lib. de motu cordis scriptū est. Necessario cōtinuus est actus vitæ, cæterarū vero potentiarum, minime, at vt habetur in libro de somno, & uigilia, omne cuius opus est secundū naturam habet fatigari & languere si indesinenter agat, vt oculi uidentes, & manus facientes &c. Nō est ergo vita alicuius actus, vt agētis ſm naturā, sed actus ꝓgrediēs ab agēte supra naturā. Nos aūt dicimus, qđ in opando fatigat̄ actiuū, uel opatiuū, cuius opatio exit in esse p organū fatigabile, cuius illud est pfectiuū. Vita uero ſm qđ est actus primus simpliciter, nō determinat sibi organū aliquod, sed totū corpus organizatū hñs uitā potētia. Vñ uita diffinitur principiū actus animæ in corp's adaptati motu. ſm aūt quòd uita est uirtus q̄dā eodē mō quo dictū est, uēdicat sibi cor tanq̄ domiciliū, & organū ſm qđ dr̄, in libro de motu cordis. Cor est organū, & domiciliū uitæ. Et illius motu uita, q̄ est actus secundus, q̄ rōnabiliter accidens dici pōt, distribuitur alijs partib⁹ corpis. Vñ in eodē uirtus cordis in motu est, & motu uitā distribuit. Et quia ut hr̄ in eodem solus motus cordis est infatigabilis, pp hoc est continuus. Vñ ista consequenter se hñt infatigabilitas, & continuitas. Quare aūt motus cordis est infatigabilis: cā vna est, maior approximatio & influentia a motore.s. anima. Vñ in lib. de motu cordis. Ibi.i. in corde est mouens.s. anima. Semper enim est motori ꝓximum, qđ ab eo est primū. Omnis uero uirtus quo magis accedit principio, pfectior est, multitudine & diuisione minor, potentia & uirtute præstantior, & opationi accōmodatior. Alia cā est organi pfectio, primo enim organo ſm exigentiā officij sui & situm & perfectio nē contulit artifex optimus & potentissimus. s. Deus. Vñ in lib. de motu cordis. Anima cū ex se immobilis & impeifectibilis usq; quaq; sit, cūq; certā in corpore sedē obtineat instr̄o, cuius actu & ministerio uitā uirtutesq; corpori ministraret, indigebat. Creator ergo ut perfectū optimus efficeret instr̄m, animā actu, & materialiter primæ materiæ impressit, quod uelut a centro in circūferentiā potentias circūquaq; deferret. Primā materiam uocat ipse primum instr̄m, cui Deus animam uirtuali p̄minentia impressit, vel posset aliter dici, quòd est spūs vitalis, & animalis. Similiter est virtus siue vis quędā cuius operatio est mediante spiritu vitali. Quædam cuius opatio est mediante spiritu animali. Opus spiritus vitalis a causa intrinseca perficitur, pp quod eius causa sibi sufficit, nec fatigationem recipit, Opus spūs animalis est ab extrinseco adueniente excitante, vñ quādo illud extrinsecum excedit, vis siue virtus operans fatigatur. Vñ in libro de motu cordis. Duplex est spūs, aïalis & vitalis. Animalis interpolatur operatione, vitalis nequaquam. Spūs.n. vitalis opere vniformis est, aïalis vero multifariam partibilis. vitalis irradiando vnificat, animalis vero resolutione sensum & motum exterius inducit. Et quidē spūs opus.s. vitalis intrinseca causa mouet & perficit, ideo sibi sufficiēs est & semper in actu. Animalem vero in effectu extrinsecus aliquod adueniens tanq̄ minus perfectum excitat, complet aūt innatū. Ideoq; qñ metam excedit, fatigatur potentia, & dolet animal. Quod ergo dicitur in libro de somno & vigilia, intelligitur de illis quorum opationes fiunt mediantibus spiritibus animalibus, & quæ fine aliquo extrinseco cooperante, non egrediuntur in actum.

Qualiter vita fluere dicatur ex quieto & sempiterno. C. XXV.

SEd fortassis obijciet aliquis quod scriptū est in libro de motu cordis, ꝙ vita est primus motus fluens ex quieto sempiterno, ex quo videtur ꝙ a solo Deo. Nam quietū sempiternū est solū primū. Nos aūt dicimus quòd aïa ipsa quieta dr̄ ac sempiterna, inquantum est principiū motus ex seipsa, qui.s. motus est internus, & dr̄ vita. Ad cuius rei declarationem notandū, quòd Plato & eius sequaces posuerūt quòd aïa principiū motus est, & ex seipsa mouetur, & quòd seipso mouetur semper atque cōtinue mouetur, & motus ab eo separi nō pōt. Ideoq; motū istū posuerunt in anima sempiternū & animam immortalē pp ipsum. At huic positioni vr̄ Arist. contradicere, ostendens principiū motus esse in oïbus immobile, cui ēt vr̄ Augustinus super Genesim ad literā consentire, ostendens & ipse principiū motus esse immobile. Macrobius aūt contrarietatē illā dissoluit vtriusq; rōnes recitans, & ostendēs, quòd Aristoteles Platoni non contradicit. Dicit enim quòd illud cui Aristoteles innititur, quòd in oïbus rōnibus suis ꝓbare intendit, videlicet ꝙ omne qđ mouetur necesse est ab alio moueri. Verū est in eis in quibus motus non est de essentia rei. In quibus aūt ipse motus est rei essentialis vel rei essentia, mouetur ex se. Vnde non cōtingit ibi duo ponere.s. mouens & mo.ū, sed vnum solum. Huius exemplū ponit in igne ac ferro calido, qm̄ ignis calet seipso, nec ibi ponere contingit duo, scilicet unum quod calefacit, & alterum quod calefiat, cū idē sit qđ se ipso caleat. At in ferro calido, qa nō calet ex se, duo contingit ponere. Sic ergo dicit ꝙ ēt aïæ motus est eius essentia vel essētialis. Ideoq; in ea duo. s. mouēs & motū ponere non contingit. Sicq; cōtrarietatē inter illos dissoluit, ponēs tñ cū Platone aïam motu continuo ac sēpiterno intrinsecus moueri, ac p hoc in se principium habere uitæ immortalis. Motus ergo iste in aïa immutabilitatis causa est, nec facit distare qđ est. Vñ moueri in ea non cedit in genus passionis, nec cū aliis motibus est eiusdē generis. Ideoq; dr̄ aïa hmōi motu quieta. Cū aūt dicunt Plato & Macrobius, ꝙ motus

tus quo viuit aīa in se est ipsa essētia animę, hmōi prædicatio num est formalis siue essentialis, sed potius causalis. Unde is est sensus. Motus quo viuit aīa fundatur in principijs substantialibus vel essentialibus suis, siue causatur ab illis. Cū. n. esse rei causetur ex eisdē principijs ex quib. res ipsa, viuere & qđ rei viuentis esse in eisdem principijs fundatur, vel ab eisdē causatur a quibus, & ipsa. Quod aūt ait Dionysius in libro de diuinis nominibus, ꝙ oīs vita, & vitalis motus ex ipsa vita est, quę super oēm vitā est. Intelligitur de vita eorū quę per se viuunt, vt supra dictū est. Similiter, & illud qđ in lib. de intelligentijs scriptū est. Vita est processio ꝓcedēs ab ente primo quieto & sempiterno, & primus motus. Sic. n. exponit commentator res viue sunt oēs motæ per essentiā suam pp vitā primam, res aūt viuæ quæ secundum essentiā suā mouenť, sunt illæ q̄ per se viuunt. Harum vita est causa prima, qđ notatur cū dr̄ ex ente primo & quieto ac sempiterno. Vñ ens inquit primū est quietū, & causa causarū. Porro quod in libro de motu cordis legitur, ꝙ vita motu cordis efficitur, non intelligitur de vita a qua esse viuentis est, & q̄ est actus primus simpliciter, sed de illa q̄ accidētalis est. Sed & illud qđ ibidē scriptū est, cor esse primū organū aīę, cuius actus primus est vita, qua mediāte cæteras corporis virtutes ꝓducit. Intelligitur de vita quæ est actus secundus, licet primus sit respectu actuum quorum motus cordis est terminus.

Vtrum in plantis & brutis vita sit immediate à Deo creata. Cap. XXVI.

Quia vero scriptum est, creauit Deus omnem animā viuētem atq; motabilē, vr̄ ēt in brutis animalibus esse vitā immediate a Deo creatam. Et si fortasse dicat aliquis, ꝙ in principio conditionis rerū aīæ cunctorū viuentiū immediate p creationē exierunt a Deo. Non sic aūt mō. Econtra pōt obijci qđ scriptū est in ps. Emitte spūm tuū & creabuntur. Hoc. n. de vitis animaliū & plātarū intelligiť. Vñ super liberū de diuinis noibus cōmentator de vita sic loquiť. Irrationabiliū ac germinū vitæ non sunt diuinæ, sed materiales ignis & spiritus. De his ergo solis nouissimis vitis ait illud dauidicū. s. Auferes spiritū eorū & deficient & in puluerē suū conuertentur. Emitte spiritum tuum & creabuntur & renouabis faciē terræ. Insensitiua enim tm̄ aīa & natura siue vita. hic accipitur per ista diuina elo quia. Augustinus quoq; dicit in lib. de vera religione, ꝙ nulla est vita q̄ non sit ex Deo, quia Deus summa vita est, & ipse fons vitæ. Et si forte dicatur, ꝙ illud intelligendum est mediate, vel immediate, hoc videtur nihil esse. Nam hoc dicit Augustinus ad commendationem vitæ, quæ in nullo cōmedaretur, si sic intelligeretur, cū ēt creaturæ vilissimę sint à Deo mediate. Cęterū ibidē quoq; dicit Augustinus, attendendū est, q̄ sit natura vitalis q̄ cuncta sentit, q̄ profecto quia vitam corpi dat; necesse est vt pstantior illo sit. Non. n. qualiscunq; moles quāq̄ ista visibili luce præfulgeat magna est æstimanda, si vita careat. Quælibet nanq; viua substantia preponitur lege naturæ cuilibet non viuæ substantiæ. Si ergo multorum non viuentium creatio est immediate a Deo, & nobilitas causati attestetur nobilitati cāæ, vr̄ ꝙ oīs vita cuiuscunq; cōditionis sit debeat a Deo immediate esse. Deniq; non solū aīa rōnalis, sed & aīalis & plātę corpis motor est, cuius perfectio est. Quod aūt tale est, substantia simplex est, ac p hoc totū esse suū simul habet. Quod ergo causa ipsius est, in totū illius esse pōt, hoc aūt solius Dei proprium est. Relinquitur ergo, ꝙ solius Dei sit in esse producere plantæ vel aīalis animam, ac per hoc & eorū vitā. At obijcitur econtrario, quod scriptū est, producant aquæ reptile aīæ viuentis, & producat terra aīam viuentē in genere suo, qđ vtiq; non diceretur, si essent immediate a Deo, sicut illa quæ fiunt ex nihilo, quorū Deus est tota causa. Cęterum dicit philosophus, ꝙ oē corruptibile est generabile. Cū ergo sensitiua in brutis & vegetatiua in plantis sit corruptibilis per se vel per accidens, relinquitur qđ & generabilis sit per se, vel per accidens. Non ergo creabilis tantummō. Præterea nulla forma cōstituta in esse per subiectū suū creatur nisi subiectū illud cōcreetur. Talis aūt forma est vegetatiua in plantis, qđ patet ex hoc, quia per subiecti sui diuisionē est diuisibilis. Similiter ēt est in aīa sensitiua, qđ patet in anulosis. Neutra ergo illarū per se est creabilis. Deniq; sola rōnalis aīa siue intellectiua exit in esse immediate a Deo, philosopho ēt attestāte, qui dicit ꝙ solus intellectus intrat ab extrinseco. De sensitiua vero dicit. Quod eius prima mutatio a generante fit.

Opiniones diuersæ de multiplicatione vitæ in plantis & brutis. Cap. XXVII.

Itaq; de ista materia diuersi sentiūt diuersa. Quidā. n. ponunt hmōi animarū in esse progressum fieri per participationē, & multiplicationē animarū. Modū aūt participatōis & multiplicationis assignare volētes, ponunt exemplum tale: Linea qñ diuiditur sectio eius fit in puncto, nec tñ pūctus diuiditur sed ipsa diuisione totus cadit ad vtraq; partem, & existit in vtraq; linea. Similiter aīa cū sit imptibilis nō diuiditur, sed ad diuisionē materiæ siue decisionē tota cadit vtrobiq; in partibus diuisis. Et hoc quia impressa est materię. Quia. n. sequitur materiā, & non pōt diuidi, tota cadit vtrobiq;, hoc aūt non vr̄ verū nec est simile. Quia si punctus actu esset in linea, vt linea esset ex punctis, sicut aīa actu est in corpe, nec punctus diuideretur in linea, nec in duo caderet. Sed si secantis opatione susciperet destrueretur. Nunc vero quia ibi est in sola potentia, & tñ qđ erat in potentia in actu deduceretur, nec qđ erat vnus punctus in potentia, efficiť duo. Sed duo potētia reducūtur in actū & sunt duo actu. Alij vero modū multiplicatonis per similia volunt ostēdere in aliis, in qbus est potentia multiplicandi se, vt igne & luce, q̄ se multiplicāt sine sui diminutione. Candela. n. accensa multa pōt accendere sine sui diminutione, & lux seipsam multiplicare in qualibet parte aeris circūadiacentis. Similiter dicūt de aīa, qđ ēt non vr̄ verū. Nec est sīle de aīa & de illis, quia multiplicatio ignis & lucis non est per diuisionem vel descisionem materiæ alicuius. Cū. n. ignis multiplicat se, non diuiditur materia in qua est ignis. Quia si sic minoraretur, sicut qñ ligna subtrahuntur. Similiter si subiectū lucis diuidereť in duo vel plura de luce minus esset in partibus, q̄ in toto. Cum ergo poniť productionē aīarū hmōi in esse fieri per diuisionē materiæ nō per sui opationē solū, sicut est de igne & de luce, patet ꝙ nō est simile.

Iterum opiniones aliæ de eodem. Cap. XXVIII.

Aliter ēt posuerunt quidā. s. eas fieri ex formis substantialibus elementorū quę simplices sunt, vt generatio simplicis ex simplici fieret. sicut fit corpalis ex corpali & quemadmodū ex qualitatibus actiuis & passiuis elemētorū generatur forma complexionis, ita ex eorum formis substantialibus forma addita complexioni, & sicut ex accñtalibus accñtalis, ita ex substātialibus substantialis. Hæc aūt positio euidēter apparet falsa, primo per hoc ꝙ aliquid fieri ex formis puris est impossibile. Forma. n. pura non est ex quo aliquid fieri habet, cū ex quo dicit circunstantiā materialis causæ. Præterea substantia ex formis fieri nō posset, nisi per earū immutationē, forma aūt de se est inuariabilis. Pręterea si ex formis puris substantialibus elementorum fit forma hmōi quæ est forma & substantia, aut ergo erit ex formis eorū in quibus subsistit, aut aliorū. Si aliorū tunc ab aliquo formā suā substantialē supari contingeret, ipso in essentia manente præter illud cuius erat forma, quod est impossibile. Si ex formis eorū in qbus subsistit, tūc aut ipsa manebunt sine forma substantiali, aut necesse est aīam esse formam qua sint substātiæ, & non solū aīatæ, qđ falsum est, aut aliā formā nouā recipiet quæ vñ cōtingat, non erit assignare. Nō ergo corpus pōt esse, nec forma corpis, ex quo fiat aīa vegetabilis & sensibilis. Aliter aūt existimāt aliqui. s. spūs brutales esse ex traduce, & educi de potentia in actū mediantibus corpibus cęlestibus ab eorū motoribus. Qui. s. motores. quia spūs rōnales sunt, vt ponunt, pñt in productione spūs inesse, sed quia non immediate, sed mediante, corpe cęlesti. Ideo producunt spiritū rōnali ignobiliorē, & talē quidē q̄ sine corpe non viuit, eo ꝙ per corpus cęleste in esse productus est. Sed hæc opinio pōt reuelli per hoc, ꝙ motores orbium intelligentię sunt, quorū operatio est operatio artis, & p hoc ꝙ virtus corporū cęlestiū est virtus corporalis, ideo sunt minoris nobilitatis nobilitate spirituū. Alii ponūt hmōi spūs oīno creari a Deo, & nullo mō esse ex traduce, sicut nec spiritus rōnales, dicētes ꝙ ideo dr̄ in Genesi aīam de terra produci, qa corpus organicū de terra produciť & ei īfluit seminaliter cū oībus dispositionibus materialibus facientibus necessitatē receptiuæ aīæ, cui materiæ sic dispositę Dei bonitas aīam infundit. Quia ergo, in terra sunt rōnes seminales, nō tm̄ intendentes corpus, sed ēt intēdentes vltimam eius complexionē, scilicet animam, & habentes naturalē appetitū talis formę.

Alexandri sententia probabilior. Cap. XXIX.

Aliter vr̄ insipiētiæ meę dicendum. s. ꝙ in elementis mūdi indita est à conditore eorū natura quædam, alia a natura elementari, quæ est simplex & incorporea, vt possit esse principiū substantiæ simplicis. vñ philosophus in lib. de aīalibus, oīa ista inferiora plena esse virtute aīæ posuit. Aug. vero dicit, rōnes seminales inditas mundo siue partibus mundi, ex quibus mundus grauidus est, ex quo accepta oportunitate prodeunt plantæ & animalia, non tantū ſm corpora, sed quodammodo ſm animas. Nam sicut matres inquit grauidæ sunt fœtibus, sic ipse mūdus grauidus est causis nascentiū, q̄ in illo non creantur, nisi ab illa summa essentia, vbi nec oritur, nec moritur aliquid, nec incipit esse, nec desinit. Præterea virtus primi orbis & aliorum inferiorum cooperantur vitæ, siue productioni rei viuentis. Vñ de cęlo, & mundo secundo lib. veteris translationis dr̄, ꝙ orbis primus est principiū & virtus & causa in vita omnis viui plusquam reliqui orbes valde. Et in noua translatione dr̄, ꝙ primus orbis principium est potentia, & causa in vita cuiuslibet viui plusquam

pluſquam alij orbes, & per naturam lucis ſuæ quā vbiq; diffundit, quæ vitam & motū operatur in omnibus in quibus eſt vita & motus vitalis. Sed hoc ſolum poteſt eſſe per modum diſponentis & cooperātis ſiue adiuuantis, quia quodlibet corpus ſiue cęleſte ſiue aliud, aut virtutem corporis,conuerti in naturam corpoream non contingit. Vñ non pōt eſſe, ſicut ex quo fiat ſubſtantia ſpiritualis nec ſicut a quo vt dictum eſt. Ex his ergo mundi partibus quæ ſunt plenę virtute ſm Philoſophum ſiue rōnibus ſeminalibus quibus mundus eſt grauidus ſm Aug. oportunitate accepta, vt qñ confluunt virtus primi orbis & orbium inferiorū,& virtus generatiua in planta & in animali,& virtus ſimplex indita iſtis elementis fit corporis organizatio & productio animæ ſenſibilis in eſſe & animæ vegetabilis. Vnde ſcriptum eſt in libro de dogmatibus eccleſiaſticis. animalium animæ non ſunt ſubſtantiæ,ſed cum carne ipſa carnis viuacitate naſcuntur. Ex his ergo.ſ.rōnibus ſeminalibus ſiue virtute aīę qua plena ſunt hæc inferiora,eſt origo & principium aīæ vegetabilis atq; ſenſibilis. Sicut aūt ſubſtantiarū corporalium ab initio creauit Deus principia.ſ.elementa.ſic in elementis corporalibus ſubſtantiarum ſimpliciū quæ a corpe dependent creauit elementa. Et ſicut corpora ex elementis generantur, elementa tñ non ſunt generata,ſed creata: ſic aīæ hñt principia vñ generantur,tñ illa principia non ſunt generata ſed creata. Et iterum ſicut corpora quæ fiunt ex elementis ſunt corruptibilia,Elementa tñ in quæ reſoluuntur incorruptibilia. Sic aīæ vegetabilium & ſenſibiliū ſunt corruptibiles,ſemina tñ eorū incorruptibilia.

Reſponſiones ad obiecta in contrarium. Cap. XXX.

CVm igitur audis ſcripturam dicentem,ꝙ creauit Deus omnem aīam viuētē atq; motabilem,intellige ꝙ ibi creare extenſo nomine dr̄ producere. Porro commentator ſuper librum de diuinis nominibus,vbi dicit,ꝙ vitæ irrationabiliū ac germinum non ſunt diuinæ, ſed materiales ignis & ſpiritus,intendit oſtendere differentiam inter vitam intellectiuā ſenſitiuā & vegetatiuam quantum ad hoc,ꝙ intellectiua eſt perpetua,cęteræ vero nequaq̄,immo pereunt iſtę & creantur aliæ. Intellectiua vero eſt diuina.i.oīno ex nihilo creata. Porro cæteræ ex materia conditæ,non ergo intelligit,ꝙ ille ex nihilo ſint creatæ, ſed potius qđ ex elemētis hñt originē.hoc patet ꝑ hoc qđ dicit ꝙ ex terra ſunt renouatę,& ꝙ non ſunt diuinæ, ſed materiales ignis & ſpūs. Cæterum Aug.vbi dicit ꝙ nulla eſt vita quæ non ſit ex Deo, non intendit ponere omnem vitam eſſe immediate a Deo, ſed vitam rationalem tantummō. Vnde & verbo prædicto ſubiungit opponendo, nec aliqua vita inquantum eſt vita malum eſt, ſed inquantū ad mortem vergit. Mors vitæ aūt nō niſi nequitia eſt, quæ ab eo ꝙ nequaquam vel nec quicquam ſit, eſt ſic dicta. Ideoq; nequiſſimi hoīes nihili hoīes appellantur:licet aūt nobilitas cauſati qñq; atteſtetur nobilitati cauſæ, hoc tñ non eſt verū generaliter loquendo & proportionaliter, ita vt qđ nobilius eſt ſit a cauſa nobiliore, & hoc maxime qñ agēs per electionē agit. Agens.n.per electionē diuerſa cōſideratione habita nunc,nobiliorē producit effectum.nūc minus nobilem. Vnde in actionibus vbi tota cauſa eſt Deus, ipſa voluntas quæ eſt cauſa per ſe ſm beneplacitum ſuæ volūtatis oīno indifferentis in ſe,differentes producit effectus. Ad hoc aūt quòd obiectum eſt,quia quod eſt cauſa ſimplicis alicuius,pōt in totū eſſe illius. dicimus ꝙ omnis cauſa creata operatur ex ſuppoſitione materiæ, vel ex materia ſuppoſita. Vnde ſolus Deus pōt in totam rei ſubſtantiam ſoluſq; pōt creare.i. aliquid de nihilo facere. Cum igitur aīa vegetabilis ac ſenſibilis originē habeat ex rationibus ſeminabilibus inditis mundi partibus, in quibus ſunt aliquo mō, patet quòd natura producens eas in eſſe,operatur ex ſuppoſitione materiæ quodammodo. Deniq; ad id qđ obiectum eſt,ꝙ aīa hmōi ſubſtantia ſimplex eſt, ac per hoc totum eſſe ſuum ſimul habet. Dicimus ꝙ ſimplex inquantum ſimplex dicit carentiam partium quantatiuarū,non tñ carentiam ꝑtiū ſubſtantialiū eo mō quo qđ & quo dñr partes ſubſtātiales rerum quodammō ſimpliciū,habent.n. hmōi aīæ quod eſt, & quo eſt,quæ ſunt & quaſi partes earum ſubſtantiales. Vñ cū qđ eſt hmōi aīarū ſit in ſeminalib⁹ rōnibus inditis mundi partib⁹, licet natura ꝓducat eas in eſſe. Nō ideo dicēdū eſt in totā ſubſtātiā poſſe cū agat vel opeť ex eis qđ ē quaſi materię ſuppoſitiōe.

Quod vita cauſatur a creatura media inter corporalem & ſpiritualem. Cap. XXXI.

CVm aūt ex corpore incorpoream fieri ſit impoſſibile,vr̄ ꝙ vita cauſari non poſſit a corporali creatura, vt enim dicit Aug.ſuꝑ Geneſim ad literam. Oē quidē corpus in oē corpus mutari credibile eſt,qđlibet aūt corpus mutari poſſe in aīam credere abſurdum eſt. Non ergo pōt corpus eſſe cauſa vt ex qua fiat vita,ſed nec ſicut a qua,quia tunc effectus nobilior eſſet cā ſua. Quælibet enim ſimplex ſubſtantia nobilior eſt omni ſubſtantia & virtute corporea. Præterea dicit idem Aug.in lib. de fide ad Petrum. Si Deus vita non eſſet,non viuentia corpora non feciſſet. Non.n.fecit rem nō viuentē,niſi res viuens. Multo fortius ergo ſi non eſſet vita non feciſſet vitam vel corpora viuentia,ex quo argui pōt ꝙ res viuens ſiue vita nō pōt eſſe niſi a vita. Porro nec a creatura ſpūali viuētē pōt eſſe,quia creatura ſpiritualis ēt nobiliſſima vt Angelus, in productione rerum naturalium in eſſe non operatur, vt natura,ſed potius vt ars. Eſt.n. vt dicit Aug. in mundo gemina prouidentiæ operatio.ſ. partim naturalis,& partim voluntaria per angelorū & hoīum opera. Ex quo patet, ꝙ operatio Angeli in mūdo eſt voluntaria,& eſt operatio artis nō naturæ. Cum igitur vitæ animalis & plantę ꝓductio in eſſe non ſit opus artis,hmōi productio angelicū opus non eſt nec eſſe pōt.eadē rōne patet,ꝙ ab aīa rōnali eſſe nō pōt. Dicimus itaq; vt ſupra ꝙ elementis mundi eſt indita quædā natura ſimplex & incorporea,alia.ſ. ab elementari natura q̄ dum cooperatur virtuti operatiuę in plantis & in animalibus virtute corporū cęleſtium concurrente,prodeunt in eſſe vegetabiliū & animalium animæ. Et hæ quidem virtutes ſiue naturæ pñt dici corꝑales,quia radicanť in corꝑibus ſiue corporum naturis & ēt ſpirituales, quia carēt mole corꝑali. & ab hmōi corꝑali, & ex tali pōt ſpirituali fieri, ſed non ex corporali molem hñte corporis in quātum hmōi. Eſtimo itaq; ꝙ illa natura quæ ſimplex eſt & incorporea mundi partibus indita,qua dicit Philoſophus hęc inferiora plena eſſe,principiū eſt & origo,vt ex quo eſt quod eſt hmōi aīarum. A virtute vero deſciſa a generāte eſt quo eſt illarum. Porro a virtute primi orbis & aliorum corporum ſupercęleſtium ſunt ipſæ hmōi aīæ vt a diſponente & corroborante alia operatiua ad hoc,vt prodeant in actum. Et ſic intelligitur verbum illud Philoſophi,ꝙ.ſ. orbis primus eſt principium ac virtus & cauſa in vita omnis viui. Ad hoc ēt vr̄ valere ꝙ ponit Philoſophus.ſ.ꝙ de virtute aīæ deſciſa a generante fit anima ſenſitiua,& quodammodo conſimili aīa vegetatiua. Dicit.n.ꝙ virtus a generante deſcinditur,quæ materiā organizat. Qua.ſ.organizata ingreditur eā vt artifex in artificio. fitq; nō ſolum eius motor,ſed & actus ac perfectio. virtus enim aīæ, quia cum materia ſibi proportionali deſcinditur, in ipſa fortius radicatur,ac vehementius vnitur. Vnde ab ipſa facile non recedit. Et iterum a calore,matricis adiuuantis caleſcit & vigoratur & fortificatur,vt animæ accipiat robur. Hoc aūt dico qa virtutem aliquam per elongationem ab eo cuius eſt debilitari videmus,& vt in motu proiectorum & ſimilibus. In hac aūt virtute ſecus eſt propter cauſas prætactas. Ex prędicto aūt Philoſophi verbo vr̄, ꝙ virtus a generante deſciſa virtutem illam ſiue naturam alimentis inditam q̄ ſola potentia erat ad animam ꝓducit in actū. Deniq; concedimus qđ ꝓbatū eſt, videlicet quòd vita non niſi a vita eſſe poteſt. Nec eſſe poteſt ab intelligentia vt a cauſa efficiente, licet eius miniſterio accelerari poſſit animarum productio huiuſmodi in eſſe ſicut alibi dictum eſt.

Quod non poſsit cauſari a ſpirituali creatura in ſpecie ſibi conſimili. Cap. XXXII.

SI aūt ab aliqua ſpirituali creatura poſſent hmōi aīæ vel vitæ ꝓduci in eſſe, hoc maxime videretur fieri poſſe a conſimilibus in ſpē.ſ. ab aīabus aīalis & plantæ, ſed hoc, vt vr̄, non pōt eſſe,quia non pōt fieri per modū diuiſionis cū hmōi animę ſint imꝑtibiles ſubſtantiæ. Sed forte dicet aliquis,ꝙ hoc quidē impoſſibile eſt tali ſubſtantiæ ſm ſe,tñ quia virtus impreſſa eſt materiæ, ad ipſius diuiſionem pōt portionem recipere. Vnde, & anima rationalis, quia non eſt impreſſa materiæ diuiſionē non recipit, nec eſt ex traduce. At vero nec hoc dicere ſufficit, quia cum materia diuiditur, aut cum ipſa cedit aliquid qđ animæ ſit, aut nihil. Si nihil, qūo ex eo quod deſciſum eſt fit idē in ſpecie? Et quid erit materia illa principium vitæ? Si vero aliquid,aut illud eſt virtus ſola,aut de animæ ſubſtantia. Si de ſubſtantia animæ,tunc accidit quod eſt impartibile ſm eſſentiam, eſſe indiuiſibile. Si vero deſcinditur virtus ſola, cum virtus ſit accidens, vr̄ impoſſibile ꝙ ex ea fiat anima vel ſubſtantia. Non.n.accidens pōt eſſe principium eſſentiale ſubſtantiæ. Nos aūt ſine præiudicio dicimus,ꝙ hmōi animę fiunt, vt tactū eſt,per diuiſionem virtutis,nec dicimus ꝙ illa virtus ſit accidēs ſed ſubſtantia extenſo nomine. Nempe diuiſionē entis in ſubſtantiam & accidens præcedunt diuiſiones iſtę. Entium aliud in potentia,aliud in actu,aliud vnum,aliud multa, has aūt ſequitur hæc vnū aliud ſubſtantia,aliud accidens. Eſt ergo diuiſio in ſubſtantiam & accidens entis cōpleti. Sed virtus non eſt ens cōpletū. Ideoq; nec ſubſtantia, nec accidens. Ad ſubſtantiā tñ cuius eſt principium eſt reducibile,& ideo fieri pōt ſubſtantia. Sed qm̄ alicui vr̄ inſolitum & minus bene dictum virtutē ſubſtantiā fieri poſſe. Aliter dicunt quidam.ſ. exponendo illud verbū virtutem deſcindi a generante,manifeſtando quæ ſit iſta virtus dicentes,ꝙ anima vegetabilis cuius eſt potentia generatiua alimentum attrahit, & ſibi aſſimilat, aſſimilat aūt ſibi non partē

ſui

sui vel virtutem in eam relinquendo sed virtutem sibi similem, quæ in alimento erat in potentia remota, in ꝓxima faciendo. In ipso.n.alimento est virtus aīæ indita a creatore.s.rō seminalis, quæ ꝑ virtutē aīæ assimilantē alimentū & disponentē ad organizationem, de potentia in actum educitur. Et hæc virtus nec est de substantia aīę quæ in alimentū agit & assimilat, nec virtus eius, sed ei similis. Et sic virtus quæ erat semini originaliter indita, cum semine descinditur. Nihil aūt de substantia aīæ generantis & descindentis semen descinditur, nec ēt virtus eius quæ cadat in aīam generati. Secundū hanc expositionem dicendū est, ꝙ aīæ hmōi & quantū ad qđ est, & quātū a quo est, sunt de illa natura quæ est indita partibus mūdi a conditore illorū, & quantū ad vtrunq; erant in illis potentia, & producuntur in esse a virtute cooperante virtuti cęlesti, vt.n.hr̄ in lib. 14. primę philosophiæ. omne quod fit, fit ex aliquo in potentia ad illud quod fit. Vnde animæ huiusmodi cum fiunt, fiunt illud quod fiunt ex aliquo ente in potentia scilicet in rebus seminalibus.

Quod principia vita fundantur in essentialibus rei principijs. Cap. XXXIII.

POst hęc determinare oportet a quo vita sit originaliter, & vr̄ aliquid esse in substantia viuente ex se, vnde habeat viuere. Nulla quippe rōne debet dici viuere ex se, quod viuit per aliud a substantia viuente, & ita quæ viuunt ex se, habent aliquid in se, quod est illis origo vel principium intrinsecum vitæ. Cæterū ut hr̄ ēt a Platone, illud quo aīa viuit essentia est aīæ. Intelligendum est itaq; qđ dicit Bernardus. Vita est internus motus tm̄ vigens intrinsecus, vt ergo videamus quid sit in substantia viuente ex se, vnde sit iste vigor ac motus. Et vr̄ ꝙ sit a principio generali motus intrinseco in oībus. Est.n.duplex motus, principiū.s.intrinsecū & extrinsecum. Hic aūt intenditur de principio intrinseco. Notandū ergo, ꝙ in oī motu siue ad formam siue ad sitū appetitus est principiū motus primū intrinsecū. Hęc est.n.vis a creatore omnibus indita creaturis, per q̄ ad sui cōplementū ordinanť & in sui cōplemento stant, & radicanť, nec solū sic est in creaturis, sed ēt ī creaturarū essentialib⁹ principijs, quæ sunt materia & forma, actus & potentia. Neq; enim materia seipsa mouetur ad formam determinatam, quia cū nullam sibi determinet, non magis mouetur ad hanc q̄ ad illam. Neq; forma seipsam facit in materia, sed per appetitū insitū vtriq; ad inuicē ordinanť, & ꝑ appetitū hmōi inseparabiliter coniunguntur. Nec solū appetitus rē cōpletā in esse seqtur, sed in ipsis ēt rerum principijs essentialibus radicatur & fundatur. Et sicut est in motu ad formā, sic est in oī motu non violento. In omni.n. motu appetitus excitat motorē ad motū, ex quo patet ipm esse principiū motus vniuersale intrinsecū. Ex hoc igitur patet, ꝙ appetitus in oībus excitat ad motū, & quendā efficit vigorē in illis. Nec tm̄ vigorē vitę facit in oībus. sed solū in simplicibus, qđ manifestius patebit ꝑ drīas appetituū & eorū in qb. ē appetit⁹.

Eiusdem sententia declaratio. Cap. XXXIIII.

SVpponatur ergo, ꝙ omnibus rebus naturalibus inest appetitus, sed differenter sicut diuersæ sunt res naturales. Rerū. n. naturaliū q̄dā magis habent de materia & minus de specie. Quædā vero quasi totaliter species siue actus sunt, sicut substantiæ simplices quæ semper in actu sunt. In quibus aūt magis est de materia minus de specie, vt in terra quasi sopitus & obtusus est appetitus. In quibus vero magis de specie & minus de materia, vt in igne quasi acutus & vigens est appetitus. Vnde ignis semper est in actu, & cito generatur. Quare in eis q̄ quasi totæ actus sunt, validior adhuc & acutior erit appetitus, ergo cum aīa sit substantia simplex & semper in actu, in ea fortis & potens acutus & vigens erit appetitus, huius vigoris modū exprimēs maximus poeatarum Virgilius dixit. Igneus est illis vigor. q̄a subtilis & acutus, & cœlestis origo, quia vis est indita diuinitus. Ecce vñ tātus est motus & vigor in aīalibus. Manifestum est ēt, vt dictū est, si vita ē origo & motus īternus quare appetit⁹ operatur vitā in simplicibus. In quibusdā tm̄ corpeis, vt in illis quæ min⁹ hn̄t de materia magis de specie & de actu, vt in igne & luce quandā imaginē opatur vitæ quia semper in actu sunt. Vñ & argētū fusile uiuū vocatur, quia semper & continue mouetur, & eadē rōne fons viuus dr̄. Appetitus aūt iste qui vigorē internum & vitā opatur in substantijs simplicibus, fundatur in earū principijs essentialibus. Sicut.n.corpaliū principia sūt materia & forma, sic simpliciū actus & potentia, siue qđ & quo, ꝑ appetitū.n.potentia actui coniūgitur & perficitur. Et sicut per appetitū mediū forma cū materia vnitur & actus cū potētia vt fiat substātia, sic ꝑ appetitū fortē acutū, & vigētē potētia simplicis cū actu ipsius ordinatur, vt fiat non solū substantia, sed substantia viuens. Vñ manifestū est principia vitæ fundari in essentialibus rei principijs. Addunt tm̄ aliquid supra principia substātiæ viuētis. Patet ergo quid est illud quod vigorē facit in substantiis simplicibus, & quòd vigor ille fundatur in principijs earum essentialibus, & vitā opatur. Patet ēt qđ viuere addat in esse in substātiis viuentibus, & ꝙ motus internus substātiæ simplicis est vigens appetitus, qui vitam operatur in simplicibus. Et ita videtur necesse ponere, quòd præter appetitum aut desiderium impossibile est aliquid reperire, qđ vigeat intrinsecus.

Responsiones ad obiecta in contrarium. Cap. XXXV.

FOrtassis aūt obiiciet aliquis contra prædicta, ꝙ aīa, vt dicit Ambrosius, est vita. Vñ cū aīa non sit originaliter a seipsa, vr̄ qđ nec vita originē habeat in viuente ex se.s.ex aīa. Caterū in re viuente ex se non sunt nisi, in duo principia.s. materia & forma, siue quod, & quo, vel potentia & actus, quæ, in simplicibus dicuntur ab aliquibus esse quasi materia & forma. At vero a materia vel quasi materia non est vita sicut ab originali principio, cū vita sit primus viuentis actus, & inter omnes actus nobilissimus, tāquā ille a quo vel quæ, est esse. Ipsa quoq; vita semper est in actu suo. Ideoq; diffiniť per actū continuū, & nihil tale est a materia sicut originali principio. Sed nec vt vr̄ a forma vel quasi a forma. cū vita sit quædam forma, & forma nō sit ex forma. Cū igiť res sit ex illo qđ est eius origo vel principiū originale, non vr̄ esse forma viuentis origo eius vitæ. Deniq; origo vel principiū siue causa nobilioris est cōditionis eo cuius est cā. Cū igiť in genere formarū vita sit nobilissima, nulla forma vr̄ esse origo vitæ vel cā. Porro si dicať ꝙ vita non est a viuentis materia, neq; a forma, sed ab vtroq;, contrariū argui pōt ex prædictis iuxta modū, quo philosophus arguit concludens, illud quod ex neutro est aliquorū duorū, non esse ex vtroq;. Ad hęc oīa breuiter possumus dicere, ꝙ aīa, vt superius tactum est, dr̄ vita per concomitantiā causalitatis non per identitatē essentiæ. licet aūt materia inquantū hmōi nō sit actiua per se vel opatiua. tm̄ rōne qua inclinatū habet appetitū ad actū, pōt origo esse quodāmō formę oīno actiuę, quę ē vita. Principia quippe vitæ, vt dictū est quodammō fundātur in essentialibus principiis rei viuentis, ideoq; vita quodammō habet originē ex ipsis. Quod aūt formę non est forma verū est per se loquendo. s. in in rōne, qua forma est informans. Forma quippe loquendo per se non est perfectibilis forma, nec est formæ perfectiua. Sed potius materiæ siue existentis in potentia inquantū hmōi. pōt tm̄ forma vna esse originale principiū alterius formæ. Forma nāq; siue perfectio totius quodammodo habet originē a forma quæ est perfectio materiæ. Quod aūt causa nobilioris sit conditionis eo cuius est causa, non est verū de causa quacūq; sed de causa efficiente cōpleta & sufficiente. Principiū aūt originale rei nequaquā de necessitate est hmōi, sed potius deterioris est conditionis eo cuius est origo, vt patet in limo, q fuit originale principium corpis hoīs primi quodammodo. Deniq; in multis ita sortitur a duobus aliquid esse, quod a neutro per se. Quod aūt dicit auctor sex principiorū. Si quis primā & secūdā destruxit, & tertiū vtiq; destruxit, quæ ex cōiunctione efficitur vtriusq;, intelligitur vbi aliquid esse ponitur ex vtroq; aliquorū diuisim sumptorū. Intendit.n. ibi determinare a quo dicať aliquid magis & minus suscipere. Quidā nempe ponebant hoc esse a cremento vel decremēto suscipiētis. Quidā aūt ab eius quod suscipiť cremento vel decremento. Quidā ab vtroq;. s. & ab hoc & ab illo. In hoc ergo casu dicit, ꝙ si non dr̄ aliquid suscipere magis vel minus ab ipso subiecto suscipiēte, nec ab illo quod suscipitur. i. forma vel qualitate, non suscipit ab vtroque.

Quod res ex se viuens habet aliquid in se vnde vitam alij tribuit. Cap. XXXVI.

QVod autem ex se viuens, vitam alij tribuat, vt aīa corpori, dicit Aug. in li. 13. de ci. Dei. Viuit ait corpus ex aīa, cū aīa viuit in corpore, seu viuat ipsa seu non viuat ex Deo. Cum igitur anima sit actus siue perfectio corporis organici teste philosopho, corpus ab anima viuit, vt ab ea quæ est eius perfectio, ipsaq; vitam tribuit corpori, vt eius perfectibili. Cunq; perfectio tribuat aliq̄d perfectibili inquātum tale, id vnde hoc illi tribuit, aliquo modo est originaliter in ipso tribuente. Viuens ergo ex se aliquo modo originaliter habet in se, vnde tribuat vitam viuenti per participationē. Verū ad huius rei notificationem considerandum est, quòd sicut per appetitum anima in se vigoratur, sic per appetitum in corpore quod viuificat vitam operatur, per appetitum.n.corpori vnitur & per appetitum corpus varijs motibus mouet, vt & ipsum perficiat. & ipsa etiam perficiatur. Quod vt manifestius fiat, modum vnitionis animæ cum corpore, & quare necessarium est ipsam vniri corpori videamus. Sciendum ergo est, quòd appetitus in substantia simplici nec vigorem actualē facit, nec vitā opatur nisi cum perficit. Cū aūt actui suo cōiungitur, & suo desiderabilī vnitur, & in eius unione delectať, perfectus est, & uitā operať. Tunc.n. uiget aīa & delectať. Sicut aūt dicit Auicē. delectatio cuiusque uirtutis plena est, acquisitio suæ perfectionis. Cum aūt caret suo desiderabili, minuitur aut deficit appetitus, & uita languet aut

extinguitur

extinguit. Vnde argumētū efficax sumitur, ꝙ supra appetitū vita fundat. Si.n. cōpleto appetitu vita perfici tur, eoq; debilitato debilitat, & deficiente extinguit, aut sunt idē appetitus, & uita, aut unū est alterius cā. Quia igitur appetitus uitam nō facit in actu nisi ꝓficiat. In quibusdā uerò nō est cōpletus de se, sed aliquo indiget exteriori ut perficiat, in eis uitā non facit in actu, nisi ei quo indiget cōiungatur. Et est rō quare substātia simplex corpori unitur, vt uidelicet appetitus suo desiderabili cōiungat, & sic in actu uigeat, & vita in ea ꝓficiatur. Si n. cōpletus esset in se eius appetitus, nūquā corpori essentialiter uniret. Per appetitū ergo corpori unitur, & inseparabiliter se tenet, nisi sit defect⁹ ex parte corporis, ut ꝑ hoc actui iungatur, & vita ꝓficiat. Per appetitū etiā uarijs motibus mouet corp⁹, vt & ipsum perficiat, & ipsa ꝓficiat. Et hæc est rō colligationis aīæ cū corpore, quamuis hæc rō multiplex sit & differens in diuersis. In quibusdā.n. maior in alijs vero minor reperit uis colligationis. In quibusdā em̄ quodammō idē est viuere, & uitā alij tribuere. Vnde quarundā animarū, & corporū est quasi uita una, & unum uitæ cōplementum, ut in uegetabili, & sensibili. Hæc .n. de se nō habent aliquā differentiam uitæ nisi quam trahunt a corpore, unde & ſm uitā suam dependet a corpore, & ideo uita eorum non est separabilis. In alijs verò ut in rōnali, non est idē uiuere, & uitā corpori tribuere, q̄uis ab eodē sit, ut ab appetitu mō quo tactū est. Hæc em̄ habet uitā ꝓpriā, q̄ non est corporis, ab ipsa tñ deriuat vnde tribuit uitā corpori, & ideo hæc sola ſm uitā suam a corpore est separabilis, sic igitur patet quomō per appetitū uitam corpori tribuit, & qūo per ipsum est rō unionis, & colligationis aīę cū corpore, & qūo in diuersis diuersimodè. Et ex his patet, ꝙ eodē vigore quo uiuit anima uitam potest corpori tribuere.

Oppositiones in contrarium. Cap. XXXVII.

Sed fortassis obijciet aliquis, ꝙ idem est genus distantiæ inter substantiam spiritualem, & corporalem, quę est inter animal rōnale, & irrationale, sicut igitur animali rōnali nihil est inditū, unde tribuat uel tribuere appetat rōnali animali, id qđ est in illo nobilissimū, ita vr̃ ꝙ & substantiæ spirituali nihil inditum sit, unde tribuat uel tribuere appetat substantiæ corporali, quod est in ea nobilissimum siue potissimum.s.uitam. Sic ergo vr̃, ꝙ in substantia viuente ex se nihil sit, unde uitam tribuat ei, quod per participationem uiuit. Cæterum actus siue perfectio nobilis requirit perfectibile nobile sibi conuenienter respondēs. Cū ergo vita sit de perfectionibus nobilissimis, vr̃ ꝙ eius appetitus sit determinatus circa perfectibile, quod est de genere nobilium, qualis est substantia spiritualis, nō autem corporalis. Et ita ꝙ fixus sit eius appetitus circa istam, & non extendat se ad illā. Nam & conditiones istę vnitas, & simplicitas eorum nobilitati, quorum conditiones sunt attestantur, & habent determinatum esse circa unum & idem, nec ad plura diffunduntur uel extendūtur. Multo fortius ergo videtur hoc de uita, quæ nobilior est forma, quód scilicet quadam indiuisione uel vnitate in vno materiali habeat esse, & non cum diuisione, & extensione ad plura, scilicet spirituale, & corporale. Denique cum aliqua proprietas communicatur a duobus, necesse est hoc esse mediante aliquo uno in quo conueniant, uno inquam non generali, sed propinquiori. At uerò substantia spiritualis, & corporalis non habent conuenientiā nisi in genere, nec uidentur in aliquo propinquiori conuenire secundūm quod requirit communicatio uitæ. Et ita uidetur, quód nihil habeat in se substantia spiritualis vnde communicet uitam corporali.

Responsiones ad easdem. Cap. XXXVIII.

Nos itaque respondemus ad hoc, ꝙ licet distantia sit inter substantiam ex se uiuentem, & illam, quæ uiuit per participationem inquantum hoc est corporale, & illud est spūale. Est tñ quidam illarum ordo ac respectus, qui est perfectionis ad perfectibile. Vnde illarum est appetitus mutuus, & ratio quædam colligationis eorum admuicem quibus mediantibus est influentia uitæ ab uno in aliud. Itaque licet nihil inditū sit spirituali substantiæ unde appetat corporali uitam tribuere, inquantum distant ut corporale & spirituale, tamen inquantum huius appetitus est illud perficere, & ēt in perficiendo illud pleniorem sibi perfectionem acquirere, habet aliquid unde uitam illi appetat, & possit tribuere. Cæterum aliqua est substantia spiritualis, cuius nullo modo dependet a corporali perfectio, & est aliqua cuius perfectio dependet aliquo modo. Qm̄ igitur appetitus rei nullo modo terminatur nisi adepta ipsius perfectione, illius igitur substantiæ spiritualis appetitus cuius perfectio dependet aliquo modo a corporali. non terminatur nisi in coniunctione cum substantia corporali. In nullo igitur deterioratur cōditio uitæ ex hoc, ꝙ appetitus substantiæ spiritualis viuentis est ut coniungatur cum substantia corporali, a cuius coniunctione pleniorem perfectionem sortitur, immo melioratur. Nobilitas ergo huius actus, qui est uita, non impedit quin appetitus substātiæ.s. spiritualis uiuentis conuenienter se extendat ad hoc, quòd uniatur cum corporali substantia. Et uerum est, ꝙ unitas attestatur nobilitati, cuius cōditio in nullo deterioratur, ex ipsius multiplicatione, immo magis perficitur, & perfectior ostendit. Sicut patet de luce cuius uirtus ipsius multiplicatione maior efficitur, & perfectior ostenditur. Similiter est in proposito. Vita.n. ut tactum est, ex coniunctione substantiæ spūalis cum corporali, ex qua quodammodo multiplicatur in substantia corporali magis uiget, efficiturq; iucundior, & perfectior. Nec hæc multiplicatio aliquid tollit de unitate ipsius uitæ, cum semper illa sit una, quæ est substantiæ spūalis, sed est causa perfectionis illius, & ostēsio nobilitatis. Porro substantiæ spūalis.s.animæ, & corporalis, q̄ ab anima perficitur, est conuenientia quædam præter illam, quę est generalis, quæ attenditur in multiplicitate potentiarum siue uirtutū operatiuarū ex parte animæ, & multiplicitate naturatū siue partium organicarum ex parte corporis. Nā corpus humanū inter oīa corpora cōpositissimū est. Et hoc requiritur ꝑꝑ hoc, ꝙ anima, quæ est perfectio eius, & motor est multarū operationū effectiua. Quarū tñ nō possit aīa effectiua esse per se, immo necessariū est ut exerceant per corpus. Necesse est ergo, ꝙ corpus hmōi multiplicitatē habeat organorū ꝑterea conueniunt in mutuo appetitu perfectionis. Appetit⁹.n. corporis est, ut ab aīa perficiatur. Similiter, & appetit⁹ animæ est ut corpus perficiat, & illud perficiendo pleniorem perfectionē sortiat. Iste autē appetit⁹ mutuus est cā colligationis illorū ad inuicē, & cōicationis uitę.

De duplici uita, scilicet creata, & increata. *Cap.* **XXXIX.**

Est autem, & uita quædam increata, de qua dicit Aug. in lib. de fide ad petrum. Deus naturaliter est uita Iohānes quoq; Damascenus dicit, ꝙ excepta diuina tres sunt species uitæ.s.plātaria, sensibilis, intellectualis. Est reuera in Deo est uita, non per differentiam a substantia, sed ipse est uita, & suum esse est suum uiuere, tantoq; uita est nobilior, quanto simplicior, et qm̄ esse diuinum est simplicissimum nihil habens admixtum de passibilitate, ideo est plena actualitate, et uigore. Qm̄ ergo uita est quidam uigor internus, ut supra tactum est, uiuere quoddam uigere, hinc est, ꝙ in Deo est uitam ultima perfectione reperire. Si autem ècontra obijcitur, ꝙ uita uel uiuere addit supra esse, In Deo autem nihil additur ad esse, alioquin in ipso esset aliqua cōpositio. Respondemus, ꝙ uiuere quidem addit supra esse in eis in quibus est uita per differentiam aliquā, ita ꝙ in uiuente differt illud, quod uiuit, et quo uiuit, hoc autem est in rebus creatis tm̄, quæ.s.hab. nt passibilitatem esse actui permixtam. At uerò solus Deus est in actus puritate siue actus purus. Ideoque in ipso uiuere non addit ad esse, sed eius essentia est uita sua. Porro si obijciet aliquis, ꝙ uita contrahit in aliquod genus entis. Entium.n. quædam uiuunt, et quædam non uiuunt, et ita non vr̃ illi conuenire, quod est supra omne genus, et non in genere. Dicimus, ꝙ duplex est uita, una.s.increata, quæ est origo omnis uitę, nec cadit sub determinatione temporis uel motus, sed est æterna. Et hoc est per se uiuifica, et substantifica. Vnde Dionysius in lib. de Diui. nominibus. Laudanda est inquit uita æterna, quæ ꝑ seipsam est uita, omnisq; uita, et uitalis motus est ex ipsa. Hæc ergo non cadit sub aliqua differentia, q̄ trahat in genus, sed est idem cum eo, quod est simplex ac per se.s.Deus. Et est uita causalis siue cā uitę scdę videlicet uitæ creatę, q̄ participata est per distinctionem ac ꝓprietatē unicuiq;, unicuiq; uiuenti cōuenientem. Hæc aūt uita.s.secundo mō sumpta trahit in genus. Sed fortassis adhuc obijciet aliqs, qa scriptū est in libro de motu cordis, aīatum et uiuēs paria sunt ad se inuicē. Ex quo vr̃, ꝙ esse uiuētem, et hr̃e aīam cōuertant. Cū ergo Deus nō habeat animā, ur̃ nec hr̃e uitam. Cæterū ut superius est ostensum, in quo est uita est appetitus, et desideriū. At in nullo est desideriū alicuius quin sit et indigentia, respectu illius. Cum ergo in Deo nulla sit indigentia ur̃ per consequens, ꝙ nec uita. At philosophus in motu cordis inquirit de uita, q̄ habet esse in corporibus, et de illa uerū est, ꝙ aiatū, et uiuēs ad se inuicē paria sunt. Sed loquendo generaliter falsum esse constat, qa uiuit Angelus licet aīam non habeat. Porro est appetitus rei indistātis, et hic habet imperfectionē annexā. Et est appetitus rei indistātis, quod pōt esse dupliciter uel qa cōiungit appetitus appetibili, uel qa idē est per essentiā. Aliqñ.n. est appetitus appetibili cōiunctus, et tñ est aliud per essentiā. Aliqñ aūt idē est appetens, et appetibile per essentiā, et hæc est in primo, ubi.s.idē est delectās, et in quo delectat, fruēs, et quo fruit. Vbi uerò talis appetitus nullus est affectus, sed uita perfecte delectabilis, nullo indigens existens in fine nobilitatis, et delectationis. Quod autem dr̃ a Dionysio, ꝙ nec aīa, nec uita est in Deo, intendit ostendere, nec uitā, nec alia de Deo dicta ꝓprie sumpta Deo conuenire. Deniq; in illo uerbo Bernardi. Vita est motus internus, causalis est prædicatio, quia.s.uita est cā motus. Est itaque in Deo uita principium motus, non quo moueatur Deus, sed quo mouet omnia uiuificatque uiuentia.

Vtrum uita creata, & increata conueniant in re aliqua. Cap. XL.

CVm autem participantis ad non participans nonnulla sit cõparatio, patet ꝙ uita increata, & vita creata, q̃ cõparabiles sunt ad inuicẽ sm prius & posterius, ac sm plus & minus cõueniũt in aliquo vno. Cæterũ cũ vita creata causata sit ab increata, patet ꝙ vestigiũ eius est ac similitudo. At verò aliquorũ similitudo, conuenientia illorũ est in aliquo vno. Præterea cum oẽ exemplar cũ exẽplato conueniat, vitã increatã exẽplar esse vitæ creatæ cõstat. Secũdũ hoc ergo vita increata ĩ aliquo cõuenit cũ creata. Ecõtra verò quæcũq; cõueniũt, & nõ simpliciter idẽ sũt, penes aliq̃d cõueniũt, & penes aliud differũt. Nõ.n. penes idẽ cõueniũt, & differũt. Si ergo vita increata & creata ꝑ aliquid cõueniũt ꝑ aliud differũt, & sic in vita ĩcreata est vnũ & aliud. Nõ ergo oĩno simplex est, q̃d impossibile est. Deniq; si vita creata & ĩcreata nõ cõueniũt nõ tñ ĩ noĩe, sed ẽt ĩ aliqua re, tũc illa res nõ est simpliciter ĩcreata, nec creata, q̃d est ĩpossibile. Nos itaq; dicimus ꝙ differt vnũ uniuocationis, & analogiæ, vnũ uniuocationis est cũ unũ pluribus inest, vniens illa in aliqua re vna illis priore. Sic autẽ nõ cõueniũt uita creata & increata. Vnum uerò analogiæ est, qñ unũ pluribus inest, ita ꝙ alicui eorũ primo, & principaliter, in quo est aliorũ oĩum origo prima, cæteris verò posterius, & secundariò ac ꝑ modũ quo descẽdũt ab origine prima. Et tale unũ nõ unit ea q̃bus inest in aliqua re naturaliter illis priore. Sed tota prioritas est in aliquo eorũ naturaliter sicut in cã respectu causati. Et illud vnũ licèt nõ sit oĩno vniuocũ, nõ tñ est penitus æquiuocũ, sed mediũ, & dr̃ analogũ. Sic itaq; vita creatoris, & creaturæ cõueniũt in re vna vnitate analogiæ, non autẽ vna vniuocationis vnitate. Neq;.n. cõparatio neq; similitudo neq; cõueniẽtia, q̃ est creati ad increatũ concludit vniuocationis unitatẽ. Si obijciat̃ illud verbũ philosophi, solũ uniuocũ est cõparabile, dicimus ꝙ ibi sumit̃ vniuocũ extẽso nomine sm etiam, ꝙ analogo conuenit, facta solius æquiuoci exclusione.

De multiplici vita differentia. Cap. XLI.

MVltiplex est autem differentia uitæ. In spẽs quippe trahitur sm ꝙ appetitus in substãtijs simplicibus siue spiritualibus, & corporeis uariat̃: ut.n. superius tactũ est, appetitus substantiæ spũalis nisi suo actui coniungatur, & sic perficiatur, nec in se uiget, nec uitã operat̃. Vnde ex cõiunctione cum suo desiderabili in se uiget, & quasi suscitatur ad uitã. Cũ autẽ caret suo desiderabili, aut languet uita aut extinguitur. Sed intelligendum est, ꝙ non uno mõ appetitus iste differenti perficitur, & sm hoc uarias uitæ differentias operat̃. Aut.n. iste appetitus in substãtijs simplicibus ĩtrinsecus oĩno finitur, aut totaliter extrinsecus terminat̃, aut partim sic, partim sic. Si autẽ intrinsecus totaliter finitur, ut nullo penitus ĩdigeat, neq; ꝓꝑ esse neque propter bene esse, sed in se, & ex se habet quicquid requiritur ad esse, & ad bene esse, utpote ubi est idem appetitus siue appetens, & appetibile, siue fruens, & quo fruitur, tunc est uita ꝑ se, & sm se delectabilis, & perfecta.s. in fine perfectionis, & nobilitatis sicut ĩ primo bono, & summo. Si uerò totaliter extrinsecus terminat̃, vtpote ad aliquid quo ĩdiget ad esse, sine quo neq; ĩ uita esse põt, tunc est uita ipsa minime delectabilis, & minimè ꝑfectionis, ut in uegetabilibus, & sensibilibus. Vnde Dionysius in libro de diuinis nominibus. Aĩalia inquit oĩa, & germina sm nouissimã consonantiã uitæ habent uiuere. Cum autem appetitus partim terminatur intrinsecus partim extrinsecus, tũc aliquo indiget non ꝓꝑ uitam, sed ꝓꝑ uitę illustrationem, & delectationem, hoc est non propter esse, sed propter bene esse, illud autem quo indiget aut seipso potest adipisci.i. sine aliquo corpore sibi unito, & sic est uita in Angelis. Aut seipso nõ põt, sed indiget unione cum corpore, ut illud possit adipisci, & sic est uita animæ rõnalis. Vnde dicit Auicenna, ꝙ anima unit̃ corpori ut perficiatur. Adhuc nota, ꝙ appetitus substantiæ simplicis terminatur extrinsecus, qñ indiget aliquo extrinseco sine quo non est in sua perfectione. Sed hoc põt esse multipliciter. Illud.n. extrinsecũ potest esse uel res, uel rei species siue similitudo uel utrumq;. Nã substantia spũalis cuius est uita, aut indiget re tñ a qua dependet quãtũ ad essentiã, & spẽm rei, aut quãtũ ad illustrationẽ, & benè esse. Si aũt illud extrinsecũ quo indiget sit solũmõ res a qua dependet essentialiter siue sm essentiã, tũc est uita uegetabilis. Si uerò illud extrinsecũ sit res a qua depẽdet quãtũ ad essentiã, & spẽs silitudo rei a qua depẽdet quãtũ ad illustrationẽ, tũc ẽ vita sensibilis. Substãtia aũt aĩæ sensibilis essentialiter depẽdet a corpore. Et q̃a uita ĩ sensibilib⁹ est cognitiua, nõ solũ re siue corpore indiget, sed specie rei siue similitudine. Vis autẽ sensitiua bipartita est. Habet enim quosdam sensus propter esse, quosdam propter bene esse. quosdam propter uitam, quosdam propter illustrationem uitæ. Vnde duplici principio naturali indiget.s. calore & luce, siue qualitate feruida, & luculenta sm Augustinũ. Calore siue qualitate feruida propter uitam, luce siue qualitate luculenta propter uitę illustrationem. Qualitas autem luculenta est in cerebro, unde est origo sensuum, ut dicit Augustinus sup Genesim ad litteram. Et etiam philosophus dicit in libro de anima, sine igne non est sentire. Qñ autẽ extrinsecum quo indiget substantia spiritualis non est res a qua dependet quantum ad essentiam, sed similitudo quantum ad illustrationem, tũc est uita rationalis. Hæc autem non dependet essentialiter a corpore, indiget tñ rei specie propter bene esse, uel propter illustrationem uitæ, quę fit per rei similitudinem, quę accepta ducit in aliud, & facit cognitionem, quæ est uitę illustratio, & ideo hęc uita est separabilis. Vita ergo ista continetur quodammodo sub duplici membro diuisionis prædictę, quia & uita eius interius est terminata, & non terminata exterius. Quantum ad esse terminata, quo ad benè esse non terminata. Similiter ex parte creaturarũ corporearũ uariat̃ appetitus sm uariationẽ appetitus animarũ, a q̃bus uitã hñt. Vnicuiq;.n. corpori inditus est ab eius cã proprius appetitus respectu sui delectabilis siue suę perfectionis, a qua uitam participat, sic & ex parte perficientis formaliter est inditus appetitus respectu sui perfectibilis. Et ex isto duplici appetitu est colligantia eorum ad inuicem.

Quòd cælestia corpora non sunt uiua. Cap. XLII.

VIdetur autem ꝙ uita sit etiam in corporibus cælestibus per hoc, ꝙ in secundo libro cœli & mundi, dicit philosophus. Sciẽdum est inquit, ꝙ primus orbis principium est potentię, & causa in uita cuiuslibet uiui plus, quàm orbes alij. Dicit etiam ibidem commentator, ꝙ isti orbes non sunt causę uitę illorum, quę hic sunt, nisi per stellas, cum uisum sit, ꝙ nobiliora, quę illic sunt, stellę sunt. Et ꝙ principia, quę sunt in istis orbibus sunt uiua, & uitę, quę hic est, principia. Ex his siquidem uerbis uidentur innuere, ꝙ stellę sint uiuę. Si enim orbes ꝑ stellas sunt causa, & principia uitæ. Sequitur, ꝙ stellę sunt causa, & principium uitę. Et ut dicit commentator. Principia, quę sunt in istis orbibus, idest stellę, sunt uiuę. Præterea nulla causa efficiẽs principaliter ac per se minus nobilis est causato. At uerò sicut in multis locis habetur ab Aristote. corpus cęleste causa est efficiens per se, ac principaliter tam uegetatiuæ, quàm sensitiuę uitę. Non ergo est eis minus nobile, quod ut uidetur esset si uita careret: ècontra uerò cum non sit uita creata nisi tripliciter, scilicet uegetatiua, & sensitiua, & intellectiua, nulla uidetur in prędictis corporibus esse uita. Neque enim plãtę, nec animalia, nec Angeli uel homines sunt. Ex quo reliquitur, ꝙ nulla illarum uitarum uiuunt. Ideoque nec uiuunt. Si autẽ quęritur cur in creaturis non sit nisi triplex genus uitæ, patet ratio, quia scilicet uita in inferioribus istis actus est animę. Anima uerò non potest esse nisi ad uegetandum uel ad cognoscendum. Ad uegetandum igitur est uegetatiua. Ad cognoscendum uerò nõ potest esse nisi uel respectu sensibilis, & sic est sensitiua. Vel respectu intelligibilis, & sic est intellectiua. Cęterum sicut in corporibus dimẽsio non stat citra ternarium, nec extenditur ultra ipsum, & hoc ꝓpter completionem huius numeri, ut habetur in principio, cœli & mundi, sic anima siue uita, quę est corporum completio siue perfectio completur in eodem numero. Est itaq; uera sententia, ꝙ cęlestia corpora non sunt uiua. Nec sine ratione disputatur a Theologis ista quęstio, quia non posset poni cęlestia corpora niuere sine fidei periculo. Ex hac enim opinione ponebant antiqui gentiles huiusmodi corpora Deos esse. Ideoque dicit Ioannes Damascenus Nullus cęlos animatos uel luminaria existimet. Inanimati enim sunt, & insensibiles. Dicendum est ergo ꝙ non habent uitam ut formam uel actum, sed effectiuè tñ habent calorem, & frigus, nec tamen calida sunt uel frigida formaliter loquendo. Et hoc uidetur uelle philosophus dicens, ꝙ principium potentię causa in uita est orbis primus. Quod autem dicit commentator, quòd principia, quę sunt in orbibus uiua sunt, intelligi potest de intelligentijs, quę uiuunt, quas motores orbium esse ponunt. Vel etiam possumus dicere, ꝙ uiua dicuntur, ut prętactum est effectiuè. Intendit autem commentator, quòd primus orbis non solummodo sit uitę principium. sed etiam causa conseruationis uiuentium. Vnde dicit philosophus, quòd principia, quę sunt in orbibus sunt effectiuè uiua, idest conseruantia uiuẽtes in uita. Cum autem dicitur, ꝙ nulla causa efficiens minus nobilis est causato. Distinguendum est inter nobile, & ignobile, sicut dicetur inferius, ubi patebit, quòd cœlestis corporis forma nobilior est omni uita inferiori quodammodo, uel potest dici, ꝙ illud uerũ est de efficiẽte ꝓprio, & immediato in ꝓductione uniuoca, ut cũ animal producit̃ ex animali, uel planta ex planta.

Responsiones ad quadam in contrariũ obiecta. Cap. XLIII.

POtest autem aliquis contra prędicta opponere, quòd ut dicunt Aristoteles, & Auicenna, omne generans habet apud se spẽm rei generãdę, & efficiẽs uel producens rei producẽdæ. Species autẽ rei uiuẽtis non nisi apud rem uiuentem potest esse, cũ ipsa rei spẽs nõ sit minus spiritalis ipsa re, sed magis uel æquè. Cum ergo supercęlestia corpora sint producentia res ui-

uentes

nentes in esse, uidentur ipsa viuere. Cæterū nihil dat, quod aliquo modo non habeat, quin potius oē dans vel agens habet illud quod dat vel agit aut vniuoce cum recipiēte aut aliquo mō excellentiore. Cum itaq; nullus sit excellentior modus habendi vitam q̄ viuendo, necesse est viuere qđ dat vel agit vitam in aliquo. Deniq; dicit Augustinus in libro confessionum, ꝙ nullum corpus corpori uitam præstat. s. ꝙ sit corpus tm̄. At verò generans siue producens animalia ex putrefactione siue materia putrefacta, non est nisi cælū cū stellis ac uirtutibus cælestibus, quæ agunt in illa materia. Relinquitur ergo, ꝙ cælū cum stellis siue virtutibus cælestibus fit res viuens ut uř. Nos aūt dicimus, ꝙ reuera sicut in prima philosophia vult philosophus. Oē qđ fit, fit ex conuenienti tam in naturalibus quàm in artificialibus. In naturalibus, ut cum aīal facit animal. In artificialibus, vt qñ mediāte forma in mente artificis efficitur forma consimilis in artificiali. Sed determinatur ibidem a commentatore quibus concurrentibus hoc intelligi debet, ut. s. forma rei siue similitudo sit in agēte non in instrumēto. & in agente ꝓpinquo nō remoto, & essentialiter nō accidētaliter. Spēs. n. rei ꝓducēdę in esse p instrumētū aliqđ, nō est in ipso instrumēto, vt spēs imaginis nō est in securi uel dolabro. Nec spēs hoīs producendi in esse est in sole, neq; in agente accidentaliter, ut in agente non ſm intentionem neq; propter finem. Sed qñ est agens propriè non vt instrumentū, & agens propinquum, ut homo agit in generando hominem, essentialiter non casu, vt est in eis, quæ fiunt ex causis agentibus propter aliquid, tunc fit quod fit ex conuenienti, & generās uel producens habet spēm rei agendę vel producēdę. Porro dās uel agens aliquid actione uniuoca habet illud mō vniuoco. Agens autem aut dans spēm alicui ex proposito habet illud, quod dat, s. spēm illius excellentiore mō. Agens. n. aliquid ex proposito, qa agit comprehendendo habet spēm eiusdem in intellectu. Spēs autem rei modo excellentiore est in intellectu, q̄ in ipsa re, quia est in maiori puritate, & immaterialitate. Et hoc maximè verum est in intellectu, q̄ in primo agente. In quo excellentiori modo sunt species rerum q̄ in ipsis rebus. Vt. n. dř in. 11. primæ philosophiæ, causæ non tm̄ sunt in eis, quæ fiunt, sed ea, quæ sunt extrinsecus sunt causa. Super quod dicit cōmentator, ꝙ primū mouens mouet ad oēs formas, & ꝙ forma primi mouentis est aliquo modo oēs formæ, ut autem ibidem exponitur, est principiū extrinsecus dupliciter primum & ſm. Primum est cōe omnibus mouentibus, & hoc est principium de quo dicit, ꝙ forma primi mouentis est aliquo modo omnes formæ. Secundum autē principium, quod est commune, & remotum, non est de necessitate conueniens, idest conforme. Hoc autem principium est illud, qđ est cœli actio, quod est agens ex natura non ex proposito. Vnde tale agens uel dans aliquid non habet illud, quod dat.

Adhuc ad idem. Cap. XLIIII.

Itaque quod dicit Augustinus, ꝙ nullum corpus corpori vitā præstat, uerum est de principio intrinseco, quod per sui vnionem uiuificat, tale enim non potest esse nisi forma spūalis. Et huius ratio est, quia ut supra dictum est, uita est uigor, qui non potest procedere nisi a substantia simplici carente extensione propter suam actualitatem, & nobilitatem. Si autem intelligit de principio extrinseco, sic non est uerum, nisi intelligatur, ꝙ nō dat uitam per uirtutem omnino corporalem. Potest. n. corpus cęleste hře uirtutem aliquam uiuificatiuam, per quam dat uitam aliquo modo, quæ quidem non est omnino corporalis, licet habeat esse in corpore. Et ideo ex hoc non sequitur, ꝙ hmōi corp⁹ uiuat. Potest etiam & aliter dici ad hoc & prędicta. Qđ illud est uerum de eo, quod dat vitam sicut principium effectiuum, cui principaliter attribuitur forma rei generandæ; & ideo locū non habet, qñ agens exterius se habet in ratione excitātis illud, quod latitat interius. Sicut calor fimi (ſm quod experientia docet) de ouo facit pullum. In alia. n. de ouis positis in fimo producūtur pulli sine decubatione gallinæ, nec tñ habet vitam, nec spiritualem uirtutem, sed per corporale exterius excitatur spirituale latens interius. Nec hmōi productio attribui debet excitanti tanquam principali efficienti, sed magis illi qui illam rationem indidit, qui etiā hoc explicat tpe oportuno. Vnde Aug. lib. 12. de Ciuitate Dei. Deus operatione qua nunc usque operatur facit ut numeros suos explicēt semina, & a quibusdā latentibus ac inuisibilibus inuolucris in formas uisibiles huius quas aspicimus decoris euoluāt: & sic intelligi pōt in proposito. Sicut enim ex causis nascentium quibus mundus grauidus est ſm August. tpe oportuno animalia quædam producuntur in esse operatione consimili in specie virtute cęlesti cooperante, ut in generatione uniuoca. Simili modo ex eisdem causis producuntur quædam animalia in esse, mediante virtute cælesti excitante virtutem intra latentem sine operatione consimili. Hmōi sunt illa, quæ exeunt in esse ex corporum corruptione. Et sicut prima ꝓductio siue uirtus ad producendum est indita creaturis mō isto a prouidentia conditoris, sic & secunda, modo secundo. Vñ Aug. ad Orosium. Multa itaq; uidemus animalia ex corruptione corporū maximè mortuorū nasci. Nunquid tunc creata sunt qñ ipsa corpora, absit vt tūc creata dicant̄ qñ ipsa corpora, sed corporibus insita sunt, & quodāmodo initiata, quæ sūt tpe exoritura. Sicut. n semē cuiuslibet arboris habet quādā vim, vt cū obrutū fuerit in terra oriatur & virgultū ꝓducat. Deinde ramis nihilominus cōstipata dilatetur. Et frondibus ab eisdē ac floribus decorata fructificet: ita est in corpore ut ita dicā quoddā seminariū, vnde suo tpe curāte ꝓuidentia Dei aliqua genera oriantur.

De comparatione formæ cælestium corporum ad vitam inferiorum. Cap. XLV.

Forma verò cœlestium corporum licet uita non sit, tñ quo ad quędā nobilior est omni uita istorum inferiorū. Est enī omnino separata a contrarietate, ideoque incorruptibilis est per se ac per accidens loquendo physice, & quantum ad hoc est nobilior tam uita sensitiua, q̄ uegetatiua. Licet. n. neutra cōposita sit ex contrarijs, utraque tñ sequitur contrariorū mixtionem, & ideo utraq; est corruptibilis. Prętérea forma corporis cęlestis omnino est inalterabilis, & impassibilis, & quantū ad hoc est nobilior etiam, q̄ vita intellectiua hoīs, qm̄ hmōi uita est alterabilis, & passibilis quodammodo sequendo complexionē corporis. Deniq; nobilioris sunt cōditionis corpora cęlestia, quātū ad uirtutem influunt in inferiora, qua. s. illa in esse ꝓducuntur, & conseruant̄, & etiā quantū ad eorū formæ nobilitatē, qua omnino appetitus materiæ terminat̄, quæ. s. duo nō inueniuntur in illis, q̄ uita perficiunt̄. Verū licet corpus cæleste nobilius sit corporibus uegetabiliū ac sensibiliū quantū ad luminositatis, & incorruptibilitatis ac cęterorū ꝓtactorū ꝓprietatē, tñ non quantū ad uitā suscipiendi aptitudinē siue dignitatē. Forma qppe uiuificatiua multarū operationū est principiū. Ideoq; corp⁹ ad hmōi formā aptū nō pōt esse, nisi corpus ethrogeniū, & quantū ad naturā cōplexionis, q̄ ex multis est causis, & quātū ad esse organizationis. Quæ qa nullū cęleste corpus habet, ideo tātā idoneitatē respectu vitæ non habet. Sed forsitā aliquis objiciet, quod in 11. primæ philosophię scriptū est, principiū mouens cęlū mouet sicut mouet desideratū, & intellectū. Ex quo arguit cōmētator, ꝙ cęlū est animatū, si. n. mouet cęlū, sicut desideratū, & intellectū, tunc illud mobile, quod mouetur ab illo. s. cęlū est desiderās, & intelligens, ac per cōsequēs animatū. At philosophus de ultimo mouente loquitur, qui nullo mō nec per se nec per accidēs mouetur, & dř mouere, vt desideratū, & intellectū, non qa desideratū sit & intellectū ab ipso primo orbe uel alijs, sed a motore primi orbis. Ponebant. n. intelligentias motores orbiū, vt iā superius ostensum est. Dř autē mouere vt desideratū, & quantū ad effectus, qui fiūt in inferioribus per motū orbis primi, & aliorū, & quantū ad effectū assimilationis ipsorū orbiū ipso primo. Motores. n. orbiū desiderant, & intelligūt ab ipso primo mouēte aliquos effectus fieri in istis inferioribus mediante motu corporum supercęlestiū, & etiā in ipsis corporibus cęlestibus, quorum ipsi sunt motores coniuncti. Effectus in orbibus istis est assimilatio ipsi primo. Vel pōt aliter dici, ꝙ primū mouet, sicut mouet desideratū, & intellectū, non qa ipsa mobilia seu mota. s. corpora cęlestia desiderent, & intelligant ipsum, sed quia ipsum primū mouens mouet sicut illud, quod desideratur, & intelligitur, idest sicuti finis mouet desiderantes ipsum, & intelligentes. Hoc est, mouet nullo modo motus. Vnde cōmentator ait. Cū primū mouēs mouet, & non mouetur, neq; ſm accidēs neq; ſm seipsum sicut mouetur anima, quæ est in corpore. Necesse est ut iste motor moueat quemadmodum desideratum, & affectatum mouet nos.

Vtrum viuat aliquod animal carens sanguine. Cap. XLVI.

Qvoniam aūt in multis locis dicit scriptura, ꝙ aīæ. i. uitę sedes est in sanguine. Vř ꝙ nec anima, nec uita sit in carentibus sanguine. Econtra verò certa nouimus experientia, ꝙ multa genera piscium uiuunt sanguine carentia. Cumq; aīa sit spiritualis substantia, non habens situm, nec determinans sibi partem in qua sit per incisionē. Merito quæri potest cur in sanguine dicatur habere sedem. Cæterum cum sedes animæ vel vitæ ē in sanguine cū in omnibus membris sit sanguis, in omnib⁹ erit sedes uitę. At huic contrariū habetur in libro de motu cordis, ubi dř ꝙ cor est proprium uitę domiciliū. Nos itaq; dicim⁹, ꝙ quędam carentia sanguine uiuunt, & animas habent. Cū autē dř animę sedes esse in sanguine, ibi dicitur anima uita carnalis, quę finit morte. Vnde super illud uerbum Leuitici. Anima carnis est in sanguine, dicit Augustinus, ꝙ in sanguine aliquid est uitale, quia per ipsum maximè in hac carne uiuit, quia per oēs corporis uenas diffundit̄, ipsaq; corporis uita anima uocat̄, non uita quæ migrat, sed quæ morte finitur, qua uidelicet locutione utitur & Apostolus dicens. Nō facio animā meā præciosiorem, q̄ me. Vita ergo hominum temporalis, & uita pecudum in sanguine dicitur esse, quia inter quatuor humores sanguis est temperatissimus

peratissimus, & maximè amicus naturæ. Oĩaq; mẽbra tã solida quàm mollia a sanguine tanquã nutrimento hñt ortũ, q̃a membrorum oium sanguis est nutrimentum. Quod ergò dr̃, anima & vita in sanguine habent esse vel sedẽ, intelligi debet in habentibus sanguinem. Nec ibi sumitur anima pro ſpũali substantia, q̃ est corporis perfectio, viuificans illud sua præsentia, sed ut dictũ est, pro corporali uita, cuius sedes dr̃ esse in sanguine, quia sanguis est maxime amicus naturæ, ac per hoc maxime conseruatiuus uitæ. Et ut legitur ĩ libro de motu cordis. Calor, & humor conseruatiua sunt uitæ, quæ sunt propriæ qualitates sangu nis, maximè quia nutrimentum membrorũ est sanguis, quorũ esse, & ordo est propinqua dispositio ad informationem animæ. Ex cuius colligantia cum corpore est uita corporalis. Denique cor dicitur uitæ domicilium ratione præsidentiæ uis uitalis, & hoc non impedit, quin etiam uita sit in alijs membris.

De quadruplici assignatione sedis uitæ in corpore. *Ca. XLVII.*

POrro quia sedes animæ vel vitæ q̃ndoq; dr̃ esse sanguis, ut in leuitico, q̃nq; cor in Euangelio, & etiam in libro de motu cordis. Q̃nq; verò caput, sicut ponitur a Cassiodoro. Et q̃nq; cerebrus assignationis. Ad hoc desacili potest ex prædictis respondeti ex parte, cur. s. sanguis dr̃ sedes uitæ, quia maximè est amicus naturæ, ac per hoc maximè conseruatiuus est uitæ. Similiter ẽt dr̃ cor domiciliũ vitæ, rõne. s. p̃sidentiæ vis vitalis, q̃ primò uiget in corde. Cur aut caput dr̃ sedes aiæ, rõ est membri sublimitas, & figura q̃ bene cõpetit sublimitati rõnalis creaturæ. Vnde Cassiodorus, plurimi ait, in capite manifestãt aiam insidere ad similitudinẽ aliquã diuinitatis, si fas est cũ reuerentia th̃ dicere, quę licet oĩa ineffabili substantia sua repleat, scriptura th̃ cerebro eã insidere confirmat. Dignũ est. n. ut peteret arcẽ, q̃ se nouerat cœlesti operatione sublimẽ, & tali loco p̃ cæteris uersari, unde reliqua mẽbra debuissent cõpetenti regimine gubernari. Nã & ipsa figura capitis speroyde pulcherrima est, quã sibi immortalis atq; rõnalis aĩa dignè faceret mansionem. Itẽ medici ponunt cerebrum esse templũ siue sedem aiæ, & hoc maximè quantum ad illã partẽ aiæ, quæ est cognitiua. Sicut. n. in templo tres sunt partes principales. s. vestibulũ, consistoriũ, & apotheca, ita fantastica cellula, logistica, & memoralis, partes sunt cerebri principales. Anima ergo fantastica cellula quasi in vestibulo diuet fas per imaginationem suscipit formas. In logistica cellula quasi in consistorio de imaginatis ratione discernit. In memorali verò cellula quasi in apotheca anima ea, quæ imaginatio recipit, ratio discernit, per memoriam conseruat.

Vtrum ante organizationem uita sit in embrione. *Cap. XLVIII.*

HAbet autem quæstionem, vtrum in embrione uita sit ante organizationem, vr̃. n. hoc in libro de animalibus sentire Aristoteles d cens, ꝙ oẽ cõceptũ uiuit, sicut uiuunt arbores. Et uocat conceptũ semen a generante in matrice relictũ, In eodem quoq, dicit, ꝙ non põt aliquis dicere conceptũ aiam oĩno non hr̃e, & vita priuatum esse. Cæterum in libro de motu cordis sic ordinant actus aiæ. Viuit aĩa, & vegetatur, sentit & mouetur, discernit & intelligit, & quæ ex illis oriuntur non facile, mirabilia habet efficere. Harumq; potentiarum hæc prima distãtia est ꝙ vitam quasi primam sequuntur cæteræ, sine qua nullam cæterarum inesse possibile est. Actus verò consequentes necessariò præsupponunt priorem. Cum ergo in embrione uigeãt actus cõsequentes ad uitã actus uegetandi, & augmentandi, & hmõi. Relinquitur ꝙ in illo sit actus prior qui est vitæ siue uita. Prꝙterea cum sine uirtute uegetabilis ac sensibilis non possit organizari corpus hoĩs, & præparari conuenienter ad susceptionem animæ rõnalis, necesse est ut vr̃ prius esse uegetabilem ac sensibilem in semine, quàm organizato corpori rõnalis infundatur. Hoc etiam vr̃ velle philosophus in libro de animalibus dicens. Necessariò erit in conceptu prius aĩa cibatiua, & cũ creuerit erit in eo sensibilis aĩa per quam dr̃ aĩal, & non est aĩal simul. Deniq; in libro de motu cordis scriptum est. Vitam actu æqualiter oĩbus inesse necesse est. Aequè enim est uiuens embrio, & adolescens. Et ecõtrario potest obijci, quod dicitur in eodem libro, aĩatum & uiuens paria sunt ad se inuicem. Si ergo uiuit embrio est corpus animatum, ac per consequens planta vel animal, quorum vtrũq; falsum est. Cæterum ex hoc sequeretur, ꝙ plures animæ secũdũ substantiam essent in homine quolibet. Cuius contrariũ legitur in libro ecclesiasticis dogmatibus, ut iam superius de dictum est.

Opiniones variæ de eadem materia. *Cap. XLIX.*

CIrca hanc itaque materiam diuersi diuersa sentiunt. Quidam enim prædictis uerbis Aristotelis innitentes dicunt, ꝙ embrio uiuit ante organizationem, & habet animam uegetatiuam ac sensitiuam ante animæ rationalis infusionem. Et hi ponunt hominem hr̃e tres animas, vel tres animæ substantias, ut iam dictum est alias. Quidam. n. dicũt ꝙ tres animæ sunt in homine. Quidam verò ꝙ quamuis tres sint substantiæ, non tamẽ tres animæ. At hæc positio cõtraria est Augustino manifeste dicenti nõ esse plures animas in uno homine. Nam in libro de anima, & spiritu legitur. Anima dũ carne exuta est, uiuit ac uidet, audit, omnesque sensus, & ingenia uiuaciter tenet. Homo enim anima sentire diceretur exuta, nisi potẽtiam sentiendi haberet ex essentia sua. Illaque virtute qua anima sentit sensificat corp⁹ quod perficit. Alij verò supposito, ꝙ rationalis habeat suam uegetatiuam, & sensitiuam, ponunt necessariò duas uegetatiuas, & duas sensitiuas in eodẽ esse, prioresq; cessare ab operatione fortiori virtute superueniente. At uerò, nec hoc uidetur probabile, quia teste philosopho, Natura nihil agit frustra, multoque forti⁹ actor naturæ. Si autem esset in homine duplex uegetatiua, & duplex sensitiua, altera esset frustra. Ex hoc etiam sequeretur, ꝙ in homine plures essent animæ per substantiam distinctæ, cum animę potentia non fit sine substantia. Quidam autem ponũt priores corrumpi rationali adueniente, & tanquam ad tempus commissas completa organizatione deficere. Sed hoc quoque nõ ur̃ probabile cum organizatione completa fortius uigeant uegetatiua, & sensitiua eo ꝙ fini suo sunt magis coniunctæ. Denique unde esset illis deficiendi ratio uel causa, cum animę huiusmodi non habeant deficere, nisi ex aliqua dissolutione siue corruptione facta circa earum subiecta.

Probabilior Alexandri sententia. *Cap. L.*

POssumus ergo dicere sine prꝙiudicio, ꝙ propriè loquendo non uiuit embrio eo modo quo illud, quod habet animam siue formam ac perfectionem dicitur uiuere, sed impropriè loquendo, & extenso nomine. Sic enim omnia illa dicuntur uiuere quibus communicatur aliqua operatio uitę, siue hoc fit ex animæ prꝙsentia uiuificantis id, & informantis, siue ex contiguatione vel continentia cuiuslibet uiuificati, uel uiuentis ex animę præsentia illud informantis. Sic etiam poma uiuere dici possunt non quia uiuificentur ex animæ prꝙsentia informantis uel uiuificantis illa, sed ex influentia q̃ ex planta recipiunt, cui contigua sunt, sic ergo embrio uiuit loquendo impropriè, quia non ex p̃sentia informantis animæ, sed ex influentia quam recipit a corpore continente. Vbi autem dicit Aristoteles, ꝙ conceptum uiuit sicut arbores, ibi sumitur viuere pro vegetari. Et hęc dictio sicut notat similitudinem quantum ad genus actus, non quantũ ad modum, vt sit sensus. Conceptum, & arbores hanc habent similitudinem inter se, ꝙ vegetatur vtrumque. Quod autẽ dicit idem philosophus, ꝙ dici non potest cõceptum animam oĩno nõ hr̃e. Sic debet intelligi, ꝙ habet animam operãtem in ipso, idest operationem animę, non th̃ habet animam informantem se. Vnde facienda est vis in hoc, quod addit omnino, quia. s. non potest verè dici animam omnino. i. quantum ad substantiam, & quantũ ad operationem separari a concepto. Ad hoc autem, qđ obiectũ est, ꝙ viuere est primus actus animę, quem prꝙsupponunt consequentes dicimus, ꝙ eodem modo habent ordinem quo habent esse. Cum. n. datur alicui uita mediante anima illud informante, consequenter vegetatur ac sentit eadem mediante. Cum autem datur alicui uita aliquo mõ ex contiguatione, & continentia alicuius alterius, quod ex animę prꝙsentia se informantis uiuificat̃, consequenter uegetatur ac sentit illo mediante a quo continet̃, & hoc per influentiã quã ab illo recipit. Et notandũ, ꝙ in decisione seminis a generante derelinquitur uirtus in semine, q̃ inualescit, & uigorat a uirtute continentis, sicut natura q̃nq; confortatur, & roboratur opere artificis. Vnde uirtus illa seminis sic roborata operatur ad organizationem, prꝙparatque corpus ac reddit congruum ad animę rationalis susceptionem incessanter cooperante, & influencę ipso continente. Vnde non est necesse prius uegetabilem ac sensibilem embrioni per modum informãtis, ut sic prꝙparet̃ ad susceptionem rõnalis, sed solũmodo p̃ modum exterioris ipsum corpus prꝙparantis, qđ debet esse organũ ac perfectibile ipsius animę perficientis. Qđ autem dicit philosophus, ꝙ erit in conceptu prius anima cibatiua, & postea sensibilis anima, potest intelligi quantum ad operatiuam non quantũ ad substantiam informatiuam. Prius enim in eo fiunt operationes vegetatiuę, quę sunt alimento uti, & augmentari, quàm opera sensitiuę, & prius opera sensitiuę, quàm intellectiuę. Si autem obijcitur, ꝙ non est virtus sine substantia, dicimus, quòd est substantia in qua uirtus radicatur, & est substantia, quà quandoque uirtus defertur. Vnde potest dici verè, quòd nunquam est uirtus sine substantia radicabili uel deferente. Quod autem animatum, & uiuens ad se inuicem paria sunt, intelligitur de uiuente per prꝙsentiam uiuificantis animę, quod dicitur uiuens propriè. Vbi autem dicit philosophus, ꝙ ęquè est uiuẽs embrio, & adolescens, embrio extenso nomine dr̃ fœtus, & organizatus.

Vtrum in humoribus sit uita. *Cap. LI.*

VIdentur autem etiam humores uiuere, quia nihil resurget, nisi quod uiuit. Cum illud, quod resurget de ueritate sit humanæ naturæ. Quod autem resurgant humores, patet in corpore saluatoris, in quo resurrexit sanguis,

sanguis, cuius sacramentũ est vini specie in sacramento altaris. Sanguis.n.ibi sumptus est glorificatus viuunt ergo humores vt vr. At obijci pôt econtrario, quia nihil viuit qđ non sit colligatũ membro, humores aũt non sunt colligati membris, sunt em̃ in partibus corporis sicut in vase.s.in venis, vnde fit horũ diminutio sine læsione corporis. Præterea ipsis humoribus nutriũtur membra. Alimentum autẽ quo mẽbra nutriuntur non est uitæ subiectũ, donec cõuersum fuerit in membrũ. Deniq; ab aĩa nihil instabile, & fluxiuum uiuificatur, & ideo, nec dr̃ uiuere, nisi quod habet stabilitatẽ, & fixionẽ in corpore, at humores hmõi sunt, quia continuè fluunt ac refluunt. Dicimus ergo, ꝙ viuere dictum de corpore tripliciter accipi pôt.s.propriè, minus propriè, & minimè propriè. Propriè dr̃ viuere illud corpus, qđ unitur aĩæ ipsum perficienti, sicut corpus organicũ iam actu ab aĩa perfectum. Minus propriè dr̃ uiuere, quod licèt non sit coniunctum animæ perficienti, coniunctum tñ est corpori habenti animam vt perfectionem, & licèt non habeat animam, tñ habet aliquam vitalẽ uirtutẽ, per quã & per uirtutẽ alienam.s.alicuius contigui vel continentis habet operationes consimiles rei uiuę, sicut in præcedentibus dictum est de embrione, & sicut de capillis est, & unguibus. Minimè propriè dr̃ uiuere, quia ex colligatione sui cum corpore viuente recipit aliquam vegetationẽ, vnde est in dispositione ad unionem cum corpore viuificato, & est sicut instrumentum respectu vitalis uirtutis, quamuis nõ sit vnitum animæ, nec habeat uirtutem uitalem intra se. Et per hunc modum dicuntur uiuere spiritus, & humores, qui deseruiũt uirtuti uitali, & per illã quodammõ in corpore uegetanť, & augmẽtantur, & restaurantur. Vegetanť dico cõiter loquẽdo, eo modo quo dr̃ uegetari in corpore, qđ non putrescit uel corrumpitur. Sic ergo impropriè, accepto uiuere, cõcedi pt, ꝙ humores viuũt. Si autem propriè accipiať, sic dicendũ est, ꝙ non uiuunt. Nõ solũ resurget, qđ uiuit primo mõ dicto uiuendi, sed & qđ secũdò sicut capilli, & ungues. Et ẽt qđ tertiò sicut humores, qui resurgent, ut dicunt quidã, fortè ad decentiã repletionis, & vacuitatis in corpore siue in uenis, uel ad cõplementũ cõrporis humani. Qđ autẽ dicit Damascenus Chri corpus esse factũ ex purissimis beatæ Virginis sanguinibus, nõ intelligiť de sanguine, q est vnus ex quatuor humoribus, sed ibi sanguis ꝓ carne sumiť. Rectè tñ illa portio carnis dr̃ sanguis, q vim habeat seminis. Sãguis aũt magis ꝓpinq conformis est semini, q caro. Vnde ẽm Damas.in Virgine erat semẽ diuinum. Si aũt obijciť, ꝙ sanguis est propinquior vitæ, quàm cætera, q magis distãt a corde, q.a.s.in cor ẽm Cassiodorũ est purissimus sanguis, qđ est domiciliũ vitæ, & ita vr̃ sanguis uiuere. Dicimus, ꝙ hmõi ꝓpinquitas nõ est cẽ uitæ, sed potius aptitudo suscipiẽdi uiuificationẽ, q ꝓuenit ex ꝓpinquitate uel conformitate armoniæ ac numerorũ, q est rei uiuentis ad aĩam uiuificantẽ. Deniq; licèt humores nutriant, & augmentenť ex cibis sanis, & naturæ amicis. Nõ tñ sicut q uiuũt ex influẽtia aĩæ pficiẽtis illud, qđ cõtinet ipsos humores. Vñ eadẽ impropietate qua dñr uiuere, dñr & nutriri, & augmẽtari, ꝓut & dñr opera uegetatiuæ, qđ iõ dico, q.a in aliquo nutriri, & augmentari nõ est opus uegetatiuæ sicut ĩ igne.

Quòd virtus vitalis causa sit anhelitus ac respirationis, & cæterorum. Cap. LII.

SIcut autẽ superius dictũ est, ꝑ uirtutẽ uitalẽ fit dilatatio similiterque reductio, ꝑ quas utrasq; fit anhelitus, ac respiratio. Est aũt anhelitus vnus ex uoluntarijs motibus, mouet.n.pectus, & pectoris motus fit ꝑ neruos, q lacertis inter costas positis continuantur. Ois aũt motus, qui fit ꝑ neruos & lacertos uolũtarius est, Hinc est, ꝙ hõ qñ uult spũm suũ artare pôt, & respirationẽ ꝓhibere: utilitas anhelitus ac necessitas est custodia naturalis caloris in sua tẽperãtia, uitalisq; spũs refectio, sed & animalis spũs generatio. Custodia namq; naturalis caloris in sua tẽperantia fit ꝑ ingressum aeris frigidi tẽperantẽ, quo refrigeret eoq; recreeť, q ex ipso fit inflãmatio ualida fumosq; uapores emittat, qui fiunt ex sanguine, q est caloris naturalis materia. Refectio quoq; spũs uitalis, & generatio spũs aĩalis fiũt aeris ingressu tẽperatẽ frigidi. Vtilitas ergo, q ad corpus ex anhelitu ꝓuenit magna est, cum sit & firmitas, & subsistẽtia uitæ per spũs. Spirituũ aũt firmitas, & robur ꝑ naturalis caloris fit tẽperãtiã, q.s.tẽperantia est ꝑ tẽperatũ anhelitũ, bonitatẽq; regiminis ꝑ cibos, & potus sanguinẽ tẽperãtis, quẽ cõ stat esse materiã caloris naturalis. Necessitas tñ caloris naturalis prior est ad anhelitũ, q ad cibũ, & potũ, maiorq; huius q illorũ utilitas est. Nã abstinere a cibo, & potu diutius pôt homo, uiuere uerò diutius non poterit si anhelitus priuaretur officio. Deniq; si quẽ quasi suffocaueris, quoddammõ uiuũ dimiseris. Primo oĩum ad respirationem accelerat aeri quo quæ ex calore sunt cordis incõmoda, sedentur. Vaporesque fumosi, qui in eo congregati sunt egrediantur, sicque calor ad temperantiam suã reuertatur. Dehinc ad aquam appetitus eius conuertitur, deinde uerò ad cibos.

De corruptione naturalis caloris ex interioribus causis. C. LIII.

QVod autem dicit. Galienus mortis causam esse naturalis caloris temperantiæ corruptionẽ, intelligi oportet hmõi corruptionem aut ex mouentibus ab interioribus corporis esse causis, aut exterius aduenientibus. Et quæ quidẽ ab interioribus mouentur, aut sunt causã corruptionis organorũ eius aut qualitatis ipsius aut materiæ. Corruptionem organorum dico, quæ accidit cerebro uel cordi uel hepati. Cerebrum.n.si corrumpatur, cessat uirtus mouens, quæ ab eo ad pectus mittitur, cessatque anhelitus, & naturalis calor extinguitur. Corde uerò corrupto, uirtus uitalis deficit, qua aer a pulmone ad cor trahebatur. Porro si corrumpitur hepar cessat uirtus generans sanguinem, qui est materia caloris naturalis. Horum autem corruptio ꝑꝑ incommodum accidit aut ex malo complexionis, aut ex malo organi. Complexionis malum aut calidum est ultra modum exurẽs, sicut accidit in febre causon. Aut frigidum, sicut in passione, quę coagulatio dr̃. Morbus organicus est, ut apostemata calida uel frigida, quę alicui membrorum illorum accidunt, sicut frenesis cerebro, uel etiam opilatio, quę aliqñ accidit cerebro, ut in apoplexia aut epilepsia, quibus utriq; uentriculi cerebri frigido, & crosso humore corrumpuntur. Vnde nec uirtus ab eo mouens ad pectus mittitur, et ob hoc anhelitus artatur, et deficit. Aliqñ uerò accidit pulmoni, unde nec ad illum penetrat aer, nec per ipsum ad cor, et ob hoc naturalis extinguitur calor. Similiter, et si uenis hepatis opilatio fiat, ad eum non peruenit aeris recreatio, sed refrigeratur, et deperit sanguinis generatio. Hæ itaque causæ mortem afferunt, et accelerant, et magis, quę ad cor descendunt. Nam quidem, et hepar si uehemens illis inferatur incommodum, & mortem pariũt cito Si uerò paruũ quoquomodo portať, et curari potest. Naturali uerò calor accidens corruptio causa qualitatis ipsius. Aut ꝑꝑ fortissimum fit calorẽ sicut in esurientibus febribus, quę calorem naturalem penetrãt ipsumque dissoluunt, et anihilant. Et similiter qñ quis medicamen nimis calidum sumpsit, ut euforbium uel huiusmodi. Aut propter exuberantem frigiditatem, sicut in paralisi cęterisq; frigidis morbis, qui naturalem calorem extinguunt. Similiter, et medicamen bibenti frigidum ut opium uel cicutam accidit caloris naturalis extinctio, et ipsi᷒ materię coagulatio. Corruptio denique materiei naturalis caloris aut ipsius imminutione fit aut augmento. Imminutione quidem sanguinis aut aliquo aliorum humorum euacuatione superabundanti aut fame aut siti. Dissoluuntur enim corporis humiditates, et calor naturalis extinguitur materię suę priuatione. Augmento uerò materiei, sicut in morbis, qui ex repletione fiunt humorum aut aliarũ materierum ut cibi uel potus. Corpus.n.cum sic repletum est non superest in eo locus aeris respirationi, quem percurrat. Fitque ab inde naturalis caloris suffocatio, sicut accidit ultra modũ ebrio ex uenarum crebrique repletione. Fit etiam plerumque mors subita, sicut his quibus corpora sunt pinguissima.

De corruptione eiusdem ab exterioribus. Cap. LIIII.

COrruptio uerò quę naturali calori ab exterioribus causis accidit, aut ipsius euacuatione fit, aut eiusdem ad interiora suppressione, aut etiam repletione, aut anhelitus priuatione, aut substantię uel qualitatis ipsius corruptione. Euacuatio eius fit, aut per euacuationem substantię ipsius aut materię, euacuatio substantię fit quãdoque nimio gaudio quod huiusmodi repente accidit, egrediturque calor ad exteriora corporis simul, diffunditurque ac dissoluitur, et refrigeranturque exteriora corporis, sequiturque mors. Accidit autem in hac specie naturali calori. quod lucernę, si uentus in eam sufflat ualidior, ignis etenim soluitur, et extinguiť. Itaq; contingit, et nos quodam nimio subitoq; gaudio exultantes, repente mortuos esse. Qñq; uerò pectori uel cerebro uulnus accidit, et ad eorum concaua peruenit, substantiãq; naturalis caloris euacuat. Euacuatio materię fit, ut si uulnus alicui fiat, aut uenę, aut arteriarum incisio ac ruptura, defluatque tãdiu sanguis, donec extinguatur calor natutalis, et fiat mors. Accidit enim tunc calori naturali, quod lucernę, cum ab ea defecerit oleum, ut extinguatur. Corruptio naturalis caloris ex eius ad interiora suppressione est, sicut accidit illi cui subitus magnusque fit timor. Ingreditur enim totus naturalis calor ad interiora corporis simul, et conglobatur, et extinguitur, fitque abinde subita hominis mors. Corruptio eiusdem causa repletionis est, ut fit illis, qui aqua suffocantur ex concauitatis corporis eorum repletione a multitudine aquæ, ita vt anhelare non possint. Accidit enim tunc ei, quod et igni lucernę, si multa fit in ea olei superfusio. Illi enim immergitur ignis, et extinctus perit. Corruptio eius ex anhelitus priuatione fit, sicut accidit illi, cuius os, et nares obturantur, cuiusque iugulum artatur fumo, et aeris ingressu prohibito, superfluitates fumosę cordi superfunduntur, sicque calor naturalis extinguitur. Accidit enim ei, quod et igni lucernę, cum super eum uas spissum inuolui-

inuoluitur,& ꝓhibet illi obuiũ esse aera fumus,qa super ignem conglobatur, vnde & extinguitur. Corruptio substantiæ ipsius fit qñq; per aeris mali respirationẽ,quem miscent humidi putridiq; vapores,sicut illi qui soluuntur a cadaueribus mortuorum, quæ putrida sunt,quiq; a paludibus surgunt, &a veteribus foueis,in quibus est lutum magnę putrefactionis. His.n.corrumpitur substãtia caloris naturalis, vñ mortui sunt plurimi ad hmôi loca descendentes.Illic.n.accidit calori naturali,qđ & igni lucernę si in multo ponit̃ fumo , vel in loco vbi multi fortesq; vapores surgũt,q illũ extinguũt. Qñdoq; verò fit reptiliũ venenatorũ morsu vel ictu , quorũ virus per corpus hoīs diffundit̃, calorisq; naturalis substãtia corrumpitur. Corruptio qualitatis eius fit qñdoq; quia nimio calore calefit, dissoluiturq; & refrigerat̃, sicut accidit ei qui diutius in balneo magni caloris immorat̃, aut ad æstũ solis plurimũ,tũc.n.accidit ei quod & luci , si iuxta magnum ponatur ignem,aut ad maximum solis calorẽ. Extinguitur etiam qñdoq; ubi frigore nimio refrigeratur intantũ ut coaguletur,sicut accidit illis qñdoq; sup quos cadit nix.Cōgelantur.n.& moriuntur a naturalis extinctione caloris,cui tũc accidit,quod lucernę,si ponatur in frigoris nimij loco. Hæc de vitali uirtute agente sufficiant.

De virtute vitali patiente. Cap. LV.

VIrtus aũt vitalis patiens est per quã ira fit & disceptatio quęq; indignationem,& extollẽtiam ministrat. Et dicta est patiens,eo ꝙ naturali calore fiat,cum ab exteriorib⁹ eum aliquid cōmouerit,ita ꝙ sanguinis cordis ebullitio fiat,naturalisq; caloris egressus ad corporis exteriora simul , & ad ultionem mouetur animę desiderium in eum qui sibi nocuit.Sic etiam dominatio ac decertatio est naturalis caloris exitus ad exteriora cum anima videri desiderat,& apparere in propatulo , fugam & detectionem indignans ne formidulosa dicat̃.Manifestum ex autem harum contraria passionum ex contrarijs causis fieri.Irę namq; cōtrarius est timor, qui fit per naturalis ingressum caloris simul ad corporis interiora,cũ alicui quęuis exterrentia superueniunt,aut ex sonis vt tonitrui, aut ex uisis ur̃ serpentes,feræ vel imagines subitaneæ.Dominationis autem atque certaminis contraria sunt formido,& fuga , quæ fiunt per caloris naturalis recessum ad interiora,sic etiam est de alijs.Hę sũt virtutes vitalis passibilis,& agentis diuersitates. Huius uirtutis originem , & formam communiores philosophi mediciq; consenserunt esse cor. In hoc autem sicut & in naturali parcicipat homo cum omni irrationali animali. Virtus.n.vitalis agens per quam dilatationis,& reductionis est actio, uitam omni animali ministrat.Virtus autem passibilis grauitatem,audaciã , & iram animali dat,& in homine quidem ira , & audacia eũ cum regimine,& discretione virtutis rationalis, cuius sedes est cerebrũ. Habet enim homo potentiam disponendi iram suam. Scitque discernere tempora quibus certamen est necessarium. Animal autem irrationale cum aliquid ei superuenit, hoc operatur sine vlla animi discretione.Hęc de vitali uirtute dicta sint.

De virtute animali,& eius speciebus. Cap. LVI.

VIrtus autẽ animalis est illa cui cerebrum sedes , & fornax est deputata.Huius species sunt tres. Prima est per quam cerebrum suas operatur actiones, hoc est per quam regimen stat,& huius totalitas dicitur mens. Aliæ verò duę sunt ꝑ quas mediantibus neruis sensus fit, & voluntarius motus. Prima quidem quæ mens,& cogitatio dicitur,si diuisionem susceperit in tres partes distribuitur,in virtutem.s.per quam fit fantasia,& in illam,quę cogitationi pręest,& illam per quam fit memoria. His autẽ a cæteris animalibus differt homo,suntque ei proprię,maximè autem cogitatio. Hæc enim aliarum duarũ firmitas est & robur,fantasiæ.s.& memoriæ,quæ ꝑꝑ illam sunt factæ:per cogitationem namque discretio fit,& iudiciũ regimenque,& rerum ad inuicem intelliguntur discrepantiæ. Animalia verò irrationalia propriam operantur actionem sine aliqua discretionis via. Sicut equi propria actio cursus est,tauri aratio, Accipitris venatio,canis quoq; custodia domus,&c,Harũ trium virtutũ cuiq; statio,& locus proprius deputatus est. Fantasiæ.s. duo ventriculi proræ cerebri , memoriæ verò posterior cerebri pars,& cogitationi mediũ. In his ventriculis est spūs animalis, cuius per has virtutes actio est.Et vnaquęq; ꝓpriã habet actionem.Fantasiæ actio est res formare,& imaginari , & ad cogitationem transmittere.Cogitatio verò res imaginatas speculatur, ut actiones,& artes,& scientias,earũq; regimen atq; dispositionem.Et siquidem est de ſis actionibus , quæ manu fiunt,sequit̃ constitutio,& propositum agendi , deinde verò membrorũ motus voluntarius.Si autem est ex his,quæ tm̃ conseruantur,sequitur illã custodia.i.actio memoriæ. Ipsa enim est uirtus qua res cōseruat,quas cogitatio intellectus ordinauit,& formauit,suisq; locis impressit. Durant ergo firmę stabilesque donec necessaria sit earum eductio a potentia in actum. Hæ sunt ergo actiones virtutis animalis per quas regimen fit.Porro virtutis sentientis, & uirtutis mouẽtis operationes extrahet cerebrum mediatione neruorũ, quæ sensui motuiq; sunt organa voluntaria,cũ aliquis spūs animalis,qui in cerebri uentriculis est , & in neruis mittat ad oĩa membra.Vnde cũ aliquis neruorum qui ad aliquod mẽbrorũ illud puenit inscidit̃ur,mẽbrũ illud sensũ, motuq; priuat̃.

Alia diuisio virium animæ secundùm quosdam. Cap. LVII.

GVil.de cōchis. Virtus ergo est possibilitas in membris cōstituta,quod est suum perficiens. Cumque tres sint spẽs uirtutis.s.naturalis,& spiritualis, & animalis. Naturalis quadrifariam diuidit̃.Est.n.appetitiua,retentiua , digestiua,expulsiua.Vis appetitiua per calidum,& siccum operatur. Hoc.n. in hoīe sic contingit,hoīs superficies calore exteriori,uel longo labore exiccatur,quæ suam inanitionem sentiens trahit succum a carne,caro ab intestinis, intestina ab hepate , hepar a patrefamilias.i.a stomacho, qui omnibus ministrat unde uiuũt,sed nullum sibi. Stomachus sentiens inanitionẽ suã per quosdã neruos calidos,& siccos,qui in ore eius existunt,potum & cibum desiderare incipit,& appetere , & hoc est opus appetitiuę uirtutis. Sed qa cibus crossus est,& durus,necesse fuit, ut priusquam stomachum intraret subtiliaretur,ad hoc ergo dentes parati sunt, nati ex flegmate per gingiuas descendente ex frigiditate densato,& spissato,& indurato, vt cibum conterant. Quorum primi dicuntur inscisorij,horũ est partem a parte separare.Circa istos sunt qui dicuntur canini,horũ est quo similitudine cibũ sub dẽtes reducit.Cibus,quæ dura frangere.Vltimi sunt molares. Lingua etiã huic operi deseruit, quia ad manus molendinarij more sic in ore præparatus per isophagũ in stomachũ per portã, cuius est amplius introitus descendit.Sed qa nil valeret recipere, si statim emitteret,fuit necessaria vis retentiua. Hanc operatur stomachus per frigidum,& siccum, quia iterũ nil valeret retinere,nisi mutaretur.Incipit vis digestiua,quæ per calidũ,& humidum operatur.Cibo ergo in speciem ptisanę mutato,stomach⁹ quod cibi necessariũ est retinet,& in sui substãtia mutat. Reliquũ verò sibi superfluum,& alijs mẽbris necessarium vi expulsiua,q̃ per frigidũ,& humidum operatur expellit,ut postea plenius dicet̃:Hæ sunt ergo naturales uirtutis operationes in hoīe, præter quas sunt ei,& aliæ duæ.s.augmentũ, & somnus,de qb⁹ ad præsens breuiter tangemus. Augmentũ ergo in nobis ex calido humidoq; perficitur. Quòd.n.aliquid ascendit, est caloris, ꝙ spissatur humiditatis,huius.n.est dilatari,& diffundi. Sõnus autem est quies animalium uirtutum cum intẽtione naturaliũ. Dum.n.homo dormit,cessãt animales virtutes , quia tunc nec intelligit,nec discernit,nec meminit,nec sentit , nec uoluntariè mouetur. At uerò tunc actiones naturales augmentãtur , quia natura scilicet a cura exteriorum libera intus operatur.

De virtute spirituali,& eius instrumento. Cap. LXVIII.

ACtor.Porro secunda virtus,quæ dr̃ spiritualis, ipsa est , q̃ a cæteris auctoribus dr̃ uitalis, & ur̃ hic sumi genus pro specie,quia sicut legitur in libris medicinæ,spūs per quos firmitas corporis,& subsistentia fit,sunt tres.s.naturalis,uitalis, & animalis , a quibus nomina sortiuntur tres uires animę. Vt.n.dicit Hali in libro regalis dispositionis. Spiritus naturalis generatur in hepate.vitalis in corde,animalis in cerebri ventriculis. Guil. de Conchis.Virtus ergo spiritalis est possibilitas attrahendi, & emittendi aera.. Huius fundamentum ac sedes est cor.Si autem quæris,quæ fuit necessitas attrahẽdi, & emittendi aera,dico ꝙ maxima,ne.s.interior calor intestina comburat, sed debito modo temperẽtur.Sed qm̃ ter conuertibilis est,citoq; in interioribus accẽditur,oportet,ꝙ expellatur,& frigidus recipiatur.Hinc est,ꝙ in acutis ægritudinibus os aperimus grauiusque spiram⁹, quia natura propter nimium feruorem captat aeris temperiẽ. De huius autem instrumento scito,ꝙ fumi pars,quæ in hepate nascitur,transiens per arterias,quę a corde ad hepar extenduntur,quod spissitudinis habet deponit, subtiliataque ad cor perueniens ipsum dilatat , & tunc aerem attrahit. Deinde ipsum constringit,& tunc aerem expellit:huic actioni pulmo deseruit, qui ideo cordi suppositus est,ut superfluitates,quę cum aere influunt expellat, ne uenientes ad cor ipsum lędant. Habes ergo uirtutis spiritualis instrumentum,& opus,restat nunc ut de uirtutis animalis instrumento aliquid dicamus.

De instrumento virtutis animalis. Cap. LIX.

ACtor.De ipsa quippe virtute animali,& eius speciebus,in quibus sensus, & ratio comprehenduntur,latiores tractatus libris sequentibus reseruamus , quoniam in præsenti libro de illis animę uiribus quibus corpus suum uegetat , & sustentat principaliter intendimus. Quod ergo ad hanc materiam vtrinque attinet , de instrumento uirtutis eius corporeo ad pręsens pauca dicere sufficiat. Guiel.de Conchis. Prędicta ergo substantia , quę in hepate fumus humidus exitit , subtiliataque perueniens ad cor ipsum dilatat , & constrin-

constringit a corde ad cerebrũ per vasa subtiliata ascendit. Deinde transcundo p subtilissimũ rete, qđ est circa cerebrũ colãdo ita subtilis efficitur, ꝙ ibi præ sui subtilitate sp̃us dr̃, cum tñ aerea substãtia sit. Et hoc est instrumentũ virtutis aĩalis, q̃a trãsiens ad diuersa loca diuersas actiones aĩales perficit. Hãc verò substãtiã voluerũt quidã esse aĩam, qđ q̃dé in brutis aĩalibus facile possent cócedere, sed nullo mó in hoĩe. Et si.n. subtile quid est, tñ corpus est, quotidieq; crescit ac decrescit, quorũ nihil in hoĩs aĩa cõtingit. Cæterũq; hęc eadé substãtia, cũ indissolubilis sit aĩa, dissolui põt. Hæc tñ aerea substãtia igniri, & in igné trãsire, vel in aquã spissari põt. Hoc.n. aeris propriũ est. Denique si aĩa esset, cũ igni similis sit nõ læderer ab igne, vt q̃d ergo timeremus flãmas gehennę. Est itaq; substãtia hæc in hoĩe non aĩa, sed instrumentũ aĩæ. Huius instrumẽti vel potius aĩæ per hoc instrumentum actiones eius prodeunt a capite. Sub craneo q̃ppe sunt duæ pelliculę, quarũ ꝓpinquior craneo durior ac siccior phisicis dura mater dr̃. Quæ verò propinquior est cerebro, ne ipsum lædatur, est tenerior, & pia mater appellatur. Ex his oẽs humani corporis nerui nascuntur, vnde & matres dñr. Sed ex pia matre nascunt̃ illi, qui sensuũ instrumẽta sunt, & ad prorã capitis tendentes ibi tumorẽ quendã faciunt. Ex dura verò matre nascunt̃ illi, qui volũtarij motus instrumenta sunt, & ad puppim capitis tendũt, ibiq; tumorẽ quédã efficiũt. Sub his autem pelliculis est cerebrum natura frigidũ, & humidũ. Porro in capite sunt tres cellulę, vna.s. in prora, & altera in medio, tertia in puppi. Prima dr̃ fantastica.i. visualis, q̃m in ea videt aĩa. & intelligit. Huius cerebrũ calidũ est, & siccum, vt calore sicco cuius est attrahere formas, & colores sibi attrahat exteriorum. Media verò dr̃ logistica.i. rõnalis, q̃m aĩa res viuas in ea discernit, figuras.n. & colores quas vis fantastica intus trahit, logistica vis ad se cotrahit, ibiq; rem a re discernit, huius cellulę cerebrũ tẽperatũ existit, q̃a distẽperies rõnem impedit. Postrema deniq; dr̃ memorialis, quia in ea exercet aĩa memoriã. Qđ.n. aĩa per primã cellulã attraxit, & in media discreuit per quoddã foramen, quod inter mediã, & postremam est, ad postremam transmittit. Hoc quidem foramen caruncula similis capiti muliebris vberis obstruxit. Cumque aĩa vult aliquid nouũ memoriæ cõmendare, vel netus ad memoriam reuocare, remouet se caruncula illa, sicque foramen aperitur, quo peracto ne alia donec reuocentur exeant, iterũ obstruitur, huius cellulæ ulcerebrum frigidũ est ac siccum, frigidi enim ac sicci est constringere ac retinere.

De impedimentis actionum eius per impedimenta instrumentorum. Cap. LX.

SI vero qualitates istę cerebri q̃n mutatę sunt p̃dictas actiones minuunt. Si.n. aliquis habet cerebrum postremę cellulę humidum malæ memoriæ est, q̃m humiditas defluit ac figuras & colores turbat. Ideoq; malã memoriã vocant authores madidã. Si verò distemperatum est cerebrum mediæ cellulæ homo penitus est amens sine rõne. Veruntamen quantò plus distemperatum est. tantò est homo minoris rõnis, & quantò minus, maioris. Similiter etiã est de priori cellula. Si.n. cerebrum frigidissimum est, homo stupidus est ac sine ingenio. Et quantò plus frigi gidum est, erit ingenij tardioris, quantò minus, acutioris ꝓbata sunt ista per vulnera in partibus illis recepta. Cum.n. aliq̃s esset boni ingenij rõnis ac memoriæ, notauerunt physici, ꝙ accepta in prima cellula vulnere, uim quidé intelligendi amiserat, rõné tñ ac memoriam retinebat. Quod esse Galienus sic se probasse narrat. Cum quidam accepto ibi vulnere demens fieret, & in cenaculo figuli esset, dixit ei Gal. Ostende mihi ollam, qui statim deiecit illam, deindeq; subiunxit. Ostende mihi figulum, qui statim præcipitare uoluit illum. Apparet ergo, ꝙ discretionem habebat, qui figulum ab olla discernebat. Eodem argumento constat, ꝙ memoriã prius cognitorũ habebat. Item q̃nq; uisum est, ꝙ aliquis accepto vulnere in postrema cellula, memoriam amisit, & intelligentiã rõnemq; retinuit. Narrat etiã Solinus in polistorijs quendũ accepto ibi vulnere ad tantam obliuionem deuenisse, ꝙ nesciebat se nomen habuisse. Alius quoq; uisus est, qui læsa cellula media rõnem amisit, memoriam tñ, & uim fantasticam retinuit. Iure ergo dixerunt antiqui, caput sapiẽtię sedem esse, vel. Mineruam in cerebro natã esse, q̃m ea, quæ sapientem faciunt, intelligentia.s. rõ ac memoria sedem habent in capite. In eodem quoque capite sunt quinque sensuum fenestræ.

Alia diuisio virium animæ secundum philosophos. Cap. LXI.

ACtor. Sciendum autem, ꝙ supradicta uirium aĩæ diuisio posita est a medicis, sed est alia, quæ posita est ab. Auicenna cæterisque philosophis. Siquidem & Auicenna, qui in primo can. medicinæ supradicto modo diuidit eas ut medicus, Idem ipse in libro de anima alio modo diuidit eas, ut philosophus. Iuxta quem modum.s. physicum de his amodo disserendo procedemus. Auicenna in libro de anima. Vis & uirtus, & potentia ex eo, quod est vis essentialiter, & principaliter est ad aliud cuius est principium, & non alterius. Ergo vires non sunt, nisi principia propriarum actionum principaliter. Possibile tñ est, ut una uis sit princ pium multarum actionum secundariò, q̃ sunt quasi rami ipsius. Oĩs itaq; uis habet actionem principalem, in qua non conuenit cum alia ui. Dicamus ergo ꝙ uires animales primo diuiduntur in tres: Prima est uegetabilis, quæ est prima ꝑfectio corporis naturalis instrumentalis, in hoc, ꝙ generatur, & nutritur, & augmentatur. Secunda sensibilis, quæ est perfectio prima corporis naturalis instrumentalis s̃m quod apprehendit particularia, & materialia, & mouetur uoluntate. Tertia humana, q̃ est perfectio prima corporis naturalis instrumentalis, s̃m quod attribuitur ei agere actiones deliberationis electione, & adueni re meditando, s̃m hoc quod apprehendit uniuersalia. Ex lib. de natu. re. Potentiæ tñ aĩæ s̃m Aristotelem quinq; sunt.s. vegetatiuum, sensitiuum, appetitiuum, motiuum s̃m locũ, intellectiuũ. Sed Auicenna sub sensibili cõprehendit tres medias quinq; p̃dictarum. In plantis quidem est uegetabilis sola, & ibi non debet dici potentia, sed anima. In brutis autem sunt duæ, nec vegetabilis debet in eis dici anima, sed potentia, quia materialis est ad sensibilem. In hoĩe verò sunt tres, quarum duę non debẽt in eo dici aĩæ, sed potẽntiæ, quia materiales sunt ad aĩam rõnalẽ.

De differentia earum ad inuicem. Cap. LXII.

VEgetabilis a cæteris differt, quia cognitiua non est. Cæteræ verò differunt inter se, quia sensibilis per affectum in rem spiritalem non potest. Rationalis uerò põt. Cæterum rationalis a cæteris differt, quia separata esse põt. Cæteræ uerò sunt inseparabiles. Deniq; rationalis ab intellectiua differt, quia rationalis ratiocinando mouetur de forma in formam, intellectiua uerò nequaquam: Albertus. Aĩa s̃m oẽs philosophos uegetabilis, & sensibilis, & rõnalis in hoĩe sunt una substantia, & aĩa una, & actus unus. Nec aĩa uegetabilis est in eo ante sensibilem tempore, licet prius manifestentur operationes eius. Non.n. uegetabilis, & sensibilis in hoĩe sunt ab agente intrinseco, sed aĩæ rationalis substantia s̃m se totam est per creationem, quia infunditur corpori organico. Et in quibusdã partibus eius operat̃ opera uegetatiuę, in quibusdam sensitiuę. Nec est dicendum, ꝙ anima uegetabilis uel sensibilis in semine sit sicut actus in potẽtia, sed sicut artificium in artifice. Non est ergo eiusdem rõnis uegetabile in plantis, & animalibus, quia in plantis est species, in animalibus autem potentia tñ, & non sp̃s. Similiter sensibile in brutis est species, in hoĩe uerò potentia, non sp̃s. In plantis quidem sufficit ad uegetabile materia seminis cum uirtute cælesti sine operatione masculi. In brutis auté oportet in materia masculi esse semen, quod substantificat, & mouet materiam, q̃m aliter non egrederetur animal sensibile. In hominibus uerò ꝑ uirtutem diuinam ipsius intellectus exigitur ipsius animæ creatio extrinsecus. Ex libro fontis uitæ. Actio animæ uegetabilis est uegetare, & generare. Vegetare est mouere partes uegetabiles a centro ad extrema. Generare uerò est rem ex re consimilẽ procreare Actio animæ sensibilis est sensus, & motus. Sentire quidem formas crossorum corporũ in tpe, & mouere per loca. Actio animæ rationalis est sentire formas intellectuũ subtiles, & moueri intellectibus non in tempore, & nõ in loco. Actio intelligentiæ est apprehensio omnium formarum intellectuũ sine tempore, & sine inquisitione, sine negocio, & sine alia causa, præter suam essentiam, quia perfectè plena est.

De anima vegetabili, & eius operationibus. Cap. LXIII.

ARisto. in li. de anima. Anima quidem uegetatiua siue nutritiua omnibus uiuentibus primo inest, maximè, q̃a cõis est potentia animæ, s̃m quam inest omnibus uiuere, cuius opera sunt generare, & alimento uti. Nihil autem augmẽtatur ueque corrumpitur physicè, nisi quod aliter, nec quicquam aliter, quod non uitam communicet. Et aĩa quidem est causa alimenti, & augmenti ac decrementi. Ignis uerò natura non est horum causa simpliciter, ut quibusdam falsò vr̃, sed concausa quodammodo. Ignis autem augmentans est in infinitũ, quousque cõbustibile est, ea uerò quæ per naturã constituuntur, hñt oĩa finem ac terminum quantitate, & augmento. Et aqua quidem igni alimentum est. Ignis auté non alit aquã. Q̃m ergo tria sunt, alens, & quod alitur, & quo alitur. Primum quidem aĩa, s̃m uerò corpus, tertium est alimentũ. Porro alimentũ oẽ necessariũ est posse decoqui, & operari calore decoctionem uel digestioné, unde animatum oẽ calorem habet. Differt auté animatũ ab inanimato in uiuẽdo, sed multiplex dr̃ uiuere, & ideo multæ sunt actiones uel differentię uitę.s. intelligere, sentire, moueri, quiescere, nutrire, augeri, & minui. Oẽ.n quod nutritur, necessariò uiuit, nec uiuit nisi dũ põt accipere nutrimentũ. Illud autem uiuere solũ dicimus, cui inest unũ aliquod p̃dictorũ modorum.i. aliqua prædictarum quatuor actionũ uel differentiarũ uitæ. Idẽ in lib. 1. Dicit autem Leucippus uitę terminum esse respirationẽ, uel secundum translationem anhelitum esse diffinitionem uitę.

De viribus vegetabilibus. Cap. LXIIII.

AVicenna vbi ſupra. Aĩa itaq; vegetabilis habet tres vires. Vnam.ſ.nutritiuam,quæ conuertit nutrimentum a corporalitate in qua erat,in ſimilitudinem corporis in quo eſt,& vnit ei ꝑꝑ reſtaurationem ipſius,qđ reſolutum eſt ab illo. Aliam augmentatiuam,ꝗ auget corpus in quo eſt corpore, qđ ei nutritiua aſſimilat augmento proportionali in omnibus ſuis dimenſionibus,quæ ſunt longitudo,latitudo,ſpiſſitudo,vt rem ad perfectionem perducat. Tertiã generatiuã, ꝗ accipit in corpore in quo eſt partẽ ei ſimilẽ in potentia, & operatur in ea per attractionẽ aliorũ corporũ,ꝗ aſſimilantur illi generi, & cõmiſcetur, conuertiq; eã in ſimilitudinem ipſius in effectu. Albertus. Vis quidem generatiua ſemper adeſt, ſed non ſemper operat̃,ꝗa frequenter ab opere ꝑ accidens impeditur,& hoc vel debilitate organi,vt in iuuenibus,Vel ex defectu inſtrumenti,qđ eſt calor,vt in ſenibus,& frigidis,Vel ex defectu ſeminis. Similiter augmentatiua ſemꝑ adeſt, ſed impeditur plerũq; tã ex parte inſtrumẽti,quã ex parte illi⁹,qđ debet augeri.Porro nutritiua ſemꝑ operat̃ quamdiu viuit.Eſt aũt generatiua finis a quo denominatur, & diffinitur vegetabilis aĩa. Nutritiua ꝗppe nõ attingit niſi reſtaurationẽ materiæ indiuidui.Vnde cũ materia nõ ſit finis, nutritiua nõ põt eſſe finis.Idẽ quoq; iudiciũ eſt de augmentatiua, ꝗ tñ ducit ad ꝑfectionẽ,& figurã quantitatis. Generatiua verò tendit ad ſaluationẽ formæ ac ſpẽi,ꝗ ſimpliciter eſt finis.Ideoque dr̃ eſſe finis in his dũtaxat,in quibus vegetatiua eſt vt ſpẽs, hoc eſt in plantis.Poſſunt itaq; oẽs uires aĩæ vegetabilis dupliciter ordinari,vel ſm reſpectũ indiuidui,uel ſm reſpectum ſpeciei.Secundum primum modũ generatiua erit prima,& ſequet̃ eam nutritiua.Vltima verò erit augmentatiua. Porro iuxta ſm modum generatiua erit ultima,cui ſcilicet miniſtrat augmẽtatiua corroborando organa a quibus deciditur generationis ſemen. Nutritiua uerò ſeruit utrique miniſtrando materiam.

De inſtrumento earum ac finibus. Cap. LXV.

OMniũ aũt viriũ uagetabiliũ calor eſt inſtrumẽtũ. Sed ꝓbat Auicen.ꝙ maior calor eſt inſtrumẽtũ augmẽtatiuę, ꝗ̃ nutritiuę, quia.ſ.maioris eſt uirtutis extendere mebra radicalia,ꝗ dura ſunt,& conuertere cibũ in ſubſtantiã, & quantitatẽ acuti,qđ ꝑ inſtrumentũ ſuũ facit augmentatiua, ꝗ̃ cõuertere ſubſtantiã cibi tñ in ſubſtãtiã nutriti, qđ ꝑ ſuũ facit nutritiua.Sic utiq; maioris uirtutis calor eſt inſtrumentũ augmẽtatiuę,ꝗ̃ nutritiuę.Eius tñ calor agit triplici uirtute.ſ.ignis ac cęli,& aĩæ.Et huic calori obedit frigiditas coagulans,illiſq; ambobus obediunt humidũ, & ſiccũ recipiendo ac tenẽdo figurã,uirtutis quoq; generatiuę inſtrumẽtũ principale eſt calidũ, ſm qđ eſt coniunctũ calido cęli,& calido aĩæ. Secundariò aũt eius inſtrumentũ eſt frigidũ.Quibus.ſ.duobus (ut dictũ eſt) obediũt humidũ,& ſiccũ. Quòd ãt his adiũcta debeat eſſe uis cęli,& vis aĩæ patet ꝑ Ariſto.in ii.de aĩalibus ſic dicentẽ. Duricies,& mollicies atq; viſcoſitas,atq; oĩa accidentia ſimiliter erũt in mẽbris animatis ex calore,& frigiditate, mixtura uerò ex qua ꝗdã caro,& quoddã os nõ ex caliditate,& frigiditate erit,ſed ex motu generationis ſm quẽ illud,qđ eſt in actu,eſt ex illo,qđ eſt in potẽtia,ſicut etiã accidit rebus artificialibus. Calor.n.& frigus faciunt molle ac durũ in ferro,gladius aũt efficit̃ ex motu inſtrumẽti,qđ mouet̃ ſm ſciẽtiã artificis,qm̃ ars eſt principiũ, & forma illius,qđ erit.Finiũ quoq; differẽtia eſt,finis.n.nutritiuę eſt ꝑ ĩcorporationẽ cibi corp⁹ aĩatũ ſaluare.Finis augmẽtatiuę eſt ꝑ incorporationẽ cibi quãti corpus ad ꝑfectã magnitudinẽ ſm figurã cõducere.Vnde augmentatiua indiget maiori calore,qui ſufficiat organa extendẽdo, & cibũ addendo ad magnitudinẽ debita ſpẽi ꝑducere.Similiter & ſuperfluũ nutrimẽti ſuꝑ quod operat̃ generatiua,eſt potẽtia totũ corpus organicũ nõ alij corpori addibile,ſicut fuit cibus nutritiuę,& augmẽtatiuę,ꝑꝑ hoc ibi maximè oportet ut operetur ſeminis tranſmutatiua,& organorum formatiua.Sic ergo patet,ꝙ licet nutrimentũ ſm ſubſtãtiam materiæ ſit idem, non tñ idem eſt ſm ſpẽi rationem.Alia quippe uirtus eſt in ipſo a virtute nutritiua, quæ eſt in hepate. Alia uerò a uirtute augmentatiua, quæ eſt in fonte caloris.ſ.in corde.Alia quoque a uirtute generatiua,quæ eſt in uaſis ſeminarijs.Per has ergo uirtutes in cibum deſcendentes trahitur in diuerſas rationes,quæ fiunt ei ſpecificæ, ſecundum quod ad diuerſas potentias uegetabilis comparatur.

De inſtrumento vis nutritiuæ. Cap. LXVI.

PRimũ itaq; nutritiuę inſtrumentũ eſt calor naturalis, ſed ille calor eſt in triplici uirtute ſicut dicit Ariſtote.in li.de aĩalibus.Natura inquit,ꝗ eſt cõueniẽs elemẽto terminanti uirtutẽ.ſ.ignis generat aĩalia neq; apparet ſuſtẽtata,niſi ſuſtentetur in rebus humidis aut ſiccis.Et ꝑter hãc in corpore ſunt calor animalis,nec in ſpermate tm̃, ſed in qualibet aliarũ naturæ ſuperfluitatũ.i.in materia ſeminis,& in ſanguine,& in humoribus·Calor.n.digeſtiuus, qui congregat partes homogenias ſibi, hoc eſt ſubtile,& ſpiritale,dulce,humidum,& diſgregat ethrogenia ſibi,hoc eſt croſſum terreſtre aquoſum expellẽdo. Ille eſt de natura ignis, ſed calor, qui eſt principiũ uiuificabilitatis in parte cibi,qui incorporat̃ eſt ꝓpriè calor cęleſtis, ac ꝓ̃cipuè ꝗ eſt a lumine ſolis.Calor aũt alteratiuus ad ſpeciem carnis,& ad ſpẽm oſſis dr̃ calor aĩalis, & eſt ab aĩa. Et calor ꝗdem unus eſt in ſubiecto,ſed triplex in uirtute.ſ.cęli,& elementi,& aĩæ. Cũque iſtæ ſint operationes principales aĩæ uegetatiuæ,rectè ponitur calor ut propriũ inſtrumẽtum eius in triplici uirtute. Patet itaq; ꝙ neceſſe eſt calorẽ agere in uritute aĩæ, qđ ẽt ꝓbat Ari. in li.de aĩalibus hoc mõ. Calor inquit innaturalis cõſumptiuus eſt ac deſtructiuus ſubſtantiæ.Calor aũt naturalis cõſeruatiuus eſt principiũ uitæ.Agit ergo in cęli uirtute,quia calor cęli principiũ eſt uitæ.Porro frigiditas,ꝗ eſt in corpore humano obſeꝗtur,ut dicit Auicẽna, ſecũdario mẽbra coagulãdo. Frigiditas.n. propriũ eſt coagulare humidũ illud intra cõtinendo.Hiſq; duabus uirtutibus obſequunt̃ duæ uirtutes paſſiuę. ſ.humidum, & ſiccũ,& hoc duobus modis.ſ.ad ſubſtãtiã mẽbrorũ, & ad figurã ac ſpẽm eorum.Ad ſubſtantiã,ꝗa humidũ ꝑ actionẽ caloris digerentis,& frigidi cõtinẽtis continuat ſiccũ.Siccũ autẽ ꝑ actionẽ eorundẽ terminat humidũ. Ad figurã uerò ſpeciemq; membrorũ, ꝗa humidũ calido cedit, quaſi imprimenti circũſtãdo ipſum,ut legit̃ in 4.li.Metheo.Sicque ſpẽi ac figuræ eſt receptiuũ ſed non retẽtiuũ.Siccum autem retẽtiuũ eſt, ſed nõ receptiuũ. Ideoque cõmixtũ ex humido,& ſicco bene receptiuum eſt, ꝑꝑ humidum,& bene retentiuum ꝑꝑ ſiccũ.Ideoque humidum eſt cauſa uitæ,& materia.Oẽs.n.cauſę longioris uitę cõſiſtũt in humido difficulter ſiccabili, & in calido difficulter infrigidabili.

De ipſius actione. Cap. LXVII.

AVicen.ubi ſupra. De actionibus quidem uirtutum uegetabilium ſciendũ, ꝙ nutrimentum non ſemper permutatur in naturam nutriendi ſubito, ſed primo permutatur aliquantulum a ſua qualitate,& aptatur ꝑ mutationem in ſubſtantiã nutriendi.i.eius quod nutriendo debet uniri, in quo operatur uirtus digeſtiua nutritiuę deſeruiens. Hæc eſt.n.quæ nutrimentũ in animali diffundit,& præparat ad hoc ut diffundatur æqualiter.Deinde uirtus nutritiua ꝑmutat illud in aliud primo ſanguineum,& poſt in ſanguinem,& humores,ex quibus fit cõſtitutio corporis,ſed oẽ mẽbrum habet nutritiuã ꝓpriam,quę ꝑmutat nutrimentum in ſimilitudinem eius ꝓpriã,& unit ei. Virtus ergo nutritiua reſtaurat,& aſſimilat,et unit. non ſolũ ad hoc neceſſarium eſt nutrimentũ,ut reſtauret,qđ ſolutum eſt, ſed etiã natura eo indiget ad augmentandum corpus quouſque.ſ.perficiatur augmentum.Poſtea.n.non eget eo,niſi ad ſupplendũ, qđ ſolutum eſt.Ex uirtutibus ergo aĩæ uegetabilis uirtus nutritiua operatur oĩ tempore uitæ ſingularis, quæ dum permanſerit actiones ſuas exercens,uegetabile,et aĩal uiua erũt. Si autẽ deſtructa fuerit,uiua nõ erũt.Inſtrumentũ autẽ (ut dictũ eſt)primum huius uirtutis eſt calor naturalis,calor.n.aptus eſt ad mouendũ materias.Poſt hunc ſequit̃ frigiditas ad faciẽdũ eas ꝗeſcere in ſuis operationibus,et ꝑfectionibus.Qualitatũ uerò paſſiuarũ inſtrumentum primũ eſt humiditas, quæ eſt receptibilis figuræ,quam ſequit̃ ſiccitas,ꝗ conſeruat figurã,et iuuat eam ad retinendum formã.Albertus. Nutritiuę uirtutis actus nõ ſunt eiuſdem rõnis in animalibus,et plantis,niſi ſm genus.Cum eñ nutriens plantã ſit aſſimilatiuũ plantę,et nutriens aĩal ſit aſſimilatiuum animali.Patet,ꝙ id,qđ nutrit hinc,et inde nõ eſt in eadem ſpẽ nutrimenti,alioquin ex eiuſdem ſpẽi nutrimento aptũ natum eſſet fieri lignum,et caro,quod utiq; falſum eſt,*ſimiliter* etiam eſt de generatiua. Nã in plantis quidem generat lignum ex ſuperfluo nutrimenti,ex quo aptũ eſt natũ fieri lignũ. In animali uerò generat carnes,et oſſa corporis animati, quæ apta nata ſunt fieri ex ſuperfluo alimento uel nutrimento animalis.

De vnitate virtutis nutritiuæ. Cap. LXVIII.

VNa ſola eſt nutritiua,ꝗ eſt pars uegetabilis aĩę,plures tñ ab ipſa cauſatæ ſm diuerſitates cõplexionis oĩum mẽbrorũ ſimiliũ.Cũ.n.aĩa ſit motor corporis, nõ mouet ipſum niſi impreſſiones influendo illi, ſm quas aĩa põt ab ipſa ẽt moueri, ꝗ.ſ.impreſſiones animales ſunt uirtutes affixę mẽbris. Et in corpore ꝗdem ut in ſubiecto ſunt, ſed tñ ab ipſa cauſatæ, et influxæ ſunt ipſi corpori. Cũque mẽbra diſſimilia nõ nutriãtur immediate,ſed ꝑ ſimilia,ꝗ immediate nutriunt̃,& ex ꝗbus illa cõponunt̃,oportet illas uirtutes affixas mẽbris ꝓ̃cipue multiplicatas eſſe ſm numerũ,et cõplexionẽ mẽbrorũ ſimiliũ.Verũ licet una cõuertat in os,alia in carnẽ,alia in uenã,et ſic de cæteris.Quia tñ hmõi termini ꝗ ſunt particulariũ operũ, nõ ꝓpriè ſm ſpẽm diſtinguũt operationẽ efficiẽtis. Ideo uirtutes illę nõ ꝓprie differũt ſpẽ,ſed numero,et materia.Neque.n.dicẽdũ eſt, ꝙ neruus,et os,et hmõi ſunt organa nutritiuę, ſed potius materia circa ꝗ̃ operat̃ nutritiua in organo exiſtens,ut in hepate uel in corde. Organa quippe ſunt officialia membra, quæ ad offi-

cium

cium aliqđ spirituale sunt ordinata,vt oculus ad visum,auris ad auditum.Est ergo alia reductio istarũ virium ad nutritiuã,quã uirium ad aĩam,& mẽbrorũ ad cor. Vires.n.reducunt ad aĩam ut ad substantiam & subiectũ in quo sunt. Mẽbra uero ad cor ut principium ex quo generantur, & a quo recipiunt influxũ uitæ.Istę aũt uires reducunt ad nutritiuã,sicut infra q̃dã in quibus operat nutrimentũ.Et nutritiua quidẽ hẽt actũ & motũ, q̃ est assimilando nutrimentũ unire substantię nutriendi per cibũ adueniẽtẽ.Est tñ nutritio vnus motus,q̃ est in nutrimento,simplex quidẽ. Quẽ tñ præcedunt quidam motus ex parte nutrimenti,qđ per digestiuam transmutat ex contraiacentibus passionibus, & assimilatur membris,ac per calorẽ naturalẽ purius eleuatur sursum ad nutrimentum superiorum,& crossius deprimitur inferius ad nutrimẽtum inferiorum.Et calor quidẽ ignis cõsumit,sed calor digestiuus nõ agit tm̃ ẽm proprietatẽ ignis, immo ẽt ẽm aĩæ uirtutem, & ẽm uirtutem cælestẽ.Cumq; nutritio sit motus in partibus nutrimẽti,cuius est reficere ẽm materiæ partes effluentes ac refluentes, manifestum est id qđ recipit hunc influxum esse motus illius subiectum, videlicet ipsum nutrimentum.Nam & si cibus transmutatur,non transmutatur motu nutritionis,sed alterationis quæ ad nutrimentum exigit. Denique licet nutrimentum eiusdẽ sit dispositionis añ & post ẽm formã, non tñ ẽm materiæ partes,ut ex prædictis apparet.

De digestione prima ei subseruiente. Cap. LXIX.

GVil.de conchis. Cum(vt superius dictum est)vim retenti uam operetur stomachus p frigidũ & siccum qualiter dr̃ digerere & coquere cibũ.In hoc.n. designari vr̃ ipsum esse calidum. At vero stomachus quidẽ naturaliter frigidus est, quia neruosæ naturæ, vt q̃n plus homo comederit solito possit extendi,q̃n minus contrahi, & cum aliquid durum trãsigit non lædatur.Et vt melius retineat intus est uillosus. Quãuis aũt naturaliter frigidus sit,tñ ex accidente calesit.Hepati nanq; supponitur,itaque ferẽ totus ab illo claudit.In dextra quoq; parte illius est fel,cor in sinistra,q̃ oĩa sunt calida, fit ergo accidentaliter calidus,vt igne supposito calesit olla, uel cacabus. Si ergo velimus proprie loqui in stomacho non a stomacho dicamus cibum coqui.Illic ergo cibus in speciẽ typsanæ mutat,qualẽ uidemus si post dormitationẽ modicã euomat. Et hæc est digestio prima,nec moueat,q̃ oĩs res simile suũ appetit, cõtrariumq; fugit,ut stomachus cum sit frigidus & siccus, frigida uideatur appetere,calida vero & humida fugere.Nam stomachus & sibi & alijs membris appetit. Oĩbus.n.membris seruit, vñ qđ sibi est simile sibi appetit, & qđ sibi dissimile alijs tribuit. Cibo ergo sic mutato stomachus qđ sibi necessarium est retinet, & in sui substantiã mutat. Reliquũ uero sibi superfluũ & alijs membris necessarium ui expulsiua q̃ per frigidũ & humidũ operatur per inferius foramen expellit in duodenum intestinum,sic dictũ eo q̃ in uno continet quantitatẽ duodecim digitorum. Ibiq; relicto,qđ eius conuenit nutrimento, transit in aliud intestinũ, qđ ieiuniũ dr̃,quia quacunque hora aĩal occidat,nil in eodẽ de succo inuenit,huic aũt ieiunio se cõiũgũt q̃dã subtiles venę,q̃ progrediunt ab hepate.Est.n.hepar principiũ venarum, cor arteriarum,cerebrum uero neruorum. Per has quod subtile est in loco sicco ad hepatis summa trãsmittitur.Vnde & a mittendo miseraice uenæ dicuntur.Quod vero fęculentum est per longatio nem emittitur,& hoc est superfluitas primæ digestionis.

De secunda digestione. Cap. LXX.

ILlud uero liquidum per miseraicas uenas ad hepatis summa perueniens eiusdem calore digeritur, qđque in eo calidum est & siccum transit in coleram rubeam, atq; per quasdam uenas ad cistam fellis transmittit.Quædã tñ pars illius ad confortandum uim appetitiuam ad stomachum transit.Qđ aũt frigidũ in eo est & siccum in melancoliã transmutat,& ad splenem melancoliæ sedem trãsmittit, parte tñ quadã quæ uim retentiuam confortet ad stomachum transmissa. Qđ vero ibidẽ est frigidum & humidum in flegma mutatur,atq; pulmoni qui est sedes flegmatis commendat.Cuius pars ad confortãdã uim expulsiuam ad stomachum transit, qđ uero calidũ & humidũ ibi remanet a calore hepatis in sanguinẽ mutat. Inde est q̃ naturalis sanguis colorẽ habet hepatis. Sed fortasse dicet aliquis, q̃ natura exigit,ut res alias res sibi similes gignant,qũo ergo hepar cũ sit calidum & humidum poterit, uel coleram,quæ est calida & sicca,uel flegma qđ est frigidum & humidũ,uel melancoliã q̃ est frigida & sicca gignere. Huius solutionẽ sic accipe. In p̃dicto succo sunt quatuor humores mixti atq; confusi,quos, in hepate natura separat & diuidit. Atq; qđ calidũ est & siccũ cum nondum sit colera, sed materia colerę ad cistam fellis trãsmittit,& in ea ad coleram transit.Non ergo hepar,sed cista fellis coleram gignit. Similiter ẽt intellige de melancolia & flegmate. Hepar uero sanguinẽ solũ q̃m illi confert esse sanguinẽ. Materia ergo quatuor humorum a quatuor elementis in cibo, & potu contrahitur & in stomacho p̃paratur. In hepate autem in quatuor humores diuiditur, & in eodem sanguis format. In felle colera.In splene melancolia. In pulmone flegma.Eaque in quibus humores illi formantur, sedes eorum dñr, quamuis de flegmate dicunt quidam,q̃ non habet sedem propriã, sed cum sanguine duabus de causis a natura retinet,uidelicet,ut auxilio labilitatis eius possit sãguis per uenas arteriasq; facilius discurrere.Et si sanguis deficiat, ex flegmate restauretur, habilius.n. est ad creationem sanguinis quam humores cæteri. Quod in illa mixtura superfluum fuerit,per venam kilym quæ spinæ adiacet,ad renes descendit, qui partem inde ad sui nutrimentũ retinentes,reliquum transmittunt ad uesicam,quod urina dr̃,exiẽs per uirgam, & hæc est superfluitas secundæ digestionis.

De tertia digestione. Cap. LXXI.

SAnguis uero prædicto modo generatus in hepate per uenas ad oĩa membra pergit,quorum calore digestus in eorum similitudinem transit, superfluitas uero partim per sudorem exit,alia pars ad hepar reuertitur,ibiq; decocta cũ vrina exit,se dimenq̃ue uocat. Et siquidem in vase in quo urina colligit in fundo appareat,hipostasis dr̃,si aũt in summo nephyle, in medio enormia nuncupatur. Quid aũt significet positum in locis diuersis, si nosse desideras, lege librum Theophili, uel Isaac de vrinis. Sed fortassis obijciet mihi aliquis. Tu dicis coleram,uel melancoliam a sanguine in hepate diuidi, & ad sua loca transmitti. Deinde dicis sanguinem per uenas & arterias ad cætera loca transmitti,eaque sic augmentari atque nutriri.At huic sẽtentiæ tria vñr repugnare. Videmus siquidem in minutione cũ sanguinem coleram & melancoliam exire. Iterum phisica ratio est similia similibus suis nutriri. Qũo ergo ex sanguine qui calidus & humidus est, mẽbra calida & sicca pñt nutriri. Deniq; phisica testatur ex colera accẽsa in uenis uicinantibus cordi causon gigni, & ex eadẽ putrefacta intra uasa tertianam continuã. Similiter ex melancolia intus putrefacta quartanam? At uero facilis ac breuis est ad hoc r̃nsio. Cum.n. coleram ac melancoliam dicimus a sanguine separari,non dicimus eas pœnitus auferri.Remanet ergo de his aliquid cum sanguine, vnde mẽbra similia nutriuntur,& infirmitates oriuntur. Dicunt ẽt multi ex solo sanguine tales infirmitates nasci. Quasdam tñ ex sanguine colerico,quas ideo nasci dicunt ex colera,quasdam ex melancolico,quas etiam ideo nasci dicunt ex melancolia,& ita de cæteris.Non est ergo mirum,si in minutione colera,uel melancolia, siue potius colericus, uel melancolicus appareat sanguis.

Qualiter per nutrimentum fit restauratio deperditorum. Cap. LXXII.

ALbertus.Ex supradictis aũt est manifestum, q̃ agens transmutationem nutrimenti est in nutrito restituens autẽ deperditum in partibus materiæ est uis nutritiua in ultimo actu nutriendi,& patiens in hoc actu est corpus aĩatum ẽm materiã. Vt aũt uideamus, utrum in oĩbus materię partibus deperditio fieri possit,ac restauratio,aut in quibusdam tm̃modo.Notandũ q̃ substantia corporis cuiuslibet aĩalis naturaliter constat ex duplici humido.Primo quidem ex humido seminali,qđ nõ tm̃ est materiale, sed ẽt factiuum organorum, & ex illo principaliter fit illa substantia,in qua est prima corporis organizatio.Recipit autem augmentum per aliud humidum,qđ attrahit quasi pro cibo,& uocatur a quibusdam humidum nutrimentale.Nec tñ est semper adeo conueniens facturæ corporis, sicut primum. Ideoque uirtutes naturales operãtes in corpore aĩato hebetant in primo. Et in primo quidem humido deperditio non recipit restaurationem per eiusdem r̃onis humidum.Licet.n.radicalia membra nutrimentum & augmentum recipiant per cibũ,nunq̃ tñ adeo conueniens fieri potest humidum cibi, ut efficiat radicale.Ideoque consumpto radicali humido uniuersaliter, uel in tanto ut non sufficiat corpori aĩato, inducitur mors necessario, nec potest fieri restauratio, sed impeditur eius consumptio per continuam infusionem humidi nutrimentalis. Humidum.n.radicale est illud qđ est in ipsis membris radicalibus imbibitũ. Et est quasi qđdam uas & instr̃m naturale,in quo uirtutes aĩę, quæ sunt in organis conuertunt humidum nutrimentale attractiuum in membra,& in cõplexionem membris,& sine quo hoc facere non pñt,sicut nec artifex põt operari sine instr̃o. Et inde est,q̃ si distinguatur humidum per locum,triplex humidum recipitur in corpore humano.Primum.s.radicale,qđ est intra mẽbra radicalia,& per qđ tanq̃ per instr̃m natura operatur in humidum cibi.Et ẽm est humidum nutrimentale, qđ iam attractum est ad singula membra. Et est humidum nutrimentale su per infusibilia uenis quæ sunt uiæ nutrimenti. Et huius exẽplũ ponitur in oleo lucernæ, cuius quędam pars est imbibita intra lichinium.Et quædam pars attingit lichinium undique.Et quædam circumnatatat in plures lucernas. Et cum apponitur ignis agit quidem immediate in humidum,qđ est intra lichiniũ cõtinue

tinue & paulatim & attrahit continue humidum circunstans lichinium. Sed ne subito possit consumere humidum primū, impeditur a cōtinua infusione olei circumnatantis. Et sic calor naturalis continue agit in humidum radicale, continue deperdendo partem eius, sed ne subito possit consumere, impeditur a cōtinua infusione humidi nutrimētalis. Dicendum ergo ꝙ deperditio fit ī oībus partibꝰ corporis ſm materiā, siue sint ex humido nutrimētali siue radicali, sed non eodē mō fit restauratio. Licèt .n. stituaī caro ex humido nutrimētali tñ illa caro non erit instrm, & vas sicut est illa caro, quæ fit ex humido radicali.

De vi augmentatiua. Cap. LXXIII.

VIs augmentatiua proprie sumpta est tm̄ in aīatis. Ibi nanque proprie est faciens maiorem quantitatē ex aliquo extrinseco qđ in substantiam rei augmentatæ conuertiī, ita ꝙ res aucta in sua specie formaq; maneat, & res augens eandē numero speciem ac formam accipiat. Largè vero dr̄ vis augmētatiua, quælibet vis auctiua, q̄ consumptiua est substantiarū sibi appositarum, ac generatiua suæ speciei in speciem ipsam, ac per hoc augens obiectum suū, sicut est virtus ignei caloris in igne. Vñ hoc modo dr̄ ignis augmentari, non tñ augmentaī ꝓprie, quia non eadē numero spēs ignis efficitur in maiori quāto, sed potius noua spēs ignis generaī a materia aquæ, & hanc generationē nouā consequiī maior quantitas, nec auget aqua hoc modo ignē, vt subintret q̄libet ignis partem, sed sufficit si ei addiī in parte vna. Igitur, augmentū est motus aīati ꝓprie, & ſm q̄titatē. Eiusq; termini sunt ꝑfectū, & imperfectū ſm figurā & magnitudinem debitam corpori aīato. Operatur aūt vis augmētatiua ꝑcipue ab extensione oīum membrorum radicaliū ad perfectam figuram & magnitudinem ipsorum. Et ſm ꝙ illa sunt in corpore toto, sic & augmentum est in toto corpore. Sed vltimū eius ſm ꝙ ipsa dr̄ virtus determinaī in sursum, ſm qđ est principium longitudinis membrorum. Est aūt hæc virtus in augmēto & nō in augēte. Huius.n. virtutis est extendere radicaliū mēbrorum substantiam, & in ipsis transmutare ad se cibum aduenientem, q̄ videlicet cibus q̄a ſm totam substantiā suā transmutaī in id qđ augetur, ideo necesse est ipsum corrūpi ſm formā q̄ prius habuit. Vñ philosophus dicit, ingrediens gñatur species sed corrūpitur hæc patiens. Denique motus cibi non est augmentum, sed potius transmutatio substantialis. Nec tñ est generatio, quia non est in specie q̄ non est, sed potius in specie aucti q̄ præexistit. Et licet materia cibi non ferat quantitatē actualē, Cū tñ additur substantialiter ad cibatū, efficitur quantitas maior in cibato. Quantitas.n. est mēsura substantiæ ſm partes, idōque necesse est ipsam extēdi multiplicatis materiæ partibus, ac decrescere deperditis partibus eodem modo se hñtibus in situ, quia per rarefactionē una non distat ab alia, nec per inspissationem contrahitur. Dixerunt aūt quidā, ꝙ de augentis substantia nihil transit in id qđ augetur, sed tm̄ per ipsum refocillatur calor naturalis, qui confortatus dilatat substantiam in qua est. Verum hoc est contra sñiam philosophi, qui expresse dicit, ꝙ nutrimentum transit in substantiam nutriti. In lib. quoque de generatione & corruptione dicitur, quòd adueniente aliquo oportet augere, recedente autem diminui &c.

De augmento corporis animalis. Cap. LXXIIII.

GVilhel. de conchis. Si aūt ex calido & humido est augmētum, ut supra dictum est, ex calido in altum fit, & humiditate in spissum & latum. Vñ & colerici & sanguinei quia calidi sunt crescunt in altū, flegmatici vero & melancolici breues statuta fiunt. Sanguinei quoque & flegmatici, quia humidi sunt ēt in spissum & latum crescunt. Melancolici aūt & colerici quia sicci, graciles fiunt. Nullus est homo, qui non sit calidus, & humidus, sed q̄dā plus, q̄dam minus. Primus.n. homo inter quatuor qualitates fuit tēperatus, sed postq̄ amenitate paradisi expulsus in ualle lachrymarum, & miseriæ in labore manuū suarū cępit vesci pane suo, labore, ieiunijs, vigilijs, cępit desiccari atq; naturalis calor extingui. Similiter ex intēperie aeris, ex qualitate cibi & potus. Oēs ergo ex eo nati, vtpote ex corrupto, sunt corrupti. Neq; postea perfecta sanitas in hoīe fuit inuēta. Est.n. perfecte sanū, qđ est in omiomeris eucrasicum, & in organicis æquale.i. qđ in membris q̄ in partes sibi similes pñt diuidi, q̄ a Græcis dñr omiomera est bonæ cōplexionis, & in officialibus mēbris q̄ a Græcis dñr organica, nec in q̄titate nec in numero modū, uel in maius, uel in minus excedit. Nimirū cū corrupta sit natura, non tñ æqualiter & eodem modo. Quidā.n. plus, quidam minus, quidam sic, quiddā aliter. In quibusdā.n. intenditur calor & remittitur humiditas, qui dñr colerici, idest calidi & sicci, non sunt tñ sine humiditate. In quibusdā intenditur humiditas, sed remittitur calor, hi dñr flegmatici.i. frigidi & humidi, non sunt tñ penitus expertes caloris. In alijs intenditur siccitas, & remittitur calor. Hi dñr melancolici idest frigidi & sicci, habent tñ calorem, & humiditatem. Si aūt plus ad æqualitatē accedant humores, dñr sanguinei. Quemadmodū ergo sine quatuor elementis non inuenitur hoīs corpus, ita nec sine quatuor qualitatibus, sed intenduntur ac remittūtur, recipitq; nomē intensæ, & nomen contrarij remissæ. In oī complexione potest homo crescere, plus tñ in vna q̄ in alia. In quadā in longū, in quadā in latum. Colerici nanque longi sunt & graciles. Longi ex calore cuius est ascendere, ex siccitate graciles. Sanguinei ꝑꝑ calorem longi sunt, propter humiditatē pingues. Flegmatici ꝑꝑ frigiditatem sunt parui, ꝑꝑ humiditatem pingues. Melancolici uero frigiditate sunt parui, siccitate graciles. Istorum proprietates sæpe ex accidente variantur. Colerici nanque & Melancolici, uel ex ocio, vel ex comestione sæpe sunt pingues. Sāguinei & flegmatici ex labore, & abstinentia graciles. Itē colerici & sanguinei ex paruitate matricis & spermatis fiunt breues, flegmatici, & melancolici propter contrarium longi.

Vnde augeatur corpus animatum secundum quamlibet partem sui. Cap LXXV.

ALbertus. Si aūt de corpore quæritur aīato utrum augeaī ſm quamlibet sui partem, uel ſm aliqua tm̄modo. Dicit expresse phylosophus, ꝙ q̄libet pars augeī ſm speciem, & non quęlibet ſm materiā, qđ intelligendū est de augmento generali, qđ est ſm quantitatē. Alioquin videretur esse contrariū qđ ait Auic. videlicet ꝙ augmentatiua plus addit de cibo longitudini q̄ latitudini, uel spissitudini. Sed hoc est intelligendum de augmento speciali, & qđ producit corpus ad perfectā quantitatem & figuram. Qđ videlicet augmentū spāliter attenditur in extensione radicalium membrorū per additionē cibi. Verūtñ ſm utranque augmentationē fit additio cuilibet particulæ pro portionate, ita. sut in maiori membro plus, & in minori minus. Calor siquidem in minima diuidit & nutrimentum & nutriēs, subinducit.n. undique cibum in corpus nutritum, nihilq; prohibet quin pars cibi tantę sit dimensionis, quantę est pars corporis nutriti anteq̄ additur ei. Sed cibus ita cibato additur, ut nō maneat in propria forma substantiali, nec acquirat formā nouā substantialem, quæ prius non fuit, sed accipiendo formam, quæ actu est in nutrito. Ideo etiam non additur manens in ea quam habet, nec accipiendo quantitatem aliquam nouam, sed accipiē do quantitatem eius qđ nutritur. Ideoq; non est necesse illud augmentari in duplum, uel in triplum. Itaque materia cibi adueniens eādem accipit formam substantialem numero, q̄ est in nutrito, & eādem quantitatem & qualitatem & idem. vbi. Si vero quæritur, qualiter tunc fiat augmentum. Dicendum est, ꝙ ꝑ calorem extendentem radicalia membra in omnem dimensionem, & plus in longum. Ideoq; cum est extensio fortior, ꝙ multitudo partium additarum inspissare possit, tunc est corpus nutritum subtile & rarum, sicut sunt corpora puerorum. Cum autem vtrunque proportionatū est utrique, tunc est corpus in medio modo se habens, sicut corpora iuuenum. Si uero stat extensio, & nihilominus ingeruntur partes materiales per cibū, tunc necesse est corpora fieri spissa & crossa propter humidi consumptionem, sicut sunt corpora senum.

De statu augmenti, & motu diminutionis. Cap LXXVI.

MOtus autē augmēti stat in corpore animato tribus rationibus. Quarū prima sumitur ex calore naturali, q̄ est in membris radicalibus, cuius posse in extendendo limitatum est. Secūda est ex parte materiæ membrorum radicalium, cui licet addatur nutrimentum, non est tñ extensibilis ultra debitā speciei quantitatem. Tertia est ex comparatione mobilis ad motorem, hoc est organi ad virtutem animæ, quæ est in ipso, hoc.n. quantitate & tali figura proportionatum est uirtuti, quę est in anima. Itaq; si obijciatur, ꝙ continue cibus additur corpori, & quantus. Vñ sicut nutritiua continue ingerit substantiam, sic & augmentatiua vr̄ ingerere quantū. Rñdemus ꝙ nutritiuę finis est saluare indiuiduum, & hunc finem non consequitur, nisi continue nutriendo, sicut & continua fit deperditio. Finis augmentatiuę est perfectio ſm magnitudinem & figuram organorū, & cum illam assequitur quiescit, eo ꝙ superuacuū esset vltra mouere. Itaque nutritiua subseruit augmentatiuę ministrādo plus de nutrimento longitudini q̄ latitudini uel spissitudini, quoadusque stat augmentatiua, tunc.n. incipiunt plus inspissari & dilatari membra ex maiori influxu nutrimenti ad dimensiones illas. Porro si obijcitur iterum, ꝙ oīs uirtus crescit ac fortior efficitur ad multiplicationē materiæ, sicut patet in calore, qui maior est in maiori igne, & minor in minori, & ita vr̄ similiter in animato, ꝙ quanto plus crescit, tanto maior efficiatur in ipso calor naturalis, qui est instrm̄ augmentatiuę uirtutis. Rñdeo reuera virtus crescit in multiplicatione materiæ proprię, sed nō alienę. Proprie aūt propria materia caloris naturalis est substantia radicalium membrorum. Substantia quippe humidi nutrimentalis ingeritur ab extrinseco, & ideo non est proprie propria materia illius. vnde calor ipse tanto in illa remittitur, quanto ma-

gis

gis multiplicatur. Si autem queritur, vtrum illo tpe quo augetur animatum continue augeatur. Dicimus ꝙ nequaquam, sed q̄nque additur quanto, & q̄nque non. Si autem obijcitur, ꝙ calor naturalis semper agit nutrimentum conuertendo, & ita vr̄ semper fieri additio in quolibet momento. Dicimus ꝙ calor non semper addit aucto, sed q̄nque disponit vt postea facilior fiat additio. Vnde si quæratur, cur potius in hora vna fiat augmentum quàm in alia. Respondemus huius differentię rationem esse, quòd non eodem modo dispositum est in qualibet hora id cui additur, nec etiam id quod additur, & ideo discontinuatur additio.

Quod aliter fit assimilatio in augmentatiua quam in nutritiua. Cap. LXXVII.

ASsimilatio diuersimode fit, nutritiua, & augmẽtatiua, f̄m diuersos eorum terminos. Nutritiua siquidem assimilat, vt potentia nutriens substantiam in qua saluatur esse indiuidui. Augmentatiua vero vt potentia extendens indiuiduū ad maiorem quantitatem. Denique nutritiua non ponit augmentum per se, nec in latitudine, nec in spissitudine, sed per accidens, quia. s. id restituit q̄d quantum est, non tñ in eo ꝙ quantum est restituit, sed in eo ꝙ substantia. Verum tñ ut superius habitum est, quædam partes sunt in corpore aiato vt vasa, ex quorum extensione principaliter est augmẽtum naturale, vt sunt ossa nerui ac venæ. Has extendere difficillimum est, eo ꝙ duræ sunt, & ob hoc ẽt extensę non reuertuntur. Non. n. videmus aliquem hoĩem effici minus longum q̄ fuerit per aliquam diminutionem, & sic etiam in latitudine & spissitudine substantiæ radicali. Hęc ergo augmentatio propriè virtutis est augmentatiuę, & est f̄m materiam. In hac expressè apparet q̄d dicit Auic. videlicet ꝙ multo plus additur longitudini q̄ latitudini & spissitudini. Alia vero est augmentatio in partibus q̄ sunt ex humido nutrimentali, q̄ non sunt vt vas, sed potius vt in vase effluentes & influentes. Secundum has accidit frequenter incrossatio, & attenuatio. Vñ multos videmus quorum latitudo & spissitudo non correspondent longitudini f̄m proportionẽ. Et hæc augmentatio pertinet ad nutritiuam, ꝙa causat a nutrimento maiori uel minori. Sic ẽt videmus in paruulis, ꝙ quia calor est fortis & corpus rarum, ideo de nutrimento ipsorum transit ad mẽbra superiora, efficiunturq; maiora inferioribus f̄m corporis sui proportionem. Postea vero dum corpus inspissatur, calorq; debilior efficitur, non transit ad membra superiora de nutrimento, nisi q̄d est subtile, ac penetratiuum, & leue, totumq; residuum transit ad inferiora. Ideo tunc inferiora efficiuntur maiora superioribus membris f̄m proportionem corporis sui. Auic. vbi supra. Augmentatiua vero nutrimentum alio modo distribuit q̄ nutritiua. Quod. n. nutritiua ex se habet, æqualiter distribuit. Augmentatiua vero vni subtrahit, & dat alij, hoc est. Nutritiua virtus dat. s. vnicuique mẽbro de nutrimento f̄m eius magnitudinem vel paruitatem, & vnit ei æqualiter. Augmentatio vero tollit ab vna parte corporis, & addit alij quæ indigebat, vnitq; ei vt illa pars augmentetur potius q̄ alia, ministrãte sibi in hoc nutritiua. Si aũt esset dñiū nutritiua vtiq; adæquaret illas, aut ẽt plus largiretur parti cui subtrahit augmẽtatiua. Videmus. n. ꝙ nutritiua q̄nque sola est. s. aucto iã aiali & eius actio fortior, ita ꝙ corpori restituit amplius q̄ resoluatur. Ipsaq; & in latitudinem & in crossitudinem membrorum apponit augmentum manifestum, sed longitudini non apponit augmentum q̄d appareat. Augmentatiua multo plus addit longitudini, q̄uis hoc difficilius sit q̄ addere latitudini. In augmento nanque longitudinis necesse est diffundi nutrimentum in membris duris, vt in ossibus ac neruis per oẽs partes eorum in longum propagando & elongando. In augmento vero latitudinis sufficit carnes augeri & ossa nutriri. Nutritiua itaque deseruit augmẽtatiuę in eo q̄d non est vincens, sed operans ad nutum illius, ut nutrimentū distribuat, vel diffundat illuc, vbi augere debet augmentatiua, quæ non appetit nisi perficere rem.

Sequitur nunc de vi generatiua. Cap. LXXVIII.

POrro vis generatiua sicut dictum est supra, vis est accipiẽs de corpore in quo est partem ei similem in potentia, & operatur in ea per attractionem aliorum corporum quæ illi assimilantur generari & commisceri, cõuertitq; illam in similitudinem ipsius in effectu. Alber. Hæc diffinitio Auic. data est per comparationem virtutis ad genus suum, ad propriam materiã, proprium finem & actum. Genus quippe virtutis supponitur ꝑ hoc quod dr̄, vis animę. s. vegetabilis. Actus aũt eius supponitur dupliciter. s. per accipere & per operari. In generante siquidem accipit primo per contractionem ad vasa seminaria, quæ attrahunt semen a toto corpore, & ab ipsis vasis descendit in ipsum vis generatiua. Vis aũt operans est in semine non in organo aliquo, & illius operatio est eius q̄d nascit. Materia quoq; duplex supponitur. Principalis. s. per hoc q̄d dr̄ partem illi similẽ in potentia. Hæc est. n. quæ profundatur in radicalibus membris, & hoc est humidum quod est in substantia seminis. Secũdario vero per hoc quod dr̄ per attractionem aliorum corporum quę illi assimilãtur. Illa. n. est materia seminis mẽstrui ac seminis mulieris quæ attrahitur a semine viri, & commiscetur illi, vt sufficiat ad quantitatem corporis. Alia vero pars sanguinis mẽstrui deriuatur ad mammillas ad nutrimentum, quo generatio debet præparari. Similiter etiam finis duplex est, per hoc. n. quod dr̄ generari tangitur figuratio corporis f̄m lineamenta membrorum, per hoc autem quod dicitur in similitudinem illius in effectu, tangitur finis vltimus, qui est finis intentionis, & est inductio formæ specificę in eo, quòd generatur.

De actionibus generatiuæ. Cap. LXXIX.

AVicenna vbi supra. Generatiua vero duas habet actiones. Quarum vna est creare corpus. i. substantia generantis corpus seminale descindere & figurare, & lineamentare. s. ad similitudinem generantis. Alia vero attribuere partibus eius in permutatione secunda formas earum. s. virtutes & dimensiones ac numeros, & asperitatem & lenitatem, & his adhærentia, subiecta gubernationi eius q̄ solus oĩa potest. Huic aũt seruiunt duę uires, nutritiua. s. in nutriendo, & augmẽtatiua dilatando. Et huius quidẽ actio perficitur in principio generationis. Deinde gubernatio remanet augmentatiuę & nutritiuę commodata. Cũque iam augmentatiua quasi circa perfectionem operatur, tunc iterum generatiua cum duabus ministris suis ad generandum semen quo quiescat virtus q̄ est eiusdem sui generis excitatur. Nutritiua siquidem hoc appetit, vt per eam cuiuslibet singularis substantia obseruetur. Augmentatiua, vt per eam perficiat. Generatiua vero vt per eam remaneat spẽs, qm̄ appetere pmanere, res est q̄ ex Deo prouenit in omne q̄d est. In singulari itaque q̄d non est aptum ad permanendum in se, sed in sua specie, virtus ad reparandum aliquid vice illius excitat, vt per hoc ei spẽs conseruet. Nutritiua ergo restaurat q̄d de singulari, generatiua vero q̄d de specie resoluit. Alber. Itaque virtus generatiua, q̄ est pars aĩæ, in organo est in generante, & huius actus est ille primus, qui est descisio seminis. Sed ab hac virtute refluxa est alia virtus in semine, cuius est substantiam seminis in similitudinem spẽi primi generantis conuertere. Et hic est secundus actus generatiuę, nec est virtus in generante, sed in semine. Actor. Ex prædictis ergo ordo prædictarum trium virium, & ratio distinctionis patet, & quantum ad operationes, & quantum ad fines. Et ẽt quantum ad tps patet distinctio. Nam operatio nutritiuæ incipit in principio vegetabilis, & terminat in fine vitæ, & non ante. Operatio augmentatiuę incipit similiter in principio, sed terminatur perfectio circa finem determinatũ f̄m naturã. Operatio vero gñatiuę incipit in iuuẽtute iã aucto corpore, & terminat circa finẽ determinatũ f̄m naturã in senectute.

Qualiter semen decidere sit proprius actus generatiua. Cap. LXXX.

ALbertus. Videbitur aũt fortassis alicui, ꝙ semen decidere non sit proprius actus generatiuæ. Siquidem & in fœmina est vis generatiua. In libro tñ de aĩalibus habet, multiplici quoque ratione probatur, ꝙ in fœmina non sit decisio seminis, quæ aliquid effectiue ad conceptum operetur. Idem ẽt vr̄ ex diffinitionibus masculi ac fœminę, colliguntur ex libro aĩalium, & ex libro vegetabilium, videlicet ꝙ masculus est, qui generat in alio suæ speciei ex proprio semine. Fœmina vero quę generat, in se ex semine alterius speciei suæ. Ex hoc. n. vr̄, ꝙ fœmina generando non decidat semen ꝓprium ad hoc vt effectiue operet conceptum. Nos aũt dicimus cum Auic. ꝙ ab aĩa, q̄ est in toto corpore generatiua virtus emanat in organũ generationis, q̄. s. virtus influit semini virtutem generationis, q̄a generat mẽbra f̄m vnamquamque virtutem congruam illius actioni, ita ꝙ vnumquodq; mẽbrorũ fit aptũ ad recipiendum virtutẽ propriã, quæ in eo apparet. Et f̄m hoc dicimus, ꝙ virtus generatiua prima, q̄ est pars aĩæ vegetabilis, est in generante. In semine aũt est vis generatiua causata ab illa q̄ nec est aĩa, nec pars aĩæ, licet actiones operetur aĩæ. Itaque decidere semen a superfluo digestionis quartæ, est actus generatiuæ primæ, q̄ est pars aĩæ, & hoc tã in aĩalibus quam in plantis. Porro generatiuæ secundę, quæ est in semine, non est actus ille, qm̄ aliter semen decideretur a semine. Distinguendum est autem duplex semen. Vnum. s. materiale, aliud effectiuum, q̄d tamen est pars materiæ f̄m primum subiectum, in quo saluatur. Et primum quidem. s. materiale deciditur a fœmina per attractum seminis menstrui, vel humoris alterius, qui est in loco eius. Secundum autem. s. effectiuum deciditur a viro, & hoc in omnibus animalibus, in quibus est masculus & fœmina. Nam in quibusdam piscibus non est huiusmodi distinctio, ut in anguilla. Dicendum est itaque ꝙ fœmina non solum generat in se ex alio semine, quod est effectiuum, sed etiam ex proprio semine, quod est materiale.

Qualiter

Qualiter vis generatiua sit in plantis, & in animalibus. Cap. LXXXI.

DVbitare quoque potest aliquis, vtrum vis generatiua sit in plantis, quia non vr̃ in eis esse descisio seminis. Vñ quæret fortasse aliquis, quid sit semen descindere. Si.n. hoc est tm̃ separare quandam partem nutrimenti, hoc etiam facit augmentatiua in augmento. Si vero dicatur, ꝙ hoc est per aliqd̃ organum attrahere superfluitatem quartæ digestionis, ipsamq; materiã, ita ꝙ recipiat virtutem informatiuam seminis in simile speciei generantis, tunc non vr̃ esse actus generatiuæ in plantis. Non.n. in eis est attractio partis nutrimenti ad organum vnum, quod influat ei virtutem formatiuam, quin potius videmus ꝙ planta in radice & in stipite & ramis profert surculos, virgas, folia, flores, ac fructus. Nos aũt dicimus ꝙ in plãtis est descisio seminis. Descisio quippe seminis in genere considerata, est separatio q̃dam nutrimenti a cibo qđ natum est sustentare indiuiduum, in quo separato per generationem saluatur species. Talis autẽ generatio fit in planta, qñ illud vñ fit generatio, separatur ab eo qđ est cibus ad sustentationem corporis plantę necessarius. Sic ergo descisio seminis est in plantis, licet non eijciant semen extra se in morem aĩalis. Veruntñ recte possumus ẽt dicere, ꝙ in planta dupliciter est generatio, vna videlicet per quã ad ipsam plantam generantem redit iuuentus, & in hac generatum semꝑ pars est generantis. Alia vero est plãtę similis in specie per quã saluatur species plantę tm̃, & non indiuiduum. Et hæc fit per semen a nutrimento descisum & extra plantam proiectum, sicut patet in nucleis & fructibus. Dicimus ergo ꝙ semen descidere est ipsum a nutrimento separare, eiq; virtutem generatiuã materialem, vel effectiuam influere. Qui videlicet influxus a generatiua fit, vel quæ est in organo speciali, sicut in aĩalibus, vel in toto corpore generantis sicut in plantis. Nam in aĩalibus quidẽ situm habet in organo generationis determinato. In plantis autem ẜm oẽm partem est vis imprægnans, nec imprægnatio certum habet situm, sed est in toto corpore plantę. Quodq; in plãtis est generatio multiplex.i. multorum.s. surculorum & foliorũ & florum ac fructuum, contingit ꝑꝑ æqualitatem & similitudinem corporis plantæ in partibus suis. Ex hoc.n. accidit, ꝙ nutrimentum aptum nutrire partem vnam, aptum est ẽt nutrire partem aliam. Et ex hoc iterum contingit ꝙ nulla est dr̃ia inter humidum radicale & humidum nutrimentale in ipsis nisi per accidens. Ex hoc quoque contingit vlterius, ꝙ ex humido nutrimẽtali potest esse generatio partium in plantis, cuius signum est, ꝙ partes eius abscisæ recrescunt, qđ non accidit in aĩalibus multã in organis diuersitatem habentibus, ergo ex nutrimento in quo dominatur humidum aquosum quod facile est dilatari, folia ꝓducuntur. Ex nutrimento autem in quo dominatur subtile aereum cum aqueo facile digestibili atque maturabili fructus generantur, & ita de alijs.

Quod in plantis non sit distinctio sexus. Cap. LXXXII.

CVm autem in omni natura sit aliud agens, & aliud patiẽs, alia materia, & alia forma. Fœminaq; ad masculum se habeat, vt materia ad formam, vt patiens ad agens, videbitur alicui fortasse. ꝙ in plantis quoque sicut & in aĩalibus debeat esse distinctio sexus masculi ac fœminæ ẜm actum virtutis generatiuæ. Præterea cum generatiua virtus sit vegetabilis aĩæ, vr̃ ꝙ eius distinctio ẜm actum suum debeat omni naturæ vegetabilium conuenire. Nos aũt dicimus cum Arist. ꝙ in plantis non est distinctio sexus masculi & fœminæ. Hoc.n. probat in libro de vegetabilibus multis rõnibus, vna est qa masculus qñ generat, in alio generat. Fœmina vero ab alio generat. Suut & ambo separata ab inuicem, & postea cõmiscentur: ꝙ in plantis non inuenitur. Alia est ꝙ plantæ non indigent effectiuo nisi solæ in hora pullulationis. Cum ergo & effectiuum sit per masculum indigent masculo. Dicimus ergo ꝙ in eis non est distinctio masculi ac fœminæ per sexum, sed per proprietates q̃ sunt, formam, speciem ac figuram imprimere, & hæc impressa recipere. Ideoque ambæ istę proprietates adunantur in planta vna, sicut ibi dicit Arist. Calidi.n. ac sicci quæ sunt proprietates masculi est imprimere, & quasi sigillare formam & figuram, quia calidum est penetratiuum, & siccum est terminatiuum. Cum ergo hæc ubiq; sint in planta, sequitur ꝙ & proprietates masculi erit vbiq; in ea: proprietates autem fœminæ sunt frigidum & humidum. Et humidum quidem est figuræ ac speciei receptiuum. Frigidum vero per coagulationem humidi acquosi eorundem est retentiuum, & istæ proprietates vbique sunt in planta. Ideo dicit philosophus, ꝙ planta est ubique imprægnans & imprægnata.

Cur non sit in plantis sicut in animalibus. Cap. LXXXIII.

IN animalibus quidem est distinctio maris & fœminę per sexum, qm̃ aĩa sẽsibilis diuersas habet virtutes & operationes, præcipue vbi perfecta est. Ideoque magnã exigit diuersitatẽ partium in corpore quo vtitur, vt organo in illis virtutibus & operationibus. Cunq; talia difficilioris sunt generationis ẜm naturam, ex hoc contingit ꝙ nutrimentum assimilatum vni parti nõ est assimilatum alteri, & qđ est assimilatum parti, non est assimilatum toti. Et ẽt ulterius qđ est potentia pars, non est potentia totum, vñ species non saluatur, nisi in eo qđ est potentia totum. Oportet talia speciale organum hr̃e, in quo sit virtus aĩæ q̃ trahat cibi partem a toto corpore, faciatq; ipsum potentia totum, vel materialiter vel effectiuè. Et horum organorum distinctio facit distinctionem sexus in aĩalibus, qđ patet ex hoc, qa cũ sint aĩalia in partibus suis completa, eorum facilis est generatio. Prę cipue tñ qñ non sunt completa in sensuum numero, multa horũ generanť ex putrefactione ac stellarũ virtute (vt dicit Arist.) in lib. de aĩalibus. Qđ aũt non distinguitur sexus in plantis, hoc est ꝑꝑ æqualitatem corporis plantæ in partibus suis. Ex hoc.n. contingit, ꝙ nutrimentum assimilatum parti, est ẽt assimilatum toti, qđque est potentia pars, est potentia totum. Cum itaq; nutrimentum in planta vbique sit potentia, pars erit vbique potentia totum, & sic vbique generatio. Qđ aũt idem in planta sit humidum nutrimenti & humidum generationis, patet per experimentum, qa.s. partes eius abscisę recrescunt, qđ utique non fieret, si humidum diuersum esset. Ideoq; cum ad humidum nutrimenti non exigatur distinctio sexus, sed tm̃ calor agens cũ virtutæ cœlesti, sequitur ꝙ ẽt ad generationem plantæ non exigitur nisi calor agens cũ virtute animæ ac cęli. Et hoc est qđ ait philosophus, ꝙ oĩum vegetabilium terra est mater, & sol pater.

Vtrum anima vegetabilis sit ex traduce. Cap. LXXXIIII.

CVm aũt circa generatiuam quęritur, qd & ex quo genereť, occurrit illa q̃o. Vtrum aĩa sit ex traduce, & vtrum sit in semine, & an sit per creationẽ & infusionẽ a creatore, vel per generationem, q̃ est actus naturæ. Dicimus aũt ꝙ oẽs formæ ꝑter animam rõnalem potentia sunt in materia ipsa generabiliũ & corruptibiliũ, & educunť per actionem calidi & frigidi, sicci & humidi per commixtionem. Sola vero rõnalis aĩa infundendo creať, & creando infundiť a prima cã, q̃ Deus est gloriosus atq; sublimis. Porro aĩa plantæ ac bruti in semine potẽtia, non actu, & non potentia materiali tm̃, sed potentia efficientis & operantis. Rõnalis aũt non sic, nec hẽt efficientẽ, nisi solum Deum. In semine quidem hoĩs est virtus formatiua membrorum humani corporis, quibus formatis aĩa per creationẽ a Deo infundiť, & infundendo creať. Et corpus quidẽ qđ generať, corruptũ est corruptione duplici.s. passionis & vitij. Ex qua uidelicet vitij corruptione tanq̃ ex filia peccati causať in aĩa originale, cum tñ pœna tm̃ sit in corpore. Licet aũt aĩa statim dum est, orignali peccato commaculata sit, illam tñ maculationem a parentibus non trahit, tanq̃ sit ex traduce, sed potius sequiť ipsa vnionem aĩæ ad corpus, sicut aliquis liquor purus corruptionem contrahit ex vase in quo est. Itaq; bonitas Dei cooperať naturæ in hominis generatione. Etenim qñcunq; natura sufficienter formauit organa corporis humani, Deus creando aĩam rõnalẽ infundit, qđ non est ex potestate efficiẽtis naturæ, sed ex ordine operationis Dei ad opus naturæ. Sic etiam eadem bonitas Dei semper cooperatur uoluntati ad se operanti. Etenim quandocunq; aliquis quod in se est facit, Deus illi gratiam infundit.

Vtrum anima sit in semine. Cap. LXXXV.

SI ergo q̃riť utrum aĩa sit in semine. Dicimus ꝙ aĩa humana cum oĩbus potentijs suis non est in semine sicut in effectiuo, neque per substantiã, sed a Deo creatur, & corpori infundiť. Non.n. dicimus sicut qdã dixerunt, ꝙ in hoĩe sit trina aĩæ substantia, sed vna sola habens tres vires. Iõque non possumus dicere, ꝙ hæc substantia in parte causeť a Deo immediate per creationẽ q̃tũ ad potentias rõnales, & in parte educať ex substantia seminis q̃tũ ad potentias sensibiles ac vegetabiles. Quin potius dicimus totã a Deo creari, & corpori simul infundi. Porro aĩas brutorũ & vegetabiliũ non ita creãdo infundi, sed potius per generationẽ ex materia seminis educi. Si aũt q̃riť, vtrũ sunt in semine vel nõ. Dicimus ꝙ ibi sunt per aliquẽ modũ, & per aliquẽ non. Vt.n. hr̃ in libro de aĩalibus, nõ sunt ibi actu, sed ibi sunt in potentia efficientis & materię. Et si qdẽ vltra q̃rať, qd sit illud efficiens. Dicimus ẜm philosophũ, ꝙ illud non est aĩa, sed est calidũ, materia vero est humidũ cõmixtũ ẜm cõplexionẽ seminis & naturã. Calidũ aũt id qđ agit multiplici agit virtute, sicut in li. de aĩalibus hr̃ expresse, videlicet in uirtute ignis, ẜm q̃ hẽt attrahere subtilia apta aĩationi. Et in uirtute cęli, ẜm q̃ põt esse principiũ formæ ac spẽi. Et in uirtute aĩæ, ẜm q̃ recipit a uirtute generatiua partis uim informatiuã & gñatiuã organorũ. Iõq; dicit philosophus, ꝙ aĩa est in semine, sicut artificiatũ in artifice. Artificiatũ siqdẽ non est in artifice ẜm esse ac speciẽ suam, sed sicut in effectiuo, in quo est operis rõ, quę.s. rõ est efficientis ad opus ꝓportio. Similiter ergo & aĩa sensibilis ac uegetabilis sunt in semine sicut in effectiuo, in quo est ad talẽ formã ac speciẽ ẜm naturã ꝓportio. Qualiter aũt cõtingat, ꝙ calidũ elementare

tare efficiat subiectū calidi cęli & calidi aīæ,aliàs ostensum est. Cōcedimus ergo,ꝙ aīa nō est in semine neque per genus,neq; per spēs,neque per virtutem,q̄ sit pars aīæ,sed quemadmodum dictum est.s.in potentia efficiētis & materiæ:Vel sicut artificia tum in artifice,& hoc dico quantū ad aīam bruti,vel plantæ.In his.n.semē est causa efficiens generationis.Secus est in aīa hoīs. Hęc etenim ſm partem sui principalem absoluta est a materia, nec est alicuius partis corporis actus.Ideoq; cum eius operatio non dependeat a corpore, principiū non habet a virtutibus corporalibus, sicut expresse ꝓbatur in li.de aīalibus. Vñ aīa rationalis dr̄ differentia,quæ egrediatur ab extrinseco,scilicet a creāte Deo.Hinc etiam Auicenna, attribuens inquit esse animæ nō est corpus, nec virtus corporalis,sed est sine dubio essentia existens nuda a materijs & mensuris . Itaque virtus quæ est in semine hominum , non est nisi formatiua & gñatiua organorum.

Vtrum vegetabile, vel sensibile per diuisionem corporis sit multiplicabile. Cap. LXXXVI.

VTrum aūt vegetabile, vel sensibile per diuisionem corporis in quo est sit in plura multiplicabile. Disputat Augu. ꝑꝑ diuisionem quorundam vermium,in quibus vr̄ eadē aīa numero manere in vtraque parte. Huius quoq; signū apparet in plantis,qa cum planta diuidit̃,frequenter contingit vtrāque partem conualescere ac germinare.Vñ patet ꝙ in plātis est aīa vna qdem actu, sed potentia plures, sicut forma materialis, ac per diuisionem plantæ fit actu plures.Quod aūt planta diuisa conualescit,ꝑꝑ similitudinem partium eius cōualescit. Licet .n.radices habeant ori similes tñ figura radicis non diuersificat̃ multum a figura stipitis & ramorū. Radix.n. nutrimentū trahit per poros qui sunt & in ramo,& ideo frequenter contingit ꝙ ramus in loco nutrimenti fixus incipit trahere nutrimentū sicut radix,& conualescit. Huius aūt signum est,ꝙ cortex,inspissatus circa radicem plantæ,ꝑꝑ hoc opilat̃ in poris,impedit attractum nutrimenti.Ideo minus fructificat planta & tādē arescit.Econtra vero si scindat̃ radix in plantis antiquis , & scissurę imponat̃ lapis ne iterum coniungi possit, incipiet radix trahere nutrimētum sicut prius per aperitionē pororum in medio radicis. Sicq; planta incipiet germinare atq; viuere,nisi forte superiores partes ita desiccatę sint,vt non possiut attrahere nutrimentum qđ est in radice.Similiter & vr̄ in quibusdā aīalibus q̄ similia sunt in corporis partibus,vt anguillæ,serpentes,& rugosa.Hoc solum excepto, ꝙ non vñr conualescere diuisa. Et hoc ideo contingit, quia nullū aīalis corpus ita simile est in suis partibus qn semp dissimilitudinē habeat in ore.Ideoq; per defectum oris quo cibum accipit,& defectum membri quo cibum digerit, cognoscūtur partes deficere. licet vtraque habeat animam sensibilem.

De varietate generationis secundum varietatem agentis, & materiæ. Cap. LXXXVII.

GEneratur aūt cōueniens ſm proportionem agentis & materiæ. Calidum.n.& humidum mouentia in generatione diuersas accipiunt proportiones ad formas substantiales inducendas,ex diuersitatę luminis descēdentis a sublimi de stellis,& ex diuersitate materiæ,quæ.s.materia qñq; cōmixtionem qñmodo nata est suscipere, & tunc generantur mineralia. Qñq; vero commixtionem & complexionem non tñ ad equale,sed in qua dominat̃ substantia terrestris ac dura,tunc generantur plātæ.Qñque aūt complexionē accidentē ad æquale, & tunc generant̃ aīalia.Sic ēt intelligit̃ qđ dicit philosophus,ꝙ oīs generatio est ex conuenienti. Conueniens.n.supponit proportionē agētis & materiæ ad formam quæ inducit̃. Et huius simile ponit Auic.in actione ignis, qui cuidam materiæ non cōicat nisi calorem,alij vero calorē & lumen & alicui calorē & lumen ac speciem ſm ꝙ magis & minus apta est materia suscipere impressiones q̄ sunt ab igne. Arist.in lib.de causis proprietatū elementorū.In habitatoribus aūt climatis primi qđ est propinquius lineæ æqualitatis,hoc est æquinoctiali,ꝑꝑ assiduā fixionē motus solis,accidit siccitas & caliditas, & minorat̃ in eis frigiditas, & humiditas. Quaꝑꝑ calefiunt matrices mulierum,& cōicant eis nigredo corporum,& crispitudo capillorum,aqua.n.viri quando cadit in mulierem,decoquit eam matrix caliditate sua,& commiscetur aqua illa cum sanguine matricis,donec fit frustum,deinde formatur & fit in ea spiritus vitæ iussu Dei.

Quod perfectiorem habeant generationem animata quam inanimata. Cap. LXXXVIII.

ALber.Cum aūt videamus inanimata generari non per descisionem a materia,sed qdam ꝑ cōmixtionem elementorum vt mineralia, qdam vero ꝑ transmutationē materiæ alterius in speciem suam, ut cum ignis transmutat in se aeris materiam , uideri pōt alicui, ꝙ perfectior modus generationis sit in rebus inaīatis q̄ in animatis,tanq̄ ꝑfectius sit specię suā generare super aliam materiā , q̄ super materiā a seipso decisam. At uero ꝑfectiorem hāt generationē aīata q̄ inaīata tam ex parte agentis q̄ ex parte materiæ.Ex parte quidem agentis,quia in illis agit qualitas actiua tñ ut calidum,frigidum.In istis aūt hoc non sufficit, sed calori oportet adesse uirtutem aīæ, ac uirtutē cœli.Ex parte uero materiæ qm̄ in illis gñatio ꝑparat materiā. In istis aūt oportet esse materiam ante ꝑparatam.Quod aūt illa non generant de substātia sua,huius cā est,qa sunt homogenea. In homogeneis aūt nihil est in potētia sic ad formam, sed totū est in actu.At uero in animatis sunt quędam partes potentia,& quædam actu. Nutrimentum ei assimilatum est pars potētia & non actu.Cum itaque generatio fiat ex ente potentia in actu,in his q̄ sunt aīata debet fieri generatio ex talibus partibus.In illis aūt quæ non sunt aīata fieri non potest , quia oēs partes eorum sūt actu,& ex ente in actu non fit generatio sicut dictū est.Ioq; oportet ut generent specię suam super materiā alienā extra se.

LIBER XXV.

De prima diuisione virium animæ per cognitiuas, & affectiuas siue apprehensiuas & motiuas. Cap. I.

HVGO in lib. de anima & spiritu. Cum aūt homo constet ex duabus substantijs.s.aīa cum ratione sua, & carne cum sensibus suis.Ipsos qui dem sensus caro non mouet absque societate aīæ, sed aīa rōnale suum tenet sine carne . Est quippe in ea uis rationalis,concupiscibilis irascibilis.Per uim rationalem habilis est illuminari ad aliquid cognoscendum infra se, & supra se, & in se, & iuxta se.Cognoscit siquidem Deum supra se,& se in se.Angelum iuxta se,& quicquid cœli ambitu continetur infra se. Per concupiscibilitatem, & irascibilitatem habilis est affici ad aliquid appetendum uel fugiendum, amandum uel odiendum. Ideo de rōnabilitate aīæ oīs sensus oritur, & de alijs omnis affectus. Affectus uero quadripartitus esse dignoscitur,dum de eo quod amamus iā gaudemus uel gaudendum speramus , & de eo qđ odimus iam dolemus uel dolendum metuimus . Et ob hoc de concupiscibilitate gaudium & spes,de irascibilitate dolor & metus oriuntur. Qui qdem quatuor affectus animi oīum sunt uitiorum atque uirtutum quasi quædam principia & cōis materia . Affectus siquidē omni operi nomen imponit.Et qm̄ uirtus est habitus mētis bñ dispositæ,componendi & instituendi atque ordinandi sunt animi affectus ad id qđ debent, & qūo debent,ut in uirtutes proficere possint.Alioquin in uitia facile deficient.Sensus uero unus est in anima, & est quod ipsa. Cunq; corpus non sit, corporeus dr̄.Et cum intus nō sit nisi unus,tñ ꝑꝑ uaria exercitia uariatus uariē nuncupatur.Dr̄ nanque sensus imaginatio & ratio intellectus intelligentia. Et hæc oīa in anima nihil aliud sunt q̄ ipsa. Aliæ quidem & aliæ sunt inter se proprietates ꝑꝑ uaria exercitia,sed una essentia.s.rationalis,& una aīa.Et sicut mūdus iste uisibilis quintupartita quadā distinctione est ordinatus, sic aīæ in mundo sui corporis peregrinanti quinque progressus sunt ad sapientiam.Actor.Ecce prædicta trimembris diuisio reducitur ad duo membra,dum.s. uires aīæ diuiduntur in sensum & affectum.i.in uires cognitiuas & affectiuas,siue in apprehensiuas & motiuas. Et iterum membrum utrunque subdiuiditur, affectiuum scilicet in quatuor, & cognitiuum in quinque.

De viribus cognitiuis,vel apprehensiuis. Cap. II.

HVgo ubi supra.Animæ nanq;(ut supra dictum est)in mūdo corporis sui peregrināti quinque progressus sunt ad sapientiam. Cum.n.ab inferioribus ad superiora ascendere uolumus,primus occurrit nobis sensus,deinde imaginatio,postea ratio,postea intellectus,& postea intelligentia, & in summa est sapientia.Summa nanque sapientia ipse Deus est.Sapientia hominis est pietas,idest cultus Dei.Sensus ea uis animæ est,quæ rerum corporearū corporeas formas percipit . Imaginatio est uis animæ, q̄ rerum corporearū corporeas percipit formas,sed absentes . Sensus nanque formas in materia percipit . Imaginatio extra materiam.Et ea uisque est exterius formata sensus dr̄.Eadem usque ad intimum transducta imaginatio uocatur. Imaginatio nanque de sensu oritur,& ſm ipsius diuersitatem eius uariatio est.Multa uidet aīa carnalibus oculis.Multa ēt fantastica imaginatioue concipit,& ubique quasi distēditur , mouetur,erigitur, & fluctuare uī, non a se egrediens,sed in semetipsa tanq̄ in magno percurrens spacio peruagatur, non exit ab illa,sed tractatibus suis illa sibi repręsentat. Habet siquidē in se quasi quādam latitudinem longitudinem & altitudinem. Nam per charitatem Deum & omnes fideles sibi complectitur.Per meditationem uniuersa quæ a principio mundi usque ad finem Deus ꝑꝑ salutem nostram operatus est meditatur.Per contemplationem quæ

quæ sursum sunt cęlestia contemplatur. Ratio ea uis animę est, quę rerum corporearum naturas formas, differentias, propria & accidentia percipit, & omnia quidem incorporea, sed non extra corpora nisi ratione substantia. Abstrahit.n.a corporibus q̃ fundantur in corporibus non actione, sed consideratione. Natura nempe ipsius corporis, ſm quam omne corpus est, nullum vtiq; corpus est. Intellectus ea vis animę est, quæ inuisibilia percipit, sicut angelos, dæmones, animas, & omnem spiritum creatum. In telligibilia ea uis animæ est, quæ immediatè supponitur Deo. Cernit siquidem summum verum & veræ incommutabilem. Iohannes de Rupella. Nota ꝙ tres vltimæ differentiæ. s. ratio in tellectus & intelligentia comprehenduntur sub virtute intellectiua siue rationabili. Cuius virtutis nota triplicem actum, inuestigare, discernere & retinere: ſm inuestigationem est ingenium, secundum rationem discretio, ſm memoriam retentio. In genium igitur inquirit ignota, Ratio discernit inuenta, Memoria recondit iudicata.

De mutua illorum connexione. Cap. III.

HVgo ubi supra. Sic ergo anima sensu percipit corpora, imaginatione corporis similitudines, Ratione corporum naturas, Intellectu spiritum creatum, & quicquid sensus percipit imaginatio repræsentat, cognitio format, ingenium inuestigat, ratio iudicat, memoria seruat. Intelligentia comprehendit, & ad meditationem siue contemplationem adducit. Ingenium ea uis animæ est siue intentio qua se extendit aĩa & exercet ad incognitorum cognitionem, sic fit a scẽsus ab inferioribus ad superiora, & ima a summis dependent. Intellectus nanque quædã imago & similitudo est intelligentiæ. Ratio intellectus, rationis fantasticus spiritus. Cui etiam supremum corporis.i.ignis quadam similitudine iungitur, vt igni aer, aeri aqua, aquæ terra. Sẽsus iuuat exterius, quia oculus carnis ex natura q̃uis habeat facultatem videndi, nunq̃ tñ per se consequitur visionem nec auditum auris. nisi beneficio exterioris lucis & soni. Imaginatio iuuatur exterius, quia ex sensibus concipitur. Ratio iuuatur interius, quia spiritus rationalis ex dono creationis habilis ad cognoscendum verum & diligendum bonum, nisi radio interioris lucis fuerit perfusus, & calore succensus, nunquam consequitur sapientiæ cognitionem, seu charitatis affectum. Intellectus & in telligentia iuuantur superius, quia Deus & ignis & lux est. Lux ergo splendorem emittens, sed non amittens inflammat affectũ ad amorem virtutis, & sicut solem non uidet oculus nisi in lumine solis, sic uerum ac diuinum lumen non poterit uidere intelligentia nisi in lumine ipsius. Domine inquit propheta, in lumine tuo videbimus lumen.

De differentia earum secundum Hugonem. Cap. IIII.

HVgo. Anima innumerabiles differentias saporum odorum sonorum formarum dijudicat, atque in his oĩbus ea quæ ſm naturam sui corporis sunt appetit, fugitq; cõtraria, remouetq; se ab his sensibus certo interuallo temporum, & eorum motus quasi per quasdam ferias reparans rerum imagines quas per eos hausit secum cateruatim & multipliciter uersat. Cum aũt vult intelligere, vel diuina, uel Deum, uel seipsam, suasq; considerare virtutes, abstrahit se ab oĩbus sensibus corporis, & spiritu ac ratione se conspicit, & contemplatione ad Deũ ascendit. Deus vero reuelatione a diuina inspiratione ad eã descendit. Meditatio siquidem est occultæ veritatis studiosa inuestigatio. Contemplatio est perspicuæ ueritatis iucunda admiratio. Illam itaque diuina illuminat reuelatio, vt veritatem cognoscat. Istam itaque diuina inspiratio inflammat ut eam diligat. In sensu quidem instrm est sensualitatis, & origo imaginationis. Sensus itaque parit imaginationem. Imaginatio cognitionem. Cogitatio meditationem. Meditatio acuit ingenium. Ingenium rationem. Ratio conducit intellectum. Intellectus intelligentiam. Intelligentia contemplationem. Contemplatio ipsam veritatẽ admiratur, & per charitatem in ea delectatur. Sensus est passio animę in corpore ex qualitatibus extra iacentibus. Imaginatio est uis animę quę figuram corporearum rerum absente corpore sine exteriore sensu dignoscit. Cogitatio est circa quælibet animi occupatio. Meditatio est frequens cogitatio modum & causam & rationem vniuscuiusque rei inuestigans. Ingenium est uis q̃dam naturaliter animę insita per se dignoscere valens. Ratio est quędam vis animæ quæ omnia discernit & iudicat, sed maxime cum inhiat spiritualibus & imaginem Dei in se conseruat. Intellectus est rerum uere existentium perceptio. Intelligentia est de solis rerum principijs, idest de Deo, ideis, ile, & de corporeis substantijs pura certaque cognitio.

Item de eodem secundum Aristotelem. Cap. V.

ARisto. in li. de aĩa. Apud Platonem nihil cognoscit nisi per suum simile. Terrã nanq; terra cognoscimus, aquã aqua, & ignem similiter p̃ ignẽ. Dicunt ẽt, ꝙ aĩa cognoscit oĩa, & ꝙ non cognoscunt res nisi per sua principia. Iudicant aũt.i. considerant res aliæ quidem intellectu, aliæ scientia, aliæ uero opinione, seu æstimatione, aliæ quoque sensu. Idem in li. 2. Qđ aũt idem nõ sit sentire & intelligere manifestum est. Sensus.n. inest oĩbus aĩalibus. Intellectus aũt paucis nullisq; cui non sit rõ. Amplius intelligere contingit recte & non recte. Sensus aũt proprio rum semper uerus est. Porro imaginatio aliud est a sensu & intellectu, sed hæc non fit sine sensu sine hac aũt non fit opinio. Et differt ab opinione, quia passio hec.i. imaginatio in nobis est, cũ uolumus præ oculis ponere res, sicut dispositæ sunt in recordatiuis siue in conseruatione & fingere formas. Opinari vero non in nobis est cum uolumus, quia necesse est uerum aut falsum dicere, idest asserere. Præterea ꝙ fantasia non sit sensus, manifestũ est in his. Sensus.n. aut potentia aut actus est, ut uisus & uisio. Sed qñque imaginat qđ neutrũ est, ut in somnis. Item sensus sẽper est pñs.i. semp fit cum pñtia sensibilis. Imaginatio uero nõ. Præterea sensus quidẽ ueri sunt. Fantasiæ vero falsæ. Itẽ imaginatio fit clausis oculis, sensus aũt nõ. At uero neque fantasia est sciẽtia aut intellectus. Est.n. fantasia falsa. Restat ergo uidere an opinio sit. Opinio nanq; sit & uera & falsa, sicut fantasia. Sed opinioni quidem inhæret fides, uel ſm aliam translationem æstimationem sequit̃ fides, quia non contingit opinantẽ non credere qđ æstimat. Bestiarum uero nulli fides inhæret, multis tñ earum inest fantasia. Amplius opinionem sequit̃ fides. Fidẽ uero suasio, suasionem aũt ratio. Sed bestiarũ quibusdã uĩ inesse fantasia. Ratio uero non. Deniq; fantasia motus quidam esse uĩ, & non sit sine sensu, sed in his qui sentiunt & quorum est sensus. Fantasia ergo est motus a sensu ſm actum factus. Vel ſm aliam translationem, imaginatio est motus a sensu qui est in actu. Porro sensus quidem propriorum sensibilium uerus est, aut paruissimum habens falsum. Circa sensibilia uero communia est maxime decipi secundum sensum.

De modis apprehendendi. Cap. VI.

EX libro fontis uitæ. Anima sensibilis apprehendit formas sẽsibiles sine comprehẽsione materiarum illius subiectarum: & hoc non fit, nisi quia materia est extra essentiam aĩæ. Formæ sunt in essentia aĩæ. Porro omne qđ apprehendit res per se, inter ipsum & id qđ apprehendit non est medium. Substantia uero simplex est hmõi, & forma omnis rei est ipsamet. Apprehendit ergo omnes formas per formam sui. Impressio uero non fit nisi per applicationem imprimentis ad impressum. Sensus autẽ & intellectus non applicantur nisi formæ sensibili & intelligibili. Intelligentia ergo & anima non apprehendunt res nisi per formas suas, & forte non coniunguntur nisi cum formis p̃p̃ similitudinem & conuenientiam earum in genere. Itaq; sicut ille uirtus est receptibilis formarum sensibilium, sic & aĩa uirtus est receptibilis formarum intelligibilium. Tu uero si res sensibiles ponas intelligibilium exẽplum apud te, facilis erit imaginatio rerum intelligibilium. Oĩs aũt forma unit id quod per eam imaginatur. Denique postq̃ intelligentia non habet propriam formam in se, & est apprehẽdens omniũ formarũ semp̃, necesse est ut formæ rerum oĩum sint sibi formę. Oẽs formæ aũt sustinentur in q̃titate, & quantitas in substantia. Et sicut figura finis est formę quantitatis ac terminus circundans eam, ita scientia finis est formæ intelligentiæ, & terminus circundans eam.

Quod diuersæ vires apprehensiuę formas abstrahant a materia diuersimode. Cap. VII.

AVicenna ubi supra. Vĩ aũt ꝙ oẽ apprehendere nihil sit, nisi apprehendere formam apprehensibilem abstractam a materia aliqua abstractione. Species aũt abstractionis diuersæ sunt, & gradus earum differentes. Formæ namque materiali p̃p̃ materiam accidnnt dispositiones & alia, q̃ non habet ex sui essentia, uel ſm qđ est formã. Vñ abstractio illius a materia aliqñ fit non sine illis appẽdicijs adhærentibus prope materiã. Aliqñ vero est perfecta abstractio illius a materia, & ab alijs appẽdicijs. Itaque sensus cum apprehendit formã, abstrahit q̃dem illã abstractione uera. Sed necessarium est ei adesse materiã, ut hæc forma apprehendat ab illa. Imaginatio uel imaginatiua discernit formã a materia maiori discretione, capit.n. eam sine materia, ita ꝙ ad hoc, vt hæc subsistat in illa, non est necesse materiã existere, qñ abstrahit eam p̃ fecta collatione q̃ habet cũ materia. Non tñ diuidit eã ab accidentibus materialibus. Itaq; sensus non denudat formam a materia perfecte, nec ab accidentibus materiæ. Sed imaginatio denudat q̃dẽ illã a materia, nondũ aũt ab accidentibus materiæ. Formæ nanq; sunt in imaginatione ſm ꝙ sunt sensibiles, & ſm quantitatẽ aliq̃ã & sitũ. Non põt aũt imaginatio formam apprehẽdere in tali dispositione in qua possibile est oĩa illius speciei indiuidua conuenire. Homo .n. imaginatus est sicut vnus ex hominibus. Aestimatio uero trãscendit aliquantulum hunc ordinem huius abstractionis, qñ apprehendit intentiones quæ non sunt in materijs, q̃uis accidat eis esse materia, ut bonitas, malitia, & his similia, non sunt res mate-

materiales in se, alioquin non intelligerentur sine corpore. Accidit tñ eis esse in rebus materialibus. Hęc autem & similia tm̃ apprehendit æstimatio. Hæc abstractio vicinior est simplicitati q̃ duæ primæ. Non tñ expoliat formam hanc ab accidentibus materiæ, quia particulariter apprehendit eam, & s̃m vnamquã que materiam, & s̃m comparationem eius ad illam, ligatamq; cum forma sensibili, ac stipatam accidentibus materiæ. Virtus autem intellectiua capit formas q̃ non sunt materiales vllo modo, nec rerum materialium, sed ab omni colligatione cum materia denudatæ. Apprehendit ergo eas apprehensione nuda a materia omni modo. Et in eo quidem quod est ex seipso nudum a materia res manifesta est, vt.s.cum apprehendit oĩno intellectu alia. Id aũt cuius esse materiale est, vel q̃d habet esse in materia, abstrahit a materia & ab oĩbus appendicijs materiæ quæ cum ipso sunt, & apprehendit illud apprehensione nuda.v.g hominem s̃m q; de pluribus prædicatur sequestratum ab oĩ quali & quanto & ubi & situ materialibus, nisi enim denudaretur ab his non esset aptum de omnibus prædicari.

De vi apprehensiua sensibili. **Cap. VIII.**

HVgo vbi supra. Anima sensibilis aĩalia bruta vegetat atque sensificat. In quibus ẽt quædam habent sensum & non imaginationem, quædam aũt vtrunque. Cunq; plus sit sensificari q̃ uegetari tm̃ profecto constat hanc vim esse subtiliorem q̃ vegetabilem, quæ magis ẽt incorporeæ naturæ appropinquat, cum imaginationem format, q̃ cum sensum pręstat. Iohannes de Rupella. Et vis quidem sensibilis diuidit̃ primo p cognitiuam & motiuam. Cognitiua vero siue apprehensiua sensibilis duplex est, quędam.n.apprehensio est modo materiali, q̃dam aũt modo animali. Prima est apprehensio fantasiæ. Dr̃.n. operans per modum naturæ, quæ semper vno modo est, & quæ non regitur nec persuadetur rõne, sicut in somnis patet, vbi eius operatio maxime apparet. Nam operat̃ quidem semper, sed aĩa intentata circa sensibilia singula non attendit continuam operationem ipsius fantasiæ. Relinquitur ergo, q; eius apprehensio est in modum naturæ, & inquantum hmõi consideratur ut natura quædam, & dr̃ fantasia, nec est obediens rationi. Inquantum vero consideratur, vt sensus, sic dr̃ sensus cõis, & subijcitur rationi. Cognitiua vero siue apprehensiua modo animali, hoc est, inobedientia rationis subdiuiditur. Nam quędam est apprehensiua exterior, quædam interior.

De sensibili apprehensiua exterius. **Cap. IX.**

HAli in libro regalis dispositionis. Virtus quidem exterius sentiẽs, est illa, quæ singula mẽbra sẽtiẽtia in rem sensam immutat, & hęc in quinque sensus diuiditur. Visus cæteris subtilior est. Vnde & remotiora q̃ cęteri cõprehẽdit, & eius natura est ignea. Ignis quidem species sunt tres, flamma.s.& rubor, & lumen. Natura vero visus est natura luminis eiusque res sensa lux est diuturna. Post visum in subtilitate est auditus, cuius natura est aerea, eiusq; sensa res est aer, & quæ fiunt in aere percussiones. Post hunc est odoratus, huius sensa vapores sunt, quorum natura ex aquę & terrę naturis est contemperata. Sub tilitatem eius sequitur gustus, cuius natura quæ & aquæ est, sensa uero sapores quæ ex humida re generantur. Oĩbus autem spissior est tactus, qui & terræ comparat̃, eiusque sensum est terra, & ipsius accidentia durum & molle, calor & frigus. Aristo. in lib. de sensu & sensato. Sensus inest animę per corpus, & anima si s̃m q; animal est, vnumquenque sensum hr̃e necesse est proprie que tactum & gustum. Cæteri uero pp exteriora proficientibus eorum insunt. Oẽ aũt sensibile uelut in colore albũ & nigrum, in sapore dulce & amarum, & in oĩbus alijs sunt ultima contraria. Oĩaque simplicia magis sunt sensibilia q̃ commixta, sicut uinum intemperatum q̃ temperatum. Idem in lib. de aĩa 2. Sentire quidem duplex est, potentia.s.& actu. Potentia nanq; videns videre dicimus, ẽt si forte sit dormiẽs. Sensus aũt in actu singularium est, scientia uero uniuersalium. Et hæc vniuersalia quodammodo sunt in ipsa aĩa. Vnde intelligere quidem est in aĩa qñ vult, sentire uero non semper, sed necesse est esse sensibile.s.extra agens. Ipsorum nanque sensuum non est sensus: non.n. sentiunt se. Sicut ergo combustibile non comburit seipsum sine combustiuo, ita sensitiuum non sentit sine alijs quæ sunt extra, idest medijs & organis, in quibus s. dominantur quatuor clemẽta, quorum est sensus per se. Actiua ergo operationis sensibilis extra sunt, ut uisibile audibile &c. idest principia actiua, in sensu extra. Nec manet species sensibilis in sensu, nisi quandiu sensibile extra eius mouet sensum, sed species ulterius ad fantasiã fertur. Sẽsus ergo in ipso moueri & pati accidit, idest sentire fit per aliquam passionem & actum a sensibilibus, a quibus scilicet alteratur sensus aliquo modo. Est.n. de uirtutibus passiuis & nõ actiuis. Omnia vero patiuntur & mouentur ab actiuo. Et pati quidem est qñque a simili, qñque a dissimili. Passum autem assimilatur, idest agenti simile efficitur. Itaque sentire pati quidẽ est. Omnia uero sentimus per medium. Vnde cum sensibilia fuerint posita supra sentiens, omnino non sentiet. Omne autem habens sensum, habet fantasiam & appetitum siue imaginationem & desiderium, & etiam tristitiam & lætitiam, siue triste & dulce. Appetitus enim dulcis est.

De instrumento, vel medio sentiendi. **Cap. X.**

EX uerbis Aug. super Gen. Cum aũt corpus hoĩs compositũ sit ex quatuor elementis, quorum q̃dam subtiliora sunt. q̃dam crossiora. Vnumquodque eorũ quanto subtilius tanto naturæ spirituali uicinius.i.animæ. Vñ anima cui inest vis sentiendi atque mouendi per subtilius corpus agitat vigorem sentiendi.s.per ignem. Inchoat itaque motum in oĩbus sensibus a subtilitate ignis, sed in oĩbus ad idem peruenit. In uisu.n. peruenit represso calore vsque ad eius lucem. In auditu.n. calor ignis penetrat usque ad liquidiorem aerem. In olfactu transit aerem purũ, & peruenit vsque ad humidã exhalationem, vñ hæc crassior aura existit. In gustu transit hanc, & peruenit usque ad humorem corpulentiorem: quæ.n. sapiunt ipsius oris humori commiscentur, ut sapiant ẽt si arida uideant̃ qñ accipiuntur. In tactu aũt penetrato atque traiecto corpulentiori humore, peruenit usque ad terrenam grauitatem. Vñ quidam subtilissima cõsideratione referunt hos quinque sensus p ordinem ad quatuor elementa, ex quibus conuenit mundus, & ex quibus corpus hoĩs commixtum est, qui dr̃ microcosmus.i. minor mundus. Dicunt .n. oculus pertinere ad ignem. Aures ad aerem. Olfactũ & gustum ad aquam. i. ad naturam humidam Olfactum quidẽ ad humidas exhalationes, quibus hæc aura crassat̃. Gustũ uero ad humores corpulentiores. Tactum vero ad terrenum elementũ. Vnde & hic sensus uiget per totum corpus, q̃d maxime ex terra subsistit. Ignis tñ in oĩbus sensibus omnia cætera elementa penetrat, ut motum in eis faciat. Ideo ẽt priuatione caloris sensus obtunduntur, cum corpus.s. nimis frigescit, q̃a motus pigrescit qui ex calore inest corpori, dum ignis aera, & aer humida, & humor terrena afficit.s. subtilioribus crassiora penetrantibus.

Qualiter omnes sensus & voluntarij motus a cerebro diriguntur. **Cap. XI.**

OMnes aũt sensus & motus volũtarij diriguntur a cerebro. Nam in anteriori parte cerebri est quędã qualitas ignis luculenta, quę quasi eliquari & subuolare ostenditur in excelsũ cerebri locum tanq̃ in cœlum corporis nostri. Vñ & radij oculorum emicant, & de cuius medio quasi centro quodam non solũ ad oculos sed etiam ad sensus cęteros tenues fistulæ deducunt̃ .s. ad aures & nares, & ad palatum pp audiendum & olfaciendum & gustandum. Tactus etiam qui per totum corpus uiget, ab eodem cerebro dirigitur per medullam ceruicis, & per illam quæ continetur in ossibus, quibus spina dorsi conseritur, vt inde tenuissimi quidam riuuli per cuncta membra se diffundant, qui tangendi sensum vbique faciant, & his quinque sensibus quasi quibusdam nuncijs accipit anima quicquid de rebus corporalibus ad eius notitiam peruenit. Et qm̃ anterior pars cerebri vñ omnes sensus distribuuntur ad frontem collocata est, & in facie sunt ipsa organa sentiendi excepto tactu, qui per totum corpus diffunditur, qui tñ ipse ab eadem cerebri anteriori parte ostenditur hr̃e uiam suam, ut dictum est.s. quę retrorsum per ceruicem atque verticem ad medullam spinę dorsi deducitur, vñ & ipsa facies habet sensum tangendi sicut & totum corpus, exceptis illis quatuor qui in sola facie pręlocati sunt. Ideo in Genesi de insufione aĩę in corpore Adę, quę illud totum uiuificaret & sensificaret specialiter facies exprimitur & dr̃. Inspirauit in faciem eius spiraculum uitę. Anterior.n. pars.i. facies merito posteriori pręponitur, quia & ista ducit, illa sequitur, & ab ista sensus ab illa motus dirigitur. Ideo recte eam pręcedit, sicut consilium pręcedit actionem. Sed quia motus corporalis qui sequit̃ sensus, sine interuallis temporum nullus est. Agere aũt interualla temporum motu spontaneo non ualemus, nisi per adiutoriũ memorię. Ideoq; in cerebro tres quasi uentriculi esse demonstrantur.s. unus anterior ad faciem, a quo est sensus oĩs, ut dictũ est. Alius posterior ad ceruicem, a quo est motus oĩs. Tertius inter utrunque in quo uiget memoria, quę nunciat corporis motus pręcedentes in qualibet operatione, vel ambulatione, vt homo mediante sensu continuet sequentes motus cum pręcedentibus. Cum.n. sensum sequitur motus, non põt homo conijcere quid faciendum est, si fuerit oblitus q̃d fecit, & ita auertit uel sistit imperandi nutum a ministerio motus, uel operationis, ut qñq: nesciat q̃d fecit uel quo vadit, q̃a aĩę intentio auersa a memoria in aliquam cogitationem uehementer applicata est.

Qualiter sensus sit sensibilium susceptiuus. **Cap. XII.**

ARistoteles ubi supra. Sensus est susceptiuus sensibiliũ specierum sine materia sicut cera annuli sine ferro & auro signum recipit. Nihil aũt sine calore sensitiuum est, quia uidelicet nullus sensus potest actionem suam facere cum infrigidatur.

datur. Sensibilia quoque intensa corrumpunt instra sensuum. Porro si deficiat nobis aliquis sensus, necesse est organum nobis deficere. Est aũt vnus & idem actus sensibilis & sensitiui.i.sentientis, sed ipsorum esse non idẽ. Guilhelmus de Conchis. Arist. quoq; in metaphisica sensum ita diffinit. Sensus est animati corporis applicatione non leuis exteriorum mutatio, sed quo in oĩ sensu sit exteriorum applicatio, & quo aĩatum corpus inde mutet, tractando de vnoquoque dr̃. Omnium vero sensuum quędã aerea substantia est instrm quam oportet in naturam rei sensę mutari prius q̃ sit sensus. Alber. Sensus itaque dr̃ potentia passiua, non quia recipiat formam quæ transmutat substantiã suam in substantiam eius ₰m esse, sed potius transmutat̃ in specię sensibilem ₰m intentionem. Et hæc potentia tres habet gradus, sicut etiam potentia sciendi. Dr̃.n.scientia sciendi sicut in puero quæ est de numero scientium ₰m possibilitatem naturæ tm̃. Et hæc potentia dr̃ remota & materialis & imperfecta & indisposita. Dr̃ etiam sciendi potentia in discente nondum habitũ habente, q̃ tñ iam cognoscit in parte, & hæc est potentia disposita & propinqua. Tertius est gradus potentiæ, q̃ cõpleta est per habitum perfecte. Et hæc dr̃ potentia per actum completa. Similiter etiam in sensu. Cum.n.animæ potentia coniungitur organo, tunc est potẽtia ad sensum in primo gradu. Cum aũt dispositio fit per spiritum animalem & calorem naturalem & organi armoniam, tunc est potentia sensus in secundo gradu. Cum vero speciem habet sensibilem, tunc est in tertio gradu, scilicet potentia per actum completa.

Qualiter sensus dicatur esse sensibilis & non sensibilis. **Cap. XIII.**

SIcut aũt de visu dicit Arist. in 2.lib.de anima, ꝙ visus est visibilis & inuisibilis. Et ꝙ tribus modis est iuisibile, sed nullo modo visibile. Et uix uisibile ꝑ paruitatem. Et corruptiuũ visus ꝑ excellentiam. ita dicimus & de alijs sensibus. Notãdũ ergo ꝙ cum dr̃ visus est inuisibilis, hæc propositio in adiuncta visibili per compositionem priuare põt obiectum visus respectu visus, vel respectu armoniæ ipsius. Si respectu visus tunc inuisibile dr̃ non habens colorem, tñ aptum natum hr̃e, sicut aer vel aqua. Si uero respectu armoniæ, põt hoc fieri ₰m duplicem modum.s. ₰m diminutionem, tunc inuisibile dr̃ qđ paruam habet inuisibilitatis dñam. Vel ₰m excessum, tunc inuisibile dr̃, qđ nimis est lucidum. Similiter etiã de auditu dicimus.s. ꝙ auditus est audibilis, & non audibilis. Et nõ audibile dr̃ duobus modis. Primus est ₰m ꝙ priuat actum audibilem potentiam relinquendo. Et ₰m hoc dr̃ non audibile ad sonũ siue vacuum sono. Alius est ₰m ꝙ priuat armoniam obiecti ad auditum. Et hoc iterum ₰m duplicem modum, videlicet excessum, & hoc est excellens, corrumpens sensum. Et ₰m diminutionem, qñ.s.minus immutat auditum, q̃ immutabilis ad audiendi actum. Similiter etiã gustus est gustabilis & nõ gustabilis. Et non gustabile dr̃ tribus modis, vno modo.s.per priuationem habitus, sic non gustabile est insipidum. Alio modo per priuationem armoniæ ad sensum, sicut excellens est non gustabile, quia corrumpit gustum. Tertio per priuationem harmoniæ ad immutationẽ gustus ₰m immutantis debilitatem, sic non gustabile dr̃ qđ paruum habet saporem. Denique similiter & tactus est tangibilis & non tangibilis. Et non tangibile tribus modis dr̃, videlicet aptum natum tangi, & non actu. Vel corrumpens tactum propter excellentiam, sicut calidum ignis, Vel paruum habens tactum, sicut aer.

De sensibili per se & per accidens. **Cap. XIIII.**

DIstinguitur autem sensibile tripliciter ab Aristo. horũ inquit duo quidam dicimus sentire per se, vnum autem per accidens, deinde vero quæ sentiuntur per se, aliud quidẽ proprium est vniuscuiusque, Aliud vero oium cõe. Dico autem proprium qđ non contingit altero sensu sentire, & circa qđ non contingit errare, vt est coloris visus, & soni auditus. Communia uero sunt quinque.s. motus, quies, numerus, & magnitudo. Porro ₰m accidẽs sensibile dr̃, vt si album qđ diarrij filius. Hoc.n. ₰m accidens sentitur, qm̃ diarrij filium esse accidit album qđ per se sentitur. Sed nota ꝙ sensibile per se duobus modis dr̃.s. quod est oppositum ei quod est per accidens. Et ₰m ꝙ ei quod est per aliud. Et cum dicit Aristo. ꝙ sensibile per se est propriũ & commune, accipit per se ₰m ꝙ opponitur per accidens, & iõ sic ordinanda est diuisio. Sensibile quoddam est per se, & quoddam per accidens. Sensibile quoque per se, quoddam est per se commune, quoddam proprium. Nihilominus tñ per accidens dr̃ duobus modis, dr̃ enim per accidens oppositum substantiali, & oppositum immediate conuenienti. Nam sortem dicimus esse album per accidens, eo ꝙ substantialiter non est albus. Dicimus etiam sortem esse animal rationale per accidens & mortale. Non quia non sit hoc substantialiter, sed quia hoc immediate non conuenit ei, s. inquantum sortes est, sed inquantum homo est. Secundum hunc enim modum dicit philosophus ꝙ isocheli accidit habere tres angulos duobus rectis ęquos. Per se vero inest triangulo. Notandum est ergo, ꝙ ad hoc ꝙ aliquid sit sensibile per se & proprium tria exiguntur, scilicet ꝙ non sentiatur alio sensu per se, & ꝙ circa ipsum non contingat errare illũ sensum cuius est sensibile, & ꝙ substantia sensus illius organi apta nata sit pati ab illo, & non ab alio, sicut uisus coloris est, quem non contingit sentire per se auditu, uel olfactu, uel aliquo alio sensu. Et circa colorem non errat visus. Licet enim circa cõpositionem coloris cum subiecto uel diuisionem ipsius ab ipso contingat error, tamen circa colorem nunquam est error. Visus enim semper rubeum dicit esse rubeum, componere autem rubeum cum hoc subiecto qđ est cuprum, uel cum hoc subiecto qđ est aurum, non est visus, sed sensus cõis, ut infra hr̃. Et circa illam compositionem & diuisionem frequenter contingit mentiri, multi.n. crediderunt cuprum esse aurum, & multi mel fel putauerunt, eo ꝙ citrinum est utrunq;. Similiter organum uisus non immutatur nisi a colore, & nõ a sono uel odore, & sic est de alijs sensibus & sensibilibus. Quæ aũt exiguntur ad sensibile cõe, infra dicentur. Sensibile uero per accidens dr̃ hic per oppositum ad substantiale. Substantiale.n.sensibile est qđ ex sui forma facit sensum. Vñ per accidens est illud qđ non facit sensum ex sui forma, sed potius coniungitur in eodem subiecto cũ illo qđ per se facit sensum: sicut album per se obiectum est uisus, id aũt qđ cum albo est in eodem subiecto per accidens sentitur a uisu. Sicut dicit philosophus, ꝙ uisus per accidens sentit dulce, quia album est dulce, & uisu per accidens sentimus filiũ diarrij uel deonis, quia album est filius deonis uel diarrij, & sic de alijs. Cũ autem dicit philosophus, ꝙ sensata cõia sentimus per accidens proprijs sensibus, non accipit per accidens ₰m ꝙ substantiali opponitur, sed prout opponitur immediato Figurã .n.non sentimus sensu proprio gratia sui & immediate, sed gratia proprij sensibilis inuenti in figura & magnitudine.

Qualiter sensibile sit in obiecto & in medio, & in sensu. **Cap. XV.**

MAnifestum est autem ꝙ sensibile in obiecto habet ₰m naturam esse. In sensu uero habet esse intentionis.i. speciei, quæ principium est cognitionis sensibilis. Vr̃ itaque ꝙ in medio habeat esse medio modo. Econtra uero per quasdam rationes quas ponit Aristot. in libro de anima secundo ur̃, ꝙ nihil patiatur a sensibili nisi sensus, & ita quod sensibile nullo modo sit in medio. Ideoque dicimus, ꝙ reuera in tribus sensibus q̃ sunt per mediũ extrinsecum sensibile aliud in obiecto, & aliud in medio, & aliud in sensu habet esse. Nam in obiecto quidem habet esse materiale. In sensu uero tantum esse spirituale, in medio autem sensibile. Color quidem qui.s. est sensibile proprium siue obiectum uisus, est in re colorata tanq̃ in materia, in aere uero tanq̃ in medio, sicut dictum est supra. Sed sensibile auditus.s.sonus ₰m esse suum in medio.s.in aere est, ut in materia, non tamẽ agit in auditum actione materiæ, sed actione medij, & similiter est de odore. Et ut hoc intelligatur notandum, ꝙ actio materiæ proprie est actio qualitatum transmutantiũ materiam siue naturaliter, siue uiolenter, uel si non transmutat materiam, tamen disponit eam ₰m qualitatem propriam. Et propter hoc aer habens colorem ut medium, non agit actione materię ₰m colorem, quia nihil colorat. Similiter habens sonũ non agit actione materiæ ₰m sonum, quia illud qđ mouet, non facit sonare. Sed bene ₰m modum uiolentum aliqñ agit actione materiæ, quia impulsus a tonitru scindit lignum, sed tñ actione medij, & nõ materiæ agit in sensum, facit enim sensum in actu per sensibile, quod ut in medio est in ipso. Et propter hoc sensibile quod est in medio, non est in potentia, sed ₰m ꝙ est in materia & sensu est in actu. Aliquod tamen sensibile in aliquo vno est ut in materia, & ut in medio, sicut supra de sono est expeditum. Et hoc est quod dicit philosophus, ꝙ colores & soni & odores in aere sunt, sicut in transitu & in uia. In sensu autẽ & obiecto ₰m actum, quia sensibile & sensus est vnus actus, ut dicit philosophus. Et per hoc patet solutio ad rationes philosophi, quæ tantum sunt de sensibili, qđ est per medium extraneũ, quia sensibile in medio, sicut in medio non est nisi ₰m uiam & potentiã & transitum. Sed si est in medio, ut in materia, tunc mediũ est in ratione obiecti, & non in ratione medij. Et tunc sensibile est in actu. Duo sensus autem qui sunt per medium intra habent sensibilia quæ actu sunt, & in obiecto, & in medio, & in organo, & sensibilia eorum esse spirituale acquirũt per spiritum animalem attrahentem & deferentem intentiones ipsorum sensibiliũ ad cerebrum. Et hoc patet, quia intentio calidi per spũm attractiuum animalem ab origine tractus non calefacit cerebrum.

Qualiter forma singularis recipiatur in sensu. **Cap. XVI.**

PRæterea dicit Arist. in secundo de anima, ꝙ sensus cõis est susceptiuus sensibilium specierum sine materia. Et ad hoc dat exemplum in cera, quæ recipit figuram annuli sine materia eius, quæ est ferrum uel aurum. Idem etiam per rationem probatur, quia.s. materia coloris est colorata res, ut lapis uel equus,

equus, quæ.s.res in oculo non recipiuntur, licet eorum species ibi recipiantur. Similiter est & in alijs sensibus. At contra hoc posset aliquis obijcere, q in hoc differunt vniuersale & singulare, q vniuersale est a forma,& singulare a materia,& appēdicijs materiæ. Si ergo sensus est singularis, erit eorum quæ sunt cum materia & appendicijs materiæ, sic; non erit receptiuus sensibilium specierum sine materia. Præterea dicit Auicenna, q omnis forma est vniuersalis,& non particularis nisi per naturam. Si ergo species sensibilis sine materia est forma materiæ coniūcta, erit vniuersalis,& ita si sensus recipit species sensibiles sine materia, recipiet vniuersalia, qđ fieri non pōt. Dicimus itaq; quòd aliud est singulare ẽm esse naturę,& aliud intentio singularis in aīa. Nā singulare ẽm esse qđ habet in natura, est a materia, sed intentio singularis in anima est ab appendicijs materiæ, q̄ sunt præsentia materię, & apprehensio ipsius cum hic & nunc & cæteris indiuiduātibus. Et illa bene sunt in sensu, licet materia ẽm esse non sit in sensu. Cæterum forma quantum est de se, semper cōicabilis est multis,& q non cōicatur ẽm esse est a materia. Intentio tñ incommunicabilitatis & singularitatis eius est ab appendicijs cum quibus apprehenditur in sensu. Denique particulare sicut & singulare ẽm esse est a materia, sed ẽm intētionem ab appēdicijs materiæ, cum quibus apprehenditur a virtutibus sensibilis animę, & ab illa intentione particularis intellectus abstrahit intentionem vniuersalis.

De numero & nominibus sensuum. Cap. XVII.

ISidorus in lib. Etymologiarum 11. Sensus itaq; corporis quinque sunt, visus auditus gustus odoratus & tactus, ex qbus duo aperiuntur & clauduntur, duo semper parentes sunt. Sensus aūt ideo dicti sunt, quia per eos anima subtilissimè totum corpus agitat vigore sentiendi. Vñ & præsentia nuncupant, q sint præ sensibus, sicut præ oculis q̄ præsto sunt oculis. Visus est qui a philosophis humor vitreus appellat. Hunc aūt quidam asserūt fieri aut externa ætherea luce, aut interno spiritu lucido per tenues uias a cerebro venientes, atq; penetratis tunicis in aerem exeuntes,& tunc commixtione similis materiæ visum dātes. Visus aūt dictus est q viuacior sit cæteris sensibus ac præstantior siue velocior ampliusq; vigeat, quantum memoria inter cætera mentis officia, vicinior est.n.cerebro, vnde oïa manant. Ex quo fit, vt ea quæ ad alios pertinent sensus videre dicamus, veluti cū dicimus, vide qūo sonat, vide qūo sapit &c. Auditus appellatus, q uoces hauriat, hoc est aere reuerberato suscipiat sonos. Odoratus quasi odoris attractus, tracto.n.aere sētitur, sic & olfactus q odoribus afficiatur. Gustus a gutture dictus est. Tactus eo q pertractet & tāgat, & p oïa mēbra vigorem sensus aspergat. Nā tactu probamus qcqd cæteris sensibus iudicare non possumus. Duo uero genera tactus esse patet. Nā aut extrinsecus venit qđ feriat, aut intus in ipso corpore orit. Vnicuiq; aūt sēsui ꝓpria natura datur. Nā qđ videndum est oculis capit, qđ audiendū est, auribus. Mollia & dura tactu æstimanť. Sapor gustu. Odor naribus ducitur. Arist. in 3. lib. de anima. Gustus vero quidā tactus est,& hi quidem.s.gustus & tactus necessarij sunt animali, cæteri uero pp bonum sunt.i.pp bene esse. Visus quidem ut uideat in aere & aqua. Gustus aūt in alimento dulce sentiat & amarū. Et de olfactu similiter. Auditus vero vt significet sibipsi, sicut & lingua, vt significet aliquid alteri: pp hoc autem ossibus & capillis & hmōi partibus non sentimus, quia terreæ sunt. Idem in li. de animalibus. Tactus quidem in hoīe subtilis est plusquā alij sēsus,& post eum gustus. Cæteri vero sensus hebetiores sunt in hoīe plusquam in aīalibus. Philo. Conueniunt autem quinque sensus in hoc q sunt potentiæ passiuæ. Sentimus.n. intus suscipientes nihil extra mittētes. In hoc quoq; q quilibet sensus indiget obiecto medio organo & spiritu. Vñ forma abstracta est primo in medio, secundo in organo, tertio in spiritu, quarto in potentia sensibili, quinto in rationali. Itē in hoc q sensibile positum supra sensum non sentitur. Differunt aūt in hoc, q tactus & gustus necessarij sunt, cæteri vero non, sed sunt pp melius. In hoc etiam q gustus & tactus habēt medium intrinsecum quod est pars animalis, cæteri vero extrinsecum.

De ratione numeri eorum. Cap. XVIII.

ALbertus. Quod aūt non sint sensus præter quinq; probat Arist. in 2. de anima duplici ratione. Vna sumitur penes numerum organorum. Altera vero in adductione animalium sentientium. Prima itaque ratio per diuisionem colligi potest hoc modo. Organum quod habet naturam receptiuam ẽm quā habet mediū, ut ex superioribus patet, aut est extrinsecus, aut intrinsecus, vel hoc est simplex uel compositum: si est compositū, tunc medium est organum tactu. Si aūt est simplex mediū, aut est siccum aut calidum, aut humidum aut frigidum, sed nō pōt esse de natura calidi uel frigidi, qa qualitates hmōi actiuę sūt. Natura autem medij passiua est, eo q receptiua sensibilis. Similiter non potest esse de natura sicci, quia siccum repugnat receptioni, ergo relinquitur q sit de natura humidi, ergo erit de natura aerei humidi vel aquei, non autem de natura aerei. Aereū enim humidum non potest incorporari vt habetur in lib. de sensu & sensato. Sed omne intrinsecus animali necesse est ipsi incorporari. Et sic relinquiť q sit de natura humidi aquei,& sic habetur medium in gustu. Si autem est extrinsecus, tunc necesse est ipsum esse simplex, quia cōpositum est possibile ad animationē, extrinsecum aūt ẽm q extrinsecum impossibile. Et tunc cū calidum & frigidum nihil operentur ad naturam medij, siccum autem repugnet, Oportebit iterum esse humidum ad hoc qđ recipiat impressiones sensibilium. Aut ergo recipiet per actionem agentis naturaliter, aut agentis violenter. Si primo modo, tunc est natura diaphani in medio. De cuius natura est organum uisus, quia lumen est actus corporis quinti principalitet, vt supra ostensum est. Si secundo modo, tunc esset per actum frigidi, vel per actum calidi. Nō aūt per actum frigidi, quia frigiditas sistit motum. Ergo per actum calidi, qđ est diffusiuum sicci vaporatiui. Si aūt per motum violentum tunc est medium in auditu, de cuius natura est instrm auris. Sed quia aliquis potest quærere, an per organum vnius sensus sentiantur plura sensata genere in sensu apprehendente per medium distans. Ad hoc dicit Aristo. q hoc non est cōueniens, quia tunc cōpositio illius organi apta esset ad diuersa genera, qđ non pōt esse, cum simplex in organo uno non dominetur, nisi ẽm vnam naturam, ut ẽm naturam diaphani in oculo, & ẽm naturam fractiui trementis in aure. Eadem ratione non potest dici, q per duo organa diuersorum sensuum accipiatur vnum sensibile, quia hoc esset superfluū ponere in natura. Præterea hoc probatur per inductionem, quia in nullo animali inueniuntur plures quàm quinq; sensus, licet pauciores in aliquo inueniantur. Et istę sunt rationes philosophi.

De eodem. Cap. XIX.

SI quis aliter vellet dicere, posset probare numerū sensuum ex parte sensibilium,& ex parte mediorum, & ex pa te ipsorum sensuum. Et ex parte sensibiliū sic, sensibile aut est cōmixtum in simili complexione cum esuriente aut simplex. Si primo modo, aut sentimus ẽm ipsa complexionantia, & est sensibile tactus. Aut sentitur ẽm sequelas complexionis proximas, & hoc duobus modis.s.coniunctum uel remotū. Et si primo modo tunc est sensibile gustus. Si secundo modo tunc erit sensibile odoratus. Si autem est simplex non coniunctum complexionantibus necessario. Aut est motiuum sensus per agens ẽm naturā, & sic est sensibile uisus. Aut per agens violentum,& sic est sensibile auditus. Ex parte mediorū sic, mediū aut est itra, aut extra. Si intra aut est intrinsecū sensibili, aut est extrinsecū. Si primo modo tunc est mediū in tactu, si secundo modo tunc est mediū in gustu. Sapor.n.sentiť per cōmixtionem ad humidū, qa humidū subiectū saporis est. Si aūt est extrinsecū, tunc oportet q sit simplex. Aut ergo ipsū est in rōne medij tm non materiæ,& sic est mediū iu uisu. Aut in rōne medij & materiæ,& hoc duobus modis, aut.n.ẽm suum esse simplex est mediū & materia, & sic est medium in auditu, quia aer ẽm suum esse simplex medium est & materia soni. Aut est medium & materia p alterū qđ cōmiscet ipsi, & sic est mediū in odoratu. Aer.n.& aqua sunt media odoris per siccū uaporatiuū tm quod cōmiscetur eis. Ex parte sēsuū sic, sensus aut est ad esse, aut ad bene esse, ut dicit Arist. in 3. de aïa. Si primo, aut est ad esse cōstituēdo, & sic est tactus. Aut conseruando, & sic est gustus. Si ad bene esse, aut ẽm regimen in cibo, aut ẽm regimen in motu processiuo. Si primo, tunc est odoratus. Si secundo modo, aut ẽm rectum motum aut ẽm motum circularem. Si primo modo tunc est uisus, si secūdo modo, tunc est auditus. In homine uero isti tres sensus alio modo sunt ad bene esse, ut probat Aristo. in lib. de sensu & sensato. Est enim in homine cerebrum multum frigidum & humidum. Et ad illius conseruationem est odoratus, ut supra ostensum est. Visus aūt & auditus proficiunt ad sapientiam. Et ẽm quod sapientia est per inuentionem,& fit ex differentijs & conuenientijs rerum, & sic proficit ad ipsam uisus quia uisus multas drias rerum ostendit. Vt habetur in principio Methaphisicæ. Secūdum autem q est per doctrinam acceptiuam ex cognitione nominū & signorum uocalium, sic proficit ipsam ad auditus

Item alia rationes ad idem. Cap. XX.

IOhannes de Rupella. Aliter etiam numerus sensuum accipit multipliciter. Primo per ordinem sensuum ad finem potissimum in hoīe. Nam quidam sunt ordinati ad animam, quidā ad corpus. Ad animam visus & auditus, habet enim visum qui deseruit maxime rationali inquisitioni. Habet auditum qui deseruit disciplinæ & uerbis. Ad corpus ordinati sunt olfactus gustus & tactus. Corpus enim saluatur nutrimento. Ad discernendum ergo salubre & nociuum in nutrimento ordinantur hi sensus. Quidam enim diudicat in distantia, sicut olfactus per odorem bonum vel malum. Quidam in propinquita-

te & hoc duplic iter: aut .n. qualitates elementares quæ antecedunt natura ut per caliditatem, frigiditatem, humiditatem, siccitatem. Et sic est sensus tactus. Aut per qualitates consequẽtes complexionem, vt est sapor, & sic est gustus. Potest.n. iterum accipi numerus sensuum sm naturam mediorum. Nam cum sensus fiat per corpus compositum ex quatuor elementis, erit venire in cognitionem sensuum per naturas quatuor elementorũ. Per naturam ergo igneę lucis quæ radiat in oculis & colore illuminato, & peruio lucido mediante peruenit visus in suũ obiectum. Per naturã vero aeris, auditus: per naturam humoris, olfactus & gustus. Nam duplex est humor, in materia concretus mũdabili, vt in aqua. Rarefactus in aura flabili, vt in vaporibus. Mediante ergo humore rarefacto, s. vapore peruenit olfactus. Mediante vero humore concreto, vt saliua peruenit gustus. Per naturam vero terræ, hoc est solidi, vt est caro, peruenit tactus. Et hæc diuisio sumitur ab August. super Genesim. Lux.n. quam tribuit ignis, vt supra dictũ est, medium est in visu, aer in auditu. Aliter etiam potest accipi sm drïam modi sentiendi. Est.n. sentire sm distantiam, aut sm applicationem. Secundum applicationem duobus modis, aut.n. applicatur sensus sensibili sm superficiem, & sic in tactu, aut sm profunditatem, & sic in gustu. Vnde gustabile frangitur & masticatur, vt gustus veniant ad sensum intimæ profunditatis gustabilis, sm vero distãtiã est tribus modis, aut respectu sensus & sensibilis sm vnã partẽ, aut sm oẽm, vel plures. Si sm vnam, sic est sentire in visu. Non.n. videmus coloratum sm oẽm partem, sed sm illam q̃ opponitur visui ex directo, Sed sm oẽm in auditu, sed sm plures ĩ odoratu. Auditus .n. sm quamcunque partem percipit sonum. Odoratus aũt odorem sm plures nõ sm oẽm. i. sm emissionem vaporibus ab odorabili, qui emanat ad modum fumi. s. non sm nõ orbem circulariter ad modum soni. Præterea vaporis applicatio non sm rectum, immo magis sm diffusionis obliquum & expansum motum. Et ideo secundum plures partes non tamen secundũ oẽm.

Item alia ratio ad idem. *Cap.* XXI.

Item accipit numerus sensuum secundũ numerũ principiorũ in rebus sensibilibus, q̃ quinque sunt, quatuor. s. elementa, & quinta essentia. Et habent inter se ordinem naturalem, prout vnum alio nobilius est. Supremum aũt est quinta essentia, quæ secundũ suam virtutem influentem determinat sensibile visus. Nam lux quæ est in corpore luminoso sicut est sol, vel aliud cęlestium corporum, derelinquit in corpore transparenti sicut est aer effectum. s. lumen. In corpore vero opaco queãdmodum est terra & omne corpus præbens resistentiam, splendorem. In corpore vero mixto colorem. Vñ diffinitur color extremitas pspicui in corpore terminato. Secundũ corpus est ignis & secundum suam virtutem efficit simile olfactus. Nam in medio deferente quemadmodum est aer, habet esse vaporis aut fumi resoluti ab odorabili virtute caloris, cuius principium est ignis. Tertiũ corpus est aer, cuius natura & de virtute determinatur sensibile auditus. Aer.n. habet virtutem rari cum dẽso, vñ citissime rarefit & condensat. In ipso autem est plus de natura rari q̃ densi. In aqua vero econtrario. Faciens vero sonum, duplex est causa, quædam. s. intrinseca & quædã extrinseca. Extrinseca est motor violentus aeris, qui facit eum moueri tpe breuiore, q̃ additum sit suæ naturæ. Intrinseca vero causa est partium diuersarum aeris ad raras resistentia, q̃ facit tremorem in aere vel aqua. Et hæc est causa immediata soni. Quartum corpus est aqua secũdũ cuius virtutis influẽtiã determinat obiectum gustus. Humiditas .n. aquosa influens ab aqua sicut ab effectiuo principio commixta substantiæ gustabili efficit saporem, & differentem secundum drïam complexionis saporalis calidæ frigidæ uel tẽperatæ, subtilis crossæ vel mediocris, secundũ quas sunt sapores differẽtes. Humiditas vero salīualis recepta in corpore linguæ spongioso, perueniens vsque ad instrm gustus est determinans rationẽ medij. Quintum corpus est terra, secundum naturam cuius primo determinatur sensibile tactus. Quamuis.n. elementares qualitates. s. calidum frigidũ humidũ & siccum sunt sensibilia sensu tactus, hoc tñ est inquantum in composito terreo recipiuntur.

De dispositione quinque sensuum in corpore. *Cap.* XXII.

Isidorus in lib. Etymologiarũ 11. Sicut aũt præcellunt sibi corporei sensus diuersitate locorũ, ita sibimet virtute sentiẽdi ꝓcellunt, nam præstantior est odoratus sapore, & positione loci, & sentiendi longinquitate. Sic & aures odoratu, longius.n. audimus q̃ odoramus. Sic oculi auribus, longius etenim uidemus, q̃ audimus. Aïus aũt & loco & merito his uniuersis sensibus superfertur. In arce.n. capitis constitutus, qđ illi corporaliter non attingunt, iste intellectualiter contuetur. Arist. vbi supra. Principium sensus est in corde, duoq; sensus cum corde sunt cõtinui. s. gustus & tactus, tres uero residui sunt in capite. In oĩbus aũt aïalibus est sensus uisus supra auditum, & supra olfactum. Recte nãque fuit sensus visus circa cerebrum, quia natura sensus ipsius est frigida & humida. Est.n. aqua. s. ut superius dictũ est in cap. de sensibus aïaliũ. Ex li. de na. rerum. Bene quoq; ordinauit natura sensuum instrã, quæ posuit aures in medio capitis rotũdi, qm̃ auditus audit nõ solũ recte contra se, sed circunquaq;. In posteriori quoq; parte sunt positæ, q a pars illa capitis plena est aere, nec est ibi caro, neq; cerebrũ. Et qđẽ sensus auditus & odoratus viæ continuę sunt cũ aere. s. extrinseco, plene spũ naturali habente transitũ ad venas subtiles a corde ad cerebrum extensas.

De ordine ipsorum. *Cap.* XXIII.

Albertus. Vt autem dicit Arist. in 1. lib. de somno & vigilia. Primum organum sensus est organum tactus, qđ cum impotens fuerit necesse est oïa sentiendi organa defectũ sensus hr̃e. Cum autem aliquid aliorum defecerit, non est necesse hoc deficere. Est itaque tactus organum vel instrm fundamentum organorum aliorum sensuum. Idem ẽt dicit in li. de aïa, ꝙ viuere inest aïalibus secundũ sensibile primum, & primũ sensibile vocat tactũ. Ex his ergo vr̃, ꝙ tactus sit sensuum primus, ꝑcipuè quia quocunq; sensu posito sequit̃ inesse tactũ & non econuerso. Econtrario aũt dicit Damasce. qđ uisus est primus sensus. Quod etiã per rationem vr̃, quia cum vires sensibiles sint principia cognitionis, uisus aũt facit cognoscere plus cæteris, q a plures drïas ostendit, ut in Methaphisicis legitur. Certius quoq; ꝑ uisum accipitur sensatum proprium quàm per aliquem aliorũ, ut hr̃ in libro de sensu & sensato. Nos itaque dicimus, ꝙ sensus duplicem habet comparationem. s. ad sensitiuum & ad rem sensibilem. Ad sensitiuum in ipsum constituendo. Ad sensibile ut in cognoscendo. Secũdum primum modum tactus est sensus primus. Secundus uero gustus, qui est alimenti sensus & quidam tactus, ideo dicit philosophus in 3. lib. de anima ꝙ isti duo sensus sunt ꝑꝑ esse. Reliqui uero tres ꝑꝑ bene esse. Tertius autem est odoratus, quia sicut legitur in lib. de sensu & sensato non habet odores propriam delectationem in cæteris ab homine animalibus, nisi tantum illa quæ est cibi, quoniam odores indicant cibum. Ideoque dr̃ in Ethic. ꝙ canes non gaudent odoribus leporum, aut ceruorum ꝑꝑ delectationes odorum, sed quia propinquus est. s. ceruus ad deuorandum. In hominibus autem propriè sunt quædam delectationes eorum ut florum & aromatũ. Quartus sensus est auditus, & ultimus uisus, hunc ordinem sequitur Auic. Porro secundum rationem cognitionis uisus est sensus primus, & consequenter auditus. Tertio autem odoratus, qui ducit animalia quędam ad cibum longè distantem. Deinde gustus, & ultimo tactus, hunc ordinem sequitur Aristoteles, & etiam Damascenus, & Gregorius Nissenus.

De organis quinque sensuum. *Cap.* XXIIII.

Iohannes de Rupella. Dicto numero sensuum dicendum est de differentia organorum ac mediorum. Nota ergo ꝙ ab anteriori parte cerebri descendentes nerui cum spiritibus sensibilibus sunt organa sensibilium perfecta in suis extremitatibus, verbi gratia, a cerebro anterius descendens quidam neruus ramificatur, ex quorum ramorum extremitatibus formantur pupillæ & dispositio oculorum, q̃ sunt organum visus. Itẽ alius ramus descendens ramificat̃, & in extremitatibus ramorũ formantur folles intra cõcauitatem aurium, & sunt organũ auditus. Itẽ ab eadem parte descendens ramus ramificat̃ in extremitatibus suis, habens ramusculos nariũ, & sunt organum olfactus. Quartus generat̃ ab eodẽ, sed vnit̃ in lingua in homine, diuisus autẽ manet in serpente. Vnde duas habet linguas, nec habet vnitas sicut homo, & sic est organum gustus. Quintus neruus ramificatur in modum retis totum corpus vestiens, & est organum tactus. Et ideo generalis est sensus tactus, est enim in qualibet parte corporis, etiã in organis sensuum aliorum. Guilhel. de Cõc. Sicut ergo in capite sunt sensuum fenestræ, & quia longius uidemus quàm audimus, & longius audimus quàm odoramus, longiusq́ue odoramus quàm gustu sentimus. Ideo instrumentum uidendi est super instrumentum audiendi, uel instrumentum audiendi est super olfaciendi, & olfaciendi super instrumẽtum gustandi. Tactus uero per totum corpus est diffusus, licet frequentius manu quàm cæteris partibus corporis tangamus.

De medijs ipsorum. *Cap.* XXV.

Iohannes de Rupella. Drïa mediorum manifesta est ex prædictis. Nam perspicuum peruium est medium in uisu. Sũt.n. quædam corpora solida, uel superficialiter opaca, ut terra, q̃ impossibile est uisum pertrãsire. Sunt ẽt peruia, ut aer aqua crystallus. Sunt superficialiter perspicua, sed sm soliditatem opaca, ut aurum & argentũ, q̃ similiter impenetrabilia sunt uisui. Mediũ ergo in uisu est perspicuũ sm superficiem & sm profunditatẽ. In auditu uero mediũ est aer: sed ille duplex est, exterior, i. ex quo fit sensus. Interior connaturalis auri contentus infra folles auriũ. In olfactu uero medium est vapor, q emanat ab odorabili ĩ modũ subtilissimi fumi. In gustu vero mediũ est caro cooperiens neruos. Si aũt quæratur, quare adhibita sunt media in

sensibus

sensibus & nõ perueniat sensus in cognitionem obiecti sine medio. Dicendum est, ꝙ hoc est, quia sensibile appositum supra sensum non sentitur. Sensus.n. fit per receptionem speciei vel similitudinis obiecti sm essentiam. Si.n. reciperet sensus essentiã sui obiecti, nunq̃ esset sensus contrariorum. Igitur non esset videre album vel nigrum, qđ patet. Nam si in oculo reciperetur essentia albedinis, iam visus alteratus non esset receptiuus nigredinis. Sed constat ꝙ non alteratͤ oculus cum recipit videndo albedinem vel nigredinem. Si vero recipit eam sm essentiam, tunc contraria essent sm essentiam in eodem. Relinquitͤ ergo aut ꝙ non erit susceptiuus nisi tñ alterius contrariorum, aut ꝙ nõ recipitur color ab oculo sm essentiam, sed sm speciem suam, vel similitudinem. Auic. vbi supra. Sentire est recipere formam rei nudam a sua materia, ita vt informetͤ per eam sentiens. Dixerũt aũt aliqui possibile esse ꝙ aĩa sentiat sensibilia sine medijs & sine instr̃is. Exempli gratia, vt videat sine medio aere, & sine oculo, si ita esset, tũc instr̃a hæc ociosa in creatura essent & inutilia. Præterea cum aĩa sm eos aliud sit a corpore non habens sitũ, oportet vt non sit diuersitas in situ corporum quantũ ad ipsam, nec occultatio nec manifestatio, qñ hæ dispositiones corporum sunt & circa corpora: impossibile est itaque vnũ corpus ei esse propinquius, & aliud remotius, & vnum manifestum, & aliud occultum. Si ergo aĩa per seipsam sine instr̃is sentiret, oporteret ut esset æque apprehendens oĩum corporum, aut nullius, qñ absentia sensati non prohiberet eam ab apprehensione eius. Nam vñ aliqñ res esset aĩæ præsens, aliqñ esset absens, qđ fit ex loco situali: præterea si anima non indiget medijs ad apprehendẽdũ res, visus non indigeret lumine, & applicatio rei ad oculũ non ꝓhiberet uisum, nec auris obturatio sonum. Languores quoq; qui accidunt instr̃is hmõi, non prohiberent sensum. Fuerunt aũt & alij qui posuerunt medium disturbans, dicentes, ꝙ medium q̃to tenuius fuerit tãto magis peruium erit. Vñ si purum esset, visio perfectior existeret, & esset possibile videri quicquid i cœlo est. Sed hoc quoque dictio falsa est. Et si.n. ꝑꝑ attenuationẽ proueniat augmentum uisus, non tñ ꝑꝑ aeris priuationem, non.n. attenuatio uia vel causa est annihilandi corpus, sed inane sm eos est priuatio corporis, si autem aliquis inane esset, tunc inter sentiens & sensatum remota non esset continuitas vllo modo, nec esset ibi actio vel passio.

De obiectis eorum. Cap. XXVI.

PHilosophus. Visus quidem dignitate prior est cæteris sensibus licet tactꝰ prior sit natura. Visus obiectũ est color. Est.n. immutatiuum visus sm actum lucidi.i. sm lucem, quia lux in corpore quidem luminoso lux est. In diaphano.i. transparenti lumẽ, & in denso splendor. In mixto vero color est formaliter. Radius aũt addit supra lucem, sicut virtus supra gratiã, quia radius est lux directa, sicut virtus est gratia ordinata ad opus. Medium aũt eius est aer. Instr̃m oculus ad quẽ peruenit neruus opticus spũm uisibilẽ, continens q̃ recipit colorẽ ab humore crystallino .i. oculi pupilla. Obiectũ auditus est sonus, qui in aere fit, ex eo quod corpus densum mouet aerem velociter, eiq; resistens sonat. Faciens tremorem in aere cõtinuum vsq; ad aurem ad modum tñ sphæræ cuius cẽtrum est locus percussionis. Vñ uox ex omni parte auditur, ut dicit philosophus. Generat aũt tremorẽ semper debiliorem circulariter quousq; deficiat, cuius simile apparet qñ lapis in aquam proijcitur. In hoc sensu mediũ est aer continuatus aeri posito in concauitate auris. Instr̃m est timpanum auris, ad quod peruenit neruus continens spiritum audibilem. Et hoc proprium est in sensu, ꝙ eius sensibile non habet esse nisi in medio. Et ideo caret abstractione prima, quæ. s. fit ab obiecto. Obiectum odoratus in re odorabili dr̃ odor, in medio vero dr̃ fumus aut uapor, quẽ calor resoluit ex odorifero. Et inde fit ꝙ res odorifera sæpe odorata citius putrescit, vt pomum. Huius medium est aer. Organa sunt duæ carunculæ pendentes ex cerebro similes capitibus mãmillarum, ad quas peruenit spiritus odorabilis. Obiectũ gustus est sapor. Res.n. saporifera qñ coniungitur humiditati saliuarum immutatur ab ea mediante carne spongiosa, quæ est in superficie linguæ, & est medium intrinsecum, redditq; saporem spiritui, qui est in neruo interiori, hinc est ꝙ si humiditas saliuaris infecta fuerit amaritudine coleræ, gustus iudicat oẽm cibum amarũ esse, sicut patet in ægris. Idem est de salsedine cæterisq; saporibus. Sic ergo duplex est medium in hoc sensu. s. intrinsecum, ut caro & extrinsecum. s. humiditas. Tactus numerari potest ab eo a quo sentitͤ, & sic est vnus sensus, vel ab his quæ sentiũtur & sic non est vnus sed quatuor. Apprehendit.n. calidum & frigidum, secundo siccum & humidum, ex quibus sunt durũ & molle. Tertio asperum & lene. Quarto graue & leue. Quarum. s. qualitatũ non est vnũ genus proximum, sicut color oĩum colorũ. Medium aũt tactus hẽt in sui natura formas alias eiusdem generis cum formis tangibilibus. Vnde non reddit sensum nisi formam intercisam, & quã-

to magis temperatum est medium, tanto magis & melius reddit sensui etiam id qđ remissius est. Vnde homo melioris est tactus cæteris animalibus, quia magis temperatæ cõplexionis est, est etiam in homine uola, magis autem summitas indicis.

De inclinatione sensuum ad obiecta. Cap. XXVII.

HAli vbi supra. Horum autem sensuum singuli si in suo sint habitu & qualitate naturali ad quædam sentita inclinantͤ eisque delectantur. Contraria uero fugiunt, & abhominantur, ut uisus coloribus albo & nigro mixtis fusco. s. & uiridi ac fenecto. Albo uero & si quid eius naturæ est, aduersatur, quia fortes in eo passiones efficit, diuiditq; & lædit, quemadmodum cũ quis solem intuetur, contingit. Color aũt niger lumen eius congregat & ad interiora reducit, sicut & in tenebris paucitas visus accidit. Minus autem nocet uisui color niger, quàm rubeus & nitens ac fulgurans. Omnis ẽt in visu alteratio q̃ simul subitoq; fit magis nocet, ut illa quæ ab albo, quæ uero a nigro non simul fit & statim, sed mediocriter & paulatim, ideoque minus nocet. Auditus similiter uocibus leuibus planisq; delectatur, grauibus autem ut tonitruis, aut peracutis, ut collisionibus læditur. Odoratus iucundis delectatur ꝑꝑ uaporis temperantiam. Fœtidis autem & abhominabilibus læditur, eo ꝙ sint extra temperantiã. Gustus porro dulcibus delectatur, eo ꝙ huiusmodi linguam ab asperitate leniant. Fugit aũt amara, quia linguã exasperãt, eiusq; substantiæ immerguntur, ita ut etiam continuationes partium ipsius disiungant. Tactus quoque delectatur corporibus temperatis in calore & frigore, duricie & mollicie, fugit autem acuta calidaq; corpora, quæ dissoluunt & continuationes separant. Frigidissima quoque quæ spissant & congregant, intm̃ ut aliæ partes alijs astringantur. Porro si aliquis sensuum a suo naturali habitu labefiat, contrarijs recreatur ex suo genere sensorum: exempli gratia, si uisus ex coloribus infirmatur, cõtrarijs reficitur. Nã si factum est nocumentum a colore albo, prodest ei color fœnetus & uiridis ac fuscus. Si ex nigro albus. Sic & in gustu si pontico sapore uel insuaui & aspero læsus est unctuosis roboratur, eo ꝙ hic sapor lenit & uacua replet. Similiter & in cæteris.

De diffinitionibus visus. Cap. XXVIII.

IOhannes Damascenus lib. 2. Visus est primus sensus, cuius organa sunt qui ex cerebro nerui & oculi, sentitque sm primam rationem colorem, & cum colore coloratum corpus. Gregorius Nisenus. Visus est sensus qui in anterioribus cerebri sm lineã rectam accipit colorem, & cum colore coloratum. Auicenna. Visus est uis ordinata in neruo optico ad apprehendendum formam eius quod formatur in humore crystallino, ex similitudine corporum colorem habentium, quæ per corpora radiosa veniunt in effectum ad superficies corporum tersorum. Actor. Hæ sunt tres diffinitiones uisus sm qđ est potentia quædam organo in quo operatur coniuncta, & ab obiecto exteriori passiua. Prima tamen cum substantia uisus tangit ordinẽ ipsius ad alios sensus, & ordinem obiectorum ipsius uisus, per hoc enim ꝙ dicitur primus sensus tãgit ordinem ad alios sensus, licet enim tactus sit primus sensus in aĩali constituendo, uisus tamen primus est in apprehendendo. Per hoc aũt ꝙ dr̃ sentire colorem sm primam rationem, tangit obiectorum ipsius ordinem. Licet.n. sm primam rationem uideatur sentire lucem, quia. s. sentit eã actu proprio, colorem actu alieno, tamen lux & color sm esse formale coloris non differunt ratione obiecti uisus. Esse quippe formale coloris sm ꝙ est actu color uisibilis est a luce, sm ꝙ etiam color dr̃ extremitas perspicui in determinato corpore. Et sic æque vtrunque primo uidetur, quia per vnam rationem videntͤ. Per hoc autem ꝙ dicitur cuius organa sunt qui ex cerebro nerui & oculi, tangit substantiam uisus secundum ꝙ est uis ad organum determinata. Vbi quod dicitur qui ex cerebro nerui, cum supponat organum commune omnibus uiribus motiuis ac sensibilibus per quod additur oculus, restringitur ad neruos opticos idest uisibiles. Virtus siquidem visiua, sm sui perfectionem est in anteriori parte cerebri, sed secundum inceptionem est in humore crystallino. Secundum autem progressum ad perfectionem est in neruo optico & spiritu uisibili, qui decurrit in illo. Sicque nihil prohibet quin uis illa, scilicet uisiua diuersimode considerata diuersa habeat instrumenta, sicut etiam una uis habet duos oculos. Secunda uero uisus diffinitio datur penes substantiam & obiectum uisus modumque uidendi, qui importatur per hoc quod dicitur, secundum lineam rectam. Tertia uero magis exprimit esse uisus, quia tangit proprium organum uisus, quod est neruus opticus ad oculum terminatus, & dicit esse ipsius secundum quod est potentia passiua recipiens impressa humore crystallino.

De organo visus: Cap. XXIX.

HAli ubi supra. Ostendimus aũt ꝙ uidens spũs per duos neruos concauos ad oculos decurrit, & ꝙ eorũ origo est a duo-

bus pro re cerebri ventriculis. Et qua parte mediastino ventriculo vicinant anteq̃ ad oculos tendant conueniunt & descendunt, mitturq́; meatus alterius ad alterum. Deinde vero diuisi tendunt in alterutro quisq; in oppositum originis suę oculum, consolidaturq́; crystalleidos tunicæ q̃ primum est organum visus, & est in vltimo claritatis & luminis ac nitoris. Qđ ideo factum est vt a coloribus cito alteraretur. Itaq; spiritus, vt dictum est, videns subtiliatus & clarificatus cum ad humorem crystalleidos peruenerit, qui grandini claræ lucentiq; similis est, cum & ipsius spiritus natura sit q̃ & aeris igne illuminati, facilis est foras egredi, continuariq; & vniri aeri illuminato, pp eam q̃ inter vtrunq; est configurationem. Est aũt vterq; facilis alterationis, vñ & aer exterior, facile ac celeriter in colorẽ alterat̃, & spiritus interior cum aeri continuat̃ egressus & vnitus in eũ in quẽ & aer prius alteratur, & eandẽ ad oculũ desert alterationẽ. Alteraturque ea crystallina humiditas eo ꝙ alterationis sit facile susceptibilis, sẽtitq; alterationem eiusmodi mens q̃ est in cerebri ventriculis. Sic ergo res exteriores manifestant̃, dum aer exterior per colores alterat̃, eadẽq; spiritui videnti ꝓsentit alterationẽ. Guilhel. de Conchis. Hæc quoq; sñia est academicorum, quibus philosophorum nullis potius credendũ est in natura rerum. Est inquiẽt in cerebro quædam aera & subtilis substantia, qua nil corporeũ subtilius esse põt, vnde pp nimiam simplicitatẽ sui & splendorẽ a Platone ignis vocat̃. Ignem vnus neruus & cauus a pia matre nascitur, qui integer ad frontẽ puenit, sed ibi in duos ramos diuiditur. Estq; similis Græcę figuræ quæ labda dr̃ ad hũc modũ. Huius dextra pars ad dextrũ tendit oculũ, sinistra ad sinistrum. Prædicta ergo rara & subtilis substãtia ꝑ hunc neruum ad oculos uenit, ac per illorum medietatẽ quæ pupilla dr̃, exiens si splẽdorem in exteriori aere reperit, illi se coniungit, atq; cũ eo vsq; ad obstaculum in speciem coni peruenit. Qđ cũ tangit naturali subtilitate per totam superficiem se diffundit, formamq; illius & colorẽ ĩ se recipit, ꝓpriũ ẽ.n. aeris formas rerũ & colores ĩ se recipere. Cũ figura vero & colore ꝑ oculos ad fantasticã cellulã reuertit̃, inde ad logisticã, ibiq; aĩæ figurã & colorẽ ꝓpẽdimus.

De celeritate spiritus visibilis. Cap. XXX.

Quæris aũt cum tãta distantia sit inter nos & stellas fixas, easq; statim ut aperimus oculos videmus, quõ illa substantia in momento tã breui põt ad illas puenire, & ad nos reuerti. At vero si subtilitatem, & agilitatẽ ipsius substãtiæ cognosceres nunq̃ inde dubitares. Est.n. tãta eius velocitas, & statim est hic & statim ibi. Sed adhuc quæris, cum aliqd diu aspicimus vtrũ hæc substantia immobilis maneat, an sine intermissione currat & recurrat. Nã si continue currit ac recurrit, sibimet obuiat, & seipsam repercutit. Ad hoc ergo rñdeo, qa crossum crossa decet obiectio hæc substantia ita velox est ꝙ nulla distantia inter cursum ac recursum illius notari põt. Ita quoq; subtilis est, vt si sibimet obuiaret, non se impediret. Deniq; nihil æque subtile, vel ęque velox est in corporibus. Vñ statim est hic, statim alibi, & q̃uis aliqua sit inter itũ & reditũ illius dñia, non tñ põt perpẽdi. Si ergo ad simplicitatẽ tp̃is velis respicere, non est hic, & ibi in eodẽ tp̃e. Si vero ad hoc, ꝙ tarditas nostra nullam ibi põt distantiã perpendere, videbit̃ hic & ibi simul esse. Hali vbi supra. Non est oĩno tp̃is aliquid inter mõmẽtũ, quõ loci spiritus occurrit & quo mens illũ sentit ꝓp occursus ci⁹ ad mentem celerrimam puentionẽ. Sed & si res visa longe remota sit, eam tñ absq; mora spiritus videns cõprehẽdit. Dũ tñ aer circundans alterationẽ ad spiritum uidẽtẽ deferens lucidus & clarus sit, eaq; mens alteratiõne colorẽ sentit, & a coloribus figuras quę corporum & magnitudinẽ motũ cõmensurat. Si aũt aer circundans nebulosus est aut obscurus, spiritus ab oculis progrediens amputat̃, & in loco suo congregatur. Eo nanque loco sistitur, quo & tenebrositas obuiat, nec rem uisibilem comprehendit. Similiter & si corporeum aliquid inter rem uisam & spiritum videntem intersit, res illa comprehendi non poterit.

Reprobatio quorundam opinionum de progressu radij visualis. Cap. XXXI.

Gvilhelmus de Conchis. Quærunt aũt qui dixerunt radiũ visualem non usque ad rem uisam peruenire, sed in medio aere formas rerum & colores inuenire, q̃bus sibi a sũptis ad aĩam reuertitur. Cui ur̃ ratio obuiare. Sint.n. duo alter albus alter niger sese respicientes. Tunc quidem in medio quo vnius radius visualis nigrum inueniret, sicut illi opinabant̃, alterius pariter & album reperiret colorẽ, quare alternis radijs sic simul & semel vtrosque colores sentirent. Ergo tam ex parte radij uisualis, q̃ ex parte medij vbi vtrorumq; colores conuenirẽt duo contraria simul & semel in eodẽ essent, qđ est falsum, & impossibile: dixerunt alij non instrũ illud ad rem ipsam vel ad medium peruenire, neque figuras neque colores ad aĩam se ipsam aĩam per oculos eminus perpendere figuram & colorem. O bestiale iudicium ex seipsis falluntur, quia nec suum corpus vadit ad rem visam nec res visa ad ipsum. Simile iudicant de aĩa sed nil ab anima ad rem uisam, nil a re visa ad animam peruenit, cũ anima non sit corpus, ad quid sibi sunt oculi necessarij. Quare plus uidet per oculos qui solidiores sunt carne potius q̃ alia. Et quare non potius per foramina aurium uel narium quæ semꝑ patent ur̃. Si iterum q̃ extra se sunt, & contra se intuetur, vñ seipsum in speculis uidet. Stoici dixerunt neq; animam res eminus intueri, neque radiũ usque ad res peruenire. Sed figuras & colores ad aĩam tendere. Eiq; velut in cera imprimi, huius erroris destructio per se patet. Si.n. figura & color ad aĩam pueniũt, uel in subiecto sunt uel sine subiecto. Sed cum sint accidentia, sine subiecto esse non pñt. Si in subiecto sunt, tunc non solũ ipsi, sed et res uisa ad animam peruenit. Qđ esse falsum patet omnibus. Si in alio subiecto, tunc res uisa semper in sua figura & colore permaneat, vnum & idem indiuiduum accidens in eodẽ tempore erit in diuersis substantijs. Ad ultimum anima nil habet corporeitatis, quomodo ergo poterit illa figura imprimi.

Assertio opinionis academicorum de eodem. Cap. XXXII.

Est aũt aliud, qđ & hanc & alias duas prædictas opiniones de uisu destruit, sed primam videlicet academicã & platonicã quæ sola uera est astruit. Nam academica & platonica sñia est, ut superius dictum est, ꝙ uisibilis spũs a neruo cauo per oculorum pupillam exiens, si splendorem in aere reperit, illi se coniungit, & cum illo usq; ad obstaculum in specie coni ꝑuenit, qđ cum tangit naturali similitudine per totã superficiem se diffundit, formamq; illius & colorem in se recipit, cum q̃bus per oculos ad fantasticã cellulam redit. Itaq; si aliquem lippientẽ oculis aspicimus, eãdem infirmitatẽ oculos illius aspiciendo cõtrahimus. Prædicta siquidẽ substantia per illos se diffundit, atq; rubiginem illorũ in se assumit. Cũ qua uidelicet ad oculos aspicientis redit, sed interius ad aĩam penetrans, rubiginem illã in oculis deponit, q̃ si sint ad talem infirmitatẽ dispositi, statim corrumpunt. Sed si nil a nobis ad illos procederet, quõ ex uisu hęc infirmitas proueniret, et eiusdem rei est argumentum quod sic prouenit. Omnis.n. res suo simili nutritur, contrario lęditur. Si ergo aliquis distemperatę complexionis in tenellam paruuli faciem radium immittat uisualem, ille distemperatus, vtpote ex distemperato prodiens tangendo illam inficit & corrumpit. Inde est quod uetulæ faciem lingentes & expuentes hanc infirmitatem curant, quod enim ibi nociuum est expellunt.

Quia oculus secundum Aristotelem existit in humido. Cap. XXXIII.

Liber. Veterum inter Aristotelem & Platonẽ ac sequaces eorum de uisu ex parte organi fuit altercatio. Vtrũ. s. oculi consistentia sit tñ in humido & aquoso, uel igneo luminoso. Nos aũt cum Aristotele dicimus, ꝙ aqua dominat̃ in oculo quãtum ad illam partem in qua fit expressio. Est.n. in oculo duplex humor, quorum unus est in acie qui dr̃ crystallinus pp puritatẽ & glacialis siue grandinosus pp frigidum complexionale dominans in ipso. Ocul⁹.n. ut ait philosophus, est adeo frigidus, ꝙ servata complexione non infrigidat̃ amplius. Ideoq; in temporibus & locis in q̃bus infrigidantur oculi supra temperamentũ generatur obscuritas uisus. Quod et patet ex hoc, ꝙ diu ambulantibus in niue uel glacie, uel in fumo, uel in mari apparent obscura loca niuium, & ripæ aquarum, & littora marium. Alius autẽ humor est post nullum in textura venarum, qui habet colorem vitri uergentis ad ruborem, ideoque a quibusdam philosophis dicitur uitreus, claritatem enim habet uitri ex conuenientia cũ crystallino, cuius ille nutrimentum est. Sed ruborem participat ex conuenientia cum sanguine ex quo generatur, ab extremitate uenarum tangentium oculum, superfluitas autem in albugine ponitur, ut sit scutum humoris crystallini. Porro circa hos humores sunt tunicæ siue retia oculi, quæ sunt ex parte ante, ut per ipsas fieri possit immutatio humoris crystallini. Et circunducitur acies cum circunferentia nigra uel glauca, ut ex illo colore fit congregatio & coadunatio uirtutis uisiuæ, cuius natura est turbari nimia claritate, hac etiam de causa ponuntur exterius palpebræ ac supercilia.

De quibusdam accidentibus visum impedientibus. Cap. XXXIIII.

Hinc etenim accidit, ꝙ aspiciens diu ad magnam albedinẽ uel claritatem, postea non bene uidet nisi prius coadunetur uisus. Cum autem humidum crystallinum receptibile sit luminis & coloris, oportet ꝙ pelliculæ quæ sunt ante ipsũ peruię sint, ita ꝙ per ipsas possit immutando ingredi color & lumen, quia color non immutat uisum nisi per actum luminis. Ideoque contingit cum aliquis oculos diu clausos habuit uel in tenebris fuit, & postea subito ad lumen vadit, ꝙ non bene uidet, anteq̃ ingrediat̃ lumẽ tp̃ate immutans ab extrinseco. Quia uero iterum visus perficitur spiritu visibili, qui defertur ad oculos ꝑ neruos opticos & cõcauos ab interiori parte cerebri, qui. s. spiritus

tus secum trahit colorem temperatum. Ideo contingit q post somnum in quo spus omnes ad interiora mouentur ad locu digestionis relinquendo sensum organa exteriora, statim aperiens oculos non bene videt ante reditum spirituum & caloris ab interioribus ad exteriora organa sensuum. Et qm illi spiritus qui deferuntur ad oculos clari ac puri sunt super omnes spiritus sensibiles, ideo turbatio quæcunque contingens in cerebro magis apparet in ipsis. Vñ contingit in ebrijs, in quibus multus vini vapor ad cerebrum fertur q visus eorum obscuratur. Eadem etiã est causa, cur in iratis obscuratur, quia.s.ira sanguinem accendit circa cor, & eleuat vapores ad caput. Cumque iterum spiritus ille fluidus sit, iterũ in quibusdam infirmitatibus & ebrietatibus, & ita ipsum a vaporibus calidis extra situm proprium remoueri contingit, & tunc talibus apparet de vno q sint duo, spiritus accipiens formam in vno situ antequam renunciet eam ac plene imprimatur ab ista eandem accipit in alio situ. Et sic vnũ in duplici situ acceptum apparet duo. Hæc eadem causa est, vt vnũ appareat duo qñ digitus supponitur & eleuatur oculus ad sitũ altiorem, uel deprimitur ad inferiorem. Vñ quanto magis ponitur inferius uel altius extra situm proprium, tanto magis apparet distantia inter idem in duplici situ acceptum. Huius simile est uidere in sole super aquam fluentem percutiente, qui vr̃ esse minoris quãtitatis ad duplum vel triplum sm motum ipsius aquæ. Est & oculus tersum corpus & politum in acie, vt ad ipsũ sit extrinseci luminis reflexio, sub quo fit immutatio a coloribus & colorum abstractio. Guilhelmus de Conchis. Porro cum duo equaliter a se distant, si fuerit alter in obscuro loco, alter in splendido. Ille qui est in obscuro videt eum qui est in splẽdido, non autem econuerso. Radius quippe visualis quanto ab origine sua remotior est tanto debilior. Vñ non tam determinate decernimus remota quàm prope sita. Ideoque natura salubre tegmen palpebrarum oculis constituit, quibus conuenientibus radius visualis in oculis congregatur & conuenit. Illis vero apertis cum fortiore impetu exit. Si oculos teneas deficit visus. Cum ergo radius visualis ab illo qui est in loco splendido procedit, & ad locum obscurũ peruenit solis splendore dissipat, & remotione ab origine sua debilitatus, tangendo suum contrarium nil reportans ad oculum redit. At vero procedẽs ab illo qui est in obscuro, quia nigredo est congregatiua visus, nondum est debilitatus cum ad splendorem venerit. Ideoque perueniens ad hominem figuram eius reportant illi qui eum misit.

De quibusdam animalibus nocte videntibus. Cap. XXXV.

POrro quædã animalia de nocte vident apertius, quia in oculis eorum abundat humor albugineus. Ideoque nimio splendore tam oculorum substantiæ, quàm solis ac diei visus eorum dissipatur, sed idem splendor noctis obscuritate temperat. Hinc etiam hoies qui nimis oculos albos habent, parum aut nihil de die vident. Sed vnde inquis bubo id habet, qui non nimis oculos splendidos habet, dico quia naturale est odium buboni cum cæteris auibus. Timẽs ergo eas, die in obscuris latet, ob hoc ex consuetudine in tenebris videt. Alber. Ex hoc autem vr̃ quibusdam, q in oculo dominetur lumen vel ignis, quia visus perficit sm actum lucidi. Quædam autem animalia de nocte vident, vt lupi & catti, quando scilicet medium non est actu lucidum a luce exteriori. Vnde vr̃ lucidum esse a luce ab oculis egredienti. Præterea nihil in tenebris vr̃, nisi in quo lux dominatur. At oculi animalium prædictorum vñr in tenebris ad modum candelarum, vnde vr̃ in eis lumẽ dominari. Cumq; de omni oculo quãtum ad uidere sit eadem ratio, vr̃ in omni oculo cuislibet animalis esse dominium ignis. Dicit enim Arist. in 2. lib. de cœlo, & mundo, q in uidendo stellas fixas inuoluitur uisus pp elongationem earum, nec consequitur eas consecutione forti, sed tremit. Planetas vero consequitur, & ideo non tremit. Hic aũt tremor vr̃ esse per aliquid quod exit & elongatur ab ipso, & hoc vr̃ esse radius, qui vtiq; non egreditur nisi a luminoso. Idem et dicit in secundo de somno & vigilia, q oculus est splẽdentium, nec vr̃ esse splendentium, nisi quod est luminosum. Nos itaque dicimus ad hoc, q animalia prædicta debilem habent visum, & non bene coadunatum. Ideoque claritate diei vincuntur, & de nocte mouentur. Oculi uero talium & capita piscium, ac quercus putrefacta, & hmõi noctiluca lucent actu in tenebris, non tamen sic semper vt medium illuminent, quia si medium illuminatum esset, illa tunc nequaquam lucerent, q patet ex hoc q de die nõ lucent, vnde illa lux in talibus lucens est a partibus ignis, quæ sunt in exteriori parte, nec progreditur ab interiori oculi ad proiectionẽ radiorũ per quos illumineẽ medium & obiectũ uisibile. Alter.n.aer circunstans & oĩa colorata circunstantia illuminarent, sicut a candela. Qđ vtiq; non fit, non.n. vñr ẽt pxima q sũt iuxta noctiluca, vt lupi nasus & maxilla. Porro tremor ille de quo loquit Arist. est in spũ visibili interiori, q sicut exigit proportionem in claritate, & obscuritate visibilis, ita ẽt exigit proportionem in distanti conueniente sibi. Et si tremor aliquis est in radio, ipse est in radio ad oculum reflexo & nõ ab illo emisso. Oculus aũt splendentium dr̃ esse sicut tersum ac politum reflectens lumen, & sicut proijciens lumen per se. Porro lucis illius quæ apparet in tenebris, vel clausis oculis in refractione vel repercussione oculorum, cã est claritas spũs visibilis qui tunc dispergitur in seipsum. Ideoque retro in oculo apparet quęque luminis immutatio crystallinum enim oculi est immutabile sm ante & retro & profundũ, retro siquidem ad ipsum fluunt imagines somniales, & ante recipiuntur imagines sensibiles, ac p ipsum transeunt ad sensum communem & fantasiam.

De opinione Platonis, quod in oculo dominetur ignis.
Cap. XXXVI.

ALiter aũt de prædicta materia vr̃ sensisse Plato dicens in thimeo, q oculi radius interior exteriori radio coniungit, & ad sensibile terminat. Qui.s. radij percussi motu recto redeũt ad oculum, ac recurrẽtes interius ad aĩam operantur uisum. Platonem quoque Calcidius sequit dicens, q iubar exterius descendens interiori cõiungit, tanq̃ ei qđ est eiusdem natura. Cum.n. sit duplex ignis natura.s. edax quæ est ardor. Et lux quã influit super inferiora. Secũdum naturæ lucis influentiam superius corpus constituit oculum. Ideoq; exteriori coniungit ad operandũ visum. Aristoteles aũt econtra pbat, q fallebant antiqui philosophi, qui dicebant ignẽ in oculo dominari. Si tñ dicebant visũ sm actũ sine duce non perfici, lucem q; appellabant, sm hoc verum dicebant. Non itaque sñiam tenemus aspectiuorum ponentium radios esse corpora ab oculis egredientia. Sed dicimus radios esse immutationes sm rectas lineas in diaphano factas. Et qm oculus est corpus politum ac tersum, super ipsum reflectitur lumen qđ est actus rei visibilis, sicut super speculum. Et q a lucis reflexio fit ad pares angulos cum incidẽtia eiusdem. Ideoq; sicut radij a primo illuminante dirigunt sm figuram pyramidalem, cuius punctus est in corpore proijciente radios & dilatant plus sm qđ radij ab illo procedunt, sic & in corpore reflectente lumen & radios colligunt radij in punctum pyramidis, & ampliantur plus ac plus sm q radij magis distant a corpore lumen & radios reflectẽte. Cumque tale corpus sit oculus, per hũc modum fit reflexio lucis ab ipso, & non ita q radij procedant ex ipso, sicut ex luminante primo. Nec est ẽt de proprietate scientiæ aspectiuorum determinare de natura radij, quin potius ipsum ponunt in passionibus geometricis, quæ sunt curuum ac rectum & hmõi. Naturalis aũt habet quærere vtrum sit corpus an qualitas alia.s.a corpore. Qđ aũt dicit August. sup Genesim ad literã, q in oculo est lux ignis & q radij egrediuntur ab oculis prius tãgentes aerem vicinum q̃ remotum, põt intelligi de exterioribus radijs, uel potius loquitur iuxta sententiam Platonis.

Qualiter Aristote. rationibus improbat aliam opinionem.
Cap. XXXVII.

DEnique ad probandum Aristo. sñiam & imitãtium eũ, q aqua uidelicet dominet in oculos plures sunt rõnes quarum quædam sunt in li. de sensu & sensato. Verbi graria, si dominaretur ignis in oculo, sicut dixerunt Empedocles & Plato. Cum ignis emittat radios ad illuminationem diaphani, sicut lux egrediens a lucerna, tunc accideret q lux egrediens ab oculo medium illuminaret, & sm hoc colores in tenebris videri cõtingeret, qđ vtique non ita habet. Nec stare põt solutio quæ dicit radium egredientem ab oculo extinguit a tenebris, sicut dr̃ in thimeo. Hoc.n. vanũ est oino, q a nihil extinguit nisi a suo cõtrario, ut calidũ a frigido. Ignis aũt non hẽt contrariũ. Sed nec illa stare põt q̃ dicit lumen quidẽ ignis qđ est in oculo nõ extingui, sed tñ ut nos lateat debilitari. Si.n. talis ignis est in oculo, tunc oportet eũ ẽt p die extingui frigido & humido. Qđ si uerũ esset, tunc maiores tenebrę fierent in glaciebus & in aqua, q a in his extinguunt flãma & corpora ignita. hoc aũt patet esse falsũ, deinde ponit philosophus tõnẽ ab ordine oculi ad actũ recipiendi uisibilia suptã. Cũ.n. vna sit forma uisibilis q̃ recipit a medio & ab oculo, vnam oportet esset naturã receptibilitatis in medio & in oculo. Cũ ergo recipiat pspicui naturã in medio, restat q aliqđ perspicuorũ dominet in oculo. Perspicua uero sunt duo tñmodo.s. aer & aqua, q̃ differunt in recipiendo. Nã aqua seruabilius est elemẽtũ q̃ aer, & hoc tripliciter. Melius.n. seruat q̃titatem & figuram ipsius oculi qui fabricatur ex ipsa. Similiter etiam melius seruat actum luminis ab extrinseco ingredientem in ipsum humorem oculi. Melius quoque seruat uisibiles species receptas, quæ per ipsum aerem tantummodo transeunt. Cum ergo oculi sit recipere & aliquantulum tenere, relinquitur quod in ipso dominetur elementum aquæ.

De ceteris rationibus quas idem adhuc inducit ad idem.
Cap. XXXVIII.

COnsequenter ponit philosophus ad idem quatuor rõnes a quatuor operibus oculi. Prima est, quia videmus oculo corrupto

rupto aquam exire. Vnumquodque autem corrumpitur in eo ex quo materialiter consistit.Secunda est experimentũ in ebrijs sumptum, in quibus vinum calidum superat cerebrum frigidũ, & calore resolui ac fluere facit humidum oculi frigido coagulatum,atque ex vaporibus calidis & crossis in parte diminuit ipsum, turbatq; perspicui quantitatem, & facit tremere spiritum visibilem.Qđ non accideret si ignis in oculo dominaretur,quia calidum a calido non diminueret, sed potius augeretur. Tertia sumpta est per experimentum in multum calido sanguine abundantibus, in quibus natura ponit cerebrum frigidissimum,& album oculi facit crassius.Quod ideo fit vt permaneat humidum incoagulatum. Oculi nanque corpus adeo frigidum est, vt non possit amplius infrigidari salua complexione oculi. Si aũt esset oculi natura ex igne, non oporteret naturam ingeniari, qualiter oculus saluaretur a calore cordis in abundantibus calido sanguine. Tanto.n.melius saluaretur oculus,quanto cor esset calidius. Quarta sumit ab experimento in non habentibus sanguinẽ. In his.n.pp defectum caloris intrĩ coagulatur exterior oculi tunica & indurat, ꝙ non indigent palpebris velantibus.At in quarto libro metheororũ ꝓbatur, ꝙ a frigido non nisi aqua vel species aquæ coagulatur. Ex his ergo relinquit ꝙ aqua in oculo dominat.Dehinc ẽt ponit philosophus hmõi rõnem ad idẽ: si in oculo dominaret ignis a quo exirẽt radij,oporteret visum in radijs illis vsque ad astra q̃ videmus extendi, ipsumq; prodeuntem ex oculo per radios cohærere oĩbus visis.Ex quo sequeret,ꝙ visiua virtus extra oculum extenderet,qđ inconueniens esse probatur, cum nulla virtus per essentiam extra subiectum ꝓprium extendat.Præterea in oĩ figurato & aĩato corpore necesse est ſm naturam elementi dominare receptibile illius figuræ. At ignis & aer pp spiritualitatem sui non sunt corpora receptibilia figurarum. Ex quo sequit ꝙ in oculo neutrum dominet istorum. Sed nec terra, quia non est perspicua.Relinquit ergo ꝙ aqua.Alphorabius quoque dicit in suo li.de sensu & sensato, in oculo inquit q̃ est instrm virtutis visibilis dñat aqua, quæ est substantia dyaphana, ut fiat talis in quo describantur formæ sensibilium sicut in speculo. Ideoq; pars glacialis est valde clara.Item Auic.in li. suo de aĩalibus,dico inquit ꝙ uisus exigit humiditatem clarã,q̃ recipiat impressiones.Arist.etiam in lib.de aĩalibus dicit,ꝙ qa in oculo aqua dñatur.Ideo ẽt vltimo inter corporis mẽbra complentur.Idem quoque cõiter dicunt auctores naturalium. Ideoque multas ad hoc inducere auctoritates puto superuacuum.

De obiecto visus. Cap. XXXIX.

DIcto itaque de uisu ex parte organi, consequenter dicendum est de uisu ex parte obiecti aut medij.Et quia lumẽ est actus utrinsque.Ideoq; de illo dicendum . Sed de hoc iam supra dictum est.s.in tractatu de luce.Sicut aũt corpora luminosa uel noctiluca obiecta sunt uisus in tenebris, sic colores obiecta sunt eiusdem in lumine,dicente Auic.ꝙ color est qualitas q̃ percipitur ex luce. Arist.quoque dicit in 2.de aĩa,ꝙ color est motiuũ visus ſm actũ lucidi,& hoc est ipsius natura.Aristo. in lib.de aĩa 2.Visus est sensus rei uisibilis.Visibile aũt per se color est,sed & in se causam habet,vt aliquid sit uisibile. Oĩs.n.color motiuum est visus ſm actum lucidi,& hoc est ipsius natura. Vñ nec aliquid est visibile sine lumine, sed oĩs color in lumine vr.Lucidum autem siue dyaphanum dico,qđ est visibile,nõ ſm se simpliciter,sed pp extraneũ colorẽ. Hmõi sunt aer & aqua, multaq; planorum.i.perspicuorum. Non.n. ſm qđ est aqua uel aer lucidum est, sed q̃n eadem est natura in his & in perpetuo corpore superius.i. supercęlesti, vt in sole,uel igne. Lumen autẽ siue lux est actus lucidi siue dyaphani ſm qđ est lucidum.Potẽtia vero illud in quo hoc est, tenebra,cui contrarium vr esse lumen. Est enim tenebra priuatio hmõi habitus.s. lucidi ex lucido,uel lucis ex lucido.Huius ergo pñtia lumen est.Est enim lumen quasi color lucidi. Susceptiuum autem coloris est non color,idest quod non habet colorem, sicut & soni a sonum.Et uix quidem vr omne quod tenebrosum est, hmõi tamen,idest tenebrosum lucidum est non actu, sed potentia,idest materia lucidi. Eadem enim materia q̃nque tenebra est, q̃nque lucida.Ignis autem in vtroque vr,& in tenebra & in lumine.Si quis vero ponat coloratum super ipsum uisum, non uidebitur,quia scilicet sensus uisus fit per medium sicut & cæteri.Actor.Itaque de coloribus & de formis quæ apparent in speculis satis dictum est superius in eodem tractatu,scilicet ubi occasione lucis actum est de corporibus luminosis.

De eodem. Cap. XL.

ALbertus.Quod autem excellens color destruit visum non est ex natura coloris, ſm quod color, sed ſm naturam lucis per cuius actum color mouet oculum. Hæc enim q̃n est nimia,spiritum visibilem superat,& confundit ipsum, ac per consequens hebetat uisum. Et quoniam ad multitudinem luminis sequitur multiplicatio coloris, plerunque nimia lux oculum ingrediens humidum crystallinum incendit, ipsumque remouet a temperamento suæ complexionis, partemq; illius subtilem in fumum resoluit. Qua uidelicet resoluta fit inspissatio partium crossiorum, sicut dicit philosophus in 4.lib. Metheo.Cumq; sic humidum crystallinum inspissatum fuerit,iam non erit susceptibile uisibilis spiritus, qui p neruos opticos a cerebro uenit.Sicque perfecta cæcitas accidit aliquibus ẽt cum tamẽ oculi pulchri appareant exterius. Patet itaque ꝙ oculi corruptio per accidens est a luce & colore. Similiter accidit de quibusdã,q̃ diu in tenebris fuerunt, & postea cum labore ualde alba respiciunt & inspiciũt. Talia quippe nequaquam accidunt a colore per se, sed per accidens. Calor enim naturalis & spiritus in organis sensuum diffunduntur,& in eis duabus de causis multiplicant.Vna est exercitium in operibus sensuum. Exercitium enim calorem multiplicat, & calor multiplicatus attrahit spiritum.Inde fit ꝙ in uno sensu magis quàm in alio multiplicatur spiritus, uidelicet pp maius exercitium illius sensus.Alia uero causa est intentio animæ in unius sensus opere . Ex hoc enim ipso extrahitur ab altero,dirigitq; spiritum & calorem ad illum sensum, in cuius opere est intentio. Cumq; calor sit aperitiuus pororum,facilem efficit discursum spirituum ad illum sensum. At uero per oppositum diu manentes in tenebris non habent exercitium uisus.Nec anima intenta est operibus ipsius. Ideoque spiritus visibilis ab oculis subtrahitur, ac neruus opticus exiccatur & cõtrahitur,ita ẽt ꝙ q̃n ueniunt ad lucem spiritus non põt subintrare nisi modicũ & paulatim. Iõq; uincit & lædit ab excellẽti albo.

De medio eiusdem. Cap. XLI.

POrro medium uisus (ut ait philosophus) sunt aer & aqua non ſm ꝙ aer & aqua.Ideoque non hæc tm̃modo sunt eius media, sed etiam alia, in quibus eadem est natura, sicut ins quinta essentia in partibus non stellatis, & ignis in sphæra sua. Nec tñ adeo proprie sunt illa duo media, sicut aer & aqua,duplici de causa.Vna est,ꝙ aer & aqua cõicant in humido.Et humidi sunt uirtutes duæ.s.bene recipere,& ad aliquid fluere, qa male terminabile est in se.Ideoq; illa duo,s.aer & aqua bñ sensibilia recipiunt, & ad sensus fluendo bene referunt.At uero tale humidum non est in igne, nec in quinta essentia.Alia rõ est, q̃n aer & aqua simpliciter nõ sunt leuia,nec simpliciter grauia, quamobrem minus obuiant motui sensibilium per ipsa ad omnem partem. Talis quoque proprietas non est in igne,ideoq; nõ est adeo conueniens medium. Est tñ alia medij natura, s.ꝙ ipsum sit rarum ac paruum, & hæc magis est in igne,& in quinta essentia,quàm in aere, plusque in aere , quàm in aqua. Sic ergo hæc oĩa differenter medium efficiuntur. Per hoc cessat obiectio,quę fit contra philosophum dicentem,ꝙ aer & aqua,tñ in uisu sint medium.Nobis autem apparẽt stellæ per quintæ essentiæ partem,ac per ignem,& aerem.Sed(vt dictum est)inter media diuersitas est.Si autem quęrit,quæ sit illa natura,quam idẽ philosophus dicit aquam,& aerem cõicare cum perpetuo superius corpore.Respondemus,ꝙ est ibi cõicantia duplicis naturæ. Vna est ex parte potentiæ,s.diaphaneitas, quæ causatur ex raro subtili in partibus materiæ . Et quanto plus illud abundat in aliquo corpore,tanto magis est diaphanum , i. transparens, siue peruium.Alia uero est ex parte actus,s.luminis receptiui, quod facit transparens esse transparens in actu. Vtraque etenim harũ naturarum inuenitur in cœlis, quia in stellis est lumẽ,& in alijs partibus orbium transparentium. Humidum autem in sua uirtute duplici addunt aer & aqua ad facilitatem mediandi,præcipueque hoc est in aere, quia ibi coniungitur humidum cũ magis transparenti , quam in aqua.Denique aer & aqua (sicut dictum est supra)non sunt media,ſm ꝙ aer & aqua,sed ſm cõicãtiam, quam habent cum perpetuo superius corpore, s. ſm transparentiam , quæ est aptitudo ibique recipiendi speciem uisibilem,ubi apponitur res colorata secundum actum lucidi.

Qualiter species visibiles sunt in medio, & in oculo. Cap. XLII.

AD sciendum vero qualiter species uisibiles in medio sunt, & in oculo , tria sunt necessaria . Vnum est natura colores agens & abstrahens, & hæc est natura luminis , quod est qualitas non habens contrarium, cuius transitus non in tempore,sed subito fit per medium.Ob hoc & colores cum non agant in medium,& oculum,nisi per luminis actum, secundum quod agunt in actione sua non habent contrarium.Secundum est natura coloris abstracti . Non enim abstrahitur cum causis generantibus ipsum in subiecto, idest cum calido,& frigido, humido,uel sicco . Si abstractio sit in propria coloris specie , sine omni parte materiæ , & sine omni causa materiali , & hoc est quod uocat Auerrois super librum de anima esse spirituale . Tertium est medij natura , de quo dictum est supra . Si autem obijcitur , quod in oculo nequaquam per actum medium uidetur esse uisibile, cum æque primo generatur in utroque . Respondemus

demus ꝙ ibi non est prius & posterius ſm tempus, vt dictum, est sed tm̃modo ſm ordinem causæ. Itaque non mouentur colores ad oculum motu locali, sed potius immutationis est motus eorum, quo generant se primo in medio, & post in oculo sic pradicto modo. Denique tres sunt differentiæ speciei uisibilis in medio & in oculo. Vna est ꝙ oculus ex eo qđ in aquæ substãtia consistit, seruat speciem & colligit eam, ita ꝙ apparet in ipso, hoc autem aer non facit. Secunda est ꝙ oculus habet specië visibilem vt habitum vel dispositionem, quæ principium est cognoscendi rem visam, ꝑ hoc etiam color in oculo non est ut colorans ipsum, sed vt habitus qui est forma colorati totius, & ipsum cognoscendi principium. Et sic iterũ non est in aere. Tertia est quod in oculo est color sicut in termino, sed in medio sicut in via, propter hoc etiam in oculo est aliquo modo vt in actu, sed in medio sicut in potentia.

De modo actus videndi secundum diuersos. Cap. XLIII.

AVlus Gel. in lib. 5. atticarum noctium. De videndi ratione cernendiq; natura diuersas esse opiniones philosophorum animaduertimus. Stoyci dicunt videndi causas esse radiorum ex oculis iu ea quæ vr̃ emissionem, aerisq; simul intentionem. Epycurus autem effluere semper ex omnibus corporibus simulacra quædam corporum ipsorum, eaq; sese in oculos inferre, atq: ita fieri sensum putat. Plato existimat quoddam genus ignis atque lucis de oculis exire, idq; coniunctum continuatũq; cum luce solis, vel cum alterius ignis lumine, sua vi & externa visum efficere, vt quæcunque ostenderit, illustraueritq; cernamus. Helynandus in cronicis suis libro. i. Intuenti autem subtiliter apparet nil esse visibile nisi ex obstaculo qđ ex aqua vel ex terra contingit. Nam & nubes etiam ex vapore aquarum densatæ visibiles apparent. Flammæ vero quæ in nubiloso aere vel in aliqua materia quæ combusit̃ fiunt, ex vaporibus aquarum substantiam habent. Radius quoque solis qui per fenestram decurrere vr̃, non aliunde est visibilis, nisi ex athomis pulueris in radio decurrentibus & ad lumen solis relucentibus, sic & in cæteris rebus. Alber. Itaque de modo & actu videndi diuersa senserunt antiqui philosophi. Quorum opiniones recitant Alphorabius in lib. de sensu & sensato, & Auic. in lib. 6. Omnesq; reprobat Alphorabius præter illam quæ est Aristotelis, cui & nos cõsentimus, videlicet ꝙ sensibilia veniunt ad sensus per medium, in quo scilicet primo fiunt, & postea in sensu, & ꝙ ab oculo radius non egrediatur, sed lux exterior quæ est in aere super oculum reflectitur, & ex illa reflexione radij generantur, sub quibus oculus immutatur.

Cur non videamus ad omnem partem secundum aeris immutationem. Cap. XLIIII.

EX hoc tamen vr̃ sequi ꝙ videamus ad omnem partem. Nã aer immutatur ante & retro & a dextris & a sinistris. Aer ergo qui est post nos immutat aerem per longum spacium ante nos. Si ergo aer immutatus oculum immutat, vr̃ ꝙ aer qui est ante & retro nos immutare debeat oculos nostros colore rei q̃ est retro nos. Et ſm hoc ita videbimus qđ est retro nos, sicut id qđ est ante nos. Et nos quidem concedimus ꝙ aer immutatur ad omnem partem, & vt non videamus ea quæ retro sunt, non est hæc causa, quia non fiat immutatio ad omnem partem, sed quia color non agit nisi ſm actum lucidi. Ideoque processio im̃mutationis a colore in aere fit ſm processionem lucis reflexæ uel incidentis. Lux autem quæ est post nos abstrahens colorem immutat quidam aerem ante nos, sed hæc immutatio aeris ad visum non sufficit, quin etiam oportet uisibiles species in oculũ ꝓcedere actu ſm actum lucidi. Quoniam ergo lux quæ est post nos recedit remouendo se ab oculis nostris, & non in oculos nostros. Ideoque visus non fit, nisi fiat reflexio super speculum qđ est ante oculos nostros. Concedimus tamen radios sub quibus immutatio fit oculos attingere, sed illi non egrediuntur ab oculo, sed exteriori luce, ac reflectuntur super oculum, non quidem a luce quæ fit immediate circa oculum, sed ab illa quæ est in extremitate perspicui, quæ facit esse colorem actu, quoniam illa sola sufficit ad visum.

Cur non ante nos saltem actu videmus simul ad omnem partem. Cap. XLV.

CVm autem immutetur aer ad omnem partem, cur non videmus ante nos saltem actu simul ad omnem partem. Expanditur. n. visus noster super totum pauimentum & denarium superiacentem non videmus, donec discurrat visus ad illam partem ubi iacet denarius. Et ex hoc concludit Euclides ꝙ uidemus per lineas ab oculo egrediẽtes, videlicet per triangulũ, cuius basis est res uisa, & angulus expansus est in oculo, cuiusq; dyameter super partes rei in se discurrit, ne apprehendamus partẽ visibilis nisi quam dyameter attingit. Ideoque dicit ꝙ non statim uidemus denarium in pauimẽto iacentẽ, qđ ẽt probatur ꝑ demõstrationẽ. Nos aũt dicimus, ꝙ hoc non est causa, quia dyameter egrediens ab oculo attingit rem visam, sed potius, qa virtus visiua quæ apprehendit formam impressam, dirigit eam ad rem quam apprehendit per ipsam. Et qñque illam in totam rem ſm rõnem totius dirigit, & tunc in ipsa totum visibile accipit. Qñq; dirigit eam in partem ut apprehendat partes rei uisiuæ per ipsam, & tunc simul operari non põt ad multas partes, sed comparatur ad partem post partem. Et tunc fit quasi discursus quidam uirtutis uisiuę super partem uisibilem. Cunque venit ad partem illam in pauimento in quo denarius iacet, tunc ipsum videt. Licet autem dyameter non egrediatur ab oculo directo, tamen spiritus visibilis & uirtus uisiua in rem uisam est ꝑ dyametri modum. Meliusq; apprehenduntur, quæ per dyametrum opponuntur ad oculũ, q̃ quæ opponuntur extra dyametrũ.

Rationes ad probandum quod non videmus extra mittendo. Cap. XLVI.

QVia uero ad opinionem contrariam multa sunt argumenta uel rõnes aspectiuorum, nitamur ẽt rõnibus in contrarium. Nam reuera videndo nihil extra mittimus, sed in processus luminis in colore ſm rectam oppositionẽ describit intellectuales angulos super oculum, ita ꝙ angulus ꝓcedentis luminis est in oculo, sicut iam supra diximus. Cæterũ si radius qui est linea, vt dicũt, est ab oculo egrediens, aut est substantia, aut accidens. Et si accidens est, esse nisi in subiecto non habet. Cum ergo exit, aerem qualem facit, multiplicato ergo radio multiplicabitur aeris illuminatio. Si ergo stet aliquis iuxta multos apertos habentes oculos, melius q̃ alibi videbit iuxta eos. Præterea secundũ hoc melius uidebit debilem habens uisum cõiunctus ei qui fortem habet uisum. Præterea multis aspicientibus simul in tenebris stantibus aer illuminabitur eorum aspectibus. Quæ oĩa falsa sunt & absurda. Præterea visus nõ aerem tm̃ penetrat, sed etiã cœlũ usq; ad stellas, secundũ hoc ergo cęlũ impressionem luminis a uisu recipit, quod est cõtra philosophum dicentem, ꝙ cœlum non recipit impressiones peregrinas. Iterum secundũ hoc radius reflexus a speculo aliud erit ab incidente in eo ꝑ diuersitatem subiectorũ. Similiter & radius existens in aere non erit idem numero cum illo qui est in oculo. Et ideo per sensum radij non fiet apud videntem iudiciũ de re uisibili. Secundum hoc ergo ad uisum non prodest radius. Iterum visibile in proprio lumine a nõ indiget ad hoc radioso lumine a visu emisso mediũ immutante. At verò lucentia per se ad hoc sibi sufficiunt proprio lumine. Si verò dicatur esse substantia, constat, ꝙ nõ est incorporea, quia s. nec angelus, nec anima. Sed neque corporea, quia nec aliquis mathematicorũ ponit radios esse corpora. Præterea si radius egrediens est corpus, non erit in eodem loco cum aere medio: oporret ergo, ꝙ totus aer, & aqua & ignis & totum cęlum, per quæ visus est, eijciantur de locis suis per visum, aut pleni sunt poris vacuis, per quos fit transitus linearũ corporalium, quorum etiam vtrunque est absurdũ. Præterea non potest paruũ misceri multo ampliori, quin virtus eius vincatur a multo. Cũ ergo radius ille paruus sit mixtus lumini totius hemisperij virtutẽ amittit. Nõ ergo videbit in multo lumine, cũ virtus eius sit videre. Cæterũ cũ agens & patiẽs in natura sint ꝓportionata, q̃ri põt ab eis, qua virtute radius agat inuisibile, nec erit assignare. Quęrit̃ ergo hic ab eis causa huius actionis & passionis ſm naturã. Querit̃ ẽt, cũ oculus videat radiũ de se egrediẽtẽ, quo radius ille videatur. Si dicat̃, ꝙ radio, tũc radij erit radius, & sic in infinitũ ibit ꝓcessus. Si verò dicat̃, ꝙ oculus seipso videt radiũ, multo magis, q̃ nõ sint adeo subtilia videbit per seipsum: & sic iterũ inutilis erit radius. Denique ab surdissima qđã ſm oẽm naturã consequunt̃ opinionẽ illã, videlicet, ꝙ linea sit in esse naturali, ꝙ linea moueat̃ motu locali, ꝙ videat̃ longitudo sine latitudine, ꝙ linea secundũ indiuisibile punctũ apprehẽdit diuisib le aliaq; plura, quæ abhorret natura.

Solutiones ad obiecta econtrario. Cap. XLVII.

SEd illi inquiũt, quorũ visus debilitat̃ præcipue in tp̃e humido videt imaginẽ suã corã oculis suis. Quod vtiq; non posset esse, nisi quia cũ radijs egredientibus ab oculo ẽt figura egreditur in radio videtẽ. Præterea creator oĩum Deus perfectissime cõstituens organa sensuum fecit instr̃m organi odoris frigidum & humidũ, quod saluaretur calido & sicco vaporatiuo, in quo deferuntur odores. Fecit & instr̃m auditus concauum & strictum, in quo saluarentur soni, qui nihil aliud sunt, quàm aer pressus. Fecit ergo & instr̃m visus optimè, & hoc fecit sphericum, super quod. s. sphericum non stant formæ. Non ergo fecit eum ad hoc, vt formæ aduenientes starent super ipsum. Non itaque fuit in ipso forma, sed potius ab ipso lux egreditur, qua possit anima sensata iudicare. Mobile quoque fecit ipsum, mobilitas verò repugnet receptioni formarum. Ad hoc ergo fecit illud mobile, vt motu suo centrum suum ad omnia visibilia conuerteret, ac per radios pyramidales virtutem suam visiuam ad ipsa moueret. Hoc etiam videri habetur ex hoc, quòd centro subsidens optimè

optime ur. Remota vero a centro, eo ꝙ longius distant, minus uhr. Ad hoc ergo rñdemus, ꝙ vt videat homo debilis visus imaginem suam tpe humido non est cã q̃ ponunt ꝓ cã. s. egrediens ab oculo radius, nec vnq̃ homo videret in aere imaginem suã, nisi possit aer vt speculum effici. Vr autem sibi ꝙ eã videat, cũ tñ non videat. Qđ contingit ex fluxu imaginum a loco cellulæ imaginatiuę ad organum sensus cõis, & ab illo ad organum visus, sicut accidit in melancolicis & infirmis. Nec ideo fecit creator oculũ sphericũ, vt non imprimerent in eo imagines rerũ, sed ideo potius ut esset facile mobile sicut speculum aĩatũ, in quo imprimant imagines rerum. Nã super rotũdũ rectius imprimẽtur q̃ super latũ & planum, vel sup concauũ. In loco etenim plano pp diuaricationem luminis q̃ facit quęlibet pars æque eminens cuilibet parti confundit, & dilatat imago sicut patet in ense limato ac terso. Porro in concauo vna pars imaginẽ receptã proijcit super alteram. Ità ꝙ iterum non fit directa rei cõprehensio. At vero in rotundum recte continet imago. Cũque illa pars æque alteri emineat, nulla pars processionum luminis diuaricat, in qua forma visa ꝓcedat, nec alia super aliã proijcit, sicut in concauo fit. Porro mobilitas oculi non contraria impressioni formarum, quin potius ad hoc valet, vt ab oĩ situ visibilium immutatio dirigatur ad oculum, deniq; propinquitas eius qđ cadit sub oculi cẽtro non est tota & sola causa cur melius videat. Sed rectitudo immutationis & confortatio visiuæ virtutis in oculi centro. Veruntamen oĩs virtus cuiuslibet rei, ac per hoc & visiua maior est in centro rei quàm iuxta extrema.

Ad experimenta quæ contraria videntur responsio. Cap. XLVIII.

VErum & alia adhuc experimenta contra nos inducunt, vt ꝙ colores ac figuræ rerum visarum corporibus in q̃bus sunt nec motu locali nec ad visum mouent. Cũ ergo inquiunt, necesse sit in visu rem visiuam & oculos coniungi, oportet visum ad rẽ visam per aliquid moueri. Et hic est radius ab oculo emissus, in quo est visiua virtus. Præterea videmus ꝙ in oculo diu clauso vel excęcato, foramen alterius oculi repletur lumine qđ fuit in priori oculo, meliusq; videt oculus ille q̃ prius viderat alio vidente. Vñ patet lumen in oculis esse. Et nos quidem concedimus, ꝙ reuera colores (vt dictũ est) non mouentur ad oculum localiter, sed motu immutationis quo generant se in medio, ac per illud in oculo. Cum aũt oculus vnus claudit vel cęcat, & lumen illius redit ad aliũ, hoc non contingit pp emissionem radiorum, sed alijs tribus ex causis: vna est quia virtus apprehensiua naturaliter ad apprehensiones formarum mouet, & in ipsis delectat. vñ mouendo ad locum secum trahit spiritũ visiuum. Cum ergo formas non inuenit in loco vnius oculi mouet ad reliquum, & trahit secũ ex alio visibilem spiritum. Secũda est quia neruus opticus oculorum in anteriori parte capitis bifurcatur. Ideoq; spũs visiuus in vno impeditus, retrorsum agit vsque ad bifurcationem & transfunditur in alium oculum. Tertia est attentio, quia. s. oculo vno amisso maior fit circa reliquũ intentio. Attentio vero frequens opus facit, & operis frequentia calorem inducit. Calor autem animalem affluere cogit.

Cur aliquando visui vnum apparet duo. Cap. XLIX.

VT aũt vnum appareat duo quatuor sunt causæ ẽm naturã. Vna est qa oĩs sensus particularis refert ad sensum cõem in quo perficitur eius operatio. Spiritus ergo visiuus p neruum opticum currens reddit formã apprehensiuam, & licet fiat in duobus oculis, tñ quia venit & vnitur in loco bifurcationis nerui, ibi fit forma vt vna in ambobus oculis apprehensa. Cum aũt comprimit oculus, egreditur linea vnius spũs extra lineã alterius in loco bifurcationis, & ideo ibi non contingit aliũ spũm in puncto oculi anguli bifurcationis. Et ideo tunc forma apprehensa in duobus oculis non unitur. Et ideo sensus cõis qui componit & diuidit sensata propria, tunc iudicat & apprehendit eã sicut duo sensata eiusdem sensus. Huius aũt signũ est, ꝙ si vnus oculus comprimatur, & alter claudatur, expressione vnius tãtũ oculi non apparebit vnum duo. Secunda causa est ex reflectu spiritus ad intus & extra. Cum. n. currat inter sensum cõem & sensum particularem accipiendo ab vno & dando alteri, & sit velocissimus sicut per apprehensionis velocitatem põt probari. Accipiens formam in oculo exundantẽ ad sensum cõem refluit forma ad partem aliam anteq̃ spiritus egrediatur plene ab oculo. Et tunc apparet in vna parte spiritus & in alia, & iudicant duo. Et hoc maxime contingit in quibusdam ęgris ebris, & infirmis, in quibus vapor & ventositas eleuata impellit spũm visiuum, sicut ventus aquam. Vnde talibus frequenter prominent oculi vẽtositate vel vapore eos extra loca sua præmente. Signum autem huius est, quia videmus sole apparẽte in aqua & vento aqua mouente, formam solis in aqua fieri pluribus locis, & sic incidere formam ꝙ vna continuetur ad aliam. Tertia causa est ex fluxu spiritus ẽm latum per amplitudinem nerui, vel ẽt ꝙ neruus est cellæ imaginatiuę & sensus cõis, tunc. n. apparet res uisa in duobus locis, eo ꝙ in uno situ apprehenditur anteq̃ vnam spiritus perfecte relinquat. Sicut patet in virgula circumducta, quæ vr facere circulum sensu particulari accipiente extremitatẽ eius hic & ibi, & sensu cõi continuante illa loca per circumuolutionem spiritus ad formam apprehensam. Hac de causa ẽt forma. s. motus qnque infigit intra spiritum sensus cõis imaginatiue, ꝙ aliquis stans iuxta aquam, vr sibi moueri, & cadit. Et hac de cã ẽt post nauigationem vr nobis moueri terra longo tpe postq̃ venimus ad portum, quia forma manet in spũ, & spũs vndat ẽm motum formæ ad latitudinem cellæ anterioris capitis. Quarta est ipso compositio oculi, sicut enim supra probatum est, compositio sua est in humido aquoso seruabili formæ apprehensiuę. Habet autem tunicas, quarum quædã habent foramen ad anterius, sicut vuea. Et ideo bñ imprimit oculus, extumescit humor crystallinus, & diuaricat forma, & vr duo, uel tres quandoque.

De diffinitione auditus. Cap. L.

AVicenna. Auditus est vis ordinata in neruo expanso in superficie nerui optici ad apprehendendum formã eius qđ sibi euenit ex commotione aeris, q̃ contingit inter percutiẽs & percussum resistens constrictione coacta, ex qua ꝓuenit sonus, & peruenit eius commotio ad aerem collectiuũ quietum, q est in concauitate nerui postici mouẽs illum instar sui motus, & cõmotiones illius motus tãgunt neruum. Alber. Neruus posticus, qui est neruus audibilis (ut dicit Auic. in li. de aĩalibus) reuera ab anteriori parte medullæ cerebri nascit, & vadit ad telam auricularem, q̃ tympanum dr, & in ea dispergit. Et qñ eius ramus in duo diuidit, maior illius rami pars in auris tympano diffundit, minorq; pars exit per foramen ossis penetrosi, qđ foramen cęcum dr. Vñ ꝙ dicit Auic. In superficie nerui optici, q est neruus visibilis, esse in neruum posticum, hoc est, qa tangit eum in origine neruorum sensibilium, non qa cum illo sit idem: sic ẽt dicimus in loco capitis, ubi occurrunt oẽs nerui sensitiui esse sẽsus cõis organũ, qm aliter non cognosceret sensus cõis sensibilia oĩum sensuum particularium. Itaq; ẽm dicta naturaliũ neruus posticus immutat ẽm sonum ex aere percutiente ac sonante p hunc modum. Aer extrinsecus fractiuo motu sonans aerẽ connaturalem in aure ꝑcutit, & ille quoq; efficit ꝑcussus ac sonans ad similitudinem exterioris. Neruus aũt audibilis expansus in tympano auris, ab aere quidem ꝑcusso tangit, sed non de necessitate, nisi ẽm sonũ immutat, & hoc ideo, qa sensus recipit spẽs sine materia. Vñ cum soni materia sit aer ꝑcussus, sine aere percusso sonũ accipit auditus. Quia tñ aer ꝑcussus non alterat neruum nisi tangat, nec agit nisi tangat, necesse est vt neruum tãgat. Sonus itaq; ẽm esse suum qđ habet in materia, est in aere, & alterat aerem. At vero ẽm qđ considerat ut spẽs sensibilis est in sensu. Si aũt obijcit ꝙ esse soni nõ est nisi cũ motu fractiuo aeris. Rñdemus, ꝙ uerum est hoc de esse soni, qđ habet in materia, & non de esse qđ habet de sensu, ut species sensibilis. Ex his patet vñ contingat ꝙ nos percipimus sonum, & non aeris motũ, qa. s. licet in aere duo sunt. s. sonus & motus, non tñ de necessitate sensibilem neruum alterat nisi ẽm alterum. i. ẽm sonum.

Cur auditus dicitur secundus sensus. Cap. LI.

ARistoteles in lib. de sensu & sensato. Sensuum quidem ad notitiam melior est uisus ẽm se, quia multas & multimodas annunciat differentias. Oĩa nãq; corpora colorẽ participãt. Discenti aũt auditus multũ confert ad sapientiã ẽm accidens. Sermo. n. audibilis existens causa est disciplinæ, non ẽm se, sed ẽm accidens, ex noĩbus. n. constat. Nominũ autem unumquodq; simbolum est, quare sapientiores a natiuitate sunt cæci priuatis ab utroque sensu mutis & surdis. Alber. Auditus itaq; dr secundus sensus ex causis tribus. Vna tangitur in libro de sensu & sensato, quia. s. ad notitiam melior est uisus, eo ꝙ multas ostendit rerum drias. Per uisum enim deprehenduntur oĩa corporalia, qm oĩa uel habent colorem, uel lucem, uel sunt dyaphana, quæ oĩa sunt uisus obiecta. Auditus autem strepitus. i. soni ostendit drias, & confert disciplinæ, non ẽm se, sed ẽm accidens. Ex nominibus. n. constat. Cum ergo visus ad sapientiam conferat ẽm se, quia. s. ostendit rerum similitudines ẽm se. Auditus aut per accidens, quia ostẽdit eas non ẽm se, sed in signis. i. noĩbus. Recte primus sensus inter disciplinabiles dr uisus, & secundus auditus. Quia uero noĩa quæ percipiuntur per auditum, signa sunt omnium. s. uisibilium, odorabilium, gustabilium, tangibilium, & ꝑsorum etiam audibilium atque intelligibilium. Ideo per auditũ accipitur doctrinabiliter prudentia de oĩbus, per uisum aũt non de omnibus. Ideoque cæci a natiuitate habentes auditum, prudentiores sunt surdis & mutis a natiuitate, habentibus tamen uisum. Secunda causa est, quia post uisum habet situm in homine, qui omnibus animalibus dignior est. Tertia est, quia de quinque sensibus duo sunt ad salutem animalis necessarij. s. gustus & tactus. Duo uero ad disciplinam. s. uisus & auditus. Tertius

tius autem cõicat cum utrisque.s. odoratus. Sunt autem duæ causæ, cur auditus non est in facie. Vna est, quia sensus alij magis necessarij obtinuerunt locum faciei, ita ꝙ congrue nõ potuit auditus in facie locari, hęc est ratio Auic. Alia vero fortasse melior est, ꝙ auditus est sensus aĩalibus perfectis ac moti ẜm motum ꝓcessiuum, qui.s. motus processiuus oĩs aĩalis vt plus in ante est. Ideoq; natura nequaq̃ aĩalia rotundauit vel acuit ante, vt facilius aerem diuiderent, per quem motus habet esse. At vero si foramina auditus essent ante in facie, in motu processiuo continua fieret aeris inundatio in auditus foramine, cuius scilicet inundationis sonus confunderet auditum, aut destrueret cerebrum. Ideoque natura ordinauit auditus organum a latere, vel retro in capitis summitate, vt ad ipsum nõ perueniat aer in motu processiuo, nisi prius diuisus a facie.

De organo auditus. *Cap.* LII.

NEruus autẽ audibilis, qui dr̃ posticus ipse est organum auditus, q (vt supra dictũ est) ab anteriori parte medullæ cerebri tendit ad telam auricularem q̃ tympanum dr̃, & in ea dispergitur. Hali vbi supra. Auditus fit per par neruorum qui ex prora cerebri oriuntur.s.a loco quinti paris, & ad duo perueniũt aurium foramina, quæ sunt in duobus lapideis ossibus capitis, vt aũt eorum quisque peruenit ad foramen dilatatur, & foramẽ operit, & hoc operium entũ præcipuum est auditus organũ, ciusque eadem est vis in auditu, q̃ est crystallinæ tunicæ in visu. Huius operimenti natura aerea est. Auditus itaque fit, cum in aere sonus intonuerit. Isque percussus aer vsque ad aures peruenerit, vel ad foramen auditus, sicut vndarum motus ab alijs locis ad alia peruenit, quandiu earum est moueri. Itaque commota aliqua aeris parte mouet hæc aliam, qua mouentur & alia contigua, donec ad aures venerit, & aurium foramina. Ingreditur ergo locum viæ similem vsque ad operimentum, quo foramen ab interioribus operitur, ipsumque operimentum in aeris sonoris naturam alterat, cum sit auditus aeris natura naturæ sonori configurata facileque in aliam alteratur, & eius alterationis sensus per duos neruos qui ad foramina veniunt, ad mentem peruenit. Sicque vocis & soni naturam mens sentit.

De concauitate ac mobilitate aurium. *Cap.* LIII.

ALbertus. Auris concauitas est longa pp tria. Vna causa sumitur ex parte teneritatis medullæ cerebri, qa si esset breuis subintraret frigus ad cerebrum & interficerentur aĩalia. Alia vero ex parte nerui audibilis, qui pp hoc ꝙ oritur ab interiori cella, quæ medullosa est in suo initio est mollis. Vñ qa molle non est aptum tenere commotiones ac sonos, ideo necesse fuit ipsum prolongari, vt induraretur ex coniunctione sui ad os petrosum, & ex prolongatione in foramine tortuoso. Tertia ex parte soni, quia sonus ex multis repercussionibus ac circumuolutionibus saluatur, ut magis possit per auditum deprehendi, sicut patet in sono facto in concauo, vt in campana & fistula. Si autem quæritur, cur homo non habet aures prominẽtes ac mobiles sicut animalia cætera. Rñdemus ꝙ in aĩalibus habentibus rotundum caput viæ sensuum ab organis ad anteriorem cellam propinquę sunt. Et pp immutationes sensuum de facili veniunt ad sensum cõem & fantasiam, sicut est in auibus & in homine & in symia. Et ideo non fuit necesse vt mouerent aures eorũ. Sed in aĩalibus cum longis capitibus aures sũt retro in capite, & difficilis est reflexus a retro in ante ad locum sensus cõis & fantasiæ. Et pp hoc oportuit ꝙ aures haberent mobiles & multum prominentes, vt ex mobilitate possent eas dirigere in oẽm partẽ vnde veniret sonus, & ex prominentia multum caperent de soni commotione. Qñque tñ contingit per accidens, ꝙ quidã hoĩes mouent aures, quia nerui motiui qui sunt in musculis maxillaribus pertingunt ad radices auris in ipsis, sicut & quidam mouent superiorem partem capitis. Ex hoc quòd nerui qui sunt in musculis frontis pertingunt in ipsis usque ad pellem crinosam, quæ est super caput.

De obiecto eiusdem quod est sonus. *Cap.* LIIII.

ALgazel in sua phisica. Auditus fit per sonum qui prouenit ad aerem intus quiescentem intra concauitatem auris, & imprimit neruum expãsum in concauitatis profunditate, quemadmodum corium extenditur in tympano. Aug. de ordine lib. 2. Ad iudicium ergo aurium nihil aliud pertinet nisi sonus, qui triplex est. s. aut in voce aĩantis, aut flatu in organis. aut pulsu. Aristo. in 2. de aĩa. Sonus est motus aeris. Et quædã sunt quæ sonum habent vt ęs, & quæcunque plana ac lenia sunt & concaua. Nã concaua ex repercussione multos faciunt ictus post primum in potentia exire qđ motum est, quædam uero non dicimus hr̃e sonum, ut spongiam pilos & lanam, quia.s. mollia sũt. Item quædam sunt quæ habent sonum in actu, quædam in potentia. Sonus in actu semper fit per aliquid, & apud aliquid, & in aliquo, quæ tria sunt percutiens, percussum & medium.i. aer uel aqua. Auditur enim in aere uel in aqua, sed in aqua minus. Vacuum enim recte dr̃ proprium audiendi, vr̃ autem esse vacuum aer. Auditus itaque connaturalis est aeri. Et sicut colores sine lumine non vñr, ita graue & acutum sine sono non sentiuntur. Et hæc dicuntur per transsumptionem ex rebus sensibilibus. Acutum enim mouet sensum in modico tempore multum. Graue autem in longo tempore parum.

De soni diffinitione. *Cap.* XV.

ALgazel vbi supra. Sonus est quoddã qđ fit in aere pp inundationem accidentem aeri ex motu fortissimo prouenien te ex vehementi aliquorum inter se percussione uel separatione. Alber. Dicimus ergo ꝙ sonus est qualitas sensibilis ꝓueniẽs ex motu fractiuo aeris & ens cum illo. Ex fractione dico, quia non ex quolibet aeris motu fit sonus, sed ex motu frangente aerem anteq̃ diuisibilis sit per naturam. Dico ẽt ens cum illo, qa sonus non habet esse nisi q̃diu durat motus ille. Verum qa motus debile habet esse pp duo.s. quia ipse est actus existens in potentia, & tale esse nõ est nisi ẜm quid. Et iterum quia sic est successiuum ꝙ non permanens, de ipso nihil est accipere neq; ẜm esse. neque ẜm substantiam. In hoc.n. differt a tp̃e, quia tp̃is est accipere permanens ẜm substantiam, licet non ẜm esse, sicut est probatum in tractatu de tp̃e. Cum ergo sonus causetur a causa debili esse.s. motus fractiui, etiã taliter cum ipso tp̃e adhuc debilius habet esse. pp hoc non inuenitur ab auctoribus determinatũ expresse quid sit sonus, sed modo supra dicto diffiniri põt ẜm naturam eius. Per il'am.n. diffinitionem tanguntur cã eius materia & forma & finis ac permanentia. Nam forma & finis tãgitur p hoc ꝙ dr̃ qualitas sensibilis.s. sensu auditus. Per hoc autem ꝙ dicitur ex motu fractiuo aeris proueniens, tangitur efficiens & etiam materia. Denique per hoc ꝙ additur ens cum illo, tangitur permanentia eius in esse.

De voce. *Cap.* LVI.

CVm autem dicit Arist. in 2. li. de aĩa, ꝙ in voce oportet esse animatum uerberans cum imaginatione aliqua. Sciendum est, ꝙ animalia quæcunque per pulmonem attrahunt aerem, habent & arteriam notatiuam, & imaginationem, & nõ alia, & uox eorum est imaginationis signum. At uero duplex est signum. s. formatum siue distinctum & confusum. Distinctum autem uocis signum non est a natura, sed a placito & institutione, nec est nisi in aĩalibus illis in quibus dñatur imaginatio super instinctum naturæ, ita ꝙ potest & ipsum imitari, & ab ipso abstinere, sicut est in homine. In cæteris aũt aĩalibus in quibus imaginatio causatur ab instinctu naturę. & eum per oĩa sequit. Cuius signum est, quia nec faciunt consilia nec inquisitiones operum suorum. In illis etiam signum est imaginationis, sed tñ per naturam, & non ab institutione. Et quia natura eadem est in oĩbus, ideo suæ uoces manserunt indistinctę, nec vnum aĩal percipit ex alterius uoce, nisi desiderium eius in cõi. s. indigentiã cibi, ac desiderium coitus, & nocumentum læsionis, & uocationẽ societatis. In his autem desiderijs aliquo modo uariant uoces suas. Quod autem in libro suo de aĩalibus probat Auicenna, ꝙ apes construunt casas, & aues nidos, non ad imaginationem, sed ad instinctum naturæ, non intendit ab huiusmodi animalibus imaginationem excludere, sed hoc tantum significare, ꝙ scilicet imaginatio eorum instinctui naturæ non dominatur, quin potius ab ipsa regitur, uel additur &c.

De vocis significatione. *Cap.* LXII.

POrro significatiuus sermo duplicem habet comparationẽ. Vnam. s. ad rem signatam, quæ est extra animam. Aliam uero ad illam quæ est in intellectu vel imaginatione speciem. Vnde Arist. Sunt inquit ea quæ sunt in uoce, earum quæ sunt in anima passionum notæ. Secundum primam comparationem causa eius significationis est uoluntas instituentis. Vt enim dicit Aug. quando non profertur, tunc est in potentia, & statim quando profertur actu rem significat. Si ergo quæratur ẜm quẽ modum rei significatum in sermone uenit, quando primo institutus fuit. Dicendum est, ꝙ per nutum instituentis dirigentem talem sermonem ad talem rem in ratione significandi intentionem proferentis. Secundum aliam uero comparationem significatiui sermonis accipit rationem significandi ab intentione proferentis. Si uero quæratur qualiter significatio cum uoce coniugatur. Dicimus quòd in uoce sunt rationis partes duæ, sicut dicit Damascenus. Vna, scilicet quæ sermonem interius disponit, & hæc pars rationis est propria, quam non in aliquo amittit. Alia uero quæ per uocem interpretatur intentionem, & hãc quandoque ratio amittit, in his scilicet, qui loqui non possunt. Prima itaque pars rationis est per comparationem ad imaginationem & intellectum mẽtis, & dicitur potestatiua. Secunda vero per comparationem ad corpus & ad organa locutionis, & dicitur interpretatiua. In huius uirtute generatur significatum in uoce, nec oportet esse continuationem uel contactum corporalem inter imaginationem & intellectum, quia generatio significa-

gnificationis in sermone signante non est materialiter, sed potius uirtualiter atque potestatiue, sicut omnia spiritualia per ordinem habent ad corpus uirtualiter atque potestatiuè, ꝙ impressionem in corporibus faciunt, & illa corpora, quæ sunt ꝓpria materia illarũ impressionũ statim eas recipiũt. Similiter et rõnis potentia, quę dr̃ interpretatiua, percutiendo aerem per organa uocalia imprimit uocibus formatis speciem imaginantis, & intelligentis speciem similem, ac per instrumenta uocalia tangit aerem illas species suscipientem. Porro sm̃ quod tangit agit in ipsum, & sm̃ quod agit transmutat eum ad signandi actum. Nec est uerum, quod aiunt, ꝙ species imaginatiuæ, & intellectiuæ deferuntur ab anteriori parte capitis ab linguam, & ad instramenta uocalia per neruum ab interiori cella descendentem. Neruus enim ab interiori cella descẽdens non est principaliter motiuus nec actiuus, sed sensitiuus, & passiuus. Et ideo ille non facit ad interpretationẽ, sed potius ad gustũ. Et est natus recipere spẽm, & nõ dare eã. Sed neruus descẽdẽs a posteriori parte capitis est ille, q. principaliter est actiuus, & motiu⁹. Et duo ex illis ꝓtingũt in linguã, & faciũt eã moueri, & quidã alij ad pulmonẽ, & q. dã ad mandibulã inferiorẽ, & ad labia. Vnde quidã sunt treuguli & malè proferunt litteram. R. ex eo, quod nerui illi non sufficiẽter pertingunt ad principinm linguæ, in quo formatur. R. littera quia principium linguæ eorũ non est sufficienter mobile. Et isti nerui sunt, qui deseruiunt potentiæ interpretatiuæ. Si enim ponamus, ꝙ. s. sit uia per quam fit descensus ab imaginatione, quæ erit uia per quã erit descensus a specieb⁹ intelligibilibus, cũ species intelligibiles non sunt aptæ natæ imprimi in spiritu corporeo. Ideo hoc absurdum est dicere, & contra naturam.

Qualiter ad auditum perueniat uox, & echo, & sibilus. C. LVIII.

GVilhelmus de Cõchis. Boetius dicit, ꝙ auditus uocis hoc modo fit. Aer naturalibus instrumẽtis percussus in ore loquentis formam quandam accipit, qui exiens particulam aeris quam tangit simili forma informat, & illa aliam, donec ad aures, quæ ad modum tympani sunt concauæ perueniat, quo in earum concauitate resonante excitatur anima, emittitque partẽ prædictæ aereæ substãtiæ per neruos, qui a medio cerebri hinc, & usq; ad aures extenduntur. Quæ tangens aera, quæ in aure reperit simili forma informatur cum qua ad animam in logistica cellula recurrit. Ibi anima figuram nostræ uocis perpendit, & auditus fit: Ad quod demõstrandum inducit idem Boetius tale exemplum: Lapis proiectus in medio stagni facit breuissimũ circulum, & ille alium, & hoc fit donec vel ad ripas peruenerit uel impetus defecerit. Diuersæ ergo aeris particulæ, sed simili formæ informatæ sunt in auribus diuersorum. Dr̃ tñ eadem uox ibi esse propter expressam similitudinem. Porro de echo est physica ratio. Vox enim quã in antro uel silua emittis, usq; ad summum antri vel ad patulos ramos arborum peruenit, cuius prima pars ex reuerberatione resultat, & ad te redit. Extremęq; partis sonans formam sibi assumit, atq; cum ea ad te reuertitur. Inde est quod per echo solos fines verborum audimus. Sed dicis: uerum est qnq; isti percussionibus auditum fieri, non tamen semper. Aliqñ enim labia constringimus aeraque attrahentes, & nõ emittentes sonum sibili exprimimus, tamen a diuersis auditur. At inquam dum sibilamus stringendo labia aerem attrahimus, qui attractus uicinum sibi attrahit, & ille alium, donec illum, qui est in auribus attrahat, qui secum prædictum instrumentũ usque ad os sibilantis attrahit, ibique forma accepta ad animam reuertitur, sicque sibilus auditur.

Cur densa corpora penetrat sonus potius, quàm uisualis radius. Cap. LIX.

AT inquis, ut ex uerbis perpendo tuis nõ est auditus nisi vel aer a loquẽte ꝓdeat, uel ab audiẽte ad os loquẽtis perueniat. Quid ergo si ferreus paries inter ipsos sit nõne uox audiet, & quõ per tã solidã materiã aer transibit. Nullũ est inquã corp⁹ tam solidum, qnin poros infinitos habeat, per quos aer subtilitate sua penetret: sed dicis, si aer q. a subtilis est ferreum parietem penetrat, quid est ꝙ radius uisualis, qui adhuc est subtilior, nec etiã tenuem parietem ligneũ, ut uideamus ea, quæ ultra sunt, penetrat. Nã unde uelocior est auditu uisus, nisi q. a instrumentum habet uelocius. Bene, inquam opponenti benè oportet respõderi. Ad hoc ut uisus sit non solũ instrumentum aut res uisa sufficit, sed exteriorem quoq; splendorẽ necessariò inquirit. Cum enim obscura noctæ uel obscuro loco, nec instrumentum, nec res uisibilis deficiat, quia tamen deficit splendor, deficit & uisus. Cum ergo splendida die ad parietem radium illum dirigimus, qui reperit obscuritatem sibi inimicã, & contrariam, fugiensque eam non intrat, sed circa superficiem cui superior splendor adhæret diffunditur, atque prædicto modo uisum operatur.

De medio soni uel auditus. Cap. LX.

ALbertus. Sicut superius iam dictum est. Sonus sm̃ Aristo. te. duplex habet medium. s. aerem, & aquam, sed hoc diuersimode. Aer enim est materia. & medium in quo generatur sonus, & sine quo non est esse illius. Aqua uerò medium est tñ in quo uel per quod transit sonus in materia sua, quæ est aer impulsus, propter hoc etiam aqua confundit, & prohibet sonos, aer autem conseruat, quia conseruatio rei est in materia propria. Si autem obiicitur in contraria, ꝙ sonus non est sm̃ esse suum, nisi tñ in materia, q̃ est aer, & aer vt legitur in li. de sensu, & sensato, non est in aqua. Respondemus, ꝙ immo, sm̃ quod legitur in 2. li. de ce. & mun. Aer leuis est in aqua. Ideoque sm̃ naturã ascẽdit, nisi commixtus sit, sicut in his, quæ generantur sub aqua. Cũ autem uirtus auditiua sit in organo suo. s. in neruo audibili concauo, qui est apparens uersus tympanum auris, ut claudat in se partem aeris connaturalem, qui impellitur ab exteriori aere impulso. Vr̃, ꝙ nõ tñ species soni perueniat ad virtutem auditiuã, sed etiam esse soni sm̃ materiam. At uerò ècontrario cum auditus sit potentia apprehensiua, non vr̃ percipere nisi speciem sine materia. Nam omnis apprehensiua est abstractiua speciei a materia, licet una quidem abstrahat plus, & altera minus. Nos autem dicimus, ꝙ aer quidem tangit neruum in sui principio, sed spiritu descendente ab anteriori capitis parte non imprimit ibi species soni, nisi uehementissima fiat impulsio. Et illa est, q̃ corrumpit per excellentiam. Et siquidem philosophi dicunt a sono uirtutem auditiuam tangi, intelligitur quantum ad principium nerui, Et in quibusdam animalibus tantum. s. non aquaticis. Porro si quęratur, utrum soni transeant per aerem subito, sicut accidit in uisu, patet ꝙ non subito, sed quando sonans est propinquũ tunc ueniunt ad auditum repente, idest imperceptibili tempore. Quando uerò distat, tunc bene percipitur tempore.

De diffinitionibus olfactus. Cap. LXI.

AVicenna. Olfactus est vis ordinata in duabus carunculis anterioris cerebri partis similibus mammillarum capitib⁹ ad apprehendendum illud, quod ei offert aer attractus de odore, qui est in uapore permixto, aut de odore impresso in illo ex permutatione, quæ fit ex corpore odorifero. Algazel. Olfactus fit per uirtutem, quæ est in duabus carunculis cerebri, quæ similes sunt fumitatibus uberum capreæ, quæ apprehendit mediantè corpore, quod patitur ex odoribus, ac retinet eos, uel partes odoriferorum permiscentur illi corpori, sicut est, & aer, & aqua. Secundum utramque diffinitionum istarum patet, ꝙ olfactus sit uis nequaquam in neruo ordinata, sicut est uisiua, & auditiua. Et reuera sm̃ Auicennam, & Constantinum, & Gregorium, & etiam sm̃ Aristo. in li. de sensu, & sensato, Organum olfactus immediatè est in cerebro. Et huius ratio est, qm̃ odor sm̃ esse suum naturale, & materiale, quod habet in uaporatiuo sicco, cerebri iuuatiuus est. Ideoque oportuit, ꝙ ad ipsum pertingeret in sua materia, & non tñ per speciem sensibilem separatum a materia, sicut accidit in alijs sensibilibus. Si autem esset uis ordinata in neruo concauo deferente odoratiuum spiritum, spiritus non reciperet impressionem, nisi speciei sine materia tantũ. Cunque species a materia separata nõ sit calida, nec frigida, nõ conferret ad cerebri iuuamentum. Nasus autem consistit inferius ex cartilagine, & superius ex osse. Naresque distinguuntur ꝑ os ueniens in medio, fiuntque quasi trianguli duo, ut naris una recipiat superfluitatem a capite descendentem, aer inspiretur ꝑ alteram. Nam aer inspiratus licet ex parte magna descendit ad pulmonem, & ad pectus, tamen in aliqua parte ascendit ad cerebrum, ut mitiget calorem cerebri accidẽtalem, qui ex membris nutritiuis, & spiritualibus ascendit in ipsum. Per immixtos aũt odores, & uapori feros efficitur aer leuior propter calorem uaporum, & habilis ad ascendendum. Et quantum ad hoc temperat naturalem cerebri frigiditatem, & humiditatem. Porro sm̃ Gregorium nysenum anterior capitis pars dicitur uaporatissima, nõ quia uapores emittat, sed quia nata est uaporibus immutari.

De Organo ipsius. Cap. LXII.

GVilhel. de Conchis. Aer ergo cum aliquod corpus odoratum tangitur, odorem qui est in eo assumit, cum quo nares ingrediens usque ad foramen quoddam ori naribusq; commune peruenit, ubi quædam carunculę, quæ a cerebro prodeunt in modum mammillarum dependent, has penetrat quidã neruus a cerebro exiens, per quem anima partem instrumenti prædicti, quæ plus se habet ad hanc qualitatem, quàm ad alias usque ad prædictum locum transmittit, quæ odorem prædictũ in se recipiens animæ in logistica cellula illum repræsentat. Hali ubi supra. Odoratus itaque sentit uapores, qui a corporibus humidis dissoluuntur. Huiusmodi namque uapor aeri miscetur & ad nares ingreditur, trahuntque illum ad se duo uentriculi prorę cerebri per augmenta duo mammillarum uberibus similia, quæ propriè sunt organum huiusmodi sensus. Eorumque natura mutatur in huiusmodi uaporis attracti naturam, et alterationem huiusmodi sentit mens. Cerebri namque natura est anhelare propter aeris frigidi attractionem, quod sit per dilatationem,

tionem,& superfluitatum emissionem, qua reductione efficitur, vt calor naturalis in statu suo custodiat. Hæc dilatatio respiratio vocatur,p quā odores sentiunt, dum per hæc augmenta vapores odoriferorum corporum,aeri mixti a naribus trahuntur.

Quòd eius organum sit frigidum,& humidum. Cap. LXIII.

ALbertus.Cum autem (vt dicit Grego. Nyssenus) vnumquodq; organum sensus ad similitudinem quandam,& familiaritatem propria sensibilia comprehendat, vr ꝙ organū olfactus calidum, & siccum esse debeat cum odor sit uaporatiui sicci,quod olfactus esse sensibile constat. At verò econtrario,ut dicit philosophus,natura cerebri frigida est,& humida. Et nos quidem bene concedimus,ꝙ proprie propria sensibilia sunt, ad quæ cōprehendēda apta nata est substantia cuiuslibet sensus immutari.Cumque igitur contraria nata sint se inuicem transmutare,quia materia eorum ac subiectum est vnum, & odor transmutans olfactum sit in calido sicco aut vaporatiuo,erit humidū & frigidum actu organum transmutabile ab ipso. Si autem obijcitur,ꝙ habentium simbolum facilior erit transmutatio,dicim⁹, ꝙ ea,quæ symbolum habēt in toto transmutantur ad inuicem, quia nec agunt,nec patiuntur ab inuicem,sed quæ simbolum habent in aliqua qualitate , & in alia contrarietatem , illa desacili transmutantur ad inuicem ſm substantiam , ita ꝙ alterum corrumpitur.Et talis conuenientia inter cerebrum , & odorem esse non debet, quia ſm hoc per facilem alterationem ab odoribus cerebrum temperamento recederet, & animal corrumperet.Nā & uaporibus calidis,& siccis vehementer hō caput dolere incipit,pp nimiam cerebri siccitatem,sicut in fumo carbonū.Ideoq; carbones aliqñ sale vel vino respergentur , ut humidum salis vel vini ex ipsis resolutum temperet siccitatem illius uaporis ita,ꝙ non nimis cerebrum exiccet, propter hoc ergo natura ordinauit contrarietatem,ut ab odoribus calidis , & siccis non immutaret cerebrū nisi ſm superfluum frigidum,& humidum. Non autem ſm frigidum,& humidū, quod est de suo naturali tēperamēto.

De obiecto eiusdem. Cap. LXIIII.

IOhannes Damascenus. Est ergo odoratus vis sensitiua uaporum susceptiua.Aristote.ubi supra.Odorabilis rei olfact⁹ sensus est,& boni odoramenti,& mali.Corrumpi autem vr a fortibus odoribus,vt sulphure, & assatura fœtida,& hmōi. Est aūt odor sicci,sicut sapor humidi. Respirantia siue anhelantia non odorant in aqua,siue in humido , qñ inspiratio necessaria est in olfacto,hoc autem in humido facere est impossibile. Idem in li. de sensu & sensato. Odor verò est fumalis euaporatio,quę est ab igne.Quare instrumentum odoratus est proprius locus , qui est circa cerebrum. Virtute.n.calidum.i.potestate est materia frigida.Et oculi generatio a cerebro constat. Cerebrum.n.frigidius est,& humidius omnibus partibus corporis. Ad adiutorium aūt sanitatis facta est species odoratus.Frigido namque existente cerebro,& sanguine, qui circa illud est in uenis existente subtili,& puro desacili infrigidabili,cibi fumositas infrigidata infirmitatē facit. Ascendentibus autem odoribus ad cerebrum pp leuitatē caloris,qui circa illos est,leuius habere facit.Odoris enim virt⁹ natura calida est.Itaque non confert ad nutrimentum odorabile ſm quod odorabile.sed ad sanitatem confert.Quod enim sapor confert in nutritiuo,& in nutribilibus, hoc ad sanitatē odorabile.Elementa quatuor inodorabilia sunt, qñ humida,& sicca eorum achima sunt , nisi commixta odorem faciant. Actor. Porro de sonis,& odoribus plenius tactum est superius,vbi actū est de cælo aereo,& aeris impressionibus.

De medio eiusdem sensus. Cap. LXV.

ALbertus.Porro de olfactu ex parte medij dicit Aristot.ꝙ medium eius est aer,& aqua. At verò, ꝙ aqua non possit esse medium,vr per ipsas rōnes quas in libro de sensu,& sensato ponit Aristote.contra Heraclitum:dicebat enim Heraclitus odorem esse fumalem euaporationem terræ, & aeri communē existentem.Et etiam si omnia fumus fieret,nares in omnibus entibus odorem discernerent. Obijcit autem contra eum hoc mō, fumalis euaporatio nō pōt esse,ꝙ sit in aqua,quod patet ex hoc, ꝙ aer in aqua existens ascendit superius , & similiter uapor aereus.Cum ergo odor sit fumalis euaporatio non potest esse in aqua.At verò econtrario pisces in aqua sentiunt odores , & corrumpuntur fœtidis,eosque.s.odores fętidos fugiunt. Cum ergo aerem non contingant,oportet ꝙ per medium aquæ sentiant, & sic odor est in aqua.Heraclitus autem errabat dicens, ꝙ odores resoluuntur a quolibet ente pp quod non sunt in medio nisi in aere.Simplicia quippe non sunt odorabilia , etiam si euaporent. Nam dicit ibidem Aristote.s.de sensu,& sensato.Amplius euaporatio similiter dr,huius.s.aeris,& illius.s.terræ, si enim nec illa bene,nec ista bene,volens ꝙ si aer,& terra, quorum Heraclitus euaporationem commune esse dixit,non sunt bene odorabilia,nec illa euaporatio facta ab istis erit bene odorabilis. Et sic patet,ꝙ odor nō est talis euaporatio.Pręterea odores sūt ī aqua & in aqua non est aer.s.inquantū est mediū odoris. Nam etiam si aer est in aqua non tñ per eum tanquam per medium pisces odorant,nam nequaquam per ipsum spirant,& respirant.Nā dicit ibidem Aristo.qñ autem inest.s.aer, nec ipsa spirant. Dixerunt etiam quidam , ꝙ quia odor est fumalis euaporatio,& fumus est uapor terræ,ut habitum est supra, Odor non resoluitur nisi a terra.Nos itaque dicimus cum Aristotele,ꝙ elementa inodorabilia sunt,& achima,& per consequens terra , sic neque & euaporationes fumales,ut iam tactū est. Et ꝙ odor est in aqua, & terra,& in aere ut in medijs, sicut dicunt Aristo.& Algazel, & Auicen. Quòd autem obijcit Aristo.contra Heraclitum non sic intelligendum est,ꝙ uelit odores in aqua non esse,sed deductio est ad inconueniens. Dicebat.n.ille odores non esse in medio nisi in aere,& a terra resolui.Et ex hoc sequitur,cum aer nō sit in aqua nisi commixtus ſm quod herbas generari uidemus ex commixtione elementorum in aqua, ꝙ odor non sit in aqua, quod est inconueniens.Fumalis enim euaporatio non est in aere tali ut in medio,qñ aer commixtus alijs ad generationem uegetabilium,non est alicuius sensus medium. Vnde licèt ille non ascendat in aqua,tamen aer purus ascendit , & ſm hunc tamen non sunt odores in aqua ut iam tactum est.

Secundum quam naturam aer,& aqua sint media olfactus. Cap. LXVI.

IVxta hoc autem quæritur, ſm quam naturam aer , & aqua sint media.Vr enim ꝙ ſm nullam,qñ in ipsis sunt tria.s.natura diaphani,& natura figidi,& natura humidi.Secundum naturam diaphani nō sunt media,qñ hoc modo sunt visus media.Similiter neq; ſm naturam humidi,qñ odor est principaliter sicci,nec ſm naturam frigidi uel calidi,quia neutrum cōmuniter ambobus conuenit. Prætetea dicit philosophus , ꝙ odores extinguit frigus.Dicimus itaque ꝙ odor ut ī medio est in vtroque ſm quod utrumque est sine odore,tñ odoris receptibile.Sic enim & de sono dictum est supra , ꝙ hoc modo medium est in aere.s.ſm quod est absonum,soni tñ susceptibile. Et bene concedimus,quod obiectum est, ꝙ.s.non sit medium ſm naturam humidi,uel frigidi , vel diaphani. Si verò quæratur cur non sit in alijs corporibus simplicibus,quæ sunt etiam sine odore. Dicendum est,ꝙ illa non sunt susceptiua euaporationis odoriferę , ita ꝙ possibilis sit euaporatio per ipsa. Euaporatio autem debilior est in aqua,quàm in aere,nihilominus tñ est ibi , sicut etiam in aere,debilior est in frigido,quàm in aliquo tempore, & pp hoc est odor in vtroque.Dicunt tñ quidam, ꝙ in odore licet sit actu sicci,permixtum est humidum sicco.Ideoq; ſm quod magis vergit ad humidum est in aqua , ſm quod magis ad siccū est in aere.Dicit enim Aristo.in de sensu,& sensato. Perspicuum autem commune.s.aeri,& aquæ est odorabile.i.susceptiuum odoris,nō ſm quod perspicuum,sed ſm quod lauabile, & mūdabile euchime siccitatis.Intellige, ꝙ sicut perspicuitas est natura cōmunis, per quam suscipitur color in aere,& in aqua,sic munditia est natura communis,qua sentitur odor in utroque. Si autem quærit, utrum odor fiat in medij partibus ex sola medij permutatione, uel corporis odorabilis cum ipso medio permixtione. Vr enim, ꝙ species odoris tñ permutet medium , & non uapor diffundat cum odore. Dicimus ſm Auicen. ꝙ est ſm modum utrumque. In euaporatione quippe dominatur natura aeris, & icirco trāsmutat aerem ſm odorem,ita ꝙ etiam aer recipit aliquam partē rei euaporantis.Similiter etiam transmutat aquam, sicut uidemus in dolio transmutari uinum ad odorem eorum, quæ ponuntur iuxta dolium. Et ſm hunc modum fieri potest immutatio ſm odores per longum spacium.Experimētum est in auibus tygridibus,quæ deueniunt ad cadauera per centum leucas,cū ducem non habent nisi odorem.De his tñ dicit Auicenna, ꝙ sunt acuti uisus,alti volatus,& potuit esse ꝙ per uisum deuenerūt ad cadauera,& non per odorem.Si autem obijcitur contra prædicta,ꝙ odorabilia post multum odorem attractum leuiora fiunt, & putrescentia,sicut patet in pomis. Dicendum,ꝙ reuera nō fit odor sine euaporatione fumali proprie rei odorabilis.Ideoq; illa quidem alienatur ac putrescit per multam odorum attractionem , sed nihil prohibet quin ipsa euaporatio postea immutet aera,etiam præter hoc, ꝙ ulterius alia euaporatio fiat ex ipsa.

Vtrum olfactus uniuoce sit in animalibus respirantibus,& non respirantibus. Cap. LXVII.

DE modo autem odorandi videmus quædam odorare animalia respirantia,quędam verò non respirantia.Vnde vr, ꝙ olfactus æquiuoce dicatur de respirantibus,& non respirantibus.In libro quoque de animalibus dr,ꝙ uię olfactus in animalibus aquaticis clausę sunt. Licet enim quidam pisces uideantur habere foramina quædam in naso, tñ illa non pertingunt usque ad medullam cerebri. Et ad hoc assignatur duplex ratio. Vna scilicet ꝙ si apertè essent uiæ,penetraret aqua vsque ad medullam cerebri,et infrigidaretur cerebrū, & extingueretur animal.

Secunda

Secunda est, quia talia animalia frigida sunt parum habētia caloris circa locum digestionis. Et ideo pauci vapores eleuantur ad cerebrum. Qui si infrigidati fuerint in cerebro pauca erit materia flegmatica, & purgabilis per uias alias. Cum ergo quædā animalia habeant vias apertas odoratus, vr̃ odoratus esse æquiuoce in istis, & in illis. Sed dicendum, ꝙ olfactus non dr̃ æquiuoce in olfacientibus diuersimode in diuerso naso. Potentiæ.n. sensuum passiuæ habēt diffiniri p actus, & obiecta, sicut dicit Arist. Vnde cū obiectū sit unū.s.odor, vnius rōnis erit olfactus. Et sicut diuersitas oculorū in habentibus duros oculos, & molles, & habētibus uelamen sup oculos, & nō habētibus, nō facit uisum æquiuocū. Ita nec diuersitas nasi, & huiusmodi organū odoratus coopertū uel nō coopertū facit odoratū æquiuocū. A mō.n. organi non diffinitur aliqua potentia sensibilis, sed potius ab obiecto, ut dictū est. Cū enim potentia sensibilis sit potentia passiua, & diffiniri habeat per actū suū. Actū aūt habeat ab agente, qđ est obiectū, oportet, ꝙ p obiectū diffiniat̃. Præterea q̃ritur iuxta hoc, utrū ex quali bet distantia odoret aīal inspirans, uel non inspirans, & videtur quod sic. Ponamus.n. duo aīalia, unū inspirans, & aliud non inspirans in ultimo euaporationis vel immutationis rei odoriferę. Ibi.n. tangitur, & alteratur cerebrū non inspirantis, & eundē aerē trahit inspirans, ergo odorant in æquali distātia. Quæritur ergo iuxta hoc, utrū inspirantia oīa odorant ex æquali distātia, & præcipue hō cū alijs aīalibus, & vr̃ ꝙ sic. Si.n. licet hō cum cane in vltimo euaporationis odoriferi eundem aerē trahet hō quē canis, sed aer immutatus odore tangit cerebrū utriusq;, ergo agit in utrumq;, & alterat ipsum. Sed dicendū, ꝙ non oportet, ꝙ quęcunq; aīalia odorant, odorent ex æquali distantia, siue sint respirātia siue non respirātia ad sensum odoris. Non.n. exigitur tm̃ æqualitas agentis, sed & æqualitas patientis pp hoc in loco ubi debilis est odor transmutatur cerebrū siccū alicuius animalis, eo ꝙ habentium symbolū facilior est transmutatio, & in eodem loco non potest transmutari cerebrum frigidum, & humidum sicut est hominis. Non enim immutatur tale nisi a forti odore.

Cur homo peius odorat cæteris animantibus. Cap. LXVIII.

OMnes autem naturales dicunt, ꝙ hō inter oīa aīalia praue odorat. Vnde dicit Auicenna, ꝙ licet hō maioris sit ingenij, q̃ alia animalia in eliciendo odores ab odoribus p confricationis subtiliationē, & distinctionē odorū, tm̃ minus ab odoribus afficit, & debilius imprimuntur in organo olfactus humani. Et hmōi signū est, quia cū spēs oīum sensuum reponantur in imaginatione, & fantasia, spēs illius sensus debilius inprimuntur in organo fantasiæ. Et huius duplex signū est, qa hō rarissime sōniat de odoribus, & qñ somniat se esse in fętidis odoribus non multū abominat̃, eo ꝙ fantasia illū motū debilē relinquit in homine. Aliud signū est, qa cū fantasmatis sit mouere possibilē intellectū ad discernendas naturas rerū, mouet illud fantasma debiliter intellectū. Et pp hoc bene discernimus differentias odorum. Et ideo odores denominamus in nominibus excellentiarū, s.noīe redolentis siue fragrantis, & fętentis. Causa aūt huius est, qa homo inter oīa animalia rōnalis est, & pp hoc oportet ut proueniat spēs rerum puræ optimæ receptę, & optimæ retentę inter oīa animalia. Puritatem autem spūs animalis operatur spūs purissimus. Optimā aūt receptionē habet humidū, & optimā retentionem frigidum, qđ sic probatur, quia ponatur, ꝙ cerebrū sit calidū vt quidā medici mentientes dicunt. Si ergo cū calido est humidū, cū calidū sit congregatiuū homogeneorū sibi, continue eleuabit humidum uaporaliter a cerebro, & pp hoc cōtinue turbabit spūm animalem, sicut videmus, ꝙ post cibū, & præcipue in ebrijs bibentibus vinū, & magis medonē a loco calido digestionis ascendunt vapores ad caput non tm̃ turbantes spūm aīalem, ad quod deferre debet formas ad cellā logisticā, q̃ est cellā rōnis, q̃ est in medio capitis, sed etiā ſm qđ recipere debet species sensibiles. Et ideo accidit, ꝙ turbantur oculi turbat̃ odoratus, & similiter alij sensus. Vnde etiā quidā philosophus dicit, ꝙ mauri bene odorant, qa non bibunt uinū. Ergo patet, ꝙ non pōt esse calidum, & humidum cerebrum humanum. Detur ergo, ꝙ sit calidū, & siccū. Cū ergo calidū coagulet siccū, sicut dr̃ in lib. Metheororū. Erit cerebrum ſm naturā solidū, & repugnās receptioni formarū, quod est inconueniens. Si verò detur, ꝙ sit frigidum & siccum, cum frigidum sit constrictiuum sicci, erunt duę qualitates contrariantes receptioni formarum, quod est iterum incōueniens. Ergo relinquitur, ꝙ sit frigidum, & humidum, vt ex humido causetur facilis impressio, & ex frigido bona retentio, quia frigidum inspissat humidum aliquantulum, & ex carentia uaporum causatur puritas spiritualis deferens formas receptas, & retentas. Et pp hoc dicit Aristo. in libro de animalibus, ꝙ homo habet humidius, & frigidius cerebrum inter omnia animalia respectu sui capitis, & corporis. Causa autem, quam quidam ponūt aperte falsa est. s. ꝙ habeat calidissimum cor, cuius caliditas reprimi debeat ex frigiditate cerebri. Cum enim temperatissimū animal sit, & principium totius temperamenti sit cor, impossibile est, ꝙ cor hominis sit calidissimū inter omnia animalia. Præterea auctores dicunt, ꝙ cor leonis calidius sit corde hominis. Si enim cor hominis esset calidissimum continue eleuaret vapores turbantes cerebrum, vt habitum est.

Cur delectatio in odore propria sit homini secundum se. C. LXIX.

MErito autem potest quæri, cur delectatio in odore ſm se propria sit homini. Cum n. cuius est melius odores sentire, illius quoque magis sit in eis delectari vel tristari. Vr̃ ꝙ brutorum quorundam, quæ melius odorant, quàm hō magis sit in odoribus delectari uel tristari. Nos autem dicimus, ꝙ non est causa naturalis delectationis melius sentire odorem, sed potius, ꝙ magis confert ad sanitatem. Vnde bruta quidem melius sentiunt odores quàm homo, sed non indignantur vel lætantur ad eos, nisi sint corruptiui, sicut apes atque formicæ fugiūt odorem sulphuris, & serpentes odorem cornu cerui cōbusti. Ex prædictis patet quæstionis solutio, quam Aristo. tangit in lib. de sensu & sensato, uidelicet cur existētibus quinque sensibus medius ponitur odoratus. Huius enim ratio est, quia gustus, & tact? sunt sensus alimenti constituentis substantiam animalis. Et cum his odoratus conuenit, eo ꝙ habeat delectabile gustus per accidens ſm quod ad alimentum conducit. Visus autem, & auditus talia delectabilia non habent, nec sunt propter esse, sed propter bene esse. Et cum his conuenit odoratus secundum quod habet delectabile per se, & est per medium extrinsecum.

De diffinitione gustus. Cap. LXX.

AVicenna vbi supra. Gustus est uis ordinata in neruo expāso super corpus linguæ, ad comprehendendum sapores resolutos ex corporibus contingentibus ipsum, cum permiscentur humori vnctuoso linguæ permixtione permutante. Albertus Vr̃ autem insufficienter dictum, quod dicit Auicenna gustum esse ordinatum in neruo linguæ, quia dicit Gregorius Nysenus, ꝙ organum gustus sunt lingua, & palatū. Item dicit Aui. in li. de animalibus. Præterea vr̃ in quibusdam animalibus non esse linguam, sicut in ciconijs, & in quibusdam piscibus, tm̃ illa habent gustum. Sed dicendum est, ꝙ in ueritate gustus est etiam in neruis palati, sicut obiectum est, sed ſm sui optimū est in lingua, & in membro, quod est in loco linguæ. Et cum ab optimo sumatur diffinitio, diffinitur a neruo expāso in superficie linguę. Ad id autem quod obijcitur de animalibus, quæ non uidentur habere linguam, dicendum est, ꝙ habent aliquid loco linguæ. s. carnem quandam, ad cuius radicem continuatur Isophagus tm̃, uel stomachus tm̃, vel Isophagus, & canna. Dico autem, quia in quibusdam auibus inueniuntur Isophagus cum canna simul coniuncta ad linguam, vel ad id, quod est loco linguę. In quibusdam autem piscibus inuenitur isophagus tm̃ sine canna. In quibusdā autem piscibus inuenitur stomachus sine isophago, & canna, sicut de quodam pisce dicit Aristo. ꝙ non habet isophagum, sed stomachum longum, & ideo in voracitate qñq; eijcit ipsum per os. Contra quod in quibusdam animalibus sunt duæ linguæ, ut in serpentibus. Dicunt.n. Gregorius Nysenus, & Damascenus, ꝙ organa sensuū creator animaliū dedit duplicia, & linguas duas, sicut oculos duos. Vt si unum destrueretur, in altero saluaretur sensus. Sed in quibusdam animalibus linguæ sunt coniunctæ, ut in homine. In quibusdam non coniunctæ, vt in serpentibus. In quibusdam longę, & acutę. vt in apibus, & anulosis, quæ sugunt nutrimentum per linguam, quæ longe emittitur ante os. Vnde quandoque recuruant eam dum non sugunt nutrimentum. In quibusdam curta est, sicut in cyconijs, & in quibusdam piscibus. Et in quibusdam media, sicut in hominibus. In quibusdam autem ligata anterius ad palatum, ut in ranis, & ideo vox ranarum non potest esse nisi coax.

De Organo gustus. Cap. LXXI.

GVilhemus de Conchis. Est ergo qualitas quædam, quæ sapor dicitur. Cumque cibum masticamus, succus quidam subtilis cum sapore linguam, quæ spongiosa est penetrat. Nerui uerò quidam a cerebro ad linguam descendunt, per quos pars instrumenti prædicti, quæ sapori est habilis ab anima per neruos ad linguam emittitur, quæ saporem quem ibi reperit in se recipiens ipsum animæ repræsentat. Hali ubi supra. Gustus sentit humiditatem aquosam, quæ inter naturam vaporis, & terræ media est in subtilitate. Ideoque primi organi eius organi naturæ, idest linguæ rara facta est, & spongiæ similis humiditatum saporiferarum naturæ configurata. Venit autem ad linguā a cerebro neruus vnus ex tertio neruorum pari, qui in eam distribuitur, & sensum gustus ministrat. Saporifera namque res cum ad linguam peruenerit, eiusque humori obuiauerit, quæ cuius saporis est, operatur in ea, linguæque natura mutatur in illius naturam. Neruus ergo qui ad linguam uenit, mutationem illam sentit, & ad mentem defert, sicut in omnibus alijs sensibus fit.

De

De obiecto eiuſdem. Cap. LXXII.

ARiſtoteles in li.de ſenſu,& ſenſato. Omnino ſapor eſt paſſio nutrimenti. Odoris autem, & ſaporis eadem eſt ei e paſſio,quia.ſ.ex eiſdem primis qualitatibus,non tñ in eiſdem,quia.ſ.flores odorant delectabiliter,ſed non ita ſapiunt.Manifeſtius autem ſaporum eſt genus,quàm odorũ, cuius cauſa eſt, quia peiorem habemus odoratum cæteris animalibus, & ipſis ſenſibus,qui in nobis ſunt.Tactum verò diſcretiſſimum animalibus cæteris,& guſtus eſt quidam tactus. Frigus,& conglutinatio ſapores hebetãt,& olfactus deſtruunt.Calidum.n.quod mouet.& generat auferunt. Nutritiui quidem paſſio ſapor eſt.i.ſicci commixti cum humido,qm̃ nec ſiccũ abſq; humido , nec humidũ abſq; ſicco.Et oĩa quidem dulci nutriuntur vel ſimplici, vel cõmixto:ſicut.n.medij colores albi uel nigri cõmixtione ſũt, & ſic ſapores a dulci,& amaro.Et qui delectationem faciunt, hi commixti ſunt. Calidum autem augmentat,& conſumit nutrimentum,& leue quidem attrahit.Amarũ aũt,& ſalſum pp granedinem relinquit. Natura aquæ inſipida eſt,ſola & incõmixta non nutrit. Subtiliſſimũq; oſum humorũ eſt etiam in ipſo oleo. Sed protenditur oleum plus aqua , pp lubricitatem,aqua verò tenuior eſt.Quare & grauius eſt eã in manu ſeruare,ꝙ oleũ.Sapores oẽs craſſitudinem habent,calidum autem concraſſatiuum eſt.Vnde & aqua calida apparet incraſſata.Idem in li.de anima. Guſtus eſt quidam tactus,& ideo non comprehendit ſuum ſenſibile per medium,quod ſit corpus extraneum, ſicut nec tactus, ſed per mediũ,quod ſit pars animalis.Econtrario vero eſt de ſẽſibus cæteris.ſicut autem eſt color viſibile, ſic ſapor eſt guſtabile,nihilq; recipit ſenſum ſaporis ſine media humiditate, ut ſalſũ quia liquidum eſt , & liquefactiuum linguæ , quia . ſ. diſſoluit humores,qui ſunt in lingua. Porro lingua non ſentit , cum.ſ.aũt ſicca valde fuerit,aut valde humida,velut ſi quis prius guſtauerit fortem ſaporem,& deinde alterum.A.in commento.Tunc.n. non ſentiet ſaporem ſm pp dominium primi ſuper lingua.Ariſ. vbi ſupra.Laborantibus.i.ægrotis oĩa vident̃ amara,quia ſentiũt eam per linguam in humore tali.i.amaro ſubmerſam.Oĩa verò tãgibilia ſentimus p linguã , & etiã ſaporẽ.Eſt aũt fames appetitus calidi,& ſicci.Sitis verò frigidi,& humidi. Humor aũt dulce do quædã horũ eſt.Actor. De ſaporibus quoq; plenius dictũ eſt ſupra in tractatu de proprietatibus,& effectibus aquæ.

De medio eiuſdem ſenſus. Cap. LXXIII.

ALbertus.De medio in guſtu vr̃ , ꝙ ſit.ſ.humidum aqueũ, quia dicit philoſophus hoc eſſe inſipidum. Vnde ſicut aer ſe habet ad colorem,quod eſt medium in viſu,quia nullius coloris eſt,ſed ſuſceptibilis eſt omnium colorum, ita ſe habet ad ſapores humidum aqueum, & ita vr̃ in guſtu medium. Idem etiã vr̃ per Auicennam dicentem,ꝙ guſtus eget medio,eo.ſ.quod recipiat ſaporem,& ſic in ſe nõ habens ſaporem, & hoc eſt humor ſaliuæ,quæ prouenit ex inſtrumentis ſaliualibus.At verò ẽcõtra ponamus,ꝙ aliqua ſaporoſa per ſe ſint humida ſicut uinũ, & huiuſmodi cætera.Hæc itaq; per ſe poſſunt ad linguã penetrare,& ſic non indigent humido ſaliuali,quod vr̃ in guſtu medium eſſe. Nos autem dicimus,ꝙ mediũ in guſtu eſt mediũ aqueũ , aut ex inſtrumentis ſaliualibus ab extrinſeco ſumptum.Eſt autem medium,& materia,non medium tm̃ ſicut aer in auditu mediũ eſt audiẽdi,& materia ſoni,& nõſicut in viſu aer medium eſt tm̃ & nõ materia coloris.Ob hoc dicit Auicẽna,ꝙ vr̃ ſibi mediũ eſſe, ad hoc vt ſapor facilis coniungatur cum lingua ſine quo ſi poſſet ſapor linguam penetrare, immutaret neruum guſtatiuũ linguæ. Quærit autem Auicenna.Vtrum humor.ſ.aqueus ſaporem recipiat in commixtione partium rei ſaporoſę,vel ſine illarum commixtione,uidelicet tm̃ per ſaporis immutationem,quia humidũ ipſum immutat,ſicut color aerem.Nos autem dicimus, ꝙ ſapores non generantur in aliquo tantum ex humido, ſed oportet plures cauſas eſſe.Ideoque ad hoc vt fiat actu ſaporoſum, oportet quòd partes ſaporoſi commiſceantur humido.

Qualiter guſtus ſit quidam tactus. Cap. LXXIIII.

QVia verò dicit philoſophus in libro de anima, & libro de ſenſu,& ſenſato,ꝙ guſtus eſt quidam tactus, Dicendũ eſt, ꝙ guſtus accipitur duobus modis.ſ.ſm ꝙ ſenſus eſt alimẽti,vt in multis locis dicit philoſophus, & ſic guſtus eſt quidã tactus quadruplici ratione.Quarũ prima eſt ſumpta ex parte obiecti,quod eſt alimentum.Cum.n.alimentum nutriat per ſubſtantiam,ſicut dicit in primo de generatione,& corruptione , oportet ꝙ ſubſtantia alimenti tangat illud, quod nutritur.Cum verò non nutriat nos,niſi ex quo ſumus,oportet ꝙ ipſum ſit commixtum ex frigido calido humido, & ſicco,ſicut & nos commixti ſumus.Cum ergo ſic tangat per ſubſtantiam ſine medio extrinſeco,& immutet per calidum humidum frigidum,& ſiccum, quæ ſunt qualitates tangibiles,patet ꝙ ex parte obiecti guſtus,quidã tactus eſt.Secunda ratio ſumitur ex parte materiæ,quæ eſt medium guſtabiliũ, hoc eſt humidum aqueum , quod eſt inſipidũ. Et cum hoc ſit unum tangibilium, erit guſtus ſm hoc quidã tactus. Tertia rõ ſumitur ex parte modi guſtandi non.n.guſtatur aliquid niſi habendo humidũ linguę coniunctũ cũ ultimo rei guſtatę.Cum ergo illa ſe contingant,ut habetur in.5.Phyſi.quorũ vltima ſunt ſimul. patet ꝙ ex hoc modo guſtandi guſtus tactus quidam eſt. Quarta rõ eſt,quia guſtus eſt tactus in quibuſdam membris,ſicut in lingua,& palato. Tactus autem eſt in omnibus membris corporis.Et ideo dr̃ quidam tactus, quaſi tactus particularis.Accipitur etiam guſtus ſm ꝙ eſt iudicium ſaporum. Et ſm hoc guſtus nullo modo tactus eſt. Et quia per obiectum,qđ eſt diffiniens ſenſum,ſic diſtinguitur a tactu , ideo guſtus ponitur unus quinque ſenſuum,& e diuerſo a tactu diuiſus.

Qualiter iuxta cor ſit inſtrumentum guſtus,& tactus. C. LXXV.

ARiſtoteles in libro de ſenſu, & ſenſato. Itaque guſtus eſt quædam ſpecies tactus , unde iuxta cor eſt inſtrumentum vtriuſque.ſ.guſtus,& tactus.Cor.n.cerebro eſt oppoſitum,& eſt calidiſſimum partium.Alber. Cõtra hoc vr̃ eſſe ſententia omnium pene auctorum, qui communiter dicunt neruos ſenſibiles oriri a cerebro , ſicut ſpiritum animalem,& guſtũ eſſe in neruo expãſo in lingua.Hoc etiam probat experimentũ, quia ſ.in lingua ſentimus ſapores , & non circa cor.Si forte dicat aliquis,ꝙ guſtus eſt alimẽti ſenſus,quod digeritur a calore cordis & habet differentias tactus.Ideoq; dicuntur circa cor inſtrumẽta ſua guſtus,& tactus.Econtra dicit Gal.ꝙ digeſtio fit a calore qui eſt in hepate, & ibidem eſt virtus digeſtiua.Secundum hoc ergo magis debet dici,ꝙ guſtus , & tactus habeant inſtrumenta ſua circa hepar,quàm circa cor.Nos itaque dicimus, ꝙ duobus modis accipitur guſtus.Vno modo ſm ꝙ eſt iudicium ſaporum vt dicit Ariſto.in 3.Ethico.Et ſm hoc neruus guſtatiuus principiat̃ a cerebro,& expanditur in lingua,& palato, & ſic nõ habet inſtrumentum circa cor. Alio modo ſm ꝙ eſt ſenſus alimenti, & ſenſus commixti ex calido frigido humido,& ſicco.Et quo ad hoc habet inſtrumentum ſuum circa cor.Et per oẽm eundẽ modum diſtinguimus in tactu.ſ.ſm ꝙ iudicium eſt tangibiliũ , uel ſm ꝙ ipſum tangens nutritur tangibilibus.Sed de tactu infra dicetur.Ad hoc autem quod obijcitur in contrarium , reſpondeo ſm Auic.qm̃ in ueritate eſt quædam præparatio ad digeſtionẽ nutrimenti in hepate,ut dicit Gal.& Ariſto nõ contradicit. Sed illa præparatio non poteſt facere,ut illa materia poſſit eſſe cib᷒, antequam recipiat formam a calore cordis, quia ſicut cor formale principium eſt,& effectiuum uitæ in oĩbus mẽbris, ita eſt formale principiũ nutrimenti.Sed tñ in ſtomacho quædã eſt pręparatio,ad hoc,ꝙ ſeparatur ſuccoſitas ptiſanaria ab impuro eijciẽdo,quia ſuccoſitas per venas quaſdam, quæ miſeraicę dicuntur, attrahitur ad hepar,& ibi accipit præparationem vlteriorẽ.Cõpletiuam autem formam ſibi accipit a calore cordis , & quo ad hoc tactus,& guſtus dicuntur habere inſtrumenta ſua circa cor.

De diffinitionibus tactus. Cap. LXXVI.

AVicenna.Tactus eſt uis ordinata in neruis cutis totius corporis,& eius carnibus , ad apprehendendum id, quod tangit illud, et afficit contrarietate permutante complexionẽ,& affectionem compoſitionis.Algazel. Senſus tactus eſt uis diffuſa per omnem carnem,et cutem, per quam apprehenditur calor,et frigiditas,humiditas,et ſiccitas,durities ac mollities , aſperitas, et lenitas,grauitas,et leuitas.Iohannes Damaſcenus. Tactus eſt ſenſus,qui ſit miſſis a cerebro neruis ad totum corpus , unde tactus fit a toto corpore,præter oſſa , et neruos , et vngues,et cornua,et pilos,et alia quædam talia. Albertus. Prædicta diffinitio Auicennæ ur̃ falſa per hoc, quod tangit Ariſto.in 2.lib.de anima,ꝙ ſicut anima ſenſibilis perfectio eſt totius corporis ſentientis,ita partes eius ſunt partium perfectiones. Cum enim tactus ſit pars animæ ſenſibilis,ſecundum hoc erit perfectio partis corporis,et ita non erit vis ordinata in neruis cutis totius corporis, et in omnibus carnibus corporis ſentientis. Aliter autem econtrario ur̃ tactus non tm̃ in neruis,et carnibus,ſed etiam in aliorum ſenſuum organis ordinatus , quia fundamentum eſt ad oẽs ſenſus.Nos autem dicimus , ꝙ tactus habet duo de ſui ratione, Vnum.ſ.quod eſt tangibilium iudiciũ,et ſic eſt potentia, et pars ſenſibilis animæ.Alterum uerò eſſe ac perfectio a qua ſumitur ſermo diffinitiuus animæ ſenſibilis, et ſic non eſt pars eius , ſed eſt id quod conſtituit ipſam,et facit eſſe ſenſibilem animam. Et hoc patet duplici ratione.Vna eſt neceſſaria,ſcilicet ꝙ poſito tactu ponitur animal,et ẽcontrario deſtruitur tactu deſtructo.Nõ ſic autem in alijs ſenſibus,niſi tantum in guſtu, ſecundum quod eſt quidam tactus.Cum ergo (ut dicit Auicenna) propter ſenſum animal ſit animal , tactus erit ſenſus, propter quem animal eſt animal. Cumque ſenſibile diffinitiuum ſit animalis, tactus erit ille ſenſus a quo eſt ſenſibile,quod animal diffinit. Et hoc eſt,quod dicit Ariſtoteles in ſecundo de anima , uiuere propter hoc principium.ſ.uegetabile ineſt uiuentibus ideſt plantis.Animal autem uiuere eſt propter primum ſenſibile. Senſiuum autẽ

primo

Primo inest oībus tactus. Alia ratio est p similitudinē, sicut enī in partibus animæ vegetabilis generatiua est a qua sumitur eius diffinitio, & est ipsius perfectio, eo ꝙ vnūquodq; dicimus pfectum, dum facere potest ex se tale alterum quale est ipsum, sic etiam in partibus animæ sensibilis tactus est esse ac pfectio eius ſm genus suum, eo ꝙ animal perfectam animalis naturam hre dr, cum habet tangendi sensum. Cū itaq; tactus sit perfectio totius animalis, oportet ipsum esse non tm̄ in organo vno, sed in omnibus partibus corporis, & hoc ſm aliquem modum, quia fundamentum est aliorū sensuum. Si aūt quæritur, q̄ sit differentia complexionis, & compositionis, quæ ponuntur in diffinitione tactus. Dicendum est ſm Auicennam, ꝙ complexio refertur ad complexionem membrorum similium. i. carnis, & ossis ac nerui, & venę, & talium. Cōpositio aūt refertur ad compaginationem membrorum dissimilium, vt manuum, pedum & talium. Et sic patet, quod compositio super complexionem addit, &c.

Quòd tactus non sit plures sensus, sed unus. *Cap.* LXXVII.

EX hoc autē ꝙ probat Aristoteles in secundo li. de anima, nō esse sensus præter quinque, constat tactum unicum sensum, & non plures esse. Contra quod tñ videntur esse rōnes in eodem li. ab ipso positæ. Quarum prima est hæc. Ois sensus vr̄ esse contrarietatis vnius, vt visus albi, & nigri. Audit⁹ grauis soni, & acuti. Gustus dulcis, & amari. At in eo, quod pōt tangi multæ contrarietates insunt, scilicet calidum frigidum, et humidum scilicet et siccum, durum et molle, et huiusmodi. Ergo tactus non est unus sensus. Si forte dicatur, ꝙ in alijs sensibus multæ sunt cōtrarietates, ut ī voce nō solū acuitas, & grauitas, sed & magnitudo, & paruitas, & asperitas vocis. Et in visu similiter non solū album, & nigrum, sed etiam clarum, & obscurum. Ostendit Aris. ꝙ oēs illę contrarietates, quæ sunt in auditu, & visu, reducuntur ad vnum subiectum, quod est genus proximum, & in auditu ad vocem, & in uisu ad colorē. Et propter unitatē generis illius, dr̄ visus vnus, & auditus vnus. In tactu vero contrarietatis reduci non possunt ad vnum proximum genus. Ideoque tactus erūt plures. Item Auicenna. Multæ inquit tangendi virtutes esse vident̄ quarum vnaquæque contrariorum vni appropriatur. Nos itaque dicimus, ꝙ in rōne duplici est tactus, uidelicet in rōne potentię, & partis, & ſm quod iudiciū tangibiliū est. Et ī rōne formæ animalis ſm quod animal est. Propter hoc ipse solus inter sensus plurium contrarietatum est, cum tamen sit vnus sensus secundum quod forma est. Sicut enim generatiua in plantis quæ perfectio vegetabilium est, non est in vna parte corporis plantę, sed determinat totum sicut est forma totius existens in radice, stipite, ramis, & virgis, nec est ſm vnum modum, sed potius ſm multos, generans folia, ramos, virgas, fructus, semina, & plantas, sic tactus, qui forma perfectiua est animalis, & non est pars nisi p cōparationem ad opera specialia, sicut ēt est pars generatiua vegetabilis. Non est ergo tactus in una parte corporis aialis, sed in omnibus ſm aliquem modum, vt infra dicetur, nec est uno modo, sed plurium cōtrarietatum apprehensiuus. s. omnium illarū, quæ determinant ipsum corpus. s. quod est organum tactus. Dicimus ergo, ꝙ tactus est sensus unus ſm quod est forma. Est tñ pluriū contrarietatum ſm opera specialia. Nec est simile de tactu, & alijs sensibus. Vnde nō sequitur: si alij sunt contrarietates vnius in genere, ꝙ & tactus debeat unius esse. Ad verbū Auicennę respondemus, ꝙ reuera plures virtutes passiuę vr̄ esse tactus, sed eius passio reducitur ad passionem organi sui, quod est corpus animatum, & tunc illud virtute quidem est plura, sed actu vnū. Sicut omne mixtum est potentia plura, & actu unum.

De proprietatibus eius. *Cap.* LXXVIII.

ARistoteles in li. de anima. Tactus quidem ex sensibus primo inest omnibus animalibus, & sicut uegetatiuum a tactu, & ab omni separari potest, sic & tactus ab alijs sensibus, vn⁹ quidem sensus unus contrarietatis esse ur, ut uisus albi, & nigri. Auditus grauis, & acuti. Gustus quoque dulcis, & amari. In co uerò quod tangi potest, multę sunt contrarietates, vt calidum, & frigidum, siccum & humidum, molle, & durum, & hmōi. Omnia uero, quæ tangi possunt sentit lingua ſm eandem partem, & etiā humorem. Itaque sensus alimenti tactus est, siccis. n. et humidis, calidis, et frigidis aluntur omnia uiuentia. Horum autem sensus tactus est. s. per se, sed aliorum sensibilium per accidens. Nihil enim in alimentum confert sonus, nec color, nec odor. Fames autem et sitis sunt appetitus illorum, ut supra dictum est. Iterū gustus, et tactus prope sunt, alio uero a longe. Et omnia quidem sentimus per medium, sed in his latet. s. in tactu, et gustu. In his enim mediū est caro, sicut aer, et aqua in uisu, et auditu, et olfactu. Nam cum sensibilia posita fuerint supra sentiens non sentiet omnino. Caro autem sentit, cum aliud super ipsam positum fuerit. Caro ergo mediū est eius, quod tangi potest, non. s. quasi instrumentum uel organum. Sensum quidem tactus habet homo certissimum, cū in cæteris animalibus multis deficiat. Ideoque subtilior est, et discretior omnibus animalibus: propter hunc nanque sensum ui emus homines ingeniosos, et non ingeniosos esse, fortes enim. i. duros carne uidemus indiscretos, molles aūt carne discretos uel intelligentes. Idē in tertio li. Sine tactu quidem nec unum aium contingit habere sensum. Omne nanque corpus animatum possibile est tangere, et animalia necessario moriuntur, quando carent hoc sensu. Propter hoc etiam alia quidem sensibilia, ut sonus, color, et odor, excellentijs suis non corrumpunt animal, sed corrumpunt instrumenta sensus, nisi hoc fit per accidens, ut si cum sono similis fiat magna percussio. Eorum verò, quæ tangi possunt excellentia, sicut calidorum, frigidorum, et durorum, corrūpit animalia, quia sensus iste. s. tactus animali necessarius est, ut sit animal. Alios autem habet sensus animal, ut supra dictum est, non propter esse, sed propter bonum, id est bene esse. Iccirco uero ossibus, et capillis, et huiusmodi partibus non sentimus, quia terreæ sunt.

De organo eiusdem. *Cap.* LXXIX.

HAli ubi supra. Tactus quoque fit, sicut et alij sensus. s. immutatione sentientis in rei sentitę naturam, et in continuatione sensus illius per neruum sibi proprium ad mentē, nisi ꝙ cæterorum cuique proprium membrum deputatum est. Tactus autem est in omnibus membris corporis, exceptis unguibus et pilis. Nam ad unumquodque membrum aut a cerebro aut a nucha dirigitur neruus, ad pilos autem, et ungues nullus. Pilorū enim generatio fit ex uaporibus siccis, ungues autem extremitatibus digitorum continuati sunt, et in eorum radicibus ligamenta sunt ex neruorum genere, quæ illos tenent, et astringunt. Nō autem illis sensum, nisi solius ligationis loco conferunt. Guillhelmus de Con. Similis est tactus ratio, quæ et gustus. Cum enim manus uola, quæ ut melius sentiat est neruosa, alicui calido se applicat, aerea substantia, quæ in illis membris est calorem sibi assumit, quem animæ in logisticā cellulā repræsentat, similiter et frigiditatem. Lene quoque asperum molle ac durum cæterasque qualitates sensibiles secundùm tactum. Iste sensus, et si manibus, quia per eas frequētius exercetur ascribitur, omnibus tamen membris neruos habentibus est communis. Quæ enim carent neruis, carent et sensu.

De obiecto eiusdem. *Cap.* LXXX.

ALbertus. Cum autem multæ sint qualitates sensibiles ſm tactum. s. calidum, frigidum, humidum, siccum, graue, leue, durum, molle, lubricum, aridum, asperum, lene, crossum, subtile, non uidentur oēs istę ſm tactum primò sensibiles esse. Qualitas enim sensibilis sentitur, quod ipsa est. Ideoq; non ur̄ prima sentire, si prima non est. At uerò inter istas non sunt nisi quatuor primæ duæ. s. duæ actiuæ, et duæ passiuæ. Ideoq; ur̄, ꝙ oēs aliæ cōsequētes p actus illarū sentiātur. Et hoc etiā dixerūt quidam. At contra obiicitur, ꝙ medij colores ab extremis constituuntur, nec tñ per extremos sentiuntur. Præterea quicquid agit actu, hoc est actu de necessitate. Ideoque ur̄ si consequētes agūt in sensu actu primarum, ꝙ de necessitate sunt actu primę. Nos itaque dicimus, ꝙ multa sunt tangibilia, quæ sunt qualitates miscibilium uel cōsequentes mixtum. Nos. n. per corpus sentimus inquantum est mixtum ex tangibilibus. Et probat Arist. in primo de generatione, et corruptione, ꝙ nihil præter qualitates tactus est miscibile per se. Per unum itaque tactum apprehēdimus oēs contrarietates tangibilium. At uerò omnes prædictæ qualitates. s. quæ sunt miscibilium uel consequentes mixtum, nō sentiuntur a tactu nisi prout habent contrarietatem, et motum ad ipsum. Cum autem receptæ sunt, et quiescentes, tunc nō sentiuntur. Quod ut intelligatur, repetendum est, quod supra dictū est. s. ꝙ tactus est forma, et actus animati corporis anima sensitiua. Dicit. n. Aristoteles in secundo de anima, ꝙ uiuere per primum sensibile sentientibus inest, ꝙ primum sensibile tactus est. Cum itaque corpus animatum habeat complexionem in membris similibus, et compositionem in dissimilibus, erit tactus perfectiua corporis forma talis, inquantū. s. est complexionatum in similibus, et compositum in dissimilibus. Dicimus ergo, ꝙ tact⁹ prout est actus complexionati corporis agnoscit ac sentit omne, quod est contrarium complexioni, et conueniens illi, prout est in motu ad ipsam, et sic sentitur calidum, frigidum, humidum, et siccum, et cætera, quæ dissimilia sunt complexioni corporis tangentis. Ideo autem dico, prout est in motu, quia nihil prohibet aliquem calorem innaturalem sentiri, si receptus sit in complexione quasi naturalis. Vnde propter hoc ethicus calorem suum non sentit, quia calor innaturalis naturalem uincit, et factus est quasi naturalis. At econtrario febricitans in febre tertiana mirabiliter sentit calorem suum, et tamen minus habet de calore, quam ille, quia non est in eo uictus calor naturalis, sed calor febris in motu, et pugna est ad calorem complexionis. Porro secundum quod tactus est perfectio corporis compositi in dissimilibus

milibus membris, sic sentit omne illud quod est dissoluens cõtinuationem talis corporis, & quod est ipsam conseruans.

De medio eius. Cap. LXXXI.

QVoniam autem illa tangunt quorum vltima simul sunt, & talia non habent aliquod medium. Idem etiam vr̃ per Auicennam dicentem, ex proprietatibus tactus est,ꝙ instrumentum naturale,quod est caro aut neruus sentit ex eo,quã uis non sit ibi medium aliquo modo.At contra vr̃ esse ratio Aristotelis in 2.li.de anima,vbi carnem medium esse probat. Dicimus ergo iuxta supradicta,ꝙ tactus habet duplicem intentionẽ s.formæ,& potẽtiæ.Et ſm ꝙ est forma, & perfectio animati corporis,sic totum corpus habet pro organo, & non utitur aliquo medio,sed magis sentit in partibus illis,quę magis accedunt ad æqualitatem,& magis participant spiritum sensibilem, sicut in neruis carne & cute. Quæ autem recedunt ab æqualitate,& nõ participant spiritum sensibilem,sicut ossa,& cerebrum,& capilli, & cornua, & vngues non sentiunt nisi ſm quendam modum ut infra dicetur.s.inquantum circumposita sunt talia panniculis q̃busdam neruosis,in quorum dissolutione sentitur dolor,sicut circa cerebrum,& circa ossa. Cum enim tactus sit sicut forma corporis animati, terminat,& cõplet totam materiam suam.Et ꝑꝑ hoc percipit quicquid immutat cutẽ, & quicquid immutat neruum. Et quod ad hoc principaliter tactus est in corde,quod est principium totius corporis, & per fila neruorum continet totum corpus.Secũdum autem,ꝙ tactus est iudicium, sic principaliter est in loco tentabilium.i.in cerebro,licet enim cerebrum ꝑꝑ sui superfluitatem,& humiditatem nullum habeat tactum, tñ ab ipso diffunditur spiritus animalis, qui est principium sensuum,sicut dicit Algazel,quia tactus pertingit ad partes carnis, & cutis mediante corpore subtili,quod est vehiculum eius,quod dr̃ spiritus,& discurrit per cõpagines neruorũ,quibus mediantibus ꝑtingit ad partes carnis,& cutis.Et hoc est corpus subtile, qđ nec acquirit nec haurit virtutẽ hanc nisi a cerebro,& a corde,& ſm hunc modum neruus virtutem a cerebro,& a corde recipit,carnique & cuti reddit. Immutatio autẽ a tangibili simul tempore fit in neruo,& carne,sed natura prius in carne. Sicque caro rationem quandam vr̃ habere quam non habet neruus, ut vr̃ Aristoteles velle.Ad hoc autem,quod probat Aristoteles carnẽ esse medium dicimus,ꝙ reuera maiorem habet medij rationem caro,quàm neruus. Sed non est medium, quod prius immutetur tempore, sicut etiam ibidem dicitur ab ipso Aristotele.

Vtrum dolor corporis ac delectatio sit sensibilis secundum tactum. Cap. LXXXII.

EX his itaque patet solutio cuiusdam quæstionis.s.de dolore qui sentitur in solutione continuitatis, & de sensu delectationis ex aliquo tactu,sicut est in coitu. Vtrũ ista per se sint tangibilia. Nã si deẽ ꝙ ꝑ aliud,hoc esset per calidũ,vel frigidũ, vel humidũ,vel siccũ,quod patet esse falsum. Nã illæ qualitates in corpore sentiũtur ęqualiter. Solutio vero continui sentitur in dolore non æqualiter.Dicimus ergo ꝙ tactus nõ sentit talia,put est actus cõplexionati corporis,sed prout est pſectio corporis cõpositi in dissimilibus mẽbris,sic.n.sentit dolorem in verberibus, & delectationem in amplexibus. Augmentatur aũt in coitu sensus delectationis,eo ꝙ semen subtilissime neruos tangit. Itaque patet ꝙ sensus delectationis inquantum est delectatio,& doloris inquantum dolor,non est nisi in tactu,vt dicit Auic. Cum.n.visus videt pulchrum delectatio non generatur in potentia visiua, quæ affixa est oculo,sed potius in aĩa apprehendente pulchritudinẽ rei visæ.Et similiter est de auditu & odoratu.Et ideo cætera aĩalia ab hoĩe non multũ ducuntur delectationis colorum, & sonorum & odorũ. Gustus aũt quandã hẽt delectationẽ,sed non est per se ipsius delectationis,sed potius saporis. Tactus aũt proprium obiectum hẽt dolorem,& delectationem in sensu,& propter hoc ipse solus per se delectatur & dolet.Alij aũt oẽs per accidens, hinc est ẽt quod dicit Aristot. in 4.Ethicorum, quòd castitas non est in gustu inquantum iudicium est saporũ, sed inquantum est quidam tactus. Delectatio autem cibi non est obiectum gustus, inquantum iudicium est saporum, sed inquantum est quidam tactus.Instrumentum autem tactus iudex est tangibilium dissimilium sibi,sicut in medium iudex est extremorum excellentium.Et illud instrumentum antequam tangat potentia est sicut tangibile, & cum tangit fit actu huiusmodi.

Solutiones quarundam quæstionum circa tactus sensum. Cap. LXXXIII.

EX prædictis ẽt patet solutio prædictarum duarum q̃onum, quæ solent fieri circa tactum.s.cur homo melioris est tactus cæteris animalibus. Et cur carnes molles in tactu bene aptę sunt mente in ingenio. Homo.n.in complexione magis ad æqualitatem accedit, ideoq; minimas tangibilium differentias ab æqualitate recedentes subtilissime sentit,eo ꝙ habent contrarietatem ad suæ complexionis æqualitatem. Similiter carnis mollicies æqualitatem maiorem indicat complexionis,& in nobiliori com plexione nobilior est dispositio mentis. Ideoq; molles corpore apti sunt mente.Et per hoc etiã patet 4.q̃onis quæ fit à philosophis solutio.s.cur homo tactum habet certiorem quàm alios sensus. Cætera vero animalia econuerso. In homine siquidem tota complexio corporis accedit maxime ad æqualitatem, & propter hoc impossibile est, vt partes sui corporis omnino depurentur a natura elementi simplicis:cum ergo organa sensuum aliorũ sint de natura simplicis elementi,in homine erunt non oĩno depurata,& ꝑꝑ hoc alios sensus habebit hebetiores quam tactũ.In alijs vero animalibus quæ recedunt a temperamento,sed magis ad frigus. consequens est vt magis clarificentur in oculis.Etsi magis accedunt ad calidum siccum,consequens est,vt magis subtilietur eorum odoratus.Vlterius ex his patet solutio 5.q̃onis quare homo sapiẽtissimum est animalium. Bona.n.dispositio in tactu, bonam dicit dispositionem simpliciter & in toto, & inquantum corpus est organũ aĩæ.Sed bona dispositio in organis aliorũ sensuum,non dicit nisi bonã dispositionẽ ſm quid, & in cõparatione ad vnam partẽ tantum aĩæ. Præterea bonus tactus subtiliter cognoscit causas oĩum sensibilium, quæ sunt qualitates sensibiles,sed alij sensus non agnoscunt nisi vnum sensibile tantum.

De sensualitate. Cap. LXXXIIII.

HVgo vbi supra. Sensualitas ea vis animæ est, quæ corpus vegetat, & per corporis sensus ista exteriora sentit & discernit. Sensualitas sensus & imaginatio tam corporis q̃ animæ dici pñt. Sensualitas corporis est quædam vis ignea.Sensualitas sensus est animalitas. Sensualitas aĩæ est inferior vis eius, quæ secum trahens sensualitatem carnis.uelut famulam obedientem sensus,& imaginationes facit,easque in arca memoriæ reponit. Actor.Differunt aũt fantasia & sensualitas, quia fantasia est uis ſm quam apparet aliquid esse bonum aut malum.Sensualitas uero uis secundum quam percipitur esse bonum ut nunc, aut malum.Diuiditur aut proprie ratio contra sensualitatẽ intellectus. contra fantasiam. Quidam ẽt diuidunt sensualitatẽ sicut & rationem in duas partes.s.inferiorem,quæ mouet ad illicita.Et superiorem quæ ad licita & corpori necessaria. Primæ motus pœna est & culpa. Secundæ uero si est moderatus,nec culpa nec pœna.Sed si immoderatus eius est & culpa & pœna.Tripliciter aũt accipitur sensualitas, aliquando pro ui sensitiua inferiori, quam uocat Aristot.sensum communem.s.uirtutem quandam cui creduntur oĩa sensibilia, & discernit a singulis singula. Aliquando enim pro ui motiua interiori, quæ intenditur in quinque sensus corporis & appetitus. Aliquando etiam pro inferiori parte rationis, quæ circa sensibilia negociatur.

De viribus animæ sensibilis interius apprehensiuis. Cap LXXXV.

AVicenna ubi supra.Virium aũt sensibilium intus apprehendentium quædam apprehendunt formas sensibilium rerũ, ut sensus interior post exteriorem. Primo enim sensus exterior apprehendit formam, & postea reddit eam interiori. Sicut ouis apprehendit formam lupi.i. figuram & colorem, sed hoc primo exteriori sensu, deinde interiori. Quædam aũt apprehendunt intentiones.s.ut æstimatiua,& memoratiua.Quod.n. occultæ uires absque sensu apprehendunt, hic uocatur intentio, sicut ouis ex uisione lupi apprehẽdit intentionem inimici siue inimicitiæ, ex qua accidit ut eũ paueścat,& ab eo fugiat,licet hoc non apprehenderit sensus ullo modo. Et talis intentio alias dr̃ cognitio elicitatiua.Iterum quædam apprehendunt & operantur simul,q̃dã uero non operantur. Apprehendere operando est de actionibus alicuius uiriũ interiorũ aliquas formarũ & intentionũ cõprehensarum cũ alijs cõponere,& aliquas ab aliquib. separarare.Apprehendere aũt non operando est cũ forma uel intentio describitur in uitiũ,ita ut in ea non possit aliq̃d agere ullo modo.Itẽ q̃dam apprehendunt principaliter,cũ.s.forma acquirĩt aliquo modo ad inquisitiones,q̃ accidit rei per se.Quædã uero secundario cũ uidelicet apprehensio, uel acquisitio rei est ex alio qđ eã induxit. Iohannes de rupella.Viriũ intrinsecus apprehensibiliũ q̃dã apprehendunt sensibiles formas sicut sensus cõis & imaginatio,uel imaginatiua.Quædam intentiones sensibilium,ut æstimatiua & memoratiua.Item harum & illarũ quędã apprehendunt & operantur,ut sensus cõis,excogitatiua, æstimatiua.Quædam apprehendunt, & non operantur, ut imaginatio,& memoratiua.Itẽ quædant principaliter, quædam secundario.In apprehensione formarum sensibilium principaliter apprehendit sensus cõis cum sensibus exteriorib.Secundario uero uirtus imaginationis,& uirtus imaginatiua.Similiter in apprehẽsione sensibiliũ i intentionũ principaliter apprehendunt uirtus æstimatiua,siue memoria.

De numero earum & ordine. Cap. LXXXVI.

AVicenna ubi supra.Itaque uirium sensibilium intus apprehendentium prima est fantasia, quæ est sensus cõis. Et est uis ordi ata in prima concauitate cerebri, per se ipsam recipiẽs omnes formas, quæ quinque sensibus imprimuntur eisque red-

duntur

duntur. Secunda est imaginatio, uel imaginatiua, quæ est uis ordinata in extremo anterioris concauitatis cerebri, retinens quod recipit sensus cõmunis a quinq; sensibus, & remanet in ea post remotionem ipsorum sensibiliũ. Non est enim eiusdẽ vis recipere & retinere. Nam & aqua potentiã habet insculptiones & depictiones ac figuras recipiendi, nõ autem retinendi. Itaq; sensus exterior apprehendit formã illic vbi est. Sensus aũt cõis apprehendit eam illic vbi fuit, & quasi illic esset. Imaginatiua vero siue formatiua apprehendit & format eam, quamuis destructa sit res quæ iam abijt. Tertia est cogitatiua. quæ est vis ordinatiua in media concauitate cerebri vbi neruus est, soletq; aliquid de eo q̃d est ĩ imaginatione cũ alio componere, & aliquid ab alio diuidere ẽm voluntatem. Hæc siquidem vis quantũ ad animã rationalẽ. i. humanã spectat, cogitatiua dr̃, quantum aũt ad aĩam sensibilẽ, id est brutalẽ dr̃ imaginatiua operans ad differentiã. s. ꝑcedẽtis q̃ ꝑdicta est imaginatiua siue formatiua retinẽs. Quarta est vis æstimatiua quæ est ordinata in summo mediæ concauitatis cerebri, apprehendens intentiones nõ sensatas a formis & speciebus nõ sensibilibus q̃ sũt in singulis sensibus, sicut in oue est vis diiudicans, ꝙ ab hoc lupo s. viso ꝑ elicitationem inimicitiæ fugiendũ est, & ꝙ huius agni per elicitationẽ similitudinis connaturalis miserendum est. Vr̃ aũt ẽt hæc vis operari cõpositionẽ & diuisionẽ in imaginatiuis. Quinta est vis memorialis vel reminiscibilis, quæ est vis ordinata in posteriori concauitate cerebri, retinens q̃d apprehendit vis æstimationis de intẽtionibus nõ sensatis singulorũ sensibiliũ. Huius itaq; cõpatio ad vim æstimatiuã talis est qualis imaginationis ad sensum. Et cõparatio huius virtutis ad intentiones, qualis illius ad formas sensatas, hæ sunt ergo quinq, virtutes aĩæ sensibilis intus apprehensiuę, quarũ prima est formam recipiens, secunda eam retinens, tertia operans, quarta intentiones apprehendens, quinta easdem retinens.

De sensu communi vel fantasia. *Cap. LXXXVII.*

IOannes de rupella. His aũt sensibilis interior dicta est sensus communis, eo quod ipsa sit principium communis iudicij obiectorum sensuum exteriorum. Sensus enim exteriores particulares sunt, & secundum ipsos est de sensibilibus particulare iudicium. Cum enim visus nesciat iudicare de sapore nec de odore, & cæteris per se, sed solum de colore, non poterit dicere vel iudicare quoniam color non est sapor, quia de sapore nihil nouit, & sic de cæteris. Erit ergo vnus sensus communis omnibus, apud quem erit commune iudicium de sensibus omnibus. Præterea sunt quædam quæ percipiuntur a pluribus sensibus, vt magnitudo motus. & quies, numerus &c. per se. Sed constat quòd hoc non est ꝑ naturam propriam, quia ẽm illã differunt, & non in aliquo conueniunt, nisi per naturam sensus cõmunem existentem in eis vel mouentem eos. Est ergo duplex natura sensus, particularis & exterior, communis & interior. Præterea in somno consopite sunt vires sensuum exteriores, & constat, quòd operatur quædam vis interior, est ergo vna vis sensus interioris, quæ est communis, ad ipsam. n. recurrunt uires particulares in somno, & ab ipsa sicut a formali principio fluunt in uigilando. Item nota, ꝙ hęc vis inquãtum considerar̃, ut natura quædam, dr̃ fantasia, & non est obediens rõni. Virtus autem sensibilis interior subdiuiditur per quinque differentias ẽm Auicen. Prima est fantasia, quæ est cõis sensus, secũda imaginatio, tertia imaginatiua, quarta æstimatiua, quinta memorialis. Sensus aũt cõis est uis ordinata in prima concauitate cerebri, recipiẽs ꝑ seipsũ formas, q̃ imprimunẽ quinq; sensibus, & reducunẽ. Hæc aũt virtus est cẽtũ oĩum sensuũ, & a qua deriuãtur vt rami.

Cur dicatur sensus communis. *Cap. LXXXVIII.*

DIcitur autem hic sensus formalis, & cõis. Cõis ẽm duos modos, vno modo inquantum cõiter habet conuerti sup actus sensuum particularium, prout dr̃, video quod audio, & audio quod uideo, & video quod odoro, & similia. Alio modo ẽm quod habet conferre sensibilia diuersorum sensuum, ut confertur album dulci. uel sapor, q̃m hoc nõ est illud, ẽm hos ergo duos tactus quorum primus est absolutus, secundus comparatiuus, dr̃ sensus cõis. Sensus uerò formalis dr̃ inquãtum formam, siue formam receptam per exteriorem sensum retinet absentem. Alijs uerò placet, ut sensus cõis dicatur formalis rõne suæ formæ apprehensionis, quæ est sensibilium cõium, quæ sunt magnitudo quies numerus, &c. Albertus. Cum itaque quilibet sensuum propriorum recipiat sensibile sibi appropriatum, sensus ille non habebit rõnem propriam ad quam referantur oĩa sensibilia, sed habebit rõnem cõis. Pręterea ur̃, ꝙ alia rõne cõitatis dicatur sensus cõis, licet. n. color differat a sapore, & odore, & sic de alijs, nihilominus tñ habent subiectum cõe. Idem. n. subiectũ est, in quo est color, odor. sapor, sonus, & qualitates tactus. Cum ergo sensus cõis per se immutetur a magnitudine subiecti, quæ cõe subiectum est oĩum sensibilium, hæc erit quædam alia ratio cõitatis eius. Præterea tertia ratio communitatis eius est, ꝙ sensus proprij referuntur ad ipsum ut ad unum centrum omnium sensuũ, ut dicit Auicenna. Cũ ergo id, q̃d refertur ad plura non possit esse cuiuslibet proprium, eo ꝙ proprium est, q̃d uni soli conuenit, hæc uidebitur tertia ratio esse communitatis suę.

Quæ fuit necessitas ponere sensum communem. *Cap. LXXXIX.*

DIcit autem Auicenna, ꝙ nihil cogit nos ad ponendum sensum cõmunem, nisi quia nullius proprius sensus discernere potest idem, & diuersum inter sensata per compositionem, & diuisionem. Icirco inter sensata sensum cõem ponere, qui dicat album esse dulce, uel non esse dulce, & ita de alijs sensatis. Quòd autem nullo sensu proprio discerni possit sensibilium cõpositio uel diuisio ẽm affirmationem uel negationem, probatur per rationem in secundo libro de anima, cuius. s. rationis hæc est sententia, uno aliquo discernimus. quia conueniunt, & differunt album, & dulce. Ergo necesse est, ꝙ hoc sit aliqua uis animæ. Cũ autem conuenientia, & differentia illorum sentiatur cũ præsentia materiæ, ẽm quod illa sensibilia sunt, illud iudicium nõ erit fantasiæ uel alicuius uirtutis interioris, quæ sine præsentia materiæ discernit. Sed quia tactus diuersa genera habet sensata, q̃ etiam sunt causæ aliorum sensatorũ, ideo posset aliquis credere, ꝙ hoc etiam fieret tactu, & ideo probat ꝙ non, q̃a sic caro esset ultimũ ut mediũ tangendi talia, & tunc nõ sentiremus alteritatẽ talẽ nisi tangentes, quod patet esse falsum, q̃a ponimus alteritatem inter colorẽ, & sonũ, quorũ. s. neutrũ tangimus. Et dr̃ hic caro ultimũ ex parte tangentis non tangibilis, q̃a ubi tangentis, & tacti ultima sunt simul, ibi ultimũ tangens est caro. Ex his aũt adhuc dicere posset aliquis, ꝙ hoc iudiciũ non fieret uno, sed diuersis sensibus separatis. Et ꝓbat ꝙ non, q̃a tunc sic fieret, ac si ego aibũ, tu uerò dulce sentires. Ex hoc neuter nr̃ sciret alteritatẽ. Et fundatur in hoc, ꝙ cõparationẽ ponens inter aliqua iudicat de utroq; cõparatorũ q̃d cõparat. Vnde necesse est. ꝙ unũ, & idẽ dicat iudiciũ hoc. Et q̃a simile est in intellectu speculatiuo de uerò, & falso. Et in practico de bono, & malo, & generaliter de diuersis intelligentibus: Ideo inducit cõcludens. ꝙ si unũ hinc inde dicit iudicium, ꝙ etiam unũ est intelligẽs, & sentiens ipsum. Plures ẽt rõnes ad hoc, ꝙ iudicium diuersorũ sensibiliũ non sit simul in uno sensu proprio ponit philosophus in fine de sensu, & sensato. Et nota, ꝙ quicquid suscipitur a sensu cõi, suscipitur a sensu proprio, & econuerso. sed non eodem modo. Nam sensibile proprium accipitur a sensu proprio per se ac primo. A communi autem per posterius. Cõe uerò accipitur a sensu communi per se ac primo, per posterius a sensu proprio.

Diffinitio sensus communis secundum Auicennam. *Cap. XC.*

SEnsus cõis est uis ordinata in prima concauitate cerebri, recipiens per seipsam oẽs formas, quæ quinque sensibus imprimuntur eique redduntur. Albertus. Hæc diffinitio data est per propriam materiam huius potentiæ, quæ est organũ ei⁹, & tangitur per hoc, quod dr̃ uis ordinata in cerebri prima concauitate. Prima enim cerebri concauitas est locus in quo primo congregatur spiritus animalis, qui per distributionem ad organa specialia quinque sensus operatur. Tangit etiam hæc diffinitio rationem communitatis, per hoc, quod dr̃ recipiens per se ipsam formas omnes. Tangit quoq; rõnem proprij obiecti potentiæ huius, ꝑ hoc, q̃d dr̃, quæ imprimuntur quinq; sensibus. Nam quinq; sensibus imprimuntur primo sensibilia propria, & posterius sensata communia. Et debet intelligi dictum Auicennæ formaliter. Videlicet, ꝙ sensus cõis recipit formas, quæ sensibus imprimuntur, ẽm quod sensibus imprimuntur. Cũque differentia sit inter sensitiuam, & fantasma, & imaginationẽ, per hoc patet. ꝙ distinguitur sensus communis a fantasia, & imaginatione cæterisque potentijs interioribus. Vnde ubi dicit Auicenna fantasiam esse sensum communem large sumit fantasiam prout comprehendit sensum communem, & imaginationem. Ideoque uocat eam aliquando sensum communem, aliquãdo imaginationẽ.

Diffinitio eiusdem secundum Algazelem. *Cap. XCI.*

ALgazel. in sua Physica. Sensus communis est sensus a quo omnes proprij deriuantur, & ad quem omnis eorum impressio renunciatur, in quo omnes coniunguntur, & sic sunt quasi suggerentes ipsum. Albertus. Ex hoc, quod dicit Algazel, quòd a sensu communi deriuantur omnes proprij, & per rationem ipsius nominis, quod est sensus communis, uidetur, quòd deriuentur ab ipso, sicut potestatiuæ partes a toto potestatiuo. Et ex hoc uidetur sequi, quòd nihil aliud sit sensus communis, quàm totum quoddam constitutum ab omnibus sensibus proprijs. Sicque ꝙ communis sensus nihil sit extra proprios sensus. Præterea magis uidetur, quod sensus communis a proprijs deriuetur, quia ipse est ad quem propria sensata referuntur. Et ita sensus proprius secundum actum priusquam communis existit. Idque quod apprehenditur a proprio, ad communem transit. Cum ergo posterius deriuetur a priori, videtur sensus communis potius a proprijs, quam econuerso deriuari. Dicimus ad hoc

hoc, quòd diffinitio Algazelis datur per rationem nominis sensus cõis. Sensus enim cõis est in organo a quo distribuitur spiritus animalis operans ad organa sensuum propriorum. Et hoc tangit cum dicit, a quo oẽs proprij deriuantur. Similiter ẽt sensus cõis qui a sensibus oĩum propriorum sensuum in actu efficitur. Et hoc tangit cum dicit, ad quem omnis eorum impressio renunciatur. Similiter sensatum commune quod est sensus cõmunis primo ac per se, est id quod omnia sensibilia propria cõiungit. Et hoc tangit cũ dicit, in quo omnes cõiunguntur, quia scilicet per obiectum suum omnia sensata coniungit. Et om vnum sensibile proprium non ostendit conuenienter ac sufficienter nociuum, & conueniens animali sentienti, ex colore quippe non sufficienter cognoscitur coloratum, sic oportet multa componere sensibilia, quæ compositio est sensus. Ideo dicit, quòd omnes alij suggerunt ipsum circa cognitionem sensibilem. Ob hoc etiam dicit Auicen. quòd cognitio sensus proprij non completur nisi per cognitionem sensus communis.

Qualiter omnes sensus proprij coniunguntur in sensu communi. Cap. XCII.

VErum si oẽs proprij sensus in cõi coniunguntur. Aut coniunguntur in ipso sicut partes in toto integrali, quod iam improbatum est, aut sicut in principio per quod constituuntur quod etiam esse non potest, quia prius a posteriori nõ constituitur, sed econuerso. Aut sicut in eo in quo completur eorum operatio, & sm hoc nõ esset auditus in se perfectus, nisi sonus qui auditur per sensum cõem ad colorem sonantis componeretur. Nec esset visus perfectus in se, nisi per sensum cõem color componeretur cũ sapore, & odore rei visæ, & ita de alijs. Præterea cum suggerere sit considere, considerare autem quærere non sit, nisi virtutis inquirentis & componentis ac diuidentis. Sensus autem proprius nihil coponat & diuidat, vt patet ex pdictis, vr, ꝙ proprius nõ suggerat cõem. Dicimus ergo, ꝙ sensus proprij quo ad sensata coniunguntur cõi. Coniunguntur & in ipso sicut in perfectiuo, licet enim proprius sensus nõ erret in proprio sensibili, tñ ab vno sensibili non perfecte cognoscit particulare quod est ex sensu, sed ex multis, quæ, s. multa coniungit sensus cõis. Porro suggerere ponitur ibi pro expectatione complementi cognitionis circa particulare quod est in sensu. Hæc enim completio non est in sensibili, sed in omnibus sẽsibilibus qui insunt in particulari posito in sensu, sicut patet in cognitione auri, quod cũ sufficienter non cognoscitur ex colore examinatur ad tinnitum, & sonum. Et si non sufficienter cognoscitur ex his duobus, examinatur ad odorem, est. n. minoris odoris quàm cuprum. Et si non ex tribus his, examinatur ad pódus qđ percipit tactu. Hæc aũt sensibilia cõiungit sẽsus cõis.

De organo sensus communis. Cap. XCIII.

DE organo cõis sensus patet ex diffinitione Auicennę phabita, ꝙ prima cerebri concauitas ipsa sit organum ipsius. At contrario vr ex verbis eiusdem Auicennæ, quòd organum eius sit in corde. Dicit enim, quòd sensus cordis, & pcipuè tactus maior est quàm ipsius cerebri sensus. Cum ergo sẽsus proprij terminentur ad cõem sensum, videbitur organũ sensus cõis esse in corde, secundũ quod tactus terminatur ad ipsũ. Præterea dictum est supra, ꝙ gustus & tactus habeant circa cor instrumenta sua. Et ita sensus cõis quo ad iudiciũ saporum, & tangibilium vr habere circa cor organum. Nos aũt dicimus, ꝙ sicut dicit Auicẽna, talis est dispositio cõis sensus, quod principium cuiuslibet virtutis sensibilis est ex ipso, & postea redit ad ipsum cum lucro. Cũ itaque nerui sentiendi nascantur ex prima parte cerebri, eo quòd prima pars mollior est, & mollicies multum facit ad impressiones sensibilium. Dicimus, quòd organum sensus cõis est in prima concauitate cerebri, quæ plena est spiritu sensibili. Ad id autem quod obicitur in contrarium, est dicendum, quòd tactus secundum quod est iudicium tangibilium, & gustus secundum quod iudicium saporum est, rotuntur a prima cerebri parte, vt supra determinatum est. Porro secundum quod sunt sensus alimenti, sic habent relationem ad cor, vt a quo principium est digestionis. Aliter tñ soluit Auicẽna dicens, quòd nihil prohibet quin aliqua virtus oriatur in vno membro, ac perficiatur in altero, & tunc completa reuertatur ad ipsum. Vnde vult, quòd virtus sensitiua a corde oriatur, & in cerebro perficiatur, sicut & virtus nutritiua oritur a corde, & complementum eius est in hepate. huic tñ contrariũ dicere videtur Auerrois, quia sensus cõis terminus est sensuũ propriorum, secundum quòd sunt in virtute sensibili perfecta. Ideo que organum eius est in cerebri concauitate prima.

De obiecto eiusdem. Cap. XCIIII.

POrro de obiecto sensus cõis patet, quòd Aristoteles in secundo libro de anima enumerat quinque sensibilia cõi, scilicet motum, quietem, figuram, numerum, & magnitudinem. Vnde potest quæri cum locus, & tempus sint quantitates, quo sensu percipiantur locus singularis, & tempus singulare. Similiter potest quæri de oratione. Præterea cum tempus sit quãtitas per se, videtur magis esse sensatum illius cuius est quantitatem apprehendere quam motus qui est quantitas per accidens. Itẽ quies cum sit priuatio motus, videtur non apprehendi nisi per motum, sicut nec silentium nisi per somnum, & ita non erit p se sensatum. Similiter figura cum sit qualitatis species, non videtur ad sensum cõem pertinere, cuius est apprehendere quantitates singulares. Nos autem dicimus, quòd sensus cõis ponitur, vt dictum est, propter compositionem, & distinctionẽ propriorum sensibiliũ. Iccirco multiplicatur eius obiecta sm quod per ea põt identitatẽ ponere, vel diuersitatem inter propria sẽsata. Hæc autem identitas, vel diuersitas ponitur in sensibilibus consideratis sm se, vel secundum fieri. Cognoscitur. n. sensibile idem, vel diuersum vtroque modo. Et si consideretur sm esse, aut ergo erit principium per quod diuersitas ponitur, & sic erit numerus, aut per quod identitas ponitur, & hoc modis duobus. Vno modo, s. cõiter ad sensata intrinseca, & extrinseca, & sic est magnitudo. Hæc enim vnit in se qualitates gustus, & tactus, quæ sunt intrinsecæ, & qualitates visus, & auditus, q̃ sunt extrinsecæ, & qualitates odoris, quæ sunt medię: Alio modo proprie quo ad extrinseca, & sic est figura. Est enim figura exterior terminatio quanti, in qua vt in subiecto vniuntur extrinseca sensata: Si vero sensibile prout consideratur in fieri cognoscitur idem vel diuersum cum aliquo sensibili per commune sensatum hoc erit secundum duplicem modum, videlicet potentia, vel actu. Et si quidem potentia, tunc erit quies. Si vero actu, tunc erit motus. Porro si quæratur vtrum ista quinque sint æquè sensata communia, dicendum est, ꝙ ita. Si autem contra obicitur, quia dicit Arist. in secundo de aĩa, ꝙ motu sentimus alia oĩa: sicque vr, ꝙ motus sit sensibile primum, & alia sint per posterius sensibilia, & ita non erunt oĩa æquè prima: Respondemus, ꝙ illius verbi duplex est intellectus. vnus, s. ꝙ omne sensibile non sentitur sm actum nisi secundum quod immutat organum sensus. & hæc immutatio est quidam motus: sed iste nõ est Aristo. intellectus: alius vero est, quòd motus alia oĩa per se coniungit materiæ sensibili. hic ergo sensus est Arist. ꝙ motus dat alijs habitum sentientis. actu tñ vnum sentietur sine alio.

Adhuc de eodem. Cap. XCV.

DE tempore dicimus, quòd reducitur ad motum vt ad causam suam, & subiectam, quod etiam proprietas est ipsius, & iccirco sentitur in illo. Locus autem cum sit species magnitudinis, sub magnitudine comprehenditur. licet. n. mensuratæ intra & extra diuersas faciant continui species, eo ꝙ in pdicamẽtis aliã speciẽ quantitatis esse locũ q̃ lineam, vel superficiẽ Aristoteles dicit, nõ tñ faciunt diuersas species sensibiles. Orõ aũt scdm materiã est corpus, quia, vt dicit Priscianus, Vox est aer tenuissimus ictus. Sed scdm quod est consequens motũ fractiuũ aeris est quantitas, quæ est proprium sensibile audit⁹. Porro secundum quod mensuratur indiuisibili, quod est elemẽtum, vel syllaba scdm diuersos respectus, sic est quantitas discreta, cuius perceptio reducitur ad perceptionẽ numeri, licet. n. quantũ ad species differentia sit inter numerũ, & orõnẽ. Et ex hoc ẽt, ꝙ in numero iteratio eiusdẽ vnitatis scdm substantiam constituit numerũ. In orõne vero nihil idẽ reiteratur scdm substãtiam. Nihilominus tñ numerus prout accipitur sensatũ cõem, nihil aliud est q̃ diuisio continui diuisio autẽ hæc põt esse vno, vel diuersis, vnde discretio numeri secundum quod est sensatũ cõe cõis est ad oẽm diuisionem partiũ cõtinui, per quã diuisionẽ diuersa cognoscũtur esse sensata, quæ sunt in ipsis. Ad aliud dicendum, ꝙ quies non accipitur hic tñ, vt priuatio motus. Sed etiã prout est instrumentum per quod ponitur diuersitas inter duo sensibilia, quorum vnum est in esse, & alterum in fieri. Ad aliud dicendum, quòd figura secundum substantiam species est quædam magnitudinis, sed secundum esse species est qualitatis. Quæ tamen qualitas non est nisi circa quantitatem, & sic reducetur ad prædicamentum quantitatis.

De actu eiusdem. Cap. XCVI.

ACtor. Actus vero sensus cõis scdm quosdam est apprehendere sensibilia cõia, quæ quinque sunt s. motus numerus figura magnitudo. Quorum tria prima cõia sunt sensuum particularium, duo vltima sunt duorum tm, s. visus, & tactus, vt dicit. Themistius. Albertus. Tres autem actus sensus cõis, vt probatur rationibus Philosophi, sed non eodem modo cõueniunt sensui communi. Apprehensio enim sensati sensus communis est actus suus per se, & per illum diffinitur. Apprehensio autem sensati proprij conuenit ei per posterius, scilicet inquantum sẽsatum proprium est in sensato cõi vt in subiecto. Sed apprehensio actuum conuenit ei per accidens, s. inquantum vnusquisq; propriorũ reducit ad ipsũ. Sicut. n. dicit Auicen. oẽs sensus proprij oriunt a cõi, & reuertunt ad ipsum cũ lucro. Philosophus

Sensus cōis habet plures actus, vnus est cōponere, & diuidere sēsata propria cum sensato cōi, & adinuicem, & ex hoc actu accidit ei mentiri, & verum dicere. Quando.n. componit secundū quod est in re, tunc verum dicit. Qn̄ vero aliter q̄ est in re, tunc mentitur, & decipitur, sicut qn̄ componit actum mellis ad sensum fellis, mel esse fel arbitramur propter deceptionem. Porro sensus proprij veri quidem sunt, quia nihil componunt. Et licèt sensus cōis moueatur a sensibilibus proprijs, tñ decipitur nō secundum quod mouetur ab ipsis, sed inquantum componit sēsata propria. Itaque ꝙ præsens est in re simpliciter, ob hoc non deceptio est, sed ab eo, quòd sensus communis addit supra rem quod est compositio & diuisio sensibilium.

De Imaginationne. Cap. XCVII.

HVgo vbi supra. Quædam autē ignea vis aere temperata a corde ad cerebrū ascēdit, ibique colata, & purificata per instrumenta sensuum egrediens ex contactu interiori formata quinque sensus facit. Porro ipsa vis ignea, quo exterius formata sensus dicitur, eadem formata per ipsa sensuum instrumenta per quæ ingreditur, & in quibus formatur natura operante introrsum ad cellam fantasticam vsq; retrahitur, & reducitur atque imaginatio efficitur, postea eadem imaginatio ab interiori parte capitis ad mediū transiens, ipsam aīæ rōnalis substantiā contingit, & excitat discretionē intm̄ iā purificata, & subtilis effecta, vt immediate spiritui coniungatur, veraciter tñ naturam corporis retinens. Quæ quidem imaginatio in brutis aīalibus fantasticam cellam nō transcendit. In rationalibus aūt purior fit, & vsque ad rōnalem, & incorpoream aīę substantiam cōtingendam defertur, & progreditur. Est itaque imaginatio similitudo corporis, p sensus quidē corporis ex corporū contactu cōcepta, atque per eosdē sensus introrsus ad partem puriorē corporei spiritus reducta eique impressa. In summo, s. corporalis spiritus, & in imo rōnalis corporalē informans, & rōnalem cōtingens. Spiritum corporeum voco aerem, vel potius ignem, q̄ præ sui subtilitate videri non pōt, & corpora interius vegetando viuificat. Ioannes damascenus. Imaginatio est passio irrationabilis animæ, quæ ab imaginabili aliquo fit. Fantasma vero est inanis passio, quæ in irrationabilibus aīæ nullo imaginabili facta est. i. cuius imaginationi non respondet res.

Item de imaginatione siue fantasia. Cap. XCVIII.

ARistoteles in lib. ij. de aīa. Omne quod habet sensum habet, & fantasiam, & appetitum. Siue secundum aliam translationem, & desideriū. Est autem imaginatio siue fantasia motus a sensu qui est in actu siue secundū actū factus. Et hoc quidem sine sensu non fit, sed differt a sensu, quia sensus aut potentia est aut actus, vt visus, & visio. Sed qn̄que imaginatur aliquid quod neutrum est, vt in somnijs. Item sensus semper est pn̄s. i. semper fit cū pn̄tia rei sensibilis. Imaginatio vero nō, sed fit etiam clausis oculis. Præterea sensus quidem veri sunt. Fantasiæ vero plures falsę. Sine hac quoque id est imaginatione non fit opinio, sed differt ab ea, qm̄ hæc quidem in nobis est cum volumus, opinio vero non. Item fantasia multis bestijs inest. Opinioni vero fides inhæret, quæ nulli bestiarum inest. Idem in libro tertio. Fantasia quidem omnis, aut est sensibilis aut rationalis. Sensibilis etiam irrationalibus inest animalibus. Desideratiua siue cognitiua rationalibus tantum. Eligere nanque facere hoc aut hoc, est de actione cognitiuæ, non scilicet imaginatiuæ. Ibidem in commento. Omne ergo imaginans, aut habet illam formam imaginatam a qua mouetur ex sensu, aut ex cognitione. In homine quidem ex cognitione mouet, in alijs autem animalibus ex sensu. Ioannes de rupella. Imaginatio est virtus sensibilis interior, quæ secundum ordinem virtutis principium est sensuum exteriorum. Vnde organum ipsius, vt dicit damascenus, est anterior venter cerebri, a quo, sicut dicit Augustinus, originem habent nerui qui sunt organa sensuum exteriorum. Secundum autem ordinem actuum posterior est imaginatio sensibus exterioribus. Nam sicut dicit Damascenus per sensum constituitur passio, quæ dicitur imaginatio.

De æstimatione. Cap. XCIX.

HEc de imaginatione siue cogitatiua. Consequenter dicendum est de duabus viribus consequentibus sensus interius, s. æstimatiua, & memoratiua. Est enim æstimatiua, vt dicit Auicen. vis ordinata sicut in summo concauitatis mediæ cerebri appræhendens intentiones sensibilium, sicut est in oue diiudicante, quòd a lupo est fugiendum. Est autem ista virtus transcendens, quia apprehensio sua non est formarum sensibilium materialium, sed immaterialium. Bonitas enim & malitia cōueniēs & incōueniens vtile, & nociuū in se sūt res nō materiales, nec cadētes in sensu exteriori, tñ sunt accidētia sensibiliū rerum, & ideo dicuntur intentiones sensibiliū rerum. Horū autem virtus est æstimatiua, quæ est quarta virtutum sensibiliū interiorum. Nota ergo, quòd æstimatio vtilium, & nociuorum fit in tribus modis. Primus modus est ex causa vel cautela naturali, sicut accidit in puero, qui cum eleuatur ad standum, & æstimat se cadere, statim adhæret alicui. Et cum oculus alicuius debet purgari a lippitudine, q̄ statim ille claudit, antequam cognoscat quid sibi accidat ex illo. Et sicut ouis timet lupum naturaliter, & Leonem aīalia, & aues etiam accipitrem, quia æstimant nociua. Secundus modus est per experientiam, sicut accidit cum animal habuit dolorem aut delicias ab aliqua re, cuius forma descripta est in virtute formali siue imaginatione. Et intentiones vtilitatis, vel nocumēti descriptæ in memoria. Statim, vt apparuerit res illa extra, erit in æstimatione nocumenti & malitię. hinc est, quòd canes terretur a fustibus, & lapidibus, quia æstimant hæc nociua. Alliciuntur ossibus, quia æstimant ea delectabilia. Tertius modus est ad modum similitudinis per proprietatem quandam, sicut cum res habet aliquam formam coniunctam cum intentione æstimationis in aliquo sensibiliū, sicut accidit in pomo cum est coloris coccinei, quod est maturum, & dulce, & ideo cum videmus pomum coccineum æstimamus dulce. His ergo modis fit æstimatio.

De memoria, & obliuione. Cap. C.

SEcunda virtus est memoratiua, quæ est vis ordinata in posteriori cōcauitate cerebri. retinens quod apprehendit vis æstimationis de intensionibus sensibilium. Et autē memoria coaceruatio sensibilis, & intelligibilis. Cū ergo typos. i. formas eorum, quæ opinatā est, & eorum, quæ intellexit, custodit, memorari dr̄. Oportet aūt scire, qm̄ intelligibilū susceptio nō fit nisi ex disciplina, & naturali ingenio: non. n. ex sensu. Nam sensibilia quidem s̄m seipsam commendantur memorię. Rememoratio autē dr̄ memoriæ deperditę obliuionæ restitutio. Obliuio autē est memoriæ ablatio. Hugo vbi supra. Memoria est aīæ. vis accepta retinens, præterita repræsentans. Elapsa recolligens Ipsa est consors, & cooperatrixetiam rōnis, quia sine illa ratio nec ad incognita procedere, nec cognitorum scientiam potest retinere. Tullius in libro de oratore. Memoria est thesaurus omnium rerum, quæ nisi custos cogitatis inuentis dispositisq; rebus adhibeatur, omnia etiam si præclara fuerint, in oratorē sūt peritura. Aristo. in lib. de memoria, & reminiscentia. Non sunt autem idem memoratiui, & renunciabiles, sed, vt in multis memorabiles quidem tardi sunt. renunciabiles vero veloces, & bene discentes. Est autem memoria non sensus, neque opinio, sed horum cuiusdam habitus, & passio, cum fiat tempus. i. in relatione ad tps, nec præsentis est memoria, sed sensus. Sensu. n. neque præteritum, nec futurum cognoscimus, sed tm̄ præsens. Præsentis ergo est sēsus, futuri aūt spes. facti vero memoria. Vnde post tempus oīs memoria fit. i. post apprehensionē tpis vel post tempus, s. in quo prius sentiebatur ipsum sensibile. Et sicut non est intelligere sine fantasmate, sic & memoria, quæ est intelligibilium non est sine fantasmate. Accidit enim eadem passio intellectui, quæ & ipsi discretioni alias discriptioni. i. sensui cōi, quare intellectus quidem s̄m accidens erit, s. fantasmatis. p se autē primi sensitiui. i. sensus cōis. vnde nō solū inest oībus sed, & cæteris quibusdam aīalibus. Si aūt intellectiuarū partium esset nō vtique aliorum animalium esset Eiusdem itaque partis animæ sunt fantasia, & memoria. In melancolicis autē fantasmata mouent maxime. Itaque possunt reminisci deficientes intelligentia, magis autem renunciabiliora sunt, quæcunque ordinationem habent aliquam sicut doctrinæ.

De vi motiua sensibili. Cap. CI.

AVicenna vbi sup. Anima sensibilis, vt supra dictū est s̄m primū modum habet duas vires, s. motiuā, & apprensiuā. Et sicut apprehēsiua sic & motiua duplex est, aut quia imperat motui, aut quia efficit motū. Imperans motiua est vis appetitiua. Cum enim imaginatur formam quæ appetitur aut respuitur, imperat alij motiuæ, vt moueat. Sed habet duas partes, vnam quæ imperat vt appropinquet ad id quod putatur necessarium, & hæc dr̄ concupiscibilis. Aliam, quæ imperat ad repellendū id quod putatur nociuum, & hæc vocatur irascibilis. Aut etiam corrumpens appetitu vincendi. Vis autem efficiens motum & vis infusa neruis ac musculis, & trahens chordas, & ligamenta coniuncta neruis versus principium aut extendens, & relaxans in longum atque conuertens, & econuerso cōtra principium. Cumque trahit seruit irascibili, quia fugitur quod molestat. Cum autem relaxat seruit concupiscibili, quoniam appetitur quod delectat. Albertus. Concupiscibilis propriæ vis est sensibilis animæ, cuius proprius finis est in sensu delectabile. Imperatque motum ad consecutionem illius. In homine quidem ratio cuius imperium imperat concupiscibili, & irascibili, eo quòd ad ipsam ordinentur, vt legitur in primo ethicorū. Ac in genere sēsibilis imperat potētia concupiscibilis, & irascibilis, & hoc in oībus animalibus, quia etiam in hoīe non de necessitate sequitur imperium rationis, sed imperat per seipsā

sicut

sicut in eo qui a Philosopho dicitur inabstinens. Et imperare quidem motum dupliciter est in aïa. Vno modo, f. imperare motiue, quæ est in neruis & musculis, vt exequatur motum ad executionem delectabilis. Alio modo affici circa id quod per motum est acquisitum. Et altero istorum modorum semper imperat motum. Vel dicatur melius ꝙ motus hic motus processiuus non dicitur, sed potius immutatio corporis ad susceptionem delectationis, quæ concupiscitur. Vt quando cõcupiscentia coitus imperat virtuti membrum extendenti ac spiritui semen ad genitalia expellenti, & huiusmodi.

De motiua duplici. *Cap.* CII.

IOannes de rupella. Virtus motiua sensibilis est duobus modis. Nam quædam est motiua modo naturali. Quædam vero modo animali, motiuam sensibilem modo naturali dico, quæ mouet non ſm apprehensionem, nec est subiecta imperio rationis, qualis est virtus vitalis siue pulsatiua. Est autem hęc vis in corde sicut in organo, & est vis per inspirationem, & respirationem principium existens temperantiæ caloris cordis & corporis. Et notandum ꝙ hæc vis nõ est cuiuscunque animalis, sed solum animalium perfectorum respirantium, & habentiũ pulmonem. Non est enim piscium huiusmodi vis nec animalium imperfectorum. Et ratio huius est, quia animal perfectum, & respirans est valde calidum. Calor aũt naturalis excellens facit duo, resoluit enim corpus quantum ad substantiam, & immutat a propria qualitate naturarum quãtum ad accidens. Et ideo in valde calido sensibili consequuntur duo, deperditio, & intẽperantia. Contra, quę necessaria sunt duo conseruatiua, vnum reparans, aliud temperans. Et propter hoc adhibita sunt duo conseruatiua siue virtutes conseruantes. Virtus nutritiua, quæ reparat deperditum per calorem. Et virtus pulsatiua siue vitalis, quæ temperat calorem. Quia ergo in piscibus calor diminutus est, quod manifestum est per hoc, quòd saluantur in elemẽto frigido quod est aqua. Et etiam in animalibus imperfectis, quod deprehenditur tarditate motus. Et etiam non habent dispositionem cordis quãmuis habent aliquid proportionale cordi. Inde est, quòd calor in eis non est distemperantiam faciens. Inde etiam est, quòd carent virtute pulsatiua. Motum autẽ animalem dico, qui fit per præcedentem comprehensionem boni vel mali. Necessario est ergo esse aliquam virtutem aliam ab apprehensiuis sensibilibus, quæ moueat animal. Nam apprehẽdentes nihil aliud faciunt quàm apprehendere, vel iudicare bonum, vel malum siue estimare. Nam necesse est, quòd apprehẽsionem boni, vel estimationem sequatur motus ad illud, vel appetitus, sicut manifestum est in apprehensione boni cibi. Post satietatem vero non sequitur appetitus illius cibi, vel motus ad ipsum cibum, qui tñ consequeretur in hora famis. Relinquitur ergo, quòd & vis appetitiua alia est ab apprehensiuis. Hanc autem Philosophi vocant appetitiuam, theologi sensualitatem. Sed sensualitatem proprie sensibilem appetitiuam ſm quod in homine est, & habet ordinem ad rationem ex quo ordine potest in ea esse peccatum, f. primus motus venialis.

Distinctio motiuarum in communi. *Cap.* CIII.

POssumus autem distinguere cõiter motiuas. Nam quædam sunt motiuæ, quia sunt disponens ad motum. Quædam vero sunt motiuæ, quia causæ facientes motum. Et motiuę disponentes ad motũ sunt motiuę ſm quid, sicut fantasia, & estimatiua. Tam enim ęstimatiua quàm fantasia sunt mouentes appetitiuam, inquantum præsentant speciem boni, vel mali conuenientis, vel non conuenientis. Species autem, vel similitudo boni, vel mali præsentata, vel apprehensa mouet appetitiuam. Inquantum ergo præsentant imaginationem, boni, vel mali, ex qua mouetur appetitus, dicuntur motiuæ, hoc est disponentes ad motum. Differenter autem mouent estimatiua, & fantasia. Nam fantasia mouet ex præsentatione formarum sensibilium. Estimatiua vero ex præsentatione intentionum sensibiliũ. Formas autem sensibiles dicimus colorem, saporem, & huiusmodi. Intentiones vero sensibilium, vtile, nociuum, conueniens, & inconueniens, delectabile & tristabile. Motiuæ vero quæ super causæ facientes motum super motiuæ simpliciter, quæ subdiuiduntur in appetitiuas, & affectiuas, & motiuas membrorum. Appetitiuæ sunt imperãtes moueri. Affectiuæ, & motiuæ membrorũ exequentes motum. Sed affectiuæ faciunt motum interiorem spiritualem. Motiuæ vero membrorum faciunt motum exteriorem corporalem.

De motiuis exterioribus. *Cap.* CIIII.

COnsequenter dicendũ est de virtute motiua exteriori, quæ consequitur ad affectiuas. Est autem hmõi virtus infusa in neruis, & musculis contrahens ligamenta coniuncta membris & relaxans. Subdiuiditur autem in generaliter motiuã, & particulariter. Generaliter autem motiua fundatur in extrema, vel postrema parte cerebri, & capitis, a qua oriuntur nerui motiui sicut ab interiori alias anteriori nerui sensitiui. Qui nerui motiui ramificantur per totum corpus, & fluunt in lacertis, & musculis qui super inserti membris. Et hi super organa virtutis naturalis generaliter motiuæ corporis. Particulariter aũt motiua subdiuiditur per contrectatiuam, & progressiuam & operatiuã & vocatiuam. Contrectatiuam autem dico, quæ principium est motus contrahendi & extendendi mẽbra aïalis, ex quo nõ prouenit motus totius de loco suo. Sicut dicit Auicẽna. Motus aïalis duplex est, q̃a est motus localis de loco ad locum. Et est motus contrahendi, & extendendi mẽbra aïalis. Impossibile est. n. vt animal habeat sensum tangendi, cum nõ habeat in se virtutẽ motus aliquo modo. Quomodo. n. sciretur habere sensum tangendi, nisi videret in eo aliquis motus fugiendi cõtactũ vnũ, & apprehendendi aliũ. Sic. n. videmus in cõchilibus, & cõchis suis motus cõtrictiones, & dilatationis, & reflexionis, & extensionis in partibus eorũ, quis nõ discedant a loco suo, & in hoc cognoscimus, q̃ sentiũt, & sunt aïalia. Progressiua vero vis est sẽsibilis, & principium transeundi de loco ad locum. Organum vero huius virtutis est differens ſm differẽtiã aïalium. Nã quædam gradiuntur pedibus ambulãdo, vt gressibilia. Quædã feruntur alis volando, vt volatilia. Quædã trahunt̃ costis, & vẽtre reptando, vt reptilia. Quędã vero agunt̃ pinnulis natãdo, vt natatilia. Virtus vero operatiua est q̃ est principium operandi sensibilibus, & hñtibus man⁹. Organa huius virtutis sunt manus. In nõ hñtibus vero, aliquid loco manuum, vt os, vel pedes, sicut in apibus, & araneis. Virtus vocatiua est, q̃ est principiũ emissionis vocis. Nec est eadẽ ista virtus cũ pulsatiua. Pulsatiua. n. semper, & de necessitate, & nõ ſm apprehensionẽ mouet, vt natura q̃dã ſm dilatationẽ, & constrictionẽ cordis inspirando & respirãdo. Vocatiua vero nõ semper, & de necessitate, sed voluntarie, & ſm apprehensionẽ. Est aũt hæc virtus indicatiua affectionũ. Huius aũt virtutis organum est pulmo, & vitalis arteria. Vnde sola aïalia habentia pulmonem sermonem emittunt. Hæc de viribus motiuis sensibilibus ad præsens sufficiant.

LIBER XXVI.

De Somno, & vigilia. *Cap.* I.

ACtor. Q̃m aũt de sensu, & immaginatione dicta sũt plurima, quorũ passiones sunt vigilia, & sõnus, ac visiones sõniorũ, de his oĩbus cõsequenter ob vitandã pcedentis libri fastidiosam longitudinẽ, huic sequẽti libro reseruauimus lautiorẽ tractatũ. Sõnus itaq;, sicut dicit Algazel, nihil aliud est nisi retractio spũs ab exterioribus ad interiora. Alphorabius. Somnus est sensus in potẽtia. vigilia vero sensus in actu. Itẽ sõnus est introitus sensus cõis in corpus. Vigilia vero est motus sẽsus cõis instrumẽto suo extra corpus. Itẽ aliter. Sõnus est ligamentum virtutũ, & cõfirmatio earũ. Vigilia vero dissolutio virtutũ, ac debilitas earum. Auicẽ. in lib. de aïa. Vigilia est dispositio in qua imperat aïa sensibus, & virtutib⁹ mouẽtibus exterius volũtatẽ, cui nõ est aliqua necessitas. Sõnus vero est priuatio dispositionis huius, in quo aïa cõuertit̃ ab exterioribus ad interiora. Albertus. Sõnus est quies virtutũ aïaliũ cũ intentione naturaliũ, vigilia vero est intẽtio aïaliũ cũ remissione naturaliũ. Item aliter Sõnus est interceptio primi organi sentiẽdi ab actu sensus. Vigilia vero est solutio primi organi sẽtiẽdi ab interceptione actus sensus. Hę super duę diffinitiones sõni, & vigiliæ a magistris datæ. Contra diffinitionẽ Auicennę vr̃ ꝙ sõnus non fit priuatim ab illa dispositione. frequẽter. n. in sõnus, vt idẽ Auicẽ dicit, ad motũ fantasiæ pcipit aïa virtuti mouẽti & extẽdẽti mẽbra genitalia ad expulsionẽ superflui seminis, sicut fit in eis qui polluuntur in sõnis: ꝑterea sicut dicit Aristo. in lib. de sõno & vigilia, q̃nq; in sõnis ad organa gustatiua, f. linguã & palatum dulce flegma stillare cõtingit a capite, & tunc aliq̃n sõniat dormiẽs se mel bibere. Hoc aũt nõ cõtingit nisi pp immutationẽ quã flegma dulce in organis gustatiuis facit. vr̃ ergo, ꝙ sõn⁹ nõ fit oĩno priuatio dispositionis illius, in qua imperat aïa sensib⁹ exterioribus. Nos aũt dicimus, ꝙ in sõnis imaginatio q̃nq; ꝑparat imaginationes ſm inclinationẽ naturæ ac desiderij. Vñ cuius natura grauata est superfluo seminis, vel qui est in desiderio cõcupiscẽtiæ, videt imagines talibus aptas sicut imagines mulierũ, & tũc ad illas sicut ad rẽ mouet̃ membrũ, nõ ad aïę imperiũ. Vel potius dici põt, ꝙ virtus generatiua, q̃ est in mẽbris genitalibus est naturalis non aïalis, & iccirco intenditur in somnis. Cum. n. calor recedit ab organis virtutũ aïalium intendit̃ interius in organis naturalium, pp hoc & accidit, ꝙ hoĩes libidine mouentur in sõnis plusq̃ in vigilijs. Similiter etiã in somno di-

digestio confortatur, & ex digestione semen quod est materia concupiscentiæ ministratur. Porro gustus in somno secundùm iudicium saporum non immutatur, quia non est solutus, scilicet propter exiguũ motum qui est ad organa gustatiua fit motus magnꝰ in imaginatione, & iccirco sõniat hõ semel bibere.

De diffinitione eorum Aristotelica. Cap. II.

EX verbis autem Aristotelis sumitur hæc somni diffinitio. Somnus est immobilitas sensuum, velut quoddam vinculũ. Vigilia vero est solutio ac remissio sensuũ. At vero ecõtra sensus cõis non immobilitatur in somno, dicit enim Aristo. in eodem lib. de somno, & vigilia, quòd ab organo fantasiæ ad organum sensus cõis fluunt fantasmata, & immutant ipsũ. Et ne forte dicatur ab aliquo, quòd verba prædicta intelligantur de sensibus proprijs, & non de cõi, dicit Aristote. quòd quidam agunt in somnis vigiliæ opera, quod esse non potest cum hoc, quòd organa sensuum exteriorum sint immobilia, præterea multa sunt amentiarum genera sicut epilempsia & lithargia, & econuersio animæ ad interiora, sicut fit in raptis in quibus omnibus est immobilitas sensuum velut vinculum, nec tñ somnus sunt illę amentię, nec solutiones earum sunt vigiliæ, non ergo prædicta diffinitio conuertitur cum diffinito. Nos itaque dicimus, quòd duplicẽ habet comparationem cõis sensus, vnam, s. ad sensus exteriores, quibus influit speciem sensibilem & virtutem sensitiuam, propter quod etiam dicitur ab Auicẽna forma, & perfectio sensuum particularium. Et hac comparatione ligatur organum eius, ita quòd somnus est vinculũ etiam cõis sensus. Aliam vero ad organum fantasiæ, & imaginationis, quæ sitę sunt in partibus cerebri, quæ naturaliter frigidę sunt, & ideo non immobilitantur frigiditate, quæ in somno dominatur. Cumque organum cõis sensus in hac operatione sit etiã frigidum per naturam, non immobilitatur in somnis, sed immutatur a simulacris influentibus a loco fantasię, & imaginationis. Et hoc intendit Philosophus cum dicit, somnum esse vinculum quodammodo sensuum. Nec idem important immobilitas, & vinculum, sed immobilitatem specificat per hoc ꝙ dicitur vinculum. Est enim immobilitas negationis, & priuationis, s. potentiæ mouendi & talis non est somnus. Et est immobilitas vinculi, ita ꝙ illo remoto mobilitas redit, & talis est somnus, quia remota frigiditate grauante ac vinciente organa sensuum exteriorum. Quòd autem quidam opera vigiliæ agunt in somno, non est hoc ex solutione sensuum exteriorum simpliciter, sed quodam modo. Illa quippe solutio non fit a naturali calore, sed ab innaturali, & accidentali, & a fantasmate fortissime mouente. Sensus itaque in somno simpliciter sunt clausi, tñ ẽm quid a calore innaturali qñq; soluti. At vero vigilia nihil aliud est, q̃ solutio sensuum ad actus exteriores per reuersionẽ caloris naturalis ab interioribus ad exteriora. Et hunc modum tangit remissio, quia, s. ad exteriora mittitur calor iterato. Porro amentia per causam distinguitur a somno. Nam in epilensia multus vapor ascendens ad cerebrum implet neruos ac suffocat ipsos, ita quòd spiritus sensibilis & motiuus non potest ad organa descendere per ipsos. Quo facto remanent organa exteriora insensibilia, & immobilia. In somnis vero frigus a cerebro descendens ex vaporibus infrigidatis ibidẽ propellit paulatim ab interioribus ad exteriora calorem naturalem. Ideoq; dicit Aristoteles, quòd somnus est quoddam vinculum & non omne vinculum. In epilentia nanque cæterisque amentijs accidit simile illi, qui apprehenditur in gutture, propter strangulationem enim venarum ac neruorum ac arteriarum spiritus sẽsibiles non descendunt, sicut accidit etiam ei qui fortiter ligat brachium circa humerum, tunc enim manus & anterior brachij pars efficitur velut insensibilis, & immobilis, remotoque illo redit spiritus, & facit quasi puncturas acus. Spiritus enim est subtile corpus, & est vehiculum virtutum vitalium, & animaliũ per quod sensibiles ac motiuæ instrumenta sua transeunt.

Quod somnus, & vigilia sunt passiones sensus. Cap. III.

SOmnus autẽ, & vigilia sunt passiones sensus. Et somnus quidem sicut in prima causa efficientem efficitur a vi digestiua vapores ad cerebrum eleuante sed nõ sicut a causa proxima, & immediata, quæ humiditas a vaporibus eleuatis, ad cerebrum generata, propter frigiditatem enim vapores eleuati ad caput conuertuntur in humiditatem frigidam, quæ propter sui grauitatem descendit ad organa sẽsuum, & opilat vias spirituũ, ne fluant in organa sensuum, vt dicit Alphorabius, sicut nubes lumen solis impediunt, ne descendat in aerem. Dicit Isaac in libro de diffinitionibus. ꝙ spiritus mouet᷑ in corpore animato sicut lumen in mundo. Spiritus autem impediti reflectuntur ad interiora vt ad suum principium. Eadem etiam humiditas ex frigiditate quam accipit a cerebro, prodellit calorẽ naturalẽ ab organis exterioribus, & repellit ad suum principium. i. ad locũ digestionis, & ad cor, vnde repulso calore vel spiritibus exterioribus, clauduntur instrumenta sensuum ab actibus exterioribus, & hoc est somnus. Et sic patet, quòd proxima causa somni, est a membro, in quo est virtus aĩalis, s. quod est cerebrũ, vel id quod est loco cerebri in animalibus cerebrum non habentibus. Et q̃dem spũs oẽs generant᷑ a corde quantum ad substantiã suę materię, sed tñ formã accipit ad opera spũalia in quibusdam alijs membris. Ad operationẽ enim nutrimenti formã accipit in hepate. Sed ad operationẽ sensus, & motus formam accipit a cerebro. Et ad operationẽ vitę formam accipit corde. vnde ẽm q̃d spũs efficit mobilitatem sensuũ, & organorũ processiuorũ, formam accipit a virtute aĩali, quæ est in cerebro, pp hoc proxima causa mobilitatis spũs aĩalis procedit a cerebro. Ideo ille idem per sui absentiam erit causa immobilitatis. Sensus ergo nõ est causa somni, sed eius subiectum. Scilicet causa efficiens eius est absentia caloris & spirituum aĩalium. Vigiliæ autem efficiens causa est ex ãsio caloris, & spirituũ aĩaliũ in organa exteriora.

Vtrũ sõnus, & vigilia sint passiones virtutũ motiuarũ. C. IIII.

VIdetur aũt sõnus esse passio nõ tm̃modo viriũ sensibiliũ, sed ẽt motiuarũ. In sõno etenim organa ꝓcessiui motꝰ immobilia efficiuntur, sicut organa sẽsus ab actu sẽtiẽdi clauduntur, & sic vtrorũque vinculum esse vr̃. Idẽ quoq; dicit Auicẽna expresse. Præterea vr̃ esse passio intellectus practici, & fantasię, quia hęc duo mouẽt, vt dicit Aristo. in iij. lib. de aĩa. In somnis aũt organa motiua efficiunt᷑ immobilia, q̃ mouent᷑ ab intellectu, & fantasia. Nos aũt dicimus ꝙ duplex est motiua, q̃dã sita est in organo, & q̃dã non. Intellectus enim practicus nõ est in organo situs, ideoq; nõ immobilitat᷑ p sõnũ nisi p accidẽs, sicut nec intellectus speculatiuus. Motiua vero q̃ sita est in organo duplex est, q̃dam. n. sita est in organo exteriori, q̃dam in interiori, vt fantasia sita est in interiori. motiua vero, q̃ est in neruis, & musculis mẽbrorũ mobiliũ, sita est in exteriori. Cũque somnus nõ sit nisi vinculũ exteriorũ, patet ꝙ nõ erit fantasię vinculũ. Itẽ illa, q̃ est in exteriori organo, est duplici mõ, q̃dam aũt ẽm obiectũ ordinat᷑ ad virtutes aĩales, q̃ sunt intellectus, & fantasia: & sẽsus, vt illa, q̃ est in manibus ac pedibus, & musculis oculorũ, & palpebrarũ, & similibus. Et illæ immobilitant᷑, eo ꝙ fundatæ sũt sup virtutẽ sẽsibilẽ, q̃ est in mẽbris illis. vnde, & primo immobilitat᷑ sensus ac p cõsequẽs motus. Quædã aũt ordinata est ad virtutes naturales, q̃ sũt opera vigiliæ, sicut est illa, q̃ est in mẽbris genitalibus, & illa nõ semp in sõno ligatur, vt supradiximus. Ex his patet rñsio de intellectu, & fantasia. licèt enim intellectus qñq; nõ moueat p fantasiã, nec cũ fãtasia, sp tñ mouet p illã, q̃ in neruis, & musculis est sita. Ideoq; illa immobilitata, & intellectus p accidẽs immobilitat᷑. Ad dictũ Auicẽnę rñdemus ꝙ sõnus est passio primo sẽnsus ac p cõsequẽs virtutis motiuæ, probatur. n. quia eadẽ sũt vię spũs motiui, & sẽsibilis. Eadẽq; organa vtriusq; virtutis, & q̃a virtꝰ motiua fundat᷑ ĩ sẽsu.

Quod sint passiones visus. Cap. V.

VIdetur autem ꝙ somnus maxime sit passio sensuum illorũ qui sunt causa motus, s. visus & auditus, & odoratus. qui sẽtiunt sensibile suum longe per medium distans. hoc inquam videtur per hoc, quòd somnus est organorum immobilitas, & vigilia mobilitas. Iterum videtur, ꝙ sit maxime passio visus, quia dicit Aristoteles quòd propter excessum vigiliæ accidit lãguor & debilitas, quæ est causa dormiendi Somnus ergo præcipue videtur esse illius sensus, in quo maxime accidit huiusmodi languor, hoc est visus. Præterea duo præcipue sunt, quæ sensibilitatem offerunt organis exterioribus, s. calor & lux. Quod ex hoc patet, quia vigiliæ deputatur tempus diei, quod est calidum, & lucidum: somno vero tempus noctis, quod est frigidum, & obscurum. Si ergo hæc duo, s. calor & lux sunt causæ vigiliæ, & absentia eorum causa somni, videtur esse vigilia maxime passio sensus illius, in quo conueniunt ambo. Somnus quoq; passio eius, a quo simul auferuntur ambo, hoc autem est visus. At econtrario dicit Philosophus, quòd per sensum animal constituitur, cuius, s. passio est somnus. Id autem quod animal constituit, non est sensus visus, vel odoratus vel auditus, nec etiã omnes simil. Præterea philosophus dicit, quòd omne animal dormit, visus autem non est in quolibet aĩali. Respondemus ergo, ꝙ somnus quidem & vigilia sunt passiones oĩum sensuum, sed non per se ac primo, licèt enim omne animal dormiat ẽm omnem sensum quem habet, tñ sicut non oĩs sensus æquè principaliter, ita passio sensus non est in sensibus æquè principaliter, sicut probatum est. Si vero quæratur, cur nõ põt somnus ab vno sensu separari sine alio, ex quo non oĩbus cõuenit æquè primo. Dicendum est, quòd somnus est passio eius in quo vniuntur oẽs sensus sicut in radice & fundamẽto, & hoc ẽm vnum modum est sensus cõis, sed ẽm alium tactus. Et ideo, quia oẽs sensus æqualem habent respectum ad istud, nõ soluit᷑ vnus sine alio. Sic ergo in hoc respectu sõnus cõuenit p prius tactui vel sẽsui cõi, & p cõsequẽs alijs. Cõcedemus itaq; ꝙ sõnus in

in comparatione ad finem qui est salus organorum, est ęqualiter oīum sensuum, ac maxime visus pp facilem lassitudinē organorum suorum. Est autem lux interior, quæ est in spiritu animali, & calor interior, quæ duo sunt oīum sensuum, sed primo eius in quo fundantur oēs sensus. Et præsentia illorum causa efficiens, est vigiliæ, absentia vero somni. Est etiam lux exterior & calor exterior, quorum præsentia dispositio est ad vigiliam, Absentia vero ad somnum, sed non est causa. Et illa quidem simul auferuntur a visu, nec ideo sequitur, quòd somnus primo sit passio visus. Si autem obiiciatur, quòd in oculis primo somnus ex descisione palpebrarum deprehenditur. Rñdemus, ꝙ hoc contingit ex causis duabus, vnam tangit Auicen. s. ꝙ visus altior est inter oēs sensus. Ideoq; frigiditas a cerebro descendens tāgit eum citius. Ante hunc tñ etiam hebetatur tactus, alia causa est facilius lassibilitas organi visibilis, vnde patet ꝙ p accidens primo deprehenditur sōnus in visu. Denique sensus primus qñque dr̄ visus, qñque tactus, & qñq; sensus cōmunis. Et huius rōnem Auicenna tangit. quia, s. sensus cōis cōiungitur ad sensus proprios & formales. Aliā quoq; ponimus rōnem, quia, s. memoria virtus est, quæ ex imagine reuertitur in rem, & in illa cōparatione prior est sensus cōis q̃ proprius, licèt in motu ad animam prior sit proprius q̃ cōis sensus. Vnde sensus cōis est primus sensus secundùm actum memoriæ, & reminiscentię. At in lib. de somno, & vigilia, per sensibile primo intelligit Philosophus tactum, cuius propria passio est somnus.

Qualiter sint passiones communis sensus. Cap. VI.

VIdetur autem, ꝙ somnus, & vigilia per se non sint passiones cōis sensus, licèt hoc dicatur a quibusdā Philosophis. Nam si somnus ẜm Aristotelem accidit omni aīali, vr̄, quòd sit potius ẜm sensum, qui inest omni aīali, & hic est solus tactus, vt dicit idem Philosophus. Est ergo somnus passio tactus, & non cōis sensus. Si forte dicatur, quòd Aristoteles de sensibus exterioribus loquitur, econtra sic obiicitur. Sensus cōis est pp duo, s. pp collationes propriorum sensibilium, & pp apprehensionem cōium. At in aīalibus in quibus est solus tactus, nō pōt esse cōis sensus propter collationes sensibilium, eo quòd non apprehenduntur ab eis plura sensibilia. Sed nec est in eis propter apprehensionem cōium sensibilium, qm̄ illa non apprehendūtur per tactum, non est ergo in eis communis sensus, quia frustra esset in illis. At vero natura nihil facit frustra. Cum ergo dormiant huiusmodi animalia secundum Philosophum, patet ꝙ somnus non inest ẜm communem sensum. Nos itaque dicimus, quòd sensus communis duplicem habet comparationem, vnam, scilicet ad proprios sensus, alteram ad imaginationem, & fantasiam, & prima comparatione nerui sensibiles, qui determinantur in organis sensuum propriorum principiantur in organo sensus communis, & ideo frigiditas descendēs a cerebro primo tangit neruos sensibiles in sui principio, quod est anterior pars sensus cōis, & immobilitat ipsos, & opilat nō permittendo spiritum sensibilem ad organa sensus cōis fluere in neruos sensibiles, & sic somnus est passio sensus communis secundum dictum quorundam Philosophorum. Et hoc est etiā quod dicit Philosophus in primo de somno, & vigilia sic. Qm̄ autē inest somnus, sic scilicet secundum vnumquenque sensum, hoc quidem proprium est, illud vero commune, proprium sicut visus videre, auditus audire, & alijs ẜm eundem modum. Est autē, & communis potentia, quæ sequitur oēs, quæ, quoniam videt, & audit cōi er percipit, & intendit dicere, ꝙ ex quo claudunt in somno oēs sensus proprij, oportet ꝙ claudantur in sui principio quod est sensus cōis, qui confert sensata propria, propter hoc ꝙ ad ipsum oēs proprij recurrunt. Et ita patet ꝙ est sensus vnus proprium habens organum sicut nos supra ostendimus. Secundum aliam comparationem quam habet sensus cōis ad interiores potentias, quæ sunt imaginatio, & fantasia non immobilitatur, & ẜm hanc etiam somnus non est passio eius, & sic distinguendo oportet eum procedere, qui vult sequi dicta quorundam Philosophorum qui dicunt somnum esse passionē sensus cōis, & aliorum quorundam etiam contrarium asserentium. Si quis autem subtiliter vellet intueri, diceret ꝙ somnus non est passio sensus cōis nisi per accidens, s. inquantum influit spiritum sensibus propriis, & nō sic, vt immobilitetur propriū organū sensus cōis per somnū. Est aūt sōnus passio, quæ primo vel principaliter inest ẜm organū tactus, quod in aliqua parte sui fundamētum est oīum sensuum, s. in principio ortus neruorū sensibiliū a cerebro. Nam in illo loco concurrunt nerui sensibiles, & fundantur in neruo tactus. Ideoq; qñ vis tactiua deficit a tāgēdo in illa pte nerui, necesse ē oēs alios sēs⁹ d̄ficere.

Cuius loci vel partis corporis sit somnus, & vigilia. Cap. VII.

SI autem quæratur cuius partis sunt sunt somnus, & vigilia ex pr̄e corporis, dicimus ꝙ sunt triū determinatorū locorū, vt dicit Philosoph⁹ differēter, s. cerebri & cordis & hepatis. Ad somnum exiguntur tria, quorum duo sunt agentia, vnum patiens, & agēs. Primum est calor cordis, a quo etiam hepar calorem suum habet. Dicit enim Auicen. in lib. suo de animalibus, ꝙ principium venarum est a corde, & licet virtus nutritiua, & digestiua sint in hepate, tñ emanant a corde ad hepar, & calor hepatis est præparans digestionem nutrimēti, sed calor cordis est complementum, & ideo cor simpliciter est digestionis principium, & nutrimenti, sed hepar quodāmodo. Et licet hepar trahat primo nutrimētum a stomacho, tñ calor cordis pficit ipsū, postquam pfectionē redit ad nutrimentū stomachi, & hepatis, & cordis, & totius corporis. Patiens aūt est in hepate, & hoc est nutrimentū tractū a stomacho per venas inuisceratas, qd̄ calore cordis euaporaliter eleuatur ad cerebrū. Scd̄m aūt Auicenna agens est frigiditas cerebri, quæ vaporē eleuat ad caput, & conuertit in humiditatē, q̄ descendendo grauat organa sensuū, hęc aūt tria loca ẜm Philosophum sunt principia motus, & sensus, sicut. n. hr̄ in lib. de drīa spūs, & aīæ. Spiritus vitalis est a corde, & spūs aīalis a cerebro, sed tñ oritur in corde. Formam uero sensus, & motus accipit a cerebro, & in anteriori parte est vehiculū sensus principaliter, & secūdario motus. In posteriori aūt est vehiculū motus principaliter, & scd̄ario sensus, Hepar. n. est principium motus q̃tū ad ministrationem nutrimēti. Sunt aūt duo sensus, s. tactus, & gustus: ẜm qd̄ est quidā tactus qui inq̃tū sunt sensus nutrimenti organa sua hn̄t in corde, vt superius habitum est. Organum. n. eorum ẜm ꝙ sic consideratur, est cōplēs digestionē nutrimenti, cuius ipsi sunt sensus, hoc aūt facit calor cordis, vt dictum est. Sunt ēt quodammodo instrumenta oīum sensuum in corde, non quidē quo ad iudiciū suorū sensibilium, sed inq̃tum nullus sensus sentit sine calore actuali, vt hr̄ in ij. de aīa, & in principio de sensu, & sensato. hic. n. calor actualis procedit a principio caloris, qd̄ est cor. Est ēt alio mō organum sensus cōis in corde, non quidem quo ad iudiciū, sed inq̃tū suo spū, & calore, oēs sensus proprios conducit ad actū. Et iccirco dicit Alphorabius, ꝙ sensus cōis est calidū naturale Spiritū aūt & calorē quæque infundit sensib. proprijs nō accipit a cerebro vt a primo principio, quia illud frigidū est, sed a corde accipit calorem, & spiritum scd̄m substantiam spiritus, licet idem spiritus formam motus, & sensus accipiat a virtute animali, quæ est in cerebro, & sic patet qualiter ab his tribus partibus fit motus, & qualiter ab eisdem fit somnus, & vigilia, Sed tamen nullus eorum est somnus, vt subiecti, sed potius sic est organorum exteriorum corporis sensitiuorum, & mobilium. Somnus ergo est a corde vt a primo agente, & a proximo cerebro agente, quod est cerebri frigiditas, & ab hepate tanquam a patiente.

De Qualitate somni & eius causa. Cap. VIII.

PRiscianus ad Cosdroę regem Persarum. Deliberandum est an somnus calidus sit, an frigidus. Si. n calidus, cur sit ni restringuit, & humiditatem auget? Si vero frigidus, cur cibos indigestum ducit, & corpus calefacit, & sudores recipit? Non autem dicimus somnum esse priuationem vigilię, sicut sanitatis infirmitatem, & visus cęcitatem. Quæ enim secundum priuationē inducta sunt contra naturam, & nocitura sunt. Somnus autem a natura inuentus est in salutem animalis: nec minus quàm vigilia naturalis. Est enim somnus insensibilitas quædam naturalis, & communis passio animę, & corporis, quoniam & eorum sensus proprij motus communis. Sensibus autem per somnum silentibus circa nutritiuam animæ partem somnus operatur non indigens ad hoc exteriorum motu. Causa vero somni est extrinsecus intrans esca, & intrinsecus humidorum & calidorum superabundantia. Esca enim in receptiuis existente locis euaporatio in venas efficitur, & inde in caput emittitur, ibiq; cumulatim grauatas materias accidit iterum reuerti deorsum, & refrigerare calidum, quod est cor, qua refrigeratione facta somnus inducitur. Humidi enim vapores vsque ad superiora implentes circa cerebrum in quod cumulantur quod est frigidissimum omnium, quæ in corpore sunt, aggrauāt caput, & palpebras ac dormire faciunt. Digestione autem facta somnus conquiescit, quamdiu enim indiscretus est sanguis, post escæ acceptionem somnus fit. Discreto uero sanguine puriore ad superiora loca collocato Turbulentiore autem partibus inferioribus insidente, resurgit animal ex escę grauitate absolutum. Sicut autem esca superintroducta somnum facit: ex humiditatis abundantia, sic & conceptio interius facta: siue a lassitudinibus, siue etiam infirmitatibus, quę ex abundantia calidi, & humidi sunt. Esca quidem indigesta inflante ex calore, & repulsa deorsum cumulatim, & calore refrigerante somnus efficitur. Idem enim humidorum ascensio, & iterum refluxio. Dormitio ergo refrigeratio est, causa vera dormiendi calida, quia synodus quædam est somnus intus calidi, & compressio naturalis. Ac per hoc accidunt dormientibus corporalia quidem, & spiritualia, qualia videlicet dicentur infra.

De causis oppositis somni & vigiliæ. Cap. IX.

Sciendum autem quòd somnus & vigilia causantur ab oppositis causis agentibus & passiuis, quæ non possunt esse in membro vno. vnde cum causetur somnus a frigido, & humido, necesse est causari vigiliam a calido & sicco. Et cum ista non possint esse in vno membro ſm dominium, necesse est, ꝙ vnum sit in cerebro, & alterum in corde. Cumque aĩalia nõ sẽper dormiant, nec semper vigilent, necesse est quandoque somni causas vincere, & qñque causas vigiliæ. Itaque qñ vincunt causę somni, quę sunt calidum agens, & humidum patiens, incipit actio a cerebro ac terminatur in corde, quo ad hoc cor nõ põt influere calidũ actuale organis sensuum. Econtra vero causę vigilię sunt calidum agẽs, & siccum patiens, & incipit actio ipsarum a corde, & procedit exopilando vias sensuum, & dissoluendum humidum, ac terminatur ad cerebrum, quo ad hoc ꝙ frigiditas cerebri non potest conuertere vaporem eleuatum ad caput, & humidum frigidum opilans vias sensuum. Et sic patet qualiter principium vigilię est a corde, & finis eius ad cerebrum. Et principium somni a cerebro, & finis eius ad cor, sicut dicit Alphorabius. Idem quoque dicit ꝙ cerebrum, & cor est causa vtriusque, sed cor est causa prima, cerebrũ vero secunda, & hęc duo membra cõcs habent has duas virtutes, s. somnum, & vigiliam. Hoc etiam in parte patet ex prædictis. qualiter, s. in somnis cor est agens primum, & cerebrum agens secundũ. At in vigilia non est adeo perspicuum. Dicendum est ergo ꝙ vigilia causatur ex duobus. Causatur enim ex calore actuali, & in illo cerebrũ non habet aliquam causam. Causatur etiam a spiritu sensibili, & motiuo. & in illo est cor causa prima per generationẽ spiritus. Cerebrum est autem causa secunda in eo ꝙ dat spiritui sensus, & motus. sic patet ratio dicti, s. qualiter somnus, & vigilia sunt virtutes communes cordis ac cerebri, & cor est in eis causa prima, cerebrum vero secunda. Præterea dicit idẽ Philosophus, ꝙ pp debilitatem cerebri & cordis necessario accidit somnus, & vtrumque illorũ est causa in debilitate sui operis, licèt cerebrum in hoc sit fortius propter complexionem eius, dicimus itaque ꝙ fortitudo cordis est in emissione spiritus vitalis & motiui in totum corpus. Fortitudo autem cerebri est in emissione spiritus animalis per sensum & motum in totum corpus. Nam vtrumque horũ in vigilia exercetur, opus autem vtriusque in somno debilitatur, quia tunc oẽs spiritus contrahuntur ad intrinsecus corporis ad locum digestionis, vt cibus digeratur. Ideoq; spũs vitalis effluens a corde in corpus diminuitur. & hęc debilitas cordis vocatur. Similiter spiritus animalis effluens a cerebro sensuum, & motũ diminuit, quod debilitas cerebri vocatur. Cerebrum tñ cuius complexio frigida est & humida, fortior somni causa est, quàm cor cuius complexio calida & sicca est.

De dispositione animæ, & corporis in dormiente. Cap. X.

Priscianus vbi supra. Anima in ipsa soporationis hora per quasdam partes actualis vr, & per quasdam similes etiam inactualis. Actionis partes sũt inspiratio, respiratio, visiones & fantasmata videre, digerere, & corpus quietum facere. Inactualis autem est non sentire, nec scire, nec pedum, & manuum actiones recipere, vnde apparet quasi dimidiam partem aĩæ viuere, vigilare, & agere, dimidiam sopitam & inactualẽ. & quasi in morte separatam esse. Tunc equidem grauiora, & humidiora, & algidiora patet esse corpora, sanguinem pinguiorem, plus quoque q̃ in vigilantibus inspirationem, & cætera plura. Spiritualia vero somniari, recordari, sine omni sensu & intelligentia fantasmatum, & dormientes q̃ vigilantes comtemplatiores & inuentiores nouorum. Grauiora quidem sunt corpora dormientium pp quietem, veluti enim defectus spiritus ex membris fit concumulato calido ad id quod intus est. Solutionẽ aũt humiditatis, & grauitatis sequitur leuigantia, quia spiritus, & calor extentus, & inflans in toto corpore facit illud leuius. Ex eadem quoque causa algidiores fiunt dormientes. Calore enim relinquente, & concumulato ad id quod intus est. refrigerantur ea, quæ extra sunt. sicque frigidiores fiunt, & ob hoc sanguis incrassatur. His cõsequens est & escam facilius digeri, & corpus incrassari. Circumpressum etenim calidum, ac totum interius cumulatum. facile, & cito digerit, ita vt, & nutribiliora, & pinguiora sint corpora. Nam in vigilantibus operans per suum naturalem impetum facit escæ mutationem. Vnde & turbulenti sõni ad digestionem non sufficiunt. Per collationem quoque caloris in ea quæ intus sunt, pallidiores sunt dormientes. Formositatis enim incrementum in sanguine caliditas facit, per hoc etiam & sudant amplius, quia calidum in vnum locum intus conglobatum cito soluit carnem, & plus facit euaporationem, sicque sudor emittitur non ex toto corpore, sed circa pectus & collum & caput. Pedes vero calidi dormientium, quia caliditas intus impetum facit, & in id quod est deorsum. Hæc autem accidunt somnis. Differenter ad ætates & naturas, & tẽpora, & horas. Adhuc etiam & a locorum causa, & a quibusdam alijs modis. Somnus itaque digerendo, & nutriendo magis, est calidus, sed quia refrigerari facit quod extra est, magis frigidus intelligendus est. & quia dormientes dum resurgimus sapientes efficimur. Procedentes vero hora minus. Intelligentia namque per refrigerationem. remissio vero ex caliditate.

De causis efficientibus somnum. Cap. XI.

Avicenna vbi supra. Cum autem in somno conuertatur anima (sicut supra dictum est) ab exterioribus ad interiora, conuersione huiusmodi necesse est fieri, aut propter lassitudinem, quæ ab exterioribus contingit. Aut propter sollicitudinẽ quæ ex illis prouenit. Aut quia instrumenta ipsa non sunt illi obedientia. Propter lassitudinem accidit somnus, cum spũs aĩalis videlicet dissolutus ac debilitatus refugit ad interiora, & sequuntur eum virtutes aĩales. Hæc aũt lassitudo aliquando cõtingit ex motibus corporalibus. Aliqñ ex curis. Aliqñ ex pauore. Siquidem ex vapore somnus qñque accidit, & etiam mors. Propter sollicitudinẽ aut curas somnus accidit, cũ ipsę curę sollicitudinũ calefaciũt cerebrũ, & humores attrahuntur ad illud. cum enim cerebrum impletur, dormitio propter humorem efficitur. Accidit etiam ex curarum sollicitudine alia ratione, propter hoc videlicet ꝙ cibaria, & humores cum coniunguntur intus indigent vt adueniat eis spũs cũ toto calore naturali, ad hoc vt calor digestionem perfectam efficere valeat, vt ob hoc exteriora relinquat. Propter inobedientiam vero instrumentorum accidit somnus, cum nerui imbuuntur & opilantur ex vaporibus, & ex cibis qui diffunduntur in eis, & spũs refugit organa mouere propter multam humiditatem. Vigilia vero fit ex causis oppositis, & ex caliditate & siccitate, & habita quiete. Ex his etiam causis est digestionis imperfectio, spũs diffusio, mala dispositio q̃ animã impedit & non intus eam permittit, sed reuocat ad exteriora, sicut ira vel pauor ex re propinqua, vel cruciatus ex veneno. Albertus. Causas efficientes somni quatuor assignat Aristo. s. alimẽti euaporationem, laborem, ęgritudinẽ, primam ætatem. Quibus a commentatoribus adduntur aliæ duæ, s. caloris subtractio, & studij circa aliquid attentio. Quidã etiã addunt languorem, sed reducitur ad ægritudinẽ & laborẽ.

De prima eius causa, quæ est euaporatio nutrimenti. Cap. XII.

De prima dicit Philosophus. quòd ex euaporatione circa nutrimentum fit hęc passio. Necesse est enim quòd euaporatum est vsquequo impelli. i. vsq; ad locũ determinatum, qui est caput. Deinde conuerti ac permutari, sicut æurippum. i. vaporem inuolutum, sicut est in vento turbinis. Sicut enim in primo calore solis eleuatur vapor, & ascendit vsq; ad medium aeris vbi dominatur frigus, quo conuertitur, & inspissatur, ac descendit aqua pluuię, sic & in microcosmo a calore cordis primo eleuatur nutrimenti vapor ad caput. qui frigiditate cerebri reuoluitur ac descendit in humiditate frigida, facitque dormire. Item humiditas corpulenta repente sursum ascendit. cumq; stat grauat, & dormire facit. Cũ enim repente deorsum reuertẽdo calorem propellit, tunc fit somnus, & aĩal dormit. Ab hac quidem inducit tres rationes acceptas a signis, quæ inueniuntur in dormientibus. Prima est, quòd somnifera oĩa grauant caput, vt potus & cibi, opium, & mandragora, vinum, lolium. Secunda ratio est, ꝙ qñ deorsum feruntur aĩalia, & dormiũt. hæc videntur pati, ꝙ nõ possunt leuare corpus, & palpebras. Tertia hæc est, ꝙ post cibaria grauãtia caput maxime fit somnus. Multa enim ab huiusmodi cibarijs euaporatio est. Dicimus ergo ſm Arist. ꝙ primi somni causa est calor intrinsecus circa locũ digestionis, qui prouenit a stomacho, & hepate & corde. & naturaliter reciprocatur. i. repercutitur a frigiditate cerebri, ad quod eleuatur, & sic descendit humidũ, & frigidum. Et propter hoc sunt multi motus dormientis, s. quia est euaporatio ascendens, & humidum descendens. & cum deficit euaporatio, ita ꝙ vincitur calidum eius a frigiditate cerebri, tunc infrigidatur, & propter infrigidationem deprimit primo vicina loca cerebro, sicut palpebras & superiora infrigidantur propter humidum frigidum descendens a cerebro. Quia vero frigidum opilat, propter hoc etiam impedit quandoque ascensum euaporationis ad superiora. & tunc calor multiplicatur in interioribus, & expellitur ad inferiora sicut ad pedes. Et icirco inferiora & interiora remanent calida, superiora & exteriora frigida.

Quod nutrimentum illud, est sanguis. Cap. XIII.

Sed tunc quæritur quid sit nutrimebtum quod causat somnum. Et dicit Philosophus, quòd est nutrimentũ vltimũ, quod est sanguis. Si contra hoc obijcitur, ꝙ oĩa nutriuntur ex eisdem ex quibus sũt. Sed animalia sunt ex quatuor humoribus, qui propitionantur quatuor elementis. ergo vltimum nutrimentũ sunt quatuor humores. Itẽ q̃cunque ęqualiter appetunẽ

vt

vt nutriant, ab his equaliter debet nutriri animal, calidum, frigidum, humidum, & siccum, equaliter appetuntur vt nutriant, ergo ab eis equaliter debet nutriri animal. Prima probatur ex hoc ꝙ appetitus naturalis est nutrimenti. Secunda vero probatur ex diffinitione famis, & sitis quæ ponuntur in secundo de animal. vbi dicitur quòd fames appetitus est calidi & sicci. Et sitis est appetitus frigidi, & humidi. Item in primo de generatione & corrup. dr̃ ꝙ caro nutrit ẜm substantiã. Caro autem non est sanguis, ergo sanguis non est vltimũ nutrimentũ. Concedendũ est ergo ad primas rationes Philosophi, quibus probatur nutrimenti euaporationem esse causam somni. Quod vero quęritur quid est vltimum nutrimentum quod est causa somni. Dicendum ꝙ sanguis animalis licèt illud non sit vltimum nutrimentum membrorum. Digeritur enim sanguis in extremitatibus venarum & in quolibet membro vlteriori digestione, ad hoc ꝙ sit conueniens nutrimento illius membri. Ad hoc ꝙ contra hoc obiicitur, dicẽdum ꝙ licèt sanguis sit humidus & calidus, sunt tñ in ipso potentia oĩa quatuor elementa, licèt terrestre & aqueũ dominentur secundũ materiã. Et sic patet qualiter mixta ex quatuor elementis nutriuntur ex eisdem ex quibus sunt. Ad aliud dicendum ꝙ Aristote. in primo de generatione & corruptione loquitur de vltimo nutrimento membrorũ, & exemplificat de nutrimento carnis, hæc enim est potentia caro quanta. Sed non est sic de nutrimento quod facit somnum, hoc enim est adhuc intra venas, & est sanguis cum calida euaporatione, quæ a loco digestionis eleuatur.

De hac prima causa somni quæstio Aristote. Cap. XIIII.

MOuet autẽ dubium Aristote. circa hanc primam causam, quæ est ex euaporatione nutrimẽti sic dicens. Quãquàm vtiq; dubitet aliquis quare post cibũ fortissimus somnus fit, cum sit somniferũ vinũ, & alia caliditatem habentia. huius autem non est rõnale, somnum quidem frigidum esse, causas vero dormiendi calidas esse. Ad hoc idem Aristoteles ponit quatuor solutiones. Prima est, quia sicut venter primo calidus est pp cor & hepar, sed pp cibum frigidũ infrigidatur, & postea frigus vincitur, ac digestio efficitur, sic & in capite pori sunt calidi, sed infrigidantur ex subleuata euaporatione cibi. Secunda est, quia sicut aliquis calido perfusus, tremit subito repulso ad interius frigido ab exteriori calido, sic congesta frigiditas cibi ac cerebri subito repellit calidum ab organis sensuum, & inducit somnum. Tertia est, quia sicut calor ignis remittitur, cum in eo multa ponuntur subito ligna, sed postea conualescit per ipsa quando sunt accensa. Sic multo cibo remittitur calor naturalis, & accidit frigus, & cum digeritur cibus tunc fit vigilia. cuius probatio est, quia quando fit multa eleuatio corpulenti ad caput, vincit calorem, & grauat pp frigus. Ideo homo qui solus est animal rectum in statura corporis cadendo in somno facit alteritatem a vigilia, & postea somniat ẜm fantasiã. At hæc solutio non ponit totam somni causam. Quarta vero cęteris melior ac verior est. ꝙ infrigidatio solum non est somni causa, sed etiam causa immediata. Causa vero mediata est calor digestiuus. Quod probatur per modum generationis pluuię, in qua primo agit calor vaporem eleuans, & postmodũ frigus illud in aquam conuertens vt supra dictum est. Probatur etiam per catarrum qui fluit a capite in fluxu reumatis. & generatur ex humoribus in cerebro infrigidatis. Vnde quemadmodũ inquit humidum quod euaporat sub solis calore, cum venerit ad frigidum locum pp frigiditatem suam infrigidatur, & congestum rursus aqua factum deorsum fertur, sic in eleuatione calidi ad cerebrũ superflua euaporatio in reuma redigitur. Ideoque catarri videnẽ ex capite facti. Nutritiua vero nõ ęgrotatiua deorsũ ferẽ cõgesta, & refrigeraẽ qđ ẽ calidũ ĩ organis sẽsuũ.

Adhuc de eodem. Cap. XV.

VIdetur autem ꝙ frigiditas euaporationis nutrimenti non possit esse causa somni. Nullum enim simile alicui organo sensus grauat ipsum, & immobilitat. Oĩs quippe lassatio, & corruptio est a contrario. At vero humiditas, & frigiditas sunt alicui organo sensus similia, sicut dicit Aristote. in libro de sensu & sensato. Quod infrigidabile corpus est oculus, qm̃ est de aquæ natura, quæ frigida est & humida. Præterea caro consistit æqualiter, in quatuor, vel plus ex aqua, & terra. Cum ergo tactus consistat in carne, patet, quòd consistit in eo quod est ęqualiter ex quatuor vel plus ex aqua, & terra, sicut habetur in secũdo de generatione & corruptione. At vero aqua, & terra determinantur frigido. Videtur, itaque ꝙ frigiditas magis facit ad conseruationem tactus, & mobilitationem, q̃ ad lassationem, & immobilitationem. Non ergo fit ex frigiditate somnus grauante organum tactus. Dicimus, itaque ad hoc, quòd licèt oculus sit membrum frigidissimum ex natura. Nõ tamen sentit actualiter sine aliquo calido in ipso expanso in vigilia. Illud tamen calidum excellit frigiditas somni. Porro licèt caro ex quatuor sit, tamen secundum quod in ipso est tactus, complexio eius est in calido temperato, ẜm actum, & ẜm potentiam vt in substantia terræ, & aquæ remanet in ea frigidum. Illudque calidum actuale, quod habet frigiditatem somni vincitur, & immobilitatur. Sic ergo, vt pluries habitum est, infrigidata nutrimenti euaporatio fit causa somni organa sensuum immobilitando.

Vtrum euaporatio nutrimenti, sit in omnibus animalibus causa somni. Cap. XVI.

IVxta hoc potest quæri, vtrum tale nutrimentum vniuersaliter in cunctis animalibus sit causa somni. Cum enim nutrimentum sit prima causa eius, vr̃ participari ab omnibus somno cõicantibus. Quod autem hæc prima sit causa somni, patet ex hoc, quòd cæterę causæ, vt labor, & prima ætas, & infirmitas, non causant eũ, nisi per actum nutrimenti. Dicit enim Philosophus ꝙ labor colliquatiuum est nutrimenti ex multiplicatione caloris, quòd videlicet nutrimentum eliquatum eleuaẽ ad cerebrum, & inducit somnum. Prima etiam ætas ex hoc, ꝙ in ipsa eleuatur ad superiora nutrimentum grauat caput, & inducit somnum. Similiter etiam languor ex lassitudine, per hoc ꝙ subtrahit calor a membris exterioribus, & multiplicatur circa locum digestionis, dissoluitque nutrimentum illic inuentũ & eleuat inde ad caput, & sic inducit somnum. Agunt itaque oẽs actionem nutrimenti. Præterea oĩs causa efficiens somni, quæ procedit ab illis membris, a quibus procedit somni principium, debet esse maxime vniuersalis omnibus dormiẽtibus. At euaporatio nutrimenti est causa huiusmodi. Nam (vt ex supradictis patet) somni principium est a corde, & hepate, vel similibus membris, euaporatio nutrimenti procedit ex illis. Est ergo causa omnibus dormientibus vniuersalis, & sic oĩbns aĩalibus, quia omne aĩal dormit, vt dicit Philosophus, quod nos cõcedimus. At vero econtrario potest fieri talis obiectio. Nulla euaporatio est somni causa nisi illa, quæ primo calida est, a calore digesto, & postea frigiditate cerebri infrigidata. At in quibusdam aĩalibus non est caput, neque cerebrũ, vt in his, quæ solum habent tactum. Non est ergo in eis euaporatio talis. Si forte dicatur, ꝙ animalia huiusmodi habent membrũ cerebro simile, quod facit infrigidationem euaporationis. Ad hoc obijci potest, ꝙ membrũ non potest dici cerebro simile, nisi quantum ad similes operationes. Operationes autẽ cerebri sensus cõis, & fantasia, & memoria, quæ nõ habent hmõi aĩalia. Vnde Aristo. in metaphi. Natura, inquit, sensum habentia sunt aĩalia. Ex sensu vero quibusdam eorum insit, & quibusdam non insit memoria. Respondemus itaque, ꝙ in omni quidem aĩali est cerebrum, vel membrum cerebro simile, sicut in libro de animalibus habetur expresse. Nec oportet ꝙ illud membrũ habeat oẽs cerebri operationes. Sicut enim aĩalia illa deficiunt in numero sensuum exteriorum, ita & deficiunt in numero interiorum, vnde nõ habent, nisi sensum cõe, debilem, & exiguã fantasiã.

De secunda causa somni, quæ est labor. Cap. XVII.

SEquitur secunda causa, quæ est labor, de qua dicit Philosophus. Amplius autem ex laboribus quibusdam accidit somnus. Nam labor colliquatiuum & cætera. Et intendi dicere, ꝙ labor pp duplicẽ calorẽ, s. qui est ex motu exercitij, & hoc, ꝙ exterior colligitur ab interiore, pp lassitudinem membrorum dissoluit, & colliquat nutrimentum extrinsecus, & eleuat ad caput. Et hoc non facit, nisi animal sit frigidę naturę; & in frigido tempore, sicut est in quibusdam animalibus, quæ in hieme absconduntur. De hoc etiam dicit Auicenna, ꝙ somnus est ex lassitudine, & propter hoc quia id quod vocatur spiritus dissoluitur, & cum debilitatus est refugit ad interiora, & sequũtur eum virtutes animales. Item Alphorabius dicit, quòd somnus ex fatigatione habet duas causas. Quarum vna est, quoniam calor naturalis, quando fuerit superfluus, & postea diminutus, per motum localem, & motum comprænhensionis sensibilis statim mouebit ipsum anima in profundum corporis, vt agat per illum in reliquias postremi nutrimenti, quia sic augmentabitur eius substantia, & acquirit loco eius quod dissolutum est ab eo. Causa secunda est, quia quando motus laboris semper sitit calorem naturalem, tunc calor remittetur & diminuetur, & generabitur propter hoc frigus, & trahitur ad suum principium, vt a se expellat complexionem accidentalem. Ex his colligitur, quòd sunt quatuor causæ, propter quas labor, & fatigatio sunt causa somni. Quarum primam tangit Aristoteles, scilicet quòd calor excitans ex motu, & attractus ab exterioribus ad interiora colliquatiuus est nutrimenti, & per actum nutrimenti inductiuus somni. Secundam autem tangit Auicenna, quòd labor dissoluit spiritum in organis sensibilibus, & motiuis, qui dissolutus, & debilitatus de facili vincitur a frigiditate descendente a cerebro, & refugit ad interiora. Tertiam, & quartam tãgit Alphorabihs, & tertia qdẽ est, ꝙ calor diminutus in exteriorib⁹ fugit ad interiora ad locũ nutrimẽti, vt ĩ nutrimẽto sicut in ma

teria multiplicetur, & recuperet deperditum in exterioribus. Quarta vero est, vt in proprio principio per calorem ibi inuentum confortetur, & expellat a se complexionem frigoris, quæ creata est ex dissolutione spirituum propter laborem.

Iterum de eodem. Cap. XVIII.

E Contrario autem videtur labor potius esse causa vigiliæ quàm somni, quia dicit Auicenna in libro suo cœli, & mũdi, quod ex motu generatur calor in exterioribus. At vero cum motu est omnis labor, ex quo sequitur, quòd ex labore generatur quoque calor. Calor autem in exterioribus, est causa vigiliæ. labor ergo potius causa vigiliȩ quam somni esse videtur. Preterea etiam dicit Auicenna, quòd ad illum locum maxime dirigit anima spirtum & calorem in quo plus occupatur in opere. At in exercitio laboris corporalis maxime occupatur anima in corpore in exterioribus organis sensus ac motus. Ad illa ergo maxime tunc dirigit spiritum, & calorem. At vero directio spiritus, & caloris ad exteriora membra, est vigiliȩ causa. Non ergo videtur labor causa somni esse, sed maxime vigiliȩ causa. Nos itaque dicimus, quòd labor, est causa somni per accidens, & modus causalitatis eius quadruplex est, vt superius ostensum est. Ad id autem quod obiicitur in contrarium. Respõdemus, quòd calor excitatus ex motu, est calor naturalis dissoluens subiectum organorum, & spiritus operantes in eis sensus ac motus. Per hunc itaque modum causa somni est, & non inquantum calor est. Porro anima in veritate dirigit spiritus ad id cui magis intendit in opere. Sed tamen quando tempus operis, & laboris excellit posse, tunc reuocantur ad interiora spiritus vt confortentur, quod per somnum efficitur.

De tertia causa, quæ est ægritudo. Cap. XIX.

POstea sequitur tertia causa, quæ est ægritudo, de qua dicit philosophus. Et ægritudines quidẽ istȩ hoc idem faciunt. i. somnum quæcunque a superfluitate humiditatis, & caliditatis sunt, sicut accidit febricitantibus, & litargicis. Sed contra hoc obiicitur sic, dicit Auicenna ꝙ dispositio mala quæ non permittit aĩam intus, sed euocat eam ad exteriora, causa est vigiliȩ, ergo videtur ꝙ infirmitas non sit causa somni. Et dicendum ꝙ non intelligitur de omni ȩgritudine, sed de illa sola in qua est calidum multum eleuans euaporationes, & humidum multum replens vias sensus & motus, sicut accidit in litargicis & in epylenticis. Epylẽtia vero prouenit ex subito motu proueniente ex superfluitate humoris & spũs multiplicis in cerebro, quæ postea descendendo venas tumefaciunt, vt dicit Philosophus in primo de somno & vigilia. Quæ tumefactȩ coartant porũ vbi respiratio fit, hoc est in vocatiuã arteriam, intantum ꝙ etiam suffocatur quoque. Ad id vero quod contra obicitur, dicendum quòd multȩ dispositiones male in diuersis ȩgritudinibus euocant animam ad vigiliam, maxime quæ calidȩ & siccȩ sunt.

De Quarta quæ est ætas prima. Cap. XX.

DEinde sequitur de quarta quæ est ætas prima, de qua dicit Philosophus. Amplius quidem prima ætas somnifera est. Pueri enim dormiunt violenter eo quòd nutrimentũ sursum feratur. omne hoc enim probatur ex hoc, quia pueris maiora sunt membra superiora inferioribus. In prouectis aũt ȩcontrario. Quod autem pueri dormiant, probatur ex hoc ꝙ frequẽter epylentici fiunt, & somnus est similis epylentiȩ, & epilẽtia quædam. Vnde epylentia frequenter fit in somno, & patientes in epylẽsia dormiendo frequẽter suffocantur, & vigilantes non. Et ideo pueris non dicuntur conferre vina, eo ꝙ ventosũ sit vinũ, & magis medo. Ob hanc eẽ. c&cãm, quia in pꝛima ætate magnus fluxus nutrimenti est ab inferioribus ad superiora. Nã dr̃ iacere embrio quinque mensibus in matricibus immobilis. ita ꝙ non vertit ceruicem sicut etiã in multũ embrio pp multũ fluxũ vini ad superiora grauatur caput & efficitur ĩmobile. At econtrario vr̃ ꝙ totũ nutrimentum in pueris nõ ferẽ sursũ nec ẽt maior pars. Dicit Aristote. in secundo de aĩa. Qđ augmẽtũ est in quãlibet partẽ corporis. Cum ergo augmẽtum nõ fit sine nutrimento, Nutrimentum est in quãlibet partẽ & nõ sursũ tãtũ. Itẽ in primo de generatione, & corruptione hr̃, ꝙ quȩlibet pars æqualiter augetur. ergo vr̃ ꝙ nutrimentũ feratur sursũ & deorsum ȩqualiter. Itẽ vasa deferentia nutrimentũ, quæ sunt venȩ diriguntur a corde vel hepate sursum vel deorsũ ȩqualiter, & nutrimentum fertur vasis illis. Ergo vr̃ ꝙ nutrimentum fiat ȩqualiter sursum, & deorsum. Prȩterea vr̃ ꝙ plus feratur deorsum. In omni enim nutrimento dominantur duo elementa, quæ sunt terra & aqua. & illa sunt ambo grauia, ergo plus nata sunt ferri deorsum. Et sic videtur quòd non causetur somnus ex hoc in prima ætate, quòd nutrimentũ omne feratur sursũ.

Adhuc de eodem. Cap. XXI.

SVper his ergo dicendum est, quòd prima ætas est causa sõni p accidens. f. qa in ipsa multũ nutrimẽtũ ferẽ ad supiora. Et ideo ponderosa habent capita. Cuius signum est, ꝙ frequenter declinant ea in prima ætate. Ad id quod contra obiicitur, dicendum, ꝙ augmentum principaliter, & secundum longitudinem in superioribus determinatum est. Quod autem dicit Philosophus, ꝙ æqualiter ad oẽm partem intelligimus, non ẽm dimensionem, sed quia quȩlibet pars ẽm speciẽ, & non ẽm materiam augetur. Cuius ratio supra plane assignata est. Ad aliud dicendum eodem modo, ꝙ præcipue in pueris nutrimentum fertur sursum per quatuor causas. Quarũ vna est efficiens, quia, f. calidum in eis magis feruens est, & calidum tendit sursũ. Scđa est raritas corporis, minus prohibens euaporationes ad superiora loca. Tertia est dispositio nutrimenti, quia pp tenuitatẽ organorũ interiorũ non sustinent nutrimentũ forte, quod est calidum, & siccum, sed oportet nutrimentũ accipere liquidum, & fluidũ. Et cum in illo abundet natura aquæ, quæ vaporalis est multum, istud nutrimẽtum multos vapores exhalat ad superiora loca. Et hȩc est etiam causa, quare in pueris facilius inducit epilensia, qñ dantur eis multum vaporantia, sicut vinum, & medo, & huiusmodi. Quarta causa est intentio naturæ, quæ intendit augmentum. & iccirco plus ponit in longitudinẽ ad superiora loca. Ad aliud dicendum est, quòd licet venȩ dirigãtur in omne corpus a loco digestionis. tñ pp prædictas causas dirigitur nutrimentum in prima ætate plus ad superiora loca. Ad aliud dicẽdũ, ꝙ licet duo grauia elemẽta dñantur in nutrimẽto, tamen propter vim caloris agentis eleuantur ad superiora loca plusquàm inferiora.

Item obiectio contra prædictam causam. Cap. XXII.

ADhuc autem videri potest alicui forte, ꝙ ex prædicta causa magis q̃ somnus causetur vigilia. Nutrimentum enim illud eleuatur fortissimo calore ætatis primȩ. vnde patet ꝙ calefactum eleuaẽ & calefacit partes superiores. At vero superiorũ partium calefactio, est causa vigiliȩ. Igitur eleuatio nutrimẽti ad loca superiora potius erit vigiliȩ q̃ somni causa. Amplius in iuuenibus maior est calor q̃ in pueris. Quod ex hoc pbatur, quia multiplicata propria materia sua in subiecto calor multiplicatur. vnde & fortiores cibos digerunt q̃ in prima ætate existentes. Ex hoc itaque vr̃, ꝙ iuuenes frequentius deberent alimẽtum appetere, plusq; de illo sumere q̃ in prima ætate existentes. Cumq; alimentum sit somni causa, vr̃ ætas secunda magis esse somnifera q̃ prima. Preterea dicit Aristo. in lib. de som. & vigi. ꝙ melancolici edaces sunt, quemadmodum nihil habẽtia iucundũ afficiunẽ eis corpora. & inde dicit, ꝙ parũ dormiũt melancolici. Itaque multitudo nutrimenti non vr̃ causa somni. Nos dicimus, ꝙ licet nutrimentũ calidum primo eleuetur, tñ in capite infrigidatur, & illic frigiditas attingit locũ, per quem in omni organo descendere debet animalis spiritus. Ideoq; sic efficitur somnus. Et licet maior calor sit in iuuenibus, non tamẽ adeo feruet, sicut in pueris, quia plus de alieno suppositum est in illis. & etiam iuuenum corpora magis sunt spissa euaporationi resistentia. sed nec illorum cibi adeo sunt vaporatiui sicut infantiles cibi. Porro melancolici reuera edaces sunt eo ꝙ ad cibum se habent in principio sicut in fine, & econuerso. Propter modicum enim calidum non multum delectantur in cibo. & ideo non satisfit per cibum eorũ desiderio, sed remanet in fine sicut in principio. Ac in calido non est sic: qm̃ ille multũ delectatur in cibo, & accipiendo satisfacit desiderio suo, cessatq; appetitus. Licet autem multum cibum accipiat melancolicus. tñ quia frigidus est locus intus, non fit euaporatio multa a cibo. Ideoq; non multum accidit ei somnus. Sic autem in prima ætate non est, vt ex prædictis manifestum est.

De Quinta causa, quæ est caloris subtractio. Cap. XXIII.

DE quinta causa somni dicunt Philosophi, ꝙ ipsa est caloris subtractio, quia somnus causatur ex frigido grauante organa sensibilia. At econtra vr̃ esse quod dicit Aristo. melancolicos nõ esse somni amatores. infrigidatus est enim intus locus. Ideoque non fit in eis multitudo euaporationis. Et huius rei reddit causam dicens. Nigra enim colera est naturaliter frigida sicut & nutrimentum locũ frigidum facit, aliasque particulas vbicunque existit potestatis huius superfluitas. Ex hoc accipitur, ꝙ caloris subtractio potius ad vigiliam q̃ ad sõnum operatur. Nos autem de hac quinta causa dicimus, ꝙ ipsa est subtractio caloris in membris exterioribus. Id aũt quod de melancolicis obiicitur, dictũ est de diminutione caloris in interioribus circa locum digestionis, vbi prima somni causa esse cognoscitur.

De sexta causa, quæ est studij attentio. Cap. XXIIII.

SExtã quoq; cãm adiiciunt somni. f. circa aliqd attentionẽ studij. Verũ cũ studiũ multiplicet spũs, & calorẽ in loco cerebri. & ob hoc impedit eius frigiditatẽ actualẽ dominari, vr̃ magis esse causa vigiliȩ q̃ somni. Nos autẽ ad hoc dicimus, ꝙ studium aut deuotio & hmõi attentiones sunt causȩ somni modis duobus. Vnus est, quia spiritus in cerebro calorem multipli-

tiplicat,qui.f.calor euaporationem nutrimēti loco digestionis ad se trahit,q̄ cerebri frigiditas vincit,& somnum inducit. Sicque calor capitis somnum causat per accidens. Alius modus ꝙ anima in interioribus occupata,circa vsum rationis & affectus exteriora membra relinquit, secumq; sensibilem spūm & calorem trahit.Quo facto de facili membra exteriora grauantur & accidit somnus.hinc ēt accidit,ꝙ aliqui audiētes subtilia & deuota,frequenter somno deprimuntur.In dissolutionibus aūt & nugis existentes vigilant,qm̄ in eis anima tota in sensus expādit.Hæc de quatuor causis somni assignatis ab Aristotele,& ēt de aliis duabus quas cōmentatores adijciūt ad pręsens sufficiāt.

De septima causa secundum Auicennam. Cap. XXV.

Videtur aūt ēt Auicenna septimam causam vel octauā in li. suo de anima inducere dicens quòd cura & pauor inducūt somnum qnq;. Sed ēt vr̄ contrarietas esse in dictis eiusdē Auicennæ,quia primo dicit quòd pauor est causa somni,& postea, quòd est causa vigiliæ. Nos autem ad hoc dicimus quòd cura & pauor reducuntur ad attentionem, quia cura somnum causat sicut & studium. Pauor autem hoc quòd retrahit sanguinē & calorem ac spiritus ad interiora somnum inducit & esse faciei pallorem. Nec est contrarietas inter dicta Auicennæ, quia nihil prohibet,idem diuersis modis causam oppositorum esse. vnde pauor quidem somnum causat eo modo quo dictum est, sed vigiliam causat duobus modis.Quorum vnus est quia spūs & sanguis fugiens ad interiora calefiunt calore cordis,& multiplicantur.Et icciro tunc regrediuntur ad exteriora, & sic causant vigiliā & aīositatē. Secundus est quia aīa non inueniens mtū aliqđ in intrinseco,reuocatur ad sensus,& causat vigiliā.

De his qui dormiendo faciunt opera vigiliæ. Cap. XXVI.

Quia vero dicit Aristo.ꝙ mouentur quidam dormientes, multaq; faciunt quæ vigilantium sunt. Quęri pōt vtrum aliquod animal simul dormiat & vigilet.Cū enim somnus sit quies ab operibus exterioribus,illi qui faciunt opera exteriora non videntur dormire. Similiter nec videntur vigilare, qm̄ (vt dicit philosophus) si partim ſm aliquos sensus inesset vigilia & ſm aliquos nō,dormiendo sentiret aīal,quod est impossibile. Præterea dicit philosophus ꝙ impossibile est animal dormiens qualicunq; sensu sentire. At vero ſm aliquē sensum inesse necesse est actum vigiliæ. At econtrario vr̄ quòd talibus magis insit vigilia q̄ somnus. Opera quippe vigiliæ in talibus manifestè probantur, per hoc quòd localiter mouentur.Cuius aūt effectus manifestior est,illius causa magis inest.Nos aūt dicimus quòd ad hoc vt aliquis opera vigiliæ faciat in somnis exigūtur duo. Vnum est alicuius in vigilia præcepti fortissima impressio,qđ fortasse faciendū est in futuro.Aliud est illorum sensuum,qui sensibile suū a longe comprehendunt, maximeq; visus & auditus solutio.Sed duplex est calor soluens sensus,naturalis.f.& accidentalis.Naturalis ēt duplex est.Vnus ꝓcedit a loco digestionis ad organa sensuū,& ille qnq; multū dominatur in interioribus & extremitatibus manuum ac pedū,& tn̄ non soluit sensus. Alius a corde & loco digestionis ad caput procedit,licet formam & impressionem virtutis animalis quæ in capite est accipit. Ideoq; descendens ab anteriori & posteriori capitis sensus soluit, & causat vigiliā. Accidentalis quoq; duplex est, vnus est qui ꝓcedit a loco digestionis & calefacit totū corpus,vel aliquā partē ipsius,vel præcipue partes motiuas, vt extrema manuum ac pedum,q̄ præcipue calent in somnis, & ille nō soluit sensus. Alius est qui cum colerico sanguine ad caput eleuatur,& ille descendendo per organa virtutis animalis soluit aliquos sensus,& maxime illos quorum organa magis extrinseca sunt in corpore sicut est visus,& auditus, soluit ēt virtutem motiuam ad motum processiuum. Nullus itaq; calor sensus dissoluit nisi qui a capite descendit. Sicut enim semen non accipit virtutis impressionem informatiuæ nisi in testiculis,ita calor & spiritus non accipiunt impressionem virtutis animalis nisi a capite in quo sunt organa virtutis animalis. Ideoq; talis solutio non contingit nisi in his qui dispositi sunt ad frenesim, & huiusmodi ægritudines. In quibus calidus & colericus sanguis multum eleuatur ad caput.

Adhuc de eodem Cap. XXVII.

Itaq; duo sunt causatiua rei prædictæ.f fantasma impressum & solutio sensus a calore accidentali. Fantasma siquidem impressum qnq; mouet linguā ad loquendū & qnq; os ad gustandū,sicut accidit in quibusdam dormiendo loquentibus, & in quibusdā pueris q mămas sugere vn̄r in somno. Tales itaq; simpliciter dormiunt,qa somnus eorū creatur ab illo quod est simpliciter causa somni,hoc est a frigiditate humidi descendētis a cerebro, & immobilitatis organum tactus. Vigilant aūt ſm quid,quia vigilia eorum causatur ab eo,quod secundum qđ est causa vigiliæ,hoc est a fantasmate fortissime mouente,vel a calido accidentali quosdam sensus soluente.Quod autem obiectum est,cuius effectus manifestior est, eius causa magis inest. hoc falsum est. Manifestius enim est,quod secundum exteriores sensus est, scilicet visum & auditum & tamen magis inest, quòd secundum exteriores inest scilicet gustum & tactum. Et secundum istos inest somnus in eis qui opera vigiliæ faciunt in somnis, videlicet somnus inest secundum organū tactus, & vigilia secundum organa sensuum a longe sentientiū. Licet enim organo tactus immobilitato simpliciter, necesse sit aliorum sensuum organa simpliciter immobilitari, vt supra dictum est. Nihil tamen prohibet aliquem illorum, vt aliquos per accidens solui & secundum quid. Et hoc intendit philosophus, cū dicit ꝙ opera vigilantiū in dormientibus non fiunt sine fatasmate & sensu quodam. i. sensu soluto per accidens, & non per se.

Cur expergefacti non meminerint operum quæ fecerunt in somno. Cap. XXVIII.

Potest quæri, cur expergefacti non memorantur operum vigiliæ, quæ faciunt in somnis, & bene memorantur aliorum somniorum. Videtur enim quòd magis deberent memorari operum vigiliæ, quia fortius memorantur, quæ fortius imprimuntur. Sed fortius imprimuntur illa quæ imprimuntur sensibus solutis, quam ea quę sensibus non solutis, ergo potius debent memorari ea. Quod dicit Arist.f. ꝙ somnium memoranť expergefacti. Vigilum vero actus non memorantur. Dicendum ꝙ hoc contingit ideo, quia somnus inest simpliciter, & vigilia ſm quid. Et ideo quod imprimitur in somno imprimitur in virtute interiori, quæ est fantasia, & imprimitur simpliciter ideo simpliciter reseruatur in memoria. Illud autem qđ imprimitur in vigilia talium, non imprimitur sensibus nisi per accidens solutis. Et ideo excluditur a fortiori motu interiori fantasticę virtutis. Iuxta hoc ēt quæritur, quia aliquis somnians obliuiscitur sui somnij, si statim post somnum moueatur vertēdo se ad aliud latus, vel extendendo corpus. Et dicendū, ꝙ huiusmodi somnia fiūt in fine somni quando somnus iam est excitabilis, sicut debilis impressionis motus, & propter hoc si subito sequať motus vigiliæ magnus, sicut extensio vel versio ad aliud latus, traduntur illa somnia obliuioni in eo quòd motus fortior superueniens excludit debiliorem in actibus suis.

Cur dormientes non recordantur, quæ fecerunt vigilando. Cap. XXIX.

Iuxta hoc iterum quæritur, quare dormientes non memorantur eorum quæ fecerunt in vigilia præcedenti, & bene memorantur in vigilia sequenti somniorum quæ habuerūt in somno præcedenti. Videtur enim quòd econtrario debeat esse. Nā in vigilia sunt motus exteriores, in somno motus interiores, ergo motus memoriæ, qui est interior minus impeditur in somno q̄ in vigilia. Iterum quæcunq; sunt ab extrinsecis causis, ita ꝙ vnum est a fortiori, alterum a debiliori. Id qđ est a debiliori, non potest impedire id qđ est a fortiori. Somnus autem & memoria sunt ab extrinsecis causis, ita ꝙ memoria est a fortiori, & somnus a debiliori. ergo somnus, non debet impedire memoriam. Item memoria videtur acceptio præaceptorū, & in sōno non recipiuntur nisi præaccepta, in vigilia vero præaccepta & præsentia, ergo motus memoriæ magis erit conueniens in somno q̄ in vigilia. Et dicendum quod hoc ideo est, quia memoria nullo modo potest agere in somnis nisi per accidens, vt supra habitum est, sed bene agit in vigilia. Ex supradictis enim patet, ꝙ memoria reuertitur in rem exteriorem prius acceptam a sensibus cum intentione præteriti temporis. Vnde quod est rei exterioris, oportet habere sensum simpliciter solutum, quod autē est præteriti, oportet accipere a sensu cōi, qui ēt immobilitatur secundum conuersionem ad sensus proprios. Ad primum ergo dicendū, ꝙ sunt quædam exteriora, quæ exiguntur ad motum interiorū, sicut motus sensus communis & proprij ad motum memoriæ. Et illa non opponuntur interioribus, nec impediunt ea, sed potius expediunt & causant. Similiter sunt quædam interiora, quę non sufficienter causant alia interiora, sicut motus fantasmatis non sufficienter causant memoriam. & cū illis non pōt esse interiora illa, sicut memoria cū somno. Ad aliud dicendū, ꝙ somnum inquantum intrinsecum, non impedit actū memorię, sed impeditur ideo quia ad actū suum exigitur actus sensus communis & proprij, qui immobiles sunt in somno. Ad aliud dicendum quòd fantasia in somnis præacceptum quidem est, sed nō est vt præacceptū, sed vt præsens, & nō causat memoriam quæ est præacceptorum vt præacceptorum.

De his quæ somnum excitabilem faciunt. Cap. XXX.

Expergiscuntur aūt sensus a somno cū facta fuerit digestio, & obtinuerit q̄ impacta fuerat caliditas in angustum multa, ab eo qđ circunstabat, discreti quoq; fuerīt corpulētior sanguis atq purissimus. Ex hoc accipiť, ꝙ duo faciunt somnum excitabilem. Vnū est cōplementū digestionis, & vincat caliditas impacta neruos sensibiles a circunstante frigido cerebri. Secundū est discretio

discretio sanguinis puri & crossi siue corpulenti, ita vt crossus cedat in nutrimentum inferiorum, tenuis aũt & subtilis ad nutrimentum superiorum ac præcipue capitis. Verum contra primam causam aliquis obijcere põt, ꝙ quanto calidum est in materia spissiori, tanto inuincibilius est. At in principio somni ante complementum digestionis calidũ eleuatum ad caput est in spissiori materia q̃ digestione completa, ergo inuincibilis est in principio. Sed qñ calidũ est inuincibilius, tunc excitabilior est somnus. Et ita vr̃ ꝙ excitabilior sit in principio ante digestionẽ quam in fine post digestionem. Similiter ẽt contra secundã obijci põt, ꝙ tenuis sanguis facile infrigidabilis est. Cum ergo frigiditas sit causa somni, vr̃ ꝙ tenuis sanguis magis operetur ad continuandũ somnum, q̃ ad eum excitandum. Præterea dicit Aristo. ꝙ omnino sunt somni amatores qui occultas hñt venas & vani magnaq; capita habentes. Videtur ergo a contrarijs, ꝙ ad excitabilitatem somni maxime venæ operentur, & paruitas capitis. Respondemus ad primum, ꝙ spissa materia non defacili distillat per venas, & propter hoc diu manens in capite infrigidatur, & causat somnum. Ad aliud vero potest dici, quòd humidum tenue descendit antequam infrigidetur frigiditate ipsum conuertente & inspissante per ablationem calidi.

De duplici causa somni excitatiua. Cap. XXXI.

SCiendum vero quòd duplex est causa somni excitatiua. s. per se, & p accidens, per se causa est cõplementũ digestionis, quia tunc segregatur tenuis & purus sanguis ab impuro & corpulẽto, & purus eleuatur sursum, impurus aũt descẽdit deorsum. Primo enim in principio digestionis calor est vehemens, & eleuat purum & impurum simul ad superiora. Et propter hæc crossa in vigilia fortificatur frigus cerebri expulso calido, & grauat sensus & facit somnũ. Sanguis aũt subtilis eleuatur in fine digestionis quando remittitur calidũ, & ille defacili descendit per venas a capite, quia non diu manet ibi, nec infrigidatur, & inducit secum calidum in neruos sensibiles, & causat vigiliam. Causa vero per accidens multiplex est. Est. n. causa dispositionis in subiecto, & hæc est duplex. s. subtilitas venarum quæ sunt in collo, quæ adeo strictæ sunt, quòd non põt per eas cito distillare humidũ infrigidatũ in cerebro, q̃ est causa somni Et huius oppositũ est amplitudo venarum colli, per quas distillat humidum infrigidatum in cerebro. Alia vero causa. s. non disponẽs in subiecto. est magnitudo quidem capitis vt in vanis & homululis. Magnum. n. caput cõtinet magnum cerebrum, cuius multa frigiditas diu vincit calidum cum nutrimento eleuatum. Per oppositum aũt paruitas capitis, propter paruum cerebrũ & siccum erit causa excitabilitatis facilis. Item cã per accidens est frigiditas circa locum digestionis, per quam nõ pñt eleuari vapores ad caput sicut est in melancolicis, vt præhabitum. Item causa per accideus est motus violentus, qui euocat animam ab interioribus ad exteriora. Et sic etiam causa per accideus est infirmitas quæ non permittit animam in interioribus quiescere. Item per accidens est causa nimium ieiunium propter quod aufertur materia euaporationis, quæ debet ferri ad caput & causare somnum, & sunt etiam quædam aliæ causæ huiusmodi per accidens.

De somnio. Cap. XXXII.

PRiscianus ad Cosdroe. In somno vero fantasma somniũ dicimus, vnde claret, quia sensitiuæ partis est somnium, sicut & somnus. Sensibilia nanq; per vnũquodq; sensum inficiũt & ab eis facta passio non solum opantibus sensibus inest arterijs, sed etiam transeuntibus iã & cessantibus, velut si quid motum fuerit ab altero cessante motore manet ipsum motũ, ita vt moueatur ab illo. Sic itaq; non solũ vigilãtiũ motus a sensibilib. facti remanent ẽt sensibus trãseũtibus, sed & cũ dormimus. Magis. n. nõ appent, eo ꝙ interdiu qdã expellant, & euanescãt intelligentia & sensibus operãtibus, sicut minor ignis a maiore, & paruæ passiones a magnis. Noctu vero pp silentiũ, & infirmitatem opandi s. percrescunt, & cõtinuæ fiunt, & sæpe quidẽ similes, sæpe vero in alias figuras, dissolutæ per subiectæ materiæ resolutionẽ. Ac per hoc nec post escam cõtinuo sicut nec in infantibus apparent somnia, qm̃ in humido perturbato nulla apparet vmbra vel ẽt vr̃ pturbata. Silente vero humido, pura apparent in dormiendo fantasmata. Et reliqui motus qui a sensibilibus accidunt. Itaq; & melancolicis, & febricitantibus & inebriatis visiones apparent turbatæ. Inflatione vero sedente, & sanguine discreto sensorum motus ex vno quoq; sensibiliũ cõsequentia & ordinata facit somnia, vr̃ aũt mirabile ꝙ eorũ quidem quæ in somnis fiunt fantasmatum, & resurgẽtes recordamur. Eorũ vero quæ vigilantes agimus, in somnis memoriam non habemus, huius est causa quia memoria fiunt eorũ quæ sentiuntur, aut fantasia videntur, neutrũ aũt somnijs accidit. Dormientes. n. non sentimus, & eorum quæ secundum veritatem aguntur nullum est fantasticum consequenter neq; somnium.

De septem quæstionibus Arist. circa somnium. Cap. XXXIII.

ACtor. De somnio circa Arist. nõnulla iã dicta sunt in li. 20. superius vbi agitur in cõi de aĩalib. Siquidẽ inter proprietates cões aĩalium agitur ẽt de somnis eorũ. In summa vero de somnio mouet Arist. 7. non negligendas qõnes. Prima siquidẽ qõ est quid sit somnium videlicet in esse. Secunda vero cur dormientes quidã somniãt, & quidã non. Tertia de latẽtibus somniis ex vi dormitionis. Quarta vtrũ in somno contingat præuidere futura. Quinta qualiter contingat futura præuidere p somniũ. Sexta vtrũ futura perspiciant ab homine solũ, vel causam habeant quorundam dæmonũ. Septima est, vtrũ somnia fiant a natura, vel ab euentu. Itaq; de istis oĩbus iuxta dictũ ordinem aliquantulum lautiori tractatu, videlicet obiectiones multas circa hæc incidentes atq; solutiones inserendo prosequimur.

Quod somnium fit a motu simulacrorum in dormientibus. Cap. XXXIIII.

ALbertus de somnio quid sit, dicit Arist. 2. de som. & vigil. ꝙ fantasma qđ est a motu simulachrorũ, cũ in dormiendo fuerit in eo quod dormit, hoc est somniũ, hic motus descendit a loco fantastico, & tangit sensum cõem, ac reuertitur ad fantasiam. Cũ. n. euaporatio fit a loco digestionis ad cerebrũ, sanguis subtilis eleuatur, ac descendit ad interius capitis aĩalis, cũ quo progreditur aĩalis spũs simulachra deferens a loco fantasiæ ad organũ sensus cõis. Quæ cũ mouẽt sensum cõem fit somnium, & vr̃ sentiri forma delata a fantasia ad cõem sensum. Cũ aũt ipse spũs deferens formas sit de natura humidi aerei, & feratur cũ humido & subtili sanguine quasi euaporabili. Dicit philosophus q; simulachrorum motus est in ipso sicut motus ramusculorũ salis in aqua calida liquefacti. Cum enim in aqua calida liquefit sal subtile, sursum eleuatur ex calido mouẽte & humido liquefaciẽte sicut ramusculus albus, & postea iterũ residet ex natura graui, q̃ est in terrestreitate salis, sic ergo formæ vel imagines descẽdẽte spũ & sanguine descẽdunt ad sensũ cõem ab imaginatione, ac reuertuntur iterũ ad cellã imaginationis tanq̃ ad locũ propriũ, in quo hñt cõmanere. Et qm̃ hmõi motus fit in sanguine subtili & spũ, propter hoc vnus motuũ frequenter insequitur aliũ, & infringit ipsum, sicut est videre in nubibus, quarum quædam similes hominibus & centauris, vt dicit philosophus, citoq; permutantur vna nube super alterã inundante. Si aũt quæratur, vtrum in vigilia fiat hmõi motus. Dicendum est, ꝙ ille motus qui fit in vigilia non est somniũ, qa substantiale est, qđ fiat in dormiendo, sed tm̃ simile est motui somnij.

De causis quibus fit huiusmodi motus. Cap. XXXV.

LIcet autẽ huiusmodi motus fiat multis de causis particularibus, tñ illę reducuntur ad quatuor principales, quę colligũt ex dictis philosophorum. Quarum vna est iuuentus. In pueris enim propter multas euaporationes magnus est fluxus nutrimẽti a capite ad organa sensus cõis & propriorũ. Et ideo cũ abstrahuntur sensus eorum ab actibus exterioribus, sicut in tenebris, & in loco solitario horribili, statim cũ sanguine spirituq; descendunt formæ ab imaginatiua ad sensum, Et vr̃ eis, ꝙ videãt vel audiant horribilia, vel ẽt percutiantur. Sed qñ sunt in lumine, vel cum hominibus a quibus præsumunt adiutoriũ, sensus cõis diffunditur super sensus proprios in exterioribus actibus, & ideo tunc non sentiunt motum simulachrorũ intrinsecus, eo ꝙ fortiores motus exteriores excludunt debiliores interiores. Secunda causa est complexio frigida & sicca, sicut melancolia dominans. Frigidum enim & siccum faciunt fortissimam intensionem simulachrorum interiorum, & debilissimam receptionem exteriorum. Et iccirco interiora efficiũtur fortius mouentia, & fortissimo motu descendunt ad sensum cõem, & vidẽtur esse sensata, & propter malitiam complexionis frequenter apparent horribilia. Et cum fortiores sunt in eis motus interiores exterioribus, interiores excludunt exteriores, & videtur eis ꝙ videant dęmones, & loquantur eis. Quod autẽ discontinuant locutiones, causa est, ꝙ frigidum & siccum difficulter mobile est. Et ideo nullus motuũ põt attingere ad debitũ finẽ, & hæc ẽt est causa deliramenti in sensibus, & insuper habẽt ruinã cõplexionis & dissolutionẽ, ppter q̃ corrũpuntur formę eis impresse, sicut corrnmpitur forma artis in ruinosis edificijs.

Adhuc de eodem. Cap. XXXVI.

TErtium est infirmitas, & præcipue calida & sicca, & calidum fortissime mouet, & siccum confortat simulachra cõtinuando ea, Et tunc simulacra descendunt ad organum sensus cõis, & mouent ipsum sicut sensitiua, sicut fit in eleuatione infirmorũ, in quibus materia infirmitatis rapitur ad caput. Quarta cã est fortissima radicatio & cogitatio circa aliquid, & p̃cipue qñ aliquis abstrahit se a sensibus exterioribus, & quærit locum sollicitudinis, quo minus aĩa ad interiora reuocetur, tũc. n. si fortis sunt imaginationis & debilis rõnis, incipiunt se mouere simulachra, eo ꝙ non impediatur nec sensibus nec a ra-

tione,

tione, & deſcendunt ad ſenſum cōem. Et frequēter vr̃ tunc homini, ꝙ videat & audiat hoc, qđ hic ferat quidē in mēte. Et his omnibus ſi illi ſimulacro circa qđ occupatur intrinſecus ſenſus cōis, aliud ēt modicū ſimile offeratur extrinſecus ad viſum vel auditum, ſtatim videbitur illud. vnde aſpicientes ad iuncturas linearum vel in pariete, vel in terra propter modicam ſimilitudinem cum beſtijs, putant eſſe beſtias vel aliquid hmōi circa qđ occupatur intrinſecus. hæc aūt diximus propter hoc qđ in diffinitione ponitur ſomnij cū in dormiendo fuerit. Dicit. n. Ariſt. ꝙ quibuſdam minorum ēt oīno perſpicientibus. i. vigilantibus ſi tenebrę ſint, apparent idola plura q̄ moueantur, ita vt frequēter timentes obuelantur, vnde pueri qn̄q; timentes propter apparentia ſimulacra clamant, melancolici quoq; propter interiora ſimulacra vn̄r ſibi homines ac beſtias videre cum quibus loquantur, & timent & fugiunt. Item in quibuſdā infirmis vr̃ accidere quòd videant beſtias ex modica iunctura linearū in pariete. Sicq; vr̃ ꝙ non tm̄ communem ſenſum moueant ſimulacra in ſomno, ſed ēt in vigilia. In vigilia quidē ſenſus communis mouet fantaſiam. Sed in ſomno accidit ecōuerſo. Nam propter deſcenſum nutrimenti deſcendit ſpiritus cum formis a loco fantaſiæ ad ſenſum communem, & propter virtutem apprehenſionis conuertitur ab organo ſenſus cōis ad imaginationē.

An Somnium paſſio ſit intellectus. Cap. XXXVII.

DIcit Ariſt. in 2. lib. de ſomno & vigilia, ꝙ de eo quod ſentimus & intelligimus, ſæpe ſic & in ſomnis propter fantaſmata videmus & intelligimus aliqua. Ex quo vr̃ ꝙ ēt ſōniando ab ipſis fantaſmatibus attrahitur intelligibilis cogitatio, ſicut in vigilando per ſenſus accipimus particulare, ac per intellectum abſtrahimus vniuerſale. Et ita vr̃ ꝙ ſomniū paſſio ſit intellectus. Hoc etiā probat Ariſt. per ea quę acciderunt circa homines. Dicit. n. ꝙ quidam viderūt hmōi ſomnia velut quę vn̄r ſm memoriæ perceptionē, diſponere quæ præponuntur. Et intendit dicere ꝙ aliquis in ſomno diſponit ſomnium ſuū per actū rationis ad īterpretationē, qđ percipitur in his qui ſomnia ſua in memoria retinent, ſicut dr̃ de ſomnio Herculis, cuius nullus interpretationem dicere valuit, & ipſe poſtmodum eius interpretationem ſomniauit. Nos ēt plerunq; ſomniamus, nos de ſublimibus diſputare, & intelligibilia inuenire, qđ ſolius intellectus eſt. Præterea ſomnium eſt illius ſm philoſophum in quo vltimo ſtant fantaſmata accepta per ſenſum. Ac vero vltimo ſtant in intellectu. Dicit enim Ariſt. ꝙ ſomnium eſt paſſio ſenſibilis vel intelligibilis, his enim ſolis eorum q̄ in nobis ſunt cognoſcimus. At (vt ipſemet dicit) non eſt paſſio ſenſibilis. At vero econtrario pōt obijci, ꝙ quicquid vr̃ ſub determinata qualitate & figura & colore, nō videtur viſione intellectuali. Itē dicit Algazel, ꝙ cauſa ſomnij ē motus fantaſticæ virtutis & eius inſtabilitatis. At vero fantaſtica virtus non eſt intellectus. Sōniū ergo non eſt intellectus paſſio. Alphorabius quoq; dicit, ꝙ ſomniū eſt motus imaginatiuæ. Et ſic ēt oēs philoſophi vn̄r dicere.

Huius quæſtionis ſolutio. Cap. XXXVIII.

VErum (vt ſuperius habitū eſt) a ſomno per accidens īmobilitat̃ intellectus, & ſi qn̄ inuenit̃ ſolutus in ſomno nō erit ordinata ſua conuerſio ad ea q̄ apparent in ſomnio, ſed erit fantaſijs admixtus iudicās de fantaſmatibus, vt de reb⁹. Ideo errat frequentiſſime: vnde alicui vr̃ ꝙ diſputet in ſomnis, eiq; vn̄r argumenta fortiora, & qn̄ vigilans examinat ea, inuenit ſophiſtica & debilia. Similiter ēt eſt de verſibus noſtris factis in ſomno ꝙ nihil valere percipiuntur examinati vigilando, quòd aūt qn̄que vera intelligunt̃ in ſomnis, accidit ex quibuſdam alijs cauſis determinatis. Itaq; licet actus intellectus qn̄q; ſoluat̃ in ſomno, tn̄ eſſentia ſomnij eſt in formis imaginabilibus & fantaſticis ſpeciebus, quibus ſe tūc immiſcet intellectus. vnde ſomniū non eſt niſi per accidēs intellectus, per ſe vero fantaſia vel ſenſus. Nam & cætera animalia ab hominibus inueniuntur ſomniare. Cum aūt dicit Ariſt. ꝙ ſomniū eſt paſſio ſenſibilis, intelligit ſenſibile ſecundum actum interiorem, qui non immobilitatur in ſomnis. Cum vero dicit, ꝙ ſomniū nō eſt paſſio ſenſus, intelligit ſenſū ſm actū exteriorē, q vtiq; in ſomno īmobilitat̃.

Qualiter ſomnium ſit motus fantaſticæ virtutis. Cap. XXXIX.

AT vero contra id qđ dicunt philoſophi ſomniū eſſe motū virtutis fantaſticæ pōt obijci, ꝙ ille qui ſomniat vtiq; ſomniat ſe videre & audire. At vero videre & audire non eſt imaginatiuæ. Igitur ſomniū non vr̃ eſſe imaginationis propriū. Verū (ſicut dicit philoſophus) ēt in vigilia motus ſenſibiliū eſt a ſenſu in imaginatione, ita ꝙ principium eſt a ſenſu, & finis in imaginatione. In ſomnio autem eſt motus præacceptorum ſenſibilium ab imaginatione ad ſenſum, ita quòd principium eſt ab imaginatione, & finis ad ſenſum, & ſic imaginationis eſt ſomnium, vt a quo eſt motus eius principiū. Quod aūt aliquis ſomniat ſe videre & audire, hoc accidit non ex principio motus ſōnij, ſed ex fine. Si aūt adhuc obijcitur, quòd licet ſenſus in ſomnis immobilitetur ſm actus exteriores, non tamen ſecundum interiores, & ita vr̃ ſomnium eſſe motus ſm actū interiorē, & non motus fantaſiæ. Rn̄deo quod reuera ſunt actus interiores ſenſuum, ſm qđ reducūtur ad communem ſenſum. Et ſm illud quātū ad finē ſui motus eſt ſomnium. Sunt & actus ſenſuum propriorum in ſe ſm organa, & ſm illos nō ſemper eſt propriū ſomniū, quia qn̄q; deſunt organa, ſicut in cæcis ac ſurdis.

Qualiter ſomnij motus ſit vt motus vertiginis. Cap. XL.

QVia vero ſomniū eſt paſſio fantaſiæ ac ſenſus communis ſm relationem, quam habet ad ſenſus proprios, & ſomnij motus a fantaſia incipit, ac terminatur ad ſenſum. Ideo dicit Ariſtot. ꝙ ſomnij motus eſt ſicut motus vertiginis, quæ componitur ex pulſu & tractu. Senſibilia quippe primo ꝓcedunt a cōi ſenſu ad imaginationem, qui motus eſt, quaſi pulſus, & poſtea redeunt ab imaginatione ad ſenſum communem, qui motus eſt ſicut tractus. Dicit. n. Ariſt. ꝙ recedenti ſenſibili extrinſecus, in cella commanent ſimulacra, & redeūt in ſomno ad organū ſenſus cōis. Porro ſenſus cōis ea refert ad ſenſata propria, ſicut etiam facit in vigilia. Ideoq; videtur homini ꝙ videat & audiat, cæteriſq; ſenſibus agat. Senſus itaq; communis ea refert ad ſenſata propria, & ſm conuerſionem ad interius non immobilitat̃ in ſomnis, eſtq; ſomnium cognitio illius actualis. Somnium quippe eſt paſſio in actu cognoſcentis, & ſenſus cōis ſm conuerſionem ad interius immutatur a ſenſibilium ſimulacris. Illaq; accipit vt ſenſibilia cōia, & propria, & per accidens & componit ac diuidit ea, & iudicat intentiones ex ipſis reſultantes. Dicunt aūt quidā, quòd proprij ſenſus immobiles quidē ſunt in ſomno ſm actū exteriores, ſed a quodam interiori calore ſoluunt̃ interius. Nos vero ſm Aui. & Algazelē dicimus, quòd ſomnij motus ſiſtit ad organū cōis ſenſus. Et ille quidē in ſomnis immobilitatur per accidens ſecundum conuerſionē ad actū exteriorē. Non enim immobilitatur per ſe, ſed non influit virtutē ſenſus ſpiritumq; ſenſibilem organis ſenſuum propriorū, quia immobilitata ſunt ex ſomni frigiditate. vnde adhuc per ſe manet in actu cōis ſenſus ſecundū conuerſionem ad interius. Itaq; motus ſomni non eſt niſi ad organū cōis ſenſus, & ideo non immobilitatur per ſe, ſed organa ſenſuū propriorum immobilitantur intrinſecus, & extrinſecus.

Quod ſomnium ſit paſſio ſenſus communis. Cap. XLI.

SI ergo quæratur vtrū ſomniū ſit paſſio ſenſus cōis vel proprij. Dicimus, quòd cōis, qui. ſ. accipit proprium ſenſatum in ſenſato cōi per ſe, & in proprio per accidens, & de omnibus iudicat. Et in ſomno quidē per ſe non eſt niſi fantaſticum, vt ſenſibile in cōi ſenſu acceptum. vnde iuxta philoſophum ꝙ in ſomno videt homo quaſi ſentiat per qnq; ſenſus, licet ibi nullū ſenſibile ſit intrinſecum. Hoc accidit per contrariū ei qui eſt in vigilia, motū. In vigilia ſiquidē extrinſeca mouent ſenſus, & ſenſus cōis mouet imaginationem. At in ſomno reuertitur ac mouet ſenſum cōem, ſenſuſq; cōis mouet particularē, & ſic accidit quòd homo apprehendit ſenſibilia, licet nō ſint extrinſeca, quia. ſ. intentiones eorum ſunt in inſtrumentis ſenſuum. Itaq; fantaſma quidem eſt de ſomnij eſſentia, non tn̄ vt fantaſma, ſed vt ſenſibile. Licet. n. ſpecies ſomnii re non pn̄te ſit, eſt tn̄ vt rei pn̄tis, maximeq; qn̄ tāta eſt virtus ſomnii, ꝙ ſomnians ſe ſōniare non percipit, ſed intentionem ſuper ſimulacrū tanquā ſuper rem cōuertit. In illis aūt qui percipiunt ſe ſomniare, adhuc eſt ſimulachrum vt ſenſibile, licet percipiatur deceptio virtute intellectus & cognitiuæ potentiæ. Vt enim dicit philoſophus, ſpecies quę eſt in organo ſenſus eſt ſenſibilis, ſiue veniat ab extrinſecus ſiue ab intrinſecus.

De ſpeciebus ſenſibilium, quæ apparent in ſomnijs. Cap. XLII.

SI vero quæratur vtrū ſpecies illæ quæ ſunt eſſentiales ſomnio, ſint aliquid rei a qua abſtrahunt, dicimus, quòd nihil eſt rei ſomniatæ niſi ſimilitudo illius. Nam reuera quædam ſpecies ſenſibiles generātur in organis ſenſuum. Ideoq; dicit Ariſt. quòd ſenſus in actu eſt ſpecies ſenſibiliū. hæc tn̄ ſpēs nihil eſt de eſſe materiali, & naturali rei ſenſibilis, ſed ſimilitudo illius ab illa generata, & in illam ita ducunt per ſimilitudinem quā habet cū re ſenſata. Similiter & intellectus nihil rei accipit in rei veritate, ſed ſpeciē abſtractam a re, quæ eſt intentio & quidditas rei ſm rationē, licet non ſm eſſe. Itaq; ſpēs coloris in oculo non habet eſſe coloris, ſed intentionem & imaginē, per quas efficitur principium cognitionis ſenſibilis, ſic ēt dicendū eſt de ſomniis. Porro ſi quæratur, vtrū hmōi ſpēs abeuntibus ſenſibilibus reſeruentur in organis. Dicimus quòd rerum ſimulacra nō reſeruantur in organis ſenſuum, ſed in organo imaginationis. Et in ſomno fluunt ad organum ſenſus cōis, illeq; ſuper ea conuertitur, ſm quòd ſunt a ſenſibilibus proprijs. Vnde vr̃ audire qn̄ conuertitur ſuper ſenſibile auditus, & ſimiliter videre quādo conuertitur ſuper ſenſibile viſus, & ita de cæteris ſenſibus. Quod ideo fit quia in ſomnio fantaſma vt ſenſibile agit. Hic ait

Ariſt.

Ariſt. in li. de ſomno & vigilia quòd abeuntibus ſenſibilibus in cella remanent ſimulacra. Vocat aũt Ariſt. ꝓfundũ ſenſuũ cõis ſenſus organũ. Et probat ꝙ ſenſibilia ab ipſo fantaſtico ad organũ ſenſus cõis refluentia poſſunt manere in ipſa re nõ præſente, quia poſt impreſſionẽ aliq̃diu manent in organorũ ſupficie.

De ſecunda quæſtione Ariſt. circa ſomnium. Cap. XLIII.

DE ſecunda qõne. ſ. ꝓpter q̃ cauſam quidã dormiẽtes ſomniant & q̃dam non, tangit Ariſt. tria. Primũ videlicet cur quidã per totã vitã ſomniauerunt. Secundũ cur in iuuẽtute quidã nunq̃ ſomniauerũt, & ꝓuecti ſomniare incipiũt. Tertiũ eſt cur ſomnia plus in fine dormitionis q̃ in principio fiũt. De primis. n. dicit. Iã vero quibuſdã accidit, vt nullũ ſomnium viderint in vita ſua. Rarũ quidẽ eſt hmõi, accidit tñ. De ſecundis aũt dicit. Aliquibus aũt & ꝓuectis multũ ætate accidit ſomniũ, cũ primum nullũ ſomniũ viderint. De tertiis vero dicit. Sedato & diſcreto ſanguine in habentibus ſanguinẽ conſeruatorum ſimulacrorum motus ab imo quoq; ſenſuum valida facit vtiq; ſomnia. Sedatio & diſcretio ſanguinis fit in fine dormitionis, qñ completa eſt digeſtio. Itẽ dicit Alphorabius & Auicenna contra primum, quia in omnibus aĩalibus ſanguinẽ habentibus ſanguis purus diſtribuitur membris ſuperioribus, & impurus inferioribus, & hoc in fine digeſtionis. Si ergo cũ ſanguine ſubtili fantaſmata deſcẽdunt in ſenſum cõem & ſomnia faciunt, vt dicit philoſophus. Oĩs homo & oẽ aĩal ſanguinẽ habens dẽt ſomniare. Præterea philoſophus cauſam aſſignat, cur quidã nunquam ſomniant, dicens ꝙ in talibus eſt per totũ ſomnũ multa euaporatio ſpiſſi ſanguinis ad cerebrum. Et ſunt hæc verba ſua. Quibuſcunq; exiſtit hæc natura, vt multũ aſcendat euaporatio ad ſuperiorẽ locũ, & iterũ deorſum lata faciat multitudinẽ motus, conſequenter iſtis nullum apparet fantaſma. Sed contra hoc vr̃ eſſe, ꝙ euaporatio cauſa eſt dormitionis. Et cum conſequenter continue eleuetur euaporatio in illis, ſomnus eorum nunquã vr̃ eſſe excitabilis. Et ſi excitabilis eſt, tunc oportebit diminui euaporationẽ, & tũc pñt deſcendere fantaſmata & facere ſomnia. Itẽ vr̃ ꝙ talis magis debeat ſomniare q̃ alij. Fortis. n. euaporatio contingit a calido multũ agente, & ab humido multũ eleuabili. Sed calidũ (vt dicit Auicenna) multum mouet fantaſmata, & humidum eſt ſubiectũ fantaſmatum deſcendentiũ. Igitur vr̃ ꝙ tales continue debeãt ſomniare, &c.

Huius Quæſtionis ſolutio & de his qui nunquam ſomniant. Cap. XLIIII.

VErum quidã nunquam ſomniant per totã vitã, vt dicunt philoſophi. Et huius cauſa eſt duplex, vna eſt ex parte corporis, quam tangit philoſophus, ꝙ. ſ. non dormitant poſt. i. poſt completam digeſtionem cibi, & tales ſunt illi in quibus eſt calor magnus circa locũ digeſtionis, permanens tota vita. Qui. ſ. calor eleuat euaporationes ſpiſſas & croſſas ad caput, quæ deſcendunt infrigidatæ, & iterum eleuantur a calore. Cunq; calor ille nõ reuertatur nec remittatur circa locũ digeſtionis, niſi qñ expanditur in vigilia ad exterius, in talibus ſemper profundus eſt ſomnus, nec ſomnio aptus. Alia vero cauſa eſt ex parte animæ. ſ. debilitas virtutis imaginatiuæ, quæ formare non põt imagines fortiter mouentes. Ad id aũt quod contra hoc obijcitur, Dicendũ eſt ꝙ in talibus eſt calor vehemens valde, & ideo ſtatim qñ ſanguis accidit aliquo modo ad ſubtiliationem, incipit ꝓdominari calor frigiditati cerebri, & ſoluit ſenſus a vigilia. Et ideo tales euigilant antequam incipiant ſomniare completa digeſtione. Cæterum euaporatio non eſt ita continua ſpiſſa, quin in fine incipiat ſubtiliari & ſeparari ſanguis purus ab impuro, & ſic fit ſomnus eorũ excitabilis: ſed quia calor fortis eſt, ſtatim ſoluuntur ſenſus a vigilia, & ideo euigilant antequam ſomniare incipiant. Porro ſpiſſa fit euaporatio propter multũ calidũ. fortis. n. calor eleuat croſſum & ſubtile ſimul. Et propter illam euaporationis turbationem ſpiritus aĩalis turbatur in capite, ita vt non poſſint in eo formæ apparere. formæ enim non apparent niſi in ſpiritu claro & puro.

De illis qui iam ætate prouecti ſomniare incipiunt. Cap. XLV.

COntra ſecundum quod dicit Ariſt. videlicet ꝙ aliquibus prouectis ętatæ ſomnium accidit, cũ prius nullum ſomniũ viderint, obiici poteſt quod idem Ariſtot. dicit in. 6. phiſicorum, quòd. ſ. infantes addiſcere non poſſunt, neque iudicant ſenſibus ſimiliter presbyteris. i. ſenioribus, multa enim turbatio circa hoc & motus. Et intendit ꝙ propter fluxibilitatem complexionis ac nutrimenti in pueris aĩa circa idem non infigitur, ſed circa multa vagatur. Cum ergo motus fantaſmatum plurimus ſit cauſa ſomni, maxime debent ſomniare minores ac pueri. Pręterea ſm Ariſt. ſomnij motus eſt ſicut motus vertiginis in humido, in quo multæ apparẽt figuræ ex multis motibus. Cũ ergo compexio puerorum maxime humida ſit, & ad diuerſitatẽ figurarum mobilis, videtur quòd pueri debeant ſomniare plus ſenibus & prouectis. Nos aũt dicimus, ꝙ quidam in iuuentutę non ſomniant, & prouecti iam ætate ſomniant, hoc contingit ob cauſam ſuperius iam expoſitam. In iuuenibus eſt calor magnus eleuans purum & impurum ſimul ad caput. Ideoq; confortat ſomnum, & impedit ſomniũ. In prouectis autem calor remittitur, & ideo non eleuat niſi purum, qđ facile eſt leuare. Vnde cum in puro bene reſultẽt formę, tunc incipiunt ſomniare. Ad obiectũ vero in contrariũ dicimus, ꝙ in pueris vtiq; multũ eſt humidũ & fluxibile. Sed quia calor interior in dormitione confortatur, humidum illud cum impuro ad caput eleuato commiſcetur. Illaque impuritas impedit formarum reſultationem. & iccirco non ſomniant.

Quæ fantaſmata faciunt ſomnium. Cap. XLVI.

CIrca tertium qđ dicit philoſophus, ꝙ. ſ. in fine dormitionis plus fiunt ſomnia q̃ in principio, quia ſedato ac diſcreto ſanguine conſeruato, ſimulacrorum motus ab vnoquoq; ſenſuum ſomnia facit valida. Quæri poteſt, quæ fantaſmata deſcendunt a fantaſia ad ſenſum cõem, vt faciant ſomnia. Aut ea quę manifeſtius ſunt in ipſa, & fortius impreſſa ſunt. Aut ea q̃ magis latent, & debilius impreſſa ſunt. Aut ea quibus nuper in vigilia fuit meditatio & cognitio. Non enim pluribus modis vr̃ poſſe contingere fantaſma. Si dicatur primo modo, tunc ſomnium erit ſemper de omnibus fantaſmatibus & ſenſatis. & talia ſunt multa & infinita, & non determinata, & non ordinata ad vnam ſcientiam, vñ ſm hoc videbitur omne ſomnium eſſe de infinitis inordinatis & indeterminatis, qđ falsũ docet eſſe experientia. Sed tñ vr̃ ꝙ omnia deſcendant. Quæcunq; enim ęqualẽ habent inclinationẽ ad ſenſum cõem æqualia ſunt ad ipſum. Sed omnia fantaſmata æqualẽ habent inclinationem ad ſenſum cõem, ergo æqualis erunt deſcenſus ad ipſum. Prima patet de ſe. Secunda vero probatur ex hoc, ꝙ omnia fantaſmata accipiuntur a ſenſu. Si autem dicatur ꝙ ea deſcendunt, quæ fortius impreſſa ſunt, propter rationem ſuperius habitam. ſ. quia fortiores motus debiliores excludunt. Et ideo cũ fantaſma fortius impreſſum moueat, ipſumq; fortius excludat debilius impreſſum a motu ſomnij, ecõtra ſic poteſt obijci. Si fantaſma tm̃ fortius impreſſum fortius apparet in ſomno, cũ nõ imprimatᷣ fortiꝰ niſi per maiorem attentionem circa illud, nec occurrit ſomniũ niſi circa illa q̃ maiorẽ habent attentionẽ in vigilia, qđ falſum eſt manifeſte. Porro ſi dicatur, ꝙ illa magis apparent, quæ magis latent ac debiliꝰ impreſſa ſunt cõtra hoc eſt aperte, ꝙ latẽtia debiliſq; impreſſio potius ſunt, cauſa nõ apparẽtiæ q̃ apparentiæ. Præterea dicit Auic ꝙ magis ſomniat homo de his circa q̃ ſollicitus & attentus eſt magis. Sollicitudo aũt & attentio cauſæ ſunt maioris impreſſionis. Non ergo apparent ea quæ debilius impreſſa ſunt. Si aũt dicatᷣ, ꝙ in ſomnio apparent ea de quibus in vigilia pręceſſit cogitatio vel locutio, ſicut dicere vr̃ Ariſt. in 2. de ſom. 2. & vig. ꝙ ea frequenter apparẽt in ſomnijs quorũ cauſa præceſſit in vigilia. Experimentũ eſſe vr̃ econtra. Multi nanq; ſomniant ea quæ nunq̃ viderunt vel audierũt, vñ q̃a taliũ cã nõ ꝑceſſit in vigilia, patet, ꝙ hoc nõ eſt apparitionis ſomnialis cã.

Solutio prædictæ quæſtionis, Cap. XLVII.

NOs aũt dicimus ꝙ in fine dormitionis frequẽtius apparẽt ſomnia ex cauſa itidem ſuperius dicta, quia. ſ. calor digeſtiuus confortatur in principio, & inuenit cibum ꝑmixtum purũ cum impuro. Ideoq; turbatam euaporationem ſic eleuat ad caput, in qua non bene reſultant imagines. At in fine cum impurior ſanguis reſidet deorſum, & ſubtilis tñ eleuatur ſurſum, tũc purificatur ſpiritus animalis, & incipiũt reſultare ſimulacra in ſomnijs. Porro ſomniorũ quædam ſunt ſigna vel cauſæ aliquorum præteritorũ vel pñtium vel futurorũ, & illa proueniunt diuerſis cauſis agẽtibus, de quibus dicetur inferius. In talibus imaginatiua præparat imagines rebus ſignatis conuenientes, & in talibus nec omnia fantaſmata, nec fortius impreſſa, nec debilius impreſſa, nec etiam de quibus locutio fuit in vigilia deſcẽdunt, ſed ea ſola quæ rebus ſignatis competunt. Quædam vero ſunt, quæ nec rationem cauſæ nec ſigni habent ad res aliquas in pñti in vel pręterito vel in futuro ſignãdas. In talibus frequẽter mouent fantaſmata fortius impreſſa, ſicut immediate de forti ſtudio venienti ad dormitionem accidit, qui ſomniat idẽ qđ ſtuduit. Et talia vt frequenter conſueuerunt durare per totã dormitionem. Itaq; nõ omnia fantaſmata deſcendunt, quia licet ſint a ſenſu, non tñ æqualem habent inclinationem ad deſcenſum. Quædam enim inclinantur per modum cauſæ vel ſigni. Quędam ex fortitudine impreſſionis, vt patet ex prædictis, & illa deſcendũt prius q̃ alia. Impreſſa vero magis deſcendũt, niſi impediat ratio cauſandi vel ſignandi, vt dictum eſt. Ideoque quandoque contingit magis latentia ſomnia fieri. Porro debilius impreſſa non deſcendunt, niſi faciant ad cauſandum & ſignandum. Nam licet in ſe latentia ſint, efficiuntur tñ apparentia ꝓpter mouens intus ex parte corporis, vel ex parte elementorum vel cæli, vel ſubſtantiarũ ſeparatarum. Illa vero de quibus in vi-

gilia

gilia fuit meditatio vel locutio freqūēter descendere cōtingit, q̄nque tñ per rōnē causandi vel signādi pdictā aliter accidit.

De somnijs incertis. *Cap. XLVIII.*

QVod autē quidā de diuersis & inordinatis somniando habent incerta somnia, contingit ex duplici causa. vna est ex parte aīæ, quā Arist. tangit in secundo de somno & vigilia, vbi dicit ꝙ mēdaces falsā consueueruut hr̄e somnia. In ethicis quoq; tangit ab eodē Arist. vbi dicit ꝙ meliora sunt fantasmata iustorū q̄ quorūcunq;. Alia vero est ex parte corporis. s. fluxibilitas complexionis quæ est de facili mobilis. Et ideo vna figura infringit aliā, & vnus motus aliū. fiuntq; figuræ incertæ & indeterminatæ, & motus similiter. Ex hoc ergo sequūtur somnia incerta & instabilia & indeterminata. s. ex fluxu desideriorum & instabilitate. Ideoq; talia pueris & iuuenibus apparent frequentissime. Porro quidam habent somnia multa, sicut infirmi quidā: & etiam dormiētes post vigiliam in hora matutina, in talibus enim est euaporatio debilis, vel propter inanitionem, vel propter completam digestionem. vnde cum in eis cessant exteriores sensus, intenduntur imaginationis motus, apparentq; fantasmata, & multiplicantur somnia.

De tertia quæstione Arist. circa somnium. *Cap. XLIX.*

TErtia quæstio Arist. est de latentibus somnijs ex vi dormitionis. Et dicimus ꝙ latentia somnij dr̄, qn̄ somniū vt res a somniante accipitur: qd̄ contingit duobus modis. s. ex potentia somnij & debilitate. Et qn̄ contingit ex potentia, tunc est deceptio & latentia proprie. Qn̄ aūt ex debilitate, tunc non est deceptio, sed improprie dr̄ latētia; potentia vero somnii dr̄ primo quidem a quadam immobilitate sensus cōis, & secundario ab immobilitate rationis. Sensus enim cōis licet non immobilitetur in somnio, quo ad actum interiorem, tñ immobilitatur quo ad exteriorē. Et hoc dr̄ maior potentia somnii. Rō aūt licet non immobilitetur a somnio per se, tñ immobilitatur per accidens, vt dictum est. Et hoc accidens duplex est. Vnū quidē, quia propter colligantiā viriū aīæ in vna natura aīæ & subiecto contingit, ꝙ si aīa intendit motui vnius potentię, statim abstrahitur a motu alterius. Quia (sicut dicit philosophus) motus fortior in motibus aīæ semper excludit debiliorem. Vnde cum in somnis aīa maxime intendit motui imaginationis. contingit ꝙ abstrahitur a motu rationis & intellectus. Aliud accidens est, quia cum intellectus moueatur a fantasmate, hoc non contingit oī modo, sed illo modo tm̄ quo fantasma per sensum accipitur a re & sensu, & procedit in fantasiam, & sic vlterius ꝓcedit ad mouendum intellectum. In somnis aūt non est talis ꝓcessus fantasmatis, sed potius a fantasia procedit ad sensum per distantiam ab intellectu. vnde intellectus manet immobilis, eo ꝙ non sit mouens ipsum. Et tunc nō desit iudicium intellectus. deest & illa comparatio sensus cōis qua comparat exterius ad interius, quare necesse est accipere simulacrum vt rem.

De somnio latente & non latente. *Cap. L.*

ET hoc est latēs somniū ex maiori potestate somnii. Alius modus est quo accipitur somnium, vt res ex debilitate somni, & ibi est latentia parua. Et contingit, qn̄ iam sensus incipiūt solui a vigilia, & tunc propter quietem sensuum paruum sensibile facit maxime motū in sensu sicut parua lux vr̄ maxima, & paruus sonus maximus strepitus esse vr̄. Et sic accidit alicui, ꝙ somniat se audire canes vel campanas, & qn̄ euigilat audit eos. Et sicēt contingit alicui debiliter dormienti, cui assistunt loquentes de materia aliqua, ꝙ somniat de eadem materia, vel in parte vel in toto. Et hoc est qd̄ dicit philosophus in secundo de somno & vigilia. Aliquibus accidit sentire aliquo modo sonū & lumen & saporem, languide quidē & velut delonge. Nam in dormiendo respicientes, & euestigio. i. statim surgentes, qd̄ tecte videbant lumen lucernæ dormientes, vt arbitrantur, expergefacti cognouerunt, quòd lucerne erant. Et gallorum & canū tacite voces audientes, expergefacti cognouerunt esse manifeste. Quidā vero. & respondēt interrogati. Sed tamen nullū isto rū proprie dr̄ somniū, eo quòd somnus iam adeo debilitatur, quod sensus ſm aliquid soluti sunt a vigilia. Non latens autem somnium contingit duobus modis. s. ex reflexione rationis in fantasia apparens. Et ex hoc quòd sensus communis interius comparat ad exterius. Et primum contingit duabus de causis. Quarum vna est solicitudo, quia scilicet alicui multum contrarium voluntati apparet in somnis. Et tunc excitatur anima ad repellendum illud, & post multam pugnam excitatur ratio quasi consolans animam quòd non sit res, sed rei simulacrum. Et talia somnia frequentissime occurrunt religiosis, quibus ex longo studio abominabile factū est peccatum. Cum enim somniant se peccare, ex solicitudine accidit eis quod dictum est. Altera causa est puritas & fortitudo intellectus. Quibusdam enim semper præsto sunt veræ intelligentiæ, & talium anima frequenter excludit motus simulacrorum. Quando autem sensus communis interius comparat ad exterius, tunc contingit ex debilitate dormitionis, quia iam sensus cōis quodammodo incipit solui ad actum exteriorem, q̄nq; tñ contingit ꝙ somnus debilitatur, & tunc somnium incipit non latere. Et sic accidit eis qui vident somnia, & postea vident se somniare, & narrare illud somniū alteri. Cum enim primo vident somnium, tunc latet. Et quando vident se somniare nō latent, & quando vident iterum se narrare illud somnium alteri, latet, quia in veritate non narrant, sed somniant se narrare.

De deceptionibus animæ in somnijs. *Cap. LI.*

IN somnis autē dupliciter anima decipitur, quorum vnus est ex vi dormitionis, qui iam determinatus est paulo superius. Secundus est ex modo compositionis, quæ oritur ex sensu cōi, ac ꝑ cōsequens hic ēt determinatus est supra in tractatu de sensu cōi. Porro de obliuione qua quidē obliuiscuntur scientiæ per somnum habitæ. Dicunt Gregorius Nysenus & Isaac, quòd obliuio est corruptio scientiæ. vnde cum minus operantur causæ destruentes obliuionē in somno, patet quòd in somno magis operari debet obliuio. Causæ quippe destruentes obliuionē sunt scientię acceptio, memoria & reminiscentia, quorum nullum operatur in somno, sed in vigilia. Præterea in somno non potest scientia accipi, ergo nec saluari, & ita sequitur obliuisci. Econtra vero pōt obijci, ꝙ obliuisci est id quod in anima prius acceptum est ab anima separari. At in vigilia plusquam in somno separatur ab anima, qd̄ est acceptum ab ipsa, nam in vigilia soluti sunt sensus ad exteriores actus. vn̄ sic per sensus accipere contingit noua simulacra, & sic deleri vetera. In somno aūt sensus ad exteriores actus immobiles sunt, ita ꝙ per noua simulacra non delentur vetera, quia noua non adueniunt. Igitur in vigilia magis q̄ in somno contingit obliuisci, qd̄ & nos concedimus simpliciter, qm̄ in vigilia contingit oblisci ꝑ se, sed in somno nisi per accidens. Obliuisci enim est corruptio memoriæ, vn̄ sicut meditationes quæ saluant memoriam per se agunt in vigilia. Ita desitio meditationū per se reducitur ad vigiliam. Opposita enim reducuntur ad idem. In somno aūt non est obliuio, nec scientiæ acceptio, nec salus eius. Cuius enim non est vnum oppositorum, illius neque reliquum erit. Ex hoc patet solutio ad obiectum. Non enim sequitur, si in somno non saluatur sciētia, ꝙ propter hoc corrumpatur in ipso. Quod vero in somno non contingit recordari pcedentiū q̄ facta sunt in somnio, nō hēt hanc causam, ꝙ in somnio fit ꝑ se obliuio, sed illā q̄ supra expedita ē. s. qa memoria īmobilitat in sōno, nō aūt in vigilia.

De quarta quæstione Aristotelis. *Cap. LII.*

QVarta quæstio Arist. est, vtrum futura contingat in somnio præuidere, vel nō. Et patet, quòd sic etiam ſm ipsum. Nam omnes inquit æstimant, aliquam assignationem futurorum habere somnia & hoc fidem importat tanquam ab experientia dictum. Quod enim ab omnibus dicitur, necesse est verum esse, vel in toto, vel in parte. Idem etiam inducit rationē ab auctoritate medicorum, qui dicunt ꝙ oportet valde somnijs intendere, eo ꝙ aliquid, significent in futurum. hoc quoq; probat per rationē a simili, quia. s. in quibusdam alijs contingit aliquo modo futura coniecturari, vt in quibusdam signis astrorum & nubium. Econtra vero idem Arist. obijcit, ꝙ cognosci non potest illud, cuius nulla rationali causa præcedit. Nam omne quod præcognoscitur, in causa præcognoscitur. At vero somniorū nulla est causa præcedens rationalis, quia somnium est contingentis, nec est causa ipsius. Ideoq; ipsum non videtur aliquid præcognosci. Præterea dicit scriptura diuina, quòd multos errare fecerunt somnia, & exciderunt sperantes in se. Nos autem cū sanctis & prosetis dicimus, ꝙ somnia frequenter aliquid signāt de futuris, maximeq; vt dicit Auic. quæ sunt in dormitionis fine, sicut in illa quæ vr̄ in mane. Omnes enim cogitationes hac hora quiescunt, humorum motus finiti sunt, ideoque cum imaginatiua non sit impedita per corpus, nec impediatur ab alijs actibus aīæ, tūc obsequium eius qd̄ præstat aīæ, melius est q̄ post, & ideo in talibus imaginationibus frequenter ꝓuidentur futura. Somnium tñ licet principaliter sit futurorum, tñ & præteritorum & præsentium est, quæ latent cognitionē nostram, vt dicit Alphorabius. Ad id ergo quod obijcitur in contrariū, dicendum est, quòd somnium quandoq; est signum causæ, & quandoq; est signum signi, & quandoq; signum accidentis, & præcognitio varia ſm illa. Ad id autem quod obijcitur, ꝙ omne quod scitur, per causam scitur. Dicendum ꝙ hoc est intelligendum de scientia intellectiua, quæ accipitur per medium demonstrationis & sillogismi. Scientia vero somnialis est quæ habetur per proprietates imaginum apparentium. Vnde dicit philosophus. Altissimus est iudex somniorum, qui potest similitudines inspicere. Porro ecclesiasticus dicit de illis q̄ innituntur somnijs tanquam ex necessitate futuris, cum somnia non sunt necessaria signa futurorum, vt dicit philosophus.

De

De quinta quæstione eiusdem. Cap. LIII.

CIrca quæstionem Arist. quintã.s. qualiter contingat futura prævidere per somnium. Primo videndum est, quot & quibus modis contingant somnia quæ sunt præsagia futurorum. Dicit aũt idẽ Arist. ꝙ somniorum quædam sunt causa, quædam signũ, quædam incursus accidentalis. Sic & rebus quædam fiunt per causam, vt defectus solis per lunæ interpositionem. Quædam vero sunt signa eorum quæ fiunt, vt appropinquatio lunæ ad locum coniunctionis, signũ est eclypsis futuræ. Quædam vero accidentia, vt ꝙ aliquo ambulante accidit solẽ eclypsari. At econtra vr̃, quòd nullum somnium sit causa, qa omne somnium est simulacrum apparens in anima. Nullũ aũt simulacrum hm̃oi causa est alicuius futuri. Nam species quæ sunt in anima, nõ sunt rerum extrinsecarum causę, sed potius ab ipsis causatæ. Præterea si somnia essent aliquorũ causæ, aut essent causę p se, aut per accidẽs. Si per se, tunc aut efficiens aut materialis, aut formalis, aut finalis. Si efficiens tũc cum efficiẽs per se nõ agat, nisi coniuncta & approximata materiæ quæ eius actione patiatur, ergo coniuncta erunt. s. omnia semper rebus illis quæ signantur in futuro coniuncta, qd̃ plane falsum est. Si dicatur ꝙ sit causa finalis, tunc cum huiusmodi causa sit propter rem. Somnium debet fieri post illam rem quæ signatur in futuro, qd̃ iterum falsum est. Si formalis vel materialis, tunc cũ huiusmodi causæ semper rei sint intrinsecę, & nunquam extra illam, oporteret ꝙ somnium quodlibet esset intrinsecum rei signatæ in futurũ, vel vt materia, vel vt forma, quod ẽt patet esse falsum. Porro si dicatur quod est causa per accidẽs, contra hoc & obijcitur, quòd omne per accidens ad id quod per se vt ad subiectum reducitur. Si ergo somnium est per accidens, causa aliquorum futurorum puto, oportebit aliquid esse in somno, vel somniante quod sit causa per se, quod non est facile fingere, cum sæpissime somniemus ea quę multum distant per locum & tp̃s, quorũ nullo mõ causa vel occasio sumus. Nos itaq; dicimus, quòd somnium nõ dr̃ causa esse, nisi quia simulacrũ est causę. Porro somniũ aliquando est simulacrum efficientis, aliqñ materialis, aliquando formalis, & aliqñ finalis. Et bene concedimus, ꝙ somniũ aliqñ est signato coniunctũ. Nam signatum iã est in re vel in fieri apud somniantem, quandoque est causæ etiam simulacrum per accidens, quia per accidens reducitur ad per se causans in anima vel in corpore.

De somnijs significatiuis. Cap. LIIII.

ITaque somnia iuxta sanctos & ẽt iuxta philosophos aliqñ significationem habent, aliqñ non, & illa quidem quæ non habent significationem non sunt nisi motus simulacrorũ, vt superius est habitũ. Illa quę habent significationem, triplicem habẽt ad significata relationẽ, videlicet causæ, ac signi, & incursus accidentalis. Illud enim ꝙ cognoscitur, aut cognoscitur ex proprijs aut ex cõibus. Si ex proprijs tunc per causam habet cognosci. Si ex cõmunibus, hoc est p propinqua vel remota. Si p propinqua tunc cognoscitur ex signis, quia propinqua accidentia sunt signa. Si vero per remota, tunc cognoscitur per incursum accidẽtalem: quocunq; autem modo cognoscatur in somnis res futura, semper communior modus cognoscendi exit p proprietates methaphoricas. Si vero cognoscatur per causam, tunc est res quæ causam habet ex parte corporis vel animæ. Ex parte corporis quidem, sicut quãdo aliquis videt se in igne, vel in parte, vel in toto, ex eo ꝙ in toto vel in parte in naturali calore calefactus est, & aliquis somniat se comedere mel, eo ꝙ flegma dulce tangit palatum & linguam. Aliquis ẽt se somniat esse in niue & in aqua & glacie, eo ꝙ in parte vel in toto aqua nimis infrigidatus est. Et ad hunc modum reducuntur somnia sequentia complexiones hominum, sicut ꝙ colerici frequenter sõniãt se ardere. Et flegmatici se natare & submergi in aquis. Melancolici aũt terra & obscura & nigra somniant se videre, eo ꝙ talis sit dispositio melancoliæ, & huiusmodi. Ad hunc ẽt modum reducuntur somnia illa quæ sequuntur naturas ciborum, quod enim complexio facit per naturam, hoc cibus facit ex accidente, & eo modo sunt somnia secundum naturas infirmitatum. Quod aũt ex somnis fortior occurrit motus, quam sit, hoc contingit propter duas causas, quarũ vna est, quia anima est quieta, & tota fertur ad motum vnum. Secunda est, quia spiritus aĩalis est quietus & iccirco ab vno motu totus imprimitur, & ideo motus ille sic maior videtur, sicut vnum videtur duo, quando diuaricatur spiritus visiuus. Causa vero quæ est ex parte animæ est duplex. s. ex parte scibiliũ & ex parte operabilium. Ex parte scibilium sic, qñ inquisitio aliquorum fuit in vigilia, & præsentatur motus illius inquisitionis in somnio, & in eis manifestantur futura scibilia. Ex parte verę operabilium, quando dispositio aliquorum operabilium præcedit in vigilia, tunc enim motus eiusdem dispositionis præfert operationem futuram.

De diuersis somniorum signis. Cap. LV.

SIgnũ vero est triplex. s. in cœlo & in elemẽtis & in somniãte. In cęlo qdẽ sicut stella mouet ad aliquid, cuius motus existẽs exiguus in vigilia non percipitur sed in somno manifestatur, sm qd̃ dr̃ cõiter a philosophis, ꝙ aliud significant somnia in plenilunio, & aliud in nouilunio, & aliud sole, vel alio planeta existente in bicorporeo signo, & aliud qñ sunt planetæ in signo vnius corpis. Ex parte vero elementorũ sunt signa qñ elementa disponuntur ad serenitatẽ vel pluuiam, vel ventos, vel hm̃oi aliquid. Cum enim illa dispositio est pua in elementis, non sentitur in vigilia, sed percipit̃ in somno, sm ꝙ aliquis pisces somnians suspicatur futurã pluuiam, & somnians pisces mori & exiccari, interpretat̃ futurã serenitatẽ. Signa vero ex parte somniãtis sunt dispositiones somniantiũ paruæ, quæ nõ nisi in somno sentientur, sicut aliquis somnians ignẽ, interpretat̃ futuram iram, & somnians se videre os putridum magnum, interprætat̃ impositionẽ falsi criminis, & somnians se videre scorpionem, interp̃tat̃ futuram detractionẽ occultè, eo ꝙ talium dispositiones iam mouerunt somniantẽ ex pte corpis vel ex pte aĩæ, sicut in ira futura forte fuit memoria iniuriæ vel alicuius debilis ascensus sanguinis ad cor, & impositionem falsi criminis forte præcessit suspiciosum aliqd vel aliquod suspectum factũ, cuius motus signum fuit futuri. Accidens aũt siue incursus est de his, quæ procul sunt tp̃e vel loco, & quorũ notitia super nostrã vĩ esse prudentiã, vt dicit philosophus, sicut est de nauali bello futuro, vel de regnis subuertẽdis, vel de toto mundi statu futuro sicut in somno Pharaonis Nabuchodonosor & Danielis. Et notitia huiusmodi somniorum non fit sine reuelatione.

De reuelationibus quæ fiunt in somnijs Cap. LVI.

FIunt autem reuelationes duobus modis. s. sm verã intelligẽtiam diuinæ voluntatis, & sm pmixtionem fantasmatum. Primo modo non est somnium sed prophetia. Secundo modo est releuatio non signantis rem futurã simpliciter, sed sm cõditionẽ aliarũ causarũ naturaliũ vel voluntariã. Quæ. s. causæ non sunt necessariæ, non enim necessariũ est, quod signatũ est futurum esse. hoc tñ intelligendũ est, ꝙ somnium semper fit in proprietatibus fantasmatũ, quia sine fantasmatibus non est aliqd̃ somniũ. Dicimus ergo philosophis consentiendo, ꝙ somnia nõ eueniunt de necessitate, siue sint causæ siue signa siue incursus futurorũ accidentalis. At vero somniũ Pharaonis & Nabuchodonosor & Danielis fuerũt prophetiæ sm qd immobiles de futuro. s. existentibus causis voluntarijs, simpliciter aũt non. Nam si merita voluntatis Aegyptiorum immutata fuissent non induxisset Deus famẽ, similiter ꝙ seculum est aureum, postmodum argenteum, & postea ferreum, non aliter ęstimandum est q̃ propter dispositionẽ voluntatis eorum qui sunt in seculo, & nõ necessario. Somniũ itaq; signat aliquid. s. contingens de futuro, quod tñ ad alterã partem est dispositum magis. Et si quæratur vtrum hoc sit aliquid vel non, dicimus ꝙ illud non sit simpliciter, sed sm quid. s. sm dispositionem. Sciendum vero ꝙ reuelatio somnialis q̃ per Angelos fit, habet aliquid de esse prophetiæ & aliquid de esse somnij, & secundũ quod est habens esse somni non cõsistit in intellectu sed ĩ imaginibus a fantasia p̃paratis, vt quòd Daniel vidit bestias de mari ascendentes & Pharao spicas & boues. At vero secundum quod habet esse prophesiæ sic est principaliter in intellectu, & a somnio differt, neque vero sensibilia transeunt ad intellectum, sed manent in imaginatione. Sed vt dicit Daniel, intellectu opus est in visione.

De sexta quæstione Aristotelis. Cap. LVII.

SExta quæstio est Aristotelis, vtrum futura perspiciantur ab homine solum, vel causam habeant quorũdam dæmonum. Et nos quidem dicimus ꝙ in somnijs fiunt reuelationes ab intelligentijs, quæ dicũtur Angeli, fiuntq; a bonis & malis iuxta sententiam. Augustini. Dicit enim in duodecimo li. super Genesim. Quod per corporalem visionem ac per corporalium imagines, quæ in spiritu demonstratur, & Angeli boni instruunt & mali fallunt. Sed econtra vr̃ esse, ꝙ Alphorabius & Isaac & Auicenna dicunt, ꝙ intelligentijs non sunt nisi formæ vniuersales simplices, sicut earum substantiæ simplices sunt. Si ergo in animas imprimunt non imprimunt nisi formas quales hñt. s. vniuersales ac simplices. At vero somnia fiunt tm̃ in particularibus fantasmatum formis, ergo intelligentiæ non faciunt aliquã impressionem in somnijs. Pręterea constat ꝙ similitudines corporales nõ sunt in intellectu simplici ac puro, nec ab ipso. Omnia vero somnia sunt in corporalibus similitudinibus, vt ostensum est superius. Nulla ergo somnia sunt a puris & simplicibus intellectibus quales sunt Angelorum. Nos aũt dicimus, q licet in Angelis sint formæ simplices, tñ quia Angelus & intelligentia sunt substantiæ in ile mundi & in aĩas humanas agentes, vt dicunt philosophi: Formæ ille sunt in eis simplices, recipiuntur ab anima vel animabus, vt particulares & corporales, & hæc

est

est solutio Alphorabij. Posset et dici quod intelligentia simplicem intellectum infundit, cui s. intellectui imaginatio format imagines. Tertio modo pot dici quod sunt formæ compositionis, & formæ abstrationis. Et formæ compositionis deseruiunt intelligentiæ actiuæ, formæ vero abstrationis intelligentiæ contemplatiuæ. Cumq; omnis intellectus actiuus agat circa particularia, necesse est formas eius esse particulares, licet tñ sint simplices, & tales sunt formę intelligentiarum, quas in animas imprimunt, & ab ipsa aïa pp naturam imaginatiuæ corporales efficiuntur.

Cur intellectus futurorum non demonstrantur in imaginibus proprijs. Cap. LVIII.

QVæritur aũt iuxta hoc, cur intellectus futurorũ non demonstrantur in proprijs imaginibus, vt. s. homo videretur in imagine hominis, & ita de alijs, cum imagines ppriæ demonstrarent expressius intellectum sui, q̃ methaphoricæ. Ad hoc respondet Alphorabius, quod intelligentiarũ formis, quas ipsæ intelligentię in animas imprimunt, magis similes sunt proprietates methaphoricæ, q̃ rerum imagines veræ. Et ob hoc intelligẽtiæ futurorum intellectus imprimunt sub methaphoricis proprietatibus & non sub veris rerum imaginibus. Sed quia responsio ista nõ est sufficiens. Dicendũ est huius rei tres causas esse simul concurrentes, vna & præcipua est, quia somnia non sunt nisi simulacra per sensum accepta in parte vel in toto, in causa vel in effectu. Futurũ aũt nec est in toto nec in parte, nec causa, nec in effectu, siue in sensu. Futurum enim cõtingens nõ habet causam ordinatã, nec vt frequenter, nec vt semper, & ideo relinquitur, quod in anima non possit esse per imaginẽ propriam, vel per causæ suę imaginẽ. Erit ergo ibi p imaginẽ similis sui. Secunda causa est, quia intellectus a somno ligatur per accidẽs. Sensus aũt per se, vt supra determinatum est. Et ob hoc anima quidem a sensu & intellectu abstracta confortatur in imaginatione sua. Efficiturq; potens non tantum in imaginibus, sed ẽt in earũ proprietatibus. Tertia est quam tangit Alphorabius. Et veritas illius patet per intellectũ diuinorum in sacra scriptura, qui totus nobis manifestatur in huiusmodi imaginibus.

De septima & vltima quæstione Aristotelis. Cap. LIX.

VLtima quæstio de somnio est, vtrum a natura vel ab euentu fiant somnia, vr̃ enim quod a natura. Per hoc quod dicit Aristoteles, quia quoruncũq; loquax est natura & multiplex & melancolica, multimodas vident visiones. Eo enim quod circa plura, multifariamq; mouentur simulacra, theoreumata nascunt, fortunati & his existentes. Ex hoc accipitur quod melancolicorum est multum somniare, & ita somnia fiunt a natura. Vr̃ aũt esse contrarietas inter Gregorium & Aristotelem, qm̃ Aristoteles probat somnia non esse a Deo, Gregorius dicit ea qñq; esse ab illo. Nos aũt dicimus quod nullũ reuera somnium accidit ab euentu, qm̃ euentus nulla est scientia nec interpretatio, vt dicit Alphorabius. Vnde qdlibet somniũ reducibile est ad aliquã causam efficientẽ, quę. s. causa. vel est in somniante, vel extra ipsum vel partim in ipso, & partim extra ipsum. Et ẽm hunc modum in diffinitione sua procedit Gregorius, sicut manifestius patebit inferius. Porro Arist. tangit causam somnij frequẽtis, & hoc probat esse naturæ melancolicæ infirmitatis, non a merito gratię ac virtutis. Dicit aũt quod nõ semp hoc falsum est, quod somnia a Deo sint, ac p hoc innuit qñq; p diuinã reuelationẽ esse ab ipso.

De sex modis somnij. Cap. LX.

GRegor. in moralibus li. 8. Sex autem modis tangunt animum imagines somniorum. Aliqñ nanq; somnia ventris plenitudine vel inanitate, aliqñ illusione, aliqñ cogitatione simul & illusione, aliqñ & reuelatione, aliqñ aũt cogitatione simul & reuelatione generantur. Sed duo q̃ prima diximus, omnes experimento cognoscimus, subiuncta aũt quatuor in sacræ scripturę paginis inuenimus. Somnia etenim nisi plerum que ab occulto hoste per illusionẽ fierent, nequaquam hoc vir sapiens iudicaret dicens, multos errare fecerunt somnia, & illusiones vanæ, vel certæ non auguriabimini, nec obseruabitis somnia. Quibus profecto verbis cuius sint detestationis ostenditur quæ augurijs coniunguntur. Rursum nisi aliqñ ex cogitatione simul & illusione procederent, Salomon minime dixisset, multas curas sequuntur somnia. Et nisi aliqñ somnia ex mysterio reuelationis orirentur, Ioseph se fratribus præferendum per somnium nõ videret, nec Marię sponsum vt ablato puero in Aegyptũ fugeret p somniũ Angelus admoneret. Rursum nisi aliqñ somnia cogitatione simul & reuelatione procederent, nequaq̃ Daniel propheta Nabuchodonosor visionem disserens, a radice cogitationis inchoasset dicens. Tu rex cepisti cogitare in strato tuo quod esset futurum post hæc, & qui reuelat mysteria ostẽdit tibi quæ futura sunt. Et paulo post, videbas, & ecce quasi statua vna grandis, statua illa magna, & statura sublimis stabat cõtra te. & cætera. Daniel itaq; dum somnium ad implendum reuerenter insinuat, ex qua sit ortum cogitatione manifestat, patenter ostenditur, quia hoc plerunque ex cogitatione & reuelatione generatur.

De sufficientia diuisionis secundum ipsum. Cap. LXI.

QVodlibet itaq; genus, vt dictum est, ad aliquã causam efficientem reducibile est. Quæ videlicet causa vel est in somniãte, vel extra ipsum, vel partim in ipso, & partim extra ipsũ: & siquidẽ est in somniãte, tũc aut est ex parte corporis aut ex pte aïæ. Si ex pte corporis, tunc est in vẽtris plenitudine, vel inanitione. Si aũt ex parte aię, tũc est in sola cogitatione. Si vero est extra, tunc est a bonis Angelis, vel a malis. Si a bonis tũc est ex reuelatione. Si vero a malis, tũc est ex illusione. Si aũt est cã partim in ipso partim extra, tunc ẽt inq̃tum est extra est ab Angelo bono vel malo. Et siquidem a bono tunc est ex cogitatione simul & reuelatione. Si aũt a malo tunc est cogitatione simul & illusione. Sic ergo patet ex parte causarum sufficientia diuisionis somniorum ẽm Gregorium, sed fortassis alicui videbitur esse diuisio diminuta, quia sicut alibi probatum est, cęlum ac stellę qñq; mouent in somnis, qñque elementa, & qñq; corpus ipsius somniantis. Quorum nullum Gregorius in illa diuisione tangit, sed dicimus, quod non tangit Gregorius nisi proxime mouentia, in somnio. Cœlũ aũt ac stellę & elementa non sunt proxime mouentia, per ventris aũt plenitudinem & inanitionẽ intelligitur omnis corporis dispositio mouens in somnio.

De alia diuisione secundũ Hugonẽ vel Augustinũ. Cap. LXII.

IOannus de rupella. Porro in li. de aïa & spũ diuisio talis ponitur. omnium quæ sibi vñr videre dormientes, quinq; sunt genera, videlicet oraculum, visio, somnium, insomnium, fantasma. Oraculũ est cũ in somnis parẽs vel aliqua grauis psona, siue sacerdos, vel ẽt Deus euenturũ aliquid vel non euenturũ, faciendũ aliquid aperte vel nõ faciendũ vel deuitandũ esse denũciat. Visio est cũ id aliquis videt, quod eodem modo quo apparuerat eueniet. Somnium est quod est figuris tectum, & qđ sine interpretatione intelligi non põt. Insomniũ est, qñ id qđ vigilãter fatigauerat, se ingerit dormienti, sicut est cura cibi, vel pot⁹, vel aliqua studia, vel artes, vel infirmitates. Secundum nanq; studia, quæ quisq; exercuit, somniare contingit. Et solitarũ artium simulacra in pręsentia mentis impressa apparẽt in somnis. Iuxta ẽt infirmitates diuersa accidunt somnia. Et ẽm humorũ varietates variantur & somnia. Alia. n. vident sanguinei, alia colerici, alia flegmatici, alia melancolici. Isti vident rubra & varia. Illi nigra & alba. Fantasma est qñ vix aliquis cœperit dormire, & vigilare existimans se aspicere vr̃ irruentes in se passim vagãtes formas, discrepantes, & varias, & lætas, & turbulentas. In hoc genere est ephyaltes, quã publica persuasio quiescentes opinatur inuadere, & pondere suo pressos ac sentiẽtes grauare. Quod non est aliud nisi quædam fumositas a stomacho vel a corde ad cerebrum conscendens, & ibi animalem vim comprimens. Nota ergo numerum differentiarũ somnii istarum, qui ẽm modos videndi accipitur. Aut. n. vr̃ verum aut falsum. Si verum aut vr̃ tectum figuris & occultum, aut vr̃ manifestum. Primo modo est somniũ. Si vero vr̃ manifestũ, aut vr̃ simpliciter, & sic est visio. Aut cũ admiratione, quæ accidit ex magna imaginatione alicuius personæ sacræ, & sic est oraculũ. Si vero vr̃ falsum, aut est falsitas quo ad rem visam, & sic insomnium, aut est falsitas quo ad actum videndi, & sic fantasma, cũ dormiens putat se videre vigilando.

De diuersis causis visionum in somnijs. Cap. LXIII.

NOtanda est aũt differentia q̃tũ ad causam visionũ in somnis. Causa. n. visionũ, aut dr̃ intrinseca aut extrinseca. Intrinseca vero duplex, scilicet curiositas animæ, & appetitus corporis. Vnde Aug. sunt multa visa vsitata, quæ vel a spiritu nostro multipliciter existunt, vel ex corpore quodammodo surgunt. Ex spiritu, sicut ẽm studia, quę quisque exercuit, & solitas artes similitudines apparent. Ex corpore sicut si fuerimus affecti a carne vigilantes, dormientibus apparent similitudines, vt si forte esurientes aut sicientes dormiunt, epulis & potibus instanter inhiare videntur. A causa vero extrinseca visiones duobus modis accidunt in somnis. Nam vt dicit Augustinus, humanum spiritum quandoque bonus assumit spiritus, & quandoque malus, sicut videlicet plenius dicetur inferius. Priscianus vbi supra. Fiunt itaque somnia non solum ex fantasia, sed & passione aliqua, sicut esuriens vel sitiens videtur manducare vel bibere, alijs quoque similiter passionibus impetum facere. Aptè vero & secundum tempus, aut corporis positionem diuersificantur somnia. Circa ver enim & autũnum turbida fiunt & falsa, veluti ab ipsa continua esca sumpta. Matutina vero cessante iam perturbatione pura. Et iterum qui supini dormiunt somniant, proni vero minus, quia bene collocati sunt. Non autẽ a sensibilium susceptionibus sed etiam ab ipsa anima causæ sunt somniorum, eo quòd futura consueuit præuidere, & quæ a se agenda sunt, aut aliter accessura præsignificare.

De

De visionibus vel imaginibus animæ per angelum bonum, vel malum expressis. Cap. LXIIII.

IOannes de rupella. Sicut aũt prædiximus, humanum spiritum, vt dicit August. quandoque bonus assumit spiritus, & quandoq; malus. Nec facile põt discerni quãtum ad visionem a quo spiritu assumatur, nisi quia bonus instruit, malus vero fallit. Cum enim a spiritu assumitur anima, falli non potest, quia sancti Angeli miris modis visa sua mirabili quadam ac præpotenti mixtione nostra faciunt esse, & visionem suam quodam ineffabili modo in spiritu nostro informant. Hoc est in ipsa virtute imaginationis. Ipsi siquidem his corporalibus ministrandis præsunt, & eorum figuratiuas similitudines in virtute imaginationis imprimunt. Et istud assumere nihil aliud est quam in virtute imaginatiua similitudines rerũ imprimere siue præsentare, & per illas ad cognitionẽ occultorũ eleuare. Cum vero malus spiritus, hoc est diabolus, istam præsentationem facit vel ingerit, fallitur anima duobus modis. Vnus modus est per seductionem. Vnde Augustinus: Fallit sæpe diabolus in manifestis bonis, vt cum sibi creditũ fuerit in eis, seducat ad sua. Alius modus est per oppressionem. Vnde Augustinus. Sic plerunque humanũ spiritum rapit quadam occulta mixtura, vt quasi idẽ spiritus esse videatur, & spiritus patientis & spiritus vexantis, vt in dæmoniacis vr. Animam tñ hominis.i.mentẽ, nulla creatura implere põt, nisi sola Trinitas. Implere tñ dicitur mentem sathanas, cum affectum malitiæ traijcit per cogitationem, & incentiua vitiorum, quibus plenus est. Quæ tractatio intelligenda est ẽm oppositionem formarum quæ relinquunt in speculis.

De illusione diaboli cauenda in somnijs. Cap. LXV.

GRegorius vbi supra. Cum itaq; somnia tot rerum qualitatibus alternent, tanto ei credi difficilius debet, quanto ex quo impulsu veniat, facilius nõ elucet. Sæpe namq; malignus spiritus his quos amore vitæ præsentis vigilanter intercipit prospera etiam dormientibus promittit. Et quos formidare aduersa considerat, eis hoc durius somnij imaginibus intentat, quatenus indiscretam mentem diuersa qualitate afficiat, eã que aut spe subleuans aut deprimens timore confundat. Sæpe etiam sanctorũ corda afficere somnijs nititur, vt ab intentione cogitationis solidæ ad tempus saltẽ momentumq; deriuentur, quis ipsi protinus se ab illusionis imaginatione discutiant. Sed hostis insidians quos vigilantes minime superat, eo dormientes grauius impugnat. Quem tamen hæc maligne agere superna dispensatio benigne permittit, vt ne in electorum cordibus, ipse saltem a passionis præmio somnus vacet. Bene ergo rectori oĩum dr. Si dixero consolabit me lectulus meus, & releuabor loquens mecum in stratu meo, terrebis me per somnia & per visiones horrore concuties, quia nimirum Deus mirabiliter cuncta dispensat, & ipse facit ꝙ malignus spiritus iniuste facere appetit, quia hoc fieri non nisi iuste permittit. Sicque iustorũ vita & p vigilias tentatione quatitur & per somniũ fatigatione & illusione fatigatur, foris corruptionis suæ molestias omnes tolerat, intus apud semetipsam grauiter illicitas cogitationes portat. Idem in dialogo li.4. Sancti deniq; viri inter illusiones atq; reuelationes ipsas visionum voces atq; imagines quodam intimo sapore discernunt, vt sciant, vel quod a bono spiritu percipiant, vel quid ab illusore patiantur. Nam si erga hæc mens cauta nõ fuerit, per deceptorẽ ipsũ multis se vanitatibus immergit. Qui nonnunq̃ solet multa vera prædicere, vt ad extremum valeat aĩam ex aliqua falsitate laqueare: sicut cuidã nostrum nuper certum est contigisse, qui dum somnia vehemẽter attenderet, eiq; per somnium longa spacia huius vitæ promissa sunt. Cunque multas pecunias pro longioris vitæ stipendijs collegisset. Itaq; repente defunctus est, vt intactas omnes relinqueret, & ipse secum nihil ex bono opere portaret. Actor. Cætera de illusionibus somniantium dicta sunt superius in tractatu de naturis operationibus dæmonum.

Qualiter malignus spiritus imagines imprimat in vigilantibus. Cap. LXVI.

AVgustinus in libro de diuinatione dæmonum. Dæmones quidem suadent hominibus miris modis & inuisibilibus per illam subtilitatem corporum suorum corpora hominũ nõ sentientiũ penetrãdo, & se cogitationibus eorũ siue vigilantiũ siue dormientiũ per quædam imaginaria visa miscẽdo. Actor. Imprimit itaq; malignus spiritus imagines rerum delectabiliũ in ipsa anima, ex quibus surgunt malæ cogitationes dum ipsa anima operatur circa illas imagines, has autẽ imprimit in virtute imaginatiua, qñ abundat humoribus. Nec ideo diabolus intrat animam, vt in ea formet huiusmodi imagines sed quodammodo miscet se vel coniungit virtuti imaginatiuæ, & illæ imagines quas in seipso format, resultant in imaginatiue hominis, sicut si speculum admoueatur speculo forma impressa in vno resultat in alio. Et ita per apprehensionem rei delectabilis, dum anima circa imaginem eius negociatur vel operatur, mouetur ad concupiscentiam illius rei delectabilis, cuius est imago. Et ita surgit cogitatio cum delectatione quæ est peccatum. Et quoniã anima delectatur in ipsis rebus corporeis per quinque sensus, ideo non solum per imaginationẽ, sed etiam per sensum irritat animas ad illicitas & immoderatas delectationes & prauas cogitationes, species corporales sensibus admouendo, vel etiam miscendo se spiritui sensibili, & ipsum immutando.

Quod non sit proprie cogitationum immissor sed incentor. Cap. LXVII.

HIeronimus super Mathæum lib.2. De corde quidem, sicut dicit veritas ipsa, exeunt cogitationes malæ &c. Ex hac sententia arguendi sunt, qui cogitationes a diabolo immitti putant, & non ex propria voluntate nasci. Diabolus enim adiutor quidem & incentor malarum cogitationum esse põt, sed actor esse non potest. Actor. Patet itaq; quòd malignus spiritus non immittit animæ malas cogitationes proprie & immediate, sed per occasionem, & hoc dupliciter. Vno modo videlicet imagines rerum delectabilium imprimẽdo in ipsa anima, ex quibus surgunt malæ cogitationes, vt dictum est supra. Hoc enim modo tentat hominem de rebus sensibilibus, videlicet vel ipsas res sensibiles ostendendo, vel earum imagines imprimẽdo, vt per earum apprehẽsionem prouocetur anima ad cogitandum vel delectandum illicite. Alio aũt modo suggerendo, vel male consulendo, per quasdam locutiones spirituales, quas animæ innotescit, & hoc modo tentat de inuisibilibus, vt quando facit errare in fide, vel aliquid tale. Sed quibus locutionibus vtãtur Angeli ad animam vel boni bene consulendo, vel mali male suggerendo, a sensibus nostris remotum est. Sed forte contra prædicta obijcietur ab aliquo quod dicit glosa Gregorij super Gene. 26. Puteos inquit a vobis fossos Allophili replent, quia terrenas cogitationes ingerunt & diuinæ scientiæ aquas tollũt. Sic autem est intelligẽdum, ꝙ dæmones cogitationes terrenas ingerunt.i. materiam terrenarum cogitationum, videlicet imagines ex quibus vt dictũ est, surgunt terrenæ cogitationes. Dicit aũt & Origines super Exodi principium, vbi de multiplicatione populi tangitur hebræorum. Vtinam inquit & mihi populus Israel. i. sanctæ cogitationes præualeant, vt cogitationes quas immittit diabolus non suscipiam: quod est intelligere debes circa fantasmata, vel imagines quas diabolus ingerit, nõ operis, ita vt generentur in te cogitationes malæ. Vbi vero psalmista tangit de immissionibus per Angelos malos, non loquitur de immissionibus cogitationũ, sed potius suggestionum vel affectionũ, quas immisit dñs Aegypitijs per malos Angelos. Si autem obijcitur. ꝙ diabolus, vt legitur, intrauit in cor Iudæ, vt traderet dñm. Ad hoc etiam damus responsum. Quod diabolus hoc quidẽ in cor Iudæ spirituali suggestione immisit, non tñ cogitationem malam immisit. sed ex illa suggestione in eo mala cogitatio surrexit. dum eidem suggestioni male consensit.

Vtrum malignus spiritus agat in animam immediatè mala suggerendo. Cap. LXVIII.

ADhuc aũt obijcere põt aliquis ꝙ diabolus tentando agit in animam. Aut ergo mediate, aut immediate. Et dicitur ꝙ mediate, quia mediantibus sanguinibus, quibus ẽm Gregoriũ immiscet se. Porro illi sanguines aut attingũt aiam, aut nequaq̃. Si nequaq̃, ẽm hoc nihil aget et diabolus in aĩam. Si vero sic, tunc & diabolus illis immixtus aĩam attingit. Et ita sicut vr, nihil impedit quin & cogitationes malas immittere possit. Nos aũt ad hoc dicimus ꝙ diabolus quidem bene posset immediate agere in aĩam, si vellet. s. ostendendo ei speciem alicuius rei delectabilis, sed non vult ita agere maxime in tentatione de gula & luxuria, quia per solam speciem apprehensam nõ irritaretur concupiscentia. Sed irritatur ex hoc ꝙ immittit imagines prædicto modo. s. miscendo se sanguinibus.i.humoribus, his enim mediantibus excitatur in anima concupiscentia. Sed licet his mediantibus attingat animam, non tñ immittit in eã cogitationes, sed solas imagines ex quibus surgunt cogitationes. Si enim immitteret malas cogitationes, sequeretur ꝙ immitteret peccata, quia malæ cogitationes peccata sunt. Et ideo non essent ita imputandę nobis cogitationes malę nostræ, sed dæmonibus. Sicut ergo bonus Angelus non immittit homini bonã cogitationẽ, vel bonã voluntatẽ, ita nec malus malã. De bonis aũt Angelis dr, ꝙ agũt in animã immediate, sicut speculum in aliud speculum, oppositum ipsum immutando. Recte ergo dicit Beda, ꝙ diabolus non est proprie malarum cogitationũ immissor, sed incentor. Tripliciter enim tentat homines, videlicet concupiscibilium species, vel imagines ostendendo, & mala suggerẽdo, & incẽdendo, iuxta illud Iob 41. Halitus eius prunas ardere facit. Ideoq; dicit Apostolus ad Eph.6. In oĩbus sumẽtes scutũ fidei, ĩ quo possitis oĩa tela nequissimi ignea extinguere.

De

Quod Diabolus animæ non illabitur in tentando hominem. Cap. LXIX.

Ennadius in lib. de diffinitionibus Ecclesiasticorum dogmatum. Dæmones itaq; per energiam.i.virtualem operationem non credimus animæ substantialiter illabi, sed applicatione & oppressione vniri. Illabi vero menti illi soli possibile est, qui eã creauit. Beda super actus Apostolorum. Mentẽ nimirum hominis iuxta substantiam nihil potest implere nisi trinitas creatrix. Implet autem sathanas cor alicuius, non quidem aditum cordis ingrediens, sed fraudulenta deceptione animam in affectum maliciæ per incẽtiua vitiorum quibus plenus est trahens. Impleuit ergo cor Iudæ sicut scriptum est, non quidem intrando, sed malitiæ suę virus infesendo. Actor. Dicuntur autem Deus & Angelus & Diabolus in anima esse, sed diuersimode. Deus quidem vt vita.s. animam ipsi viuificans, Angelus autem vt cõtubernalis.s.animam ipsam exhortans. Angelus ergo sic est in ea, vt non ingerat ei bona, sed suggerat. Deus autem sic vt afficiat & infundat. Deus ergo intra, sed Angelus extra. Dicitur tamẽ esse in ea, quantũm ad operationes quas in eam exercet.s.consulendo, instruendo, monendo, & similia. Sic etiam de Diabolo intelligendum est, quòd non est intra animam substantialiter, sed intrare dicitur in eã propter operationes quas in eam exercet.s.imaginibus vel suggestionibus suis eam seducendo, & etiam propter dominium, sicut in possessionem alicuius terræ vel castri intrare dicitur homo. Et licet anima per totum corp⁹ diffusa sit, nihilominus intrat corpus ipsum diabolus, quando suggerit animę, non tamen sequitur quòd unus spiritus sit in alio, q̃a spiritus non est quantus quantitate, sed virtute. Vnde multi spirit⁹ esse possunt in eodem loco, non tamen est vnus in altero, sed & cum ad suggerendum animę Diabolus intrat corpus alicuius, nõ ex hoc efficitur homo dęmoniacus. Nam dęmoniacus proprie dicitur homo, qui habens in corpore dæmonem, ita pressus est & traditus ei, vt non habeat libertatem aliquid sponte faciendi, nec libero arbitrio vtatur, sed diabolus per eum operetur. Est etiam differentia inter obsessos & energumenos. Nam diabolus quorundam hominum intrans corpora vexat eos sicut interius & opprimit, vt operationes virtutum naturalium pro ratione liberi arbitrii vt dictum est exercere non possint. At isti priores non dicuntur obsessi, sed energumeni.s propter interiorem operationem siue virtutem, quam in eos exercet Diabolus ipsos laborare faciẽs interius. Nam energia dicitur quædam vis potestatiua & laboriosa impellente diabolo, intus in homine facta. Quorundam vero non intrat corpora, sed exterius manens impedit eos ne videãt vel audiant & similia. Et homines huiusmodi proprie dicuntur obsessi. Qualiter autem demones assidere soleant simulacris, & similia, plenius dicta sunt superius, vbi actum est de natura demonum & eorum operationibus. In suggerendo autem animę rectã furnario diabolus comparatur, quia corpori se immiscens, incendit animam in suggestione sua quasi clibanum, nec tamen intrat, sed foris stat sicut furnarius. Vnde scriptũ est in Osee, quòd omnes adulterantes sunt quasi clibanus incensus a coquente.

Quod Non uidet animæ interiora. Cap. LXX

HIeronimus vbi supra. Nec debemus opinari, vt iam dictũ est, ipsum rimari cordis occulta, sed ex habitu corporis & gestibus estimari quid versemus intrinsecus. Verbi gratia, semper in insidijs positus, si pulchram mulierem nos crebro viderit respicere, Intelligit cor amoris iaculo vulneratum, & leuem cogitationum nostrarum scintillam fornicibus suis inflammat. Actor. Licet itaq; Diabolus, quia spiritus est non agat per medium, nõ tamen potest videre omnia interiora animæ inclusę, nec impedit ipsa distantia corporis sed vmbra. Corpus enim humanum tenebrosum est, & tantis tenebris animam inuoluit, vt nec clare ipsa videat, nec & ab aliis spiritibus possit videri, nisi a Deo & Angelis sanctis, sed hoc habent ipsi a gratia. Ita est ergo de humano corpore, sicut de quodam lapide qui dicitur eliotropia, quem qui habuerit eum secum non potest uideri ab hominibus, ita anima corpus humanum gerens non potest videri ab alijs spiritibus, immo ipsa potest videre ea quæ sunt diaboli.s.imaginationes quas ei anteponit, sed ipsa nõ potest uideri ab eo dum est in corpore, sicut ille qui est in loco tenebroso, potest uidere eum qui est in lumine siue extra tenebras, sed non econuerso: potest inquam animam cognoscere, & uidere imagines, quas ei anteponit.s in seipso formatas, & in anima resultantes.i.in vi imaginatiua tanquam in speculo opposito, sed sepissime credit eas in seipsa tantum & principaliter formari uel fieri, propter vehementem applicationem maligni spiritus ad ipsam. Si ergo contra prædictam sententiam obiciatur, quòd diabolus cũ sit spiritus nec vtatur sensu corporali, videt quòd sine medio videat interiora nostra. Patet ad hoc responsio per supradicta licet enim ea quę uidet, sine medio videat, non tamen animam uidet, vt dictũ est propter corporis vmbram, sed per habitum ac gestum exteriorem cogitationes ipsius interiores coniicere potest quasi per signa quædam. Nimirum animam ipsam a corpore iam exutam diabolus uidet, & ea que sunt in ipsa, quia nullum est tunc impedimentum, sed ablata est corporis vmbra ita quòd nuda remanet anima. At vero dum est in corpore, ac per hoc in tenebris non potest videri propter tenebras ipsius corporis. Sed fortassis adhuc obiiciet aliquis, quòd si anima intra dolium esset, nihilominus tamen diabolus existens exterius illam uideret. Vnde pari ratione uidetur forte alicui, quòd dum est inclusa in corpore, videat diabolus quæ in ipsa sunt immediate, sine medio non obstante impedimento corporis quia non agit per medium. Ad hoc autem facilis est responsio, quod non est simile de dolio & de corpore humano. Nam in illo quidem sola distantia est, quæ visum diaboli vel cuiusq; spiritus rationalis prohibere non potest. In hoc autem vmbra est, quæ prohibet sicut dictum est. Sed nonne angeli boni uident cogitationes sanctorum, etiam in hoc corpore mortali ac tenebroso degẽtium? vtiq;, sed hoc habent ex gratia non ex natura. Ideoq; de demonibus non est simile. Deniq; superiores in bonis angelis iuxta Dionysium & Iohannem Damascenum inferiores possunt illuminare suas illuminationes eis tanquam maiora luminaria minoribus tradere, quia scilicet illis præeminent in lumine intelligentię & gratiæ. Sed illi qui præsunt inter malos angelos nequaquam possunt inferioribus tenebras erroris tradere, quia non præeminẽt aut supereminẽt inquantum errant, sed secundum quod meliora naturalia in se habent. Ideoq; nec ipsi possunt malarum cogitationum tenebras vt dictum est tradere.

Qualiter angeli boni imprimant animę locutiones suas. Cap. LXXI.

QVia uero dicit Propheta, dicit Angelus qui loquebatur in me potest quæri quomodo angelus loquatur ad animam in corpore existentem. Aut enim est aliquid medium inter eos per quod fluat intellectus angeli ad animam, aut non. Si nil est medium, ergo cum tam anima quam angelus sit simplex & absq; partibus, oporteret quòd ex toto tangat se inuicem ita quòd totus angelus totam animam, & econuerso, ergo unum est in altero, quod est contra predicta, supra enim ostensum est, quòd angelus non potest illabi animę. Si est ibi medium quæritur quid sit illud, & u detur q̃ non sit, quia angelus non agit per medium, videtur etiã quòd non sit necessarium medium, sed quòd possit intellectus angeli transire ad animam sine medio, quia maior similitudo est angeli ad animam, quam corporis ad animam. Igitur si de sensu corporali transeunt aliqua immediate ad animam, scilicet uox, color, & huiusmodi. Multomagis de angelo potest aliquid transire ad animam sine medio, scilicet eius locutio siue intentio. Responsio. Angelus loquitur ad animam sine medio cooperante uel impediente. Non enim per aliquod medium transit sermo eius ad animam, sicut sermo hominis transit ad aures alterius aere mediante & ducente, & si forte sit aliquid interpositum, non impedit, quin transeat, sicut dictum est supra de magnete quòd attrahit ferrum non per mediũ. Vnde etiam si interponatur aliquid, ut argumentum nõ impedit, quin attrahat. Ita & habet angelus uirtutem aliquam occultam qua imprimit intentionem suam animæ, nullo medio impediente uel cooperante, & si angelus coniungat se animę, non tamen oportet quòd sit in ea siue intra eam, quia nec angelus nec anima quantus est quantitate, sed uirtute, & ideo non replent locum. Vnde in quolibet loco etiam minimo possent esse infiniti spiritus, nec tamen unus esset in altero.

Qualiter incendant in anima cogitationes bonas. Cap. LXXII.

POtest etiam queri quomodo angelus incendat in animã cogitationes bonas: sicut enim demones ut supra dictum est nõ sũt immissores sed incensores malarum cogitationũ, i a & angeli boni non sunt immissores sed incensores bonarum, solus enim Deus immissor est per gratiam illuminantem & mouentem ad bene cogitandum Angelus autem incensor quia pręparat intellectũ ad gratiam illuminantem, ut immissa recipiatur, uel ut immissa & recepta augeatur, sicut enim ignis appositus ad ligna, quantum est de se paratus est ad immitendum se in ligna, & igniendum ea sed iuvatur undiq; flabello uel folle quo incendatur, uel incensus augeatur. Ita & in anima gratia parata est ad illuminandum intellectũ, sed quodammodo iuuatur ministerio angeli qui præparat intellectum ad lumen eius recipiendum, uel immissum uel receptum ad augendum, & hoc est incendere. Vnde patet quòd non est idẽ immissio ignis corporalis & eius incensio. Quæritur ergo quomodo incendat cogitationes bonas.s.aut secundum operationem interiorem factam in sensibilibus, Aut secundum operationem interiorẽ factam in fantasmatibus, aut secũdum operationem factam in speciebus abstractis super quas est cogitatio intellectiua. Primo modo non uidetur, quia nulla immutatio uidetur fieri in rebus sensibilibus, siue ex illis eliciatur bona cogitatio siue mala, sed eodẽ modo se habent, ergo angelus non immutat res sensibiles, ut immutet cogitationem hominis ad bonum. Si secundo modo hoc satis uidetur, quia contingit uisiones imaginarias aliquando fieri per an-

gelos bonos, aliquando per malos. Vnde patet quòd angelus bonus habet potestatem trasmutandi fantasmata, vt sicut angelus malus tentando imprimit imagines incitantes ad malum. Sic angelus bonus destruẽs istas imprimit alias excitantes ad bonum. Sed vtrũ tam bonus q̃ malus angelus imprimat eas primo & principaliter in animam per aliquam operationem occultam. An primo & principaliter in seipso, vt ab ipso resultent in anima tanquam ab vno speculo in aliud speculum obiectum, non satis elucet. De tertio autem modo. s. vtrum incendat ad cogitationes bonas per operationẽ factam in speciebus abstractis, potest esse quæstio: videtur enim ꝙ non, quia species abstractę inquantum abstractę non sunt nisi intellectu animę vel angeli, nec habent dependentiam ab ipso intellectu humano vel angelico. Igitur non subiacent operationi angeli. Itẽ videtur ꝙ nulla lux fluat ab angelo in animam, quia super illo uerbo. Psal. Da mihi intellectum vt discam mandata tua. Dicit glosa quòd solus Deus dat intellectum. Et si aliquando ministerio angeli vtatur, ita enim inquit dicitur angelus dare intellectum homini sicut quisquam dicitur dare lumen domui, cui fenestram facit, cũ eam sua luce non penetret vel illustret.

Eiusdem Quæstionis determinatio. *Cap. LXXIII.*

NOs itaq; dicimus quòd sicut dicit Aug. de Doctrina humana quòd homo docet ministerio exterius solus autẽ De⁹ auctoritate interius, iuxta illud. Vnus est magister vester qui illuminat omnem hominem &c. Itaq; potest dici de angelis quòd non illuminant animam, nisi ministerio. s. præparando intellectum ad gratiam illuminantem, ut dictum est. Et incendunt bonas cogitationes tripliciter. Per sensibilia exteriora. s. ea immutando, ut ex illis eliciatur bona cogitatio, licet a nobis non percipiatur ista immutatio. Et per fantasmata interiora. s. imaginationi ea imprimendo, vt supra dictum est. Et etiam ipsum intellectum præparando ad lumen diuinum recipiendum. Non enim ipsum lumen intelligentiæ immittit, sed sicut dicit Aug. quòd sicut malignus spiritus quibusdam nebulis erroris obstruit omnes meatus intelligentiæ. Ita bon⁹ angelus econuerso remouendo istas nebulas erroris, meatus intelligentiæ aperit, ad recipiendum lumen ex radio diuinæ lucis, quo introcũt cogitationes bonæ. Tamen Cancellar. videtur dicere quòd angeli illuminant animam influendo lucem intelligentiæ, sicut dicit Dionysius quòd angeli superiorum ordinum, quia sunt propinquiores primo lumini illuminant inferiores. Sic & animæ quę sunt natura inferiores angelis, recipiunt ab eis illuminationes, quibus cogitationes incendantur ad bonum. Et dicit Cancellar. ꝙ angelus influit illuminationem super species abstractas. Dicit ẽt quòd duo primi modi incendendi possunt conuenire dæmonibus, tũ ex ordinatione tum ex permissione diuina. Vltimus autem non cõuenit nisi angelis bonis. Indignum enim esset ut angelus malus per operationẽ suam opprimeret animam ſm quòd debet esse sedes Dei, & immediate ei adherere, hoc est ſm rõnem, vnde non conuenit, ut aliquid ponatur inter Deum & ipsam, nisi gratia per quam adhereret Deo, uel substantia habens gratiam, scilicet quę pręparet animam ad gratiam recipiendam, & hæc est angelus bonus incendens cogitationem ad bonum.

Qualiter angelus animam doceat. *Cap. LXXIIII.*

THomas de Aquino. Cum aũt angelus sit medius inter Deũ & hominem ſm ordinem naturæ, medius sibi modus docẽdi hominem competit. Inferior quidem Deo, sed superior homine. Ad quòd intelligendum scire oportet, qualiter Deus & qualiter homo docet. Sciendum est ergo, quòd inter intellectum & corporalem uisum hæc est differentia, quòd uisui corporali omnia sua obiecta ęqualiter sunt propinqua ad cognoscendum. Sensus enim non est uis collatiua, ut ex uno obiectorum necesse habeat peruenire in aliud. Sed intellectui non omnia ęqualiter uicina sunt ad cognoscẽdum, sed quædam statim conspicere potest, quædam uero non conspicit, nisi ex alijs principiis inspectis: sic ergo homo ignotorum cognitionem per duo accipit. s. per lumen intellectuale, & per primas conceptiones per se notas, quæ comparantur ad istud lumen, quod est intellectus agens sicut instrumenta ad artificem. Quantum ergo ad utrunq;, Deus hominis scientiæ causa est excellentissimo modo, quia & ipsam aĩam intellectuali lumine insigniuit, & notitiam primorũ principiorum ei impressit. Quæ sunt quasi seminaria scientiarum: sicut & aliis naturalibus rebus impressit seminales rationes omnium effectuum producendorum. Homo aũt quia ſm ordinem naturę alteri homini par est in specie intellectualis luminis, nullo modo potest alteri hõi causa scientiæ existere in eo lumen causando uel augendo. Sed ex parte illa qua scientia ignotorum per principia per se nota causatur, alteri homini causa sciẽdi quodammodo existit, non sicut notitiam principiorum tradens, sed sicut quod implicite & quodãmodo in potentia in principijs continebatur educendo in actum, per quædam signa sensibilia exteriori sensui ostensa, sicut supra dictum est. Angelus uero quia naturaliter habet lumen intellectuale perfectius quam homo, ex utraque parte potest homini esse causa sciendi, tamen inferiori modo quam Deus, & superiori quam homo. Ex parte enim luminis, quã uis non possit intellectuale lumen infundere, vt Deus facit, potest tamen lumen infusum confortare ad perfectius inspiciẽdum. Omne enim quod est in aliquo genere imperfectum, quando continuatur perfectiori in genere illo magis confortatur virtus eius. Sicut ẽt videmus in corporibus, ꝙ corpus locatum confortatur per corpus locans quod comparatur ad ipsum, vt actus ad potentiam, vt habetur in quarto phisicorum. Ex parte etiam principiorũ põt angelus hominem docere, non quidem ipsorum principiorũ notitiam tradendo, vt Deus facit, neq; deductionem conclusionum ex principiis sub signis sensibilibus proponendo vt homo facit Sed in imaginatione aliquas formas formando, quę formari possunt ex commotione organi corporalis, sicut patet in dormientibus, & mente captis, qui secundum diuersitatem fumositatum ad caput ascendentium diuersa fantasmata patiuntur. Et hoc modo commixtione alterius spiritus fieri potest, vt ea quæ ipse angelus scit per imagines huiusmodi ei cui immiscetur ostendat.

De triplici uisione. *Cap. LXXV.*

AVgustinus super Genesim lib. 12. Tria sunt autem uisorum genera. Nam omnia corpora & presentia uidentur in suis formis, & absentia cogitantur imaginibus animo impressis. Et faciũt duo genera visorum, vnum per corporis sensus, quod vocatur corporale. Alterum per spiritum in quo imagines illæ continentur, & vocatur spirituale. Dilectio nõ aliter uidetur presens in specie qua est, & aliter absens in aliqua imagine sui simili, sed quantum mente cerni potest, ab alio magis, ab alio minus cernitur. Et hoc est tertium genus quod uocatur intellectuale, quia intellectu mentis cernitur. Nam spiritum a mente distingui inuenimus ab apostolo in Epistola ad Corinthios, euidentissimo testimonio. Si enim inquit orauero lingua spiritus mens orat, mens autem mea infructuosa est: linguam intelligitur hic dicere obscuras & mysticas significationes, a quibus si intellectum mentis remoueas nemo ædificatur audiendo quod non intelligit. Vnde dicit. Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo, nemo enim audit: spiritus autẽ est qui loquitur mysteria, satis indicat se linguam hoc loco appellare, vt sunt significationes velut imagines rerum & similitudines, quæ vt intelligantur indigent mentis obtuitu. Cum autem non intelliguntur in spiritu easdem dicit esse, non in mente. Quod ergo per linguam quam loquendo mouemus, signa rerum dantur, non res ipsę proferuntur. Ideo translato uerbo uocauit linguam quamlibet signorum prolationem priusquam intelligantur, quo cum intellectus mentis accesserit, fit reuelatio uel agnitio uel Prophetia vel doctrina. Vnde dicit, si uenero ad uos linguis loquens quid uobis prodero, nisi vobis loquar in reuelatione, aut in agnitione, aut in prophetia, aut in doctrina? i. nisi linguis. i. signis accesserit intellectus, vt non spiritu tantum sed & mente agnoscatur quid agitur. Spirituale ergo nunc vocamus tale genus visorum, quale & corporum imagines abs̃ntium cogitamus. Intellectuale autem illud excellentius quod mentis est proprium. Siue intellectuale, siue intelligibile dicamus, idem significamus, quisquam nonnulli hoc interesse voluerunt, ꝙ intelligibilis sit res, quæ solo intellectu percipi possit. Intellectualis aũt mens quæ intelligit. Sed esse aliq̃ rẽ quę solo intellectu cerni possit, ac non etiam intelligat, difficilis quęstio est. Esse autem rem quæ intellectu percipiat, & intellectu percipi non possit, non arbitror quemquam dicere. Mens quippe non videtur nisi mente, quia ergo videri potest, intelligibilis, quia uero & uidere intellectualis est secundum istam distinctionem.

De ipsarum ordine. *Cap. LXXVII.*

QVę cum ita sint, pertinẽt sensus ad uisa corporalia qui p quinque quasi riuulos distãter valentes distribuitur. Est aũt hoc cęlum oculis conspicuum. Vnde tñ luminaria & sidera fulgent excellentius utiq; oĩbus corporeis elementis, sicut oculorum sensus excellit in corpore. Quia vero oĩs spũs omni corpore sine dubio præstantior est. Sequitur vt non loci positione, sed naturæ dignitate præstantior sit natura spũalis illo corporeo cęlo, et vbi rerum corporalium exprimuntur imagines: hic existit quiddam mirabile, vt cũ prior sit corpore spũs, & posterior corporis imago q̃ corpus, tñ qa illud qđ tempore posterius est, fit in eo qđ natura prius est, præstantior sit imago corporis in spũ, q̃ ipsũ corpus in substantia sua. Nec sane putandum est facere aliquid corpus in spũ, tanq̃ spiritus corpori facienti materiæ vice subdatur Oĩ modo enim præstãtior est qui facit, ea re de qua aliquid facit. Spiritus aũt præstantior est corpore. Non ergo corpus in spiritu, sed spiritus in seipso facit imagines illas celeritate mirabili q̃ ineffabiliter longe est a corporis tarditate, cuius imago mox vt oculis uisũ fuerit in spiritu vidẽtis nullius pũcti tpis interpositione format. Iteq; in auditu nisi auribus pceptæ uocis imaginẽ continuo spũs in seipso formaret & memoria retineret, ignoraretur secunda syllaba, vtrũ esset prima vel secũda, cũ iã prima vtiq; nulla esset, q̃ percussa aure transierat, ac si oĩs locutionis usus, omnis cantandi suauitas, omnis postremo in actibus nostris corporalis motus dilapsus occideret. Neque ubi pro-

grel.

gressum esset sciretur, nisi transactos corporis mot⁹ memoriter spiritus teneret quibus consequentes in agendo converteret, quos vti que non teneret, nisi imaginabiliter a se factos in se cõprehenderet. Ipsarũ enim fut rarũ motionum imagines præueniunt fines actuũ nostrorũ. Quid enim agimus per corpus, quod non cogitando præ occupauerit spiritus omniũ; visibiliũ operũ similitudinem in seipso primo viderit, & quodãmodo disposuerit? Quamuis itaque in eadem anima fiant ista tria genera visionum, habent vtique ordinẽ suum, præstantior est enim visio spiritualis quã corporalis. Corporalis enim sine spirituali esse non potest, quando quidem eodẽ momento quo corpus sensu corporis tangitur, fit & in animo tale aliquid, non quod id sit sed quod simile sit. Quod si etiam non fieret nec sensus iste esset, quo ea quæ extrinsecus adiacent sentiuntur, neque enim corpus sentit, sed anima per corpus, quo velut nuncio vtitur ad formandum in seipsa quod extrinsecus nunciatur. At vero spiritualis visio etiam sine corporali esse potest. Item spiritualis visio indiget intellectuali, vt diiudicetur, & non econuerso, ac per hoc spiritualis & corporalis intellectuali vtraq; subiecta est.

De earundem connexione. Cap. LXXVII.

IDem in eodem. Hæc itaq; tria visorũ genera sigillatim considerãda sunt, vt ab inferioribus ratio ad superiora conscẽdat. Corporalis sane visio nulli horũ generi præsidet, sed quod per eam sentitur, illi spirituali visioni tanquã præsidenti nunciatur. Nam cum aliquid oculis cernitur, continuo fit imago eius in spiritu, sed non dignoscitur facta nisi cum ablatis oculis ab eo quod præ oculos videbamus imaginẽ eius in animo inuenimus. Et siquidem spiritus irrationalis est velut pecoris, hęc vtiq; oculi nunciant. Si autem anima rationalis est, intellectui nunciatur, qui & spiritui pręsidet, vt si illud quod hauserunt oculi, atq; id spiritui, vt eius illic imago fieret nunciauerunt, alicuius rei signum est, aut intelligatur continuo quid signet, aut quæratur, quia nec intelligi nec requiri, nisi officio mentis potest. Vidit rex Balthasar articulos manus scribentis in pariete, & continuo per corporis sensum in spiritu ei⁹ imago rei visę impressa est, atq; ipso viso facto, & præterito illa in cogitatione permansit, videbatur in spiritu & non intelligebatur, nec tunc intellectum erat hoc signũ, cum corporaliter oculis appareret. Iam tamen signum esse intelligebatur, id habens ex mẽtis officio. Et quia id requirebatur, quid significaret, etiam ipsam inquisitionem vtiq; mens agebat. Quo non comperto Daniel accessit & spiritu prophetico mente illustrata quid isto signo protenderetur aperuit. Cum Petrus in alienatione mentis illum discũ vidisset & illas voces macta & manduca in spiritu audisset, redditus corporis sensib⁹, id quod viderat & audierat in eodem spiritu cernebat cogitando. Cum vero requirebatur, vt ista signa intelligerentur, mentis erat actio cogitantis vel conãtis, sed deerat effectus, donec nunciati sunt qui venerant a Cornelio. At vero corporali accedẽte visione cũ Spiritusſanctus rursus in spiritu eius diceret vade cum eis, adiuta diuinitus mens intellexit, quid illis omnibus signis ageretur, satis ergo apparet corporalem visionem referri ad spiritualem, & spiritualem ad intellectualem.

De visionis fallacia vel errore. Cap. LXXVIII.

ILluditur autem anima similitudinibus rerum non earum vitio, sed opinionis suę, cum aliud pro alio approbat ab intelligentia deficiens, fallitur ergo in visione corporali cum in ipsis corporibus putat fieri, quod fit in corporis sensibus, sicut nauigantibus videntur in terra moueri, quæ stant, & stare sidera, quæ mouentur, diuaricatis radijs oculorum duas lucernę species apparere, & in aqua remus infractus. Aut cum putat hoc esse, quod similiter collocatum est, aut similiter sonat, vel olet vel sapit vel tangit. Vnde in omnibus visis corporalibus & aliorũ sensuum contestatio, & maximẽ ipsi⁹ mentis adhibetur, vt quod in hoc rerum genere verum est inueniatur quantum inueniri potest. In spirituali aũt visione fallitur anima cum imagines quas spiritu videt, corpora esse arbitratur, vel qđ sibi suspicione falsaq; coniectura finxerit, hoc etiam in corporibus putat, quæ non visa coniectat. At vero in illis intellectualibus non fallitur. Aut enim intelligit, & verum est. Aut si non est verum nõ intelligit. Aliud est enim in his errare quæ videt, aliud ideo errare, quia non videt. Quid enim faciant oculi non habent, cum simile corpus viderint, quod ab alio discernere non possunt. Aut quid faciat animi intentio, cum in spiritu facta fuerit corporis similitudo, quam non valeat distinguere a corpore. Sed intellectus adhibetur quærens quid ista significent, vel vtile doceant, & aut inueniens ad fructũ suum peruenit, aut non inueniens in disceptione se tenet, ne aliqua perniciosa temeritate prolabatur in exicialem errorem.

Qualiter sobrius intellectus & vigilantem & dormientem a pernicioso defendit errore. Cap. LXXIX.

IVdicat autem sobrius intellectus diuinitus adiutus, quæ vel quãta sint, in quibus aliud putare quam est, non sit animæ perniciosum. Neque enim putantium periculo, & non potius exitio suo quisq; a bonis putatur bonus si occultus sit malus, si in rebus ipsis .i. in ipso bono quo sit quisq; bonus, non erretur, aut aliquid obest omnibus qui cum dormiũt similitudinem corporum corpora esse arbitrantur. Aut aliquid obfuit Petro, quod solutus a vinculis, seq; angelo deducente, putabat se visum videre. Aut cum in illa extasi respondit, nequaquã Dñe, quia nunquã manducaui omne commune & immundum, putans ea ipsa quæ in disco demonstrabant, vera esse animalia. Et cum in his corporalibus diabolus fallit, nihil obest quod ludificantur oculi, si non erratur in veritate fidei, & intelligentiæ sanitate, quæ docet Deus subditos sibi. Aut si ludificet animam spirituali visione imaginibus corporum, vtpote corpus esse quod non est. Aliquid obest animæ, si perniciose suasioni non consentiat. Vnde aliqua sit quæstio de consensionibus somniantium, cum sibi concumbere videntur, vel contra propositum suum vel contra licitos mores quod non contingit, nisi cum ea quæ vigilantes etiam cogitamus, non cum placito consensionis, sed sicut talia propter aliquod loquimur, quod non possemus, nisi etiam cogitaremus, sic admouentur in somnis & exprimuntur, vt eis caro naturaliter moueatur, & quod naturaliter colligit per genitales vias emittit. Quod quidem sine peccato a vigilante fieri non posset, tũc vero sine peccato fit, quod sine peccato a vigilante dicitur quod vn diceretur, sine dubio cogitatũ est. Verumtamen propter animæ affectionem bonam quæ desiderio meliore mundata multas interficit cupiditates, quæ ad naturalem motum carnis pertinent quẽ casti vigilantes cohibent, dormientes autem ideo non possunt, quia non habent in potestate, quin admoueatur expressio imaginis corporalis, quę discerni non possit a corpore, propter istam ergo animæ affectionem bonam etiam in somnis quędam eius merita clarent. Nam & Salomon dormiens præposuit sapientiam omnibus rebus, eamq; neglectis cæteris precatus est Deũ, & placuit hoc Domino, nec distulit retributionem bonam pro desiderio bono.

De mutua diuersarum visionum collatione vel comparatione. Cap. LXXX.

SIcut autem in hac luce corporea est cœlum quod super terras conspicimus. Vnde luminaria clarent & sidera, quę corpora lõge meliora sunt terrestribus, sic in illo genere spirituali, in quo videntur similitudines corporum luce quadam & sua sunt quędam, excellentia & merito diuina, quæ demonstrant angeli multis modis. Sunt alia visa vsitata & humana, siue qualia sepe demonstrata sunt his qui rapti a corporis sensibus mortuis similes iacuerunt, & infernales pęnas viderunt, cum & ipsi in seipsis gererent quandam similitudinem corporis sui per quam possent ad loca pęnalia ferri, & talia similibus sensibus experiri. Quamuis enim non sunt corporalia, sed similia corporibus quibus animæ corporibus exutę afficiuntur, vel bene, vel male, cum ipse corporibus suis similes appareant sibimet. Sunt tamen & vera letitia & vera molestia facta de substantia spirituali. Nam & in somnis multum interest vtrum in letis an in tristibus sumus, & vtiq; dubitandum non est, quod expressiora sunt illa quæ inferna dicunt, & ob hoc vehæmentius sentiuntur. Sed & in spiritu nostro multipliciter existunt, siue ex corpore spiritui quodãmodo suggeruntur, sicut si fuerimus affecti, vel carne, vel animo, non solum enim vigilantes curas suas cogitando versant in similitudinibus corporum, sed etiam dormientes hoc sępe somniant quo indigent. Nam & negocia sua gerunt ex animi cupiditate, & æpulis poculisq; inhiantes insistunt, si forte esurientes & sitientes dormiunt, quæ omnia puto illis angelicis demõstrationibus sic habenda ac si in ista natura corporum celestibus terrestria comparentur. Sic & in primo intellectualium genere visorũ. Alia sunt quæ in ipsa anima videntur, sicut virtutes quibus vitia sunt contraria, siue permansurę, vt pietas, siue tantũ vtiles huic vitæ, ad vitam æternam adipiscendam, sicut fides spes & patientia. Aliud autem est ipsum lumen quo illustratur anima vt omnia, vel in se, vel in illo veraciter intellecta conspiciat. Nam illud ipse De⁹ est. Hæc autem creatura quamuis rationalis ad eius imaginem facta, quæ cum conatur lumen illud intueri palpitat infirmitate, & minus valet. Inest tamen quicquid sic valet. Cum ergo illic rapitur & a sensibus subtracta carnalibus illi visioni expressius præsentatur non spacijs localibus, sed modo quodam suo etiam supra se videt illud quo adiuta, videt quicquid in se intelligenda videt.

De prophetica visione. Cap. LXXXI.

ACtor. Licet autem prophetia visio dicatur, & propheta vidẽs appelletur, vt diuina scriptura ait, non tamen visio quælibet potest dici prophetia, sed visio eorum quæ procul sunt a communi cognitione, vt sic dicatur esse prophetã tantum procul fans, id est annuncians, sed etiam procul videns, a phanos quod est apparitio. Vnde ꝓphetia sic describit̃. Est diuĩa inspiratio rerũ euentus imobili veritate denũciãs. Aliqñ tñ prophetia dicit̃ sermo propheticus. Aliquãdo ꝓphetãdi actus. Aliquãdo ipsum ꝓphetatũ. Et aliqñ ꝓphetæ donũ .s. habitus mẽtis quo cognoscit aĩa res a Deo sibi ostensas in speculo. Vel etiam actus ipse procedens ex tali habitu, id est alium

alium rerum actualis cognitio. Et hoc quarto modo accipitur in prædicta diffinitione. Vnde est quod dicitur inspiratio diuina, hoc est aperta scientia a Deo inspirata. Quod autem sequitur rerũ euẽtus immobili denuncians veritate, hoc est res vt habẽt esse, siue sint futuræ siue præsentes siue præteritæ. Moyses enim fuit Propheta manifestando præterita, vt creationem rerũ quæ sibi erat a Deo reuelata. Similiter Hæliseus prophetizauit de præsenti, cũ in spiritu vidit post tergum Naaman Syri currentẽ Giezi. Si quis etiã a Deo intantum illuminaretur, vt aperto intellectu videret Deum esse trinum & vnum, hec visio posset dici prophetia de præsenti. Sed magis propriè dicitur Propheta qui res futuras denunciat. Vnde patet quod Isaias de hoc articulo. Ecce virgo concipiet &c. duplicem habuit cognitionem. s. fidei notitiam & cognitionem ꝓphetalem. Sed in actu nõ poterat simul illis duabus vti, quia cognitio prophetalis est aperta, nõ sic aũt cognitio fidei. Cũ itaq; quicquid manifestatur sub quodam lumine manifestetur, oportet vt ea quæ manifestantur homini supra communẽ cognitionem quodã altiori lumine manifestentur, quod lumen propheticũ dicitur, ex cuius receptione aliquis Propheta constituitur. Hieronymus super Isaiam lib. 1. Nequaquã ergo sicut Montanus somniat, prophetę in Extasi locuti sunt, vt nescirent quid loquerentur. Si enim sapientes erant quomodo instar brutorũ quod dicerent ignorabant. Augu. vbi supra, Proinde quibus per aliquas rerũ corporalium similitudines in spiritu demonstrabantur signa, nisi accessisset mentis officium vt etiã intelligerentur, nondũ erat prophetia. Magisq; propheta erat qui interpretabatur quid alius vidisset, quam ipse qui vidisset. Vnde apparet magis ad mentem pertinere prophetiã, quam ad illũ qui modo quodam propriè vocatur spiritus. Et est vis animæ quædã inferior, vbi corporalium rerũ similitudines exprimuntur. Itaque magis Ioseph fuit Propheta, qui intellexit quid significarent septẽ spicę, & septem boues, quã Pharao qui eas vidit in somnijs. Illius .n. spiritus informatus est vt videret. Huius mens illuminata, vt intelligeret. Ac pro hoc in illo erat lingua, in isto prophetia: quia in illo rerum imaginatio, in isto imaginum interpretatio. Minus ergo propheta est, qui rerum sola signa in spiritu per imagines vidit. Magis propheta qui solo earum intellectu præditus est. Sed maximè propheta est, qui vtroq; præcellit, sicut Danielis excellentia tentata est, qui & somniũ regi quod viderat dixit, & quid signaret aperuit.

Quid sit Propheta. Cap. LXXXII.

THomas. Sciendum autem quod aliquid retinetur in aliquo dupliciter, vno modo vt forma in subiecto consistens. Alio modo per modum passionis. Sicut pallor in eo qui naturaliter, vel aliquo forti accidenti hunc colorem habet, est vt qualitas quædam. In eo vero qui subito ex aliquo timore pallescit, est vt quædam passio. Similiter & lumen corporale est quidem in stellis, vt stellarum qualitas, vt pote quædam forma in eis permanens. In aere vero est vt quædam passio, quia lumen non retinet, sed recipit tantum per oppositionem corporis lucidi. In intellectu ergo humano lumen quidem est quasi qualitas, vel forma permanens, lumen. s. essentiale intellectus agentis ex quo anima nostra, intellectus. s. agẽs intellectualis dicitur. Sed autem lumen propheticum in propheta esse non potest, quicunq; enim aliqua cognoscit intellectuali lumine, quod est ei effectiuũ quasi connaturali vt forma in eo consistens, oportet q̃d de eis firmã cognitionem habeat, quod esse non põt nisi ea inspiciat in principio in quo possunt cognosci. Quandiu enim non fit resolutio cognitorũ in sua principia, cognitio non firmatur in vno, sed apprehendit ea quæ cognoscit secundum probabilitatem quandã, vtpote ab alijs dicta. Vnde necesse habet de singulis acceptionem ab alijs habere. Sicut si aliquis nesciret geometriæ conclusiones ex principijs deducere, habitũ geometrię non haberet. Sed quęcũque de conclusionibus geometriæ sciret, apprehenderet quasi credens docenti, & sic indigeret vt de singulis instrueretur, vel institueretur. Non enim posset ex quibusdam in alia peruenire firmiter non facta resolutione in prima principia. Principiũ autem in quo possunt cognosci futura contingentia, & alia quæ cognitionem naturalem excedunt, de quibus est prophetia, est ipse Deus. Vnde cum prophetæ Dei essentiam non videant, non possunt ea quæ prophetice vident cognoscere aliquo lumine, quod sit quasi quedam forma habitualis eis inherẽs, sed oportet quod de singulis sigillatim instruantur. Vnde oportet quod lumen propheticũ non sit habitus, sed magis in anima prophetæ per modum cuiusdã passionis, vt lumen solis in aere. Vnde sicut lumen non remanet in aere, nisi apud irradiationem solis, ita nec lumen prædictum remanet in mente prophetæ, nisi quando actualiter diuinitus inspiratur. Et inde est, quod sancti de prophetia loquentes, de ea per modum passionis loquuntur, dicentes eam esse inspirationem, vel tactum quẽdam, quo Spiritussanctus dicitur tangere cor prophetæ, & alijs huiusmodi verbis de prophetia non potest esse habitus. Sed sciendum, quod sicut est in rebus corporalibus, quod aliquid post passionem etiam passione abeunte efficitur habilius ad patiendum, sicut aqua calefacta prius, facilius postmodum post infrigidationem calefit. Et homo post frequentes tristitias, facilius ad tristitiam prouocat. Ita etiam quando mens aliqua diuina inspiratione tangitur, etiam illa inspiratione abeunte remanet habilior ad iterato recipiẽdum, sicut post deuotam orationem remanet mens deuotior, vnde propter hoc, vt Augustinus dicit in lib. de orando Deum, ne mens quę curis & negocijs torpescere ceperat, omnino refrigescat, & penitus extinguatur, sed crebrius inflãmetur, certis horis ad negocium orãdi mentem reuocemus. Vnde & mens prophetæ postquam fuerit semel aut pluries diuinitus inspirata, etiam inspiratione actuali cessante remanet habilior, vt iterum inspiretur. Et hæc habilitas dici potest habitus prophetiæ, licet habitus dicatur impropriè.

Vtrum requiratur dispositio naturalis ad prophetiam habendam. Cap. LXXXIII.

VIDETVR autem quod ad prophetiam habendam requiratur dispositio naturalis, quia talis perfectio qualis est prophetia non recipitur in aliquo, nisi secundum dispositionem recipientis. Vnde Hieronymus super Amos. Naturale inquit est omnes qui volunt rem rei comparare, in rebus illis comparationes sumant quas experti sunt, & in quibus nutriti sunt: verbi gratia, nautę inimicos suos ventis, dãnum naufragio comparant. Sic & pastores timorem suũ rugitui leonis assimilant, inimicos suos leones & vrsos ac lupos dicũt. Sic ergo Amos qui fuit pastor pecorũ, timorẽ Dei rugitui leonis assimilat in prophetia dicens. Dominus de Syõ rugiet &c. Nos autem dicimus quod in prophetia duo est considerare. s. ipsum prophetię donum, & huius doni iam percepti vsum. Ipsum quidem prophetiæ donum supra facultatem hominis excedens a Deo datur, nõ virtute alicuius causę creatæ vel causatę quãuis prophetia naturalis ex virtute alicuius creaturæ perficiatur in nobis, hec autem differt inter operationem diuinã & operationem creaturæ. Quod quia Deus sua operatione non solum formã sed & materiam producit, vnde sicut non præexigit eius operatio materiam, ita nec dispositionem materialẽ ad effectum perficiendum. Nec tamẽ formã sine materia, aut sine dispositione facit, sed simul potest materiã & formã dare vnica operatione, vel etiã materiam quantumcunq; indispositam ad debitam dispositionem reducere quæ competit perfectioni quam inducit, sicut patet in suscitatione mortui. Corpus enim mortuum est omnino indispositum ad animam recipiendã, & tamen vnico diuino opere corpus & animam & dispositionem ad animam recipit, sed ad operationem creaturæ præexigitur & materia, & debita materiæ dispositio. Non enim potest virtus creata ex quolibet quodlibet facere. Patet ergo quod prophetia naturalis præexigit dispositionem debitam naturalis complexionis. Sed prophetia quæ est Spiritussancti donum non præexigit eam, licet exigatur tamen ad debitum prophetię vsum, nam simul cum dono prophetiæ datur & prophetæ dispositio naturalis, quæ sit ad prophetiam conueniens. Visus aũt prophetiæ cuiuslibet est in potestate prophetæ & secundũ hoc dicit prime Corinth. 14. Spiritus prophetarũ prophetis subiecti sunt. Et ideo ab vsu prophetiæ aliquis potest seipsum impedire, & sic ad debitũ ꝓphetiæ vsum de necessitate dispositio debita requiritur, cum prophetię vsus ex virtute prophetæ creata vel causata procedat. Vnde & determinatam dispositionem exigit. Dicendum est ergo quod quædam dispositiones sunt indifferentes ad prophetiam, & hę diuina operatione non mutantur in propheta, sed secundum earum conuenientiam procedit prophetia. Indifferens enim est ad prophetiã, vt quibuscũque similitudinibus res prophetata figuretur. Dispositiones verò contrariæ diuina virtute a propheta auferunt, & dispositiones necessariæ conferuntur. Vnde si obijciatur quod per visionem imaginariam frequenter fit prophetia, & ob hoc ad illam requiri videtur imaginationis bonitas. Dicendum quod licet ad eam requiratur, non tamen de necessitate præexigitur. Nam Deus ipse qui donum infundit prophetiæ potens est complexionem organi virtutis imaginatiuę in melius reformare, sicut & oculos lippos vt clare possent videre.

Vtrum bonitas morũ requiratur ad illã. Cap. LXXXIIII.

QVia vero legitur in lib. Sapientiæ, quod sapientia Dei per nationes in animas sanctas se transfert, & amicos Dei & prophetas constituit. Amici vero Dei non sunt nisi tantum illi, in quibus viget bonitas morum: videtur quod bonitas morum requiratur ad prophetiam, at vero bonitas hominis in charitate consistit, per quã homo Deo vnitur. Quæcunq; ergo sine charitate esse possunt, cõmuniter inueniri possunt in bonis & malis. In hoc enim precipuæ diuina bonitas cõmendatur, quod tam bonis quã malis vtitur ad suũ propositũ implendũ. Et ideo vtrisque tam bonis quã malis illa dona largitur, quæ ad charitatem necessariam dependentiam non habent, prophetia aũt non habet aliquã necessariã colligantiam cũ charitate propter duo. Primo quia prophetia est in intellectu, charitas in affectu. Et sic prophetia & alię intellectus pfectiones nõ dependẽt a charitate. Et hac rõe fides & ꝓphetia & oĩa alia huiusmodi

in

in bonis & malis esse possunt. Secundo quia prophetia datur alicui ad vtilitatem ecclesiæ & non propter seipsum. Contingit autẽ aliquem vtiliter quantũ ad aliquid deseruire, qui in seipso bonus non est, nec Deo per charitatẽ coniunctus. Vnde prophetia & operatio mira & ecclesiastica mysteria, & alia homini quæ ad vtilitatem ecclesiæ conferuntur inueniuntur quãdoq; sine charitate, que sola homines bonos facit. Sciendũ tamen quod inter peccata quibus charitas amittitur, quedam sunt quæ vsum prophetiæ impediunt, quedã non, quia enim carnalia peccata mentẽ a spiritualitate omnino retrahũt, ex hoc ipso quod aliquis carnalib⁹ peccatis est subditus ineptus ad prophetiam redditur: ad cuius reuelationem summa spiritualitas mentis requiritur. Peccata vero spiritualia spiritualitatẽ mentis non impediunt. Ideo contingit aliquem esse prophetam spiritualibus peccatis subditũ, non autem carnalibus vel etiam immẽsis seculi solicitudinibus, quib⁹ mẽs a sua spiritualitate retrahit. Et ideo dicit Rabanus, quod hoc est signũ quod aliquis sit falsus propheta, quando voluptatibus & solicitudinib⁹ seculi detinet, & hoc consonat ei quod habetur Mathei. 7. Attendite a falsis prophetis & a fructibus eorum &c. Quod de manifestis oportet intelligi, vt ibidem dicit Glosa, quæ maximè sunt peccata carnalia. Spiritualia. n. vitia interius latent. Porro sapientia se transfert in animam dupliciter. Vno modo vt ipsam Dei sapientia animã inhabitet, & sic hominem sanctum facit & Dei amicum. Alio modo solũ quãtum ad effectum, & sic non oportet quod sanctũ faciat vel Dei amicum, & sic transfert se in mentem malorum, quos prophetas constituit. Et quamuis prophetia sit donum Spiritussancti, nõ tamen cũ hoc donoSpiritussanctus datur, sed solũ cũ dono charitatis. Si autẽ obiicitur quod prophetia non potest esse in peccatore, quia sic esset idem actus a peccato & a Spiritusancto. Dicimus quod prophetia quidẽ non contingit male vti ita quod prophetiæ actus inquantum a prophetia egreditur sit malus. Cum enim aliquis prophetiæ actum ad aliquid malum ordinat, tunc quidem ipse actus prophetiæ bonus est a Spiritusancto, sed ordinatio illius actus ad finem indebitũ, non est a Spiritusancto, sed a peruersa hominis voluntate. Dicit autem. Hieronymus super Mattheũ, tempore illo quo coniugales actus geruntur præsentia Spiritussancti non dabitur, etiam si propheta esse videatur qui in officio generationis obsequitur, nec hoc est propter culpam, quoniam actus matrimonialis culpa caret, sed propter cõcupiscentiæ passionem annexam, huiusmodi namq; passiones vehementes ad se trahunt totaliter rationis attẽtionẽ & per consequẽs eam auertunt a spiritualium inspectione. Et ideo vehementibus passionibus vel iræ, vel tristiciæ, aut delectationis, vsus prophetiæ impeditur, etiam in eo qui prophetiæ donum percipit. Et sic etiam naturalis indispositio complexionis impediret, nisi diuina virtute quodammodo curaretur.

Qualiter Prophetæ dicuntur in speculo videre.

Cap. LXXXV.

QVia vero prophetę in lib. præscientiæ Dei, vbi omnia scripta sunt, dicitur legere, siue in speculo æternitatis, in quo ab eterno respondent omnium rerum formæ. Sciẽdum quod dicuntur in illo libro legere vel in speculo videre non quidem materialiter quasi speculum ipsum aut librum videant, sed causaliter, quia scilicet ex illo libro, vel speculo deriuatur prophetiæ cognitio. At vero secundum hoc non videtur prophetis in hoc attribui cognitio aliqua priuilegiata, cum inde deriuetur omnis cognitio humana. Sciendum itaque quod speculum propriè loquendo non inuenitur nisi in rebus materialibus, sed in rebus spiritualibus per quandam transsumptionem dicitur, scilicet per similitudinem acceptam a speculo materiali, vt scilicet in rebus spiritualibus dicatur esse speculum id quo alia repræsentantur, sicut in speculo materiali apparent formæ rerum visibilium. Sic ergo dicunt quidã ipsam diuinam mentem in qua omnium rerum rationes relucent esse speculum quoddam, & dici æternitatis speculum, ex hoc quod est æternum, quasi æternitatẽ habens. Dicunt ergo quod istud speculum videri potest dupliciter, vel per essentiam suam secundum quod est beatitudinis obiectum, & sic non videtur nisi a beatis, vel simpliciter vel secundum quid, sicut in raptu vel prout in eo resultant rerum similitudines, & sic propriè videtur vt speculum. Et hoc modo dicunt speculũ æternitatis visum ab angelis ante suam beatitudinem, & a prophetis. Sed hæc opinio non videtur rationabilis propter duo. Primo quia ipse species rerum in mente diuina resultantes, non sunt aliud secundum rem ab ipsa essentia diuina. Sed huiusmodi species vel rationes distinguuntur in ipsa secundum diuersos eius respectus ad creaturas diuersas. Cognoscere ergo diuinam essentiam & species in ipsa resultantes nihil aliud est, quã cognoscere ipsam in se, & relatam ad aliud. Prius est autem aliquid cognoscere in se, quã pro vt est ad aliud cõparatũ. Vnde visio qua videtur Deus, vt est rerũ species præsupponit illam qua videtur vt est in se essentia quædam, secundũ quod est obiectum beatitudinis, vnde impossibile est, ꝙ aliquid videat Deũ ꝟm quod est spẽs rerũ, & nõ videat cũ ꝟm ꝙ est beatitudinis obiectũ. Secũdo quia species alicuius rei inuenitur in aliquo dupliciter, uno modo sicut præexistens ad rem cuius est species. Alio modo sicut a re ibi resultans. Illud ergo in quo apparent species rerum vt preexistentes ad rem, nõ potest propriè speculum dici, sed magis exemplar. Illud autem speculum potest dici in quo rerum similitudines a rebus ipsis resultãt. Quia ergo in deo species sunt & rationes rerum, nusquam inuenitur dictum a sanctis, quòd Deus sit rerũ speculum, sed magis quòd ipse res creatæ sunt speculum Dei, prout dicitur in prima ad Corinthios. 13. Videmus nunc per speculum in ęnigmate. Et sic etiam filius dicitur esse speculum patris, prout a patre in ipso species diuinitatis recipitur, secundum quod habetur Sapientie septimo. Speculum sine macula &c. Quod ergo a magistris dicitur prophetas in speculo æternitatis videre. Noc sic intelligendum est, quasi ipsũ Deum æternum videant, prout est speculum rerum, sed quia aliquid creatum intuentur, in quo ipsa æternitas Dei repræsentatur, vt sic speculum æternitatis intelligatur, non quod est æternum sed quod est æternitatem repræsentans. Ex hoc enim Deo competit futura certitudinaliter, vt præsentia cognoscere, vt Boetius dicit, quia eius intuitus æternitate mensuratur, quæ est tota simul. Vnde eius aspectui subiacent omnia tempora. & quæ in eis geruntur. Inquantum ergo ab isto diuino aspectu resultat in mente prophetæ futurorum scientia per lumen propheticum, & per species in quibus propheta videt, ipse species simul cum lumine prophetico speculum æternitatis dicuntur, quia diuinum intuitum repræsentant. prout in æternitate futurorum euentus præsentialiter inspicit. Itaque prophetæ in libro præscientiæ Dei dicuntur legere hac similitudine, quia ex ipso libro diuinę præscientiæ efficitur rerum futurarum notitia in mente prophetæ, sicut ex lectione libri efficitur notitia rerum quæ scribuntur in libro in mente legentis. Non autẽ quantum ad hanc similitudinem, quòd propheta ipsam Dei præscientiam videat, sicut legens in libro materiali videt librum materialem. Et quamuis omnes cognitiones a diuina præscientia deriuẽtur, non tamen omnis cognitio repræsentat eam vt ratione æternitatis etiam futura præsentialiter intueatur: unde non potest dici quælibet scientia speculum æternitatis, sed in hoc priuilegiata cognitio prophetarum ostenditur.

Adhuc de eodem. *Cap.* LXXXVI.

SEd fortassis obiiciet aliquis, quòd nihil potest uideri nisi vbi est. Futura vero contingentia non sunt secundum immobilem veritatem, prout videntur a prophetis, nisi tantum in ipsa præsciẽtia diuina. Ideoq; uidetur pro prophetæ uideant illa in ipsa solũ Dei præscientia. Si dicatur quòd futura contingentia sunt quidem primordialiter in diuina præscientia Sed ex inde per quasdam species ad mentem humanam deriuantur, vbi a propheta uidentur. Econtra obiicitur, quia quicquid in aliquo recipitur, est in eo per modũ recipientis, & non per modum suum. Mens autem prophetæ mutabilis est, & ob hoc in ea non possunt recipi, ut videtur futura contingentia immobiliter. Cęterum illud quod est proprium diuinæ cognitioni, non potest nisi a Deo cognosci. Tale autem est futura cognoscere, sicut patet ex verbis Isaiæ. Annunciate inquit quæ vẽtura sunt, & dicemus quia dij estis vos. Itaq; videtur quòd nõ possint a prophetis futura contingentia videri, nisi in ipso Deo. Dicit autem Auicenna, quod quandoq; mens hominis intantum eleuatur, quòd speculo præsciẽtiarum coniungitur, maxima uero eleuatio mentis humanę est in cognitione prophetiæ. Ideoq; uidetur ꝙ speculo præscientię coniungatur, ita quòd futura in ipsa Dei prę scientia intueatur. Finis ẽt humanæ vitæ, sicut philosophi tradunt, est vt homo ꝟm mentem altiori speculo coniungitur, quod est speculũ intelligibilium substantiarum. Quarum uidelicet suprema est diuina essentia in qua relucent oĩa. Denique si duo sint specula, quarũ vnũ sit superius, & alterũ inferius, & a speculo superiori resultẽt similitudines in inferiori, ille qui in speculo inferiori species videt, non dr̃ in superiori videre, quis eius visio quodãmodo a superiori speculo deriuetur. Ex hoc itaq; ꝙ intuetur propheta in mẽ tẽ sua species receptas a mẽte diuina, non videt ꝙ debeat dici videre in speculo æternitatis siue in mẽte diuina, sed ĩ mẽte ꝓpria vbi est speculũ tẽporale, q̃uis ab æterno deriuet. Ad hæc aũt per ꝓdicta patet responsio, uel ex parte vel ex toto. Dicendũ est enim ꝙ rõnes futurorũ contingentiũ ꝟm immobilẽ veritatẽ originaliter sunt in mente diuina, sed exinde effluũt in mente prophetæ. Et sic in reuelatione accepta ꝓpheta futura immobiliter cognoscere põt. Et forma quidem recepta sequitur modum recipientis quantum ad aliquid, prout habet esse in subiecto est in eo materialiter uel immaterialiter, vniformiter vel multipliciter, secundum exigentiam subiecti recipientis, sed quantum ad aliquid forma recepta trahit subiectum recipiens ad modum suum, prout. s. nobilitates q̃ sunt de ratione formæ, cõmunicantur subiecto recipienti. Sic enim subiectũ per formã recipit & nobilitates, & hoc modo ꝑ gloriã immortalitatis corpus corruptibile immortale efficitur. Et similiter esse ꝑ irradiationẽ ab immobili veritate eleuatur mẽs prophetæ ad hoc ꝙ mobilia immobiliter videat. Porro quia futurorũ notitia quidẽ est

est Deo propria, propter hoc futurorũ cognitio nõ potest accipi nisi a Deo, non tamen oportet quod ipsum Deum videat, quicunque a Deo cognoscit futura, & verum est quod mens prophetę secundum Auicennam speculo præscientiarum siue intelligentiarum cõiungitur, non quod ipsas intelligẽtias videat, sed quia ex earum irradiatione ipsarum præscientiæ efficitur particeps, finis autem humanæ vitæ non solum iuxta philosophos, sed etiam secundum fidem est vt homo speculo altiori coniungatur, sed ad hunc finem non in via, sed solum in patria pertingitur. Speculũ autem in quo videt propheta quamuis temporale sit, tamen eternam Dei præscientiam repræsentat, & ſm hoc videt in Speculo æternitatis.

Quid sit illud quod menti prophetæ imprimitur in reuelatione. Cap. LXXXVII.

CVm autem secundum Augu. a sola visione intellectuali dicatur aliquis propheta. quæ. s. visio non est de rebus per earum similitudines, sed per ipsas rerum essentias, vt legitur super epistolam secundam ad Corinthios. Videtur quod in visione prophetica nullæ species imprimantur in mente prophetæ, sed solũmodo lumen intellectuale. E contra vero sicut visus non determinatur ad aliquid determinatum visibile cognoscendum per lumen, sed per speciem visibilem, sic & intellectus possibilis non determinatur ad intelligibilia cognoscenda per lumen intellectus agentis, sed per species intelligibiles. Cum ergo cognitio prophetæ determinetur ad quadã quæ prius cognoscebat videtur quod non sufficiat luminis infusio, nisi etiam species imprimatur. Ad hæc & similia respondeo, quod prophetia est quædam supernaturalis cognitio. Ad cognitionẽ autem duo requiruntur. s. acceptio cognitorum & iudicium de acceptis, vt supra dictum est. Quandoq; ergo cognitio est supernaturalis ſm acceptionem tm̃, quãdoq; ſm iudiciũ tm̃, quãdoq; ſm vtrũq;. Si aũt fit secundum acceptionẽ tãtum supernaturalis, non dicetur ex hoc aliquis propheta, sicut Pharao non dicendus est Propheta qui supernaturaliter accepit futurę ferilitatis & sterilitatis iudiciũ sub boum & spicarũ figuris. Si vero habeat super naturale iudiciũ vel simul iudicium & acceptionẽ, ex hoc dicit propheta. Acceptio autem supernaturalis non põt esse nisi secundũ tria genera visionis. s. ſm visionẽ corporalẽ quando aliqua corporalibus oculis diuinitus demonstrantur, vt manus scribentis Balthasar. Et secundum imaginariam visionẽ, qñ diuinitus aliq; rerũ figurę prophetis ostenduntur, vt olla accensa Hieremiæ, & equi & mõtes Zachariæ. Et secundũ intellectualẽ, qñ aliqua intelligibiliũ ostenduntur supra naturalem facultatẽ. Cum aũt intellectus humanus sit in potentia naturali ad oẽs formas intelligibiles sensibiliũ rerũ, non erit supernaturalis acceptio quæcunq; species intelligibiles in intellectu fiant. Sicut erat supernaturalis acceptio in visione corporali qñ inspiciũtur res quę non sunt ſm naturam formatę, sed solũmodo diuinitus ad aliquid ostendendũ. Et sicut erat supernaturalis acceptio in visione imaginaria quando videntur aliq; similitudines non a sensibus acceptę, sed per aliquã vim aĩæ formatæ. Sed tunc solũ intellectus supernaturaliter accipit, quando videt ipsas substantias intelligibiles per essentiam suam: vtpote Deum, & angelos, ad quos pertingere non potest ſm virtutẽ naturæ suæ. Inter has autem tres supernaturales acceptiones: hæc vltima excedit modũ prophetiæ. Vnde dicitur numeri duodecimo. Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in somnio, aut in visione loquar ad eum. At non talis seruus meus Moyses, qui palam & non per figuras & ęnigmata videt Deũ. Videri ergo Deum in essentia sua, sicut videtur in raptu, vel sicut videtur a beatis, aut videre alias substantias intelligibiles per essentiam suam modum propheticæ visionis excedit. Sed prima supernaturalis acceptio, scilicet quæ est secundum corporalem visionem, est infra propheticam acceptionẽ, quia per hanc acceptionem non præfertur prophetia alijs quibuscunq;, cum speciem diuinit⁹ formatam ad videndũ omnes æqualiter videre possint. Supernaturalis ergo acceptio quæ est prophetiæ est acceptio imaginariæ visionis. Sic ergo omnis Propheta vel habet tantũ iudiciũ supernaturale de his quæ ab alio videntur, sicut Ioseph de visis a Pharaone. Vel habet acceptionem simul cum iudicio ſm imaginariam visionem. Iudicium .n. supernaturale prophetæ datur ſm lumen ei infusum. Ex quo intellectus roboratur ad iudicandum, & quantum ad hoc nulle species præexiguntur, sed quantum ad acceptionem requiritnoua formatio specierũ, siue vt fiat in mente prophetæ species quæ prius non fuerunt, vtpote si alicui ceco nato imprimerentur species colorum. Siue vt species præexistentes ordinentur & componantur diuinitus tali modo qui comperat significationi rerum, quę debet prophetæ ostendi. Et per hunc modum concedendum est, quod ꝓphetæ reuelatio non solum fit secundũ lumen tantũ, sed secundum species etiam quandoq; vero secundum lumen tantum. Dicendum est itaq; quod quamuis propheta nõ dicatur nisi qui habet intellectualem visionem non tamen sola visio intellectualis ad prophetiã pertinet, sed etiam imaginatiua, in qua species formari possunt conuenientes etiam ad singularium repræsentationem.

Vtrum omnis reuelatio prophetica fiat angelo mediante. Cap. LXXXVIII.

QVia vero Moyses cæteris Prophetis excellentior fuisse videt. Ex ipsius Domini verbis in li. Numeri, & etiam ex fine Deutero. cui. s. Moysi facta est diuinitus reuelatio mediantibus angelis, iuxta illud Apostoli ad Gal. Lex ordinata est per angelos in manu mediatoris. Et etiam in actibus Apostolorum de ipso Moyse dicitur. Hic est qui fuit in Ecclesia in solitudine cum Angelo, qui ei loquebatur in monte Synai, & cum patribus nostris. Multo magis oẽs alij prophetæ, non ab ipso Deo imediate, sed angelo mediante videntur reuelationem accepisse. Augu. quoq; dicit in lib. de trini. quod omnes apparitiones factæ patribus in veteri testamento fuerunt per angelos administratę. Idem etiam dicit Diony. in lib. de cęlesti Hierarchia, qđ videlicet diuinas visiones gloriosi patres nostri sunt adepti per medias cęlestes virtutes. At econtra poterit obijci, quod dona Spiritussancti imediate a Deo sunt, & habitus infusi, prophetia vero est donum Spiritussancti, & est etiam quoddam lumen infusum. Ideoq; videtur a Deo esse sine angelo mediante. Præterea Propheta perficitur secundum luminis infusionem, ac specierum impressionem. Neutrũ autẽ istorum videtur posse fieri per angelum, quia sic esse videretur creator luminis vel speciei, cum hæc non possint nisi ex nihilo fieri. In diffinitione quoq; prophetiæ dicit, qđ, prophetia est diuina reuelatio, vel inspiratio quæ si fieret angelo mediãte, dicẽda poti⁹ videret angelica q̃ diuina. Sed dicendũ, quod in reuelatione prophetica duo concurrunt. s. mentis illustratio, & specierum formatio in imaginatiua virtute. Ipsum ergo ꝓpheticum lumen quo mens prophetæ illustratur, a Deo originaliter procedit, sed tamen ad eius congruam susceptionem mens humana angelico lumine confortatur, & quodãmodo præparatur. Cũ enim lumen diuinum sit simplicissimum & vniuersalissimũ in virtute, non est proportionatum ad hoc, qđ ab anima humana in statu viæ percipiatur, nisi quodãmodo cõtrahatur & specificetur per coniunctionẽ ad lumen angelicum, quod est magis contractum, & humanæ menti magis proportionatum. Sed ipsa formatio specierum in imaginatiua virtute propriè angelicis est attribuenda, eo quod tota corporalis creatura administratur per creaturam spiritualem, vt August. probat in 3. de trini. Vis autẽ imaginaria vtitur organo corporali. Vnde specierum formatio in ipsa ad ministerium propriè pertinet angelorum. Quodque dicit Aug. in lib. de trini. quorundam mentes ita eleuari, vt non per angelum, sed in ipsa summa rerum arce incommutabiles videant rationes, referendũ est ad visionẽ patriæ, vel ad visionem raptus, & non ad visionẽ propheticam. Dicendum est itaq; quod prophetia ratione luminis prophetici cõputatur inter Spiritussancti dona, qđ quidem a Deo imediate infunditur, quamuis ad congruam eius receptionem angelorum ministerium cooperetur. Angelus ergo neq; lumen in intellectu creat humano, neq; spẽs in imaginatiua, sed angeli operatione naturale lumen intellectui humano diuinitus confortatur. Et secundum hoc angelus hominem illuminare dicitur. Ex hoc etiã quod angelus habet potestatẽ cõmouendi organum fantasię, potest visionem imaginariam formare, secundum quod competit prophetię. Denique actio non attribuitur instrumento, sed principali agenti. Vnde scamnum non dicitur effectus ferre, sed carpentarij. Similiter ergo cum angelus non sit causa reuelationis propheticę, nisi sicut instrumentum diuinum per reuelationem a Deo perceptam, prophetia non debet dici reuelatio angelica, sed diuina. Et licet sapientia diuina (sicut scri ptũ est) in animam se transferens aliquos effectus per se .i. sine angeli misterio faciat, vt infusionem gratiæ, per quam aliquis amicus Dei constituitur, nihil tamen prohibet quin alios quosdam effectus faciat mediãte prædicto misterio, & ita prophetas constituit mediante angelo.

Quod Propheta quandoq; cum a spiritu prophetię tangitur a sensibus alienetur. Cap. LXXXIX.

SCiendum vero quod prophetia duos habet actus. Vnum principalem. s. visionem. Alium vero secundarium. s. denunciationẽ. Denunciatio fit a propheta vel verbis, vel etiam factis, vt a Hieremia, qui lumbare suum iuxta fluuium ad putrescendũ posuit. Vtro libet autem modo denunciatio prophetica huiusmodi per signa quędam sensibilia fit. Vnde fiat, semper fit ab homine non abstracto a sensibus, quia prophetam denunciantem oportet sensibus vti ad hoc quod eius denunciatio sit perfecta, aliàs denunciaret quasi abreptus. Sed quantum ad visionem prophetiæ duo concurrunt, vt ex dictis patet. s. iudicium, & acceptio propria prophetiæ. Quando ergo prophetia diuinitus inspiratur, vt sit tantum iudicium eius supernaturale, & non acceptio, tunc talis inspiratio abstractionem a sensibus non requirit, quia iudicium intellectus naturaliter est perfectius in vtente sensib⁹ quã in nõ vtente. Acceptio aũt supernaturalis ꝓpria prophetię est ſm imaginariam visionem. Ad quã visionẽ in-

inspiritu rapitur vis humana ab aliquo spiritu, & a sensibus abstrahitur, vt Aug. dicit super Genesim ad litterá. Cuius ratio est, qa vis imaginatiua dum quis vtitur sensibus, principaliter est intenta his quæ per sensus accipiuntur: vnde non potest esse, quod intentio eius principaliter transferatur ad ea, quę aliunde accipiuntur, nisi quádo homo est a sensu abstractus, vnde quandocunq; fit prophetia secundú imaginariam visionem, oportet a sensibus abstractum esse Prophetá. Sed hæc abstractio dupliciter contingit, vno modo ex causa animali, alio mó ex causa naturali. A causa quidé naturali, qñ exteriores sensus stupescút, vel pp ęgritudiné, vel pp vapores ad cerebrú tendétes, ex quib⁹ cótingit organú tactus imobilitari. Ex causa vero animali, sicut quádo homo ex nimia attentione ad intelligibilia vel imaginabilia omnino a sensibus exterioribus abstrahitur. Nunquá autem fit in Propheta abstractio a sensibus corporalibus per ægritudinem, sicut fit epylenticis vel furiosis, sed solúmodo per causam naturalem ordinatá .s. per somnú. Et ideo prophetia quæ fit cú visione imaginaria, semper fit, vel in somno, quádo .s. est abstractio a sensib⁹ per causam naturalé ordinatá, vel in visione qñ fit a causa animali. In hoc tamen differt Propheta in sua abstractione a sensibus, siue abstrahatur per somnú, siue per visioné, ab hominibus alijs qui abstrahuntur a sensibus, quod mens prophetæ illustratur de his quæ in visione imaginaria videntur. Vnde cognoscit ea non esse res, sed aliquarú rerú similitudines, de quibus certum iudicium habet per lumen mentis. Sic ergo patet, quod propheticę inspiratio quandoq; fit cum abstractione a sensibus, quandoq; non.

Obiectiones in contrarium. Cap. XC.

SEd fortassis obiecit aliquis, quod dicitur a Domino in libro numeri duodecimo. Si fuerit inter vos Propheta Dñi in somnio & visione loquar ei. Ná (vt dicit Glosa in principio Psalterij) túc fit prophetia per somnia & visiones quando fit per ea quæ videnť fieri vel dici. At vero cú apparent talia .s. quæ dici vel fieri videntur, & non dicuntur vel fiunt, patet hominem tunc a sensibus esse abstractum. Ideoq; visio prophetiæ semper in homine a sensu abstracto videtur esse. Præterea cú vna virtus multú intenditur in operatione sua oportet aliá abstrahi a sua. Cum ergo in visione prophetię vires interiores .s. intellectus & imaginatio maximè in suis operationibus intéd antur, videtur quod in visione prophetica semper homo ab operatione exteriorú virtú abstrahatur. Cęterum intellectualis visio nobilior est quá imaginaria, & illa quam corporalis, permixtio autem ignobilioris detrahit aliquid de perfectione nobilioris. Cum ergo intellectus & imaginatio in prophetica visione ad summá perfectioné secundú statú vię perueniant, vt .s. propheta cum eis similiter corporali visione vtatur. Item plus distat sensus ab intellectu & imaginatione quá ratio inferior a superiori. Cum itaq; consideratio superioris rationis quæ intenditur æternis contéplandis, abstrahat hominem a consideratione inferioris, qua tépoaliú intenditur administrationi, multo forti⁹ intellectualis & imaginaria visio ꝓphetię videntur abstrahere a visione corporali. Deniq; vna & eádem vis non potest simul pluribus intendere. At vero cum aliquis sensibus corporalibus vtitur, eius intellectus & imaginatio rebus illis intendit quæ corporaliter videntur. Simul itaq; cum hoc non videtur posse intendere illis, quæ apparet absq; sensibus corporis in prophetica visione. Econtratio autem opponitur, quod in prima ad Corinthios 14. dicitur. Spiritus prophetarú prophetis subiecti sunt. Quod non ita esset, si propheta a sensibus esset alienatus, quia sic, vt videtur, compos sui non esset. Cæterum in visione prophetiæ accipitur certa cognitio de rebus sine errore. At in his qui abstracti sunt a sensibus, vel somno vel quocunq; modo errori est permixta & incerta cognitio, quia rerum similitudinibus inherent, quasi rebus ipsis, vt ait Augu. super Genesim. Itaq; prophetia (sicut videtur) non fit cum alienatione a sensu. Denicq; hoc posito videtur sequi error Montani, qui dicebat Prophetas velut abreptitios esse locutos, quid dicerent nescientes.

Responsiones ad easdem. Cap. XCI.

SVpponentes ergo ea quæ superius diximus, ad hæc omnia in cótrarium obiecta. Respondemus quod in verbis illis numeri Dominus intendit ostendere preeminentiam Moysi ad alios Prophetas quantú ad supernaturalem acceptionem, quia scilicet Moyses supernaturaliter ad hoc promotus est, vt ipsam Dei essentiá in seipsa videret. Ac ea quę acceperunt prophetæ, acceperunt quidem in similitudinibus somnij & visionis. Sed tamen iudicium prophetiæ non erat per similitudines aliquas somnij, vel visionis. Vnde iudicium prophetiæ fit sine abstractione a sensibus. Et quando quidem interior vis intenditur in visione sui obiecti abstrahitur, si perfecta fit attentio visione exteriori. Sed quantumcunque perfectum fit iudicium interioris virtutis, non abstrahit ab exteriori operatione, quoniam ad interiorem virtutem pertinet de exteriori iudicarę: vnde iudicium superioris in idem ordinatur cú exteriori operatione, ideoq; mutuo non impediút se. Illa vero ratio de nobilitate visionis intellectualis & imaginariæ respectu corporalis procedit secundum acceptionem, & non secundum iudiciú. Et illa similiter, quia vna & eadem vis pluribus similiter intendere non potest. Ex hoc autem ipso animę potentiæ mutuo se in operationibus suis impediunt, quod in vna animæ essentia fundatæ sunt. Vnde quáto vires aliquę sunt magis sibi propinquę, tanto magis natę sunt se se impedire, vt ratio inferior & superior: ideoq; de cæteris non est simile. Quod autem dicit Apostolus, Spiritus prophetarú prophetis esse subiectos, intelligendú est quantú ad denunciationem prophetiæ. Ipsorum enim subiacet arbitrio denunciare, de quibus inspiratur vel non. At vero quantú ad reuelationem ipse propheta spiritui subiectus est. Non enim reuelatio fit secundum arbitriú prophetæ videtis, sed secundum arbitrium spiritus reuelantis. Vt autem etiá in ipsa abstractione a sensibus verú habeat propheta iudiciú de his quæ videt in somno vel visione: hoc ipsum est ex lumine propheticę quo videlicet illustratur mens prophetæ. Error aút Montani fuit in duobus. Primo .s. quia subtrahebat prophetis lumen mentis, quo verum haberent iudiciú de visis. Secunda quia in ipsa denunciatione dicebat eos a sensib⁹ abstractos, sicut in furiosis contingit, vel in eis qui loquuntur in dormiendo. Hoc aút non sequitur ex positione prædicta. Quod autem prophetia dicitur fieri per dicta vel facta, referendum est ad prophetiæ denunciationem magis quam ad propheticam visionem.

De collatione mutua prophetiæ, quæ fit secundum visionem intellectualem tantum, & eius quæ habet intellectualem simul cum imaginaria. Cap. XCII.

CVm autem natura speciei consistat ex natura generis & ex natura differentiæ, ex vtroq; dignitas spéi potest pensari. Et secundú has duas considerationes inueniuntur aliqua se inuicem in dignitate excedere quandoq;: & quantú pertinet ad rationem speciei, semper illud participat perfectius speciei rationem, in quo differentia formaliter speciem constituens nobilius inuenitur. Sed simpliciter loquendo, quádoq; est nobilius simpliciter illud in quo natura generis est perfectior, quandoq; vero illud in quo est perfecti natura differentiæ. Cum enim differentia addit aliquá perfectioné super naturam generis, tunc præeminentia quæ est ex parte differétiæ facit aliquid esse simpliciter nobilius, sicut in specie hominis, qui est animal rationale, simpliciter é dignior ille qui est potior & preualentior in rationalitate quá ille qui est potior in his quę ad rationem animalis spectant, vt pote sensus & motus & alia huiusmodi. Quando vero differentia aliquá imperfectionem importat, tunc id in quo est completius natura generis, est simpliciter nobilius, vt patet in fide, quæ est cognitio ęnigmatica eorú .s. quæ non videntur. Qui enim abundat in natura generis, & deficit in fidei differentia, vtpote fidelis qui iam percipit aliquem intellectum credibilium, & quodámodo ea iam videt, habet simpliciter nobilioré fidé eo qui minus cognoscit. Et quátú ad rationem fidei pertinet, magis proprié habet fidem ille qui omnino non videt illa quæ credit. Et sic etiam est in prophetia. Prophetia enim videtur esse quædam cognitio obumbrata & obscuritati admixta secúdum id quod habetur 2. Pe. 1. Habetis firmiorem propheticú sermonem, cui bene facitis attendentes quasi lucernæ luceti in caliginoso loco. Et hoc etiá ipsum nomen prophetiæ demonstrat, quia prophetia dicitur, quasi visio de longinquo. Quę enim clare videntur, quasi de prope videnť. Si ergo comparemus prophetias quantú ad differentiam, quæ ratione prophetię complet, illa inuenitur perfectius prophetiæ rationem habere, & magis proprié cui imaginaria visio admiscetur. Sic .n. veritatis propheticę cognitio obumbratur. Si autem comparemus prophetias secundú id quod pertinet ad naturá generis .s. cognitionem vel visionem, sic videtur distinguendum. Cum enim omnis cognitio perfecta duo habeat .s. acceptionem, & iudiciú de acceptis. Iudiciú quidem de acceptis in prophetia est solum secundú intellectú & secundum imaginationem. Quandoq; ergo in prophetia non é aliqua supernaturalis acceptio, sed iudiciú tantum supernaturale & sic solus intellectus illustratur sine aliqua imaginaria visione. Et talis forte fuit inspiratio Salomonis inquantú de moribus hominú & naturis rerum, quæ naturaliter accipimus, diuino instinctu cęteris certius iudicauit. Quandoq; vero est acceptio etiam supernaturalis, & hoc dupliciter, quia vel est acceptio ab imaginatione, vtpote quando diuinitus in spiritu prophetæ rerum imagines formantur. Vel est acceptio ab intellectu, vtpote quando ita clare cognitio veritatis intellectui infunditur, vt non ex similitudine aliquarú imaginum veritatem accipiat, immo ex veritate iam perfecta ipse sibi imagines formare possit, quib⁹ vtatur propter naturam nostri intellectus. Non autem potest esse aliqua prophetia quæ habeat acceptionem sine iudicio. Vnde nec imaginariá visionem habens sine intellectuali. Sic ergo patet quod visio intellectualis pura quæ

habet iudiciũ tantum ſine aliqua acceptione ſupernaturali,& inferior ea,quæ habet iudicium & acceptionem imaginariam. Illa vero intellectualis viſio pura quæ habet iudicium & acceptioné ſupernaturalem,eſt ea nobilior,quæ cum iudicio habet acceptioné imaginariam. Et quantum ad hoc concedendum eſt, quod prophetia quę habet viſionem intellectualem, tantum eſt dignior ea quæ habet imaginariam adiunctam.

Aduc de eodem. *Cap. XCIII.*

ET quamuis prophetia quæ in vtraque viſione conſiſtit, habet etiam intellectualem viſionem, non tamen includit illam quę in ſolo intellectuali cõſiſtit, quoniam illa viſionem intellectualem excellentiorem habet quã iſta, cum in illa luminis intellectualis perceptio ſufficiat ad acceptionem & iudicium. In hac vero iudicium tantũ. Si aũt obijcitur qđ ex plenitudine luminis intellectualis cõtingit, qđ redundãtia in propheta fit ab intellectu ab imaginatione, vt ibi formeť imaginaria viſio,& quãto in propheta lumen intellectuale abundãtius eſt, tãto perfectior eſt. Ideoq; videť perfectior eſſe illa quæ adiunctã habet imaginariam viſionem, quã illa quæ tantũ habet intellectualem. Dicimus quod in vtraq; prophetia fit deriuatio luminis prophetici ab intellectu ad imaginationem, ſed diuerſimode. Nam in illa prophetia quæ dicitur tantũ viſionem intellectualem habere,tota plenitudo propheticæ reuelationis in intellectu pcipitur,& exinde ſecundum intelligentis arbitrium in imaginatiua congrue formantur imagines propter intellectus noſtri naturã, qui ſine fantaſmatibus intelligere non poteſt. Sed in alia prophetia nõ tota plenitudo propheticæ reuelationis recipitur in intellectu, ſed partim in intellectu,quantum ad iudicium & partim in imaginatiua,quantum ad acceptionem. Vnde in illa prophetia quæ viſioné intellectualem tantum continet,eſt viſio intellectualis plenior. Ex defectu enim luminis recepti in intellectu contingit, quod exinde quodãmodo decidit quantum ad aliquid a puritate intelligibili in imaginarias figuras,ſicut in ſomnis accidit. Quod auté dicitur, Iohannes Baptiſta fuiſſe propheta & pluſquam propheta, quia Chriſtum non ſolum intellectualiter,vel imaginariè ſicut alij prophetę vidit,ſed etiam corporaliter digito demõſtrauit,ex quo prophetia cui corporalis admiſcetur viſio videtur eſſe nobiliſſima,dicimus ꝙ non eſt ita,hoc enim quod Iohannes Chriſtum digito demonſtrauit,non pertinet ad viſionem propheticam,ſed magis ad denunciationem, hoc etiam quod corporaliter Chriſtum vidit,non ei dedit prophetiam perfectioris rationis, ſed fuit quoddam munus diuinitus conceſſum amplius quã prophetia. Vnde dicitur a Domino in Lucę decimo. Multi reges & prophetę voluerunt videre quę vos videtis,& non viderũt. Adhuc autem obiici poteſt, quod dicit Gloſa ſuper illud in prima ad Corinthios 14. Spiritus autem loquiť myſteria. Minus inquit eſt propheta,qui rerum ſignatarũ imagines ſolo ſpiritu videt,& magis eſt propheta,qui ſolo earũ intellectu præditus eſt. Sed maximè propheta eſt qui pręcellit in vtroq;. Dicit.n. Dionyſius in libro cęleſtis Hierarchiæ, quod impoſſibile eſt nobis aliter ſuperlucere diuinum radium niſi ſacrorum velaminũ varietate circumuelatum. Et appellat velamina figuras imaginarias, quibus quaſi velatur intellectualis luminis puritas. In oĩ ergo prophetia oportet imaginarias eſſe figuras,vel ab hoĩe formatas,vel diuinitus imiſſas. Nobiliores aũt ſunt diuinit⁹ imiſſę quã ab hoĩe formatę. Illa vtiq; ꝓphetia nobiliſſima videtur eſſe, in qua ſimul diuinitus infundiť intellectuale lumen,& figurę imaginarię. Ad hoc aũt dicendũ quod prędicta Gloſa loquitur de illo qui ſm̃ intellectum non habet niſi iudicium de his, quæ ab alio accipiuntur, ſicut Ioſeph ſolummodo iudiciũ de his quæ a Pharaone viſa ſunt habuit, non quod ipſe quid eſſet futurum acceperit. Et ſic ratio concludit non auté de illa quæ tantum in intellectuali viſione conſiſtit. Quãuis autem imagines impreſſę diuinitus ſunt nobiliores imaginibus per hominem informatis,tamen acceptio cognitionis quæ eſt in intellectu diuinitus eſt nobilior illa quæ fit per formas imaginarias. Et quamuis intellectus noſter intelligat diuina per aliquas ſimilitudines: illę tamen ſimilitudines nobiliores ſunt ex hoc quod ſunt immateriales quam imaginarię ſimilitudines: vnde & intellectualis viſio nobilior eſt. Nec eſſe poteſt vt aliqua res ſit per ſuam eſſentiã imaginabilis,ſicut per ſuam eſſentiam eſt intelligibilis, imaginatio enim non eſt niſi de rebus materialibus,nec etiam poteſt imaginatio aliquid recipere niſi ſine materia. Vnde ſemper neceſſe eſt quod imaginatio ſit alicuius non per eſſentiam ſuam, ſed per ſuam ſimilitudinem. Intellectus vero immaterialiter recipit,& eo cognoſcuntur non ſolum materialia, ſed immaterialia, vnde & quædam cognoſcuntur per eſſentiam, quædam autem per ſimilitudinem.

Vtrum gradus prophetia diſtinguantur ſecundum viſiones vel imaginationes. *Cap. XCIIII.*

VIdetur autem gradus prophetię ſecundum viſionem imaginariam diſtingui, quia ſimilitudines imaginariæ ſunt in prophetia medium cognoſcendi; perfectius aũt medium cognoſcendi perfectiorem cognitionem facit. Et exinde ſcientia perfectior eſt opinione. Vbi ergo eſt imaginaria viſio nobilior, eſt & prophetiæ gradus (vt videtur) altior. Præterea cum lumen propheticũ ab intellectu in imaginationem deſcendit, quanto perfectius eſt lumen in intellectu prophetiæ,tanto perfectior eſt imaginaria viſio. Itaque diuerſi gradus imaginarię diuiſionis demonſtrant diuerſos gradus intellectualis. Et vbi perfectior eſt intellectualis viſio,eſt prophetia perfectior. E contra vero poteſt obijci, quod imaginaria viſio prophetã non facit,ſed ſolum intellectualis, ideo ſecundum illam gradus prophetiæ non videntur diſtingui. Præterea quod diſtinguitur per ſe diſtinguitur penes id quod eſt ei formale. At in prophetia intellectualis viſio eſt formalis, imaginaria vero quaſi materialis. Cæterum (vt dicit Gloſa in principio Pſalterij) prophetia conſiſtit in dictis & factis, ſomnio & viſione. Nõ ergo magis oportet diſtingui ſecundum imaginariam viſionem, ad quam pertinet ſomniũ & viſio, quã ſecundum dicta & facta. Deniq; etiã miracula requiruntur ad prophetiam. Vnde Moyſes cum mitteretur a Dño, ſignũ petijt, vt legitur in Exodo. Dicitur & in Pſal. Signa noſtra non vidimus; iam non eſt propheta. Non ergo magis diſtingui debent hi gradus ſecundum imaginariam viſioné quam ſecundum ſigna. Nos auté dicimus,quod ſecundum imaginariam viſionem diſtinguitur prophetiæ gradus iuxta modũ, qui dicetur inferius. Ad obiectiones autem contrarias dicimus,quod cum aliquid diſtinguitur ſecundum ſpeciem,tunc quidé oportet quod fiat diſtinctio ſecundum id quod eſt formale. Sed ſi fiat diſtinctio graduũ in eadem ſpecie,poteſt etiã eſſe ſecundum id quod eſt materiale, ſicut animal diſtinguitur per maſculinum & fęmininum,quæ ſunt differentiæ materiales, vt legitur in lib. 10. Metaphi. Porro dicta & facta prophetiæ non pertinent (vt ſupra dictũ eſt) ad eius reuelationem, ſed ad denunciationem. Ideoq; ſecundũ illã diſtingui non pñt gradus prophetiæ. Gratia vero ſignorũ eſt differens a prophetia, poteſt tamen ad prophetiam reduci,& ſecundũ hoc quod veritas prophetiæ demonſtratur per ſigna: vnde & gratia ſignorũ quantũ ad hoc eſt potior quã prophetia. Ideoq; 1. ad Corinth. 12. poſtponitur ei prophetiæ gratia. Itaq; excellentiſſimus eſt ille Propheta,qui reuelationem habens facit etiã ſigna. In ſumma vero notandũ, quod cum ad prophetiam concurrat intellectualis viſio quaſi principalis, & imaginaria quaſi ſecundaria, gradus prophetiæ eſt ſimpliciter iudicandus eminẽtior,ex eo quod viſio intellectualis eſt eminentior. Ex eminẽtia vero imaginarię oſtenditur eminentior gradus prophetiæ ſecundum quod, & non ſimpliciter, niſi inquantum perfectio imaginarię viſionis demonſtrat perfectionem intellectualis. Ex parte autem intellectualis viſionis non poſſunt accipi aliqui determinati gradus, quia plenitudo intellectualis luminis nõ manifeſtať niſi per aliqua ſigna. Vnde penes illa ſigna oportet diſtinguere gradus prophetię.

De quatuor modis diſtinguendi prophetiam. *Cap. XCV.*

SIc ergo poſſunt diſtingui gradus prophetiæ ſecundũ quatuor. Primo ſecundũ ea quæ requiruntur ad prophetiam. Eſt auté duplex actus prophetiæ.ſ.viſio & denunciatio. Ad viſionem autem requiruntur duo.ſ.iudicium quod eſt ſecundum intellectum, & acceptio,quæ eſt quandoq; ſecundum intellectum, quandoq; ſecundũ imaginationem. Sed ad denunciationem requiritur aliquid ex parte denunciantis.ſ.quædam audacia, vt aliquis non timeat vel terreatur loqui veritatem propter aduerſarios veritatis, ſecundum illud quod Dominus dicit ad Ezechielem. Ezechiel. 3. Dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorũ, & frontem tuam duriorem frontibus eorum. Et ſequitur. Ne timeas eos, neq; metuas a facie eorũ. Aliud auté requiritur ex parte rei denunciatę.ſ. ſignum per quod veritas rei denunciatę demonſtratur. Vnde & Moyſes a Domino ſignum accepit,vt ei crederetur. Sed quia denunciatio in prophetia non principaliter ſed conſequenter ſe habet in prophetia. Ideo infimus gradus prophetiæ eſt in eo in quo inuenitur quædam audacia & promptitudo ad aliquid dicendum, vel faciendum, ſine hoc qđ ei aliqua reuelatio fiat. Sicut ſi dicamus aliquem gradum prophetiæ fuiſſe in Samſone,largo modo accipiendo prophetiam, ſecundum quod omnis ſupernaturalis influxus ad prophetiam reduciť. Secundus vero gradus erit in eo qui habet viſionem intellectualem cum imaginaria,vt in Iſaia & Hieremia. Quartus vero in eo qui habet intellectualem viſionem pleniſſimam quantum ad iudicium & quantum ad acceptionem,ſicut in Dauid. Secundo poteſt diſtingui gradus prophetiæ ex diſpoſitione prophetantis. Et ſic cũ prophetia fiat in ſomnio & viſione vigilię, vt dicitur. Numeri 12. Perfectior eſt gradus prophetię quæ eſt in vigilia quam quæ eſt in ſomnio. Tum quia intellectus eſt melius diſpoſitus ad iudicandum, tum quia etiam ænocatio a ſenſibus non eſt facta naturaliter, ſed ex intentione perfecta interiorum virium ad ea quæ diuinitus demonſtrantur. Tertio ex modo accipiendi. Quia quanto expreſ-

ſius

tius significatur res prophetica, prophetiæ gradus est sublimior. Nulla autem signa aliquid expressius significant, quam verba, & ideo altior gradus prophetiæ est, quando percipiuntur verba expresse designantia rem propheticam sicut de Samuele legitur primo regum. 3. quam quando demonstrantur aliæ figuræ quę sūt aliarum rerum similitudines, sicut olla succensa ostensa est Hieremiæ. Ex hoc enim manifeste ostenditur, lumen propheticum quod magis in suo vigore percipitur, quando secundum expressiorem similitudinem res propheticæ demonstrantur. Quarto ex parte eius quod reuelationem facit. Eminentior enim gradus prophetiæ, est quando videtur ille qui loquitur, q̃ quando verba audiuntur tātum, siue sit in somnio siue sit in visione, quia ex hac ostenditur q̃ magis accedit propheta ad cognitionem eius qui reuelat. Quando vero videtur ille qui loquitur, altior gradus prophetiæ est quando videtur in specie angeli, quam quando videtur in specie hominis. Et adhuc eminentior si videtur in figura Dei, sicut in Isaia. vi. Vidi dominum sedentem. Cum enim prophetiæ reuelatio a Deo descendit in angelum, & ab angelo in hominem, tāto ostenditur plenior prophetiæ receptio, quanto magis acceditur ad primum principium prophetię. Actor. Hæc dicta sunt de prophetica visione occasione visionis imaginariæ.

De extasi. Cap. XCVI.

AVgust. vbi supra. Cum itaq; vigilantes neque mente a sensib⁹ corporis alienati in visione corporali sumus, ab illa visione spiritualem siue aliqua ambiguitate discernimus. Cum vero vel nimia cogitationis intentione, vel aliqua vi morbi, vt freneticis accidere solet, vel commixtione cuius quam alterius spiritus siue boni siue mali, ita corporalium rerum exprimuntur imagines tanquā corporis sensibus præsententur corpora, manente tamen etiam in corporis sensibus intentione, sic videntur, quæ in spiritu sunt imagines corporum, quemadmodum ipsa corpora per corpus, ita vt simul cernatur & homo præsens oculis & alius absens spiritu tāquam oculis. Nam experti sumus sic affectos, & cum eis locutos qui verè aderant, & cum aliis qui non aderant tanquam adessent. Quando autem penitus abripitur animi intentio a corporis sensibus, tunc magis solet dici extasis. Tunc corpora præsentia etiam patentibus oculis non videntur, nec voces audiuntur. Sed totius animi contuitus aut in imaginibus est corporum per spiritualem, aut in rebus intelligibilibus per intellectualem visionem. Sed cum imaginibus corporum omnino detinetur, siue in somnis, siue in extasi, si nihil significant, ipsius animæ sunt imaginationes. Cum autem aliquid significant siue dormientibus exhibeantur, siue vigilātibus, siue in extasi, mirus modus est, si commixtione alterius spiritus fieri potest, vt ea quę ipse scit, per huius imagines ei cui immiscetur ostendat. Nonnulli volunt animam habere quandam vim diuinationis in seipsa. Sed si ita est, cur non semper potest cum semper velit, an quia non semper adiuuatur, vt possit. Cum ergo adiuuetur nec vtiq; a corpore, restat vt a spiritu adiuuetur. Sed quomodo adiuuatur, vtrum in corpore fit aliquid, vt inde quasi relaxetur & emicet eius intentio, quo in id veniat, vt in ipsa videat signantes similitudines quæ ibi iam erant, nec uidebantur, sicut multa habemus in memoria quę non semper intuemur, an fiant ibi quæ ante non fuerant. Vel in aliquo spiritu sunt, quo illa iam emergens illi eas uideat. Sed illa si iam erant quasi proprię cur eas etiam non intelligit, an sicut spiritus eius adiutus est, vt eas in se uideret, ita & mens nisi adiuuetur ea, quæ habet spiritus, intelligere non potest. An forte corporea non remouentur, vel quasi relaxentur impedimenta, ut suo impetu anima in ea quæ uidenda sunt exeratur? Sed ipsa prorsus in hoc assumitur, siue tantum spiritualiter cernenda, siue etiam intellectualiter cognoscenda. An aliquādo in seipsa videt illa, aliquādo per alterius spiritus commixtione? Quicquid horum est temere affirmare non oportet. Illud tamen non est dubitādum, imagines quæ spiritu cernuntur, non semper esse signa aliarū rerum, siue in uigilantibus, siue in dormientibus, siue in ægrotantibus. Mirum est autem si aliquando extasis fieri potest, vt non istæ corporalium rerum similitudines aliquid significent.

De diuersis eiusdem causis. Cap. XCVII.

QVisquis a me quærit vnde visa corporalibus similia in extasi appareant, quæ raro accidit animę, vicissim quęro vnde appareant dormientibus quæ quotidie sensit anima, & nemo illud aut non multum curat inquirere. Ego uero multo amplius miror, maximeq; stupeo, quanta celeritate ac facilitate anima fabricet imagines corporum in se, quæ per corporis oculos uiderit, quam somniantium uel etiam in extasi uisiones. Illud plane exemplorum experimentis colligi datur, sicut corporum pallor, rubor, tremor, uel morbus, aliquando a corpore causas habet, aliquando ab anima. Et a corpore quidem vel cum humor suffunditur, vel actus siue labor aliquid aliud corpori iniectum intrinsecus turbat. Ab anima vero, vel cum timore turbatur, vel pudore confunditur, vel irascitur, vel amat, vel siquid huiusmodi, ita & ipsi animæ, vt in ea visa pergat, quæ non ei per corporis sensus nunciantur, sed per incorporalem substantiam, ita vt non discernat, vtrum corpora sint, aut similitudines corporum, aliquando a corpore accidit, aliquando a spiritum. Et a corpore quidem siue naturali vicissitudine vt sunt visa somniantium mala valitudine sensibus perturbatis, vt cum a freneticus simul & corpa videntur, & visa similia corporibus, tanquā & ipsa pre oculis assint. Aut penitus interclusis, sicut sępe madefacti aliquo morbo ingrauescente præsente corpore diu absentes, deinde hominibus redditi multa se vidisse dixerunt. A spiritu uero cum omnino sano & integro corpore in alienationem mentis, sed cum malus in hoc arripit spiritus, aut demoniacos facit, aut abrepticios, aut falsos prophetas. Cum autem bonus, fideles mysteria loquentes, aut accedente etiam intelligentia veros prophetas, & ad tempus quod per eos oportet ostendi, videntes atq; narrantes. Sed cum a corpore causa est, vt talia uisa cernantur non ea corpus exhibet. Neq; enim habet ea uim, ut formet aliquid spirituale, sed sopito, aut perturbato, aut etiam intercluso itinere intentionis in cerebro, qua dirigitur sentiendi modus, anima ipsa quæ proprio motu ab hoc opere cessare non potest, quia per corpus non sinitur, uel non plene sinitur ad corporalia, uim suæ intentionis dirigere spiritum corporalium similitudines agit, aut intuetur obiectas. Et si quidem ipsa eas agit, fantasiæ tantum sunt. Si autem obiectas intuetur, ostensiones sunt.

Adhuc de eodem. Cap. XCVIII.

DEniq; cum oculi dolent, uel extincti sunt, quia non est causa in sede cerebri unde ipsi dirigitur intentio sentiendi, nō fiunt huiusmodi uisiones quamuis non cernendis corporalibus obstaculum existat a corpore. Magis enim cęci dormientes quam uigilantes aliquid uident, dormientibus quippe in cerebro consopitur uia sentiendi, quę intentionem ad oculos deducit. Ideoq; ipsa intentio in aliud aduersa cernit uisa somniorum, tanquam species corporales adsint, ut sibi dormiens uigilare uideatur, & uera corpora intueri se putet. Cum autem uigilant cęci, ducitur per ista itinera intentio cernendi, quę cum ad loca uenerit oculorum, non exercetur foras, sed ibi remanet, ut uigilare se sentiat, potiusque esse in tenebris uigilando etiam per diem siue per noctem, tantum ergo interest, ubi sit impedimentum sentiendi corporalia, cum sit corpore. Si enim non sit nisi in ipsis aditibus, & quasi sensuum ianuis, uelut in oculis, auribus, cęterisque sensibus corporis, sola impeditur perceptio corporalium. Nam animæ intentio in aliud sic aduertitur, ut pro corporibus habeat similitudines corporum. Si autem causa est intus in cerebro unde dirigitur uię ad ea quæ foris sentienda sunt ipsius intentionis uasa sopiuntur, uel turbantur, uel includuntur, quibus nititur anima in ea quę foris sunt intuenda. Quem visum quia non admittit, tanta expressione format similia vt imagines corporalium a corporibus discere non valens, vtrum in istis an in illis sit nesciat, & cum sit, longe alio modo sciat quam in cogitando versantur imagines corporum. Qui modus nisi ab expertis capi non potest. Itaq; cum in corpore causa est, vt in eas expressius intuendas imagines humanus animus attollatur, nihil significare credendum est, nisi cum a demonstrante spiritu inspirantur. Vigilātibus etiam neq; vllo modo afflictis occulto quodam instinctu ingestas cogitationes, quas promendo diuinarent, non solum aliquid agentes, sicut Cayphas pontifex, sine intentione prophetandi. Verumetiam id suscipientes vt diuinandi modo aliquid dicerent nouimus. Quonam modo hæc visa in spiritum hominis veniant, vtrū ibi primitus formentur, vel formata ingerantur, & quadam coniūctione cernantur, vt sic angeli hominibus ostendant cogitationes suas, & corporalium rerum similitudines, quas in suo spiritu futurorum cogitatione præformant, quemadmodum & ipsi nostras cogitationes non vtiq; oculis, quia nō corpore sed spiritu vident, verum hoc interest, quia illi nostras etiam si nolumus uident, nos autem ipsorum nisi ostendant, nosse non possumus, quia sic eas habent in potestate occultare spiritualibus modis, quemadmodum, interiectis quibuslibet obstaculis nostra corpora, ne aliorū oculis videantur abscondimus, differere atq; explicare operosissimū est.

De discretione spirituum. Cap. XCIX.

NON sane mirum est si & demonium habentes aliquando vera dicunt, quę absunt a præsentium sensibus. Quod certe nescio, qua occulta mixtura fit, vt tanquam vnus spiritus sit patientis atq; vexantis. Cum autem bonus spiritus in hæc visa humanum spiritum assumit, nullo modo ista esse signa aliarum rerum dubitandum est, & earum quas nosse vtile est. Dei enim munus est discretio. Sane difficillimum est, cum spiritus malignus quasi trāquillus agit, & sine aliqua corporis vexatione assumpto humano spiritu etiam vera dicit, & vtilia prædicat, trasfigurans se in angelum lucis. Ad hoc vt cum illi in manifestis bonis creditum fuerit, seducat ad sua, hunc neminem nosse arbitror, nisi dono isto, de quo dicit Apostolus, de diuersis dei muneribus loquens, alij diiudi

iudicatio ſpirituum, hoc enim dono continuo diiudicatur an ma lus ſit. Tamen & per corporalem viſionem & per ſpiritualem mali angeli fallunt, & boni inſtruunt. At illæ ſimilitudines in animo noſtro quomodo innoteſcant ſpiritibus etiam immundis, vel quid obſtaculi etiam anima noſtra patiatur ex iſto terreno corpore, vt eas inuicem in noſtro ſpiritu nequeamus videre, inuenire & explicare difficile eſt. Certiſſime tamen apud nos conſiſtit enunciatas a dæmonibus cogitationes hominum. Qui tamen ſi virtutum internam ſpeciem poſſent in hominibus cernere nõ tentarent, ſicut illã in Iob mirabilem patientiam procul dubio ſi poſſet diabolus cernere, nollet a tentato ſuperari. Ceterum quod alicubi longe facta nunciant, quæ poſt aliquos dies vera eſſe firmentur non eſt mirum. Poſſunt enim & hoc efficere, non ſolum acrimonia cernendi corporalia incomparabiliter præſtantiores quam noſtra eſt, ſed eſſe ipſorum corporum lõge vtiq; ſubtiliorum mirabili velocitate. Quapropter cum aĩa rapitur in ea viſa, quæ ſpiritu cernuntur, ita vt omnino a ſenſibus corporis auertatur, magis q̃ in ſomno ſolet. Sed minus q̃ in morte iam diuini eſt adiutorij, vt ſe non corpora, ſed imagines corporum nouerit cernere. Sic vtiq; in ſomnis ſe videre & antequam vigilet, ibi ſi et videntur futura, ita vt futura noſcantur, quorum præſentes imagines cernuntur, ſiue ipſa hominis mente diuinitus adiuta, ſed aliquo inter ipſa viſa quid ſignificarent exponente, ſicut in Apocal. Iohanni exponebatur. Magna reuelatio eſt etiam, ſi forte ignoret ille cui hæc demonſtrantur, vtrum de corpore exierit an adhuc ſit in corpore, ſed a ſenſibus corporis alienato ſpiritu iſta videat. Poteſt enim etiam ſic raptus hoc ignorare, ſi ei & hoc non oſtendatur.

De Raptu animæ vltra duo prima genera viſionum. Cap. C.

PORro ſi quemadmodum raptus eſt a corporis ſenſibus, vt eſſet in ſimilitudinibus corporum quæ ſpiritu videntur, ita vt ab ipſis rapiatur vt in illam quaſi regionem intellectualium ſubuehatur, ibi ſine aliqua corporis ſimilitudine perſpicua veritas cernitur, nullis opinionum falſarum nebulis obfuſcatur. Ibi virtutes animæ non ſunt laborioſe, neque enim opere temperãtiæ libido frenatur. Neq; opere fortitudinis aduerſa tolerantur. Aut opere iuſtitiæ iniqua puniuntur. Aut opere prudentiæ mala deuitantur. Vna ibi & tota virtus eſt amare quod videas, & ſumma felicitas habere quod amas, ibi beata uita in ſuo fonte bibitur. Vnde aſpergitur aliquid humanæ vitæ, vt in tentationibus huius ſeculi, temperanter, fortiter, iuſte, prudenterq viuatur, propter illud quippe adipiſcendum vbi ſecura erit requies & ineffabilis viſio veritatis, labor ſuſcipitur & continendi a voluptate, & ſuſtinendi aduerſitates, & ſubueniendi indigentibus, & reſiſtendi decipientibus. Ibi videbitur claritas Dei, non per viſionem ſignificantem ſiue corporalem, ſicut eſt viſa in monte ſina. ſiue ſpiritualem, ſicut vidit Iſaias vel Iohannes in Apocal. ſed per ſpeciem quantum eam capere mens humana põt ſecundum aſſumentis Dei gratiam, vt os ad os loquatur ei, nõ corporis, ſed mentis, quemadmodum intelligendum arbitror, quod de Moyſe ſcriptum eſt. Concupiuerat enim videre Deum, non ſicut in monte viderat vel in tabernaculo videbat, ſed ſpecie, quantum eam capere rationalis creatura poteſt reuocata ab omni corporis ſenſu, & ab omni ſignificatiuo ænigmate ſpiritus. Sic enim ſcriptũ eſt. Si ergo inueni gratiam in oculis tuis oſtende mihi teipſum, vt videam te, cum paulo ſuperius legatur locutus dominus ad Moyſem, ſicut quis loquitur ad amicum. Sentiebat ergo quod videbat & quod non videbat deſiderabat. Niſi tantum deſideratum videre meruiſſet, non diceret dominus ad Aaron & Mariam. Audite verbum meum. Siquis fuerit inter vos propheta domini in viſione apparebo ei, & in ſomnio loquar illi: Non ita quomodo famulus meus Moyſes qui in tota domo mea fidelis eſt. Ore ad os loquar ad illum, in ſpecie non per ænigmata. In illa ergo ſpecie qua Deus eſt, ſecretiſſime loquitur, vbi eum nemo videns viuet vita illa qua mortaliter viuitur in iſtis corporeis ſenſibus, niſi ab hac vita quiſque quodammodo moriatur, ſiue omnino exiens de corpore, ſiue ita alienatus a corporis ſenſibus, vt merito neſciat vtrum in corpore an in anima ſit, cum in illam rapitur & ſubuehitur viſioné. Quapropter hoc tertium genus viſionis, quod ſuperius eſt & corporali & ſpirituali, tertium cælum appellauit Apoſtolus, vbi ſe raptum dicit. In hoc videtur claritas Dei, cui videlicet corda mundantur. Vnde, Beati mundo corde, quoniam ipſi Deum videbunt. A quo peregrinamur mortali & corporali onere prægrauati, quamdiu per fidẽ ambulamus, non per ſpeciem, etiam ſi cum iuſte viuimus. Si ergo inquam primum cælum recte accipimus, omne hoc corporeũ quicquid eſt ſuper aquas & terram. Secundum autem in ſimilitudine corporali quod ſpiritu cernitur, vnde Petro diſcus iſte ſubmiſſus eſt. Tertium vero quod mente conſpicitur, ita omnino a ſenſibus carnis arrepta atq; mundata, vt & illa quæ in illo cælo ſunt, & ipſã Dei ſubſtantiam, & verbum domini per quem facta ſunt omnia in charitate ſpiritu ſancti ineffabiliter videre valeat & audire, non incongruenter arbitramur & illuc eſſe apoſtolum raptum & ibi fortaſſis eſſe paradiſum omnibus meliorem. Et dici poteſt paradiſum paradiſorum. Si enim animæ bonæ lætitia in rebus bonis eſt, in omni creatura quid ea lætitia præſtantius quæ in verbo Dei eſt, per quod facta ſunt omnia?

Qualiter raptus ſit ad id quod eſt ſupra naturam. Cap. CI.

THomas de Aquino. Eſt autem raptus prout deſcribitur a doctoribus, ab eo quod eſt ſecundum naturam in id quod eſt ſupra naturam vi naturæ ſuperioris eleuatio. At vero cum (vt ait Auguſtinus) hominis intelligentia naturaliter Deum cognoſcat, & in raptu eleuetur ad Dei cognitionem, in hoc ipſo non videtur eleuari contra naturam, ſed potius ſecundum naturam. Præterea magis dependet ſpiritus creatus ab increato, quam inferius corpus a ſuperiori, ac impreſſiones ſuperiorum corporum in inferioribus corporibus naturales ſunt, vt ait commentator in libro cœli & mundi. Ideoq; nec eleuatio ſpiritus humani videtur eſſe niſi naturalis, q̃tis fiat vi naturæ ſuperioris. Ad hoc autem dicimus, quod ſicut cuiuſlibet alterius rei eſt quædam operatio talis rei inquantum eſt hæc res, ut ignis aut lapidis, ita etiam hominis eſt quædam operatio inquantum eſt homo, quæ eſt ei naturalis. In rebus autem naturalibus dupliciter contingit tranſmutari rem aliquam a ſua operatione naturali. Vno modo ex defectu propriæ uirtutis, undecũque talis defectus contingat, ſiue ex cauſa extrinſeca ſiue intrinſeca, ſicut ex defectu uirtutis formatiuæ in ſemine generatur fœtus monſtruoſus. Alio modo ex operatione diuinæ uirtutis, cui omnis natura obedit ad nutum, ſicut fit in miraculis, cum uirgo concipit, uel cæcus illuminatur. Et ſimiliter etiam homo a ſua naturali & propria operatione dupliciter immutari poteſt. Eſt autem hominis propria operatio intelligere mediante imaginatione & ſenſu. Operatio enim eius qua ſolis intellectualibus inæhret, omnibus inferioribus prætermiſſis, non eſt eius inquantum eſt homo, ſed inquantum in eo aliquid diuinum exiſtit. Operatio uero quæ ſolis ſenſibilibus inhæret, præter intellectum & rationem non eſt etiam ei inquantum homo, ſed ſecundum naturam quam cum brutis habet communem. Tunc ergo a naturali modo ſuæ cognitionis trãſmutatur, quando a ſenſibus abſtractus aliqua præter ſenſum inſpicit. Hæc autem tranſmutatio quandoq; fit ex defectu propriæ uirtutis, ſicut accidit in freneticis & aliis mente captis. Et hæc abſtractio a ſenſibus non eſt eleuatio, ſed magis depreſſio. Aliquando uero talis abſtractio fit uirtute diuina, & tunc proprie eleuatio quædam eſt, quia cum agens aſſimilet ſibi patiens, Abſtractio quæ fit a uirtute diuina, quæ eſt ſupra hominem, eſt in aliquod altius quam ſit homini naturale. Sic ergo in deſcriptione prædicta raptus, qua diffinitur ut quidam motus, tangitur eius genus, cum dicitur eleuatio. Cauſa efficiens, cum dicitur ui ſuperioris naturæ. Duo termini motus a quo & in quem, cum dicitur ab eo quod eſt ſecundam naturam &c.

Adhuc de eodem. Cap. CII.

DIcendum eſt ergo quod cognoſcere Deum contingit multipliciter. ſ. per eſſentiam ſuam, & per res ſenſibiles, aut etiam per effectus intelligibiles. Similiter etiam diſtinguendum eſt de eo qđ eſt homini naturale. Vni enim & eidem rei eſt aliquod ſecundum naturam & contra naturam ſecundum ſtatus eius diuerſos, eo qđ non eſt eadem natura rei dum eſt in fieri, & dum eſt in perfecto eſſe, ut dicit rabi Moyſes, ſicut quantitas completa eſt naturalis homini, cum ad ætatem perfectam peruenerit, & alia huiuſmodi. Eſſet autem contra naturam, ſi puer in perfecta quantitate naſceretur. Sic ergo dicendum, quod intelligentiæ humanæ ſecũdum quẽlibet ſtatum eſt naturale aliquo modo cognoſcere Deum. Sed in ſui principio. ſ. in ſtatu viæ eſt naturale ei quod cognoſcat Deum per creaturas ſenſibiles. Eſt etiam ei naturale, ut perueniat ad cognoſcendum Deum per ſeipſum in ſui conſummatione. i. in ſtatu patriæ, & ſic ſi in ſtatu uiæ eleuetur ad hoc ut cognoſcat Deum ſẽm ſtatum patriæ, hoc erit contra naturam, ſicut eſſet contra naturam quod puer mox natus haberet barbam. Notãdum et, quod duplex eſt natura. ſ. particularis, quæ eſt propria vnicuiq; rei, & uniuerſalis quæ complectitur totum ordinem creaturarum naturalium. Et ex hoc dupliciter dicitur aliquid eſſe contra naturam uel ſecundum naturam: Vno modo quantum ad naturã particularem. Alio modo quantum ad vniuerſalem, ſicut omnis corruptio & defectus & ſenium eſt contra naturam particularem, ſed tamen eſt naturale ſecundum naturam uniuerſalem, ut omne compoſitum ex contrariis corrũpatur. Quia ergo ordo uniuerſalis cauſatum hoc habet ut inferiora a ſuis ſuperioribus moueatur, Omnis motus qui fit in inferiori natura ex impreſſione ſuperioris, ſiue in corporalibus, ſiue in ſpiritualibus, eſt quidem naturalis ſecundum naturam uniuerſalem, non autem ſemper ſecundum naturam particularem, niſi quando a natura ſuperiori ſic imprimitur in naturam inferiorem,

rem, vt ipsa impressio sit eius natura. Et sic patet, quomodo ea quę a Deo fiunt possunt dici secundum naturam, vel contra naturam.

Vtrum Paulus in raptu uiderit Deum per essentiam. Cap. CIII.

QVidam autem dixerunt, ꝙ Paulus in raptu non vidit Deum per essentiam, sed quadam visione media inter visionem viæ & visionem patriæ, quæ quidem visio media potest intelligi talis, qualis est angelo naturalis, vt. s. videat Deum, non quidem per essentiam cognitione naturali, sed per aliquas species intelligibiles, vtpote considerando essentiam suam quę est quædam similitudo intelligibilis essentiæ increatæ, prout dicitur in libro de causis, ꝙ intelligentia scit quod est supra se inquantũ est creata ab eo, vt sic etiam intelligatur Paulus in raptu vidisse Deum per refulgentiam alicuius luminis intellectualis in mente ipsius. Cognitio ergo viæ quæ est per speculum & ęnigma sensibilium creaturarum est naturalis homini. Sed cognitio patriæ, qua Deus per essentiam suam videtur est soli Deo naturalis. Et hęc opinio repugnat dictis Augustini, qui expresse in locis supradictis dicit Paulum in raptu Deũ per essentiam vidisse, nec est etiam probabile, vt minister veteris testaméti, ac iudæus Deum per essentiam viderit, vt habetur ex hoc qđ dicitur numeri. 12. palam & non per ęnigma, uidelicet Deum, &c. Et ministro noui testamenti doctori gentium hoc concessum non fuerit, præcipuè cum ipse Apostolus sic argumentetur in secunda ad Corinthios. 3. Si ministratio damnationis fuit in gloria &c. Nec tamen beatus fuit simpliciter, sed solum secundum quid, quamuis mens eius illustrata fuerit supernaturali lumine ad Deum uidendum. Quod quidem apparere potest exemplo luminis corporalis. In quibusdam enim inuenitur lumen a sole vt quędam forma, etiã manens quasi generalis effecta, sicut in stellis & in carbunculo & huiusmodi. In quibusdam vero recipitur lumen a sole sicut quædã passio transiens, sicut in aere. Non enim efficitur lumen forma permanens in aere quasi conaturalis, sed transit abeunte sole. Similiter etiam lumen gloriæ dupliciter menti infunditur. Vno modo per modum formæ connaturalis factæ & permanentis, & sic facit mentem simpliciter beatam, & hoc modo infunditur beatis in patria. Alio modo contingit lumen gloriæ mentem humanam, sicut quædam passio transiens. Et sic mens Pauli in raptu fuit lumine gloriæ illustrata, ipsum etiam nomen raptim & transeundo ostendit hoc esse factum, unde non fuit simpliciter glorificatus, nec habuit dotem glorię, cum illa claritas non fuerit effecta proprietas eius. Et propter hoc non fuit deriuata ab anima in corpus, nec in hoc statu perpetuo mansit.

Quod homo in corpore mortali constitutus non potest Deum per essentiam uidere nisi a sensibus corporis alienetur. C. CIIII.

SCiendum est ergo quòd homo in mortali corpore constitutus non potest Deum per essentiam videre nisi a sensibus corporis alienetur. Cuius ratio ex duobus potest sumi. Primo quidem ex hoc, qđ est cõe intellectui & alijs aïæ potentijs, hoc enĩ in omnibus potentiis animæ inuenimus, quia quando una potentia in suo actu intenditur alia vel debilitatur in suo actu vel ex toto abstrahitur, sicut patet in illo in quo operatio visus fortissime intenditur, quòd auditus eius non percipit ea quæ dicuntur, nisi forte sua vehementia ad se trahant sensum audientis, cuius ratio est, quia ad actum cuiuslibet cognoscitiuę potentię requiritur intentio, vt probat August. in lib. de tri. Intentio autem vnius non potest fieri ad multa simul, nisi forte illa multa hoc modo sint ad inuicem ordinata, ut accipiantur quasi vnum. Sicut nec alicuius motus vel operationis possunt esse duo termini ad inuicem non ordinati. Vnde cum sit vna anima in qua omnes potentiæ cognoscitiuæ fundantur, vnius & eiusdem intentio requiritur ad omnium potentiarum cognoscitiuarum actus. Et ideo cum totaliter anima intendit ad actum vniꝰ potentię, abstrahitur homo ab actu alterius potentię. Ad hoc quòd intellectus eleuetur ad uidẽdum diuinam essentiam, oportet quòd tota intentio in hanc uisionem colligatur, cum hoc sit vehementissimum intelligibile, ad quod intellectus pertingere non pót, nisi toto conamine in id intendat. Et ideo oportet quando mens ad diuinam uisionem eleuatur, quòd fiat abstractio a corporeis sensibus. Secundo vero potest eiusdem ratio assignari ex eo, quod est intellectui proprium. Cum enim cognitio de rebus habeatur ſm qđ sũt in actu & nõ ſm quod in potentia sunt, vt dicit in decimo methafisicæ, intellectus qui summam cognitionis tenet proprie immaterialiũ est, quæ sunt maxime in actu. Vnde omne intelligibile vel est in se a materia immune, vel est actio intellectus a materia abstractum. Et ideo quãto intellectus purior est a materialium quasi contactu, tãto perfectior est. Et inde est quia intellectus humanus materialia contingit ad fantasma intuendo a quibus intelligibiles species attrahit est minoris efficaciæ quã intelectus angelicus, qui semper ad formas pure immateriales intuetur, nihilominus tñ inquantum in intellectu humano puritas intellectualis cognitionis nõ penitus abscuratur, sicut accidit in sensibus, quorũ cognitio vltra materialia fieri nõ pót, ex hoc ipso quod de puritate remanet, inest ei facultas ad ea quæ sunt pure immaterialia cõtuẽdi, Et oportet ꝙ si aliqñ preter cõem modum ad summũ immaterialium videndum. s. diuinam essentiam eleuet, quod saltẽ in illo actu positꝰ ab intuitu materialium abstrahatur. Vnde cum sensitiuæ vires nõ nisi circa materialia uersentur, non potest aliquis ad diuinã essentiam eleuari uidendam, nisi ab usu corporeorum sensuum penitus abstrahatur. Ad hoc aũt probandũ facit, quod dicit Aug. sup Gen. Nemo inquit Deũ in specie uidens uiuit uita ista, qua mortaliter uiuitur in his sensibus corporeis. Nisi enim ab hac uita quisq; quodammodo moriatur, siue omnino de corpore exiens, siue sic auersus & alienatus a corporeis sensibus, vt merito nesciat, vtrum in corpore an extra corpus sit, in illam non rapitur & subuehitur visionem. Super illud etiam ad Corinth. siue mente excedimus Deo, dicit glosa. Excessum métis Apostolus dicit, quo mens eleuatur ad intelligenda celestia, ita ut a mente quodammodo labantur inferiora. In hoc mentis excessu omnes sancti fuerunt, quibus arcana Dei mundum istum excedentia reuelata sunt.

Responsiones ad ea quæ obijciuntur. Cap. CV.

SEd fortassis obiiciet aliquid, quòd eadem est natura hoĩs in statu uię & patrię At uero non idem numero resurgeret, nisi ét idẽ spiritus esset. Cum itaq; post resurrectionem uisuri sunt sancti mẽte Deũ per essentiam absq; abstractione a sensibus. Idẽ possibile videtur & in uiatoribus. Si dicatur quod corpus viatoris quia corruptibile est, aggrauat intellectũ, ne libere in Deũ ferri possit, nisi a corporeis sensibus absoluatur, quæ quidem corruptio post resurrectioné non erit. E contra sic pót obiici. Nihil impeditur sicut nec patitur, nisi a suo contrario, sed corruptio corporis non uidetur cõtrariari actui intellectus, cum intellectus non sit corporis actus Igitur corruptio corporis non impedit, quin intellectus corporis libere possit ferri in Deũ. Præterea constat quòd Christus nostrã mortalitatem & corruptionem penè assumpsit. Sed intellectus eius continua uisione Dei fruebatur, cũ tñ in eo non fieret abstractio semꝑ ab alterioribus sensibus. Corruptio ergo corporis non facit vt intellectus ferri non possit in Deum sine hoc quòd a sensibus abstrahatur. Preterea Paulus postq̃ Deum per essentiam uiderat, memor fuit eorum quæ in illa uisione conspexit, alàs non diceret. 2. Corinthior. 12. quod audiuit arcana uerba, quæ non licet homini loqui, si immemor eorum esset. Dum ergo Deum per memoriã uidebat, aliquid in eius memoriã imprimebatur, sed memoria ad partẽ sensitiuam pertinet, ut patet per philosophũ in li. de memoria & reminiscẽtia, ergo cũ aliquis in statu vię videt Deũ per essentiã, non oĩno abstrahit a corporeis sensibus. Ad primum dicendũ est, quòd alia rõne coniũgeť aïa beata corpori post resurrectioné, & alia nũc coniungiť. In resurrectione enim corpus erit oĩno spiritui subditũ, intantum ꝙ ex ipso spiritu ꝓprietas gloriæ redundabit in corpus. Vnde & spũalia corpora appellanť. Qñ aũt duo adiũguňť, quorum vnũ super alterũ totaliter dominiũ obtinet, nõ est ibi mixtio, cũ alterũ totaliter trãseat in ꝑtãte dominãtis, sicut cũ vna gutta aque in mille amphoras vini infundiť, in nullo puritati uini preiudicať. Et ideo in resurrectione ex coniũctione aïæ ad corpus qualicũq; nulla erit impuritas intellectus, nec in aliquo virtus eius debilitabiť, vnde & sine abstractione a corporeis sensibꝰ diuinæ essentiæ contéplãdę intédet. Nunc aũt corpus nõ est hoc modo spiritui subditũ, & ideo non est similis rõ. Ad aliud dicendũ, quòd ex hoc corpus nostrum corruptibile est, quòd ipsũ corpus non est plene aïæ subditũ. Si enĩ plene aïę subderetur, ex immortalilate aïæ ét redundaret immortalitas in corpus, sicut post resurrectioné erit. Et exinde est, quòd corruptio corporis aggrauat intellectũ. Quãuis enim ſm se intellectui nõ cõtrarietur, tñ eius causa intellectus puritati ꝑiudicat. Ad aliud dicendũ, quòd Christus ex hoc quòd erat Deus & homo, habebat plenariã potestatẽ super oẽs partes aïæ suæ, & super corpus. Vnde ex uirtute deitatis ſm quod nostrę reparationi cõpetebat, permittebat vnicuiq; potentiarũ aïæ agere id qđ est propriũ ei, vt dicit Damascenus. Et sic nõ erat necessariũ in ipso, neq; quòd fieret redũdãtia ex vna potẽtia in aliã, neq; quòd una potẽtia a suo actu abstraheretur per vehementiã actus alterius, unde per hoc quòd intellectus eius uidebat Deũ, non oportebat aliquã abstractioné a corporeis sensibus fieri. Secus aũt est in aliis hominibus, in quibus ex quadã colligantia potentiarũ aïæ ad inuicẽ sequitur de necessitate, quòd fiat redundantia vel impedimentum ex vna potentia in aliã. Ad aliud vero dicẽdũ, quòd Paulus postq̃ cessauit uidere Deũ per essentiã, memor fuit eorũ q̃ in illa uisione cognouerat, per aliquas species in intellectu ipsius remanẽtes, q̃ erãt quasi q̃dã reliquię præteritæ uisionis. Quãuis enim ipsũ Dei verbũ per essentiã viderit, & ex ipso uerbo uiso multa cognouerit, & sic illa visio nec quantũ ad ipsum uerbũ, nec quãtũ ad ea q̃ uidebãtur in verbo, fuit per species aliquas, sed per solã essentiã uerbi, tñ ex ipsa inspectione uerbi imprimebantur intellectui eius quędã rerũ visarũ similitudines, quib. postmodũ cognoscere poterat ea quę prius per essentiam verbi uiderat, & ex illis speciebus intelligibilibus per quandã applicationẽ ad particulares intentiones uel formas in memoria uel imaginatione conseruatas postmodum poterat memorari eorum quæ priꝰ uide-

uideat,etiam secundum actum memorię quæ est potentia sensitiua.Et sic nō oportet ponere q in ipso actu diuinæ visionis aliquid fieret in eius memoria,quæ est pars potentiæ sensitiuę, sed solū in mente.Ad aliud dicendum q quamuis non per quemlibet actum imaginatiuæ virtutis fiat abstractio a sensibus exterioribus, fit autem abstractio prædicta,quando actus imaginationis est vehemēs. Et similiter nō oportet quòd per quemlibet actum intellectus fiat abstractio a sensibus,oportet tamen quòd fiat per actum vehemētissimum qui est visio Dei per essentiam.

Adhuc de eodem. Cap. CVI.

SI autē ad hoc obiiciatur quòd naturale est humano intellectui Deum videre per essentiam,cum ad hoc sit creatus. Abstractio vero a sensibus est homini contra naturam,cum sensitiua cognitio sit ei contranaturalis.Ideoq; videtur quòd ad uidendum Deum p essentiā non indigeat abstractione a sensibus. Respondemus quòd quamuis naturale sit intellectui vt quandoq; perueniat ad visionē diuinę essentiæ,non tamen sibi naturale est,vt ad hoc perueniat secundum statum vię.Sed iterum obiici potest,quòd abstractio non est nisi vnitorum.At intelligentia cuius obiectum est Deus,vt legitur in libro de spiritu & anima,non videtur esse coniuncta corporis sensibus,sed maxime distans.Præterea sancti martyres in ipsis tormentis interius aliquid de diuina gloria percipiebāt.Vnde beatus Vincentius,ecce inquit iam in sublime agor, & omnes principes tuos seculo altior tyranne despicio.Et beatus Laurentius,mea nox inquit,obscurum nō habet,sed omnia in luce clarescunt. Nec tamen a sensibus abstractio fiebat in eis,alioquin non haberent sēsum doloris. Cæterū propinquior est operationi quę circa sensibilia versatur intellectus practicus quam speculatiuus. At vero non est necessarium,vt intellectus practicus semper intendat his quę operatur homo circa sensibilia,sicut Auicenna dicit in sua sufficientia, alias enim contingeret quòd cythareedus optimus uideretur imperitissimus.si ad singulas chordarum percussiones,oporteret eū artis consideratione vti.Nimia quippe sonorum interruptio fieret, quæ debitam melodiam impediret.Multo minus ergo speculatiuus intellectus cogi videbitur his quæ homo circa sensibilia operatur, sicque ei liberum remanet in quælibet intelligibilia ferri,ita quod etiam in ipsam essentiam Dei dum uires sensitiuæ circa operationes sensibiles occupantur.Deniq; nonne Paulus dum uidit Deum per essentiam;adhuc habebat fidem.At vero fidei est,videre p speculum in ænigmate, qua.s.visio ænigmatica specularis est ac p sensibilia,simul ergo dum Deum per essentiam videbat, sensibilibus intendebat. Ad hoc autem dicimus quòd intelligentia nostra qua apprehendimus diuina,quamuis non commisceatur sensibus per viam apprehensionis,admiscetur autem eis per viam iudicij.Vnde dicit Augustinus super Genesim ad litteram,quòd per intelligētię lumen & ista inferiora, & ea quæ non sunt corpora nec ullas gerūt formas similes corporum cernuntur.Et ob hoc intelligentia quandoq; dicitur a sensibus abstrahi,cum de illis non iudicat, sed solis supernis inspiciendis intendit.Martyres autem sancti, licet in tormentis aliquid de gloria diuina perciperent,non tamen quasi eam in suo fonte bibentes,sicut illi qui Deum per essentiam uidēt,sed aliqua illius aspersione refrigerabantur.Iuxta illud Augustini super Genesim ad litteram.In paradiso beata uita in suo fonte bibitur.Vnde aliquid huic humanæ vitæ aspergitur,ut in tentationib⁹ huius seculi,temperanter,iustè,fortiter,prudenterq; viuatur.Porro intellectus speculatiuus non cogitur attendere his, quę aliquis operatur circa sensibilia, sed negociari potest etiam circa alia intelligibilia. Tanta tamen esse potest in actu speculationis vehementia quòd omnino abstrahet a sensibili operatione. Deniq; Paulus in raptu quamuis habuit fidei habitum,non tamen actum, & ex hoc quidem quod diuinam essentiā vidit,idoneus testis illius beatitudinis esse potuit.Nec tamen oportet quòd omnia experiretur in se, quæ sanctis inerunt in illa beatitudine.

Quod ad uidendum Deum in statu præsenti non requiritur abstractio a vi vegetabili. Cap. CVII.

AD uisionem itaq; diuinę essentiæ quæ est actus perfectissimus intellectus,requiritur abstractio ab illis quæ vehementiam intellectiui actus nata sunt impedire. Vnde cum tres sint ipsius animæ potentiæ,vt supra dictum est.s.vegetatiua,sensitiua,& intellectiua. Hinc est quòd intellectiua per operationes aliarum aliquando in suis actibus impeditur,& econuerso alię per eam aliquando impediuntur.Hoc autem in quibusdam cōtingit per se,in quibusdam per accidens,per se quidem impediunt se inuicem intellectiuæ & sensitiuæ operationes,tum propter hoc,quòd in vtrisque operationibus oportet intentionem adesse.Tum etiam quia intellectus quodammodo sensibilibus operationibus admiscetur, cum a fantasmatibus accipiat,& ita a sensibilibus operationibus quodāmodo intellectus puritas inquinatur. Sed ad hoc quòd anima corpori uniatur,ut forma,non requiritur aliqua intentio,cum hæc vnio non dependeat ex uoluntate animæ,sed magis ex natura. Similiter etiam ex tali unione puritas intellectus directè non inquinatur. Anima enim non unitur corpori vt forma mediantibus suis potentijs,sed per essentiam suam,cum nihil sit medium inter formam & materiam,vt probatur in lib. Meth. nec tamen essentia animę ita corpori vnitur,quòd totaliter corporis conditionem sequatur,sicut alię formæ materiales,quæ sunt omnino in materia quasi submersæ,intantum quòd nulla virtus,aut actio ex eis prodire potest,nisi materialis.Ab essentia uero animę non solum procedunt quędam vires siue potentię,quę sunt quodammodo corporales,vtpote corporeum organorum actus existentes,vires sensitiuæ, s.& vegetatiuæ.Sed etiam vires intellectiuę,quę sunt penitus immateriales nullius corporis actus existentes, ut probatur in lib. de anima.Vnde patet quòd uires intellectiuę non procedunt ex essentia animæ,ex ea parte qua est corpori vnita, sed magis secundum hoc quod remanet a corpore libera,vtpote non ei totaliter subiugata.Et sic vnio animæ ad corpus non pertingit vsq; ad operationem intellectus,vt possit eius puritatem impedire. Vnde per se loquendo ad operationem intellectus quātuncūq; intensam, non requiritur abstractio ab illa vnione qua anima corpori vnitur vt forma, similiter etiam nec requiritur abstractio ab operationibus animæ uegetabilis.Operationes enim huius partis animæ sunt quasi naturales,quod patet ex hoc, quòd complentur virtute qualitatū actiuarum.s.calidi & frigidi,humidi & sicci,vnde nec rationi siue voluntati obediunt,vt patet in primo Ethi. Et sic patet, quòd adhuiusmodi actiones non requiritur intētio.Et ita per earum actus non oportet intentionem auerti ab operatione intellectiua. Similiter etiam nec operatio intellectiua aliquo modo huiusmodi operationibus admiscetur,cum nihil ab eis accipiat propter hoc,quòd non sunt cognoscitiuæ. neq; instrumento aliquo corporeo utetur intellectus, quod oporteat per operationes animæ vegetabilis sustentari.Sicut accidit de organis potentiarum sensitiuarum. Et sic puritati intellectus nihil præiudicatur per operationes animę vegetabilis.Vnde patet quòd per se loquendo operatio animæ vegetabilis,& operatio intellectus non se impediunt.Per accidens tamen potest ex altera alteri impedimentum prouenire, inquantum. s.intellectus accipit a fantasmatibus,quæ sunt in organis corporalib⁹, quæ oportet per actum vegetabilis animæ nutriri & conseruari. Et sic per actus nutritiuæ potētiæ eorum dispositio variatur, & per consequens operatio sensitiuæ potentię,a qua intellectus fantasmata accipit,& ita per accidens etiam ipsius intellectus operatio impeditur,sicut patet in somno post cibum. Et econuerso per hunc modum operatio intellectus impedit operationem animæ uegetabilis,inquantum ad operationem intellectus requiritur operatio imaginatiuæ uirtutis,ac cuius vehementiam oportet caloris & spirituum concursum fieri,& sic impeditur actus uirtutis nutritiuę per uehementiam contemplationis Sed hoc non habet locum in illa contemplatione,qua Dei essentia uidetur, cum talis contemplatio imaginationis operatione non egeat.Et sic patet quòd ad uidendum Deum per essentiam nullo modo requiritur abstractio ab actibus animę uegetabilis,nec etiam aliqua eorum debilitatio, sed solum ab actibus sensitiuarum potentiarum

Solutiones ad obiecta in contrarium. Cap. CVIII.

ITAQVE fortassis econtrario sic obiiciet aliquis.Vires animæ vegetabilis magis sunt materiales quam vires animæ sensibilis.Cū ergo ad hoc vt intellectus Deum videat per essentiam, oporteat vt dictum est abstractionem fieri a sensibus,multo fortius ad puritatē illius visionis requiri uidetur,quòd abstractio fiat ab animæ vegetabilis actibus.Quod vtique fieri non potest in statu vite animalis, quamdiu.s.anima corpori vnitur vt forma, quia sicut dicit Philosophus, semper nutriuntur animalia.In Exodo quoq; dicitur a domino Non uidebit me homo & uiuet,vbi dicit Augustinus in Gl. Ostendit huic vitæ carnis corruptibilis Deum sicuti est apparere non posse. In illa tamen vita potest,vbi vt uiuatur,huic vitæ moriendum est. Ibidem etiam glosa Gregorij. Qui sapiētiam inquit quæ Deus est videt, huic vitæ funditus moritur, mors autem fit p separationem animæ a corpore,cui ut forma vniebatur. Præterea fortior est vnio qua vnitur anima corpori vt forma,quam illa qua vnitur ei vt motor, ex qua vnione proueniunt operationes potentiarum,vt per organa corporea operentur. Sed hæc secunda vnio impedit visionem diuinæ essentiæ,ratione cuius oportet quòd fiat abstractio a corporeis sensibus,vt dictum est.Igitur multo fortius ista prima vnio impedit.Et sic oportebit ab ea abstractionem fieri. Cæterum maior impuritas contrahitur in anima ex coniunctione ipsius ad corpus,quam ex coniunctione similitudinis corporalis ad ipsam.Sed ad hoc quòd mens Deum per essentiam uideat,oportet eam depurari a similitudinibus corporis,quę apprehenduntur per imaginationem & sensum,vt dictum est. Ergo multo fortius oportet animam a corpore separari, ad hoc quòd Deum per essentiam

videat

videat. Deniq; dicit apostolus in secunda ad Corinthios. Quandiu sumus in corpore peregrinamur a domino, per fidem enim ambulamus & non per speciem. Ergo quamdiu aia est in corpore, non potest Deum in sua specie videre. Nos itaq; dicimus, quòd quamuis potentiç aiç vegetabilis sint magis materiales, quam potentiæ animę sensitiuę, tamen cum hæ sint ab intellectu remotæ, & sic minus possunt impedire vehementiam intellectus, uel impediri ab ea. Viuere autem dupliciter dicitur. Vno modo dicitur esse ipsum uiuentis, quod relinquitur ex hoc quòd anima vnitur corpori, vt forma. Alio modo ponitur uiuere pro operatione vitæ. Sic distinguit philosophus in libro de anima, per intelligere & sentire, & alias operationes animæ. Et similiter cum mors sit priuatio vitę, oportet quod similiter distinguatur, ita quòd quandoq; designet priuationem illius unionis, qua anima vnitur corpori, vt forma. Aliquando vero priuationem operum uitæ. Vnde Aug. super Genesim ad litteram, Ab hac quisque vita quodammodo moritur siue omnino exiens de corpore, siue auersus & alienatus a carnalibus sensibus. Et sic accipitur mori in glosis inductis. Quod patet ex hoc, quod subiungitur in glosa Gregorij. Qui sapientiam inquit quæ Deus est uidet, huic vitæ funditus moritur, nec eius amore tenetur. Illa vero ratio de vnione duplici animæ ad corpus rectè concluderet, si essentia ipsius animę ita corpori uniretur omnino vt esset corpori sobiugata, quod falsum est vt diximus. Porro similitudo corporalis quæ requiritur ad operationem imaginationis ac sensus, quamuis immaterialior quam ipsum corpus, tamen est ét vicinius se habens ad operationem intellectus. Ideoq; magis eam impedire pót, sicut iam dictum est. Denique verbum illud apostoli. Quandiu sumus in corpore per &c. Intelligendum est ut secundum quòd esse dicimur in corpore, non solum ex hoc quòd anima corpori ut forma unitur, sed etiam ex hoc quòd sensibus corporis vtimur.

Diuersorum opiniones de scientia Pauli circa raptum suum. Cap. CIX.

QVAERITVR autem quid illud sit, quod apostolus circa raptum suum sciuit, & quid nesciuit. Quia uidelicet dicit. Scio hominem raptum in paradisum, sed utrum in corpore an extra corpus nescio, Deus scit. At vero circa hoc multiplex est opinio. Quidam enim intellexerunt, quòd Apostolus diceret se nescire, Non quidem an anima esset corpori coniuncta in illo raptu an non. Sed an esset raptus secundum animam & corpus simul, vel ét corporaliter portaretur in cęlū, sicut Abacuc portatus legitur in Daniele vltimo. An sm animam tantum. i. in uisionibus Dei, sicut dicitur Ezech. 40. Adduxit me in terram Israel. Et hunc intellectū cuiusdam iudæi exprimit Hierony. in prologo super Danielē, ubi dicit. Deniq; & Apostolum nostrum non fuisse ausum affirmare se raptum in corpore, sed dixisse siue in corpore, &c. Hunc autem intellectum Augustinus reprobat super Genesim. Constat enim ex verbis apostoli, quòd ipse sciuit se raptum vsq; ad tertium cęlum. Constat ergo illud cęlum in quo raptus est, esse verum cęlum, non aliquam cęli similitudinem. Si enim hoc voluisset intelligere cum dixit se raptū in cęlum. i. ad uidendam imaginariam similitudinē celi, eodem modo poterat affirmare se raptum esse in corpore. i. in similitudinem corporis, & sic nō fuisset necessarium discernere qd sciret & quid nesciret, quia tunc æqualiter sciret. Se esse raptum in cęlum, & se raptum esse in corpore. i. in similitudinem corporis sicut accidit in somnijs. Sciuit ergo pro certo, quòd illud in quo raptus fuit, vere erat cęlum. Igitur sciuit an esset corpus uel res incorporea. Si enim erat corpus, in eam rapiebatur corporaliter. Si uero erat res incorporea, in eam corporaliter rapi non poterat. Restat ergo quòd apostolus non dubitauit an raptus ille esset corporalis an spiritualis tantum, sed sciuit solo intellectu se in illud cęlum esse raptum, dubitauit aūt an ipso raptu anima eius esset in corpore an nō. Et hoc quidem alii concedunt. Sed dicunt quòd quamuis in illo raptu apostolus hoc nesciuerit, sciuit tamen illud postea conijciens ex ipsa uisione quam prius habuerat. In illo enim raptu tota mens eius in diuina ferebatur, nec hoc percipiebat an anima esset in corpore an non, sed hoc etiam expresse contrariatur uerbis Apostoli. Sicut enim distinguit quid sciuerit, & quid nesciuerit, ita distiguit præsens a præterito. Quasi præteritum narrat raptum hominem ante annos. 14. vsque in tertium cęlum, sed quasi præsens confitetur se scire aliquid, & aliquid nēscire, ergo post annos quatuordecim ab illo raptu nesciebat adhuc, an in corpore vel extra fuerit quando raptus fuit. Et ideo alii dicunt, quia nec in raptu, nec post sciuit, an anima esset in corpore secundū aliquem modum, & non simpliciter. Dicunt enim quòd sciuit & tunc postea quòd anima vniebatur corpori ut forma, sed nesciuit vtrum hoc modo corpori uniretur, ut eius anima aliquid a sensibus acciperet. Vel secundum alios, utrum uires nutritiuę essent in suis actibus, secundum quas anima corpus administrat, sed hoc etiam non uidetur consonum verbis apostoli, qui dicit se nescire vtrum tali modo in corpore fuerit, an extra corpus simpliciter. Et præterea hoc non multum ad rē pertinere uidebatur, ut diceret se nescire, vtrum tali modo vel tali in corpore fuerit, ex quo anima a corpore omnino separata non erat.

Probabilior Sententia super hoc. Cap. CX.

IDeoq; sciendum est quòd simpliciter nesciuit, an esset anima corpori coniuncta, vel non. Et hoc est quod Augustinus super Genesim ad litteram, post longam inquisitionem concludit dicens. Restat ergo fortasse, vt hoc ipsum eum cognouisse intelligamus, ut quando in tertium cęlum raptus est in corpore fuerit, quomodo est anima in corpore, cū corpus viuere dicitur, siue uigilantis, siue dormientis, siue in extasi a sensibus corporis alienati, an omnino de corpore exierit, ut mortuum corpus iaceret, donec peracta illa dormitione membris mortuis anima redderetur, & non quasi dormiens euigilaret, aut extasi alienatus rediret in sensus, sed mortuus omnino reuiuisceret Si autem obijcitur, quod communiter a multis determinatur, quod anima Pauli in illo raptu corpori eius vinebatur vt forma. Et vtique Paulus melius hoc sciuisse videtur quam aliquis sequentium. Respōdemus quod posteriores de hoc aliquid determinant magis ex probabilitate quam ex certitudine. Nam ex quo fieri potuit vt anima illa adhuc in uita remanēs hoc modo raperetur, sicut Apostolus se raptum dicit. Probabilius est tamē quod vnita remanserit. Præterea dato quòd anima fuerit in illo statu a corpore separata, illa tamen separatio non fuit per aliquem modū naturalem, sed per diuinam uirtutem ipsam animam a corpore ad tempus abstrahentem. Deniq; sicut dicit Augustinus super Genesim ad litteram apostolo abrepto a carnis sensibus in tertium cœlum & paradisum, hoc ipsum certum defuit ad plenam perfectam cognitionem rerum, quæ angelis inest, quòd siue in corpore siue extra esset nesciebat, hæc itaq; non deerit cum receptis corporibus in resurrectione mortuorum corruptibile hoc induet incorruptionem. Et sic patet quòd licet eius visio quantum ad aliquid similis fuerit uisioni beatorum, tamen quantum ad aliquid fuit imperfectior. Itaque sciendum, quòd Paulus (vt superius dictum est) non fuit raptus ad uidendum Deum, vt esset beatus simpliciter, sed ut esset testis beatitudinis sanctorum & diuinorum mysteriorū, quæ ei reuelata sunt. Vnde illa tantum uidit in uisione uerbi, propter q̄ cognoscenda rapiebatur. Non autem omnia sicut erit in beatis pręcipue post resurrectionem. Tūc enim (vt Augustinus premissis verbis subiungit) omnia erunt euidentia sine ulla falsitate, sine vlla ignorantia.

In quo differant mentis excessus, extasis, & raptus. Cap. CXI.

QVæritur etiam cū Paulus dicatur raptus fuisse, in quo differt raptus eiusdem a sopore Adæ, & raptu Iohānis euangelistæ, secundum quem dicit in spiritu se fuisse, & ab excessu mentis, in quo fuit Petrus. Ad quod dicimus, q̄ excessus mentis raptus & extasis omnia in scripturis pro eodem accipiuntur, & significant eleuationem quandam ab exterioribus sensibilibus, quibus naturaliter intendimus ad aliqua quæ sunt supra hominem. Sed hoc dupliciter contingit. Quandoq; enim intelligitur abstractio ab exterioribus sensibus quantum ad intentionem tantum, vt cum quis exterioribus sensibus & rebus vtitur, sed tota sua intentio diuinis inspiciendis & diligendis vacat, & sic in excessu mentis, siue extasi, aut ex raptu est quilibet diuinorum contemplator & amator. Vnde Dionysius de diuinis nominibus. Est autem extasim faciens diuinus amor. Et Gregorius in moralibus de contemplatione loquens dicit. Qui ad intelligenda interiora rapitur, a rebus uisibilibus oculos claudit. Alio modo secundum quòd in vsu prædicta nomina magis habētur, fit extasis, aut raptus, aut excessus mentis, cum aliquis etiā actu ab vsu sensuum & sensibilium rerum abstrahitur ad aliqua super naturaliter uidenda. Videtur autem supernaturaliter præter sensum & intellectum & imaginationem, sicut in quæstione de prophetia dictum est. Et ideo duplicem actum distinguit Augustinus super Genesi ad litteram. Vnū quo mens rapitur a sensibus ad imaginariam visionem, & sic accidit in Petro, & in Iohanne Euangelista in Apocalipsi, ut ibidem Augustinus dicit. Alium quo mens rapitur a sensu & imaginatione simul ad intellectualem visionē. Et hoc quidem dupliciter. Vno modo secundum q̄ intellectus intelligit Deum per aliquas intelligibiles immissiones, quod est proprie angelorū, & sicut fuit extasis Adæ. Vnde dicit in Gen. in glosa, q̄ extasis rectè intelligitur ad hoc immissa, vt mens Adæ particeps angelicę curię, & intrans in sanctuarium Dei nouissima intelligeret. Alio modo secundum quòd intellectus videt Deum per essentiam. Et ad hoc fuit raptus Paulus, vt dictum est. Actor. Hæc iterum de raptu & extasi occasione visionis imaginariæ, q̄ multipharie dormientibus & vigilantibus per similitudines corporum a sensibus acceptas exprimitur diximus. Nunc ad uires animæ, quas habet quo ad seipsam iuxta diuisionem superius positam transeamus.

Liber

LIBER XXVII.

De uiribus animæ quas habet quo ad se. Cap. I.

EX libro de anima & spiritu. Habet nimirum anima uires quibus corpori ad miscetur. De quibus uidelicet dictũ est superius, habet & vires quo ad se, quæ quidem in tres diuiduntur. Cum enim homo constet ex duabus su bstantijs.s. anima cum ratione sua, & carne cum sensibus suis, ipsos quidem sensus caro non mouet absq; societate animę, sed anima rationale suũ tenet sine carne. Est quippe rationalis, concupiscibilis, irascibilis, per vim rationalẽ habilis est illuminari ad cognoscendum aliquid supra se, & se in se, angelum iuxta se, & quicquid celi ambitu continetur infra se, per concupiscibilitatem & irascibilitatem habilis est affici ad aliquid appetendum, vel fugiendum, amandum vel odiendũ. Et ideo de rationabilitate animæ omnis sensus oritur de alijs omnis affectus. Actor. Sic ergo diuisio illa trimembris ad bimembrem reducitur, ac si diceretur, virium animæ quædam sunt cognitiuæ, quædam affectiuę. Et cognitiuę quidem ad verum, affectiuæ autem ad bonum. Cognitiuæ generaliter subdiuiduntur tribus modis. Vno modo.s. per duas differentias. Alio modo per tres. Alio modo per quinq;. Per duas.s. per sensitiuam & intellectiuam. Per tres autem.s. sensum & imaginationem & intellectum, secundum quas vt dictum est superius, distinguit Aug. triplicem diuisionem animę Per quinq; vero.s. sensum, imaginationem, rationem, intellectum, intelligentiam. At vero sub tertio membro prędictæ diuisionis.s. intellectus, siue uis animę intellectiuę, comprehenduntur tres vltimę huiusmodi differentiæ.s. ratio, intellectus, intelligentia. De sensu quidem & imaginatione sufficienter, vt arbitror in libris superioribus diximus. In hoc autem de cęteris more nostro doctorum sententias colligemus. Siquidem & imaginatio pertinet ad sensum, quia fons & origo est virium exteriorum sensibilium iuxta illud quod dicit Damascenus, ꝙ imaginatio est virtus animæ per sensus operans, quæ dicitur interior sensus. Tamen secundum ordinẽ actuum posterior est imaginatio sensibus exterioribus, quia sicut idem dicit, per sensum passio quæ dicitur imaginatio constituitur. Distinguit autem inter fantasiam & imaginationem. Nam imaginatio est passio animæ irrationalis, quæ ab imaginabili aliquo fit. Fantasia vero est inanis passio, quæ a nullo imaginabili efficitur, sicut cum aliquis chimeram imaginatur.

De confusione & varietate distinctionis virium animæ. Cap. II.

ET vero in assignatione virium animæ uidetur liber de anima & spiritu partes confundere. Nam cum in diuisione viriũ animæ quibus commiscetur ponat virtutem animalem quę vires sensibiles comprehendit, iterum in distinctione viriũ quas habet anima quo ad se, vires sensibiles interiores & exteriores ponit. Ad hoc autem respondeo, quòd nulla est ibi confusio. Nam virtus animalis & vires sensibiles ordinantur in respectu dupliciter, habẽt enim respectum & ordinem ad corpus inquantum a nociuis diiudicant vtilia corpori & delectabilia, & appetunt vtilia, fugiunq; nociua, habent etiam respectum & ad animam, quia via est a sensibus ad intelligibilia mediante animali secundum qđ est via ab experiẽtia ad scientiam. Sed adhuc potest aliquis dubitare super hoc, ꝙ videtur sensum & imaginationem sub virtute rationali comprehendere. Dicit enim ꝙ de rationabilitate omnis sensus aiæ oritur sicut de concupiscibili & irascibili omnis affectus. Ad quod intelligẽdũ est, quòd hoc dicit, non quia ad eandem vim pertineant sentire & intelligere. Sed quia ad rationem ordinatus est sensus, & propter rationem Datus est sensus homini. Et ideo quãtum ad hoc ratio siue rationabilitas principium est sensus secundum ꝙ finis principium dicit & causam. Sciendumq; ꝙ diuersimode a diuersis diuiduntur vires animę. Nam in libro de spiritu & anima diuiduntur secundũ operationem ad subiectum quod est homo ex anima & corpore, cum.s. dicitur, quòd habet aia vires, quibus corpori commiscetur, & vires quo ad se. Iohãnes autem Damascenus diuidit eas per cõparationem earum ad se dicens. Oportet scire quòd aiæ natura duplices habet virtutes, has quidẽ cognitiuas, illas aũt zoticas. Et cognitiuæ quidem sunt intellectus, mens, opinio, imaginatio, & sensus. Et in sensibus quidem visus secundum rectas lineas videt. Odoratus autem & auditus non solum secundum rectum, sed vndique sentiunt. Tactus vero & gustus neq; secundum rectum nec vndiq; cognoscunt, sed tunc solum cum eis propria sensibilia appropinquant: zotice vero sunt appetitiuæ.s. consiliũ & electio. Porro iuxta philosophos distinguuntur vires animę humanæ ꝯm operationem in conuenientia & differentia ad vires vegetabilium ac brutorum, secundum quam videlicet comparationem siue consideratio nem diuiduntur in vegetabilem ac sensibilem & rationalem.

De uiribus apprehensiuis sensibilibus. Cap. III.

SCiendum itaq;, ꝙ vis apprehensiua sensibilis duplex est. Quædam enim apprehensio est modo naturali. Quædam modo animali. Apprehensionem quæ est modo naturali, dico illam quę est fantasiæ. Dicitur enim op rans vel operatio p modum naturæ quę super vno modo est, & quę non regitur nec persuadetur rõne, sicut operatio virtutis vegetabilis dicitur naturalis quia rõne non regitur, nec vires vegetabiles rõni obsequũtur vel obediunt. Operatio vero per modum animalem dicitur, quæ est virtutis subijcibilis, & obtemperantis rõni, sicut est virtus visiua, auditiua. &c. Fantasia ergo cum sit apprehensiua, est apprehensiua per modũ naturæ, quia eius operatio potissima nõ est subiecta rõni, sicut patet in somnis, vbi maxime patet eius operatio Operatur enim semper, sed intenta anima circa sensibilia in vigilia non intendit continuam operationem fantasiæ. Relinquitur ergo cum in somno vbi maxime & potissimẽ sua operatio claret nec, regatur rõne, nec subiiciatur ei, quòd nunquam rõne regatur. Et ideo apprehensio fantasiæ est in modum naturæ inquantum huiusmodi. Nam notandum est, quòd hæc vis inquantum consideratur vt natura quædam, dicitur fantasia, nec est obediens rõni. Inquantum vero consideratur ut sensus sic videlicet dicitur sensus interior & communis, & est subiicibilis rõni Porro vis apprehensiua modo animali, hoc est quæ in obedientia est rationis subdiuiditur Nam quædam est apprehensiua exterior quædam interior. Exterior multiplicatur per quinq; sensus de quibus dictum est superius. Interior autem ꝯm duos modos diuiditur. Vno modo secundum tres differentias, vt a Iohanne Damasceno in imaginatiuam siue fantasticalem, & excogitatiuã siue rationalem.i. iudicatiuam sensibilem & memoratiuam. Alio modo per quinq; differentias ꝯm Auicennam. Prima est fantasia quę est sensus cõis. Secunda imaginatio. Tertia imaginatiua. Quarta estimatiua. Quinta memorialis. Item alio modo virium intrinsec apprehensibilium quædam apprehendunt formas sensibiles, sicut sensus cõis, & imaginatio & imaginatiua siue excogitatiua. Quædam apprehendunt intentiones sensibilium, vt estimatiua & memoratiua. Item harum & illarum quædam apprehendunt & operantur vt sensus cõis, estimatiua & excogitatiua. Quędam vero apprehendunt, sed nõ operantur, vt imaginatio & memoria. Itẽ quædam apprehendunt principaliter, quædam secundario & in apprehensione formarum sensibilium principaliter apprehendit sensus cõis cum sensibus exterioribus. Secundario vero virtus imaginationis & virtus imaginatiua. Similiter & in apprehensione intentionum & sensibilium principaliter apprehendit virtus æstimatiua, secundario memoratiua.

De uiribus apprehensiuis rationalibus & primo de mente. C. IIII.

POrro iuxta diuisionem supra dictam ex lib. de anima & spiritu acceptam Anima sensu percipit corpora, imaginatione corporum similitudines, rõne naturas corporum, intellectu spiritũ creatum. Intelligẽtia vero spiritum increatum. Ex ex his due primæ vires sensibiles sunt ac brutales. Tres autẽ reliquæ sunt humanæ siue rationales. Certum est itaq; ꝙ mens & ratio vel intellectus pertinent ad vim rationalem. Et mentis quidem motus vel actus a Iohanne Damasceno triplex. & secundum triplicem viam determinatur.s. viam inueniendi & viam addiscendi, & viam docendi. Via inueniendi est via experimenti per sensus ad intelligibilia cognoscenda, secundum quam viam ordinat Iohannes Damascenus vires irrationabiles ad rationabilem dicens. Per sensum animę constituitur passio, quæ vocatur imaginatio. Ex imaginatione vero fit opinio. Deinde mens diiudicans opinionem siue falsa sit indicat veritatem. Vnde & mens dicitur a metiendo cogitando vel diiudicãdo. Quod ergo diiudicatum est & determinatum vere intellectus dicitur. Hæc est ergo intentionis via siue experimenti incipiens a sensu. Alia est via addiscendi secundum quam determinat Damascenus motus mentales dicens. Oportet cognoscere quoniam primus motus intelligentia dicitur Quæ autem circa aliquid est intelligentia intentio vocatur. Quod autem permanens & figurans animam ad id quod intelligitur, excogitatio est. Excogitatio vero in eodem manens & seipsam examinans, fronesis vocatur. Alia via quæ consequitur ad predictas est via docendi. Cum enim perfectus est interior motus intellectus, aut per viam intentionis, aut per viã disciplinę, non restat nisi transfundere intellectum in altum, & hęc est via docendi. Incipit ergo tunc motus mentis a perfectissimo.s. ex fronesi, quod est examinata ipsius veritatis certitudo.

De duplici mentis intentione. Cap. V.

SCiendum vero ꝙ intentio mentis dicitur duobus modis. Communiter vt comprehendat vim rationabilem secundum partẽ superiorem & sui & inferiorem. Nam sicut dicit Aug. In ratione quiddam est ad celestia & superna intendens, respectu cuius dicitur sapientia, & quiddam ad transitoria & caduca respiciẽs, respectu cuius dicitur prudentia. Et diuidit se ratio in duo sursum & deorsum.

orsum. Dicitur ergo mens communiter ad intentionem superiorẽ & inferiorem, & proprie respectu superioris rationis. Secundũ primum modum dicit. Aug. ꝙ mens dicitur a mene quod græce luna dicitur, & sicut luna crescit & decrescit, & varia uicissitudine commutatur, in id tamen quod fuit perfectum quadam nouitate se restituit. Sic mens nunc caput suum immutat, nunc decidit in vana, nunc referens sese sibi, veris falsa redarguit modo ad corruptibilia regenda deflectitur, modo ęternis rationibus inspiciendis vel consulendis adhęrescit. Secundum modum alium dicitur mens ipsa inferior pars rationis de qua Aug. dicit, quòd facta est ad imaginem Dei, vt nulla interposita natura ab ipsa veritate formetur. Mens enim ex eo quòd emineat in anima, eminentior & præstantior dicta est. Siquidem vis animæ est a qua procedit intelligentia, & per intelligentiam vtrunq; ipsam veritatem intelligit. Per sapientiam diligit. Mentis visio est intelligentia, gustus sapientia. Illa contemplatur, ista delectatur. Itaq; sicut scriptum est in libro de anima & spiritu, mens diuersorum capax, & rerum omnium similitudine insignita omnia dicitur esse, natiua quadam potentia. Iccirco rerum causas per intelligentiam comprehendit, & visibiles actualium formas per sensuum passiones colligit, & siue per sensus ad sensibilia exeat, siue per intelligentiam visibilia ascendat rerum similitudines ad seipsam trahit, præsentia cognoscit, absentia intelligit, ignota inquirit, & in inuentis versatur. Rationale & intellectuale lumẽ quo rationamur intelligimus & sapimus, mentem dicimus. Et rationale dicitur propter inferiorem partem rationis. Intellectuale propter superiorem. Et ratiocinari quantum ad inferiorem partẽ, intelligere & sapere quantum ad superiorem.

De uerbo mentis i. cogitatione. Cap. VI.

AVgustinus de trinitate lib. 11. Est autem trinitas in mente, ex memoria, & interna visione, & quę copulat vtrunq; voluntate. Quę, tria in vnum coguntur ab ipso coactu cogitatio dicitur, nec iam in his tribus diuersa substantia esse cognoscitur. Idem in libro 15. de trinitate. Quisquis autem potest intelligere verbũ non solum antequam sonet, verum etiam antequam sonorum eius imagines cogitatione voluantur, iam potest videre per hoc speculum, atq; in hoc ęnigmate aliq̃ similitudinem verbi illius de quo dictũ est. In principium erat verbũ, & uerbũ erat apud Deum &c. Necesse est enim vt cum verũ loquimur. i. quod scimus loquimur ex ipsa scientia quam memoria tenemus nascatur verbum, quod eiusmodi omnino sit, cuiusmodi est illa scientia de qua nascitur, formata enim cognitio ab ea re quam scimus, verbum est quod in corde dicimus, quod nec est grecum nec latinum nec linguæ alicuius. Sed cum opus est id in eorum quibus loquimur proferre notitiam, aliquod signum quo signetur assumitur. Inuentæ sunt etiam litteræ per quas possimus etiam cum absentibus colloqui proinde verbum quod foris sonat, signum est verbi quod intus lucet, cui magis competit verbi natura. Nam illud quod carnis ore profertur, vox verbi est, verbum est ipsum dicitur, propter id a quo vt foris appareret assumptum est. Ita enim verbum nostrum vox quodammodo corporis fit, assumendo eam in qua manifestetur sensibus hominum. Sicut uerbum dei caro factum est, assumendo eã in qua & ipsum manifestetur sensibus hominum. Quisquis itaq; cupit ad qualemcunq; verbi similitudinem peruenire, non intueatur verbum nostrum quod sonat in auribus, nec quando voce profertur, nec quando silentio cogitatur, sed transeunda sunt hæc, vt ad id perueniatur hominis verbum, quod in corde dicimus, & tandẽ per id ad verbum non de Deo natæ sed a Deo factæ imaginis Dei, quod neq; prolatiuum est in sono neq; cogitatiuum in similitudine soni, quòd alicuius linguæ esse necesse sit, sed quod omnia quibus signatur signa præcedit. Et gignitur de scientia quę manet in animo, quando eadem scientia dicitur sicuti est. Simillima est enĩ visio cogitationis visioni scientiæ. Nã quando per sonum dicitur vel aliquod corporale signum, non dicitur sicuti est, sed sicuti videri audiri ve per corpus potest: quãdo ergo quod est in notitia, hoc est in verbo, tunc est verum verbum & veritas, qualis ab homine expectatur, vt quod est in ista, hoc sit & in isto, quod nõ est in ista, non sit & in isto, hic agnoscitur est est, non non. Sic accedit quantum potest illa similitudo imaginis factæ ad illam similitudinem imaginis natę, qua Deus filius per omnia substantialiter similis patri prędicatur, sicut etiam de ipso dictum est. Omnia per ipsum facta sunt. vbi Deus per vnigenitum suum prædicatur vniuersa fecisse se, ita hominis opera nulla sunt, quæ non prius dicatur in corde, sed etiam hoc cum verum verbum est, tunc est initiũ boni operis. Verum autem verbum est, cum de scientia bene operãdi gignitur, vt etiam ibi seruetur est, est, non, non, vt si est, est in ea sciẽtia, qua viuendum est, sit & in verbo per quod operandum est. Si non, non. Alioquin mendacium erit verbum tale nec veritas, & inde peccatum erit, nec opus rectum.

De uerbi nostri ad uerbum patris similitudines. Cap. VII.

ET hæc similitudo verbi nostri cum verbo Dei, quia potest esse verbum nostrum quod non sequatur opus. Opus autem esse nõ potest, nisi præcedat verbum, sicut verbum Dei potuit esse nulla existente creatura, creatura vero nulla esse posset, nisi per ipsum per quod facta sunt omnia. Ideoq; non Deus pater, non Deus spiritus, non ipsa trinitas, sed solus Deus filius qui est verbum Dei caro factum est, quamuis trinitate faciente, vt sequente atq; imitante verbo nostro eius exemplo rectè viueremus. i. nullum habentes in verbi nostri vel contemplatione vel operatione mendacium. Verum hæc huiusmodi imaginis quandoq; futura est perfectio. Ad hanc consequendam nos erudit magister bonus fide christiana & pietatis doctrina, vt reuelata facie a legis velamine quod est vmbra futurorum, gloriam domini speculantes, per speculum. s. intuentes in imaginem eandem transformemur. Nam verbũ Dei patris vnigenitus filius, per omnia æqualis patri, hoc est, omnino quod pater, nec tamen patri, ac per hoc nouit omnia, quæ nouit pater. Sed ei nosse de patre est, sicut & esse. Nosse enim & esse ibi vnum est. Proinde tanquam seipsum dicens, pater genuit verbum sibi æquale p̃ omnia. Non enim seipsum integre perfecteq; dixisset, si aliquid minus vel amplius esset in verbo eius quam in seipso, ibi summe illud cognoscitur est est, non non. Et ideo verbum hoc vere veritas est, quia quicquid est in ea scientia de qua est genitum, & in ipso est. Quod autem in illa non est nec in ipso est. Et falsum habere aliquid, hoc verbum nunquam potest, quia immutabiliter sic se habet, vt se habet de quo est. Non enim potest filius a se quicquã facere nisi quod viderit patrem facientem. Potenter hoc non pôt, nec est infirmitas illa sed firmitas, quia falsa nõ potest esse veritas. Nouit itaq; Deus pater omnia in filio, nouit in seipso, sed in ipso tanquam seipsum, in filio tanquam verbum suum quod est de his omnibus quæ sunt in seipso omnia. Similiter nouit & filius in se, tanquam. s. ea quæ nata sunt de his quæ pater nouit in seipso. In patre autem tanquam ea de quibus nata sunt, quæ ipse filius nouit in seipso Sciunt ergo inuicem pater & filius, sed ille gignendo iste nascendo. Et omnia quæ sunt in eorum scientia, in eorum essentia vnusquisq; eorum simul videt, non particulatim aut sigillatim, velut alternante conspectu hinc illuc, & inde huc, & rursum inde vel inde, in aliud atq, aliud, vt alia videre non possit nisi non videns alia, sed vt dixi simul omnia videt.

Quantum sit ab eodem dissimile. Cap. VIII.

NOstrum itaq; verbum quod inuenimus vtcunque illi verbo simile, quantum sit etiam dissimile videamus. Nunquid verbum nostrum de sola scientia nascitur? nonne multa dicimus etiã quæ nescimus? Nec dubitãtes ea dicimus, sed vera esse arbitrantes, quę si forte vera sunt in ipsius rebus de quibus loquimur, non in uerbo nostro vera sunt. quia verbum verum non est, nisi quod de re quę scitur, gignitur, falsum est ergo isto modo verbum nostrum non cum mentimur sed cum fallimur. Cum autem dubitamus nõdum est verbum de re de qua dubitamus. Sed de ipsa dubitatione verbum est. Quamuis ergo non nouerimus an verum sit vnde dubitamus, tamen dubitare nos nouimus, per hoc cum dicimus verũ verbum est, quia quod nouimus dicimus Quid quòd etiam mentiri possumus, quod cum facimus vtiq; volentes & scientes falsum verbum habemus vbi verum verbum est mẽtiri nos. Hoc enim nouimus, & cum nos mentitos esse confitemur, verum dicimus, quia quod scimus dicimus. Verbum autem illud quod Deus est, & potentius nobis est, hoc non potest, non enim potest facere quicquã, nisi quod viderit patrem facientem, & non a seipso loquitur, sed a patre est illi omne quod loquitur cum ipsum pater vnice loquitur. Et magna illius verbi est potentia non posse mentiri, quia non potest illic esse est & non, sed est est, non non. At enim nec verbum dicendum est quod verum non est, sit ita. Quid cum verum est verbum nostrum, & ideo rectè verbum nostrum. Et ideo rectè verbũ vocatur Nunquid sicut dici potest visio de visione, vel scientia. ita pôt dici essentia de essentia, sicut illud verbum Dei maxime dicitur? Quid itaq;? quia non hoc est nobis esse quod nosse. Cum enim scientia nostra animo lapsa a nobis fuerit, nos tamen viuimus & sumus. Illa etiam quæ vita sciuntur, vt nũquam excidere possunt, quia præsentia sunt, ad ipsius animi naturam pertinent, sicut est illud ꝙ nos viuere scimus, manet enim hoc, quãdiu animus manet, & quia semper manet animus, & hoc semper manet. Id ergo & si qua talia reperiuntur, in quibus potius imago Dei intuenda est, etiam si semper sciuntur, tamen quia non semper cogitantur quomodo de his dicatur verbũ sempiternum, cum verbum nostrũ nostra cogitatione dicatur, inuenire difficile est. Si enim pôt esse in animo aliqua scientia sempiterna, & sempiterna esse non pôt eiusdem cogitatio, & uerum uerbum nostrum intimũ, nisi nostra cogitatione non dicitur, Solus Deus intelligitur habere verbum sempiternum.

De cogitatiua uel excogitatiua virtute. Cap. IX.

IOHANNES de Rupella. Dicit autem Iohannes Damascenus quòd fronesis dilatata facit cogitationem, id est interius dispositum sermonem nominatum, quam determinantes dicimus motum ipsius animæ plenissimum in excogitatiuo fientem, sine aliqua enunciatione, ex quo prolatum sermonem aiunt prouenire

re

re per linguam enarratum. Quod amplius explicans diuidit sic. Rationale animæ diuiduntur, in interius dispositum sermonem & prolatum. Est autem interius dispositus sermo motus animæ in excogitatiuo fiens sine aliqua enunciatione. Vnde multotiens & silentes sermonem totum apud nosmetipsos pertransimus, & in somnijs disputamus, & secundum hoc maxime rationales sumus, prolatus vero sermo in voce & syllabis operationem habet. Equia per linguam & os profertur, ideoq; prolatiuus dicitur. Est autem enunciatiuus intelligentiæ, secundum hoc & loquutiui dicimur. Idem quoq; Damascenus dicit, quod ex cogitatione sunt iudicia, & cogitationes compositiones & incessiones & actus & actiones & fugæ actionum. Instrumentum autem huius medius venter est cerebri, & animalis spiritus qui est in ipso. Circa quæ nota quod sensus exterior comprehendit speciem præsentem in materia & simplicem. Imaginatio vero comprehendit formam absente materia & simplicem. Excogitatio vero iudicat de ea siue opinio. Et si secundum rationem veri, vt qm est hoc, vel quoniam non est hoc sic dicuntur excogitatiuæ virtutis iudicia & compositiones. Si secundum rationem boni & mali, sic est excogitatiua virtus principium incessionis ad actum & fugæ.

Quod excogitatiua secũdum Auicennam quæ dicitur & imaginatiua differt ab imaginatione. Cap. X.

PAtet autem quod iuxta diuisionem superius positam Auicenne, imaginatiua quæ dicitur & cogitatiua differt ab imaginatione. Est enim imaginatio sicut idem dicit, vis ordinata in extremo concauitatis anterioris cerebri retinens, quod recipit sensus cõmunis a quinq; sensibus, & remanet in ea post remotionem illorũ sensibilium: vult ergo dicere, quod sensus communis est apprehendere formas omnium sensibilium, virtutis vero quæ vocatur imaginatio retinere. Dicit ergo quod sensus communis & imaginatio sunt quasi vna virtus & quasi non diuersificantur in subiecto sed in forma, hoc enim recipit, illa retinet. Quod autem recipit non est hoc quod retinet. Virtus ergo quæ non est imaginatio quæ etiam vocatur formalis sensus formam sensibilem retinet, & non discernit illam vllo modo. Sensus etiam communis & sensus exteriores discernunt ea dicentes, hoc est album & hoc nigrum &c. Differentiam autem hanc probat, quia ex vna inest recipere, & ex alia retinere. Quod est videre in aqua quæ habet potentiam recipiendi impressiones figurarum, non tamen retinendi. Differentis ergo virtutis erit retinere sensibilia & recipere ea, alia ergo virtus est imaginatio a sensu communi, & hæc est sententia Auicennæ. Alijs vero videtur, quod imaginatio sit conuersio ipsius virtutis sensibilis interioris super imaginem tanquam rem. Quorum vtrunq; est verũ, sed secundum diuersos modos accipiendi hoc nomen imaginatio. Porro imaginatiua siue cogitatiua est secundum Auicẽnam vis ordinata in media concauitate cerebri, potẽs componere aliquid de eo quod est in imaginatione cum alio & diuidere secundumquod vult, quam virtutem manifestat sic. Scimus certissime in nostra natura esse vt componamus sensibilia inter se, & diuidamus ea secundum affirmationem & negationem secundum similitudinem formæ quam videmus extra, oportet ergo vt in nobis virtus sit quæ hoc operatur, & hæc virtus in quantum imperat ei intellectus vocatur cogitatiua, inquantum uero illi imperat virtus animalis vocatur imaginatiua. Et est ordo istius virtutis ad præcedentes. Nã sẽsus communis reddit virtuti formali quasi ad reponendum quicquid ei tradunt sensus exteriores, virtus vero formalis quæ est imaginatio reponit & retinet. Habet enim virtutem multiplicandi in se formas sensibiles. Virtus uero cogitatiua siue imaginatiua conuertitur ad formas, quæ sunt in uirtute formali, siue imaginatione ad componendum eas & resoluendum, quoniam ei sunt subiectæ. Et secundum hoc accidit fieri transformationes imaginationũ eorum quæ non ceciderunt in sensu exteriori, sicut accidit in somnis & in vigilia. Alij vero hãc virtutem ẽm quod mouet ab vno fantasmate in aliud tanquam essent tres appellant fantasiam, secundũ vero transformationes q̃ sunt in somniis appellãt imaginatiuã.

De memoratiua uirtute. Cap. XI.

POsT imaginatiuam & excogitatiuam virtutem ordinat Damascenus memoratiuam. Est autem memoratiuum, vt dicit, memoriæ & rememorationis promptuarium. Memoria autem est fantasia derelicta ab aliquo secundum actum apparentem. Fantasia autem dicit formam sensibilem. Vel est memoria coaceruatio sensus & intelligentiæ. Oĩa eni sensibilia per sensus suscipit i. sentit & fit opinio. Intelligentia vero per intellectum & fit intelligentia. Cum ergo typos. i. formas eorum quæ opinata est, & eorũ quæ intellexerat custodit, memoria dicitur. Oportet autem scire quoniam intelligibilium susceptio non fit nisi ex disciplina vel naturali ingenio, non enim ex sensu. Nam sensibilia quidem secundum seipsa memoriæ commendantur. Intelligibilium vero si quidem dicimus memoramur, substantiæ vero eorum memoriam non habemus. Rememoratio autem dicitur memoriæ deperditæ obliuione restitutio. Obliuio vero ẽ memoriæ ablatio. Itẽ fantasticum quidem. i. imaginatiuum materias per sensus suscipiẽs tradit ex cogitatiuo vel discretiuo, idem enim sunt qđ discretiua suscipiens & diiudicans transmittit memoratiuo. Organum autem memoratiuum est posterior ventriculus cerebri & animalis spiritus qui est in ipso. Albertus. Aĩa rationalis propriè loquendo non habet memoriam. Cunq; dicit Augu. quod memoria est pars diuinæ imaginis. Accipit memoriã prout est præsentium præteritorum & futurorum. Auicenna quoq; sentit animam rationalem memoriam non habere, & distinguit inter thesaurum & virtutem appræhensiuam dicens, quod thesauri est recipere formam & non apprehendere, ideo forma non est in thesauro, sicut in appræhensiua virtute, sed virtutis apprehensiuæ est apprehendere formam & non retinere, propterea non debet dici quod species intelligibiles non retinent in intellectu potentiali, quia ipse est virtus apprehensiua. Sed ex cõuersione sui ad intellectũ agentem generatur in illo cum actualiter considerat. Nos autem dicimus, quod manet in intellectu possibili, quoniã Aristo. expresse dicit, quod memoria & reminiscentia suos habent actus apprehensionis. Vnde falsum est, quod thesauri non sit apprehendere. Nam in virtutibus quidem comparabilibus alterius virtutis est recipere, alterius retinere. Nam humidi quidẽ est bene recipere, sicci bene tenere. At vero in intelligibili virtute eiusdem est recipere & retinere, eo quod oppositorum actus ibi nõ sunt oppositi, cum opposita separata sint a materia & potentia agendi & patiendi. Vnde intellectus possibilis recipit intelligibilium formas, & retinet eas. Si autem quæratur quid sit reducens, possibilem de habitu in actum. Dicimus quod nihil nisi voluntas, quod patet per diffinitionem habitus a philosopho datam. s. habitus est in quo quis aliquid agit, quod. s. voluerit. Voluntas enim tripliciter est in anima, scilicet motor aliarum potentiarum ad actum, & pars imaginis & pars liberi arbitrij.

De via recordationis & obliuionis in capite. Cap. XII.

COnstantinus in lib. de obliuione. Operatio mentis triplex est, prima fantasia, secunda ratio, tertia memoria. Cerebri namque duæ. s. partes sunt, vna prora, altera puppis, & prora diuiditur in duas partes. Quarum vnaqueq; multo maior ẽ puppi tota, quia vero prora cerebri diuisa fuerat a puppi, & necessarium est eas esse iunctas, factum est vt ambo ventriculi venirent in vnum locum, & est spaciositas communis vtriusq;. Itaq; aliqui ex anothomicis nominant istum locum ventriculum quartum. Porro duo ventriculi proræ aream excoquunt, & dant in cerebro spiritum animalem, vt faciat sensus. s. videndi, odorandi, gustandi & iterum fantasiam. Deinde transit ad locum qui est in medio cerebro, qui & cõmunis est, & transit spiritus animalis iam subtilis mundificatus, atque clarior spiritu qui fuerit in prora cerebri, vt facit rationem & intellectum. Habetur autem in capite circa medium ventriculi qui est inter proram & puppim pars substantiæ cerebri, similis vermi, & vocant eã anothomici pineam ascendentem & descendentem. Itaq; ascensu eius aperitur foramen, & descensu eius clauditur. Et cum aperitur transit spiritus animalis a prora cerebri ad puppim. Et hoc non fit nisi quando necessarium est recordari obliuioni tradita, aut tenere quæ nolunt obliuisci. Vnde & Proculus dixit quod ventriculus puppis præstantior est omnibus ventriculis cerebri, quoniã non venit spiritus animalis ad ipsum, nisi subtilis clarus mundificatus, quia opus est recordatione & retentioni claritate & subtilitate vt recolligat res ex tempore longo præteritas. Et nisi aperiatur illa via vt transeat spiritus ad puppim cerebri non reminiscitur homo rei nec respondet interrogationi.

De pigricia & tarditate memoriæ. Cap. XIII.

APertio autem istius viæ variatur in hominibus ex festinantia & pigritia. Nam qui habent velocem sunt prudentes & velociter respondent. Et qui pigram tardi sunt ad respondendum, & minime cogitant. Vnde Gale. dixit. Quod mentem & intellectum & discretionem non facit, nisi contemperantia spiritus, qui est in medio cerebro. Et recordationem ac retentionẽ non facit, nisi cõtemperantia spiritus animalis qui est in puppe cerebri. Et si patiẽ iste qui. s. est in puppe læsionem, perdit memoriam aut minuitur. Et si perdit vocant obliuionem perfectam. Si vero minuitur vocant obliuionem ad tempus. Et memoria semper patitur læsionem ex frigiditate. Et ista frigiditas aliqñ simplex est, aliquando cum humiditate, & sic facit nimium somnum, aliquando cum siccitate, & tũc euenit ægritudo cum vigilijs Gal. quod si est pigra mens & intellectus, signat substantiam cerebri immundiciam crossam esse. Velociter dicere significat quod substantia cerebri impigrè recipit formationem rei visæ. Bene tenere, signat substantiam cerebri habere moderatam soliditatem. Tarde discere signat, quod substantia cerebri dura est ad recipiendum formam rei visæ. Dico autẽ litargiã, qm est imutatio recordationis quæ nascitur ex frigiditate sola, aut cũ humiditate. Oportet ergo vt sanatio & medicina ei⁹ inueniat ĩ his, quæ calefaciũt cerebrũ & mundificant flegma in illo, sicut ẽ ois iera, theodoricon maius cũ nucib⁹ muscatis & similia. Nam mũdificant

ficant cerebrum ex illo chimo qui est fundamentum litargię & mutant cerebri naturam in caloré naturalem. Aristo. in lib. de memoria & reminiscétia. In his quidem qui in motu multo per passioné aut propter etatem sunt non fit memoria, tanquá in aquá natura fluenté incidéte motu vel sigillo. In alijs autem propter frigidú esse & propter duriciem accipientis passionem non fit figura siue fantasia. Itaq; non multum noui & senes solent esse memores. Fluunt enim hi quidé propter alimentú. Illi vero propter detrimentú. Similiter autem multum veloces & multú tardi neutri, sicut videtur frequentius, memores sunt. Nam indigentia quidem hi humidiores, illi vero duriores, vnde alijs quidem non manet fantasia anima. Alios vero non tangit. Est autem fantasia communis sensus passio.

De differentia memoriæ & reminiscentiæ & addiscentiæ. Cap. XIIII.

IOhannes de Rupella. Ad maiorem autem declarationem virtutis memoratiuę quærendú est, quæ sit differentia memoriæ & & reminiscentiæ, & an sit recordatio seu reminiscentia irrationabilium. Ad quod dicendum est s'm Auicenná, quod memoria est in alijs animalibus, sed recordatio quæ est reuocatio ingenij ad quærendum quod oblitú est, non inuenitur nisi in solo homine. Cognoscere.n. sibi aliquod fuisse, quod postea deletú est, non est nisi virt' rationalis, vel si est alicuius virtutis alterius præter ratione, poterit esse estimationis, sed inquantum decoratur rationabilitate. Differentia ergo memoriæ & reminiscentiæ est, quia memoria est retentio specierum siue intentionú sensibiliú, siue reprehensentatio earú dem. Reminiscentia vero est requisitio formarú à memoria deleta rum per obliuionem per consimilia. Sicut obliti alicuius personæ quam vidimus, recurrimus ad locú, ad tempus & ad actus, per quæ recordamur personæ quá vidimus tali loco, tali tempore, talia facié tem. Notandú est etiam differentiam inter recordari & addiscere, quia quidam dicunt, quod addiscere nihil aliud sit quá reminisci, Conueniunt enim in hoc, quod vtrobiq; est motus a cognitis ad in cognita ad hoc vt sciantur. Sed in hoc differentia est, quod recordatio est inquisitio cognitorú vt cognoscant de futuro, quæ quidé fuerunt cognita de præterito. Addiscentia vero siue disciplina est extésio animæ ad cognoscenda incognita, quæ tamen nó fuerunt cognita prius. Item ad maiorem euidentiam quæritur, propter quid quidam homines facilius addiscunt quá recordentur, quidam econ trario, propter quid etiam quidá facilius addiscant quá memorentur. Et vniuersaliter quidam sint facilis disciplinæ, quidá facilis recordationis, quidam facilis memoriæ, quidam ecótrario. Ad quod intelligendum, sciendú est s'm Auicen. quod illi qui sunt siccę cóplexionis fortes sunt in memoriter retinendo, debiles in recordando. Siccitas enim materiæ conueniens est dispositio non ad susceptionem impressionú sed retentionem, inhabilis autem est ad motum. Et ideo siccæ complexio conuenit memoriæ non recordationi. Qui vero sunt calidæ complexionis, facile recordantur, hi auté sunt qui magis percipiunt nutus. Nutus autem operantur motum sensuum ad alias intentiones. Et qui fuerit perceptibilior nutuum, erit citius recordans. Caliditas auté complexionis est vehementissima dispositio ad motum. Illi vero qui sunt complexionis humidæ sunt facilis disciplinæ. Humiditas enim est dispositio conuenientissima ad facilitatem susceptionis impressionis quæ conuenit disciplinæ facili. Et hęc est contraria dispositio forti memoriæ. Memoria enim necessaria materia est, a qua difficiliter deleatur quod impressum est in illa, & ad hoc op' est sicca materię ex complexione. Nota ergo quod bene memorantes sunt contrariæ dispositionis bene recordantibus & bene addiscentibus. Illi.n. bene memorantes sunt, quorú animæ non habent facilem motú, nec disperguntur cogitationes eorú. Illa.n. aïa quæ habet multos motus & multiplices cogitationes, non bene memorat, hæc autem est contraria dispositio bonę recordationis. Bona enim recordatio exigit multiplices motus & agiles cogitationes. Item bene memores sunt siccę complexionis, quæ est dispositio difficilis ad suscipiendum impressiones, & ideo est contraria dispositioni facili disciplinæ. Bona ergo memoria est vel ex siccitate complexionis, vel exercitio circa vnú vel pauca non circa multa. Inde est quod pueri quamuis humidi, firmiter tamen retinét. Animę.n. eorú non occupátur circa multa, sicut animæ maiorú, sed sunt fixę circa vnú. Iuuenis vero propter calorem & propter motus suos agiles, debilis est in memoria, quámuis sit complexio sicca. Senibus vero accidit propter humorem qui præualet in eis non memorari ea quæ vident.

De memoria Dei naturaliter infixa menti humanæ. C. XV.

AVgustinus de trinitate lib. 14. Magna quidé ista hominis miseria est, cum illo non esse sine quo non potest esse. In quo.n. proculdubio sine illo non est. Et tamen si eius non meminit, eumque non intelligit neq; diligit, cum illo non est. Quod autem quisque penitus obliuiscitur, non commoneri eius vtiq; potest. Sed dicit Psal. Conuertantur peccatores in infernum omnes gentes quæ obliuiscuntur Deum. Porro alibi. Reminiscentur & conuertentur ad Dominum vniuersi fines terræ. Non ergo sic erant gentes istę oblitę Deum, vt eius nec cómemoratę recordarentur. Obliuiscendo autem Deum tanquam obliuiscendo vitá suam, cóuersę fuerát in mortem.i. in infernum. Cómemoratę vero conuertuntur ad Dominum, tanquá reuiuiscentes reminiscédo, vitam suam cuius ętas habebat obliuio. Quando auté bene recordatur anima Domini sui, spiritu eius accepto sentit omnino, quia hoc discernitur intimo magisterio, nó nisi eius gratuito effectu posse se surgere, nec nisi suo voluntario defectu se cadere potuisse, non sane reminiscitur beatitudinis suę, fuit quippe illa, & non est, eiusq; oblita est penit'. Ideo nec commemorari potest. Credit hæc de illa fide dignis litteris Dei sui per Prophetas conscriptis, narrantibus de fęlicitate paradisi. Atq; illud primum & bonum hominis & malú historica traditione indicantibus. Domini autem Dei sui reminiscitur. Ille quippe semper est, nec fuit & non est, nec est & non fuit, & vbiq; totus est, propter quod illa in illo & viuit & moritur & est. Et ideo eius reminisci potest, nó quia hoc recordatur quod eú nouerat in Adá, aut alicubi ante huius corporis vitá. Aut cum primo facta est vt inferetur huic corpori. Nihil enim horú omnino reminiscitur, sed commemoratur vt conuertatur ad Deum, tanquá ad eam lucem, qua etiam cum ab isto auerteretur quodámodo tangebatur. Namhinc est etiam quod impij cogitant ęternitatem, & multa recte reprehendunt & recte laudant in moribus hominú, quibus ea tandé regulis iudicant, nisi in quib' vident quó quisq; viuere debeat, etiá si nec ipsi eodé modo viuant? Vbi eas vident? nec enim in sua natura, cum proculdubio mente ista videant, eorumq; mentes constet esse mutabiles. Has vero regulas immutabiles videat quisquis in eis & hoc videre poterit, nec in habitu mentis suæ, cum istę regulę sint iustitię, mentes aût eorú constet esse iniustas, vbi nam sunt istę regulę scriptę vbi quid sit iustum, etiá iniustus agnoscit? vbi cernit habendum esse, quod ipse nó habet? vbi ergo scriptę sunt, nisi in libro lucis illius quę veritas dicitur? Vnde oís lex iusta describitur, & in hoís qui operatur iniustitiá, nó migrando sed tanq; imprimédo transfertur, sicut imago ex anulo & in cerá transit, & anulú nó relinquit. Qui aút non operaé, & tamen videt quid operandú sit, ipse est qui ab illa luce auertitur, a qua tamen tangitur, qui autem nec videt quemadmodum sit agendum, excusabilius peccat, quia non est transgressor legis cognitę. Sed etiam ipse splendore aliquotiens vbique patentis veritatis attingitur quando admonitus confitetur. Qui vero cómemorati conuertuntur ad Dúm, & ab ea deformitate qua per cupiditates seculares conformabantur huic sęculo, reformabuntur ex illo. Non enim ista imago seipsam reformare potest, sicut potuit deformare.

Qualiter imago Dei refulget in mente. Cap. XVI.

IDem in lib. 9. Ecce mens & amor eius & notitia eius tria quędam sunt, & hęc tria vnú sunt, & cú perfecta sunt ęqualia sunt. Si.n. mens vel plus, vel minus se amat quá est, peccat, & non est perfectus amor eius. Item si notitia minor est quá illud quod noscitur & plene nosci pót, pfecta nó est, si aút est maior iá superior é natura qua nouit, quam illa quæ nota est. Mens vero cum seipsam cognoscit, non se superat notitia sua, quia ipsa cognoscit & cognoscitur. Cú ergo se totá cognoscit, neq; secú quicq aliud, par illi é cognitio sua. Recte ergo dicim' hæc tria cú pfecta sút, esse cósequéter ęqualia. Simul etiá admonemur si vtrunq; videre possumus, hæc vnum existere, & tanquá inuoluta euolui, vt sentiantur & dinumerentur essentialiter, non tanquá in subiecto, vt color vel figura in corpore. Hæc.n. non excedunt subiecta in quibus sunt. Non.n. color iste vel figura huius corporis potest esse & alterius corporis. Mens aút cú amore quo se amat potest amare & aliud præter se. Item non se solam cognoscit mens, sed etiá alia multa. Quamobrem nó amor & cognitio tanquá in subiecto menti insunt, sed substantialiter etiam illa sunt ipsa mens. Nam & .s. relatiuę adinuicem dicuntur, in sua tamen singula sunt quæq; substantia. Miro itaq; modo tria hæc inseparabilia sunt a semetipsis, & tamen eorum singulum quidque substantia est, & simul omnia vna substantia. Idem in libro de ciui. Dei 11. Nos ergo imaginem Dei in nobis ipsis contuentes tanquam ille minor Euangelicus filius ad nosmetipsos reuersi surgamus, & ad istum redeamus a quo peccando recesseramus. Ibi esse nostrum non habebit mortem: ibi nosse nostrum non habebit errorem, ibi amare nostrum non habebit offensionem.

De iudicio mentis secundum veritatis regulã. Cap. XVII.

IDem in lib. de trinitate, 9. Nam & cú seipsam nouit humana mens non aliquid incótumabile nouit & amat. Aliter quilibet hó loquédo métê suá enúciat, quid i seipso agaé attédés. Aliter aút húaná méte spáli vel generali cognitioni definit. Itaq; cú mihi de sua propria loquié, vtrú intelligat hoc vel illud an nó intelligat, an vtrum velit an nolit hoc an illud credo. Cum vero de humana spe

cialiter aut generaliter verum dicit agnosco & approbo. Vnde manifestum est aliud vnumquenq; videre in se, quod alius sibi dicenti credat, non tamen videat, & aliud in ipsa veritate quod alius quoq; possit intueri, quorũ alterũ mutari per tẽpora, alterũ incõmutabili æternitate consistere. Neq, enim multas mẽtes oculis corporeis vidẽdo per similitudinem colligim⁹ generalẽ, vel specialem humanę mẽtis notitiã, sed intuemur inuiolabilẽ veritatẽ, ex qua perfectè quantũ possumus definiamus, non qualis sit vniuscuiusq; hominis mẽs, sed qualis esse sempiternis rationib⁹ debeat, vnde & fantasias p sensum corporis haustas, & quodãmodo memorię infusas, & quibus etiam ea quæ non sunt, visa ficto fantasmate cogitantur siue aliter quam sunt, siue fortuitu sicuti sunt, alijs omnino regulis supra mentẽ nostrã incõmutabiliter manentibus, vel approbare apud nos ipsos, vel improbare conuincimur, cum recte aliquid approbamus. Nã & cũ recolo Carthaginẽ quã vidi, & cum fingo Alexandriã quã non vidi, easdemq; imaginarias formas quasdã quibusdã rationabiliter prefero, viget & claret desuper iudiciũ veritatis, ac sui iuris incorruptissimis regulis firmũ est. Et si corporaliũ imaginũ quasi quodã nubilo subtexitur, non tamen inuoluitur, atque confunditur. Sed interest vtrum ego sub illa, vel illa caligine tanquam a cęlo perspicuo secludar, an sicut in altissimis montib⁹ accidere solet inter vtrunque aere libero fruens, & serenissimã lucem supra, & densissimas tenebras subtus aspiciẽs, nã vnde in me superni amoris ardor inflamat, cũ audio virũ aliquẽ pro fide acria tormenta tolerasse. Et si mihi ostendatur digito, studeo me illi amicitia colligare, spiritualemq; cõmplexum credendo molior, quia tam cito non possum eius interiora peruestigare. A mo itaq; virũ fidelem amore casto, ac germano, quod si mihi inter loquelas nostras incautus aliquo modo se indicet, quo vél de Deo credat incongrua, & in illo quoq; carnale aliquid desideret, ac pro tali errore, vel p pecuniæ siue laudis humanę cupiditate illa pertulerit, statim amor ille quo in eũ ferebar offensus & quodãmodo repercussus atque ab homine indigno ablatus, in ea forma permanet, ex qua eum talem credẽs amauerã, nisi forte adhuc vt talis sit eum amo, cũ talem non esse compereo. At in homine illo nihil mutatum est, mutari tamen potest, vt fiat quod eum iam esse crediderani. In mente autẽ mea mutata est vtiq; ipsa existimatio, quæ de illo aliter se habebat & aliter habet. Idemq; amor ab intentione perfruẽdi ad intentionem cõsulendi incõmutabili desuper iustitia iubente deflexus est. Ipsa vero forma inconcussæ stabilisq; veritatis & in qua fruerer homine bonum eũ credẽs, & inqua consulo vt bonus sit, eadem luce incorruptibilis ac sincerissimę rationis & meæ mẽtis aspectũ, & illa fantasię nubẽ quã desuper cerno, cũ eundẽ hominem quem videram cogito, imperturbabili ęternitate persundit. Item cum arcũ pulchre & æqualiter intortũ quem vidi carthagine animo reuoluo, res quędam menti nunciata per oculos memorięq; trans fusa imaginarum conspectũ facit. Sed aliud mente conspicio secundũ quod mihi opus illud placet. Vnde etiam corrigerem si displiceret. Itaq; de istis secundũ illã iudicamus, illam rationalis mentis intuitu cernimus. Ista vero aut præsentia sensu corporis tangim⁹ aut imagines eorum fixas in memoria recordamur, aut ex eorum similitudine talia fingimus, qualia nosipsi si vellemus atq; possemus in opere moliremur, aliter figurantes animo corporum imagines, aut per corpus corporea videntes. Aliter autem rationes artemq; ineffabiliter pulchram talium figurarum super mentis aciem intelligentia simplici capientes.

Qualiter ex ipso intuitu veritatis in mente formatur imago trinitatis. Cap. XVIII.

IN illa ergo ęterna veritate ex qua temporalia facta sunt omnia formam secundũ quã sumus, & secundũ quã in nobis vel in corporibus recta & vera ratione aliquid operamur, visu mentis aspicimus, & inde conceptam rerũ veracẽ notitiã tanquã verbũ apud nos habemus, & dicendo intus gignimus, nec a nobis nascẽdo discedit. Cum autem ad alios loquimur, verbo intus manenti ministeriũ vocis adhibemus, vt per cõmemorationem sensibilẽ tale quid fiat in animo audientis, quale de loquentis animo non recedit, itaq; nihil agimus per membra corporis in factis & dictis nostris, in quibus vel approbantur, vel improbantur mores hominũ, quod non verbo intus edito præueniamus. Nemo siquidem volens aliquid facit, quod non corde suo prius dixerit. Quod vtiq; verbum amore concipitur siue creatoris & hoc est charitas, siue creaturę & hoc est cupiditas. Nascitur autẽ verbum cum excogitatum placet, aut ad peccãdum, aut recte agendum: verbum itaq; nostrum & mentẽ de qua gignit, quasi medius amor coniungit, seq; cum eis tertium incorporeo cõplexu sine vlla confusione perstringit. Cõceptum autem & natum verbum idipsum est cum voluntas in ipsa notitia cõquiescit, quod fit in amore spiritualium. Nã qui pfectę nouit & amat iustitiã iam iustus est si nulla existat forinsecus p mẽbra secundum illã operãdi necessitas. At in amorẽ tẽporalium rerum sicut in ipsis animalium fœtibus, Aliud est verbi conceptus Aliud vero partus. Illud enim quod cupiendo concipitur adipiscendo nascitur. Nam auaritię nõ sufficit nosse & amare aurum nisi hoc habeat, neq; luxurioso nosse & amare vesci, vel concumbere, nisi etiam hoc agat. Quæ tamẽ omnia nec adepta sufficiunt. Qui enim biberit inquit ex hac aqua sitiet iterum. Ideoq; de iniquo dicitur in Psal. Concepit dolorem & peperit iniquitatem, dolorem vel laborem concipi dicit cum ea concipiuntur, quæ nosse aut velle non sufficit sed inardescit & ægrotat animus indigẽtia, donec ad ea perueniat & quasi pariat ea. Vnde elegantur in latina lingua dicuntur parta & comparta atq; reparta, quæ.s. verba quasi a partu dicta sunt, quia cum concupiscẽtia conceperit parit peccatum. Vnde & dominus clamat. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis. Et alibi. Væ prægnantibus & nutrientibus in diebus illis Deniq; cum ad verbi partum referet omnia vel recte facta vel peccata; ex ore inquit tuo iustificaberis, & ex ore tuo condemnaberis, os.s. volens intelligi non hoc visibile, sed interius & inuisibile cogitationis & cordis.

De Ratione. Cap. XIX.

IDem in lib. de immortalitate animæ. Ratio est aspectus animi quo per seipsum non per corpus verum intuetur. Idem in lib. de quantitate animæ. Ratio est quidam mentis aspectus. Ratiocinatio autem est ipsius rationis inquisitio.i. aspectus illius per ea quæ aspicienda sunt motio. Cunq; ille mentis aspectus coniectus in rem aliquam videt illam scientia nominatur. Cum autem non videt quãuis intendat aspectum inscientia vel ignorantia dicitur. Idem in libro de libero arbitrio: Ratio quidem æstimat luce veritatis vt recto iudicio subdat minora maioribus. Vsus autem consuetudine commoditatis plerunq; inclinatur, vt ea pluris ęstimet, quæ veritas minora esse conuincit. Cum enim corpora cęlestia terrestribus ratio præponat. Quis tamen carnalium hominum non mallet vel plura deesse in cęlo sidera, quam vnam arbustulam in agro suo, aut vaccam in armento? Imitantur enim iudicia paruulorum qui quẽlibet hominum mori mallent quam passerem suum, maxime si homo ille terribilis sit, passer autem canorus & pulcher. Iohannes de Rupella. Vis rationalis iuxta sententiam Philosophorum est principium intellectiuæ speculationis ac liberæ electionis actionum. Diuiditur autem vis rationalis per inquisitiuam in via inueniendi & diiudicatiuam in via disciplinæ, & interpretatiuam siue locutiuam in via doctrinæ. Circa quas multiplex est actus mentis, sicut dictũ est superius. De ratione quoq; determinat Iohannes Damascenus dicens, quòd est virtus rationalis cognitiua veri, & est virtus rationalis cognitiua boni, vel est virtus rationalis cõtemplatiua entiũ, & hoc pertinet ad cognitiuas, & virtus rõnalis discretiua operabilium, & hoc pertinet ad motiuas. Vnde rationales inquit, hoc est cõtemplatiuum hoc autem actiuum. Contemplatiuum quidem qđ vt se habent entia excogitat Actiuum vero quod est consiliatiuũ quod rectam rationem actibilis determinat, & vocat contemplatiuum intellectum. Actiuum vero rationem. Philosophus. Ratio est vis mouens corpus ad actiones singulas cum deliberatione & iudicio. Hæc quantum ad primum actum qui est comprehendere, aliquando dicitur proprie ratio aliquando vero intellectus, sed intellectus apprehẽdit esse rei absolutæ. Ratio vero dum vnam rem alij confert. Actor Diuiditur autem proprie ratio contra sensualitatẽ, sicut & intellectus contra fantasiam, & in hac præcellit hõ brutis.

De duplici rationis portione. Cap. XX.

AVgustinus de trinitate li. 11. Rationis est ergo iudicare de istis corporalibus secundum rationes incorporales ac sempiternas Quæ nisi supra mentem humanam essent, incommutabiles non essent atq: in his nisi nostrum aliquid subiungerẽtur, non secundũ illas de corporalibus iudicare possemus. Iudicamus autem de corporalibus ex ratione dimensionum ac figurarum, quam incommutabiliter permanere mens nouit. Illud autem nostrum quod in actione tẽmporalium tractandorum ita versatur, vt non sit commune cum pecore, rationale quidem est, sed ex illa rationali nostræ mentis substantia qua subhæremus intelligibili & incommutabili veritati tanquam ductum inferioribus tractandis ac gubernandis deputatum est: sicut enim in omnibus pecoribus non est inuentum viro adiutorium simile sibi, nisi de illo detractum in coniugio formaretur ita menti nostræ qua supernam & internam consulimus veritatem nullum est ad vsum rerum corporalium, quantum hominis naturæ sat est, adiutorium simile ex partibus animæ quas cum pecoribus communes habemus. Ideoque rationale quidem nostrum non ad vnitatis diuortium separatum, sed in auxilium societatis quasi deriuatum, in operis sui dispartitur officium. Et sicut vna caro est masculi & fœminæ, ita intellectum nostrum & actionem vel consilium & executionem, siue rationem & appetitum rõnalem vel si quo alio modo dici possunt, vna mentis natura complectitur. Itaq; cum in mente quærimus trinitatẽ in toto quęrimus non separando actionem rõnalem in tẽporalib⁹ ab

æter-

æternorum contemplatione, vt tertium aliquid iam quæramus. Nã & si tota contempletur veritatem, imago Dei est. Et cum ex illa distribuitur aliquid, & quadam intentione deriuatur ad actioné rerum temporaliũ, nihilominus ex qua parte consulit veritatem imago Dei est. Ex qua vero in agenda inferiora intenditur, imago Dei non est. Etenim quantumcunq; se extenderit in id quod æternum est, tanto magis inde formatur ad imaginem Dei. Ideoq; cohibenda non est, vt inde se contineat & temperet. Præpterea vir non debet velare caput. Quia vero illi rationali quæ in rebus temporalibus versatur, periculosa est nimia in inferiora progressio debet habere potestatem super caput, quod indicat velamen quo signatur esse cohibenda propter angelos, quoniam grata est angelis sacrata & pia significatio. Actor. Notandum ergo quod ratio quantũ ad duos actus prædictos cõparatur viro & mulieri propter quatuor. Prima ratio est, quia sicut vir regit mulierem, ita superior ratio secundum quod intelligit Dei voluntatem a malo retrahit, & ad bonum mouet inferiorem. Vnde & ex eã tanquam bonos filios generat opera bona. Et hæc est secunda causa. Tertia est, quia sicut de Adam sumpta est Eua, sic ex contemplatione cœlestium, & cognitione diuinæ voluntatis oritur administratio temporalium discreta. Quarta vero est quia non poterat aliqua vis animæ dari sinderisi in adiutorium simile sibi nisi ratio inferior.

Qualiter Ratio per inferiorem sui partem declinat ad culpam. Cap. XXI.

Augustinus vbi sup. Ascendentibus ergo introrsus quibusdam gradibus considerationis per animæ partes. Vnde aliquid incipit occurrere cõmune cum bestijs. Inde ratio incipit vbi iam homo interior agnosci possit. Qui & ipse si per illam rationem cui temporalium rerũ ad ministratio delegata est, imoderato progressu nimis in inferiora delabitur consentiẽte sibi capite suo .i. non eã cohibente illa quæ in speculo consilij præsidet quasi virili portione, inter inimicos suos dæmones virtutis inuidos inueteratur, æternorũq; illa visio ab ipso capite cũ coniuge vetitũ manducante subtrahitur. Et sic ab illa veritatis illustratione ambe nudatæ atq; apertis oculis consciæ ad videndũ quã inhoneste & indecore remãserũt, tanquam folia dulciũ ficuũ sine fructibus, ita sine fructu boni operis bona verba contexunt, vt male viuentes, quasi bene loquendo turpitudinem suam contegant. Potestatem aũt suã anima diligens a cõmuni bono ad priuatã partẽ delabitur, & apostatica superbia quod initium peccati dicitur, quæ cũ vniuersalitate creaturæ, Deũ rectorem suũ secuta, legibus eius optimè gubernari potuisset, plus aliquid vniuerso appetens, & id lege sua gubernare molita, quia nihil est amplius vniuersitate, in curam partilem truditur, & sic aliquid amplius concupiscendo minuitur. Vnde & auaritia malorum oĩum radix dicitur. Totumq; illud vbi aliquid propriũ contra leges quibus vniuersitas administrat, agere nititur, per appetitum suũ ac per corpus propriũ gerit, quod particulariter possidet, atque ita formis & motibus corporalibus delectata, quia intus ea secũ nõ habet, tamen eorũ imaginibus quas memoriæ fixit, inuoluitur & fantastica fornicatione turpiter iniquinatur. Omniaq; officia sua ad illos fines referens quibus curiose corporalia & temporalia quærit per corporis sensus aut tumido fastu cæteris affectat esse excellior. Aut ceno gurgite carnalis voluptatis immergitur. Quomodo eni coluber non apertis passibus, sed minutissimis nisibus repit, sic lubricus deficiẽdi motus negligentes occupat minutatim & incipiẽs a peruerso appetitu similitudinis Dei ad similitudinem pecorũ peruenit. Hinc est quod vir & mulier nudati stola prima tunicas pelliceas mortalitatæ meruerunt. Honor enim hominis verus imago ac similitudo Dei est, quæ non custoditur nisi ad ipsum a quo imprimitur. Itaq; tanto magis inhæretur Deo, quanto minus proprium diligitur, cupiditate vero experiendæ suæ potestatis quodã suo nutu ad semetipsum tanquã ad medium proruit. Itaq; cum vult esse sicut ille sub nullo, ab ipsa etiam sui medietate pænaliter ad ima propellitur .i. ad ea quibus pecora lętantur, sic homo in honore positus comparatur iumentis insipientibus: qua ergo causa longe transiret a summis ad infima nisi per mediũ sui? Cũ enim neglecta charitate sapientiæ quę semp eodẽ modo manet scientia ex mutabiliũ ac tẽporaliũ experimento concupiscitur, quæ inflat & non ædificat. Ita prægrauatus animus quasi pondere suo a beatitudine expellitur, ac per illud suæ medietatis experimentum ex pęna sua discit quid interfit inter bonum desertum, & malum commissum, nec redire potest effusis viribus atque perditis nisi per gratiam sui conditoris ad pęnitentiam vocantis ac peccata condonantis.

Qualiter dua partes rationis pertinent ad scientiam & sapientiam. Cap. XXII.

Apparet itaq; cum secundum Deum viuimus mentem nostrã in eius inuisibilia intentã proficienter debere formari, ex eius æternitate, veritate, charitate. Quiddam vero eius in vsum rerũ mutabilium, sine quo hæc vita non agitur dirigendum, non vt conformetur huic seculo, finem in bonis talibus constituendo, & in ea detorquendo beatitudinis appetitum, sed vt quicquid in vsu temporalium rationabiliter facimus æternorũ adipiscendorum contemplatione faciamus, per ista transeuntes, illis inhærentes. Habet enim & scientia modũ suum bonũ, si quod in ea inflare solet, charitate immutatur æternorũ, quæ vt scimus non inflat, sed ędificat. Quippe sine sciẽtia nec ipsæ virtutes quibus recte viuitur habere possunt, quibus hæc vita misera sic gubernetur, vt ad illã quæ vere beata est perueniatur. Distat tamen ab æternorũ cõtẽplatione actio qua bene temporalibus vtimur, & illa sapientiæ, hæc autem scientiæ deputatur. Vnde Apostolus. Alij datur inquit sermo sapientiæ. Alij sermo scientiæ per eũdem spiritum. Et beatus Iob. Ecce pietas est sapientia. Abstinere autem a malis est scientia. Vbi saue intelligendũ est, ad actionẽ pertinere scientiam ad cõtemplationẽ vero sapientiam. Pietatẽ eñ vocat Dei cultũ gręcè theosebyam dictum. Et quid est Dei cultus, nisi amor eius, quo tunc eum videre desideramus, & visuros credimus, ac speramus, & inquantũ proficimus, nunc etiã per speculũ in ænigmate videm⁹. De his & huiusmodi mihi videtur esse sermo sapientiæ. Abstinere aũt a malis quia Iob scientiam esse dixit, rerũ proculdubio tẽporaliũ illã esse inuit, quia secundũ tempus in malis sumus, a quibus abstinere debemus: vt ad ęterna bona veniamus. Quicquid ergo prudenter fortiter tẽperanter iuste a nobis agitur, ad illã pertinet scientiam siue disciplinã, qua malis euitãdis ac bonis appetẽdis actio nostra versatur. Insuper etiam quicquid propter exempla, vel cauenda, vel imitanda, & propter necessaria documenta rerũ quaruncunq; quæ nostris accõmodata sunt vsibus cognitione historica colligimus. De his ergo cũ sit sermo hunc esse sermonem sciẽtiæ puto a sermone discernendũ sapientiæ, ad quã pertinent ea quæ nec fuerunt nec futura sunt, sed sunt sine vlla mutatione tẽporũ, vbi non solũ rerũ sensibiliũ in locis positarum sine spacijs localibus manent intelligibiles & incorporales rationes, verũ etiã motionũ in tẽporibus transeuntiũ sine tẽporali trãsitu stãt. Etiam ipse intelligibiles, ad quas mẽtis acie paucorũ peruenire est. Et cum peruenitur quãtũ fieri potest, non in eis peruentor ipse manet, sed veluti repellitur acies ipsa reuerberata, fitq; ei non transitoriè cogitatio transitoria, quæ tñ cogitatio transiens per disciplinas quibus eruditur aius, cõmẽdatur memoriæ, vt sit quo redire possit, quæ cogit inde transire. Quãuis etiã si ad memoriã cogitatio nõ rediret, & ibi quod cõmendauerat inueniret, velut rudis ad hoc sicut ducta fuerat duceretur, idq; inueniret: vbi primũ inuenerat in illa incorporea veritate. Vnde rursus quasi descriptum in memoria figeretur. Neque enim sicut manet, verbi gratia, quadrati corporis incorporali & in mutabili ratio, sic in ea manet etiã hoĩs cogitatio: si tamen ad illa sine fantasia corporalis spacij potuit peruenire. Aut si alicuius artificiosi ac musici soni per tẽporis moras transeunt comprehenditur numerositas incorporaliter stans in secreto altoq; silẽtio tandiu saltem potest cogitari, quãdiu potest ille cantus audiri, tamen quod inde rapuerit, & si transiens aspectus mentis, & quasi glutiens in ventre, sic in memoria reposuerit, poterit quodammodo recordando ruminare, & in disciplinam quod sic didicit traicere. Quod si fuerit omnimoda deletum obliuione. Rursus doctrina duce ad id venietur, quod penitus exciderat, & sic inuenietur, vt erat. Vnde Plato philosophus ille nobilis conatus est persuadere animas hominum, hic & antequam ista corpora gererent vixisse, & hinc ea quæ discũt potius reminisci cognita quã cognoscere noua.

De sinderesi. Cap. XXIII.

Hieronimus super Ezechielẽ lib. 1. Pleriq; autem in Ezechielis visione iuxta Platonẽ vim animæ rationalẽ & irrascentiã & concupiscentiam ad hominẽ & leonem & vitulũ referunt, rationem & cogitationẽ ac mentẽ & consiliũ in arce cerebri ponũt, feritatem aũt & iracũdiã & violentiã in leone, quæ consistit in felle, libidinẽ ac luxuriã & oĩum voluptatũ cupidinẽ i iecore .i. in vitulo, qui hęret operibus terrę. Quartam vero supra & extra ponunt, quam gręci sinderesim vocant. Quæ .s. conscientiæ scintilla in Cain quoq; non est extincta, hæc est quã victi furore vel voluptatibus & ipsa interdum rationis decepti similitudine, sentimus nos peccare, quã aquilæ propriè deputant, non se tribus miscentẽ, & sed ipsa errantia corrigente. Hic est ille spiritus qui pro nobis interpellat gemitibus inenarrabilibus. Nemo enim scit ea quæ sunt hominis, nisi spirit⁹ qui est in eo. Vnde Paulus. Integer spiritus vester & anima &c. Hanc tñ conscientiã, sicut dicitur in prouerbijs, Impius cũ in profundũ peccatorũ venerit cõtẽnit, sępe præcipitari videmus & locũ suum amittere, cũ quidã .s. peccant sine pudore, quibus merito dicitur, facies meretricis facti est tibi, noluisti erubescere. &c. Actor. Itaq; sinderesis est conscientiæ scintilla, in specula mentis constituta, cuius est peccato remurmurare & errata corrigere. Hæc est quę liberum arbitriũ mouet in bonum cõmune, & retrahit a malo cõmuni. Huius enim est iudicium circa commune tantum bonũ immediate, rationis autem circa bonum singulare. Præpterea ratio

iudicat de deliberatione, sinderisis autẽ absq; vlla deliberatione.s. dictat malũ non esse faciendũ, sed bonum. Nõ aũt est apud illã iudicium deliberationis, sed tantũ executionis. Differt autem a volũtate naturali secundum rationẽ, quia illa est potentia pura, sinderisis autẽ habitualis potentia, idem tamen sunt in subiecto. Voluntas naturalis in plura bona mouet quã illa, quia nõ solũ in bona rationabilia, sed etiam in naturalia & vitalia. Præpterea motus volũtatis est tantum in affectiuis. Motus autem sinderesis est tam in cognitiuis quam in affectiuis, vtraq; enim comprehenduntur sub hoc nomine sinderesis. Nam ratione lucis vel cogitationis dicitur intelligentia. Ratione aut affectus sinderesis.i.diuisio, quia semper inter bonum & malum est diuisiua. Et videtur esse vis a tribus cæteris.s. rationabili, concupiscibili, & irascibili separata. Secundum hoc autem nullo modo peccat, quia non ipsa se præcipitat, sed inferior ratio nebula peccati lumen eius obnubilat, ita quod minus potens est in executione sui effectus, vt in remurmuratione contra peccatum, & hoc ipsa obnubilatio vel declinatio dicitur esse præcipitatio. Vnde nec ei primo & propriè pena debetur in inferno, sed sicut in corpore vno membro dolẽte, dolent & omnia alia quia vnita sunt in vna vita, sic & anima dum aliæ vires puniuntur, siue anima secũdum illas per quas peccauit, torquetur & dolet in sinderesi per quam non peccauit. Veruntamen propriè loquendo nec vires animæ puniuntur, nec anima etiam in viribus, sed in substantia sua pro virium operibus.

In quibus & qualiter sit extincta. *Cap.* XXIIII.

NOn est autem extincta sinderesis etiã in hæresiarchis, licet enĩ errent in particulari supponentes hãc esse veram fidem quam credunt, in communi tamen placet eis veritas & bonitas, errorque displicet atq; malitia, propter quod & quandoq; cognito errore ad veram fidem redeunt. Et sic est simile de illo qui scit in vniuersali omnem mulam sterilem esse, & tamen cum videt aliquã crossam credidit eam pullum in vtero habere. Sed quando pertractat & cõfert recedit error a mente. Itaq; non est error in sinderesi, quę in cõmuni sistit, sed in ratione quæ ad particulare descendit. Similiter non est extincta in iudęis, sed nec in desperatis omnino nec in damnatis. Ad quod videndũ nota, quod principales effectus sinderesis sunt duo.s. cognitio & affectio. Item affectio duas habet partes.s. instinctum boni, & displicentiã mali. Instinctus boni duplex est, vel boni simpliciter, vel in comparatione ad gratiam vel gloriam. Displicentia mali duplex est similiter, vel mali simpliciter, vel in collatione ad penam. Itaq; sinderesis extincta est in diabolo quo ad instinctũ boni omnino, & etiam quo ad mali detestationem nisi tantum in collatione ad penam. In animabus autem damnatis extincta est similiter quo ad instinctũ boni vtroq; modo, habent enim conscientię remorsum, ex quo patet illud consequens quod displicet eis culpa præterita pęnitẽtia tamen infructuosa. Alia tamẽ est opinio quod tam in his quam in diabolo est extincta absolute quantũ ad displicentiam mali culpe. Displicentia vero mali in collatione ad penam reseruatur reis ad ipsius pęnę accumulationem. Porro in desperatis extincta est vno modo tantummodo.s.quo ad instinctum boni ad gratiam & gloriam comparati, sed remanet quo ad instinctũ boni simplicis, & etiã quo ad displicentiã mali vtroq; mõ.

De conscientiæ scintilla. *Cap.* XXV.

QVoniam autem, vt ait Hieronymus, sinderesis est conscientiæ scintilla. Dicunt quidam quod conscientia est sinderesis iudicio rationis coniuncta. Et ex illa parte qua est sinderesis nũquã peccat, sed ex parte rationis aliquando errat. Alij vero dicũt, quod conscientia est habitus quidam in ratione, siue scientia vel notio inclinans rõnem ad faciendũ aliquid vel nõ faciendũ. Alij qđ cõscientia sit credulitas debiti ad facere, vel nõ facere derelicta ex rõnis collatione. Alij quoq; dicũt, quod cõsciẽtia est ipsum rationis iudiciũ. Sed melius videtur dici, quod conscientia est rationis iudiciũ scientia, vel credulitate firmatũ. Siue credulitas proueniens ex instinctu sinderesis ratione intellectus vel fantasie formata. Et est semper cõscientia recta, quando sinderesim sequitur. Cum aũt sequitur instinctum fantasię, quandoq; est erronea, quandoq; non. Ideo sic potest diffiniri congruẽ. Conscientia est credulitas faciendi, vel non faciendi aliquid secundũ iudiciũ rationis. Conscientia nempe duo dicit. Et in his quidẽ quæ secundũ se sunt bona, vel mala non potest ligare consciẽtia, quia iam informata sunt, vel infirmata præcepto, vel prohibitione diuina. In indifferentibus aũt ligat quandiu manet conscientia, hoc inquam in indifferentibus tantũ, secus aũt in his quæ diuina lege sancita sunt. Vnde iudei propter conscientiã non tenebantur Christum crucifigere, sed errorem deponere cõscientię. Similiter nec Iepte tenebatur filiam immolare. Neq; enim laudatũ ab Apostolo de hoc quod eam immolauit. Sed quia de victoria fidem habuit, laudatur etiam de hoc quod vouit simpliciter se Deo immolare, non autem de illa particulari voluntate. Vnde deuotus quidem fideliter exutit in vouendo, sed stultus in filia exequendo etiam si expressisset iuramento. Idem autem conscientia non potest veniale facere de mortali, quia peccati diminutio non ex parte hominis, sed tantũ gratię Dei. Potest aũt de veniali facere mortale, quia peccatũ & eius augmentũ est ex hominis parte, & illud quod est de genere bonorum, si fiat contra conscientiam, peccatum est & demeritorium. Quod autẽ de genere malorum est, etiam si bona cõsciẽtia fieri videatur, vt si quis causa sobolis fornicetur, quia credit hoc non esse peccatum, non potest esse meritorium, quia conscientia erronea non excludit malum ab opere, quod in se malum, sed potius addit malo.i.errorem operi malo. Nec est bonum vel sana talis conscientia, licet bonum intendat, quia indiscreta est.

De diuersis acceptionibus, & officijs rationis. *Cap.* XXVI.

EX prædictis patet, quod accipit ratio multipliciter. Dicitur.n. quãq; meus in qua præcellit homo bestijs, & sic tres vires comprehendit.s.rationalẽ concupiscibilem, irascibilẽ, ſm hoc intellectus non est ratio sed quędam potentia rationis, quandoq; vero sumit in diuisione contra cõcupiscibilẽ, irascibilem, & sic intellectus & ratio sunt eadẽ potentia Sed intellectus dicitur, inquantũ apprehendit, ratio inquantũ iudicat. Tertio modo sumitur & forte magis propriẽ, secundum quod est vis quædam media inter sensum & intellectum, conferens scilicet intelligibile cum sensibili alterius, quia sicut communis sensus sensibile vnius sensus cũ sensibili alterius confert, quia sicut vnus sensus cõparticularis non apprẽhẽdit quod alius, sic nec intellectus sensibilia suo modo, nec sensus intelligibilia suo modo. Horũ ergo collationis vis media ratio dicitur, quę est aĩæ forma secundũ quod est coniuncta corpori. Ab ea igitur sumitur hæc differentia rationale in diffinitione hoĩs. Nã per eam solã hõ differt a superioribus & ab inferioribus, per intellectũ .n.conuenit cum angelis, & per sensum conuenit cum brutis. Ideoq; a neutro horũ sumitur eius differentia, sed a ratione quæ collatiua est vtriusq;. Super hoc aũt intellectus conferens intelligibile cũ intelligibili, ita quod tres sunt collatiuę in hoie.s.sensus cõmunis, ratio & intellectus. Et sensus quidem necesse est corrumpi cum corpore: similiter & rationem secundum hunc modum. Solus autem intellectus corrumpi non potest, quia separabilis est. Liberum arbitrium est facultas rationis, & voluntatis, qua bonum eligitur gratia assistente, & malum gratia desistente. Itaq; rationis officiũ multiplex est primum est comprehendere: & secundum hoc dicitur intellectus. Secundum ratiocinari.i.rationes ad aliquid ostendendum inducere, & secundum hoc dicitur vis rationalis. Tertium discernere, & sic ratio dicitur. Quartum media inuenire, & sic ingenium. Quintum eligere, & sic voluntas liberi arbitrij dicitur, secundum vtrumq; officium.s.discernendi & eligendi. Sextum celestia cõtemplari, & sic sinderesis. Septimũ inferiora disponere, & sic sensualitas vel inferior pars rationis. Albertus. Ratio quandoq; dicitur principium cognoscendi secundũ quod dicimus rationales scientias contra naturales diuidi, eo quod rationales considerant res per principia cognoscendi. Naturales autem per principia essendi. Quandoque vero dicitur diffinitio ratio. Quandoq; dicitur vis aĩe rationalis ratio, quę nõ aliud est, quã intellectus cõpositus illa.s.cõpositione, quæ est inter inferens & illatum, siue probans & probatum.

De opinione. *Cap.* XXVII.

OPinio est acceptio eius quod contingit aliter se habere. Hæc opinionis diffinitio colligitur ex verbis Aristo. qui dicit tres esse differentias acceptionis.s.opinionem & prudentiam & scientiã. Dicit etiam quod opinio est vera & falsa. In primo quoq; libro posteriorum distinguit inter scibilẽ & scientiã, & opinabile & opinionem, dicens quod scientia est ex necessario, & quod non contingit aliter se habere. Ibidem quoque dicũnt quod opinio est acceptio propositionis immediatę & non necessarię. At vero his videtur esse contrariũ, quod idem Aristo. dicit, scientiam & opinionem esse circa verũ. Præterea cum opinio ponatur esse potentia rationalis animæ, nullaq; potentia sit acceptio siue acceptionis differentia, videtur opinio nõ esse acceptio. Iterũ opinio aut particulare aut vniuersale accipit, & sic est acceptio, non autem particulare, quia hoc non videtur omnibus, vel pluribus, vel sapientibus, &c. accipit ergo vniuersale. Nos itaq; dicimus, quod opinio secundũ substantiã propriè est habitus ex probabilibus cõsistẽs in potẽtia intellectiua. Ideoq; dicit Aristo. differentiam esse acceptionis, sicut & scientiam & prudentiam, quoniã habitus quidem sunt, sed variatur secundũ materiam. Est enim opinio habitus probabiliũ. Scientia vero demõstrabiliũ. Prudentia vero practicorũ. Cunq; probabile aliter possit esse, patet quod opinio est acceptio eorum quæ possit aliter esse. Et licet idem non sit verũ & falsum, tamen est opinio circa verum & falsum propter proprietatem suæ materiæ quæ est probabile: licet etiam Aristo. dicat, quod scientia & opinio sint circa verum & ita circa idem in genere, non tamen sunt circa idem in specie. Aliud ẽ enim verũ in specie probabilis & aliud in specie necessarij. Vel dicatur quod nihil prohibet idem in se & in comparatione ad signa esse probabile & opinabile. Sed in comparatione ad causas substantiale & immediatas demonstratiuum & scitum ac necessariũ esse.

Qualiter

Qualiter opinio differt ab intellectu & a fide. Cap. XXVIII.

HÆc opinio differt ab intellectu subiecto potentiæ, sed differt esse & ratione. Nulla siquidem est opinio animæ sensibilis, sed omnis est animæ rationalis. Quandoque tamen sequitur rationem, quandoq; sensum. Nam & probabile est, quod videtur omnibus vel pluribus, & tunc est secundum viam sensuum & est quod videtur sapientibus & maximæ notis, & tunc est secundum viã rationis. Opinio quidem est de eodem de quo & sensus, & maxime de quo est sensus communis qui habet sensata componere ac diuidere, non tamen secundum idem. Sensus enim est rei accipiendo secudum rationes sensibilis. Opinio autem est de eodem secundum rationem probabilis. Sed obiici potest quod dicit Aristoteles, quod sol videtur esse vnius pedis, sed creditus est maioris quantitatis q̃ terra. Ex quo videtur quod duę sunt opiniones, vna.s.quæ sequit rationem ponens solem esse terra maiorem. Alia vero quæ sequitur sensum, solem ponens esse vnius pedis. Ideoque dicit Aristoteles, quod quandoq; cõtingit veram abijcere opinionem eo quod lateat ratio propter sensum. Sed dicimus quod non sunt opiniones due, sed duplex est opinionis respectus, nihil quæ prohibet aliquid secundum vnum sensum videri verum, & secundum aliũ falsum. Quod autem opinio sit solius animæ rationalis, patet per rationem ab Aristotele in secundo de anima positã, vbi probat fantasiam non esse opinionem dicens. Opinio sit vera vel falsa, sed opinioni quidem adheret fides. Non enim contingit opinantem de quibus non videtur credere. Bestiarum vero nulli est fides, sed fan asia multis. Ex hoc accipitur, quod opinio est in hominib⁹ solis. Idẽ etiam patet per hoc, quod opinio est de vniuersali probabili, quod est solum animę rationalis. Aristo. quoque dicit in secundo de anima, quod omnem opinionem consequitur fides, fidem autem suasum esse, suasionem vero ratio. At vero ratio non sequitur aliquid animæ sensibilis, sed solius animæ rationalis, verum cum dubitatio & ambiguitas, vt dicit Boetius, non nisi animæ rationali contingat, Potest oriri quæstio, cur non ponantur, vt partes animę rationalis sicut opinio. Sed cum opinio rationibus innixa fiat fides, vt dicit Aristoteles, quæri potest in quo ab opinione & scientia differat fides. Nos itaq; dicimus, quod dubitatio & ambiguitas tangũt rationis actus, vel id quod ex actu illo relinquitur vlteri⁹, nec dicũt potentiam vel habitum animæ rationalis. Est enim dubitatio indeterminatus motus rationis super vtramq; partem contradictionis. Ambiguitas vero est motus rationis ãbiens per æqualia media vtrãque partem cõtradictionis. At vero opinio est acceptio partis vnius cum formidine alterius, ita quod ad illã quã formidat non habetur aliquid expressæ rationis, formidatur tamen propter debilitatẽ rationis alterius partis. Fides autem est perfecta psuasio vnius partis per multa probabilia. Porro scientia est eorum quæ cognoscunt per causam, & quoniam impossibile est aliter se habere. Bernardus Clareuallem, ad Eugenium Papam. Ea quæ super nos sunt tribus modis quasi totidem vijs inuestiganda sunt, videlicet opinione, fide, intellectu. Intellectus innititur rationi, fides auctoritati. Opinio verisimilitudini, habent duo prima certã veritatem, sed fides clausam & inuoluntã. Intellectus autem nudam & manifestã. Opinio vero nil habens certi, verũ per verisimile quærit, potius quam apprehendit. Omnino autem in his cauẽda est confusio, ne aut in incertum opinionis fides figatur, aut quod firmum & fixum est fidei, opinio in quæstionem reuocet. Et sciendum quod opinio si habet assertionem temeraria est. Fides autem si habet hesitationem infirma est. Intellectus quoque si fidei signata irrumpere nititur, effractor & maiestatis scrutator reputatur.

De uirtute intellectiua Cap. XXIX.

IOhannes de Rupella. Intellectus itaque non est separatus a substantia animæ cum sit quædam differentia virtutis intellectiuæ, de qua dicit Psal. Signatum est super nos lumen vultus tui Domine i.in suprema parte animæ similitudinis tuæ. Hoc lumen ad intelligibilia cognoscẽda nobis impressum est a creatione, siquidẽ & oculus corporalis aliquãdo videt per lumen existens in se, vt oculus noctuæ videt in tenebris non indigens exteriori luce. Itaq; multo fortius oculus intellectiuę videbit & videt per lumen existens in se. Cunque sicut legitur in lib. de anima & spiritu, quædam sunt supra humanũ intellectum, quædam infra, quædã intra, quædam iuxta. Cognoscit anima Deum supra se. Angelum iuxta se. Se autem in se. Et quicquid celi ambitu continetur infra se. Ad intelligenda quidem ea supra se quæ sunt de diuina essentia & personarum trinitate indiget anima irraditione ab ipsa summa luce super vim ei⁹ supremam quæ est intellectiua, de qua dicit Aug. quod nulla natura interposita formatur ab ipsa prima veritate. Ad cognoscendũ vero ea quæ sunt iuxta se, sicut sunt angelicæ essentiæ, virtutes & ordines & operationes ipsarum indiget anima reuelatione angelica vel instructione. Quæ tamen non respicit faciem supremam intellectus humani, quę est ad eterna & increata, sed virtutem inferiorẽ, secundum quod in lib. de anima & spiritu distinguitur inter intelligentiam & intellectum & rationem, siquidem intelligentia sicut supradictum est, est spiritus increati. Intellectus aũt creaturæ spiritualis. Ratio vero nature corporalis. Porro ad cognoscenda ea quę sunt intra se vt est anima ipsa eiusq; potentiæ, & habitus & scientiæ, ac virtutes, non indiget lumine extrinseco, sed hæc oĩa cognoscit lumine innato. Deniq; ad cognoscenda ea q̃ sunt infra se, non indiget similiter lumine intelligentiæ quæ sit extra se. Cum enim natura intellectus humani superior sit rebus corporalibus & etiam incorporalibus, q̃ sunt in subiecto, sicut sunt habitus & dispositiones & affectiones aĩæ, ad hęc comprehendenda nõ est necessaria illuminatio substantiæ separatę, sed sufficit lumen internum qđ est suprema vis animæ. Albertus. Intelligentia vero quatuor modis accipitur. Substantiæ enim separatæ quas vocamus angelos dicũtur intelligentię ab Isaac in lib. de causis. Ab Alexandro aũt quodlibet intelligibile denudatum pure a materia & materialibus appendicijs dr intelligentia. Sed in lib. de aĩa, intelligentia consueuit appellari actus intelligendi, sicut in tertio vbi dicitur. Intelligentia in diuisibilium in his est circa quæ non est falsum. Richardus vero de sancto Victore simpliciorem actum intellectus dicit esse intelligentiam, in illo qui fertur in Deum & super celestia. Ex lib. fontis vitę. Intelligentia quidem non apprehendit rem, nisi per coniunctionẽ formæ suæ cum forma illius. Ipsaq; intelligentia est locus formarũ intelligibilium sicut ille naturalium. Substantia enim intelligentię facta est comprehensibilis omniũ rerum, per vnitatem essentiæ suæ quæ duxit eam ad esse, formaque intelligentiæ perfectior & clarior est forma animæ. Prima vero forma vniuersalis est origo omnis formæ, & ex eius scientia inquiritur omnis formæ scientia. Ipsa denique forma est vniuersalis substantia, sapientia perfecta, lumen purissimum, constituens essentiam omnium formarum.

De duplici eius essentia. Cap XXX.

ANimæ aũt intellectiuæ duplex inest intelligendi potentia. Vna.s.in se secundum q̃ intelligit per formas vniuersi. Alia in comparatione ad corpus ẜm quam intelligit accipiendo a fantasmate & illa vtitur in corpore. Sed contra quæcunq; potentia inest alicui in se non derelinquens substantiam eius, magis inest ei substantialiter, quam illa quæ inest ei in comparatione ad aliud. Potentia intelligendi per formas vniuersi ordinis inest animę in se nõ derelinquens substantiam eius etiam post mortem, potentia autẽ intelligendi ex fantasmata non inest ei nisi in cõparatione ad corpus. Igitur illa est ei magis substantialiter quam ista. Item vlterius quandocunque potentia est magis substantialis, magis est parata ad actum, quam illa quæ est accidentalis. Potentia intelligendi formas ordinis vniuersi magis est substantialis animæ, q̃ potentia intelligendi ex fantasmate, ergo magis debet esse parata ad actum. Et ex hoc sequitur, ꝙ aĩa in corpore præcipue debet intelligere p formas ordinis vniuersi, & non ex fantasmate. Præterea quæritur, per quem modum illę formæ sint in anima: aut enim sunt a natura, aut per illuminationes intelligentiarũ. Si primo modo, tunc ẜm per sunt in aĩa in corpore & extra corpus. Et ita aĩa in corpore existens possit intelligere per ipsas sine fantasmate. Præterea ẜm hoc non est necesse ꝙ aĩa coniungeretur corpori, sine corpore enim haberet intellectum omnium quemadmodũ intelligẽtię separatę. Et dicimus quòd potentia intellectiua vna est in vtroq; modo intelligendi supra dicto, quem.s.duplicem modum habet propter duplicem sui comparationem: vna est.n.in substantia quasdam vires habens corpori affixas, & quasdam non affixas, vnde vnũ habet modum intelligendi per comparationem ad corpus. Alium per cõparationẽ ad substantias separatas, quibus ipsa est similis per hoc est substantia perpetua & incorruptibilis ac separabilis. Cum aũt obiicitur quòd si sunt in anima huiusmodi formæ, nõ indiget alias abstrahere. Dicimus quòd illę formæ non sunt vnius rõnis cũ his quę abstrahuntur. Nam illę quidẽ sunt ad rem, & non ad rerum rõnes, eo quòd eodẽ modo cõparantur ad vniuersale & particulare. Formæ aũt quæ abstrahuntur sunt rõnes vniuersales, propter hoc etiã scientiæ non sunt vnius rõnis hinc & inde, quòd autem aĩa modo non agit per formas illas, hoc est quia fortiores motus in comparatione ad corpus excludit alios debiliores, oẽs enim exteriores motus, vt habetur in libro de somno & vigilia, fortiores sunt interioribus. Si autem obiicitur quòd veriori & certiori modo cognoscunt res per huiusmodi formas, q̃ sunt in ĩtelligẽtijs separatis, q̃ per acceptas ex fantasmatib⁹, qđ patet p hoc quòd in illis nõ est opinio uel ignorãtia, sed certa sciẽtia: Sicq; videtur iniuste in corpore poni in quo acciperet inferiorẽ modum cognoscendi q̃ haberet ex seipsa, dicimus, quòd animæ proficit coniũgi cum corpore, quia secundum quasdam operationes accipit in ipso perfectionem sciẽtię quæ est per abstractionem. Si autem quęritur vtrum per illuminationes intelligẽtiarũ fiunt in aĩa formæ prædictę, dicimus quòd anima non conuertitur ad intelligentiam nisi per formas quas habet apud se, sicut aliàs dictum est de angeli ad angelũ conuersione.

De differentia & conuenientia intellectus & sensus. C. XXXI.

DE differentia intellectus ad sensum ponit Aristoteles in tertio de anima rationes. Prima est quòd sit esset intel-

intelligere ſicut ſentire, tunc intellectus pateretur ab intelligibili, ſicut ſenſus a ſenſibili, ita quod corrumperetur ab excellenti. Præterea ſenſus in vna vi ſenſitiua non apprehendit omnia, eo quod eſt vis organo innixa. Intellectus autem apprẽdit omnia, nec eſt vis in organo ſita. Ceterũ intellectus eſt locus ſpecierum, per hoc quod ſpecies habet in illo eſſe incorruptibile. Non ſic autem eſt ſenſus ſpecierum locus. Item poſt valde ſenſibile ſenſus debilior eſt in apprehendendo minus ſenſibile, quia.ſ.ab excellenti ſenſibili corrumpitur vt prædictum eſt. At econtra intellectus poſt valde intelligibile fortior eſt in apprehendendo minus intelligibile. Quod patet per hoc quia principia ſunt intelligibilia valde, concluſiones minus, & tamen concluſiones magis intelliguntur poſt intellecta principia quam ante. Ibidem quoq; ponit Ariſtoteles communicantia inter ſenſum & intellectum, & primo quo ad ſenſum propriũ. Senſus enim vt ſupra dictum eſt, mouetur a ſenſibili motu ſpecierũ & non materię. Cumq; omnis paſſio ſit materię, patet ꝙ motus ſenſibilis non eſt permixtus paſſioni, & ſic eſt mouens perfectum, eo ꝙ paſſio eſt diſpoſitio imperfecti, ſicut eſt in motu phiſico in quo patitur mouens. Similiter autem eſt in intellectu, quod ſcilicet mouet a ſpecie cuius nullo modo eſt pati. Vnde motus ſpeciei eſt actus perfecti mouentis. Deinde ponit conuenientiam intellectus practici ad ſenſum cõmunem dicens, quod quando ſenſus cõmunis eſt negans vel affirmans letum vel triſte, tunc imitatur lætum, & fugit triſte: cuius probatio eſt quod letari non accidit aĩalibus niſi mediãte ſenſibili accepto per ſenſum cõmunem ac cõpoſito, quod.ſ.ſenſibile eſt bonum, vel aliquid huiuſmodi pertinens ad corpus vel ad apprehenſionem tantũ. Item fuga & appetitus in genere ſunt idem in actu, quia idem in genere.ſ.ſpecies ſenſibilis & non intelligibilis mouet ad vtrumq;. Senſibilis autẽ illius ſecundum quod eſt actus ſenſus & appetitus & fugę differt eſſe, quia vt ſenſibilis eſt actus ſenſus, vt bonum actus appetitus, & vt inimicũ actus fugę. Opus autẽ intellectus practici per omnia eſt ſimile. Nã intellectiuę animę intellectui practico fantaſmata vt ſenſibilia ſunt, & proſequitur bonum & malum in fantaſmatibus. Sicut enim aer idem in ſubſtantia, ſed aliud ſecundum eſſe medium eſt viſus & auditus, ſic idem ſenſibile in ſenſu communi & idem fantaſma comparatum ad practicum intellectum diuerſum tamen ſecundum eſſe comparatur iudicio ſenſus & intellectus ad imitationem & fugam.

Qualiter a ſenſu iuuatur intellectus. Cap. XXXII.

COnfert autem ſenſus intellectui ſecundum Auicennam vtilitatem quadruplicem. Prima eſt, quod intellectus ſeparat vnũquodq; vniuerſalium a ſingularibus abſtrahendo intentiones eorũ a materia & appendicijs materiæ & a conſequentibus eam, & conſiderat in quo conueniunt & in quo differunt, & eius eſſe eſſentiale ſimiliter & eius accidentale, ex quo accidit animæ habere principiũ intelligendi. Secundum eſt quo anima ponit habitudines inter quęque vniuerſalia ſecundum affirmationem & negationem, & id de quo fuerit affirmatio vel negatio, per ſe nota percipiet, quod autẽ non fuerit ita dimittet, quouſq; inueniat medium terminum. Tertium eſt acquirere propoſitiones experimẽtis .ſ. vt inueniat per ſenſum, quod aliquis prædicatus comitatur ſubiectum aliquod affirmando vel negando, vel affirmando coniunctionẽ, vel negando cõtradictionem, & non fit hoc in quibuſdam horis & non in alijs, neque differẽter ſed ſemper fit donec quieſcat. Et ꝙ inter naturã huiuſmodi prædicati & huiuſmodi ſubiecti eſt hæc habitudo, aut natura huiuſmodi conſequentis comitatur naturam huius antecedentis, aut remouetur eſſentialiter non caſu. Et tunc erit hæc cõceptio adepta ex ſenſu & ſilogiſmo. Quartum eſt vera quibus facile aſſentit anima eo quod probabilia ſunt. Hi quatuor modi ſumuntur penes intelligibile complexum & incomplexum, ſiue penes intellectum ſimplex & compoſitum. Primus enim modus eſt ſecundum abſtractionem intelligibilis ſimplicis ſiue complexi. Compoſitio autem intelligibiliũ fit duobus modis.ſ.penes habitudinem terminorũ in genere, & penes habitudinem eorũ in ſpecie. Et primo modo egreditur modus ſecundus qui per ſe nota cõponit ſtatim imaginabilia & opinabilia, aut non componit ante inuentionem medij termini. Habitudo autem terminorum in ſpecie eſt duobus modis ſ.per modum veritatis & ſic egreditur modus tertius, & per modum probabilitatis & ſic egreditur quartus. Actor. Intellectus aũt & ratio, ſicut dictum eſt ſupra, ſunt eadem potẽtia, ſed intellectus dicitur quantum apprehendit, ratio inquantum iudicat, & ſic diuiditur propriè ratio contra ſenſualitatem, ſic & intellectus contra fantaſiam, & homo quidem per ſenſum conuenit cum brutis, per intellectum vero cum angelis. Ideoque a neutro eorum ſumitur differentia in eius diffinitione, ſed a ratione quę collatiua eſt vtriuſque. Super hæc autem eſt intellectus conferens intelligibile cum intelligibili, ita quod tres ſunt in homine collatiuę.ſ.ſenſus communis, ratio & intellectus, & ſenſum quidem neceſſe eſt corrumpi cum corpore, ſimiliter & rationem ſecundum hunc modum. Solus autem intellectus corrumpi non poteſt quia ſeparabilis eſt. &c.

De organo uirtutis intellectiuæ. Cap. XXXIII.

IOhannes de Rupella. Queret autem aliquis de organo intellectiuæ virtutis ſiue in qua parte operetur & ſit. Si enim in nulla parte corporis operatur, non videtur eſſe in corpore. Si vero operatur in aliqua parte corporis erit habens aliquam partem, vt organum in corpore. Contra communis virtus operans per organum eſt operans ſecundum proprietatem organi & poſſibilitatem tantum, & viſiua virtus quæ operatur per organum operatur ſecundum proprietatem eius & poſſibilitatem tantum, vnde non iudicat de ſapore vel de ſono, ſed de colore, quia color pertinet ad naturam organi viſus tantum, non ſapor vel ſonus. Nullum aũt organum corporale habet poſſibilitatem vel diſpoſitionem ad incorporalia. Nulla ergo virtus operans vel cognoſcens per organum corporale eſt cognoſcitiua niſi tantum corporalium. Si ergo virtus intellectiua intelligeret per organum corporale, intelligeret tantum corporalia & non ſpiritualia. Præterea operatio virtutis intellectiuæ eſt ſẽper per abſtractionem a materia & a materialibus conditionibus, ſed omnis operatio eſt ſecundum naturam virtutis a qua egreditur, ergo virtus intellectiua cum ſit abſtractiua a materia non habet organum corporale & materiale in corpore aſſignatum. Item nulla virtus incorporata.i. parti corporis determinata, ſiue operans per organum corporeum eſt cognitiua ſui, quia non poteſt reflecti ſupra ſe cum ſit incorporata. Vnde oculus non videt ſe, nec imaginatio imaginatur ſe. Cum ergo virtus intellectiua ſit cognitiua ſui, intelligit enim ſe cum reflectitur ſupra ſe, virtus intellectiua non eſt incorporata nec operans per organum. Item quod comprehenditur vel cognoſcitur eſt in cognoſcente ſecundum naturam cognoſcentis, & non ſecundum naturam rei cognite, vt patet in hominibus, & generaliter omne quòd recipitur eſt in recipiente ſecundum naturam recipientis, & non ſecundum recepti naturam. Cum ergo corporalia & materialia ſunt in intellectu ſecundum modum immaterialem, natura intellectus eſt immaterialis. Ideoq; ſimpliciter non vtens organo corporali, quod concedendum eſt. Dicendum eſt ergo quod virtus intellectiua non eſt in corpore, ita quòd determinet ſibi partem corporis quia nullius partis corporis eſt actus ſiue perfectio, quemadmodum virtus viſiua oculi, & auditiua auris, & ceteris, ſed eſt in toto corpore tota, hæc eſt perfectiua quemadmodum patet ex prædictis.

De multiplici obiecto eiuſdem & formarum abſtractione. Cap. XXXIIII.

CVm itaq; virtus intellectiua ſit immaterialis etiam obiectum eius erit immateriale, & hoc eſt intelligibile. Eſt autem Intelligibile forma abſtracta a materia & a conditionibus materiæ. Species autem vt formę abſtractæ a materia. Quædam ſunt abſtractæ per naturam propriam vt ſpiritualia omnia. Quædam vero per actionem ipſius virtutis intellectiuæ hoc eſt per conſiderationem, vt ſpecies ſeu ſimilitudines quibus cognoſcuntur corporalia. Formas vero abſtractas & a materia & a conditionibus omnibus materiæ per naturam dicimus vt forma qua cognoſcitur Deus & angelus, & ipſa anima, & ea quę ſunt in ea ſicut in ſubiecto, vt potentiæ, virtutes, & ſcientiæ. Forma vero qua cognoſcitur Deus, eſt ſimilitudo uel imago primę veritatis impreſſa animę a creatione, ꝑꝑ qđ dicit Iohannes Damaſcenus. Omnibus cognitio exiſtendi Deum ab ipſo naturaliter inſerta eſt. Imago aũt impreſſa primæ veritatis inducit in cognitionem ipſius cuius eſt imago. Forma vero qua cognoſcitur ipſa anima angelus eſt ipſa anima rationalis quæ cum vtitur ſe in ſimilitudine cognoſcit ſe, & intelligit referendo a ſe. cum vero vtitur ſe vt ſimilitudine referendo ad alterum, ſic aut vtitur ſe vt ſimilitudines referendo ad id ad cuius imitationem facta eſt ſupra ſe, & ſic cognoſcit Deum per modum acquiſitionis. Aut referendo ad alterum ad cuius imitationem facta non eſt, ſed quòd in imaginatione eius ſimile quid eſt, & ſic cognoſcit angelũ iuxta ſe, hoc eſt ſecundum proportionem & comparationem ad ſe. Et hoc eſt quod dicit Aug quòd anima cognoſcit Deum ſupra ſe, ſe in ſe, & angelum iuxta ſe. Ad cognoſcenda vero ea quæ ſunt in ea, ſicut ſunt potentię eius, virtutes & ſcientiæ, vtitnr ipſis vt ſimilitudinibus ad ipſa cognoſcenda. Vnde differunt ſolum ſecundum rationem, & non ſecundum rem, res quæ cognoſcitur & forma qua cognoſcitur. Sic ergo manifeſta eſt differentia in formis intelligibilibus per naturam abſtractis a materia & omnibus conditionibus materię. Formæ vero quæ ſunt per actionem intellectus abſtractæ ſunt formæ quibus cognoſcuntur corporalia, & ea quæ in corporibus fundantur. Cum enim natura intellectus ſuperior ſit rebus corporalibus. Poteſtatẽ habet ſuper corporales formas miro modo apprehendendi vel abſtrahendt eas. Abſtrahit enim eas primo a ſenſibus poſtea ab tmaginatione, & conditionib. materialibus oĩbus, vt eſt a figura ſitu, & huiuſmodi. Et ſic expoliatis omnibus conditionibus materię & ſingularis ſubſtantiæ accipit eas abſtractas, vt vniuerſales & communes & immateriales, vt genera, ſpecies differentias propria & accidentia. Abſtractio autem illa nõ fit actione ſed conſideratione.

De

De ordine abstractionis formæ corporalis. Cap. XXXV.

ORdinem autem abstractionis formæ corporalis determinat Auicenna, sicut dictum est supra hoc modo. Sensus exterior vt visus non suscipit formam quæ est originaliter & radicaliter in materia, sed eius similitudinem vel ei similem, tamen non compre hendit eam nisi præsente materia, vel forma existente in materia. Sensus vero interior vt imaginatio, abstrahit formam abstractione maiori quia comprehendit formam etiam absente materia. Sed tamen imaginatio non diuidit ipsam formam ab accidentibus materiæ, vt figuræ situs & huiusmodi: sub quibus comprehendit eã. Estimatio autem parum transcendit illum ordinem abstractionis, apprehendit enim formas quæ sunt intentiones sensibilium non secũdum se similitudinem habentes cum formis materialibus, vt bonitas, malitia, conueniens & inconueniens. Sed tamen estimatio non apprehendit hanc formam expoliatã ab omnibus accidentib⁹ materiæ, eo quod particulariter apprehendit eam, & secundũ naturã propriam, & per comparationem ad formam sensibilem imaginatiuam: sicut patet ex prædictis, virtus vero intellectiua apprehendit formam corporalem, & denudat a materia & omnibus circumstantijs materiæ: & ab ipsa singularitate, & sic apprehendit ipsam nudã & simplicem, & vniuersalem: verbi gratia, sicut cũ apprehenditur homo, qui prædicatur de pluribus: vt vna communis natura, & sic sequestrat eam intellectus ab omni qualitate & quantitate, situ, vbi, & singularitate. Nisi enim sic consideratione denudaretur, nõ posset intelligi vt communis, quæ diceretur de omnibus. Hæc ergo est differentia in ordine abstractionis formæ corporalis, primo in sensu, secũdo ĩ imaginatiõe, tertio ĩ estimatiõe, quarto ĩ intellectu.

Quis sit verissimus modus abstractionis. Cap. XXXVI.

SCiendum tamen est ſm Auicẽnã, quod formis materialib⁹ pter materiã accidũt dispositiones multę, quas non habent ex sua essentia. s. ex hoc quod sunt formæ, & ratio est q̃a species abstractionis sunt diuersę, sicut dictũ est. Aliquando enim fit abstractio a materia non sine dispositionibus materialibus vel aliquibus earũ, sicut in sensu & imaginatione & estimatione. Aliquando vero a materia & ab omnibus conditionibus materiæ, vt in abstractione intellectiua, & tunc est apprehensio verissima formæ, verbi gratia, forma humana substantia est & natura in qua conueniunt omnia singularia speciei hominis equaliter, cuius est vna diffinitio, sed quia accidit ei esse in singulari, hoc & in illo ideo multiplicata est. Hoc autem non est ex natura sui, si enim ex natura humana esset, vnde deberet multiplicari, tunc non prædicaretur homo, nisi de aliquo vno numero. Si n. humanitas esset ex hoc quod humanitas Petri, tunc humanitas non esset alicuius alterius. Relinquitur ergo quod accidit humanitati ex materia iste modus multiplicationis & diuisionis, quæ est in singularibus. Accidunt etiam ei alia præter hæc, quia cum fuerit in materia acquiritur aliquis mot⁹ qualitatis, quãtitatis, situs, & vbi. Quæ omnia abstracta sunt a natura ipsius. Si enim humanitas ex hoc quod humanitas determinaret sibi accidẽtia huiusmodi, tunc oporteret vnumquenq; hominẽ conuenire cũ altero in huiusmodi accidentibus, cum conueniant in ipsa humanitate inquantum huiusmodi. Essent ergo eiusdem quãtitatis &c. Relinquitur igitur quod forma humana non habet ex sua essentia huiusmodi accidentia, sed ei ista accidũt propter comparationem eius ad materiam. Cum ergo sic apprehenditur verissima est ipsius formæ apprehensio.

De differentijs apprehensionis secundum differentiam abstractionis. Cap. XXXVII.

NOtandum etiam, quod differentia apprehensionis est ex differentia abstractionis quæ est in ipsis formis. Quædã enim formæ sunt simpliciter abstractę a materia & ab omnibus conditionibus materiæ ipsius, vt spirituales formæ quæ appellatę sunt ab ipsis Philosophis Metaphisicę. Quædã vero sunt abstractę a materia, sed non a conditionibus materiæ, & ideo secundũ quid abstractę sunt sicut formæ mathematicę, sicut magnitudo & numerus. Linea enim, vel figura inquantum huiusmodi non determinat sibi materiam auream, vel ligneam, tamen determinant situm & positionẽ, & ideo non sunt abstractę a conditione materiæ secundũ se. Similiter numerus non determinat sibi materiam, vt duo vel tres, sed tamen determinat multiplicationem seu diuisionem, quæ sunt conditiones materiæ sicut superius ostensum est. Quædam vero formæ sunt non quidẽ abstractę secundum se: sicut formæ phisicę siue naturales, vt ignis & terra, os & caro: sed abstrahuntur consideratione per modũ & ordinem qui supradictus est a materia & a cõditione materiæ. Primæ formę solum comprehenduntur visione intellectuali. Illa visio sicut dicit Aug. comprehendit res quæ non habent imagines nisi seipsas. Secũdæ formæ apprehenduntur visione imaginatiua: quæ est sensus cõmunis siue interioris principaliter. Et per abstractionem a conditionibus materiæ positionis & situs, & huiusmodi, apprehenduntur visione intellectuali quæ est virtutis intellectiuę. Tertiæ vero formæ comprehenduntur visione corporali quæ est sensus particularis siue exterioris. Per abstractionem vero a materia comprehenduntur visione imaginatiua. Deinde per abstractionem ampliorem ab omnibus conditionib⁹ materię, comprehenduntur intellectuali visione.

De distinctione virtutis intellectiuæ. Cap. XXXVIII.

EST autem virtus intellectiua duplex sicut & sensitiua s. apprehẽsiua & motiua. Apprehensiua quoq; duplex. Est enim intellectus passiuus, & corruptibilis, qui dicitur ab Aristo. materialis, & ẽ intellectus incorruptibilis & separabilis. Intellectus passiuus est vis inferior partis intellectiuæ coniunctę sensibili, quæ recipit species intelligibiles in fantasmatibus. Oportuit autem hanc vim esse: vt intellectus qui est separabilis species abstractas a fantasmatibus intelligeret, & hæc est vis continuans actus virtutis intellectualis cum actibus virtutis sensibilis. Hæc enim ex fantasmatibus offert materialiter species intelligibiles abstrahendas. Hæc autem virtus nunquam est animæ rationalis, nisi dum coniungitur ad corpus, prouenit enim ex coniunctione animæ rationalis ad corpus, & nominatur sicut dicunt alio nomine rationalitas animæ rationalis, a qua dicta est media cellula cerebri logistica siue rationalis, dicta est autem rationalitas aut ratio, quia potens est accipere vniuersalia in particularibus quamuis non vniuersalę per modum vniuersalis. Intellectus vero separabilis assignantur differentiæ secundum duos modos. Vnus modus est secundũ differentiam naturæ secundũ quod distinguitur virt⁹ intellectiua per duas differentias, intellectum. s. possibilem, & intellectum agentem. Ali⁹ modus est secundum differentiam ordinis. Et secundum hoc duæ sunt differentię virtutis intellectiuę. Intellectus superior & inferior siue ratio superior & inferior. Quantum ad diuisionem primã notandum quod duplex est natura intellectus: vna est quasi materialis, alia formalis. Vna est possibilis, vt tabula nuda ab omni pictura, & susceptibilis omnium picturarũ nullam habens actu, sed possibilis est ad oẽs. Et hęc est intellectus possibilis. Alia vero est agens vt lumẽ. Est enim lumen intelligibile primæ veritatis in nobis per naturam semper agens impressiam, sicut lux semper irradians, de qua scriptũ est, signatũ est super nos lumen vultus tui Dñe. Et se habet ad species intelligibiles manifestandas, sicut lux ad colores, sicut dicunt philosofi. De intellectu aũt possibili certũ ẽ ipsum esse. Nã nisi esset possibilitas ad susceptionem intelligibiliũ specierũ, impossibile esset non intelligentẽ fieri intelligẽtem. De intellectu quoque agente quoniam sic probatur per Auicẽnã. Anima humana prius est intelligens in potẽtia, post in effectu. Omne aũt quod exit de potentia in effectũ, non exit nisi per causam quæ educit illud de potentia in effectũ. Est ergo causa quare animæ nostræ in rebus intelligibilibus exeunt de potentia in effectum. Sed causa dandi formã intelligibilem, non est nisi intellectiua in effectu. Necessario ergo est agens intellectus.

De varia secundum diuersos eius diuisione. C. XXXIX.

ALexander Philosophus dicit in lib. de intellectu & intelligibili, quod tres sunt intellectus. s. possibilis siue materialis, & intellectu, in habitu siue formalis. Tertius quoque præter istos duos qui est intelligentia agens. Ex hoc accipitur quod non sunt nisi tres differentię intellectus. Alkuidius quoque in libro suo de intellectu intelligibili ponit tres, scilicet intellectum qui est actu, & illum qui est in potentia. Tertium quoque quem vocamus demonstrantem. Porro secundum Auicennã sunt differentie quatuor in parte alię a prædictis, scilicet intellectus agens, & passibilis, & intellectus in habitu, & intellectus adeptus. At vero secundum Aristotelẽ videntur esse species intellectus duæ, sicut enim in omni virtute quæ de potentia exit ad actum, est accipere agens & possibile, sic etiam in anima oportet intellectũ agentem, & possibilem accipere. Deniq; Auerroes ponere videtur triplicẽ intellectũ. s. agentẽ possibilẽ & speculatiuũ. Verũ secundũ Aristo. & Auicẽ. quatuor sunt gradus potentiæ exeuntis in actũ. Primus est potẽtiæ quã Alexander vocat ilealem siue materialẽ. Nos aũt vocamus eã potẽtiã indispositã. Secundus est potẽtiæ quæ appropinquat ad formã. Tertius potentiæ sub forma. Quartus vero potentiæ in opere secũdũ formã acceptã. Exemplũ primi est potẽtia militandi in infirmitate. Exemplũ secũdi est potentia militandi in puero instrumẽta militaria cognoscẽte. Exemplũ tertij, potentia militandi in militę. Exẽplũ quarti potentia militandi in militante. Cunq; secundũ gradus istos distinguatur intellectiua potentia secundum philosophos, videtur quod præter agentem sint etiam intellectus quatuor.

De concordantia varietatis prædictæ. Cap. XL.

VT vero diuisiones supradictę sunt diuisiones analogicæ quod medium est inter vniuocum & equiuocũ. Sunt enim illæ partes ordinatę ad vnum. s. ad intellectum speculatiuũ, & agens ordinatur ad ipsum vt efficiens, possibilis vero vt recipiens. Ille vero quẽ Auicenna vocat habitum, ordinatur ad ipsum vt præparans. Illum vero quẽ alkuidius vocat demonstrantẽ, cõsequit ipsum sicut act⁹ cõsequitur habitũ. Ad primã ergo diuisionẽ quæ ẽ Alexandri, dicen-

dicendum est quòd accipitur penes ea quæ sunt in transmutatione.s.transmutatum & transmutans & in quòd est transmutatio. Transmutans enim est agens, transmutatum possibile, & in qđ est transmutatio est ille qui est in habitu, & Alexander comprehēdit illum quem Auicenna vocat in habitu & illum quem appellat adeptum sub intellectu in habitu. Ad secundam diuisionem quæ est alknidij, dicēdū est, quòd accipitur penes ea quæ exiguntur ad perfectionē potentiæ egredientis in actū, q̄ sunt mouens, & mobile, & forma acquisita per motum & opera ꝯm formam illā, vnūquodq; enim tunc est perfectum, cū propriam complet operationem, vt ait Damascenus. Et penes mouens est intellectus agens, penes mobile vero possibilis. Penes formam acquisitam per motū est intellectus qui fit in effectu. Penes operationes aūt est intellectus demonstrās. Et sic verū patet, ꝙ sub illo qui est in effectu cōprehendit alkuidi⁹ eum quē Auicenna vocat in habitu adeptū. Diuisio aūt Auicennæ & Alkuidii accipitur penes perficientia possibilem intellectū. Illa enim sunt perficientia vel per modū agentis vel per modū formę. Si per modū agentis, hoc erit aut per modum efficientis simpliciter, aut p modū instrumenti: si primo modo tunc est agens intellectus. Si secundo modo tunc est intellectus in habitu. Intellectus enī in habitu ꝯm Auicennam & Alkuidiū aliud est, q̄ habitus principiorū, quibus, vt dicit auerrois, tanq̄ instrumentis agēs possibilem educit in actū. Si vero perficiens est per modum formæ, tunc erit intellectus adeptus.i.quem adipiscim⁹ per doctrinam & inuentionē. Qui etiam alio noīe dr̄ acquisitus, & alio noīe accommodatus, eo ꝙ ipsum mutuamus a rebus extra, id aūt quod perficitur ab his perficientibus, est intellectus possibilis. Diuisio aūt Aristot. accipitur penes ea q̄ sunt partes aīæ essentiales. s.agens, & id qđ est in potentia, & in illa diuisione non cadit intellectus in habitu vel adeptus vel demonstrans, eo ꝙ illi sunt a similitudinibus rerum quæ accidunt animæ, & non sunt essentiales partes. Potentiæ enim & actus sunt in omni eo in quo sunt partes essentiales ipsi us. Diuisio autē Auerrois accipitur penes perfectionem intellectus. Illa enim est in his tribus.s.intellectu quo est omnia fieri qui est possibilis, & intellectu quo est omnia facere qui est agens, & in illo qui constituit ex illis & ille est speculatiuus, sub quo comprehenditur intellectus in habitu & adeptus & demonstrans, vs patet per supradicta.

De intellectu agente. Cap. XLI.

IOhannes de Rupella. Quæri autem pōt vtrum intellectus agens sit separatus a substantia animæ an sit aliqua pars aīæ, & si separatus an sit substantia intellectiua creata quæ est angelus, an increata quę est Deus. Nam dicit Aug. in lib. soliloquiorum: sicut in isto sole tria animaduertimus. s.quod est, qđ fulget, quod illuminat, sic in secretissimo Deo tria intelligere debemus, quod est, quod intelligit, & quod cætera intelligere facit. Si ergo est intellectus intelligere faciens, sequitur quòd sit intellectus agens. De angelis quoq; dicit Dionisyus, quod oēs sunt manifestatores. & ad ipsos pertinet reuelationes, vt patet in Apocal. & in Daniele. Et constat ꝙ huius modi manifestatio fit intellectiuę virtuti non nisi per irradiationē, ex quo dicuntur angeli lucis. Igitur & intelligentia angelica est intellectus agens. Preterea ꝙ intellectus agens sit in anima. s. quædā virtutis intellectiuæ differentia, patet vt dictum est supra, per hoc quòd dicit psal. Signatum est super nos lumen vultus tui domine. Super nos.i.in suprema parte animæ. Nos itaq; dicimus, quòd quia ad intelligendum ea quæ supra se sunt.i.diuina, indiget aīa irradiatione lucis diuinæ: secundum hunc respectum dicitur Deus intellectus agens, cuius illuminatio est ad contēplanda diuina. Ad cognoscenda vero ea quæ iuxta se sunt, vt sunt angelicę uirtutes, indiget aīa reuelatione angelica & instructione. Et in hac cōparatione dici posset angelus intellectus agens, inquantum.s. instruens, non tñ respectu superioris partis intellectus humani, quia a Deo illuminatur immediate, sed respectu inferioris, ꝯm quod Aug. inter intellectiuam & intellectū & rationē distinguit. Porro ad cognoscenda ea quæ sunt intra se vel infra se, non indiget anima lumine extrinseco, sed hæc omnia cognoscit lumine interno & innato, quod est intellectus agens, vis.s.animę suprema de qua fit hic sermo.

De Varijs opinionibus sapientum in eius positione. Cap. XLII.

ALbertus. Sapientes qui fuerunt ante nos diuersificati sunt in positione intellectus agentis. Quidam enim agentem dixerunt omnino non esse, sed tantum possibilem & speculatiuum. Et quidam dixerunt ipsum esse habitum, & illi diuersificati sunt inter opiniones. Quidam enim dixerunt ipsum esse habitum & speciem primæ causæ. Quidam habitum principiorum. Quidam autem habitum qui est in omnibus speciebus intelligibilibus. Alij vero dixerūt ipsum esse intelligentiam separatam agentem decimi ordinis Et cum etiam intelligentię moueant immotæ sicut desideratum mouet desiderans & desiderium. Dixerunt quòd intelligentia agens mundi terreni mouet intellectum possibilē humanæ animę, sicut desideratum mouet desiderantem. Ita.s.ꝙ sicut anima cœli mouet cœlum, ita ꝙ conformetur intelligentiæ agenti, ita intellectus humanus possibilis mouet hominem ad hoc vt conformetur intelligentiæ agenti decimi ordinis, & hoc modo fluunt bonitates ab intelligentia agente ad intellectum possibilem. Sed nos nihil horum dicimus, sequentes enim Aristot. & Auerroem, dicimus cœlum nō habere animam nisi intelligentiam, vt supra in quæstione de cęlo determinatum est. Et similiter dicimus intellectum agētem humanum esse coniunctum animæ humanæ, & esse simplicem & non habere intelligibilia, sed agere ipsa intellectu possibili ex fantasmatibus, sicut expresse dicit Auerrois in commento libri de anima. Porro sequentes Auicennam dixerunt esse intellectum agentem intelligentiā separatam & irradiare super intellectum possibilem. Et hoc ideo, quia intellectus agens non determinat aliquam partem corporis nec recipit aliquid a fantasmate. Et in his duobus conuenit cum intelligentia separata.i.angelica. In hoc tamen differt, ꝙ actus intellectus agentis est super fantasmata abstrahendo vniuersale fantasmatibus, quod non facit intellectus angelicus propter duo tamen quibus conuenit cum eo dicitur ab Algazele quòd nō est in corpore, neq; enim est in corpore vt virtus in organo corporis, sicut vires animæ sensibilis, nec sicut recipiens a fantasmatibus corporum, sicut intellectus possibilis. Itaq; cum ordines intelligentiarum secundum Auicennam determinentur secundum ordines numerumq; mobilium, & intellectus agens quem dicit esse decimam intelligentiam moueat hominem & animam humanam, nō erit intelligentia illa agens extra hominem & animam humanam.

Vtrum intellectus agens sit pars animæ. Cap. XLIII.

SI autem quæritur vtrum intellectus agens sit pars animę, dicimus quòd sic. Diuersitas enim proprietatum & potentiarum animæ fiunt a diuersitate principiorum componentium ipsam, q̄ s. principia sunt quod, & quo est, vel actus & potentia large sumptis nominibus, ac per hoc dicimus, quòd intellectus agens est pars animæ potentialis fluens ab eo quod est quo est siue actus. Intellectus autem possibilis est pars animæ fluens ab eo quod est siue potentia Si autem econtra obijcitur quòd secundum Aristotelem in libro de anima, Intellectus agens est efficiens, possibilis autem patiens. Efficiens autem & patiens nunq̄ possunt esse eiusdem naturæ, quia contraria sunt, vt probatur in libro de generatione & corruptione. Sicq; cum intellectus possibilis sit pars animæ non videtur agens esse pars eius. Respondemus quòd est efficiens respectu primi esse siue actus primi, & est efficiens respectu secundi esse siue actus secundi. Primo modo dictum efficiens semper est extrinsecū patienti, quod est contrarium in forma, & idem in materia cum patiente sicut philosophus dicit. Secundo modo dictum pōt esse cum forma rei perfectiua, & intrinsecum ei quod efficitur, tale efficiens est intellectus agens, est enim actio sua respectu intelligibilium & non respectu animæ simpliciter. Similiter & potentia est ad intelligibilia, & non ad esse, propter hoc intellectus agēs & possibilis possunt esse intrinsece partes animę rationalis. Nec idem sunt intellectus agens & possibilis, sed differunt, quia impossibile est idem esse mouens & motum. Anima vero rationalis est mouens secundum intellectum agentem, & mota secundum possibilem. Præterea secundum agentem est in actu, secundum possibilem in potentia, secundum agentem est agens, secundum possibilem patiens, secundum possibilem susceptibilis est omnium, secundum agentem vero nullius, quoniam vniuersaliter agens est, vt pr us habitum est. Ex his omnibus patet, quòd agens & possibilis non sunt idē, quia prędictæ diuersitates non possunt in eodem esse secundum idem. Si autem obijcitur contra quod in separatis a materia non est agētis & patientis differentia, quoniam omne patiens ad materiam reducitur. Intellectualis vero natura separata est a materia, quia corpore vt organo non vtitur, & ita non videtur in ipsa esse agentis & patientis dr̄ia. Respondemus quòd quædā separata sunt a materia phisica & in alijs non est actio vel passio phisica sed tñ in eis pōt agens respectu alicuius dispositionis aduenientis sine motu phisico, & patiens cuius est dispositionē illam suscipere, & sic est in natura intellectuali respectu intelligibilium.

Qualiter sit intellectus agens. Cap. XLIIII.

INtellectus agens ꝯm Aristot. est intellectus quo est omnia facere. Et intelligitur hoc de oībus intelligibilibus, quòd ipse. s. agit omnia intelligibilia. Sed econtra videtur esse quod dicit Auicen. quòd quædam per se sunt intelligibilia. Nam quæ sunt intelligibilia per se non fiunt ab alio intelligibilia, & idem nec ab intellectu agente. Nos autem dicimus quòd intellectus agens ꝯm substantiā & diffinitionē est potentia & principiū actuū intellectualium. Ioq; dicit Philosophus quòd ipse est intellectus quo est oīa facere. Et licet qđā ꝯm se denudata sint a materia, vt ipse intellectus & quedā alia tñ alio mō faciunt fantasiā ī aīa sensibili.s.ꝯm qđ ex operib. & motibus suis cognoscunt, & tūc intellect⁹ agens eodē modo se hñs idē facit in oībus intelligibilibus. Et oīa intelligibilia eodē modo sunt inquantū intelligibilia. Illum quoq; modū in eis facit intellectus agens. Quod aūt intelligibilia sint diuersa, & quædam magis, & qđā min⁹ intelligibilia, hoc nō hñt ab intellectu agente, sed inq̄tum sunt diuersorū intelligibilia. Quedā.n.sunt secundū possibilitatem

tem rei factę & non facientis: vt patet in actione ſolis in terrã & lutũ & aerẽ & colorẽ. Si autẽ queritur, vtrũ intellectus agẽs tempore pcedat poſſibilẽ. Dicimus quod duplex eſt ordo tpis, vnus.ſ.ſecundũ ſucceſſionem prioris & poſterioris, & ſecũdũ hoc neuter intellectum pcedit aliũ. Alius vero ſecundum ordinem tranſmutationis quæ eſt ſm intelligibilia, & ſm hunc agens pcedit poſſibilẽ. In illa enim tranſmutatione primo mouet agens: deinde ipſum potentiale mouetur, ac p motũ tertiũ in actu efficiť. Actio ergo intellectus agentis eſt ſuper potentialẽ educendo ipſum in actũ. Vt enim ſupe rius habitum eſt agens principiatur in anima ab eo quod quo eſt. Poſſibilis autem ab eo quod quod eſt. Vnde ſicut actus quod eſt qui eſt eſſe animę rationalis, non eſt niſi in ſubſtanti, ſic actio intellectus agentis non eſt niſi in poſſibili.

Quid ſit intellectus poſſibilis. *Cap. XLV.*

SIcut autem intellectus agens eſt intellectus quo eſt oĩa facere, ſic potentialis eſt intellectus quo eſt oĩa fieri. Intellectus inquam in quo vt ſubiecto eſt omnia intelligibilia fieri. Sed contra ſicut dicit Auerrois. Omnis ratio ſubiecti reducitur ad materiam, & intellect⁹ poſſibilis non eſt ex materia, videtur quod nõ poſſit eſſe ſubiectũ, & ita ꝙ nec in ipſo vt in ſubiecto fieri poſſint oĩa intelligibilia. Itẽ in lib. ſex principiorũ legiť, ꝙ accidentalis forma eſt cõpoſitioni cõtingẽs. Cũ ergo intelligentię ſint accidẽtales formæ, nõ erunt in ſubiecto niſi vt in aliquo cõpoſito. Cũq; vero intellect⁹ poſſibilis nõ ſit cõpoſitus, intelligentię non erunt in ipſo. Præterea nihil eſt ſuſceptibile accidẽtalis formæ, niſi quod altera eſt ſm ipſam. Intellectus aũt poſſibilis nõ alteratur ſm aliquid vt probatur in ſeptimo phiſicorũ. Nos aũt dicimus cum philoſopho, ꝙ intellect⁹ poſſibilis eſt potentia paſſiua large ſumpto vocabulo paſſionis ad phiſicã & non phiſicã, ſic.n. diffinitur in quinto metaphiſicę.ſ. ꝙ potentia paſſiua eſt principium tranſmutationis ex alio ſm ꝙ eſt aliud. Intellectus potentialis tranſmutatur ex alio ꝙ eſt intellectus agens, & eius tranſmutatio eſt exitus de potẽtia intelligẽdi ad actũ. Et in hac rõne potẽtiæ paſſiuę ſupradicto mõ diffinitur ab Ariſto. Ad hoc aũt qđ obicijť, quod intellectus poſſibilis non eſt ex materia. Dicimus quod licet aĩa ipſa intellectiua non ſit ex materia, tamẽ eſſentię illius principia ſunt quo eſt & quod eſt. Et ſicut in quo eſt fundať intellectus agẽs, & ita & in qđ eſt fundatur poſſibilis, habetq; potẽtiã materiæ ſimilẽ. Ideoq; Alexander in lib. de intellectu & intelligibili vocat eum intellectũ ilealẽ. Itaq; ſimiliter dicimus, quod licet ipſe non ſit compoſitus, tamen eſt potentia aĩę intellectiuæ compoſitę, & gratia ſui aĩa efficitur ſubiectũ intellectiuũ, & ſicut cõpoſitũ ex materia ſubſtat accidentibus, non gratia formæ ſed gratia materię. Porro alteratio duplex eſt, vna.ſ. phiſica, ad q̃ exiguntur quinq; ſicut alibi dictũ ẽ. Et hęc in intellectu nõ eſt. Alia vero ſm genus.ſ. qñ ſubiecto eodẽ manẽte mutatio fit in quibuſcũq; qualitatib⁹. Et huic alterationi ſubiacet aĩa intellectiua ſm intellectũ poſſibilem.

De gradibus eius vel differentijs. *Cap. XLVI.*

SVnt autem tres gradus hmõi potentiæ per ſimilitutidẽ materię. Eſt.n. materia idiſpoſita, & materia diſpoſita, & materia pfecta ſub forma. Et ſm hoc ẽ intellect⁹ indiſpoſitus.ſ. intellect⁹ poſſibilis, qui ab Alexã. dr̃ ilealis. Et intellect⁹ p prima principia diſpoſitus. Et intellectus ſub ſciẽtia cõſtitutus. Hoc etiã videť dicere Ariſto. in ſecundo de aĩa vbi dicit, quod eſt intellectus aliquid ſciẽs, vt ſi dicamus hominem ſcientẽ, qñ ipſe ſcibilis ẽ. Per hoc.n. non ponitur niſi potẽtia materialis ad ſciendũ. Iterũ inquit eſt ſciẽs, ſicut dicimus ſcientem habentẽ grãmaticã, per hoc minuit potentiam quæ eſt facta p habitũ. Iterum dicit ꝙ potẽtia añ habitum non tantum dicitur vno modo, ſed dupliciter. Nam vna eſt ſicut vna potentia militandi in puero quæ materialis eſt & indiſpoſta. Alia vero ſicut potentia militandi in iuuene quæ eſt potẽtia diſpoſita, quia talis iam cognoſcit arma militiæ. Eandẽ quoq; diſtinctionem ponit Auicenna. Ac per hoc põt obijci econtra, quia cum intellectus poſſibilis nõ ſit niſi ad intelligibile, videť qđ intelligibili habito ſit potẽtia perfecta. Cum ergo primis propoſitionibus ſiue principijs habitis habeať intelligibile, potẽtia erit perfecta, ſicq; nõ erunt niſi duo gradus potentiæ.ſ. ilealis ac perfecta. Nos aũt dicimus, quod intellectus quidẽ poſſibilis ad ſcientiã, vt dictum eſt ſunt tres gradus, ſed nõ ſunt niſi duo ad intelligibile. Scientia enim eſt habitus ex intellectuum compoſitione. Ideoq; primus potentiæ gradus ad ipſam eſt intellectus ilealis qui ẽ de numero & natura ſcientiæ. Secũdus eſt habitus principiorum, quæ quaſi inſtrumenta ſunt ad acquirendum ſcientiam. Tertius eſt qui iam habet ſcientiam & poteſt conſiderare qñ vult. Porro ad intellectum ſiue intelligibile non ſunt gradus niſi duo.ſ. ante intelligere & ſub ipſo, eo quod intelligere nõ habet diſpoſitionem præcedentem ſe in intellectu poſſibili. Iohannes de Rupella. Conſtat eſſe poſſibilitatem ad intelligendum in pueris, & in adultis addiſcentibus & in adulteſiam edoctis & in actu conſiderãtibus, ſed aliter & aliter: ſicut potentia ſcribendi in paruo & adulto addiſcente ſcribere, & in ſcriptore iam perfecto in arte, & in actu ſcribẽte. In primo enim eſt potentia materialis. In ſecundo materia diſpoſita. In tertio potentia perfecta ſed in habitu. In quarto potentia perfecta in vſu. Secundum hunc modum eſt differentia intellectus poſſibilis quadruplex ſecundum Auicennam & alios. Prima ẽ intellectus habens poſſibilitatem tñ. Et eſt ſicut potentia materialis ad ſimilitudinem materiæ prime, quæ ex ſe non habet aliquã formã, ſed eſt ſubiectum indifferens oĩum formarum. Secunda eſt intellectus hñs diſpoſitionem quod eſt cum iam habenť in intellectu principia, hoc eſt propoſitiones quas contingit credere non aliũde, ſed quia per ſe ſunt notę: ſicut oẽ totũ eſt maius ſua parte, & ſi ab ęqualibus equalia demas, remanentia & quæ relinquunť ſunt ęqualia. Tertia eſt intellectus perfectus, cum iã habet intellectus concluſionem eorũ quæ ſequuntur ad ipſa principia, ſed non eſt cõuerſio actu ad illa per conſideratiõnẽ. Quarta intellectus in uſu cũ cõſiderat in actu. Primus eſt materialis. Secundus dr̃ intellectus in habitu reſpectu intellectus cõſequẽtis cõcluſionẽ. Siue intellectus cõcluſionum in effectu reſpectu intellectus materialis præcedentis. Tertius dr̃ adeptus & in habitu reſpectu conſequẽtis. Et in vſu & in effectu reſpectu intellectus pcedentis principiorũ. Quartus dr̃ intellectus accõmodatus ĩ vſu. Et hi ſunt ordines ĩtellectus ſpeculatiui poſſibilis.

Qualiter intellectus poſſibilis eſt incorruptibilis ſecundum ſubſtantiam ſuam. *Cap. XLVII.*

ALbertus. Dicit autem Auerroes in lib. de aĩa, quod intellect⁹ poſſibilis eſt incorruptibilis ſecundum ſubſtantiam ſuam ſed corruptibilis per ſpecies quæ ſunt in ipſo, ſicut Micalus muſicus dũ deſinit habere muſicam corrumpiť & tñ Micalus nõ corrumpitur, hoc etiã patet p ſimile, qm̃ a materia non põt abſtrahi potẽtia materiæ. Si.n. abſtraheret nõ ẽ materia ſimplex, eſſetq; materia aliqua quæ non poſſet eſſe ſubiectũ alicuius formæ. Itaq; ſimiliter a ſubſtãtia intellectiua non poteſt ſeparari potentia quæ ſubijciť intellectibilibus. Cum ergo ſubſtantia intellectus, vt probatum eſt ſupra, perpetua ſit & incorruptibilis ſequitur quod & potentia intellect⁹ poſſibilis. At vero econtrario dicit philoſophus quod corruptibilis eſt intellectus paſſiuus. Præterea oĩs potentia quæ alio mediãte alicui ineſt, illã neceſſe eſt corrumpi corrupto illo quo mediante ineſt. Intellectus aũt poſſibilis eſt potẽtia quę non ineſt niſi mediante fantaſia. Non enim abſtrahit niſi a fantaſmate ſicut dr̃ ab Auicenna & Auerroe. Neceſſe eſt ergo vt corrupta fantaſia corrumpať & hęc potentia. Nos itaq; dicimus, quod intellectus poſſibilis ſecundum ſubſtantiam ſuam & potentiã eſt incorruptibilis, tamen corruptibilis eſt per accidens.ſ. per actũ qui eſt in ipſo. Et hæc corruptio nõ eſt niſi intelligibiliũ obliuio. Et ſic intelligitur pdictum philoſophi verbum de intellectu paſſiuo. Ad hoc autẽ ꝙ econtra obijcitur fantaſiæ medio, Rñdemus, quod intellectus intelligit duplici modo, vno mõ.ſ. p intelligentiarũ ſeparatarũ formas. Et hunc modũ accipit ab ĩtelligẽtia prima, & vtiť ipſo etiã poſt mortẽ. Alio mõ a fantaſmate abſtrahendo vniuerſale, & hoc mõ vtiť in corpore, vñ licẽt quẽndã intelligendi actum habeat intellectus poſſibilis mediãte fantaſia, non tñ intelligendi potentiã accipit ab ipſa. Quod aũt intellectus poſſibilis actum intelligendi quẽndã habeat ab intelligentijs ſeparatis, patet per hoc qđ anima intellectiua eſt inſtrumẽtum intelligentiæ in quibuſdam ſomnijs. Si autem adhuc obijcitur cõtra prædicta, quod ſicut dicit Iohannicius, cognitio & ratio eſt in medio cerebro in capitis medio. Fantaſia vero in fronte, & memoria ĩ occipitio. Vnde ſi media cellula quę dr̃ logiſtica corrumpatur, vſus rationis & intellectus auſertur. Dicimus quod intellectus poſſibilis non corrumpitur ex corruptione mediæ cellulę niſi quo ad illum actũ qui eſt ex fantaſmate. Si autem quærať quare non ſic in alio actu, dicendum eſt, quod fortiores motus in aĩa ſemper excludũt debiliores. Vnde cum motus ſenſuum & fantaſię in habentibus corruptum caput ſunt fortiores interioribus motibus intellectus, non ita deprehenditur motus ipſius intellectus niſi quandoque in reuelatione, quas reuelationes Ariſtoteles in ſecundo de ſomno & vigilia vocat veras intelligentias ſine fantaſmate exiſtentes, poſt mortem vero complebitur potentia intellectus poſſibilis ab intellectu agente & a formis quæ ſunt in intelligentijs ſeparatis. Ideoque ſuperuacua non erit. Dicunt enim & philoſophi, quod anima poſt mortem conuertitur ad primum motorem, & hic eſt finis perſpicuitatis eiuſdem.

De differentijs intellectiuæ virtutis & apprehenſiuę ſecundum rationem ordinis. *Cap. XLVIII.*

IOhannes de Rupella. Conſequens eſt dicere de differentia intellectiuæ virtutis & apprehenſiuę ſecundum rationem ordinis. Sciendum ergo, quod intellectiua virtus ſubdiuiditur per ſuperiorem & inferiorem partem. Superior vero intellectiua dicitur ab Auguſtino. Eſt autem huiuſmodi vis ſuprema inter apprehenſiuas ad cognoſcendum veritatem increatam ſecundum imaginem vel ſpeciem trinitatis ſibi a creatione impreſſam. Quæ imago

go

go veritatis trinitatis secundum Aug. determinatur secundū tria. s. memoriam, intelligentiā, voluntatem. Et memoria dicitur ipsa vis inquantum est conseruatiua siue retentiua similitudinis primæ veritatis a creatione. Intellectiua vero est inquantum est contemplatiua primæ veritatis per impressam similitudinem veritatis a creatione. Voluntas vero secundum quod hic accipitur est in quantum est a natura primæ veritatis per infixum appetitum ipsius a creatione. Vel aliter, memoria vt hic dicitur est ipsa vis intellectus superioris, qua rationalis creatura pōt cogitare suum principium efficiens, per hoc quòd non semper fuit, vnde certum est quòd ab illo fuit. Intelligentia vero est per impressa vis superioris intellectus qua pōt cogitare pñtem primam veritatē, vt pñtem lucem vel exemplarem causam. Voluntas est vis intellectus superioris qua terminatur ad ipsam, vt in finem. Nota ergo quòd secundum hanc vim sunt nobis impressa iudicia veritatis, principia. s. scientiarum, vt de quolibet affirmatio vel negatio, & omne totum est maius sua parte, & huiusmodi que dicuntur esse innata naturæ cuiuslibet addiscentis per lumen primæ similitudinis primæ veritatis, secundum illā partem nobis impressam de qua dicitur in Ps. Signatur est super nos lumen vultus tui domine. Nota ergo quòd hæc vis est eadem secūdum substantiam cum agente intellectu, sed secundum quod consideratur hec vis vt natura quædam, sic dicitur intellectus agens. Secundum vero quòd apprehensiua, sic dicitur intellectiua siue mēs. Interior autem vis intellectus apprehensiua, si consideretur vt natura quedam, sic dicitur intellectus speculatiuus possibilis & actus ipsius dicti sunt. Si uero consideretur vt apprehensiua vis, sic dicitur intellectus speculatiuus vel ratio.

De speculatiuo intellectu. *Cap. XLIX.*

ALbertus. Porro intellectus speculatiuus sic ab Alexandro diffinitur in libro de intellectu & intelligibili. Intellectus speculatiuus vel adeptus est cum intelligit, & habet habitum vt intelligat, & est potens assumere formas intelligentiarum per uirtutem suam vel potentiam quæ in ipso est. Ab Auicenna vero sic. Intellectus in effectu siue speculatiuus est qui intelligit quotiens vult intelligere sine labore acquirendi. Circa primam diffinitionem notādum, quòd non conuenit intellectui possibili, quia non habet habitum formaliter sicut speculatiuus, sed potentialiter tm̄ qđ est non habere simpliciter, sed secundum quid. Cum enim distinguitur intellectus possibilis a speculatiuo non distinguitur ex parte subiecti, sed ex parte potentiæ & actus, possibilis enim est qui est in potentia. Speculatiuus qui est in actu, propter hoc a Philosophis potius dicitur gradus intellectus, quam alius intellectus. Cum enim dicit Alexander, quòd speculatiuus est potens assumere formam intellectorum per virtutem suam, hoc intelligit de potentia & virtute habituali idest quæ est stans completa per habitum. Possibilis autem non est potens eas sic assumere, sed indiget auxilio virtutis alienę. s. studij & inuentionis ac doctrinæ. Nec assumit eas speculatiuus ad hoc vt habeant esse in ipso, quia iam insunt ei, sed ad vsum considerandi, secundum quod dicit victorinus, quòd vsus est actus ex habitu elicitus. Porro diffinitio secunda data est de potentia intelligibili per actum completa. Si autem quæritur an motiua virtus in opere considerationis attribuatur intellectui vel intelligibili speciei, dicendum est quòd utrisq; sed diuersimode. Nam speciei attribuitur vt formæ in opere regenti. Et intellectui vt efficienti & agenti. Propter hoc dicit Alexander, quòd intellectus speculatiuus est sicut virtus artificis habens artem. Ars enim in artifice mouet vt forma regens in opere. Virtus vero artificis mouet efficiens & agens super materiam.

Vtrum intellectus speculatiuus sit res scita in actu. *C. L.*

VIdetur autem intellectus speculatiuꝰ esse in actu res scita, quia dicit Arist. quòd sensus est idem in actu cum sensibili, & sciētia in actu est res scita. Idē in libro de anima dicit, quòd in his quæ sunt sine materia idem est intellectus & qđ intelligit. Scientia nanque speculatiua, & quod speculatum est, idē est. Dicit etiam ibidē ꝙ aīa est sicut manus. Manus est enim organum organorum, & intellectus est species specierum. Sensus vero species sensibilium. Ex his omnibus accipitur vna sententia, quòd. s. intellectus speculatiuus idem sit in actu cum re speculata, verum cum quæcunq; sunt actu idem, simpliciter sunt idem, quia. s. idem est actu esse & simpliciter esse, secundum hoc intellectus & res scita simpliciter erunt idem. At vero quecunq; vni & eidem sunt simpliciter eadem, ipsa quoq; sunt eadem. Si ergo lapis scitus & homo scitus intellectui scienti simpliciter sunt eadem, ipsa quoq; sunt eadem. Quod absurdum est. Nos itaq; dicimus quòd omnia intelligibilia vel nuda sūt per seipsa. Vel a materia & appendicijs materiæ denudata. Vnde intellectus speculatiuus species est omnium intelligibilium, & idē actu cum omnibus. Verum actus duplicem habet comparationem, vnam. s. ad rem cuius est actus, & sic est rei ratio & quidditas nullā habens differentiam ab ipsa. Si enim haberet differentiam, secundum illud in quo differret non cognosceretur per ipsum res scita. Et ideo species in anima quæ est principium intelligendi totam rē & totum esse rei omnino accipitur, vt actus totius rei. Et cum sit in intellectu eo ꝙ principiū sit intelligendi est scientia res scita in actu, & intellectus speculatiuus res quæ speculatur in actu. Aliam habet comparationem ad id in quo est, vt in subiecto, & sic non est principium intelligendi sed principium esse. Et quia in intellectu est similitudo accidētalis causat in ipso esse accidentale. Quia vero in re est forma naturalis facit in ipsa esse naturale. Et hoc attendens Philosophus dicit ꝙ scientia quodammodo est res scita. Et in alio loco dicitur quòd intellectus idem est actu cum eo quod intelligitur, sed esse est aliud, sicut supra exposuimus. Vt tamen melius intelligatur glosabimus singula dicta Aristotelis. Quod ergo dicit quòd idem secūdum actum est scientia rei &c. tripliciter glosatur. Primo sic, idem. s. possibilis de quo ante fecit mentionem in actu existens est scientia rei. Et intendit tunc dicere, quòd speculatiuus & possibilis sunt idem in substantia & in subiecto. Sed quando possibilis est in actu, tunc est scientia rei. Secundo, sic speculatiuus intellectus qui est scientia formaliter secundum actum est idē rei. Sed tertio intelligendum est secundum Auicennam & Arist. & Alexādrum & Alphorabium, quod cum dicit intellectus est scientia, intelligitur, scientia & intellectus esse vnum sicut vnum congregatum ex subiecto & accidente, quia dicitur idem actu cum re, & quod est in actu simili. In omnibus his tribus modis vera est expositio, sed melius est vt dicatur intellectus speculatiuus formaliter esse scientia & actu idem rei, vt prius habitum est. Quod autem aīa dicitur esse sicut manus, exponitur in libro de animalibus, quia. s. creatio manus est conueniens omnibus operationibus. Et anima ꝑ duas partes ac species est vtens omnibus speciebus. Omnia enim quæ sunt vel sensibilia vel intelligibilia sunt. Nihilominus tamen species que formaliter est intellectus speculatiuus est actus specierum quæ sunt in rebus. Deniq; duplex est actus. s. actus naturæ, & actus rationis. Actus naturæ dat esse naturale, quod est esse simpliciter, & quæ sunt eadem in illo actu, sunt eadem simpliciter. Actus vero rationis est intentio & ratio rei, non principium esse, sed principium cognitionis. Ideo quæ in illo actu sunt non simpliciter eadem sunt, sed secundum quid, vt patet ex predictis.

Qualiter species intelligibiles sint in intellectu. *Cap. LI.*

SI autem quæritur vtrum species intelligibiles sint in intellectu vt in loco vel vt in materia. Dicimus quòd intellectus respectu specierum habet conuenientiam cum loco & cum subiecto, per hoc enim quòd confert intelligibilibus esse simplex, & quodammodo esse incorruptibile, conuenientiam habet cum loco & maxime cum loco superiorum, quia de illo dicit Aristot. secundo de generatione & corruptione, quod species maxime in terminis est, formalia quippe sunt in loco superiori, & materialia in inferiori. Per hoc autem quòd intellectuū variatio fit circa intellectum sine mutatione ipsius & motu habet similitudinem cum loco. Per hoc autem quòd est in potentia nec potest agere per se, & efficitur in actu per intelligibile, & habet similitudinem cum subiecto & materia. Si vero quæritur vtrum in potentia sit ad duas species simul. dicimus quòd speciem suscipit agentis & speciē intelligibilis, sed ille duæ species non sunt nisi actus vnius. Species enim agentis est actus speciei intelligibilis sicut lux actus coloris. Omnia quidē speculatiua sunt in nobis, existentia in potentia tantum, & agens continuatur in nobis in potentia, quia non continuatur nobis nisi per illa. Cunq; fuerint talia existentia in nobis in actu, tunc & ipse cōtinuatur nobis in actu. Actio enim intellectus agētis determinatur ad fantasma, & sic determinata mouet intellectum possibilem & educit eum in actum, sicut actio luminis determinatur ad colores, & sic determinata visum educit in actum. Per hoc itaque patet, ꝙ intellectus agens non est substantia separata plena formis, nihilq; recipit, quoniam aliter non esset agens vniuersaliter, nec intelligit intellectu causato a rebus tanquam a causa efficiente, quia res non faciunt similitudines suas in intellectu agente, immo per hunc modum potius intellectus possibilis intelligit intellectu causato a rebus. Si vero hec prepositio annotet materiam, quam tamen causa non notat proprie, sic bene concedimus, quòd intellectus agens intelligit intellectu causato a rebus, quia intellectus eius nō est super res abstrahendo ab eis vniuersale. Intellectus enim agens est sicut si videremus extra mittentes, nihil intus suscipientes. Sic enim visio esset super res & ageret in eis visibilitatem. Intellectus autem possibilis est sicut cum videmus intus suscipientes & nihil extra mittentes. Sicut enim res agit in visum & generat in eo similitudinem suam. Ex hoc autem quòd agens sic intelligit intellectu non causato a rebus, non sequitur quòd sit intelligentia separata, eo quòd intellectus intelligētię separatæ est determinatus ad formā q̄ habet. Intellectus autem agens determinatur ad fantasma quod est ex se.

Vtrum Omnia intelligibilia sint in anima. *Cap. LII.*

SI vero queritur vtrum omnia intelligilia sint in anima an abstrahantur a rebus extra. Dicimus quòd omnia scibilia considerari possunt vel in suis principijs, vel in seipsis. Et siquidem in seipsis, tunc non sunt in anima antequam discantur, nisi potentia. Si

vero

vero in principiis,sic etiam considerantur duobus modis.Vno modo secundum terminos principiorum ac terminorum naturam,& sic a sensu generantur, vt quòd scamonea talis naturę est, vt purget coleram.Alio modo secundum habitudinem terminorum,& sic semper sunt in anima,sed tamen in potentia,cui.s potentiæ sufficit cognoscere naturam terminorum ad hoc vt r ducatur in actũ. Vnde dicit Philosophus quòd principia scimus inquantum terminos cognoscimus.Talis est enim sententia Aristotelis. Aug. vero dicit,quòd scibilia sunt in memoria & accipit memoriam large pro mente.s.in qua scibilium est notitia siue sint presentia siue preterita,siue futura.Est autem scibile in triplici specie. Est enim species intelligibilis,secundum quod est intelligibilis,& hanc speciem habet ab intellectu agente,& est species mentis, & secundum hanc scibilia semper sunt in anima,sed hoc in potentia,donec adueniat fantasma quod abstrahitur ad species intellectus agentis.Tunc enim efficitur in actu & intellectui possibili coniungitur, illaque mediante discernitur hoc quod quærebatur.Et hoc est quod dicit August. Speciẽ ante studium latere, & in abditus thesauris reconditã esse. Est species intelligibilis q̃ est species rei.Et hec abstrahitur a rebus, nec semper est anima.Itaq; consensus & discretio fiunt in discipulo per speciem intellectus agentis,qui coniungibilis est cuilibet intelligibili,ad hoc vt actu fiat in intellectu possibili.

De quatuor viribus intellectiuæ inquantum ordinantur ad sensibilem. Cap. LIII.

IOhannes de Rupella. Notandum ergo, quòd actus principalis huius virtutis est intelligere per se.Et præter hoc sunt actus amniculares,inquantum.s.hæc vis ordinatur ad sensibilem.Et secundum hoc primo multiplicantur ratione quadruplicis vis.s. inuentiuæ,iudicatiuę,memoratiuæ interpretatiuæ Iuuentiua & iudicatiua distinguuntur quantum ad inuentionem & iudicium,secundũ quod distinguitur duplex via ad intellectum.Vna inuentionis quæ est in inquisitione veritatis per se,via iudicij in discussione veritatis acceptæ ab illo.Vna est via experiendi.Alia addiscendi.Experiri est per se,discere ab alio. Vel via inuentionis est secundum modũ compositionis,via iudicij secũdum modum resolutionis. Siue via inuentionis est cum agnitione effectus peruenitur in cognitionem causę,via vero iudicij cum per cognitionem causæ cognoscitur effectus.Memoratiua vero & interpretatiua distinguuntur,quia memoratiua est retentiua speciei cognitæ.Interpretatiua vero est datiua cognitionis. Vel aliter possunt distingui. Nam inuestigatiua & memoratiua sunt hominis respectu sui.Sed inuestigatiua siue inuẽtiua inquirendo incognita.Memoratiua in retinendo cognita.Vnde inuentiua deseruit cognitiue ante intelligere.Memoratiua vero post intelligere.Item iudicatiua & interpretatiua sunt respectu alterius, sed iudicatiua in suscipiendo ab alio cognitionẽ. Interpretatiua in transfundendo in alium.Vnde vna.s. iudicatiua deseruit virtuti intellectiuę ante intelligere.Reliqua vero.s. interpretatiua post intelligere.

De actibus inuentiuæ virtutis & indicatiuæ. Cap. LIIII.

INuestigatiuæ vero actus sunt ingeniari,experiri, apprehendere, concipere,ratiocinari.Ingeniari autem est extẽsio intellectus ad incognitorum cognitionem.Experientia vero est certitudo rerum facta per sensum.Apprehensio vero est acceptio simplicis intellectus, vt hominis vel animalis.Conceptio vero est acceptio complexa intellectus,vt quoniam homo est animal vel homo est risibile. Ratio vero est acceptio argumentatiua intellectus, vt quoniam si homo est animal homo est sensibile.Patet ergo numerus. Nam inuestigatio aut extenditur ad cognoscendum, & tũc est ingenium: aut est in via cognoscendi per sensum sic est experientia. Aut in via cognoscendi per rationem quę triplex est.Est enim via in cognitionem simplicium vt dictionem immo eorum quę signantur per dictiones,& est apprehensio. Et est via in cognitionem apprehensiuorum & enunciationum vel propositionum, & est conceptio.Et est via in cognitionem argumentationis,& est ratiocinatio Iudicatiuæ vero actus sunt ẽt qui dicti sunt sed secundum viam aliam.Nam ad intellectum peruenitur aut per se, vt inquisitione. Aut per alium,vt iudicio siue disciplina. Tamen iudicatiuæ act s assignari possunt.Inquantum coniungitur sensibili, discernere. Inquantum coniungitur imaginatiuæ,dubitare, & opinari inquantum coniungitur excogitatiuæ.Sed dubitatio est acceptio vtriusq; partis cum formidine falsitatis.Opinio vero est acceptio vnius partis cum formidine alterius.Scire vero est completus actus intelligẽtiæ,sed hic est ordo.Primo enim est discernere hoc est diudicare. Deinde iudicio deficiente,sequitur dubitatio.Proficiente vero iudicio fit fides siue opinio.Perueniente vero iudicio ad intellectum veritatis fit scientia.Est & dubitatio vacillatio inter verum & falsum.Opinio credulitas,scientia vero certa comprehẽsio veritatis.

De Actibus memoratiuæ & interpretatiuæ. Cap. LV.

MEmoratiuæ vero rationalis triplex est actus. Primus species intelligibiles retinere.Secundus repræsentare.Tertius amissas vel oblitas species reperire.Et hoc est reminisci,& in hoc abundat a sensibili.Notandum vero,quòd memoratiua triplex est. Est enĩ memoratiua vis conseruatiua speciei sensibilis,& etiam conseruatiua speciei intelligibilis,& est conseruatiua vis diuinę similitudinis inditæ a creatione,sicut dictum est.Interpretatiua vero,quæ est vis indicatiua intellectus duplex est actus.s.excogitatio & significatio,& est excogitatio figuratio vel informatio cogitationis ad exprimendum exterius. Significatio vero est cogitationis formatæ vel per signa vel per verba demonstratio.Quia vero signa in opere confusa sunt & equiuoca.s.ad intellectum accommodandum alteri, ideo accommodata sunt verba ad manifestationem intellectus vt signa discreta & propria,& ideo significatio intellectus facta est locutiua. Est autẽ locutiua verbi interioris mente concepti.i.cogitationis,per verba exterius demonstratio.Hæc autem virtus nõ est eadem cum vocatiua.i.cum emissiua vocis.Vocatiua enim est sensibilium & irrationalium. Locutiua vero est rationalium. Vnde nec pica nec dormientes loquuntur. Loqui enim vel dicere est cũ intentione proferre.Solius ergo proferentis cum intentione est loqui, & hæc est virtus locutiua.Sed tale est rationale.s.homo,locutiua ergo quantum ad intentionem est intellectiuę, quantum ad prolationem est sensitiuę. Hæc enim duo sunt in eo quod est loqui.s.cum intentione proferre.

De uiribus animæ motiuis interioribus. Cap. LVI.

DIcto de viribus apprehensiuis restat dicẽdum de motiuis. Est itaq; vis motiua in bonum,vt natura. Et est motiua per apprehensionem.Motiua vt natura triplex est.Est enim motiuum in bonum supremum,& dicitur sinderesis.Et est motiuum in bonum infimum quod dicitur sensualitas,& est motiuum in bonum medium quod dicitur voluntas naturalis.Et est bonum superius videlicet bonum rationale quod dicitur honestum & bonum simpliciter quod sua vi nos trahit & sua dignitate nos allicit,& est bonum inferius,bonum.s.corporale delectabile carni,quod est bonum apparens,siue secundum quid,& est bonum medium. s. quod est bonum naturale,quemadmodum esse & viuere,intelligere & sentire, & quæcunq; sunt substantialia naturę. Est ergo affixus appetitus naturalis & inditus animæ boni honesti vt uirtutum & operationum virtuosarum.Est etiam infixus appetitus boni delectabilis carni,vt quæ sunt circa cibos,& coitus,& delectationes. est iterum infixus appetitus,vt amor boni naturalis.s.essendi,viuendi,sentiendi intelligendi.Est ergo sinderesis vis naturaliter motiua,& inclinans animam rationalem ad bonum honestum remurmurans & retrahens ab inhonesto.Sensualitas vero est vis naturaliter mouens & inclinans ad corporis delectationem.Voluntas vero est vis naturaliter mouens & inclinans ad bonum substantiale naturę. Sic ergo distinguitur motiua vis vt natura, non per apprehensionem. Item motiua per apprehensionem boni distinguitur.Nam est motiua determinata ad incommutabile bonum, est etiam virtus motiua determinata ad commutabile bonum. Et est motiua indeterminate se habens ad vtrumlibet.Motiua determinata ad incommutabile bonum est suprema pars rationis vel intellectus, quæ est habens similitudinem summę bonitatis a creatione impressam, Secundum quam etiam determinatur in anima imaginatio trinitatis secundũ rationem similitudinis summi boni,mens notitia amor. Mens est vis conseruatiua bonitatis indita a creatione. Notitia vero est per speculationem illius.Amor vero est per appetitum illius. Itaquę sicut suprema pars apprehensiuæ siue intellectiuæ erat imago trinitatis,per similitudinem primę veritatis iudicatiua. Sic suprema pars intellectiuæ motiuæ est imago trinitatis per similitudinem bonitatis indita.Vnde ex impressione bonitatis nascuntur dictamina iuris naturalis,vt non facias alij quod tibi non vis fieri. Et iterum fac alij &c.Motiua determinata ad commutabile bonum est sensibilis quantum est de se.Tamen potest considerari duobus modis, vel in se,vel in ordine ad reuelationem vel intellectum.Secundum quòd in ordine,vt.s.sit subiecta ipsi rationi, secundum quòd patet in concupiscibili & irascibili, & motiuis membrorum. Secundum quòd in se,sic est determinata & ordinata ad bonum sensibile qđ est commutabile.Motiua vero determinatẽ se habens ad vtrumlibet.s.bonum commutabile vel incommutabile, est vis rationalis pars suprema vel liberum arbitrium, de qua dicitur ecclesiast. 15 Dereliquit eum in manu consilii sui,ante hominem vita & mors bonum & malum,quod placuerit ei dabitur illi. Manus consilij, est potestas arbitrij,vita & bonum animæ est ex conuersione liberi arbitrij ad bonum incommutabile,quod est Deus, mors vero & malum ex auersione ab incommutabili bono, & conuersione ad commutabile.Hæc autem vis a Philosophis dicta est intellectus practicus,eo q̃ sit principium operabilium.

De practico intellectu. Cap. LVII.

ALbertus. Solet aũt dici q̃ speculatiuus per extensionẽ fit practicus,pp̃ illud verbum Arist. in tertio de anima. Amplius ex ten-

tendente se intellectu & dicente, intelligibilia fugere aut imitari, non mouetur sed secundum desiderium agit vt abstinens, hæc aũt extensio dicitur esse a ratione veri in rationem boni vel mali, secũdum quod in ethicorum videtur dicere Philosophus, quòd ethicũ opus non est contemplandi gratia sed vt boni fiamus. Nos autem dicimus quòd speculatiuus & practicus conueniunt quidem in substantia, & differunt in ratione. Et hæc ratio est a vero in bonum extensio, sicut dicit Philosophus. Extenditur aũt principaliter ad tria s. ad bonum & ad actuale vel operabile & ad appetitum. Bonum est primum mouens. Primus autem boni motus est eius cui fit nuncium de ipso, & hoc est intellectus practicus, non inquantum intellectus. Cunq; hoc bonum sit actuale vel operabile, erit vtique in particularibus, quia circa hæc est omne opus, quod patet per circũstantias in quibus est opus quæ in ethicorum singularia dicuntur. Dicit enim ibi Philosophus, quòd voluntarium est cuius principium est in ipso cognoscente singularia, in quibus est opus. Bonũ vero non nunciat intellectus, nisi inquantum est appetibile. Ideoq; extendit se intellectus mouendo appetitum ad boni consecutionẽ, Et hoc est quod dicit Philosophus, quòd nihil mouet nisi inquantum est appetitum. In speculatiuis aũt est status, quia ibi accipitur verum non vt sibi bonum. Et si accipiatur bonum, accipitur vt verum, sicut enim vniuscuiusque ratio est principium veritatis de ipso, ita & boni ratio, nec ibi fit extensio ad particularia, nec ad appetitum. Eo quòd speculatiuus nihil actuale considerat secundum Philosophum. Itaq; bonum ethicum aliter est in volente & operãte. Aliter in tantummodo sciente. Primo enim modo est vt actuale bonum & appetibile. Secundo modo est vt scibile, de quo est veri ratio. Vnde dicitur in ethicorum, quòd scire nihil aut parum prodest ad virtutem, velle autem ac perseuerare in operibus multum. Et iterum alibi Sunt qui ethica non faciunt, ad rationem aũt confugientes philosophari quæruntur & esse boni aliquid simile faciẽtes ægris, qui medicos quidem studiosè audiunt, & nihil operandorum faciunt: & quemadmodum illi nunquam bene corpus habebunt sic curati, sic nec isti animam ita philosophante, ideo autem intellectus extenditur a vero in bonum, potiusquam econtrario, quia bonum est post verũ in intellectu. Verum enim est in ratione speciei vniuersalis. Bonum autem in particularibus operum. Ideo necesse est intellectui vltra id quod est sui proprium extendi, quia proprium eius inquantum est intellectus est stare in vi vniuersali. Sed si debeat esse practicus necesse est illum ad particularia extendi in quibus est ipsa praxis.

Qualiter ab intellectu speculatiuo differt practicus. Cap. LVIII.

PORro secundum quod dictum est, quòd speculatiuus per extensionem fit practicus, non videtur practicus a speculatiuo differre in substantia, cum tamen Auicen. videatur dicere quòd sit alia vis animę, hoc etiam per rationem videtur probari posse, quia nõ est vnus habitus potentiæ practicę cum potentia speculatiua, sicut patet per se. At vero potentia cuius non est vnus habitus cũ alia, non est eadem in substantia cum ipsa. Dicit enim Philosophus, ꝙ idem accidente est idem numero. Præterea potentię diffiniuntur per actus, & actus per obiecta. Et aliud est actus & obiectum practici secundum rationem quam speculatiui. Alia est ergo hinc & inde potentia. Nos quoq; dicimus, quòd differentia quidem actuum & obiectorum facit differre practicũ a speculatiuo in ratione virtutis & potentiæ, sed non in subiecti ratione. Est autem differentia multiplex, sed quatuor ex dictis Arist. & Auicen. colliguntur. Prima est quòd practicus accipit speciem secundum quòd est principium operis, speculatiuus autem secundum quòd est principium scientiæ, & hoc est quod dicit Arist. in secundo metaphisicę, quòd finis speculatiuæ scientiæ est veritas, & finis operatiuæ est opus. Operantes enim licet considerent in eo quod agunt, tamẽ non perscrutantur per causam propter seipsam, sed respectu eius quod agunt. Et nos non scimus veritatem, absq; eo quòd sciamus causã eius. Secunda est quòd practicus intellectus habet formam operatiuam rei, sed per hoc componitur cum re operata. Dicit enim Aristot. in 8. Methaphisicę, quòd sanitas quę inducitur in ęgro est a sanitate quę est in anima medici, & dicitur forma cõpositionis. Forma vero q̃ est in intellectu speculatiuo, nõ est ad rẽ, sed a re per abstractionem, & dicitur ideo forma abstractionis. Tertia est, qa intellectus practicus per hoc quod est practicus, cognoscit particularia in quibus est opus, vt tempus, & locus & partes materię sicut patet in arcario, qui cognoscit lignũ ex quo est arca & partes eius, sicut operculum & fundum. Intellectus autem speculatiuum est vniuersalium & non cognoscit materiam vel materialia siue particularia in quibus species vniuersalis tãtum per materiã diuersificatur. Quarta est quia intellectus practicus per hoc quòd est appetitiuus innititur corpori, & influit virtutem motiuam in ipsum, vt possit exequi motum eius. Sed speculatiuus non innititur corpori sed abstrahit sese ab ipso, per hoc quod stat in vniuersali.

Vtrum intellectus practicus semper sit rectus. Cap. LIX.

VIdetur aũt quòd intellectus practicus semper sit rectus quia dicunt Arist. & Auicen. quòd intellectus semper iubet a malo retrahere de natura sua, semper ergo ad bonum inclinat. At vero econtrario qñq; sequitur motum inferioris motoris, qm̃ ab illo est vincibilis, & hic est fantasia, quæ qñq; mouetur non rectè, & sic intellectus est qñq; non rectus. Nos itaq; dicimus quòd intellect⁹ practicus tribus modis accipitur s. prout est natura quędam & pars rationalis aïæ. Et prout est potentia discernens intelligibilia & operabilia. Et prout est principium aliorum operabiliũ. Si primo modo accipiatur, tunc & ex seipso deflecti põt in malũ, & hoc ꝓbat natura angelici intellectus qui reflexus est in malũ, etiã absque hoc quòd esset coniunctus fantasiæ. Et propter hoc Damascen⁹ dicit, quòd omne creabile vertibile est aut ſm naturam, aut ſm electionem. Secundũ naturam vt generabilia & corruptibilia. Secundum electionẽ vt rõnalia & volũtaria. Si secundo modo accipiatur, tũc ipse est potentia oĩa intelligibilia. Operabilia vero principia sunt in particularibus, vnde extendi habet in particularia. Et cum circa particularia plurimus sit error, contingit ipsum quandoq; iterum reflecti in malum & errare ignorantia. Si tertio modo accipiatur, tunc ipsa erit circa vniuersalia iuris in quibus non est error, & sic semper est rectus. Et quia sic proprie accipitur eo quòd sit de rõne intellectus, vt dicit Auicen. quòd circa vniuersalia remota a materia & appendicijs materiæ sit, dicit Philosophus quòd semper est rectus. Posset tñ dici sicut quidã dixerunt, quòd intellectus ordinat antecedenter ad voluntatem & consequenter, & qñ antecedenter, tunc mouet voluntatem & non errat. Et ille est ordo proprius. Qñ vero consequenter, tunc etiam quandoq; errat. Sicq; ille ordo nõ est proprius sed indebit⁹ & innaturalis, per quem egrediuntur mores peruersi, vt dicit Auicenna.

De motu phantasiæ. Cap. LX.

PHantasia vt dicit Arist. est motus a sensu ſm actum factus. Si ergo fantasia mouet, mouebit ab alia specie quæ fit a sensu ſm actum facto. At vero in sensu non sunt nisi sensibilia propria, & cõmunia, ex quo sequitur quòd ab illis moueat fantasia. Sed econtra nihil mouet nisi per intentionem boni vel mali, nec a sensibus accipitur intentio huiusmodi. Igitur fantasia non mouet per hoc quod a sensu accipit. Præterea dicit philosophus quòd fantasia est potentia ſm quam in nobis fit fantasma. Alibi quoque dicit quòd ad huiusmodi nos habemus sicut si ad scripturas sine appetitu ac tenore aspicientes sumus. Et ita videtur quòd non possit mouere fantasia. Nos quoq; dicimus quòd hæc ratio verum concludit. Duo enim habet fantasia motiua siue incitatiua. s. quòd sibi fit nuncium de apparenti bono vel malo. Et quod innititur corpori mouendo ipsum per appetitum sensibile. Dicitur tñ fantasia large & stricte vt supra habitum est, & hoc intelligitur mouens large. s. quod includit esse estimationem. Ad hoc obiectum aũt contra, dicendũ quòd licet bonum & malum non accipiantur a sensibili, tamen non separatur a sensibili prout sunt in fantasia. Et hoc est quod dicit Auicenna, quod sensus quandoq; diffundit concupiscentiam. Et propter hoc. s. ꝙ sensibilis vis id quod videtur bonum non separat a sẽsibili, sed accipit cum ipso. Sed queritur vnde contingat ei esse rectam, & non rectam. Videtur enim ꝙ semper sit recta. Sensus enim propriorum verus est, ergo ab illo non habet errare. Si dicatur ꝙ hoc habet a sensu communi, contra, obiecta sensus communis sũt species quantitatis, illis aũt non est coniuncta ratio vel intentio apparentis boni vel mali, aliter enim bonum vel malum considerent in mathematicis si bonum & malum essent passiones quanti. Cum ergo fantasia sit de apparenti, bono vel malo, ipsa non erit de obiectis sensus communis. Igitur ab illis non habet errare. Nos aũt dicimus, ꝙ fantasia errorem habet apprehendere a sensu communi, vt habetur in libro de anima, sensus enim communis non tantum habet apprehendere sensata communia, sed etiã diuidere propria, ex qua collatione resultat intentio apparentis boni vel mali.

De differentia eius a sensualitate. Cap. LXI.

ACtor. Ex supradictis vero patet, ꝙ sensualitas sicut ratio vel fantasia non solum apprehensiuam sed etiam motiuam vim suam habet. Et differũt fantasia & sensualitas, quia fantasia est vis secundum quam apparet aliquid esse bonum aut malum, & mouetur in bonum aut contra malum. Sensualitas aut est vis secundũ quam percipitur aliquid esse bonum aut malum, vt nunc, & mouetur in illud & contra illud. In ratione quidem præcellit homo brutis. Sensualitas autem est vtrisq; communis. Et hoc secundum ſvnã rationem. s. secundum se, non tamen ratione peccati, videlicet pp ordinationem quam habet in homine ad interiorem potentiam. s. rõnalem, in qua nimirum abundat super bruta, propter hunc enim ordinem quodãmodo perfectior est, & nobilior sensualitas in homine, quam in brutis. Ideoq; in humana contingit esse peccatum in brutali nequaquam. Diuiditur autem proprie ratio contra sensualitatem & intellectus contra fantasiam. Quidam etiam diuidũt sensualitatem sicut & rationem in duas partes. s. inferiorem, quę mouet

monet ad illicita, & superiorem que ad licita & corporis necessaria. Prim e quidem motus pena est & culpa. Secundæ vero motus si est moderatus nec culpa, nec pena, si immoderatus & culpa & pæna. Tripliciter autem accipitur sensualitas. Aliquando pro vi sensitiua inferiori, quam vocat Arist. sensum communem. s. virtutem quandam cui creduntur omnia sensibilia & discernit a singulis singula. Aliquando vero pro vi motiua interiori, quę intendit in quinque sensus corporis, vt appetitus. Aliquando etiam pro inferiori parte rationis, quæ circa sensualia negociatur.

De uiribus appetitiuis inobedientibus rationi. Cap. LXII.

IOhannes de rupella. Vires autem appetitiuæ secundum Iohannem Damascenum diuiduntur in rationales & irrationales. Irrationalium quoq; duæ sunt partes, hęc quidem inobediens rationi, illa vero obediens ac persuasibilis rationi. Inobediens igitur est q̄ ratione non persuadetur. Et hæc in quatuor subdiuiditur, videlicet in virtutem vitalem quæ pulsatiua vocatur, & seminatiuā siue generatiuam & plantatiuam quæ dicitur nutritiua, & argumentatiuam quæ plasmat corpora. Hæc enim non ratione gubernantur sed natura. Harum vero numeri ratio sic patet, generatiua quidem est ad generis multiplicationem ac speciei conseruationem. Reliquę vero tres ad conseruationem esse singularis, vel perfectionem. Et augmentatiua est ad perfectionem singularis, secundum debitū modum consistentiæ & quantitatis naturalis. Pulsatiua & nutritiua ad conseruationem esse singularis contra corruptionē, quæ est ex actione caliditatis innaturalis. Et pulsatiua est ad temperandum calorem, nutritiua ad reparandum deporditum per calorem. Albertus. Arist. etiam in primo ethicorum libro diuidit motiuas vires in rationalem & irrationalem. Irrationalem uero subdiuidit in obedientem rationi & inobedientem. Obedientem vero diuidit in concupiscentiam & iram. At illa diuisio data est de mouente in cōparatione ad primum ordinans motum, quod est ratio. Aliquid enim nullo modo est ordinabile, eo ꝙ nullo modo subiacet imperio rationis, & libertatis voluntatis, sicut commune plantatiuum, hoc est vegetabile, secundum quod est in hominibus ac brutis & plātis. Aliquid aūt ordinē rationis percipiat per hoc, quòd subiacet imperio rationis & libertatis voluntatis, sicut virtutes quędam interiores animæ sensibilis, porro aliquid participat rationem particulariter. i. partes sui vt virtutes animæ rationalis.

Cur vegetabiles non obediant ei. Cap. LXIII.

CAusa vero cur vegetabiles virtutes non possunt participare rationem duplex est, vna est ex parte corpporis, quia. s. omnes illæ operantur actu calidi & frigidi & humidi & sicci, quorum operationes sunt ad vnum tantum & de necessitate. Sic autem nō operantur sensibilis animę virtutes ac præcipue interiores, sed potius componendo ac diuidendo apprehensa & estimando ea. Ideoque non sunt etiam ad vnum nec de necessitate, sed contingenter ad opposita duo. s. apparens verum & falsum in apprehendendo & aprens bonum & malum in mouendo. Alia vero est ex parte animæ, quia. s. virtus nullo modo apprehensiua non potest imperium superioris motoris percipere, siue sit sibi coniunctus, siue non coniunctus. Sed aliquo modo apprehensiua percipit ipsum, & ordinatur ab ipso, ac sequitur ipsum. Vires autem animæ vegetabilis nullo modo apprehensiuæ sunt, ideoq; non percipiunt imperium rationis. At vero sensibiles vires cum sint apprehensiuæ, percipiunt ipsū, & si sequuntur eum ordinantur. Sed non de necessitate sequuntur quia contingenter se habent ad opus. At vero cōtra hoc obiicitur, quòd plantatiuum æqualiter rationem participare uidetur. Nam cuiuscunq; actus & materia sunt ordinabilia per virtutem moralē quæ pars honesti est, illud est participans ęqualiter rationem, actus vero & materia nutritiuæ & generatiuæ sunt huiusmodi, ergo participantia ęqualiter sunt rationem. Nos autem dicimus, ꝙ generatiua duobus modis consideratur. s. in substantia, & sibi annexo per accidens. Si consideratur in substantiali sic habet actus non subiacentes rationi, sicut est attrahere semen ad locum generationis & conferre sibi virtutem informatiuam cum qnnq; suis operibus. s. assimilatiuo, concauo, perforabili, aspero, & leni. Quorum primū adæquat partes complanando exterius. Secundum aūt cauat quæ dant membra, vt sint vasa humidi. Tertia vero perforat spondilia, vt sit concauus transitus nuchæ, vt habeatur vicarius cerebri in collatione motus & sensus per totum corpus. Quartum vero exasperat quædam membra, vt stomachum facit interius villosum, quo magis retineat cibum, & matricem interius villosam, quo magis retineat semen conceptum. Quintum autem lenificat & hoc in multis membris quæ lenia sunt. Annexum autem per accidens est motus voluntarius & delectabile tactus, hoc enim non in omnibus habet vnum, sed illa respicit ad animam sensibilem & vlterius ad rationem. Similiter dicendum est de nutritiua. Opera enim substitialia nutritiuæ sunt appetere cibum ac digerere, & a loco digestionis ad membra expellere, & pascere membra per vnionem cibi ad substantiam membri, & informare cibum specie membri. Quantū ad hoc non ordinatur a ratione, sed quantum ad annexa per accidens quæ non habet in omnibus sicut est tempus & qualitas cibi, & delectatio sensibilis. Secundum hoc enim est sub voluntate & viribus animæ sensibilis.

De obedientibus rationi & primo imperantibus motui id est affectiuis. Cap. LXIIII.

IOhannes de Rupella. Porro vis obediens ac persuasibilis rationi subdiuiditur in imperantem motum & exequentem, imperās quoq; motum subdiuiditur in concupiscibilem & irascibilem, ex quibus omnes affectiones oriuntur. Nam rerum hæ quidem sunt bonæ hæ autem malæ. Bonum expectatum constituit concupiscentiam, præsens vero letitiam. Similiter autem expectatum malum, timorem, pręsens vero tristitiam. Et hic bonum dicimus vel quod est vere bonum vel quod uidetur bonum. Similiter autem & malum: & forsitan hæ sunt idem cum appetitiuis secundum substantiam sed non secundum rationem, iuxta id quod dicit Auicenna, inquantum enim intenduntur uires appetitiuæ fiunt affectiuę siue desideratiuæ. Notandum ergo ꝙ appetitus est motus imperii siue irascibilis siue concupiscibilis. Affectio vero est motus interior cō sequens ad apprehensionem boni uel mali. Vnde affectiones iuxta sanctos atque philosophos multiplicantur secundum differentias quatuor, videlicet gaudium siue lætitiam, dolorem seu tristitiam, cupiditatem seu spem, metum siue timorem. Quarum. s. numeri ratio patet ex prædictis. Nam ex apprehensione boni futuri oritur cupiditas siue spes, ex comprehensione boni præsentis gaudium seu lętitia. Porro ex comprehensione mali futuri nascitur metus siue timor, ex comprehensione autem mali pręsentis oritur tristitia seu dolor.

De differentia essentiali & concupiscibilis & irascibilis. Cap. LXV.

AD cognoscendum autem differentiam virtutis cōcupiscibilis & irascibilis. Notandum est quòd bonum diciturduobus modis, uidelicet bonum simpliciter & bonum expediens. Bonum simpliciter hoc dicitur delectabile. Bonum expediens arduum quod & tristabile Bonum tamen dicitur quia vtile. Bonum delectabile vt cibus. Bonum expediens vt medicina uel inscisúra pp salutem corporis. Est itaq; vis concupiscibilis appetitiua boni delectabilis. Vis autem irascibilis, appetitiua boni ardui expedientis. Præterea notandum quòd sicut duplex est esse. s. esse naturę, & esse ordinis absolutum & comparatum, sic duplex bonum. Est enim bonum naturale. s. conueniens & consentaneum naturę, & hoc est bonum delectabile, delectatio enim est coniunctio conuenientis cum conuenienti. Et est bonum ordinis quod est honorabile vel excellens. Duplex est ergo virtus appetitiua boni quæ est motiua ad bonum. Nā alia est motiua siue appetitiua boni naturę delectabilis. Alia boni honorabilis siue excellentis. Prima est concupiscibilis quę intendit delectationem. Secunda irascibilis quæ intendit excellentiā vel honorem. Vnde Damascenus videtur dicere, motum iræ procedere ex amore excellentię quo quodlibet perfectum animal vult custodire proprium ordinem. Præterea cum bonum sit principium mouendi cum apprehenditur, similiter & malum. Si ergo est vis q̄ mouet secundum apprehensionem boni ut concupiscibilis, erit & vis quæ moueat secundum apprehensionem mali. Sicut ergo per apprehensionem boni expectati fit motus cupiditatis & desiderij in concupiscibili, sic per apprehensionem mali opinati fit motus timoris in irascibili, similiter sicut per coniunctionem boni siue per adeptionem fit quietatio vis concupiscibilis, sic per ablationem & diuisionem boni concupiscibilis fit perturbatio vel ira in irascibili. Diuisio autem boni vel ablatio lęsio est concupiscibilis, & hæc estimatur malum. Cum ergo apprehenditur hoc malum, si uis irascibilis est confortata, tunc sperat & audet & irascitur, & hoc est moueri contra malum insurgendo in uindictam vel bellum. Vnde Damascenus. Ira est id quod audax est lęsæ mentis concupiscentiæ uindex. Si vero est disconfortata, tunc desperat & timet & fugit, quod est moueri a malo. Sicut ergo est uis quæ mouetur ad bonum, & quiescit in bono concupiscibilis, similiter erit vis quæ mouebitur contra malum, & recedit a malo. Sic ergo ex his manifestum est, quid irascibilis, & quid concupiscibilis, & quæ earum differentiæ sint essentiales.

De actibus concupiscibilis. Cap. LXVI.

NVnc autem determinandi sunt actus & motus qui fiunt ex imperio concupiscibilis & irascibilis virtutis, & primo de cōcupiscibili. Sciendum ergo quòd uirtus concupiscibilis cum sit in bonum delectabile, habet actus concupiscere, desiderare, gaudere, lætari, diligere. Et cum contraria nata sunt fieri circa idem erunt actus contrarij prædictis ipsius concupiscibilis, ut fastidire quod est contrarium concupiscere. Abhominari quod est contrarium desiderare. Dolere quod contrariatur gaudere. Tristari quod contrariū est lætari. Odire quod est cōtrariū amare & diligere. Est

autem

autem concupiscere, apprehensum delectabile appetere. Desiderare vero intense & ardenter appetere. Gaudere vero & iucundari de adeptione boni. Letari vero est de fruitione siue vsu boni. Amare vero & diligere aliquid bonum appetere. Nam proprie amor & dilectio non dicuntur respectu sui, sed alterius. Econtra fastidire est delectabile respuere. Abhominari vero est cum ardore & intentione respuere. Dolere affligi ex separatione seu diuisione boni delectabilis siue conuenientis. Tristari vero affligi ex præsentia siue cõiunctione disconuenientis siue tristabilis. Odire vero est velle alii malum siue appetere. Possemus etiam addere aliam contrarietatẽ actuum qui pertinent ad concupiscibilem & irascibilem.s. misereri & inuidere. Sed quia miserere est contristari in alienis malis. Inuedere tristari in alienis bonis, ideo continentur sub tristitia. Notandus est ergo numerus horum actuum. Duplex enim est dispositio virtutis concupiscibilis mouentis ad actus.s. placentia & displicentia. Quidã ergo actus exeunt ab ea ẜm placentiã. Quidam vero ẜm displicentiam. Secundũ placentiam duobus modis: nam placentia aut est boni aut mali. Si boni iterum dupliciter, proprii vel alteri⁹. Si proprii, iterum dupliciter coniuncti vel distantis. Boni ergo proprii distantis adhuc placentia generat concupiscentiã & desideriũ. Sed concupiscentia est appetitus illius simpliciter, desideriũ appetitus intensus. Boni vero delectabilis proprij coniuncti placentia generat gaudium & letitiam, sed gaudium de apetitione, lætitiã, de fruitione vel vsu. Boni vero alterius placentia generat amorem & dilectionem Mali vero placẽtia non põt esse respectu alterius. Nullus enim põt malũ sibi appetere. Ideo placentia mali est solũ respectu alteri⁹ & generat odium. A concupiscibili ergo ẜm placentiam exeunt isti act⁹ concupiscere, desiderare, gaudere, letari & amare, odire. Secundũ displicentiam egrediuntur act⁹ multipliciter. Nã displicentia aut est boni aut mali, si boni aut ꝓprii vel alterius, si ꝓprii generant fastidiũ & abominatio seu accidia, si alteri⁹, generat inuidia, si aũt mali, hoc est dupliciter proprii vel alterius, si ꝓprii generatur dolor & tristitia, si alterius generatur misericordia. Sic ergo determinantur prædicti actus concupiscibilis. Et si qui ad hos sunt reducibiles secundum placentiam & displicentiam, qua sunt dispositiones ipsius concupiscibilis, vt imperet motibus.

De actibus irascibilis. *Cap.* LXVII.

Actus autem irascibilis cum sit in arduum & difficile, sunt ẜm duplicem dispositionem.s. debilitatis & corroborationis. Debilitas est dispositio que consequitur ex disconfortatione virtutis irascibilis. Corroboratio est dispositio que consequitur ex confortatione eiusdem, ẜm ergo corroborationem fiunt actus ex imperio irascibilis, quidam in bonum quidam contra malum. In bonũ vero non ẜm quamcunq; rõnem, sed ẜm excellentiæ rõnem, vel honoris, ẜm hoc ergo sunt actus ambitio, & spes, superbia, dominatio, conteptus. Ambitio & spes sunt respectu honoris vel excellentiæ adhuc distantis, sed ambitio est appetitus honoris vel excellentię non habitæ vel ardui cuiuscunq; Spes vero appetitus eiusdẽ, sed cum confidentia obtinendi. Superbia vero & dominatio & cõtemptus sunt respectu boni ardui, vt honoris & potentiæ iam obtẽtẽ: sed superbia & dominatio dicunt appetitum excellentię, vel dominationis præsentis. Et intentio superbię est ab inferioribus ad superiora excellere. Intentio dominationis est per superioritatẽ inferioribus præesse. Contemptus vero dicit detestationem siue reprobationem subiectionis siue veritatis vel virtutis. Contemptus enim proprie est reprobatio alicuius rei vel personæ, quia estimatur vilis. Contra malum vero fiunt actus secundum roborationem irascibilis.s. audere, & irasci & insurgere. Et audere est de victoria mali præsumere. Irasci vero est vindictam vel punitionem appetere. A quo sequitur insurgere in vindictam seu inferendum malum. Isti ergo actus egrediuntur ab irascibili ẜm corroborationem ipsius in appetendo bonum arduum, vel insurgendo contra malum. Secundum debilitatem vero seu disconfortationem sunt mot⁹ ab irascibili per modum fugæ, & hoc multipliciter. Nam quidam motus sunt fugæ a bono, quidã fuge a malo, & motus fugæ a bono nõ ẜm rõnem boni cuiuscunq; sed boni ardui siue excellentiæ, secundum hoc ergo sunt motus paupertas spiritus, desperatio, humiliatio, reuerentia. Et paupertas spiritus opponitur ambitioni, quæ est appetitus fuge honoris & excellentiæ Desperatio vero est appetitus resiliens a bono arduo propter diffidentiam obtinendi, siue diffidentiam resiliẽs ab arduo obtinendo, & est contraria spei. Humiliatio vero est amor subiectionis, & fugiens excellentiam. Et cõtraria est superbiæ & dominationi. Reuerentia vero est ex consideratione excellentię alterius resilitio in propriam paupertatem, siue veneratio rei vel personę alicuius propter suam excellentiam, & est contraria contemptui. Hi ergo sunt motus irascibilis per modum a bono. Sed dubitabit aliquis cum bonum trahat appetitum, quomodo potest esse fuga respectu boni? Responsio, non boni inquantum bonum sed inquantum difficile. Quidam vero actus sunt per modũ fugæ a malo, vt penitentia impatientia timor. Et penitentia est fuga siue resilitio a pterito malo seu detestatio. Impatientia est resilitio a præsenti malo. Timor vero est fuga siue resilitio a futuro malo. Secundum ergo dispositionem debilitationis virtutis irascibilis procedunt actus.s. paupertas, secundum quod restringitur ad appetitum desertionis honoris, desperatio, humiliatio, reuerentia, & penitentia, impatientia, timor. Quibus contrarij sunt actus procedentes secundum dispositionem corroborationis virtutis irascibilis, scilicet ambitio, spes, superbia, seu dominatio, contemptus, audacia, ira, magnanimitas, ex qua est insurgere.

De actibus vtriusque generaliter & organo ambarum. *Cap.* LXVIII.

HÆc ergo de actibus virium irascibilis & concupiscibilis que sunt imperantes dicta sunt. Et generaliter quicunque motus sunt in bonum delectabile inquantum huiusmodi, & horum contrarii.s. quicunq; sunt circa tristabile inquantum tristabile opponitur delectabili, sunt motus procedentes ex imperio concupiscibilis. Similiter quicunq; sunt motus in bonum expediens siue arduum appetendo siue fugiendo ab illo, & quicunq; contra malum insurgendo, vel a malo fugiendo, sunt motus procedentes ex imperio irascibilis. Non autem tales sunt motus qui iam dicti sunt supra procedere ab imperio concupiscibilis, scilicet dolor, odium, misericordia, inuidia. Nam huiusmodi motus non fiunt insurgendo contra malum vel fugiendo ab eo, sed magis placendo vel displicendo sicut patet ex prædictis. Organum autem virtutis irascibilis & concupiscibilis est cor. Sicut enim virtutis apprehensiuæ sensibilis organum principale est cerebrum, ita virtutis motiuæ organũ eorum est cor, sicut dicunt philosophi. Et huiusmodi signum est dilatatio cordis & constrictio & reuocatio sanguinis & spirituum ab exterioribus ad interiora in motibus concupiscibilis & irascibilis. Cum enim motus fit a virtute confortata, tunc fit dilatatio cordis, & emissio sanguinis & spirituum a corde, vel interioribus ad exteriora, sed leuiter, confortata concupiscibili, impetuose confortata irascibili. Disconfortata vero virtute fit cordis constrictio & reuocatio spirituum, sed disconfortata concupiscibili lente, irascibili vero impetuose. Ex his ergo passionibus differentibus in motibus concupiscibilis apprehenditur organum virtutis motiuæ quod est cor.

De Speciebus tristitiæ ac letitia. *Cap.* LXIX.

LÆtitiam diuidit Iohannes Damascenus multipliciter. Primo sic. Lætitiarum quædam sunt animales, quædam corporales. Animales sunt, quecunq; sunt solius animæ secundum seipsam, vt quæcunq;.s. sunt circa disciplinas contemplatiuas. Corporales vero sunt quæ cum coniunctione corporis & animæ fiunt. Et ideo tales vocantur quæcunque fiunt circa cibos & coitus & talia. Solius quippe corporis nequaquam inueniet quis letitias. Alio modo sic, letitiarum quædam sunt verę, quædam mendaces. Verę sunt solius mentis secundum doctrinam & contemplationem. Mendaces quæ sunt cum corpore secundum sensum. Eas autem letitias q sunt cum corpore subdiuidit sic. Letitiarum quæ cum corpore sũt, quædam sunt naturales simul & necessarię, sine quibus viuere impossibile est, vt nutritiuę & indigentiæ repletiuæ, & indumenta necessaria. Alię vero naturales non sunt necessariæ, vt quæ secundum naturam & legem sunt commixtionis, hæ enim in permanentiam quidem totius humani generis conferunt. Possibile autem est & sine eis in virginitate manere. Aliæ vero quæ neq; necessariæ neque naturales sunt, vt ebrietas & luxuria & plenitudo vtilitatem excedens. Neq; enim consistentiam vitæ nostræ conferuntur, neq; in successione generis; sed etiam nocent. Eum ergo qui secundum Deum viuit oportet necessarias & naturales simul pertransire. In secundo uero ordine naturales & non necessarias ponere cum decenti tempore & modo & mensura. Alias autem oportet omnino retinere. Tristitiam autem diuidit sic. Tristitię species sunt quatuor, accidia, achos, inuidia, misericordia. Accidia est tristitia aggrauans. Achos vero est tristitia vocem auferens. Inuidia vero est tristitia in alienis bonis. Misericordia vero est tristitia in alienis malis. Quorum numer⁹ sic patet, quia tristitia aut est de bono, aut de malo. Si de bono aut est de bono proprio, & sic accidia, quæ est tędium interni boni, aut de alieno & sic inuidia. Similiter de malo, aut est de malo proprio & sic est achos, aut de malo alieno & sic est misericordia. Sed dubitabit aliquis cum bonum ẜm se coniunctum afferat letitiam cur dictum est prius quomodo possit esse tristitia de bono. Dicimus quòd bonum inquantum bonum non infert tristitiam, sed inquantum disconueniens ac improportionale, hoc est non placens affectui contrariam dispositionem habenti, seu inconuenientem illi bono, quem admodum lux quæ secundũ se delectabilis est visui, tamen male dispositio odiosa est. Vnde Augustinus. Oculis ęgris odiosa est lux.

De

De speciebus timoris & iræ. Cap. LXX.

DIVIDIT etiam timorem in sex, in segniciem & erubescẽtiã, verecundiam & admirationem, stuporem & agoniam. Segnicies est timor futuræ operationis. Erubescentia est timor in expectatione conuicij. Verecundia est timor in turpi actu. Admiratio est timor ex magna imaginatione. Agonia est timor per casum. s. per infortunium. Timentes enim infortunatas actiones agonizamus, quorũ numerus sic patet. Cum timor sit suspicio futuri mali, aut igitur est estimatio futuri mali secundum dispositionem proximam, & sic agonia, aut secundum dispositionem remotam, & hoc duobus modis, aut enim dispositio iam adhuc remota est secũdum viam virtutis apprehensiuę, & sic est admiratio & stupor. Sed admiratio ex imaginatione magna. Stupor ex insolita. Aut attenditur quòd dispositio adhuc remota est per comparationem ad virtutem motiuam, & sic est segnicies, erubescentia & verecundia. Sed segnicies est respectu mali in opere. Erubescentia respectu mali in verbo. Verecundia respectu mali in opinione, propter hoc enim verecundamur, quia alius est conscius nostri turpis actus. Et notandum quòd malum dicitur hic communiter secundum quòd est commune ad tristabile, & difficile, & disconueniens quodcunque. Consequenter subdit de ira quam diffinit secundum duos modos. Primo materialiter sic. Ira est feruor eius qui circa cor & sanguinis ex euaporatione & perturbatione fellis fiens. Secundo moraliter & dupliciter. Vno modo ira est desideriũ repunitionis. Iniuriam enim passi, æstimantes se iniustitiam pati irascuntur. Et est quasi mixta passio & ex concupiscentia & ira. Alio modo sic. s. ira est id quod audax est mentis vindex læsę concupiscentiæ. Cũ enim concupiscimus aliquid & prohibemur ab aliquo, irascimur aduersus eum, vel ꝙ iniusta passi mente. s. iudicante dignum angustia, quod factum est in custodientibus secundum naturam proprium ordinem, per quod dat intelligere, quod ex amore naturali respectu proprij ordinis secundum honorem & excellentiam, fit motus iræ. Deinde subdiuidit species iræ quæ sunt tres. s. fel siue fellea & ira quæ vocatur mania & chocus. s. furor. Ira enim principium & motum habens ira & fel & fellea vocatur, hoc est, quæ de facili recedit. Mania vero est ira permanens. s. memoria mali. Vnde a manendo dicitur & memoriæ tradendo. Chocos autem. i. furor est irã obseruans tempus in vindictam. Vnde dicitur chocos a coystay. i. ab iniacendo. Notandum ergo ꝙ hæ quatuor, letitia, tristitia, timor, & ira sunt ipsius concupiscibilis & irascibilis. Sed lætitia & tristitia concupiscibilis, lætitia concupiscibilis confortate, tristitia disconfortate. Cum enim uis concupiscibilis confortatur, lætatur & gaudet. Cum disconfortatur, tristatur & dolet. Timor aũt & ira irascibilis sed timor disconfortate, ira confortatæ. Cum enim virtus irascibilis confortatur, tunc sperat & audet, cum disconfortatur desperat & timet.

De diuersis causis differentia affectionum. Cap. LXXI.

AD explanationem autem maiorem affectionum sciendum est, quòd differentia in affectionibus prouenit ex triplici causa. Vna est dispositio apprehensionis. Alia est dispositio virtutis motiuę. Tertia est dispositio complexionis corporis. Dispositio enim apprehensionis maxime operatur ad aptitudinem tristitiæ & letitiæ timoris vel spei. Cum enim anima imaginatur speciem aliquã bõ vel mali & agit ex hoc, quòd corcorroboratur in ea, statim materia corporalis recipit dispositionem habentem comparationem ad illã. Sicut nos videm⁹ in dispositione infirmi, cũ credit se conualescere, aut sani credit se ęgrotare. Multotiens enim contingit ꝙ roboratur forma imaginatiua in anima quòd patiatur ex ea ipsa materia corporis, & proueniat ex hoc sanitas & infirmitas. Et est hæc actio efficacior, quam id quod operatur medicus. Et sicut patet in dispositione hominis ambulantis super trabem quę est in media via, ambulat enim super trabem secure, sed si posita fuerit vt pons super aquam profundam, non audebit ambulare super aquam eo quòd in anima eius est forma vel imaginatio cadendi vehementer impressa. Sic ergo manifestum est, qualiter secundum apprehensionem cum corroboratur imaginatio, consequitur dispositio ad timorem vel audaciam, dolorem vel tristitiam, & quasi a causa necessaria. Secunda causa est dispositio virtutis motiuę quam habet ex consuetudine exercitij. Cum enim virtus concupiscibilis frequẽter exercetur ad lætitiam aptior est ad illam. Cum vis irascibilis exercetur ad ardua audacior est ad illa, & per contrarium exercitiũ fiunt aptitudines ad contraria. s. ad tristitiam & ad metum. Per omne enim quod frequentat, virtus roboratur. Ex corroboratione autem virtutis est aptitudo, sicut patet in corporibus cum corpus frequenter calescit, aptum est ad cito calescendum. Similiter cum frigescit, siue cum dissoluitur, siue constringitur. Similiter interiores virtutes animæ cum frequentant actiones suas habilitantur, & fit in eis fortis habitus ad actus consuetos. Tertia causa est dispositio complexionis secundum spiritus corporeos, & sanguinẽ & humores. Spiritum autem, secundum quod dicit Auicenna dicunt, quòd est substantia lucida, & effigiat vultus hominum ad similitudinem cælestium corporum. Vnde spiritus visibilis vocatur radius & lux. Vnde anima congratulatur cum videt lucem, & molestatur in tenebris. Notandum ergo quòd cum spiritus qui est in corde fuerit multus & temperatę complexionis in tenuitate & spissitudine, & lux eius fuerit resplendens, erit aptissimus gaudio. Cum autem fuerit paruę quantitatis & materia fuerit pauca, sicut in conualescentibus qui sunt graciles ex infirmitate & in senibus. Siue fuerit distemperatæ complexionis vt in calidis & colericis. Siue spissus & crossus, vt in melancolicis, erit aptus tristitiæ. Vt autẽ quod aptum est ad aliquid, sufficit quęlibet causa, sicut sulphuris accensio quod incenditur quolibet igne, licet cum multo maiore igne ligna non incendantur. Cum ergo anima fuerit habens spiritus aptos ad patiendum ex lætis, lætabitur qualibet ex causa, si vero aptũ ad patiendum ex tristibus, tristabitur: similiter nota circa complexionem humoris secundum Auicennam, quòd cum sanguis est inferius temperatus inter tenuitatem & crossitatem propter abundãtiam spiritus resplendentis aptat animam gaudio, sanguis vero clarus distemperatus in calore propter multam eius accensionem vel velocitatem sui motus, aptat eam iracundię, sanguis autem si tenuis, aquosus frigidus, aptat eam debilitati cordis & timoris, spiritus enim qui fit ex eo est grauis ad mouendum exterius, & est paruæ accensionis, sanguis vero crossus, turbidus, distemperatus in calore, aptat tristitię & iracundię pertinaci. Sed tristitia fit per spiritũ turbidum qui generatur ex eo. Ira vero propter velocitatem accensionis suę ex calore. Pertinacia autem iræ fit ex hoc, quòd est spissus, quia spissum cum calescit non cito frigescit. Si vero sanguis sit tenuis & distemperatus in calore cito accenditur & cito extinguitur, & ideo aptat ad irã facile mobilem, & sic intellige in similibus.

Adhuc de eodem. Cap. LXXII.

EX his ergo nota differentiam inter potentiam & aptitudinem. Potentia enim est æqualiter ad contrarias affectiones. Aptitudo determinatur magis ad vnam illarum, verbi gratia. Omnis homo æqualiter potest tristari & gaudere, sed quidam aptiores sunt gaudio, quidam tristitiæ propter causas prædictas. Ex quibus aptitudinibus dicuntur quidam iucundi, quidam tristes, quidam irascibiles, quidam formidulosi. Notandum quòd quasdam dispositiones habet anima ex se tantum, sicut intelligere & contemplari veritatem. Quasdam habet corpus ex se, vt compositionem & cõplexionem & solutionem continuitatis. Quasdam vero habet anima ex hoc quòd est habens corpus, vt concupiscentiam & iracundiam & imaginationem, quæ sunt etiam in anima separata per cõparationem ad corpus, quasdam vero habet corpus inquantum est habens animam, sicut est somnus & vigilia, ægritudo & sanitas. Quasdam vero habet homo ratione coniuncti ex corpore, & anima, sicut ædificare & artificia perficere.

De uitiositate & radice affectionum. Cap. LXXIII.

AVgustinus de ciuitate Dei lib. 14. Philosophi qui prius veritati accesserunt iram atq; libidinem vitiosas animę partes confessi sunt, eo quod inordinate mouentur ad ea, quę etiam sapiẽtia perpetrari vetat. At per hoc opus habere moderatricem mentem & rationem. Quam partem animi tertiam velut in arce quadam ad illas regendas prohibent collocatam, vt illa imperante, istis seruientibus possit in homine iustitia ex omni parte animę seruari, hæ ergo partes, quas etiam in homine sapiente fatentur esse vitiosas vt eas ab his ad quæ iniuste mouentur mens cohibeat ac reuocet, atq; ad ea t permittet, quæ sapientię lege concessa sunt, sicut irã ad exercendam iustam coertionem, libidinem ad propagandę prolis officium. Primo in homine ante peccatum vitiosæ non erant. Nã quòd nunc ira mouentur, & a iustis ac pijs alias facilius, alias difficilius tamen cohibendo modificantur, non est vtiq; sanitas ex natura, sed languor ex culpa. Itaq; quatuor sunt animi perturbationes, quibus omnis humanorum morum vitiositas cõtinetur: de quibus videlicet sic loquitur Virgilius agens de animabus inclusis corporibus. Hinc metuuntq; dolent, gaudentq; Nec auras suspiciunt clausę tenebris, & carcere tetro. Interest tamen qualis sit voluntas hominis, quia si peruersa est peruersos habebit hos motus. Si autem recta, non solum culpabiles, sed etiam laudabiles erunt. Voluntas quippe est in omnibus immo omnes nihil aliud sunt q̃ voluntates. Nam quid est cupiditas & lætitia, nisi voluntas in eorum consensione vel consecutione quę volumus? Et quid est met⁹ & tristitia nisi voluntas in dissensione ab his quę volumus? Sed cum consentimus appetendo quæ volumus cupiditas. Cum autem consentimus fruendo his quę volumus, lætitia vocatur. Itemq; cum dissentimus ab eo quod accidere uolumus, talis volũtas metus est. Cum autem ab eo quod nolentibus accidit tristitia est. Et quia recta voluntas est bonus amor. Voluntas autem peruersa malus amor. Amor inhians habere quod amatur, cupiditas est, Id autem habens eoque fruens lætitia, fugiens quod ei aduersatur timor est. Idque si acciderit sentiens, tristitia. Proinde mala sunt ista, si malus est amor, bona, si bonus.

De

De Ordinatione ipsarum. Cap. LXXIIII.

PRoinde ciues sanctæ ciuitatis Dei has affectiones rectas habent, quia rectus est amor eorum, metuunt pœnam æternam, cupiūt vitam æternam. Dolent in spe, quia in semetipsis ingemiscunt adoptionem filiorum Dei expectantes redemptionem corporis sui. Gaudēt in re quia fiet & sermo qui scriptus est. Absorpta est mors in victoriam. Item metuunt peccare, cupiunt perseuerare. Dolent in peccatis, Gaudent in operibus bonis. Item sicuti infirmitas eorū firmitasque habuerit, metuunt tentari, cupiunt tentari, dolent & gaudent in tentationibus. Non solum autem propter semetipsos his mouentur affectibus, sed & propter eos quos liberari cupiunt, & ne pereant, metuunt, & dolent, si pereunt, gaudent si liberātur. Vnde Apostolus gaudet cum gaudentibus, flet cum flentibus, desiderat videre Romanos vt aliquid impartiatur eis gratiæ spiritualis. Æmulatur Chorinthios, & ideo timet ne seducantur a charitate q̄ est in Christo. Cum ergo hi affectus de amore boni & sancta charitate venientes rectam rationem sequātur, quādo vbi oportet adhibentur, quis eas tunc morbidas seu vitiosas animi passiones audeat dicere? Quamobrem etiam dominus ipse in forma serui vitam dignatur agere humanam, sed nullum habens omnino peccatum eas adhibuit vbi adhibendas esse iudicauit. Neque enim in quo verum erat hominis corpus & verus hominis animus falsus erat humanus affectus. Cum ergo eius in euangelio ista referuntur quòd super duritia cordis iudeorum cum contristatus sit, quod dixerit. Gaudeo propter vos vt credatis, quòd Lazarū suscitaturus esset lachrymas fuderit, quòd cum discipulus suis pascha mādúcare concupiuerit, & appropinquante passione, tristis fuerit anima eius vsque ad mortem, non falso vtiq; referuntur. Vnde motus hos ille certe dispensationis gratia ita cum voluit suscipit, animo humano, vt cum voluit factus est homo. Proinde quod fatendum est secūdum Deum, & rectas habemus has affectiones, huius vitæ sunt, non illius quam speramus futuram. Et sæpe etiam eis inuiti cedimus. Itaq; aliquando quamuis non culpabili cupiditate, sed laudabili charitate moueamur vt cū volumus flemus, habemus ergo eas ex humanæ conditionis infirmitate. Non autem ita dominus Iesus, cuius & infirmitas fuit ex potestate. Hugo in lib. de anima & spiritu. Anima ergo habet affectiones quibus exercetur ad virtutes, dolor namq; de peccatis, timor de suppliciis, desiderium de promissis, gaudium de præmiis, quędam exercitia sunt virtutum. Bernardus Clareuallensis in sermone de ieiuniis. Miser homo qui totus pergens in eo quæ foris sunt, & ignarus interiorum suorum, putans se aliquid esse cū nihil sit, ipse se seducit. Attende solerter quid diligas, quid metuas, vnde gaudeas vel contristeris, & sub habitu cōuersionis cor peruersum inuenies. Totum enim cor in his quatuor affectionibus est, & de his accipiendum puto quod per prophetam dicitur a domino. Conuertimini ad me in toto corde vestro: non enim corporalis cōuersionis nos admonet, quæ quidem in momento fieri posset, sed spiritualis, quæ non vno die perficitur, vtinam vel in omni vita p̄senti valeat consumari. Hanc vero spiritualem non parum adiuuat corporalis, de qua subiungitur, in ieiunio & fletu. Idem in lib. de consideratione 5. Ecce affectus nostri latent mole corporea prægrauati, & luto hærentibus desideriis. Sola interim arida & tenuis consideratio præuolat. Et tamen ex tantillo quod iam datur, libet exclamare. Domine dilexi decorem domus tuę & locum habitationis glorię regni tui. Quid si totum colligat se anima, & reductis affectibus e cunctis locis quibus captiui tenentur timēdo quę non oportet, amando quę non decet, dolendo vanè, gaudendo vanius, cum his ineat tota voluntate & libertate volatum pulset impetu spiritus, & in pinguedine gratiæ illabatur. Nonne cum cœperit circumire illas lucidas mansiones, & sinum illū Abrahæ curiosius perscrutari, & sub altari martyrum reuisere animas in prima stola, secundam patiētissimè expectantes, multomagis tunc instabit, & dicet, vnam petii a domino &c.

De apathya siue carentia affectionum. Cap. LXXV.

AVgustinus vbi supra. Nos itaq; dum vitę huius infirmitatem gerimus si affectiones omnino nullas habemus, tūc potius nō rectè viuimus. Vituperabat enim Apostolus quosdam quos etiam dixit sine affectione esse. Nam omnino non dolere dum sumus in hoc loco miseriæ, sicut etiam quidam apud huius seculi litteratos ait, non sine magna mercede contingit immanitatis in animo stuporis in corpore. Quo circa illa quæ græce apathya dicitur, latinè impassibilitas si ita intelligenda est, vt sine his affectionibus viuatur, quæ contra rationem accidunt, mentemq; perturbant, Bona plane & maxime optanda est, sed nec ipsa est huius vitæ. Nam in hac vita si dixerimus, quòd peccatum non habemus, nosipsos seducimus. Tunc itaq; apathya illa erit quando peccatum nullum erit in homine, nunc vero satis bene viuitur, si sine crimine. Sine peccato autem, qui se viuere æstimat, non id agit vt peccatum non habeat, sed vt ueniam non accipiat. Sed si apathya illa dicitur cum animum contingere omnino non potest vllus affectus, quis hunc stuporem non omnibus vitiis iudicet esse peiorem. Potest ergo nō absurde dici perfectam beatitudinem sine timore & tristitia futuram, sed non sine amore & gaudio. Si autem apathya illa est, vbi nec metus exterret nec angit dolor, auersanda est in hac vita, si rectè. i. secundum Deum viuere volumus. In illa vero beata quę sempiterna promittitur, plene speranda est. Timor enim ille castus permanens in seculum seculi, non erit timor exterrens a malo quod accidere potest, sed tenens in bono quod amitti non potest, vbi enim boni adepti amor immutabilis est profecto si dici potest mali cauendi timor securus est, vt: s. nomine timoris significetur ea uolūtas, qua nos necesse erit nolle peccare, & non sollicitudine infirmitatis, ne forte peccemus, sed tranquillitate charitatis cauere peccatum. Aut fortasse timor castus in seculum seculi dictus est permanens, quia id permanebit, quo timor ipse perducit, sicut dicitur. Patientia pauperum non peribit in finem. Quæ cum ita sint. Quoniam recta vita dicenda est: qua perueniendum sit ad beatā. Omnes istos affectus recta vita rectos habet, peruersa vero peruersos. Beata vero & ęterna amorem quidem habebit & gaudium non solum rectum, sed etiam certum, timorem autem & dolorem nullū. Vnde iam apparet vtrinq; quales esse debeant in hac peregrinatione ciues ciuitatis Dei viuentes secundum Deum non secundum hominem, & quales in illa qua tendunt immortalitate futuri sunt. Ciuitas porro impiorum non secundum Deum sed secundum hominem viuentium, his affectibus prauis tanquam morbis & perturbationibus quatitur. Et si qui in ea hos motus quasi tēperare videātur, sic superbi & elati sunt, vt hoc ipso sint in eis maiores tumores quo minores dolores. Et si quos habet ciues qui tanto immaniore quāto rariore vanitate hoc in se adamauerint, vt nullo prorsus erigantur vel inclinentur affectu, humanitatem totam potius amittunt, quam veram assequantur tranquillitatem. Non. n. quia durā aliquid ideo rectum, aut quia stupidum est ideo sanum.

De Vi motiua membrorum. Cap. LXXVI.

IOhannes de Rupella. Consequenter dicēdum est de virtute motiua exteriori, quę consequitur ad effectiuas. Est autem huiusmodi virtus, sicut dictum est superius, infusa neruis & musculis cōtrahens ligamenta coniuncta membris & relaxans. Subdiuiditur autem in generaliter motiuam & particulariter. Particulariterq; motiua subdiuiditur per contrectatiuam & progressiuam & operatiuam & vocatiuam, sicut videlicet plenius dictum est supra. Augustinus super Genesi libro 7. Mouentur quidem & arbusta non tamen vi extrinsecus impellente, sicut cum ventis agitantur, sed etiā illo motu quo intrinsecus quicquid ad incrementum ac speciem arboris pertinet agitur, quo succus in radicem ducitur, & in ea quibus herbę natura vel ligni constat, vertitur. Nihil enim horū sine interno fit motu, sed non est spontaneus ille motus qualis iste qui sensui copulatur ad corporis ministrationem, sicut in omni animalium genere. Nam & nobis nisi inesset motus ille nec corpora nostra crescerent nec capillos & vngues producerent. Sed si hoc solū esset in nobis absq; sensu & motu illo spontaneo, nequaquam diceretur homo factus in animam viuentem. Aer nempe qui neruis infusus est voluntati paret, vt membra moueat, & media cerebri pars motum membrorum nūciat, vt memoria teneatur. Anterior siquidem pars vnde sensus omnes distribuuntur, posteriori merito pręponitur, quoniā ista ducit, & illa sequitur. Et ab illa sensus, ab ista motus est, sicut consilium præcedit actionem. Et quia corporalis motus qui sequitur sensus sine interuallis temporum nullus est, agere autem interualla temporum spontaneo motu, nisi per adiutorium memoriæ non valemus. Ideo tres quasi ventriculi cerebri demonstrantur, vnus anterior ad faciem, a quo sensus omnis, alter posterior ad ceruicem, a quo motus omnis. Tertius inter vtrūque, in quo memoria vigere demonstrant. Nam cum sensum sequitur motus non coniecturat homo, quid faciendum est, si fuerit quod fecit oblitus. Deniq; cum hęc animæ tanquam ministeria vitio quolibet seu perturbatione omnino deficiunt, desistentibus nuncis sentiendi, & ministris mouendi, tanquam non habens cur adsit abscedit. Si autem non ita deficiunt, vt in morte assolet, turbatur eius intentio tanquam conatus redintegrare labentia nec valentis. Et in quibus rebus turbatur inde cognoscitur quæ pars ministeriorum in causa sit, vt si potuerit medicina succurrat. Et aliud est esse ipsam. Aliud hęc eius corporalia ministeria. Hinc euidenter elucet, quòd plerunq; ita se vehementi cogitationis intentione auertit ab omnibus vt præ oculis patentibus recteque' valentibus multa posita nesciat. Et si maior est intentio dum ambulat repente sub sistat, auertens vtiq; imperandi motum a ministerio motiorris, qua pedes agebantur. Si autem non tanta est cogitationis intentio vt figat ambulantem loco, sed tamen tanta est vt partem illam mediā nunciantem corporis motus non vacet aduertere, obliuiscitur aliquando & vnde veniat & quo eat.

De

De motu processiuo quid sit. Cap. LXXVII.

ALbertus. Quis autem sit motus processiuus, videtur Aristo. dicere, uidelicet quod motus processiuus est motus organic⁹ in quo principium & finis idem est, cuius aliud quidem mouetur, aliud autem quiescit. Quæritur ergo cum omnis motus localis sit secundum processum mobilis de loco ad locum cur nō omnis motus localis sit processiuus. Et dicimus quod secundum Aristotelem processiuus motus est compositus ex pulsu & tractu. Et est sicut motus circularis non circuli sed super circulū, ita quod super unū semicirculum fit pulsus & super alium tractus. Est enim pulsus appetitus inappetibile extra. Tractus autem est ipsius appetibilis in animal appetens. Et appetibile quidem est finis pulsus, & ab eodē est principium tractus, ideo quiescere accidit appetibili a pulsu, quia quotiensċunque mobile in motu uno & eodem utitur & fine & principio, de necessitate accidit quiescere. Vnde patet quod prędicta diffinitio processiui motus non est conueniens, nec conuenit omni motui locali, quia licet mobile quodlibet localiter feratur de loco ad locū in toto vel in partibus, nō tamen propriè procedit. Nam procedere est ab appetitu moueri organo ad procedendū ordinato, sicut ē pes vel ala. Dicit ergo iste mot⁹ organicus ab organo spirituali. Et licet a posteriori capitis in multa membra motiua descendat virtus, non tamen ab illis dicitur motus processiuus, quia per illa non procedit totum animal, sed mouetur tantum quædam pars ipsius: quia vero processiuus compositus est, vt iam dictum ē, ideo nihil prohibet quin quiescat in parte vna .s. in pulsu quando motus est in altera .s. in tractu. Cum autē dicit Arist. quod animalia multa sunt immobilia secundum locum. Dicit Auicēna, quod animal omne mouetur locali motu, quòd videtur esse contrarium. Sed Auicēna loquitur de motu constrictionis & dilatationis quem habet omne genus animalis. Aristotiles autem de motu qui est de loco ad locum, & propriè dicitur processiuus quem non habet omne animal, vt habetur in libro de animalibus.

Ex qua vi motus ille proueniat. Cap. LXXVIII.

ET hoc etiam Aristo. in tertio de anima probat duabus rationibus, quod vegetabilis potentia non mouet. Prima quod omnis motus processiuus est propter aliquod aprehensum prius, vegetabilis autem nihil apprehendit. Secunda est quia plantæ non mouentur motu processiuo, quæ tamen participant vegetabili. Deinde ponit duas rationes, quod nec sensus secūdū quod sensus motu processiuo mouet. Prima est quia multa sunt animalia quæ habēt sensum & tamen immobilia sunt secundum locum. Secunda est contra responsionem quæ posset fieri .s. quod animalia huiusmodi sunt imperfecta & deficiunt eis organa motus processiui. Nam omne quod generatiuum est, & augmentum suscipit & decrementum est perfectū. Cum ergo talia sunt huiusmodi animalia relinquitur qđ sint perfecta. Cunq; natura nō deficiat in necessarijs, nec abundet superfluis, talibus animalibus non deerit de necessarijs. Cum ergo non habeant partes organicas processiui mot⁹ non habēt motū processiuū. Post hæc adducit rationē vnā, quod ratiocinatiua speculatiua .s. intellectus speculatiuus non mouet. Quia .s. omnis motus processiuus est aliquid mutabile vel fugiendū per appetitum. At vero ratiocinatiua vel intellectus speculatiuus cum multotiens timendum vel letū accipiat non iubet animæ timendū fugere, aut lętū imitari, eo quod nō accipit speciem nisi inqua [illegible]ū est principium scientiæ. Postmodum adducit duas rationes, ad hoc quod nec intellectus practicus mouetur. Prima est, quod quicquid est mouens, illius imperium sequitur motus. At imperium practici intellectus non necessario sequitur motus, nam extendente se intellectu practico a consideratione veri & falsi ad considerationē actualis boni vel mali, ac dicente intellectiuo fugere aliquid aut imitari, non necessario sequitur motus, sed agit quandoq; secundū desiderium sensus. Secunda est a simili in arte operatiua, in qua videmus quod habens scientiam medicinæ, non necessario secundum illam mouetur. Igitur & intellectus practicus qui est cognoscens operabile inquantū huiusmod., non erit motiuū per se. De hinc adducit rationem vnam, nec appetitus sensibilis per se est mouens. Videm⁹ enim quosdam concupiscentes sensus delectabilia non moueri ad illa, sed abstinere eo quod sequantur rationem & intellectum.

Vtrum vis illa sit ab alijs distincta. Cap. LXXIX.

QVæritur ergo vtrū motiuū in motu processiuo sit differētia quædam animæ separata a vegetabili & sensibili & rationali vel ratione, vel sit aliqua ipsarum potentia non distincta ab ipsis nisi per rationē partis sicut distinguuntur cæterę animæ potentiæ. Videtur enim quod distinctū sit a cæteris differentijs animæ, per rationes inductas ab Aristo. At vero ecōtrario non fit motus processiuus nisi per apprehænsionem boni actualis, nec est apprehensio nisi sensus & rationis. Motus ergo processiuus non est nisi potentię sensibilis vel rationalis. Præterea motus huiusmodi non fit nisi per appetitum, & omnis appetitus est sensibilis vel rationalis. Dicim⁹ ergo quod aliud est quærere de mouente simplici, & aliud de mouente a quo semper egreditur motus. Mouens enim simplex est quod importat vel inclinat ad motum, vel extendit membra. Et hoc quidem multiplex est .s. intellectus practicus & fantasia & appetitus, & virtus quæ est in musculis & neruis. Mouēs autem a quo semper egreditur motus nō est vnū, sed duo ordinata ad minus vel etiā tria, videlicet apprehændens actuale quod est imperans motū & appetendo exequens motū. Et quoniam apprehændens motum duplex est .s. intellectus & fantasia, ideo efficiuntur tria. De hoc mouente querit Aristoteles in lib. de anima. Ibique probat, quod non est intellect⁹ practic⁹ p se, nec appetitus p se, sed oportet vtrūq; cōcurrere. Ac per hoc patet solutio ad omnes rationes inductas ab Arist. Cum itaque quæritur vtrum motiuū sit differentia specialis animę, dicimus quod non, sed est potentia sensibilis vel rationalis animæ. Sensitiuū quippe non mouetur a motiuo, nisi quia sensus non mouet de necessitate, sed tamen motiuū est pars sensibilis animæ, licet non omnia animalia partem illam habeant, sicut nec omnia sensus omnes habent. Nam nec sensibilis anima in omnibus animalibus est specie vna, & sicut differunt plures vel pauciores in sensibus partes habendo, sic etiam differunt habendo motiuam, vel non habendo.

De numero mouentium motu processiuo. Cap. LXXX.

IVxta hoc queritur de numero mouentium secundum Arist. Dicit enim ipse quod sunt duo mouentia, & quod sunt tria, & qđ mouens est specie vnum & tria per numerum. Videtur aūt primo quod non sunt tatum duo, mouens enim est cuius imperium sequitur mot⁹, vt prædictū est. At intellect⁹ practici & appetitus imperiū non de necessitate sequitur motus, si desiderium sensus sit in cōtrarium, & ita videntur esse plura quam duo mouentia. Præterea videntur esse quatuor mouentia. Sicut enim vnū est mouens per appræhensionem ex parte rationalis animæ, & vnū per sensibile quę sunt intellectus practicus & fantasia. Sic etiam videtur esse duplex appetitus .s. vnus animæ sensibilis & alter rationalis. Item sicut est mouens appetitus, sic etiam est mouēs virtus quæ diffusa est in musculis & neruis, & sic iterū plura videntur esse mouentia. Cæterū in aīalib⁹ iperfectis nō videt̃ esse fantasia, q̃a fantasia cōponit diuersa sensata & accipit ex ipsis intētionem coueniētis & nō coueniētis. Quedā aūt sunt aīalia vnicū tātūmodo sensū habētia. Nos itaq; dicimus, quod mouentia secundū vnū modū sunt duo, secundū aliū sunt tria, & secundum tertium vnū in genere. In oībus enim animalibus secundū locū mobilibus mouentur fantasia & appetitus, fantasia propter imperium, & appetitus immediate. In homine vero sunt tria specialiter mouentia, duo .s. per imperiū, & vnum immediate quod est appetitus. Est .n. imperiū secundum rōnem boni simpliciter, & sic mouet intellectus practicus. Est .n. imperium ſm rationem boni, vt nunc & sic mouet fantasia. Duobus autem modis est vnū mouens, vno modo si attendatur immediatum mouēs, quia tunc non erit mouens nisi appetitus, qui .s. appetitus est exequens motum. Alio modo intellectus & fantasia determinātia sunt vnū quodāmodo specie, specie inq̃ actualis boni vel mali. Per speciem enim actualis boni intellectus & fantasia determinant motū. Appetitus aūt per eandem speciem exequitur ipsum, itaq; licet intellectum practicū & appetitū non sequatur; motus necessario, tamen mouentia sunt aliquo modo. Et licet alius sit appetitus animę sensibilis, & alius rationalis, vterq; tamen mouet per eundem modum .s. exequendo motum. Sic autem non est de intellectu & fantasia. Nam intellectus est boni simpliciter. Fantasia vero boni vt nūc .i. apparentis in sensibus. Porro Aristo. illam potentiam organis affixam quæ est in neruis ac musculis reducit ad organum per quod est motus. Dicit enim in tertio de anima: tria quædam esse, vnum quod est mouens, aliud quod mouet̃. Mouēs autē duplex est, aliud quidem imobile, aliud mouens & quod mouetur. Mouens autem immobile est actuale bonum, quod per speciem suam mouet appetitum. Mouens aūt quod mouetur est appetitiua potentia, quę quidem mouet membra, sed mouetur specie boni actualis. Quodcunque mouetur est animal processiuū. Quo vero mouet est organum mot⁹, vt pes vel ala cum virtute motiua sibi affixa. Deniq; animalia imperfecta dicuntur ab Aristo. quæ numerū sensuum attingunt incomplete. Et illa quidem quæ sensum vnicum habent tantū habent tactum, nec mouentur motu processiuo, & secundum quosdā non habent fantasiam, sed Aristoteles in lib. de anima dicit, quod habent quidem eam licet infinite, sed quod etiā mouentur infinite. Infinitam autem dico fantasiam esse, quæ non est cum certa boni, vel mali actualis determinatione.

De fine processiui motus, & eius organo. Cap. LXXXI.

SI vero quæritur ad quid sit motus processiuus, videntur dicere philosophi, quod ad cibum qui non est in vno loco, sicut plantarum quarum cibus totus congregatur circa radicem, at hoc videtur falsum esse, quòd videmus animalia quædam alia quam ciborū delectabilia in diuersis locis quærere, & hominē præcipue. Præterea sicut habetur in libro de animalibus, multa mouentur propter hoc solum vt excitent sibi calorem digestiuum, & illa non videntur moueri ad aliquem appetitū cibi. Ad hoc itaq; breuit dicimus

cimus, quod huiusmodi motus est principaliter ad cibaria & secū dario ad alia delectabilia. Iuxta hoc autem quæri potest, cur diuer sa sunt processiui motus organa, cum per quodlibet eorum moueri possint animalia ad loca diuersa. Dicimus aūt quòd animalium quorundam cibus est multum sparsus & illa indigent alla ut uolatilia. Quædam autem habent corpora excellenter longa & illa mouentur anulo uel costis, quia si natura fecisset eis pedes factum fuisset corpus eorum nimis osseum. Itaq; impedita fuissent spiritualia & nutritiua eorū. Si autem paucos pedes habuissent, fuisset corpus in alia parte tractum in terra, & in alia parte eleuatum. Scribit tamen in libro de animalibus de carabo & cācro, & aliis quę multos habent pedes, & dicuntur multipedia, de quodam animali qđ dicitur quadraginta quatuor, eo quòd tot habeat pedes. Et uidemus multos uermes multos habere pedes, ut & erucā & huiusmodi. Sed in omnibus huiusmodi animalibus accidit cōtrarium eius quod est in bipedibus uel quadrupedibus uel natatilibus. In omnibus enim talibus mica quæ uicarius est cerebri, quantum ad posteriorem partem est, & in superiori parte corporis sui ministrant uirtutem motiuam neruis suorum organorum processiuorū. Et propter hoc crura eorum & alę eorum colligantur ad dorsum. Molle autem eorum & alę tenues eorum in uentre, & locus spiritualium est inferius, sed in multipedibus est contrarium. Nucha enim illorum uel id quod loco nuchæ est subtus est per modum cuiusdam pontis & infiguntur in ipsa pedes mobiles per longitudinem toti' corporis ex utraq; parte. Et super illud disponuntur spiritualia & nutritiua. Causa autem huius est duplex, quarum una est, quod animabilia talia non accipiunt tantum cibi, quòd uenter eorum intumescat propter quod necesse sit, quòd natura remoueat eis obstaculum tumoris illius, sicut fit in his quæ habent pedes paucos uel nullos. Alia est, quia talia animalia fere omnia sunt testea & cum testa semper continua debeat esse descendens a dorso impediret totum crurium si collectatio est ad dorsum. Notādum est etiā quod omne animal organa processiui motus habet paria, & secundum naturam motus eius semper incipit a dextro, cuius signū est in homine & leone qui semper præponunt pedem dextrum, nisi aliter fiat per præmeditationem uel læsionem.

De uirib. motiuis rationalibus, & primo de voluntate. C. LXXXII.

IOhannes de Rupella. Dicēt de motiuis irrationalibus, dicendū est de motiua rationali, quam Damascenus determinat secundū tria. s. uoluntatem, rationem, & arbitrij libertatem. Et rationē quidem siue rationale diuidit, sicut uidelicet dictum est superius in capitulo de ratione. Aug. in li. de duabus animabus uoluntas est motus animi cogente nullo ad aliquid uel non admittendum uel adipiscendum. Peccatum autem est uoluntas retinendi uel consequendi quod iustitia uetat. Idem in tertio de libero arbitrio. Nihil tam in potestate nostra est quam uolūtas, quę mox ut uolumus presto est. Porro cupiditas quę est improba uoluntas malorum omnium causa est, quod autem est natura ad præceptum capiendum, hoc est uoluntas ad obseruandum. Boetius in lib. de articulis fidei. Voluntas est uis applicata ad eligendum quod magis placet, quòd si naturaliter ad bonum & inflexa bonitas dici solet. Actor. Voluntas quidem nunquam contradicit rationi secundum quòd dicitur eadem esse potentia cum ratione. Est enim proprie uoluntas appetitus secundum rationem, qui est in ui rationali non tamen inquantum est ratio, sed inquantum est appetēs secundum rationem uel imperans appetitui. Appetitus autem secundum fantasias qui est desiderium, est in ui concupiscibili, & hoc dico secundum quòd concupiscibilis & irascibilis communes sunt nobis cum brutis. Nā animalis nullo modo congruit eis. Hic etiam Philipus dicit, quòd in rationali uoluntas sit, & in irrationali desideriū & animus. Quibus. s. uerbis innuuntur esse tres partes appetitus, uidelicet uoluntas ex parte animæ rationalis, ac desiderium siue concupiscētia & animus, siue irascibilis ex parte irrationalis hoc est sensibilis.

De Voluntatis distinctione. Cap. LXXXIII.

IOhannes de rupella. Voluntatem autem distinguit Damascenus secundum hunc modum dicens. Oportet scire quoniam inserta est animę naturaliter virtus appetitiua eius quod secundū naturā est, & omnium quę substantialiter adsunt naturæ contentiua, quæ vocatur voluntas. Substantialiter autem naturæ adsunt naturalia bona. sicut est esse, viuere, intelligere. Est iterum voluntas appetitus naturalis ad aliquam rem, & hæc dicitur thelisis. Idem ergo est ac si dixisset. Est voluntas naturalis, & est voluntas rationalis. Et volūtas naturalis est respectu bonorū naturaliū, quæ non possumus non appetere. Voluntas rōnalis est respectu bonorū non naturalium q̃ possumus velle & non velle. Voluntatem aūt rōnalem subdiuidit i voluntatem eorum quæ sunt in nobis, & voluntatem eorum quæ nō sunt in nobis. Et hoc est possibiliū & impossibiliū, vergi gratia. Voluntas eorum in nobis est, quæ sunt in potestate nostra, vt fornicari, sobrij esse, dormire & huiusmodi. Voluntas vero eorū q̃ non sunt in potestate nostra, vel in nobis. Aliquādo est possibiliū, vt cū volumus reges esse vel episcopi, quod quidem possibile est, sed in potestate nostra non est. Aliquando est impossibilium, vt cum volumus nunquam mori. Item est voluntas finis & eorum quæ sunt ad finem. Et finis est voluntas vel volitum simpliciter, vt regem esse, & sanum esse. Quod autem est ad finem, est voluntas vel volitū propter aliud. s. finem, & hoc est consiliabile secundum modum p quem debemus sani esse vel regnare. Voluntas ergo quæ est eorum quę sunt in nobis possibilium est voluntas cum consilio cuius determinatur multiplex actus secundum hanc viam. s. consilium iudicium, sententia, electio, impetus, visus. Primus ergo motus voluntatis respectu eorum quæ sunt in nobis consilium est. Consiliū autē est appetitus inquisitiuus de his rebus quæ in nobis sunt. Consiliatur enim aliquis, si debeat iactare rem vel nō, deinde iudicat quid melius sit, & dicitur iudicium. Deinde disponit & amat quod ex consilio iudicatum est, & vocatur sententia. Si enim iudicet, & nō dispositus fuerit ad hoc quod iudicatum est, hoc est, non diligat illud non dicitur sententia. Deinde post dispositionem fit electio. Eligere autem est duobus præiacentibus hoc preoptari alteri. Deinde facit impetum ad operationem, & dicitur impetus. Deinde vtitur, & dicitur vsus. Sic ergo determinat de voluntate, quam nihil aliud secundum substantiam ponit esset, quam liberum arbitrium.

Item de triplici voluntate. Cap. LXXXIIII.

ALbertus. Ex verbis Damasceni accipitur, quòd voluptas est virtus appetitiua eius quod secundum naturam est, contentiua omnium quæ substantialiter adsunt naturæ. At vero contra hoc sic obijci potest. Id quod secundum naturam est aut intelligitur id quod pertinet ad consistentiam vitæ. Aut id ad quod ordinatur natura. Si primo tunc essent voluntaria, vt quæ pertinent ad conseruationem vitę, quod patet esse falsum. Si autem intelligitur ad id quod ordinatur natura, tunc non esset voluntas nisi virtus, hoc iterum falsum est. Præterea dicit Damascenus exponens quomodo voluntas sit eorum quæ sunt secundum naturam, quia quod substantia quidem est & esse & viuere & moueri, secundum intellectū & sensum appetit, propriam concupiscens naturalem & plenam essentiam. Ergo videtur quòd voluntas non sit nisi ad esse & viuere & sentire & intelligere. Verum secūdum Damascenum & Gregorium nysenum duplex est voluntas. s. naturalis & deliberatiua. Naturalis est de constituentibus & saluantibus naturam. Deliberatiua vero est de his quę secundum proheresim eliguntur. Tamen ex verbis Damasceni voluntas non naturalis nec etiam deliberatiua est quędam eorum. s. quæ possibile est per nos fieri, & etiam impossibilium, sicut quòd volumus nunquam mori, quod tamen est impossibile. Et hæc voluntas est possibilium q̃ non fiunt per nos, sicut quòd volumus esse reges, quod quidem possibile est, sed non fit per nos. Has tres voluntates nominat Damascenus tribus modis. Prima enim dicitur thelisis, hoc est naturalis voluntas. Secūda autem proprie dicitur voluntas rationalis. Tertia vero busilis dicitur, hoc est qualiscunq; voluntas, eo quòd generalis est appetitus possibilium & impossibilium, siue per nos operandorum. Dicendū est ergo, quòd Damascenus ibi diffinit voluntatem quæ dicitur thelisis, & est diffinitio potius manifestans diuisionem quam totā dicens essentiam voluntatis. Dicendum est etiam quòd nihil prohibet voluntatem esse eius quod iam inest per naturam, & eius quod ante voluntatem est acquisitum, & eis quod iam de necessitate est habitum. Sed aliter est de ipso voluntas quādo fit per naturam. Et aliter quando fit acquisitum ante voluntate. Et aliter quando iam inest ex necessitate. Est enim voluntas ad permanendum & conseruandum, cum secundum hunc modum ante nobis non fuerit, nec habitura sit.

Vtrum voluntas sit vna potentia per se. Cap. LXXXV.

QVeritur autem vtrum voluntas sit potentia una per se, vel diffusa in omnibus aliis, & uidetur quòd una per se. Dicit enim Damascenus quod voluntas quæ irrationalis est non est voluntas, ergo videtur quod voluntas non sit nisi illa potentia, quæ secundū naturam sequitur iudicium rationis. Item Arist. in thopicis dicit, quòd ominis voluntas est ex ratione, & ex hoc sequitur idem. Itē in libro de anima dicit, quòd in rationali voluntas est. In irrationali autem desiderium & animus. Item priscianus dicit, quòd hoc verbum volo est verbum prophereticum, secundum autem Arist. proheresis est cū eligētia recta sicut habetur in tertio ethicorum. Cum ergo eligentia recta non sit ꝟm rationē, voluntas nō erit nisi in rōne. Hoc et ꝓbatur rōnem sic voluntas est eius qđ est volūtarium, eo quòd potentię per actus, & actus per obiecta habeāt diffiniri. Dicit autem Arist. in tertio ethycorum, quòd voluntarium est cuius principium est in seipso cognoscenti singularia, in quibus est operatio, sed singularia hoc est determinatas circunstantias cognoscere non est nisi rationis. Igitur voluntas non est nisi rationis. Sed econtra Aristoteles dicit in tertio ethicorum, sed neque voluuntas est proheresis, voluntarium enim pueri & alia animalia

malia cōmunicāt, prohęresim autem non. Et hoc autem accipitur, quod voluntas inest brutis & pueris, & bruta quidem nec habent rationem nec vsum rationis, ergo non oīs voluntas in ratione est. Item hoc dicunt auctores medicinæ artis, qui distingunt virtutem animalem in apprehensiuam & motiuam motus voluntarij, & motum voluntariū appellant motū processiuum in omnnibus animalibus. Igitur videtur quod voluntas in omnibus animalibus sit, & non in ratione tantum. Nos autem dicimus, quod volūtas dicitur multipliciter.s.large & stricte, large dicitur duob⁹ modis.s.propriè & methaphorice, propriè dicitur de sensibilib⁹, secūdū quod appetitus illorū quo mouetur ad desiderata dicitur volūtas. Methaphorice aūt dicitur de innanimatis & plātis sicut dicitur in Euangelio, quod spiritus vbi vult spirat, quia secundū Chrisostomū intelligit de vento. Stricte aūt dicitur appetitus rationalis animæ & in hac significatione proprijssimè accipitur. Et adhuc dicitur tribus modis in illa significatione ẜm triplex eius obiectū. Obiectum enim eius aut est extra aut intra. Intra sicut potentiæ animę, quas oīs voluntas inclinat ad actū, secundū quod dicimus volo intelligere & volo videre, volo ambulare. Si extra est de constituentibus, & saluantibus naturam. Et tunc est illa quæ dicit thelisis a Damasceno. Dicit enim qđ thelisis est rationalis appetitus omnium naturæ constitutiuorū.i.appetit⁹ rationalis animæ. Aut est de non pertinētibus ad naturā, & hoc duobus modis.s.possibiliū & impossibilium. Si est impossibiliū tūc est volūtas quę a quibusdā dicit irrationalis, eo quod semp pit deliberationē & inquisitionē & cōsiliū. Si aūt ē possibiliū est dupliciter. Aut enim est possibiliū & non operandorum per nos in toto vel in parte, & sic est illa voluntas quam Damascenus dicit esse quod ipsi volumus esse reges, vel sani, ad quod quandoq; nihil operamur, quandoq; autem non in toto. Si operandorum per nos: tunc est propriè voluntas rationalis, quia tunc est de quibus ratio habet antecedenter inquirere & disponere & ordinare & cōsulere. Voluntas autem generalis ad vltimos tres modos, hæc est possibilium & impossibilium non per nos operandorum. Secundum Damascenum & Gregorium Nysenum dicitur busilis, nisi quandoque restringatur ad aliquod horum trium per specialem rationem.

Vtrum voluntas sit in omnibus viribus animæ.

Cap. LXXXVI.

ARistoteles in tertio de anima. In parte quidem cognitiua siue rationatiua fit voluntas, & in non rationali desideriū & ira, si ergo anima tres habet partes, in vnaq; erit appetitus. Intellectus quidem rectus est, appetitus autem & fantasia & recta sunt, ideoq; mouet appetitiua semper aut ad bonum, aut ad apparens bonum. Quandoq; vero contrarij sunt appetitus adinuicē, quod accidit cū ratio & desideriū contraria sūnt. Intellectus aūt propter futurū retrahere iubet.s.a faciendo. Desideriū aūt.s.facere iubet propter ipsum iam, siue propter rem præsentis voluptatis, estimatur enim qđ sit voluptas simpliciter, quia nō aspicit rem futuram. Albertus. Preterea videtur voluntas esse in omnibus viribus aīæ. Dicimus enim volumus intelligere, volumus ambulare, volumus videre, signātes progressum vniuscuiusq; virtutis ad actum sibi propriū. Cum ergo ad hunc progressum sit motus in vnaquaq; virtute, videtur voluntas esse appetitus quidam disseminatus & sparsus per omnes vires animæ. Item vnumquodque appetit & id quod secundū naturam perficit ipsum, sed oēsvires animæ perficiuntur a suis obiectis secundū naturam ipsarum virium, igitur oēs appetunt sua obiecta. Appetitus autem non diuiditur nisi per voluntatem, & irascibilem & concupiscibilem. Cum ergo concupiscibilis sit respectu delectabilium corporis, irascibile autem ad insurgendum contra nociuum. Relinquitur quod appetitus qui est vniuscuiusq; virtutis ad suum obiectum sit appetitus qui est voluntas, sed dicendum quod non. Dicimus autem ad primum quod voluntas prout est intrinseca, vniuersalis motor est virium ad actū. Non ita quod ipsa sit immista eis, sed quia cęterę virtutes cum actibus suis sunt in ratione volitę, & p hoc efficiuntur obiecta volūtatis. Ad aliud dicendū est, qđ appetit⁹ sumitur large & stricte. Large prout dicit inclinationē vniuscuiusq; rei naturalis in id quod debetur ei secundū naturā, & sic appetitus est etiā diffusus in omnibus viribus animæ apprehensiuis secundum qđ dicit Aristot. quo oīa appetunt esse diuinū & propter illud agunt quicquid agunt, & alibi quia materia appetit formam sicut fœmina masculū, & Boetius in lib. de Ebd. dicit, quod omnia quæ sunt appetunt bonum, & sic dicimus esse totam naturā moueri propter aliquid. Appetitus aūt stricte dicitur desideriū alicuius rei adipiscendę vel fugiendę apprehensę in ratione boni vel nociui, & sic sumitur appetitus quādo diuiditur in voluntatē & irascibilē & cōcupiscibilē, & iste appetitus nō est diffusus ī oīb⁹ virib⁹.

Qualiter intelligatur quod omnis voluntas est in ratione.

Cap. LXXXVII.

IVxta hoc quæritur etiam quomodo intelligaī, quod omnis voluntas est in ratione. Esse enim in ratione dicitur tribus modis.s. sicut obiectum rationis est in ratione. Aut sicut id quod est in radice rationis & subiecto. Aut sicut id quod est pars rationis. Si primo modo dicatur voluntas esse in ratione, hoc parum est, quia sic omnia sunt in ratione, eo quod ratio est de omnibus. Si secundo modo tunc non erit voluntas, nisi quæ pars rationalis animæ. Anima enim rationalis secundum se subiectum est rationis. Et hoc erit contra præhabitas auctoritates. Et præterea contra hoc quod dictū est, voluntatem quandā esse naturalē quæ est de cōstituentibus naturā quæ videtur inesse oībus. Si tertio modo tunc omnis volūtas esse videbitur & cū iudicio rationis & cū rationis iudiciū nō sit repentinū, nulla volūtas videtur esse repētina. Et hoc est contra Aristotelē in tertio ethicorū, vbi dicit repētina quidem voluntaria esse dicimus, secundū proheresim autem non. Iuxta hoc iterum quæritur de distinctione quorundam dicentium quod est voluntas finis, & eius quod est ad finem. Cum Aristo. dicat quod voluntas est finis tantū. Consilium autē eius quod est ad finem sunt. Item Damascenus. Est aūt busilis.i.voluntas finis non eorum quæ ad finem sunt. Ergo finis quiddā est voluntabile, vt regē esse & sanū esse. Ad finem autem est quod cōsiliabile est, secūdū modum per quem volumus sani esset vel regnare. Ergo nulla videtur suprahabita distinctio. Et dicendum est quod voluntas est in ratione duobus modis. Vno modo quod est pars rationalis animæ, & sic omnis voluntas dūmodo propriè sumarur est in ratione, & iste modus est in cōparatione ad illud cuius est voluntas vt subiecti. Est etiam in ratione in comparatione ad obiectum.i.volitum quia volitum antecedenē debet esse ex ratione determinatum, & sic non omnis voluntas est in ratione, sed solum ordinata. Si vero priori modo omnis voluntas dicatur in ratione esse, tunc non sequitur, quod propter hoc voluntas debeat esse rationalis, eo quod uoluntas non de necessitate sequitur rationem, licet secundum ordinem debitum sequi debeat. Ad id quod vlterius quæritur, vtrum omnis voluntas sit finis. Dicendum est quod sic si accipiatur voluntas respectu voliti extra, sed & ibi finis accipitur vltimum intētum per appetitum, hoc enim semper determinatum est, propter hoc de ipso non est inquisitio & consilium, sed modus acquirendi ipsum non est determinatus & ideo consilium est de ipso. Si autem accipiatur voluntas non in respectu obiecti extra sed respectu virium intra animā quas mouet ad actum, tunc verum est quod voluntariè ratiocinatur & voluntariè disponit & consulit, & hoc modo voluntas potest eius esse quod est ad finem, sed sic non propriè sumitur voluntas busilis, vt patet per antedicta.

De consensu voluntatis. *Cap.* LXXXVIII.

POstea quęritur de consensu voluntatis, videtur autem quod nullus consensus voluntatis sit propriè, de illo enim est consensus quod inquiritur per consiliū. Nullius aūt quod inquiratur hoc modo est voluntas, ergo consensus non propriè est voluntatis. Prima probatur per hoc quod consensus dicitur quasi sensus cū alio, & non est aliud cum quo sentiatur nisi consilium precedens. Secundum probatur per antedicta, quia voluntas est propriè finis. Item nomen consensus sonat in apprehensionē pausantem super apprehensum. Voluntas autē non est apprehendere, ergo voluntatis non est consentire. Sed contra voluntas frequenter cōtraria est rationi. Contrarietas autem illa nihil aliud est quā dissensus eius, ergo voluntatis est dissentire, sed cuiuscunq; est dissentire, eius etiam est cōsentire, ergo voluntatis est consentire. Ad hoc dicimus, quod quiddam consensus est rationis consensus quasi sententiam fert de faciendo, secundum quod dicit Damasce. quod sententia est dispositum & amatum quod iudicatum est ex consilio. Et ille consensus semper est in rem ex consilio inuentam Voluntas autem & consensus est in concordia rationis. Dicunt autem quidam quod est consensus in uerum, & hic est rationis, & consensus in bonum, & hic est voluntatis, sed hoc nihil est, quia consensus in verum propriè est speculatiuę, de qua non agitur. Rationis autem practicę est de actuali bono inquirere, & consentire, uoluntatis appetere, ideoque in bonum est consensus vtriusque sed rationis consensus est vt sententia, voluntatis vt concordia. Porro contrarietas uoluntatis ad rationem non est in allegatis & consultis, sed potius in hoc quod appetitus contrariè uoluntatis se habet ad allegata & consulta per rationem. Ideoque dissensus eius est discordia, & ob hoc etiam consensus eius vocatur concordia.

De instrumento & obiecto voluntatis. *Cap.* LXXXIX.

ANselmus in libro de concordia liberi arbitrij & gratiæ. Voluntas videtur æquiuoce dici tripliciter. Aliud etenim est instrumentum volendi. Aliud affectio instrumenti, aliud vsus eiusdē instrumenti. Instrumentum volendi est illa vis animæ qua vtimur ad volendum, sicut ratio est instrumentum rationandi, & visus videndi. Affectio instrumenti est qua afficimur ad uolendum aliquid etiam quando illud quod uult non cogitat. Nam uerbi gratia, sic est instrumentum uolendi affectio ad uolendum salutem etiā quando illam non cogitat, ut cū uenerit in memoriā statim

statim eam velit. Vsum vero eiusdem instrumenti non habemus, nisi cum cogitamus rem quam volumus, & instrumentum volendi duas habet aptitudines quas voco affectiones. Quarum vna est ad volendum commoditatem. Alia ad volendum rectitudinem. Ex his duabus procedunt merita hominum siue ad salutem siue ad damnationem. Rectitudo quidem inquantum ipsa est nullius mali causa est, & omnis boni meriti mater est, hęc enim fauet spiritui concupiscenti aduersus carnem, & condelectatur legi Dei, illa vero voluntas quæ est ad uolendum commodum non semper est mala, sed quando consentit carni concupiscenti aduersus spiritũ: volũtas quidé iusticiæ é ipsa iusticia, volũtas vero beatitudinis nõ é ipsa beatitudo, quia non omnis habet beatitudinem qui habet eius voluntatem, in habitudine autem secundũ sensum omnium, est sufficientia competentium commodorum sine omni indigẽtia siue angelica intelligatur beatitudo, siue illa quam habuit Adam in Paradiso. Qui quoniam deseruit iusticiam perdidit beatitudinem. Et voluntas quam bonam & ad bonum suum accepit feruens desiderio cõmodorũ, quæ quidem non velle nequit, quia vera commoda rationali naturæ conuenientia quæ perdidit, habere non valet, ad falsa brutorum commoda, quæ bestiales appetitus suggerunt se cõuertit, & ita cum ea vult inordinate rectitudinem, aut ne accipiatur oblatam repellit, aut ut acceptam expellit. Itaq; voluntas con modi bona inquãtũ est aliquid, mala.s. iniusta facta est, quia nõ est subdita iusticiæ. Augustin. de trinitate libro. 13. Beatos esse se velle omnes in corde suo vident. Tantaq; est in hac re naturę humanæ conspiratio, vt non fallatur homo, qui hoc ex modo suo de animo concicit alieno, volunt etiã oẽs imortales esse si possint, sed multi nõ credẽdo qđ possint, neq; .n. sic viuunt vt possint. Necessaria est ergo fides, vt beatitudiné consequamur oĩbus humanæ naturę bonis.i.animi & corporis. Iustus eni ex fide viuit, quæ p dilectionem operatur, in tantum vt virtutes quoq; ipsę quibus prudenter fortiter temperanter & iuste viuitur ad eam fidem, si veræ virtutes sunt, referantur, Hugo in libro de tribus voluntatibus. In Christo sequebatur voluntas diuinã iusticiam, & voluntas rationalis obedientiam, & voluntas carnis naturam. Neq; altera contraria alteri erat, sed vnaquæq; quòd suũ erat appetit, vt quãuis ad aliud esset, alteri tamen contraria non esset, hoc est, vt licet ad aliud velle haberet, ad aliam tamen non velle non haberet. Sicut enim deitati natura erat iustitiam non deserere, sic carni iustum erat, naturã seruare, & pietati alienã miseriã nõ amare. Iustũ itaq; carni erat, qđ passionem suam noluit, quia hoc erat secundum naturam. Et iustum Deo quod passionem illius voluit, quia hoc secundum iusticiam. Similiter & pietas quod suum erat amauit misericordiam, tamen quòd suum non erat, non improbauit iustitiam.

Quod voluntas in bono firmata sit magna libertatis. C. XC.

ANselmus in li. de libero arbitrio. Nihil autem liberius est recta voluntate, cui nulla vis potest auferre suam rectitudinem. Nempe si dicimus, quia quis cũ vult mentiri, ne perdat vitam aut salutẽ, cogitur deserere timore mortis aut tormẽti veritatẽ, nõ est verum. Non.n. cogitur malis magis velle vitam quam veritatem. Sed quoniam aliena vi prohibetur vtrunq; seruare simul, ipsa eligit quòd mauult. Sponte vtique & non inuita, quãuis in necessitate vtramlibet deserẽdi posita sit, non spõte sed inuita, non enĩ minus fortis é ad volẽdũ veritatẽ, q̃ ad volẽdũ salutẽ sed forti⁹ vult salutẽ. Nam si præsentem videret gloriam æternam, quam statim post seruatam veritatem assequeretur, & inferni tormenta, quibus post mẽdacium sine mora traderetur, proculdubio mox sufficientiam virium ad seruandam veritatem habere cerneretur. Semper ergo habet rationalis natura liberum arbitrium, quia semper habet potestatem seruandi rectitudinem volontatis propter ipsam rectitudinem quamuis aliquando cum difficultate. Sed cum libera voluntas deserit rectitudinem per difficultatem seruãdi, vtq; post seruit peccato per impossibilitatem recuperandi. Quia qui facit peccatum seruus est peccati. Fitq; spiritus vadens & non rediens. Quippe sicut nulla voluntas antequã haberet rectitudinem potuit eam Deo non dante capere, ita cum deserit acceptam, non potest eam nisi Deo reddente recipere. Et magis existimo miraculũ cum eius voluntati desertam rectitudinem reddidit, quam cum mortuo reddit vitam amissam. Corpus etenim necessitate moriendo non peccat, vt vitam nunquam recipiat. Voluntas vero per se rectitudinem deserendo meretur vt illa semper indigeat, & siquis sponte mortẽ sibi infert non aufert sibi quòd nunquam erat amissurus. Qui vero voluntatis rectitudinem deserit, hoc abijcit quòd ex debito semper erat seruaturus.

De libero arbitrio vtrum sit in nobis. Cap. XCI.

IOannes de Rupella. De libero arbitrio determinat Ioannes Damascenus ostendens in ipso concurrere iudiciũ rationis & motum voluntatis, de quo .s. libero arbitrio nõnullas quæstiones proponit. Prima quidem est an liberum arbitriũ in nobis sit. Ad quã determinandam sic procedit. Eorũ quæ fiunt vel Deum aiunt causam vel necessitatem esse vel fortunam vel naturam vel euentũ vel casum. Queritur ergo de his quæ fiunt ab hominibus. Non enim põt Deus dici principium omnium actuum humanorum, quia nõ est fas Deo ascribere actus iniustos qui frequenter fiunt. Neq; necessitas, quia actus humani non semper similiter se habent sicut necessaria. Neq; fortuna, Nam illi qui posuerũt fortunam principium, dicunt eam non esse principium contingẽtium sed necessariorum, quæ habent impleri post tempus aliquod. Et secundum hoc differunt fortuna & necessitas secundum q̃ sunt principia. Nam necessitas respicit omne tempus, fortuna tempus aliquod determinatũ. Neq; natura, naturę enim opera sunt generatio & augmentatio, plantę & animalia quorum principium motus in ipsis est, non sic artificialia quæ sunt opera humana, neque euentus. Nam euentus est principium actuum qui sunt rari & inopinabiles. Determinant autem euentum conscisionem & cursum duarum causarum ab electione principium habentium, sicut euenit fodientem sepulchrũ thesaurum inuenire. Neque.n. qui posuit ideo posuit, vt hic inueniret, neq; qui fodit ideo fodit, vt hæc inueniret, sed hic quidem vt quando vellet auferret, Hic autem, vt sepulchrum foderet. Concidit autem illud pręter id quod præelegerat vterq;, neque casus põt pone principium humanorum actuum. Nã sicut dicunt, casus sunt inanimatorum & irrationabilium synthomata sine natura & arte. Relinquitur ergo ipsum agentem hominem esse principiũ proprie harum actionum & arbitrio liberum. Amplius si nullius actus est homo principium, superflue habet homo consiliarium, ad quid enim vteretur cõsilio nullius existens dominus actus. Omne enim consilium est actus gratia & propter actum. Item omnis consiliari⁹ vel consiliaris in seipso existente electione agibilium consiliatur, vt quod preiudicatum est ex consilio eligatur, & eligens agat. Dominus ergo erit actuum ex libero arbitrio. Vnde irrationalia non sunt libero arbitrio, aguntur enim magis a natura quã agant, hoc est moueant. Item non contradicunt appetitui naturali, sed simul cum appetierint aliquid impetum faciunt ad actum, homo autem rationale ens magis agit natura quam agatur ab ea, ideoq; appetẽs aliquid potestatem habet refrenare appetitum vel assequi eum. Vnde & irrationabilia quidem neq; laudantur neq; vituperantur, homo autem laudatur & vituperatur. Sic ergo determinatur questio prima, & patet ratio quare bruta careant libero arbitrio.

De his quæ sunt in potestaste liberi arbitrij. C. XCII.

SEcunda questio est Damasce. quæ sint ea in nobis quæ sunt in potestate liberi arbitrij, ad quã ita procedit. In nobis sunt quę nos sumus, libero arbitrio facere & non facere, hoc est omnia quæ per nos voluntariè aguntur, non enim voluntariè dicerentur agi, actu non existente in nobis, hoc est in potestate nostra. Item in nobis sunt illi actus quos consequitur laus vel vituperiũ, & in quibus est lex, principaliter aũt in nobis etiã sunt illa oĩa de quibus cõsiliamur. Consiliũ aũt est eorũ quę pariter contingũt. Pariter aũt in nobis cõtingẽs é qđ & ipsum possum⁹ & oppositũ eius, facit aũt electione ei⁹ intellect⁹ noster, & hoc est pricipiũ actuũ. Ex his aũt cõcludit q̃ ea quę sunt in nobis pariter contingunt, verbi gratia. Moueri & non moueri impetum facere & non facere, appetere necessaria & nõ appetere, & huiusmodi, cũ in potestate nostra sint, cũ hoc tam interiores act⁹ vt cogitare eligere, quã exteriores, vt loqui, ambulare, erunt actus vtroq; modo in nobis. Contra, exteriores actus multotiens prohibemur, vt loqui ambulare, ergo nõ simpliciter & primo sunt in nobis, hoc est in potestate nostra. Respondet Damascenus, oportet scire quod electio actuũ semper in nobis est. Actus aũt prohibentur secundũ quendam modũ prouidentiæ. Item multi actus cõmittuntur a nobis ignorãter, & hoc duobus modis. Vno modo cũ nos sumus ignoratiæ causa. Alio modo cum non sumus causa. Item multi actus committuntur ex violentia, & hoc vel cooperantibus nobis vel nihil cooperantibus, nunquid ergo isti actus erunt voluntarij vel inuoluntarij? Item quidã actus nostri puniuntur & remunerantur, quidam non. Quę ergo eorum differentia? Et incidunt circa hoc quæstione de actibus puerorum qui non habẽt discretionem, furiosorum & ebriorum, & de actibus eorum qui coguntur vel coactione sufficienti, cui non potest resisti, vel coactione iducẽti, sicut cũ aliquis timore mortis negat Christũ, vel hmõi.

Determinatio eiusdem quæstionis. Cap. XCIII.

AD hec oĩa determinanda nota distinctionẽ Damas. qđ actuũ humanorũ, hi cũ delectatione, hi cũ tristitia agunt. Et hi quidem eorum sunt eligibiles agenti, hi autem fugibiles. Et eligibiliũ hi semper eligibiles, hi secundũ quoddã tẽpus. Similis est distinctio fugibilium. & rursus hi quidem actus misericordiam cõsequũtur & indulgentia digni sunt, hi autẽ odio habentur & puniuntur. Volũtarij ergo actus sunt q̃ cũ delectatione agunt, & eligibiles sũt agẽtib⁹ vel semp vel tũc cũ aguntur. Et ideo eos oẽs consequit laus vel vituperatio. Inuoluntarij vero actus cum tristitia agũtur, & nõ sunt

sunt eligibiles, nec per ipsum agentem perficiuntur, quamuis vim patiantur, & ideo misericordia & indulgentia digni estimantur. Nota ergo sed Damascen. quod est voluntarium simpliciter & inuoluntarium simpliciter & medium partim scilicet voluntarium partim inuoluntarium. Inuoluntarium simpliciter est, quòd per ignorantiam & violentiam fit. Actus autem per ignorantiam determinatur, cum non ipsi agenti tribuimus causam ignorãtię, sed quia ita cõtingit, sicut si ebrius aliquis homicidium faciat, ignorãs quidem occidit non tamen inuoluntarie, causam enim ignorantię ipse egit. Inuoluntarium aũt per violentiam est, cuius principium hoc est effectiua causam deforis est, non committendo secundum proprium impetum vim passo, hoc est nihil cooperãte illo qui patitur violentiam. Si enim cooperaretur causæ cogenti non diceretur actus illius esse inuoluntarius. Inuoluntarium ergo simplex est duobus modis, hoc quidem secundum violẽtiam, hoc autem secũdum ignorantiam. Voluntarium vero simpliciter vtriq; opponit. Est enim voluntarium simpliciter quod neq; per violentiam neq; per ignorantiam fit. Voluntarium ergo est, cuius principium, hoc est causa in ipso est agente sciente singularia per quæ & in quibus est actus. Et principium in seipso dicitur ad excludendum violentiam cuius principium.s. deforis est. Scientiæ vero dicitur ad excludendam ignorantiam. Singularia autem sunt quæ vocantur a rhetoribus constitutinę particulę, hoc est circunstantiæ, vt quis, cum quęritur persona quæ fecit. Quæ, cũ quæruntur ea quæ passus est. Quid, cum quæritur actus. Quo cum quæritur organum vel instrumentum. Vbi, cum quæritur locus. Quando, cum quæritur tẽpus, Qualiter, cum quæritur modus actus. Propter quid, cum quæritur propter quam causam. Medium voluntarium & inuoluntarium est, quod neque est delectabile neque triste, & quod propter maius malum vitandum acceptamus, vt cum propter naufragium iactamus ea quę sunt in naui. Tale est in eo qui timore mortis negat Christum. Item obijcitur de hoc quod dictum est supra, quod voluntarium est in his de quibus consiliamur. Omnis autem conconsilians habet in se electionem actuum. Secundũ hoc ergo sunt actus pucrorum voluntarij, nec actus eorum quæ subito volumus vel facimus sine deliberatione. Responsio non dicebatur supra, qđ solũ ea de quibus cõsimiliamur essent voluntaria sed q̃a volũtaria prĩcipaliter ĩ nobis sunt ea oĩa de quib⁹ cõsiliamur. Vnde secundũ Damascen. sciendum est, quod quędam voluntas est siue actus voluntatis secundum electionem & cõsilium de qua supradictum est. Quædam vero est consilio & sine electione. Vnde dicit quod infantes volenter quidem aliquid faciunt, non tamen eligentes. Et quęcunque propter iram facimus, si præconsiliati voluntarię facimus non tamen secũdum electionem, vt cum amicus repente subuenit nobis, voluntariæ quidem non tamen vt eligentibus. Et cum aliquis thesauros sine spe partitur, voluntariæ quidem partitus est, nõ tamen eligens. Hæc omnia voluntaria sunt propter hoc quod in eis letamur, non tamen secundum electionem quia non a consilio.

De Libero arbitrio quid sit. Cap. XCIIII.

Actor dicit Augustinus, quod liberũ arbitrium est facultas rationis & voluntatis quia bonum eligitur gratia assistente, malum vero gratia desistente. Ex hac diffinitione liberi arbitrij ortum habent diuersæ opiniones de libero arbitrio quid sit. Nam quidam dixerunt, quod ipsum est ratio. Alij quod voluntas. Tertij quod nec ratio nec voluntas. Sed quædam compactio ex ratione & voluntate. Quarti vero quod nec aliquid horũ, nec aliquid compactum ex his, sed quædã potestas vel dignitas imperans vtrique. Ad huius rei euidentiam notandum quod volũtas est nomen & actus & potentię. Voluntas autem actus est iudicati consiliati liberi appetitus. Vnde dicit Iohannes Damascenus quod voluntas est rationalis & liberi arbitrij appetitus. Consilium autem, vt idem dicit, est appetitus inquisitiuus de his quę in nobis sunt rebus fiendis. Electio vero idem est quod voluntas in essentia, sed differt quia voluntas est propriè finis. Electio autem eorum quæ sunt ad finem. Voluntas inquantum potentia idem est quod ratio, sed differunt nominei, quia ratio dicitur in quantum discernit inter aliqua. Voluntas autem inquantum eligit alterum. Sed liberum arbitrium secundum quod est nomen actus vtrumq; complectitur. Dicitur autem arbitrium quantũ ad actum rationis, liberum quantum ad actum voluntatis. Similiter liberum arbitriũ secundum quod est nomen potentiæ vtrumq; complectitur.s. & voluntatem & rationem. Et ita eadem est potentia voluntatis & rationis & liberi arbitrij. Hoc est est ergo quod dicit Aug liberum arbitriũ ẽ facultas rõnis & volũtatis.i. facilis ptãs, rationalis & volũtaria.i. discreta & libera. Quod aũt sequitur quia bonũ eligit &c. Expositio est ei⁹ quod dictũ est volũtaria, quia electio idẽ est quod volũtas ĩ essentia, vt dictũ est. Ex his patet qđ tres primæ opiniones de libero arbitrio idẽ sunt in re & veræ sunt, ĩ quarta vero falsa est.

Qualiter i eo cõcurrũt iudiciũ rationis & motus volũtatis. C. XCV.

Sed cõtra hoc qđ supra dictum est, ꝙ ratio & volũtas sunt eadẽ potẽtia ĩ essẽtia, Potest obijci ꝙ multotiẽs volũtas cõtradicit rationi & econuerso, sunt enim duo mouentia appetitum.s. fantasia & intellectus. Intellectus mouet ad verum bonum. Fantasia ad apparens bonum, quando ergo voluntas & appetitus sequitur fantasiam, contradicit rationi, ergo voluntas non est ratio nec econuerso, ergo non sunt eadem potentia in substantia. Item, iudicare & velle sunt actus diuersi & dissimiles & separati, ergo non sunt vni⁹ potentiæ sed duarum. Item, si voluntas est idem cum concupiscibili, & ratio est idem cum voluntate, eadem est vis rationalis & concupiscibilis. Pari ratione est eadem irascibilis & concupiscibilis, immo a maiori vt videtur, quia ideo est in gustu corporalis vis appetitiua quæ appetit dulce & quæ respuit amarum, ergo cum anima rationalis simplicior sit quam sensibilis, in gustu eius.i. in affectu eadem erit vis quę appetit bonum, & quæ detestatur eius contrarium, ergo eadem est concupiscibilis & irascibilis, & ita est vna vis animæ & non tres. Item quæritur, si liberum arbitrium est vna potentia omnino simpliciter, Cur non nominatur vna intentione simplicis nominis, sed pluribus, cum dicitur liberum arbitriũ? quia liberum quantum ad voluntatem, arbitrium quantum ad rationẽ. Item potest quæri, si libertas ad voluntatem pertinet, & arbitrium ad rationem, quare potius dicitur liberum arbitrium quam voluntas arbitraria? Respondeo ad primum ꝙ voluntas nunquam contradicit rationi secundum quòd dicitur esse eadem potentia cum ratione. Est enim eadem voluntas appetitus secundum rationem. Appetitus autem secundum fantasiam est desiderium. Ad secundũ respondeo, quòd licet actus sint separati, velle & iudicare, tamẽ ad inuicem ordinati sunt, quia preordinatur iudicare ad velle. Et licet alterum possit esse sine altero, tamen nihil impedit quin sint vnius potentiæ, sicut econtrario non sequitur velle apprehẽditur ab alia potentia quam singulare, ergo hoc non est illud, immò vnum sũt vniuersale & singulare, nisi quantum ad rõnem. Ad tertium respõdeo, quòd concupiscibilis non est eadem cum voluntate nec econuerso, quia voluntas est, vt dictum est, in rationali. De concupiscibili autem & irascibili bene potest concedi quòd est eadem vis secundum substantiam, sed duplicata secundum actus & secundum obiecta, quia huius est concupiscere bona, illius autem insurgere in nociua. Ad aliud respondeo, quòd ratio non nominatur vna simplici nominis intentione, sed duabus, quia vis merendi necessario duas habet rationes inquantum inclinatur ex fide, & inquantum inclinatur ex charitate, quantũ ad initium meriti inclinatur fide, & secundum hoc dicitur arbitrium, quãtum autem ad complemẽtum ex charitate, secundum hoc dicitur liberum, libertas enim est in voluntate. Vnde dicit beatus Bernardus quòd liberum arbitriũ est consensus rationis & voluntatis. Et Aug. ita diffinit liberum arbitrium, est liberum de voluntate iudicium, liberum de voluntate dicit non quia liberum iudicium fit etiam ante voluntatem, sed quia potissima libertas est in voluntate. Arbitrium autem refertur ad rationem. Vnde ad vltimum respondeo, quòd non dicitur voluntas arbitraria, sed liberum arbitrium, quia arbitrium est principiũ meriti materiale. Voluntas autem vt formale & quasi complementum. Vnde illud materialiter significatur, illud autem formaliter. Iohannes de rupella. Iohannes quoq; Damascenus dicit, ꝙ in ipso libero arbitrio concurrunt iudicium rationis & motus voluntatis. Vnde dicit coniugatę sunt cognoscitiuę & vitales virtutes hoc est motiuæ in eodem, liberum enim arbitrium appetit, & liberum arbitrium vult quantum ad motum voluntatis liberum arbitrium inquit & scrutatur, & liberum arbitrium iudicat quantum ad discretionem rationis, liberum arbitrium disponit, liberum arbitriũ eligit, & liberum arbitrium facit impetum, liberũ arbitrium agit. Boet. in libro de libero arbitrio. Est itaq; liberum arbitriũ habitus animi, liber sui, & iudex sui, liber propter voluntatem iudex propter rationẽ, & merito libertatẽ comitatur iudicium, vbi.n. peccat ibi se iudicat, vt liberum ad voluntatẽ, arbitriũ referatur ad rõnẽ.

Quod Flexibilitas ad malum non sit pars libertatis. C. XCVI.

Dicitur aũt communiter, ꝙ libertas arbitrij est flexibilitas ad id qđ vult liberũ arbitrium habẽs. Et hoc videtur velle Aug. in libro quæstionum contra Pelagium, vbi ostendit quare liberũ arbitrium dicatur liberum & quare arbitrium, dicens. Puto quòd liberũ arbitriũ ab arbitrando rationali consideratione nomen accipit, vt discernat quid eligat, quid ve recuset. Ecce quare arbitrium. Deinde subiungit ideo liberum arbitrium dictum est, quòd in sua positum sit potestate, habens agendi quod vult pótatem. Ecce quare liberũ.s. quia pót quod vult. Ex quo apparet quòd libertas nihil aliud est q̃ potestas siue flexibilitas ad id qđ vult habens liberũ arbitrium. Si autem obijcitur quia secundũ hoc mali habent liberũ arbitrium liberius q̃ boni, quia habent impulsiuũ ad id qđ volunt.s. fomitem, boni autem non, sed potius illud habent pro impedimẽto ad id quod volunt. Respódeo verum est hoc, non tñ habent mali liberius quam boni, quia loco huius habent boni sinderesim & gratiam impellentem ad id quod volunt, quæ magis possunt simpliciter quam fomes, & sicut fomes resistit voluntati bonorum, ita sinderesis obuiat voluntati malorum. Vnde patet quòd non

est maior libertas in malis ad malum quod volunt. Concedimus tamen & verum est quod liberũ arbitrium pronius est in malis ad ad malũ quam in bonis ad bonũ, sed non liberius, quia libertas nõ dicit flexibilitas arbitrij, sed libera flexibilitas.i.incogibilis, & hæc æqualiter est in bonis & in malis. Anselmus in lib. de libero arbitrio. Libertatem arbitrij non puto esse potentiam peccandi. Quippe si hęc esset eius diffinitio, nec Deus, nec Angelus qui peccare nequeunt, liberum arbitriũ haberent, quod nephas est dicere. Deniq; nec libertas, nec pars libertatis potestas peccãdi. An nõ vides qñ q sic habet qđ decet & qđ expedit, vt hoc amittere neqat, liberior est quã ille qui sic habet hoc ipsum vt possit perdere, & ad hoc quod dedecet & nõ expedit valeat adduci? liberior ergo est volũtas quæ a rectitudine non peccandi declinare nequit, quã quæ illam potest deserere. Potestas ergo peccandi quæ addita voluntati minuit eius voluntatem, & si dematur auget, neq; enim libertas est, neque pars libertatis. Clarum est itaq; liberũ arbitriũ non esse aliud quam arbitrium potens seruare rectitudinem & liberã a tentatione & peccato, si nulla tentatio potest illam auertere a rectitudine ad peccatum.i.ad volendum quod non debet. Cum ergo vincitur, non aliena vincitur potestate sed sua. Nam cum homo habitam rectitudinem voluntatis aliqua ingruẽte tentatione deserit, nulla vi aliena abstrahitur, sed & ipsa se cõuertit ad id quod fortius vult. Itaque sicut dictum est superius, nihil est recta voluntate liberius. Cui nulla vis rectitudinem suam auferre põt est, verũ ne seruitus peccati pugnare videatur libertati arbitrij. Nam vtraq;.s.hæc libertas & hæc seruitus in voluntate est, si bene discernas qui facit peccatum sine repugnantia & seruus & liber est. Nunquam enim est eius potestatis rectitudinem capere cum non habet, sed semper eius potestatis est seruare cum habet. Per hoc ergo quod reddire non potest a peccato seruus est. Per hoc etiam quod abstrahi non potest a rectitudine liber est. Sed a peccato & ab eius seruitute non nisi per aliud põt reuerti. A rectitudine vero, non nisi per se põt auerti, & a libertate sua, nec per se, nec p aliud põt priuari. Sẽper etenim naturaliter est liber ad seruãdã rectitudinẽ si eã habet, etiã qñ qđ seruet nõ habet.

Vtrum liberum arbitrium aliquid sine gratia possit. C. XCVII.

AUctor. Si vero quæritur, an liberum arbitrium per se.i.sine gratia possit bene velle. Respondeo quod super hoc duplex solet esse opinio. Quidam enim dicunt quòd non potest aliquid bene velle sine aliqua gratia pulsante ipsum & adiuuante. Et qñ conaẽ surgere, ille conatus est a gratia ipsum excitante. Alij dicunt qđ per se potest bene velle sine omni gratia cooperante, verbi gratia, velle orare vel eleemosinam dare. Similiter de ipso opere bono duplex est opinio Quidam enim dicunt, quòd sine aliqua gratia non potest homo facere bonum ĩ genere, vt eleemosinam dare propter Deum vel aliquod simile, sed solis naturalibus potest facere bonũ naturæ, sicut comedere vel bibere. Alij vero dicũt, quòd homo ex solo libero arbitrio facere potest bonum in genere sine omni gratia cooperante, sed non sine Deo cooperante, quia sine ipso factũ est nihil. At vero quæri potest, vtrum homo ex solo libero arbitrio se præparare possit, ita vt ei gratiam infundi necesse sit, & videtur quod sic, per illud Salomonis prouerbiorum 16. hominis est animum præparare. Et etiam in primis illa Dei promissio. Aperi os tuum & ego adimplebo illud, vbi.s.oris apertionem notat præparationem mentis ad gratiam. Impletionem autem, gratiæ infusionem. Sed Deus verax est in promissis, quia negare seipsum non potest, ergo si homo faciat quod in se est, necesse est quod Deus infundat gratiam. Contra, nec est necessitas in dante.s.in Deo, quia nulla cadit in eum necessitas siue obligatio. Nec in suscipiente, quia in eo est oppositum suscepti.s.peccatum, ergo nulla est ibi necessitas.s.vt si faciat homo quòd in se est Deus infundat gratiã. Item si necesse est infundi gratiam facienti quod in se est, videtur quòd homo ex solo libero arbitrio possit mereri primã gratiam merito congrui, quòd falsum est. Respondeo reuera si faciat homo totum quod in se est, quod tamen non potest facere nisi beneficio gratiæ gratis datæ, necesse est vt & Dñs faciat quod in ipso est.s.gratiã cõferendo. Et hæc necessitas est ex parte ipsius dantis, veruntamen vt dicit Anselmus, Non est necessitas obligans ipsum dantem, sed est solius bonitatis ac liberalitatis ipsius.s.mouentis eum ad subueniẽdum creaturæ habilitãti se ad eius adiutorium recipiendũ. Ex parte etiam recipientis est necessitas, quia indiget nec impedit macula peccati, quia gratia potestatem habet in subiecto sic disposito, vt statim remoueat illam maculam. Vnde non est illa dispositio cõtraria aduectui gratiæ, quia gratia ex toto potẽs est in illã remouẽdo. Ad aliud rñdeo, qđ licet hõ faciat qđ in se ẽ, & infundaẽ ei gratia, non tamen meretur eã nec datur ei quasi ex debito. Iam enim non esset gratia, vt dicit Augu. si meritis redderetur, & non gratis daretur. Bernardus vbi supra. Tolle ergo liberum arbitrium, non erit quod saluetur, tolle gratiam, non erit vnde saluetur.

Quod libertatem arbitrij præscientia Dei tollit. C. XCVIII.

ANselmus in lib. de cõcordia liberi arbitrij & pręsciẽtia Dei. Rectè aũt ĩtelligẽdo nequaq̃ sibi repugnare videnẽ p̃scientia Deĩ q̃ sequiẽ necessitas, & liberũ arbitriũ a quo remouetur necessitas: necesse est ergo, quod Deus pręscit, & sicut præscit futurũ esse. Deus autem præscit aliqua futura esse sine omni necessitate. Dices itaq; mihi, Deus præscit me peccaturũ, vel præscit me non peccaturũ. Et ideo necesse est me peccare, si pecco, vel non peccare si non pecco. Ad quod ego. Non debes dicere, Deus præsciuit me peccaturũ tm̃, vel non peccaturum, sed præsciuit Deus me peccaturũ sine necessitate, vel nõ peccaturum. Et ita sequitur, siue peccaueris, siue non peccaueris, vtrũq; sine necessitate erit, quia Deus præscit futurum esse sine necessitate id quod erit. Si aũt dico necesse est peccaturum te esse, vel non peccaturũ, sola voluntate, sicut Deus pręscit, non est intelligendũ quod aliquid prohibeat voluntatem, quæ nõ erit, aut cogat illam esse quæ erit. Hoc ipsum præscit Deus, qui pręuidet aliquid futurum ex sola voluntate, q voluntas non cogitur, aut prohibetur vlla alia re. Et sic ex libertate fit, quod fit ex volũtate. Si ergo diligenter hæc intelligantur: puto quia & præscientiam Dei & libertatem arbitrij simul esse nulla prohibebit inconueniẽtia. Deniq; si quis intellectũ verbi propriè considerat, hoc ipsum, q aliquid præsciri dicitur, futurũ esse pronunciatur. Non.n.nisi quod futurũ est præscitur, quia scientia non est nisi veritatis. Quare cum dico, quia si præscit Deus aliquid necesse est illud esse futurũ, idem est ac si dicam, si erit, ex necessitate erit, sed hæc necessitas non cogit, nec prohibet aliquid esse, vel non esse. Aliqñ etiam res aliqua quamuis sit vt futura, non necessario est futura. Nam si dico, cras seditio futura est in populo, non tñ necessario erit seditio. Potest etenim fieri antequam sit vt non fiat. Itaq; nulla oritur repugnantia si asserimus idem aliquid necessario esse futurum, quia est futurum, & nulla cogitur necessitate esse futurum. Si quis autẽ obijciat nobis illud Iob: Constituisti terminos eius, qui præteriri non poterunt. Non est hoc contra id quod prædiximus. Nam quia Deus nõ fallitur, nec videt nisi veritatem, siue ex libertate.i.ex libera creaturæ rationalis voluntate, siue ex necessitate eueniat dicitur constituisse apud se immutabiliter quod apud hominem priusquam fiat potest mutare: habet.n. æternitas suum simul in quo sunt omnia, quæ simul sunt loco vel tempore, & quæ sunt diuersis in locis, uel temporibus. Illic itaq; non est præteritum, vel futurum, sed tm̃ præsens, immutabile. Sed in ipsis hominibus ex libertate arbitrij aliqñ est mutabile, sicut etenim quamuis in æternitate non fuit, uel erit aliquid, sed tm̃, est tñ fuit, & erit aliquid sine repugnantia, ita quod in æternitate mutari nequit in tpe aliqñ per liberam uoluntatem antequam sit esse mutabile, probatur absq; inconuenientia. Quanuis autem ibi nihil sit nisi præsens, non est tamen illud præsens temporale sicut nostrum sed æternũ in quo tempora continentur concreta, sicut enim præsens tempus cõtinet omnem locum & quę in quolibet loco sunt, ita in æterno præsenti simul clauditur omne tempus & quæ sunt in quolibet tempore: itaq; non magis opposita sunt mutabile in tẽpore, & immutabile in æternitate, quam nõ esse in aliquo tempore & esse semper in ęternitate, & fuisse vel futurum esse secundum tempus, atque non fuisse aut non futurum esse in æternitate.

Quòd nec uoluntas Dei tollit sed iuuat libertatẽ arbitrij. C. XCIX.

QVoniam autem iustitiam qua iustus est aliquis constat esse rectitudinem voluntatis, rectitudo autem tunc tantũ est in aliquo cum vult quod Deus vult eum velle, patet quòd Deus nõ potest eãdem rectitudinem merito auferre, quia non potest hoc non velle. Sicut enim Deus non facit iniustitiam, ita non facit aliquid iniustum esse. Qui tamen facit omnes actiones & omnes motus, quia facit res a quibus & ex quibus & per quas fiunt. Nullaque res habet vllam potestatem volendi aut faciendi nisi illo dante. Ipsum quoq; velle quod aliquando iustum est, aliquando iniustum, nec est aliud quam vti voluntate & potestate volendi quã Deus dat & inquantum est, bònum est, est, & a Deo est. Quod tunc quidem quando rectè est, bonũ & iustum est. Quando vero non rectè, hoc solo quia non rectè est, malũ est, & iustum est, & ipsum non rectè esse non est aliquid, nec est a Deo. Nam sicut cum aliquis vtitur gladio, aut lingua aut potestate loquendi non est aliud gladius vel lingua aut potestas loquendi cũ rectus est eorum vsus, & aliud cũ non est rectus, ita voluntas qua vtimur ad volendum, non est aliud qñ quis illa rectè vtitur, & aliud quando non rectè. Nec maius, nec minus est hoc quod est essentialiter cum est iusta, quam cum est iniusta, sic itaq; facit Deus in omnibus voluntatibus & operibus bonis, & quod essentialiter sunt, & quod bona sunt. In malis vero non quod sunt mala, sed tantum quod per essentiam sunt, sicut autem non est essentia nisi a Deo, ita non est recta nisi ab ipso, huius rectitudinis absentia quæ est iniustitia non est nisi voluntate rationalis creaturę, quę semper debet habere iustitiam. Nemo certe seruat rectitudinem acceptam nisi volendo. Velle autem illam aliquis nequit nisi habendo illam, habere autem eam nullatenus valet nisi per gratiam. Neque etenim per se valet eam adipisci, quia nequit eam velle nisi habeat, nec ab alia creatura potest eam accipere, quia creatura nequit creaturam saluare. Si-

cut

aut ergo nullus eam accipit nisi gratia præueniente, ita & nullus eam seruat nisi eadem gratia subsequête, sic enim gratia subsequitur donum suum: vt nunquam siue magnum siue paruum sit illud dare deficiat, nisi liberum arbitrium volendo aliud rectitudinem quā acceperat deserat. Adiuuat.n.gratia liberum arbitrium quando vt deserat rectitudinem acceptam impugnatur, mitigando aut penitus remouendo vim tentationis, aut augendo affectum eiusdē rectitudinis. Deniq; cum omnia subiaceant dispositioni Dei, quicquid contingit homini quod adiuuet liberum arbitriū ad accipiendum vel ad seruandum hanc de qua loquor rectitudinem, totū gratiæ est imputandū: veruntamen nec sola gratia nec solū liberū arbitrium salutem hominis operatur: cum enim legitur: non est volentis neq; currentis, sed Dei miserentis, non negatur in volente & currente aliquid prodesse liberum arbitrium, sed significatur non imputandum esse libero arbitrio, quod vult & quod currit, sed gratiæ. Sic vtique dici potest non est induti pauperis quod est indutus sed miserentis.i. vestem dantis. Multo vero magis hoc diceretur si ille qui dedit vestem dedisset etiam potestatem vtendi & seruandi, sicut Deus qui dat homini rectitudinē, dedit etiam prius liberum arbitrium ad seruandum illam & vtendum.

De Impotentia standi & potentia peccandi. Cap. C.

PORRO impotentia quæ descendit ex culpa non excusat impotētem manente culpa. Vnde infantibus in quibus exigit Deus a natura humana iustitiam quam accepit in primis parentibus cū potestate seruandi illam, omnem prolem suam non excusat impotentia habendi iustitiam, quia propter culpam corruit in hanc impotentiam, hoc ipsum, quia nō habet quod per se resumere nequit est illi habendi impotentia, in quam ideo cecidit, quia sponte deseruit quod seruare potuit. Itaq; ad peccatum illi imputatur impotentia, quam peccando sibi fecit, possumus & rationabiliter asserere, quia quod a prima conditionis humanę dignitate ac fortitudine minorata & corrupta est, illi ad culpam imputatur. Per hoc enim minorauit quantum in ipsa fuit honorem & laudem Dei. Quippe secundum dignitatē operis laudatur & prædicatur sapientia artificis, quanto ergo opus humana natura præciosum opus Dei vnde ipse glorificandus erat in se minorauit atq; fœdauit tanto sua culpa Deum exhonorauit. Quod ad tantum peccatum illi statuitur: vt non nisi morte deleatur. Deniq; sicut terra innumerabiles herbas & arbores sine quibus humana natura alitur, aut etiam quibus premitur, sine hominis cura profert, vtiles vero non sine magno labore & cultore & seminibus. Ita corda humana sine doctrina & sine studio quasi germinant sponte cogitationes & voluntates saluti inutiles vel etiam noxias. Illas vero sine quibus ad salutem animæ non proficimus nequaquam sine sui generis semine & laboriosa cultura concipiunt aut germinant. Vnde illos quibus talis cultura impenditur, agriculturam Dei vocat Apostolus. Cuius semen est verbum Dei. Sed & omnis intellectus rectitudinis quem mens humana siue per auditum, siue per lectionem, siue per rationem, siue quolibet alio modo concipit, semen est recte volendi. Actor. Dicit autem Aug. quod posse peccare non est aliquid posse sed potius aliquid non posse, quod videtur falsum. Quia ex hoc sequitur quod potentia peccandi non sit potentia, sed potius impotentia. Econtra dicit idem Aug. Peccare est spreto incommutabili bono rebus commutabilibus adherere, quod facimus libero arbitrio voluntatis. Ergo liberum arbitrium est potentia proprie loquendo. Ergo potentia peccandi est proprie potentia non impotentia. Ergo posse peccare est aliquid posse. Sed si hoc, cum Deus non possit peccare, sequitur quod non potest omnia & ita non est omnipotens. Respondeo quod secundum opinionem quę dicit, quod peccatum est aliquid, reuera posse peccare est posse aliquid. Sed ideo dicit August. quod non est posse aliquid quod sit pure potentię. Potentia enim peccandi non est pura potentia, sed potentia cum defectu. Deus autem dicitur omnipotens, non quia possit oīa generaliter, sed quia potest omnia q̄ posse purę est potentię.

De varia distinctione liberi arbitrij. C. CI.

ANselmus in lib. de libero arbitrio. Ergo libertas arbitrij alia est a se: quæ nec facta est, nec ab aliquo accepta, & hæc est solius Dei. Alia a Deo facta & accepta quæ est angelorum & hominum. Et hæc bipartita est, nam alia est habens rectitudinem quā seruet. Alia carens. Habens autem alia tenet separabiliter alia inseparabiliter. Illa quidem quæ separabiliter tenet, fuit omnium angelorum antequam boni confirmarentur & mali caderent. Et est omnium hominum ante mortem qui habent eandem rectitudinem. Quæ vero tenet inseparabiliter, hæc est electorum angelorum & hominum, sed angelorum post ruinam reproborum & hominum post mortem suam. Illa autem quæ caret rectitudine. Alia caret recuperabiliter, & hæc est tantū in hac vita omniū hominū il-la carentium, quamuis illā multi non recuperent. Alia irrecuperabiliter. Et hæc est reproborum angelorum & hominum, sed angelorum post ruinam & hominum post hanc vitam. Bernardus in lib. de libero arbitrio. Est libertas a peccato, de qua dicit Apostolus. Nunc autem liberati a peccato &c. Et est libertas a miseria, de qua itidem dicit, ipsa creatura liberabitur a seruitute corruptionis &c. Est iterum libertas a necessitate, eo quod necessarium est voluntario contrarium. Et hanc vltimam contulit nobis in conditione natura, in primam restauramur a gratia. Media vero nobis reseruatur in patria. Dicatur igitur prima libertas naturę, secunda gratiæ, tertia vitæ vel gloriæ. Primo nempe in liberam voluntatem, ac voluntariam libertatem conditi sumus. Secundo reformamur in innocentiam noua in Christo creatura. Tertio consummamur in gloriam perfecta in spiritu creatura. Prima ergo libertas habet multum honoris. Secunda plurimum & virtutis. Nouissima cumulum iucunditatis. Ex prima quippe præstamus ceteris animātibus. In secunda carnem. Per tertiam mortem subijcimus. Actor. Quod itaq; dicunt sancti liberum arbitrium esse liberius in angelis & hominibus bonis, quam in malis, Intelligendum est liberius.i.ad bonum potentius, vel etiam liberius.i.liberum pluribus libertatibus. Cum enim triplex sit libertas.s.a necessitate, a peccato, a miseria, sicut prædictum est. Necessitas quoque duplex est: videlicet ineuitabilitatis & coactionis, maior ergo libertas est in angelis quam in hominibus, quia illi tres habent plenarias libertates.s.a peccato, a necessitate coactionis, a miseria. Sed ineuitabiliter volunt bonum, nec hoc minuit libertatem eorū. sed potius auget, quia ita libere volunt bonum quod nolunt peccare omnino. Nec sentiunt aliquod impulsiuum ad malum. Boni autem homines tres habent libertates, sed non omnes plenarias, sed a necessitate coactionis, a peccato sed non ex toto, & a miseria, sed adhuc in spe, nondum re: liberiores ergo sunt quam mali, qui duas tantum habent.s.a necessitate duplici. Mali quoq; homines liberiores sunt quam dęmones, qui vnam tantū habent.s.a necessitate coactionis.

De operationibus omnium animę virium in generali. Cap. CII.

IOannes Damascenus lib. 2. Oportet autem scire quoniam omnes prędictę virtutes & cognoscitiuę & vitales & naturales & artificiales operationes dicuntur. Operatio enī est naturalis vniuscuiusq; substantię virtus. Et rursus operatio est naturalis omnis substantiæ innatus motus: vnde manifestum est, quoniam quorum substantia eadem est, horum & operationes indifferentes. Impossibile est enim substantiam esse expertem naturali operatione. Et rursus operatio est naturalis & prima, & semper mobilis virtus intellectualis animæ, hoc est, semper eius mobilis ratio, naturaliter ab ipsa semper irrigata. Dicuntur autem & operationes & gestiones actus vt loqui, ambulare, comedere, bibere, & quę talia. Sed & passiones naturales multotiens operatio & opus virtutis, quod græci apetelesma dicunt.i.est effectum Hyldebertus cenomanen. Vis animæ septem sibi proprios vendicat actus. Viuificat, sentit, varias sibi amplectitur artes. Corrigit excessus, virtutibus instat, in ipsam Dirigit intuitum deitatem, gaudet in illa. Seminibus quoque primus inest. Animalia bruta Participant alium, duo nostrę proprietatis. Tres sunt & superum: superi tamen anteferuntur. Ex actu primo vegetatur corpora crescunt. Prouenit inde vigor, nexus, complexio, motus. Et status & species, conuenientia quodam. Ex alio tangit, videt, audit, gustat, odorat. Odit, amat, petit apta, contraria vitat. Soluitur in somnos, in somnia mente vagatur. Præteriti meminit venturis instat, agitq; Plurima quæ sensu non & ratione geruntur. Tertius ingenuas altasq; perambulat artes. Queq; vel ingenium: vel disciplina ministrat. Colligit, & vario profectu mentibus heret. Quartus ab illicitis reuocat residetq; reatus. Obiurare docet, ex tunc agnoscere sese Incipit, inque nouum niti ac transire decorem. Dicimus ex quinto naturæ lege teneri. Res inconcessas virtutis amore caueri. Concessis aliquot etiā sine teste carere. Sextus in aspectu solis lucisq; superne. Penè parem superis animam rapit immaculatam. Septimus astringit, stabilisq; subarrat amore. Collateratque Deo, quam dotem iam speculatur. Quos thalamos, quis cultus eam quę festa serenent. Quis dicat speciosa veni dixere beatæ. Maioresque animæ nec eis tamen aut ea virtus, Aut ea lingua fuit, quibus hęc aperire liceret. Excedit sensus meritumq; recondita merces. Primus itaq; noster actus est viuificatio. Secundus sensus, tertius ars, quartus correctio, quintus virtus, sextus contemplatio, septimus quies. Hos actus si carnis desiderijs impediri negas, profecto vel penitus infra hominem defecisti, vel supra hominem profecisti. Qui solus tamen libere beatus es, vt eam concupiscentiam nescias, quæ aduersus pfatos actus inumero militat exercitu & diuerso triūphat affectu. Neq; enim in omnes animas par ei licētia est. Ipsi quoque act' nec eodem

eodem tempore omnes, nec omnes eadẽ infeſtantur moleſtia. Alij quippe in ortu quaſi ſeges in germine prefocantur. Alij iam prouecti velut in ſpicis grana quæ feruor nimius exurit inaneſcunt. Eſt etiam quod illos intrinſecus impugnet, quod illos extrinſecus euacuet.

De Paſſionibus animæ ſimiliter in communi. Cap. CIII.

IOhannes Damaſcenus vbi ſupra. Paſſio vero æquiuoce dicitur. Dicitur enim paſſio & quę corporalis eſt, vt ægritudines & vlcera. Et rurſus quę animalis eſt vt concupiſcentia, & ira. Eſt autem cõmuniter quidem ac generaliter paſſio animalis quam ſequitur voluptas & triſtitia. Sequitur autem paſſionem ipſa triſtitia & non ipſa paſſio eſt triſtitia. Inſenſibilia enim patientia non dolent. Nõ ergo paſſio eſt dolor, ſed paſſionis ſenſus. Oportet aut dignam ratione eſſe. ſ. magnam, vt ſenſui ſubiaceat. Animalium paſſionum terminus eſt hic, paſſio eſt motus appetitiuę virtutis ſenſibilis in imaginatione boni vel mali. Et aliter, paſſio eſt motus irrationalis animę per ſuſpicionem boni vel mali. Suſpicio enim boni mouet concupiſcentiam. Suſpicio vero mali iram. Sed & ſecundum alium modum operatio paſſio dicitur. Nam operatio quidem eſt quę ſecundum naturam motus, paſſio vero quæ præter naturam. Secundum hanc ergo rationem operatio paſſio dicitur, cum non ſecundum naturam mouetur ſiue ex ſeipſo ſiue ex alio. Cordis ergo qui quidem ſecundum pulſus eſt motus naturalis exiſtẽs operatio eſt. Qui vero ſecundum ſaltus eſt, immoderatus exiſtens & non ſecundum naturam, paſſio eſt & non operatio. Nõ omnis autem motus paſſionis paſſio vocatur, ſed qui ſunt vehementiores & in ſenſus procedentes. Qui enim parui ſunt & inſenſibiles, nondum paſſiones ſunt. Oportet enim paſſionem habere magnitudinem dignam ratione. Ideo adijcit termino paſſionis motus ſenſibilis. Parui enĩ motus latentes ſenſum non faciunt paſſionem. Actor. Hæc de anima humana dicta ſunt & viribus eius. Nunc ad deſcribẽdam ſimiliter creationem atque naturam humani corporis tranſeamus.

LIBER XXVIII.

De cauſa humani humani corporis. Cap. I.

RICARDVS de ſancto Victore in lib. excerptionum. Spiritus quidem humanus creatus eſt propter Deum, corpus autẽ propter ſpiritum, mundus vero propter corpus vt ipſe mundus ſeruiret corpori corpus autem ſpiritui & ſpiritus creatori. Sane ſcriptura ſecularis materiam habet opus conditionis. Diuina vero ſcriptura materiam habet opus reſtaurationis. Opus nempe conditionis eſt, quo factum eſt vt eſſent quę non erant. Opus autem reſtaurationis eſt quo factum eſt vt melius eſſent quæ perierãt. Opus conditionis eſt creatio mundi cum omnibus elementis ſuis. Opus reſtaurationis eſt incarnatio verbi cum omnibus ſacramentis ſuis. Opus conditionis in ſex diebus factum eſt. Opus reſtaurationis non niſi ſex ætatibus perfici poteſt. Sex autem ſunt contra ſex, vt idem cognoſcatur eſſe redemptor qui creator. Primum opus. ſ. conditionis factum eſt, vt ſtanti homini ſubeſſet. Secundum factum eſt vt lapſum erigeret. Et ſacra quidem ſcriptura vt ad materiam ſuam tractandam competentius accedat, primum opus conditionis commemorat Non enim poſſet reparationem hominis ſine eius lapſu, nec ei9 lapſum ſine ipſius creatione, nec eius creationem ſine totius mundi conditione declarare. Et ideo voluit prius opus conditionis cõmemorare. Mundo igitur creato, diſpoſito, ordinato, quòd eſſet humano corpori neceſſarium commodum gratum, fecit Deus hominem poſſeſſorem ominum, dominum vniuerſorum, qui quamuis tempore poſterior, cauſa tamẽ prior, dignitate ſuperior inuenitur. Actor. Animam quidem hominis creauit Deus ex nihilo ſicut & angelum, corpus autem de materia præiacenti. ſ. de terra rubea ſecundum Ioſephum,

De materia & loco & forma ipſius creationis. Cap. II.

FOrmauit ergo, ſicut ſcriptum eſt, Dominus hominem in agro Damaſceno de limo terræ, quantum ad corpus, vnde & Adam interpretatur terra rubea ſiue terrenus. Erat corpus illud immortale, non de conditione naturæ, ſed beneficio gratiæ. Nam eius immortalitas erat ſuſtentanda per eſum ligni vitæ. Erat itaq; potens non mori ſi non peccaret, quia de ligno vitæ ſuſtentaretur, & potens mori ſi peccaret, quia ligno vitæ priuaretur, ſicut & factũ eſt. Iſidorus in lib. Etymologiarum. 11. Corpus dictum eſt eo quòd corruptum perit, ſolubile enim atque mortale eſt, & aliquãdo ſoluendum. Caro autem a creando eſt appellata. Crementum enim ſemen eſt maſculi, vnde animalium & hominum corpora concipiũtur, hine & parentes creatores vocantur. Caro autem ex quatuor elementis compacta eſt. Nam terra in carne eſt. Aer in anhelitu. humor in ſanguine, ignis in calore vitali: habent in nobis elementa ſuam quæq; partem, cui quid debetur compage reſoluta. Vitruui9 in libro tertio de Architectura. Corpus hominis ita natura compoſuit, vt os capitis a mento ad ſummam frontem & radices imas capilli eſſet decimę partis. Item manus palma ab articulo ad extremũ medium digitum tantumdem. Ipſius autem oris altitudinis tertia pars ab imo mento ad imas nares. Naſum ab imis naribus ad finẽ medium ſuperciliorum tantumdem, ab eorum autem fine ad imas radices capillorum frons efficitur. Reliqua quoq; membra ſuas habent commenſurationes & proportiones, quibus etiam antiqui pictores & ſtatuarii nobiles vſi magnas laudes ſunt aſſecuti. Corporis autem centrum naturaliter eſt vmbilicus: nam ſi Homo collocatus fuerit ſupinus manibus & pedibus panſis, circiniq; centrum in eius vmbilico collocatum circumagendo rotundationem vtrorũque manuum & pedum digiti tangentur. Item quadrata deſignatio in eo inuenitur. Nam ſi a pedibus imis ad ſummum caput menſuraueris, eamq; menſuram ad manus panſas retuleris, inuenietur eadem latitudo vti & altitudo.

De dignitate & nobilitate humani corporis. C. III.

AVguſtinus de ciuitate Dei lib. 22. Iam vero in ipſo corpore quamuis nobis ſit cum beluis mortalitate commune, multiſque earum reperiatur infirmius, quanta bonitas & prouidentia creatoris apparet? Nonne ita ſunt in eo loca ſenſuum & cætera mẽbra diſpoſita, ſpecieſq; ipſa & figura & ſtatura totius corporis ita modificata, vt ad miniſterium animæ rationalis ſe iudicet factum? Non enim vt animalia rationis expertia, prona eſſe videmus in terram, ita creatus eſt homo, ſed erecta in cęlum corporis ammonet formas eum quę ſurſum ſunt ſapere. Porro mira mobilitas quæ linguæ ac manibus attributa eſt ad loquendum & ſcribendum, apta atque conueniens & ad opera artium plurimarum officiorumque complenda. Nonne ſatis oſtendit quali animę & ſeruiret, tale ſit corpus adiunctum? Quandoque & detractis neceſſitatibus operandi, ita omnium partium congruentia numeroſa ſit, & pulchra ſibi parilitate reſpondeat, vt neſcias, vtrum in ea condenda maior ſit vtilitatis habita ratio quam decoris. Certè enim nihil creatum videmus in corpore vtilitatis cauſa, quod non habeat etiam decoris locum. Plus autem illud nobis apparet, ſi numeros menſurarũ quibus inter ſe cuncta connexa ſunt & coaptata noſcemus, ſicut eſt tãta perplexitas venarum atque neruorum, & viſcerum ſecreta vitalium quibus coaptatio, quę armonia græce dicitur, tanquam cuiuſdam organi extrinſecus atq; intrinſecus totius corporis conſtat. Qui ſi noti eſſe potuiſſent in interioribus quoq; viſceribus quæ nullum oſtẽtant decus, ita delectaret pulchritudo rationis vt omni formæ apparenti quę oculis placet ipſius mentis quæ oculis vtitur prę ferretur arbitrio. Sunt vero quædam poſita in corpore, vt tantummodo decorem habeant, non & vſum, ſicut habet pectus virile mãmillas, ſicut facies barbam. Vnde puto facile intelligi, in conditione corporis dignitatem neceſſitati fuiſſe prelatam. Tranſitura eſt quippe neceſſitas, tempus quia venturum, quando ſola inuicẽ pulchritudine ſine vlla libidine perfruamur. Quod maximè ad laudem referendum eſt conditoris, cui dicitur in pſalmo Confeſſionẽ & decorem induiſti.

De corporis eiuſdem membris. C. IIII.

ISidorus vbi ſupra. Membra ſunt partes corporis. Artus vero ſũt quibus membra colligantur, ab artando dicti. Artus enim dicti ſunt eo quòd inuicem colligati neruis artentur. i. ſtringãtur. Quorum diminutiua ſunt articuli. Nam artus dicimus maiora membra vt brachia, Articulos vero minora vt digitos. Et in corpore noſtro quædã vtilitatis tantum cauſa facta ſunt vt viſcera, quędam ẽt vtilitatis & decoris vt ſenſus in facie, & in corpore manus & pedes, quorum membrorum & vtilitas magna eſt, & ſpecies decentiſſima. Quædam tantum decoris, vt mammillæ in viris & in vtroque ſexu vmbilicus. Quædam diſcretionis, vt in viris genitalia, barba prolixa, pectus amplum. In mulieribus lenes genę & anguſtum pectus. Ad concipiendos autem & portandos fetus renes & latera dilatata. Conſtanti. in pantegni. 3. parte. Facit autem natura quandoque membrum vnum duarum vel trium rerum inſtrumentum, vt ſubtilem fecit matrem cerebrum operire, venas & arterias ad inuicem ligare, Cerebrum quoq; ne diſpergeretur adiuuare. Idem etiã fecit in pulmone & eius cannalibus, vt eſſent inſtrumenta flatus ad calorem naturalem cordi reſeruandum, & nihilominus vocis inſtrumentum. Aliquando etiam facit eadem natura, vt expulſa ſint alterius rei iuuamenta, ſicut fumus dicitur cauſa pilorum eſſe. Ex libello de anathomia. Membrum eſt ſolida & firma pars animalis ex ſimilibus vel diſſimilibus compoſita ad aliquid ſpeciale officium deputata. Cum autem omnia membra tam mollia quam

ſolida

solida ortum habeat a sanguine tãquam a nutrimento, pinguedo tamen solidior est sanguine, caro pinguedine, neruus sensibilis carne, motiuus sensibili, cartilago quoque neruo motiuo, & ossa cartilagine.

De varia membrorum diuisione Cap. V.

MEmbrorum quædam sunt principalia, quædam a principalibus orta. Principalia sunt cor hepar testiculi cerebrum. Cor hepar & cerebrum quia conseruãt rem speciei. Testiculi vero quia conseruant speciem rei. A principalibus orta sunt nerui arteriæ venæ & vasa seminaria. Nerui enim oriuntur a cerebro spiritum vitalem cum pauco sanguine deportantes vbiq; corporis ad vitam faciendam & motum complendum. Venæ oriuntur ab hepate deportantes sanguinem & alios humores cum spiritu naturali ad nutrimentum totius corporis. Vasa seminaria oriuntur a testiculis, in quibus materia spermatum continetur, quæ in testiculis dealbata per virgam in matricem effunditur ad generationem faciendam. Item membrorum quædam sunt innatas tantum virtutes habentia, vt sunt membra consimilia. Quædam vero innatas & influentes, & hæc sunt membra officialia. Constan. in pantegni in secunda parte. Naturaliter vero diuiduntur membra .s. in similia & composita. Similia dico, partes toti, totumq; parti assimilantia, vt sunt ossa nerui & consimilia. Composita vero vocantur officialia, vt caput hepar manus, pedes & cætera talia. Ex ysagogis Hipocratis. Corpus quidem hominis in tres partes generales diuiditur .s. caput pectus, & pedes, in particulas autem multas. Specialiter autem constat de venis & arterijs, neruis & ossibus, cartilaginibus adipibus & cæteris spiritibus. Vena est vasculum simplex quo sanguis per quem alimur circungeritur. Arteria est vasculum quadruplex, quo vitalis spiritus cõtinetur, per quem etiam signum pulsus efficitur. Neruus est vasculum quo spiritus sensualis & volubilis continetur. Os est corpus durum & forte factum ad ceterum corpus fulciendum. Cartilago est corpus neruis durius, ossibus vero mollius. Quod si quando rasum fuerit, vel præscisum nunquam crescit neq; iungitur. Adeps est crassa coagulatio circa humectum cõsistẽs. Articulus est ossium capitis, ad caput positio atq; cõiunctio.

De distinctione membrorum secundum conuenientiam actionum. Cap. VI.

COnstantinus vbi sup. in 2. parte. Aliter quoque diuiduntur membra prout singula fecit natura proprijs actionibus conuenientia. Actiones enim sunt tres .s. animalis, spiritualis, naturalis, quibus similia sunt instrumenta corporis. Vnde membra virtutem animalem sequentia, vocantur animata. Spiritualem spiritualia. Naturalem, naturalia. Animata membra fecit Deus in omnibus animalibus propter sensus & voluntarios motus. In homine vero & propter hoc & propter intellectum & rationem ea fecit, vt cerebrum, oculos, nares, articulos, linguam, neruos, atq; lacertos. Membra spiritualia facta sunt propter spiracula flatus & caloris naturalis conseruantias, vt sunt pectus & eius panniculi, cor & pulmo cũ cannalibus suis, fauces & diafragma & arteriæ. Membra naturalia bipartita sunt, quædam enim sunt nutritiua, quædam generatiua. Nutritiua sunt, quæ mutant cibum in substantiam membrorũ totius corporis. Omnia enim humana & bestialia corpora consumuntur ab aere & naturali calore. Ideo necesse est vt ad conseruandam integritatẽ eorum consumptio cibis reparetur. Itaq; nutritiua sunt os, dentes, stomachus, intestina, hepar, splen, fel, renes, vesica, venę. Generatiua vero facta sunt, vt specificarent generalia, & indiuiduarẽtur specificata. Nã qm̃ omnia indiuidua naturaliter cõsumuntur, necesse est vt per genitalia reparẽtur, quę sunt matrix vel vulua, virga, testiculi, & vasa spermatis. Horum autem trium generum .s. animatorum, spiritualium, & naturalium membrorum singula habent vnum principale membrum, cuius causa facta sunt aliaq; vel actionis suæ sunt adiumenta vel superfluitatis expulsiua, vel eiusdem defensiua: in membris animatis principale est cerebrũ, quia in ipso sunt memoria ratio & intellectus, & de ipso virtus sensibilis ac motus voluntarius ad alia membra progrediuntur. Actionis eius adiumenta sunt oculi & cætera superius nominata. Vnunquodq; enim horum exteriora portat ad cerebrum quod sibi portata disponit. Nerui autem & lacerti ad opera a cerebro discreta atque disposita mouentur. Istorum etiam quædam superfluitatis expulsiua sunt, vt nares emunctionum, oculi lacrymarum. Quædam vero defensiua vt panniculi super cerebrum: Spiritualium autem membrorum principalissimum est cor, caloris enim naturalis fundamentum est, qui de ipso in alia omnia viuificanda procedit. Huius adiuuamenta sunt pulmo, panniculi, lacerti pectoris. Moto enim istorum attrahitur aer ad cordis calorem refrigerandum, & calor fumosus expellitur qui circa cor adunatur. Portantia vero ab ipso ad alia sunt arteriæ, a corde nanque calorem naturalem & virtutẽ vitalem accipientes portant ea ad omnia corporis membra. Cordis autem defensiua sunt eius panniculi & diafragma, & panniculi pectoris. Nutritiuorum membrorum principale est hepar: vbi mutatur ciborum succus & sanguis efficitur, de ipso ad totum corpus nutriendum dispergendus. Huius adiuuamenta diuersa sunt. Quædam enim cibum præparant, vt stomacho leuiorem reddant sicut dentes. Quædam eum calefaciunt & mutant vt hepati ad mutandum in sanguinem alleuiẽt vt stomachus. Quædam illum a stomacho in hepar portant sicut intestini gibbositas, quod medici ieiunium vocant. Alia vero ab hepate ad totum corpus & vena concaua. Alia quoque tantum in superfluitatem sanguinis expellunt & mundificant, vt splen, fel, renes. Alia partem cibi superfluam recipiunt & expellunt, vt intestina crossa & vesica. Quod enim a stomacho reijcitur, ab eis recipitur & expellitur, vesica vero recipit superfluitates aquosas a renibus de sanguine depuratas. In membris generatiuis testiculi principales sunt. Eius adiuuamenta sunt spermatis vasa quæ de vno ad aliud ferunt, & de spermate fetus faciunt. Mammillæ etiam adiuuant, cum infantes nutriant.

De membris consimilibus, & primo de ossibus. C. VII.

MEmbra vero consimilia, sicut dictum est supra, sunt partes toti, totumq; parti assimilantia. Sunt autem septem, primũ .s. ossa, secundum cartilago, corde, nerui, ligamen, tertiũ venæ, quartum arteriæ, quintum caro glandes & pinguedo, sextũ cutes & pelliculę, septimum pili & vngulę. Ossa itaque sunt purior & siccior corporis pars, quæ duabus ex causis necessaria sunt, aut quod sunt fundamentum super quæ totius corporis sita est fabrica, & ob hoc oportuit esse firmiora. Aut quoniam ab exterioribus defendunt interiora propter hoc oportuit hæc esse duriora. Ex libro de naturis rerum. Sicut in pariete luteo pali ipsum .s. parietem tenent ne penitus obruatur, sic ossa carnem fragilem stipant, ne sua mollicie corpus in vnum improbe conuoluatur. Sunt autem dura, interius concaua, alba nimium, ac durabilia. Ossa masculorum fortiora sunt ossibus fœminarum, nisi tantum in genere amazonũ, vbi robur fœminarum præfertur fortitudini virorum. Videtur quidem os consolidari post confractionem vel abscissionem, & fieri robustum vt ante, sed non est verum. Coniungitur enim & adheret os ossi, & pars parti, quibusdam ebullitionibus medijs quæ defluunt ex medulla, hoc autem nullo modo fieri potest, vt ossium fractio continuetur sicut in prima creatione. Isidorus vbi sup. Ossa sunt corporis solidamenta. In his enim positio omnis roburque consistit. Ossa autem ab vsto dicta propter quod cremarentur ab antiquis, siue, vt putant, ab ore, eo quod ibi pateant. Nam alias vbiq; cute visceribusq; obtecta velantur. Medulla appellata est, eo quod madefaciat ossa, irrigat enim & confortat. Vertibula sunt summe ossium partes, nodis crassioribus conglobatę, dictæ ita, eo quod ad inflexionem membrorum illa vertantur. Compages capita sunt ossium, dicta eo qđ sibi cõpacta neruis vel glutino quodã adhereãt. Auicen. in 2. canone. Ossa hominis in potu data conferunt dolori iuncturarum, eadem quoque adusta in potu dantur æpilenticis.

De ratione multitudinis ossium. Cap. VIII.

COnstantinus vbi supra. Ossa autem in corpore multa ac diuersa genera sex de causis oportuit esse. Primo propter motionẽ corporis, quia membra quædã in animalibus aliquando moueri necesse est, aliquando quiescere, & aliquando quidem mouentur manuum volæ sine brachijs & digiti sine volis. Secũdo propter fumosæ superfluitatis expulsionem. Omnis nanq; cibi superfluitas est subtilis vel crossa. Crossæ viam inferius natura dedit, per quam secreto illam excludit. Fumosæ vero viam superius fecit, videlicet poros in cute & in capitis osse. Caput enim summa pars corporis idemque est sibi, quod tectum domui. Fumi vero natura petit semper altiora. Ideo necesse fuit ossa capitis perforata esse, ne fumus conclusus perhiberetur exire, hi tamen pori non propalantur visui, ne aliquid ab exterioribus intraret, quod cerebro noceret. Tertio etiam oportuit esse ossa multa, vt facilius essent passibilia. Si enim vnicum esset, dum vnius pars pateretur, necesse esset vt sibi totum compateretur. Ideo fecit natura duo vel tria, & vbi oportuit plura, vt si vnum pateretur, alterum compatiendo non lęderetur. Quarto propter magnitudinem & paruitatem, iuxta membrorũ enim quantitatem quædam oportuit esse magna, vt in coxis & in brachijs. Quædam vero parua, vt in digitis. Quinto propter firmitatem, quoniam vbi debebant esse solida natura non fecit ea concaua. Sexto propter motus leuitatem, sicut in corporis similibus membris, quia magna sunt & ossa mobilia, oportuit ea esse concaua, quæ etiam ex duabus causis plena sunt medullis ne concauitate frangerentur, vel vt inde nutrirentur.

De diuisionibus eorum. Cap. IX.

OSsa itaque iuncta aut solida sunt & immobilia. Aut non solida & mobilia, quorũ motus aut mollis est aut durus, & oportuit vt alterius acumẽ sit infra concauitatẽ alterius, sicut videlicet plenius dicetur inferius. Auicenna in primo canone. Ossium corporis

fis alia sunt fundamentum, vt spondiles dorsi. Super has enim corpus fabricatur sicut nauis super lignum quod primum in ea ponitur. Alia sicut clypeus ad tuendum, sicut os carnei. Alia sicut arma quibus bellatores impedientes repellantur, vt ossa simelia vocata, quę sunt super dorsi spondiles vt spinę. Alia quibus iuncturarum vacuitates replentur, vt ossa summamina, alias sisamina, quæ sunt inter ossa digitorum. Alia quibus corpora suspendenda suspendūtur, sicut os laudæ assimilatum quod est musculum gutturis ac linguæ aliorum suspensorium. Omnia autem corporis ossa sustentaculum sunt & correctio. Et illa quidem quæ sunt ad sustentandū tantum aut ad defendendum, & non ad mouenda membra necessaria sunt, solida facta sunt, licet in eis vacuitates sint & foramina parua & pori, quæ necesse fuit in eis esse nutrimenti causa & etiā alicuius rei quæ necesse est vt in ea penetret, sicut odor qui cum aere in osse coloratorio simili attrahitur ad cerebri quoque superfluitates quæ per ipsum expelluntur. Illa vero quæ propter motum ēt necessaria sunt, vnam habent concauitatem maiorem intrinsecam in medio sui positam, vna quidem est vt corpus eorum exterius remaneat durius. Nam si pluribus receptaculis nutrimenti paruis & separatis indigeret, inde lapsum vel laxum fieret. Nunc autem factum est durum & eius nutrimentum quod est medulla in interiori eius concauitate est aggregatum, quæ.s. concauitas facta est etiā magna, vt ossium corpora propter motum sint leuia. Dura vero facta sunt ne in hora fortissimorum motuum rumpantur. Iuuamentum quoq; medullarum est, non solum vt ea nutriat, sed etiam vt ea semper mollificet ne frangantur, quia motus exiccat. Concauitas quidem minor est, vbi magis necessaria est firmitas Maior autem vbi maios exigit leuitas. Ossa omnia vicina sunt & coniūcta, inter aliqua tamen inuenitur spacium paruum quod implent cartilaginosa, vel cartilaginibus similia.

De Ossibus singulorum membrorum & primo carnei. Cap. X.

COnstantinus vbi supra. Omnium autem ossium sex modi sūt Alia nanque capitis sunt, alia dorsi, alia pectoris & costarum alia spatularum & furcularum, alia quoque manuum & alia pedū Capitis sunt carneum & ossa menti, & dentium. Cranei forma rotunda est ante tamen, & retro acuta. Rotunda quidē aut vt a passibilitate sit remotior, aut vt quantitas cerebri sit capacior. Anterius autem propter cerebri proram acuitur. Vnde numeri prodeūt, qui quinque sensus deferunt. Posterius vero propter cerebri puppim acuitur. Vnde medullæ spondilium egrediuntur. Carneum est ex ossibus multis sibi inuicem concathenatis, quod factum est quinque de causis, aut propter fumi superfluitatem reiiciendam, aut vt venæ & arterię viam habeant ad cerebrum introeundi & exeundi. Aut vt panniculi cerebri firmiter ei inhærerent, ne cerebro inciderent, & cadentes aggrauarent. Aut ne si vnum frangeretur, alia cōquassarentur. Aut quia prora mollior est, puppis autē durior. Cranei forma quindupla est, & in artubus sex dupla. Cuius ossa quædam habent propria nomina, vt coronatum, erectum & lauda sūt, & alia duo sibi similia super auriculas ex vtroque latere posita, quę vocantur decuma. Alia quoq; duo in medio capitis vtrinq; cum erecto iuncta & sunt quadrangula, quorum mollis est substantia propter fumi superfluitatem dissoluendam qui circa proræ cerebri ventriculum adunatur. Sunt & alia duo vtrinq; posita solis decumis a craneo differentia quę appellantur tempora. Sunt triangula in ossa tria diuisa, quorum vnumquodq; suam habet naturam, vnum est petrosum foramen habens auriculę positum ibi propter auris diuisionem. Alterum summitati mammillæ natura simillimum positum, ibi propter os menti firmandum, ne suum exiret locum, & non est adeo durū sicut est petrosum Tertium recte tempus vocatur duobus alijs minus durum, idem intelligas in alterius partis triangulo. In prora capitis est os, quod vocatur frons, semi circuli formam habens inter durum & molle temperatum, ne læderetur vicinitas oculorum. Est etiam illud durum qd vocatur os puppis, præter hæc sunt & alia quinque, quorum vnum palo simile, puppis ossi iunctum est, & vsq; ad solum capitis porrectum vt maxillis firmaretur craneum. Super lacertos etiam temporum sūt quatuor alia, quæ vocantur paria, ob defensionem temporum ibi collocata.

De ossibus maxillarum & menti. Cap. XI.

MAxillarum ossa craneo sunt coniuncta, quæ ideo de multis frustulis sunt, ne si vnum pateretur, alia læderentur. Item quia naturaliter dura erant & mollia, oportuit esse plura. Sunt autem octo.s. in oculis vel ocularibus duo. In maxillæ & narium extremitate duo. In naso duo, in nasi foramine vnum. Et vbi pares dentes & quadrupli firmantur, alterutrum vnum: horū etiam quędam subdiuiduntur. Et si particularius ossa totius faciei scire volumus. 14. esse prçter menti & dentium inueniemus. Ossa menti duo sunt in ipso iuncta medio, vbi dentes subteriores firmantur quadrupli atq; pares, quorum altera extremitas duas habet furculas, vna est acuta sub paribus, & huius acumini quædam chorda insęritur, quæ a lacertis temporum protenditur, per quam bucca clauditur. Altera vero crossa est & rotunda, posita in concauitate quæ est sub durum ossium vberum cranei similitudine, & huius rotunditate mentum fit mobile.

De dentibus. Cap. XII.

DEntes sunt quædam quasi plantaria maxillarum & menti & ossibus insita. Sūt autem 32. Sexdecim enim in maxillaribus positi sunt, quorum quatuor in anteriori parte pares vocātur, & quadrupli lati acuti inscisores dicti quia necessarii sunt ad inscisionē cibi. Duo vocantur canini collaterales quadruplis in summitatę acuti, in radice vero lati. Duris cibis commolendis apti sunt. Sunt & decem alij vtrinq; quini collaterales quadrupli lati & crossi, molares dicti, eo ꝙ ad molendum & frangendum cibum sunt necessarii. Idem quoq; dentium numerus in mento est intelligendus. Omnes autem hi furcati sunt, sed diuersimode. Alij nanque quatuor furculas habent, alij tres, alij duas, alij vnam, verbi gratia quadrupli & pares.i. molares vnam. tres vlteriores quatuor, primi molares infra positi duas habent, vltimi tres. Auicēna vbi supra. Quosdā tamen homines contingit non habere neguegidij, qui sunt quatuor extremi, & tunc non sunt nisi. 28. horum duo sunt duales, & duo quadrupli superius & totidem inferius ad inscidendum, duo vero canini superius & duo inferius ad frangedum. Molares ad molendum ab vtraq; parte superiores & inferiores, quatuor aut quinque.i. octo vel decem. Et huius totius summa aut est. 32. aut 28. quatuor duale & quatuor quadrupli, & quatuor canini & octo molares, & quatuor neguegidii. Neguegidij quidem secūdum plurimum nascuntur in medio temporis augmenti, hoc est post spermatis emissionem & ante consistentiam quæ est circa triginta annos, dentes habent radices & capita acuta, quæ figuntur in foraminibus duarum ossium mandibularum, & super cuiusq; foraminis marginem oritur additamentum magnum rotundum, quod dentem circundat & stringit, vt fortia sint ligamenta. Vnusquisque vero dentium præter molares habet caput vnum, molarium autem in inferiori mandibula fixorum quisque habet ad minus duo capita & quandoq; plura, proprieque neguegidij quę habent quatuor. Porro fixorum in superiori mandibula quilibet ad minus habet tria & fortassis etiam plura, proprieq; neguegidij quæ plura habent capita. Ideo vero capita molarium multa sunt facta quia magni sunt & eorum operatio maior est. Nullum præterea ossium vllo modo sentit præter dentes. Galienus enim dicit, ꝙ experimentū nobis demonstrat eos habere sensum. Quod ideo fit, vt ipsi inter frigidum & calidum discernant. Idem in tertio canone. Dentes sūt ex summa ossium quibus inest sensus propter id quod ad eos venit ex numeris procedentibus a cerebro lenibus. Vnde quandoque sentiunt fricationem suā & commotionem & quandoq; accidunt eis ægritudines corrosio, putrefactio, fissura, fractura, eradicatio, mollificatio, dolor vehemens, stupor, & alteratio caloris in substantia sua.

De Ossibus dorsi. Cap. XIII.

COnstanti. vbi supra. Ossa dorsi ab ossibus puppis capitis incipiunt, & vsque ad vicinitatem ani protenduntur, hæc quatuor ex causis fuerunt necessaria, aut vt essent aliorū fundamenta, sicut totius nauis carina media. Aut vt essent opertoriū ac defensio viscerum & lacertorum. Aut vt per ea numerus a cerebro descēderet, qui inde vim sensus & motus inferioribus mēbris daret. Cum enim multa membra a cerebro sint remota, vis quædam cerebri data est spondilium medullis, per quas dispensaretur sensualitas neruis per remotas partes corporis, quæ quasi medullæ nuchę vocantur arabice. Quarta ratio cur dorsi ossa necessaria erant, hęc fuit, vt nucham custodirent ac defensarent, ne ab extrapositis aliquid pateretur læsionis. Sūt ergo hæc ossa defensaculum nuchæ, sicut craneū cerebri. Eadē est enim nucha quæ cerebri natura. Spondiles ex duabus de causis sunt ex ossibus multis, aut vt animal inclinare se & erigere posset, aut vt eorum cōcauitas alicubi esset lata, alicubi stricta, & ossa ipsa alibi crossa, alibi subtilia. Superior enim pars spinæ subtilis est, & concauitas larga. Inferior autem larga est & concauitas subtilis. Ossa dorsi quadripertita sunt. Alia namq; colli sunt, alia dorsi, Alia renum, alia iuxta anum. Collum septem spondiles habet maiores ac subtiliores & cōcauitate longiores, propter sonoritatem vocis, & propter motum capitis. Dorsum habet 12. minus concauas, sed maiores & crossiores. Crossę quidem ideo sunt, quia costæ super eas fundatæ sunt, aut quia viscera cooperiunt. Earū vero concauitas ideo astricta est, quia nucha a cerebro descendens in colli spondilibus crossior est, multitudine namq; neruorum a dorso procedentium necesse fuit eam subtiliari & cōcauitate minorari.

ri.Renum vero spondiles maiores sunt prioribus& crossiores a minus concaue.Nam quia de vnaquaq; spondili exeunt nerui duo, necesse fuit eas subtiliari.Harum aūt maioritas inde fuit,quia vna vsq; ad alteram portat:sunt autem.24.& omnes istæ sibi inuicē cōcathenatæ sunt exceptis priorib. in colli positis summitatibus vnaqueq; spondilis duplicis est foraminis,per quæ numeri pares exeūt qui de nucha interiori prodeunt.Horum aūt foraminum quædā inter duas spondiles sunt & fiunt.Quædā in integra tantū, & hæc in spondilib. dorsi.Spondiles autem renum vnum foramen habent tātum,quæ vero iuxta anum duorum sunt ossium,quorum vnum latum est inferiori renum spondili iunctum,ad instar spondilis de tribus ossibus factum,& in vnoquoq; foramina a quibus numeri prodeunt.Os quoq; tertium habet foramen aliud inferius, vnde exit neruus vnum &c.

De Ossibus pectoris & spatularum ac furcularum. Cap. XIII.

Actoris fundamentum supra dorsum est positū, cuius concauias est vt intra se posita custodiat & defendat,cor.s.& pulmonem & panniculos & cętera.Magnitudo vero concauitatis est, vt pulmo possit huc & illuc dilatari.Constat autem pectus costis & teneritudine quadam.Costarū.24.in anteriores & posteriores fit diuisio.De.14.anterioribus conficitur pectus quæ sunt ligatæ dorsi spōdilib. septenæ.s.ex vtroq; latere semicirculo assimilatę,sed si iungātur circulum facere videntur,ligantur autem in anterioribus cū septem teneris ossibus cartilaginem assimilantibus.Sed in teneritudinis summitate seria cartilago comprobatur esse,quæ dum acuitur sicut gladius,& ori stomachi superponitur ad defentionem sui cordis & diafragmatis.Decem vero posteriores costę quinq; spondilibus sunt insertæ.Sunt autem curtæ,vt non possint ad ossa tenera ptingere.Extremitas earum ne forte rumpantur,est cartilaginosa.Sunt autem omnia.32.Ossa spatulę necessaria fuerunt aut vt pectus defenderent,ne quid ab exterioribus retro pateretur.Aut vt armorum ossa ligentur,quæ sunt interius concaua,exterius vero gibbosa,hæc ossa nodos habent quos spatularum oculos vocant, qui ideo concaui sunt quasi oculi,vt armorum acumina possint eos ingredi,habet autem spatula duo acumina,retro,sonum corui rostro simile per quod furculæ connexa est,ne a superiori exeat locū suū. Alterum intus ad hoc tantum positum, ne subtus exiret acumen armorum.Furculæ ad hoc necessariæ fuerunt,vt & armos ligarent. & a pectore differre facerent,ne forte pectus manus contraheret,harum ossa sunt interius concaua,exterius rotunda,& cum teneritudine pectoris ante ligata, retro vero cum corui rostro, harum aūt ligamenta sunt ossa cartilaginosa,quæ vocantur spatularū capita,

De Ossibus manuum. Cap. XV.

Manus in ossa tria diuiditur,in armum,brachium & plantam manualem.Os armi magnum est,& ex familiari parte concauum.i.ex illa quę interiori parti corporis videtur attinere.Ab extranea vero gibbosum,quod est rotundum magnum quidem fuit vt manum ferret brachiū,quorum concatenatio eidem connectitur.Rotundum autem vt non facile pateretur.Concauum vero vt arteriæ venæ ac nerui viam haberent ad manum ac brachiū. In extremitate superiori acutum,vt intraret spatulæ concauum,& concatenatio fieret armorū. Quod adeo molle est,vt locum suum aliquando cogatur exire.Ideo autem molle fuit,vt armus vndiq; mobilior fieret.Extremitas inferior attinēs brachio habet capita duo. In familiari parte mai⁹, quod nulli ossi colligatur,vt nerui venę & arterię in eo ligarentur.Interq; duo bina sunt cōcaua vnum retro, altesū antea,quæ brachij intrant acumen,vt suam faciant concatenationem.Brachiū ex duob⁹ ossibus constat cubito. s. superiori & inferiori.Quorū inferius priori maius est & firmius, quia portant ipsum.Hæc habent duo rotunda acumina,q̄ milia vocantur ad extremitatē armi pertingentia.Concauitatē vero habent armi q̄ intrant cū extensio fit brachij.Manus exterior ex.8.minimis ossibus medulla caretib. solidis ac diuersis componitur.Ideoq; tot habuit, vt manus esset mobilis.Sunt aūt forma diuersa. Nam altera gibbosa,altera concaua,alia erecta,vt cū omnia iungerentur, quasi vnū os redderentur,hæc in duobus ordinibus stantia ex vna parte cum vola pectinibus,ex altera cum duabus brachijs concatenationibus fortiter ligantur,& his concatenationibus manus mouetur . Vola manus in duo diuiditur,pectinem.s.& digitos.Pecten ex duobus ossibus est,vt si vnum patitur,alterum non lædatur . Digiti vero sūt quinque,Quilibet ex tribus membris componitur quę sibi inuicē concatenatur , Quatuor digiti cum pectine ligantur . Pollex aūt cum interiori brachij & trium ossium concatenatione iungitur, Suntquę inferiores moduli superioribus maiores & latiores, quia portans latius est & firmius eo quod portatur.

De Ossibus pedum. Cap. XVI.

Ossa pedum in tria diuiduntur.i.ancharum coxarum crurium atque pedū.Ossa quoque ancharū diuiduntur in tria . Primū superius cum ossibus ani concauitatem suam intrantibus ligatur, & proprie ancha vocatur, Pixis autem concauitas eius. Os secūdū vocatur illum. Tertiū penis.Os coxe necessarium est propter coxe motum.Ossa vero interiora & exteriora sunt ad custodienda spermatis vasa,matricem quoq; & vesicam ac recta intestina. Os coxe maius est totius corporis ossibus,vel quia omnium aliorum fundamentum est,vel quia maiorem portat lacertum,per quem fit motio pedum.Tortitudo extranee partis a superiori est,vt locum habeant lacerti, qui si esset intrinsecus in eundo fricarentur & lederētur.Tortitudo vero a familiari parte inferiorem,ne si essent ex vna parte tortitudines, corpus tortum fieret & non rectum.Concauitas posterior,& gibbositas anterior,vt esset firma sessio.Acumen superius rotundatur ut anche pixidē ingrediatur.Inferius aūt sunt duo acumina duas concauitates cruris subeuntia.Crus enim duorū ossium est quæ uocantur harundines,una est magna in familiari parte posita habens duo concaua, quæ concatenatum genu reddunt inferiori parti coxe iuncta.In huius namq; concatenationis supremo unū est rotundum os cartilaginosū & concauum,cuius cōcaua cruriū & coxe intrant ossa.& hoc uocatur genu.Altera uero subtilior & curtior est in parte extranea non pertingens a superiori usq; ad concatenationē poplicis,sed ab inferiori coniungitur harundini maiori,his harundinibus cauille pedis iunctis,concatenatio quedā fit,unde motus calcanei procedit.Et minor quidem aut adiumēto maiori data est,ut pondus facilius patiatur. Aut ut neruos arterias & lacertos tutaretur Aut inter ambas concatenatio calcanei redderetur,Pedis diuisio senaria est.Est enim in eo cauilla, calcaneus, nauicula,rasca,pecten, digiti. Os calcanei rotundum est superius a parte familiari,ab extranea uero longum & subtile,subterius latum ac solidum attingens terram,rotundum ne quid forte pateretur,longum & subtile ut bene firmaretur, vel ut superpositę pateretur.Solidum aūt ut dura corpora ferre posset . Cauilla calcaneo superposita est mollibus ligamentis retro nexa duo habens acumina,a parte familiari concauitates intrans maioris harundinis . Ab extranea vero minoris hac concatenatione mouetur calcaneus sursum & deorsum.Os nauiculæ factū est ad modum nauis superius & retro,hæc vtrinq; cum calcaneo ligata est , sed a familiari parte altius ut locus remaneret concauus . Quod ideo necesse fuit, ut si pes acute rei supponeretur concauum haaeret ad quod cito refugeret,uel ut calcaneus ad motum leuior redderetur. Rasca quatuor habet ossa,tria posterius cum ossibus nauiculæ retro iuncta.A parte uero familiari ante cum tribus ossibus pectinis . Quartū qd uocatur grandosum in parte minoris digiti positum , huius acutū ut retro ligetur intrat in calcanei concauum. Ante uero cum duobus ossibus pectinis ligatur.Rasca necessaria fuit in pedibus sicut & in manibus,sed hæc quatuor habet ossa , illa vero octo . Maior enim motus manibus quam pedibus est necessarius.Pecten ex quinque conficitur,cum quatuor ossibus rascę iunctis,tribus.s.cum tribus,& duobus cum uno grandoso.Quatuor digiti habent ossa tria singuli.Pollex autem duo tantum, ut pedes intus essent concaui, Maiora vero habuit,ut per ea pes sustentari posit.Quatenus sicut manus per pollicem habet tenendi facultatem, ita pes in descensu uel ascensu firmitatem,

De Numero totius corporis ossium. Cap. XVII.

Omnia corporis ossa sunt.141.Septē capitis.4.paria.14.maxillaria,dentium eius.16 vnum pali,duo menti,dentium suorū 16. Spondiles.24.coxarum. 3. Ani tria. coste. 24. Teneritudinum octo.Spatularū duo.Capitum spatularū duo. Rascę manuum. 16, Furcularum duo.Armorum duo.Cupitorū superiorum duo.Inferiorum duō,pectinis in manibus.8.Digitorum.30.Ancharum duo. Calcaneorum duo.Nauicularum duo.Rascę pedu.10. Digitorū.30 Ex isagogis Hipocratis.Sunt autem in humano corpore ossa. 224. In capite.6.In facie.8.Dentes plerunque.32.Spondilia.i.ossa spinę. 24.Iuguli duo. Vertebrarum duo.Femorum duo. Pale duo. Pectoris unum.Laterum.24.Cubitorum & radiorum.4. Carpon, 7. methacarpon octo.Digitorum manuum 30.coxarum duo, femorum duo,uertebrarum.2.Geniculorum duo.Crurium radij.4.plantarū, 65.calcanei duo. Astranguli duo.Digitorum pedum.30.Horum q̄dam composita sunt per capitis coniunctionē tanquā inuicē cōsuta ut capitis ossa.Quedā per simphasym quandam.i.unitatem uel conglutinationem,ut ea quæ faciem complent.Quædam per gomphosym.i coartationem,ut dentes. Quædam per articulationē ut laceru a palato usq; ad coxam.Quædam per in articulationem, ut cubitus manus geniculi, plantę,digiti.Quædā per armoniā.i.aptissimam coniunctionem,ut spōdilia.Itaq; capitis ossa consuta sunt, quia in serrarū modo facta atq; in se comissa:habet aūt testa quinque consutiones,unā.s.sup frontem quę dr corona.Alterā in occipitio quę dr recta. Tertiā uero retrorsū super ceruicem quæ dr lapdo uel lepido. Quæ aūt circa utraq; tēpora sunt procasite uel lippydoydes dicunt.Facies habet cōmissiones 9.unam.s. per medium & per oculos.Et per nasum.3.& maxillarū quatuor. Per palatū unā.

De motibus ossium. Cap. XVIII.

Constā. ubi sup.Ossiū aūt sicut dictū est supra,q̄dā sūt solida & imobilia.q̄dā aūt nō solida & mobilia.Quorū mot⁹ aut mollis ē aut dur⁹.Et oportet vt alteri⁹ acumē sit itra alteri⁹ cōcauitatē cui

cui videlicet concauitati inest quoddam obstaculum ad repellendum acuminis ictum, ne cadens & concauum collidens suam perdat mobilitatem. Ipsumq; obstaculũ quada quasi cartilagine vestitum est, & similiter concauum. Quibus inest humiditas viscosa, vt lenius moueantur ossa. Vtrisq; vero in extremitatibus ligamenta neruosa quędam inducuntur, ne ex nimio motu ossa seiungantur. Rasi in almazore in prima parte. Ossa condidit Deus, vt p ea corpus sustentaretur & rectificaretur. Et quia necesse fuit vnam partẽ corporis aliquando sine altera moueri, non vnũ tantum os in corpore fecit sed multa, quibus etiam diuersas figuras tribuit, vt ad id apta forent, quod per ea fieri necesse est. Item quia necesse fuit quædam eorum quandoq; coniunctim, quandoq; sigillatim moueri, substantię quidam ea coniunxit, quam ex vnius ossis extremitate procreauit, & cum alterius extremitate continuauit, hæc substantia ligamentum vocatur, qđ est corpus album durum, non habens sensum. Et iterum, quoniam ossa nõ mouentur ex essentia sua, sed per motorem, ig tur motum patientium contingue fuerunt eis a principio & origine sensus & motus a cerebro concauitates quędã quæ sunt neruis, qui tamen non per se, vt simplices sunt ossibus coniunguntur, nisi prius cum carne & ligamentis misceantur. Neru⁹ enim si per se grandi membro coniungeretur, aut nullo modo aut debiliter ipsum moueret. Quamobrem neruus antequam ad mẽbrum quod per ipsum moueri debet perueniat diuiditur, & subtiles ac minimæ partes carnis ac ligamenti in ipsis diuisionibus cõtexuntur, & quod ex hoc toto prouenit musculus vocatur. Post hoc ex vna extremitatum musculi, qui .s. est versus partem membri qđ mouetur, quædam substãtia nascitur, quæ chorda nominatur. Ipsa est corpus compositum ex neruo qui ad membrũ dirigitur, & ligamento qđ ex osse oriebatur, & est separata a carne quę erat in musculo, protenditur aũt quousq; breui extremitati membri quod p ipsam moueri debet coniungatur. Igitur ex parata retractione qua musculus ad partem radicis suę retrahitur, chorda fortiter trahitur, & membrum cum vniuersalitate mouetur.

De medullis ossium. Cap. XIX.

ISIDORVS vbi supra. Medulla appellata est eo ꝙ madefaciat ossa, irrigat enim & confortat. Ex li. de na. re. Medulla est superfluitas sanguinis, vt dicit Gal. in ossibus concauitatem habentib⁹. Vnde omne animal abundans in sepo & sanguine, abundat ẽt in medulla. Quod maximè patet in pueris, in quorum ossibus inuenitur multus sanguis, & non potest in medullam decoqui, quia calor nõ inualescit, qui possit decoctum sanguinem album facere, & in medullam conuertere. Est ergo medulla superfluitas sanguinis ossa nutrientis. Medulla nanq; calida est & humida. Ossa vero frigida & sicca sunt. Proinde videtur ꝙ medulla sit potius superfluitas ossiũ quam nutrimentum. Nam & in ossibus animalium frigidorum multa reperitur medulla, quia calor ossium nõ potest in eis pinguedinem facere vel medullam consumere, propter hoc & leo medullam non habet, quia nimio calore naturali consumitur in ipso osse. Est itaq; medulla iuuamentum ossium, vt ea fomentet & humectet, ipsaq; semper mollificet ne frangantur. Nam motus etiam in animali desiccat ossa, & arefacit nimium. Medulla, vt ait Plini⁹, rubet in iuuenibus, alba est in senibus. Quidam vero putauerunt nucham medullã esse, sed falsum est, hoc enim negat Aristoteles: quod etiam patet ex hoc, quia nucha quandam in se habet duriciẽ quam nõ habet medulla, medullam autem non habent aquatica.

De cartilagine. Cap. XX.

ISIDORVS vbi supra. Cartilagines sunt ossa mollia & sine medulla, quod genus auriculæ & narium discrimen, & costarum extremitates habent siue opercula ossium quę mouẽtur. Et dictæ sũt cartilagines, eo quod leui attritu carent, dolore autem plectuntur. Gregorius in moral. Cartilago quidem speciem ossis habet, sed ossis firmitatem non habent. Constanti. vbi supra. Cartilago est teneritas quorumlibet fætuum ossibus assimilata, de qua iam diximus in ossium compositionibus cum quibus iungitur. Est & pectoris teneritas, & costarum extremitas, & hipocundria pars in ano & in ancha, & in extremitatibus ossium acutorum, nariumq; & auricularum & gutturis, & cannalium pulmonis. Quæ omnia cartilaginosa sunt facta ne forte rumperentur, quando complicarentur. Ex lib. de natu. rerum. Cartilago vt dicit Arist. propinqua est creationi ossis, nec est differentia nisi in mollicie & duricia. Itaq; sicut os non consolidatur post abscisionem, ita nec cartilago, hæc ad flectendum habilis, vt dicit Gal. iuuamentũ corpori fuit, vt per eam facilior fieret ossium coniunctio in pelliculis & carnibus, si enim molle cum duro componeretur absq; medio accideret ei passio vehemens in percussione, coartatione, siue constrictione, & ex eius casu super durum immediate.

De neruis. Cap. XXI.

ISidorus vbi supra. Nerui gręca deriuatione appellati sunt quos illi neura vocant Alij latine vocatos neruos putant, eo quòd artuum coniunctiones inuicem his inhæreant .i. ab inhęrendo. Maximam autem virium substantiam neruos facere certissimum est. Nam quanto fuerit densiores, tanto propensius augescere firmitatem. Razi vbi supra. Neruorum ortus autem a cerebro est, aut a nucha. Nucha vero a posteriori parte cerebri egreditur, quę cerebri panniculis inuoluitur, spondilibus quoq; cooperitur, vsq; quo perueniat ad os quod cauda nominatur. Ab hac autem .s. nucha per vnamquamq; duarum spondilium iuncturam, vnum par neruorũ exoritur, quorum vnum dextrorsum & aliud sinistrorsum tendit, quousq; perueniat ad locũ qui cauda nominatur, a quo neruus pari carens egreditur, quamobrem impar dicitur. Sunt autem illo excepto .31. paria, quæ a nucha exoriuntur. 7 .s. a colli spõdilibus procedentia, Duodecim a spondilibus costarum superiorum, quæ .s. in pectoris rectitudine sitæ sunt. Et 5 ab inferioribus costarum spõdilibus. Tria vero ab osse superposito renib. & alia tria ab osse caudæ, a cuius .s. caudæ summitate neru⁹ pari carẽs exoritur, a cerebro quoq; paria septem egrediuntur, quorum similiter vnus dextrorsũ & alius sinistrosum dirigitur. Ex libr de na. re. Nerui duram ac flexuosam habent substantiam & ad separandum difficilem, hi a cerebro oriuntur, & his ad inuicem ossa coniunguntur, horum itaq; iuuamentum est deferre virtutes sensibiles & motiuas a cerebro ad partes alias & totum corpus roborare per quod incedunt. Nullus autem est neruus in capite hominis, sed in manibus & pedib. multi. In locis enim omnium ossium est multitudo neruorum: Constan. vbi supra. Nerui fuerunt necessarij, vt sensum ac motum mẽbris corporis ferrent, ossibus ligamentis cartilaginibus, pinguedini glãdibus. Horum enim nullum in natura sua sensum habet ac motum, licet singula ex causis variis sint necessaria. Quidã tamen dentes osseos sensus habere dicunt, quia labris trementibus, & ipsi tremere videntur ac dolorem patiuntur, qui sine sensu nõ est, hoc autem alij negant dicentes, illum dolorem esse in gingiuis atque neruis. Quorumlibet autem neruorum fundamentum est cerebrum, cum voluntarii motus ac sensuum sit firmamentum. Omnes itaq; nerui aut de cerebro procedunt, aut de cerebri mediatoribus .i. medullis spondilium quæ nucha appellantur. Quod ideo fit ne si a cerebro omnes prodirent, aut rumperentur, aut nimia longinquitate sensus perderentur. Membrorũ igitur propinquorum nerui debent a cerebro progredi, remotorum a nucha qui fungitur cerebri natura: a cerebro quidem procedentes sunt molliores, a nucha vero duriores. Exeuntes autem a prora cerebri omnium sunt mollissimi, quia sensum alijs portant. Prodeuntes autem a puppi cerebri facti sunt duri, vt motum possent pati, quia mollia veloci motu cito rumpuntur.

De Neruorum distinctione. Cap. XXII.

NERVORVM a cerebro prodeuntium .7. paria sunt. Primum ad oculos progreditur, vt det eis sensum visus. Secundum ad eosdem vt det motionem. Tertii vero paris pars ad linguam vadit & sensum gustui tribuit. Pars ad tempora vt comedenti motũ præbeat. Eadem quoq; pars ad narium extremitatem exit & vsque ad labia. Alia vero pars ad gingiuas & ad dentes tendit, & tactum eis præstat Quartum par per palati summum diuiditur, vt ei gustum prestet. Quinti pars ad auriculas vadit, vt auditũ eis prębeat. Pars ad latitudinem pectoralium lacertorum, vt virtutem motionum eis tribuat. Sexti pars ad viscera tendit, vt per eam sentiant. Pars ad lacertos gutturales, vt eos moueat Septimum ad linguæ gutturisq; lacertos uadit, ut inde moueri possint. Horum parium vnumquodque priusquam exeat craneum duobus panniculis est coopertum. Quorum vnus subtilis est propter nutrimentum sui neruosus. Alter vero crossior & durior neruos a cranei defendens ossibus. Primum par cuius substantia naturę cerebri vicina est, plus omnibus alijs concauum est, vt per illud detur oculis spiritus visionis. Omnibus quoq; maius est, ne concauitatis causa rumperetur, aut maiorem quantitatem spiritus ferret. Facti sunt autem molles, vt velociter facerent sentientes. Prodeunt autem hi duo nerui quasi a duobus vberibus cerebri, vicinantesq; naribus prius ibi iunguntur, & a naribus in oculos in modum protenduntur. Concauitatis conuenientia hæc oculis necessaria fuit, vt si forte ramusculus vnus pateretur per alterum alteri lumen oculo præberetur, hoc probare poteris, si vno oculo clauso alterum aperueris. Neruus a dextra parte veniens ad dextrum tendit oculum, a sinistra ad sinistrum. Quorũ quilibet ad oculos vsq; progressus, ita ibi dilatatur, vt vitream tunicam circundet concauus. Spiritus autem uisionis a cerebro egrediens, eandemq; tunicam percutiens oculum irradiat. Hi quidem nerui in egressione a cerebro lenes sunt & molles. sed quanto plus ab ipso elongantur, tanto duriores efficiuntur. Cum autem ad oculos conueniunt, ibidem rursus mollescunt. Actor. De cæteris sex paribus breuitatis causa pertranseo. Constantinus ubi supra. Reliqui uero nerui uidentur a cerebro procedere nucha mediatrice. Nucha enim a cerebro descendit in spondiles dorsi, incipiẽs a fine puppis .i. a prima spondili colli. Ab hac ergo procedunt nerui sensum & motum prestantes uoluntarium membris sub collo positis. Sunt autem triginta duo sibi paria & unum tantum impar. In col-

lo

lo enim octo sunt in dorso duodecim in renibus quinque. Iuxta anum tria. In ano tria, in fine ani vnum par. Octo prima partiũtur in multa. Pars enim in lacertos dorsi. Pars in diafragma. Pars in ascellas. Similiter diuiduntur & cętera membrisq; sibi vicinis virtutem subministrant. Sed horum omnium primum exit a prima spõdili colli secedens in lacertos capitis, cæteri vero & colli & dorsi inter duas spondiles exitum habent excepto. 12. dorsi in parte inferiori, qui ab integrę spõdilis medio procedit. Nerui qui circa anũ exeunt ad inferiora loca procedunt, vt ad nates, ad virgã & ad pedes.

De ligamentis & chordis & musculis. Cap. XXII.

Ligamentum est substantia inter neruos & ossa, ossibus quidem mollior, neruis autem durior. Incipit ab extremitate ossiũ, ideo que nullum habet sensum, illa etenim tantum sentiunt, que de cerebro exeunt. Ligaméta dupliciter necessaria sunt, vel vt in sua cõcatenatione ossa ligent, vel vt lacerti cum ossibus per ea ligétur, horum forma diuersa est, aut enim sicut nerui rotunda sunt, quia in locis carentibus neruis posita sunt, sicut in concatenatione armi & cubiti. Aut lata sunt vt ligandorum culcitra sint, & firmiter ligent liganda. Aut lata sunt & subtilia sicut panniculi, vt per ea venæ defendantur ac nerui. Chordarum vero natura ligamentorũ ac neruorum est media. Pars enim ligamentorum ac neruorũ in sũmitatibus lacertorum in membrorum confinio se mouentiũ vbi cũ eis miscentur & chordæ vocantur. Vnde & sentiendi ligandi at que mouendi habent supplementa: harum forma, sicut & ligamentorum diuersa est. Ex lib. de na. re. Chordæ vt dicit Galienus, ab extremitatibus musculorũ originem dicunt, & ad membra mobilia tendunt, quę cum retrorsum retrahuntur propter sui principij retractionem ea quibus alligantur retrahunt. Quandoq; vero laxãt, quoniam accidit eis relaxatio, ex eo ꝙ relaxantur principia sua, & ad situs suos redeunt, ab extensione. s. quam habét a suis principijs egredientibus mensuram suæ consuetę longitudinis. Razi vbi supra. Musculi quoq; sunt uoluntariorum motuum instruméta, hos quoq; componi dicimus ex carne & neruo & ligamento, horũ figuræ secundum locorum diuersitatem prout eis necesse est diuersificantur & in facie quidem sunt musculi. 45. videlicet ad oculorum & palpebrarum motus. 24. Ad motum mandibulæ. 12. Et cæteris faciei partibus decem. Porro ad mouendum caput & collum sunt. 28. Sic & omnia cętera membra quæ voluntariè mouentur, proprios habent musculos quibus moueãtur. Actor: De his autem plenius infra dicetur, cum de membris compositis agetur.

De Venis. Cap. XXIIII.

Isidorus vbi supra. Venæ dictæ sunt eo quòd viæ sunt natantis sãguinis atq; riui per omne corpus diuisi, quibus vniuersa membra irrigãtur. Constãtinus vbi supra. Venę incipientes ab hepate necessariæ fuerũt, vt sanguinem ab eodem ad membra corporis nutriẽda deferrent. Sunt autem rarioris ac mollioris naturę, vt quia vicinæ sunt hepatis naturæ, mutarent aliquantulũ succum siue sanguinem venientis ad se, hæ de vna tunica sunt factæ, non de duabus sicut arteriæ. Arterię spiritum recipiunt & sanguinem, istę vero solum sanguinem. Venę ergo exeuntes ab hepate duæ sunt, vna exit ab hepatis concauitate quæ porta nominatur. Altera vero a gibbo epatis quę concaua vocatur. Portę extremitas antequã hepar exeat est quinaria, exiens autem ab hepate vsq; ad duodenum intestinũ videtur pertingere, ibi vero diuiditur in octo. Duarum minorum vna intrat intestinum portans ad hepar succum ab ipso intestino recipiendum. Altera secedit in stomachum, & in aliud intestinum portam nominatum, & inde cibi succum portat, si quid ibi reperiat. Reliquarum vero sex, vnaquæq; proprium habet effectum, Quarum etiam quędam subdiuiduntur ac multipliciter furculantur. Similiter & illius quę concaua dicitur multifaria est distributio, & quædam proprijs vocantur nominibus, vt ascellata quæ & basilica. Spatulosa quæ & cephalica. Et media & sephen. huiusmodi sunt venarum in corpore compositiones, quarum. 11. sunt diuisiones. Sunt enim quædam ad vmbilicum fetuum venientes ab hepate, quædam a porta, quædam a concaua. Sunt & venæ pectoris & venæ diafragmatis. Vena quoq; spatulosa cum ramis suis. Et asecllata cum suis. Arteriæ exteriores & ventrem circundantes, venæ ossis ani, & venæ exteriores ani. Ex lib. de na. re. Venæ vt dicit Galienus arterijs assimilantur in aliquibus sed non habent motum dilatationis vel constrictionis sicut arteriæ vnde & quiete nominantur, harum duæ principales sunt vt dicit Arist. illę quæ a. s. corde procedunt, vna magna, alia minor. Phisici tamen dicunt ꝙ ab hepate ortum habent venę, hæ quidem duæ, vt dicit Plinius, in prora & terga discurrunt, sparsaq; ramorum serios per alias minores omnibus membris vitalem sanguinem rigant, hinc ad omne membrum instrumentale, sicut dicit Gal. duę pulsatiles veniunt quę superficialiter in quibusdam membris sentiuntur, vt circa iuncturas manuum & in temporibus, & hæ debilitatem cordis ac validitatem plerunque calefactionem etiam corporis ostendunt. Alię vero non pulsatiles deferunt duo genera sanguinis, quibus mẽbra irrigantur ad naturę conseruationem & corporis nutrimentum.

De Arterijs. Cap. XXV.

Arteriae sunt organa concaua in longitudine extensa neruorum, & in sui substantia ligamentalia, diuersas motiones habentia, hæ a corde originem ducunt & ad hoc compositę sunt, vt Gal. dicit, vt per eas euentetur cor a suis fumis, & respiret calor naturalis, ac distribuatur spiritus membris quæ sunt post ipsũ, propter participationem & viuificationem quam suscipiunt, hæ ergo inter neruos latent, & sunt semitæ spiritus. Constanti. vbi supra. Venæ quę vocantur arteriæ necessariè fuerunt vt calorem naturalem a corde ad omnia deferrent, hæ de duobus panniculis compositæ sunt in forma similes, sed in substantia dissimiles, harum interiora per latitudinem villosa sunt, quorum substantia dura est, & quinquies durior & crossior quam exterior a. Earum extrinsecus villosa per longitudinem vadunt, & pauca per transuersum, harũ ideo substantia mollissima est, quia duos motus habent, vnus est in dilatando cum sibi spiritum a corde trahant, imo quod cum exterioribus fit panniculis per longum villosis. Secundus est motus cõstringendi, quod cum interioribus fit panniculis per latum villosis, hi per villum transuersum adiuuantur, his panniculis sanguis retinetur qui a corde trahitur, vnde duriores sunt exterioribus ne forte ex motu rumperentur, hę autem venæ a cordis incipiunt sinistra concauitate. Ex hac enim duę pulsatiuæ, quarum minor panniculum vnum molliorem habet, & hæc vena pulsatiua vocantur, quæ ad hoc necessaria fuit, vt multam quantitatem sanguinis spiritus pulmoni ferret, & aerem exciperet quem sanguini daret, hæc pulmonem ingreditur, ibiq; multiformiter diuiditur. Altera vero priore maior est, quam aristotelici vocant orithi. Audacem vero medici, hæc a corde ascendendo similites in duas diuiditur, & iterum multipliciter subdiuiditur. Actor. Hæc materia plenius ab Auicenna alijsque medicis pertractatur de, qua tamen ad præsens breuitatis causa supersedeo.

De Carne. Cap. XXVI.

Isidorus vbi supra. Caro sicut dictum est a creando est appellata, & est ex quatuor elementis compacta. Nam terra in carne est aer in anhelitu, humor in sanguine. Ignis in calore vitali, habent enim in nobis elementa suam quæque partem, quibus quid debetur cõpage resoluta. Aristoteles in libro de animalibus. Hominis caro præ cæteris animalibus mollior est, quoniam homo præ cæteris melioris est tactus. Primum enim instrumentum tactus est caro. Constantinus vbi supra. Carnis species in corpore sunt tres, quædam enim scilicet neruis & chordis admixta lacertus, idest musculus vocatur, de quo in membrorum compositione dicetur. In huiusmodi quidem lacertis maior est pars carnis. Quædam est caro sola inter durum & molle temperata, vt in coxis, & in dorso & inter dentes. Illa quidem quę iacet in parte coxarum extranea, quiescétium super eam ossium est quasi culcitra. Caro vero interior & exterior dorsi duabus & ex causis necessaria fuit. Interior nanque calefacit interiora, quæ propter naturalem nuchæ frigiditatem & ossiũ neruorumq; sunt frigida. Alia causa est concauitatis neruorum ascẽdentium, arteriarum descendentium recreatio maxima, ne forte rumpentes deficiãt in via. Caro dorsi scilicet exterior defensio sui est ab exteriori aere, & concauitatis spõdilium & costarum recreatio. Caro inter dentes firmat eorum radices, nutriens eos vt sint stabiles. Tertia species est caro glandosa quę diuiditur in tria, quædã enim in humectatione in bonam aç iuuantem generat, quod testiculi mammilleque faciunt. Et glandes quæ subtus linguam sunt, humiditatem enim ori & linguæ attrahunt, ne nimia siccitate torpescat ad motum. Alia vero glandosa aut loca replent vacua, aut venarum neruorumque sunt fomenta, qualia sunt in ventre posita, & ea quæ vocatur mora, & quæ ventriculorũ cerebri sunt media. Sunt etiam glandosa quædam expulsum a membris humorem recipientia, quales sunt in ascellis & inguinibus, post auriculas & in collo. Glandosa enim ascellarum expulsa recipiunt a corde, inguinis autem ab hepate, colli vero & post auriculas eiecta a cerebro, Glandosa quidem ideo mollia sunt, vt cætera super ea suauius quiescãt, vel si forte aliqua duricies obuiet eis ad hæc mollia refugiant. Ex libro de naturis rerum. Caro fragilis est corruptioni prona, mollis, & delicata, Melior est illius dispositio quæ nec est macilenta nimium, nec fęda pinguedine. Probatio huius est debita & moderata membrorum repletio. Huius pinguedo circa vmbilicum & alia cernitur, Probatio huius est quando corpus bene sensificat, hoc est vt contrarietatis dolorem cito sentiat. Mortificationis autem nota est quando punctionibus non mouetur.

tur. Carnis iuuamentum, vt dicit Gal. est vt rimas impleat, & ramos connectat, hæc in complexionibus & coloribus suis diuersa in diuersis membris reperitur, sicut alba in mammillis, rufa siue rosea in pulmone, rubicunda in corde, purpurea in hepate, nigra vel sub nigra in splene. Et alba quidem membra albificant materias quas conuertunt. Sicut est in mammillis lac, & in matrice oua vel semẽ. Razi vbi supra. Carnes multæ ac durę crossum sensum & intellectum declarant, lenes autem bonam naturam & intelligentiam signant. In maxillis quidem multitudo carnium & in genis paucitas significat complexionis humiditatem. Caro maxillarum crossa demõstrat crossam hominis naturam. Tempora vero inflata & venę arteriatæ crossæ signant irascibilitatem.

De sanguine. Cap. XXVII.

ISidorus vbi supra. Sanguis ex græca ethymologia nomen duxit, eo quòd vegetetur & sustentetur & viuat. Item sanguis latine vocatur quòd suauis sit. Vnde & homines quibus dominatur sanguis dulces & blandi sunt. Sanguis quidem est dum in corpore est. Effusus vero cruor dicitur eo quòd decurrat, vel ab eo quòd currẽdo corruat. Item cruor a crudelitate vocatur, vnde & crudelitas dicta est, crudus. Sanguis autem non est integer, nisi in iuuenibus. nam dicunt phisici minui. s. sanguinem per etatem, vnde in senib⁹ tremor est. Est autem sanguis dulcis, humidus & calidus, vnde & eos quibus dominatur facit beneuolos, simplices, moderatos, blandos, eusebios, seu planos: proprie autẽ sanguis animę possessio est. Auicenna vbi supra. Sanguis hominis & sanguis porci similes sunt in omni re, & similiter & carnes amborum, ita vt quidam vendiderit carnem hominis pro carne porci, latuit donec in ea inuẽti sunt digiti hominis. Sanguis tamen porci debilioris est virtutis sanguine hominis.

De Pinguedine & zirbo. Cap. XXVIII.

ISidorus ubi supra. Aruina est pinguedo cuti adherens. Pulpa vero est caro sine pinguedine sic dicta eo quòd palpitet, resilit enĩ sępe, hanc plerique & viscum vocant, propter hoc quòd glutinosa sit. Constan. vbi supra. Pinguedo est res humida, quæ maximè super pelliculas inuenitur, & loca neruosa naturaliter frigida. Sãguis enim subtilis & vnctuosus pinguedinem non obseruat in locis calidis sibiq; penetrabilibus, sed cum in loca naturaliter frigida venit ibi tandem coagulatur & pinguedinem concreat. Quod ex necessitate natura fecit, vt quia nerui atq; pelliculæ sicca sunt, humida pinguedine refocillentur, ne forte ex motu suo nimio rumperentur Ventris autem pinguedo zirbum arabice nominatur. Idem in tertia parte, zirbum est crassitudo ventris super intestinũ, cuius forma sicut sacculus ab ore stomachi incipit & vsque ad colon tẽdit. Bucca vbi & eius principium ex duobus panniculis crossis ac spissis componitur. In horum medio multa est crossitudo, multeq; venę & arteriæ, aliquando in hepatis extremitate, & in dorsi costis solidatur. Sepius cum stomacho & splene, & colon iungitur, vt stomachus, & intestina possint calefieri per seipsa, & vt liget atque operiat venas quas habent intestina.

De Panniculis. Cap. XXIX.

PEllicule siue panniculi subtilia sunt & dura corpora, quibus cooperiuntur membra, nihilq; subtilius, & nihil præter ossa duri⁹ in toto corpore reperitur. Quod ideo fuit necesse, vt alia membra cooperiendo possint defendere, dura quidem facta sunt ne facile rumperentur. Subtilia vero ne nimia corporis quantitas occuparetur. Membrorum autem quędam vnum quedam duos habent panniculos. Lacerti enim vno tantum contenti sunt, vndiq; cooperti sunt. Qui sic eis conglutinatur, vt non facile auferatur, quod tribus ex causis necesse fuit. Primo vt membra in se coaduneт. Secundo vt ab aliis separet. Tertio vt si quando lacerti se inuicem percutiant, per hunc panniculum tuti maneãt. Interiora membra duos habẽt, vnum eadem necessitate qua & lacerti, alterum superpositũ priori non tamen iunctum ei, quo non nisi membra inuicem ligata sunt, qui ideo fuit necessarius, ut membrum esset tutius & ligaretur firmius. Habent itaq; interiora membra pectoris & costę & venter & hepar & splen & renes, intestina quoq; & vesica matrix atq; testiculi pelliculas siue panniculos se operientes, & vicinis sibi mẽbris colligantes. Panniculi omnia tegunt, & a summo craneo prodeũt, ipsumque cerebrum cooperiunt. In quo tantum duo sunt, crossior qui dura mater vocatur, & craneo supponitur, hic cerebro necessarius fuit, vt ipsum a duritie cranei tutaretur, hic cranei connectitur ossibus ferrę assimilantibus. Alter vero subtilis est mixtus & ẽt colligatus arterijs ac neruis, formęq; secundinę assimilatur. Secundina namq; nihil aliud est quam venę & arteriæ panniculi sibi inuicem connexi: hic necessarius fuit, vt per ipsum a dura matre cerebrum defenderetur, venisq; sibi ministrantibus nutriretur, & calor naturalis ei propulsus donaretur. Omnes ergo nerui venę & arteriæ duabus his pelliculis inter cerebrum operiuntur quo ad craneum egrediantur.

De Cute. Cap. XXX.

SIcut autem natura mirabilis pelliculas fecit interioribus tutandis, & sic extrinsecus omnia cute circundedit, ne quid forte paterentur desoris. Cutis in hominibus mollior est & subtilior q̃ in ceteris quibuslibet animalibus, propter nobilitatem tactus. Si enim dura & crossa esset sicut pisciũ cõchilie aut cõchile, cũ pateret nihil sẽtiret. Si vero pilosa sicut asinorũ & boum, pilorum quoq; massa tactum attenuaret, vnde & in volis manuum subtilior ac mollior est propter tactum. In capite vero fragilior est quam in aliis membris, vt fumositates a toto corpore reciperet & excluderet. Est enĩ & hæc tota cutis vndiq; perforata vt excludat fumosa, hæc autem foramina pori vocata sunt. Cutis itaq; hominis non est ęqualis in ominibus membris, in facie namq; subtilior est quam in alijs causa sensus atq; claritatis. Si enim crossa esset, rubor sanguinis in ea non appareret. Crossior autem est in alijs membris sicut in pedum plantis, ne forte pungentibus aculeis eorum lacerti læderentur. Est & alibi mollis, sicut in volis, vt in naturam rei sensæ cito mutaretur Alibi vero dura sunt sicut in pedis planta, vt possit calcare dura. Item alibi pilosa, vt in capite, superciliis, & barba, cuius causa dicetur postea. Alibi vero non, sicut est cutis manuum ac pe duum, vt maiorem haberet sensum. Cutis hominis carnibus sic coniungitur suppositis, vt nullatenus excoriari possit. Solidatur enim vel cum lacertis, sicut illa maxillarum & frontis labiorumq; & faciei. Vel cum chordis, vt volarum manualium ac plantarum pedum. Cutis autem aliorum animaliũ inter se & lacertos panniculum habet, vnde facili⁹ excoriari valet. Isidorus vbi supra. Cutis in corpore prima est appellata, eo quòd ipsa corpori superposita incisionem prima patiatur. Cutis enim græce inscisio dicitur. Item & pellis, quòd externas iniurias corporis tegendo pellat. Pluuiasq; & uentos solisq; ardores perferat. Pellis autem mox detracta, subactaq; corium dicitur. Corium uero per deriuationem caro appellauit, eo quòd tegatur. Sed hoc in brutis animalibus proprium est. Pori corporis græco nomine appellantur, quæ latinè proprie spiramenta dicuntur, eo quòd per eos uiuificus spiritus exterius ministretur. Arist. ubi supra. In animalibus quidem color pilorum est secundum colorem cutis, in homine uero non, homo uero solus recipit titillationem quia corium eius est ualde tenue, in corporibus tamen senum cutis est rugosa. Ex lib. de na. re. Cutis siue pellis toto corpori superponitur, ut multiplex membrum compacta congeries vna continuatione ligetur. Coriũ hominis est tenue, non valẽs aduersitates sustinere, quippe pilorum fomentationibus destitutũ nec aliquo obuio vel con frigus munitum: diuersificatur autẽ, vt dicit Gale. in raritate & spissitudine, vbi enim magis rara pilosa magis est & aspera, vbi vero magis spissa, lenis magis est & plana. Sic ea quoq; asperior est, humida vero mollior est. Est autem alba naturaliter in hominibus nisi in illis partibus orbis quas feruidi radij solis adurunt. Remissius enim calefacit sol obliq;, quam perpendiculariter descendens. Adustiores itaque partes habitabilis nostrę dicunt Aethiopiam. Vnde Theodolus. Aethiopum terras &c.

De coloratione cutis Cap. XXXI.

AVicen. in 4. canone. Omne quod mouet sanguinem & spiritum ad cutem, induit eam pulchritudinem puerilẽ & mundificationem atq; rubedinem. Res autem mouent sanguinem tripliciter ad cutem, quædam enim generant sanguinem bonũ ac subtilem, qui cũ generatur & multiplicatur & spargitur ipsum oĩs loc⁹ consequitur, huius sunt cicer, & oua sorbilia & aqua carnis, & vinum odoriferum, & assumptio sicuũ, hęc enim sanguinem subtilẽ generant expulsum ad cutem, sicq; bonum efficiunt colorem. Quedam vero sanguinem mundificant vt trifera minor, mirabolani cõditi, assiduè administrati. Quędã enim sanguinẽ dilatant & spargunt, quia meatus aperiunt, ipsumq; mouentes ab interioribus ad exteriora violenter attrahunt. Dilatant siquidem vt pipere & cypери & gariofili in cibo positi & crocus &c. De oleribus autẽ vt raphanus, & porrus, & cepe & caulis propriè & alleum. De operationib⁹ enim & motibus, & ira, & alteratio, & exercitium temperatum & & luctatio & gaudiũ &c. Attrahũt aũt, vt linimẽta & ablutiones fabarũ excorticatarũ, & farina ordei, & herbi vel orobi, & tritici, & ciceris propriè lentes, & rizi & glutino pisciũ & hireos, & laudano & sicubus, & thure, & mastice & oleo eius & corticibus oui, & carne ostreorum, & bdellio & lithargiro & cerusa limatura eboris, & ossibus vetustis. In hoc iterum est fortis rubea aromatica, & amigdale, & semen citroli & melonis, & attriplicis & cucurbitæ, & erucæ, hæc itaq; cutis adiuuant pulchritudinem. Ad hoc etiam confert illud quod abstergit abstersione leni ponẽs cutem subtiliorem, & detegit ab ea illud quod mortuum est super faciem eius, de tectione subtili, propriè q; si fuerit in eo tinctura. Cum his omnib⁹ cutis indiget cautela a calore & frigore & vento. A quibus vt conseruetur, cum albugine oui vel cũ aqua gũmi, vel cũ cera liniatur. Vel fumatur crossum similæ infusæ in aqua vel colatæ & cũ æquali albuginis oui mensura misceatur, atque cum eo facies inungatur. Color denique cutis conuertitur ad nigredinem causa solis, aut

aut frigoris, aut venti, aut sordiciei, aut ratione balneationis, aut comestionis salsorum, aut conuersionis sanguinis ad melancoliã. Ad citrinitatẽ vero cõuertitur ex causis citrinitatis quæ sunt ẽgritudines & tristitia: defectus nutrimenti, multitudo coitus, fames, calor aeris vehemens, & potus aquarum stantium. Ex comestis etiam sicut ameos & eius olofactus & etiam aspectus vt dr. Itẽ acetũ & ciminum & longa statio in domo in qua est ciminum plurimum. Item comestio cretæ. facit. n. opilationem in orificiis venarum, vt non euadat sanguis ad cutem.

De Vngulis & pilis. *Cap.* *XXXII.*

EX libro de na. rerum. Vnguium creatio est vt cooperiant extremitates digitorum, habent autem creationem mediam inter os & cartilaginem. s. cartilagine duriores ossibus teneriores Mẽbrum digito si amputaueris, vnguem tamen in sumitate refundet, vnguium inscisio dolorem non habet nisi eo loco quo carni coniũgitur, hi colorem in morte mutant, & in quibusdam infirmitatib⁹. Colores autem corporum sunt secundum colores vnguium. Constanti. vbi supra. Vngula est solida cum carne sibi iuncta & cute suprema, cuius ligamenta sunt chordosa, veniunt tamen ad vngulas nerui venæ & arteriæ, vt dent eis sensum & naturale nutrimentum. horum incrementum non est in longum & latum, sicut ceterorum membrorum corporis sed in longum tantum, sicut & pilorum. Arist. in lib. de animalibus. Vngues hominis, vnci non sunt sicut cæterorum animalium, sed vt cooperiant extremitates digitorum. Constan. vbi supra. Pilorum & vngularum non idem est incrementum quod ceterarum corporis partium. Omnia namque membra corporis in longum latum augeri videntur, hec autem tantum in longitudinem crescunt. Item diffinitum habent membra crescendi modum, hec autem augmentantur quadiu viuitur, quędam expulsiones corporis sunt. Pili namq; ex fumo calido conficiuntur & sicco, subtilitas enim & mollities fumi dum per poros egreditur, exiens quidem & nõ se diuidens exteriori aere siccatur. Sunt itaq; pili vel naturaliter iuuamentum ornamentumve corporis vel tantum expulsio superfluitatis. Iuuatiui sunt capilli ciliaq; vel palpebre & supercilia. Capilli namq; caput custodiunt, honestant atq; defendunt. Supercilia vero similiter oculos. Cilia quoque ante & retro sursum deorsum munimenta sunt oculorum, nõ aũt crescunt, quia naturaliter sicut & alia membra fundata sunt. Barba vera solum est ornamentum bene apparens, & maxillas cooperiẽs, hi ergo pili facti sunt a natura vt essent iuuamenta corporis & ornamenta. Cęteræ autem omnes natura sunt expulsiones. Membra namq; calida & humida, & inde fumum emittentia pilosa fiunt, vt penis propter testiculorum confinia, pectus propter vicinitatẽ cordis, hec ergo non sunt naturalia, sed superfluitatis expulsiua, sicut videmus quęda non studio colẽtium nasci. Aristoteles vbi supra. Solus homo lenis corporis est. Nullum tamen animal est tam multorum pilorum in capite, quia cerebrum eius comparatione sui corporis plus est humidum quam cęterorum animalium Idem etiam apud pubem habet pilos cum cæterorum animalium partes illæ nudæ sunt. In animalibus est color pilorum secundum colorẽ cutis, in homine vero non. Razi in almanzore in 2. parte. Multitudo pilorum in ventre signat luxuriam. In ventre quoq; & pectore sapientiæ paucitatem, super costas audaciam, super spatulas autẽ & collum dementiam & obstinationem. In capite vel in toto corpore stantes pili. i. plani non crispi signant timorem.

De Capillis. *Cap.* *XXXIII.*

ISidorus vbi supra. Capilli dicuntur quasi capitis pili, facti vt decorem prestent & cerebrum aduersus frigus muniant atq; a sole defendant. Pilos autem dictos aiunt a pelle qua prodeunt. Cesaries autem a cedẽdo vocata est. Ideo tantum virorum est, virum enim tonsum esse decet, mulierem non decet. Comę sunt proprie non cęsi capilli, & est grecus sermo. Nam comas grecę caymos a secando nominant. Crines proprie mulierum sunt dicti, eo quòd vittis discernantur, vnde & discriminalia dicuntur a quibus diuisi religãtur. Aristoteles vbi supra. Inter animalia solus homo multorum pilorum est in capite. s. vt custodiat illud a frigore vel calore nimio. Causa vero longitudinis eorum est, quia cutis capitis est valde pinguis, & est in eo multus humor, vicq; capitis fuit valdę rarę. Elongantur ergo capilli, cum humor cutis non fuerit velocis siccitatis. Quod accidit propter duo. s. propter qualitatem & quantitatem, cum enim humor multus fuerit non cito desiccatur. Similiter & qñ fuerit pinguis, propter hoc ergo elõgantur hoimnis capilli, quia cęrebrum eius frigidum & humidum sicq; materiat pilos in humiditate multa. Crispitudo autem & lenitas eorum est propter vaporẽ. Cum enim vapor fuerit fumosus calidus & siccus, capilli crispi fiũt & inuoluuntur, quia vadunt per duas vias contrarias. Pars enim terrestris vadit ad inferius, & calor ad superius. Sic ergo inuoluuntur & crispantur pili propter debilitatem suam. Et possumus dicere quòd hoc accidit propter paucitatem humiditatis eorũ, & multitudinem partis terrestris quę desiccatur ex aere continenti & corrugatur crispaq; efficitur, hoc enim accidit leni quoniam humiditas quæ est in eo dissoluitur, vnde ex igne pili corrugantur & inuoluuntur, huius signum est quia pili crispi sunt humidi plusquam lenes, quia quod siccum est, durum est. Et pili lenes non sunt in animalibus, nisi ex humorum multitudine. Nam humor decurrit lubricando donec ad pilos venit. Ob hoc illorum pili qui morantur in tracia lenes sunt, quia complexio eorum est humida, & aer continens eos humidus. Ethiopes autem crispi sunt, propter siccitatẽ cerebri & aeris continentis. Razi in almazore in secunda parte. Capilli plani signant timorem, crispi vero complexionis caliditatem.

De capillorum colore. *Cap.* *XXXIIII.*

ARistot. vbi supra. Color capillorum diuersificatur in homine, prẽterquam albedo quæ accidit eis non in senectute tantũ sed etiam ex infirmitate, & tunc albescunt cum albedine corij. Cũ autem albescunt propter senectutem, non albescit corium cum eis. Et huius causa est, quoniam ista infirmitas est in cute, & cum albescit cutis, necessario albescũt pili. Canicies autem naturalis est propter debilitatem caloris qui exit a corpore & abundantiam frigoris. Nam senectus infrigidat & desiccat corpus. Deniq; propriũ est hominis in senectute canescere, sed accidit hoc etiam equis, non autem animalibus cęteris. Infirmitate quoque canescit homo, sed eo conualescente capilli cani cadunt, & redeunt quales prius fuerunt. Auicenna in 4. canone. Capilli quidem nigri sunt dum sanguis permanet pinguis, spissus, calidus, viscosus. Cum autem ad æqualitatẽ incipit tẽdere capilli declinant ad caniciem. At vero medicinę sũt quædam caniciem retardantes, quædam vero prohibentes, sicut inferius dicetur vbi de capillorum medicinis agetur. Ex libro de na. re. in frigidis quidem regionibus, vt ait Aristoteles. Animalia vel homines capillos habent stratos ac pendentes albosq; frequentius & rigidos, in calidisq; sæpè nigros ac crispantes per omne corpus.

De diminutione capillorum & caluicie. *Cap.* *XXXV.*

AViceña ubi supra. Capillus quidem nascitur ex uaporis fumo quando coagulatur in poris, & oritur super illos per illud qđ assumit ex alimento, proprieq; quando est humiditas corporis uiscosa & unctuosa, non aquosa nec lutosa, sicut arborum unctuosarum folia non caduut. Capilli destruuntur & minorantur aut propter causam in materia, aut propter causam in re in qua nascuntur. Causa in materia est, aut causa ei⁹ quod ipsam submergit uel alterat. Aut causa paruitatis substantiæ primæ, sicut est paruitas uaporis fumosi in pueris, & mulieribus propter multitudinem uaporis humidi, quare non nascitur eis barba. Paruitas quidem radicis substantiæ aut est propter accidens, aut quia natura cõsumit eam, propter accidens sicut in conualescentibus; quos ægritudines longe exiccant, ut ptysice, & ethyce, ita quòd non remanet illis materia de qua capilli cibentur, & ideo cadunt sicut accidit plantis irrigatis quando non irrigantur, sicut etiam accidit castratis ex eorum similitudine cum mulieribus in humiditate & frigore propter causam testiculorum eorum. Et quoniam illud quod generat sperma conculcatur in eis & infrigidatur, quia nõ resoluitur humiditas eorum ad exiccandum, & quòd resoluitur non remanet in poris propter paruitatem ac subtilitatem suam, sed egreditur, Sic etiam accidit ei qui assuete utitur instītis grauibus super caput suum, illud autem quod est ex uia naturæ est sicut caluicium Accidit enim caluicium propter abbreuiationem materiæ pilorum ex caluicio. Et illud est uel propter paruitatem eius, uel submersionem cerebri ab eo quod tangit ipsum de craneo. Iccirco enim non imbibit eum, sicut cum est ei ob uians. Illud autem quod fit propter causam in re in qua nascuntur secundum tres modos est. Aut enim non penetrat cum materia pilorum, aut penetrat quidem sed nõ retinetur, aut etiam in ea corrumpitur & conuertitur ad qualitatem quæ nõ conuenit ut pili generentur. Non peneret quidem in eam propter opilationem pilorum & pororum, quæ non fit nisi propter uehementiam soliditatis eius aut propter siccitatem ipsius. Vnde festinat caluicium in calida complexione propter uelocitatem exiccationis eius. Ob hoc etiam super preparatos ad caluicium multiplicantur pili corporis & pectoris propter caliditatem complexionis eorum. Aut etiam propter soliditatem eius causa uestigiorum ulcerum præteritorum, sic est dispositio in glabrie. Quod autem in ea non retinetur est propter uehementiam raritatis eius, & amplitudinem pororum illius. Quod autẽ corrumpitur aut est propter humorem fixum malignum, sicut in alopicia & tyria, aut propter ulcera mala & corrosiua, sicut est in quibusdam speciebus glabriei & caluiciei. Arist. ubi supra. Inter animalia uiri proprie calui fiũt non tamen omnes sicut nec omnibus arboribus folia defluunt sed quibusdam, sic & aues nidificantes plumam eijciunt. Sed folia quidem arboribus & plumæ auibus redeunt. Pili uero decaluatis non redeũt, quia. s. caluicies accidit propter mutationem etatis quæ est irreuocabilis. Casus autem foliorum & plumarum est propter mutationem temporum quę est circularis. Ex libro de na. rer. Capilli nascuntur ex fumo calido & crosso, qui ex incentiuis humoribus est. Rarescunt autem vbi calor excedit naturam, & cadunt propter abstinentiam cibi, propter infectos humores, vt leprosis & in viris qui

quidem sepe, sed in mulieribus vel spadonibus natis nūquam, nec in nullo anno veneris vsum.i.antequam vti possit, & hoc propter frigiditatem naturæ.

De Medicinis capillorum. *Cap. XXXVI.*

AVicenna vbi supra. Medicinæ conseruantes capillos, sunt illæ, in quibus est caliditas subtilis attractiua & virtus stiptica, & ex simplicibus quidem sunt myrtus & grana eius, & laudanum & emblici & mirabolani, & kebuli & myrrha & aloes, & capillus veneris & galla & similia. Ortum vero pilorum prohibent stupefacientia & prohibentia & infrigidantia vt si post depilationem liniatur cutis cum iusquiamo albo & opio & aceto, & aqua iusquiami nigri cum eis, & sola. Corpus autem ranæ lacualis exiccatum tritum, & cum succo iusquiami albi mixtum est ex prohibentib⁹, similiter & semen vrticę cum oleo depilat cum fortitudine. Subtiliat autem capillos baurach.i.nitrum vel sal nitrum quando ponitur in medicinis eorum. Incrispantia vero sunt, vt farina fenugreci, & oleum eius, & myrrha & galla, & calx, & alsedre album, & litargirum si misceantur, & cum eis caput tangendo cōmoueatur. Ad hoc etiam quandoq; iusquiamum album sicut est solum administratur, & omnino administratio oleorum mollificantium, & & mustilaginum humectantium. Scissionis eorum causa est siccitas, & siccus cibus, ipsamq; prohibent omnia lenia ęqualia & mustillagines viscosi, sicut alteę, psylij, & foliorum salycis. Caniciem vero tardant euacuatio flegmatici humoris omni hora, proprieq; cum vomitu super cibum & per clysteria. Deinde administratio medicinarum ex quibus generatur sanguis laudabilis spissus. Confectiones quidem & species quę naturam flegmatis abscindunt & caniciem tardant, sunt vt masticatio mirabolanorum, kebulorū, de quibus omni die cū numero superueniente sibi sumatur & masticetur & deglutiatur, hoc enim fortasse conseruabit adolescentiā vsq; ad finem vitę. Et similiter trifere facte ex mirabolanis maior & minor, & cōfectio de scoria ferri quę melior erit, si aurum in ea fuerit. Ad hoc quoq; mitridatum forte est, & thyriaca similiter. Carnes etiam viperę conseruant adolescentiam & virtutem, cum eorum assiduatur comestio. Caniciem vero prohibent omnia olea calida confortantia & omnia currentia similia sunt illis in natura. conseruant enim complexionem capillorum super calorem innatum, & rugatur quod penetrat in eis de nutrimento, huiusmodisūt alkytran.i.pix & cum eo liniтur dimittatur quatuor horis, deinde ingrediatur balneum & oleum de costo, de nigella, de synape, de oliuis siluestribus.

De tinctura eorum. *Cap XXXVII.*

TInctурę species quibus tinguntur capilli sunt tres.s.denigrans albificans, & flauos faciens. Denigrātia sunt, vt galla oleo inūcta & adusta. Alkanna quoq; & indicum, diuersificantur tamen impressiones amborum secundum diuersitatem præparationis capillorum. Albificantia sunt vt stercus hirundinum, cortices rafani, fel tauri, vapor sulfuris, cacumen capparis, & cacumen oliuarū singulariter & coniunctim, proprieq; cum aceto. De flauum facientibus, dixerunt quia quod currit ex harundine nabati recente ablato ab ea cortice eius, cum accenditur super eam ab alio latere tingit sicut aurum, & similiter ærugo ferri cū aqua draganti super q̄ expectetur sicut expectatur super alcannā. Qm̄ aūt pręs spēs tincturę sūt infrigidantes cerebrū, & corrūpentes, ipsum, præparantes ad catarros, & ad appoplexiam & similia, curari debet igitur cū eis quæ vicinantur tincturis, aut earū successione administretur de aromaticis calidis vt sunt musculus, gariofili, & similia. Qn̄q; etiā accidit ex tinctura, vt debilitentur & rumpātur capilli, barbaq; exiccetur, huic quoq; succurrūt si consequenter adhibeatur oleū violatū & oleum alkeiri. Si autem ex tinctura facies denigretur, cum farina fabarum & ciceris atq; similium lauetur, nec est ad illud melior ablutio quam cum oleo calido. Actor. Hoc iccirco de capillis prosecutus sum latius, quia de his scripturæ faciunt mētionē frequenti⁹.

De barba. *Cap. XXXVIII.*

ISidorus. Barbam facie non esse in munimento, sed virili ornamēto indicant puræ facies feminarum quas cum infirmiores sunt vtiq; muniri tutius conueniret, si barba corpus muniret, itaq; non ad vsum sed ad decorem tantum habet vir barbam in facie, sicut mammillas in pectore. Constan. vbi supra. Barba solum ornamentum est bene apparens & maxillas operiens. Causa vero cur masculus & non fœmina barbescat hæc est, quia masculi sunt calidiores, & ideo fumus qui pilorum est materia, magis in eis augmentatur. Deniq; nec eunuchi barbescunt, quia membra calidiora perdiderunt, & in feminis calidissimis apparet aliquando barba, in masculis autem frigidis econtra. Arist. vbi supra. Impubes castrati non barbescunt, barbati quoq; si castrentur imberbes fiunt, sed in alijs locis pili rarescunt, præterquam in pectine. Nam & mulieres habēt ibi pilos. Corpora tamen earum molliora sunt & leniora, paucioribusq; pili corporibus maрium. In mulieribus etiam quandoq; pili oriuntur in barba, sed hoc modicum.s.quando menstrua retinētur, vir multorum pilorum apud coxas & in parte pedum multi sunt coitus. Pilorum vero nuditas maximeq; in pectore signum naturalis frigiditatis. Ex lib. de na.re. Barba in homine distinguit virilem sexum a fœmina, & est magna in viris calidis, parua in frigidis. Mēti & oris circumitum vsq; ad genas & colli partem usq; ad aures occupat, quòd si vir testibus uiduetur, pili de barba cadent & vir ille frustratus audacia femineus apparebit: sunt & fęminæ quæ barbam habent superius, hoc est signum caloris in eis.

De membris officialibus, & primo de lacertis siue musculis. *Cap. XXXIX.*

DIcto de consimilibus membris.i.simplicibus, sequitur de compositis quæ officialia dicuntur: hæc autem vniuersalia sunt, vt caput manus pedes, aut particularia.i.vniuersalium partes, vt lacerti vel musculi, quoniam & ipsi compositi sunt ex carne & neruis ligamentis & panniculis. Caput autem ex lacertis similibusque membris compositum est. Itaq; de compositione lacertorum.i.musculorum sumamus exordium. Musculus de carne componitur neruisq; & ligaminibus atq; pelliculis vestitur ac super ossa ligatur ligaminibus ab ossibus ipsis procedentibus. Nerui etenim a nucha vel a cerebro exeuntes ad lacertos, cum ad superiorem veniunt extremitatem, in lacertorum miscentur carnem. Ab ossibus quoque quæ musculis supposita sunt exeunt ligamenta, quæ cum carne & neruis se confundunt, ex his ergo corpus conficitur, quod lacertus dicitur. Ab inferiori autem extremitate musculi exeunt nerui cum ligamentis, quæ qn̄ miscentur corpus efficiunt, quod chorda vocatur. Chordæ quidem & nerui necessarii sunt causa motus uoluntarii. Chordæ namq; exeuntes musculi extremitatem, extensæ ligant membri concathenationem, cuius causa facta est musculus. Cum autem necessarius est membri motus, lacertus in originem sui retorquetur, cum quo chordæ ita fortiter trahuntur, vt membra concathenata moueantur, & in lacerti partem reducantur. Si enim volas manuum interior mouerit lacertus, ad eundem interius replicatur manus. Si vero exterior dilatatur, manus extra reclinatur. Oēs autem lacerti quinq; modis sunt diuersi.s.in quātitate, figura, situ, loci composirione, & chordarum ab eis egresione. In quantitate quia quidā magni sunt, vt maiora membra, sicut coxæ, per eos possint moueri, quidam vero parui vt palpebrarum lacerti, & illi per quos minores pedum mouentur digiti, qui testante Gal. tante sūt paruitatis vt vix inueniantur ab anathomicis. Sunt & quidam subtiles, vt super ventrem positi, qui ventri & intestinis necessarii sunt in digestionis expræsionibus. Per hos etiam calefit stomachus, & adiuuant vesicam ad expellendam vrinam. Proficiunt quoq; perturientibus in fętuum exclusionibus, et ab eisdem dyafragma iuuatur, cum pectus exprimitur, vt uox siue flatus recipiantur. In figura quia sunt quidam trianguli sicut lacerti pectoris. Alij rotundi sicut circundantes vesicam & anum, alij quadranguli, sicut super ventrē positi, alij longi, sicut illi duo super ventrem suspensi. Ex situ loci, quia qui recto motui sunt necessarij, super membrorum longitudinem sunt erecti. Ex compositione vero diuersitas est lacertorum, super ventrem enim locatorum, quorum caro neq; neruis neque ligamentis commiscetur, tamen in eorum extremitatibus chordæ solidantur. In chordarum egressione dissimilitudo videtur, quia quandoq; a lacertis duobus vel tribus vna sola chorda egreditur, sicut illa crossa quæ ad pedes protenditur, maximis enim membris vnus lacertus non sufficeret, ob hoc a duobus exit, vt tactus fortior sit, vt si vnus deficiat, alter medietatem suam suppleat. Ecōtra vero alij sunt a quibus duę chordę vel tres vel etiam plures exeunt, sicut de medio in cruris prora posito. Ab hoc enim toto, quia magnus est, quatuor chordæ exeūt & ad quatuor pedum digitos tendunt, lacerti vero oēs in quatuor diuiduntur partes. Alij namq; caput & collum mouent, alij gulam & guttur sibiq; vicina, quæ sūt voluntarij motus, alij spatulas, alij manum, alij pectus, alij ventrē, & eius vicina volūtarium motum habentia, alij vero pedes & alij coxas. Hæc quoq; singula diuiduntur multipliciter, & sunt in toto corpore musculi siue lauerti numero. 581.

De Cerebro. *Cap. XL.*

EX li. de anatho. Cerebrum est membrum ſm quosdā calidum, ſm quosdā frigidū, ſm oēs humidū, subtile, molle, albū, cū rotunditate oblōgū, multū hñs de spiritib. & multū de medulla, duabus pelliculis obuolutū, pia matre.s.& dura matre, craneo & cute coopertum, tribus cellulis distinctū. Humidū quidē vt de facili suscipiat impressionē. Subtile vero pp̄ opationes aīę subtiles.s.imaginationē, rōnē, memoriā. Molle quoq; vt cito impressioni cedat. Et album, vt diuersas formas suscipiat. Rotundū vt mobile sit. Oblongū ut motus eius tēperatus sit. Multū hñs de medulla & spiritibus, vt his mediantibus operationes aīales fiant plenius. Duabus obuolutū miringis interi⁹, vt ipsum a duricia cranei defendāt. Auic. vbi sup. Cerebri substātia creata est frigida & humida. Frigida qdē, ne ipsū inflāmet multitudo q̄ aduenit ei ex fortitudine motuū neruorum & passionibus sensuum ac motibus spiritus in alterationibus imaginatiuis, cogitatiuis & memorialibus. Et vt non temperetur spiritus a corde egrediens, & ad ipsum penetrans in duab. venis ab

eo ad

eo ad ipsum ascendentibus, humida vero vt motus eum nõ siccet, & vt eius figura bona fit. Creatum est etiam lene, vt sit pingue, & vt nutrimentum quod neruis gradatim duris tribuit, bonũ fit. Nerui.n.ex cerebro,& nucha oriuntur. Dicit autem Galienus causam lenitatis esse, vt eius figura bona fiat, & ipsius alteratio cum imaginationib. quia lene facilius suscipit alterationes. Cerebrũ diuiditur in substantiam velatiuam, & in substantiam medullarem, & ventres in ipso spiritu plenos. Nerui vero sunt quasi virgulta ab ipso procedentia non tamen sunt partes ipsius propriè. Constantinus vbi supra. Cerebrum omnibus alijs membris dignius est, ac nobilius, quia materiale fundamentum est in homine, vt potestas rationalis animę valeat ad actualia procedere. Quod et in excellentiori parte positum est oculorũ causa, sicut.n.homo remotũ aliquid discreturus ad altiora loca progreditur, vt latior prospectui visus detur. Sic natura mirabilis in arce superiori locauit cerebrũ, vt quæ sibi suppeditat exterior visus discernere valeat. Cerebrum ergo est corpus albũ, & sine sanguine humidum. Quod ideo fit vt cito immutetur in naturam sentiendi. Diuiditur aũt in duas partes principaliter.i.in proram, & puppim Quarum differentia est crossior cerebri pellicula, quę inter eas duplicatur. Prora puppi maior est, & mollior, magna quidem est, vt qui ab ea procederent nerui sensuales, qui sunt septem pares. Puppis vero minor est, qm̃ ab ea pauci nerui procedũt. Item cũ a prora nerui sensuales excũt hanc emolliri oportuit vt nerui sensum cito reciperent. Puppis vero dura est, vt facilius dura patiatur. Razi vbi supra Cerebrũ fecit Deus vt esset origo sensus, & voluntarij motus ab ipso produxit ramos.i.neruos, qui membris continuantur, & dant eis sensum, & motionis modos. Est etiam cerebrum secundum Galienum imaginationis, & cogitationis, ac memoriæ fundamentum.

De ventriculis cerebri. Cap. XLI.

CONstanti. vbi supra. Imaginatio quidem in duob. ventriculis anteriorib. perficitur. Cogitatio vero in medio, & in posteriori memoria expletur. Cerebrum tres habet concauitates, quæ vocantur tres ventres. In prora siquidem duo ventriculi sunt, a quibus aer per nares egreditur, atq; trahitur, & a quibusdam exit vox a cerebro. In eisdem quoq; spiritus vitalis in naturã mutatur animalis. Ab his rursus duo capita egrediũtur duobus vberibus assimilata, qb. odoratus efficitur. Duos quidem oportuit inesse prorę ventriculos a quibus singulis exirent nerui singuli, vt si vnus pateretur alterius iuuamentũ subintraret. Puppis autem ventriculus vnus est ad quem accedit spiritus animalis, cũ in duobus aliquantulum mutatus est proræ ventriculis, qm̃ hi viam habent perforatam, vnde spiritus animalis transeat ad ventriculũ puppis. Necessarium fuit vt duo proræ ventriculi iungerentur puppi ventriculo: vnde huius vię perforatio trium ventriculorũ est continuatio. Sed via hæc anteq̃ ad puppim veniat in eundo quædam speciosa reperit vbi dum dilatatur quartus ventriculus efficitur, qui ideo rotundatur vt maior spiritus quantitas suscipiatur, & ne facile patiatur: huius ventriculi principium est quoddam corpus glandosum, cuius forma quasi pinea est ad hoc necessaria, vt spacium inter venas vnde rectè efficitur repleat, hęc autem pinea suspensa vadit ad locum sibi destinatum, & in eundo quoddam frustulum obambulat longum, quod neruus dicitur, & habet huius viæ concauum, huiusmodi neruus iuuamentum est, vt foramen inter puppim, & medium ventriculũ intraturo animali spiritui aperiat, & postq̃ intrauerit, claudat. A cerebro aũt exeunt duo frustula longa neruis lateralia, nares homini iunctas assimilãtia, subtilibus operta pelliculis, cũ ipsis naribus vtrinq; solidatis. Cumq; neruus ille dilatatur nares clauduntur. Cum vero rugatur, apperiuntur, quia pelliculæ gibbositati illius iunctæ cum eodem trahũtur. Ex libro de anatomia. Cerebrum itaq; tribus cellulis est distinctum. Duæ namq; miringe cerebri faciunt tres plicaturas inter se deuexas, in quibus tres sunt cellulæ, fantastica.s.ab anteriori parte capitis, in qua sedẽ habet imaginatio. Logistica in medio, in qua ratio. Memorialis a posteriori, in qua memoria. Fantastica multũ habet de spiritibus vt eorum multitudine, & motu plena fiat in ea formarũ attractio. Parum autẽ de medulla, vt sit ibi quædam vacuitas vbi fluat frequens cursus spirituum ad formas ibi concipiendas. Logistica vero multũ habet de speciebus ad operationes rationis peragendas, & etiam de medulla vt plena fiat, & bona spirituũ restauratio. Porro memorialis parum habet de spiritibus, ne pp eorum multitudinem fiat formarum quas rationis discretio commendanit delectio: multum vero de medulla vt ad impressionis formarũ suscipiendas sufficiens habeatur materia. Fantastica cellula est calida, & sicca, vt per has qualitates formas rerũ appetat, & sic in ea formarum attractio vigeat. Logistica vero calida est & humida, vt his qualitatibus mediãtibus bona fiat in cerebro digestio.i. rationis discretio, sicut.n.in bona digestione per prædictas qualitates vigentes purum ab impuro diuiditur ita per discretionẽ verum a falso, bonum a malo secernitur. Porro memorialis frigida est, & sicca, vt per has qualitates fiat rerum tenendarũ retractio,

itaq; cerebrum dicitur esse templũ animæ pp tres eius partes principales. Anima.n.in fantastica cellula quasi in vestibulo diuersas formas recipit per imaginationem. In logistica quasi in consistorio de imaginatis discernit per rationem. In memoriali vero imaginata, & dijudicata conseruat per memoriam.

De pia matre & dura. Cap. XLII.

COnstant. vbi supra. Hæc est ergo forma cerebri, q circũdant duo pelliculi, vel panniculi matres eiusdem appellati, vnus crossior est, qui dura mater vocatus craneo incrossatur, quia ibi duplicatur, quod in osse lauda græco simili finiatur. Inde duplex in cerebrũ descendit, per locum.s.illum quem arterię duæ cõscendũt, quæ dũ in duram matrem descendũt, concauitas quædam remanet, q̃ quasi vena quædam concaua per longũ in proram cerebri vadens, & sanguinem portans replet. Ideoq; ab anathomicis vena vocatur, licet non sit, quia viuente homine sanguis ibi recipitur, dum vero moritur incrossatur, & coagulatur: hæc quidẽ dura mater non craneo solidatur, sed potius suspenditur, & ab eis foraminibus egreditur. In egressu aũt huc illucq; dilatatur. Facta autem est pp tria.s.vt matrem piam a cranei duricie custodiat. Vel vt proram, & puppim diuidat, vel vt operimentũ, ac defensio venarum, & arteriarum, quæ super cerebrum sunt, earumq; ad inuicem ligamentum existat, ipsarũq; diuersa spaciola suppleat, venarum inquam, & arteriarum hepar circũdantium. hæ namq; ad inuicem commixtæ sunt in modũ telæ, quarũ spacia panni subtilissimi implent, vt nihil vacans in eis remaneat. Alius est panniculus subtilior, qui durę matri supponitur, & pia mater vocatur. Hæc cerebro coniuncta ipsum vndiq; circundat, & seq; per concauitatẽ cerebri spargit, mollior est in substantia q̃ mater dura. Durior aũt cerebro cui coniuncta est, sicut cutis carni conglutinata. Distat autem a dura matre paruo interstitio, sed tñ in quibusdam ei cõiungitur, sicut vena cũ craneum ingrediuntur, & cerebrũ dilatatur, & stringitur. Primo quidẽ subtiliatur mater pia, quia cerebri venas, & arterias colligat ne forte suspensa sint, eorũq; vacuitates oportet vt suppleat. Secundo vt cerebrum coadunet, ne dispergatur, & operiens a dura matre defendat sicut ipsa a cranei duritiæ defenditur dura matre. Tertio vt cerebrũ nutriat per venas quas habet, & spiritum det per arterias quas in se continet: hi sunt ergo duo panniculi, qui cerebrum operiunt, neruosque adiuuant, & dum intra ipsos sunt protegunt. Postmodum vero nudi, & soli cranei duritiem exeunt.

Qualiter cerebrum sit principium sensus, & motus voluntarij. Cap. XLIII.

EX libro de anathomia. Porro vestibulũ animæ.i.fantastica cellula quinque portas quinque sensuum habet ante se, & ab illa decem nerui oriuntur qui ad quinque sensus faciendos dirigũtur. Ideoq; sensibiles appellantur, horum ergo duæ .opticii. visibiles dicuntur, qui in media fronte coniunguntur, & illic iterum diuiduntur. Quorum vnus ad oculum dextrum, & alius ad sinistrum cum spiritibus per eos decurrentibus ad visum faciendum dirigũtur. In fantastica namque cellula, sicut dictum est, multi spiritus abundant, quorum quidam deputantur ad diuersas imaginationes faciendas, quidam vero discurrunt per neruos ad instrumenta sensuum, vt compleãt sensum. Quidam autem in logistica cellula discurrunt ad rationem faciendam. Porro alij duo nerui diriguntur ad ossa petrosa aurium vt faciant auditum. Alij aũt duo ad linguam ad gustum faciendum Alij quoq; duo ad caruncula naribus dependentes in modum mammillarum ad odoratum faciendum. Reliquorũ vero duorũ qui sunt tangibiles vnus ad dextrum humerum dirigitur, & alius ad sinistrum. Et ille qui ad dextrum in duos ramos diuiditur, quorum vnus tendit ad volam dextræ manus, & alius ad volam dextri pedis ad faciendum actum. Similiter & qui ad sinistrum diuiditur, & similiter ad volam & plantam sinistram dirigitur. Iste namq; sensus. i. tactus licet cuilibet parti corporis communis sit, volis tñ manuum ac plantis pedum proprie cõuenit. Dicunt tñ aliqui, neruos tangibiles a memoriali cellula inter neruos motiuos oriri. Nerui quidem motiui deputantur in corpore principaliter ad motum faciendum. Secundario ad sensum tactus. Sicut econtrario nerui sensibiles principaliter ad sensum, secundario ad motum, Oriuntur aũt nerui motiui a parte posteriori in cõtiguitate spinæ, & cerebri Spina.n.habet principium in commissura.i.in quadam cranei parte posteriori, quę furcata est velut y littera. In hac inquam infurcatur spina, & illic oriuntur nerui motiui descendentes cum spina in inferiores corporis partes ad motus faciendos.

Qualiter a cerebro nucha deriuatur, & per ea sensus ac motus ad membra transfunduntur. Cap. XLIIII.

ORitur aũt i parte posteriori capitis a cerebro nucha.i.medulla per cõcauitates spõdilium trahens secũ duas miringas. cerebri quibus regitur, exterius vero spondilibus illas cum miringis

descendētib. includitᵗ. Sūt aūt 18. spōdilia. 6. in collo. 12. in dorso, & inter singula oriunt̄ duo nerui vnus a dextris et alius a sinistris, q dirigunt̄ in diuersas ptes corporis ad motū principaliter faciēdū & secundario tactum. Razi vbi supra. Cum ergo cerebrum sit origo sensus & voluntarij motus, & partes corporis inferiores a cerebro valde sunt remotę, quæ tamen & sensu & motu indigent, & hæc absque neruis habere non valent. Nerui quoque si a cerebro recta via protenderentur ex longitudine descensus debilitarentur, fecit Deus foramen sub craneo per quod perduxit partem cerebri quæ nucha vocatur. Ad cuius etiam custodiam ossa cranei condidit. Quam etiam taliter munitam secundum corporis longitudinem prolongauit, & ex ea per spondiliū foramina neruos produxit, qui membris continuantur dantes eis sensum & motū. Itaq; si graue super cerebro venerit accidens, toti corpori sensus ac motus aufertur. Nuchę vero si superuenerit membris illis aufertur, quibus nerui ab illa parte nuchæ procedentes coniunguntur. Cerebrum est quasi fons sensuum & motus voluntarij. Nucha vero quasi fluuius magnus ab eo manans. Porro nerui ab illa procedētes sunt quasi riuuli paruuli de fluuio exeuntes. Sed cū fonti aliquod impedimentū acciderit, commune erit. Riuulus autem si euenerit, proprijs locis nocebit, ad quæ ipsi riuuli diriguntur. Ideoq; medicis scire perutile est, vnde quisquis neruus oriatur, & ad quod membrum dirigatur. Vnde Galienus quendam qui de mula ceciderat, & ex vnius spondilis lęsione digitos auricularem & medicum duriter mouebat: atq; medicis emplastra digitis superponentibus nullum ex eis iuuamentum sentiebat, in breui sanabat, dum eadem medicamina spōdilibus a quibus ad præfatos digitos nerui protendebantur superposuit. Nerui quidem in principio sui exitus a cerebro vel nucha sunt valde molles, ipsiq, cerebro vel nuchæ similes. Cum autem magis elongari ceperint indurantur, donec perfectam neruorum formam suscipiant. Ipsi sunt instrumenta ac viæ per quæ sensus & motus omnibus membris transfunditur. Vnde si ex transuerso inscidantur, aut sensus aut motus membri aut vtrumq; destruitur, ad quod ipsa diriguntur. Nucha quoque si constringatur, aut ex transuerso inscidatur, sensus & motus omnium membrorum quorum nerui a locis qui sub ipsa sunt incisione prodeunt aufertur. In longitudine vero siue nucha siue neruus inscidatur non multum nocebit.

De vijs quibus purgatur cerebrum. C. XLV.

Constantinus vbi supra. Omnis autem cerebri superfluitas aut est subtilis vt est fumus. Aut coagulata vel crossa. Fumosa enim superfluitas a toto corpore tendit ad capitis suprema. Vnde craneum capiti superpositum habet quædam ossa serrę similia, quandamque vacuitatem habentia, unde fumus ille excat. Superfluitas autē crossa & coagulata petit inferiora, cui expellendę natura fecit duo foramina, buccam. s. & nares, dura namque mater super nares perforata, quasi quoddam colatorium huic superfluitati exhibet. Similiter & duo nariū ossa dura matre suppposita sentiuntur esse perforata, vt inde superfluitas exeat, & flatus ab exterioribus introeat, horum autem ossium foramina sunt multiformia. Alia namque recta, vt emittant cerebri digesta. Alia vero torculata atq; transuersa ne frigidus ac nociuus aer ad cerebrum introeat subitus, vel ne dura corpora sicut puluis subeant ab exterioribus. Quædam aūt ex toto lata ad flatum recipiendum sunt facta. Superfluitas a bucca emittenda per duo egreditur loca, ab interstitio & puppis prore per trasuersum vsque in primam viam descendente. Hæc via quanto plus descendit tanto magis se rotundat ac stringit cuidam postea iungenda glandi, quæ concaua & rotunda sicut sphera vicinatur ossi colatorio simili. Hoc autem os superpositum est palato. Concauitas hæc embo vocatur, quia sicut vinum per embotum ita superfluitates nostræ crossę per eam influunt.

De oculis & eorum munimentis. Cap. XLVI.

Isidorus vbi supra. Oculi vocati sunt, siue quia eos tegmina ciliorum occultant nequa incidentis iniuriæ offensione lędātur, siue quia occultum lumen habent. i. secretum vel intus positum, hi inter omnes sensus animæ viciniores existunt, in oculis enim omne mentis indicium est. Vnde & animi perturbatio vel hilaritas in oculis apparet. Iidem & lumina dicta, quod ex eis lumen manat, vel quia ex intimo sui clausam teneant lucem. Aut extrinsecus acceptam visui præponendo refundant. Pupilla est medius punctus oculi in quo vis est videndi, vbi quia paruę imagines videntur nobis, propterea pupillæ appellantur. Nam paruuli pupilli vocatur, vocatur aūt pupilla q̄ sit pura atq; impolluta, vt sunt puellę. Phisici dicunt easdem pupillas quas videmus in oculis morituros ante triduum nō habere, quibus non visis certa est desperatio. Circulus vero quo a pupilla albę partes oculi separantur discreta nigredine, corona dicitur, quod rotunditate sua ornet pupillam, vel ambitum pupillę. Palpebrę sunt sinus oculorum a palpitatione dictę, quia semper mouentur, concurrunt enim inuicem vt assiduo motu reficiant obtutum. Munitę sunt autem vallo capillorum, vt & apertis occulis si quid inciderit repellatur, & somno conuenientius tanquam inuoluti quiescant latentes. Cilia sunt tegmina, quibus cooperiuntur oculi. Et dicta cilia, quod celent oculos tegunt tuta custodia. Supercilia dicta sunt, quia super posita cilijs. Quæ icciroc pilis vestita sunt, vt oculis munimenta prætendant, & sudorem a capite defluentem depellant, Interciliū vero medium est illud super cilia, sine pilis est. Genę sunt inferiores oculorum partes vnde barbæ inchoant. Nam græcē genos, barbæ, hinc & genæ quod inde incipiunt gigni barbæ. Malę sunt eminentes sub oculis partes ad protectionem eorum suppositæ, vocatę autem malę, siue quod infra oculos prominent in rotunditatem quę græci mala appellant, siue quod sint supra maxillas. Maxillę per diminutionem a malis dicuntur, sicut paxillus a palo, taxillus a talo. Mandibulę sunt maxillarum partes. Razi in Almazore secunda parte. Superciliorum multitudo signat cogitationum & stultitiæ multitudinem, loquelam quoque fędam & crossam, longitudo vero arrogantiam & verecundiam. Quæ autem inferius descendunt a parte naris, & superius eleuantur a parte temporis inuerecundiam simul & hebetudinem. Inferiores quoque palpebre tumorē habentes hepatis innuunt debilitatem.

De proprietatibus oculorum homini s. Cap. XLVII.

Ex lib. de natura rerum. Oculi sunt pars corporis præciosissima. Nullumque in eo membrum est frigidum & humidum nisi oculi & cerebrum. Oculi in homine sibi appropinquant secūdum magnitudinem ipsius, plusquam in cęteris animalibus. Ambobus oculis apertis, vna videndi via vtrique dirigitur, ne vnus aliquid videat quod non alter. Visus autem secundum horum malitiam quę in vidente est, inficit subiectam materiam, adeo vt si mulier menstruata continue peculum aspiciat, ipsum quasi rubigine quadam inficiat. Magna dubitatio visum obducit, sicut morbus caducus. Nec vident patentibus oculis. Post annos viginti multis restitutus est visus. Aristoteles vbi supra. Non est autem oculorum varietas nisi in hominibus, & in equis. Oculi puerorum apud generationem virides sunt. Deinde mutantur in eis secundum naturam vincentem. Oculi equorū inter animalia sunt diuersi coloris, & forte vnus oculus erit glaucus. Alius ei contrarius, quod non accidit in alijs animalibus præter hominem. Causa glaucitatis oculorum in pueris, quoniam ista membra eis sunt debiliora quam alia. Et glaucitas oculorum non est nisi quedam debilitas eorum. Similiter causa varietatis oculorum in homine & in equo. s. vt sit oculus vnus hois vel equi glaucus & alius non, eadem est cum illa, quod homo tantum & equus in senectute canescunt. Nam canicies est quidam modus debilitatis humoris in cerebro, & paucitatis digestionis, & similiter glaucitas. Cum ergo natura fuerit debilis ad decoquendum quod est in vtroq; & decoxerit quoddam & quoddam non. Tunc accidit, vt quidā oculus sit glaucus, & quidam non, homo claudit oculum plus omnibus animalibus, quia tenuis est corij. Super palpebram enim est coriū continens eam, & ob hoc non consolidatur palpebra neq; præputium, quia sunt corium sine carne. Plinius lib. 11. Hominum tamen oculi tantum diuersi sunt in colore. Ceteri autem in suo cuiq; genere similes. Et equarum quibusdam glauci: in homine autem sunt numerosissime varietatis atq; differentiæ, grandiores, modici, parui, prominentes. Præterea alij concernunt longinqua, Alij nisi prope admota non cernunt. Nam Tyberio Cęsari in tenebris clariores fuerunt, ita vt expergefactus noctu pauli sper tanquam clara luce cōtueretur omnia, paulatim tenebris sese obducentibus. Diuo Augusto equorum modo glauci fuere. In ludo Gaij principis viginti gladiatorum paria fuerunt, in his duo omnino fuere qui contra comminationes non cōniuerent, & ob id inuicti, tantę hoc difficultatis est homini, plerisque vero naturale est, vt mutare non cessent, quo pauidiores accipimus.

De dispositione oculorum. Cap. XLVIII.

Avicenna in tertio Canone. Oculi operatio ad corpus est quasi speculatoris ad exercitum, cui conuenientior est locus altus. Virtus autem visus & materia spiritus visibilis a cerebro procedit ad locū per viā duorū neruorū cōcauorū, qui per Anathomiam noti sunt. Cumque nerui illi cum pāniculis sibi sociatis ad orbitā descendunt, & dilatatur extremitas cuiuslibet corū ac repletur & āpliatur, ita quod cōprehendit humores qui sunt ī pupilla. Constātinus in lib. de oculis. Compositū membrū propriam habet actionem ad quam est, quam cum vna suarum partium operatur. Ceteri vero illi operanti ministrant. Sic & oculi multis diuersisq; partibus compositi sunt. Visus tamen non fit nisi cum

vna

una illarum.s.humore qui dicitur cristalleydos. Est autem cristalleydos humor albus & lucidus, non omnino rotundus sed aliquantulum planus in medio oculorum locatus. Albus quidem & lucidus, ut cito uarios colores suscipiat, sicut clarum uitrum. Rotūdus autem ne cito patiatur. Omnis enim forma rotunda non cito patitur propter suos angulos, parua tamen ei latitudo facta est, quia si omnino rotundaretur, omnino instabilis esset, & lumen accipere non posset. In medio autem locati, ut cæteræ partes subministrent. Quarum quædam eum defendunt, quædam adiuuant, hoc humore perforato lumen uisuale amputatur, sed aqua ab oculo ablata, mox lumen reparatur. Qui autem uult oculorum naturam scire, cerebri prius oportet cognoscere naturā a quo uisus procedit. Est enim cerebrum initium & fundamentum sensuum & uoluntarij motus atque regitiuæ uirtutis. Idē in pantegni in tertia parte. Oculi sunt instrumenta uisus, duo autem sunt, ut uno forte patiente alter possit ministerium suum explere. Sunt autem uniuscuiusq; decem efficientes causę, tres.s.humores. & septem tunicæ. Non tn̄ hæc omnia uisum faciunt, sed una tantum. Solus enim humor cristalleidos uocatus est instrumentum uisus. Alia uero omnia sunt eius iuuamenta, hic aliquantulū est rotūdus, ut non facile patiatur. In superficie uero aliquantulum planus, ut rem sentiendam melius recipiat. Nam si penitus rotundaretur, non bene sensui rerum aptaretur. Omnis enim rotunda res in latera sua relisa instabilis est & non firma. Clarus autem est & lucidus ut crystallus ut in oppositos colores cito transferatur. In tunicarum situs medio ne undiq; careat iuuantium supplemento. Humor clarissimus qui & gelaydon dicitur, est retro sicut uitri liquor, ut eum muniat uel nutriat. Cum enim membra nutriantur sanguine, qui a cristalleyde semouetur, uitreum humorem fecit natura, qui sanguinem suscipiat, & in eius essentiā uertat, & mutatum ac depuratum ad cristalleydon mittat clarum. Alius humor ante cristalleydon locatur, ut ab aere desiccetur, qui clarus & albus albugini oui assimilatus, & euagaydos uocatur, huius alterum est iuuamentum, ut a cristalleyde aspe rum tunicæ remoueat tactum, hi sunt ergo tres humores, uitreus.s. crystallinus & albugineus.

De septem tunicis oculorum. Cap. XLIX.

Septem uero tunicarum tres ante euagaydon, & tres locantur post gelaydon, una uero subtilior est sita inter euagaydon & cristalleydon. Duo siquidem nerui concaui a cerebro uenientes ad oculos in exitu sui duobus induti sunt panniculis cerebri, quos exuunt cum ad oculorum ossa ueniunt. Et dum dilatantes se extendunt, circundat eos tela uenarum & arteriarum a pia matre excūtium. Itaq; uenę & arteriæ ibi contextę rete uocantur ex retis similitudine. Cuius iuuamentum est ad cristalleydon uisualem ferre spiritum, uenis autem & arterijs unde conficitur sanguis humori uitreo subministratur. Nam uitreus humor & crystallinus cum uenis & arteriis careant, sanguinem sibi suggēdo attrahūt, a reti quidem uitreus & a uitreo crystallinus. Ambo uero neruorum panniculi sunt a duabus matribus ipsius cerebri. Quorum subtilior rete operit & iungitur cū ipso ubi rete coniungitur cristalleydo, quod fit ut rete uenis nutriatur, calor uero naturalis ex arterijs det. Hæc tunica sicut & mater unde processit secundina uocatur, hanc uelat crossior pellicula, quæ ad hoc necessaria fuit, ut oculum ligaret & ab osse defenderet, hæ sunt ergo tres posteriores tunicæ. s. rete secūdina & dura. Trium autem anteriorum prima quæ post prędictas est quarta uelat albuginem oculi lenis in antea, intrinsecus aūt uillosa, colorem habens medium inter nigrum & uenetum, unde & uuea uocatur, a secundina uero egreditur, huius triplex est iuuamētum, nam & corneam nutrit, unde multis uenis abundat, & ipsam a cristalleyde diuidit, ne duritia sua illi noceat, unde humidā eam esse oportuit. Tertio nigredine sua spiritum uisibilem coadunat, ne per aera dispergatur, quia nigredo naturaliter lumen sibi congregat. Albedo uero dispergit. Vnde quidē uisu deficiente propter splendorem nimium paululum claudunt palpebras oculorum ut uisus ad uueam refugus, postmodū amplior egrediatur. Dedit itaque natura splendorem nimium in hac concauitate uuea, quę etiā est pertusa ut spiritus uisibilis exiens ab ea rem illico sensu percipiat. Et etiam uillosa, ut aquam descēdentem ad oculos cohibeat. Quinta dicitur cornea cornu subtili & alba simillima dura solida & alba, ex multis frustulis composita. Ad hoc quidem necessaria, ut cristalleydon ab extrinsecus accidentibus custodiat. Clara est & lucida, ut uisualem spiritum exire prohibeat. Dura uero quia subtilissimam esse oportebat. Sexta dicitur coniunctiua subtilis & alba in omnibus oculi lateribus solidata, non operiens corneam sed circundans, hæc est illa albedo quę uidetur in oculo & exit a panniculo qui intercutaneꝰ superpositus est craneo. Huius utilitas est ꝙ undiq; oculū ossib. circūligat & lacertos operit, quib. mouenť oculi, hę sunt ergo tres tunicę albugini antepositę. Septima uero subtilissima, albissimaq; & nitidissima q̄ albugini supposita partē illā tātum operit quam uitreus humor operiendam dimisit, uocatur autaranca tela, eo ꝙ est illi simillima. hęc est quam in oculo uidemus.

De Phisionomia oculorum. Cap. L.

Razi vbi supra. Oculi magni significant pigriciam, maioremque stultitiam, sed minorem malitiam. Oculi foris prominētes inuerecundiam designant, & loquacitatem, & stoliditatem. In profundo vero positi calliditatem atque deceptionem, similiter & in corporis longitudine positi, magni ac tremuli pigritiam & libidinem. Parui quoq; & tremuli ac varij libidinem & iracundiam. Oculi varij vel virides hominem malum & latronem signāt. Oculi coloris ignei, pessimum & obstinatum. Oculi quoq; varij qui suo colori citrinitatem habent admixtam, pessimos mores designant. Sed & oculi varij maculas multas circa pupillam habentes, hominem pessimum indicant. Oculi vero varij cum citrinitate radiātes, aut virides, hominem malum signant. Qui vero cum hoc habent rubeas maculas in oculis vt sanguinem, aut albas, omnibus deteriores sunt, magisque deceptores. Meliores autem dicuntur esse oculi, qui inter nigrum & varium sunt, cum hoc etiam nec multum radiosi sint, nec rubedo vel citrinitas in eis apparuerit, tales enim bonam naturam demonstrant. Oculi quasi lapides immobiles signant calliditatem, cito quoque mobiles & acutē cernentēs hominem callidum & deceptorem atq; latronem. Multū vero tremuli, malitiam, oculi sursum tendentes ut boum oculi, qui cū hoc etiam uidentur rubei, hominem pessimum, stolidum stultum & ebriosum significant. Oculi quoq; caprarum oculis similes stoliditatem indicant. Vaccarum oculis similes amentiam. Oculi quorū intuitus intuitui mulieris assimilantur luxuriam prætendunt & inuerecundiam. Quando uero similes sunt intuitui pueri, totaq; facies & oculi quasi ridere uidentur, lætitiam indicant & longam vitam. Pupillæ multum nigræ signant timidum hominem & hebetem ac pigrum. Pupillæ vero in quarum circumitu marginis apparet similitudo, hominem inuidum & loquacem ac timidum & pessimum. Oculi quorum palpebrę cum magna frequentia claudūtur & aperiuntur, hominem timorosum & maniaticum declarant. Quorum vero pili palpebrarum inferius curuantur, vel ad vnam partem naturaliter torquentur, hominem mendacem & callidum ac stultum signant.

De auribus. Cap. LI.

Isidorus vbi supra. Aurium dictum est nomen a vocibus hauriendis, vox enim repercussa per amfractus earum sonum facit, quo sensum accipiant audiendi. Pinnula est summa pars auris ab acumine dicta, pęnum enim antiqui acutum dicebant, vnde & bipennis & penna. Constantinus ubi supra. Auditus instrumenta sunt in osse petroso foramina & pelliculæ quibus illa operiuntur, & auriculæ, sed cum uno tantum horum auditus efficitur, quod ab alijs duobus adiuuatur, unum enim par neruorum a quinto pari egreditur, quod in ossis petrosi foramina protenditur, ubi dum dilatatur foramina interius operiuntur. Quæ transuersa sunt sicut torcular, ut non frigidus aer cito penetret, ac pāniculis obsit, ne ue noxium aliquid incidat, quod auditus instrumentum impediat. Exterior autem cartilago quæ dicitur auricula, dupliciter est necessaria. Defendit enim auditum sicut oculos cilia, ne quid in eum incidat, & etiam uocem adiuuat. Vox enim est aeris repercussio, quæ cum ad cartilaginem uenit, ibidem adunata fortiter intrat foramina. Auicenna ubi supra. Auris est membrum auditui creatum habens ostratum amfractuosum, ut omnes uoces sentiat & faciat tinnitum earum necessarium. Et incipiens in osse petroso foramen in uolutum ut eius amfractus alonge spacium aeris ad interiora. Nā si directe penetraret abbreuiaretur spacium. Nūc autem abbreuiatur, ut non subito perueniant ad interiora eius calor & frigidus superflua. Auris cartilaginosa creata est, quia si esset carnea siue nerosa uel panniculosa non seruaret figuras fornicis & amfractuositatis. Et si ossea esset in omni casu lęderetur & læderet. Ideo sic creata est habens cum figuræ conseruatione lenitatem atq; reflexionē. In lateribus uero creatæ sunt aures, quoniam anterior pars uisui conuenientior fuit, ut non sit sub capillorum uittarumq; tegumēto. Aristoteles ubi supra. Omne animal habens aures habet eas mobiles præter hominem. Aures mediocres bonitatem signant, magnæ uero ac prominentes stoliditatem & garrulitatem. Razi ubi supra. Aures magnæ signant stoliditatem & uitæ longitudinem Auicenna in 2. Canone. Sordicies auris confert pannaricio, & linitur super fissuras labij. Item sordicies auris hominis confert emigraneæ.

De Naribus. Cap. LII.

Isidorus ubi supra. Nares icirco nominantur, quia per eas uel odor uel spiritus emanare non desinit, siue quia nos odore admonent, ut norimus aliquid ac sciamus, unde econtra, rustici ac rudes

rudes ignari dicuntur. Constantinus vbi supra. Nares sunt duo nasi foramina a se vna inuicem cartilagine differentia. Quorum singulum nasum ascendit, & in duo foramina se diuidit, primum in buccam per transuersum tendit. Alterum post matrem duram vadit in ossa colatorio similia, hæ viæ crossis panniculis sunt indutę quæ a sexto pari incipiunt. Sunt autem narium viæ duabus ex causis necessariæ. Prima quæ maior est, quia spiritus & odoratus per illas trahitur. Altera vero, qua crossę vẽtositates a cerebro venientes emittuntur. Sunt autem transuersę non pulmoni oppositę: vt si quando frigidus aer subeat, pulmonem non lędat, & si quid cum aere sicut puluis & cinis intrauerit, pulmoni non obsit, sed aer transuersa obambulans depuretur & calefiat, ac noxia ne ad pulmonem veniant, repellant, viæ quidem apparentes in naso tantum ad cerebrum ferunt odoratum. Duo vero frustula prorę vberibus similia sunt odoratus instrumenta: quæ vsq; ad colatoria vel colatorium descendunt: vbi dura mater est pertusata, & super eam similiter vberũ extrema vsq; ad ventriculos cerebri ptingẽtia. Odoratus autem sic efficitur, fumus.s.odoriferorũ corporum dissolutus, & cum aere mixtus per foramina narium ab vberibus trahitur, ac per vberum pertusiones cerebro transmittitur. Cerebrum namq; dilatatur & constringitur, vt calorem suũ naturalem custodiat. Et dum dilatatur, aer aerem trahit a naribus pectore quoq; & pulmonis cannalibus. Et qualiscunq; fumus aeri tracto miscetur, necesse est vt ad cerebrum trahatur. Ista dilatatio, flatus dicitur tractio: cum vero fumosus aer constringitur, emunctiones a ventriculis per nares expelluntur. Hæc autem expulsio flatus est emissio. Auicenna in 3. Canone. Nasi meatus ambo penetrant vsq; ad colatorium sub duobus corporibus positum, similibus duobus mammillarum capitibus, & illic velamen cerebri coram foramine colatorij perforatum est, vt in ipsum penetret odor. Razi vbi supra. Narium amplitudo complexionis humiditatem signat. Item narium magnitudo & crossicies, indicat sapientiæ paruitatem, Latitudo quoq; luxuriã, Nariũ extremitas longa & subtilis festinationẽ stultitiã ac leuitatem, Narium foramina valde aperta irascibilitatem.

De Ore & labijs. *Cap. LIII.*

ISidorus vbi supra. Os dictum est, eo quod per ipsum quasi per ostium & cibos.s.intus mittimus, & sputũ per ipsum foris proijcimus, vel quia ibi ingrediũtur cibi & inde egrediuntur sermones. Labia vero a lambendo nominata sunt. Auicenna vbi supra. Os est membrũ ad hoc necessarium, vt perueniat cibus ad concauitatẽ inferiorem. In hoc quoq; communicans, vt aer perueniat ad concauitatem superiorem. Confert etiam in expulsione superfluitatũ aggregatarum in ore stomachi cum elongantur, & fit earum expulsio ad inferiora difficilis. Est etiam vas vniuersale membrorum in homine locutionis, & in reliquis animalibus vociferationis ex sufflatione Duo labra creata sunt ad cooperiendum os & dentes, & ad decorem & ad recipiendum saliuam, & ad iuuãdum loquelam. Creata sunt autem ex carne & neruis, quæ sunt partes lacertorum quæ continent ea. Razi vbi sup. Oris extremitas ad duo tendit foramina. Quorũ vnum quod anterius locatur est trachea arteria, quę a cyrugicis cannalis pulmonis dicitur. Aliud vero posterius ad partem colli super eius.s.spõdiles positũ vocatur meri per quod cibus transit & potus. Per tracheam vero arteriam non transit nisi aer, qui attrahitur & emittitur. Aristoteles vbi supra. Os quidem quo indiget ad vigorẽ est multæ fissuræ sicut in lupis cęterisq; rapacib⁹ animalib⁹, homo vero ĩ cõparatione sui corporis parui oris ẽ. Ex lib de nat. re. Cætera quoq; animalia hyatũ amplum & longũ habent, homo vero econtra angustum & rotundũ, in quo notatur parsimonię virtus, qua debet cæteris omnibus præcellere. Est autem os instrumentum gustus, & virtus gustatiua maximẽ in palato oris consistit. Razy vbi sup. Os magnum signat gulositatem & audaciam, labia magna stultitiam & hebetudinem, labia non bene tincta ægrotationem.

De Lingua. *Cap. LIIII.*

ISidorus vbi sup. Linguæ a ligando cibum putat Varro nomen impositum. Alij quod per articulatos sonos verba ligat. Sicut enim plectrum chordis, ita lingua illiditur dentibus, & vocalem efficit sonum. Razy vbi supra. Lingua est caro mollis & alba, quę multis venis paruis in quibus est sanguis circundatur, & ob hoc eius color in rubeum mutatur. Sub inferiora eius parte sunt venæ & arteriæ multę, nerui quoque multi, quorum omnium magnitudo linguæ superat modum. Sub ea sunt orificia a quibus egreditur saliua, quæ vsque ad carnem glandosam ac mollem prope radicem linguæ positam protenduntur. Constantinus vbi sup. Lingua est instrumentum gustus & locutionis, quæ de carne molle componitur, & spongiæ assimilatur. Ad hanc veniunt multæ venæ sanguine plenę, vnde & rubicunda est colore. Eisdemq; vestibus operitur, quibus buccæ spacium & palatum induitur. Et os stomachi guttur & cannales pulmonis. A superiori parte apparet tota, & ab inferiori vsq; ad ligamenta, quibus mento connexa est. In quibusdam autem hominibus plusquam oporteat lingua contrahitur, ne in partes diuersas moueatur. Vnde ligamenta necessario incidũtur, vt ei motus per totum os & palatum detur. In lateribus ligamentorum quędam venę sunt, quæ se per humectationem flegmaticam saliuam appellatam linguæ subministrant. Vnde & vocantur a medicis saliuaris habitatio. Initium linguæ vnde exit, caro glandosa & alba, est ipsius saliuæ generatiua, quæ iuuamentum præbet dum saliuam a venis illis recipit, vnde linguam & buccam humectet. Auicenna vbi sup. Lingua est ex istrumẽtis cõuersionis cibi masticati & iscisionis vocis, & ad ipsam ptinetdi secretio gustus. Cutis superficiei eius inferioris est continua cum cute meri, & interiori parte stomachi. Lingua secundum potentiam loquendi est melior, quę commensurata est in longitudine & latitudine sua, & quæ subtilis est apud extremitatem suam exteriorem. Illa vero quæ est magna & lata aut valde parua, non est habilis ad loquendum. Substantia quidem linguæ est caro mollis quam cooperiunt venæ paruę intrantes sanguineę rubeę ex eius colore. Harum aliæ sunt venæ, aliæ arteriæ. In ipsa quoq; sunt plures nerui procedentes ex neruis quatuor venientib⁹ ad ipsam. Sub hac etiam sunt duo orificia quasi duo fontes vel duo hauritoria saliuæ, rorem linguæ conseruantes. Item sub ea sunt duæ venæ magnæ virides ex quibus procedunt venæ plures.

De varijs officijs linguæ. *Cap. LV.*

ARistotiles vbi sup. Lingua quidem hominis absoluta est, vel de mollis & lata, vt vtatur duabus operationibus tactu & gustu humiditatum. Omne namque corpus molle conueniens est ad bonitatem sensus tactus. Nec erit gustus nisi per aliquem modũ tactus. Præterea quando lingua est absoluta lata & mollis, apta est ad bene sermocinandum, quoniam extenditur contrahitur atq; gyratur in ore circumquaque diuersis modis. Ex lib. de Anathomia. Inter neruos quidem motiuos oriuntur a nucha duo nerui qui superioribus mandibulis insiguntur, & inde reflectuntur ad inferiores maxillas in masticando mouentes illas & non superiores, & hoc in quolibet animali præterquã in crocodillo, in quo non inferior, sed superior in manducando maxilla mouetur. Quidam etiam nerui motiui a nucha diriguntur ad pulmonem, vt colligantiam pulmonis ad spinam faciant, & inde reflectuntur ad linguam vt ad vocem forment, vnde & vocales & reuersibiles dicuntur. Sed hi quandoq; terminantur in medio linguæ, vnde lingua replicari non potest ad formandam, R. litteram. Quandoque vero diriguntur ad summitatem, sed ita quod linguam nimium dilatant, Vnde malè profertur S. littera. Itaq; neruorum genera diriguntur ad linguam.s.duo sensibiles, vt supra dictum est a cella phantastica ad gustum faciendum, & duo motiui a nucha ad motum linguæ faciendum, & duo vocales a pulmone ad voces formandas. Vnde lingua triplex habet officium, seruit enim membri animatis sapores discernendo, Spiritualibus autem voces formando, Nutritiuis quoque cibos vertendo & masticando. Ex lib. de na.rerũ. Lingua est instrumentum ori insitum, quo vox ad loquendum verba formatur. Lingua mediocris.i.nec lata, nec stricta laudabilis est, quia conuenientior est bonitati motus. Item lingua quandoque est absoluta, quandoque est impedita, vel ex mala consuetudine, vel ex mala dispositione. Nam nimis spissa blesos reddit, Nimis vero tenuis titubantes, vel sincopiantes. Muta vero est non ex sui vitio sępe, sed quoniam homo non audiens, nequaquam visum loquendi didicit, quandoque etiam sed raro muta fit ex sui vitio .s.ex radice linguæ & arterijs quæ paralisi soluuntur. Aut ex alio vitio ex corruptione contracto.

De Vua & amigdala. *Cap. LVI.*

COnstanti. vbi sup. Hec est compositio linguæ & cæterorum animatorum corporum interiorum. Sequitur de membris interioribus compositis spiritum subministrantibus .s. de vua pulmone dyafragmate, de pectore namque iam diximus, cum de cõpositione ipsius tractauimus. Vua triplici de causa est necessaria. Primo quod reddit vocem pulchram & fortem. Secundo, quia alleuiat aerem introeuntem, eiusq; temperat frigiditatẽ. Vnde quidam moriũtur cum eis radicitus euellitur, vel inciditur, non tantũ amittentes sonoram vocem, sed nimium recipientes aerem qui pectus infrigidet & pulmonem. Quapropter oportet incidentẽ non totã extirpare sed partẽ. Tertio vt recipiat puluerẽ ne guttur intret vel pulmonẽ. Auicenna vbi sup. Vua est carnosa substantia pẽdens super postremam partem epyglotis sicut velamen, huius iuuamentũ ẽ gradatio aeris, ne frigere suo pcutiat pulmonẽ subito, & vt prohibeat.

hibeat puluerem ac fumum,& ut percutiat vocem qua confortetur, & magnificetur, tanquam ipsa sit porta custodiens super exitum vocis quantitate sua. Amigdalę duę sunt carnes duæ in radice linguæ natę tendentens ad superiora tanquam sint duę paruæ auriculæ.Sunt autem carnosæ atque neruosæ,sicut duo glandulæ, vt sint fortiores, harum iuuamentum est vt adiuuent aerem apud caput cannæ, sicut arca & vt non penitus expellatur aer, cum fit attractio cordis,& animal deficiat.

De Gutture. Cap. LVII.

CONstantinus in pantegni tertia parte.Guttur est spacium meatus anhelitus & cibi.Ex eo sunt additio quæ est vua, & duæ amigdalę. Constantinus vbi supra. Guttur est extremitas cannalium pulmonis, cuius duplex est iuuamentum,maius & primum vt aerem emittat,& flatus trahat.Secundum propter vocem. Aer enim trahitur vt corpus naturali calore refrigeretur.Expellitur autem vt nos dupliciter opituletur,vel vt fumosa superfluitas a corde expellatur,vel vt materia vocis efficiatur, his ergo duabus ex causis compositus est cannalis pulmonis,qui etiam ex multorum frustulorum cōcatenatione ligamentis constrictus est vt dilatari possit & constringi,quæ duo attinent voluntario motui,qui nunquam nisi ex concatenatis membris potest fieri. Huius substantia cartilaginosa est & dura vt cum exit ventus fiat vox clara.Raucitas enim vocis ex humiditate fit cannalis pulmonis, huius superior extremitas gulę vicina quæ guttur appellatur cannalibus omnibus pulmonis durior est,& ob hoc ipsa est instrumentum uocis. Fit autem guttur ex tribus cartilaginibus maioribus, primum est anterius, gibbosum exterius,concauum interius. Secundum priore maius est,& retro iuxta os stomachi locatur, ut suppleat quod priori defuit. Tertium vero tanto secundo minus,quanto secundū priore maius.Secunda cartilago vbi tertię coniungitur,strictior est fundamento, quod ideo necesse fuit,vt fundamentum in pulmone latius esset gulari gutture.Tertia vero tantam habet concauitatē ex parte vię spiritus.vt ex harum trium compositione cannalis reddatur similis fistulæ, per quam possit aer ad pulmonem transire. Tertia secundam quasi equitat,quę cypho assimilatur,duo habēs concaua.Quę duo secundæ intrant frustula quasi concatenata, & hoc vt hac concatenatione guttur claudatur & aperiatur. In ipsa quoq; cartilagine cyphum assimilante est os vnum duas furculas habens,per quod collum extenditur.Concauitas gutturis per quā aer intrat & exit habet corpusculum quoddam, quod assimilatur linguæ fistulæ,cuius nihil in toto corpore reperitur simile.Componitur enim glande,pelliculis & pinguedine,vocatur autem gutturis lingua siue catharacta,& est primum vocis instrumētum, quia nisi claudatur impossibile est vocem esse.Nam si via gutturis aperta est aer paulatim exit,quod formandæ voci contrarium est. Sed fit tantum quidam flatus,si tenuiter exeat paruus, si vero fortiter magnus.Cum autem vox formatur subito de corpore multus aer egreditur,cuius via primū a largo venit ad angustum,& post paulatim egrediens angustatur & dilatatur,hæc ergo gutturis catgaracta ad constringendum flatum fuit necessaria,non vt intus ex toto contrahatur,sed in emissione vocis vtrinque constringit lateraliter pectus,& cum costis lacertos hipocundriæ vicinos,aerq; licet fortis coartatur, ne subito egrediatur,quod facit lacertus,quo cyphum assimilans cartilago constringitur.Estq; rei huius explementū linguę corpus fistulæ assimilatum.Per huius linguę latera natura fecit duo foramina,quæ ad locum concauum secedunt,quo nōn potest aer subire dum per largitatem uagatur uiæ. Sed cū alta se dirigit,illa duo foramina aperit,ut possit aer exire.Ex libro de natura rerum.Guttur inest homini tantum & suibus,habent tamen & uolucres.In gutture uoces formantur,in cuius suprema parte ad uerba articulantur. Guttur eo loco os habet medio perforatum, quo caput collo coniungitur.Et istud os maximè apparet in uiris maximè sub mēto.In feminis autem nunquam uel raro.Guttur cartilaginosum est & habet gradus nodis similes,per quos uox eructuans habilitatur,aut articulata postmodū in uerba formatur,habet autem uires formandi tonos aut notulas & si non uerba,habet & spirandi uias,recipitque spiritus aereos,qui uitalem animam nutriūt.

De Pulmone. Cap. LVIII.

ISIDORVS ubi supra.Pulmo ex græco trahit uocabulum.Græci enim pulmonem pleumon uocant,eo quod cordis flabellum sit, in quo pneuma.i.spiritus inest,per quod & agitantur & mouentur pulmones & palpitant adaperiendo se ut flatum capiant,stringendo ut eijciāt. Est enim organum corporis.Constantinus ubi supra. Pulmo ex molli carne est aeris spumæ coagulatę simillimus, multis quasi uasis celatus,hæc uasa triformia sunt, unum a dextra concauitate cordis incipit,alterum a sinistra,tertium a suis cannalibus prodit.A dextra concauitate cordis est uena non pulsatiua quę tātum propter formam similem arteria dicitur,quia de duris & duobus facta est panniculis,ut subtilitatem sugeret aerei sanguinis in nutritiua pulmonis. Pulmo,nanq; naturę subtilis est & aerei, ideo que nutrimentum debet hebere simile.A sinistra cordis exit arteria,cuius forma est sicut vena,quia vna est & rara pellicula, vnde venata uocatur arteria,hæc ideo necessaria fuit,vt spiritum & clarum sanguinē afferret pulmoni,multumq; fert spiritus quantitatem propter raritatem.Vas autem veniens a pulmonis cannalibus simile est eorum compositionibus,& cum cartilagine sua cum venata iungitur arteria.Vnde vnumquodq; trium horum vasorum cum intrat stomachum fit quadripartitum, duæ partes eunt dextrorsum,& duę sinistrorsum.Pulmo náq; diuiditur in duo, pāniculis mediantibus pectusque intercidentibus.Quatuor superiores partes per pulmonem postea multipliciter diuiduntur.Pulmonis iuuamentum est,vt vndique cor circundet & cū proprio motu careat, intus pectoris eum ut moueatur adiuuat,est autem instrumentum spiritus & uocis.Spiritus propter cor necessarius est. Cū enim cor fundamentum sit & fons caloris naturalis,necesse est aerem trahi, unde & feruor eius refrigerari,& fumosa superfluitas possit expelli. Itaque duos motus habet contrarios.s. dilatandi quo spiritum trahat,refrigerandi atque stringendi, quo fumosas superfluitates expellat.Est ergo pulmo cellulæ similitudo seruans semper aerem frigidum ad cordis feruorem refrigerandum,& calidum ad uocem atque flatum.Quod si mediatore careret cor, & per se principaliter aerem traheret & expelleret,spississimum & in infinitum motū esse oporteret,quod adeo periculosum esset,ut nec uno momento flatus teneretur.Cum autem quodlibet animal in loco calido uel fetido siue in aqua profunda flatum teneat,cor ad pulmonem refrigerationis causa refugere constat,unde fit ut quandiu aer in cella pulmonis est,animal in his locis uiuere ualeat. Eo uero deficiente & fumosa superfluitate in corde uel pulmone crescente,uitale esse desinat:est iterum pulmo necessarius ut aerem excoquat, & in naturam spiritus trahat.Ex libro de Anathomia.Est itaq; pulmo mēbrum in complexione frigidum & humidum, in substantia molle ac tenerum,in forma cauernosum ac spongiosum habens septem pœnnulas duplici motu mobile.Dilatatur enim & constringitur, quia ministrat aerem cordi attrahendo & cordis calorem mitigando, & cor ipsum depurando superfluas fumositates ab ipso recipiendo & eas expellendo.

De Corde. Cap. LIX.

ISIDORVS ubi supra. Cor a grçca appellatione deriuatum est, quod illi cardyan dicunt,siue a cura.In eo enim omnis solicitudo & scientię causa manet.Quod ideo pulmoni uicinius est, ut cū ira accenditur pulmonis humore temperetur, huius duæ arteriæ sunt,de quibus sinistra plus sanguinem habet, dextra plus spiritū, unde & in dextro brachio pulsum inspicimus. Constantinus ubi supra.Cor fit ex uillis diuersè positis,cuius caro tota est dura. Diuersitas uillorum est ex diuersitate motuum dilatandi.s. & cōstringendi. Durities autem carnis ut uelocius auferatur passibilitas.Pulmo circundat cor lateraliter. Forma uero cordis pinea est.Inferior eius pars.i.latitudo superiori corpori opponitur,& inter ambas pectoris medietates ponitur,quas mediante panniculo diximus esse diuisas.Caput autem quod acumen dicitur, in sinistra parte locatur.Et hoc latus cordis inhabitat spiritus uitalis. Inde exit arteria maior de qua omnes egrediuntur alię, unde fit ut pulsus in sinistra parte fortissimus sit.Cor autem duas habet concauitates, quarum sinistra in acumen tendit, dextra uero infra subsistit,a dextra usq; in sinistram est unum foramen.Dextra tamē habet duo foramina, quorum unum intrat uena concaua, portans ab hepate sanguinē in eandem concauitatem. Supra hoc foramen tres panniculi sunt ad hoc ibi positi,ut intraturo sanguini aperiāt & postquam intrauerit claudant,ne exeat propter dilatationem cordis, alterum uero foramen exit uena arteriæ similis,ut pulmonem nutriat,de qua iam diximus in tractatu pulmonis.Sinistra itidem duplex habet foramen,quorum unum arteria uene simillima intrat, quę spiritū a pulmone portat,& sanguinem a corde ad pulmonem portat.Super hoc quoq; foramen sunt duo panniculi aperientes se aeri ad cor ingredienti.Alterū uero foramen est sinistræ partis unde maior arteria exit q̄ uocatur orithi, & omnium arteriarum totius corporis fons existit:hęc habet tres panniculos, qui aperiuntur sanguinem & spiritum emittendo a corde,postea clauduntur reditum prohibendo:hę duæ cordis concauitates semper in pulsu sunt, sed tamē plus sinistra,quia sanguis & spiritus plus ibi regnat, unde dignior est quam dextra.In unoquoq; autem cordis concauo frustulum est exterius quod auriculæ assimilatur,unde duæ cordis auriculæ nominantur.In quarum dextra solidatur arterialis uena,& in sinistra uenosa arteria,habetq; in sua latitudine quædam ossa cartilaginosa,quę sedes cordis sunt appellata.Circumit et cor panniculus quidam qui casula cordis etiam dicitur.In cuius medio extrinsecus panniculi pectus mediantes solidantur:hic cordi necessarius fuit,ut esset fundamentum caloris naturalis, unde regeretur uita animalis.

Adhuc De eodem. Cap. LX.

RAzi vbi supra. Cor itaq; fecit Deus vt esset fons & origo caloris naturalis,& vt ab eo totum corpus per arterias quæ ab ipsa procedūt ad omnia membra calefieret,vnde si membrum aliquod arterias ad se venientes amiserit congelatur, & motus eius ac sensus prius indurantur, deinde quasi mortuum redditur. Musculi enim ac nerui necnon & ipsum cerebrum vt in sua natura cōseruentur,& actiones suas perficiāt, quadam mensura caloris indigent, & ob hoc eis arteriæ transmittuntur.Itaq; quod animal habet supra vegetabilia primum iuuamentum est quod a corde contrahit. Secundum vero quod a cerebro recipit per quod est perfectio,& ad quod prona fuit actoris tota voluntas & intentio, iuuamen autem quod recipit ab hepate cum vegetabilibus est commune. Non enim ab eo recipit nisi nutrimentum & augmentū. Quia uero cordi vt in sua natura conseruaretur,aeris frigidioris necessaria fuit attractio,& aeris concauitatibus suis nimis calefacti expulsio,facta sunt ei instrumenta aere attrahendi, pectus.s.& pulmo.Inter ipsa quoq; & cor concauitates & foramina posita sunt,per quę transire posit aer attractus,sicut postea dicemus Cordis caput tornatile & acutum inferius tendit, radix eius superius est. Habet autem cor casulam quæ ex spisso panniculo constat ipsum circundāte,nec totaliter ei continuatur, sed prope radicem suam tantum. Cor in medietate pectoris positum est, sed eius caput tornatile parum ad sinistram declinat,a qua magna arteria. s. orithi exoritur. Vnde & pulsus in sinistra parte magis apparet, habet etiam cor iuxta originem vel radicem suam quoddam simile cartilagini, qđ est quasi basis totius corporis cordis.Habet præterea duos magnos ventriculos, vnum in latere dextro,& aliū in sinistro, & inter eos quędam foramina: horum dexter habet orific.a duo per quorum vnum uenę quę ab hepate oriuntur intrant,& per quod sanguis ad dextrum cordis ventriculum transit. Per aliud vero transit vena, quę ab hoc ventriculo pulmoni continuatur.Sinister quoq; ventriculus habet orificia duo,quorum vnū est os arteriæ magnæ, a qua totius corporis arterię oriuntur.Aliud vero est os venę qui ad pulmonem tendit,per quod aer a pulmone ad cor transmittitur, habet insuper duo additamenta auriculis similia,dextrum. s. & sinistrum. Pulmo quoq; eis adiunctus est,vt ipsum custodiat, & ab ossium pectoris percussione defendat. Arist. vbi supra.Cum in ceteris animalibus positum sit cor in medio pectoris,in homine declinat ad sinistram vt eam temperet, quia frigidior est in homine quam in alijs.Ex libro de natura rerum.Cor est lucerna corporis,vt dicit philosophus,vnde & in medio collocatur,& eius virtus ad omnia membra extenditur.Est enim fons & principium sanguinis,nec est aliud membrum in quo sit sanguis multus qui maneat fixus. Ipsū est principium motuum rerum delectabilium,& cum eo duo sensus continui sunt,tactus.s.& gustus,residui vero sunt in capite. Est autem cor hominis magnum secundum quantitatem corporis. Quæ autem est positio fornacis ad ignem, eadem est cordis ad calorem.Itaq; sicut fornacis sic & cordis oportet ex duris & compactis & non liquabilibus esse compositionem, quoniam aliter stare non posset propter caloris sui multitudinem. Vnde & confortatur maxime apud sui dissolutionem ac remollitionem ex substantijs duris atq; lapideis,vt sunt corallij,margaritæ,hiacincti & saphiri, tanquam simile a suo simili.Cor sicut & cętera interiora membra corrumpi quidem vel infirmari posset, si tamdiu vita in corpore maneret, sed ideo non corrumpitur,quia non expectat tempus vt corrumpatur. Sed imminente corruptione, nec dum vsque ad cor perueniente mors eam preuenit, & cor a lesura eripit.

Iterum De eodem. Cap. LXI.

AVicenna vbi supra. Cor creatum est ex carne forti, vt sit a nocumentis longinquum in quo contextæ sunt species villorum fortium vehementis diuersitatis longitudinalium attractiuorum, & latitudinalium expulsiuorum & transuersorum retentiuorum, vt sint ei species motuum.Ex ipso est,origo arteriarum,& suspēsio lacertorum.Et ob hoc dilatatum est ut sit in origine sufficiētia cū eo quod oritur.Hæc autem pars eius altior posita est, vt longe sit ab appodiatione super ossa pectoris ne lædat eam tactus illorum. Altera vero eius extremitas subtiliata est, sicut illud quod aggregatum est ad punctum vnum,vt sit illud quod ossium tactu paratum est lædi minor partium eius.Ob hoc etiam facta est dura non superflue, propter illam obuiationem ne lædatur ab illa. Itaque gradata est figura ad pineam,vt ingeniosa fabricatio inferior & superior bona sit,& non sit in ea superfluitas: positum est autem in panniculo solido ualde ac spisso,vt sit ei clypeus ac tutamen.Separatumque est corpus eius ab hoc panniculo cum quantitate quadam, nisi apud radicem eius,& ubi oriuntur arteriæ. Et hoc vt in ipso dilatetur absque prefocatione, Apud radicem vero eius est membrum quasi fundamentum simile cartilagini paruum, vt sit basis firma & fixa. Sunt autem in eo tres ventres,duo.s.magni, tertius vero medius,quem Gal. vocat foueam aut meatum,non ventrem,vt sit ei receptaculum nutrimenti,quo nutriatur spissum, ac forte simile substantiæ illius,& minera spiritus in ipso generati a sanguine subtili.Inter ambos etiam viæ sunt,quæ dilatantur in ipso cum dilatatur cor, & coartantur apud longitudinem eius: basis quidem ventris sinistri altior est quam dextri.Et basis quidem ventris dextri descendit multum.Origo arteriarum est ex ventre sinistro, qui est unus duorum ventrium pectoris. Dexter enim hepati propinquior est,propter hæc oportet,quòd occupatus sit in attractione nutrimenti & administratione eius. Et quia dexter cordis venter comprehendit crossum & graue,sinister autem subtile ac leue,temperata sunt ambo latera.Cor quidem nutritur cum virtutibus suis naturalibus cum dilatatione, quare attrahitur sanguis ad interiora,sicut & aer. Positum est autem in medio pectoris, quia temperantior locus est, sed parum declinat ad sinistram, vt elongetur ab hepate, & hepar habet locum amplum, ne aggregetur totus calor in parte vna,& vt temperetur latus sinistrum,cū splen ipse sit non calidus valde,& vt minus comprimat uenam cōcauam venientem ad ipsum præparando ei quendam locum. Ex libro de Anathomia. Est itaq; cor membrum in complexione calidum & siccum,in substantia solidum, in forma pineatum, inferius acutum,superius latum, interius concauum,duas habens auriculas,casula quadam ad defensionem sui contentum,duplici motu mobile per dilatationem & constrictionem,vt per eius motum corpus calefiat,& spiritum vitali mediante viuat. Cor enim dilatatur,vt ad infrigidationem & mitigationem innati caloris aeris calorem attrahat.Constringitur autem vt fumosam superfluitatē per ebulitionem sanguinis in eo generatam expellat.

Qualiter a corde procedunt arteriæ. Cap. LXII

VEna enim concaua in gibbo.i.dorso hepatis orta per medium diafragmatis.i.pelliculæ cuiusdam,sic dictæ, quia nutritiua separat a spiritualibus tendit ad spiritualia deportans sanguinem ad nutrimentum superiorum,quæ antequam ad cor perueniat, in duos ramos diuiditur, quorum unus in dextram cordis subintrat auriculam deportās sanguinem ad nutrimentum cordis ad uitalis spiritus generationem, Ista pars uenæ concauę de cordis substantia secundam sibi tunicam assumit,& dicitur adorti, quoniam ex ea oriuntur arteriæ,& sic efficitur arteria, sed per sinistram cordis exit auriculam.Adorti namque in arterias tres diuiditur.Quarum una,quæ parua est, ad sinistrum humerum directe tendit, & inde per brachium ad sinistram manum transit,unde quia modicus & directus est illius trāsitus,pulsus in sinistro brachio est certissimus. Aliarum autem duarum, quæ magnæ sūt,una per pulmonem tendit ad humerum dextrum,& inde per brachium ad dextram manum,ideoq; pulsus incertus est propter amfractū cursus. Reliqua uero in multos ramos diuiditur, quorum quidam inferius ad mēbra genitalia tendunt,& ad coxas & tybias,ibiq; pulsum faciunt. Alij diriguntur ad pulmonem portantes sanguinem, ac spiritum uitalem,ad cannales fistulas pulmonis,qui exeuntes a pulmone in unum collectę tracheam arteriam constituunt,per quas aeris inspiratio fit & expiratio.Præterea ramus ille qui a concaua uena exoritur,antequam perueniat ad cor, in plures ramos diuiditur a dextris & a sinistris,qui per collum ascendentes, & tempora in cerebro collecti rete arteriarum illic constituunt, ibiq; spiritus uitalis exit ab arterijs,& ex eo atque aere inspirato fit spiritus animalis in cerebro. Razi. ubi. supra. Arteriæ omnes a corde procedentes ab eius sinistra concauitate oriuntur. Arteriarum uero tunicę grossiores sunt & duriores uenarum tunicis,quoniam arteriæ mouentur assidue quandiu uiuit homo, ex quo motu si contingeret eas rumpi, maius sequeretur incommodum quam ex ruptura uenarū.

De Signis dispositionum cordis, & de pulsu. Cap. LXIII.

AVicenna ubi supra.Ea uero quibus significātur dispositiones cordis sunt octo.Pulsus.s.& anhelitus & creatura pectoris, & ea quæ nascuntur super pectus, & tactus corporis, & quod accidit in ipso,& mores, & uirtus corporis,& debilitas eius, & meditationes.Pulsus quidem quia uelocitas eius & magnitudo atq; frequentia significant caliditatem ipsius,& horum contraria frigiditatem, durities siccitatem,fortitudo æqualitatē,& ordinatio sanitatem,& horum contraria egritudinem. Anhelitus magnus & uelox frequens & calidus signat cordis caliditatem, & horum contraria frigiditatem. Et pectus amplum latum, si non est propter multitudinem cerebri, quam significat capitis magnitudo faciens multitudinem cerebri facientem magnitudinem nuchæ, facientem magnitudinem spondilium, facientem magnitudinem costarum ortarum ex eis, immo est illic paruitas capitis, aut eius mediatio, & fortitudo pulsus significat caliditatem ipsius. Et contrarium illius, si non facit ipsum paruitas capitis significat frigiditatem eius. Pili super pectus orti proprie illi qui crispi sunt

sunt ad caliditatem cordis significant, nuditas autem pectoris frigiditatem significat, propter priuationem agentis fumum, aut siccitatem, propter priuationem materiæ fumi. Caliditas totius corporis significat caliditatem cordis, si nō resistunt splen & hepar frigida. Similiter & econtrario frigiditas corporis significat frigiditatē eius si nō resistit epar. Et lenitas eius significat humiditatem eius, si non resistit hepat, & ecōtrario. Similiter febres putridę cum sanitate hepatis, signant caliditatem & humiditatē cordis. Ex moribus autem ira naturalis & audacia & leuitas motuum significant cordis caliditatem, & econtrario, fortitudo corporis significat fortitudinem cordis, & econtrario, si non fuerit nocumentum in cerebro & neruis. Item fortitudo corporis significat æqualitatem naturalis complexionis cordis, quoniam essentia carnis innati & sanguinis & spiritus vitalis plurima est in ipso non inflammata & fumosa, sed splendida & pura. Item meditationes quæ ad gaudium declinant, vel spem, fortitudinem & equalitatem cordis significant, quæ in eius caliditate & humiditate sentiuntur, decliues ad timorem & tristitiam significant cordis frigiditatem & siccitatem. Tremor autem cordis sequitur omnes species debilitatis ipsius & maliciæ complexionis, nec significat rem puram in ipso. Quandoque plurimum tremoris cordis est propter fortitudinem sensus eius, ita quòd accidit ex qualibet meditatione aut vapore, aut alijs similibus quę ad ipsum perueniunt. Cor quidem non tolerat nocumentum, sicut cætera membra. Et quando peruenit ad ipsum purus calor, aut purum frigus moritur homo. Ex libro pulsuum a voce philaterij. Pulchra est motio cordis & arteriarum quę secundum dyastolem & sistotelem fit ad infrigidationem innati caloris, ad egestionem fumosarum superfluitatum. Tria sunt efficientia pulsum. s. virtus faciens motionem, vtilitas inducens, & instrumentū obediens. Isidorus vbi supra. Pulsus vocatus est, eo quòd palpitet, cuius iudicio aut infirmitatem intelligimus, aut salutem. Huius duplex est motus, simplex qui ex vno saltu constat. Compositus qui ex pluribus motibus inordinatus & inæqualis existit. Qui motus certa habent spacia, dactilicum percussum quamdiu sine vitio sūt. Si quando vero citatiores sunt, vt dorcadazontes, aut leuiores vt mirmizontes mortis signa sunt.

De Dyaphragmate. Cap. LXIIII.

Constantinus vbi supra. Dyaphragma est quidam lacertus rotundus inter duo concaua maiora diuidens, quæ sunt subtus collum, quorum vnum circundat omnia pectoris continens cor & pulmonem. Alterum incipit ab inferiori teneritudine pectoris vsque ad interiora ossa penis, & continet omnes lacertos ventris stomachū & intestina, hepar, splen, renes, fel, vesicam & matricem. Dyaphragma ergo incipiens a teneritudine pectoris protenditur vtrinq; usque ad duodecimam spondilem, vbi solidatur ex omni parte cum cordosis ligamentis ab ipso exeuntibus. Habent autē duo foramina, quorum vnum iunctum est spōdili, unde exit meri. De altero vero exit concaua vena quæ spargitur in corporis superiora. Dyaphragmatis duo iuuamenta sunt, dilatat enim pectus & constringit cum alijs lacertis pectoris, & insuper instrumenta cibi ac spiritus differre facit. Razi ubi supra. Concauitas siquidem totius ventris quæ a furculis vsque ad duo ancharum ossa reperitur, in duas magnas partes diuiditur, quarum una quę superius est continet cor & pulmonem. Alia vero quæ interius est stomachum, intestina, & hepar, splenem, fel, & renes, & vesicam, & matricē. Has autem concauitates Dyaphragma separat, quod a capite teneritatis pectoris incipit, & oblique inferius ad vtrunq; latus tendit donec duodecime spondili continetur, separans ea quæ supra ipsum sunt, ab his quę sub ipso sunt. Superior quoq; concauitas in duas iterum partes separatur, quas alius pániculus Dyaphragmati similis distinguit, per medium earum tendens quousq; costarum spondilibus continuetur. Tota vero superior concauitas pectus vocatur, cuius superior terminus furculę sunt, inferior vero Dyaphragma uentrem diuidens in latitudine, & hæc quam diximus est pectoris figura. Isidorus vbi supra. Pectus vocatum est, eo quòd sit pexū inter eminentes mammillarum partes, vnde & pecten dicitur, quòd pexos capillos faciat.

De Instrumentis vocis. Cap. LXV.

Actor. Instrumenta vocis sunt lingua, dentes, labia, palatum, vula, trachea arteria, siue canna, & æpyglotus & guttur, de quib⁹ ex magna iam parte superius dictum est. Isidorus vbi supra. Palatum a polo per deriuationem dicitur, eo quòd pro sui concauitate celi similitudinem habeat. Fauces a fundendis vocibus nominatę sunt, vel quod per eas famur voces. Arteriæ uocatæ sunt siue quòd per eas a pulmone aer, hoc est spiritus fertur, seu quòd artis & angustis meatibus spiritum uitalem retineant. Vnde uocis sonos emittant, qui soni vno modo sonarent, nisi linguę motus distantias vocis efficeret. Ex libro de anathomia. Trachea arteria est membrum frigidum & siccum cartilaginosum, a pulmone inchoatum, & ad radicem linguæ terminatum, via aeris inspirati & expirati. Ex libro de natura rerum. Canna est instrumentum, per quod attrahitur spiritus & emittitur, hec a radice linguæ vsque ad pulmonem ducitur, habens operimentum in parte superiori, ut non cadat in eo quicquam de cibo. Hæc inferius in duos ramos diuiditur, & magis hoc apparet in uolatilibus, & hæ quidem stricte sunt supra, amplę uero infra, sicut vocibus competit & inspirationi. Epiglotus autem dicitur ipsum instrumentum in modum vuulę, quòd est prope radicem linguę, duo cooperiens instrumenta. s. alternatim quidem isophagum, unde cibi vel potus nutrimentum sumimus, & cannam per quam spiritum haurimus. Nam utrunq; simul operire nō potest, quia cum isophagum claudit, canna aperta est, & econuerso. Ex libro de anathomia. Epiglotum interpretatur super ingluuiem, hoc enim membrum est quasi operculum, quod ingrediente cibo per isophagum claudit tracheam arteriam. Econuerso autem in loquendo trachea arteria aperitur, & isophagus clauditur. Vnde plerunque contingit, dum aliquis loquitur, & cibus in ore tenetur, quòd aliqua cibi pars in tracheam arteriā descendit, & opilationem & angustiam facit, donec expellatur per tussim, uel per ictum inter scapulas impressum. Vua siue uuula rubea est & rotunda, sic dicta, quia ad modum vuæ dependens a palato. Deseruit autem membris animatis a flegmate ea depurando. Spiritualibus quoq; flegma retinendo, ne ad spiritualia fluat, ad suffocationem inducat, & etiam retinendo ac depurando aerem attractum per nares. Habet autem vuæ foramen colligantiam cū naribus, quod patet in ioculatoribus, qui filum per nares attrahunc, & per palatum extrahunt. Ex lib. de na. re. Vuulam phisici folium appellant. Hæc (vt ait Arist.) est ad uocem conueniens, dūmodo quantitatem debitam non excedat: quandoque vero tumet & suffocat animal.

De instrumentis cibi. Cap. LXVII.

Constan. ubi supra. Sequitur de instrumentis ciborum Instrumenta quoque cibi ab ore incipiunt. Os enim habet instrumēta multa ibi coadunata, Dentes. s. & pelliculas unde operitur bucca, palatum, & linguam, & inferiorem eius partem guttur, & vuā, cannales pulmonis & meri. i. os stomachi. Ex libro de anathomia. Os itaq; simile est molendino, dentes autem molę, lingua uero manui molendinarij. Actor. De his omnibus fere iam superium dictū est. Ad hæc enim etiam pertinent membra nutritiua quibus hæc ipsa deseruiunt cibum preparando, & eis transmittendo. s. stomachus hepar intestina &c. Razi vbi supra. Nulla siquidem vt fuerūt remanent, nisi vel quia nihil ex eis dissoluitur, sicut hiacyntus & aurum & vitrum, uel quod dissolutum est in eis restauratur, sicut aqua maris. Animalium ergo corpora, quoniam ex eis quæ dissoluuntur composita sunt, augmentari uel in suo statu permanere nō possent absque nutrimenti beneficio, sed quia nutrientia non sunt unius speciei cum dissolutis in corpore, membrum esse oportuit quod hæc in dissolutorum similitudinem permutaret. Verum nec ipsa nutrientia totaliter conuertuntur, sed quædam eorum pars cōuertitur & assimilatur, pars autem alia tanquam humor superflu⁹ remanet, quę si in corpore remaneret, grauium egritudinum materias generaret, eius expulsioni sunt præparatā instrumenta apta ut cannales. Sicut autem nutritionis operatio perficitur in tribus locis, ita superfluitatum genera tria sunt. Vna est superfluitas primę digestionis, quæ. s. in stomacho fit & in intestinis, & uocatur ægestio. Alia secundæ digestionis, quæ perficitur in hepate, ubi generatur sanguis, & ipsa est colera rubea & nigra, & urina. Quæ. s. tria a sanguine separata habent propria receptacula a quibus recipiuntur, sicut fel coleram rubeam, Splen vero melancoliam, & renes vrinam suscipiunt. Alia quoq; s. tertiæ digestionis, quę fit in omnib⁹ membris, cum ille sanguis assimilatur, qui unicuiq; illorum diuiditur, hæc est sudor crossus, & quicquid ex superfluitatibus a membris exeuntibus ei assimilatur, vt muscilagines, & lippitudines, & his similia. Ex libro de anathomia. Stomachus quidem habet orificia duo. s. vnum neruosum superius versus cor, ut a corde calorē aliquem accipiat. Aliud vero carnosum, vt carnositatis etiam calor ad digestionem operetur, & hoc inferius vergens versus hepar. Hepar enim stomacho supponitur, vt ignis lebeti. vnde stomachus multum habet calorem accidentalem. Cibi ergo in stomacho per virtutem ipsius digestiuam coagente calore accidētali digeruntur, & in quandam albam massam transmutātur, quę massa ptisanaria dicitur, a qua succositas ad hepar per uenam miseraicam ad secundam digestionem faciendam trasmittitur. Massa vero tisanaria celebrata prima digestione per portonarium. i. inferius orificium stomachi descendit in duodenum intestinum. s. rectū & gracile, sic dictum, quia longitudinem habet duodecim digitorum illius cuius est intestinum. Ab illo vero transit in ieiunum, quod est tortuosum & gracile, sic dictum, quia semper in animali mortuo reperitur vacuum, ibique fit iterum separatio puri ab impuro. Et quod puri est ad hepar p quasdam venas ab intestinis illic directis attrahitur. Quod autem impurum est, transit ad orbum siue saccū siue

siue monoculum intestinum. Crossum sic dictum, eo quòd vnicũ habet oculum. Ab orbo vero transit in ilion quasi confusum, & ab ilion in colon, quod crossum est & tortuosum, a colando sic dictũ. A colon autem in elongationem, qui crossus est & directus. Inde vero in secessum emittitur.

De Dentibus. Cap. LXVII.

ISidorus vbi supra. Dentes græci odentes vocant, & inde in latinum trahere nomen videntur. Horum primi præscissores dicũtur, quia omne quod accipitur ipsi prius inscidunt. Sequentes canini uocantur, quorum duo in dextra maxilla & duo in sinistra sunt, & dicuntur canini, quia ad similitudinem caninorum existunt, ut & canes ossa ex ipsis frangunt, sic & homo, vt quòd non possunt priores præscindere, illis tradunt ut confringant. Hos vulgus præ longitudine & rotunditate colomellos appellat: ultimi sũt molares, qui conscisa a prioribus atque confracta subigunt & molunt atque immassant. Dentium autem numerum discernit qualitas sexus, nam in uiris plures, in fœminis pauciores existunt. Gingiuę & a gignendis dentibus nominatæ sunt, factę sunt etiam ad decorem dentium ne nudi horrori potius quam ornamento existerent. Ex epistola hipocratis de anathomia. Quoniam autem dentes organa quodammodo linguæ sunt, infans tamen cum nondum habet dentes vagit, dum uero duos uel tres habuerit, mutitat. Si autem os dentibus impleuerit loquitur. Dentes quidem ossa non sunt, nec medullam habent. Ideoq; non ut ossa confringuntur, sed assiduus humor capitis eos uitiat, sicut & assiduus liquor ab alto maxime ueniens perforat. Habent autem uiri dentes. 32. mulieres uero. 30. De quibus ait Apollonius. Gemini dentes usque ad caninos radices habent singulas, molares uero ternas uel quaternas. Ex quodam sermone beati Bern. Dentes candidi sunt & fortes, carnem non habent, corio carent, nihil intra se morari patiuntur, & clausi sunt labiis ne uideantur. Indecens enim est si appareant, nisi forte interdum ad risum, nec est dolor super dolorem eorum, per ordinem positi sunt & cum inferiores moueantur superiores nunquam: toti corpori cibum masticant & nullum inde saporem habent. Arist. ubi supra. Dentes eiicit homo sed anteriores tantum, & non molares. Dentes autem qui oriuntur intra gingiuam, non oriuntur in uiris & mulieribus, nisi post. 20. annos, & forsitan in quibusdam mulieribus post annos. 80. Eorumque origo est cum magno dolore, maxime quando oriuntur intempestiue. Ex lib. de na. re. Dentes in homine sunt utiles ad digerendum cibum. Ore namque receptum comminuũt, & ad interiora transmittunt. Dẽtes pro nimia soliditate fundati, ut dicit Plinius, non possunt cum reliquo corpore comburi, sed ab igne primanent illæsi, qui tamen inuicti ab igne, consumuntur tabe. Colores dentium sunt sicut colores ossium, quod patet ethyopibus. Razi ubi supra Dentium raritas atque debilitas totius corporis imbecillitatem uiteque breuitatem significat. Dentes autem canini si longi fuerint ac firmi gulositatem indicant ac maliciam. Auicenna in secundo can. Dentes hominis triti uel adusti & puluerizati ualent super morsum uiperæ.

De Ore stomachi. Cap. LXVIII

CONSTAN. ubi supra. Meri. i. os stomachi est corpusculum quoddam longum rotundum & concauum, quod a stomacho incipiens progreditur vsque ad superiorem gutturis extremitatem, huius exordium est angustum, sed postea paulatim dilatatũ ad gutturis summitatem veniens fit latum. Supra dorsi uero spondiles protenditur, vbi multis ligamentis ligatur, non tamen spondilibus mediis adhęrens, sed magis a dextris vergens vsque ad duodecimam spondilem descendit. Componitur autem ex panniculis duobus a stomachi pelliculis egredientibus, horum vnus exterior est carnosus, cuius villi per latum extenduntur. Alius interior ac neruosus, cuius pili in longum protenduntur, pauci uero obliquantur. Officium nerui est transglutire, ab ore namq; cibum trahit, & in stomachum traiicit. Auicen. in 3. can. Meri compositum est ex carne & tunicis pannicularibus planis villos longitudinales habentibus, ut per eos in deglutitione facilis fiat attractio. Nam attractio non perficitur nisi in villis longitudinalibus cum contrahũtur, expulsio vero non nisi latitudinalibus. Itaque regit ipsum exterius panniculus vilos latitudinales habens, ut per eos facilis fiat expulsio ad id quod subtus est. Fit ergo deglutitio per meri cum virtute attractiua cibum attrahente cum villis longitudinalibus. quos adiuuant latitudinales quia retinent illud quod deglutitur, & exprimunt ad inferiora: uomitus etiam per meri completur, sed difficilius, quia motus eius non est secundum cursum naturalem, nec completur eius operatio, nisi per tunicam uelatiuam exprimẽtem tantum. Deglutitio uero fit secundum naturæ motum cum adiutorio duarum tunicarum, quarum una longitudinales habet uillos. Alia uero latitudinales quæ est operiens illam. Locus meri est super spondiles quæ sunt in collo secundum rectitudinem in custodia & tutela, & descẽdit cum eo par neruorum ex cerebro secũdum gradationem securando ipsum a nocumento. Ex libro de natu. re. Isophagus (ut dicit Aristoteles) est os stomachi, quod applicatur cum canna mediante tela, quæ illum continet, sequiturq; linguæ radicem, & vadit ad parietem interius, & inde ad ventrẽ. Per hunc ergo recipit homo cibum & potum, qui deducuntur ad stomachum, vt ibi decoquantur & ad intestina transmittantur.

De Stomacho. Cap. LXIX.

ISIDO. vbi supra. Stomachus græce os vocatur, eo quòd hostiũ ventris sit, & ipse cibum excipiat, & ad intestina transmittat. Ex lib. de na. re. Stomachus ergo mediante isophago cibos crudos recipit, & decoctos in meliore digestione deducit: habet autem villos in modum lanę breuioris intrinsecus, vt horum caloribus cibi recepti foueantur ac digerantur. Et etiam si absque villis esset stomachus cibi eo raso plusquam necesse esset citius laberentur. Cõstan. vbi supra. Stomachus & si locatus sit ad sinistram, inferiora tamen eius tendunt in dextram, hic habet hepar dextrum, quod cum suis quinq; frustulis ipsum branchat stomachum. Splen est ei sinister, subterius lacerti dorsi, & superius zirbum, huius forma quasi sphetica est, eius tamen extrema sunt aliquantulum longa, & inferiora superioribus sunt latiora, foramen autem latitudinis eius versus intestina videtur stringi, foramen vero strictę partis in meri dilatatur. Componitur & ipse ex duobus panniculis, quorũ interior neruosus est, pilos habens in longum & in transuersum exterior autẽ carnosus, pilos habens per latum, ligatur autem lateraliter cum pelliculis splenis & hepatis. Ex parte vero dorsi cum spondilibus. Iuuamentum eius est vt excoquat cibũ, & hepati mittat excoctum, vt facilius hepar illum in naturã sanguinis vertat. Sic in opus stomachi bucca cibum inconsumptum apparat: hanc stomachi excoctionem medici vocant primam digestionem. Duorum panniculorum duplex est iuuamentum. Vnus a meri cibum sibi cõtrahit, interior. s. per longum villatus. Secundus vero cibum retinet. Qui cum ad stomachum peruenit, ab ipso quasi branchatur, quoad digerenda digerantur, & retinenda retineantur. Expellenda vero ad intestina emittuntur, vnde superiora stringuntur, inferiora uero dilatantur intestino se aperiente, quod porta uocatur, hoc itaq; stringere facit exterior panniculus, in quo villum latum habetur: omne namque membrum duobus panniculis constans, si uillum per longum habuerit, inde suscipienda suscipit. Si uero per latum, inde reijcienda reiicit Panniculus interior neruosus est propter sensus sui fortitudinem. Oportuit enim stomachum digniorem habere sensum, vt & digestionis vacuitatem sentiret, & vnde rursus expleretur expeteret, plurimus tamen sensus in ore stomachi habetur, quia fames eo sentitur, ideo vtrunq; oportuit esse neruosum. Descendunt autẽ duo maiores nerui a summitate cerebri per os stomachi, ipsum que stomachum spargendi, exterior vero panniculus ideo carnosus est, vt stomachus calefiat & digerere valeat. Natura namq; carnosa calida est & humida. Quod autem ĩ sinistra parte stomachus aptatur, inde hepati locus herilis apparatur, qui maioris quãtitatis est quam splen. Epar ergo in dextra. Splen vero locatur in sinistra. lacerti dorsi eius inferius zirbunq; superius, ut melius calefieret ad digerendum stomachus. Ligatur autem vndiq;, ne motus eius nimius ipsum a loco suo valeat extirpare Rotundus, vt passibilitatẽ reijciat, & multam cibi quantitatem recipiat. In humano tantum stomacho est latitudo inferior, & angustiã superior, quia cum homo præ cęteris animalibus erecti corporis sit, cibum semper in inferiora suscipit, latitudo vero superioris foraminis apposita est meri, vt si forte transglutiatur res aliqua dura vel crossa valeat ingredi. Inferius autem foramẽ angustatur, quia cibus in stomacho nimia excoctione subtiliatus facilius egreditur, & rursus ne cibus exeat antequam excoquatur, vnde oportet ut semper claudatur. De libro Anathomiæ. Est itaq; stomachus membrum frigidum & siccum propter retentionem faciendam, rotundum autem ne lateat in eo superfluitas præstitura lęsionem. Aliquantulum oblongum, vt distendatur secundum quantitatem ciborum insertorum. Villosum etiam, vt inter villos cibi retineantur, habet autem orificia duo. Vnum neruosum, vt per sensualitatem neruorum suam sentiat inanitionẽ, quia neruus omnis est sensibilis. Aliud carnosum, vt eius carnositatis calor digestionem operetur. Primum vergit superius versus cor, ut a corde calorem aliquẽ recipiat Secundus inferius versus hepar. Hepar enĩ supponitur ei sicut ignis lebeti, vnde stomachus multum habet calorem accidentalem, qui naturaliter cooperatur in digestione ciborum.

De Visceribus & intestinis. Cap. LXX.

ISIDOR. vbi supra. Viscera non tantum intestina dicimus, sed quicquid sub corio est, a visco quod est inter cutem & carnem. Item viscera vitalia. i. circũfusa cordis loca, quasi viscora, eo quòd vita. i. anima contineatur. Item uiscera capita neruorum ex sanguine & neruis compilata. Item lacerti siue mures, quia sic in singulis mẽbris cordis loco sunt, vt cor in media totius corporis parte. Appel-

pelanturq; a n oie ſimilium animalium ſub terra deliteſcentium. Nam inde muſculi a murium ſimilitudine. Idem etiam & thori quia illic viſcera torta videantur. Inteſtina dicuntur eo quòd corporis interiore parte cohibeantur. Quæ iccirco longis nexibus in circulorum ordinata ſunt modum, vt ſuſceptas eſcas paulatim digerant, & ſuperadditis cibis non impediantur. Omentum dicitur membranum quod continet inteſtinorum maiorem partem, quod eurploun, alias epitolin greci vocant. Diſceptum autem inteſtinum quod diſcernit ventrem, & cętera īteſtina a pulmone & corde. Cęcum inteſtinum quod ſit ſine foramine & exitu. Ieiunium vero tenue inteſtinum, vnde & ieiunium dicitur. Conſtanti. vbi ſupra. Inteſtina ſuper dorſi ſpondiles & os latum poſita ſunt, ligamentis a ſyphac egredientibus ligata. Incipiunt autem a ſuperiori foramine ſtomachi, quod porta vocatur, & vſq; in anum protenduntur, globoſaq; a dextra in ſiniſtram & econtra retorquentur. Hæc ex duobus panniculis componuntur, quorum vnuſquiſq; villum habet in latitudine rotundum, horum eſſentia eadem quæ in ſtomacho dicta eſt. Inteſtinorum gibboſitas & rotunditas neceſſaria eſt, vt ibi cibus aliquamdiu inhæreat, quod ſi non fieret, homo sēper comederet, ſemperque digereret. Item ut cibum partim digerant, & prout eis ſuppetit, partim retineant, ſuperflua vero expellant. Duo panniculi ſunt neceſſarij, ut ſi unus patitur, ab altero ſibi ſubueniatur, ſicut in diuturna apparet diſſenteria, horum villa per latum ſunt extenſa, ut ſuperflua fortitur expellat, & ideo duplicia ſunt. Inferiora inteſtina ſuperioribus groſſiora ſunt & maiora, ne frequentius oporteat aſſellari, quia ſi locus inferior ſtrictus eſſet, citius impleretur, & mox euacuari oporteret. Auicenna vbi ſupra. Inteſtina ſunt inſtrumenta expulſionis ſuperfluitatum ſiccarum, ſunt plurium neruorum & inuolutionum ac reuolutionum, vt ſit cibo deſcendēti ex ſtomacho mora conueniens in eis. Nam ſi creatum eſſet vnicum inteſtinum tantum, aut etiam plura breuis quantitatis, cibus velocior ſepararetur a ventre, & neceſſe eſſet omni hora cibum ſumere, ſequereturq; continuatio egerendi atque ſurgendi. Ob hoc ergo creator inteſtinorum numerum multiplicauit & ipſorum plurima prolongauit, eorumq; reuolutiones multiplicauit: & etiam propter aliud iuuamentum. Venæ namq; continuatæ inter hepar & inſtrumentum digeſtionis cibi, non trahunt niſi qd̄ ſubtile eſt ex cibo. ſuis orificijs penetrātibus in tunicas ſtomachi, immo in tunicas inteſtinorum, nec trahunt niſi quod tangunt. Ei⁹ vero quod ab eis occultatur .i. ſubmergitur in profundo inteſtini a tactu orificiorum venarum elongati, attractio eſt impoſſibilis aut difficilis. Ideo ſubtiliatus eſt creator multiplicando inuolutiones, vt quod continetur occultum in una parte inteſtini, redeat contingens in parte altera. Numerus inteſtinorum eſt ſex. ſ. duodenum, ieiunium, longum ſiue ſubtile, monoculum, colon, rectum. Ex lib. de na. re. Vide ergo quanta inteſtinorum ratio polleat, quæ iccirco longis circulorum nexibus ordinata ſunt, vt ſuſceptas digeſtiones ciborum paulatim egerant, quo nec ad ſubitum pulſum inania loca efficiantur, & his qui ſuperadditi fuerunt cibis non impediantur.

De Numero inteſtinorum & officijs ſingulorum. Cap. LXXI.

COnſtant. vbi ſupra Sunt inteſtina numero ſex. Tria ſubtilia ſuperiori portæ iuncta & tria groſſa ab inferiori ſubtili incipientia. Vnum ſubtilium vocatur duodenum, quia longitudo eius pro menſura cuiuſque hominis habet digitos. 12. hoc ſuper dorſū erigitur, & in nullam partem torquetur, ſicut alia circumuoluuntur. Alterum vocatur ieiunium, quia ſemper cibis eſt vacuum, globoſe vero circumactum eſt. Tertium appellatur ſubtile ſecundo ſimillimum, ſed nunquam ſine cibi fece inuentum. Trium vero groſſorum, primum dicitur orbum, quia vno tantum foramine cōtentū eſt, per quod & intrantia intrant, & exeuntia exeunt, & ideo ſacculo aſſimilatur. Hoc incipit a ſubtili extremitate, & eſt latū a dextra ad ſiniſtramq; partem circumuolutū. Quod ab hoc egreditur intra aliud quod ilion appellatur, ſimiliter alijs a dextra in ſiniſtram tendit. Sed tamen a dextra ſuper Ancham aſcendit: hoc eſt ſm groſſorum ſic dictum, quia dura eſt eius digeſtio, unde dolor iliorum in hoc reſidet inteſtino. Tertium eſt rectum inteſtinum quod in inferiore ani extremitate poſitum colon vocatur, vbi cum aliquando inheret digeſtio, inde oritur colica paſſio, & hoc eſt latius cæteris. Hæc inteſtina circundant venæ nerui & arteriæ, liganturq; cum panniculis, & glandoſa in carne ſua concauitate. Horū iuuamentum eſt, vt a ſtomacho digeſta accipiant, & inde ſuccum ad hepar mandent, feceſq; foras expellant: a ſuperiori nanq; vena q̄ vocatur porta, multæ uenæ ſubtiles prorumt ad inteſtina, & ab inteſtinis ad hepar, & hæ uocantur miſeraicę, per quas cibi ſuccus ab inteſtinis ad hepar tendit. Rurſus inteſtina iuuant, quia cibum mutant. Cibus enim intrat ſtomachum, digeſtus cum a portis exit, & ad inteſtinum ſubtile uenit, aliquas ibi moras conſumans melius ſubtiliatur, & inde per miſeraicas uenas ad hepar progreditur, ubi in naturam ſanguinis mutatur. Sicut enim bucca & meri cibum ſubtiliant, ut ad ſtomachum ſubtiliorem mittát. Sic & in inteſtino ſubtili nondum bene puratus in ſtomacho, multo magis digeritur, vt hepati digeſtibilior mittatur, vnde hoc inteſtinum eſſentię ſtomachi eſt vicinum. Duodenum inteſtinum ad dorſum erectum eſt, vt minus loci ſpacium occuparet, ſicq; venis & arterijs ac neruis locum daret.

De Hepate vel iecore. Cap. LXXII.

HEpar concauum eſt gibboſum in dextro latere ſub hipocundria ſuperiore locatum. Concauitas eius ſtomacho & inteſtinis eſt finitima pelliculis ac venis cum eiſdem ligata. Gibboſitas eius diafragmati eſt oppoſita, ita vt ipſum tangat, ligaturque cum eo pelliculis ipſum cooperientibus, & ſimiliter coſtis ſuperioribus & inferioribus. Hepar in hominibus maius eſt quā in beſtiis eiuſdem quantitatis, nec in omnibus ęqualiter ſe habet hominibus quantitate ſiue partibus. Numerus enim partium .i. pennarum in quibuſdā duorū eſt, in quibuſdā triū, ī alijs quatuor, in aliis quinq;. Hepar magnā partē in dextra tenet. Altera concauitate ſua vena progreditur, quæ porta vocatur, & antequā exeat in quinque venulas diuiditur, quinque particulas hepatis intrantes, vbi vnaquęque quinaria pars in multas diuiditur ſubtiliſſimas, quæ in inferiorem protenduntur ſtomachum, in duodenum quoque inteſtinum, & ieiunium ac rectum. Hepar neceſſarium eſt, vt cibū mutet, & ſanguinem faciat, quem poſtea per venas ad totius corporis membra traijciat. Cibus namque digeſtibilis factus portam ingreditur, deinde in duodenum, poſtea in ieiunium, & a ieiunio in ſubtile inteſtinū, ſubtile vero per venas miſeraicas bene colatum mittit ad venam, quæ porta vocatur, & per eandem intrat hepatis ventrem, vbi per venas ſpartim dilatatur, quæ per hepar extenduntur. Hepar autem cibum in naturam ſanguinis mutat, quem per venam maiorē, quæ concaua dicitur, in cætera membra corporis mandat. Auicenna vbi ſup. Hepar eſt membrum quod generat ſanguinē, quamuis & & miſeraicę conuertant quandoque kylum ad ſanguinem conuerſione alia, propter id quod in eis eſt de virtute hepatis. Sanguis quidem ſecundum veritatem eſt cibus conuerſus ad ſimilitudinem hepatis quod eſt caro rubea, quaſi ſit ſanguis, ſed congelatus, & eſt vacuum a villis neruorum. In quo naſcuntur venę, quę ſunt radices earum quæ procedunt ex eo, diſpartitę in eo ſicut villi. Et ſunt ſugentes a ſtomacho & inteſtinis mediantibus ramis portę, quę oritur ex hepatis concauitate, & decoquit illic ſanguinem, & mittit eum corpori mediante vena concaua, & ex eius gibboſitate orta. Aquoſitatem vero mittit ad renes ex via gibboſitatis, & ſpumam colericam ad fel via concauitatis. Iſidorus vbi ſup. Iecur nomen habet, eo quod ignis ibi habeat ſedem, qui in cerebro ſubuolat, inde ad oculos ceteroſq; ſenſus & membra diffunditur, & calore ſuo ad ſe ſuccum ex cibo tractum in ſanguinem vertit, quem ad vſum paſcendi nutriendique ſingulis membris præbet. In iecore autem conſiſtit voluptas & concupiſcentia iuxta eos qui de phiſicis diſputan: ſicut autem corde ſapimus, ita iecore amamus. Fibrę iecoris ſunt extremitates, ſicut & extremę partes filorum in veſtibus, foliorum in vitibus, ſiue quaſi lingue eminentes. Dictas autem fibras, quod apud gentiles in ſacris ad phebi aras ferebantur ab ariolis, quibus oblatis atq; ſuccenſis reſpōſa accipiebāt. Ex li. de Anathomia. Inter membra nutritiua principale eſt hepar, cui .ſ. os & hiſophagus ſtomachuſq; deſeruiunt. Eſt autem hoc membrum calidum & humidum propter bonam digeſtionem faciendam: in ſubſtantia quidem molle ac tenerum, in colore purpureum, interius concauum, exterius gibboſum, paucos habens neruos, arterias autē plures, & multas venas habens, & plures pelliculas verſus ſtomachū reflexas, pluraq; receptacula, q̄ ſuperfluitates humorū recipiunt, de quorum .ſ. humorum generatione duplex eſt opinio. Quidam enim dicūt, quod generantur in hepate materialiter & formaliter. Alij vero dicunt ſanguinem tātum in hepate generari, per materiā & formam, reliquos aūt tres humores in hepate tantum, per materiam, & in alijs p̄ formam, in hepatis autem ſyma .i. concauitate venę miſeraicæ .i. mediatrices oriuntur, quia mediant inter ſtomachū & inteſtina deportantes ſuccoſitatem ptiſanarum ad hepar.

De ortu vel proceſſu venarum ab epate. Cap. LXXIII.

SCiendum autem quod in ſyma .i. in cōcauitate hepatis oritur quædam vena, quæ lactea porta vocatur, recipit enim ſuccoſitatem lacti ſimilem. i. ſuccum ptiſanarum per venas miſeraicas a ſtomacho, & a quibuſdam inteſtinis ad hepar deportandum. Dicitur etiam ramoſa venæ, quoniam ab illa procedunt omnes venę quęcunque ſunt in humano corpore, deportantes ſanguinē ad totius corporis membra nutrienda. Harum itaque quædam appellantur miſeraicę, ſicut dictū eſt, quędam capillares, quæ vrinam cū ſanguīe deferūt, & ī fruſto hepatis minimo terminatę kyli venā cōſtituūt. Sūt & duę cepalicę, q̄ ad duo brachia reflexę ī paſſionib⁹ capitis inſcidunt. Dueq; cardiacę, q̄ cordi & ſpūalib⁹ nutrimētū p̄ſtāt ac p̄ illorū paſſiōib⁹ in brachijs īſcidunt. Duę quoq; fundamētales epaticę, q̄ pro paſſione nutritiuorū in brachiis ſilr̄ inſcidunt. Sūt &

duæ

due magne per collum a dextra & a sinistra parte ascendentes, que dicuntur organicæ, & canendo inflate apparent. Dicuntur etiam pnæumaticę.i.vocales, quia de sanguine contento humectate, perfundunt & irrigant instrumenta vocalia, quæ sicca sunt ad clarificandú vocé. Quod patet ex raucis, in quibus ex conatu loquendi sanguis mouetur, & aspergit vocalia, & tunc melius loquuntur. Item sub oculis sunt quædam venę titillantes dictæ, quæ inscisę faciunt hominem mori ridendo. Sunt & venę in temporibus iuueniles dictæ, quibus inscisis, teste Hipocrate, spermatis fit inscisio. Præter has autem & alias venas quæ sunt in masculis, est quædam principaliter in mulierib⁹, quę ab hepate egressa duos ramos facit, & vterque bifurcatur. Nam alter eorum dirigit vnum ramum ad dextram mammillam, & alterum ad sinistram. Alter vero duos ad duo cornua matricis, per quæ purgantur menstrua quando illę venę apertę sunt. Quandoque etenim clauduntur in conceptione, & tunc redundat sanguis menstruus ad mammillas illic, dealbandus in lac tempore determinato fetui nutriendo. Hinc est quod cessantibus menstruis, semper fluit e naribus sanguis. Sanguis autem a venis redundans recipitur in fontibus antequam nutriat. Et sunt quidam fontes rari ac spongiosi iuxta singulorum membrorum iuncturas.

De felle. *Cap.* *LXXIIII.*

Sidorus vbi supra. Fel appellatum est, eo quod sit folliculum gestans humorem, qui vocatur bilis. Constanti: vbi supra. Fel locatum est super hepatis frustulum maius, & huius tātum est panniculus fortis ac dur⁹, habet autem bina vascula, vnum hepatis cōcauitati iunctú, p quod ab hepatis sāguine colera rubea depurat.i. extrahit. Alterum autem in duó diuiditur, quorum vnum maius intestino iungitur, vt colera rubea sibi iniiciatur. Alterum in inferiorem tendit stomachú, vbi coleræ rubeę expleat officium huius collo duę furculę iunguntur, quarum vna est illius arterię quæ exit ab hepate. Alia est nerui ad hepar veniétis; vnde vita & sensus felli datur. Est autem fellis iuuamentum, vt sanguinem a colera rubea mundificet, ne forte ibi remanens eum incenderet. Auicenna vbi supra. Fel est kystis ab hepate pendens ad partem stomachi, habet orificium ad hepar, & in ipso est meatus attrahés humorem subtilem & conuenientem & coleram citrinam. Meatus iste continuatur cum hepate, & venis in quib⁹ generatur sanguis, & illic rami plurimi neruosi quamuis sit perpendicularis introitus eius ex concauitate. Habet autem orificium & meatum ad partes stomachi & intestinorú, quibus mandat illuc superfluitatem colerę. Huius quidem meatus continuatur ramus cum duodeno, & quandoque parua res ex eo continuatur cum fundo stomachi. Quandoq; vero res accidit econtrario, peruenitque maior continuatus cum intestino crosso ad fundum stomachi, minor autem ad duodenú. Pluribus autem hominibus est meatus vnus continuus cum duodeno. Introitus vero cannulę sugentis coleram, proximus est introitu cannulę in vesica. Et solent medici fel nominare kystim minorem sicut vesicam kystim maiorem. Ex iuuamentis aūt in trahédo coleram est mundificatio hepatis a superfluitatib⁹ spumosis, & iterum eius calefactio sicut accensio sub vase, & subtiliatio sanguinis ac resolutio superfluitatum, & cum motione egestionis, & múdificatione intestinorum, & coartatione eius quod mollificatur de lacerto in circuitu eius. Ideo autem creata fuit in pluribus felli via ad stomachum, vt lauarentur humiditates intestinorum, quia stomachus per eas lęditur, & nauseam patitur, & in ipso corrumpitur digestio per id quod miscetur cibo de humore illo. Adueniút autem ei ex vena pulsatili & neruo qui cú hepate cótinuatur duo rami valde parui. Fel quidem sicut vesica vnam habet tunicam ex tribus villorum speciebus compositam. Et quando nón attrahit coleram, vel attrahit quidem, sed non complete: colera supra fel retenta nocet, facit enim hepati apostemata quādoque, aliquando vero putrescit, & febres accidere facit. Quando vero ad aliqua currit membra, accidit erisipila & formica. Quando vero spargitur in corpore toto quieta absque ebulitione, accidit ictericia. Porro quando currit ad intestina cum superfluitate facit solutionem ventris colicam & rasuram. Ex lib. de natu. re. Fel est calidum & siccum, & est domus colerę citrinę. Hepati vero annexum est adiuuans illud super decoctionem cibi. Totumque corpus ex eo caloré & siccitatem habet. Nonnulli homines, vt dicit Pli. felle carent, quorum valitudo firma, & vita longior est. Quidam autem, vt dicit Arist habét fel positum super hepar, & hi crudeliores esse naturaliter ex fellis vicinitate creduntur. Alij vero nó super hepar, sed magis a remoto loco. Et hi benigniores naturaliter esse estimātur, valet tamen multum in homine consuetudo & exercitium, vt alteretur in eo natura siue ad bonum, siue ad malum, vnde quidam Philosophorú olim cuidā alij dixisse fert, nullú inquit vidi secundum dispositionem naturæ te crudeliorem, nullum vero secundú exercitationem virtutis in moribus benigniorem. Nullum quoq; vidi secundum naturam te peius dispositum ad sapiētiam, nullúq; per assiduitaté studendi in penetrandis subtilibus perspicaciorem.

De splene. *Cap.* *LXXV.*

Isido. vbi sup. Splen dictum est a supplemento ex contraria parte iecoris ne vacua existeret, quem quidam etiam risus causa factum existimant. Nam splene ridemus, felle irascimur, corde sapimus, iecore amamus. Quibus quatuor elementis constantib⁹ integrú est animal. Cōstā. vbi sup. Splen locatur in parte sinistra, cuius forma aliquantulú est longa, & parú contra stomachú cócaua, versus autem costas gibbosa. Et in his duobus locis ligatur cum pāniculis: huic duo vascula coniunguntur. Vnú maius, quod oritur ab hepatis gibbositate, per quod ab hepatis sanguine colerá nigrá sibi splen videtur attrahere. Alterum vero minus inter splenem & os stomachi locatur; vnde colera nigra ori stomachi mandatur, vt appetitus inde conforetur. Splenis iuuamentú est, ut sanguinem in hepate múdificet, & per vasculú supradictú sibi trahat sanguinis feces, quas per aliud vas ori stomachi mittat, quarum a; petitui adiuuando sufficiat. Non enim totum illi cómittit, sed in vsus suos partem transformat. Alia pars tandem vera facta colera (prout dixi) stomacho mittitur in suo appetitu confortando, vnde fit vt splenis substantia q̄a sugit & emittit rara sit, vt spógia, & vt crossos humores sibi cótrahat. Color eius nigredini assimilat, vt colera nigra exprimatur. Auic. vbi sup. Splen est euacuatorium fecis sanguinis, & adustionis eius, & melancolię naturalis & accidentalis. Inestq; ei proprietas quædam & virtus resistendi.s. hepati & felli ex latere. Et quando debilitatur a múdificatione hepatis, & quę sequuntur ipsú ex melancolia, accidunt in corpore ęgritudines melancoliæ, sicut ex cancro, & elephantia, & impetigine, & morphea nigra, & lepra & reliquę. Quando vero debilitatur ab educendo id quod oportet exire ab ipso de melancolia, magnificatur & apostematur. Cum autem incrossatur splen, arescit corpus & hepar. Et quanq; aduritur melancolia in splene declinans ad acetositatem, & cum effunditur plurimum abominabilis ad stomachum, facit accidere vomitum melancolicum. Quandoque vero est eis periodus, & accidit ex eo subuersio stomachi. Splen quidem est membrum lógum linguosum cum stomacho coniunctum a sinistro suo vsque retro, vbi est dorsus, attrahens melancoliam, cum collo & continuato cum hepatis cócauitate, vbi collum fellis continuatur, & expellit eum cum collo ex interiori eius orto: huius concauitas sequitur stomachum, gibbositas vero costas, & eius suspensio cum costis est cum paucis ligamentis villosis, vigoratis cum costarum panniculis, ab hoc latere continuatur cum venis quietis & pulsatiuis, & latus ei⁹ concauum superficiale venit super hepar & stomachum. In splene quidem venę plurime sunt, in quibus sanguis dirigitur, & eius substantię assimilatur, deinde superfluitas expellitur. Corpus eius rarum est, vt facile recipiat superfluitates melancolicas, quæ ipsum ingrediuntur; tegitq; eum panniculus ortus ex syphac, & communicat⁹ diafragmati causa illius. Ex libro de natura rerum. Splen (vt dicit Arist.) habet homo strictum & longum, sicut porcus. In ipso est melancoliæ sedes, & ipsum est speciale cursus impedimentum, vnde splenis vena in cursoribus minuitur, hoc exempto per vulnus, animalia viuere tradunt. Sunt qui putant homini simili adimi risum; & eius intemperantiam constare splenis magnitudine.

De Renibus. *Cap.* *LXXVI.*

ISido. vbi supra. Renes ait Varro dictos, eo q̄ riui ab his obsceni humoris nascantur. Nam & medullę tenuem liquorem desudans in renibus, qui liquor rursus a renibus calore venereo resolutus decurrit. Positi sunt autem in septimo vertebro spinæ, vbi lūbi sunt, & sunt musculosi natura, colore liuidi, foris recti, intus auté curui & concaui, hi genitale semen portant. Ex eisdem exeunt duæ venæ velut fistulæ continentes uesicam & testiculos, quibus caloré vel semen administrant: positi sunt autem inter adipem & carnem oblongaonem inter spinam & uiscera, quæ eis calorem uel uirtuté præstant. Constan. vbi supra. Renes sunt in lateribus spondilium, quorum dexter excelsior est uni hepatis frustulo vicinus, hór cócauitas alternatim sibi apposita est, quod in solo contingit homine. Et singulis duæ de concaua uena inseruntur furculæ, cum ipsa vena egrediatur ab hepate, vna sanguiné portat, vt ipsum nutriat. Altera vt sanguinis colamentum sibi subtrahat.i. vrinam. Ambobus quoq; de maiori arteria accedunt furcule, ut uitam eis possint dare. Ab ambabus exeunt duo uascula longa & bene concaua, pelliculis operta, quæ iunguntur cum uesica & uocantur emúctoria, per quæ in uesicam portatur urina. Ad hoc enim renes facti sunt, ut sanguinem aquaticum sugentes.i. aquositatem sanguinis superfluam extrahentes, ipsum in hepate depurarent. Auicenna ubi supra. Renes ad hoc creati sunt, ut sint instrumentum mundans sanguinem ex aquositate superflua, qua indiget quidé propter necessitatem, sed illa necessitas destruitur, cum digestus est sanguis & præparatus, ut penetret in corpus. Quoniam ergo hæc aquositas valde plurima fuit, necessarium fuit ut crearetur membrum ipsam mundificans, attrahens ad se uel membrum magnum, uel duo mébra.s. parua. Et si quidem esset unum magnum coartaret & cóprimeret. Loco ergo unius creata sunt duo. Et eorum in mundificatione iuuamen-

attrahens ab ipso quantũ possibile est, ita vt fortasse tangat ipsum: immo additamentum quod sequitur ipsum. Sinister vero positus est descendens, quoniam in sinistro latere compressio fit a splene, & vt illud quod attrahitur ex aquositate nõ ex foramine quod habet, sed attrahatur ad propinquius in primis, & ad longinquius secundo. Razi vbi sup. Renes circa hepar ab vtraq; costarum parte spondilium positi sunt, & vterq; duo habet colla: quorum vnum ad venam magnam quę est in gibbo hepatis tendit, aliud inferius descendit, donec vesicę continuetur. Ex lib. de natu. re. Renes hominis sunt sicut renes vaccę, dexter altius situs est quam sinister, & pinguedo dextri, minor est quam sinistri. Est autem in viris luxurię locus in renibus, a corde namque vena transit ad hepar, per quam res appræhensa descendens ab hepate concupiscitur & amatur. Hepar enim sedes amoris est, a quo illa vena descendens ad renes rem appræhensam & amatam illuc transducit, vbi mediante cogitatu concupiscentia ignitur, & accensis renibus ardor ad virgam multiplicatur. Sicque fluxu vniuersaliter ad renes descendente, sanguis per quem amoris appræhensiua virtus in venis ministratur, ocultius semen eijcit per meatum.

De vesica. *Cap.* LXXVII.

ISido. vbi sup. Vesica dicta est, quasi vas aquæ, quia sicut aqua ita de renibus vrina collecta completur & humore distenditur. Cuius vsus volucribus non habetur. Constati. vbi sup. Vesica in maribus super rectum intestinum ponitur. Est autem panniculus vnus, itemque durus, vt coleram rubeam vrinę ferat immixtã. Super foramen vnum habet lacertum quo vesica cõstringitur, ne vrina præter velle hominis egrediatur, a renibus ad vesicam tendit vrina per vasa quæ vocantur emunctoria, & hæc cum ipsa solidantur. Quę cum ad vesicam veniunt, eius quodammodo pelliculam excoriant vt illis vasculis patiatur, & vt ante fuerat inuenitur. Razi vbi sup. Vesica est vrinæ vas eiusq; receptaculum, hæc inter femur & anum locata componitur ex duabus tunicis, & super os eius musculi quidam sunt, qui ipsum constringunt & prohibent ne vrina inuoluntaria a vesica egrediatur. Ad vesicam autem a renibus profluit vrina per duo colla quæ vocantur emunctoria. Quæ cum ad vesicam peruenerint, vnam tunicarum ipsius perforant. Et post hæc inter duas eius tunicas transeunt donec ad collum vesicę perueniunt vbi & aliam perforantia tunicam ad concauitatem vesicę descendunt. Ex lib. de na. re. Vesica est vltimum interiorũ membrorum in corpore quæ dependent a vijs procedentibus a renibus ad radicem virgę. Ipsa est exitus superfluitatis humidę & non siccę. In ea siquidem decolatur potus & humiditas superflua medijs intestinis. In colore sępius vrinaria digestio monstratur, quo incommodo vel inconualescentia corpus hominis aut eleuatur in prosperis, vel deprimitur tabescens in aduersis.

De vrina. *Cap.* LXXVIII.

ISidorus vbi sup. Vrina dicta est siue quod vrat, seu quia ex renibus egeritur. Cuius indicio & salus & ęgritudo futura monstratur. Qui humor vulgo locium dicitur, quia eo lota.i.munda vestimenta efficiantur. Actor. Colores vrinarũ(vt legitur) sunt.19. Albus vt aqua purissima, lacteus, vt serum, Glaucus vt cornu, lucidum, album, karapos, vt pili camelorum. Pallidus vt aqua semicrudę carnis. Subalbidus.i. remissus. Citrinus vt color citri. Subcitrinus.i. remissus. Rufus vt crocus orientalis. Subrufus, id est remissus. Rubicundus vt flamma ignis. Rubeus vt aurum purissimum. Subrubeus, id est remissus. Inopos vt vinum nigrum, kyaneos vt color purpurę nigræ. Viridis vt color viridis caulis. Liuidus vt color plumbi. Niger vt cornu nigrum lucidum. Auicena in primo canone. Vrina hominis abstringit scabiem vlcerosam & pruritum. Prohibet serpiginem & impetiginem. Eadem in vase eneo cum melle cocta abstergit albuginem oculi, & confert palpitationi. Cõfert etiã hictericię, & propriè cũ aqua mellis, & aqua ciceris. Dicitur enim abscindere solutionem & purgare matricem decocta cum porris. Fex eius vrinę sanat crisipilam secundũ quod dicitur. Et vrina infantis abstergit morpheam & pannum. Eadem quoq; bibita confert difficultati anhelitus & dilationi. Item hominis vrina præ cęteris vrinis est magis abstersiua. Ponitur cum cinere vitis super locum fluxus sanguinis & sistitur. Confert etiam morsui viperæ bibita, omniq; morsui & puncturæ valet, & quæ ex ea antiqua est confert venenis omnibus & lepori marino. Præterea quidam spleneticus homo somniauit, quod ei præcipiebatur quod vrinã suã omni die ter biberet, & sanaretur, qui ita esse expertus est. Eadem valet hidopisi, & ea linitur splen præcipue cũ lacte cameli. Confert etiã excoriationi, & pruritui, & vlceribus ambulatiuis & humidis, propriè q; antiqua. Vrina puerorũ propriè confert albugini oculi & scabiei in vase æreo coagulata & sit̃r cocta cum porris. Diascorides. Lociũ humanũ vetus furfures capitis & scabiē & pascētia vulnera curat, & pustulas auriũ sanat, vermes etiã auriũ excludit cum corio maligranati, si decoctũ fuerit. Item venenis bibitis prodest & punctionibus venenosis, vnde si lociũ suum quisq; biberit, percussuram viperæ sanat, hidropes etiã in initio curat. Lociũ pueri in æreo vase coctum & perunctum vulnera gingiuarum compescit, caligines oculorum tollit. In eramine missum ac coctum coagulare facit. Quod ex vrina in vase resederit, ignem sacrũ cõpescit.

De membris generatiuis, & primo de testiculis.
Cap. LXXIX.

ACtor. Dicto de membris nutritiuis, dicendum est de generatiuis. Isidorus vbi sup. Genitalia corporis partes (vt nomen ipsum docet) gignendę sobolis acceperunt vocabulum, quod hinc procreatur & gignitur, hæc & pudenda, pro verecundia, siue a pube, vnde & indumento operiuntur. Testiculi per diminutionem a testibus dicti sunt: quorum numerus incipit a duobus, hi semen calamo ministrat, quod a spinę medulla & renibus & lumbis suscipiunt ad gratiam procreandi. Constan. vbi supra. Testiculi sunt instrumenta spermatis generandi, propter hoc de carne glandosa sunt, alba & molli & rara, vt album faciant sperma. Quilibet autem vno paniculo obsitus est, quæ a syphac egreditur. Et ad vnumquodque venit a renibus vena, qua sanguis ab eis subministratur, vnde materia spermatis esse comprobatur, hæc cum ad testiculos venerit, multipliciter se per eos dilatat. Item arteriæ duæ veniunt a dorsi parte, quæ per testiculos multipliciter diuiduntur, sicut & venæ quibus miscentur eędem arteriæ, & per testiculorum carnem dispercuntur mixtę. Sanguis autem est materia spermatis, qui antequam ad testiculos perueniat ex parte mutatur, ac per venas dispergitur, & inalbescit cum digestio cõpletur. Deinde venæ emittunt eum in carnem testiculorum, vnde fit perfectum. De testiculis autem exeunt duo vasa substantiæ sibi similis, in quem ipsi eijciunt sperma, & a vasis suscipit virga, sicut a mulierum testiculis vulua, hæc vocantur spermatis vasa, quæ in masculis quidem longa sunt & larga & dura: longa quidē vt a testiculis exiens sperma melius coquatur in via. Testiculi namque in ossa penis ascendũt, & inde in virgam discendunt. Larga vero vt sperma cito exeat in vuluam a virga. Dura quoq; ne rumpantur ex viæ longinquitate. In muliere e cõtrario stricta sunt, quia subtile eius est sperma. Curta vero quia vicina sunt ad quæ proijciuntur loca. Mollia quoq; quia non longa restat eis via. Ex libro de Anathomia. Inter membra genitalia principales sunt testiculi, membra.s. glandulosa, mollia, carnosa: & hæc secundum magis & minus in viris crossiora, in mulieribus minora, in vtrisq; spermatis generatiua. Vtriq; testiculo quidam neruus alligatur, qui dicitur didimus.i. dubius, quia dubium est, vtrum ab intestinis, an a testiculis originem trahat. Superius quidem syphac, inferius autē cum testiculis collimitatur. Per hunc intestina descendunt ad rupturam, per hunc etiam ascendũt testiculi, vt omnino quandoq; latere videantur. Testiculis aũt deseruiunt vasa seminaria duplicia, superiora.s. & inferiora. Superiora sunt venæ quædam & arteriæ venientes ab hepate, deportantes sanguinem ad sperma generandum. Inferiora vero quæ sunt venæ quæ dam inter testiculos & virgam virilem, deportantes in matricem sperma per virgam.

De virga virili. *Cap.* LXXX.

VIrga quidem componitur ex neruis a spina ad pecten reflexis, vnde & cauda neruorum dicitur. In fine siquidem spinæ multi nerui sunt inferius duri, qui in vnum collecti virgam virilem cõstituunt, quæ vasa seminaria purgat superfluitate spermatica. In sexu quoq; fœmineo nerui reflectuntur ad orificium matricis inferius, quandoq; claudentes eam, & quandoq; aperientes, ibiq; concupiscentiam coitus facientes. Constantinus vbi supra. Virga est caro neruosa, rotunda & concaua, ab vtroq; osse penis incipiens, & vtrinque neruo sibi oppositos ex transuerso habens, hæc duplici de causa fuit necessaria. Primo vt sperma per vasa sua in vuluam eijciat. Ideoq; neruosa est vt concupiscentiæ appetitum in tactu habeat. Concaua vero, vt accedente appetitu vento impleatur, vnde erigatur. Ambo vero lacerti lateraliter sibi sunt oppositi, vt nusquam virga possit flecti, sed recte sperma proijciat. Secundo quia cum vesica viæ spermatis sit vicina, hac eadem via mittitur vrina. Vesicam enim ex parte ani natura extulit, quam ossibus penis admouit, quæ in masculis collum longum habuit, quia virgę eoncauitate iungitur, quo vrinam expellit. Mulier autem cum virga careat, parum longi colli sibi necessitas est, vt vrinam in naturã fœmineam traijciat. Ex lib. de na. re. Virga est exitus humidæ superfluitatis, & cursus spermatis ex cartilagine & carne creatus. In libidine quidem apparet cartilago, quia tunc tumescit commoto spiritu vitali ex concupiscentia medijs cogitationibus ex imaginatione rerum delectabilium. Commouetur etiam aliquando ex solis humoribus commotis incentiuis ciborum vel potuum. Huius.s. virgę radices sunt (vt dicit Aristo.) a renibus procedentes. A venis quidem principalibus cordis aliæ venæ diriguntur ad renes, & a renibus ad virgam, vt sic concupiscentia cor-

dis

dis ad renes transmittatur, ibiq; augmentato calore in virga luxurietur. Omnes deniq; partium corporis venę communicant venis quę in virga descendunt. Suntq; multiplices illę quæ in virga concurrunt, & inde fit, vt proles generata per virgam similitudinem plerunq; membrorum omnium compacta suscipiat. Isidorus vbi supra. Veretrum dicitur, quia viri tantum est, siue ideo ꝙ ex eo virus emittitur. Nā virus proprie dicitur humor fluens a natura viri,

De Matrice & vulua. *Cap. LXXXI.*

ISido. vbi supra. Matrix dicitur eo quod fętus in ea generetur. Semen enim receptum confouet, confotum corporat, corporatū in membra distinguit. Constantinus vbi supra. Matrix in forma sua est sicut vesica, nisi quòd habet quędam frustula cornibus assimilata, quę arteriæ intrant, quę sperma & spiritum in vuluam portant. Hęc recto superposita est intestino, ei vero vesica, membrisq; sibi vicinis ligatur ligamentis flexibilibus, quibus eam extendenti bus non rumpatur. Duos habet testiculos in summitate colli positos post frustula prædicta, masculinis minores, sed duriores, forma rotunda, parum superficietenus plana, quibus singulis venę singulę de renibus veniunt quę prædicta frustula subeunt. De unoquoque uero testiculo quædam petię videntur exire, per quas testiculi sperma in vasa iaciunt. Ex lib. de Anathomia. Matrix est frigida & sicca, ad instar stomachi formata, superius neruosa, villosa, septem folliculis distincta, duo habens orificia, exterius & interius, ac superius & inferius, ascendens prope dyaphragma. Ex lib. de na. rer. Matrix est genitale membrum in fęminis, sicut virga in masculis, matrix tamen proprie dicitur, quæ iniecto semine per portam vulue fętum sinu suo recipit tempore debito pariendum. Huius situs est super intestinum rectum. Et sicut de virga diximus in matrice multæ venæ concurrunt ad luxum generationis. Eiusq; radix est ab vmbilico, sicut virgę radix a renibus, vnde & vmbilicus est luxurię locus in fœminis, sicut renes in viris. Omnia vero membra similia sunt in maribus & fęminis, præter virgam in viro, & matricem in fęmina. Constantinus vbi supra. Vuluę substantia neruosa est, vt possit in cōceptu vndiq; extendi, & tunc maxime quando conceptus incipit augeri. Hæc secundum tempus & ætates in fœminis diuersa est, nam grauidæ maiorem habent quam non grauidæ, libidinosæ quam castę, adultę quam puellæ, veteranæ quam iuuenculæ. Quantoq; magis grauidantur, tanto plus earum vuluę propter extentionem augentur. Isidorus vbi supra. Vulua vocata est quasi valua. i. ianua ventris, vel quod semen recipiat, vel quòd extra fętus procedat.

De Lumbis & vmbilico & ilio. *Cap. LXXXII.*

ISidorus vbi supra. Lumbi ob libidinis lasciuiam dicti sunt, quia in viris causa corporeæ voluptatis in ipsis est, sicut in vmbilico fœminis, vnde & ad Iob in exordio sermonis dictum est. Accinge sicut vir lumbos tuos, vt in his esset resistendi præparatio, in quib' libidinis est vsitata dominādi occasio. Vmbilicus est medius locus corporis dictus, quòd sit vmbo iliorum, vnde & vmbo appellatur locus in medio clypei a quo pendet. Ex eo enim infans in vtero pēdet, & ex eo etiam & nutritur. Ex lib. de natura rerum. Non enim per os attrahit infans alimentum sanguinis, sed vmbilico mediante de visceribus matris. Est autem (vt supra dictum est) vmbilicus locus luxuriæ in fœminis, sicut renes in viris. Ilia loca sunt in regione splenis & hepatis super spondilia. Ilia quidem in muliere fętū suscipiunt, digestumq; sanguinem in pinguedinem communiter in viris & in fœminis conuertunt. Sæpius autem vexantur excessū ciborum, maximeq; illis quæ fumositates generant, horum passio vehemens est, quæ iliaca passio dicitur. Nec habet cursum in uenis nisi per uias vrinales. Ideoq; videri in vrina negatur, nisi forte accidentaliter fiat, vtpote si ex dolore vehementi patiens accendatur, ac per hoc inflammetur vrina uel alteretur. Isido. vbi supra. Illiū græco sermone est appellatum, eo quod nos ibi obuoluamus. Græce enim ilios obuoluere dicitur.

De Mammillis. *Cap. LXXXIII.*

CONSTAN. in pantegri secunda parte. Mammillæ quoque in membris generatiuis adiumenta sunt, cum infantes nutriant. Idem in tertia parte. Mammillę de glandosa carne factæ sunt, molli scilicet & alba, sicut lactis est natura. Sunt autem ibi venæ & arteriæ sibi inuicem commixtę, ideo autem in pectore positę sunt, vt essent cordi vicinæ, quod est fundamentum caloris naturalis quatinus adiuuaret decoctionem sanguinis, & in naturam lacteam mutaret. Necessariæ quidem sunt, vt lac in eis generetur, vnde infans nutriatur. Puer enim in vulua positus sanguine menstruo nutriebatur, vnde oportuit eundem natum habere nutrimētum eidem sanguini finitimum. Vena namq; concaua ad cor veniens, & de corde ad pectus exiens vsque in gutturis furculas ascendit, in duas maiores furcas diuidenda, simile facit arteria, que ambæ furculatim descendunt in mammillas, & ambæ diuiduntur in ambas, ac multipliciter diuisæ cum earum miscentur carne. Sanguis veniens in via excoquitur. Per concauam enim venam ad cor ascendit, & inde pectori redditur, de pectore vero ad cor redit. Porro de corde penetrat ad mammillas, & venatim spargitur per eas, vbi tandiu moratur donec perfectissime excoquatur. Excoctus autem iacitur in mammillarum spongiosam carnem, quia caro ista naturam habet lacteam, sic ergo fit nutrimentum infantis. Itidem & hepar succum cibi mutat in sanguinis naturam, vnde nutrimentū detur membris cæteris, maximeque carnosis. Quia autē lac de sanguine menstruo fiat, & vulua mammillas attingat, signum est, quod multis a conceptione incipiunt menstrua cessare, vt infantibus in vulua positis iam videatur nutrimentum dedisse. Mulierum abortiuum facientium emollescunt mammillæ, etiā si fuerunt ante duræ sicut Hipocras in amphorismis testatur. Si mulieris inquit postquam geminos conceperit emollierit mammilla dextra, masculus abortietur, sinistra femina. Auicenna vbi supra. Mammilla est membrum creatum ad generandum lac, vt nouiter natus eo nutriatur, vsquequo confirmetur, & virtute auctus fiat conueniens ad digerendum cibum fortem ac solidum. Et ipsa est corpus compositum ex venis & arterijs & neruis, inter que vacuitas existit, quam glandosa caro replet, cui non est sensus, & est albi coloris. Ideo quando assimilatur ei sanguis albificatur, & quod ipsam nutrit, & quod ab ea superfluit, & lac fit. In hoc ergo assimilantur mammilla & hepar, quòd vtrunque conuertit humiditatem ad suam similitudinem in natura & colore. Nam hepar rubificat kylum album, & facit ipsum sanguinem. Mammilla vero sanguinem rubeum albificat, & facit lac. venæ quidem & arterię ac nerui in substantię mammillę positæ ramificantur in ea vsque ad partes villosas, & habent in ea reuolutiones & circuitiones plurimas. Communitas autem mammillæ cum matrice in venis inter eas contextis in venarum anathomia cognoscitur. Ex lib. de na. re. In mammillis venæ & arteriæ subtiliter diuiduntur, quæ multis circumuolutæ reuolutionibus, & mammillas circundantes, carnem glandosam & albam inter eas solidatam atque spissatam suscipiunt. Quę quicquid sanguinis in suis foraminibus inuenitur immutat, donec illud naturę suę assimilans in lac conuertat, sicut hepatis caro propter sui similitudinem, quod a stomacho & ab intestinis trahitur, tamdiu conuertit, donec ex eo sanguinem faciat. Isidorus vbi supra. Mammillæ sunt vocatæ, quia rotundæ sunt quasi malæ, per diminutionem. s. Mammillas autem & mammas & vbera ita distinguunt, quòd mammillę virorum sunt, mammę vero mulierum, vbera autem pecudum. Papillę capita mammarum sunt quòd eas infantes quasi palpant, dum lac sugunt. Vbera dicta, vel quia lacte vberta, vel quia vuida humore. s. lactis in more vuarum plena. Ex lib. de na. re. Mammillę dicuntur instrumenta lactis & seminis, mammæ quidem vel mammillę dicuntur virginum, vbera vero illarum quę pepererunt. Nullum animal habet mammillas in anteriori parte, præterquam homo.

De Lacte. *Cap. LXXXIIII.*

IDor. vbi supra. Lac vim nominis a calore trahit, quod sit albus liquor. Leucos enim greci album dicunt, cuius natura ex sanguine commutatur. Nam post partum, siquid sanguinis nondum fuerit vteri nutrimento consumptum, naturali meatu fluit in mammas, & earum virtute albescens lactis accipit qualitatem Auicenna tertio canone. Lac multitudine sanguinis boni multiplicatur, eiusdemque paucitate vel bonitatis penuria minoratur. In paruitate quidem sanguinis causa est, aut ex parte materiei, aut ex parte complexionis. Ex parte materiei, aut quia cibus est paucus, aut quia generationi sanguinis ex eo contrarius propter siccitatem suam & frigiditatem superfluam, aut quia conuersus ad partem aliam scilicet fluxus sanguinis, aut apostematis, aut huiusmodi. Ex parte vero complexionis, quia complexio corporis aut mamillæ exiccans est humiditatem, ita quòd ex ea non generatur sanguis, aut etiam propter superfluitatem aquositatis eius, & elongationem ab ęqualitate conueniente sanguinea, aut aliqua est causa quæ consumit substantiam sanguinis, & corrumpit id quod ex ea generatur. Lac vero non generatur, nisi ex sanguine bono. Huius autem causa est dominium vnius humorum triū, coleræ scilicet aut flegmatis aut melancoliæ. Quandoq; etiam sanguis exuberat, sed illaudabilis. Et ideo lac naturale non generat, sed quod inde generatur est illaudabile. Quod autem exuberare facit sperma, exuberare facit in pluribus corporibus lac, vt lactuca, semen papaueris, & vber capræ, & ouis, & similia. Sic etiam quod sperma prohibet generari, vel illud exiccat, lac quoq; minorat, vt semen canabi. Lac quidem quando superfluit plurimum nocet, & apostemat, & ęgritudines affert. Aggregatur autem in mam-

mammilla quandoque absque impregnatione, proprieq; quando menstrua retinentur. Conuertitur enim materia quæ virtutem expellédi per matricem non inuenit, & in vbera peruenit, & lac fit. quandoq; etiam in corporibus virorum proprie in puberibus aggregatur, ita vt eorum mammillę rotundentur. Quandoq; etiam mammilla caseatur propter caliditatem exiccatiuam. Et quandoque propter frigiditatem congelatiuam, Ex libro de naturis rerum. Lac est humiditas separata in animalibus post impregnationem. Lac mulierum nigrarum melius est quam albarum In capris autem contrarium: lactis ac seminis humiditas ex vnius fontis origine deriuatur. Quandoque etiam erumpit in masculis, vt dicit Aristote. sed non apparet propter creationis eius spissitudinem. Auicéna in secundo canone. Lac mulieris valde confert in consumptione velethica, & est cura leporis marini quasi tyriaca. Prouocat vrinam, & vlceribus matricis confert embrocatus vel suppositus. Idé cum opio ac cera & oleo sedat dolorem podagræ.

De Membris compositis vniuersalibus, & primo de capite. Cap. LXXXV.

ACTOR. Dicto de membris compositis particularibus, restat dicendum de membris cópositis vniuersalibus, & à capite inchoandum. Isidorus vbi supra. Prima pars corporis est caput, datū que est illi hoc nomen, eo quòd sensus omnes & nerui inde initiū capiant, atque ex eo omnis vigendi causa oriatur. Ibi enim omnes sensus apparent, vnde ipsius animæ quæ consulit corpori quodam modo personam gerit. Aristoteles in li. de animalibus. Homo magnum habet caput comparatione sui corporis. Et membra quidé hominis secundum naturam sunt maxime membrum superius. i. caput, quia conuenientiam habet cum toto superius i. mūdo. Nec est animal rectum & eleuati capitis nisi homo. Fuitque caput eius creatū paucę carnis, vt esset melioris ac velocioris sensus. Si enim esset multę carnis esset operatio cerebri contraria operationi naturali propter quam creabatur. s. ad infrigidandum cor. Nec in eo possent esse sensus, sed esset cerebrum sicut aliquod superfluitatū. Principium vero sensus est in corde. Et duo quidem ex sensibus sunt continui cum corde. s. gustus & tactus, tres vero residui sunt in capite, scilicet visus interior circa cerebrum. Auditus in posteriori, quod est vacuum. Olfactus autem anterius in medio trium instrumentorum. Item si esset caput carnosum, esset ponderosum, cum econtra in omnibus animalibus esse debeat eleuatum & rerum. Propter hęc tria non est caro in capite, scilicet propter subtilitatem sensus, & parationem cerebri & capitis leuitatem. Auicenna in quarto Canone. Partes autem capitis essentiales & quę sequū tur ea, sunt capilli, cutis, caro, panniculus, deinde craneum, postea panniculus durus, & post panniculus subtilis, qui secundina vocatur. Deinde cerebrum, id est substantia eius, & uentres ipsius, & qđ in eis existit. Post hæc duo panniculi sub eo, deinde rete. Postea vero os quod est vas cerebri. Isidorus vbi supra. Vertex est ea pars qua capilli capitis colliguntur, in qua cesaries vertitur, vnde & nūcupatur. Caluaria ab ossibus caluis dicta per defectum Occipitium capitis pars posterior, quasi contra capitium, uel quod sit capiti retrorsum. Ceruix autem vocata, eo quod per eam partem cerebrum ad medullam spinę dirigitur, quasi cerebri vita. Tempora sunt q̃ caluarię dextra lęuaque subiacent, quæ ideo sic nuncupantur, quia mouentur, ipsaque mobilitate quasi tempora quibusdam interuallis imitantur.

De facie & fronte. Cap. LXXXVI.

ARistoteles vbi supra. Quod autem inferius est sub fissura capitis facies dicitur, non rectè nisi in homine, pars vero faciei superior frons. Omne animal habens caudam pilosam habet caput paruum, & mandibulas magnas. Homo vero maius habet caput comparatione sui corporis. Pueri minoris sunt intellectus, quia habent caput crossum & ponderosum. Augustinus de ciuitate Dei libro. 22. Quis autem consulta ratione non videat in hominibus mirabiliter sic habere singulos singulas facies inter se ita similes, vt per hoc a cęteris animalibus discernantur, & rursus ita inter se dissimiles, vt ab omnibus cæteris quisque dignoscatur. Quos ergo similes eosdem dissimiles inuenimus. Sed mirabilior est cósideratio dissimilitudinis, quia similitudinem iustius videtur exposcere natura communis. Et tamen quia quæ rara sunt, mira sunt, multo amplius admiramur quando duos ita similes reperimus, vt in eis discernendis frequenter erremus. Isido. vbi supra. Facies dicta est ab effigie. ibi est enim tota figura hominis, & vniuscuiusq; personæ cognitio. Vultus vero dictus eo quòd per eum animi uoluntas ostenditur, secundum voluntatem enim in varios motus mutatur. Frons ab oculorum foraminibus nuncupata est, hæc imago quædā animi mentis motum specie sua exprimit, dum vel læta vel tristis est. Razi vbi supra. Frons plana rugas non habens significat rixositatem, multum vero rugosa frons inuerecundiam. Frōs parua signat stoliditatem, magna uero pigritiam, ad medium sui collocta irascibilitatem. Facies carnosa signat pigritiam & stultitiam. Subtilis autem cogitationum multitudinem. Rotunda quoque stultitiam. Permaxima pigritiam. Valde parua calliditatem & malitiam. Longa quoque inuerecundiam. Fœda morum prauitatem. Color parum citrinitati propinquus, & facies parum tumida, inferiores palpebræ tumores habentes, hepatis innuunt debilitatem. Color rufus aut rubeus sanguinis & caloris innuit similitudinem. Color autem inter rubeum & album medius æqualem signat complexionem. Si cum hoc & cutis nuda fuerit a pilis. Color flammeus signat instabilitatem & maniam. Rubeus & clarus uerecundiam. Viridis aut niger morum prauitatem.

De Collo. Cap. LXXXVII.

ISIDORVS vbi supra. Collum dictum est, eo quòd sit rigidum & rotundum ut columna baiulans caput & sustentans, quasi capitolium, cuius anterior pars gula vocatur, posterior ceruix. Duæ sunt autem in collo fistulæ. Vna ciborum. Altera aeris, harum superior rumen vocatur, altera inferior gurgulio dicitur. Gurgulio a gutture nomen trahit, cuius meatus ad os & nares protendit, habens viam qua vox ad linguam transmittitur, vt possit verba collidere, & inde garrire dicimus. Rumen proximum est gurgulioni, quo cibus & potio deuorantur. Hinc & bestiæ quæ cibum reuocant & remandunt, ruminare dicuntur. Sublinguium est operculum gurgulionis, quasi parua lingua, quæ foramen linguę recludit operitve. Constantinus vbi supra. Homo collum habet duabus de causis Aut propter motum capitis, vt scilicet ante moueretur, aut retro. Aut propter sonoritatem uocis, quoniam animal collo carens voce caret omnino, sicut piscis: aut siquam habet, raucam habet, vt rana. Habet autem collum septem spondiles dorsi spondilibus minores & subtiliores, & concauitates largiores. Ex libro de naturis rerum. Collo caput corpori coniungitur, ex carne cartilaginosa creati, & hoc interius magis, multitudo venarum in ipso est per quas a corde ad officia quinque sensuum animus est fundatur. Collum semper in homine tantum parum a suo loco reflectitur in anterius quidem dextra læuaque, sed posterius nequit. Animalium colla in posterius sicut in anterius ad libitum reflectuntur, preterquam leonis, lupi, & hienæ, quę rectis ceruicibus rigent, aurum autem indifferenter. Razi vbi supra. Collū curtum signat hominem esse callidum & ingeniosum, longum autem & gracile stolidum & garrulum ac timidum. Porro durum ac forte designat iracundum atque festinum.

De humeris & brachijs. Cap. LXXXVIII.

ISIDORVS vbi supra. Humeri dicti sunt quasi armi, ad distinctionem hominis a pecudibus. Nam propriè armi quadrupedis sunt. Ala summi humeri pars posterior. Ex libro de naturis rerum. Humeri creati sunt ex ossibus fortibus ad sustinendum lesionem constituti. Carne quoque in ea parte fortiori, his insunt scapule ossa lata tenuia, quę & humerorum debitæ latitudini satisfacerent, carnem in ambitu fulcientes, & tenuitate moderata pectoris elegantiam non fedarent. Humeros habet homo maiores respectu corporis sui cæteris animalibus ad portandum & sustinendum onus. Brachia quoque ex fortissimis ossibus creata sunt, vt iuuamentum laboris sint. Et flexibilia ad omnem actum habilitata. In his quoque sunt nerui fortes, ac vena multiplices, e quibus etiam commodius secūdum phisicos superfluus ac noxius sanguis extrahitur. Musculi brachiorum iuxta cubitum flexuræ brachij non recipiunt vulnera. Quia si receperint, indubitata mors sequitur. Abscisionem vero brachiorum cum musculis uita sustinet, sed non vulnera in musculis, vt dictum est. Idem & in musculis tibiarum & manuum quidam autumant, sed non est ita certum, sicut de musculis brachiorum. Razi vbi supra. Humerum gracilitas paucitatem sensus ostendit. Amplitudo vero, sensus ostendit bonitatem, humeri vero eleuati stultitiam. Brachia longa, adeo vt manus genua possint attingere, nobilitatem animæ designant, & arrogantiæ, ac regnandi cupiditatem. Multum vero curta timiditatem atque malitiam. Isidorus vbi supra. Brachia a fortitudine nominata sunt. Bari enim græce graue & forte significat. In brachijs enim thori lacertorum sunt & insigne musculorum robur existit. Hi sunt thori id est musculi, dicti thori, quod illic uiscera torta uideantur. Cubitum dictum est, eo ꝙ ad cibos assumendos in ipso cubamus. Vlna secundū quosdā vtriusq; manus

manus extensio est, secundum alios cubitus, quod magis est verũ, quia grece elenos cubitus dicitur. Alę sub brachijs appellatæ sunt, eo quòd ex eis in modum alarũ motus brachiorum inchoet, quas quidam ascellas vocant, quòd ex eis brachia cillentur. i. mouentur. Nam cillere est mouere, has quidam subhircos vocant, propter qd in plerisq; hominibus hircorum fetorem reddant.

De Manibus & digitis. *Cap.* LXXXIX.

MANVS dicta est, eo ꝙ sit totius corporis munus. Ipsa enim cibũ ori ministrat, ipsa operatur omnia atq; dispensat, per eam accipimus & damus Dextra vocatur a dando, ipsa enim pignus pacis datur, ipsa fidei testis atq; salutis adhibetur, leua vero dicitur eo quòd aptior sit ad leuandum. Palma est manus expansis digitis, sicut contractus pugnus. Arist. vbi supra. Homo quia pluris est intellectus super animalia cetera. s. vt possit & sciat multa facere, dedit ei natura manus, sicut dantur fistulę fistulatori. Nã quia ualde intelligens est, instrumentis multis indiget, iccirco date sunt ei manus loco pedum anteriorum, vt possit eis vti diuersis modis, quia manus non est vnum instrumentum sed multa. Est enim homini sicut vnguis & vngula, & gladius & lancea, & alia instrumẽta, quia potest facere omnia ista, eiusq; creatio conueniẽs est omnibus operationibus, quoniam extensa est & in multas partes diuisa. Itaq; cetera animalia non habent nisi vnum vigoris modum, nec alium habere possunt, vel arma sua mutare, homo vero multos habet vigoris modos, & illos mutare potest in alios, quia potest vti manu in operationibus, & vna sola parte vti, vel duabus, vel pluribus secundum diuersos modos: sinistra quidem manus in hominibus & pes sinister in animalibus non est leuis motus, præterquã in elephante. In quorum autem manibus fuerint duæ vel tres lineę totam palmam findentes, longitudinem vitæ signat, contrarium vero contrarium. Est lib. de na. rerum. Digiti manui inserti sunt, ut habilitetur manus per illos ad omnem actum. Razi vbi supra. Manus leues ac subtiles sapientiam multam, & intellectum bonũ signant, multum vero curtæ stultitiam, sed & graciles & multum longæ tyrannidem atque stultitiam. Isidorus vbi supra. Digiti nuncupati sunt, vel quia decem sunt, vel qiua decenter iuncti existunt. Primus pollex vocatus, eo quòd inter cæteros polleat virtute & potestate. Secundus index est & salutaris, quia eo ferè salutamus vel aliquid demonstramus. Tertius impudicus, quia plerunque ꝑ eum probri insectatio exprimitur. Quartus annularis, eo quòd in ipso annulus geritur. Idem & medicinalis, quòd eo trita collіria a medicis colliguntur. Quintus auricularis pro eo quòd aurem ea scalpimus. Aristoteles vbi supra. Digitorum mobilitas conueniens est ad accipiendum & retinendum, horum pollex est curtus & crossior propter operationes forte, nec adiuuatur homo per alios digitos sine pollice, itaq; si non esset manus non esset accipere, & si non esset pollex non esset retinere. Pollex autem fortis est & vigor eius æqualis est omnium virtuti digitorum. Ideo crossus est & curtus, medius vero longus est sicut remus.

De Thorace & pectore & ventre. *Cap.* XC.

ISIDOR. ubi supra. Truncus est media pars corporis a colle vsq; ad inguinem. Thorax a græcis dicitur anterior pars trunci a collo vsque ad stomachum, quam nos dicimus arcam. i. secretum quo cetera arceantur. Cuius eminentes pulpę mammillę, inter quas pars illa ossea pectus dicitur, dextra autem leuaq; costæ. Pectus autem vocatum est eo quòd sit pexum inter eminentes mammillarũ partes, vnde & pectinem dicimus, quod pexos faciat capillos. Aristot. vbi supra. Pectus homini latum est, in quadrupedibus autem esse non potest propter arteriarum pedum extensionem, & propter ambulationem. Ideo non habent mammillas in pectore sicut homo. Item pectus hominis paucæ carnis, auium autem carnosum & acutum vt supra dictum est. Ex lib. de naturis rerum. Pectus est pars hominis delicata, & quæ minus potest absq; sui detrimento sustinere, tum propter cor quod in eo situm est, tum etiam propter internorum spiritualia, quę & in illo quodam modo sedem habere videntur. In medio pectoris os amplum & latum & fistulosum situ est, cui costæ innectuntur ac nerui. Sub quo & venæ principales oriuntur. Indeq; ramificant se ad membra diuersa compaginis. Isidorus, vbi supra. Venter est qui acceptos cibos digerit & apparet extrinsecus, pertingitq; a pectore vsq; ad inguinem, dictus venter, quod per totum corpus vitæ alimenta trasmittat: venter autẽ mari assimilatur propter collectionem omnium humorum quasi congregationem aquarum. Aluus est qui cibum recipit, & purgari solet, & vocatus est aluus, quod abluatur. i. purgetur. Ex ipso enim sordes stercorum defluunt. Vterum solæ mulieres habent, in quo concipiunt, ad similitudinem cauliculi, vocatus est autem vterꝰ, quod duplex sit, & ab vtraq; in duas se diuidit partes, quæ in diuersum diffusæ ac reflexæ circumplicantur in modum cornuum arietis, vel quod interius impleatur fetu. Aqualiculus autem proprie est porci, hinc ad ventrem translatio. Ex lib. de natu. rerum. Venter est quasi saccus in quo interiora cuncta dependent Dicit autem aristoteles homines cani similes in ventre superiori, porco vero in inferiori: minus solertes sunt quibus auidissi mus venter est, vt dicit plinius. Razi vbi supra Ventris magnitudo nimietatem libidini declarat. Carinarum gracilitas atq; subtilitas cordis innuit debilitatem. Earum vero fortitudo ac super ipsas carnium multitudo stoliditatem. Corporis vero subtilitas audaciam.

De latere & dorso. *Cap.* XCI.

ISIDO. vbi sup. Latus dictum est, quia iacentibus nobis latet, est enim leua pars corporis, dextro autem lateri habilior motus est, leuo fortior & oneri ferendo accommodatior, vnde & leua nũcupata quòd aptior sit ad leuandum aliquid & portandũ, ipsa enim gestat clypeum, ensem, pharetram, & reliqua onera, vt expedita sit dextra ad mouendum & agendum, Dorsum est a ceruice vsq; ad renes, dictum autem dorsum eo quòd sit superficies durior corporis in modum saxi fortis & ad portandum & ad perpetiendum. Terga uero quia in ea supini iacemus in terra, quod solus homo potest. Nam multa animalia tantum aut in ventre aut in latere iacent, vnde in animalibus terga abusiue dicitur. Interscapulum autem dicitur spacium quod inter scapulas est. Palę sunt dorsi dextra leuaq; eminentia membra, dicta quòd in luctando eas premimus, quod græci palyn dicunt. Spina est iunctura dorsi, eo quòd habeat radiolos acutos, cuius iuncturę spondilia appellantur propter partem cerebri, quæ fertur per eos longo tractu ad cæteras corporis partes. Sacra spina est vna perpetuæ spinæ quam græci hirouostoyn vocant, quoniam primum infante concepto nascitur, ideoq; & hostia id primum a gentilibus dijs suis dabatur, vnde & sacra spina dicitur. Ex lib. de na. rerum. Dorsum habet initium a collo vsque ad exitum. superfluitatum, spina vero quæ continuat ipsum dorsum a summo vsque deorsum, & ex multis ossibus cõstat, quæ omnia in medio perforata recipiunt vtriusq; lateris costas in vna extremitate connexas sibi iunctura forti. Sunt autem ossa ista secũdum numerum costarum. Et per medium eorum perforatorũ nucha descendit a summo verticis in modum funis, potest autem dorsum præcipuè labores sustinere. Sed cum ad senium homo peruenerit, incuruatur. Isidorus vbi supra. Costas appellari quidam putant, eo quòd ab ipsis interiora custodiantur, & tota mollicies ventris vallata seruetur. Ex lib. de na. rerum. Costę hominis insertę sũt octo utrisq; lateribus, nõnulli vero sunt qui habent decem in vtroque latere, fortiores quidem in dextra quam in sinistra, sicut & in membris reliquis. Razi vbi supra. Costarum amplitudo fortitudinem declarat & arrogantiam, iramq; multam. Curuitas autem morum malitiam, æqualitas vero bonum signum.

De Anchis & natibus & coxis. *Cap.* XCII.

EX libro de natu. rer. Anchas habet homo loco caudæ. s. ad cooperationem digestiualis exitus, hoc ergo faciunt anchæ, quod in quadrupedibus caudę, & homini transit in anchas, quod illis in caudas, vnde & hac ratione simia & vrsus caudam non habent, quoniam anchas habent vt homines. Isidorus vbi supra. Nates dicuntur eo quòd in ipsis nitimur dum sedemus, vnde & conglobata est in eis caro ne prementis corporis mole ossa doleret. Item posteriora dicta sunt, quia retro sunt & a vultu auersa, ne dum alluum purgamus, inquinaremus aspectum. Meatus inde appellatus, quia per ipsum meant. i. egerunt stercora. Femora dicta sunt quòd ea parte a femina sexus viri discrepet. Sunt autem ab inguinibus vsque ad genua, fœmina autem per deriuationem femorum partes sunt, quibus in equitando tergis equorum adhæremus. Coxæ dicuntur quasi coniuncti axes, ipsis enim femora mouentur, quorum concaua vertebra vocantur, quia in eis capita fœmorum vertuntur. Suffragines quia subtus franguntur. i. flectuntur nõ supra sicut in brachijs. Arist. vbi supra. Coxæ hominis crura multum carnosa sunt, quoniam homo recti corporis est, vt ergo sit declinatio corporis & via ad partem superiorem abstulit natura ex illa parte carnem & addidit inferiori propter pondus corporis, & vt sit corpus rectum. Cerebrum autem animalium econuerso superius, sicut dictum est in loco suo. Razi vbi supra Ancharum gracilitas libidinem signat & corporis debilitatem ac timorem. Ossa vero ancharum cum foras tenduntur fortitudinem multam atq; virilitatem. Coxę multas carnes exterius habentes imbecillitatem declarant & laxitatem. Ossa vero coxarum foras prominentia significant audaciam.

De genibus & tibijs. *Cap.* XCIII.

ISidor. vbi supra Genua sunt commissione femorum & cruriũ, & dicta, eo ꝙ i vtero sint genis opposita, cohærẽt. n. ibi sibi & cognata sunt oculis lachrymarũ indicib. & mię, nã a genis genua dicunt

Deni-

Deniq; complicatum gigni formariq; hominem dicunt, ita vt genua sursum sint, quibus oculi formantur, vt caui ac reconditi fiat. Ennius ait Atq; genua comprimit arta gena. Inde est quod cum homines ad genua se prosternunt, statim lacrymantur, voluit enĩ eos natura vterum maternum rememorare, vbi quasi in tenebris consedebant, antequam venirent ad lucem. Ex lib. de na. rerũ. Genu habet ossicula parua interius: quibus ad robur ligaminis spondilia tibijs coniungũtur, sub his autem sunt nerui fortissimi, duo quidem principales, qui a renibus per spondilia, & de spondilibus medijs genibus per tibias vsq; in calcaneum certa protensione ducuntur. Tybiç vero locum tenent a genibus vsq; ad pedes, & sunt quasi columnç super bases pedum, hominis enim totum ædificium corporis his sustentatur. Et ideo necesse fuit vt ossium fortiori natura fulciretur: duo in eis ossa sunt, vnum.s. maius quod tibia dicitur ad hoc naturaliter roboratum, vt infortunij casus frequenter excipiat. Aliud vero minus validum, quod carnem & musculos in tibijs substinet, & vsq; ad talos dirigitur. Isidorus vbi sup. Crura dicta sunt, quia in his currimus & gressum facimus. Sunt autem sub genibus vsq; ad suras. Tybiç vocatç sunt quasi tubç, sunt enim & longitudine & specie similes.

De pedibus. Cap. XCIIII.

PEdes græci podas dicunt, quia alternis motibus solo fixi incedunt: quorum digiti & decorem & vsum fecerunt. Nam currere non possumus nisi digitis in humo pressis soloq; innitentib⁹ impetum saltumq; capiamus. Plantæ a planitie nuncupatę sunt: quia non rotundę, vt in quadrupedibus ne stare non possit bipes homo, sed planæ atq; longiores formatę sunt, vt stabile corpus efficerent. Sunt autem plantę anteriores partes quæ etiam de multis ossibus constãt. Calcis prima pars plantę dicitur, a callo nomen illi impositum est, quo terram calcamus, hinc & calcaneus. Solum inferior pars pedis dictum est, quia eo terrę vestigia imprimimus. Sed & solum dicitur omne quod aliquid sustinet quasi solidum, vnde & terra solum quod cuncta sustineat, & solum pedis, quia totam corporis molem portat. Talus dictus est a tolo, nam tolus eminens est rotunditas. Talus autem sub crure est, sub talo calcanei. Ex lib. de na. re. Pedes sunt quasi bases in sulcimento plantarum solide roborati, qui quinq; digitos in anterioribus nõ excedẽtes certa distinctione habilitãtur ad gressus. In his autem digitis vngues cornei sunt, quibus eorum extremitas in offensione gressuum protegatur. Suntq; breues & lenes non acuti vt volucrum. Plantę pedum latæ sunt, quorundam quidem hominum strata planicie, quorundam autem in medio cauatę. Et harum situs elegantior & firmior iudicatur. Plantarum cutis dura & spissa est vsibusq; quotidie succrescens, vt raro in hominib⁹ atteratur, maximeq; in his qui nudis pedibus eundi diutius vsum habuerunt. Cutis tamen illa plantarum, quæ tenuis & subtilis admodum est, ad cũdum fortior & habilior iudicatur, vnde remedium est illis qui continui nudi pedis vadunt, & sæpius pedes lauent, & lateribus plantas atterant, vt cutis subtilietur, & non duritia siue crossicie nimia dissecetur: hoc itaq; mirum de plantis demonstrat natura, quod vbi nec ferrũ nec ęs duraret attritione cõtinua, cutis ibidem omni euo perseueret indemnis. Talos autem creauit Deus in posteriori parte pedis, vt ęquaretur anteriori, quatinus per hoc firmaretur status & gressus hominis, totaq; corporis fabrica per hoc quasi p basim firmissimam fundaretur, nec retrorsum cederet fulcimento subnixa. Cetera vero animalia talorum adiutorijs non egebant, quia prostrata sunt in faciem, nec ad cęlos eriguntur. Simia tamen, vt dicit Aristo, talos habet, & ideo stare potest & ambulare vt homo, modice tamen. Razi vbi supra. Pedes in quibus est caro multa & dura hominem parui intellectus prætendunt, parui & pulchri fornicationem & iocosum innuunt. Calcaneum gracile timorem signat, crossum ac forte fortitudinem. Cauillę vero vtrinq; & crura crossa inuerecundiã & hebetudinem. Gressus magni & tardi signant hominem pigrum. Citi vero & parui festinum, ac de quibuslibet rebus valde solicitum, quas tamen nescit disponere. Motus tardus significat hebetudinem. Festinus autem leuitatem.

De phisionomia membrorum humani corporis. C. XCV.

PLinius li. 11. Miror autem Aristotelem non modo credidisse præscita vitæ esse aliqua in corporibus ipsis, verum etiam prodidisse. Quæ quamquam vana existimo, nec sine contatione proferenda, ne in se quisque & auguria quærat, attingam tamen quæ tantus vir in doctrina non spreuit. Igitur vitæ breuis signa ponit raros dentes, prælongos digitos, plumbeum colorem, pluresq; in manu incisuras nec perpetuas. Contra longæ esse vitæ incuruos humeris, & in manu vna duas incisuras longas habentes, & plures quam. 32. dentes, auribus amplis. Addidit quoque morum aspect⁹ simili modo apud nos Trogus, & ipse auctor seuerissimus, quos verbis eius subijciam: frons magna vbi est, segnum animum in esse signat, quibus parua nobilem, quibus rotunda, iracundum, velut hoc vestigio tumoris apparente. Supercilia quibus porriguntur in rectum, molles signat. Quibus iuxta nasum flexa sunt, austeros. Quibus iuxta tempora inflexa, derisores. Quibus in totum demissa maliuolos & inuidos. Oculi quibuscunq, longi, maleficos esse moribus indicant. Qui carnosos a naribus angulos habent, malitiæ nota præuenti. Candidi pars extenta notam impudentiæ habet. Qui identidem operire solent inconstãtię. Auricularum magnitudo loquacitatis & stultitiæ nota est. Razi vbi sup. Capilli plani significant timorem, crispi vero audaciam, frons parua stoliditatem, magna vero pigritiam. Oculi varij vel virides malitiam. Ignei vero obstinationẽ, aures magnę stoliditatem vitæq; longitudinem, sic de cæteris mẽbris corporis, vt superius dictum est in locis proprijs. Oportet autem cum de his iudicare volueris, non vnam tantum significationem attendas, sed inquantũ vales ad earum congregationem intendas. Et si quando significationum acciderit contrarietas, ipsarum virtutes ac testimonia metiaris, illarumq; iudices testimonio quæ plures fuerint. Sciendũ præterea quod faciei & oculorũ significatio prę ceteris oĩbus in fortitudine ac firmitate p̃iudicat.

De medicinis ex humano corpore. Cap. XCVI.

AVicenna in 2. Canone. Saliua hominis ieiuni scorpiones interficit. Cum eadem & camphora fricatur impetigo. Eadem quoq; cum distillatur in aurem vermibus lęsam eos interficit & statim educit. Sordicies auris hominis confert emigraneç & pannaricio, & linitur super fissuras labij. Capilli quoq; & dentes & ossa hominis cõbusta, & alia plura de homine medicinalia sunt, vt superius dictum est. Item vrina hominis vt iam superius dictum est, abstergit scabiem vlcerosam & pruritum, prohibetq; serpiginem & impetiginem. Eadem in vase æneo cum melle cocta abstergit albuginẽ oculi & confert palpitationi. Confert etiã hictericię, & propriè cum aqua mellis, & aqua ciceris. Fex eiusdẽ vrinę sanat erisipilam secundum quod dicitur. Et vrina infantis abstergit morpheam & pannum. Eadem quoque bibita confert difficultati anhelitus & dilatationi. Item vrina hominis præ cæteris vrinis est magis abstersiua, ponitur enim cum cinere vitis super locum fluxus sanguinis & sistitur. Confert etiam morsui viperę bibita, omniq; morsui & pũcturę valet. Et quę ex ea ãtiqua est, confert venenis omnibus & lepori marino. Alia quoq; plura medicinaliter operatur, vt dictum est supra, in capitulo de hominis vrina. Sperma hominis propriè competit impetigini & sedat dolorem podagrę. Dicitur etiam quod abstergit morphean. Sterc⁹ hominis calidum sedat erisipilam vt dicitur, & forsitan sordiciei confert. Idem siccum cum melle aut vino bibitum in febribus periodicis, prohibet enim earũ periodos. Confert etiam hictericię. Dyascorides. Fimus humanus vulneribus impositus tumorẽ non admittit. Succus autẽ cum melle squinanticos curat. Actor. Hęc de hominis creatione & vniuersa eius natura, omniumq; rerum quæ propter ipsum creatę sunt, immo cunctarum rerum, quæ sub Deo sunt visibilium & inuisibilium ad præsens dicta sufficiant.

LIBER XXIX.

Qualiter Deus opera sua iam facta considerauit. C. I.

POSTQVAM ergo compleuit Deus per sex dies opera naturæ: quæ ab æterno mente conceperat, vidit, vt ait scriptura, cuncta quæ fecerat. In qua .s. visione intelligunt duo, videlicet sciẽtia vel cognitio & approbatio. Aug. de ciui. Dei lib. 6. Porro si sciẽs Deus omnia fecit, ea vtiq; quę nouerat fecit. Ex quo omnino occurrit quoddam mirum, sed tamen verum, quod.s. iste mũdus nobis esse notus non posset nisi esset, Deo aũt nisi notus esset esse nõ posset. Idem super Gen. lib. 12. Nota ergo hęc omnia fecit, nõ facta cognouit. Erant enim priusquã fierent in Dei sciẽtia non erant in sua natura, nec audeo dicere ipsi Deo alio modo hęc innotuisse cũ ea fecisset, quã illo quo ea nouerat, vt faceret, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Idem de ci. Dei lib. 11. Non eius ergo hoc modo aliqua scientia variatur, vt aliud in ea faciant quæ nondum sunt, aliud quæ iam sunt, aliud quę fuerunt, non enim more nostro ille vel futura prospicit, vel præsentia inspicit, vel præterita respicit. Sed alio quodam modo a nostrarum consuetudine cogitationum longe, alteq; diuerso. Non enim ex hoc in illud cogitatione mutata, sed tam presentia, quæ iam sunt tam præterita quæ iam non sunt, quã futura quę nondum sunt, ipse stabili ac sempiterna videt presentia, nec aliter videt ante quã postea, quia ita nouit tẽpora nullis tpalibus suis notionib⁹, quemadmodũ ea mouet nullis suis tpalibus motib⁹. Nõ ergo qa facta opa sua vidit, sciẽtiã duplicauit, vel ex aliqua parte

parte auxit, qui vtique tam perfectè non operaretur, nisi tam perfecta scientia, cui nihil ex operibus adderetur. Petrus Lumbardus. Hinc tñ a quibusdam dicitur, plura quam sciat Deus, scire posse, quia potest aliqua facere, quæ nunquam erunt,& illa potest scire. Non.n.aliqua incognita potest facere, quæ nunquam essent, verum quia totum hoc posset fieri sine mutabilitate scientiæ, cõstat Dei scientiam omnino immutabilem esse, nec augeri posse, vel minui,sed illa tñ,quæ subiecta sunt ei.Siquidem & ab æterno sciuit,& immutabiliter sciuit,omne quod erat futurum. Aug.de ciui. Dei lib. 15. Verum quis hominum comprehendere potest sapientiam illam,qua Deus nouit omnia,vbi vno conspectu simul prę sto sunt omnia, qñquidem nec a nobis comprehenditur nostra, non.n.singula cogitatio aspicit,sed vna æterna,& ineffabili visione complectitur cuncta quę nouit,in hac potius angustia libet ad eum exclamare, mirabilis facta est sciẽtia tua ex me. Ex me inquit intelligo,q̃ sit mirabilis, & incõprehensibilis scientia tua,qua me fecisti,quia nec meipsum comprehendere valeo,quem fecisti.

Quòd ea bonitas ipsius approbauit. *Cap. II.*

QVid est autem, ꝙ per omnia sex dierũ opera in fine dicitur: Vidit Deus quia bonum est,nisi approbatio secundum artẽ facti, quæ sapientia Dei est. Sed dum Deus quia bonum est videt, quod nisi vidisset antequam faceret,non vtiq; fieret,nequaquam discit bonum esse,sed docet. Et Plato quidem plus ausus est dicere, Deum.s.elatũ gaudio, perfecta mundi vniuersitate, vbi etiam ipse non adeo despiebat, vt putaret operis sui nouitate beatiorẽ fuisse, sed sic voluit ostendere artifici suo placuisse factum, qđ placuerat in arte faciendum. Mercurius Trimegistus. Placitum Dei necessitas sequitur,voluntatem effectus comitatur.Non.n.credibile est Deo displiciturum esse,quod placuit, cum & futurum id, & placiturum multo ante præsciuit. Aug.super Gen.Placuit ergo qđ factũ est,in ea benignitate, qua placuit vt fieret Duo quippe sunt, pp quæ Deus creaturam suam amat,videlicet vt sit, & vt maneat, vt ergo esset,quod maneret antequam facta esset,legitur, ꝙ spiritus Domini super aquas ferebatur, in quo sancta bonitas ipsius, vt alias dictum est,intelligitur, vt aũt facta maneret, vidit Deus, ꝙ bona esset, manẽt.n. quædam supergressa omnem temporalem volubilitatem amplissima sanctitate sub Deo.s. Angeli, qui semper eius visione fruuntur, quædam vero secundum sui temporis modos, dum per decessionem rerum, ac successionem sęculorum pulchritudo contexitur.Item de ciuit.Dei lib.11. Ibi quoq; vidit Deus bonum esse quod facit.vbi vidit bonum esse vt faceret.Nec quia factum vidit,vt dictũ est,scientiam duplicauit, vel ex aliqua parte augmentauit. Quia vero tria de creatura maximè sciẽda nobis intimari oportuit, videlicet quis,& per quid, & cur illam fecerit. Ideo per singula legitur, dixit Deus, fiat, & factum est, viditq; Deus,quia bonum est.Si ergo quærimus,quis fecit, Deus est. Si p quid,per verbum.Si per quare,quia bona est,nec auctor est excellentior Deo,nec ars efficacior Dei verbo.Nec causa melior,quam vt crearetur bonum a bono. Quam etiam causam condendi mundi Plato dicit esse iustissimam:hæc itaque causa tam iusta tamque idonea,quam dicimus ad bona creanda fuisse Dei bonitatem diligenter considerata,& præcogitata, terminat omnes controuersias quærentium mundi originem.

Quòd omnia erant valde bona. *Cap. III.*

ERant quidem opera Dei singula per se bona,sed in vniuersitate erant omnia valde bona,sicut oculus in animali pulchrior est,quam cum a corpore separatus est. Idem super Genesim. Hæc quidam hæretici non viderunt,quia egenam carnis huius, fragilemque mortalitatem de iusto supplicio venientem,plurima dum ei non conueniunt,ostendunt,sicut ignis & frigus,aut fera bestia, & similia. Nec attendunt quantum in suis locis in natura vigeat, pulchroque ordine disponantur,quantumque vniuersitati rerum pro suis positionibus decoris, tanquam in communem rem publicam conferant, vel nobis ipsis, si eis congruenter atque sapienter vtamur,commoditatis attribuant. Nam & ipsa venena,quæ per inconuenientiam perniciosa esse noscuntur,conuenienter adhibita in salutaria medicamenta vertuntur. Econtrario autem cibus, & potus,& cętera quibus delectamur,immoderato & importuno noxia vsu sentiuntur,vnde nos admonet diuina prouidentia, nequaquam res insipienter vituperare, sed earum vtilitatem diligenter inquirere,& vbi nostrum ingenium, vel infirmitas deficit, ita occulta credere, sicut erant quædam alia,quæ vix potuimus inuenire. Nam & ipsa vtilitatis occultatio, aut humilitatis est exercitatio,aut elationis attritio. Omnino itaque nulla natura malum est, nomenq; hoc non nisi priuationis est, verũ a terrenis ad cęlestia,a visibilibus vsque ad inuisibilia sunt alijs alia bona meliora. Ad hoc vtique inæqualia vt essent omnia, Deus autem ita est artifex magnus in magnis, vt non sit minor in paruis. Quæ scilicet parua non sua granditate,quę nulla est,sed artificis sapientia sunt metienda. Nam verbi gratia,vide in hominis specie, si vnum supercilium radatur, quam propemodum nihil corpori, & quã multum pulchritudini detrahitur, quoniam vtique non constat mole,sed parilitate membrorum,atque dispositione. Hugo in libro de tribus diebus. Necesse autem fuit vt visibilium conditio ita ordinaretur,quatinus in eis homo foris agnosceret,quale esset inuisibile bonum,quod intus quærere deberet,hoc est, vt subtus se videret, quid supra se appeteret,non ergo dicebat, vt rerum visibilium copia aliqua in parte defectum sentiret, quæ ob id maximè instituta est, vt inestimabilem æternorum bonorum affluentiam nunciaret.Certè homo cum multa facere desiderat,magna facere non potest, quia tanto minus præualet in singulis, quanto plura sunt per quæ intentionis suæ conatus diuidit. Rursus cum ad magnitudinem nititur,a multitudine retardatur,quia multis præstare non sufficit vires, quas ad unius rei effectum specialiter effundit.Simili modo minor diligentia decori operis impenditur,quotiens ad multitudinem solam siue ad magnitudinem perficiendã, animus occupatur.Sed in opere Dei nec multitudo magnitudinẽ, nec magnitudo multitudinem stringit,neque simul, vel multitudo,vel magnitudo pulchritudini officit,neque pulchritudo vtilitatem tollit, sed sic facta sunt omnia, quasi facta sint singula, vt cum vniuersa aspexeris,singula mireris.

Cur non omnia facta sunt æqualia. *Cap. IIII.*

AVgustinus in lib.quæstionum 83. Cum autem omnia Deus fecerit,cur non æqualiter fecit,quia non essent omnia,si essent æqualia. Non enim multa rerum essent genera,quibus cõstatur vniuersitas,primas,& secundas, & deinceps vsque ad nouissimas ordinatas habens creaturas, & hoc est quod dicitur omnia. Idem contra aduersarium legis,& prophetarum. Si omnia essent æqualia,vnum esset genus bonorum non omnia. Nũc vero ideo sunt omnia bona,quia sunt alijs alia meliora, & bonitas inferiorum addit laudibus superiorum. Et in rerum bonarum qualitate ipsa est iucũda gratulatio vbi minorum comparatio amplior est commendatio.Hugo super ecclesiast.homil.15.Si fortiter pertingit sapientia a fine vsque ad finem, ergo non est defectus opificis differens pulchritudo conditionis. Quare ergo nõ æquè pulchra sunt omnia,nisi vt magis pulchra sint simul vniuersa? Nam si nõ essent differenter pulchra singula, non essent incomparabiliter pulchra vniuersa:quia si esset vna pulchritudo in singulis quamlibet excellens illa foret,& cæteris omnibus eminentior, non esset omnis pulchritudo in vniuersis.Igitur sapientia a fine usq; ad finem fortiter pertingit, quia sic opera sua vsque ad fundum rerũ prosequitur, vt etiam defectum inferiorum ad vniuersorum pulchritudinẽ moderetur,vt inde vniuersitas magis pulchra sit, quo in vniuersitate quædam aliorum comparatione, & defectum patiuntur. Nam hoc ipsum,quod in quibusdam eius operibus pulchris non pulchrum videtur,turpe tamen non est vbi est, sed minus in parte pulchritudinis habet,quia hoc in toto pulchrum est ad quod est,ergo ex eo in toto partium maxima est,quod in partibus differens,& multipliciter variata,distinctaq; omnipharia pulchritudo.Suauiter enim omnia disponit,quia in tam multis,tamque diuersis rerum generibus, singula quæque ad terminum suũ promouens, nihil uniuersitatis concordiam, pacemque turbare permittit,sed sic vnicuiq; quod suum est tribuit,vt dissimiliter currentia ad vnum finem conducat,& vnius operatio vim effectumque alterius non impediat.

De quarundam rerum eminentia. *Cap. V.*

AVgustinus super Genesim libro 1. Manent ergo,sicut est dictũ supra,quædam in creaturis supergressa omnem temporalem volubilitatem in amplissima sanctitate sub Deo.s.Angeli,qui semper eius visione fruuntur: quædam vero secundum sui temporis modũ,dum per decessionem rerum,ac successionẽ sęculorum, pulchritudo contexitur. Idem in libro de ciuit.Dei 11. Cum enim Deus summè sit,qui ad Moysen dicit: Ego sum, qui sum, rebus quas creauit esse dedit,alijs amplius, alijs minus; atq; ita naturas essentiarum gradibus ordinauit. Idem in libro de natura boni. In his autem omnibus,quæ creata sunt, omnia quanto magis moderata, speciosa,ordinata,tanto magis bona sunt:malum quippe nihil aliud est,quam corruptio modi,vel speciei, vel ordinis naturalis, melior est tamen etiam corruptus per malam voluntatem spiritus rationalis,quam irrationalis incorruptus. Et melior est quilibet spiritus etiam corruptus, quam quodlibet etiam incorruptũ corpus. Petrus in itinerare libro 1. Deus etiam cum fecisset mundum,singulis quibusq; creaturis principes statuit, ipsis quoq; arboribus,montibus,fluminibus,& vniuersis quę fecit. Statuit ergo angelis angelum principem,syderibus sydus,dæmonib.dæmonem, auibus auem,piscibus piscem, hominibus hominem,qui est Christus Iesus.

Quòd

Quòd in rebus ordinem naturæ non vsus, sed ratio discernit. Cap. VI.

AVgustinus de ciuit. Dei lib. 10. In his ergo, quæ a Deo facta sunt, præponuntur viuentia non viuentibus. Et in his, quæ viuunt, sentientia non sentientibus, & in his, quæ sentiunt intelligentia non intelligentibus, & in his, quæ sentiunt, & intelligũt, immortalia mortalibus. Sed ita præponuntur ordine naturæ. Est aũt alius, atq; alius pro suo cuiusq; vsu æstimationis modus, quo fit, vt quædam carentia sensu quibusdam sentientibus præponamus. Quis. n. in domo sua panem non malit habere, q̃ mures, nũmos, q̃ pulices? Sed quid mirum, cum in ipsorum estimatione hominum, quorum natura tantæ dignitatis est, plerũq; carius comparetur equus, quam seruus, gemma, quam famula? ita libertate iudicandi plurimum distat ratio considerantis a necessitate indigentis, seu voluptate cupientis. Cum illa quid per seipsum in rerum gradibus pẽdat, necessitas, aut quid pp quid expetat, cogitat, & illa quid verũ luci mentis appareat, voluptas aũt quid iucũdum corporis sensibus blandiatur expetat. Sed & tñ valet in naturis rationabilibus quoddam velut pondus voluntatis, & amoris, vt cũ ordine naturę Angeli hominibus, cũ lege iustitiæ boni homines cum lege iustitiæ boni homines malis Angelis præferantur. Idẽ de libero arbitrio lib. 3. Igitur aliter estimat ratio, aliter vsus. Ratio quidem estimat luce veritatis, vt recto iudicio minora maioribus subdat. Vsus aũt consuetudinem commoditatis plerunq; inclinatur, vt ea plus existet, quæ veritas minora, & viliora esse conuincit. Cum. n. corpora cœlestia terrestribus ratio præponat, quis tamen carnalium hominum non mallet & plura deesse in cœlo sydera, quam vnam arbustulam in agro suo, aut vaccam in armẽto imitantur. n. iudicia paruulorum, qui quemlibet hominũ mori malunt, quam passerem suum, maximè si homo ille terribilis sit, passer autem canorus, & pulcher.

Vtrum Deus aliud vel melius aliquid facere possit quam fecit. Cap. VII.

HVgo super magnificat. Aiunt aũt quidam, non potest Deus alia facere, quã facit, nec melius facere quam facit. Si. n. põt aliud facere, quã facit, potest facere quod nõ prçuidit. Quòd si prçter præuidentiã aliquid fieri impossibile est, omne aũt quod præuisum est, fieri necesse est, aliud fieri, q̃ fit nulla ratione possibile est. Amplius quicquid facit Deus si melius potest facere, q̃ facit: in hocipso non bene facit, quia optimè non facit, facere quippe, & nolle melius facere ẽt bonũ facientis male facere est. Sed hæc pia mens in Deum dici non sustinet. Eiusmodi rationibus inducuntur, vt dicant Deum operum suorũ mensura, ac lege ita astrictum, vt preterq̃ facit quicquã nec aliud facere possit, nec melius. Certum est. n. ꝙ omne, quod factum est in numero, & pondere, & mensura, legitimũ terminum suum, & finem habet. Et iccirco si ad operis mensuram creatoris potentia, modũq; componitur, ipsa proculdubio, & fine, & mensura terminari declaratur. Primum itaq; considerari conuenit si Deus illa ratione, neque mutata, neque cassata sua præuidentia aliud possit facere, q̃ facit. Constat. n. ꝙ omne, qđ fit, ab æterno præuisum est futurum esse, quia ab æterno futurũ est, quod tñ ipsum ab æterno non est. Et dicimus, quia possibile est, non fieri, quod futurũ est. Et si mutaretur euentus, ꝙ fieri potest, nunquam fuisset præuisum, quod nunquam fuerat futurum, & tñ staret præuidentia in eo, vt non fieret, sicut modo in eo consistit vt fieret, non mutata, vt post aliam alia esset, sed vt nunquam alia esset, ergo Deus potest aliud facere, q̃ facit. Nũc illud restat vt discutiamus, vtrum melius aliquid facere possit, quã facit, hic illi dicunt singulas creaturas per se quidem cõsideratas a perfecto minus habere, vniuersitatem aũt rerum omnium in tãta consummatione boni expressam, vt non possit esse melior, quã est. Sed si ita summè bona est, vt nulla desit ei boni perfectio, iam opus suũ planè creatori æquatur, & vel extra metam extenditur, quod infra est, vel intra immensitatem coartatur, quod summum est. Quod vtrunque pari inconuenientia impossibile est. Si vero ideo non potest esse melior, quia bonũ amplius, quod ei deest, capere ipsa non potest, iam hocipsum non posse defectionis est, & potest melior esse, si fiat capax maioris boni, quia & hoc ipse, qui fecit potest, ergo in se non potest in Deo potest, quia ipsa nõ potest, sed Deus potest, ergo ipse melior esse non potest, sed quod fecit omne melius esse potest. Si tñ ipse voluerit, qui potest. Et ipse quod fecit, melius facere potest, non tñ corrigens male factũ, sed bene factum promouens in melius, vt nõ ipse quantum ad se melius faciat, sed vt quod fecit ipso idem operante, & in eodem perseuerante melius fiat: ergo summipotens est, qui potest omne qđ possibile est, nec ideo minus potest, quia impossibilia nõ potest, quia impossibilia posse nõ est posse, sed non posse, pp hoc inquit Maria. Quia fecit mihi magna qui potens est &c. Quia cum oĩa Dei opera humani sensus capacitatem exuperare liqueat, præcipuè redemptionis sacramentum, & incarnationis verbi mysteriũ ineffabile super omnia esse constat. Nihil enim maius mirum vnquam factum est, q̃ ꝙ Deus homo factus est. Aug. de Trin. li. 13. Et alius quidem modus liberationis nostræ, Deo qui omnia potest possibilis fuit, sed nullus alius nostræ miseriæ sanandæ conuenientior extitit.

De vniuersitatis apta, & firma compositione. Cap. VIII.

HVgo in lib. de tribus diebus. Compositio quidem debet habere duo. s. aptitudinem, & firmitatem. Hoc est, vt componenda apte, & competenter coeant, & composita firmiter cohæreant. Itaque si vniuersitatis huius mundi machinam intueris, inuenies, quam mirabili ratione, & sapientia compositio omnium rerum perfecta sit, & q̃ apta, quam congrua, quam cunctis partibus suis absoluta, in qua non solum concordiam seruant similia, sed ea etiam quæ creante potentia, diuersa, atq; repugnantia ad esse prodierunt, dicta sapientia in vnam quodammodo amicitiã, & fœderationem conueniunt. Quid repugnantius esse põt aqua, & igne? quæ tñ in natura rerum ita Dei contemperauit prudentia, vt non solum adinuicem commune societatis vinculum non dissipent, verum ẽt nascentibus cunctis, vt subsistere possint vitale nutrimentum subministrent. Quid de humani corporis compage loquar? vbi omnium membrorum iuncturæ tantam ad inuicem seruant concordiam, vt nullum omnino inueniri possit mẽbrum, cuius officium alteri non videatur præstare adminiculũ. Sic omnis natura se diligit, & miro quodam modo plurimum dissimilium, & in vnum redactorum concordia, vnam in omnibus armoniam facit. Apta est ergo, & conueniens omnium rerũ compositio. Sed quo est firma, quis non videat, quis non miretur? Ecce cœli qui ambitu suo concludunt omnia, quomodo solidi sunt, & quasi ex ære fusiles, desuper circunquaq; oppansi. Terra vero in medio pondere suo librata, semper immobilis perseuerat, vt cętera in medio fluctuãtia, hinc soliditas cęlorum, illinc terræ stabilitas in vnum coerceant, & constringant, ne citra legitimos terminos diffusa, concordiam vniuersitatis disrumpant. Ecce quomodo per viscera telluris intrinsecus dracones aquarum sparsi, & foris per alueos suos ad diuersa loca deducti intus satiscentem ne dissoluatur cõglutinant, & foris ne satiscat, arẽtem rigant. Ecce quõ in humani corporis fabrica, iuncturas ossium vincula neruorum ligant, & medullis intus per fistulas tibiarum diffusis, cannalia etiam venarum vitalem sanguinem per omne corpus deducunt, ac deinde teneritudinem carnium cutis regimen inuoluit, vt rigor ossium intrinsecus corpus sustineat, & pellis munimen foris defendendo custodiat.

De mira omnium rerum dispositione. Cap. IX.

POst compositionem sequitur, vt dispositionem rerum qualis sit consideremus, in cęlo luminaria, & stellas collocauit, vt subiecta omnia illustrentur in aere ventis, & nubibus fecit viam, vt agitationibus suis dispersæ pluuiæ deorsum funderent. In gremio telluris moles aquarum recipi iussit, vt per gurgites suos hinc illincq; quo nutus ferret iubentis discurrerent. Quasdam regiones ditauit vbertate frugum, quasdam vinearum, alias olerum, alias pecorum, alias potẽtibus herbis, alias gemmis preciosis, alias animalibus, & bestijs monstruosis, alias coloribus varijs, alias diuersarum artium studijs, alias metallorum, alias thimiamatũ generibus diuersis, vt nulla prorsus regio sit, quæ non aliquod præ cæteris nouum, & speciale possideat, nulla item quæ non aliquid nouum, & speciale ab alijs accipere queat. Quid ꝙ ea ẽt, quæ humanis vsibus necessaria sunt, in communi hominum frequentia prouidẽtia creatoris constituit, ea vero quæ nonnullam pp necessitatem, sed cupiditas expetit propter speciem, in abditis terrarũ finibus abscondit, vt quem amor virtutis ab immoderato non castigat appetitu, saltem laboris studio victus conquiescat. Quid de dispositione temporum? ecce post noctem venit dies, vt torpẽtes motio laboris exerceat. post diem sequitur nox, vt fessos ad refocillandum quies accipiat. Itẽ quemadmodum vicissitudines dierum, & noctium animantia renouant, ita quatuor anni tempora ordine sibi succedentia totius mundi speciem immutant. Primũ per teporem veris quadam innouatione mundus nascitur: deinde per feruorem æstatis, quasi in amœnitatem roboratur: post hoc superueniẽte autumno ad maturitatem conscendit, postremo succedente hieme ad defectum vergit, iccirco autem semper deficit, vt semper post defectum renouari possit, quia nisi prius a statu suo deficerent vetera, quasi illis locum occupãtibus, non valerẽt exurgere noua. Omnes sensus deforis intus veniunt, solus visus deintus foras exit, & eminus posita mira prę cæteris agilitate percipit. Bene ergo quasi speculator quidam eminẽtiorem locũ cunctis obtinuit, vt quæ cęteris sensibus superuentura sunt, ante periculum præuidere possit: post hunc auditus, & loco & nobilitate est secũdus: deinde vero olfactus. Gustus autem qui nil sentire potest, nisi

niſi id qđ tãgit merito, velut tardior cęteris ſenſib. in imo reſedit. Tactus ſpecialem ſedem non habet, qui ideo vniuerſalis eſt, quia cooperatur cũctis ſenſibus, vnde & in digitis pollex, qui tactũ ſignificat, coaduuatus in vnũ digitis ſolus omnibus reſpõdet, quia ſine tactu nullus ſenſuũ eſſe poteſt, vide eſſe qm̃ in humano corpore oſſa intrinſecus collocata ſunt, quatinus robur eorũ corpus ſuſtineat. Deinde caro oſſa veſtit, vt duritia eorum molliter tactũ excipiat, ad vltimum pellis carnem induit, vt ſua quodammodo tenacitate ab incommodis foris accidentibus corpus muniat. Sic cortex munit arbores, ſic pennę, & roſtra volucres, ſic ſquammę piſces, vide qũo in motu locali ſapientia conditoris appareat. Cogita nunc vnde defluentibus aquis ſemper indeficiens vena miniſtratur, vnde motus ventorum ducitur, quis inueſtigabilem aſtrorum curſum moderatur, quis ſolem per Hiberna deſcendere ſigna præcipit.

De mirabili, ac multiplici rerum ſpecie. *Cap. X.*

SPecies eſt forma viſibilis, quę continet duo, figuras, & colores. Figuræ.n. rerum multis modis apparent mirabiles, aliquando ex magnitudine, aliqñ ex paruitate, aliqñ quia raræ, aliqñ quia pulchrę. Secundũ magnitudinem figura attenditur, qñ res quælibet ſui generis modum in quantitate excedit. Sic miramur gigantem inter homines, cetum inter piſces, grifen inter volucres, elephantem inter quadrupedes, draconem inter ſerpẽtes, vide quid magis miraris dentes apri vel tineæ, alas grifis vel ciniſis, caput equi vel locuſtæ, crura elephantis vel culicis, aquilam vel formicam, leonem vel pulicem, tigridem vel teſtudinẽ, ibi miraris magnitudinem, hic paruitatem, corpus paruum magna ſapientia cõditum, magna ſapientia cui nulla ſubrepit negligentia, illis dedit oculos quos vix comprendere poteſt oculus, & in tam exiguis corporibus ſic omnipharia liniamenta naturæ ſuæ congrua pleniſſimè diſtribuit, vt nihil videas deeſſe in minimis eorũ omniũ, quæ natura formauit in magnis, rurſus alia idcirco miramur, quia mõſtruoſa quodammodo ſunt, vel ridiculoſa. Quorũ quidem plaſmatio quantũ ab humana ratione aliena eſt, tanto melius humanũ animũ in admiratione compellere poteſt Quare crocodilus manducans inferiorem molam nõ mouet, qũo ſalamandra & in igne illęſa manet. Quis dedit ericio ſpinas, & docuit eum, vt ſe pomis turbine diſcuſſis inuoluat? Quibus onuſtus incedens ſtridet quaſi plauſtrum: & formica hiemis ſuperuẽturæ præſcia granis horrea ſua replet: aranea quoq; de viſceribus ſuis laqueos nectit, vt predã capiat, iſti ſunt teſtes ſapientiæ Dei. Eſt adhuc aliud verum, & eſt euidens diuinæ ſapientiæ argumentum, ꝙ omne genus ſimile ſibi procreat, & in tam multis ſimilitudo vna propagata primę originis formam nõ immutat: hoc quoq; mirabile eſt, ꝙ in vno corpore tot conſtituuntur membra, tot membrorum formę, tot loca, tot officia. Et cum ſint ita diuerſa in ſe ſingula, inuicem tñ cooperãtur omnia. Poſt figurã ſequitur color. Quid luce pulchrius? quæ cum colorem in ſe non habet, omnium tñ colores rerum ipſa quodammodo illuminando colorat, ſicut aurum ſol rutilat, luna pallet quaſi electrum. Stellarum quædam flammeo aſpectu radiant, quædam luce niuea micant, quædam vero alternatim, nũc roſeum, nũc viridem, nũc candidum fulgorem demonſtrãt. Quid de gemmis narrem? Ecce tellus redimita floribus, q̃ iucundũ ſpectaculum præbet, qũo viſum delectat, quomodo affectum prouocat? videmus rubentes roſas, candida lilia, purpureas violas, in quibus omnibus non ſolum pulchritudo, ſed origo quoque mirabilis eſt, quomodo ſcilicet Dei ſapientia de terrę puluere talem producit ſpeciem.

De varia, & mirabili rerum qualitate. *Cap. XI.*

POſt ſpeciem de qualitate rerum diſſerere debemus, tam diuerſas qualitates rebus indidit, vt omnis hominis ſenſus ſua oblèctamenta inueniat. Quot enim oblectamenta oculorum in diuerſitate colorum monſtrauimus, tot oblectamenta aurium in varietate ſonorum inuenimus, inter quæ prima ſunt dulcia ſermonum commercia, quibus homines ad inuicem ſuas voluntates communicant, præterita narrant, præſentia indicant, futura nunciant, occulta reuelant, adeo vt ſi his careat vita humana, beſtijs comparabilis videatur Quid aũt concentus auium? Quid humanæ vocis melos iucundum? quid dulces modos ſonorum omnium commemorem? ſic eſt de olfactu, & cęteris ſenſibus. Auguſt. de ciuit. Dei libro 22. Conſiderandum eſt ipſam generis humani miſeriam, in qua laudatur iuſtitia punientis, qualibus, & quam multis repleuerit Dei bonitas cuncta, quæ creauit adminiſtrantis. In originali malo ſunt duo, peccatum. ſ. atq; ſupplicium. In originali bono ſimiliter alia duo, videlicet propaginatio & confortatio, nam operatione qua vſq; nũc operatur, facit vt ſemina numeros ſuos explicent, & a quibuſdam latentibus, & inuiſibilibus inuolucris in formas viſibiles huius quod aſpicimus decoris euoluãt, ipſe incorpoream, corporeamq; naturam, illam præpoſitam, iſtam ſubiectã miris modis copulans, & connectens animantem facit, quod opus eius tam magnum, & mirabile eſt, vt non ſolum in homine, qui eſt animal rationale, & ex hoc cunctis terrenis animantibus excellentius, atq; præſtantius, ſed in qualibet minutiſſima muſcula bene cõſideranti ſtuporem mentis ingerat, laudemq; pariat creatoris. Ipſe itaque animæ mentem dedit vbi ratio, & intelligentia in infante ſopita eſt quodammodo quaſi nulla ſit excitanda. ſ. atque exercenda ætatis acceſſu, qua ſit ſcientiæ capax, atq; doctrinæ, & habilis perceptioni veritatis, & amoris boni, qua capacitate hauriat ſapientiam, virtutibuſq; ſit prædita: pręter artes. n. bene viuendi, & ad immortalem perueniendi fęlicitatem; quæ virtutes vocãtur, & ſola Dei gratia, quæ in Chriſto eſt filijs promiſſionis, regniq; donantur. Nonne humano ingenio tot, tantæq; artes inuentæ ſunt, & exercitatæ? partim neceſſariæ, partim voluntarię, vt tam excellens vis mẽtis, atq; rationis, in his ẽt rebus, quas ſuperfluas, immo & periculoſas, pernicioſaſq; appetit, quantum bonũ habeat in natura, vnde iſta potuit, vel inuenire, vel diſcere, vel exercere teſtetur. Veſtimentorum, & ædificiorum ad opera, quam mirabilia, q̃ ſtupenda induſtria humana peruenerit, quo in agricultura, quo in nauigatione profecerit, quo in fabricatione quorumcũq; vaſorum, vel ẽt ſtatuarum, vel picturarũ varietate excogitauerit, vel expleuerit pro ſalute mortali tuẽda, atq; reparanda, quot medicamenta, atque adiuuamenta comprehenderit, pro uoluptate faucium quot condimenta, & gulæ incitamenta reperit, quot organa muſica quos cantilenę modos excogitauerit, q̃ multa rerum mundanarum cogitatione ſe impleuerit, quis poſſit eloqui? maximè ſi velimus non aceruatim cuncta congerere, ſed in ſingulis immorari. Quis æſtimare ſufficiat? Iam certa pulchritudo, & vtilitas creaturę, quę homini licèt in iſtos labores, miſeriaſque proiecto, atque damnato ſpectanda, atque ſumenda diuina largitate conceſſa eſt, quo ſermone terminari poteſt? in cęli, & in terræ, & maris multimoda, & varia pulchritudine, in ipſius lucis tanta copia, tamque mirabili ſpecie, in Sole, & Luna, & ſyderibus, in opacitatibus nemorum, in coloribus, & odoribus florum, in diuerſitate, ac multitudine volucrum garrularum, atque picarum, in multiformi ſpecie tot tantarumque animãtium, quarum illę plus habẽt admirationis, quæ molis minimum, plus. n. formicularum, & apicularum opera ſtupemus, quam immenſa corpora balenarum, in ipſius quoque maris tã grandi ſpectaculo cum ſe ſe diuerſis coloribus velut veſtibus induit, & aliqñ viride, atque hoc multis modis, aliqñ purpureum, aliqñ cerųleum, q̃ porro ſpectatur delectabiliter ẽt quantocunque turbatur, & fit inde maior ſuauitas, quia ſic demulcet intuentem, vt non iactet, & quatiat nauigantẽ. Quid ciborum vſquequaque copia contra famem? Quid ſaporum diuerſitas contra faſtidium naturæ? diffuſa diuitijs non coquorũ arte, ac labore quæſita, quanta in multis rebus tuendæ, ac recuperandæ ſalutis auxilia, quam grata viſſicitudo diei alternãtis, & noctis, aurarumque blanda temperies? Omnia quis commemorare poſſit? Et hic omnia ſunt miſerorum damnatorum ſolatia, non præmia bonorum. Quæ ergo illa ſunt ſi tot, ac talia, & tanta ſunt iſta?

De omnium armonia, & pulchritudine. *Cap. XII.*

GRegorius Nazãzenus de natiuitate Dñi. Laudabilis quidem mundus eſt pro ſingulis quibuſcunq; ſpeciebus, ſed multo laudabilior ex armonia omnium, & compage vniuerſorũ, in quo ſumma eſt, & ſtupenda ex contrarietate concordia, dum inter ſe inuicem diuerſa ſunt, & cum ſingulis cũcta conueniũt, & ad vnius mundi perfectionem cũ vniuerſis cuncta concordant. Aug. de ordine lib. j. Hoc aũt quæſtionibus plenum eſt, ꝙ membra pollicis mirè, & diſtinctè diſpoſita ſunt, cum inter hæc humana vita innumerabilium perturbationum inconſtantia verſetur, & fluctuet. Sed homines, qui vniuerſam rerum coaptationem atq; concentũ imbecilla mente complecti, & conſiderare nõ valent, ſi quid eos offenderit, quia cogitationi ſuæ magnum eſt, magnam putant rebus ineſſe fœlicitatem. Cuius erroris maxima cauſa eſt, quia homo ipſe ſibi incognitus eſt, qui tamen vt ſe noſcat, magna cõſuetudine opus eſt a ſenſibus recedendi, & animum in ſeipſum colligendi, atque in ſeipſo retinendi: itaque ſibi redditus, quæ ſit pulchritudo vniuerſitatis intelligit, quæ profecto ab vno cognominata eſt, ideoq; illum videre non licet animæ, quæ in multa procedit. Sectaturq; auiditate pauperiem, q̃ neſcit ſola ſegregatione multitudinis poſſe vitari. Multitudinem vero non hominum dico, ſed omniũ, quę ſenſus attingit, nec mireris, ꝙ eo magis ęgeſtatem patitur, quo magis appetit plura cõplecti. Sicut. n. in circulo quãuis amplo vnum eſt medium, quo cuncta conuergunt, quod centrũ geometræ vocant, & quamuis totius ambitus partes innumerabiliter ſecari queant: nihil tñ eſt pręter illud vnum, quo cętera pariliter dimetiãtur, & quod omnibus quaſi ęqualitatis iure dominetur: hinc vero ſi in quamlibet partem egredi velis, eo omnia amittũtur, quo in plurima pergitur, ſic animus a ſeipſo ſenſus immenſitate quadam diuerberatur, & vera mendicitate conteritur

cum

cum eum natura sua vbique vnum quærere cogit, & multitudo inueniri non sinit. Idem in musi. libro. 6. In rebus mundi multa videntur nobis inordinata & perturbata, quia eorum ordini pro nostris meritis assueti sumus, quemadmodum siquis in amplissimarū & pulcherrimarum edium vno aliquo angulo tanquam statua collocetur, pulchritudinem eius fabricę sentire non poterit, cuius ipse pars erit, nec totius exercitus ordinem miles in acie potest intueri. Amor quidem inferioris pulchritudinis animam polluit, quæ cum infimis etiam ordinem diligat, ipsa ordinem suum amisit, non tamen ordinem rerum excessit, aliud enim est ordinem tenere, aliud teneri ordine.

Quod Deformitas mali non minuit pulchritudinem vniuersi. Cap. XIII.

AVGVSTINVS super Gen. lib. 3. Ea ergo quę peccando proprium decus amittunt, nullo modo efficiunt, vt non etiam ipsa rectè ordinata cum vniuerso mundo sint, Deus enim naturarū optimus conditor, peccantium est certissimus ordinator, vt etiam si qua sigillatim delinquendo fiant deformia, semper tamen cum eis vniuersitas sit pulchra. Idem in encher. Ex omnibus consistit admirabilis pulchritudo vniuersitatis, ita quòd etiam illud quod malum dicitur, bene ordinatum & suo loco positum eminentius commendat bona vt magis placeant & laudatiora sint dum comparantur malis. Idem de ciuit. Dei. 11. Neque vero Deus vllum angelorum vel hominum crearet, & malum futurum præsciret, nisi pariter nosset, quibus eos bonorum vsibus commodaret, atq; ita ordinem seculorum tanquam pulcherrimum carmen, etiam quasi quibusdam anthitotis honestaret, qualibus illum locum suauiter & decenter explicat apostolus per arma iustitiæ a dextris & a sinistris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famā &c. Namq; sicut illa contraria contrarijs opposita sermonis pulchritudinem reddunt, ita quadam non verborum sed rerum eloquentia contrariorum oppositione seculorum pulchritudo contexitur. Quod apertissime in ecclesiastico scriptum est, hoc modo. Contra malum bonum, & contra mortem vita, sic cōtra pium peccator &c. non ergo mala voluntas quia ordinem naturæ seruare noluit, ideo iusti Dei leges omnia bene ordinantis effugit, quoniā sicut pictura cum colore nigro loco suo posita, ita vniuersitas rerum, si quis intueri possit etiam cum peccatoribus pulchra est, quāuis per se consideratos sua deformitas turpet. Idem per Gen. contra manicheos. Omnis deniq; pulchritudo quæ partibus constat, multo laudabilior est in toto, quam in parte. Tanta enim est vis ac potentia integritatis, vt etiam quę multa per se singula bona sunt, tunc magis placeant, cum in vnum aliquid conueniunt atq; concurrunt. Quid si manichei considerarent, vniuersitatis auctorē laudarent, & quod eos propter immortalitatis nostrę conditionē in parte offendit, ad vniuersi pulchritudinem redigerent, eo quòd Deus omnia non solum bona sed etiam valde bona fecerit. Idem in lib. confessi. 5. Ergo domine iniquos etiam & a te fugientes cernis, & vmbras distinguis. Et ecce cum eis omnia pulchra sunt sed ipsi turpes sunt. Nihil ergo tibi nocuerunt, aut imperium tuum vbique iustum & integrum in aliquo dehonestauerunt.

Quod Nihil contrarium est vniuersitati. Cap. XIIII.

DIonisius in lib. de diui. nominibus. Quod autem per omnem modum bono priuatum est, nec est, nec erit, nec erat, nec esse potest, quodq; priuatur bono per irrationabilem concupiscentiam, in hoc quidem nec est, nec existentia concupiscit, participat tamen bonum secundum ipsam vnitatis & amicitiæ consonantiā obscuram. Aegritudo etiam corporis defectus est ordinis, sed non omnis. Si enim penitus ordo deesset, vtique nec ægritudo iam esset. Denique nihil est vniuersaliter naturæ contrarium, eius autem per singula videlicet a seinuicem dissidentium. Glosa ibidem. Nihil enim quod totum totis obsistat in existentibus est, quia qđ vni præter naturam est, alii naturale est, non ergo in tota natura malum est. Idem in libro de moribus manicheorum. Sed dicunt Manichei malum esse ignem, scorpionem, feram, & huiusmodi. Quis autem meliuscule imbutus non videat ista per inconuenientiam nocere, ac per conuenientiam etiam prodesse. Nam si venenū quod est in scorpione per seipsum malum esset, eundem scorpionē prius perimeret, at contra, si ei detraheretur periret. Illius ergo corpori malum est amittere, quod nostro recipere, & illi bonum est habere. Malum vero & illi & nobis est quod contra naturam est, id enim cuiq; generi malū est quod eius naturæ aduersatur, eamque perimere nititur. Quædam facinorosa mulier venenum quod certo modulo damnati vti morerentur hauriebant, paulatim bibendo effecit, vt sine vllo incommodo illud biberet. Cunque aliquando damnata esset, illam veneni quantitatem quam consuetudine vicerat, accepit, nec extincta est. Quia ergo inconuenientia malum est, fecit illa ut per consuetudinem moderatam illud corp[us] suo corpori conueniret, vt autem sibi inconuenientia nō noceret, nullo modo facere posset, quia quod vere & generaliter malū est, semper & omnibus nocet. Elleborum nomine alio modo cibus est: alio medicamentum: alio modo venenum. Salem immoderatè acceptum quis non clamet esse venenum? Panis hominem alit, accipitrē necat. Quid stercore aspernabili[us]? quod tamē tantam agris vtilitatem affert, vt eius inuentori stercutio: a quo etiam stercus nomen accepit, diuinos honores Romani deferendos putarent: hic est ergo exitus dispositionis, quia quicquid est, inquantum est ex Deo est: inquantum autem ab essentia deficit, ex Deo non esse probatur, sed tamen diuina prouidentia semper sicut vniuersitati congruit ordinatur. &c.

De pace diuina quę adunat & copulat omnia. C. XV.

GLosa super epistolam ad Philippenses. Pax quidem Dei, quā videlicet Deus ipse pacificatus vel pacatus est, secūdum Apostolum exuperat omnem sensum. i. omnem intellectum humanum & angelicum. Neq; enim nos neq; angeli possimus eam nosse: sicut nouit & ipse. August. de ciui. Dei lib. 11. Sunt etenim pater & filius vt dictum est supra: nō participatione sed essentia sua, neque dono alicuius superioris, sed suo proprio seruantes vnitatem spirit[us] in vinculo pacis. Dyoni. vbi sup. Ipsa porro diuina & Archisinagoga pax oīum est adunatrix & oīum cōsensus: & cōnaturalitatis genitrix & operatrix, proinde & ipsam appetunt oīa partibilē eorum multitudinem conuertentem in totam vnitatem, & ciuile bellum vniuersitatis adunantem in equiformem cohabitationem: participatione ergo diuinæ pacis primores congregatarum virtutum & ipsę quidem ad semetipsas vniuntur, & ad seinuicem, & ea quæ sibi subiecta sunt vniūt ad vnam omnium pristinam pacem. Ipsa quoq; & ad seipsa, & ad seinuicem, & ad vnum perfectumque principium pacis vniuntur, & causam quę videlicet impartibiliter superfirmata totis velut quibusdam claustris diuersorum continentium, omnia terminat, omniaque consumat & tutificat: hanc ergo vnam, & simplam pacifice vnitatis contemplabimur naturam: omnes sibi ac sibimetipsis, & inuicem copulantem: omniaq; inconfusa omnium continentia & conspicua, & contēperata saluantem: per quam videlicet vna & insolubilis omnium complicatio secundum diuinam eius armoniam substituitur, & consonātia perfecta compaginatur, peruenit autem in omnia existentia, coniungens ima per media summis, per vnam connaturalem coniugata inuicem amicitiam, seque perfrui donans & nouissimis vniuersitatis extremitatibus, & omnia cognata faciens vnitatibus naturalibus, imutabilimus societatibus, & aduniationibus. Omnib[us] ergo est pax amabilis, & nihil existentium est, quod ab omnibus penitus cecidit vnitate pacis. Quod enim omnino instabile, & incollocatum & infinitum est, neq; in existentibus est. Si enim quis dicat infestos esse paci eos qui contentionibus atq; furoribus & alienationibus & instabilitatibus gaudent vel occupantur, & ipsi qui dein obscurissimis vmbris pacis cōcupiscentiæ detinentur, ad quas videlicet passionibus turbati multum mobilibus easq; indisciplinate sistere appetentes, estimant plenitudinem semper refluentiū pacificare seipsos instructione vel adeptione siue defraudatione tenentium voluptatum perturbatos. Ipsa Deiq; paciflua humilitas alias humanitas secundum Christum angelorum vtique sedauit bellum.

Qualiter eadem pace perfunditur omnis creatura. Cap. XVI.

AVgustinus de ciui. Dei lib. 5. Deus ergo omnipotens, qui homini essentiam cum lapidibus, vitam seminalem cum arboribus, vitam sensualem cum pecoribus, vitam intellectualem cum solis angelis dedit, non solum cœlum & terram, nec solum angelum & hominem, sed nec exigui & contemptibilis animantis viscera, nec auis pennulam, nec arboris folium, nec herbæ flosculum, sine suarum partium quadam conuenientia & quadam veluti pace dereliquit. Idem libro 19. Deinde tantum est pacis bonum, vt etiam in rebus terrenis atque mortalibus nihil soleat gratius audiri nihil desiderabilius concupisci, nihilque tandem possit melius inueniri. Et sicut nemo est qui gaudere nolit, ita nemo est qui pacē habere non velit. Siquidem & ipsi qui bella volunt, nihil aliud quam vincere appetunt. Et quid est vincere, nisi repugnantes subiicere? Quod cum factum fuerit, pax erit. Pacis etiam intentione etiam bella geruntur assidue: vnde constat vtiq, pacem esse belli optabilem finem, latrones etiam vt vehementius ac tutius infesti sint paci ceterorum, volunt pacem habere sociorum. Ipse quoque sæuissimę ferę proprium genus custodiunt quadam pace: videlicet coeundo: gignendo, nutriendo. Quanto magis homo naturæ suæ legibus fertur ad societatem incundam, pacemque cum omnibus obtinendam, cum etiā mali pro suorum pace belli gereant, vt vni cuncti & cuncta adseruiant. Sic enim superbia peruerse Deum imitatur peruersa, odit nanque cum socijs equalitatem subillo, & imponere vult socijs suis dominationem suam pro illo. Odit ergo pacem Dei iustam, & amat iniquam pacem suam. Nullo tamen modo potest qualemcunque pacem non

amare, quia nullum ita contra naturam est vitium, vt etiam extrema deleat vestigia natura. Itaq; pacem iniquorum ille videt nec pacem esse dicendam in comparatione pacis iustorum, qui nouit præponere recta prauis, ordinata peruersis. Anima quoq; corpori suo pacata est, ac pro salute illius satagit. Ideoq; quando pectoris pax perturbatur, ipsa dolorem sentit. Quæ si molestijs eius exclusa discesserit, etiam tũc quandiu membrorum compago manet, non est sine partium quadam pace quod remanet. Et siquidẽ nulla condiendi cura, quæ formam cadaueris dissolui dilabiq; nõ sinat adhibeatur, sed naturali suo cursui relinquatur, tandiu tumultuatur dissidentibus exalationibus, & nostro inconuenientibus sensui, id enim est quod in putore sentitur, donec elementis mundi conueniat, & in eorum pace paulatim particulatimque discedat. Sicque nullatenus inde aliquid legibus summi creatoris ordinatorisque subtrahitur a quo pax vniuersitatis administratur. Pax itaque corporis est ordinata temperatura partium. Pax animæ irrationalis est ordinata requies appetitionum. Pax animæ rationalis est ordinata consensio cogitationis & actionis. Pax animę & corporis est ordinata vita & salus animantis. Pax hominis mortalis cũ Deo est ordinata in fide sub æterna lege obedientia. Pax hominum ordinata concordia ipsorum. Pax domus est ordinata imperandi atque obediendi concordia cohabitantium. Pax ciuitatis ordinata imperandi atque obediendi concordia ciuium. Pax supernę ciuitatis est ordinatissima & concordissima societas fruendi Deo & inuicem in Deo. Pax omnium rerum est tranquillitas ordinis. Est autem ordo parium dispariumq; rerum sua cuiq; loca tribuens dispositio. Proinde miseri, quia inquantum miseri sunt, vtique in pace non sunt, tranquillitate quidem ordinis carent, vbi nulla est perturbatio, veruntamen quia merito iusteq; miseri sunt tales, & in ea quoq; ipsa miseria sua sine ordine esse non possunt, non quidem beatis coniuncti, sed ab eis ordinis lege seiuncti. Sicut autem est vita quædam sine dolore, Dolor autem sine aliqua vita esse nõ potest. Sic quædam pax sine bello, bellum autem sine aliqua pace esse non potest. Non secundum id quod bellum est, sed secundum id quod ab eis vel in eis geritur quæ aliquæ naturę sunt. Quod vtique nullatenus essent si non qualicunq; pace subsisterent. Nam & qui dolet in supplicio, cum amisse naturæ suæ pacem dolet, ex aliquibus pacis reliquijs id dolet, quibus vtiq; fit, vt ipsa natura sibi amica sit. Quapropter etiam bonorum nostrorum finem possumus dicere pacẽ profecto cum dicat propheta, loquens ciuitati Dei Hierusalem. Qui posuit fines tuos pacem. Nam & ipsum nomen mysticum ciuitatis interpretatur visio pacis, hanc pacem ęternam nullus aduersarius inquietabit, quę talis & tanta erit qua melior esse non possit.

Qualiter Deus ubiq; totus implet omnia. Cap. XVII.

IOHANNES Damascenus. Est autem impartibilis Deus, totaliter ens vbiq; totus & non pars in parte corporaliter diuisus sed totus in omnibus & super omne totus. Hilarius de trin. li. 8. Deus immensæ virtutis, viuens potestas, quæ nusquã non asit: nec desit vsquam, se omnem per sua edocet, vt vbi sua sint, ipse esse intelligatur, & in omnibus esse non desinat. Augustinus super Genesim lib. 8. Ipse est interior omni re, quia in ipso sunt omnia, & exterior omni re, quia super omnia, antiquior omni re, quia ante oĩa, & nouior omnibus, quia idem ipse post omnia. Idem ad dardanum de præsentia Dei. Nõ ergo quasi spaciosa magnitudine Deũ per cuncta distendi vel diffundi opinemur, sicut fumus & lux ista diffunditur, sed potius sicut in duobus sapientibus, quorum alter est grandior corpore, sed non est sapientior, vna est sapientia, nec est in maiore maior, nec in minore minor, nec in vno quã in duobus minor, ita Deus sine labore mundum regens & continens in cœlo est totus, & in terra totus, & in vtroque totus, nulloq; loco contentus, sed in seipso vbiq; totus. Ad ipsum enim pertinet non esse in parte, sed vbique per seipsum esse. Idem super Psal. Hinc de sapientia Dei scriptum est, quòd attingit a fine vsque ad finẽ fortiter, non quidem motu localir sed immutabilitate sui velut si moles aliqua saxea locum impleat aliquem, dicitur quòd attingit a fine illius loci usque in finem, cum tamen alterum non deserat, dũ alterum occupat. Gregorius in Moralibus lib. 16. Si ad orientem, inquit iuero, nõ apprehendam eum, creator siquidem omnium in parte non est, quia ubiq; est, & tunc minus inuenitur, cum is qui totus est ubiq; est, in parte quæritur. Incircunscriptus nanq; spiritus, omnia intra se ipsum habet, quę tamen implendo circũdat, & transcendendo sustinet. Isidorus de summo bono. Non ergo, vt dictum est ita putandus est esse in omnibus, & unaquęque res ex illo pro sua portione capiat, id est, maxima maius & minima minus, cum ipse potius in omnibus totus sit, & intra suæ potestatis immẽsitatem cuncta concludit, nec euadendi potentias eius aditum inuenire quis poterit, quoniam ille intra iudicij omnipotentiam omnia cirtunquaque constringit, siue quæ continenda sunt ut saluentur, siue quem amputanda sunt vt perdantur, nullatenus ergo potest quis effugere Deum, quia qui non habet placatum, nequaquã euadet iratum. Iohannes Crysostomus super epistolam ad Hebræos. Sicut itaque multa de Deo intelligimus quæ loqui penitus non valemus, sic & multa loquimur de ipso, quę tamen idonei intelligere non sumus, verbi gratia, Quod Deus est ubique scimus & dicimus, quomodo autem ubique sit, intellectu non capimus. Actor. Reuera mirum est & inuestigabile, quòd ipse ubiq; est nec tamen in loco. Omnia sunt in ipso, nec tamen est locus. Ipse est secundum Aug. intra omnia, non inclusus. Supra omnia non elatus. Infra omnia non depressus, unde eleganter Empedocles sic eum descripsisse fertur. Deus est sphera cuius centrum ubiq; circunferẽtia nusquam.

Qualiter præsens est mentibus etiam pollutis. Cap. XVIII.

AVGVST. in lib. quæstionum. 83. In hoc autem Deus, in hoc & innoxia voluntas, in hoc recti facti meritum relucet, quia Deus vbique præsens est. Tunc enim vnicuiq; nostrum similis est, cui nostræ mentis illibata puritas in eius pręsentiam patet. Sicut enim oculorum visus quicquid videre non potest, adesse non putat, cum viciatus fuerit, frustra quippe circunstat oculos imago rerum præsens, si oculis integritas desit, ita etiam Deus qui nusquã deest, pollutis animis præsens est quem videre mentis cęcitas non potest. Idem super Iohannem. Non ergo satis fuit Domino dicere, vbi ego sum, & illi sint, sed addidit mecum, quia mali & possũt esse, vbi ille est, qui nusquam deest, boni vero cum illo sunt, quia eo fruuntur. Idem in lib. confessi. 5. Erant ergo inquieti & iniqui Domine, & fugiant a te. Et quidem eos cernis, & vmbras distinguis. Et ecce cum eis omnia pulchra sunt, sed ipsi turpes sunt. Quid ergo tibi nocuerunt aut in quo tuum imperium vbique iustum & integrum dehonestauerunt? Quo enim fugerunt, cum fugerent a facie tua? aut vbi tu non inuenis eos? fugerunt quidem, ut non viderent te, videntem se, & in te offenderent excęcati, quia non deseris aliquid eorum quæ fecisti. In te igitur offenderunt iniusti, ut uerarentur iuste, subtrahentes se lenitati tuę, & offendentes in rectitudinem tuam, atque cadentes in asperitatem tuam. Nesciunt videlicet quòd tu quem nullus circunscribit locus, sis vbique, & solus es pręsens etiam his, qui longe fiunt a te: Conuertantur ergo & quærant te, quia non sicut ipsi deseruerunt creatorem suum, ita tu deseruisti creaturam tuam, & ecce ibi es in corde ipsorum confitentium tibi, & proiicientium se in te, atq; plorantium in sinu tuo post vias suas difficiles, & tu facilis lachrymas eorum absterges. Tales vtiq; iam gaudent etiam in fletibus, quia tu domine non aliquis homo caro & sanguis, sed tu ipse qui fecisti eos reficis eos & consolaris, & vbi eram olim ego domine quando te quærebam, & tu eras ante me. Ego autem & a meipso discesseram, nec me inueniebã, quanto minus te. Idem in lib. 8. Heu mihi domine, quam excelsus es in excelsis, & quam profundus in profundis, & nusquam recedis, & vix redimus ad te. Age domine, fac. excita & reuoca nos. Accende & rape. flagra & dulcesce, amemus, curramus.

Quod in rebus est Deus multis modis. Cap. XIX.

GREGOR. super cantica. Licèt autem Deus communi modo omnibus rebus insit præsentia, potentia, substantia, tamen familiatiori modo dicitur inesse per gratiam illis qui mirificentiã operum Dei acutius & fidelius considerant. August. ad dardanum. Deus est inhabitator quorundam nondum cognoscentium se, vt paruulorum baptizatorum, & nõ quorundam cognoscentium se, qui .s. cognoscentes Deum non sicut Dominum glorificant. Igitur quem potuerunt illi nosse nec habere isti potuerunt habere antequam nosse. Beatissimi autem sunt illi, quibus hoc est habere Deum quod nosse. Idem contra Maximianum. In templo enim suo habitat Deus, id est in cœlis. Sed dicit aliquis antequam faceret Deus cęlum & terram antequam faceret & sanctos vbi habitabat? in se habitabat, in se habitat, & apud se est. Non ergo sic sancti sunt domus Dei, vt ipsa subtracta cadat Deus. Sed sic habitat in eis, vt si ipse discesserit cadant. Petrus Lumbardus. Fatendum est ergo vbiq; Deum esse per deitatis præsentiam, sed non vbiq; per inhabitationis gratiam, propter quam non dicimus. Pater noster qui es vbique, cum hoc uerum sit, sed qui es in cęlis. i. in sanctis in quibus est quodam excellentiori modo. Sciendum ergo, quòd Deus incõmutabiliter in se existens, pręsentialiter potentialiter, essentialiter est in omni natura sine sui diffinitione, & in omni loco sine circunscriptione, & in omni tempore sine mutabilitate. Est præterea in sanctis spiritibus & animabus excellentius. s. per gratiam inhabitãs, est in homine Christo excellentissimè in quo habitat oĩs plenitudo diuinitatis corporaliter. In eo enim habitat Deus non corporaliter p gratiã adoptionis, sed per gratiam unionis. Actor. In summa notandũ est, quòd quinq; modis Deus dicitur esse in rebus, per naturam, p gratiã, p gloriã, p unionẽ, per loci circunscriptionẽ. Per naturam tripliciter. s. potẽtionaliter præsidendo, præsentialiter cognoscẽdo, essentialiter sustentando. Per gratiã tripliciter. s. inhabitatione, ut in sanctis uel iustis. Efficacia, ut in sacramentis. Mysterio.

ut in

vt in columba. Per gloriam tripliciter.s.in vi rationali, inquantū veritas. Per cognitionem in concupiscibili, inquantum bonitas. Per delectationem in irascibili, inquantum potestas, vel maiestas per reuerentiam. Per vnionem tripliciter.s.ad humanam naturam in Christo. Ad carnem tantum, in sepulchro. Ad animam tantum, in inferno. Per loci circunscriptionem siue per præsentiam corporalem tripliciter.s.in vtero virginis per conceptionem. In mundo per eruditionem. In cęlo per patris ad dexteram sessionem.

Quod etiam in ipso sunt omnia Cap. XX.

AVGVSTINVS super Genesim li. 4. Cuiusque etiam rei perfectio non tam in vniuerso cuius pars est, quam in eo a quo est, in quo & ipsum vniuersum est, pro sui generis modulo stabilitur vt quiescat i.vt momenti sui ordinem teneat. Ipse quippe qui nullo indiget extra se, dum in seipso manet, quicquid ex ipso est, ad se retorquet, sicut videlicet plenius dicetur inferius. Hugo super Gerarchiam. Ex ipso igitur vt ait scriptura diuina, & in ipsum sūt omnia, ex ipso videlicet procedentia. In ipsum conuersa. Ex ipso principio. In ipsum finem. Omnia siquidem ab ipso accipiunt sub existendi principium. Et finem conuersionis in ipsum. Dionysius in libr. de di. no. Ex summa itaq; bonitate, & in ipsa sunt omnia, mensurate & conuolute & vnice, sicut in monade omnis numerus subsistit, & in ea vnitur, & quantum a monade prouenit, tanto discernitur & multiplicatur. Et sicut in centro omnes circuli lineę secundum primam vnitatem constitutæ sunt, & omnes habet in semetipso simplas vniformiter vnitas ad seinuicem, & ad vnum principium a quo procedunt. Et simpliciter quanto centro proximiores sunt, tantum & ipsi & sibiinuicem adunantur, & quantū ab eo, tantum & a seinuicem distant. In ipso ergo causali omniū, sunt omnia principia, omnes confines, omnes conclusiones, omnia existentia coambiens est, & præhabēs. Proinde & omnia simul de eo prędicantur & nihil est existentium. Aug. de natura boni. Cum autem in Deo sunt omnia quæ condidit, non tamen eum inquinant illi qui peccant. De cuius etiam sapientia quæ attingit a fine vsque ad finem fortiter, dicitur quòd attingit vbique propter sui mundiciam, & nihil inquinatum in eam incurrit.

Quod ipsum esse Deum ostendunt omnia. Cap. XXI.

DIonisius vbi supra. Deum itaque non ex sua cognoscimus natura, sed ex omnium existentium ordinatione ex ipso pretēta imagines quasdam diuinorum ipsius habente. Omnique via & ordine in ipsum redeundum, omni ablatione & eminentia in causa omnium. Proinde & in omnibus & sine omnibus & per scientiam & sine scientia cognoscitur Deus, vtiq; secundum super omnem animum vnitatem cognoscitur. s. cum animus existentibus omnibus recedens, deinde & seipsum relinquens, super apparentibus radijs vnitur, inde inscrutabilis sapientiæ profundo illuminatur, quę, vt dictum est, cognoscenda est ex omnibus, ipsa est omniū factrix, semper compaginans omnia, & insolubilis omnium congruentię & ordinationis causa, semper priorum fines seculorum connectens, & vnam vniuersitatis conspirantiam armoniamque pulchram faciens. Gregorius in Moral. lib. 27. Certè sicut iam superius dictum est, omnis homo eo ipso quòd rationalis conditus est, ex ipsa ratione illum qui se condidit, Deum esse colligere debet, unde per quendam sapientem in lib. Iob dicitur. Omnes homines vident eum. Quem nimirum iam videre, est dominationē illius ratiocinando conspicere. Rectè quoque ibidem subiungitur, vnusquisq; intuetur procul. Ipsum quippe procul intueri est non iam illum per speciem cernere, sed adhuc ex sola operum suorum admiratione pensare. Isidorus de summo bono libro primo. Ex pulchritudine quippe circunspectę creaturę, pulchritudinem suam quæ circunscribi nequit Deus intelligi facit, vt ipsis homo vestigijs ad Deum reuertatur, quibus auersus esse probatur, videlicet vt quia per amorem pulchritudinis creaturæ a creatoris forma se abstulerat, rursum per creaturę decorem ad creatoris pulchritudinem redeat. Quibusdam etenim gradibus intelligētię per creaturam homo progreditur ad intelligendum creatorem, videlicet ab insensibilibus ad sensibilia, & a sensibus ad rationalia, & a rationalibus surgens ad creatorem, sicut dictum est supra. Ricardus in prologo libri de trinitate. Cogitemus itaq; quantum in eius cognitione studuerunt, vel quousque profecerunt etiam huius mundi philosophi, & pudeat nos in hac parte inferiores illis inueniri. Amplius aliquid in nobis debet amor veritatis quam in illis potuit amor vanitatis. Amplius etiam aliquid in his nos posse oportebit, quos fides dirigit, spes trahit charitas impellit.

Qualiter ipsum laudat omnis creatura. Cap. XXII.

AVGVS. in lib. confessionum. Non cessat nec tacet domine laudes tuas vniuersa creatura tua, nec spiritus omnis per os conuersum a te, nec animalia, nec corporalia per os considerantiū ea, vt exurgat in te a lassitudine anima nostra, innitens his quæ fecisti, & transiens ad te qui hęc mirabiliter fecisti, ibiq; refectio & vera fortitudo. Idem in lib. 10. Interrogaui de Deo meo terrena & cęlestia, & exclamauerunt omnia voce magna: vere Deus non fecimus nos, sed ipse fecit nos, interrogatio mea, intentio mea, respōsio eorum, species eorum, hęc quidem ego interior homo cognoui per exterioris hominis ministerium.i. per sensum corporis mei mihi renuntiantes interius præsidenti, ac de illorum responsione iudicanti. Sed nunquid apparet hęc creaturarum species hominibus quibus est integer sensus? Cur ergo non eadem loquitur omnibus? Animalia quidem, etiam pusilla eum vident, nec tamen interrogare valent. Non enim est in eis iudex ratio præposita sensibus hęc illi ad iudicandum nunciantibus: homines autem interrogare quidem possunt vt inuisibilia Dei per ea quę facta sunt, intellecta conspiciant, sed amore subduntur eis, & subditi de illis iudicare non valent nec illa interrogantibus, nisi iudicantibus respondent, nec vocem suam mutant.i. speciem suam, si alius videns interroget, & alius tantum videat. vt aliter huic & aliter illi appareat. Sed eodem modo vtriq; apparens, huic muta est, illi loquens, immo vero omnibus loquitur, sed illi tantum intelligunt, qui vocem eius foris acceptam intus cum veritate conferunt, veritas enim dicit, cœlum & terram & omne mutabile non esse Deum, hoc dicit natura eorum. Hieronymus super Psal. 148. Rectè igitur scriptum est de laude diuina. Laudate eum sol & luna &c. In hoc quippe Deum laudant, quod ab officio suo non recedunt. Nam seruitium eorum laus Dei est, de quo & paulo post ibidem scriptum est. Præceptum posuit, & non præteribit. Nam ecce sol & luna cursus sibi statutos nunquam mutant. Totus quoq; mundus Deo seruit, & præceptum eius meminit, nec præterit, & homo solus non meminit. Denique, laudate inquit eum omnes abyssi grando, nix. &c. vide te concordantem discordiam, aqua & ignis simul laudant, vniuersa quæ nascuntur ex aqua, nascuntur & ex igne, hoc est, ex humore & calore, nec vnum sine altero potest generare Non est tam contrarium quam humor calori, & econuerso. Et tamen voluntate Dei hęc quæ inter se diuersa sunt in nostra natiuitate concordant. Idem super Psal. 11. Parua quidem in quibusdam animantibus sunt corpora, sed ratio magna. Ego sic Deum miror in elephāto quomodo in formica, sic eum in camelo prædicto, quomodo & in culice, vide culicem, quomodo quasi punctus est corpusculi cuiusdam, in quo tamen omnia sunt membra diuisa. habet enim sex pedes, duos oculos, habet etiam os, habet ventrem, habet alas, habet vocis tubam. Si membra consideraueris, corpus non inuenis, & tamen in eo magnificatur Dei sapientia, quia sine corpore membra sunt omnia. Idem super Danielem. Hinc etiam scriptum est. Benedicite omnia opera domini Domino laudate &c. Omnis quippe creatura non voce, sed opere Deum laudat quoniam ex creaturis creator intelligitur, & operibus singulis eius magnificentia demonstratur. Gregorius in Moralibus libro. 11. Interroga inquit iumenta, & docebūt te &c. Iumenta siquidem & volatilia & terram & pisces interrogamus, cum eorum speciem consideramus Quæ nobis concorditer respondent, quòd omnia manus Domini fecerit, quia eo ipso quòd creatura sunt, per ostensam speciē creatori suo quasi vocem confessionis reddunt.

Qualiter apparent in ea diuinæ trinitatis uestigia. Cap. XXIII.

AVGVST. de trin. lib. 6. Deniq; hæc omnia quę arte diuina facta sunt, & vnitatem in se quandam & speciem & ordinem ostendunt. In illa vero trinitate creatrice summa est omnium rerum origo, & perfectissima pulchritudo, ac beatissima delectatio. Idem in lib. de fil. ad Pe. In eo primum trinitatis quę Deus est, ęternitas naturalis agnoscitur quia quędam ita fecit, vt cum esse cœperint, non tamen aliquando non esse possunt. In eo vero eius omnipotentia intelligitur, quòd omnem creaturam visibilem & inuisibilem de nihilo fecit, in quibus ipsa rerum diuersitate multo magis ipsius bonitas & omnipotentia commendatur, nisi enim omnipotens esset, non vna eademq; facilitate summa & ima fecisset. Et nisi summè bonus esset, non se gubernandis rebus, etiam in infimis præstitisset. Simplicitas denique multiplicis sapientiæ Dei commendatur, non solum in creaturarum sublimium magnitudine, sed etiam infirmarum paruitate, dum omnia bona creata non solum inferius dissimiliusque suo creatore sunt, vtpote non prolata de ipso, sed facta de nihilo, verum etiam inter se non æqualiter sunt, sed permanent singula, sicut a Deo vt essent acceperunt. Denique nisi naturaliter immutabilis esset, nunq̄ in rebus mutabilibus ordo consilij ac dispositionis eius incommutabilis permaneret. Idē in libr. 4. de limbo. In igne quidem maxime Deus apparere voluit, quoniam habet hoc elementum magnum vtique sacramentum, per quod exerceat quærentium ingenium. In igne quippe tria conspicimus, ignem, splendorem, calorem, quæ simul consistunt & vnum lumen sunt. Et cum hæc tria inseparabiliter operentur, tamen igni attribuitur vstio, splendori illuminatio, calori calefactio. Hu. de trin. di. Deniq; mundus iste sensibilis est quasi liber quidā digito Dei scriptus, hoc est diuina virtute creatus, & singulę creaturæ sunt quasi figuræ, & vt aliā dictū est, Potentiā Dei manifestat crea-

creaturarum immensitas.sapientiam decor,benignitatem vtilitas. immensitas creaturarum magis ad essentiam, decor vero magis pertinet ad formam.Essentia vero absque forma considerata informitas est,quod autem informe est,in hoc quidem ꝙ est,simile Deo est,sed in hoc ꝙ forma caret a Deo dissidet. Quod ergo formatũ est magis Deo simile est,quam id quod formam non habet, vnde constat,quòd plus euidẽs simulacrum est decor creaturarum, qui pertinet ad formam,quam immensitas creaturarum quæ ad solam spectat essentiam. Item decor creaturarum propter formam naturalem pertinet ad habitum, vtilitas vero ad actum, quia creaturæ in hoc vtiles sunt,quòd subiectę homini seruiunt, & obsequium reddunt. Quod autem ad habitum pertinet, magis proprium est & magis certum quam id quod pertinet ad actum, quia habitum natura indidit, actum vero institutio adiunxit. Simulacrum ergo decoris immensitatem pariter & vtilitatem in cognitione præcedit, quia in manifestatione est euidentius. In hoc ergo primum vestigium contemplationis ponere debemus.

Qualiter cognoscitur Deus ex motu creaturæ. Cap. XXIIII.

DECOR creaturarum quatuor complectitur, situm, motum, speciem,qualitatem, sed in his quatuor motum excellentiorem locum habere dubium non est, quia uiciniora vitæ sunt oĩa mobilia,quam ea quæ moueri non possunt.Motus autem quadripartitus est,sed motus naturalis localem motum superat, quia in naturali motu non solum imago vitæ exprimitur, sed ipsa quodammodo vita inchoatur, rursus animalis motus tanto naturali præcellit, quanto insensibili id quod sentit, postremo rationalis cunctis superponitur. Ianua ergo contemplationis homini aperitur,quando ipse se sua ratione ducente ad seipsum agnoscendum ingreditur. Si ergo intellectus esse non potest nisi intelligens,restat vt quem non semper intellexisse cognoscimus, non semper fuisse, ac per hoc aliquando cœpisse credamus. Si ergo inuisibile nostrum initium habuit,superest,vt non de preiacente materia,sed de nihilo actum sit. Quod autem nihil est, esse sibiipsi dare non potest, & iccirco quicquid initium habuit, dubium non est quin ab alio esse acceperit.Quod autem a semetipso non est, esse alijs dare nõ potest. Igitur quisquis ille est, qui rebus esse contulit, ab alio esse non accepit. Quod inde quoque liquido comprobatur, quia sic quicquid est,creaturam esse credimus, nullum in rebus finem inuenimus. Nostra ergo nos natura instruit,quod creatorem habemus æternum, cui suum & proprium est quòd subsistat,quia si ab alio esse accepisset, prima rerum origo veraciter dici nõ posset.Itẽ quod a semetipso est non esse non potest. Quicquid enim a semetipso est,huic idem est esse & id quod est. Et constat ꝙ nulla res a semetipsa diuidi aut separari potest. Cui ergo idem est esse & id quod est,necessario semper est,quia a semetipso nihil separari potest hanc cognitionem in rõnali motu inuenimus, huic aũt cognitioni ceteri motus attestantur.In animali namq; motu sunt sensus & appetitus.Omnis autem naturalis appetitus in rebus explementum inuenit.Constat ergo quæ prouidentia præcessit,cuius cõsilio hoc tam cautum est,ne quod nunc indigentijs rerum necessarium præsidium desit. Qui enim appetitus instituit, ipse appetitibus alimenta præparauit.Idem motus naturalis probat,sicut enim impossibile est,vt per se aliquid de nihilo fiat,sic omnino impossibile est,vt per se aliquid augmenti suscipiat, hoc est quòd sibiipsi dare non potest incrementum.Quicquid enim crescenti in augmentum venerit, præter id esse comprobatur, quod per se prius solum sine incremento fuit. Si ergo nihil potest crescere, nisi addatur ei quod prius non habuit, patet quòd nulla res crescens per se incrementum sumit. Qui ergo crescentibus dat crementum, ipse existentibus dedit initium. Idem motus localis probat: quasdam namque creaturas perpetuo motu agitari cernimus. Quasdam vero secundum tempus moueri videmus,& alias sic, atque alias sic. Et licet ita res dissimiliter moueantur, nusquam tamen ordo rerũ confunditur, vnde non est dubium,quin intus sit dispositio præsidentis, qui certa lege cuncta moderatur, vnus inquam, nam si diuersa intus consilia presidentium essent, ipsi se foris rerum cursus ab inuicem aliquando diuiderent. Nunc autem omnia dum sic cõcorditer ad vnum finem currunt, profecto indicant, quia vnus est fons & origo vnde procedunt.

De omnium rerum modo, specie & ordine. Cap. XXV.

AVgustinus de ciuitate Dei lib. 5. Ipse est a quo omnis modus, omnis species, omnis ordo, a quo est mensura, numerus & pondus, a quo sunt semina formarum,formæ seminum,motus seminum atque formarum,qui dedit & carni originem,pulchritudinem,valetudinem,& animæ irrationali memoriam,sensum,appetitum, rationali autem insuper mentem,intelligentiam, voluntatem. Idem in lib. 12. Naturæ omnes quoniam sunt,& ideo habẽt modum suum,speciem suam,& quãdam secum pacem suam,profecto bonæ sunt, & cum ibi sunt vbi esse per naturæ ordinem debent.quantum acceperunt suum esse custodiunt. Idem in libro de natura boni. Nos itaq; christiani Deum colimus,a quo omnia bona sunt,a quo est omnis modus,omnis species,omnis ordo.Omnia namque quanto magis moderata, speciosa, ordinata sunt, tanto magis bona sunt. Vbi vero parua sunt parua bona sunt, vbi denique nihil horum est, nullum bonum est. Malum quippe nihil aliud est quam corruptio modi vel speciei, vel ordinis naturalis. Idem in lib. de trin. 3. Ergo trinitatem per ea quæ facta sunt intellectu conspicere oportet, cuius nimirum in creaturis vestigium apparet. Hæc enim quæ arte diuina facta sunt, & vnitatem quandã & speciem & ordinem in se ostendunt. Nam quodlibet horum,& vnum aliquid est, vt sunt naturæ corporum & animarum. Et aliqua specie formatur,vt sunt figuræ vel qualitates corporum, doctrinæ vel artes animarum. Et ordinem aliquem petit aut tenet, vt sunt pondera vel collocationes corporum, amores vel delectationes animarum.Et sic in creaturis prelucet vestigium summæ trinitatis. In illa quippe summa est omnium rerum origo, & perfectissima pulchritudo, & beatissima delectatio. Idem in libro de vera religione. Summa quidem origo intelligitur Deus pater,a quo sunt omnia, a quo filius & spiritussanctus. Perfectissima pulchritudo intelligitur filius. s. veritas patris, nulla ex parte ei dissimilis, quam cum ipso & in ipso patre veneramur, quæ forma est omniũ quæ ab vno facta sunt,& ad vnum referuntur, quæ tamen omnia nec fierent a patre per filium,neque suis finibus salua essent, nisi Deus summe bonus esset,qui & nulli creaturæ quòd ab illo bona esset inuidit. Et vt in bono ipso maneret, alia quam vellet, alia q̃ posset dedit. Que bonitas intelligitur spiritussanctus,qui est donũ patris & filij. Quare ipsum donum Dei cum patre & filio æque incommutabile colere & tenere nos conuenit. per considerationẽ itaque creaturarum vnius substantiæ trinitatem intelligimus. s. vnum Deum patrem,a quo sumus, & filium, per quem, & spiritumsanctum, in quo sumus. Principium ad quod recurrimus, & formam quam sequimur, & gratiam qua reconciliamur. Vnum. s. quo actore conditi sumus,& similitudinem eius, per quam ad vnitatem reformamur,& pacem, qua vnitati adhæremus. Deum qui dixit Fiat, & verbum per quod factum est omne quod substantialiter est & naturaliter,& donũ benignitatis eius,qua placuit,quod a Deo per verbum factum est.

De Mensura & numero & pondere. Cap. XXVI.

IDEM super Gen. lib. 4. Denique secundum id quòd mensura omni rei modum præfigit, & numerus omni rei speciem præbet,& pondus omnem rem ad quietem & stabilitatem trahit.Ipse primitus ac veraciter & singulariter est ista tria, qui terminat,format, & ordinat omnia. Nihilque aliud intelligitur dictum,quando per corpus & linguam hominis ei dici potuit. Omnia in mensura numero & pondere disposuisti. Sed magnum est, paucisque concessum excedere omnia quæ metiri possunt, vt videatur mensura sine mensura. Excedere omnia quæ numerari possunt, vt videatur numerus sine numero. Excedere omnia quæ appendi possunt, vt videatur pondus sine pondere. Neque enim mensura & numerus & pondus in rebus tantum corporalibus possunt animaduerti. Sed est etiam mensura aliquid agendi, ne sit irreuocabilis & immoderata progressio, quæ reprobatur. Et est numerus affectionum atq; virtutum, quo a stultitiæ deformitate ad sapientię formam anima colligitur.Et est pondus voluntatis & amoris, vbi apparet quanti quidq; in appetendo, fugiendo, preponendo vel postponendo pendatur. At hæc animorum ac mentium mensura alia mensura cohibetur, & numerus alio numero formatur,& põdus alio pondere rapitur, mensura vero sine mensura est cui equatur quod de illa est, nec ipsa aliunde est. Numerus vero sine numero est, quo formantur omnia, nec ipse formatur. Pondus sine pondere est, quo referuntur vt quiescant, quorum quies est purũ gaudium, nec illud iam ad aliud refertur. Itaque nomina mensurę ponderis & numeri quisque non nisi visibiliter nouit, transcendit omne quod ita nouit, aut si nondum potest, nec ipsis nominibus hæreat, de quibus nisi sordide cogitare non potest Tanto enim ista magis cuique cara sunt in superioribus, quanto ipse minus caro est in inferioribus. Idem de ciu. Dei 11. Inde est ciuitatis sanctę, quę in angelis sanctis sursum est, & origo, & informatio,& beatitudo.Nam si quæratur, vnde sit, Deus illam condidit. Si unde sapiens sit,Deus eam illuminauit. Si unde sit felix, Deo fruitur. Inde subsistens modificatur, contemplans illustratur,inherens iucundatur. Est, videt,amat. In eternitate Dei viget, in veritate Dei lucet, in bonitate Dei gaudet. Nos quoque quia natura nostra vt esset, Deum habet actorem,procuIdubio vt vera sapiamus, Deum debemus habere doctorem, & vt beatissimus, suauitatis intime largitorem.

De Quadruplici creaturarum consideratione. Cap. XXVII.

HVGO de arca Noe. Quatuor autẽ mòdis eximus per contemplationem in creaturis. Primus est, quando consideramus omnem creaturam,quid ex se sit,& inuenimus oĩa vanitatem. Omnis enim creatura sicut de nihilo ad esse venit,imo et immutatione

tione quotidiana indicat, quia quantum in se est, ad nihilum tendit. Secundus quando consideramus quid sit ex dono creatoris, & cernimus in ea diuinæ rationis similitudinem. Tertius quando cõsideramus quomodo vtatur Deus ministerio creaturarum ad iudicia sua implenda, siue pro sua misericordia beneficia largiendo, siue pro nostro merito erogando præmia, siue pro demerito erogando supplicia. Quartus modus est, quando in eis cogitamus nõ naturalis infirmitatis subsidium, sed libidinis oblectamentum. Tria prima contemplationum genera, in exitu columbæ de arca sunt figurata, quæ vacua quidem exiuit, sed vacua non redijt, quia foris inuenit quod intus non habuit, nec tamen foris amauit quod intus detulit. Ramus oliuæ virentis demonstrat bonum affectum mentis, quia sepe viri sancti quanto magis opera diuina foris aspiciunt, tanto magis intus in conditoris amore virídescunt. Qui vero quarto modo per cogitationem exeunt, similes sunt coruo, qui reuersus non est, quia dum foris quod male delectat inueniunt, ad arcam conscientiæ amplius redire nolunt. In primo ergo materia vanitatis inspecta in nobis generat contemptum mundi. In secundo simulacrum rationis laudem Dei. In tertio instrumentum dispensationis timorem & amorem Dei. In quarto cupiditas incentiuum libidinis, &c.

De Consideratione ipsarum quantum ad earum vanitatem. Cap. XXVIII.

PRIMVS itaq; modus est, vt dictum est, quando consideramus. s. omnem creaturam quid ex se sit, & inuenimus omnia vanitatem. Gregorius in Moralibus lib. 17. vnde beatus Iob de domino dicit. Ipse enim solus est. Sunt quidem hæc omnia quæ creata sunt, sed principaliter non sunt, quia in semetipsis minime subsistunt. Ex nihilo quippe facta sunt, & eorum rursus essentia ad nihilum tenderet, nisi ea omnium actor regiminis manu retineret, per se neq; subsistere preualent, nec moueri, sed intantum subsistunt, inquantum vt esse debeant, acceperunt, & intantum mouentur, inquantum occulto instinctu disponuntur. Vir ergo spiritus despiciat omne quod exterius tenet, omne quod per essentiã suam nisi regeretur ad nihilum tenderet, vt mentis oculis suppressis omnibus intueatur illum, in cuius essentiæ compositione esse nostrum non esse est, & dicat, ipse enim solus est. Aug. de fide ad Petrum. Naturæ quidem a Deo factæ, ideo proficere possunt, quia esse cęperunt, ideo uero deficere, quia ex nihilo factæ sunt. Ad defectum eas conditio ducit originis. Ad perfectum uero prouehit operatio creatoris. Hyero. super ecclesia. Hinc & alibi scriptum est. Vanitas uanitatum & omnia uanitas. Bona quidem sunt hæc per se cõsiderata, sed Deo comparata quasi nihil sunt, sicut lucerna in cõparatione solis nec lucere cernitur, & stellarum lumina orto sole obscurantur. Itaque ego aspiciens elementa & rerum multiplicem uarietatem admiror quidem operum magnitudinem, sed recogitãs omnia transire, ac suo fine senescere, solumq; Deum idem semper esse quod fuit, cogor non semel, sed bis dicere, uanitas uanitatum, & omnia uanitas. Hugo super ecclesi. libr. 1. Vanitas alia est in rebus conditis, alia in operibus humanis, alia in corporibus, alia in mentibus. Prima est mutabilitatis, secunda curiositatis, tertia mortalitatis, quarta iniquitatis. Vanitas mutabilitatis duobus modis in rebus consideratur, siue quia inanes sunt, siue quia transitoriæ sunt. In illo vanę sunt, quia ostendunt quod non habent. In isto uane sunt, quia non permanent in quod habent. Vanitas cupiditatis in tribus constat. In concupiscentia scilicet oculorum In concupiscentia carnis. Et in superbia uitæ. In omnibus enim istis uanitas est, propterea tam uanum est in his omnibus quæ bona uidentur spem ponere, quam quæ mala putantur formidare. Vanitas mortalitatis in duobus constat, in pęna scilicet quæ atterit, & in pena quæ dissoluit.

De consideratione illarum ad creatoris agnitionem. Cap. XXIX.

IDEM in lib. de arca Noe. Secundus autem modus est quando consideramus creaturam, quid sit ex dono creatoris, & cernimus in ea Diuinæ rationis similitudinem, quia ipsa quæ pro sui conditione mutabilitati subiacent, dum hoc ex beneficio creatoris accipiunt, ut nunquam prorsus esse desinant, opus quodammodo temporale æterni opificis imitatur stabilitatem. Augustinus in libro soliloquiorum primo. Ipse enim est Deus, cuius legibus in æua stantibus, motus instabilis rerum mutabilium perturbatus esse non sinitur, æuumq; circumeuntium sæculorũ semper ad similitudinem stabilitatis reuocatur. Bernardus super cãtica. Homil. 31. Tanta etiam hæc formarum uarietas, ac specierum numerositas in rebus conditis, quid nisi radij quidam sunt deitatis? miraris in sole splendorem, in flore pulchritudinem, in pane saporem, in terra fęcunditatem. Sed a Deo data sunt hæc omnia, nec dubium quin multo sibi amplius reseruauerit, quam creaturis indiderit. Hieronymus super Abacuc libro 2. Hinc iterum per Prophetam dicitur. Domine consideraui opera tua, & obstupui, id est opera tua diligentius contemplatus sum, ne diceretur mihi, Opus domini non respicitis, nec opera manuum eius consideratis. Ex creaturis ergo te creatorem intellexi, cernensque quæ operatus es & operaris quotidie, totus obstupui, ac sensui humanitatis abrasus, in sanctam amentiam conuersus sum. Hilarius de trin. li. 12. Ego quidem domine Deus cum in cœlum oculos infirmos erigo, nihil aliud quam cœlum esse tuum credo. Cunque in terras mente conuertor, quæ occultarum uirtute causarum omnia sata suscepta dissoluunt, dissoluta uiuificant, uiuificata multiplicant, multiplicata confirmãt, nihil in his reperio, quę sensu meo intelligere possim. Sed ignorantia mea ad intelligendum te proficit, dum famulantis mihi naturæ imperitus, vsu te tantum vtilitatis meę intelligo, ipsum quoque me nesciens ita sentio, vt te magis eo quod mei sum ignarus admiror. Basilius in Hexameron. Deus ergo qui magnifica fecit ex nihilo, det vobis intellectum sue veritatis, vt ex visibilibus inuisibilem reputetis, vt in terra, & in aere, & in celo, & in omnibus quæ cernuntur benefactoris monimenta certissima capiatis. Sic enim domino sensibus nostris adherente, neque peccatis tempus dabitur, neque inimico locus suggerendi contraria relinquetur. Hugo super Eccles. Homil. 8. Nemo itaq; visibilium rerum aspectum castis mentibus noxium putet. Opus enim Dei quasi verbum illius est, per quod nobis loquitur. Sicut ergo auris instrumentum est ad percipiendum verbum hominis, sic oculus instrumentum est ad percipiendum verbum creatoris. Propterea cõgrue in humano corpore & oculi coram positi sunt, & aures a latere constitutæ, quasi per hoc nobis signaretur q᷑ nostra intentio secundario dirigi debeat ad proximum, principaliter ad Deum. Species rerum visibilium quasi venę tantummodo quedam sunt, per quas inuisibilis pulchritudo se manifestans ad nos vsque emanat. Et ideo cum ista sensum nostrum atque affectum naturaliter prouocant, non quidem desiderium replent, sed ad inquirendum conditoris speciem & eius pulchritudinem concupiscendã incitãt.

De consideratione ipsarum ad vitæ correctionem. Cap. XXX.

IDEM de arca Noe. Tertius modus est quando consideramus quomodo vtatur Deus ministerio creaturarum ad iudicia sua implenda, siue pro sua misericordia beneficia largiẽdo, siue pro nõstro merito supplicia erogãdo. In hoc genere contemplationis audimus omnem creaturam tribus vocibus nobis loquentem Prima vox dicit Accipe, secunda dicit Redde. tertia Fuge. Accipe beneficium. Redde debitum. Fuge supplicium. Prima vox est famulantis, secunda admonentis, tertia comminantis. Vox famulantis est. Celum dicit, ministro tibi lucem in die, vt vigiles, tenebras in nocte, vt pauses. Ego ad delectationem tuam gratas temporum vicissitudines pario. Tempore veris, & estatis feruorem, autumni plenitudinem, & algorem Hiemis. Ego alternantibus incrementis dierum & noctium spacia simili ratione dissimiliter extendo, vt & varietas tollat fastidium, & tibi pariat oblectamentum. Aer dicit Vitalem tibi prebeo flatum, omne genus auium ad tuum mutuo obsequium. Aqua dicit. Potum tibi do. sordes purgo, arentia rigo, & diuersorum genera piscium ad tuum esum ministro. Terra dicit. Ego te porto, ego te nutrio, pane conforto, vino letifico, omnigenis fructibus oblecto, diuersis animalibus mensas tuas repleo. Vox commonentis est: Mundus dicit. Vide homo quomodo amauit te, qui fecit me propter te. Seruio tibi, quia factus sum propter te, vt tu seruias illi, qui fecit & me propter te, & te propter se. Si sentis beneficium, redde debitum. Accipis benignitatem, red de charitatem, hoc tribuit, & hoc exigit Deus. Vox comminantis est. Ignis dicit, A me absorberis. Infernus dicit, A me deglutieris, quia omnis creatura sicut ex conditione sua homini famulatur, sic etiam peccatoribus pro malorum meritorum conscientia comminatur, vt in singulis creaturis perpeti timeant, quod ita se meruisse cognoscunt. Gregorius in moralibus. Ecce enim peccator de rebus mundanis flagellatur, arescit in eius laboribus terra, in eius naufragijs mare concutitur. In eius sudoribus aer ignescit, contra eum inundationibus cœlum obtenebrescit. Inardescunt in eius oppressionibus homines, in eius aduersitate mouentur & angelicę virtutes. Nunquid hęc omnia quæ inanimata, vel quę viuentia diximus, suis instinctionibus, non magis diuinis agitantur impulsionibus. Cum itaque flagellamur per ea quę videmus, illum sollicitè debemus metuere, quem non videmus. Hieronymus super psalmum nonagesimum primum. Quam magnificata sunt inquit opera tua domine. In hoc loco Marcion & Manicheus erumpunt & dicunt. Si omnia Deus in vtilitatem hominum fecit, quid culicem vel cimicem ac pulicem necesse facere fuit? Ego tibi breuiter respondeo, vt ostenderetur tibi fragilitas tua, qui cognitionem tuam in celum ponis. Respice, morderis a culice, & contremiscis. Quid in cœlum erigeris, qui a culice vulneraris? Aug. super Iohan. Homil. 1. Quid te inflas humana superbia? Homo dixit tibi conuitia, & intumescis. Pulcibus resiste, vt dormias.

De consideratione ipsarum ad ędificationem. Cap: X X XV.

HIERO. vbi supra. Denique christianus quicquid intueatur, semper ædificatur. Iuxta illud. Delectasti me domine in factura tua, &c. Vides solem, vides lunam, vides stellas, hæc ædificant te. Debes enim cogitare & dicere apud te, cęlum & terra seruiunt Deo, & ego infelix homo non seruio, respice apem, respice formicam, vide corpus & inquire sapientiam, maior in eis sapientia cognoscitur, quam corporis magnitudo videatur. Apes & formicæ prouident, quod sibi contra tempus hiemis sit futurū; monachus autem & christianus non cogitant iudicium esse venturum. Greg. Nazanzenus in Apologetico lib. 2. Mox itaq; mihi est, singula quæque quæ video reuocare ad memetipsum, præcipue si quies mihi est & silentium, si vacet animi motibus aptare, quæ oculis video, vt oculorum visibus fiat mihi mentis eruditio. Helinādus in cronica lib. 8. Erant aliquando fratres simul in auditorio loquentes. Cumque quidam ad socios suos diceret, se nihil aspicere vnde non ędificaretur, quidam promptulus ad loquendum respondit. Quid tibi cōfert obsecro ædificationis bufonis visio? Et iste statim inquit, certè multum, quia cum nihil meruissem quare me Deus magis formaret hominem quam buffonem, quotiens bufonem video hoc beneficiū Dei gratuitum ad mētem refero & gratias ei ago, quod nihil mihi merito tam execrabilem formam non tribuit sed speciē pulcherrimam & figuram regiam mihi dedit. Deinde & hoc mihi confert bufonis visio, quòd quotiens eum video forma tam horridum, natura tam sęuū, gressu tam pigrū, veneno tam noxium, homini tam inimicum, valde formido ne assimilatus illi in moribus, pectore & ventre repens, aliqn̄, quod auertat a me Deus, tradar huiusmodi pessimis vermibus deuorandus, non his terrenis, qui cito conterūt, sed illis terribilib. in gehenna viuentib. qui nunq̄ moriūtur. Hoc sapiētissimo fratris respōso confusus obiurgator obticuit.

De consideratione ipsarum ad concupiscentia prouocationem.
Cap. *Cap.* XXXII.

HVGO vbi supra. Quartus modus est cum in creaturis cogitamus non infirmitatis naturalis subsidium, sed libidinis oblectamentum. Hoc oculo lignum Eua vidit, & comedit. Et qui hoc modo per cogitationem exeunt, coruo qui non est reuersus, vt supradictum est, similes existunt, quia dum foris quod male delectat inueniunt, ad arcam conscientię amplius redire nolunt. Hūc ergo exitū caueamus, ne temere quoq; nos egrediamur. Nemo de conscientia sua confidat, Dina intus virgo, intus casta, intus colūba fuit. Sed quia columba fuit seducta, non habens cor egressa foras, colorem pariter cum nomine mutauit, qui vi opprimitur, patet ꝙ non ideo exit, vt corrumpatur, sed tantū quia temere exijt. pudicitiæ suę damna ēt inuita sustinuit. Quod aūt ibi subiungitur de Sychem, ꝙ sibi conglutinauit eam, hoc est quòd cadauer coruus inuenit, & amplius ad arcam redire noluit. Greg. in Moral. li. 20. Non decet intueri, qđ non licet concupisci, vt ergo mens in cogitatione munda versetur, a voluptatis suæ lasciuia deprimendi sunt oculi, quasi quidam raptores ad culpam. hinc per Prophetam sub iudæ voce dicitur. Oculus meus deprędatus est animam meā. Et plerunque quidem res quęlibet innocenti mente conspiciunt, sed ipso conspectu animus concupiscentiæ gladio confoditur. Nō enim Dauid ideo vxorem Vriæ studiosè respexit, quia concupierat. Sed ideo concupinit, quia incautè respexit, fit vero retributionis examine, vt qui exteriori negligenter vtitur, interiori oculo nō iniustè cecetur. Plerunq; vero iam intrinsecus concupiscentia dominatur, & illecebratus animus ad vsus voluptatum suarum sensus corporis famulari more tyrannidis exigit, fenestrasque luminis ad tenebras cæcitatis aperit. Ideoque beatus Iob sciens quia plerunq; praua cogitatio per oculos ad mentem venit. Primo quidem dicit. Pepigi fędus cum oculis meis, &c. Perpendens ēt quòd nonnunquam in mente oritur. Sed huic obortæ oculi peruerse famulātur. Paulopost ait. Si secutus est oculus meus cor meum, &c. Ac si dicat. Nec passim cum concupiscerem videre volui, nec vidēdo secutus sum quod concupiui. Aug. de libero arb, lib. 1. O suauissima lux menti purgatæ sapientia, non cessas innuere nobis quæ & quanta sis, & nutus tui sunt omne creaturarum decus. Væ qui dereliquerunt te ducem & oberrant in vestigijs tuis, qui intus tuos pro te amant, & obliuiscūtur quid innuas. Væ qui se auertunt a lumine tuo, & obscuritati suæ dulciter inhærent. Tanquam enim dorsum ad te ponentes, in carnali opere velut in vmbra sua defigūtur, & tamen etiam ibi quod eos delectet adhuc habent de circumfulgentia tua, sed vmbra dum amatur languidiorem facit oculum animi, & inualidiorem ad perferendum conspectum.

De inani studio circa operum Dei & non opificis cognitionem.
Cap XXXIII

IDEM in lib. confes. 5. Nunquid autem domine Deus veritatis quisquis hęc a te creata nouit, ideo placet iam tibi? Infelix homo ille qui hęc omnia scit, te autem nescit. Beatus autem qui te scit, etiam si ista nesciat. Qui vero te & ista nouit, non propter ista beatior, sed propter te solum beatus est, si cognoscens te sicut Deū glorificet, & gratias agat, & in cogitationibus suis non euanescat. Sicut enim melior est, qui arborem possidere nouit, ac de vsu eius tibi gratias agit, quamuis nesciat, vel quot cubitis alta, vel quanta latitudine diffusa sit, quam ille qui eam metitur, & omnes ramos eius numerat, sed nec possidet eam, nec creatorem eius nouit aut diligit, sic fidelis homo, cui totus mundus diuitiarum est, & quasi nihil habens omnia possidet inhærendo tibi, cui seruiunt omnia, quamuis nec saltem gyros septentrionum nouerit. Dubitare stultum est, quin vtiq; melior sit quam mensor cœli, & numerator syderum, ac pensor elementorum, & negligens tui, qui omnia in mēsura & numero & pondere disposuisti. Dixisti enim homini: Ecce pietas est sapientia, vanitas est mundana ista etiam nota profiteri. Pietas autem tibi confiteri. Isidorus de summo bono lib. 2. Interdū quædam nescire conuenit, sed nullus in culpa maior est, quam ille qui Deum nescit. Vtile quidē est multa scire, & rectè viuere. quòd si vtrunq; non valemus, melius est, vt bene viuendi quam multa sciendi studium sequamur. Non enim ad beatitudinem pertinet consequendam scientia rerum, nec est beatum multum scire, sed magnum est bene viuere. Nihil prodest scire omnem prudentiam cum ignorantia Dei. Et nihil obest scientibus Deum ignorantia mundi. Perfectè autem scit, qui Deum prius, & ista non pro se, sed pro Deo scit. Hugo super Hierar. Olim quidem mundus sapientiam falsam inuenit, & inflari incepit, ac speciem creaturę scalam ad inuisibilia creatoris nitens fecit. Tunc quæ manifesta Dei erāt, ad illuminationem processerunt, & vt probarentur corde non puro nota facta sunt. Nam illa quæ videbantur nota erant, ac per illa se putabant ire in ea quæ abscondita fuerant, & corruerunt mēte vltra possibilem veritatem in mendacia figmentorum suorum, vbi amplius quod appræhenderent, non est inuentus, ideo stultam fecit Deus sapientiam huius sæculi, qua non potuit inueniri sapiētia Dei. Monstrauitq; sapientiam aliam, quæ stultitia videbatur, vt vera per illam sapientiam inueniretur: prædicatus est Christus, vt humilitate veritatis quæreretur, sed mundus modicum respexit, ac verum agnoscere non potuit, voluit enim opera Dei quæ mirāda fecerat contemplari, & quę proposuit imitanda noluit venerari. Dedit se, vt vna curiositate aliena inuestigaret, & videbatur extra se proficere, sed in se defecit, eumq; qui erat supra se, non inuenit, proposuit de illo æstimationes, quas conceperat superbo corde, ne verum videretur ignorare, ac scissus est in inuia erroris plurima maiestati deformia. Illic ergo Philosophi capti sunt laqueo præsumptionis suæ, qua se præcipitauerunt in illud ire. Manifesta sunt hæc. Legimus enim artes & disciplinam, rationum præcepta plurima, quæ illi sensu & ingenio sibi dato in hoc ipsum scrutati sunt. Et inualuerunt in hac parte, vt verum apprehenderent, quoniam & hęc veritas, quæ non erat ad vitam, per illos erat ministranda, qui vitæ filij non erant. Ideoq; datum est illis propter nos, quibus consumatio seruabatur, & inchoatio parabatur, vt inuenirent veritatem illam, quam oportuit suscipere filios vitæ ab obsequiū veritatis summę, cuius videlicet labor illis est appositus. His autem fructus seruatus, & in omnibus his lumen intelligentiæ & acumen ingenij sensusq; virtutem, ad documenta prima perceperunt, in quibus creaturarum vim & modum naturæ inferioris secundum formam insitæ rationis subtiliter discusserunt, nouissimè autem theologiam pro ratione diuinorum, & scrutatione inuisibilium, quasi consummaturi sapientiam addiderunt, vt ipsi putauerunt consummaturi, sed vere amissuri ac veram non inuenturi.

Cur Deus senario dierum opera sua compleuit.
Cap. XXXIIII.

AVGVST. super Gen. lib. 4. Non est autem abre, vt senarij numeri, quo Deus opera sua compleuit, perfectionem interiore natura numero consideremus, quam mente intuentes, etiā illa quæ sensibus corporis adiacent, numeramus numerosq; disponimus. Inuenimus ergo numerum hunc primum esse perfectū illa ratione, quòd suis partibus compleatur, illis videlicet quę multiplicitate consummant totū suum. De tali enim potest dici quotta sit. Huius ergo partes sunt vnum sexta, duo tria, dimidia tertia, quę simul omnes ductæ senarium constituunt. Deus ergo perfecit opera sua perfecta dierum numero. i. senario. magisq; in numerum istum intentus fio, cum operum istorum ordinem considero. Sicut enim numerus hic gradatim partibus suis in trigonum surgit, quoniam ita sequuntur, vnum, duo, tria, ut nullus interponi possit, quæ singulę partes aliquotæ sunt senarij. Sic vno die facta est lux. Duobus autem sequentibus fabrica huius mundi, videlicet vno die superior pars. i. firmamentum. Altera vero inferior. i. mare ac terra. Sed partem superiorem nullis alimentorum corporalium impleuit generibus, quia non erat ibi corpora tali refectione indigentia positurus, ac inferiorem quam sibi congruentibus animalibus ornaturus erat, necessarijs eorum indigentię cibis apte ditauit. Reliquis ergo tribus diebus ea creata sunt quę intra

mun-

mundum visibilia suis,& congruis motibus agerentur,primo scilicet in firmaméto luminaria,quia primus erat factum firmamentũ. Deinde in interiore animantia, sicut ordo ipse poscebat,vna scilicet die aquarum,alia vero terrarum,nec quisquã ita demens est,vt audeat dicere non potuisse deum vna die facere cuncta si vellet. Quapropter cum eum legimus sex diebus omnia perfecisse, senarium numerum considerantes inuenimus perfectum esse. Sicq; em creaturarum ordinem currere,vt etiam ipsarum partium appareat quasi gradata distinctio,quibus perficitur numerus ille. Et sicut alias dictum est,videlicet vbi actum est de numero, & pondere, & mensura,non ideo senarius numerus perfectus est, quia sex diebus perfecit Deus opera sua,sed ideo perfecit ea sex diebus,quia senarius est numerus perfectus. Itaq; perfectus iste numerus esset etiam si illa non essent, nisi autem iste perfectus esset,illa secundum eum perfecta non essent.

De causis futurorum seminalibus quas mundo tunc inseruit.
Cap. XXXV.

IDem in libro 6. Quod autem nunc videmus temporalibus interuallis ea moueri ad peragenda quæ suo cuique generi conpetunt,ex illis etiam rationibus insitis venit, quas Deus tanquam seminaliter in ictu condendi sparsit, cum dixit, & facta sunt, non itaq; tarde institutum est,vt essent tarda quæ tarda sunt,nec ea mora condita sunt sydera,qua transierunt.Hos enim numero tempora peragunt,quos cum crearentur non temporaliter acceperunt. Ipsæ namq; incommutabili æternitate viuens creauit omnia, ex quibus current tempora, & implentur loca. Sicque temporalibus atque localibus rerum motibus voluerentur secula, in quibus, & quædã spiritualia, & quædam corporalia condidit,ac spiritualem creaturã corporali præposuit, quia spiritualis mutare potest tantũ modo per tempora, corporalis autem per tempora & loca. Aliter itaq; facti sunt Adam,& Eua sexta die. Aliter post enumerationé dierum,quando formauit Deus hominem de limo terræ, tunc em scilicet sexta die facti sunt secundũ potentiam per verbũ Dei,tanq̃ mundo seminaliter inditam,quando videlicet opera sua primaria ex quib⁹ omnia suis queq; temporib⁹ iam per ordiné seculorũ fierent creauit,a quib⁹ ét operibus die septimo requieuit.Postea vero facti sunt secundum operationem implendam temporibus, qua vsq; nunc operatur, quoniã oportebat iam suo tempore fieri Adam de limo terræ, & mulieré ex eiusdem viri latere.nemo itaq; putet in illo primo Dei opere ita fuisse hominé vt aliquã vitam duceret, & vt Dei locutionem ad se directã qua dictũ est. Ecce dedi vobis omnem herbã & ligna in escam,discerneret, crederet intelligeret, verba quippe hominum,quæ corporis voce proferunt, omnib⁹ syllabis suis congruas temporum moras sumunt atq; consumunt.Cũ vero Deus,faciam⁹ hominé,&c. & crescite,& multiplicamini.&c. Et ecce dedi vobis omnem herbã,&c. dicebat. Ipse sermo eius ante omné sonum aeris, ante vocé carnis & nubis,in illum eius summa sapientia per quã facta sunt omnia non quasi humanis auribus instrepebat, sed rebus factis rerum faciendarum causas inserebat, & omnipotenti potentia futura faciebat,hominemq;suo tempore formandum tanquã in radice,vel semine temporum condebat. Ex qua videlicet radice temporum inciperent secula ab illo condito, qui est ante sæcula. Creaturas siquidem alias præcedunt aliæ, quædam causis, quædam tempore. Ille vero omnia quæ fecit non solum excellentia potentiæ qua creaturarum, vel causarum effector est, sed etiam æternitate præcedit. In illo ergo opere primo Dei creatus est homo, qui esset futurus ratio creandi, non actio creati. Igitur omnia hęc aliter in verbo Dei sunt, vbi non facta, sed æterna sunt. Aliter in elementis mundi, vbi omnia simul facta futura sunt. Aliter etiam in rebus quæ secundum causas simul creatas,non iam simul, sed suo queq; tempore creantur, sicut Adam ex limo factus est,& formatus, ac fenum exorium, & cetera quæ de terra pullulant,& quæ aliter in seminibus,in quibus rursum primordiales causæ repetuntur ex rebus ductæ,quæ secundum causas primo conditas extiterant, sed hęc iterum seipsa secũ gerunt: in occulta quadam vi generandi,quã de illis causarũ suarũ primordijs contraxerunt.In quibus creato mundo plusq̃ã in manifestam speciem sui generis exoriretur, inserta sunt. In illis ergo primis operibus Dei, & quodã modo cõsumata,& quodammodo inchoata sunt,ea ipsa quæ consequentibus voluenda temporibus, a Deo primitus omnia simul creata sunt. Consummata quidem, quia nihil habent ista in naturis suis proprijs,quibus aguntur cursus temporum suorum, quod non in illis causaliter sit factũ,& nihilominus inchoata,quia quædam erant quasi futurorum semina per sæculi tractũ ex occulto in manifestum locis congruis exeréda.

De Causis miraculorum quas apud se retinuit.
Capitulum. XXXVI.

HIc autem Deus ceteras temporum leges rerum generibus,& qualitatibus in manifestum ex abdito producendis atribuit, vt tamen eius voluntas super omnia semper sit. Potentia quippe sua numeros creaturæ dedit, non ipsam eisdem numeris alligauit. Nam spiritus eius ita mundo faciendo superferebatur, vt & facto superferatur, nõ corporalibus locis,sed excellentia potestatis.Quis enim nescit aquam terræ concreatam,cum ad vitis radices deuenerit,duci in saginã illius ligni,atque ex eo sumere qualitatem, qua in vuam procedat,atque in ea paulatim erumpente & grandescente fiat vinũ, maturumq; dulcescat, & adhuc expressum ferueseat, & quadam vetustate firmatum ad vsum bibendi vtilius iucundiusque perueniat? Num ideo Deus lignum aut terram & huiusmodi temporum moras quæsiuit, cum aquam miro compendio in vinũ quod ebrius conuiua laudaret,conuertit? Nunquid adiutorio temporis eguit conditor temporis? Nonne certis dierum numeris suo cuique generi accommodatis,omnis natura serpentium coalescit, formatur,nascitur,robratur? Non expectati sunt hi Dies,vt in draconem virga de manu Moysi,& Aaron cõuerteretur,nec vtiquam talia quando fiunt contra naturam sunt, nisi nobis quib⁹ aliter natura cursus innotuit,non autem Deo,cui hoc est natura quod fecerit. Ille ergo causales rationes quas mundo indidit ad vtrunq; modum humiles create sunt,siue ad istum quo visitatissime temporalia trãscurrunt,siue ad illum quo rara, & mirabilia fiunt,sicut deo placuerit facere quod tempori congruat,cuius voluntas est rerum necessitas. Idem in lib. 9. Itaque totus iste visitatus naturæ cursus quasdam leges suas continet, secundum quas, & spiritus vitæ,qui creatura est,quosdam appetitus suos quodammodo determinatos habet,quos etiam mala voluntas excedere non valet. Et elementa mundi huius corporei diffinitam vim qualitatemq; suam habent quid vnunquodque valeat,vel non valeat, quid de suo fieri possit, vel non possit. Ex his velut rerum primordijs omnia quæ gignunt suo quoque tempore sumunt exortus atque processus & fines ac decessiones sui cuiusque generis,vnde fit, vt non nascatur faba de tritici grano,vel de pecore homo. Super hunc autem motum cursumque rerum habet potestas creatoris apud se posse de his omnibus aliud quàm eorum quasi seminales habent rationes facere, nõ tamen id quod non in eis posuit, vt de his vel ab ipso fieri possit. Non enim potentia temeraria, sed sapientiæ virtute omnipotens est, & hoc de vnaquaque re in tempore suo facit, quod prius in ea fecit. Naturalis ergo & visitatus rerum motus est, quo herba ista sic germinat,illa sic.Aetas ista parit,illa non parit.Homo loqui potest, pecus non potest. Horum enim & talium rationes modorum non tantum in Deo sunt concepte vel prouisę,sed ab illo etiam rebus creatis inditę atque concretę.Vt autem lignum de terra excisũ & aridum ac præpolitum sine radice aliqua sine terra, & aqua repente floreat,fructũque gignat,vt femina sterilis in senecta pariat, vt loquatur asina, & huiusmodi dedit quidé naturis quas creauit, vt ex eis hæc possent fieri. Naque enim ex eis vnquam fieret,quod ex illis fieri non posse ipse præfigeret,veruntamen alio modo dedit vt non hoc haberent in motu naturali, sed in eo quo ita creata essent, vt eorum natura potentiori subiaceret amplius voluntati. Habet ergo Deus in se ipso absconditas quorundam factorum causas,quas rebus conditis non inseruit, easque non illo implet opere prouidentiæ,quo naturas vt sint substituit,sed illo quo eas administrat vt voluerit,quas vt voluit creauit.

Quod inter illas causas abscondita fuit,qua peccatores saluauit.
Capitulum. XXXVII.

INter has autem in Deo absconditas futurorum causas siue rationes, est etiam gratia,per quam salui facti sunt peccatores.Nã quod attinet ad humanam naturam, iniqua sua voluntate deprauatam, recursum non habet per semetipsam,sed per Dei gratiam qua scilicet adiuuatur & instauratur. Quod ergo dicitur in hominibus per viam perditionis ambulantibus, omnes qui ambulant in ea non reuertuntur,dictum est secundũ pondus iniquitatis suæ, vt quod reuertitur non hoc sibi tribuat,sed gratiæ,non ex operib⁹ ne forte extollatur:propter hoc huiusmodi gratiæ mysterium Apostolis absconditum esse dicit,non in mundo in quo sunt absconditę causales rationes omnium rerum naturaliter oriturarum, sicut absconditus erat Leui in lumbis Abrahę, quando decimatur est & ipse, sed in Deo,qui vniuersa creauit,quamobré omnia quoque quæ ad hanc gratiam signandam non naturali motu rerũ,sed mirabiliter facta sunt, eorum etiam causę in Deo absconditę fuerunt,quorum si unum erat,q̃ ita mulier de latere uiri dormientis ędificata est,quæ per ipsum firma facta tanquam eius osse firmata est. Ille vero propter ipsam quodammodo infirmus est effectus,qa in locum costę,non costa sed caro. supposita est nec habuit hoc rerum prima conditio,quando sexto die dictum est de Deo, masculũ & feminã fecit eos,ut omnino femina sic fieret,sed hoc tñ habuit, ut & sic fieri posset,ne cõtra causas quas ipse uolũtate instituit,mutabili uoluntate aliquid faceret Quid autem fieret,ut aliud nõ eét futurũ omnino,absconditum erat in Deo:uerum quia sic illud absconditum fuisse dicitur uoce Apostoli,ut innotesceret principatibus & posteatibus in celestibus,per Ecclesiam multiformis sapientia Dei probabiliter creditur,sicut illud semen, cui promissum est dispositum

dispositum est per angelos in manu mediatoris. Sic & omnia, quæ ad ipsius seminis aduentum vel annunciandum vel prænunciandũ in rerum natura præter vsitatum naturæ cursum mirabiliter facta sunt, esse facta ministrantibus angelis, ita tamen vt vbique vel creator vel reparator naturarum sit nullus nisi qui plantatore & rigatore quolibet solus incrementum dat Deus. Ac per hoc etiam extasis illa quam immisit Deus in Adam vt soporatus obdormiret. recte intelligitur ad hoc immissa, vt & ipsius mens per extasim tanquam angelicæ curiæ particeps fieret, & intrãs in sanctuarium Dei sibi nouissima intelligeret, vnde & inuigilans tanquam Prophetiæ plenus, cum ad se adductam mulierem videret, continuo eructauit, quod magnum sacramentum apostolus ad Ephes. commendauit. Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea, hæc vocabitur virago. &c. Quæ etiam uerba ex ore Adam prolata dominus in euangelio dixisse declarauit, quando pharisæis eum tentantibus ait. Non legistis, quia qui fecit ab initio masculum & feminã fecit eos, & dixit. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna, ob hoc inquam insinuat Dominus ista Deum dixisse, vt hinc intelligamus propter extasim quæ præcesserat in Adam hoc eum diuinitus tanquam Prophetam dicere potuisse.

Quod inferiores causas mundo insertas etiam superior ad libitum suum vertit. Cap. XXXVIII.

NOs quidem pro captu infirmitatis humanæ iam in ipsis rebus exortis tempore possumus nosse, quid etiam cuiusque natura sit quod experimento percepimus. Sed vtrum etiam reuera futurũ sit, ignoramus. Est quippe, verbi gratia, in natura iuuenis huius vt senescat & hoc scimus quòd vtrum hoc etiam in Dei voluntate sit nescimus, veruntamen nec in eius natura esset, nisi in voluntate Dei qui condidit omnia prius fuisset. Et vtique occulta est Deo senectus in corpore iuuenili, vel iuuentutis in corpore puerili, non enim sicut ipsa in puero pueritia, & in iuuene iuuentus cernitur oculis, sed alia quadam notitia colligitur inesse in natura quoddã latens, quo in promptu numeri occulti educantur, vel a pueritia iuuentutis, vel a iuuentute senectutis. Occulta est igitur illa ratio qua fit, vt hoc esse possit, non menti, sed oculis, vtrum autẽ hoc etiam fit necesse, non possumus scire. Et illa quidem qua fit, vt esse possit, in natura ipsius corporis nouimus esse illam qua fit, vt ne cesse sit, manifestum est illic non esse, sed fortassis in mundo potest esse, vt necesse sit hunc hominem senescere. Si autem nec in mundo est in Deo est, hoc enim necessario futurum est, quod illic vult atque disponit, & illa veræ futura sunt quæ ille præsciuit. Nã multa quidem secundum inferiores causas futura sunt. Sed si ita sunt & in præscientia Dei, tunc vere futura sunt. Si autem ibi aliter sunt, ita potius sicut ibi sunt vbi quæ præsciuit falli non potest, futura sunt, verbi gratia, senectus in iuuene dicitur futura sed tamen futura non est, si ante moriturus est. Hoc autem ita erit sicut habent aliæ causæ siue mundo contextæ, siue in Dei scientia seruatæ. Nam secundum quasdam futurorum causas Ezechias moriturus erat, cui Deus addit. 15. annos ad vitam, id vtique faciens quod ante mundi constitutionem se facturum esse præsciebat, & in sua uoluntate seruauerat. Non ergo id fecit quod futurum non erat. Hoc enim magis erat futurum quod se facturum esse præsciebat, nec tamen isti anni recte adijci dicerentur annis, nisi ad aliquid adderentur, quod se aliter in alijs habuerat causis, ita secundum aliquas inferiores causas iam vitam finierat, secundum vero illas quæ sunt in uoluntate ac præscientia Dei, qui ex æternitate nouerat, quod illo tempore facturus erat, tunc finiturus erat vitam, quando finiuit eam. Nam & si hoc ipsum oranti concessum est, etiam sic cũ oraturum, vt tali orationi concedi oporteret, ille vtique præsciebat, cuius præscientia falli non poterat. Ideoque quod ipse præsciebat, necessario futurum erat. Non enim illæ causæ quas in sua voluntate seruauit ex earum necessitate pendent, quas creauit. Nec tamen contrariæ sunt quas constituit in voluntate sua, quia Dei voluntas sibi non potest esse contraria. Istas ergo sic condidit, vt ex eis illud esse cuius causæ sunt possit, sed non necesse sit. Illas vero sic abscondit, vt ex ipsis esse necesse sit, hoc quoque quod ex istis fecit vt esse possit.

De illa requie qua Deus ab operibus suis in se requieuit. Cap. XXXIX.

IDEM in libr. 4. Quoniam autem vitium & infirmitas animi est ita suis operibus delectari, vt potius in eis quam in se requiescat ab eis, cum proculdubio melius aliquid in illo sit, quo ea facta sũt quam ipsa quæ facta sunt. Per scripturam illam qua ab operibus suis requieuisse dicitur Deus, nobis insinuatur quod nullo quidem opere suo sic delectatus sit, quasi faciendi eius eguerit, vel minor futurus esset, nisi fecisset, quia enim ita ex illo est quicquid est, vt ei debeat quod est. Ipse vero nulli quod ex ipso est debeat ꝙ beatus est. Se rebus quas fecit diligendum præposuit, non sanctificans diẽ quo ea facienda inchoauit, nec illum quo ea perfecit, ne scilicet illis vel faciendis vel factis auctum videretur ipsius gaudium. Sed illum quo ab illis in seipso requieuit. Et ipse quidem nunquam illa requie caruit, sed nobis eam per septimum diem ostendit, hinc etiã significans, quod requies sua non nisi a perfectis participatur, cum ad eam intimandam non deputauit diem, nisi qui rerum omnium perfectionem sequabatur. Nam qui semper quietus est, tunc nobis requiescit, quando se requiescere ostendit. Requies ergo Dei est, quia nullius boni indiget. Ideoque certa nobis in illo est, quia nos bono quod ipse est beatificamur, non ipse bono quod nos sumus. Nam & nos vtique bonum aliquod ab ipso sumus, qui omnia valde bona fecit, in quibus & nos fecit. Porro alia res bona præter ipsum nulla existit, quam ipse non fecerit. At per hoc nullo extra se bono indiget, qui bono quod fecit non eget. Quibus autem bonis laudabiliter non egerit, si nulla fecisset. Nam etiam sic posset dici, nullis egens bonis, non a factis in seipso requiescendo, sed omnino nulla faciendo. Verum bona facere si non posset, nulla esset potentia. Si vero posset, nec faceret, magna esset inuidentia. Quoniam ergo bonus & omnipotens vel optimus existit, omnia valde bona fecit. Quia vero seipso bono perfecte beatus est, a bonis quæ fecit in seipso requieuit. ea. s. requie a qua nunquam recessit Sed si a faciendis requieuisse diceretur, nihil aliud quam non fecisse intelligeretur. Nisi vero a factis requieuisse exprimeretur, non eis egere quę fecit minus commendaretur. Iccirco non operis sed quietis diuinæ sanctificauit diem, quia non hæc faciendo, sed his quę fecit nõ egendo se beatum intimauit, quieti eius nec mane nec vespera esse cognoscitur, quia nec aperitur initio, nec fine clauditur. Requies autem eius ab operibus suis ex eo initium habuit, ex quo illa perfecit. Neque enim operibus suis non egendo requieuisset, quibus nec perfectis eguisset. Et quia nunquam eis omnino indiguit, nec illa beatitudo qua non eis indiget tanquam perficiendo perfectionem obtinebit, ideo nulla vespera septimi diei accessit. Idem in li. 1. Itaque (sicut iam supra dictum est) in inchoationem creaturæ dicitur, ꝙ superferebatur spiritus Dei, ne faciendo opera sua per necessitatem indigentiæ potius quam per abundantiam beneficentię Deus amare putaretur, eo quòd egenus & indiguus amor rebus quas diligit subiciatur.

Quod Etiam omnis creatura in ipso requiescit. C. XL.

IDem in lib. 4. Et opera quidem eius bona nunc videmus, quietem vero ipsius post opera nostra videbimus: propter quã olim signandam mandauit Deus hebræorum populo septimam hebdomade diem obseruandam. Et sicut iam dictum est, ad eam intimã dam non deputauit Diem, nisi qui rerum omnium sequebatur perfectionẽ: inde signãs nisi a perfectis percipi requiem suam. Non est autẽ pia similitudo, si velim⁹ ita similes esse Deo, vt & ipsi ab operibus nostris requiescam⁹ in nobis sicut ipse in se ab operibus suis In quodam etenim bono incommutabili requiescere debemus, quod ipse nobis est, qui nos fecit Deus. Hęc ergo summa minimeq; superba & vere pia requies nostra erit, vt quemadmodum ipse ab operibus suis in se requieuit, quia non ei opera sua, sed ipse sibi bonum est, quo beatus existit: ita & nos ab omnibus non tam tumodo nostris, verum ipsius etiam non nisi in illo requieturos speremus: ideo desideremus post opera nostra bona, quę potius ipsius in nobis agnoscimus esse quam nostra, vt etiam sic post opera sua bona requiescat ipse, cum post opera bona, quę ab illo iustificati fecerimus, in se nobis requiem præstat. Magnum est enim nobis ab illo extitisse, sed maius erit in illo requieuisse, sicut ille nõ ideo beat⁹ est, quia hęc fecit, sed quia factis nõ egens in se poti⁹ quam in illis requieuit: vnde nec operis, sed quietis diem sanctificauit, quia non hęc (vt dictum est) faciendo, sed eis quę fecit non egẽdo se beatũ intimauit: & apud ipsũ quidẽ eius requies, quia nec initio aperitur, nec fine claudit nec mane, nec vesperã habet: perfectis aũt operibus eius manet quidem & non vesperam habet. Perfecta quippe creatura quoddam habet initium suę conuersionis ad quietem sui creatoris, quia rei cuiusq; perfectio non tam in vniuerso, cui⁹ pars est, quã in eo a quo est: in quo & ipsum vniuersum est pro sui generis modulo stabilit vt quiescat i. vt momenti sui ordinem teneat. Ipse quippe qui nullo indiget extra se dum in seipso manet, quicquid ex ipso est ad se retorquet, vt omnis creatura in se habeat naturæ suæ terminum, quo non sit quod ipse est: & in ipso quietis locum, quo seruet quod ipsa est: scio quod improprie dixerim locum, quia proprie sumitur in spacijs corporũ: sed nec incongrua similitudo est, quia nec ipsa corpora in loco manent, nisi quo ponderis sui tanquam appetitu perueniũt, vt eo comperto requiescant. Initium ergo quietis creaturæ illo mane arbitror designari, quod factum est post vesperam sexte diei. Non enim posset in eo nisi perfecta re quiescere. Ideoq; sexta die consummatis omnibus, postmodum factum est mane, quo consummata creatura in illo a quo facta est requiescere cepit, quo scilicet initio ipsum in seipso requiescentem, vbi & ipsa requiescere posset inuenit: tanto stabilius atque firmius quanto ipsa illius, non ille ipsi⁹ ad quietẽ suã indiguit. Quia vero quicquid erit vniuersa creatura quibuslibet mutationib⁹ suis, nõ vtiq; nihil erit, sed in creatore

re suo semper manebit. Icciroo post illud mane nulla deinde vespera fuit.

Cur Prædictam requiem diei septimo deputauit. C. XLI.

IDem de ciuitate Dei. lib. 11. Porro quia numerus totus impar primus est ternarius & totus par quaternarius: ex quibus.s.duobus septenarius agnoscitur. Ideo pro vniuerso frequenter ponitur, vt cum dicitur. Septies in die cadit iustus, & resurget.i.quotiescũ que ceciderit non peribit. Et alibi, septies in die laudẽ dixi tibi dñe, hoc est quod in alio psalmo dicitur. Semper laus eius in ore meo, propter hoc & eodem numero signatur frequẽter spiritus Sanctus, de quo ait Dominus. Docebit vos omnem veritatem: in ipso quippe requies esse intelligitur, qua in Deo requiescitur. Nam in toto est requies .i. in plena perfectione, labor autem in parte. Ideo laboramus quamdiu ex parte sumus, cum autem venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est. Angeli vero sancti quorum in hac peregrinatione laboriosissima congregationem suspiramus, atq; societatem, sicut ibi habent permanendi ęternitatem, ita & cognoscendi facilitatem, ac requiescendi felicitatem. Sine difficultate quidem nos adiuuant, quia spiritualibus motibus puris ac liberis non laborant. Idem in li. confes. Verum o Domine cui dicam vel quomodo dicam de pondere cupiditatis in abruptã abyssum & subleuatione charitatis per spiritum tuum. Non enim loca sunt quibus mergimur & emergimus, affect⁹ sunt, amores sũt immundicia spiritus nostri amore curarum inferius defluens, & sãctitas tui nos amore securitatis superius attollens, vt sursum ad te vbi spiritus tuus ferebatur super aquas cor habeamus, & ad supereminentem requiem veniamus. Cum per transierit anima nostra aquas quę sunt sine substantia. Creaturæ quippe rationali que a te facta est, nullo modo sufficit ad beatam requiẽ quicquid te minus est. Ergo da mihi te Deus meus, redde te mihi, vt vita mea currat in amplexus tuos, nec auertatur omnino, donec abscondatur in abscondito vultus tui: hoc enim scio, quia præter te non solum extra me, sed etiam in meipso male mihi est. Omnisq; mihi copia quę Deus meus non est, egestas est. Ponderibus suis aguntur corpora, suaq; petũt loca, minus ordinata, & inquieta sunt, ordinantur & quiescunt. Pondus meum meus est amor, eo feror quocunquę feror, dono tuo accendimur & sursum ferimur: inardescimus & imus, ascensiones in corde disponimus, & canticũ graduũ decantamus. Lętatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum domini ibimus.

De Operationum eius continuatione. C. XLII.

IDem super Gen. lib. 4. Potest etiam intelligi quod Deus a condendis creaturę generibus requieuit, quia scilicet vltra iam noua genera non condidit. Deinceps autem vsq; nunc & vltra eorundem generum quę tunc instituta sunt, administrationem facit, vt nec ipso saltem die septimo potentia eius a rerum omniũ quas condiderat gubernatione cessauerit. Creatoris namq; potentia & virtus omnipotentis & omnitenentis Dei, omni creaturæ est causa subsistendi, quę.s. virtus ab his quę creata sunt regendis, si aliquando cessaret, simul etiam illorum species periret, omnisq; natura concideret. Non enim sicut edium structor cum fabricauerit abscedit, illoq; cessante stat opus quod fecit, ita mundus iste vel ictu oculi stare poterit, si deus illi regimen subtraxerit. Proinde quod Christus Dominus vsq; modo patrem suum operari dicit continuationem quamdam operis eius qua vniuersam creaturam administrat ostendit, quodq; de sapientia legimus, quod attingit a fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter, & quod eius motus celerior est omnibus motibus, satis apparet huncipsum ineffabilem, & si possit intelligi stabilem motum prębere disponẽdis suauiter rebus, quo vtiq; subtracto si ab hac operatione cessauerit perituras illas esse continuo: per hanc enim dispositionem etiam nos in illo viuimus, mouemur & sumus, quam si rebus subtraxerit, nec viuemus, nec mouebimur, nec erimus. Itaq; simul & operatur & quiescit, & creaturę congruam prebens gubernationẽ, & apud se habens tranquilitatem æternam. Illa vero Dei operatio que per sex dies ab initio leguntur facta, scriptura dicit, & consumata & inchoata. Consummata, cum dicit, Perfecti sunt cœli & terra. &c. Inchoata quoq; paulo post perhibet, vbi dicit, quod requieuit Deus ab operibus suis quę inchoauit vt faceret. Consummasse quippe Deum illa dicimus cum ita perfectè creauit omnia simul, vt ei nihil adhuc in ordine temporum creandum esset, quod tunc non ab eo iam in ordine causarum creatum esset. Inchoasse vero, vt quod tunc præfixerat causis, postmodum impleret effectis. Rebus quippe tunc factis, faciendarum causas inseruit, & omnipotenti potentiæ iam in temporum velut radice futura fecit.

De Assidua rerum propagatione. C. XLIII.

IDem in lib. 5. Iam ergo discernamus opera eius, que nunc vsque fecit ab illis quibus in die septimo requieuit. Nam (vt dictum est supra) secundum illa rerum genera, quę primo condidit noua quotidie multa facit, que tunc non fecit. Nouum autem genus instituere credi rectè non potest, quia tunc omnia consumauit, mouet itaq; per occultã potentiã suam vniuersam creaturam suam, eoq; motu illa versata, dum angeli iussa perficiunt, dum sydera circueunt, dum venti alternant, dum abyssus aquarum lapsibus, & diuersis etiam per aerem conglobationibus agitatur, dum vi recta pullulant, suaq; semina euoluunt, dum animalia g gnuntur, varioq; appetitu proprias vitas agunt, dum iniqui iustos exercere permittuntur, explicat sęcula que ipse dum primum condita est, indiderat ei tanquam implicita, Que tamen in suos cursus illa non explicaret si ipse qui condidit prouido motu administrare cessaret. Admoneri autem nos oportet ex his que in tempore nascuntur & formantur, quo modo ista indagare vel considerare conemur. Consideramus itaq; pulchritudinem cuiuslibet arboris in robore & ramis ac frondibus & pomis: hanc vtiq; speciem nequaquam repente talem & tantam exortam esse scimus, sed quo etiã ordine exorta sit nouimus. Surrexit enim a radice quam primo terræ germen infixit. Indeq; omnia illa formata & distincta creuerunt: sed illud germen ex semine ortum habuit, in semine ergo primitus illa fuerunt omnia, nõ mole corporeę magnitudinis, sed in causali potentia. Magnitudo siquidem illa copia terræ atq; humoris est congesta: sed illa in exiguo grano mirabilior atque præstantior vis extitit, qua humor adiacens terræ commixtus tamquã materies sic verti potuit, videlicet in illius ligni qualitatem: in ramorum diffusionem, in foliorum viriditatem atque figuram, & fructuũ formas, & opulentiam omniumq; ordinatissimam distinctionem. Quid enim ex arbore illa surgit & pendet, quod non ex thesauro quodam occulto seminis illius extractum atq; deprom-ptum est. Illud quoque semen ex alia ortum est arbore. Illaque rursum ex alio semine. Aliquando autem arbor ex arbore nascitur, vt cum surculus demitur atq; plantatur. Igitur & arbor ex semine, & semen ex arbore, & arbor ex arbore. Semen autem ex semine nullo modo, nisi prius interueniat arbor. Alternis ergo successionibus alterum ex altero, sed vtrumq; ex terra, nec ipsis terra prior. Sic etiam de animalibus eorumq; seminibus, omniunque parens est terra. Sicut autẽ in illo grano inuisibiliter omnia simul erant, que per tempora in arborem surgerent. Sic & ipse mundus est cogitandus, cum omnia simul creauit Deus, habuisse simul omnia, que in illo cum illo sunt facta, videlicet sol & luna cum syderibus, quorum speties manet motibus rotabilibus: terraque & abyssus, que velut inconstantes patiuntur motus. Illa quoq; quę terra potentialiter atq; causaliter produxit, prius quã ita per temporum moras exorirentur, quomodo nobis iam nota sunt in eis operibus, quę Deus vsque nunc operatur.

De distinctione operum creatoris & creaturæ in administratione naturæ. C. XLIIII.

IDem in lib. 8. Quid aũt maius mirabiliusq; spectaculum. Aũt vbi magis cum natura rerum humana ratio loqui potest quã cũ seminibus positis, plãtatis surculis, translatis arbustulis, insitis malleolis, tãquã interrogatur vis queq; radicis ac germinis quid possit, quidue non possit: vnde possit, & vnde nõ possit; quid in ea valeat numerorum inuisibilis interiorq; potentia: & quid extrinsecus adhibita diligentia: & in ipsa consideratione perspicitur, quia neque qui plantat neque qui rigat est aliquid, sed qui incrementum dat Deus. Nam & illud operis quod accedit extrinsecus, per illum accedit, quem nihilominus creauit, & quem regit & ordinat inuisibiliter Deus. Hinc iam in ipsum mundum velut in quadam arbore rerum oculus cogitationis attollitur: & ipso quoque gemina prouidentię operatio reperitur, partim.s. naturalis, partim voluntaria. Naturalis per occultam Dei administrationem, quę lignis herbisq; dat incrementum, voluntaria vero per angelorum opera & hominum. Secundum primam illam cęlestia superius atq; terrestria ordinantur: inferius luminaria & sydera fulgent. Diei noctisq;, vices agitatione sua prebent, aquis terra fundata circumluitur & interluitur: aer altius superfunditur, arbusta & animalia cõcipiuntur atq; nascuntur: crescunt, senescunt, occidunt, & quicquid aliud in rebus interiori naturaliq; motu geritur. In hac autem alia signa dantur: docetur atq; discitur: agri coluntur: societates administrantur, artes exercentur, & alia quecunque siue in superna societate, siue in hac terrena & mortali aguntur, ita vt bonis etiam per malos nescientes consulatur. In ipso etiam homine ipsa gemina viget potentia prouidentię. Primo quidem erga corp⁹ est operatio naturalis.s. eo motu quo fit, quo crescit, quo senescit. Voluntaria quoq; circa illud esse cognoscitur, qua.s. illi ad victum & tegumentum atq; curationẽ consulitur. Similiter erga animam naturaliter agitur, vt viuat, & sentiat, voluntarię vero vt discat, vt sciat. Sicut autem in arbore id agit agricultura forinsecus, vt illud proficiat quod geritur intrinsecus. Sic & in homine secundũ corp⁹ ei quod intrinsecus agit natura, seruit extrinsecus medicina. Itemq; secundũ aĩam, natura vt beatificetur intrinsecus, doctrina ministratur extrinsecus. Quod aũt ad arborẽ colẽdi est negligẽtia,

hoc

hoc ad corpus medendi est incuria, hoc ad animam discendi segnitia. Et quod ad arborem est humor inutilis, hoc ad corpus victus exitialis, hoc etiam ad animam persuasio iniquitatis. Quid ergo abhorret a vero si credamus hominem constitutum in Paradiso, vt operaretur agriculturam, non seruili labore, sed honesta potius voluptate. Quid enim innocentius hoc opere vacantibus, & quid plenius magna consideratione prudentibus. &c.

Exemplificatio illius differentię. C. XLV.

IDem in lib. 9. Ecce si quidem opus agricolę est, vt aquam ducat, cum arborem vel semen rigat. Non autem est opus eius vt aqua prolabatur per decliuia, sed eius qui in mensura & numero & pondere disponit omnia. Iterum agricolę opus est, vt ex arbore surculus euellatur, terręq; mandetur. At vero non est opus eius vt succum imbibat, vt germen emittat, vt aliud eius solo figat, quo radicem stabiliat, vt aliud in auras promoueat, quo robur nutriat, ramosq; diffundat, sed illius qui solus incrementum da. Medicus etiam ęgroto corpori alimentum adhibet, & vulnerato medicamentum prębet, non de rebus quas creauit, sed quas vtiq; creatas operę creatoris inuenit. Deinde cibos & medicamenta præparare ac ministrare potest. Non autem ex his quę adhibet operari & creare vires vel carnē potest. Natura hic agit interiori motu nō bisq; occultissimo, cui tamen si subtrahat Deus operationem intimam, qua.s. eam substituit & facit, continuo tanquam extincta & nulla remanebit. Quapropter cum Deus omnipotens piè vniuersam creaturam suam bipartito, vt dictum est, opere prouidentiæ & in volūtarijs & in naturalibus motibus administret, creare tam nullus angelus naturam aliquam nec seipsum valet. Sed voluntas angelica voluntati Dei obediens, eiusq; iussionem exequens, naturalibus motibus de rebus subiectis more agricolandi vel medendi tanquam materiam potest ministrare, vt vel secundum illas principales in verbo non creatas vel secundum illas in primis sex dierū operibus causaliter creatas rationes aliquid creatur ī tempore. Itaque, quod Adam in Paradiso soporatus sit, eiusque costa sine vllo dolore a corporis compage detracta sit, hoc totum fortasse per angelos fieri potuit, formare vel ędificare costam in mulierem nullus potuit, nisi solus Deus, a quo omnis natura existit. Certissimè quippe dixerim etiam supplemētum illud in locum coste, mulierisque corpus & animam, confirmationem membrorum, omnia viscera, omnes sensus, & quicquid erat quo illa & creatura & homo fuit & fęmina, non nisi opere illo Dei factum, quod non per angelos, sed per ipsum, non operatus est ac dimisit, sed ita continuo operatur, vt nec ipsorum angelorum nec illarum rerum natura subsistit si non operetur.

De quatuor differentiis operationum. C. XLVI.

HVgo super ecclesiasten Homilia.16. Quatuor sunt opera quibus omnia temporalia explicantur. Primum est opus Dei, secundum naturę, tertium artificis cum natura, quartum solius artificis sine natura. Opus Dei est essentiam rerum de nihilo creare, materiam rerum informem disponere, motum autem rerum sub certo ordine temperare, propterea tria hęc ad opus Dei pertinēt.i.essentia rerū, & forma, & ordo. Hæc aūt tria de operib⁹ Dei stabilia sunt, nec temporis capiunt mutabilitatem, & rerum essentiæ hoc quod sunt nunquam esse desinunt, & rerunt formæ secundum primam conditoris sui institutionem in suis generibus perpetuam identitatem custodiunt, & motus rerum primum ordinis legem nunquam transcendunt. Neque enim vel essentiæ rerum nihil esse, vel formę rerum aliter esse, vel ordo rerum dispositioque ab initio mutari potuerunt. Opus itaque Dei est, creare, formare, disponere vniuersa. Opus naturę est semina rerum de occulto per incrementum producere, eademque rursum marcentia cum concidunt per defectum ad occultum sinum vnde prodierant reuocare. Opus artificis cum natura est ea quæque oriuntur de terra studio, & industria adiuuare. Opus solius artificis in subiecta rerum materia operari vel disiuncta componendo, vel coniuncta separando. Tres itaque opifices sunt in hoc mundo. Deus, natura, & artifex imitans naturam. Sed hi tres valde dispari potentia id quod ad effectum perducunt, efficiunt. Nam Deus in opere suo nec naturę opera indiget, nec opificis imitantis naturam. Operatur enī De⁹ aliqñ sine natura, aliqñ i natura, aliqñ supra naturā. Nam sine natura primum fecit ipsam naturam. Cum natura facit ea quę de natura secundum naturam producit. Supra naturam quando in natura præter cursum naturæ solitum & posse primum maiori addita potentia aliquid ad effectum perducit. Omne ergo quod natura facit Deus facit, sed non omne quod Deus facit, natura etiam facit. Tertio loco sequuntur opera artificis imitātis naturam. Et ipse quidē aliqñ cū Deo operat̄ sine natura. Aliqñ sine Deo & cum natura. Aliqñ cum Deo simul & cū natura. Aliqñ sine Deo pariter, & sine natura. Cum Deo operatur, qñ opera iustitię, sine Deo, quando opera iniquitatis operatur. Cum natura quando in seminibus rerum ac fetibus propagandis quibus natura incrementum subicit: foris industriam & studium apponit. Sine natura, quando præterea in subiecta materia studium explicat vt aliquid quodcunque ad effectum promoueat, in quo natura patitur tatum, non operatur, quia materiam operandi præbet, non autem effectum operantis exercet. Talia sunt omnia opera hominum, quæ fiunt super terram, ex quibus multa mortalis vitæ necessitas cogit: multa suadet cupiditas, multa vanitas operatur.

De variis modis diuinarum operationum. C. XLVII.

ALquinus super Gene. 47. Quatuor itaque sunt modi operationis Dei. Operatus est enim primo in verbo suo omnia disponendo. Secundo in materia informi quatuor elementorum de nihilo eam creando. Tertio per opera sex creaturas varias distinguendo. Quarto ex primordialibus seminibus non incognitas naturas faciendo, sed notas sæpius ne pereant reformando. Richardus in libro exceptionum primo. Pater inquit meus vsq; modo operatur, cuius .s. operatio quadrifariam diuiditur. Primum est opus conditionis: secundum dispositionis, tertium propagationis quartum gubernationis. Primum opus ante omnem diem fecit. Secundum in sex diebus, & ab hoc in septimo die requieuit. Tertium a principio vsq; ad finem facit. Quartum in æternum facere non cessabit. Iohannes Damascenus lib. 1. Est autem solius Dei vbique ac secundum idem operari, vbique etenim ens super omnia, secundum idem differenter operatur vbique vna & simplici operatione. Petrus lombardus in sententijs lib. 2. Cumq; dicimus Deum aliquid facere, non enim in operando aliquem motum intelligimus inesse, vel aliquam in operando passionem, sicut nobis solet accidere, sed eius sempiternæ voluntatis nouum aliquem signamus effectum, hoc est ipsius æterna voluntate nouiter aliquid existere. Et hoc dicitur agere, quia eius causa existit absque ipsius agitatione, vt actus propriè dici non queat, cū actus omnis in motu consistit, & nullus in Deo motus existat. Sicut ergo ex calore solis aliqua fieri cōtingit, nulla tamē in ipso vel in ei⁹ calore facta mutatione, vel motione, sic ex voluntate Dei habēt esse noua sine actoris mutatione. August. de ciui. Dei lib. 12. Itaq; cum audimus, quod Deus hominem ad imaginem suam fecit, eiq; coniugē in adiutorium generandi ex eius costa ædificauit nequaquam huius operationes Dei carnaliter cogitemus, sicut opifices ex quacunque terrena materia corporalibus membris quod artis industria potuerunt fabricantes videmus, manus enim Dei est ipsius potentia, qua inuisibiliter operatur etiam visibilia. Cumq; alia sit species, quæ adhibetur extrinsecus cuique materię corporali, sicut operantur homines figuli ac pictores & fabri. Alia vero quæ intrinsecus de occulto & secreto naturę viuentis & intelligētis arbitrio efficiētes habet causas, quæ non solum naturales corporum species, verū etiam ipsas animantium animas dum non sint facit, supra dicta illa species artificibus quibusq; tribuatur: hæc autem altera nō nisi vni artifici conditori & creatori Deo conuenit, qui mundum ipsum & angelos sine vllo mundo & angelis fecit. Quia etenim diuina vi (vt ita dicam) effectiua, quæ fieri nescit, sed facere, speciem accepit, cum mundus fieret rotunditas cœli & rotunditas solis. Eadem vi diuina & effectiua quæ fieri nescit, sed facere, accepit speciem rotunditatis oculi, & pomi, cetereq; naturales figuræ, quas in rebus nascentibus nequaquam extrinsecus videmus adhiberi, sed intima creatoris potentia, quę dicit, cœlum & terram impleo: cuius sapientia nimirum attingit a fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter.

De Miraculorum operatione. C. XLVIII.

GLosa super epistolam ad Roma. 11. Porro ipse Deus naturarum omnium conditor nihil contra naturam facit omnino, quia hoc est natura cuiq; rei, quod ipse facit a quo est omnis naturę modus & numerus & ordo. Non incongruè tamen humano more dicitur facere aliquid contra naturam, quando contra id quod in natura nouimus facit. Naturam quippe solemus appellare cognitum nobis mortalibus solitumque cursum naturæ: contra quem.s. cum aliqua Deus operatur, magnalia vel mirabilia nominantur. At vero contra summam illam naturę legem a notitia remotam siue impiorum, siue infirmorum, tam Deus nullo modo facit, quam nec contra seipsum facit. Augustinus de trini. li. 3. Quis itaq; cadaueribus reddidit animas suas cum resurgerent mortui, ni si qui carnes in vteris matrum animat, vt oriantur morituri. Sed dum fiunt ista continuo quasi quodam fluuio rerum labentiū atque manentium, & ex occulto in promptum, atq; ex prompto in occultum vsitato itinere transeuntium, naturalia dicuntur. Cum autem admonendis hominibus inusitata mutabilitate ingeruntur magnalia (vt dictum est) mirabilia nuncupantur. Idem in libro de vtilitate credendi. Miraculum enim vocari solet quiquid arduum

dcum aut insolitum supra spem vel facultatem mirantis apparet. Idem super Genesim lib. 9. Vt autem superius dictum est, sicut illud semen cui promissum est, dispositum est per angelos in manu mediatoris, sic omnia quæ ad eiusdem seminis aduentum vel annũciandum vel prænunciandum in rerum natura præter vsitatum naturæ cursum mirabiliter facta sunt, probabiliter creditur esse facta ministrantibus angelis, ita tamen vt vbique creator vel reparator naturarum non sit nisi qui plantatore ac rigatore quolibet solus incrementum tribuit. Itaque in rebus creatis altitudinem illius operationis qua mulier de latere viri facta est querimus, nec inuenimus, non nisi quia homines quidam quemadmodum operantur in hac terra cognouimus, quemadmodum autem angeli in hoc mundo quo modo agricolantur, non vtique nouimus. Nam profecto si remota hominum industria fruticum genus operaretur tãtum cursus naturę, nihil aliud in hacparte nouissemus, quam in terra nasci arbores & herbas, & ex earum seminibus ex eis itidem in terram cadentibus, nec innotesceret nobis quid valeret insitio, vt alterius generis lignũ propria radice poma portaret aliena, & coalescente vnitate iam sua, hęc nimirum per agricolarum opera didicimus, cum ipsi creatores arborum nullatenus existant, sed ad naturę cursum Deo creanti suum quidem ministerium præbeant. Nunquam enim per opera eorum aliquid existeret, si hoc in Dei opere intima naturę ratio non haberet. Quid ergo mirum si quemadmodum ex osse viri facta est mulier non nouimus, quandoquidẽ Deo creãte quemadmodum angeli seruiant ignoramus? Fideliter tamen fœminam ex viro factam nullo interueniente concubitu credimus, etiam si forte costa ministrata sit per angelos pro nutu creatoris, sicut fideliter etiam virum ex fœmina sine concubitu factum credimus, quando semen Abrahę per angelos dispositum est in manu mediatoris, & poterat quidem dominus ipse carnem suã de costa, vel de aliquo membro virginis creare. Sed qui posset ostẽdere in suo corpore se hoc iterũ fecisse, quod factum est vtilius in matris ostendit corpore pudendum nihil esse quod castum est.

Quod Deus miracula facit per ministeria angelorum bonorum ac malorum. Cap. XLIX.

IDEM in lib. 11. Habent autem angeli boni & mali operi quędã similia in miraculis, sicut Moyses & magi Pharaonis, vnde sic locutus est serpens ad Euam, sicut asina ad Balaam, nisi quòd opus illud fuit diabolicum, hoc angelicum, veruntamen etiam in his potentiores sunt angeli boni malis. Non enim angeli mali taliũ operum possunt aliquid, nisi per angelos bonos Deus permiserit, vt videlicet retribuatur vnicuique secondum cor eius, vel secundũ gratiam Dei, vtrunq; iuste ac benigne secundum altitudinem diuitiarum sapientię & scientię Dei. Idem in lib. quęstionum. 73. Omnis enim anima partim priuatam cuiusdam sui potestatem gerere cognoscitur, partim vniuersitatis legibus siue publicis coercetur ac regitur. Quoniam vnaqueq; res visibilis in hoc mundo potestatem habet angelicam sibi præpositam, vt diuina scriptura testatur, de illa re cui præposita est, aliter quasi priuato iure agit, aliter tanquã publico agere cogitur, vniuersitas quippe potentior est parte. Nam & id quod ibi priuatim agit, tantum agere sinitur, quãtum lex vniuersitatis sinit, anima vero humana quanto neglecto communi bono, suoque gaudens priuato suis honoribus vel potestate delectatur, tanto magis pęnaliter diuinis legibus tanquam publicis seruire cogitur, magisq; talibus potestatibus subduntur quæ priuato suo gaudent, & tanquam dij ab hominibus honorari desiderant. Quibus sæpe diuina lege conceditur, vt eis quos sibi secundum merita eorum subiugauerunt, illo priuato iure etiam aliquid miraculorũ præstent in his exhibendorũ, quibus in infimo, sed cum ordinatissimo gradu præpositę permanent. Sed vbi diuina tanquam publica lex contrarium iubet, vincit priuatam licentiam tanquam & ipsa priuata licentia nisi vniuersalis diuinę potestatis permissione nulla esset. Ideoq; fit vt sancti Dei serui cum eos vtile est habere talia dona secundũ publicam & imperialem legem id est summi Dei potestatem infirmis potestatibus imperent, ad visibilia quædam miracula facienda. In illis enim imperat ipse Deus, cuius templum illi sunt, & quẽ contẽpta sua priuata potestate ardentissime diligunt. In magicis autem operationibus ad illecebram dilectionis, vt videlicet eos quibus talia concedunt, sibi subiugent eorum ministerijs ac precibus effectum præbent priuato illo iure largientes quod sibi largiri licet se honorantibus, sibique seruientibus & quędam in sacramentis suis secum pacta seruantibus. Cũque imperare magi Dæmonibus videntur per sublimiorum nomina inferiores terrentur, & nonnulla visibilia quę propter infirmitatem carnis hominibus ęterna contueri non valentibus quę per semetipsum dilectoribus suis præstat Deus verus, magna apparent & exhibent. Ideo autem non omnibus sanctis imperia prædicta tribuuntur; ne perniciosissimo errore infirmi decipiantur, existimantes in talibus factis maiora dona esse quam in operibus iustitiæ, quibus ęterna vita comparatur. Ideoque prohibet Dominus discipulos suos hinc gaudere dicens, In hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subiiciuntur: gaudete autem quia nomina vostra scripta sunt in cœlis. Cum ergo talia faciant magi qualia nonnunquam sancti, alio faciunt iure ac diuerso fine. Illi quippe faciunt quærentes gloriam suam. Isti vero quærentes gloriam Dei: & illi faciunt per quędam potestatibus in ordine suo concessa, quasi priuata commercia. Isti vero administratione publica iussu ei⁹ cui subiecta est ois creatura.

Quod hęc omnia Dei potentia & prouidentia moderantur pro meritis animarum. C. L.

OMnis quidem anima (sicut iam dictum est supra) partim priuati cuiusdam sui potestatem gerit, partim ea vniuersitatis lex siue publica, quæ est diuina sapientia siue prouidentia coercet ac regit: & vnamquamque tanta pietate purgatiorem esse constat, quanto minus priuato suo delectata, legem vniuersitatis intuetur, eique libenter ac deuote obtemperat, quantoque amplius priuato suo gaudet, ac neglecto Deo, qui omnibus animis vtiliter atque salubriter præsidet, ipsa suam potius in se vel in alios quam illius in omnes diligens potestatem, honoribus suis delectatur, tanto sordidior esse cognoscitur, tantoque magis pęnaliter diuinis legibus seruire cogitur, & tanto magis malignis potestatibus, quæ priuato suo similiter gaudent subditur, quæ.s. potestas ad illecebrã dilectionis ac seruitutis suæ quandoque honorantibus se ac seruiẽtibus sibi nõnulla visibilia priuato illo iure quo rebus infimis sunt præpositę, quandoq; largiuntur, quæ pro infirmitate carnis hominibus æterna contueri non valentibus magna videntur. Hæc autem permittit Deus omnia iuste moderans, atq; pro cupiditatib⁹ electionibusque eorum seruitutes ac libertates distribuens. Et si quando inuocatione summi Dei aliquid impetrent, pro cupiditate sua mala vindicta est ista, non gratia. Non enim de talibus dicit Apostolus frustra, quod tradidit eos Deus in cordis eorum desideria. Quorum enim peccatorum fęlicitas perpetrãdorum pena est aliorum præcedentium. Vt autem mali frequenter bonis temporaliter noceant, accipiunt in eos potestatem ad maiorem bonorum vtilitatem, patientiæ.s. exercitationem. Anima ergo christiana semper vigilet in tribulationibus suis sequi voluntatem Domini sui, ne grauius sibi iudicium acquirat resistẽdo ipsius ordinationi. Quod.n. Dñs ipse agens dixit Pontio Pilato, hoc Sanctus Iob dicere posset diabolo. Non haberes potestatem in me, nisi datum esset tibi desuper. Non ergo illius voluntas, cuius malitiæ potestas in bonos datur, sed eius voluntas, a quo datur potestas illa debet nobis esse charissima, quia tribulatio patientiam operatur, patientia vero probationem, probatio vero spem. Et quidem (vt dictũ est) fieri potest, vt diuina prouidentia per malum hominem & puniat & adiuuet. Nam impietas iudęorum & Iudam supplantauit, & gentibus saluti fuit. Item fieri potest, vt per hominem bonum & damnet & adiuuet, dicente Apostolo, Alij sumus odor vitæ in vitam. Alijs odor mortis in mortem. Omnis itaq; tribulatio aut pœna est impiorum, aut exercitatio iustorum. Nam eadem tribulatio & paleas conscidit & frumenta paleis exuit: vnde & tribulationis nomen accepit, rursum pax & quies a molestijs corporalib⁹ bonos acquirit, & malos corrumpit. Hæc autem omnia pro meritis animarum prouidentia diuina moderatur. Nec tamen sibi boni ministerium tribulationis eligunt, nec mali pacem diligunt, quapropter ipsi quoque per quos id agitur quod nesciunt: non iustitiæ quæ ad Deum refertur, sed maliuolentiæ suæ mercedem accipiunt: quemadmodum nec bonis imputatur, quod ipsis prodesse volentibus alicui nocetur, sed bono animo beniuolentię premium tribuitur: ita etiam in cæteris Dei prouidentia pro meritis animarum rationalium vel sentitur, vel latet, vel molesta, vel commoda est. Sũmo quippe Deo bene administrãte quæ fecit, nihil inordinatũ in vniuerso nihilque iniustũ est, siue sciẽtib⁹ siue nesciẽtibus. Nobis vero in parte anima peccatrix offenditur, cum quia ibi est, vbi talem esse decet, ea quæque talem pati equum est, patitur vniuersum Dei regnum nulla eius fęditate deformatur, quamobrem inter omnia quæ de nobis bene agit ordo diuinus, in sola bona voluntate secundum legem agimus. In cæteris autem secundum legem agimur, cum lex ipsa immutabilis maneat. Omniaq; mutabilia gubernatione pulcherrima moderetur. Gloria igitur in altissimis Deo. Et in terra pax hominibus bonæ voluntatis.

Quod Dei prouidentia sit gubernatrix omnium. C. LI.

BAsilius in hexa. lib. 7. Apud Deum quippe nihil improuidum esse cognoscitur: cuncta enim oculus ille insopitus speculatur. Augustinus de ciuit. Dei lib. 1. Est nimirum prouidentia cura eorum quæ subiectis sunt adhibenda: hæc vtrinque operatur in suo & alieno, in suo quod fecit, in alieno quod & permisit. Cuncta quippe subiecta sunt illi, & prouidet omnibus, præsidens

sidens omni creaturæ per gubernationem, iustitiæ glorificationé, & malitiæ damnationem. Simili modo dupliciter consideratur diuina dispositio. Bona quippe dispositionem habent, & vt sint, quia bona sunt, & vt sic sint, quia ordinata sunt, mala vero ex dispositione superna non habent quod sunt, quia mala sunt, & tamen habét quod sic sunt, quia diuinitus ordinata sunt Deus enim vt dictum est, malorum non est auctor sed ordinator. Augu. de ciui. Dei lib. 10. De prouidentia certè Plotinus platonicus disputat, eamq; a summo Deo cuius est intelligibilis & ineffabilis pulcritudo vsque ad hæc terrena & ima pertingere, flosculorum atq; florum pulchritudine comprobatur. Quæ nimirum omnia quasi abiecta & velocissimè pereuntia decentissimos formarum suarum numeros habere nō posse cōfirmat, nisi inde formentur vbi forma intelligibilis & incommutabilis simul habens omnia perseuerat. Hoc & Dominus Iesus ostendit, vbi ait. Considerate lilia agri quomodo crescunt &c. Optimè ergo humana anima terrenis ad huc sensibus dedita & desiderijs infirma ea ipsa bona infima, quæ huic vitæ necessaria, & præ illius vitæ sempiternis beneficijs conténenda temporaliter appetit, non tamen nisi ab vno Deo expectare consueuit, vt ab illius cultu etiam in iustorum desiderio non recedat. Ad quem eorum contemptu & ab eis auersione perueniat. Idem in libro 11. Verum Dei bonitatem in rebus creandis vel disponendis hæretici non intelligunt, quia egenam carnis huius fragilemque mortalitatem de iusto supplicio venientem dum eis non conueniunt, plurima offendunt, nec attendunt quantum in locis suis naturisq; vigeát, pulchroq; ordine dispositioné habeát, quátū que vniuersitati rerum pro suis positionibus decoris tanquam in communem rempublicam conferant, vel etiam nobisipsis, si eis congruenter atque sapienter vtamur, commoditatis tribuant, ita vt etiam ipsa venena que p inconueniétiá perniciosa esse comprobantur, conuenienter adhibita in salutaria medicamenta vertant, E contrario autem etiam cibus & potus & lux & cætera quibus delectantur, immoderato & importuno vsu noxia sentiantur. Vnde nos admonet diuina prouidentia non res insipienter vituperare, sed rerum vtilitatem diligenter inquirere, & vbi nostrum ingenium vel infirmitas deficit, ita occultata credere sicut fuerát non nulla, quæ vix potuimus inuenire. Nam & ipsa vtilitatis occultatio, aut humilitatis est exercitatio aut electionis attractio, & nulla omnino natura malum est, nec hoc nomen nisi priuationis boni est. Sed a terrenis ad celestia, & a visibilibus vsque ad inuisibilia sunt alijs alia bona meliora, ad hoc quidem inęqualia, vt essent omnia. Et si nemo peccasset mundus tantummodo bonis naturis plenus & ornatus esset. Nunc autem licèt peccatum vigeat, nó ideo peccatis plena sunt omnia. Sed bonorum longe maior numerus in celestibus ordinem suum seruat, vt mala voluntas quia naturæ ordinem seruare noluit, ideo iusti Dei leges, omnia bene ordinantis effugit. Idem in lib. 12. Naturæ ergo omnes quia sunt profecto bonę sunt, & cum ibi sint, vbi esse per ordinem naturæ debent, quantum acceperunt esse suum custodiunt. Et quæ semper esse non acceperunt, pro vsu motuque rerum quibus creatoris legi subduntur, in melius deteriusve mutantur. Sicq; in eum diuina prouidentia tendunt exitum quem ratio gubernandæ vniuersitatis includit, ita vt nec tanta corruptio, quanta vsq; ad interitum naturas mirabiles mortalesque perducit, faciat non esse quod erat vt non inde consequenter fiat, quod esse debeat.

De bipartito opere quo vniuersitati creaturę prouidet. Cap. LII.

IDem super Genesim lib. 8. Bipartito autem opere prouidentię præest Deus vniuersæ creaturæ suæ. s. naturis vt fiant, voluntatibus autem vt sine illius iussu vel permissu nihil faciant, vniuersam quippe creaturam regens, & administrans naturas sicut voluntates vt nec bone infructuosę, nec malę impunitę sint, primo subdit omnia sibi. Deinde vero creaturam corporalem creaturæ spirituali, terrestrem celesti, feminam masculine, minus valentem valentiori. Et quia naturæ liberum voluntatum arbitrium habentes cæteris potentiores sunt ac superiores, illę quæ non habent subditę sint necesse est illis quæ habent. Et hoc ipsius creatoris ordinatione qui nunquam ita punit malam voluntatem, vt naturæ perimat dignitatem, in voluntatibus quoque bonos quidem sibi, cæteras autem ipsis subdit, seruientibus sibi, vt hoc patiatur voluntas mala, quod ex iussu Dei fecerit bona, siue per seipsam siue per malam in rebus duntaxat quæ naturaliter subditę sunt etiam malis voluntatibus, hoc est in corporibus. Nam in seipsis habent malę voluntates interiorem penam suam, eandem .s. ipsam iniquitatem suam, ac per hoc angelis sublimibus Deo subditę fruentibus, subdita est omnis natura corporea, omnis irrationalis vita, omnis quoque voluntas vel infirma vel praua, vt hoc de subditis vel cum subditis agant, quod ordo naturæ poscit in omnibus illo iubente cui subiecta sunt omnia. Proinde illi quidem in ipso ueritatem incommutabilem cernunt, & secundum eam uoluntates suas dirigunt, fiuntque participes æternitatis ac ueritatis & uoluntatis eius semper tempore & loco, mouentur autem eius imperio etiam temporaliter, illo non temporaliter moto, nec ita mouentur ut ab eius cōtemplatione sileant aut desiuant, sed ut simul & illum sine loco & tempore contemplentur, & eius in inferioribus iussa perficiant, mouentes se per tempus tantum, corpus autem per tempus & locum quantum actioni congruit eorum. Itaq; natura uniuersitatis corporalis non adiuuatur corporaliter extrinsecus, quia non est extra ipsum ullum corpus, sed intrinsecus adiuuatur incorporaliter, Deo id agente, ut omnino sit natura, quoniam ex ipso ac per ipsum & in ipso sunt omnia. Partes uero eiusdem uniuersitatis & intrinsecus adiuuátur incorporaliter, uel potius fiunt, ut naturæ existant, & extrinsecus corporaliter, quo se melius habeant, sicut alimentis, & agricultura, & medicinis, & quęcunque etiam ad ornatū fiunt, ut non solum salue ac fecondiores, sed etiam decentiores maneát. Spiritualis autum creata natura si perfecta & beata est, sicut angelorum sanctorum quantum attinet ad seipsam quód sit, sapiensq; sit, non nisi intrinsecus adiuuatur, æternitate. s. ac ueritate & æbritate creatoris, extrinsecus uero si adiuuari dicenda est, eo fortasse solo adiuuatur, quód inuicem se uidét, ac de sua societate in Deo gaudent, & quód perspectis etiam in eis ipsis omnibus creaturis undique gratias agit. laudatq; bonitatem creatoris. Quod autem attinget ad angelicę creaturæ actionem per quam uniuersarum rerum generibus, & maximè humanæ prouidentia Dei prospicitur, ipsa extrinsecus per ea quæ similia sunt corporalibus, & per ipsa corpora quæ potestati angelicę subiacent, adiuuatur. Igitur Deus omnipotens & omnitenens incomutabili æternitate, ueritate, uoluntate, semper idem, non per tempus, neç per locum motus, mouet tamen creaturam spiritualem per tempus. Corporalem uero per tempus & locum mouet, ut eo motu naturas quas intrinsecus subsistuit, etiam extrinsecus administret, ac per uoluntates sibi subditas, quas per tempus atq; per corpora sibi & illis uoluntatibus subdita quę per locum & tempus, mouet ea tempore & loco, cuius ratio in ipso Deo uita est sine tempore & loco. Cumque aliquid tale Deus agit, non debemus opinari substantiam eius qua Deus est temporibus locisque mutabilem esse, sed in opere diuinæ prouidétiæ ista cognoscere, non in illo quo naturas creat, sed in illo quo intrinsecus creatas, etiam extrinsecus administrat.

Quod Dei prouidentia omnium naturarum indigentias implet. Cap. LIII.

HVGO de tribus diebus. Ecce uidemus certe quód omnis naturalis appetitus explementum inuenit in rebus. Constat ergo quia prouidentia præcessit, cuius consilio cautum est, ne quod rerum indigentiis necessarium præsidium desit, qui enim appetitus instituit, ipse appetitibus alimenta ministrauit. Glosa super Lucam 12. Hinc Dominus apostolis ait. Nolite soliciti esse animæ uestre quid manducetis, neque corpori uestro quid induamini, ubi certè non prohibet prouidentiam per quam in sudore uultus præparamus nobis panem, sed uetat de præsentibus solicitudinem, quæ nimirum mentem perturbat & ab æternis reuocat, indecorum est. enim homini curare de veste vel cibo, qui militat regno, nouit rex. quemadmodum familiam suam pascat, alat, & vestiat. Hinc ibidé etiam congrue subiungit. Nonne anima plus est quam esca, & corpus plus est quam vestimentum? Ecce moraliter eos ad fidem instruit omnia credentibus a Deo conferri posse, qui eos ex anima & corpore composuit. Cum enim anima ex corporis indumento vestiatur, & ex anime vigore sine nostro labore corpus animetur, absurdum est vt victus copiam nobis defuturam putemus, qui iugem viuendi substantiam a Deo consequimur. Cęterum inquit considerate coruos & volatilia, quia non seminant neque metunt, quibus non est cellarium nec horreum, & tamen illos Deus pascit, quorum est anima mortalis, vnde quantomagis uos pluris estis illis, idest ut plus eis valeris scilicet propter rationem & propter immortalitatem quę promittitur uobis. Si ergo auibus non laborantibus, nec communes fructus aliquo sibi dominatu specialiter sibi vendicantibus, prouidentia Dei necessaria largiendo tribuit, illi vos curam regendi corporis vestri relinquite, qui ad hanc illud mensuram crescere fecit. Quis enim vestrum solicitudine sua & sagacitate potest ad staturam suam vel cubitum vnum adijcere. Deniq; ait. Considerate lilia agri quomodo crescunt, nó laborant, sc. s. coloribus ornando, neq; nent indumenta sibi faciendo, sed nec vt cæteri terre fructus aliquem agricolarum cultum requirunt. Et tamé dico vobis, quia nec Salomon in omni gloria sua vestiebatur sicut vnum ex istis, quæ etenim purpura rerum q̄ pictura textricum comparari potest floribus liliorum, & dr vestimentū floris ipse color, sicut de aliquo dicitur q̄ eū operuit rubor. Si aūt inquit fenū qd hodie in agro est & cras in clibanū mittit, a Deo sic

vestitur

vestitur, id est si ea quæ ad vsum corporis tantummodo sunt, & cito decidua igne cremabuntur, a Deo tã venustè adornantur, quãtomagis vestiet vos pusillæ fidei? qui s. ad imaginem ipsius estis creati, & ad æterna vocati. Cum in euangelio paulo ante legitur eis dixisse Nonne quinq; passeres veneunt dipondio, & vnus ex illis non est in obliuione coram Deo, ac si diceret. Omnia ẽt minima sunt sub prouidentia Dei, quantomagis vos ad imaginẽ Dei facti? Sed & capilli inquit capitis vestri omnes sunt numerati, vt de massa corporis taceam, quoniam etiam minimę particulę conseruantur prouidentię Dei.

Qualiter eadem prouidentia cunctorum animantium appetitus mouet, ac dirigit. Cap. LIIII.

SIcut autem superius iam diximus per Angelicæ creaturę actionem prouidentia Dei prospicit vniuersarum rerũ generibus. Et ipse quidem Deus, nec per tempus, nec per locum motus creaturam spiritualem mouet per tempus tantummodo, corporalem vero tpe & loco, cuius ratio in ipso Deo vita est sine tpe, & loco. mouetur. n. animus reminiscendo, quod oblitus erat, vel discẽdo, quod nesciebat, vel volendo quod nolebat. Idem in lib 9. Et oĩs quidẽ anima, siue sit rationalis, siue irrationalis mouetur visis. Sed anima rationalis arbitrio voluntatis, vel eis consentit, vel non consentit. Irrationalis aũt iudicium hoc nequaq̃ habere cognoscitur, pro suo tñ genere, atq; natura viso aliquo tacta propellitur. Nec est in potestate vllius animæ, quæ illi veniant visa, siue in sensum corporis, siue in ipsum spiritum interius quibus. s. visis moueatur animantis cuiuslibet appetitus, ac si cum huiusmodi visa per Angelorum desuper ministrantur officia, iussio Dei non solum ad homines, ac aues, ac pecora peruenit, sed ẽt ad ea quę in aquis latent, vt ad cetum qui Ionam deglutiuit, nec solum ad ilia maiora, sed etiam vsq; ad minima. Nam etiã vermiculo legimus diuinitus iussum, vt radicem cucurbitę roderet, sub cuius vmbraculo propheta recubuisset. Nempe donauit & homini Deus, sic eum instituens, vt etiam carnem peccati portans, possit non solũ pecora, & iumenta suis vsibus subdita, nec tñ aues domesticas, sed etiam liberè volantes, quaslibet ẽt fœuas feras, & capere, & mansuefacere, eisq; potentia rationis non corporis mirabiliter imperare, cum earum appetitus, ac dolores captans, & paulatim illectãdo, premendo, laxandoq; moderãs, agresti ea cõsuetudine exuit, & tanq̃ humanis moribus induit: quantomagis ergo hæc Angeli possunt? qui Dei iussione in ipsa incommutabili veritate perspecta, quam sempiternè inspiciunt, mouentes seipsos per tempus, & corpora sibi subdita per locum & tempus, agilitate mirabili, & vi sa quibus moueantur, & appetitum indigentię carnalis efficere valent omni animę viuę, vt nesciens adducatur quo eam opus est venire. Ad intelligendum ergo qualiter adduxerit Deus ad Adã cuncta animantia, ne carnaliter sapiamus, adiuuare nos debet, quod de opere diuinæ prouidentiæ superius diximus.

Qualiter hominibus visa pro meritis obijcit, & subtrahit. Cap. LV.

AVgustinus in lib. quæstionum 83. Ex diuersis nimirum visis diuersus est animarum appetitus, & ex diuerso appetitu diuersus adipiscẽdi successus. Diuersa vero visa facit ordo rerum nobis quidem occultus, sed sub diuina prouidentia certus. Gregor. in moral. lib. j. Non aũt decet intueri, quod non licet concupisci. Nõ enim Eua lignum vetitum contigisset, nisi prius illud incautè respexisset. Aug. super Genesim lib. 11. Nec tñ serpentis suggestioni credidisset ita de facili, nisi iam eius menti inesset amor ille ꝓprię potestatis, & quędam de se præsumptio superba, quæ per illã tentationem conuincenda fuerat, & humilianda. Item de ciuit. Dei libro 14. Manifesto namq; peccato diabolus hominem non cepisset, nisi iam ille sibi placere incepisset. Hinc ẽt & delectauit quod dictũ est ei: Eritis sicut Dij. Quod vtiq; melius esse possent summo, veroq; principio cohærendo per obedientiam, non suũ sibi principium existendo per superbiam. Dij namque creati non sunt Dij sua veritate, sed Dei veri participatione. Plus. n. appetendo minus est, qui dum se sibi sufficere diligit ab illo, qui ei verè sufficere potest deficit. Illud itaq; malum præcessit in abscondito, vt sequeretur quod perpetratum est in aperto, verum enim est, quod scriptũ est, ante ruinam exaltatur cor. & audeo dicere superbis vtile esse in aliquod manifestum peccatum incidere, vnde sibi displiceant, qui iam sibi placendo ceciderant. Salubrius. n. Petrus sibi displicuit, quando fleuit, q̃ sibi placuit, quando præsumpsit. Vnde psal. dicit. Imple facies eorum ignominia, & quærent nomẽ tuum domine. Gregor. in moral. lib. 9. Hinc etiam beatus Iob ait. Propter superbiam quasi leęnam capies me. Leęna quippe dum escam exquirit, inhianter in foueam ruit. Et frequenter homo acceptis virtutibus in præsumptionem erigitur. Sed mira Dei dispositione res quælibet ante eius oculus in quam corruat, ordinatur, in eam sponte inhians corruit, sed suis viribus non surgit, vt cum se esse nihil ex se consideret, Dei adiutorium requirat, quem superna miseratio quasi a fouea euehit, quia hũc infirmitate cognita ad veniam reducit. Sed quia cum mentem nostram superna gratia visitat, statim per lachrymas ad sua desideria instigat, apte vir sanctus subiungit, reuersusque mirabiliter me crucias, ac si dicat, dum me propter superbiam meam relinquis, non afficis, quin potius adeo insensibilem, vt perditionis meæ damna non sentiam reddis, sed dum reuerteris, crucias, quia dum te mihi insinuas, quã sim lugendus demonstras: quia vero sæpe nos a sancto desiderio torpescimus, superna pietas exempla bonorum nobis obijcit, vt cum nostra mens aliorum profectus considerat, in se torporem erubescat, vnde sequitur: Instauras testes tuos contra me. Testes Dei sunt, qui testantur per sancta opera, quæ electos præmia sequantur. Sed testes suos contra nos dominus instaurat, cum electorum vitam prauitati nostræ contrariam ad arguendos nos demonstrat, vt qui præceptis non accendimur, saltem exemplis excitemur, atque in appetitu rectitudinis nil sibi mens nostra difficile æstimet, quod perfectè peragi ab alijs videt. Sæpe quoq; Dei prouidentia nobis accidunt mala, ne habeamus, quæ cupimus, & varijs huius sęculi calamitatibus ad Deũ redire cogamur, vnde per prophetam a Domino dicitur: Sepiam viam suam spinis, & semitas suas non inueniet. Et dicet. Vadam & reuertar ad virum meũ priorem &c. Sed paulo post subiungitur. Sumam frumentũ meum in tempore suo, & vinum meum &c. Hæc etenim omnia quibusdam aufert diuina prouidentia, vt qui datorem non senserant ex copia, sentiant ex penuria.

Quòd eius prouidentia omnia regna disponit. Cap. LVI.

AVgustinus de Trinitate libro 5. Ipse ergo omnipotens, qui hominem fecit, & eum peccantem non impunitum esse permisit, nec sine misericordia dereliquit, qui bonis, & malis essentiam cum lapidibus dedit, vitam seminalem cum arboribus, vitã sensualem cum pecoribus, vitam intellectualem cum solis Angelis, qui non solum cœlum & terram, nec solum Angelum & hominem, sed nec exigui, & contemptibilis animantis viscera, nec auis pennulam, nec arboris folium, nec herbę flosculum, sine suarum partium quadam conuenientia, & quadam veluti pace dereliquit, nullo modo credendum est, ꝙ regna hominum a suæ prouidentiæ legibus alienauerit. Hierony super Isaiam libro 5. Hinc etenim omnia quondam regna contra se inuicem superbientia congruis temporibus pro meritorum exigẽtia destruxit, sicut per prophetas prædixit, vbi patet admirandus ordo prouidentiæ Dei omne hominum genus dispensantis iudicio ineffabili Ecce cõtra iram Dei Israel in Damasco sperauit. Ideo dirupta est ista ciuitas, quę contra Dei voluntatem impijs auxilium prę̃stitit. Iudas quoque sperauit in Ægyptijs, ipsi quoque destructi sunt a Chaldęis. Aegyptij vero in Aethiopibus confisi sunt: & Aethiopes ab Assirijs superati sunt. Assirij quoq; non Dei, sed suarum virium arbitrantes esse victoriam, superbierunt, & ipsi ergo a Babylonijs victi sunt. Babylon etiam contra dominum caput eleuauit, & ipsa quoque superatur a Medis & Persis. Persi, ac Medi persecuti sunt Dei populum, & aries sęuissimus ad orientem, & occidentem ventilauit eum, veniat ergo Hircus, uidelicet Alexander Magnus, & conterat eum suis pedibus. Iste quoq; Alexander vltra modum se eleuabit, veneno pereat, regnumque ipsius in partes diuidatur, & cum multo tempore inter se collisum fuerit, Romano vincente populetur. Romanus ipse superatis his, dentibus, & vnguibus sanctorum carnes comedit, & ore cruento lacerauit. Lapis ergo excisus de monte sine manibus exurgat, & potentissimum primo regnum quasi ferreum, deinde fragile, & infirmum in modum testarum conterat. Grego. ubi supra lib. 25. In cunctis huiusmodi, quæ prouidentia ęterna disponuntur, aperta est causa rationis occulta iustitia voluntatis, & iudicium quod super vnam gentium exercetur, etiam super omnes homines celebratur. Sic. n. intenduntur diuina iudicia super vnam animam, sicut super vnam vrbem, & sic super unam gentem, sicut super vniuersam generis multitudinẽ. Etenim dominus sic intendit singulis, ac si uacet a singulis, nec uniuersis deest, cum uniuersa disponit. Hinc alıud de dispositione Dei loquens, ait: Et super gentem, & super omnes homines, statimque subiungit: Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi. Alibi quoq; Dominus per prophetam dicit; Dabo tibi regem in furore meo, & auferã in indignatione mea. Quid ergo illos præesse nobis despicimus, quorum regimina super nos ex Domini furore suscipimus? Sic autem secundum merita subditorum personæ regentium tribuuntur, vt sæpe qui boni uidentur, accepto regimine mox mutentur, sicut de Saule scriptura exprimit, quia cor cum dignitate mutauit. Cum inquit paruulus in oculis tuis esses, caput in tribubus Israel factus es. Quare ergo fecisti malum in oculis Domini? Sic autem pro qualitate subdi-

subditorũ disponuntur corda rectorum: vt sępe pro merito gregis etiam vere boni delinquat vita pastoris. Ille nanq; deo atteſtante laudatus: ille supernorũ myſteriorũ conscius videlicet propheta Dauid tumore repentine electionis inflatus: populũ numerando peccauit. Cur hoc? quia.s.ſecundum merita plebiũ disponunt corda rectorũ. Iuſtus ita q; iudex peccatis vitiũ ex ipsorũ animaduersione corripuit, ex quorũ causa peccauit. Sed qm̃ & ipse sua voluntate superbiens alienus a culpa non fuit, ipse culpę vindictam suscepit. Deniq, certũ eſt quod ita sibiinuicem rectorũ merita cõnectantur & plebiũ, vt & sępe ex merito plebiũ mutetur vita paſtorũ. Glo. super epiſtolam ad. Roma. Itaq; ſicut Apoſtolus ait. Omnis anima poteſtatibus ſublimioribus voluntariè ſubdita ſit, non eſt enim alicui poteſtas bono vel malo data niſi a Deo, licet nocendi volũtas ſit ab ipſius hominis animo. Quę autem a Deo ſunt, ordinata ſunt.i.rationabiliter a Deo diſpoſita ſunt. Et vt quidã ſapiens ait, Deus potentes non abijcit, cum ſit & ipſe potens.

De Differentia fati & prouidentiæ. C. LVII.

BOetius in li. de consolatione. Omniũ quidem generatio rerũ, cunctusq; mutabiliũ naturarum progreſſus, & quicquid aliquo modo mouetur: causas, ordinem, formas, ex diuinę mẽtis ſtabilitate ſortitur, hęc in ſuę ſimplicitatis arce compoſita multiplicem rebus regendis modũ ſtatuit. Qui.ſ.modus cũ ipſa diuinæ intelligentię puritate conſpicitur, prouidentia nominatur. Cum vero ad ea quę mouet atq; diſponit refertur, fatum a veteribus appellatur, quę diuerſa eſſe facile liquebit, ſiquis vtriuſq; vim mẽte conſpexerit. Nam prouidẽtia eſt illa ipſa diuina ratio in ſummo omnium principe conſtituta, quę cuncta diſponit. Fatum vero inhęrens rebus mobilibus diſpoſitio eſt, per quam prouidentia ſuis ordinibus eas nectit. Prouidentia namq; cuncta, pariter conplectit quamuis diuerſa, quãuis infinita, fatũ verò ſingula dirigit in motum locis, formis ac temporibus diſtributa, vt hæc temporalis ordinis explicatio in diuino adunata proſpectu prouidentia vocet, eadem vero adunatio explicata temporibus fatum appelletur, q licet diuerſa ſint omnino, alterum tamen pendet ex altero, ſiue ergo famulatibus quibuſdam diuinę prouidentię ſpiritibus exerceatur, ſeu anima ſiue tota inſeruiente natura, ſeu celeſtibus ſiderum motibus ſeu angelica virtute, ſeu demonum varia ſolertia, ſeu aliquibus horum, ex omnibus fati.ſ.ſeries texitur, Omnia quidem q fato ſubſunt, prouidentię quoq;, cui etiam ipſum ſubiacet fatum, ſubiecta ſunt. Quædam vero quæ ad prouidentiam ſpectant fati ſeriem ſuperant. Nam ſicut orbium circa eundem cardinem ſeſe vertentium, qui eſt intimus ad ſimplicitatem medietatis accedit, ceterorumq; extra locatorum veluti cardo quidam circa quẽ verſantur, exiſtit, ſimili ratione quod longius a prima mẽte diſcedit, maioribus fati nexibus implicatur, ac tanto aliquid fato liberum eſt: quanto illũ rerũ cardinem vicinius petit. Quod ſi ſuperne mẽtis hæſerit firmitati, motu carens, fati quoque ſupergreditur neceſſitatem. Igitur ſicuti eſt ad intellectũ ratiocinatio, & ad id quod eſt quod gignitur, ad æternitatem tempus, ad punctum medium, circulus, ita eſt fati ſeries mobilis ad prouidentiæ ſtabilem ſimplicitatem. Eaq; ſeries cœlum ac ſidera mouet, elementa in ſeipſa temperat, & alterutra commutatione trãsformat, eademq; naſcentia & occidentia omnia per ſimiles fetuum ſeminumq; progreſſus renouat, hęc etiam actus fortunaſq; hominũ indiſſolubili cauſarum connexione conſtringit, quę cum ab immobilis prouidentiæ proficiſcantur exordijs, ipſas quoq; immutabiles eſſe neceſſe eſt. Ita enim res ei optimè reguntur ſi manens in diuina mente ſimplicitas indeclinabilem cauſarum ordinem promat.

De Ratione casus vel fortunæ. C. LVIII.

AVguſti. ſuper Gene. lib. 1. Nęc omnino ſunt audiendi, qui putauerunt ſublimes tantummodo partes mũdi diuina prouidentia gubernari, hanc autem imam partem terrenam & humidam aeriſq; hui⁹ vicinioris qui terrã & aquarũ exalationibus humeſcit, in quo venti nubeſq; conſurgunt, caſibus potius ac fortuitis motibus agitari, atque vt hoc probare valeant, gemino vtuntur argumento, ſcilicet vel de cõſtantia tempeſtatum, vel de felicitatibus hominum, quod non pro vitæ meritis accidant. Qui vtique ſi tantũ ordinẽ quãtus vel in mẽbris cuiuſlibet animãtis appareret, valerẽt cõſiderare, nõne clamarẽt ne puncto quidem tẽporis Deum a quo eſt oĩs modis mẽſuratũ omnis parilitas meritorum, omnis ordo ponderũ, ab eius gubernatione ceſſare. Quid ergo abſurdius, quid incõſultius poteſt ſentiri, quam totam illam naturam eſſe vacuam nutu ac regimine prouidentiæ Dei, cuius extrema & exigua vides tanta diſpoſitione formari, vt his qui aliquanto attentius ea cogitant, ineffabilem admirationis horrorem incutiant? Cunque naturę corporis pręcellat animę naturã, quid dementius quam putare nullum eſſe diuinum iudicium de meritis hominũ, cum in eorũ carne tantæ illius ſolertiæ clareant indicia, ſed quia minima in promptu ſunt noſtris ſenſibus, & ea facile inueſtigamus, elucet in eis ordo rerum euidentius. At illa quorũ ordinem videre non poſſumus, inordinata putant, qui eſſe non putant, niſi quod videre conſueuerunt, aut ſi putant, tale aliquid putant quale videre conſueuerunt. Nos aũt quorum greſſus, ne in illam peruerſitatem incidamus, eadem prouidentia regit, per ſacram ſcripturam ex operibus Dei ipſo adiuuante indagare conemur eandem ipſius prouidentiam. Hugo de tribus diebus. Ecce videmus, q Dei prouidentia ſapienter diſponens omnia, in cęlo luminaria collocauit, vt omnia ſubſtantia illuſtrarent, in aere ventis, & nubibus viam fecit, vt agitationibus ſuis diſperſæ pluuiam deorſum funderent. In gremio telluris moles aquarum recipi iuſſit, vt per gurgites ſuos hinc & illinc quo nutus ferret iubentis diſcurrerent: quaſdam regiones ditauit vbertate frugum, quaſdam vinearum, alias oleum, alias pecorũ, alias herbis virtuoſis, alias gemmis pretioſis, alias animalibus, ac beſtijs monſtruoſis, alias coloribus varijs, alias diuerſarum artium ſtudijs, alias metallorũ, alias thimiamatum generibus diuerſis, vt nulla prorſus ſit regio, quæ non aliquid præ cæteris nouum, ac ſpeciale poſſideat, nulla iterum, quæ non aliquid nouum, ac ſpeciale a cæteris accipere queat. Cętera quoque plurima, videlicet, quæ ſuperius dicta ſunt de iſta materia, in quibus palam elucescit gubernatoris prouidentia. Boetius vbi ſupra. Verum inquis, nihil ne eſt, quod vel caſuale, vel fortuitũ iure appellari queat? vtiq; quotiens aliquid cuiuſpiam rei gratia geritur, & quibuſdam cauſis aliud contingit, q intendebatur, caſus vocatur, vt ſi quis agri colendi cauſa humũ fodiat, & intus auri pondus inueniat, proprias.n.cauſas huiuſmodi habet euentus quarum improuiſus inopinatuſq; curſus caſum videtur operatus, licet ergo diffinire caſum eſſe inopinatum ex confluentibus cauſis in his, quæ ob aliud geruntur euentum. Concurrere vero, atq; confluere cauſas facit ille ordo ex mutabili connexione præcedens, qui de prouidentiæ fonte deſcendit, cuncta ſuis locis, temporibuſq; diſponens.

Quòd ea quæ in vniuerſo confuſa, & conturbata videntur per prouidentiam Dei ordinantur. Cap. LIX.

HIc ordo res mutabiles aliqñ temere fluituras propria incommutabilitate oportet coerceat, quo fit vt eã, & ſi nobis hunc ordinem minimè conſiderare valentibus confuſa omnia, perturbataq; videantur: nihilominus tñ ſuus modus ad bonum dirigẽs, cuncta diſponit. Nihil.n.eſt, quod mali cauſa ne ab ipſis quidem improbis fiat, ne dum ordo de ſummi boni cardine proficiſcens a ſuo quoq; exordio deflectat. Quæ vero inquies poteſt vlla iniquior eſſe confuſio, q vt bonis tum aduerſa, tũ proſpera: malis ẽt tum optata, tum odioſa contingant? vt ergo nunc pauca, quæ ratio valet humana de diuina profunditate perſtringam, quicquid citra ſpem videas geri, rebus quidem rectus eſt ordo, opinioni vero tuæ peruerſa confuſio. ecce ſit aliquis ita bene morigeratus, vt de illo diuinum iudicium pariter, humanumq; conſentiat, ſed animi viribus infirmus exiſtat: huic forte ſi quid aduerſi contingat colere deſinat innocentiam, per quam non potuit retinere fortunam. Itaq; ſapiens diſpenſatio parcit ei, quem aduerſitas deteriorem facere poſſit. Et alius cunctis viribus abſolutus: ſanctuſque ac Deo proximus: hunc quibuſlibet aduerſis contingi nephas prouidentia iudicat, adeo vt nec corporeis quidem morbis agitari ſinat. Sępe vero fit vt bonis ſumma rerum gerenda deferatur, quatinus exuberans improbitas retundatur. Alij quoq; prouidentia mixta quædam pro animarum qualitate diſtribuit, quoſdã remordet, ne longa fœlicitate luxurient, alios duris agitari ſinit vt virtutes animũ patientiæ vſu, & exercitatione confirment. Alij plus æquo metuunt, quod ferre poſſunt. Alij plus æquo deſpiciunt, qđ ferre non poſſunt: hos ergo in experimentum ſui permittit prouidentia triſtibus duci. Quòd autẽ nunc triſtia nunc optata proueniunt improbis, ex eiſdem ducitur cauſis, quorum quidem ſupplicia tum cæteros a ſceleribus deterrent, tum ipſos quibus inueniuntur emendant, lęta vero magnum bonis argumentum loquũtur, quid de huiuſmodi fęlicitate iudicare debeant, cum eam ſępe famulari etiã improbis cernant. Cęterum alicuius cauſa præceps eſt, atque importuna natura, vt eum in ſcelera potius exacerbare poſſet rei familiaris inopia. Huius morbo prouidentia collatæ pecuniæ medetur remedio: hic fœdatam probris conſcientiã ſpectans, ſecumque fortunam ſuam comparans, fortitan pertimeſcit, ne cuius iucundus eſt vſus, amiſſio triſtis ſit: mores itaq; mutabit, & dum fortunam amittere metuit, nequitiã derelinquit. Alios in cladem meritam præcipitauit indigne aucta fœlicitas, quibus permiſſum eſt ius puniendi, & eſſet bonis exercitij, maliſque cauſa ſupplicij. Et ſæpe quidem ſumma prouidentia pertulit inſignæ miraculum circa improbos, vt videlicet malos mali facerent bonos. Nam dum iniqua ſibi a peſſimis quidem perpeti metuunt, noxiorum odio flagrantes ad frugem virtutis redeunt, dum illis ſtudent eſſe diſſimiles, quos oderunt. Sola enim eſt diuina vis, cui mala quæque bona ſint, cum eis competenter vtendo alicuius

alicuius boni effectum elicit. Ordo nanque quidam cuncta complectitur, vt quod ab assignata sibi ordinis ratione discesserit, hoc licèt malum sit, tamen ad ordinem relabatur, ne quid in regno prouidentię temeritati, sed omnia seruiant eius immutabili dispositioni. Omnium quippe naturarum conditor Deus ad se dirigens cuncta disponit, & dum ea quæ protulit in sui similitudine retinere festinat, malum omne de suæ reipublicæ terminis per fatalis seriem necessitatis eliminat, quo fit vt etiam malorum quæ abundare credũt in terris, si disponente prouidentiã spectes nihil vsq; mali ppendis.

Vtrum ea quæ in mundo sunt vel fiunt a præsentia Dei causentur. Cap. LX.

AVgustinus de ciui. Dei lib. 6. Ex hoc autem quod dictum est supra, quòd Deus non nisi ea quæ nouerat fecit, animo quiddam mirum, sed tamen verum occurrit, videlicet quòd mundus iste nobis quidem notus esse non posset: nisi esset, Deo autem nisi notus esset, esse non posset. Hugo de sacramentis lib. 5. Verũ quia omnis scientia alicuius est, nequaquam in Deo præsentia ab æterno fuisset, nisi futurum esset aliquid de quo esset. Si ergo ex creaturis pendet præsentia Creatoris causaliter, prius esse videbitur quod creatum est, ipso qui creauit illud. An dicem⁹ quia omnia in creatore ab æterno increata fuerunt, quæ ab ipso temporaliter creata sunt, & illuc sciebantur, vbi habebantur, & eo modo quo habebantur, & non cognouit Deus aliquid extra se, quia omnia habet in se, nec ideo ibi fuerunt, quia hic futura fuerunt, nec causa illorum creditur fuisse ex istis, neque ideo, quia huc venerunt ibi fuerunt, quasi esse non potuissent illa sine istis, nam & illa fuissent, etiam si illa ex istis futura non fuissent: cum istorum causa non fuissent. Et fuisset quidem scientia eorum quæ essent, præscientia autem non fuisset eorum quæ futura non essent, nec iccirco minus aliquid in creatore fuisset, quia ipsa quę præsentia est scientia fuisset. Augu. de Tri. lib. 6. Cum ergo tempora decedunt ac succedunt, scientiæ Dei non decedit aliquid vel succedit, in qua nouit omnia quæ per ipsam fecit: non enim hæc quę creata sunt ideo sciuntur a Deo omnipotenti, quia facta sunt, sed potius quia immutabiliter a Deo sciuntur, ideo facta sunt. Petrus Lombardus. His tamen Augustini verbis videtur obuiare sententia Origenis: super epistolam quippe ad Romanos ait. Non propter hoc aliquid erit quod Deus id futurum sciat, sed quia futurum est, ideo scitur a Deo antequam fiat. Ecce videtur significare quòd res futurę sint causa præscientiæ Dei, ibi vero contrarium, videlicet quia præscientia sit causa futurorũ, verum res futuras præsentiæ Dei nullatenus causam esse dicimus, & ꝙ ait. Origines ita exponimus, q̄a futurũ est, ideo scit a Deo antequam fiat, idest quod futurum est a Deo scitur antequam fiat, nec sciretur nisi futurũ esset, vt videlicet ibi non vocetur causa, nisi sine qua non fieret, sic etiam Dei scientiam vel præscientiã si tantũ ad notitiam referamus, dicimus non esse causam eorum quæ fiunt, nisi talem sine qua non fiunt. Si vero scientiæ nomen etiam beneplacitum & dispositionem includit, tunc recte potest dici causa eorum quæ Deus facit. Et hoc modo fortassis Augustinus accipit, vbi dicit. Ideo sunt quia nouit idest quia scienti placuit, vel quia sciens vt esset disposuit.

Quod Præscientia necessitatem in rebus non ponit. Cap. LXI.

AVgustinus de ciuitate Dei libro 5. Nec ipsam Dei præscientiã ponimus sub necessitate, licèt dicamus. Necesse est Deum cuncta præscire sicut nec potestas eius minuitur, cum mori fallig; non posse dicitur. Quin potius ideo talia non potest, quia omnipotens est. Nam si talia posset, minoris vtiq; potestatis esset. Sic etiam necesse dicimus esse, vt quando volumus libero arbitrio velimus, & verum proculdubio dicimus, & non ideo liberum arbitrium necessitati quę libertatem adimit subijcimus. Nec propterea nihil est in voluntate nostra, quia Deus præsciuit quod futurũ est in ea. Nõ.n qui hoc presciuit, nihil præsciuit, sed aliquid, vnde ipso vtiq; ꝑscientię, est aliquid in nostra voluntate. Quo circa nullatenus cogimur, aut retenta Dei præscientia tollere volũtatis arbitrium, aut retento voluntatis arbitrio, Deum quod nephas est, negare presciũ futurorum. Sed vtrunque amplectimur, vtrumque fideliter & veraciter confitemur, illud vt bene credamus, hoc vt bene viuamus, male autem viuitur si de Deo nõ bene creditur, vnde absit a nobis negare præscientiam vt libere velimus, quo adiuuante sumus liberi vt velimus. Proinde non frustra fiunt leges, obinrgationes, & exhortationes, laudes, & vituperationes, quia & ipsas futuras esse pręsciuit, sed & præces valent ad ea impetranda, quæ se peccantibus daturum esse præsciuit, & iuste præmia bonis factis, & supplicia constituta sunt peccatis. Neq; enim ideo peccat homo, quia Deus illum peccaturum præsciuit. Qui si nollit omnino non peccat, immo ideo non dubitatur ipsum peccare cum peccat, quia ille cuius prescientia falli non potest nõ fatum, non fortunam, non quod libet aliud seipsum peccaturum esse præsciuit. Idem super Ioannem. Itaque Deus futurorum prescius infidelitatem Iudęorum per Prophetam prædixit, sed non fecit. Non enim ideo quenquã ad peccatum cogit, quia futura hominum peccata prenouit, illorum enim peccata præsciuit non sua, cuius falli non potest præsentia. Petrus Lumbardus. Ad hoc solet a quibusdam opponi: aut aliter potest fieri quàm Deus præsciuit, aut non. Si non, cuncta necessario eueniunt. Si sic, præscientia falli potest vel mutari. Ad quod dicimus, quòd huiusmodi locutiones sunt multiplices, aliter non potest fieri quàm Deus præsciuit. Impossibile est non esse qđ Deus præsciuit, & consimiles. Si enim intelligatur coniunctim, vt conditio sit implicita, hoc modo non potest aliter fieri quam De⁹ præsciuit, idest non potest esse simile vtrunque scilicet quòd Deus præsciuerit ita fieri, & aliter fiat verum est. Si autem disiunctim, vt dicatur hæc aliter euenire non posse quàm euenit sicut Deus futurum præsciuit, falsum est.

Quod libertatem arbitrij non excludit. Cap. LXII.

BOetius de consola. lib. 5. Dicis itaq; mihi cum manens in diuina mente simiplicitas indeclinabilem causarum ordinem promat. isque ordo res mutabiles incommutabilitate sua coerceat. In hac hærentium sibi serie causarum est ne vlla nostri arbitrij libertas an ipsos quoque humanorum motus animorum fatalis cathena cõstringit. Est vtiq;, neque.n est vlla creatura rationalis quin eidem adsit libertas arbitrij, sed non in omnibus est æqualis. Nam supernis diuinisque substantijs, perspicax est iudicium & incorrupta voluntas atque efficax optatorum præsto est potestas, humanas vero animas liberiores quidem necesse est esse, cum se in mentis diuinæ conseruant speculatione, minus vero cum ad corpora delabuntur minusque etiam cum terrenis artubus colligantur. Extrema vero seruitus est cum vitijs deditę proprię rationis possessione ceciderunt, & quodammodo propria libertate captiuę sunt. Quæ tamen ille ab æterno omnia prospiciens intuitus prouidentiæ cernit ac suis queque meritis prædestinata disponit. At nimium iniquis repugnare videtur vniuersa prænoscere Deũ & esse libertatis arbitrium. Nam si cuncta prospicit Deus, nec vllo modo falli potest, quod futurum esse præuidit, euenire necesse est. Si enim aliorsum quam prouisa sunt detorqueri possunt, iam non erit futura præscientia firma, sed potius opinio incerta. Quod quidem credere de Deo nephas iudico. Quod si apud illum rerum omnium finem certissimum nihil incerti esse possit, certus est eorum euentus quæ futura firmiter præsciuerit, quare nulla humanis consilijs actionibusque libertas esse comprobatur. Quæ nimirum ad vnicũ euentum immobiliter constringuntur. Idque videbitur omnium iniquissimum quòd nunc iudicatur æquissimum, videlicet improbos puniri vel iustos remunerari, quos ad alterutrum non propria mittit voluntas, sed certa futuri cogit necessitas, vitia quoque nostra ad omnium referentur actorem bonorum, itaque nec sperandi aliquid nec deprecandi vlla ratio erit, quandoquidem omnia optanda series indeflexa connectit. Sic ergo necesse humanum genus disceptum atque disiunctum suo fonte satiscere. Vetus inquam est ista prouidentię quærela. Cuius scilicet caliginis causa est, quòd humanæ rationis modus ad diuinæ pręscientię simplicitatè admoueri non potest, quæsi vllo modo quæat attingi, nihil prorsus relinquitur ambigui, verum statuamus nullam esse præscientiam futuri. Non ergo quantum ad hoc attinet quæ ex arbitrio veniũt ad necessitatem coguntur, non vtique si statuamus iterum præsciẽtiam esse manebit, vt opinor, in nobis integra & absoluta voluntatis libertas. Quæ ergo carent existendi necessitate cum fuerint eadem vtique priusquam fiant sine necessitate futura sunt, sicut enĩ præsentium rerum scientia nihil necessitatis importat his quę fiũt, ita nec præsentia futurorum his quæ futura sunt. Augustinus in libro de prædestinatione. Itaque præscientia Dei hominem non cogit vt talis sit qualem Deus eum futurum præsciuit.

Quod apud Deum sit certa prenotio rerum contingentium. Capitulo. LXIII.

BOetius Vbi supra. Sed hoc ipsum inquies dubium existit an illarum quæ necessarios exitus non habent vlla prænotio esse possit, nihil enim putatur scientia comprehẽdi posse nisi certum, quoniam aliter quam se res habeat arbitrari ab integritate scientię creditur esse diuersum. Cuius videlicet erroris causa esse cognoscitur, quia omnia quę quisq; nouit, ex ipsorum tantũmodo vi atque natura cognosci æstimat quę sciuntur, quod vtique totũ contra esse probatur. Quicquid enim cognoscitur, nõ ꝯm sui vim vel naturã, sed sc̃dm cognoscentiũ facultatẽ potius comprehẽdit: nam vt hoc breui exemplo liqueri posit, eandem corporis rotunditatẽ aliter visus, aliter tactus agnoscit. Ille siquidem eminns manens totũ simul iactis radijs intuetur, hic vero coherens orbi atq; coniunctus circa ipsum motus ambitum, rotunditatẽ partibus cõprehendit. Ipsum quoq; hmoinẽ aliter sensus, aliter imaginatio, aliter ratio, aliter intelligentia contuetur. Superior nanque comprehendendi

hendendi vis amplectitur inferiorem: inferior auté nullatenus consurgit ad superiorem, neque enim sensus extra materiam valet aliquid, neque vniuersale imaginatio contuetur, vel ratio simplicem formam capit. Sed intelligentia quasi desuper spectans concepta forma quæ nulli alij nota esset valeat, quę subsunt etiá cuncta diiudicat. Nam & rationis vniuersum, vel vniuersale, & imaginationis figuram, & materiale sensibile cognoscit, nec ratione, nec imaginatione, nec sensibus vtens, sed illo vno mentis ictu formaliter vt ita dicam cuncta prospiciens: ratio quoque vniuersale respicit nec imaginatione nec sensibus vtens imaginabilia vel sensibilia comprendit, vides ergo quòd in cognoscendo cuncta sua potius facultate quàm rerum cognitarum vtuntur, nec id iniuria esse probatur. Cum enim omne iudicium iudicantis actus existat, necesse est vt operam suam quisque non ex aliena, sed ex propria potestate perficiat. Quod siquidem in sentiendis corporibus quamuis afficiant instrumenta obiectę qualitates forinsecus, animique vigoré agentis antecedat passio corporis, quę etiam in se mentis actú prouocet, atque interim quiescentes intrinsecus formas excitat, si in quam in sentiendis corporibus animus in se passionem illam non habeat, sed ex sua vt subiectam corporis passionem iudicat, quantomagis ea quę cunctis corporum affectionibus absoluta sunt, in discernendo non obiecta intrinsecus sequuntur, sed actum suæ mentis expediunt. Quid ergo si ratiocinationem sensus imaginatioque refragentur, illud vniuersale nihil esse dicentes, quod sese ratio intueri fatetur. In huiusmodi lite nos qui tam ratiocinandi ac sentiendi vim habemus, nonne rationis causam potius probaremus? huic vtique simile est, quòd humana ratio diuinam intelligentiam non putat intueri, nisi vt ipsa cognoscere pót.

De Excellentia diuinæ mentis in intuitu rerum mutabilium.
Cap. LXIIII.

SI igitur nos vt rationis participes sumus, ita diuinę mentis iudicium habere possemus, sicut imaginationem sensumque rationi credere oportere iudicamus, sic humanam rationem sese diuinę menti submittere iustissimum censeremus. Et si est aliqua diuini humanique presentis digna collatio, sicut nos temporali hoc quedam videmus presenti nostro, ita ille omnia suo cernit eterno. Quapropter hęc diuina prænotio naturam rerum non mutat, & qualia in tempore olim futura, talia etiam presentia spectat, nec iudicia rerum confundit, vnoque suę mentis intuitu tam necessario quàm non necessario euentura dignoscit, sicuti nos dum, & ambulare in terra hominem, & oriri in cœlo solem pariter cernimus: quàmquam simul vtrunque conspectum, tamen discernimus, & hoc quidem voluntarium, illud necessarium videamus. Hugo de tribus. Sicut igitur immutabilis est voluntas Dei qui nec mutat consilium de preterito, nec propositum de futuro. Sic eius etiá cognitio immutabilis esse credenda est omnino, triplici enim modo mutabilitati subiacet humana cognitio, scilicet p augumentum, per diminutionem, per vicissitudinem, per augumentum scilicet, vt cum discimus quod nescimus, p diminutioné, vt quando quod scimus obliuiscimur. Vicissitudinem autem videmus quadripartitam esse, videlicet in essentia, in forma, in loco, in tempore: in essentia vicissitudinem parit cognitio humana, quádo nunc hoc, núc illud cogitamus quia simul omnia sensu nostro comprehédere nó possumus. In forma vero, vt quando idipsum nunc tale, nunc auté tale tendimus, quia simul vtrunque non valemus. Porro in loco, vt quando nunc huc, nunc illuc cogitationé ducimus, quia simul vbique cogitatione esse non possumus. In tempore autem quando nunc præterita, nunc presentia, nunc futura consideramus, quando nunc habitam cognitionem intermittimus, nunc intermissam iterum resumimus. Quomodo itaque vicissitudinem recipere sapientia possit, quę omnia simul, & semel sub vno visionis radio comprehendit, simul omnia, quia omnem essentiam, omnem formam, omnia loca, omnia tempora. Semel autem, quia visionem nec intermissam recipit, nec habitam intermittit, sed quod semel est semper est omnia videt, & de omnibus omnia videt, & semper & vbique videt, quemadmodum si totum corpus tuum oculus esset, nec aliqud tibi esset, & aliud videre esset, quocunque se res verteret, presensus tibi non esse non posset, & sub vno visionis ictu immobilis permanens, comprehendens quicquid quaque versum in respectu haberes, immo non nisi ante te cerneres quicquid circunquaque positum haberes. Res transiret & visio staret & quocunque se sua mobilitate verteret, statim non nisi presens esset, nunc autem, quia ex parte vides mutabiliter vides, & cum res videnti transit, ac videri desinit, aut secum visionem mutabiliter trahit. Quod si totus oculus esses sic mutabiliter non videres. Quicquid ergo ex parte est mutabile est, & quicquid non ex parte est non mutabile est. Deus autem cui idem est viuere & intelligere, cum per essentiam ex parte non sit, nec per sapientiam ex parte esse poterit, sed sicuti immutabilis est eius essentia, ita vt eius essentia, ita vt eius sapientia.

Quod ēt cōtingētia ad diuinū intuitū relata sūt necessaria. C. LXV.

BOETIVS vbi supra. Sic si dicas, quod euenturum Deus videt id nó euenire non posse, & ob hoc ex necessitate contingere; hęc ad nomé necessitatis astringas, fateor ré quidem solidissime veritatis, sed cui vix nisi diuini speculator intuitus accesserit aliquis. Hoc est futurum cum ad diuinam notionem refertur videri necessarium, cum aút in sui natura perpenditur liberum prorsus, & absolutum. Duę sunt etenim necessitates. vna simplex est, veluti, q oés homines mortales esse necesse est. Altera vero conditionalis est, vt si aliqué ambulare scias, ipsum ambulare, vel moueri necesse est. Quod enim quisq; nouit, id aliter esse quàm notum est, nequit. Sed hæc conditio minime secum illam simplicem trahit, hanc enim necessitatem non ppria natura, sed conditionis adiectio facit. Atqui Deus ea quę ex arbitrij libertate proueniunt futura contuetur psentia, hęc ergo ad intuitum Dei relata, per notionis diuinę conditionem necessaria fiunt. Per se vero considerata absoluta naturę suę libertate nó desinunt, quo priusquam fierent etiá nó euenire potuissét. Verum si est inquies in mea potestate fixum mutare propositú, puidentiá euacuabo, cum quod illa prænoscit fortasse mutauero. Respondebo te quidem propositum posse deflectere. Sed qm & id te posse, & an facias quo ve conuertas psens puidentię veritas intuetur, diuinam te prescientiam vitare non posse sicuti nec oculi psentis intuitum effugere poteris, quamuis te in varias actiones libera voluntate conuerteris. Nunquá. n. ex tua dispositione sciencia diuina mutabitur, vt cum tu quidé nunc hoc, nunc aliud velis, ipsa quoq; noscendi vices alternare videatur. Omne quippe futurú diuinus præcurrit intuitus, vt vno ictu mutationes tuas manens preuenit, atq; complectitur, quam videlicet prescientiam non ex futurarum rerum euentu, sed ex propria voluntate sortitur, ne quod indignum scientię Dei causam futuram nostra prestare dicantur. hæc etenim scientię vis presentaria notione cuncta complectens, rebus omnibus ipsa modum constituit, nec rebus ipsa se subicit. Quæ cú ita sint, manet intemerata mortalibus arbitrij libertas, nec inique leges solutis omni necessitate voluntatibus premia proponút, & pęnas, manet etiam desuper spectator Deus cuncta prefciens, bonis premia malisque supplicia dispéfans, nec frustra spes atque præces in Deo positę sicut, q qñ rectę sunt, inefficaces esse non possunt.

Quod Dei voluntas sit prima & summa rerum omnium causa.
Capitulum LXVI.

AVgustinus de Tri. lib. 3. Porro voluntas Dei prima & summa cá omniú specierú atq; notionum esse probatur, nihil. n. fit quod nó de interiori, & intelligibili aula summi Imperatoris egrediatur. Augu. in enchere. Et quidem voluntas Dei semp impletur, aut a nobis aut de nobis. A nobis, quando bonú facimus. De nobis quando peccauimus. Gregorius in moralib⁹. Et sicut iam dictú est superius multi voluntaté Dei inde peragút vnde mutare contédút eiusq; cósilio resistétes obsequútur, quia hoc eius dispositioni militat quod per humanú studiú resultat. Augu. vbi supra Deus itaque quasdam voluntates suas implet vtiq; bonas p malorú hominum voluntates malas, vti per maliuolos iudeos bona volútate patris occisus est Christus pro nobis Quod bonum videlicet tantú fuisse probatur, vt Petrus cum hoc fieri nollet: satanas ab eo vocaretur, aliqñ etiam bona voluntate vult homo aliquid quod De⁹ nó vult, vt si bonus filius patrem viuere velit, quem Deus mori vult. Aug. vbi supra. Itaque prima rerum omnium causa voluntas creatoris est, quam nulla precedens causa mouit, quia ęterna est, nec subsequens aliqua cófirmat, quoniam ex semetipsa iusta est, ac scdm eá iustú est omne, quod iustú est. In beneplacito quidé & in signo beneplaciti eius est voluntas ipsius. Preceptum eius & prohibitio signa quedam sunt voluntatis eius, sicut operatio eius ac permissio illius, veruntamen dissimiliter. Non enim sicut operatio eius ac permissio per omnia tenduntur, sed ad creaturam rationalem tantú modo diriguntur, nec omnino certum faciunt quid in beneplacito ęterno sit, donec operatione, vel permissione probetur cum factú fuerit. Innuút tantúmodo, q ita í volútate iubetis existat vt fiat, vt nó fiat. Petrus Lumbardus. Vere quidé ac pprié voluntas Dei dicitur illa quę in ipso est & in ipsius essétia est, hęc nimirum vna est, nec multiplicitatem recipit, nec mutabilitatem, quę inexpleta esse non potest. De hac enim propheta dicit. Quod omnia quęcunque voluit dominus fecit. Improprie vero voluntas Dei vocatur preceptio, prohibitio, consilium, promissio, operatio. Ideoque pluraliter aliquando scriptura pronunciat voluntates Dei vt ibi, Magna opera domini exquisita in omnes voluntates eius Illa enim quinquę secundum quidam tropum dicuntur uoluntas Dei, quia signa sunt voluntatis Dei, quę vna est, & immutabilis idest eius beneplaciti. Iccirco lector diligenter distinguat, vbi voluntatem Dei scriptura commemorat, iuxta quem modum accipi debeat, videlicet, vtrú pro beneplacito Dei an p aliquo signorum accipi oporteat.

Cur & qualiter vult Deus esse mala. Cap. LXVII.

AVgo vbi supra. Sed dicis iterum Si Deus voluit ita esse totum vt factum est, quia bonum est. Cur ergo precepit quod factum non est, prohibuitque quod factum est, cum bonum sit vtrunque, uidelicet & factum non esse quod factum non est, & factum

ctum esse quod factum est. Considera nunc q omne quod bonū dicitur, aut scdm se bonū est: aut ad aliquid, quia.s.alicui bonū est ipsumq; bonū nō est. Est aūt quoddā excellens & vniuersaliter bonū, qm ad omnia omniūque bonū est, Ideo summū bonū. Mediū vero bonum qd & ipsum bonū est, & ad aliud bonum est. Bonum aūt infinitum & extraneum quasi ac solum est denominatiue qd ad aliquid tantummodo bonum est. Nō .n.quod ipsum est bonū est, sed quod ex ipso est, quia nisi esset ipsum quod bonum nō est, non esset ex eo quod bonum est, nec icirco præstant mala, qm ex ipsis bonum est, sed præstanti seruiunt & largienti, quia per ipsa non est, sed per ipsum quod ex ipsis est. Itaq; mandatū Dei, qa propter illum fit, cui præcipitur bonum ipsius est cui mandatur: frustra quippe mandatū fieret, si non illi propter quē fieret bonū existeret, maximè cum a bono mandatum esset. Contingit autem quod alicuius bonum est non ad oīa bonum esse, & iterum quod alicuius malum est quoniam ex eo bonum est omnium, bonū omniū esse. Sic quod bonum est & alicui bonum est, minus bonum esse contingit quàm quod malū est, & alicui malum est, & quoniā ex eoipso maius bonū ē ex quo oīum bonū est. Et maius itaq; bonū est illud esse a quo maius bonū est, ēt cum illud alicui. bonum non est, quia in toto bonum est. Nec in compensatione minoris boni debet quod maius est bonū ab eo qui optimus est impediri. Dicimus autē q maius est bonum ex bono & malo quàm ex solo bono esse bonū. Itaque permitti mala debuerunt, vt essent, quoniam vt essent, id bonum erat, ex quibus bonū futurū erat. Præcepit ergo Deus quod bonū erat, singulis, ac permisit quod bonum erat vniuersis, quoniam & maius erat bonum vniuersitatis, quod impediri non debuit, & bonū non erat, quod malum erat alicui, cuius maius actor esse non potuit. Ideo inquā vnicuique quod bonum erat, & quod illi bonū erat præcepit, & illud se velle præcipiēdo significauit, nec a nobis exigitur, nisi quod nostrum est tātum. scilicet vt faciamus & approbemus in nobis ac diligamus, sicut, & Deus diligit & approbat bonū nostrum tantū vt similes ei simus. Cunque nobis quod bonum nostrum est præcipitur quod Deus hic vult nobis significatur, nec fit nisi quod ipse fieri vult, siue faciamus quod præcipit, siue non faciamus. Nam & si faciamus bonum hoc vult Deus, quia factum est & bonum est. Et si faciamus malum non approbat quod factum est, quoniam malum est, & tamen vult quod factum est, quoniā id bonum est quod factum est. Constat ergo omnipotens eius voluntas in beneplacito suo certa & summa bona quidem approbans, mala vero permittens pp bona, & sequuntur post ipsam signa eius, permissio.s. & operatio eius, quæ ostendunt quod in illa est, quoniam in ipsis idem est. Adduntur quoq; præcepta, & prohibitiones, quæ signant nō quid est illud, quod in summa voluntate sit, vt fiat, sed quod in eius beneplacito, & approbatione sit, si fiat.

Qualiter Malas voluntates moderatur voluntas diuina.

Cap. LXVIII.

PORRO quattuor modis Deus prauas hominum, & angelorū voluntates ad imperium suæ disponit voluntatis, vt in eo etiā in quo displicet id quod est, quia malū est, placeat quia est, quod ordinatum est, hoc inquam moderamen perficitur quattuor modis, aut.s.termino naturaliter collatę potestatis, aut miraculo temporaliter illatę impossibilitatis, aut obstaculo extrinsecus adhibitę difficultatis, aut iudicio intrinsecus operantis dispositionis. Itaque primum est quantum naturaliter posse conceditur. Secūdum quando idipsum posse naturale subita, & occulta diuinæ præsentię virtute sine impedimento exteriori exprimitur. Tertium quādo nutu diuino p alias potestates extrinsecus obuiantes aliarum voluntates, ne ad effectum veniant impediuntur. Quartum quando ipsa vis diuina quæ ab intus omni creaturæ præsidet, illas etiā voluntates quæ contra voluntatem suam sunt, ad perficiendum suam voluntatem intorquet. Verum de hoc vltimo modo sciendum est, quòd Deus malis voluntatibus non corruptionem, sed ordinationem dare credendus est, voluntati etenim malæ ex ipsa est vitium quo mala est. Ordo autem ex Deo quo per ipsum velle siue ad hoc siue ad illud est. In velle ergo & vitium est, inquātum ex volūtate mala est. Et ordo est, inquantū ad hoc vel ad hoc ex disponēte est. Quodq; potius ad hoc quàm ad illud est, bonū ē, quia ordo est, & ex bene disponente est. Potest autem mala voluntas in se corrumpi ac resolui per proprium motum, quod ei aliunde non datur sed sponte extra se per velle præcipitatur, eique via aperitur, & dum præcipiti qua vult ad ruinam diuina voluntas vel dispositio viam aperit, ipsam inclinat quodammodo non tamē impellendo, sed permittendo, nec illi Deus ruendi est actor sed incedendi ordinator. Vnde Deus inquit Dauid præcepit illi, scilicet Semei vt maledicat mihi. Et propheta. In Die inquit illa sibilabit dominus muscæ &c. Et ego, ait Dominus, vocaui seruum meū Nabuch, vt disperdat terram &c. In his omnibus ostenditur Deus ad iudicia sua iusta complenda voluntates malas hominū siue dæmonum, quibus vult modis & occasionibus siue intus siue foris, & excitare ad volendum & dirigere ad perficiendum, & ordinare ad subsistendum. In quibus vtique Dei non est q sunt, sed q ordinatæ sunt, hæc autem interna dispositio inuisibiliter præsidentis adeo est occulta, vt ipsas etiam voluntates malas in quibus fit lateat, quæ se suo solum arbitrio putant dirigi, quia se sentiunt, præter coactionem arbitrio proprio moueri. Etenim quia non impelluntur, nequaquā intelligunt q diriguntur, & nesciūt se habere causam præcedentem vt ordinentur, quia non sentiunt retrorsum impellentem, vt præcipitentur, peccatum enim est factū vel dictum, uel concupitum aliquid contra legem ęternam.

Quod Naturalis ordo præcipitur obseruari lege æterna. C. LXIX.

AVgustinus contra Faustum lib.2. Lex ęterna est ratio diuina, vel voluntas Dei naturalē ordinem iubens obseruari, & vetans perturbari. Ordine autem naturæ constat animā præponendam esse corpori: Sicut autem anima corpus, sic ipsius animę ratio cęteras eius partes quas cum pecoribus habet communes antecellit, & in ipsa ratione quæ partim est contemplatiua, partim actiua, proculdubio contemplatio præcellit. In hac enim imago Dei repræsentatur, quæ per fidem ad speciem reformatur. Actio itaque rationalis debet obedire contēplationi rationali, siue nūc per fidem operanti, siue in futuro per speciem contemplanti, quādo scilicet homines erunt ęquales angelis Dei. Nam & ipsi sublimes angeli contemplationem & actionem suam habēt, & id sibi agendum imperant, quod ille iubet quem conspiciunt, cuius ęterno imperio liberaliter, & suauiter seruiunt. Nos autem quandiu peregrinamur ab eo, pro modulo infirmitatis nostræ iustè viuimus secundum ęternam legem qua naturalis ordo seruatur si viuamus ex fide non ficta quæ per dilectionem operatur, habentes in conscientia bona immortalitatis & incorruptionis spem, & ipsius perficiendæ iustitiæ vsque ad suauissimam saturitatem quam in hac peregrinatione oportet esurire ac sitire, quandiu per fidē ambulamus non per speciem. Qua propter hominis actio seruiuientis Deo, refrenat omnes mortales delectationes ad naturalē modum eos coercens, meliora inferioribus ordinata dilectione præponens. Si enim nihil illicitum delectaret, nemo peccaret. Peccat ergo qui delectationem illicitam relaxat potiusquam refrenat. Illicitum autem est, quòd illa lege prohibetur qua naturalis ordo seruatur. Si autem est aliqua rationalis creatura quam nihil illicitum delectari possit, nequaquam in hoc genere factus est homo, nec angelus ille qui in veritate non stetit. Et magna quidem est humana creatura in ea possibilitate instaurata per quam si voluisset non cecidisset: magnus ergo dominus qui eam condidit, condidit enim & inferiores quæ non possunt peccare, condidit & meliores qui nolunt peccare. Bestialis quippe natura non peccat, quia nihil contra legem ęternam facit, cui nimirū ita subdita est vt eius particeps esse non possit, rursus angelica sublimis natura non peccat, quia ita particeps est legis ęternæ, vt solus eam delectat Deus, cuius vonluntati sine aliquo experimento tentationis obtemperat, homo itaque cuius propter peccatum tētatio est vita super terram, subdat sibi quod habet commune cū bestijs, subdat Deo quod habet commune cum Angelis, donec iustitia & immortalitate perfecta ab istis exaltetur, illis coæquetur. Morales autem delectationes vel excitandæ, vel relaxandæ sunt, vsque ad reparandam, vel custodiendam salutem istam mortalē, siue vniuscuiusq; hominis, siue ipsius humani generis, vltra vero si prolapsæ fuerint, & contra temperātiæ rationem hominem nō se regentem accipiunt libidines erunt turpes & illicitę, doloribus emendari dignæ: q si talis etiam neglecta penitentiæ medicina diem fungat extremum, lex illa irreprehensibilis censet eum iam non emendatione, sed damnatione dignum. Hugo vbi supra. Ad naturalem quippe ordinem iustitię pertinet, vt aut peccata nō fiant, aut impunita esse non valeant, quodlibet horum fit, naturalis ordo seruatur, & si non ab homine certe a Deo, & ipsa peccata conscientiam vexāt, ipsique animæ nocent, cum luce iustitiæ peccando priuatur, etiam si dolores non consequantur, qui vel corrigendis ingeruntur, vel non correctis vltimis reseruantur.

Quod In eius pceptis & prohibitionibus nulla sit fallacia.

Cap. LXX.

QVia vero sæpe Deus pcipit, vt fiat quod futurū non est, nec fiet, & prohibet vt nō fiat, qd futurū est, & fiet, necē in eius beneplacito, nisi hoc solum vt fit quod fiet, videntur eius pręcepta fallacię obnoxia esse cum aliud signant, & affirmant de ipsius voluntate, grauiterque colluctatur humana conscientia quare pcepit Deus quod noluit, vel quare non est factum quod voluit. Si enim veritas est in præcepto, videtur quod præcipit voluisse omnino, & si omnipotentia in beneplacito consistit, videtur factum esse quod voluit. Non est autem factum quod iussit, & factum est quod prohibuit. Tali quæstione coartamur, & tamē vnū e duobus facilius approbamus, quia voluit magis bonum quod

præcepit, quàm malum quod permisit, cum tamen quod præcepit bonum non sit factum, sed malum quod permisit, facile nimiũ & sine consciæ scropulo dicitur, quòd Deus bonum vult. Si vero dicitur Deus malum velle, auditu est graue, non quia non bene dicitur, sed quia non bene intelligitur, malum quippe vult esse, & tamen malum non vult, quia non est in eius approbatione. Et in eo q̃ malum vult esse, non vult nisi bonũ, quia bonum est esse malum. Sed fortassis alicui videntur excusabiles mali, cũ mala faciũt, quia Dei voluntas impletur in malis quæ agunt. At vero suę voluntati resistendo vt fiat quod non vult, quia non possunt, sed tantum resistere volendo, quia mali sunt, & hæc ipsa eorum mala voluntas culpa est, qua scilicet aliud volunt, facultas autem ista, qua aliud non possunt. Cumq; quod Deus vult volunt ipsi, non ideo sunt boni, quia non ideo volunt quoniam Deus vult, & quod volunt ipsum Deus non vult. Approbant enim & diligũt quòd odit Deus, ac per hoc Deo contrarij sunt & mali sunt, non efficiendo contrarium eius voluntati. Sed amando contrarium eius voluntati atq; dilectioni. Hugo de sancto Victore. Præcepta Dei multis nominibus significantur, via dicuntur quia ea faciendo peruenimus ad vitam. Lex quia obseruationum ritu proposito ligãt. Testimonia, quia euidenter admonent pęnis vel promissis contestãtes. Mandata quia facienda indicũt. Iustificationes, quia impleta a reatu liberant. Iudicia quia vnicuiq; pro merito debitam retributionem pronunciant. Sermones, quia narrando instruunt. Veritas, quia ita est vt dicunt. Iustitia, quia nihil inordinatum continent.

Qualiter Ab illa summa lege lex apud homines est transcripta. C. LXXI.

AVgustinus de ciuitate Dei lib. 10. Lex autem scripta distributione temporum est hominibus data, quæ prius habet promissa terrena, quibus tamẽ significarentur æterna, quæ & in visibilibus sacramentis celebrarent multi, & intelligerent pauci. Data est autẽ angelorũ edictis sed vocibus humanis, ab illo qui nõ sensibiliter, sed intelligibiliter. nec tpaliter sed ęternaliter loqui, nec incipit, nec definit, quod apud illum sincerius audiunt non corporis aure sed mentis illi eius ministri nuncij qui eius veritate perfruuntur incommutabili. Quodq; faciendum & vsq; in hoc visibilia & per sensibilia perducendum ineffabilibus modis audiunt incunctanter atq; indifficulter efficiunt. Idem contra Faustum li. 1. Et lex quidem per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est, gratia pertinet ad charitatis plenitudinem, veritas ad prophetiarum impletionem, & quia vtrunque per Christum factum est, Ideo nõ venit legem soluere, sed adimplere, nõ vt legi adderentur, quæ deerant, sed vt fierent quæ scripta erant. Plenitudo quippe legis est dilectio quã dedit fidelibus suis spiritũ sanctum mittendo, vnde Apostolus. Charitas inquit Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis. Et ipse dominus. In hoc ait, scient omnes quia mei estis discipuli si dilectionem habueritis ad inuicem. Impletur ergo lex vel cum fiunt quæ præcepta sunt ibi, vel cum exhibentur quæ ibi prophetizata sunt, lex enim & prophetę vsq; ad Ioannem, lex vt reos faceret, qui desiderarent salutem, prophetę vt promitterent saluatorem. Idem in libro quæstionum. 83. Quisquis autem veteris ac nouę legis dispensationes pro temporum congruentia generis humanę diligenter ętatibus distributas cõsiderat, satis, vt estimo intelligit, quid ętati priori generis humani, & quid posteriori conueniat: diuina quippe prouidentia pulchre omnia moderate, sic vniuersas generationum series ab Adam vsq; ad sæculi finem administrat, tanquam vnius hominis à pueritia vsque ad senectutem ętatum gradibus terminatis vita distinguatur. Ideoq; virtutum etiam gradus minoribus vsque ad summam ac perfectam iustitiam veniatur, illum distinguere conuenit, qui pium diuinis lectionibus animum intendit, ne forte cum aliquãdo paruis parua, aliquando maioribus maiora iuberi inuenerit, reputans in comparatione maiorum ea quæ minora sunt peccata esse, non arbitretur illa Deũ imperare debuisse. Idem in libro de sermone domini in monte. Itaque pharisæorum iustitia est non excedere modum in vindicta, idest vt non plus quisq; reprendat vindictę quam acceperit iniurię, & hæc est pacis inchoatio. Perfecta vero pax est nullam velle vindictam omnino. Inter illud ergo quod præter legẽ est, scilicet vt maius malum reddatur pro minore malo, & hoc est quod dominus in euangelio perficiendum discipulis ait. Non malum reddi pro malo medium locum tenet, quod in lege. Moysi scriptum est, vt tantum reddatur quantum acceptum est, per quod à summa discordia transitus ad summam concordiam pro temporum distributione factus est. Idem in lib. soliloquiorum primo. Deus ergo est de cuius regno lex etiã in ista regna descripta est, cuius legibus liberum est arbitrium animæ, bonisq; præmia, & malis pœnæ, fixis per omnia necessitatibus sunt distributę, à quo manant vsque ad nos omnia bona, à quo coercentur à nobis omnia mala.

Qualiter eiusdem legis n̄otio humanis mentibus est impressa. C. LXXII.

GLosa super epistolam ad Romanos. Porro gentiles, & si non habeant scriptam legẽ habent tamen naturalem, qua intelligunt, sibique conscij sunt, Quid sit bonum & quid sit malum. Lex enim naturalis est nemini iniuriam inferre. nihil alienum præripere, à fraude & periurio abstinere, alieno cõiugio non insidiari, cęteraque huiusmodi. & vt breuiter dicatur, quod tibi non vis fieri nolle alij facere, quod euangelicę concordat doctrinæ. hanc inquã legem habent scriptã in cordibus Iuxta quod ait Apostolus, q̃ gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt: non enim vsq; adeo est in anima humana imago dei terrenorum affectuum labe detrita, vt nulla in ea remanserint liniamẽta, nec omnino deletum est, quod ibi per imaginem Dei cũ crearetur impressum est, proinde vitio per gratiam sanato naturaliter fiunt ea quæ legis sunt, nõ quòd naturæ nomine negetur gratia, sed potiùs intelligitur per gratiam reparata natura, qua. s. gratia, in interiori homine innouato, lex iustitiæ scribitur quam deleuerat culpa. hoc etenim illic scribitur per renouationẽ, quod deletũ est per vetustatem. Tales ergo & si non habent in scriptis verba legis, tamen indicijs operum ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, id est firmiter infixum rationi eorum, dum illa. s. opera laudant quæ lex iubet. illaq; damnant quæ lex prohibet. Vnde & in die iudicij proprię cogitationes eos defendent vel accusabunt. non illæ quidẽ quæ tunc erunt, sed illæ quę nunc in eis sunt, quarum quędam notæ & signacula in eorum cordibus relinquentur, uelut in cera. Vnde de reprobis scriptum est. Venient in cogitatione peccatorum su. tim. & traducent illos ex aduerso iniqui. Gregorius in moralium lib. 27. Hinc & alibi de creatore scriptũ est, quòd in manu omnium hominum omnia signat, ut nouerint singuli opera sua. & ipsi ergo qui pręceptis dominicis eruditi contemnunt utrum mala sint an bona quæ faciunt, sciunt. Nam si bona nesciunt facere cur de factis aliquibus gloriantur in ostentatione? rursum si male agere se ignorant. cur in eiusdem factis alienos oculos declinant? hinc bene & per quẽdam sapientem dicitur. cũ enim timida sit nequicia dat testimonium condemnationi, quia uidelicet dum de facto suo conscientiam pulsans timor redarguit ipsa sibi testimonium perhibet damnabile esse quod agit: quocirca per Ioannem dicitur. Si cor nostrum non comprehenderit uel reprehenderit nos fiduciam habemus apud Deum fugiant ergo iniqui humanos oculos. certe non fugere possunt semetipsos. Nam quia malum quod faciunt nouerunt, habent testimonium conscientiam, habent iudicem rationem suam. In peccato ergo quod committunt prius contra se inueniunt iudicium suæ rationis, & post ad districtionẽ æterni producuntur examinis. Et hoc est fortasse quod per psal. dicitur. Abyssus abyssum &c. Ipsi itaq; sibi in conscientia testes sunt, quia excusabiles non sunt. Eo enim ipso quod rationalem creaturam Deus hominem condidit, in manu omnium hominum signat ut singuli opera sua nouerit. Augu sti. de Trinita. lib. 14. Anima siquidem humana & cum ab illo auertitur, illius quodammodo luce tangitur, hinc est, quòd etiam impij ęternitatem cogitant, multaque in moribus hominum rectè reprehendunt, & rectè laudant, quibus uident quomodo quisque uiuere debeat, etiam si nec ipsi eo modo viuant, & ibi eas vident, non enim in sua natura, cum proculdubio mente videantur ista, eorumque mentes constet esse mutabiles, has vero regulas immutabiles, sed nec in habitu mentis suæ, cum illæ regulæ sint iustitiæ, mentes autem eorum constat iniustas esse, vbi nam ergo scriptę sunt illę regulæ? vbi quid iustum sit, etiam iniustus agnoscit. vbi habendum esse quod ipse non habet, cernit, vbi inquam ergo scriptæ sunt, nisi in libro lucis illius quæ veritas dicitur? vnde lex omnis iusta describitur, & in cor hominis qui operatur iustitiam non migrando, sed tanquam imprimendo transfertur, sicut imago ex annulo & in ceram trãsit, & annulum nõ relinquit. Qui autem non operatur, & tñ quid operandũ sit ipse est intuet, qui ab illa luce auertitur, a qua tamen tangitur. Qui autem non videt quemadmodum viuendum sit, excusabilius peccat, quia non est transgressor incognitę legis, sed etiam ipse aliquotiens vbiq; præsenti splendore veritatis attingitur cum admonitus confitet.

De Amore Dei ad opera sua. C. LXXIII.

DIonisius in libro de diuinis nominib. Audet ẽt hoc differẽtię vera rõ, quia ipse qui oĩũ causalis existit, per excellẽtiã boni tatis oĩa quæ fecit amat, & continet & conuertit. Est ẽt diuinus amor optimus, optimi per optimum, ipse nanq; benefactor & existentium & in optimo per excellentiam ante subsistens, non finit ipsum in seipso manere infecundum. Mouit autem ipsum in agendum iuxta excellentiam genitiuam omnium. Est enim irrationale ac stultum nõ intentionis virtuti sed dictionibus attendere, nec est proprium diuina volentium intelligere. Scribit autem & diuinus Ignatius, amor meus est crucifixus. Multitudines autem non capientes vniforme diuine ac proprie & vere amato-

ric

rie nominationis, semetipsos in partibile, & corporale ac diuidui labefacere, cum non sit verus amor, sed vmbra, vel magis casus a vero amore. Remotum est.n.a multitudine diuini, & vnius amoris singulare, in quem cum animus restituitur, in ipso difficultas absoluitur. Est et extaticus amor diuinus, non sinens seipsos amantes penitus esse. Dicendum est ergo excellentis vnitatis amatoriũ motum simplum per seipsum actuum in optimo praeexistentem, & ex optimo existentibus emanantem, & iterum se conuertentẽ in optimũ, & in se ipso infinitum, sed & principio carẽs ostenditur amor diuinus, sicut quidam aeternus cyclus per optimũ inenarrabili conuersione circumiens, & in eodem, & per id ipsum, atque proueniẽs semper & manens, ac reuolutus, haec & vir sanctus.s.Ierotheus perfector noster communis, ex amatorijs introducit Hymenis. Amorem inquit, siue diuinum, siue angelicum, siue intellectualem, siue animalem, siue naturalem dicamus vnitiuam quandam, & continuatiuam virtutem intelligimus superiora quidem mouentem in inferiorum prouidentiam, & aequiformia in sociabilem vicissitudinem, & nouissima, subiectaq; ad meliorum, & superpositorum cõuersionem iterum ait, dicamus, quia vna quaedã est virtus simplex se ipsam vnitiuam quandam temperantiam ex optimo vsque ad existentium nouissimum mouens, & ab illo iterum consequenter per omnia vsque ad optimum ex se ipsa, & per se ipsam, atq; ad se ipsam reuoluens. Augustinus super Gen.lib.1. Inest aũt Deo bonitas summa, & quidem non ex indigentia, sed ex beneficientia veniẽs amor in opera sua, vnde & quia indignus amor, & egenus ita & diligit, vt rebus quas diligit subijciatur, ob hoc in principio Genesis, vbi spiritus Dei commemoratur, in quo sancta eius beniuolentia, dilectioq; intelligitur, rerum formandarum materiae superferre dicitur, ne facienda opera sua per necessitatem indigentiae potius, q̃ per abundantiam beneficientiae Deus amare putaretur. Idẽ de Trinitate lib.5. Absit aũt vt Deus temporaliter aliquem diligat quasi dilectione noua, omnes.n.sanctos suos ante mundi constitutionem dilexit, sicut eos praedestinauit. Sed qñ conuertuntur, & inueniunt illum tunc incipere ab eo dicuntur diligi, vt eo modo dicatur quo potest humano affectu capi, quod dicitur. Sic et cum iratus malis, & placidus bonis ostenditur, non ipse, sed illi mutantur sicut lux firmis oculis lenis est, infirmis aspera, ipsorum.s.mutatione non sua. Idem in libro 7. Denique Spiritus sanctus dicitur charitas patris, & filij vtrumq; coniungens, nosq; subiungens. Hugo in li.de tribus diebus. Hic est inquit pater, filius meus dilectus, in quo mihi complacui, hoc est, quod mihi de me placet, in ipso est, quia quod ego sum, ipse est. Quicquid mihi placet in ipso, ac per ipsum mihi placet, ipse est sapientia per quam feci omnia, in ipso eternaliter disposui, quicquid temporaliter feci. Et tanto amplius vnumquodque opus meum diligo, quanto perfectius illud primae dispositioni concordare video. Nolite putare q̃ tantum ipse sit mediator in reconciliatione hominum, quia per ipsum etiam commendabilis, & placita sit aspectui meo conditio omnium creaturarum. In ipso examino cũcta opera mea que facio, & non amare nequeo quod intueor simile illi quem amo. Solus ille me offendit, qui ab eius similitudine recedit.

Quod bonum appetunt omnia. Cap. LXXIIII.

Dionysius vbi supra. Est itaq; bonum principium, & finis omnium, pp bonum.n.omnia, & quae contraria mala, agimus siquidem, & malũ desiderantes bonum, ipsa deniq; diuina bonitas & prouidentia ex oĩbus creaturis est laudanda, qm & circa ipsam, & propter ipsam, & in ipsa omnia constituta, ipsamq; desiderant omnia, & verẽ laudatur substantia omniũ inchoatiua, & consummatiua, continẽs omnia custos, & pascens, omnia ad seipsam conuertens, & haec adunans. Itaq; laudatur bonum ẽm nos, vt principium, & finis, & continentia omnium existentium, vt forinsecum non existentium, vt malorum non causale, vt omnibus appetibile, omnipotens.n. Therarchia omnibus amabilis est, immittens omnibus voluntarias copulationes, & dulces partes diuini, & omnipotentis, & immaterialis bonitatis ipsius amoris. Aristoteles in lib. AEthi. Deniq; omnis ars, & omnis doctrina, similiter aũt, & operatio, & prohaeresis boni alicuius operatrix esse videtur. Ideoq; optime enunciant bonum, quod omnia appetunt, & omnis cognitio, & prohaeresis bonum aliqđ exoptat. Augustinus de ciuit. Dei li.18. Proinde philosophi quondam inter se dissentientes. Alij finem boni cõstituebant in corpore.s.voluptatem. Alij aũt in animo.s.virtutẽ. Alij vero extrinsecus et posita bona ad animam, & corpus addebant, has & alias dissentiones penae innumerabiles, impia mundi ciuitas gremio suo continuit, non de agris, vel domibus, aut aliqua pecuniaria ratione, sed de his rebus quibus, aut misere viuitur, aut beatẽ, vbi & si fortassis aliqua dicebantur vera, eadem licentia dicebantur, & falsa. Cicero in Tuscula. libr. 4. Certẽ naturae omnes ea quae videntur bona sequuntur, fugiuntq; contraria. Idem in eodem lib.5. Stoici bonorum finẽ esse senserunt congruere naturae, & cum ea conuenienter viuere. Idem in libro de amicitia. Illos itaque bonos viros appellando putemus, qui quantum homines possunt, naturam optimam bene viuendi ducem assequuntur. Idem de Officijs lib. 3. Nempe multomagis secundum naturam est cõmunitas & liberalitas & iustitia, quam voluptas diuitiae & vita, homo deniq; obediens naturę non potest homini nocere, nihil enim tam secundum naturam quam vtilitas est. In re vtili certe turpitudo esse non potest.

Qualiter diuina bonitate perfusa est omnis creatura. Cap. LXXV.

Dionisius vbi supra. Diuinae bonitatis imago significatiua est magnus iste sol visibilis, qui omnia quae participare illũ potest, illuminat, ad generationẽ sensibilium corporum cõmittitur, eaq; ad vitam mouet ac nutrit, & auget ac perficit, & purgat ac perficit, & purgat ac renouat. Estq; horarum mensura ac numerus, & totius temporis lux. Illa enim lux omnia soluta facit & congregat dispersa, & ad se conuertit omnia visibilia, eamq; desiderant omnia sensibilia, vt aut mouendi aut viuendi aut illuminãdi & calefaciendi, & omnino comprehendi a lumine appetentiã; Sic etiam principaliter & vnifica deitas ad semetipsam omniã conuertit, & dispersorum congregatrix est principaliter omnia q̃ ipsam concupiscunt. Intellectualia quidem & rationalia sciẽter, sensualia sensibiliter, sensus autem experientia insito motu vitalis appetitus. Inanimalia vero & tamen existentia ad solam essentialem participationem. Sicut autẽ ignorantia errantium est separatrix, ita inuisibilis luminis presẽtia illuminatorũ est cõgregatrix, & nutrix, ac perfectiua & cõuersiua, ita vere vt ex multorũ opinione vanorum conuertens varios vultus vel potius fantasias in vnã veram ac puram & vniformem scientiam congregans, & vna e nutrice scientia implicans, & primo quidem errorẽ omnem ab animabus abigit, eisq; lumen inuisibile tradit. Primo quidem claritate moderata illustrando, deinde vero illis tanquam lumen degustantibus magisq; desiderantibus semetipsam amplius dando, & quia dilexerunt multum, super eas in ea q̃ altiora sunt extendendo, deniq; superessentiale bonũ & pulchrum omnibus ab illo existentib⁹ fontalis radij sui pulchrificas traditiones distribuit, velut omniũ bene compactionis & claritatis causale, ac velut omnia vocans ad se, huic etiam pulchrum dicitur, velut tota in totis in se congregans. Bonum etiam vniforme dicitur, vt omnis boni fontem ac pulchritudinem supereminenter in semetipso praeferens. Singula vero q̃ ab ipso sunt secundum propriam rationem queq; sunt bona, & per bonum omniũ copulationes & amicitię atq; societates, & bono adunantur omnia, ipsa siquidem per omnia veniens perfectissima bonitas, non solas implet cum se optimas essentias, sed extenditur vsq; ad nouissimas: his quidem vniuersaliter adueniens, his autem minus, alijs vero nouissimẽ. Quod ergo per omnem modum bono priuatum est, nec est, nec erat, nec erit, nec esse põt. Quod aũt priuatur bono per irrationabilem concupiscentiam, participat tamen bonũ secundũ ipsam vnitatis & amicitię obscurã consonãtiã.

Quod Solus bonus Deus creat vniuersa. Cap LXXVI.

Iohannes Damascenus lib.2. Quoniam ergo bonus est ac superbonus Deus, non est sui contemplatione contentus, sed bonitatis superabundãtia quędam generari quibus bene faceret acceptauit, & participatiua suae bonitate ex nõ ente ad esse vniuersa visibilia & inuisibilia deduxit & cõdidit, eũq; qui ex visibili & inuisibili constat hominem composuit. August. super Genesim lib.8. Nullo quippe bono Deus extra se indiget qui bono quod fecit non eget. Quibus autem bonis laudabiliter non egeret si nulla fecisset. Bona quidem facere si non posset, nulla esset potentia. Si autẽ posset nec faceret, magna esset inuidentia. Quoniam ergo omnipotens ac bonus existit, omnia valde bona fecit. Idem de ciui. Dei li.12. Ceterum quęlibet causę corporales vel seminales gignendis adhibeant rebus, siue hoĩum aut angelorum aut quorumlibet animaliũ operationibus, siue marium ac foeminarũ commixtionibus, ipsas omnino naturas q̃ sic vel sic in genere suo efficiantur, non facit nisi summus Deus, cuius occulta potentia cuncta penetrãs, incommutabili presentia facit esse quicquid est aliquo modo existens. Qui etiã si potentiam suã fabricatoriã rebus subtrahat, omnino non erunt sicut antequam fierent omnino non fuerunt. Idẽ de tri.li.3. Aliud siquidem est ex intimo ac summo causarum ordine condere creaturam & administrare, quod qui fecit sol⁹ creator est Deus. Aliud vero pro distributis ab illo viribus & facultatibus aliquam operationem forinsecus admouere, vt tunc vel tunc, sic vel sic exeat qđ creatur. Ista quippe originaliter atq; primordialiter in textura quadam elementorũ cuncta iam creata sunt, sed acceptis oportunitatibus prodeunt, nam sicut matres grauidę sunt fetibus, sic mũdus ipse causis nascentium est grauidus. Que quidem in illo non creant, nisi ab illa summa nascentia, vbi nec oritur nec moritur aliquid, nec incipit esse nec desinit, penes quem primitus sunt omniũ quae sunt numeri, mensurae, & podera. Sicut ergo nec parẽtes filiorum, nec agricolas frugũ creatores dicimus, quãuis eorum extrinsecus adhibitis ita motibus, illa creanda operetur interius virtus Dei, ita nec bonos, nec malos angelos fas est quarũcunq; rerũ creatores putari, sed pro subtilitate sui sensus & corporis semina rerum nobis occul-

eoccultiora mouerunt. easque per congruas temperationes elementorũ latenter spargunt. sicq; & gignendarũ rerum & accelerandorum incrementorũ occasiones tribuunt, verũ nec boni hoc, nisi inquantum Deus præcipit, nec mali hoc iniuste faciunt, nisi quantũ Deus iuste permittit. Sed neque Iacob creator colorum in pecoribus fuit, quod bibentibus matrib⁹ in conceptu varias virgas quas intuerentur apposuit; neque vero ipse pecudes varietatis suę procul dubio fuerũt creatrices, vt enim de pecorib. nõ virge nascerent, sed pecora, fecit: hoc incommutabilis ratio Dei sapientię per quã creata sunt omnia: vt autem de varietate virgarum color pecorũ conceptorum aliquid duceret hoc anima grauidę pecudis fecit per oculos affecta forinsecus, secum quæ pro modulo suo formandi regulã trahens interius, quã de intima potentia sui creatoris accepit.

Quod immutabilis permanens mutat vel innouat inferiora. Cap. LXXVII.

PEtrus Lumbar. in sent. lib. 2. Sicut aũt ex calore solis aliqua fieri contingit, nulla tamen in ipso vel in eius calore facta mutatione vel motione, sic ex Dei voluntate habet esse noua sine actoris mutatione. Aug. de ci. Dei lib. 11. Bonum itaq; solum simplex & ob hoc solum incommutabile est, quod Deus est. Ab hoc autem bono bona creata sunt omnia, sed non simplicia: & ideo mutabilia. Idem in lib. confessi. i. O igitur summe Deus, optime, potentissime, secretissime, præsentissime, pulcherrimẽ, stabilis, & incomprehensibilis, & imutabilis vnitas omnia: nunquam nouus, & innouas omnia, nunquam vetus & in vetustatem perducis superbos ac nesciunt semper agens, semper quietus, colligens & nõ egẽs portans & implens ac protegens, creans & nutriens ac perficiens, amans nec estuans, zelas & securus es: penitet te & non doles: irasceris & tranquillus es, opera mutas & non mutas consiliũ. Quęris cum nihil desit tibi, recipis ꝙ inuenis & nunquã amisisti, nunquã inops & gaudes lucris, nunquam auarus & vsuras exigis. Semper erogatur tibi vt debeas, & quis habeat quicquam non tuum, reddis debita nulli debens: donas debita nihil prodens. Gregorius in moral. lib. 20. Licet autem Deus apud se nunquam mutetur, in scriptura tamen ab humanis in eum qualitatibus vocabula quędã tracta sunt: [dum ad infirmitatis nostrę verba descenditur: verbi gratia, quia castitatem animę cuiusque custodit, humano modo zelans vocatur, quamuis mentis cruciatu non angatur vel vrgatur. Et quia percutit culpas: irasci dicitur, quamuis nulla perturbatione animi moueatur. Et quia quod voluerit mutat, penitere dicitur, quamuis rem quidem mutet, consilium vero non mutet, cumque miserie nostræ subuenit, misericors vocatur: qui tamen cor miserum nunquam habet. Et quoniam ea quę nobis futura sunt videt: quę tamen ipsi semper presto sunt: prescius dicitur, quamuis nequaquam futurum preuidet quod presens videt. Nam & quęcunque sunt nequaquam in eternitate videtur ideo quia sunt, sed quia videtur ideo sunt. Dũ ergo ad verba mutabilitatis nostræ descenditur, quibusdam ex eis gradibus factis & iuxta nos positis per ea quæ nobis vicina sunt, ascendat qui potest ad incommutabilitatem Dei, vt videat sine zelo zelantem: sine dolore penitentem: sine misero corde misericordem: sine præuisione præscientem. In illo siquidem nec præterita nec futura reperiri queũt, sed cuncta mutabilia immutabiliter durant: & quæ simul in semetipsis existere non possunt: illi omnia simul assistunt: nihilque illum præterit quod transit, quoniam in eius eternitate cuncta volumina sæculorum transeuntia manent, currentia stant. Nos autẽ cum circa nos quædam prospera & aduersa variantur, in eo quod mutamur quasi mutatum circa nos eius animũ suspicamur. Ipse vero incõmutabilis in se permanẽs aliter & aliter in cogitatione sentitur hominũ pro qualitate meritorum. Nam & lux solis nequaquã sibimet dissimilis, infirmis tamen aspera, sanis autem oculis videtur lenis, eorum videlicet mutatione non sua. Vnde beatus Iob dicens de Deo, mutatus es in crudelem, adiunxit mihi, vt hæc ipsa crudelitas & mutatio non esse ĩtelligatur in qualitate iudicis, sed in mente patientis, ac si diceret, qui nihil habes in teipso crudelitatis, mihi quẽ a percussione respirare non sinis, crudelis videris. Sicut enĩ Deus esse crudelis non põt, sic nec mutari nullaten⁹ põt.

Qualiter stabilis in se manens mouet omnia. Cap. LXXVIII.

AVgustinus super Genesim lib. 8. Mouet autem creator spiritus seipsum sine tempore & loco, mouet conditum spiritum per tempus sine loco, mouetur enim animus volendo quod nolebat, discendo quod nesciebat, reminiscendo quod oblitus erat, mouet corpus per locũ & tempus. Idem in lib. 5. Videmus enim assidue per moras temporum ab ortu ad occasum sidera moueri, cęlum ab æstate ad hiemem immutari, germina certis dierum momentis, pullulare, grandescere, virescere, arescere. Animalia quoque statutis temporum metis & cursibus concipi, perfici, & nasci. ac per ętates vsq; in seniũ mortemq; decurrere. Cęteraq; huiusmodi tẽporalia mutatione tẽporũ excurrere. Quis aũt hęc operaꝛ nisi Deus: nullo tamen huiuscemodi motu ipse motus, nõ enim & ipsi accidit tempus. Idem in lib. 7. Quisquis autem ante hoc intelligere conaꝛ. s. quõ Deus, nec ꝑ tps, nec per locum motus creaturã suam temporaliter atque localiter moueat, non eum assequi puto nisi prius intellexerit quod agitur ĩ seipso: videlicet quõ anima per tempus mota tantum corpus moueat per tẽpus & locum. Sed ipsa consuetudine carnalium affecta sensuum: etiã semetipsam corpore moueri putat dum illud mouet per locum, quę si posset diligenter inspicere tanquam cardines membrorum sui corporis in quibus nituntur motionum initia, quomodo. s. articulatim dispositi sunt: inueniret ea quę per loca mouẽtur: non nisi ab eis moueri quæ loco fixa sunt. Non enim solus digitus mouetur, nisi fixa sit manus, a cuius articulo velut immoto cardine moueatur, sic & tota palma ab articulo cubiti, sic cubitus ab articulo humeri, & humerus a scapula, cum mouetur stantibus cardinibus id per loci spacium quod mouetur. Sic plantæ in talo est articulus, quo stante mouetur: sic cruris in genu & totius pedis in coxa esse probatur: nullusq; omnino mẽbri motus quod voluntas mouet, esse perpenditur: nisi ab aliquo articuli cardine, qui primo a voluntate figit, vt ab eo quod loco non mouetur, agi valeat quod mouetur. Quã to magis ergo cum anima corporea non sit, nec locali spacio corpus sicut aqua vtrẽ vel spõgiam impleat, sed miris modis incorporeo nutu corpori viuificando commixta sit: quo & corpori quadã intentione non mole imperat, quantomagis inquam nutus ipse voluntatis eius cui mẽbra deseruiũt, non per locũ mouetur vt corpus per locum moueat qñ quidem totũ per partes mouet, nec aliquas mouet loco, nisi per illas quas loco nõ mouet. Illa quippe trinitas incommutabilis & ęterna, ipsa inquam, vt dictum est, sine tempore & loco manens apud semetipsam, mouet tamen per tempus & locum sibi subditam creaturam: nam creans bonitate, voluntates ordinans ptãte, vt in naturis nulla sit quę ab illo non sit, in volũtatibus autem nulla bona sit cui non prosit, nulla mala qua bene vti non possit. Diony. de di. no. Ab ipso denique sunt omnes status, & omnes motus. Alij quidem intellectualium. Alij verò animarum, & alij corporum. Omnis status & motus ex ipso & per ipsum & in ipsum & propter ipsum.

Quod ipse sit omnium gubernator. Cap. LXXXIX.

AVgustinus super Iohannem. Miracula quæ fecit in carne Dominus Iesus, diuina fuerunt opera, & ad intelligendum Deum ex visibilibus humanas mentes admonẽtia. Sed maius miraculum est gubernatio totius mundi, quam saturatio quinque milium hominum de quinq; panibus, & tamen hoc nemo miratur, illud vero mirantur homines, non quia maius est, sed quia rarum est. Idem de tri. libro. 3. In superna quidem ac celesti patria voluntas Dei quę facit angelos suos spiritus, & ministros suos flãmam ignis: in eisdem spiritibus summa pace inuicem copulatis, & in vnam voluntatem quodammodo charitatis ignę conflatis tanquam in secreta præsidet sede Indeque in quibusdã ordinatissimis creaturę motibus, videlicet spiritualibus deinde corporalibus se per cuncta diffundit & vtitur omnibus ad incommutabile arbitrium sententiæ suæ. Et quemandodum crassiora corpora & inferiora per superiora & subtiliora reguntur quodam ordine, ita omnia corpora per spiritum vitæ; & spiritus vitę irrationalis per spiritũ vitę rationalem piũ & iustũ, & ille per ipsum Deum, & sic vniuersa creatura per creatorem suum: nihil enim visibiliter ac sensibiliter in mundo efficitur: quod non de interiori & inuisibili aula summi imperatoris, aut iubeatur, aut permittatur, secundum ineffabilem iustitiam premiorũ atque penarũ, gratiarũ & retributionum. Idem in lib. de achademicis primo. Itaque nihil aliud in rebus casum vocamus, nisi cuius secreta causa est vel ratio, nihilq; seu commodi seu incommodi contingit in parte quod non conueniat vel congruat vniuerso. Ex epistola Clementis ad Iacobũ lib. 1. Qui ergo credit summi Dei prouidentia mundum gubernari, non debet de singulis aspernanter accipere, quæ quõ accidũt: certus quod iustitia Dei etiam ea quę superflua videntur aut contraria in vnoquoq; negocio oportuno exitu dispensat, precipue tamẽ erga nos qui familiarius colunt eum: qui enim, vt dixi: certus est ita esse, si quid contra sententiam eueniat nouit pro eo merorem animo depellere sententia meliore, certus quod dispẽsatione boni Dei etiã quod contrariũ putaꝛ, in melius vertaꝛ. Aug. de ci. Dei li. 5. Ceterũ quicquid preter voluntatem patitur homo, non debet humanis vel angelicis vel cuiuscunq; creati spirit⁹ tribuere volũtatib⁹, sed eius potius qui dat potestatẽ volentib⁹.

Quod non sit malorum actor sed ordinator. Cap. LXXX.

IDem in lib. questionum, 83. Qui autem omnium quę sunt actor est, & ad cuius bonitatem pertinet, vt sit omne quod est, vti quę boni tantummodo causa est, mali ergo actor non est. Ideoq; & ipse summũ bonum est, a quo ĩ nullo deficere bonũ est, deficere vero malũ est, nõ est causa deficiẽdi. i. ad nõ esse tẽdẽdi, qui causa ẽ essendi, qui nimirũ actor ẽ oĩum q̃ sunt, q̃ inquãtũ sunt, bona sunt. Idẽ de ci. Dei li. 11. Sicut aũt De⁹ naturarũ bonarũ est optim⁹ creator, ita volũtatũ malarũ iustissim⁹ ordinator, vt cũ ille vtaꝛ naturis bõis: ipse bene vtaꝛ etiã volũtatib⁹ malis. Neq; .n. vllũ ãgelorũ vel homi-

hominum crearet, quem malum futurum præsciret, nisi pariter nosset, quibus eos bonorum vsibus commendaret. atq; ita ordinem seculorum tanquàm pulcherrimum carmen etiam quasi quibusdam antithetis honestaret. videlicet qualibus locum illum suauiter ac decenter explicat apostolus, per arma iustitiæ à dextris & à sinistris &c. Nam sicut illorum contrariorum ad inuicem oppositione sermonis pulchritudo redditur, ita quadam non verborum, sed rerum eloquentia contrariorum oppositione seculi pulchritudo contexitur. Quod aptissime in Ecclesiastico scriptū est hoc modo. contra malum bonum est. & contra vitam mors. sic & contra virum iustum peccator. Et sic intuere in omnia opera altissimi duo contra duo. vnum contra vnum. non ergo mala voluntas quia naturę ordinem seruare noluit, ideo iusti dei leges omnia bene ordinantis effugit. Idem in musica libro 6. Amor siquidem inferioris pulchritudinis animam polluit. quę cum in infimis ordinem diligat, ipsa suum ordinem amisit: Non tamen excessit ordinem rerum. quandoquidem ibi & ita est, vbi & quomodo esse talis est ordinatissimum. Aliud enim est ordinem tenere & aliud teneri ordine, subditur legibus qui non amat leges. sicut videlicet plenius ostensum est superius. Hugo de sancto Victore. Itaq; dispositio diuina in omnibus operationis suę virtutē ostendit: videlicet in bonis, & in malis. In bonis quidem dupliciter. vt sint, & vt ordinata sint In malis autem simpliciter, in quibus non facit quidem vt sint, sed tantum vt ordinata sint.

Cur Deus in mundo mala fieri permittit. C. LXXXI.

AVgustinus in encheri. Omnipotens ergo Deus cum sit summè bonus, nullatenus mali aliquid in suis operibus esse sineret, uisi adeo potens ac bonus esset, vt etiam de malo bene faceret. meliusque iudicauit de malis bene facere, quā mala esse nulla permittere. Idem in libro de Trinitate. Nam & mala quę ab iniquis fideles perferunt, ipsis iustitiam, vel ad demenda peccata, vel ad exercendam probandamque iustitiam, vel ad demonstrandam huiusmodi vitę miseriam. Idem in libro de gratia, & corre. Cęterum vsque adeo Deus electis suis omnia cooperatur in bonum, vt si aliqui eorum deuiant & exorbitant, etiam hoc ipsum faciat eis proficere in bonum. Inde nanque humiliores redeunt, & doctiores. sicut in Petro videre potes. Idem contra aduersariū legis & prophetarum. Ipsa quoque vitia creaturarum etiam testimonium perhibent bonitati naturarum. quod enim per vitium malum est, profectò per naturam bonum est, uitium quippe contra naturam est, quia naturæ nocet. nec vtique noceret nisi bonum eius minueret. Idem de ciuitate Dei libr. primo. Sed nec vitium esset a Deo recedere, nisi ei naturæ cuius id vitium est competeret potius cum Deo esse. qua propter & defectus ipse voluntatis malę grande testimonium est naturę bonę. Sed & Deus, vt dictum est, sicut bonarum naturarum est optimus creator, ita voluntatum quoque malarum iustissimus est ordinator. Idem super Genesim libro 3. Et ea quæ peccando proprium decus amittunt, nullo modo vt etiam non ipsa rectè ordinata cum vniuerso bona sint efficiunt. Ipse nanque qui naturas optimè condidit, peccantes iustissime ordinando id efficit, vt etiam si qua sigillatim delinquendo fiant deformia, semper tamen cum eis vniuersitas sit pulchra. Bernardus Clareual. Denique diligentibus Deum adeo in bonū omnia cooperantur. vt inter hæc omnia et illa quæ nihil sunt .s. ipsa peccata numerentur, dum ex eis q; feruētior, & timoratior, & cautior & humilior inuenitur. Idē in sermone de septem misericordijs. Sic etiam ex toto Deus indulget omnem iniuriam, vt iam nec damnet vlciscendo, nec confundat improperando, nec minus diligat imputando ita vt ubi abundauit delictum soleat gratia superabundare. Testis est Paulus qui plus omnibus cum Dei gratia laborauit. Testis Matthæus de Theloneo in Apostolum electus. Et Petrus cui post negationem totius Ecclesię cura commissa est. Quis accusauit Mariam & oportuit eam pro se respondere. Sic Pharisæus murmurat. sic Martha conqueritur, sic Apostoli scandalizantur. Maria tacet, Christus excusat eam etiam & commendat. O quanta in ipso conuersionis initio concessa est ei multitudo dilectionis, quanta postmodum indulta est gratia familiaritatis prima resurgentem videre, primam tangere meruit.

Cur primum hominem tentare permisit quem consensurum præsciuit. C. LXXXII.

AVgustinus super Genesis libro 11. Si quæritur, cur Deus hominem tentari permisit quem præsciebat tentatori consensurum esse. Altitudinem quidem eius consilij non valeo penetrare, sed tamen nō mihi videtur hominem magnę laudis futurum fuisse, si propter hoc posset bene viuere, quia nullus suaderet ei male viuere. Cum & in natura posse, & in potestate haberet suadēti non consentire, ille tamē qui superbis resistit, & humilibus dat gratiam adiuuantem. Cur itaque tentari non sineret illum, quem præsciebat consensurum. cum id facturus esset propria voluntate per culpam, & ordinandum illius æquitate per penam, vt etiam sic ostenderet animæ superbæ ad futurorum eruditionem sanctorum, quam rectè ipse vteretur animarum voluntatibus etiam malis, cum illę peruersè vterentur naturis bonis. Sed nec arbitrandum est quòd hominem ille tentator deiecturus esset, nisi quędā in anima ipsius elatio hominis comprimenda præcessisset, vt per humilitatem peccati quam de se falsò præsumpserit disceret. Ante ruinam enim exaltatur cor, & ante gloriam humiliatur. Animæ siquidem extollenti se, ac nimis confidenti de propria virtute experimento etiam pęnę demonstrandum fuerat, quòd natura si ab actore suo discedit, nō bene se habeat. hinc etenim maximè commendatur quale bonum Deus est quādo nulli ab eo recedenti bene est. Nam & qui gaudent in mortiferis voluptatibus esse sine dolorum timore non possunt, & qui omnino malum desertionis suę maiore superbię stupore non sentiunt, miseriores prorsus apparent alijs qui hæc discernere nouerunt, vt & si recipere nolunt medicinam talia deuitandi, valeat ad exemplum quo possit talia deuitare humanum genus. Nunc etiam assidue permittit Deus insidijs diaboli tentari humanum genus, quoniam sic probatur & exercetur virtus, & est palma gloriosior tentatum non consensisse, quàm tentari non potuisse mali quoque homines bonos tētantes præbent illis contra cupiditatem deuitationis exemplum, & contra superbiam incutiunt timorem pueri. Reuera nanque mirum est quantum humilitas illa qua Deo subdimur, ne tanquā eius adiutorio non egentes de uiribus nostris præsumamus, per omnes diuinas scripturas cura continua commendatur.

Cur Homines assidue nasci facit quos malos fore prænoscit. C. LXXXIII.

CVr ergo non creet Deus homines quos quidem præscit esse malos futuros, sed bonis profuturos: vt & illis vtiles exercendis admonendisque nascantur, & iustè pro sua mala voluntate puniantur? sed talem inquiunt hominem potius faceret, qui omnino peccare nollet. Ecce concedimus meliorem esse naturam quę omnino peccare nolit; concedant & ipsi non esse malam, quæ sic facta est, vt possit non peccare si velit, ac iustam eius sententiam qua punita est quæ non necessitate, sed voluntate peccauit. Cum ergo ratio certa demonstret duo quædam bona non ęqualia, sed vnum superiùs alterum inferius non intelligunt tardi corde cum dicunt si vtrumque tale esset, nihil aliud se dicere quàm solum illud esset. Sicque cum ęquare bonorum genera volunt, numerū minuunt, & vnum genus immoderate augendo alterum tollunt: verum quis audiret eos si dicerent, vt quoniam excellentior est sensus videndi quàm audiendi quatuor oculi essent, & aures non essent. Sic ergo & si excellentior est illa creatura rationalis, quæ sine alicuius pęnę comparatione subditur Deo illa quæ in hominibus ita creata est vt in se beneficium Dei non posset agnoscere, nisi supplicium alterius videndo, vt non altum sapit sed timeat, idest non de se perfidat, sed in Deo confidat. quis rectè intelligens dicat, talis est ista qualis illa? cum hoc nihil aliud sit quàm dicere non esset ista, sed ista sola. Cur denique nō crearet Deus etiam illos quos malos præsciebat futuros, volens demonstrare potentiam suam, & ob hoc in multa patientia vasa irę sustinens, vt notas faceret diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam. Sic enim qui gloriatur, non nisi in domino gloriatur, cum cognoscit non suum, sed illius esse non solum vt sit, sed illius etiam vt non nisi ab illo bene sibi sit, a quo habet vt sit. Itaque nimis importunè dicitur, vt non esset quibus Deus tantum beneficētiam misericordię suę tribueret, sed aliter non possent esse, nisi essent & hi in quibus vindictę iustitiam demonstraret. Cur enim non vtraque potius sint. cum in vtrisque & Dei bonitas, & æquitas iure prædicatur. At inquiunt. si Deus vellet etiam illi boni essent. Sed quantomelius hoc Deus voluit vt essent quod vellent. Si boni quidem fructuosè, mali autem impune non essent, & in hoc ipso vtiles alijs essent. Sicut enim præuidit quid mali facturi essent, sic etiam præuidit de malis eorum factis quid boni esset ipse facturus. Nam si eos fecit vt eis relinqueret, vnde & ipsi aliquid facerent, quo quicquid & culpabiliter eligerent, illum de se laudabiliter operantem inuenirent. A se quippe habent voluntatem malam, ab illo autem & naturam bonam, & ad iustam pœnam sibi debitum locum. alijs exercitationis emminiculum, & timoris exemplum. Itaque non parui boni creatura rationalis est etiam illa, quæ malorum comparatione malum cauet. Quod vtique bonę creaturę genus non esset, si malas omnium voluntates in bonum Deus cōuertisset. nullique iniquitati pęnam debitam infligeret, sed solum illud genus esset qđ nulla vel peccati vel supplicij malorum comparatione proficeret. sicque bonæ creaturę numerus minor esset. Ergo inquiunt aliquid est in operibus Dei, quod alterius malo indigeat. vt ad bonum perficiat. sic enim sunt excæcati, vt non videant ꝙ quibusdam punitis corrigantur plurimi, nec volunt aduertere quo diuinę prouidentiæ opere in eos veniat imponendæ commotio

motio disciplinæ, vt si non corrigantur qui puniuntur: ipsorum tamen exemplo cęteri terreantur: valeatq; ad salutem illorum iusta pernicies aliorum, nec enim illorum malitiæ Deus actor est, de quorum iusta pœna cęteris quoque consulit, sed illos quidem malos vitijs proprijs futuros esse præsciens: non tamen creare destitit, vtilitati deputans eorum, quos in hoc genere creauit. Quod vtique genus quisque non vult vt sit, nihil aliud agit, nisi vt ipse in eo non sit.

Quod nec malitia, nec essentia vlla Deo nocere, vel aduersari possit. Cap. LXXXIIII.

MAgna ergo opera Domini exquisita in omnes voluntates eius. Præuidet bonos futuros, & creat. Præuidet malos futuros, & creat: seq; ipsum ad fruendum bonis prębet munera sua largiens, malis misericorditer ignoscens, & iustè vlciscens, itemque misericorditer vlciscens, & iustè ignoscens, nil metuens de cuiusque malitia, nil indigens de cuiusque iustitia, nil sibi consulēs de operibus etiam bonorum, bonisq; consulens etiam de pœnis malorum. Idem in libro de natura boni. Cum ergo in Deo sint ea, quæ condidit omnia: non tamen eum inquinant illi, qui peccant: de cuius nimirum sapientia, quæ a fine vsque ad finem fortiter attingit, dicitur quòd attingit vbique propter sui munditiam, & nihil inquantum in eam incurrit. Idem in libro de fide & simbolo. Cęterum ego, inquit, sum qui sum. Ex hoc vtiq; spiritualibus animis patere confido, nullam creaturam posse cōtrariam esse Deo. Si.n. hoc verbū est, de solo Deo dici potest, quia quod vere est incommutabiliter manet, nihil vtique Deus contrarium habet: ei namque quod est, solum rectè potest dici contrariū quod non est. Idem in libro de ciuitate Dei 12. Illi ergo essentiæ, quæ summæ est, & omnium essentiarum auctrix est, essentia nulla cōtraria est: dicuntur autem inimici Dei in scripturis eius imperio aduersantes non natura, sed vitijs, nec nocendi, vel lędendi potestate, sed resistendi voluntate. Deus.n. immutabilis, & omnino incorruptibilis est. Ideoque vitium quo Deo resistunt non ei, sed ipsis malū est, nec ob aliud est eis malum, nisi quia corrumpat in eis naturæ bonum. Natura ergo non est Deo cōtraria, sed vitium, quia quod malum est, bono est contrarium. Et quis neget Deum summū bonum esse, vitium ergo contrarium est Deo tanquam malum bono. Sed & natura quam malum vitiat est utique bonum, ideo & huic bono malum est cōtrarium. Sed Deo tantummodo tāquam bono malum, naturæ vero quam vitiat, non tantum malum, sed etiam noxium: nulla quippe mala sunt Deo noxia, sed mutabilibus, corruptibilibusq; naturis, ipsorum tantum vitiorum testimonio bonis. Si.n. bonę non essent, eis nocere non possent. Quid.n. eis nocendo faciunt, nisi ꝙ integritatem, pulchritudinem, salutē, virtutem, & quicquid boni naturæ per vitium detrahi, vel minui potest, adimunt, vnde colligitur quamuis non possit vitium incōmutabili nocere bono, non tamen posse nocere nisi bono. Sic ēt dici potest, vitium nec esse posse summo bono, nec nisi in aliquo bono. Idem in libro Soliloquiorum primo. Deus ergo est, vt iam superius dictum est, per quem vniuersitas etiam in sinistra parte perfecta est. Ipse est enim a quo omnia sunt, in quibus dissonantia vsque in extremum nulla est, cum deteriora melioribus concinunt. Ipse est in quo sunt omnia, cui tamen vniuersæ creaturæ nō error erat, nec nocet malitia.

Quod quicquid ei resistere nititur semetipsum lędit. Cap. LXXXV.

BErnardus ad Euge. lib. 5. Nec minus est Deus peruersorū pœna, quam humilium gloria. Est.n. rationabilis quædam ęquitatis directio, alias, dilectio inconuertibilis, & indeclinabilis, quippe attingens vbique, cui omnis prauitas illisa conturbetur necesse est, vt ergo oppositis voluntatibus, qui semper impingere conātur & frustra, solam auersionis suæ pœnam referentes. Quid.n. tā pœnale, quam semper velle quod nunquam erit, ac semper nolle, quod nunquam non erit, nunquam quod vult obtinebit, & quod non vult in æternum sustinebit. Quis autem hæc facit, rectus dominus Deus noster, qui & cum peruerso peruertitur. Est etiam turpium pœna Deus quia lux. Omnis.n. qui male agit lucem odit: nec tamen lucem declinari poterit: quoniam vbique lucet etiam in tenebris, sed eam tenebræ non comprehendunt. Proinde in iudicio reprobi videbuntur, vt confundantur, & non videbunt, ne cōsolentur, nec modo videbuntur a luce, sed etiam in luce, & hoc ab omni vidente, vt sit confusio multa pro intuentium multitudine, ac nullus de tanta spectantium numerositate molestior erit oculus suo cuiusque. Non est.n. aspectus siue in cęlo, siue in terra, quem suffugere magis velit, & minus possit tenebrosa conscientia: hic est vermis, qui nō moritur, præteritorum memoria. Aug. super Genesim lib. 11. Sic parentes primi mox vt præceptū transgressi sunt intrinsecus gratia deserente omnino nudati, quā typo quodam, & superbo amore suæ potestatis offenderant, in sua mēbra oculos iniecerunt eaq; motu quem non nouerant concupierunt: hæc mors ipsa die accidit, qua factum est quod Deus vetuit, amisso quippe statu mirabili, qui eis de ligno vitæ mystica virtutē præbebatur, per quem nec morbo tentari, nec ætate mutari potuissent: corpus eorum duxit mortiferam qualitatem, quæ est in pecoribus, ac per hoc, & eundem motum quo fit in pecoribus coeundi appetitus, vt succedant nascentia morientibus, sed tamen ēt in ipsam pœnam suæ generositatis iudex anima rationalis bestialem motum in membris suæ carnis erubuit. Eiq; pudorem incussit, nō solum quia hoc sentiebat, vbi nunquam tale quid antea senserat: verum ēt quia pudendus ille motus de præcepti transgressione veniebat, ibi namq; sensit, qua prius gratia vestiretur, qn nihil inde cens patiebatur. Greg. in moral. lib. 1. Rectè ergo de Deo per beatum Iob dicitur: Quis restitit ei, & pacem habuit? Nam qui cūcta mirabiliter creat, ipse vt creata sibimet conuenientia ordinat: in quo ergo actori resistitur pacis conuentio dissipatur, quia ordinata esse nequeunt, quæ superni moderaminis dispositionē perdūt. Quę.n. subiecta Deo in tranquillitate persisterent, ipsa se sibimet dimissa confundunt, quia in se pacem non inueniunt, cui desuper venienti in actorem contradicunt: vnde & primus homo, qui pręcepto actoris restitit, carnis in se protinus contumeliam sensit, & Angelus apostata semetipsum repulsus patitur, quia per naturæ suæ inquietudinem foras vagatur.

Quod diuina voluntas etiam illos qui conantur resistere sibi seruire cogit. Cap. LXXXVI.

IDem in lib. 6. Sed multi quidem humana sapientia inflati, dum desiderijs suis aspiciunt diuina iudicia contraire, astutè reluctari conantur, & optant vt ad votum suum vim supernæ dispositionis intorqueant, verum inde voluntatem Dei peragunt vnde mutare contendunt, itaque Dei consilio resistentes obsequūtur, quia hoc eius dispositioni militat, quod per humanum studium resultat. Vnde scriptum est: Qui comprehendit sapientes in astutia eorum. Ecce Ioseph viderat somnium, ꝙ manipuli fratrū adorarent manipulum suum, Sol & Luna cum reliquis stellis seipsum. Cūq; fratres se eius dn̄io metuerent subijci, in puteū illum deposuerūt, & Ismahelitis vendiderunt, qui.s. in Ægyptum ductus, ac seruituti subditus, accusatione luxuriæ dānatus, sed merito castitatis adiutus, ac prophetiæ iudicio ereptus omni Ægypto per Dei prouidētiam est prælatus, per sapientiam quoque superna prouidus frumenta congessit, & futuro periculo necessitatis obuiauit Cumque in orbe fames inualuit Iacob in Aegyptum filios misit. Qui frumentorū dispensatorem Ioseph inueniunt. Eumq; alimēta vt mererentur adorare cōpulsi sunt, sic ergo Ioseph, qui ab eis ne adoraretur venditus fuerat, ideo adoratus est, quia venditus. Et coacti sunt voluntatē Dei peragere, quia moliti sunt commutare. Iustus quoque & misericos Deus mortaliū facta disponens, alia cōcedit propitius, alia permittit iratus. Et quæ permittit iratus sic tolerat, vt in consilij sui vsum vertat, vnde fit, vt quod sine voluntate Dei agitur voluntati eius contrarium nō sit, quia dum in bonū vsum humana vertuntur, eius consilio militant ēt quę repugnant. Vnde scriptum est. Magna opera Domini exquisita in omnes volūtates eius. Sic magna sunt, vt per omne quod agitur, ab omnibus eius voluntas exquiratur. Nam sæpe inde perficitur, vnde repelli putatur. Vnde scriptum est: Omnia quæcunque voluit Dominus fecit in cęlo, & in terra. Hinc Salomon ait: Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Deum. In cunctis ergo, quæ agimus vim supernæ voluntatis inquiramus. Cui cognitæ debemus famulari, & quasi ducem itineris sequi, ne etiam nolentes seruiamus ei. Vitari enim vis superni consilij non potest, sed magna sibi virtute hanc temperat, qui se sub eius nutibus refrenat, eiusq; pondera leuigat, qui volens portat.

Qualiter sapientia vincit malitiam, & omnia suauiter disponit. Cap. LXXXVII.

HVgo super Ecclesiasten homelia 15. Malum quidem propriā sedem nō habet, sed natura peregrinum a suo in alieno moratur, quia non esset, nisi esse posset malitia. Si non eam in suo pateretur, quæ eam non fecit sapientia, non enim sapientia malitiā fecit, sed in eo quod fecit malitiam esse permisit, vt collata malitiæ sapientia vinceret, & comparata pulchrior appareret. Confert enim se & committitur sapientia malitiæ in operibus suis, & vincit eam vtrinque, vt attingat a fine usque ad finem. Ideo enim malitia ad defectum currens sapientiam non euadit, quia non potest malitia ipsa, quod corrumpat inuenire, nisi in his, quæ sapientia creauit. Sapientia vero propter malitiam ad prouectum surgens transcendit, quia non potest malitia corrumpere, quod sapientia potuit creare. Currit ergo sapientia, vt attingat a fine vsque ad finem transcendens malitiam in corruptis bonis, quo malitia non accedit, & cōsequens malitiam in his, quę corrupta sunt, quo malitia non præcedit, tam suauiter enim omnia etiam non suauia disponit, vt omnia, quæ contra eius voluntatem se erigunt, neq; potenter extinguat, vt nihil sint, neque violenter compellat, vt nil possint, sed esse sinens, & posse annuens, currentia contra suā voluntatem manifestè permittit, & occultè conducit ad implendam suam

suam voluntatem. Restat nunc maximus iste, & supremus sapientiæ excursus a fine vsque ad finem qui nullum habet finem. Sursum sublime contemplationis, & deorsum profundum damnationis, ad istos duos fines vniuersorum cursum incipiens a medio sapientia, hinc inde siue promouendo siue deserendo disponens cõducit, sursum ascendentibus viam sternens iustitiam, deorsum descendentibus viam relinquens iniquitatem. Quo cum ventum fuerit, sistent vniuersa in finibus suis, & fines ipsi nunquam habebũt finem. Et tunc quoque ipsa sapientia pertingit a fine vsque ad finẽ fortiter, vt amplius nũquam, vel a retributione iustorum deficiat, vel a pœna iniquorum desistat, disponens omnia suauiter hinc ad gaudium, illinc ad supplicium æternum. Sed quæso, quæ suauitas in inferis erit, quia ipsa suauis pmanet, quæ disponit: licèt illi suaues non sint quos disponit, nec illud suaue sit in quo disponit, ipsa quoque dispositio suauis est, etiam si illa suauia non sint, quæ disponit. Bern. Clareual. Cæterum sapientia vincit malitiam, dũ Christus contriuit Sathanam, attingit a fine vsque ad finem fortiter in cœlo deijciendo superbum, in mundum superando malignum, in inferno spoliando auarum, & disposuit omnia suauiter, in cœlo stantes Angelos confirmando, in mundo venundatos redimendo in inferno captiuos liberando.

Qualiter diuina iustitia vel prouidentia voluntates bonas, & malas ordinat. Cap. LXXXVIII.

AVgustinus in lib. quęstionum 83. Deus omnipotens, & iustus voluntates creat, bonas remunerat, malas punit, omnes ordinat. Idem de ciuit. Dei lib. 11. Sicut enim naturarũ optimus est creator, ita voluntatum etiam malarum iustissimus ordinator, vt cum illæ male vtantur naturis bonis, ipse quoque bene vtatur voluntatibus malis. Idem contra Faustum lib. 2. Diuina quippe prouidentia per cuncta tendens, cui nec nouum existit, quod oritur, nec perit, quod moritur, in suo singula quæq; ordine siue naturarum, siue meritorum, vel cedere, siue succedere, vel manere facit, & omnis quidem recta voluntas diuinæ legi coniungitur: inordinata vero cupiditas diuinæ legis ordine coercitur, vt nec bonus aliud quam præcipitur velit, nec malus amplius, quam permittitur possit, ita sanè, vt ne impune possit, quod iniustè voluerit. Siue autem iniquitas, siue iustitia, nec esset in voluntate, nisi esset in potestate, ac per hoc nullum præmium, nullaq; pœna sequeretur iuste, quod nemo sapit, nisi quæ desipit. Ignorantia vero, vel infirmitas qua vel nesciat homo quid velle debeat, vel non omne qđ voluerit possit, ex occulto pœnarum ordine, & ex illis ineffabilibus Dei iudicijs, apud quem nõ est iniquitas venit. Et in omnibus quidem quæ timet, vel horret humana infirmitas, sola iure dãnatur iniquitas. Cętera vero sunt, vel tributa naturarum, vel merita culparum. Idem in lib. 1. Denique ad aliquem vsum sanctorum ordinatur omnis pœnalis cęcitas impiorũ, videlicet a summo Deo, qui pro sui regiminis æquitate malis etiam bene vtitur, vt qui suo arbitrio iniustè viuunt, illius iudicio iustè disponuntur. Itaque ne prophetias Christi nasciturì, mira facturi, indigna passuri, morituri, resurrecturi, ascensuri, Euangelium per omnes gentes disseminaturi finxisse credentur illi, qui prius annunciarent eum magnum quid actum est in vsum nostrum de infœlicitate Iudæorũ, vt idem ipsi qui propter se hoc non haberent in cordibus, pp nos haberẽt in codicibus, nec.n. auctoritas in libris illis minuitur, sed etiam augetur. Nam & ipsa eorum cęcitas futura ibidem est prædicta, vnde magis non intelligendo veritatem veritati testimonium perhibent, quia cum eosdem libros non intelligunt a quib. non intelligendi prędicti sunt, hinc etiam eos veraces ostendunt. Greg. in moral. lib. 23. Quisquis autem pro peccato percutitur, nisi in murmurando renitatur, eoipso iam iustus esse inchoat, quo ferientis iustitiam non accusat: homo enim sub Deo cõditus est, & ad conditionis ordinem redit, quando sibi æquitatem sui iudicis etiam quam non intelligit anteponit.

Quod de tota massa damnata quosdam eligit: & quosdam reprobat. Cap. LXXXIX.

HVgo de Sancto Victore. Cum autem Deus, vt dictum est, cunctorum futurorum sit præscius, quædam futura fuerunt, quę facturus fuit Deus, quędã vero, quæ permissurus, pp hoc amplius habere videtur prædestinatio, quam pręscientia, quia præscientia quidem de alieno est: pędestinatio aũt nisi de proprio esse nõ potest. Deus quippe malorum non est actor, sed ordinator. Est autẽ prædestinatio propositum voluntatis diuinæ in quo disposuit gratiam electis suis dare. Aug. de verbis Apostoli. Hinc Apostolus de Deo loquens, ait, ꝙ ante mundi constitutionem nos elegit: quis hoc explicari sufficit? Eliguntur qui non sunt, nec errat qui eligit, nec vanè eligit. Eligit tñ, & habet electos, quos creaturos est eligendos, quos habet apud semetipsum nõ in natura sua, sed in præscientia sua, nondum erant quibus promittebatur, sed ipsi prouisi erant quibus promittebatur. Idem in lib. de prædestina. sanctorũ. Est itaque prædestinatio gratiæ præparatio. Gratia vero est ipse prædestinationis effectus. Non autem quia futuros nos tales esse præsciuit, ideo elegit, sed vt essemus tales per ipsam electionem gratiæ suæ, qua nos in dilecto filio suo gratificauit. Petrus Lũbardus. Cum autem prædestinatio sit gratiæ præparatio. i. diuina electio qua elegit quos voluit ante mundi constitutionem. Reprobatio econuerso intelligenda est præscientia iniquorum, & præparatio damnationis eorundem: sicut.n. prædestinationis effectus est illa gratia qua in pręsenti iustificamur, & illa qua in futuro beatificamur: Ita reprobatio Dei qua ab æterno non eligẽdo quosdam reprobauit secundum duo cõsiderantur, quorum alterum præscit, & non præparat. s. iniquitatem. Alteram præscit, & præparat. s. pœnam æternam. Aug. ad Prosperum, & Hylarium. Hæc itaq; regula inconcusse est tenenda, peccatores in peccatis pręscitos quidem a Deo, sed non præparatos esse, pœnam vero præparatam esse. Fulgentius ad Moninium. Porro in illo sermone sancti Augustini, quo ad interitum quosdam prædestinatos affirmat, nihil aliud accipiendũ existimo nisi, ꝙ ad interitum supplicij non delicti quosdam esse pręparatos intelligat, prædestinationisq; nomine nõ aliqua coacta necessitas humanæ voluntatis exprimitur, sed misericors, & iustus futuræ operis diuini sempiterna dispositio prædicatur. Sic aũt Deus futurum effectum hominis renouandi disposuit, vt eius voluntas in opere nouo noua esse non possit. In iustis opera sua glorificat. In iniquis opera non sua condemnat.

Exempla eiusdem electionis ac reprobationis. Cap. XC.

AVgustinus de ciuitate Dei lib. 15. Sicut ergo in homine vno, quod ait Apostolus experimur videlicet, quia non primum quod spirituale est, sed quod animale, postea vero spirituale: nam vnusquisq; qui ex damnata progenie oritur, primo necesse, vt sit Adam malus, atque carnalis, & si renascendo in Christum profecerit, postea fit bonus, & spiritualis. Sic & in vniuerso genere humano cum primo duę ciuitates mysticè nascendo, ac moriendo cęperunt procurrere, prior natus est Cayn ciuis huius sęculi, posterior aũt Abel, peregrinus in sęculo, ciuisq; ciuitatis Dei, gratia pdestinatus, & electus, gratia peregrinus deorsum, gratia ciuis sursum. Nam quantum ad ipsum attinet, ex eadẽ ortus est massa, quę originaliter est tota damnata, verum Deus tanq̃ figulus: hanc.n. similitudinem non imprudenter inducit Apostolus, ex eadẽ massa fecit aliud vas in honorem, aliud in contumeliam. Et prius quidem uas in contumeliam, quia in vno, ut dixi, homine prius est reprobum, unde necesse est incipiamus, & vbi necesse non est remaneamus. Posterius vero probũ, quo proficientes veniamus, & quo peruenientes maneamus. Proinde non quidem omnis homo malus erit bonus, nemo tñ erit bonus qui non fuerit malus. Sed qñ quisque citius mutatur in melius: hoc in se facit nominari, quod apprehẽdit celerius, & posteriore cooperit uocabulum prius, scriptum est itaque, ꝙ Cayn tanquam videlicet ciuis huius mundi ciuitatem condiderit, Abel aũt tanquam peregrinus non condidit. Superna.n. sanctorum ciuitas est quamuis hic ciues pariat in quibus peregrinatur, donec regni eius tempus adueniat. Glosa super epistolam ad Romanos 9. c. Cęterum in Iacob antequam natus fecisset aliquid boni, quid diligebat Deus, nisi gratuitum misericordiæ suæ donum? Et in Esau quid oderat antequã natus aliquid fecisset mali, nisi originale peccatum: nam nec in illo diligeret iustitiam quam ille nullam fecerat, nec in isto odiret naturam quã ipse bonam fecerat. Patet ergo, ꝙ cuius vult miseretur gratuito, & quem vult indurat iusto iudicio. Si quærimus meritum obdurationis misericordiæ, nullum est meritum misericordiæ, meritum autem obdurationis est peccatum totius massæ damnatæ, nec obdurat Deus impartiendo malitiam, sed non impartiendo gratiã. Miseretur ergo magna bonitate, & obdurat nulla iniquitate, vt nec liberatus de suis meritis glorietur, nec damnatus, nisi de suis meritis conquæratur. Sola quippe gratia redemptos discernit a perditis, quos in vna perditionis excreauerat vasa communi causa perditionis ab origine ducta.

Cur Deus ex tota massa tam paucos elegit cęteris reprobatis. Cap. XCI.

VNiuersum quippe genus humanũ tam iusto Dei iudicio dãnatum est in apostatica radice: vt etiam si nullus inde liberaretur, nemo rectè Dei iustitiam posset vituperare. Illis autẽ, qui liberantur pluribus non liberatis, & in damnatione iusta derelictis, ostenditur quod vniuersa comperisso meruisset, & quo etiam istos debitum Dei iudiciũ reduceret, nisi eius indebita misericordia subuenisset. Illorum autẽ non miseretur quibus gratiam non esse præbendam æquitate occultissima, & ab humanis sensibus remotissima iudicat, quam non aperit Apostolus, sed miratur, & clamat. O altitudo diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius, vniuersa namque massa iure damnata contumeliã debitam reddit cui vult Dei iustitia, & honorem indebitũ tribuit cui vult Dei gratia, non meritorum pręrogatiua, non fatali necessitate, non temeritate fortunæ, sed clausa sapientiæ, & scientiæ suæ altitudine. August. contra Pelagianos. Debita quidem redditur pęna damnato, indebita

gratia liberato, vt nec ille se indignum queratur, nec iste dignũ se iuste glorietur. Omnes.n.in vna, eademq; massa damnationis, & offensionis inuoluit, vt liberatus de non liberato discat, ꝙ etiã sibi pœna conueniret, nisi gratia subueniret. Quærimus itaq; meritum misericordiæ, nec inuenimus, quia nullum est ne gratia euacuetur, si non gratis datur, sed meritis redditur. Idem in libro de diuina prædestinatione. Gratulare ergo ò quicũq; illuminatus es, & gratiam quam non merebaris agnosce. Geme quicunq; induratus es, ac iustitiam confitere. Idem de ciuit. Dei lib. 14. Siquidem donatus est primus homo sibi, quia Deum deseruit placendo sibi, & non obediens Deo, non potuit obedire nec sibi: veruntamen omnipotenti Deo, ac summè bono naturarum omnium creatori, Bonarum autem voluntatum adiutori, ac remuneratori, Malarum vero relictori, & damnatori, vtrarũq; ordinatori, non defuit vtiq; consilium, quo certum numerum ciuium, etiam ex damnato genere humano suæ ciuitatis impleret in sapientia sua prędestinatũ, non eos iam meritis, sed gratia discernens, ac liberatis non solum de ipsis, sed etiam de non liberatis, quid eis largiatur ostendens: non enim debita, sed gratuita bonitate tunc se quisq; agnoscit erutum multis malis, cum ab illorum hominum consortio, cum quibus sibi iusta esset damnatio, sit immunis. Cur ergo Deus quos peccaturos præsciuit non crearet? quandoquidem in eis, & ex eis, & quid eorum malitia mereretur, & quid sua gratia donaretur ostendere posset, nec sub ipso creatore, ac dispositore peruersa delinquentium ordinatio rectum ordinem rerum peruerteret. Proinde peccatores, & Angeli, & homines nihil agunt quo impediãtur magna opera Domini exquisita in omnes volũtates eius, quia qui prouidenter, atque omnipotenter sua cuique distribuit, non solum bonis, sed etiam malis bene vti nouit. Duas vero prædictas ciuitates duo fecerunt amores, terrenam, scilicet amor sui vsque ad contemptum Dei, Cœlestem vero amor Dei vsque ad contemptum sui. Idem in lib 21. Sicq, dispartitum est humanum genus, vt in quibusdam demonstretur quid valeat misericors gratia. In cęteris autem quid iusta vindicta, in qua propterea plures sunt, quam in illa, vt sic ostendatur quid omnibus deberetur. Quod si omnibus redderetur in nullo iudicantis iustitia reprehenderetur.

Quod circa ista periculosum est studium humanæ discussionis. Cap. XCII.

GLosa vbi supra. Multi quidem de profundo isto, videlicet iudiciorum Dei circa quorundam electionem, & alios reprobationem quærentes rationem reddere, mersi sunt in profundum erroris, ac stultitię, dicentes animas in cęlo primitus conuersatas, & ibi aliquid boni, vel mali egisse, ac pro meritis ad terrena corpora fuisse detrusas. Quod vtique fides catholica respuit propter euidentem Apostoli sententiam qua de Iacob, & Esau loquẽs ait: Cum nondũ nati fuissent, aut aliquid boni, vel mali egissent: melior est ergo fidelis ignorantia, quam temeraria scientia. Certè cuius vult miseretur gratuita misericordia, & quem vult indurat veritate rectissima, misereatur vtiq; secundum gratiam, quę gratis datur. Obdurat autem secundum iudicium, quod meritis redditur. Et ille quidem cui misericordia impenditur, oportet vt etiam ipse ex libero arbitrio Dei gratiæ cooperetur. Totum tamen Deo tribuendum est, qui voluntatem hominis bonam, & præparat adiuuandam, & adiuuat præparatam, nolentem præuenit vt vellet, volentem subsequitur, ne frustra velit, hinc & Apostolus ait: Nõ est volentis, nec currentis, sed Dei miserentis. Cur autem hũc potius, quam illum misericordia liberet, istũ iustitia obduret. Scrutetur, qui potest tam magnam iudiciorum Dei profundum, sed caueat præcipitium. Aug. super Iohannem: Nemo, inquit dñs, potest ad me venire nisi pater, qui me misit traxerit eum: Ille ergo venit, quem gratia Dei pręuenit. Qui cum propheta dicit: Misericordia eius præueniat me, præueniat velle, subsequatur perficere, magna commendatio gratiæ, nemo venit, nisi tractus sit. Quem vero trahat, & quem non trahat, cur istum trahat, & cur illum nõ trahat, noli velle iudicare, si non vis errare, nondum traheris ora vt traharis. Idem contra Faustum lib. I. Vides, inquit Apostolus, bonitatem Dei, & seueritatem in eos, qui ceciderunt seueritatem. In te autem bonitatem, videtis quemadmodum, nec auferat Deo iudiciariam potestatem, nec homini liberam voluntatem, occultum est, altũ est, & ab humana cogitatione seclusum quomodo Deus, & iustificet pium, & damnet impium. Num ergo garrire delectat aduersum diuina iudicia, quia sunt inscrutabilia, quanto conuenientius est modulo nostro expauescere, vbi expauit Apostolus, & clamare. O altitudo diuitiarũ sapientiæ, & scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Idem in libro de bono perseuerantiæ. Neque vero ita prædicanda est prędestinatio populis, vt dicatur eis, siue curratis, siue dormiatis, qđ vos forte pręsciuit, qui falli non potest, hoc eritis, sed ita dicendũ est illis, sic currite, vt & comprehendatis; atque hoc ipso cursu vestro ita vos esse præcognitos noueritis, vt legitimè curreretis.

Quod sub certo numero ruinam Angelorum supplet Deus ex hominibus prædestinatis. Cap. XCIII.

IDem in Encheridion. Superna itaq; Hierusalem mater nostra nullum ciuium suorum numerositate fraudabitur, quin etiam vberiori copia fortasse ditabitur. Non enim numerum nouimus, aut sanctorum hominum, aut immundorum dęmonum, in quorum locum succedentes filij sanctæ matris, quæ sterilis apparebat in terris, & in illa pace, de qua ipsi ceciderunt in æternum permanebunt. Sed illorum ciuium numerus siue qui est, siue qui futurus est, in contemplatione ipsius artificis existit, qui vocat ea, quę nõ sunt, tanquam ea quæ sunt, & omnia in mensura, & numero, & põdere disponit: verũ hæc pars humani generis, cui Deus liberationem promittit nunquid operum suorum reparari potest meritis? absit. Quid enim boni potest operari perditus, nisi quantũ a perditione fuerit reparatus? nunquid libero arbitrio voluntatis? & hoc absit. Nam libero arbitrio male vtens homo, & seipsum perdidit, sicut.n.qui se occidit, vtiq; viuendo occidit, sed occidendo se non viuit, nec seipsum resuscitare potest cum occiderit, ita cũ libero peccaretur arbitrio amissum est liberum arbitrium victore peccato. A quo enim quis deuictus est, huic & seruus addictus est. Qualis autem quæso potest esse serui addicti libertas, quando ipsum peccare delectat. Nam liberaliter seruit, qui domini sui volũtatem libenter facit, ac per hoc ad peccandum liber est, qui peccatis seruus est: vnde ad iustè faciendum liber non erit, nisi a peccato liberatus, iustitiæ seruus esse cęperit. Ipsa est vera libertas propter rectè faciendi licentiam, & pia seruitus propter pręcepti obedientiam, nec ista libertas homini addicto, & vendito esse poterit, nisi ab illo qui dicit: Si vos filius liberauerit, verè liberi eritis. Idem in libro de correc. & gratia. Tene, inquit, qđ habes, ne alius accipiat coronam tuam. Porro si alius non est accepturus nisi iste perdiderit, certus est electorum numerus, vt nec augeri, vel minui possit. Petrus Lumbardus. Verum ad hæc verba Augustini sic a quibusdam obijci solet. Posset Deus opponere gratiam quib. non apponit, per quam.s. saluarentur, qui sine illa damnabuntur; posset similiter gratiam subtrahere, vel non apponere quibusdam, quibus apponit eam, sicque posset numerus electorum augeri, & minui. Quibus respondemus ea ratione dictum esse, & verũ esse numerum electorum Angelorum, vel minui non posse, quia non potest vtrũque simul esse, videlicet vt aliquis prædestinatus non sit, & saluetur, vel vt aliquis prædestinatus sit, & damnetur. Intelligentia namq, conditionis implicite veritatem facit in sermone. Si autem simpliciter intelligatur, falsum esse probatur. Nam & prædestinatus potest damnari, & reprobus potest saluari.

Cur pro peccato primi hominis puniat totam massam humani generis. Cap. XCIIII.

AVgustinus de ciuit. Dei lib. 14. Primis ergo parentibus tam grande peccatũ admissum est, vt in deterius eo natura mutaretur humana, etiam in posteros obligatione peccati, & mortis necessitate transmissa, viuebat siquidem homo secundum Deum in paradiso, & corporali propter bona corporis, & spirituali propter bona mentis. Quoniam ergo contemptus est Deus iubens, qui eum ad imaginem suam creauerat, qui in Paradiso constituerat, qui rerum omnium affluentiam, salutemque præstiterat, qui vno solo leuissimo, atq; breuissimo præcepto ad obedientiæ salubritatem amminiculatus fuerat, quo eam creaturam cui libera seruitus expediret, se esse dominũ commonebat, iusta damnatio subsecuta est: talisq; damnatio, vt homo, qui custodiendo mandatum futurus fuerat etiam carne spiritualis, fieret mente carnalis, & qui superbia sua sibi placuerat, Dei iustitia sibi donaretur, nec sic vt in sua esset omnimoda potestate, sed a seipso quoque dissentiens, sub illo cui peccando consensit pro libertate, quam cõcupiuit miseram, & duram ageret seruitutem, mortuus spiritu dolens, & corpore moriturus, inuitus desertor æternæ vitæ, & æterna nisi gratia liberaret, morte damnatus. Si quem ergo mouet, cur non alijs vitijs ita mutetur humana natura, sicut illa duorum parentũ præuaricatione mutata est. Non ideo debet putare illud leue, ac paruum fuisse commissum, quia in esca factum est, non quidem mala, nec noxia, nisi quia prohibita, neq; enim quicquam mali Deus in loco tantæ fœlicitatis crearet, sed obedientia commendata est in præcepto, quæ virtus in natura rationabili mater est omnium, custosq; virtutum, quandoquidem sic facta est, vt ei subesse sit vtile, perniciosum autem suam non eius a quo creata est facere voluntatem. Hoc itaque tam leue, & breue præceptum, vbi nondum voluntati cupiditas resistebat, tanto maiore iniustitia violatum est, quanto posset facilius custodiri. In occulto autem mali esse cęperũt, vt in apertam inobedientiam laberentur. Manifesto enim peccato diabolus hominem non cepisset, nisi iam ille sibi placere cępisset. Hinc enim & delectauit quod dictum est: Eritis sicut Dij, quod melius essent, & esse possent, si Deo per obedientiam cohærerent: Dij enim creati, non sua veritate, sed Dei veri participatione sunt Dij. Et audeo dicere superbis esse vtile cadere in

apertum

apertum peccatum, vnde sibi displiceant, qui iam sibi placendo ceciderant. Salubrius enim Petrus sibi displicuit quando fleuit, quam sibi placuit, quando præsumpsit. Vnde Psalmus: Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum Domine, &c. Et est aliquid humilitatis, miro modo, quod sursum faciat cor, & aliquid elationis, quod deorsum facit cor: hoc quidem contrarium videtur vt elatio sit deorsum, & humilitas sursum: sed pia humilitas facit subditum superiori: nihil autem est superius Deo, & ideo exaltat humilitas, quia facit subditum Deo. Elatio autem est in vitio, eoipso, quod respuit subiectionem, & cadit ab illo, quo non est quicquam superius, & ex hoc erit inferius, fitq; quod scriptũ est: Deiecisti eos dum alleuarentur. Idem in lib. 21. Icirco autem pœna æterna dura videtur, & iniusta sensibus humanis, quia in hac infirmitate moribundorũ sensuum deest ille sensus altissimę, ac purissimæ sapientiæ, quo sentiri possit quantum nefas in prima prævaricatione commissum est: quantomagis enim homo Deo fruebatur, tanto maiore impietate Deum reliquit, & factus est malo dignus æterno, qui hoc in se peremit bonum, quod esse posset in æternum. Hinc est vniuersa generis humani massa damnata, vt ab hoc iusto supplicio nullus liberetur, nisi misericordia, & indebita gratia, atque ita dispertiatur genus humanum, vt dictum est supra.

Qualiter eius culpa cum pœna mortalitatis ad omnes transmittitur. Cap. XCV.

IDem in libro 13. Fatendum est itaque primos quidem homines, ita fuisse institutos, vt si non peccassent nullum mortis genus experirentur, sed eosdem peccatores ita fuisse mulctatos, vt etiam quicquid ex eorũ stirpe esset exortum, eadem pœna teneretur obnoxium. Non enim aliud ex eis, quam qnod ipsi fuerant nascerentur: pro magnitudine quippe illius culpæ naturam damnatio mutauit in pœnis, vt quod pœnaliter præcessit in hominibus primis, sequeretur in nascentibus cæteris. Neque enim ita homo ex homine, sicut homo ex puluere. Puluis namque homini faciẽdo materia fuit, homo autem homini gignendo parens. Proinde quod est terra, non hoc est caro, quamuis ex terra facta sit caro. Quod est autem parens homo, hæc est & proles homo. In primo ergo homine per fœminam in progenie transiturum vniuersum genus humanum fuit, quando illa coniugum copula diuinã sententiam suę damnationis excepit, & quod homo factus est, non cum crearetur, sed cum peccaret, & puniretur: hoc genuit quantũ quidem attinet ad peccati, & mortis originem. Cum autem quęritur, quam mortem Deus primo homini fuerit comminatus si mandata, vel mandatum transgrederetur, scilicet animæ, an corporis, an totius hominis, an illam, quæ dicitur secũda, dicendum est, quòd omnes. Nam etsi in eo, quod ait: Morte moriemini, intelligamus eam solam, quæ fit cũ anima deseritur sua vita, quæ illi Deus est, profecto in illa morte etiam cæterę duæ denũciatę sunt, quæ procuIdubio fuerãt secuturæ. Nam in eo, quod inobediens motus in carne animæ inobedientis exortus est, propter quem pudenda texerunt, sensa est mors vna, in qua deseruit animam Deus. Illaq; significata est verbis eius, quando timore dementi sese abscondenti homini dixit, Adam vbi es? non vtiq; ignorando quærens, sed increpando admonens, vt attenderet vbi esset, in quo non esset Deus. Cum vero corpus ipsa anima deseruit ætate corruptum, & senectute confectum, venit in experimentum mors altera, de qua Deus peccatum adhuc puniens, homini dixit: Terra es, & in terram ibis: vt his duabus mors illa prima, quæ totius hominis est compleretur, quam secũda in vltimo sequitur, nisi homo per gratiam liberetur. Idem in Encheridion. Illorum etiam primorum hominum peccatis constat posteros obligari. Nam ideo quisq; renascitur, vt soluatur in eo quicquid peccati est cum quo nascitur, ac per hoc non est instituta regeneratio, nisi quia vitiosa est generatio, adeo vt etiã de legitimo matrimonio procreatus dicat, in iniquitatib. conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. Neque dixit iniquitate, vel peccato: sed iniquitates, & peccata dici maluit, quia & in illo vno, quod in omnes pertransijt reperiuntur plura peccata. s. superbia qua homo suam potius, quam Dei potestatem dilexit, sacrilegium quia Deo non credidit, homicidium, quia in mortem se pręcipitauit, fornicatio spiritalis, quia integritas humanæ mentis serpentina suasione corrupta est, furtum, quia cibus prohibitus vsurpatus est, auaritia, quia plusquam debuit appetiuit.

Qualiter illud peccatum a parentibus in filios transfunditur. Cap. XCVI.

GLosa super epistolam ad Romanos tertio. Illud autem peccatum in posteris originale dicitur, quoniam ex originis nostræ vitiosa conditione trahitur. Non enim quia descendimus ab Adam per carnis propaginem, ideo peccato tenemur, cũ & Christus ab eo descenderit, qui omni peccato caruit, sed quia vitiosa lege concipiendi ex peccato primi hominis. i. concupiscentia carnis accedente concepti sumus, ideo peccati, quod originale dicitur rei sumus. Actor. His etiam verbis videtur sonare Aug. dicens, quod peccatum in paruulos non trasmittit propaginatio, sed libido, verum hic obijci potest, quod aliquis ex maiori libidine gignitur, quam alius: ideoq; secundum hoc videtur contrahere peccatum maius. Præterea dicunt quidam, quod peccatum illud non contrahitur ex libidine, sed ex corruptione, quæ est in carne, nec ideo Christus originali caruit, quia non per libidinem fuit conceptus, sed quia sanguis de quo corpus formatum est depuratus fuit a susceptione vitij per operationem sancti Spiritus, quæ dicitur corruptio actiua, quia causa est originalis peccati, remansit tamen in eo corruptio passiua. i. passibilitatis a fame, & siti, & huiusmodi: hæc etenim corruptio duplex in carne nostra ab Adam contracta. Quod ergo dicit Aug. ita intelligendum est non propago, sed libido. i. causa libidinis originale peccatum in paruulos transmittit. Et fomes quidem, siue pronitas quantum est de se æqualis est in omnibus, qui nascuntur, sed tamen vnus est alio pronior ad peccandũ propter aliquod annexum, vt propter complexionem, vel aliquid huiusmodi. Sed fortassis adhuc obijciet aliquis, quod in baptismo remittitur carnis corruptio, ideo minor est in baptizato. Si ergo carnis corruptio est præcisa causa originalis peccati, videtur quod si decidatur aliqua portio carnis ab vtroque, & infundatur anima vtriq;, maius peccatum hæc, quam illa contrahit. Sicq; filius non baptizati maius peccatum contrahit, quam baptizati. Nos autem dicimus, quod actiua corruptio, quę est in carne pueri, licèt remittatur, siue diminuatur in baptismo, quo ad fœditatem, & intensionem, secundum quam dominabatur in carne, tamen quo ad essentiã manet eadem, quæ prius, & ex ea contrahitur originale a puero ex eo nato, etiam si nulla sit libido in conceptu, nec minus contrahitur originale a filio baptizati, quam a filio non baptizati. Hęc autem corruptio a tribus est. s. a peccato Adæ tanquam corrupto, & merito, & a Deo tanquam infligente, & puniente, & a carne tanquam corruptibili, & punibili, nec dicitur in conceptu pueri originale transmitti, quia in carne traducta sit ipsum peccatum cum eidem carni donec formatum sit puerperium anima non infundatur, sed quia in ipsa est causa peccati. i. corruptio ex qua fit peccatum in anima cum infunditur. Aug. de baptismo paruulorum contra Maximinum lib. 3. Si quos ergo aduersos, vel obtusos, & contentiosos mouet quomodo peccatum, quod mundatur per baptismum maneat in eis, quos genuerunt circuncisi, quomodo et palea, quæ opere humano tãta diligentia separatur, manet in fructu, qui de purgato tritico nascitur. Idem contra Iulianum. At vero Iulianus dicit, non peccat iste, qui nascitur, nõ ille qui genuit, non ille qui condidit, per quas ergo rimas inter tot præsidia innocentiæ peccatum fingis ingressum: verum quid quærit latentem rimam cum habeat apertissimam ianuam, per vnum hominem, ait Apostolus, per vnius delictum, per inobedientiam vnius hominis. Quid quærit apertius, quid inculcatius.

Qualiter anima paruuli culpam a carne contrahere permittitur. Cap. XCVII.

VOluit enim Deus propter peccatum Adæ constitutionẽ suã mutare, qua videlicet constituit, vt homo naturaliter generetur ex homine. Ideoque licèt vasa corrupta. s. corpora seminata in vteris matrum inueniat: non tamen ab infundendis animabus congruo tempore cessat. Si autem obijcitur, quod hæc vasa mundare posset antequam infunderet animas, dico quod posset quidem si vellet, sed non vult propter hoc mutare constitutiones naturæ. Accedit ad hoc preterea triplex causa. Prima quidem est, vt homo, qui decidit per superbiam humilietur semper habens secum causam humilitatis. i. fragilitatem suam, iuxta illud propheticum: Humiliatio tua in medio tui. Secunda est, vt dum in corpore fragili, & corrupto bene pugnat, maius meritum acquirat. Tertia vero, vt anima corpus ipsum tam miserum, & corruptum bene illo vtendo secum ad gloriam traheret. Vnde de his vltimis duabus dicit Grego. Anima colligata est socio deteriori duabus ex causis. Vna est, vt virtutis præmia non solum ex dono Dei speraret, sed etiam per laborem acquireret. Alia vero vt hanc deteriorem naturam corporis secum traheret, & quod Deus est animæ, ipsa corpori fieret. Est autem originale, & in anima, & in carne, sed in carne originaliter, siue causaliter; iuxta illud Apostoli Scio quod non habitat in me. i. in carne mea bonũ, hoc est, habitat in ea malũ. s. fomes, qui dicitur etiam lex membrorũ. In anima vero est formaliter. s. tanquam in substantia, quia sola susceptibilis est virtutis, & vitij rationalis anima. Si ergo aliquis obijciat, quod caro non est corrupta, nisi corruptione pœnæ. Ideoq; nec in anima corruptionẽ culpæ potest introducere, dicimus, quod non sequitur: quod enim in carne tantũmodo est pœna, in anima dicitur & culpa, & pęna. Et huius ratio est, quoniam ista corruptio carnis ex animæ. s. culpa Adæ causata est. vnde cum affectus eius venit in subiectum sibi simile. s. in animam pueri dicitur similiter culpa. In dissimili aũt. i. in carne, dicitur tantũmodo pœna. Si ergo quęritur, an Deus creauerit animam huius pueri mundam, an immundam, dicitur quod mundam, licèt

licet tamen nunquam fuerit munda. Et ponitur exemplum de pomo, quod aliquis alij mũdum tradit, & ille pollutis manibus suscipit: licet enim iste dederit isti pomum mundum, tñ ille nunquam habuit, nisi immundum, qm ipso momento quo accipit, immunditiam contrahit. At hoc simile non est omnino conueniens, quia pomum aliquando fuit mundum, anima vero nunquam: ideo dicimus, ꝙ falsa est ista propositio propriè loquendo. Deus creauit hanc animam mũdam, potest tamen impropriè concedi sub hoc sensu. Deus creauit hãc animam, quæ nullam ex creatione habuit immunditiam. Potest etiam dici, ꝙ duplex est, quia si hoc verbũ creauit transeat super vtrumque istorum accusatiuorum animam mundam falsa est. Nunquam.n. creata fuit munda. Si vero tñ super hunc accusatiuum animam, vera est, sub hoc sensu: Deus creauit hanc animam, quæ munda est. Si.n. obijcitur, ꝙ Deus animas innocentes infundendo corporibus corruptis insipienter agere videtur. Respondetur ꝙ recta videtur obiectio. Si Deus animam extra corpus primum crearet, & postmodum illam corpori corrupto infunderet; sic autem non est: immo creatur intra corpus anima dum infunditur, vnde nunquam est nisi corpori coniuncta, & ita namque est innocens, vel munda.

Qualiter aliena culpa ei a Deo imputatur. Cap. XCVIII.

AVgustinus contra Iulianum. At vero quia peccatum est ex voluntate, quærit forsitan Iulianus vtrum & originale. Respondeo prorsus & originale, nam & hoc ex voluntate seminatũ est, vt & in illo esset, & in omnes transiret. Actor. Sic patet respõsio si obijciatur illud aliud aug. verbum. Omne peccatum adeo est voluntarium, quod si non est voluntarium non est peccatum; hęc tñ Apostoli locutio omnes in Adam peccauerunt est impropria, & ideo sic exponenda. Omnes contraxerunt ex Adam causam, siue originem peccati.s. fomitem, siue corruptionem, quæ erat in carne eius, ex qua est omnis caro humana: satisfactio autem Adæ non fuit ab Adam, sed a Deo, nec etiam per satisfactionem fuit mundata caro Adæ, sed anima tñ quo ad maculam, quia ergo carnem ab Adam trahimus, & non animam; patet ꝙ causam peccati ab eo contrahimus, & non causam satisfactionis, quæ a solo Deo est: ideo licet dicatur, ꝙ in eo peccauimus: non tamen potest dici, ꝙ in eo satisfecimus. Dicitur autem originale culpa, inquantum est in anima pueri, non tamen dicitur culpa propriè ipsius animę in qua est. sed animæ a qua est.s. animæ Adæ. Si autem quæritur, an contrahat illud violenter, aut voluntariè, aut naturaliter, dicimus, ꝙ naturaliter, & hoc a natura corrupta iusto Dei iudicio, licet occulto præcedente. Cumque pro naturalibus non vituperemur, secundum philosophum, anima in qua est originale non dicitur propriè vituperabilis propter ipsum, sed illa a qua est.s. anima Adæ, quam ab illa non naturaliter ortum est illud peccatum, sed voluntariè. At vero cum intellectus, vel ratio impermixta sit carni, nam anima tantummodo secundum vires inferiores colligata est illi: videtur, ꝙ non contrahat corruptionem aliquam ex carnis corruptione, & ideo non peccatum originale, nec eius esse, nec operatio dependet a carne. Nos autem dicimus, ꝙ non contrahit corruptionem a carne ratione permixtionis, contrahit tñ ratione concomitantiæ, quam habet cum sensu, vel imaginatione cęterisque viribus inferioribus, quibus anima carni colligata est. Denique anima naturali appetitu corpori coniungitur, & ex ipso corpore, quod inuenit corruptum corrumpitur, vel inficitur; ideoq; secundum exigentiam naturæ iustum est vt maculetur. Appetitus ergo naturalis quo vniri appetit corrupto corpori, dicitur iustitia, qua tenetur rea peccato originali. Sicut autem in actuali peccato sunt duo.s. actio, & deformitas; & quo ad actionem est a Deo, quo ad deformitatẽ vero non sic, & in originali sunt duo.s. actio, & deformitas, & quo ad actionem est a Deo, quo ad deformitatem vero non sic, & in originali sunt duo.s. pronitas peccandi, quæ est pœna, & macula secundum quam pronitas est culpa. Inquantum ergo pœna est a Deo, inquantum culpa non. Notandum quoque, ꝙ peccatum originale, & in Adam fuit, & in nobis; sed diuersimodè. In Adam quippe fuit duplex peccatum. Primum actuale.s. inobedientia. Secundum originale, quod in ipso ortum est ab ipsa inobedientia.s. corruptio carnis, & animæ cum obligatione pœnæ æternæ i. carentiæ visionis Dei. Non tamen in ipso fuit originale, quia nõ fuit natus cum eo sicut nos, qui omnes nascimur filij iræ, & ideo in nobis dicitur originale, quia ex vitiosa lege originis contractum est. Potest tamen dici vno modo in ipso fuisse originale, quia in ipso fuit fomes peccati ortus, siue traductus ex peccato eius actuali, sed aliter in nobis, scilicet ex carnis origine.

De paruulis absque baptismo decedentibus, quid sentiendum sit. Cap. XCIX.

AVgustinus super Gen. lib. 10. Itaque quæritur a quibusdã quid infantis anima meruit, vnde illi non percepto baptismo exire de corpore perniciosum sit, si nec propriũ aliquod peccatũ cõmisit, nec ex illa traducta est, quæ in Adam peccauit. Nõ.n. de pueris grandiusculis, sed de infantibus agimus, non quia plerunq, ea secuntur de adulterio, quia nequaquam naturæ bona culpanda sunt in prauis moribus, aut non debuerunt frumenta germinare, ꝙ ea secuerit furatis manus. Adhoc aũt respondetur, animas quidem corporibus hominum Deum nouas sigillatim dare ad hoc, vt in carne peccati de originali peccato veniente rectè viuẽdo, carnalesq; concupiscentias sub Dei gratia subigendo meritũ cõparent, quo cũ ipso corpore in melius transferantur tpe resurrectionis, & in Christo in æternũ cum Angelis viuant, sed necesse est cum membris mortalibus, maximèque de peccati carne propagatis miro modo coaptentur, vt ea primo viuificare, post ẽt ætatis accessum regere possint, tanquam obliuione prægrauerentur, quæ si esset quodammodo indigestibilis creatori tribueretur. Cum vero paulatim ab huius obliuionis torpore anima resipiscens possit conuerti ad Deũ suum, eiusq; misericordiam, & veritatem: primo ipsa pietate conuersionis, deinde seruandi precepti eius perseuerantia promereri, quid ei obest isto velut somno paulatim emergi, vnde paulatim euigilans in lucem intelligentię, ppꝙ anima rationalis facta est: potest per volũtatem bonam eligere bonam vitam, qđ quidẽ non poterit, nisi adiuuante Dei gratia per mediatorem, hoc si homo neglexerit, non tñ secundũ carnem, sed ẽt secundum spiritũ Adam remanebit: si vero curauerit secundũ spiritum rectè viuẽs, erit & illud quod de Adam culpabile tractũ est mundatum a labe peccati, & recipere merebitur illam cõleationem, quã resurrectio sanctis pollicetur. Idem in lib. de baptismo paruulorum. Potest aũt rectè dici paruulos sine baptismo de corpore exeuntes, in dãnationem omnium mitissimam futuros. Idem contra Iulianum li. 5. Ego itaq; non dico paruulos sine baptismo morientes tanta pœna esse complexendos, vt eis melius esset non nasci, cum hæc dñs de peccatore sceleratissimo dixerit. Quæ aũt, & qualis, & quãta erit quamuis diffinire nõ possumus, non tñ audeo dicere, ꝙ eis vt nulli essent, ꝙ vt ibi essent potius expediret. Idem in Enchiridion. Mitissima sanè omnium erit pœna eorũ, qui pręter peccatũ originale quod contraxerunt, nullum insuper addiderũt. Comestor. Itaq; pęna sodomitarũ subuertit ẽt paruulos pro peccatis parentũ, in quo prouisum est illis: ne diu viuentes sequerẽtur exempla patrũ, & est aliquod bonũ, reum non esse, qui gloriosus non est. Prodest.n. pauperem non esse, qui rex esse non potest. Actor. Quod dicit Aug. mitissimam esse pęnam paruulorum, intelligendum est quo ad sensum, nõ quo ad damnum. Dicit.n. glosa super illud Deuteronomij, abscondam faciem meam ab eis, ꝙ nihil est grauius, ꝙ carere visione Dei. Est itaq; mitissima quo ad sẽsum.i. nulla: secundum ꝙ dicitur minimus vocabitur in regno cęlorũ.i. nullus. Grauissima aũt est quo ad damnũ, vel grauissima, quia generalissima Erit.n. cõis omnibus damnatis Vnde notandum, ꝙ si fiat comparatio pœnæ ad pœnam præcise, simpliciter maior est in damno pœna debita originali, ꝙ pœna debita maximè actuali. Potius.n. eligeret homo bene dispositus videre Deum, & cruciari pœna debita homicidio, ꝙ priuari visione Dei alijs pœnis cessantibus. Sed si fiat comparatio inter damnatos, minor est pœna damnatorum paruulorum, quia illi puniuntur sola carentia visionis Dei. Alij autem eadem pœna, & insuper alia, scilicet pœna debita peccato actuali.

De remedijs, quæ contra peccatum originale Deus instituit. Cap. C.

GRegorius in moral. lib. 4. Quod autem apud nos valet aqua baptismi, hoc egit apud veteres, vel pro paruulis sola fides, vel pro maioribus virtus sacrificij, vel pro his, qui de Abrahæ stirpe prodierũt mysteriũ circũcisionis. Beda in homil. euang. Idẽ.n. salutiferę curationis auxiliũ circuncisio in lege contra originalis peccati vulnus præbebat, quod baptismus agere reuelatæ gratiæ tpe consueuit, excepto ꝙ regni cęlestis ianuam, necdũ intrare poterant, sed tñ in sinu Abrahæ post mortem beata requie consolati, supernę pacis ingressum spe fœlici expectabant. Petrus Lũbar. Propter hoc ergo præcepta fuit circuncisio, quia non posset melius signari, ꝙ per ipsam tolli originale peccatum. Nam omnis homo nascitur cũ præpucio, quemadmodũ & cũ originali peccato, & circũcisus præpuciatũ gignit, traijciens in illũ quo ipse iam caruit, sic baptizatus in filiũ, quem secundum carnem generat, reatũ traijcit originis, a quo ipse iam liber erit. In carne ergo præpucij, ideo iussa est fieri, quia instituta est in remedium peccati, qđ a parentibus contrahimus in concupiscentia, quæ in illa parte magis dominatur concepti Et ẽt quia in illo membro culpã inobedientiæ primus homo cognouit, vt in eodem obedientiæ signũ acciperet decuit: verũ si circuncisio suo tpe conferebat remissionẽ peccatorum, cur ergo mutata est per baptismum, quia videlicet perfectius est baptismi sacramentum, qm & magis cõe, magisq; gratiæ plenũ. Nam in circuncisione peccata tñ dimittebantur, sed nec ad bene operandũ gratia per eam præstabatur, nec virtutes dabãtur, vel augebantur. In baptismo aũt omnia peccata dimittuntur, & gratia cooperandi confertur, & virtutes augẽtur. Aug. super Genesim

neſim li.10. Anteq̃ ergo paruulus p ętatẽ poſſit ſcdm ſpiritũ viuere, neceſſariũ hẽt mediatoris ſacramentũ, vt ꝙ nõdũ per eius fidẽ põt, per eorũ, qui eũ diligũt fiat. Eius.n.ſacramẽto tollitur ẽt in ętate infantili originalis peccati pęna, a quo niſi adiutus etiã iuuenis carnalem concupiſcentiam non domabit, nec ea ſubiugata ęternę vitæ meritum apprehendet. Ideo viuus oportet etiam infans baptizetur, ne obſit animæ ſocietas carnis peccati qua participata ſit, vt nihil poſſit anima infantis ſecundum ſpiritum ſapere. Ipſa quippe affectio grauat etiam corpore exutam, niſi cum in corpore eſt per vnicum ſacrificium veri ſacerdotis expietur. Quid'ergo aliquis ait, ſi hoc non curauerint ſui vel infidelitate vel negligentia? Reſpondetur hoc diuinitus auxilium procurari illi animę quam Deus præſcijt pie victuram ſi viueret hic vſque ad annos congruos fidei, quàm propter aliquid quod ipſe nouit, & naſci voluit in corpore, & cito extraxit de corpore. Idem ad hiero, de verbo Iacobi. Cunque quidam ruiſſet in puteum, vbi aqua tanta erat, vt eũ magis exciperet ne moreretur quàm ſuffocaret ne loqueretur. Acceſſit alius, eoque viſo admirans ait. Quomodo huc cecidiſti? Obſecro, inquit cogita quomodo me hinc liberes, non quomodo huc ceciderim quæras: ita quoniam fatemur, & fide catholica tenemus de reatu peccati tanquam de puteo etiam paruuli iufantis animam, Chriſti gratia liberandam, ſatis eſt ꝙ modum quo ſalua fiat nouimus, etiam ſi nunquam quomodo in malum illud venerit, nouerimus. Idem contra Iulianum libro.5. Itaq; magis curandum eſt ſiue in Paruulis ſiue in grandibus, quo anima ſanetur auxilio, quàm quo vitiata ſi merito. Quod enim de ea latet, aut exercitio, aliàs ex ocio, diſcitur, aut in hac vita ſine ſalutis labe neſcitur. Idem in lib. 6. Vide autem quàm importune nolis paruulum de alieno peccato reportare malum, & velis eum de alieno recte facto reportare bonum, non qualecunq;, ſed Dei regnum. Alienum quippe eſt opus cum credit per alterum ſicut alienum opus fuit, cum in altero peccauit. Si autem propterea vis paruulos a primi hominis alienos eſſe peccato, quia eum nõ ſunt imitati propria voluntate, hac ratione etiam alienabis eos a iuſtitia Chriſti, quia nec eum imitati ſunt propria voluntate.

Quod etiam originales pœnas in bonum conuertit. C. CI.

PEtrus Lumbar. Concupiſcientia ſiquidem ſiue concupiſcibilitas, quæ dicitur peccati fomes, ante baptiſmun eſt culpa & non pœna. Poſt baptiſmum vero pęna eſt non culpa, quę paruulũ habilem facit etiam concupiſcere, ſed non facit concupiſcere, adultum vero facit etiam cõcupiſcere, dimittitur ergo in baptiſmo non vt non ſit, ſed vt non imputetur ad peccatum. Hoc eſt enim non habere peccatum, non eſſe peccati reum: quomodo.n. alia peccata prætereunt actu, & remanent reatu, vt homicidia, & ſimilia. Sic econtrario fieri poteſt, vt fomes ille prætereat reatu & maneat actu. Manet enim in corpore mortis huius carnalis concupiſcentia, ſicut dicit Auguſt. cuius vitioſis deſiderijs non obedire precipimur, quę tamen concupiſcentia quotidie minuitur in proficientibus & continentibus. Actor. Secundum itaq; ꝙ originale duobus modis in baptiſmo dimittitur.ſ quantum ad reatum qui omnino deletur. & quãtum ad fomitem ſiue concupiſcentiã, quæ debilitatur, & extenuatur, vt iam non regnet in corpore ſicut prius. Non tamen omnino aufertur, vt habeat homo meritũ eius motibus repugnando, qui nunquã ſunt peccata, niſi rationẽ attingant aliquo modo. Et dicunt quidam ꝙ ſicut a reatu anima purificatur, ſic & caro ab illa feditate pęnali, ſiue pollutione quã in conceptione contraxit ex libidinoſa concupiſcientia purgatur, vt ſicut duobus completur myſterium baptiſmi. ſ. aqua & ſpiritu, ſic etiam ibi duo purgentur anima.ſ.a reatu, & caro ab illa contagione. Alia vero pęna originalis quæ eſt paſſibilitas carnis, conſtat, ꝙ in baptiſmo non dimittitur, cuius ratio duplex ab Aug. aſſignatur, vna videlicet ne fidei meritum in baptizatis euacuaret. Alia vero, vt bonus eiuſdem vſus martyres glorioſos efficeret. Auguſt. de ciuitate Dei lib.13. A vinculo ergo originale ſi ſoluantur nfantes per gratiam mediatoris hãc ſolam mortem quæ animã ſeiungit a corpore perpeti poſſunt, in illam vero ſecundam ſine fine pęnalẽ non tranſeunt. Si quem mouet cur vel ipſam patiantꝰ, quæ eſt pęna peccati, quorum per gratiam reatus aboletur. Dicimus ad hoc relinqui animæ experimentum ſeparationi a corpopore, quamuis ablato criminis nexu, quia ſi regenerationis ſacrũ cõtinuo ſequeretur immortalitas corporis, ipſa fides euacueretur, quæ tunc eſt fides, quando expectatur in ſpe quod nondum in re cernetur. Fidei autem robore ac certamine in maioribus duntaxat ętatibus etiã mortis fuerat ſuperandus timor, quod in ſanctis martyribus emicuit, cuius ꝓfecto certaminis eſſet nulla victoria, nulla gloria, quia nec ipſum omnino poſſit eſſe certamen, ſi poſt lauacrum regenerationis iam ſancti non poſſent mortem perpeti corporalem. Cum paruulis autem baptizandis quis non ad Chriſti baptiſmun propterea potius curreret, ne a corpore ſolueretur, atq; non inuiſibili præmio probaretur fides, ſed nec iam fides eſſet confeſtim ſui operis ſumendo, & quærendo mercedem. Nunc vero maiore & mirabiliore gratia ſaluatoris in vſus iuſtitiæ peccati pęna conuerſa eſt. Tunc enim dictum eſt homini morieris ſi peccaueris, nunc dr̃ martyri, morere nec pecces Quod tunc timendum fuerat vt nõ moreretur, nunc ſuſcipiendum eſt ne peccetur, ſic per ineffabilẽ Dei miſericordiã & ipſa pęna vitiorum tranſit in arma virtutis, & fit iuſti meritum, etiã ſuppliciũ peccatoris: tũc .n. mors eſt acquiſita peccãdo, nunc impletur pro iuſtitia moriendo. Ita eſt cũ ex primis hominib. perpetua propagine fit mors pęna naſcentis, tñ ſi pro iuſtitia pietateq; pendatur fit gloria renaſcentis. Et cũ ſit mors peccati retributio, aliqua impetrat vt nil retribuatur peccato. Nam quicunq; ẽt non percepto regenerationis lauacro pro Chriſti confeſſione moriũtur, tũc eis tm̃ valet ad dimittenda peccata, quantũ ſi abluerentur ſacro fonte baptiſmatis. Qui enim dicit. Si quis nõ renatus fuerit ex aqua & ſpiritu, nõ intrabit in regnum cęlorũ. Alio loco iſtos fecit exceptos vbi non minus generaliter ait. Qui perdiderit animã ſuã propter me, inueniet eam. Hinc etiam ſcriptum eſt: Prætioſa in conſpectu domini mors ſanctorum eius.

Cur Deus bonis & malis cõmunicat bona & mala pſentia. C.CII.

IDem in lib.1. Placuit autem diuinę prouidentię præparare in poſterum bona iuſtis, quibus non fruerentur iniuſti, & mala impijs, quib. nõ excruciabuntur iuſti. Iſtã vero temporalia bona & mala vtriſq; uoluit eſſe cõmunia, vt nec bona cupidius appetantur, quæ mali quoq; habere cernuntur, nec mala turpiter euitẽtur quib. & boni plerunq; afficiuntur. Oſtendit aũt ſæpe Deus etiã in his diſtribuendis operationem ſuam euidentius. Nam ſi nunc omne peccatum manifeſta pęna plecteret, nil vltimo iudicio reſeruari putaretur. Rurſum, ſi nullum peccatum puniret, nulla eſſe diuina prouidentia crederetur: ſimiliter in rebus ſecundis ſi non eas Deus quibuſdã petentib. euidentiſſima largitate concederet, non ad eum iſta pertinere diceremus. Itẽq: ſi omnibus ea petentibus daret, non niſi propter talia præmia ſeruiendum illi eſſe arbitraremur, nec nos faceret talis ſeruitus pios, ſed potius cupidos: ſicut autem ſub vno igne aurum rutilat, palea fumat, & ſub eadem ſtipula paleæ comminuntur frumenta purgantur, nec ideo eum oleo amurca confunditur, quia eodem præli pondere premitur, ita vna eademque vis tribulationis irruens bonos terprobat, purificat, eliquat. Malos damnat, vaſtat, exminant: vnde in eadem afflictione mali Deum deteſtantur & blaſfemant, boni vero Deum precantur & laudant. Tantum intereſt, non quali ſed qualis quiſque patiatur. Nam pari motu exagitatur & exalat horribiliter ſeuum, & ſuauiter fragrat vnguentum. Item excepto quòd quilibet quantumlibet laudabiliter viuens in quibuſdam carnali concupiſcentię cedit, quis facile reperitur qui eos pp quorum exęcrabiles iniquitates Deus terras conterit, ſic habeat, vt habendi ſunt, ſic cum eis viuat, vt cum talibus eſt viuendum. Plerumque enim ab eis docendis, admonendis, obiurgandis, corripiendis, male diſſimulatur, vel cum laboris piget, vel cum os eorum coram offendere verecundamur, vel cum eorum inimicitias deuitamus, ne impediant & noceant in iſtis temporalibus rebus, ſiue quas adhuc appetit noſtra cupiditas, ſiue quas amittere formidat infirmitas. Iure ergo vitam iſtam quãdo diuinitus affliguntur cum eis amarã ſentimus, cuius amando dulcedinem peccantibus eis amari eſſe nolumus. Deinde etiam habent cauſam boni quare temporalibus affligũtur malis, qualem beatus Iob habuit, vt videlicet animus humanus ipſe ſibi quantum gratis Deum diligat probatus ſit.

Adhuc De eadem materia. C. CIII.

VGO de arra animæ. Non ergo o anima ſancta conturbare te debet, ꝙ in vſu temporalium rerum eadẽ bonis, & malis participatio eſt, nec ideo ſimiliter illos a Deo amari exiſtimes, qa tecũ his omnibus ſimiliter cõicare vides. Nam ſicut beſtiæ non propter ſe, ſed propter hominem creatæ ſunt, ita homines mali non propter ſe ſed propter bonos viuunt, vt ſocietas illorum vitam exerceat bonorum, quos & felicitate ſua potiora his & quæ mali communicare non poſſunt admonent bona quærere, & iniquitate ſua cogunt artius virtutem amare, poſtremo ut dum illos diuina gratia deſtitutos viderent per quælibet abrupta vitiorum ruere, diſcant quantas pro ſalute ſua debeant creatori gratias referre. Similiter ergo bonis & malis iſta concedi debuerunt, quoniam aliter boni bona ſibi potiora ſeruari non crederent, niſi videlicet iſta bonis quàm malis eſſe communia cernerent. Ioannes Chryſto. ſuper Mathæum libro 1. Solem inquit ſuum facit oriri ſuper bonos, & malos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos. Omnia quidem bona Deus non propter omnes homines dat ſuper terram, ſed propter paucos ſanctos. Connenientius enim eſt, vt peccatores contra meritum ſuum a bonis eius fraudentur. Quemadmodum autem peccatores a iuſtis non ſeperat, ne ſeperati cognoſcant ſe eſſe electos & glorientur, ſed male viuentes dum bona percipiunt ad præiudicium ſuum percipiunt, & boni dum mala patiuntur ad iuſtitiæ lucrum eis cedunt. Gregorius in moral. lib.5

Cum

Cum autem occulta sint Dei iudicia, cur in hac vita nonnunq̃ bonis male fit, & malis bene. Nam cũ bonis male est, & malis bene, hoc fortasse deprehenditur, quia & boni si qua deliquerunt, hic recipiunt vt ab æterna damnatione plenius liberentur, & mali bona quæ pro hac vita faciunt hic recipiunt, vt ad sola in posterũ tormẽta pertrahantur. Vnde in inferno ardenti diuiti dr. Recordare, quia recepisti bona &c. At cum bonis hic bene est, & malis male, incertum fit valde, vtrum boni iccirco bona recipiant, vt prouocati ad aliquid melius crescant, aut iusto latentiq; iudicio hic suorũ operum remunerationem recipiant, vt premijs vitæ sequentis inanescant, & vtrum malos iccirco aduersa feriant, vt ab æternis supplicijs corrigendo defendant, aut hic eorum pęna incipiat, vt qñq; cõplenda eos ad vltima gehennæ tormenta perducat: vnde sancti viri cum sibi suppetere prospera mundi conspiciunt, timent, ne laborũ suorũ fructus recipiant. Iccirco ẽt ea moleste tolerant, quia per hoc se vtcunque tardari interno desiderio non ignorant. Plus.n. in hoc mundo honor, q̃ despectio occupat, et magis prosperitatis sublimitas, quam necessitatis aduersitas grauat, &c.

Qualiter vtrisque scilicet bonis, & malis distribuit dona sua gratia. Cap. CIIII.

IDem homil. de talen. Nunc ẽt dñs ad negocium talenta donorũ suorum partitur, post multum vero tpis rationem positurus manifestabitur, bene quidem operantes pro apportato lucro remuneraturus, seruos autem torpentes ab opere bono damnaturus. Consideremus ergo quid accepimus, & in eorũ erogatione vigilemus. Considerare nos conuenit, ne nos, qui cęteris plus aliquid in hoc mundo accepisse videmur, ab actore mundi grauius inde iudicemur. Cum.n. augentur dona, rationes etiam crescunt donorũ: tanto ergo humilior, atq; ad seruiendum promptior esse quisque debet ex munere, quanto se obligatiorem esse conspicit in reddenda ratione. Idem in moral. lib. 6. Itaq; nihil fit in terra sine causa, iccirco.n. sæpe, & desidiosus ingeniũ accepit, vt de negligẽtia iustius puniatur, quia quod sine labore assequi potuit, scire contemnit, & iccirco qñq; tarditate intelligentiæ studiosus premitur, vt pro labore studij abundantius remuneretur. Idem in lib. 17. Mira quoq; dispensatione conditor, & culpas respicit, & viuendi tpa impendit, vt spacia vitæ longioris, aut conuerso fiant ad adiutorium muneris, aut non conuerso ad augmentum damnationis, vnde recte de reprobo dicitur. Dedit ei Deus locum pœnitentiæ, & ipse abutitur eo in superbiã. Necesse est ergo, vt cum nos expectari conspicimus, ipsa prorogata pietatis tpa quasi dãnationis augmenta timeamus. Idem in lib. 28. Sic ẽt creator noster, ac dispositor cuncta moderatur, vt qui extolli poterat ex dono, quod habet, humilietur in virtute, q̃ non habet. Sic cuncta moderatur, vt cum per impensam gratiam vnumquemq; subleuat, ẽt per disparem alteri alterũ subdat, & meliorem quisq; dono alio eum quæ sibi subijcitur attẽdat. At licẽt se præire ex alijs sentiat, eidem tñ quẽ superat in alijs se postponat. Sic ẽt cuncta moderantur, vt dum singula quæq; sint oium, interposita quadam necessitudine fiant singulorum omnia, & vnusquisque sic, quod non accepit in altero possideat, vt ipse alteri possidendum, quod accepit humiliter impendat: hinc etenim per Petrum dicitur, vnusquisque prout accepit gratiam in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispẽsatores multiformis gratiæ Dei. Tunc namq; bene multiformis gratia dispẽsatur, qñ acceptum donum, & ei, qui hoc non habet creditur, & pp eum cui impenditur datum putatur. Idem in dialog. lib. 3. Magna ergo omnipotentis Dei dispensatio, & plerunq; contingit, vt quibus maiora bona præstat, quædam minora non tribuat, vt semper eorum animus habeat, vnde se ipse reprehendat. Sicque per bonum, quod quærit, & habere non valet, illud seruet humiliter, quod habet.

Qualiter vtrosque illuminat sua veritate. Cap. CV.

AVgustinus in libro confessionum 10. Cum aũt quæro ab omnibus, vtrum malint de veritate q̃ de falsitate gaudere, tã nõ dubitant dicere de veritate se malle, q̃ nec se beatos esse velle. Beata quippe vita est gaudium de veritate, hoc gaudium oẽs volunt. Multos siquidem expertus sum, qui fallere volũt, qui vero falli neminem inueni. Amant itaq; veritatem oẽs, nec amarẽt, nisi aliqua eius notitia in eorum mente esset. Cur ergo veritas odium parit, & inimicus efficitur, qui veritatem dicit, quã tñ omnis homo diligit, quia videlicet amant homines veritatem quidem lucẽtem, sed oderunt eam redarguentem. Nam quia falli nolunt, & fallere volunt. Amant cum seipsam indicat, & oderunt eam cum seipsos demonstrant, inde retribuit eis. vt qui se manifestari nolunt ab illa, & eos ipsa manifestet, eisq; non ipsa sit manifesta. Ceterum sic amant homines veritatem, vt hoc quod amant velint esse veritatem, & quia falli nolunt conuinci, q̃ falsi sunt. Itaq; pp illã rem veritatem oderunt, quam pro veritate dilexerunt. Sic animus humanus cęcus, & languidus, turpis & indecẽs, latere vult, se autem vt lateat aliquid non vult. econtra illi redditur, vt & ipse veritatem non lateat, & ipsum veritas lateat, tũc etiam sic dum miser mauult gaudere veris, quam falsis. Beatus ergo erit si nulla interpellente molestia de ipsa per quam vera sunt omnia veritate sola gaudebit. Ecce nunc o veritas tunc præsides vbique omnibus consulentibus te. Simulq; respondes omnibus etiam diuersa consulentibus. Et tu quidem liqui de respondes, sed non liquide audiunt omnes, omnes vnde volunt consulunt, sed non semper quod volunt audiunt. Optimus autem minister tuus est, qui non magis intuetur hoc a te audire, quod ipse voluerit, sed potius hoc velle, quod a te audierit. Idem in lib. de Trin. Ex intuitu veritatis etiam fantasias per sensum corporis haustas, & quodammodo memoriæ infusas, ex quibus etiam eas, quæ nunquam visæ sunt ficto fantasmate cogitantur, siue aliter, quàm sunt, siue fortuitu sicuti sunt, omnino alijs regulis supra mentẽ nostram incommutabiliter manentibus, vel approbare apud nosipsos, vel improbare conuincimur, cum recte aliquid approbamus, vel improbamus: nam & cum Carthaginem quam vidi recolo, & Alexandriam quam non vidi fingo, easdemq; formas imaginarias quasdam quibusdam rationabiliter præfero, viget & claret desuper veritatis iudiciũ, ac sui iuris incorruptissimis regulis extat firmum. Et si corporalium imaginum quasi quodam nubilo subtexitur, non tamen inuoluitur, atq; confunditur. Sed interest vtrũ ego sub illa, vel illa caligine tanq̃ a cœlo prospicuo secludar. An sicut altissimis mõtibus accidere solet inter vtrumq; aere libero fruar, & serenissimam aspiciam lucẽ desuper, & tenebras depressissimas subter. Idem in lib. 12. Nam sentire quidem corporalia per corporis sensus, & ea memoriæ fixa reminisci, nobis est cõe cum pecoribus: sublimioris autem rationis est ſm incorporales sempiternasq; rationes iudicare de istis corporalibus. Quæ.s. rationes nisi supra mentem humanam essent, incommutabiles non essent, atq; in his, nisi nostrum aliquid subiungeremus, nequaquam ſm illas de corporalibus iudicare possemus. Iudicamus ergo de his ex dimensionum figurarumq; ratione, quam mens ipsa nouit incommutabiliter manere. Idem in lib. quæstionum 83. Denique sicut iam superius dictum est, artifices naturã imitantes eosdem numeros, & conuenientia lineamentorum, quę corpori per corpus imprimunt, ab ipsa summa sapientia in animo accipiunt, quæ numeros ipsos, & conuenientiam in vniuerso mundi corpore longè artificiosius impressit, quod ex nihilo fabricauit.

Qualiter etiam omnes tangit iustitia forma. Cap. CVI.

IDem de Trinitate li. 9. Manifestum est certè aliud vnumquemque in seipso videre, quod sibi alius dicenti credat, non tamen videat. Aliud in ipsa veritate, quod alius similiter intueri valeat, horumque alterum per tempora mutari, alterum æternitate consistere immutabili. Neque.n. multas mentes oculis corporeis videndo per similitudinem colligimus humanæ mentis notitiam generalem, vel specialem, sed intuemur inuiolabilem veritatem, ex qua perfecte quantum possumus diffiniamus non qualis vniuscuiusque hominis mens existat, sed qualis esse sempiternis rationib. debeat. Nam vnde superni amoris ardor inflammatur in me, cũ audio virum aliquem pro fide acria tormenta tolerasse. Quod si forte mihi constiterit, q̃ carnalis homo sit, & pecuniæ, vel laudis cupiditate, vel alicuius rei transitoriæ causa pertulerit illa, statim amor ille, quo in eum ferebar offensus, & quodammodo repercussus, atq; ab homine indigno ablatus, in ea forma, ex qua talem eũ credens amaueram permanebit, nisi forte ad hoc eum amauero, vt talis sit. At in illo nulla facta est mutatio, sed mente mea mutata est ipsa existimatio, quæ aliter se modo habet, quam prius de illo. Idemque amor meus ab intentione perfruendi ad intentionẽ consulẽdi iubente etiam incommutabili desuper iustitia est deflexus. Ipsa vero forma inconcusse, stabilisq; veritatis, & in qua fruerer hominem bonum eum credens, & in qua consulo vt bonus sit, eadem luce incorruptibilis sincerissimæq; rationis, & mentis meæ cõspectum, & illam fantasiæ nubem quam desuper cerno, cũ eundem hominem quem videram cogito, imperturbabili ęternitate profundit. Itaque & illam rationalis mentis intuitu cernimus, & de istis ſm illam cogitamus. Ista vero, aut præsentia sensu corporis tangimus, aut imagines fixas in memoria recordamur, aut ex earũ similitudine talia fingimus, qualia nosipsi si vellemus, ac possemus etiã opere moliremur. Aliter figurãtes animo corporum imagines, aut per corpus corpora videntes. Aliter aũt rationes, artemq; ineffabiliter pulchram talium figurarum super mentis aciem intelligẽtia simplici capientes. Idem in lib. 10. Denique anima humana etiam cum a iustitia auertitur, illius quodammodo luce tãgitur: hinc est, q̃ etiam impij æternitatem cogitant, multaque in moribus hominum recte reprehendunt, & recte laudant. Quibus autem ea regulis iudicant, nisi in quibus vident quomodo quisque uiuere debet? etiam si nec ipsi eo modo viuant; & vbi eas vident? vbi inquã scriptæ sunt, nisi in libro lucis illius, qui veritas dicitur? vnde lex omnis iusta describitur, & in cor hominis, qui operatur iustitiam non migrando, sed tanq̃ imprimendo transfertur, sicut imago ex anulo, & in ceram transit, & anulum non relinquit. Qui aũt non operatur, & tñ quid operandum sit intuetur, ipse est, qui ab illa luce auertit a qua tñ tãgitur, sicut videlicet plenius dictũ est supra in capitulo

pitulo de notione legis humanis mentibus impressa.

Qualiter in præsenti bonos affligit & malos prosperari permittit. *Cap.* CVII

GREGORIVS in Moral. lib. 8. Electis autem suis ad se pgentibus, Dominus iter huius mundi asperum facit, ne dū quisque vitæ præsentis requie, quasi viæ amenitate pascitur, magis eum diu pergere, quam citius peruenire delectet, ne dum oblectetur in via, obliuiscatur quod desiderabat in patria. Idem in li. 21. Nunc quidem flagellatur iustus, & verbere disciplinę corrigitur, quia ad æternæ hæreditatis patrimonium præparatur. In suis autem voluptatibus relaxatur iniustus, quia tanto ei bona temporalia suppetunt quanto æterna denegantur. Iniustus ad debitā mortem currens: suis voluptatibus effrenatus vtitur, quia & vituli qui mactandi sunt in liberis pastibus relinquuntur. At contra iustus a transitorię delectationis iucunditate restringitur: quia & vitulus ad laboris usum iure deputatus sub iugo retinetur, negantur electis in hac uita bona terrena, quia & ægris quibus viuendi spes est nequaquam a medico cuncta quæ appetunt conceduntur. Dantur aūt reprobis bona quæ in hac vita appetunt, quia & ægris desperatis omne quod desiderant non negatur. Perpendant ergo iusti quæ iniquis permanent, & nequaquam eorum felicitati qui percurrit inuideant, quando & ipsi per iter asperum ad salutis patriam currunt, & illi quasi per amena prata ad foueam tendunt. Idem in pasto. lib. 2. Admonendi sunt ergo, qui in hoc quod temporaliter appetunt prosperantur, ne cū cuncta ad votum suppetunt, dantē quærere negligant, si in his quæ dantur animum figant, ne peregrinationem pro patria diligant, ne subsidia itineris in obstacula peruentionis peruertant, quisquis enim prosperitatem qua vtitur apud iudicium cordis melioris vitæ amore non reprimit, fauorem vitæ transeuntis in perpetuæ mortis occasionem vertit. Solerter autem considerent, ꝙ præsentis vitæ prosperitas aliquando iccirco datur vt ad meliorem vitam prouocet. Aliquando vero vt internum pleni damnet. De primo dicitur. Dedit eis regiones gentium, & labores populorum possederunt &c. De secundo in inferno diuiti cruciato dicitur. Recepisti bona in uita tua. Iccirco enim hæc bona recepit & malus, vt illic plenius mala reciperet, qui hic nec per bona fuerat conuersus. At contra admonendi sunt, qui ea quidem q̃ mundi sunt concupiscunt, sed tamen aduersitatis labore fatigantur, vt sollicitę perpendant, creator, dispositorq; cunctorum quanta super eos gratia vigilet, quos in sua desideria non relaxat. Aegro quippe quem medicus desperat concedit vt cuncta quæ concupiscit accipiat. Nam qui sanari posse creditur, a multis quæ appetit prohibetur, & pueris nummos subtrahimus, quibus tota simul patrimonia hæredibus seruamus. Considerent quoq; ꝙ plerunq; etiā iustos cum temporalis potentia sustollit velut in laqueum culpa comprehendit. Augustinus in lib. de uerbis do. Ideo vero Deus felicitatibus terrenis amaritudines miscet, ut alia quæratur fęlicitas. cuius dulcedo non fallax, & te ipsis amaritudinibus conatur mundus auertere ab eo quod intendis in anteriora, & retro conuertere. O munde immunde, quid strepis, quid auertere conaris, tenere vis periens, quid faceres si maneres? Quem non deciperes dulcis, si amarus alimenta mentiris?

Cur bonos malorum persecutionibus exponit. *Cap.* CVIII.

IDEM de ciuitate Dei lib. 18. Omnes autem inimici ecclesiæ quolibet errore cæcentur vel malitia deprauentur, si accipiunt potestatē corporaliter affligendi exercent eius patientiam. Si tantummodo male sentiendo aduersantur exercent eius sapientiam. Vt autem etiam inimici diligantur exercent eius beniuolentiam. Greg. in Moral. li. 20. Itaq; iuxta diuinam scripturam, militia vel tentatio est vita hominis super terram. Mens ergo sanctorū in hoc tentationum prælio & munita patientiæ clypeo, & gladio amoris accincta ad perferenda mala sumit fortitudinem, & ad reprehendēda bona exerit benignitatem, quatinus & odiorum tela potenter excipiat, & amoris iacula ualenter reddat. Cuius armaturę summā breuiter Paulus insinuat dicens. Charitas patiens est, benigna est &c. Idem in lib. 21. Porro fęstina consolatio bonorum est consideratus finis malorum, dum enim ex illorum interitu malum conspiciunt quod euadunt, leue existimant quicquid aduersum in hac vita patiuntur. Idem in lib. 17. De his autem. s. reprobis in libro Iob dicitur, ꝙ sicut summitates spicarum conterentur. Quid enim sūt diuites praui huius mundi nisi quædam aristæ humani generis, qui dum contra se inuicem superbiunt, licet bonorum vitam unanimiter affligant, aduersum se quidē diuisi sunt, sed tamen concorditer grana deorsum premunt. Nunc aristæ ad alta prosiliunt, grana latent, & reproborum potentia eminet, & electorum gloria non apparet. Illi se honorum fastibus ostendunt. Isti in humilitate se deprimunt. Sed triturę tempus adueniet, qđ & aristarum rigiditatē frangat, & solida grana cōterat, sed eorū candorē apparere faciet.

Quod de malis iustorum probationem facit. *Cap.* CIX.

IDEM libro primo. Cum beatus Iob virtutum omnium mandata perficeret, vnum ei deerat, vt etiam a diabolo flagellatus agere gratias Deo sciret. Pęna quippe interrogat, si quietus quis veraciter amat. Idem lib. 23. Nouerat enim beatus Iob bene vti rebus habitis, sed nesciebamus si patiens maneret ablatis. Data est ergo contra eum hosti callido tentandi licentia, qui dum eius bona multis cognita interimere appetit, etiam bonum patientiæ, qđ latebat ostendit. Et quem se angustare persequendo credidit flagellis, auctum etiam in exemplum dilatauit. Idem in lib. 20. Ipse quoque beatus Iob rectè dicit. Frater fui draconum, & socius strucionum, hoc enim ipsius vocibus specialiter congruit, qui ad culmen magnæ fortitudinis bonus inter malos fuit, nullus quippe perfectus est, qui inter proximorum mala patiens non est. Qui enim æquanimiter aliena mala non tolerat, ipse sibi per impatientiam testis est, quia a boni plenitudine longe distat. Abel quippe renuit esse, quem Cayn malitia non exercet, sic in tritura areæ grana sub paleis premuntur, sic flores inter spinas prodeunt, & rosa quæ redolet, crescit cum spina quæ pungit: duos nāq; filios habuit primus homo, sed vnus electus alter reprobus fuit. Tres quoque filios arca continuit, sed duobus in humilitate persistentibus unus ad patris irrisionem ruit. Duos Abraam filios habuit, sed unus innocens, alius vero fratris persecutor fuit. Duos quoque Isaac filios habuit, vnus in humilitate seruatus, alter vero & priusquam nasceretur reprobatus est. Duodecim filios Iacob genuit, sed ex his vnus per innocentiam venditus fuit, cæteri vero per malitiam venditores fratris fuerunt. Duodecim quoque Apostoli in sancta ecclesia sunt electi, sed ne improbati manerent, vnus eis admixtus est, qui eos persequens probaret, hi ergo veraciter boni sunt qui in bonitate persistere etiam inter malos possunt, hinc etiam sponsi voce sanctæ ecclesiæ dicitur. Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias, hinc ad Ezechielem Dominus dicit, Filij hominis increduli & subuersores sunt tecum & cum scorpionibus habitas. Hinc Petrus vitam beati Loth glorificabat dicens, Et iustum Loth oppressum a nephandorum iniuria conuersatione eripuit. Aspectu enim & auditu iustus erat, habitans apud eos qui de die in diem animam iusti iniquis operibus cruciabant. Hinc Apostolus discipulorum vitā glorificat, & glorificando confirmat, dicēs. In medio nationis prauæ & peruersæ inter quos lucetis sicut luminaria in mundo verbum vitæ continentes. hinc per Iohannem Angelus pergami ecclesiæ attestatur, dicens. Scio vbi habitas, vbi sedes est Sathanæ, & tenes nomen meum, & non negasti fidem meam. Beatus ergo Iob vt ostendat cuius fortitudinis fuerat, insinuat cum quibus vixit, dicēs. Frater sui draconum & socius strucionum, quia minus esset ꝙ ipse bona ageret, nisi ad bonitatis suæ cumulū ab alijs mala toleraret.

Quod eosdem bonorum purgatorium efficit. *Cap.* CX.

IDEM in eodem. Sic namq; iusto peccator cum malitia iungitur, sicut in fornace auro palea cum igne sociatur, vt quo ardet palea aurum purgetur. Idem in lib. 26. Reproborum ergo nequitia trituræ moræ uitam electorum quasi grana a paleis separans premit & purgat. Mali namq; bonos magis ab huius mundi desiderijs expediunt dum affligunt, quia dum multa eis hic violenta ingerunt, festinare illos ad superna compellunt. Quod bene in Israelitico populo Moyse vocante, & Pharaone rege sęuiente signatum est Tunc nāq; Moyses ad vocandum missus est, cum iam Pharao duris operibus ad opprimendum fuerat excitatus, vt Israelitarum mentes Aegipto deformiter inhærentes, alius dum vocaret, quasi traheret, alius quasi impelleret dum sęuiret. Et plebs in seruitio turpiter fixa, vel prouocata bonis, vel malis impulsa moueretur, propter multitudinem inquit calumniatorum clamabunt & eiulabunt propter vim brachij tyrannorum. Quanto vita morum a rerum distat substantia, tanto grauior calumniator est, qui male viuendo vim nostris infert moribus, quam qui violenter opprimēdo damna ingerit rebus. Et quia in hoc mundo abundat malorum vita quæ cruciat, recte dicitur. Propter multitudinem calumniatorum clamabūt. quia vero ea quæ verbis suadere non valent, extorquere nonnūquam etiam effrenatis viribus student. Apertæ subiungitur, & eiulabunt propter vim brachij tyrannorum. Sic itaq; electorum desideria dum premuntur aduersitate proficiūt, sicut ignis flatu premitur vt crescat, & vnde quasi extingui cernitur, inde roboratur. Indeq; ostendimus, quanta ad deū cupiditate flagramus, si non solum ad eū per tranquilla & mollia, sed etiam per aspera & dura transimus. Hinc namque Propheta ait. Qui perficit pedes meos tanq̃ ceruorū. Ceruus enim cū montiū iuga conscendit, quæque se aspera, quæq; obijciunt sentibus alligata, dato saltu transgreditur, & absque vllo sui cursus obstaculo in superiora eleuatur, vbi est inquit Deus qui fecit me? Qui dedit carmina in nocte? Carmen in nocte est lætitia in tribulatione. Quia & si pressuris tēporalitatis affligimur, spe tñ iam de æternitate gaudemus. Carmen in nocte Paulus prædicabat, dicens. Spe gaudentes, in tribulatione patientes. Carmina in nocte Dauid sumpsit qui dicebat. Tu mihi es refugiū a tribulatione quæ circundedit me, exultatio mea redime me a circundantibus me. Infirmus autem quisq; ideo nequaquā se in perturbatione corroborat, quia in tranquillitate non tēperat.

Cur

Cur bonos de tribulatione clamantes plerunque non exaudit. Cap. CXI.

IDEM in eodem Iustus itaque Dominus & suos permittit temporaliter opprimi & violentorum malitiam nequiter augeri, vt dum horum vita in purgatione teritur, illorum nequitia consummetur. Sicut ergo sæpe Dominus suorum vitam pro inimicorum conuersione eripit, ita sæpe suorum voces propter damnationem persequentium non exaudit, vt.s.inde reatum suum cumulent, vnde præualuisse se nequiter gaudent. Dicatur ergo ibi, clamabunt & non exaudiet propter superbiam malorum, ac si diceret, reatus opprimentiũ audiri uoces prohibet oppressorum, nec eripiũtur visibiliter iusti, quia saluari inuisibiliter nec merentur iniusti. Quisquis itaq; bonorum vitam persequitur, tunc peiore ultione damnatur, cum nulla ei aduersitate resistitur, & tunc fortioris iræ periculis subiacet, cum prospere peragit, quod nequiter cõcupiscit. Quia videlicet uindicta superni iudicij ad futura eum supplicia seruãdo deseruit, cui hic in malo obuiare contempsit: nemo ergo qui tardius auditur, credat ꝙ a superna cura negligitur, sæpe etenim nostra desideria, quia celeriter non fiunt, exaudiuntur, & ꝙ impleri concite petimus, ex ipsa melius tarditate prosperatur. Sicut & semina messium gelu præmissa solidantur, & quo ad superficiẽ tardius exeunt, eo ad frugẽ multipliciora consurgũt. Desideria itaq; natura dilatione extenduntur, vt proficiant, proficiunt, vt ad hoc qđ perceptura sunt conualescant. Exercitantur in certamine, vt maioribus cumulentur præmijs in retributione, alias tribulatione, labor protrahitur pugnę, vt crescat corona victorię. Etiã cum dixeris, nõ considerat, iudicare corã eo, & expecta eũ, sicut in Iob. 30. capitulo scribitur, ac si diceret, Cũ iccirco Deus considerare non creditur, quia tarde miseretur, intima cogitationis egredere, atq; illic corã eius oculis causæ tuæ iudiciũ suscipe, & qui ipse viuẽdo contulisti, vel qui misericorditer percepisti discerne, & tũc ad spei fiduciam redi: dum bona tantæ benignitatis erubescis, quatenus inter aduersa fidẽter expectes quẽ & post delicta ꝓpitium recole. Speranda enim fuerant superna adiutoria, ẽt si nulla beneficia præcessissent. Sciẽdumq; quia Deus hominẽ quem benigne condidit, inique non spernit. Pensandũ est ergo quanti est periculi trãsacta munera cernere, & futura desperare, quanti est periculi, si in hac procella tribulationum desperationis naufragio frãgimur, qui ad portũ spei velut immẽsis funib. ꝓteritis donis ligamur, dicatur itaq; iudicare corã eo, & expecta eũ. Nam, qui semetipsũ coram Deo non iudicat, eum, dum affligitur non expectat. Cuius enim bona pręcessisse dissimulat, adiutoria subsequi posse desperat. Et cum præteritorum obliuiscitur, & subseqentium largitate fraudatur.

De eodem. Cap. CXII.

BERNAR. Clareual. Itaq; multi dicunt. Ecce nunquã ab oratione cessamus, & tamen uix, aut nunquam fructum illius experimur. Sicut ibi accedimus, ita uacui redimus. At uero, nolite, inquit, iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate. Iudicium fidei sequere & non experimentum tuum, quia fides quidem est uerax, sed tamen experimentũ fallax. Quid est aũt ueritas fidei, nisi quod promittit filius Dei? Quicquid ait orantes petitis, credite, quia accipietis, & fiet uobis. Nemo itaque uestrum paruipendat orationem suam. Dico enim uobis, quod ipse quem oramus non paruipendit eam, priusꝗ̃ egressa sit ab ore nostro scribi iubet eam in libro suo. Et unum e duobus indubitãter sperare possumus, quoniam aut dabit quod petimus, aut quod nobis nouit esse utilius. Aug. super psal. Vt quid ait domine repellis orationem meam? ad hoc oratio sanctorum tanti beneficij dilectione, & tribulationum aduersitate, quasi repellitur, ut tanquam ignis flatu repercussus ardentius inflammetur. Hier. in Prohemio super Abacuc. Ceterum quomodo si ęgrotus, & æstuans febribus aquam frigidam postulet, & dicat ad medicum, uim patior, crucior, exanimor, usquequo medice clamabo, & non exaudies. Et respondet ei sapientissimus, & clementissimus medicus. Scio, quo tempore debeam, quod postulas dare, non miserebor modo: quia misericordia ista crudelitas est, & uoluntas tua contra te petit. Ita & Dominus noster sciens clementiæ suæ pondera, atque mensuras, interdum non exaudit clamantem, ut comprobet, & magis ad rogandum prouocet, & quasi igne excoctum iustiorem, & puriorem faciat. Quod intelligens Apost. secundum id quod misericordiã consecutus est a Domino ait. Sed non deficimus, & benedicimus Deũ in omni tempore. Et scit, quia qui perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit, & gloriatur in labore, & dolore, & cum Hier. dixit. Tribulationem & dolorem inuocabo, ut quomodo alius inuocat Deum, sic Sanctus uir, & bellator inuictus ad exercẽdum se, & probandum tribulationem, & miseriam ueniæ desiderat. Rabanus super Iudith. Posuistis, inquit, uos tempus miserationis domini. Solus utique Deus præ omnibus nouit tempus, & modum miserationis suæ. Et ideo non licet cuique petulanter pro aliqua re Deum postulare. Sed magis ad arbitrium eius cuncta referre. Sicut quidam patrum in oratione tantum legitur dixisse. Fili Dei sicut uis, & sicut scis miserere mei. Vnde tres pueri Nabuchodonosor pęnas minanti dixerunt. Non oportet nos o Nabuchodonosor de hac re respondere. Ecce enim Deus noster quem colimus põt eripere nos de camino ignis ardentis, & de manibus tuis, quod si noluerit notum sit tibi rex, quia Deos tuos non colimus, & statuam ereã quam erexisti non adoramus. Isidorus de summo bo. Deniq; quotiens orantes non cito exaudimur, nostra nobis facta in oculis proponamus, ut hoc ipsum quod accipere differimur, iustitiæ reputemus, & culpæ nostræ.

Quod Deus bonos exaudit ad salutem, malos autem sæpius ad uoluntatem. Cap. CXIII.

ET interdum quòd perseueranter orantes non cito exaudimur, utilitati nostræ proficit, non aduersitati. Nã sępe multos Deus non audit ad uoluntatem, ut exaudiat ad salutem. Aug. super ps. Si quidam, ut ecce Paulus stimulum carnis, patitur aliquem forte dolorem corporis, rogat medicum, ut tollat emplastrum, & non tollit, nisi cum fuerit uulnus sanatum, sed dicit. Emplastrum mordax urit te, sed sanat te: Nã uirtus in infirmitate perficitur. Idem super epistolam. i. Ioa. Homil. 6. Itaque sancti quidem salutem æternam desiderant, & secundum hanc semper exaudiuntur, licèt non plerunque ad uoluntatem. Vnde Paulo petenti, ut auferretur ab eo stimulus Sathanæ, a Domino respondetur. Sufficit tibi gratia mea. Nam uirtus in infirmitate perficitur. Tu uis auferri medicamentũ, quo ureris, ego noui infirmitatem qua grauaris. Diabolus autem sanctũ Iob tentandum petijt, & accepit, sed tamẽ Apostolus magis exauditus est, quam diabolus: quia exauditus est ad salutem, & si non ad uoluntatem, ille uero ad uoluntatem, sed ad damnationem. Deus ergo & si uoluntati nostræ non dat, saluti dat. Multi malo suo exauditi sunt, de quibus dicit Apostolus, tradit illos Deus in desideria cordis eorum, petit aliquis, uerbis gratia, magnam pecuniam, quam si accipit, accipit malo suo. Nam. præda fit potentiori quem prius non timebat, & uoluit habere, unde a latrone quæreretur, quem prius nemo quærebat. Ambro. super Lucam libro 6. Frequenter itaque Deus non concedit rogatus, eo quod inutilia iudicet, quæ nos profutura credimus, sicut uidelicet de Paulo dictum est.

Quod Deus etiam malis frequenter dispensatiue condescendit, vt eis morem gerens eorum saluti proficiat. Cap. CXIIII.

GREGOR. super Deut. Quæri autem potest cur populus Israel Deo displicuit cum regem desiderauit, cum ipse Dominus hoc in lege permiserit. Sed intelligendum est eorum de rege constituendo postulationem non fuisse secundum Dei uoluntatem, qui hoc fieri non pręcepit, sed desiderantibus permisit. Item in quæstionibus Iosue. Olim Iudęi Gabaonitas, licèt mentitores esse didicissent, parcere tamen maluerunt iurationis causa, cũ possent vtiq; dicere se, tanquam illis iurasse, quos eos esse crediderant. Deus autem hæc approbauit, nec parcentibus succensuit, quamuis eum non interrogassent, quinam illi essent, qui & eos ibi fallere voluissent. Chrysostomus super Matthæum Homil. 6. Cur ẽt magos non per Prophetas, uel per angelos potiusquam per stellã Dominus vocauit? Quia mira dispensatione eorum saluti condescendens per hęc eos vocabat, quæ eis familiaria consuetudo faciebat, hoc & Paulus imitando de inspecta ara gentibus disserebat, proferens testimonia poetarum. Iudęis etiam aliquandiu sine interdicto circuncisionis Christum annunciauit. Si ergo indignum æstimas, quòd magi per stellam vocantur, hoc in omnes quoq; cerimonias, omnesque ritus, & sacrificia baptismata templumq; reprobabis. Siquidem hęc omnia sui originem de gentium occasione traxerunt, sed tamen Deus ob deceptorum salutem per ea ipsa se coli passus est per quæ illi dæmones ante coluerunt, aliquandiu illa in melius inflectens, donec a consuetudine sua cuius amicitia ligati erant, paulatim eos reuocaret, & ad philosophiam altiorem perduceret. Sic fecit & Magis, denique quos ad præsepe stella præeunte perduxerat, non iam per stellam, sed per angelum alloquitur, gradatim eos ad meliora perducens. hoc etiam fecisse legitur Philistæis: nam diuinis eorum consilium dantibus de dimissione arcę Domini in plaustro iunctis ad illud iumẽtis indomitis, & tamen eorum præceptum populi regionum impleuerunt. Dominus quoque condescensione solita diuinorum sententiam approbauit, nec maiestati suæ putauit indignum ad effectum verba prophanorum perducere, idque agere, vt illi viderentur fideliter ea suasisse. Nam ad maiorem Dei gloriam pertinebat, si virtus eius etiam inimicorum testimonio panderetur, & ipsi quoq; gentilitatis magistri consonam ferrent de dei veri potestate sententiam. In Phitonissa quoq; hunc tenuit dispensationis tenorem, cum ad eius votum suscitauit Samuelem, multaq; de his similia in Dei dispensationibus inuenimus, hunc ergo ipsum suæ dispensationis morem & in Magis seruauit, quibus ingens & clarum ostendit astrum, vt eis de magnitudine, & pulchritudine, necnon & de ipsa cursus nouitate admirationem moueret.

Quod malorum vitam non nisi propter electos tolerat. Cap. CXV.

GRegorius in morali. lib. 19. Prauorũ vitam dñs tolerat, quia eos ad iustorũ suorũ probationem seruat, vt videlicet cum aduersarius noster diabolus tentare nos nititur, eorum moribus quasi suis cõtra nos armis vtatur, per ipsos quoq; nos sequẽs cruciat, sed nesciẽs purgat. vnde agitur vt vitæ proficiat electorũ, et vita perdita reproborũ, & vtilitati nostræ dũ eorũ perditio militat, mira dispẽsatione fiat quatinus electis Dei et omne quod patit nõ pereat. Hugo de arra animæ. O ergo aĩa sancta, nõ ideo similiter malos a Deo amari existimes, q̃ bonis tpalib; eos tectũ similiter cõicare vides. Nã sicut bestiæ non pp se, sed pp hoĩem create viuũt: ita mali hoĩes nõ pp se, sed pp bonos viuũt, vt societas illorũ bonorũ vitã exerceat, quos & fęlicitate sua admoneant potiora his & quæ mali cõicare non pñt bona quærere, & iniquitate sua cogãt artius virtutẽ amare. Postremo vt dum illos diuina gratia destitutos vident, per quęlibet abrupta vitiorũ ruere discant quantas pro salute sua debeãt Creatori gratias referre. Glossa super epistolã ad Romanos 9. cap. Volẽs Deus ait Apostolus, ostendere irã & notam facere potentiã suã, sustinuit in multa patientia vasa irę apta in interitũ, vt ostenderet diuitias glorię suę in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloria. Patiẽtia ergo, & longanimitas Dei est quãdiu malos sustinet, vt si velint corrigãtur, vel in cępta malitia perdurantes, ordinate disperdantur. Diu siquidem expectati inexcusabiles sunt, & ob hoc expectat illos Deus, vt & illis vtatur tanq̃ instrumento ad salutem bonorum. Nouit. n. Deus bene vti malis, in quibus humanã naturam nõ ad malitiam creauit, sed perfert eos patiẽter quousque oportere nouerit nõ inaniter, sed vtens illis ad admonitionẽ, vel exercitationem bonorũ. Nullum. n. Deus, vel Angelorũ, vel hominum crearet, quẽ malũ esse futurum præsciret, nisi pariter nosceret quibus eos bonorũ vsibus cõmodaret; ob hoc itaq; tot bona dat malis, & eos tandiu tolerat, vt ipsos iustè damnari ostendat & conuincat, & vt fideles eũ diligant magis, quib. ipse gratiam conseruauit, nõ cõem malis. Et hoc est qđ Apostolus ait, vt ostẽderet diuitias gloriæ suę. i. diuitem, & gloriosam misericordiam suam in vasa misericordiæ. i. electa per misericordiam. Ipse inq̃ volens ostendere iram suam. i. pœnam ęternam in perditis, quos male vsos Dei patientia ęternaliter damnabit, & notam facere potentiam suam in saluandis, quos tũc qđẽ glorificabit, cũ vindictam sanguinis eorũ super malos potenter exercebit. Ostẽdit ẽt in electis copiosam, & gloriosam misericordiam suam p fornacẽ tribulationis, quam boni tolerantia malis, a quib. s. quantomagis tribulationibus exercentur tanto puriores, ac meliores operante gratia Dei reddũtur. In futuro ẽt sęculo p reproborũ cõparationẽ ondet in electis copiosam, & gloriosam misericordiã suã, videlicet quãtũ fecit eis quos liberauit, & glorificauit, cũ pęnã q̃ pariter oĩbus debebatur habebunt illi quos deseruit. Io. Crhysost. super Matthæum li. 1. Deniq; medulla huius mundi sunt homines sancti, sicut. n. in arbore quandiu medulla sana fuerit semper floret, cum autem percomesta fuerit paulatim marcescendo siccatur, sic & quandiu sunt fideles, stat iste mundus, & cũ sancti de mundo isto defecerint, casurus est mundus; sicut etiam egredientibus Israelicitis de Aegypto, exterminata est Aegyptus.

Quod Deus quosdam in ipsa malitia latentes sibi notos euocat. Cap. CXVI.

GReg. vbi supra. Nunquid ait ingressus es thesauros niuis, aut thesauros grandinis aspexisti, quæ præparaui in tps hostis, in diem pugnæ, & belli. In frigore niuis, vel in duritia grãdinis qđ aptius põt q̃ vita prauorũ accipi, quæ corpore frigescit, & per malitiæ duritiam percuti? Quorum tñ vitam dñs tolerat, quia istos ad iustorũ probationem seruat; sed quia sanctos suos etiam de talibus elegit, & q̃ multos electos adhuc intra prauorum uitã repositos habebat nouit, apte igitur in niue vel in grandine thesauros habere se perhibet. Quos ad diem belli pugnæq; præparatos diu intra suæ pręscientiæ sinũ tegit, sed cũ repente eos eduxerit, resistentia aduersariorum pectora eorum uerbis, & redargutionib. quasi quibusdã grandinib. pcutit. Nix quippe, vel grando fuerat Saulus per frigidã insensibilitatẽ, sed nix, & grãdo cõtra aduersariorũ pectora factus est, vel candore iustitię, vel districti eloquij correctione. O qualẽ hũc thesaurũ in niue, & grãdine habuit, qñ inter prauorũ vitã illũ positũ iã nũc electũ suum dñs latẽter vidit. O ad quãta aduersariorũ pectora feriẽda hãc in manu sua grãdinẽ sumpsit, p q̃ tot sibi resistẽtia corda pstrauit. Nemo itaq; de suis operib. extollat, nemo desperet eos quos adhuc frigidos videt, qa thesauros Dei in niue, & grãdine non videt. Glosa sup epistolã 2. ad Timo. 2. c. Sicut. n. ait Apostolus. Nouit dñs q̃ sunt eius. ex quo videlicet numero sunt quidã, q adhuc nequiter viuũt, aut ẽt in hęresib. vel in Gẽtiliũ supstitionib. iacent. In illa siquidẽ ineffabili pscientia Dei multi qui foris vñr intus sunt, & multi qui intus vñr foris sunt. Ex illis ergo omnibus qui in occulto intus sunt, nemo in æternã dãnationẽ est iturus, quia nouit dñs qui sunt eius; nouit. n. triticũ & paleam, nouit qui permanent ad coronam, & qui ad flammam. August. contra Faustũ lib. 2. Cęterum animę virtutis capaces, sed steriles plerunque vitia quędam præmittunt, quibus hoc ipsum ostendunt, cui virtuti sint potius accommodatę, si fuerint diuinis pręceptis excultę, sic enim & agricolę cum aliquam terrã ingentes herbas licẽt inutiles progignere viderint, frumentis aptam eam prænunciant, & montem quem oleastris siluestrem prospexerint, oleis vtilem fore cultura accedente non dubitant, hinc zelus ille quo Moyses iniuriam fratris sui nõ obseruato ordine potestatis in Aegyptũ vindicauit, adhuc quidem incultus erant, sed magnę ferocitatis indiciũ præferebat; sic & illa Pauli sæuitia cum secũdũ æmulationẽ paternarũ traditionũ persequebatur ecclesiã putãs obsequiũ præstare se Deo, siluestre quidem erat vitium, sed magnæ fertilitatis indicium. Sicut & illud Petri cum euaginato gladio volens defendere dñm autem persecutoris abscidit, qđ dñs satis minaciter cohibuit; itaque non incõgrue post illud factum Petrus factus est Pastor ecclesiæ, sicut Moyses post illud princeps synagogæ. Nã vterque non immanitate detestabili, sed animositate emendabili iustitię regulam excessit, vterque odio improbitatis alienæ, sed ille fraterno iste dñico licẽt carnali tamen amore peccauit. Ergo resecandum erat vitium, aut eradicandum. Sed tamen tam magnum cor sicut terra frugibus, ita serendis virtutibus excolendum vel extollendũ. Idem Grego. vbi supra lib. 3. Sæpe namque si forti studio contra vitiorum incẽtiua nos stringimus, ipsa etiam uitia ad vsum virtutis immutamus, nam nonnullos ira possidet, sed hãc dum rationi subijciunt, in sancti zeli ministerium conuertũt; nõnullos superbia erigit, sed dum diuini formidini aĩum inclinãt, hanc ad defensionẽ iustitię in vocẽ liberę auctoritatis immutant.

Quod nulli saluentur nisi quos per gratiam suam vocat. C. CXVII.

IDem in lib. de fide ad Petrum. Firmissime ergo tene, & nullatenus dubites, neminem hic posse pœnitentiam agere, vel diuinis mandatis obedire, nisi quem Deus gratia sua pręuenerit, nec perire posse aliquem illorum, quos Deus ad regnum pręde stinauit. Idem de ciuitate Dei lib. 13. Anima siquidem peccando deserta non est, vt deseret, sed ut desereretur deseruit, ad malum quippe ipsius prior est voluntas eius, ad bonum autem eius prior est voluntas creatoris eius, siue vt eam faceret quæ nulla erat, siue reficeret q̃ lapsa perierat. Idẽ cõtra pelagianos. Quęrimus itaq; meritum nostrum huius misericordiæ, nec inuenimus, quia nullum est, ne gratia euacuetur, si non gratis datur, sed meritis redditur. Quod enim est meritũ hoĩs ante gratiam quo eam percipiat? Cũ omne bonum meritum nostrum non faciant in nobis nisi gratia, & cum Deus coronat merita nostra, nil aliud coronat quam sua munera. Non itaque frustra cantatur, & misericordia eius pręueniet me, & misericordia eius subsequetur me. Idem in lib. de libero arbitrio. Ideo qui cœpit, ait Apostolus, in nobis opus bonũ perficiet, vt enim velimus sine nobis operatur. Cum autem uolumus et sic volumus ut perficiamus, nobiscum cooperatur, agit. n. omnipotens in cordibus hominum etiam motum voluntatis eorũ, vt per eos agat q̃ per eos agere ipse voluerit, quæ aliquid iniustè velle non nouit. Idem in libro de spiritu & litera. Denique vbi abundauit delictum, superabundat & gratia, non peccantis merito, sed superuenientis auxilio. Nunquid ergo liberum arbitrium euacuamus per gratiam? absit, sed magis statuimus. Sicut enim lex per fidem, sic liberum arbitrium per gratiam non euacuatur sed statuitur, vitio siquidem lex Dei deleta est, de cordib. hominum, quo sanato cum ibi lex scribitur, naturaliter ea quę legis sunt fiunt, non quòd per naturam negata sit gratia, sed per gratiam reparata natura. Idem in libro de bono viduitatis. Gratiam ergo Dei qua liberum arbitrium adiuuatur, non ingrata supeibia negamus, sed grata potius pietate prædicamus. Nostrum est enim velle, sed voluntas ipsa & admonetur vt surgat, & sanatur vt ualeat, dilatatur vt accipiat, & impletur vt habeat. Idem in lib. de correc. et gratia. Deniq; cum ipsa vita ęterna, quam certum est bonis operibus debitam reddi, ab Apostolo gratia Dei dicitur. Cum gratiam non operibus reddatur sed gratis datur, sine vlla dubitatione cõfitendũ est, ideo gratiam vitam æternam vocari, quia his meritis redditur quæ grã contulit hoĩ. Bern. clareuallen. Sed nec talia sit hoĩ merita, vt pp illa ex iure debeatur vita æterna, ita q̃ Deus aliquã quasi iniuriam faceret, nisi eã donaret. Nam vt taceã, q̃ oĩa merita sunt Dei dona, & sic hõ Deo magis debitorem pp ipsa, quam Deus hoĩ. Quid sunt ad tantam gloriam omnia merita, nam etiam si vnus omnes sustineat, non sũt condignę passiones huius temporis ad futuram gloriam &c. Ipę hæ sunt ergo benedictiones dulcedinis in quibus electos Deus præuenit. s. misericordia pueniens, grã adiuuans, gloria cõsumãs.

Quod eadem gratia paulatim imaginem suam in peccatore reformat. Cap. CXVIII.

AVgust. de Trin. lib. 14. Cum ergo bene recordatur anima peccatrix Dei sui, videlicet vitæ suæ quæ fuerat obliuio-

ni,

ni, spiritu eius accepto sentit omnino quoniam hoc discit in timo magisterio, non nisi eius gratuito effectu se posse surgere, nec nisi voluntario suo defectu cadere potuisse. Qui ergo reminiscentes conuertuntur ad dñm, ab illa deformitate qua per cupiditates sęculares conformabantur huic sæculo, reformantur ex illo. non.n. imago illa se pōt reformare, sicut potuit deformare. Sanè non vno momento fit conuersionis reformatio. sicut vno momēto fit in baptismo remissione peccatorum omnium illa renouatio. Q̄ sio.n. aliud est febribus carere, aliud ab infirmitate quæ febribus facta est reualescere. Et iterum aliud est telum infixum de corpore demere, aliud vulnus quod est factum est sanare, ita curatio prima in anima est causam remouere languoris, quod per omnium fit diluentiam peccatorum. Secunda ipsum sanare lāguorē, quod fit paulatim proficiendo in renouatione huius imaginis. Vnde Psal. post quàm præmisit, Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, quod fit in baptismo subiungit, Qui sanat omnes infirmitates tuas, quod fit quotidianis accessibus cū renouatur hęc imago. Glosa super Epistolam 2. Corin. Nos aūt reuelata facie.i. expedita rōne gloriam dñi speculantes .i. gloriosum dñm in eandem imaginem transformamur.i. de obscura forma in lucidā trāsimus atque mutamur. Est.n. & inter vitia natura bona, cumque creatura rōnalis in rebus creatis excellentissima a creatore suo ab impietate iustificatur, a deformi forma in formosam mutatur; de gloria creationis in gloriam iustificationis. vel de gloria fidei in gloriam spei, & hoc tanquam a spiritu dñi, quia tam optabilis transformationis bonum nobis confertur a gratia Dei. Bernard. Clareual. Conuertimini ergo ad me, dicit dñs. patet q̄ non corporalis conuersionis nos admonet, quæ quidem in momento fieri posset. immo spiritualis, quæ non vna die perfici. vtinam vel in omni vita pn̄ti valeat consummari. Attende solerter quid diligas, quid metuas, vnde gaudeas vel contristeris, & cor peruersum inuenies sub pannis conuersionis, totum enim cor in his quatuor affectionibus versatur, & de his accipiendum puto quod dicitur. Conuertimini ad me in toto corde vestro.

Quam multiplicem effectum misericordiæ suæ circa peccatorum ostendit. Cap. CXIX.

IDem, Misericordias dñi in ęternum cantabo, vt quid mihi nescio quę cogitatio de pœnitentiæ huius onere immurmuret, vt illud super ceruicem meam aggrauet? sentio siquidem aliud onꝰ suauius quidē, sed multo maius. Sic.n. onerat me Deus miserationibus suis, sic concludit sic obruit beneficijs, vt onus aliud sentire non possim, septem nimirum in me video mias. Prima siquidem est, q̄ me adhuc in sęculo positum ingratū & paruipendentem a multis peccatis conseruauit. Secunda q̄ me peccante non statim vltionem adhibuit, sed me prolongante iniquitatem, ipse pietatē prolongabat. Tertia: quia cor meum visitauit & immutauit, vt amara fierent, quæ male dulcia prius erant. Quarta pœnitentiam misericorditer suscepit. multi.n. pęnitentia ducti sunt, sed infructuosa. Quinta q̄ mihi continendi deinceps & emendatius viuēdi virtutem pręstitit, ne recidiuum paterer, & esset nouissimus error peior priore. Manifeste.n. diuinæ virtutis est non humanæ, susceptum semel iugum a ceruice sua excutere: quia omnis qui facit peccatum, seruus est peccati, nec est liberari nisi in manu forti. Iā vero postquam his quinque miserationibus a malo liberatus sū, vt facerem qđ scriptum est. Declina a malo & fac bonū. in duabꝰ alijs bona largitus est. hæ sunt gratia cęlestia promerendi, & spes obtinendi. Ecce septem panes nobis distribuit. Si.n. factæ sunt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte, quanto magis diuinæ operationes & miserationes, multo.n. dulcius sapiunt, meliusq; reficiunt, & confirmant cor hominis, verū multa ex his panibus inter digitos prosperantis vel proterentis fragmēta ceciderunt, quæ colligi oportet ne pereant. Primi itaq; panis .i. conseruationis a peccato tria fragmenta teneo. Tribus.n. modis memini me a peccato conseruatū .s. subtractione occasionis, data virtute resistēdi, sanitate affectionis. Secundus panis patientia fuit, qua vltionē tardauit: quia indulgentiam cogitauit. huius & tria fragmenta accipite .s. cogitantes longanimitatem quam exhibuit. Electionē pręstinationis suæ quam impleri voluit. Et charitatē nimiā quam nos dilexit. Tertij quoq; .s. cōuersionis a peccato tria habeo fragmenta. a tribus.n. conuersus sum .s. consideratione peccatorū metu suppliciorū. spe veniæ & consolationū. Quarti .s. indulgētiæ totidem fragmenta colligite. Sic.n. in toto indulsit oēm iniuriā ut iam nec damnet vlciscendo, nec confundat improperando, nec minus diligat imputando. ita vt vbi abundauit delictū, soleat grā superabundare. In quinto & pane continentia .s. a peccato tria inuenio. vnde non immerito clamare possim. Quia fecit mihi magna qui potens est, & sanctū nomen eius. Non.n. paruum quid continentiā reputo, quæ tales habet oppugnatores carnem videlicet hostem domesticū. pn̄s seculū nequā concludens vias meas, & iaculis suis me impetens per portas quinque sensuū, & malleū vniuersæ terræ serpentem calidissimū hostē, quem nec videre possum ne dū cauere. Sextus.i. gratia promerendi similiter in tribus consistit .s. in odium malorū præteritorum, & contemptu præsentium bonorum, & desiderium futurorū. Septimus .i. spes obtinendi in tribus & consistit, quæ sunt charitas adoptionis. veritas promissionis. potestas redditionis. Hęc enim tria ita confirmant cor meum. vt nulla me penuria meritorum, nulla consideratio propriæ fragilitatis, nulla æstimatio cœlestis beatitudinis ab altitudine spei deijcere possit in ea firmiter radicatum.

Qualiter veritatis, & gratiæ suę lumen infundit. Cap. CXX.

GRegorius in moralibus lib. 27. In manibus abscondit lucem, & præcipit ei vt rursus adueniat: quia veritatis lumen, quod elatis occupatisque mentibus absconditur, afflictis humiliatisq; reuelatur; annunciat de illo animo suo, q̄ possessio eius sit, & ad eam possit ascendere. Amicus veritatis est amator rectæ actionis. Vnde & ipsa veritas dicit Apostolis. Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis, maiorem hanc dilectionem &c. Nō ergo se desperet humana fragilitas. vnigeniti sanguinem consideret, & in precio suo conspiciat, quàm magna est quæ tanti valet. Cōsideret cœlos. speret supernam patriam. Angelorum se sociam sciat. atque in suo capite prelatam se etiam Angelis gaudeat. Cuius itaque cor non huiusmodi pietatis admiratione exiliet. & in sublimationem tantę considerationis expauescet. vnde & apte subditur. Super hoc expauit cor meum, & motū est de loco suo. Quia pauor dum mentem percutit, hanc a semetipsa alienam reddit. locus autem humani cordis est delectatio vitæ pręsentis; sed cum diuina aspiratione tangitur, locus nostri cordis fit amor æternitatis. Bene ergo dicitur. Super hoc expauit cor meum & motum est de loco: quia pigrum cor & terrenis dudum cogitationibus deditum, cum repente per excelsum sed ad summa suspendit, cognitionis infimę locum mutauit. Idem in li. 29. Per quam viam spargitur lux diuiditur ęstus super terram. Quid lucis nomine nisi iustitia designatur, de qua dicitur. Populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam. Omne aut quod spargitur non cōtinue sed sub quadam intermissione iactatur. lux ergo in hac vita spargitur: quia ad omnis rei intelligentiam continua non habetur. Tūc ergo nobis lux sparsa iam non erit, quando mēs nostra ad Deum funditus rapta fulgescit. requiritur ergo a Deo homo nesciens p quam viam spargitur lux: ac si ei patenter dicat, dum dura corda emollio: dum rigida inflecto, dum aspera mitigo, dum frigida accendo, debilia roboro, dum vaga stabilio, dum nutantia cōfirmo, intuere si vales incorporaliter veniēs, qbus ea meatibus illustro.

Qualiter post infusionem gratiæ tentationibus hominem exponit. Cap. CXXI.

IDem in eodem. Post lucem ergo ęstus sequitur: quia post illuminationem diuini muneris tentationis certamen augetur. Recte ergo diuidi ęstus dicitur: quia nimirum nō singuli omnibus, sed quibusdam vicinis & iuxta positis vitijs fatigantur. Quo igitur occultus aduersarius facile capiat, vicinas conspersionibus deceptiones parat, quia etenim lætitiæ voluptas iuxta est, lętis moribus proponit luxuriam, & quia tristitia in iram facile labitur, tristibus poculum discordiæ porrigit: quia timidi supplicia formidant, pauentibus terrores intentat. Et quia elatos extolli laudibus conspicit, eos ad queq; voluerit blādis fauoribus trahit. Quia ergo in tentationis ardore callidè singulis insidians, vicinos moribus laqueos abscōdit, recte dicitur, diuiditur ęstus super terram. Denique quis est inquit pluuię pater, vel quis genuit stillas roris. Quid est quod prius quidem Deus se pluuiæ patrem *insinuat*. Postmodum de vtero suo egredi glaciem narrat, seque gelu gignere de cœlo pronunciat, nisi quod miro modo nostri pectoris terram ad suscipienda verbi semina, & prius per occultę gratiæ pluuiam infundit, & postmodum ne in conceptis virtutibus immoderatus profluat, disciplina intimę dispensationis premit, ut quem perceptæ gratiæ pluuiam irrigat, etiam disciplinæ rigor astringat. Ne si aut antequàm debet, aut plusquàm necesse est conceptas virtutes proferat fruges in herbam vertat. Plerumque.n. ab inchoantibus bonum dum priusquàm oportet ostenditur, a grano perfectionis inanitur. Et plerunq; virtutes dum plusquàm necesse est exuberant, inde exhalant. In similitudinem inquit lapides aquæ durantur. Et superficies abyssi constringitur. mentes.n. quæ per prospera molliter fluxerunt, aduersitatibus constrictę durescunt. Itaque post gelu & glaciem superficies abyssi constringitur: quia nostra mens ad conseruanda profunda dona quæ accepit ipsis aduersitatibus munitur. Abyssi nanque suæ superficiem Paulus constrinxerat. qui tot periculis aduersitatis insudans sub prætextu cuiusdam de semetipso loquēs audisse se arcana verba. quæ non licet homini loqui dicebat. Idem in libro 24. Hæc omnia inquit operatur Deus tribus vicibus per singulos, si vigilanter intendimus, has tres vices mœroris & lætitiæ in vnusquisq; electi animo his alternari modis inuenimus, scilicet cōuersione, tentatione, morte. Tres nanq; sunt modi cōuersorum. inchoatio, medietas, pfectio. In inchoatione inueniūt blādimēta dulcedinis

In me-

In medio tpe certamina tentationis. Ad extremũ vero perfectionem plenitudinis. Nam & ex ęgypto filijs Israel exeuntibus e vicino bella subtrahuntur, quia derelinquentibus seculũ quædam primus tranquilitas ostenditur. Ne in ipsa teneritudine inchoationis turbati, & adhuc territi redeant quo euaserunt. Post cognitam vero dulcedinem, tanto iam tolerabilius tentationum certamina sustinent, quanto in Deo altius cognouerũt quod ament.

Qualiter quosdam iusto iudicio cadere permittit. Cap. CXXII.

IDem in libro. 29. De cuius vtero egressa est glacies? & gelu de cęlo quis genuit? Quasi de vtero Dei glacies egreditur, cum hi qui iam intus incaluerant, ex virtutum dono frigescunt. Dumque iste signis, ille scientia, ille prophetia, ille magnis operibus pollet, atque per hęc dona placere hominibus appetit, omne quod prius intimum celluerat exteriorem laudem diligens in torporẽ vertit. Quasi ergo glacies de vtero ęgreditur, dum post donorum beneficia a visceribus pietatis supernę separatur, hanc glaciem nunc in vtero dominus portat, quia intra nsium ecclesiæ tolerat, sed tunc aperte eijcit cum tales a secretis cęlestibus per extremũ, & publicum iudiciũ repellit. Idem in lib. 30. De hoc etiam in eodem libro videlicet Iob alibi dicitur. Nunquid eleuabis in nebula vocem tuam, & impetus aquarum operiet te? Cum enim Deus cęcis nostris mentibus subtilia de semetipso insinuat, in nebulam vocem leuat. Cum vero tentatione vitiorum ipse de Deo noster intellectus opprimitur, quasi aquarum impetu in uoce sua Deus operitur. Tot enim super illo aquas emittimus, quot post inspirationem eius gratię cogitationes illicitas in corde versamus. Aug. de ci. Dei lib. 14. Illum etiam primum hominem manifesto peccato diabolus non cepisset, nisi iam ille sibi placere incepisset, hinc enim, et delectauit quod dictum est mulieri, eritis sicut dij. Illud itaque malum pręcessit in abdito, vt sequeretur quod perpetratum est in aperto. Verum enim est, quod scriptum est Ante ruinã exaltatur cor, & audeo dicere superbis vtile esse in aliquod manifestum peccatum incidere, vnde sibi displiceant, qui iam sibi placendo ceciderant. Salubrius enim Petrus sibi displicuit quando fleuit, quã sibi placuit quando præsumpsit. Vnde. Psalmus dicit. Imple facies eorum ignominia, & quęrent nomen tuum dñe.

Actor. De hoc autem plenius dictũ est supra in capitulo videlicet vbi ostensum est, qualiter hominibus pro meritis obicit visa. Frequenter enim, vt ait Grego. homo acceptis virtutibus in præsumptionẽ erigitur, sed mira Dei dispositione res quęlibet ante eius oculos in quam corruat ordinatur. In ea sponte inhians corruit, sed suis viribus non resurgit, vt cum se nihil ex se esse considerat, Dei adiutorium requirat. Quẽ superna miseratio quasi a fouea euehit, quia nunc infirmitate cognita ad veniã reducit, Aug. de trinitate lib. xij. Honor siquidem hominibus verus est imago & similitudo Dei, quæ non custoditur nisi ad ipsum a quo imprimitur, tanto magisque inhęretur Deo, quanto minus diligitur propriũ, cupiditate vero experiendę ptãtis suę quodam nutu suo ad seipsum tanquàm ad mediũ proruit. Itaq; cum vult esse sicut ille sub nullo: etiam ab ista sui medietate pænaliter ad ima propellitur. i. ad ea quibus pecora lętantur, atque ita cũ hõ in honore positus non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis. Qũo ergo tam longe transiret a summis ad infima, nisi per mediũ sui? Cum enim neglecta charitate sapientię, quæ semper eodẽ mõ manet, concupiscitur scientia ex uisibilium temporaliumque experimento, inflat non ędificat, ita prægrauatus animus quasi pondere suo a beatitudine expellitur, & per illud suę medietatis experimentum ex pæna sua discit quid intersit inter bonum desertum et malum commissum.

Qualiter reuertentes per pœnitentiam suscipit. Cap. CXXIII.

AVgust. in lib. confes. 4. Redite ergo præuaricatores ad cor, & inhærete illi qui fecit vos. Clamat enim vt redeatis, & ibi est locus quietis impertubabiliter, state cum eo, & stabitis, quiescite cum eo, et quieti eritis. Quo itis in aspra? quo itis? ab illo est bonum quod amatis, et quantũ ad illum est bonum est, & suaue, sed amarũ erit iustè, quia deserto illo quicquid ex illo est amatur iniuste, non est requies vbi eam quęritis. Beatam vitam quęritis in regione vmbrę mortis. Descẽdit hinc vita nostra, tulitq; mortem nostram, et occidit, de vitæ suę abundantia, clamans vt redeamus hinc ad eum in illud secretum, vnde processit ad nos primũ in virginalem vterum. Idem in lib. 5. In te dñe Deus iniusti offenderunt, vt vexatentur iustè, subtrahẽtes se lenitati tuæ, offendentes in rectitudinem tuam, et cadentes in asperitatẽ tuam, nesciũt videlicet, ꝙ sis vbique, qui nullus circunscribit locus. Et solus es præsens etiam his qui longe fiunt a te. Conuertantur ergo, & te quærant, quia non sicut ipsi creatorem suum deseruerũt, ita tu de suis creaturam tuã. Ipsi ergo cõuertantur & q̃rãt te, et ecce ibi es in corde ipsorũ tibi confidentiũ et proijcientiũ in te, & plorantiũ in sinu tuo post vias suas difficiles, et tu facilis terges lachymas eorũ, magisque plorant, et in fletibus gaudent, quia tu dñe non aliquis homo caro et sanguis, sed tu qui fecisti reficis eos, et cõsolaris. Dionysius Ariopagita in epistola ad Demophilũ. Vere optimus, & superoptimus Iesus qui ad esse adduxit omnia, & oĩa semper sibi fieri vult approximãtia, & eorum quæ sunt eius ẽm oportunitatẽ singulorũ excõicantia, qui & redeuntibus se amabilẽ exhibet & cõtẽdit ac desiderat, nõ indignando amantes in vanũ accusantes sustinet, & illos ipse defendit, magisque curare promittit. Sic accedentibus occurrit, & obuiat, totusque totos amplectens saluat, nec de prioribus accusat. Quin potius aduenientes diligit, ad diem festum agit, & conuocat amicos, videlicet optimos, vt sit omniũ lętantiũ habitudo. Itaq; in humeros tollit, quos vix ab errore conuertit, & optimos angelos in lætitiã suscitat. Anselmus in epistola ad Heinricum. Dicunt autem multi periculum in ordine monachorum esse respectu status seculi. Grauius enim Deus irascitur monacho peccanti q̃ alij, quia de proposito cadit altiori. At hoc quidem verum est quamdiu in peccato est, certè benignius, & familiarius Deus suscipit monachum pęnitentem, si ad propositũ suum redit, quã nõ monachũ qui ad idẽ ꝓpositum non venit. Plus namque placet Deo etiã post graue peccatũ, cuius propositũ est, & ante, & post quo maius hr̃e nõ põt, quàm ille qui nec ante nec post simile peccatum vult proponere quo meli⁹ non põt. Bernar. sup cãtica Homel. xxii. Licet enim suauis sit dñs vniuersis, maxime tñ domesticis. Deniq; non horruisti domine confitentem latronem, non lachrimantem peccatricem, non Cananeã suppplicantem, non deprehensam in adulterio, non sedẽtem in thelonio, non supplicantem publicanum, non negantem discipulum, non persecutorem discipulorum: non ipsos crucifixores suos in odore horum currimus.

Qualiter illos a peccatis suis iustificat. Cap. CXXIIII.

AVg. super Psal. 84. Veritas quidem de terra oritur, quãdo peccator confitetur, & tunc iustitia de cœlo prospicit. i. a domino Deo confitenti iustitia datur. Et ipsa est prima hominis iustitia, ut punias te malũ, & Deus faciet te bonum. Idem super Ioã. Homil. 72. Qui credit inquit in me. operaque ego facio & ipse faciet, & maiora horum faciet. Quæ sunt hæc opa: nisi vt ex impio iust⁹ fiat. Nunquid nam oĩum operũ Christi maiora facit, qui cum timore suam ipsius salutem efficit? Quod vtiq; Christus operatur illo, sed non sine illo. Prorsus hoc maius esse dixerim, quàm sit cęlũ & terra, & quęcũq; cernũtur in cęlo, & ĩ terra. Nãet cœlũ & terra transibunt, pręedestinatorũ aũt salus & iustificatio pmanebunt. In illis tantum opera Dei. In his autem est etiã imago Dei, sed & in celis Angeli sunt opera Christi. Nunquid etiã maiora opera facit, qui operante in se Christo cooperatur æternam salutẽ, & iustificationem suã? non hic audeo præcipitare sententiam, intelligat qui potest, videlicet vtrum maius sit iustos creare quã impios iustificare. Certè & si æqualis vtrunque potentię hoc maioris est misericordię. Idem in lib. confessionum. 2. Gratiæ tuę domine deputo, & misericordiæ tuæ, quòd peccata mea tanquàm glaciem soluisti, gratiæ tuæ deputo, & quæcunque mala non feci. Quid enim facere non potui, qui etiam gratuitum facinus amaui? & omnia mihi dimissa esse fateor, ea quæ mea sponte mala feci, & quæ te duce non feci. Quis enim suam cogitans infirmitatem audeat viribus suis tribuere castitatem, & innocentiã suã, vt minus amet te, quasi minus ei necessaria fuerit misericordia tua quem donas peccata conuersis ad te? Non ergo me derideat ab isto medico ægrum sanari, a quo sibi præstitum est, vt non ęgrotaret, uel potius vt minus ęgrotaret. Bernar. in ser. de misericordia. Sic autem vt supra dictum est, ex toto Deus omnem iniuriam indulget, vt iam nec damnet vlciscendo, nec confundat improperando, nec minus diligat imputando, ita vt vbi abundauit delictũ, soleat gratia superabundare, sicut videlicet plenius dictũ est. 30. capitulo superius. Idem in sermo. de verbis do. Vt ergo inhabitet gloria in terra nostra, misericordia, & veritas obuiauerũt sibi, iustitia & pax osculatæ sunt. Gloria siquidem nostra hęc est testimonium consciẽtiæ nr̃æ, testimoniũ. s. de remissione pc̃tõrũ, de fructu bonorũ operũ, de spe cęlestiũ præmiorum. Hæc tria in Psal. habẽtur. Beatus inquit vir, cui non imputabit dñs peccatũ. Et alibi. Beatus vir, cuius est auxiliũ abs te. Et iterum. Beatus quẽ elegisti, & assumpsisti &c. Hæc gloria est vera gloria inhabitãs. Inhabitat itaque gloria hic etiam in terra nostra. Sed misericordia, & veritas obuiant sibi, ac sese iustitia & pax osculantur. Præueuienti siquidem misericordiæ veritas occurat necesse est confessionis nostræ. ac de cętero sanctimoniam sectemur. et pacem, sine qua nemo videbit Deum. Igitur misericordia, & veritas obuiãt sibi, vt declines a malo, iã vero vt facias bonũ. In tympano et choro debes psallere. i. mortificationẽ carnis, et opa iustitiæ in vnitate et cõcordia facere, qa vnitas spirit⁹ ẽ vinculũ pfectionis.

Qualiter eos a prauis consuetudinibus inolitis purgat. Ca. CXXV.

AVgusti. in lib. confes. 4. Mala quidem omnia fiunt, cum tu dereliqueris fons vitæ qui es vnus, et verus rector, et creator vniuersitatis, priuata superbia diligitur in parte vnum falsum. Itaque pietate humili reditur in te, et purgas nos a mal

la consuetudine & propitius es peccatis confitentium, si iam non erigimus aduersus te cornua falsæ libertatis, auaritia plures habendi, & damno totum amittendi. amplius amando proprium q̃ te bonum omnium. Idẽ in li. 4. Domine quid ego sum mihi sine te, nisi dux in præceps? sed ecce tu immines dorso fugitiuorũ, Deꝰ vltionum & fons misericordiarum simul, qui conuertis nos ad te miris modis. Noli iam vana esse anima mea, & obsurdescere in aure cordis tumultu vanitatis tuæ. Audi potius & tu verbum patris, vt redeas clamans ad te, saltem fatigata fallacijs veritati commenda quicquid est tibi a veritate, & non perdes aliquid, & putrida tua reflorescent, & saluabuntur. omnes languores tui & fluxa tua reformabuntur & costringentur ad te, nec te deponẽt quo descendunt, sed stabunt tecum, permanebunt ad semper stantem ac permanentem Deum. vt quid peruersa sequeris carnem tuam? ꝓpa te sequatur conuersa. In te dñe non est transmutatio, nec momenti obumbratio. Ego aũt conabar ad te, ac repellebar abs te, vt saperem mortem: quia superbis resistis, voluebam apud me corporalia figmenta cordis mei auribus obstrepantia, quas intendebã dulcis veritas in interiorẽ melodiã tuã cogitans. de pulchro & apto scire cupiens & audire te, & pp vocẽ sponsi gaudere, sed non poterã: quia vocibus erroris mei foras rapiebar, & pondere superbiæ meæ in ima deprimebar. Non.n. dabas auditui meo gaudiũ, nec exultabant ossa mea, quę non erant humiliata. Falsitas.n. erat quã cogitabã, non veritas, & figmenta miserię meæ, non firmamenta beatitudinis tuæ; iusseras.n. & ita fiebat in me, vt terra spinas & tribulos mihi pareret, ac peruenirem ad panem meũ cũ labore. Idem in li. 6. Suspirabam & audiebas me, fluctuabam & gubernabas me. ibã per viam sęculi latã, nec deserebas, inhiabam honoribus & lucris atque coniugio, & tu irridebas. Patiebar meis cupiditatibus difficultates amarissimas te propicio tantomagis quanto minus quod non eras tu mihi dulcescere sinebas, taceat ergo laudes tuas qui non considerat miserationes tuas, quæ tibi de medullis meis confitentur. Multæ cogitationes in corde meo erant, consiliũ aũt tuũ manet in ęternum. Ex quo consilio derides nostra, & præparas tua nobis daturus escã in oportunitate aperturus manũ & impleturus animas nostras bñdictione. Sed o vias tortuosas, vę animæ audaci, quæ speret si recessisset a te, aliquid melius habituram se. versa & reuersa in tergum & in ventrẽ, & in latera & dura sunt omnia, & tu solus requies. Et ecce ades, nosq; in via tua cõstituis, & consolaris, & dicis Currite ego feram, & ego ibi perducã.

Adhuc de eodem. *Cap. CXXVI.*

IDem in li. 7. Clamabat domine cor meum vehæmenter aduersus omnia fantasmata mea, & hæc vno ictu cogebar abigere circumuolantem turbam immundiciæ ab acie mentis meæ, & vix dimota in actu oculi ecce conglobata rursum aderat, & irruebat in aspectum meum, & obnubilabat eum. Cum enim superbè contra te tumerẽ. ẽt ista infima supra me facta sunt, & premebant me, & nusquàm erat respiramentum. Occurrebat.n. mihi vndiq; aceruatim cernenti, & opponebantur redeunti. quasi diceret: Quo is indigne ac sordide? & hæc de vulnere nostro creuerant, quia tu humiliasti sicut vulneratũ superbũ, & tumore mõ separabar abs te, & nimis inflata facies claudebat oculos meos. Sed tu in æternum manens, non in æternũ irasceris, sed miseratus es terrã & cinerem. Placuitque tibi reformare deformia nostra. Stimulis internis agitabas me, & residebat tumor meus ex occulta manu medicinæ tuæ. Acies que mentis meæ contenebrata acri collirio salubriũ dolorũ meorũ de die in diem sanabatur, & ostendisti mihi, quia superbis resistis, & quanta misericordia demonstrasti hominibus viam humilitatis. Sed postquàm fouisti caput nescientis, & clausisti oculos meos ne videant vanitatẽ. consopita est insania mea, & euigilaui in te. Non tamen stabam frui Deo meo. sed rapiebar ad te decore tuo. moxque diripiebar abs te pondere meo. ruebam in ista cum gemitu meo. Pondus hoc consuetudo carnalis, sed mecum erat memoria tui, nec vllo modo dubitabã esse cui cohærerem, sed nõdũ me esse qui cohærere, qm̃ corpus quod corrũpitur aggrauat animam. Deniq; abduxit iõ cogitationem a cõsuetudine. subtrahens se contradicentibus turbis fantasmatũ, vt inueniret quo aspergeretur lumine. cum sine aliqua dubitatione clamaret incommutabile mutabili præferendũ esse. Quod vtiq; nisi aliquo mõ nosset, nullo mõ illud mutabili certa rõne pręponeret. Idẽ in li. 8. Deus meus profundantur ossa mea delectatione tua, & dicant. Dñe quis similis tibi, iam inhęserant præcordijs meis verba tua, & vndique abs te circumuallabar. Placebatq; via ipse saluator, sed ire per eius angustias adhuc pigebat. vacationi tuæ suspirabam. ligatus non ferro alieno, sed mea ferrea voluntate, velle me non tenebat inimicus, & inde mihi cathenam fecerat & constrinxerat me. Quippe ex voluntate peruersa facta est libido. & dum seruitur libidini facta est consuetudo, & dum consuetudini nõ resistitur, facta est necessitas. Quibus quasi annulis sibimet innexis quam cathenam appellaui, tenebat me dura seruitus obstrictum. Itaque duæ voluntates meę, vna vetus alia noua & spiritalis. Alia vetus & carnalis inter se confligebant, & discordando dissipabant animã meã. Ego quidem in utroque, sed magis ego in eo quod approbabã quã in eo quod improbabam, sed consuetudo aduersum me pugnatior ex me facta erat. quia volẽs quo nollẽ perueneram. Ego ergo adhuc obligatus terra recusabam tibi militare, & impedimentis oĩbus sic timebã expediri, quemadmodum impediri timendũ est. Ita sarcina sęculi veluti somno assolet dulciter premebar; & cogitationes quibus meditabar in te similes erant conatibus expergisci volentium, qui tamen superati soporis altitudine remerguntur, nec erat quid tibi responderem dicẽti. Surge qui dormis &c. nisi verba lenta & somnolenta, modo, ecce modo, sine paululum. sed mõ & mõ non habeant modum, & sine paululum in longum ibat. Lex enim peccati est violentia cõsuetudinis, qua trahitur & tenetur ẽt inuitus animus. eo merito quo in eam volens illabitur. miserũ ergo me, quis liberaret de corpore mortis huius, nisi gratia tua per Iesum Christum dñm nostrum? Sic ægrotabam & cruciabar voluens ac versans me in vinculo meo, donec abrũperetur totũ quo iã exiguo tenebar. Dicebã .n. intus apud me, ecce mõ fiat, ecce mõ hæsitans mori morti, & vitæ viuere, plusquàm in me valebat deterius inolitum quã melius insolitum. Non tñ auertebat. sed. suspendebat. Retinebant me nugę nugarũ, & vanitates antiquæ amicæ meæ, & succutiebãt uestem meã carneam, ac submurmurabant. dicebat mihi consuetudo violenta, putasne sine istis esse poteris? ista controuersia in corde meo, non nisi de me aduersum meipsum. Idem in lib. 9. O dñe disrupisti uincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis. Quã suaue mihi subito factum est carere suauitatibus nugarũ, & quas amittere metus fuerat, iam dimittere gaudium erat. Eijciebas.n. eas a me tu vera & sũma suauitas. Eijciebas & ĩtrabas ꝓ eis omni voluptate dulcior, sed nõ carni & sanguini; oĩ honore sublimior, sed non sublimius. in se omni luce clarior, sed oĩ secreto interior.

Quod eis etiam in præsenti multa beneficia tribuit.

Cap. CXXVII.

BErnar. in ser. de Mise. Et quid autem mihi nescio quæ cogitatio de pœnitentiæ huius onere immurmuret, vt illud super ceruicem meam aggrauet. Aliud onus sentio, quod quidem est suauius, sed multo maius. Sic me Deus onerat miserationibus suis, sic concludit, sic obruit beneficijs, vt aliud onus sentire non possim. Quid enim retribuam domino. pro omnibus quæ retribuit mihi. Tantum tribuit ac retribuit, & tu mihi de alio onere loqueris. deficit spiritus meus in tanta beneficiorum consideratione. & licet dignas non sufficiam agere gratias, tamen ingratitudinem prorsus odit anima mea. Nihilque pro modo sapere præsertim in filijs gratiæ, ita displicet Deo sicut ingratitudo. vias enim gratiæ obstruit, inimica est salutis. Timendumque ne ingrati a gratia deserantur, quam non ut gratiam venerantur. Nam nonne iure quod ingrato datum est, perditum reputatur, aut eum dedisse pęnitet, quod perisse videtur? Idem in alio Ad locum ergo vnde exeunt gratiarum flumina reuertuntur, vt iterum fluãt. Idem super Psalmum, Qui habitat. O domine quid est homo, quia magnificas eum, aut quid apponis erga eum cor tuum? mittis vnigenitum tuum. immittis Spiritumsanctum, promittis vultum tuum, & ne quid in cœlestibus vacet ab opera solitudinis nostræ, bonos spiritus mittis, & in ministerium nostrę custodiæ deputatos nostros fieri iubes pedagogos. Nam Angelis inquit suis Deus mandauit de te &c. Quantam tibi debet homo inferre reuerentiam hoc verbum, afferre deuotionem, conferre fiduciam. Caute ambula vbi adsunt Angeli, sicut eis mandatum est. in omnibus vijs tuis, in quouis diuersorio, in quouis angulo habe reuerentiam Angelo tuo, tu ne audeas illo pręsente, quod non auderes me vidente. Hugo in libro de arra animæ. Respice quoque mundum istum, omnis natura cursum suum ad hunc finem dirigit. vt obsequijs tuis & vtilitati deseruiat, tuisq; oblectamentis pariter & necessitatibus secundum affluentiam indeficienter occurrat. Quis istud naturæ præcepit, vt sic vno consensu tibi seruiat? beneficium accipis, & actorem eius non agnoscis. donum in manifesto est, largior occultis. Quicunque ergo ille est, multum tibi contulit, qui hoc totum & tãtum tibi dedit. Multum diligendus est, qui tantum dare potuit, & quia tantum dare voluit, multum dilexit. Vide ergo quid agis, cum in hoc mundo amari & amare concupiscis. Totus ergo mundus subiectus est & tu non dico totum mundum, sed nescio quod vix aliquam portiunculam in societatem tui amoris admittere non aspernatis. Certe si hæc diligis, ut subiecta dilige, aut arram sponsi vt munera amici, vt beneficia domini. sic tamen vt semper memineris, quid illi debeas, nec ista pro illo, nec ista cum illo, sed ista propter illum, & per ista illum, & super ista illum diligas, discerne quæ dona a sponso tuo accepisti, alia enim communiter, alia specialiter, alia singulariter tibi data sunt. Cõiter quæ omnibus pp te tecum seruiũt. Specialiter quæ multis, nec tñ omnibus pp te tecum sunt concessa. Singulariter quæ tibi

soli data sunt. O igitur dulcedo vitæ meæ, & lumen oculorũ meorum, quid retribuam tibi pro omnibus quæ retribuisti mihi. tu dedisti mihi dñe sensum, vt te cognoscam, & præ cæteris multis de tuis secretis reuelata intelligã, alios coætaneos meos in tenebris ignorantiæ dereliquisti. & mihi præ illis lumen sapientiæ infudisti: tu dedisti mihi sensum capacem, intellectum facilem, memoriam tenacem, linguam desertam, sermonem gratum, doctrinam suadibilem, efficaciam in opere, gratiam in conuersatione. profectum in studijs, effectum in inceptis. solamen in aduersis, cautelã in prosperis, & quocunque vertebam me, vbique gratia tua & misericordia præcessit me. Hyero. super Daniele. Dedit quoq; Deus Danieli gratiam & misericordiam in conspectu Principis Eunuchorum, ex quo videlicet intelligimus, quando sancti diligantur ab infidelibus pro necessitate rerum, Dei esse misericordię, nõ bonitatis hominum peruersorum.

Qualiter ipsos adiuuat & protegit. Cap. CXXVIII.

HVgo vbi supra. Sæpe quoque cum mihi consumptus videbar Domine subito liberasti me, qñ errabam, reduxisti me, quã ignorabam, docuisti me, qñ peccabam, corripuisti me, qñ contristabar, consolatus es me, qñ desperabã, cõfortasti me, qñ cecidi erexisti me, qñ steti, tenuisti me, qñ iui, duxisti me, qñ veni, suscepisti me. hæc oĩa fecisti mihi dñe Deus meus, & multa alia, de quibus mihi dulce erit sẽper cogitare, semper loqui, semper gratias agere. vt te laudem & amem. Bernar. vbi supra Homil. 1. Itaque qui habitat in adiutorio altissimi. in protectione Dei cœli commorabitur. Tria quidem sunt genera hominum, quæ non habitant in adiutorio altissimi. vnum in Deo non sperantium. secundum in se confidentium. Tertium frustra sperantium, contra quos Propheta, Maledictus, inquit, qui peccat in spe. Primum genus habitat in meritis suis. secundum in pœnis. tertium in vitijs. Prima habitatio stulta est & periculosa. secunda anxia. tertia immunda. Hi sunt qui non posuerunt Deum adiutorem suum, sed beatus qui habitat in adiutorio altissimi, quia in protectione Dei cœli commorabitur, vt nihil eorum quæ sub cœlo sunt timere possit. Sub cœlo enim sunt quæcunque nocere possunt. s. mundus, caro, Demones. Idem in secunda. Dicet dño susceptor meus es tu, & refugium meum Deus meus sperabo in eũ. Susceptor eius est Deus, quia cum ceciderit non collidetur. Dñs enim supponit manũ suã, ita vt etiam ipse casus ei cooperetur ad bonum: quia & humilior & cautior inde efficitur. Septies inquit cadit iustus & resurget, sed fortior. At vero iniustus cum ceciderit nõ adijciet vt resurgat.imo aut in pudorem noxium cadit, vt excuset quod fecit, & hic est pudor adducens peccatũ, aut impudentiam; quia fit ei frons meretricis, ita vt nec Deũ timeat nec hominem reuereatur. sed peccatum suum vt Sodoma prędicet. Idem in tertia. Sperabo inquit in eum, qm ipse liberauit me de laqueo venantium, & a verbo aspero. Venatores nostri calidissimi sunt & crudelissimi, qui cornu non sonant ne audiantur, sed sagittant in occultis immaculatos. laquei Diaboli sunt diuitiæ secdm Apostolũ, Et quid est verbum asperũ, nisi illud asperum verbum insatiabilis gehennæ, affer, affer, percute, dilacera. Quõ. n. exultant venatores capta præda, & clamant tolle, tolle, infige verubus, infer prunis. Sic facient Demones in Inferno. Cœterum quid est verbum asperum, nisi, tollatur impius ne videat gloriã Dei. Idẽ in quarta Scapulis suis obumbrabit tibi &c Credo in his scapulis geminã Dei promissionem intelligẽdã, vitæ. s. quæ nunc est, & futuræ. Sub his scapulis quatuor nobis beneficia conferuntur. sub his. n. abscondimur, qm inquit. abscondit me in tabernaculo suo in die malorum. Necesse est quidem nobis abscondere interim si quid boni habemus: quia thesaurum regni cœlorum qui inuenit homo abscondit. Necessaria namq; est absconsio nõ solũ ante oculos aliorũ. sed maxime ante nosipsos. Et hęc est vtiq; magna virtus ac summa securitas, qñ & pie viuis, & cũ plus quę desunt tibi attẽdis, quę obtinuisse videris. Sub his quoq; scapulis protegimur. vnde obumbrasti. inquit. super caput meũ in die belli. sicut mater videns accipitrem venientem, expãdit alas suas. vt pulli subeant, & ibi refugium habeant. Sub his ẽt vmbraculum habemus contra nimiũ feruorem solis iustitiæ. Qui si tẽperatus nõ fuerit. infirmo capiti & oculis nocet. Idẽ dr. Noli esse iustus multũ. Sub his ẽt alis tanq̃ pulli calore materni corporis fouemur. ne foris vagantes moriamur refrigescente nimiũ charitate Sub his ẽt pennis securus sperabis: vt de exhibitione præsentiũ munerum firma sit expectatio futurorum. Idẽ quoque. 18. Igitur in plenitudine quidẽ gratiæ nobiscũ est dñs. In plenitudine aũt gloriæ nos cũ ipso erimus. Bonũ est mihi dñe dũmõ mecũ sis tribulari, q̃ sine te gloriari. Bonũ mihi est in camino tribulationis habere te, q̃ esse vel in cœlo sine te. Cyprianus in Epistola ad Fortunatũ Non ergo timendæ sunt iniuriæ persecutionum: quia maior est dñs ad protegendum q̃ diabolus ad impugnandum. vnusquisque scdm diuina promissa & fidei suæ merita tantũ accipit de Dei opere quantum se credit accipere, nec est quod omnipotens præstare non possit, nisi accipientis fides caduca defecerit.

Qualiter eos in melius proficere facit. Cap. CXXIX.

AVgust. in li. de gratia, & libero arbitrio. Sicut aũt dicit Apostolus, q cępit in nobis pficiet bonũ opus, sicut videlicet aliãs dictũ est, vt. n. velimus sine nobis operatur. cũ aũt volumus & sic uolumus vt perficiamus, nobis cooperatur, agit. n. omnipotens in cordibus hominũ ẽt motũ voluntatis eorũ, vt per eos agat quod per eos agere ipse voluerit, qui aliquid iniuste velle non nouit. Greg. in Mor. li. 22. Nemo aũt infima hæc deserens repente fit sũmus, sed quibusdã meritorũ gradibus. Vnde scriptũ est. Ibunt de virtute in virtutẽ &c. Et alibi exercitatus sum, & defecit spiritus meus. Quanto siquidem quotidie de spiritu Dei in nobis virtus crescit, tanto spiritus noster deficit. Tunc aũt in Deo plene proficimus, cum a nobis funditus defecerimus. Hæ itaque crescentium mensuræ virtutum viri sancti voce gradus dñr. Hinc & in euangelio dr. Sic est regnũ Dei quemadmodum si iaceat homo sementem in terram, & dormiat uec exurgat nocte & die, & semen germinet & increscat dum nescit ille. vltro. n. terra fructificat primũ herbam, deinde spicam, deinde plenũ frumentũ in spica. herba siquidem Petrus inuentus est, qñ ab ore ancillæ subito vnius flatu sermonis inflexus est. Iã quidẽ per deuotionem viridis, sed adhuc per infirmitatẽ tener. Plenũ ergo frumentũ in spica inuentus est, qñ persequẽtibus principibus resistebat dicẽs Obedire Deo oportet magisquam hominibus, qñ in tritura persecutionis tot verba pertulit, & tñ nequaquam palearum more imminutus est, sed granũ integrũ mansit. In vnaquaque anima paulatim internæ gratię humor exhuberat, vt herba in frugem crescat. Nemo ergo quem libet proximum cum adhuc herbam videt, de frumento desperet. Item super finẽ Ezech. Homil. 3. Nullus qui ad bonum propositum adhuc in mentis teneritudine esse conspicitur, despiciatur, quia fructus Dei ab herba incipit, vt granum fiat Hier. super Marcum. Semen. n. est verbum vitę. terra vero corda humana. vbi fructificat primum herbam. i. timorem, quæ est initium sapientiæ. deinde spicam. i. pęnitentiam lachrymosam: deinde vero plenũ frumentum in spica. i. charitatem. Plenitudo. n. legis charitas. Fulgentius ad Theodorũ senatorem. Quod itaq; viam mandatorum Dei currere delectaris. non hoc tibi dat natura sed gratia. Nam & oculus sic factus est, vt videri lumen possit, sed videre non potest, nisi se illi lumen infuderit. Quod ergo videt oculus beneficiũ est luminis, quo si caruerit, cęcus remanebit in tenebris. Nil itaq; tibi boni tanquam tuum assignes. ne non accipias quod accipere poteras, & quod acceperas perdas. Detestabilis. n. est cordis humani superbia qua facit homo quod Deus in hominibus damnat, sed illa detestabilior, qua sibi tribuit homo quod Deus in hominibus donat, damnabilis est qui substantia sęculi male vtitur, sed damnabilior qui spiritualibus donis superbus efficitur.

Qualiter eorum munera grataenter suscipit Cap. CXXX.

AVgustinus de Ciui. Dei libro 15. Legitur autem, q Deus Abel & Cayn sacrificia discreuit, illius respiciens, huius despiciens, quod aliquo signo visibili attestante cognosci potuit. Iratusque est Cayn ac concidit facies eius, & dixit ei Deus. Nonne si recte offeras, recte autem non diuidas peccasti? Occiditque fratrem suum, at ait Iohannes Apostolus, non alterius rei gratia, nisi quia opera eius erant maligna, fratris autem iusta. Ex quo datur intelligi Deum iccirco non respexisse ad eius munera: quia hoc ipso male diuidebat, Deo videlicet dans aliquid suum, sibi autem seipsum. Quod omnes vtique faciunt, qui propriam non Dei voluntatem sectantes, idest corde peruerso vinctos, Deo tamen munus offerunt. quo videlicet eum redimi putant, vt eorum prauis cupiditatibus opituletur non sanãdis, sed explendis. Boni siquidem ad hoc vtuntur mundo, vt fruantur Deo. mali autem econtra volunt vti Deo, vt fruantur mundo. Origenes super Matthæum libro 15. In datis vtique non aspicit Deus datum, sed dantis affectum, & melius suscipit parua dantem cum affectu magno, quam magna cum modico. Et si ergo minima & contemptibilia Petrus cum fratre suo reliquit, tamen apud Deum non minima sunt æstimata, considerantem quoniam ex tantę plenitudine dilectionis illa minima reliquerunt, vt etiam si multas possessiones habuissent, omnia sine dubio reliquissent. nec ab eis vllo modo detenti vel impediti fuissent ab impetu dilectionis eiusmodi. Et puto quod magis confidens Petrus de affectu suo quam de quantitate rerum relictarum fiducialiter dixit. Ecce nos reliquimus omnia &c. Gregorius in Homil. de vocatione Apostolorum. Fortassis itaque dicit aliquis: ad vocem Dominicam vterque piscator ille quid aut quantum dimisit, qui pene nihil habuit? Sed in hac re charissimi debemus potius affectum pensare quam censum. Multum reliquit qui sibi nihil retinuit, qui quamlibet paruum totum deseruit: certe nos & habita cum amore possidemus, & quæ minime habemus ex desiderio quærimus. Multum ergo Petrus & Andreas dimisit, quando vterque etiam desideria habendi reliquit. a sequentibus ergo Christum tanta dimissa sunt, quanta a non sequentibus concupisci potuerunt.

Multa fratres relinquistis, si desideriis renuntiatis. Exteriora enim nostra domino quamlibet parua sufficiunt, cor namque & non substantiam pensat, nec perpendit quátum in eius sacrificio, sed ex quanto proferatur. Estimationẽ quippe precij non habes, sed tamen regnum Dei tantum valet, quantum habes: valuit namq; Zacheo dimidio substantiæ, Petro & Andreæ retibus & naui. Valuit viduæ duobus minutis. valet alteri calice aquę frigidæ. Pẽsate ergo fratres quid vilius cum emitur, quid carius cum possidetur. Sed si fortasse nec calix aquæ frigidæ suppetit, qui indigenti prębeatur, etiam tunc securitatem nobis promittit sermo diuinus. In terra inquit pax hominibus bonę voluntatis. Ante Dei namque oculos nunquam est vacua manus a munere, si arca cordis repleta fuerit bona volũtate. Hinc etenim Psalmista dicit. In me sunt Deus vota tua. &c. Nihil quippe offertur Deo ditius voluntate bona. Voluntas autem bona est sic aduersa alteri, sicut nobis pertimescere sic de prosperitate proximi, sicut de nostro profectu gratulari. Aliena damna nostra credere. Aliena lucra nostra deputare. Amicum non propter mundum, sed propter Deum diligere. Inimicum amando tolerare. nulli quod pati non vis facere. nulli quod tibi iuste impendi desideras denegare. Necessitati proximi iuxta vires concurrere.

Qualiter eos exaudit orantes pro se ipsis. Cap. CXXXI.

GLosa super Psal. Inuoca me inquit in die tribulationis. ideirco siquidẽ homini tribulatio datur, vt ab illo Deus inuocetur. Hieronymus super Psalm. 117. Da nobis domine ait auxilium de tribulatione, uis a domino exaudiri, esto in tribulatione, clama & exaudieris. Scriptum est enim: Ad dominum cum tribularer clamaui, & exaudiuit me. Si quis ergo non est in tribulatione, auxilium domini non potest inuocare. August. de sermone domini in Monte li. 2. Orationis aũt intentio cor nostrum serenat, vel seruat, vel expurgat, & ad accipienda diuina munera, quæ nobis spiritualiter infunduntur, capacius efficit. itaque fit in oratione conuersio cordis ad Deum qui semper paratus est dare, si nos apti sumus quod dederit capere. Idem in quodam sermone. Sicut ergo orantis affectus, erit & exaudientis effectus. Nam plerumq; orantes aliunde cogitamus, quasi obliti ante quem stamus. Idem super 3. Psalm. Ecce quid iniuriæ Deo facis quotidie. Quid si iudicem interpelles, & subito cum ad eum loqueris, illum dimittas, & cum alio fabulari incipias, quomodo te tolerabit? & tamen tolerat Deus corda peccantium diuersas res cogitantium. Nam vt omittam dicere noxias ac peruersas, ac Deo inimicas ipsasque superfluas cogitare, iniuria est eius, cum quo loqui cœperas. Oratio tua locutio est ad Deum, qñ legis tibi Deus loquitur. quando oras Deo loqueris. Item super Epistolam ad Ro. Verum quid oremus sicut oportet, nescimus. fallimur enim quandoque putantes prodesse quæ poscimus, sicut ipse Apostolus orauit, vt ab eo discederet spiritus, qui etiam ex diuino respõso didicit, contra se ipsum esse quod petijt. Gregorius in Moralibus lib. 10. Sæpe quoque orationis tempore tanta tentamentatorum numerositas nos obsidet, vt penè ad lapsum desperationis incliner, sed apud misericordem iudicem hæc ipsa quæ vsum quoque orationis aggrauat, pro nobis tristitia exorat. Nam mœroris nostri caliginem conditor conspicit, & subtracti luminis radios refundit. Vnde scriptum est. Cum te consumptum putaueris, orieris vt Lucifer. Bernardus in quodam sermone. Nemo itaque nostrum paruidendat orationem suam, quoniam ipse quem oramus non paruipendit eam, sed priusquam egressa sit ab ore nostro, scribi iubet eam in libro suo, & vnum indubitanter e duobus sperare possumus, quoniam aut dabit quod petimus, aut quod nobis esse nouit vtilius. Ambro. super Lucam lib. 6. Nec nocet aliquid sępius postulare, ne vel de Dei gratia, & misericordia videatur homo diffidere vel ex arrogantia quod prima prece non impetrauerit dolere. Iohannes Chrisostom. super Matthæum. Porro si Deus placandus est, non docendus, non ei necessaria est narratio longa, sed voluntas bona. Glosa super Matthæum. Scit enim inquit pater vester, quid opus sit vobis antequam petatis. Cur ergo scienti loquimur, vtique non nostræ faciamus indicium voluntatis, sed vt excitemus obsequium piæ deuotionis. Non enim opus est narrare, sed obsecrare, quod est obsequium iustitiæ. Rogari quippe vult Deus & honorari, vt bonitas eius deriuetur ad plurimos, & status iustitiæ seruetur apud subiectos. Glosa super Psalm: Magna est itaque virtus puræ orationis: quæ quasi nuncius quidam ad Deum intrat, & mãdatum peragit, quo caro peruenire nequit. Vnde Psal. Intret inquit in conspectu tuo oratio mea.

Qualiter eosdem exaudit orantes pro alijs.
Cap. CXXXII.

CHrisostomus vbi supra. Pro se quidem orare est naturæ, pro altero autem gratiæ. pro se orare cogit rei necessitas. pro altero autem orat fraternitatis charitas, & dulcior est ante Deum oratio non quam transmittit necessitas, sed quam commendat fraternitatis charitas. Deinde magis exaudimur orantes pro inimicis quàm etiam pro nobis ipsis. Qui enim orat pro se, nõ gratiæ opus exequitur, sed naturæ, qui autem orat pro inimico suo, digne exauditur, quia gratiæ opus exequitur. Idem in sermone de Chananęa: Mulier Chananęa orans pro filia, sed a domino repulsa, tandem tamen est exaudita. Cum enim dixisset dominus. Non est bonum sumere panem filiorum & mittere canibus &c. Illa respondit: Etiam domine, nam & catelli edunt de micis &c. O violentia mulieris, o intentio animi, & profectus fidei. medicus dicit non, & illa dicit, etiam. Et tu ergo ne recedas, donec quod petis accipias, imo nec tunc quando acceperis cessa, sed tunc perseuera, gratias pro eo agens quod accepisti, vt tibi permaneat qđ acceperis. Hieron. super Danie. Daniel reuelata sibi Nabuchodonosor visione, dicit in oratione. Domine ostendisti mihi quæ rogauimus te. Quod enim quatuor rogant, vni ostenditur, vt & arrogantiam fugiat, ne solus impetrasse videatur, & gratias agat, ꝙ ei soli mysterium reuelatur. Idem super Ezechiel. li. 4. Sicut autem hosti murus opponitur, & aduersario ex aduerso venienti occurritur, ita Dei sententia sanctorum precibus frangitur. Vnde Moysi ab eo dicitur: Dimitte me, vt irascatur furor meus contra populum istum, & deleam eum. Per Ezechielem etiam eiusdem populi pastoribus vel prophetis improperando dicitur, Non ascendistis ex aduerso, nec opposuistis murum pro domo Israel, vt staretis in prælio in die domini. Idem super Hierem. lib. 9. Econtra vero ad Hierem dicitur a domino. Tu autem noli orare pro populo hoc, nullam videlicet pœnitentiam agente, ne videaris rogans quod postulas non impetrare. Et rursum: quia non exaudiam, inquit, in tempore clamoris eorum ad me, qui me videlicet necessitatis tempore coguntur rogare. Ex hoc autem quod dicitur: Noli orare pro populo isto. dicimus frustra aliquem pro aliquo alio rogare, cum ille pro quo rogatur, non mereatur accipere. Gregor. in Moral. li. 9. Deus inquit est, cuius irę resistere nemo potest. Ait vero quid est dicere Moysi. Dimitte me, vt irascatur furor meus in populum istum, nisi deprecandi ausum præbere. Iræ ergo Dei resisti videtur, quando scilicet ipse qui irascitur opitulatur. Resisti autem omnino non valet, quando quidem & se ad ulciscendum excitat, & precem quæ sibi funditur, non aspirat. Hinc & ad Hieremiam dicitur. Si steterit Moyses & Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum. August. de Ciuit. Dei. lib. 21. Causa itaque qua fit, vt nunc ecclesia non oret pro malis Angelis, eadem est causa qua fiet, vt in extremo iudicio, quàmuis perfecta charitate non oret pro hominibus æterno igne cruciandis. Nunc autem propterea pro eis orat quos in genere humano habet inimicos: quia tempus est pœnitentiæ fructuosæ. Nam si de aliquibus certa esset, quòd prædestinati essent in ignem æternum ire cum Diabolo, tam pro eis non oraret, ꝙ nec pro ipso. Sed quia de nullo certa est, orat pro omnibus duntaxat hominibus in hoc corpore constitutis, non tamen pro omnibus exauditur, sed pro his qui etsi aduersantur, tamen ita prædestinati sunt, vt pro eis exaudiatur, & filij eius efficiantur. Pro defunctis etiam quibusdam oratio ecclesiæ exauditur, scilicet pro his quorum in Christo regeneratorum nec ita malè vita in corpore gesta est, vt hac misericordia iudicentur nõ esse digni, nec ita bene, vt hanc misericordiam necessariam non habeant.

Qualiter perfectos ad sui contemplationem subleuat.
Cap. CXXXIII.

GRegor. in Moral. lib. 31. Denique (sicut scriptum est) ad præceptum eleuatur Aquila, dum iussionibus diuinis obtemperans in supernis suspenditur fidelium vita, quæ & nidum in arduis ponere dicitur, quia desideria terrena despiciens, spe iam de cœlestibus innititur. Videamus Paulum velut Aquilam spei nidum in arduis construentem. Nostra inquit conuersatio in cœlis est. In petris ergo manet, idest intentione cordis inter illas cœlestes virtutes residet, quæ per æternitatis suæ fortitudinem tanta iam solidtate fixę sunt, vt in nullo latere culpæ mutabilitatis varietate flectantur. Vnde & apte sequitur. Et in pręruptis silicibus commorantur, atque inaccessis rupibus. Prærupti etenim sunt, quia pars eorum cecidit, & pars remansit. Qui & integri quidem stant per qualitatem meriti, sed per numeri quantitatem prærupti. hanc præruptionem restituere mediator venit, vt redempto humano genere illa Angelica damna sartiret, & mensuram cœlestis patriæ locupletius forte cumularet. In ipso quidem restaurantur ea quæ in terra sunt, cum peccatores ad iustitiam conuertuntur. In eo restaurantur quæ in cœlis sunt, dum illuc humiliati homines redeunt, vnde apostatę Angeli superbiendo ceciderunt. Cordi enim peccatorum hominum, valde inaccessa est claritas Angelorum. Inde cõtemplator escam idest ex illis choris Angelicis tendit oculum mentis ad contemplandam gloriam supernæ maiestatis: qua non visa adhuc esurit, qua tandem visa satiatur. Oculi eius de longe prospiciunt. Quantumlibet etenim in hac vita positus quisque profecerit, necdum

Deum

Deum per speciē, sed per ęnigma & speculum videt. Cōsideremus q̄ sublimis aquila fuerit Paulus, qui vsq; ad tertium cęlum uolauit, sed tñ in hac vita positus e longinquo ad Deum prospicit. vñ ego inquit non me arbitror compræhendisse. Idem super cantica canticorum. Indica mihi quem diligit anima mea, vbi pascas, vbi cubes in meridie. Meridie siquidem feruente Christus in vmbra requiescit: quia dum in reprobis æstus vitiorum flagrat. ipsę sponsæ suæ spiritum refrigerij tribuit, & in ea delectabilem sibi locum quietis accendit. Et vere in quo Christus non cubat vagatur: quia mens q̄ ille suauis & ponderosus Christi spūs non implet, multis cogitationibus dissoluta circunfertur. Super cantica homelia. 22. Itaque licèt suauis sit dñs vniuersis, maxime tñ domesticis. Et quāto quis ei pro vitæ meritis & puritate mentis appropiat, tanto eū arbitror vnctionis suauioris sentire fragātiā. Porro in hmō iā non capit intelligentia: nisi q̄tum attingit experientia. Idē in ho. 25. Aīa vero quę semel a dño didicit & accepit ad intrare ad seipsam, & in intimis suis Dei p̄sentiam suspirare. talis nescio an vel ipsam gehennam ad tps experiri horribilius penaliusve ducat, q̄ post spiritualis huius studij gustatam semel suauitatem exire denuo ad illecebras, vel potius molestias carnis, sensuumque inexplebilem repetere curiositatem. Terribilis proinde nimis est illa minatio, egredere & abi post vestigia gregū. Quod est, indignam te noueris illa tua familiari & suaui diuinorum cōtemplatione. q̄obrem egredere de sanctuario meo corde tuo, & magis tanquam vna de secularibus pascendis & oblectandis tuæ carnis sensibus intricare. Exitus aquarum deducant oculi mei super hmōi animam, quæ cum nutriretur in croceis, demum amplexatur stercora. Pauit. n. sterilem, & qui non peperit: & viduæ non benefecit.

Qualiter infirma mentis aspectum lux diuina reuerberat. Cap. CXXXIIII.

GRegorius super extremam partē Ezechielis. Est aūt fides primum hostium nostrum in cognitione Dei, quia per illam aperitur aditus visionis Dei. Et sæpe quidem Dei naturam inuisibilem considerare volumus. sed nequaquam valemus. atq; ipsis fatigata difficultatib. aīa ad se redit, sibiq; ipsa de se gradus ascensionis facit. Primus ergo gradus est, vt se ad se colligat. Scd̄s est vt qualis est collecta videat. Tertius vt super se ipsam surgat, & se contemplationi actoris inuisibilis intelligendo subiiciat, sed se ad se nullo modo colligit nisi prius terrenarum & cęlestium imaginum fantasmata ab oculo mentis conspicere didicerit. Cum ergo se sine imaginibus cogitat, iam primum hostium intrat, sed ab hoc hostio ad aliud tenditur, vt de natura rei aliquid contempletur, hoc est hostium contra hostium. Idem in 7. Itaque dilectus manum per foramen mittit, qñ virtute sua Deus nostrum animum per subtilē intellectum pulsat. & venter ad tactum illius contremiscit. quia infirmitas nostra per hoc q͞ cœlestis gaudij intellectu tangitur, ipsa sui exultatione turbatur: & fit mentis pauor in lætitia: quia iam sentit q͞ de cœlis gaudium diligat, & adhuc metuit, & non percipiat qđ vix tenuiter sentit. Idem super primam partem. Audi Prophetam, vidi inquit & cœcidi in faciem meam. Quid ergo de ipso fieret, si ita vt est Dei gloriam vidisset? Considerare cum lachrymis debemus, in quantam miseriam, & infirmitatem cecidimus, qui & ipsum bonum ferre non possumus, ad qđ videndum creati sumus. Aug. in lib. confess. 7. Ego quidem admonitus ad meipsum redire, intraui in intima mea duce te. Et vidi qualicunque oculo animę meæ supra oculum eundem lucem incōmutabilē. Qui nouit veritatē, nouit eam. & qui nouit eam, nouit æternitatem. O æterna veritas et vera charitas, & chara æternitas, tu es Deus meus. tibi suspiro die ac nocte. & cū te primum cognoui: tu assumpsisti me vt viderem esse qđ videram, & nondum me esse qđ viderem. & reuerberasti infirmitatem aspectus mei, radians in me vehementer, & contremui horrore & amore, & inueni me longe esse in regione dissimilitudinis, tanquam audirē vocē tuā de excelso. Cibus sum grandiū, cresce, & manducabis me, nec tu me mutabis in te sicut cibum carnis tuæ, sed tu mutaberis in me. Idem in li. 10. Tu es itaq; lux permanens quam de omnib. consulebam an essent, quid essent, quāti pendenda essent, & audiebam docentem atq; iubentem. sæpe illud facio, & ab actionib. necessitatis quātum relaxari possum ad istam voluptatē refugio, nec in his omnib. qui percurro consulēs te inuenio tutum aīæ meæ locū, nisi in te quo colligantur sparsa mea, nec a te quicquam recedat ex me. & aliqñ intromittis me in affectum multū inusitatū introrsus, ac nescio q̄ dulcedinē quæ si perficiatur in me nescio quid erit qđ vita ista non erit. sed erumnosis ponderibus in ista recido & resorbeor solitis ac teneor, & multum fleo. Hic. n. esse valeo nec volo, illic volo nec valeo, miser vtrobiq; O veritas sero te amaui, pulchritudo tam antiq̄, & tā nouā. Et ecce intus erat & ego foris, & ibi te q̄rebam, & in ista formosa q̄ fecisti deformis irruebā. Mecū eras & tecū nō eram, ea me tenebāt longe a te q si in te non essent, nihil essent. Vocasti. n. clamasti & rupisti surditatem meā: corruscasti, splenduisti, & fugasti

cęcitatem meā. tetigisti me & exarsi in pacē tuā. Flagrasti & duxi spiritum & anhelo tibi. Gustaui & esurio, & sitio cū inhæsero tibi ex oī me. Nusq̄ erit mihi labor & dolor, sed viua erit vita mea. tota plena te. Nunc aūt qm̄ quem tu imples, subleuas eum. qm̄ aūt plenus tui non sum, oneri mihi sum. Idem in li. 11. Quid est ergo illud qđ interlucet mihi, & percutit cor meum sine læsione, & inhorresco, & inardesco. Inhorresco inq̄tum dissimilis ei sum. Inardesco inquantum similis ei sum. Sapientia ipsa est, q̄ interlucet mihi discindens nubilum meum, qđ me rursus cooperit deficientē ab illa caligine atq; aggere pœnarum mearū: quia infirmata est in paupertate virtus mea, vt non ferā bonū meum, donec tu dñe qui propiciatus es omnibus iniquitatibus meis. sanes ēt oēs infirmitates meas. Spe. n. salui facti sumus: & promissa tua per patientiam expectamus. Idem in li. de tri. 8. Ecce o anima vide si potes, Deus veritas est: hoc. n. scriptum est, q͞ Deus lux est, non vtiq; quam isti oculi vident, sed quā intuetur cor cum audit, veritas est. Noli quęrere quid sit veritas. statim. n. se opponent caligines imaginum corporaliū, & nubila fantasmatū serenitatem perturbantiū, quæ primo ictu diluxit tibi, cum diceretur veritas. Nam ecce in ipso ictu primo, quo velut coruscatione p̄stringeris, cum dr̄, Veritas, mane si potes, sed vtiq; nō vales. mox. n. relaberis ad ista terrena tibi consueta, nec alio pōdere relaberis, nisi sordium cōtractarū visco cupiditatis erroribusq; peregrinationis.

Qualiter in hoc ipso intuitu mentes electorum ad compunctionem inflammat. Cap. CXXXV.

GRego. in Moral. lib. 27. Recte autē in li. Iob de dño dicitur: Quia post eum rugiet sonitus. quem. n. illustrando repleuerit, eius vitam proculdubio in lamentum vertit. & dolet hō qđ fuit: quia bonus iam incipit videre quod non fuit. Odit qualem fuisse se meminit. amat qualem se esse debuisse cognoscit. Idem in li. 32. Sancti namque viri quo apud Deum altius virtutum dignitate proficiunt, eo subtilius indignos se esse depręhendunt: quia cum proximi luci fiunt, quicquid eos in seipsis latebat inueniunt, & tanto magis foris sibi deformes apparent, quanto minus pulchrum est quod intus vident. Itaque si igne compunctionis incalescens anima a tenore suo tacta subito afflatu contemplationis euigilet, illa quæ leuia paulo ante credidit, mox vt grauia & mortifera perhorrescit. Et quāto amplius subleuata profecerit, tāto magis refugiet infima, in quibus prostrata defecit. Ex qua re miro modo agitur, vt vnde dignior efficitur, inde sibimet indigna videatur, & tunc a rectitudine longe se esse sentiat cum appropinquat. Idem in li. 5. In horrore inquit visionis nocturnę, quādo solet sopor occupare homines, pauor tenuit me & tremor, & omnia ossa mea perterrita sunt. & cum spiritus me præsente transiret, inhorruerunt pili carnis meę. stetit quidam, cuius nō agnoscebam vultū &c. Horror nocturnæ visionis est pauor occultæ cōtemplationis. Mens enim humana quo altius leuata æterna cōsiderat, eo de factis temporalibus tremefacta formidat. quia tāto se ream verius cernit, quāto se ab illo lumine discrepasse, quod super se intermicat cōspicit. Sicq; fit, vt illuminata plus metuat: quia magis aspicit, a veritatis regula p̄ quāta discordat. qđ quasi tempore soporis fit: quia quisque internam quietem quærens huius mūdi strepitum mente fugit, & velut obdormiscit. dumque altiora secretorum cœlestium subleuata mens conspicit, cuncta uirium humanarum, quæ per ossa designantur, soliditas contremiscit, nobisque præsentibus transit spiritus, cum transuisibilia nō solide, sed raptim videmus. Non enim in hac suauitate diu mēs figitur, quoniam ad semetipsam immēsitate luminis reuerberata reuocatur. Cumq; dulcedinem internam degustat, amore siquidē ęstuat, & ire super semetipsam nititur. Sed ad infirmitatis suæ tenebras fracta relabitur. Non ergo stat spiritus, sed trāsit, quia supernam lucem nostra cōtemplatio nobis inhiantibus aperit, & mox infirmātibus abscondit. Pili vero carnis quælibet superflua sunt humanæ corruptionis. Semper enim caro superflua generat, quæ semper spiritus ferro sollicitudinis rescindat. Trāseunte ergo spiritu pili horrescūt, quoniam ante vim compunctionis, qua semetipsam anima cōtemplatiua de superfluis cruciat, cogitationes superflue fugiunt, vt nihil iam fluxum nihil iam remissum libeat: quia mētem afflatam etiam contra semetipsam visionis intimę seueritas inflammat. Cumque quod in corde illicitum nascitur, continua discretione reseratur, plerumque fit, vt vegetata mens paulo latius radio speculationis inhæreat, & penè figat spiritum qui trāsibat. nec tamen hac ipsa contemplationis mora plene diuinitatis vim aperit, quoniam eius immēsitas humanas vires etiam auctas subleuatasq; transcendit. ideo recte postea dicitur. Stetit quidam cuius non agnoscebam vultum. Quidam enim non dicimus, nisi de illo quem exprimere nolumus, aut non valemus. Anima vero cum deitatis essentiā rimatur, ad insueta rapitur. Et si necdum appræhendit quid sit, agnouit tñ quid non sit, & bene dicitur, Stetit, ad differētiam creaturæ, quæ facta est ex nihilo, per seipsam ad nihilum tendit. nec habet stare, sed defluere. Idem in

ſi.24. Quatuor denique ſunt qualitates, quibus anima viri iuſti in compunctione afficitur vehementer, videlicet cum aut malorum ſuorum reminiſcitur, conſiderans vbi fuit. aut iudicia dei metuens, & ſecum quærens cogitat vbi erit. Aut cum mala vitę præſentis ſolerter attendens: męrens conſiderat vbi eſt, aut cũ bona supernę patrię cõtemplãs lugẽs cõſpicit vbi nõ eſt &c.

Qualiter illis ſpirituales locutiones occulte inſpirat.

Cap. CXXXVI.

AVguſtinus de ci. Dei lib.11. Magnum eſt aũt & admodum rarum paucíſque conceſſum vniuerſam creaturam corpoream, & incorpoream mente conſideratam. compertamque mutabilem intentione mẽtis excedere, atq; ad incõmutabilẽ Dei ſubſtantiam peruenire, et illic ex ipſo diſcere, ꝙ cunctam creaturam quæ non eſt qđ ipſe, non fecit niſi ipſe, ſic.n. cum homine loquitur, non per creaturam corporalem, nec per corporis imaginem ſed ipſa veritate, ſi quis idoneus ſit ad audiendũ mẽte non corpore. Ad illud.n. hominis ita loquitur, qđ in homine cęteris quibus conſtat homo melius eſt, & quo ipſe Deus ſolus melior eſt. Item in lib. confeſ.x. O igitur veritas (vt dixi) tu præſides vbique omnibus conſulentibus te, ſimulque reſpondes omnibus ẽt diuerſa conſulentibus. & tu quidem liquide rñdes, ſed nõ liquide audiunt oẽs. oẽs vnde volũt conſulunt, ſed non ſẽper qđ volunt audiunt. Optimus aũt miniſter tuus eſt: qui nõ magis intuetur hoc a te audire qđ ipſe voluerit, ſed potius hoc velle qđ a te audierit. Bernar. Clareual. Felix qui diuini ſuſurrij venas intus aure cordis percipit, frequenter iterans illud Samuelis. Loquere dñe, quia audit ſeruus tuus. Grego. in moral. lib.5. Ad me inquit dictum eſt verbum abſconditum, & quaſi furtiue ſuſcepit auris mea venas ſuſurrij eius. Verbum abſconditum audire, eſt ſpiritus ſancti locutionem corde concipere: quæ ſentiri quidem põt, ſed ſtrepitu ſermonis exprimi non põt, quæ.ſ. aſpiratio mentem humanam contingendo ſubleuat, & tpales cogitationes deprimens, eternis hanc deſiderijs inflammat, ut nihil ei iam cogitare niſi quæ ſuperna ſunt libeat. et cuncta quæ inferius de humana perſtrepunt corruptione contemnat. venæ aũt ſuſurrij eius dicuntur cauſarum origines, quibus hæc aſpiratio ad mentem ducitur. Quaſi.n. venas ſuſurrij ſui aperit, cum nobis Deus latenter inſinuat, quibus modis ad noſtræ intelligentiæ aurem venit. Aliqñ.n. nos amore, aliqñ terrore compungit, aliquando præſentia quaſi nulla ſint oſtendit, et ad æterna diligenda deſiderium erigit. aliquando prius ęterna indicat, vt poſt temporalia vileſcant. aliquando noſtra nobis mala aperit, et ad hoc nos vſque vt de alienis etiam malis doleamus extẽdit. Aliquando aliena mala noſtris obtutibus obijcit: et compunctos mirabiliter a noſtra prauitate nos corrigit. Venas itaque diuini ſuſurri furtiue audire. Eſt occultos diuinæ aſpirationis modos tenuiter cognoſcere. Aliter vero qui ſuſurrat occulte loquitur, et vocem non exprimit, ſed imitatur. Nos ergo quouſque carnis corruptione premimur. nullo modo claritatem diuinæ lucis ſicut in ſe incommutabilis manet videmus: quia acies noſtrę infirmitatis non ſuſtinet hoc quod de eius ęternitatis radio ſuper nos intolerabiliter fulget. Cum ergo ſe nobis omnipotens Deus per rimas contemplationis indicat, nequaquam nobis loquitur, ſed ſuſurrat: quia etſi ſe plene non intimat, quiddam tamen de ſe humanæ menti manifeſtat. Tunc autem iam nequaquam ſuſurrat ſed loquitur, cum eius nobis ſpecies certa reuelatur, hinc et ipſius veritatis voce dicitur. Palam de patre meo anunciabo uobis. Idem in libro 27. Tonabit inquit voce ſua mirabiliter. voce nempe ſua Deus mirabiliter tonat. quia occulta vi corda noſtra incomprehenſibiliter penetrat. Qui dum latentibus motibus in timore præmit, et in amore format quanto ardore ſequendus ſit. aliquo modo ſilenter clamat. fit cuiuſdam impulſionis intimitas in mente, dum nihil ſonet in voce. Quæ tanto apud nos valentius perſtrepit, quanto et ab omni exteriori ſtrepitu aurem noſtri ſurdeſcere facit cordis. Vnde et anima ad ſemetipſam mox hoc intimo clamore collecta miratur quod audit: quia vim compunctionis incognite percipit. Cuius ipſa admiratio bene apud Moyſen manna deſuper veniente ſignificatur. Dulcis etenim cibus qui de ſupernis accipitur manhu vocatur. Manhu dicitur, quid eſt hoc. Et quid eſt hoc dicimus, quando hoc quod cernimus neſcientes admiramur. Supernum ergo manna anima percipit, cum per vocem compunctionis incognite eleuata, nouam ſpeciem internæ refectionis obſtupeſcit, vt diuina dulcedine repleta iure reſpondeat. Quid eſt hoc: quia dum ab infima cogitatione ſuſpenditur, ea quæ de ſuperis conſpicit inſolite miratur.

De Varijs locutionum Dei modis. Cap. CXXXVII.

AVguſtinus in lib. confeſ.2. In verbo quidem ſibi coęterno dicit Deus ſimul omnia quæ dicit: & fit quicquid vt fiat dicit, nec aliter quàm dicendo facit. nec tñ ſimul ac ſempiterne fiunt omnia quæ dicendo facit. Sed oẽ quod incipit eſſe vel deſinit, tunc eſſe incipit, & tũc deſiuit: qñ debuiſſe incipere vel deſinere cognoſcitur in ęterna rõne, vbi nec incipit aliquid nec deſinit. ipſum eſt verbum patris, quod principium eſt, & loquitur nobis, nec quicquam eius cedit atque ſuccedit: quia vere immortale & ęternum exiſtit. Grego. in moral. lib.5. Verbum abſconditum eſt inuiſibilis filius Dei. verbum quod erat apud Deum. ſed hoc verbum abſconditum mentibus electorum dicitur, cum eius poteſtas credentibus manifeſtatur. Et hoc eſt quod dicitur ſcđm vnum ſenſum, ad me dictum eſt verbum abſconditum. Aug. de Prædeſtinatione & perſeuerantia, Omnis inquit qui audit a patre, & didicit, venit ad me. valde remota eſt a ſenſibus carnis hæc ſchola, in qua pater auditur, & docet vt ad filium veniatur: multos ad filium venire, & in Chriſtum credere cernimus: ſed vbi & quando a patre audierint, & didicerint non videmus. Idem in libro de magiſtro. Quis autem filium in ſcholam mittit: vt quod magiſter cogitet diſcat. Ac iſtas omnes diſciplinas: quas magiſtri docere profitentur: cum verbis explicuerint, diſcipuli vtrum vera dicta ſint, apud ſemetipſos conſiderant, interiorem.ſ. veritatem pro viribus intuentes. Falluntur aũt, vt eos qui non ſunt magiſtros vocent: quia plerumque inter tp̃s locutionis & tp̃s cognitionis nulla mora interponitur, & qñ poſt admonitionem ſermocinantis cito intus diſcunt, foris ſe ab eo quæ admonuit didiciſſe arbitrantur. Nos aũt intelligamus quàm vere ſcriptũ ſit auctoritate diuina: ne nobis quemque magiſtrum dicamus in terris, & ꝙ vnus omnium magiſter in Cœlis eſt.

Item in lib. confeſ.3. O veritas lumen cordis noſtri, non tenebrę meæ loquantur mihi. defluxi ad iſta & obſcuratus ſum, ſed hinc ẽt adamaui te. Erraui & recordatus ſum tui. Audiui.n. poſt me vocem tuam vt redirem, & vix audiui ꝓp tumultus impacatorum. Nunc aũt ecce redeo eſtuãs & anhelans ad fontem tuum. Nemo prohibeat. ne hinc bibam, & hinc viuam. ſed male vixi ex me: mors mihi fui. nunc reuiuiſco in te, tu me alloquere, tu mihi ſermocinare. Credidi libris tuis. & verba eorum arcana valde dixiſti mihi dñe voce forti in aure interiori. quia tu æternus es & immortalis, qñ ex nulla ſpe motuve mutaris, nec tp̃ibus variatur voluntas tua: quia non eſt immortalis voluntas, quę alia & alia eſt. hoc.n. in conſpectu tuo claret mihi. & magis magiſque clareſcat, oro te, atque in ea manifeſtatione perſiſtam ſobrius ſub alis tuis. Item dixiſti mihi dñe voce forti in aurem interiorem, ꝙ oẽs naturas atq; ſubſtantias quæ non ſunt quod tu es. & tñ ſunt, tu feciſti. Et hoc ſolum a te non eſt, qđ non eſt, motuſq; voluntatis a te qui es, ad id qđ minus eſt: quia motus talis peccatum eſt. Et ꝙ nullius peccatum aut nocet tibi, aut vel in vllo perturbat ordinem imperij tui: vel in primo vel in imo, & ꝙ nec illa creatura tibi coęterna eſt, cuius voluptas tu ſolus es. teq; perſeuerãtiſſima charitate hauriens, mutabilitatem ſuam nuſquam & nunquàm exerit, ſed te ſibi ſemper pręſente, ad quam affectu toto ſe tenet non habens quod expectet futurum, nec traijciens qđ meminerit. nulla vice variatur, nec in aliqua tp̃a diſtenditur. hæc inquam omnia dixiſti mihi voce forti in aure interiori. Item ſuper Gen. lib. 8. Certiſſime aũt tenere debemus loqui Deum, aut per ſubſtãtiam ſuam, aut per ſubditam ſibi creaturam. ſed per ſubſtantiam ſuam non loqui, niſi ad creandas oẽs naturas. Ad ſp̃uales aũt intellectuales non ſolum creandas, ſed ẽt illuminandas, cũ iam.ſ. capere pñt eius locutionem in verbo ęterno, qđ eſt ipſa veritas. Illis vero qui eam non pñt capere, non loquit Deus, niſi per creaturã, aut tñ ſp̃ualem, ſicut in ſomnis, vel extaſi in rerũ corporalium ſimilitudine. aut ẽt per ipſam corporalem, dũ ſẽſib⁹ corporis vel apparet aliqua ſp̃es, vel inſonãt voces.

Qualiter Nobis loquitur etiam in ſcripturis. Cap. CXXXVIII.

HVgo de San. Vict. Quamdiu quidem homo Deum intus audire loquentem potuit, doctrina exteriori opus nõ habuit. Sed poſtquam librum vitę oculo interiori inſpicere iã non valet, ſcriptura foris apponitur, vt ex eius ſaltem inſpectione renouetur. Aug. ſuper Pſal. Itaque ſicut cum oras Deo loqueris, ſic Deus tibi loquitur qñ legis. Vñ ſi vis ait Dñs, vt ſigam in auribus meis orationem tuam, ſige in corde tuo legem meam. Idem de ciuit. Dei lib.11. Nempe quia mens noſtra vitijs quibuſdam veteribus & tenebroſis inualida eſt: non ſolum ad inhęrendum fruendo: verum etiam ad perferendum incommutabile lumen donec de die in diem renouata atque ſanata fiat tantę fœlicitatis capax, fide primum imbuenda fuerat atque purganda, ita vt confidentius ambularet ad veritatem. Ipſa veritas Deus Dei filius homine aſſumpto, non Deo conſumpto, eandem fidem conſtituit atq; fundauit: vt ad Deum via eſſet homini per hominem Deum. hic quoq; per Prophetas, deinde per ſeipſum & per Apoſtolos locutus, etiam ſcripturam canonicam condidit, cui fidem habemus de his rebus, quas ignorare non expedit.

Idem contra Fauſtum libro primo. Itaq; diſtincta eſt excellentia veteris & noui teſtamẽti apoſtolorum firmata tẽporibus, p ſuc

cessiones episcoporu, & propagationes ecclesiarum tanq in sede quadam sublimiter constituta, cui seruiat omnis fidelis et pius intellectus. Ibiq; si quid velut absurdum legentem mouerit, non licet dicere, auctor huius libri veritatem non tenuit, sed aut codex mendosus est, aut interpres errauit, aut tu non intelligis. In opusculis autem posteriorum licet eadem inueniatur veritas, longe tamen est impar auctoritas. Vnde nisi vel certa ratione, vel ex illa canonica auctoritate quod ibi disputatum vel narratum est demonstretur, si quis credere noluerit non reprehendi tur: quia non praecipiendi auctoritate, sed proficiendi exercitatione a nobis scribuntur. Inter hos enim sumus quibus dicit apostolus. Et si quid aliud sapitis id quoque vobis Deus reuelauit. hoc ergo genus litterarum non est cum credendi necessitate, sed cum iudicandi libertate legendum. Cui tn ne locus intercluderetur et adimeretur posteris ad difficillimas quaestiones tractandas stili saluberrimus labor distincta est (vt praedictum est) a posteriorum libris excellentia illa canonicae auctoritatis, ubi quicquid Propheta vel Apostolus vel Euangelista posuisse declaratur, ipsa canonis confirmatione non licet quin verum sit dubitare. Alioquin nulla erit pagina qua humanae imperitiae infirmitas regatur. Si saluberrima librorum auctoritas, aut contempta penitus abolitur, aut interminata confunditur. Item in lib. de Doctrina Christiana. His aut qui scripturas diuinas legunt, quaedam obscure dicta, plerunque densissimam caliginem obducunt qd diuinitus prouisum esse non dubito ad edomandam labore superbiam, et intellectum a fastidio remouendum, cui facile inuestigata plerunque vilescunt. Ide in lib. 3. Quicquid aut in sermone diuino nec ad morum honestatem, nec ad fidei veritatem pot referri proprie, cognoscas figuratum esse. morum honestas pertinet ad Deu & proximum cognoscendum. Spes aut sua cuiq; est in conscientia. Greg. in moral. lib. 23 Aduersus Deum inquit contendis, quod non ad singula verba rndeat tibi. Semel loquitur Deus, & secundo idipsum non repetit. ac si diceret. Deus singulorum cordib. priuatis vocibus non respondet, sed eloquium tale construit, per qd cunctorum quaestionib. satisfaciat. In scripturae siquidem eius eloquio, causas nostras singuli si requirimus inuenimus. ibi nobis omnibus in eo, quod specialiter patimur, communiter respondetur.

Bernar. in Epistola ad cartus. Verum quo spiritu scripturae factae sunt, eo legi desiderant, & intelligi, nunquam ingredieris sensum Pauli, donec vsu bonae intentionis in lectione & studio assiduae meditationis spiritum eius imbiberis.

De Diuinis praeceptis scriptura promulgatis. Cap. CXXXIX.

AVgust. vbi supra. No aut scriptura praecipit, nisi charitatem, non culpat nisi cupiditatem, eo mo informat mores hominum. Non aut asserit nisi catholicam fidem, rebus praeteritis, & futuris & praesentibus, praeteritorum narratio est futuroru praenunciatio, & praesentium demonstratio. Sed omnia haec ad eandem charitatem nutriendam & corroborandam, & cupiditatem vincendam & extinguenda valet. Charitate voco motu animi ad fruendu Deo pp ipsum, & se atq; proximo pp Deum. Cupiditate aut motu animi ad fruendum se & proximo & quolibet corpore non pp Deum. Quod aut agit indomita cupiditas ad corrupedu animum & corpus; suum flagitium vocatur. Qd aut agit vt alteri noceat, facinus dr. Et haec sunt duo gnra oium peccatorum. Sed flagitia priora sunt. Quae cum exanimauerint aium, & ad qua da egestatem perduxerint, in facinora prosilitur. quib. remoueantur impedimeta flagitioru, vel adiumenta quaerant. Item qd agit charitas vt sibi psit, vtilitas est. Qd aut agit ut proximo prosit, beneficetia noiatur. Quatoq; magis regnum cupiditatis destruit tato charitas augef. Item in sermone de charitate. Si ergo tibi ho non vacat oes paginas sanctas reuoluere, oium scripturarum penetrare secreta, tene charitatem vbi pendet oia. Ille quippe tenet & qd patet, & qd latet in diuinis sermonib. qui charitatem tenet in moribus. Item in Psalterio decachordo. Porro decalogus legis decem praecepta distributa sic het, vt tria pertineant ad Deum, septe ad hoies. vnum itaq; praeceptu charitatis cotinet duo praecepta. Illa; duo continent septe, & illa decem quae continent oia. Cantate ergo in Psalterio deco chordaru canticum nouu, & vt no sitis canteres, noui hoies sitis. Gregorius in moral. li. 10. Vtinam inquit ostenderet tibi Deus, quod multiplex sit lex eius. Lex Dei charitas intelligitur per q semper in mente legitur praeceptum vitae qualiter in actione teneatur. Vnde per Apostolum dr. Plenitudo legis est dilectio. Sed eadem lex multiplex dr. qm ad cuncta virtutum facta dilatatur. Quae a duobus quidem praeceptis incipit, sed se ad innumerata extendit. Huius namq; legis initiu dilectio Dei est: ac dilectio proximi. Sed dilectio Dei ad tria limitatur & p tria distinguitur: quia ex toto corde, ex tota aia, & ex tota fortitudine diligi conditor iubetur, vt vlt, qui pfecte Deo placere desiderat, de se sibi nihil relinquat. Proximi aut dilectio in duo pcepta deriuatur, cum p quenda iustum dr, qd ab alio tibi odis fieri, vide tu ne alteri feceris: Et p semetipsam veritas dicit, Quae vultis ut faciant vobis homines, ita & vos facite illis. Quibus duobus. s. vtriusque testamenti mandatis, per vnum malitia compescitur, p aliud benignitas prerogatur: vt malum qd pati non vult quisque non faciens cesset a nocendi opere. Et rursum bonum qd fieri sibi appetit impendens erga vtilitatem proximi se exerceat ex benignitate. Sed haec nimirum duo dum sollicita intentione cogitantur, cor ad innumera virtutum ministeria ten ditur, ne vel ad inferenda quae non debet desideriis inquieta mens ferueat: vel erga exhibenda q debet ocio resoluta torpescat. De hac legis multiplicitate dicit Apostolus: Charitas patiens est: benigna est &c. Idem in hom. Euangel. cum ita sacra eloquia dnicis plena sunt praeceptis, de sola dilectione dns in Euangelio praeceptum ponit: quia quicquid praecipitur in sola charitate solidatur. praecepta ergo domini multa sunt per diuersitatem operis, sed unum in radice dilectionis.

De Diuinis iudicijs in generali. Cap. CXL.

GRego. in mor lib. xvj. Deus certe cum sit omnipotens: sic oibus intedit, vt singulis adsit. Nam etsi quosda peccantes deserit: eis tn adest p iudicium: quibus deesse cernitur per adiumentum. Frustra ergo dicit impius. Quid enim nouit Deus: qui quasi per caliginem iudicat? nubes latibulum eius: nec nostra considerat. Ambrosius super epistolam ad Ephesios. Dns itaq; iudex iustus discernit causas: non personas. Item super epistolam ad Hebreos. Timeamus ergo eius praesentiam, cuius nullatenus effugere valemus sententiam. Bern. super cantica Homil. 60. Similis est, inquit sponsa, dilectus meus capreae hinnuloque ceruorum. Tu ergo qui aduentum desideras saluatoris, time oculos capreae. Time scrutiniu iudicis. acuto visu est: nil inscrutatum relinquit. Quid in Babylone tutum, si in Hierusalem manet scrutiniu? Illorum qui de babylonia sunt, peccata manifesta sunt praecedentia ad iudicium: & non egent scrutinio, sed supplicio: mea autem qui videor Hierosolimita, peccata certe sunt occulta, & ideo necesse erit subtili ea discussione inuestigari, & quasi admotis lucernis: de tenebris in lucem prodi. Cum accepero inquit tempus ego iustitias iudicabo, uerendum est, ne in tam subtili examine multae nostrae iustitiae, ut putamus peccata appareant, unum tamen est, si nosipsos iudicemus, non utique iudicabimur. Spiritualis homo omnia iudicat: & a nemine iudicatur. Iudicabo proinde mala mea: iudicabo & bona. mala melioribus actibus corrigere et punire curabo. In bonis de me humiliter setiam, & seruum me inutilem reputabo. Quis mihi det ita ad liquidum prosequi vel persequi omnia delicta mea: vt in nullo oporteat vereri oculos capreae: & in nullo contingat ad lume lucernarum erubescere? Hier. super Isa. li. 14. Ego quasi in specula constitutus, mundi huius turbines atq; naufragia no absque gemitu & dolore contemplor: non praesentia cogitans, nec hominum famam atque rumusculos, sed Dei iudicium pertimiscens. Idem super Psal. 17. Omnia siquidem iudicia eius in conspectu meo sunt semper. Quae sunt quatuor. duo quidem in praesenti, scilicet prosperitas malorum, et tribulatio sanctorum: et duo in futuro scilicet remuneratio sanctorum et condemnatio peccatorum. Glosa super eundem psalm. Omnia itaque iudicia eius in conspectu meo, quia praemia iustorum, poenas impiorum, flagella corrigendorum, tentationes probandorum semper attendo, ac perseueranti contemplatione considero. Et iustitias eius idest, eadem eius iudicia iusta non repuli a me. sicut facit ille qui sub eorum sarcina deficiens ad uomitum redit, vel qui carnis fragilitate superatus, quod ceperat dimittit. Itaque tripliciter Deum contemplatur animus hominis. s. in seipso bonu: in operibus magnum, in iudicijs iustium, in seipso amabilem, in operibus mirabilem, in iudicijs metuendum.

Qualiter Misericordia & veritas in eis occurrunt sibi. Ca. CXLI.

HIero. super Ionam. Porro iustitia Dei fallatur misericordia: et tali ad iudicium ambitione procedit, sic parcit, vt iudicet, sic iudicat, vt misereatur, vnde misericordia inquit et veritas obuiauerunt sibi, iustitia & pax osculatae sunt. Item super Psal. 84. O quam praeclara amicitia misericordiae ac veritatis, siue iustitiae & pacis. Peccator es? audi quid dicat misericordia. Sanctus es, audi quid dicat veritas, vt nec si peccator es desperes, nec superbias si iustus es. Anselmus in prologo. Domine tu quidem misericors es secundum nos: quia saluas miseros, & peccatoribus parcis, non autem secundum te, quia compateris. Non est tibi cor miserum ex miseri compassione, quod est misericordem esse misericors es, non quia tu sentis affectum, sed nos effectum, verum quomodo parcis malis, si totus et summe iustus es. Sed et cum punis malos, iustum est, quia illorum meritis conuenit. Et cum parcis malis, iustum est: quia bonitati tuae condecens est. Parcendo ergo malis iustus es: non secundum nos sed secundum

dum te .i. non quia nobis reddas debitum, sed quia facis qđ decet te sūmū bonum. Sic itaq; sine repugnātia & iuste punis & iustę parcis. Hugo de sancto Victore. Misericordia inq̃ & ueritas obuiauerunt sibi. ueritas affirmauit neq̃ hoīes merito debere damnari; Misericordia respondit, Eos ut boni fierent, spontanea etiam pietate debere reuocari: ueritas dixit se nolle nec posse tot scelera hominum tolerare; Misericordia respondit, Gratiam Domini ad indulgendum superabundare. uidēs Deus tā diuersas sententias ad effectum simul procedere non posse. ait. Scriptū est misericordiam & ueritatē diligit Deus. ueritas autē vult vt totū imputetur, Misericordia uero, ut totum condonetur, quę simul fieri non possunt. ꝓpterea peccatum hoīs & ex parte propter ueritatē puniatur, & ꝓp misericordiam ex parte dimittatur. August. cōtra epistolam funda. Nō ergo mireris o aīa rōnalis, ꝙ etiam bona quæ ad seruiēdum tibi creata sunt, nunc tibi non omnimodo seruiant, & te aliquando cruciāt. Hæc etenim in Adam meruit humana natura, nec tñ derelicta es sine misericordia, certis rerum ac temporum mensuris ut redeas uocaris. Sic enim recto moderamine conditoris corrumpuntur ac reformantur bona terrena, ut haberes supplicio mixta solacia. ut & Deum laudares ordine delectata bonorum, & in eo refugeres experimētis exercitata malorū. inquantum itaq; tibi terrena seruiūt, docēt te dominā tuam esse, & inquantum molesta sunt docent te Domino tuo seruire. Idē in lib. de cōtinentia. Sic a Deo largitas impartitur misericordiæ, ut nō relinquatur ēt iustitia disciplinæ. Nam & peccatū qđ inultū uidetur, pedissequam habet pęnā suā, ut nemo de amisso nisi aut amaritudine doleat, aut cęcitate non doleat. Denique misericordia superexaltatur iudicio iuxta Iacobum, nec dicit ꝙ uincat iudicium. Non est enim aduersa iudicio misericordia, sed inest Deo & misericordia iudicāti, & iudicium miserāti. Ambr. super epistolā ad ephesios. Et nos ergo Deum imitari debemus, cuius tēpore nata est iustitia sicut dicit scriptura. Noli esse nimis iustus. Idē sup beati immaculati. Siquidē & in hoīe misericordia portio est iustitię. dare nāq; pauperi est iustitia, secundum qđ scriptū est. Dispersit dedit pauperibus, iustitia eius manet in sęculum sæculi. Nam, quia conformis tuus est iniustum est, quòd a socio non adiuuetur. Præsertim cum Dominus hanc terram communem omnium esse possessionem. & fructus omnium ministrare voluerit, sed auaritia possessionum iura distribuit.

De Ira Dei. Cap. CXLII.

HIero. super Malachiam Itaque si quando fames ac penuria & omnium rerum ęgestas mundum opprimit: Sciamus ꝙ hoc ex ira Dei descendit, qui se in pauperibus si non accipiant eleemosynam dicit fraudari, suaq; possessione priuari. unde Propheta in penuria inquit, Vos maledicti estis. &c. Item super Epistolam ad Ephesios lib. 3. Porro de nulla re sic irascitur Deus, quomodo si peccator superbiat, & erectus ac rigidus nequaquam in fletum flectatur, nec misericordiā postulet pro delicto. August. in Encheridion. Ad iram quoq; Dei pertinet iustitia, quicquid cęca & indomita concupiscentia libentur faciunt mali. & quicquid manifestis apertisq; pœnis patiuntur inuiti. Iohānes Chrysostomus super Matthæum lib. 1. Cum aūt Deus ab homine contennitur, non de iniuria sua, sed de perditione humana irascitur. Et cum hominem castigat, nequaquam iniuriam suam uindicat, sed hoc facit ut illum ad salutem corrigat. Itē in lib. 2. Vtilior est ergo homini Deus iratus, quàm homo propitius. Item super Matth. Homil. 14. Non dolere autem, quia peccaueris, magis Deum irasci facit & indignari, quàm hoc ipsum ꝙ ante peccasti. Greg. in Moral. libr. 26. Ira itaquæ iuditij a nostra hic correctione inchoat, ut in reproborum damnatione conquiescat. Porro simulatores & callidi prouocant irā Dei, nam non dicuntur mereri, sed prouocare, quoniam iram Dei mereri, est ēt nesciendo peccare. Prouocare aūt iram Dei est mandatis eius sciendo cōtraire, scire bonum sed despicere, facere posse nec velle. Et bene simulatores dicuntur callidi: quia simulationis falsitatem nō pōt exequi, nisi qui subtilioris fuerit ingenij. Oportet enim eum qui talis est, ad custodienda duo continua obseruatione diuidi, uidelicet ut callide nouerit occultare qđ est, & ostentare qđ non est. uera mala premere, bona falsa monstrare. nec se aperte in hoc qđ uidetur extollere, atq, ut maiorem gloriā teneat, sępe simulare se gloriā declinare. Ante districtum itaq; iudicum hi de ignorātia excusationē hr̄e nō valēt, q̄a dum ante hominum oculos scitatis modū ostētāt, ipsi sibi testimonio sunt: q̄a bene uiuere non ignorāt. Bernar. sup cantica. Homil. 42. Deniq; tunc magis irascit Deus qñ non irascitur, vñ misereamur inquit impio, & nō discet facere iustitiam. hāc misericordiā ego nolo. super iram oēm est ista miseratio mihi sepiēs uias iustitiæ. Satius ꝓfecto est mihi appræhēdere disciplinā, nequando irascatur Dn̄s. & peream de uia iusta. uolo irascaris mihi pater mīarum, sed ira illa qua corrigis deuium. Cum te sentio iratum, tunc maxime cōfido propicium, q̄a cum iratus fuerit misericordię recordaberis.

Quod Deus semper inuitus punit. Cap. CXLIII.

GRegorius Nazan. de plaga grandinis. Ego itaq, polliceor de misericordia Domini, ꝙ statim ut nos ad eū fuerimus conuersi, & ipse quidem irasci desinet. qđ utiq; contra naturam facit, & conuertetur ad miserationes, qđ utiq; secundū naturam gerit. In illud a nobis compellitur, hoc ei naturaliter inesse comprobatur. nos tamen ipsi nostri misereamur, & iustis eius miserationibus uiam patefaciamus. Hiero. super Isa. li. 1. Heu, inquit, ego consolabor super hostibus meis, & uindicabor de inimicis meis. Ecce plangit clementissimus pater delinquentes. eosq; suos uocat hostes, uidelicet ꝙ sponte pereant cum nolint agere pęnitentiam. Itaq; consolatio eius super hostibus suis esse dicitur, ut qui non senseīūt beneficia, supplicijs corrigantur. Item in li. 11. Alibi per eundē Prophetam uidelicet Isaiam dicitur. Sicut in monte diuisionum stabit Dominus, sic in ualle Gabaon irascetur, ut faciat opus suū. Alienum est opus ut faciat illud, peregrinum est opus eius ab eo, homo est opus amaritudinis, quando. s. mutare clementiam cogitur, & pro dulci amarus efficitur. Idem super Ionam. Deus itaq; natura misericors est paratus ut saluet clementia, quos non potest saluare iustitia. Hinc ad prædicationem Ionę pœnitentibus Niniuitis misertus est Dominus super malitia q̃ locutus est, ut faceret illis. Nam qui mauult pęnitentiam peccatoris q̃ mortē, opera Niniuitarum cōmutata uidens, libēter mutauit sentētiam, quin potius perseuerauit in proposito suo misereri uolens ab initio. Nemo quippe punire uolens, quod facturus est comminatur. Iohannes Chrys. super Mattheum. Ergo quasi uiolēter cogitur aliquem perdere, qui cupit omnes saluare. Prosper in libro sententiarum Aug. Nullaq; opera Dei uacant a misericordiæ beneficio, qñ quidem homini & indulgentia consulit & flagello. Bern. in sermone de Natali Domini. Verum quomodo Deo proprium esse misereri dicitur, cuius iudicia. s. abyssus multa esse leguntur. Neq; enim uniuersę uię Dn̄i misericordia sola, sed mīa & ueritas dicuntur. nec minus utiq; iustus q̄ misericors est, cui misericordia & iudicium decantantur. uerum licet cui vult misereatur, & quem vult induret, tñ ꝙ miseretur, est illi proprium, quia uidelicet ex semetipso materiam sumit, ac velut quodā miserendi seminarium. Quod enim iudicat & condemnat, nos eum quodammodo cogimus: at longe aliter miseratio q̃ aīaduersatio procedere uidetur de corde ipsius. Deniq; ipsum audi, quid per Prophetam dicat, Nunquid uoluntati meę est mors impij, dicit Dn̄s, & nō magis ut cōuertatur & uiuat? Recte ergo non pater iudiciorum vel vltionum dicitur, sed pater mīarum. nō modo q̄a miseretur quemadmodū pater filiorum. sed eo magis ꝙ miserēdi cām & originem sumit ex proprio. iudicādi uel ulciscendi magis ex nostro. Ambr. de scō Abraham lib. 1. At qñq; flagitiorū nostrorum clamoribus uelut excitatur Deus, ut aliqñ uindicet, quilibēter ignosceret. Vnde Clamor inquit sodomorum & gomorreorū multiplicatus est, & peccatū eorū aggrauatū est nimis. Magna siquidem Dei est patientia, ut non peccatores puniat, sed diu correctionem expectans differat, nec vnquam commoueatur ad ulciscendum, nisi peccator mēsuram excedat. Vnde & Iudæis ait. Vos implere mensurā uestrorum patrū, in perpetratione. s. delictorū.

Qualiter Peccatores per ministerium creaturarum affligit. Cap. CXLIIII.

GRrego. in Morali. lib. 6. Ecce autē cernimus, ꝙ ad correctionem nostram imber arente terra suspenditur, & aer inardeinente sole siccatur, semen acceptum a terra cōsumitur. In quibus patenter aspicitur hoc ꝙ Sapiens testatur, Pugnabit cum eo orbis terrarum contra insensatos. Contra enim eos orbis pugnat, quia in pęnam delinquentium & elemētorum aduersitas militat. Hiero. super Isa. lib. 5. Arescit inquit aquam de mari &c. Naturale siquidem est, ut indignationem Dei sentiant, & aduersus eos q̄ Deū offenderunt cuncta simul elementa deseruiant. Idem super Here. lib. 3. Hinc ēt de sermonibus siccitatis est Hieremiæ Prophetia, quoniā irę Dei consentiunt uniuersa. Idē super Malachiā. Itaq; (sicut iam dictum est superius) si qñ fames omniūq; rerum egestas mundum opprimit, hoc ex ira Dei descendere cognoscamus. Aug. contra Epistolam funda. Nec mireris (ut dixi) ꝙ bona quæ ad seruiendū tibi creata sunt, nunc te aliqñ cruciāt, nec omnimodo tibi seruiūt. Hæc etenim humana meruit natura. Hugo de san. Vic. Homo nimirum ad miseriam deiectus, ad mīam reseruatus cępit cruciari, ut culpā agnosceret, & exerceri, ut ad mīam reparari posset, ut in dolore sentiret bonum quod perdidit, & in execitatione proficeret ad bonum quod habiturus fuit. totum ergo ad cruciatum uersum est, quod creatum fuerat in iucunditatē, ut in omnibus dolorem & laborem inueniat, ut in afflictione sua & præsentem miseriam & amissam felicitatem cognoscat. Greg. Nazan. ubi supra. Vnde igitur sterilitas. unde aeris corruptio. unde postea & morbi. unde terrarum motus terroresq; de Cęlo. multo utiq; uehementiora sunt & grauiora quæ apud se retinent thęsauri ire Dei. Sed hæc ideo præsens inseruntur, ut qđ superest ire Dei

per

per conuersionem nostram auertamus, qm hic adhuc lenitas quędam est & correptio mansueta & initia quędam castigationū uelut paruulis adhuc & lactentibus illata. Adhuc fumus quidam est iracundiæ, & auspicia pœnarum, nondū ignis exurens, nōdum flāma vorax, nec carbones succensi. Beda super Marcum. Cœli siqui dem (vt ait Petrus) qui nunc sunt uerbo Dei repositi, sunt igni reseruati in diem iudicij. Nam quocunq; peruenire potuit aqua diluuij, quæ quindecim cubitis cacumina montium transcendit, eo iuxta dictam sententiam Petri perueniet ignis quoque iudicij.

De Malis diuinæ iustitiæ ministris. Cap. CXLV.

ISidorus de summo bono li. 3. Mali quoq; iccirco necessarij sūt, ut ab illis flagellentur boni quotiens offendunt. Hinc est q Assur virgam furoris sui fuisse Dns testatur. Habet ergo aliquē vsū & malorum iniquitas, q electos Dei suis morsibus laniat, ac per hoc impiorum vita sibi deperit. Iustorum aūt non perit, sed pficit, dum eos mali p exercitiū tribulationis erudiunt ad vitam præsentē odiendā, & futurā desiderandam. Hiero. super Isaiam lib. 4. Nunquid ergo inquit gloriabitur securis cōtra eū qui secat in ea? Aut exaltabitur serra contra eū a quo trahitur? hoc contra Sennacherib dicitur, quo videlicet tanquam instrumento Deus in castigatione iudęorū vtebatur. O stultissime mortalium, iram Dei tuā putas esse sapientiam, & illius iussionem ad tuam refers fortitudinem. Cunque organū fueris diuinę volūtatis, in superbiā erigeris, & cuncta quæ gerunt, tuæ gloriaris fuisse virtutis. Idē in li. 11. Interfectis autem Assyrijs, iccirco Sennacherib reseruatus est, ut Dei potentiā sciret, oraque blasphemantia cōprimeret, atque maiestatis illius, quē paulo ante contēpserat testis fieret sic & in decē plagis Pharao reseruatus est, ut nouissimus periret, qd est iste post modicum passus est. Greg. in Moral. lib. 2. Legitur ēt q spiritus Domini malus arripiebat Saul. Vbi notandū est, q vnus & idem spiritus & Domini appellatur, & malus. Dñi per licentiā iustę potestatis. Malus per desideriū iniustæ volūtatis. formidari ergo nō debet, qui nihil nisi permissus valet. Idē in lib. 18. Oīs quippe diaboli volūtas est iniusta, & tñ Deo pmittente oīs potestas iusta. Vnde dicitur, spiritus malus (vt dictū est) pp nequissimam voluntatē, & Dñi pp acceptam iustissimam potestatem. Idē in dialogo li. 3. Igitur absq. omnipotentis Dei concessione nullā habet potestatē contra hominem malignus spiritus, qui ēt in porcos intrare nō potuit nisi permissus. Iohannes Chrysost. super Matth. lib. 1 Homines ergo Dei non quantū vult Diabolus tentat, sed quantum permittit Christus qui in eis habitat. Ipse nāque Diabolus quantum ad se nunq cessaret a tentatione, nec alium actū hēt, nec dormit, nec manducat, nec aliud operatur, nisi vt tentet, vt fallat, & subuertat. hic est cibus illius & honor & gaudium. Bernar. super Cantica Homil 17. Iucundum vero iudiciū est, vt ille superbus humilium maleator eisdem ipsis coronas perpetuas fabricet. oēs impugnando & oībus succūbēdo. tu tibi o miser, sedem in aquilone collocas plaga nebulosa & frigida. Et ecce suscitantur de puluere inopes, & de stercore pauperes, ut cū principibus sedeant, & solium gloriæ teneant. Super eos incaluit mons coagulatus mōs pinguis. Augu. de Ciu. Dei libr. 5. Denique cum omnis potestas sit a domino Deo, quicquid præter voluntatem suam patitur homo non debet attribuere humanis uel angelicis vel cuiusquam creati spiritus voluntatibus, sed eius potius voluntati, qui dat potestatem uolentibus.

Quod His tradit iustitia ministeria pro gradibus vel meritis. Cap. CXLVI.

IDem in lib. quest. 83. Deus itaque dignis digna tribuens, vtitur animis pro meritis & gradibus eorum, vt si quisquam dignus sit decipi, nec per seipsum nec per hominem veracē, nec per Angelū sanctum decipiat eū, sed aut per talem hominem qui nondū se mundi cupiditatibus exuit, aut per talem Angelum qui p suæ peruersione voluntatis ad vindictam peccatorū vel exercitationē iustorum in infimis naturæ gradibus ordinatus sit. Legimus enim deceptum regem Achab falso vaticinio: quia sic dignus deci pi fuit. & hoc non per Angelū bonum, quem deceptionis officiū suscipere non deceret, sed per Angelum erroris, qui sibi tales partes imponi ultro cum lætitia postulauit. Ex hac rerum p Dei pro uidentiā administratione quasi transcripta est lex naturalis in animam rationalem. & homines in vitę huius conuersatione talium distributionum seruant imaginem. hinc est q iudex damnatum percutere indignū persona sua iudicat, eius tñ iussu hoc facit carnifex qui ordinatus est in officio pro sua cupiditate, vt legum moderatione damnatum percutiat, qui posset ēt innocentem percutere sua crudelitate. Itē fur morsu lacerari est dignus, id tñ agit homo non per se nec filium aut seruum, sed per canem, quem talia facere decet pro naturę gradibus. Cum ergo quosdam aliquid pati deceat, quod alios facere non deceat, ministeria quędam sūt media, quibus digna iniunguntur officia, vt eis vtēs ipsa iustitia, & talia pati quemquam imperet, qualia pati decet & per eum quē talia facere decet. Sic Aegyptii deceptiōe digni a filijs Israel Deo iubente, vel potius pro illorum cupiditate permittēte decepti sūt, vt illi vasa eorum ac vestes auferrent, quæ ab eis mutuo acceperunt. Quam etiam mercedem tam diurni laboris & operis pro talium animarum gradu non iniustam voluit esse, pęnamq; illorū quos digne fecit amittere, quod debuerunt reddere. Non ita malorum dominus est præceptor; sed meritorum ac pœnarum iustissimus distributor, faciens quædam per seipsum, quæ sibi soli conueniunt. sicut est illuminare ac beatificare seipso animam. Alia vero per sibi seruientem creaturam integerrimis legibus ordinatā, quędam eorum iubens, quędam permittens, vsq; ad passerum ad ministrationem, & ad fęni decorem, & vsque ad nostrorum numerum capillorum Diuina prouidentia protendente, quę nimirum attingit a fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter.

Quod Ex Angelis & hominibus potestatis suæ ministros efficit. Cap. CXLVII.

IOhannes Chrisost. in sermo. de ascen. Quoniam ergo mente rabida Dæmones ad auersionem pacis vbiq; versantur, ad tutelam nostram exercitus Angelorum a Deo constituuntur, ut eorum pœnitentia & Dęmonum confringatur audacia, & nobis ministretur pacis gratia. Beda super Apoc. lib. 2. Itaq; duplex est (vt ait Hieronymus) Angelorum officium. Aliorum scilicet qui præmia iustis tribuunt, aliorum qui singulis cruciatibus præsunt. Vnde scriptum est. Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis. Isidorus in libro de summo bono. Quotiens itaque Deus quolibet flagello huic mundo irascitur, ad ministerium vindictæ apostatę Angeli mittuntur. boni autem ad ministerium salutis humanę deputati sunt, vt curas administrent mundi, & regant omnia iussu Dei. Hugo super Hiærarchiam Creaturā quippe rationalem a conditione sua similitudinis eius participem, suę fecit omnipotens & gloriosus Deus potestatis participem. constituens principatus & potestates sacras, in cęlo in Angelis, & in terra in hominibus, vt dominentur creaturæ eius. Voluit enim in rerum a se factarum gubernatione participes habere, non vt illorum ministerio iuuaretur, sed vt ipsi potestatis eius consortio sublimes efficerentur, & quod vniuersitatis ordo deposcebat, vt opera eius complerentur per ordines & dispositiones a summo omnium in uniuersa præcepto decurrente. Aug. de Trin. lib. 3. Sicut enim dictum est supra, Voluntas Dei quæ facit Angelos spiritus &c. in eis tanquam in secreta præsidet sede. Indeque quibusdam ordinatissimis creaturę motibus, primo videlicet spiritualibus, deinde corporalib. se per cūcta diffundit, & vtitur omnibus ad incommutabile arbitrium sententiæ suæ. Nihil enim visibiliter ac sensibiliter in mundo efficitur, quod non interiori & inuisibili aula summi imperatoris aut iubeatur, aut permittatur secundum ineffabilem iustitiam præmiorum atq; pęnarum, gratiarū & retributionum. Gregor. in Moral. libr. 26. Deus itaq; potentes non abiicit, cum & ipse sit potens. Magna siquidem est etiam potentia temporalis, quoniam apud Deum habet meritum suum de bona administratione regiminis. Bona enim est in ordine suo potentia. sed tanta regentis indiget vita. Potestas nempe quanto exterius eminet, tanto interius premi debet, ne animum in delectatione sua rapiat, seque illi mens libidine dominandi supponat. Superbia namq, vicina solet esse potentibus, & penè semper elatio sociatur rebus affluentibus, mirumq; est cum in cordibus sublimium regnat humilitas morum. Intrinsecè ergo est tumoris elatio, non potestatis ordo. Potentiam enim Deus tribuit, elationem vero potentiæ malitia nostræ mentis inuenit. Tollamus ergo quod de nostro contulimus, & bona sunt quæ Deo largiente possidemus. Nam quia non iusta potentia, sed actio praua damnatur, apte subiungitur. Sed non saluat impios, & iudicium pauperibus tribuit. Isidorus vbi supra lib. 3. Potestas quidē bona est, quæ a Deo data est, vt malum coerceat, non ut malum temere committat. Nihil autem peius q per potestatem peccandi libertatem habere. Nihilq; infelicius male agendi felicitate. Et quia reges a recte agendo vocantur, ideo recte faciendo regis nomen tenetur, peccando amittitur.

Quales in hominibus rectores ac doctores eligi constituit. Cap. CXLVIII.

CIprianus ad Fel. Quia uero Deus peccatores non audit: plena indulgentia & exploratione sincera illos oportet ad sacerdotium Dei dirigi, quos a Deo constat audiri. Ideo enim in ordinatione Eleazar filij Aaron iussit eum dominus in monte coram omni synagoga constitui, ostendens ordinationes sacerdotales non nisi sub populi assistentis conscientia oportere fieri, vt plebe præsente vel detegantur malorum crimina, uel bonorum prædicentur merita, sicque ordinatio iusta & legitima, quæ omnium suffragio & iudicio fuerit examinata. Leo Papa ad Episcopos Aphricæ. Integritas siquidem prȩsidentiū salus est subditorū. Principatus autem quem aut seditio extorsit, aut ambitio occupauit, ēt si moribus aut actibus non offendit, ipso tñ initij sui pnicio sus

sus est exemplo, & difficile est ut exitu peragantur bono, quæ malo inchoata sunt principio, qd si in quibuslibet ecclesię gradibus prouidenter curandum est, ut in domo Dei nihil fiat inordinatũ nihil præposterum, quãto magis elaborandum est, ut in electione eius qui supra oẽs gradus constituitur, non erretur? Nam totius familiæ Dei status & ordo mutabitur. si quod requiritur in corpore, non inueniatur in capite. Isidorus ubi supra. Prouidet tamen Deus sępę curis deditos secularibus ad susceptionem regiminis, ut dum hi exteriora sine tædio procurant, spirituales rebus interioribus sine impedimento rerum terrenarum deseruiant. Dei ergo ordinem accusant a quo instituuntur, qui Episcopos condemnant, dum minus spiritualia, sed magis terrena sectantur. Non est itaq; iudicandus a plebe rector inordinatus, dum magis nouerũt populi sui fuisse meriti, peruersi regimen suscepisse pontificis. Nã pro meritis plebium disponitur a Deo uita rectorum. Hiero. super Aggeum. Quia uero frequenter Dñi iudicio, & populorũ suffragio simplices in sacerdotium eliguntur, saltẽ postq̃ fuerint sacerdotes ordinati discant legem Dñi. Sacerdotis enim est legem scire, & interrogatum de lege respondere. Qui ergo ignorat legẽ, ipse se arguit nõ esse sacerdotẽ. Aug. super Ionam Homil. 7. Veruntamen Natanaelem quẽ intelligimus eruditũ fuisse ac peritũ in lege, licèt ipsum verè Israelitam ac sine dolo esse diceret, propterea noluit Dñs inter discipulos ponere. qm̃ idiotas elegit, ut mũdum confunderet. uolens enim superborum durã frangere ceruicem, nõ quęsiuit p oratorem piscatorem, sed de piscatore lucratus est Imperatorem: magnus Cyprianus orator, sed prius Petrus piscator, per quẽ postea crederet & orator & etiam Imperator. Idẽ de uerbis Dñi. Itaq; Dñs ut pro salute nostra potentũ amicitias contemnamus. noluit prius eligere senatores sed piscatores. Aug. de Ciu. Dei lib. 2. Non ergo peritos grammatica, non inflatos rethorica, non armatos dialectica, sed omnino quãtum ad Philosophorum doctrinam pertinet impolitos piscatores cum fidei retibus ad mare huius sęculi paucissimos misit. atq; ita ex omni genere tam multos pisces, & tanto mirabiliores quanto rariores ipsos ẽt Philosophos cepit. Bernardus super Cantica Homil. 39. Benignus aũt est sapientiæ spiritus; eiq; Doctor benignus & diligens placet, qui sic satisfacere cupiat studiosis, ut morem gerere tardioribus non recuset, qui elucidant inquit me uitam ęternã habebũt.

Qualiter Deus ad uerbum doctrinæ gratiam infundit Cap. CXLIX.

AVgust. ubi supra lib. 15. At ipse quidem Spiritus sanctus operatur intrinsecus ut aliquid ualeat doctrinæ medicina quæ adhibetur extrinsecus. Alioquin etiam si Deus ipse creatura sibi subdita utens alloquatur humanos sensus in aliquã speciæ humana, nisi mentem interiorem regat & agat gratia sua, nihil homini prodest oĩs prædicatio ueritatis. Quid enim Cayn profuit? nonne conceptum scœlus ẽt post uerbũ diuinæ admonitionis impleuit? Idem in libro de catechizandis rudibus. Mihi quidem sępe indicat eorum studium qui me audire cupiunt, non ita esse frigidũ meum eloquium ut mihi uidetur, & eos inde aliquid utile capere ex ipsorum delectatione cognosco, mecumq; ago sedule, ut huic exhibendo non desim ministerio, in quo illos benè accipere qd exhibetur uideo. Et reuera multo gratius audimur, cum & nos eodem opere delectamur, ipso quippè nostro gaudio filum nostræ locutionis afficitur, & exit facilius atq; acceptius. Cęterũ si Deus hylarem datorem diligit in pœcunia corporali, quanto magis in spirituali? Bernar. Clareuall. Ego ẽt inter loquendum fateor, nõnunquã mihi feruorem studij vestri sentire uideor. Etenim quanto abundantius sugitis, tanto amplius verba mea replet dignatio Spiritus sancti quæ propinem uobis. Greg. in Moral. lib. 30. Per quam ergo uiam spargitur lux? ait Dñs. ac si patẽter diceret. dum corda dura emollio. dum rigida flecto. dum aspersa mitigo. dum frigida accendo. dum debilia roboro. dũ uaga stabilio. dum nutãtia cõfirmo, ignoscere si uales, incorporaliter ueniens quib. ea meatibus illustro. Quis ẽt dedit uehæmẽtissimo haberi cursum, & uiã sonanti tonitrui, ut in deserto plueret & impleret inuiam & desolatam, & produceret herbas uirentes. hæc enim omnia Deus fecit i. exteriori prædicationi aspirationem internam contulit, ut corda hominum arentia uirescerent, clausa patescerent, inania complerentur, infęcunda germinarent. Plerunque siquidem & imber est, & cursum non habet: quia prædicatio ad aures uenit, scilicet cessante interna gratia ad corda audientium non pertransit, de cuius prędicationis uerbis ꝓpter electos dicitur. Etenim sagittæ tuæ pertransierunt. Sagittæ quippe Dei pertranseunt, quando uerba ꝓdicationis eius ab auribus ad corda descẽdunt, qd quia solo diuino munere agitur, imbri cursũ Dñs se dedisse testatur.

Qualiter Prædicatorum uias disponit ac dirigit. Cap. CL.

IDem in lib. 28. Frumentum desiderat nubes, & nubes spargunt lumen suum, quæ lustrant cuncta per circuitum, quocunq; eas uoluntas gubernantis duxerit. Quid electi sunt nisi frumẽta Dei cœlestibus horreis recondenda? Qui nunc in tritura areę paleas tolerant: quia in hanc purgatione sanctæ ecclesię mores contrarios reproborum portant, quousq; hæc internus agricola uentilabro iudicij dirimat, et in superna habitacula electos suos quasi mũda iam grana suscipiens, ęternis paleas ignibus tradat. hoc frumẽtum quousq; ad perfectionem fructuum ueniat, nubium pluuias expectat ut crescat: quia bonorum mens prædicantium uerbis infunditur, ne ab humore charitatis desideriorum carnalium sole siccetur. Nubes ẽt lumen spargere est prædicatores scõs exempla uitæ & loquendo & agendo dilatare. Sed quãuis annunciationis intimę lumen spargunt, non tñ ad conuertenda omnium quæ appetunt corda perueniunt. Nam sequitur, Quæ illustrant cuncta p circuitum, quocunque eas uoluntas gubernantis duxerit. Sepe enim prędicatores sancti exhortari quosdam uolũt, sed nequeunt. Sæpe quosdam declinare appetunt, sed tamen internæ instigationis impulsu eos exhortari instantissime compelluntur. Videamus lumen Dęi, quomodo gubernantis manu & ad ea quæ non appetit ducitur, atq; ab impulsu suo iterum gubernantis manu retinetur. Certe Paulus cum uestimenta sua excutiẽs a Corinthijs discedere vellet audiuit. Noli timere, sed loquere, & ne taceas, propterea ꝙ ego tecum sum, & nemo apponetur ut noceat tibi, qm̃ multus est mihi populus in hac ciuitate. Rursum cum ad Thessal. voluisset ire, retentus est dicens Voluimus uenire ad vos. ego quidẽ Paulus & semel & iterum, sed impediuit me Sathanas. Neq; enim per semetipsum Sathan præpedire vias tanti Apostoli potuit, sed occultæ dispensationis vsibus dum aduersatur nesciẽs deseruiit, vt nimirum Paulus dum uellet ad alios accedere, nec valeret, eis a quibus recedere non poterat altius prodesset. Nubes ergo Dei cuncta per circuitum lustrant: quia prædicationis luce mundi fines illuminat; sed quia diuinis nutibus subditæ nequeunt explere quod uolunt, ire non possunt, nisi quo eas uoluntas gubernantis duxerit. unde & adhuc subditur, Ad omne quod prçceperat eis super faciem orbis terræ Sępe enim cum gubernantis uoluntate perducuntur, aliter agere appetunt, sed aliter disponũtur. Nam plerũque quosdam auditores suos prædicatores sancti student blande corrigere: & tñ eorum sermo in asperitatem ducitur. plerumque quosdam resecare aspere appetunt, sed tñ eorum uigor per mansuetudinis spiritum refrenatur. Sicut ergo non possunt quo uolũt, ita ẽt nequeũt agere sicut volunt. Quia enim eos internus arbiter tenet cũ mittit, ita illos ẽt modificans suscipit cum perducit, vt aliqñ in cogitatione alia disponãt, sed alia in opere peragant, aliqñ aliter inchoent, sed aliter consument. Eo enim apertiorẽ uiam ꝓdicationis inueniunt, quo ad hanc non suis, sed ꝓceptoris sui nutibus ducuntur: vnde & adhuc subditur: Siue in una tribu, siue in terra sua, siue quocunq; loco miæ suæ eas iusserit inueniri. Idẽ in lib. 29. Hæc quoq; gratia conditoris altius alibi cõmendatur, ubi dicitur. Quis est pluuię pater? vel quis genuit stillas roris? Hæc est pluuia, de qua dicit Psalmus. Pluuiã uoluntariam &c. Voluntariã enim pluuiam hæreditati suæ Dñs segregat: quia non eã nobis ꝓ meritis nr̃is, sed ꝓbenignitatis suę munere ꝓstat. Et iccirco hic pater pluuiæ dr̃: quia superna ꝓdicatio de ipsius nobis gratia generatur. Nã stillę roris sunt ꝓdicatores sancti, de quib. dictũ est Iudęæ contumaci. propterea prohibitæ sunt stillæ pluuiarum, & serotinus imber non fuit.

Quod humilibus gratiam tribuens superbis resistit. Cap. CLI.

IDem in lib. 32. Si habes inquit brachium sicut Deus &c. respiciens omnem arrogantem humilia. Duobus modis a Domino peccator respicitur, cum aut a peccato conuertitur, aut ex peccato punitur. De respectu aũt conuersionis dicitur. Quia respexit Dominus Petrum, & recordatus Petrus fleuit amare. De respectu rursus vltionis dicitur, Vultus aũt Domini super facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum. Vtrisque autem modis in humilitate arrogans sternitur, quia aut pęnitendo cognoscit culpam, aut pereundo percipit pęnam. Rectè aũt sequitur Respice cunctos superbos, & confunde eos, & cõtere impios in loco suo. Superbi enim ex respectu Dñi confunduntur, aut hic de ipsius pietate crimina cognoscentes atq; damnantes, aut illic supplicia de iniustitia capientes. Impius aũt in loco suo conteritur, quoniam ipsa superbia qua eleuatur opprimitur. Cumq; efferẽdo se in cogitationibus erigit. lumen sibi iustitiæ quod inuenire debuisset abscõdit. Sæpe aũt dum contra Deum falsa gloria exterius proficit, vera miseria interius inanescit. Vnde Propheta ait Deiecisti eos dum alleuarentur. Ordinãte siquidem diuino iudicio non eis est hic aliud culpa & aliud pęna, sed sua illis in pęnam vertitur culpa, vt elati superbię fastu hoc ipsum fit verè intus cadere, quod foris ostenditur profecisse. Rectèq; postea subditur. Abscõde eos in puluere simul, & facies eorum demerge in foueã. Superbos enim iusto iudicio in puluere Dominus abscõdit, quia eorũ corda ipsis qui despecto amore creatoris eligũt, terrenis opprimi negocijs pmittit. vnde & illorũ vitam cum iudicio extremo discutit, tanq̃ sibi absconditã non cognoscit, dicẽs. Qui estis? Hier. ad Biguũ hispanum. Quanquã mihi multorũ sim conscius peccatorũ, & quotidie flexis genibus in oratione loquar. Delicta iuuentutis mea.

mex. &c. Sciens tamen scriptũ esse. Deus superbis resistit humilibus aũt dat gratiam. Nihil a puericia tam vitare conatus sum, q̃ animum tumentem & erectam ceruicem, Dei contra se odia prouocantem. Item super Psal. 35. De cœlo siquidem expulsi sunt Dęmones, nec potuerunt stare, quia cęlũ non potuit eos tenere, eo q iam corruerant in pedem superbię. Bernar. super Cantica. Homil. 54. Sponsus ergo qui salit in montibus, non salit in Dæmonibus. Sed eos transilit iuxta interpretationem Dauid dicentis. Oẽs mõtes qui estis in circuitu eius visitet dominus, a Gelboe autem transeat. Diabolo namq; qui per Gelboe significatur. hinc inde sunt montes quos visitat dominus, supra Angeli, infra homines. in pœnam siquidem suam locum in aere isto medium inter cęlum & terram de cęlo cadens Diabolus sortitus est, vt videat & inuideat, & ipsa inuidia torqueatur. Quid ergo superbis terra & cinis? repudiatio Angelorũ, fiat commendatio hominum. scripta est enim ad correctionem ipsorũ. Cooperetur mihi bonũ, & Diabolo malum, & lauem manus meas in sanguine peccatoris. Montes inquit qui in circuitu eius sunt, visitet dñs, a Gelboe autem transeat. Si sic actum est cũ Angelo, quid de me fiet terra & cinere? Ille intumuit in cęlo, ego in sterquilinio. Quis nõ tolerabiliorem in diuite superbiam q̃ in paupere ducat? væ mihi si tam durè in illo potente animaduersum est, nec ei profuit q cognata potẽtibus superbia esse cognoscitur. Quid de me exigendũ est & misero, & superbo? Deniq; in veritate didici nihil ęque efficax esse ad gratiam promerendam, retinendam, recuperandam, quã si omni tempore inueniaris coram Deo non altum sapere sed timere.

De Occultis Dei iudicijs. *Cap. CLII.*

ISidorus in sententijs suis libro 2. Mira vero dispositio est supernæ distributionis, per quam hic iustus amplius iustificatur. Impius autem amplius sordidatur. Malus ad bonum aliquando conuertitur. Bonus ad malum aliquando reflectitur. vult quis esse bonus & non valet. vult alter esse malus, sed non permittitur interire. Vult prodesse bono iustus, nec pręualet. vult nocere malus, & valet. Iste vult Deo vacare, sed sęculo impeditur. Ille negocijs implicari cupit, nec perficit. dominatur bonus malo. bonus damnatur pro impio. Impius honoratur pro iusto. Et in hac tanta obscuritate non ualet homo diuinam perscrutari dispositionem. & occultum prædestinationis perpendere ordinem. Greg. in Moral. lib. 5. Cum autem occulta sint Dei iudicia, cur in hac vita nonnunq̃ bonis malè fit, & malis benè. Tunc etiam occultiora sunt, cum & hic malis malè est, ac bonis benè, supradicta videlicet ratione. Infirmi autem qui florere in hoc mundo appetunt, & sicut magna mala, sic flagella pertimescunt, in eis quos flagellatos inspiciunt. culpas ex pęna metiuntur. Quos cum percussos cernũt, Deo displicuisse suspicantur. Vnde amici beati Iob quem percussum uiderunt, impium fuisse crediderunt. videlicet estimantes, quia si impius non fuisset, eius tabernacula permaneret, atque dicentes. Vbi est domus principis, & vbi tabernacula impiorum? Sed ista non cogitat, nisi qui adhuc infirmitatis tędio laborat. qui in præsentis sęculi delectatione gressum cogitationis figit. qui transire ad æternam patriam perfectis desiderijs nescit. Vnde & subiungitur. Interrogate quemlibet de viatoribus &c. sicut uidelicet exponetur infra. Idem in lib. 32. Itaque diuina iudicia cum nesciuntur, non audaci sermone sunt discutienda, sed formidoloso silentio veneranda. Magnaq; satisfactio percussionis est voluntas conditoris, quæ cum iniustum facere nil solet, iusta agnoscitur etiam si latet. Nam & cum ex iniustitię peccato percutimur, si in percussione nostra diuinę uoluntati coniungimur, mox a nostra iniustitia ipsa coniunctione liberamur. Et magna est iam iustitia, quod voluntati iudicis concordat in pęna cui discrepauit in culpa. Hugo de sancto Victore. Sed quæritur inquit, quare aliquando damnantur qui non peccauerunt, vt infantes qui mox in ortu suo decedunt. Certe puer qui recens natus moritur, omnino pro culpa sua punitur, qui enim nasci contulit, renasci non abstulit. Dicat etiam animalia bruta, quare puniuntur, quæ nulla culpa pęnitus obligantur? sed debet creatori suo factura laborem suum etiam sine culpa si ei placuerit, cũ ad implendam ipsius dispositionem ratio exposcit, sicut enim totum illi debet quod est, sic etiam totum quod potest. Cæterum quæ propter hominem facta sunt, propter hominem puniuntur, quia in pęna ipsorum homo punitur. Amplius: quia si etiam homo non peccasset, ea quæ propter hominem facta sunt propter hominem laborarent, ut sciat homo quanti est apud Deum salus eius, pro quo videlicet omnia laborant. Iterum, ne solus laboret ipse, & ut pœnam videns laborantium, in pœna discat timere. Hierony super Matth. lib. 1 Denique Dæmones in porcos a domino ingredi permittuntur, non q ipsis Dęmonibus qđ petebant concederet, sed vt per interfectionem porcorum hominibus salutis occasio præberetur. In quo videlicet non eiusdem conditionis animę bestiarum & hominum esse probantur, cum ob salutem vnus hominis duo milia porcorum suffocantur.

De Iudicio discretionis. *Cap. CLIII.*

AVgust. super Iohan. Porro iuxta verbum domini nunc iudicium est mundi. Quid ergo expectandum est in fine sæculi? sed in fine quod expectatur iudicium erit iudicandorum viuorum atque mortuorum. iudicium erit pręmiorum ac suppliciorũ æternorum. nunc autem est iudicium non damnationis, sed discretionis. Vnde scriptum est. Iudica me Deus & discerne causam meam. Idem contra Faustum lib. 1. De hac bonorum & malorũ discretione legimus Apostolum dixisse Vide bonitatem Dei & seueritatem. In eos quidem qui ceciderunt seueritatem, in te autem bonitatem. Occultum est, altum est, ab humana cogitatione seclusum, quomodo Deus & iustificat impium, & damnat pium. Non ergo ideo garrire debemus aduersum diuina iudicia, quia sunt inscrutabilia. quanto conuenientius est humano modulo expauescere, vbi expauit Apostolus & clamore O altitudo diuitiarum sapientię & scientiæ Dei, quam incompræhensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Glosa super Epistolam ad Roma. Valde utiq; paruum habemus sensum ad discutiendam iudiciorum Dei iustitiam, ad discutiendam gratiam gratuitam nullis præcedentibus meritis redditam, neq, tam mouet nos, quod quibusdam indignis gratia prętatur, quam q hæc ęque indignis alijs denegatur. Et scio quidem q iniquitas non est apud Deum, & q superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Illud vero latet, quare quibusdam indignis dat, quibusdam negat. Aliquid ergo est in abdito & profundo iudiciorum Dei obscurum, sed tamen iustum, nec putes id posse comprehendi. Hæc enim est altitudo diuitiarum præscientiæ & scientiæ Dei Glosa super Epistolam ad Thimo. Et sicut alibi dicit Apostolus Nouit dominus qui sunt eius. i. amat suos, & defendit quos futuros esse cõformes imagini filij sui præsciuit. Quos enim prædestinauit, hos & vocauit, iustificauit, glorificauit. Numerus talium est hortus. conclusus, fons signatus, paradisus cum pomorum fructibus. Ex hoc numero sunt non solum qui supereminentem charitatis viam ingressi sunt, sed etiam quidam qui adhuc nequiter viuunt. Nam in præscientia Dei multi qui foris esse videntur, intus sunt, & in his omnibus nouit dominus, qui sunt eius. nondum apparuit iudicium, sed iam est in notitia Dei factum. nouit enim qui permaneant ad coronam, & qui ad flammam. nouit triticum & paleam.

De Iudicio correctionis siue castigationis. *Cap. CLIIII.*

GLosa super 2. ad Thessal. Cęterum iudicio præsenti Deus sinit malos affligere bonos & prosperari. Bonos vero facit aduersa pati. Vnde Apostolus ad Thesal. ait, Tribulationem sustinètis in ęxemplum iusti iudicij Dei, hoc est vt sitis exemplum & documentum alijs q iustè iudicat Deus. dum suos permittit affligi, & malos prosperari, ne videlicet ipsi fatigentur dum a Deo corripiuntur? Ipse namque iusto iudicio flagellat omnem filium quem recipit. Iuxta quod & Petrus dicit Tempus est vt incipiat iudicium a domo Dei. Gregorius vbi supra Propter hoc inquit arcus meus in manu mea instaurabitur. Per arcum extremi dies iudicij designantur, sicut alibi dicitur, Dedisti metuentibus te significationem, ut fugiant a facie arcus. In arcu enim quanto longius trahit corda, tanto de eo districtior exit sagitta. sic illius iudicij dies, quanto longius differtur vt veniat, tanto cum venerit de illo districtior sententia procedit. Iccirco diuersis cladibus nunc percutimur, vt his correcti paratiores inueniamur. Vnde illic præmittitur, Ostendisti populo tuo &c. Hiero. super Hier. libr. 3. Diuersis enim medicaminibus peccantes saluari cupit Deus, vt qui contempserant blandientem, timeant comminantem. Vnde Multiplicatæ sunt inquit mihi viduę &c. Propter hoc etiam paulo post dicitur in Hieremia iuxta editionem. 70. Non fias mihi domine alienus parcens mihi in die mala. Et est sensus Ne parcas mihi in præsenti sęculo, quod malum est, sed redde mihi peccata mea, vt requiem habeam sempiternam, quia quem diligis castigas, & flagellas omnem filium quem recipis. Idem super Isaiam libro. 11. Hinc & quondam ęgrotauit Ezechias vsq; ad mortem, ne videlicet cor eius post incredibiles triumphos eleuaretur, infirmitate corporis visitatur. Idem super Epistolã ad Gal. lib. 2. Sic & Paulus passus est stimulum carnis. propter quod & scribis Galathis, Per infirmitatem carnis euangelizaui vobis. Tradunt autem eum sæpe grauissimum capitis dolorem perpessum fuisse, & hunc esse Angelum Sathanę, qui ad hoc ei appositus est, ut eum ne extolleretur colaphizaret. Iohannes Chrysost. super Matthæum. Homil. 10. Certe si tales essemus etiam in requie, quales in tribulatione sumus, nequaquam erudiri afflictionibus indigeremus.

De Iudicio interrogationis ac probationis. *Cap. CLV.*

GRegorius vbi supra li. 28. Tribus aũt modis conditor noster interrogare nos consueuit, cum s aut flagelli districtione nos percutit, & quãta nobis insit vel desit patientia ostẽdit, aut qđã q̃ noluimus præcipit, & nostrã nobis obedientiã vel inobediẽtiam patefacit, aut aliqua nobis occulta aperit, & aliqua abscõdit, & mẽ-

surã

surā nobis nostræ humilitatis innotescit. Flagello namq; interrogat, cū mētem bene sibi per trāquillitatē subditam, afflictionibus pulsat. Præcipiendo aūt dura nos interrogat, sicut Abraham terrā suā iubetur egredi & pergere quo nesciebat, in mōtem vnicū filiū ducere, & quē ad cōsolationem senex acceperat immolare. Idē in lib. j. Cū itaq; beatus Iob oīum virtutū mandata perficeret, vnum ei deerat, vt ēt flagellatus agere gratias sciret. Pęna quippe interrogat, si quietus quis veraciter amat. Percussionū aūt diuersa sunt genera, aliqñ. n. peccator percutitur, vt sine retractione puniatur, sicut periturę iudeæ dicitur. Plaga inimici pcussi te cas. cru. Aliqñ vt corrigatur, sicut cuidā in euangelio dicitur. Ecce sanus factus es, iam noli peccare &c. Aliqñ vero nō pro præterita culpa diluēda, sed ꝓ futura cauēda pcutitur, sicut de seipso Apostolus loquitur. Ne magnitudo inquit reuelationū extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ angelus sathanæ &c. Nonnunq̄ vero vt sola diuinæ virtutis potēs amputata percussione mōstretur, sicut de cęco nato dicitur. Neq; hic peccauit, neq; parētes eius, sed vt manifestētur opera Dei in illo, in qua videlicet manifestatione quid agitur, nisi vt ex flagello meritorū virtus augeatur. Idē in lib. 9. Si repente inquit interroget, qs respōdebit ei. Repēte Deus interrogat cū nos in districtione sui examinis inopinatos vocat, sed interrogationi illius respōdere homo non sufficit, quia si remota pietate discutitur illius examini ēt iustorū vita succumbit, vel certe interrogat cū duris nos percussionibus pulsat, vt mēs nostra quæ magna de se in trāquillitate estimat, semetipsam veraciter qualis sit in perturbatione deprehēdat. Et plerūq; cū percutitur gemit, sed rñdere non sufficit, quia & ipsa ei percussionis suæ aduersitas displicet. Sed tñ semetipsum homo cōsiderans tacet, & diuina iudicia discutere metuit, quia esse se puluerē agnoscit. Vnde & per Paulū dicitur: O homo tu quis es qui rñdeas Deo? Rñdere Deo non posse conuincitur, qui homo nominatur, quia ꝑ hoc ꝙ de humo sumptus est, iudicia superna discutere dignus non est, vnde ibi quoque. s. in Iob aperte subiungitur. Vel quis ei pōt dicere. Cur ita facis? Hiero. super Isaiā lib. j. Super quo inquit percutiā vos vltra, addētes præuaricationē, hoc dicimus testimonio Deū iccirco percutere delinquētes, vt percussos corrigat, & non tam pęna sit, q̄ emēdatio. Idē super epistolam ad Ephe. li. 3. Christianorū itaq; propria virtus est, ēt in his quæ aduersa putātur referre gratias Creatori, & semper dicere: Benedictus Deus, & minora me scio sustinere q̄ mereor, hic animus est Christiani, hic crucē suā tollens sequitur Saluatorē, quē non orbitas nec dāna debilitant, quē vt Flaccus in lirico carmine ait: Si fractus illabatur orbis impauidū ferat ruinæ. Isid. in sent. suis lib. 3. Discat ergo non murmurare, qui mala patitur, ēt si ignorat cur mala patitur, & per hoc iuste se pati arbitretur, qd ab illo iudicatur, cuius nunq̄ iniusta sunt iudicia. Qui flagella sustinet, & contra Deum murmurat, iniustitiā iudicātis accusat, qui vero se cognoscit a iusto iudice pati quod sustinet, etiā si pro quo patitur ignorat per hoc iam iustificatur, ꝙ & seipsum accusat, & Dei iustitiā laudat.

Qualiter Deus in sanctis vim arcet tentationis. Cap. CLVI.

IDem in eodē. Ad magnā siquidem vtilitatē diuino iudicio iusti mens diuersis passionū tentationibus agitatur, pro quibus si Deo gratias egerit, suæq; culpæ, ꝙ ad talia dignus sit reputauerit, hoc qd ex passione tolerat, ei pro virtutibus reputabitur, quia & diuinā agnoscit iustitiam, & suam intelligit culpam. Greg. vbi supra lib. 28. quis aūt conclusit hostijs mare &c. Quid est mare, nisi cor nostrū furore turbidū, rixis amarum, elatione superbiæ humidum, fraude malitię obscurū? Quod mare quantū sęuiat, attendit quisquis in se occultas cogitationū tentationes intelligit. In iniquitate aūt cōcepti, & in delicto editi, per insitę corruptionis molestias pugnā nobiscū huc deferimus quam cū labore vincimus. Vnde recte de hoc mari dicitur. Qñ erumpebat quasi de vulua procedens. Corruptionis namq; malū qd quiuis nostrum ab ortu desideriorū carnalium sumpsit, in prouectu ætatis se erexit. Et nisi hoc citius diuinæ formidinis manus reprimat, omne conditę naturæ bonū repente culpa in profundū vorat. Nemo ergo sibi cogitationū suarū victoriam tribuat, cū veritas dicat, quis conclusit hostijs mare? qñ erumpebat quasi de vulua ꝓcedens? quia nisi ab ipso cogitationis primordio cordis fluctus gratia diuina retinent, tentationū procellis mare sęuiens terrā proculdubio humanæ mentis obruisset, vel falsis fluctibus perfusa aresceret. i. perniciosis carnis voluptatibus delectata deperet, hoc mare tumultuosum videlicet cogitationibus cor nostrū nube vestitur, quia ne internam quietē pure conspiciat, inquietudinis suæ confusione tenebratur: hoc mare caligine quasi infantiæ pannis obuoluitur, quia a contēplandis sublimibus adhuc teneris sensibus suæ infirmitatis ligatur. Terminis. n. suis dñs hoc mare circūdat, quia cor nostrū adhuc corruptionis suæ molestia & cura turbulentū sub mensura cōtemplationis humiliat, vt licet plus appetat vltra tñ q̄ sibi conceditur nō ascendat. Vel certe terminis suis dñs hoc mare circundat, quia cor nostrū tentationib. tumidū occultis bonorū distributionibus mitigat. modo agens ne praua suggestio ad delectationē veniat, modo ne delectatio vsq; ad consensum prorumpat. Qui ergo ad illicitos motus cordis respicit, & in quibusdam eos vsq; ad consensum venire prohibet, in quibusdā vero illos ēt a delectione restringit, nimirum furēti mari terminos imponit, vt nequaq̄ in opere exeat, sed intra sinū mentis tentationū submurmurans se vnda collidat. quæ quia tunc valenter restringitur, cū ei dilectione Dei atq; inspiratis virtutibus obuiatur, recte subiungitur. Et posui vectem & hostia, & dixi, hucusq; venies, & non procedes amplius, & hic confringes tumentes fluctus tuos. Quid. n. moraliter per hostia, nisi virtutes? Quid per vectē, nisi robur charitatis accipimus? Quia ergo dñs per inspiratæ charitatis fortitudinem nascentia in corde vitia reprimit, insurgentis maris impetū per obserata claustra compescit. Ita fortasse in occulto exasperat, sed ne quies superna perdatur, perturbationi mentis officiū linguę subtrahitur, ne vsque ad voces exeat, qd ī sinu cordis tumultuosum sonat. luxuria in occultis cogitationibus accendit, sed ne supernā mundiciam mēs amittat, cōceptę immūdicię eaque famulari poterant mēbra castigat, ne vsq; ad corruptionem corporis exhalet fętor cordis. Auaritia stimulat, sed ne cœlesti regno mēs careat, intra claustra se parsimonię contenta proprijs ligat, ne in paruo se opere dilatet, & vsq; ad exteriores actus internæ cōcupiscētiæ ęstus exudet. Superbia instat, sed ne verā celsitudinem amittat considerando quisquis, quia puluis est, ab altitudine se cōceptę elationis humiliat, certans nimirum ne quod in suggestione cogitationis tolerat, in exercitationem operis erumpat Bene ergo dicitur. Posui vectem &c. Quia dū electus quis tentatur vitijs, & tñ facere male suggesta remittitur, quasi mare clausum tenetur. Qui & si intus tumultuosis cogitationū fluctibus mentem percutit, statuta bene viuendi littora non excedit, qd mare quidem in tumorem se erigit, sed dum fixæ deliberationi cordis illiditur fractū redit.

Qualiter eos seruat a uento elationis. Cap. CXLVII.

IDem in lib. 2. Tunc aūt vere bona nostra cognoscimus vnde sint, quando hæc quasi amittendo sentimus ꝙ a nobis seruari non possint. vnde pia conditoris dispensatione agitur vt de se cōfidens aīa desperatoria tentatione pulsetur, quatinus infirmata quid sit inueniat, & præsumptionis proprię fastum deponat. Idem in lib. 19. Recte ergo de Deo dicit scriptura, ꝙ ipse q̄ fecit ventis pōdus, & aquas appendit in mensura, velocitate siquidem ac subtilitate ventorū aiæ designātur, sicut per Psal. dicitur; Qui ambulat super pennas ventorū. i. transgreditur virtutes animarum. Fecit ergo ventis pondus, quia dū superna sapientia replet animas. eas incyta soliditate graues reddit, vel certe ventis pondus facere est cōcessam hic electis de virtutibus gloriā permixta infirmitate temperare. vnde & aquas appendit mēsura, quia sancti ipsi qui subleuante spiritu ad summa rapiūtur, quādiu in hac vita sunt, ne aliqua elatione superbiant, quibusdam tentationibus reprimūtur, vt nequaq̄ tm̄ proficere valeant, quantū volunt, sed ne extollantur superbia, sit in eis ipsarū quædā mensura virtutum. hic est enim, ꝙ Helyas dum tot virtutibus in alta profecisset, quadā mensura suspensus est, dum Iezabel quę reginā tñ muliercula fugit. perpende quippe hunc miræ virtutis virū ignē de cœlo trahere, & secundo quinque genarios viros cū suis oib. petitione subita concremare, verbo cœlos pluuijs claudere. verbo cœlos ad pluuias aperire. suscitantē mortuos, ventura queq; præuidentē. Et ecce rursus animo occurrit. quo pauore ante vnā fugerit. Considero virum timore percussum de manu Dei mortem petere nō accipere. de manu mulieris mortem fugiendo vitare. Quęrebat. n. mortem dum fugeret dicens: Sufficit mihi dñe, tolle aīam meam. neque. n. melior sum q̄ patres mei. vnde ergo sic potens, vt illas virtutes faciat? vnde sic infirmus est, vt ita fœminam pertimescat, nisi quia aquæ appenduntur mensura? vt ipsi sancti Dei homines & multum valeant per potentiam Dei, & rursus quadam mensura moderati sint per infirmitatē suam. In illis virtutibus Helyas qd de Deo acceperat. in istis infirmitatibus quid de se poterat esse agnoscebat. Illa potentia virtus fuit, ista infirmitas custos virtutis. In illis virtutibus ostendebat qd acceperat. In istis infirmitatibus hoc qd acceperat custodiebat. In miraculis monstrabatur Helyas, in infirmitatib. seruabatur. Sic Paulum video fluminum, & latronū ciuitatis & solitudinis, maris, ac terræ pericula sustinētem, frenantem ieiunijs & vigilijs corpus, sustinētem frigoris & nuditatis erumnam, ecclesiarū custodiam vigilanter se ac pastoraliter exercentem, ad tertiū cœliū raptum, rursum eū in paradiso raptum, & audisse arcana verba q̄ nō licet homini loqui, & cū sathanę angelo ad tentandū cōceditur, orat vt debeat eximi, & nō exauditur: Cuius cū ipsa initia conuersionis aspicio perpendo, ꝙ ei superna pietas cœlos aperuit, sese q; illique Iesus de sublimibus ostendit. Qui lumen corporis ad tēpus perdieit, lumen cordis in perpetuū accepit. Ad Ananiam mittitur, vas electionis vocatur. Et cū de ciuitate eadem quam post visionem

sionem Iesu ingressus fuerat, fugiens recedit, sicut testatur dicens, Damasci præpositus gentis Arethe regis custodiebat ciuitatem Damascenorum, vt me compræhenderet, & per fenestram in sporta demissus sum per murum, & sic effugi manus eius. Cui licenter dicam. O Paule, iam Iesum in cœlo conspicis, & in terra adhuc hominem fugis? In paradisum duceris, secreta Dei verba cognoscis, & adhuc a Sathanę Angelo tentaris? vnde sic fortis, vt ad cœlestia regna rapiaris? vnde sic infirmus, vt in terra hominẽ fugias, & adhuc a Sathanæ Angelo aduersa toleres? nisi iste qui te subleuat, rursum de subtilissima mensura moderatur, vt in miraculis tuis nobis prædices virtutem Dei, & rursum in timore tuo reminisci nos facias infirmitatis nostrę. Quæ tñ infirmitas ne in desperationem nos pertrahat, cum pulsat, dum & in infirmitate tua dñm rogares, quia auditus non es, nobis quoq; locutus es qđ audisti, sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur. Aperte hac voce dñi ostenditur quia custos virtutis est infirmitas. Tunc quippe bene interius custodimur, cum per dispositionem Dei tolerabiliter tentamur exterius, aliqñ vitijs, aliquando pressuris. Nam eis quoq; quos viros nouimus fuisse virtutum, tẽtationes atq; certamina non defuere vitiorũ, hinc est enim ꝙ ad consolationem nostram idem prædicator de se quędam talia prodere dignatur, dicens: video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ &c. ad ima quippe trahit caro, ne spiritus extollat, & ad summa spiritus ne caro prosternat. Sicque moderamine certo efficitur, vt quisque sanctorum dum iam interius ad summa prouehi reperitur, sed adhuc exterius tentatur, nec desperationis lapsum, nec elationis incurrat periculum, magnoque ordine cognoscimus interiori prouectu quid accepimus, in exteriori defectu quid sumus.

De Iudicio purgationis quo in præsenti electos purgat. Cap. CLVII.

HIeronimus super Isaiam lib. 8. Tempus est autem inquit, vt incipiat iudiciũ a domo domini. Pro diuersitate quippe peccati disponitur ordo iudicij, vt qui minus peccauerunt, ante purgentur. Vnde & alibi dicitur. A sanctis meis incipite. Idem super Ezech. li. 2. Ideo dñs ipse per Hieremiam dicit, Non parcat oculus meus super te &c. Clementissimus siquidem medicus carnes putridas cupiens inscidere, & carnosa vulnera cauterio adurere, non parcit vt parcat, non miseretur vt magis misereatur, ne quid putridum viuarumq; carnium vicinia sui corruptiuum in corpore remaneat. Idem super Matthæum lib. 2. Vnde, iram inquit domini portabo, qm̃ peccaui ei &c. Anima enim se peccasse cognoscens, & habere vulnera, & indigere cauterio, constanter dicit ad medicum, vre carnes meas, reseca vulnera. Mei vitij fuit vt vulnerarer, vnde dolori fit vt tormenta sustineam, & postea sanitatem recipiam. Idem super Matthęum lib. 1. Hinc etiam in sanatione paralitici fecit dominus carnale signum, vt probaretur spirituale, q̃quam eiusdem sit virtutis & corporis & animæ vitia purgare. Deditq; nobis intelligere propter peccata plurimas corporũ infirmitates euenire. Et iccirco forsitan eidem paralitico prius peccata dimittuntur, vt causis debilitatis ablatis sanitas restituatur. Isid. vbi supra. Tribus siquidem ex causis infirmitates accidunt corporis. Videlicet ex peccato, ex tentatione, & ex intẽperantię passione. Sed huic tantũ nouissimo humana pōt medicina succurrere. Illis vero sola pietas diuinę misericordię. Ordinata est ergo miseratio Dei, qui hic hominem per flagella peccatis emendat, & postea ab æterno supplicio liberat, nequaq̃ vero Deus delinquenti parcit, qm̃ peccatorem vel flagello temporali ad purgationem ferit, vel in iudicio ęterno puniendum relinquit, vel huiusmodi in se pęnitendo punit, quod malè admisit. Nec tm̃ de corporalibus passionibus sed etiam spiritualibus oportet intelligi, vt quanto quisq; aut in corpore aut in mente flagella sustinet, tanto se in fine remunerari speret. Omnisq; diuina percussio aut purgatio vitæ præsentis est, aut initiũ pęnę sequentis. Iohannes Chrysost. super Epistolam ad Hebræ. Homil. 20. Quid aũt luges, quia pecunias non habes, & non magis consideras, ꝙ ablatæ sunt tibi peccandi occasiones. Vnum tantum a nobis quæritur, vt in omnibus Deo gratias agamus. omniaq; abundanter habebimus. auri libras. 10. milia ꝑdidisti, age confestim Deo gratias, & cẽtũ milia per illam vocẽm & gratiarum actionem acquisiuisti. Idem super Matth. Homil. 10. Pro hoc ẽt iubemur peccata cõfiteri, vt erubescentiã patiamur ꝓ pęna, quoniã hoc ipsũ est pars diuini iudicij.

Cur Deus quorundam peccata tandiu dissimulat. Cap. CLIX.

AVgustinus de vita christiana. Sentire autem nos conuenit tãdiu peccantẽ Dei patientia sustentari, q̃diu peccatorũ suorum nondum terminum finemq; repleuerit, quo consummato eũ ilico percutit, nec illi iam veniam reseruari. Ecce nanq; certum peccatorum modum vel mensuram, & ꝙ vnusquisq; vel celerius vel tardius prout peccatorũ suorũ modum expleuerit, iudicetur. euidenter demonstratur, cum de Sodomorũ interitu: quia iam peccata sua impleuerant, ad Abraham Deus loquitur: Clamor Sodomorum & Gomorræorum multiplicatus est: & peccatum eorum aggrauatum est nimis: & Ammorreis eidem dictum est, Nondum impletæ sunt iniquitates Amorreorum. Sed dicit aliquis. Quid est ꝙ etiam bonos videmus perire cum malis? verũ illi non pereunt, sed euadunt. Vocantur aũt ipsi boni ante tempus ne diutius vexentur. Mali tolluntur, ne bonos diutius persequantur. Iusti de presuris & angustijs vocãtur ad requiem. Iniqui de opibus ac delicijs rapiuntur ad pęnam. illi vadunt vt iudicentur, illi vt iudicẽt, illi vt vindicent, isti vt in eos vindicta celebretur. Greg. in Moral. lib. 15. Interrogate ait quemlibet de viatoribus, & hæc eadẽ illum intelligere cognoscetis: quia in diem perditionis seruatur malus, & ad diem furoris ducitur. Sæpe namq; diu diuina sapientia tolerat, quos ad supplicia præscita iam condemnat. Permittit florere, quos adhuc cernit deteriora ꝑpetrare Nam quia videt ad q̃ damnationis foueã tendant, hoc eis pro nihilo esse existimat, ꝙ hic peruersis relinquenda multiplicat, sed quisquis pręsentis vitæ gloriam diligit, magnã esse fęlicitatem deputat hic secundum votum florere, quãuis cogatur postmodum supplicia æterna tolerare. Solus ergo ille conspicit nihil esse quod iniquus floret, qui tanquã viator iam gressum cordis ab amore præsentis sęculi amouet. Vnde dicendum est. Vidi inquit impium superexaltatum &c. transiui & ecce non erat. Quod enim animo transeunti magnum aliquid esse videtur. a transeunte quã nihil sit cognoscitur. Item in lib. 25. Porro diuina seueritas eo iniquum acrius punit, quo diutius pertulit. Idem in lib. 26. Patienter quippe nunc Deus iram retinet, quam quandoq; irretractabiliter effundet. Vnde scriptum est. Nunc enim non infert furorem suum, nec vlciscitur scelus valde. Hiero. super Isaiam li 12. Hinc etiam per Prophetam loquitur iuxta editionem nostram. tacui semper silui, quasi percurrens loquar. vbi & habet. 70. interpretum editio. tacui a principio, nunquid semper tacebo & sustinebo? Idem in lib. 17. Alibi quoq; dicitur dño in eodem lib. Quare dñe indurasti cor nostrũ, ne timeremus te. Salutem quippe nostram expectans Dei patientia, dum delinquentes non corripit, erroris & duritiæ videtur causam. Idem super Psal. 81. Dimisit, inquit, eos secundum desideria cordis eorum. Dimisit eos in voluptatibus suis, vt satiati vitijs suis, vel sic agant pœnitentiam. Bernardus Clareuall. Magna planè misericordia est expectatio dominica. nam peccantem Angelum omnino non expectauit sed præcipitauit, hominẽ quoq; primum peccantẽ non distulit, sed de paradiso protinus expulit, nũc iam viginti annis expectat, & vsq; in senectam & senium dissimulat, & si consideremus quanta & quam plurima quotidie peccata fiunt, nonne leuia reputabimus illa, quæ tñ continuo damnationis sententiam exceperunt? Sed hæc est gratia Crucis Christi & virtus. viuo ego, dicit dñs. nolo mortem peccatoris, qui mori voluit pro peccatoribus. Hæc quidem misericordia qua tardat ferire paratus ignoscere, in se quidem est magna, sed ad comparationem parua. nam si sola fuerit, nullatenus ad salutem sufficit, immo iudicium damnationis accumulat, vt dicatur ei: hæc fecisti & tacui. Et secundum duritiam tuam thesaurizas tibi iram. Secunda ergo misericordia est, qua dat pęnitentiam. Ambro. de sancto Abraham li. 1. Flagitiorum quoq; nostrorũ clamoribus tandem velut excitatur Deus, vt aliquando vindicet qui libenter ignoscit iuxta illud: Clamor sodomorum &c. magnaque Dei patientia est, vt non statim peccatores puniat, sed diu correctionem expectãs differat. Nec vnquam ad vlciscendũ commoueatur, nisi peccator mensuram excedat. Vnde & Iudæis ait. Implete mensuram patrum vestrorum.

Cur quosdam in peccatis relinquens indurat. Cap. CLX.

GLosa super Epistolam ad Romanos: Reprobatio quidẽ alia est quæ temporaliter fit, alia quæ ab æterno fuit. Ab ęterno est illa quæ Deus aliquem damnandum præuidet. temporalis aũt reprobatio idem est, quod obduratio. Vnde Apostolus de Deo loquens insinuat, ꝙ cui vult miseretur, & quem vult indurat. vbi datur intelligi, ꝙ obduratio Dei sit nolle misereri. non quidem vt ab illo aliquod irrogetur, quod sit homo deterior, sed tantũmodo non erogetur quo sit mollior; non enim indurat Deus impartiendo malitiam, sed non largiendo gratiã, qđ vtiq; facit æquitate sua, sicut gratiam præstitit mĩa sua. Itaq; nihil aliud est obduratio quã a gratia desertio. Sic Deus Pharaonem obdurauit, cui ꝑ Moysen ait, in hoc ipsum excitaui te. i. in hãc eandem malitiam, vt deterior fias, & sic ostendam virtutẽ meam contra te. hoc quippe iustum est, vt qui in sordibus est, nec resistere vult, sordescat adhuc; merito siquidem hominis id exigente permittitur, vt ipse qui non vult peccatum deserere, peccato amplius contaminetur, sic itaq; cum visis signis debuisset corrigi Pharao, deterior factus est vitio suo. Greg. vbi supra lib. 11. Rectè ergo de Deo scriptum est. Si destruxerit, nemo est qui ædificet. Nam cor humanum destruit, cum relinquit, ędificat dum replet, neq; humanam mentẽ debellando destruit, sed recedendo, quia ad perditionem sufficit sibi dimissa; vnde plerunq; fit, vt cum audientis cor exigentibus culpis omnipotentis Dei gratia non repletur, incassum exterius

a præ-

a prædicatore moneatur, quia mutũ est omne qđ loquitur, si ille interius in corde non clamat, qui aspirat verba quæ audiuntur. Hinc Prophæta ait. Nisi dñs ędificauerit domũ, iuuanũ laborant qui ædificant eam. Hinc Salomõ ait. Considera opera Dei, ꝙ nemo possit corrigere quem ille despexerit. Nec mirũ si a corde reprobo prędicator minime audiatur, dum nonnũquam ipsi quoq; dño in his quę loquitur resistentiũ moribus repugnatur. Hinc est enim qđ Cayn & diuina voce admoneri potuit, & mutari nõ potuit: quia exigente culpa malitiæ iam intus cor eius Deus reliquerat, cui foras ad testimoniũ verba faciebat. Bene aũt subditur. Si incluserit hominem, nullus est qui aperiat: quia omnis homo per id quod male agit, quid sibi aliud quam conscientiæ suæ carcerẽ facit, vt hunc animi reatus premat, etiam si nemo exterius accusat. Qui cũ iudicante Deo in malitiæ suæ cęcitate relinquit̃, quasi intra semetipsũ clauditur, ne euadendi locũ inueniat, quem inuenire minime meretur. Nam sæpe nonnulli exire a prauis actibus cupiunt, sed quia eorũdẽ actuũ pondere premuntur, in malę consuetudinis carcere inclusi a semetipsis exire non possunt. Et quidam culpas proprias punire cupientes, hoc qđ se recte agere æstimant, in grauioribus peccatis vertunt, fitq; modo miserabili, vt quod exitũ putant, hoc inclusionem inueniant. Sicut videlicet reprobatus Iudas cum mortem sibi contra peccatum intulit, ad ęternę mortis supplicia peruenit, & peius de peccato pęnituit q̃ peccauit. Dicatur ergo, si incluserit hominem, nullus est qui aperiat, quia sicut nemo obsistit largitati vocantis, ita nullus obuiat iustitiæ relinquentis. Includere itaq; Dei est clausis non aperire, vnde ad Moysen dicitur de Pharaone. Ego obdurabo cor eius. Obdurare quippe per iustitiam dicitur, qñ cor reproborũ per gratiã non emollitur, hominem itaq; recludit, quem in operũ suorum tenebris relinquit. Cæsarius arelatensis in Homil. Dimisi inquit eos secundum desideria cordis eorum &c. Ire itaq; post voluntates proprias tam perniciosum est, vt hoc dominus iam iratus pro peccati damnatione irroget.

De Iudicio diuinę discussionis. *Cap.* *CLXI.*

GRego. vbi supra lib. 9. Vere, inquit beatus Iob: scio ꝙ non iustificabitur homo compositus Deo, homo quippe Deo suppositus iustitiam percipit, compositus amittit, quia quisquis se auctori bonorum comparat, bono se quod acceperat priuat, qui enim accepta bona sibi arrogat, suis contra dñm donis pugnat. Sãctus aũt vir qui omne virtutis nostræ meritum esse vitium cõspicit, si ab æterno arbitrio districte iudicetur, recte subiungit. Si voluerit cum eo contendere, non poterit ei respondere vnum pro mille. Nam qui de bonę vitæ perfectione se erigit, habere se bene viuendi nec initium ostendit, vnde & paulo post dicit. Si repẽte interroget, quis respondebit ei? repente Deus interrogat, cũ nos ad districtionem examinis sui inopinatos vocat. Sed eius interrogationi respondere homo non sufficit: quia si remota pietate discutitur, illius examini etiam iustorum vita succumbit. Hinc etiam paulo post subiũgit. Qui etiam si habuero quippiam iusti, non respondebo, sed meum iudicem deprecabor. Omnis enim humana iustitia, vt diximus iniustitia esse conuincitur, si districte iudicetur. Prece ergo post iustitiam indiget, vt quæ succumbere discussa poterat, ex sola pietate iudicis conualescat, quæ cum plenè a perfectioribus habetur, haberi tñ illa quippiam dicitur. Quia mens humana comprehensa vix peragit, & valde extrema sunt quæ comprehendit. Dicat ergo, si habuero quippiam iusti &c. Ac si dicat, & si ad virtutis opus excreuero, ad vitam non ex meritis, sed ex venia conualesco. Preci ergo innitendum est, cũ recte agimus, vt omne per quod viuimus ex humilitate condiamus. Si fortitudo ait quæritur, robustissimus est, si æquitas iudicij nemo pro me audet testimonium dicere. Ille quippe vitę causas examinat, qui has per alienum testimonium non exponat, quia qui districtus iudex quandoque ostenditur illator pænæ, ipse diu tacitus extitit testis culpæ Hinc etenim per Prophetam dicitur. Ego sum iudex & testis. Sequitur, si iustificare me voluero, os meũ condemnabit me. Ac si aperte dicat. Quid de alijs loquor, qui ipse testimonium mihi ferre non valeo? Sed quia innocentiæ tuæ testificare non sufficis, nunquid hoc ipsum, quia innocentiam habeas scis? Subdit, etiam si simplex fuero. hoc ipsum ignorabat anima mea. plerumq; si scimus bona quæ agimus ad elationem ducimur. Si vero nescimus, minime seruamus. Quis.n. ex virtutis suæ conscientia non quantulumcunque superbiat: aut quis rursum bonum in se custodiat, quod ignorat. Sed contra vtrãque quid superest, nisi vt recta quæ agimus sciendo nesciamus, vt hæc & recta estimemus, & minima, quatinus & ad custodiam instruat animum scientia rectitudinis, & in tumorem non eleuet ęstimatio minorationis. Sed sunt nonnulla quæ sciri a nobis facile nequeunt, etiam cum geruntur. Nam sæpe recto studio contra delinquentes accendimur, & cum vltra metas æquitatis per iram rapimur. hoc zelum iustæ districtionis estimamus. Sæpe officium prædicationis assumimus, vt fraternę vtilitati seruiamus, & dum nostra mens a captiuitate vitiorum alios curat eripere, ipsa suis fauoribus incipit capta seruire. Sępe ab ipsis exordijs aliud cogitatio expetit, aliud actio ostendit. Sæpe quoque se sibi fidam nec ipsa cogitatio exhibet, quando aliud ante oculos mentis versat, & longe ad aliud ex intentione festinat. nam plerunque nonnulli terrena præmia appetunt, & iustitiam defendunt, seque innocentes æstimant, & esse defensores rectitudinis exultant. Sæpe recta agimus, nec pręmia vel laudes ab hominibus expectamus, sed tamen mens in sui fiducia erecta inde peius obruitur, vnde quasi deductis vitijs nullis se appetitionibus subiacere gloriatur. Sæpe dum nosipsos plus iusto discutimus, de ipso studio discretionis indiscretius erramus, quia & qui importune solis radios aspicit, tenebrescit; quia igitur ab inquisitione nostra torpentes nos omnino nescimus, aut si subtili nos discussione requirimus, plerũq; īter vitia virtutesq; caligam⁹. Recte dr̃, ẽt si simplex fuero &c.

De eodem. *Cap.* *CLXII.*

ERgo verebar inquit omnia opera mea sciens ꝙ non parceres delinquenti; quã bona beatus Iob opera exercuit, ipse sacræ historiæ textus ostendit. Quid ergo est ꝙ & opera mira faciens hæc ipsa etiam veretur pauens, nisi ꝙ in eius actibus verbisq; colligimus, vt si placere Deo veraciter cupimus, postquàm peruersa subigimus, ipsa in nobis etiam bene gesta timeamus. Duo quippe sunt quæ in nostris operibus necesse est vt studiose formidentur, desidia videlicet & fraus. vnde & per Prophetam dicitur apud vetustam translationem, maledictus omnis qui facit opus domini fraudulenter & desidiose. Sed sciendum magnopere est, quia desidia nascitur per torporem, fraus per priuatam dilectionem. Illam namque minor Dei amor exaggerat. hanc aũt male mentem possidemus proprius amor creat. fraudem quippe in Dei opere perpetrat quisquis semetipsum inordinatè diligens per hoc quod egerit recte ad remunerationis transitoriæ bona festinat. Sciendũ quoq; est, ꝙ tribus modis fraus ipsa committitur, quia per hanc proculdubio, aut tacita cordis humani gratia, aut fauoris aura, aut res quęlibet exterior desideratur. Quo contra rectè de iusto ꝑ Prophetam dicitur. Excutit suas manus ab omni munere. Solus ergo in Dei opere fraudem non facit, qui cum ad studia bonæ actionis inuigilat, nec ad corporalis rei pręmia, nec ad laudis verba, nec ad humani iudicij gratiã anhelat. Ipsa ergo bona nostra, quia culpæ insidiantis euadere gladium nequeunt, nisi solicito quotidie timore muniantur, Per sanctum virum recte nunc dicitur, verebar omnia opera mea. ac si humili cõfessione diceretur. Quæ aperte egerim video, sed quid in his latẽter pertulerim ignoro. sæpe namque bona nostra latrocinantis fraude depereũt: quia rectis se nostris actionibus concupiscentiæ terrenæ subiungunt. Sæpe desidia interueniente deficiunt, quia a feruore quo cepta sunt, frigescente amore tabefiunt. Denique si lotus inquit fuero quasi aquis niuis, idest lamentis humilitatis, & fulserint velut mundissimæ manus idest operationes meæ, tamen sordibus intinges me. Vbi notandum, quòd non ait, si fulserint mundissimæ, sed velut mundissimę, quia quousque pœna nostrę corruptionis astringimur, quamlibet rectis operibus veram munditiam nequaquam appræhendimus, sed imitamur. Deus autem nos intingere sordibus dicitur, idest intinctos sordibus demonstrare: quia quanto ad illum verius per bona opera surgimus, tanto subtilius vitæ nostræ sordes cognoscimus, quibus ab eius mundicia discordamus. Est ergo sensus: quamuis supernę compunctionis lamentis infundar, quàmuis per studia rectæ operationis exercear, in tua tamen mundicia video, quia mundus non sum. Intentam quippe Deo animam ipsa adhuc corruptibilis caro diuerberat, eiusq; amoris pulchritudinem obscænis & illicitis cogitationũ motibus fędat. Vnde & subditur. Et abhominabuntur me vestimẽta mea. i. abhominabilẽ me faciet caro, qua tegitur anima induta. neq;.n. viro qui similis mei est rñdebo. nec quę mecũ in iudicio ex æquo possit audiri. Cũ quolibet in iudicio ex æquo contendimus, & quod cõtra nos dicatur cognoscim⁹, & in his q̃ dicimus audimur, & quo obiecta patenter appræhendimus, eo audẽter ad ꝓposita rñdemus. Si ergo inuisibilis iudex q̃ facimus videt, quasi audit quę dicimus, sed quia id quod ei displicet nequaquam plene cognoscimus, quasi quid ipse dicat ignoramus. Vir ergo sanctus vestimentorum suorũ abhominationem considerans, eo amplius timet, quo audiri ex æquo in iudicio non valet, quia quousque corruptionis suę pondere premitur, hoc in pœna sua grauius tolerat, ꝙ & sensum sui reprehensoris ignorat; ac si aperte dicat, in hoc ex æquo non audior, quia & patent cunctaque facio, & tamen ipse nescio per quanta reprehendor. Augustinus in libro cõfes. Væ ergo etiam laudabili hominum vitę, si remota misericordia discutias eam domine.

De Iudicio præsentis vltionis. *Cap.* *CLXIII.*

HVgo de sacramentis lib. 2. Modis autem duobus hominem in hac vita iudicat Deus. Aut enim per mala pręsentia iam irrigare tormenta sequentia incipit, aut sequentia tormenta flagellis

gellis præsentibus extinguit. Greg. in Moral. lib. 4. Nullum vero peccatum Deus relaxat inultum, aut .n. nos illud insequimur flendo, aut ille vindicando Idem in li. 9. Valde quidem scrupulosum cordi se obicit, ꝙ beatus Iob postquam dixerat, verebar opera mea, subiungit, sciens ꝙ non parceres delinquenti. Nam si delinquenti non parcitur, quis ab æterna morte eripitur, cum a delicto mundus nemo reperitur? An pęnitenti parcit, & delinquenti non parcit: quia cum delicta plangimus, nequaquam iam delinquentes sumus? sed quid cum Petrus negat respicitur, & redemptoris negati respectu ad lachrymas vocatur? Quid ꝙ Paulus cũ redemptoris nomen in terra conaretur extinguere, eius verba de cœlo meruit audire? sed cum culpa in vtroque punita est: quia de Petro, teste Euangelio scriptum est. Recordatus est Petrus verbi Iesu, & egressus foras fleuit amare. De Paulo hęc eadem quæ hũc vocauit veritas dixit. Ego ostendam illi quanta eum oporteat ꝓ nomine meo pati. Delinquenti ergo dñs nequaq̃ parcit: quia delictum sine vltione non deserit: Aut .n. ipse hoc homo in se pęnitens punit: Aut hoc Deus cũ homine vindicans percutit. Nequaquam ergo peccato parcitur: quia nullatenus sine vindicta laxatur, sic de Iuda. Dauid audire post confessionem meruit, dñs transtulit peccatũ tuũ, & tñ multis post cruciatibus afflictus ac fugiẽs reatũ culpæ q̃ perpetrauerat exoluit Sic nos salutis vnda a culpa primi parentis exoluimur, sed tñ reatum eiusdem culpæ diluentes absoluti quoque adhuc carnaliter obimus. Bene ergo dicitur, sciens quòd non parceres delinquenti: quia delicta nostra siue per nos seu per semetipsum resecat ẽt eum relaxat. Ab electis .n. suis iniquitatum maculas studet temporali afflictione tergere, quas in eis in perpetuum non vult videre.

De iudicio secretissima animaduersionis. Cap. CLXIV.

AVgustinus super Gen. Habent ẽt malę voluntates interiorẽ pęnam suam eandem ipsam videlicet iniquitatem suã. Idẽ in Encheridion li. 1. Ad iram itaque vel vltionem Dei iustam pertinet, vt dictũ est supra, quicquid cęca & indomita cõcupiscentia libenter faciunt mali, & quicquid manifestis apertisque pęnis patiuntur inuiti. Idem in li. de vera religione. Omnis quidem creatura corporea quæ possidetur ab anima diligente Deum, bonum est infimum. Si vero diligatur ab anima quæ negligat Deum, nec sic quidem ipsa fit malum: sed quia peccatum est malum quo ita diligitur, dilectori .n. suo pęnalis efficitur, eumq; implicat ærumnis, & pascit fallacibus voluptatibus: quia neque permanent, neq; saciant, & tñ torquent doloribus. Nam cum ordinem suum peragit pulchra mutabilitas temporum, deserit amantem species concupita, & per cruciatum sentientis discedit a sensibus, & erroribus agitant, vt hanc esse primam speciem putet, quæ omnium infima est. Denique si vanitates detrahas, quibus tanquam prima sectantur extrema, non erit corpus vanitas, sed in genere suo, quàmuis extremam pulchritudinem sine vllo errore monstrabit. Temporalium .n. specierum multiformitas ab vnitate Dei hominem lapsum per carnales sensus diuerberauit, & mutabili varietate multiplicauit eius affectum, ita facta est abúndantia laboriosa, & si dici potest egestas copiosa, dum aliud & aliud sequitur, & nihil cum eo permanet. Sic a fructu frumenti vini & olei sui multiplicatus est, vt non inueniat idipsum: id est naturam incommutabilem & singularem quam secutus non erret, & assecutus per amplius non egeat, tolle itaque vanitates, & nulla erit vanitas. Idem de Ciuitate Dei libro 12. Homo itaque diuina voluntate contempta, nõ nisi perniciosè vti potest etiam seipso, sicque discit quid intersit, vtrum inhæreat communi omnibus bono, an delectetur proprio. Se quippe amans sibi donatur, vt inde timoribus mœroribusq; completus, si tñ mala sua sentit, Cantet in Psal. ad meipsũ anima mea turbata est. Idem de libero arbitrio libr. 3. Nam quia nemo leges omnipotentis Dei valet superare, non sinitur anima debitum non reddere. Aut .n. reddit bene vtendo quod accepit. Aut reddit amittendo quod bene vti noluit. Itaque si non reddit faciendo iustitiam quam debet, reddet patiendo miseriam quam debet, nec vllo interuallo temporis ista diuiduntur: vt alio tpe nõ faciat quod debet: & alio patiatur quod debet, ne vel puncto tpis vniuersalis pulchritudo turpetur, vt sit in ea dedecus peccati sine decore uindictæ. sed in futuro iudicium seruatur ad manifestationem atque ad accerrimum sensum miseriæ, quicquid nunc occultissime vindicatur. Omni aũt animæ peccáti reuera duo sunt ista pęnalia. Ignorantia & difficultas. Sed ex ignorantia de honestate error. Ex difficultate cruciatus affligit. Sed approbare falsa pro veris, vt erret inuitus, & resistente dolore carnalis vinculi nõ posse a libidinosis operibus temperare, non est natura homini instituti, sed pœna damnati. Non itaque tibi deputatur ad culpam ꝙ inuitus ignoras, sed quod negligis quærere quod ignoras, nec ꝙ vulnerata membra non colligas, sed quòd volentem sanare contemnis. Non enim quòd naturaliter nescit, & naturaliter non potest, hoc animę deputatur in reatum, sed ꝙ scire non studuit, & ꝙ dignã facultati cõparandæ ad recte faciendum operam nõ dedit. Glosa super Epistolam ad Romanos. Denique inter primum peccatum apostalię, & vltimam pęnam ignis ęterni, media quę sunt & peccata sunt & pœnæ. Iudicio enim iustissimi Dei crimina criminibus iudicantur, & supplicia peccátium non tantum sunt tormenta, sed & vitiorum incrementa.

Quod Non uindicat Deus in idipsum his. Cop. CLXV.

HIeronimus super Naum. Non aũt inquit consurget duplex tribulatio, sicut habet nostra translatio. In. 70. vero interpretum editione sic legitur, ꝙ non vindicabit Deus bis in idipsũ in tribulatione. Ex hoc aut sequitur, ꝙ qui puniti sunt, postea nõ punientur. Receperunt ergo in vita sua & qui in diluuio perierũt & Sodomitæ, & Ægiptij, & Israelitę in solitudine mala sua. Quærat aũt hic aliquis. Si decolletur fidelis deprehensus in adulterio, quid postea fiet de ipso? Aut enim punietur, & tunc falsum est qđ hic dicitur; Aut non punietur, & tũc optandum est adulteris, vt in præsenti breui & cita pęna cruciatos ęternos frustrentur. Ad quod respondebimus, Deum vt omniũ rerũ ita quoq; mẽsuras scire suppliciorum, & magnis ac diuturnis elui cruciatibus magnum peccatum; si quis aũt punitus sit, vt ille in lege qui Israeliticis maledixerat, & ille qui collegerat in sabbato ligna, tales postea non punientur, quia culpa leuis est præsenti supplicio compensata. Idem super Ezech. lib. 6. Ecce siquidem de iudæis ait dñs in prophetia, Pepercit oculus meus super eos &c. Quæritur itaq; quomodo eis pepercit, quorum in solitudine cadauera prostrauit: sed ex hoc intelligimus eos viuere nec æternis supplicijs reseruatos, nec de libro viuentium esse deletos, nec ante faciem dñi consumptos, qa nec Moyses perijt, qui tamen terram promissionis non intrauit. Actor. Ex prædictis autẽ videtur, ꝙ puniti diluuio & Sodomitæ & Ægyptij, & murmuratores in deserto saluabũtur. Ad hoc respõdent doctores, ꝙ sufficienter puniti non iterum punientur in eodem statu vel in eodem foro. Quidam tñ sic exponunt illud verbum Hieronymi, ꝙ non tam acerbe punientur in inferno, ac si non essent hic puniti. Sed secundum hoc pęna temporalis esset ęterne proporcionalis. Igitur alij verbum illud intelligunt de his qui in pœnis conuertuntur ad Deum & cõteruntur, videlicet ꝙ tales in inferno nõ punientur: quod aũt dicit, Non vindicabit, Deus bis in idipsũ, de punito in charitate sufficiẽter intelligitur. qa .s. pro vno peccato sufficiẽter punit⁹, pro eodẽ iterũ nõ punit.

Qualiter vindicat Deus iniquitates patrum in filijs. Cap. CLXVI.

HIeronimus vbi supra. Quid est autẽ ꝙ inter vos parab. vert. in prouer. in terra Israel, dicentes. Patres comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obstupuerunt. Ecce docet id quod in Exodo scriptum est. Ego sum dominus fortis & zelotes visitans iniquitates patrum in filios in tertiam & quartam generationẽ, sic accipi debere quasi parabolam, vt aliud in verbis sonet aliud in sensu teneat. vnde ergo quidam illam sententiam ad humanã animam referunt. patrem in nobis esse dicentes leuem punctum sensuum. filium vero si cogitatio conceperit peccatum; porro nepotem dicunt, si quod cogitaueris atq; conceperis opere perpetraueris; pronepotem aũt .i. quartam generationem, si non solũ feceris quod malum est & scælestum, sed & in tuis sceleribus glorieris. Sic Deus ergo primos & secundos stimulos cogitationum quos Græci propatias vocant, sine quibus nullus hominum esse potest, nequaquam punit, sed si cogitata quis facere decreuerit, aut ea quæ fecit corrigere noluerit pęnitentia. vnde licèt Cham peccauerit irridens nuditatem patris, sententiam tñ non ipse qui risit, sed filius eius Chanaam suscepit, dicente Noe. Maledictus Chanaam &c. nec non & in contrariam partem ponit Apostolus saluari mulierem per filiorum generationem .i. ad Thimo. 2. Iniustum quidem videtur vt aliud peccet & aliud puniatur, sed ex eo quod sequitur. his qui oderunt me scandalum soluitur. nõ enim ideo puniuntur in tertia & in quarta generatione, quia patres eorum deliquerunt, sed quia patrum ęmulatores extiterunt, hæreditario malo in ramos de radice crescente. In hoc quoq; Dei creatoris clementia demonstratur. Non enim truculentiæ & seueritatis est irã vsq; ad tertiam & quartam generationem tenere, sed signum misericordiæ pęnam peccati differre. Augustinus in Encheridion. Parentum quidẽ peccatis obligari paruulos, non solũ primorũ hominũ, sed ẽt suorũ, de quibus ipsi nascuntur, non improbabiliter dr, illa nãq; diuina sentẽtia, reddã peccata patrũ in filios, tenet vtiq; illos anteq̃ per regenerationẽ ad nouũ testamentũ incipiant pertinere. Quod videlicet testamentũ prophetabatur, cũ per Ezechielem Prophetam diceretur, non accepturos filios peccata patrũ suorũ, nec vlterius futuram in Israel parabolã illã. Patres nostri manducauerunt vuã acerbã, & dentes filiorũ obstupuerunt. Ideo enim quisq; renascitur, vt soluatur in eo quicquid peccati est cum quo nascitur, ac per hoc nõ est instituta regeneratio, nisi quia vitiosa est generatio, adeo vt ẽt de legitimo matrimonio procreatus dicat. In iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. Neq; dixit iniquitatẽ vel peccatũ, sed iniquitates & peccata dicere maluit, quia & in illo vno qđ in oẽs per-

pertransijt reperiūtur plura peccata parētū,quæ & si ita non possunt mutare naturā tñ reatu obligant filios, nisi gratuita gratia, & misericordia diuina subueniat. Sed de peccatis aliorū parentū quibus ab ipso Adā vsq; ad patrē suum progenitoribus suis quisque succedit.non immerito potest disceptari, vtrum omniū malis actibus, & multiplicatis originalibus delictis qui nascitur implicetur:vt tanto peius quanto posterius quisq; nascatur,aut pro pterea Deus in tertiā, & quartam gñationē de peccatis parentū eorum posteris comminetur,quia irā suam quantū pertinet ad ꝓ generatorū culpas vlterius non extendit moderationē miserationis suæ,ne illi quibus regenerationis gratia non confertur,nimia sarcina in ipsa æterna damnatione premerentur,si cogerētur ab initio generis humani oīum præcedentiū parentū suorū originaliter peccata contrahere,& pœnas pro eis debitas pendere,an aliquid aliud de re tanta valeat reperiri vel non temere nō affirmo.

De Iudicio mortis corporalis. *Cap. CLXVII.*

IDem de ciuitate Dei lib.13. Mortem quidem qua fit cohærentium direptio naturarum,videlicet animę & corporis, homo nisi peccasset,perpessus non fuisset. Est enim pœna peccati, & tñ est malis quidem mala, bonis aūt bona, sicut videlicet ostensum est supra. Idem ad esichium. Nempe qualis in nouissimo die suo quisque moritur, talis a Deo iudicabitur,vigilare ergo debet oīs christianus,ne imparatum eū inueniat dñi aduentus,qđ erit si imparatū inuenerit vitę suę dies vltimus. Bernardus in epistola de Machabeis.Beati certe mortui non solum qui pro dño sicut martyres,sed ēt qui in dño moriūtur,vt confessores,ergo duę res mortem faciunt preciosam, vita.s. & causa,sed amplius causa quam vita.Porro illa erit preciosissima q̃ & causa commendat & vita. Ex glo.super ecclesiastici.xlj.capitulo.O itaque mors bonū est iudiciū tuū homini indigenti,& qui minoratur viribus, defecto ętate,& cui de omnibus cura est, & incredibili qui per sapientiam, bonū inq̃ est viro tali iudiciū mortis,quia per ipsum transit ad vitam æternitatis.Indigens dicitur qui terrenis subsidijs non delectatur.Minoratus viribus, qui de se non pręsumit. Defectus ætate,qui sicut Abraham deficiens moritur in bona senectute, huic est cura de omnibus mandatis dñi.s.adimplēdis vel proximis adiuuandis.Incredibilis existit,qm̄ errori hęretico nō cōsentit.Perdit quoque sapientiā quam reputat Apostolus apud Deum stultitiā.Ambr.in li.de bo.mo.Mors itaque corporis iustis videtur bona,sed plerisq; metuēda.Quæ cum omnes absoluat,paucos delectat. Sed non est hoc vitium mortis,sed nostrę infirmitatis,qui voluptate & corporis delectatione vitæ istius capimur,& cursum hunc consumate trepidamus,in quo plus est amaritudinis quàm voluptatis, certe si præsens vita oneris plena est, vtique finis ei alleuiamentum est,mors autem finis est, mors ergo bonum est. Denique grauius est ad peccatum viuere, quàm ēt in peccato mori,qm̄ impius peccatū auget, quamdiu viuit Si autē moriatur,peccare desinit,mors itaque iustis est quietis portus,sed naufragium putatur nocentibus? Et his certe quibus grauis est timor mortis, non est mori graue,sed graue est sub mortis metu viuere, nō est ergo mors grauis,sed metus mortis. Idem super Beati immaculati. Nonnulli philosophi disputauerunt obesse improbis absolutionem, prodesse mortem,eo ꝙ in illa sit incentiuum delinquendi in morte autem finis delicti,vnde iuxta ecclesiastē, mortuus prefertur viuenti, quia peccare desinit, & mortuo nondum natus, quia peccare nescuit. Idem in libro de excessu satiri primo.Cessabunt itaque lachrymæ meę de fratris mei morte, quia debet aliquid inter fidos & perfidos interesse.Fleant suos qui eos in perpetuū interisse existimant,quia spē resurrectionis non habent, quā non eripit sententia Dei, sed inclementia fidei, nobis vero quibus mori naturę sed istius vitæ finis est,quoniam in melius natura ipsa reparatur,fletus omnes casus mortis abstergat.Idē in lib. 2.Mortem enim Deus homini non pro pęna, sed pro remedio dedit,licēt & ipsa pœnalis sit. Adam nanque peccanti dictum est pro pœna,maledicta terra in opere tuo & cętera.Pro remedio aūt additum est,donec reuertaris in terram de qua sumptus es. Mors ergo pro remedio quasi malorum finis præscripta est.Non est ergo formidabilis, nec amara egentibus,nec grauior diuitibus, nec iniusta senioribus,nec fratribus, nec perpetua fidelibus, nec improuisa sapientibus.Morte martyrum religio defensa est,fides cumulata.ecclesia roborata.Quid plura.Vnius morte etiam mundus redemptus est, cuius mors vita hominū est, morte eius signamur, mortem eius orando nunciamus, mortem eius offerentes prędicamus,sola mors immortalitatem acquisiuit,atq; ipsa mors se redemit,non est ergo mętenda,quæ publicę salutis est causa. In resurrectione quoque surget natura eadem stipendiis mortis honoratior. Deinde mortui qui in Christo sunt resurgent primi. Deinde in aere simul cum illis rapientur & viui. Gentiles etiam aduersus mortem plerunque se consolantur, vel de communitate ęrumnæ, vel de iure naturæ, vel de immortalitate animę. Denique quid absurdius,quam vt id quod scias oībus ęsse præscriptū, quasi speciale de plores, hoc est animum supra conditionem extollere,legē cōem non recipere,naturę consortium recusare,mēte carnis inflari, & carnis ipsius mensuram nescire. Quid absurdius quam nescire quid sis,& affectare quod non sis?aut quid imprudentius quā ꝙ scias futurū esse,id cum acciderit feri non posse?Hiero. ad tyra Resurgere nostros credimus,& tñ plangimus. Quid faceremus si mori tantùm præciperet Deus? uoluntas eius vtiq; sola sufficeret ad solatium, cui nullum pręponere uidemur affectum,nihil abstulit tuū,qui recipere dignatus est propriū,creditum suum recipere decuit creditorem, & nihil aliud decet quā creditori gratias agere mutuantem, & dicere cum Iob. Dominus dedit dominus abstulit & cętera.

De Iudicio futuræ purgationis. *Cap. CLXVIII.*

GRegorius in dialogo lib.4.Qualis ergo hinc quisque egreditur,talis,vt dictum est,in iudicio pñtatur. De quibusdam tñ leuibus culpis esse ante iudiciū purgatorius ignis credendus est, pro eo,ꝙ veritas dicit, quia si quis in Spiritu sancto blasphemiā dixerit,non remittetur ei,neque in hoc seculo, neque in futuro, hac enim sententia datur intelligi quasdam culpas in hoc seculo,quasdam in futuro laxari. Quid autem electis obest,si admodum dure moriantur.Et est fortassis eorum culpa, nonnunquam licet minima,quæ in eadem debeat morte resecari. Nam & legitur,ꝙ vir Dei contra Samariam missus,quia per inobedientiā in itinere comedit,hunc Leo in itinere occidit, & postea Leo iuxta asinum stetit, & de cadauere non comedit.Ex quo ostenditur, ꝙ inobedientiæ peccatum in ipsa morte fuerit laxatum, quia idē leo quem viuentem præsumpsit occidere,contingere non præsūpsit occisum. Plerunque de culpis minimis ipse solus pauor egredientes animas iustorum purgat, sicut narrari de quodam sancto uiro frequenter audiui,quia. s. ad mortem veniens vehementer timuit,sed post mortem discipulis in stola alba apparuit, & q̃ præclare susceptus sit,indicauit.August.de ciui.Dei lib.xxj. Inuenimus autem quid sit saluari per ignem secundum Apostolum, si prius inuenerimus quid sit in fundamento habere Christum, nihil enim in ædificio pręponitur fundamēto: quisquis ergo sic habeat in corde Christum,vt ei nihil pręponat licitum vel illicitū, fundamentum habet Christum.Si vero aliquid aliud præponit, & si videatur habere fidem Christi,non tamen in eo fundamentum est Christus, quem talibus postponit, hoc aūt dies domini declarabit, dies vtique tribulationis, quia in igne reuelabitur,& vniuscuiusque quale sit opus ignis probabit, & hunc quem uocat Apostolus tribulationem ipsam Itaque si cuius opus permanserit,quod fit qñ cogitat quæ Dei sunt,quod superædificauit mercedem accipiet.i. vnde cogitauit hoc sumet.Si cuius autem opus arserit,damnum patietur,quia quod dilexerat non habebit. Ipse autem saluus erit,quia nulla eum tribulatio ab illius fundamenti stabilitate semouit. Sic tamen quasi per ignem, quod enim sine vrente amore non habuit, sine vrente dolore non perdit. Ecce quantum mihi videtur,inuentus est ignis qui nullum eorum dānet.Sed vnum ditet,alterum damnificet,ambos probet.Post huius sanè corporis mortem: donec veniatur ad vltimum iudicij diem defunctorum spiritus ignem huiusmodi dicuntur perpeti, quod illi non sentiant qui tales mores & amores non habuerūt in vita pręsenti.s.vt eorū cū ligna consummantur.& fenum & stipula alij vero sentiant, qui huiusmodi secum portauerunt ædificia.siue ibi tantum,siue hic & ibi, siue ideo hic vt non ibi,secularia quamuis a damnatione venialia concremantem ignem transitoriæ tribulationis inueniant,non redarguo,quia forsitan verum est,potest enim ad illam tribulationem pertinere, mors etiam ipsa de primi peccati perpetratione accepta,vt secundum ędificium cuiusque tempus quod eam sequitur ab vnoquoque sentiatur. Itaque temporarias pœnas alii quidem in hac vita tantum, alii post mortem,alii vero,& nunc, & tūc, veruntamen ante iudicium patiuntur. Idem super psam. 37. Ideo domine,inquit, ne in ira tua corripias me,sed in hac vita purges me.Neque purgatum reddas talem,cui iam emundatorio igne sit opus,propter illos qui salui fiunt, sic tamen quasi per ignem, nam eo ꝙ salui erunt dicitur, ignis ille contemnitur, grauior tamen erit quam quicquid ī hac vita potest homo pati.Hugo de sacra.lib.2.Est itaque pœna post mortem quæ purgatoria dicitur,cuius locus omnino determinatus non est,nisi quia multis exemplis & reuelationibus animarū in eiusmodi positarū sæpè mostratū est in hoc mundo illam exerceri.Et fortassis probabilius erit,vt in his potissimū locis singulæ pœnam sustinere credantur.in quibus culpam commiserunt. Beda super parabolam.Licēt itaque sicut scriptum est,mortuo homini ne impio nulla sit vltra venię spes.Sunt tamen qui de peccatis leuioribus cum quibus defuncti sunt,absolui possunt,vel pœnis castigati, vel suorum precibus, & elemosinis ac missarum celebrationibus releuari.Sed hoc ante iudiciū.Qui vero postea se liberādos putant falluntur,et forsitam ad illos pertinet quod sequitur. Expectatio solicitorum peribit. Actor. De hac aūt materia.s. de

pœna

pœna purgatoria plenius dictum est superius, vbi actum est in generali de animæ humanæ natura.

De Iudicio perpetuæ damnationis. Cap. CLXIX.

GRegorius vbi supra. Vt autē superius est habitū, sicut electos beatitudo letificat. Ita credi necesse est, q̄ a die exit⁹ sui ignis reprobos exurat. Nam si viuentis hominis incorporeus spiritus tenet in corpore, cur nō & post mortē spūs licet incorporeus ēt in corporeo teneat igne. Cęterū, si diabolus, & Angeli eius cū sint incorporei, corporeo sūt igne cruciādi, quid mirū si aiæ, & anteq̄ recipiāt corpora possint corporea sentire tormēta, & vnus quidē est ignis gehēnę, sed nō oēs vno mō cruciat pctōres. Nā vniuscuiusq; quātū exigit culpa, tm̄ sentit in pœna. Vis aūt scire quō iustū sit, vt culpa cū fine ppetrata puniatur sine fine, hoc recte qsq; diceret, si districtus iudex nō hoīum corda, sed facta pēsaret. At iniqui ppea cū fine deliquerūt, quia cū fine vixerūt. Nā voluissent vtique si potuissent sine fine viuere, vt potuissent sine fine peccare. Ostēdūt.n. q̄ in peccato semper viuere cupiūt, qui nunq̄ desinūt peccare cū viuūt. Iustū est ergo, vt nunq̄ careāt supplicio, qui nunq̄ voluerūt carere peccato, & quidē oīpotēs Deus quia pius est, miserorū cruciatu nō pascitur, quia vero iustus est, ab iniquorū vltione in perpetuū nō sedabitur. Idē in Moral. lib. 15. Est inquit pars hoīs impij a Deo & hereditas verborum eius a dño. Cū videlicet districta Dei iustitia suppliciū a reprobis exigit, eis mala vsq; ad verborum retributionem reddit, vt qui de magnis malis debitores sunt suppliciis traditi, ēr nouissimū quadrātem soluāt. Illis .n. minima pareuntur, quia maiora in se mala districtè defleuerūt. Nam quos magna premunt, etiam minora in gehenna pariter affligūt. Cæsarius Arelatensis in Homi. Illa vero pœnalis exclusio quia culpam iubetur inquirere, substātiā nescit absumere, flāma siquidē illa nō tā reū persequitur quā reatū. Et si modus esset delictorū, esset & mēsura cruciatuū. Si vero totā naturā occupauit pariter & inuoluit excessus capitaliū scelerū, quia non recipit cāre mediū, carebit fine supplicium. Occidēte te itaq; pœna, & viuificante snīa, dum sibi nullā spē promittere pōt; vel post immensa tpa iam ēt in præsenti sentientur consequētium sęculorum tormēta, ac sit dolorē mortis auget immortalitas cōsciētiæ imposita. Et cas crimina ministrāt ardoribus sēpiternis, manetq; in hoc pręceptū actoris iudicis vt ignis arbiter depasta nō deuoret, sed ad hoc puniat vt semper interimat. Hiero. super Isaiā lib. vj. Subtus te inqt sternetur tinea, & operimentū tuū vermes. Per hęc materia suppliciorū intelligitur, q. s. ex ipsis peccatis nascitur, sicut ēt q̄diu materia cadaueris est, & aliquis humor in eo, vermes ex putredine nascuntur, sic ex ipsa materia peccatorū supplicia gignuntur. Idē sup Hier. lib. 4. Maledicta, inquit, dies in qua natus sum &c. hoc testimonio capimus q̄ melius sit nō esse, quā in suppliciis viuere. Iuxta illud qd̄ scriptū est. Mors viro requies: & iterū, quare data est misero lux? & vita his qui in amaritudine animæ sunt? Aug. super Psal. Legimus quosdā in aliorū cōparatione tolerabiliorem excepturos dānationē. Alicui vero mitigari eā cui traditus est pœnā vel in quibusdā interuallis hr̄e pausa, qs audacter dixerit: qn̄ quidē vnā stillā diues ille nō meruit? Idē de ciu. Dei lib. 21. Quidā vero sic iniustū putāt, vt pro peccatis qn̄tulibet magnis paruo tpe perpetratis pęna quis ęterna dānetur, quasi hoc nullius iustitia legis attēdat, vt tāta quisq; mora tpis puniatur quanta admisit vnde puniretur. Quis.n. p̄ aliquo crimine morte multatur, nō q̄ mora qua occiditur estimāt leges eius suppliciū, & nō q̄ eū in sēpiternū auferūt de societate viuentiū. Sicut ergo nō efficiūt leges terrenæ ciuitatis, vt iniquus reuocetur occisus, nec ciuitatis cęlestis, vt ad vitā reuocet ęternā sēda morte dānatus: rectè quoq; factus est malo dignus ęterno, qui hic i se peremit bonū, qd̄ esse posset æternū. Beda vbi supra. Mortuo ergo hoīe impio nulla erit vltra spes. Heu miser, hanc sententiā origenes pertransiit qui post extremū iudicium vitam hominibus peccatoribus dandam credidit.

De Iudicio diuinæ remunerationis. Cap. CLXX.

HEronimus cōtra Pelagianos li. 2. Nō est aūt iniustus Deus, vt tm̄ peccata cōdēnet, & opera bona nōmemoret. Idē sup Aggeū. Itaq; si qn̄ vixeris quęqua facere nō nulla quæ iusta sunt etiā inter opera multa peccatorū, non est tā iniustus Deus, vt pp multa mala paucorum obliuiscatur bonorum, sed faciet eum illa tantummō quæ in terrā bonā seminauit metere, & in horrea sua congregare. Idē super Ezechielē li. 9 Siquidem, & de Nabucodonosor rege Caldeo per Ezechielē dr̄ a dño. Dabo ei terrā Aegypti p̄ eo q̄ laborauit mihi. Ecce i eo q̄ Nabucodonosor mercedē accepit operis boni, intelligimus ēt in Ethnicis si aliquid boni fecerint, non absq; mercede Dei iudicio pterīri. Vnde & apud Hieremiā idē rex appellatur columba Dei, q̄ aduersus populum pctōrē Dei seruierit voluntati. Idem in lib. de spū & littera. Verūtamē sicut nō impediūt a vita æterna iustū quædā pctā venialia, sine quibus hæc vita nō ducitur, sic ad salutē æternā non prosunt impio aliqua bona opera, sine quibus difficillime vita cuiuslibet pessimi hoīs inuenitur. Idē in libro de correctione & gratia. Cūque sicut iam superius dictū est. Ipsa vita ęterna quā certū est bonis operibus debitā reddi, ab Apostolo gratia Dei dicitur, cum grā nō opibus reddatur, sed gratis detur, sine vlla dubitatione cōfitendū est, iō gratiā vitā æternā uocari, quia his meritis redditur q̄ gratia cōtul[it] homini. Idem ad ianua lib. 2. Est autē, vt dictum est, s. quædā aīarum requies ab omni labore molestiarum sancta, atque perpetua, in quā nobis transitus fit ex hac vita, & est in illa requię nō desidiosa segnicia, sed qdā ineffabilis trāquillitas agnitionis ociosę. Sic.n. ab huius vitæ operibus in fine requiescitur vt in alterius vitę actione gaudeatur. Sed quia talis actio in Dei laude agitur, sine labore membrorū, sine angore curarū, non sic, ad eā sit transitur per quietē, vt ipsa quieti succedat. i. nō sic esse incipit actio, vt esse desinat quies. Neq;.n. reditur ad labores, & curas, sed permanet in actione, qd̄ ad quietē pertinet, nec in opere laborare, nec in cogitatione fluctuare. Idem de libero arbitrio lib. 3 Tanta vero est illa pulchritudo iustitiæ, tantaq; iucunditas lucis æternæ. i. incommutabilis veritatis, & sapiētiæ, vt ēt si nō liceret in ea manere, plusq̄ vnius diei mora pp hęc innumerabiles anni huius vitę pleni delicijs, & circūfluētia bonorū tpaliū rectè meritoq; cōtēnerentur. non.n. falso, aut paruo affectu dictū est, qm̄ melior est dies vna in atrijs tuis super milia. Idē in qōnibus euāgel. Oīa dici pnt de illa ineffabili pfruitione veritatis, & tāto magis oīa dici pnt, quāto minus digne aliqd pōt dici. Nā vt dux est illuminatorū, & requies exercitatorū, & patria residētium, & esca indigentiū, & corona vincentiū, & quęcūq; bona tpaliter transeūtia p creaturę partes error appetit infideliū, Veritas in ęternū manētia in creatore oīum simul inuenit pietas filiorum. Actor. Hęc dicta sunt de vniuerso, in quo nimirū Deus post illa prima opera sex dierū a qb. in die septimo requieuit, operatur multipliciter vsq; modo. Sicut videlicet a filio dicitur in euāgelio. Pater meus vsq; modo operatur, & ego operor. Nūc ad institutionē naturę pcipuę humanæ quātū ad eius statū, & ēt ipsius immutationem, siue destitutionē per peccatū latius prosequendā reuertor.

LIBER XXX.

Epilogus de institutione naturæ ac specialiter humanę. Cap. I.

AVgust. super Genesim li. 1. Sicut iam alias dictum est, vbi Scriptura dicit in principio Deum cęlū & terrā creasse; insinuatur exordium creaturæ adhuc in imperfectionis informitate. Fit aūt filij commemoratio qui ēt verbū est, in eo qd̄ scriptū est. Dixit Deus. Sicq; per id qd̄ principiū est insinuat exordium creaturæ ab illo existētis adhuc impfectę. Per id aūt qd̄ verbū est, pfectio creaturæ ad eum reuocate vt formaretur inhęrendo creatori, & pro suo genere imitando formam incommutabiliter cohęrentem patri. Aeternum est autem q̄ ait Deus, fiat lux quia. s. verbum Deus apud Deum est patri coæternum, quamuis Deo in ęterno verbo hoc dicente, temporalis facta sit creatura. Cum enim verba sint temporis quando & aliquando, tamen qn̄ fieri debeat aliquid ęternū est in Dei verbo. Et tunc fit, qn̄ fieri debuisse in illo verbo est, in quo non est qn̄ & aliquando, quia totū illud verbum ęternum est. Basilius in Hexamerō, libr. 4. Similiter cum dicitur, congregentur aquæ, vox dei formatrix est naturæ. Itaq; si qn̄ te stante iuxta riuū subit cogitatio, cuius impulsū de telluribus aqua progreditur, vel quæ sunt horrea de quibus largiter effunditur: aut quis locus ad quem peruenire cogitur, vel quomodo nec illa deficit quę sequitur, nec illa quæ præcessit exuberat. Profectò reperies, omnia hęc ex illa prima voce teneri. Igitur & q̄ aquarum cursus urgetur, & mare certis præscriptum finibus retinetur, primæ pręceptionis virtus est. Idem in libr. 5. Prima quoque illa vox ac præceptio Dei. germinet terra herbam virentem, veluti quędam lex naturę fuit, & inest terrę, procreandi fructificandiq; sibi pręebens in posterum facultatem. Deniq; ratio naturę ex priori Dei mandato sortita principium, per oē transit æuum, donec ad cōmunē terminū finemq; perueniat. Idem Aug. super Genesim li. 6. Cum ergo ab initio dixit Deus. Faciamus hominem ad imaginē & similitudinem nostrā &c. Et postea. Crescite & multiplicamini. Et iterū. Ecce dedi vobis omnē herbā &c. Ille sermo ante omnē sonū aeris, ante omnem vocē carnis & nubis, in illa summa eius sapientia per quā facta sunt omnia, non quasi humanis auribus instrepebat, sed rebus factis rerum faciendarū causas inserebat, & omnipotenti potentia futura faciebat hominemque suo tēpore formandū, vt supra dictū est, tanquam in radice vel semine tēporū condebat, vnde inciperent sęcula ab illo condita, q est ante sęcula. Deniq; illa Dei opera, quę p sex dies ab initio legunt facta, Scriptura dicit, & consummata & inchoata. Cōsūmata cū dicit. Perfecti sunt cęli & terra &c. Inchoata quoq; paulo post perhi

bet, vbi dicit, quod requieuit Deus ab operibus suis quæ inchoauit vt faceret. Consummasse quippe Deū illa dicimus, cum ita perfecte creauit omnia simul, & ei nihil adhuc in ordine temporum creādum esset. qđ non tunc ab eo iam in ordine causarum creatū est. Inchoasse vero, vt quod tunc præfixerat causis, postmodum impleret effectis. Rebus quippe tunc factis rerum faciendarum causas inseruit, & omnipotenti potentia iam in temporum velut radice futura facit. Idem in li. 8. Creauit siquidem omnia simul, ex quibus currerent tempora, & implerentur loca, ac temporalibus & localibus rerum motibus voluerentur sæcula.

Epilogus de consideratione creaturæ. *Cap. II.*

BAsilius vbi supra. Quid autem loquar, quid ve reticeam, tam præciosos thesauros creaturę respiciens? Est quidem difficilis allocutio meliorū sed iactura non tolerabilis omissorum. Gregor. in moral. li. 25. Nempe si vigilanter exteriora conspicimus, per ipsa eadem ad interiora reuocamur. Vestigia quippe nostri creatoris sunt opera mira creaturæ visibilis. Menti aūt nostræ peccato suo sparsę exterius necdum Deus sicut est innotescit interius; sed dum ille facturę suæ decus foras proponit, quasi quibusdam nutibus innuit, & quæ intus sequamur, ostēdit. Et quoquo se verterit anima si vigilanter intendit in ipsis ijsdem Deum inuenit; per quæ deliquit, eiusque potentiam ex eorum rursum cognoscit consideratione, quorum amore deseruit, & per quæ peruersa incedit, per hæc conuersa reuocatur. Vbi enim lapsi sumus ibi incumbimus, vt surgamus. & quasi ibi surgendo manum considerationis figimus, vbi pede amoris lubrici corruentes, negligendo iacebamus. Nam quia ex inuisibilibus per visibilia cecidimus, dignū est, vt ad inuisibilia ipsis rursum visibilibus innitamur, vt quo casu anima venit ad infima, eo gradu reuertamur ad summa. Augustinus contra Faustum li. 1. Ergo quidem vt ista in imo opera Dei terrena, infirma, mortalia, considerem. ineffabiliter moueor laude creatoris, qui prorsus ita magnus est in operibus magnis, vt minor non fit in minimis. Ars enim diuina qua cœlestia & terrena opera sunt, cum ea fint inter se dissimilia ipsa in omnibus suis similis est: quia in suo quoque genere perficiendo vbique perfecta est. Neque enim vniuersum condit in singulis, sed ad vniuersi complexū cōdens singula, se vniuersam condendis præbet & singulis, omnia congruenter locis suis & ordinibus faciens atque disponens, & omnibus particulariter & vniuersaliter congrua tribuens. Ecce hic in isto quasi mundo infimo vniuersæ creaturæ, aspicite animalia quæ volant, & natant, & gradiuntur: & repunt, nempe mortalia sunt. Vita enim eorum est vapor ad modicū parens. Hunc enim modulum ab optimo conditore perceptum tanquam in commune conferunt vniuerso, pro sui generis portione complendo, vt cum istis imis sint omnia bona, in quibus sunt eis superna meliora. Veruntamen attendite, & date mihi vnumquodlibet abiectissimum animal, cuius anima oderit carnem suam, ac non potius foueat & nutriat eam, motuq; vitali vegetet, & regat, & quodammodo administret pro sui generis exiguitate quoddam vniuersum sibi ad incolumitatem tuendam cōciliatum. Quia enim rationalis anima corpus suum castigat & in seruitutem redigit, ne immoderatus terrenorum appetitus sapientiæ perceptionem impediat; etiam sic carnem suam diligit, quā sibi ad obediendum legitime subdit & ordinat. Quid etiam in ipsa carne? Vitalia viscera totius formæ conuenientia membra operandi, vasa sentiendi, locis atq; officijs suis cuncta distincta, concordi vnitate contexta, moderatione mensurarum, parilitate numerorū, ordine ponderum. nonne indicant artificem suū Deum verum? cui vere dicitur: Omnia in mensura & numero & pondere disposuisti Si. n. cor non peruersum & corruptum vanis fabulis habueritis, inuisibilia eius etiam per hæc quæ in hac infima & carnali creatura facta sunt, intellecta conspiceretis. vnde enim istis hæc, quæ commemoraui, nisi ab illo cuius vnitate omnis modus sistitur, cuius sapientia omnis numerus formatur, cuius lege omnis ordo disponitur? Intuemini ergo si potestis, quantam vim a creatore ducat creatura. Ab ipsis cęlestibus apparatibus, vsq; ad carnem & sanguinem vniuersitatis plenitudine terminata, formarum varietate decorata, rerum gradibus ordinata.

De miraculis naturæ. *Cap. III.*

BAsilius vbi supra. Cupio ergo in sensibus tuis altius hęrere creaturę miracula: vt vbicunque repertus fueris, & cuiuslibet nascentium generi spectator astiteris, magnificam percipias memoriam conditoris. August. de Ciuit. Dei li. 21. Ipse nempe tam miras & varias qualitates rebus indidit quas videmus, vt eas quā multę sunt miremur; & si enim aliquando miremur insolita experti. ipsa tamen experiendi assiduitas paulatim subtrahit ipsius admirationis incitamentum. Sed homines infideles, qui cum diuina miracula prædicamus rationem a nobis eorum flagitant, quā reddere non possumus, Ipsi de tot mirabilibus rebus quas videmus rationem reddant, quæ proculdubio si esse nescirent, & ea futura esse prædicaremus, multominus crederent, quàm quòd nunc nobis dicentibus nolunt credere esse futurum. Reddāt ergo de magnete lapide, quod nescio qua sorbitione insensibili stipulam non moueat, & ferrum rapiat. De carne non putrescente Pauonis, cū putruerit & Platonis. De palea ipsa sic frigente, vt fluescere niuem nō sinat; sic calente, vt poma maturescere faciat. De igne quoq; fulgido, quod secundum suum fulgorem lapides coquendo candificet, & contra eundem suum fulgorem vrendo obfuscet. Tale est, & quod nigræ maculę obfunduntur ex oleo splendido. Similiter nigrę lineæ de candido imprimuntur argento. De carbonibus, quod accedente igne, sic vertuntur in cōtrarium, vt de lignis pulcherrimis tetri, fragiles de duris, imputribiles de putribilibus fiant. De calce quod feruet in aqua, in oleo frigida est. De fonte quodam vbi faces extinguuntur accensę, & accenduntur extinctę. De pomis Sodomorum forinsec⁹ quasi maturis, intrinsecus fumeis. De sale Agrigentino, quod flamma fluescere facit, aqua trepidare. Porro si mirabilia possunt facere Angeli boni, & Demones, & Magi, & si tot & tanta mirifica fiunt quæ mechanica appellant, Dei creatura vtentibus hominibus, vt ea quæ nesciunt, opinentur esse diuina. Vnde factum est, vt in quodam templo lapidibus magneticis in solo & in camera proportione magnitudinis positis simulacrum ferreum aeris illius medio inter vtrunque lapidem ignorantibus quod sursum esset, quasi numinis potestate penderet, quantomagis Deus potest facere, quæ infidelibus incredibilia sunt? quandoquidem ipse lapidum aliarumque rerum vim, & hominum ingenia, qui ea miris vtuntur modis, & Angelicas naturas condidit, vniuersa mirabilia mirabili vincente naturæ virtute, operandiq; & iubendi, sinendique sapientia vtens omnibus tam mirabiliter, quam creauit. Qui fecit mundum innumerabilibus miraculis plenum. Cum omnibus quibus plenus est proculdubio maius & excellentius mundus ipse miraculum. Sed isti cum quibus agimus, quando eis vim mirabilē serū proponimus, sicut ea sunt quæ pauca iam diximus, licet insolita vis contra naturā esse videatur. Alia tñ ab eis non redditur ratio, nisi hanc esse eorū naturā. Breuis sane est illa rōsufficiensq; responsio. Cū ergo Deus actor sit omniū naturarū, cur volunt fortiorē nos addere rationē, qn aliquid velut impossibile nolunt credere, eisq; redditionē rōnis poscētibus respondemus hanc esse voluntatē omnipotentis Dei, qui certe nō ob aliud vocatur omnipotens, nisi quia quicquid vult potest?

Epilogus de plantatione Paradisi. *Cap. IIII.*

IDem super Gen. Causaliter quidē dictū est, terrā produxisse lignū & herbā virentē. i. producendi accepisse virtutē. In ea quippe iā tanquā in radicibus tēporū facta erant, quæ per tpa ipsa futura erant. A qua videlicet conditione requieuit Deus septimo die, mouensque deinde per tēporales cursus ea ipsa quæ condidit, & in quibus conditis requieuit, non solū plantauit Paradisū, sed &̄ nunc omnia quæ nascuntur. Petrus Comestor. Sic ergo fecit Deus oē virgultū agri antequā oriretur in terra, & oēm herbā regionis priusquàm germinaret. fecit inquam ea materialiter priusquam orirentur ac germinarent paulatim, vt mō faciunt, essentialiter. Vel aliter intelligitur prout innuit littera sequēs, cū dicitur. Non enim pluerat dominus super terrā, & hō non erat qui operaretur illā. Fecit equidē tunc illa Deus perfecte & essentialiter priusquā orirentur ac germinarent, vt modo faciunt, cum paulatim beneficio roris infusi, & labore hominū adhibito ad ortū & ad maturitatē perueniunt. Tunc. n. terrā irrigabat fons vnus, sicut Ægyptū Nilus. Vel quia legitur ibi fons, & non vnus, multitudinē innuit, sicut in Exodo vbi dicitur, quòd in Ægyptum locusta grauissima venit. Itaque die tertio plantauerat Deus. i. plantis aptauerat Paradisum herbis. f. & plantis arborū. Et hoc est quod dicitur, a principio videlicet creationis cū arida apparuit, ac terrā ipsam germinare fecit. Vel aliter pōt intelligi. f. a principio. i. a prima parte orbis. Vnde secundū aliā translationē. Plantauit Deus Paradisum in eden ad Orientē. Eden siquidē Hebraicè interpretatur delitiæ. Est ergo idē Paradisus voluptatis & Paradisus in eden. i. delitijs. Et quod dicitur in principio idē est quod ad orientē, dicit alia translatio. Est n. Paradisus ille locus amenissimus, longo maris ac terrę tractu a nostra habitabili secretus, adeo quidem editus. i. in abdito vel sublimi loco positus, vt vsque ad lunarē attingat globum. Vnde & illuc aquæ diluuij non peruenerunt. Fons aūt & fluuius, vt ait scriptura. egrediebatur ad irrigandū Paradisum. i. Paradisi ligna, vbi fons intelligi potest, vel abyssus. i. matrix omniū aquarū, vel per silepsim fontes. Irrigare aūt positum est pro ministrare humorem. Dicitur. n. terra circumiacens humectari a fluminibus per tractiones stadijs quatuordecim, aut &̄ sexdecim. Hic aūt fōs diuiditur in quatuor flumina, de quibus videlicet dictū est supra. Hugo de sacra. li. 1. O quanta amenitatis locus ille fuit, in quo natura hominis adhuc a corruptione aliena foueri ac nutriri debuit. Aug. de Ciu. Dei li. 14. Nonnulli totum ipsum Paradisum ad intelligibilia referunt, & arbores illas fructiferas in virtutes vitæ moresque conuertunt, quasi videlicet illa corporalia pœnitus non fuerint; sed intelligibilium causa significandorum eo modo dicta

dicta vel scripta sint. Quasi vero pp hoc non potuerat esse Paradisus corporalis: quia potest et intelligi spiritualis, & ideo nõ fuerint duæ mulieres duorum Abrahæ filiorum matres Agar & Sara: quia duo testamenta dicit Apostolus in eis figurata. Aut ideo de nulla petra fluxerit aqua Moyse percutiente. quia põt ibi et Christus intelligi figurate, dicente Apostolo. Petra aũt erat Christus. Nemo itaque prohibet intelligi Paradisum vitã bonorũ. Cuius quatuor flumina sunt quatuor virtutes. Ligna vero disciplinæ viles, fructus lignorum mores piorum. Hæc & alia de Paradiso spirituali commode dicantur, dum tñ & illius historiæ veritas fidelissima rerum gestarum narratione commendata credatur.

De lignis eiusdem. C. V.

COmestor. Produxit ergo Deus in Paradiso diuersa ligna de humo, quibus delectaretur homo videndo, & sustentaretur edendo. Produxit quidem. i. procul in altum duxit, vel pro homine eduxit. In medio quorum tanquam digniora posuit lignum vitæ, & lignum scientiæ boni & mali. Dictũ est aũt lignũ vitæ ab effectu quem habuit naturaliter, vt Comestũ sæpius hominẽ perpetua soliditate firmaret, ita vt nulla infirmitate vel anxietate vel senio in deterius vel in occasum laberetur. Lignum vero scientiæ boni & mali dictũ est ex eo qđ secutũ est eius Comestionem, prius. n. homo nesciebat quid esset malũ: quia nondũ expertus erat. Bonũ dicimus sanitatẽ & firmitatem, malũ vero ægritudinẽ & imbecillitatẽ, quã nondũ senserat. Cognouerat quidẽ ea per scientiam: quia ex vno contrariorũ cognoscitur reliquũ, sed non per experientiam, vt medicus dũ sanus est nouit morbos, sed cum ęgrotat magis cognoscit: quia nouit & sentit, sicut de puero delicate nutrito dicitur: quia nescit quid sit malũ, immo nondũ nouit quanti sit bonũ. Vel malũ dicitur inobedientia, bonũ obedientia: quia post Comestionẽ nouit quantum erat bonũ obedientiæ & quantum malũ inobedientiæ. Aug. super Gen. li. 3. Erat quidem lignũ vitæ, quemadmodũ petra Christus, nec sine mysteriis rerum spiritualiũ, hominem in Paradiso viuere voluit Deus. In cęteris n. lignis erat ei alimentũ, in isto sacramentum significans sapientiã, de qua scriptum est, ꝙ lignũ vitæ est amplectentibus eam. Sic et Christus est lapis a Iacob vnctus, & lapis ab ædificantibus reprobatus, in caput Anguli factus. Sed illud ẽt in rebus gestis est factum, hoc aũt in figura tantummõ prędictum. Sic ergo sapientia lignum vitæ est in Paradiso spũali, & creatum est quod illam significaret lignum vitæ in Paradiso corporali. Lignum aũt scientiæ boni & mali tale nomen accepit, vt eo secundũ prohibitionẽ non tacto caueretur, qđ eo contra prohibitionem tacto sentiretur. Non. n. quia inde comederunt contra præceptum Dei, ideo lignum illud factũ est scientiæ boni & mali. Sed ẽt si nihil inde contra pręceptum vsurparent, id recte vocaretur: ꝙ ibi eis accideret, si vsurpassent. Nã & si vocaretur arbor saturitatis, eo ꝙ inde saturari possent homines, vtique si ẽt nemo accederet, non ideo nomen illud incongruũ esset, qñquidẽ cũ accederent & saturarentur, tunc probarent, ꝙ id arbor illa recte vocaretur. Hoc ergo in quo ligno accidere potuit, ex ipsa re nomen accepit. Malũ quippe nisi experimento non sentiremus: quia nullum esset, si non fecissemus. Non. n. aliqua est natura mali, sed hoc nomen accepit amissio boni, homo nempe cum sit bonum mutabile, melius bonum fit, cum immutabili bono adhęserit, amando & seruiendo ei rationabili & propria voluntate. Ideo siquidem & hoc magni boni natura est: quia & hoc accepit: vt adhærere summi boni naturę posset. Quod si noluerit, bono se priuat, & hoc est ei malum. Propter quod etiam per iustitiam Dei patitur cruciatum, Quid enim tam iniquum est, vt bene sit desertori boni? Nullo modo id potest fieri, sed aliqñ boni superioris amissi non sentitur malum, cum habetur quod amatur inferius bonum. At vero diuina iustitia est, vt qui voluntate amisit quod amare debuit, amittat cum dolore, quod amauit, dum vbiq; laudetur creator naturarũ. Adhuc enim bonum est, quod dolet bonum amissum. Nam nisi bonum aliqđ remansisset in natura, nullus boni amissi dolor esset in pęna. Cui vero placet bonum sine mali experimẽto. s. vt antequàm amissionem boni sentiat, eligat tenere ne amittat, super omnes homines prędicandus est. Sed hoc nisi cuiusdam laudis singularis esset, nõ illo puero tribueretur, de quo scriptum est. Priusquam sciat bonũ & malum, malitiã contemnet, vt eligat bonum. Hęc etenim duo sciuntur aliter per prudentiam boni, aliter per experiẽtiam mali.

Epilogus de formatione hominis. Cap. VI.

IDem in li. 6. Aliter quoque facti sunt Adam & Eua sexto die, quando dixit Deus. Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram. Et aliter post dierum enumerationem quando de limo terrę formauit hominem. Tunc quidem secũdum potentiam per verbum Dei tanquam mundo seminaliter inditam, quando simul omnia creauit, a quibus in die septimo requieuit, ex quibus omnia suis quæque temporibus iam per seculorum fierent ordinem. Postea vero secundum operationem prębendam temporibus, quę vsque nunc operatur. Et oportebat iam suo tempore fieri Adam de limo terrę, Mulierem aũt ex eius latere. Nemo itaque putat in illo primo Dei opere ita fuisse hominem vt aliquam vitam duceret, vt Dei locutionem ad se directam cũ dixit. Ecce dedi vobis oẽm herbam &c. discerneret, crederet, & intelligeret. At inquis, quomodo loquebatur eis qui nondum audiebant, quia nec erant qui verba perciperent? Respondere possim, sic Deum allocutum eos fuisse quõ Christus nondũ natos. nõ tãtum nos sed oẽs ẽt qui futuri sunt post nos. Omnibus quippe dicebat quos suos esse futuros pręuidebat. Ecce ego vobiscum sum vsq; ad consummationem sęculi. Verum, vt dictum est supra, in naturarũ institutione sermo Dei non quasi humanis auribus instrepebat, sed rebus factis rerũ faciendarum causas inserebat, & omnipotenti potentia futura faciebat. hominemq; suo tpe formandũ in temporum velut radice vel semine condebat. In illo itaq; primo Dei opere creatus est hõ, qui futurus esset ratio creandi hominis, non actio creati, & hoc quidem cum simul crearetur omnia. Creatus est aũt in tpe visibiliter in corpore, inuisibiliter in anima. Si aũt & hominem & bestias de terra formauit Deus, quid habet homo in hac re bestijs excellentius? nisi ꝙ ad imaginem Dei est creatus, non tñ hoc secundum corpus, sed secundum intellectum mentis. In ipso tñ ẽt corpore quandam proprietatẽ habet, quæ hoc ipsum indicet, videlicet ꝙ erecta statura factus est. Sicut superius ostensum est. Sed qñõ fecit eum Deus ex limo terræ? vtrum videlicet repente in perfecta. i. virili aut iuuenili ætate, an sicut vsque nunc in vteris matrum consueuit formari? Non enim hoc alius facit quam ille qui dixit: Priusquam te formarem in vtero noui te, vt. s. illud tantummodo proprium habuerit Adã, ꝙ non ex parentibus est natus, sed ex terra factus, eo tñ modo, vt in ipso perficiendo, ac per ætates augendo hi temporum numeri complerentur, quos humano generi attributos videmus. An potius hoc non est requirendum, vtrum libet enim horum fecerit, hoc fecit ꝙ omnipotentem & sapiẽtem Deum posse & facere decuit. Ita vero certas temporum leges generibus, & qualitatibus rerum in manifestum ex abdito producendis attribuit, vt eius potestas super omnia sit. Itaque si omnium causæ futurorum insitæ sunt mundo cum Deus omnia simul creauit. non aliter Adam factus est, cum de limo formatus est, sicut credibilius est, iam perfectæ virilitatis, quam erat in illis causis, vbi Deus hominem in sex dierum operibus fecit. tam. n. non facit Deus contra causam quã vtique volens pręstituit. quam cõtra voluntatem suam non facit. Si vero non oẽs causas in creatura primitus condita præfixit, sed aliquas in sua seruauit voluntate; non sunt quidem illæ quas in sua voluntate seruauit pendentes ex illarum quas creauit necessitate. non sunt tñ contrarię, quas constituit in voluntate sua: quia voluntas Dei non põt sibi esse contraria. Illas ergo sic condidit, vt ex eis illud esse cuius causæ sunt, possit, sed nõ necesse sit. Istas vero sic abscondit, vt ex eis esse necesse sit. hoc quoque qđ ex illis fecit, vt esse possit. Hugo de sacra. li. 1. Nõ aũt vt quidam putant, hominis conditio sic ad restaurationem Angelorum prouisa est, quasi factus homo non fuisset, si Angelus non cecidisset. Sed ob hoc ad restaurandum & supplendum lapsorũ Angelorum numerum factus est hõ, vt dicitur: quia cũ hõ postmodũ creatus, illuc vnde illi ceciderãt, ducitur, illius societatis numerus, qui diminutus in cadentibus fuerat, per hominem reparatur &c.

De translatione ipsius in Paradiso. Cap. VII.

PEtrus comestor. Tulit ergo Deus hominem de loco suæ formationis in Paradisum, vt operaretur ibi, non tñ laborãdo, velut ex necessitate, sed delectando, ac recreando seipsum. Aug. vbi supra lib. 8. Quid. n. vt aliàs iam superius dictũ est, maius, & mirabilius spectaculum est? Aut vbi magis cum natura rerũ humana ratio quodammodo loqui potest? quã cum seminibus positis, plantatis surculis, translatis arbustulis, insitis malleolis, tanq̃ interrogetur quæq; vis radicis, & germinis quid possit, quidve non possit, vnde possit, vnde non possit, quid in ea valeat numerorum inuisibilis interiorq; potentia, quid extrinsecus adhibita diligentia, & in ipsa consideratione perspicere, quia neque qui plantat est aliquid, neq; qui rigat, sed qui incrementũ dat Deus, quia & illud operis quod accedit extrinsecus, per illum accedit. quem nihilominus creauit, & quẽ regit, & ordinat inuisibiliter Deus. Itaq; nullatenus est credibile, ꝙ Deus hoĩem ante peccatũ damnauerit ad laborẽ. Siquidem, & nunc videmus, cum tanta voluptate animi quosdam agricolari. Quicquid aũt nunc agricultura deliciarum habeat, tunc vtiq; longe amplius erat, cũ nihil aduersi, vel e terra, vel e cœlo accidebat. Non. n. erat laboris afflictio, sed voluntatis exhilaratio, cum ea quæ creauerat Deus, humani operis adiutorio lætius prouenirent, ac feracius. vnde creator ipse laudaretur vberius, qui animæ videlicet in animali corpore constitutæ, facultatem operandi dedisset, quantum animo volenti satis esset, non quantum inuitum corporis indigentia cogeret. Quid sibi abhorret aliàs oberrat. a verbo, si credamus hoĩem in Paradiso constitutũ, vt operaretur agriculturam nõ la-

bore seruili, sed honesta voluntate animi. Quid.n.innocentius
hoc opere sic vacantib. & quid plenius magna consideratione
prudentibus? nec solũ, vt operaretur, ibi positus est, verũ ẽt ut cu
stodiret. Quid eũdem vtique Paradisum sibijpsi ne aliud admit
teret, cur inde mereretur expelli. Ob hoc.n.præceptum datur, vt
sic, per quod sibi Paradisum custodiat.i. quo conseruato non in-
de ꝓijciatur. Est & alius in his verbis sensus, videlicet vt ipsum
hoĩem operaretur, & custodiret Deus, sicut.n. operatur homo ter
ram, vt eam cultam, & fructuosam faciat, sic Deus hoĩem mul-
tomagis quem ipse creauit, operatur, vt iustus sit, si homo per
superbiã non abscedat. Ipsum ergo in Paradiso collocauit ope-
randum, & custodiendum. Operandũ vt iustus esset, Custodien-
dum vt tutus esset. Ipsa vtiq; dominatione Dei, quę nobis vtilis
est, non illi. Ipse quippe nostra non indiget seruitute; nos aũt in
digemus illius dominatione, videlicet vt operetur, & custodiat
nos. Ideoque solus verus est dñs, quia non illi ad suã, sed ad no
stram vtilitatem, & salutem seruimus. Nam si nobis indigeret,
eoipso non verus dñs esset, cum per nos eius adiuuaretur neces-
sitas, sub qua & ipse seruiret: nec dico nos ad vtilitatem nostrã
illi seruire, tanquam aliquid aliud ab illo expectemus quam ip-
sum qui est summa vtilitas, & nostra salus. Sic.n. gratis diligim',
ſm illud. Mihi adhęrere Deo bonum est. Totaq; hoĩs actio, bona
est ad ipsum conuerti, & ab eo iustum, pium, sapientem, beatũq;
semper fieri, a quo factus est. non ergo sic ad Deum se conuerte
re debet, vt cum ab eo factus fuerit iustus, abscedat, se ita vt ab
illo semper fiat, eo quippe ipso cum ab illo non discedit, operan-
tis & custodientis Dei præsentia iustificat', & illuminat', & beatifi
catur, dum ille obedienti subiectoq; dominatur. Sicut.n. aer qui
præsente lumine fit lucidus, non est factus, quia si factus esset nõ
iam fieret. aut etiam absente lumine lucidus esset. sic homo præ-
sente sibi Deo illuminatur, absente autem continuo tenebratur; a
quo nõ locorum interuallis, sed voluntatis auersione disceditur:
ille itaq; operetur hominem bonum atq; custodiat, quem incom
mutabiliter bonum esse constat. Semper ab illo debemus fieri, sẽ
perque perfici. Ipsius enim figmentum sumus, non tantum vt
homines simus, sed etiam vt boni simus.

De Adiutorio hominis faciendo. C. VIII.

IDem in libro octauo. Dixit quoq; Deus, Non est bonum ho-
minem esse solum, faciamus ei adiutorium simile sibi. Vtrum
aũt temporaliter vocibus & syllabis hoc dixerit Deus, an ipsa ra-
tio commemorata est, quę in verbo Dei principaliter erat, ut sic
fęmina fieret. Quam rationem suscipiebat tunc scriptura cum di
ceret. Dixit Deus, fiat. An forte in mente hominis hoc dixit Deus
secundum ꝙ dicit Psalmista. Audiam quid loquatur in me domi-
nus Deus, an aliqua de hac re ipsi homini in ipso homine per An
gelum facta est reuelatio, secundum illud, Et dixit mihi Angelus
qui loquebatur in me, an per corporalem creaturam vox ipsa so-
nuerat, sicut de nube, Hic est filius meus dilectus, Ad liquidũ cõ-
præhendere non possumus. Veruntamen certissime teneamus, &
hoc Deum dixisse, & si corporali voce vel temporaliter expressa
similitudine, non eum per substantiam quæ ipse est, sed per ali-
quam subditam imperio suo creaturam hoc dixisse certissimum
est eis, qui substantiam Trinitatis incõmutabilem, æternam, nec
per locum, nec per tp̃s moueri, vel fideliter credunt, vel excellẽter
intelligunt. Non igitur mõ quæramus, qũo Deus illud dixerit.
sed potentia intelligimus quid dixerit. Adiutorium quippe homi
ni secundum ipsum faciendum æterna veritas habet, per quam
creata vel causata sunt omnia, & in illa hoc audit, qui põt in ea co
gnoscere quid, quare creatũ sit. Si aũt quæratur, ad quã rem fieri
oportuerit adiutoriũ hoc, nihil aliud probabiliter occurrit, quàm
pp filios procreandos, sicut adiutoriũ semini terra est, vt ex vtro-
que virgultum nascatur. Quãquã.n. iam emissi de Paradiso cõtra
uenisse & genuisse narrentur, tñ nõ video quid ꝓhibuerit hono
rabiles nuptias eis fuisse, & thorũ imaculatũ, hoc Deo præstante
fideliter & iuste viuentibus, vt sine aliquo ardore libidinis, sine
labore & dolore pariẽdi, fętus ex eorũ semine gigneretur, sed vt
illis qui genuissent in aliquo formę statu manentib. & ex ligno
vitę corporalem vigorem sumentib. & illi qui gignerẽtur ad eun-
dem statũ perducerentur, donec certo numero impleto, si oẽs iu
ste viuerent, tunc fieret illa cõmutatio, vt sine aliqua morte aĩalia
corpora conuersa in aliã qualitatẽ, eo ꝙ ad omnẽ nutũ regenti se
spiritui deseruirẽt, & solo spiritu viuificãte, sine vllis alimentorũ
corporalib. sustentaculis viuerẽt, spiritualia uocarentur. Potuit
hoc fieri, si non precepti transgressio mortis suppliciũ mereret'.
Aut si parentes filijs suis cedere ex hac vita oportebat, vt ita hu-
manũ genus per decessiones & successiones certa numerositate
cõpleretur. Potuerunt ẽt parentes genitis filijs perfecta officij hu
mani iustitia ad meliora transferri, non per mortẽ, sed per aliquã
cõmutationẽ ad illã sũmã, qua receptis corporib. erũt sicut Auge
li Dei. Aut si illam dari non oporter, nisi in fine sęculi oĩb. simul,
per aliquã inferiorem, quæ tñ haberet meliorem statũ, quam vel
hoc corpus habet, vel ẽt illa quæ primo facta sũnt. Nã si Enoch,
& Helyas in Adã mortui sunt, mortisq; ꝓpaginem in carne ge-
stantes, qđ debitũ, vt soluant, creduntur, & reuersuri ad hanc vi-
tam, & tandiu dilatũ est, morituri nũc tñ in alia vita sunt, vbi an
teq̃ animale corpus tp̃e resurrectionis in spirituale mutetur, nec
morbo, nec senectute deficiunt, quãto iustius, & probabilius pri
mis illis hominibus pręstaretur sine aliquo suo parentumve pec
cato viuentibus, vt in meliorẽ aliquem statum filijs genitis cede
rent. vnde sęculo finito, cũ omni potestate sanctorũ in angelicã
formam non per carnis mortẽ, sed per Dei virtutem multo fœ-
licius mutarentur. Non itaque video ad quod adiutorium mu-
lier facta sit viro, si gignendi causa subtrahatur.

De adductione animantium ad eum. Cap. IX.

PEtrus comestor. Quia vero naturaliter ex similibus nascũtur
similia, ne videretur Adã mulieris formatio superflua, dum
sibi putaret in animãtib. aliquid esse simile, pp hoc adduxit Deus
ad Adã cuncta animantia, in quib. ẽt per synegdochen intelligẽ
da sunt, & aeris, & aquæ animantia. Vel potest dici, ꝙ vniuersa
sunt animantia terræ, quia ẽt illa quæ de aquis sunt aliquid terrę
habent in se. Vel potius pisces postmodũ cogniti ab hominibus
sunt, & inde nominati. qđ ex hoc patet, qm̃ æquiuocantur terræ
animantib. quia similes his deprehensi sunt. Adduxit aũt ea dñs
pro causis duabus, videlicet vt imponeret eis homo nomina, in
quo scirent eũ præesse sibi, & vt sciret Adam nullũ ex his sibi es-
se simile. Imposuit ergo Adam eis nomina, loquẽs videlicet He-
bræa lingua, quæ fuit ab initio sola. Quod inde perpẽditur, qm̃
vsq; ad diuisionẽ linguarũ Hebræa sunt noĩa, quæ in sacra scri-
ptura legũtur. Fecit aũt Deus, vt oĩa simul venirent animantia,
eo nutu quo simul creauit omnia, vel forte per Angelos. Aug. su
per Gen. li. 9. Qũo.n. hæc adduxerit Deus ad Adam, ne carnali-
ter sapiamus, adiuuare nos debet, qđ' de bipartito opere diuinæ
ꝓuidentiæ in libro superiori tractauimus. Omnis.n. anima, siue
rationalis, siue irrationalis mouetur visis: sed anima rationalis
voluntatis arbitrio, vel eis consentit, vel non consentit. Irratio-
nalis aũt non habet hoc iudicium, pro suo tñ genere, atq; natu-
ra viso aliquo tacta propellitur. Nec in potestate vllius animæ
est, quæ illi visa veniant, siue in sensu corporis, siue in ipsum spi
ritũ interius, in quibus appetitus moueatur cuiuslibet animãtis.
Ac sic cũ ea visa per Angelorum ministerium desuper ministrã-
tur, peruenit visio Dei non solũ ad hoĩes, & aues, & pecora, sed
ẽt ad ea quæ in aquis latent. sicut ad cetum qui glutiuit Ionam.
nec solum ad illa maiora, sed ẽt ad vermiculum. Nam & hunc le
gimus diuinitus iussum, vt radicem cucurbię roderet, sub cuius
vmbraculo Propheta requieuerat. Angeli nempe sancti Dei ius-
sione, in ipsa eius quam iugiter intuentur incommutabili verita
te perfecta, per tempus se mouẽtes, ac per locum, & tempus cor
pora sibi subdita agilitate mirabili, & visa quibus mouentur, &
appetitum indigentiæ carnalis omni animæ viuæ valent effi-
cere, & vt nesciens adducatur, quo eam opus est venire.

De formatione mulieris ex costa viri. Cap. X.

PEtrus comestor. Porro non inuento in animãtib. sibi simili
immisit dñs soporẽ in Adam.i. nõ somnũ, sed extasim. tulit-
que vnam de costis eius, carnem.s. & os, & ędificauit eã in mulie
rem, Angelorũ ministerio.s. de carne carnẽ, de osse ossa faciens.
Actor. Repleuit aũt carnem ꝓ ea costa.i. replendo posuit carnẽ
pro costa. Quoddam.n. carnis supplementum creauit in loco il-
lius costæ, quę detracta est de viri corpore. Vnde apertius habet
translatio alia, videlicet posuit carnem pro ea. Qui autem dici-
tur, ædificauit, improprie iuxta literam ponitur verbum, ac per
hoc intelligi datur mysteriũ. Quia.s. ecclesia sponsa Christi, de
latere eius formata dicitur, & domus Dei. Aug. vbi supra. Corpo
ratio quidem Adæ, & costæ detractio illius a compage corporis
absque vllo dolore, fortasse dicantur per Angelos fieri potuisse.
formare aũt, vel ædificare costam, vt mulier esset, non nisi Deus
potuit, a quo natura omnis existit. Quale itaque ministeriũ An-
geli exhibuerint, Deo in illa mulieris formatione quis audeat af
firmare? Certissimè tñ dixerim supplementum illud carnis in co
stæ locum ipsiusq; fœminæ corpus, & animam, & formationem
membrorũ oĩa viscera, omnesq; sensus, & quicquid erat quo illa
& creatura, & homo, & fœmina erat non factum, nisi opere illo
Dei, qđ' non per Angelos, sed per seipsum, non operatus est, ac
dimisit, sed ita cõtinue operatur, vt nec vllarũ rerũ, nec ipsorum
Angelorũ natura subsistat, si nõ operetur. Verũ in rebus creatio-
nis huius, similitudinẽ qua mulier de viri latere facta est quęri-
mus, nec inuenimus, non nisi quia quemadmodum quidẽ hoĩes
operentur in hac terra cognouimus, Quemadmodũ aũt in hoc
mundo Angeli quodãmodo agricolentur, nõ vtiq; nouimus: li-
cèt.n. tam nullam naturam, q̃ nec seipsos valeant creare, Deo tñ
obedientes, eiusdem iussionem exequentes agricolandi, vel me-
tendi more, possunt naturalibus motibus, de rebus subiectis tan
quam materiã ministrare, vt secũdum illas principales in verbo

non creatas, vel secundũ illas in primis sex dierũ operibus causaliter creatas rõnes, aliquid creatur in tẽpore, Vt aũt dictum est superius, sicut mysterium gratiæ, qua peccatores saluantur, absconditũ fuit secundũ Apostolũ in Deo non in mundo Sic ẽt omniũ quæ ad hanc gratiam signandam, non naturali motu rerũ, sed mirabiliter facta sunt, causæ fuerunt absconditæ in Deo, quorum si vnũ erat ꝙ ita mulier facta est de latere viri, & hoc dormientis, quæ per ipsum firma facta est tanquam eius osse firmata. ille aũt propter ipsam infirmus, quia in locum costæ non costa sed caro supposita est, non habuit hoc prima rerum conditio, qñ sexta die dictum est, masculũ & fęminã fecit eos, vt fęmina oĩno sic fieret, sed hoc tantũ habuit, quia & sic fieri posset, ne cõtra causas quas voluntate instituit, mutabili volũtate aliquid fieret. Quid autem fieret, vt aliud omnino futurũ non esset, absconditũ erat in Deo, sicut prædictũ est. Et quia mysterium istud ita dixit Apostolus absconditum. vt innotesceret principibus & potestatibus in cęlestibus per ecclesiam multiformis sapientia Dei probabiliter creditur, sicut illud semen, cui promissum dispositum est in manu mediatoris, sic omnia quæ ad eiusdem seminis aduentũ pronunciandum vel annunciandum in rerum natura præter vsitatum naturæ cursum mirabiliter facta sunt, esse facta ministrantibus Angelis, ita tamen vt vbiq; creator vel reparator naturarũ non esse credatur, nisi quia plantatore & rigatore quolibet solus incrementũ dat Deus, ac per hoc ẽt illa extasis ad hoc in Adam rectè intelligitur immissa, vt eius mens tanquam angelicę curię particeps fieret, & intrans in Dei sanctuarium intelligeret ibi nouissima.

De errore Philosophorũ circa conditionem generis humani. C XI.

IDem in lib. de ciu. Dei. 12. Quod aũt prius respondimus de mũdi origine, hoc ẽ: de prima hoĩs conditione responderim eis q mouentur cur homo per infinita retro tẽpora creatus non sit. Cõsiderent enim nihil esse diuturnũ, in quo est aliquid extremũ, & oĩa seculorum spacia diffinita si æternitati interminę comparentur, non dico exigua existimanda esse, sed nulla. ac per hoc si nõ quinq; vel sex, verum ẽt quinquaginta milia, vel sexcenta aut sexagies aut sexcenties milies dicerentur annorũ. aut itidẽ per totidem replicaretur hæc summa, vbi iam nullum numeri nomen haberemus, ex quo Deus hominem fecit, similiter quæri posset cur non ante fuerit. Dei quippe ab hominis creatione cessatio retrorsus ęterna sine initio tanta est, vt si ei conferatur quantumlibet magna. & ineffabilis numerositas temporũ, quæ tñ fine conclusa certi spacij terminatur. nec saltem tanta videri debeat, quanta si humoris breuissimã guttã vniuerso occeano comparemus. Quia istorũ duorũ vnum quidem perexiguũ est, alterũ incomparabiliter magnũ, sed vtrunq; finitum. Illud vero tẽporis spacium ꝙ ab aliquo initio progreditur, & aliquo termino coercetur magnitudine quantacunq; tentatur, comparatũ ad id quod initium non habet, nescio an pro minimo an potius pro nullo deputãdũ est. Hinc enim si a fine vel breuissima singulatim momenta detrahantur, decrescente numero licèt tã ingenti, vt vocabulũ non inueniat, retrorsum redeũdo, tanq̃ si hominis dies ab illo in quo nunc viuit vsq; ad illũ in quo natus est detrahas, qñq; ad initium detractio illa perducetur. Si aũt detrahantur retrorsum a spacio quod a nullo cępit exordio, non dico singulari minuta momẽta vel horarũ aut dierũ aut mensiũ aut annorum ẽt quantitates, sed tam magna spacia quanta illa summa comprehendit annorum, quę iã dici a quibuslibet computatoribus non possunt, quæ tamẽ momentorũ minutatim detractione consumuntur & detrahũtur. Hęc tanta spacia non semel atq; iterũ vel sæpius, sed semper qd fit, quid agitur? quando nunq̃ ad initiũ, quod omnino nullum est peruenitur. Qua propter qd nos modo quærimus, post quinque milia & qd excurrit annorũ, possent & posteri ẽt requirere post annorũ sexcenties milies eadem curiositate. Potuit ẽt ipse primus homo eadem die qua factus est requirere, cur tunc & non ante factus sit. Hanc quęstionẽ Philosophi mundi huius non aliter putauerunt dissoluendã, nisi vt circuitus inducerent temporũ, quibus eadẽ semper fuisse renouata atq; repetita in rerũ natura, atq; ita deinceps fore sine cessatione asseruerant volumina venientiũ & præteritorum sęculorũ siue mundo permanente isti circuitus fierent, siue certis interuallis oriens & occidens mundus, eadẽ semper quasi noua quæ transacta & futura sunt exhiberet. A quo ludibrio prorsus immortalem animã etiã cum sapientiã perceperit liberare non possunt, euntẽ sine cessatione ad falsam beatitudinẽ & ad veram miseriã redeũtẽ. Quomodo enim vera beatitudo est, de cuius æternitate nunquã confiditur, dum aĩa venturã miseriã, aut imperitissime in veritate nescit. aut infęlicissime in beatitudine pertimescit, aut si ad miserias nunq̃ reditura, ex his ad beatitudinẽ pergit. Fit ergo aliquid noui in tempore, quod finem non habet tẽporis. Cur non ergo & mundus? Cur non & homo factus in mundo, vt illi? Nescio qui falsi circuitus a falsis sapientibus fallacibusq; comperti in doctrina sana tramite recti itineris euitentur. Nam quidam per illud quod legitur in libro Salomonis, qui vocatur Ecclesiastes. Quid est quod fuit? ipsum quod erit. Et quid est ipsum quod factũ est? ipsum quod fiet, & non est omne recens sub sole: qui loquitur & dicit, Ecce hoc nouum est, iam fuit in sęculis quæ fuerunt ante nos, propter hos circuitus in eadẽ redeuntes & in eadẽ cuncta reuocantes, dictũ intelligi volunt, ꝙ ille aut de his rebus dixit, de quibus superius loquebatur, hoc est de generationibus alijs euntibus, alijs venientibus, de solis amfractibus, de torrentium lapsibus. Aut certe de omnium rerum generibus, quę oriuntur aut occidunt. Fuerunt enim homines ante nos, sunt & nobiscum, & erunt post nos. Itaq; quæq; animãtia vel arbusta monstraque ipsa quæ inusitata nascuntur, quamuis inter se diuersa sint, & quędam eorum semel facta narrentur, tamen secũdũ id quod generaliter miracula & monstra sunt, vtique fuerunt & erunt, nec recens & nouum est, vt mõstrum sub sole nascatur, quamuis hæc verba quidam sic intellexerunt, tanquã in pręedestinatione Dei iam facta fuisse oĩa sapiens ille voluisset intelligi, & ideo nihil recens fuisse sub sole. Absit autẽ a recta fide, vt his Salomonis verbis illos circuitus significatos esse credamus, quibus illi putant sic eadẽ temporũ siue temporaliũ rerũ volumina repeti, vt verbi gratia, sicut isto sęculo Plato philosophus in vrbe Atheniensi, & in ea schola quæ achademia noĩe dicta est, discipulos docuit, ita per innumerabilia retro sęcula, multum quidẽ prolixis interuallis, sed tñ certis, & idẽ Plato & eadẽ ciuitas, & eadem schola, & idem discipuli repetiti per innumerabilia deinde sęcula repetendi sint. Absit inquam vt nos ista credamus. Semel enim Christus mortuus est pro peccatis nostris. Resurgẽs autẽ a mortuis, iã nõ morit; & nos post resurrectionẽ semper cũ illo erimꝰ, cui modo dicimus, quod sacer admonet psalmus, Dñe seruabis nos & custodies nos a generatione hac in æternũ. Quid aũt mirũ, si his circuitibus errantes nec aditũ nec exitũ inueniunt? quia genus humanũ atq; ista nostra mortalitas nec quo initio cæpta sit sciunt, nec quo fine claudatur; quoniam quidem altitudinem Dei penetrare non possunt, quia cum ipse æternus est, & sine initio, ab aliquo tamen initio exorsus est tempora & hominem, quẽ nunquam ante fecerat fecit in tempore, non tamen nouo & repẽtino, sed immutabili ęternoq; consilio. Nam psalmista cum p̃dixisset. Tu dñe seruabis nos, & custodies nos a generatione hac in ęternũ. Ac deinde repercussisset eos, in quorũ stulta impiaq; doctrina nulla liberationis & beatitudinis animæ seruatur ęternitas continuo subiciiens, & in circuitu inquit impij ambulãt, tanquã ei diceretur. Quid ergo tu sentis? Continuo respondit ad dominum loquens. Secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominum. Sentiant inquit homines quod putãt, & quod eis placet opinentur & disputent secundum altitudinem tuam, quã nullus potest nosse hominum. multiplicasti filios hominum &c. Valde quippe altum est, & semper fuisse, & hominem quem nunquã ante fecerat facere voluisse, nec consilium voluntatẽq; mutasse.

Adhuc de eodem. Cap. XII.

SEd inter istorum philosophorũ argumenta illud acutissimum putatur, ꝙ dicunt nulla scientia infinita posse comprehendi; ac per hoc Deum omnium rerum quas fecit finitarũ finitas apud se habere rationes. Bonitatem autem eius nũquam vacuam fuisse, ac per hoc inquiunt, necesse esse semper eadem repeti, eademque semper repetenda transcurrere. ne si aliquando primum Dei opera cepta dicuntur, priorẽ suam sine initio vacationẽ tanquam inertem & desidiosam, & ob hoc sibi displicentẽ dãnasse quodã modo, & ob hoc mutasse credatur. Si aũt semper quidẽ tẽporalia, sed alia atq; alia perhibetur operatus, non scientia qua putant infinita non posse cõprehendi, sed quasi ad horã sicut veniebat in mẽtẽ fortuita quadã incõstantia fecisse videatur q̃ fecit has argumẽtationes si non refutare posset ratio, fides irridere deberet Sed in adiutorio Dei hos volubiles circulos quos opinio varia cõfingit, ratio manifesta confringit. Hinc enim maxime isti errãt, vbi in circuitu falso ambulare, q̃ recto & vero itinere malint ꝙ mentẽ diuinã omnino immutabilẽ, cuiuslibet infinitatis capacẽ, innumera omnia sine cogitationis alteratione numerantẽ, de sua humana mutabili angustaq; metiũtur. Et fit in illis qd ait Apostolꝰ. Cõparãtes enim semetipsos sibimetipsis, semetipsos non intelligũt. Nã quia illis quicquid noui faciendũ venit in mentẽ nouo cõsilio faciũt. Mutabiles quippe mẽtes gerũt, profecto nõ Deũ quẽ cogitare nõ possunt, sed semetipsos pro illo cogitãtes, nõ illum, sed seipsos nec illi sed sibi cõparant. Nobis aũt fas nõ est credere aliter affici Deũ, cum vacat, aliter cũ operatur, quia nec affici dicendũ est, tanq̃ in eius natura fiat aliquid quod ante non fuit. Patitur quippe qui afficitur, mutabileq; est omne quod aliquid patitur. Non itaq; in eius vacatione cogitetur, ignauia, desidia, inertia, sicut nec in eius opere, labor, conatus, industria. Nouit quiescens agere, & agens quiescere. Põt ad opus nouum, non nouum, sed sempiternũ adhibere cõsiliũ. Nec pęnitẽdo, quia prius cessauerat, cepit facere qd nõ fecerat, sed si prius cessauit, & posterius operatus est, qd nescio quemadmodũ ab homine possit intelligi,

hoc procul dubio quod dicitur prius & posterius, in rebus prius non existentibus & posterius existentibus fuit. In illo autem non alteram præcedentem altera subsequens voluntatem mutauit. aut eandem voluntatem abstulit, sed vna eademq; sempiterna & immutabili voluntate res quas condidit, & vt prius non essent egit, quamdiu non fuerunt. Et vt posterius esset qñ esse ceperunt. hoc eis qui talia videre possent, mirabiliter fortassis ostendens quam non eis indiguerit, sed eas gratuita bonitate condiderit. cum sine illis ex æternitate initio carente, & non minore beatitudine permansit. Quia vero dicunt, nec Dei scientia posse infinita comprehendi, restat eis, vt audeant dicere, ꝙ nec omnes numeros Deus nouerit. Numeros quippe infinitos esse certissimum est, quoniā in quocunque numero finem faciendum putaueris, idem ipse quā libet multitudinem continens in ratione ac scientia numerorum non solum duplicari, sed etiam multiplicari potest. Ita vero quisque numerus terminatur proprietatibus suis, vt nullus eorum par esse cuiquam alteri possit, ergo & dispares inter se ac diuersi sunt, & singuli quique finiti sunt & omnes infiniti sunt. Ita ne numeros propter infinitatem Deus non omnes scit, sed vsque ad summam aliquam eius scientia peruenit, ac cæteros nescit. Quis hoc vel dementissimus dixerit. Nec audebunt isti numeros contemnere, ipsosq; dicere non ad scientiā Dei pertinere, apud quos nimirum Plato Deum numeris mundum fabricantem magna commendat auctoritate. apud nos etiam Deo legitur dici. Omnia in mensura & numero & pondere disposuisti. De quo dicit Propheta. Qui profert numero sæculum. Et saluator in Euangelio. Capilli inquit vestri omnes numerati sunt. Infinitus itaque numerus, quamuis infinitorum numerorum nullus sit numerus, non est tñ incomprehensibilis ei cuius sapientiæ vel intelligentię nō est numerus, quapropter si quicquid scientia comprehenditur, scientis comprehensione finitur. profecto & omnis infinitas quodā ineffabili modo Deo finita est, quia scientię ipsius incomprehensibilis non est. Qui ergo nos homunculi sumus, qui eius scientiæ pręfigere limitem pręsumamus? dicentes, ꝙ nisi eisdem circuitibus temporum eadem temporalia repetantur, non potest Deus cuncta quæ fecerat, vel pręscire vt faciat, vel scire cum fecerit. Cuius itaque sapientia simpliciter multiplex, & vniformiter multiformis, tam incomprehensibili comprehensione omnia incomprehensibilia comprehendit, vt quęcunq; noua & dissimilia pręcedētibus consequentia si semper facere vellet, inordinata & improuisa habere non posset, nec illa ex proximo tempore prouideret, sed ęterna præscientia contineret.

Epilogus de humani corporis & animæ coniunctione. Cap. XII.

HVgo vbi supra. Deus itaq; omnipotens cuius beatitudo nec augeri potest omnino quia perfecta est, nec minui quia ęterna est, sola charitate nulla necessitate rationalem spiritum creauit, & cum illius boni quod ipse erat, & quo ipso beatus erat participem faceret, creaturamq; rationalem quam fecerat iussit partim in sua puritate persistere, partim etiam corporeis indumētis & terrenis mansionibus copulans luteam materiam fecit ad vitæ sensum vegetare, vt sciret homo, quia si potuit Deus tam disparē naturam corporis & animæ ad vnam confœderationem atq; amicitiam conuincere, nequaquam & impossibile futurum est, rationalis creaturæ humilitatem, licèt longe inferiorem, ad suæ glorię participationem sublimare. Rursum si est tanta iucunditas huius vitæ corporalis, quæ constat ex præsentia spiritus in corpore corruptibili, quanta est illa immortalitas ex præsentia deitatis in spiritu rationali. Quia ergo in parte pro exemplo vniuersitatis humiliatus est rationalis spiritus vsq; ad consortiū terreni corporis, ne forte hoc ipsū ad depressionē eius ptinere videretur. adiūxit illorū qui in sua puritate pmanserāt sublimaretur, vt qđ minus ex dispensatione sui creatoris acceperat conditus, p gratiam eiusdē acciperet postmodū glorificādus. In aīa quæ potior pars erat fuit imago Dei secūdū rationalē, similitudo secundū dilectionē; imago secundū cognitionē veritatis, similitudo secundū amorē virtutis; vel imago qa omnia ipsa secundum sapiētiam, similitudo qa vna & simplex ipsa secundum essentiam. Fides aūt catholica hoc potius eligit, vt credamus animā primi hominis de nihilo creatā, neq; factā a principio qñ Angeli facti sunt sed postea cū corpus ipsū cui infunderetur formatū est ab ipso creatore simul & factā & corpori sociatā. Vtrum vero in corpore vel extra corpus creata sit, quanto difficilius est scire, tanto minus periculosū est ignorare. Neq; vero in hoc ingeniū hoīs approbandū extimetur, si q̄ difficilia sunt pertinaciter insistit, si ea quę scienda sunt imprudenter discernit. Aequalis enim stultitiæ est, præsumere in his quæ non possunt sciri, & deficere in his quę non debent ignorari.

Cur Deus & mulierem & omnes homines ex vno Adam voluit procedere. Cap. XIIII.

AVgust. Vbi supra. Non est autem arduum videre. multo melius fuisse, vt ex homine vno, quē primo condidit Deus, multiplicaretur humanum genus, q̄ si hoc inchoasset a pluribus. Cū enim animantes alias soliuagas, vt sunt aquilę & lupi. alias congreges, vt sunt columbę ac cerui instituerit, vtrumq; tñ genus nō ex singulis propagauit, sed plura simul existere iussit. hominem vero vnū ac singularem creauit, cuius naturā quodammodo mediā inter Angelos & bestias condidit, non vtiq; solū absq; humana societate delerendū, sed vt ei vehementius eiusdē societatis vnitas & concordię vinculū comendaretur, dū non tm̄ inter se naturæ similitudine, verum ēt affectu cognationis hoīes necterentur. vnde nec fęminā viro copulādā illi creare placuit, sicut ipsū, sed ex seipso, vt ex hoīe vno totū diffunderetur genus humanū, nec ignorabat hoīes peccaturos, eosq; immanitate peccati mortales progressuros, vt pacatius inter se viuant irrationales bestiæ sui generis, quarum ex aquis terrisq; plurimū pullulauit exordiū, q̄ hoīes, quorum genus ex vno ad commendādam concordiam propagatum est. Nunquam enim leones qualia hoīes bella gesserunt inter se, neq; dracones inter se. Sed præuidebat etiam gratia sua populum piorū in adoptionē vocandū, remissisq; peccatis spiritusancto iustificatū sanctis Angelis in æterna pace sociandum, cui populo huius rei consideratio profutura esset, ꝙ ex hoīe vno ad commendandū Deus hominibus q̄ ei grata sit ēt in pluribus vnitas humanū genus instituisset. Augustinus in libro de coniugali bono. Nam quia sociale quoddam est humana natura, magnumq; & naturale bonum habet vim amicitię, & ob hoc ex vno Deus voluit oēs hoīes condere, vt in sua tenerentur societate, nō solū similitudine generis, sed ēt vinculo cognationis. Hugo vbi supra. Creauit ergo Deus hominem primum vnū, vt vnum esset generis humani principiū. Diabolus namq; aliud Adę principiū esse concupierat. & icicirco vt magis eius superbia cōfunderetur, hoc homo in dono accepit, quod ille peruerse rapere voluit, & obtinere non potuit, vt in hoc et imago Dei in hoīe appareret, qđ sicut Deus oībus rebus creationis principiū extitit, ita iste omnibus hominibus principium esset generationis, & omnes homines dū ex vno, & vnū esse cognoscerent, omnes se quasi vnum amarent. Actor. Huc accedit, ꝙ mulier non est facta de capite vel pedibus viri, sed de latere, vt per hoc detur intelligi, ꝙ nec dn̄a debet esse nec ancilla, sed socia. Ratio tamen principalis secundum Aug. Christi & ecclesiæ mysteriū est, sicut iā superius plibatū est.

De Impositionibus nominum Adę & Eua. Cap. XV.

CVm ergo viri costam ædificasset Deus in mulierem, statuit eam ante Adam. Qui ait, Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Ipse namq; Adam in extasi constitutus, secundū glosam, prophetiæ spiritu intellexit costam sibi eā subductam, & inde mulierem esse formatam. Ideoq; memorans, ꝙ in cūctis animantibus nō inuenerat adiutoriū sibi simile, dixit. hoc s. quod est formatum nunc supple mihi erit in adiutoriū, quod est os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Sciendūque ꝙ Adā secundum Hebręos est nomen appellatiuum, & interpretatur homo. Vnde scriptum est in Genesi de muliere simul & viro. 5. capitulo. Vocauit Deus nomen eorum Adam in die qua creati sunt. Hoc tamē nomen Adam per se positū, appropriatur viro, qm̄ ipse prior omnium factus est homo, & oēs ex ipso tanq̄ ex vno principio. Cyprianus in lib. de duobus montibus. Cęterū hominem ex terra factū oportuit nomen portare ex quatuor cardinibus orbis terræ. Legimus enim scriptū, a conditore mundi factas quatuor stellas in cardinibus singulis constitutas. prima stella orientalis dicitur anathole. scđa occidentalis dysis. tertia aquilonaris arctos. quarta meridionalis mesembrias. Ex his quatuor stellarū noībus, tolle quatuor literas capitales. i. a & d & a & m, & habes nomen Adā. Petrus comestor. Adā quoq; nomē vxoris suę tanq̄ dn̄s eius imposuit, & ait. hæc vocabitur virago. i. acta a viro, & eā sumptū nomē eius a viri nomine, sicut materia de materia sumpta fuerat in eius formatione. Porro ēt in Hebręo est ista denominatio, is enim vir dr̄, & inde issa, sicut a viro virago. Hoc itaq; illi mulieris fuit proprium, nunc aūt est commune omnium, & virago est eius sincopatū, qđ oībus conuenit q̄diu sunt in integritate. Mulieres aūt dicuntur fractę. Adam quoq; quod est similiter nomen omnibus commune, sonat etiam rubeus vel rubea terra, quia secundū Iosephum factus est primus homo de terra rubea conspersa. talis ēst enim, vt ait, virgo tellus. Et vere adhuc proprie virgo erat terra, quia nondū opere hoīm corrupta, nec sanguine infecta. Vel rubea fuit illa terra. i. animata, quia sedes animę in sanguine est, vt ait scriptura. Imposuit aūt & mulieri aliud nomen. s. Eua. qđ sonat vita, eo ꝙ mater omniū viuentium esset futura, quia tñ illud non hic legitur imposuisse, sed post maledictiones illatas ob culpam, fortassis hoc dixit quasi plangens hominis miseriā, & quasi eiulatu puerorū alludens. Masculus enim recens natus eiulando clamat A, mulier E. Dixit ergo Adam Eua, quasi diceret, oēs dicent E vel A quotquot nascentur ab Eua. Ex præfatis autē verbis Adę. s. hoc nunc os ex ossibus meis. &c. Hoc aduerbium nunc indęos in errorem traxit, vt dicant aliam mulierem prius factam, de qua dictum est, masculum & fœminam creauit eos, & nunc secundā

de

de qua dicitur. Hoc nunc os &c. Ac si diceret Adā, prior mulier de limo est facta mecum, sed hæc nunc de carne mea. Iosephus etiam dicit mulierem extra paradisum formatam, illuc cum viro translatā. Ait. n. Et in hunc hortū introduxit Deus Adam & eius vxorem, præcipiens eos plantationis habere solicitudinem. Denique fingunt iudæi genealogias interminabiles ex duabus vxoribus Adæ, sed ex ipso textu conuinci videntur, in quo agitur semper singulariter de ipsius vxore.

De prophetia Adæ. Cap. XVI.

AVgustinus super Genesim lib 9. Sicut ergo dictum est superius, extasis illa quam immisit Deus in Adam, vt soporatus obdormiret, recte intelligitur ad hoc immissa, vt & ipsius mens per extasim tanquā Angelicæ curiæ particeps fieret, & intrans in sanctuarium Dei, vt nouissima intelligeret. Vnde euigilās tanquām prophetia plenus, cū ad se adductā mulierem videret, cōtinuo eructauit, quā magnū sacramētū Apostolus ad Ephesis, commendauit. Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Hæc vocabitur virago. & cætera. Quæ etiam verba ex ore Adam prolata dominus in euangelio Deum dixisse declarauit. quando Pharisæis eum tentantibus ait. Non legistis. Qui fecit ab initio masculum & fœminam fecit eos, & dixit, Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Ob hoc inquā insinuat dñs ista Deum dixisse, vt hinc intelligamus propter extasim quæ præcesserat in Adam, hoc eum diuinitus tanquā Prophetam dicere potuisse. Ibi quoq; de diluuio futuro ac de iudicio per ignem cognouit, & liberis suis indicauit. Illa & verba de cōiunctione Christi & ecclesiæ protulit. Petrus comestor. Propter hoc inquit est, vel quamobrem. s. quia de latere viri facta est ei vxor, relinquet homo patrem & matrem propter vxorem suam, & adhærebit vxori siue quasi portiunculę suæ. Vel propter hanc rem, idest vxorem relinquet homo patrem & cætera. Hoc fit a viris quotidie, quia cessant cum parentibus corporaliter habitare, vel etiam spiritualiter, quia maior est viri zelus in vxorē, quàm amor filiorum in parentes. Nec dixit, relinquent parentes filios suos, quia maior est dilectio parentū in filios, q̃ econuerso. Humor. n. de trunco ad ramos ascendit, sed non redit, & erunt duo in carne vna. i. vnientur ambo in vno carnali opere, vel in vna pueri carne gignenda. Non. n. ex sanguine vno, sed ex sanguinibus concreatur pueri caro. Vel aliter licēt sint personaliter duo, erunt tñ vna caro coniugio, quia neuter habet potestatem suæ carnis, sed ambo mutuo. Aliter quoq; prædicta verba sic exponūtur, ꝙ relinquet homo patrem, & matrem, quantum ad copulam coniugalem. i. patri, & matri nō coniungetur in matrimonio. Hic. n. hæ duæ personæ tm̄ excipiūtur a coniugio. In lege aūt 11. sed plures in euangelio. Aug. de ciui. Dei lib. 15. Cum ergo humanum genus post primam copulam viri facti ex puluere, & mulieris ex eius latere, marium fœminarumque cōiunctione, vt gignēdo multiplicaretur, opus haberet, nec vlli hoīes essent, nisi qui ex illis duobus nati fuissent, viri sorores suas coniuges acceperunt. Quod profecto quanto est antiquius compellente necessitate, tanto postea factum est damnabilius religione prohibente. Habita est. n. ratio rectissima charitatis, vt homines quibus esset vtilis, ac honesta concordia, diuersarū necessitatum vinculis iungerentur, ne vnus in vno multas haberet, sed singulæ spargerentur in singulos, ac sic ad socialem vitam diligentius colligandā plurimæ plurimos obtinerēt. Quod ēt inter impios Deorum cultores sic obseruari cernimus, vt ēt si peruersis legibus permittantur fraterna coniugia. melior tñ consuetudo ipsam malit exhorrere licentiam, vt cum sorores ducere primis humani generis tpib. licuit, sic auersetur, quasi nunq̃ licere potuerit. Ad humanum. n. sensum, vel alliciēdum, vel offendendum mos valet plurimum. qui cum in hac causa immoderationem concupiscentiæ coerceat, eū dedignari, atque corrumpi merito esse nepharium iudicatur. Si. n. est iniquū auiditate possidendi transgredi limitem agrorum, quanto iniquius est libidine concubendi subuertere limitem morum. Fuit aūt antiquis patribus religiosæ curæ, ne propinquitas ipsa se paulatim propaginū ordinibus dirimens longius abiret, ac propinquitas esse desisteret, ipsam nondum longe positā rursus vinculo matrimonij colligare, & quodāmodo fugientem reuocare. Vnde mūdo hoībus iam pleno, non quidem sorores, sed tñ de genere suo amabāt ducere vxores. Verū nunc honestius prohibita sunt ēt cōsobrinarū cōiugia, nō solū pp multiplicādas affinitates, ne hēat vna psona duas necessitudines, sed ēt q̄a nescio qūo inest humanę verecundię quidā naturale, atq; laudabile, vt cui debet ꝑpinquitatis cā reuerendū honorē ab eo cōtineat, quamuis generatricem tñ lib. di nem, de qua erubescere videmus etiam pudicitiā cōiugalem, &c.

Qualiter in coniugij præparatione prohibita est omnis species luxuriæ. Cap. XVII.

ACtor. Sciendū aūt, ꝙ in prædicta verborū serie sigillatim, & gradatim ꝓhibentur oīa peccata carnis. i. luxuriæ. Formato siquidem viro, qm̄ oportebat eū genus suum multiplicare, nec hoc naturaliter poterat, nisi per seminis effusionem in tali loco, vbi possit proficere. s. in muliebri vase. Ideo dicit dñs, q; ad opus hoc perpetrandū non est bonum hoīem solū esse. per q̄d videlicet mollitiei peccatū excludit, vbi homo per se solus semē effundit. q̄d Apostolus prohibet, vbi dicit ad Corinthios. Neque molles. Itē quia potest homo projcere semen in aliū, vbi tñ nō ꝓficiat, quia non est vas ad hoc naturaliter institutum. Ideo subdit, Faciamus ei ad adiutorū. s. fœminam, nō masculum, quia masculus adiuuare non potest masculū, vel fœmina fœminā ad procreationē liberorū. Per hoc excluditur abusus vtriusq; sexus. De quo dicit Apostolus: Masculi relicto naturali vsu fœminæ exarserūt &c. Propter hoc dicit scriptura: Masculū, & fœminā creauit eos, nō masculū & masculum. Vbi ēt nō dicit eum, sed eos, ne factos putaremus Androgenos, quasi. n. Androgeni sunt Sodomitę, qui vicem exhibent sexus vtriusq;. Porro quia natura procreat ex similibus similia, pp hoc vt procrearet homo filios sibi similes oportuit eū habere adiutorium simile sibi. Ac per hoc excluditur coitus cū brutis. De quo dicitur in Leuitico: Cū omni pecore non coibis. Cęterū in cōiunctione viri ac fœminæ oportuit excipi propinquos carnis, supradicta. s. ratione, vt vir, vel mulier quælibet coniugem quærens extra consanguinitatē suam plures sibi necessitudines, & affinitates cū pluribus acquireret, ac p hoc ēt plures sibi amicitias copularet. In principio tñ pp hominum paucitatem oportuit tm̄ excludere duas personas. s. patrē, & matrem: quod fit vbi dicitur: Relinquet homo patrem & matrē &c. Sicque prohibetur incestus. Alia vero causa huius exclusionis, q̄ tangitur ab Augustino. s. honestas naturæ, qua refugit homo ad cōsanguineam suā præcipuē matrem, & sororem accedere, forte non haberet locum, nisi esset peccatum, quia nulla est turpitudo in illo opere. Quia vero matrimonium institutū est ad præfigurationē coniunctionis Christi & ecclesiæ, vbi vna inseparabiliter cōiungitur vni. hoc ēt in ipso sacramento oportuit obseruari, quia rei signatæ debet assimilari. ideo præcipitur, vt vnus vnā habeat, cū dicitur: Et adhærebit vxori suæ &c. Alia quoq; cōcurrit causa. s. vt adhiberetur modus delectationis carnis, q̃ post peccatū fuerat futura, ad luxuriam prona, ne deflueret homo per vxores diuersas. Sicq; prohibentur peccata duo. s. adulterium, & fornicatio, sed q̄m adulterium est grauius, intelligitur prohiberi prius, cum dicitur. Et adhærebit vxori suæ, quasi nō alienæ. Dein de vero fornicatio cū subiungitur. Erunt duo in carne vna, quasi non tres, aut plures, hic. n. homo carnem suā diuidere prohibetur, dū secundū Apostolum. Qui adhæret meretrici, vnū corpus efficitur, & qui fornicatur, in corpus suum peccat. Notandus est ēt ordo, quia gradatim prohiberi videtur primo grauiora, deinde minus grauia. Omnium. n. peccatorū carnis quodāmodo grauissimū mollicies esse videtur, quia mollis semetipso abutitur. Et secundum Apostolū contumelijs afficit in semetipso corpus suum. Deinde vero maris, ac fœmine abusus, quia ibi homo pro ximo suo abutitur, humanāq; naturā in eo deturpat, ac dehonestat. Postea vero coitus cum brutis, q̄a ēt ibi homo naturā a Deo bene institutā corrūpit. Talis n. est institutio Dei, vt carnaliter nō accedat, nisi ad simile sibi. In cęteris vero patet ordinis ratio.

De statu primorum parentum ante peccatum. Cap. XVIII.

COmestor. Erat aūt vterq; nudus. s. Adam, & vxor eius, & nō erubescebant. Nihil. n. putabāt velandū, quia nihil senserāt retinendū. Sic & nos non erubescimus, si quis videat caput nostrū, & pedes aut manus, quia mēbra pudenda quippe facit inordinatus eorum appetitus. Hinc & pueri si videantur eorum pudenda, nō erubescunt, quia beneficio ætatis motū erubescibilem nondū senserunt, qui pp hoc ēt pudendus, quia est inordinatus. Porro ideo inordinatus, quia non sine peccato fit nisi raro spe prolis excusatus. Nec tñ ēt cū a peccato excusari potest, rubore carere valet. vnde nec sanctus Zacharias videri vellet, cū sanctā Elisabeth ad gignendum præcursorē dñi sanctum cognosceret. Aug. de ciui. Dei lib. 14. Quid ante timere, vel dolere poterant primi parentes, vbi nec mors metuebatur, nec vlla corporis mala valitudo, nec aberat quicq̃, quod bona voluntas adipisceretur, nec inerat q̄d carnem animumve hoīs fęliciter viuentis offenderet. Amor erat imperturbatus in Deum, atque inter se coniugum fida, & sincera societate viuētium, & ex hoc amore grande gaudiū, non desistente, quod amabatur ad fruēdum. Erat deuitatio tranquilla peccati, qua manēte nullum oīno malū aliunde quod contristaret irruebat. An forte lignū prohibitum ad vescendū cupiebant cōtingere, sed mori metuebant, & sic iam eos cupiditas metusq; ēt ibi perturbabat? absit vt hoc existimemus fuisse peccatum, vbi nullū omnino erat peccatū. Neque. n. nullum peccatū est, ea quæ Deus prohibet concupiscere, atq; ab his abstinere timore pœnæ, nō amore iustitiæ, q̄ ergo fęlices erant, & nullis agitabantur perturbationibus animorum, nullis corporum lędebantur incommodis, tam fęlix est vniuersa societas humana,

mana, si nec illi malum quod etiam in posteros traijcerent, nec quisquam ex eorum stirpe iniquitatem committeret, quæ damnationem reciperet. Itaque viuebat homo secundum Deum in Paradiso corporali, & in Paradiso spirituali, neque enim erat propter corporis bona Paradisus corporalis, & propter bona mentis non erat spiritualis. Aut vero erat Paradisus spiritualis quo per interiores sensus homo frueretur, & non erat corporalis, quo per exteriores homo frueretur, erat plane vtrumque propter vtrumque. Bernardus in sermone de aduentu. Videtur in quatuor virtutibus amictum hominem, primum ab exordio suæ creationis, in quibus consistit integritas salutis. Nam quid ei deerat quem misericordia præueniens, & subsequés, protegebat, & custodiebat, veritas docebat, iustitia regebat, pax fouebat? At vero descendens a Hierusalem in Hiericho, & a latronibus spoliatus, non poterat ablata sibi salutis vestimenta recipere, nisi amitteret sua Christus, sicut videlicet dicetur inferius.

De multiplici eorum cognitione. **Cap. XIX.**

HVgo vbi supra. Triplici autē cognitione primum hoīem eruditum constat. cognitione.s. creatoris sui, vt cognosceret a quo factus erat. Cognitione sui, vt cognosceret, ꝙ factus erat, & quid sibi faciendū erat. Deinde cognitione quoque illius quod secum factum erat, & quid sibi de illo, & in illo faciendum erat. Rerum.n. visibilium oīum, quæ cū hoīe, & pp hoīem facta sunt, perfectā cognitionē hominem accepisse nulli dubium esse decet, quantū videlicet ad animæ eruditionem, siue ad corporalis vsus necessitatem pertinere videbatur, quæ.n. pp illum creata erant, ab illo regenda, & disponenda erant. Et iccirco horū omnium Deus illi & scientiam tribuit, & prouidentiam reliquit. Qui si pro vita tēporali conseruanda tam magnam sciētiam accepit, pro vita æterna adipiscenda, excellentiorem, & abundantiorem in cœlestibus cognitionē habere debuit. Cognouit ergo creatorem suum, non ea cognitione qua Deus modo a credentibus absens fide quæritur. Sed ea, qua tunc per præsentiam contēplationis scienti manifestus cernebatur, non tñ illa excellenter, sicut postea cognoscere debuisset, si perstitisset. Porro conditionem, & ordinem, & debitū suum supra se, siue sub se non ignorare, intelligere qualis factus esset, & qualiter incedere deberet, qd agere, quid cauere: hoc totum erat semetipsum agnoscere. Si aūt qritur, vtrū cognitionem eorū, quæ circa ipsum futura erāt habuit. hoc & arbitrij libertatem, & obedientiæ puritatē minuere videretur omnino. Si ante meritū futurorum præscius diceretur, quia nec bona sperare cū præscientia malorum potuisset, nec cū præsciētia bonorum mala futura timuisset. Anselmus in prologion. O misera sors hominis, cum hoc ad quod factus est perdidit. Ad te videndū dñe factus sum, & nondum feci pp quod factus sum. Manducabat tunc homo panem Angelorū, quem nunc esurit, manducat nunc panē dolorum, quem tunc nesciuit. Heu publicus hominum luctus, vniuersalis filiorū Adę planctus. Ille ructabat saturitate, nos suspiramus esurie. Ille abundabat, nos mendicamus, ac miserabiliter desideramus, & heu vacui remanemus. Greg. in moral. lib. 8. Ad hoc.n. homo conditus fuerat, vt stanti mente se in arcem contemplationis erigeret, & nulla hūc corruptio a sui cōditoris amore declinaret, sed cum ab ingenita standi soliditate voluntatis pedem ad culpam mouit, in semetipsum protinus cecidit. Nilque præceptum menti sufficit, quia ipsum, qui vere sufficere potest amisit.

De naturali eorum virtute. **Cap. XX.**

HVgo vbi supra. Si autem quæritur, an aliquæ virtutes ante peccatum in ipsis fuerunt: Virtutes dupliciter haberi respondemus, secundum naturam, & secundum gratiam. Virtus namque nihil aliud est, quem affectus mentis secundum rationem ordinatus, quæ secundum varias eiusdem mentis applicationes plurimi esse dicuntur. vnam tamen radicem, & originem habentes voluntatem. Vna enim voluntas, secundum quod se ad varia, vel appetendo, vel fugiendo inclinat, format affectus, & diuersa secundum eosdem affectus sortitur vocabula. Voluntas aūt aliquando per naturam surgit. aliquando per gratiam excitatur. Et est quidem ipsa natura per gratiā, sed alia est gratia creatrix, alia saluatrix. Gratia creatrix primum naturæ cōditæ quædā bona inseruit. Gratia saluatrix, & bona, quæ natura primum corrupta perdidit reparat, & quæ imperfecta nondum accepit aspirat. Bona ergo naturę, & affectus, secundū naturā virtutes sunt naturales. Quæ & si laudabiles sunt, nō sunt tñ dignæ merito illo, qd' est supra naturam, quia nihil habent in se pręter naturam; nihil tñ mereri, ęt huiusmodi non mihi videtur, ꝗa si extra bona hæc quæ propter naturā condita sunt, nihil merentur. Virtutes aūt quas gratia reparatrix naturæ superaddita format, quia immerito aliquid supra naturam accipiunt, nisi præmio ęt supra naturam remunerari dignæ sunt, vt quibus amor Dei causa est in opere, patientia Dei præmium sit in retributione. Sed in his virtutibus, quæ per gratiam præparatricem sunt, primum Spiritussanctus bonam voluntatem operatur. Deinde illi mouenti se, & operanti cooperatur. Primum eam aspirat vt sit. Deinde ei inspirat, vt moueatur, & operetur, vt vacua non sit. Primum enim operatur eam, deinde cooperatur. Bona enim voluntas instrumentum est, Spiritussanctus artifex. Bonam voluntatem ipse solus operatur. Postea per bonam voluntatem non solus ipse operatur. Igitur nullatenus ambigendo putamus affectus bonos, & secundum iustitiam ordinatos, natura illius prima sua origine insertos, per quos ad bonitatem, & iustitiam exequendam naturali appetitu trahebatur, & in his naturales virtutes constitisse, quibus natura hominis a principio formata est, & instructa. De illis autem virtutibus, quæ voluntate bona ex amore diuino mota perficiuntur, nihil temere circa ipsum diffiniri volumus, cum de opere charitatis illius nullum ex auctoritate, siue ex ratione argumentum certum habeamus.

De varijs bonis eisdem ab initio preparatis. **Cap. XXI.**

ANima quidem rationalis iccirco duplici sensu instructa est, vt & visibilia foris caperet per carnem, & inuisibilia ad laudem creatoris excitaret. Sensus Angelorum intus erat, & sensus brutorum foris. Angeli contemplabantur quæ intus erant, & per ea quæ foris erant bruta contingebant visibilia, sed non per ea similiter inuisibilia, quoniam inuisibilia in visibilibus cognoscuntur, sed non econuerso. Et positus est homo in medio, vt sensus haberet intus ad inuisibilia, extra ad visibilia: intus sensus rationis, foris sensus carnis, vt ingrederetur, & egrederetur, & contemplaretur intus sapientiam, foris opera sapientiæ, vtrinque quoque reficeretur, videret & gauderet, amaret & laudaret. Quia vero ex duplici natura homo compactus fuerat, vt totus beatificaretur, duo illi bona creator suus ab initio præparauit. Vnum corporale, Alterum spirituale: vtrumque plenum, & vtrinque in suo genere perfectum. Carni visibilia, spiritui inuisibilia. Carni ad solatium, spiritui ad gaudium. Et his bonis vnum dedit, aliud promisit. Visibile gratis dedit, inuisibile merito quærendū instituit, vt ex dono gratuito probaretur, & excellentia promissionis, & fides promittentis. Vnde continuo creatus, dominus rerum constitus est. Postea vero illi præceptum datum est, vt prius mereretur, deinde remuneraretur, non in his, quæ iam data fuerant in dono, sed in his, quæ proposita fuerant in præmio. Neque vero seruitium iccirco ab homine quæsitum est, quòd omnipotens conditor hominis seruitio indigeret, sed vt ipse homo vera bona merito acquisita gloriosius possideret. Et quia plus erat summę bonitati & meritum dare & præmium, quam sine merito solum præmium, inuisibilia quasi bona vera seruienti post meritum promittuntur. Ista autem quasi modica & transitoria gratis inter merendum adijciuntur, sine illis non potest beatificari in patria, sine istis non potest sustentari in via. Propter quod & talis factus est, vt interim istis indigeret, quatinus per istam indigentiam suam in illis cognosceret, ꝙ ibi sufficiens non esset. Vt ergo interioris vitę bonum addisceret quęrere, exterior vita eius talis facta est, vt ad tempus per se stare non sufficiens, alio præter se & extra se bono sustentari indigeret.

De appetitu iusti & commodi. **Cap. XXII.**

DVo quoque posuerat Deus in homine a principio, quibus natura eius tota regeretur, & vsque ad consummationem finis sui conduceretur. Hæc erant appetitus iusti, & appetitus cōmodi. Appetitum iusti voluntarium esse voluit, vt in eo promereretur homo siue bonum, si eum retineret cum deserere posset, siue malum si eum desereret. Appetitum autem commodi necessarium, quatinus in eo remuneraretur homo, siue ad pęnam, si appetitum iusti desereret, siue ad gloriam si eum retineret. In appetitu ergo iusti Deus meritum hominis constituit. in appetitu vero commodi præmium. Hos appetitus duo effectus eorum sequebantur iustum & commodum, dissimiliter tamen. Ipsum enim iustitiam appetere secundum aliquid iustitiam habere est. Affectus iusti a voluntate separari potest, sed effectus eius idest iustitia ab affectu ipso separari non potest. Appetitus commodi inseparabilis est, quia secundum necessitatem inest, & a voluntate rationali nunquam separari potest. Effectus autē eius idest commodum ab eo separabilis est, quia desiderari commodum etiam cum non habetur potest. Et in hoc summa constat pœna cum creatura pęnę addicta commodum fastidire non potest propter immutabilem naturam, nec habere potest per irremissibilem culpam. Homo ergo quia appetitum iusti sponte dereliquit, iccirco merito & iustitiam & commodum perdidit. Solum appetitum commodi ad augmentum felicitatis retinens. Si autem homo iustum velle non desineret, siue illud, siue aliud volendo nunquam peccare posset: Quid autem volendo iustum velle desijt, nisi aliquid extra mensuram in qua sola iustitia fuit? At vero

vero quę fuit ista mensura in qua voluntas hominis esse voluerat vt esset bona?

De Mensura sibi imposita in appetitu commodi. Cap. XXIII.

DVo sunt quæ præparauerat Deus homini. Vnum temporale, & aliud æternū, vt tẽporali vteretur, ęterno frueretur. Sed quia bonis vti aut frui laudabile non est, nisi bene vtaris & fruaris, diffinita est homini mensura, secundum quam bonis suis temporalibus bene vteretur, æternis bene frueretur. Modus autē mensurę in vsu inferioris boni quadripartitus constabat. Primo vt vteretur his tantum quibus vti deberet. Secundo vt qualiter deberet. Tertio vt quantum deberet. Quarto vt quando. Horū quodcunque homo præteriret, mensuram amitteret. Modus autem in fructu superioris boni bipartitus tantum. Primo vt sciret homo qualiter illo bono vti deberet. Secundo vt etiam quando eum illo bono frui conueniret agnosceret. Nam quo bono sibi fruendum esset, quærendum non erat, quoniam non nisi solum vnum bonum ibi erat. Similiter & quantum ab illo bono fruendum esset, omnino quærendum non erat, cum sine dubitatione constaret, quia quantomagis frueretur illo quis, tanto vtique felicior esset. Illic autem sola mensura quantitatis quærenda est, vbi parum aut nimium esse potest. Fructus autem huius boni ita se habet, vt in eo qui minus possidet plenum sit, & qui amplius non sit super fluum. In hoc ergo mensura constabat, vt agnosceretur qualiter illo bono frui deberet, ne inordinate illud, non quidem ad imitationem sicut conuenit creaturę, sed ad ęqualitatem quod creaturę possibilitatem transcendit, possidere concupisceret. Similiter vt attenderet, ne illud ante tempus præripere festinaret, cum illud priusquàm obedientiam consummasset, accipere non deberet. In eo ergo ꝙ bona sua amauit, consideramus appetitū commodi. In eo autem quòd mensuram in bonis suis dilexit, intelligimus appetitum iusti. Post autem cessauit velle mensuram, destitit amare iustitiam, & in eo ipso iustitiam perdidit, quo ipsum iustitiæ amorem amisit. In hoc ergo iustitia hominis fuit, ꝙ extra mensuram appetitum suum extendit, & secundum qualitatem cum creatori suo parificari voluit, & secundum tempus cum ante meritū præmiū præripere festinauit. Igr̃ summū bonū appetiit, sed nō bene, qa illud & immoderate, & intẽpestiue apprehẽdere cōcupiuit.

De multiplici custodia sibi data. Cap. XXIIII.

BOnum quidem homini a Deo datū vel promissum nihil profuisset, nisi ad illud quod datum fuerat apponeretur, ne amitteretur, & ad illud quod promissum fuerat via aperiretur. Propterea ad bonum datum posita est custodia præceptū naturæ. Et ad bonum promissum aperta est via pręceptū disciplinæ. Pręceptum autem naturæ intelligimus distinctionem natalē intrinsecus aspiratam, vt per eam homo erudiretur de his quæ vel appetenda vel fugienda fuerant Ad necessaria ergo & salubria pertinet perceptio, ad noxia prohibitio, ad media concessio. Hac ergo custodia munitus negligentiā vitare potuit, sed violentiā repellere non potuit. Propterea rationi humanę adiuncta est prouidentia diuina, quatenus humana ratio in parte vna vigilaret contra negligentiam: prouidentia diuina in parte altera staret contra violentiam. Hac itaque gemina custodia munita ciuitas humanę vitę nullis aduersis lęderetur, quia si ratio humana non respuisset aduersus negligentiam, prouidentia diuina nunquàm in homine violentię locum dedisset. Nec illum hominem primum impassibilem fuisse credere debemus, quasi nihil omnino pati potuisset, quia naturam in se passibilem habuit. Sed tñ si non peccasset, sicut non mortuus, ita etiam siue ad molestiam voluntatis in mente, siue ad corruptionem integritatis in corpore passus omnino aliquid non fuisset. Verum (sicut prędictum est) contra passionem ei custodia necessaria fuit, vt per rationem propriam cōtra negligentiam cauendam excitaretur, & prouidentia diuina contra violentiam omnem illęsus seruaretur. Quia vero primo per negligentiam locum suum deseruit, diuina postmodum prouidentia iustè se a custodia sua subtraxit, vt iam in vita hominis nonnunquàm violentia præualeat, & ratio ipsa iam nunc & in vita cogatur subsistere, quod prius sponte cauere neglexit.

De immortalitate ipsorum cibis sustentanda. Cap. XXV.

COmestor. Si autem quæritur, cur ante peccatum datę sunt homini escę, cū esset immortalis. Dicimus, ꝙ immortalitas in qua creatus cibis erat sustentanda, nec erat qualis illa quę futura est, quæ cibis non indigebit. Illa ei erat posse non mori, hæc erit non posse mori. Aug. de ciui. lib. 13. Non solum .n. tale corpus erit, quale nūc est in quauis optima valitudine, sed nec tale quidē quale fuit in hoībus primis añ peccatū, qui licèt morituri nō essent nisi peccassent, alimentis tñ vtebantur vt homines, nō dum spiritualia, sed adhuc animalia corpora gestantes, quæ licet senio non deficerent, vt ad mortem necessitate perducerentur, qui status eis de ligno vitę, quod in medio paradisi cum arbore vetita simul erant mirabili Dei gratia præstabat, tamen & alios sumebāt cibos, prçter vnā arborē, q̃ interdicta fuerat: nō quia ipsa malū erat, sed ad commendationem puræ ac simplicis obediētię, quę magna virtus est rationalis creaturę sub creatore domino constitutę. Nam vbi nullum malū tangebatur, profectò si prohibitum tangeretur, sola inobedientia peccabatur. Alebantur ergo alijs, quæ sumebant, ne animalia corpora molestię aliquid esuriē do vel sitiendo sentirent. De ligno autem vitæ pręterea gustabāt, ne mors eis vndecunq; subreperet, aut senectute confecta decursis temporum spacijs interirent, tanquam cætera illis essent alimento, illud autem sacramento, vt videlicet sic accipiatur esse lignum vitę in paradiso corporali, sicut in spirituali & intellectuali paradiso sapientia Dei, de qua scriptum est: Lignum vitę est his qui apprehendunt eam. Corpora vero iustorum, quæ in resurrectione futura sunt, nec vllo ligno indigebunt, quo fiat, vt nullo morbo vel senectute inueterata moriantur, nec vllis alijs corporalibus alimentis, quibus esuriendi ac sitiendi qualiscunque molestia deuitetur, quia certo & inuiolabili munere immortalitatis induentur, vt non velint nisi potestate, non necessitate vescantur.

De Ipsorum in melius translatione futura: si perstitissent. C. XXVI.

IDem in lib. 14. Sic ergo manente illa primorum parentum fęlicitate, donec per illam benedictionem, qua dictum est, Crescite & multiplicamini. prædestinatorum sanctorum numerus compleretur. Alia maior daretur, quę beatis Angelis data est, vbi iam esset certa securitas peccaturum neminem, neminemq; moriturum. & talis esset vita sanctorum post nullum laboris doloris mortis experimentum, qualis erit post hæc omnia in incorruptionem corporum reddita resurrectione mortuorum. Hugo vbi supra. Probabile siquidem omnino est, ꝙ ille primus homo post peractam obedientiam si in ipsa obedientia perstitisset, statim ad premium ipsius obedientiæ transferri debuisset, quatinus sine mortis interpositione de primo statu, vbi habuit posse non mori, ad alium statum transiret, vbi amplius mori non posset. Interim vero vitam terrenam fructibus terrenis nutriret. quia enim quod viuit vitam habet, quod autem viuificat vitam dat. Plus est omnino viuificare, quam viuere. propter quod primus homo in animam viuentem factus dicitur, quę vitam quidem in se habuit, sed corpori per se solam vitam dare nō potuit. Secundus autem in spiritum viuificantē, qui & vitā habebit in se, & corpori dabit per se. De termino aūt huius vitæ inferioris, in qua vsque ad tẽpus diffinitum homo manere debuerat, hoc fide dignum videtur, ꝙ sicut in hac vita mortali alijs per mortē decedentibus, alii per natiuitatem victuri succedunt. Ita quoq; tunc præcedentibus post terminū huius vitæ tẽporalis ad vitā æternā translatis, hi qui ex eis nati fuissent decedentibus succederent, & ipsi quoque tempora sua impleturi, & obedientiam seruaturi, donec tandem numerus ad vitam prædestinatorum impleretur. & tempus huic inferiori vitæ deputatum consummaretur.

Quod Eis & prouidentia carnis & exercitium operis oblectamento essent. Cap. XXVII.

POrro nisi spiritus in appetitu suo mensuram deseruisset, caro subiecta spiritui aduersus ipsum in suo appetitu terminū mensuræ non transiret. Deus etenim primi hominis corpus sanum & integrum condens, forinsecus quędam ordinauit, quę ad conseruanda valere potuissēt. Horum aūt prouidendorū cura & officiū spiritui incumbebat. Nā sicut Deus præsidebat spiritui, ita & spiritus carni, & ipsa caro spiritus iumentum erat. propterea quasi ad sessorem pertinebat vt pabulū prouideret ne deficeret, & hoc solum fortassis tunc sufficere potuisset. Nam modo præter pabulum freno & calcaribus necesse habet. Freno quidem vt furentē & præcipitem a malo cohibeat. Calcaribus autem vt ad bonum faciendum excitet pigrum. Tunc ergo solum pabulum ministrās sine freno & calcaribus suauiter portaretur. Et si forte frenum ibi esset, quo per se incedere nescia regeretur, nec pungi tunc opus haberet, quia non esset pigra, nec cohiberi, quia non esset impetuosa. Quia ergo spiritus sessor erat, iniunctum est ei officiū, vt & iumento suo pabulum prouideret. Ne vero in illo exequendo, si sola hac præceptione non etiam ex amore impleret, conditione seruili premeretur, dedit ei Deus affectum quo suū corpus amaret, vt hoc ei libenter prouideret. Rursus ne vel illis quęrendis labor esset, vel in sumendis periculum, indigentiam simul & appetitum carnalem certa mensura temperauit, quatinus ei & ad fomentum pauca sufficere potuissent & ad facietatem. Itaque prouidentia carnis non tam labor quam oblectamentum & exercitatio futura foret, si homo iustitiam tenuisset. Si autem quæritur quo studio vita humana si non peccasset homo exercenda & colenda fuisset, non inconuenienter dicitur, pręter interna & spiritualia studia sapientiæ & diuinæ contemplationis, foris etiā in terræ culturas, siue in arando, siue in seminando, siue in plantando, & cęteris huiusmodi operibus, quibus natura bona exculta profectum capit in melius, primum hominem non ad laborē, sed ad delectationē exercēdū, ut & opus esset ad delectationē & exercitium

& exemplum ad eruditionem. ſic namq; exterior homo exercendus erat, vt ab iſto ſtudio exteriori. operis forma ſumeretur ſtudij interioris, & in eo quod foris faceret cognoſceret, quid ſibi intus faciendum eſſet. Nam etiam intus ſimiliter quædam terra erat, quæ bona quidem creata erat, & tamen ſi ipſa terra bene excoleretur, adhuc melior eſſe poterat, quæ culta fructus bonos daret, neglecta vero mala & noxia germina proferret.

De Multiplici præcepto diuinitus illi dato. Cap. XXVIII.

ACtor Datum eſt autem primis parentibus duplex (vt ſupra dictum eſt) præceptorum genus, videlicet præceptum naturæ, ac præceptum diſciplinę. Præceptum vero naturæ triplex. Primum quidem pertinens ad ſuſtentationem corporis ſui, de comedendo. ſ. ex omni ligno paradiſi. Secundū ad multiplicationē generis ſui, quod implendum erat per legem matrimonii. Tertium ad dilectionem Dei & proximi, quod in cordibus eorum ſcriptū erat digito Dei. Quartum vero pręceptum. ſ. diſciplinę datum eſt illis ad probationem obedientiæ, videlicet de ligno ſcientiæ boni & mali, non guſtando neque tangendo. Aug. ſuper Geneſim li. 8. Sed poteſt quæri quō Deus homini tunc locutus ſit, vt pręceptū capere poſſet, quo tranſgreſſo reus eſſet. Vtrum videlicet in mēte modo intellectuali. an in aliqua ſpecie corporali. Reuera cum audimus ſcripturam dicentem. præcepit ei Deus dicens. Ex omni ligno paradiſi comede. &c. Si quærimus hunc in Deo modum loquendi a nobis proprie non poteſt conprehendi. Certiſſime tamē tenere debemus Deum aut per ſubſtantiam ſuam loqui, aut per ſubditam ſibi creaturam. ſicut uidelicet iam dictū eſt ſuperius. At vero per ſubſtantiam ſuam non loquitur, niſi ad creandas omnes naturas. Ad ſpirituales aūt & intellectuales, non ſolum creandas oēs naturas, ſed ēt illuminādas cum iam capere poſſunt eius locutionem in verbo ęterno. Illis aūt qui eam capere non poſſunt, nō loquitur Deus, niſi per creaturam, aut tantum ſpiritualem, ſicut in ſomnis vel extaſi rerum corporalium ſimilitudinem. Aut etiā corporalem dū ſenſibus corporis vel appateat aliqua ſpecies, vel inſonant vates. Itaq; ſi Adam talis erat, vt illam Dei locutionem capere poſſet, quam per ſubſtantiam ſuā mentibus Angelicis prębet, non eſt dubitandum ꝙ eius mentem mouerit per tēpus miro & ineffabili modo, non motus ipſe per tēpus, eique vtile ac ſalubre præceptum veritatis impreſſerit, & quę tranſgreſſori pœna deberetur, ea ipſa veritate ineffabiliter monſtrauerit. Sic enim audiuntur vel videntur omnia bona pręcepta in ipſa incommutabili ſapientia, quę in animas ſanctas ſe transfert ex aliquo tempore, cum nullus ipſi motus ſit in tempore. Si autem ad illum modum Adam iuſtus erat, vt ei adhuc opus eſſet alterius creaturæ ſapientioris & ſanctioris auctoritas, ſicut nobis prophætarum & ipſis Angelorum, quæ voluntatem Dei poſſet cognoſcese; Cur ambigamus Deum per aliquam huiuſmodi creatnram ei locutum eſſe talibus vocum ſignis, quæ poſſet intelligere?

Te Illo quod datum eſt ad natura ſuſtentationem. Cap. XXIX.

ACtor. Primum itaque præceptum naturæ (ſicut dictum eſt) homini datum eſt ad ſuſtentationem naturę, quoniam habebat corpus animale, videlicet indigens ciborum alimonia, vnde ſi non comederet interiret. cunque fames ſit defectus ac pęna peccati (eſt enim appetitus immoderatus comedendi) huic vtiq; nullatenus homo ſubiacuiſſet, ſi non peccaſset, ſed proculdubio peccaret, niſi defectum habens cibo præueniret. habebat enim appetitum naturalem & moderatum, cui ſic ex præcepto Dei vt defectus famis nunquam ſentiretur, erat vtique ſatisfaciendum. Vtrū autem ad immortalitatem Adę perpetuo conſeruandam ſufficeret ſemel comedere de ligno vitæ? Videtur quod ſic ſecundū Aug. & ideo creditur Adam de illo nunquam comediſse Ait enim idē Aug. ſuper Gen. ſic. Immortalis & incorruptibilis caro primi hominis condita eſt, vt immortalitatem & incorruptionem per obſeruantiam mandatorum Dei cuſtodiret. In quibus videlicet mādatis hoc continebatur, vt de lignis conceſſis ab interdicto abſtinens manducaret, ac per horum edulium immortalitatis dona cōſeruaret, donec incrementis corporalibus ad ætatem perductus, q̄ conditori placeret, multiplicata progenie ipſo iubente de ligno vitæ ſumeret, quo perfectè immortalis factus alimenta ſibi vlterius non requireret. Ecce hic apertè videtur Aug. tradere ꝙ caro primi hominis mortalitatem habuit in ſe. Et ita ꝙ in eo fuit potentia naturalis. ſ. non moriendi, ſed adiuuanda erat per alimoniā ciborum, & obſeruantiam mandatorum Dei. Et etiam quod congruo tempore comeſturus erat de ligno vitæ. Idem tamē in libro de baptiſmo paruulorum dicit, ꝙ Adam comedit de conceſſis. ſed fortaſse non loquitur de ligno vitæ, ſed tantum de alijs. Secundū hoc ergo intelligendum eſt quod ſupra dicit Auguſt. quod Adam de ligno vitæ guſtabat. i. guſtare debebat. Auguſt. in quæſtionibus ſuper Gen. Adam itaque non habebat corpus tale, quod diſſolui eſset impoſſibile, ſed corruptionem inhibebat guſtus arboris vitæ. Potuit etiam poſt peccatum diſſolubilis permanere, ſi a Deo permitteretur edere de ligno vitæ.

De Alio quod datum eſt ad ſui generis multiplicationem. C. XXX.

ACtor. Secundum vero præceptum homini datum eſt ad multiplicationem generis humani. ſ. illud: Creſcite & multiplicamini, & implendum erat per legem matrimonii. Vnde quia ſine coniunctione maris ac fęminę præceptum hoc impleri non potuit, dicit Comeſtor, ꝙ Deus his verbis coniugium inſtituit. in quo etiam dicit quoſdam hęreticos confutari, qui concubitum dicunt ſine peccato non poſse fieri. Nos autem ſecundum opinionem communem dicimus, ꝙ in paradiſo coniugium inſtitutum eſt, cum viro in extaſim rapto dictum eſt, Propter hoc relinquet homo patrem ſuum & matrem, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carne vna. Hinc & Apoſtolus verba illa recitans ad Epheſios, Sacramentum inquit hoc magnum eſt in Chriſto & eccleſia. Eſt itaq; matrimonium legittima coniunctio maris & fœminæ, indiuiduam vitę conſuetudinē retinens. i. retinenda exigens, quātum in ſe eſt Hoc autem dico, quia contumelia creatoris ſoluit. ſ. matrimonium infidelium, quoniam non eſt ratum. Dicitur hoc etiam propter matrimonium ſpirituale, quia: ſ. ante carnalem copulam alteri coniugum licet ad religionem tranſire. Finalis cauſa matrimonij prolis eſt procreatio, & nunc etiam fornicationis euitatio. Siquidem ante culpam inſtitutum eſt tantum ad procreādæ prolis officium. Poſtea vero non ſolum ad officium, ſed etiam ad remedium. ſ. vt carnis prohibeatur vitium Iuxta illud apoſtolicum, Propter fornicationē vnuſquiſque vxorem ſuam habeat, & vnaqueque ſuum virum. Efficiens cauſa matrimonij eſt conſenſus per verba de præſenti. Dicitur autem matrimonium quaſi matris munium. i. officium, quia mulieribus dat eſse matres. Et ideo denominatur magis a matre quàm a patre, quia eius officiū prius apparet in matrimonio quàm officium viri. Dicitur autem matrimonium eſse initiatum per ſponſalia, ratum per conſenſum de pręſenti, conſummatum in carnali copula. Hugo de ſacramentis lib. 2. Inſtitutio itaque coniugij duplex eſt. Vna. ſ. ante peccatum ad officium. Alia poſt peccatum ad remediū. Prima vt natura multiplicaretur. Secunda vt natura exciperetur, & vitium hinc cohiberetur. Prima conſtitutio coniugium propoſuit in fidem dilectionis, vt in eo ſacramentum eſſet ſocietatis, quæ in ſpiritu conſtat inter Deum & hominem. Officium autē coniugij in commixtione carnis propoſuit, vt in eo ſacramentum eſset ſocietatis, quę in carne futura erat inter Chriſtum & eccleſiam. Secunda inſtitutio coniugium in fœdere dilectionis ſanxit, & per eius bona id quod in carnis commixtione infirmitatis erat & delicti excuſaretur. Officium autem coniugij in commixtione carnis conceſſit, vt in eo propter generis multiplicationem generātium infirmitas exciperetur, & forte ipſa ſocietas quę exterius in coniugio pacto fœderis ſeruatur, ſacramentum eſt & ipſius ſacramenti res eſt dilectio mutua animorū quę adinuicem in ſocietatis & fœderis coniugalis vinculo cuſtoditur. Et hęc ipſa rurſum dilectio qua maſculus, & fœmina in ſanctitate coniugij animis vniuntur, ſacramentum eſt, & ſignum dilectionis, qua Deus rationali animæ intus per infuſione gratiæ ſuę & ſpiritus ſui participatione coniūgitur.

Qualiter coniugium eſſe dicatur in pręceptis naturę. Cap. XXXI.

VErum cū præcepta naturæ nunquā ceſſent, ſed ſemper obligent non immerito quęri poteſt qualiter in præceptis naturæ coniugium eſt. Si. n. adhuc in præcepto eſt, ſequitur ꝙ ſeruare virginitatem peccatum eſt. At verbo non oīa præcepta naturæ obligant ad ſemper, ſiue in perpetuum, ſed aliquando tm̄ ad tempus oportunum. Hoc itaq, præceptū, Creſcite, & *multiplicamini*, tandiu ſeruatum fuit, quandiu oportuit. Iam vero ceſſauit, quia ſufficienter impletum eſt, id quod in fine p̄cepti dn̄s addit. Et replete terram. Iam. n. adeo multiplicatum eſt humanum genus, ꝙ terra tota repleta eſt hominibus, ſemper. n. obligauit præceptum illud, donec vt dictum eſt impleretur. Qui autē pręcepta naturæ ſimpliciter, ac ſemper ad ſui obſeruantiam obligare dicuntur, de moralibus intelligitur, quæ dicuntur præcepta naturę, quia pertinent ad ius naturale, qd̄ videlicet naturaliter ſcriptū eſt in humano corde. Hoc aūt præceptum non fuit morale, ſed quia natura ſemper tendit ad ſui multiplicationem, ideo dicitur naturale quod eſt de multiplicando genere humano. Vnde coniugiū ante peccatū quidē in præcepto fuit ad officium, & ēt in remedium. ſ. vt ardor concupiſcentiæ ſine qua coitus non eſt, p cōiugij bonū excuſationem haberet Nunc aūt magis eſt ad remediū q̄ ad officium. Nō iam in præcepto, ſed in permiſſione, quia iam per totū orbem multiplicatus eſt populus ad Dei cultū. Poteſt ēt dici pręceptum naturæ, quia inſtitutum eſt in ſtatu naturę bene diſpoſitæ, & ēt qnia pertinet ad ius naturale, qd̄ natura oīa animalia docuit. ſ. commixtionem maris & fœminæ. Præterea quia ſicut dictū eſt ſupra, inſtitutum eſt contra carnis vitia, præcipue innaturalia, vt ſunt mollicies, & ſodomia, quibus peruertitur natura. Auguſtinus in libro de bono coniugali. Cum autem ille naturalis vſus qui progreditur vltra pacta nuptialia, id eſt vltra propagandi neceſſitatem, venialis ſit in vxore damna-

bilis

bilis in meretrice, ille qui est contra naturam execrabiliter sit in meretrice, sed execrabilius atq; damnabilius in vxore. Tantumq; valet ordinatio ipsius creatoris & ordo creaturæ, vt si in rebus ad vtendum concessis etiam exceditur modus, lōge sit tolerabilius, quam in ea quæ concessa non sunt vel nullus vel rarus excessus. Propter hoc in re concessa toleranda est coniugis immoderatio, ne in rem non concessam prorumpat libido. Cum autem vir mē bro mulieris non ad hoc concesso vti voluerit, turpior est vxor, si in se quam in alia fieri permiserit. Decus ergo coniugale est castitas procreandi, & fides reddendi carnalis debiti.

Qualiter Vnicam vnius esse sit de naturali iure. Cap. XXXII.

ACtor. Patet etiam ꝙ vnicam esse debere sit de naturali iure. Est enim de naturali iure vt alij non facias, quod tibi nō vis fieri. Sicut ergo vir non vult mulierem diuidere carnem suam, ita nec ipse debet diuidere suam. Et sic vnica debet vni tantummodo coniungi & econuerso secundum naturalem iustitiam Præterea si vnam esse vnius pertineret tantum ad ius positiuum, secundum hoc ante institutionem iuris positiui plures habere non fuisset peccatum, quod est manifeste falsum. Præterea secundum hoc gentilibus non esset peccatum, cum ius positiuum non liget nisi tantum illos ad quos peruenit, & illud eis non est prędicatū. Sciēdum tamen ꝙ ius naturale dicitur vno modo sicut dictum est supra, ꝙ natura docuit omnia animalia. Et secundum hunc modum coniunctio maris & fęminæ est de naturali iure. Dicitur etiam naturale ius alio modo. s. quod dictat naturalis ratio, & sic est de naturali iure fidelitas quam debet vir vxori. s. vt nulli commisceatur alteri. Hoc ergo duplici modo coniugium est de iure naturali. s. quantum ad copulam carnalem, & quantum ad fidem vnam vni tantum coniungi. Olim tamen pro tēporis exigentia dn̄s cum patribus dispensauit, quia pauci tunc erant cultores Dei, & quia moderate ac spe prolis appetebant coitum patres antiqui. Si aūt obijcitur econtrario quòd ius naturale dispensationem non recipit. Respondemus quod immo recipit in aliquibus, licèt non ab homine, sed a Deo qui tradidit. Vnde beatus Bernardus in libro de præcepto & dispensatione ita scribit, Non occides, non mœchaberis, ac reliqua illius tabulę legis scita. Et si nullam prorsus humanam dispensationem admittunt, Deus tamē horum qđ voluit, & qn̄ voluit. siue cum ab Hębreis Ægyptios spoliari, siue cum prophetam cum muliere fornicaria præcepit misceri, Samsonq; vna cum hostibus opprimens seipsum interfecit. quod vtiq; factum si defenditur non fuisse peccatum, priuatum indubitanter credendus est habuisse consilium, & si de scriptura non habeamus. Hæc ille. Itaq; iuxta verbum Augustini plures habere vxores quando mos erat, peccatum non erat, non quidē propter morem, sed propter dispensationem, quæ facta est (vt dictum est) Patriarchis propter populi Dei multiplicationem, ac diuini cultus ampliationē. Deniq; si etiam non essent nisi duo viri. & infinitæ mulieres, nec sic etiam ad humanum genus multiplicādum deberet homo carnem suam diuidere, nisi ex dispēsatione. Cum Lamech autem, qui ex libidine bigamiam introduxit, dispensatum non fuit. Hieron. contra Ioui. lib. 1. Primus siquidem Lamech sanguinarius & homicida vnam carnem in duas vxores diuisit, & fratricidium & bigamiam eadem diluuij pęna deleuit.

Cur Olim cum viris dispensatum est, vt haberent plures, non autem econuerso. Cap. XXXIII.

AVgust. vbi supra, nec sicut vni viro plures licebat habere vxores, sic & vni fœminæ viros plures. nec etiam ipsius prolis causa, si forte illa quidem parere posset, & ille generare non posset. Nam occulta lege naturæ singularitatem amant, quæ prīcipantur, subiecta vero non solum singula singulis, sed si ratio naturalis vel socialis admittit etiam vni plures, non sine decore subduntur. Idem contra Faustum lib. 2. Æterna ergo lege consulta videamus, quid pater Abraham peccauerit, id est contra legē hanc fecerit, quando cum ancilla concubuit. Illa siquidem ęterna lex ordini naturali conseruando consulens, non vt satiandę libidini seruiatur, sed vt saluti generis prospiciatur, ad prolem tantummodo propagandam mortalis carnis delectationem dominatū rationis in concubitum siuit relaxari. Proinde Abraham ordinem naturæ seruans, nihil agebat concubitu illo, nisi vt nasceretur homo. Neq; Sara (vt obijcit Faustus) conscientiam suam flagitio cō iunxit, quo ille suam libidinem turpi & illicita voluptate sanaret miscuit, sed naturali ordine filios volens, seque sterilem sciēs, ancillaris vteri fęcunditatem in vsu viri sui potestate licita vendicauit, non cedens viro concupiscenti, sed iubens obedienti. Nam cum in cæteris actibus ad humanam pacem pertinētibus mulier viro debeat seruitutem, tamen secundum apostolicam doctrinā huius unius rei, quæ sexus vtriusq; carnali sorte distinguitur, & carnali commixtione concernitur, similem habent in se vir & mulier potestatem Prolem ergo quam de se habere Sara non poterat, de ancilla quidem voluit habere. Ex eo tamen semine, ex quo & de se si posset habere debebat. Nec vnquam hoc vtique faceret Sara, si in corpore viri teneretur carnali concupiscentia. zelaret enim potius pellicem, non faceret matrem Nunc autē ideo propagandi voluntas pia fuit, quia concubendi voluptas libidinosa non fuit. Iacob autem ꝙ pro ingenti crimine quatuor vxores obiciuntur, generali prolocutione purgatur. Alia namque peccata sunt contra naturam, alia contra mores, alia contra pcepta. Si ergo naturam consulas, non lasciuiendi sed gignēdi causa mulieribus illis vtebatur. Si mores, illo tēpore & in illis terris hoc factitabatur Si pceptum, nulla lege prohibebatur. nunc vero cur crimē est q hoc faciat, nisi qa & in moribus & in legib. est cōtrariū?

Contra Reprehensores patrum in hac parte responsio. C. XXXIIII.

ET isti comparantes non alios quorum animi virtutem nosse non possunt, sed (sicut dicit Apostolus) semetipsos sibiipsis non intelliguntur. & quia ipsi etiam si vnam habuerint, ad eam non solum generandi accedant officio viriliter, sed sæpe cocundo stimulo eneruiter pertrahuntur, quasi veraciter sibi videntur conijcere, quam maiore huiusmodi morbo per multas alij capti uentur, quando se vident in vna temperantiam non posse seruare. Verum nos eis qui hanc virtutem non habent, ita de sanctorū virorum moribus iudicium committere non debemus, sicut de ciborum suauitate ac salubritate iudicare febrientes nō possumus; potius illis sonorum sensu & pręceptorum medicamine, quam ex eorū ęgritudinis affectione alimenta præparamus, alioquin possint & sanctos Apostolos accusare, ꝙ tam multis populis Euangelium prędicauerunt, non charitate generandi filios æternę vitæ, sed cupiditate laudis humanę, hoc enim amore glorię corrupti erant, quos Apostolos notat ꝙ per inuidiam & contentionem nō caste Christum annunciabant. De quibus tantū gaudet Apostol9, ꝙ his auditis nascerentur fideles per Euangelium, vt de malo illorum Deus operaretur bonum, sicut fieri pōt, vt ad concubitum homo non generandi voluntate ingrediatur, sed luxuriandi libidine rapiatur, & tn̄ inde homo bonū Dei opus nascatur de fœcūditate seminum non de turpitudine vitiorū. Sicut ergo Apostoli doctrinam suā admirantibus auditoribus condelectabantur, non auiditate consequendę laudis, sed charitate seminandæ veritatis, sic & sancti Patriarchæ coniugibus semen suū excipientibus miscebantur, non concupiscentia percipiendę voluptatis, sed prouidentia propagandę successionis. Ac per hoc nec illos ambitiosos multitudo faciebat vxorū. Similes aūt sunt, qui hic in magnis reprehenduntur, pueris in schola imperitis, qui cum pro magno didicerint nomen vnum singularis numeri reddendum esse verbo numeri singularis, auctorē increpāt doctissimum, quia dixit, pars in frusta secant. Et quia religionem dici norunt, culpant eum qui gemina littera dixit, relligionem patrum. Vnde fortasse nō absurde dicitur in genere suo quantum distāt stemata & methaplasmi doctorum a soloecismis & barbarismis imperitorū, tantum distare figurata facta Prophetarū a libidinosis peccatis iniquorum. Illorum siquidem antiquorum non tantum linguam sed & vitam dico fuisse Propheticam, torumq; regnum illud gentis Hebræorū magnum quendam fuisse Prophetam, nec intelligunt isti quasdam virtutes in magnis animis paruorum animorū vitijs simillimas esse, non nulla specie, sed nulla æquitatis comparatione. Si enim in quibusdam factis a quorum altitudine longe sunt, vitam patrum vel prophetarum tanquam libidinosam reprehendunt, sicut nonnulli etiam paganorum tanquam Christi stultitiam, ꝙ tempore anni non cōgruo quæsiuit in arbore poma. redarguūt. Aut puerilis cuiusdam fatuitatis affectum, quòd inclinato capite digito in terra scribebat, & cum hominibus interrogantibus respondisset, hoc iterum faciebat.

De Sanctis mulieribus olim prolem desiderantibus. Cap. XXXV.

IPsas etiam vxores Iacob satis elucet nihil aliud omnino in cōcubitu appetijsse quam filios. Nam vbi se minime parere viderunt, famulas suas viro suo dederunt, vt illas quidem matres facerent carne, & ipse fierent voluntate. Hinc accidit vt altera virum conduceret, quoniam ordo alterius erat, vt ad illam maritus intraret. Nam vtiq; iustis ad Lyam vicibus accedebat. De qua tot filios procreauerat, & cui vt etiam de ancilla procrearet, obedierat. Tantoque firmius seruabantur potestatis coniugalis iura, quāto castius vitabatur carnalis cupiditatis iniuria. Filię Loth cum ad conuersationem humani generis prolem quærerent, qui vsque in eis humanus erat & naturalis affectus, nec alios viros velut illa conflagratione orbe terrarū exusto, inuenire se posse crederent, misceri se patri voluerunt. Et potius quidem nunquam matres esse, quam sic vti patre debuerunt. Veruntamen multum interest, quòd ea vsę sunt causa, quam si funestę voluptatis vterentur concupiscentia. Ratio quippe iustitię non tantū quid factum sit, sed etiam quare factū si intuetur, vt etiam causis suis facta pendentia libramento æquitatis examinet. Thamar quoq; quæ socerum fefellit, non carnis concupiscentia, nec mercedis meretricię cupiditate peccauit, sed ex ipso sanguine prolē requirens, ex quo duobus iam fratribus nupta, tertio quoq; denegato habere non

potuit

potuit, eorum patri secandum corpus fraude subiecit, pignore mercedis accepto, quod non ad ornamentum sed ad testimoniū reseruauit. Et melius quidem fine filijs remaneret, quam fine matrimonij iure mater fieret, longe tamen alia intentione peccauit, quòd filijs suis patrem prouidit socerum, quam si eum concupisset adulterum. Denique cum iussu eius duceretur ad mortem, & pignora proferens se grauidatam esse diceret ab illo cuius illa essent, vbi ea quæ dederat ipse cognouit, illam se iustiorem esse respondit, minus videlicet culpans desiderium habendæ prolis quo illa ducta se socero supposuerat, quam libidinosi concubitus ardorem, quo ipse velut ad meretricem victus intrauerat. Hugo. in lib. de bono viduitatis. Olim vtiq; sanctas fœminas nubere non concupiscentia, sed obedientia compellebat, vt propageretur populus Dei, in quo promitterentur Prophetę Christi, & ex quo nasceretur etiam caro Christi, vt ergo populus ille propageretur, qui non suscitabat semen in Israel, per legis sententiam maledictus habebatur. Vnde & sanctæ mulieres attendebantur non cupiditate concumbendi, sed pietate pariendi, & rectissimè credātur coitum non fuisse quæsituræ, si proles posset aliter prouenire. Et viris vsus plurium viuarum concedebatur vxorum, cuius rei non concupiscentiam carnis sed prouidentiam generationis fuisse causam illud ostendit, quod sicut sanctis viris habere plures vias, non etiam vt sanctis fœminis licebat misceri maritis pluribus viuis, quia tanto essent turpiores, quantomagis appeterent vnde non essent fœcundiores. Actor. In summa ergo nota ꝙ ideo potius in hac re dispensatum est cum viris, quia vir caput est mulieris. Et quia magis pacifice potest vnus pluribus dominari quam duo vni, præterea quia plus potest vnus fœcundare quam duæ vel tres parere. Cæterum quia vnus est verus sponsus animarum sanctarum, non quidem vnum habere plures, sed plures habere vnam interimit sacramentum.

De Coniugali fœdere. Cap. XXXVI.

HVgo vbi supra. Deus quidem a principio: sicut dictum est supra, cum hominem instituit, mulierem de latere viri formatam eidem sociauit. Nam si de capite fieret, creata videretur ad dominationem. si vero de pedibus ad seruitutem. Præterea de medio facta est, vt ad æqualitatem societatis facta probaretur. In hoc tamen quodammodo inferior ipso, vt tanquam ad principiū suū respiceret, eique indiuidue adhærendo ab ea se quæ adinuicē constare debeat societate non separaret. Hæc ergo societas coniugium esse probatur, quæ videlicet fœdere sponsionis mutuę consecratur. Vnde coniugiū esse dicunt legitimum masculi & fœminę consensum, indiuidualem vitæ consuetudinem retinentem. Actor. Efficiens ergo causa coniugij est, vt dictum est supra, consensus per verba de præsenti. consensus inquam in copulam coniugalē quæ comprehendit cohabitationem & copulam carnalem, mutuum obsequium, mutuamque potestatem corporis quam habet alter in alterum. Itaque quia matrimonium solo consensu contrahitur, hic si solus defuerit, cætera etiam cum ipso coitu celebrata frustrantur. Nam ex quo vir per verba de præsenti consensit in mulierem affectu maritali, & mulier in virum siue verbis siue signis exprimatur consensus, statim est matrimonium. Signis autem ideo dico, quod surdus & mutus possunt contrahere matrimonium isto modo. Veruntamen si contrahentes loqui possunt, verba mutuum consensum exprimentia, quantum ad Ecclesiam necessaria sunt. Ex hoc itaque consensu oportet coniuges ipsos cohabitare, & indiuiduam vitæ consuetudinem obseruare. Dicitur autem matrimonium initiatum per sponsalia, ratum per consensum de præsenti, consummatum in carnali copula. Porro matrimonium ante carnalem copulam signat coniunctionem Christi ad fidelem animam quæ separabilis est. Post vero significat vnionem filij Dei ad humanam naturam quæ indissolubilis est. Ideoque matrimonium per carnalem copulam consummatum est indissolubile, ante vero solubile. Nam spirituale tantum & nō carnale matrimonium est ante copulam carnalem. Ideo dissolui tur per mortem spiritualem, cum alter ingreditur religionem. Quia vero consummatum est ac corporale post copulam carnalem, ideo non dissoluitur nisi per mortem corporalem, & tpalē. Sciendumque ꝙ vbi est consensus per verba de futuro & sequitur carnalis copula matrimonium consummatum ecclesia reputat, dum. n. coeunt, illud esse tps interpretatur, pro quo illa verba de futuro fuisse videntur, vnde ibi verba de præsenti per æquipollentiam sunt, sed in hoc ecclesia qnque fallitur, vt qn nunquam de præsenti consentiunt Aug. in lib. de Bono coniugali. Tantum valet fœdus nuptiale, vt nec irritum fiat ēt separatione, quia viro viuente quo vxor relinquitur, si alteri nupserit mœchatur. Manent ēt coniuges sibi ēt separati. Tantum ergo valet hoc vinculū, vt cū cā procreādi colligetur nec ipsa cā procreādi soluatur.

De coniugis electione. Cap. XXXVII.

FVlgentius in lib. Mitologiarum primo. Sicut autem nihil benigna superius cot coniuge, sic nihil infesta crudelius muliere. Quantum enim sapiens pro viri salute suam opponit animam pignori, tantum maligna ad mortem mariti etiam vitam suam reputat nihili. Ergo coniunx quanto est viro coniunctior, tanto est ei armorum dulcedine mellea, aut felle malitiæ toxica. Iohannes Chrysostomus super Matthæum. Si ergo vis ducere vxorem noli quærere diuitem, sed bene morigeratam: quia mores boni diuitias semper acquirunt. diuitiæ autem nunquam mores fecerunt. Ergloriosior est paupertas fidelium, quàm diuitiæ peccatorum. Noli quærere speciem: quia meretrices quidem placent in specie, moribus autem matronæ, & sicut inaures aureæ in naribus porci, ita mulieris male morigeratæ species. Ambros. de Sancto Abraham lib 1. Legitur Abraham dixisse vxori suæ Sarai. Noui quòd pulchra sis mulier, & quòd cum viderint te Ægyptij dicturi sunt, vxor ipsius est, & interficient me, & te reseruabunt. In quo videlicet docet non magnopere quærendum esse decorem coniugis, qui viro plerunque necem gignere solet. Qui ergo suauitatem quærit coniugij non tam pulchritudo mulieris quam virtus eius & grauitas illum delectet, non superiorem censu ambiat, non genere nobiliorem, hæc enim superbiæ proxima sunt, nec monilibus ornatam sed moribus. Hieronym. contra Iouinianum libr. 1. Martia Catonis filia minor, cum quæreretur ab ea cur post amissum maritum denuo non nuberet. Rndit se non inuenire virum qui se magis quam sua vellet Quo dicto eleganter ōndit, diuitias in vxoribus magis quam pudicitiam eligi solere, multosque non oculis sed digitis vxores ducere. Sane res optima quā conciliat Auaritia. Epicurus ēt voluptatis assertor, raro dicit ineunda esse sapienti coniugia: quia multa nuptijs ammixta sunt & incommoda, & quomodo diuitiæ & honores corporumque sanitates ac cętera quæ indifferentia nominamus, nec bona nec mala sunt, sed velut in meditullio posita vsu vel euentu vel bona vel mala fiunt. Ita vxores in bonorū malorūq; confinio sitę sūt: graue aūt est viro sapienti venire in dubio, vtrū bonam aut malam ducturus sit. Fertur & Aureolus Theophrastri liber de nuptijs, in quo an vir sapiens ducat vxorem quærit. Cumque si pulchra esset, si morigerata, si honestis parentibus orta, si etiam ipse sanus ac diues, sic sapientem aliquando matrimonium inire diffiniuit, statim intulit. Hæc autem raro in nuptijs vniuersa concordant. Denique nulla est vxoris electio, sed qualiscunque obuenerit est habenda. Si enim est iracunda, si fatua, si superba, si fetida, post nuptias discimus, quicquid vitij est in ea: equus, asinus, bos, canis, & vilissima mancipia, vestes quoque ac lebetes, calix, verceolus, prius probantur & sic emuntur. Sola vero vxor non ostenditur, ne ante displiceat quam ducatur. Valerius Maximus de gestis ac dictis mirabilibus lib. 6. Quidam vnicæ filiæ pater, testimoclē consulebat, vtrum eam pauperi sed ornato, aut locupleti parum probato collocaret. Cui ille: Malo inquit virum pecunia, quam pecuniam viro indigentem &c.

De Mutua coniugum dilectione. Cap. XXXVIII.

HIeron. vbi supra. Sapiens autem vir iudicio debet amare cōiugem non affectu, ne regat voluptatis impetus, nec præceps in coitum feratur. Nihil est fœdius quā vxorem amare quasi adulteram. In aliena siquidem vxore omnis amor turpis est, in sua nimius. Vnde Sextius in sententijs. Adulter inquit est in suam vxorem amator ardentior. Certe qui dicunt se causa reipublicę & generis humani vxoribus iungi & liberos colere, imitentur saltē pecudes. Et postquam vxorum venter intumuerit, ne perdant filios, nec amatores se vxoribus exhibeant sed maritos. Refert Seneca cognouisse se quendam ornatum hominem, qui exiturus in publicum fascia vxoris pectus colligabat & ne puncto quidē horæ præsentia eius carere poterat, potionemque nullam nisi alternis tactis labris vir & vxor hauriebant. Alia deinceps non minus inepta faciebant, in quæ improuida vis ardentis affectus irrumpebat. Origo quidem amoris honesta erat, sed magnitudo deformis. Nihil aūt interest q̄ ex honesta causa quis insaniat. Idem super Epistolam ad Ephesi. li. 3. Viri, inquit Apostolus, diligite vxores vestras. Opera enim liberorum in matrimonio concessa sunt. Voluptates autem quæ de meretricum amplexibus capiuntur in vxore damnatæ sunt: hoc leges omnis vir & vxor intelligat sibi post conceptum magis orationi quam connubio seruiendum, & quod in animalibus ac bestijs ipso naturæ iure pręscriptum est, vt pręgnantes ad partum vsq; non coeant, hoc in hominibus sciāt arbitrio derelictum, vt merces esset ex abstinentia voluptatū Idē sup Epist. ad Thim. Admone inquit & adolescentulas, vt viros suos amēt &c. Vult siquidē Apost. inter viruū & mulierē pudicā esse dilectionē, vt cū pudore & verecundia & quasi necessitate sexꝰ viro potius debitū reddat, q̄ ipsa ab eo exigat, & opa liberorū añ Dei oculos & Angelorū ppetrare se credat, vt ēt secretū cubile ac noctis tenebras & clausū cubiculū erubescat, dū oīa patere Dei oculis cogitat. Aug. cōtra Faustū li. 2. Fortassis aūt aliquis studiosus quærat, in cuius figuræ sacramēto accipiēdū sit: ꝙ Abymalech rex alienigena Rebeccā viri sui cōiugē esse tūc agnouit, qñ cū illa ludentem

dentem cũ vidit,quod vtiq; non cognouisset, nisi cũ coniuge ille sic luderet quo cũ illa quæ coniunx non esset, ludere non deceret. Quod cum sancti coniugati faciunt, non inaniter, sed prudẽter agunt. Descendunt.n.quodammodo ad fœminei sexus infirmitatem, vt aliquid blanda hilaritate dicãt, vel faciant non eneruantes, sed tẽperantes virilem rigorem, quod tñ ei, quæ vxor nõ est, qui dixerit, aut fecerit, turpis est. Actor. De ipso siquidẽ Isaac legitur, quia cũ Rebeccã in vxorẽ accepisset, intãtũ dilexit eã, vt dolorẽ quẽ ex morte matris acceperat tẽperaret, qđ vtiq; nõ est intelligẽdũ de amore illo immoderato, sed de amore vxorio, cui plus pęnit' affectio quã o erga parentes, sicut statutũ est ab initio.

Adhuc de eodem. Cap XXXIX.

IOannes Chrysost. vbi supra. Propter hoc.n. ait. Relinquet homo patrem, & matrem, scilicet quantum ad affectum quẽ dedit natura, & adhærebit vxori suæ, & erũt duo in carne vna. Sed nonne maior deberet esse charitas inter fratres & sorores, quia isti quidem ex eisdem parentibus sunt, illi autem ex diuersis. Sed hoc magnum est valde, quia fortior est Dei constitutio, q̃ virtus naturæ. Non enim præcepta Dei naturæ subiectã sunt, sed natura Dei præceptis obtemperat, nec seipsum sequitur ordo naturę, sed Dei ordinationem. Quod in herbis, & in arboribus est humor, hoc est in hominibus amor, humor quidem de radicibus ascendit in herbam, de herba autem ad radices non reuertitur; sed rursus in semen transmittitur. Sic & charitas de parentibus ascendit ad filios, de filijs autem non reuertitur ad parentes. Parentes enim filios suos diligunt, sed nõ sic a filijs diliguntur, quia potius illi filij ad filios sibi procreandos affectum transmittunt. Itaq; vir & vxor iam non sunt duo, sed vna caro, quia scilicet car naliter diligunt sese, sicut animæ multorum, quæ se spiritualiter diligunt, anima vna dicuntur esse. Hiero. super Malachiam. Custodite inquit o viri spiritum vestrum, & vxorẽ adolescẽntiæ tuæ noli despicere; spiritum quippe viri propheta vocat vxorẽ eius. eo ꝙ pp affectum anima vna quodammodo esse videtur in duobus, spiritu videlicet cõiũctis ac mente sociatis. Vnde & paulo ante dicit: Nonne vnus fecit, & residuum spiritus eius est. Ambr. vbi supra. Legitur de sancto Abraham, ꝙ cum Angelos inuitasset hospicio, festinauit in tabernaculum ad Saram, dixitq, ad eã. Accelera, tria sata similę commisce, &c. Bonus quippe maritus exortem religiosi muneris vxorem esse non tolerat, nec auare totum munus vsurpat, vult esse cõmune quod pietatis est, integrũ quod pudoris est. Vnde Sara manet intra tabernaculum, vir autẽ explorat aduentus hospitum. Ioannes Chrysost. vbi supra. Denique viro casto vxor qualiscunq; videtur bona, quia perfecta charitas non sentit vitia, vxor quoque neminem debet formosiorẽ putare quam virum suum, quia perfectum odium, aut perfectus amor non cognoscit rerum iudicium. Nam si perfecte aliquem odieris, qualiacunque fuerint apud illum omnia tibi displicent. Sic etiam si perfectẽ aliquem amas, quæcunque sunt apud eum tibi placent. Hierony. contra Iouinianum lib. j. Duelius qui Romæ primus nauali certamine triumphauit, Iliam virginem duxit vxorem tantę pudicitiæ, vt illo quoque sęculo pro exemplo fuit, quo impudicitia monstrum erat, non vitium. Is iam senex, & trementi corpore in quodam iurgio audiuit exprobrari sibi os fœtidum, & tristis se domũ contulit. Cũq; apud vxorem quæstus esset, quare nunquam se monuisset, vt huic vitio mederetur, fecissem inquit illa, nisi putassem omnibus viris sic os olere. laudanda in vtroque pudica, & nobilis fœmina, & si ignorauit vitiũ viri. Et si patienter tulit. Et ꝙ maritus infęlicitatem corporis sui non vxoris fastidio, sed inimici maledicto sensit. Valerius lib. 6. Horridum Sulpitij Galli maritale supercilium, qui vxorẽ dimisit, eo ꝙ eam aperto capite foris uersatam cognouit. Abscisa quidem sententia, sed cum aliqua ratione munita. lex.n. inquit tibi meos tãtum pręfinit oculos, quibus formam tuam approbes his decoris instrumenta præpara, his esto speciosa, horum certiori crede notitiæ. Vlterior tui conspectus irritatione superuacua accersitur in suspitione, & crimine hæreat necesse est.

De tribus matrimonij bonis, & primo de fide. Cap. XL.

AVgustinus super Genesim Tripartitum est aũt matrimonij bonum. s. fides, proles, sacramentum. In fide siquidem attẽditur, ne præter vinculum coniugale cum altero, vel altera coniungatur. In prole, vt amanter suscipiatur. benigne nutriatur, religiose educetur. In sacramento, vt coniugium non separetur, & dimissus, aut dimissa, nec causa prolis alteri coniungatur, hęc est tanquam regula nuptiarum, qua vel naturæ decoratur fœcunditas, vel incontinentiæ regitur pronitas. Idem in lib. de coniugali bono. Mulier itaque si fide coniugali violata, fidem seruat adultero vtiq; mala est, & si nec adultero, peior est. Decus aũt cõiugale, vt dictũ est supra, est castitas procreandi, & fides reddendi carnalis debiti, manetque vinculum coniugale, etiam si proles desit præ sterilitate, sicut satius est mori fame quam idolotitis vesci, ita satius est siue liberis defungi, quàm ex illicito concubitu prolem quęrere. Ambr. vbi supra Legitur Pharao dixisse Abrahæ cum intellexisset Saram vxorem eius esse. Quidnã est quod fecisti mihi. Quare non iudicasti, ꝙ vxor tua esset, &c. Nunc ergo ecce coniunx tua, accipe eam, & vade. Igitur & natura ferus, ac barbarus Pharao. tamen significat etiam externis, ac barbaris erroribus curam esse pudoris, & adulterij etiam sibi crimen cauendum. Nec mirum si barbarus nouit ius naturale. Nam & muta animalia, quæ nullis tenentur legibus, sunt tamen aliqua quæ non solum paribus suis copulę seruant fidem, verum etiam vnius coitus custodiunt castitatem. Ita maior est lex naturæ quã legum pręscriptio. Sic ergo dum prætendit ignorantiam, cõdemnat intemperantiam. Actor. Ex prędictis patet ꝙ fides. i. fidelitas mutua coniugum duplex est, vt. s. vt neuter ad alia vota transeat, vel alij carnaliter se commisceat. De hac aũt dictũ est superius, vbi ostensum est, ꝙ neuter carnem suam debet diuidere, sed vnica debet esse vnius tantum. Alia vero fidelitas est, vt inuicem sibi debitum reddant. Cumque reddere debitum est opus iustitiæ. Dicit tamen Greg. coitum etiam coniugalem sine culpa fieri non posse. Ideoque notandum est, ꝙ quatuor de causis finalibus vxor a viro cognoscitur. videlicet causa prolis, causa reddendi debiti, causa vitandæ incontinentiæ. causa libidinis explendæ. Tribus itaque primis modis vxorem cognoscere meritorium est, & absque omni culpa potest esse. Quarto modo sine peccato non potest esse, sed aliquando est veniale aliquando mortale. Veniale siquidem est, si vir eam affectu coniugali cognoscat, nec illam cognosceret, nisi sua esset. Tunc enim secundum Augustinum infirmitas carnis excipitur per bonum matrimonij, ne cadat in foueam peccati. Si vero cognoscat eam ex tam feruenti libidine, ꝙ eam cognosceret, etiam si sua non esset, mortale peccatum est. Tũc enim locum habet, ꝙ vehemens amator vxoris adulter est. Deinde sicut in prædicatione Apostolorum miscebatur inanis gloriæ puluis, & erat culpa venialis cum opere meritorio. Sic et vir sanctus meritorie cognoscit vxorem, & ei placet delectatio. Si vero displicet absq; omni peccato est, lustrari tamen iuxta Gregorium debet, vt ecclesiam intret, quia bonarum mentium est ibi culpã agnoscere, vbi culpa nõ est. Illud ergo Gregorij, cõcubitus cõiugalis sine culpa fieri non põt, sic exponitur. i. vix potest.

De Prole ac religiosa ipsius educatione. Cap. XLI.

IN prole sicut dictum est, secundum Augustinum ostenditur vt amanter suscipiatur, benigne nutriatur, religiose educetur. Cõtra primum faciunt qui conceptus impediunt vel extinguũt, vel qui præ timoris multiplicandæ prolis amplexus refugiunt, vel aborsus procurant, aut natos protinus necant. Contra secundum faciunt qui nutriendi tædio filios proijciunt aut extinguunt. Contra tertium vero agunt qui filios in disciplina dñi non erudiunt, aut peccatores non corripiunt. Hiero. sup epistolã ad Ephesios. Patres inquit nolite ad iracũdiam ꝓuocare filios vestros, sed educate illos in disciplinam, & correptione dñi. Peccatũ filiorũ est parentib. nõ obedire. Peccatum parentum filios, atque lactentes ad iracũdiam ꝓuocare, aut certẽ iam adolescẽtibus & maturioris ętatis, ea quæ grauia sunt imperare. Sicut ergo in filijs obsequiũ, sic in parentibus moderatum iubetur imperiũ, vt non quasi seruis sed quasi filiis pręesse se nouerint. Seneca in li. de morib. Educatio siquidẽ, & disciplina mores facit, & id sapit quisque quod didicit. Varro in sententijs. Sapiũt nimirum vasa quicquid primo acceperint. Quintilianus in oratoria institutione lib. 1. Vtinam ergo liberorũ nostrorũ mores nõ ipsi perderemus, infantiam statim delitijs soluimus, mollis educatio q̃ indulgẽtiam vocamus, neruos omnes mentis corporisque frangit. Ætas quidẽ hoĩs tũ vel maxime formanda est, cũ vel simulãdi nescia est, & pręcipiẽtib. facilime cedit, franges.n. citius q̃ corrigas q̃ in prauũ duruerũt. Idẽ in li. 2. At vero ingenia puerorũ nimia emẽdationis seueritate deficiũt. Nã & desperant & dolent, ac nouissime oderunt, & qđ maxime nocet dũ oĩa timent, nihil conantur. Oratius in li. epistolarũ. Quo semel est imbuta recens seruabit odorẽ, Testa diu. Tractari mollius ętas imbecilla solet. Ouid. in li. de arte primo In puero est ętas mollis & apta regi. Ingeniũ cęleste suis velocius annis surgit. Idẽ in lib. epistolarum. Ars fit vbi a teneris crimen cõducitur annis. Scilicet vt teneros lædunt iuga prima iuuencos. Frenaque vix patitur de grege captus equus. Sic male vixq; subit primos mores rude pectus.

De tertio matrimonij bono. i. sacramento. Cap. XLII.

AVtor. Tertium vero matrimonij bonum, qđ est sacramentum, in hoc attẽditur, vt cõiugiũ nõ separetur dimissa, neq ca ꝓlis alteri cõ ungatur. Et cũ dictũ est superius matrimonium ante carnalẽ copulam signat cõiunctionem Christi ad fidelem aĩam, q̃ separabilis est. Post vero signat vnionem filij Dei ad humanam naturam, vel Christi ad ecclesiã, q̃ indissolubilis est, Ideoque matrimoniũ ꝑ carnalẽ copulam cõsummatũ, est indissolubile, ante vero solubile. Ioannes Chrysost. sup Matth. li. 2. Oĩs res per quas causas nascitur per ipsas, & soluitur, matrimonium aũt non

non facit coitus sed voluntas, & ideo nõ illud soluit separatio corporis sed voluntatis. Itaq; qui coniugem suam dimittit & aliam non accipit, adhuc maritus existit, quia & si corpore separatus est adhuc cum voluntate coniunctus est. Cum aũt aliam accipit, tũc plene dimittit. Non ergo mechatur qui dimittit, sed qui alteram ducit. Sicut aũt crudelis & iniquus est, qui castam dimittit, ita fatuus est & iniustus qui retinet meretricem. Nam patronus est turpitudinis, qui crimen celat vxoris; vir ergo meretricem dimittat, alias autem bene morigeratam castamque teneat. Et hoc tribus modis. Primo quidem eam admone, quia multum proficit doctrina iustitiæ, Deinde si timorem Dei non sentit, improperando cõfunde, quia frequenter & pudor frenum est vitiorum. Si autem nec pudorem sentit, tertio percute, quia iustum est, vt castigetur, quasi ancilla, quæ erubescere nescit vt libera. Cæterum Moyses inquit dominus iudæis, ad duritiam cordis vestri permisit vobis dare libellum repudij, quia scilicet melius iudicauit, permittente lege matrimonia solui, quam odio compellente homicidia fieri. Vnde permisit facere mala, ne faceretis peiora. Hac etiam ratione & Apostoli secundas nuptias adire permiserunt propter incontinentiam hominum. Nam secundam quidem ducere secũdum præceptum Apostoli permissio est, secundum veritatis autẽ rationem fornicatio est. Ideo bene dicit ꝙ Moyses hoc permisit non præcepit, quod enim permittimus, nolentes præcipimus, q̄a malam hominis voluntatem ad plenum prohibere non possumus. Hieronymus super Matthæum lib. 3. Sola vero fornicatio est quæ vxoris vincit affectum, immo cum illa vnam carnem in aliam diuiserit, & se fornicatione separauerit, a marito non debet teneri, dicente scriptura. Qui tenet adulteram impius & stultus est. Idem contra Iouinianum libr. 3. Ab initio conditionis quidem humanæ, nec carnes comedebantur, nec homines circuncidebantur, nec repudium vxoribus dabatur, & hoc vsque ad diluuiũ. Postquam ergo venit Christus in fine tẽporũ, & omega reuoluit ad alpha. i. finem retraxit ad principium, nec circunscidimur, nec repudium dare permittitur, nec carnes comedimus. dicente Apostolo. Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum. Nam & vinum cum carnibus post diluuium dedicatum est. Hyero. super Epistolam ad Corinthios. Verũ si quis, ait Apostolus, frater vxorem habet infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam. Et si qua mulier habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum. Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelẽ. Quod si infidelis discedit discedat. Non est enim seruituti subiectus frater aut soror in eiusmodi. i. non debetur reuerentia coniugij ei qui horret actorem coniugij. Non enim ratum est matrimonium quod sine Dei deuotione est. Ac per hoc non est peccatum ei qui dimittitur propter Deum, si alij se iunxerit. Contumelia enim creatoris soluit ius matrimonij circa eum qui relinquitur, nec alij copulatus accusetur. Infidelis aũt discedens & in Deum & in matrimoniũ peccare dignoscitur, qui noluit sub Dei deuotione habere coniugium. Illud etiam non debet putari matrimonium quod contra Dei decretum factum est. vnde Esdras fecit iudęos vxores infideles dimittere. Si ambo autem crediderint, per deuotionem Dei confirmatur coniugium.

Quod nunc virginitas præfertur matrimonio. Cap. XLIII.

Augustinus super Genesim li. 9. Magnũ vero magisq; honoris meritũ isto iam tp̄e cõtinendi ab amplexibus apud Deũ habet virginitas fidelis & pia; cum iam ex omnibus gentibus ad implendum sanctorum numerum largissima suppetat copia: quia percipiendæ voluptatis libido sibi non vendicat, quod iam multiplicandæ prolis necessitudo non postulat. Fulgentius de virginitate, & humilitate. Nec in eo ꝙ virginalis integritatis agnoscimus culmen, pudicitiæ coniugalis asserimus crimen, sed virginitatem sanctam dicimus merito potiore distare a coniugali vita, quàm distant a bonis meliora, a terrenis cęlestia, a carne spũs, ab infirmitate virtus. immo vero nec dicere dubitamus, tantum a sancta virginitate carnis & spũs fidelium coniugatorum licet a Deo concessum distare concubitum, quantum similitudo pecorum ab imitatione discernitur Angelorum. In vno siquidem ad terram spũs terrena carnis voluptate deprimitur. In altero vero terrena caro cęlesti delectatione spũs ad cęlestia subleuatur. Isidorus in sententijs suis lib. 2. Virginitas prælata est bonis nuptiarum. illud enim bonum, hoc optimum. Coniugium concessũ, virginitas aũt admonita, sed non iussa: quia nimis excelsa. Hieronymus contra Helindium. Virgo nimirum cogitat quæ domini sunt, vt sit sancta corpore & spũ. Nupta vero cogitat quæ mundi sunt: quõ placeat viro. Idem vero tu putas esse diebus ac noctibus ieiunijs orationique vacare, & ad aduentum mariti faciem exponere, gressum frangere, blandicias simulare. Illa hoc agit, vt turpior appareat, & naturæ bonũ iniuria fuscet, hæc ad Speculũ pingitur, & in contumeliam artificis pulchrior quam nata est, esse conatur. Nec tamen nuptias condemnamus: quia ipsa quippe virginitas nuptiarum est fructus. Neque ergo negamus maritatas & sanctas mulieres inueniri, sed quæ vxores esse desinunt, & quæ virginum castitatem imitatur in ipsa necessitate coniugij. Idem in libro de Monogamia. Si autem & ante diluuium & post diluuium viguit illa sententia. Crescite & multiplicamini & c. quid ad nos in quos fines seculorum deuenerunt? Quibus dicitur, tp̄s breue est, & iam securis ad radicem arboris posita est, quæ siluam legis & nuptiarum Euãgelica castitate excidat. Idem ad Eustochiũ. Olim quidem benedictio sola erat liberorum, cum vacuus adhuc esset orbis. Paulatim ergo increscẽte segete messor immissus est, virgo Hælias, virgo Hæliseus, virgines multi filij Prophetarum. Hiæremias captiuitate propinqua vxorem prohibetur accipere. Idipsum alijs verbis loquitur Apostolus dicens. Tempus breue, reliquum est, vt qui habent vxores sint tanquam non habentes.

Quod ei prælata fuit etiam a principio. Cap. XLIIII.

Idem contra Iouinianum li. 1. Denique castitas sancta semper nuptiarum operi fuit prælata. Nam & primi parentes ante offensam virgines in Paradiso fuerunt. Post peccatum autem & extra paradisum mox nuptias celebrauerunt. Itaq; nuptiæ replent mundum, virginitas paradisum. Vnde dictum est. Crescite & multiplicamini, & replete terram, prius enim oportuit siluam plantari & crescere, vt esset quod deinceps posset inscidi. Quantumque interest inter radicem & fructum arboris, tm̄ inter nuptias & culmen virginitatis. Præterea Moyses moriens a populo plangitur. Iosue vero qui nec vxorem nec filios habuisse legitur, quasi victurus in morte non lugetur. Nuptiæ quippe finiuntur in morte, virginitas autem incipit coronari post mortem. Sed & Apostoli excepto Petro non leguntur vxores habuisse. Cumq; de vno scriptum sit, & de alijs tacitum, intelligere debemus illos sine vxoribus fuisse. Idem ad Eustochium. Crescant ergo & multiplicentur qui impleturi sunt terram, tuum agmen o virgo in cœlis est, tua regio Paradisus est. Eua siquidem in Paradiso virgo fuit, post nuditatem autem & folia ficus auspicantia pruriginẽ, post tunicas pelliceas & exitũ de Paradiso, nuptiarum initium sumpsit. Itaque nuptias quidem laudo. Sed quia virgines nihil generant, rosamq; de spinis, aurum de terra lego. Cur autem de virginibus præceptũ non habet Apostolus: quia maioris est meriti quod non cogitur & offertur. Vnde & virgo fuit ipse non ex præcepto, sed propria voluntate. Fulgentius vbi supra. Virgo quidem quasi virago dicitur. Virago autem a viro, & vir a virtute deriuatur. Claret ergo inter cęteras ecclesiæ donationes illius præcipuum munus spiritualis esse karismatis, vbi nimirum ipsa virtus integritatis meretur vocabulo censeri uirtutis. Petrus Comestor. Hoc nomen, vt dictum est superius, illius primę mulieris proprium fuit, quod ei nimirum ante peccatum Adam imponens ait. Hæc vocabitur virago: quia de viro sumpta est. Nunc autem commune est omnium, & virgo est eius sincopatum, quod omnibus conuenit, quamdiu sunt in integritate, mulieres autem dicuntur fractæ.

De virginitatis prærogatiuis. Cap. XLV.

Ambrosius in sermone de sancta Agnete. Quis aũt humano cõprehẽdere virginitatẽ ingenio possit, quã nec natura suis legibus inclusit? Aut quis naturali voce cõplecti nouerit, qđ supra vsũ naturæ sit? Accersiuit e Cęlis qđ imitaret ĩ terris. Nec ĩmerito vsum viuendi quęsiuit e cœlo, quæ sibi sponsum inuenit in cęlo: hæc nubes, aera, Angelos, sideraq; transgrediens, Dei verbum in ipso sinu patris inuenit, ac toto pectore hausit. Verbum inquã de sinu patris uirginitas hausit. Quis enim tantum relinquet bonum cum inuenerit? Vnguentũ inquit effusum nomen tuũ, ideo te adolescentulæ dilexerunt & attraxerunt. Postremo non meum illud quod in euangelio, quia quæ non nubunt neq; nubentur, erunt sicut Angeli in cęlo, nemoque miretur si Angelis comparantur, quæ Angelorũ dño copulantur. Hiero. in sermone beatæ virginis. Angelis quippe semper cognata virginitas est. Profecto enĩ in carne p̄ter carnẽ viuere, nõ terrena vita sed cœlestis est, qm̄ et in carne vitã angelicã acquirere maius est meritũ q̄ hr̄e. Esse quippe Angelũ felicitatis est, esse vero virginẽ virtutis, dũ hęc obtinere nititur cum grã, qđ hẽt Angelus ex natura. Hæc itaq; vita nobis o virgines de Cœlo fluxit, q̄ professę estis. De Cęlo venit spõsus, quem vna cum matre sequi debetis, nec immerito viuẽdi vsũ de Cęlo quęsistis, quæ vobis sponsum de Cęlo petistis, ideo conuersatio vestra semper sit in cœlis, quia verbũ Dei qđ amatis nõ inuenitur nisi in sinu patris. Oĩs gloria vestra abintus sit, & intus habete qđ foris luceat, ne lampades vestrę extinguantur, antequã sponsus veniat. Idem ad Eustochiũ. Quid aũt inuides mater filię? Grande tibi beneficiũ præstitit. Socrus enim Dei esse cępisti. Aug. in lib. de virginitate. Christus certe virginis filius, & virginũ spõsus, vtero virginali corporaliter natus, virginali connubio spiritualiter coniugatus est. Cũ ergo vniuersa ecclesia virgo sit, eidem vni viro despõsata, quãto mẽbra eius digna sunt honore, qui hoc custodiũt et in ipsa carne, ꝙ ipsa quæ viri sui & dñi sui matrẽ imitatur, tota custodit in fide? Proinde cũ vniuersa ecclesia sit sancta cor-

corpore & spũ, nec tñ vniuersa sit virgo corpore, sed ipso spiritu multo sanctior est in his mẽbris, vbi virgo est in corpore, & spiritu. Cyprianus in lib. de disciplina, & habitu virginitatis. Itaq; virginitas est flos ecclesiastici germinis, decus & ornamentũ gratiæ spiritualis, lęta indoles, laudis, & honoris, opus integrũ, & incorruptũ, imago Dei, rñdens ad sanctimoniã Dei, illustrior portio gregis Christi. Gaudet per illas & largiter floret in illis gloriosa fœcunditas ecclesiæ matris. Quantoque plus numero suo copiosa virginitas addit, tanto gaudium matris augescit.

Exhortatio ad custodiam virginitatis. Cap. XLVI.

NVnc itaq; ad virgines nobis sermo est, quarum quo sublimior gloria, maior & cura est. Seruate virgines quod esse cœpistis, magna vos merces manet virtutis, grande præmiũ castitatis, vos ab illa maledictionis sñia quondã in mulieres lata liberę estis. Vos earũ gemitus, & tristitias non timetis. Nullus vobis de partu, vel circa filios est metus, nec maritus est dñs. Dñs vester & caput Christus est, ad instar & vicẽ masculi. Sors vobis & conditio cõis est. Deniq; qđ futuri sumus, vos iam esse cępistis, gloriã resurrectionis in hoc sęculo iam tenetis, dũ per sęculũ sine sęculi cõtagio transitis. Filij quippe huius sęculi generãt, & generantur. Filij vero sęculi illius, & resurrectionis a mortuis nõ nubent neq; nubẽtur. Neq;.n. incipient mori, sed erunt ęquales Angelis Dei. Et uos ergo dũ castę perseueratis ac virgines, Angelis Dei estis æquales. Igitur o virgines estote tales, quales vos manus patris instituit, maneat in vobis facies incorrupta, ceruix pura, forma sincera. Non inferantur auribus vulnera, nec includat brachia, vel colla de armillis, & monilibus preciosa cathena. Sint a cõpedibus aureis pedes liberi, crines nullo colore fucati, oculi cõspiciendo Deo digni. Hieron. contra Iouinianũ lib. 1. At vero si oẽs inquis virgines fuerint, qũo genus humanũ stabit? Noli unq̃ metuere, difficilis res est virginitas, & ideo rara. Si oẽs virgines esse possent, nunq̃ dñs qui põt capere capiat, diceret. Nec Apostolus in persuadẽdo trepidaret, dicens: De virginibus aũt pceptum dñi non habeo, cõsiliũ aũt do. Porro tñ interest inter nuptias & virginitatẽ, quãtũ inter nõ peccare, & bene facere. Idẽ contra vigilan. Rata virtus est virginitas, neç a plurimis appetitur, & vtinam hoc quod pauci sunt, essent omnes, de quibus dicitur: Multi vocati, pauci vero electi, & vacui essent carceres.

De virginibus Deo consecratis. Cap. XLVII.

AVgustinus in lib. de virginitate. Non aũt in virginibus hoc prædicamus, q̃ virgines sunt, sed q̃ Deo dicatę pia cõtinẽtia virgines sunt. Nã fęlicior mihi videtur mulier nupta, q̃ virgo nuptura: habet enim iam illa quod ista adhuc cupit, prętertim si nondum vel sponsa cuiusquam sit. Illa vni studet placere cui data est, hęc multis, incerta cui danda est. Illa ergo virgo coniugatę merito præponitur, quæ nec multitudini se amandã proponit, eũ amorem vnius ex multitudine requirit, nec se iam vni cõponit inuento, cogitans quæ mundi sunt, qũo placeat viro, sed speciosum forma præ filijs hominũ sic amauit, vt quia sicut Maria carne illum cõcipere non posset, ei corde concepto ẽt carnem integram custodit: hoc ergo agite virgines Dei, hoc agite, pergite viam sublimitatis, pede humilitatis, & sequimini agnũ quocunque ierit: ipse.n. exaltat humiliter sequentes, quẽ descendere non piguit ad iacentes: dona eius illi seruanda cõmittite, fortitudinẽ vestram ad illũ custodite. Quicquid mali ipso custodiente nõ cõmittitis tanq̃ remissum ab illo deputate, ne modicũ vobis existimantes dimissum modicũ diligatis, & tundentes pectora publicanos iactantia contemnatis. De viribus vestris expertis cauete: ne qa aliquid ferre potuistis inflemini, de inexpertis aũt orate ne supra quam potestis ferre tẽtemini. Existimate aliquos in occulto superiores, quibus estis in manifesto meliores, perseuerantes in numero vestro præbeant vobis exemplũ: cadentes augeant timorem vestrum, non improbus vultus, non oculi vagi, nõ infrenis lingua, non petulans risus, non scurrilis iocus, non indecens habitus, nõ tumidus, aut fluxus incessus. hæc addita virginitati Angelicã vitam hominib. & cęli mores exhibẽt terris. Si nuptias cõtemplistis filiorũ hominũ, toto corde amate speciosum forma præ filijs hoĩum, qui nõ quærit a vobis pulchram carnẽ, sed pulchros mores, quibus frenatis & carnem, inspicite pulchritudinẽ amatoris vestri, cogitate æqualem & subditum matri, in cęlis dominantem, & in terris seruientem, inspicite vulnera pendentis, sanguinem morientis, commercium redimentis. toto vobis figatur corde, qui pro vobis fixus est in cruce. Hiero. ad Paulam & Eustochium: Beatæ vos estis filiæ, quæ secutæ estis exemplum tantæ virginis, quas non illecebrę sollicitant carnis, non colluuio præcipitat voluptatis. immo angelica imitatio delectatur in terris, quorum in futuro æqualitas vobis promittitur in cęlis. Cyprianus vbi supra. O sacræ virgines hortamentis vos mutuo excitate, ęmulis de virtute documentis ad gloriam prouocate, durate fortiter, pergite spiritualiter, peruenite fęliciter. Tñ memẽtote vestri, cum in vobis incipiet virginitas honorari.

De Virginibus martirio coronatis. Cap. XLVIII.

MAximus epus in sermone. xviij. Cũ aũt in toto mundo virgineus Mariæ flos inmarcessibiles inuectat coronas, & immaculato conseruet affectu sceptrigeram pudoris aulam, eousque integritas perseuerauit ad palmã, vt in puellis trophæum sanctitatis arriperet, ac per vestigia virginis matris ad cęlestẽ thalamũ perueniret. Chryso. in Homilia de militia spũali. Igitur apud Deum fęmineus etiam militat sexus, multę nanque fęminæ aĩo virili spũalẽ militiã gesserunt, nec pro corporis infirmitate reprobatæ sunt, quædã.n. interioris hoĩs virtute viros æquauerunt, & in agonibus martyrum multę quidẽ pares, quædam etiam fortiores viris extiterunt. Nam quibusdam virorũ & ignauia muliebri degenerantib. illæ sexum corporis infirmum virili mente uicerunt, ac sic in testimonio virtutis victrices pęnarum viris labentibus constiterũt. Ex ipsis ergo sunt quę angelicũ sacratę virginitatis chorum aggregant, ex ipsis & illę quæ gloriosis confessorũ prælijs & martyrum triũphis coruscant, sequebantur.n. & ipsę dñm in eius præsentia, sicut designat scriptura, nõ solum viri, sed & mulieris ex vtroque sexu comites, & obsequebantur & ministrabant ei. Cyprianus ad confessores. Ergo beatę sunt etiam fœminæ, quæ vobiscum o martyres sancti sunt in eadem confessionis gloria constitutæ. Quæ dñicã fidem tenentes & sexu suo fortiores, non ipsę solũ ad coronam proximauerunt, sed & cæteris quoq; fęminis exẽplũ de sua cõstãtia præbuerunt. Chrysosto. vbi s. His ergo talibus tantisq; virtutibus, & honoribus Christi militiæ ueraciter adiacentibus, certatim oẽs quondã & patres filios, & matres Christo filias offerebãt, & suam quiq; progeniem ad militandũ regi cælesti probare festinabant. Gaudentes in æternã spẽ quæ non confundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris. Talia nanque pignora deuoti parentes habebunt, non solũ in consortium salutis & gloriæ, sed etiã in ornamentũ, & patrocinium perhenne. Augustinus in sermonibus de virginibus. Si ergo virginale nobis decus illuxit, q̃ nostræ memoriæ virtutis diuinæ victoriam renouauit, Porro quanto fragilior sexus, quanto infirmius vasculum, quod reportat ex hoste triumphum, tanto maiori diabolus obprobrio confusionis induitur, tanto mirabilior Deus in sanctis suis agnoscitur, tanto etiam rex martyrum Christus in pugnatricibus suis iucundius delectatur.

De Virginibus lapsis. Cap. XLIX.

IDem in sermone de bono viduitatis. Plane vero non dubitauerim lapsas a castitate sanctiore, quę Deo vouetur, adulteris esse peiores. Si enim ad offensionem Christi pertinet, cum membrum eius fidem non seruet marito, quanto magis cum non seruatur ipsi Christo in eo quòd exigit oblatum, qui non exegerat offerẽdũ, cum enim quisque non reddit quod non imperio appulsus, sed consilio commonitus vouit, tantomagis fraudati voti auget iniquitatẽ, q̃ tanto minus habuit vouendi necessitatem. Idem in epistola ad Victorẽ. Quicquid aũt in carne cuiusquam virginis nec committit nec permittit libido patientis, solius est culpã facientis. Omnis quoque illa violentia non pro corruptionis turpitudine, sed pro passionis reputabitur vulnere, tñ enim in mente valet integritas castitatis, ut illa inuiolata, nec in corpore possit pudicitia violari, cuius membra potuerunt superari. Idem in lib. de ciu. Dei lib. 1. Quis nanque sua mente putauerit se perdere pudicitiã, si forte vi apprehensa & oppressa carne sua exerceatur, & expleatur libido non sua. Sed enim hoc mõ pudicitia perit, profecto pudicitia virtus animi non erit, sed neque de ipso corpore perit sanctitas, quia eo sanctæ vtendi perseuerat voluntas, & quanto in ipso est etiam facultas, sic itaque non amittitur corporis sanctitas, manente animi sanctitate etiam corpore oppresso, sicut amittitur & corporis sanctitas, violata animi sanctitate etiam corpore intacto. Idẽ in lib. de virginitate. Hoc igitur agite virgines Dei, hoc agite vt dixi, pergite viam sublimitatis, pede, humilitatis, perseuerantes in numero vestro prębeant uobis exemplum, cadentes augeant timorẽ vestrũ. Isidorus in sententiis lib. 1. Omnę siquidem peccatũ per pęnitentiã recipit vulneris sanitatẽ. Virginitas aũt si labatur, nullatenus reparatur. Virgo quoq; carne non mente nullũ hẽt præmium in repromissione. Hiero. ad Eustochium. Caue q̃so, ne de te dicat Deus aliqñ, virgo Israel cecidit, non est qui suscitet eã. Audenter loquar, cũ Deus oĩa possit, suscitare non potest virginem post ruinã. Valet quidem liberare de pœna, sed nõ vult coronare corruptã. Idem in lib. de lapsu Susannę virginis consecratę. Quid ergo taces o Susanna? Quid non erumpis in uoce, ac mẽtis tuæ exponis ardorẽ? Audite me omnes populi & videte dolorẽ meũ; ad te tunc mihi sermo est, quàm nephas est uocari Susãnã q̃ casta non es, ac vnde incipiã? quid primũ, quid ultimũ dicã? bona cõmemorem quæ pdidisti, an mala defleam quæ inuenisti? Eras virgo in paradiso Dei, vtiq; inter flores ecclesię eras sponsa christi, eras tẽplũ Dei, eras habitaculũ spiritussancti. Et cū toties dico eras, totiens, necesse est, vt ingemiscas, quia non es, quod fuisti. Incedebas in ecclesia tanquã colũba illa de qua scriptũ est, pe

nę columbę deargentatæ &c. Splendebas enim vt argentũ, fulgebas enim vt aurum. Eras tanquàm stella in manu domini. Quæ est ista subita conuersio? quę repentina mutatio? de Dei virgine facta es corruptio Sathanæ, de sponsa Christi scortũ execrabile, de templo Dei phanũ immunditiæ, de habitaculo Spiritussancti tugurium Diaboli: quæ incedebas cũ fiducia vt columba, nunc lates in tenebris vt vespertilio. Quæ fulgebas vt aurum, propter virginitatis decorem, nunc vilior facta es luto platearum. Quæ fueras stella radians in manu domini, velut de alto cęlo ruens, extinctũ conuersa es in carbonẽ, vę misera, & iterum vę tibi quæ tanta bona pariter propter parui temporis luxuriam perdidisti. O furtiua turpitudine prostrata, habitu virgo, facto non virgo, bis adultera, & in aspectu. Virgo secundum Apostolum solicita est, vt sit sancta corpore & spiritu, tu aũt in contrariũ totũ vertis, ut nec sis sancta in corpore, nec spiritu, corpore quidem fornicando, spiritu autem virginitatem mentiendo.

De Nuptiarum incommodis. *Cap. L.*

IDem contra Iouinianum lib. I. Epicurus licèt voluptatis assertor, raro tamen dicit sapienti esse ineunda coniugia, eo quòd multa nuptijs admixta sunt incõmoda: fertur & Aureolus Theophrasti liber de nuptijs, in quo vxorem ostendit non esse ducendã sapienti. Primum ergo patet impedire studia Philosophiæ, nec quemquàm libris & vxori pariter inseruire, multa etiã esse quæ matronarum vsibus necessaria sunt, preciosę vestes, aurum, gemmæ, sumptus, ancillæ, supellex, varię lecticę ex edra deaurata. Deĩde per totas noctes conquæstiones garrulæ. Illa ornatior procedit in publicum, hæc honoratur ab omnibus, Ego in conuentu fęminarum misella despicior. Cur aspiciebas vicinam? Quid autẽ cum ancilla loquebaris? De foro veniens, quid attulisti? Nõ amicum habere possumus, non sodalem. Alterius amorem suũ odiũ suspicatur. Si doctissimus præceptor in qualibet vrbiũ fuerit, nec vxorem relinquere, nec cum sarcina ire possumus, pauperẽ alere difficile est, diuitem ferre tormentum. Attendẽda est semper eius facies & pulchritudo laudanda, ne si alteram aspexeris se estimet displicere: vocanda est domina, celebrandus natalis eius, iurãdũ per salutem illius, vt sit superstes orandum, honoranda nutrix eius & gerula, seruus paternus, & alumnus, formosus assecla, & procurator calamistratus, & ĩ longam securamq; libidinẽ erectus spado. Sub quibus nominibus adulteri delitescunt, quoscunque dilexerit ingratis amandi, si totã ei domum regendam commiseris, seruiendum est. Si aliquid tuo arbitrio reseruaueris, fidem sibi haberi non putabit, & in odium vertetur ac iurgia, & nisi cito consulueris parabit anus venena. Aurifices ac gemmarũ institores, sericarumque vestiũ si intromiseris pudicitiæ, periculũ est. Si aũt prohibueris, iniuria suspicionis. Verum quid prodest ẽt diligens custodia, cum vxor impudica seruari non possit, pudica non debeat? Infida enim custos est castitatis, necessitas. Illa vero pudica dicenda est, cui licuit peccare sed noluit. Pulchra cito adamatur, fœda facile concupiscit. Difficile custoditur quod plures amant, molestum est possidere, quod nemo habere dignetur, Minore tñ miseria deformis habetur, quàm formosa seruatur. Nihil tutum est, in quo totius populi vota suspirant, alius forma, alius ingenio, alius facetiis, alius liberalitate solicitat, aliquo modo expugnat, quod vndique incessitur. Quòd si propter dispensationẽ domus, & languoris solacia & fugam solitudinis vxores ducuntur, multomelius seruus fidelis dispensat obediens auctoritati domini, & dispositioni hic eius obtemperans, quã vxor quæ in eo se ęstimat dominam, si aduersus viri faciat voluntatem .i. quod placet, non quod iubetur. Assidere aũt ęgrotanti magis possunt vernulæ beneficijs obligatæ, quã illa quæ nobis imputet lachrymas suas, & hæreditatis spe vendat ingluuiem, et solicitudinem iactans languentis animũ conturbet. Qđ si languerit coęgrotãdum est, at nunquàm ab eius lectulo recedendum. Aut si bona fuerit & suauis vxor, quę tñ rara auis est, cũ parturientę gemimus, cum periclitante torquemur. Sapiens autem nonnunquàm solus esse potest, habet secum oẽs qui sunt quique fuerunt boni, et animum liberum quocunque vult transfert. Qđ corpore non potest, cogitatione cõplectitur, & si hominum inopia fuerit loquetur cum Deo, nunquam.n. solus erit, cum quo solus fuerit. Porro liberorum causa vxorem ducere, vt vel nomen nostrum non intereat, vel habeamus senectutis præsidia, et certis vtamur hæredib. stolidissimum est. Quid enim ad nos pertinet recedentes e mundo si nomine nostro alius non vocetur, cum et filius non statim patris vocabulum referat, et innumerabiles sint, qui eodem appellantur nomine, aut qui senectutis auxilia sint nutrire domi. qui autem prior te forte morìatur aut peruersis moribus sit, aut certe cum ad maturam ætatem peruenerit, tarde ei videaris mori, hæredes autem meliores & certiores sunt amici, & propinqui, quos iudicio eligas, quàm quos vel s nolis habere cogaris, licèt certa hæreditas sit, dum viuis bene vti substantia tua, quam tuo labore quæsita in incertos vius relinquere.

Adhuc de eodem. *Cap. LI.*

HÆc & huiusmodi Theofrastum disserens, quàm non suffundat christianorum religio, quorum cõuersatio in cœlis est? Cicero quoque rogatus ab Hircio vt post repudium Terẽtiæ sororem eius duceret, oĩno facere supersedit, dicens, non posse se vxori & Philosophiæ pariter operã dare. Gorgias rhetor pulcherrimũ librum de concordia græcis tunc inter se dissidentibus recitauit Olimpię. Cui Melancius inimicus eius, hic nobis inquit de concordia præcipit, qui se & vxorem, & ancillam tres in vna domo cõcordare nõ potuit. Æmulabatur quippe vxor ei⁹ ancillę pulchritudini, & castissimum virũ quotidianis iurgijs exagitabat. Antinam quoq; cũ propinquus moneret, vt alteri viro nuberet, eo ꝙ sibi ætas integra, & facies bona esset. Nequaquam inquit hoc faciam. Nam si bonum virum vt ante habui inueniam, nolo timere ne perdam, si malum, quid necesse est post bonum sustinere pessimum? Denique matrimonia quorundam adulteriis adhęserunt. In aliena siquidem vxore omnis amor turpis est, in sua nimius. Amor quippe dico non meretricis, sed generaliter mulieris semper est insatiabilis. Qui extinctus accenditur. Et post copiam rursus inopiam patitur. Animum virilẽ effeminat, & passione excepta quam sustinet, aliud cogitare non finit. Itaque qui vxorem ducit, in ambiguo est, vtrum odiosam an amabilem ducat, si duxit odiosam ferri non potest, si vero amabilẽ, amor eius insatiabilis est. Inferno ac terræ areti & incendio iuxta Salomonem comparatur. Iohannes Chriso. sup Matthæũ lib. 9. Si ita est inquiunt causa hominis cum vxore, non expedit nubere. Mulier siquidem bona difficile inuenitur, attestante Salomone qui ait. Vnũ de mille vnum reperi, mulierem ex omnibus non inueni. Quid enim est mulier, nisi amicitiæ inimica, ineffugabilis pęna, necessariũ malum, naturalis tentatio, desiderabilis calamitas, domesticum periculum, delectabile detrimentum, mali natura, boni colore depicta? ergo si dimittere illã peccatũ est, tenere autẽ illã tormentũ est. Necesse est autem vt dimittentes, & adulteriũ faciam⁹, aut tenẽtes quotidianas pugnas, & amaritudinẽ habeamus. Secundus philosophus. Quid est mulier? hoĩs cõfusio, insaturabilis bestia, cõtinua solicitudo, indefinens pugna, viri incõtinentis naufragiũ, humanũ mancipiũ. Terẽtius in Echira. Mulieres ferme vt pueri leui sententia sunt, vno quoque animo oẽs socrus oderũt nurus. Valerius Maximus. Itaque Socrates ab adolescentulo cõsultus, an vxorem duceret, an se omni matrimonio abstineret, respondit vtrum eorum fecisset, acturum pęnitentiam. Nam hic te inquit sollicitudo, ibi te orbitas excipiet, hic generis interitus, illic hæres alienus, illic perpetua solicitudo, cõtextus querelarum, dotis exprobratio, affinium graue supercilium, garrula socrus lingua, subsessor alieni matrimonii, incertus liberorum euentus. Ouidius in lib. Methamorphosios primo. Imminet exitio vir coniugis, illa mariti, filius ante diem patrios inquirit in annos vel honores. Idem in lib. de remediis secundo. Turpe vir, & mulier modo iuncti, protinus hostes.

De Sanctis coniugijs quorundam *Cap. LII.*

IN libro de nuptijs, & concupiscentia. Qui aũt sic habent vxores, vt cogitent ea quæ dñi sunt, nec in his quæ sunt mũdi cogitant placere vxoribus, tanquã non habentes sunt, qđ ea felicitate fit, qñ & vxores tales sunt vt eis mariti non ideo placeãt, quia diuites, quia sublimes, quia genere nobiles, quia carne amabiles. Sed quia fideles, religiosi, pudici, quia viri boni sunt. Idem in lib. de bono coniugali. Illi etiam siqui forte nunc inueniũtur, qui in connubio nõ quærunt nec appetũt, nisi id pp quod nuptiæ institutæ sunt, coæquari sanctis patribus possunt, qui operi nuptiali ad ꝓpagationẽ intẽti fuerũt. In istis enim qui nunc sunt, carnale expetũ, desiderium filiorum. In illis autem spirituale erat, quia sacramẽto illius tpis cõgruebat. Eadẽq; vena charitatis nunc spiritualiter, & tũc carnaliter, pp matrẽ nostrã Hierusalẽ propagandi erãt filij, sed diuersa opa patrũ non facit nisi diuersitas tpum. Pręterea virtutes animi aliqñ in opere manifestãtur, aliqñ in habitu latent. Quo circa sicut nõ est impar meritũ patiẽtię in Petro qui passus est, & Iohãne qui passus non est, sic nõ est impar meritũ continentię in Iohanne qui nullas expertus est nuptias, & in Abrahã qui filios gñauit, & illius.n. celibatus, & illius connubiũ ꝓ tpum distributione Christo militauerũt, sed cõtinẽtiã Iohãnes & in ope, Abrahã vero in solo habitu habebat. Res ergo ipsas si contemperemus, nullo mõ dubitandũ est, meliorem esse castitatẽ cõtinẽtiæ q̃ castitatẽ nuptialẽ; hoĩes vero cũ cõparamus, ille est melior qui bonũ amplius habet q̃ alius. Melius quoque est habere oĩa bona vel minora, quã magnũ bonũ cũ magno malo, quia in corporibus bonis melius est habere staturã Zachei cũ sanitate quã Goliæ cũ febre. Hugo de sacramẽtis li. 2. Copula deniq; carnis quæ ante peccatũ in cõiugio officiũ fuit, & post peccatum in eodẽ pro remedio concessa est, sic vtrobiq; coniugio ꝓdiungitur vt cũ cõiugio ipsa sit, nõ cõiugiũ ex ipsa. Nam & ante ipsam cõiugium verũ est, & sine ipsa sanctum esse potest. Tunc quidem si illa

si illa nō adesset infamosius, nunc autem si illa non fuerit sincerius. Ad consensum ergo coniugalem si etiam carnalis commixtionis consensus coniungitur, eius debito coniugati postmodū ad inuicem constringūtur, ꝙ si forte in fęderatione cōiugij vtrinque pari voto consensus carnis remittitur, pro eodem deinceps coniugati debitores ad inuicem non tenentur. Et cum firmū stat etiam sic coniugij sacramentum, cuius virtutem copula carnis sicut non efficit cū adest, ita etiam si defuerit tollere non potest. Talis itaque consensus indiuidualem vitæ consuetudinem retinere creditur. In quo quidem copulæ carnalis commercium pari voto aut futurum non contradicitur, aut non futurum laudabitur. Vide, & de matre domini. Augustinus dicit, quòd a prima desponsationis fide coniunx vocata est Ioseph, quam concubitu nec cognouerat, nec cogniturus fuerat.

De Commendatione boni coniugalis. Cap. LIII.

AVgustinus in lib. de bono viduitatis. Nuptiarum ergo bonū semper quidem est bonū, sed in populo Dei fuit aliquando legis obsequiū, nunc autem est infirmitatis remedium. In quibusdam vero est humanitatis solatium. Idem super Gen. lib. 9. vterque nimirum sexus propendens in ruinā turpitudinis prius peccatum, rectè excipitur honestate nuptiarum, vt qđ esse posset sanis officium, sit ęgrotis remedium, non. n. quia incontinentia malum est, ideo connubium quo etiam incontinentes copulantur, bonum non est, immo vero non propter illud malum culpabile est istud bonum, qm̄ id quod habent nuptię bonū, & qđ bonum sunt, nunq̄ pōt esse peccatū. Idē in lib. de nuptijs & concupiscētia. Voluptas itaque non propter nuptias cadit in culpā, sed propter illas accipit veniā. Quo circa etiam hinc sunt laudabiles nuptię, quia & illud quod non pertinet ad se ignosci, faciunt propter se. Idem cōtra Iulianum. Nequaquā ergo nuptias damnamus, quas etiam in ordine suo debita cum prædicatione laudamus, nec ēt earum fructus diabolo assignamus. Fructus quippe nuptiarū homines sunt, quæ ordinate inde generantur, non peccata cum quibus nascuntur. Diabolus enim actor est culpę, non naturę nec cōcubitus sed Dei opus est ille qui nascitur. Idem in lib. de bono cōiugali. Et sicut ieiunijs sacrilegorum meliora sunt prandia iustorum, ita nuptię fidelium virginitati anteponūtur impiorum. Neque ibi prandiū ieiunio, sed iustitia sacrilegio. Neque hic nuptię virginitati, sed fides pręfertur im̄pietati. Idem in lib. de virginitate. Qui ergo sine cōiugio permanere voluerint, non tanquam foueam peccati nuptias fugiant, sed tanquam collem minoris boni transcendant, in vt in maioris cōtinentię boni monte requiescant. Ambro. ad Vercellenses Bona siquidem est via etiam matrimonij, quæ plurimos recipit, & longiore circuitu ad castra sāctorum peruehit. Grego. in pastorali lib. 2. Sic ergo in continentibus laudatur virginitas corporis, vt tñ in coniugibus despectā non fiat fecunditas carnis. Sic enim prædicanda sunt bona, ne ex latere iubeantur mala, sic laudanda sunt bona summa, ne despiciantur vltima, sic nutriantur vltima, ne dum credantur sufficere nequaquàm tendatur ad summa: admonendi sunt, qui coniugio ligati non sunt, vt si tentationum procellas cum difficultate salutis tolerant, coniugij portū petant. Scriptum quippe est, melius est nubere quā vri. Sine culpa. s. ad cōiugiū veniunt, si tñ necdū meliora deuouerunt. Nam quisquis hoīum maius subire ꝓposuit bonū, minus qđ licuit illicitū fecit. Scriptū quippe est. Nemo mittēs manū suā sup aratrū, & respiciēs retro aptus est regno cęlorū. Qui ergo fortioris boni studio intenderat, retrospicere conuincitur, si relictis bonis amplioribus ad minima retorqueatur.

Qualiter primi parentes generassent si non peccassent. C. LIIII.

ACtor. De modo aūt propagandi filios quæri pōt, qualiter. s. Adam cognouisset vxorem suam si non peccasset. Cum. n. membra stupida non haberent, absq; delectatione non coirent. Delectatio quippe naturalis est in illo. Quod etiam in brutis patet ꝙ delectantur ac feruent in concupiscentia coitus sicut & homines. At ille feruor in homine nisi cohibeatur peccatum est, ipsa vero cohibitio pęnalis est. Ex quo videtur, ꝙ vel primi parentes non coirent sine culpa, vel culpā pręcederet pœna. Nos quidem dicimus ꝙ in coitu esset naturalis delectatio sicut in comedendo. Et tñ quia pure naturalis, non esset culpabilis, vnde nec esset meritoria, neque demeritoria. Neque dicendū est, ꝙ sicut est in brutis naturaliter feruor concupiscentiæ, sic etiam esset in homine. Nam huiusmodi feruor quo assimilatur homo brutis in coeundo, prouenit ex Adę peccato, secundū illud. Homo cum in honore esset, non intellexit &c. Si autem non peccasset haberet in coitu delectationem, vt dictum est tantummodo sibi naturalem, & ideo moderatam, nec subuertentem rationem, sicut nunc in coitu sopitur ratio hominis, ita ꝙ in ipso feruore fit quasi totus brutalis. August. contra Iulianum. In Paradiso ergo si peccatum non præcessisset, non esset quidem sine vtriusque commixtione generatio, sed esset sine confusione commixtio. Esset quippe in coeundo tranquillia membrorum obedientia, non pudenda carnis concupiscentia. Augusti. in lib. de ciu. Dei. 14. Nam renisū ac voluntatis, & libidinis rixam contra rationē proculdubio nisi culpabilis inobedientia pęnali plectentur inobedientia in paradiso nuptię non haberent, sed uoluntati cuncta membra seruirent. Ita genitale aruum vas in hoc opus creatum seminaret, vt nunc terram manus, & quòd modo de hac re nobis diligentius disputare volentibus verecundia resistit, & compellit veniam a pudicis auribus poscere, cur id fieret, nulla cā esset. Sed quicquid inde diceretur tam honestum esset, quam de aliis quod loquamur corporis partibus. Quisquis ergo ad has literas impudicus accedit culpam refugiat, non naturam, facta deuocet suæ turpitudinis, non verba nostræ necessitatis Seminaret ergo prolem vir, susciperet fœmina genitalibus membris, quando id esset opus, uolūtate motis, non libidine concitatis.

Qualiter Illius generationis motus, & in hominibus, & in animalibus exempla quadam apparent. Cap. LV.

NEque. n. ea sola mēbra mouemus ad nutū, q̄ cōpactis articulata sūt ossibus, sicut pedes, & manus, & digitos, verū ēt illa q mollibus remissa sūt neruis cū volumus mouemus, agitādo quoq; & porrigendo ꝓducimus, & torquēdo flectimus, & cōstringendo duramus, sicut ea quæ in ore & in facie quantum potest mouet voluntas, pulmones denique ipsi oīum medullarū mollissimi viscerū, & ob hoc antro pectoris cōmuniti ad spiritum ducendū, ac remittendū, vocemque emittendā seu modificandā, sicut folles fabrorum, vel organorū flantis, respirantis, loquēcis, clamantis, cantantis seruiunt voluntati. Omitto ꝙ animalibus quibusdā naturaliter insitū est, vt tegmen quo corpus omne vestitur, si quid in quocūq; loco eius senserit abigendū, ibi tm̄ moueat vbi sētiūt, nō solū īsidētes muscas, verū ēt hęrētes hastas cutis tremore discutiant. Sic ergo homo potuit obedientiam & inferiorū habere mēbrorum, q̄ sua inobedientia perdidit. Neq; enim Deo difficile fuit sic illum condere, vt in eius carne etiā illud non nisi eius voluntate moueretur, qđ nunc nisi libidine nō mouetur, nā & hominū quorundam naturas cognouimus multū cęteris dispares, & ipsa raritate mirabiles, nōnulla vt voluerūt de corpore faciendo, quæ alij modo nullo pñt, & audita vix credunt. Sunt. n. qui & aures moueāt, vel singulas, vel ambas simul. Sunt qui totā cęsariem immoto capite quantū capilli occupant deponunt ad frontē, reuocantq; cū volunt. Sunt qui eorum quæ vorauerunt incredibiliter plurima, & varia paululū præcordijs contrectatis tanq̄ ex sacculo, qđ placuit integerrimū proferunt. Quidā voces auium pecorumq; & aliorū quorumlibet hoīum sic imitantur, & exprimunt, vt nisi videantur discerni oīno non pñt. Iam illud multo est incredibilius, ꝙ plerunq; fratres memoria recētissima experti sunt. Presbyter fuit quidā noīe destitutus in parrochia Calamensis ecclesiæ, qñ ei placebat, rogabatur aūt vt hoc faceret ab eis, qui rem mirabilem corā scire cupiebant, ad imitatas quasi lamentantis cuiuslibet hoīs voces ita se auferebat sensibus, & iacebat simillimus mortuo, vt nō solū vellicātes, atq; pungentes minime sentiret, sed aliqñ ēt igne vreretur admoto sine vllo doloris sensu, nisi postmodū ex vulnere. Non autem obnitendo, sed non sentiendo non mouere corpus eo probatur, ꝙ tanq̄ in defuncto nullus inueniebatur anhelitus, hominum tñ voces clarius si loquerentur, tanquam de longinquo se audisse postea referebat. Cum itaque corpus ēt nunc quibusdam licet in carne corruptibili hanc ærumnosam ducentibus vitam. Ita in plerisque motionibus, & affectionibus extra vsitatum naturæ modum mirabiliter seruiat, quid causæ est, vt non credamus ante inobedientiæ peccatum corruptionisque supplicium ad propagandū prolē sine vlla libidine seruire volūtati humanæ humana mēbra potuisse. At vero donatus est homo sibi, quia deseruit Deū placēdo sibi, & nō obediēs Deo nō potuit obedire nec sibi.

Quales filios in illo statu generassent si non peccassent. Cap. LVI.

HVgo vbi supra lib. 2. Quæritur etiam quales homo filios procrearet si non peccasset, & si paternę obedientię meritū per incorruptā originē ad posteros oēs transire deberet. Veruntamen sicut nunc inuenitur in eisdē ex solo paternæ transgressionis reatu originalis culpa, ita nūc in nascentibus foret originalis iustitia. Sūt q credūt veraciter asserēdū, ꝙ primus homo si nō peccasset, nō nisi bonos filios generasset, & nemo omniū q ex eius carne nasceretur, damnaretur. Et potest fortassis non absurde credi, ꝙ idem mandatum quod primo parenti datū est, posteri quoque illius obseruare debuerunt, vt singuli propria obediētia probarentur, & singuli pro suis meritis digna remuneratione glorificarentur, primam tamen obedientiam obseruatam causam fore gratiæ adiutrices in omnes sequentes, & ipsam obedientiam obediendo imitantes. Id etiam approbamus, vt primus fuisse credātur homo & corpore & sensu perfectus mox factus quidē, illos vero qui ex ipso nascerentur, eadem lege qua & nunc natiuitatem humanam ordinatam cernimus, paruulos nasciturοs,

ac deinde per interualla temporum tam in sẽsu q̃ in statura corporis incrementa accepturos. Prima enim oĩa perfecta facta sunt, cętera autem omnia quæ ex ipsis oriuntur,& post ipsa subsequuntur nisi per interualla temporum crescendo ad perfectionem venire non possunt,hoc in arboribus, & plãtis & germinibus cunctis,& in bestijs cunctis,hoc in bestijs,& cęteris viuentibus cernimus,ꝙ a modico vniuersa incipiunt, ac deinde paulatim per incrementa ordine ad perfectionem euadunt. Denique ignorantia nõ dicitur, nisi cum solum id quod non debuisset ignorari,nescitur. Talis itaque non nisi ex pęna peccati cognoscitur inesse. Illa vero quæ in nascentibus cunctis & nunc a principio inesse videtur, & tunc quoq; inesse debuisse creditur, sensus siue cognitionis im perfectionem naturę esse non culpę manifeste liquet.Neq; vitiũ fuisset illis qui sine peccato nascerentur,sine cognitione ẽt nasci, quia nihil in se haberent nascendo, vnde postea cum ad tempus cognoscendi peruenissent,potuisset a cognitione veritatis præpediri. Augustinus in li.12.super Genesim.Nos etiam mouet, vtrũ hoĩes primi si nõ peccassent tales filios qui nec lingua nec manibus nec pedibus vterentur habituri essent. Nam propter necessitatẽ vteri fortasſis erat necesse paruulos nasci. At vero quamuis exigua corporis pars costa sit,non ideo paruulam viro Deus coniugem fecit,vnde & eius filios poterat omnipotẽtia creatoris grãdes facere mox natos, verum vt hæc obmittamus, certe poterat eis præstare quod multis pręstitit animalibus, quorum pulli q̃uis sint paruuli currunt mox vt nascuntur,& matrẽ sequuntur.Econtra nũc hoĩ nato nec ad incessum pedes idonei sunt, nec manus saltem ad scalpendum habiles sunt.Sed & iuxta se mammis positis, nascentes magis possent esurientes fieri quàm sugere,proprieque infirmitati mentis congruit hæc infirmitas carnis.

De his qui eos in Paradiso commisceri non credunt licuisse.
Cap. LVII.

AVgustinus super Genesim lib. 9. Qui vero primos hoĩes in Paradiso misceri sentiunt non licuisse,fortasſis omnẽ concubitũ putant peccatũ esse. Difficile siquidem est, vt Dum peruersi homines vitia deuitant,non in eorundem contraria pernicaciter currant.alias peruicaciter corruant.Sicut.n.exhorrens auaritiam fit profusus, aut exhorrens luxuriam fit auarus, aut cuius pigriciã reprehenderis, fit inquietus;aut cuius inquietudinem pigeri,aut qui reprehẽsus odisse cęperit audaciã suã,fit timid⁹; aut q̃ timid⁹ nõ esse conat,tãquã abrupto vinculo, fit temerarius,dum videlicet non ratione sed opinione crimina metiuntur: ita dum nesciunt homines quid in adulterijs, & fornicationibus diuino iure damnatur,etiam cã procreãdi cõiugalem cõcubitũ detestantur,quod qui non faciunt,sed tñ fecunditatẽ carnis pp̃ succeſsionẽ mortalitatis datã diuinitus sentiunt, nec ipsi potuisse primos illos homines cõcubere putãt, nisi propter peccatũ quod admiserunt morituri,gignendo successores,& requirerent. Nec attẽdũt si recte potuerunt successores quæri morituris,multo rectius socios quæri potuisse victuris. Impleta siquidẽ terra genere humano recte proles non nisi quia morientibus succederet quærerẽt. Vt aũt per duos homines terra impleretur,qũo ipsi nõ gignendo societatis officium implerent? An vero ita quis mente cęcus est, vt non cernat qũo terris ornamento sit humanũ genus,etiã cum a paucis recte laudabiliterq; viuatur,q̃tumq; valet ordo reipublicæ,& terrenę pacis cuiuſdã vinculum coercens etiam peccatores? Neque.n adeo deprauati sunt hoĩes,vt non ẽt tales pecoribus, & volatilibus antecellant, quorũ tñ oĩum generibus hanc infimã mundi partẽ pro sui loci sorte decoratã,quem non cõsiderare delectet?Quis aũt ita sit excors, vt eã putet minus ornari potuisse, si iustis morientibus impleretur?nam quia numerosisſima est superna ciuitas angelorum,ideo non recte copularentur connubio nisi morerentur, hanc enim numerositatẽ perfectã etiã in resurrectione angelis sociãdã, dñs præscius ait.In resurrectione neq; nubent neq; nubentur,non .n. incipient mori,sed erunt ęquales angelis Dei.Hic vero cũm terra hoĩbus implenda esset, eamque propter cognationis amorem, & vnitatis vinculũ maxime commendandum ex vno impleri oporteret,propter quid aliud quæsitus est sexus fœmineus adiutor,nisi vt ferentẽ genus humanũ natura mulieris tanquã terræ fecunditas adiuuaret?hoc tñ, vt dictũ est,est sine appetitu carnalis concupiscentiæ, qualẽ nunc habent ista corpora, q̃ ducta sunt ex propagine mortis.Si .n.creator apibus donauit, vt sic operentur generationẽ filiorũ,queãdmodũ cerę speciẽ ac liquorem mellis,cur non credatur hoĩbus primis talia fecisse corpora, vt si non peccassent,& morbũ quidẽ quo morerentur continuo concepisſent, eo nutu imperarent mẽbris qui bus fetus exoritur,quod pedibus cũ ambulatur,vt neque cũ ardore seminaretur,neque cum dolore pareretur?Nunc vero transgrediendo præceptum,motum illius legis, q̃ repugnat legi mentis in membris conceptæ mortis habere meruerunt. Quem nuptię quidem ordinant, continentia cohibet,vt sicut de peccato factũ est supplicium, sic de supplicio fiat meritum.

De Tertio præcepto naturæ. Cap. LVIII.

ACtor.Tertium vero quod illis datum est pręceptũ naturæ,est de diligendo Deo & ꝓximo suo,quo continentur omnia p̃cepta quæ pertinent ad ius naturale.Dicitur aũt ius naturale, q̃cquid naturalis ratio faciendum esse dictat,sine omni vel magna deliberatione,vt Deum esse diligendũ, & proximo non esse nocendũ,& similia.Ad hoc etiam pertinet secundum primum statũ omnia esse communia.Veruntñ distingui solet,ꝙ in iure naturali sunt quædam præcepta, quædam prohibitiones, & quædã demonstrationes.Præcepta dicuntur affirmatiua quæ obligant semper ac simpliciter, vt,diliges dñm Deũ tuũ, & honora patrẽ tuũ. Prohibitiones sunt mandata negatiua,quæ similiter obligãt semper ac simpliciter,vt non occides,non furtum facies. Demonstrationes aũt sunt quæ ad tempus, & secundum quid obligant, sed non semper,ac similiter casus emergentes.nam verbi gratia secũdum ius naturale licet vim vi repellere, ac sua repetere.Et secundũ Augustinum,& Tullium moderate se vindicare.Et tamen cõtraria his præcepit dominus Apostolis, dicens. Ego dico vobis non resistere malo,sed si quis te percusserit &c. & ei qui voluerit tecum contendere &cętera.Tempus.n.& locus sic se offerebant, ꝙ propter mansuetudinem nimiã hoĩes ad Deũ trahendi,ac per misericordiã & gratiã ad perfectionem ducendi erant. Similiter malos punire est de iure naturali, punire vero sic vel sic non est de iure naturali,sed iure positiuo. Omnia ergo esse cõmunia sub demonstratione cadit, quia non fuit præceptum iuris naturalis simpliciter,sed tñ ſm quid,fuit.n.præceptũ in statu innocentiæ siue naturæ bene dispositæ Sed in statu cupiditatis, & naturæ corruptę n est præceptum,neq; debet esse, quia si sic esset, respublica dissolueretur,& humanũ genus se mutua cęde perimeret. Oĩa tamen tempore necesſitatis extremę sunt cõicanda, quia naturalis ratio dictat,ꝙ magis diligenda est salus proximorum, quam ipsa tẽporalia. Si autẽ obijcitur quòd eadem est modo natura q̃ fuit in statu innocentiæ,posſumus respondere,ꝙ hoc quidem verum est,sed nõ in eodẽ statu manet, Deniq; si nũc omnia de iure naturali deberent esse communia,tunc furtũ,& rapina non essẽt contra ius naturale.Sed adhuc fortaſsis obiciet aliquis,qđ etiam nunc dictat ratio naturalis,ꝙ omnia deberẽt esse communia. Cũ ergo scintilla rationis non sit extincta licẽt natura sit mutata, videtur ꝙ de iure naturali sit,omnia esse communia. Et ita cũ aliqua esse propria similiter nunc de iure naturali sit, videtur, quòd iustũ iusto contrariũ sit.Adhoc autem dicimus,ꝙ reuera inconueniens est bonũ bono esse contrariũ in eadem ratione boni et ex eadem causa.At in diuersis causis non est inconueniens, nam officium prædicandi recusare,et recipere contraria sunt,vtrunq, tñ ex diuersis causis est bonũ,vt recusare pp̃ humilitatẽ, recipere ꝓpter charitatẽ.Sic et omnia esse communia iustum, et bonũ est, secundum ius naturale,et similiter aliqua propria esse, sed aliter et aliter .Naturalis enim ratio dictat,ꝙ omnia deberent esse cõmunia,at appetit et amplectitur naturali desiderio statum illum futurę beatitudinis,in quo erunt omnia communia. Aliqua vero esse propria dictat eadẽ ratio,sed quasi coacta,quia sic esse est necesse pro statu naturę corruptæ. Omnia ergo esse communia est de iure naturali quasi ex beneplacito naturæ corruptæ. Aliqua vero esse propria quasi ex permisſione naturæ,Et ille quidẽ qui primo sibi aliquid appropriauit, criminaliter peccauit, si tñ ex cupiditate hoc fecit,sicut legitur de.Cayn. Si autem ideo quia omnia esse communia pro naturę corruptione nociuum esse vidit,non peccauit,sed prudenter egit.Et ꝙ dicitur,iniquitas est dicere,hoc est meum,vel hoc est tuum,sic est intelligendum et exponendum.s. quòd iniquitate prodijt huiusmodi appellatio, quia permansissent omnia communia si non peccasset homo.

De regula dilectionis Dei. Cap.LIX.

SVnt aũt duæ regulæ iuris naturalis scriptæ in corde hoĩs. Prima cõtinet oĩa præcepta iuris naturalis,q̃ pertinent ad Deũ: hoc.s.diliges dñum Deũ tuũ &c. iuxta Deuteronomiũ, et Euãgeliũ,diliges inquit Dñ ex toto corde tuo.s. oẽs cogitationes tuas in ipsum dirigẽdo,sicut dicit Salomon. In oĩbus viis tuis cogita illũ, & ipse diriget gresſus tuos. Et ex tota aĩa tua.s.oẽs affectiones tuas in ipsum applicando. Iuxta scriptũ qđ est in libro Iob, Si direxerit ad eũ cor suũ,spiritũ eius, & flatũ suum ad se trahet. Et ex tota fortitudine tua.s. omnes conatus tuos ad ipsum diligẽdũ,eiq; seruiendũ referendo. Iuxta illud,fortitudinẽ meã ad te custodiui. Bernardus Clareuallensis in sermone. Diliges dñm ex toto corde tuo, & ex tota aĩa tua,& virtute tua.i.dulciter, prudenter,& fortiter. Affectiones.n.proprie cordis esse dicuntur, aĩa vero sedes sapientiæ dicitur. De his tribus interrogatus est Petrus, quia prius inuentus fuerat habẽs minus. Audiens.n.de passione dñi primo ferre non potuit tãquã dulciter amãs,vñ et meruit audire.Vade retro sathana. Simile quid erat in Apostolis cum dicebatur eis. Si diligeretis me gauderetis vtique etc. Dolebant enim, quia diligebant dulciter, sed non sapienter. Nocte vero ipsa

ipsa qua dñs traditus est diligebat q̃dē Petrus & dulciter & sapiēter cū diceret. Dñe tecū paratus sum, & in carcerē, & in mortem ire, sed nō diligebat fortiter, quia qui cecidit stabili non erat ille gradu. Idem super cantica Homil. 40. Est aūt charitas in actu, & in affectu. De prima puto datū esse præceptū hominibus cū dr̃. Diliges Deū & cętera. Nam in affectu, quis ita habeat vt mandatur? ergo illa mandatur ad meritū, ista datur in pręmiū. Cuius initiū, & prefectū vitā quoq; præsentē experiri diuina posse gratiā non negamus. sed planè consummationē futuræ fęlicitati defendimus. Nec latuit præceptorem pręcepti pondus vires hominū excedere, sed indicauit vtile ex hoc ipso illos admoneri suę insufficientiæ, vt oē os obstruatur & cętera, vt scirent ad quem iustitiæ finē niti pro viribus oporteret. Accipientes itaq; mandatū, & sētientes defectum, clamemus in cęlū. & miserebitur nostri Deus. Et sciemus in illa die, quia nō .s. ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos. Prosper de vita contemplatiua lib. 3. Quid est autem diligere Deū, nisi illi occupare animū, cōcipere fruendę visionis eius affectū, peccati odiū, mundi fastidiū, diligere etiā proximū quē ipse censuit diligendū, in ipso amore seruare modū & ordinem legitimū? Actor. Hoc est iuxta Mathæum maximū, & primū mandatū. Maximū videlicet cōprehensione, quia oīa pręcepta virtutesque comprehendunt in eo, sicut dicitur ab Apostolo. Plenitudo legis est dilectio. Et rectè dicitur plenitudo, quia sine hac vacua sunt oīa, iuxta illud ad Corinthi. Si charitatē nō habeo nihil sum. Maxima est ēt prærogatiua vtilitate, quia sine illa dicit Apostolus, cętera nihil prodesse. Nam si linguis inquit hominum loquar & Angelorū &c. Maximum quoq; dimensione, quæ quadruplex est, Apostolo dicente. In charitate radicati. Longitudo charitatis est, ꝙ ipsa nunq̃ excidit. Latitudo, ꝙ per totū orbem se extendit. Sublimitas, ꝙ Deū super oīa diligit. Profunditas, ꝙ vsq; ad peccatores descendit. Dicitur ēt hoc mandatū primū respectu secundi, quod est de dilectione proximi. Primum .s. dignitate, quia dignior est Deus q̃ proximus, & etiam dilectionis maioritate, quia Deus magis diligendus est. Lucas hoc præceptū cōmemorans tribus prædictis addit quartū .s. ex oī mente tua. Quod ēt in Matthæo legit. Diligēdus est aūt ex tota mente .i. omniū operum intentiones ad ipsum referendo, vt omnia propter Deum fiant. Secundum illud Apostoli ad Corinthi. Siue manducatis, siue bibitis, siue aliud q̃d facitis, omnia in gloriam Dei facite. Et quatuor ista possunt ad quatuor virtutes referri, quę sunt vnū in radice dilectionis Dei, vt ait Augustinus, sed diuersificantur sm̃ effect⁹, Aug. in li. de morib. ecclesię. Dilectio siquidē in Deū tedit, q̄ se illi nō cōponere, sed supponere affectat, & appetit. Quod quanto instantius fecerit, tanto beatior, & sublimior erit. Illoque dominante liberi erimus ac per charitatē fiet, vt Deo cōformemur. Denique si virtus ad beatam vitā nos ducit, nihil esse virtutem affirmauerim nisi summum amorem Dei. Nam & quòd ipsa virtus quadripartita dicitur, ex ipsius amoris vario quodammodo effectu accipitur, est .n. temperantia amor integrum se præbens ei quod amatur. Fortitudo amor facile tolerans omnia propter id quod amatur. Iustitia vero est; amor soli amato seruiens, & propter hoc rectè dominans Prudentia est amor, ea quibus adiuuatur ab eis quibus impeditur sagaciter eligens: hæc est charitas simplex ac pura quæ spiritusancto inspirata perducit ad filium per quem pater cognoscitur &c.

De regula dilectionis proximi. *Cap.* *LX.*

Actor. huic pręcepto simile est secundum, quia de dilectione sicut & primū. Et etiam quia de diligenda re simili videlicet de proximo qui factus ad imaginem Dei. Diliges inquit proximū tuū sicut teipsum. Hæc est secunda regula comprehendens omnia quæ ad proximum pertinent mandata. Hic solet fieri quadrifaria diuisio. Existens .n. in via ibi similiter existentem diligere debet ad id ad quod seipsum. Existens in patria ibidem existentem, in eo in quo seipsum. Existens in via existentem in patria in eo, ad quod seipsum. Existens in patria existentem in via ad id in quo seipsum. Aug. de doctrina christiana li. I. Ille siquidē iustè, & sancte viuit, qui rerū integer ęstimator est. Ipse aūt est, qui ordinatā habet dilectionē, ne aut diligat non diligendū, aut non diligat quod diligendum est, aut amplius diligat quod minus diligendum est, aut minus vel plus quod æque diligendum est, aut ęque quod minus vel plus diligendum est. Omnis .n. peccator inquantum peccator non est diligendus. Et omnis homo inquantum homo est diligendus ꝑꝑ Deum, Deus vero propter seipsum, & si Deus omni homine amplius diligendus est, plus debet quisquàm Deū diligere q̃ seipsum. Item alius homo plus diligendus est quam corpus nostrū, quia ꝑꝑ Deum diligenda sūt oīa Et pōt nobiscū alius homo frui Deo, quod non pōt corpus. Oēs aūt hoīes æque diligendi sunt. Sed cū omnibus prodesse non possis his potissimum consulendum est, qui pro locorum & temporū vel ēt quarūlibet rerū oportunitatibus constrictius tibi quasi quadam sorte iunguntur. Inimicos ēt nostros diligimus, nō .n. timemus, quia nobis auferre pñt quod diligimus, sed potius eos misereamus, quia tanto magis nos oderūt, quanto ab illo quē diligimus separati sunt, ad quem si conuersi fuerint, & illum tanq̃ beatificum bonum, & nos tanquā socios tanti boni necesse est vt diligant. Si autem vel cui præbendum est, vel a quo nobis ꝑbēdum est officium misericordiæ rectè proximus dicitur Sicut ex parabola dñi in Euangelio probatur, vbi proximum esse docuit non nisi illum qui erga sauciatū recreandū atq; curandum misericors extitit. Ex quo cōsequens est, vt etiam ille a quo nobis hoc vicissim hñdum est, proximus noster sit. Proximi .n. nomē ad aliquid est, nec quisquā esse proximus nisi proximo pōt Manifestū est hoc ꝑcepto quo iubemur diligere proximū, etiam sanctos Angelos contineri, a quibus magna nobis officia mīę impenduntur. Prosper de vita contemplatiua lib. 3. Proximos aūt sicut nos diligimus, si non ꝑꝑ aliquas vtilitates, vel affinitates, aut consanguinitates, sed propter hoc tantùm, naturæ ꝙ nostrę participes sūt diligamus. Nā si propinquos nostros quamuis turpes & incompositos plusquam quoslibet sanctos a sanguine nostro extraneo diligimus, grauiter in eorum tali dilectione peccamus. Hæc est autem proximi tota dilectio, vt bonum quod tibi conferri vis, conferas. & proximo Idem in libro sententiarum Augustini. Sic autem diligendi sunt homines, vt eorum nō diligantur errores, qm̄ aliud est amare quòd facti sunt, aliud odisse quod faciunt.

De ordine charitatis ad proximum. *Cap.* *LXI.*

Hieronimus super Ezechielem lib. 13. Naturę vero super hoc affectus probatur, vt ordine charitatis post rerum parētem Deum carnis quoq; pater diligatur & filius & filia. Origenes sup cantica lib. 3. Ordinata est charitas in perfectis Vt autem ēt post Deū inter nos ordo ponatur. Primum mandatū est, vt diligamus parentes, secundum vt filios, tertiū vt domesticos nostros. Si aūt filius malus est, & domesticus bonus, domesticus in charitate filij collocetur, & sic ordinata erit charitas. Idem in eodem lib. 3. Ordinate inquit in me charitatem. Amor siquidem in nonnullis quidem ordinate procedit. In pluribus autem contra ordinem. Contra ordinem est in aliquo, cum aut diligit quod non debet, aut diligit quod dēt, sed plus iusto vel minus iusto. Ordo aūt & mensura eius huiusmodi est, Deum diligere. nullus modus nulla mensura est, nisi hæc sola, vt tm̄ exhibeas quātum habes. Diligere vero proximum aliqua mensura est, & conueniens distinctio. Nam maiorem quidem cum honorificentia matri deferenda est dilectio, sequenti vero gradu cum quadam nihilominus reuerentia etiam sororibus proprio vero quodā & sequestrato ab his more charitatis cōiugibus exhibenda est. Post has vero personas ꝓ meritis & causis vnicuique in omni castitate deferenda est. Bernardus vbi supra. Qui te non diligis nisi quia Deum diligis, consequenter oēs qui similiter diligūt eū diligis tanquā teipsum. Porro inimicū hoiem qm̄ nihil est pro eo quod non diligit Deū, nō potes quidem diligere tanquā teipsum, qui Deū diligis, diligis tm̄ vt diligat, nec sapiet tibi quod est qui vtique nihil est, sed ꝙ forsitā futurus est. Excepto itaque illo de quo constat, ꝙ ad amorem Dei non sit rediturus vnquā, quia ex toto nihil est, vtpote quia in æternum nihil est, qui non modo iā non diligendus, sed insuper & odio hēndus est, scđum illud. Nōne qui oderūt te dñe oderā? &c. Decętero nulli vel inimicissimo hoī negari quātulucūq; affectū charitas ambitiosa permittit Quis sapiens & intelliget. hęc? da mihi hoīem, qui ante omnia quidē diligat Deū ex toto, sese vero & ꝓximum inquantum diligūt ipsum, inimicū aūt tanquā aliqñ forsitā dilecturū. Porro parētes carnis suæ germanos ꝑꝑ naturam. Spūales vero eruditores suos ꝓfusius ꝑꝑ gratiā, atq; in hunc modum ad cętera quoque Dei ordinatio intendat amore terram despiciēs cęlū suspiciēs, & iter vtenda & fruenda intimo quodā sapore discernens, vt transitoria transitorie, & ad id dūtaxat q̃d opus & prout opus curet, æterna desiderio amplectatur æterno. Da mihi inquā hoīem talē, & ego audacter illū ꝓnūcio sapiētē, cui nimirū quęq; res sapiunt prout sunt, & in veritate ac securitate competit gloriari, & dicere, quia ordinauit in me charitatē.

De duabus regulis eius quantum ad effectum.

Cap. *LXII.*

Actor. Sunt aūt duæ regulæ continentes oīa mādata q̄ pertinent ad ꝓximū quantū ad ipsius dilectionis effectū. Quarū prima legitur in Thobia continēs ꝑcepta negatiua .s. illa. Q̃d ab alio tibi odis fieri, vide ne tu aliqñ facias alteri. Altera vero ponitur in euāgelio ꝑcepta continens affirmatiua .s. illa. Oīa q̄cunque vultis vt faciant vobis hoīes, eadē & vos facite illis. Prima quidem maxime pertinet ad vetus testm̄, secunda vero ad nouum. Verū si prima pertinet ad ius naturale. vr̃, ꝙ iudex non tenetur latronē suspendere, qm̄ hoc sibi nullatenus fieri vellet, si etiam in statu illius esset. Ideoq; regula ista sic est intelligenda. Quod rationabiliter odis ab alio tibi fieri &c. Sicque latro non est dimittendus, sed suspendendus, quia si iudex esset loco latronis vellet quidem non suspendi, sed hæc voluntas contra iu-

ille malum qđ intendebat liberè persuaderet, & malũ qđ timuit mulier negando remoueret, promissionẽ addidit, & vt eius persuasio citius reciperetur, promissionem duplicauit, vnã nempe comestionem suadens duo in præmio proposuit, similitudinem Dei, scientiamq; boni, & mali spondens, vbi tribus modis hominem tentauit. s. gula in persuasione cibi cũ dixit. In quacunque die cumederitis. Inani gloria, in promissione deitatis cũ dixit: eritis sicut Dij. Auaritia in promissione scientiæ cum dixit, scientes bonum, & malum. Gula est immoderata cibi auiditas. vana gloria amor propriæ excellentiæ. Auaritia immoderata habendi cupiditas, quæ non est tantum pecuniæ, sed etiam altitudinis, & scientiæ, cum supra modum sublimitas ambitur.

De transgressione mulieris, ac viri. *Cap. LXX.*

HVgo vbi supra. Mulier ergo, quæ primo de fidẽ dubitauit, ab affirmante recessit, & neganti appropinquabit. Ipsa ergo secundum aliquid inchoauit malitiã, quæ tentari iniquę persuasionis dedit audaciam, prius peruerse delectata est in promissione, postmodũ stulte assensum præbuit in persuasione: primũ enim promissam excellentiam per superbiam appetijt. deinde promissam abundantiã, & qualis talem excellẽtiam decebat, per auaritiam concupiuit. Postremo vt hæc duo pro voto obtinere mereretur, cibũ vetitum gulæ vitio corrupta gustare consensit. In superbia, & auaritia pretij cupiditate se vendidit. In gula aũt postea delectata, libenter iam gratis seruire cępit. Comestor. Elata siquidem mulier dũ assimilari Deo voluit serpentis verbis acquieuit, viditque prius ꝙ lignum esset visu pulchrum. i. mundũ, & ex odore, vel tactu perpendens, ꝙ esset suaue ad vescendum, comedit, ac viro suo dedit, fortassis verbis suasibilibus eũ pręmonens, quę legislator breuitatis causa transit. Cui. s. vir facile acquieuit, quia cum eam iuxta verbum dñi crederet statim morituram, videns aliter accidere, dictum hoc a dño tm̃ ad terrorẽ æstimauit, ideoq; & ipsę comedit. Aug. super Genesim lib. 11. Qũo aũt mulier a bona, & vtili re diuinitus prohibitos se fuisse verbis serpentis crederet, nisi iam menti eius amor ille proprię potestatis inesset? & quædam de se sumptio superba, quæ per illam tentationem conuincenda fuerat, & humilianda. Sic ad transgrediẽdum præceptum audax curiositas mota est. auida experiri latentia. Quidnam tactu vetito sequeretur; & noxia libertate prohibitionis habenas rumpere delectata, probabilius æstimans mortem, quam timuerat non esse secuturam. Tale quippe pomum in arbore illa credendum est fuisse, qualia iam in arboribus cęteris nouerant se sensisse. Vnde magis crediderunt, Deum posse facile peccãtibus ignoscere quam patienter tulerunt se quidnam esset cur eos inde cibum sumere vetuisset non cognoscere.

De grauitate illius peccati, *Cap. XXLI.*

IDem de ciuitate Dei lib. 14. Nec ideo quis putare dẽt illud leue paruumq; fuisse cõmissum, quia in esca est factũ. Nõ quidẽ mala, nec noxia, nisi quia prohibita non. n. aliqd male Deus in tantæ fęlicitatis loco crearet, sed obedientia in præcepto commendata est. Quæ nimirum virtus in rationali creatura mater oĩum custosque virtutum est, qñ quidem sic facta est, vt ei subditam esse sit vtile. perniciosum aũt suam facere voluntatem, non eius a quo creata est. Hoc itaq; tam leue, ac breue præceptũ, vbi nondum voluntati cupiditas resistebat tanto maiore iniustitia violatum est, quanto facilius custodiri posset. At in occulto mali esse cęperunt, per quod in apertam inobedientiam lapsi sunt. Non. n. ad malum opus perueniretur, nisi præcessisset voluntas mala, cuius initium non potuit esse, nisi superbia, quæ est appetitus peruersæ celsitudinis. Est aũt peruersa celsitudo deserto eo, cui dẽt animus inhærere principio, sibimet fieri principium quodammodo Hoc aũt est cum homo sibi nimis placet. sibi vero ita placet, cum ab illo incõmutabili bono deficit, quod ei magisquam ipse sibi placere debuit. Est aũt spõtaneus iste defectus, nam si voluntas in amore boni superioris a quo illustrabatur, vt videret, & accendebatur vt amaret stabilis permaneret. non inde ad sibi placendum auerteretur, vt ex hoc tenebresceret, ac frigesceret, videlicet vt vel mulier verum crederet dixisse serpentẽ vel vir Dei mandato præponeret vxoris voluntatem: putaret se venialiter esse transgressorem præcepti, si vitæ sociam non desereret Et in societate peccati. meritoq; superbi in scripturis appellãtur placentes sibi, nam quidem bonum est habere cor sursum, non tamen ad seipsum quod est superbiæ, sed ad dominum quod est obedientiæ, quæ nisi humilium non posset esse. Quapropter in ciuitate Dei, & in eius rege Christo maximè humilitas commendatur. At in eius aduersario vitium elationis maximè damnatur. Et hęc est magna differentia, quæ cum ciuitas vtraque discernitur, vna. s. hominum piorum, & alia impiorum, vnaquęq; cũ Angelis ad sę pertinentibus, in quibus videlicet præcessit hac quidem amor Dei, hac vero amor sui. duæ siquidẽ ciuitates duos fecerunt amores, terrenam. s. amor sui vsque ad contemptũ Dei. Cœlestem vero amor Dei vsquę ad contemptum sui. Manifesto igitur peccato diabolus hominem non cepisset nisi iam sibi placere incepisset. hinc enim delectauit quod dictum est eis. Eritis sicut dij &c. Quod vtiq. melius esse potest summo veroque principio cohęrendo per obedientiam, non suum sibi principium existendo per superbiam. Dij nanque creati non sunt Dij sua veritate, sed Dei veri participatione. plus aũt appetendo minus est, qui dum se sibi sufficere diligit, ab illo qui ei vere sufficere potest deficit. Illud itaque malũ præcessit in abscondito, vt sequeretur quod perpetratum est in aperto. Verũ enim est quod scriptum est. Ante ruinã exaltatur cor. Et audeo dicere superbis vtile esse in aliquod manifestũ peccatũ incidere, vnde sibi displiceant, qui iã sibi placẽdo ceciderãt. Salubrius enim Petrus sibi displicuit quãdo fleuit, q̃ sibi placuit qñ præsumpsit, Vnde Psal. dicit. Imple facies eorum ignominia, & quærent nomẽ tuũ dñe. videlicet vt eis tu placeas quærentibus nomen tuum, qui sibi placuerunt quærẽdo suũ.

Quod non vir, sed mulier seducta sit. *Cap. LXXII.*

AVgustinus super Genesim lib. 11. Illud aũt mirandũ est, qualiter homo spiritali mente præditus credere potuerit qđ per serpentem dictum est. videlicet quòd Deus. quia sciebat eos futuros Deos pp scientiã boni & mali si comedissent. ob hoc illis esum ligni prohibuerit. quasi tm̃ bonum creaturæ suę creator inuiderit. An quia hoc ipse credere non posset, ideo addita est mulier quæ parui quidẽ esset intellectus, & adhuc secundum carnis sensum non secundum spiritum viueret. Et hoc est quod ei nõ tribuit Apostolus imaginem Dei, sed viro soli dicens. Vir non debet vellare caput cum sit imago & gloria Dei. Mulier autem est gloria ipsius viri, non quia fęminæ mens eandem imaginem capere non possit, sed qđ fortassis illa nondum quod fit in actione Dei perceperat. & viro regente paulatimque dispensante perceptura fuerat. Non enim frustra ab Apostolo dictum est, ꝙ Adam non est seductus sed mulier. Nam & interrogatus non dixit, mulier seduxit me quam dedisti mihi, sed dedit mihi inquit de ligno. & comedi. Illa vero dixit. serpens me decepit. Sic & Salamon virtute sapientiæ præditus, nunquid credendum est quod aliquid vtilitatis esse crediderit in simulacrorum cultu? sed amori mulierum ad hoc malum trahenti non eualuit resistere faciẽs quod sciebat faciendum non esse, ne suas quibus deperiebat & defluebat mortiferas delicias cõtristaret. Sic igitur & Adam postquam de ligno prohibito seducta mulier manducauit, eique vt simul ederet dedit, noluit eam contristare, quam credebat posse sine suo solatio contabescere, illam oĩno si ab eius animo alienaretur discordia interire. Non quidem illa victus quam nondum senserat carnis concupiscentia, sed amicabili quadam beneuolentia, qua plerunq; fit vt offendatur Deus, ne homo ex amico fiat inimicus Quod eum facere non debuisse iustus exitus indicauit sententiæ diuinę. Ac ẽt si virum pp aliquam mentis elationem sollicitauit aliqua experiendi cupiditas cum mulierem accepta illa esca non esse mortuam videret, non tamen illum arbitror si iam spir tali mente præditus erat credere potuisse, ꝙ ipsos Deus ab illius ligni esca inuidendo venisset. Idem in libro de ciui. Dei 14. Adam ergo non est seductus, quia qđ fecit sciuit esse peccatum, sed inexpertus diuinæ seueritatis in hoc falli potuit, vt veniale crederet esse commissum. Hugo vbi supra. Mulier aũt seducta, quia verum esse credidit, quod diabolus dixit: ęqualitatem elata appetijt, & creatorem inuidia tactum hoc lignum vetuisset putauit. Adam seductus non est, quia quod diabolus promittebat falsum esse sciebat. Nec iccirco pomum vetitum comedit, quasi per illam comestionẽ Deo parificari se posse crederet, vel etiam parificari vellet, sed quia putauit se & mulieri morem gerere, & postea per pœnitentiam, & veniæ postulationem creatori posse placere.

Quis eorum plus peccauit. *Cap. LXXIII.*

VEe ergo dictum est, ꝙ vir minus peccauit, qui de pœnitentia, & misericordia cogitauit. peccauit tamen quia peccanti consensit, & peccantem non correxit. Et iccirco quæ in peccato originali est culpa, quamuis dissimiliter, ad vtrumque tamen redundat tota. Actor. Mulier quidem peccauit quatuor modis, videlicet de veritate comminationis diuinæ dubitando. deitatem rapere volendo, contra prohibitionem comedendo. virum ad comedendum inuitando. vir autem non quidem seductus, vt se diuinitatem rapere posse crederet, sed quadam amicabili beneuolentia illectus, vt mulierem offendere se timeret, si non oblatum pomum comederet. Duobus tamen modis peccauit, videlicet occulte superbiendo, & aperte vetitum comedendo: Et vterque postmodum interrogatus a domino, nihilominus peccauit. alio modo, scilicet culpam propriam excusando, & in alium retorquendo. Mulier enim culpam suam retorsit in serpẽtem, vir autem in mulieris datorem. Mulier itaque plus peccauit quam vir, quia pluribus peccatis. Et etiam quia peccauit in plures. s. in Deũ, & in se, & in proximũ: & iterũ quia peccauit ex maiori timore, & quia peiori intẽtione, s. vt esset sicut Deus. Iõq; &

alio

alio modo plus peccauit.i.damnosius,quia punita est grauius. Verumtñ vno modo vir grauius peccauit.i. grauiori peccandi origine,quia.s.ex certa scientia.cum mulier seducta quodámodo peccauerit ex ignorantia. Augu. in Encheridion. In illo deniq; vno peccato quod in oés pertransit,plura repeiiuntur peccata, videlicet superbia qua suam homo potiusquam Dei potestatẽ dilexit. Auaritia qua plusquã debuit appetijt. Fornicatio spiritualis, quia serpentina suatione corrupta est integritas humanæ mentis. Furtum quia cibum prohibitum homo vsurpauit. Sacrilegium quia Deo non credidit. Homicidium quia se in mortem præcipitauit. hæc vna deniq; tam magna fuit culpa, vt mutaretur, & conuerteretur in necessitatem mortis humana natura.

Qualiter apertis culis se nudos esse cognouerunt. C. LXXIIII

IDem super Genesim lib. 11. Statim aũt vt comederunt cibum vetitum,aperti sunt oculi amborum,ad quid aperti sunt,nisi ad inuicem concupiscendum, ad peccati pœnam carnis morte conceptam,vt iam nõ esset corpus animale tm̃,sed corpus mortis,in quo lex membrorũ repugnaret legi mentis. Non enim facti sunt clausis oculis. quoniam quidem ante peccatũ vidit mulier lignũ & concupiuit. Sed vtique sunt aperti tunc oculi eorum ad aliud, quod antea nunq̃ aduerterant intuendum & cogitandum. Intrinsecus quippe gratia deserente omnino nudati, quam typo quodã & amore superbo suæ potestatis offenderant, in membra sua oculos iniecerunt,eoq; motu illo quem non nouerant concupiuerũt. hæc mors illa die accidit, qua factum est quod Deus vetuit. Amisso nimirũ statu mirabili corporis, cui status ẽt virtute mystica pbebatur de ligno vitæ, per quem nec morbo tẽtari nec mutari potuissent ætate, vt in hoc eorum carne licẽt adhuc animali & in melius postea commutanda,iam tñ per esum ligni vitæ significaretur ꝙ ex ipso spiritali alimento sapientiæ cuius sacramentum erat lignum illud,fit in Angelis per ęternitatis participationem vt in deterius non mutentur. Amisso inquam hoc statu, mortiferam qualitatem duxit corpus eorum, qui inest etiam carni peccatorum. Ac per hoc eundem motum quo fit in peccoribus concumbendi appetitus vt succedant nascentia morientibus. Veruntamẽ ẽt in ipsam pœnam suæ generositatis iudex anima rationalis motum bestialem in mẽbris suæ carnis erubuit, eisq; pudorem incussit, non solum quia hoc ibi sentiebat, vbi nunquã antea tale quid senserat, sed etiam ꝙ pudendus ille motus de præcepti transgressione veniebat. ibi nanq; sentit qua prius gratia vestiretur cũ ex iniquitate sua nihil indecens patiebatur. Ibiq; completũ est quod in psalm. scriptum est. Dñe in volũtate tua præstitisti decori meo virtutem,auertisti faciem tuam &c. Idem de ciu. Dei lib. 14. Erant quidem ante peccatum nudi, nec erubescebant,non ꝙ eis sua nuditas esset incognita, sed turpis nuditas nondum erat, quia nondum libido membra illa præter arbitrium commouebat. Nondũ ad inobedientiam hoís redarguendam inobedientia sua caro testimonium perhibebat. Patebant igitur eorum oculi, sed ad hoc non erant aperti.i. attenti, vt cognoscerent quid eis præstaretur indumento gratię,quando membra eorũ nesciebant voluntati repugnare. qua.s. gratia remota vt pœna reciproca plecteretur inobedientia, extitit in corporis motu quædã impudens nouitas, vnde indecẽs esset nuditas, & ipsos fecit attẽtos reddiditq; cõfusos. Vnde aperti sunt oculi eorũ non quidem ad videndum,sed ad discernendũ inter bonum quod amiserant,& malum in quod ceciderant. Experta nempe morbi molestia, euidentior etiam fit sanitatis iucũditas. Cognouerunt ergo ꝙ nudi erant, nudati.s. gratia qua fiebant vt corporis nuditas eos in illa peccati lege mente eorum repugnante confunderet. hoc inq̃ cognouerunt qđ fœlicius ignorarent, si Deo credentes & obedientes nihil committerent, qđ illos experiri cogeret, infidelitas & inobedietia quid noceret. Comestor. Quod ergo dicitur de oculis eorum apertis, põt intelligi de oculis corporalibus ꝙ.s.visu tale quid perceperũt, quod nõ ante disconuenientiã nuditatis percipiebant. vel de oculis cõcupiscẽtiæ, & eius cognitione,qua cognouerũt quid fecerunt. Erant enim in eis naturales motus concupiscentiæ, sed repressi & clausi sicut in pueris vsq; ad pubertatem,& tunc tanquam riuuli aperti moueri cœperunt atq; diffundi. Quos cum prius in se esse non sensissent,tunc experti sunt, eosque cognouerunt. Iosephus tamẽ tradidit eos scientiam cognoscendi nuditatem suam & intelligi cõfusionem suam habuisse ex esu illius arboris, quasi hunc effectũ in se habentis. Illa enim inquit plantatio causa acuminis intellectus erat ad cognoscendum miserias suas.

Qualiter Genitalia sua contexerunt. Cap. LXXV.

AVgustinus super Genesim lib. 11. In prædicta igitur conturbatione ad folia ficulneæ cucurrerũt,succinctoria consuerũt & quia glorianda deseruerant,pudenda contexerunt, & abscõderũt se a facie Dei in medio ligni paradisi. Cũ enim Deus auertit faciẽ suam intrinsecus & fit homo cõturbatus,non miremur hoc fieri per nimium pudorem & timorem,q̃ similia sunt dementiæ. Illo quoq; occulto instinctu non quiescente, vt ea nescientes facerent, quę quandoq; posterius pp quos illa conscripta sunt alidq significarent. Idem de ciu. Dei li. 14. Proinde confusi suę carnis inobedientia, tanq̃ suę inobedientiæ teste pęna fici folia. vt dictũ est, consuerunt, sibiq; campestria.i.succinctoria genitalia fecerũt. Quod enim aduersus damnatã inobedientiæ culpa voluntatẽ inobedienter libido mouebat. verecũdia pudẽter tegebat. Et ex hoc oẽs gentes qm̃ ab illa stirpe procreatæ, ideo velare pudẽda insitũ tenent,ꝙ ẽt barbari quidam partes illas corporis nec in balneis nudas habent, per opacas ẽt Indæ solitudines cum quidam nudi philosophentur vnde & gignosophistę nominãtur, tegmina tñ solis genitalibus adhibent. Opus quoq; libidinis huius non solũ in stupris vbi latebrę ad subterfugienda humana iudicia requirũtur,sed ẽt in vsu scortorum terrena ciuitas licitam turpitudinẽ fecit. deuitat tñ impunita & permissa libido publicum cõspectũ, & habent verecundia naturali prouisum lupanaria ipsa secretũ. faciliusque potuit impudicitia nõ habere vincula prohibitionis q̃ impudentia remouere latibula illius fęditatis. Veruntamen hanc ẽt ipsi turpes turpitudinẽ vocant, q̃ licẽt ament, ostentare non audent. Quid concubitus coniugalis qui secundum matrimonialiũ præscripta tabularũ procreandarum fit causa liberorũ? Nonne & ipse quamq̃ licitus sit & honestus, remotũ arbitris cubile requirit? Et quia sicut ait quidam, oĩa recte facta in luce se volunt collocari, hoc rectũ factum sic appetit sciri, vt tm̃ erubescat videri. Quis enim nescit, vt filij procreantur quid agant inter se coniuges, quã doquidẽ vt id agatur tanta celebritate ducuntur vxores? Et tamen cum id agatur vnde filij nascantur, nec ipsi quidem filij qui iam inde nati sunt testes fieri permittuntur. Sic enim hoc rectẽ factũ ad suam notitiam lucem appetit animorũ, vt tamen refugiat oculorũ. nec id ob aliud, nisi quia sic geritur quod deceat ex natura, vt tñ comitetur quod pudeat ex pęna. Quodq; nunc illa membra contra rationem mouentur, & a iustis ac pijs alias facilius alias difficilius, tñ cohibendo modificatur. Non est vtiq; sanitas ex natura, sed languor ex culpa. Comestor. Qm̃ igitur illi primum motum concupiscentiæ rationi contrarium in genitalibus senserũt. propria contra se membra moueri videntes erubuerunt. propter quod & illa pudenda dicta sunt, quia prius illis pudorẽ intulerũt. cętera siquidem membra corporis mouẽtur ad nutum hominis, non autem pudenda quia sunt porta propagationis, & inobediẽtiæ signum scriptum est in porta. Fecerunt ergo sibi perizomata quasi bracas breues, nec sine causa de ficuum folijs, quia de succo eorum si terantur inuncta caro hominis ibi statim sentit quã in carne iam senserat pruriginem voluptatis.

Cur homines motus libidinis plusq uam aliarum affectionum vitiosarum erubescunt. Cap. CLXXVI.

AVg. vbi supra. Quod aũt iræ opera cęterarũq; affectionũ in quibusque dictis & factis non sic absconduntur verecundia sicut opera libidinis quæ fiunt genitalibus membris, quid causæ est, nisi quia in cęteris membris corporis non affectiones ipsæ, sed volũtas quæ illis consenserit mouet, quæ in vsu eorum omnino non dominatur? Nam verbi gratia. Quisquis verbum iratus emittit, vel etiã quenq̃ percutit, non posse hoc facere nisi lingua vel manus moueretur voluntate iubente, quę vtique membra ẽt cũ nulla est ira mouẽtur eadem voluntate. Ac vero genitalia mẽbra iuri suo libido quodammodo mancipauit, vt moueri non valeant si ipsa defuerit, & nisi vel vltro vel excitata surrexerit. hoc est quod putet. hoc est quod intuentium oculos erubescendo cauet, magisq; fert homo spectantium multitudinem quando iniustẽ irascitur homini, q̃ vel vnius aspectum quando miscetur vxori. hoc illi non viderunt canini Philosophi. i.cinici dicentes, vt quia iustum est quod fit in vxore, palam id in vico vel platea nõ pudeat agere. vicit tñ pudor naturalis opinionem huius erroris. Nã & si aliqñ fecit hoc vt perhibẽt, Diogenes, postea tñ a cinis fieri cessatum est, plusque valuit pudor vt erubescerent homines hominibus, quam error vt homines affectarent similes esse canibus, vnde illum vel illos quæ hoc fecisse referuntur potius arbitror concumbentium motus dedisse oculis hominum nescientiũ quid sub pallio gereretur, quã humano pmente conspectu voluptatem illam peragi potuisse. Illi nanque philosophi non erubescebant videri se velle cõcumbere, vbi libido ipsa erubesceret surgere. pudet igitur libidinis huius naturam humanam & merito, in eius siquidem inobedientia quę genitalia membra solis suis motibus subdidit, & potestati voluntatis eripuit, satis ostenditur quid illi primæ hominis inobedientiæ retributum sit. Quod in ea videlicet parte maxime oportuit apparere, qua generatur ipsa natura q̃ illo primo & magno peccato in deterius est mutata. A cuius vtique nexu nullus eruitur, nisi id quod cum oẽs in vno essent in communẽ perniciẽ perpetratum est, ac Dei iustitia vindicatum, Dei gratia in singulis expietur, hæc itaque libido eo magis erubescẽda existit quo animus in ea nec sibi efficaciter imperat, vt omnino nõ libeat, nec omnino corpori, vt pudenda membra voluntas potiusquã libido commoueat. Quod si essẽt ita nõ essent

eſſent vtique pudenda. Nunc aũt animũ ſibi reſiſti a corpore pudet,qđ ei natura inferiore ſubiectum eſt. In alijs ſiquidẽ affectionibus ideo minus pudet cũ ſibi reſiſtit,quia cum a ſemetipſo vincitur,ipſe ſe vicit,& ſi inordinate atque vitioſè,qm̃ ex his partib⁹ quæ rationi debent ſubiici,tñ a partibus ſuis ac per hoc a ſeipſo conſtat eũ vinci. Nã cum ordinate ſe vincit animus, vt irrationabiles motus eius menti rationique ſubdantur, ſi tñ illa Deo ſubdita ſit,& laudis eſt atque virtutis. Minus tñ pudet cũ ſibi animus non obtẽperat ex vitioſis ſuis partibus,quã cũ ei corpus quod alterũ ab illo eſt & infra illum eſt. Et cuius natura ſine illo non viuit, volenti iubentique non cedit. Cum aũt alia membra voluntatis imperio retinentur,ſine quibus illa quæ contra voluntatem libidine concitantur, id quod appetunt implere non poſſũt, cuſtoditur pudicitia non amiſſa delectatione peccati,ſed nõ permiſſa.

De interogationibus & excuſationib. viri & mulieris. C. LXXVII.

COmeſtor Audierunt enim vocẽ Dei deambulantis in paradiſo,vt ex ipſo motu ſuo videretur illos arguere,quia nõ ſteterant in præcepto. Gloſa ſuper Geneſim. Hoc aũt poſt meridiẽ, vnde & hora nona Chriſtus ſpiritum emiſit, qui hora ſexta fuit crucifixus,vt eadem hora reſtitueretur homo,qua a paradiſo fuerit eiectus. Ambroſius in lib. de Paradiſo. Audiuit in quã homo vocem deambulantis ad veſperam, quia ſero cognouit culpam ſuam, & ſero quædam erroris præteriti verecundia venit, quæ ipſum errorem præuenire debuit. Nam dum in corpore culpa feruet,& exagitatur anima paſſionibus corporis,non cogitat deuiũ ſenſus errantis,magiſq; poſtquam peccauimus delicta noſtra cognoſcimus,quæ antequam peccaremus peccata non eſſe putabamus. Comeſtor. Abſconderunt ergo ſe a facie domini in medio lignorum paradiſi. Vocauitq; Dñs virum,cui.ſ. dederat pręceptũ, per ſubiectam creaturam loquens ac dicens. vbi es? ac ſi diceret, vide in qua miſeria es. Auguſtinus ſuper Geneſim. Adam inquit vbi es? vox eſt increpantis non ignorantis,& hoc ſanè ad aliquã ſignificationem pertinet,& vir prior interrogatur,ſicut pręceptũ datum eſt viro per quem ad fœminam tranſiret,pręceptum enim a dño per virũ tranſijt vſq; ad fœminã. Peccatũ aũt a Diabolo vſque ad virum per fœminã. Reſpõdit Adã. Vocẽ tuam dñe audiui, & quia nudus eram timui,meq; abſcondi. Satis apparet Deum ſolere per creaturã actioni tali cõgruam in humana forma primis illis parentibus apparere,quos tñ nunquam permiſit nuditatem ſuam aduertere ipſorum intentionẽ in ſuperna ſuſtollẽs,niſi poſt peccatum in membris ſuis pudendũ motum pœnali mẽbrorũ lege ſenſiſſet. Sic ergo affecti ſunt,vt affici ſolent homines ſub oculis hominum & talis affectio de pœna peccati eſt,latere.ſ.illũ velle quẽ latere nihil põt,& ab ipſo carnẽ occultare qui cordis inſpector eſt. Verũ quid mirum ſi ſuperbè volentes eſſe ſicut dij, euanuerunt in cogitationibus ſuis,ſe quippe dicentes ſapientes eſſe, ſtulti facti ſunt,illo faciem auertente. Quod enim iam ipſos erga ſeipſos pudebat,pp quod & ſibi ſuccintoria fecerant,multo vehementius ab illo ẽt ſic ſuccincti verebantur videri, qui tã familiari tẽperamento ad eos videndos per creaturã viſibilem tanq̃ humanos oculos afferebat. Illa igitur amicitia quę fiduciam ante peccatum dabat,pudorẽ poſt peccatum onerabat. Nec illã nuditatem audebant oſtendere talibus oculis q̃ diſplicebat & ſuis. Dñs itaq; iam volens peccatores interrogatos iuſtè punire: ampliuſquam erat illa pœna de qua iam cogebantur erubeſcere. Quis inquit tibi indicauit ꝙ nudus eſſes,niſi ꝙ de ligno comediſti de quo præceperam tibi ne comederes? dixit Adam. Mulier q̃ dediſti mihi,dedit mihi de ligno,& comedi. Nõ dixit,peccaui. Superbia nimirum habet deformitatem confuſionis. Ad hoc autem conſcripta ſunt hæc,vt aduertamus quo ſuperbiæ morbo laborent homines in creatorem referre conãtes ſi quid egerint mali, tñ ſibi tribuere velint,ſi quid egerint boni. Mulier inquit quã dediſti mihi &c. quaſi ad hoc data eſſet non vt ipſa viro ſed vterq; Deo potius obediret. verum adhuc non conſiderat dñs ceruices peccatorum. Reſtabant labores,dolores ac mortes,omniſq; contritio ſęculi & gratia Dei quæ ſubuenit hominibus oportuno tempore, quos affectos docuit nõ debere de ſeipſis præſumere. Et ait mulieri. Quare hoc feciſti? Serpens,ait mulier,ſeduxit me,& mãducaui. Quaſi cuiuſquam ſuaſio Dei præcepto deberet anteponi.

De maledictionibus amborum & primo ſerpentis. Cap. LXXVIII.

COmeſtor. Adam interrogatus,peccatum ſuum in vxorem,immo & in ipſum vxoris datorem retorſit. Mulier quoq; peccatum ſuum in ſerpentẽ,& tandem in ſerpẽtis actorem obliquauit. Serpens vero non eſt interrogatus,quia nõ hoc per ſe fecerat, ſed per ipſum Diabolũ. His igitur omnibus dñs maledicens a ſerpente incepit ordinem,& congruũ maledictionũ numerum ſeruans. Serpens enim & prius peccauit, & plus,qm̃ in tribus. Mulier autẽ poſt & minus illo,ſed plus viro,qm̃ in duobus. homo vero poſtremo,& minus,qm̃ in vno. Serpens inuidit & mentitus eſt ac decepit His ergo tribus redditę ſunt tres maledictiones. Nam quia inuidit excellentiæ hominis,dictũ eſt illi. Super pectus tuum gradieris: Et quia mentitus eſt,in ore punitus eſt,vt terram comederet, immo & vocem ei Deus abſtulit,eiq; venenũ in ore poſuit. Denique quia mulierem decepit,inimicitias erga ipſam accepit. Inimicitias inquit ponam inter te & mulierem,per quod innuit quod Eua pœnituit. Ipſa inquit conteret caput tuum;quod vtiq; ſerpens naturaliter ſeruat quaſi ſedẽ vitę,& tu inſidiaberis calcaneo eius maxime. Sicut ergo naturale eſt odium inter equos & griphæs. lupos & canes. Sic inter hominẽ & ſerpentẽ. Sicut enim venenũ ſerpentis hominem. ſic ſputum hominis ieiuni perimit ſerpentẽ. Et qm̃ adhuc nudi erant vir & mulier,ſerpens ẽt nunc hominem nudũ timet ac fugit, & in veſtitum inſilit. In duobus aũt mulier peccauit,quia.ſ. ſuperbiuit ac vetitum comedit. Qm̃ ergo ſuperbiuit,Deus illam humiliauit dicens. Sub viri poteſtate eris.ſ. violẽta,vt ẽt verberibus te affligat. Et qm̃ in fructu peccauit, in fructu ſuo punita eſt. Sicut ei dictum eſt. In dolore paries filios tuos. Quodque dictum eſt,in dolore,maledictio eſt. Sed quod adiũctum eſt, paries,benedictio eſt. Sic igitur in puniendo Deus oblitus miſereri non eſt,quod ẽt in cęteris hominũ maledictionibus notandũ eſt. Aug. vbi ſupra. Sed quõ mulieri dr̃,ad virum conuerſio tua, & ipſe donabitur tibi,cum ẽt ante peccatum ſic facta ſit vt vir ei donaretur,& ad eũ ipſa ſeruiendo conuerteretur. Itaq; recte poteſt hinc ſeruitus illa quę cõditionis cuiuſdam eſt potius quam dilectionis ſignificatiua intelligi,vt ipſa ẽt ſeruitus talis qua poſtmodum homines hominibus ceperunt eſſe ſerui, de pœna reperiatur exorta peccati. Dixit nimirũ Apoſtolus,per charitatem ſeruite inuicẽ,ſed nequaquam diceret dominamini inuicem. Poſſunt itaq, coniuges ſeruire inuicem per charitatem,ſed non permittit Apoſtolus in virum dominari mulierẽ. hoc enim potius viro detulit Dei ſententia,& maritum habere dñm meruit non natura mulieris,ſed culpa. quod tñ niſi ſeruetur,deprauabitur amplius natura & augebitur culpa. Comeſtor. Adã vero quia peccauit in ſolo eſu cibi,punitus eſt in labore quærẽdi ſibi edulij. Terra quoq; a Deo nõ aqua maledicta eſt,quia de fructu terræ tranſgreſſio facta eſt. Hinc eſt ꝙ legitur Deũ comediſſe piſcẽ,ſed nõ legitur ediſſe carnẽ,videlicet animaliũ de terra maledicta viuẽtiũ,niſi forte de paſcali agno pro legis pcepto. Tunc igit̃ Adam plangens poſteritatis ſuæ miſeriã,vocauit, vt dictum eſt ſuperius, vxorẽ ſuam Euã.

Qualiter peccatum hominis punitum eſt multis modis,& primo in gratuitorum ſpoliatione. Cap. LXXIX.

ACtor. Hoc aũt in ſumma notare debemus,ꝙ peccatũ Adę punitum eſt in tribus,videlicet in ſe & in tota viſibili creatura & in poſteritate ſua. In ſe quidem punitus eſt tripliciter, quia.ſ. gratia Dei nudatus & in natura ſua corruptus, ac de paradiſo eiectus. In viſibili aũt creatura,quia pp idem peccatũ immutata eſt atq; corrupta. In poſteritate ſua,quia ipſum peccatum eius per legem concupiſcentiæ tranſiit ad poſteros cũ pœna ſua. De prima quidem pœna,quæ fuit nudatio gratiæ,ac ſecũda q̃ eſt corruptio naturæ. dr̃ in Euangelio Lucæ,ꝙ deſcendens a Hieruſalẽ in Hiericho incidit in latrones,qui ſpoliauerunt eũ Et plagis impoſitis abierunt ſemiuiuo relicto. De tertia pœna quæ fuit a paradiſo eiectio ſcriptum eſt in Geneſi,quod emiſit eum Deus de voluptatis loco. De quarta pœna dr̃ ad Romanos, Vanitati ſubiecta eſt creatura non volens &c. De quinta vero quæ eſt tranſfuſio peccati ac pœnę in poſteros dicit Apoſtolus ad Roma. Per vnum hominem peccatũ in hunc mundũ intrauit,& per peccatum mors, & ita in oẽs homines mors pertranſijt,in quo oẽs peccauerunt. Et prima quidem pœna.ſ. nudatio gratię quodammodo exterius fuit manifeſta per hoc ꝙ attendentes nuditatẽ ſuam primi parẽtes erubuerunt. vt dictum eſt ſupra. Quandiu ſiquidem habuerunt veſtimẽta virtutũ interius; nullam penitus confuſionem paſſi ſunt exterius. Sed erat vterq; nudus & non erubeſcebant vt habitum eſt ſuperius. his aũt per peccatũ exutis,mox nuditatem erubuerũt corporis. hinc ẽt veſtes materiales quęſierũt fugientes ad ficus folia, vt inde ſibi facerent perizomata. Bernar. in ſermone de aduentu domini. Ante peccatũ ſiquidem diximus quatuor virtutibus amictum hominẽ. Quem nimirũ miſericordia pręueniens ac ſubſequẽs pręgebat & cuſtodiebat, veritas docebat, iuſtitia regebat & pax fouebat. At vero iuſtitiã perdidit,cũ Eua ſerpentis & Adã mulieris voci magiſq̃ diuinæ obediuit,inſuper ẽt verba malitiæ ad excuſationẽ addidit; prior enim iuſtitiæ portio eſt nõ peccare. ſecunda vero per pœnitentiã peccatũ damnare. Miſericordiã quoq; perdidit,cũ Eua in concupiſcentia ſua ſic exarſit, vt nec ſibi, nec viro nec filijs naſcituris parceret, ſed oẽs ſimul terribili maledictioni ac neceſſitati mortis addiceret. Adã quoq; qui ei conſenſit indignationi diuinæ mulierẽ ipſam pro qua peccauerat obiecit. Priuatus eſt ẽt vterq; veritate. Mulier quidẽ primo male detorquens qđ audierat, morte morieris,& dicẽs. Ne forte moriamur. Inſuper ẽt ſerpenti credens dicenti. Nequaquam moriemini. Adam vero vbi volatilia excuſationũ operimẽta pręteudens veritatem erubuit confiteri. Pacẽ quoq; protinus amiſerunt, quia legem contrariam in mẽbris ſuis inuenerunt. Non eſt pax impijs.

dicit

dicit dñs. Sic ergo descendens homo a Hierusalem in Hierico, & a latronibus spoliatus, ablata sibi vestimenta salutis recipere nõ poterat nisi amitteret sua Christus. Vnde propter quatuor partes vestimenti quod amiserat homo vetus, in totidem diuisa sunt ve stimenta noui hominis qui est Christus.

De secunda pœna quæ est in naturalium læsione. Cap. LXXX.

POrro tunicam inconsutilem arbitror esse diuinã imaginem, q̃ non est assuta sed insita ipsiq; naturæ impressa, diuidi non põ test aut scindi. Ad imaginẽ enim Dei factus homo habet arbitrij libertatem in imagine, virtutem aũt in similitudine. Et similitudo quidẽ perijt, sed in imagine homo pertransijt. nã imago quidem in gehenna poterit vri, sed non exuri, ardere nõ deleri. Actor. Di cit aũt Augustinus in Encheridion, ꝙ libero arbitrio male vtens homo & se & ipsum perdidit. Cum enim peccaret libero arbitrio, amissum est liberũ arbitriũ victore peccato. A quo enim peccato quis deuictus est, huius & seruus est. Seruitus aũt libertati contraria est. Sciendũ itaq; ꝙ amisit quidẽ libertatẽ non tamen omnẽ, sed geminam. s. a culpa & miseriã. Tertiã vero. s. a necessitate vel coactione non amisit, sed æque post ut ante liberum extitit, quia nec ante nec postea cogi potuit, distinguuntur aũt in sententijs Petri Lumbardi quatuor in homine status liberi arbitrij. Nam in primo statu. s. ante peccatum potuit peccare & non peccare. In se cundo. s. in statu peccati ante reparationẽ gratiæ potest peccare, & non põt ẽt mortaliter non peccare, quia peccatũ vt dicit Greg. qd̃ pœnitentia citius nõ diluitur, suo pondere ad aliud trahit. In tertio statu. s. post reparationem gratiæ ante confirmationem põt peccare & non põt saltem venialiter non peccare, pp debilitatem carnis, in qua fomes extinctus non est, & pp tenuitatẽ gratiæ quæ ẽt nõdũ cõsummata est. Post reparationẽ vero & in quarto statu q̃ fiet in resurrectione infirmitate carnis penitus consũpta, & gratia consummata poterit non peccare. Corrupta est igi tur libertas arbitrij per peccatũ & ex parte perdita non ad plenũ. In summa itaque notãdũ est; ꝙ in homine per peccatum duplex est corruptio naturę, vna. s. in anima, & al a in corpore. In anima quippe lęsus est quo ad rationẽ & itellectũ, memoriã & ingeniũ, & huiusmodi cętera, quę statim ipso peccante obtenebrata sunt & uitiata. In corpore vero multas pœnas & miserias, vt patet, cõ traxit homo. Nam cũ ante peccatũ fuisset naturaliter impassibilis, secundum modum supradictũ & immortalis, per peccatũ contraxit passibilitatem frigoris & caumatis, famis & sitis, infirmitatis & lassitudinis, insuper & necessitatẽ mortis. Hugo vbi supra. ꝓpter peccatũ enim spiritus puniẽdum fregit Deus mortalitate integritatẽ humani corporis, & ob hoc iã pluribus quam prius indiget fomentis, tam ad reparandum incolumitatem quantum periit, quam ad conseruandum quantum remansit. Nam quia spiritus elatus supra se suum appetitum intra mensuram cohibere noluit, iccirco ad laborem illius & miseriam factum est, vt iam in appetitu carnis suæ mensuram tenere non possit.

Qualiter homo deseruit appetitum iustitiæ. Cap. LXXXI.

SIcut enim dictũ est superius, Deus ab initio posuerat in homine duo quibus tota regeretur natura illius, videlicet appetitum iusti, & appetitum cõmodi. In appetitu iusti constituit hominis meritum. In appetitu vero commodi præmium, & hos appetitus duo sequebantur eorũ effectus, scilicet iustum & cõmodum, dissimiliter tamen vt expositũ est superius. Quoniã igitur appetitum iusti sponte homo dereliquit. Iccirco merito & iustitiam & commodũ perdidit, solumq; cõmodi appetitũ ad infelicitatis augmẽtũ retinuit. Sed mirũ videtur esse si volens aut nolens appetitum iustitiæ deseruit, nã si nolẽs passus est necessitatem, non fecit iniquitatẽ. Si aũt voluntas in eo præcessisse dr̃, primũ peccatũ fuisse negabatur, nec inueniri põt, vnde voluntas homini talis, qua. s. bonũ deserere vellet, aduenerit, qa neq a semetipso habere velle potuit, neq a Deo quicquã præter commodũ & iustũ velle accepit. At vero considerandũ est, ꝙ velle desijt homo non vtiq; volendo, sed a voluntate cessando. Quoniam igitur homo appetitum iusti deserens, non velle cœpit qd̃ prius noluit, sed tantummodo quod prius volebat desijt velle. Et non est necesse vt hoc aut volens aut nolens dicatur fecisse. Quid aũt volendo iustum velle desijt, nisi aliquid extra mensurã in qua sola iustitia fuit? Postquam ergo cessauit velle mensuram, destitit amare iustitiam, & in hoc ipso iustitiã perdidit quo ipsum amorẽ iustitię amisit. In hoc igitur hominis iniustitia fuit, quod extra mẽsuram appetitum suum extendit, & secundũ qualitatem creatori suo parificari voluit. Et secundũ tempus. cũ præmiũ ante meritũ præripere festinauit. Sũ me itaq; bonum appetijt, sed non bene, quoniam illud immoderate & intempestiue apprehendere concupiuit. Igitur voluntatis hominis non hoc malũ est qd̃ voluntas est, qm̃ aliquid est, ipsam vero malam esse non aliquid esse est, sed est aliquid non esse qd̃ esse deberet, & ideo malũ nihil est. Hoc itaq; malũ. s. non esse quod esse deberet, cum alibi vel pœna vel ad pœnã sit, in rationali voluntate culpa est, quę quotiens in ipsa est, ex ipsa & per ipsã est. Ex ipsa quidẽ, quia libero. per ipsam vero quia arbitrio ipsius factum est. In quo quidem a similitudine Dei peruersa quadã imitatione recedit, ex quo & per quem & in quo est omne quod est, quia cum praua efficitur, ex ipsa & per ipsa & in ipsa hoc solum est quod nihil est. Et hoc illi culpa est, ex qua turpis ac reprehẽsibilis apparet, quia non formam suam nec decorem habet, pro qua. s. amari & ad gloriam adduci debuisset.

Qualiter punitus est super hoc appetitus in commodi retensione. Cap. LXXXII.

QVoniam igitur homo peccauit deserens appetitũ iusti, punitus est (vt diximus) in appetitu retento commodi. Nã & ille propterea sic datus est vt inseparabiliter rationali voluntati adesset, quatinus in eo vel puniretur si a iustitia recederet, vel remuneraretur si in iustitia permaneret, cum vtiq; pœnam pati omnino non posset si commodũ nullũ appeteret. Incommodum quippe nihil aliud esse constat, nisi qd̃ voluntati siue appetitui cõtrariũ esse probatur. Quoniã igitur homo appetitũ iustitiæ deseruit, appetitus commodi solus illi ad pœnã remansit. In quo quidẽ dupliciter punit̃, siue cũ ab his quæ ordinate appetit, restringitur. siue cũ alia ad commoda q̃ ordinate nõ possunt appeti appetenda relaxatur. In altero est pœna, in altero & pœna & culpa, quia & hos quoq; mensuram nõ tenere contra iustitiam fuit. Hæc autem culpam præcedẽtis culpæ pœna fuit, quia nisi spiritus in appetitu suo mensurã deseruisset. caro subiecta spiritui aduersum ipsum in suo appetitu terminũ mẽsuræ non transiret. Hinc ergo illa dira necessitas gignitur, vt extra ordinẽ primæ dispositionis necessario appetitũ extendat, non solũ. s. vt naturã custodiat, sed vt ẽt ipsius naturæ vitiũ & corruptionẽ expellat. Hæc aũt necessitas concupiscẽdi non ideo non est culpa quia necessitas, qm̃ vt esset necessitas ista non necessitas fuit causa, sed volũtas. Nõ enim excusare põt illa necessitas quã præcedẽs operata est voluntas. Culpa namq; voluntaria meruit pœnã, pœna vero operata est infirmitatẽ, infirmitas aũt induxit necessitatẽ. Et ideo quia necessitatẽ operata est voluntas, ipsam voluntatem excusare non põt necessitas. Transgressionem ergo superioris appetitus quæ solum fuit culpa subsecuta est inferioris transgressio, quæ est & pœna & culpa. In spiritu sola culpa, in carne pœna & culpa. Si aũt homini datũ est appetere quod commodũ est, ita prohibitum est illi appetere quod inordinatum est. Cumq; in vnũ cõcurrunt quod aliquo modo non vniuersaliter commodum est, & inordinatum nõ est, si appetitus est ad commodũ in affectu, qm̃ hoc naturæ insitũ est, restrenãdus est tamen ab effectu pp debitũ rationis, cui ad inordinata ire concessum non est. In hoc enim rationis dignitas apparet, quod affectũ suũ ab inordinatis cohibet. iccirco plura esse cõmoda debuerunt, a quibus dum ratio prę sidens affluentem affectũ restringeret, excellentia illius appareret. Si ergo diximus, quia nihil omnino natura nisi cõmodũ appetere põt, nõ ideo falsum id estimandũ est, quia quędã appetit in quibus cõmodum eius non est quando decipitur, vel ẽt, quia quædã appetit in quibus aliquod commodum est, sed ordinatũ non est qñ præuaricatur. Non enim decipitur in eo quod commodum suũ appetit, sed in eo ꝙ cõmodũ suum vbi non est esse putat vel credit. Greg. in Moral. libr. 8. Ad hoc siquidem homo conditus fuerat, vt stanti mente in arcem contemplationis se erigeret, & nulla hunc corruptio a sui conditoris amore declinaret, sed cũ ab ingenita standi soliditate voluntatis pedem ad culpã mouit, a dilectione conditoris in semetipsum protinus cecidit. Sed amorem Dei deserens ueram s. stationis arcem, nec in se consistere potuit, quia lubrice mutabilis impulsu, infra se per corruptionem defluens, etiam a semetipso dissensit. Nunc enim, quia conditionis suæ soliditate nõ figitur, alternanter semper desiderii motu uariatur, ut & quietus actionem desideret, & occupatus ad ocium anhelet. Quia enim fixa mens stare dum potuit noluit, stare non ualet etiam cum uellit, sed quolibet posita semper ægra alium locum quærit.

De tertia pœna, quæ eiectus est de Paradisi felicitate. Cap. LXXXIII.

GLosa super Gen. Prius aũt quã eiiceret Deus de paradiso parẽtes primos, fecit eis tunicas pelliceas, & induit eos, quibus videlicet signabatur mors, q̃ post peccatũ debebatur peccantibus, quia mortales facti. s. sunt ex immortalibus. Recte namq; mors q̃ in corpore sentimus in pellibus exprimitur, quæ mortuis corporibus detrahuntur. Strabus super Gen. Ipsi nempe sibi perizomata fecerant, vt peccatũ suũ absconderent. Deus uero tunicas pelliceas illis fecit, quibus totum corpus eorum induit, qm̃ in corpore & in anima ipsos iustẽ damnauit. Stulta uero quæstio est hoc quærere, qualiter aut quo operante pelles ab animalibus sint deductæ. Qui enim omnia de nihilo condidit, quomodo & qualiter uoluit hoc fecit. Ecce inquit Adam factus est quasi unus ex nobis sciens bonum & malũ. Aug. super Gen. Pluralis numerus hic propter trinitatem ponitur, sicut & superius, ubi dicitur. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Replica-

plicatur ergo in caput superbi, ad quē venerit exitū, quod a serpē te suggestū est, Eritis sicut dij; nec sunt verba Dei insultātis, sed alios a superbia detterrētis. s. videntes hominē non esse factū qualem voluit, sed magis amisisse ꝙ factus sit. Glosa vbi supra. Videte ergo inquit ne forte sumat de ligno vitæ & comedat, & viuat in æternum. Impleto quippe numero electorū de ligno vitæ fuerant gustaturi, & sic ad beatū statum migraturi. sed nunc adhibita est custodia diuinitus, ne qui facti sunt indigni, attingāt vlterius. Actor. Sed nunquid si de illo ēt post peccatum comederet immortalis fieret? Sic enim idē beneficiū ex illo caperet ac si non peccasset. Econtra vero dicit Apostolus. Corpus mortuum est pp peccatum. i. necessitati moriendi addictū. Si ergo post peccatū de ligno vitę sumeret, nunq̄ pp id mortem euaderet. Ideo sic intelligi possunt illa verba. Videre ne forte sumat &c. Cauete vos Angeli ne comedat de ligno vitę, quo indignus est, de quo si perstitisset comederet, & in æternū viueret. Glosa vbi supra. Emisit ergo Deus illum de paradiso voluptatis, vt operaretur terrā de qua sumptus est. i. in corpore mortali operando laboraret, ac sibi redeundi meritum collocaret. Superiora nempe verba Dei sunt. hoc aūt factū propter verba Dei secutum. Alienatus est igitur a vita, non solum quam si perstitisset cum Angelis accepturus erat, sed etiam ab illa quam in paradiso habebat, quasi excommunicatus, videlicet a ligno vitæ, quod pro sacramento erat illi, sicut in ecclesia solent homines a visibilibus sacramentis ecclesiæ disciplina remoueri.

De apposita custodia. Cap. LXXXIIII.

AVgust. vbi supra Eiecit ergo Adam, & collocauit ante paradisum voluptatis cherubin, & flammeū gladiū atq; versatilē, ad custodiēdum viam ligni vitæ. hoc ēt in paradiso visibili factū esse credendū est, vt ibi per angelicum ministerium ignea rumphea vel custodia quædam esset. Non tū frustra, sed quę aliquid de paradiso spirituali significaret. Alcuinus super Gen. li. 2. Quod aūt versatilis dicitur fuisse ignis ille, qui erat dispositus in gladij similitudinem, signabat illam custodiam per Dei volūtatē aliqñ a paradisi aditu remouendam. Remota enim est Enoch translato, remota ēt Helia rapto. Isidorus in senten. Mysticè aūt Cherubin. i. scientiæ plenitudo, hæc est charitas, quia plenitudo legis est dilectio. Gladius aūt flammeus pęnę tēporales sunt, quę sunt versatiles, quia tēpora volubilia sunt. Ad arborē ergo vitæ nō reditur, nisi per Cherubin. i. scientiæ plenitudinem, hoc est per charitatē, ac per gladiū versatilem. i. tollerantiā temporalē. Strabus vbi supra. Flammeus nimirū gladius tribulationes & dolores atq; labores significat, quibus exercemur i hac vita. vel ēt iustę damnationis sententiā, quæ in hominē est data. Qui qm̄ ita damnatus est, vt Christi damnatione possit redimi. Ideo gladius ille versatilis dicitur, quia, s. poterat remoueri. Remotus est enim Enoch & Helię vt dictū est. fidelibus ēt ad supernā beatitudinem de hac vita transeuntibus remouetur quotidie. Nec dicit scriptura, Flammam & gladiū, sed Flammeū gladiū. Qui enim ad paradisum remeant, necesse est vt igne sancti spiritus oēs concupiscentias vitæ huius exurant, & gladio verbi Dei cūcta noxia præscindant. Actor. Ecce mysterium qd̄ superius tangitur in verbis Augustini, videlicet ꝙ ignea illa custodia signabat aliquid de paradiso spirituali. Homo enim ab vtroq; seclusus est paradiso, & ideo vtriusq; ingressus eidem interclusus est a Deo, videlicet spiritualis per iustæ damnationis sententiam, corporalis aūt per igneā custodiā. Et quoniam ab interna visione seclusus erat, qd̄ fiebat visibiliter id qd̄ erat inuisibile figurabat. Quod ergo Strabus & etiā Alcuinus in glosis aiunt, illam custodiā igneā Enoch & Heliæ fuisse remotā & quotidie fidelibus remoueri transeuntibus ad beatitudinē supernā, nō est referendū ad idē, sed primum ad signū, secūdum ad signatū, Enoch enim & Heliæ apertus est ingressus paradisi corporalis. fidelibus aūt ad vitam æternā migrātibus aditus paradisi spiritualis. Dicit aūt comestor, ꝙ illa duo posita sūt ante paradisi corporalis aditū, vt igneus gladius arceret hominē, Angelus aūt Diabolū. Et dñs quidē vtrunq, solo verbo arcere poterat. Sed hoc (vt dictū est) ideo facere volebat, vt per clausurā illā visibilē paradisi corporalis, mysticè designaretur, figuraretur q; clausura cęlestis, & spiritualis. Nam illa duo visibilia signant alia duo q̄ paradisum spirituale obscludunt homini. ita (vt sicut prędictū est) nisi per illa non possit ingredi. Si aūt quærit̄ quid ignis ille consumebat, vel qua materia nutriebatur, dici pōt, ꝙ est qdā species ignis, vt in vita beati Nicolai legitur, cui siquis manū adhibeat, ardorē quidem sentit, sed non patitur adustionē, nec indiget fomite, vel materia q̄ consumat. Et talis ēt spiritum vrit, vt in libro Iob legitur. Deuorabit eū ignis, qui nō succenditur. Licet autē gladius ille flāmeus ad tempus intrantibus Enoch & Helia fuerit ablatus, nō tamē pœnitus, donec in morte Christi fuit extinctus, tunc enim virtute sanguinis eius vtriusque paradisus reseratus est ingressus.

De quarta pęna que est in rerum sensibiliū punitione. C. LXXXV.

QVod aūt ad quartam pęnam attinet. Sciendū ꝙ irrationalis creatura propriè loquendo non est punita, sed homo in ea propter quem facta est, & cuius erant dñs a Deo constitutus, sicut aliquis puniri solet in possessione sua. Haimo super Isaiam. In hominis ergo lapsu omnia elementa detrimentū sustinuerunt. nam ante terra spinas & tribulos non proferebat. Aer iste non tantæ crassitudinis, sed purus erat. Sic ēt Sol & Luna & sydera cęli detrimentum sustinuerunt luminis sui. Basilius in Hæxameron lib. 5. Ante lapsum hominis rosa fuit sine spina, postea vero pulchritudini eius est adiuncta, vt esset voluptati solicitudo continua reminiscentibus nobis peccatum, cuius gratia dumos ac vepres generare damnata est terra. Comestor. Maledicta inquit terra in opere tuo. i. pro opere tuo. s. pro peccato, pro quo videlicet factū est, vt terra quæ prius sponte faciebat vberes fructus & bonos, deinceps raros nec sine labore hominis proferat, & qnq; pro fructib' spinas & tribulos. Strabus vbi supra. Spinę quidem & antea erāt, sed nō vt inferrent homini laborem, cuius post peccatū ad laborē fuerunt & afflictionē, sicut serpentes ac quæq; noxia prius erāt innoxia. Et notandū ꝙ viro extrinseca pęna imponitur. Cum ei dicitur. Maledicta terra in operē tuo. Mulieri vero intrinseca, qa virū seduxit seducta, cum dr̄. Multiplicabo ęrumnas tuas. Hugo de sancto Victore. Animalia vero ēt bruta cur puniuntur quæ nō peccauerūt? sed debet creatori suo laborē suum factura ēt sine culpa, si placuerit, ei cū ratio expostulat, ad implendam ipsius dispositionem: sicut enim totum illi debet qd̄ est, sic ēt totū quod pōt. Igitur quę pp hominem facta sunt, propter hominē puniuntur. Amplius, quia si ēt non peccasset homo, quæ propter hominem facta sunt laborarent, vt sciat homo quanti est apud Deum salus eius pro quo omnia laborāt, ne solus ipse laboret. & vt timere discat dum pęnā laborantiū in pęna videt; deniq; totum homini versum est ad cruciatum, quod ad iucunditatem fuerat creatū, vt & in omnibus dolorem & laborē inueniat. Et in afflictione sua p̄sentem miseriā & amissā felicitatem agnoscat. Iohan. Chryso. su per Mattheū li. 2. Porro causa sanctificandarū escarū hęc est, qa mundus totus in maligno positus est. Et omnis ergo res corporalis, quia mundi pars est, in maligno posita est. Ipsamq; per verbū Dei & orationē sanctificari oportet, alioquin maculata est. Glosa super Epistolam ad Roma. Teste quoq; Apostolo, Omnis creatura per quotidianum laborem ingemiscit, & parturit. i. dolet vsq; modo. Omnia siquidem elementa cū labore sua implent officia, sicut Sol & Luna, nō sine labore statuta sibi complent spacia, qd̄ fit nostri causa, vnde quiescent nobis ad gloriam assumptis. Et ideo dicit ꝙ ipsa creatura liberabitur a seruitute corruptionis.

De quinta pęna que est in totius posteritatis damnatione. Cap. LXXXVI.

ACtor Quinta vero pęna qua punitus est homo, est transfusio peccati ac pœnę ipsius Adæ in posteros, quod singulare est in illo peccato. Hugo de sacra. Vt enim dictū est superius, in spiritu est sola culpa, in carne vero pęna & culpa. & ob hoc ad generandam prolem in carne transit per concupiscentiam pœna & culpa. Cum autem nati per sacramētum redemptionis regenerantur, culpa tollitur, vt iustificentur. pęna vero remanet vt exerceantur; ipsumq; peccatum originale, quod in patribus per regenerationē deletum est quantum ad culpam, quia tamē remanet ad pęnam, ad illos qui generantur transiens nō solū consistit ad pęnam, sed ēt imputatur ad culpam. Actor. Verū dubitare pōt hic aliquis de illa sententia Ezechielis. Anima q̄ peccauerit, ipsa morietur, & filius non portabit iniquitatem patris. Ex hoc enim videtur, ꝙ pro peccato Adæ iniustè filij puniantur. Ad hoc aūt dicimus, ꝙ nunq̄ pro peccatis parentum puniuntur filij pęna æterna sensibili, sed tamē pęna tēporali, vel pęna æterna damni. Dicunt ēt quidā, ꝙ nulla pęna punit Deus tm̄modo pro parentum peccatis, & ꝙ paruuli non puniūtur pro peccato Adæ, sed pro suo originali, quod dicūt aliud esse a peccato Adæ, sed contractū a peccato Adæ. immo nec puniūtur (vt dicunt) pro originali suo propriè loquēdo, qm̄ ipsum originale nec malū eis infert, nec aliquid bonū prius eis habitū aufert: Sed dicuntur interpretatiue pro eo puniri, quia bonum aliquod haberent, quod non habent si non esset originale. s. visionem Dei. Similiter dicunt de filijs natis post commissum crimen lęsæ maiestatis. Sed prima opinio est communior, & videtur esse verior. Itaq; de paruulis Sodomitarū filijs dicimus, ꝙ non sunt puniti pęna æterna pro parentum peccatis, sed tantummodo temporali. s. morte corporis. Vel possumus dicere, ꝙ non sunt puniti propriè loquendo quando cremati sunt, sed potius p hoc misericorditer a gehennę incendio liberati. Sicut si aliquis puerum de periculo maris per capillos eriperet, licēt puer dolorem sentiret, non tamen diceretur illum punire, sed potius liberare. Vnde Aug. super Gen. vbi agitur de illo incendio sodomitarum. Prouisum est inquit pueris Sodomorū, ne diu viuentes exempla patrum sequerentur, & sic grauius punirentur.

De moderatione diuinę sententię in hac parte. Cap. LXXXVII.

HVgo vbi supra. Nunc quidem peccata parentum actualia nō transeunt ad filios, sed originalę tantummodo, quod cęteris omnibus

omnibus tãto maius fuit, quãto p̃ cęteris oĩbus naturã ipsã mutare potuit. Actor. Sic ergo q̃rit, cur aliorũ peccata nequaq̃ in posteros sicut & peccatũ Adæ cũ pęna sua transfundit. Ad hoc respõdetur, qa sic nimia & itollerabili sarcina peccatorũ ac pęnarũ paruuli grauarẽtur, sicut ab Aug. in Encher. tangit. Quod vtiq; non pateretur diuina mĩa, quia nunq̃ obliuiscitur misereri Deus, nec continet mĩas suas in ira sua. Ideoq; posuit metã in humanæ naturæ corruptione, vt amplius nõ corrũperetur peccatis aliorũ, iã corrupta p̃ peccatum Adę. Alia quoq; ratio assignari põt ex parte ipsius humanæ naturæ, quia iã non erat susceptibilis alteri⁹ corruptionis, exquo sufficiẽter corrupta fuit per peccatũ Adę. Nã & pãnus sufficiẽter madefactus iã non est susceptibilis alterius madefactionis, nec aqua iã calefacta susceptibilis est alteri⁹ calefactionis. Ipsa tñ natura quia de nihilo est, posset oĩno corrũpi & in nihilũ redigi, sed Deus nullatenus p̃mittet tale quid, vt pote quia nihil odit eorũ q̃ fecit. Tertia ẽt ratio assignatur ex parte ipsius eiusde naturæ. s. eius nouitas, pp̃ quã tunc corruptionis firmius susceptibilis erat. Cuius exemplũ in speculo põt apparere, quia dũ nouum est facile inficitur ex visu mulieris mẽstruatę. Cum aũt vetus est iã infici non põt, vt dicit Aristoteles. At hæc ratio vltima videtur quasi nulla. Nã & si nunq̃ homo vsq; modo peccasset, ac modo peccaret, æque inficeretur eius natura nũc sicut & tũc. Sed fortasse videbitur alicui p̃dictis esse cõtraria illa dominica in exodo sententia. Ego sum inquit Deus zelotes, visitans iniquitates patrũ in filios, vsq; in tertiã & quartã generationẽ. At vero dicit Hieronymus, ꝙ loquitur ibi de filijs qui peccata parentũ imitantur, qui vtiq; non puniuntur, qa parentes peccauerũt, sed q̃ ipsimet peccatũ parentũ imitãtes deliquerunt. quod ẽt ibidẽ innuitur, cũ subiungitur, His qui oderunt me. Sed secundũ hoc quæri poterit, cur ibi mentionẽ de patribus facit, cũ non illi soli mali sunt ac pęna digni, quia peccata imitantur patrũ, sed omnes ẽt illi qui imitant̃ quorũcunq; malorũ. Iuxta hoc ẽt merito q̃ritur, cur de tertia & quarta generatione mentionẽ facit, cũ in qualibet gñatione sint rei, qui peccata patrũ imitãtur. Ad hoc aũt dicimus, ꝙ ideo patres nominat spiritualiter, qa filij maxime solent imitari patres, cum eos maxime diligant naturaliter, ideo vero commemorat tertiã & quartã generationẽ, quia solẽt tandiu interdũ viuere patres, donec habeant filios tertios, & quartos, id est p̃nepotes & adnepotes, q̃ videntes iniquitates patrũ per imitationẽ sese faciunt hęredes ipsorũ. Itaq; iudęi nõ sunt puniti captiuitate Babylonica vel Romana p̃ peccatis patrũ suorũ, nisi qa imitati sunt ea, & grauius ẽt q̃ illi peccabãt. Iuxta illud. Et vos implete mẽsurã patrũ vestrorum. Illi etiam qui nunc per orbem dispersi sunt multisq; miserijs afflicti, non puniuntur pro peccato patrum suorum, qui Christũ interfecerunt, sed pro suo, quo male credunt, & male viuunt.

Quid sit peccatum originale. Cap. LXXXVIII.

HVgo vbi supra. Originale peccatum dupliciter intelligi põt, siue videlicet illa prima hominis inobedientia, q̃ peccatorũ omniũ subsequentiũ origo extitit, siue vitiũ illud cũ quo ab illo traducto vniuersi oriuntur. Et duplici corruptione naturã infecit, ignorantia. s. mentẽ, & concupiscentia carnem, hæc duo mala in primo quidẽ parẽte fuerunt pęna culpæ p̃cedẽtis, & pęna actualis. In nobis aũt culpa pęne subsequentis, & culpa simul & pœna originalis. Illud aũt peccatũ quod in illo originale dicitur, actuale illius fuit, quia profecto qui peccatũ nascendo non traxit, peccatũ non habuit, nisi quod agendo perpetrauit. Nos aũt qui ab illo nascendo originẽ traximus, quod illi actuale fuit originale habemus. Natura enim nostra corruptionem q̃ in illo per illius actionẽ concepit, per nostrã solum ad nos natiuitatẽ traduxit. In illo quippe spiritus contra creatorẽ tumens per superbiã obedientiam non tenuit, & ideo creator ad vlciscendam iniuriã suam spiritũ quidẽ ignorantia, carnẽ vero concupiscentia damnauit, vt in se bonũ agendo non videat. In carne aũt sua malũ agere concupiscat. Hęc duo vitia ad puniendã superbiã hominis iuste confirmatur. Ignorantia quidẽ dũ ab ipso subtrahitur lumẽ veritatis. Concupiscentia vero dum caro percutitur pęna mortalitatis. Si ergo quæritur quid sit originale peccatũ in nobis, itelligitur corruptio siue vitiũ quod nascendo contrahimus p̃ ignorantiã in mente, p̃ concupiscentiã in carne. Quod si quæritur qua iustitia animę imputetur quod nec ex creatione accepit, neq; ex voluntate perpetrauit, sed ex sola carnis societate contraxit, q̃ societatẽ non ipsa suo arbitrio vendicauit, sed præcepto & dispositione sui creatoris suscipit. Nos tñ id quod verũ est profiteri oportet, iustitiã diuinã in hoc reprehensibilem nõ esse, sed comprehensibilẽ non esse. Nã hi qui dicũt Deũ a principio proposuisse animas corporibus viuificandis sociare, & corporũ generatorũ officiũ homini iniunxisse, & sic homo suum corpus corrupit, Deus aũt proposiũ suum mutare non debuit, rationẽ diuinę iustitiæ non exponunt, quia sicut ad diuinã bonitatẽ non pertinuit vt eas malas faceret, sic nec conuenire videbatur vt apponeret illic collocare, vbi malas fieri necesse esset. Fide ergo magisquã ratione scrutari oportet. Actor Hæc aũt quæstio plenius soluta est in li. p̃cedẽti qui est de vniuerso, vbi. s. inter opa diuinæ iustitiæ tactũ est de originali peccato.

Qualiter Transfundi posset cum eius subiectum, id est anima non sit ex traduce. C. LXXXIX.

HVgo ubi supra. Quæritur aũt si animę ex traduce nõ esse dicuntur, quomodo filij peccato parentũ obnoxij efficiũtur Si enim caro sola seminatur, per solam vtiq; carnem originale peccatũ traducitur. Quod si verũ est, duo nobis quærenda occurrunt, vnum. s. quomodo per solã carnẽ sine anima peccatum a patre in filiũ transeat. Alterũ quomodo anima illius peccati quod per solam carnẽ & in sola carne descendit, particeps fiat. Nã caro sine anima quomodo peccatum habere põt, quę sine anima omnino peccare non põt? Quod enim in carne aliq̃n non fuit, ex carne illud postmodũ anima non accepit. Duo quidem vitia humana natura a prima sua corruptione concepit. Quorum vnum. i. ignorãtia boni mentem infecit. Alterum. i. concupiscentia mali carnem maculauit. Ignorantia pęna fuit elationis, cõcupiscentia effectus mortalitatis. Ita quatuor mala in homine apparent, superbia mẽtis culpa tm̃, mortalitatis carnis pęna tm̃. Ignorantia culpa & pęna in mente. Concupiscẽtia culpa & pęna in carne. pp̃ elationem animus obscuratus est per ignorantiã, pp̃ mortalitatẽ caro emollita est p̃ cõcupiscentiã. Quia vero caro mortalitate percussa est, ipsa sui languoris infirmitate dissoluta est, extra mẽsurã primę dispositionis desideria sua extendit. Hęc est enim ipsa quę carnis concupiscentia vocatur, naturalit̃. s. appetitus siue affectus ordinẽ transgrediens, qñ mouetur ad ea quæ non debet, mensurã transcendens, vel quando mouetur aliter q̃ debet Sic igitur culpa prima & pœna vltima duo media orta sunt culpa & pœna quibus peccati originalis radix consistit Quia igitur caro humana a parentibus cum mortalitate seminatur, ipsi mortalitati infirmitas causa est, quã sequitur concupiscendi necessitas. Igitur causa culpæ corruptio mortalitatis est. Culpa concupiscentia est. Actus culpæ concupiscere. Causa culpę radix est, culpa ipsa arbor, Actus culpę ipse fructus. Non itaq; nascentes sine vitio propterea esse existimentur, quia non concupiscunt, quia radicitus vitium concupiscentiæ in ipsis est, propter quod postea cum operantur, concupiscunt. Ignorantia aũt non propterea vitium in eis est, quia cũ nascuntur veritatẽ non cognoscunt. Nasci quippe sine cognitione natura est non culpa, sed in vitio nasci quo postea a cognitione veritatis impediatur culpa est non natura. Hoc aũt vitiũ in corruptione carnis est sensus carnalis. Qui si integritatẽ suã haberet, prouectus & exercitatus iudiciũ veritatis per ea q̃ foris videntur sine labore conciperet Quia vero ex carne corrupta integritate sua priuatus est, purã sine confusione erroris haurire non potest. In carne igitur mortali ex sensualitate corrupta nascitur vitium concupiscentię, ex sensu corrupto vitium ignorantiæ. Ibi quia appetitus quęrendæ necessitatis vltra mensurã se extendit, hic autẽ quia instrumentũ concipiendę veritatis ab integritatis vigore defecit. Constat ergo quia rationalis anima corpori humano infusa nec voluntate corrumpitur ne peccatũ sit actuale, nec necessitate ne vitium sit imputabile, non itaq; malũ illi est aut mala voluntas, quia necdum velle cępit. Aut etiam opus malum, sed quòd talis est quæ nisi per gratiam adiuuetur, neq; cognitionem veritatis percipere, neq; concupiscentiæ carnis suæ possit resistere.

Quod non solum originale sed etiam actualia peccata & culpę sunt & pęnę. Cap. XC.

GLosa vbi supra. Porro de quibusdam ab Apostolo ad Romanos dicitur, ꝙ mercedẽ erroris sui quã oportuit in semetipsis receperunt, vt videlicet crimina criminibus vindicẽtur, & supplicia peccantium non tantummodo sunt tormenta, sed etiam vitiorum incrementa. Iudicio nanq; iustissimi Dei traditi sunt in passiones ignominiæ, quæ fuerunt eis peccatorum præcedẽtium pęnę, sed quoniam istas pęnas pauci vident, propter hoc Apostolus eas ibi maxime commemorat, & multa quæ peccata & pęnę sunt enumerat. Inter primum enim apostasiæ peccatum, & vltimam ignis pęnã, media quę sunt, & peccata & pęnę sunt. Greg. in Moral. Peccatum enim quod per pęnitentiam citius nõ diluitur, suo pondere ad aliud trahit. Idem super primam partem Ezechiel. Homil. 11. Distincta nanq; sunt Dei iudicia, & qui peccatorem diu expectat vt redeat, non redeunti & contemnenti ponit adhuc vbi grauius impingat. peccatum quippe quod per pęnitentiam citius non deletur, aut peccatum est aut causa peccati, aut peccatum simul & causa & pęna peccati, hoc igitur nobis cũ tremore cõsiderãdum est, quomodo iustus Deus cum præcedẽtibus peccatis irascitur, permittit vt cęcata mẽs etiam in alijs labatur. Vnde in Genesi legitur. Nondum impleta sunt peccata Amorreorum. Dauid quoque ait, Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, & non intrent in iustitiam tuam. Nec tamen cor peccantis dominus obdurat, sed obdurare dicitur, cum ab obduratione non liberat. Et cum patientiam eius gratię nos ad augmẽtũ vertimus culpę, hoc ipsum tempus quod ad parcendũ pie disposuit, di

strictius

strictius ad ferendū vertit. Actor. At ex prædictis videtur ꝙ peccatum inquātum peccatum sit a Deo, cum omnis pęna sit a Deo, iuxta illud Amos. Nō est malū in ciuitate quod non faciat dñs. Dicit etiam Augustinus, ꝙ quia noluit homo peccatum vitare cū. potuit, inflictū est ei non posse cū velit. Ex quo patet ꝙ a Deo sit inflicta pronitas peccantium quæ causa est ipsius peccati. Illam itaq; propositionē, peccatum est pęna peccati, diuersimode exponunt diuersi. Quidam enim aiūt, ꝙ peccatum sequēs ideo dicitur pœna precedentis peccati, quia pœna proueniens ex sequenti, scilicet corruptio naturalium, & debilitatio, est inflicta pro præcedēti, & sic sumitur peccatum pro pęna peccato adiuncta, & actiue sumitur pęna. Alij vero dicunt, ꝙ ipsum peccatum essentialiter est passiue pœna peccati, id est punitio pro peccato præcedenti, vt pro, non sit causale, sed occasionale. Et dicunt quod inquantū est pœna, bonum est, non tamen in se bonū est. Aliqui dicunt quod ibi consequens pro antecedente ponitur sub hoc sensu. Peccatum est pęna peccati, id est, subtractio gratiæ quæ sequitur ex peccato est pęna præcedentis peccati. Similiter & intelligitur illa, peccatū est causa peccati, id est, subtractionis gratię qua subtracta de facili cadit homo in aliud peccatū. sicut homo debilitatus infirmitate corporis, de facili cadit in lubricū. Hæc igitur est impropria peccatum est pœna. Si aūt obijcitur ꝙ peccatum est corruptio naturalium, quæ est pęna, & ēt mors animæ, pōt dici ꝙ dicitur corruptio, quia corrumpit, non per modū efficiendi, sed per modum deficiendi vel impediendi animam, ne vera lux influat super illā. Nec est simile de morte corporis, quoniam illa est violenta & a Deo inflicta, mors aūt animæ. quæ est peccatum, est voluntaria. Et ideo non est proprie pęna, nec est mors animæ per essentiam sed per causam, quia repellendo ab illa veram lucem & viuificam mori facit eam. Dicitur etiam peccatum amaritudo propter amaritudinem annexam quæ dicitur pœna innata. Est enim triplex pęna, videlicet pœna contracta, vt illa multiplex quæ contrahitur ab originali culpa. Item pęna innata quæ est amaritudo mentis naturaliter consequens ex culpa, vt pudor & timor, ac remorsus conscientiæ vel similia. Item pœna illata, vt illa quæ infertur a Deo vel ab homine vel diabolo.

De peccati diuisionibus, & primo de septem vitijs capitalibus. Cap. XCI.

PEccatum ergo primo diuiditur in originale & actuale, postmodum actuale in duo subdiuiditur. veniale scilicet ac mortale. Mortale in delictū & commissum, delictū in duo scilicet ignorantiam & omissionem. Ignorantia præcipue culpabilis est in sacerdotibus, prælatis, & ducibus, qui maximè tenentur scire, & quorum officium est interrogatos de lege respondere. Maxime vero excusabilis est in furiosis, in dormientibus, & in æbrijs, qui rationē habentes ligatam, non valent inter bonum & malum discernere. Ad omissionem vero pertinet ēt negligentia. Comissum diuiditur in septem vitia capitalia, quorū radix est superbia, germina vero multiplicia. Ex superbia quidē nascitur inanis gloria. Superbus enim vult ab omnibus laudari, vt possit ab omnibus honorari. Ex his aūt inuidia, quia dum latus appetitur eadem aliis inuidetur. Ex hac iterum ira, quia dum mens de aliena fęlicitate torquetur, necesse est vt & oculus mentis per iracundiā turbetur. Ex ira aūt accidia, quia dum mens inordinate turbatur, omne bonū ei in fastidium vertitur. Ex accidia vero auaritia, quia dū turbara mens & tristis nullam interius consolationē sentit, foris eā in terrenis per auaritiam quærit. Ex auaritia quoq; gula, quia quod auaritia congregauit gula depascit. Vnde diuites solent esse gulosi, sicut ille qui epulabatur quotidie splendide. Ex gula aūt luxuria, quia venter & genitalia sunt vicina, & pro vicinitate membrorum sequitur consideratio vitiorum. Ex his itaq; vitiis sibiinuicem annexis quasi cathena efficitur, vnde peccator ligatur & ad infernum trahitur. Superbia quattuor habet species. Iuxta illud. Ex se pro meritis, falso, plus omnibus instant.

De peccato cordis & oris. Cap. XCII.

ALiter etiam peccatum diuiditur in peccatum cordis oris & operis. Peccatum cordis in tria, scilicet cogitationis, delectationis, consensus. Peccatum cogitationis proprie est error qui triplex est. s. error concupiscentiæ, & infidelitatis, & praui iudicii. Et ex errore conscientiæ oritur perplexitas. Ex prauo iudicio personarum acceptio, quæ committitur tripliciter. s. in honorum exhibitione, in praui iudicii executione, in promotione ad dignitates. Peccatum oris multiplex est. In sermone enim requiritur tria scilicet veritas, bonitas, æquitas & rectitudo. Contra veritatē peccatur in verbo tripliciter aut quia veritas violatur, quod fit p mēdacium. Aut quia contemnitur, quod fit per periurium. Aut quia impugnantur, quod fit per contentionem. Contra bonitatem vero dupliciter. s. contra honestatem, per scurrilitatem. Contra vtilitatem per vaniloquium & multiloquiū siue garrulitatem. Cōtra rectitudinem dupliciter. s. in laude & vituperatione. In laude, qñ laudatur non laudandū, qđ fit dupliciter, vel in laude aliena per dulationē, vel in propria per iactantiā. In vituperio similiter qñ vituperatur non vituperandū, qđ fit dupliciter. Aut enim uituperatur Deus, quod fit per blasphemiam, aut proximus, hoc dupliciter, aut imprecando pęnā, qđ fit per maledictum, aut improperādo culpam, & hoc dupliciter, aut aperte, quod fit per contumeliā, aut occulte, quod fit per detractionem. Mendaciū triplex est. s. pniciosum, officiosum, iocosum, Aliter uero diuiditur in octo genera secundū Augustinū. Periuriuṁ triplex est contra tres comites iuramenti s. ueritatem, iustitiam, discretionem. Iuramentū quoq; diuiditur in assertorium & promissorium, spontaneū & coactū, licitum & illicitum. Adulatio triplex est. s. bonum non habitū alicui attribuens, habitū extollens, malum nutriens. Maledictum similiter triplex, videlicet surreptionis ex motu subito simulationis non ex animo, & hęc duo genera venialia esse dicuntur. Tertium vero. s. odij, mortale est. Detractio fit septem modis, videlicet bonum alterius negando, supprimendo, deprimendo, deprauando, malū occultum reuelando, augmentando, & inueniendo.

De peccato operis & primo de impietate qua committitur in Deum. Cap. XCIII.

PEccatum operis triplex est, impietas in Deum, flagitium in se ipsum, facinus in proximum. Impietas est triplex, aut enim fit derogando diuinæ sublimitati, quę attribuitur patri, aut veritati, quæ filio, aut sanctitati, quę spirituisancto. Eius sublimitati cui debetur honor derogatur tripliciter, videlicet aut cultū ei debitum alii impendendo, quod fit per idolatriam, aut cultum ei indebitū impendendo, quod fit per superstitionem iudaicam, Aut a cultu ei debito retrocedēdo, quod fit per apostasiam: quæ triplex est. Aut enim receditur a fide, & sic est pfidia Aut a præcepto, & sic est inobedientia. Aut a religione & sic est irregularitas. Inobedientia triplex est, tribus enim debemus obedientiam, scilicet primo Deo. deinde prælatis, tertio parentibus. Apostasia irregularitatis fit multis modis, videlicet coronam vel tonsuram dimittendo, vxorem ducendo, vestem religionis abijciendo, ad sęculum redeundo. Veritati diuinæ cui debetur fides derogatur tripliciter, videlicet aut ei contradicendo, qđ fit per hæresim, vbi contradicitur veritati. Aut ꝙ eius est proprium sibi falso ascribendo. s futura prædicere, quod fit per diuinationem. Aut mendaciis innitēdo, quod fit per sortilegium Diuinatio multiplex est, fit enim in corporib. mortuorum illa quæ dicitur nigromancia. In igne pyromancia. In aere, aerimancia. In aqua, idromancia. In terra, geomācia. Ad sortilegium pertinet diuinatio sortium, carmina vertularum, obseruantia kalendarum Ianuarij, quasi in præsagium boni euentus futuri per totū annū, & omnia huiusmodi superstitiosa Omnes quoq; ligaturę ac remedia quæ medicorū condemnat disciplina. Ad hæresim vero pertinet scisma. Similiter sanctitati diuinę derogatur tripliciter, uidelicet aut sanctitatem falso simulando, quasi si in eius derisionem, quod fit per hipocrisim. Aut eius sacra dona vilificando, id est sub vili prætio ponendo, quod fit per simoniam. Aut ei sanctificata violando, quod fit tripliciter, videlicet aut violatione sacri loci, quod fit per sacrilegiū proprie. Aut sacri temporis, quod fit per transgressionem sabbati & feriarum. Aut sacrę rei, & hoc tripliciter, videlicet aut rei quā ipse dominus sibi sanctificauit vt sunt decimæ & primitię Aut quam ipse homo Deo sponte consecrauit, vt sunt vota. Aut quam Deo sanctificari institutio æcclesiastica sanxit, vel consuetudo approbauit, vt sunt oblationes & huiusmodi. Hæc enim omnia retinere, est sanctificata Deo violare. Simonia tres habet differentias, venditur enim aliquando spirituale, vt sacramenta, aliquando annexū spirituali, vt præbenda aliquando spirituale & annexum spirituali, vt prędicatio. Sacrilegium similiter tres habet differentias. Cōmittitur enim quandoq; ratione personæ, vt cum clericus vel religiosus verberatur. quandoq; ratione loci, ut cum ecclesiæ vel cimiterij immunitas uiolatur, quādoq; vero ratione rei, ut cū res sacra uel sacro usui deputata usurpatur. Sabbati uiolatio triplex est contra triplicem requiem uel ocium sanctum. Est enim ociū sanctum corporale, contra quod peccatur primo hoc modo. s. diē dominico seruilia operando Et est spirituale, contra quod secundo modo scilicet mentis contemplationem pęnitus deserendo. Et est ociū cęleste, contra quod tertio modo. s. ab eius desiderio torpendo, & in præsenti uita male ociando. Fractio voti duplex est, est enim votum simplex & solenne.

De Flagitio quod committit homo in seipsum. Cap. XCIIII.

FLagitium triplex est, cū enim in corpore humano sit duplex vis conseruatiua. s. vna ad conseruationem indiuidui, hęc est nutritiua Alia ad conseruationē speciei s. generatiua. Peccat homo in carne sua. aut ex inordinatione generatiuæ & hoc per luxuriam, aut nutritiuę, & hoc per gulam, s. d dupliciter, aut quantum ad cibum, & sic ingluuies siue gulositas, aut quantum ad potum, & sic ebrietas. Gulositas aūt committitur quinq; modis, iuxta illud. Præpopere. laute. nimis. ardenter studiose &c. Luxuria quoq; plures habet species, aut enim committitur in coitu naturali.

rali,aut contra naturam.Si primo modo,aut in vxorem propriã, quod fit per immoderatum vsum vel amorem.Aut in aliam, & sic aut in consanguineam & est incestus;aut in extraneã.Et tunc aut in virginem aut in corruptã;In virginem aũt dupliciter, aut illa consentiente,& sic dicitur stuprum,aut retinente,& sic est raptus.In corruptam similiter dupliciter.Aut in coniugatam,& sic est adulterium.Aut in solutam,& tunc aut in priuatam personã, & dicitur fornicatio, aut in publicam meretricem, & sic est meretricium.Contra naturam vero peccatur dupliciter,scilicet aut in se ipsum,& dicitur mollicies.Aut in alium,& sic sodomia:Quę & ipsa quatuor habet ramos. Hanc enim turpitudinem operatur vel masculus cum masculo, vel fœmina cum fœmina, vel masculus cum fœmina,in membro.s. ad hoc non concesso, vel masculus aut fœmina cum bruto.Ad luxuriamque pertinet vtcunq; nocturna pollutio, quæ tamen aliquando euenit ex naturæ superfluitate,aliquando ex infirmitate,aliquando ex crapula præcedẽte,aliquando ex turpi imaginatione,& hoc dupliciter. aliquãdo ex pcedente vigilantis cogitatione,aliqñ ex sola somniillusione.

De facinore quod committitur in proximum,& peccato in spiritum sanctum. Cap. XCV.

FAcinus similiter triplex est.Committitur enim lędendo proximum,Aut in anima,aut in corpore,aut in possessione. In anima lęditur per scandalum.Est enim scandalũ duplex,scilicet actiuum & passiuum. Scandalizat aũt aliquis proximum, vel ipsum offendendo, vel ipsum ad peccatum prouocando,vel malum exẽplũ tribuendo.In corpore aũt nocetur ei tripliciter, videlicet aut corporaliter eum vexando,quod fit per angariam,aut corporaliter lędendo vel percutiendo,quod fit per iniectionem manuum violentam,aut vitam corporis omnino destruendo, quod fit per homicidium.In possessione similiter lęditur tripliciter.s.vel debitum ei negando,quod fit per auaritiam vel tenacitatem, q̃ negat pauperi eleemosynam.Vel rem ab eo possessam subripiendo, qđ fit per rapacitatem.Vel eã pœnitus destruendo, qđ fit per incendia & huiusmodi.Res aũt proximi subripitur dupliciter.s.aperte, vel occultè. Apertè dupliciter. vel ipso vtcunq; permittente, qđ fit per vsuram, vel pœnitus renitente,qđ fit per rapinam.Occulte similiter dupliciter,vel in eius absentia, quod fit per furtum. vel in præsentia, quod fit per fraudem,vt in negociis.Omnis aũt peccatorũ maximũ quasi summa & finis omnium est peccatũ in spiritũ sanctũ.Cuius species sunt quinq;.s.psumptio, finalis impœnitentia,agnitę veritatis impugnatio,fraternæ charitatis oppugnatio.Peccatum aũt in spiritum sanctũ propriè dr̃ maliciosa & obstinata impugnatio diuinę bonitatis.Impugnatur aũt dupliciter, quia duplicem habet respectum.s.vnum ad ipsum Deũ,alterũ ad nos. Respectu Dei põt dupliciter impugnari.s. nimis extendẽdo, quod fit per præsumptionẽ.vel nimis restringendo, quod fit per desperationẽ.Respectu nostri põt quis eã impugnare dupliciter, vel in seipso,quod fit per finalem impœnitentiam. i. per finalem propositũ non pęnitẽdi.vel in alio,& hoc dupliciter, vel quo ad affectum,& sic est fraternæ charitatis oppugnatio. Peccatum aũt generaliter tria maxima sequuntur incõmoda.scilicet subtractio omnium gratuitorum,corruptio naturalium,obligatio pęnæ ęternæ:sed & peccatum peccato punitur,vt supra dictum est.

LIBER XXXI.

De humana generationis initio. Cap. I.

GLosa super Genesim. Itaq; iam reus ac de paradiso proiectus Adã cognouit vxorem suam.In paradiso quippe virginitas,extra vero nuptiæ, fuisset tñ honestũ in paradiso coniugium, nisi prius inobedientia meruisset exihũ, quàm Deus indulsisset carnale cõsortium,pp hoc in lumbis Adę damnata est morte posteritas tota, quia nõ est ante præuaricationẽ in loco vitæ de massa separata,sed post in exilio generata. Genuit ergo Cayn & Abel,hi de vna matre nati signa sunt omnium hominum, qui ꝓpagantur in hanc vitam de radice peccati.Augustinus de ciuitate Dei lib.15.Natus est enim Cayn prior pertinens ad ciuitatẽ mundi,posterior aũt Abel pertinens ad ciuitatem Dei.Siquidem & ita in homine vno experimur, quod dicitur ab Apostolo, quia non primum quod spirituale est,sed quod animale , postea vero spirituale.Nã vnusquisq;quia ex damnata propagine oritur,primo necesse est vt ex Adã sit malus atq; carnalis,si aũt in Christo renascendo profecerit,postea bonus & spiritualis;sic & in vniuerso genere humano,cum primo ceperunt illæ duæ ciuitates procurrere nascendo & moriendo,prior natus est Cayn ciuis huius sęculi, posterius aũt Abel in sęculo peregrinus,& ciuis ciuitatis Dei,gratia prædestinatus,gratia electus,gratia peregrinus deorsũ,gratia ciuis sursum.Etenim quantum ad ipsum attinet,ex eadẽ ortus est massa quæ tota originaliter est damnata,at vero Deus tanquã sapiens figulus ex eadem massa fecit aliud vas in honorẽ,& aliud in contumeliam.Et prius quidem vas in contumeliam,qm̃ in homine vno,sicut dictum est,prius est reprobũ,vnde necesse est incipiamus,& vbi necesse non est vt remaneamus,posterius est probũ,quo proficientes veniamus & quo peruenientes maneamus. Proinde non quidem omnis homo malus erit bonus, nemo tñ erit bonus qui non fuerit malus. Sed quando quisquis citius mutatur in melius,hoc in se facit nominari,quod apprehendit celerius,& posteriore cooperit vocabulum prius.Rectè itaque scriptũ est,ꝙ Cayn tanquã ciuis huius sęculi ciuitatem condiderit, Abel aũt tanquam peregrinus non condidit. Superna est enim sanctorum ciuitas, quamuis ciues suos hic pariat in quibus peregrinatur,donec tẽpus regni eius adueniat,cum videlicet congregatura est oẽs in suis corporibus resurgẽtes,cum eis promissum dabitur regnum,vbi cum principe suo i.Christo sine fine regnabunt. Actor. Rectè quidem ab Abel incepisse dicitur ecclesia, quia si ab Adam incepisset non fuisset continua. Et quia in Cayn sæuire cæpit in sanctos reproborũ malitia,in Abel aũt proficere vita sanctorũ & patientia.Proinde vita quoq; ipsorũ longe dispar fuit, Abel nanq; vir simplex in pastu ouium occupatus,de potioribus gregis munera Deo grata obtulit,persecutionem fratris propter conscientiam Dei patienter sustinuit, non ob aliud scilicet nisi quoniam ipse erat bonus,ille malus Vnde & primitus in ipso figura & similitudo passionis Christi expressa præcessit,qui peccatum non fecit,& in eodem primo iusto ecclesia pati cepit,quæ in singulis iustis patitur vsq; modo,& vsque in finem patietur, dicẽte Gregorio:Abel esse renuit,quẽ Cayn malitia nõ exercet. Cayn vero nequissimus, auaritiæ quoq; seruiens terrã coluit, ac de peioribus Deo fructibus obtulit,ex inuidia fratrem occidit,ac de salute postea desperauit. Opes rapinis & violentia congregans ad latrocinia suos inuitauit,ac simplicitatem vitę hominum ad inuentionẽ mensurarũ & ponderũ permutauit,eamq; ad calliditatem & corruptionẽ perduxit.Terminos terrę primus posuit,ciuitates murauit vel muniuit,studia quoq; filiorũ eius manifeste indicant,ad quam prædictarum ciuitatum pertineant.Lamech nãque primus contra naturam & mores bigamiam introduxit.& sic adulterium commisit,cuius ẽt progenies quasdam artes mechanicas & curiositates adinuenit.Huiusmodi enim artes q̃ non erant ad salutem,illorũ studio & labore erant inueniendę,qui nõ erant filii salutis æternæ,quæ tamen filiis lucis vtcunq;sunt necessarię. Illis ergo talibus labor talis debebatur, his aut fructus seruabatur. Et sic ab hebræis Egyptii spoliantur , vt etiam in hac parte merito veris hebræis conueniat,quod a domino dicitur,alii laborauerunt,& vos in labores eorum introistis.

De Natura coitus per quem fit humana generatio. Cap. II.

AVgustinus de ciuitate Dei lib. 22 Miseriã igitur humani generis in qua laudatur iustitia punientis,multis & magnis repleuit bonis eiusdẽ bonitas,cuncta q̃ creauit administrantis. Inter quę primum quidem illam benedictionem quam protulerat ante peccatũ dicens . Crescite & multiplicamini & replete terram,nec post peccatum inhibere voluit,sed in stirpe damnata fęcunditas donata permansit.Nec illam vim seminum mirabilem, qua efficiuntur & semina corporibus humanis inditam & quodã modo intextam,peccati vitium auferre potuit,quo nobis impacta est ẽt necessitas mortis,sed vtrunq; pariter currit isto quasi fluuio atque torrente humani generis,malum quod a parente trahitur,& bonũ quod a creante tribuitur. In originali siquidem malo duo sunt,peccatum & supplicium.In originali aũt bono similiter alio duo,propagatio & conformatio. Propagatio in primis mundi operibus benedictione largita est,a quibus die septimo requieuit.Conformatio vero in illo eius opere quod vsq; nunc facit.Ipse nimirũ operatione qua vsq; nunc operatur facit. vt semina numeros suos explicent,& a quibusdam latentibus & inuisibilibus inuolucris in formas visibiles huius quem aspicimus decoris euoluant. Efficacem quippe potentiam suam si rebus subtraHat,nec progredi suisq; dimensis motibus peragere tempora poterunt,nec prorsus in eo quod creati sunt aliquatenus permanebunt. Constantinus in libro de coitu. Volens igitur creator genus hominum sicut & animalium non perire, sed firmiter stabiliri,per coitum illud ac per generationẽ disposuit renouari. Tria vero sunt in coitu.Appetitus ex cogitatione fantastica ortus, & spiritus,& humor. Appetitus ab epate,spiritus a corde, humor a cerebro.Nam cum delectabilis motus fit in coitu, dũ omnia mẽbra corporis per motum concalescunt,per calorem eliquatur humor qui est in cerebro,& eliquatus attrahitur per venas q̃ per aures ducuntur ad testiculos,& deinde per virgam in vuluam iacitur.Vnde Hypocras dicit. Quibuscunq;venæ quæ post aures ducuntur excisæ fuerint cum effluio seminẽ gignere non præualent.

Si vero

Si vero aliquid emiserint, non est semen, sed aquosus humor, vnde nullus conceptus fieri potest. Hali in libro regalis dispositionis. Coitus inter euacuationes naturales computatur a medicis, cũ spermatis emissio sit quędam exinanitio eius quod fecit natura materiam generationis. Et est quædam superfluitas corporis quã ad sua vasa natura perducit, & apportat vel aptat generationi ad conseruationem speciei. Nec est vt aliç superfluitates quibus natura non indiget, vt sunt emunctiones, ac sputa, & sudor, & vrina, & similia. Fit enim ex meliori & laudabiliori quæ est in corpore substantia. Vnde dicit Galienus in libro de sanitatis custodia, ꝙ in eo ducitur ignis & aeris substantia, ideoq; complexio eius est calida & humida. Generatur enim ex claro & puro sanguine, quo principalia & propria pascuntur ac sustentantur membra. Vñ cũ in eius euacuatione quis modũ transgreditur, non superest sanguis quo mẽbra pascuntur. Ideoq; virtus hominis debilitatur, corpus desiccatur, ac defectus sequitur. Etiq; plurimos videre cũ coitus modum excesserint, sanguinem emittere. Deniq; Hypocras & Galienus, & eorum sequaces, aiunt coitu vnum ex causis esse q̃ sanitatis adhibentur custodię. Nonnulli vero medicorum dicunt eum in sanitatis custodia non annumerandũ. Constãtinus vbi supra. Idẽ quoq; Galienus in li. seminis cũ loquitur de coeuntibus superfluẽ, non inquit pcedit a mẽbris solus humor, sed ẽt spiritus vitalis per arterias exit cũ semine. Ideoq; non est mirũ, si superfluẽ coiens debilitatur, quia dum corpus euacuatur, vitalis quoq; virtus minuitur. vnde & multi mortui sunt. Ob hoc ẽt secundũ Galie. diutius eunuchi viuunt, quia neruo qui eis erigitur absciso, non descendit semen iuxta cõsuetum, & ideo coire non possunt.

De culpabili eiusdem corruptione. *Cap. III.*

Actor. Quia vero ex corruptione primæ originis tota massa vitiata est, ipse coitus viri & mulieris in se pp voluptate inordinatã & immoderatã vitiosus est, semperq; culpabilis esset, nisi matrimonij bonũ illud excusaret. Vnde & in lege præcipitur, vt mulier ẽt coniugata si suscepto semine masculũ pareret, septẽ diebus immunda esset, & postea 33. Diebus in sanguine purificationis suæ permaneret, ita. s. vt dies 40. purificationis suæ compleret. Tot enim diebus aiunt nonnulli masculi corpus in vtero formari. Si aũt fœminam pareret, duabus hebdomadibus immũda esset ac. 64. Diebus maneret in purificatione sanguinis. ideoq; duplicarentur nõ solum dies inquinationis, sed ẽt purificationis quoniã. 80. diebus formari dicitur fœminæ corpus in vtero matris. Dehic hostias pro peccato suo legales offerret. i. pro libidinosa concupiscentia ſm glosam in qua concepisset, q̃ videlicet ei peccatum esset, nisi matrimonii bonũ illam excusaret. Gregorius in registro lib. 9. Aug. Anglicorum Episcopo. Ecce cum enixa fuerit mulier post quot dies ecclesiã intrare debeat, testamenti veteris didicisti præceptione. s. vt pro masculo diebus. 33. pro fœmina vero. 66. debeat abstinere. Quod tñ sciendũ est, quia in ministerio accipiendũ est. Nã si eadẽ hora qua genuerit actura gratias ecclesiam ingrediatur, nullo peccati pondere grauatur. Voluptas etenim carnis, non dolorum gemitus in culpa est, voluptas aũt est in carnis commixtione, sed gemitus in prolis emissione. Itaq; si enixã mulierẽ ecclesiam intrare prohibemus, ipsam ei pœnam suã in culpã deputamus. Sic & mulier dum mẽstruam consuetudinem patitur, ecclesiã intrare nõ debet prohiberi, qm̃ ei naturę superfluitas in culpã non debet reputari. Menstrua nãq; sanguinis fluxio est ęgritudo. Si aũt ex magna veneratione sacramenti cõmunionẽ percipere non psumit, est laudanda, sed si perceperit non est iudicãda. Bonarũ quippe mentiũ est ẽt ibi aliquo modo culpas suas agnoscere, vbi culpa nõ est. Nã sępe sine culpa fit, quod ex culpa venit. Et ideo fœminæ cum semetipsas considerent, siquidẽ in mẽstrua ta consuetudine ad Eucharistiã accedere præsumant, de sua rectẽ consideratione laudandę sunt. Dum vero percipiendo ex vitæ religiosæ consuetudine ipsius mysterij rapiuntur amore, nõ sunt vt diximus, reprimendę. Hæc aũt dicens culpã non deputamus esse coniugium, sed qm̃ ipsa licita coniugis admixtio sine carnis voluptate fieri non valet, a sacri loci ingressu abstinẽdũ est, quia voluptas ipsa esse sine culpa nullatenus potest. Non enim de adulterio seu fornicatione, sed de legitimo natus cõiugio fuerat, qui dicebat. Ecce in iniquitatibus conceptus sum. In quibus. s. verbis nõ admixtionem coniugium nominat iniquitatem, sed ipsius admixtionis voluptatem. Sunt enim multa quidem ac legittima, in quorum tamen actu aliquatenus fędamus, sicut sępe irascẽdo culpas incidimus & s. quimur, & tranquillitatem nobis animi perturbamus. Si quis vero sua coniuge non cupidine voluptatis raptus vtitur, sed creandorum liberorum gratia solummodo, hic profecto siue de ingressu ecclesiæ, siue de sumendo sacro mysterio relinquendus est iudicio suo, quoniam a nobis prohiberi non debet illud accipere, qui scilicet in igne positus nescit ardere. Cum autem non amor sobolis procreandæ, sed voluptas dominatur, in commixtionis opere habent etiam coniuges quod defleant ex sua commixtione.

De vitij eius excusatione. *Cap. IIII.*

Iohannes Chrysost. super Matthæum lib. 1. Coniunctio itaq; maritalis. i. copula coniugum carnalis malum est ante Deũ, sed malũ dico non peccatum. Nã quantũ ad naturã rei ipsius peccatũ est, concessione aũt Dei factũ est ut non sit peccatum, sed licentiã facta est. Licentia dico non iustitia. Nã & si pp necessitatẽ rei peccatũ esse desijt, tñ iustitia esse nõ meruit, & si pęnã non infert, mercedem tñ non affert. Ecce vna est libido quæ fornicationẽ generat, & q̃ maritalem vsũ ministrat. Sed sicut mari posuit Deus terminos littora, ita libidini carnali terminũ posuit coniugium, vt illic vsq; veniens, illic se confringat. Aug. super Genesim. li. 9. Itaque sicut dictũ est supra, non pp illud malum culpabile est hoc bonũ, sed pp hoc bonũ veniale est illud malũ; ꝙ id quod nuptię bonũ habent, & ꝙ bonũ sunt nunq̃ põt esse peccatũ. Idẽ ad Valerium de nuptiis & concupiscentia. Generandi ergo causa copulatio maris & fœminę bonũ est nuptiarũ naturale. Sed isto bono male vtitur qui bestialiter vtitur, vt sit vsus eius in voluptate libidinis, non in voluntate propaginis. Reuertimini, ait Apostolus, in idipsum, ne tentet vos Sathanas pp incontinentiã vestrã. Hocaũt dico secundũ indulgentiã, non secundũ imperiũ, vbi ergo venia danda est, aliquid esse culpę nulla ratione negari põt. cum ergo non sit culpabilis intentione generandi concubitus, qui proprie nuptiis est imputandus, quid est ꝙ veniã concedit Apostolus? nisi ꝙ coniuges dũ se nõ continent, debitũ ad alterutrũ carnis exposcant non voluntate propaginis, sed voluptate libidinis. Quæ tñ voluptas pp nuptias non cadit in culpã, sed pp nuptias accipit veniam. Quo circa ẽt hinc sunt laudabiles nuptiæ, quia & illud qđ non pertinet ad se ignosci, faciunt pp se. Idem in libro de coniugali bono. Coniugalis ergo concubitus generandi gratia non habet culpam, concupiscentiæ vero satiandæ, sed tñ cũ coniuge pp thori fidẽ habet culpã veniale, adulteriũ aũt vel fornicatio culpã letalem. Itaque ab omni concubitu cõtinentia meriti est amplioris. Reddere vero debitum coniugale nullius est criminis. Exigere aũt vltra generandi necessitatẽ culpę venialis. fornicari vero puniendi criminis. Tñq; valet ordinatio creatoris & ordo creaturæ, vt in rebus ad vtendũ concessis ẽt cũ exceditur modus, longe sit tolerabilius, q̃ in ea quæ concessa non sunt vel vnus vel rarius excessus. Et pp hoc in re concessa immoderatio coniugis, ne in rem non concessam libido prorumpat, est toleranda. Nã longe minus peccat quãlibet assiduus ad vxorem, q̃ vel rarissimus ad fornicationẽ. Decus aũt coniugale est castitas procreandi, & fides reddendi carnalis debiti. Actor. Quod ergo supra dicit Gregorius ꝙ sine culpa non põt fieri concubitus, sic exponendũ est, quia nõ põt, id est vix põt, sed tñ potest. Non enim est libido in omni coitu coniugali, quia libido est voluntarius appetitus delectando. Et licet ipsa delectatio moueat ad illicitum, non tñ ad illicitum sensualitati sed rationi, cui qñ recusat eã & cohibet, non est peccatũ, nam & si malũ est, quia caret modo & ordine, non tñ malũ culpę sed pœnę. Pœna enim est rationi ꝙ inferior sensualitas non obedit ei. Itaque sicut Apostolorũ prædicationi meritoriæ miscebat inanis gloriæ puluis, & erat veniale, sic ẽt cũ vir sanctus meritoriæ coguoscit vxorẽ, & ei placet delectatio, tunc est cum opere meritorio peccatũ veniale. Si vero displicet, absque omni peccato est, lauari tñ debet, vt intret ecclesiam. Iuxta illã Gregorii sententiam. Bonarũ mentiũ est ibi culpam agnoscere, vbi culpa non est. Sciendumque ꝙ Apostolus cum inquit. i. Chorin. 7. Hoc aũt dico secundum indulgentiam non secundum imperium &c. Loquitur de indulgentia non permissionis, quæ fit comparatiuẽ de malis, sed concessionis, quæ fit de minus bonis. Minus enim bonum est castitas coniugalis quam virginalis.

Cur magis mulieres ferueant in coitu quam uiri. *Cap. V.*

Gvilelmus de Conch. Cum aũt mulier naturaliter frigida sit & humida, vnde põt accidere ꝙ viro feruentior est in libidine? Respondeo, ignis difficilius in humidis lignis accenditur, in eis tñ accensus, diutius & fortius ardet. Calor ergo luxuriæ in muliere quę naturaliter est humida accensus fortius & diutius ardet. Iterũ matrix quæ semen recipit, frigida est, semen viri calidũ & humidum. Gaudet ergo matrix illo accepto. Nonne videmus nos serpentes quęrentes calorem ora dormientium intrare. Duplex est ergo mulieris in coitu delectatio, videlicet in emissione proprii seminis, & in receptione alterius. uiri autem est simplex, est enim in sola sui seminis emissione. Sed dicis mihi. Cum calidi & humidi conueniãt huic operi, pueritia uero sit calida & humida, quare non coeunt pueri maxime? Respondeo. Quoniam in hac ætate stricti sunt meatus per quos habet semen discurrere. Vel ætas ista non ex abundantia humiditatis dicitur humida, sed quia est propinqua generationi quæ ex calido & humido & in calido & humido corpore facta est. Cæterum quare si leprosus accedat ad mulierem non lęditur. qui uero primus post illum accedit, leprosus efficitur. Respondeo. Complexio mulieris frigida & humida est. Dicit aũt Hipocras, ꝙ calidissima mulier, frigidor est frigidis-

gidissimo viro. Talis vero cõplexio dura est,& corruptiua maximè virili cõplexioni repugnans. Putrida tñ materia ex coitu leprosi remanet in matrice. Cum aũt vir ad eam intrat, virilis virga, quæ ex neruis consistit matricẽ subintrans corruptionem ibi attractam vi attractiua attrahit,atq; ad membra quælibet adhærere admittit, vnde & vir inficitur,& lepram incidit. Etiã facta quidẽ conceptione animalia cętera cessant a coitu, mulieres vero tunc ardentius coeunt. In hoc.n differt homo a cæteris aĩalibus,ꝙ illa habent solum sensum præsentiũ,homo vero cum illo habet memoriã præteritorũ,& coniecturã futurorũ. Vnde fit,ꝙ mulier reminiscens præteritæ delectationis, similem desiderat. Et qm̃,vt diximus,ex fętu augmentatur calor in ea, fortius ardet desiderio accensa. Ex libro de anatho. Mulier ergo licèt viro sit frigidior,est tñ petulantior triplici ratione. Vna sumitur a cõplexione frigida,& sicca,& substantia dura,quæ accensa diutius seruet,sicut ferum tardius ignitur,& vrit grauius auro. Vnde cũ auro in ristro leuiores fiunt torturæ. Alia ratio sumitur ex cõplexione neruosa. Omne nãq; neruosum sensibile,vnũ & sua repletione multũ delectatur. Tertia vero a modo cõplexionis sumitur, quia neruosa est circa inferius orificium, & ad illos neruos attingit sperma irrorans eos,& satians. Sed ad neruos superiores non attingit,& ideo non potest illorũ mitigare titilationẽ. Vnde Iuuenalis. Adhuc ardens rigidę tentigine vuluę. Et lassata viris,sed non satiata recessit. Obscurisque genis &c. Hieron. super Ezech. lib.6. Per singulos aũt menses grauia,& torpentia mulierum corpora immundi sanguinis effusione releuantur, quo tpe si vir coierit cũ muliere,concepti fętus vitiũ seminis trahere dñr, ita ut leprosi,& elephantici ex hac conceptione nascãtur,ac fęda vtriusque sexus corpora prauitate, vel enormitate membrorum sanies corrupta degeneret. Caueat ergo mulier, ne forte uicta coeundi desiderio,infirmitatem viro suo celet. Greg. vbi supra. Praua quidem in cõiugatorũ moribus consuetudo surrexit, vt mulieres filios quos gignũt nutrire contẽnant eosq, alijs mulieribus nutriẽdũ tradãt. Quod videlicet ex sola incõtinentiæ cã videtur inuentũ,quia dũ se continere nolunt,despiciunt lactare quos gignunt.

De temporibus coeundi. Cap. VI.

ARistoteles in lib. de aĩalib. Homo quidẽ & aĩalia viuentia cũ hoĩe coeunt omni tpe,sed qñ fuerit homo multi coitus, debilitatur eius visus. Initiũ aũt coeundi est in hoĩe,qñ pili multiplicantur in pectine,& alterantur genitalia in magnitudine,& figura:in fœminis aũt mamillę,& alteratur,ẽt vox Et hoc vt plurimum naturale est post duo septennia. Nondum tñ est tẽpus nubendi,quia non generant nisi raro,& debile. In complemento vero tertij septennij conuenit nubere. Homo itaq; coit post annos 13. vsque ad finem vitæ suæ,generat aũt post 18. vel forsan ante. Nunquam aũt visa est mulier,quæ peperit post annos quinquaginta. Viri vero generant vsque ad 60. vel etiã ad 70. Guilelmus de conchis. Veris tempus huic operi.s.coitui,quia temperatum est,conuenit. Nocet aũt si æstate fiat,quia naturalem extinguit humorem ac desiccat, similiter ẽt in autumno,at in hiemæ pp abundantiam humiditatis,si raro fiat,nõ multum nocet corpori. Hierony. vbi supra. Præcipit quoque uiris, vt non solum in alienis mulieribus,sed in suis quoque certa nouerit tpa concubitus, qñ est tempus amplexandi,& tempus continendi ab amplexibus. Caueat & vxor,vt dictum est, ne tempore menstruali uiro celet morbum uicta desiderio coeundi,& maritus ne uim faciat vxori,putans omni tpe sibi subiectam esse debere voluptatẽ cõiugij. Greg. vbi supra. Ad uxoris concubitum vir non debet accedere post partum,donec puer qui gignitur ablactetur. Et uxores quæ filios suos ex praua consuetudine tradunt ad nutriendũ mulieribus alijs,non debent viris suis admisceri,nisi tempus trãsierit purgationis. Romanorum quoque semper ab antiquioribus fuit vsus, post admixtionam propriæ cõiugis,& lauacri purificationẽ quærere,& ab ingressu ecclesiæ paululum tẽperare. Hiero. in quodã sermone. Cęterũ si panes ꝓpositionis quondam ab his qui vxores suas tetigerant, nõ poterant comedi,quãtomagis ille panis,q de cęlo descendit,non potest ab his,qui paulo ante coniugalibus adhæsere cõplexibus imolari,atq; cõtingi. Sed & quotienscũq; dies natalis dñi, vel reliquæ festiuitates aduenerint nõ solũ ab infideliũ concubinarum abstinendum est consortio, sed ẽt ab vxoribus proprijs. Idem super Iohel. Qui etiam in castigatione victus,ac ieiunio,& elemosinis se dicit agere pęnitentiã, frustra id agit,si non seruat castitatem, frustraque hoc sermone promittit, nisi egrediatur de cubiculo suo, sicut propheta dicit. Sanctificate inquit ieiunium: & post egrediatur sponsus de cubili suo, & spõsa de thalamo suo,ut uidelicet tpe ieiunij sponsus,& sponsa nõ seruant operi nuptiali. Nam & Apostolus recedendũ parumper a coitu præcipit,ut orationi uacari possit. Cũ inquit. Nolite fraudare inuicẽ,nisi ad tempus ex consensu,ut uacetis orationi. Idem super Zachariam lib 3. Zacharias quoque propheta hic describit planctum Hierusalem,ut plangant familiæ,& famuliæ seorsum,& mulieres eorũ seorsum. Hoc videlicet signãs, ꝙ tẽpore tribulationis, & luctus cõiugiis & operi nuptiali seruire nõ debeamus. Hinc etiam diluuio impendente imperatum est Noë. Ingredere in arcam tu & filij tui, vxor tua, & vxores filiorũ tuorum. Et postea finito diluuio dicitur ad eum. Egredere tu & vxor tua, filij tui,& vxores filiorum tuorum. Vt videlicet qui in arca impendente discrimine separati fuerant,redditi mundo generationi & liberis deseruirent. Ambro. super epistolam primam Corinth. Si ergo causa procreandorum filiorum vxor dicitur,non multum ad ipsum vsum tempus concessum videtur. Quia & dies processionis,& ipsa ratio conceptus & partus iuxta legem demonstrãt cessare vsum carnis,his debere tẽporibus. Augustinus in li. quæstionum noui & ve. testamenti. Christiano ergo cum vxore sua conuenire aliquando licet,aliquando non licet. Propter processionis enim dies ac ieiuniorum aliquando non licet conuenire. Quia a licitis etiam abstinendum est ad tempus vt facilius impetrari possit,quod postulatur. Vnde apostolus. Ex consensu ait abstinendũ est ad tempus,vt uacetis orationi. Idem in libro de adulterinis cõiugiis. Non enim nisi ex consensu & ad tempus vt vacent orationi voluit coniuges inuicem carnali debito defraudari. Gratianus cau.23. & 4. Hæc igitur omnia quæ superius de hac materia dicta sunt,si vxor consensum adhibere uoluerit seruanda sunt. Nam sine consensu vxoris continentia seruari non debet,etiam causa orationis.

De horis congruentibus naturaliter illi operi. Cap. VII.

GVilielmus de conchis. Coitus si post cibũ fiat,nocet, minuit enim calorem quo cibus decoqui debet,qui crudus remanẽs diuersas generat infirmitates. Post longa quoque ieiunia & multa exercitia maxime nocet coitus. Hæc enim consumunt hominis corpus. Post sõnũ vero ꝑ acta digestione ab illis quibus licet, & in diebus quibus licet faciendum est opus tale. Auicenna in tertio canone. Coitus ille sanus est,qui fit in hora quam sequitur euacuatio superfluitatum,alleuiat enim corpus ac præparat ad augmẽtum. Cauendum est ergo ne fiat circa fæcis necessitatem aut in hora mingendi,neque cum exercitio vel motu, vel post passionem animalem fortem. Oportet etiam vt non fiat super repletionem, prohibet enim digestionem,& cadere facit in ægritudines. Iterũ ne fiat cum adest vacuitas, hoc enim est nocibilius & onerosius naturæ,magisque pernecat innatum calorem,& magis attrahit liquefactionem,& æthicam,& arefactionem. Quin potius oportet vt fiat cum cibus descendit a stomacho completaque digestione prima,& secunda, & cum mediatur in tertia digestione dispositio. Non ergo,vt ait quidam,debet post complementum tertiæ digestionis,illa enim est hora vacuitatis,cum in omnibus mẽbris reliqui cibi sunt in via digestionis. In huiusmedi dispositione aliqui sunt in principio noctis, & ob hoc illa hora conuenientior est illis ad coitum cæteris horis. Nam & longus tunc somnus ei succedit,& cum eo uirtus accrescit,& aqua figitur in matrice propter somnum mulieris. Cauendus est pręterea coitus post euacuationes ex vomitu,& fluxũ ventris,& passionẽ colicã,& diaria subita,fortes motusque corporis animales, & apud motum fæcis & vrinæ & flebotomiæ. Diarriam vero antiquam alleuiat quandoq; sua exiccatione, & trahendo materias ad partem aliam ab intestinorum parte. Constantinus in libro de coitu Contingit autẽ aliquibus in ipsa coitus hora rigor, & tristitia ex mala scilicet humorum commixtione ac superueniente calore. Nam omne corpus quod malos habet humores, si repente fuerit calefactum rigescit,& inde tristitia prouenit. Quibusdam vero tremor superuenit ex malitia superfluitatis. Quibusdam etiam fætor ex putrida commixtione quæ soluitur ex calore. Quibusdam autem venter inflatur,quia naturalis calor in eo debilitatur, hisque contingit. vt coite semper appetant propter ventositatum multitudinẽ quæ introrsum continentur. Quibusdam denique post coitum, dolor capitis accidit, eo ꝙ per motionem fumus ad caput ascendit ex humiditate sanguinis,& superfluitatibus corporis, & ex malitia commixtionis. Est ergo hora coeundi congrua,quando corpus fuerit in temperamento omnium exteriorum, scilicet vt non sit plenum nutrimento,neque vacuum,neque frigidum,neque calidum,neque siccum,neque humidum,sed temperatum. Si uero errauerit ab hac ratione & coierit,melius est,vt calidus coeat quã frigidus,meliusque saturus quàm ieiunus, meliusque humidus q̃ siccus,et ante somnũ q̃ post somnum. Nam si postea dormierit, cõceptui ac fætui melius erit,mulierq; semen melius continebit.

De his quæ coitum iuuant, & his quæ impediunt. Cap. VIII.

SVnt autem nutrimenta quædam quæ generant sperma siue semen, videlicet aquæ nutriunt,& inflant.i. ventositatem generant. Hæc etenim conueniunt seminis essentiæ,quoniam eius natura cõstat ex spiritu,& humore. Maxime vero tertiũ.s.calidũ addatur quoniã ea quæ calida sunt auxiliantur siue per calorẽ illud attra-

attrahāt, ac de occultis vasi extrahāt, & extrinsecus ferant, siue nutrientibus cōmisceantur, vt ex his tria quę dicta iam sunt concurrant: verbi gratia. Fabę quidē nutriūt, & ventositatē faciūt, sed quia frigidæ sunt, vno carent, & duo possident. His ergo si Zinziber aut Piper nigrum vel hmōi quæ calida sunt misceantur, nutrimētū fit quo semen generetur. In cicere vero simul hæc tria concurrunt, quia calidū est, & humidū, nutritiuum, & inflatiuum. Et hoc solum naturale semen generat, cui rapa etiam appropinquat. Quædam autē semen generāt, & extrahūt, vt Piper, pineæ, ficus recentes carnes, ac cerebella & vitella ouorum. Satyriō quoq; libidinē accendit, & Zinziber ac costum dulce, crocus orientalis, & cardamum, ac semen vrticę, anisum, & similia. Quædam vero semē nō generāt, sed potius desiccāt, videlicet calida & sicca, vt anetū & ruta, & his similia. Quædā autē semen ipsum condensant, ꝓhibent & impediunt, ac libidinē extinguūt, vt lactuca, portulaca, & cucurbita, mora celsi, cucumer, melones, pisces, ac similia quęcunq; humida sunt & frigida. Frigida quoq; & sicca venerem cōprimunt omnia, vt acetum & vua amara. Magis aūt si lenticulæ cum semine lactuce coquantur, & elixatura bibatur, libidinis appetitus extinguitur. Auicenna in 3. canone. Denique vnūquodque semen viri. s. ac mulieris quicquid sanguinē calidū & humidū generat, exuberare facit. Constantinus in pantegni. Ablatio vero libidinis aut concatenatione fit membrorum generatiuorum, sicut in Epylentia uidetur. Aut ex paruitate spermatis; paruitas autem spermatis aut est ex minoratione cibi, aut ex complexione frigida & sicca dn̄ante testiculis, quæ materiā ibi venientem mutare nequit in substātiam spermatis. Denique si passio sit in intestinorum substantia, desiderium aufert libidinis ac generationē ac paruitatem facit spermatis, & apostema & vulnera. Razi in Almansore quinta parte. De his quoque quæ sperma & erectionem virgę minuunt, sunt acetosa & stiptica in cibo sumpta, vt acetum & vuæ acerbæ succus, & his similia. Erectionem quoque virgæ minuū. ea, quæ ventositatis dissolutiua sunt. Idest cimīnū, ruta, mentastrum.

Distinctio generalis de coitu coniugali. *Cap. IX.*

ACtor. Vt autem sciatur de coitu cōiugali quādo sit meritorius & qn̄ permissus, & qn̄ culpabilis venialiter, & qn̄ criminaliter. Sciēdum, ꝙ alius est licitus, alius fragilis, & alius impetuosus. Licitus quoq; triplex est, videlicet cā suscitandę prolis ad cultū diuinum. Et cā reddendi debitū. Et causa vitādi incontinentiæ peccatū. Horū meritorii sunt primus, & secundus modus. Tertius vero licitus tantummō, quia permissus iuxta id quod dicit Apostol⁹ Propter fornicationē vnusquisque suā vxorē habeat, & vnaquęq; suum virum. Primus quidem est virtutis theosebiæ. Secundus autē iustitiæ. Tertius vero cautelæ. Dicitur autē coitus fragilis qui ex fragilitate proueniēs vtitur amplexu cōiugis, nō cā prolis aut reddendi debiti, vel vitandæ fornicationis, sed causa talis in cōiuge delectationis Et tūc aut illa delectatio sub Deo amatur, & sic est peccatū veniale, quoniā a mortali propter coniugii sacramētū excusatur. Aut supra Deū vel æque, & tunc est mortale. Impetuosus autē dicitur, qui ex sola libidine perueniēs metas excedit honestatis, & rationis. Quod fit quinq; modis, vno modo ꝓpter libidinē satiandā ꝑ meretricia blandimenta, et dicitur esse mortalis culpa, quia sic dicit Hieronymus contra Iouinianū, vt habitū est supra. Quorūdam matrimonia cohæserunt adulterijs, in aliena siquidē vxore oīs, in sua vero nimius amor est turpis. Vnde Sextus pythagoricus in sententiis. Adulter inquit est amator ardentior ꝓpriæ vxoris. Cum. n. opus s̄m intētionē formetur, hinc ad vxorem quasi ad meretricem accedenti. s. intentione meretricandi, meretriciū reputatur. Dicit aūt Aug. vt habitū est superius, ꝙ ꝑꝑ vsum rei concessę minus peccat quantūlibet assiduus ad vxorem, ꝙ̄ vel rarissimus ad fornicationē. Secundo mō cōtra modum naturalē abutendo. Et ille quidē abusus execrabiliter fit in meretrice, sed execrabilius, & dānabilius s̄m Aug. in vxore Vnde nō est dubiū quin sit mortale. Tertio mō tēpore interdicto videlicet tēpore quadragesimali, ac in vigiliis ac ieiuniis, præcipue in diebus festiuis in quibus maxime vacandū est orationi. Et licet dixerint aliqui, ꝙ exigere tali tpe debitū sēper sit peccatū mortale cōtr tñ videtur opinio, ꝙ exigere tūc causa ꝓlis vel incontinētiæ sit pctū veniale. Exigere aūt tūc cā libidinis satiādę semper est mortale Reddere tñ quilibet cōiugū tenetur oī tpe debitū exigenti, si tñ instanter petierit, alioquin pōt ac dēt eū monere vt abstineat tali tempore. Quarto modo in loco indebito, vbi gratia, in ecclesia, vbi carnis cōcubitū exercēs arguitur de cōtēptu diuinorū, & irreuerētia nisi forte nō habeat locū aliū vbi possit coire, nisi forte tps esset guerræ vel aliquid tale. Similiter in loco publico, vbi. s. intuentes scandalizantur, & effrenatissimę libidinis esse cōuincitur. Multa nāque possūt honeste fieri, quę nō pñt honeste videri. In vtroq; ergo loco coire in casu pdicto peccatū est mortale. Quinto mō cū vxor est vicina partui, vel in tēpore menstruali. Et tūc etiā est peccatū mortale, quia cōtra ꝓlis bonū. Nā ex tali coitu, sicut habitū est supra iuxta Hierony. nascuntur partus abortiui, vel leprosi, vel elephātici. Veruntñ in prædictis casibus, in quibus exigens peccat mortaliter, videtur aliquibus, ꝙ reddere nō debeat alter. Nam & si quis penes me gladiū deposuerit, & ego me iurauerim redditurum qn̄cunq; petierit, & interim in furiam cadat, non teneor illi reddere ꝑꝑ periculum, quod imminet. s. ne se, vel alios occidat, & etiam quia non petijt vt homo, sed vt animal brutum, nō habens. s. rationis vsum. Pari ratione si alter coniugum petat debitum tpe, vel loco, vel modo indebito, non debet alter ei reddere, ne ille se spiritualiter interficiat coeundo cum mortali peccato. Et etiam quia non petijt vt homo, sed vt brutum. s. vt effrenata libidine metas honestatis, & rationis excedendo. Et etiā quia si reddat petenti, videtur ei consentire in mortali. Cæteris autem videtur, ꝙ si non meretricaliter, vel contra naturam petat, sed coniugaliter, & instanter, semper licèt cum dolore cordis, & anxietate reddere teneatur, maximè si probabiliter adulterio proximus esse credatur. Tunc enim nō consentit vrgenti, nisi inquantum, quod est suum postulat, & hoc ideo ne peius fiat.

De semine generationis humanæ. *Cap. X.*

ISidorus in libro ethimol. 11. Semen est, quod iactum sumitur, aut a terra, aut ab vtero ad gignendum, vel fructus, vel fœtus. Est enim liquor ex cibi & corporis decoctione factus, ac diffusus per venas, atque medullas, qui inde desudatus in modum sentinæ cōcrescit in renibus, eiectusque per coitum, et in vtero mulieris susceptus, calore quodammodo viscerum, & menstrualis sanguinis irrigatione formatur in corpore. Augustinus contra Iulianum. Qui ergo primum hominem fecit ex puluere, nunc omnes fabricat ex semine. Igitur ait Iulianus. Vis illa voluptatis confectrix, commixtrixque seminum, non explet operationis vicem, sed de naturæ thesauris offert Deo, vnde ille operari dignetur hominem. Falsum quidem est, quod dicit a voluptate semina confici, atque misceri. Non enim fiunt ab ipsa voluptate, sed quæ iam in corporibus a Deo vero condita sunt, excitantur, & emittuntur cum voluptate. Vtrum autem in vtero muliebri cum voluptate misceantur semina vtriusque sexus, videant fœminæ, quid sentiant in secretis visceribus. Non enim decet nos inaniter vsque ad ista esse curiosos. Auicenna vbi supra. Nomen quidem spermatis, quandoque dicitur per nominis communitatē, vt componatur intentio aggregans rem in intentione distinctā. Nam intentione qua nominatur expulsio viri spermatica non nominatur expulsio fœminæ spermatica. Nam & viri quidem est vere sperma calidum, digestum, spissum, fœminæ vero genus est sanguinis menstrui parumper digestum, parumperque conuersum, nec a virtute sanguinea quantum sperma viri elongatū. Propter hoc assimilauerunt ipsum Philosophi menstruo. Dixerunt, ꝙ quando masculi sperma permiscetur, operatur cum virtute, nec est alicui parti eius plurimus introitus in rectificando particularitatem corporis infantis. Hoc. n. est spermatis mulieris, & menstrui sanguinis, immo plurimum intendit in particularitate spiritus infantis, nec est nisi sicut coagulum agens in lacte. Sperma vero mulieris est fundamentum particularitatis corporis infantis. Constantinus in libro de coitu. Semen autem sic Galienus diffinit Semen est substantia humida, & pura, & calida, vnde fit homo Item semen est spiritus calidus currēs, & currendo influēs humida, corporis effectu similem faciens illi vnde processit. Iterum Galienus in libro de cura morborum. Semen est spiritus & humor. Spumosus autem fit humor per motum, sicut est videre in tempestate maris. Ex libro de nat. rerum. Homo inter omnia animalia multi seminis est, & ideo multi coitus. Generat autem vir secundum Aristo. vsque ad annum 70. Alij dicunt vsq; ad 90. Mulier vero concipit vsque ad. l. Omne masculinum eijcit semē in fœminam, fœmina vero in suam matricem; Guilelmus de cōchis. Spermati vero tria sunt necessaria. Primum est semen, quod emittatur. Secundum quod est calor, qui hominem accendit, ac semen eliquat, scimus. n. ꝙ humorem frigus congelat. Tertium est spiritus, qui virgam erigit vt semen expellat. Cum ergo materia est in uasis coadunata, calore eliquata, & parata, per virgam spiritus expellit eam. Sed quia virga est neruosa: nerui vero sunt sensus fundamenta, dum ergo semen discurrit, scalpendo delectationis pruriginem gignit. Si ergo trium istorū aliquid desit, opus coeundi deficit. Igitur calidi homines, & humidi conueniunt, vt superius dictum est, huic operi. Auicenna in secundo canone. Sperma hominis proprie impetigini confert, ac sedat dolorem podagrę, fertur etiam, quòd idem abstergit morpheam.

De ipsius origine. *Cap. XI.*

IDem in 3. canone. Sperma est superfluitas digestionis quartæ, quæ fit cum dispartitur cibus in membris resudādo a venis tertia digestione iam expleta. Generatur autem in testiculis, tanquam in principalibus membris ex humiditate delata ad eos in venis, quæ est quasi superfluitas cibi quarti in corpore toto. Est autem sanguis magis digestus, magisq; subtilis. Et est de summa humiditatis proximæ coagulationi, ex qua nutriuntur membra dura

dura, vtpote venæ, & arteriç, & his similia. Et qñque reperitur ex ea plurimū in venis retentum, ad qđ iam digestio quarta præcessit, & remansit vt ex ipso venæ nutriantur, aut perueniat ad mēbra homogenea, & nutriat ea, pp quod magis fit alteratio necessaria, sperma vero prouenit ex illa. Itaque cōmouetur per spiritū in meatibus ex vena pulsatili, & vena quieta venientibus, q̃ sunt radices duę ramificatione plurimorū amfractuū, & inuolutionū. Et post hæc ab eis in vasa spermatis effunditur, indeq; in coitu naturali per virgam ad matricem proijcitur. Hypocras ait, ꝙ plurimū materiæ spermatis est a cerebro, & ꝙ descendit ex duabus venis, quæ sunt post ambas aures: propter hoc venarum fleboto mia generationem abscindit, & sterilitatem incurrere facit. Harum itaque sanguis est lacteus, & quia nō elongantur a cerebro, his quæ sequuntur ipsum spacio longo, sanguinis illius alteratur cōplexio. A cerebro namque proueniunt ad nucham, eique continuantur, & inde ad renes, post hæc ad venas, quæ ueniunt ad testiculos. Mihi vero videtur, ꝙ non oportet vt sperma sit ex cerebro solo, quamuis eius fermentum sit ex cerebro particulariter. Oportet. n. ꝙ ei sit ex omni membro principali fons, & ex alijs membris resudatio ad istas radices, & propter illud est assimilatio. Guilelmus de conchis. Sperma est hominis semen ex puriore substantia omnium membrorum compositum. Natura. n. exigit, ꝙ similia de similibus nascantur, vt ergo omnia membra inde possint progredi ratio est de omnibus aliquid in spermate contineri. Aliud ad hoc idem habe argumentum. Si pater aliquam incurabilem infirmitatem in aliquo suo membro obtineat, vt cyrogram vel podagram, Filius in eodem membro similem incurrit infirmitatem. Et hoc vnde nisi, quia in germine contraxit infirmitatis illius causam, & originem. Sed dicis, quid ergo si aliquis truncatis manibus, vel pedes, vel aures, vel nasum coeat, puer q̃ inde nascitur carebit istis membris. Respondeo. Natura imperfectionem fugiens, vnumquenque in suo genere perficere laborat. Materia ergo ex alijs membris contracta illud, quod deest parenti, vi formatiua in partu perficit. Membra nempe non sunt omnino dissimilia. Itaque quod de ossibus aliorū membrorū cōtraxit, in ossa manuum cōuertit, quod de carne in carnem, quod de neruis in neruos, & sic de alijs. Ex libro de anathomia. Itaq; de spermatis generatione variæ sunt sententiæ. Dicit. n. Hypocras, ꝙ a cerebro per venas iuueniles descendit, ideoque non spermatizatur illis incisis. Galienus aūt dicit, ꝙ ab hepate descendit. Alij vero auctores, ꝙ ab omnibus membris. Denique solutio, omnia cōcordans, hæc est, ꝙ principaliter descendit ab hepate, ab omnibus autem membris originaliter, & a cerebro pro maiori parte.

De causis exuberationis in spermate. Cap. XII.

AVicēna vbi supra. Causa vero exuberationis spermatis, aut in eius vasis, aut in lacertis ipsum conseruantibus, aut in renibus, aut in principijs. Causa quidem quę est in spermate, aut est eius multitudo propter paucitatem coitus, & multam acceptionē generantium sperma, pp quam indiget motu expellente; aut ꝓpter suam tenuitatem ob quam resudat, sicut & omne tenue, aut propter sui acuitatem, ob quam mordificat, & necessarium est ipsum expellere. Causa vero quæ est in vasis spermatis, aut est debilitas retentiuæ propter malitiam cōplexionis. Aut vehementia expulsiuæ virtutis. Aut ægritudo officialis ex spasmo, & thetano, quæ necessario facit motus extraneos. Vnde & expulsiua mouetur, & expellit sperma, tanq̃ nociuum, sicut accidit vomitus cum aliquid nocet stomacho. Spasmus quidem ipse est pressor & expressor eijciens, spasmus namq; membrorum spermatis est solutiuis, & spasmus lacerti animi est retētiuus. Nam lacertus animi creatus est ad retinendum, & ille ad exprimendum. Est aūt in eis mollificatio, quare non retinetur pp dilatationem accidentē meatibus. Causa vero in lacertiuo conseruatiuo est spasmus iterū, & mollificatio. Sed causa in renibus est, quia qñq; accidit eorū adipi liquefactio ex vehementi coitus desiderio, vel ex multitudine coitus, & ob hoc ex cocuntibus ingreditur post vrinam ex ea res plurima pendens in panno. Et hæc quidem est mala, destruens virtutem & corpus. Causa denique in principijs est, vt eum multiplicatur cogitatio in coitu, & auditus verborum eius. Aut accidat qui desiderat in natura coitum illi similem. Vnde mouetur ad operationem eius aliquo modo, aut motu debili, & sic emittit humorem ante vrinā, aliquando forti, & descendit sperma. Causæ vero multitudinis pollutionis sunt causæ exuberationis, & motus spermatis. Et quandoq; non mouetur, nisi per somnū ꝓ prieque cum dormit aliquis supra ceruicem secundum modum iam dictum. Et huius cura, strictura lamiue plumbi super dorsum est impressio magna. Sed quanoq; renibus nocet, & ideo hoc iterum in eo attendere oportet. Similiter etiam in lecto infrigidantia, & dormire super folia salicis, & similia.

De causis erectionis virgæ. Cap. XIII.

SVnt autem in virga meatus tres. s. vrinæ, & spermatis, & alguadi. Aduenit autē ei virtus erectionis, & vētositas a corde. Et aduenit ei sensus a cerebro, & nucha. Et aduenit ei sāguis æqualis & desideriū ab hepate. Desideriū quoq; naturale quandoque fit ei causa renum, & apud me principiū eius est a corde. Et vsus quidem coitus hoc membrum confortat, ipsumque lacertosū facit, & incrossat. Dimissio quoque liquefacit illud & arefacit, sicut ēt Hypoc. dicit. Cā denique & desiderij, & motus eius aut est meditatiua, aut est ꝓpter multitudinem vētositatis in sanguine ex quo generatur sperma. Ad cānā etenim cōcauam defert ventositatem forte spiritus desideratiuus, cū quo incedit sanguis plurimus, & spiritus crossus. Ex illo itaque sanguine instrumentū virgę nutritur, vnde & inflatur & erigitur. Hanc erectionē adiuuat oē in quo est humiditas extranea præparata ad hoc ut cōuertatur ad ventositatē, fit & qñque propter illud qđ mouetur ex desiderio pp ꝑparationem mēbri ad illud, qm̄ tensio facit accidere mordicationē, fit etiā qñque quando sperma in membris coitus aggregatur, & eius separatio inquiritur, tunc. n. materia mouetur in ipsis. Præterea fit qñque ꝓpter mordicationem materię stantis in glādulis, positis in duobus lateribus orificii vesicę, vel materię subtilis ad eam ex renibus uenientis, sicut etiā fit propter motū ipsius spermatis cū acuitur, & multiplicatur, & mordicat. Causa denique propinqua multæ tensionis uirgę ad modū chordę est multitudo crossę uentositatis in partibus membrorum coitus. Et huius causę uentosę multitudo aut est in ipso neruo concauo, aut est ei superueniens ex arterijs & uasis spermatis, aut sunt duæ res simul. Et materia q̃dem huius uentositatis est humiditas plurima. Efficiens autem ipsam est caliditas pauca, ad hoc etiam adiuuant aliq̃ causæ præcedentes aut ex cibis calidis acutis, aut ex inflatiuis, vt sunt cicer & vua & vitellus oui, & illa quę aggregant vtraque rē, vt eruca, & illud cui proprietas inest generandi sperma, sicut vinum nouū, aut ex dispositionibus & figuris, sicut est multitudo dormitionis sup collum. Vnde sperma liquefiendo conuertitur in ventositatē, aut strictura ancharum cum cingulis aut corrigiis, vnde dilatantur orificia venarum. Quandoque etiam peruenitur ad priapismum, vt si eędem causæ confortentur, & fiat erectio fortis, atque remaneat, quamuis non adsit desiderium.

De carnis pollutione. Cap. XIIII.

ACtor. Ex prædictis autē causis excitatur corpus non solum ad coitū, sed etiam frequenter in plurimis ad pollutionē carnis. Dr̄ autem hmōi pollutio seminis eiectio præter voluntatem mouentem, natura corrupta sine aliquo membrorū mouente extrinsecus. Et scd̄m modum hōi diffinitionis nulla pollutio scd̄m se est culpabilis. Nihil. n. ꝙ omnino præter uoluntatem hoī accidit, ad culpam Deus imputat, iuxta illud August. Omne peccatū adeo est uoluntariū, ꝙ si non est voluntarium, non est peccatū. Quis enim inquit peccet, in eo quod vitare nō pōt. Si ergo fiat emissio seminis vigilando, & voluntarie, non ēt aliqua persona mediante, vel contactu alicuius rei, non est pollutio secundum modū prędictū, sed reducitur ad peccatū molliciei. Si autem obiiciatur ecōtrario, ꝙ ibi est inordinata delectatio. Respondemus, ꝙ illa etiam delectatio est pura passio. Ideoque non est peccatum, sed aliquādo sequela peccati tantum, scilicet quando prouenit ex crapula vel turpi cogitatione. Nam ipsis passionibus neç meremur, nec demeremur, v. rum si nulla pollutio talis est culpabilis, quæri pōt cur a sacramēto altaris aliq̃ separat hominem secundum Gregorium, cum solummodo peccatum mortale separet a re sacramenti. Ad hoc responderi potest, ꝙ licèt ipsa pollutio non separet a re sacramenti quantum ad meritum, quia non est peccatum mortale, nec etiam veniale secundum se, separat tamen a sacamento non absque ratione. Nam vt dicit Augustinus, inter omnes actus virium animæ vel in corpore vel extra non est aliquis adeo suffocatiue delectationis sicut actus generatiuæ virtutis. Vnde & in eo fit omnino ordinis peruersio, vt quod naturaliter dēt esse subiectum scilicet caro vel sensualitas, efficiatur supra in vltimo scilicet supra rationem dominio, vel actualiter, vt in vigilantibus, vel quantū in se est, vt in dormientibus. Vnde maxime attestatur antiquæ præuaricationi, in qua facta est oīs inordinatio naturalis boni. Quoniā ergo in pollutione inualescit corruptio supra naturā, ob hoc indignū est, ut pollutus ad sacamentū accedat, in quo nihil est corruptionis, & qđ oī creato dignius est rōne cōteti, nisi prius reordinetur natura super corruptione illa. Quod fieri potest, vt dicit scd̄m naturalem cursum in spacio. 24. horarū. Vnde videtur, scd̄m hoc, ꝙ etiam vsque in crastino debeat homo se ab illo sacramento suspendere, si post meridiem & ante noctē polluatur, sicut aliq̃ cōtingit dormientibus de die. Peccatū autē veniale non est tantæ potentiæ, vt substernat qđ est naturaliter supra. Ideoq; celebrationē non impedit illius sacri, quia nec sic attestatur præuaricationi antiquæ atq; corruptioni. Quod ergo in hac parte non pōt pctū veniale, pōt pollutio, licèt nullū sit pctū, ut dictū est secūdū se. Constan. in Panteg. Exire quidem sperma ꝑter voluntatē neque virgā erigi accidit ex cōtētiuę virtutis in testiculis defectione,

& expulsiuæ fortitudine. & calore vel humiditate dominantibus complexioni suę, quod fit cum spermatis instrumenta patiuntur spasmum, sicut in epilenticis videmus. Hęc enim quando spasmã tur, motu nõ naturali mouētur, deinde qđ hñt spermatis expellit.

De causis pollutionis nocturnæ. Cap. XV.

GRegorius vbi supra. Quasi vero per somnum nocturnum il luditur, qui tentatus de immunditia veris imaginibus in co gitatione inquinatur. Et talis est aqua lauandus, vt cogitationis culpas lachrymis obruat, & nisi prius ignis tentationis recesserit, reum se quasi vsque ad vesperam cognoscat. Sed in eadem illusio ne necessaria est valde discretio qua pensari subtiliter debeat, ex qua re vel cã menti dormientis accidat. Aliquando enim contingit ex naturæ superfluitate vel infirmitate, aliqñ ex crapula vel ebrietate, aliquando ex præcedenti cogitatione. Cassianus in lib. septem posteriorum collationum. 5. Hoc autem nisi fallor inquisi tione nostra complexa est, cur interdum districtius abstinentes afflicto exhaustoque corpore incentiuis acrioribus vrgeamur, ita vt experrecti reperiamus nos humorum naturalium egestione re spersos. Huius ergo infestationis triplicem causam nostri prouide re maiores. Aut enim superflua escarum nimietate congerit, aut per incuriam mentis, aut inimici illudentis insidiis prouocatur. Primum ergo gulæ vitium hanc redundantiam obsceni humoris extendit. Nam & cum districtioris abstinentiæ tempore etiam statum polluit puritatis, non de pñti vt putatis inedia, sed de ni mietate præteritę saturitatis effunditur. Quod enim per voracita tis ingluuiem cõcretum est in medullis, necesse est, vt per pruritũ vel certe per ignorantiam quãuis magno ieiunio tabefacti corpo ris egeratur. Quamobrem non solum lautioribus est epulis absti nendum, sed etiam a vilioribus cibis æquali est abstinentia tempe randum. Licet nos necesse sit confiteri, interdum etiam absque vl la mẽtis industria, vel tẽperie corporum, vel ætatis præteritæ ma turitate quodã rarius sordidari, vel certè fluxus istius egestione non pollui. Sed alterius meriti est, qui pacem inerti facilitate con sequitur alterius qui triumphũ gloriosis virtutibus ꝓmeretur. Se cunda impuri illius proflui causa est, si mens spiritualibus studijs atque exercitijs vacuata, quãdã sibi segnitie situm per consuetudi nẽ continui corporis adduxerit. Aut cum sordidatũ cogitationum minutias non cauendo ita illam puritatem segniter concupiscit, vt oẽm perfectionis et castimonie summã in sola credat exterio ris hoīs castigatione cõsistere. Cuius erroris atq; vecordię vitio cõ sequenter eueniet vt non solum multimoda cogitationum perua gatio inuerecunde atque procaciter secretum mentis irrũpat, sed etiam pristinarum oĩum passionũ intra eam semina perseuerent, quæ quandiu in eius abditis delitescũt, quamuis rigido corporis ieiunio castigetur, tñ nihilominus dormientem illecebrosis fan tasmatibus inquietãt, quarum ante legittimi temporis cursum, nõ iam ex naturæ necessitate, sed adhuc ex fraude nequitię obsceni eliciantur humores. Ideoque in primis discursus sunt sensuũ coer cendi, ne mens istis excessibus assuefacta, ad fediora incitamenta luxurię somniãs pertrahatur. Tertia causa est, cum constrictione cordis, & corporis perpetuã castimoniæ puritatem optamus ac quirere, sed nos fraudulentissimi hostis impugnat inuidia, dum illis præcipue diebus quibus maiore integritatis merito desidera mus diuino placere conspectui, simplicis fluxus illius egestione nos polluit, vt a sacrosancta communione deterreat.

De illa quæ prouenit ex naturę superfluitate uel infirmitate. C. XVI.

GRegorius vb supra. Hæc autem illusio cum euenit ex naturę superfluitate vel infirmitate, non est omnino timenda, qm̃ animo hanc pertulisse magis dolendus est q̃ fecisse. Actor. Sic idẽ videtur de illa quæ accidit ex crapula. Non. n. animus eam sponte facit, sed inuitus patitur. Et ideo pari ratione videtur timenda nõ esse, quam tamen idem Gregorius dicit aliquem reatũ habere, & ab immolatione sacræ hostiæ suspendere. At vero non est simile, qm̃ in illa quæ accidit ex crapula non est animus tm̃, vt patiens, sed etiam vt agẽs per occasionem qm̃ actor crapulæ. Vnde nõ cã tantũmõ patitur, sed etiam quodammodo facit, dum actor est cra pulæ ex qua pollutio accidit. Verũ si nullũ in ista peccatũ secũdũ Grego. timẽdum est, cur aio eam pertulisse dolendus est. At hoc intelligitur de dolore generali, quo dolere debent oẽs ac lugere infirmitatem & miseriã humanę cõditionis, ex qua ꝓueniunt pol lutiones hmõi Nam dolor quidem pœnitentialis non est nisi de perpetratione culpæ, nihilominus tamẽ dolẽdum ac lugẽdũ est, pro hmõi incolatu miseriæ, & pro dilatione patriæ. Põt hoc etiã intelligi de dolore spãli, quo de fragilitate ꝓpria dolere dẽt hõ, & timere ne per ipsũ latenter orta sit pollutionis occasio. Hinc ẽt de tali confitentur sacerdotes antequã celebrent, & bonũ est, Quia bonarũ mentiũ est ibi culpã agnoscere, vbi culpa nõ est. Et ẽt quia pollutionis causã homo discernere nescit, vtrũ. s. ex super fluitate naturæ, vel infirmitate, vel ex crapula, vel ex turpi cogita tione ꝓcedẽte acciderit. De illa vero q̃ accidit ex naturæ superfluita te qđ solet eẽ, vtrũ homini acciderẽt si nunq̃ peccasset. Nã ẽt si nõ peccasset, nihilominus genuisset. Nõ aũt fit generatio, nisi ꝑ de cisione a nutrimento superfluo. In Adã ergo superfluitas esset, q̃ etias si nõ coiret, nihilominus expelleret. Possibilis ergo fuit ab illius superflui expulsionẽ, & sic ad pollutionẽ. Præterea in statu primo esset naturalis egestio. Alioquin egestiua virtus, & expul siua essent superfluæ. Sic quidẽ videtur, ꝙ ratione pari tunc fieret eiectio seminis superflui. Ecõtra vero, põt obijci, ꝙ semper pollu tio ꝓuenit ex corruptione passibilitatis, aut vitij. Ibi ẽt est inor dinata delectatio. Nihilq; tale in Adam fuisset, si non peccasset. Nos aũt dicimus, ꝙ si non peccasset, nunquã pollutionẽ habuis set. Sicut. n. recte ordinatę ad Deum erant superiores vires aiæ ip sius, sic & inferiores ad superiores, & corpus ad inferiores, exte riora quoque ad corpus. Cũ ergo talis superfluitas, quæ pollutio ne nocturna eijcitur, sit præter ordinẽ, vt supra dictũ est, nunquã in eo fuisset, si absq; peccato permãsisset. Verum duplex est super fluum, qa duplex est necessariũ. s. ad sustentationem indiuidui, & multiplicationẽ speciei. Hoc aũt vltimum est simpliciter necessa rium, secundũ quid aũt superfluum. Et est tale semẽ quod descidi tur in generatione. Nã & si superfluum sit secundum quid. s. quã tũ ad sustentationem indiuidui, tñ necessarium esse dicitur. s. quã tum ad multiplicationem speciei. Non ergo in generatione a su perfluo simpliciter descisio fit, sed a superfluo secundum quid. Et huiusmodi superfluum secundum quid in statu primo nõ habuis set Adam, nisi temporibus determinatis ad generationem. Vnde posito ẽt, ꝙ non coiret, cum nulla in corpore ipsius inordinatio esset, huiusmodi superfluum in eo non generaretur, & ita nec per pollutionẽ expelleretur. Porro de egestione dicimus, ꝙ esset tũc sicut & nunc, sed absque fœtore aliquo, & grauamine, quæ sunt peccati pœnæ. Nec est simile de egestione, ac pollutione. Non. n. totus cibus erat homini nutrimento, sed illum solum purum, qđ diuideretur ab impuro, sicut & modo. At vero totũ semen erat or dinatũ naturaliter ad generationem: vnde patet, ꝙ secundum na turam bene institutã nõ possit aliter emitti, quã per generationẽ.

De illa quę accidit ex crapula vel ebrietate. Cap. XVII.

GRegorius vbi supra. Cum autẽ vltra modum gulæ appetitus in sumendis alimentis rapitur, & ob hoc humorum recepta cula grauantur, habet exinde animus aliquem reatũ, non tñ vsq; ad prohibitionem percipiendi sacri mysterij, vel celebrandi so lennia missarum, cum fortassis, aut festus dies exigit, aut ministe rium exhiberi pro eo, ꝙ sacerdos alius in loco deest, ipsa necessi tas cõpellit. Nam si alius qui ministerium implere valeat adest, illusio facta pro crapula a perceptione quidem sacri mysterij ꝓ hibere non debet, sed ab immolatione vt arbitror se homo sub trahere debebit. Si tamen dormientis mentem imaginatione tur pi non concusserit, tunc enim animo reatus suus manifestus erit. Cassianus in lib. 10. collationum 3. Nunquam vtique castimo niæ puritatem indirupta valebit virginitate seruare, cui præteri ta cibi materia subministrat ignem carnalis concupiscentiæ. Nã quod semel per escarum abundantiam concretum fuerit in me dullis, necesse est egeri, atque ab ipsa naturæ lege propelli: quæ exuberantiam cuiuslibet humoris superflui, velut noxiam, atque sibi contrariam in semetipsa residere non patitur. Ideoque ratio nabili semper, & æquali est corpus nostrum parsimonia castigã dum, vt si naturali hac necessitate commorantes in carne omni mode carere non possumus, statim rarius nos, & non amplius quam trina vice ista colluuione respersos totius anni cursus in ueniat. Quod tamen sine vllo pruritu quietus egerat sopor, non fallax imago index occultæ voluptatis eijciat. Actor. At vero si iuxta prædicta verba Gregorij, Pollutio quæ accidit ex crapula sacri mysterij celebrationẽm impediat ratione sui reatus, siue vi tij, videtur ꝙ sacerdos nullatenus celebrare debeat pro quanto cunque profectu populi. Non enim facienda sunt mala, vt proue niant bona. Et hæc obiectio est inualida, quia pollutio licet ex vitio procedat, non tamen est vitium, i. culpa, sicut dictum est su pra. Affectus vero quem habet sacerdos ad profectum populi su biecti, magis eum assimilat sacramento pro redemptione, ac pro fectu omnium immolato, quam dissimilet illa corruptio: maxi me cum non habeat ex parte ipsius causam, vel occasionem ef fectiuẽ, sed materialiter tantummodo. Ideoque talis celebrare potest in illo casu, quem Gregor. ponit, quia scilicet vtilitatem plebis communem intendit.

De illa quę prouenit ex præcedenti cogitatione. Cap. XVIII.

GRegorius vbi supra. Si uero ex turpi cogitatione vigilantis illusio dormienti oritur. patet animo suo reatus. uidet enim a qua radice inquinatio illa processerit, quæ hoc nesciens pertulit, quod sciens cogouit. Cassianus in libro de institutio. monach. Licet autem ad plenam peccati noxam talis commo tio minime computetur, tamen nec dum perfectæ mentis indi cium est, nec ad purum excocti uitij manifestatio, cum per falla ces imagines hmõi illusio operatur. Qualitas enim cogitatio num

tionum quæ in distensionibus diei negligentius custoditur, quiete nocturna probatur. Et iccirco cũ intercessit aliqua talis illusio, non culpa somni credenda est, sed negligentia temporis præcedẽtis. Ita manifestatio morbi latentis intrinsecus, vt solẽt malę quoque valitudines corporum non ea colligi tẽpestate qua videntur emergere, sed negligentia sunt præteriti tpis acquisitę, quo pastus quis impudenter escis saluti contrarijs noxios humores sibimet letalesq; contraxit. Actor. Si autẽ illa pollutio quæ prouenit ex crapula, nisi necessitatis vrgeat, suspendit sacerdotem a celebratione, magis etiam illa quæ fit ex pcedenti turpi cogitatione. Quin etiam christianũ quemlibet suspendere debet a perceptione, nisi fortasse dies solennis instet, vt dies paschæ. Sed tunc etiam videtur melius esse differendum in crastinũ, si posset fieri sine scandalo. Similiter infirmis de quorum morte timetur, dari potest in tali casu propter vtilitatem sacramenti. Veruntamen si memores indignitatis suę nolint petere causa reuerentię, non est eis dandũ, sed potius dicendum. Crede & manducasti. Licet ipsa pollutio secundum se sicut prædictum est peccatum non sit, sed sequela peccati. Augustinus super Genesim lib. 12. Aliqua itaque fit quæstio de cõsensionibus somniantium, cum sibi concumbere videntur vel cõtra mores licitos vel contra propositum suum. Quod contingit, cum ea quæ vigilantes etiam cogitamus, non cum placito consensionis, sed sicut talia pp aliquid loquimur, quod non possemus nisi ea etiam cogitaremus, sic admouentur in somnis, & exprimuntur, vt eius caro naturaliter moueaɾ, & qđ naturaliter collegit, per genitales vias emittit. Qđ quidẽ sine peccato a vigilante fieri nõ posset. Tunc vero tam sine peccato fit, q̃ sine peccato a vigilante dr̃, qđ vt diceretur, sine dubio cogitatũ est. Veruntamen pp aĩæ affectionem bonã, quæ desiderio meliore mũdata multas interficit cupiditates, quæ ad naturalem motum carnis pertinẽt, quem casti vigilantes cohibent, dormientes autem ideo nõ possunt, quia non habẽt in potestate quin admoueatur expressio imaginis corporalis quæ discerni non possit a corpore. Propter istam ergo aĩę affectionem bonam etiam in somnis quædam eius merita clarẽt. Nam & dormiens Salomon præposuit sapientiam omnibus rebus, eamque neglectis cæteris, precatus est Deũ, & placuit hoc domino, nec distulit retributionem bonam pro desiderio bono.

De Illa qua accedit tantùm ex imaginaria visione. Cap. XIX.

PRęter hæc autem quæ tangit Grego. videlicet quatuor genera pollutionis, addere possumus & quintum, quod fit ex imaginaria tantummodo visione, quam homo patitur in somnis. De quo tamen Grego. tacet, quia de his tantum intendit loqui, quę causam suam habent in vigilante. Hoc autẽ genus secundum causã suã in vigilante non est. Cassianus in lib. 7. collationum 2. Hãc autem carnis colluuionẽ quidam dicunt non iccirco dormientibus euenire, q̧ eam producat fallacia somniorum, sed potius quia redundantia humoris illius aliquas in ęgrotãti corde fingat illecebras. Denique qñ non inquietat vlla concretio quem ad cõmodum fluxus eius, ita etiam illusio conquiescit. Sed hoc diffinire poterit nemo nisi per experientiam longam, & puritatem cordis in confinia carnis ac spiritus verbo dñi dirigente peruenerit. Sicque puritatis modum, certa experientia perpendens nequaq̃ illorum decipietur errore, qui negligentiæ suæ vitio crebrioribus q̃ natura appellit ęgestionibus sordidati de naturali conditione causantur. Cunq; eos constet inferre potius vim naturæ, & extorquere ab ea pollutionem, quam ipsa non ingerit, intemperantiã suã ad necessitatem carnis, immo ad eius referunt Creatorem. Itaque quisquis ad illum puritatis statum iugis cordis intentione peruenerit, vt iam mente ab huius passionis titillatione penitus absoluta per soporem caro eius velut redundantiam superflui humoris expellat, conditionem modũque naturæ certissimè deprehendit. Et ita cum expergefactus inuenerit carnem suam post longa tempora se inscio atque ignorante pollutam, tum demum de naturali necessitate causetur, ad illum sine dubio perueniens statum, vt talis inueniatur in nocte, qualis in die, talis in lecto, qualis in oratione.

De illa qua fit a diabolica illusione. Cap. XX.

GRego. in Morali. lib. 8. Sępe autem (vt alias dictum est) malignus spiritus etiam sanctorum corda afficere somniis nititur, ut ab intentione cogitationis solidæ ad tẽpus saltem momẽtumque deriuentur, quamuis ipsi protinus se ab illusionis imaginatione discutiant. Sed hostis insidians, quo eos vigilantes minime superat, eo dormientes grauius impugnat. Quem tamen hic maligne agere superna dispensatio benignè permittit, vt ne in electorum cordibus ipse saltem a passionis pręmio somnus vacet. Sicque iustorum vita, & per vigilias tentatione quatitur, & per somnum illusione fatigatur, foris corruptionis suæ molestias tolerat, intus apud semetipsam grauiter illicitas cogitationes portat. Cassianus in libro septimo posteriorum collationum. Itaque fraudulenti hostis inuidia nos impugnat, dum illis præcipuè diebus, quibus maiore integritatis merito desideramus placere conspectui diuino, simplicis fluxus carnis egestione nos polluit, vt a sacrosancta cõione deterreat, licèt in quosdã incipientium ob hoc diabolica infestatione hæc euenire credatur illusio, vt cũ eos intentioribus ieiunijs studere cognouerit, omnes eorum conatus hac arte subuertat, vt dum se nõ solũ nihil ad puritatem corporis districtiori ieiunio profecisse, verum etiam grauius sentiunt fuisse pulsatos, magistram incorruptionis, ac puritatis altricem abstinentiæ districtionem tanq̃ ęmulam perhorrescant. Et omni quidem industria quantũ in nobis est studere debemus, vt castimoniæ puritatem illo vel maximo tpe teneamus, quo venerandis assistere optamus altaribus. Verũ si hostis ille nequissimus, vt nobis cęlestis remedij subtrahat medicinã, custodiã subito mentis illuserit, ita duntaxat, vt nullo reprehensibili interueniente prurito, nullo oblectationis contaminemur assensu, sed egestione, aut naturali necessitate ꝓpulsa, aut certe impugnatione diaboli absq; sensu voluptatis elicita, ad impedimentũ nostrę sanctificationis obtenderit, possumus & debemus ad gratiã salutaris cibi cõfidenter accedere. Sin vero nostro vitio hæc fuerit egesta cõcretio, illud apostolicum formidemus. Qui manducat indigne &c. Nouimus fratrem, qui cum castimoniã cordis, & corporis summa circumspectione, atq; humilitate ꝓmeritã iugiter possideret, ac nequaq̃ nocturnis ludificationibus tentaretur, quotienscũq; se tñ ad pcipiendã cõ onem dñi cã præparasset, immũdo fluxu dormiens fœdabatur. Qui cũ multo se tpe a sacrosanctis mysterijs trepidus abstineret, tandẽ hanc ad seniores detulit qõnem, remedium impugnationum, ac doloris sui medicabili eorum consilio cõsecuturũ se esse confidens. Sed cũ primam causam morbi huius spiritualiũ medicorum doctrina discuteret, quæ solet ex abundanti ciborũ præsumptione descendere, eam quæ memorato fratri deprehenderet non inesse, inquirũt, ne animæ forsitan culpa caro exhausta ieiunio illusionibus vrgeretur, quibus ẽt districtissimi viri cum paululum elati de sua corporis fuerint puritate per superbiæ vitium polluũtur: probãtesque nec animæ culpam esse, nec carnis, sacrosanctis eũ epulis debere misceri confidentissimè censuerunt, ne per hanc fraudem medicina remedij salutaris in perpetuum fraudaretur.

Cur pollutio nocturna secundum se culpabilis non sit. Cap. XXI.

ACtor. Quòd aũt nulla pollutio nocturna secũdũ se peccatũ sit, ipsa ratio euidenter ostendit. Statim. n. qñ fit a sensibus abstractio, fit ẽt spirituum ad interiora directio. Sicq; pp calorẽ excitatum turbantur spiritus in cella imaginationis, ita q̧ inepti efficiuntur ad deferendũ formas in cellam rationis. Et ita nõ ordinantur vires inferiores ad superiores in dormiente sicut in vigilante: nec potest ratio quin moueatur dormiens corporali motu ad eijciendũ semen prohibere. Verum quid de illo qui dormiẽdo illusionem patitur, & post excitatus statim polluitur. Iterum quid de illo, qui nec dormit, nec vigilat, & in tali statu polluitur. Quid ẽt de illo, qui post pollutionẽ excitatus a somno consentit, & placet ei? Videtur grauiter peccare, quia cũ vigilans consentit pollutioni, consentit immoderatę delectationi. Grauius etiã peccare videtur ille, qui confessiones de peccatis carnis audiendo polluitur, quia. ſ. ibi totũ vigilando fit, & cogitatio, & motus carnis, & emissio seminis. Et tñ aliqñ tali dictat conscientia firmiter, q̧ nullo modo vellet peccare mortaliter. Ad hæc omnia dici potest, q̧ ille qui dormiens illuditur, & mox excitatus polluitur, si placet ei delectatio, & cõsentit, peccat grauiter. Si vero nõ placet, tũc eì nõ imputatur, sed de illa iudicandũ est quasi dormiẽdo accidisset. Signum aũt est, q̧ ei nõn placeat, qñ statim vt euigilat emittit absq; delectatione, vel ad minus auertit mentẽ ab ea quãtum est possibile. De illo aũt, qui nec dormit, nec vigilat, quia tñ somnus est quies exteriorũ viriũ, potest dici, q̧ licèt non fortiter dormiat, dormire tñ dr̃, quia sensibus nõ vtitur. Ideoq; q in tali statu polluitur, velut in somno iudicatur, licèt ẽt aliqñ sibi vigilare videatur. Porro circa illũ qui consentit pollutioni pręteritæ, possumus distinguere, q̧ aut ei placet exoneratio naturæ, per q̃ se sentit alleuiatũ, & quãtũ ad hoc nõ peccat; aut ipsa delectatio, & in hoc peccat. Sacerdoti aũt qui polluitur cõfessiones audiendo, vix aut nunq̃ cõtingere põt ex delectatione sine peccato. Veruntñ si turpi delectationi quantũ põt resistat viriliter, tũc ex violentia tẽtationis oĩno cõtra voluntatẽ rationis pollutionem patiẽs, nõ peccat mortaliter. Sed mensurandũ est peccatũ ẽm quantitatẽ delectationis, q̃ in turpi cogitatione habuit, ex qua videlicet illa pollutio accidit. Verum si pollutio nocturna nunq̃ habet in se vitiũ, cur Greg. de illa, q̃ ꝓuenit ex crapula, & ẽt illa, quæ ex turpi cogitatione dicit cõtrariũ? Ad hoc dici põt Greg. nõ intẽdere, q̧ scdm se sit peccatũ, sed cũ peccato, vel vt magis ꝓprie dicaɾ peccati pcedẽti cõplementũ. Sicut. n. volũtatẽ, & opus dicimus idẽ esse peccatũ, eo q̧ ordinãtur ad eandẽ delectationẽ, ita dicere possumus, q̧ pcedẽs repletio, vel turpis cogitatio cõsequẽti pollutione ordinatur ad eũdẽ finẽ. Ob hoc ipsa pollutio põt dici quasi complementũ peccati, sicut opus exterius volũtatis interioris.

nec est vitiū secundum se, sed secundum relationem ad præcedēs. Si vero quæritur quid sit in pollutione, et quid in sacramēto Eucharistiæ, cuius gratia sit ibi tanta repugnantia, vt quosdam propter illam prohibeat a confessione, quosdam etiā a perceptione Dicimus, quòd huiusmodi sacramenti gratia consistit in maxima vnione membri cum capite, nutrit enim mentem ex charitatis Christi passi delectatione. Vnde cum in pollutione sit maximus mentis descensus in carnem ibi elongatur maxime a gratia illius sacramenti, in quo fit maximus mentis ascensus ad creatorem siue Saluatorem. Præterea in hoc sacro recolitur maxime Christi passio, & in pollutione sētitur maxima carnis delectatio, quæ maxime contraria sunt & maxime distant. Iterum pollutio maxime attestatur elōgationi antiquę, qua. s. a Deo elongauimus, & Deus a nobis, ideo maxime sacramento contrariatur, in quo Deus ad nos accedit, & nos ad Deum.

Qualiter huiusmodi labes radicitus euelli possit. Cap. XXII.

CAssianus in lib. 7. priorū collationum 2. Licet autem hmôi ludificationem qua dormiens illecebro sic fantasmatibus fœminarum illuditur obnoxia esse peccato non credamus, concupiscentię tamen adhuc medullitus latentis indicium est. Quam tamen illusionem diuersis modis constat accidere. Nam secundū vsum quem vigilans exercere vel cogitare cōsueuerat, etiam dormiens tentatur. Aliter autem falluntur qui carnalem copulam norunt, aliter qui expertes sunt. Hi autem sicut simplicioribus ac purioribus somnijs inquietari solent, ita etiā minore possunt labore purgari. Illi autem sordidioribus magisque expressis fantasmatibus illuduntur, donec paulatim in odium illius rei quam voluntariam antea sentiebat mens & somno sopita vertatur. Et ita demum quis ad illā beati sereni paucorumque similium perueniet puritatem, vt etiam ipso naturali motu carnis emortuo, illū obscenum liquorem omnino non perferat. Castitas. n. vera non districtionis præsidio, sed amore sui & ꝓprię puritatis delectatione subsistit. Nec castitas esse, sed continentia dicitur, vbi adhuc ei aliqua resistit aduersitas voluptatis, & adhuc carnis commotione pulsatur. Hac enim commotione ne ipsi quidem eunuchi carere demptis genitalibus possunt. Sciendumque est, non eis carnalis ęstus, nec affectum libidinis, sed solum satiuę generationis deesse virtutem. Vnde nec ab humilitate & contritione cordis, vel continentiæ districtione debent laxari. Licèt nequaquam sit discredēdum minore ab eis castimoniam posse labore comprehendi. Quamobrem perfectio castitatis a laboriosis continentiæ rudimētis ppetua trāquillitate discernitur. Hæc est. n. vere cōsummatio castitatis, quæ non impugnans carnalis concupiscentiæ motus, sed horrore toto detestans, iugem atque inuiolabilem sui retinet puritatem, nec potest aliud quid esse quam sanctitas. Hæc autem fiet quando iam desinens caro aduersus spiritum concupiscere, sed desiderijs eius viri s. rationis vtrique consenserit: cęperintque sibiinuicem pace firmissima fœderari, & habitauerunt fratres in vnum, illam repromissam a domino beatitudinem possidentes, de qua ait. Si duo ex vobis consenserint super terram. &c. Idē in lib. 10. coll. Itaque puritati studentibus plurimum confert, vt carnaliū passionum ipsas materias sibi penitus subtrahant, quib* potest uel occasio vel recordatio earundem passionum ęgrotanti adhuc aïæ generari. Necesse est vt. n. morbo duplici duplex adhibeatur curatio. Nam corpori ne concupiscentia in effectū tentet prorūpere necessario effigies & materia illiciens subtrahenda est. Et animę nihilominus ne eam vel cognitione concipiat attētior meditatio scripturarum, & sollicitudo peruigil ac remotio solitudinis vtiliter apponenda est.

Quòd ad hanc puritatem obtinendam non tam in afflictione carnis quàm in gratia Dei confidendum sit. Cap. XXIII.

IDem in lib. 7. priorum coll. 2. Quiquis ergo a cunctis confabulationibus ociosis extractus, & ab ira omni & sollicitudine cu raque mundana mortificatus, quotidianam panis, & aquę refectionem ac somni quietem moderatus fuerit, nec tamen laborū, & abstinentię huius merito, sed miseratione diuina se puritatem illam adepturum crediderit, quia sine hac fide cuncta humani laboris intentio vana est in breui perfectionem illius impossibilē sibi nō esse cognoscit. Quæ nimirum fides omnibus licèt facilis, & plana videatur, tam difficile tamen ab insipientibus quàm ipsius castitatis perfectio possidetur. Nam cum eis vel particula puritatis arriserit, continuo in suę conscientiæ secretis elatione quadam subtiliter illabente sibimet blandiuntur, credentesque illam se diligentię suę studio consecutos, necesse est, vt superno illo pręsidio paululū denudati, tandiu illis quas diuina virtus extinxerat passionibus opprimantur, quādiu experientia docente cognoscāt se viribus atq; industria sua puritatis bonū obtinere nō posse. Hęc ergo est consumatio castitatis, vt etiam quiescentem somniorum illusio non fallat, sed cum dormienti tantummodo persopitę mētis incuriam commotio carnis obrepserit, quemadmodum sine vlla titillatione voluptatis excitata est, ita etiam sine vllo pruritu corporis conquiescat. Idem in lib. 10. collat. 7. Summę sanctitatis viro nominisque sui speculo abbati Sereno, ita peculiari beneficio donum castitatis infusum est, vt iam ne ipsis quidē naturalibus incentiuis inquietari se, vel in sopore sentiret. Primo quidem pro interna cordis castitate nocturnis diuinisq; precibus, ac ieiunijs insistens, cum vidisset orationum suarum se obtinuisse vota, cunctosq; ęstus in corde suo concupiscentiæ carnalis extinctos, maiori zelo castitatis exarsit, & intentioribus ieiunijs, & obsecrationibus incubare cępit, vt mortificatiq passionis huius, etiam ad ipsam carnis puritatem eatenus perueniret, vt ne illo quidem simplici, ac naturali motu, quo etiam in paruulis, ac lactantibus excitatur, vlterius pulsaretur. Credens multo facilius Deum hos stimulos carnis radicitus posse conuellere, quos et humanæ artis industria solet quibusdam poculis, vel medicamentis, seu ferri sectione detrahere. Cumq; cęptę supplicationi, ac lachrymis indefessus insisteret, adueniens Angelus in visione nocturna, eiusque velut aperiens vterum quandam igritam carnis strumam de visceribus eius auellens, atq; proijciens, suisq; omnia vt fuerant locis restituens intestina, ecce inquit incentiua tuę carnis abscisa sunt, & obtinuisse te noueris hodie perpetuam corporis puritatem, quam fideliter poposcisti. Idem in libro posteriorum coll 5. Vt ergo fallax imaginatio somniorū illectrix egestionis impurę, vel in perpetuum, vel certis mensibus ignoretur post illam fidem, qua de Dei specialiter gratia puritatis donum iugiter sperare non conuenit, escę potusq; nimietas est castiganda, quorum redundantia huiusmodi humores propensius gigni necesse est. Qui quomodo concreti non possunt non egeri, ita ad ipsius naturæ legem possunt propelli, ne sub occasione cuiuscunq; pruritus, atq; illusionis emergant. In qua nobis castimoniæ puritate fundatis, peccatum iam in nobis non dominatur, sed interioris fotu pabuloq; puritatis exteriori etiam homini castitas necessaria subministratur.

De menstruali sanguine. Cap. XXIIII.

ACtor. Hæc de pollutione nocturna occasione seminis humanę generationis, quod ibi effunditur extra generationis ordinem diximus. Nunc ad ea quæ per se ad ipsam generationē pertinent redeamus. Et primo de menstruo, quod etiam in materia cum spermate conuenit, & conceptum fœtum nutrit in vtero, differamus. Isidorus vbi supra. Menstrua sunt mulierum superuacuus sanguis. sicq; dicta sunt a circuitu Lunaris luminis, quo solet illud profluuium prouenire. Nam Luna mene dicitur græce. Hæc & muliebria nuncupantur. Nam mulier solum animal mēstruale est, cuius cruoris contactu fruges non germinant, acescūt musta. moriuntur herbæ. amittunt arbores fœtus: ferrum rubigo corrumpit. nigrescunt ęra. Siqui etiam canes inde comederint, in rabiem efferantur. Glutinum aspalti, quod nec ferro, nec aquis dissoluitur, cruore ipso pollutum sponte dispergitur. Constantinus vbi supra. Menstruorum exitum, & ablationem eorum secūdum naturam oportet intelligi. Itaq; menstrua mulierū exeunt cum 12. annum expleuerunt, & plurimum in quartodecimo protenduntur. Aufertur autem a quibusdam. c. 36. quibusdam. c. Hermofroditus non habet menstrua, vel sperma. Menstrua quidem naturalia sunt continua per duorum dierum spacia, vel ad plurimum sex. Qui si transcurrant vltra non erunt naturalia. Grauatur autem mulier cum tempus mēstruorum venit. Quæ vero mēstrua sua diu differt, molestum ei, ac durum est, quia multæ quantitatis subito purgamentum succedit. Tempus interpolationis 20. dierum est, & vsq; in duos, aut plures menses ascendit. Quæ vero post hoc tempus menstrua veniunt, naturalia non sunt, & vocatur hæc menstruorum retentio constrictio. Quæ fit ex passione in vulua, vel in corpore toto, vel in vno membro. De vulua propter apostemata, vel propter vuluæ torturam, aut ex abortu nimio, vel ex passione matricis, vel ex opilatione, vel ex frigida complexione venarum ora claudente, vel ex humoribus crossis, atque viscosis viam implentibus, aut ex vulneribus in eis coagulatis. De toto corpore vero propter febres, aut propter corruptionem complexionis, & hydropisis. Porro de vno membro sicut de passione pectoris, stomachi, vel epatis, fit iterum mēstruorum constrictio propter emorroidem, aut sanguinem de naribus, vel pectore euntem. Aliqñ quoque fit ex nimia crossitudine corporis præmente venas, atque stringente, huius constrictionis signatio vniuersalis est grauitas inferioris ventris, & dolor totius corporis, constrictioq; vrinæ, atque egestionis. Aliquando etiam vrina est nigra, deficitq; virtus appetitiua, & aliquando mala appetunt cibaria. Aristo. in lib. de animalibus. Menstruum in fœminis simile est spermati in maribus, nec est aliud, quam sperma indigestum. Sed non est conueniens generationi, quia si fuerit sperma nō erit menstruum, & econuerso. Huius signū est, ꝙ natura fœminarū debilis est, & minoris caloris, earūq; corpora molliora sunt, & leuiora, pauciorisq; pilis corporibus mariū minora quoq; sunt eis in omni genere animaliū generantiū aïal.

Nec

Nec est exitus menstrui nisi tantum in istis generibus sicut dictū est superius. Auicenna in 2. Cano. Sanguis menstruus (vt dicitur) super erisipilam linitur, et super podagrā calidus distillatur et confert. Suppositus aūt prohibet impregnationē, sicut estimauerunt quidā. Diascorides. Sāguis fluēs mēstruus mulierē generare non sinit aliarum mulierum corporibus perunctum. Maximeq; vbi susus fuerit non generat mulier si supertiā fierit. Ignem vero sacrum curat, & dolores podagricos inunctus compescit.

De Causis sterilitatis in viro & muliere. Cap XXV.

EX libro de na. re. Homines quidem pingēs raro generāt, quo niā habent corpora minus tēperatā. Similiter accidit in mulieribus, quia superfluū quod est in corporibus pinguibus digeritur, & in pinguedinem transit. Vnde pp has causas quędā etiā arbores non fructificāt, vt salix & nux Romana. Tria quoque genera hoīum generare non possunt, videlicet infirmi propter debilitatē. Senes, quia natura nō pōt in eis digerere sanguinem seminalem. Pueri vero, quia sperma transit in crementū Auicenna in 1. cano Causa vero sterilitatis aut est in spermate viri vel mulieris, aut malitia complexionis diuersificantis virtutē generationis s. calidę vel frigidę. s. frigidę ex frigore naturali, aut frigore accidentali longe retentionis sparso. aut humiditas, aut siccitas, aut est in membris generationis, vt in matrice vel virga, vel instrumentis & vasis spermatis, sicut est debilitas vel corruptio, breuitas, vel amplitudo Aut est pp causam in principiis, vt est tristitia vel timor, dolores capitis, debilitas digestionis, & satietas nau seatiua. Ad hoc enim vt conceptio fiat, oportet q̄ membra digestionis & mēbra Spirituū sint fortia. Aut est propter errorem accidentem, vt quādo spermatis emissio fit ante complementū vel post illud, siue quando vir & mulier diuersi sunt in coitus tempore, ita quòd vnus eorum antecedit alium in spermatis emissione. Constan. vbi supra, Ablatio generandi fit ex nimis mala complexione testiculis dominante, Et hoc aut nimis calida, quæ sperma tis incendit materiam. Aut nimis frigida, quæ congelat & adunat eam. Aut humida quæ dissoluit ac subtiliat. Aut sicca quæ incrossat. Hipocras in libro afforismorum. Mulieres quæ pręter naturam crassę sunt, his pinguedo quidem os matricis obturat, & priusquam extenuentur non concipiunt. Iterum quæcunque densas & frigidas matrices habent, concipere non valent. Aut enim propter densitatem humidū extra diffunditur. Aut propter frigiditatem non calefit, vt ad hunc locum congregetur. Sed & mulieres quæ matrices habent humidas non concipiunt, quia semen in eis extinguitur, nec illę quæ siccas magis, & ardentes, quoniam indigentia nutrimenti semen corrumpitur. Quæ autē ex vtroque moderante habent illę generant. Aristo. vbi supra. Mulier quoque dolorosa & infirma impregnari non potest. Si autem impregnatur fętus corrumpitur. Isidorus vbi supra. Semē tenue locis muliebribus non adhæret, elabitur enim, nec vim adhęrendi habet. Similiter & crassum vim gignendi nō habet, quia muliebri sanguini se miscere propter nimiam spissitudinem non valet. Hinc & mares & fęminas videmus fieri steriles, vel propter nimiam seminis vel sanguinis crassitudinem, vel propter nimiam raritatem.

Cur raro concipiunt meretrices prostitutæ. Cap XXVI.

GVil. de conchis. Quæri autem potest, cum frequentissime coeant prostitutę mulieres, vnde fit hoc quòd raro concipiūt? Ad hoc autem respondeo, quòd ex vno semine non potest fieri cōceptio. Nam vbi non conueniunt sperma viri & mulieris, mulier non concipit. Prostitutæ ergo, quæ pro solo precio coeunt, nullam delectationem hinc habentes nihilque emittunt, quare nec gignunt. Sed dicis Videmus tamen prostitutas amore vnius torreri, cum quo sine delectatione non commiscentur, nec tamen nisi raro concipiunt? Respondeo huius rei causam cognita forma & qualitate matricis melius percipies. Matrix est cista seminis susceptrix ad modum alchannę formata. Est autem alchanna vas vrinarium sursum habens os amplum, inferius ventrem rotundum & crossum, inter os & ventrem collum gracile & longūm. Est autem matrix intus villosa, vt melius semen retineat. Septem habet cellulas humana figura ad modum monetæ impressas. Inde est, q̄ septem potest mulier vno lecto parere. Prostitutę ergo ex frequentia coitus matricem habent oblimatam, pilosque quibus semen deberet retinere coopertos. Vnde ad modū marmoris vncti, quicquid recipit statim emittit. Dicis itaque, q̄ mihi dixisti, sine fęminæ semine nil concipi, non est verisimile. Videmus enim raptas reclamantes & plorantes violentiam passas concepisse. Vnde apparet illas nullam in illo opere habere delectationē. sed sine delectatione non pōt sperma emitti? Respō deo. Et si raptis in principio opus displiceat, ex carnis fragilitate tñ in fine placet. Iterum sunt in homine duę volūtates. Rationatiua & naturalis, quas sępe ī nobis repugnare sentimus. Displicet enim rationi sępe qđ carni placet. Si ergo in rapta nō est volūtas rationis, est tñ delectatio carnis. Et qđ dubitas sperma matris in

conceptu esse, cum videas filios similes matribus nasci, infirmitatesque earum contrahere?

Cur frequenti coitu non impregnantur coniugatæ. Cap. XXVII.

POrro legitimas quę cū solis maritis cū magna delectatione coeunt, videmus ēt frequenter nō concipere. Huius rei cā tū in ipsa muliere, tum in viro existit. Contingit. n. aliqñ nimis pinguem matricē esse. vnde nimia pinguedine inferius os matricis obstruitur: vnde semen ad locū creationis peruenire non potest. Aliqñ nimia siccitate cōstringitur. Aliqñ viscosis humoribus intus delinitur. Aliqñ deficit illis vis retentiua, & præualet illi expulsiua. Aliqñ lacerti, quorū est cōstringere, nimis sunt molles. Aliqñ cum nullū vitium sit in matrice, tñ non concipit, quod ex qualitate spermatis alterius, siue vtriusq; contingit. Si. n. nimis est calidū, vim habet desiccatiuā, & peremptoriam, si nimis frigidū congelatur; si nimis humidū dissipatur: si nimis siccum, durū est, & inobediēs digestioni. Hipocras in epistola de anathomia. Neq; vero quotiens coitus fit, mulier concipit, sed tantummodo certo tpe. s. aut in initio purgationis, aut in fine. Nam in ipsa purgatione sperma corrumpitur, sanguinis natura superante. Razi in libro diuisionis ægritudinū. Itaq; difficultas impręgnationis fit pp adipis multitudinem, aut virgę paruitatē, aut quia mulier post coitū cito surgit, & ambulat & mouetur, spermaq; cadit, aut propter crossam in matrice ventositatem: aut pp eius lubricitatem, aut propter caliditatis eiusdem, aut siccitatis, aut frigiditatis multitudinem, aut propter malam spermatis complexionē, aut propter emorroides vlcerumque malitiam, aut propter meatus opilationem, quæ fit propter adipem, vel carnem ortam.

Qui ad seminationem fœtus oportet affectum vtriusque parentis concurrere. Cap XXVIII.

HVgo in libro de perpetua virginitate Mariæ. In parentibus quoq; carnaliter generātibus, & per carnis coitū nascituā carnē ex carne fabricantibus vtrobiq; natura substantiam ministrat partui creando, vt ex vtriusq; carne procedat, quæ solum in vnius carne formanda est caro: tñ hoc vectigal, qđ natura quasi debitū quoddam ex instituto creatoris ad fabricam humani corporis absoluēdam impendit, ita prorsus sine vlla necessitate, aut coactione ab ea requiritur, vt nisi sola dilectione, & (vt sic dixerim) spontanea charitate ad tribuendū id nō inclinetur. Nihil. n. est præter solā delectationē, qđ hoc debitum a natura extorquere possit. Sed cū spontanea fuerit charitate persuasa, tunc nimirū sibi ad inuicem ad opus cōsumandū ex vtraq; parte libētet, atq; gratanter occurrunt. Sanę quicquid violenter nolenti abripitur, ad eiusmodi causæ effectum incongruum prorsus, atq; inefficax demonstratur. Sola ergo delectatio est, quę naturam persuadere potest ad seminandum partum. Et quidem in muliere amor viri, in viro aūt amor mulieris id agere solet, vt quia in altero solū natura sibi sufficiens, non est alteruter, & sibi per dilectionem subueniat, vt quod natura in neutro per se potuit, in vtroque per se cum altero possit. Igitur semen humani partus a sola muliere formādum concipitur, quod simul a viro & muliere seminatur. Quod quidem (sicut iam dictū est) in muliere per amorē viri, & in viro per amorē mulieris natura operatur. Propter quod ēt mulier non nisi a viro concipere dicitur, licèt tam de se, q̄ de viro accipiat, vnde fęcundatur. Et recte de solo viro concipit, quia id quod concipit in altero quidem de carne viri sumitur, in altero autem per amorem viri ministratur. Non itaque hoc solum de viro concipit, quod de viro accipit, sed hoc etiam de viro concipit, quod ex se de amore viri accipit.

Qualiter discerni possit, an impediatur conceptus ex parte maris, an fœminæ. Cap. XXIX.

COnstanti. in Pantegni. Ablatio concipiendi fit ex parte fœminæ, vel masculi. Ex parte fœminæ fit, aūt ex mala cōplexione matricis, aut ex officiali morbo, aut ex humoribus in concauitate vuluæ se coadunantibus. Ex mala complexione, quia si nimia est, & fortis sterilitas efficitur. Sin autem concipiendi vis aufertur. Si est calida intenditur, & corrumpitur sperma. Si frigida, constringitur, & concluditur vulua, venarumq; suarum ora vnde transit sperma, & infrigidatur, & congelatur in ea. In testiculis quoque propter eorum frigiditatem non multum nascitur sperma. Si humida non potest continere sperma. Si vero sicca, sic crossum, ac durum ibi nascens sperma non extendens se, neq; formatiuam virtutem sequens. Ex officiali morbo fit, aut ex constipatione viarum spermatis. Aut ex apostematibus, & similib. Ex humoribus autem in concauitate vuluæ coadunatis. s. flegmaticis, colericis, aut melancolicis. Plurimum autem fœminę conceptionem perdunt ex crossitudine nimia. quia zirbus os vuluæ amputat, & oppilat, vt non ad illud effluāt mēstrua, vel sperma. Qui & si currant, parum est, & non valet. Ex parte vero masculi fit ablatio concipiendi ex mala cōmplexione spermatis, aut ex morbo officiali Ex mala cōplexione, quia si calida sit incendit, si frigida cōgelat, si liquida dissipat. Ex officiali morbo, sicut est

actura virgę virilis, vnde sperma cū exit, non recta via in vuluā endit. Qđ intelligi pōt si non recte mingit. Itaq; si conceptio pp masculū aut fęminam ablata sit, sedeat mulier super scānū. & pannis operta suffumigetur. Siquidē ad os & nares suffumigatio pforet, non in ipsa est culpa, sed in masculo est. Si. n. os vuluę clausū esset & ora venarum vnde sperma trāsit ad vuluam & menstrua, suffumigatio corpus muliebre non perforaret. Similiter & si ibi dē esset humiditas extingueretur fumus, sicut calor spermatis extinguitur. Si nimius calor, fumus dissolueretur nec dispergeretur. Alij vero antiqui dicunt, ꝙ sperma masculi si super aquam posueris & dilatetur & natet super aquā, intelligitur esse frigidū ac subtile ne proficit. Si autem aquæ infunditur, & commergitur valet. Itē si vulua in sua positione lōga sit, et magna, breuis autem virilis virga, non potest sperma attrahere sibi, et ita culpa sit masculi, Potest iterum hoc intelligi ex significatione quam diximus malę complexionis in masculis siue fęminis & intestinis, vt macilitate, crassicie, nigredine, albedine, duricia, multitudine quoq; spermatis & eiusdem paruitate, crossicieq; & subtilitate.

De tempore conceptioni ac generationi congruente. Cap. XXX.

MVlier concipit quousq; mēstrua auferantur, & masculus generat vsque ad annū. 70. plurimumque vsque ad. 80. secundum virtutē caloris naturalis vniuscuiusque, & secundū calorem in testiculis. Quidā aūt in iuuentute non generant, sed senectute, quia cōplexionē testiculorū frigidā habent & humidam, post iuuentutem vero perfectā calor eorū naturalis confortatur, et testiculi calidiores efficiuntur, ideo geniturę tunc idonei fiūt. Aliquando ēt idē cōsequūtur ex mutatione dietę frigidę et humidę in calidū et siccā. Quidā aūt in adolescētia sua multū generant, quia testiculorū cōplexionē calidā & humidā habent. In iuuentute vero & senectute calor augmētatur, vnde sperma comburitur, ēt & desiccatur, nec ad generandū ꝓficit. Quidā ēt in adolescentia parū generāt, quorū cōplexio est nimis calida & sicca & insensiua. Cū aūt ad ętatē venitur, calor minoratur ac tēperatur. s. aut ex ętate, aut ex mutatione dietæ in temperamēto frigidæ. Ideoq; quidā in adolescentia fęminas tantū generant. in ætate perfecta masculos, quoniā in adolescentia cōplexio ipsorū atque testiculorū frigida est & humida, in iuuentute & senectute calefit & parū desiccatur, ideoque masculū generant. Aliqñ ex mutatione dietæ hoc prouenit. Arist. vbi supra. Tēpus coeundi (vt dictū est superius) in viro & muliere vt plurimum naturale est post duo septennia. Nondū tamen est tempus nubendi, quia non generant nisi raro, & debile. In complemento vero tertii septennii cōuenit nubere. Homo itaque coit post annos. 14. vsque ad finem vitæ suæ. Generat aūt post. 18. vel forsan ante. Nunquam tamen visa est mulier, quæ peperit post annos. 50. Viri vero generāt vsque ad. 60. & etiam. 70.

De susceptione seminis & coagulatione. Cap. XXXI.

AVicenna vbi supra. Porro in hora ipsa coitus expellitur matrix ad ipsum orificium quasi procedens desiderando per naturam attrahere sperma. Ante violationem vero puellæ virginis sunt in ore matricis panniculi contexti ex venis & ligamentis valde subtilibus, ortis ex omni membro eius, quos ipsa violatio destruit, & qui in eis est sanguis decurrit. Guil. de conchis. Cum autem nec in matrice nec in spermate causa est sterilitatis, spermate matricem ingresso clauditur interius os matricis, ne superfluitates conceptui se commiscentes ipsum corrumpant, tuncque mulieris menstrua cessant. Non enim in corpore mulieris calore videlicet ex fętu argumentando vincente tantæ superfluitates, vt prius oriuntur, & ex his quæ restant partus in vtero nutritur. Auicenna in. 1. Can. Generationis itaque corporis humani principium duæ res existunt. Vna videlicet sperma viri, quód tenet locum factoris. Altera vero sperma mulieris & sanguis menstruus, qui locum tenet materiei. Hæ quidem duæ substātiæ communicāt in hoc, quòd ambæ fluidæ sunt, licèt postea diuersificentur, Aqueitas tamen ac terreitas in sanguine ac spermate mulieris plus abundant, aeritas autem & igneitas in spermate viri superant Oportet ergo, vt principium coagulationis horum duorum sit humida coagulatio vel substantia, licèt terreitas & igneitas inueniantur in eo quod extra sit. Et terreitas quidem cum eo quod in ea existit ex duritia. Igneitasque cum eo quod est in ea ex virtute maturandi, his enim se vniunt, & coagulatum durum faciunt. Hoc tamen in nostris corporibus ad terminum coagulationis duorum corporum non peruenit, qualia sunt lapides & vitrū, ex quibus nihil resoluitur, quod non sensim percipiatur. Tunc enim secura essent a nocumentis, quę propter assiduam aut longissimam resolutionē accidunt. Non est aūt ita, quapp corpora nostra duabus nocumentorū speciebus sunt opposita. Vna est humiditatis resolutio, ex qua creati sumus. & hæc ordinate aduenit. Alia est humiditatis putrefactio, eiusq. corruptio & ipsius alteratio, q̄ fomento vitæ conueniens non est. Et hic quidē alius est a primo modo, licèt sua malitia ad siccitatē perducit, qa corporis humiditatē prius exiccari facit, & ex eo ꝙ nr̄is corporibus nō est conueniens corrumpit, ac tandem ad putrefactionē resoluit. Nam putrefactio quidem in primis corrumpit humiditatem, postea resoluit eam, & rem siccā dimittit cinericiam. Hæc ergo duo nocumenta sunt a cęteris nocumentis aliena, quæ propter alias accidunt causas, vt congelatiua frigiditas, & venena, speciesque solutionis continuitatis, & ægritudines reliquæ.

De mulieris impregnatione. Cap. XXXII.

SOlinus. Mulieribus atq; cogitantibus sobolem, cauenda est post coitū sternutatio pp seminis excussionem. Ex libro de naturis rerum. Itaq; (sicut iam dictum est) si nulla sit in muliere causa sterilitatis, & fuerit sperma conueniens genituræ, clauditur matrix, facta conceptione. Et (vt dicit Aristoteles) semen si per septem dies in muliere permanserit, imprægnabitur. Est aūt sperma geniturae conueniens, quod non est nimis calidum, vel frigidum, vel humidum, aut siccum. Nam si ēt aliqua istarum qualitatum excedat modum, generationi nullatenus est aptum. Proinde dicunt quidam solum uirile semen ad conceptū sufficere, sed mentiuntur plane. Nulla vero fœmina recipit coitum post imprægnationem, nisi mulier. Equa. n. & animalia cętera, quę cum fuerint impregnata. coitum fugiunt; Vt aūt dicit Ioannes in lib. philosophię; Menstruum in conceptione solet cessare, quia cum omnis quidem mulier frigidissima sit, ita ꝙ calidissima mulier frigidior sit frigidissimo viro, non potest bene cibū digerere, remanentq; superfluitates, quæ per singulos purgantur menses, & ipsę purgationes menstrua vocantur. Conceptione vero facta geminatur calor ex fętu. Vnde melius cibus digeritur, nec tantæ superfluitates oriuntur. Præterea quia fętus ex sanguine matris nutritur, purgatione non indiget. Hinc est, quòd cum animalia cętera ex quo nata sunt gradiantur, homo quidem non graditur, quoniam ex sanguine menstruo nutritur. Ex libro de anathomia. Ita vero clauditur matrix facta conceptione, quòd nec acus quidem posset intrare. Hæc tñ conclusio non fit subito, quia successiue. Quanto magis augetur fętus, tanto magis illa constringitur. Quód autem post conceptionem non statim claudatur ex toto: patet ex hoc ꝙ plures fœtus quandoque simul concipiuntur, nec ex eodem spermate, sed ex diuersis per diuersa tempora in diuersis matricis fossulas iniectis. Processu vero tpis ex toto clauditur. Vnde & prægnantes ardentius coitū appetunt, quia semen cadere non pōt in matricem ad temperandā libidinē. Constantinus vbi supra. Signatio vero conceptionis est concupiscentia matricis ad ardorem recipiendi masculini spermatis. Mēstrua quoq; non currunt ex consuetudine, neq; masculum vr̄ mulier cōcupiscere. In maxillis est venarum color viridis, & maxillæ solito duriores, albedo in oculis albedo est liuida viriditati contigua. faciesq; similiter lentiginosa, abominationē patitur, & virtutis appetitiuę defectionem: malorūq; ciborū desideriū habet. Si vis aūt de conceptu certificari, da mulieri mellicratē in hora somni. Si cōtra vmbilicū torturā patiatur, cōcepisse cognoscitur, si non, ecōtrario. Mellicrates de crudo melle hoc facit, quia ventositatē & inflationē gignit. vuluāq; cū intestino recto cōprimit, vt vētositas nō transeat, sed potius circumeat, ac torturam facit.

De duorum spermatum commixtione. Cap. XXXIII.

EX epistola Hipocratis de anathomia. In matrice quidē sperma miscetur, & conceptio celebratur ex viri semine, & mulieris sanguine: quāuis & viri sperma sanguis dicatur esse. Vnde & dicuntur consanguinei ex cōsanguinitate paterna, vel materna nari. licèt ipsum sperma sit coloris albi. Nam & mare licèt natura viride sit, cum tñ tempestatibus mouetur, spumam albam emittit, & vinum nigrū in vase exagitatum spumam candidam facit. Simili ergo ratione, & sanguis concussus in albedinē vertitur. Ex libro de nat. rer. Sperma vero masculi & fœminæ diuersarum intentionū sunt, secundum Bal. Intentio nanque spermatis masculini est informare ad similitudinem eius a quo separatum est. Intētio vero fœminini est ipsam formam suscipere. Etenim a spermate masculi est spiritus artifex. i. anima vegetabilis & forma. a fœmina vero fundamentum generationis & materia. Aristoteles vbi supra. Ideo nanq; fœmina non generat per se, quia indiget principio motus quod ex masculo est, ex fœmina vero materia est. Itaq; natura ex mare, & fœmina facit vnū, & ideo fit animal vnum. Et vir quidem dat formam, & principiū motus, fęmina vero corpus & materiam. Hali in libro regalis dispositionis, sermone tertio. Galienus & Hipocras arbitrantur in fœtus generatione sperma agentis & materiæ locum obtinere: sanguinem vero menstruū materiei tm̄: ipsumq; fœtum perfici cōtemperantia, & cōmixtione spermatis masculini cū fęmineo. Quę. s. duorū spermatum commixtio duabus ex causis necessaria fuit. Vna quia sperma virile crossum est, & calidę cōplexionis. Vnde & præ crossicie sua non posset extēdi, & dilatari sicut oportet, & sic suo calore materiā fętus corrūperet. Ideoq; fęmineū cū eo necessariū fuit, quod ecōtrario tenue, frigidæq; cōplexionis est, vt eius crossiciem, & calorē tēperaret. Altera vero cā est operimentu gene-

ti generatio quod fœtum circundet. virile namq; ſperma quia recte fertur, nequaquam per totũ ventrem matricis dilatatur. Ideo quoq; ſemiucum cum eo neceſſarium eſt, quo loca vacua impleantur. Et ex his ſimul operimentum fiat, quo fetus inuoluatur.

De panniculis contentis in matrice. Cap. XXXIIII.

AVicenna in 3. Canone. Matrix ſiquidẽ ex duabus tunicis eſt creata, quarum intrinſeca propinquior eſt ad hoc vt ſit venoſa. Ipſarũq; venarũ orificia, quæ in ea figuntur, matricis foramina nuncupantur. His embrionis panniculi continuãtur, & ex his currit ſanguis menſtruus, & ex eis embrion nutritur. Exterior vero tunica propinquior eſt ad hoc, vt ſit neruoſa. Incroſſatur autẽ matrix & inſpiſſatur, & hora menſtruorum quaſi impinguatur. Deinde vero cum purgatur extenuatur & exiccatur. Attenuatur aũt iterũ & extenditur cũ magnitudine embrionis, & dilatatio eius eſt ſecundũ dilatationẽ corporis illius. Cum aũt dicitur, ꝙ matrix ſit neruoſa, non intelligitur ꝙ eius creatio ſit ex neruis cerebri, ſed quia ſit ex ſubſtantia neruis ſimili. ſ. alba, ſanguine priuata, viſcoſa, extenſiua. Nec ei adueniunt ex cerebro, niſi nerui pauci quibus ſentit. Sanguis aũt mẽſtruus in prægnante diuiditur in tres partes. Vna. ſ. quæ in nutrimentũ conuertitur. aliam quæ ad mammillas eleuatur. Tertiã quoq; quæ eſt ſuperfluitas ſtans donec hora veniat vt expellatur. Fetus quoq; in tribus panniculis continetur ſ. ſecundina quæ cõprehendit ipſum, & in ea venæ cõtexuntur in tranſuerſo, cuius pulſatiles in duas venas diuiduntur, & eius quietæ in vnã venã. Hic panniculus biles vocatur, & ad ipſum vrina fetus effunditur. Alio quoq. qui dicitur abgas, & eſt ꝓfundatio ſudoris. Nec eſt neceſſarium vas aliud ſuperfluitati egeſtionis, cum ſit illud ex quo nutritur ſubtile, in quo non eſt durícies neq; fex, nec ſeparatur niſi aquaſitas vrinæ vel ſudor. Tertius aũt panniculus fetui propinquior cæteriſque ſubtilior vt aggreget humiditatẽ reſudantem ex embrione. Ex lib. de na. re. Itaque concepto fetu incipit operari virtus digeſtiua, quæ calore matricis ſemen inſpiſſat. Ipſumque ſemen folliculo quodam circunducitur, quod ex ſiccitate prouenit, & iſte folliculus ſemen cuſtodit, ne aliquæ ſuperfluitates ei ſe commiſcentes ipſum corrumpant. Iſidorus vbi ſupra. Fetus itaque nominatur, eo ꝙ in vtero adhuc foueatur. Cuius ſecundinæ dicuntur folliculus, qui videlicet folliculus continet eum, pariterque cum ipſo infante naſcitur. Ideoq. ſecundinæ appellantur, quia. ſ. cũ fœtus editur ipſum ſequuntur.

De ſecundinarum cum uenis & arterijs ſuis creatione. C. XXXV.

TAli vbi ſupra. Ex duobus quidem ſpermatibus ſimul operimentum illud efficitur, quo fetus inuoluitur. Facile nãque eſt hoc fieri, cum ſperma quod croſſum eſt & viſcoſum, intra matricem cuius interiora calida ſunt & plana dilatatur. ſicut ex paſta cito fit cruſtula, ſi calidũ operculum ſuperponatur. Et hoc quidem operimentũ ex omnibus planis matricis ſoluitur, per aſpera vero loca, quæ foſſulę dicuntur, ad eã ſuſpenditur. Circuntenet aũt ſperma, quemadmodum apparet in ouo, quod non ſuo tempore nec completũ edidit gallina, nec eſt eius teſta dura. Huius operimenti generatione completa ſanguis menſtruus ad illud fertur per venas non pulſantes, quarũ ora ſunt ea loca quæ foſſulę dicta ſunt. Peruenitque ſimul ſanguis ſubtilis & ſpiritus vitalis per arterias quæ ueniunt ad matricẽ, feruntque ſimul in operimenti ſubſtãtiam anteq̃ eius durities cõſummatur. Ideo namque per illud poſſibilem habet tranſitum in ipſius concauũ. Sic ergo in operimento foramina fiunt & meatus, qui dilatari non deſinunt, nec conſolidantur propter ſanguinis decurſum. Sperma nãque ſanguinem attrahere non ceſſat, ꝑꝑ eam quæ in ipſo eſt trahendi potentiam, qm̃ in ipſa generatione miſcetur & inſtrumentis eius vitalis ſpiritus & naturalis, per quos materias ſibi conuenientes attrahendi poſſibilitate ſumit. ſiunque ex eis fetus mẽbra. Dehinc operimẽtum illud dureſcit ac ſolidatur, & intra illud ex ſpermate locis illis, per quæ ſanguis ad fetum influit, venę & arteriæ generantur. Quarum ora venis & arteriis, quę ad matricẽ feruntur continuãtur, ita ꝙ arterię arteriis, & venę venis. Deinceps hæ arterię & venæ generatæ irretiuntur & inuoluũtur cum operimento, & implicantur inter ipſum, circundantque exterius. Poſt hoc omnes hæ venę congregatę continuantur, & fiunt ex eis duæ. Similiter ex omnibus arteriis duæ. ſicque quatuor ad vmbilicum fætus veniunt. Vt aũt vmbilicũ tranſierunt duæ venę congregãtur in vnã, & arterię duę ſimiliter in vnam. Hoc autem operimentũ, in quo irretiuntur hę venę & arteriæ ſecundina vocatur. Quę ideo neceſſaria fuit, vt venas & arterias ſolidaret atque firmaret, & ligatas ad inuicem confortaret. & vt venis quæ in ea ſunt fetum mẽſtruo ſanguine paſceret. arterijs autem ſpiritum ac ſubtilem ſanguinẽ inferret: Ab anterioribus autem ſuper fetum operimenta duo generantur. Quorum alterum ſeca dicitur, & eſt implicitum quaſi faſcia. Eſt aũt ſub ſecundina, & aſcendit ad matricis ſuperiora, tranſmittens ſe ad fetus veſicam. & eius vtilitas eſt ſuſcipere fætus vrinam. Alterum vero dicitur ſela, fetum circũdans ſub ſeca; & eſt largum ac ſpiſſum factum ad ſuſcipiendos vapores ſpermatis ac fetus, qui quaſi ſudor ſunt in conſummatis corporibus.

Qualiter in matrice diſcernitur ſexus ab ipſa conceptione. Cap. XXXVI.

EX libro de Anatho. In matrice quidem ſeptẽ foſſæ ſunt. Tres a dextris, & tres a ſiniſtris, & vna in medio. Vnde dicunt quidam, ꝙ a dextris tm̃ mares, & a ſiniſtris tm̃ feminæ concipiũtur, in medio vero hermafroditi. ſ. qui habent vtrunque ſexum. Alij referunt hoc ad facultatem naturę, dicentes ꝙ quilibet ſexus põt in qualibet foſſula concipi. Sed ſi femina concipiatur in dextra, virilis erit. Si vero mas in ſiniſtra, ſimiliter effæminatus erit. Præterea quibuſdam eſt virga virilis adeo tortuoſa, ꝙ per eã non põt ſemen dirigi, niſi tm̃ in alteram partẽ matricis. vnde & maſculos tm̃ vel fœminas tm̃modo generant. Et libro de natura rerũ. Igit̃ ſpermate in matrice locato, eiuſdemque ore concluſo ſi in dextra matricis parte maneat, maſculus efficitur, quoniã epar eſt in dextra parte ſitũ matrici vicinũ, & ideo meliori atque calidiori ſanguine nutritur, qui eſt proprius maſculorum. Si vero in ſiniſtra parte ſperma reſederit, femina efficitur, quoniam a fonte caloris. i. ab epate, locus iſte ſeparatur. Porro vbi nõ recte in dextra, ſed aliquantulum verſus ſiniſtrã, plus tñ verſus dextram locatũ fuerit, vir effeminatus generabitur. Si aũt econtrario in ſiniſtra, ita ꝙ aliquantulum verſus dextram mulier virilis efficitur, quę & virago dicitur. Hali vbi ſupra. Eſt itaque generatio maſculini fetus in dextero latere, eiuſque motus apparet in hac parte. Econtra vero generatio & motus feminæ in ſiniſtro. Maſculi namque complexionem oportet eſſe calidam. Latus aũt matricis dextrum calidus eſt ſiniſtro, quia vicinius eſt epati. Teſticulus dexter a quo ſperma defluit in matricem eadẽ de cauſa calidior eſt, ob hoc & eius ſperma calidius & ſiccius. Econtra vero feminas oportet eſſe frigidioris complexionis & latera matricum ſiniſtra frigidiora ſunt ſplenis vicinitate, earumque teſticulus ſiniſter & ſperma ſimiliter. Cum ergo ſperma calidius & ſiccius atque croſſius, fœtus erit maſculus. Cum autem frigidius & humidius atque tenuius, fetus erit fœmineus.

De cauſis & ſignis diſcretionis prædicta. Cap. XXXVII.

AVicenna vbi ſupra. Cauſa itaq; maſculinitatis in fetu eſt ſperma viri & caliditas eius, & abundantia ipſius, & conuenientia coitus in hora mundificationis, & prouocatio ſpermatis ex rene dextro qui calidior eſt & altior, & epati propinquior. Vnde & eius ſperma calidius eſt atq; ſpiſſius. Similiter & qñ cadit in dextro matricis. Regio quoq; frigida, & tempus frigidum, & vẽtus ſeptentrionalis adiuuant ad maſculinitatem, contrarium aũt ad cõtrariũ, ſimiliter & etas adoleſcentię abſque pueritia & ſenectute. Et dicunt quidam quia ſi currit ex dextro viri ad dextrũ eius maſculinat. Sin aũt ex duobus ſiniſtris feminat. Si vero currit ex ſiniſtro eius ad dexteram ipſius erit fœmina maſculina. Et ſi econtrario maſculus fœmineus. Conſtanti. in lib. de coitu. Calor ẽt adauget appetitum, & facit fetum maſculinũ. frigiditas aũt diminuit, & fœmineũ fetũ reddit. Si vero natura teſticulorum fuerit calida, multus erit appetitus luxurię, & plures gignuntur maſculi, & tempeſtiue pili oriuntur. Si vero frigida, effeminati erunt homines, & appetitus deeſt, & pili tarde oriuntur, & pauci circa pectinem & extra illa. Vnde & per mẽbra dextra generat maſculos, & ſiniſtra feminas. Dicit enim Gal. non eſſe mirũ, quia calor dextri teſticuli & dextrę partis matricis cũ viciniores ſunt epati, & nutriũtur ſanguine puro & claro, & ideo a dextris oriuntur maſculi, & a ſiniſtri fœminę. Ait quoq; Hipocras. Si puer ẽt tempore pubertatis viderit ſibi dextrũ teſticulum eſſe maiorem ac prominentiorem generabit maſculos. Si uero ſiniſtrum, feminas. Euenit etiam aliquotiens, vt virtus caloris ſeminis vincat. Quidam enim medicorum dixerunt. Si ſemen quod proceſſerit de dextera parte teſticuli, ceciderit in ſiniſtram partem matricum efficit maſculinum effeminatum. Et ſi illud quod proceſſerit ex ſiniſtra parte ceciderit ad dexteram, efficiet feminam maſculinam. Præter hoc tamen Deus potens eſt concedere cui vult gignere maſculos, & cui vult gignere fœminas. Hali vbi ſupra. Vir quidem maſculos faciens eſt fortis corporis & ęqualis carnis in duricie ac mollicie, multique ſpermatis, magnorum teſticulorum, manifeſtarum venarũ, fortis deſiderii, quem non debilitat coitus. Et ex cuius dextro teſticulo ſperma eiicitur. Cumque adoleſcentis prius dexter teſticulus inflatur, tunc eſt ipſe maſculinans, cum vero ſiniſter, fœminans. Ille ſimiliter ad quem feſtinat pollutio, non a nocumẽto in ſpermate, faciens eſt maſculos. Ex mulieribus autem maſculinans eſt illa quæ eſt æqualis caloris & formę, non grauis corpore, neque mollis, nec eius menſtrua ſubtilia ſunt cruda nec pauca aquoſa & aduſta valde. Eius quoque digeſtio bona eſt, & venę apparentes ad exteriora procedentes, cuius ſenſus & motus ſecundum quòd oportet exiſtunt. nec habent ventris ſolutionem aut conſtrictionem aſſiduam. Oculi eius decliues ſunt ad fuſcedinem abſque ſubalbedine. Habetque gaudentem naturam ac lętam animam.

De

De operatione solis ac caeterorum planetarum in humana generatione. Cap. XXXVIII.

ACtor. dicit autem Arist. ꝙ homo generat hominē & sol. Sanctus quoque Dionysius in lib. de diuinis nominibus dicit, ꝙ ad generationem omniū corporū sensibilium sol commitatur, & ad vitam ea mouet, ac nutrit & auget, ac perficit. Helinandus in cronicis suis libro sexto. Nos quoque non negamus afflatos quosdam sydereos in sublunaribus aliquantulum operari, vt solē per quartam circuli tempus variare, & lunam plenam aerē humefacere, & ardentē caniculā dies caniculares facere, & aliquid tale. Vnde est illud Hipocratis. Mutatio tēporū generat morbos. Sed aliud est aerem aliquando his afflatibus infici, aliud totam naturam hominis ab eis auspicari. Concedimus ergo ꝙ cęlum & motus sydereus. sicut ait Mercurius in asclepiade. illis quas importat varietatibus afficit elementa, non tñ eousque vt ipsa elementa absque illis nihil faciant. Nā etiā sine illis uarietatibus & aqua humectat, & ignis calefacit, et aer mouetur, & terra stat. Nā antequam stellę crearentur ēt hoc faciebant, aut facere poterant. Nihil est aūt quare sol dicatur magis esse causa generationis quam aqua. Omnia siquidem ex calore & humore procreantur. Cū ergo generandi potestas pęnes hoc duo sit, cur uni soli tota tribuitur? Sicut aūt sol non solus operatur ad generandum, sed humor cum eo, ita nec solus ad corrumpendum. Denique nec minores nec pauciores morbi fiunt ex humiditate & repletione quam ex siccitate & inanitione. Nō aūt eandē virtutem habent Sol & Luna in generandis vel cōcipiendis hominibus q̄ in herbis & arboribus vel gelu vel niuibus, pluuijs & nubibus & huiusmodi. Illa namq; facilius radios solares recipiunt, & ideo facilius generantur & corrumpūtur. Et (vt ita dicam) omnis illorum vita & mors in manibus eorum est. Homo aūt dignior creatura & operosior factura, quam vt a talibus actoribus credenda sit procedere, & ad eorū arbitrium vitā vel amittere vel retinere. Quod oportet concedere, si dixerimus solem omnis omnino generationis, & corruptionis naturalis causam esse. Actor. Dicit tamen Constan. in li. de cerebro, ꝙ habeut ēt septem planetę aliquid in embrii compositione, sicut de singulis superius dictū est in tractatu de stellarū ratione, & ideo non oportet hoc repetere. Veruntamen omninọ genethliaticorum siue mathematicorum errorem cauere debemus, ne videlicet ea quę in libere hominis arbitrio constituta sūt, necessitati fatalium cōstellationum inaniter immo peruicaciter ascribamus, sicut ibidem plenius diximus.

De opinione Albumasar super constellationis circa foetum operatione. Cap. XXXIX.

HElinandus vbi supra. Albumasar quidem dicit, ꝙ quicquid naturaliter in elementis efficitur, aut ex elemētis causa. s. formali, aut ex motu superiorum causa. s. efficienti perficitur. Quod ut fiat clarius, elemētorū proprietates ac specierū distinguamus. Tres ergo elementorum proprietates hæ sunt. Oppositio, conuersio vel reciprocatio, augmenti & diminutionis receptio. Contrariis enim & oppositis omnino qualitatibus participant. Et quia calor & siccitas quæ in igne sunt frigiditati & humiditati aquæ penitus aduersantur, caliditas & humiditas aeris a terræ frigiditate & siccitate repelluntur. Item conuersionis ibi fit reciprocatio, quia terra plurimū extenuata conuertitur in aquā, & aqua subtiliata transit in aerē, aer in ignē. Ignis aūt densatus reciproce mutat in aerem, aer in aquam, aqua in terrā reuertitur. Fit ēt ibidē augmentum & diminutio, quia fit quod est calidū calidius, & aer humidior aere, & aqua frigidior aqua, & terra siccior terra. Similiter ēt in diminutione per descensum. Species autem tres habent proprietates proprietatibus elementorū contrarias. Non enim vt cōtrarię sibiinuicem opponuntur, non conuertuntur inuicē, nō augmentum & diminutionem recipiunt. Homo enim in substātia & ratione sua nulli rei contrarię fit oppositus, nec cōuertitur ex humanitate in aliud, vt equus. s. fiat vel lapis, nec augmenti recipit, nec diminutionem, quia Socrates nō est magis homo q̄ Plato, nec magis homo fuit heri Socrates q̄ hodie. Quod ergo homo nunc sanus est, nunc ęger, nunc calidus, nunc frigidus, & ita contraria recipit, ꝙ etiā de sano fit infirmus, & de infirmo sanus, & ꝙ in eo conuertitur siccitas in humiditatē, etiā in frigiditatem caliditas, ꝙ etiā horum augmentū & diminutionem recipit, ex elementis contrahit. Quod aūt nulli alii contrarię opponitur in substantia, ꝙ non conuertitur in aliud, ꝙ humanitatis augmentū vel detrimentum non recipit, a specie contrahit. Quicquid autē aliud ab his specierum & elementorum proprietatibus in elemētis consistit, ex uirtute superiorum & motu primi mouentis ad beneplacitum & prouidentiam descendit. Sunt aūt hæc pulchritudo corporis & fęditas, longitudo & breuitas, sexus vterque masculinus ac fęmininus, colores ac motus, timor & audacia, crassitudo & macies, spissitudo & subtilitas. Et multa alia, quæ referre non finit prolixitatis fastidium. Hæc est sententia Albumasar, ex qua noster astrologus vult probare sexum vtrumque a constellatione fieri, sicut & cæteras proprietates quas adiungit. Sed auctoritates & rationes tam Augustini quam phisicorum contradicunt.

De ipsius fetus assimulatione. C. XL.

SAcra quoq; scriptura certē commemorat Iacob nouam inuenisse strophan, quomodo oues in aspectu virgarum decorticatarum fętus maculosos & varios ac sparsi velleris conciperent, aperte ostendit, ꝙ non ex motu planetarum sint colores in fętibus, & pulchritudines aut fęditates, sed magis ex affectu cupientis et conspicientis trahere in se colores & imagines rerum conspectarum in feruore voluptatis extremę. Denique et hoc ipsum in equarum gregibus apud hispanos fieri testatur. Hieronymus super eiusdem Genesis locū. Quintilianus etiā quandā matronā accusatā ꝙ ęthyopem peperisset, ex imagine conspecta in cubiculo hoc accidisse argumentans defendit. In libris etiam Hipocratis scriptum reperitur quandam puniendam, quia pulcherrimum puerum perperisset, vtrique parenti generi quoque tori eorum dissimilem, nisi monuisset Hipocras quærere, ne forte talis pictura esset in cubiculo. Hinc apparet colores in fętibus non a planetis fieri. Longitudo quoque et breuitas credibilius est ꝙ ex similitudine parentum, vel ex nutrimento trahatur infantiū, q̄ ex motu planetarum. Isidorus vbi supra. Nasci aūt patribus similes aiunt, si paternū semē ualidius sit, matribus si matris. Hac ratione similes exprimi uultus. Qui aūt utriusque parētis figurā reddunt, æqualiter mixto paterno maternoque semine concipiūtur. Auorū proauorumque similes fieri, quia sicut in terra multa semina occulta, sic & in nobis semina celantur, figuras parentū redditura Ex paterno aūt semine puellas nasci, & ex materno pueros, quia omnis partus constat duplici semine, cuius pars maior cum inualuerit occupat similitudinē sexus. Arist. ubi supra. Præter prędictas itaque causas quidam filiorum assimilantur patri & matri secundū totū corpus, & quidā nō, quidam ēt patribus & nō auis, & non forte econtrario. Forsitan ēt erunt mares fęminis similiter & fęminæ maribus. Quidam uero nulli parentū assimilātur, sed naturā habent a genere suo extraneā. Sed qn̄ uincit mot⁹ primi generantis, & bene operatur in superfluitate mēstrui, ita ꝙ completur forma embrionis ex motu maris, tunc erit natus mas patri similis. Glosa ibidē. Nota ꝙ assimilatio est naturū qualitas, a uirtutibus generatiuis parentū in eis relicta Fit aūt assimilatio in specie, in sexu, in coloribus, in moribus, in naturali potentia. Prima causa assimilationis est uirtus agens, secunda calor, tertia fortitudo, ultima uirtus imaginationis. Ex qua. s. imaginatione fit assimilatio non solū ex uirtute naturali, quia uirtus animalis ꝑ se patitur ab imaginationibus, sed pōt esse pp forte impressionē spirituū. Prima ergo & maxima causa assimilationis est uirtus generātis. Qui (uerbi gratia) cū sit animal, homo, filius Socratis, mas & hoc indiuiduum, in ipso est potentia uirtus omnium horum. s. animalis. hominis maris, proaui, aui, patris, & propria. Et primo quidem intendit generare sibi simile, si potest uirtus propria uincere. Sin autem alia uirtus quæ uincit assimilabit sibi quod gignitur. Ex libro de natura rerum. Ex leprosis quidem plerunque nascuntur leprosi, non tamen ex cęcis cæci, uel ex mutilatis mutilati, uel ex monoculis monoculi. Actor. Huius ratio superius dicta est, ubi de natura spermatis actum est.

De causis geminorum ac monstruosorum fętuum in conceptione. Cap. XLI.

AVicenna in 3. Canone. Causa uero conceptionis geminorū est multitudo spermatis, eiusq; diuisio in duo uel plura, eiusque casus in duos uentres. Incolumitas autem geminorū non est plurima, raroque sunt inter geminos dies plurimi. Fiunt enim secundum plurimū ex uno coitu, raroque contingit ut ex coitu sup impregnationem fiat conceptio. Nam & si fiat, fit in mulieribus habentibus corpora tenera. Atque sunt multorum pilorum, multique sanguinis pp fortitudinem caliditatis earum. De signis aūt geminorū aut plurium est, vt consideretur vmbilicus nati primi continuus cum fętu. Si non fuerit in ipso ruga neque nodus, non erit post natum primū filius. Et si fuerint in ipso rugę, tunc erit pręgnatio secundū numerū rugarū. Arist. vbi supra. Cum autem mulier impregnatur gemellis, & fuerit alter masculus, alter fęmina, non erit eorū distinctio ęqualis, sed prius fiet distinctio maris. Ob hoc ēt minus saluabantur. i. citius aborsum patientur. Non aūt sic accidit in animalibus cæteris. Et homo quidem est ex generantibus vnum filium naturaliter, sed pp calorem & humiditatem corporis sui quandoq; multos generare potest. Ex vno siquidem coitu multum spermatizat, & cū sperma diuiditur multi ex eo filii generantur. Præterea causa generationis multorū eadē est quæ & membrorū superfluorū. Quando enim est materia multa in mēbro, fit membrū illud maius altero. Et forte diuidetur illa superfluitas, fietq; duorū membrorū creatio. Similiter accidit & filiorū creationi. Si enim est materia multa, poterit ex illa esse plus q̄ vnius filii forma. Habere quoque membrorū simul maris & fęminæ, similiter erit ex materia multa ad illam partē corporis declinan-

clinante, cuius. s. materiæ pars vincitur, pars vero nõ. Præterea ex coitu supra coitũ, filij monstruosi vel gemini generantur, sicut videlicet in ouis superius dictum est. Causa itaque monstruositatis est in materia vel etiam in modo impregnationis.

De signis mulieris pregnantis. Cap. XLII.

SOlinus. Porro si naturalis materia in matrice cohæserit, decimus a conceptu dies dolore grauidas admonebit. Iam inde inquietudo capitis incipit, & caligine visus hebetatur, cibiq; fastidium sequitur. Si corpusculũ in matre figuratur, melior est grauidis color, & pronior vteri parcitudo. Deniq; mouetur a die quadragesima. Alter vero sexus nonagesima die primũ palpitat. Vultumq; gestantis inficit pallore. crura et ꝑpedi languida tarditate. In vtroq; sexu cum capilli germinant, incommodũ maius est. fitque pro plenilunio anxior ægritudo, quod et tempus editis semp nocet. Auicenna vbi supra. Prægnans masculum habens melioris est coloris, & pluris leuitatis, & agilitatis, faciei quoq; mundioris, & appetitus sanioris, & quietorũ accidentiũ. Sentit quoque grauedinẽ lateris dextri, quia plurimũ generatur masculus ex sperme ad dextrũ duorũ laterũ matricis expulso. Quod accidit aut pp desiderium illius lateris ad recipiendũ, aut qm̃ expulsio fit ex testiculo dextro. Præterea qñ mouetur fętus, mouetur ex latere dextro primũ. Lac quoq; currit imprimis ad dextrã papillam, & prouocatur imprimis. Estq; lac eius crossum, viscosum, non tenue, & aquosum, ita ꝙ lac masculi distillatur super speculũ, & cõsideratur ad ipsum in sole, & remanet quasi ipsum sit frustum argenti viui, aut granũ margaritæ, non currens, nec prolongatur. Item huiusmodi prægnans cũ a statione mouetur, prius dextrum pedẽ mouet. & cum erigitur, super manũ dextrã sustentatur. Oculus quoq; dexter ipsius leuioris est motus atq; velocioris. Masculus post tres menses mouetur. fęmina post quattuor. Signa vero prægnantis cũ filia sunt multitudo vlcerum pedũ, & proprie in coxis & apostematum eorũ. Quandoq; tñ huiusmodi pgnans est cũ masculo, sed non est masculus nisi debilis, & mollificatarum venarum. Constan. in pantegni. Porro si vis certificari fętũ masculinum esse, vide quia color mulieris pulchrior est, motus leuior, venter rotundus. color corporis rubicundus. Si vero color fędus, motusque tardus, & venter longus, in facie quoq; lentigo fuerit, & aliqñ et in cruribus pustulę vulneraq., sexus fęmineus erit Arist. vbi supra. In pluribus quidem mulieribus post impregnationẽ dispositio peioratur, in cæteris aũt fęminis nequaquã. Mulieres post impregnationẽ grauantur, & multa patiuntur. minus tñ si fętus est masculus, & citius recedit grauitas. Hali vbi supra. Signa vero ꝙ mulier pregnans habeat in vtero masculũ, sunt hæc, Color pulcher, & motus eius leuis. mamma eius dextra maior q̃ sinistra. indeque caput eiusdem mammillæ. pulsus et in dextra manu vehemens est ac fortis, celer & plenus. Si vero fęminã habet in vtero, signa contraria inuenies. Hipocras vbi supra. Hæc quoque signa procedere solent, ꝙ si masculus in vtero fuerit, mamma dextra rubustior erit, si vero fęmina, sinistra. Idẽ in libro aphorismorum. Mulierem si scire vis an cõceperit, mellicratũ dabis ei bibere. Et siquidem circa ventrem tortiones habuerit, concepit, si vero non, minimẽ. Iterum contegens eam vestimentis, suffumiga deorsum aromatibus. Et si quidem odor per corpus ad os & nares transit, cognosce ꝙ illa non generat. Porro si masculum concepit, bene colorata est, si vero fęminã discolorata. Mulieri prægnanti lac ex mammillis fluens multum debilem significat fętum. Vbera vero dura sanum.

De embrioni formatione. Cap. XLIII.

EX Epistola Hipocratis de anathomia. Formatur aũt infans in vtero matris in 40. diebus, & innouem mensibus nascitur. Aliqui tñ in 30. diebus. & hi in septem mensibus nascuntur. Formatur aũt sic. Primo mense iactus seminis in vmbilico cõgregatur, & est sanguis. In secundo mense expressio corporis animam tribuit. In tertio capilli & vngulæ nascuntur, & infans motum facit. Ideoque in quarto mulieribus nauseæ fiunt. In sexto neruorum facit consummationem. In septimo medullam confirmat. Et in octauo cum pelliculis ossa. In nono vero maturum mouet infantem. Aug. in lib. 80. quæst. 3. Dicitur hominis conceptio sic procedere, vt primis sex diebus quasi lactis habeat similitudinem. sequentibus aũt nouem conuertatur in sanguinẽ. Deinde. 12. solidetur. reliquis octo vsque ad perfecta membrorum lineamenta formetur. Hinc vero reliquo tẽpore vsque ad tempus partus augetur magnitudine. Hali vbi supra. Cum itaque sanguis ac sperma fuerint commixta, inflationes & bullæ fiunt in eis ex sanguinis calore, sicut in crossis ac viscosis, si igni decoquantur, fieri videmus in eorũ ebulitione. In huiusmodi vero bullis spiritus spermati permixtus adunatur, & profundo spermatis immergitur. Hæ quoq; bullæ adinuicem adunantur, & fit ex earum ębulitione concauitas magna in spermate, in qua spermatis quantitas adunatur. Et fit in superficie spermatis duricies, nec ab inuicem spiritus dissolui potest. Decurrit autem spiritus & sanguis per illa iam creata in secundina ad sperma eiusque concauum replent. Virtus aũt informans ex his duobus, spermate. s. & sanguine mẽbra fœtus informat. Ex spermate quidem membra alba, quæ sunt cerebrum, ossa, cartilagines, operimenta, ligamenta, venæ & arteriæ. Ex sanguine vero mẽstruo epar & omnia membra carnea, excepto corde, quod fit ex arteriarũ sanguine. Auicenna vbi supra. In vnoquoq; duorum seminum masculi. s. ac fęminæ est virtus formandi simul & informandi Sed masculinũ fortius est in virtute, a qua est inceptio formationis. Femininũ vero plurimum in virtute, a qua est principium informationis Et in masculino quidem intendit formatiua virtus informando ad similitudinem eius a quo separatũ est, nisi sit aliquid quod prohibeat vel impediat eam. In fęminino vero virtus informatiua separatim intendit in recipiendo formam illam. In mulieribus quidem tardiores sunt embriones quã in masculis. Est aũt spaciũ spumę sex dierum, aut septem, in quib⁹ informatiua format embrionẽ non petendo aliquid ex matrice. Post hoc appetit, & est inceptio linearũ atque punctorum tribus aliis diebus, fiuntque nouem. Deinde vero post sex alios dies penetrat in toto sanguinitas, & fit illud unde creatur. Sicque fiũt. 15. a cõceptione. Post hoc. 12. diebus fit humiditas caro. iamq. discernuntur frusta carnis in tribus mẽbris manifeste, & alia separantur a contactu aliorũ, & extenditur humiditas nuchę. Deinde vero post 9. dies separatur caput ab humeris, & extremitates a lateribus & ventre, ita vt discernatur sensus in quibusdã eorũ, & occultetur in quibusdã. Post quattuor aũt dies sentitur, cõpletis scilicet diebus quadraginta a conceptione. Aliquãdo autem postponitur vsque ad. 45. dies, minus autem in hoc est vsque ad triginta quinque dies, nec fęmina ante quadraginta.

Qualiter primo formantur in eo membra principalia. Ca. XLIIII.

CVm itaque matrix super sperma colligitur, tunc dispositionũ prima quę aduenit illic est spumositas spermatis, quia virt⁹ informatiua mouet illud quod est in spermate de spiritu animali & naturali & vitali ad minerã vniuscuiusque eorũ, in qua figitur & creatur ex eo illud membrum, propter hoc reperitur exufflatio tota impelli ad medium humiditatis, vt præparetur locus cordis. Deinde uero fiunt ab eius latere dextro & a latere supremo duæ vesicę quasi ramificatę ab eo tangentes ipsum vsque ad orã. Deinde vero separantur ab eo ac discernuntur. Et primo quidem fit illud ex quo creatur cor. dextra vero illud ex quo epar. Porro alia, sanguine impletur ad albedinem declivi, & penetrat ad exteriorem partem humiditatis sparsæ post duas vesicas, & ventositas mundans eam, vt recipiat propter eam restaurationẽ ex matrice & ex spiritu & sanguine, creaturque vmbilicus. Et quod primo creatur tunc est panniculus. Veruntamen vesicæ cordis & epatis ac cerebri præcedunt creationem vmbilici, quamuis horum triũ complementum illius substantię complemento postponatur. Et reuera primũ membrũ quod creatur est cor, quamuis hoc feratur Hipocras dixisse de cerebro, & oculis, sicut testificatur dispositio pullorũ in ouis. In sequentibus capitulis dicit esse rectius, vt sit primum quod creatur epar, quoniam operatio prima corporis est nutrimentum. Sed eius sermo probatur esse corruptus, quia non nutritur membrum animalis, in quo non est sustentatio vitæ cũ calore naturali. Si ergo secundum ꝙ ipse estimat illud in primis creari oportet, cuius operatio præcedere debet, necesse est, vt creetur mẽbrũ a quo procedit calor naturalis, & spiritus vitalis ante creationẽ nutriens ipsum. Ex libro de naturis rerum. Die quidem 21. conceptus illæ guttæ sanguineæ quę prius in superficie folliculi apparebant, miscentur semini. 7. vero die post. 21. ipsum semen quasi media specie inter carnem & sanguinẽ coagulatur. Inde aũt incipit formatiua virtus & embrio formatur. Cuius partes illę quæ frigidæ & siccæ sunt in osseam substantiam, quę vero frigidę & humidæ sunt in flegmaticam, vt est pulmo, q̃ calidę & siccæ in colericam, vt est cor, quæ aũt calidæ & humidæ, in sanguineam, vt est epar, modo mirabili diuiduntur. Hali vbi supra. Primum ergo omnium virtus informans ab illis incipit membris, q̃ pluribus mẽbris corporis origo sunt & radix, carebro. s. & corde & epate. Fitque cerebrũ ex substantia spermatis, cor ex arteriarũ sanguine, epar autem ex illo sanguine qui per venas ad corpus fętus venientes per sęcundinam imittitur. Et sunt hæc tria membra in principio ad inuicem proxima. Deinceps autem in vltimis separantur. Venaque magna q̃ fit ex non pulsantibus venis epati continuatur, & ad ipsum defert sanguinem menstruosum. Similiter & vena pulsans q̃ fit ex pulsantibus venis in secundina cordi coniungitur, cui & spiritum vitalem subtileq. sanguinẽ ministrat.

Qualiter formantur & cætera. Cap. XLV.

IDem. Post hęc ex his radicibus tria germina separantur. A cęrebro quidem neruorum paria & nucha. A corde vero arteria magna, & ępate vena concaua. Arteria magna est illa quę ex ipso corde fœtus procedit, & ad eius vmbilicum attingit. Cum istarũ quoque radicum ac germinum generatione creantur illa ossa circundantia, quæ quasi operimenta sint illis & castrum. Fiunt enim ex sper-

spermate ossa cranei quæ cerebrum circundant. Et spondiles qui nucham. Costęque pectoris cor circūdantes. Et costæ posteriores hepar concludētes. Deinceps alia creantur mēbra, nisi ꝙ illa sunt amplius manifesta, quæ radicibus his existunt propinquiora, vt instrumenta sensus cerebro, pulmo vero cordi, stomachus spleni, fel etiam & renes hepati. Dehinc manifestantur ea quę hæc membra sequuntur, quæ sunt ex concauo pectoris. Vltimo vero manus & pedes, & omnia reliqua membra, iamque completus fętus tunc incipit moueri. Ex libro de natura rerum. Ipsa est autem virtus concauatiua, quæ manus digitosque distinguit, quę nares auresque per foramina deducit, & ad instar fistularum flexibiliū venas cauat, quibus sanguis per membra singulasque partes corporis deferatur. Caro quidē & adeps ad replenda loca vacua mēbrorū ex solo sanguine generantur. Sed caro generatur ex sanguine spisso, quem caliditas siccitasque coagulant. Adeps aūt ex eius aquositate & vnctuositate, quam frigiditas coagulat, ideoq. caliditas eam dissoluit. Ex sanguine quidem generata caro post perditionem suam renascitur. Illud quoque quod ex sanguine generatū est, in quo virtus adhuc existit sperma, si tollatur, iterum nasci potest, sicut dentes in ętate tenera pueritiæ. Vt aūt dicit Arist. in embrione sunt oculi valde magni. s. propter humiditatē nimiam. Ideo non complentur nisi tarde, donec. s. desiccetur humiditas in embrione. Eadem quoque ratio est in capite, quod etiam valde magnum est ibi respectu corporis sui. Vnde locus sincipitis. i. anterioris partis capitis super frontem valde humidus est, per longum tempus ēt post pueri natiuitatē, nec consolidatur aut durescit, donec puer inualuerit, & donec indurescat locus ille non potest puer loqui, quod totū fit propter humiditatē cerebri.

Quod hęc omnia fiunt ab artifice natura. Cap. XLVI.

HElinandus vbi supra. Asserit etiam Hypocras in libro de natura pueri, genitale semen intra formandi hominis monetā locatum ab artifice natura sic disponi, vt die septimo folliculus gemino circūdetur humore, qualis in ouo ab exteriore testa clauditur, & intra se claudit liquorē. Et hoc probat per exemplum cuiusdam fęminę, quę timens ne grauida fieret, postquam conceperat rogauit Hipocratē, vt eam adiuuaret. Qui imperauit eā saltitus concitari: Quæ die septimo a conceptu post saltū septimum talem qualem diximus folliculum eiecit. Quem Hypocras iudicauit suffecisse conceptui, qui tradidit semen post iactū sui intra septem horas non effusum vel elapsum hærere conceptui. Ecce Hipocras a natura sola, non a planeta dicit conceptum in utero formari, & hoc virtute septenarii mediante. Cui consentiunt Straton peripatetices, & Diocles caristius, qui hoc modo per septenos dies concepti corporis fabricam dispensant, vt hebdomada secunda credant guttas sanguinis in superficie prędicti folliculi apparere. i. diē quartadecima. Tertia vero. i. die. 21. demergi eas retrorsum ad ipsum conceptionis humorem. Quarta. i. die. 28. humorem ipsum coagulari, ut quiddam velut inter carnem & sanguinē liquida adhuc soliditate conueniat. Solinus. Conuenit autē inter omnes corda primum ex vniuersa formari carne, eaque in diem quintum & .60. crescere, deinde minui. At ex ossibus spinas. Ea propter capitale est, si pars alterutra noceatur. Actor. Sciendū uero ꝙ natura duplex esse dicitur. s. naturans & naturata, & vtraque in formatione infantis operatur. Verum natura naturans ipsa creat & mouet naturam, quę est vis insita rebus, ex similibus similia procreans. Vnde bona illa mater sanctorum Machabęorū hortatur eos ad martyrium dicens. Nescio qualiter in utero meo apparuistis, neque enim ego spiritum & animam donaui vobis, & singulorum membra non ego compegi. Sed mundi qui formauit hominis natiuitatem, quiq; omniū inuenit originē, & spiritū vobis iterum cum misericordia reddet & vitam. Beatus quoque Iob dicit, Manus tuæ domine fecerunt me, & plasmauerunt me totum in circuitu. Et paulo post, Nonne sicut lac mulsisti me?

Qualiter per quatuor tempora fit eius complementum. Cap. XLVII.

TAli vbi supra Huiusmodi ergo est fętus, qualē supra descripsimus, a principio quo sperma cadit in matricem vsque ad horam complementi eiusdem. Est autem eius informatio per quatuor tempora. Primum vocat Hipocras spermaticum, in quo forma spermatis adhuc ei dominatur. Secundum est in quo sperma sanguine repletū apparet, nec cerebrum aut cor aut hepar adhuc discernitur. Nec enim informata sunt, sed tm̄ nodata, & est ei quantitas ac mensura. Hoc tempore vocat eum Hipocras fętum. Tertium est in quo forma cerebri & cordis & hepatis iā manifestius apparent. Cætera vero membra videntur tanquam quæ formari incipiant. Hoc tempore vocatur viuum. Quartum est in quo discernūtur omnia membra, ēt manus & pedes. Hoc tempore vocat eum Hipocras infantem, quia tunc mouetur, & pedibus calcitrat. Omnibus tn̄ his temporibus vocatur viuum, nisi ꝙ eius vita tribus primis temporibus est quasi plantarum. Habēt autem cum plantis similitudinem triplicem. Prima est, quia sicut plantę radices sunt, sic & fętui continuatio est cum matrice venisque & arteriis quæ in secūdina sunt. Secunda quia sicut plantis insunt rami, sic & fętui germina, quæ a tribus oriuntur ramusculis, cerebro. s. corde & hepate. Tertia vero, quia sicut a plantis germinātur duo germina. Primū quod ad superiora tendit, ex quo rami fiunt arboris. Secundum ad inferiora a quo radices producuntur; sic & in fętu venæ & arteriæ, quarū aliæ feruntur ad superiora, alia vero ad inferiora. Spacium aūt temporis informationis eius & cōplemētū huius est. Fętus qui in septimo mense nascitur, si masculus est, eius informatio perficitur. 35. diebus, & motus in 70. complemētū in 209. Qui vero nascitur in nono mense, si masculus sit, eius informatio perficitur in 9. diebus, motus in 80. complementum in 209 Quod si fœmina est, eius informatio fit in. 45. diebus, motus in. 90 complementum in 270. Porro in decimo mense nascentis masculi fit informatio in 45. diebus. motus in. 90. complementum in 200. & 70. fœminæ vero informatio in. 50. motus in. 100 complementū in 300 Masculi nāq; forma completur antequam fęminæ, quia sperma ex quo generatur masculus, fortius est & calidius. Et sciendum quia quocunque tempore forma impleatur, in duplo tēporis fit motus, partus aūt triplicitate tēporis motus.

Breuis epilogus præcedentium. Cap XLVIII.

GVil. de conchis. Et ergo breuiter multa possumus comprehendere: semine quidem in vna supradictarum partiū. s. matricis collocato, incipit virtus digestiua in eo operari ac per ebulitionem inspissare, sed prius ex quadam materia sicca folliculum intra se continentem conceptū creat, ne aliquę superfluitates inter se commiscentes illū corrumpant. Hic folliculus tunc prior crescit & oritur. Septima die, vt ait straton peripateticus, incipiūt guttæ sanguinis in superficie folliculi apparere. Tertia septimana ad ipsum cōceptionis humorē se demergunt. Quarta in quadam liquida soliditate velut inter carnem & sanguinem coagulatur. Quinta vero si puer in septimo mense nasci debet, sed si in. 9. sexta septimana incipit operari vis formatiua conferendo humanā naturam illi materiei. Hanc sequitur virtus assimilatiua, q̄ quod est frigidum & siccum in frigida & sicca transformat, vt sunt ossa. Quod frigidum & humidum in flegmatica, vt est pulmo. Qđ calidum & siccum in colerica, vt est cor. Quod est calidum & humidum in sanguinea, vt est hepar. Deinde sequitur virtus cōcauatiua, quæ manus concauat, nares format, & similia. Formatis vero membris assimilatis & concauatis, incipit aer subtilis per arterias discurrere, motumque & vitam conferre. Hic motus. 70. die a conceptu incipit, si puer. 7. mense deberet nasci. Si non, in. 90. die. Sed quoniam quæ tēporaliter viuunt, cibo aliquo indigent, Sequitur virtus pascitiua, quæ vsque ad mortem extenditur. Si autē quæris, quomodo in vtero pascitur? audi; quidam nerui sunt in vmbilico illius, quibus matri adhęret quemadmodum poma cauda sua arbori. Per hos neruos sanguis ab hepate matris descēdit, quo partus nutritur & crescit. Et quia digestum recipit, non indiget digestione superfluitatis.

De anima infusione in embrione. Cap. XLIX.

EX libro de natura rerum. Formatis ergo mēbris, vt dictū est, infunditur anima diuino munere, & tunc incipit fumus humidus p arterias ac venas discurrere, motumq; & vitam conferre. Hic motus. 70. die a conceptione incipit. Post hæc sequitur virtus pascitiua in puero animato, quæ vsque ad mortem extenditur in omni animante. Tandem vero sequitur virtus nascitiua, cuius termini sunt mensis septimus, & nonus. Quòd autē anima solo munere Dei detur, & non sicut hæretici dicunt anima ab anima, & corpus a corpore generetur, euidenter etiam Aristoteles in libro de animalibus dicere videtur, vbi ait. Intellectus rationis. i. anima rationalis intrat corpus embrionis extrinsecus, & ipse solus est diuinus, qm̄ eius operatio non habet cōicationem aliquo modo cū operatione corporali. Beatus etiam Augustinus dicit, ꝙ anima a Deo infundendo creatur. & creando infunditur. Gennadius in lib. ecclesiasticorum dogmatum. Animas hominū non esse credimus ab initio inter cęteras intellectuales creaturas, nec simul creatas, vt Origenes fingit, nec per coitum seminari cū corporibus, vt Cirillus, sed corpus tantum in vulua coagulari & compingi atq; formari, corpore vero iam formato animam creari & infundi, vt homo viuat in utero Non ergo duas animas esse dicimus in homine, sicut Iacobus, & alij syrorum, qui dicunt vnam animalem quą corpus animetur & immixta sit sanguini, aliam vero spiritualē, quæ rationē ministret; sed vnā eādēq; dicimus esse, quæ & corpus sua societate viuificet, & semetipsam sua ratione disponat. Solum autem hominem credimus animam habere substantiuam, quæ & exuta corpore viuat, & sensus suos, & ingenia uiuaciter teneat. Non enim cum carne moritur, quoniam, vt dictum est, non cum carne seminatur. Animalium autem animæ substantiuæ non sūt, sed cum ipsa carne carnis viuacitate nascuntur, & cum carnis interitu finiuntur. Ideoque nec ratione reguntur, sicut Plato, & Alexāder putant, sed ad omnia naturę incitamēta ducūtur. Augustinus

ad Hiero. Si autem quæratur quare facit Deus animas eis, quos nouit cito morituros. Possumus rñdere, parentum hinc peccata vel conuinci vel flagellari. Tu quoq; aduersus Ruffinum posuisti. quosdam huic sententiæ calumniari ꝙ Deũ dare animas adulterinis conceptibus videatur indignũ. Quibus ipse respondisti nõ esse vitium sementis in tritico qd furto dicitur esse sublatum, sed in eo qui frumentũ furatus est, nec iccirco terrã non debuisse gremio suo semina confouere, quia sator manu immunda proiecit. Bernardus siluester in microcosmo. Itaq; velle Dei formatur homo, cui corpus ab imis, a superis animus superinfluat eius Velle Dei. mixtura modum, moderatio nexum, Nexus amicitiã pariat sacer. Ne pigeat mentem cęcas habitare tenebras. hospiciumq; pati graue corporis. Nec propria de carne queat fecisse quærelã, Spiritus imperijs subiectior Mirari libet in cęlo stabilita profundæ. Mentis & argutæ primipotentis opus. Mentem de cęlo, corpus trahit ex elementis, Vt terras habitet corpore, mente polũ. Mens corpus diuersa licet iunguntur in vnum. Vt sacra complacitum nexio reddet opus. Diuus erit, terrenus erit, curabit vtrũq;, conciliis mundum, religione Deũ. Naturis poterit sic respõdere duabus Et sic principiis cõgruis esse suis. Cũ superis cõmune bonum rationis habebit. Distrahet a superis linea parua hominẽm,

De Situ & positione infantis in utero. Cap. L.

HIpocras in Epistola de anathomia. Masculus quidem, vt dictum est. in dextra matricis parte continetur, fœmina in sinistra. Nam & hęc signa procedere solent, ꝙ si masculus in vtero fuerit, mamma dextra robustior erit, si fęmina, sinistra. Infantis aũt dum in vtero est, oculi genibus superpositi sunt, vnde & genua tumentia sunt, oculi aũt concaui. Ideoq; cognita rerum natura nomina hæc imposuit, genæ & genua. Et cum homo acri dolore percussus genua cutuauerit, oculi continue lachrymantur. Nõ enim vult eos natura obliuisci societate gemina. Hali vbi supra. Sciendum est itaq;, ꝙ generatio masculini fętus est in latere matricis dextro, eiusque motus in hac parte apparet. Econtra vero generatio & motus fęminæ in sinistra. Masculini nanque complexionem oportet, vt dictum est superius, esse calidam. latus aũt matricis dextrũ calidius est sinistro, quia vicinius est hepati. Testiculus quoq; dexter a quo sperma defluit in matricem, eadem de causa calidior est; ob hoc & eius sperma calidius atque siccius. Econtra vero fęminas oportet esse frigidioris complexionis, & latera matricum sinistra frigidiora sunt splenis vicinitate, earumq; testiculus sinister & sperma similiter.

De ipsius fœtus alimento, Cap. LI.

EX lib. de natu. re. Non aũt per os, vt quidam mentiuntur, sed per vmbilicum attrahit puer de matris visceribus alimentum. Quędam enim vena de matrice mulieris extenditur vsque ad vmbilicum pueri, per quam ille sanguinem a matris hepate descẽdẽtem attrahit, eiusque virtute quasi alimento naturæ nutritus in robur debitum crescit. Et quoniam hepate medio sanguinem digestum recipit, superfluitatũ egestione non indiget. Viuit ergo puer vt dicunt omnes philos. sanguine menstruato, sed optime purissimeq; digesto, mediante. s. dulciori atq; iucundiori parte corporis. i. hepate Si. n. nullo medio, vel nõ cum optimo, super dominãte transiret sanguis menstruatus ad puerum potius eum sua malignitate occideret quã nutriret. Quod patet in alsquibus hominibus sic natis, ut habeant maculas in facie, vel alia parte corporis Hoc. n. ex sanguine menstruato fit, qui quandoq; nimis abundãs super puerũ in vtero matris cadit. Et nisi secundinæ folliculus inter sanguinem cadentẽ & puerũ medius esset, ipsum in nudo contactum penetrando occideret, Restat tñ ex hoc in puero macula, quę nunquam deleri poterit, ẽt cute excoriata. Constan. vbi supra Sanguis ergo menstruus in prægnante diuiditur in tres partes, vt dictum est superius. Vnam. s. quæ conuertitur in nutrimẽtum, aliam quæ ad mammillas eleuatur. tertiam quoque quę est superfluitas stans, donec hora veniat ut expellatur fętus. Razi in almãzore secunda parte. Infans ergo, secundum Galie. ex spermate generatur, & ex sanguine menstruo crescit & augetur. Cuius forma si masculus fuerit priusquam fęminæ completur. Et ipsi quidem fetui quædam venę continuantur. q̃ ad matricem venientes ipsũ tamdiu nutriunt, donec compleatur Hali vbi supra sermone sexto. Accidit aũt plerumq; ipsis prægnantibus inordinatus appetitus, videlicet vt appetant terram ac gipsum, carbonesque nigros ex humore malo frigido in stomacho edere, dum fetus est paru⁹, nec adhuc præualet pasci multo menstruorum sanguine, sed pascitur pauco vel meliori. hinc enim superest sanguis malus, & in ore stomachi. congregatur, indeque fit malus appetitus. Quarto vero mense cessat, quia fętus iam confortatus est ad copiam sanguinis attrahendam, iamque defecerunt superfluitates, quædam s. vomitu, qui contra pgnanti accidit, quędẽ aũt imminutione ciborũ, quę sequitur appetitus defectũ. Accidit aũt huiusmodi appetitus & aliis q̃ prægnantibus cum in ore stomachi eorũ superfluitates humorum pungitiuorum vel acerborum coadunantur.

De termino partus & eiusdem effusione. Cap. LII.

GVilhelmus de conch. His ergo omnibus peractis, sequitur natiuitatis tempus, cuius duo sunt termini. s. septimus mẽsis & nonus. Vt enim dicunt phisici, ante septimum mensem non est motus vitæ sufficiens. Vnde si in aliquo casu puer exeat, abortiuus est, non ortus. In septimo vero si materia formationi sit habilior & præualet vis formatiua, est in puero motus vitę sufficiens. Vnde puer se mouens, si debiles neruos quibus matrici coniungitur reperiat, frangit illos, & nascitur vitæ idoneus. Si non exit, longo labore debilitatur, vnde si tunc exeat viuere non potest. Quiescit ergo interim, donec toto illo mense & nono refectus, resumptis viribus incipit se mouere, frangensque neruos, vitæ idoneus nascitur. Razi vbi supra. Postquam enim cõpletus fuerit infans, & nutrimento menstrui quod ei dirigitur sufficienter pasci vlterius nõ potest. Quamobrem duriter fortiterque mouetur, ac retinacula quibus alligatus erat matrici abrumpuntur, sicque partus consequitur. Aristoteles in lib. de animalibus. Mulier ergo prægnans est nouem mensibus vel septem vel octo. Natus enim infra menses septem non viuit omnino. Natus autem in octauo plerumque viuit, sed vt plurimum moritur. Mulieri propriè fortis dolor accidit in tempore partus quàm cæteris animalibus. Si tñ anhelitũ suum eodem tẽpore retinere potuerit, facilior partus erit. Nunq̃ vero mulier visa fuit, quæ post annos. 50. peperit. Hali in libro regalis dispositionis, sermone. 3. Si aũt quęratur, Cur infans qui octauo mense nascitur non viuit. Dicit Hypocras in libro de fetibus, qm̃ in mense septimo fit ei conuersio & motus a loco suo, & exitum quærit. Itaque si uirtus ei valida fuerit, a matrice exit, Si vero debilis, nec egredi potest, fit ei turbatio ac debilitas & lãguor & læsio, a qua dum sanatur remanet usque ad mensem nonũ vel decimum, Ac si octauo mense nascitur, dum est in illa turbationis ac languoris habitudine, non uiuit, eo ꝙ non sit ei virtus qua pasci possit atq; nutriri: huius rei signum est turbatio & morbus & habitudo mala prægnantium in octauo mense, cum earũ habitudo sequatur habitudinem fætuum. Fęmina si masculum peperit mundatur a sanguine partus in. 25. diebus. Si vero fœminã. in. 35. Et siquidem sperma viri maius ac fortius fuerit, qui generatur patri similis erit. Si uero mulieris semen amplius sit & fortius, nascẽtis forma matrem sequitur. Auicenna vbi supra. Figura quidem naturalis partus est, vt egrediatur super caput suum secundum rectitudinem oris matricis absque inclinatione, manibus eius super coxas extensis, qui vero præter illam est, non est naturalis. Et formæ quidem exitus mali quandoque interficiunt fœtum & matrẽ, quandoque autem vnum ex illis.

De multiplici causa difficultatis pariendi. Cap. LIII.

DIfficultas vero partus fit, aut causa prægnãtis, aut causa fętus, aut matricis, aut secundinæ, aut causa vicinãtium & communicantium, aut horæ partus, aut obstetricis, aut pp causas primitiuas. Causa prægnantis vt qñ stricta est, aut debilis, ægritudines & famem passa, aut timida, aut impregnationi vel partui non consueta. Aut est anus debilis, aut plurimi adipis, aut vehementis pinguedinis habens strictum almezem, aut est paruæ tolerantiæ in dolore, & est vehementis permutationis & inquietudinis, quare perducit illud ad causam aliam, & est alteratio figuræ infantis ab eo quod conuenit. Causa fętus aut est pp genus eius, fęmina namque pœnitus difficilioris est partus quam masculus. Aut propter magnitudinem eius vel capitis ipsius, aut crossitudinem corporis eius, aut propter eius multam paruitatem vel leuitatẽ, propter q̃ non submergitur cum fortitudine, aut pp alterationẽ creaturæ ab æqualitate facilis lubricitatis, vt si sit habens duo capita, vel cõprimat eum numeratio embrionum, forsitan si in vno ventre sũt quinque vel plures parui & diuersi. Præterea qñque fit difficultas partus, quia mortuus est fætus, ideoque non fit adiutoriũ pp motũ ipsius. Quandoque vero quia figura exitus eius est non naturalis, vt quando super pedes suos egreditur, aut super latus suum, eiusque manus super coxas plicatæ sunt, & genua eius. Quod fit pp corruptionem motus embrionis. Aut propter multam inquietudinem parientis. Ex his aũt quæ securitatẽ huius faciant, est ut inquietudo partus & dolor ad inferiora decliues sint, anhelitus quoq; sit bonus. Causa vero matricis, vt si parua sit, in qua coangustetur incessus. Aut ualde sicca, in qua non sit lubricitas. Aut cõstricta valde in creatione. Aut pp consolidationem ab ulceribus & reliquis speciebus constrictionis. Aut in ea fit aliqua malarũ egritudinum, sicut flegmon, aut ulcera, uel ragadiæ, vel emorroides in matrice. Aut quia fuit iam clausa, quare scissum fuit siphac ab ore matricis scissione non completa, quare est eius dispositio sicut dispositio constrictionis matricis. Causa vero secundinę fit, vt si non disrumpatur propter suam crossitudinem, & ideo nec fœtus inueniat euasionem, Aut si rumpantur ab eo uelociter & ęgrediantur humiditates plurimę ante complementum fętus, & sic euasionem non inueniat. Causa porro vicinantium fit, vt si in vesica sit apostema vel aliud nocumentum ex fixione vrinæ, &

aliis.

aliis. Aut sit in intestino fex sicca plurima vel apostema vel colica alterius generis, aut emorroides, aut ragadię ani. Vel si mulieris ilia sint subtilia. Causa aūt horæ partus est, vt si sit fętus velox in administratione partus & ordinatione in eo & non depastus est quamlibet grauedinem rei super se. Propter causas deniq; primitiuas fit, vt si forte fiat frigidus, & inde fortis constrictio membrorum partus. Propter hoc enim in regionibus & temporibus frigidis difficilior fit. Et quandoque perducit huiusmodi difficultas ad magnam inflationem ventris, & inflationem mirach. Aut si calor fiat fortis, & inde fortis fiat mollificatio virtutis. Aut si adueniat ei tristitia, vel si mulier plurimum sit vtens aromaticis, fiatque matrix eius assiduę attractionis ad superiora.

De aborsu & corruptione fętus. *Cap. LIIII.*

SVspensio quidem embrionis ex matrice est quasi suspensio fructus ex arbore. Et sicut maior timor qui super fructum habetur ne cadat, est aut cum eius aperitio incipit, aut cū eius cōplementum existit, sic id quod vehementius super embrione timetur ne fiat abortiuus, est apud principium conceptionis, & ante appropinquationem partus. Quapropter in his duabus horis oportet vt oborsus causæ prædictę caueantur. Fornicatio quidem solū est de summa causarū illarū. Vnde oportet vt eius dispositio caueatur ante mensem quartum, & post. 7. &c. Hipocras in libro afforism. Mulier habens in vtero, si fleobotomata fuerit, abortiuum facit, sed magis illa cuius maior fętus existit. Hinc quoq; si venter multum fluat per vuluam abortit. Similiter si eius mamillę subito graciles fiant. Geminos autem in vtero habenti, si altera mammilla gracilis fiat, alterum abortiet. Item in vtero habenti tenasmon superueniens abortire facit. Item quæcunq; in vtero habentes a fębribus arripiuntur, & fortiter calefiunt sine occasione manifesta, difficulter ac periculose generant, aut periclitantes abortiunt. Mulieri in vtero habenti ab aliqua acutarum ægritudinum arripi, mortale est. Similiter & erisipilam in matrice fieri. Cui vero sanguis ad mammillā conuertitur, maniā signat. Item mulieres q̄ præter naturā tenues sunt abortiunt. Similiter & q̄ non moderate corpulentę sunt, secundo vel tertio mense sine manifesta occasione abortiunt. His enim cocillidones mustillaginibus plene sunt, ac ꝑ grauedine fętū recipere nō possunt, sed abrumpunt. Item si austrina & pluuiosa & tranquilla sit hięms, ver aūt siccū & boreale, mulieres quib⁹ inest partus ad ver abortiunt ex omni occasione. Si vero genuerint imbecilles ac morbidos pariunt, vt aut statim resoluantur, aut tenues ac morbidi viuant. Mulieri prægnanti lac ex mā̄millis fluens, multum debilem signat fętum. Si aūt vbera fuerint dura, sanū fętum designat. Item mulieri in vtero habenti, si purgationes exeunt, impossibile est fętum esse sanū. Quęcunque vero fętus corruptiuę sunt, his vbera gracilia fiunt. Hiero. super Ezech. lib. 6. vir quoq; vt dictū est supra si tempore menstruali coierit cum muliere, dicuntur concepti fętus vitium seminis trahere, ita vt leprosi & elefaudici ex hac cōceptione nascantur, & fœda vtriusque sexus corpora vel prauitate vel enormitate mēbrorū, sanies corrupta degeneret. Auicen. vbi supra. Præterea cum fętus ipse nascitur, & non inflatur vmbilicus eius, & nō mouetur, neque sternutat vsque ad tempus, debilis est & nō viuet.

De diuersis causis aborsus. *Cap. LV.*

IDem aborsus aūt aut est ex causis primiuitis ex percussione vel casu, vel exercitio superfluo vel saltu vehementi. proprieq; ad posteriora vel retro, qui multotiens facit descendere sperma conceptum visibiliter. Aut ex passionibus animalibus, vt ira vehemēti, vel timore vel tristitia, aut ex aeris frigore & eius caliditate superfluis. Propter hoc. n. genus abhorretur prægnanti prolōgatio balnei. ex hoc ꝙ magnificatur anhelitus. Balneum quoque licet abhortire faciat per lubricitatem, facit tamen abortire per egressionē fętus ad aerē frigidū. Q̄nque ēt prouenit ex eius debilitate ꝓꝑ defectū & mollificationem ipsius causa resolutionis rei corporeæ, & ægritudinibus, & aschim, & famę vehementi, & ēt euocatione humoris aut sanguinis plurimi per medicinā aut fleobotomiā, aut ex seipso, aut ex fluxu sanguinis menstruorū plurimi, & quāto filius maior est, tanto nocumentū in ipso cum fleobotomia plus est. Aut ex repletione vehementi, aut ex satietate nauseatiua plurima corrumpente nutrimentū fętus & opilante viam ad eū. Aut ex multitudine coitus mouente matricem, & proprie post septimum, multitudine quoque balneationis & ablutionis lubricante matricem. Præterea quandoq; fit a causis ꝓꝑ fętum, vt est eius mors, propter q̄ expellit eū natura, proprieq; quando currit ex eo res virulenta, quæ matricem mordicat ac lędit eā. Aut sicut est debilitas eius ꝓꝑ quam non firmatur, aut ꝓꝑ panniculos eius & inuolutiones quibus continetur: cum enim abrumpuntur & mollificantur, & effunditur ex eis humiditas ipsorū, lędit matricē, & expulsiua mouet eam & adiuuat iterū ad lubricitatem. Iterum propter amplitudinem oris matricis, & paruitatē adunationis eius. Aut ex humiditatibus in matrice, aut in orificiis venarū lubricā̄tibus & grauātibus. Fit ēt quandoq; propter reliquas species malitię complexionis in matrice ex calore, vel frigiditate, vel humiditate, vel siccitate, & paucitate nutrimenti fœtus. Præterea q̄nq; fit ex ventositate in matrice, & ex apostemate, & his similibus, vt duritie vel cancro. Quandoq; vero fit ex vlcerib⁹ in matrice. Plurimum aūt aborsus factus in mense secundo vel tertio fit ex humiditatibus super orificia venarū matricis, quæ nominantur foramina matricis, ex quibus contexuntur venæ secundinæ. Constātinus vbi supra. Abortiendi ergo sępe causa est, aut ab interioribus, aut ab exterioribus. Ab interioribus quidē ꝓꝑ humiditatē viscosā in vulua, quæ fętum lubrificat, aut ex mala complexione vuluæ, qua virtus contentiua deficit, aut ex apostemate vuluæ, aut ex nimio cursu menstruorum in conceptione, vnde fętui nutrimentū minus venit, & moritur atq; a natura expellitur. Ab exterioribus aūt vt saltu, vel clamore nimio, vel timore, vel ira, vel letitia, si nimia sunt & subita, sternutatione quoq; cōtinua, vel percussione. siue casu in vētre vel in dorso. Aut, ex catartico aut ex post magnitudine. Aut ex nimio casu sanguinis de aliquo mēbro corporis.

De Signis aborsus & difficultatis partus. *Cap. LVI.*

AVicenna vbi supra. Signa quidem aborsus sunt cum post soliditatem sanam incipit mamilla detumescere. Cum ergo superfluit lactis prouocatio, & adeo frequens sit, donec mā̄milla detumescat, fœtum esse debilem & aborsui præparatum esse indicat. Similiter & multitudo dolorū in matrice. Q̄n etiam facies in febre rubet, & accidit rigor aut caput grauatur, & lassitudo dominatur, & dolor in oculi profundo sentitur, signat causas aborsus venire, & ꝙ ipse faciant menstrua prouenire, deinde vero abortire. Signa vero difficultatis & facilitatis partus sunt, vt sentiat mulier dolorē ante partū & post in anterioribus. Nam si declinat ad pectinē, fit partus facilis, si ad posteriora debilis. Constantinus vbi supra. Duricies aūt, vt dictū est, parturienti, cōtingit aut ex matre, aut ex fętu, aut ex aliqua re exteriori. Ex matre quidē si nimis crassa sit, aut eius vulua parua, aut si est virgo, vel timida, vel debilis vt fętū expellere nō possit. Aut si apostema in vulua habuerit, vel aliā passionē in aliquo alio mēbro, aut si non in tempore partus exierit. Ex fętu vero si nimis magnus aut crassus sit, aut parū leuis vt ad inferiora non descenderit. Aut si magnū caput vel duo capita habuerit, aut mortuus fuerit, aut si plures sint, aut si non secundū ꝙ oportet exierit. Caput enim prius exire debet, & manus eius iuxta coxas extensę, aut pedes quidem prius, sed nō distorti. Ex secundina vero si nō inscidatur ex crossitudine sua vel si ante tēpus se scindat, aut si nimis subtilis sit. Porro ex causa exteriore sicut ex aere frigido constringente vuluam & coagulantę, aut aere calido corpus rarificante & virtute defficiente, vt fętum nequeat expellere. In his autem omnibus si mulier sternutationem patiatur facilitatem adiuuat partus, sicut Hipocras ait.

De modo & arte obstetricandi. *Cap. LVII.*

EX libro de natura rerū. Sic aūt in partu notandū est, ꝙ si puer ad ꝓdeūdū tam male dispositus veniat, vt si in latus vel dorsum iaceat, aut pedes ꝓponat, difficulter ac cum labore & periculo matris ac sui nascitur, nisi obstetrix huic periculo sapienter occurrat. Debet itaq; manu leniter intromissa per portam eum intra secundinam ad iustū modum vertere & caput inferius ad partū disponere. Cleopatra medicinarū regina ad filiā suam. Obseruandū est inquit aūt ne sit pariens verecunda, vel multū timida, vel iracunda, vel corpus habens præmolle, vel nimis gracile, vel nimis pingue. Præterea ne sit imbecillis matrix, aut orificium angustū, aut contortum, aut vtraq; parte clausum, aut in vicinitate emorroides habens, aut collectiones humorū. Præterea ne infans grande caput habeat, aut corpus in quantitate excedens, aut mortuus sit, aut gibbosus, aut contra naturā positus. Hæc enim sunt impedimenta partus quibus occurrere debet obstetrix. Generaliter itaque pueri quattuor modis nascuntur, videlicet in capite, in pedibus, in deuexo iacentes, aut duplicati. Speciales vero modi plures sunt. Igitur si puer ad partum descenderit in capite, reliquas in latere partes habente, obstetrix immissa manu puerum componat, manibus, s. ad latera iunctis, vt in orifficium rectus descendat. Si vero iunctis pedibus descenderit, nunquam eum sic adducat nisi prius immissa manu eū teneat & sic adducat ne puer brachia vel manus dinaricet, & in lateribus matris infigat. Porro si grande caput habuerit, vt exire non possit, missa manu adducat eum tenēs caput eius ipsa pariente conatu suo adiuuante. Si vero contra naturam positus sit, pariens in lecto iacēs, caput altius teneat, & obstetrix immissa manu secundum naturam eū cōponat, & sic educat. Lectus aūt parientis durius stratus sit. Si aūt manum profert, nunquam sic eum adducat, sed infixis eius humero digitis eū intus reuocet & manū eius componat iunctis lateribus, & apprehēso capite paulatim eum adducat. Quod si breuissimum caput habuerit, ipsum caput ad orifficium componat, & sic eum per manus adducat. Si pedē vnum eiecerit, nunquam eum sic adducere conetur, sed primū digitis ad eius īguina infixis sursum eum reuocet, & post immissa manu pedē alterum corrigat. at si fieri potest

manus

manus eius lateribus iungat,& apprehensis pedibus foris adducat Si pedes in diuersis partibus fixerit,missa manu eos iungat,& ad orificium componens adducat. Si genua vel nates ostenderit, leniter eum repellat, vel in latus conuertat, & sic integro scemate componat, vt in pedes vel caput descendat. Quod si plures in vtero pariens habuerit, & simul ad orificium se cõtulerint, vnus ab obstetrice retrorsum vel in latere si commode potest repellatur,& sic vnus post alium adducatur.

De susceptione nascentis pueri. Cap. LVII.

HIeronimus super Ezechielem lib.3. Naturę aũt est, vbi parẽtum diligentia non deest ortis infantibus, primo quidẽ vmbilicum præscindi, dehinc ad diluendum sanguinem ipsos aqua lauari, tertio paruulorum humorem corporum sale siccari, quarto pannis inuolui, vt & corpus sale siccetur, quod & pannis ne defluat seruatur, ac stringitur vt membra tenerrima non facile deprauentur. Vnde & barbarorum corporum romanis corporibus rectiora ostenduntur, qm̃ vsque ad secundum ac tertiũ annũ pannis inuoluuntur. Hinc & a dño improperatur adulteræ in Prophæta Ezechiele. In die inquit ortus tui non est præscisus vmbilicus tuus, & aqua non es lota in salutem, nec sale sallita, nec inuoluta pannis, vbi ponunt.70. non alligauerunt mammillas tuas. Mater nempe diligens statim vt nata fuerit infantula mammillas eius ligat, vt a tenero tumere desistant, & pulchritudinem virginalem custodiant. Auicenna in primo canone. Infantis cum nascitur, plerique sapientes dixerunt, vmbilicum in primis debere super quatuor digitos inscidi, & cum lana munda bene retorta taliter vt non doleat ligari, oleum quoque cum panno super eũ imponi. Et propter vmbilici inscisionem præceptum vt venarũ citrinarum & sanguinis draconis & sarcocollę & cimini & vsneæ & myrrhæ partes sumantur ęquales, & tritæ vmbilico superponã tur. Vsnee. vt habetur in sinonimis est res collecta super arbores glandium vel nucum vel pini vel oliuæ & super alias diuersas arbores, & est albi coloris, & odoris boni &c. Festinandum est etiã ad corpus infantis salliendum cum sale tenui, vt cutis eius indurescat, quoniam illud cum nascitur omnia quę tangunt ipsum nociua sunt ei, siue calida siue frigida, siue aspera sentiat, pp cutis eius subtilitatem atq; calorem, quoniã omne quod ipsum tangit sentit durum & frigidum & asperum. Deinde vero aqua tepida lauetur, eiusq; nares assidue digitis quorum vngues inscisi sint purgentur, & in eius oculos parum olei eiiciatur. Cunq; opus erit vt fascietur nutrix eius membra suauiter tangere debet, & quod dilatandũ est dilatare, quod subtiliandũ subtiliare. omneq; membrum secundum figuram conuenientiorem figurare, & hoc totum cum extremitatibus digitorum subtili compressione. Quod quidem multis vicibus oportet facere, & oculos eius suauiter assidue tergere. Vesicam ẽt eius premere, vt facilis fiat exitus vrinæ. Deinde manus illius extendantur, brachiaq; eius ad genua ducantur. Caput institа ligetur, eiq; pileus imponatur, qui super caput cõprimatur & constringatur. In domo pręterea ipati aeris quæ non sit frigida ad dormiendum ponatur, oportet autẽ vt domus vmbræ attineat & tenebrositati aliquantulę, quæ a superante radio non illuminetur. Et cũ dormierit oportet vt caput eius toto reliquo corpore sit altius. Razi vbi supra. Post partum quoque statim aures infantis premendę sunt, quod ẽt postea multotiens est faciẽdum. Obseruandum quoq; ne lac aures eius intret cum lactatur, vt & palatum eius cum melle tangatur, naresque cum aquà calida & vncto semper mundificentur, & mustilagines emungãtur. Ipse quoque prius fricandus est & postea inungendus. Membraque in vnamquamq; partem tenenda sunt & fascia cingenda, caput eius & nares & frons rectificanda. Hoc enim regimine si custodiantur, ægritudines multas euadent.

De ipsius lactatione. Cap. LVIII.

TAli vbi supra. Infante quidem nato natura menstruum sanguinem ad mammillas suscitat, quo idem fętus alebatur in matricis vtero, fitque lac quo nutriatur infans, vt sit eius cibus cõsonans ac priori conueniens. Hac de causa genitricis lac eidẽ nato conuenientius est cæterarum mulierum lactibus, quia cõsuetudini eius est propinquius. Grego. in registro Augustino anglorũ Episcopo. Praua ergo sicut dictum est superius, in coniugatorũ moribus consuetudo surrexit, vt mulieres filios quos gignunt nutrire contemnant, eosque mulieribus aliis ad nutriendum tradãt. Quod videlicet ex sola causa incontinentię videtur esse inuentũ, quia dum se continere nolunt, despiciunt lactare filios quos gignunt. Veruntñ etiam illæ quę ex praua consuetudine filios tradunt aliis, nisi purgationis tempus transierit admisceri non debent viris suis. Auicenna vbi supra. Infanti ergo lac ipsius matris ad sugendum omnibus modis quibus possibile est præbeatur. Ipsum enim simile est substantiæ præteritorum nutrientiũ, quibus in ventre alebatur. s. menstruorũ. Ipsa namque sunt quæ conuertuntur & lac efficiuntur. Ipse quoque magis illud recipit & magis ei conuenit, intantum vt experimento certificatum sit valde conferre extremũ mammillę matris in os infantis ponere ad remouendũ quicquid ei nocet Cauendũ est tñ ne sit eius mater quę lactat eũ primo, donec ipsius. s. matris temperetur complexio. Et melius quidem est vt parũ ei mellis tribuatur, & postea lactetur. Ex lacte quoq; quo puer sugere debet in mane bis aut ter emulgendum est, deinde mãmilla ei tribuenda, præcipueq; cum in lacte fuerit macula. Lac autem malum. s. acutum non est infanti dãdum a nutrice dum est ieiunia. In primis quidem non multum lactandus est, eiq; bis aut ter in die sufficere debet. Cunque post lactationem dormiturus est, eius cuna non est vehæmenter voluenda, quia lac in eius stomacho conuerteretur, sed suauiter mouenda, fletus quoq; paruus ante lactationẽ ei confert. Razi vbi supra. Lac vero quod melius iudicatur est illud, cuius vna gutta super vnguem distillata nec multũ subtilis apparet ac liquida, neç multũ crossa & lata inuenitur, bonum habens odorem, paruamque dulcedinem. Salsum vero lac vel mali odoris nullo modo conueniens est nutrimento infantis.

De eligenda nutrice & eius regimine. Cap. LIX.

AVicenna vbi supra. Quod si forte res aliqua matris lac infanti dari prohibeat, vt debilitas ipsius vel corruptio lactis eius, vel quia deliciosa est. Eligenda est nutrix ętatis mediocris. s. inter annos. 25. & 30. qm̃ hæc est ætas iuuentutis & sanitatis atq; complementi. In ea quoq; consideranda sunt figura corporis, & mores, & forma mammillarum, & qualitas lactis, & quantitas tẽporis quod fluxit ab hora sui partus. s. vt sint duo menses vel ad minus mensis & dimidius. Sitq; partus eius masculus, & partus secũdũ naturale tempus. Ipsa vero nec aborsum fecerit, nec facere cõsueuerit. Vtatur aũt exercitio temperato, cibisque boni chimi nutriatur. & omnino caueat a coitu, quia. s. sanguinem menstruum permiscet & lactis odorem corrumpit, eiusque quantitatem minuit. Fortassis autẽ & impregnabitur, & tunc quod in sanguine subtile est, ad nutrimentum embrionis redibit, ipsius ẽt embrionis nutrimentũ parum erit, eo ꝙ alius lacte indiget, & sic vtriq; nocumentum fiet. Quod si nutrici mala complexio, vel ęgritudo dolorosa, vel multa solutio ventris, aut constrictio acciderit, melius est vt alia lactet infantem donec illa sanetur. Razi vbi supra. Nutricem oportet esse inuicem bene coloratam, pinguedine mediocrem, mammillas magnas & amplum pectus habentem, non masculosam, nec infirmam, nec partui propinquam, nec multũ ab eo remotam. Et hæc quidem neç salsa comedat, nec acuta, nec acetosa, nec stiptica, nec vtatur porris neç cepis, neç eruca, nec alliis. A solicitudine quoque caueat, & mẽstruorum prouocatione. Quod si lac eius minuatur, pultes de farina fabarum, aut rizi, aut panis de simila sicci & lacte & zuccaro factæ ei tribuãtur ad sorbendum, quibus & parum seminis fęniculi sit admixtum. Si vero lac eius valde crossum fuerit, nutrimentum subtiliandũ erit, ipsaque parum laborare cogenda. Porro si multum subtile fuerit, nutrientia fortia & crossa cum augmento eius danda sunt, & somnꝰ augmentandus. Hali vbi supra. Nutrix a. 25. annis ad. 40. eligatur, quæ a cibis pungitiuis & fructibus ponticis & amaris, & acerbis valde, & huiusmodi quę lac corrumpunt prohibeatur, a coitu quoq; pęnitus arceatur. Hæc est enim maxima causarum lac corrumpentium, commouet enim sanguinem menstruum ad egressum & lac a bonitate sua mutat. Et si forte concipit, amplius est nocumentum infanti, quia sanguis bonus conuertitur ad cibum fętus, remanet malus. Considerandum est itaque lac & eligatur quod est melius ac temperãtius, quia cibo infantis est vtilius. Sic aũt probari potest. Parũ ex ipso in vase vitreo mulgeatur, & nocte sic dimittatur. Si quod ex eo liquidũ est ac tenue amplius est conglutinato. lac tenue probatur esse. Si vero conglutinatum amplius est, lac spissum et crossum est. Ita si crossum est subtilietur cibꝰ nutricis vt temperetur. Et similiter econtrario.

De infantis ablactatione. Cap. LX.

RAzi in almansore quarta parte. Cum autem aduenerit tempus quo infans comedere incipiat, de simila & lacte & zuccaro fiat ei cibus, quo se ad aliquid traiiciendum disponat. Caro quoq; q̃ est in pectore pulli teneri vel perdicis est ei tribuenda, q̃ post q̃ ei bene sapuerit, eamq; appetere cæperit, mãmillarũ suctio paulatim est minuenda. In nocte quoq; eas sugere non permittatur, & hoc ẽt obseruandũ est valde, ne in tempore calido a lacte remoueatur. Auicenna vbi supra. Naturale ablactandi tempus est duorum annorum. Quod si infans aliqua de lacte desiderauerit, ordinate est ei tribuendum, non aũt violenter prohibendũ. Postquam vero duales apparere cæperint dentes, ad nutrimentũ ordinate mouendus erit quod fortius sit. Non tñ res ad masticandum dura danda est ei, sed primo quidem panis quem masticauerit ei nutrix. Deinde panis cum aquato vino vel cum lacte. Post hæc amouendus est a lacte ad id quod est ex sorbendi genere, carniũque lenium cibo nutriendus. Quod si mammillas improbe petierit semper volens eas sugere, amara quædam emplastri more sũt epitimanda. Cum aũt inceperit ambulare, seq; diuersis motibus moue-

monere, non est permittendus vel exponendus ambulationi, donec ei desiderium secundū naturam fiat, ne cruribus eius ac dorso nocumentū accidat. In primis aūt cum sedet aut super terram ambulat ponatur ad sedendū in corio leni, ne terrę asperitas ipsū scalpat. Cultelli quoq; & fustes & huiusmodi quę pungunt vel inscidunt ab eius cōspectu remoueantur. Cauendumq; est ne cadēs ab alto lędatur. Cū aūt canini dentes apparuerint, ab omni re quę dura est ad masticandum abstinendus erit. ne materia vnde canini creantur pp masticationem q̄ desiderat resoluatur. Tandē vero cum loqui cęperit, fricandi sunt ei dentes, præcipueq; eorum radices. Hali vbi supra. Tēpus ablactationis duos annos non excedit. Tunc infantem oportet assuescere comestioni, non subito cibū eius augendo, sed pedetētim dando & lac paulatim minuendo. Temperatis temporibus ablactetur, nec ablactare nō suo tēpore permittatur. i. priusquam eius mēbra firmata sint & solidata. Alioquin fęmoribus eius & cruribus debilitates fient & curuationes. Nec oportet infantibus propinari vinum, auget enim humiditatem corporis eorum, cum ipsorum natura sit humida. Implet etiā eorum capita vaporibus malis, eorumque mentes corrumpit.

De cibis homini ante & post peccatum datis. *Cap. LXI.*

Actor. Ante peccatum quidem homini datæ sunt escæ cum esset immortalis, qñ immortalitas illa, sicut dictū est supra sustentanda erat cibis. Vnde sicut peccauit edendo fructū vetitę arboris, sic ēt peccaret si non comederet de concessis. Postquā enim de primis parentibus dictum, Masculum & fęminam creauit eos. Et iterum Crescite & multiplicamini & replete terrā. Legitur eis a Deo dictum. Ecce dedi vobis oēm herbam semiferam vel afferētem semen lignaq; fructifera, vt sint vobis in escam. Postea quoque legitur homini præceptū vt comederet ex omni ligno paradisi, excepto ligno scientiæ boni & mali Post peccatum quoq; dictum est ei tm̄ vt herbas terræ comederet, vt qui per appetitū carnis assimilatus erat iumentis, in hoc quoq; iumento se parē esse cognosceret. Prętetea quia infirmus mente & corpore factus erat per peccatū, dñs tanq̄ sapiens medicus iniunxit ei tenere die tam infirmorū. s. vt herbas comederet, & a cibis crassioribus ac delicatioribus quæ carnis vitia nutriunt, abstineret. Nam vsque hodie cibis huiusmodi vtuntur pœnitentes & infirmi, iuxta Apostolū. Qui infirmus est, olus māducet. Post diluuiū vero concessit Deus carnes ad esum, tum propter minorem terræ fęcunditatem, tum pp maiorem hominis infirmitatē, a quibus abstinent multi pp pęnitentiam, vel corporis sui castigationē. Hieron. contra Iouinianum lib. 1. Ab initio namq; conditionis humanæ, non comedebantur carnes, vsq; ad diluuium. Postq̄ autē venit Christus in fine tēpum, & reuoluit omega ad Alpha. i. finem retraxit ad principiū, nos quoq; carnes non comedamus. dicente Apostolo Bonum est homini non manducare carnem, & non bibere vinū. Nam & vinum cū carnibus dedicatum est post diluuium. Beda super Genesim. Patet ēt ꝙ ante peccatum terra nihil protulit noxiū, non herbam venenatam, nō arborē sterilem. Omnibus enim herba & ligna data sunt in escam hominibus, insuper ēt animantibus terræ ac volatilibus. Vnde patet ꝙ tunc animalia non viuebant animalium esu, sed concorditer omnia herbis & fructibus vescebantur.

De Varijs apud diuersos vescendi modus. *Cap. LXII.*

Hieron. vbi supra lib. 2. Quis aūt ignorat nunc vnamquamq; gentem nō comuni lege naturæ, sed his quorum copia est apud se vesci solitam, verbigratia. Arabes & saraceni & oēs eremi barbaries camelorum lacte viuunt & carnibus, quia huiuscemodi animal pro tempore & sterilitate regionum facile apud eos & gignitur & nutritur. Hi nefas arbitrantur porcorum vesci carnibus. Sues enim qui glāde & castaneis radicibus siliquis & ordeo ali solent, vt raro apud eos & pęnitus non inueniuntur. Et si inuēti fuerint, alimenta non habent quæ supra diximus. Eregione septentrionales populos si ad esum asinorum camelorumq; compellas, simile putabant eorum vesci carnibus, ac si lupū comedere cogantur & coruum. In Ponto & Frigia vermes albos & obesos qui nigello capite sunt, & nascuntur in lignorum carie, pro magnis redditibus paterfamilias exigit. Rursum orientalis & libiæ populus, quia per desertum & calidam eremi vastitatem locustarum nubes reperiuntur, locustis vesci moris est. Compelle frigem & ponticum vt locustam comedat, nefas putabit. Coge syrum afrum & arabem vt vermes ponticos glutiat, ita eos aspiciet vt muscas millepedas & lacertos, quamquam syri crocodilis terrenis, afri ēt lacertis viridibus vesci soleant. In Egypto & Palestina propter boum raritatem, nemo vaccam comedit. In nostra prouintia scelus putant vitulos deuorare. Vnde & imperator Valens nuper legem dedit per oriētem, ne quis vitulorum carnibus vesceretur, vtilitati agriculturæ prouidens, & pessimam iudaizantis vulgi emendans consuetudinem, pro altilibus & lactantibus vitulos consumentes. Nomades & trogoditæ & scithę & hunorū noua feritas semicrudis vescuntur carnibus. Porro ictiofagi gens errans in littore maris rubri super petras solis calore feruentes assant pisces, & hoc solo alimento victitant. Sarmatæ quadi, alias guadi, xuandali & innumerabiles aliæ gentes ęquorum & vulpiū carnibus delectantur. Quid loquar de cęteris nationibus cū ipse adolescentulus in Gallia viderim archigotos gētem britannicā humanis vesci carnibus, & cum per siluas porcorum greges & armentorum pecudumq; reperiant, pastorum nates & fœminarum papillas solere abscindere, & has solas delicias arbitrari. Solinus. Nomen Æthiopum late patet in parte Aphricana, quam in Hęreon videt Libia. Plurimæ eorū sunt & varię nationes. Harum e numero Nomades cynocephalorū lactē viuunt, zachei vero capros venatibus Elephantes deuorant. Gangis fontem qui acolūt nullius ad escam opis radice sed odore pomorum viuunt siluestrium, longiusque pergentes eadem illa in præsidiū gerunt, vt olofactum alantur. Quod si tetriorem forte spiritum traxerint, exanimari eos certum est. Ex lib. de natura rerum. Sunt & homines quidam qui pisces crudos manducant, ipsumque salsum mare bibunt Comani carnes crudas comedūt & ęquorū sanguinē bibūt.

Quod cibo & potu iugiter reparantur ruinę. *Cap. LXIII.*

Ex libro minarum a voce mauri. Triplex siquidem incommodum cui corpus humanū subiacet, assidua namque indiget restauratione ac nutrimento perenni. Subiacet & fluxui, alteratio ni corruptioni. Fluit enim quotidie, tum per apertos & manifestos poros, tum per occultos & priuatos. Per apertos & manifestos, vt oculorum lippitudine, aurium superfluitate, narium mustillagine, oris sputo, ani egestione, vrina vesicæ. Per occultos & priuatos, vt pilorum emissione, pororum resudatione, & spirituū exhalatione. Alteratur aūt quotidie de caliditate in frigiditatem, & econuerso, de siccitate in humiditatem, & econuerso. Deinde sequitur corruptio, quę subiecti mors est & perditio. Vt igitur perditorum fiat restauratio, & corruptionis si non ex toto tñ ad tēpus fiat retardatio, inuenti sunt cibi & potus. Augustinus in libro cōfes. 10. Reficimus itaq; quotidianas corporis nostri ruinas edendo & bibendo, priusquam tu Deus escas & ventrem destruas, cū occideris indigentiam satietate mirifica, & corruptibile hoc induerit incorruptione sempiterna. Nunc aūt suauis est illa necessitas & dolores nostri voluptate pelluntur. Nam fames & sitis dolores quidem sunt qui vrunt, & sicut febris necant, nisi alimentorum medicina succurrat, q̄ quidē præsto est ex consolatione munerum tuorum, in quibus infirmitati nostræ terra & aqua & cęlū seruiunt. Dumq; calamitates deliciæ nuncupantur, hoc me docuisti, vt quemadmodum medicamenta sic alimenta sumpturus accedā. Auicenna in primo Canone medicinæ. Cibus in humano corpore tribus modis operatur Aut enim sola sui qualitate, vt qñ caliditate sua calefacit, vel frigiditate sua frigefacit. Aut sui materia, vt qñ a natura sua conuertitur & formam alicuius diuisionis membrorum recipit. Aut ēt toto sui substantia, hoc est forma sui specifica agente, qua non est qualitates primæ quas habet materia, neq; complexio, quæ generatur ex eis sed perfectio quam acquisiuit materia secundum aptitudinem vel pręparationē quām habet a cōplexione, sicut in magnete virtus attractiua. Constantinus in pantegni quinta parte. Potus quoque duabus ex causis necessarius est. Aut enim quia corpus humectat, & quod humidum e corpore dissoluit, restaurat. Aut crossitudines cibi dissolutas ad remotiora loca reportat Sunt aūt potuum genera diuersa, ex quibus est aqua, quæ non est corporis nutritiua. Nā si hoc facit non est hoc ex sui natura, sed ex re cui est cōmixta. Est aūt & vinū, qd per oēs partes corporis portat cibum, nutriens & calefaciens, spiritum augmentans, calorē naturalem confortans, ac per totū corpus eum deportans. Sed in sanitate custodienda, & infirmitate curanda magis est aqua necessaria. Iohannicus Modi potationum sunt tres. Est enim potus qui nihil aliud est quam potus, vt aqua. Et est potus qui potus est & cibus, vt vinum. Est & potio quæ datur contra alicuius morbi vitium, vt mellicratum, vel conditum. Cibi vtilitas est ꝙ ordine recto corporis integritatem reparat. Vtilitas potus, ꝙ cibum per corpus deportat. Sed & vtilitas illius quę potio dicitur, corporis naturam ad se conuertit.

De dilatione mortis. *Cap. LXIIII.*

Tali in pratica ser. 1. Animalium quidē & hominū corpora iugiter alterantur, nec in vna permanent qualitate, quia naturę eorū est ad corruptionē tendere, & pp hoc ipsa corruptio accidit eis, aut ex necessitate aut prȩter necessitatē. Necessaria corruptio aut ab intus accidit, aut ab extra. Ab intus quidem aut causa naturalis siccitatis quæ communis est animalibus & plantis. Per hanc enim & plantæ contendūt ad marcorem & ariditatē, & animalia ad finem ac mortem. Aut dissolutione substantiæ quotidiana ex naturalis caloris causa, donec ad corruptionem & finē vergat ea, aut ex superfluitatibus, q̄ ex cibis et potibus fiūt. Ab extra vero accidit aeris cā nos circundātis. Corruptio vero nō necessaria fit a rebus corrūpentibus quæ obuiant extra, sicut ea quæ calefaciūt aut infrigidant, aut desiccant, aut humectāt, sicut est collisio lapidis, incisio ensis, pūgi morderiq; a venenatis. Cū itaq; corpora mutationi

tioni sunt, indisiuncta necessario indigent regimine mutationi illi congruo, quod eorum corruptionem prohibeat, eaque in qualitate suæ sanitatis vsque ad horam finis, & naturalis defectionis custodiat. Hunc enim defectum arcere est impossibile, qm̄ ab ipsa corporum natura mouetur ipsius causa. Itaque si fiat ab ipsa natura corruptio, arceri non valet. At si medicus contra ea vtatur regimine quo oportet, cauendo scilicet causas nocentes, & corrumpentes non necessarias, fient abinde causę necessariæ bene compositæ, nec accelerabit ad ea corruptio vsque ad finem naturalem. Hoc autem regimen est custodia sanitatis in sanis, & eius restitutio in ægrotis. Ex quibus præcedit, tanquam dignior, & vtilior custodia sanitatis. Vnde dicit Galienus, quòd adeptio sanitatis est propositum medicinæ, & finis eius est illi cauere.

De custodia sanitatis. Cap. LXV.

EST autem sanitas corporū tēperantia. Quæ quidem aut in vltimo est, ita vt oēs actiones naturales perfectę, sint in id ad qđ possibile est. Nec dico temperantiam in vltimoquę oīno veraciterque sit in extremitate, cum eam non sit inuenire, sed quæ propria est hominis. Aut est deficiens ab ea quæ in vltimo est, ita tamen, vt hic defectus actionibus non noceat, nec officia amputet. Itaque corpora temperata in vltimo sunt quidem vno modo. Deficientia vero ab ista temperantia, multa sunt, & varia secundum magis, & minus ab illa excuntia. Quare & via quæ ad sanitatis custodiam ducit varia existit. Custodia sanitatis corporum bifariam diuiditur. Est enim communis vel propria. Commune regimen est, id quod est corporum secundum communes cās, quibus participant sanitas & infirmitas. Propria vero bipartita est. Vna est corporū quæ sunt tpatę complexionis, & æqualis perfectęq; cōpositionis. Altera vero corporū extra temperantiam positorum in complexone vel compositione, sic tamen ꝙ nocumentū actionum eorum non sentit. Communes causæ sanitati vel ægritudini participatę sunt res non naturales corpus mutantes, quarū vsum sanitati congruum esse oportet. Hæ vero sunt aer circundās nos, exercitiū, fricatio, balneum, cibus & potus somnus & vigiliæ, mūdatio corporis, accidentia animæ, conseruatio quoque consuetudinum in his causis. Razi in Almansore quarta parte. Sanitatem conseruare est in motu & quiete, in cibo & potu, nec non & in superfluitatum expulsionibus mensuram obseruare, domos & loca cætera in quibus manere debet temperate, malis etiam accidentibus antequàm augmentum capiant obuiare, animales quoque cogitationes refrenare, consuetudinesque conseruare. Isidorus in li. Ethy. 4. Sanitas ergo est integritas corporis, & temperantia naturæ ex calido & humido quod est sanguis: Vnde & sanitas dicitur quasi sanguinis status. Ex quatuor siquidem humoribus regūtur sani, & ex ipsis lęduntur infirmi. Dum enim amplius extra cursū naturę crescunt, ęgritudines faciunt. Ambrosius in libro de Iacob & beata vita primo. Quæro nunc vtrum sanitate corporis sapiēns delectetur. Et negare quidem non possumus, ꝙ delectetur secundum naturam, & libenter accipiat non dolere aliquid quàm dolere, nisi forte pro Christo, pro quo etiam si causa poscat, & debilitatem corporis prompte accipiat, & totum corpus suum morti offerat. Idem tamen etiam præter causam fidei atque iustitiæ nō afficitur animo si sanitas desit, nec dolore corporis frangitur, cum se virtutum perfectione consolari possit. Veri siquidem ac boni possessionem beatus qui habet in hoc mundo despicit, cętera nec requirit.

De Quatuor elementis corporum, & quatuor qualitatibus. Cap. LXVI.

COnstantinus in pantegni. Res quidem homini naturalis in septem partes diuiditur. s. elementa, complexiones, humores, membra, virtutes, actiones, spiritus. His etiam a quibusdam quatuor admiscentur. s. ætates, colores, figuræ, maris ac fœminæ differentiæ. Sed hæc complexionibus attinere videntur. Humores quidem ad comparationem elementorum sunt compositi, simplices autem ad membra comparati; ideoque iure dicuntur medij. Et omne corpus animatum, vel inanimatum ex quatuor simplicibus elementis componitur, quod etiam ex destructione confirmatur, quia quodcunque destruitur, ad hæc quatuor necesse est reuertatur, verbigratia. In animalibus morientibus primus calor perditus redit ad ignem, spiritus aūt ad aerem, humores ad aquā. caro & ossa ad terram. Similiter & ī arboribus. Elementa ergo nunquàm ex toto destruuntur, quia destructis his quæ ab ipsis conficiūtur, ad suum principiū particulatim reuertuntur, & iccirco digne elementa vocantur. Auicenna vbi supra. Elementa sunt corpora prima, omniū corporum principia, quæ in corpora diuersarū formarum diuidi minime possunt, & ex quorū cōmixtione diuersæ species generantur. Horū duo sūt grauia. s. terra & aqua, duo vero leuia. s. ignis & aer. Et in animalis corpore duo quidem grauia plus iuuant ad mēbrorū generationē & eorū quietē, duo vero leuia plus ad generationē spirituū & motionē eorū ad mouendum membra, licet motio non sit nisi ab anima. Qualitates autem elementorum sunt caliditas, & frigiditas, humiditas, & siccitas. Quodque calidius est in corpore spiritus est, & cor a quo procedit. Deinde licèt sanguis in hepate generetur, quia tamen cum corde continuus existit, & ideo plus ab eo caloris acquirit, quam hepar habet. Postea hepar quod est sicut sanguis coagulatus. Post hoc autē caro, deinde musculi, postea splen, post renes. Post hæc arteriarum tunicæ, venarumq; pulsatilium. Postea vero cutis volę temperate. Frigidius autem quod est in corpore, flegma est, postea pili, deinde os, postea cartilago, postea ligamentum post chorda, post panniculus, post neruus, post nucha, post cerebrum, post adeps, post pinguedo, post cutis. Humidius vero, quod est in corpore flegma est, post sanguis, post pinguedo, post adeps, post cerebrum, post nucha, post caro mammillarum, & testiculorum, post pulmo, post hepar, post renes, post lingua, post musculus, post cutis. Hoc ordine Galienus ęa disposuit. Res autem siccior in hominis corpore sunt pili, quia sunt ex vapore fumoso. Resolutum enim fuit quod in eodem vapore mixtum erat, & pura fumositas congelata. Postea vero os. Omnibus. n. membris durius est, humidius tamen pilis, quia eius generatio est ex sanguine, cuius situs est siccus, qui humores naturales exsiccat locatus in eis. Quapropter os multa nutrit animalia; pili vero nullum, aut valde rarum, sicut existimant quidam, ꝙ vespertiliones eos digerant, & in eis delectentur. Nos autem cum duas partes ossis, & pilorum æquales in pondere assumpserimus, & eas in cucurbitę alembico superposito distillauerimus, egredietur ex osse plus aquę, & plus olei, & remanebit minus fęcis. Os ergo pilo est humidius, post os autem in siccitate est cartilago. Postea ligamētū, post chorda, post panniculus, post arteriæ, post venæ, post nerui motiui, postea cor, post nerui sensus, postea cutis.

De complexionibus. Cap. LXVII.

COmplexio est qualitas proueniēs ex actione inuicem, & passione contrariarum qualitatum in elementis inuentarum, quorum partes ad paruitatem redactæ sunt. Hæ qualitates sunt caliditas, & frigiditas, humiditas, & siccitas. Deus aūt cuiq; animali, & cuiq; mēbro donauit ex complexione, quod eius actionibus, & dispositionibus melius conuenit. Donauit homini cōplexionem temperatiorem, quam in hoc mundo esse possibile est cum virtutum suarū conuenientia, quibus agit, et patitur, et vnicuique membro dedit de complexione, quod meretur. Posuit ergo quædam ex membris calidiora, quædam frigidiora, quædam icciora. Constantinus vbi supra. Complexio dicitur, qđ ex quatuor elementorum commixtione conficitur. Si ergo corpus in qualitate æquale sit, temperatum erit. Si ignea superet calidum est; si aerea, humidum, si aquosa, aquosum, si terrea, siccū, si ignea, & aerea, calidum & humidum; si ignea, & terrea, calidū & siccum; si aquosa, & terrea, frigidum et siccum. Sunt ergo nouem complexiones. s. vna æqualis, et octo inæquales, quarū quatuor simplices sunt, et quatuor compositæ. Complexio autem corporum comprehenditur ex singulorum complexione membrorum. Et illa est vnicuique prout oportet. Nam cerebrum necesse est frigidum esse, ad rationis capacitatem, et memoriæ. Cor autem calidum, quia vitæ, calorisque naturalis est fundamentum. Hepar vero calidum, et humidum, quia virtutis digestiuę caput est, et principium. Ossa frigida, et sicca, quia firmitas totius corporis est super ea fundata. Similiter aliis membris inest vis quædam naturalis secundum quòd necesse est singulis. Quędam autem membra temperata sunt, vt cutis, quia operimentum est, & defensio omnium membrorum corporis ab exteriori scilicet passione, vt calore, frigore, inscisione, vel confixione. Receptrix etiam est humorum a natura de interioribus membris expulsorum. Ideoque temperata dicitur, quia membra temperata qualibet qualitate veniente non ilico mutantur, & si mutantur, ad ꝓprias naturas cito reuertuntur. Est autem temperatissima cutis in manuum volis; & hoc propter tactum, scilicet vt discernerę possit inter leue, & asperum. Quædam vero membra intemperata sunt in maiori gradu, alia in minori, alia in mediocri. Calidissima sunt, vt cor præ omnibus membris corporis, quia inde calor ad oīa membra procedit. Hepar quoque calidum, minus tn̄ q̄ cor, vt cito digerat. Post hæc duo calida est simplex caro. Minus vero lacerti, propter neruorum cōmixtionem. Deinde splen, quia ibi fęces sanguinis colliguntur: postea renes parum sanguinis habentes. Post hoc venæ, & arteriæ, quæ quantum ad naturā sui frigidæ sunt, sed tn̄ calescunt, quia vasa sanguinis sunt. Omnibus aūt membris frigidiores sunt pili, post ossa &c. Deniq; vniuersaliter membra sanguinem habentia sunt calida, carētia vero frigida. Humidissima sunt mēbra pinguia, sicca vero pili & ossa.

De signis complexionis totius corporis. Cap. LXVIII.

DEnique totius corporis complexio capitur ex tactu, colore, pilis, figura, & actionibus. Si enim calidum fuerit, caro erit multa, pinguedo parua, color rubeus, pili

pili multi, et nigri tactus calidus, intellectus bonus, homo multū facundus, nobilissimus, audax, iracundus, libidinosus, multum appetens, et cito digerens, asperę vocis. Contraria econtrario. Si fuerit siccum erit macidum, & durum, et sicciora membra eiūt apertiora. Si humidum erit pingue, & carneum. Si calidum, & siccum erit macidum, pilosum, piliq; nigri erunt, color brunus, tactus calidus, & durus, homo intellectualis, & audax, appetibilis, & digestibilis, maxime crossi cibi, libidinosus. Si calidum, & humidum erit nimiæ carnis, paruæq; pinguedinis, pili nigri, & plani, tactus calidus, & humidus, color albi & ruffi medius. Corpora frigida, & humida alba sunt, & pinguia. Pili ruffi intellectus durus, homo obliuiosus, nec multū appetens, nec cibi digerens, non libidinosus. Frigida, & sicca sunt alba aliquantulum liuida, & macida pili ruffi, sed aliquantulum citrini, tactus frigidus, & durus. Æqualis aūt, & moderatę complexionis, hęc signa sunt. Corpus, nec multum macidum, nec pingue, color eius inter brunum, & album medius: pili in infantia ruffi, in pueritia, & iuuentutę nigri. Cutis inter calidum, & frigidum, & leue, & durū, sicut volę manuum, bonus homini intellectus non obliuiosus, prudens, audax, inter pigrum, vel velocem medius, neque gulosus. Actiones ēt omnium membrorum perfectæ sunt. Hæc est complexio media. Si autem in alicuius corpore videris aliquas istarū qualitatum discordantes secundum vicinorum partem iudicandum erit, si fuerint inæquales, considerandę sunt fortiores. Significationes autem cōplexionis mutatę, aut ex mutata sunt regione, aut ex consuetudine, aut ex ętate, aut ex fœtu. Signa quidem in pilis, cęterisque prędictis in regione temperata fallere nō possunt, in intemperata tñ semper fallūt, vt est aliqñ Ægyptus, semper autem Æthiopia. Ibi colores nigri, pili crispi, & asperi, sicca cutis, & huiusmodi. Ex quo videntur esse calidi, cum tñ sint frigidi. Calor autem aeris calorem naturalem ab intus ad exteriora protrahit, & sic interiora refrigescunt, & eorum debilitatur animositas. Econtra vero in regione frigida Septentrionali, sunt pili flaui lenes, & albi, color albus, & huiusmodi, propter caloris cōadunationem ab extremitate corporis in pectus fugientem, itaque cum videantur esse frigidi, non sunt, sed eorum complexio est calida, & ob hoc audaces, & fortes sunt. Consuetudo diuturna mutatur in naturam, aut propter dietam, vt cum aliquis naturaliter macidus suauiter viuit, cito pinguescit. Pinguis autem si laboret, ac ieiunet, & angustietur, macrescit, & exsiccatur. Ars quoque complexionem mutat ex calore, & siccitate: vt in ferrarijs, ac vitreariis. Ex calore, & humore, vt in balneatoribus. Ex frigiditate & siccitate, vt ī agrilis, & venatorib⁹. Ætas quoq; puerilis calidior, & humidior est cæteris, quia spermati, & sanguini vicini sunt vnde fuerunt. Mulieres autem frigidioris complexionis, quam viri sunt, & ob hoc ēt in statura, & virtute minores masculis, & humidiores sunt.

De quatuor humoribus. *Cap. LXIX.*

ISidorus vbi supra. Sicut autem quatuor sunt elemēta, sic & quatuor humores, & vnusquisq; suum imitatur elementum. Sanguis ex ethimologia gręca vocabulū sumpsit, eo ꝙ vegetetur, ac sustentetur, & viuat. Coleram gręci vocauerunt, eo ꝙ vnius diei spacio terminetur, vnde & colera. i. fellicula nominata est, hoc est fellis effusio, gręci enim fel colon dicunt. Melancolia dicta est, eo ꝙ sit ex nigri sanguinis fęce, ad mixta abundantia fellis. Gręci. n. melan nigrum vocant, fel autem colon appellant. sanguis latine vocatur, ꝙ suauis sit, vnde & homines quibus dominatur sanguis dulces, & blandi sunt. Flegma autem dixerūt quasi sit frigidum. Gręci. n. rigorem flegmonem nominant. Ex his quatuor humoribus, vt dictum est supra reguntur sani, & ex ipsis lędunter infirmi. Dum autem amplius extra cursum naturæ crescunt, ægritudines faciunt. Auicenna vbi supra. Humor est liquidum, in quod in primis nutriens conuertitur, eiusq; superfluitas est humor malus, qui a corpore debet expelli, & proiici. Humiditatum quidem corporis, quędam sunt primæ, quædam secundæ, primæ sunt quatuor humores. Secundarū vero quædam sunt superfluitates, quædam non. Non superfluitates sunt humores, qui a principali dispositione conuersi, membris deligati fuerunt, sed nondum alicuius membrorum simplicium operatione perfecta pars effecti sunt, horum species quatuor sunt. Vna est humor in foraminibus extremitatum paruarum venarum contentus, membris simplicibus propinquatum ea imbibentium. Alia est humor omnia simplicia membra transiens, sicut ros qui in nutrimentū aptus est conuerti cum corpus nutrimento caret, & vt membra cum aliqua causa fortis motus, aut alia ea exsiccauerit, humectet. Tertia est humor, qui parum ante coagulatus nutrimentum est in membrorum substantia: iam quidem ex parte complexionis, sed nondum ex parte essentiæ completę similitudinisque conuersum. Quarta est humor, qui est intus in membris simplicibus a principio natiuitatis, per quem partium eorum continuitas exitit, cuius principium est ex spermate, spermatis principium est ex humoribus. Humores autem boni naturales, & superflui quatuor generibus continentur. s. genere sanguinis, quæ omnibus illis melior est, & genere flegmatis, & colerę rubeæ, & nigræ.

De locis eorum, & temporibus, ac signis. *Cap. LXX.*

EX epistola Hipo. Corpus ergo omne ex quatuor humoribus constitutum est. Nam habet in se sanguinem colerā flauam & nigram, & flegma, qui quatuor humores habitāt in suis locis. Sāguis in hepate in dextero latere. In parte qua hepar, habetur & colera flaua. Melancolia in splene. Flegma in capite, & vesica. Alia pars sanguinis dominatur in corde. Qualitas autē ipsorum talis est sanguis feruens humidus, & dulcis. Colera. s. sanctea est amara calida, & sicca, Melancolia acida, frigida, & sicca. Flegma frigidum salsum, & humidum. Hæc omnia crescunt in tpe suo, sanguis crescit verno tempore, colera sanctea æstate, melancolia autumno, flegma hieme. Item hi omnes partiuntur sibi diem, ac noctem: sanguis habet horas sex, ab hora noctis nona, vsque in horam diei tertiam. Exinde vsq; in nonam colera sanctea. Exinde vsque in horam noctis tertiam melancolia Exinde vsque ad horam noctis nonam flegma. Hæc omnia etiam habent respirationes suas per singulas partes corporis, Sanguis ꝑ nares, colera sanctea per aures, melancolia per oculos, flegma per os. Diuiduntur ēt per quatuor ætates, flegma in pueris ab initio vsque in annos 14. Et inde colera sanctea in iuuenibus vsq; annos 28. Deinde in altera ætate vsque in annos 60. sanguis. Exinde in sene melancolia. Moriente autem eo omnia reuertuntur in suo loco. Pręterea faciunt mores hominum tales. Sanguis facit boni voti simplices blandos, hilares, & semper amorosos. Colera facit iracundos, acutos, leues, ingeniosos, macros, multum manducantes, cito digerentes. Flegma facit causonios, id est causon, quę est febris accensa patientes, causatur. n. ex flegmate salso, vigilantes, cito afferentes canos, intra se cogitantes minus audaces. Melancolia facit subdolos, cumq; iracundia auaros, timidos, tristes, somniculosos, Sanguis facit pulsum plenum, humidum, æqualem. Colera sanctea tenuem, siccum, velocem, lubricum. Melancolia similē, sed habet veluti percussum asperitate. Flegma facit pulsum nimis plenum humidum æqualem cum pondere. Actor. De quatuor humorum, siue complexionum in homine signis solent dici versus illi. De sanguineo quidem hi. Largus amans, hilaris ridens, rubeiq; coloris. Cantans, carnosus, satis audax, atque benignus. De colerico autem isti. Hirsutus fallax, irascēs prodigus audax. Astutus gracilis siccus croceiq; coloris. Porro de flegmatico isti. Hic somnolentus piger, ac sputamine multus. Est hebes, huię sensus, pinguis facies, color albus. De melancolico vero illi. Inuidus, & tristis cupidus, dexteræque tenacis. Non expers fraudis timidus liuidique coloris.

De generatione ipsorum. *Cap. LXXI.*

AVicenna vbi supra. Humores in corpore sic generantur, nutriēs dum masticatur, aliqua conuersione permutatur, iamque parum incipit digeri. Cuius signum est, ꝙ nec primus odor, nec primus sapor in eo reperitur. Superficies enim oris est superficiei stomachi contigua, & quasi vna cum illa. Est ergo in ore digestiua virtus ex stomacho, & auxiliatur in hoc saliua per digestionem acquisita, in qua cadit calor innatus. Postquam vero cibus stomachum ingreditur, tunc integre digeritur: non ꝑꝑ stomachi calorem tm̄, sed propter calorem membrorum, qui circūdant ipsum a dextera quidem hepar, & a sinistra splen. Splen nāque calefacit non propter sui substantiam, sed propter arterias, & venas multas, quæ in eo sunt Ab interiori vero zirbum, quod cito calorem adipis causa suscipit, & ad stomachum reducit. Superius autem cor mediante diafragmate ab eo calefacto. Cumq; nutriens in primis digeritur, eius essentia fit in multis animaliū auxilio eius, quod eis admiscetur, de eo quod bibitur plurimumque chilus. Et est substantia liquida prisanæ similis in spissitudine. Deinde eius subtile a stomacho, & intestinis attrahitur, ac per vias venarum meseraicarum, quæ subtiles, ac durę, & omnibus intestinis continuę sunt, impellitur & ad venam peruenit, quæ hepatis porta uocatur. Penetrat ergo in diuisionibus, & in ramis portæ intrantibus seq; minorantibus, ac subtiliantibus ad modum capillorum occurrentibus orificiis diuisionum radicum venę, quæ a gibbo hepatis ascendit. Non autem facit ipsam in illas coangustationes penetrare, nisi superflua commixtio aquæ bibitę, super id quod corpus indiget. Cum ergo istarum venarum villis diuiditur, fit quasi totaliter hepar tangat huiusmodi chili totalitatem. Et ob hoc tunc eis operatio vehementior est, ac fortior, & velocior, & tunc coquitur. In omni vero huiusmodi decoctione est res, quæ est sicut spuma, & hæc est colera rubea. Et res, quæ est sicut hipostasis hæc est melancolia, quæ ambæ sunt naturales. Et fortasse cum eis erit, aut res adusta si decoctio superflua fuerit, aut res non bene cocta, si decoctio minor, quam debet extiterit. Adusti subtile est mala colera rubea, si autem spissum est mala melancolia, & ambæ sunt non naturales.

Quod

Quod aūt non bene coctum est, flegma est. Quod vero de hoc toto res colata est,& bene cocta,sanguis est,qui tamen quandiu est in hepate, subtilior est, q̄ debet, propter aquosam superfluitatem,quæ pp rem prædictā necessaria est. Cumq; sanguis ab hepate separatur,ab aquositate ēt superflua illud mūdatur. Extrahitur.n.a sanguine in vena,quæ ad renes descendit, & fert secū sanguinem, qui ad renes nutriendos sua quantitate,& qualitate bonus existit. Nutritque renes huius aquositatis vnctuositas,& sanguineitas. Deinde aliud qđ remanet descendit, vel tendit ad vesicam, & post ad virgā.Sanguis aūt est essentiæ bonæ. Signorum autem virtutes inter se conferendæ sunt.Vnum enim bonum signum cum firmum fuerit multis malis signis præponderat.

De causis eorundem. Cap. LXXII.

EFficiens itaq; cā sanguinis est calor tēperatus.Causa materialis est,ꝙ de nutrientibus tēperatū est & de bonis potibus.Formalis cā est eius decoctio bona.Finalis aūt est,vt corpus nutriat. Causa efficiens coleræ rubeæ est igneus calor superfluus ꝓprieq; in hepate. Cā materialis est,ꝙ de nutrientibus subtile est calidū dulce, vnctuosum,& acutum.Cā formalis est decoctionem ad superfluitatē ꝓcedere. Finalis aūt est necessitas,& vtilitas quas prædiximus. Efficiens aūt cā flegmatis est caliditas abbreuiata. Causa materialis est,quod de nutrientibus est crossum, humidum,visum,frigidū. Formalis est decoctionis abbreuiatio. Finalis vero necessitas,& vtilitas. Melancoliæ quidem hipostasiue cā efficiēs est calor temperatus. Aduſtę vero caliditas ab æqualitate egressa. Causa materialis eius est, qđ de nutriētibus est vehementer crossum,paucę humiditatis,& eorū calidum fortius est in illo. Causa formalis est fex hipostasiua secundum vnū duorum modorum. Vnde neq; labitur,neq; resoluitur. Causa finalis est necessitas,& iuuamentum eius. Melancolia multa fit,aut pp caliditatem hepatis, aut pp debilitatem splenis,aut pp frigoris congelatiōis vehementiam,aut pp constrictionis perseuerantiam, aut pp ægritudines multas,& prolixas,quia pp illud humores facti sunt cineres. Cumq; melanconia multiplicatur,& inter stomachum,& hepar stat sanguis, & bonorum humorum generatio cū ea minoratur. Sciendum aūt,ꝙ frigiditas, & caliditas generationis humorum causæ cum alijs existunt causis. Sed caliditas æqualis sanguinem generat:superfluens vero coleram rubeam. Multumq; superfluus melancoliam generat per adustionis superfluitatem. Porro frigiditas flegma gignit, & multa superflua melancoliā generat per superfluitatem congelationis. Oportet aūt attēdere virtutes passiuas cū virtutū actiuarū distantia. Nec oportet credere, ꝙ omnis complexio sibi simile generet,& non sui contrariū, per accidēs quidem licēt non per essentiam. Frigida nanq;,& sicca cōplexio plurimum generat humiditatem extraneam, non propter conuenientiam,sed pp digestiuæ debilitatem. Humores aūt hi,sicut in suis generationibus,sic & in suis motibus causas habent. Motus enim & res calidæ sanguinem mouent, & coleram rubeā, fortassis ēt mouent melancoliā,& forte faciunt eā. Quies autē flegma forte reddit,& aliquas melancoliæ species. Ipsę etiam existimationes mouent humores, verbi gratia. Sanguinem mouet res rubeas intueri. Qua propter prohibemus illum ex cuius naribus fluit sanguis,res splendorem rubeum habentes aspicere.

De signis abundantiæ singulorū humorum in corpore. C. LXXIII.

RAzi in secunda parte. Sanguinem abundare signant coloris rubedo corporis caliditas cum eiusdem tensionem,aliquando & oscitatione, multusque somnus, & venarum repletio cum ipsarum intensione, & pruritus loci a quo sanguis solet minui. Sanguis similiter ex naribus, & gingiuis leui tactu fluens, capitis,& oculorum,ac temporū grauitas, & ingenij sensusque turbulentia,pulsus magnitudo,& oris dulcedo præter solitum. In ore quoque vesicæ paruæ, & in corpore carbunculi, vrina rubea, & spissa.Coleram vero rubeam abūdare signant coloris citrinitas, oris amaritudo,multaque in ore siccitas,& multa sitis,appetitusque debilitas;& fastidium, & vrina ignea, & clara. Porro colerā nigram dominari signant,ardor stomachi, multitudo canini appetitus, fuscus color, nigredo sanguinis, ac spissitudo, vrina nigra,vel rubea fusco participans colore, vel viriditati appropinquans. Si corpus præterea tale sit,in quo colera nigra generari solet,vt corpus brunum,& macrum. In corporibus.n.albis,& crassis,& a pilis nudis raro,vel nunquā generatur. Huiusmodi præterea signa sunt si corpori scabies acciderit, & morphea nigra, pustulæ malę,splenis augmentatio. In flegmatis aūt dñij signatione sunt multitudo viscosæ saliuæ, & sitis paucitas,vrina alba, pigritia quoque,& hebetudo,& malus somnus, corporis lubricitas, & digestionis tarditas. Somniorū quoque diuersæ visiones, designant in corporibus dominantes humores. Cum.n.frequenter in somno videt quis plumas,& fluuios,& mare,humiditas in eius corpore signatur multa adesse. Ignes autē,& fulgura liteſque frequenter somniare,coleram rubeam designant abundare. Rubei vero colores,ac tincti, nuptiæque,ac cibaria dulcia, sanguinisque fluxus, abundantiam sanguinis designant somniata. Porro fuscus color, atque nigredo, timores pauoresque si apparuerint in somno,coleræ nigræ signatur operatio.

De anathomia membrorum. Cap. LXXIIII.

EX Isagogis hipo. Anathomia est contemplatio siue perspectio in interioribus membrorum inscisionibus. Aliter. Anathomia est inscisio superficiei, & denudatio eorum quæ obtecta erant,eorūque cognitio cum propria ratione. Hac comprehenditur positio corporū,natura quoque,& operatio singularū partium,& particularium. Corpus quidem hoīs in tres partes generales diuiditur.s.caput,pectus, pedes. In particulas autē multas. Specialiter autē constat de venis,& arterijs,& neruis,& ossibus, cartilaginibus,adipibus,ac cęteris spiritibus. Razi in almansore. Membrorum in corpore quatuor sunt genera,quorum principalia sunt tria, & ad vitæ conseruationem valde necessaria. Horū quidem nutritionū instrumēta sunt,vt stomachus & hepar,& eorū cannales,& viæ quæ ad ipsa perueniunt,vt & os,& meri,reliquæ quoque viæ,quæ ab eis exeunt vt intestina. Quædam vero sunt instrumenta naturalis caloris,& conseruationis eius. Quorum prima sunt cor,& arteriæ. Secunda vero pulmo,& pectus,& quæcunque valent ad aeris attractionem. Quædam aūt sunt instrumenta sensus,& motus,& intellectualium actionū,ipsa sunt cerebrum,& nucha,& nerui,& musculi,& chordę,& his similia, quæ necessaria sunt ad complendam actionem,& passionem. In vnoquoq; istorū trium generū,vnū est principale,& operās,alia vero vt seruientia, ipsumque in suis actionibus adiuuātia. In primo genere principale instrumentū est hepar secundo cor,in tertio cerebrū. Et vnumquodque istorum alijs duobus connexum est,eisq; indiget. Hepar nanq; nisi omnibus alijs membris nutrimentum transmitteret,resoluerentur. Ipsum vero,nisi a corde calorem haberet,eius substantia qua sua completur actio,nō cōseruaretur. Cerebrū quoq; si non in arterijs calefieret, nec a venis nutriretur,eius natura non conseruaretur. Sed & musculi pectoris,nisi a cerebro mouerentur,non posset aer attrahi,nec cordis conseruaretur substantia,qua calor naturalis,qui in corpore est,euentatur. Quartū genus membrorum est instrumēta principalia generationis.s.matrix,& virga,& testiculi, & vasa spermatis,quæ necessaria non sunt ad vnius singularis perdurationem, sed ad speciei conseruationē. Actor. De hac materia plenius est dictū supra,videlicet lib. 29. vbi actū est de singulis membris humani corporis,& eorū anathomia. De cæteris aūt rebus naturalibus,videlicet de virtutibus,& actionibus, & spiritibus sufficienter quoque dictū est superius,videlicet lib. 24. vbi de viribus animæ, quas habet inquantum vnitur corpori plene tractauimus.

De gradibus ætatum. Cap. LXXV.

HIs aūt rebus quidam,vt superius dictū est,alia quatuor adijciunt.s.ætates,colores,figuras,maris ac fœminæ differētias. Isidorus li. 11. Ætatis aūt gradus sunt sex,videlicet infantia,pueritia,adolescentia,iuuentus,grauitas,& senectus. Prima ætas est infantia.s.pueri ad lucem nascentis, quæ porrigitur in septē annos. Secunda pueritia.i.pura,necdum apta ad generandū,tendēs vsque ad annū quartumdecimū. Tertia vero adolescentia ad gignendū adulta, quæ duabus constat hebdomadis pp intellectū, & actionem q̄ nōdum erat in pueris, & porrigitur ab anno quindecimo vsque vicesimumoctauum. Quartus iuuentus firmissima ætatū omnium,finiens in anno quinquagesimo,qñ & in fœminis partus deficiunt. Quinta ætas senioris,i.grauitas,quæ est declinatio a iuuentute in senectutem, quæ a quinquagesimo anno incipiens 72.terminatur. Sexta ætas est senectus, quæ nullo annorum numero terminatur, sed post quinque illas ætates quantumcunque vitæ est,senectuti deputatur. Senium aūt pars vltima est senectutis,sic dicta, eo ꝙ sit terminus sextæ ætatis. In his ergo sex spacijs Philosophi vitā descripserunt humanam, in quibus mutatur,& currit,& ad mortis terminum peruenit. Auicēna vbi supra. Aliter ætates oēs quatuor sunt. Prima.s.adolendi, quæ dicitur adolescentia,& est fere vsque ad annos 32. Secunda consistendi,quę dicitur ætas pulchritudinis, & est fere vsq; ad 35.vel 40.annos. Post hoc ætas diminuendi,cū virtus amittitur,& hæc est ætas senectutis,quæ fere est vsq; ad annos 60. Deinde sequitur ætas minuendi cum manifesta virtutis debilitate, & hoc est senium,& finis vitæ. Ætas aūt adolendi diuiditur in ætatem infantiæ, quæ est cum membra pueri nondum ad ambulandum apta sunt. Et in ætatem dentium plantatiuam, quæ est post ambulationem. Hanc sequitur ętas concussionis,quæ est post natiuitatem dentium antequam polluatur. Deinde est ætas alguelemati, & re hac, id est cum ab ęgreditur, sperma, quæ est donec barbescat. Postea vero est ætas fortitudinis,id est iuuentutis,quæ est donec desinat crescere.

De infantia,& eius miseria. Cap. LXXVI.

ISid.vbi supra. Infans dicit̄ hō ętatis primę sic appellatus,eo ꝙ adhuc fari nescit. Nondū.n.bene ordinatis dētib.minus est ser-

monis expressio. Hypocras in lib. de anathomia. Nam quia dētes organa quodāmodo linguę sunt, infans cū nondū habet dentes, vagit. Dū vero duos vel tres habuerit, mutitat. Cū aūt os dentibus impleuerit, loquitur. August. de ciu. Dei lib. 21. Quis aūt non exhorreat & mori eligat, Si ei proponatur, aut mors perpetuanda aut rursus infantia? Prorsus. n. quod scriptū est ecclesiastici. 40. capitulo Graue iugū super filios Adę a die exitus a uentre matris eorum vsque in diem sepulturæ in matrem oīum adeo necesse est impleri, vt ipsi quoq; paruuli ēt per lauacrū regenerationis ab originalis peccati vinculo quo solo tenebantur soluti, multa mala patiant, nonnulli etiā malorum spūum incursibus aliquando torqueantur. Quæ quidē passio absit vt eis obsit, si hanc vitā in ætate illa etiam ipsa passione ingrauescente ac de corpore animā excludente finierint. Veruntamen in illo graui iugo quod positum est super filios Adā etiam hoc malū miserabile reperit, vt sobrij simus, & hanc vitā de peccato primo nimis nephario factam esse nobis pęnalem intelligamus, totūque qđ nobiscum agitur per nouū testm̄ non pertinere, nisi ad noui sæculi hæreditatē nouam, vt hoc pignore accepto illud cuius hoc pignus est, suo tpe cōsequamur. Idem in lib. 22. Itaque qđ ad primā originem pertinet, oēm mortaliū progeniē fuisse damnatā, hoc ipsa vita si tn̄ uita dicenda est, tot, & tātis malis plena testat. Quid. n. aliud indicat horrenda quędā ignorātiæ profunditas, ex qua omnis error exiit, qui oēs filios Adā quodā sinu tenebroso suscipit, ut homo ab illo liberari sine dolore, & labore ac timore nō possit. Quid amor ipse tot rerū vanarū & noxiarū? Et ex hoc curæ mordaces, mœrores, formidines, īsana gaudia, discordię, lites, bella, insidię, fraus rapina, ambitio, inuidia, luxuria, vtriusq; sexus tot stupra, & immunditiæ, & quicquid malorum taliū in mente non venit, & tamen de vita ista hominū non recedit. Sed hæc quidem sunt malorū hoīum, ab illa tamen erroris peruersiq; amoris radice venientia, cum qua oīs filius Adam nascitur. Quis. n. ignorat cum quanta veritatis ignorātia, quæ iam in infantibus est manifesta, & cum quanta vanę cupiditatis abundantia, quæ in pueris apparere incipit, homo in hāc vitā veniat? ita, vt si uiuere dimittatur ut uoluit, in prædicta facinora, & flagitia quæ commemoraui, uel quę cōmemorare nō potui, vel cuncta, uel multa perueniat. Idem in libro confessio. 1. Quis enim mihi commemoret peccatū infantię meæ? quia nemo mundus a peccato, cuius est vnius diei vita super terrā, quid ergo tunc peccabam, an quia plorans vberibus inhiabam? Nam si nūc faciā non quidem uberibus sed escę annis meis congruenti sic inhians, iustissime deridebor ac reprehendar. Tunc ergo reprehendenda faciebam, sed nec mos reprehendit me nec ratio me sinebat reprehendi, quia reprehendentem intelligere nō poteram. Imbecillitas ergo mēbrorū infantiliū innocēs est, non animus infantiū. Vidi. n. ego & expertus sum zelantem puerū, qui nondum loquebatur, & intuebatur pallidus amaro aspectu collactaneū suū. Quid si & in iniquitatib. cōceptus sum, vbi quæso innocens fui dn̄e Deus?

De primo vagitu infantis huius vitæ miserias deplorantis.
Cap. LXXVII.

Guilielmus de coch. Ceterum infans ex vtero matris procedens, quia illic in callido, & humido nutritus fuit, terra vero frigida & sicca est ad quā exit, contrarium sentiens uocē eiulationis emittit. Ideoque prima vox hoīs uox est doloris. Nutrices aūt nescio vel aliquo physico, vel ipsa docente natura ponunt illum in aqua tepida, q̄ sentiens simile nutrituræ suæ tacet, & in eo delectationē hēt. Ex lib. de natura rerum Prima quidē uox infantis vox est doloris. In nascendo tamē nulla voce resonat antequā totus emergat. Solinus. Nascētiū itaq; prima uox est uagitus, nam in 40. diem differtur lætitię sensus. Vnū quidē nouimus eadē hora risisse qua natus erat. s. Zoroastrem, mox optimarū artiū peritissimum. Aulus Crassus quē bella parthica rapuerunt, eo ꝙ nunquā riserit agelastus cognominabatur. Aug. de ci. Dei lib. 21. Igitur infantia quia nō a risu sed a fletu hanc lucem orditur, quid malorū ingressa sit nesciens quodammodo prophetat, vel protestatur. Solū qn̄ natus est Zoroastrem ferūt risisse, nec aliquid ei boni portēdit mōstruosus risus ille. Nam licet magicarū artium inuentor esset, a Nino Rege Assyriorū cū esset ille Bactrianorū. s. rex ī bello superatus est. Actor. Infans itaq; nascens deplorat non solū pręsentes miserias uidelicet infantiles, sed etiā futuras huius mortalis vitę multiplices. Vnde Philo dicit in lib. sap. velut in persona Salomonis illius videlicet deliciosi atque pomposi regis originis suæ primę conditionem miserā memorantis. Sum quidē & ego mortalis homo similis oībus, & ex genere terreni illius, q̄ prior factus est & in uentre matris caro sū figuratus. Decē mēsiū tpe coagulatus sū in sanguine ex semine hominis, & delectamēto sōni conueniētis. Et ego natus accepi cōem aerē, & similiter in factam decidi terrā, & primā uocē similē omnibus emisi plorans. In inuolumentis nutritus sum, & curis magnis. Nemo. n. ex regibus aliud habuit natiuitatis initiū. Vnus ergo est omnibus ad vita introitus & similis exitus. Bernardus ad Eugeniū Papam de consideratione lib. 2. Salubris ergo est copula, ut cogitans te summum pontificē pariter attēdas & vilissimum cinerē non quidē fuisse sed esse. Hæc nanque cōsideratio te tenet in te, nec a te sinit euolare, non ambulare in magnis nec in mirabilibus super te. Considera maxime quod maxime es, videlicet hominē ꝙ & natus es. Nec mō quis natus sis, sed ēt qualis. Tolle proinde nunc hæreditaria hęc perizomata ab initio maledicta. Dirumpe velamē filiorū celantiū ignominiā, non plagā curantiū. Dele fucū fugacis honoris huius, & male coloratę nitorē gloriæ, ut nude nudū consideres, quia nudus egressus es de vtero matris tuæ. Nunqd infulatus? Nūquid micās gēmis, aut floridus sericis, aut coronatus pinnis, aut suffarcinatus metallis? Si cuncta hęc veluti nubes quasdā matutinas velociter transeūtes dissipes & exuffles a facie cōsiderationis tuæ, occurret tibi homo nudus, & pauper, & miserabilis. Homo dolens ꝙ hō sit, erubescens, ꝙ nudus sit, plorans ꝙ natus sit, murmurans, ꝙ hō sit natus ad laborem, nō ad honorem. Hō natus de muliere, & ob hoc cū reatu, breui viuens tpe, & ob hoc cū metu, repletur multis miseriis, & ob hoc cum fletu. Plinius de historia naturali lib. 7. Cęteris aūt animalibus varia tegumenta natura tribuit, testas, cortices, coria, spinas, villos, setas, pilos, plumam, pennas, squamas, vellera, truncos etiā arbori q̄ cortice interdū gemino a frigore, & calore tutata est, hominē vero tantummodo nudum, & in nuda humo natali die abiicit, ad vagitus statim & ploratum, nullūque tot animaliū aliud ad lachrymas, & protinus vitę principio. Comestor. Hinc ēt homo primus post, peccatū & maledictiones vxori suæ nomen imponens, uocauit eam Eua, forte quasi miseriam hominis plangens, & eiulatui puerorum alludens. Masculus enim recens natus eiulando dicit A. mulier autem E. Ac si dicerent. Clamabunt E vel A quotquot nascentur ab Eua.

Cur infans debilior nascitur cæterorum animalium fœtibus.
Cap. LXXVIII.

Gvil. de conchis. Denique animalia cætera, ex quo nata sunt, stant, & incedūt. Vnde igitur hoc est, qđ homo nisi lōgo tempore nec stare nec incedere pōt. Ad hoc ego respondeo, quia in vtero nutritus est sanguine menstruo, & corrupto. Cætera vero animalia menstruis carent omnia. Vel etiā, quia homo particeps rōnis existit, ratio vero temperatissima ac mollia carnosaque mēbra exigit. Cętera vero animalia rōne carentia, dura quidem hāc membra, & labori conuenientia. Vnde homo cæteris animalibus corpore debilior inuenitur. Et hō quidē huius ætatis. s. infantiæ q̄ natiuitati coniuncta est, vsque septimū annū sensū hēt. Videt. n. & audit, & olfacit, & gustat, & tangit, sed ratione, & intellectu. s. quantū ad vsum caret. Augustinus de Trin. lib. 14. Aīa tamen etiā infantis paruuli res nolle credenda est, sed intenta nimis in ea, q̄ per corporis sensus tanto maiori quanto nouiori delectatione sētire cępit, se cogitare nō pōt, sic. n. in oēs corporis sensus quantū sinit ætas illa se quasi coartat, vt quicquid per carnē offendit vel allicit hoc solum abhorreat vehementer vel appetat. Sua vero interiora non cogitat, nec admoneri potest, vt hoc faciat, quia nondum admonētis nouit signa, vbi locum præcipuum tenēt verba. Hugo de Sancto Vigore. Homo itaq; peccando fecit vt compararetur bestijs. Qui cum ratione superior esse desiit, sensu se inferiorē inuenit. Nā si visum consulis, in hoc superāt linces, si odoratū interrogas, præualent canes. Et quæcunq; in sensus corporali sūt laudabilia, in ipsis inuenies excellētiora. Et hic vt alibi bonū tuū quæras, nec in illo cōfidas, vbi bestiis cōpararis & tamē nō æquaris. Grego. Nysen. in lib. de imagine. Nudus ergo naturalibus tegumentis, inermis, & inops, omniūq; necessariarū rerum egestissimus homo in hanc vitā producit, qui iuxta id quod cernitur miseratione potiusquā felicitate dignus esse videatur. Nō. n. armatur ꝓductione cornuū, non vnguium vel dentium tuitione munitur, nec aliquo aculeo letiferum virus infundit, quibus rebus pleraque ferarū atq; serpentū in vltionē sui naturaliter instituūtur. Nec pilis corpus obtegitur, cū eū q̄ ad aliorū præponebatur imperiū, ꝓ prijs armis naturali ꝓpulsione vallari deceret, ne ad custodiā sui aliorū adminiculis indigeret. Nā in eo quidē & aper & si quid illi simile est sufficientē ꝓ sua salute virtutē naturaliter possidet. Et tauro sūt cornua, & pernicitas lepori, ceruoq; saltus, & certus intuit⁹, & aliis aīalibus magnitudo, cæteris os ꝓminēs. Volatilibus ēt pennarū officia, & apibus aculeū. Cunctisq; ꝑrsus aliqđ natura se pſidiū cōstat esse collatū. Solus aūt hō prę oībus credit destitutus. Et his quidē quæ currēdi velocitate pręeminent pigrior, illis aūt quæ mole corporis eminēt, tenuior, his ēt qui naturalibus armis excellunt, cognoscitur esse despectior. Et qūo dicet aliquis, vniuersorū talis sortitus est principatū? Verū per id qđ naturæ nostrę deesse credit̄ certa datur occasio qua subditorū oīum dn̄ium cōsequatur. Nam si hmōi adminicula corpori suo naturaliter attributa haberet, primū quidē bestiis similis existeret, & occasione ipsa in actionib. plurimū difficilis appareret. Deinde in alios exercere dn̄atū sperneret, quorū nullis prius adiutoriis īdigeret. Nūc aūt in singulis q̄ nobis mācipātur, vs⁹ vitę nr̄æ diriniit, vt necessariū

cis

eis principatum habere videamur. Nam corporis nostri tarditas, & ad motum celerem difficultas, equi nobis adhibere prouidētiā fecit, quæ & necessaria animus cum redditibus ea quæ naturæ deerant supplementa prospexit. Ex alijs quoque causis quæ ad uitā necessaria sunt, iumenta nobis subiecta sunt. Quia enim & morsu indigebamus & dentibus ad cohibendas violentiæ bestias, id qd nobis deerat, canum natura suppleuit; pro cornibus etiam vel vnguibus fortius atq; penetrabilius ferrū ab hominibus inuētū est.

De regimine infantium in dieta & moribus. Cap. LXXIX.

Razi in almansore. Mammillas infans taliter sugat, ne uentres eius tendatur, & vt non accidat ei dissolutio, & pigritia, sōnusque longus, nec de latere reuoluatur ad latus, & non ploret neq; vomat. Oculi eius in primis diebus natiuitatis operiendi sunt pano, cauendumque summopere ne iacet in loco luminoso, sed vitra pānique diuersorum colorum appendantur corā eo. Vtendū est etiam illic delectabilibus cantilenis, non asperis uocibus neque raucis. Et postquam appropinquauerit loquendi tempus, frequenter eius linguam fricet nutrix. Ante ipsum quoque frequenter loquendum est, ac verba facilia semaque docēdus est. Cum vero natiuitas dentium appropinquauerit, gingiuę frequenter cum butyro & adipe gallinę sunt fricandę, & aqua ordei liniendę. Auicena vbi supra. Cum aute infans dormierit, toto corpore caput altius sit. Et diligenter obseruetur ne colli vel dorsi vel extremorū eius aliquid tortum sit. Aqua suaui & equali est balneandus, & id post lōgū somnum ipsius, plurimumque bis aut ter in die & ordinate, nec lauet, nisi quousque corpus eius calefiat, & rubere incipiat. Post hoc aūt extrahatur & aures eius ab ingressu aquæ custodiant. In hora quidē ablutionis cum accipitur manu dextra super brachiū sinistrum assumatur, nec super uentrem, sed supra pectus suum apponetur. In primis aūt iaceat supra uentrem suum, postea vero super dorsum. Et prӕter hoc incessanter fricetur ac premātur & figuretur. Duę quoq; res iuuamen ei conferunt ad hoc vt fiat eius cōplexio fortis, videlicet motus lentus, & vox cātilenę, cū quibus debet dormire. Ex quantitate nanque recipiendi hæc duo patet quātum sit aptus exercitio ac musicę, quorum vnum est corporis, & alterum animæ. Varro in sententijs. Sapiunt autem ante vasa quicquid primum acceperint. Sic est de infantibus. Quintilianus de oratoria institutione libro primo. Vtinam ergo liberorum nostrorum mores non ipsi perderemus, infantiam enim statim delicijs soluimus. Et ętas quidē hoīs tūc vel maxime formāda est, cū simulādi nescia est, ac pcipientibus facillime cedit. Oratius in libro epistolarū. Quo semel est imbuta recens seruabit odorē testa diu. Idem in eodem. Tractari mollius ætas imbecilla solet.

De Pueritia, & eius miseria. Cap. LXXX.

Isidorus vbi supra. Puer a puritate vocatus est, quia purus est ac nondum lanuginem florēmque genarum habet. Hi dicuntur Ephebi a Phebo, qui quasi iuuenis & imberbis pingitur, sic appellati. Nam in mane oriens quasi puer ac nouus apparet. Dicitur autem puer tribus modis, videlicet pro natiuitate, vt cū de Christo dicitur. Puer natus est nobis. Pro ętate, vt cū dicitur aliquis puer octennis aut decennis. Pro obsequio & fidei puritate, vt cum ad prophetam dn̄s ait. Puer meus es tu, noli timere. Puberes autē dicuntur a pube. i. a pudenda corporis parte, eo q hæc loca lanuginē in primis ducant, quidā ex annis pubertatem existimant. i. illū esse puberē, qui. 14 annos expleuerit, quāuis tardissime pubescat. Certissimum est autem illum puberem esse, qui ex habitu corporis pubertatem ostendit, vt generare iam possit. Porro puerperę dictæ sunt, quæ puerilibus annis pariūt. Augustinus de ciu. Dei lib. 21. Cum autem tota vita mortalium sit pęna, nō utique parua est pena insipientia, & imperitia, quę adeo fugienda merito iudicatur, vt per pœnas doloribus plenas pueri uel litteras uel quæque artificia discere cogantur. Ipsumque discere ad quod pęnis adigūtur, est eis tam pęnale, ut nonnunquā ipsas pœnas quibus ad id compelluntur malint ferre quā discere. Idem in lib. 22. Sicut etiā dictum est superius, abundantia cupiditatis uanę cū qua in hāc uitam homo uenit, in pueris apparere incipit, ita q si uiuere dimittatur, vt velit, in facinora, & flagitia vel omnia vel multa perueniet. Sed diuina miseratione sensibus eorū prohibitio & eruditio contra tenebras ignorantiæ inuigilant cum quibus nascimur, & contra cupiditatis impetus opponuntur, plenę tn̄, & ipse laborū, & dolorum: quid enim sibi volunt multimodę formidines, quę cohibendis paruulorū vanitatibus adhibentur? quid pedagogi, quid magistri, quid ferulæ, qd virgę, nisi vt imperitia debelletur, & praua cupiditas infrenetur, cū qbus malis ī hoc sęculo viuit. Nā cū labore meminimus, sine labore obliuiscimur, cū labore discimus, sine labore nescimus, cū labore scimus sine labore inertes sum⁹. Ex hinc apparet īquit velut pōdere suo pelius humana natura vitio sa existat, & quāta ope, vt inde liberetur indigeat, vitia quoq; sūt desidia, pigritia, negligentia, quibus. s. labor fugitur, cum etiam labor ipse qui vtilis est sit pœna. Idem in li conf. primo. Cum ergo infantię meę successit pueritia, humanę vitæ procellosam societatem altius ingressus sum, pendens ex auctoritate parentum nutuque maiorum hoīum. Deus meus quas ibi miserias expertus sum. In scholā datus, vt litteras discerem, ibi quid vtilitatis esset, ignorabā, & tn̄ si segnis essem in discendo vapulabā. Hoc enim a maioribus laudabatur. Et ante nos multi præstruxerunt erumnosas vias, per quas transire cogebamur multiplicato labore ac dolore filiis Adam. Nec mihi deerat memoria vel ingeniū, quæ mihi satis dederas pro ætate illa, sed ludere delectabat, & hoc in nos vindicabatur ab illis qui vtiq; agebant talia. Sed maiorum nugæ negocia vocantur, puerorū autem talia cum sint a maioribus puniuntur. Et tn̄ bene mihi fiebat a te, sed non faciendā ego bene, non. n. discerē nisi coactus. Nemo autem inuitus bene facit, etiam si bonū est, quod facit. Nec qui me vrgebant bene faciebant, quia non intuebantur quo referrem quod me discere cogebant, præterquā ad faciēdas insatiabiles cupiditates copiosæ inopiæ, & ignominiosæ gloriæ. Tu. n. lege infatigabili spargis pęnales cæcitates supra illicitas cupiditates. In his ergo laudabar ab illis, quibus placere mihi tunc erat honeste viuere. Non. n. videbā voraginem turpitudinis in quam proiectus eram ab oculis tuis. Eram tamen etiam tūc, & viuebā & sentiebā & incolumitatem meam vestigiū secretissimę vnitatis exquirebā. In hac autem peccabam, q nō in Deo, sed in eius creaturis me. s. ac cæteris qrebā sublimitates ac veritates, & voluptates sicq; viuebā in cōfusiones errores atq; dolores.

De regimine puerorum in dieta & moribus. Cap. LXXXI.

Avicenna vbi supra. In regimine pueri cum ab infantia emergit, intentio tota sit in eius mores moderādo ac meliorādo, ne scilicet ira fortis aut timor vehemens accidat ei, neque tristitia vel vigilię. In hoc enim duæ consistunt vtilitates. Vna. s. in anima eius, vt morum bonorum habitus a pueritia crescat, ac fixus in eo permaneat. Altera vero in eius corpore, quia sicut mali mores malitiā complexionis sequuntur; sic etiā ex illorum consuetudine cum accesserit, malitia cōplexionis eos sequitur. Ira nanque vehementer calefacit, & tristitia exiccat, pigritia virtutes animales laxat, & cōplexiones ad flegmatis proprietatem inclinat. Sanitas ergo corporis & animæ simul in temperantia morum consistit. Cum aūt a somno puer excitatur, balneandus est, & post hoc vna hora ludere dimittendus. Deinde vero ad comedendū ei prębeatur, & postea plixius ludere permittatur. Post hęc iterū balneādus, deinde vero cibandus. Et quāto plus fieri potest aquā in cibū sumere non permittatur, ne cibus penetret crudus anteq digeratur. Cum autem sex annos habuerit, magistro tradendus est, qui eum doceat, in quo ēt gradatim est ordinandus, nec in scholis quotidie morari cogendus. In hac ętate iā minus erit abluendus, eiusque labor cum comestione augmentādus: Nec vinū ei detur, propterq; cum calidæ complexionis fuerit, quoniā in potatorib. ex eo colera rubea generatur. Nec ipse puer indiget iuuamēto qd expectat ex vino potato. Hoc est vrinæ prouocatio, & iuncturarū humectatio. Nō. n. eius colera multa, quæ in vrina sit prouocāda, nec eius iuncturæ indigent humectatione. Bibat ergo aquam frigidā dulcē & liquidā. Sic regendus est, vsque ad annum 14. & post hanc ætatem regatur regimine sanorū. Razi in quarta parte. Pueri medicandi non sunt forti ventris solutione, vel etiam minutione, sed eis subueniendū est cum scarificatione ac ventris ex aqua fructuum solutione. Custodiendi sunt autē ne multum de mellis confectionibus aut de fructibus comedant, & ęgritudines multas incurrant. A lacte quoque & caseo, & crossis nutrientibus remoueatur, ne lapis in eorū vesicis generetur. Nec multū nutriētib. repleri sunt pmittēdi, nec cibos sumere donec digestus sit. Haly. Puer ablactatus a multitudine ciborum arceatur, & a cibis crossis, & aqua turbida, quibus lapides generantur. Nec assuescendus est vino, qm̄ auget calorem, & humorē, qualis est puerorum complexio. Detur tn̄ ei modicum, vt vrinā prouocet, & siccitatē & labore accid entem humectet. Cumque fuerit duodecim annorū, tūc eū iā exercere oportet in his qb. est docendus, vel in quibus est ei viuendū. Varro in sententijs. Sicut autem in sene puerilitas est ridenda, sic & in puero morū optimorum constātia obstupescenda. Seneca in declarationibus lib. 5. Nihil est puero teste certius. Nam & ad annos illos peruenit vt intelligat, & non ad eos quibus fingat. Idem in lib. de moribus. Educatio quidem & disciplina mores facit, & id sapit quisq; qd didicit. Quintilianus vbi supra li. 2. At ingenia puerorum nimia emendationis seueritate deficiūt. Nam & desperant, & doleant, ac nouissime oderunt, quodq; maxime nocet, dū omnia timent nihil conātur. Ouidius in libro de arte. i. In puero est ætas mollis, & apta regi. Ingenium cęleste suis velocius annis surgit. Idem in lib. epistolarū. Ars fit vbi a teneris crimen condiscitur annis. Et sicut teneros lędunt iuga prima iuuencos. Frenaque vix patitur de grege captus equus. Sic male vixque subit primos mores rude pectus. Oratius in poetria. Reddere qui voces iam scit puer, & pede certo Signat humum, gestit paribus colludere, & na Colligit ac ponit temere, & mutatur in horas. Virgilius in bucolicis. Qui legitis flores, & humi na-

nascentia fragra. Frigidus o pueri fugite latet anguis in herba.

De adolescentia & iuuentute & earum lubricitate.
Cap. LXXXII.

ISido. vbi supra. Adolescens dictus est, eo ꝙ ad gignendũ adultus sit, siue a crescere & augeri. Iuuenis autem vocatus est, eo, quòd iuuare posse incipit, sicut in bobus iuuenci cum a vitulis decesserint. Sicut autem tricesimus annus perfectæ ætatis est in hominibus, ita in pecudibus ac iumẽtis tertius est robustissimus. Et sicut anno septimo finitur infantia. 14. pueritia, accedente ac subsequẽpte adolescentia, quę duabus hebdomadis constat propter intellectum, & rationem vel actionem, & ab anno decimoquinto, porrigitur vsq; 28. ita quòd hæc succedens iuuentus tribus hebdomadis permanet, ꝑpter illa tria scilicet intellectũ, & rationẽ, corporisque virtutem. Augu{st}. de ciu. Dei lib. 21. Prima quidem ætas .i. infantia sine vllo renisu carni subiacet. Secun da quoq; .s. pueritia propter infirmitatẽ mentis nondum præcepti capax, nec pugnę contra carnem susceptibilis est. Cum autem vẽtum fuerit ad ætatem adolescentiæ quæ præceptũ iã capit, & legis imperio subdi valet, suscipiendum est contra vitia bellum & acriter gerendum, ne ad damnabilia peccata vitium innatum perducat. Et si quidem victoriarum consuetudine roborata non sunt, facilius vincuntur, & cedunt. Si autem vincere atq; imperare cõsueuerunt, laboriosa difficultate superantur. Paucissimi vero tantę felicitatis sunt, vt ab ipsa ineunte adolescentia nulla peccata damnabilia vel in flagitiis vel in facinoribus vel in nepharię cuiusdã impietatis errorem committant, sed magna largitate spiritus quequid in eis carnali delectatione dominari possit, opprimant. At vero plurimi cum fuerint uitiis præualentibus uicti ac præuaricatores legis effecti, tunc ad gratiam adiutricẽ confugiunt qua fiãt, vt amarius pęnitendo prius Deo subditi, ut uehementius pugnando victores pręposita mente carni. Idem in lib. confes. 2. Et ego et go in amaritudine cogitationis meæ recordari uolo transactas fęditates meas, & carnales corruptiones animæ meæ, non, ꝙ eas amem, sed vt amem te Deus meus. Amore amoris tui istud facio recolens vias meas nequissimas in amaritudine recogitationis meæ, vt tu dulcescas mihi, dulcedo non fallax, dulcedo felix, & secura, colligens a dispersione mea in qua frustratim discussus sum dum ab vno te auersus in multa euanui. Nam aliquando in adolescentia mea exarsi satiari in inferis, & siluescere ausus sum uariis & umbrosis amoribus, & contabuit species mea & computrui coram oculis tuis placens mihi, & placere cupiẽs oculis hominum. Et quid erat quod me delectabat, nisi amare, & amari? Verum nõ tenebatur modus ab animo vsque ad animum, quatenus est luminosus limes amicitiæ, sed exalabantur nebulæ de limosa concupiscentia carnis, & scatebra pubertatis obnubilabant & offuscabant cor meum, ut non discerneretur serenitas dilectionis a caligino libidinis. Efferbui ergo miser sequens impetum fluxus mei relicto te, & excelli omnia legitima tua, nec euasi flagella tua, præceps ibam tanta cæcitate, ut inter coętaneos meos puderet me minoris dedecoris quam audiebam eos iactantes flagitia sua & tanto gloriantes magis, quanto magis turpes essent. Et libebat facere non solum libidinem facti; uerum etiam laudis. Væ cum quib. comitibus iter agebam platearum babylonię, & uolutabar in ceno eius tanquã in cinamomis & unguentis præciosis, & in umbilico eius quo tenacius hęrerem calcabat me inimicus inuisibilis, & seducebat me quia seductibilis eram. Ambro. in lib. de interpellationibus & infirmitate hominis primo. Consummere inquit me uis domine peccatis adolescentię meæ, pulchre id ętatis ad q̃relam arripuit, quod magis ad uitium esse lubricum consueuit. Habet enim pueritia innocentiã, senectus prudentiam, iuuentus delinquendi verecundiã. Adolescentia sola est inualida viribus, fastidiosa monitoribus, infirma consilijs, illecebrosa delitijs, calẽs vitijs. Idem super Psal. Beati immaculati. Rara sane humilitas est in iuuenibus, vt dicere possint humiliter adolescentulus sum ego & contemptus. Ideoque miranda est dum uiget ætas, dum vires solidę sunt, & sanguis æstuat, dum debilitas ignoratur, dũ lætitia frequentatur. Grandis itaque morum assuefacienda est maturitas, quę naturam vincat. Iuuentus enim est ad amorem liberior, ad lapsum incautior, ad infirmitatem fragilior ad correctionem durior. Seneca in declamationibus lib. 1. Torpent ingenia desidiosę iuuentutis, & cantãdi saltãdiq; obscœna studia effeminatos tenẽt. Capillũ frangerę, & ad mulieris blanditias voces extenuare, corporis mollitie cũ fęminis certare, & immundissimis se munditijs excolere, nostrorum adolescẽtium specimen est. Molles eneruesque nati in vitio manent expugnatores alienę pudicitię, negligẽtes suæ. Idem in troade. Iuuenile vitiũ est regere non posse animum. Salustius in catelinario. Adolescentium animi molles, & ætate fluxiui haud difficile capiuntur. Ouidius in lib. de fast. v. Cum iuuenilibus annis luxuriant animi, corporaq; ipsa vigent.

Idem in li; sine tit i. Militat omnis amans, & habet sua castra cupido. Quę bello est habilis, veneri quoque conuenit ætas.

De prędictarum ętatum regimine. Cap. LXXXIII.

RAzi vbi supra. Adolescentes autem, & iuuenes ab acutis infirmitatibus custodiendi sunt, eos minuendo, eorumq; ventrem soluendo. Quibus statim, vt in eis illatum apparuerint signa, dentur fortiter reprimentia, antequã in eis illę perficiantur. Haly vbi supra. Iuuenum corpora cum iam vltimum attingeret terminum, & augmentationis statum. Ideoque superfluitates in eis augentur, & congregantur, morbique festinant in eos pp repletionem. Hoc. n. tpe cibus non occupatur in dilatando corpus & augendo sicut prius. Veruntñ virtus eorum patientior est morborum, & in pluribus fortior ad expellendum causas eorũ. His ergo oportet exercitium indici moderatum, & consuetum, nec multum calori solis obuient. In aqua tẽperati caloris se balneẽt. Estate vero aqua frigida dulci, & suaui. Caueant ergo cibos calefacientes coleram generantes, vt allia, cepas, sinapem, & similia. Vtantur aũt cibis quantum cuiusque tolerare potest digestio, & vnusquisq; iuxta mensuram suæ consuetudinis. Sumant aũt cibos frigidos, vt pisces recentes, hedinas carnes cũ frigidis condimentis decoctas, & fructus assuescãt cũ granatis persicis, & huiusmodi. Siquidem complexio eorum est in habitudine naturali, vinũ bibãt, nec multum nouum, nec vetus, mixtum aqua frigida. Nec vero plurimum tolerent famem, confortat. n. calorem, & auget coleram. Assuescant aũt corpora flebotomiæ, & laxaturæ, maximeq; in vere. Sit eorũ regimen iuxta quod expedit naturali complexioni eorũ in cuiusq; quatuor anni temporum. Seneca ad Lucillum epistola 11. Verecundia bonum in adolescente signũ est. Idẽ in epistola 36. Iuueni est parandũ, seni vtendũ. Tullius de officijs lib. 2. Prima adolescentiũ cõmendatio proficiscitur a modestia, tũ pietate in parentes, tũ in suos beneuolentia. Facillimè in optimã partem cognoscũtur adolescentes qui sapiẽtes, & claros viros, & bene cõsulentes reipub. se contulerũt, quibus cum si frequentes sunt opinionẽ afferũt populo, eorũ fore se similes, quos sibiipsi delegerunt ad imitandũ. Idem in lib. de senectute. Adolescentem ꝓbo in quo est aliquid senile. At ipsa defectio viriũ adolescentiæ vitijs afficitur sæpius, q̃ senectutis. Libidinosa. n. & intẽperans adolescentia effectũ corpus tradit senectuti. Amb. super Psal. Beati immaculati. Pręcurrit aũt maturitatis ætates, quisquis in adolescentia positus senilẽ grauitatem induit, & iuueniles animos quadã veterana cõtinentia regit, atq; cõponit. Nam quid laudis habere valeat si corpus voluptatibus effectũ, & iam senectutis gelu frigidũ, ad sera deuotionis officio deposito iam senio vigore cõuertatur. Non est vtiq; corona, nisi vbi difficilis fuerit lucta. Idẽ ad Vercellenses Sunt aũt iuuenes, qui ne subiaceant diutius seniorũ arbitrio, cito volũt ad senectutem peruenire, & sunt et senes, qui volunt si possint ad iuuentutem redire. Quorum studiũ neutrum probo, cum possit & iuuentus senescere moribus, & senectus iuuenere operibus. Sydonius in epistolari suo lib. 3. Plurimũ vero laudis iuuenes moribus suis applicant, quotiens de negociorũ meritis ambigentes ad peritorum consilia recurrũt. Virgilius in georgicis lib. 3. Iam vitulos hortare, viamque insiste domandi. Dum faciles animi iuuenum dum mobilis ætas.

De adolescentia, vel iuuenilis floris labilitate. Cap. LXXXIIII.

ACtor. Porro nullatenus confidendum est in robore, vel flore iuuenilis ætatis, quia mors iuuenibus in insidijs est in ianuis. Tullius in libro de senectute. Frustra ergo sperat adolescẽs vel promittit se diu victurum. Quid. n. stultius q̃ incerta pro certis habere. Quoniam etiam illa ætas multo plures, quam senectus habet mortis casus: facilius enim in morbos adolescẽtes incidunt, grauius ægrotant, tristius curantur. Itaque pauci veniunt ad senectutem. In hoc etiam melioris cõditionis est senex, quia quod sperat adolescens ipse consecutus est. Ille vult diu viuere, iste diu vixit, quanquam mihi nec diuturnum videtur, quicquã in quo est aliquid extremum. Cum enim id aduenerit, tunc id quod præterijt effluxit. Hoc tantum remanet, quod virtute, & recte factis quisque consecutus est. Mors etiam contingit adolescentibus aduersante, & repugnante natura, & ideo grauis. Senibus vero venit tanquam sponte nulla vi adhibita, & ideo leuis. Sicut ergo poma ex arboribus si cruda sunt vi auelluntur, si matura, & cocta decidunt. Sic vis adolescentibus vitam aufert, senibus maturitas. Seneca ad Lucillum epistola 26. Iunior es, quid refert? incertum est quo loco te mors expectet, itaque tu illam omni loco expecta. Tullius. Sæpe quidem cani nigros læsere capillos. Sæpe venit tacito curua senecta pede. Iuuenalis 3. libro. Nũc mihi, qui suades, post damnum temporis, & spes Deceptas, festinat enim decurrere velox. Flosculus angustæ misereque breuissimę vitę Portio, dum bibimus dum serta, & vnguenta puellas Poscimus, obrepit non intellecta senectus. Scalpurius in bucolicis. Non hic semper eris, perdunt & gramina flores. Perdit spina rosas, nec semper lilia cædent. Nec longum tenet vua comas, nec populus vmbras. Iuuenalis libro 4. Sarcosago contentus erit, mors sola fatetur. Quantula sunt hominum corpuscula, &c.

Ouidius

Ouidius sine titulo lib. 1. Labitur occulte, falli tq; volabilis ętas. Et celer admissis labitur annus equis. Idem in libro de arte 3. Igitur o iuuenes dum vires, annique sinunt, tolerate labores, Iam veniet tacito curua senecta pede. Venturæ memores iam nunc estote senectæ Sic nullum vobis tempus abibit iners.

De incolumitate. Cap. LXXXV.

Circa ætatem adolescentiæ, vel iuuentutis maxime solet attendi pulchritudo corporis, & incolumitas. Ideo postquam dictum est de illa ætate. libet et de istis pauca supponere, & primo de incolumitate. Tullius in rhetorica.i. Vtilitatis quidē duæ sunt partes.s.incolumitas, & potentia. Est autem incolumitas tuta salutis, & integra conseruatio. Isidorus vbi supra. Quod autem tuetur, aut restaurat salutem est medicina. Ad hanc.n. pertinent nō ea tantummodo, quę ars illorum exhibet, qui proprie medici nominantur, sed etiam cibus, & potus, tegmen, defensio deniq; omnis, atque munitio qua corpus nostrum aduersus externos ictus, casusq, seruatur, & huic nomen amodo.i.a temperamento impositum æstimatur, vt non multum, sed paulatim adhibeatur. Omnis.n. immoderatio non salutem, sed periculum affert, mediocritate vero natura gaudet. Richardus in libro exerptionum. Hęc itaque continet occasiones, & operationes. Occasiones sunt sex, videlicet aer circundans nos, cibus & potus, somnus & vigiliæ, motus, & quies, inanitio, & repletio, & accidētia animæ. Operationes autem sunt intus, & foris. Intus quidem, vt ea quæ intro per nares, per os, per anum mittuntur ad excitandas sunt nutatione, vomitiones, purgationes. Foris vero sicut emplastrum, inscisio, adustio. Haly. Incolumitatis ergo, siue sanitatis corporū temperatorum custodia est illarum rerum, quæ habitudini eorū conueniunt contemperantia.s. aeris, exercitij, balnei, cibi, & somni mundationisq; corporis, vt videlicet fit horum vsus iuxta qđ est opus in quantitate, & qualitate, & ordine, ac tempore. Corporum autem extra temperantiam positorum in complexione custodia sanitatis fit tribus modis. Vna quidem est custodia cōplexionis in suo statu per ea quę sibi sunt similia, & hoc quando nō multum distat a temperantia. Secunda vero est complexionis ad temperantiam ex rebus contrarijs traductio has quidem duas illi facere possunt, qui sine solicitudine, & occupatione sunt. Porro tertia est illorum quibus solicitudines instāt, ita vt eos ab vsu duarum prædictarum impediāt. Cicero in oratione sua cum gratias egit populo. Bona valetudo iucūdior est his qui e graui morbo recreati sunt, quam illis qui nunquam ægro corpore fuerunt, oīa.n. desiderata magis q̄ assidue percepta delectant. Seneca in epistola 78. In remedium cedūt honesta solatia, & quicquid animum erexerit, etiam corpori prodest. Hiero. contra Iouinianum libro 2. Quidem necesse est viro sapienti & Philosopho Christi tantam habere corporis fortitudinem, quæ athletis, & militibus est necessaria, quam cum habuerit prouocatur ad vitia, Christiano sanitas absque viribus nimis est necessaria.

De corporali pulchritudine. Cap. LXXXVI.

Augus. de ciui. Dei lib. 22. Omnis aūt pulchritudo corporis est partium cōgruentia cum quadam suauitate coloris. Vbi vero non est congruentia partium, aut ideo aliquid offendit, quia prauum est, aut quia paruum est, aut quia nimium. At in corpore bene disposito sic omnium partium congruentia numerosa est, pulchraque sibi pariliter respondet, vt nescias vtrum in ea condenda maior sit vtilitatis habita ratio, q̄ decoris. Nihil.n. in corpore videmus vtilitatis causa creatum, quod non habeat etiam decoris locum, plus autem id nobis appareret si numeros mensurarum pro quibus inter se cuncta connexa sunt, & coaptata nosceremus, sicut videlicet plenius dictum est supra. Seneca ad Lucillum epistola 76. Potest aūt ex casa exire vir magnus, potest & ex deformi humiliq; corpusculo formosus animus. Neq;.n. deformitate corporis animus fędatur, sed animi pulchritudine corpus ornatur. Idem in 30. Mecum deniq; cogito, q̄ imbecillo sint animo quorum lacertos humerosq; miramur. Idem in Hypolito. Res est forma fugax. Secundus Philosophus. Quid.n. est pulchritudo, flos marcidus, carnalis fœlicitas, humana concupiscentia. Aristoteles. Si linceis oculis vterentur homines, vt eorum visus obstātia penetraret, nonne introspectis visceribus et pulcherrimum corpus turpissimum videretur. Actor. Hoc verbum Boetius in tertio libro de consolatione recitans addit. Te ergo pulchrum videre nō tua natura, sed spectantium oculorum infirmitas facit. Ambro. in tractatu de sancto Ioseph: cum esset aspectu decorus, & facie speciosus, venustatem sui vultus ad alienam nō deriuauit iniuriam, sed ad suam seruauit gratiam, hoc ipso pulchriorē se ratus si non dispendio castitatis, sed cultu pudoris speciosior probaretur, illum esse verum decorem arbitrans qui non alienos oculos caperet, nec fragiles mentes vulneraret, sed iudicia vniuersorū acquireret, fraudi futurus nulli, laudibus sibi. Valerius Maximus lib. 4. Quidam etiam excellentius pulchritudinis adolescens Spurina nomine, cum mira specie complurium fœminarum oculos solicitaret, ideoque viris, & parentibus earum se suspectum esse sentiret, oris decorem vulneribus confodit, deformitatemque sanctitatis suæ fidem, quam formam irritamentum alienæ libidinis esse maluit. Petronius. Deniq; raram facit mixturam cum sapientia forma. Iuuenalis lib 4. Rara est concordia formæ, atque pudicitiæ. Idem in eodem. Mors denique sola fatetur quantula sunt hominum corpuscula. Scalpurius in bucolicis. Donum forma breue est, nec quod se cōmodet annis. Omnia tempus alit, tempus rapit, vsus in arto est. Ouidius in libro tristium 3. Ita decens facies, longis vitiabitur annis. Rugaque in antiqua frōte senilis erit. Cumq; aliquis dicet, fuit hæc formosa, dolebis. Et speculum mendax esse quærere tuum. Idem in libro de fastis. Fastus inest pulchris, sequiturque superbia formā. Idem in lib. de arte. i. Delectant etiam castas præconia formæ. Pessima sit, nulli nō sua forma placet, forma viros neglecta decet. Idem in lib 2. Forma bonum fragile est, quantumcunq; accedit ad annos. Fit minor, & spacio carpitur ipsa suo. Nec violæ semper, nec lilia candida florent. Idem in li. epistolarum. Sint procul a nobis iuuenes, vt fœmina compti. Tibullus libro. i. Sit procul a nobis formam cui vēdere cura est. Et preciū plena grāde referre manu.

De senectute. Cap. LXXXVII.

Isidorus vbi supra. Senes a sensus diminutione quidā dictos esse putant, eo q̄ iam per vetustatem desipiāt. Nam phisici stultos esse dicunt frigidioris sanguinis homines, calidi vero prudētes. Vnde & senes in quibus iam friget, & pueris in quibus necdum calet, minus sapiunt. hinc est, q̄ sibi conuenit infantium ætas, & senum. senes.n. pp nimiam ætatem delirant, pueri vero per infantiam, & lasciuiam ignorant quid agant, senex vero tm̄ generis est masculini, sicut anus fœminini. Nam anus dicitur mulier sola quasi annosa. senectus quidem multa secum, & bona affert, & mala. Bona.s. quia nos a potentissimis dominis liberat. Voluptatibus enim modum imponit, libidinis impetus frangit, sapientiā auget, maturiora consilia præbet. Mala vero, quia senium misertimum est debilitate, ac tędio. Nam subeunt morbi, tristisq; senectus. duo nempe sunt, quibus vires corporis minuuntur, senectus videlicet, ac morbus. Hieron. super Isaiam lib. 13. Magnum vero Babylonicę crudelitatis indicium est, nec senibus quidem pepercisse quorum ætas etiam inter hostes venerabilis est. Ambros. in Examerou li. 1. Senectus nimirum est in bonis moribus dulcior, in consilijs vtilior, ad constantiam subeundę mortis paratior, ad reprimendas libidines fortior. Ipsaq; infirmitas corporis sobrietas est mentis. Tullius in lib de senectute. Quiete quidem, ac pure, & eleganter actę ætatis est placida senectus, ac leuis. Nam ipsa bene actę vitæ, ac beneficiorum multorum recordatio iucundissima est. Temeritas quoque florentis est ætatis, prudentia vero senectutis. Vnde qui legere, vel audire antiqua voluerit, maximas res ab adolescentibus labefactas, sed a senibus sustentatas, ac restitutas reperit. Cęterum decorus est sermo senis, quietus, & tremulus, facitque sæpe ipsa sibi audientiam diserti senis compta, & mitis oratio. Senectus honesta est, si ius suū retinet. O præclarum munus ætatis, siquidem aufert nobis, quod est in adolescentia vitiosissimum.s. libidinem corporis Cupidis rerum odio sum, & molestum est carere. Satiatis vero, & expletis iucundius est carere, q̄ frui. Quanti illa sunt, quæ affert senectus: animum tanquam e meritis stipendijs libidinis, ambitionis, & contentionis, & amicitiarum, & cupiditatum omnium secum esse, secumq; vt dicitur viuere. Si vero habet aliquod tanquam pabulum studij, atque doctrinæ nihil ociosa senectute iucundius. Apex autē senectutis est auctoritas. Vnde in senatu vt quisque ætate antecedit, eius sententia principatum tenet. Non tm̄ cani, nec rugæ auctoritatem repēte afferre possunt, sed honestē acta superior ætas fructus prębet auctoritatis extremos. Mors autem senibus sponte veniens est leuis, quod non iuuenibus, sicut videlicet dictum est superius. Idem in eodem. Pisistrato tyranno a Solone responsum est quærenti qua tandem spe fretus sibi tam audaciter resisteret. Respondisse dicitur, senectute. Valerius in lib. 6. Pastellius iurisperitus cum de patribus liberius multa loqueretur, ab amicis ne hoc faceret admonitus, duas res, quæ hominibus amarissimę viderentur, magnam licentiam præbere respondit, senectutem.s. & orbitatem. Idem in lib. 4. Sophocles autem ætate iam senior, cum ab eo quidam quæreret, an etiam rebus nunc vteretur venerijs, dic meliora inquit: libenter enim istinc tanquam ex aliqua furiosa dominatione profugi. Fulgentius in libro mithologiarum 3. Omnis enim denique calorate iuuentutis igniculus torpidę veternositatis algescit tenio.

De incommodis senectutis, & eius remedijs. Cap. LXXXVIII.

Actor. Licet autem multa sint huiusmodi commoda ætatis nihilominus etiam multa sunt eiusdem incommoda, contra quæ nonnulla inueniuntur remedia. Secundus Philosophus. Quid enim est senectus? Optatum malum, mors viuentium, incolumis languor, spirans mors. Quintilianus causa

causa prima. Igitur infirmissimæ seruitutis genus est senex maritus. Virgilius in Georgicis lib. 3. Optima quæq; dies miseris mortalibus æui Prima fugit, subeunt morbi tristisque senectus. Et labor, & duræ rapit inclementia mortis, frigidus in venerē senior, frustatque laborem Ingratum trahit, & si quando ad prælia ventum. Vt quondam in stipulis magnis sine viribus ignis. In cassum furit &c. Oratius in poetria. Multa senem circumueniunt incommoda, vel ꝙ. Quærit & inuentis miser abstinet, & timet vti. Vel quia res omnes timidè, gelidèque ministrat. Dilator, spe lōgus, iners, auidusque futuri. Difficilis, querulus, laudator temporis acti: fit puero castigator, censorque minorum. Maximianus. Tu me sola subdis, tibi miseranda senectus. Cui cedit quicquid vincere cuncta solet. Singula turpe seni quondam quæsita referre. Et quod tunc decuit iam modo crimen habet. Stat tremulus, dubiusque senex, semperque malorum Credulus, & stultus, quæ fecit ipse timet. Laudat præteritos, pręsentes despitit annos. Hoc rectum quod sapit esse putat. Se solum doctum, se iudicat esse peritum. Et ꝙ sit sapiens despicit ipse magis. Despicit auditor, nec deficit ipse loquendo. O sola fortes garrulitate senes. Ex prouerbijs sapientum. Heu quam multa pęnitenda incurrunt homines viuēdo diu. Tullius in lib. de senectute. Nemo tam senex est, qui se annum viuere posse non putet. In studijs autem, & laboribus iuuentutis non intelligitur quando senectus obrepit. Ita sensim sine sensu ætas senescit, nec subito frangitur, sed diuturnitate extinguitur. Vt autem contra morbum sic contra senectutem pugnandum est, & habenda ratio valetudinis. Vtendū ergo est exercitationibus modicis, & tantum cibi, ac potus adhibendum vt vires reficiantur, non opprimantur. Potest enim exercitatio, & temperantia etiam in senectute aliquid pristini roboris conseruare, nec corpori tantum subueniendum est, sed animo multomagis. Nam ꝙ senes aiunt stultos, credulos, obliuiosos, & dissolutos. Nō sunt hæc vitia senectutis, sed inertis ignauiæ, ac somniculosæ senectutis. Sicut etiam petulantia, vel libido magis est adolescentium, quam senum, nec tñ omnium adolescentium, sed non probatorum; sic ista senilis stultitia, quæ delitatio dicitur senum est, non omnium, sed leuium. Sicut autem adolescentem in quo est senile aliquid, sic & senem in quo est adolescentis aliquid probo. Quod qui sequitur corpore senex esse poterit, animo nunq̄ erit.

De regimine illius ætatis. *Cap. LXXXIX.*

HAli vbi supra. Senum vero complexio, quia calida, & humida est, hāc regimine calefaciēti, & humectāti regi oportet. Habitet ergo in loco aere nō sicco, sed simili verno. Et si d̄bilis est virtus eius, equitet, & ambulationē minuat. Qui vero fortior est, vtatur deambulatione, quæ non fatiget. Balneetur aqua dulci, & calida, & post vna hora quiescat. Deinde vero escas calidas & humidas digestibiles citoque a stomacho descendentes comedat, cibos aūt pungitiuos, & colerā generantes caueat, eos quoq; qui melancoliam generant, aut flegma. Pluries in die reficiatur, & hoc paulatim, quoniam eius natura non patitur, nec sufficit ad digestionem multorum ciborum semel sumptorum. Prādeat hora tertia. Post meridiem balneetur, & dentur ei cibaria quædam ventrem emollentia, postea reficiatur. Coitum omnino fugiat. Et an mæ accidentia. Quia vero colligitur in corporibus senum flegma plurimum, oportet eos nonnunquam regi subtiliantibus, & incidentibus flegma, nec in hoc est assidue commorandum. Plurimorum quidem hominum ventres, ut ait Hypocras, in iuuentute sunt molles, qui cum senuerint desiccantur eorum uentres. Et quibusdm fit econtrario. Auicenna vbi supra. Summa regiminis senum est operari, quod calefaciat & humectet, simul ex nutrimentis, & balneis, & potibus, ac somno prolixo, & mora multa in lecto, ex assidua quoque vrinæ eorum prouocatione, & expulsione flegmatis ex eorum stomachis per viam intestinorū ac vesicæ, & vt materia leuitatis eius duret. Et his præterea multum confert fricatio temperata in quantitate, & qualitate cum oleo, deindue equitatio, aut incessio. Ex aromatibus præterea aliquid bene redolens odorare debent, & proprie quod calidum tēperate existit. Et oportet vt post dormitionem cum oleo inungātur, quoniam hoc virtutem excitat animalem. Razi vbi supra. Senum corpora magis euacuatione cum medicinis curanda sunt, q̄ cū minutione. In his autem labor, & solicitudo minuenda sunt. vt corporum vires eo diutius perdurent, nec ipsi valde senescāt. Porro qui in senio sunt a labore, & solicitudine necnon a minutione nisi magna necessitas immineat remouendi sunt. Nutrientibus autem bonis, ac suauiter sapientibus, facileq; digestibilibus alēdi sunt, & sæpe balneis oportet vti, multumq; dormire, rebus ēt odoriferis f. c. ē. & caput inficere. Vinū porro tēperatæ naturæ, clarū, ac subtile, mediocriter aqua mixtū bibent, ac tēperate sumant. Si. n. hoc modo regātur possibile est, vt ad albarā, & Hisim tarde perueniāt, nec eorū corpora deijciantur. Amb. ad Valentinianū. Nulla vero ætas ad perdiscendū sera est. Non. n. canicies laudāda est annorū, sed morū. Nullusq; pudor est ad meliora tiāsire. Seneca de naturalibus quæstionibus lib. 7. Obijciat ergo sibi senectus annos inter studia vana consumptos; & damna ætatis male exēptæ farciat labor. Occupationes rescindantur, patrimonii longe cura soluatur, Nam si totus animus uacet & ad contemplationem sui saltem in ipso fine respicia faciet ac sibimet instabit, & quotidie breuitatem temporis mentiens, quicquid amissū est diligenti vitę pręsentis usu recolliget. Faciamus igitur, & qđ in itinere fieri solet. Qui tardius eximus velocitate moram cōpēsantes festinemus, magnūque opus absq; ætatis excusatione tractemus. Idem ad Lucillum epistola 61. Ego quidem ante senectutem curaui ut bene viuerem, in illa vero vt bene moriar.

De Canicie atque caluicie & earum remedijs. *Cap. XC.*

ISido. vbi supra. Canicies a candore uidelicet capillorum uocata est quasi candicies. Aristotiles in lib. de aīalibus. In senectute canescere proprium est hominis, sed accidit, & equis, non autem animalibus cęteris Sed nec homini tantum accidit in senectute, immo etiam in infirmitate. Et tunc albescunt capilli cum albedine corii. Ipsoque homine conualescente, capelli cani cadūt ac redeunt quales prius fuerunt. Cum autem propter senectutem albescnnt, non albescit cum eis corium. Et huius causa est, quoniam ista infirmitas est in cute, & cum albescit cutis necessario albescunt, & pili. Canicies autem naturalis est propter debilitatem caloris qui exit a corpore, & abundantiam frigoris. Nam senectus infrigidat, & corpus desiccat. Vapor autem uel cibus terrestris qui est causa & origo villis quādo non bene digeritur, putrefit ex calore aeris cōtinētis, & ex illo gn̄ant cani. Oīs n. putrefactio ē ex calore nō naturali sed accidētali. Et hæc accidit aquæ & terræ, & omnibus corporibus similibus. Causa vero albedinis canorū est, quia in omni uapore terrestri est uirtus aeris crossi. Et si congeletur uapor erit ex eo glacies & canicies. Si uero putrefiat erit corrugatio. Propter hoc erūt illa duo accidētia in manifesto corporis. corrugatio. s. & canicies: ī infirmitatibus aūt est canicies, quia calor debilitatur in decoctione cibi. Cumque redit sanitas, reuertitur uirtus, & pili nigrescūt. Vnde recte appellari pōt talis infirmitas senectus accidentalis, & senectus infirmitas naturalis, Pili tēporum prius canescunt, posterius. n. capitis uacuum est ob humiditatem, quia non est in eo cerebrum. In parte vero sincipitis est multus humor nec cito putrescit. Tempora uero sunt inter *illa* duo accidentia, quia nec est in eis modicus humor, ita ꝙ digerat, neq; multus ita vt non putrescat, propter hoc eorū pili ante alios albescunt. Causa vero priuationis canicici in cæteris animalibus est, quia cerebrum eorum est modicum & humidū, & ideo nō debilitatur calor in eius decoctione, sicut uidelicet plenius dictum est supra libro 21. capitulo de pilorum coloribus & mutatione. Inter alia quoque animalia viri proprie non tamen omnes calui fiunt, sicut nec oībus arboribus, sed quibusdam folia defluunt. Sic & aues nidificantes plumam eijciunt. Sed folia quidem arboribus & plumæ auibus redeunt, pili vero decaluatis non redeunt, q̄a scilicet caluicies accidit propter mutationem ætatis, quæ est irreuocabilis, casus autem foliorum, & plumarum propter mutationem temporum quæ est circularis. Causa quoque priuationis caluitiei in cæteris animalibus quam in homine est, quia cerebrū eorum est paruū & humidum, & ideo non debilitatur calor in eius decoctione. Nam in homine accidit caluities propter diminutionem humoris calidi & pinguis. Ex libro de natura rerum. Capilli rarescunt vbi calor excedit naturam, & cadunt propter cibi abstinentiam, vel propter infectionem humoris, ut in leprosis. Et sæpe quidem in uiris, sed nunquam in mulieribus uel spadonibus natis, nec in nullo ante usum veneris idest antequam uti posa sit venere, & hoc propter frigiditatem naturę, Auicenna in 4. canone. Capilli destituuntur & minorantur aut propter causam in materia, aut propter causam in re qua nascuntur. Causa quid in materia est aut causa eius quod eam submergit vel alterat, Aut causa paruitatis substantiæ primæ. Paruitas quoque radicis substantię est propter accidens, aut quia natura consumit eā. Medicinę vero cōseruātes capillos illæ sūt, in q̄bus est caliditas subtilis attractiua, & virtus stiptica, vt grana myrti & myrrha & galla & similia. Laniciem vero retardat euacuatio flagmatici humoris. Deinde administratio medicinarum, ex quibus generatur sāguis spissus laudabilis. Caniciem vero prohibent omnia olea confortantia & consimilia, sicut videlicet plenius dictum est sopra lib. 28. capitulo 35. & 36. Razi in almansore quinta parte. Quibusdā hominibus intempestiuè cani solent nasci, cęteris autem tardari complexionis suæ causa. De his quidem quæ caniciem tardari faciunt est, vt de trifera minori frequenter in mane sumatur. Abstinere enim conuenit a lacte, & a cibis habentibus micas panis ad mixtas, & a pultibus quę multum sunt spisse, & a frumento cocto. & ab his q̄ cōficiuntur ex melle. & a potu aquæ multum. Vinumque vetus ac purum modice bibendum est, vel hydromil. Maior autem pars eorum quibus nutrimentum fit Kalaie sit & assaturę.

De

De uarietate complexionis secundum gradus ætatis. Cap. XCI.

AVicenna in 1. Can. De varietate complexionis secundũ gradus ætatis dicimus ꝙ ab infantia vsq; ad iuuentutem cõplexio in calore fere temperato & humiditate fere superflua existit. Dixerunt aũt quidam ꝙ calor pueri maior est ꝙ̃ iuuenis, & ideo plus crescit Alii ꝙ calor innatus iuuenibus valde fortior est, quia sanguis eorum copiosior est & spissior, & ꝙ augmentum in pueris est propter humiditatem tm̃, & non pp calorem. Sed Gal. vtrisque contradicit dicens ꝙ eorũ caliditates in radice sunt æquales. Sed puerorũ caliditas maioris quantitatis est, & minoris qualitatis. s. acuitatis, & iuuenum caliditas est minoris quãtitatis & maioris qualitatis. s. acuitatis. Sicut si vna sola caliditas in mẽsura substantiã humidam multa semel penetrauerit, vt aquam, & alia vice substantiam paucam & siccã vt lapidem, inueniemus caliditatẽ aqueam maioris quantitatis & minoris qualitatis ꝙ̃ lapideã. Sic ergo agnoscenda est caliditas quæ in pueris & iuuenibus est, pueri namq; generati fuerunt ex spermate quod est multũ calidum, & huic calori non bene accidit res quæ ipsum extinguat Puer nãq; augeri non cessat, non enim adhuc stetit, nedum ꝙ iã retrocedat. iuuenibus aũt nihil accidit ꝙ eorũ calorem augmentet innatũ, nec ẽt aliquid qđ ipsum extinguat. Sed ille calor in eis conseruat humiditate minoris quãtitatis & qualitatis simul, donec ad declinationem perueniat. Quod aũt augmentũ fit in pueris pp humiditatẽ tantũ falsum est. Humiditas namq; augmenti materia est, & materia per se non patitur nec ꝑ se creatur, sed secundũ operationem virtutis in eam agentis. Virtus aũt hoc agens est anima vel natura præcepto Dei, & non agit nisi cũ instrumento qđ est calor innatus. Post tẽpus aũt consistendi caliditas incipit minui, qm̃ aer circundans materiã eius quæ est humiditas exiccat. Cibus quoque priuatur digestione, & inde accidit humor extraneus. s. flegmaticus frigidus, qui adiuuat ad ipsum calorẽ extinguendum duobus modis, vno. s. suffocando & tegendo. Alio vero qualitati obuiãdo. Itaque puerorum atque iuuenũ corpora quantum ad æqualitatem sunt calida, senum aũt & decrepitorũ frigida. Sed corpora puerorum æqualia sunt humidiora pp augmentũ. Qđ patet ex mollicie ossium ac neruorũ eorũ, quia parũ est ex quo fuerũt sperma & spiritus vaporalis. Senes aũt & decrepiti præter hoc ꝙ sunt frigidiores sunt ẽt sicciores. Quod patet ex duritia ossium eorum & asperitate cutis, & in pueris quidem & iuuenibus est igneitas æqualis, sed in pueris plus abundat aeritas, & aqueitas, in senibus aũt & decrepitis plus terrestritas, plus ẽt in decrepitis. Constãtinus in pantegni. Aetas puerilis calidior & humidior est aliis, qa spermati & sanguini vnde fuerunt vicini sunt. Iuuentus aũt calida & sicca est. Sed calor puerorum tactu lenis est pp ætatẽ, iuuenũ aũt ardentissimus pp siccitatẽ. Decrepiti aũt frigidissimi sunt et sicci. Quorũ ætas ætati puerili est opposita, quia in pueris solidiora mẽbra vt cartilagines ac nerui & ossa humidissima sunt & tenerrima. Econtra vero in decrepitis siccissima. Item ætas puerilis in augmento consistit, virtus aũt naturalis humida tm̃ membra augmentat & extendit. Aetatis aũt decrepitæ est econtra decrescere, quia naturę est frigidæ & siccę. Dicunt tamen quidam humidũ & frigidum esse corpus decrepiti propter sputa plurima, & nasi emunctoria, & faciliores lachrymas, hæc enim apparent esse humida. Sed hoc maximẽ prouenit ex membrorũ defectione, & proxima caloris naturalis extractione, & quia prout oportet cibum digerere non potest. Vnde crudi humores colliguntur.

De uariis dispositionibus corporum. Cap. XCII.

AVicenna vbi supra Corporis aũt humani dispositiones secũdum Galie. sunt tres. Prima est sanitas, quæ est dispositio per ꝙ̃ corpus hominis in sua complexione & compositione tale existit, vt ex eo operationes oẽs proueniant incolumes. Secunda est ægritudo quæ est dispositio in corpore hominis huic contraria. Tertia vero nec sanitas est nec ægritudo. Aut quia non est sanitas in vltimo, vel ægritudo in vltimo, sicut sunt corpora senum & cõualescentium & puerorum. Aut quia ambę res in vno tempore in duobus copulatæ sunt membris, vel in vno membro sed in duobus generibus remotis, sicut qui est in complexione sanus, & in compositione æger. Aut in vno membro duorum generum propinquorum, sicut qui est sanus in figura & non in quantitate ac situ. Aut qui est sanus in duabus qualitatibus passiuis, & non in duabus qualitatibus actiuis. Aut vicissitudine duarũ rerũ in duobus temporibus, vt qui sanatur in hieme et infirmatur vere. Isidorus lib. 4. Sanitas, vt dictũ est superius, est integritas corporis, et tẽperantia naturæ ex calido et humido qđ est sanguis. Vnde et dicta est sanitas, quasi sãguinis status. Morbi vero generali vocabulo dicuntur oẽs passiones corporis, qđ inde morbũ veteres nominabant, vt ipsa mortis appellatione vim quæ ex ea nascitur demonstrarent. Inter sanitatẽ autem et morbum curatio media existit, quæ nisi morbo congruat, ad sanitatem non perducit. Morbi oẽs ex quadruplici nascuntur humore. s. ex sanguine, felle, melancolia, flegmate. Ex ipsis reguntur sani, et ex ipsis læduntur infirmi. Dum enim amplius extra naturæ cursum erescunt, ægritudines faciunt. Iohannicius. Itaq; sanitas est temperamentum persiciens res naturales secundum naturę cursum. Infirmitas aũt est extra naturæ cursum intemperantia. Auicenna vbi supra. Causæ dispositionum corporis sunt tres. s. antecedentes et coniunctæ ac primitiuæ. Antecedentes sunt causę corporales. s. humorales aut complexionales aut compositionales. Ex quibus aduenit disposi tio aduentu non primo. s. mediante aliquo. Causæ coniunctę sunt corporales ex quibus adueniunt dispositiones prouentu primo. s. absque medio. Primitiuę vero sunt causę non corporales ex quibus adueniunt dispositiones aduentu primo vel non primo. Oẽs autem causæ aut sunt causę secundum essentiam, vt piper cum calefacit et opium cum infrigidat. Aut secundum accidens, vt aqua frigida cum calefacit, eo ꝙ cutem inspissat, et caliditatẽ retinet. Et aqua calida cum infrigidat, quia resoluit, & scamonea cum infrigidat eo ꝙ humorem calefacientem expellit. Nec omnis causa quæ corpori aduenit operatur in ipsum, immo ꝑter hæc tria necessaria sunt, videlicet fortitudo virtutis agẽtis, & fortitudo virtutis præparatiuæ corporis, & vt tandiu permittatur vnum aliud tãgere, donec huius operatio in illud valeat peruenire. Pręterea casuum aliæ sunt vicariæ, quarum. s. cum separantur impressio remanet. Aliæ vero non, ex quarum. s. separatione prouenit sanitas.

De Signis communibus dispositionum. Cap. XCIII.

TAli in sermone. 6 Signorum autem dispositionis corporum tria sunt genera iuxta numerum. s. ipsarum dispositionũ. Primum enim est quo sanitas signatur, secundum quo morbus, tertium quo nec sanitas nec morbus. Et horum vnumquodq; aut signat eam quę transit habitudinem, vocaturq; commemoratiua. Aut quod in præsenti est, vel quod futurum, & sic dicitur portendens & prouidentia. Horum signorum quædam communia sunt quę. s. omnes. corporis habitudines signant. Quædam vero propria quę quasdam tm̃. De communibus aũt prius disputabimus. Hæc quidem ex actionibus sumuntur cõmunibus, ꝑ quas omniũ corporum subsistentia est cũ & sanitatis & morbi causa in actionibus inueniantur. Sanitatis enim signum est bonitas actionũ. Morbi vero malitia earũ Actionũ aũt bonitas, & malitia sunt ex bonitate & malitia membrorum. Porro sanitas & malitia mẽbrorum sunt ex intemperantia humorum. Actiones vero communes ex quibus signa dicuntur communia sunt actiones naturaliũ vitaliumq; virtutũ, cũ per eas animalis corporis subsistentia fit eiusque firmitas. Vitalis nãq; virtutis sanitas calorẽ naturalẽ statuit, ꝑ quẽ vita est, & ex cuius corruptione mors sequitur. Ex eius quoque tẽperantia sanitas consistit, & egressu eiusdem a tẽperie morbus mouetur. Porro per naturalẽ calorẽ quatuor humorũ cõsistentia est. Ex quibus oĩa corporis membra constituuntur, & per eos augẽtur. Necessario igitur habitudines corporis sanitatis & morbi ex duabus his virtutibus signantur. Ex actionibus enim virtutis vitalis significatur sanitas & debilitas virtutis. s. animati corporis. Ex tẽperie vero caloris naturalis & egressu eius a tẽperie fiũt quæq; res naturales, & ꝙ̃ extra naturã in ea proueniunt, & in corde quod ei sedes est & fornax. Huius aũt virtutis actionũ cognitio ꝑ motũ fit venarum pulsantium, qui motui cordis est æqualis. Porro ex naturalis virtutis actionibus tẽperantia signatur humorũ, eorũq; ab ea egressus. Et habitudinum eius diuersitates in sanitate & morbo ex decoctione ꝙ̃ fit in stomacho & ĩtestinis eiusq. cessatione, ea quoque quę in instrumẽtis est hanelitus eiusq. priuatione. In his ergo signatio fit ex his quæ emittuntur e corpore. Maturationis quidem & decoctionis quæ fit in venis eiusq. priuationis cognitio ex vrina colligitur, ꝙ̃ est sanguinis aquositas. Ei⁹ autem quæ fit in stomacho & intestinis. notitia ex egestione sumuntur, ꝙ̃ est ciborũ superfluitas. Illius vero ꝙ̃ fit in hanelitus organis, sumitur ex sputis & screatibus, ꝙ̃ sunt cibi, quo hæc mẽbra pascũt, supfluitas. Ex sudore quoq. signant corporũ habitudines circa sanitatẽ, nisi ꝙ minus cõmunis est ad signandũ decoctionẽ quę fit in omni corpore. Est enim sudor subtilis superfluitas quã mẽbra ad corporis exteriora depellunt, & per cutis poros educũt.

De signis sanitatis. Cap. XCIIII.

SAnitatis quidem significationes quędam sunt quę complexionum ęqualitatẽ significant, vt æqualitas tactus in caliditate & frigiditate, humiditate & siccitate, mollitie & duritiæ. Aequalitas quoq. coloris in albedine & rubedine sed & figuræ mediocritas inter maciem & crassiciem, ꝙ̃ tñ magis declinat ad crassitudinẽ, eiusque venæ sunt inter submersas & procedentes super carnem. Pręter hæc quoque capilli mediocres inter pilositatem & lenitatem, crispitudinem & caluiciẽ, qui est in pueritia trahant aliquantulum ad rubedinem, & in iuuentute alquantulum ad nigredinẽ, æqualitas quoque dispositionis somni & vigiliarum, membrorũ in motibus suis conuenientia, fortitudo in imaginatione & intellectu & memoria. Mediocritas in moribus, vt inter multam audaciam & timorem, inter iram & patientiam, inter impietatẽ & misericordiam, inter instabilitatem & perseuerantiam, inter humili-

militatẽ & arrogantiam, in operationibus omnibus complementum, augmẽti bonitas ac velocitas, status proceritas, somnia quoque delectantia, facies hilaris & amabilis atq; iucunda, in appetitu comedendi & bibendi tẽperantia, similiter & in expellendo superfluitates. Quædã vero signant coæqualitatẽ compositionis, & ex his quædã sunt substãtiales, vt forma, situs, quantitas, numerus secundum quod oportet. Aliæ vero accidentales, vt decoratio & pulchritudo. Aliæ quoq; finales, quæ. s. ex operationũ cõplemẽto sunt, & q̃ incedendo finẽ perfectionẽ proueniũt. omne namq; mẽbrorũ cuius operatio cõpletur est sanũ. Modus itaq; cognoscẽdi membrorũ principaliũ dispositiones ex operationibus, secundũ cerebrũ quidẽ est per dispositiones operationũ voluntariũ, & ꝑ operationes sensus & estimationis. Secundũ cor vero ꝑ pulsum & hanelitum. Porro secũdũ hepar ꝑ egestionem, & vrinã, eius nãq; debilitatẽ egestio & vrina sequunt̃ loturæ recentis carnis similes.

De signis egritudinis. Cap. XCV.

Occidentium aũt significantium ægritudinẽ, Quædã ægritudinẽ ipsã demonstrant, vt diuersitas pulsus in festinatione sui in febre, febrem enim ipsam significat, Quædam vero locum ægritudinis, vt pulsus serrinus cum in parte pectoris dolor fuerit, signat qm̃ apostema est in panniculo & diafragmate, & pulsus vndosus significat apostema in corpore pulmonis. Quædam etiã signant ægritudinis causam, vt significationes repletionis per diuersitatem suarũ dispositionũ, quarum quisq; modus aliquem significat repletionis modum. Iterũ accidentiũ quædam prodeunt quæ cum ægritudine incipiunt & finiuntur, vt in febre acuta dolor pungitiuus & coangustatio hanelitus ac tussis, & pulsus serrinus cũ apostemate lateris. Quædã vero notã horã non habẽt, & qñq; sequuntur ægritudinem qñq; non, vt dolor capitis cũ febre. Quædam aũt in fine rei eueniunt, vt sunt significatones crisis, & maturitatis, & signa mortis. Harum plurimæ sunt in ægritudinib. acutis. Præterea significationũ quædam in eo quod de membris apparet significant, & hæ quidẽ aut ex his sumptæ sunt, q̃ ꝓpriè sentiunter, vt sunt dispositiones colorum, & dispositiones tactus in caliditate & frigiditate, mollicie & siccitate. Aut ex his quæ cõmuniter sentiuntur, vt ex forma membrorũ & situ ac motibus & quietibus, & fortasse significabũt occultam dispositionẽ eorum, vt labii saltus, vomitũ. Ipsorũ præterea quantitates si fuerint augmentatæ vel diminutæ eorumq; numeri fortasse significabunt occultorum membrorum dispositiones, vt digitorũ curuitas hepatis paruitatem significat. Et ex rugitu super inflationẽ ingredienti malitiam est signum audibile. Huiusmodi quoq; sunt cognitiones per odores & sapores oris & similia. Porro cognitiones ptysis & ethicæ per ingilbositatem visibiles sunt ex capitulo eorũ q̃ cõmuniter sentiuntur. Quandoq; vero ꝙ manifeste sentitur rẽ occultã significat, vt rubor pomi maxillæ pulmonis apostema portendit, & gilbositas vnguis vlcus pulmonis. Significationes aũt q̃ hñtur ex quiete mẽbrorũ sunt, vt apoplexia, epylensia, sincopis, & paralisis. Quæ uero sumuntur ex motibus eorũ sunt, vt horripilatio, tremor, singultus, oscitatio, sternutatio, & alices, tussis, saltus, & spasmus. Harum aũt quædam proueniunt ex operatione naturæ principaliter, vt singultus. Et q̃dã ex operatione naturæ accidentaliter, vt tremor spasmus. Quædam aũt volũtarie puræ, sicut reuolutio de latere in latus. Quædam autem ex naturali & voluntaria compositæ, sicut tussis & minctus & egestio. Quædam a natura sine voluntate, vt horripilatio & saltus.

De prognosticis ægritudinum futurarum. Cap. XCVI.

Isidorus vbi supra. Prognostica est præuisio ægritudinum a prænoscendo dicto. Oportet enim medicum & præterita agnoscere & præsentia scire, & futura præuidere. Razi in almansore quarta parte. Saltus faciei diu permanens multus & fortis torturam vicinam portendit, totius vero corporis saltus multus ac diuturnus spasmũ prognosticat. Oculorũ facieiq; rubedo, & venarũ ĩ eis manifestatio, lachrimarũ descẽsus, & claritatẽ pati nõ posse. Hæc oĩa si cum forti dolore capitis adsũt, freneſis futuræ prognostica sũt. Incubus & schotomia si diu perseuerauerint & fortes extiterint, epilensiam portendunt. Tristitia absq; manifesta causa diu permanens, & cordis malignitas ac desperatio melancoliã significant, Reusmatismus & coriza si frequenter eueniant, timẽdũ est ne ptisis vel asma vel passiones pulmonis proueniant. Sudor multus ac diu perseuerans corporis repletionẽ significat. Qui si male fuerit olens, febrem iam vicinã designat. Repletio quoq; superflua timorem emoptoicæ passionis futuræ & apoplexiæ ac subitaneæ mortis affert. præterea sensuũ turbatio motuumq. debilitatio cum repletione, timorẽ inducit apoplexiæ. Cordis tremor fortis ac freqũes, mortem subitaneam portendit. Palpebræ & extremitates inflatæ prognosticant hydropisim. Fatigatio & dissolutio cum appetitiæ destructione, febrem significant. Multus faciei rubor cũ obfuscatione & angustia aerem attrahendi vocisq; raucedo lepram faciunt timere, q̃a incipit accedere. Grauitas in dextro latere vbi catinæ diminutæ inueniuntur & pũctura & tensio, læsione hepatis signant. Pruritus ani venturas emoroidas significat, si non sit causa paruorum vermium ibidem existentium. Fætor ægestionis innuit fastidium & grauedinem quæ in venis sit Fætor autem vrinæ putrefactionem sanguinis, febresq; venturas. Ex multis glandulis oritur suspicio magnæ collectionis, & paralisis parua magnam portendit Quapropter cuiuslibet prædictorum causa subtiliter inuestiganda est, & ad eius sanationem festinandum.

De diuersis causis ægritudinum. Cap. XCVII.

Isidorus vbi supra. Humores, vt dictum est, superabundantes naturam hominis lædunt, quia dum vltra naturæ cursum excreuerint, ægritudines faciunt. Hali vbi supra. Morborum itaq; malæ complexionis quatuor sunt causæ iuxta numerum quatuor qualitatũ corporis. Et morbi calidi sex causæ sunt. Prima est motus immoderatus aut corporis, vt labor, aut, animæ, vt ira grauis. Secũda est obuiatio corporis aliquibus in actu calidis, vt est calor solis in æstate, vel in balneo mora diuturnior. Tertia est spissatio pororũ & arctatio, quæ calorem dissolui prohibet, vt eunti per niues contingit, aut aqua frigida balneanti. Quarta est putredo, vt illa quæ febres parit, cum calefiat omne quod putrescit. Quinta est ciborũ paucitas, calor namq; si in quo operetur nõ inuenit, ad humores & membra se conuertit, eaq; calefacit, & humiditatem desiccat. Sexta calidorum potentialiter appositio & porrectio sicut illi fit qui cepas, aliũ, pip. & similia comedit. Morbi frigidi causæ sunt. 8. Prima est occursus corporis cũ rebus actualiter infrigerantib⁹, sicut accidit ambulãtibus per niues & aera frigidum, si diutius in eis immorentur. Nã si quidem diutina sit mora, calefit. eo ꝙ calor corporis interius concluditur. Si vero diuturnius in eis perseueretur, calor naturalis ad interiora refugit & coagulatur siue congelatur. Secunda est aliquorum potentialiter frigidorum sumptio, vt est aqua frigida vel lactucarum cũ papauere comestio, vel opiũ. Tertia est ciborum potuumque tanta superfluitas, vt calor naturalis submergatur & extinguntar, sicut igni contingit, si nimiam lignorum copiam, in eum proieceris, & lucernæ si olei nimium apposueris. Quarta est immoderata ciborum priuatio, sicut accidit igni, si ligno materiaq; priuetur, deficit enim & ingelatur. Quinta est spissatio pororum immediata, quæ superfluitates arcet, quæ dissoluebantur, eisq. calor naturalis ĩmergitur & extinguitur. Sexta est immoderata dissolutio corporis, intantum vt dissoluatur & ac dispergatur calor naturalis, sicut in balneo diutius moranti cõtingit corporis dissolutione materiæque ꝑ sudorem euacuatione. Septima est nimia motus immoderatio, in tm̃ vt calor naturalis dissoluatur ac dissipetur, sicq. corpus refrigeretur. Octaua est immoderatus vsus quietis & ocii, quo superfluitates multiplicentur in corpore, quibus immersus calor naturalis extinguatur ac depereat. Morborũ humidorum quinque sunt causæ. Prima est alicui⁹ humidi per actum occursus, vt balnei, & aeris humidi. Secũda est eorum quæ comeduntur & bibuntur superabundantia. Tertia ciborum & medicaminum quæ corpus humectant porrectio. Quarta nimius vsus quietis & ocii, quo superfluitates in corpore congregantur spissæ, quæ ipsum humectant. Quinta est prohibitio eorum quæ a corpore humido dissoluuntur, eorumque conclusio. Morborum denique siccorum causæ similiter sunt quinque, causis humidorum morborum contrariæ. Hiero. super Matth. lib. 6. Cæterum in hoc ꝙ dominus sanãdo paraliticum fecit carnale signũ vt probaretur spirituale, cum eiusdem virtutis sit & corporis & animæ vitia dimittere, nobis datur intelligi ꝑꝑ peccata plerasque corporum infirmitates euenire. Et icirco forsitan prius peccata dimittuntur, vt causis debilitatis ablatis sanitas restituatur. Item contra Iouinianum lib. 2. Morbi ex saturitate nimia concitantur, multique impatientiam gulæ vomitu remediantur, & q̃d turpiter ingesserunt, turpius egerunt. Hypocras ẽt in afforismis docet crassa & obesa corpora quæ crescendi mensuram impleuerint, nisi cito ablatione sanguinis imminuãtur, in paralisim & pessima morborum genera erumpere, & icirco necessariam esse demptionẽ, vt rursum habeant in quæ possunt crescere. non enim manere in vno statu naturam corporum, sed aut crescere semper aut decrescere. Nec posse viuere animal nisi crescendi capax sit. Vnde & Galie. doctissimus Hypocratis interpres, athletas quorum vita & ars sagina est, dicit in exhortatione medicinæ nec viuere posse diu, nec sanos esse. Cato vbi supra. Pauca voluptati debentur plura saluti. morbi causa mali est quæcunque voluptas.

De Speciebus earum. Cap. XCVIII.

Iohannicius. Ægritudinum modi duo sunt aut enim cõmuniter aut proprie accidunt. Et illæ quidem quæ communiter accidũt, aut accidentaliter, aut necessario fiunt. Accidẽtaliter, vt percussio, combustio, morsus, & huiusmodi. Proprie vero sunt, aut in membris consimilibus, aut in officialibus, aut in diuisione continui. Auicenna vbi supra. Ægritudines autẽ multis modis nomina sortiuntur, aut enim a membris in quibus sunt, vt illa quæ est lateris vel pulmonis. Aut a suis accidentibus, vt epylensia. Aut a suis causis, vt melancolia. Aut a sui similitudine, vt Leonina & *Elephantia*.

tia. Aut a sui substantia & essentia, vt febris Aut ab illo dicuntur primo accidesse, vt vlcera balchię. Aut ab eo qui eas medicando fertur curasse, vt caronis vlcera. Sunt aũt ęgritudines quędam manifestę, quę.s. sensu cognoscuntur, quędam occultę, & hoc tripliciter. Aut quas facile est cognoscere, vt dolores stomachi & pulmonis. Aut quas difficile, sicut ęgritudines hepatis & canaliũ pulmonis. Aut non comprehensę nisi cum æstimatione, vt illæ quę accidunt viis vrinæ. Præterea quædam sunt sanatiuę, qdam non, eo q̃ si aliquid prohibens. Quędã aũt quæ ad alias mutantur, & ipsę destruuntur, vt cũ mutatur apostema lateris in apostema pulmonis, & frenesis in letargiam. Q ñq; et vna ægritudo medicamentum est alterius, vt quartana ex qua frequenter sanatur epilensia & podagra & varices & articulorum dolores. Venter quoq; sanatur pp oculorum ęgritudinem, & lienteria sanat apostema lateris. Similiter ani venarum apertio confert oĩbus melancolicis ægritudinibus, & scie. & renum ac matricis doloribus. In hoc ergo cõsistit bonitas. Qñque vero mutantur ægritudines in maioris mali tiæ dispositiones, vt apostema lateris in apostema pulmonis, & frenesis in letargiam. Præterea quædam ægritudines contagiosæ sunt, quæ.s. de vno ad alium transeunt, vt lepra, scabies, variola, febris pestilentialis, & apostemata putrida, pręcipue aũt cum dum^9 strictæ fuerint, vel cum vicinus sub vento extiterit. Sunt & q̃dam quę in semine hereditantur, vt podagra, ptisis & lepra. Quędam vero generales quæ sunt alicui genti proprię, aut in aliqua regione morantibus, aut in eis multum abundant. Habent ęgritudines plurimę quatuor horas.s. horam principii, augmenti, status, declinationis. Quæ vero extra istas sunt de horis sanitatis sunt.

Qualiter consilio medici sit vtendum. Cap. XCIX.

ISidorus vbi supra. Medicinæ aũt curatio spernenda non est, memínimus enim & Isaiam Ezechię languẽti medicinale aliquid mandasse, & Paulum Apostolum Thimotheo scripsisse, modicũ vinum ei propter firmitatem stomachi prodesse. August. in regula sua. Fiat ergo sine murmure de consilio medicinæ, ita vt etiã si nolit infirmus iubente proposito faciat quod faciendum est pro salute. Si aũt velit & forte non expedit, suæ cupiditati non obediatur. Aliqñ enim & si noceat, prodesse creditur qđ delectat. Hiero. in prologo super Abacuc. Plerunq; siquidem ęgrotus æstuãs febribus aquam frigidam postulat, & dicit ad medicum. Vim patior, crucior, exanimor, Vsquequo medice clamabo, & non exaudies? Et rñdet ei sapientissimus & clementissimus medicus. Scio quo tempore debeam quod postulas dare. Non miserebor modo, quia misericordia ista crudelitas. & voluntas tua cõtra te petit. Seneca ad lucillum Epistola. 11 Remedia uero non prosunt nisi immorentur. Quis enim medicus ęgros in transitu curet. Idem in Epistola. 68. Non sum tam demens vt ægrotare cupiam, sed si ęgrotandum fuerit, nihil effeminate faciam Non enim pati tormenta optabile est, sed pati fortiter. Idem in edippo. Abi ergo turpis est medicina sanari piget. Bernar. super cantica canti. Homi. 30. Qui uolúerit, ait dñs, animam suam saluam facere, perdit eam. Quid hic vos dicitis ciborum obseruatores, morum neglectores. Hypocras & sequaces eius docent animas in hoc mundo saluas facere, Christus & discipuli eius perdere. Quem e duobus sequi magistrum eligitis. At manifestum se facit qui sic disputat. Hoc oculos & hoc capiti illud pectori vel stomacho nocet. Profecto vnusquisque qđ a suo magistro didicit, hoc in medium profert. Num in Euangelio legistis has differentias, aut in prophetis aut in litteris apostolorum. Nõ de Hypocratis vel Galieni scientia, aut de schola Epicuri debui proferre vobis, Christi discipulus sum, Christi discipulus loquor. Epicurus & Hypocras corporis alter voluptatem, alter bonam habitudinem præfert, meus vero magister vtriusque rei contemptum prædicat. Sidonius in epistolari suo libro. 2. Vitanda sunt etiam plerunque consilia medicorum assidentium, qui parum docti & satis seduli languidos multos officiosissime occidunt. Innocentius tertius in concilio generali. Cum autem infirmitas corporalis nonnunquam ex peccato proueniat, domino dicente languido quem sanauerat, vade & amplius noli peccare, ne deterius aliquid tibi contingat. Præcipimus medicis corporum, vt cum eos ad infirmos vocari contigerit, ipsos ante omnia moneant & inducãt, vt medicos aduocent animarum, vt postquam fuerit infirmo de spirituali salute prouisum, ad corporalis medicinę remedium salubrius procedatur, cum causa cessante cesset effectus. Hoc quidem inter alia huic causam dedit edicto, quòd quidam cum eis a medicis suadetur, vt de animarum salute disponant, in desperationis articulum incidunt, vnde facilius mortis periculum incurrunt. Cæterum cum anima sit multum præciosior corpore, sub interminatione anathematis prohibemus, ne quis medicorum pro corporali salute aliquid ęgro suadeat, quod in periculum animæ conuertantur. Hildebertus cænomannensis. Hæc quam solicito quisque labore occurrat medico carnis amore. De morbis animę nulla quærela, egressam sequitur tarda medela.

De curatione ęgritudinum. Cap. C.

GAlenus. Est aũt medicina scientia apponendi modum ad modũ vel ad id quod excedit modum. Apponit enim temperata temperatis, vt conseruentur, distemperata distemperatis, vt ad tẽperantiam reducantur. Quæ quidem temperantia triplici fundamento regitur.s. humeribus, cibis ac membris. Isidorus. Morborum vero curatio tribus generibus constat, videlicet farmacia q̃ latini medicamina vocant: Cyrugia, quam latini manuum operationem appellant, Manus enim cyros grecè vocantur. Dieta quoque quam latini regulam vocat. Est enim obseruatio legis & vitæ. Sunt aũt omnium curationum species tres. Primum ergo curationis genus est dieticum. Secundum farmaticum. Tertium cyrugicum. Dieta, vt dictũ est, legis & vitæ est obseruatio. Farmacia est medicamentorum curatio. Cyrurgia ferramentorum incisio. Nã ferro inciditur quod medicamentis non curatur. Antiquior autem medicina herbis tantum succisque fiebat. Talis enim cępit vsus medendi, deinde ferro cæterisq; medicamentis cęperunt vti. Omnis autem curatio aut ex contrariis, aut ex similibus adhibetur. Ex contrariis vt frigidum calido vel humidum sicco, sicut & in homine superbia sanari non potest, nisi humilitate sanetur, Ex similibus vero sicut ligamentum vulneri rotundum rotundo vel oblongum oblongo apponitur. Quæ uidelicet duo adiutoria etiam nominibus ipsa suis significant. Nam & antidotum grecè latinè ex contrario datum significat Ac contra ex simili vt pigra quæ interpretatur amaritudo, quoniam amaritudo morbi amaritudine medicaminis solui solet. Ex dinamę Galieni. Omne ergo auxilium medicinę totius corporis tripartitum est, scilicet medicamento, ferro, igne. Quod si medicamento curari non potest, ferro curetur. Si autem nec ferro potest, igne reuocetur. Quod autem nullo istorum trium superari potuerit, incurabile estimetur. Const. vbi supra. Ægritudinis ergo curatio dupliciter fit: Aut cum potione ac dieta, aut cum cyrurgia. Cyrurgia iterum dupliciter. Aut in carne inscidenda, findenda, coquẽda, aut in ossium fractura, & hæc ad locum proprium si exierint reducenda. Maximian^9. Non intellecti nulla est curatio morbi. Ouidius de remediis li. 1. Principiis obsta, sero medicina paratur. Cum mala per longas cõualuere moras. Sed propera, nec te venturas differ in horas. Qui non est hodie, cras minus aptus erit. Vidi ergo quod primum fuerat sanabile vulnus. Dilatum longe damna tulisse moræ.

De signis mortalibus. Cap. CI.

RAzi in almansore. 8. parte. Cum itaque facies extenuata fuerit & oculi concaui videbuntur, & tempora dilatabuntur, auresque frigidę fuerint, & in citrinitatem mutatæ, quarum etiam extremitas quę pendet inferius contracta fuerit, & cutis faciei tẽsa apparebit. Præter hæc etiã color citrinus aut uiridis, aut niger apparuerit, nec ęger multam prius euacuationem passus fuerit. Hæc omnia signa mortalia sunt. Vrina præterea nigra, & sputum nigrum, & stercus nigrum ex signis mortalibus sunt. Et si cum prædictis febris magni fuerit incendii, signa ualde mortalia sunt. Iterum fętor hanelitus, & oris in acutis ęgritudinibus, signum est mortale. Iterum sudor in fronte post laboris multitudinem, & pulsus ac motus debilitas, mortale signum est. Similiter oculi stupidi qui non mouentur, & tremuli qui non quiescunt, sed fere ex multo tremore circum ire videntur, de signis mortis sunt. Frequens autem in lecto reuolutio, & verendorum discooperitio, huiusmodi signa sunt non bona. Significant enim in ęgro ęstuationem, & mentis perturbationem. Item diuersitas caloris in ęgri corpore, vt vnum ex membris sit calidum, præcipueque ex parte uentris, & alia membra sunt frigida, signum est non bonum. Paruitas vnius oculi, vel oris contortio, vel alborum quę videntur in oculis manifestatio præter solitũ, & dormire ore aperto. Hæc omnia signa valde perniciosa sunt. Rodere quoque dentibus pręter solitum malum est signum, si cum acuta accidat ægritudine. Pręterea rubedo in albis oculorum, & venæ rubeę vel nigrę in eis apparentes, mala signa sunt. Extremitatum frigiditas in acutis ægritudinibus, signum est nõ bonum, quòd si frigiditas augmentetur, & cum hoc magnus calor in uentre fuerit atque sitis, mortale est. Ægritudines acutissimę in senibus, & in complexionibus & regionibus & temporibus frigidis deteriores sunt, quam in horum contrariis. Tremor corporis qui perseuerat in acutis ægritudinibus, signum est malum & singultus similiter. Et si cui hanelitus constrictus fuerit & febrilis calor augmentatus, signum est perniciosum. Cum in alio membro oritur apostema vel dolor & sequitur ęstuatio & incendium ac sitis malum est. Et si cum eo tremor cordis accidit, mortale est. Mortuorum nomina proferre signũ est malum, & sitis vehemens cum sudore frigido perniciosum. flatus autem frigidus cum debilitate virtutis, ægrum significat morti propinquum. Sudor frigidus cum acuta febre perniciosissimus est. Cũ post sudorem tremor sequitur, malum est signum. Signorũ aũt virtutes inter se conferendę sunt. Vnum enim bonũ signum

signum cum firmum fuerit, multis malis signis præponderat. Ægritudo timorosa est in homine semper sano, qui fere nunquam ęgrotat. Hipocras in lib. affotismotum. In quo morbo somnus labore præstat, mortale est. Item ægritudinibus quibusq; incipientibus, si fel nigrum aut sursum aut deorsum exierit, mortale est. Quibuscunque in febribus cum aliis ægritudinibus oculi non secundũ voluntatem lachrymantur, inconueniens est. In acutis morbis frigiditas extremitatum mala est. In osse quoque ęgrotantis caro liuida, malum est. Similiter in vomitu singultus, & oculi rubei, & in sudore quoque rigor. Quibuscunque immoderatus dolor in cerebro fit, in tribus diebus pereunt. si vero has effugiunt sani fiũt. Iterum quibuscunque cerebrum ab aliqua occasione motum fuerit, necesse est sine voce fieri statim.

De breuitate vitæ huius. Cap. CII.

EX prouerbiis sapientum. Homo ergo vitæ commodatus non donatus. Lex enim vniuersalis est quæ iubet & nasci & mori. Itaque male viuunt qui se semper victuros putant. Seneca de naturalibus questionibus lib. 3. Fluit tempus & auidissimos sui deserit, pendeo & magni est modicum fuisse. Eleganter Lelius cuidã dicenti. 60. annos habeo, hos inquit. 60. dicis quos non habes. Gregor. in Moral. li. 11. Homo namque licèt diu hic starę desideret, ipso tñ cursu vitæ mortalibus impellitur vt egrediatur, sicut scriptum est Qui quasi flos egreditur & conteritur, & fugit velut vmbra, & nunquam in eodem statu permanet. Quasi flos enim egreditur, quia nitet in carne, sed conteritur, quia redigitur in putredinem. Quid enim sunt uati homines in mũdo, nisi quidam flores in campo. Tendamus oculos cordis in hanc latitudinem mundi præsenti, & ecce quasi tot floribus quot hominibus plenus est. Vita itaq; in carne, flos in fęno est. Vnde bene per psalmistã dr̃ Homo sicut fęnum dies eius, & tanquam flos agri ita florebit. Isaias quoque ait. Omnis caro fęnum, & oĩs gloria eius sicut flos agri. Homo etenim more floris procedit ex occulto, & subito apparet in publico, qui statim a publico per mortẽ retrahitur ad occultũ. Carnis viriditas nos ostendit, sed ariditas pulueris ab aspectibus retrahit. Quasi flos apparuimus qui non eramus, quasi flos arescimus, qui temporaliter apparebamus. Et quia per momenta homo quotidie ad mortem compellitur, recte adiũgitur. Et fugit velut vmbra, & nunquam in eodem statu permanet. Dum enim nõ tenet vitam q̃ diligit, velut vmbra fugit. Vnde de seipso quoque sciptum est, qꝫ vmbram secutus est. Et nunq̃ in eodẽ statu permanet, quia dum infantia ad pueritiam, pueritia ad adolescentiam, adolescentia ad iuuentutem, iuuentus ad senectutem, senectus trãsit ad mortẽ, in cursu vitæ præsentis ipsis suis augmentis ad detrimenta impellitur, & inde semper deficit, vnde se proficere in spacium vitæ credit: fixũm etenim statum hic habere non possum⁹, vbi transituri venimus, Atq; hic ipsum nostrum viuere quotidie a uita transire est. Quem videlicet lapsum primus homo ante culpam habere non potuit, quia tẽpora eo stante transibãt. Sed postquam deliquit, in quodam se quasi lubrico temporalitatis posuit, & quia cibum comedit vetitum, status sui protinus inuenit defectum. Hier. super ecclesiastẽn. Propterea nempe colonus & hospes mundi datus est homo ut breuis suæ vitæ tẽpore fruatur ac spe prolixioris ætatis abscisa, cuncta quæ possidet velut ad alia profecturus aspiciat, & quod potest in vita sua benefaciat, nec in opes congregandas frustra cogitatione torqueatur. Ouidius sine titulo lib. primo. Labitur occultè, fallitq; volubilis ętas. Et celer admissis labitur annus equis. Idẽ in lib. de art. 3. Ludite eunt anni more fluentis aquæ. Nec quæ preterit iterum reuocabitur vnda. Nec quæ præterit hora redire potest. Idem in lib. Metham. 15. Corpora vertuntur nec quod fuimusue sumusue. Cras erimus &c. Idem in lib de fast. 6. Tempora labuntur, tacitisque senescimus annis. Effugiunt fręno non remorante dies.

De multiplici miseria pręsentis uitę. Cap. CIII.

GRegorius vbi supra. Homo ergo natus de muliere, breui viuẽs tempore, replętur multis miseriis. Ecce sancti viri vocibus pęna hominibus breuiter est expressa, quia & angustatur ad vitam, & dilatatur ad miseriam. Si enim subtiliter consideretur omne quod hic agitur, pęna & miseria est. Ipsi etenim corruptioni carnis seruire ad necessaria atque concessa miseria est, vt contra frigus vestimenta, contra famem alimenta, contra æstum frigora requirantur. Quod multa cautela custoditur salus corporis, quod etiam custodita amittitur, amissam cum graui labore reparatur, & tamen reparata semper in dubio est. Quid hic aliud quam mortalis vitæ miseria est. Quod amamus amicos, qui suspectione offendi valeant. formidamus inimicos atque securi de eis non sumus. Vtique quos formidamus quod plerunque inimicis fit, fidenter quasi amicis loquimur, & nonnunquã pura verba proximorum & multum nos fortasse diligentium, quasi verba suscipimus inimicorum, & qui falli nunquã, vel fallere volumus. ex cautela nostra grauius erramus. Quid itaque hic nisi humanę vitæ miseria est? Quod amissa cœlesti patria repulsus homo delectatur in exilio, grauatur curis, & tñ cogitare dissimulat, quam graue sit, quia multa cogitantur, qꝫ priuatus est interno lumine, & tñ in hac vita diu vult perpeti cęcitatem suam: quid hic aliud, quã de pœna nostra nata miseria est. Ipsa quoq; mens mutabilitatis suæ pondere ad aliud semper impellitur, quã est. Et nisi in statu suo arta custodiæ disciplinæ teneatur, semper in deteriora dilabitur. Qui. n. semper stantem deseruit, statum quem habere potuit amisit. Vnde nunc cum ad meliora nititur, quasi contra ictum fulminis conatur. Cum vero ab intentione ascendendi resoluitur, sine labore ad ima reducitur. Vnde, contendite inquit intrare per angustam portam. Nisi. n. mentis contentio ferueat, vnda mundi non vincitur, per quam anima semper ad ima reuocatur. Bernar. Clareuall. in quodam sermone. Cogita ergo homo, vnde veneris, & erubesce vbi nunc sis, & ingemisce quo vadis, & contremisce. Vnde inquã veneris, a fœlicissima. s. illa, & dulcissima patria, vbi gloria, & honore coronatus erat. constitutus super opera manuũ dñi in schola Paradisi, ciuis Angelorum, domesticus dñi sabaoth. i. virtutum. Hinc deiecisti temetipsum in hoc exiliũ, vbi vita tua in inferno appropinquauit, & pro consortio Angelorum sortitus es consortium peccatorum non mõ in necessitatibus corporis, sed ẽt in affectibus cordis. Et qđ peius est aĩa curuata est in recto corpore, & in corpore manet similitudo humanæ animæ, in anima vero similitudo Dei mutata est bestiali similitudine. An non confuuderis sursum habere caput, qui sursum cor non habes? & corpore rectus esse, qui corde repis in terra? ecce vnde venis. vbi vero nũc sis. videlicet ĩ exilio, in labore, in tenebris, & in lubrico. Heu inquit mihi, quia incolatus meus prolongatus est. Sed & quo vadis, quid. n. morte horribilius, quid iudicio terribilius? Nam gehenna nihil cogitari potest intolerabilius. Ideo non dicitur memorare prima. vel media, sed nouissima tua, & in æternum non peccabis. Validior enim est species timoris, quam pudor, & dolor peccato ad resistendum: qm̃ & pudor de multitudine peccantium, & dolor de quacunque mundi huius consolatione capit solacium. Sidonius in epistolari suo lib. 5. O ergo necessitas abiecta nascendi, misera viuendi, dura moriendi Apuleius in lib. de Deo Socratis. Sũt enim homines ratione quidem plaudentes, oratione pollentes, immortalibus animis, sed morbis membris leuibus, & anxiis mẽtibus, brutis, & obnoxiis corporibus, dissimillimis moribus, similibus erroribus, audacia peruicaci, spe pertinaci, casso labore, fortuna caduca, sigillatim mortales, volucri tempore, tarda sapientia, cita mora Secundus Philosophus: Quid ergo est homo? mens incarnata, fantasma temporis, speculator vitæ, mancipiũ mortis, transiens viator, loci hospes, anima laboriosa. Parui temporis habitaculum. Quid autem est vita? beatorum lætitia, miserum mestitia, expectatio mortis.

Iterum de multiplici eiusdem calamitate. Cap. CIIII.

AVgustinus de ciuit. Dei lib. 22. Præter pueriles vtiq; pęnas, sine quibus disci non potest quod maiores volunt, qui uix aliquid vtiliter volunt. quot & quantis pęnis agitatur genus humanum, quæ non ad iniquorum malitiam, sed ad cõem pertinẽt miseriam. Quantus. n. est metus, quanta calamitas a luctu, & orbitatibus, a damnis, & damnationibus, & deceptionibus. ab hominum mendaciis, & suspicionibus falsis, ab omnibus violentis facinoribus, ac sceleribus alienis. Quid ab innumeris casibus, qui forinsecus corpori formidantur, æstibus, & frigoribus, tempestatib. himbribus, alluuionibus, chorusçatione, grandine, fulmine, motibus, hyatibusque terrarum, & oppressionibus ruinarũ, a tot venenis fructicum aquarum aurarum bestiarum, & a molestis, vel ẽt mortiferis morsibus ferarũ. Quæ mala patiuntur nauigantes, quæ terrena itinera gradientes? Quis ambulat vbicunque nõ inopinatis subiacẽs casibus? De foro quidam rediens domum, sanis suis pedibus cecidit, pedem fregit, & ex illo vulnere periit. Quid sedente videtur securius? De sella tñ in qua sedebat Hely sacerdos cecidit, & mortuus est. Agricolæ immo oẽs hoĩes quot, & quãtos a cœlo, ac terra, vel a perniciosis animalibus casus metuunt agrorum fructibus? Contra milleformes quoque dæmonis incursus quis in innocẽtia sua fidit? qñquidem ne q[illegible]is fideret ẽt paruulos baptizatos, quibus nihil est innocentius, aliqñ sic vexãt vt in eis maxime, Deo ista sinente, monstretur huius vitæ flenda calamitas, & alterius desideranda fœlicitas. Iam vero de ipso corpore tot existunt morborum mala, vt nec libris medicorum cuncta sint comprehensa, in quorum pluribus, ac penè omnibus, ipsa ẽt adiuuamenta, & medicamenta tormenta esse probantur, vt homines a pœnarum exitio pœnali auxilio eruãtur. Ipse postremo somnus, qui proprie nomen quietis accipit, quis verbis explicet somnorum visus quam inquietus sit, & quam magnis falsarum rerum terroribus animam miseram, sensusque perturbet? Qua etiam falsitate visorum vigilantes in quibusdam morbis ac pęnis miserabilibus agitantur. Valerius maximus lib. 9. Cęterum humanæ vitę cursus modo aspero, modo tranquillo motu peragitur,

gitur.spe semper minore dum & cupide votis extenditur, & ferè sine ratione consumitur.Quodq; vix verisimile est in eripiendo spiritu. idem gaudium quod fulmen potest.Plautus in aulularia. Imbecilla quidem tantum corpora nobis esse videntur,sed multo infirmior est manus.Spes.timor cupiditas.auaritia, felicē esse nō sinunt.Seneca in Hercule furente. Deniq; quantumcūq; miserū videris,hominem esse volueris.Boetius in de consolatione lib.3. Pecuniamue co ngerere conaberis. At eripies habenti. Dignitatibus fulgere vis,Danti supplicabis.Et qui pręire cæteros honore cupis,Poscentibus humilitate vilesces. Potentiamue desideres, Subiectorum insidiis obnoxius, periculis patebis.Gloriam petes, Sed per aspera quæq; distractus securus esse desistes. Voluptariam vitam deges,Quis non spernat & obiiciat vilissimę rei.s.corporis seruum?Martialis coquus. Expectāt curęq; cathenati labores.Gaudia non remanent,sed fugitiua volant.Hæc vtraq; manu complexuque assere toto. Sæpe fluunt viro sic quoq. lapsa sinum. Maximianus.O quam dura premit miseros conditio vitæ. Nec humano subiacet arbitrio Dulce mori miseris,sed mors optata recedit. At cum tristis erit,pręcipitata venit. Morte mori melius,quā mortis ducere vitam. Pęna minor certam subito proferre ruinam,quā quod pertimeas sustinuisse diu.Idem. Heu solis miseris superest post omnia luctus.Quot bona tunc habui,tot modo damna fleo. Nonne placet melius certis confidere rebus. Euentus varios res noua semper habet. Fulgentius in lib. mitilogiatum. 2. Sola itaque medicina miseriarum obliuio est.

De propria iustorum pœnalitate. Cap. CV.

AVgustinus vbi supra.Præter hæc autem quæ d ēta sunt huius vitæ mala bonis malisque communia,habent in ea iusti pro prios labores suos,quibus militant aduersus uitia,vigiliis cōtinuis excubantes,ne opinio verisimilis fallat. ne sermo versutus decipiat.ne se tenebræ alicuius erroris obfundāt. Ne iterum ab his q̄ agenda sunt metus reuocet.ne in ea quę agenda non sunt,cupido præcipitet.Ne inhonesta vel immoderata tristitia cor absorbeat. ne torporem impartiendorum beneficiorum ingrata mens ingerat,ne maledicis rumoribus bona conscientia fatigetur.Præterea ne temeraria suspicio nostra decipiat. Ne aliena de nobis falsa nos frangat,ne regnet peccatum in corpore nostro mortali. Ne oculus concupiscentiam sequatur. ne in eo quod male delectat vel visio vel cogitatio remoretur.Ne improbum aut indecens verbum libenter audiatur. Deniq; ne fiat quod non licet etiam in similibus.Et ne in hoc bello laborum periculorumque plenissimo vel de viribus nostris victoria facienda speretur. vel viribus nostris facta tribuatur.sed illius de quo ab apostolo dicitur. Gratias ago Deo,qui dedit nobis victoriam per Iesum Chrium. Sciamus tamen quantacunque virtute prælian di vitiis repugnemus,vel ēt vitia superemus,q̄diu sumus in hoc corpore,nobis deesse nō posse vnde Deo dicamus. dimitte nobis debita nostra. Gualterus in Alexandreide lib.7.Dum sequitur profugi bona momētanea mūdi.Allicit illecebris animā caro,nec finit esse Principii memorē, ꝙ in eius imaginis instar Facta sit, aut quorsum resoluta Carne reuerti debeat,inde boni subit ignorantia veri.Prudentius de conflictu vitiorum ac virtutum.Feruent bella horrida,feruent. Offibus inclusa,fremit & discordibus armis.Non simplex natura hominis,nam viscera limo Effigiata premunt animum, contra illa sereno Editus afflatu, nigrantis carcere cordis.Æstuat & sordes arcta inter membra recusat.Bernardus in quodam sermone.Septem sunt denique impedimenta quibus retardamur a mandatorū obedientia.Primum.s.necessitas corporis,vt fames ac sitis.Secundum vitia cordis,vt leuitas.suspicio,inuidię motus,& appetitus laudis. Tertium prosperitas.Quartum aduersitas. Quintum ignorantia. Sextum aduersarius.Septimum falsi fratres.Ab exercitio spirituali nos impediunt hęc omnia,contra quæ.s. septem pericula, nobis est necessaria septiformis spiritus gratia. Ambro. de excessu satyri lib.2.Nulla vero potest esse iucunditas inter has amaritudines ac dolores vitę nostræ,quæ vel ex corporis infirmitate,vel extrinsecus accidentium generantur incōmoditate. Anxii nanq; semp & ad ipsa læticiarum vota suspensi quodam fluctuamus incerto, sperantes dubia pro certis,incommoda pro secundis, caduca pro solidis,nihil habentis pr̄atis in arbitrio firmitatis in voto plusque aduersorū dolore frangimur, q̄ sęcūdorum fructu potimur.

De moriendi necessitate. Cap. CVI.

EX prouerbiis sapientum.Sicut aūt dictum iam est superius,homo vitæ commodatus est non donatus, lex enim vniuersalis existit quæ & nasci & mori præcepit.Secūdus Philosophus.Quid ergo est mors.Somnus æternus,pauor diuitum,desiderium pauperum,euentus ineuitabilis,latro hominis,fuga vitæ,resolutio omnium.Oratius in poetria. Debemus morti nos nostraq;. Hyldebertus cenomanensis de exilio suo. Hoc est hic hominis semper cum tempore labi. Et semper quadam conditione mori. Est hominis nudum nasci,nudumq; reuerti Ad matrem,nec opes posse tollere suas. Est homini putrere solo,saniemq; fateri. Et miseris gradibus in cenerem redigi.Istius est hæres homo proprietatis. Et illum,certius his dominum præmia nulla manent.Res & opes pręstantur ei,famulantur ad horam.Et locuples mane,vespere pauper erit.Nemo pōt rebus ius assignare manendi. Quæ nu:us hoīs nō didicere sequi.Ius illis Deus ascripsit,statuitq; teneri Legib⁹, & nutu stare vel ire suo.Ouidius in lib. Epistolarum. Occurrunt animo pereūdi mille figuræ.Morsq; minus pęnæ q̄ mora mortis habet.Idem in lib. Methamor 10.Omnia dentur morti paulūq; morati.serius aut satius sedem properamus ad imam. Tendimus huc omnes,hic est domus vltima &c.Idem sine titulo lib. 3.Scilicet omne sacrum mors importuna prophanat Omnib. obscuras inicit illa manus. Viue pius,moriere pius,cole sacra colēt Mors tamen a templis in caua busta trahit. Claudianus in minori. O mors quicquid liquidus complectitur aer. Quicquid alit tellus, quicquid maris æquora verrunt.Quod fluuii voluūt,quod nutriere paludes.Cuncta tuis pariter cedunt animalia regnis. Lunaris subiecta globo qui septimus auras Ambit, et æternis mortalia separat astris.Sub tua purpurei venient vestigia reges. Deposito luxu turba cum paupere mixti. omnia mors æquas. Maximianus. Ortus cuncta suos repetunt,matremq; requirunt.Et redit in nihilum quod fuit ante nihil.Lucanus.Communis mūdo superest rogus,capit omnia tellus.Quę genuit,cęlo tegitur qui non habet vrnam Statius in thebaide.Mille modis leti, miseros mors vna fatigat.Prosper in Epygrama.Ferro.peste.fame.vinculis. ardore. calore.Mille modis miseros mors rapit vna homines.Ennodius. Non expectatis mors venit ordinibus.Serro. Mors oē durū, pn̄s graue,triste futurū. Fine carens finis,& plena ruina ruinis:Petronius Hæu.hæu nos miseros q̄ totus homuncio nil est.nil erimus cuncti postq̄ nos auferet orcus.Ergo viuamus dū licet esse bene.

De compendio mortis & eius æquitate. Cap. CVII.

ACtor.Iccirco aūt mors præcipue miseris non modo non est formidabilis verū etiā optabilis, quia finis est miseriarū ac requies laborum,naturalis debiti solutio, periculorum curatio, meritorum reuelatio.Philosophiæ consummatio.Carceris effractio.Exilii quoq; liberatio,& ad patriam regressio. Vnde scriptū est.In sex tribulationibus liberabit te, & in septima non tanget te malum. Sex enim tribulationes vitæ præsentis sunt,fames ac sitis.frigus & æstus lassitudo & morbus.Septima vero mors, quæ liberat ab his omnibus.Hinc ēt Solonis atheniēsis, qui fuit vnus de septem sapientibus in gręcia,legitur elegans illa sententia.Felicitatis index est dies vltimus,& appellationis honorem sapiēti confirmat rogus,siquidem rerum initia debentur fortunæ,philosophiam solus consecrat finis. Zeno quoq. stoicus hac ēt collatione vsus est,vt refert Seneca.Nullum malū gloriosum est.mors aūt gloriosa est.mors ergo malum nō est.vnde & ipse Zeno manus sibi intulit,vt post mortem fęlicius viueret,sicut dicit Lactātius.Salustius in Catilina.In luctu atque miseria mors erumnarum requies est,non cruciatus.Valerius maximus li.8 Humanæ ergo felicitatis appellationem rogus consummat,qui se incursui malorū obiicit.Seneca ad Lucillium epistola.24. Multū fuit Carthaginem vincere,sed amplius mortē.adeo mors timēda nō est, vt beneficio eius nihil antefetēdū sit,aut timendū.Idē in Agamēnone.Rudis itaq; tyrannis est,mortē qui pęnam exigit.Idē in li. de naturalibus q̄onibus 3.Mors est lex tributū officiūq;mortaliū, malorumq. oīum remedium Optauit illā quisq; timet. mortis ergo nomen ne formides.Effice illam cogitatione multa tibi familiarem,vt si ita tulerit,possis ei & obuiā exire.Hoc ēt habet inter omne iustitiæ suæ natura pcipuū,ꝙ cum ad exitum ventum est, oēs in æquo sumus.Nihil interest vtrum me lapis vnus elidat an totus mons premat. Egregie vagelius in illo inclyto carmine. Si cadendū inquit mihi est a cęlo,cecidisse velim.Idē in lib.de remediis fortuitorum.Optimum quoq; est mori cum iuuat viuere. Ex prouerbiis sapientum.Dū vita est grata conditio mortis est optima.Boetius de consolatione lib. primo.Mors hominum felix,q̄ se nec dulcibus annis Ingerit,& mæstis sępe vocata venit. Idē in lib.2.Mors spernit altām gloriā,inuoluit humile pariter,& celsū capit,æquatq; summis infima.Ouidius in de sine titulo.Pascitur ī viuis liuor.post fata quiescit.Tum suus ex merito quisq;tuetur honor.Horatius in libro Carminum odarū.Pallida mors æquo pulsat pedes pauperū tabernas,regumq; turres. vitæ summa breuis. oēs manet ima mors. Æqua tellus,pauperi recluditur,regūq.pueris,mors vltima linea rerū est.Claudianus in minori. Oīa mors æquas tu damnatura nocentes. Tu requiem datura piis te iudice fontes.Impia cogentur vitæ commissa fateri.Hyldebertus cenomanensis.Inter opes & delicias populiq; fauores.Hoc animus recolat homo tua lingua sonet,mors dominum seruo mors sceptra ligonibus æquat. Dissimiles simili conditione trahens.

De prudenti contra mortem preparatione. Cap. CVIII.

TVllius in lib. de senectute.Meditatum ergo esse debet ab adolescentia vt mortem negligamus.Sine qua meditatione tranquillo animo nemo esse potest. cum certissime moriendū sit, & quo

quo incertum tempore. Sapientissimus quisque æquissimo animo moritur, nec eum vixisse pœnitet, quia ita vixit, vt nō frustra se natum existimet, & ex hac vita discedit tanquam ex hospitio, nō ex domo. Commorandi enim diuersorium natura nobis dedit, non habitandi. Idem in paradoxis. Mors terribilis est his quorum cū vita oīa extinguuntur, non his quorum laus emori non pōt. Idem in tusculanario lib. 1. Tota philosophorum vita, vt ait Cato, commendatio mortis est. Nam quid aliud agimus cum a uoluptatib. corporis & a reipublicę negocijs animum reuocamus, nisi ipsum animū ad seipsum aduocamus, maximeq; a corpore abducimus, secumque esse cogimus. Animum aūt a corpore secernere, nihil aliud est quam mori discere. Hoc ergo mihi crede cōmentemur, nosque a corpore seiungimus, vt. s. mori consuescamus. Idē in oratione, vt interficiantur in malo deprehensi. Nequaquam viro forti turpis mors accidere potest. Vegetius renatus de re militari li. 1. Mortem minus timet, qui minus deliciarum nouit in vita. Seneca in Agammennone. O quam miserum est nescire mori. Idem ad Lucillium Epistola 4. Plerique inter mortis metum & vitæ tormenta miseri fluctuant, & viuere nolunt, & mori nesciunt. facito tu tibi iucundā vitam omnē pro illa solicitudinem deponendo. Nullum bonum adiuuat habentem, nisi ad cuius amissionē præparatus est animus. Idem. 26. Qui mori didicit nisi seruire didicit, super omnem enim potentiam est certe extra omnem. Quid ad illū carcer, & custodia & claustra? liberum homium habet, vna est cathena q̄ nos alligatos tenet, amor vitæ. Idem in 54. Illum lauda & imitare, quem non piget mori, cum iuuet viuere. Quę est enim virtus cum eiiciaris, exire. Sapiens nil inuitus facit, necessitatem effugit, quia vult quod coactura est. Petronius. Ego sic semper & vbique vixi, vt vltimam quamq; lucem tanquam non redituram consumerē. Versificator. Ne sis securus hodie vel cras moriturus. Intus siue foris est plurima causa timoris Cunctis sic horis hominis memineris interioris. Maximianus Felix qui potuit tranquillam ducere vitam. Et lętos stabili claudere fine dies. Ouidius in li. Metamorpho. 3. Vltima semper expectanda dies hominis est diciq, beatus ante obitum nemo debet. Martialis coquus. Dulcia defecta modulatur carmina lingua Cantator cignus funeris ipse sui. Ganfredus in poetria noua. Q̄n quidem mortem non euitare necesse est transeat, transeat in formam virtutis. Cato vbi supra. Ergo fac tibi prąponas mortem non esse timendam. Quæ bona si non est, finis tñ illa malorum est. Non metuit mortē, qui scit contemnere vitā. Mercurius trimegistus ad asclepium. Nos ergo piissimis votis optamus si pietati diuinæ placeat, vt mundana custodia nos absolutos superioris partis naturæ restituat, & hic quidē est merces, pie sub Deo diligenterq; cum modo viuentibus.

De contemnenda morte. Cap. CIX.

Valerius lib. 9. Corporis siquidem & animę societas infirmo vinculo cohęrens facile dirimitur, minimoq; studio bonū retinendum est, cuius caduca possessio tam leui afflatu violentię cōcussa dilabi potest. Varro in sententiis. Cū natura litigat, qui mori graue fert. duplexque malum est. cum moleste ferimus quod necesse est. Seneca in lib. de remediis fortuitorum. Stultum est timere quod vitare non possis, optimumq; est mori, cum iuuat viuere. Idem in libro de naturalibus q̄onibus. 3. Pusilla res est hominis vita, sed ingens res contemptus vitæ, hanc qui contempserit, securus videbit maria turbari, securus aspiciet horridam faciem fulminantis cęli Quid ad me quam magna sint quibus pereo? Ipsum perire non magnum est. Proinde si volumus esse felices, nec hominum nec rerum timorem versari anima in expędimēto habenda est. Idem in lib. 6. Contemne mortem & oīa quæ ad mortem ducunt contempta sunt, siue bella, siue naufragia, siue ruinarum pondera Nunquid amplius facere possunt, quam vt corpus ab animo resoluant? hoc nulla diligentia euitat, nulla felicitas dōnat, nulla potentia euincit. O te dementem & oblitum fragilitatis tuę. si tunc mortem tamen times cum tonat. viues si fulmen effugeris. Repetet te gladius, petet lapis, petet bilis. Non maximum ex periculis, sed speciosissimum fulmen est, tecum si sensum mortis citæ celeritas infinita pręueniet. Iratis dijs propitijsq; moriendum est, Animus ergo ex ista desperatione sumatur. Idem in lib. Declamationum. 3. Crudelius est q̄ mori semper timere mortem. Idem in troade. Optanda mors est, sine mortis metu mori. Idem in thyeste. Abeant querelus, discedat timor, vitæ nimis auidus est, quisquis non vult mundo secum pereunte mori. Idē in Hercule Etheo. Nūsquam ille miser est, cui facile est mori. Idē ad Lucilliū Epistola. 26. Quæ quærela est, quod incommodum si quicquid debeat desinere, deficit, & quis exitus melior, quā in finem suum natura soluente dilabi. Idem in. 54. In hoc ni fallor erramus, q̄ mortem sequi iudicamus, cum illa & præcesserit, & secutura sit. Quicquid enim ante nos fuit mors est. Idem in 77. Nemo tā imperitus est, vt nesciat q̄nq; sibi moriendum esse. & tamen cū prope accesserit, tergiuersatur, tremit. plorat. Nonne tibi videtur stultissimus qui fleuerit, q̄ ante mille annos non vixerit, ęque stultus est qui flet, q̄ post annos mille non viuet. Hæc paria sunt, non eris, non fuisti, vtrunque tempus alienū est. Quid fles ad hanc legē natus? Quid noui es? hoc omnibus accidit. Idem in. 82. Nō autem est mors gloriosa, sed fortiter mori gloriosum est. Quæ demētia est fugere, cum retroire non possis. Tullius in philippica. 8. Turpis fuga mortis, omni morte peior est Idem in thusculanario li. 2. Qui non modo quia mori necesse est, verum ēt quia nihil mors habet quod sit horrendum. mortem non timet, magnum sibi pręsidium ad beatam vitam comparat. Valerius in lib. 7. Theodorus cyreneus cum regem Lysimachum increpasset, & ob hoc eum ille cruci affigi iussisset, terribilis ait, hæc sit purpuratis tuis, mea siquidem nihil interest humi an in sublimi putrescam. Lucanus. 8. lib. Mors vltima pęna est, nec metuenda viris.

Quod non sit ad mortem currendum præ fastidio vitæ. Cap. CX.

Aldebertus cenomannensis. Caro quidem viuificationis officium amat, tantamq; cum eo pacem pepigit. vt siquid ei contrarium nouerit, implacabili odio abhorreat. hoc tñ fœdus plerunque molestię superuenientes irrumpunt, quibus excitata caro ad viuificationis odium solicitat spiritum, quia sicut illecebrarū desiderio, sic & perniciose commouetur anxietate solicitudinum Quibus dum venatrix illa deliciarum diu subesse formidat, paulatim incipit tędere vitæ, cuius obsequia permixtis incommodis amarescunt. Nascitur inde turpis ac ridiculosus mortis appetitus, nequā scilicet progenies, & quæ more vipereo suos plerunq; suffocat genitores. Nonnullos etenim tua tempora quoq; habuere, quos vel in aquas, vel ad laqueum egit dolor amissę pecuniæ, vt taceam de veteribus, quorum mortes simili prouocatas insania nequaquam poetę tacuerunt veridicis assertionibus. Eusebius in cronicis. Anno siquidem imperii Aug. 41. Marcus porcius Cato tædio duplicis quartanę semetipsum interfecit. Actor. Legitur etiam q̄ Terobrotus ambracensis cum legisset librum Platonis de immortalitate animæ, semetipsum ex alto præcipitauit præ desiderio melioris vitę. Seneca ad Lucilliū Epistola. 24. Quotidie quidem morimur, quotidie nempe pars aliqua vitæ demitur, & tunc quoq; vita decrescit cum crescimus. Itaq; ridiculū est ad mortē currere tędio vitæ, vir enim fortis & sapiens nō debet e vita fugere sed exire. Idē Epistola. 78. Nec ergo vita sit tędio, nec mors timori. vitā in odii sui adducere solet iners ocium. Hisque necesse est omnem vitā breuem videri, qui illam voluptatibus vanis, & ideo infinitis metiuntur, interim hoc tene, hoc morde, aduersis non succumbere, lętis non credere. omnem fortunæ licentiam in oculis habere. Quicquid enim expectatum est diu, leuius accedit. Quintius curtius li. 4. Fortium uirorum est magis mortem contemnere, quam vitam odisse. Valerius maximus lib. 9. Ratio vitam diligere mortem non timere præcepit Epycurus. Ridiculū est currere ad mortem tędio vitæ. Quid tam ridiculum quam appetere mortem, cū vitam inquietam tibi feceris metu mortis? Macrobius lib. 1. de somno Scipionis. Plato in phedrone definit homini nō esse sua spōte moriendum, sed ineundum. Iterum in dialogo idem dicit, mortem philosophantibus appetendam, & ipsam philosophiam esse meditationē moriendi. Hęc sibi contraria esse videntur, sed non est ita. Nam Plato duas mortes hominis nouit, quarū vnā natura, alteram virtutes præstant. Homo enim moritur, cū anima corp⁹ relinquit, solutū lege naturę. Mori ēt dicitur, cū aīa adhuc in corpora constituta, corporeas illecebras philosophia docente contemnit, & cupiditatum dulces insidias reliquasque oēs exurit passiones. Et hanc mortem dicit Plato sapientibus appetendam. illam vero quā oībus natura constituit, cogi vel inferri vel accersiri vetat. Lucanus. 5. lib. Sęuitia est voluisse mori. Gualterus in alexandreide lib. 6. Fortis animi est contemnere vitam, non odisse tñ vitam sed amare virorum est. Degeneres & quos constat tędere laboris, cōpelluntur ad hoc, vt vitā ducere vile quid reputēt. Quid mirum ignauię viuere? Martialis coquus. Hostem cum fugeret se faunius ipse peremit. hic rogo nū furor est, ne moriare mori. Idē. Quod nimium laudas Cheremontoyte mortem, vis animum mirer, suspiciamq; tuum, hanc & virtutem fracta facit vrceus ansa. Et tristis nullo qui tepet igne focus. Rebus in angustiis facile est contemnere vitam. Fortiter ille facit, qui miser esse potest.

De cæteris rebus homini naturalibus & primo de coloribus corporum. Cap. CXI.

Actor. Dicto de hominis ętatibus, & ętatis singulis accidentibus, restat dicendū de cęteris q̄ adiciuntur rebus homini naturalibus, videlicet de corporum coloribus ac figuris, & maris ac feminæ differentiis. Iohānicius. Color cutis fit ab humore abūdantia, aut ab ęqualitate, vel inęqualitate. Ab ęqualitate est ille q̄ cōpositus est ex albedine & rubedine. Ab inæqualitate vero procedunt niger, citrinus, rubeus, glaucus, & albus. Color quidem rubeus & niger & citrinus significant calorem dominantem corporis. Citrinus aūt solus designat colerā rubeā. Niger vero solus colerā nigram. Rubeus solus sanguinis abundantiam. Albus autem & glaucus abundantē frigiditatem. Sed albus ex felle, glaucus ex melan-

melancolia suas causas habere designant. Ab exterioribus pleru que colores adueniunt, vt ex frigore scotis, ex calore ethyopib. & ex aliis multis accidentibus. Sunt & alii spirituales calores, vt ex timore vel ira vel tristitia vel ex aliis animi motionibus. Colores capillorum quatuor sunt. s. niger, rubeus, glaucus, canus Niger ex abundantia colerici humoris intensi, vel adustione sanguinis, vel ex multitudine colerę non adustę, vnde semper fiunt capilli rubei. Glaucus autem ex melancolica abundatione. Canicies vero fit ex nimia defectione caloris naturalis, & ex effectu putridi flegmatis: Quod plurimum fit in senibus. Colores autem oculorum sunt quatuor scilicet niger, subalbidus, varius. & glaucus. Nigredo fit ex defectu visibilis spiritus, aut ex perturbatione ipsius, aut ex penuria cristallini humoris, aut quia idem humor plurimum recedit intus, aut modico humore albugineo, aut ex perturbatione ipsius, aut ex abundantia qualitatis vuei humoris. Subalbedo vero fit ex septem rebus contrariis superioribus, idest ex abundantia visibilis spiritus, aut ex claritate ipsius &c. Varius autem color vel glaucus fit, si res conueniunt, quæ nigredini vel subalbedini accidunt. Et varius quidem color significat visibilem abundare magis, & clarescere in sua varietate. Glaucus autem eundem spiritum abundare nimis, & subnigrescere in sua glaucedine. Razi in almansore. Color ruffus aut rubeus sanguinis & caloris innuit multitudinem. Color aũt inter rubeum & album medius, æqualem significat complexionem. si cum hoc etiam cutis nuda fuerit a pilis. Color flammeus significat instabilitatem & maniam, rubeus & clarus verecundiam. Viridis aut niger, morum prauitaté. Actor. De hac quoque materia, videlicet de cutis coloribus dictum est superius in tractatu communi de animalibus.

De figuris eorum & primo de pinguedine & macie. Cap. CXII.

Iohannicius. Qualitatum vero .i. figurarum corporis sunt quinque modi, videlicet crassitudo nimia, macies extenuata, syntesis qualiditas, & equalitas. Pinquedo fit ex frigiditate, & superabundanti humiditate. Macies aũt ex frigiditate & intensa siccitate. Syntesis ex caliditate & siccitate Squaliditas ex frigiditate & intẽsa humiditate, ęqualitas vero fit ex humorum ęqualitate, & hę sunt corporum formę. Ex lib. de regimine sanitatis. Figuræ corporis sunt sex. i. pinguedo, macies temperies, soliditas, raritas, & mediocritas inter pinguedinem & maciem soliditatem & raritatem existens. Corpora inter pinguedinem & maciem temperata sunt laudabiliora, quia saniora & magis cęteris sufferẽtia. Calor enim naturalis horũ corporũ fortis est, & digestio perfecta. Vnde mẽbra fortia sunt ad expellenda nociua, quia temperata compositio non est nisi de temperata cõplexione. Pinguia vero pessima sunt. maxime si sunt naturaliter. Hęc enim corpora sunt pessimis morbis apparata, quia naturalis eorum calor defectus est pp angustiã venarum. Causa vero angustiarum venarum duplex est. Vel ex defectione caloris naturalis. Vel quia premũtur, & coartantur venę ex carnium multitudine. Hi parum viuunt, quia angustia venarũ est causa deficiendi calorem naturalem. Rursus causa eorum ęst spiritus indigentia. Hæc quoque omnia sunt per abundantiã humorum in corpore coadunatorum, quę est prolixiorum morborum materia, sicut est hanelitus, apoplexia, paralisis, & similia. Item pp grauitatem suorum corporum nequeunt aliquod operari exercitium vel laborem. Qui quoque si exercuerint, molestissimi erunt. Motus aũt exercitii calorem confortat naturalẽ, & fortitudo caloris naturalis est causa digestionis. Quod si multum digerunt crasicies eorum augmentabitur, & augmentata crasicie venę eorum fiunt plus angustę. Vnde aer cum flamine intrans nõ inuenit aditum quo ad totũ corpus veniat. Ideoq; fit causa calorẽ naturalẽ suffocandi & subitaneæ mortis. Proinde huiusmodi corpora hñtibus succurratur, vt minuatur eorũ superfluitas. Macies vero molesta est, quia sicca. Vnde & his, qui sunt huiusmodi, non durant exercitia, quia calefaciunt & desiccant corpora, vnde sũt in eis augmentandę materiæ. Hi etiam nequeunt pati calorem, vel frigiditatem, quia cito perforãtur vsque ad inferiora propter carnis paucitatem. Qui si ceciderint super solida corpora, vel ipsa super eos, ilico magna patiuntur molestiam. Franguntur enim ossa eorum, quia sunt enudata carne. Quibus farmacia inconueniẽs est, maxime si habuerint macras hipocundrias. Sunt enim ad tussim apparati, propter siccitatem corporum eorum. Vnde Galien' in secundo libro super quintam epydimiam. Macilenta & sicca corpora plus crassis sustinent indigentiam. Crassa enim plus siccis dissoluuntur, sicut videmus humida semper dissolui. Et sicca sicut lapides, minime. Quotũ dissolutio si fuerit paruissima erit. Et quia hæ duæ figuræ tantę pessimitatis sunt, oportet vt macilẽtam incrassemus, & crassam extenuemus. Macri sunt incrassandi cum multa requie, & paruis exercitiis, & fricationibus vtãtur quo ad calor naturalis suscitetur. Deinde vngantur cũ humidis oleis, & lętitia vtantur, vestimenta eorum sint læuia & mollia, & humida sumant cibaria. Post cibum balneentur. Crassi vero extenuandi sunt nimis exercitijs & laboribus & ieiunijs, & balneis in aqua salsa ante cibum, vtantur & vigilijs, & dormiant in locis asperis. Sed & asperis vtantur vestimentis, & assuescant tristitiæ cogitationis, comedantque cibaria pauci nutrimenti.

De soliditate ipsorum & raritate. Cap. CXIII.

Corpora vero quæ sunt inter soliditatem & raritatem mediocria, minus cæteris ęgra sunt. Quia modicum ex eis dissoluitur, non sicut de raris corporibus. Nec in eis humores sicut in solidis augmẽtantur. Colores eorum glauci sunt, & pilosi sunt. Istis tamen rara corpora minus sunt laudabilia, quorum figuræ sunt ita. Pilos. n. & multos hñt, & crossos, & venas plenas. Rara vero corpora solidis sunt meliora, quia crossiorem, & maiorem cibi quantitatem quàm solida sustinent. Tolerant etiam laborem, neque cito fatigantur, quia super corporũ suorum raritatem superfluitas dissoluitur humorum, qui fiunt causa fatigationis cum laborauerint. Solidis corporibus hæc signa sunt pilorum paucitas, & tenuitas, & corporum lenitas, & carnium multitudo, subtilitas venarum, copia vrinę, & egestionis. Parum enim ex eis per sudorem soluitur. Ideoque huiusmodi corpora sunt peiora, quoniã multum cibi non sustinent propter paucitatem dissolutionis corporum illorum, quia penetrat cibus neq; bonæ digestionis est. Nequeunt autem pati laborem, citoque fatigantur, quia mali humores in ipsis clausi per sudorem non dissoluuntur. Vnde in lacertis permanentes sunt causa fatigationis. Iccirco semper infirmantur secundum humorum materiam in ipsis coadunatam. Quare necesse est his dari pauca cibaria; subtilia ac humida, vt facile habeant digestionem, neque in ipsis superfluitas humorum coadunetur. Quod si impinguari volunt, cito incrassantur propter nimietatem suæ dissolutionis. Sed solida semper de interioribus infirmantur malorum chimorum, quia de pauca ciborum superfluitate non dissoluta mala ægritudo generatur. Sed de exterioribus sicut aeris frigiditate sole & cæteris non cito infirmantur. Illorũ enim accidentium ictus nequit ad interiora perforare pp soliditatem corporum eorum. Rara vero semper stiptica & macra sunt propter nimiam solutionem eorum quæ cito accidentia exteriora, quia rara sunt, perforant. Vnde Hipocras. Rara corpora solidis meliora sunt, minusque infirmantur de superfluis cibis. Bene enim digerunt. Plures tamen ægritudines patiuntur de exterioribus accidentibus.

De Differentia maris & fœmina. Cap. CXIIII.

Vir nuncupatus est, vt ait Lactantius, eo ꝙ maior in eo vis est, q̃ in fęminis Vnde & virtutis nomen accepit, siue ꝙ vim agat in fęminã. Mulier appellata est a mollicie, tanq̃ mollier. Vtrique etenim fortitudine & imbecillitate corporũ separantur. Sed ideo virtus maxima viri est, mulieris minor, vt patiens virum esset. s. ne fęminis repugnantibus libido cogeret viros aliud appetere, aut in alium sexum prorueret. Dicitur ergo mulier secundũ fœmineũ sexũ non secundum corruptionem integritatis. Et hoc ex lingua sacræ scripturæ. Nam Eua statim facta de latere viri sui nõ dũ contacta a viro, mulier fuit appellata. Fęmina vero a partibus fęmorũ dicta est, vbi sexus fęmineus a viro distinguitur. Alij greca ethymologia fęminam ab ignea vi dictam putant, quia vehemẽter concupiscit. Libidinosiores enim uiris fœminas esse tam in mulieribus quã in animalibus dicimus. Vnde nimius amor apud antiquos fęmineus vocabatur. Auicenna vbi supra. Mulieres quoque frigidioris complexionis sunt quàm viri. Ideoque etiam in creatura minores sunt masculis & humidiores. Itaque propter cõplexionũ earum frigiditatem multiplicãtur earum superfluitates, & propter paucum earum exercitium, substantia quoque carniũ earum rarior est, licet caro viri ex parte compositionis eius quod ei admiscetur rarior fit. Sua nanque spissitudine plus prohibetur in ipsam penetrare, quod neruis, & neruorum uillis ad eam profluit. Constantinus vbi supra. In omnibus etiam animalibus, & masculi calidiores, & ficciores sunt quàm fęminę. Vnde cito pubescunt, & pili eorum fortiores sunt. Fęminę vero non barbescũt, qa mares maioris sunt ardoris, fortiores quoque sunt, & animosiores lati pectoris ac pilosi, & ad motum citius prompti. Prudentia, intellectus, discretio, continentia, maiores inueniuntur in eis, qđ etiam fit causa maioris caloris. Fęminę vero minus pilosę sunt in pectore & ventre, debiliores manibus & pedibus, tumebundę, pectore strictę, minus scientes. Ideoque parua sunt earum capita. Manus quiete, ex quibus frigidiores esse probantur. Citius tamen propter ætatem crescunt, sed earum crescere velocius est, ad complementum, quia parum in eis est caloris naturalis.

De Mulierum vitijs. Cap. CXV.

Secundus Philoso. Quid aũt est mulier? Hominis confusio, insatiabilis bestia, continua solicitudo, indefinens pugna, incontinentis viri naufragium, humanum mancipium. Valerius Maxim' lib. 2. Vini vsus olim fuit romanis fœminis ignotus, ne. s. in aliqđ dedecus prolaberentur. Seneca de naturalibus quæstionibus lib. 3. Muliebrium vitiorum fundamentum est auaritia. Terentius in

Echyra

Echyra. Mulieres ferme vt pueri leui sententia sunt, vno aũt animo omnes socrus oderunt nurus. Ex prouerbiis sapiẽtum. Aut amat aut odit mulier. nihil est tertiũ. A parte mala qñ est mulier, tunc demum fit bona. Anus cum ludit, morti delicias facit. Mulier cum sola cogitat, male cogitat. Masilio. Fęminæ vincunt viros. Macrobius in lib. de saturnalibus. Papirius cum puer esset, forte cum patre suo in curiam ierat. illum reuertentem percunctari cæpit mater, quid in senatu egisset patres, puer respondit, tacendũ esse, neq; id dici licere. Mulier auidior audiendi secretum rei & silentium pueri, animum eius ad inquirendũ euerberat. Tunc puer vigente matre, lepidi atque festiui mendacii consilium capit. Actum in senatu dicit, vtrum videatur vtilius esse, vnus ne duas haberet vxores, an vna apud duos nupta esset. Hoc illa vt audiuit, ad cęteras matronas retulit. Postridieq; ad senatum confluunt orantes, vt vna potius duobus nupta fieret, q̃ vni duæ. Senatores quænã esset illa mulierum intẽperies, & quid sibi postulatio hæc vellet mirabantur, & vt non paruę rei prodigium illã verecũdi sexus impudicã pauescebant insaniã. Puer Papyrius publicũ metum demit, quæ matri dixerat enarrat. Senatus quidem atque ingenium pueri exosculatur, consultumq; facit, ne præter illum pueri cum patribus in curiam post hoc introirent. Ouidius de arte lib. 1. Parcior in nobis nec tam furiosa libido. legitimum flamma virilis habet. Quæ dant, quęq; negant, gaudent tñ esse rogatæ. Pessima sit nulli non sua forma placet. Delectant etiam castas præconia formæ. Idem in lib. 2. Nõ est fuluus aper media tam sęuus in ira. Fulmineo rapidos dum rotatore canes. Nec leo cum catulis lactantibus vbera præbet. Nec breuis ignaro vipera læsa pede. Fœmina q̃ socii deprensa pelice lecti. Ardet & in vultu pignora mẽtis habet. Idem sine titulo lib. 1. Ludunt formosę, casta est quam nemo rogauit. Iuuenalis li. 2. Cognoscit mulier quid toto fiat in orbe. Prima videt famam, rumoresq; illa recentes Excipit ad portam. Intollerabilius nihil est q̃ fęmina diues. Quæ non faciat quod principis vxor. Scalpurius in bucolicis. Mobilior ventis o fęmina. Virgilius in Eneid libr. 5. Varium & mutabile semper fęmina. Cato. Fęmina dum plorat, hominem superare laborat.

De regimine mulieris prægnantis. *Cap.* *CXVI.*

RAzi in Almansore quarta parte. Mulier prægnans ab omnib. nutrientibus in quibus amaritudo & acuitas est abstinere debet, vt sunt cappares, lupini, oliuę immaturę, & his similia. Omnia quoque vitare debet, quæ vrinam & menstrua prouocant, vt sunt cicer, phaseoli, præcipueq; ruta. A saltu quoq; & percussione, & casu debet custodiri, præcipueq; in impregnationis initio, & ẽt in fine, & ab omni solicitudine remoueri, quæ sępe aborsus causa existit. Nutriri vero debet cum subtilibus humorum bonorum generatiuis, aut nauseæ repressiuis, & os stomachi coroborantibus, vt est caro gallinę, perdicis, & hędi. De vino quoq; boni odoris bibere modicum, quod temperate sit aquatum. Ieiuna vero bibat rob fructuum acetosorum ac stipticorum, cum quibus parum de tuscisco xiloaloes accipiat, vt abominatio & nausea in ea reprimantur. Exercitio quoque temperato vtatur, & sibi caueat ne longam in sole vel in balneo moram ipsa faciat. Cantilenas autem habeat, & ea quæ delectationem afferunt, res etiã odoriferas circa caput & faciem. Necnon & somnum augeat, nec impleatur cibo semel, sed multis vicibus in die comedat. A malis aũt nutrientibus sibi caueat, & ne multa cibaria, diuersaq; in stomacho misceat. Quod si multum in ea destruatur appetitus, de rebus acutis parum est ei tribuendum, vt sunt cepe & synapis, & similia, quæ disgregando commouent appetitum. Masticem ẽt & olibanum conuenit masticare, cidonia & granata, malaque maciana comedere. Si vero ipsam infirmari contigerit, oportet vt siue minutione siue ventris solutione medeatur. Sed cũ maximo timore multaque diligentia fiat, ad hoc vt fętus remaneat, partusq; facilis efficiatur. Auicenna in tertio Canone. Cum prægnans appropinquat partui, tunc necesse est vt assiduet balneationem & tinam. Et melius est vt fiat, extra balneum, vt non debilitetur qua re mollificetur. Et vt amministretur inunctio pectinis & dorsi & coxarum cum eis quæ sunt sicut oleum anetinum camomellinum & deberi, & assiduet suppositionem aromaticorum, effundat in maceria sua cerotaria subtilia olea mollificantia & mustillagines mollificantes, sicut adeps gallinę, & anseris tepida & non frigida. Cumque pręsens est partus, comedat rem paucę quãtitatis & multi nutrimenti, & bibat desuper vinum odoriferum. Deinde sedeat mulier hora vna & tendat pedes suos. Deinde resupinetur super dorsum suum hora vna. Deinde surgat subito & ascendat in gradus & descendat & clamet. Cum ergo aperitur os matricis parũ tunc oportet vt suffumigetur, & proprie cum sciditur siphach, & laboret sin, & aperiet os suum & intromittat aerem plurimum attrahendo ipsum naribus. Et melius super quod sedetur post aperitionem matricis est scamnum puluinari superposito. Si pinguis fuerit mulier, super uentrem se ponat & caput super terram & submittat genua uentri, vt comprimatur &c. Haly. Cũ menstrua mulieri tolluntur, accidit ei multorum appetitus incertus, & subuersio, sputaq; & uomitus. Dolor etiam in ore stomachi, & paucitas appetitus. Detur ergo syrupus xiloaloe. Lãbat quoq; xiloaloe, & masticem odoret. aliaq; iucunde redolentia. pullos & hedos comedat, & malagranata cidonia, pyra, nec tñ multũm comedat, sed ter in die paulatim reficiatur, ne stomachus eius grauetur. Qđ si pp aliquã passionem indiguerit sanguine minui, uel catartico purgari, non oportet hæc in primordiis accelerari, donec quatuor mensium sit prægnans, & tunc faciendũ est hoc. 5. mẽse vel 6. vel 7. Cauẽdum est hoc idem octauo & nono. In primis nãque quatuor mensibus est in ea fętus debilis, & opus est ei cibo. Minuit autem cibum minutio. vnde & moritur fętus. Octauo quoque & nono iam augmentatus fętus eget maiori cibo, in quibus si mulier euacuetur, cibus minuitur & fętus moritur.

De regimine parientis. *Cap.* *CXVII.*

RAzi vbi supra. Cum autẽ hora partus appropinquauerit. parturiens in balneo mitti debet, & in tina quotidie sedere, ventrem & costas cum oleo sisamino inungere. nutrientia quoq; bonum hñtia saporem ac lenientia sumere. Cunq; partus aduenerit hora, costę mulieris & inferiores partes inungi debent cum oleo de alcheiri & oleo sambacino calefactis, ipsamq; paulatim incedere, quę postquam parum ambulauerit, sedeat & pedes æqualiter tendat. Deinde vero super vtrosque se subleuet, & si dolor partus fortis fuerit, nares & os apprehendendo se premat. Obstetrix quoque costas eius extendat, & humeros illaq; inferius premat. Et si diu taliter se habuerit, effidauem vnctuosum de pullis factũ in quo adeps gallinę pinguis & anatis ponatur in potu sumat, vinumque boni odoris bibat. Si vero in partu secundina remanserit, prouocanda est cum considi sternutatio nares apprehendendo. Haly vbi supra. Mulier adueniente partu modo deambulet, modo sedeat super scamnum. Cunque dolor creuerit spiritum suũ arceat & includat, & ad interiora impellat. Infantem vero susceptura post tergum eius sedeat, manumque suam super vterũ eius & ilia ducat, siue autem difficillimus sit partus, siue fætus in vtero mortuus, siue post partum secundina remanserit, vnicuiq; proprio subueniendum est medicinæ remedio.

De partubus gemin[i]s & monstruosis. *Cap.* *CXVIII.*

ISidorus vbi supra. Extant ab vno ortu duo puerperia egesta, vt in ea quæ gemino partu alterum marito similem, alterum ab vtero genuit. Rursus in alia quæ vnum iusto partu, alterum quinq; mensium edidit. Et in alio quę septem mensium ædito puerperio insecutis mensibus geminos enixa est. Haly. Pariunt quidem mulieres sæpe duos, raro autem plures. vidi tamẽ quæ peperit masculos. s. duos, & fęminam. Tradunt ẽt quandam mulierem vno partu quinque peperisse. sicque quatuor annorum spacio. 20. fętus viuentes effudisse & hoc quidem possibile est. mihi tamen sensu incognitum. Sunt ẽt quatuor in matrice loca foueis similia, q̃ sunt ora venarum a quibus sanguis menstruus in matricem fluit. Audiui etiam mulierem in. 7. mense peperisse filium, & in. 9. alium. Huius causam esse dicunt, ꝙ post conceptionem coitu se dederit alterius viri. Sigibertus in cronicis. Temporibus Theodosii senioris in castello Iudeę Emaus natus est puer perfectus ab vmbilico & sursum diuisus, ita vt haberet duo pectora, & duo capita, & vnusquisque proprios sensus. Vnus edebat & bibebat, & alter non edebat, vnus dormiebat, & alter vigilabat. Nonnunquam simul dormiebant. Ludebant ad alterutrum, & flebat vterq; & percutiebant se inuicem. Vixerunt autẽ annis ferme duobus, & vnus mortuus est, alter vero superuixit diebus quatuor. Solinus. Contra naturã est in pedes procedere nascentes. Quapropter hi velut ęgre parti appellantur agrippę, ita editi minus prospere viuunt, & de vita eorum breui recedunt. Quidam etiã cum dentibus procreantur, vt Agreus Papyrius. Carbo & Marcus curio dẽtatus ob id cognominatus. Quidam vice dentium continui ossis armantur soliditate, qualem filium bythinorum rex Prusias habuit. Ipsum dentium numerum discernit qualitas sexus, cum in viris plures sint, in fęminis pauciores, quos rinodontas vocant. Et quibus gemini prodeunt a dextra parte fortunæ blandimenta promittunt. Quibus a leua versa vice. Cunque nascentium prima vox sit uagitus, zoroastrẽ ipsa hora qua natus est risisse nouimus. Iohannes Chrysost. super Mathęum lib. 2. Sic autem nascuntur quidam eunuchi, sicut & sex digitos habentes vel quatuor. Si enim Deus sicut ab initio constituit vnam quamq, creaturam, sic eam dimitteret immutabiliter semper in ordine suo permanere, natura rerum ipsa se regere estimaretur & operatio Dei coram hominibus in obliuionem duceretur. Ideo natura rerum contra ordinem suum conuertitur, vt semper Deus naturarum opifex in memoriam reducatur. & non solum semel sed quotidie opera suã facere videatur. Vnde de cæco qui contra naturæ regulã sic natus fuerat, dicitur. Neque hic peccauit neque parentes eius, sed vt manifestẽtur opera Dei in illo. Ex libro de natura rerum. In quadam etiam regione sicut dicitur, Infantes cum busonibus nascuntur. si quis autem

sine

siue busone nascitur, mater eius tanquam adultera iudicatur, & vt quæ ab alienigena concepit, a marito suo repudiatur.

De portentis. Cap. CXIX.

Isidorus lib. 11. Portenta quidem a Varrone esse dicuntur, quæ contra naturam nata videntur, sed non solum contra naturam, quia diuina voluntate fiunt, cum voluntas creatoris cuiusque cõditæ rei natura sit. Vnde & ipsi gentiles Deum modo naturam, modo Deũ appellant. Portentum ergo fit non contra naturam, sed contra quam est nota natura. Portenta autem & ostensa monstra atque prodigia ideo nuncupantur, quod portendere atque ostendere monstrare atque prædicere aliqua futura videntur. Nam portenta dicta perhibent a portendendo idest præostendendo. Ostenta autem quòd ostendere quicquam futurum videantur, prodigia quod porro dicant idest futura prædicant. Monstra vero a monitu dicta quòd aliquid significandum demonstrent, siue quod statim monstrent quid appareat. Et hoc proprietatis est, abusione tamen scriptorum plurimumque corrumpitur. Quędam autem portentorum creationes in significationibus futuris constituta videntur, vult enim Deus interdum ventura significare per aliqua nascentium noxia, sicut per somnia & per oracula, quo præmoneat & significet quibusdam vel gentibus vel hominibus futuram cladem, quod plurimus etiam experimentis probatum est. Xersen quippe vulpis ex equa creata solui regnum portendit. Alexandro ex muliere monstrum creatum, quod superiores corporis partes hominis quidem sed mortuas habuerit: Inferiores diuersarum bestiarum sed viuentes, significasse repentinã regis interfectionem. Superuixerant enim deteriora melioribus. sed & monstra quę in significationibus dantur non diu viuunt, sed continuo vt nata fuerint occidunt. Inter portentum autem & inter portentuosum differt. Nam portenta sunt quæ transfigurantur, sicut fertur in Vmbria mulierẽ peperisset serpentem. Vnde Lucanus. Matremque suus conterruit infans. Portentuosa vero leuem sumunt mutationem, exempli causa cum sex digitis nati.

De varijs portentorum modis. Cap. CXX.

Portenta ergo vel portentuosa existunt, alia magnitudine totius corporis vltra communem hominum modum, quantus fuit Tition in nouẽ iugeribus iacens, Homero testante. Alia paruitate totius corporis, vt fauui vel quos græci pigmeos vocant, eo quod sint staturę cubitales. Alia magnitudine partium, veluti capite informi, aut superfluis membrorum partibus, vt bicipites & trimani vel synodontę quibus gemini procedunt dentes. Alia defectu partium, in quibus altera plurimum pars deficit ab altera, vt manus a manu, vel pes a pede. Alia descissione, vt sine manu & capite generata, quos græci steresios vocant. Alia per numeria quando solum caput aut crus nascitur. Alia qui in parte transfigurantur, sicut qui leonis habent vultum, vel canis, vel taurinum caput, aut corpus, vt ex Phasiphe memorant genitum minotaurum, quod gręci etheromorfian vocant. Alia quæ ex omni parte transfigurantur in alienę creationis portentum, vt ex muliere vitulum dicit historia generatum. Alia quę sine transfiguratione mutationem habent locorum, vt oculos in pectore vel in fronte, aures supra tempora. Vel sicut Aristoteles tradidit quendam in sinistra parte iecur, in dextra splen habuisse. Alia secundũ connaturationem, vt in alia manu digiti plures connaturati & cohærentes reperiuntur in alia minus, siue in pedibus. Alia secundum immaturam & intemperatam creationẽ, sicut hi qui dentati nascuntur, siue barbati, vel cani. Alia complexu plurimarum differentiarum, sicut illud quod prædiximus in Alexandro multiforme portentum. Alia cõmixtione generis, vt qui Androchenę & Hermafroditę vocantur. Hermafroditę autem nuncupati, eo ꝙ vterque sexus in eis apparet. Herma quippe apud græcos masculus, Affrodi fęmina nuncupatur. Hi dexteram mammillam virilẽ, sinistram muliebrẽ habentes, vicissim coeundo & gignunt & pariũt.

De portentis uel monstris fabulosis. Cap. CXXI.

Dicuntur autem & alia hominum fabulosa portenta, quę non sunt, sed ficta in causis rerum interpretantur, vt Gerionẽ Hispaniæ regem triplici forma proditum. Fuerunt enim tres fratres tantę concordię, vt in tribus corporibus quasi vna anima essent. Gorgones quoque meretrices crinitas serpentibus, quæ aspicientes conuertebant in lapides, habentes vnum oculum quo inuicẽ vtebantur. Fuerunt enim tres sorores vnius pulchritudinis quasi vnius oculi, quæ ita spectatores suos stupescere faciebant, vt verterꝰ eos putarentur in lapides. Syrenes tres fingunt fuisse ex parte virgines & ex parte volucres, habentes alas & vngulas: quarũ vna voce, altera tybiis, tertia lyra canebant, quæ illectos nauigantes sub cantu ad naufragium trahebant. Secundum veritatem autem meretrices fuerunt, quæ transeuntes quia deducebant ad egestatem, his fictæ sunt inferre naufragia. Alas autem habuisse & vngulas, quia amor & volat & vulnerat. Quæ inde in fluctibus commoratæ dicuntur, quia fluctus veneris creauerunt. Scyllam quoque ferunt fęminam capitibus succinctam caninis cum latratibus magnis propter siculi maris, in quo nauigantes verticibus in se concurrentium vndarum exterriti, latrare existimant vndas quas sorbentis ęstus vorago collidit. Fingunt & monstra quędam irrationalium animantium, vt cerberum inferorum canem tria capita habentem, signantes per eum tres ætates per quas mors hominem deuorat, idest infantiam, iuuentutem, senectutem. Quẽ quidam ideo dictum cerberum putant, quasi creoboros idest carnem vorans. Dicunt & hydram esse serpẽtem cum nouem capitibus, quę latine cedra dicuntur, ꝙ vno cęso tria capita excrescebant. Sed hydram constat locum fuisse euomentem aquas vastantem vicinam ciuitatem, in quo vno meatu clauso multi erumpebant. Quod Hercules videns, loca ipsa exussit, & sic aquæ clausit meatus. Nam hydra ab aqua dicta est. Huius mentionẽ facit Ambrosius in similitudinem hæresum dicens. Hæresis enim velut quædam hydra fabularum vulneribus suis creuit, & dum sæpe reciditur pullulat, igni debita incendioque peritura. Fingunt & Chimeram triformen bestiam, ore leonis, postremis partibus Draconis, media capræ vomentis ignem. Quam quidam philosophi nõ animal sed Cilicia montem esse aiunt, quibusdam locis leones & capras nutrientem, quibusdam ardentem, quibusdam plenum serpentibus, hunc Belloforon habitabilem fecit, vnde chimeram dicitur occidisse. Centaurus autem species vocabulum indidit, idest hominem equo mixtum. Quos quidam fuisse equites thessalorum dicunt, sed pro eo quòd discurrentes in bello velut vnum corpus equorum & hominum viderentur, inde centauros fictos asseruerunt. Porro monocentaurum nomen sumpsisse ex tauro & homine, qualem in bestiam dicunt fabulose in laberyntho inclusam fuisse, de qua Ouidius. Semibouemque virum, semiuirumque bouem. Monocentaurum autem vocari, eo quod media hominis species, media asini esse dicatur, sicut & hipocentaurus, ꝙ equorum hominumque in eis natura coniuncta fuisse putatur.

De Transformatis. Cap. CXXII.

Scribuntur autem & quædam & monstruosæ hominum transformationes in bestias, sicut de illa maga famosissima Circe, quę socios vlyxis mutasse fertur in bestias. Et de archadibus qui sorte ducti transnatabant quoddam stagnum, atque ibi conuertebantur in lupos. Nam & Diomedis socios in volucres fuisse conuersos non fabuloso mendacio, sed historica affirmatione cõfirmant. Sed & quidam asserunt strigas ex hominibus fieri, Ad multa enim latrocinia sceleratorum mutantur siue cum magicis cantibus, siue herbarum veneficio totis corporibus in feras transeunt. Siquidem & per naturam pleraque mutationem recipiunt, & corrupta in diuersas species transformantur, sicut de vitulorũ carnibus putridis apes, sicut de equis scarabei, de mulis locusta, de cancris scorpiones. Ouidius. Concaua littorei si demas brachia cancri. Scorpion exibit caudaque minabitur vnca. Solinus. Neuri vt accipimus ęstatis temporibus in lupos transfigurantur, deinde spacio exacto quod huic sorti attributum est, in pristinã faciem reuertuntur, populus istis Deus mars est, pro simulacris enses colunt. Homines victimas habent, ossibus adolent ignes focorum. Gelonii ad os proximant. De hostium cutibus & sibi indumenta faciunt, & equis suis tegmina. Helinandus in cronicis. Memini me adolescentulum audisse a nonnullis pro vero narrari ꝙ in territorio beluacensi erat quidam rusticus, qui dum vxor eius lauaret ei caput quosdam articulos manus pueri ex ore euomit. Opinio autem nimis vulgata erat in lupum illum per diuersa tempora transformari. Hæc autem opinio per illum vomitum articulorum pueri vehementius confirmata est. Item in lib. 8. Lemures autem siue laruę, nihil aliud sunt quam terribiles vmbrę, vel animarum damnatarum, vel nequissimorum & immũdorum spirituum. Quarum natura, testante Hieronymo, dicitur esse terrere paruulos & in angulis garrire tenebrosis Sed harum terror inutilis signo crucis opposito vt fumus euanescit.

De quorundam uirorum miris ac singularibus naturis. Cap. CXXIII.

Augustinus de ciu. Dei lib. octauo. Quorundam naturas hominum nouimus vt alias dictum est, ipsa raritate mirabiles, de corpore suo facientiũ, qđ alii nullatenus possunt, & audita vix credunt. Sunt etenim quidã qui & aures & singulas vel ambas simul mouent. Sunt qui totam cesariẽ immo capite ad frontẽ deponunt, reuocantq; cũ volunt. Sunt qui eorũ quæ incredibiliter varia & plurima vorauerunt, paululũ pręcordiis cõtrectatis tanq; ex sacculo quod placuit integerrimum proferunt. Quidam & voces auium pecorumque & aliorum quorumlibet hominum sic imitantur & exprimunt, ꝙ nisi videantur omnino discerni non pñt. Nonnulli ẽt ab imo sine vllo pedore ita numerosos pro arbitrio sonitus edunt, vt ex illa quoque parte cantare videantur. Expertus sum hominem solere cum vellet sudare. notum est etiam quosdam cum volunt vbertim lachrymas fundere. Solinus. Aulus crassus quem parthica bella rapuerunt, eo quòd nunquam

riserit agelastos cognominabatur. Inter alia Socratis magna præclarum illud est, quod in eodē vultus tenore etiā aduersis interpo lantibus perstitit. Heraclitus & Diogenes cinicus nihil vnquā de rigore animi remiserunt, calcatisque turbinibus fortuitorum aduersus omnem dolorem vel miseriam vniformi durauere proposito. Pomponium poetam consularem virum nūquam ructasse habetur inter exempla. Antoniam Drusi non spuisse percelebre est. Nonnullos nasci accepimus concretis ossibus, eosque neque sudare consueuisse, neq; sitire, qualis fuit Syracusanus Ligdanius, qui tertia & 30. Olimpiade primus ex Olympico certamine Pancracii coronam reportauit. cuiusque ossa deprehensa sunt medullam non habere. Varro in relatione prodigiosæ fortitudinis annotauit Tritanum gladiatorem natu samnitem fuisse, qui ex rectis & transuersis neruis non modo crate pectoris, sed & manibus cancellatis & brachijs omnes aduersarios leui tactu ac penè securis congressionibus uicerit. Eius filium militem Gnei Pompeii pari modo natum ita spreuisse hostem prouocantem, vt inermi eum dextra superaret, & captum digito vno in castra imperatoris sui reportaret. Milionem quoque crotoniensem egisse omnia supra quam homo valet. Etiam is proditur ꝙ ictu vno manus taurum fecit victimam, eumque solus vna die absumpsit non grauatus. Super hoc nihil dubium, nam vt inde factum elogium extat, victor ille omnium certaminum obiit.

De quibusdam mulieribus Barbaris & monstruosis. Cap. CXXIIII.

EX libro de natura rerum. Porro in partibus orientis, vt dicit magister Iacobus de vitriaco, sunt Amazones, videlicet in armis & præliis egregię mulieres iuxta montes Caspios in insula fluuio vndique circunclusa piusquam. 200. milia absque virorum consortio seorsum habitantes. Quæ quando cum regina sua victrices a prœliis reuertuntur, a viris suis qui per se commorantur extra insulam adorantur. Semel autem in anno causa generandę prolis ad maritos exeunt, reuersęque si masculum conceperint, ipsum per 6. annos nutriunt, & postea patri suo transmittunt. Si vero fœminam, ipsam secum reseruant, itaque quoniam ex frequenti libidinis vsu multi spiritus consumuntur, præfatę viragines, quāto rarius coeunt, tanto fortiores ad pugnandū magis idoneę sunt. In supradictis quoque partibus sunt & mulieres speciosę valde in quodam flumine calido habitantes, horridas vestes habentes armisque argeuteis eo ꝙ ferrum non habeant vtentes. Sunt & aliæ in siluis Indiæ barbas habentes vsque ad mammillas, pellibus animalium indutæ, nec viuunt nisi de venatione, habent enim pro canibus tygrides ac leopardos, rabidaque ferarū genera. Sūt & quædam ibi speciosissimę mulieres in flumine habitantes, albę sicut nix, sed hoc pulchritudinis vitium habent, ꝙ dentibus humanis carent, & caninis horrent. In extremis Burgundię partibus circa alpes quædam sunt mulieres guttur magnum vsque ad ventrem protensum tanquam amphoram vel cucurbitam amplū habentes, Isidorus vbi supra. Perhibent in India gentem esse fœminarum quæ quinquies concepiunt, & octauum vitæ annū non excedunt. Solinus. Appollonides perhibet in scythia fęminas nasci, quæ Bithiæ vocantur, hasque in oculis pupillas habere geminas, & perimere visu, si forte iratæ aliquem aspexerint, hæ sunt & in Sardinia.

De Quorundam vtriusque sexus corporibus immensis. Cap. CXXV.

LIcēt autem plerique definiant nullum posse excedere longitudinem pedum septem, eo ꝙ intra mensuram istam Hercules fuit, deprehensum est tamen Romanis temporibus sub diuo Augusto Pusionem & secūdum illam denos pedes & amplius habuisse proceritatis, quorum reliquiæ adhuc in conditorio salustia norum videntur. Postmodum Diuo Claudio principe, Galbariū nomine ex arabia aduectum. 9. pedum, & totidem vnciarum. Priscorum aut molem testantur etiā Orestis suprema, cuius ossa Olimpiade. 58. Tegeę inuenta a spartanis oraculo monitis, discimus implesse longitudinem cubitorum. 7. Scripta quoque ex antiquitate memorias accersunt in fidem veri, quod bello cretico cum clara flumina plusquam viannica terras rupissent, post discessum fluminum inter plura humi discidia humanum corpus repertum sit cubitorum tres atque 30. cuius spectandi cupidine Lucium Flaccum legatum Metellū etiam ipsum impendio captos miraculi, quod auditu refutauerant oculis potitos. Ex libro de natura rerum, In occiduis quoque partibus reperta est puella, quam vnde fluuiorum gurgites ab oceano terris adduxerant ignoratur, in capite vulneratam & mortuam, quæ. l. cubitorum longitudinis erat, & inter humeros. 4. latitudinis, & induta clamide purpurea. Colosus etiam homo monstruosus fuit, quem occisum tyberis fluuius cooperire non potuit, ipsumque mare per multa spacia rubro sanguine infecit, vt Adelinus dicit, cuius etiam templum & statua Romæ facta est, quæ ab eius nomine colosus dicitur. Præterea tantæ magnitudinis homo aliquando visus est, vt in antro suo resupinus iacens, & vna manu duos viros tenens crudos eosdem manducaret.

De gentibus monstruosis & primo de Gygantibus & Cynocephalis. Cap. CXXVI.

ISidorus. Sicut autem in singulis gentibus quædam monstra sūt hominum, ita in vniuerso genere humano quædam monstra sunt gentium, vt Gigantes, Cynocephali, Cyclopes &c. Gigantes dicuntur iuxta græci sermonis ethymologiam, qui eos gegines existimant i. terrigenas, eo quod eos fabulose parens terra immensa mole, & similes sibi genuerit. Gen. n. terra appellatur, gines genus, licēt terræ filios vulgus vocet, quorū genus incertum est. Falso autem opinantur quidam imperiti de scripturis sanctis preuaricatores Angelos cū filiabus hominum ante diluuium concubuisse, & exinde natos gigantes. i. nimium grad s, & fortes viros, de quibus terra completa est. Glosa super Genesim. Sunt aūt gigantes homines potētes, immanes corporibus, superbi viribus, inconditi moribus. Ex libro de naturis rerum. Vltra Gangem fluuium hoīes adeo grandes sunt, vt elephantos facile trāsiliāt. Hominum quoque genus est in silua vbi Ethnæ montis incendium legitur, qui vnū oculum sub asperrima frōte ad clypei latitudinē hnt, dicuntur Cyclopes: hi tantæ sunt altitudinis, vt procerrimarum arborum excedāt longitudinē, & sanguine vescuntur. Vnde visum est vt diximus, ꝙ vnus eorum in antro suo resupinus iacēs, vna manu duos viros tenens crudos manducabat. Isid. vbi supra. Cinocephali appellantur, eo ꝙ canina capita habeant, quosque ipse latratus magis bestias, q̄ hoīes confitetur, hi in India nascūtur. Ex lib. de naturis rerum. Aetate quoq; nostra delatum est animal regi Franciæ Ludouico, capite fere canino, cętera vero membra corporis habēs vt homo. Crura quidē humano more nuda, manusq; vel brachia, collum album, ac nudum, dorsum vero pilosum. Erectus vt homo stabat, & vt homo sedebat. Coctis carnibus vescebatur, vinumq; libētissimè bibebat, & ita decēter, ac modeste sicut homo cibum manibus capiebat, & ori suo inferebat. Genitale mēbrum habebat magnum, vltra q̄ corporis quantitas exigebat: puellis ac fęminis libentissimè iungebatur, & in sexu viri, ac fęminæ discretionē habebat. Cumq; pacatum erat hoc animal instar hominis mitissimè, ac decentissimè se gerebat: at vero furijs agitatum crudelissimè mouebatur, & in homines sęuiebat.

De Cyclopibus, ac cæteris. Cap. CXXVII.

ISidorus. Cyclopes eadē India gignit, dictos Cyclopes, eo quòd vnum habere oculum in fronte media perhibentur. Hi & Agriophagitæ nuncupantur, pp hoc quòd solas ferarum carnes edunt. Lenniasin Lybia credunt truncos sine capite nasci, & os, et oculos habere in pectore. Alios sine ceruicibus gigni, oculos habentes in humeris, in vltimo autem orientis monstruosę gentium facies scribuntur, aliæ sine naribus, æquali totius oris planicie, informes habentes vultus, aliæ labro subteriori adeo prominenti, vt in solis ardoribus totam ex eo faciem contegant dormientes. Alijs concreta ora esse modico tm̄ foramine calamis auenarum pastus haurientes. Nonnulli sine linguis esse dicūtur, inuicem prosermonibus vtentes nutu siue motu. Panethios apud scythiam esse ferunt tam diffusa magnitudine aurium, vt omne corpus ex eis contegant. Pan enim græco sermone omne, othi aures dicuntur. Hirthabaeitę in Ethyopia proni vt pecora ambulare dicuntur. Quadragesimum enim annum nullus supergreditur. Satyri homunciones sunt aduncis naribus cornua in frontibus habent, & pedes caprarum pedibus similes. Qualem in solitudine sanctus Antonius vidit, qui etiam interrogatus Dei seruo respondisse fertur, dicens. Mortalis ego sum, vnus ex acolis eremi, quos vario errore delusa gentilitas faunos, satyrosque & incubos colit. Dicuntur quidam & siluestres homines quos nonnulli faunos ficarios vocant. Sciopodum gēs fertur in Aethyopia singulis cruribus & celeritate mirabili, quos inde sciopodos græci vocant, eo quod per ęstum in terra resupini iacentes, pedū suorum magnitudine adumbrentur. Antipodes in Lybia plantas versas habent post crura, & octonos digitos in plantis. Ippodes in scythia sunt, humanam formam & equinos pedes habentes. Itē in India ferunt esse gentes quæ Macrobii nuncupantur. 12. pedū staturam habentes, vnde & nuncupati. Macron enim græci longum dicunt. Est & gens ibi statura cubitalis, quos græci a cubito pigmeos uocant, de qua supra diximus. Hi montana Indie tenent, quibus est vicinus oceanus. Solinus. Arimaspi gens circa clitelzon posita, monocula gens est. Vltra hos & riphœum iugum regio est assiduis obsessa niuibus, vbi humanos pedes flexis nisibus crurium serpunt potiusquam incedunt, & pergendi vsum lapsu magis destinant quam gressu.

Adhuc de eodem. Cap. CXXVIII.

MEgasthenes per diuersos Indiæ montes esse scribit nationes capitib. caninis, armatas vnguibus, amictas vestitu tergorū aīalium hircorū, ad sermonē humanū nulla voce, latratib. tm̄ sonantes, ructibusq;. Apud thesiam legitur quasdā fęminas semel parere

rere natosque canos ilico fieri. Esse rursum gentem alteram, quæ in iuuenta cana sit, nigrescat in senectute vltra æui nostri terminos perhennãtem legimus. Monoculos quoque ibi nasci singulis cruribus, & singulari pernicitate, qui vbi defendi se velint a calore, resupinati plantarum suarum magnitudine inumbrantur Gangis fontem qui accolunt, nullius ad escam opis indigẽt, odore pomorum siluestrium viuunt, longiusque pergentes eadem illa in præsidium gerunt, vt olofactu alantur. Quod si teteriorem forte spiritum traxerint, eos examinari certum est. Sunt qui ceruicibus carent, & in humeris oculos habent. Sunt & qui siluestres corpore, hyrti, caninis dentibus, stridore terrifico. Ex libro de naturis rerum. Homines quidam orientis sunt statura mediocri, quorum vt lucernæ lucent oculi. Sunt & homines quidam tantos in dorso strumas habentes, ꝙ quicquid in augmentum corporis cedere debet gibbus absorbeat, & ob hoc parui sunt velut gnani. In mõtibus Indiæ pigmei sunt cubitales, quibus bellum est contra grues. In insula Brixantis fluuii sunt homines absque capitibus nascentes, quos epyfagos vocant grçci, & sunt 8. pedum altitudinis, totaque in pectore gerunt officia capitis, nisi ꝙ oculos habent in humeris. Sunt & homines quidam vtriusque sexus nudi incedentes, corpus pilosum in modum bestiarum habẽtes, & æque in flumine, & in terra habitantes. Qui cum extraneos homines superuenire vident, in flumine submersi non apparent. Sunt agrestes magni valde, & pilosi sicut porci, & quasi ferç mugientes. Homines quoque leguntur antiquitus visi, qui caudas habebant, alii qui cornua. Aliquos etiam vidimus velut canes emittentes latratus. Iterum homines quidam siluestres in partibus orientis capti sunt in siluis, qui postquam inter homines domesticos veniebãt, manducare renuentes moriebantur, vel euadebant. Homines ẽt Hermafroditç visæ sunt in Francia masculini sexus, & fçminini.

De quarundam gentium moribus extraneis.
Cap. CXXIX.

DIcto de mirabilibus quorundam hominum naturis, libet etiam hic pauca inserere de quarundam gentium barbararum moribus extraneis siue consuetudinibus apud gentes cçteras insuetis. Hieronymus contra Iouinianum libro 2. Schotorũ natio proprias vxores non habet, sed vt cuique libitum fuerit pecudum more lasciuiunt. Persæ, Medi, Indi, Aethyopes, regna non modica, & Roma non imperio parua, cum matribus, & auiis, & cum filiabus copulantur. Massagetæ, & Derbices miserrimos putant, qui ægrotatione moriuntur, & parentes, cognatos, propinquosque cum ad senectam venerint, iugulatos deuorant, rectius esse dicentes, vt a se potius quam a vermibus absumantur. Cibarii senes, quos dilexerunt, suspendunt in patibulo. Hyrcani volucribus, & canibus semiuiuos proiiciunt. Caspi itidem bestiis mortuos. Scythç eos, qui a defunctis amati sunt, viuos infodiunt cum ossibus mortuorum. Caprii canibus ad hoc nutritis subiiciunt senes. Quod cum Alexandri præfectus Frasanor emendare [illegible]set, penè amisit prouinciam. Solinus. Post inhumanos ritus primos hominũ Seres cognoscimus, qui aquarum a spcigine inundatis frondibus vellera arborum adminiculo depectunt liquoris, & lanuginis teneram subtilitatem humore domant ad obsequium, hoc illud sericum est in vsum publicum damnosæ veneritatis admissum, eo ꝙ ostendere potius corpora, quam vestire primo fçminis, nunc in viris luxuriæ persuasit libido. Seres ipsi quidem mites inter se quietissimi, aliàs vero reliquorum mortalium cçtus refugiunt, adeo vt cçterorum gentium commercia abnuãt. Primum eorum fluuium mercatores ipsi transeunt, in cuius opes nullo interpretis linguç commercio, sed disposito rerum precio oculis æstimantibus sua tradunt, nostra non emunt. Clemens libro 9. Apud Seres, neque meretrix, neque adultera, neque fur ad iudicium ducitur, neque occisus homo fertur aliquãdo. Sed apud eos legum suorum metus vehementior, quam genesis constellatiochi in initio orbis terræ habitant. Seres quia caste viuunt, nec ærugine, nec grandine, nec pestilentia, & malis huiusmodi affliguntur, quia nec post conceptum adiri vltra apud eos fçmina fas est, neque cum purgatur. Carnibus immundis nemo ibi vescitur, sacrificia nemo nouit. Secundum iustitiam omnes sibi ipsi iudices fiunt, ideo non castigantur huiusmodi plagis, sed plurimum temporis in vita durantes, absque ægritudine vitam finiunt. Morbidç autem immunditiç pro peccato solent occidere. Solinus. Essedonum moris est parentum funera prosequi cantibus, & proximorum corrugatis cçtibus corpora ipsa dentibus laniare, ac pecudum mixta carnibus dapes facere, capitum, et ossa auro incincta poculorum tradere ministerium. Schitotauri pro hostiis cçdunt aduenas. Satarcei auro, argentoque damnato, in çternum se a publica auaritia vendicauerunt.

Adhuc de eodem. Cap. CXXX.

SCitharum in terris habitantium asperior ritus est. Specus incolunt, pocula non vt Essedones, sed inimicorum capitibus moliuntur. Amant prçlia, inter emptorum cruorem a vulneribus ipsis bibũt. De numero cedium honor crescit, quarum expertem esse apud eos probrum est, haustu mutui sanguis fçdus sanciunt, non suo tantum timore, sed mediorum quorum vsurpata est disciplina. Iustinus lib. 2. Scythæ agrum non exercent, nec domus vlla, aut tectum, aut sedes est. Armenta & pecora semper pascentibus, & per incultas solitudines errantibus. Vxores, & liberos secum in plaustris vehunt coriis tectis imbrium hiemisque causa, quibus pro domibus vtuntur. Iustitia gentis ingeniis nõ legibus culta est: nullum scelus apud eos est furto grauius, pro eo quod sine munimento alimenta habent. Aurum, & argentum non appetunt, lacte & melle viuũt: lanç, ac vestium vsus eis ignotus est, quanquam continuis frigoribus vrantur, pellibus ferinis, ac murinis vtuntur. Hçc continentia illis morum quoque iustitiam edidit, nihil alienum concupiscentibus. Quippe ibi diuitiarum cupido est, vbi & vsus. Solinus. Garamantici æthiopes matrimonia priuatim nesciunt, sed omnibus in venerem vulgo licet. Inde est quòd filios matres tantum recognoscunt, nam paterni nominis nulla reuerentia est. Quis.n. verum patrem nouerit in hac luxuria incesti lasciuientes. Ea propter Garamantici Aethiopes inter omnes populos degeneres habentur, nec immerito qui afflicta castitatis suç disciplina, successionis notitiam ritu improbo perdiderunt. Arabes scenitæ causas nominis inde ducunt, quòd tentoriis succedunt, nec alias domos habent. Ipsa autem tentoria cilicia sunt. Ita nuncapant uelamẽta caprarum pilis texta. Prçterea suillis carnibus prorsus abstinent. Sanè hoc animalis genus si inuectum illo fuerit, moritur ilico Arabes longe lateque diffusi diuersis etiam moribus, & cultibus plurimis viuunt. Aliis crinis intonsus, mitrata capita redimitu pari. Pars rasa in cruce barba. cõmerciis student. Aliena non emunt, vendunt sua. Mari quippe, & siluis diuites. Vmbrç, quç nobis dexterç sunt, illis sinistrç. Pars eorum quibus asper uictus est angues edunt. Nulla velaminis cura corporis. Ac prçterea oseosagi nominantur. Trogoditæ specus excauant, quo tegantur, nullus ibi habendi amor, a diuitiis paupertate se abdicauerunt voluntaria. Tantum lapide vno gloriantur quem exacontati cum nominamus, tam diuersis notis sparsum, ut 60 gemmarum colores in paruo orbiculo eius deprehendantur. Homines isti carnibus uiuunt serpentum, ignarique sermonis strident potius quam loquantur. Angilæ uero solos colunt inferos. Fçminas suas primis noctibus nuptiarum adulteriis cogunt patere, mox ad perpetuam pudicitiam legibus stringunt seuerissimis. Gafarantes abstinent prçliis, fugiunt commertia, nulli extero misceri sinunt.

De Barbaris moribus indorum. Cap. CXXXI.

MOntana quidẽ Indiç Pigmei tenẽt, ac hi quibus vicinus est Oceanus, sine regibus degũt. Pãdea gens a fçminis regitur, cui reginam primam assignant Herculis filiam. Indis omnibus est promissa cæsaries non sine fuco cerulei, aut crocei coloris. Cultus præcipuus in gemmis, nullus funerum apparatus. Præterea vt Iubæ aut Archelai regum libris editum est, inquantum mores populorum dissoluant, habitus quoque discrepãtibus est, alii lineis peplis vestiuntur, pars nudi, pars obscena tantum amminiculati. Plurimi etiam flexibilibus libris circundati. Quidam populi adeo proceri, vt Elephantos velut equos facillima insultatione transiliant. Plurimis placet neque animal occidere, neq; vesci carnibus Plerique tantum piscibus aluntur, & mari viuunt. Sunt qui proximos & parentes priusquam annis aut ægritudine in maciẽ eant, velut hostias cçdunt, deinde peremptorum viscera æpulas habent, quod ibi non sceleris, sed pietatis loco numerant. Sunt ẽt qui cum incubuere morbi, procul a cçteris in secreta abeunt, nihil anxie mortem expectãtes. Philosophos habent Indi, & Gymnosophistas vocant, qui ab exortu solis vsque ad occasum contentis oculis orbem candentissimi syderis contuentur, in globo ignis rimantes quædam secreta, arenisque feruentibus per totam diem alternis pedibus insistunt. Hieronymus contra Iouinianum libr. primo. Indi vt omnes penè Barbari vxores pulcherrimas habent. Apud eos lex est, vt vxor charissima cum defuncto marito cremetur. Hæ ergo contendũt inter se de morte viri, & ambitiò summa certantium est testimonium castitatis digna morte decerni. Itaq; victrix in habitu ornatuque pristino iuxta cadauer defuncti accubat amplexãs illud & osculãs, & suppositos ignes pudicitiç laude contemnẽs. Puto qui sic moritur, secundas nuptias non requirit. Idẽ in lib. 2. Bardesanes vir Babylonicus in duo dogmata apud Indos Gigmnosophistas diuidit, quarũ vnũ appellat Brachanas, alterũ Samaneos. Qui tantç continentiæ sunt, vt vel pomis arborũ iuxta Gangen fluuium, vel publicæ orizç & farinæ alantur cibo. & cum Rex ad eos venerit adorare illos solitus sit. Pacemq; prouinciæ suæ in eorum præcibus arbitrari sitam. Ex libro de naturis rerum. Eridraces siue Gimnosophistç contempta fallaci sçculi vanitate in tuguriis & speluncis habitant, nulli nocent, nec contra aliquos armis se defendunt. Filii autem & vxores eorum seorsum inhabitant cum animalibus quç ad vitam sobriam su-

stentandam enutriunt. Hos cum Alexander Macedo reperisset. valde miratus, ait illis: Petite quod vultis, & dabo vobis. Da nobis inquiunt immortalitatem, quam super omnia desideramus, alias enim diuitias non curamus. At ille. Mortalis inquit cum sim, immortalitatem quomodo dare possum? Si ergo inquiunt mortalem te esse cognoscis, cur tot mala faciendo vagabundus in orbe discurris? Sunt & Bragmanni vltra Gangem fluuium habitātes, quos religio mirabilis, & innocentia mores & vita mirifice decorant. Horum Didascalus Didimus ab Alexandro Macedoniæ rogatus, mirabilem ad eum scripsit epistolā de vita & sāctis moribus ipsorum, de cultu quoque vnius Dei, & de æternitate filij cū patre dicens inter cętera Deus verbum est, & illud verbum creauit mundum, & per hoc viuunt omnia. Nos autem hoc verbum colimus, hoc adoramus. Deus spiritus & mens est, ideo non amat aliud nisi mundam mentem. Sunt & in illis partibus homines alii, qui amore alterius vitæ in ignem se mittere nō formidant. Alij qui parentes proprios nimio senio confectos mactare, & eorum carnes ad Epulas præparare, pietatem immensā ac religionem putant, renuentes vero tanquā impios detestātur.

De Moribus singularibus cæterarum regionum. Cap. CXXXII.

SOlinus. Thracibus barbaris inest contemptus vitę, & ex quadā naturali sapientiæ disciplina concordant oēs ad interitū volūtarium, dum nonnulli eorum putant obeuntium animas reuerti, alii non extingui, sed beatas fieri magis. Apud plurimos luctuosa sunt puerperia. Denique recens natum fletu parens excipit. Econtra læta sunt funera, adeo vt exemptos gaudijs prosequantur. Fęminę eorum tenaces castitatis insiliunt rogos defunctorum coniugum, & quod maximum insigne castitatis ducunt, præcipites in flammas eunt. Thraces corporum magnitudine omnes hoīes antecedūt, ceruleis oculis ac truci visu, terrifico sono vocis, annosa ætate. Edificia modicè ab humo eleuata. Annona eodē semper tenore, vites nesciunt, pomis abundant. In regis electione non nobilitas præualet, sed suffragium vniuersorum. Populus enim eligit spectatum moribus, & inueterata clementia, etiam annis grauem. Sed hoc in eo quæritur vt liberi nulli sint. Nam qui pater fuerit, etiam si vita spectatur ad regendum non admittitur. Et si forte dum regnat pignus sustulerit, potestate exuitur. Maxime hoc custoditur ne fiat hæreditarium regnum, deinde etiam si rex maximam præferat equitatem, nolunt ei totum licere. 40. ergo rectores accipit, ne in causis capitum solus iudicet. Quòd si ēt ipse in peccato aliquo arguitur, morte mulctatur, non tamen vt cuiusquam manu attrectetur sed consensu publico rerum omniū interdicta ei facultate, etiam colloquij potestas primo denegatur. Scenolophagi non alia quā testudinum carne uiuunt. Hirsuti nisi facietenus, quæ sola lenis est. Iidem quoq; coriis piscium vestiūtur. Prætęrea in quadam regione apud eos quibus ad viuendi rationem exactior cura est, multæ vxores in eiusdem viri coeūt matrimonium. Et cum maritus decesserit, apud grauissimos iudices suam quæq; de meritis agit causam. Et quæ officiosior cęteris sentētia vicerit iudicantium, hæc palmæ refert præmium, vt arbitrio suo ascendat rogum coniugis, & supremis eius semetipsam det inferias, cæterę cum nota viuant. Ambrosius de excessu Satyri lib. 1. Liciorum feruntur esse præcepta, quæ viros iubeant muliebrem vestem induere, si mœrori indulgeant, eo ꝙ mollem, & effęminatum iudicauerunt in viro luctum. Deforme enim est eos qui pro fide, pro religione, pro patria, pro æquitate iudicij, atque intentione virtutis, obuium morti pectus offerre debeant, mętere in alio grauius, quod in se, si causa exegerit expendendum sit. Iulius Celsus. Britones leporem, & gallinam, aut anserem gustare phas non putant. Hęc tñ alunt animi voluptatisq; causa. Loca ibi sunt temperantiora, q̃ in Gallia remissioribus frigoribus. Interiores plerique frumenta non serunt, sed lacte, & carne viuunt, pellibusq; vestiuntur. Omnes vero se Britanni vltro inficiunt ceruleo colore, atque horridiores sunt in pugna aspectu. Capilloq; sunt promisso, & in omni parte corporis rasa, præter caput, & labrū superius. Vxores habent, deni duodenique inter se cōes, & maxime fratres cum fratribus, parentesq; cum liberis Sed qui sunt ex his nati, eorum habentur liberi, quo primum virgo quæq; deducta est. Valerius lib. 2. Persæ non aspiciunt liberos suos priusquā septem impleuerunt annos, quo paruulorum amissionem æquiore sustineant animo. Helinandus lib. 17. Xenephon in libro de vita Cyri, polenta & cardamo, & sale, ac pane Persas asserit victitare. Hieronymus contra Iouinianum libro 2. Coge Aegyptium, vt ouiū lacte vescatur, impelle si vales Pelusionem, vt manducet cępas. Singulæ penè in Aegypto ciuitates singulas bestias, & monstra venerantur, quodcunque voluerint, hoc inuiolabile, & sacrum putant. Vnde & vrbes quoque apud eos ex animalium vocabulo nuncupantur leonto, cino, lico, bustris, thonni, quod interpretatur hircus, & vt sciremus, qualis semper Aegyptus recepisset, nuper ab Adriani Amasio vrbs eorum Antinous appellata est. Per hæc vides ergo, quòd nō solum in esu, sed in sepulturis, & in conuiuijs, & in omni conuersatione vnaquæque gens suo ritu, & proprietatibus victitet, & hæc eam putare legem, quæ dicit.

LIBER XXXII.

De locis, ac temporibus, & primo de tribus orbis partibus. Cap. I.

ACtor. Quoniam (vt ait Augustinus) Deus incommutabili æternitate viuens, creauit omnia simul, ex quibus currerent tēpora, & implerētur loca, ipsorumq; temporalibus, & localibus motibus voluerunt sęcula. Huius operis naturalis, in quo nimirum de natura rerum in vniuersali, & in particulari, ac de illis operibus Dei primarijs, quibus in sex diebus omnes naturas creauit, earumq; cursum instituit, principaliter agere disposuimus librum hunc vltimum de locis, & temporibus breuiter transcurrendo iuuante Deo complebimus Res quippe naturales, ac mundiales loco consistunt, & continentur, tēpora vero mouentur, vel immutantur. Et loco quidem exhibentur, vel offeruntur, tempore dilatantur, & subtrahuntur Verum quia de ratione loci, & temporis in generali superius multa intulimus, videlicet in tertio huius operis libro, vbi de cęli continentia, & motu tractauimus. De cætero sufficit, vt pauca de his tm̃, prout ad humanum genus proprie spectant: hoc est de locis habitabilibus, & humanæ generationis per tēpora successionibus perstringamus Post benedictionem quippe nuptialem primis parentibus a Deo datam additum est etiā, & replete terram. Quod licèt præcipuè post diluuium, & post diuisionem linguarū factum sit, pp historiam tñ naturalem in hoc opere perfectè complendam, ipsam terrarum diuisionem, ac singularum naturam in hoc loco scribere placuit. Siquidem ante diluuium de inhabitatione locorum nihil, aut parum in sacra historia scriptum est, sed ferè tota illa ætas, vt dicit Aug. tanquam humani generis infantia obliuione sepulta est. Post diluuium aūt iuxta Philonē adhuc viuente Noe nati sunt vigintiquatuor milia virorum, & centum, extra mulieres, & paruulos habentes super se tres duces, quorum primus Nemroth de filiis Cham regnauit super fratres suos. Cuius exemplo cępit regnare Iectam super filios Sem. Sephenæ aūt super filios Iaphet. Sub his autem facta est linguarum confusio, sicque per orbem tripartitum oēs in diuersis regionibus secundum linguarum suarū varietates disseminati sunt. Filii Sem obtinuisse feruntur Asiam, Cham Aphricam, Iaphet vero Europam. Isid. in lib. etymo 14. In tres .n. partes orbis nō ęquali[illegible]iuisus est. Nā Asia a Meridie per orientē vsq; ad septentrionem peruenit. Europa vero a septētrione ad occidentem. Et inde Aphrica vsq; ad Meridiē. Sicq; mediū orbem sola tenet Asia, mediū vero Europa, & Aphrica. Quæ ideo duæ factę sunt, quia inter vtrūq; ab Oceano mare magnū ingreditur, quod eas intersecat.

De Asia, & eius capite quod est Paradisus. Cap. II.

ASia ex noīe cuiusdam mulieris est appellata, quæ apud antiquos imperium tenuit orientis. Hæc in tertia orbis parte disposita ab oriēte ortu solis, a Meridie Oceano, ab occiduo nostro mari finitur. A septentrione Meotide lacu, & Tanai fluuio terminatur: habet aūt prouincias multas, & regiones quarum breuiter noīa, & situs expediam, sumpto initio a Paradiso. Paradisus locus est in orientis partibus, cuius vocabulum ex gręco in latinum vertitur hortus. Porro Hebraicę eden dicitur, quod in linguā nostrā deliciæ interpretatur. Quod vtrūq; iunctum facit hortum deliciarum. Est .n. omni genere ligni, & pomiferarū arborum consitus: habens ēt lignū vitę. Non ibi frigus, non ęstus, sed perpetua aeris temperies. E cuius medio fons pręrumpēs, totum nemus irrigat. Diuiditurq; in quatuor nascentia flumina, cuius loci post peccatum homini aditus est interclusus. Septus .n. est vndiq, rumphea flammea .i. muro igneo accinctus, ita vt eius cum cęlo penè iungatur incendium. Cherubin quoq; .i. angelorum præsidium arcendis spiritibus malis super rumphę flagrantia ordinatum est, ut homines flammę angelos vero malos Cherubin submoueant, ne cui carni, vel spiritui transgressionis aditus pateat.

De India, & eius mirabilibus. Cap. III.

INdia ab Indo flumine dicta est, quo ex parte occidētali clauditur: hoc a Meridiano mari porrecta vsq; ad ortū solis, & a septētrione vsq; ad montē caucusum peruenit habēs gentes multas, & opida, insulā quoque Tapobranam gemmis, & elephantis refertā, Crisan & Argiren auro, & argento fęcundas: Tylem quoque arborē foliis nunq̃ carētē. Habet & fluuios Gāgē, & Indū, & Hipanē illustrātes Indos. terra Indię Fauonii spū saluberrima ī anno bis metit fruges, vice hiemis Ethesias patit. Gignit āt tīcti coloris homines

mines elephātos ingentes: Monoceron bestiam, Psitacū auem, hebenum quoque lignum, & cinnamum, & piper, & calamum. Mittit ebur, lapides quoque preciosos, berillos, crisoprasos, adamātem, carbunculos, lignites, margaritas, & vniones, quibus nobilium fœminarū ardet ambitio. Ibi sunt & montes aurei, quos adire pp dracones, & gryphes, & immensorū hominū monstra impossibile est. Solinus. Traduntur in India fuisse quinq; milia oppidorum pręcipua capacitate populorum. Diu etiā credita est esse tertia pars terrarum. Nec mirū sit, vel de hominum, vel de vrbium copia, cū soli Indi nunq̄ a natali solo recesserint. Indiā Liberpater ingressus est, vtpote q̄ Indis subactis omniū primus triumphauit. Maximi in ea amnes Ganges, & Indus. Minima Gangis latitudo per octo milia passuum, maxima per 20. patet. Altitudo vero vbi vadosissimus est, mensuram centum pedū deuorat. In Gange insula est populosissima, amplissimam continēs gentem. Quorum Rex quinquaginta milia peditū, equitumque quinquagintaquatuor milia in armis habet. Omnes sanè quicunque sunt prædıti regia potestate, non sine maximo elephantorū equitum et peditum quoq; numero militarem agitāt disciplinā. Prasia gens validissima Palibotram vrbē incolūt. Vnde quidam gentem ipsam Palibotras nominauerunt. Quorum Rex septencena milia peditum, equitum triginta milia, elephantorum octo milia oībus diebus ad stipendium vocat. Vltra palibrotā mons Malcus est, in quo vmbræ hieme, & septentriones æstate in austros cadunt, vicissitudine hac durante senis mēsibus. Septētriones in eo tractu in anno semel, nec vltra 15. dies parēt. Sicuti auctor est Bethon, qui perhibet hoc in pluribus Indiæ locis euenire Indo flumini pximantes versa ad Meridiem plaga vltra alios torrentes habent calores: deniq; vim sydeiis prodit hominū color. Montana pigmei tenent. At hi quibus vicinus est Oceanus, sine regibus degunt. Pandea gens a fœminis regitur, cui Reginam primā assignant Herculis filiā. In India sunt monstra diuersi generis, serpentes enormes, leucrocota, cale, tauri mirabiles, manticora, monoceros, anguillæ tricenorum pedum, pomaria 60. passuum, harundines immensæ, & alia plura mirabilia.

De cęteris Asiæ regionibus. Cap. IIII.

ISido. vbi supra. Parthiam Parthi a Scythia venientes, eamq; ex suo nomine vocauerūt. Huic a Meridie rubrum mare est, a septētrione Hircanū solum. Ab occidua solis plaga Media. Regna in ea 18. sunt porrecta a Caspio littore ad terram Scytharū. Assyria vocata est ab Assur filio Sem, qui eam post diluuium regionē primus incoluit. Hæc ab ortu Indiam, a Meridie Mędiam tāgit, ab occiduo tygrim, a septentrione montem caucasum, vbi portę Caspię sunt. In hac regione primū vsus inuentus est purpurę. Inde primū crinium, & corporum vnguenta venerunt, & odores quibus Romanorū, atque Græcorum effluxit luxuria. Media & Persia a regibus Medo, & Perso cognominatæ sunt, qui eas prouincias debellando aggressi sunt, quibus Media ab occasu transuersa Parthia regna amplectitur. A septentrione Armenia circūdatur. Ab ortu mari Caspio diuiditur, a Meridie Persida. Huius terra medicam arborem gignit, quam alia regio minime parturit. Sunt aūt Medię duæ maior & minor. Persida tendens ab ortu solis vsque ad Indos, ab occasu mare rubrum. Ab Aquilone vero Mediam tangit. Ab austro Germaniam, quæ Perside annectitur, quibus est Susa oppidum nobilissimum. In Persida primum orta est ars magica, ad quam Nemroth gigas post confusionem linguarū abijt, ibique Persas ignem colere docuit. Nam oēs in illis partibus Solem colunt, qui ipsorum lingua el dicitur. Mesopotamia grecam etymologiam possidet, q duobus fluuijs ambiatur. Nam ab oriente Tygrim habet, ab occiduo Eufraten. Incipit aūt a septentrione inter montem taurum & caucasum, cuius a Meridię sequitur Babylonia, deinde Chaldęa, nouissime Arabia Eudemon, quæ inter sinum Persicum, & sinum Arabicū angusto tractu terræ orientem versus extenditur. Babyloniæ regionis caput Babylon vrbs est, a qua & nuncupata, tam nobilis, vt Chaldęa, & Assyria, & Mesopotamia in eius nomen aliqū transierūt. Arabia est appellata, i. sacra: hoc. n. significare interpretatur, eo q sit regio Thuriferos odores creans. Hinc eam græci Eudemon, nostri beatam nominauerūt. In cuius saltibus myrrha, & cinnamū prouenit. Ibi nascitur auis fęnix. Sardonix gemma, & iris molotides, & pederota ibi inuenitur. Ipsa est & Saba appellata a filio Chus, qui nuncupatus est Saba. Hæc autem (vt prædiximus) angusto terræ tractu ad orientem versus ad Persicum sinum extenditur, cuius septētrione Chaldęa claudit, occasū sinus Arabicus.

Iterum de eodem. Cap. V.

SYriam Sirus quidam perhibetur indigena suo vocabulo nuncupasse. Hæc ab oriente fluuio Eufrate, ab occasu nostro mari & Ægypto terminatur, tangens a septentrione Armeniam, & Cappadociam, a Meridie sinū Arabicum. Situs eius porrectus in immensam longitudinem, in lato angustior: habet aūt in se prouincias Commagenam, & Fęniceam, & Palestinam, cuius pars est India absque Saracenis, & Nabatheis. Commagena est prima prouincia Syrię, vocabulo Cōmage vrbis nuncupata, quæ quondam ibi metropolis habebatur, huius est a septentrione Armenia, ab ortu Mesopotamia, a Meridie Syria, ab occasu mare magnum. Fęnix Cathmi frater de Thebis Ægyptiorum in Syriam profectus apud Sydonem regnauit, eamque prouinciam ex suo noīe Fęniciam appellauit. Ipsa est vbi est Tyrus, ad quam Isaias loquitur: habet autem Arabiam ab oriente, mare rubrum a meridie. Palestina prouincia Philistijm vrbem metropolim habuit, quæ nunc dicitur Ascalon, ex qua ciuitate oīs circa eā regio Palestina est nuncupata. Huius ab oriente mare rubrum occurrit, a Meridiano latere India excipitur, a septētrionali plaga Tyriorum finibus clauditur, ab occasu Aegyptio limite terminatur. Iudæa ex noīe Iudæ est appellata, ex cuius tribu reges habuit. Hæc est Palestinæ regio, quæ prius Chanaam dicta est a filio Cham, siue a decem Chananeorū gentibus, quibus expulsis eandem terram Iudæi possederūt. Initium longitudinis eius a vico Arsa, vsque ad vicum Iuliadem porrigitur, in quo Iudæorum pariter, ac Tyriorū communis habitatio est. Latitudo aūt eius a monte Libano vsq; ad Tyberiadis lacum extenditur. In medio aūt Iudęæ ciuitas Hierosolyma est, quasi vmbilicus regionis totius. Terra est variarum opum diues, frugibus fertilis, aquis illustris, opima balsamis. Vnde secundum elementorum gratiam existimauerūt Iudęi eam promissam patribus terram fluentem lacte, & melle: cum hic illis Deus resurrectionis prærogatiuam polliceretur. Samaria regio Palestinæ ab opido quodam nomen accepit, quod vocabatur Samaria, ciuitas quondam regalis in Israel, quæ nunc ab Augusti noīe Sebastia nuncupatur. Hec regio inter Iudęam, & Galilæam media iacet, incipiens a vico cui nomen est Eleas, desiciens in terram Atrabato. Situs eius natura consimilis, nec vllo differens a Iudęa. Galilęa regio Palestinæ vocata est, q gignat candidiores homines, q̄ Palestina. Hæc aūt est duplex, superior, & inferior, sibi tn̄ connexæ, Syriæ, & Fęnici adhærentes. Terra earum opima, & ferax, & fructibus satis fœcunda. Pentapolis regio in confinio Arabiæ, & Palestinę sita est, dicta a quinque ciuitatibus impiorum a Hierosolymis, olim vberrima, nunc aūt deserta, atq; exusta. Nam pro scelere incolarum de cœlo descendit ignis, qui regionem illam in cineres æternos dissoluit, cuius vmbra, & species in fauillis, & arboribus ipsis etiam adhuc vidētur. Nascuntur enim ibi poma virentia sub tanta specie maturitatis, vt edendi desiderium gignant, si quæ carpas fatiscunt, ac resoluuntur in cinerem, fumum exhalant quasi adhuc ardeant.

Adhuc de eodem. Cap. VI.

NAbathea a filio Ismael est nuncupata, iacet autem inter Iudæam, & Arabiā, & surgens ab Eufrate in mare rubrū porrigitur, & est pars Arabiæ. Ægyptus quæ prius erea dicebatur, ab Aegypto Danai fratre postea ibi regnante nomen accepit. Hæc ab oriente Syriæ, ac rubro mari coniuncta ab occasu Lybiam habet, a septentrione mare magnum: a Meridie vero introrsus recedit pertendens vsque ad Aethiopes, regio cęli imbribus insueta, & pluuiarum ignara. Nilus solus eam circunfluens irrigat, & inundatione sua fęcundat. Vnde & ferax frugibus multam partē terrarum alit. Cæterorum quoq; negociorū adeo copiosa, vt impleat necessarijs mercibus etiam orbem terrarum. Finis Aegypti Canopia, a Canope Menelai gubernatore sepulti in ea insula, quæ Lybiæ principium, & ostium Nili facit. Helinandus. Plato tradit in Aegypto nunquam pluisse. Isidorus. Seres opidum est orientis a quo & genus sericum, & regio nuncupata est. Hæc a Scythico Oceano, & mari Caspio ad Oceanum Orientalē inflectitur, nobilibus frondibus fertilis, e quibus vellera decerpuntur, quę cęterarum gentium populis Seres ad vsum vestium vendūt. Bactrię regioni proprius amnis Bactrus vocabulum dedit. Partes eius, quæ plantæ sunt propansis montis iugis ambiuntur, quę aduersę sunt Indi fluuij fontibus terminātur, reliqua includit Occus fluuius. Mittit Bactria fortissimos Camelos nunquam atterentes pedes. Scythia sicut & Gothia a Magoth filio Iaphet fertur cognominata. Cuius terra olim ingens fuit. Nam ab oriente India, a septentrione per paludes Meotides inter Danubium, & Oceanum vsque ad Germanię fines porrigebatur. Postea vero minor effecta. A dextris orientis parte qua Oceanus Syricus tenditur vsq, ad mare Caspium, quod est ad occasum. Dehinc ad Meridiem vsq; ad caucasi iugum deducta est. Cui subiacet Hircania, ab occasu habens pariter gentes multas propter terrarum infœcunditatem late vagantes. Ex quibus quædam agros incolunt, quædam portentuosæ, ac truces carnibus humanis, & eorum sanguine viuunt. Scythiæ plures terræ sunt locupletes, inhabitabiles tamen plures. Nam dum in plerisque locis auro, & gemmis affluant gryphorum immanitate accessus hominum rarus est, & smaragdis tamen optima hæc patria est. Cianeus quoque lapis, & crystallus purissimus Scythiæ est. Habet & flumina magna Fasidem Ostorum, atque Araxem.

Iterum de eodem. *Cap. VII.*

HIrcania dicta est a silua Hircania, quę scythię subiacet, habēs ab oriente mare caspium, a meridie Armeniam, a septentrione Albaniam, ab occasu Hyberiam. Est autem siluis aspera, copiosa immanibus feris, tygribus, pantheribusque & pardis. Vnde Virgilius. Hircanæque admouent vbera tygres. Albania est a candore populi nuncupata, eo ꝙ albo crine nascantur. Hæc ab oriente sub mari Caspio surgens, per oram oceani septentrionalis vsque ad meotides paludes per deserta & inculta extenditur. Huic terræ canes ingentes sunt, tantæq; feritatis, vt tauros premant, leones perimant. Armenia vocata est ab Armenio Iasonis Thessali comite, q amisso rege Iasone, collecta multitudine eius quę passim vagabatur, Armeniam cepit, & ex suo nomine nuncupauit. Sita est autem inter taurum & caucasum, a Cappadocia vsq; ad Caspium mare protensa, habens a septentrione ceraunios mōtes, ex quorum collibus tygris fluuius nascitur, & in quibus montibus arca post diluuium sedisse perhibetur. Duplex est autē Armenia, superior & inferior, sicut duæ Pannoniæ. Hyberia Regio est Asię prope pontum Armeniæ iuncta. In hac herbæ tincturæ vtiles nascuntur. Cappadociam vrbs propria nominauit. Hæc in capite syrię sita ab oriente Armeniam tangit, ab occasu Asiā minorem, ab Aquilone mare cimericum & hemiftericos campos, quos habuere amazones. A meridie vero taurum montem, cui subiacet Cilicia & Isauria vsque ad cilicum sinum, qui spectat contra Insulam Cyprum. Terra eius ante alias nutrix est equorum. Elis amnis per eā fluit, qui quondā Lydiæ regna disiunxit a psis.

De Asia minori & eius prouincijs. *Cap. VIII.*

ASia minor ab oriente Cappadocia cingitur, ab aliis partibus vndique mari circundatur. Nam a septentrione pontum euxinum habet, ab occasu propontidem, a meridie Egeū mare. Habet prouincias Bitiniam, Frigiam, Galathiam, Liddiam, Cariam, Pamphiliam, Isauriam, Liciam, atque Ciliciam. Bithinia in ponthi exordio ad partem solis orientis aduersa Thraciæ iacet, multis antea nominibus appellata. Nam prius bericia dicta, deinde migdonia, mox a bithinio rege Bithinia nuncupata est. Ipsa est maior Frigia. Nichomedia vrbs in ea est, vbi Hannibal fugiens veneni haustu animam expirauit. Galacia dicta est a priscis gallorum gentibus a quibus extitit occupata. Nam galli in auxilium a Rege Bithiniæ euocati regnum cum eo peracta victoria diuiserunt, sicque deinde græcis admixti primum Gallogræci, nunc ex antiquo Gallorum nomine Galathę dicuntur, & eorum Regio Galathia nuncupatur. Frigia dicta est a frigia Europis filia, hæc est Dardania, a Dardano Iouis filio dicta. De quo Homerus ait. Quem primus genuit cęlesti iuppiter arce. Hic enim profectus de Corintho ciuitate primus venit in frigiam. Est autem Regio Troadis subiecta. Ab Aquilonis parte Galathę; a meridiana vicina est licaonię, ab oriente Liddię adhæret, ab occidente Elespontο mari terminatur. Huius Regio Troia est, quam ex suo nomine appellauit tros Troianorum Rex Ganimedis pater. Duę sunt autē Frigiæ, Maior & Minor. Maior frigia smirnam habet. Minor vero Ilium. Licaoniam. Cariam erinus fluuius discernit a frigia. Lidia sedes antiqua regnorum, quam pactoli vnda extulit in diuitias torrentibus aureis. Hæc antea Meonia dicebatur. Quæ dum pro breuitate duo fratres Reges Liddum & Tirrhenū ferre non posset, hinc ex sorore Tirrhenus cum ingenti multitudine profectus, loca Galliæ occupauit, & Tirrhenam nominauit. Liddia autem a Liddo Rege fratre, qui in prouincia remanserat cognominata est. Coniungitur autem minori Frigiæ ab occidente. Ab ortu smirnam vrbem habet, quam ælles fluuius cingit. cuius campos pactolus & erinus circumfluunt arenis aureis ditissimi. Pāphilia ciliciæ sociatur, cuius vltima phaselis, dehineq; Licaonia, quę ab illa parte qua Galaciæ continua est, habet ciuitates quattuordecim. Isauria ex situ loci peribetur cognominata, ꝙ vndiq; aperta auratum flatibus pateat. Metropolim vrbem Seleuciam habet. Cilicia a Ciliciæ quodam nomē traxit, quem ortum Fenicię dicunt antiquioremq; Ioue fuisse asserunt. Plurima iacet campis, recipiens ab occiduo Liciam, a Meridie mare creticum, a tergo montis Tauri iuga. Hanc cignus amnis interſecat. matrem vrbiū habet Tharsum. In ea choriscos oppidū est, vnde crocum plurimum & optimum venit inspiramine flagrātiori, & colore aureo. Licia nuncupata ꝙ ab oriente adiuncta Ciliciæ sit. Nam habet ab ortu cilicia, ab oc casu & Meridie mare. A septentrione Cariam, ibi est mōs Chimera, qui nocturnis æstibus ignem exhalat, sicut in Sicilia ethna, & vesuuus in campania.

De Europa & eius regionibus. *Cap. IX.*

POst Asiam ad Europam stilus vertendus est. Europa quippe Agenoris Lybię regis filia fuit, quam Iupiter ab Aphrica raptā cretam aduexit, & partem tertiam orbis ex eius nomine appellauit. Iste autem est Agenor Lybiæ filius, ex qua & Aphrica fertur cognominata. Vnde apparet prius Lybiæ accepisse vocabulum, postea Europam. Europa autem in tertiam partem orbis diuisa. Incipit a flumine Tanai, descendens ad occasum per septentrionalem Oceanum vsque ad fines Hispanię, pars Orientalis, & Meridiana a ponto consurgens tota mari magno coniungitur, & in insulis Gades finitur. Prima Europę regio est Scythia inferior, quę a meotidis paludibus incipiens inter Danubium & Oceanum septentrionalem vsque ad Germaniam porrigitur. Quę terra generaliter propter Barbaras gentes quibus inhabitatur Barbarica dicitur. Huius pars prima Alania est, quæ ad Meotidas paludes pertingit. Post hanc Dacia, vbi & Gothia. Deinde Germania vbi plurimam partem Sueui incoluerunt. Germania post Scythiam inferiorem a Danubio inter Rhenum fluuium Oceanumque cōclusa, cingitur a septentrione & occasu Oceano. Ab ortu vero Danubio a meridie Rheno flumine dirimitur, terra diues vitium ac populis numerosis & immanibus. Vnde & propter fecūditatem gignēdorum populorum Germania dicta est. Gignit aues Hircanias, quarum pennę nocte perlucent. Visontes quoque feras, & vrsos atque alces parturit. Mittit & gemmas crystallū & succinum, callaicum quoque viridem & ceraunium candidum. Duæ sunt Germanię, superior iuxta septentrionalem Oceanum, inferior circa Rhenum. Prouincię autem sunt quas Danubius a Barbarico ad Mediterraneum mare seclusit, prima est Mesia a Messium prouētu vocata, vnde & eam veteres cęteris horreum vocabant. Hęc autem ab oriente ostiis Danubii iungitur, ab euro vero Tracię. A meridie Macedoniæ, ab occasu Histrię copulatur. Post Mesiam autem Pannonia est. Inde noricus ager frigidus, & parthius fluctuosus, post quem rethicus ferax frugibus, qui excipit Galliam Belgicam. Thraciæ Trax Iaphet filius veniēs nomen dedisse perhibetur, alii a sæuicia incolarum Traciam appellatam dixerunt. Huic ab oriente propontis & vrbs Cōstantinopolis opposita est. A septentrione vero hister obtenditur. A Meridie vero Egeo mari adhęret. Ab occasu Macedonia illi subiacet, cuius regionem olim diuersarum gentium populi masſagethę, sarmatę scythæ, & alię plurimę nationes incoluerunt. Ampla est enim. Ideoque plurimas continuit gentes. Ebrum fluuium Tracia fundit, qui etiā gētes Barbarorum plurimas tangit.

De Gracia & eius prouincijs. *Cap. X.*

GRęcia a Græco Rege dicta est, qui cunctam illam regionem incoluit. Sunt autem prouinciæ Gręciæ septem. Quarum prima est ab occidente Dalmacia. Deinde epyrus, inde Ellades. inde Thessalia, inde Macedonia, inde Achaia, & duæ in mari, Creta, & Ciclades. Illiricus autem generaliter omnis Græcia est. Dalmatia a delmi maxima eiusdem prouincię ciuitate traxisse nomen existimatur. Adhæret autem ab oriente Macedoniæ, a septentrione Mesię, ab occasu Histria terminatur, a meridie vero Adriatico sinu clauditur. Epyrus a Pyrro Achillis filio dicitur, cuius pars Caonia quæ ante Mollosa dicta est a Mollosо filio Pyrri quē de Andromacha habuit. Sed postquam occisus est Pyrrus Orestis insidijs, Andromacham Helenus suscepit, tenuitque regnum primi gni qui successerat patri. A quo mollosa dicta est pars epyri, quā Helenus postea a fratre Caone, quem in venatu per ignorātiam dicitur occidisse, Caoniam nominauit quasi ad solacium fratris extincti. Ellades dicta ē a rege Ellana Deucalionis & Pyrræ filio, a quo & prius Gręci Ellenes nuncupati sunt. Ipsa est Attica terra atte prius dicta. Nam granus quidā græciæ indigena fuit, & cuius filia attis nomine attica terra vocata est. Hęc inter Macedoniam & Achaiam Media iacet, Archadiæ a septentrionali parte coniuncta. Ipsa est & vera Gręcia, vbi fuit Athenæ ciuitas mater liberaliū literarum & philosophorum nutrix, qua nihil habuit Gręcia clarius atque nobilius. In ea est & Maratonius cāpus opinione quondam prelii cruentissimus. Ellades autem duę sunt prouincię Boecia & peloponensum. Boecia autem dicta est hac ex causa, dū Cathmus Agenoris filius Europam sororem a Ioue raptam ex pręcepto genitoris quęreret nec reperiret, patris iram formidans confirmato animo eligit exilium. Nam bouis forte secutus vestigia amplexus est sedem vbi illa recubauerat, sicque locum de nomine bouis Boeciam nominauit, vbi & Thebas vrbē cōstruxit, in qua olim ciuilia bella detonauerunt, & vbi nati sunt Apollo & Hercules maior ille thebanus. Eadem est Eonia uocata a fonte quodam Apollini & musis consecrato, qui in eadem Boecia est. Peloponēsis vero secūda pars elladis a Pelope Rege Atticæ vocata ē.

Iterum de eodem. *Cap. XI.*

THessalia a Thessalo rege dicta est, quę ad Meridianam plagam Macedonię coniuncta est. Cuius a tergo pyrria est. Multa sunt in Thessalia flumina & oppida, inter quę præcipue Thessalonica. Ibi est & mons Parnasus, quondam Apollini consecratus. Thessalia patria Achillis & origo Iapitharū fuit, de qb. fertur, ꝙ hi primo eqos frenis domuerunt, vnde & centauri dicti sunt. In Thessalia primum solidi aurei facti sunt. Domandorum quoque æquorum vsus primum repertus est. Macedonię in exordio ab Emathio rege Emathiæ nomen erat, sed Macedo Deucalionis maternus nepos, postq ibi accepit principatum,

mutauit

mutauit uocabulũ, Macedoniamque a suo noĩe dixit. Est autem confinis ab oriente Egeo mari. A meridie Achaiæ. Ab occasu Dalmaciȩ. A septentrione Mesiæ. Patria Alexandri magni, & regio auri seu venis argentique opima. Lapidem quem pyritem vocant ista gignit. Mons Olimpus in ea est, qui excellenti vertice tantus attollitur, vt in cacumine eius nec nubes nec venti sentiātur. Achaia ab Acheo rege & vrbs & prouincia appellata est, hæc penè insula est. Nam absque septentrionali parte, qua Macedoniæ iungitur, vndique septa est mari. Ab oriente.n. habet Myrthcum mare. Ab Euro Egeum. A meridie Ionicum. Ab Aphrico, & occasu Cassiopas insulas. A sola septentrionali parte Macedoniæ vel Atthicȩ terrȩ adiungitur. Huius caput est vrbs Corinthus, græcię decus. Inachus est Achaiæ fluuius Archadia vero sinus Achaiæ est, vt platani folium inter Ionium & Egeum mare ab Euro exposita, quā Archas Iouis & Calistę filius Pelasgis in deditionem redactis ex suo nomine Archadiam nuncupauit. Ipsa est & Sicionia a Sicione Rege, a quo & Regnum Sicionorũ est dictũ. Hēt aũt Archadia fluuium magnũ Erimantum, Abestõ quoq; lapidē, q semel accēsus nũquā extinguitur. Candidissimæ ibi ēt merulæ nascũtur.

De cæteris Europę prouincijs. Cap. XII.

PAnnonia ab alpibus appenninis dicta est, quibus ab Italia secernit Regio fortis, & solo lęta. Duob⁹ satis acerbis fluuiis drauo sauoq; vallata est. Cõiungitur aũt cũ Norico & Rethia, hñs ab oriente Mesiam, ab Euro Hystriā, ab aphrico vero alpes appenninas, habens ab occasu Galliam Belgicam, a septentrione Danubij fontem, vel limitē quæ Germaniam Galliamque secernit. Histriam hyster amnis vocauit, qui eius terram influit. Ipse est Danubius. Habet autem Histria a septentrione Pannoniam. Actor. Pannonia Europæ est prouincia, quæ ab Hũnis quondam occupata ab eodem populo Hungaria vulgariter est uocata. Quæ duplex est secundum Orosium. Maior scilicet, & minor. Maior quidem est in vlteriori Syria vltra Meotides paludes constituta, a qua Hũni venationis gratia primitus exeuntes per lõgissima paludum, & terrarum spacia, & ceruorum, & bestiarum vestigia insequentes tandem solum Pannonię inuenerũt, qui reuersi ad propria collecto agmine in Pannoniam redierunt, & expulsis incolis a primęua sua origine nomen genti, & patrię indiderunt. Isidorus ubi supra. Italia olim a gręcis populis occupata magna græcia appellata est. Deinde a regis noĩe Saturnia, mox & latium dicta, eo ꝙ idem Saturnus a Ioue sedibus suis pulsus ibi latuerit. Postremo ab Italo siculorum rege ibi regnante Italia nuncupata est. Cuius situs longitudine amplius quam latitudine a circio in eurum extenditur, a meridie Tirrheno mari, ab Aquilone Adriatico clauditur. Terra omnibus in rebus pulcherrima, soli fertilitate, pabuli vbertate gratissima. Habet lacus venacum auernũ atque lucrinum. Fluuios Eridanũ, Tyberim, & tepentes fontibus Baias. Gignit gēmas sirtiten, corallũ, & lygurium, Boam quoque serpentem, lincem feram & Diomedias aues. Italia autem & Hispania idcirco Hesperię dictæ sunt, quod græci Hespero stella nauigent in Italiam & in Hispaniam. Quę hac ratione discernuntur, aut Hesperiam solam dicis, & significas Italiam, aut addis vltimam, & significas Hispaniam, quę in occidentis est fine. Actor. Inter oēs aũt Europę regiones occidentales Italia obtinet principatũ. Insulas.n. habet nobiles, & portus maris insignes, prouincias cunctis diuitijs locupletes, ciuitates populosissimas. Est autē contra septentrionē altissimis alpibus circundata & montium iugis, ex quibus oriuntur flumina Rhenus, Danubius, Rhodanus, & Secana &c. Isidorus vbi supra, Tuscia pars est Italię, vmbria vero pars Tuscię. Actor. Tuscia Italiæ est prouincia inter Ligures & Romanorum territorium collocata, quæ difficilibus montium iugis & accessibus locorum valde altis & artis fortissime est munita, a Thuris frequentia dicta. Nā in illis partibus in mortuorum exequijs antiqui Thura cremare & offerre religionis & deuotionis gratia solebant, & suos mortuos affectu lachrymabili deplangebant. Thura etiam in aris Deo potissime incendebant, quia (vt dicit) in Tuscia ars aruspicum primitus est reperta. Hæc & Emilia fuit primitus nominata, habens inclitas & nobiles ciuitates ab occidente cõtra Liguriam, habet Pisanam & Senas, Luchā, Florentiam. Contra septentrionem vrbē veterem. contra orientē Aretium, contra meridiem Turthonam Perusium & Assisiũ, quę valli Spoletanæ sunt cõtiguæ & vicinæ, habens ab oriente mare Adriaticum & Marchiam, a meridie Tyberim Ripam & romanā. ab occidente Mediolanensem, Liguriam, a Septentrione Romaniolam & prouinciam Paduanam. Isidorus vbi supra. Vmbria uero (vt historię narrant) ab eo, ꝙ tpe aquosæ cladis imbribus superfuerit, & ob hoc vmbria gręce cognominata ē. Est.n. in iugis appennini montis sita in parte Italię iuxta meridiē. Etruria pars est Italię, dicta ꝙ eius fines tendebantur usque ad ripam Tyberis, quasi altero sorot. Nam alterois significatur altera, soroi finis vocatur. Romæ enim fines antea vna tantum tyberis ripa tenebat, hæc & Tuscia, Tuscia autem a frequentia sacrificii & Thuris dicta est Affotho Iethicę, illic & aruspiciam dñt repertam. Apulia est vbi Brũdusium, quam Etholi olim secuti Diomedem ducem condiderũt. Actor. Apulia est regio maritima in italia, quæ pars est Europæ ab insula Sicilię per maris brachiũ separata, terra siquidem est multum populosa, auro & argento referta, frumenta mero, & oleo opulenta, ciuitatibus nobilissimis inclita, castris & oppidis præmunita frugibus, & diuersi generis fructibus fertilis, & fęcunda: finis est Europę contra Meridiem, q solo mari a Barbaria est diuisa. Fõtes dicitur habere calidores infirmis prębentes sanitatem, & medicinam. Metropolis autem illius regionis Brundusium dicitur, quam grȩci quõdam ędificauerunt. A Brunda grȩce quasi caput cerui latinę. Isidorus vbi supra. Campania prouincia Italię habet terras hieme anni, atque ęstate vernantes, & sol ibi mitis, grata tēperies, aer purus, & blandus. Actor. Campania est Italię prouincia inter Romanũ territorium, & Apuliam collocata. Cuius metropolis quondam fuit Capua a Siluio rege albanorum exacta, a capacitate sic dicta, eo ꝙ eius terra omnem fructum vitæ capiat: vnde & caput est campanię, cuius adhuc duę maximæ sunt ciuitates s. Roma, & Chartago. Ex hac ēt aliquando tota prouincia Italię campania fuit appellata; plures alias habet ciuitates famosas locupletes, & populosas, sicut Neapolim, & Penteolim &c.

Adhuc de eodem. Cap. XIII.

GAllia dicta est a candore populi. Gala.n. grȩce lac dicitur: montes.n. & rigor cęli ab ea parte solis ardorem excludũt, quo fit vt candor corporum non coloretur. Hanc ab oriente alpium iuga tuentur, ab occasu Oceanus includit, a Meridie prȩrupta Pyrenei, a Septentrione Rheni fluenta, atque Germania. Cuius initiũ Belgica, finis Germania est. Aquitania est regio gleba vberi, ac pabulosa, & ad vsum animantiũ apta. Fluminibus quoque & fontibus irrigua, perfusa duobus magnis Rheno, & Rhodano fluuijs. Belgis aũt ciuitas est Gallię, a qua Belgica prouincia dicta est Cisalpina, quia citra alpes: Transalpina.i. trās alpes contra Septentrionem. Rheatina vero ꝙ sit iuxta Rhenũ. Aquitania aũt ab obliquis aquis lyguris fluminis est appellata, qui ex plurima parte terminus eius est, eamque penè in orbem cingit. Actor Belgica dicitur Gallię prouincia, ab oriente (vt Orosius dicit) habet Germaniam sine flumine Rheni, ab Euro habet alpes Apenninas, a Meridie prouinciam Narbonensem, in qua ciuitas Arelatensis sita est, ab occasu prouinciam Lugdunēsem. A circio Oceanum Britannicum, a Septentrione Britannicam insulam, siue Angliam. Hęc regio in frugibus, & fructibus est fęcunda. Isid. Hispania prius ab Hibero amne Hiberia nuncupata fuit, postea ab Hispano aliàs Hispalo fluuio Hispania cognominata est. Ipsa est & vera Hesperia ab Hespero stella occidentali dicta. Sita est autem inter Aphricam, & Galliam; a Septentrione Pyreneis montibus clausa. A reliquis partibus vndique mari conclusa, salubritate cęli æqualis, omnium frugum generibus fęcunda, gemmarum metallorumque copijs ditissima. Interfluuut eam flumina magna, Betis, Mineus, Beris, & Thagus. Aurum trahens vt Pactolus. Habet prouincias sex, Terraconensem, Chartaginēsem, Lusitāiam, Galliciam, Beticam, & Transfreta in regione Affricę Tintiganiam. Duæ sunt autem Hispaniæ. Citerior quæ in Septentrionis plaga a Pyreneo vsque ad Carthaginem porrigitur. Vlterior; quæ in Meridiem a Celtiberis vsque ad Gaditanum fretum extenditur.

De Aphrica, & regionibus illius. Cap. XIIII.

APhricam autem nominatam quidam inde existimant quasi apricam, ꝙ sit aperta cœlo, vel Soli, & sine horrore frigoris. Alij dicunt Aphricam appellari, ab vno ex posteris Abrahæ de Cethura, qui vocatus est Apher, de quo supra meminimus. Eadem & Lybia dicta est, quòd inde Lybs flat, hoc est Aphricus, alij aiunt Epaphum Iouis filium, qui Mēphin in Ægypto condidit ex Cassiotha vxore procreasse filiam Lybiam, quæ postea in Aphrica regnum possedit. Cuius ex nomine terra Lybia est nuncupata. Incipit autem a finibus Aegypti pergens iuxta Meridiē per Aethyopiam vsque ad Atlantem montem. A Septentrionali parte vero Mediterraneo mari coniuncta clauditur, & in Gaditaneum fretum finitur. Actor. Est autem illa pars mundi, quæ Aphrica dicitur minor spacio, quam Asia, vel Europa, sed pro sua quantitate ditior est, & mirabilior in qualitate. Nam in auro, & gemmis, ditissima est: similiter in frugibus, fructibus, & oliuis. Mirabilissimas etiam producit bestiarum, & hominum species, & figuras Solis ardoribus prę aliis terris exuritur. Variis Oceani etiam finibus intercipitur. Arenarum cumulis sterilis in multis partibus efficitur. Et a Satyris tygridibus, & aliis horrendis bestiis possidetur. Isidorus. Habet autem Aphrica prouincias Lybiam, Cirenensem, Pentapolim, Tripolim, Bisantiũ, Carthaginē, Numidiā, Mauritaniam, Tingitanā, & circa Solis ardorē Æthyopiā. Lybia Cirenēsis in parte Aphricę prima est, a Cirene vrbe metropoli, quæ est in eius finibus nũcupata. Huic ab orien te

te Aegyptus est, ab occasu Sirtes maiores, & Trogodite, a septentrione mare Lybicum, a meridie Aethyopia, & barbarorũ variæ nationes, & solitudines inaccessibiles, quæ & basiliscos serpentes creant. Pentapolis græca lingua a quinq; vrbibus est nuncupata. i. a Berenice, Cirene, Centria, Appollonia, Ptolemaida. Ex qbus Ptolemaida, & Berenice a Regibus nominatæ sunt. Est autẽ Pentapolis Lybię Cirenensi adiuncta, & ei is finibus deputata: Tripolitanam quoq; prouinciam greci sua lingua signant de numero trium magnarum vrbiũ Ocea, Sabreta, Leptis magna. Hęc habet ab Oriente Sirtes maiores, & Trogoditas, a Septentrione mare Adriaticum, ab occasu Bisantium, a Meridie Getulos, & Garamantes vsque ad Oceanum Aethyopicum pertẽdentes. Actor. Tripolitana Regio est duplex. Vna est in Fœnice dicta a Tripoli ciuitate famosissima, quę totius patrię in circuitu pp nimiam sui fortitudinem est defensio, & munimẽ. Alia vero est Aphrica inter Pentapolim & Bisantium, a tribus magnis vrbibus sic vocata, sicut iam dictum est. Isid. Bisancena Regio ex duobus nobilissimis oppidis nomen sortita est, ex quibus vna Adrometus vocatur, altera Bisantium. Hęc sub Tripoli est patẽs passuum 200. vel amplitudinis milia, fœcunda pleis, & glebis ita perpinguis, vt iacti ibi seminis incrementa penè centesima fruge renascantur. Zeugis vbi Chartago magna, ipsa est, & vera Aphrica inter Bisantium, & Numidiam sita, a Septentrione mari siculo iũcta, & a Meridie vsq; ad Getulorum regionem porrecta: Cuius proxima quæque frugifera sunt. Vlteriora aũt bestijs, & serpentibus plena, atque Onagris magnis in desertum vagantibus. Getulia autẽ Aphricę pars Mediterranea est. Actor. Getulia Aphricę est prouincia a gręcis, qui de grecorum processerunt reliquijs dicta. Quingenti amodo cõgregato nauigio vsque ad Lybię partes prouenerũt, & ibi sedes suas vsque hodie posuerunt. Et quia ex Gothis venerunt, Getuli nuncupati sunt. Et ideo est opinio apud grecos, Mauros ex illa gẽte sibi esse consanguineos, & propinquos. Isidorus. Numidia ab incolis passim vagantibus sic est vocata, ꝙ nullam certam habent sedem. Nam lingua eorum incertę sedes, & vagę Numidę dicuntur. Incipit autem a flumine Amsaga, & in Zeugitanum limitem definit, habens ab oriente Sirtes minores, a Septentrione mare, quod intendit Sardiniam, ab occasu Mauritaniam Sitifensem, a Meridie Aethyopum gentes. Regio campis prępinguis. Vbi aũt siluestris est, feras educit, vbi iugis ardua, equos, & Onagros procreat. Eximio et marmore prędicatur, quod Numidicum dicitur. Habet autem vrbes pręcipuas Hippone, Regium, & Rusticadam, alias Fusicadam. Plinius lib. 5. Numidia Methagonitis terra a grecis est appellata. Numidę vero Nomades a permutandis Papilionibus, Maspalia sua, hoc est domus plaustris circumferentes. Oppida Collurus, Ichade. Ab ea ad 48. milia passuum in Mediterraneo, Colonia Cyrtha Sicianorum cognomi ne. Et alia intus Sicca. Liberũ quoque oppidum bulla Regia. Et in ora Tacatua Hippo Regius, flumen Armua. Oppidum Tachabracha ciuium Romanorum Tusca fluuius Numidię finis. Nec prçter marmoris Numidici ferarumque prouentum aliud insigne.

Iterum de eodem. Cap. XV.

TAuron gręce nigrum vocant. Sicut ergo gallia a candore populi, ita mauritania a nigrore nomen sortita est. Cuius prima prouincia Mauritania Sitifensis est, quæ Sitifi habuit oppidũ, a quo & vocabulum regio traxisse perhibetur. Mauritania vero Cesariẽsis coloniç cęsareç ciuitas fuit, & nomen prouinciæ ex eo datum. Vtraq; .n. prouinciæ sibi coniunctę ab oriente numidiam habent, a septentrione mare magnum, ab occasu flumen maluam, a meridie montem astrixim, qui discernit inter fecundam terram, & arenas iacentes vsque ad oceanum. Mauritania tingitania a Tingi metropolitana huius prouincię ciuitate vocata est. Hæc vltima Aphricę exurgit a montibus septem, habens ab oriente flumen Maluam. A septentrione fretum gaditanum. Ab occidente Oceanum atlanticum. A meridie gaulalum gentes vsque ad Oceanum hesperium perererrantes, regio gignens feras, simias & dracones, & struthiones. Olim etiam & Elephantis plena fuit. Quos sola nunc India parturit. Garamantis regionis caput Garama oppidum fuit. Est autem inter Cirenensem & Aethyopiam, vbi est fons qui friget calore diei, & calet frigore noctis. Aethyopia dicta est a colore populorum, quos solis vicinitas torret. Denique vim sydetis prodit hominum color. Est.n. ibi iugis ęstus. Nam quicquid eius est sub Meridiano, cardine est. Circa occiduũ aũt montuosa est, arenosa in medio. Ad orientalẽ vero plagã deserta. Cuius situs ab occiduo Atlantis montis ad orientẽ vsq; in Aegypti fines porrigitur. A Meridie Oceano, a Septẽtrione Nilo flumine clauditur. Plurimas hñs gentes, diuerso vultu, & monstruosa specie horribiles. Ferarũ quoq; & serpentiũ referta est multitudine. Illic quippe rinocerõta bestia, & camelopardus, basiliscus, dracones ingẽtes, ex quorũ cerebo gẽmæ extrahuntur. Hiacynthus, & chrysopratus ibi reperiũtur, cinnamomũ ibi colligitur. Duę sunt autem Aethyopię, vna cõtra ortum solis, altera contra occasum in Mauritania. Extra tres aũt partes orbis quarta est trans Oceanum, interior est in Meridie, quæ solis ardore incognita nobis est: in cuius finibus Antipodes fabulosè inhabitare produntur. Proxima autem Hispaniæ Mauritania est, deinde Numidia, inde Regio Chartaginensis. Post quam Getuliam accepimus, postea Aethyopiam, inde loca exusta solis ardoribus.

De Insulis Oceani quo cingitur orbis. Cap. XVI.

INsulæ dictæ sunt, eo ꝙ in salo sint, .i. in mari. Ex his quoq; notissimę, & maximæ quas plurimi veterum solerti studio indagauerunt notandæ sunt. Britannia Oceani insula interfuso mari toto orbe diuisa vocabulo suæ gentis cognominata est. Hæc aduersa Galliarum parte ad prospectũ Hispaniæ sita est. Circuitus eius quadragies octies quadragintaquinque millia, multa, & magna flumina in ea, fontes calidi, & metallorum larga, & varia copia, gagates lapis ibi plurimus, & margaritæ. Thanathos insula Oceani freto Gallico a Britannia est vario tenuiq; separata, frumẽtarijs campis, & gleba vberi. Dicta est aũt Thanathos a morte serpentium, quos dum ipsa nesciat, apportata inde terra quacunque gentium vecta sit, angues ilico perimit. Tylè vltima est Oceani inter Septentrionalem, & Occidentalem plagam vltra Britanniam a Sole nomen habens, quia in ea ęstiuum Solstitiũ Sol facit, & continuus in ea Solstitiali tpe dies, brumalique nox perhennis exigitur: vltra q̃ nauigatione vnius diei pigrum, & cõcretum est mare. Solinus. Tylus Indiæ insula est. Et fert palmas, oleum creat, vineis abundat. Terras omnes hoc miraculosa sola vincit, ꝙ quicunq; in ea nascitur arbor, nunquam caret folio. Ibi mons caucasus qui maximam orbis partem perpetuis iugis penetrat. Fronti quã soli obuersus est arbores piperis ostentat, quas ad iuniperi similitudinem diuersi fructus edere asseuerant, qui perimmaturi exeunt, dicitur piper longum. Quod incorruptum est piper album. Quorum autem rugosam, & torridam calor fecerit, nomen trahit de colore. Isid. Orcades insulæ Oceani intra Britanniam positæ, numero 33. quarum 20. desertæ sunt 13. coluntur. Scotia eadem, & Hibernia, proxima Britanniæ insula, spacio terrarum angustior, sed situ fœcundior. Hæc ab Aphrico in Boream porrigitur, cuius partes priores in Hiberniam, & Cantabricum Oceanum intendunt. Vnde & Hibernia dicta est. Scotia aũt a Scotorũ gentibus creditur appellata. Illic nullus anguis, auis rara, apis nulla, adeo vt aduectos inde pulueres, vel lapillos, si quis alibi sparserit inter aluearia, examina fauos deserant. Gaddis insula est in fine Boticę prouinciæ sita, quæ dirimit Europam ab Aphrica, in qua Herculis columnę visuntur, & vnde Tyrrheni maris faucibus ęstus immittitur. Est aũt a continenti terra centũ 20. passibus diuisa, quam Tyri a rubro mari profecti occupantes, lingua sua Gaddis .i. septam nominauerunt, pro eo ꝙ circumsepta sit mari. Nascitur in ea arbor similis palmę, cuius gummi infectum vitrum ceraunium gemmam reddit.

Iterum de eodem. Cap. XVII.

FOrtunatę insulę hoc suo vocabulo significant omnia ferre bona, quasi felices, & beatæ fructuum vbertate. Sua .n. aptè natura preciosarum poma siluarum parturiunt, fortuitis vitibus iuga collium vestiuntur, ad herbarum vice messis & olus vulgo est, vnde gentiliũ error, & sæcularium carmina poetarum, propter soli fœcunditatem easdem esse paradisum putauerunt. harum prima Mebriona dicitur, secunda Iunionia, tertia Theode, quarta Capraria, alia Vinaria quę aere nebuloso & concreto est. Mox Caninaria, canibus immensę magnitudinis plena, oẽs auibus plenæ, nemorosę, palmiferæ, nuceę, pineæ, mellis copia, animalibusque siluestribus, & piscibus abundantes. Sitę sunt aũt in Oceano, contra læuam Mauritaniæ, inter meridiem occasumque occiduo proximę, & inter se interiecto mari discretę. Gorgonides insulæ sunt Oceani obuersę promontorio quod vocatur hesperacerus, quas incoluerunt Gorgonis fœminæ, alitũ, idest celeri pernicitate, hirsuto & aspero corpore, & ex his insulæ cognominatę. Distant autem a continenti terra bidui nauigatione. Hesperidum insulę, vocatę sunt a ciuitate hesperida, quę fuit in fine Mauritaniæ. Sũt .n. vltra Gorgonides sitę ad atlanteum littus, in intimis maris finibus, in quarum hortis fingunt fabulę draconem peruigilem aurea mala seruantẽ. Fertur.n. ibi esse maris varium, alias æstuariũ, adeo sinuosis lateribus tortuosum, vt visentibus procul, lapsus angueos imitetur. Chrysę & argite sunt insulæ in indico Oceano sitę, adeo fecundę copia metallorum, vt plerisq; eas auream superficiem & argenteam habere prodiderunt, vnde & vocabulũ sortitę sunt. Taprobana insula est Indię subiacens ad eurum, ex qua Oceanus indicus incipit, patẽs in longitudine octingentis septuagintaquinque milibus passuum, in latitudine sexingentis. 25. milibus stadiorum. Scinditur amne interfluo, tota margaritis repleta & gemmis. Pars eius bestiis & elephantis repleta est, partẽ vero homines tenẽt. Hoĩes aũtẽ ibi maiores vltra omniũ mẽsurã, rutilis comis, ceruleis oculis, acutioris soni. Nullo linguę commercio

mercio alteri generi sociantur. Cum negociatoribus aliis in ripa fluminis merces opponũt, ac vix complacitas mutuant. Ætas illis vltra humanam fragilitatem prolixa est, vt immaturè pereat, qui centenarius moritur. Nulli per diem somnus. annona eodem semper tenore, ædificia humilia paruaq;, vitē nesciunt. redundant pomis, culturas & venatus amant, videlicet tygridũ & elephantorũ. Piscationibus delectantur, pertimq; testudinũ, quarũ superficie domos familiarũ capaces operiũt. In hac insula dicũt in vno anno duas esse æstates, & duas hiemes, & bis florib. vernare locum. Tyle est insula indiæ, virens omni tempore foliis Hucusque oceani insulæ.

De insulis maris magni s mediterranei. Cap. XVIII.

ITem sunt aliæ insulæ quæ ab helespontο vsque ad gades in mari magno sunt constitutæ. Cyprus insula a ciuitate Cyprb, quæ in ea est, nomen accepit. Ipsa est & paphon veneri consecrata, in carpacio mari vicina austro, famosa quondam diuitiis, & maximè æris. Ibi enim prima inuentio huius metalli fuit & vtilitas. Creta insula Greciæ pars est ingens contra Peloponensem, dicta a Crete quodam indigena, quem aiunt vnum cretatũ fuisse A quibus Iuppiter ibi absconditus est & enutritus. Est autem insula Græciæ inter ortum solis & occasum longissimo tractu porrecta, a septētrione Græciæ æstibus, ab austro Ægyptiis vndis perfusa. Fuit autem quondam centum vrbibus nobilis. vnde & hæc centapolis dicta est. Prima & remis & sagittis claruit. Prima literis iura fixite, questres turmas prima docuit. Studium musicum ab ideis dactylis in ea inceptum est. Capris copiosa. ceruis eget, lupos & vulpes aliaq; ferarum noxia nusquam gignit. Serpens nulla ibi, nulla noctua, & si inuehatur statim moritur. Larga est autem vitibus & arboribus. Diptannus herba in Creta nascitur, & alimosa, quæ morsa diuturnam famem prohibet. Sphalangos autem venenatos gignit, & lapidem qui ideus dactylus dicitur. Abidos insula est in Europa super Hellespontum posita, angusto & periculoso mari separata, & ab idos græcè dicta ꝙ sit introitus hellesponti maris, in quo Xerxes pontem ex nauibus fecit, & in Græciã trãsiit. Choos insula est adiacens prouinciæ atticæ, in qua Hipocrates medicus natus est, quæ (vt Varro testis est) arte lanificii prima in ornamentum feminarum inclaruit.

De cycladibus. Cap. XIX.

CIclades græcè quondã insulas, inde autumant dictas ꝙ licet spaciis longioribus a Delo proiectæ in orbē, tamen circa Delum sitæ sunt. Nam orbem cyclon greci loquuntur. Quidam vero non ꝙ in orbem digestæ, sed propter scopulos, qui circa easdem sunt dictas cyclades putant. Hæ in hellesponto inter egeũ & maleum mare constitutæ, circundantur etiam myrtheo pelago. Sunt autem omnes num. 53. tendentes a septentrione in meridiem per milia quingenta Ab oriente in occasum per milia ducēta. Metropolis earum rhodus. Delos est insula in medio cycladum sita, & dicta a Delos fertur, quia post diluuium, quod Ogigi temporibus notatur, cum orbem multis mensibus cõtinua nox inumbrasset, ante omnes terras radiis solis illuminata est, sortitaq; ex eo nomen, ꝙ prima visibus manifesta fuisset. Nam delum græci manifestum dicunt. Ipsa est & Ortigia, eo ꝙ ibi primũ visæ sunt coturnices aues, quas græci ortigias vocant. In hac insula, Latona enixa est Apollinem & Dianam. Delos autē & ciuitas & insula dicitur. Rhodus cycladum prima est ab oriente, in qua rosæ capitulũ dicitur esse inuentum, dum ibi ciuitas conderetur, ex quo & vrbs & insula est appellata. In hac vrbe solis colossus fuit æreus, septuaginta cubitorum altitudine. Fuerunt & alii centum numero in eadem insula colossi minores. Fertur autem quondam hæc insula adeo magno terremotu concussa fuisse, vt labentibus in illis tectis, ingens quoq; ille colossus rueret. Thenedos vna ex cycladibus ad septentrionem sita, in qua olim ciuitas Athenæ quondam condita est. Vnde nomen vrbis illius, vel potius insulæ fuit. Nam Thenes ille infamatus, quòd cum nouerca sua concubuisse, fugiens in hanc insulam vacuam cultoribus obtinuit, vnde & thenedos insula dicta est. Sic Cicero inquit. Thenen ipsum cuius ex nomine thenedos nominatur. Naxon insula cicladum a Dionysio dicta, quasi dyanaxon, ꝙ fertilitate vitium vincat cęteras. Est autem a Delo per decem & octo milia passuum separata, ex qua olim Iouis fertur aduersus thitanas fuisse profectus. Melos ex numero cicladum vna omnium insularum rotundissima, vnde & nuncupata. Carpatos est vna ex cicladibus a meridie posita contra Ægyptum, a qua carpatium mare est appellatum, vocata propter celerem fructuum maturitatem. Est enim inter Ægyptum & Rhodum. Ex hac insula ducuntur & carpasiæ naues magnę & spaciosæ. Cytherea vna est ex cicladibus a parte occidua, vocata ꝙ ibi sit venus orta, cuius antea Porphiris nomen fuit. Hicaria est vna de cicladibus, quæ hicario mari nomen dedit. Hæc inter Samum & Mychonium procurrentibus saxis inhospitalis est, & nullis finibus portuosa. Dicitur autem Icarum cretensem ibi naufragio interisse, & de exitu hominis impositum nomen loco.

De Cæteris insulis magni maris. Cap. XX.

HIstoria dicit ex iasone natum fuisse Phiomelum & Platum, ex Philomelo Pareantem genitum, qui de suo nomine parõ insulam & oppidum appellauit. Prius autem minoia, deinde paros est dicta de qua Virgilius: Niueumq; parõn. Gignit enim marmor candidissimum, quod parium dicunt. Mittitq; sardem lapidem, marmoribus quidem præstantiorem, sed inter gemmas vilissimum. Chyon insula syra. Syri enim masticem, chyon vocant. Samo insula est in mari egeo, vbi nata est Iuno, ex qua fuit sibilla samia & Pythagoras samius, a quo philosophię nomen inuentũ est. In hac insula reperta prius fictilia vasa traduntur, vnde & vasa samia appellata sunt. Sicilia a Sicano rege sicania dicta est, deinde a Siculo fratre Sicilia, italis prius aũt trinacria dicta propter tria acria. i. promõtoria, pelorum, pathinum, & lilibeum. Hęc ab Italia exiguo freto discreta aphricum mare prospectans, terris frugifera, auro abundans, cauernis tamen & fistulis penetrabilis, vẽtisque & sulphure plena. Vnde & ibi Æthnæ montis extant incendia. In cuius freto Scilla est & Caribdis, quibus nauigia aut absorbentur aut colliduntur. Fuit autem quondam propria patria ciclopum, & postea nutrix tyrannorum, frugum fertilis ac primum terris omnibus commissis seminibus aratro proscissa. Principem vrbium Syracusas habet, & fontē Aretusam, & Alpheum fluuium magnorum generatorem equorum. In ea insula primum est inuenta comedia achatem lapidem ipsam primum ex achate flumine protulit. Parturit & mare eius corallium, gignit & salres agrigentinos, in igne solubiles, crepitantes in aquis. Omnis ambitus eius clauditur stadiorum trium milium. Salustius autem dicit Italię coniunctam Siciliam fuisse, sed medium spacium impetu maris diuisum & per angustiam scissum. Tapsum insula stadiis. 10. a sicilia remota iacens & planior, vnde & nuncupata, de qua Virgilius. Tapsumq; iacētem. Eoliæ insulæ Siciliæ appellatæ sunt ab Eolo Phante filio, quem poetæ finxerunt regem fuisse vẽtorũ. Sed vt Varro dicit rector fuit istarum insularum, & quoniam ex earũ nebulis & fumo, futuros prędicebat flatus ventorum, ab imperitis visus est ventos sua potestate retinuisse. Eædem insulæ & vulcaniæ vocantur, ꝙ & ipsę sicut æthna ardeant. Sunt autem. 9. habentes propria nomina. Quarum prima Lipparus quoniam lipar vocabatur, qui eam ante eolum rexit. Altera Therasia uocatur, ꝙ sit collibus excellentissimis. Tertia Strongilę, in qua eolus regnare fertur reliquię vero. i. strongile, didime, erifusa, festia, fenicusa, enonimon, stripodes, sonores, quæ quoniam nocte ardent, Eolię siue Vulcanię dicuntur. Ex his quædam ab initio non fuerunt, postea mari editæ sunt, & vsque nunc permanent.

Adhuc de eodem. Cap. XXI.

SArdis Hercule procreatus, cum magna multitudine a Lybia profectus, Sardiniam occupauit, & ex suo uocabulo insulę nomen dedit. Hæc in aphrico mari facie vestigii humani tam in orientem quam in occidentem latior prominet fermè partibus lateribusque in meridiem & septentrionem vertunt, terra patens in longitudine milia. c. 40. in latitudine. 40. In ea neque lupus, sed solifuga tantum animal exiguũ, hominibus perniciosum. venenũ quoque nõ nascitur ibi, nisi herba per scriptores plurimos & poetas memorata apiastro similis, quæ hominibus rictus cõtrahit, & quasi ridentes interimit. Fontes habet Sardinia calidos, infirmis medelam præbentes, furibus excæcitatem, si sacramento dato oculos aquis eius tetiterint. Corsicę insulę exordium incolę lygures dederunt appellantes eam ex nomine ducis. Nam mulier quędã lygur Corsa nomine cum Taurum ex grege quem prope littora regebat transnatare solitum, atque per interualla corpore aucto remeare videret. Cupiens scire incognita sibi pabula, taurum a cæteris digredientem vsque ad insulam nauigio prosecuta est. Cuiꝰ regressu insulę fertilitatem cognoscentes lygures ratibus ibi profecti sunt, eamq; nomine mulieris auctoris & ducis appellauerũt. Hęc græce cyrene dicitur, a cyrno Herculis filio habitata. De qua Virg. Cyrnea taxos. Diuiditur autem a sardinia. 20. milium, freto cincta, ligustici ęquoris sinu ad prospectum italiæ. Est autem multis promontoriis angulosa, gignens lętissima pabula, & lapidem quem cacocitem græci vocant. Ebolus insula est Hispaniæ, dicta ꝙ a zomo non procul sit, quasi ebosos, cuius terram serpentes fugiunt. Huic contraria est colubraria, quæ referta est anguibus. Baleares insulę Hispaniæ duę sunt. Affrosiades & gennasides maior & minor, vnde & eas vulgus maioricam & minoricam nũcupat. In his primum inuentus est vsus fundarum, quibus lapides emittuntur, vnde & baleares sunt dictæ. Balin enim græce emittere dicitur, vnde & balista quasi missa & fundibulũ. Virg. Balearis verbera fundę. Cũmune est insulis vt promineant, vnde & loca eorum promontoria dicuntur. Sic Salustius de sardinia in oriente latior prominet quam in occidente. Sygeum promunctorium vel promontorium Asiæ, vbi hellespontus apertius dilatatur. Dictum est autem Sigeum propter Herculis taciturnitatem, quia prohibitus hospitio a Laomedonte Troianorum Rege, simulauit abscessum,

sum,& inde contra Troiam cum silentio venit, quod dicitur sygæ. Maleum promontorium græciæ,quod intrat mare,& per milia quinquaginta protéditur,vbi vnda ita sæua est,vt persequi nauigantes videantur. Hoc autem promontorium a Maleo rege argiuorum nomen accepit. Pelorum promontorium Siciliæ respiciens ad aquilonem secundum Salustium. dictum a gubernatore Hannibalis illic sepulto. Pachinum promontorium Siciliæ austrũ spectans ab aeris crassitudine dictum. Nam ibi aer est crassus & pinguis. Austro enim perflatur. Lilibeum promontorium Siciliæ solis occasum intendens vocatum ab eiusdem nominis ciuitate, quæ ibi sita est. Borion promontorium Numidiæ vocatum,eo q̄ aquilonem intendat. Calpis Hispaniæ promontorium &c.

De tempore & cursu eius. Cap. XXII.

ACtor Dicto d: locis habitabilibus,restat dicendis de temporibus quibus videlicet decedendo ac succedendo continuè decurrit humana generatio,diuersis ætatum spatiis annorumq; voluminibus. Est enim tempus (vt aliàs dictum est) mora rerum mutabilium. Vel secundum Arist. numerus motus secundum prius & posterius,vel secundum Aug. creaturæ motus ex alio in aliud consequentibus rebus secundum ordinationem códitoris omnia quæ creauit administrantis. Potius ergo tempus a creatura quam a tempore cæpit creatura, quamuis & ipsum tempus sit creatura. Ab æternitate siquidem, vbi nullum est tempus fabricantur tempora & modificantur & ordinantur ipsam æternitatem imitátia, dum cęli conuersio ad eadem redit,& cęlestia corpora ad idem reuocantur,diebusq; ac mensibus & annis ac lustris cæterisq; syderum orbibus æqualitatis & vnitatis ordinatio legibus obtemperat. Sic enim (vt ait idem Augustinus) Dei legibus in æua stantibus,instabilis rerum mutabilium motus perturbatus esse nõ finitur, frenisque circueuntium sęculorum semper ad similitudinem stabilitatis reuocatur. Itaq; sicut forma nostræ vocis emissa pręterit,silentioque perimitur,& cum sermo noster ex verborum p̄tereuntium decessione ac successione peragitur, & moderatis silẽtiorum interuallis decenter suauiterque distinguitur, ita se habet etiam temporalium naturæ voluminum infima pulchritudo,vt rerum trãsitu peragatur,& morte nascentium distinguatur. Cuius videlicet pulchritudinis ordinem & modos si capere sensus noster atque memoria posset,adeo mentis nostræ cõsiderationi placeret,vt ipsos quibus distinguitur defectus,nec vocare corruptiones auderemus. Quid autem in eiusdem pulcritudinis parte laboramus,dum nos fluentia deserunt temporalia quæ diligimus, & peccatorum pęnas luimus,& æterna diligere commonemur?

De tribus sæculi temporibus. Cap. XXIII.

SVnt autem humano generi tria tempora secundum triplicem statum eius distincta, videlicet ante legẽ,& sub lege,& sub gratia. Primo enim post lapsum dimissus est homo sibi vsque ad tẽpora Moysi,& vtebatur tantommodo lege naturali. Postea vero per Moysen data est lex scripta,qua humana illuminaretur ignorantia. Tandem vero Dei filius missus est, qui quod lex vtraque non poterat,salutem hominibus daret. Magnoq; Dei consilio factum est, vt non post hominis casum illico lex daretur,vel Dei filius mitteretur. Nisi enim hominis superbia vires suas prius experiretur,sui libertati arbitrii sufficientiam arrogaret, & legẽ superfluè datam,& Dei filium frustra venisse iudicaret. Ne igitur detrahendi vel murmurandi occasionem haberet, reliquit eum Deus prius in libertate arbitrii sub lege naturali, vt sic vires suæ naturæ cognosceret,vt cum deficeret,nec sic humiliauit se ad poscendum gratiam,sed superbæ legem scriptam legi naturæ adiũctam sibi sufficere putans clamabat. Non deest qui impleat, sed qui iubeat. Vt ergo & de ipsa conuinceretur, antequam filiũ mitteret pater,legem scriptam dedit, quæ peccati morbum detexit, non consumpsit. Qua data ēt morbus inualuit, & infirmitas est aucta,non legis, sed naturæ vitio, & diaboli instantia. Talis est enim & carnalitas nostra,vt ardentius desideret prohibita, quib. non memoratis iaceret quasi sopita Actum est hoc diuina prouidentia,vt sic homo cognita vtriusque legis insufficientia, & infirmitate sua clamaret ad medicum,& quæreret gratiæ auxilium. Et ita factum est;multiplicatæ sunt enim infirmitates eorum,postea accelerauerunt ad medicum. Hic est ille samaritanus qui per formam serui & compassionem languido appropiauit, eiusque vulnera sanauit,quem sacerdos & Leuita inaniter pertransibant, qa sacerdotium & lex vetus neminem ad perfectum adduxit. Hic est etiam omnipotens sermo,qui dum medium silentium tenerent omnia,venit a regali solio. Primum enim silentium fuit ante legem.s.ignorantia languoris. Secundum sub lege.s. desperatio curationis. Tertium erit in gloria.s.adeptio sanitatis. Ante legẽ nãque morbum suum homo non agnoscebat,& ideo remedium nõ quærens silebat. Vt autem lex subintrauit, & vulnera sua lãguidis ostendit,mox ruptum est silentium,& ceperunt ægri poscere remedium. Sed dum per opera legis vbi salus non est sanari volebant,quem quærebant inuenire nequibant. Tandem ergo homo quasi diuturno clamore fatigatus & desperans secundo siluit, & tunc omnipotens sermo Dei a regalibus sedibus venit.

De mutatione praeceptorum & sacramentorum pro varietate temporum. Cap. XXIIII.

DIstinguitur autem (vt ait Augustinus) contra Faustum, In lege inter præcepta vitæ agendæ ac significãdæ, verbi gratia, non concupisces,præceptum est vitæ agendæ,ac circuncides omne masculinum octauo die, præceptum est vitæ significandæ, & similia,quæ illi vtique tempori congruebant,quo illa significarentur ventura,quæ nondum manifesta erant. Et hæc quidẽ sub figuris occultata, tunc & a quibusdam sanctis intelligebantur. Nunc autem sub nouo testamento manifeste reuelata populis p̄dicantur. Vnde scriptura illa vetus tunc erat præceptum, nunc autem testimonium. Siquidem agebantur hæc, tunc sub pręcepto significato, nunc leguntur in testimonio reuelato. Nã nec ipsũ tabernaculum testimonii diceretur,nisi alicui veritati declarandæ suo tempore congruentia significationis attestaretur. Lex itaque per Moysen data est. Gratia & veritas per Iesum Christũ facta est. Qui vtriq; non venit legem soluere,sed adimplere. Impletur enim lex vel cũ fiunt quæ ibi præcepta sunt,vel cum exhibentur quæ ibi prophetata vel præfigurata sunt. Et ipsa lex cum impleta est,gratia & veritas facta est. Gratia siquidẽ pertinet ad charitatis plenitudinem. Veritas ad propheriarum impletionem. Et quia per Christum vtrunq;,ideo non venit legem soluere,sed adimplere,non vt adderentur legi quę deerant, sed vt fierent quæ scripta erant. Charitas enim est plenitudo legis,quæ per spiritum Sanctũ diffusa est in cordibus nostris. Lex ergo quæ superbos etiã præuaricationis reatu deuinxit, iubendo quod implere non potuerunt, ipsius impletur iustitia per gratiam spiritus in eos qui a Christo esse mites & humiles corde discunt. Prophetias vero sic adimpleuit,cũ in eo facta est veritas Dei.s. promissio,dicẽte Apostolo. Quotquot enim promissiones Dei fuerũt,in illo sunt. Itaq; si ea q̄ figuratiua & prænunciatiua futurorũ erant, adhuc a christianis obseruarentur,significaretur nondũ illa venisse q̄ figuris illis prænunciabantur. In nullum aũt religionis nomen coagulari possunt homines siue verũ siue falsum,nisi colligentur aliquo signaculorum vel sacramentorũ consortio visibiliũ. Quorũ vtiq; vis plurimum proficit,& ideo contempta sacrilegos facit. Impie quippe contemnitur,sine quo pietas non perficitur. Proinde prima illa sacramenta quæ obseruabantur ex lege, cum aduentu suo Christus impleslet,ablata sunt, & ideo ablata; quia impleta sunt, aliaq; sunt instituta,virtute maiora,vtilitate meliora, actu faciliora,numero pauciora,tanquam videlicet iustitia fidei reuelata, & in libertatem vocatis Dei filiis,iugo seruitutis ablato, quod duro & carni dedito populo congruebat. Illa ergo fuerunt rerũ promissiones implendarũ Hæc autem sunt indicia completarũ. Primis tamen christianis qui crediderant ex iudæis,donec circa tam diuturnam consuetudinem paulatim persuaderentur,& ad intellectum perfectum ducerentur,quia sic nati erant & instituti,paternum ritum seruare permiserunt apostoli,vt eorum congruerent tarditati. Nam & Thimotheum iudæa matre ac græco patre pp illos ad quos talis cum eo venerat ēt apostolus circuncidit, & ipse quoq; morem huius inter illos custodiuit, non simulatione fallaci, sed consilio prudenti. Nec enim ita natis & institutis erat illa noxia, quamuis iam non essent futuris significandis necessaria Quoniã potius noxium erat,ea tanquam noxia prohibere, in his vsq; ad quos debuerũt durare. Nam Christus qui oẽs illas prophetias implere venerat,sic & eas iniciatas inuenerat. Si tamen homines illi in talibus spem suam & salutem continere opinarentur,tanquã a certa pernicie vetarentur. Vnde etiam Apostolus ait. Si circundamini,Christus nihil vobis proderit. Illi ergo soli ꝓhibendi non fuerant ab obseruationibus huiusmodi,quos fides reuelata his iã imbutos inuenerat,vt in eis iam contrasummaretur actio ipsa ꝓphetica,quos ante impletionẽ prophetiæ iã tenuerat obstrictos. Ne si & ab ipsis remoueretur,improbata potius q̄ terminata videretur. Si aũt gẽtibus imponeretur,aut nõ Christi promittendi causa instituta esse,aut adhuc Christum promittere putaretur. Primo itaq; Dei populus anteq̄ Christus veniret legẽ & Prophetas implere, illa oĩa q̄ hunc promittebant videbatur obseruare, liberi in eis qui hæc quo pertinerent intelligebant,serui aũt in eis qui hęc non intelligebant. Posterior aũt populus accedens ad fidem, qua iam Christus venisse, passus esse,& resurrexisse prędicabatur, in his quidem quos iam talibus institutos eadẽ fides inuenerat, nec illa cogebat obseruare,nec prohibebat. In his vero qui in illa generis vel consuetudinis vel congruentię necessitate retenti crediderant,etiam prohibebantur,vt per illos apparere iam inciperet, illa omnia propter Christum promittendum instituta fuisse, quo veniente & hęc promissa implentẽ iam oportet cessare.

De incremento humanę iustitię per temporis processum. C. XXV.

SEd nunquid non obseruant christiani quod in ipsa lege scriptum est, Audi Israel,dominus Deus tuus vnus est,& illud Nõ accipies

accipies nomen Dei tui in vanum, & cætera quæ sequuntur. Vtriq; nam hæc sunt præcepta morum, illa vero sacramenta promissorum. Hæc implentur per adiuuantem gratiam, illa vero per veritatem redditam. Vtraq; (sicut dictum est) per Christum, & illam gratiam semper donantem, nunc reuelantem, & illam veritatem tunc promittentem, nunc exhibentem. Non itaq; (sicut Faustus opinatur) quædam antiquis iustis ante Moysen iam dicta impleuit dominus Iesus, quædam vero soluit, quæ propria videbantur illius. Sed quia non intelligebant homines homicidium, nisi peremptionem corporis humani, aperuit dominus omnem motum iniquum ad nocendum fratri, & homicidii culpæ deputari. Et quia putabant tantummodo corporalem cum fœmina commixtionem illam vocari mœchiam, demonstrauit etiam magister nihil aliud esse concupiscentiam talem. Item periurare graue peccatum est, non iurare autem sicut vere iurare nullum est peccatum, sed longius remotus est a falso iurando, qui nec iurare consueuit, quam qui verum iurare procliuus est, maluit nos dominus & non iurantes non recedere a vero, quam verum iurantes propinquare periurio. Ea quoque regula docetur non esse contrarium, quod antiquis dictum est Oderis inimicum tuum Et in Euangelio, Diligite inimicos vestros q̃ omnis iniquus homo inquantum iniquus est odio habendus, inquantum autem homo est, diligendus est, vt illud quod in eo odimus arguamus, id est vitium, quo possit id quod in eo diligimus, id est natura humana uitio emendato liberari. Hæc inquam regula est, qua & oderimus inimicum propter id quod i eo malum est, id est iniquitatem, Et diligamus propter id quod in eo bonum est, id est ipsam rationalem socialemque creaturam. Audito enim & non intellecto quod dictum est, oderis inimicum tuum, ferebantur homines in hominis odium, cum deberent non odisse nisi vitium. Dominus autem iubendo inimicos diligere cogit nos intelligere, quomodo possumus eundem hominem odisse propter culpã, & diligere propter naturã. Et quoque quod dictum est, oculum pro oculo, non est contrariũ huic quod ait dominus. Ego autem dico vobis non resistere malo &c. Illud autem antiquum ad reprimendum odiorum flammas, & ad immoderatos sæuientes animos refrenandos est præceptũ. Quis enim facile contentus est tantum rependere vindictę quantum accepit iniuriæ. Videmus homines leuiter læsos cædem moliri, & vix inuenire vnde satientur in malis inimici. Huic ergo immoderatæ ac per hoc iniustæ vltioni lex modum iustum præfigens pœnam instituit talionis, ut oculum pro oculo, dentem pro dente, non vt esset fomes, sed limes furoris, non vt quod erat sopitum hinc accenderetur, sed ne quod ardebat vltra extenderetur. Imposita est enim quędam uindicta, quæ iniuranti iuste debetur, propter quod utique cum ignoscimus, de quodam iure nostro largimur. Quod autem debetur & si benigne dimittitur, non tamen inique repetitur. Sed sicut etiam admonitio non iurandi conseruatio est a peccato periurii, sic admonitio uindictam debitam non exigendi, conseruatio est a peccato ultra debitum uindicandi. Hoc etiam ipsum de donanda omnino uindicta ualet ad illud, ut nobis a deo dimitti mereamur dimittendo huiusmodi debita. Sed duro populo lex prius adhibuit modum, quo disceret non egredi debitum, ut ira edomata, quę ad immoderatam uindictam rapit, iam qui uellet tranquillus attenderet, quid ipse deberet quod a domino sibi relaxari cuperet, vt hac consideratione conseruo debitum relaxaret. Itaque sicut dicit Augustinus in libro de sermone domini in monte, Pharisęorum iustitia est modum in vindicta non excedere, hoc est, ut non plus quisq; rependat q̃ accepit iniuriæ, Et hæc est pacis inchoatio, perfecta vero pax est, nullam velle vindictam omnino. Inter illud ergo quod præter legem. s. maius malum pro minori reddi, & illud quod perficiendis discipulis dominus dicit, Non malum pro malo reddi, medium locum tenet, vt tantum reddatur quantum acceptum est, per quod a summa discordia ad summam concordiam pro temporum distributione transitus factus est. Parumq; videtur adhuc domino si malum pro malo nõ reddideris, nisi rependas quod acceperis, nisi etiam amplius accipere paratus sis. Vnde si quis ait te percusserit in dextram maxillam, præbe illi & alteram. Præterea sicut dicit. Hieronymus super Ezechielem. Vide quoque in alio iustitiæ profectum per temporis processum. In principio siquidẽ legis, a fratribus tantummodo fœnus tollitur, in Propheta vero ab omnibus vsura recipi prohibetur, vbi. s. iustus pecuniam suã ad vsuram non dedisse commendatur. Porro virtutis augmentum est in Euangelio, dicente domino. Mutuum date nihil inde sperantes.

De Sex ætatibus sęculi. Cap. XXVI.

Sicut autem sex diebus Deus opera sua omnia consummauit, & septimo requieuit, ita sex ætatibus humanum genus in hoc sęculo per successiones temporum operibus suis insigniuit, & in .7. sanctos a laboribus suis in seipso requiescere voluit. Prima ætas ab Adam vsque ad Noe fluxit, secunda a Noe vsque ad Abrahã, Tertia ab Abraham vsque ad Dauid. Quarta a Dauid vsq; ad trãsmigrationem populi Hebręorum in Babiloniam. Quinta deinde vsque ad domini aduentum. Sexta quam nunc agimus vsque quo mundus finiatur, & excelsus veniat ad iudicium. Septima vero intelligitur in requie sanctorum. Quæ vesperam non habet, quia iam nullus eam terminus claudet. Tunc etiã requiescent ab omnibus operibus suis hi quibus dictum est. Estote perfecti sicut & pater vester cęlestis perfectus est. Sex ergo mundus ætatibus sicut & hominis vita distinguitur. Prima. s. infantia, quasi quodã diluuio lubricæ obliuionis obruitur, vt non videatur in posterum, nec vlla eius vestigia relinquantur. Secunda. i. pueritia primum de diluuio obliuionis ad sensum exiens, per superbiam erigitur, ac p̃ cõcupiscentiã diuiditur & dispergitur. Tertia. i. adolescentia primũ p̃ cohibitionẽ disciplinæ circunciditur, Deinde p̃ceptis informatur, consilio regitur. Quarta. i. iuuentus seruire iam cogit, & regimini subiicitur, vt p̃ timorem hoĩs timor diuinus addiscatur. Quinta. i. virilis ad timorem diuinum venit, post timorẽ hominis. Sexta, id est senectus tanq̃ itura futurorũ concupiscentia trahitur. Sic ergo genus humanum primo quidem diluuio est obrutum. Secũdo in ædificatione turris elatum, & in diuisione linguarum dispersum. Tertio in Abrahã circuncisum & in Moyse præceptis informatum, sub iudicibus quoq; consilio gubernatum. Quarto sub regibus dominationi subiectum. Quinto sub pontificibus religioni parens. Sexto sub gratia vera in bonitate illustratum.

Cronica primæ ætatis. Cap. XXVI.

Prima quidem ętas in exordio sui continet creationem mũdi: primo enim die Deus in lucis nomine condidit angelos, secũdo in firmamenti appellatione, cęlos, tertio in discretionis nomine, speciem aquę & terræ, quarto cęli luminaria, quinto animantia ex aqua, sexto animantia ex terra, & etiam hominem quẽ appellauit, Adam. Adam ex agro damasceno in paradisum trãslato, & ex latere dormientis Eua formata, ambo vt creditur ipso die suæ creationis circa meridiem præuaricati sunt, & paulopost circa horam nonam eiecti sunt. Proiecti ergo in exilium currunt ad humanum solacium, virgines de paradiso egressi sunt, & extunc carnaliter coierunt. Anno itaque vitæ Adam. 15. natus est ei Cayn, & soror eius calmana. Post alios autem. 15. natus est ei Abel, & soror eius delbora. Ab Abel dicitur incepisse ecclesia, quia si ab Adam incepisset non fuisset cõtinua, & quia in Cayn sæuire cępit in sanctos reproborum malitia. In Abel vero proficere vita sanctorum & patientia. Adam itaque post mortem Abel vehemẽter amore prolis ardescens. cognouit vxorem & genuit Seth, cum esset. 129. annorum, secundum Hebraicam veritatem. Qui scilicet Seth genuit Enos anno ætatis suæ. 105. ab initio vero mũdi. 235. Enos genuit Caynan, anno ætatis suæ. 90. mundi vero. 325. Caynan genuit Malaleel anno ætatis suæ. 70. mundi vero. 395. Malaleel genuit Iared anno ętatis suæ. 65. mundi vero. 460. Iared genuit Enoch anno ætatis suæ. 162. mundi vero. 622. Enoch genuit Matusalem anno ætatis suę. 65. mundi vero. 687. Post hæc vero cum esset Enoch. 385. annorum translatus est diuinitus in paradisum voluptatis ad tempus, vt in fine temporum cum Helya veniat, & corda filiorum ad patres conuertat, hic enim. 7. in generatione piorum scilicet filiorum Seth fuit optimus, sicut Lamech in generatione impiorum. s. filiorum Cayn fuit pessimus. Matusalem genuit Lamech anno ætatis suæ. 186. mundi vero. 874. Lamech genuit Noe anno ætatis suæ. 182. mundi vero. 1056. Noe vero genuit Sem anno ętatis suę. 500. mundi vero. 1556. Tũc inundante malitia hominum præcepit dominus arcam fabricari. 100 annis ante diluuium qui dati sunt eis ad pęnitendum. Denique non cessantibus peccatis hominum inundauit aquæ diluuiũ anno Sem. 100. Noe vero 600. Ab initio autem mundi. 1656. Et tunc prima ętas mundi est terminata, quasi infantia obliuioni data, & initium habuit secunda.

Cronica secundę ætatis. Cap. XXVIII.

Sem vixit post diluuium annis duobus antequam generaret Arphaxat. s. anno mundi. 1658. huius tempore accidit post diluuium illa famosa ebrietas patris sui Noe, cuius occasione idẽ pater sibi & fratri suo Iaphet pro honesta verecundia in honore paterno benedixit. Tertio vero filio. s. Cham pro impudẽti patris irrisione in filio suo primogenito Chanaam maledixit Texũtur aũt ex trib. filiis Noe generationes. 72. s. 15. de Iaphet, 30. de Chã. 27. de Sem. Quin etiam ex tribus illis adhuc viuente Noe iuxta philonem nati sunt. 24. milia virorũ, & 100, extra mulieres & paruulos. Arphaxat autem genuit Sale anno ætatis suæ. 35. ætatis autem mundi secundę. 37. Ab initio vero mundi. 1693. Sale vero. genuit Heber, anno vitę suę. 30. Ætatis secundæ. 67. mundi vero 1727. Sub his duobus. s. Arphaxat & Sale nihil in mundo famosũ legitur euenisse. Heber autem genuit Phalech, anno vitæ suę. 34. Aetatis secundę 101. mũdi vero. 1757. Ab Heber secũdũ Iosephũ dicti sunt Hebręi. Nam & in domo eius sola remansit lingua Hebręa, huius quoque filius nomen habuit ab euentu. s. Phalech, id est,

est diuisio, quia in diebus eius diuisa est terra, Phalech autem cũ esset annorum.30.genuit.Reu vel Ragau.anno.s.ætatis secundæ. 131.mundi vero.1787.Sub Ragau regnum Scytharum exortum est. Reu vero qui & Ragau cum esset annorum.32.genuit Saruch. s.anno secundæ ætatis.163.mundi vero.1819.Sub hoc ortum est regnum Ægypti.Saruch cum esset annorum.30.genuit Nachor, anno.s.ætatis secundæ.193.mundi vero. 1849. Sub hoc orta sunt duo regna.s.Assiriorum & Sicioniorum.Nachor cum esset annorum.29.genuit Tharam anno.s.ætatis secundæ.222.mundi vero. 1878.In Thare terminatur secunda ętas,quæ tamen vsque ad ortum Abrahę extenditur.i.vsq; ad annum Thare.70. & habuit annos.292.prima autem habuit.1656.Sicq; ab initio mundi vsque ad ortum Abrahę fluxerunt anni. 1948.

Cronica sue ætatis. Cap. XXIX.

THare ergo cum esset.70.annorum genuit Abraham in quo tertia ætas habuit initium,huius anno septimo Ninus rex assiriorum condidit ciuitatem Niniuem, qui etiam Zoroastrem bactrianorum regem magicæ artis inuentorẽ deuicit,ac libros eius combussit. Idem in solatium doloris imaginem patris sui mortui faciens idolatriam instituit.Nam ad huiusmodi imaginũ cultum prouocauerũt homines tria.s.affectio erga morientes,timor & adulatio erga reges,diligentia artificum in sculpendo & depingendo imagines.Cunq; esset Abraham annorum circiter.75.ad imperium domini trãsiuit in terram Chanaam relicta patria sua & gente,acceptaque promissione seminis , ac terræ possidendę. Deinde per inflammationem sacrificii signo promissionis implendę diuinitus accepto,primo quidem suscepit filium Ismaelẽ de ancilla cum esset annorum 86. Postea vero certam promissionem seminis de libera,mutationem quoque sui nominis, & caracterem circumcisionis, cum iam esset.99.annorum. Iterumq; dominus ei per sibi subiectam creaturã angelicam sub mystico ternarii numero apparuit filiumque de Sara repromisit,moxq; pentapolim subuertit,& precibus Abrahæ Loth liberauit.

Cronica ab ortu Isaac vsque ad mortem Ioseph. Cap. XXX.

IGitur Abraham cum esset centum annorum eiusq; corpus naturaliter emortuum ad generandum, Sara vero sterilis & nonagenaria,iuxta repromissionem natus est eis Isaac Anno.s.ab institutione circumcisionis secundo Ab ortu Ismahelis.14.Ab initio vero mundi secundi.1048.Isaac quadragenarius vxorem de genere suo Rebeccam duxit,& post repromissionem diuinitus acceptam duos gemellos,id est,Esau & Iacob cum iam esset sexagenarius ille suscepit, Anno videlicet ætatis tertiæ.160. mundi vero secundi. 1108. In quo.s.anno regnum Argiuorũ exortum est sub Inaco primo rege.Iacob fratris supplãtator, iram illius fugiens scalã ad cęlum erectam per somnum vidit,eiusque summitati dominũ innitentem & terram itidem ad benedictionem seminis promittentem audiuit.Inde procedens in Syriam ad Laban.14. annis ꝓ duabus filiabus eius seruiuit, ex quibus & earum ancillis duodecim filios & vnam filiam suscepit. Ioseph itaq; natus de Rachel anno patris sui.90.Tertiæ ætatis.250.mundi vero secundi millesimo centesimo nonagesimooctauo,cum sedecim esset annorum pascens gregem in inuidiam & odium fratrum incurrit propter familiaritatem erga se patris dilectionem,& propter somniorum narrationem , & fratrum accusationem. Ideo venditus ab eis ductus est in Ægyptum ibiq; per somniorum expositionem coram Pharaone diuinitus exaltatus,anno.s.ætatis suæ. 30. patris vero sui. 121.Inter hæc Apis rex argiuorum nauibus trãsuectus in Ægiptũ Memphin cõdidit,& tandem mortuus factus est maximus Ægyptiorum Deus, ac Serapis dictus. Denique Iacob ad mãdatum Ioseph anno secundo famis cum familia sua descẽdit in Ægyptum, & in conspectu Pharaonis ab ipso introductus est cum esset.130. annorum.Ioseph sepulto patre tandem & ipse obiit, cum esset. 110.annorum.Anno videlicet sui ducatus.80.Ætatis tertiæ.361. mundi vero secundi millesimo.309. Post eius obitum incepit seruitus Hebręorum,quæ perdurasse legitur. 154. annis, vt impleatur numerus.430.annorum a prima promissione Abrahæ, vsque ad dationem legis.

Tempora Moysi vsque ad exitum Egypti. Cap. XXXI.

HVius scilicet seruitutis ãno.64.qui fuit ætatis tertię.425.Mũdi vero secundi millesimo.373.natus est Moyses ex Amarã & Iacobeth de tribu Leui,regnãte ĩ Ægypto Ammenone q fuit. 8.a Pharaone illo qui sublimauit Ioseph.hic cum esset.80.annorum, Aaron autem frater eius.83.Ducatum populi suscepit quem per signa & portenta de Ægypto educens leges ei in eremo per annos.40.dedit.In hoc autem primo anno ducatus eius finẽ habuit seruitus Hebręorũ,in exitu.s.de Aegypto quæ durauerat a tẽpore mortis.Ioseph. annis.144.Finita quoque est eorum peregrinatio in terra aliena,quæ prædicta fuerat, Abrahę.s.annorũ.430. Cũ ergo legitur in Exodo ꝙ habitatio eorũ in Aegypto fuit.430. annorum,nomine Egypti intelligitur omnis incolatus eorum q cępit a prima promissione facta Abrahæ, in via Mesopotamiæ a qua vsque ad legem datam tot anni fluxerunt, vt in Epistola ad Galathas legitur, & in actibus apostolorum idem numerus ponitur. In Genesi tamen ad Abraham dicitur,ꝙ futurũ sit genus eius peregrinum annis.400.Sed illi incipiunt ab ortu Isaac in quo ꝓmissum est semen.Natus est enim.25.annis postquam facta est illa promissio.s.anno Abrahæ.c. quibus subtractis de præfato numero remanent.405.sed ibi scriptura more suo prætermittit illũ quinarium, quæ plerunque non facit vim in minutus numerorũ. Fuerũt autem Hebræi in Aegypto.215.annis,qui ab eodem tempore computantur quo Iacob in Aegyptum descendit cum filijs.

Tempora ab exitu Aegypti usque ad mortem Moysi. Cap. XXXII.

IGitur ascenderunt celebrato phase.14.nocte primi mensis, id est lunationis Aprilis propter plagam primogenitorum vergẽtibus eos Aegyptiis.Die vero prima tertii mẽsis,id est iunii venerunt ad montem Synai.47.scilicet die a phase.In exponendo enĩ scripturas.30.dies pro mense ponimus,tanquam inter lunares & solares menses viam mediam eligentes,lunares enim infra tricesimum quidẽ inueniuntur,sed vltra non,Solares vero plures hũc numerum excedunt.A phase ergo restabant sedecim dies mensis primi,& postea fluxerunt.30.secundi.Vnde restat ꝙ dies iunii prima sit a phase.47. Tunc iubẽte domino Moyses populum biduo sanctificauit,& die tertio qui fuit a phase.l.populo stante ad radicem montis,& audiente,legem a domino accepit.Anno secundo ab egressu ex Aegypto prima die mẽsis primi, Moyses tabernaculum erexit,& gloria domini illud operuit per nubem in die per ignẽ in nocte.Inde dominus Moysen vocauit,legem sacrificiorũ tradidit.Post hoc autem eodem anno.20.die secundi mensis eleuata est nubes de tabernaculo federis,& moti sunt de monte Synai vt irent in terram promissionis.Sed quia murmurantes & tẽtantes dominum multotiens ipsum contra se exacerbauerunt,ac terræ sibi promissę detraxerunt iuxta numerum dierum quibus duo exprolatores eandem terram considerauerunt.40.annis impediti,per desertum circumierunt,donec omnes qui signa domini viderãt in Aegypto a.20.annis & supra prẹter.Caleph & Iosue qui pro parte domini steterant,mortui sunt.Sicq; enim terram illam etiam ipse.Moyses totius populi Dux,& Aaron summus pontifex non intrauerunt, quoniam ipsi ad aquas contradictionis turbati murmurante populo diffidenter egerunt. Moyses ergo.40. anno ab exitu de Aegypto vidẽs sibi diem mortis imminere,omnem populum ad Iordanẽ conuocauit, eisque Dei beneficia atq; præcepta recapitulauit. Tandem vero datis benedictionibus omnium tribuum,consideratáque terra promissionis de monte phasga mortuus est cum esset.120. annorum . Huius temporibus regnum Atheniẽsium exordium habuit a Cycrope rege, qui primũ bouem immolans iouem appellauit, factum est sub deucalonie diluuium in Thessalia,incendium a Phetõte in Aethiopia, multeque pestilentiæ locales, vt plato refert, in quoq; machi filiæ Iuppiter mixtus est. Hercules in fęnice claruit qui desanaus dict⁹ est. Apollinisque delii templum fabricatum est, hoc etiam tempore in Creta regnauit Abderas, qui & vrbem cõdidit eius nominis .s. abderam. Octogenarius, vt supra dictum est, Moyses ducatum populi suscepit, & annis.40 populum rexit. Itaque petateucus Moysi duorum milium.493.annorum historicam comprehendit.

Cronica temporum Iosuę & iudicum. Cap. XXXIII.

IOsue Moysi successit anno egressionis Aegypti.41.Aetatis aũt tertiæ.546.mundi vero secundi 1494.hic confortatus a domino per arentem Iordanis alueum Hebræos transduxit,& expugnatis Chananeis terram.12. tribubus sorte distribuit. Tandem & ipse mortuus est cum.110. annorum esset. Erat annorum .44. quãdo Moysen accessit,eique.40.annis in deserto seruiuit. Vnde colligitur,ꝙ.25.annis populum trans Iordanem rexit. Tempore ducatus Iosue Cath filius Hermetis trimegisti dignoscit fuisse, phenix & Cathinus de thebis Aegyptiorum in Syriam profecti, apud Tyrũ & Sidonem regnauerunt. Europæ phenicis filiæ Iuppiter mixtus est, quam postmodum Asterius cretensium rex vxorem accepit,& ex ea Minoẽ procreauit qui. s.Minos postmodũ in Creta regnauit Post Moysen & Iosue duces successerunt in populo iudices,qui nil iuris habentes in eo, nequaquam vt illi principabantur,sed in tribulationibus eorũ consilio & prudentia populus vtebatur.Sciendum est autem ꝙ in cronica iudicium varia est computatio annorum.Siquidem in libro iudicium plerunque inter duos iudices ponitur tempus afflictionis iudęorum Quarũ videlicet afflictionum tempora secundum Hebræos annis posteriorum iudicium aggregantur vt habeatur præcise numerus annorum.453.ab egressu Aegypti vsque ad ædificationẽ templi qui in tertio regum computantur. Itaque post mortem Iosue iudeos alienigenę annis octo subiectos tenuerũt qui temporibus Othoniel primi iudicis secundum Hebræos adiuncti sunt. Iterum inter Othoniel & Aoth anni seruitutis.108. leguntur, qui temporibus Aoth secundum eos copulantur.Similiter post Aoth.20.post Delboram.

boram.7 post Iair.18.post Abdō.40.qui omnes simul computati.111.fiunt Denique si ab annis iudicum separati cum eis numerētur, ab egressu Ægypti vsque ad fundationem templi. 600. & vnum reperiuntur anni, computatis. f.annis. 10. ab Ialon qui in.70. non habentur. Nos autem Eusebium Cronographum & Hebręos ex parte sequentes sic annos iudicum numerabimus, vt minorem illū numerum pŕcise qui in tertio regū legitur habeamus.

Cronica ab Othoniel usque ad Iepthe. *Cap. XXXIIII.*

EOrum ergo primus Othoniel frater Caleph ex tribu iuda iudicauit populum annis 40. Cępit anno egressionis Ægypti. 65. Ætatis tertiæ 572. mundi vero. 2510. Hic liberauit Israel de manu regis Mesopotamiæ Syriæ. Huius temporibus regnauit atheniensium quintus Pandion Erictonii filius, cuius filiæ fuerunt Progne & Philomena. Cathinus vero Thebis regnauit ex cui⁹ filia Semele natus est Dionysius.i.liberpater, sub quo & Linus thebeus musicus fuit. Ea quoque quæ de Demetria dicuntur q̄ Isidē esse aiunt, & Danae ex qua Perseus nascitur, his tēporibus gesta sunt. Post hunc Aoth cępit anno ętatis tertiæ. 612. mundi vero. 2540. & iudicauit populum annis. 80. Huius temporib. Athenis. 7. regnauit Ericheus, cuius filiam Orithiā boreas trax rapuit quē fabula ventum fuisse cōfingit. Fabula quoque Proserpinæ huius temporis fuit Post hoc Sangar contra Philisteos Israel defendit sed eodem anno vitam finiuit. Post hoc Delbora & Barach cœperunt anno ætatis tertiæ. 692. mundi vero. 1640. & iudicauerunt annis 40. his temporibus Mida regnauit in frigia Ilium ab Ilo condita est, Argiuorum regnum defecit, & in Micenas trāslatum est vbi primū Perseus regnauit, deinde Euristeus athicus & Thiestes, Agamenon Egiseus, orestes &c. Post Delboram quoq; Gedeō qui & Ierobaal dictus est, iudicauit Israel annis. 40. Cępit anno ætatis tertiæ. 732. mundi vero. 2680. huius temporibus Orpheus trax habet̄ clarus, cuius discipulus fuit Museus. Linus quoq; magister Herculis omnibus efficitur notus. Hercules certamina consummat, Anthæum interficit, Ilium vastat Post Gedeonem filius eius Abimelech cępit anno ætatis tertiæ. 772. mundi vero. 2720. & regnauit in Sichen annis tribus. Thola cępit anno ætatis tertiæ. 775. mundi vero. 2723. & iudicauit annis. 23. huius temporis sunt ea quæ de Minotauro dicuntur. Theseus atheniensium rex Helenam rapit, qui contra Thebas dimicauit Iair cępit anno ætatis tertię. 798. mundi vero. 2746. & iudicauit annis. 22. Eo tēpore Minos leges & iura constituit. Hercules Agonem Olimpicum instituit Theseus athenas profugus dereliquit.

Cronica Iepte usque ad Dauid. *Cap. XXXV.*

IEpte cępit anno ætatis tertię. 820. mundi vero. 2.778. & iudicauit annis. 6. Eo tempore Menelaus in Lacedemone regnauit, Agamenon Micenis imperauit. Hercules in morbum pestilentē incidens ob doloris remedium flammis se iniecit. Alexander qui & Paris Helenam rapuit, & Troianum bellum decennale surrexit. Abesan cępit anno ætatis tertię 826. mundi vero. 2724. & iudicauit annis. 7. Post hæc Abialon annis. 10. Sed iste cum annis suis in 70. non habetur. Pro cuius damno supplendo Eusebius Iosue & Samueli quorum annos scriptura non exprimit plures annos quam ī Iosepho legerat annotauit, vt ab egressu ex Ægypto vsque ad ædificationem templi. 430. annorum summam quā scriptura prædicat haberet. Post hunc Abdō cępit iuxta Eusebiū eo anno quo supra diximus cepisse Abialon annis. f. eiusdem Abialō prætermissis, & iudicauit annis. 8. huius anno tertio qui fuit Agamennonis micenarum regis 15. secundum Eusebium capta est Troia. Vnde gręci ad gloriam victorię suę ex tunc annotare tempora sua cęperunt a captiuitate Troię. Primus itaque rex latinorum post captam Troyam fuit Eneas, ante quem Ianus Saturnus ac cęteri iam regnauerant annis circiter. 150. Post hæc cępit Samson anno iuxta Eusebium ætatis tertiæ. 741. mundi vero. 2789. & iudicauit annis. 20. hoc tēpore ea quæ de Vlixe fabulæ ferunt scribit palefactus. Ascanius Eneæ filius Albam cōdidit. Pyrrus ab oreste delphis occiditur in templo Apollinis. Quidam etiā tunc Homerum poetam græcum fuisse dicunt. Post Samsonē Hely q̄ & sacerdos a digniori officio agnominatus est. Cępit anno ętatis tertiæ. 861. mundi. 2. & iudicauit annis. 40. huius temporibus vrgente fame peregrinatus est Elimelech cum vxore & filiis de bethleem in regionem Moab. Sub Hely Samuel natus puer in templo ministrauit, & anno. 1 2. pleno, vt ait Iosephus, prophetauit. Arca domini capta est. Eo tempore filij Hectores Ilium ceperūt expulsis entenoris posteris. Samueli quoq; & Sauli post mortem Hely simul annotantur anni. 40. Senescente Samuele populoque regem pertinaciter postulante, Saul de tribu Beniamin vir bonus ab humero & sursum eminens super omnem populum diuino nutu eligitur, & a Samuele inungitur. Sed quia domino & Samueli inobediens fuit, a domino reprobari meruit, huius temporibus a quibusdam fuisse putatur Homerus. Duo regna exordium habuerunt Lacedomoniorum, f. & Chorinthiorum. Atheniēsium vero. 17. hoc tempore regnauit Codrus. A Saule quoque cęperunt in Israel tempora regum, & a Samuele tempora nominatorum prophetarum. Viuente quidem Samuele Saul annis. 18. regnauit, & eo mortuo duobus, annos eorum tamen sacra scriptura nō annotauit. In morte Saulis terminatur ætas sęculi tertia, habens. 940.

Tempora Dauid & Salomonis. *Cap. XXXVI.*

DAuid itaque primus ex tribu iuda regnauit apud Hebręos annis. 40. In ipso regni eius principio exordium habuit quarta ætas, non vt quidam volunt pro regni iudęorum initio, cum inchoatum esset a Saule, sed pro innouatione promissionis olim patribus factæ de Christo & regno christiano. Siquidem iurauit dominus Dauid veritatem de fructu ventris eius sessuro super sedē suam. Cępit autem anno ab egressione Egypti 426. A natiuitate autem Abrahę. 941. Ab initio vero mundi. 2889 Et regnauit primo quidem in Ebrō super tribum iuda. 7. annis. Postmodum in Hierusalem super omnem Israel. 35. annis. huius temporibus ꝓphetauerunt Gath & Natham & Asaph. Codrus Atheniensis iuxta responsum seipsum morti tradens bello ponensisto interemptus est, in quo ericidarum regnum destructū est. Salomō regnare cępit anno ætatis quartę. 41. Ab initio vero sęculi. 2.900. Et regnauit annis. 40. Hic filiam Pharaonis regis Aegypti sibi despōsauit. De qua, vt dicunt Hebræi, cum adhuc 9. annum ageret contra naturam filium genuit, & in oratione sua sapientiam quā cæteris omnibus donis pręposuit a domino impetrauit. Anno regni sui quarto q̄ fuit 480. ægressionis Israel ex Aegypto mēse Maio templum domini ędificare cępit. In anno. 11. mense Octobri consumauit, ita ꝙ in septem annis & sex mensibus ipsum cum suis vtensilibus compleuit. Postea domum suam regalem ędificare cæpit, quam per annos tredecim vix compleuit Itaque operib. suis & sapientia atque diuitiarum gloria vbique nominatus, tandem per mulieres alienigenas deprauatus vsque ad idolorum culturā desipuit. Habuit enim vxores. 700. & concubinas. 300. Ideoque dominus & aduersarios ei adhuc viuenti suscitauit, & regnū eius post mortem scindendum prædixit. Sicque qui prius secundum nomen suum pacem habebat, vndique per circuitum vitam in tribulatione finiuit. Dicunt tamen Hebræi quod ante mortem pęnituit, & ob hoc librum de contemptu mundi qui ecclesiastes dicitur composuit. Huius temporibus Sadoch & Ahyas sylonites prophetizauerunt, quidam etiam Homerum & Hesiodum eo tēpore fuisse dicunt.

Cronica a Roboam vsque ad Oziam. *Cap. XXXVII.*

POst mortem Salomonis regno bifariam diuiso super duas tribus Iudam. f. & Beniamin regnauit in Hierusalem Salomonis filius Roboam, & super decem tribus in Samaria seruus eiusdem de tribu effraim Ieroboam. Cępit itaque Roboam anno quartæ ætatis. 81. mundi vero. 2969. & regnauit. 17. annis. Anno quinto regni eius Sesach Rex Aegypti Hierusalem ascendit, & templum spoliauit. Roboam successit Abia filius eius anno quartæ ętatis, 98. mundi vero. 2987. & regnauit annis tribus, hic patris malitiā imitatus, habuit & ipse aduersarium Ieroboā, sicut & pater eius, huic quoque successit filius eius Asa anno quartę ætatis. 101. mūdi vero. 2989. & regnauit annis. 40. huius temporibus propheta uerūt Abias & Anani & Iehu fili⁹ Anani, & Azarias filius Obed. Iosaphat filius Asa cępit anno quartæ ætatis. 142. mūdi vero. 30. 30. & regnauit annis. 25. huius temporibus regnauerūt in Samaria primo quidem Achab pessimus idolatra, deinde filius eius Ochozias, prophetauerunt autem Helias Tesbites, & Abdias, & Iheu filius Anani, Micheas filius Hiemla, & Iaziel filius Zacharię, & Eliezer filius Dodam. Eo quoque tempore agripa apud latinos regnante Homerus poeta in Gręcia clarauit, vt testatur Appollodorus grāmaticus, & Euforbius historicus. Ioram cępit anno quartę ętatis. 167. mundi vero. 3055. & regnauit annis. 8 Huius temporibus Helyas in cęlum per turbinem ascendit, cuius spiritus duplex. i. ad duo sibi datus. f. ad prophetiam & miracula super Helyseum requieuit. Mortuo Iorā successit filius eius Ochozias anno ætatis quartę. 175. mundi vero. 3063. & regnauit anno vno, ipsum & omnes reliquias domus Achab. deleuit Iheu. Athalia mater Ochozię filium suum mortuum videns surrexit, & regnare volens omne semē regium interfecit, excepto Iohas filio Ochoziæ, quem adhuc lactentem Ioioba sex annis in domuncu lis ebdomadariorum ne interficeretur abscondit. Iohas itaque septennis regnare cępit anno quartę ętatis. 182. mūdi vero. 3070. & regnauit annis. 40. Temporibus Athalię regnauit Iehu super decem tribus. Tunc Ionadab filius Rechab apud Iudęos clarait, cuius filij ex pręcepto patris tāquam peregrini & hospites super terram seorsum ab hominibus in tabernaculis habitabant. Regnante in Israel Iohas Heliseus obiit, & mortuus contactu suo mortuum suscitauit. Amasias cępit anno quartę ętatis. 222. mundi vero. 3110. & regnauit annis. 21. huius temporibus regnauit Iohas super Israel. Postea Ieroboam contra quem prophetauit Amos de pastoribus Thecue. 13. latinorum rex silulus auentinus fuit, qui in eo monte qui nunc pars vrbis est mortuus ac

ac sepultus, perpetuum loco vocabulum dedit.

Tempora Oziæ Ioathan & Achaz. Cap. XXXVIII.

OZias ergo qui & Azarias cæpit anno ætatis quartæ 251. mundi vero. 3139. & regnauit annis. 52. huius temporibus regnauit super Israel Ieroboam. Sub his autem duobus regibus prophetare ceperunt Isaias filius Amos & Ozee de tribu Isachar, & Iohel de tribu Ruben, & etiam Abdias secundum quosdam Sed verius secundum Hebræos ante Helyseum. Præterea sub Ieroboam prophetauit Ionas filius Sareptanæ. Præterea regnante Ozia medorum regnum exoritur, & etiam regnum Macedonum. Post Ieroboam regnauit super Israel filius eius Zacharias sex mensibus tantum. Ipso enim peccata patrum imitante percussit eum palam Sellum filius Iabes & regnauit pro eo. Sicque translatum est regnum de domo Iheu in generatione quarta iuxta verbum domini. Item Oziæ temporibus Esiodus insignis habetur, Lidorum Regnum nascitur, Remus & Romulus a Marte & Ilia generãtur, & eodem anno Olimpias prima constituitur. Defuncto Ozia, regnauit filius eius Ioathan, anno quartæ ætatis. 303. mundi vero. 3191. & regnauit annis. 16. huius tẽpore regnauit in Israel Phascee, sub quo duæ tribus & dimidia trans Iordanem a Theglatfalasar sunt captiuatæ. Ipse quoque Phascee & Rasin rex Syriæ sub Ioatham regnum Iuda cæperunt infestare, prophetabant tunc temporis Isaias, Oseæ, Iohel, Naum & Micheas. Achaz filius Ioatham cæpit anno quartæ ætatis. 319. mundi vero. 3267. & regnauit annis. 16. huius tempore regnauit super Israel Oseæ cuius anno 9. decem tribus a Salmanasar sunt captiuatæ. A gemellis Remo & Romulo Roma in monte Palatino conditur. Et anno ab vrbe condita tertio Remus a Fabio Romuli duce rastro pastorali occiditur. Romulus in regnum sublimatur. Thales milesius phisicus Philosophus agnoscitur. Romani a curribus quirites appellantur.

Tempora Ezechiæ Manasses & Amon. Cap. XXXIX.

EZechias filius Achaz cæpit anno quartæ ætatis. 335. mundi vero. 3123. Et regnauit annis. 29. Huius meritis dominus in castris assiriorum vna nocte. 185. milia virorum per angelum interfecit. Eius quoque vitæ desperatæ. 15. annos addidit, & in huius rei signum solem decem gradibus retrocedere fecit. Huius tẽpore sub Oseæ rege destructum est regnum Samariæ, in qua captiuitate creditur Thobias captiuatus fuisse. Prophetabant autem Oseæ & Isaias & Iohel & Mycheas. Romulus primus milites ex populo sumpsit, & nobilissimos centum senes ob ætatem senatores, ob similitudinem curæ patres appellauit. Templa quoque & muros Romanæ vrbis extruxit. Tandem apud paludem capreæ nusquam comparuit, & suadente Lucio proculo quirini nomine consecratus est. Manasses cæpit anno quartæ ætatis. 364. mundi vero. 3252. & regnauit annis. 55. Hic pessimus idolatra fuit, & plateas Hierusalem sanguine prophetarum purpurauit. Huius tẽpore romanorum secundus Numa Pompilius regnauit qui duos menses anno Ianuarium & Februarium addidit. Et post hũc Tullius hostilius qui primus in eo regno purpura, fascibus vsus, deinde cum domo sua fulmine conflagrauit. Sibilla erofila in samo claruit. Deioces apud Medos regnauit, qui Egbotanam condidit. Mida cum apud Medos regnaret, sanguine tauri potato extinctus est. Argilogus & Symonides & Aristoxanus musicus ĩsignes habentur, Zeleucus legum lator apud locros præconiis cęlebraẽ. Bizantium conditur. Amon filius Manasse cępit anno quartę ætatis. 418. mundi vero. 3207. & regnauit secũdum. 70. interpretes. 12. annis, secundum Hebræos autem. 2. Itaque decem anni qui super sunt apud. 70. pro decem annis Hayalon vndecimi iudicis Israel hic ponuntur, qui vt superius dictum est in 70, non habẽtur. Eo tempore phalaris apud agrigentinos tyrannidẽ exercet, apud Hebræos Helchias pontifex. s. insignis claret.

Tempora Iosie & filiorum eius vsque ad Zedechiam. Cap. XL.

IOsias iustus filius Amon cum esset annorum. 8. cępit iuxta Eusebium anno quartę ætatis. 431. Mundi vero. 3319. & regnauit annis 31. Eusebius tamen posuit. 32. mundi vero. 3223. & regnauit annis. 29. huius anno 13. Hieremias exorsus est prophetare, prophetauit etiam tunc temporis Osela mulier & Sophonias, huius quoq; Temporibus terpander musicus claruit, & Thales milesius. Apud Corinthum Periander tyrannus extitit. Panetius quoque primus in Sycilia tyrannidem arripuit. Falaris autem tyrannis destructa est. Tarquinius priscus Romanorum quintus regnauit, qui capitolium instruxit & ioui dedicauit. Ægyptiorum vero Necharo secundus qui & netepsus contra regem assiriorum ascẽdens, Iosiam sibi obuiantem interfecit. Iosias moriens tres filios reliquit. s. Elyachim qui & Iechonias primogenitum, & medium Ioachaz, qui & sellum. Mathaniam vero tertium, horum primus Ioachas in regnũ a populo constituitur, sed post tres menses a rege Ægypti amouetur & Elyachim pro eo substitutus eidem regi tributarius efficitur, mutatoque nomine Ioachim vocatur. Ioachim ergo cæpit anno quartæ ætatis. 362. mundi vero. 3350. & regnauit annis. 11. Ab hoc Vrias Propheta cũ eum redarguisset, turpiter est interfectus. Hieremias quoque destructionem vrbis & templi prophetans incarceratus est, ne publice prædicaret. Eo tempore Pytacus mitilenus, qui vnus de septem sapientibus fuit, cum Frenone Atheniense Olimpionice cõgressus eundem interfecit. Sapho quoque & Alceus poetæ clari habebantur. deniq; Nabuchodonosor anno quarto regni sui, qui fuit. 8. Ioachim, ascẽdit in Hierusalem, captumque Ioachim & ligatum trahebat secũ, & cum eo nobiles viros in Babylonem. In itinere vero imposuit ei tributum, & eum remisit in Hierusalem. Sed obsides de semine regio Danielem, scilicet & tres pueros secũ traxit, & Ioachim tribus annis ei seruiuit. Sed postea cum negaret tributum quod ei promiserat. Nabuchodonosor veniens eum occidit, & insepultum abiecit, & Ioachim Iecoaiam filius eius, æquiuocum scilicet patri regem constituit, sed post tres menses in Babylonem transtulit. principes quoque cum aliis plurimis, inter quos erat Mardocheus & Ezechiel adhuc iuuenis, constituit autem regem patruũ Ioachim Mathaniam.

Tempora Sedechiæ & captiuitatis iudaicæ. Cap. XLI.

ITaque Sedechias cæpit anno ætatis quartæ. 474. mundi vero 3362. & regnauit annis. 11. Sub hoc quoque prophetauerũt Hieremias & Baruch. Anno quinto regni eius exorsus est. Ezechiel ad concaptiuos in Babylone prophetare, postquam acceperat epistolam Hieremiæ. In principio anni. 9. Sedechiæ Nabuchodonosor Hierusalem obsedit, quia superbus & infidus tributum ei promissum negauit. Tandem deficientibus in vrbe victualibus, adeo vt mulieres paruulos suos comederent, in mensura palmæ capta est Ciuitas. 11. anno Sedechiæ. Nabuzardan vero princeps tẽplũ & ciuitatem incendit, ac murum totum in circuitu destruxit, vasa domini transtulit. Hic fuit exitus regni Hebræorum, in quo regnauerant annis. 500 & 14. & mensibus sex, secundum Iosephũ, Temporibus Sedechiæ prophetauerunt Daniel & Ezechiel in Babylone. Tarquinus priscus circum Romę edificauit, numerum senatorum auxit, Romanos ludos instituit. Solon genti cui pręerat noua iura constituit, Epimenides Athenas subuertit. Eo tempore certantibus in agone dabatur tragos. i. hircus Vnde tragedos dicunt nuncupatos. In hac vltima captiuitate Iudæorum ętas [sæcu]li. s. quarta terminatur, habens annos. 485. Fuerunt autem ab anno. 4. Salomonis in quo fundatum est templum vsque ad eius incendium anni. 441. Ab ingressu terrę promissionis. 872. A datione legis. 912. A natiuitate Abrahę. 1426. Ab initio vero sęculi. 3573. Igitur ab initio captiuitatis ætas quinta exordium habuit, q. s. captiuitas iuxta prophetiam Hieremiæ perseuerauit. 70. annis, vsque ad annum secundum Darii filii Idaspis. Horum. 30. primi computantur iuxta Eusebium vsque ad regnum Cyri. hoc tempore solis defectio quam Tales prædixerat facta est. In Græcia septẽ sapiẽtes appellantur. s. Thales, Solon, Pytacus, Chilon, Cleobol. Bias, Periandrus. Mortuo Nabuchodonosor regnauit Euilmerodach, deinde Balthasar. Anaximander Milesius phisicus agnoscitur, Astrages contra lidos pugnat, deinde Cresus lidorum. 9. regnat, Phalaris tirannidem exercet Cyrus Astragem Medorũ regem subuertit, & imperium ad Persas transfert.

Tempora Cyri regis persarum & Cambisis & duorum fratrum. Cap. XLII.

CIrus itaque destructo Medorum imperio, primus apud Persas regnauit. Cæpit anno captiuitatis. 31. Mundi vero. 3404. Et regnauit annis 30. Hic anno primo regni sui verbis excitatus Isaię, quę de ipso dixerat longe ante, captiuitatem Iudęorum relaxauit, & in Iudæam circiter. 50. milia regredi fecit Egressi sunt autem sub Zorobabel Duce & Ihesu magno Sacerdote adhortantib. eos Propheta Zacharia & Aggeo iuuene sed nondum Propheta. Qui altari constructo iecerunt fundamenta templi, sed impediẽtibus vicinis gentibus imperfectum opus permansit, vsque ad regnum Darii. Temporibus Cyri Esopus a Delphis interimitur, phisicus Atheniensium tirannus in Italiam transgreditur, Anaximenes phisicus agnoscitur, Simonides Liricus, & Siphocles, & tragediarum scriptor Xenofanus clari habentur. Cræsus a Cyto capitur, & Lidorum regnum destruitur. Eo tempore Tarquinus superbus Seruio socero suo Romanum imperium abripuit, qui carceres exilia cathenas & compedes variaque genera tormẽtorum excogitauit. Tandem vero cum Ardeam oppugnaret, causa Tarquini minoris filii sui qui Lucretiam corruperat, a regno expulsus est. Cyrus etiam a Thamari Regina massagetarum occisus est. Cambises igitur Cyri filius persarum secundus cæpit anno quintæ ætatis. 61. mũdi. 3434. & regnauit annis. 8. hic Artaxerses & Assuerus & secundus Nabucho. vocatur, sub quo iudicum historia conscribitur, huius temporibus Ihesus põtifex & Zorobabel princeps apud Hebræos clarent, Hiparcus & Hispas Athenis tiranni dem exercent. In anno quinto regni sui Cãbises Ægyptum obtinuit. Sicque regnum Aegyptiorum defecit, post Cambisem duo

fratres

fratres magi successiuè regnauerunt, sed annum in regno non impleuerunt.

Cronica a Dario filio Idaspis vsque ad Darium nothum. Cap. XLIII.

DEinde successit Darius filius Hidaspis, qui fuit vnus de septē magis. Cœpit autē anno quintæ ætatis. 80. mundi vero. 3412. Et regnauit annis. 36. huius anno secūdo qui fuit ab ædificatione templi sub Salomone. 512. iuxta Eusebium. 70. anni Iudaicæ captiuitatis implentur Itaque eodem anno mense. 8. templum extruitur, & in anno. 7. Darii consummatur. eo tempore nouissimi prophetabant apud Hebræos Aggeus, Zacharias, & Malachias, Pythagoras Phisicus, Democritus philosophus, & Heraclitus tenebrosus, & Anaxagoras phisicus, & Pindarus ac Simonides poetæ lirici, & Diagorus phisicus clari habentur. Heschilus quoque tragediarum scriptor agnoscitur. Aristides cum ignominia eiicitur. Ægyptus a Dario recessit, Gelo siracusas obtinuit. Dario successit filius eius Xerses anno quintæ ætatis. 105. mundi vero 3478 & regnauit annis. 20. hoc tempore Sophocles Tragediarum scriptor & Euripides clari habētur. Herodotus historiarum scriptor agnoscitur Bachilides & Diagorus athenis celebrantur. Themistocles in Persas fugit. Romæ virgo vestalis Pompilia deprehensa in stupro, viua defossa est Post Xersen regnauit Arthabanus, mensibus septem Post hoc Artaxerses qui & Longimanus, cœpit anno ętatis quintę. 125. mundi vero. 3498 & regnauit annis. 40. Sub hoc Esdras & Neemias de Babylone in Iudæam redierunt, & fecerunt ea quæ in historiis eorum scripta sunt. Esdras quidem legem a Chaldæis succensam reparauit. Titulos psalmorum & alia quædam de suo addidit, & nouos quosdam litterarum apices excogitauit. Neemias muros Hierusalē constrūxit anno. 30. Artaxersis opus consummauit, qui fuit ætatis quintę. 155. Temporibus huius Artaxersis Themistocles hausto sanguine tauri moritur. Socrates nascitur, Lapis in Egys fluuio de cęlo ruit, nec multo post, defectio solis fuit, Anaxagoras moritur, Heraclitus Clarus habetur, hoc quoque tempore floruerunt philosophi Mellissus phisicus & Theætetus Mathematicus Aristophanes & Sofocles, Democritus Abderites, Empedocles, Hipocrates medicus, Gorgias & Hyppias & Zeno Parmenides, & Prothagoras sophista, cuius libros Athenienses decreto publico combusserūt. Poetæ vero Clares comicus & Bacilides liricus, Cratinus & Plato Comedi Euripides & Aristarcus Tragediographi, historiarum quoque scriptores Herodotus & Ferecides. Socrates etiam philosophus, plurimo sermone celebratur. Eodem etiam tempore Romani per legatos ab atheniensibus iura petierunt. Ex quibus duodecim tabulæ conscriptæ sunt. Macedonum. 11. regnauit Archelaus, Post Artaxersen regnauit Xerses secundus duobus mensibus, & post eum Gogdianus. 7. mensibus, his igitur duobus annotatur annus vnus.

Cronica a Dario notho vsque ad Darium Arsami filium, Cap. XLIIII.

DEinde successit Darius nothus, qui cępit anno quintæ ætatis, 166. mundi vero. 3539. Et regnauit annis. 19. hoc tempore Plato nascitur, Eudochius, Ouidius, & Aristophanes comediarū scriptor clari habentur. Alcibiades profusus ad Tysafernem abit. Ægyptus a persis recedit, & rursum Aegyptiorum dinastia renascitur. Dionysius in Sicilia tyrannidem exercet Macedonum. 12. regnat Orestes. Post hoc Artaxerses Mennon Darii filius, qui ab Hebræis dicitur Assuerus. Cępit anno quintę ætatis. 185. mundi vero. 3558. & regnauit annis quadraginta. Sub hoc Hester historia conscripta est. Huius temporibus Macedonum. 13. regnat Archelaus, deinde Amintas, postea Pausanias. Democritus moritur. Socrates in carcere venenum bibit. Alcibiadem Franazab interficit, Isocrates rethor, & Dyogenes cinicus & Eudochus astrologus, & Speusippus insignis philosophus agnoscuntur. Plato quoque ac Xenofon ac cæteri Socrati clari habentur. Cyri regis ascēsus fit, quem Xenofon scribit. Aristotiles. 18. ætatis annum agens Platonem audit. Dionysius Siracusis tyrannidem exercet. Chartaginense famosum bellum factum est. Romani cum antea. 16. tantum haberent. 24. litteris inceperunt vti. Senones galli Romā inuaserunt, excepto Capitolio incensam vastauerunt, Prenestini a Romanis victi sunt Post hoc Persarum. 12. Artharexerses qui & ochus cæpit anno quintæ ætatis. 225. mundi vero. 3598. & regnauit annis. 26. Hoc tēpore apud Aegyptos regnabat Nectanabus, apud Macedones Phillipus, cuius filius Alexander ex Olimpiade nascitur. Dionysius siracusis interimitur, & filius eius Hiparcus tyrannidem exercet. Demostenes orator agnoscitur. Ochus Aegyptum obtinet, Nectanabo in exilium pulso, & Aegyptum suo iungit Imperio, sicque regnum illud finitur. Plato moritur, post quē Speusippus Achademiam tenuit. Iterum Speusippus moritur, eiq; Xenocrates succedit. Romani gallos superāt, Dionysius Chorinthum sub federe nauigat, & inde postmodum expellitur. Iudæorum pontifex Iaddus clarus habetur, cuius frater Manasses templum in monte Garizim constituit, descriptione Romę facta, inuenta sunt. 160. milia Post Ochum filius eius Arges cæpit anno quintæ ætatis. 251. mundi vero. 3624. & regnauit annis quatuor. Eo tempore Romanorum consul Mallius torquatus filium suum virgis cęsum securi percussit, eo q contra imperium cōsulum in hostes pugnauerit, & tamen eos expugnauerit.

Cronica A Dario filio Arsami vsque ad mortem Alexandri Magni. C. XLV.

POst hunc Darius Arsami filius cæpit anno quintæ ętatis. 255. mundi vero. 4628. Et regnauit annis quinq;. huius anno primo regnare cæpit apud Macedones Philippi filius Alexander, qui multis regionibus bello superatis, capta etiam Tyro, Iudæam inuadit, vbi fauorabiliter exceptus, Deo victimas immolauit. Pōtificem quoque templi plurimis honoribus prosequens Andromacum locorum custodem dimisit, cuius necem postmodum in Samaritanos vindicauit. Interfecto Dario Babylonem obtinuit, in quo regnum Persarum defecit Igitur ab anno septimo regni sui, vsque ad duodecimum, Asię Monarchiam tenuit. Alexandriā in Ægypto condidit, Hircanos etiam & Mardos cepit. Indū amnem transgrediens Porum bello vicit. Eo tempore Latini a Romanis perdomantur. Anaximenes & Epicurus clari habentur. Sānites quoque Romani subigunt, & colonias deducunt. Anno denique regni sui. 12. Aetatis autem, 32: Alexander veneno in Babylone moritur, post in multos imperium transfertur. Alexandrinorum regnum nouum quod est Aegypti tenuit Ptolemeus Lagi filius, Macedoniam Philippus Alexander frater, qui & Ariddeus.

Tempora Ptolomeorum regum Aegypti Sother & Philadelphes. Cap. XLVI.

PRimus igitur Alexandrinorum regum in Ægypto Ptolemeus Sother cæpit anno quintæ ætatis. 267. mundi vero. 3640. & regnauit annis. 40. hic Hierusalem & Iudæam in deditionem suā dolo redegit, plurimosq; captiuorum in Ægyptum transtulit. Eo tempore Appius Claudius cæcus Romæ claruit, qui aquam claudiam induxit, & viam appiam strauit. Agathocles siracusis tirannidem exercuit. Iudæorum pontifex Onias Iaddi filius clarus habetur, Theofrastus & Speusippus Insignes Philosophi & Menander comicus agnoscuntur. Regnum Asiæ nascitur sub primo rege Antigono, mox quoque regnum Syrię sub Seleuco. Antigoni quoque successor Democritus semetipsum Seleuco tradidit, qui ex vtroque regno vnum faciens Sirię & Asię pariter imperauit. Post Ptolomeum Sother Ptolomeus Philadelphus cæpit anno quintæ ætatis. 307. mundi vero. 3680. & regnauit annis. 38. Qui Iudæos ex Ægypto liberos abire permisit, & vasa votiua trāsmittens Eleazaro pontifici, diuinas scripturas ex Hebræa lingua in Grecam per. 70. interpretes transferre curauit, has igitur in Alexandria in Bibliotheca quam ex omni genere literaturæ comparauerat habuit, Huius temporibus Romani Crotonem capiunt. Milo Romanis Calentem tradit. Antiochus Sother in Syria & Asia regnat, cui Anthiocus Theos vocatus successit. Romę vero virgo vestalis in stupro detecta, laqueo vitam finiuit. Polemon Philosophus moritur, post Archesilas & Crates clari habentur, Aratus Poeta cognoscitur, Zeno quoq; Stoicus moritur, post quē Cloantes, Erasistratus quoque medicus agnoscitur. Eo quoque tēpore Romani Chartaginenses nauali certamine superant, & centum vrbes Libię capiunt. Nec multo post Chartaginenses. 90. Romanorum naues capiunt, Metello cōsule in fugam verso. Iudæorum pontifex Onias Simonis iusti filius eius tempore claruit, qui consueta Ptolomeo tributa non reddens ipsum ad iram impulit. Parthis a Romano imperio recedentibus, primus regnauit Arsaces, inde dicti sunt Arsacidæ.

Tempora Euergetis Philopatoris & Epifanis. Cap. XLVII.

POst hoc Aegyptiorum tertius Ptolomeus Euergetes cæpit anno quintæ ætatis. 345. mūdi vero. 3718. & regnauit annis. 26. huius temporibus regnabat in Syria Seleucus gallinicus, deinde Seleucus gerannus post hoc autem Anthiochus magnus. Quint⁹ Ennius poeta Tarenti nascitur. Simō Onię filius Iudæorū pōtifex clarus habetur, sub quo Iesus filius Sirach librū sapientiæ composuit, qui Panerethos vocatur. Quadraginta ferme millia. Gallorū a Romanis cęduntur. Rhodū terrę motus ita cōcussit, vt Colossus magnus rueret, post hoc Ptolemeus Philopator cępit anno quintæ ætatis. 371. mundi vero 3744. & regnauit annis. 17. hoc tempore Romę virgines Vestę ob reatum stupri terra obruuntur. Eratostenes agnoscitur. Anthiochus rex Syriæ victo Philopatore Iudæam sibi sociauit. Iudæorum pontifex Onias filius Simonis claruit. Scipio hiberiæ multas vrbes recepit Deinde Ptolemeus Epiphanes cæpit anno quintę ætatis. 388. mundi vero 3761 & regnauit annis. 24. hic Scopa militiæ principe destinato Iudæam cæpit, & plurimas vrbes Syriæ, quas Antiochus Scopa superato recipit, & Iudæorum erga se cognita voluntate, magnis eos donat muneribus, ac per Epistolas crebris prosequitur laudibus. Nenius Comicus & Plautus moriuntur, Titus Liuius tragędiarū scriptor clarus habetur. Syriæ & Asyę regnum post Anthiocum magnum Selcu

Seleucus qui & Philipator accipit, a quo Heliodorus in Iudæam missus multa perperam gerens diuinis aduersum se signis deterretur, & ad Seleucum reuertitur, Annibal a Scipione victus cum ad Prusiam regem Bithiniç transfugisset, & a senatu repetitus tradendus esset, venenum bibit,& mortuus est.

Tempora Philometoris, & Euergetis. *Cap. XLVIII.*

AEgyptiorum 6. Ptolemeus Philometor cępit anno 5. ætatis 412. mundi vero 3.785.& regnauit annis 35. hoc tempore Statius, Cecilius comediarum scriptor clarus habetur, Aristobolus Iudęus qui ad Philometorem commentarios in Moisen scripsit Peripateticus philosophus agnoscitur, Ennius poeta moritur. post Seleucū Philopatorem Antiochus Epiphanes in Syria regnauit, qui veniens in Iudæam Iesu,& Iasoni fratri Onie sacerdotium tradidit, eoq; inde expulso successorem ei Menelaum dedit, itaque ob sacerdotij dignitatem orta seditione inter principes ingentium miseriarum semina pullulauerunt. Epifani succedit Antiochus Eupator, qui Iudęorum legem impugnat, deinde templū prophanat. Matathias filiorum auxilio fretus patrias leges vindicat, Iudas quoque filius eius Iudæorum dux Antiochi duces de Iudęa expulit, & ab idolorum imaginibus templum emundans, patrias leges ciuibus suis reddidit. In ipso igitur Iuda Machabeo regnū Hebræorum renascitur. Qui cum regnasset annis tribus, successit ei Ionathas frater eius. Eo quoque tempore post Antiochū Eupatorem Syriæ, & Asiæ regnat Demetrius Sother, & post eum Alexāder, qui Ionathan corona, & donis insignibus multis prosequitur. Publius Terentius comediarum scriptor moritur. Aristarchus grammaticus agnoscitur, Pacubius tragedus grisus clarus habetur: Lucillus poeta nascit, Ptolemeus Euergetes secūdus Aegyptiorum septimo cępit anno quintæ ætatis 445. mundi vero 3820.& regnauit annis 29 hoc tempore Ionathas dux & pōtifex Iudæorum cum Romanis,& Spartatis amicitiā facit. Appius Gallos capit, & Chartago in deditionem Romanam per Scipionem redigitur. Scipio Numantinos subuertit. Seruile bellum in Sicilia oritur, ibi serui rebellantes obsidionis necessitate ad sua cadauera inuicem deuoranda compelluntur. Lucius Accius tragediarū scriptor clarus habetur. Ionathas pontifex a Trifone occiditur, & in sacerdotium frater eius Simon assumitur. Quo postmodum interfecto filius eius Ioannes succedit, qui aduersus Hircanos bellum gerens, Hircani nomen accepit. In Syria post Alexandrū regnat Demetrius, & post eum frater eius Antiochus Sedices cognominatus, post hoc iterū Demetrius, & post eū Antiochus Griphus.

Tempora Phisconis, & Alexandri. *Cap. XLIX.*

AEgyptiorum 8. Ptolomeus Phiscon, qui & Soter cępit anno quintæ ætatis 476. mundi vero 3869.& regnauit annis 17. hoc tempore in regno Syriæ Antiochus Griphus, & Antiochus Cizicenus ex successione regnabant inuicem contra se dimicantes. In Iudæa vero Ioanni filius eius Aristobolus successit, qui dux pariter, & pontifex apud Iudæos post captiuitatem Babylonis insigne dyadematis sumpsit.s. post 484. annos à captiuitate, post eum vero regnauit Ianneus, qui & Alexander. His temporibus Iugurta cōtra Romanos dimicans capitur. Cicero & Gneus, Pompeius magnus nascuntur. Turpilius comicus,& Lucius satyriarū scriptor moriūtur. Cymbrorū 200000. cędūtur, & 80 m. per Marium cum duce Eutomodo capiūtur. Post hos Ptolomeus, qui & Alexander cępit anno quintæ ætatis 493. mundi vero 3.976.& regnauit annis 9. Hoc tempore in Iudæa regnat adhuc Alexander. In Syria vero post Antiochum Philippus, qui anno secundo regni sui a Galbino capitur, & in Romanam deditionem cędente Syria regnum eius finitur. Thitus Lucrecius poeta nascitur. Lucius Pomponius Bononiensis Acellanarum scriptor clarus habetur, post hoc Ptolemeus Phiscon, qui prius a matre fuerat expulsus, in regnum redijt anno quintæ ætatis 5002. Mundi vero 3875. & regnauit annis 8. Hoc tēpore Valerius Catullus scriptor lyricus,& Salustius Crispus scriptor historicus, & Publius Terentius Varro nascuntur, Plotius Gallus primus Romę latinam rhetoricam docuit. Cicero anno 25. ætatis suę Quintum defendit. Silla Athenienses vastāt.

Tempora Dionysij, & Cleopatrę. *Cap. L.*

POst hoc 11. Ptolemeus Dionysius cępit anno quintæ ætatis 510. mundi vero 4883. & regnauit annis 30. hoc tempore Pompeio, & Crasso consulibus Virgilius Maro nascitur, Marcus Portius, Cato Stoicus philosophus agnoscitur. Titus quintus togatarum scriptor Romæ moritur. In Iudæa post Alexandrum regnat Alexandra vxor eius, & post eam filius eius Hircanus. Iudæi Romanorum vectigales per Pompeium fiunt, ea quoq; quæ de Catilina, & consule Cicerone Salustius scribit,& Liuius hoc tēpore gesta sunt. Oratius Flaccus satyricus,& liricus poeta nascitur. Appollodorus Pergamenus orator græcus præceptor Callidij,& Augusti clarus habetur. Catullus anno ætatis suæ 30. moritur, Messala Coruinus orator nascitur, & Tytus Liuius scriptor historicus. Cicero facit annum in exilio honorificē susceptus a Plaucio. Marcus Callidius orator,& Dyorius Siculus historiæ grece scriptor, clari habentur, Virgilius Cremone studijs eruditur, deinde sumpta toga Mediolanum transgreditur, & post breue tempus Romam proficiscitur. Iouis olim Pici simulacrum fulmine tangitur. Curio popularis orator Romę insignis habetur, Pompeius Imperator appellatur, Germani a Cęsare vastantur. Post hoc in Aegypto Cleopatra regnauit 12. cępit anno quintę ætatis 540. mundi vero 3913.& regnauit annis 22. Sed circa principium regni eius Cęsaris & Pompei ciuile bellum exoritur, & ex eo tempore continua Romanis imperia nascuntur.

Cronica Romanorum Imperatorum Cęsarum, & Augusti. *Cap. LI.*

ROmanorum ergo primus imperium singulare arripuit Caius Iulius Cęsar, a quo principes Romanorum Cęsares appellati sunt. Cępit anno 182. Olimpiadis 4. Quintæ.s. ætatis 543. mūdi vero 3 916. & imperauit annis quinque regnantibus in Aegypto Cleopatra. In Iudæa vero Hircano hic Pompeium bello vincit,& fugat, & Cleopatræ regnum ob stupri gratiam in Aegypto confirmat. Tandem in curia occiditur, eiusque corpus ob honorē in rostris concrematur. Secundus Octauianus Cęsar Augustus a quo Romanorū principes Augusti appellantur, cępit anno quintæ ætatis 548, mundi vero 3 921.& imperauit annis 56. Eo tempore Romę tres soles simul exorti sunt, & paulatim in eundem orbem coierunt, bos ad arantem in suburbio Romæ locutus est, frustra se vrgeri; non enim frumenta, sed homines in breui defuturos. Laberiuus mimorum scriptor moritur. Cicero in formiano suo occiditur, Publius mimographus Romæ scenā tenet. Ouidius nascitur, Marcus Phatus poeta moritur, Cornelius nepos historicus clarus habetur. Cornificius poeta disertus a militibus, quos sæpe fugientes lepores appellarat interijt, huius soror fuit Cornificina cuius insignia extant epigramata. E taberna meritoria trans Tiberim oleum e terra erupit, totaque die sine intermissione fluens Christi gratiam in gentibus designauit. Antigonus contra Iudæos dimicans tandem occiditur, & ex hoc Hierosolymorum regno destructo, princeps a Romanis Hærodes alienigena constituitur. Lunæ cursus secundum Romanos inuenitur. Inter Augustum,& Antonium post binam dissensionem tertia quoque fit, quia repudiata sorore Cęsaris Cleopatram duxit in vxorē. Tandem Antonius,& Cleopatra semet interficiunt, & Aegyptus fit Romana prouincia, quam primus tenuit Caius Cornelius Gallus poeta, tandemque propria manu se interfecit. Augustus Romæ plurimas leges statuit: Calabriam et Gallos vectigales facit, Marcus Terentius Varro philosophus, Virgilius, et amicus eius Quintilius, et Horatius,& Æmilius, Macer poeta moriūtur, Gaius, Iulius, Iginus,& Mellilius grammaticus agnoscuntur. Augustus filiam suam in adulterio deprehensam, exilio punit. Marcus Tullius Tiro Ciceronis libertus in Puteolano prædio suo consenescit. Marcus Portius Cato latinus declamator, tędio duplicis quartanæ seipsum interfecit. Herodes etiā inter cętera gesta suæ crudelia, duos Salome sororis suæ viros insuper,& scribas, ac diuinæ legis interpretes occidit.

Cronica incarnationis Domini. *Cap. LII.*

ANno denique Octauiani Augusti 42. Hærodis autem regis Iudææ 32. Natus est ex Maria virgine Christus Dei filius in Bethleem Iudæ. Hic fuit annus ætatis quintæ, quę hic terminatur. quingētesimus circiter nonagesimus. Ab initio regni Dauid. 1104 Ab exitu Aegypti, & datione legis. 1519. A prima pmissione facta Abrahæ; 1939. A natiuitate ipsius Abrahæ 2015. A diluuio vero 2306: Ab initio vero mundi 3963. Et hoc duntaxat secundum nos, qui ab Adam vsque ad Abraham ex diuina historia iuxta Hiero. translationem annorum numerum accepimus. Ab Abraham quoque vsque ad Christum iuxta eiusdem Hieronymi, ac Cęsariensis Eusebij, & ipsorum Hebręorum computationem, qui oēs historijs Gentilium concordant; minores numeros secuti sumus: ea nimirum ratione quam superius in annis exposuimus. Verum, ante tempora Abrahæ tam ante diluuium, quā post, multo plures anni in editione 70. leguntur, quam in nostra reperiuntur. Etenim, vt ait Eusebius, qui antiquam translationem sequitur, ab Adam vsque ad diluuium fluxerunt anni 2242. & a diluuio vsque ad Abraham 942. Qui simul fiunt 3184. Cū in editione nostra legantur tantum 1948. Itaque si maiorem illum numerum sequi volueris, & iuxta librum iudicū ab exitu de Aegypto vsque ad ędificationem templi 600. annos numeraueris. Insuper & in regno Rmon regis iuda 12. quorum 10. tantum apud Hębreos habentur, acceperis, his omnibus computatis inuenies ab initio mundi vsque ad natiuitatem Domini annos 5199. Et hunc numerum assignat Beda, quem etiam vsualiter tenet ecclesia. Vnde versus: Vnum tolle datis ad milia quinque ducentis. Nascenti domino tot Beda dat Protoplasto. Nos tamen iuxta minorem numerum quem hucusq; secuti sumus cętera prosequemur. Christum itaque natum Hærodes persequitur, pro quo etiam pueri

pueri Bethleemitæ per eum neci traduntur. Nec multo post tyrannus crudelis miserabiliter moritur, & pro eo filius eius Archelaus in regno constituitur. Eo tempore Iudas Galilæus ad rebellandū Iudæos cohortatur. Sextus Pictagoricus, & Athenodorus Stoicus, & a locio præceptor Senecæ clari habentur.

Tempora Tyberij Gaij, & Claudij. Cap. LIII.

Romanorum 13. Tyberius cępit anno sextæ ætatis.i. ab incarnatione dñi 16. mūdi vero 3879. Et regnauit annis 23. Quo tpe Tetrarcha Herodes apud Iudæos dominatur. Liuius historiographus moritur. Ouidius poeta in exilio perit. Quintus Hatterius orator senescit Iudæę procurator a Tyberio Pilatus mittitur. Christus a Ioanne trigenarius baptizatur post tres annos sub Pilato pro salute mundi cruci affligitur. In cuius passione sol obscuratur, & terra mouetur, quibus videlicet signis etia historiæ gentilium attestantur. Hierosolimorum ecclesiæ primus episcopus frater dñi Iacobus ab Apostolis ordinatur. Cassius Seuerus orator exiliatus moritur: Persius Flaccus satiricus nascitur. Herodes Romā profectus a Tyberio vinculis irretitur, & Agrippa filius eius accusatur. Quartus vero Gaius Caligula cępit anno dñi 39. mundi vero 4002. Et regnauit annis 4. hic Agrippam a vinculis liberatum regem Iudææ fecit semetipsum in Deos retulit: in Hierusalem, & in toto orbe Romano, & in synagogis Iudæorum statuas suas, & imagines ęreas erexit plurimos nobilium, & omnes exules interfecit. Sorores quoque suas quibus intulerat, stuprum exilio condemnauit. Tandem a protectoribus suis in palatio percussus interijt. Eo quoque tempore Pilatus in multas calamitates incidens propria se manu interfecit. Romanorum 6. Claudius cępit anno domini 44 mundi vero 3506. & regnauit annis 14. Eo tpe Petrus Apostolus Antiochena ecclesia fundata Romæ prædicās Euangelium annis 25 in episcopatu perseuerat, & eius interpres Marcus in Alexādria prædicat. Antiochiæ primus ordinatur episcopus Euodius. Agrippa mortuo filius eius Agrippa substituitur in regno. Domicius Affer insignis orator habetur. Clodius Quirinalis rhetor Romæ docet, Palemon insignis grammaticus claret, cum quo Marcus Antonius rhetor inimicitias exercet. Felix a Claudio Iudeæ procurator mittitur, per cuius exercitum Ægyptius quidam pseudopropheta multos de populo seducens, sibique associans opprimitur. Hoc tempore descriptione Romæ facta inuenta sunt Romanorum ciuium sexagies nonies centena quadragintaquatuor milia.

Tempora Neronis. Cap. LIIII.

Romanorum 6. Nero Gaij Caligulæ nepos cepit anno domini 57. mundi vero 4020 & imperauit annis 14. Hic tantę luxuriæ fuit, vt retibus aureis piscaretur, frigidis, & calidis vnguentis lotis. cantibus ac lusibus intendebat, & citharistas tragedos, Aurigas vario certamine superabat. Crudelis vltra modum fuit. Nam & vxorem suam & domesticos. ac multos nobilium interfecit. Senecam quoque pręceptorem suum ad mortem compulit Et vt ardentis Troyæ similitudinem inspiceret, plurimam vrbis Romanę partem incendit. Cornutum philosophum Persij præceptorem in exilium fugauit, Thermas ædificauit. Sub hoc in Iudęa Felici præsidi succedit Festus, apud quem Paulus causa sua dicta Romam est missus. Festo vero successit Albinus, & Albino Florus, huius auaritiam non ferentes Iudæi, cępeiunt rebellare, contra quos Vespasianus magister militię transmittitur a Nerone. Iosephus scriptor historicus dux belli Iudæorum cum a Romanis esset occidendus, Vespasiano prænunciat de morte Neronis, & imperio ipsius Temporibus Neronis Probus grāmaticus, & Statius rhetor Romæ celebrantur. Alexandriæ Marcus Euangelista martyrizatur, Iacobus Iustus a Iudæis lapidatur, Persius moritur, Musonius, & Plutarchus philosophi insignes habentur. Iunius Gallio frater Senecæ declamator egregius propria se manu interfecit. Lucanus poeta in Pysoniana coniuratione deprehensus, brachium ad secandas venas medico prębuit. Cuius bona pater eius Mela Senecæ frater a Nerone obtinuit. Primus Nero super omnia scelera sua Christi ecclesiam persequitur, in qua persecutione Petrus, & Paulus duces gregis pro Christo patiuntur. Sāctus quoque Vitalis miles, & vxor eius Valeria, eorumq; filij Geruasius, & Prothasius. Item Nazarius, & Celsus Procellus, & Martinianus, Thimotheus, & Appollinaris, & alij multi. Post Petrum vero Romanam ecclesiam Linus tenuit. Denique Nero hostis reipublicę cum a senatu quæreretur ad pœnam e palatio fugiens seipsum interfecit, in quo omnis Augusti familia finem habuit.

Tempora Galbę, Othonis, & Vitellij Cap. LV.

Post hunc in Hispania Galba imperiū arripuit, & inde Quintilianum Romam perduxit, qui primus ibi scholam publicam, & salarium e fisco accepit, & claruit. Sed Galba auaritiæ, ac segniciei deditus 7. imperij sui mēse in medio foro ab Othone occiditur, qui & ipse inuaso imperio post tres menses a Vitellio deuictus manu propria interficitur. Vitellius quoque Romā victor ingressus tandem a Vespasiani ducibus occisus in Tyberim proij

citur. His ergo tribus nullus in cronicis annotatur annis, eo tempore Antiochiæ secūdus episcopus ordinatur Ignacius His quoque temporibus multa miraculorum, & doctrinæ gratia per diuersas orbis partes claruerunt sancti Apostoli, cęterique domini nostri Iesu Christi, & Apostolorum discipuli, videlicet Thomas in India, Andreas in Achaia, Bartholomæus in Armenia. Item Barnabas & Lucas, Martha & Maria, Maximinus Aquensis, Martialis Lemonicensis, Iulianus Cenomanensis, Paulus Narbonensis, Trophimus Arelatesis. Eutropius Sanctonensis. Fronto Petragoricensis. Hyrenæus Lugdunensis, Gratianus Turonensis, Saturninus Tholosanus, Clemens Romanus, & alius Clemens patruus illius, Sauinianus, & Potentianus, Thimotheus, & Lytus, & alij plurimi.

Tempora Vespasiani, & Titi Cap. LVI.

Romanorum 7. Vespasianus cępit anno domini 71. mundi 4034. & imperauit annis 9. hic apud Iudęam Imperator ab exercitu vocatus Tito filio suo bellū reliquit. q Iudæa capta Hierosolimā subuertit, & sexcēta milia virorū interfecit Iosephus scribit vndecies centena milia fame, & gladio perisse, & alia centena milia captiuorum publicè venundata fuisse. In diebus siquidem azimorum ad templum ex omni Iudæa confluxerunt, quoniam in illis diebus oportebat eos interfici, quibus Saluatorem cruci affixerunt. Sic igitur Iudæorum regnum defecit anno Vespasiani secundo. A passione domini 42. A captiuitate quam ab Antiocho passi sunt 239. Ab anno secundo Darij in quo rędificatum est templum 590. A prima ædificatione templi sub Salomone 1102. Sub Vespasiano sanctus Appollinaris martyrizatur, Colossus 107. pedes altitudinis habens erigitur, tres vrbes Ægypti terremotu subruuntur, Gabinius rhetor in Gallia celebratur. Romanorum 8. Titus Vespasiani filius cępit anno dñi 80. mūdi vero 4043. & imperauit annis tribus, hic morū imperialium floribus adornatus, & in vtraque lingua disertissimus, intantū quoque facundissimus fuit, vt causas latino poemate perorarct, & tragedias grecè componeret. Intantum liberalissimus, vt quadam die recordatus in cęna se nihil illa die cuiquam pręstitisse, diceret amicis. Hodiem diem perdidi. Musonium philosophū ab exilio reuocauit, Amphiteatrum Romę ędificauit, & in eius dedicatione quinque milia ferarum occidit. Eo tempore mons Bebius in vertice ruptus tantum ex se iecit incendij vt regiones vicinas, & vrbes cū hominibus exureret. Titus moriens decreto senatus inter Deos relatus est. Anacletus autē Romanę eccl. siæ pręsidet.

Tempora Domitiani, & Neruæ Cap. LVII.

Romanorum 19 frater Titi Domitianus cępit anno domini 83. mundi vero 4046. & imperauit annis quindecim. Hic primus Deum ac dominum appellari se iussit, tantæque superbię fuit, vt aureas, & argenteas statuas sibi in capitolio poni fecerit. Templumq; sine lignorum admixtione construxit. Plurimos senatores atque nobilium in exilium misit: nobilium quoq; plurimos cęcidit, mathematicos, & philosophos ex vrbe pepulit: huius temporibus Quintilianus Romæ claruit Flauius quoque Iosephus antiquitatum huius temporis librum scripsit. Tertius Romę Papa Clemens factus est. Maxima vestalium virginū Cornelia conuicta stupri viua defossa est. Secundus post Neronem Domitianus, Christianos persequitur, sub quo passi sunt Anacletus Papa, Nereus, & Achillæus eunuchi, & eorum domina Domicilla. Sanctus quoque Dionysius Areopagita, qui prædicationis causa directus erat in Galliam a beato Clemente Papa: huius quoque socij fuerunt sanctus Ionius Carannus Carnotensis, Regulus Sylnacensis, Lucianus Beluacensis, Taurinus Ebroicensis, Sanctinus Meldenensis, Eugenius quoque qui ab eo destinatus est ad prædicandum Toletanis. Sub eodem Imperatore Iohannes Apostolus in feruentis olei dolium mersus, & euadens illæsus in Pathmos insulam relegatus, Apocalypsim vidit, & scripsit. Ipse quoque Domitianus, vt nullus regni Iudæorum reliquus foret. eos qui de genere Dauid erant, interfici iussit. Eo tempore Appollonius insignis philosophus habetur, & Domitianus tandem occisus in palatio per Vespeliones ignobiliter exportatur. Romanorum 10. Nerua cępit anno domini 98. mundi 4061. & imperauit annis duobus: hic primo edicto suo cunctos quos Domitianus exiliauerat reuocauit. Vnde & Iohannes Apostolus de Pathmo insula cum honore Ephesum remeauit, ibique compulsus a fratribus contra hæreticos, qui in Asia pullulauerant Euangelium scripsit. Eo tempore Iustus a Tyberiade Iudæorum scriptor claruit. Nerua vero senex Traianum sibi in filium antequam moreretur adoptauit, & tandem mortuus inter Deos est relatus.

Tempora Traiani, & Adriani. Cap. LVIII.

Romanorum ergo 11 Traianus cępit anno domini 100. mundi vero 4063. Et imperauit annis 19. Huius institutor fuit Plutarchus philosophus, & sub eo militauit sanctus Eustachius: huius temporibus migrauit ad Dñ Iohannes Apostolus.

Postquam auditores eius insignes fuere Papias Hierapolitanus eps & Policarpus Smirneus & Ignacius Antiochenus. Tertiā contra Christianos persecutionē mouit Traianus sub quo crucifixus est Simon filius Cleophæ Hierosolymitanus episcopus, & Ignacius Antiochenus bestiis traditur. Sub eodem passi sunt sanctus Clemens Papa, & sanctus Focas. Eo tpe Pli. secundus orator & historicus floruit. qui & cū quādā prouinciam regeret in magistratu suo Christianorum plurimos interfecit: tandēq; eorū multitudine permotus Traiano pro eis Apologiam scripsit. Romanorū 12. Adrianus cępit anno dñi 119 mundi vero 4082. Et imperauit annis 21. hic in vtraque lingua disertissimus, in amorem puerorū incōtinens fuit, vnde & Antoniū puerum in Ægypto mortuū diligenter sepeliens, ipsum.n. in delitiis habuerat in Deos retulit, a quo & vrbs ipsa nomen accepit. Atheniensibus leges petentibus ex Draconis, ac Solonis reliquorūq; libris iura composuit, & cum insignes plurimas ędes Athenis fecisset Agonē ędidit, ac Bibliothecam miri operis extruxit, in qua ēt secundi philosophi responsa, qui corā eo constanter silentium tenens ad interrogata singula scripto responderat, intitulari fecit. Sub hoc Imperatore pro Christo passi sunt Alexander Papa, & Euentius presbyter, & Theodolus diaconus, & eiusdem Alexandri successor Sixtus a quo sanctus peregrinus Antisiodorensis in Galliam est directus, & sub quo beatus Thaurinus Ebroicensis doctrina, & miraculis extitit clarus. Sub eodem ēt passi sunt sancti Faustinus & Iobitar, & virgo Christi Serapia, & illustris Sabina, tres quoq; virgines, fides, spes, & charitas cū earum matre Sophia, & virgo quædā nomine Maria, præter hos ēt miles sanctus Eustachius, & alij decē milia. Temporibus Adriani Plutarchus & Sextus philosophi, Fauorinus, & Palmenon rhetores insignes habētur. Basilides Gnosticorum hæresiarches in Alexandria commoratur. Iudæis Palestinam depopulantibus ad opprimendos rebelles exercitus ab Adriano mittitur. Cothebas aūt dux Iudaicæ factionis nolentes sibi Christianos contra Romanū militem ferre subsidium omnimodis necabat supplicijs. Adhuc quidem vrbis Hierusalem per Tytum euersæ remanserant quædam reliquiæ. In loco igitur vbi steterat arca statuam suam Adrianus posuit, quæ a Iudæis amota manum extremam apposuit, & funditus vrbem euertit. Anno ab euersione prædicta 64. Insuper etiam ne quis Iudæorum in terra illa remaneret edixit. Elyam vero vt putatur condidit, quæ ab ipso Elyo Adriano nomen accepit. In Romana vero sede præsidebat Telesphorus.

Tempora Antonini Pij, & Antonini Veri. Cap. LIX.

Romanorum 13. Antoninus Pius cępit anno dñi 140. mundi vero 4103. & imperauit annis 32. Eo tpe Papatum tenuit Iginius, postea Pius, & post Anicetus. Floruerunt aūt philosophi Iustinus qui librum pro nostra religione cōscriptum, Antonino tradidit. Eumq; erga Christianos benignū reddidit, & Basilides, & Thaurus, & Maximus, Appollonius, Adrianus, & Crescens, Cinicus, & Galienus medicus. Sub eodem Imperatore venerunt Romam Valentinus hæresiarches, & Credo Martionis magister. Romanorum 14. regnauit Marcus Antoninus Verus, & cum eo propinquus eius Lucius Aurelius Commodus ab ipso ad imperij partē ascitus. Hi primum æquo iure imperium administrauerunt. Cū vsque ad hoc tempus singuli fuerunt Augusti. Cęperunt anno dñi 162. mundi vero 4125. Et imperauerunt annis 19. Quartam vero persecutionem contra Christianos excitauerūt, in qua passi sunt sancti Policarpus Smirneorum eps, & Pyoninus, & Fotinus Lugdunensis, & Pontianus, & puer Flocellus, Marcellus, & Valerianus, & Concordius Victor, & Corona, virgoq; Praxedis, & sancta Blandina. Statim vero persecutionem lues magna secuta est, quæ multas late prouincias deuastauit, maximèque Italiam. Antonini vero tēporibus post Anycetū Sother Romæ tenuit Pontificatum, & post eum Eleutherus, floruerunt in ecclesia Dei illustres, ac sapientes viri, Ægysippus historiographus, & Pinicus, Hireneus Lugdunēsis, & Dionysius Corinthiorum eps, Polippus Cretensis, Theophilus Antiochenus, Apolinaris Ierapolitanus, philosophi vero claruerunt Fronto orator, & Atticus Platonicus, & Peregrinus, qui rogo ex lignis incēso scipsum superiecit. Eo quoque tpe Tacianus hæreticus agnoscitur, a qua Eucratice Catafrigarū ēt hęresis exoritur, Montano auctore. Exercitu Antonini in bello contra Germanos & Sarmatas siti oppresso supplicantibus Christianis militibus q ibi erāt, pluuias diuinitus mittitur, cū ecōtrario hostes fulmina, & ignes fugarent, & plurimos occiderent.

Tempora Commodi, & Pertinacis, Seueri, & Caracallę. Cap. LX.

Romanorum 15. Aurelius Commodus cępit anno dñi 181. mundi vero 4144. Et imperauit annis 13. Hic luxuriæ, & obscęnitati deditus plurimos senatorum interfecit, Colloso capite sublato, imaginis suæ caput imponi iussit. Sub hoc præfecturam Alexādrię tenuit pater sanctæ Eugenię sanctus Philippus. Quę scilicet virgo relicto patre, & sęculo sub specie viri ingressa monasteriū & abbatis officium gessit, donec a Melancia de stupro accusata, tandem sexum suum innotuit. Passi sunt aūt sub Commodo sancti Appolinus senator, & Eusebius cum socijs suis. In capitolium fulmen ruit, & magna inflammatione facta Bibliothecas, & ędes vicinas concremauit. Alexādrinæ ecclesiæ Demetrius præficitur. Cōmodus vero multis nobilium interfectis, tandem & ipse strangulatur. Romanorum ergo 16. imperauit Elius pertinax mēsibus sex, hic cum præfecturā vrbis ageret, ex consulto Senatus imperare iussus obsecrantibus illis vt vxorē suā Augustam, & filiū Cęsarem appellaret, contradixit, sufficere testatus q ipse regnaret inuitus: hoc tpe Victor papatū suscepit 13. Pertinax post sex menses in palatio Iuliani iurisperiti scęlere interficitur, & ideo nullus ei annus annotatur. Romanorū itaq; 17. Seuerus cępit anno dñi 194. mundi vero 4157. Et imperauit annis 19. Hic Iulianū Pertinacis interfectorem occidit, & in honorē illius Pertinacem se cognominari iussit. Ideo quintam persecutionē in Christianos mouit, in qua passus est Leonides pater Origenis, & Victor Papa, cui successit Sepherinus. Itē pater sanctę Eugenię sanctus Philippus Alexandrinus simul eps, ac præfectus, & Andeolus subdiaconus. floruerunt tūc tpis in ecclesia viri illustres sanctus Narcissus, Hierosolymorū eps, & Clemens Alexandrinus, Musanus quoque philosophiæ nostrę scriptor, & Panthenus stoycus philosopus. Tpibus quoque Seueri qō de pascha quo die, & quota luna celebrari debeat sub Victore Papa determinatur. Tertulianus oīum ecclesiarū sermone celebratur. Origenes Alexandriæ studijs eruditur. Romanorum 18. Antonius Carachalla cognominatur, pp genus vestis quod Romæ erogauerat. Cæpit anno dñi 213. mundi vero 4156. Et imperauit annis sex. Hic Romę Thermas sui nominis.i. Antoninas ædificauit, & tā impatiens libidinis fuit, vt Nouercā suam vxorem duceret. Tandem vero interfectus est: hoc tpe Esclepiades eps constituitur Antiochiæ, Hierosolymæ vero Alexāder adhuc Narcisso viuēte. Romanorum 19. imperauit Maternus anno vno. Hic palacij præfecturam agens nulla voluntate senatus Imperator efficitur, & post annum occiditur. Hoc tempore regnauit Edissę vir sanctas Abagarus, vt vult Affricanus.

Tempora Aurelij, Alexandri, Maximini, Gordiani, Philippi. Cap. LXI.

Romanorum 20. Marcus Aurelius Antonius cępit anno dñi 220. mundi vero 4183. & imperauit annis 4. hic Eliogabali tēpli sacerdos, adeo impudicè in imperio suo vixit, vt nullū obscęnitatis genus cōmittere omiserit, nec vllā sui nisi stuprorū, atq; flagitiorū infamem memoriā reliquerit, tandemque tumultu militari occisus cū matre interit, hoc tpe 15. Papatū tenuit Calixtus. Romanorum 21. Alexander Mamee filius, cępit anno dñi 233. mundi vero 4187. Et imperauit annis 13. Hic in Mameā matrem suā vnicè Pius fuit, & ob hoc amabilis oībus: disciplinę quoque militaris corrector seuerus Xersen Persarū regem gloriose vicit, a cuius victoria cū rediret corpus sancti Thomę apostoli de India ad Edissam translatū est. Sub hoc in papatu sedit Vrbanus, & postea Pontianus. Thermæ Alexandrinæ Romæ ædificantur, multique pro fide Christi martyrizantur. Ex quibus fuit Tyburtius, et Valerianus cum beata virgine Cecilia. Papa quoque Calixtus, et post eum Vrbanus, Cyricus puer, et mater eius Iulica, sanctaque virgo Martina, his tpibus clari scriptores habebantur Hypolitus, & Berillus, Arabiæ eps. Origenes ēt in Alexādria claruit, et inde in Cęsareā Palestinæ transijt. Vlpianus quoque iurisconsultus Alexandri assessor insignissimus habebatur, qui.s. Alexander tandē Magūciani tumultu militari occiditur. Romanorū ergo 22. Maximinus cępit anno dñi 232. mūdi 4020. & imperauit annis 3. hic primus ex corpore militari sine senatus auctoritate ab exercitu electus; sextam aduersus ecclesiā persecutionem mouit. *Vnde Pōtianus* Papa successor Vrbani martyrium subiit. Tunc Origenes de laude martyrii librum ad Ambrosium scripsit, qui cum ad plurimos venisset, eos ad cōfessionem noīs Christi fortiter animauit. Tandem vero Maximinus a Pupieno peremptus interiit. Moxq; Pupienus, et Albinus frater eius imperium vsurpauerunt, sed in palatio mox occisi sunt: hoc tpe Pontiano Papæ successit Antherus, & Anthero Fabianus. Romanorum 23. Gordianus cępit anno dñi 240. mundi vero 4203. et imperauit annis sex. Eo tpe floruit Aphricanus inter scriptores ecclesiasticos nominatissimus, Porphirius quoque philosophus, et Theopōpus, Gordianus adolescēs dū a piratis victor reuertitur, fraude Philippi pręfecti pretorij interficitur. Romanorum 24. Philippus cępit anno dñi 246. mundi vero 4209. et imperauit annis septē: hic filiū suū Philippū imperii cōsortē fecit, primusq; oīum ex Romanis Imperatoribus Christianus fuit. hos.n. beat' Pōtius ad Christū cōuertit, q postea sub Decio martyriū subiit. his aūt regnatib' expletus est vrbis Romanæ millesimus annus, ob q̄ solēnitatē innumerabiles bestię interfectę sunt in circo magno, ludique theatrales celebrati sunt in cāpo Martio tribus diebus, ac noctib' puigilāte populo, Philippo qdē Impatore volēti pascę vigiliis interesse, et cōicare mysteriis.

Fabianus Papa restitit, nec permisit, donec peccata sua confiteretur, & inter pœnitentes staret: ambo denique Philippi fraude Decij, circumuenti sunt & occisi.

Tempora Decij Valeriani, & Galieni, & Claudij. Cap. LXII.

ROmanorũ ergo 25. cępit Decius, anno dñi 253. mundi vero 4216. & imperauit anno 1. Qui cũ Philippũ patrẽ, & filium occidisset in odiũ eorum 7. contra Christianos persecutionẽ mouet. In hac Fabianus Papa Romæ martyrio coronatus sedẽ Cornelio reliquit. In eadẽ quoq; passi sunt sancti Dionysius, Alexandrinus, & Alexander Hierolosymitanus ep̃i, qui. s. Dionysius sermonẽ de lapsis fecit. Eo tp̃e quo Nouatus presbyter specie eis sakitis ẽt si digne pœnituissent adimebat ex quo & Nouacianorũ hæreseos princeps Nouacianus extitit. Sub Decio quoque passa est beata virgo Agatha: Petrus, Andreas, & Paulus, & Dionysius, Triphon, & Secundianus, Verianus, Marianus, Abdon, & Sennes, & septem dormientes, & alij plures. Eo tp̃e Antonius monachus in Ægypto nascitur: pestilens morbus Italiã, maximeq; Alexandriã occupat, Decius tãdem cũ filio a Bruto occiditur. Romanorũ 26. Gallus Hostilianus cum filio suo Volusiano cępit anno dñi 254. mundi vero 4207. & imperauit annis 2. Hoc tp̃e regebat ecclesiã Papa Cornelius, cui pro Christi noĩe martyrio passo successit Lucius, & Lucio Stephanus, ambo prædicti Imperatores tandem interfecti sunt. Romanorũ 27. Valerianus cum filio suo Galieno cępit anno dñi 256. mundi 4219. & imperauit annis 15. Hi octauã contra Christianos persecutionẽ mouerũt, in qua multi sanctorũ passi sunt. Ex quibus fuerunt Stephanus Papa, Dionysius Alexandrinus, & Ascyrius Senator, & Cyprianus Carthaginẽsis. Fructuosus Traconensis, sanctaq; virgo Eugenia cum duobus Eunuchis, Protho & Hiacinto, Pontius Priscus, & alij multi. Stephano vero Papæ successit Dionysius, & Dionysio Sixtus. Porro Valerianus in Christianos persecutione cõmota, statim a Sapore rege Persarũ capitur. Ibique seruitute miserabili consenescit, & extunc Galienus pacem nostris reddidit. Ipso tñ in omnẽ lasciuiam dissoluto. Porro Galienus vocatus est ẽt Decius. Itaq; sub Decio passi sunt ẽt sanctus Papa Sixtus, & eius Leuita Laurentius, & Hippolytus, & Policronius cũ clericis suis, & alij plures. Eo tp̃e floruit miraculis, & doctrina sanctus Gregorius Ponticus, ad deserta quoque fugit primus eremita Paulus, Antiochiæ vero 15. Paulus Samosatenus episcopatũ suscepit qui Athemonis hæresim suscitauit. Galienus quoq; tandẽ Mediolani occiditur. Romanorũ 28 cępit Claudius anno dñi 271. mũdi vero 4234. Et imperauit annis duobus. Hic Gothos Ilıricũ, & Macedoniam vastantes superauit, ob hoc ei clypeus aureus in curia, & in capitolio statua aurea collocata est. Sub hoc & pro Christo passi sunt sancti Cęsarius diaconus, & Iulianus presbyter, & Marius, & Martha cum duobus filijs, & Valentinus presbyter, & alij plures, ea tempestate Antiochiæ pro Paulo hæresiarcha Domnus substituitur, cuius tempore Pelagia peccatrix ad Deum conuertitur.

Tempora Aureliani, & Taciti Floriani Probi Carini Numeriani. Cap. LXIII.

ROmanorum 29. cępit Aurelianus, anno dñi 273. mũdi 4236. Et imperauit annis 6. Hic nondũ malis consilijs deprauatis de ecclesia Paulum egredi nolentem, expelli fecit, sed postea mutato proposito nouam persecutionem in Christianos excitauit. In qua passi sunt sancti Beniguus presbyter, & Andochius cũ socijs suis, Priscus & Felix cũ socijs suis. Speusippus cum fratribus suis, virgoque Colũba Patroclus, & Sabinianus, pueri quoq; Simphorianus, & Mames, & Agapitus, & plures alii. Eo tp̃e floruit Eusebius Leodicensis ep̃s: deniq; persecutione contra nos mota fulmen iuxta Aurelianũ, & comites eius ruit, ipseq; non multo post occisus interijt. Romanorum 30. imperauit Tacitus mẽsibus sex. Quo apud Pontum occiso, Florianus obtinuit imperium octoginta nouem diebus. Eo quoq; apud Tharsum interempto regnauit Probus, præfatis ergo duobus Imperatoribus annotatur in cronicis annus vnus. Romanorum itaque 31. Probus cępit anno dñi 279. mundi vero 4242. & imperauit annis 6. Hoc tp̃e Manichęorum hæresis oritur. Cyrillus ep̃s Antiochiæ constituitur. Euticianus ecclesiæ Romanæ pręficitur, & post eũ Caius. Probus vero militari tumultu occiditur. Romanorum 32. cępit Carus Narbonensis, anno dñi 285. mundi vero 4249. & imperauit annis duobus. Hic cum filios suos Carinum, & Numerianum consortes regni fecisset ad bellum Parthicum profectus, & victoria potitus, in castris fulmine ictus interiit. Sub Numeriano vero passi sunt sancti Maurus monachus cum socijs suis. Babyllus episcopus cũ tribus pueris, Crisantus, & Daria cum pluribus alijs: denique Numerianus ipse cum ob dolorem oculorum in lecticula veheretur, insidiis Arrii soceri suoi occiditur.

Tempora Diocletiani, & Maximiani, & Galerij. Cap. LXIIII.

ROmanorum 33. cępit Diocletianus anno domini 277. mundi vero 4251. & imperauit annis 20. Hic Maximianũ Herculium in regni consortium assumpsit. Primusque se adorari vt Deum, ac gemmas vestibus, et calceamentis inseri iussit. Sub his Imperatoribus decima persecutio in Christianos excitata est, quę primo quidem in militib. grassata est. Ex quibus fuerunt beatus Mauritius, cæterique ex legione Thebeorum, & beatus Sebastianus cum suis. et Victor Masiliensis, et Mennas, a militibus vero vbique per orbem diffusa est. Passique sunt per diuersas vrbes, atq; prouincias innumerabiles martyres. Præcipuẽ vero sub Daciano præside Hispaniæ passi sunt sanctus Valerius Cesar Augustanus ep̃s, et Vincentius eius Archidiaconus, ac Georgius miles fęlix Gerundensis, et Caprasius, virgines ẽt Fides, et Eulalia, et alii plures. Sub Rictionaro aũt p̃side Gallię, sancti Dei Quintinus et Gẽtianus, Fulcianus et Victoricus, Crispinus et Crispinianus, Ruffinus et Valerius. Puer quoq; Iustius, et Macra virgo. Sub cęteris vero iudicibus p̃ diuersas orbis p̃uincias Dorotheus, et Gorgonius cũ sociis suis Agricola et Vitalis, Cosma et Damianus, Sabinus et Blasius, Grego. Spoletanus, Sergius et Bachus, Anastasia et Grisogonus, Vitus puer et Modestus, Primus et Felicianus, Lucia et Geminianus, Marcellinus & Petrus, Arthemius Donatianus & Rogatianus Fęlix & Adauctus. Simplicius Faustinus atq; Beatrix. Firmius Ambianẽsis Bonifacius Ascla. Phileas Cutufactus. Pãthaleon & Theodorus. Cyriacus cũ sociis suis, & papa Marcellinus, post Marcellus, virginesq; Theodosia, Iuliana, Dorothea, Barbara, Christina, Lucia, Benedicta, Iustina quoque Cyprianus, & alii infiniti vtriusque sexus. Marcellino siquidem Romanam ecclesiã regente tanta fuit persecutio, vt inter dies triginta decemseptem milia hominum promiscui sexus coronarentur martyrio. Tunc & ipse Marcellinus tyrannis cedens thurificauit, sed postea pęnitens capitis abscisionem pro fide Christi sustinuit. Tũc inter persecutiones pontificatus annis septem cessauit. Et exinde succedẽs Marcellus ipse quoque persecutione eadem martyrium subiit. Denique Diocletianus ab inuito Maximiano exegit, vt simul purpuram imperiumq; deponerent, ac iunioribus in republica substitutis, in priuato habitu consenescerent. Tunc Maximines Galerius, & Constantinus Augusti Romanorum imperium in duas procurationes primi diuiserunt, & Galerius quidem Ilıricum & Asiam & orientem tenuit. Constantius autem vir mansuetus Galliã tantum Hispaniaq; contentus cæteris ei partibus cessit, hos etenim duos olim Diocletianus Cæsares legerat, tradens Galerio filiam suam Valeriam. Constantii vero qui Claudii nepos fuit ex filia Priuignam Maximiani Theodoram, ex qua sex filios habuit fratres Cõstantini, quẽ ex Helena concubina susceperat. Hi itaq; duo diuisim tenuerunt imperium annis duobus. Anno etenim secũdo Constantinii occiduas partes, quarum Maximianus imperium deposuerat, regens in Britannia obiit, ac religiosiorem filium Constantinum hæredem imperii reliquit. Eo tempore papatũ Eusebius, & post Melciades tenuit. Galerius autem Seuerum & Maximinum Cęsares legit.

Tempora Constantini Magni. Cap. LXV.

ROmanorum ergo. 34. cæpit Cõstantinus anno domini. 309. mundi vero. 4283. Et imperauit annis, 31. Maxentius quoque filius Maximini a prætorianis militibus Romæ Augustus appellatur. Seuerus a Galerio missus Rauẽnæ interficitur. Sed & Licinius qui sententia ascitus omnium in imperium, sororem Constantini duxerat in vxorem, Augustus appellatur, quæ res Maximum vehementer offendit, quia ipse solummodo tunc cæsar in Orientis partibus habebatur. Igitur etiam ab ipso nomen Augusti ui raptum assumitur. Porro Maximinus Herculius a filio suo Maxentio Romæ tyrannidem tenente expulsus, & a genero suo Constantino religiose receptus, imperium quod prius abiecerat, iterum arripere volens a filia sua Fausta detectus, ꝙ dolum uiro suo Constantino pararat Masilię fugiẽs occiditur. Diocletianus quoq; non procul a Salone moritur, & solus omnium priuatus inter Deos refertur. Eo tempore passa est sancta Lucia virgo sub consulari paschasio. Inter hæc Maxentius Romæ tyrannidem agens senatorum, maximeque nobilium matronas ad suam libidinem duci contaminatasque viris suis reddi iubebat, libidine quoque cędis exęstuans, infinitum sanguinem effundebat. Magicas etiam artes summis studiis excolebat, nihilque flagitiorum, atque facinorum a suis actibus alienum relinquebat. Sub hoc passa est beata virgo Catherina cum quinquaginta suis oratoribus, ac ducę Porphirio, et regina. Sub Maximino vero similẽ in oriente tyrannidem exercente passi sunt sancti, Petrus Alexandrinus, et Lucianus Antiochenus, et Phileas episcopus, Romanus, et Baralus, puer Quirinus, et Pãphilus presbyter. Deniq; Maximinus ipse post multa scelera in sanctos perpetrata diuinã vltionẽ sustinuit. Porro Constantinus anno septimo imperii sui per signũ ei ẽis sibi diuinitus ostensum, de Maxentio triumphauit, et baptizatus a beato Papa Siluestro pacem ecclesiis reddidit. Quarũ omniũ caput Romanam ecclesiam esse decreuit. Imperium quoq; italicum simul cum imperialibus insigniis beato Siluestro contulit. Ipse

Ipse vero sede imperij sui apud Constantinopolim transtulit. His aũt successib. inuidia permotus Licinius in christianos sæuire cępit, & vt crudelitati superiorum aliquid adderet, incarceratis cibũ vel potum omnino dari prohibuit. Sub hoc passi sunt apud sebastẽ quadraginta milites, insuper & sanctus Theogenes, sãcti quoque fratres Argeus, Narcissus, & Marcellinus, & sanctus Vrsicius. Deniq; Licinius a Constantino cõprehensus capite trũcatur. Arrius in concilio Niceno condemnatur. Cui. f. concilio interfuerũt (vt legitur) sanctus Alexander episcopus Alexandrinus, & eius discipulus Athanasius, sanctus quoq; Pauuncius ac Spiridion Cyprius & ẽt sanctus Mirreorum episcopus Nicolaus. Eodẽ tpe floruerunt sancti, Iacobus Nisebenus episcopus, & Eunucius Aurelianensis, Eusebius Cesariensis, & Antonius Aegyptius monachus, sanctiq; confessores, Vincentius & Florentius. Philosophi quoqi Lactantius, & Arnobius rethor, & Prophyrius, Imperatrix Helena diuinitus per visum admonita Hierosolymam petens lignum sanctæ Crucis inuenit. Cuius partem vnã thecis argenteis cõditã in eo loco fidelibus ad memoriã derelinquens, reliquam filio detulit. Vlterior India per Frumentum, & Hiberia per quandam captiuam ad fidem Christi conuertuntur. Constantinus in Arrianum dogma declinans peruertitur.

Tẽpora Constantini heretici, Iuliani apostatæ: Iouiniani C. LXVI.

Romanorum 35. Constantinus cum fratribus suis Constantino & Constante cępit anno domini. 340. mũdi. 4303. & imperauit annis 24 Huius impietas arriana fulta præsidio, vndecimã contra catholicos persecutionem mouit, in qua passus est sanctus Eusebius præsbyter, & alij plures, Athanasius quoq; Alexandrinus multa pro fide sustinuit, & Papa Liberius, ac post eum Felix. Floruerũt eo tempore sancti, Iacobus nisibenus episcopus, & Maximinus treuerensis, a quo persecutiones Constantini declinans honorifice susceptus est Athanasius, discipuli quoq; sancti Antonii, Paulus simplex, & Hylarion, Amos etiam Aegyptius, & duo Macharii, sed & Eusebius emisenus episcop9, & victorinus apher. Eusebius quoque vercellensis & Hylarius Pictauiensis, qui his tẽporibus ecclesiam dei tanquam columnę firmissimę vna cũ Athanasio fulciebant. Heresiarchæ vero fuerunt hoc tempore Donatus, Lucifer Macedonius & Andeus, philosophi quoque Victorinus Rhetor, qui statuam in foro Traiani meruit, & Donatus grãmaticus Hieronimi præceptor. Sapor etiam rex persarum eo tempore nostros persecutus est. In cuius regno sedecim milia martyrum, inter eos Symeon archiepiscopus passi sunt. Synodus quoque apud Ariminũ ab hereticis facta est. In qua fides antiqua patrum damnata est, sed in Gallia per Hylarium eadem Synodus cõdennata. Romanorum. 36. cæpit Iulianus Constantii nepos anno domini. 364. mundi vero. 4327. & imperauit annis fere duobus. Quo ad cultum idolorum conuerso, duodecima ecclesię persecutio cępit, blanda quidem & illidens magis quam propellens. Sub hoc ergo passi sunt martyres Christi, Gallicanus quondam magister militię Constantini. Iohannes & Paulus, Donatus aretinus episcopus, & quiriacus, gordianus etiã eiusdem Iuliani vicarius, & Epymachus, & alii multi. Denique Iulianus dum contra persas ad bellum perexisset, orante sancto Basilio cũ populo suo Cæsariensi, cui Iulianus ipse minas intulerat, iubente quoque beata Maria semper virgine, cuius filium blasphemauerat, a mercurio martyre subito interfectus est. Romanorũ. 37. Iouinianus vir fortis & nobilis, qui quondam sub Iuliano cum esset millenarius magis elegerat cingulum amittere quam imperatori sacrificãdo idolis obedire, imperauit menses 7.

Tempora Valentiniani Valenti & gratiani. Cap. LXVII

Romanorum 38. cępit Valentinianus anno domini 367. mũdi uero. 4340. & imperauit annis. 11. qui & ipse ab impio Iuliano pro fide catholica priuatus fuerat militia. Ab hoc frater eius Valens in regni consortium assumitur, qui ab eudoxio arrianorum episcopo baptizatus nostros persequitur. Eo tempore Romæ Papa Damasus ordinatur. apolinaris Leodicensis, & didimus Alexan. scriptores nostri dogmatis agnoscũtur. Fuerunt ẽt huius tpis Libanius rethor Antiochenus & Heresiarcha eunonius. post auxentii quoq; sciã mortẽ Ambrosio Mediolani episcopo constituto, oĩs ad rectã fidẽ Italia conuertitur. Theodolus miserabilis præsbyter dum contra conscientiam furoris sui sacrificia deo offerre audet, in mediis precibus eliditur apud attrabatum, eo tpe lana e cęlo pluuię mixta fluxit. Melana nobilissima romanorum Hierosolimam nauigans, ibidem magno uirtutum miraculo claruit. Sancti quoque patres monachorum eo tempore floruerunt in Aegypto, & maxime in Nitrie partibus, Isidorus scilicet Heracliees, Pior & Pampus appelles, Hor & Ammonius, Serapion & Eulogius, Beniamin & Apollonius. Eugarius copres & mutius & uenus. Mortuo denique Valentiniano anno imperii sui undecimo, Gratianus filius eius assumpto in imperium Valẽtiniano fratre cum paterno Valente, regnauit cum eis annis tribus. Valens legem vt monachi militarent, dedit & nolẽtes fustibus necari iussit. Multique monachorum nitrię cęsi sunt. Eo tpe Fotinus Heresiarcha moritur. Basilius Cęsariensis eps, & Florentinus, ac Bonosius, & Ruffinus monachi insignes habentur. Romani a Gotis vsque ad internitionem in Traciæ bello cęduntur, & Imperator Valens sagitta saucius ad cuiusdam villulæ casam deportatur, ibique cum ipsa domo incenditur. Gratianus itaque solus imperauit publicẽ annis sex. Hic religioni valde fauens, ac per omnia reipublicæ promptus Theodosium imperij consortem fecit, qui fęlicitate iam deuictis Barbaris, dum esset magister militię, mira fęlicitate lassam rempublicam in orientis partibus reparauit. Celebrantur eo tpe viri illustres in ecclesia Damasus summus põtifex, & Basilius Cęsariensis, Gregorius Naziãzenus, & Gregorius Nisenus, Martinus Thuronensis, & Ambrosius Mediolanensis, Theophilus Alexandrinus, & Milenus Antiochenus, & Didimus Alexandrinus philosophus, Ruffinus Aquileiensis presbyter, Hieronymus quoque diuinæ scripturæ totus incũbens, & Pauia Romanorum matronarum pręnobilis, mũdo abrenuncians, & etiam in Ægypto sanctus Abbas, Panthomeus in Gallia, sanctus Firminus Ambianensis, & Maurilius Andegauensis. Maximinus vero Cõstantini magni consanguineus cum rex Britanniæ factus esset, per tyrannidem imperium inuasit: tandem & in Gallias transiens Gratianum Imperatorem Lugduni peremit. His quoque temporibus Apollinarem Laodiceæ episcopum in hæresim nominis sui conuersum, Damasus Papa condemnat, sed & Priscillianus in Hispania episcopus hæresim sui nominis condens ecclesiam perturbat.

Tempora Theodosii senioris Archadij, & Honorij. Cap. LXVIII.

Romanorum 40. Theodosius senior cępit anno dñi 388. mũdi vero 4350. Et imperauit annis 11. Gratiani necem vindicauit, & idolorum cultum destruxit. Huius temporibus ecclesiæ Romanæ præfuit Syricius. Floruit aũt sanctus Ambrosius, qui & corpora sanctorũ Geruasij, & Prothasij. Nazarij quoque & Celsi martyrum inuenit, & vitam sanctæ virginis martyris Agnetis descripsit, per quem ẽt Augustinus cum esset Manichæus ad rectã fidem conuersus relictis scholis baptizatur, & Maximus tyrãnus ab eodem excõicatus a Theodosio perimitur. Clarurunt & poetæ Claudianus gentilis Romæ, & Prudentius lyricus in Hispania. In Aegypto quoque sanctus Ioannes Anacorita. Theodosius immane facinus quod commisit qñ Thessalonicæ septem miliũ ciuium in vltionem iudicum in seditione occisorum occidi fecit, mirabili publicæ pęnitentiæ exemplo diluit, ab Ambrosio e ecclesia expulsus, & humili satisfactione reconciliatus. Sanctus Patricius Scotus in Hibernia venditur, vbi cum esset regis Portarius angelico sæpe colloquio fruitur. Arsenius ex senatore Romano monachus efficitur. In Emaus castello Iudeæ puer nascitur gemellus ab vmbilico, & sursum diuisus. Corpora prophetarũ Abacuch, & Micheæ reuelantur. Didimus Alexandriæ plus quã Octogenarius moritur. Dux quoque laudabiles Abbatissę Sara, & Syncletice hoc tpe fuisse creduntur. Romanorũ 41. Archadius Theodosii filius cum fratre suo Honorio cępit anno domini 398. mundi vero 4361. Et imperauerũt simul annis 13. Hoc tpe in Romana sede præfuit Anastasius, & post eum Innocentius. Floruerunt in ecclesia sancti viri Ioannes Chrysostomus Constantinopolis, & Donatus epyri eps. In Hispania quoque Orosius historiographus, & in Aquitania Seuerus. In Gallia vero Seuerus Agrippinensis, & Seruacius Tungrensis episcopus Dñi Iesu Christi secũdum carnem consanguineus. Imperatores idolorum vbique templa destrui præceperunt. Hieronymus, & Ruffinus orta inter se simultate pro quæstionibus scripturarum inuectiuas in alterutrũ conscripserunt. Augustinus ẽt & Hieronymus de quibusdam scripturæ capitulis vsque ad simultatem inter se per epistolas disceptauerunt. Sãctus Martinus octogenarius obiit, cui sanctus Briccius in episcopatu successit. Sanctus Ambrosius obiit, cuius vitã Paulinus Nolanus episcopus descripsit. Augustinus in ecclesia philosophatur. Romæ vita sancti Alexij declaratur. In Hispania Pelagius hæresiarcha agnoscitur. Ossa prophetæ Samuelis e Iudæa Constantinopolim ab Archadio transferuntur. Iohannes Chrisostomus in exilium relegatur.

Tempora Honorij, & Theodosii iunioris, & Valentiniani. Cap. LXIX.

Post Archadii mortẽ Honorius cum fratruele suo Theodosio imperauit annis quatuordecim. Huius tpe papatum tenuit Innocentius, & post cũ Zosimus: postea vero Bonifacius: Vuãdali duce Crosco Gallias peruagati multas vrbes, & ecclesias subuerterunt; sub quo Turbine martyrizantur inter multos Florẽtinus, & Hylarius Sedunenses, Desiderius Linguonẽsis, cũ Archidiacono Vincentio. Antidius quoq; Bisontinus episcopus. Tandẽ vero Vuandali Galliam. f. relinquentes timore Gothorum cum Alanis, ac Sueuis Hispaniam occupauerũt, ibiq; fere triginta annis habitauerunt. Alaricus aũt rex Vuisigothorum per Italiam debachatus Pisam tandem Romam cępit, multaq; in ea loca incẽdit. A san-

A sanguine tñ & cęde temperabat, & ad sanctorum limina confugientibus indulgebat. Vuandalis iterum Gallias incursantibus ingressi Franci, Modigisilum regem cum 20. milibus Vuandalorum extinguunt: post quem filius Gondericus in Hispania regnauit. Eo tpe Maximus Thaurinensis episcopus homiliarum in ecclesia declamator floruit. Prędestinatorũ hęresis serpere cępit. Iudæus quidam quęstus causa cum ad baptisma venisset, aqua fontis subito disparuit, & iterum iterũq; allata, iterumque disparens Dei virtutem, ac Iudæi perfidiam ostendit. Corpora sanctorũ Stephani prothomartyris cum socijs suis Luciano presbytero reuelata sunt: cuius.f. martyris reliquias Orosius presbyter a beato Hieronymo ad Augustinum rediens in Aphricam detulit, easque domi nus vbiq; miraculorum gratia mirificauit: quorum plura scripsit Augustinus, & multo plura Ennodius. Franci legibus vti cęperũt, & legem Salicam dictauerũt. Hieronymus per quinquaginta sex annos libris suis confectis fere centenarius apud Bethleem obijt. Mortuo Honorio Theodosius solus imperauit annis tribus. Hoc tpe Celestinus Papatum tenuit, sanctus Albanus cum Episcopo suo Theonisco p hæreticos ab vrbe sua Philippis expulsus, apud Magunciam Gallię martyrium subijt. Cassianus a Iohanne Chrysostomo de Constantinopolis ecclesia eiectus, cõpertas in Ægypto vitas patrũ collocationesque descripsit. Deniq; Theodosius Valentinianum amicæ suæ Placidæ filium in imperium secũ asciuit, anno Dñi 428. mundi vero 4091. & imperauerunt simul annis 24. Hoc tempore in Papatu sedit Celestinus, & post eũ Sixtus huius nominis tertius, deinde Leo primus. Quorum Celestinus ad Scotos in Christum credentes, misit Paladium primum Episcopum, & postea sanctũ Patricium Conches sororis sancti Martini Thuronensis filium. Gundericus rex Hispali capta cum in eiusdẽ vrbis ecclesiam manus extendisset, mox a dæmone correptus interijt, eiusque frater Gensericus successit. Nestorius Constantinopolis episcopus hæresiarcha efficitur, & in synodo Ephesina prima iussu Theodosij edita condemnatur. In Hispanijs 20. milia ferme militum contra Vuandalos pugnantium cęduntur. Sixtus Imperatoris iussu congregata synodo coram 56. episcopis synodico iudicio purgatur. Floruerunt eo tempore sancti episcopi in Gallia Germanus Antisiodorensis, Lupus Trecasinensis, Eucharius quoque Lugdunensis, & Hylarius Arelatensis. apud Ephesum septem fratres sub Decio passi diuinitus a somno surgunt, & asserta fide resurrectionis nostræ coram Theodosio de qua multũ dubitabatur, iterum in Christo dormiunt. Remigius Remensis nascitur, per Montanum monachum ex nomine prænunciatur, quo natoidem Montanus cum esset cęcus de lacte matris illius oculos liniens est illuminatus.

Tempora Marciani, Leonis, & Zenonis. Cap. LXX.

THeodosio defuncto successit Marcianus anno Dñi 452. mũdi vero 4115. Et imperauit annis sex. Quo iubente instantia Leonis Papæ quarti, vniuersalis synodus apud Calcedonem congregatur, in qua Eutices Constantinopolis Abbas, & eius defensor Dioscorus, atque Nestorius hæretici condemnantur. Attila rex Hunorum per totas Gallias debachatur, cum tandem Aurelianis vrbem obsedisset in qua sanctus Auianus episcopatum tenens orationibus suis, & meritis vrbem protegebat, ad subsidium Galliarum Accius Romanorum Patricius aduolat, consertoque prælio in campis Cathalaunicis cęsa sunt ibi 180. milia pugnatorum, inter quos & Theodericus Vuisigothorum rex, qui Aecium iuuabat cecidit, Æcius tñ superior recessit. Sub quo turbine sanctus Nichacius Remensis episcopus cum Eutropia sorore sua, ab hoc martyrizatur. Sed & vndecim milia virginum apud Coloniã ab eisdem patiuntur. Pullulante intra Gallias hæresi Arriana. Vnitas substantiæ trium personarum euidenti miraculo ostenditur, dum in vrbe Vasacensi celebrans episcopus missam vidit super altare tres guttas clarissimas æqualis magnitudinis cadere, q simul defluentes, & in vnum coniunctæ quasi gẽmam pulcherrimam effecerunt. Et cũ eam in medio crucis aureæ posuissent, aliæ gemmę ceciderunt. Eo tpe Genouesa virgo Parisiensis multa sanctitate per Gallias claruit. Iohannes Baptista caput suum (vt quidam scribunt) duobus monachis reuelauit. Gensericus Romam cępit: omniaq; diripuit. vt tñ ab igne, & cęde hominumq; supplicijs abstineret, Leo Papa ab eo obtinuit. Hucusq; Prosper chronicam suam perduxit. Martiano successit Leo, qui cępit anno domini 480. mundi vero 4121. & imperauit annis 16. Huius tpe Papatum tenebat Leo, deinde Hylarius, & post eũ Simplicius. Symeon qui 40. annis inclusus in colũna stetit, mira sanctitate Antiochiæ claruit. Maueritus quoque Viennensis episcopus, qui litanias ante ascensionem dñi instituit. Corpus Helisæi Prophetæ transfertur Alexandriam, & corpus Marci Euangelistæ ab Alexandria transfertur Venetias. Apud Colosam vrbem Gallię ex eius medio sanguis tota die riuo largissimo fluxit, quod Gothi pro portento suæ perditionis acceperunt. Post Leonem cępit Zenon anno domini 474. mundi vero 4137. & imperauit annis 19. huius tpe Papatum suum tenebat Simplicius, & post Fęlix, deinde vero Gelasius, & post eum Anastasius. Acephalorum hæresis exoritur. Cartagine Liberatus Abbas cum fratribus sex martyrizatur. In Aphrica siquidem Honoricus Genserici filius Vuandalorũ rex Orthodoxos diuersi ordinis, & ætatis vsque ad 4976. in exilium trusos diuersis pœnis ad mortem excruciauit, & iterum oẽs episcopos Aphricæ quasi ad synodum conuocans fugatis, & exiliatis 444. episcopis catholicis ecclesias clausit, aut Arrianis dedit, plebeq; varijs supplicijs afflixit. Eusebium quoque Carthaginis episcopũ contra Vuandalorum hæresim Arrianam fortiter agonizantem cum clericis plus quam quingentis multimode cruciatos exiliauit. Tandem vero iudicio Dei percussus scatens vermibus miserabiliter expirauit. Clarebant in Gallia sancti episcopi Remigius Remensis, & Principius frater eius Suessionensis, Anisus Viennensis, Solennis Carnotensis. Vedastus quoque futurus eps Atrebatẽsis. In Aphrica vero Fulgẽtius Ruspẽsis, & ĩ Italia Germanus Capuanus Epiphanius quoque Thirinensis. Guntamundus Vuandalorum rex primo quidẽ Eugeniũ epm, & eo petẽte oẽs Dei sacerdotes ab exilio reuocauit, & ecclesias in Aphrica clausas aperuit.

Tempora Anastasii, & Iustini senioris. Cap. LXXI.

ZEnoni successit Anastasius anno dñi 494. mundi vero 4151. Et imperauit annis 25. huius temporibus Romanam sedem tenuit Simachus, & post eum Hormisda Papa quinquagesimus, verum contra Simachum ordinato ante Papa Laurentio contentio vsque ad cędes, & homicidia intra & extra ecclesiam diu protracta est, sed tandem regis Theodorici quamuis Arriani potentia compressa. In Gallia floruerunt hoc tpe sancti Launomarus Carnotensis, & Maximinus Aurelianensis, Abbates, cuius.f. maximi fuerunt discipuli Cornelephus, & Auitus Abbates. Maxentius quoque Pictauensis Abbas claruit, & Gibrianus Scotus cum fratribus, ac sororibus in Gallia peregrinatus vrbem Remensem vita & morte sua illustrauit. Gantãmundo Vuandalorum regi Trasamundus succedens in Aphrica clausis iterum ecclesijs 222. epos exiliauit, circa quos Symachus Papa beniuolẽ manum suæ liberalitatis exercuit. Hac persecutione Fulgentius episcopus multa pro fide sustinuit: in Sardiniam longo tpe exiliauit. Cocildis regina Francorum catholica Clodoueum regem a gentilitatis errore reuocare, dum frustra conari videretur, ille tandẽ cum Alemanis bello congressus exercitu laborante voto suscipiẽdi Christianismi se obligare cogitur, sicque perempto Alemanorum rege, & Alemania sub tributo redacta, baptizatus a sancto Remigio, Francorum populum ad fidem Christi perducit exemplo suo. & edicto. Itaque collatis ab eo multis prædijs ecclesiæ Remensi, Remigius multa eorum parte data ecclesiæ Laudunensi sedem episcopatus ibi constituit. Primũq; illic Genchandum epm posuit, quem in fornicatione cum vxore quondam sua prolapsum, sed septennali pœnitentia purgatum, atque de reclusione tandem diuino iussu eductum sedi suę restituit. Constantinopoli Deuterus Arrianus episcopus dum quendam baptizans diceret: Baptizo te in nomine patris per filium in Spiritusancto, aqua disparuit. In Aphrica quidam in balneis sanctam Trinitatem blasphemans ignito iaculo celitus veniente visibiliter exarsit. Faustus sancti Benedicti discipulus ab eo cum Mauro in Gallias mittitur, vbi sanctus Arnulphus sancti Remigii in baptismo filius claret, qui post multos in prædicando Christũ agones in silua Parisiorum Aquilina martyrizatur. Sigismundus Burgundiæ rex filium suum Sigericum malo Nouercæ illius consilio peremit: sed competenti pœnitentiæ se addicens, totũq; se martyribus Agaunensibus, quibus monasterium illud construxerat deuouens, q dignus fuerit venia testatur crebra post mortem eius miracula. Prima synodus a Francis iussu Clodouei regis Aurelianis celebratur, in qua multa ecclesiæ vtilia decernuntur. Hoc quoq; tpe multi in Alexãdria vtriusque sexus a dæmone correpti, repente quasi canes latrabãt. Vitalianus instinctu Papæ insurgit in Imperatorem Anastasium pp Euticianam hęresim Deo, & hominibus exosum, qui ẽt tandẽ fulmine a Deo percussus interiit. Hinc vero Iustinus senior successit anno dñi 517. mũdi vero 4181. Et imperauit annis decem. Eo tpe Boetius vir consularis oĩum liberalium artium peritus, & in vtraque lingua cõspicuus annuente sibi Symacho Patricio, cuius gener erat, & cum quo rempublicam illustrabat, dum auctoritatem Romani Senatus contra Theodoricum regem Italiæ tueri nititur, ab ipso exiliatur, ibique de consolatione philosophiæ liber ab illo cõponitur, & tandẽ a Theoderico perimitur. Zelobes Hunorum rege a rege Persarũ occiso, totoq; penẽ illius exercitu deleto, regni Hunorũ annotatio finitur. Symachus ẽt a Theoderico interficitur, & ab eodem Iohannes Papa ẽt carcere excruciatus, fame moritur. Post dies autem 90. Theodericus subito defunctus a quodã sancto eremita visus est nudus, & discalciatus, randẽ Iohanne Papa, & Symacho Patricio in ollam Vulcani detrusus. Eo tpe sãctus Benedictus monachorũ pr̃ floruit, & virgo Dei Brigida in Scotia obiit. Ioãni Papę successit Fęlix, & Fęlici Bonifac.

Tempora Iustiniani legum compilatoris. Cap. LXXII.

IVstinianus cœpit anno dñi 708. mūdi vero 4191. Et imperauit annis 37. Huius tpibus Papatum succeſſiue tenuerunt Ioheres Agapitus, Silucrius, Vigilius, Pelagius, & alter Ioheres. Floruerūt aūt Caſſiodorus Senator, poſt monachus, Arator poeta, Priſcianus grammaticus, Victor Capuanus Eps, Gregorius Lugdunēſis, Nicenus Treuerenſis, Domitianus Tungrenſis, ſanctus quoq; Vedaſtus primus Atrebatenſis Eps a ſancto Remigio ordinatus, & ſanctus Glodoaldus filius regis Clodomeris ad nobilitatem diuinæ ſeruitutis in clericali gradu translatus. In Aphrica quidē Epi linguis ſibi radicitus exciſis a Vuandalis: poſtea clare loquendo miracula fuere multis. Floruerunt ēt tunc tēporis in Gallia Theodericus Abbas, & Theodulphus eius diſcipulus. Fratres ēt vterini eodem die nati, & pontifices conſecrati, Medardus ad titulū Nouiemenſem, & Gildardus ad Rothomagēſem vnoquoque die abſoluti a ſęculo, & aſſumpti a Chriſto. In Italia quoque Sabinus, Camiſinus, & Caſſius Varmenſis, & Fulgentius Vtricolenſis. In Sicilia Theophilus vt vicedominatū amiſſum recuperaret diabo li ſeruitio addictus, ſed non multo poſt ad ſe reuerſus, ac per 40. dies omnimodo pœnitentia ſe affligens, primo beatiſſimam Dei genitricem ſibi reconciliauit, ac per eam, & filij eius gratiam recepit, quæ etiam ad indicium indultæ ſibi veniæ rurſum ei dormiēti apparens, ſcriptum abnegationis Chriſti, quod ſignatū diabolo dederat, ſuper pectus eius repoſuit. In diuerſis Galliarū locis, diuerſa ſigna viſa ſunt. Nam cęlū ardere viſum eſt. Verus ſanguis in veſtimentis hominū ex nube defluxit: domus cuiuſdam ab intus ſanguine reſperſa apparuit, & variæ clades ſecutæ ſunt. Maurus ſancti Benedicti diſcipulus, hoc tpe in Gallia claret. Herculanus Peruſinus Eps a Cocila rege Gothorum ſecto capite martyrizatur, quod poſt mortem vnitū corpori reperitur: Vigilius Papa exiliatur. Quinta ſynodus vniuerſalis, Conſtantinopoli celebratur in qua Theodorus perfidiæ conuincitur. In oriente puer quidam Iudæus in eccleſia beatæ virginis a coæuis ſuis Chriſtianis adductus, vt Euchariſtiā perciperet, ob hoc a patre ſuo proiectus in fornacem ardentem illęſus a Chriſtianis extrahitur, aſſerens, ꝙ mulier in eccleſia illa puerū tenens depicta, pallio ſuo a ſe flāmas euentilaſſet. Iterum Iudæus quidam imaginē Chriſti de eccleſia furtim deponens eam telo transfixit, & ad domū ſuam deferens eā cum vellet comburere, videns ſe cruētatum eius ſanguine, præ ſtupore eam abſcondit. Quam Chriſtiani requirentes per veſtigia ſanguinis inuenerunt, ac Iudæum lapidauerunt. Radegundis regina Lotharij regis quondam vxor veſte mutata ſanctitate refulſit. Gregorius ēt Gordiani Senatoris filius Romæ adoleſcit, qui ſex monaſterijs in Sicilia fundatis, & 7. Romæ in domo ſua ex prætore Vrbano factus monachus ſapientia, & ſanctitate claruit. In Scotia quoque Brandanus, qui fortunatas inſulas ſeptē nali nauigatione perquirens multa miraculo digna vidit, a quo etiam Macutes, qui & Maclonius regulariter educatus, & ipſius nauigationis ſocius in Britannia ſanctitate, & miraculis claruit. In Gallia mons ſuper Rhodanum fluuium dans mugitum multis diebus, tandem ab alio mōte ſibi vicino diſcuſſus cū eccleſijs, & domibus hominibuſque, & beſtijs in Rhodanū eſt pcipitatus.

Tempora Iuſtini iunioris, & Tyberij ſecundi. Cap. LXXIII.

MOrtuo Iuſtiniano ſucceſſit Iuſtinus iunior, anno Dñi 566. mundi vero 4229. & imperauit annis 12. Eo tempore ſanctus Columbanus presbyter veniens de Scotia claruit in Britannia, Sanſon quoq; Dolenſis Archiepiſcopus ſancti Maclonij cōſanguineus, & ſucceſſor Sanſonis Maglorius, qui de tranſmarina Britannia ad ciſmarinam traſierant, ſanctitate & doctrina clarebant. In Francia vero Gregorius Thuronenſis Epiſcopus, Baſolus Abbas, ac Sindulphus presbyter, & recluſus: haſtæ in cęlo viſæ ſunt irruptionem Lōgobardorum in Italam protendentes. Armeni vero fidem Chriſti ſuſceperunt anno Dñi 73. Iuſtini 8 Hiſpani & Franci de paſcha diſſentiunt. Hiſpanis. ſ. 12. Kal. Aprilis. Francis vero 14. Kal. Maij celebrantibus. Sed Francos recte celebraſſe per hoc diuinitus claruit, ꝙ fontes in Hiſpania qui Sabbato paſchæ ſponte diuinitus ad baptizandum repleri ſolent, non in Hiſpanorum, ſed in Francorum paſcha repleti ſunt, anno ſequenti Albuinus Longobardorum rex, qui patrem vxoris ſuæ Gepidarum regē olim in bello peremerat, & ex teſta capitis eius ſibi pateram ad bibendum fecerat, cum vna die porrigeret ei dicens: Bibe cum patre tuo, illa fœmineo furore accenſa, perimi fecit eū in lecto ab ipſius armigero. Eo tēpore Iohāni Papę ſucceſſit Benedictus. Fortunatus poeta veniens ab Italia claruit in Gallia. Iuſtino ſucceſſit Tyberius anno Domini 578. mundi vero 4241. & imperauit annis 6. Eo tempore in Francia perempto Sigiberto, Brunichildis vxor eius cū filio Childeberto, vel eius filius regnū gubernans, propter inſolentiam morū Francis intolerabilis erat, & tamen eccleſias Dei honorabat, plura etiam ſanctorum cenobia fundauit, & ędificia miri operis extruxit. Sanctus Germanus Pariſienſis Epiſcopus obijt. Hoſpicius Dei famulus in Gallia claruit. In Italia vero Vuinocus & Menas ſolitarius. In Romana Sede Benedicto ſucceſſit Pelagius, a quo Gregorius Conſtantinopolim Apocriſiarius eſt directus; Lupi Burdegalam vrbem ingreſſi neminem metuentes deuorauerunt canes. Thuronis verus de fracto pane ſanguis effluxit

Tempora Mauricij, & Foca eiuſdem interfectoris, Cap. LXXIIII.

TYberio ſucceſſit Mauricius anno Domini 584. mundi vero 4247. Et imperauit annis 21. Hoc tempore Antiochiæ vir ſenior in medio Theodorico rege Francorū mortuo Lotharius eius filius in bello captos occidit, & Brunichildem reginam vno pede, brachioque mulcta ſudarium excuſſit, ſtatique tota cum habitaculis, & habitatoribus ſuis corruit, vixq; a duobus ſocijs ſuis multa prece flexus eſt, vt parti reſiduæ parceret. Virum ergo quēdam eleemoſynis deditum, qui hoc aſpiciebat attonitum, ſt ſaluatione domus ſuæ conſolatus diſceſſit, & vltra non comparuit, Leuuigildus rex Vuiſigothorum Arrianus filium ſuum Ermingoldum, quia per vxorem ſuam Sigeberti regis filiam ad verā fidem conuerſus erat, exilio damnauerat; nec multo poſt in nocte ſancta paſchæ in carcere ſecuri occidit. Eo tēpore nimiæ pluuiæ inundauerunt, ita vt omnes diluuium fieri dicerent, poſt multā confuſionem rerum ſecuta eſt per cladem inguinariam immedicabilis mortalitas hominum, quę primum percuſſit Papam Pelagiū, Itaque Gregorius ad Papatum electus intertm dum Imperatoris aſſenſus expectatur, iram Dei placare per ſeptiformem litaniam, inſtituit, & in procedendo 80. hominibus plaga percuſſis, tādem ira quieuit Eo tempore in Scotia regnabat Brandinus, cuius frater erat Adelphius, de cuius filia rex Hiberniæ Philcanus ſanctū Furſeum, & fratrem eius Foillianum, & Vulcanū genuit. Recharedus Vuiſigothorum rex Leuuigildi filius apud Toletum ſynodo 70. Eporum congregata, ibique Arriana hæreſi abdicata, ſecū tota Vuiſigothorum gente confirmat in fide catholica. Conſtantinopoli naſcitur puer quadrupes, & alter habens duas vertices. Sol a mane vſque ad meridiem minoratus eſt vſque ad tertiā ſui partem. Gregorius Papa, ꝙ olim facere intenderat Auguſtinum cum alijs ad prædicandum deſtinat in Angliam. Eo tpe ſanctus Goar veniens ex Aquitania claruit in Gallia. Guntrannus rex Frācorū ſanctitate clarus in Chriſto dormiuit. Sanctus quoque Columbanus Abbas, & presbyter Doctor Scotorum, atq; Pictorum obijt. Edilbertus rex Anglorum, qui Cantuarij vocantur prædicāte Auguſtino cum gente ſua baptizatur. Sanctus Columbanus ēt Hibernia in Burgundiā venit, ibique permiſſu Theoderici regis Luxouienſe cenobium ædificare cępit. Denique orietāles Angli cum rege ſuo Sigeberto per Mellitum Epiſcopum conuertuntur ad Chriſtum. Focas interfecto Mauricio cum vxore ſua, & filiis (ſicut ipſe Mauricius prædixerat diuinitus) cępit anno Domini 605. mundi vero 4268. Et imperauit annis octo. Eo tempore Gregorio Papæ ſucceſſit Sabinianus. Fame vero Romam aggrauante Romani Gregorio Papæ iam defuncto derogantes, quòd theſauros eccleſiæ ſua nimia liberalitate diſſipaſſet, cum non adeſſet perſona in quam exardeſcerent, memoriam nominis illius in libris eius delere volebant, atq; illos exurere volentibus obſtitit Petrus diaconus prodens ſe ſpiritumſanctum in columbæ ſpecie ſuper caput Gregorii diuina tractantis ſedentē ſępius vidiſſe. Idque confirmans iuriſiurandi ſacramento, mox moriens ex contradicto fidem fecit ſuo teſtimonio. Sabinianus Papa cum & ipſe liberalitati Gregorij predeceſſoris ſui derogaret, & ſub hoc obtentu manum egenis ſubtraheret, Gregorius eum per viſum pro culpa tenacię ſuæ & huius derogationis ter increpatum, ꝙ non reſipiſceret, etiam quarto horribiliter increpans & comminans in capite percuſſit. Quo ille dolore vexatus non multo poſt obijt. Huic ſucceſſit Bonifacius, & huic alter eiuſdem nominis, qui Romæ templum quod Pātheon dicebatur impetratum a Foca in eccleſiam Beatæ Mariæ & omnium martyrum conuertit, ibiq; ſolēnitatem in Cal. nouembris inſtituit. Alexandriæ Iohannes epiſcopus claruit, qui ob eximiam in Chriſto liberalitatem eleemōſynarii nomen habuit. In Italia quoq; Secundus Dei famulus claruit. Corpus ſancti Victoris thebei apud ſaladorum cum ſancto Viſo paſſi inuenitur. Deſiderius Vienenſis epiſcopus conſilio brunichildis a Theoderico rege lapidibus obrutus martyrizatur.

De Temporibus Heraclij & eius filij Conſtantini. Cap. LXXV.

HEraclius ad Imperatorē electus Foca perempto, & ignibus concremato, cæpit anno domini 613. mundi vero 4277. Et imperauit annis 30. Huius temporibus papatum tenuerunt Deuſdedit, Bonifacius, Honorius, Seuerinus, Iohānes, Theodorus. Sanctus Amādus miraculorū & pdicationis gratia p Gallias claruit, per quē Alluinus, qui & bauo ex prędone cōuerſus & gandaui ſolitariè recluſus, ſanctitatis exemplum omnibus fuit. Sanctus Colūbanus a Theoderico rege inſtinctu Brunichildis auiæ Francia expulſus, & relicto Gallo diſcipulo ī Alemania cenobiū bobiū extruxit. In Italia Clodeſindis metenſis claruit, quæ ſponſū fugiēs velami-

velamine capitis a Deo ſibi per Angelum miſſo, ſe & ſua Deo dicauit. Sanctus quoq; Lupus Senonenſis Epiſcopus floruit, cui Euchariſtiam conſecranti gemma de cęlo in calicem deſcendit. Virgo Chriſti Phara claruit in Francia. Cuius ſanctitatem imitatus frater eius Pharo, ex comite clericus, & ex clerico factus eſt Meldenſium Epiſcopus. Heraclius Imperator ad Perſas debellandos proficiſcens, virilem Dei figuram accipiens in manibus, quā manus non depinxerat, ſed verbum quod omnia format Perſidē aggreditur, eamque per ſex annos continuos potēter depopulatur. tam ad caudam equæ indomitę religatam membratim diſcerpi fecit imputans ei, ꝙ decem reges per illam extincti fuiſſent, & ſic Monarchia Francorum ad ipſum rediјt. Poſt obitum ſancti Colūbani floruerūt eius diſcipuli. Gallus in Alamonia, & Aiadani epiſcopus in Anglia. Euſtaſius quoque Abbas Luxouienſis, & Attila Bobienſis, florebant ēt in Gallijs Auſtregiſilus Bituricenſis ēps, & ſub eo Suſpicius, Cumbertus Colonien. & Ioannes Tungrenſis. In Hiſpanijs autem Iſidorus Hiſpalenſis: hoc tpe Machometus quem adhuc Gentiles vt Deum colunt. Arabum, ſiue ſaracenorū princeps erat, qui pſeudopropheta ex orphano, & inope per hæreſis ſuæ præſtigia ad regnum prouectus fuerat; Heraclius deuicta Perſide. Zachariam Patriarcham cum populo captiuorū Hieruſalem reduxit, & cruce Dñi relata celebritatē exaltationis eius annuatim dedicauit. Nec multo poſt incidens in Monochelitarū hæreſim eccleſiam imperiumque confudit, contra malitiam eius pugnante rerum omnium perturbatione. Sigebertus infans Dagoberti filius a ſancto Amando baptizatur, vbi cūctis tacentibus infans ipſe reſpondit. Amen. Et Amandus Traiectenſiū Ēps ordinatur. Sanctus Oſualdus filius Ediſfridi regit regno Nordanimbrorum ſuſcepto Cedualem Britonum regem peremit, & qui fidē Chriſti præ omnibus tenuit ſuper; omnes Britanniæ reges eminuit. Eo tpe floruerunt in Francia tres fratres, Ado, Rado, Dado, qui & Andoenus Dagoberti regis referendarius. i. cancellarius, qui Reſbacenſe cenobium inter Briegenſem ſaltum conſtruxit. In quo ſanctum Agilum Abbatem primum conſtituit, hos animat Eligius aurifex iam dudum in Aula regis Lotharij clarus, q̄ etiam Solenniachum monaſterium cōſtruxit, vbi ſanctus Remaclus ab Aquitania veniens, in Chriſti Tyrocinio ſe exercendum ſub eo dedit. Sancta quoque Aurea virgo claruit, q̄ Eligius monaſterio virginū Pariſius conſtructo præfecit. Florebant ēt ſanctus Landoaldus, & Abbas Romaricus, & Goericus Metenſium Ēps. Poſtea ſanctus Arnulphus quondam ex maiore domus Metenſiū factus Epiſcopus, & ex Epiſcopo ſolitarius in Chriſto moritur, eiuſque filius Clodulphus poſt Metenſis Ēps ſanctitatem patris imitatur, & Doda mater ipſius Clodulphi Treueris incluſa Chriſto famulatur. Heraclio mortuo, Conſtantinus filius eius ſubſtituitur, & quarto menſe imperii ſui a Nouerca ſua Martina, & Pyrro patriarcha veneno extinguitur. Itaque Martina cum filio ſuo Heroclona imperium ſibi arripiunt, ſed mox Heroclonas abſciſo ſibi naſo, & Martina abſciſa lingua exiliantur:

Tempora Conſtantis qui & Conſtantinus III. Cap. LXXVI.

Conſtans ergo qui & Conſtantinus, Conſtantini filius, cępit anno Dñi 644. mundi vero 427. & imperauit annis 26. Eo tpe Virgo Chriſti Reginulpha ſanctitate claret in Gallia. Sanctus quoque Niuardus Remenſis Archiepiſcopus, & Reolus ſucceſſor eius, Bertharius ēt martyr, Antillarium Abbas primus. Sācta Beata martyr, & Abbatiſſa. Sed & ſanctus Remaclus Traiectenſium ordinatur Ēps. Sanctus vero Iodocus regis Brithonū filius ſpreto regno, & mundo peregrinus, & eremita in pago pontino requieuit in Chriſto. Attrebatis dū corpus ſancti Vedaſti transfertur ab Auberto Ēpo præſentibus Lamberto Tungrenſi, & Audomaro Taruanenſi, cęteriſq; ſanctis Ēpis, & Abbatibus Audomarus præ ſenio cęcus ægre ferens qđ a cęcitate q̄ pro ſalute ſua ſibi a Deo immiſſam eſſe gaudebat præſentiū Epiſcoporum precibus ſanctiq; Vedaſti meritis liberatus eſſet: rurſus ad votū ſuū excęcatus eſt; his vero tēporibus Theodoro Papæ ſucceſſit Martinus, & poſt Eugenius, deindę Nitalianus. Eo quoque tpe Haudinar Amiras ſaracenorū templum ſibi Hieruſalem ædificauit. Et qa nullo modo ſtructura conſiſtere poterat, ſuggeſtione Iudæorū crucē deſuper montem Oliueti tolli imperauit, & ſic ſtructura ſtare potuit. Poſtmodū vero Perſa quidā ſimulans ſe adorare velle Haudiar infixo in ventrē eius gladio peremit eū. Dagobertus rex Frācorū moritur, de quo per viſionē cuidā reuelatum eſt, ꝙ aīa eius ad iudiciū diuinæ examinis rapta ſit, & multis ſanctis contra eā pro expoliatione eccleſiarū ſuarum reclamantibus, cum eam iam mali angeli vellent ad pœnas inferni rapere, interuentu ſancti Dionyſij, cui ipſe maximè deuotus fuerat, a pęna liberata eſt. Aliquando .n. iram patris ſui Lotharij regis veritus, Pariſius ad eccleſiam ſancti Dionyſij confugit. Et quia inde nullo modo extrahi potuit, locum ſemper cordi habuit. Sanctus Furſeus in Hibernia claruit, qui pro Chriſto peregrinationem aggreſſus ad Gallias vſque peruenit, & latiniacum cenobium fundauit. Foillanus vero frater eius foſſente monaſterium, vbi ēt martirio coronatus quieſcit. Eligius Nouioni Audoenᵘˢ Rothomagi clarēt Epiſcopi, & Philibertus de Herio & Richarius pontinenſis, & Geremarus Elauiacenſis abbates. Angadriſma quoq; ſacra virgo ſæcus beluatum. Iemarelicta. Pipini inſtinctu ſancti Amandi ſe & ſua Deo vouens monaſterium niuigellenſe fundauit, eiq; filiam ſuam Gertrudem Deo dignam virginem præfecit. Aubertus Cameracenſis epiſcopus claruit. Cenobium floriacenſe a Leodebol do Abbate fundatur. Corpus ſancti Benedicti a caſtro caſſino delatum illuc trāſportatur. Corpus vero ſanctæ Scholaſticæ ſororis eius cenomannis transfertur. Olimpius ad regendā Italiā ab Imperatore Conſtantino miſſus, & Papam Martinum occidere iuſſus, cum aliter non poſſet, tractauit, vt inter miſſarum ſolennia, cū ipſe ſibi Papa communionem porrigeret, illum ſpatarius ſuus perimeret. Sed ſpatarius ſiue lictor hora ſanctæ Communionis Papā nullo modo videre potuit. Clodoneus rex corpus ſancti Dioniſii Pariſienſis diſcooperiens minus religioſè licet cupide, os brachii eius fregit & rapuit. Moxq; in amentiam perpetuam incidit. Denique Conſtans Imperator omnibus ſuis exoſus Syracuſis a ſuis in balneo eſt occiſus.

Tempora Conſtantini quarti. Cap. LXXVII.

Hvic ſucceſſit filius eius Conſtantinus anno domni. 670. mūdi vero 4334. Et Imperauit annis. 17. Huius temporibus Papatū tenuit Adeodatus, deinde Donius, Agatho, Leo, Benedictus Ioannes. Claruit autem ſanctus Præiectus auernenſis epiſcopus; qui etiam ab ipſius vrbis primoribus eſt martyrizatus. In territorio Cameracenſi virgo Dei Maxilendi pro uoto virginitatis Harduinum amatorem ſuum fugiens, ab eo martyrizatur; qui mox excęcatus poſt triennium ab ea illuminatur. Amatus quoq; Senonenſis epiſcopus a Theoderico rege graui exilio tribulatur. Sanctus Kylianᵘˢ Vuirtzburgeñ. epiſcopus floret. In Anglia uero Edil trudis regina claret, quæ tribus nupta viris virgo pmanſit, eiuſq; corpus poſt. 11. ſepulturæ ſuæ annos incorruptum inuentum eſt. Hoc quoq; tempore quidam in Britannia a morte reſurgēs, multa q̄ vidit de locis pęnarum & purgatorii ignis ennarrauit. Theodorus qui ſcripſit pęnitentionalem librū in Anglia ſynodum habuit. Sanctus Leodegarius Auguſtinenſis Epiſcopus a rege Childerico in luxonio retruditur, tandem ab Hebronio martirizatur. In Italia tantę pluuiæ & tonitrua fuerunt, quales nulla ætas hominum memorat, vt & homines & peculia interirent fulgure. Eo quoq; tempore regnum bulgarorum exoritur, quæ. ſ. bulgarorū gens, & ipſa a ſcythia egrediens p Traciam Hathaia duce craſſatur. Adeoq; per Romanam rempublicam eorū inualuit excurſus vt imperator facta pace cum eis annua illis pacta præbere ſit coactus Anſegiſo Pipini patre perempto Begga eius relicta ſe & ſua Deo mancipat, & monaſterium andemienſe fundat.

Tempora Iuſtiniani ſecundi Leonis quoque ſecundi & Abſimari. Cap. LXXVIII.

Mortuo Conſtantino Iuſtinianus filius eius cæpit anno domini. 678. mundi vero. 4350. Et imperauit annis decē. Hoc tempore Papatum tenuit Conon. Deinde Sergius, qui agnus Dei in miſſa cantari conſtituit, & corpus Papæ Leonis primi diuina reuelatione tranſpoſuit. Sanctus Euthbertus Anglorum Epiſcopus obiit Sanctus autem Vuandrageſilus Anſegiſi nepos hoc tpe claruit, qui cenobia fiſcannū & fontanellam conſtruxit. Adelinus ēt & Vulfridus Epiſcopi in Gallia florent, & quadā Die defectio ſolis hora tertia ſic facta eſt, vt q̄dā ſtellæ clarè apparerent Beda venerabilis præſbyter & monachus habetur in Anglia clarus. Deniq; Leo Patricius Iuſtinianum Imperio priuat, naſoq; & lingua truncatum in exilio religat Cæpit itaq. Leo anno dñi. 697 eique ſolum annotantur anni duo. Eo tempore ſanctus Lambertus Pipinum de fornicatione increpare auſus, a Dodone fratre ipſius meretricis Leodii interficitur, cui ſanctus Hubertus epiſcopus ſubrogatur, præfatus aūt Dodo infra annū a vermibus conſumitur. Sanctus Vrſmarus Lobiēſe Cenobiū a Pipino principe regēdū ſuſcepit. Sācta vero Beggia Pipini mater ad dñm trāſiit, deniq; Abſimarᵘˢ, q & Tiberius Leonis naſo abſciſo, eoq; in cuſtodiā retruſo cæpit anno dñi. 699. mūdi vero. 4362. Et imperauit annis ſeptē. Eo tpe Romani Syriā peruagātes. 200. milia Saracenorū perimūt. Sergio Papę Iohannes, & huic quoq; alter eiuſdem noīs ſucceſſit, ſanctᵘˢ Benedictus quoq; abbas anglorū obiit. Iuſtinianus aūt de exilio fugiēs tādē auxilio Therbellis Bulgarorū regis imperium recepit, Leonēq; & Tyberiū vſurpatores īperii iugulauit, & Caliſiciū excęcatū exiliauit. Anno dñi. 706. mūdi vero. 4370. Et imperauit annis ſeptē. Hoc tpe papatū tenuit ſiſtinnius, deine Conſtātinus. Iuſtinianus pacē cū bulgaribus pactā ſoluit, eiſq; cōgreſſus vix euaſit. Adrianus abbas anglorū obiit. Archangelus Michael apparuit Auberto abrichaten. epiſcopo, monuit ſemel & iterū, vt in loco maris, q pp eminentiā ſui tūba vocatur, fūdaret eccleſiam in memoriā ſui, volens talē venerationē exhiberi ſibi in pelago, quæ exhibetur in mōte Gargano Interī taurus a latrone furtim

raptus in illo loco religatur, vnde Episcopus tertio admonitus, vt in loco illo fundamentum iaceret vbi taurum religatum inueniret, & sicut eum terrā pedibus proteriuisse videret, sic ecclesiæ ambitum duceret, Ecclesiam in honorem sancti Michaelis constituit, ibiq; eius veneratio frequentari cępit. Iustinianus ad se Constantinopoli Constantinū Papam inuitauit, eumq; digne vt Apostolum honorauit. Sanctus Hubertus cęlitus admonitus corpus sancti Lamberti a Traiecto Leodium cum miraculorū gloria retulit, illucq; sedem Episcopalē transtulit. Sancta Oda ducis Aquitanorum vxor claruit in Gallia, quæ munificentia sua ditauit ecclesias, & moriens in leodiensi quieuit parrochia.

Tempora Philippi, & Arthemij, Teodosij tertij, Leonis quoque tertij. Cap. LXXIX.

PHilippus, qui & Dardanius Iustinianum Imperatorem iugulans, duobus annis post eum imperauit. Cum esset hæreticus Constantinus Papa, populusque Romanus nomen & literas, figuramq; eius suscipere respuit. Eo tempore sanctus Vrsmarus obijt, eique sanctus Erminus successit. Post Constantinum vero Gregorius Papatum tenuit, hic constituit ut tempore quadragesimali quinta feria ieiunium, & celebritas missarum fieret in ecclesia, quod non fiebat antea. Pipinus princeps obiit, & filium suum ex Alpaide pelice Carolum tutidem, siue Marcellum sui principatus hæredem reliquit. Arthemius denique qui & Anastasius Philippum oculis, & imperio priuat, ac duobus annis imperat. Eo tēpore sanctus Ægidius veniens a græcia, sanctitate claret in Gallia. Theodosius itidem Anastasium de imperio deposuit, eumque presbyterum ordinauit. Cumque fuisset iners, & idiota, publicorumque negociorum exactor ab exercitu vi compulsus est imperium sumere, & imperauit anno vno. Eo tempore Gregorius Papa Bonifacium a Britannia venientem Episcopum consecrat, ac per eum in Germania verbum Domini prędicat. Denique Theodosius imperium deponit. Post hunc itaque Leo cępit anno Domini 718. mundi vero 4481. Et imperauit annis 24. Eo tempore Rathodus dux Frisonū prædicatione Vulfranni Episcopi ad hoc adductus vt baptizari deberet, cum vnum pedem in lauacro tinxisset, alterum rettahens interrogauit vbi nam & plures maiorū suorum essent, in inferno an in Paradiso. Et audiens esse plures in inferno, intinctum pedem extrahens, satius inquit plures quam pauciores sequar. Et ita ludificatus a dęmone, promittente q̄ ei tertia die ab hinc incomparabilia bona daret, ipsa tertia die subitanea, & æterna morte periit. Zuleimen Amurras saracenorum cum scolo nauium penè trium milium. Cōstantinopolim obsidet per triennium. Ac Bulgares 32. milia saracenorum perimunt. Constantinopolitani quoq; orandi instantia, & præliandi constantia fortiter saracenis resistunt, & illi fame, frigore, bello, pestilentia sine numero pereunt. Itaque quarto anno ab obsidione confusi desistunt. Ipsisque cum nauibus suis partim igne marino cōsumptis, partim vero demersis, partim igne grādinis, tempestate vastatis, & ex tanta nauium copia vix 5. residuis potentia domini cunctis innotuit populis. Intra ciuitatem vero 30. milia hominum pestilentia perierunt. Ossa sancti Augustini de Sardinia Papiam translata sunt. In campania Italiæ frumentum combustum, & ordeum, & legumina quasi pluuia de cęlo ceciderūt. Leo Imperator a quodam Beser refuga fidei seductus, Christi ac sanctorum imagines vbique deponi, & incendi edicit, super quo cum Gregorius Papa scriptis valde redarguit. Constantinopolitani quoque hac de causa contra eum tumultuantur, & ob hoc nonnulli martyrizantur. Itaque Gregorius quia Leonem incorrigibilem iudicat, Romam & Italiam, & Hesperiam ab illius iure descire facit, & vectigalia interdicit. Saraceni cum omnibus familijs suis quasi in Gallijs habitaturi Garunnam transeunt, omnia deuastant, ecclesias cremant. Quibus Carolus auxilio domini fretus occurrit, & ex eis 385. milia cum Rege suo peremit, de suis vero quingentos amisit. Pacato & dilatato Francorum regno, Carolus bellicosus princepr obijt, filiosque suos Carolomanum, & Pipinum principatus sui successores reliquit.

Tempora Constantini Quinti. Cap. LXXX.

MOrtuo Leone Constantinus filius eius cępit anno Domini 742. mundi 4505. & imperauit annis 35. Hic quondā dum baptizaretur a patriarcha Germano, cacasus in sancto lauacro, magnum dedit præsagium, q̄ ecclesiæ Dei futurus esset in scandalum. Huius temporibus papatum tenuit Zacharias, & post eū Stephanus, deinde Paulus, Stephanus, Adrianus. Contra hunc Archabaldus imperium arripuit. Cinis de cœlo cecidit, sanctus Bonifacius, Maguntinus Arch. episcopus, Fuldense cenobium fundauit. Petrus Damascenus a saracenis in Syria martirizatur, Aquensi quoque vrbe ab eis desolata corpus Mariæ Magdalenæ Viceliachum transfertur. Carolomanus a Zacharia Papa in monachum attonsus, primo quidem in monte Syrapti in cenobio, quod ipse fundauit, Deinde apud Castrum Cassinū laudabili vita emicuit. Hundericus quoque Rex Francorum, in monachum consuratus.

Pipinus vero princeps auctoritate Apostolica, & electione Francorum a sancto Bonifacio in Regem vngitur, & consecratur anno circiter 88. postquam maiores domus super Francorum Reges principari cęperunt. Rachis Longobardorum Rex, dū rupto fędere Romam inquietare nititur, per Zachariam non solū a malo reprimitur, sed & cum vxore, & filiis Romam veniens monachus efficitur. Eo tempore in Calabria, & Sicilia facta est pestilentia, & mortalitas hominum nimia: eodemq; anno in vestibus hominum, & velis ecclesiarum apparuerunt cruciculę, quasi oleo designatæ. Haistulpho Longobardorū Rege contra Romanos exardescente, Papa Stephanus ad expetendum Pipini Regis auxiliū, in Franciam cogitur venire. Cui venienti nocte quadam apparuit in cęlo signum magnum, globus. s. igneus a Gallię finibus declinans in partes Longobardorum. Hoc tempore terremotus terribilis factus est, quo vrbes aliæ subuersæ sunt, aliæ a montanis ad subiecta campestria, cum muris, & habitationibus suis integrę & saluæ plus quam vltra sex miliaria transmigrauerunt. In Mesopotamia terra dirupta est vsque ad duo miliaria. Alia quoque terra nimis alba, & arenosa de profundo ascendit, & ex ea animal mulinum humana voce loquens, & pronuncians incursionē gentis ab eremo contra Arabas. Carolomanus magnus monachus ossa sancti Benedicti ab ecclesia Floriacen. ad castrum Cassianū referre nititur, sed miraculis a Deo ostensis, & Francis obsistentibus, ab incepto prohibetur. Pipinus a Stephano Papa cum filijs suis inungitur, eorumque genus in regalis successionis hęreditatem perpetuo benedicitur. Sanctus Bonifacius cum suis sociis in Frisia martyrizatur. Constantinus synodum Episcoporum 330. congregat. in qua promulgato edicto de sanctorum imaginibus deponendis contra Orthodoxos tyrannizat. Eo tempore sanctus Gangulphus in Burgundia floruit, qui etiam martyrij gloriā obtinuit. Corpus sanctę Petronillę Petri Apostoli filię a Paulo Papa trāsponitur, in cuius sarcofago marmoreo ipsius Petri manu scriptum legebatur, Aureæ Petronillæ, dilectissimę filiæ. Thurci Armeniam inuastant. In quorum patria cum olim pestilentia fuisset, suasu Christianorum in modum crucis se totonderunt, & quia per hoc signum salus patriæ reddita est, hunc tondendi ritum tenuerunt. Gelu magnum factum est a Kal. Octobris vsque ad Februarium. Stellæ quoque de cęlo visę subito cecidisse, ita metunt, vt omnes finem mundi putarent imminere. Sanctus Crodogangus Metensis Episcopus. Pipini nepos obiit. In Syria ciuitate Beritho, quæ subiacet Antiochiæ, Iudęi imaginem Saluatoris inuenientes omnia opprobria, quę olim Iudęi Christo Iesu intulerāt, hi eius imagini inferebant. Tandem latere eius aperto exiuit de eo sanguis & aqua. Quod illi supposito ampulla suscipientes omnes infirmos in synagoga sua collectos hoc sanguine aspergebāt, & sanabantur: vnde Iudæi compuncti sunt. Quibus baptizatis, Episcopus obtestatus est omnes, vt singulis annis 5. idus Nouembris celebretur passio dominicæ imaginis. Desiderius Rex Haistulfi successor sub obtentu orandi Romam ingressus, aliquos nobilium captos excęcauit. Constantinus Imperator virum sanctū Stephanum per annos 40. inclusum etiam gentibus reuerendum amara morte martyrizauit. Adrianus Papa ad reprimendam hæreticorum rabiem sanctorum imagines execrantium, nimis laborauit, vitamque rectam solidauit. Carolus magnus Rex Pipini filius ad bellum contra Saxones procedit, ibique siti exercitu laborante subito in torrentem largissime aquæ effusæ sunt diuino nutu. Hunc Adrianus Papa ad tuendas res accersiuit, qui pergēs Papiam obsedit, & cępit. Deinde Romam proficiscens synodum cum Papa, & aliis 153. Episcopis, & abbatibus cōstituit, in qua ei Papa cū tota synodo ius eligendi pontificem, & ordinandi Apostolicā sedem patriciatus quoq; dignitatē dedit. Insuper Archiepiscopos, & Epos per singulas prouincias ante consecrationē ab ipso inuestituram accipere diffiniuit. Erant tunc in exercitu Caroli amicus, & Amelius ægregii milites Christi. Desiderio itaq; rege cum vxore, & filia cunctisque principibus capto, & ad Gallias in exilium perpetuum directo, quicquid per multa tempora Longobardi Romanis abstulerant, Carolus eis restituit, regnoque Longobardorum destructo totam Italiam sub iure regni Francorum redegit. Denique Constantinus Imperator pessimi incendii plaga diuinitus percutitur, & clamans adhuc viuus igni fine inextinguibili traditus miserabiliter moritur.

Tempora Leonis Quarti, & Brienes, & Constantini sexti. Cap. LXXXI.

LEo Constantini filius cępit anno Dn̄i 777. mundi vero 4540. Et imperauit annis 5. Eo tpe Carolus Saxoniam velut tempestas proterit, munitiones irrumpit, et ad hoc eos impellit, vt se & patriā ei dederant, datisq; obsidibus Christianos futuros se spondeāt. In Hispania quoq, Cęsar Augustā vastat, Pampilianam capit, et Vascones duosq; saracenorum Regulos sibi subigit. Denique Imperator Leo cū insaniret cupiditate circa lapides preciosos, adamauit magnā ecclesię corom, & accipiens portauit eā.

Fuerunt

Fuerunt ergo carbunculi in capite eius, & captus a febre mortuus est. Igitur vxor eius Hyrene cum filio suo Constantino cœpit anno homini. 786. mundi vero. 4570. & imperauit annis decem. Eo tempore Madi saracenorũ amurras multos pro Christo martyrizauit. Charolus orationis causa vadit Romam, ibiq; filii eius inunguntur in reges, Pipinus super Italiam, Ludouicus super Aquitaniam. Constatinopolim quidam laminam aureã inuenit, & in ea virum iacentem cum hac scriptura. Christus nascetur ex Virgine Maria, & credo in eum, sub Constantino & Hyrene Imperatoribus, o sol iterum me videbis. Signum Crucis in vestibus hominum apparuit, sanguis de cęlo in terrã profluxit. Apud Nicęam vniuersalis synodus 350. Episcoporum congregatur, in qua fides catholica præsentibus Hyrene & Constantino cunctorum subscriptione roboratur, & hæresis execrantium imagines abdicatur. Bellum inter francos & auares oritur, quorum regnum Karolus terra mariq; impetit, eisq; in sola fuga spem euadendi relinquit. Alchimius de Britannia scientia literarum præpollet in Gallia, cuius præcipue magisterio rex Karolus omnes artes liberales didicit. Ad quem et libros de trinitate scripsit. Deniq; Constantinus matrem suam Imperio priuat, & solus imperat annis septem. Eo tempore Pipinus Karoli filius de coniuratione contra patrem conuictus, in monachum tonsuratur. hæresis Feliciani cũ auctore suo Felice cõdemnatur. Adriano Papæ Leo substituitur. Thudim princeps auarorum se & patriam suam Karolo regi dedit, & baptismi gratiam percepit. porro Hyrene super erepto sibi imperio fœmineo dolore abusa Constantinum filium suum oculis & imperio priuat, solaq; tribus annis imperat. Eo tempore Leonem Papam celebritatem litaniæ maioris agentem Romani capiunt, eiq; linguam & oculos euellunt. Cui voce & visu reddito diuinitus iterũ oculos & linguam eruunt radicitus. Ipse vero de manu eorum erutus, Karolus eum in Romana sede relocat. Ipse quoque Romam properat, causas examinat, reos legaliter damnat, sicque romanorum motus omnes sedat. Hoc tempore in mense iulio contra naturam aspera & gelu concreta bis pruina fuit, sed nihil fructib. nocuit. Deniq; Romani qui à Cõstantinopolitano Imperatore iã diu animo desciuerant, nunc accepta occasione, quia mulier excęcato filio suo eis imperabat, immo omni cõsensu Karolo regi laudes imperatorias acclamant, eunque per manum Leonis Papæ coronant, Cæsarem & Augustum appellant. Pipinum vero filium eius, Italiæ regem ordinatum collaudant.

Tempora Caroli magni. Cap. LXXXII.

IGitur anno domini. 802. mundi vero. 4765. euolutis. f. annis circiter. 468. ex quo Bisanuum Traciæ ciuitas a primo Constantino ampliata etiam in sedem Imperij Romani dedicata, noua Roma est appellata, diuiso a Constantinopoli Romano imperio. Carolus cum iam regnasset super francos annis. 33. primus Francorum Imperauit Romanis & Francis simul annis tredecim. Hic (vt refert Turpinus Archiepiscopus) erat corpore decorus, sed visu ferus. Statura eius octo pedum, facies eius habebat in longitudine palmum & dimidium, barba palmum vnum, nasus circiter dimidium, frons erat vnius pedis, parum panis edebat, sed quartã partem arietis, aut gallinas duas, aut anserem vel pauonem vel gruem, vel leporem integrum comedebat, modicum vinum & limphatum bibebat, tanque parcus in bibendo erat, ꝙ semper ad cœnam raro plusquam ter bibere solebat. Inter cœnandum autem aliquod acroama vel lectorem audiebat. Tantæ fortitudinis erat ꝙ militem armatum super equum sedentem a vertice vsque ad bases simul cũ equo vno ictu propria spata secabat. Quatuor ferraturas equorum simul facile manibus extendebat. Militem etiam armatum rectum stantem super palmam suam, a terra vsq; ad caput suum sola manu velociter eleuabat. Erat etiam largissimus, & rectissimus & facundus. Religionem christianam semper excoluit, ecclesiam diebus ac noctibus impigre frequentauit. Pauperibus non tantum in regno suo subueniebat, verum etiam in transmarinis regionibus multa mittebat. Ad faciendum iudicium trigintatribus legis capitula instituit. Ad hunc Leo Papa in Franciam venit. Eo tempore Auares qui & hunni, longo contra Francos bello perdomiti potentia diminuti sunt, omnisq; eorum gloria periit, & quicquid thesauri per tot sæcula terrarum orbem vincendo sibi congesserant totum victoriæ Francorum cessit, nec vnquam vllo bello tam multa spoliorum quantitate Francia ditata fuit. Denique inter Sabariam & Tharantanum impetrauerunt a Carolo habitandi locum, ibiq; resederunt subditi Francorum. Carolus rerum suarum hæredem Christum testamento fecit, & super ecclesiarum statu per totas Gallias ab Episcopis celebrari fecit. Hæc sunt autem nomina ciuitatum Archiepiscopalium quæ sub ipso erant. Roma, Rauenna, Mediolanum. Forum Iulii q̃ & Aquileia, Gradus Colonia, Magũcia, Saltẽ burg. Treueris, Senonis, Besuncio, Lugdunis, Vienna, Rothomagus, Remis, Arelas, Tharanthesia, Ebrediuium, Burdegala, Thuronis, Bituricas. Itaq; statu ecclesiæ religiosè ordinato moritur, & aquisgrani sepelitur.

Tempora Ludouici pij. Cap. LXXXIII.

LVdouicus igitur pius Caroli filius cæpit anno domini. 815. Et imperauit annis. 26. Hic fuit natura clementissimus, & tñ tam a liberis quam a regni proceribus grauiter impugnatus. Habuit enim ex Ermẽgarde prima vxore sua tres filios. f. Lothariũ, Pipinum, & Ludouicum. Et ex secunda nomine Iudith Carolum regem Francorum. Huius temporibus papatum tenuit Stephan⁹, qui in Franciam venit, & ipsum Imperatorem coronauit. Post Stephanum vero Pascalis, qui corpus sãctę Ceciliæ virginis ipsa reuelante inuenit. Eo tempore in Thuringia cespis longitudine pedum 60. latitudine. 14. altitudine sesquipedali sine manibus de terra præscisus ac sublatus est, & vltra pedes. 25. translatus. In Saxonia quoque tellus in modum aggeris limite vnius leugę intumuit, & in anno sequenti etiam terremotus fuit. Multæque villæ igne cœlesti cremantur, homines & animalia ictu fulminum exanimantur, fruges grandine vastantur, & cum ipsa grandine veri lapides immensi ponderis cadunt, atq; prodigia hæc grandis hominum mortalitas subsequitur. In territorio tullensi puella duodennis post sacram communionem in Pascha susceptam, primũ per decem menses pane, deinde omni cibo & potu per triennium abstinuit, & post ad communem hominum vitam rediit. Lotharius Imperatoris primogenitus ad Italiam regendam a patre dirigur, qui Romam veniens a Pascale papa consecratus in regem & Imperatorem coronatur. Romę vero quidam nobiles occiduntur, eo ꝙ ad fidelitatem illius iusto proniores esse viderentur. Qđ crimen cum etiam in ipsum Papam intorqueretur, ipse cum Episcoporum magno numero se iureiurando purgauit. Pascali papæ successit Eugenius. a quo Hilduinus abbas sãcti Dionisij archicapellanus sacri palatii Romam mittens sãcti Sebastiani martiris corpus accepit, ac suessionis in Basilica sãcti Medardi collocauit. Vbi dum adhuc in loco quo fuerat allatum iaceret, tanta signorũ gratia emicuit, vt nullus mortalium enumerare vel enarrare possit. Corpus etiam sancti Gregorii Papæ ad eandem vrbem translatum dicitur. Harioldus danorum rex cum vxore & filiis suaq; danorum parte baptizatur, & ab Imperatore munerib. ac Frisiæ parte sibi datis honoratur. Hoc tempore in Gallia ante solstitiũ ęstiuale aere in tempestatem repente conuerso ingens fragmentum glaciei cum grandine cecidit, cuius longitudo habebat pedes quĩdecim, latitudo sex, crossitudo duos. Legati Michaelis Imperatoris Constantinopolitani inter cætera munera detulerunt Ludouico libros Sancti Dionisii de Hierarchia ex græco in latinũ translatos. Qui Parisius in ipso sacri martyris festo missi, cum gaudio recepti sunt. Quod etiam gaudium virtus sancti martyris auxit. 19. ægrotis in ipsa nocte ibi sanatis. Rabanus sophista & poeta egregius fit abbas suldensis. Qui librum de laude crucis figurarũ varietate distinctum difficili & mirando poemate composuit, & Sergio Papæ Sancto Petro offerendum misit. Eugenio Papæ successit Valentinus, deinde Gregorius. Eo tempore Amalarius librũ de ecclesiasticis officiis ad Imperatorem Ludouicum scripsit. Angelonius etiam ad eundem imperatorem tractatus in libro regũ edidit. Ansegisus quoq; lobiensis abbas edicta Imperatorum Caroli & eius filii Ludouici ad Ecclesiasticam pertinentia legem, in duobus libellis digessit. In Vasconia annona de cęlo pluit frumẽto similis, sed habens grana breuiora Monente verò Papa Gregorio, qui & in Franciã venerat, Imperator statuit in Gallia festũ omnium sanctorum Cal. nouembris celebrari, quod Romani faciebant ex instituto Bonifacii Papæ.

Tempora Lotharij primi. Cap. LXXXIIII.

MOrtuo Ludouico Lotharius solus Imperium vsurpans cæpit anno domini. 841. mundi vero. 4. Et imperauit annis quindecim. At vero Carolus & Ludouicus dolentes se a fratre debitã regni parte priuari contra eum insurgere parant. Itaque conserta inter eos pugna in pago Anthisiodorensi apud fontanedum tanta itaque facta est cędes, vt nulla meminerit ætas tantã stragẽ in regno Francorum. Sicque vires eorum ibidem attenuatæ sunt, ut iam nec suos terminos ab externis tueri possent. Tandem optimatum consilio de pace agitur, descriptoque in tres regno. Carolus regnauit in Francia. Ludouicus in Germania. Lotharius autẽ omnia tenuit Italiæ regna cum ipsa Roma, necnon & prouinciã & Franciæ partem, quæ ab ipso denominata est Lotharingia. Eo tempore Gregorio Papæ successit Sergius. ad cuius electionẽ cõfirmandam Ludouicus Lotharii filius a patre missus in Regem Longobardorum ab ipso Papa est vnctus. Sergio vero successit Leo. Eo tempore Rabanus Maguntiæ Archiepiscopus ordinatus celebrato synodo iussu Ludouici regis multa vtilia ecclesiæ decreuit. Ludouicus. 14 Bohemanorum duces cum suis baptizari fecit. Sancta Helena Imperatrix in Franciam transfertur, & in remensi Diocesi magna ueneratione francorum excolitur. Frãci a bohemanis uincuntur, cui bello malignus spiritus se præfuisse cũ sociis sui spiritus superbiæ & discordiæ per os arrepticii publicæ protestatur. Carolus rex Francorum fratris sui Pipini regis filios

Pipi-

Pipinum & Carolum regnum inquietantes capit, & attonsos in monasterium trudit. Leoni Papę Benedictus successit, northmani qui Caroli regnum infestantes vsq. ad Parisius nauigio venerãt, & Franciam nimis attriuerant, in patriam suam sunt reuersi, & intestino inter se bello vsque ad internicionem deleti. Terremotus & turbines & grandines ac fulmina multa hominibus intulerunt incommoda, quidam etiam igne cęlesti consumptus fuit veste manente illęsa. Denique Lotharius Imperator inter filios partito regno sęculo renunciauit, & in priuinia habitu monachi suscepto, non multo post dormiuit.

Tempora Ludouici secundi. Cap. LXXXV.

LVdouicus itaq; filius eius olim a Sergio Papa in regem vnctus, cępit anno domni. 856. mundi vero. 4819. & imperauit annis. 19. Lotharius autem frater eius lothoringiam tenuit. Eo tempore Nicolaus papatum tenuit. In parrochia maguntina malignus spiritus parietes domorum quasi malleis pulsando, & inde manifeste loquendo, furta etiam prodendo, & discordias seminando inquietabat homines, & vbicunque intrasset, statim illa domus exurebatur, vt iam eis nisi in agris locus manendi nullus esset. ob hoc pręsbyteris litanias agentibus, & aquam benedictã spargentibus, inimicus lapides iaciendo multis cruentatis, tandẽ aliquando quieuit, præsbyteris autem recedentibus flebiliter vlulans, tandem vnum ex eis nominatim exprimens, se quando spargebatur aqua sub illius cappa quasi familiaris sui latuisse professus est, accusans eum cum procuratoris filia concubuisse. Sic per triennium institit, donec ibidem ędificia cuncta incẽdio consumpsit. Principibus Caroli inter se discordibus, britones terram auxilio destitutam inuadunt, & vsque pictauis omnia vastando veniunt, quorum rex Nomenus, dum instaret Frãcorum depopulalare regnum, visum est sanctum assistere in auxilium quendam andegauensem episcopum, a quo in capite baculo percussus, irã Dei morte persensit. Huius vero filius Erispous Carolo confederatus eius dominationi se subdidit. Rex Bulgarorum ad Christianissimum cum sua gente conuersus, adeo in fide solidatus est, vt maiore suo in filio in regnum ordinato ipse factus sit monachus. Sed cum eius filius iuueniliter agens ad gentilitatis cultum redire vellet, resumpta militia persecutus eum cępit, effossisque oculis in carcerem trusit, & in regnum statuto iuniori filio sacrum habitum recipiens usque ad finem in eo perseuerauit. Nicolao Papę Adrianus successit. Eo tempore corpus sancti. Mauri discipuli sancti Benedicti transfertur in burgundiam ad fossatense monasterium, quod construxit sanctus Babolenus sancti Columbani discipulus, Coloniæ cum maior ecclesia quæ est sancti Petri deberet dedicari, præcedente nocte auditæ sunt voces malignorum spirituum inter se dolentium & conquerentium se a possessis diu sedibus debere expelli. In Italia Brixiæ tribus diebus & noctibus sanguis de cęlo pluisse narratur, locustę Galliam depopulantur innumerabiles cęteris locustis maiores, sena habentes alarum tegmina, sex pedes, duos dentes lapidibus duriores, ut castrorum acies turmatim uolantes, duces cum paucis itinere vnius diei pręmittẽtes ad metenda loca venturę multitudini, omnia viridia in herbis & arboribus vastabant, spacium diurni itineris quatuor aut quinque miltibus extendentes. Sic autem vsque ad mare Britannicum peruenientes, tandem flatu ventorum in profundum maris demersę sunt. Sed ęstu oceani ad litus reiectę, ex putredine sua aere corrupto multos perire fecerunt. Secuta quoq; fames valida multos consumpsit, vt pene tertia pars hominum consumpta sit. Ludouico rege germanorum apparuit pater suus quondam imperator adiurans eum vt eriperet eum de tormentis quibus detinebatur, vt tandem ęternam requiem habere mereretur, ob hoc ad diuersa monasteria eleemosinis destinatis, obnixe filius succurrebat patri.

Tempora Caroli secundi & tertij. Cap. LXXXVI.

MOrtuo Ludouico patruus eius Carolus Caluus rex Francorũ solus vsurpauit imperium, cępit autem anno domni. 877. mundi vero. 4840. & imperauit annis duobus. Eo tẽpore ingruente in Germania pecorum pestilentia, dum canes vndique collecti cadaueribus incumberẽt ita disparuerunt, vt nec viui nec mortui reperirentur. Post mortem Caroli iunior Carolus Ludouici regis Germanorum filius annuentibus sibi quibusdam Romanis imperium adeptus, cæpit anno domini. 879. mundi vero. 4842. Et imperauit annis. 12. Eo tempore Iohannes papatum tenebat, qui romanis iniuriatus, ita vt etiam in custodia teneretur, eo q Carolo non fauebat, in Franciam veniens cum rege Ludouico balbo bene per annum moratus est. Clarebat Millo sancti Amandi monachus, qui uitam eiusdem sancti etiam metrice composuit, & de sobrietate librũ ad Carolum caluum scripsit. Anno primo Caroli northmannorum plusquam quinque milia cęsa sunt a Francis in Gallia, & anno sequenti in silua Francię carbonaria plusq̃ nouem milia. Sol hora diei nona ita obscuratus est, vt in cęlo stellę apparerent. Postea vero adiunctis sibi Danis Franciam & Lotharingiam peruagãtes multas urbes & monasteria ferro & igne vastauerunt, & Metim vsque venientes, ibi confecto pręlio Christianos vicerunt. Postmodum etiam Parisium obsederunt. Denique Carolus imperator a Francis ad auxilium inuitatus cum eos expellere nequiret, facto federe concessit eis regiones quæ vltra secanam erant, quarum incolę contra se rebellabant, quæ etiam Franciæ pars a Northmannis northmania nuncupata est. His temporibus Iohanni Papæ successit Marinus. Deinde vero Agapitus, & post Adrianus. Denique Carolus Imperator corpore animoque deficiens ab optimatibus repudiatur. Arnolfus autem Carolomanni regis Francorum filius fratruelis eius in regnum sublimatur. Cæpit anno domni. 791. mundi vero. 4854. Et imperauit annis 12. Ab hoc tempore Linthrandus cicinensis ecclesiæ diaconus ordinatur. Basilius Romanę ecclesiæ. 90. pręsidet, sed hoc in aliquibus libris non inuenitur. Sanctus Vualdericus in Baloaria nascitur, Northmanni Lotharingiam repetentes contra christianos pugnant & vincunt. Arnolfus autem audita cęde suorum contra Northmannos ad pugnam properauit, eosque supra ciliam fluuium pedestri pręlio adorsus innumerabilem ex eis stragẽ fecit. Claruit hoc tempore Remigius anthisiodorensis in exponendis scripturis diuinis & humanis studiosus. Claruit etiam hoc tempore in Burgundia Berno ex comite factus abbas giginacensis cenobii a se fundati, qui etiam construxit simiacum cenobium in cellam gignascensem Sub eodem abbate Odo Thuronensis monachus professus est. Basilio Papæ successit Stephanus, & post formosus, post Bonifacius, post Stephanus, post Romanus. Arnolsus tandem Imperator moritur pediculis (vt refertur) irremediabiliter ab eius corpore scaturientibus afflictus.

Tempora Ludouici tertij. Conradi primi, Henrici quoque primi. Cap. LXXXVII.

HVic succedens filius eius Ludouicus cępit anno domini 903. mundi vero. 4866. Et imperauit annis. 10 Hoc tempore papatum tenuit Theodorus, deinde Iohannes. Hungarorum gens Barbari ruptis clusis quibus prius Roma nec ad meridiam plagã, nec ad occidentalem exeundi facultatem habuerat, per totã Galliam Germaniam Italiamque vt tempestas fera diffusa est. Iohanni Papæ successit Benedictus, deinde Leo, quem post. 30. dies ordinationis suę Christoferus præsbyter suus capiens, & in carcerẽ trudens, Papatum inuasit, nec multo post Sergius diaconus propter Formosum a Papatu reprobatus ad Francos se contulit, quorum auxilio Christoferum inuasorem capiens & incarcerãs, latenter Romam ingressus Papatum inuasit; & in vltionem suæ propulsæ Formosum sepulchro (quod dictu nephas est) extractũ in sede Pontificis Sacerdotaliter indutum decollari præcepit, tribusque digitis abscisis in Tyberim iactari fecit. Insuper omnes quos ipse ordinauerat iniustè exordinauit, iniustiusque reordinauit, quem. s. Formosum a piscatoribus inuẽtum & in basilicã beati Petri loculo deportatum, quędam sanctorum imagines adorasse ac venerabiliter salutasse palam omnibus visæ sunt. Eo tempore Berno Abbas moriturus Odonem constituit Abbatem Cluniacensis Cenobii, ea cõditione, vt ecclesia Cluniacensis Giginacẽsi solueret annuatim censum duodecim denariorum. Mortuo Ludouico succedens filius eius Conradus, cępit anno domni. 914. mundi vero. 4876. Et imperauit annis septem. Ipse tamen sicut & pater eius imperiali benedictione caruit. Eo tempore saraceni Calabriam, Apuliam Romanorumque vrbes & Italiam occupauerunt. Hungari quoque totam Alemaniam deuastantes vsq; ad Fuldam peruenerunt. Post Sergium Papatum tenuit Anastasius, deinde Iohannes. Post Conradum filius Ottonis ducis Saxonum hęreticus, cæpit anno domini. 920. mundi vero. 4882. Et Imperauit annis 18. Hoc tempore clarebat inter nobiles Lotharingiæ Sanctus Vuibertus, qui Gemelacense Cenobium fundauit, cingulumque militię deponens, habitu monastico se accinxit. Ziptinius Bohemię rex ad fidem Christi conuersus est. Iohannes Papa a quibusdam militibus captus & incarceratus, ceruicali super os eius posito pessimè strangulatur, & in eius loco alius Iohannes subrogatur. Raherius ex monacho Lobiensi veronensis episcopus efficitur Sed postea a rege Hugone Papiæ exiliatur, vbi & librum de suis ęrumnis luculenter edidit, multa quoque alia legẽtibus vtilia scripsit. In Vrbe gamensi fons sanguinis largissime effluxit, vrbis ipsius imminentem ruinam forte portendens, quæ eodem anno capta est ab Aphricanis Cunctiq; ciues exceptis paruulis & mulieribus capti & occisi. Temporibus Henrici primi Papatum tenuit Iohannes, & post alius Iohãnes, postea Stephanus, Iohannes, Leo. Anno Imperii eiusdem. 18. apparuerũt prodigia. Sol sereno cęlo obscurabatur. Per fenestras vero domorum radios quasi sanguineos emittebat. Hominis cuiusdam sinistra manus amputata post ei dormienti restituta est, cui pro signo miraculi quasi sanguinea linea loco coniunctionis notabatur. Odo primus Abbas Cluniacensis obijt, cui Adamarus successit.

Tem

Tempora Othonis primi. *Cap.* *LXXXVIII.*

MOrtuo Henrico succedens filius eius Otho primus, cæpit anno domini.938.mundi vero.4901. Et imperauit annis. 36.Contra hunc rebellauerunt palatii comes Euerardus, & dux Lotharingię Gilebertus. Tagmarus quoq; frater Othonis ad hostes eius transiit,& heresburg castrum illius cepit, ibiq; ab Imperatore conclusus telis intra ecclesiam confossus interiit. Stephanus & Constantinus filii Constantini Romani Imperatoris ægre ferentes iusta seueritate patris a iuuenili leuitate se coerceri, per insidias eum de solio deponunt.Tonsoq; ei capite ad vicinam insulam in qua cenobitę philosophabantur eum transmittunt. Nec multo post ab ipsius Constantino filio Leonis solio deturbati tõsis capitibus ad idem monasterium philosophandum cum monachis missi sunt. Ludouicus rex Francorũ a ducibus suis circunuentus,a norhmannis captus,banchinum mittitur,sed Othone 132. legionibus ad eum liberandum Franciam aggrediente metu eius a custodia relaxatur. Eo tempore Bruno Coloniensis archiepiscopus plures Northmannorum cum principibus eorum baptizari fecit Sanctus Gerardus Broniensis Cenobii fundator obiit. In Italia lapis mirę magnitudinis tonitru & tempestate turbulente de cęlo lapsus ingens miraculum videntibus prebuit, prodigiosa quoque res multos terruit & a vitiis coercuit, notis crucis in veste plurimorum apparentibus, quorundam autem vestibus quasi lepra sordentibus. Temporibus Othonis primi, Leoni Papæ successit Stephanus deinde Marinus, Agapitus, Iohannes. Deniq; collecto a tota Italia episcoporum concilio Iohannes Papa de nephariis causis infamatur, qui tertio euocatus dum venire cunctatur, eo a cunctis post multa tandem præiudicato, Leo adhuc laicus substituitur. Sed postmodum iterum Iohannes a Romanis receptus synodo collecta, Leonem deposuit, & eius gesta cassauit. Tandem cum vxore cuiusdam se oblectans a diabolo in tempore percutitur & moritur. Cui Benedictus subrogatur deinde Leo. post Iohannes. Hoc tempore Danis qui Christum, & idola simul colebant cum Popone clerico in conuiuio altercãtibus super Dei deorumque cultura ad verę fidei examinationem ex condicto ferrũ ignitum valde manibus clerici ferendum imponitur, quod cum ille vsque ad placitum omnium absque vlla lęsione tulisset rex Danorum Haroldus abiecta pęnitus idolatria se suosq; ad verum Deũ solum colendum conuertit, clericus autem ad episcopatum promotus est. Biagaribus vero Petrus & Baianus dominabantur, quorum Baianus adeo valebat in arte magica, vt quotiens vellet lupus vel fera quęlibet fieri videretur. Iohanni Papæ successit Benedictus, deinde Donus.

Tempora Othonis secundi & tertij. *Cap.* *LXXXIX.*

OThoni primo succedens Otho secundus, cæpit anno domini.959.mũdi vero.4937.Et imperauit annis. 10.hic cum Aquisgrani in pace moraretur, Lotharius rex Francorum subito Lotharingiam inuadit.& imperatore cedente quoniam ad pugnam imparatus erat, post multam vastationem repatriauit, quem cum inestimabili exercitu persecutus Imperator franciam intrauit, eãque peruagatus fines Remensium, Laudunensium Suessionum & Parisiensium diuersa clade vastauit, ecclesiis Dei tantum immunitate concessa. huius tempore Romanam sedem tenuit Bonifacius postea vero Benedictus. Sanctus Maiolus Cluniacẽsis abbas claruit. Sanctus vero Vualdericus Augsburgensis episcopus obiit, cuius qualis fuerit mox miraculorum gloria patefecit. Othoni secundo successit filius eius eiusdem nominis tertius. Cæpit anno domini.984.mundi vero.4947. Et Imperauit annis.19. Huius tempore Papatum tenuit Iohannes, deinde alius & tertius eiusdẽ nominis, deinde Gregorius, Iohãnes, Gebertus. Ludouico rege mortuo Francis regnum transferre volentibus ad Carolum ducẽ Lotharii regis fratres eiusdem.s.Ludouici patruum, dum ille rem ad consilium defert, regnum vsurpat Hugo filius Hugonis Parisiẽsis comitis ex hauuide de sorore Othonis primi Imperatoris, Carolus autem dux regnum ex paterna & auita successione sibi debitum contra Hugonem regem nepotem suum repetit, eumque bello perurgẽs Laudunum vrbem capit. Hugo vero Rex eum ibi obsedit, sed obsidionis mense secundo prosilientes obsessi castra obsidentium incẽderunt,& ipse rex Hugo plurimis suorum perẽptis turpiter fugiens vix euasit, Carolus montem acutũ expugnãs suessionis vsque vastando per accedit. Inde Remis aggreditur, & Laudunũ cum multa præda reuertitur. Deinde moritur, & Otho filius eius in ducatu succedit. Hugoni uero filius eius Robertus successit in regno. In cluniacensi cenobio post maiolum sanctus Odilo præficitur. florebant in scientia literarum in lotharingia Hirigerus abbas lobiensis, Adelboldus episcopus vultraiectensis, In Francia vero Fulbertus episcopus Carnotensis, & Albo abbas Floriacensis, qui etiam post in Vasconia martyrizatus est. Iohanni Papæ successit, vt dictum est, Gerbertus, qui & Siluester Papa. 144. Hic tñ a numero papaũ excluditur, secundũ quosdã, quippe qui & nigromantiæ arguitur, & à diabolo pcussus obiisse dicitur.

Tempora Heinrici secundi Conradique secundi. *C.* *XC.*

POst Othonem tertium veneno interemptum Henricus baioariæ dux imperium inuadens, cępit anno domini.1030.mundi 4966. Et imperauit annis.21. quo tempore Papatum tenuerunt Iohannes Sergius, benedictus, Iohannes. Hoc tempore Gerhardus Cameracensis episcopus, in ecclesia & in palatio claruit. Hilpericus de ratione computi librum scripsit. Fames & mortalitas adeo grauiter per totum orbem inualuit, vt sepelientium tędio viui adhuc spiritum trahentes obruerentur cum mortuis, Hungarorum gens hactenus idolatriæ dedita ad fidem conuertitur per sororem imperatoris Gillam hungarorum regi nuptã, qui Stephanus in baptismo vocatus est, eiusque merita per Hungariam multa miraculorum gratia commendantur. In Lotharinhia iuxta mõtem castrilocum fonticulus aquæ multis saluberrimus in sanguinem est conuersus. Eo tempore sanctus Ginteh qui & Adelbertus pragensis episcopus martyrizatur, & Simeon Treuerensis inclusus beato fine quieuit, cuius merita frequenti miraculorum gratia declarantur. hoc tempore in Gallia vrbe Beluacensi inclytus Rogerus episcopus decessit, qui inter alia beneficia dedit ecclesiæ sãcti Petri cui præsidebat Allıacum in Northmannia & Monsiacũ in Vermandensi patria, Comitatum quoque eiusdem vrbis ab Otone campaniæ comite impetrauit. Dato ei pro cõmertio castro Sinterio in Bituricensi territorio sito, quod sibi iure patrimonii competebat. Henrico succedens Conradus secundus, cæpit anno domini.1025.mundi vero.4988.& Imperauit annis.15. Hoc tẽpore florebat ecclesiastica religio per abbates nominabiles. Odilonem Cluniacensem. Guilhelrinum Diuionensem. Richardum Vduinensem, alias Virdunensem aliosque plures. Claret etiam in Italia Guido Arethinus inter musicos præcipuæ nominatus Sanctus quoq; Bardo Magunciæ archiepiscopus est ordinatus. Iohãni vero Papæ successit Benedictus anno.15. Imperii Conradi uisa est in cęlo trabs ignea mirę magnitudinis super solem iam ad occasum vergentem currere,& ad terram cadere. Deniq; eodem anno Conradus Italiam adiit, quosdam episcopos in vincula cõiecit, & quia Mediolanensis episcopus fuga lapsus est, suburbia Mediolana incẽdit. Die vero Penthecostes cum Imperator in parua ecclesia secus vrbem coronaretur ad missam, tam grauia tonitrua, fulguraq; fuerunt, vt aliqui mente excederent, aliqui exhalarent. Bruno vero episcopus qui missam canebat, & secretarius Imperatoris cum aliis tribus dixerunt se inter missarum solennia vidisse sanctum Ambrosium comminantem Imperatori, tunc Imperator ab Italia discessit & paulopost obiit.

Tempora Henrici tertij. *Cap.* *XCI.*

HVic succedens filius eius Henricus huius nominis tertius cępit anno domini. 1040. mundi vero. 5003. & imperauit annis.17. Eo tempore Benedicto Papæ successit Siluester, deinde Gregorius, Clemens, Damasus, post hoc Leo, qui quondam bruno vocatus Leucorum episcopus, cum ad capescendam Sedem Apostolicam Romam tenderet, audiuit voces Angelorum canẽtium, dicit dominus, Ego cogito cogitationes pacis, & non afflictionis, hic de multis sanctis cantus composuit, & multa bona fecit, & vtilia ecclesiæ scripsit. Cunque in Papatu pauperem leprosum ante fores vidisset eum totum diligenter in lectum suum collocauit, quem cum reserato hostio non inuenisset, in paupere se suscepisse Christum obstupuit. Franco scolasticus Leodicensium moribus & scientia claruit, qui ad Hermannum episcopũ de quadratura circuli librum scripsit. Odiloni abbati Cluniacẽsi sanctus Hugo successit. Sanctus quoque Theobaldus inter Francorum nobiles non infimus apud Vincentiam vrbem Venetiæ reclusus claruit. Hoc tempore Francię turbatur ecclesia per Beregarium, qui asserebat Eucharistiam quam sumimus in altari non esse reuera corpus & sanguinem Christi, sed figuram corporis & sanguinis eius, contra cuius errorem scripserunt abbas de Cruce sancti Leufredi & Lanfrancus prior Beccensis, Leo Papa moritur, q cui meriti apud deum fuerit, cunctis patuit, cum multis ad sepulchrũ eius Romæ miraculis ostensis, deus eum clarificauit.

Tempora Henrici quarti. *Cap.* *XCII.*

MOrtuo Henrico succedens filius eiusdem nominis quartus, cæpit anno domini. 1057. mundi vero. 5020. Et imperauit annis quinquaginta, huius temporibus ecclesia multas pressuras intus sustinuit. Nam Victori Papæ successit Stephanus, postea Benedictus, postea Nicolaus, postea Alexander, Lucensis episcopus. Contra quem Catelone Papatum ambiente, longa inter eos concertatio vsque ad homicidia prorupit. In pago Brachatensi iuxta tornacum multitudines colubrorum altrinsecus congregatę prodigioso pręlio inter se concurrerunt. tota pascali hebdomada cometes apparuit Sanctus Conon Primicerius Coloniensis martyrizatus, multis miraculis claruit. Claruit etiam hoc tempore Lanfrancus prior becensis monasterii, ad cuius eximiã doctrinam de Burgundia conualuit Anshelmus vir postmodum multa virtute & sapientia adornatus, & ei in prioratu successit sub viro egre-

egregio Herulino abbate primo qui ipsum becense monasterium de proprio suo fundauit. Guido decanus & custos ecclesiæ sancti Quintini Viromandensis,& Archidiaconus Laudunensis constituitur Beluacensium episcopus,qui grauiter ferens se carere præsentia Quintini martyris,in eius honore edificauit ecclesiã haud longe a mœnibus vrbis,cœpit ergo hoc tempore reflorere in ecclesia beati Quintini Beluacensis, ordo canonicorum primum ab Apostolis, post a beato Aug. regulariter institutus sub Inone eiusdem ecclesiæ præposito, postea Carnotensi episcopo, hinc Francis, hinc Scotis Angliam incursantibus, Angli fame consumuntur,multique eorum humanis carnibus vescuntur Treueris in ecclesia sancti Paulini multa sanctorum martyrum corpora cũ titulis aureis in scripta subterranea reperiuntur. Alexandro Papæ successit Hildebrannus qui & Gregorius,hic synodo celebrata symoniacos anathematizauit,vxoratos Sacerdotes a diuino officio remouit,eorumq; missas audire laicis interdixit,ex qua re tã grande scandalum oritur, vt nullius hęresis tempore sancta ecclesia grauiori schismate discissa sit. Idem quoque Papa totus in Henricum Imperatorem inuehitur,& quoscunque potest ab eo verbis ac scriptis auertit,econtra Imperator expugnatis vrbibus & castellis quæ pro illo contra se erant Romam obsedit,Papa fugiens ad Northmannos se cõtulit. Imperator a Romanis vrbe recipitur,eorumque iudicio Hildebrannus deponitur, & Guilbertus Rauennæ archiepiscopus in sedem Apostolicam intronizatu, Clemens nominatur. Contra hunc quoque cassinẽsis abbas Desiderius qui & Victor Papa.162.ordinatur,sed nõ multo postea dissenteria dissolutus moritur. Eo tempore Marianus Scotus cronographus agnoscitur. Aues domesticæ pauones & anseres & gallinæ a domibus extraneantes se, omnes fiunt siluaticæ,pisces etiam in aquis moriuntur. Barenses ciues numero 47. venientes mirriam liciæ quæ a turcis erat desolata,a quatuor tantum monachis ibi inuentis extorserunt ostendi sibi tumbam sancti Nicolai, qua effracta ossa sancti Nicolai in olei liquore natantia integro numero extraxerunt,& Barim cum gloria transtulerunt, Anno a depositione eius 745 Iterum contra Imperatorem & Guilbertum odo Hostiensis Episcopus Papa.163.efficitur,& Vrbanus vocatur. Hinc in ecclesia scandala & in regna augescunt discidia dum alter ab altero diffidet,alter alterum excommunicat, magis ex suo libitu quam ex iustitiæ respectu. Eo tempore Baculus igneus per cęlum ferri visus est,cum valido quoque ventorum turbine, motus etiã terræ factus est. Occidentales populi signo crucis assumpto cum multis Franciæ baronibus iter transmarinum aggressi, cum paganis congressi tandem Hierusalem ceperunt, & in templo Salomonis ac portico bello conserto tanta in eos cęde bachati sunt, vt in sanguine occisorum vsque ad equorum genua equitarent. Capta est autem vrbs post annos circiter.440.ex quo sub Eraclio secunda vice capta, a saracenis est possessa. Pontificante in vrbe Laudunensi Elinando mulier quædam prope laudunum manens perpetrato homicidio iudicata est ignibus concremari. Sed prius ducta ad ecclesiam sanctæ Dei genitricis Mariæ peccatum suum coram Deo & hominibus ex ordine narrauit,& sic meritis & pręcibus matris domini se fideliter commendauit, deinde missa in ignem nullatenus sensit incendium. Item contra eam fortioribus lignis ignis succenditur, sed nihil proficit. Iteratoque miraculo Deus eam seruauit incolumen ad laudem sancti nominis & suæ matris honorem. Mortuo Lanfranco Cantuariensi, Anshelmus in præsulatu successit. Ex Molisinensi cenobio.20. & vno monachis cum abbate suo Roberto communi consilio cistertii solitudinem adeuntibus,vt ibi regulæ suæ professionem districtius obseruarent,ordo nouus ex veteri incepit Pasalis. Vrbano Papæ successit, qui & ipse discordiam inter regnum ac sacerdotiũ a Papa Hildebranno ceptam prę omnibus exagitauit.

Tempora Henrici quinti. *Cap. XCIII.*

HEnrico mortuo succedens filius suus eiusdem nominis quintus, cœpit anno domini.1107.mundi vero 5070. Et Imperauit annis.20. Huic dux Henricus qui prius eum consilio suo contra patrem armauerat,atque a filio ad patrem rediens partes filii debellauerat,vt maiestatis reum se dedit,& ab ipso custodie traditus per industriam suam euasit,sed ducatum Godefrido Louaniẽsium comiti datum pœnitus amisit. Idem Imperator Papam cum episcopis,& Cardinalibus cępit, & in reconciliatione eorum die paschę coronatus,post euangelium lectum ante altare Apostolorum a Papa priuilegium de inuestitura episcoporum & abbatum per anulum & virgam olim imperatoribus a tempore Caroli magni concessum accepit. Eo tempore Bernardus iuuenis egregius scientia, moribus,genere clarus vir,postmodum magnæ virtutis exempla,a castellione castro burgundię oriundus,cum germanis fratribus,& aliis comitibus cistertii habitu religionis induitur, & miro religiositatis feruore conuersatur. Apud Rauenam in agris & intra menia sanguis pluit. In parrochia ligioniensi porca porcellum habentem faciem hominis enixa est, pullus etiam gallinæ quadrupes natus est. Sigibertus cronographus Gemblacensis monachus in omni scientia literarum ingeniosissimus obiit, suique grauissimum absentiæ suæ mœrorem reliquit. Eodem tempore Clareuallus fundatur, Norbertus loci & ordini præmonstratẽsis fundator,genere,diuitiis,& facundia clarus. Hoc tẽpore postposita sęculi pompa inauditam districtionem arripuit, & per aliquantulum temporis nudis pedibus incedens, & brumali rigore verbum Dei spargens multos ab errore conuertit. Anshelmus laudunicę ciuitatis magister nominatissimus scientia morum & honestate clarus obijt,qui inter cætera opera ĩ psalterio glosas marginales & interlineares ordinauit. Leodum ciuitas diuersis plagis attrita est. pulsantibus quoque vesperis sabbato quædam dum caput lauat puero manus rubent sanguine fluido, nam & monstrum quoddam namurci natum est,cui par nunquam vel raro visum est. s. biceps infantulus qui tam sexu duplex quã cæteris, simplex erat compage corporis, qui hoc vidit testis est populus. Pascali Papę successit Gelasius, deinde Calixtus, qui de miraculis Beati Iacobi collectis vndique libellum composuit. Huic vero defuncto Papa.167. Honorius successit.

Tempora Lotharij secundi & Conradi tertij. *C. XCIIII.*

POst mortem Henrici legati sedis Apostolice cum episcopis & optimatibus imperii Magunciæ conuenerunt, sibiq; & toti imperio de substituendo rege consulunt. Itaque Lotharii qui & lintherius saxonum dux omnium assensu eligitur,& a Friderico Coloniæ archiepiscopo benedicitur,& vngitur,cœpit anno domini. 1127.mundi vero.5090. Et imperauit annis vndecim. Eo tempore multi in pago suessionico igne sacro accensi ad sanctę Dei Genitricis ecclesiam in vrbe conueniunt,ibiq. salutem meritis eius ac præcibus consecuti sunt,ita vt intra quindecim dies centum & tres ab hoc igne nominatim extinguerentur,tres quoque puellæ distortę sanitati redderentur. In albina muliercula monstrum bis gemini corporis enixa est, auersis vultibus & corporibus sibi cohærens,ante quidem effigies erat hominis integro corporis mẽbrorumque ordine distincta,retro vero facies canis, similiter corporis & membrorum proprietate integra. In brachanto villa verisca alia mulier enixa est quatuor masculos vno partu. In gemblacensi dum paterfamilias Dominico die mixturam segetum prę penuria famis moleret in vsus familiæ, subito trita indignatione Dei arsit farina cum putoris nigredine. Cenobium vrsi campi a præsule Nouiomensi Simone fundatur. Ecclesia vero sancti Medardi Suessionensis ab Innocentio Papa cõsecratur. Clareuallis, duo Cenobia vna die producit. s. longipontem, & rieuallem, & post paucos menses naucellas,monasterium quoque de prato fundatum est. Alexander primus Abbas mortui maris se & domũ suam tradidit abbati vrsicampi Sanctus Hugo Granopolitanus episcopus obiit, cuius vitã Gigo prior Carthusiæ scripsit. Mortuo Lintherico successit Conradus tertius qui ante ipsum imperium affectauerat, & Henrici imperatoris ex sorore nepos fuerat, cępit anno domini.1138.mundi vero.5101. Et imperauit annis. 15. benedictionem tamen imperialem non habuit. Florebat hoc tempore Gallicana ecclesia per viros sapientia, & religione illustres. Milonem moruiensem episcopum. Godefridum Lingonensem, Hugonem Antisiodorensẽ. Albericum Bituricensẽ, & alios plures. Honorio Papę successit Innocentius, deinde Celestinus postea Lucius. Senonis præsente rege Ludouico,episcoporum & abbatum religiosorum fit conuentus contra Petrum abaelardum, qui quadam prophana verborum vel sensuum nouitate scandalizabat ecclesiam. Cenobium sanctæ Mariæ de fresimunt fundatũ est. Hugo Parisiensis sancti victoris canonicus religione & literarum scientia clarus,& in septẽ liberalium artiũ peritia nulli sui tẽporis secundus obiit. qui multa vtiliter scripsit, & petente Ludouico rege gerarchiã sancti Dionisij martyris explanauit. Romæ in papatu cõstituitur abbas sancti Anastasij Bernardus Clareuallẽsis patris, Bernardus in conuersatione filius, & Papa vocatur Eugenius, contra quem Iordanem Patricium & senatores erigentes eum ab vrbe deturbant, qui transalpinando ad Gallias venit. Abbas quoque Clareuallensis Bernardus, ab eo per Gallias missus, viam domini prædicabat & sermonem signis confirmabat. Contra Gilbertum pictauorum episcopum qui cum esset scholarium magister nominatissimus multa quidem vtilia scripserat,sed quadam noua subtilitate verborum in ipsis suis scriptis ecclesiam scãdalisabat,multa dicta sunt & disputata, vnde & quædã quæ defendere non psumpsit vel nõ potuit, ab ipso damnata sunt & abrasa.

Tempora Friderici primi. *Cap. XCV.*

COnrado mortuo Fridericus dux nepos eius successit. Anno domini.1153. mundi vero 5116. Et imperauit annis.37. His temporibus Eugenio Papæ successit Anastasius & post hoc Adrianus Alexander Lucius, vrbanus, Gregorius, clemens. Sub Ludouico Francorum rege patre Philippi magister Petrus Lombardus episcopus claruit,qui librum sententiarum & glosas psalterij & epistolarum Pauli quæ omnia nunc in scholis publice leguntur

tur ex multis catholicorum patrum dictis vtiliter compilauit, & ordinauit. Florebat eo tempore Theobaldus Canthuariensis episcopus, per cuius industriam Thomas archidiaconus suus factus est Henrici regis Angliæ cancellarius, postea martyr futurus, huius quoque temporis sunt miracula beatæ Mariæ virginis de rupe amatoris. Eodem tempore tres lunæ in cęlo visæ sunt & in medio signum crucis. Nec multo post etiam visæ sunt tres soboles, christianus iuuenis in eremitorio Gastinensi conuertitur, Philippus regis Ludouici filius nascitur, qui anno natiuitatis suę. 15. a Vuilhelmo auunculo suo de archiepiscopatu Senonensi in remensē translato coronatur adhuc viuēte patre, qui iam annis. 40. regnauerat, sed paralisi morbo laborabat, hic rex Philippus vxorem Elisabeth filiam comitis Haemensis habuit, ex qua filium Ludouicum suscepit. Sanctus Petrus Carathasiensis episcopus obiit. Petrus monoculus Clareuallensis abbas, multa virtutum gratia claruit, similiter & Hugo venerabilis abbas Boneuall. Oritur dissensio inter regem Philippum, & regem Henricum Angliæ. Philippus enim a Richardo illius filio comite pictauiensi pro eodem comitatu hominum petebat, quod ille a patre institutus de die in diem facere dissimulabat. Petebat etiam ab ipso rege Angliæ gisortium & omnia castra adiacentia, quæ pater suus Ludouicus filiæ suæ Margarethæ pro dote tradiderat, quando cū Henrico regi filio maioris Henrici matrimonio copulauerat, ea tamen conditione, vt si prolem ex ea non susciperet post ipsius Hērici mortem ad regem Franciæ dos rediret. Deniq; data treuga ambo reges ad iniuriam Christi & terræ sanctæ contra Salabadinum vlciscendam, qui crucem dominicam & vrbem sanctam ceperat, iter transmarinum arripuerunt, atque ad vrbem Achō applicuerunt. Eodem anno Fridericus quoq; Romanorum imperator cum exercitu suo veniens in trans marinis partibus obiit, nā equo suo, vt dicitur, impingente & offendente, in quandam aquā cecidit, ibique interiit.

Tempora Henrici sexti. Cap. XCVI.

HVic successit filius eius Henricus huius nominis imperator sextus. Anno domini. 1190. mundi vero. 5153 & imperauit annis. 7. Eo tempore Clementi Papę successit Celestinus. Rex Philippus vrbem Achon viriliter expugnans cæpit, diuisaque vrbis præda partem suam duci Burgundiæ cum multis aliis muneribus delegauit, & exercitus suos eidem commisit. Ipse vero in Apuliā transuectus, Apostolorum limina visitauit, A Papa Cælestino benedictione accepta in Franciam rediit. Rex autem Richardus captiuos suos qui se sub hac pactione reddiderant, vt mox domini crucem & captiuos christianos restituerent, cum hoc implere nō posset iratus, quinque milia ex eis & amplius decollari fecit, & ad terram suam redire volens, Henrico nepoti suo iuueni campanię comiti exercitum suum tradidit, totamque terram transmarinam quam tunc christiani tenebant commixti, qui etiam a templariis & peregrinis in regem vrbis sanctæ vnanimiter electus, accepta filia regis, ibidem remansit. Rex vero Richardus ingressus nauē, naufragiumque passus cum paucis euasit, & iterum omnibus bonis spoliatus Imperatori Henrico traditus, ac vere per annum & dimidium in carcere detentus, tandem. 200. milibus marcis argēti se redemit. Apud pontiseram sanctus Vuilhelmus præsbyter obiit. Philippus rex Vigerburgem sororem Canuti regis Danorū postulatam in vxorem accepit. Sed mox quibusdam, vt fertur, maleficiis per sorciarias impeditus, exosam eam habere cæpit, & cōsanguinitatis linea computata matrimonium separari fecit. Eo tempore in pago Beluacensi, inter clarum montem & compennium tantæ pluuiæ cum tonitruis & fulminibus & tempestatibus factæ sunt, quātas nulla memorat hominum antiquitas. Lapides enim ad quantitatem ouorum quadranguli mixtim cum pluuia de cęlo cadentes, & arbores fructiferas & vineas & segetes penitus destruxerunt. Villę quoque in plerisque locis a fulminibus destructæ & combustæ sunt. Corui etiam quamplures cum huiuscemodi tempestate visi sunt in aere de loco ad locum volantes cū rostris viuos carbones portantes ac domos incendentes. Sed & vtriusque sexus homines ictu fulminum interierunt, & alia multa horrenda ea die monstrata sunt. interim vero duo reges Philipp⁹ & Richardus seinuicem impugnabant, & terras suas alterutrum deuastabant. Denique Imperator Henricus obiit, qui per tyrannidem suam Siciliam sibi subiugauerat. Multosque magnos & nobiles viros ibidem peremerat, contra religionem vero christianam archiepiscopos & episcopos trucidauerat, & contra Romanam ecclesiam semper tyrannidem exercuerat, qua de causa Innocentius tertius qui in eodē anno in papatu cęlestino successit in promotione Philippi fratris ipsius Henrici aduersarius fuit, & omnes fautores excōmunicauit. Othoni vero ducis saxonię filię filio viriliter adhęsit, & eū aquisgrani regē Germanię coronari fecit.

Tempora Philippi secundi. Cap. XCVII.

PHilippus tamen frater Imperatoris Maximam Imperij partē obtinuit, contra quem Otho ducis Saxoniæ filius petit, habēs coadiutorem regem Angliæ Richardum auunculum suum, comitemque Flandrensem, & archiepiscopū Coloniensem. Rex autem Francorum Philippus dicto Philippo regi Alamanię ducique sueuię confederatus est, sperās per eum comitem flandriæ sibi subiicere ac regi Angliæ facilius posse resistere. Cæpitq; Philippus anno domini. 1197. mundi vero. 5160. Et Imperauit annis decem. Hoc tempore multæ nouitates apparuerunt. Apud rosetum imbria in sacrificio altaris vinum visibiliter mutatum est in sanguinem, & panis in carnem. In vermendesio quidam miles qui mortuus fuerat reuixit, multaq; futura multis prædixit, & postea sine cibo & potu longo tempore vixit In Gallia circa festum sancti Iohannis Baptistę ros in nocte de cęlo cadens mellicus spicas segetum infecit, ita vt multi eas in ore ponentes odorem mellis aperte sentirent. Mense autem iulio orta est tempestas valida, tantęque magnitudinis lapides e cęlo ceciderunt, q a temblaco vsq; ad monasterium cale, & circa loca adiacentia segetes & vineas & nemora pœnitus destruxerunt. Interim Innocentius Papa Petrū Capuenlem dyaconum Cardinalem ad reformandum pacem inter duos reges legatum in Franciam misit. Rex autem Richardus apud Lemonicas in obsidione castri cuiusdam grauiter vulneratus occubuit Henricus Byturicensis archiepiscopus obiit, cui sanctus Guilhelmus abbas Caroli loci successit. Eo etiam anno Michael Senoniensis ad dominum migrauit, eique Petrus de Carbolio quondam Innocētii Papę discolus in pręsulatu successit, Barones quidem Franciæ. f. baldeuuinus comes Flandrensis, Ludouicus Blesensis. Stephanus perticensis, & alii plures pro liberatione terrę sanctæ crucem assumpserunt, & Constantinopolim diuertentes, vi bemque capientes. factum ibi memorabile peregerunt. Nec multo post Baldeuuinum flandrensem comitem illic Imperatorem vnanimiter elegerunt. Iterum Octauianus hostiēsis episcopus in Franciam legatus venit, cuius admonitione rex Philippus ingeburgem in qualemcumque gratiam recepit, & Mariam super inductam ad tempus a se separauit, de qua filium nomine Philippum & vnam filiam habuit, quos ea mortua petente rege Philippo Papa legitimos hæredes esse mandauit, quod factum pluribus displicuit, eo q rex eorum matrem contra legem & dei decretum quinque annis habuit. His temporibus sanctus Franciscus & sanctus Dominicus religione & doctrina claruerūt, qui duos ordines nouos prędicatorum. f. & fratrum minorum instituerunt. Denique imperator a quodam Palentino qui Landragraphus. i. comes palacii vocatur, occiditur.

Tempora Othonis quarti. Cap. XCVIII.

OTho vero filius ducis Saxonię per auctoritatem & industriā Innocentii papæ imperiū obtinere nitebatur, anno domini. 1208. mundi vero. 5170. & imperauit annis duobus. Hic fuit Otho quartus Eo tempore Innocentius Papa legatum in Franciam gualonem sanctæ Mariæ in porticu diaconum cardinalem misit ad Philippum regem, & omnes principes eius vt cum exercitu suo terram Albigensium in remissionem peccatorum suorū inuaderent, omnesque hæreticos qui illam occupauerant delerēt. Florebat tunc studium literarum Parisius, & illic in sacra pagina studebat hæresiarcha magister amalricus, cuius sectę complices tandem detecti & conuicti capti sunt iussu regis & extra portam in campellis cremati sunt. Amalricus quoque licet iam sepultus de cimiterio sacro eiectus est, & eius ossa cinisque per sterquilinia sunt dispersa. Denique Papa Innocentius Othonem imperatorem contra multorum voluntatem & contra filium Romæ coronauit, ac de patrimonio & iure Beati Petri in pace dimittendo iuramentum ab ipso exegit, quo facto ipse die contra iuramentū Otho venit. In super & a suis quos in castris posuerat Romipetas spoliari fecit, vnde Papa sententiam excommunicationis in eū promulgauit, deinde subditos illius omnes ab eius fidelitate absoluens ne quis eum imperatorem vocaret sub internunciatione anathematis inhibuit. Sicque recesserunt ab eo Lantgrauius Thuringiæ & dux Austriæ & rex Bohemiæ, Multique alii tam sęculares quam ecclesiasticæ personæ. Fuit his temporibus sancta Elisabeth filia regis vngariæ, quæ fuit vxor Lantgrauii thuringiæ, hęc inter innumera miracula quæ dominus per eam ostendit, mortuos suscitauit, & cæcum natum illuminauit, de cuius etiam corpore iam defuncte oleum, vt fertur, vsque hodie fluit.

Tempora Friderici secundi. Cap. XCIIX.

ITaque Othone ab imperio deposito, Fridericus Imperatoris Henrici filius a baronibus Alamanię consilio Philippi Francorum regis imperator electus, cępit anno domini. 1211. mundi vero, 5075. & imperauit annis. 33. Inter hunc & Philippum regem Frācorum initum est fedus amicitiæ perpetuum Remaldus, alias reginaldus Boloniæ comes ac ferrandus comes flandrensis orta discordia a rege Franciæ recesserunt, & ad excommunicatos Othonem videlicet quondam imperatorem, & Iohannem regem Angliæ se transtulerunt, rex Philippus vigeburgem reginam in gratiam accepit. Eodemq; anno in portu prope brugias nomine

dande

dan de hostibus suis triumphauit. Eo tempore Ganfridus Meldēsis episcopus episcopatui cedens monasterium sancti Victoris parisius intrauit, qui inter alia sanctitatis opera quibus viriliter insistebat abstinentiam inauditam obseruans singulis annis in quadragesima, & in aduentu domini tertium in septimana cibum, potum vero nunquam sumere consueuerat. Eodem tēpore in episcopatu Leodicensi virtutibus & miraculis floruit sancta Maria oegines quæ magistro Iacobo de mariaco illius loci ecclesiæ regulari canonico sibique familiari in domino, specialem prædicādi gratiam a domino præcibus suis ac meritis impetrauit, qui videlicet Iacobus postquam a Legato domini Papę assumptus, mellislua sua prædicatione multos de Franciæ regno contra Albigenses dato signo Crucis transmittit, factus est episcopus Aconensis, deinde vero Tusculanus, Romanæ videlicet sedis episcopus cardinalis, vnde & post mortem corpus suum ad præfatam ecclesiam suam videlicet apud Oegines fecit transferri, iuxta illam suam in domino quondam dilectam sepeliri, obiit autem eadem sancta mulier, Anno domini. 1214. anno sequenti Ludouicus Philippi regis Francorum primogenitus dum pater eius in confinio Flandriæ & Northmaniæ terram suā ab hostium incursu defenderet, congregato apud Kynonem exercitu Iohannem Angliæ regem ab obsidione castri quod rupes monachi dicitur fugauit, vrbemque andegauis quam occupauerat ac muris circumscripserat recuperauit, & muros eius destruxit, hanc eius victoriam modico tempore interiecto secuta est Philippi quoque victoria, ita quod infra mensis vnius spacium filius in pictauia de rege Angliæ, pater in Flandria de Othone atque Flandrensibus triumphauit. Apud pontem namque bouinum conserto mirabili prelio Otho ipse a Francis inter primos fugatur, omnibusque fuga de campo eiectis aut interfectis, comes Boloniæ Peronam adductis compedibus mira subtilitate perplexis, ligatur. Ferandus vero Parisius in Turrem nouam extra muros includitur. Anno sequenti Innocentius Papa generale concilium Romę celebrauit, & in anno sequenti obiit. Eiq; Honorius huius nominis tertius successit, qui vndecim annis ecclesiam rexit, fratrum prædicatorum ordinem confirmauit, ordinem quoque vallis scholarium & ordinem Eremitarum in monte Carmeli quem Helias frequentasse legitur inhabitantium. hic imperatorem Fridericum sibi rebellem & aduersarium ecclesiæ Romanę cōperiens anathematizauit, atque barones suos, ab eius fidelitate absoluit. Denique Imperator iam ante Cruce signatus durante anathematis sententia mare transijt. Circa idem tempus Ludouicus Francorum regis primogenitus contra consilium ecclesiæ & etiam patris sui in Angliam transfretauit, vnde sententiam excommunicationis a Papa contra se datam incurrit. anno domini. 1218. Bonæ memoriæ Symon comes montisfortis ante vrbem dolosam petraria percussus interijt. In anno sequēti capta est vrbs Damiata, & Hierusalem christianis in bona pace reddita Anno domini. 1223. Rex Francorum Philippus apud Medontam castrum obiit, & in ecclesia Beati Dionisii sepultus quiescit.

Tempora ętatis nostræ vsque ad condemnationem prędicti Friderici. Cap. C.

EOdem anno Ludouicus eiusdem primogenitus vna cum Blanca vxore sua Remis coronā regni suscepit in die trāsfigurationis domini, hic quoque cum Friderico imperatore pacis colloquium apud vallem coloris habuit. Et anno tredecimo regni sui Rupellam cepit, deinde contra albigenses vna cum domino Romano Cardinali apostolicę sedis legato in Franciam misso multisque regni sui proceribus perrexit, ibique Guido comes sancti Pauli petraria percussus interiit. Anno domini. 1226. Idem Ludouicus dū rediret de Auinio ciuitate quam sibi subiugauerat apud Montpathier in Armenia obiit, & grandem luctum Francis induxit. Huic Ludouicus filius eius admodum iuuenis annorum. s. tredecim in regno successit, qui etiam vsque hodie regni Gubernacula disponit. Anno quoque domini. 1226. Papa Honorius obiit, cui Gregorius huius nominis nonus in papatu successit, & sedit annis quatuordecim. Porro Ludouicus iunior circa regni sui principium episcopos & milites plurimos in terram Albiginensium misit, & Dolosam ac totum comitatum in deditionē accepit. Anno domini. 1230. Henricus Angliæ rex instinctu Petri Britaniæ comitis, vt terram a prædecessoribus suis possessam recuperaret, in Britaniam transfretauit, sed in proposito suo nullatenus proficere valēs inanis & vacuus rediit. Et eodem anno rex Ludouicus vrbem Andegauis & castrum Belesine dicto Petro prius ad vitā cōcessa recuperauit. Anno domini. 1233. Rex Ludouicus comitis prouinciæ filiam nomine Margaretam vxorem accepit. Eodem anno facta est dissensio inter burgenses Beluacenses minoribus insurgentibus contra maiores, vnde plures ex maioribus occisi sunt, plurimi de minoribus capti, & per diuersa loca carceribus mancipati ad vltimum multa pecuniæ summa redempti, & ob hoc episcopatus pluribus annis sub interdicto fuit. Anno domini 1234. facta est magna valde fames in Francia, maximeque in Aquitania ita vt homines herbas campestres sicut animalia comederent, multique fame interierint, plurimi etiam igne sacro incendebantur. Anno eodem fratres prædicatores & fratres minores ad hoc ipsum officium a domino papa vocati, suæ prædicationis exhortatione multos de Francia barones, milites, ac plebeios, clericos, & laicos cruce signantes, in terræ sanctę subsidium transmittere parauerunt, anno domini. 1239. corona domini spinea per industriam piissimi Ludouici regis Francorum annuente Balduino Imperatore ab vrbe Constantinopoli Parisius est translata, atque ab ipso rege cum multis episcopis & militibus & infinita populi multitudine cum summa humilitate atque deuotione recepta. Nec multo post eidem quoque regi pars dominicæ crucis a peregrinis transmarinis defertur, & itidem honorifice valde recipitur. his quoque temporibus orta iterum inter papam & Imperatorem discordia, Imperator excommunicatus contra Romanā ecclesiam acrius insurgens, itinera quoque obsidens romipetis insidiatur, ob hoc Iacobus prænestinus episcopus in Franciam legatus a domino Papa petendi subsidii causa latenter dirigitur, & peracto negocio reuertens ab Imperatore capitur. Sed & dominus Otho Cardinalis iam pridem in Angliam ab ipso Papa missus, eodem tempore rediens etiam ipse ab Imperatore detinetur. Ipso quoque tempore dum concilium episcoporum ad se vocare nititur, multi iter aggressi similiter capiuntur, ex quibus fuit Petrus de colle medio archiepiscopus rothomagensis, abbates quoque Cluniaci, cistertii & Clareuallis. Denique idem Papa Gregorius multis tribulationibus vndique pressus, obiit, & dissentientibus in electione paucis cardinalibus, qui a morte residui erant, duob. annis sedes uacauit. Senex quidā infirmus Celestinus. 4. eligitur, sed paucis euolutis diebus moritur. Anno domini. 1241. Hugo marchiæ comes a rege Franciæ decedens iterum Angliæ regem in terram suam adduxit, contra quem Ludouicus rex exercitum in Pictauiam ducens vrbem Xontonas castrumque fidecenacū & alias plures munitiones cępit, repulsoque Angliæ rege comitē ipsum cum vxore & filiis ac toto comitatu in deditionem accepit. Anno domini. 1252. tartari primam turquiæ ciuitatem Arseraut, quæ dicitur esse Hus, in qua beatus Iob quōdam regnauit inuaserunt, eamq; destruxerunt. Eo quoque tempore Poloniam & Hungariam cum principe sub nomine Batho vastauerunt. Anno domini. 1243. Idem tartari turquos contriuerunt, & vsque ad sua fie terram vastauerunt, & etiam vsque ad ciuitatem regiam iconium, & vltra cursores suos transmiserunt. Eodem anno post biēnem sedis Romanæ uacationem electus est in Papam Cardinalis Senesbaldus mutatoque nomine uocatus est Innocentius quartus. Eodē anno natus est Ludouicus filiorū Ludouici Christianissimi regis Franciæ primogenitus, & anno sequenti natus est & secundus filius nomine Philippus Eodem. s. ab incarnatione domini. 1214 Innocentius Papa fecit cardinales magistros Odonem de castro Radulfi cancelarium parisiensem, & fratrem Hugonem de sancto Theoderico priorem ordinis prædicatorum prouinciæ Franciæ, & ipse Papa venit in Franciam apud Lugdunum circa festum sancti Andreæ. Porro circa festum sanctæ Luciæ Ludouico rege Francorum apud pontisaram ęgrotante & in lecto decumbente sic anima eius abrepta est a corporis sensibus vt a multis estimaretur mortuus esse, vt autem ab illa extasi ad seipsum rediit, crucem protinus transmarinam instanter petiit, & accepit.

Tempora uacationis Imperij. Cap. CI.

DEnique imperatore Friderico pertinaciter in malitia persistente, ac contra Romanam ecclesiam acrius insurgente Papa Innocentius, Anno domini. 1245. generale concilium apud Lugdunum circa festum apostolorum Petri & Pauli contra ipsū Imperatorem conuocauit, eumque ibidem tanquam scismaticum & hostem ecclesiæ condemnauit. Tunc etiam prædicata est crux transmarina, & dictus Odo Tusculanus episcopus cardinalis a latere domini Papæ missus est legatus in Franciam pro eadem cruce prædicanda. Tunc quoque contra fines Hannoniæ vel Alamaniæ prædicabatur crux hominibus auctoritate Papæ, vt irent contra Conradum Friderici filium in auxilium Lantegrauii turingiæ qui de nouo electus erat in regem Alamanię. eo tempore misit idem Papa fratrem ascelinum, & alios tres de ordine prædicatorum cum literis apostolicis ad exercitum tartarorum, in quibus hortabatur eos, ut ab hominum strage desisterent, ac fidei ueritatem acciperent. Sed & alius frater de ordine minorum uidelicet Iosephes de plano carpini cum quibusdam alis ad tartaros eo tempore missus fuit, qui ut ipse testatur per annum & quatuor mēses cum eis mansit & inter ipsos ambulauit. Anno prenotato mortuus est in Satellia Gaizadun turquiæ soldanus, eiq; successit filius eius adhuc puer nomine Paronadius. Eodem anno tartari cū thurcis fedus inierunt, qui tūc. u. camelos hyppereis oneratos ac. 300. sommarios sericis & scarlato aliisque pannis preciosis onustos cum pluribus equitibus eorum regi transmiserunt. Anno domini.

mini .1146. Cuinæ qui & Gog Cham idest imperator vel rex sublimatus est in tartarorū regno. Anno domini.1247 in die trāslationis beati Dominici patris ordinis prædicatorum prædictus frater Ascelinus cum socijs peruenit in exercitum tartarorū, videlicet in Perside vbi erat exercitus ille sub Baiothnos principe. Ibi aliquandiu moratus, tandem ad Papam litteras eiusdem principis retulit, in quibus hoc inter cætera continebatur. Si vultis super terram vestram & aquam & patrimoniū sedere, oportet vt tu ipse Papa ad nos in propria persona venias, & ad eū qui faciem totius terræ continet accedas, nuncios autem præmittas nobis sufficientes, an velis nobiscum componere aut inimicus esse. Anno prænotato sanctus Edmundus Cantuariensis archiepiscopus multis iam miraculis clarus, cuius qui sacri corporis Gleba in ponte Ignacensi monasterio requieuerat de terra est eleuata, qui nimirum anno præterito auctoritate apostolica fuit canonizatus, & in catalogo sanctorum deputatus. Anno domini.1248. rex Francorum Ludouicus in sexta feria post penthecosten de Parisius exiens, iter transmarinum arripuit, & in eius comitatum Robertus & Carolus fratres ipsius cum multis regni baronibus & episcopis Sed & Odo tusculanus episcopus qui propter negocium illud missus erat, vt dictum est superius, in crastino sancti Bartholomęi dictus rex nauem intrauit, ac deo duce nauigans in Cyprū apud nymocium applicuit. Anno domini.1249. Die Ascensionis domini nauem cōscendit tandemque nauigans Damiatæ portum cepit, vrbemque intrauit & occupauit. Eodemque anno circa festum Iohannis Alfonsus dicti regis peregrinationem transmarinam arripuit, sicque Blancha mater eorum ad custodiam regni sola remansit. Porro.20.die nouembris præfatus rex tam nauali quam terrestri præparato exercitu contra saracenos apud Massoram processit, & in regressu cum exercitu suo captus fuit, sed post paululū deo disponente sub certo pacto a saracenis dimissus fuit. Eo tempore claruit in ordine fratrum prędicatorum vita & doctrina & miraculis beatus Petrus Mediolanensis, quem etiā Innocentius Papa prędictus anno pontificatus sui.10.canonizauit, epistola canonizationis eius quam per oēs ecclesias promulgari fecit actus eiusdē breuiter descripsit. Rex aūt Ludouicus de manu saracenorum liberatus licet a multis ei dissuaderetur, maluit tñ … differre passagiū & morari per aliquod tēpus in regno Syriæ … Christi negociū desperatum & captiuos nondum liberatos … tis periculis constitutos relinquere, Alfonsum vero pictauiensem, & Carolum andegauensem comites uidelicet fratres suos ad matrem suam consolandam duxit in Franciam remittendos. Acta sunt hæc anno domini.1250.regni vero Ludouici.14.

De temporibus præsentibus & futuris. Cap. CII.

Ecce tempora ætatis sextę vsque ad annum pręsentem summatim pręstringēdo auxiliante Deo descripsimus, qui est annus ab incarnatione domini.1250.a creatione vero mundi. 5212. Et hoc duntaxat iuxta minorem numerum quem iuxta Hier. trāslationem ex hębraico in latinum in hac serie a principio secuti sumus. At vero secundum maiorem numerum ex antiqua translatione sumptum, quem supra posuimus, annus præsens existit ab initio sęculi.6449.hic est annus pontificatus Innocentii quarti, vacationis imperii Romani.s.a depositione Friderici 5.Regni vero christianissimi nostri regis Francorum videlicet Ludouici. 14. Porro ętas septima quæ animarum quiescentium est ab ascensione dñi aperta ianua quietis initium habuit, & vsque ad pręsens vna cum.6,decurrit. Sed deinceps vsque in finem mundi simul cū illa protendetur, & tunc ipsa quidem secundum se finem non habebit, quia requies animarum interminabilis, sed ab.8.resurgentium ętate suscipiet finem. Vnde & ipsa in Genesi.7.diem non habere vesperam inuenitur. Interim autem in hoc mundo visibili florentes mali persequuntur bonos, & boni tolerant malos. In quibus iuxta apostolorum vltimus ille sanctorum persecutorum antichristus, vt reueletur in suo tpe, & mysterium operatur iniquitatis, ut qui tenet nunc teneat, donec de medio fiat, & cum illi nequiter, isti vero laudabiliter uiuant, vterque tñ cōmuniter tpalia bona pcipiant, necnon & ecclesię sacramēta, & inter hęc, ut ait Salomō, nescit homo vtrum amore vel odio dignus sit, sed oīa permixta sunt & cōfusa, donec appareat vētilator impiorū rex sapiens, qui separabit granum a palea. Porro defunctorū aīę quędā.s.reproborū in inferno cruciantur, donec in fine resumptis corporib. sentētiā perpetue damnationis excipiant, & duplici contritione conterantur. Quędā vero.s.electorū nō ex toto purgatę, sed cum lino, feno, stipula, de hac vita migrauerunt igne purgatorio tpaliter affliguntur, donec illo igne purgatę ac penitus dealbatę stolam primam accipientes beata requie perfruantur. Alię vero quę innocēter hanc vitam transēgerunt, vel ēt in hac vita siue per baptismū siue per pęnitentiā oīno purgatę, vel post mortē … tū est … purgatorio dealbatæ, moxque prima stola feliciter decoratę in illa requie ac visione beatifica gratulantur, ac spe felici … secundam quoque stolam in fine pręstolantur. Quantum vero … poris vsque ad finem sęculi supersit, certum est neminem mortalem esse qui nouerit, nisi forsitan dominus alicui spirituali gratia reuelauerit. Omnium namq: de hac re calculantiū digitos requiescere iubet, qui ait: Non est vestrū nosse &c. Iam tñ illius consummationis apparent euidentia quædam signa dudum a sanctis ꝓphetali spiritu prædicta, quorum primum est iniquitatis inundatio, ac per hoc fidei, ac charitatis euacuatio. Reliqua sunt scientię multiplicatio, prælorum opinio, Euangelij per orbem dissemina tio, Sathanæ quoque dissolutio.i. potestatis ipsius a tpe passionis domini cohibitę relaxatio: hæreticorum dispersio Septimū quoque iam esse videtur in ianuis a Romano videlicet imperio, vel obedientia successio. Vt autem ait Chrysost. Medulla huius mundi sunt homines sancti. Sicut enim in arbore quandiu medulla sana est semper floret, cum autem consumpta fuerit, tota paulatim marcescit. ita quandiu fideles manent, stat iste mundus. Cum autem ex mundo defecerint, cadet. sicut egredientibus Israeliticis exterminata est Ægyptus.

De temporibus Antichristi. Cap. CIII.

Legitur autem Antichristus in Babylone de tribu Dan nasciturus, iuxta id quod ait Iacob pater eius: Fiat Dan coluber in via &c. Vnde & hæc sola tribus in Apocal. subticetur, vbi ex alijs tribubus signati numerantur. Huius aduentus, vt ait Apostolus, erit secundum operationem Sathanæ, quia totum faciet, diabolo qui illum possidebit instigante, atque cooperante: nec tamen ita possidebit eū ex toto, vt uniatur ei, sicut humanitati diuinitas in Christo, nec ita vexabit eum, vt careat rationis iudicio, alioquin non imputaretur ei quicquid ageret, sicut nec furibundo. Comestor quidem dicit, ꝙ a principio conceptionis illius diabolus in vterum matris eius descendet, cuius virtute deinceps aletur puer, & nascetur, & adolescet. Sed alij dicunt, & forte verius, ꝙ more cęterorum hominum a die suæ conceptionis habebit angelum sui custodem vsque ad annos discretionis, tunc extolletur super omne quod dicitur Deus, & angelorum præsidio pęnitus eum destitutum occupabit diabolus, qui ideo tunc soluendus dicitur, quia totam potestatem suam antiquam sibi relaxatam per illum exercebit, & pro voluntate sua inclinabit eum ad malum, sicut possessor ad libitum suum trahit iumentum: tunc ergo iniquus ille caput omnium iniquorum aperte reuelabitur, qui nūc in membris suis mysterium iniquitatis iam operatur. Cumque venerit Hierosolymam circuncidet se dicens Iudęis se esse Christum ipsis in lege promissum. Christum vero nostrum fuisse deceptorē, & magum. Omnes itaque Iudæi credentes, & adhærentes ei confluent ad ipsum, & reædificabunt templum a Romanis destructum, ibiq; sedebit, dicens se esse summum Deum: veniet quidem, vt ait apostolus, in omni uirtute potestatis.s.humanæ, & opulentiæ, facietque signa & prodigia quæ dicuntur mendacia, vel quia non erunt uera, sed fantastica, vel quia ad confirmandum mendacia ostensa: ad seducendum videlicet illos qui charitatem, & virtutem Christi recipere nolunt, multa deceptis munera largietur, & quos terrore nequiuerit, auaritia subiugabit, populum iudaizare, sabbatū seruare compellet, vt exteriorem ritum legis reuocet. Diem quoque dominicum honorari iubebit, quia mori se ac resurgere simulabit. Et sicut Christus misit apostolos, sic ille per orbem mittet legatos suos, vbi personaliter accedere non poterit. Hi ciuitatem sanctam calcabunt mensibus 42.i. ecclesiam persequentur tribus annis, & dimidio, quibus regnabit Antichristus. In eo namq; breui spacio totis viribus suis suorumq; legitur sęuiturus: plurimosque partim dolo, & hipocrisi, partim blandimēto, vel promisso, partim violentia seducturus. Sancti vero tunc tantæ sapientię, ac fortitudinis erunt, ꝙ tanto eius impetu insidijsque vinci non poterunt. Tunc emittet dñs Heliam, & Enoch famulos suos ad hoc ipsum viuētes in Paradiso terrestri reseruatos, vt ipsum Antichristum redarguant, & corda filiorum ad patres conuertant: tādemque mortis debitum tanto tpe dilatum exoluant. Prophetabunt aūt diebus 1260. amicti saccis.i. verbo, & exemplo, prædicabunt pœnitentiam tribus annis, & dimidio, sicut & Christus prædicauit. Ipsum quidē Antichristum corā omni populo arguent, & mēdacem, ac fallacem ostendent. Tunc Iudęi agnoscentes se fuisse deceptos in Christum credent, pro ipso mori parati, eruntq;, vt dicit Methodius 144. milia virorum ex omni tribu Israel pro Christo interfecti. Tunc Antichristus furore repletus iubebit sanctos Dei testes Enoch, & Heliam occidi, & iacebunt in plateis Hierusalem per triduum insepulti, vt quicunq; viderint timeant eis cōformari. Tūc erit talis tribulatio qualis antea nunquam fuit, nec post erit. Denique iuxta uisionem Danielis ueniet Antichristus usq; ad verticem montis Oliueti, qui dicitur inclytus & sanctus, quia ex eo ascendit ad patrem Christus dñs. Ibique seductor ille peribit, vnde Saluator ad cœlos ascendit. Cum.n. sederit in eodem loco in papilione, & in solio suo, dñs Iesus, vt ait Ambros. ostendet se ei, & interficiet eum spiritu oris sui.i. virtute præcepti sui. Ipso namq; Iesu clamante in aere: Morietur Antichristus per Michaelem

chaelem

chaelem, vt dicitur, fulminatus. Maxima quoque pars suorum, vt legitur a Michaele interficietur. Igitur a tempore quo iuge sacrificium ablatum fuerit. i. quo Antichristus orbem obtinēs Dei cultum interdixerit, vsque ad interfectionem eius dies. 1290. idest anni tres & semis complebuntur. Tanto enim tempore sanctos persequentur.

De Interuallo temporis inter Antichristi mortem & aduentum iudicis. Cap. CIIII.

POst mortem Antichristi non statim ad iudicium veniet dominus, sed vt ex libro Danielis intelligitur electis qui in illa persecutione titubauerunt. 45. dies ad pœnitentiam concedentur. Quantum vero post venturus sit dominus pœnitus ignoratur. Ministri quidem Antichristi gaudebunt in illis diebus nubentes, & conuiuia celebrantes ac ludos diuersi generis exercentes atq; dicentes. Licet praeceptor noster mortuus sit, modo tamē habemus pacem & securitatem. Cumq; talia dixerint, superueniet eis interitus grauis ac repentinus. Illud quidem extremum iudicium præcedent signa multa, quæ nobis exprimit euangelium. In historia quoque scholastica leguntur signa. 15. dierum, quæ inuenit Hiero. in annalibus hæbreorum, sed vtrum continui an interpolati futuri sint non expressit. Primo die eriget se mare. 15. cubitis super altitudinē montium stans in loco suo quasi murus. Secundo tantum descendet vt vix videri possit Tertio marinę beluæ apparentes super mare dabunt rugitus vsq; ad cęlum. Quarto ardebit mare & aqua. Quinto herbę & arbores dabunt rorem sanguineū. Sexto ruent ędificia. Septimo petrę ad inuicem collidentur. Octauo fiet generalis terremotus. Nono ęquabitur terra. Decimo exibunt homines de cauernis & ibunt velut amentes, nec mutuo poterunt loqui. Vndecimo surgent ossa mortuorum & stabunt super sepulcra sua. Duodecimo cadent stellę. Tredecimo morientur viuentes, vt cum mortuis resurgant. Quartodecimo ardebit cœlum & terra. Quintodecimo fiet nouum cœlum & noua terra, & resurgent omnes. Venturum autem iudicem ignis præcedet, qui faciē huius mundi comburet, peribuntq; cœlum & terra, non secundū substantiam sed secundum speciem, quæ mutabitur in meliorem, cœlum dico aereum non ethereum, tantum enim ascendet ignis preambulus iudicii, quantum ascenderunt aquę diluuij. s. 15. cubitis super cacumina montium, vt hanc mundi partem expurget a peccatis hominum. Terram ergo & mare ex aeris crassitudine conflagrabit, electos purgabit quoq; secundum Apostolū, in quibus aliquid purgandum extiterit, vnde & tandiu durabit, donec omnes purgauerit, purgatis autem nullatenus nocebit, malis itaque qui tunc viui reperti fuerint, erit consumptio, bonis vero refrigeratio, ut enim ait Augustinus, hoc erit incendium mundi sāctis, quod fuit tribus pueris caminus Babylonis.

De Vltima die iudicij. Cap. CV.

MEdia nocte venturus iudex legitur, nō pro hora temporis, vt ait. Aug. sed pro rei obscuritate i occultatione, quia veniet quando non sperabitur. Erit autē iudicis aduentus ad instar fulguris subitus & choruscus. Vnde sol & luna tunc obscurari leguntur. non sui lucis diminutione, sed veri luminis comparatione, alioquin legimus septuplum luminis quam nunc plus habiturum solem in die illa, sed respectu veræ lucis erunt omnia in sui natura tenebrosa, dominus quidem in aere apparebit supra locū vnde ascendit, & erunt coram eo tanquam triumphi vexilla suæ mortis instrumenta, videlicet crux & claui, & lācea. Vnde dicit Chrysost. φ angeli signū crucis excelsis humeris portabunt, & regium vel regalem nobis aduentum tanquam vexilla & pompa regali præcedente nunciabunt. Nec solum crucem sed & vulnera sui corporis id est cicatrices vulnerū demonstrabit, vt ostendat se vere esse qui pro nobis crucifixus fuit. Sic ergo purgato mūdo & veniente ad iudicium domino, emittetur vox illa magna & manifesta, quæ in euangelio dicitur tuba, hoc erit aliquod præclarū & euidens signum quod ab omnibus audietur, eiusq; virtute mortui resuscitabuntur, boni quidem in gloriam immutati & in multis bene dispositi, mali vero quantum ad diminutionem mēbrorum incorrupti, sed prauis & passibilibus corporum qualitatibus deprauati. Resurget aūt nō fantasticē sed verē quicquid est de veritate humanæ naturę, & in eo resurget vnumquodq; in quo primitus habuit oportunū suum esse, tunc & illi qui viui reperiētur secundum Apostolū simul cum illis qui dormierūt obuiā in aere Christo rapientur, & vt dicitur in ipso raptu morietur, statimq; resurget, vt anima de corpore quasi p sopore egressa eidē in momēto reddatur. Tunc ergo electis in aere domino occurentibus, & reprobis in terra quam dilexerunt remanētibus, in valle Iosaphat. i. iudicij sententiā expectantibus sedebit in aere nube sibi ministerium exhibenti, sicut factum est in eius ascensione, sicque f... iudicium constipatus agminibus ac virtutib. cęlorum, omni... que creaturæ armata ad vltionem inimicorum. In forma vtiq; ... serui Christus iudicabit, in qua coram Pilato iudicatus fuit. A... runt etiam cum eo tunc omnes angeli. s. humanorum actuum te-stes futuri, sub quorum custodia bene & male egerunt, vt ait Origenes super numeri. Vnusquisque inquit angelorum extremo iudicio aderit, perducens secum illos quibus præfuit. Tunc omnia, vt dicit. Greg. nazanzenus, pendebunt in statera iustitiæ gesta & verba & cogitationes nostræ, tunc iudex improperabit nobis non solum mala quæ fecimus, & bona quæ per negligentiam omisimus, verum etiam beneficiorum suorum multitudinem, quæ ingrate suscepimus, & quib. abusi fuimus. castigationes & medelas & remedia quibus adhibitis curari non sumus Tunc etiam qualitercunq; proferentur illa præconia bonorum. Esuriui & dedistis mihi manduc. & c. Et increpationes illæ malorū, Esuriui & nō dedistis mihi manducare & c. Considerandū est aūt hic, vt dicit glosa, quid mereatur qui aliena rapit, si damnatur ęternaliter qui sua non dedit. Iudicium nanq; sine misericordia fiet ei qui non fecit misericordiam, deniq; proferetur super vtrosque sententia. s. Venite benedicti, & Ite maledicti, siue vocali sono, siue alio modo. Hęc enim & huiusmodi omnia plurimi magis putant conscientiis quam verbis exprimenda. Ibunt igitur reprobi in supplicium ęternum Iusti aūt in regnum. tunc fulgebunt iusti sicut sol in regno patris, propter quatuor dotes corporis quæ notantur in proprietatibus solis. hæ sunt claritas, impassibilitas, agilitas, subtilitas. In animalibus tres habent dotes tribus virtutibus succedentes, succedit enim cognitio fidei, apprehensio spei, dilecti... aucta permanebit Porro in reproborum corporibus terr... nunc contrariis qualitatibus permixta sunt, & quodamm... perata, cunctis bonis qualitatibus ablatis male tantum & ... torie remanebunt, ex quarum contrarietate absque tempe... to perdurante dolorem perpetuum ac multiplicem indefic... patietur. Illic. ut dicit beatus Cæsarius, ardoribus sempitern... fcas crimina ministrabunt. Illaq; pœnalis exustio, quia culp... betur inquirere, substantiam nescit absumere. Non tam reum... sequitur quam reatum, & quia non recipit causam remedium... rebit sine supplicium. Porro quantum ad animam erit eis ... plex pœna. s. dei obliuio, cōscientię remorsio, dolor, timor ... ratio, odium quoque Dei, & sui infructuosa pęnitentia.

De Innouatione mundi. Cap. CVI.

VT autem dicit Augustinus iudicatis his qui non sunt i... in libro vitæ, & in ignem æternum missis, figura huius ... mundanorum ignium conflagratione præteribit. Nam ele... rum corruptibilium qualitates quę corporibus nostris corr... libus congruebant ardendo pęnitus interibunt. atq; ipsa su... tia eas qualitates habebit quæ corporibus immortalibus m... li mutatione conueniant, vt his mundus in melius innouat... autem dicit Basilius, ignis qui nunc interim vsque ad diem iudicii calidus & lucidus ostenditur, post illam innouationem mundi diuidetur, ita. s. vt superius in regione viuorum sit tantum lux, & inferius in regione malorum sit dolor. Porro iuxta Isaiam. Erit lux lunę sicut lux solis. Super quem locum haimo dicit, quod cum determinato illo iudicij examine omnibusque reprobis in inferno conclusis dominus Iesus cum corpore suo, quod omnes electi sunt, in cœlum se sustulerint, tunc sibi luna splendorem solis mutuabit, sol vero septempliciter quam modo lucebit, recepto splendore quem homine peccante amisit Dicit etiam Isidorus φ nec sol nec luna postea ad occasum ventura sunt, sed in loco in quo creata sunt sine fine permanebunt, ne. s. eorum claritate fruantur damnati, qui apud inferos erunt. Vnde ... Abacuc sol & Luna steterunt in habitaculo suo, & alibi dicitur. Non ... det vltra sol tuus. Ante diem quidem iudicii iuxta ... patietur, in aduentu uero iudicis obscurari con... dicuntur. In mundi autem innouatione quando cœlu... & terra noua fuerit eorum claritas augmentabitur Vnde ... Isidorus φ sol tunc laboris sui mercedem recipiet. Non ergo ... erit diei noctisque vicissitudo, sed vna dies cōtinua, quę nota est domino. Quod autem dicit Isaias non erit amplius tibi sol ad lucendum & c. Sub intelligitur ad necessitatem sed tantum ad decorem. Nam ciuitas illa cęlestis non egebit sole neque luna quia claritas Dei illuminabit illam. Hæc quæ iam dicta sunt de Antichristo & aduētu iudicis, dieque iudicii, de bonorum remuneratione, malorumq; damnatione breuiori hic stilo perstricta sunt, sed latione in fine speculi historialis perpatescunt.

F I N I S.

Summæ & indiuiduæ trinitati. Iesu Christi crucifixę humanitati, eiusque gloriosissimæ matri Mariæ sit laus honor & gloria per infinita secula ... amen.